www.e-rara.ch

Omnium operum divi Eusebii Hieronymi Stridonensis Tomus primus[-nonus]

Hieronymus, Sophronius Eusebius

Apud inclytam Basileam, [1516]

Universitätsbibliothek Basel

Shelf Mark: UBH FL II 3-7

Persistent Link: https://doi.org/10.3931/e-rara-47126

Band 3

www.e-rara.ch
Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

Visual Library

OCTAVO

F L II 5.

Ti. Quintus Tomus operum sancti Hieronymi. B. 50.
et Sextus

Liber fratrum Carthusiensium Vallis sancte Margarete Basilee minoris donatus eisdem propter deum A venerabilibus ac honestis heredibus Magistri Joannis Amorbachii quondam impressoris, nec non magistro Joanne frobenio calcographo ciueque Basiliensi, Continens Commentarios diui Hieronymi presbiteri, In prophetas maiores quoad Tomum Quintum. et In prophetas minores quoad Tomum Sextum.

QVINTVS TOMVS

OPERVM DIVI HIERONYMI, COMMENTARIOS IN PROPHETAS, QVOS MAIORES VOCANT, CONTINET.

AD LECTOREM AMORBACHII.

Non dam nobis fuit, in his esse permulta, quæ falso inscriberentur Hieronymo. Id quod cũ nobis & ante suboleret ex ipsa phrasi: tamẽ non audebamus nobis fidere, donec DESYDERIVS ERASMVS, homo certissimi iudicij, de his magna fiducia pronunciaret. Et tamen adeo nihil amputauimus eorum quæ ante fuerunt excusa, ut multa etiam addiderimus, in hoc non nostro stomacho seruientes, sed uulgi ingenio, & quorundã uoluntati, quibus refragari cũ id uehementer agerent, nõ libebat. Nos pauciores malebamus Tomos, modo puriores. Docti ut sunt humani, boni consulent, quod noluerimus frustra pugnare cum maxima mortalium parte. Et rursum hi non succensebunt nobis, quod lectorem admonuimus, ne insciens falleretur. Vtrisq; factum est satis. Quibus omnia placent nullo delectu, quæcunq; Hieronymi nomen præ se ferunt, hi & plus habent a nobis, q̃ hactenus a quoq̃ acceperint & emendatius. Qui naris sunt emunctæ, non fallentur titulis, nisi falli cupiant, adeo singula digessit & discreuit cẽsuris & indice suo noster

ERASMVS.

BIBL. PUBL. BASILEENSIS

APVD INCLYTAM GERMANIAE BASILEAM M. D. XVI.

BRVNO ET BASILIVS AMORBACHII
CANDIDO LECTORI. S. D.

CScepsi, quos Aristoteles & Theophrasti libros, a Neleo, iure hæreditatis acceperãt, timore regũ Attalicorũ, q tum undecunq comparatis libris bibliothecã Pergami instituebant, in hypogæum quoddã abdiderunt. Hos partim tineis, partim humiditate labefactos, Apelicon Theius, magno redemptos precio, restituere conatus, scriptura nõ recte suppleta, publicauit erroribus plenos. Sed ab inclinatione imperij citra, longe sæuior pestis in optimos quosq scriptores, & e sacris authoribus in Hieronymũ præcipue debacchata est. Nam laudi cedere debuit Apeliconi, quod in operib⁹ Aristotelicis reponere sit adnixus, quæ deesse comperiebat. At quibus tandẽ crucibus digni censeantur, qui cum in alijs authoribus, tum in Hieronymo maxime, nõ modo emaculare mẽdas, quæ uel temporis uitio, uel inscitia librariorum inoleuerant: sed his quæ rectissime habebãt, suas impuras man⁹ admoliri, polluere, adulterare, omnia denicq nullo nec pudore nec iudicio interuertere sunt ausi. Verũ de his in prioribus Tomis ab ERASMO nostro satis multa dicta sunt: quare nos istis omissis de instituti operis ratione breuiter disseremus. Ioannes Amorbachius parens noster cũ quatuor doctorũ (ut uocant) omnia monumẽta suis typis procudere destinasset, & iam Ambrosiũ & Aureliũ Augustinũ haud infeliciter absoluisset, Hieronymus restabat. Ad huius castigationẽ cũ exemplaria, ductu humanissimi, doctissimiq patris Gregorij Reischij Chartusij, ex innumeris bibliothecis comparauit: tũ ex omni Germania uiros undecũq doctissimos acciuit, nam eo planissime erat animo erga restituendos sacros illos ac ueteres Christianæ religionis authores, ut huius rei studio, nec rei pecuniariæ, nec ætati iam ingrauescenti parceret. Inter hos itaq quos accersijt, Ioannes Reuchlinus in hebraicis nonnulla reposuit. Conon Norimbergensis in græcis & latinis multa castigauit. Sed longe plurimũ momenti attulit ERASMVS ille ROTERODAMVS, qui si nobis in tempore contigisset, uel unus ad omnia fuerat suffecturus, uir præter eruditionem uariam, minimeq uulgarem, diligẽtia infatigabili, prorsusq adamantina, iudicio exactissimo, & in diuinãdo cũ res postulat, mira quadam solertia. Is quatuor primos Tomos in se recepit, in quos addidit & scholia, ne post hac facile deprauari possent. Nos in hebraicis alicubi commodauimus operam, quod in his sine nobis nollet iudicare. Porro pater cum in hoc nos ante uelut instruxisset trium linguarũ qualicunq peritia, Latinæ, Græcæ, & Hebraicæ, quod sine horum præsidio, nihil agi poterat in hoc negocio, tam egregio operi tandem immoriens, hanc prouinciam uelut hæreditariam nobis delegauit, futurum sperans, ut si uetus illa theologia reuiuisceret, minus ualeret spinosum istud sophistarũ & frigidum theologorum genus, & Christianos haberemus magis ingenuos & germanos. Abeunt enim studia in uitam, & tales euadimus, quales quotidie legimus. Enimuero cum iuxta Isocratem non modo paternarum facultatum, sed & paternorum amicorum, πρέπει τοὺς παῖδας ὥσπερ τῆς οὐσίας, οὕτω καὶ τῆς φιλίας τῆς πατρικῆς κληρονομεῖν, atq adeo studiorũ, successionẽ capessere deceat, nos omissis optimis simul ac suauissimis studijs, annos aliquot in hunc laborẽ insumpsimus, & nonnullã optimæ ætatis portionẽ Hieronymo impendimus, ijs quidẽ laboribus, qui cuiuis adolescenti senium conciliare possent. Primũ, quantũ difficultatis habuerit ueterũ uoluminũ uix legibiliũ collatio, quorũ nobis ingens copia fuit, omnibus fere Germaniæ bibliothecis, exemplaria suggerentibus, ij nosse poterũt, qui in ea re aliquãdo sunt uersati. Nec tota res ab exemplaribus pẽdebat, sæpenumero inter se pugnantib⁹, sæpissime corruptis, iudicio opus erat ad delectũ, nonnunq & diuinatione, qua quidẽ in re magis religione opus fuit q temeritate. Atq in alijs quidẽ reb⁹ uoluptas, sensum laboris adimit, aut certe mitigat: hic nihil nisi labor, & semp eodẽ tenore recurrẽs molestia. Adde qd nullus labor molestior, q emẽdare taleis authores, ex quo minus gratiæ redit ad eum qui suscipit. Verũ hoc heroicũ est, etiam gratis bene mereri de genere mortalium. Sic deus cum nullius egeat, nec ab ullo gratiam repetat, tamẽ omnibus benefacit. Et rex bonus consimili est animo. Quanq castigãdis authorib⁹ magnã laudẽ qdã cõsecuti sunt, Aristarchus notus quod Homerũ obelis & asterijscis distinxerit. Hermolaus nõ minus clarus est q ipse Plini⁹. Libris medicorũ qd corruptius? In qbus restituẽdis, egregiã nauauit operã & nauat Gulielm⁹ Copus, Basiliẽsis urbis immortale decus. Iuris peritorũ libris qd deprauatius? In his nõ infeliciter rẽ aggressus Budeus, Galliæ suæ primũ honestamẽtũ. Nec hoc inferior Zasius, q in Pandectarũ uoluminã pari studio cõmentarios meditat. Denicq quid supererat Aristotelis? Hic adiuuit Theodorus & Argyropylus, & Leonardus Aretinus. Sic enim prohdolor in omnibus disciplinis, bonorũ authorũ monumenta, per indoctã quorundã audaciã, & audacẽ inscitiã impune corrupta sunt, ut nisi in tempore succurrissent docti, plane de his fuerit actum. Quod si nõ omnia restituta sunt in opere tam immenso, minime mirũ uideri debet: siquidem nec Hercules suffecit aduersus hydram & cancrũ duo monstra. Nos ergo qui pares esse poteramus aduersus tot milia portentorũ: primũ iuuenes, deinde mediocri doctrina? Certe magis adlaborari nõ potuit: & plæraq omnia restituta sunt, ut opinamur. Iã uero neutiq reprehendẽdũ, si quid discrepat a ueteri gustu, aut si qd parũ assequaris. Alioquin magis arguẽdus ipse Hieronym⁹, quod Græca & Hebræa admiscuerit, nobis danda uenia, si quod ille scripsit, nos restituimus. Nam si pulchrũ fuit illi scribere, nobis honestum erit restituisse. Quin potius hæc debẽt nos ad studiũ earum linguarũ inhortari, sine quibus diuinæ litteræ cognosci non possunt. ¶ Porro autẽ hic quintus Tomus, commentarios habet diui Hieronymi in maiores prophetas, ut uocant, tam insigneis, ut hic de eo dici possit, quod ille de Origene Canticũ canticorũ interpretante dixit, In cæteris uicit omnes, in his prophetarũ cõmentarijs seipsum. Nam iam diutino studio maturuerat eruditio. Et certe uetus testamentum a Græcis pene neglectum uidetur, quod nouo græce scripto, magis fauerent, at Hieronymus duos Cherubim ex æquo coniunxit, & abyssum abysso copulauit. Quod superest quandoquidẽ syncera fide sudauimus in restituendo Hieronymo, uestrũ est o lectores, grato accipere animo: & dare operam, ne post hac deprauetur quod emendatum est. Nos sane non contenti collatione latinorum codicum tametsi uetustissimorũ, Hebræa quoq consuluimus uolumina, sicubi hærebamus, uelut in hebraicis nominibus, in locis hebraicis, in dictionibus deprauatis. Sed & locos citationum magna cura adnotauimus, non ut in cæteris ubi sepius fallitur lector q adiuuat. Præterea quoties æditio septuaginta ab Hebraica ueritate discrepat, interuallo medio distinximus, suo utramq titulo prænotantes. Vbi uero conueniunt perpetuo uersuum contextu, sumus utramq complexi. Bene uale lector & fruere, & cum in his spiritalibus opibus uersaberis, fac faueas inclytæ ciuitati Basileæ, quæ prima thesaurum hunc orbi protulit, faueas officinæ Frobenianæ, in qua labor hic desudatus est. Denicq nobis, quorum immensa pecunia, tamen nulla pecunia æstimandis sudoribus res peracta est. Nam tametsi totam pene rem paternam in hoc opere periclitati sumus, tamen ætatis ac studij intermissi maior nobis uideẽ sumptus.

Iterum uale. Basileæ Nonis Maijs.
Anno a Christo nato.
M. D. XVI.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN PRIMVM COMMENTARIORVM ESAIAE AD EVSTOCHIVM VIRGINEM PROEMIVM

A EXpletis longo uix tempore in duodecim prophetas, uiginti explanationum libris, & in Danielem cōmentarijs: cogis me uirgo christi Eustochium transire ad Esaiam: & qd' sanctæ matri tuæ Paulæ dum uiueret pollicitus sum, tibi reddere: qd' quidem & eruditissimo uiro fratri tuo Pammachio promisisse me memini: cūq; in affectu par sis, uincis præsentia. Itaq; & tibi & illi per te reddo qd' debeo, obediens christi præceptis: qui ait: Scrutamini scripturas, & quærite, & inuenietis: ne illud audiam cū iudæis: Erratis, nesciētes scripturas neq; uirtutē dei. Si enim iuxta apostolū Paulū christus dei uirtus est, deiq; sapiētia: & qui nescit scripturas, nescit dei uirtutem eiusq; sapientiā: ignoratio scripturarū, ignoratio christi est. Vnde orationū tuarū fultus auxilio: quæ diebus ac noctibus in dei lege meditaris, & tēplū es spūssancti: imitabor patremfamilias, qui de thesauro suo profert noua & uetera: & sponsam dicentē in canticocanticorū: Noua & uetera fratruelis meus seruaui tibi: sicq; exponam Esaiam: ut illū non solū prophetā, sed euangelistā & apostolū doceam. Ipse enim de se & de cæteris euāgelistis ait: Qz speciosi pedes euangeliçantiū bona, euangeliçantiū pacē. Et ad ipsum quasi ad apostolum loquit' deus: Quē mittam, & quis ibit ad populū istum? Et ille respondit: Ecce ego, mitte me. Nullusq; putet me uoluminis istius argumentū breui cupere sermone cōprehēdere: cū uniuersa dñi sacramenta præsens scriptura contineat: & tam natus de uirgine emmanuel q̄ illustriū patrator operū atq; signorū: mortuus ac sepultus, & resurgens ab inferis, & saluator uniuersarū gentium prædicet'. Quid loquar de physica, ethica & logica? quicquid sanctarū est scripturarū: quicquid potest humana lingua proferre: & mortaliū sensus accipe, isto uolumine continet'. De cuius mysterijs testatur ipse qui scripsit: Et erit uobis uisio omniū sicut uerba libri signati: quē cū dederint scienti literas, dicēt: lege istū: & respondebit: Non possum, signatus est enim. Et dabit' liber nesciēti literas: diceturq; ei, lege: & respondebit, nescio literas. Siue igit' hunc librum dederis nescienti literas populo nationū: respondebit: nō possum legere, quia non didici literas scripturarū: siue dederis scribis & pharisæis: qui legis literas nosse se iactāt: respondebūt: nō possumus legere, qa signatus est liber. Qui idcirco eis signatus est: quoniā nō receperūt eū quē signauit pater: qui habet clauē dauid: qui aperit & nemo claudit: qui claudit & nemo aperit. Neq; uero ut Montan⁹ cū insanis fœminis somniat: prophetæ in extasi sunt locuti, ut nescirent quid loquerent': & cū alios erudirent, ipsi ignorarent quid dicerent: de quibus apostolus ait: Nescientes quæ loquātur, neq; de quibus affirment: sed iuxta Salomonē qui loquit' in prouerbijs: Sapiens intelligit quæ ꝓfert de ore suo: & in labijs suis portabit scientiā: etiā ipsi sciebant quid dicerent. Si em̄ sapientes erāt prophetæ, qd' negare non possumus: Et moyses omni eruditus sapientia loquebatur ad dñm: & dñs respōdebat ei: Et de daniele ad principē Tyri dicit': Nunquid sapiētior es daniele? Et dauid sapiens erat qui gloriabat' in psalmo: Incerta & occulta sapiētiæ tuæ manifestasti mihi: quō sapientes prophetæ instar brutorū animantiū quid dicerēt ignorabant? Legimus & in alio Apli loco: Spiritus prophetarū prophetis subiecti sunt: ut in sua habeant potestate, qñ taceant, quando loquantur. Qd' si cui uidetur infirmū: illud eiusdem Apostoli audiat: Prophetæ duo aut tres loquantur, & alij dijudicent: si autem alij fuerit reuelatū sedenti, prior taceat: Qua possunt ratione reticere: cū in ditione sit spiritus qui loquit' per prophetas uel tacere uel dicere? Si ergo intelligebant quæ dicebant: cuncta sapientiæ rationisq; sunt plena: nec aer uoce pulsatus ad aures eorum perueniebat: sed deus loquebatur in animo prophetarū: iuxta illud qd' alius propheta dicit: Angelus qui loquebatur in me. Et: Clamātes in cordibus nostris abba pater. Et: Audiā quid loquatur in me dominus deus. Vnde post historiæ ueritatem: spiritualiter accipienda sunt omnia: & sic iudæa & hierusalem, babylon & philistijm, moab & damascus, ægyptus & desertum mare, idumea & arabia: ac uallis sion, uel uallis uisionis: & ad extremum tyrus, & uisio quadrupedum, intelligenda sunt: ut cuncta quæramus in sensu: & in omnibus his, quasi sapiens architectus paulus apostolus iaciat fundamentum: qd' non est aliud præter christū iesum. Magniq; la-

Iob. 6. f
Matth. 7. a
Ibi. 22. c
Cañ. 7. a
Esa. 52. b
Ibi. 6. c
Esa. 29. d
1. Timo. 1. b
Ps. 50. b
1. Co. 14. f
Ibidem
Zach. 1. c
Gal. 4. a
Ps. 84. b
1. Co. 3. b

E boris & operis est, omnẽ Esaiæ librum uelle edissererе: in quo maiorũ nostrorum ingẽhia suda/ G
uerunt: græcorũ dico. Cæterum apud latinos grande silentiũ est: præter sanctæ memoriæ marty/
2.Co.11.b rem Victorinũ: qui cum Apostolo dicere poterat: Et si imperitus sermone, non tamen cientia.
Scripsit enim in hunc prophetam iuxta æditiones quatuor: usq; ad uisionem quadrupedũ in
deserto. Origenes triginta uolumina, e quibus uicesimussextus liber non inuenitur. Feruntur
& alij sub nomine eius de uisione τετραπόδων duo ad Gratã libri: qui pseudographi putantur: &
uigintiquinq; homiliæ & σημειώσεις quas nos excerpta possum⁹ appellare. Eusebius quoq; pam
phili iuxta historicã explanationẽ quindecim ædidit uolumina: & Didymus cuius amicitijs nu/
Esa.40.a per usi sumus: ab eo loco ubi scriptũ est: Consolamini, consolamini populũ meum sacerdotes:
loquimini ad cor hierusalem: usq; ad finem uoluminis, decem & octo ædidit tomos. Appollina/
ris autem more suo sic exponit omnia, ut uniuersa transcurrat, & punctis quibusdam atq; inter/
uallis, immo compendijs, grandis uiæ spacia prætermolet: ut non tam cõmentarios q; indices ca/
pitulorũ nos legere credamus. Ex quo animaduertis quantæ difficultatis sit, ut latini nostri, quo/
rum aures fastidiosæ sunt: & ad intelligẽdas scripturas sanctas nauseant: plausuq; tantũ eloquẽ
tiæ delectant: mihi ignoscãt si plixius locut⁹ fuero: cũ Esaias duodecim pphetis iuxta numerũ
uersuũ, aut æqualis, aut maior sit. Sicubi aũt prætermissis Lxx. de hebraico disputaui: illud in cau
sa est, quod aut eadem aut similia sunt plæraq; cum cæteris: & duplici æditione proposita, nolui
libros explanationis extendere: qui etiam in simplici explanatione modum breuitatis excedũt:
Sed iam propositum exæquamur.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM LIBER PRIMVS

F Visio esaię ꝛc. super iudam ꝛ hierusalẽ. Pro Iuda in quo significantur duæ tribus: Lxx. & Theodotio posuere iudææ: quæ totã terrã duodecim tribuũ oñdit. Et p eo qđ nos ex hebræo uertimus, sup iudã & hierusalem: illi interpretati sunt, cõtra iudæam & hierusalem. Symmachus more suo manifestius, de iuda & hierusalem: ut nec prospera nec aduersa uelit titulo demonstrari: sed ea quæ de iuda & hierusalẽ in utrãq; partem propheticus sermo prædixerit. Ergo esaias principaliter de duabus loquit̃ tribubus, iuda & beniamin: exceptis decẽ quæ in samaria erant, & uocabantur ephraim & israel:
4.Reg.15 & quas sub Osia rege iuda & hierusalem, Phul rex assyriorum uastare iam cœperat. Deniq; quinquagesimo & secundo imperij eius anno, regnãte apud samariã phaceæ filio romeliæ, uenit theglathphalasar rex assyriorũ & cœpit ahion & abel domũ maacha: & ianoha & cedes & asor & galaad & galileam, omnem terrã neptalim: & transtulit eos in assyrios. Ex quo ostenditur, uicina euersione samariæ, in cõmonitionem duarum tribuum hæc uniuersa narrari. Osias aũt ipse est qui & açarias, duplici nomine: & uno quidem atq; eodem tempore: Esaiam, osee, iohel, & amos prophetasse, ex regibus qui ponuntur in titulo cognoscimus: sed principiũ
Osee.1.a uerbi domini fuit in osee filio beeri. Amos autẽ pater esaiæ, non ut plæriq; autumant tertius duodecim prophetarũ est: sed alius: diuersisq; apud hebræos scribũt̃ literis. Iste primã & extremam literas habet נ & ע: ille י & ד: & iste scđm quosdam interpretat̃ fortitudo siue robustus: ille populus durus uel grauis: de quo in amos plenius diximus. Nõ solum autem hic propheta: sed & alij cum habeant in titulo: Visio quã uidit Esaias siue abdias: nõ inferunt quid uide/
Esa.6.a rint. Verba gratia: uidi dominũ sabaoth sedentẽ super thronum excelsum & eleuatũ, & seraphim duo in circuitu eius: sed quæ dicta sint narrant: id est: Audi cœlũ & auribus percipe terra. Et: Hæc dicit domin⁹ deus ad idumæã: Auditũ audiui a domino & legatum ad gentes misit. Prophetæ em̃ prius uocabantur uidentes: qui dicere poterant: Oculi mei semper ad dominũ: Et: Ad te leuaui oculos meos qui habitas in cœlo. Vnde & apostolis a saluatore præcipit̃: Leuate oculos uestros & uidete regiones: quia iam albæ sunt ad metẽdũ. Istos cordis oculos: & sponsa habebat in cantico canticorum: cui sponsus dicit: Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, uno ex oculis tuis. Et in euangelio legimus: Lucerna corporis tui est oculus tuus. In ueteri quoq; dicitur instrumento, quod populus uiderit uocẽ dei. Ex quo Montani delyramenta conticeant: qui in extasi & cordis amentia prophetas putat uentura dixisse: neq; em̃ uidere poterant quod ignorabant. Scio quosdam iudæam & hierusalem, de cœlestibus interpretari: & esaiam sub persona domini saluatoris: quod captiuitatem illius prouintiæ in nostra terra prænuntiet: & postea reditum conscensumq; ad montẽ sanctum in diebus nouissimis: Quæ nos contraria christianorũ fidei iudicantes, uniuersa despicimus: & sequentes historiæ ueritatẽ: sic interpretamur spiritualiter: ut quicq; illi de cœlesti hierusalem somniant: referamus ad christi ecclesiam: & ad eos qui uel propter peccata egrediuntur ex ea: uel ob pœnitentiam reuertuntur ad sedem pristi/
nam. De qua & illud in hoc eodẽ pphęta dici arbitramur:
Esa.60.a Illuminare illuminare hierusalem: uenit em̃ lux tua: & gloria domini sup te orta est: & in te apparebit dominus: & gloria illius super te ostendetur: & gradientur reges in lumine tuo, & gentes in splendore tuo: Quando ueniẽt omnes filij eius de longe: & filiæ illius in humeris portabũtur: & operient eam cameli madian & epha afferentes aurum & thus: & greges cedar congregabuntur in hierusalem: & arietes nabaioth properabunt: & erunt placabiles hostiæ super altare domini. Quodq; in titulo ponitur prophetasse eum sub osia & ioatham & achaç & eçechia regibus iuda: non ut in alijs prophetis confuse intelligẽdum est: ut nesciamus quid sub quo specialiter rege dictum sit: sed usq; ad finem uoluminis

Isio esaie filij amos quam uidit super iudam & hierusalem: in diebus osie, ioatham, achaç, eçechie regum iuda.

Audi cœlum

Abdie.1.a
1.Reg.9.b
Pſ.24.c
Ibi.122.a
H
Ioh.4.c
Cañ.4.c
Matth.6.c
Exo.20.c

A minis scriptū referatur: quid seorsum sub osia, & quid sub ioatham, & quid sub achaç, & quid sub eçechia ei a dño reuelatum sit. Sciamus quoq; eçechiam in hierusalem duodecimo anno Romuli, qui sui nominis in italia condidit ciuitatem, regnare cœpisse: ut liquido appareat quãto antiquiores sint nostræ historiæ q̃ gentium cætera rum. Interpretatur autẽ Esaias saluator domini: iuda, confessio: hierusalẽ, uisio pacis: osias, fortitudo domini: ioatham, domini perfectio: achaç, tenens siue robustus: eçechias, imperiũ dñi. Qui igitur domino præsidente saluatur: & est filius amos: id est fortis atq; robusti: cernit spiritaliter uisionem confessionis, dum antiqua peccata deplangit: & pacis, dum post pœnitentiã transit ad lucem, & æterna pace requiescit: cunctaq; illius tempora transeunt sub fortitudine domini, & perfectione eius ac robore. Cũq; omnia fecerit: dicet illud euangelicum: Serui inutiles sumus: quod enim facere debuimus, fecimus.

ישעיהו יחזקיה ירושלם עזיהו אחז יותם יחזקיהו אמוץ

Luc.17.c

a ¶ Audi cœlum ꝛc. Supra, quis propheta, cuius filius, quid contra iudam & hierusalem, siue super iudam & hierusalẽ, & quo tempore uiderit, titulo demõstratũ est: Nunc cœlum & terram ad audiendum prouocat. In cœlo supernas significans angelicasq; uirtutes: in terra mortalium genus: μείῳ μυμικῶς ab his quæ continent ea quæ continentur. Siue quia per moysen testes uocauerat dñs cœlũ & terram, dans

B populo israel legem suam, & dixerat: Attende cœlum quæ

Deu.32.a loquar: audiat terra uerba oris mei: post præuaricationem populi, eosdem rursum in testimonium uocat: ut cuncta elementa cognoscant, iuste dominũ in ultionem mãdatorum suorũ ad iracundiã cõcitatũ. Pro cœlo, hebraicum שָׁמַיִם cœlos sonat, plurali numero: maxime cum audite dixerit: id est שִׁמְעוּ: qđ plurali efferẽ numero, non singulari. Sed quidam uolunt pluraliter quidem dici cœlos: sed singulariter intelligi: iuxta illud qđ singulas ciuitates Thebas & athenas uocam⁹. Estq; hebraici characteris idioma ut omnia quæ in יִם syllabã finiũt, masculina sint & pluralia: ut פְּרוּבִים & שְׂרָפִים. Et quæ in הָ, fœminina & pluralia: ut צְבָאוֹת Et hoc notandum qđ cœlis dicatur, audite: terræ, auribus percipe: ea enim quæ excelsa sunt, maiorem habẽt intelligẽtiam: quæ humiliora, terrenis sensibus inuoluuntur. Vnde

Matth.11.d & saluator in euangelio: Qui habet inquit aures audiendi audiat. Si quis igitur cœlum est & habet municipatũ in cœlestibus: audiat mystice quæ dicũtur. Si quis terrenus: simplicem sequatur historiam. Illud quoq; animaduertẽdum qđ non dixerit: Audi cœlum & auribus percipe terra, quid uobis locutus sit dominus: sed quid locut⁹ sit mihi: ut qđ ego audiui in spiritu, uobis referam, qui ipsum loquentem audire non meremini. Quidam cœlum & terrã quasi animantia ad audiendum prouocari putant: iuxta illud quod

Ps.103.d de terra in alio loco dicitur: Qui respicit terram & facit eam tremere: cum hoc potestatis dei sit nõ terrenæ intelligentiæ.

b ¶ Filios genui ꝛ exaltaui ꝛc. Pro q̃ Symmachus & Theodotio ita uerterunt: Filios enutriui & exaltaui. Ab hoc loco narrat ꝓpheta quid dominus sit locutus, qđ populũ israel quos seruos cõmuni lege condiderat, in filios uerterit: dixeritq;: Filius primogenitus meus israel. Denicq; & dominus

Exo.4.f in euangelio apostolis repromittit: quod si fecerint uolunta-
Iob.15.b tẽ eius: iã nõ appellet eos seruos, sed amicos. Qđ si superbierit israel audiẽs se esse primogenitũ: intelligat primogenitũ idcirco se dici: qa secũdi filij significenẽ ex gẽtib⁹. Nõ eñ appellat⁹ unigenit⁹ q̃ excludat cæteros frẽs: sed primogenitus, ut mõstret & alios secuturos: & tñ iuxta mysteria scriptura-

Gen. 4 rũ, nõ primogeniti accipiũt hæreditatẽ sed secũdi. Primoge-
Ibi.25 nitus fuit cain: sed abel munera placuerũt deo. Primogenitus israel: sed isaac accepit hæreditatẽ. Primogenitus esau: sed benedictionẽ patris iacob supplãtator præripuit. Primo genitus ruben: sed tamẽ benedictio seminis christi transfertur ad iudam. Itaq; illi iuxta uocationis ordinem primi fuerunt, & appellabãtur caput: nos secundi qui dicebamur cauda: uersi sumus in caput, & dei appellamur filij. Quotq̃t enim receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri. Nec accepimus spiritũ seruitutis in timore, sed spiritum adoptionis: in q̃ clamam⁹ abba pater: Quia pfecta dilectio foras mittit timorem. Melius est autẽ iuxta hebraicum legere: Filios enutriui: q̃ genui: ne uideatur illi dicto qđ in Ioannis epistola legimus esse contrariũ: Omnis qui natus est ex deo nõ peccat: ergo isti si nati sunt ex deo, quomodo peccare potuerunt: cum omnis qui ex deo natus est, peccare non possit?

C

Iob.1.a

Rom.8.c

1.Iob.4.d

Ibi.3.a

c ¶ Cognouit bos possessorem suum ꝛc. Pro quo soli Lxx. transtulerũt: Israel autem me non cognouit, & populus me non intellexit: Vt iuxta cæteros & hebraicum, possessorem suum israel non cognouerit: & præsepe domini sui populus non intellexerit. Et est sensus perspicuus: Ego eos adoptaui in filios, & feci populũ peculiarẽ, & partem meã ac funiculũ hæreditatis meæ, appellauiq; eos primogenitos: illi autem ne hoc quidem fecerunt quod bruta faciũt animalia: ut beneficijs uincerent: & intelligerent pastorẽ ac nutriciũ suũ: Nec cõparauit eos canibus, qđ sagacissimũ genus animantiũ est: & pro paruo cibo dominorũ tecta defendit: sed stolidioris sensus boui & asino: quorum alterum carpenta trahens, durissimas terræ glebas uertit uomere: alterum portat onera & hominũ in gradiẽdo laborem temperat: Vnde & iumẽta appellantur ab eo qđ iuuent homines. Potest hic locus & de deo patre intelligi: sed magis refertur ad filiũ, q̃

D

Ioh.8.g

non cognouerit eum, nec; susceperit populus israel: Cuius diem abraham uidit & lætatus est: & in cuius aduentu omnium prophetarum uota pendebant. Qui & in euãgelio ad hierusalem loquitur: Quoties uolui congregare filios tuos

Matth.23.d sicut gallina pullos sub alas suas, & noluisti. Quærim⁹ ubi pariter legerimus bouem & asinũ? In Deuteronomio scriptum est: Non arabis in uitulo simul & asino. Et in hoc eo-

Deu.22.b dem esaia: Beatus qui seminat super omnem aquã, ubi bos

Infra.32. calcat & asinus. Simul arat in boue & asino hebion: dignus pro humilitate sensus, paupertate nominis sui: qui sic recipit euangeliũ: ut iudaicarum superstitionũ quæ in umbra & imagine præcesserunt, cærimonias nõ relinquat. Beatus est autem qui seminat in eloquijs scripturarum tam ueteris q̃ noui instrumẽti: & calcat aquas occidentis literæ: ut metat fructum spiritus uiuificantis. Bos iuxta anagogen refer-

Anago. tur ad israel qui legis portauit iugum, & mundũ animal est. Asinus peccatorum onere prægrauatus, gentium populus accipitur: cui dominus loquebatur: Venite ad me omnes

Matth.11.d qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos. Pharisæis ergo & scribis non credentibus: qui habebant legis clauem atq; noticiam: & uere appellabãtur israel: id est mens uidẽs deũ: credidit ꝓs populi iudæorũ: ut una die tria milia simul crederent: & alia die quinq; milia. Sapientibus quoq; sæculi non recipientibus crucem christi: indocta nationum turba suscepit. Vnde & Apostolus loquebatur: Videte uocatio

1.Co.1.d nem uestram fratres: quia non multi sapientes scđm carnẽ: non multi potentes, non multi nobiles: sed quæ stulta sunt mundi elegit deus, ut confundat sapientes: & quæ infirma sunt mundi elegit deus, ut cõfundat fortia. Sed hæc coacta superior uera interpretatio est.

d ¶ Væ genti peccatrici ꝛc. Hoc qđ in ultimo posui: abalienati sunt retrorsum: Lxx. interpretes non habent: & pro populo graui iniquitate, populo pleno peccatis: & pro blasphemauerunt scribit in eis, ira cundiã concitauerũt: & pro semine nequã, semen pessimũ. qđ cæteri sequentes hebraicum מְרֵעִים interpretati sunt,

 pessimorũ

E

pessimorū: ut non tam seminis uitium sit, ne boni & mali diuersa putetur esse natura, q̄ eorum maliciæ qui uoluntate propria dominū dereliquerunt. In principio uoluminis titulus est: personam, causam, tēpusq; cōmemorās. In secūdo intētos auditores facit. In tertio narrat qd locutus sit dñs.

a In quo percutiam uos ultra addentes præuaricationē.
b c Omnē caput languidum & omne cor mœrens. A plāta pedis usq; ad uerticem, non est in eo sanitas: uulnus
d & liuor & plaga tūmens. Nōn est circūligata, nec curata
e medicamine: neq; fota oleo. Terrā uestra deserta: ciuitates uestræ igne succensæ: regionem uestram in conspectu uestro alieni deuorant: & desolabitur sicut in uastitate hostili. D Derelinquet filia sion sicut umbraculū in uinea: sicut tuguriū in cucumerario: sicut ciuitas q̄ uastat.
f

In quarto quasi in excessibus gentem increpat peccatricem & populum plenū uel graue iniquitate. Non quo alia sit gens & alius populus: ut quidam putant: sed ipse israel, & gens appellat & populus, & filij scelerati siue iniqui: ut q primū per beneficium filij appellati sunt dñi: postea uitio suo uocarentur filij iniquitatis: siue ut reliqui cōsona uoce dixerunt: filij corrūpentes: id est υἱοὶ διαφθείροντες, q̄ naturæ bonū suo uitio p diderūt. Quodq; iungit: Blasphemauerūt sanctum israel:

Iob.19.c proprie de iudæis dicitur conclamantibus: Non habemus
Mar.6.a regē nisi Cæsarem: Et: Nōne hic est filius fabri: & dæmoniū
Iob.8.f habet, & samaritanus est? Quia igitur dereliquerunt christum & blasphemauerunt sanctum israel: idcirco abalienati sunt retrorsum: ut qui appellabātur pars & filij dei, postea

Ps.17.g diceretur: Filij alieni mentiti sunt mihi. Præcepit saluator:
Luc.9.d ne apprehenso aratro respiciamus post tergū: ne imitemur
Phil.3.c uxorē loth. Vnde & Apostolus extendēs se in priora, posteriorū obliuiscit. Qd autem dixit iuxta Lxx. Populo pleno peccatis: ostendit nullā speciē peccatorū in israel populo nō fuisse. Sin autem legerimus ut in hebraico est: Populo graui

Zach.5.c iniquitate: Illius testimonij recordemur: qd iniqtas sedeat
F sup talentū plūbi: & ex peccatoris persona dicat in psalmo

Ps.37.a tricesimoseptio: Eleuatæ sūt iniqtates meæ sup caput meū: Quasi onus graue grauatæ sunt super me. Manifesta transcurrimus, ut in obscurioribus & his quæ explanatione indigent immoremur. a ¶ In quo percutiam ꝛc. Quo testimonio discimus idcirco dominū percutere delinquētes, ut pcussos corrigat, & non tam pœna sit q̄ emēdatio. Estq; sensus: Non inuenio quā plagis uestris possim adhibere medicinam: omnia membra uestra plena sunt uulnerum: nullā partem corporis quæ non sit ante percussa reperio. Vel certe hoc modo: nullas inuenio plagas quibus uestram frangā duritiam. Quanto enim tormenta maiora sunt: tanto magis crescit impietas & iniquitas: siue ut Theodotio transtulit, declinatio: ut recedatis & declinetis a domino. Quale

Hiere.2.f est illud Hieremiæ: Sine causa percussi filios uestros: discipli
Osee.4.c nam non recepistis. Vnde iratus loquitur per Osee: Non uisitabo super filias uestras cum fuerint fornicatæ: & super nu

Ezech.16.e rus uestras cū adulterauerint. Et per ezechielē: Zelus meus recedet a te: & nō irascar tibi amplius. De quibus & in psal

Ps.72.a mis legimus: Non est firmamentum in plaga eorū: & in laboribus hominum non sunt, nec cum hominibus flagellabuntur. b ¶ Omne caput languidū ꝛc. Animi lætitia interdum dolorem corporis mitigat: qd si ad egrotationē corporis accedat egritudo animi, duplicat infirmitas. Inter ipsos quoq; sensus & omnia mēbra corporis, principalē locū obtinet caput: in quo uisus & odoratus, auditus & gustus est. Cum igitur caput doluerit, omnia membra debilia sunt. Et

Metaphora per metaphorā docet qd a principibus usq; ad extremam plæbem: a doctoribus usq; ad impitū uulgus in nullo sit sanitas: sed oēs in impietate pari ardore cōsentiāt. c ¶ A planta pedis usq; ad verticē ꝛc. Seruat cœptam translationē: A pedibus usq; ad uerticem: id est ab imo usq; ad summum: ab extremis usq; ad primos, toto confossi sunt corpore. Vulnus inquit & liuor & plaga tumēs: aut em uerberibus liuēt corpora, aut plagis tument, aut hiant uulneribus. Quæri/mus cui hæc tēpori coaptanda sint. Post babylonicā captiuitatem sub zorobabel & Esdra ac Neemia israel reuersus est in iudæam, & antiquū recepit statū. Sub diuersis quoq; principibus ac regibus templum augustius fabricatum est: intantū ut etiam externarū gentiū, lacedemoniorū & athenensium ac rhomanorū mererent amicitias. Ergo hoc qd dicit: Non est in eo sanitas, ad extremam refert captiuitatē: quando post Titū & Vespasianū & ultimā euersionē hierusalem: sub Aelio hadriano usq; ad præsens tempus nullum remediū est: impleturq; qd scriptū est: Omnes declinauerūt simul inutiles facti sunt: Nō est qui faciat bonum: non est usq; ad unum. Qd q̄ inferēt: nō est in eo sanitas: uel in ppto intelligē: uel i corpe: uel in capite. d ¶ Non est circūligata ꝛc. Pro quo

Rom.3.b

Lxx. transtulerūt: Non est malagma imponere neq; oleum, neq; alligaturas. Vsq; hodie uulnus & liuor & plaga tumēs populi israel, non est circūligata fasciolis: nec curata medicamine. Qd Aquila interpretatus est μάτοσιμ, lintheola ui delicet: quæ ad exiccandam saniem, & prurulentias extrahēdas injiciuntur uulneribus. Neq; fota oleo: ut eorū duritia lachrymis pœnitētiæ mollirēt. Pro fasciolis quibus israelis nequaq; circūligata sunt uulnera: Lxx. malagma transtulerunt. Iacet ergo confossus & contrucidatus israel: quia interfecit medicū, q̄ ad curādā uenerat domū israel: Vnde &

Hiere.51.a in Hieremia ꝓpheta τροπικῶς sub ꝓsona babylonis loquūt angeli: Curauim⁹ babylonē: & nō est sanata: urbē uidelicet

Luc.10.e cōfusionis atq; uitiorū. Et in euāgelio legim⁹: descēdentē de hierusalem in hiericho a latronibus uulneratū: curatumq; a samaritano: & post austeritatē uini infusam uulneribꝰ eius olei mollitudinē. Ab eo ergo loco ubi supra dixerat: In quo percutiam uos: Et: omne caput languidū: usq; ad hoc qd infertur: Non est curata medicamine, neq; fota oleo: translatio nis similitudo seruatur: & irremediabiliū descriptio uulnerum, æternā captiuitatē exprimit iudæorū. e ¶ Terra uestra deserta ꝛc. Hæc sub babylonijs ex parte cōpleta sunt: incenso templo, subuersa hierusalem: quando regionē decem tribuum samaritani possederunt: & in tantam redacta est terra repromissionis solitudinē, ut a leonibus uastaret. Plenius autem atq; perfectius quid futurum sit sub rhomana captiuitate describitur: quando uniuersam iudæam rhomanus uastauit exercitus: ciuitatesq; succensæ sunt, & regionem eorum in præsentiarū alieni deuorant: & usq; ad finē mundi perseuerabit uastitas iudæorum. Possumus autem hæc tropologice de peccatoribus accipere: qui de sanctitate

Tropo. pristina corruerunt, postq; contrarijs fuerint traditi potestatibus: qd omnia eorum bona ueniant ad desertum: & prioris iusticiæ deus non recordetur: & igne diaboli omnia succendantur, & sint pabulum bestiarum: de quibus & in alio

Ps.73.d loco scriptum est: Ne tradas bestijs animā confitētem tibi.
f ¶ Derelinquetur filia sion sicut umbraculum in vinea ꝛc. Q̄z uinea appellatus sit omnis israel: idem in consequentibus propheta testatur dicēs: Vinea enim domini sabaoth,

infra.5 domus est israel: & homo iuda, nouella plantatio atq; dilecta. Et in psalmo: Vineam de ægypto transtulisti: eiecisti gētes & plātasti eam. Hæc uinea quādiu uberrimos attulit fructus, habuit custodem deum. De quo scribitur: Non dormitabit neq; dormiet qui custodit israel. Postq; uero uindemiauerunt eam omnes transeuntes uiam: & uastauit eam

Ps.79.b

Ibi.120.a

aper de sylua: reliquit templum suum dominus: iratusq; consurgens ait: Surgite abeamus hinc: Et: Relinquetur dō/

Matth.23.d mus uestra deserta. Et per Hieremiam: Reliqui domū meā:

Hiere.12.b dimisi hæreditatem meam. Facta est hæreditas mea mihi,

Ibidem sicut leo in sylua: dedit super me uocem suā, propterea odi/ui eam. Similitudo autem uastationis templi & hierusalem sumpta est ab agricolis: qui quādiu uinea uuarū plena est:

ponunt

A ponunt custodes in umbraculis. In cucumerario q̃q; quod Lxx. pomorũ custodiã uocãt, paruulæ fiunt casulæ: ꝓpter ardorem solis ac radios declinandos: & inde uel homines uel bestiolas quæ insidiari solent natis frugibus abigũt. Cum autem ablata fuerint istiusmodi genimina: remanent arentia fruticum umbracula, casulæq; recedente custode, quia non habet ultra quod seruet. Ergo & omnipotens deus dereliquit templũ, & urbem fecit esse desertam: quod nõ necesse est sermõibus approbare: nobis præsertim qui uidem⁹ desertam sion, & euersam hierusalem: templumq; usq; ad solum dirutum. Quod autẽ filiam sion uocat, clæmẽtissimi parẽtis mõstrat affectum. Nec mirũ si sion appelletur filia, cum etiam babylon sæpissime filia nuncupetur. Omnes enim natura filij dei sumus, sed nostro uitio alieni efficimur. Iuxta anagogen: uinea dei & pomorum paradisus, anima nostra appellari potest: Cui si mens, id est μοῦς præfuerit, habet custodẽ mentis deum: sin autem uitia nos quasi quædam bestiæ fuerint deprædata: relinquimur a custode deo, & omnia nostra redigentur ad solitudinem. a ¶ **Nisi dominus exercituum reliquisset nobis semen ꝛc.** Hũc locum Paulus apostolus ad rhomanos plenius disserit scribens: Dico ergo: nunquid repulit deus populum suũ? Absit: nam & ego israelita sum ex semine abraham de tribu beniamin. Non repulit deus plæbem suã quã præsciuit. Et post paululũ: Sic ergo & in isto tpe reliquiæ scd̃m electionẽ gratiæ saluæ factæ sũt.

B Ex quo ostenditur superiora quæ contra hierusalem & iudam sermo propheticus cõminatus est: nõ ad babylonicæ captiuitatis referenda tempus, sed ad ultimam rhomanorũ: quando in apostolis saluæ factæ sunt reliquiæ populi iudæorum: & una die crediderunt tria milia: & altera quinq; milia: & in toto orbe euangelium seminatum est. Pro, domino exercituum, quod nos secuti Aquilam, in latinum uertimus: in hebræo legitur, dominus sabaoth: quod Lxx. interpretes pro locorum qualitate dupliciter transferunt: aut dominum uirtutum: aut dominum omnipotentem. Et quærendum utrum de patre dicatur an de filio. Nec dubium quin illud qd̃ in uicesimotertio psalmo legitur: Attolite portas principes uestras: & eleuamini portæ æternales, & ītroibit rex gloriæ: Quis est iste rex gloriæ: dominus sabaoth: id est dominus uirtutũ, ipse est rex gloriæ: ad christũ referatur: qui post passionis triumphum ad cœlos uictor ascẽdit. Et in alio loco de domino dicit̃, quod rex gloriæ sit: Si enim cognouissent, nunq; dominũ gloriæ crucifixissent. Ergo non solum iuxta apocalypsim Ioannis, & apostolum Paulum: sed in ueteri quoq; testamento, dominus sabaoth: hoc est omnipotens, christus appellatur. Si enim omnia patris filij sunt: & ut ipse loquit̃ in euãgelio: Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra: Et: Oĩa mea tua sunt & glorificor in eis: Cur non etiam omnipotentis nomen referatur ad christum: ut sicut deus dei, & dominus domini: sic omnipotens omnipotentis filius sit. b ¶ **Audite verbum domini principes sodomorũ ꝛc.** Saluis factis reliquijs per apostolos populi israel: ad scribas & pharisæos & populum subclamantem: Crucifige, crucifige talem: propheticus sermo conuertitur: & uocat eos principes sodomorum & populum gomorræ: iuxta illud quod in consequentibus legimus: Iniquitatẽ suam sicut sodoma annũciauerũt & ostenderunt. Væ animæ eorum quia cogitauerũt consilium pessimum contra semetipsos, dicentes: Alligemus iustum: quoniam inutilis est nobis. Ergo propterea principes uocantur sodomorum, & populus gomorræ: quia cogitauerunt consilium pessimum: & alligauerũt iustum atq; dixerunt: Non habemus regẽ nisi Cæsarem. Et rursum: Nos scimus quia moysi locutus est deus: istũ, aũt q̃s sit nescimus. Simulq; gloriãtes in euãgelio: Semen abrahæ sumus: & nemini unq; seruiuimus: audiũt a domino saluatore: Si essetis filij abrahæ, utiq; opera abrahæ faceretis. Et rursũ: Vos ex diabolo patre nati estis: & opera patris uestri uultis facere. Tale qd̃ & Ezechiel ad hierusalem loquitur: Pater tuus amorræus, & mat̃ tua cethea. Aiunt hebræi ob duas causas interfectum esaiam: qd̃ principes sodomorum & populũ gomorræ eos appellauerit: & quod dño dicente ad moysen: Non poteris uidere faciem meam: iste ausus sit dicere: Vidi dominum sedentem super thronum excelsum & eleuatum: non consyderantes quod faciem & pedes dei siue suos, quia in hebræo ambigue legitur, seraphim texerint: & media tantum eius esaias uidisse se scribat. Homo igitur dei faciem uidere non potest: Angeli autem etiam minimorũ in ecclesia, semper uident faciẽ dei. Et nunc in speculo uidemus & in ænigmate: tunc autem facie ad faciem: quando de hominibus in angelos profecerimus, & potuerimus cum apostolo dicere: Nos autem omnes reuelata facie gloriam dei speculantes, in eandem imaginẽ transformamur a gloria in gloriã, quasi a domini spiritu: Licet faciem dei iuxta naturæ suæ proprietatẽ nulla uideat creatura: & tunc mente cernatur, quando inuisibilis creditur. c ¶ **Quo mihi multitudinẽ victimarũ ꝛc.** Pro eo qd̃ est, nolui: Lxx. trãstulerũt, nolo: præsens tempus pro præterito. Porro iuxta hebraicũ, nunq; se deus hostias iudæorũ uoluisse demõstrat: qd̃ & in q̃dragesimonono psalmo legimus: Nõ accipiã de domo tua uitulos, neq; de gregibus tuis hircos: Quoniã meæ sunt omnes feræ syluarũ: iumenta in montibus & boues: Cognoui omnia uolatilia cœli: & pulchritudo agri mecũ est: Si esuriero non dicam tibi: meus est enim orbis terræ & plenitudo eius: Nunquid manducabo carnes thaurorum: aut sanguinem hircorum potabo? Cũq; ueteris legis cærimonias respuisset, transit ad euangelicam puritatem: & quid pro his cupiat ostendit: Immola deo sacrificiũ laudis: & redde altissimo uota tua: Et inuoca me ī die tribulatiõis: & eruã te & honorificabis me. Omnis ergo capituli huius continẽtia, usq; ad eum locum ubi ait: Iudicate pupillo: defendite uiduam: & uenite & disputemus dicit dominus: respuit sacrificia uictimarum: & euangelij obedientiam docet esse super sacrificiũ. Q̃d̃q; intulit: Plenus sum: hoc sensu est accipiendum: nulla re indigeo: Domini est terra & plenitudo eius. Vnde & nos omnes de plenitudine eius accepimus. Potest hoc & de his accipi: qui cum dei præcepta non faciant: donis uarijs atq; muneribus deum redimere posse se credunt: uel qui parta per rapinã & auariciã, altari offerũt & pauperibus. d ¶ **Quis em̃ ĝsiuit hęc de manib⁹ vr̃is?** Audiãt hebionei: qui post passionem christi abolitam legem putant esse seruandam. Audiant hebionitarũ socij: qui iudæis tantũ & de stirpe israelitici generis hæc custodienda decernunt. Hostiæ ergo & immolatio uictimarum: non principaliter a deo quæsita sunt: sed ne idolis offerent̃: & ut de carnalib⁹ uictimis quasi per typum & imaginem ad spiritales hostias trãsiremus. Dicẽdo autem se hostias non quæsisse: ostendit quia lex spiritalis sit: & omnia quæ iudæi carnaliter faciunt, a nobis impleri spiritaliter. e ¶ **Calcare atrium meum non apponetis.** Obserua quod post babyloniam uastitatem: rursum a çorobabel templum ædificatum sit: & per multam annorum seriem, in tẽplo sint oblata sacrificia. Ergo ultimã sub Vespasiano &

Ne offeratis

Ps.136. Anago. Matth.11.b Infra.3 Luc.23.d 1.Co.2.b Matth.2.d Iob.19.c Ibi.9.f Ibi.8.d Ibi.e Ezech.16.a Exo.33.d Infra.6. Matth.18.b 1.Co.13.d 2.Co.5.d Ps.49.c Ibi.23.a Iob.1.b 1.Esd.5.a

a Nisi dominus exercituum reliquisset nobis semen: quasi sodoma fuissemus: & quasi gomorra similes essem⁹.
b Audite uerbum domini principes sodomorum: percipite auribus legem dei nostri populus gomorræ. Quo
c mihi multitudinem uictimarum uestrarum dicit dominus: plenus sum holocausto arietũ & adipe pinguiũ: & sanguinem uitulorũ & agnorum & hircorum nolui.
d Cum ueneritis ante conspectũ meũ: Quis em̃ quæsiuit
e hæc de manib⁹ uestris? Calcare atriũ meũ nõ apponetis

Ne offeratis ultra sacrificium frustra: incensum abomi/
a natio est mihi. Neomenias uestras & sabbata uestra &
festiuitates alias non feram: iniqui sunt cœtus uestri.
b c Kalendas uestras & solēnitates uestras: Odiuit anima
d mea. Facti estis mihi in sacietatem: nequaq̄ dimittam
peccata uestra. Et cum extenderitis manus uestras: auer
tam oculos meos a uobis. Et cum multiplicaueritis ora
e tionem, nō exaudiam uos. Manus uestræ sanguine ple
f g næ sunt. Lauamini mundi estote. Auferte malum cogi/
h tationum uestrarum ab oculis meis. Quiescite agere
i peruerse: discite benefacere. Quærite iudicium: subue/
nite oppresso: iudicate pupillo: defendite uiduam: & ue
k nite & arguite me dicit dominus. Si fuerint peccata ue/
stra ut coccinū: quasi nix dealbabuntur. Et si fuerint ru/
l bra, quasi uermiculus: uelut lana alba erūt. Si uolueritis
& audieritis me, bona terræ comedetis: si nolueritis &
non audieritis: (siue ut in hebræo habet: & me ad iracū
m diā ꝓuocaueritis) gladi⁹ deuorabit uos. Quia os dñi lo/
n cutū est. Quomodo facta ē meretrix ciuitas fidelis ple/
na iudicij: iusticia requieuit in ea: nunc autē homicidæ.

Argentum

E siano & Tito destructionē templi indicat: quæ usq̄ ad con/sumationem mūdi perseueratura est. a ¶ Neomenias ve/stras ⁊ sabbata vestra ⁊c. Omnis cōuentus q̄ non offert ho/stias spiritales: nec audit illud qd̄ in q̄nquagesimo psalmo canitur: Sacrificiū deo spiritus contribulatus: cor contritū & humiliatum deus non despicit: abomi/nabilis est deo. Et id/circo iungit & dicit: b ¶ Kalendas vestras ⁊ solēnitates vestras: Vt non suas appellet festiuitates: sed eorum q̄ male his abutunt̄. Quodq̄ Lxx. inter/pretati sunt: ieiunium & ociū: Possumus di/cere illud ieiunium re cipi a deo: qd̄ ocium bonorū operū non ha bet. c ¶ Odiuit ani/ma mea. ἀνθρωποπά/τως nō ꝙ animā deus habeat: sed nostro lo/quit̄ affectu. d ¶ Fa cti estis mihi in sacie/tatem ⁊c. Pro quo in/terpretat⁹ est Aquila: laboraui sustinens. Symmachus ἐκοπώ/θην ἱλασκόμενος: qd̄ est, defeci miserans: ut ostendat se nequa/q̄ ultra misereri: quia aliud sit seruos ad se missos occidere: aliud filium. Hunc sensum & in Osee propheta

F

Osee.13. c legimus: Perditio tua israel, tm̄ in me auxilium tuū: Qd̄ ita intelligitur: pereas israel, quia non tuo merito, sed meo tm̄ saluaris auxilio. e ¶ Manus vestrę sanguine plenę sunt. Causam manifestat cur deus auertat ab eis oculos suos, & multiplicatam orationem non exaudiat: quia effude/rint sanguinem iusti: & pessimi coloni, hæredem ad se mis/

Matth.23. d sum interfecerint. Vnde & saluator ad eos loquitur: Et uos implete mensuram patrum uestrorum. Illi enim interfece/runt missos ad se prophetas: uos iugulate patrissamilias fi/lium. Vtendū hoc testimonio & contra eos, qui cū quotidia nis operibus sanguine manus plenas habeant: in oratione dies noctesq̄ coniungunt, f ¶ Lauamini mundi estote. Pro superioribus uictimis & holocaustis & adipe pinguiū & sanguine taurorum & hircorū: & pro thymiamate & neo menijs, sabbato, die festo atq̄ ieiunijs, kalendis & alijs so/lēnitatibus: euangelij mihi placet religio: ut baptiçemini in sanguine meo per lauacrum regenerationis: quod solum po

Iob.3.a test peccata dimittere. Nisi em̄ quis renatus fuerit ex aqua & spiritu: non intrabit in regnum cœlorum. Ipse quoq̄ do

Matth.28. d minus ascendens ad patrem: Euntes inquit docete omnes gentes: baptiçantes eas, in nomine patris & filij & spiritus/sancti. g ¶ Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. Quod & Ioannes baptista dicebat: Genimi/na uiperarum quis ostēdit uobis fugere ab ira uentura: Fa/cite ergo uobis fructus dignos pœnitētiæ: ut qui christi ba/ptisma consecutus est: auferat malum de corde suo: & quie/scat agere peruerse: ac postea discat bonum facere: scd̄m il/

1.Pe.3.b lud quod alibi præcipitur: Declina a malo & fac bonum. h ¶ Quiescite agere ꝑuerse: discite benefacere. Virtus ergo discenda est: nec naturæ tm̄ bonum sufficit ad iusticiam: nisi quis erudiatur congruis disciplinis. Iesus quoq̄ filius si/rach tale quid loquitur: Desyderasti sapientiam: serua man data, & dominus tribuet tibi eam. Et in sequentibus idem Esaias cōmemorat: Omnis qui non didicerit iusticiam su/per terram: ueritatem nō faciet. Discenda est ergo iusticia: & magistrorum sapientiæ terenda sunt limina. i ¶ Quærite iudicium: subuenite oppresso: iudicate pupillo: defendite viduam: ⁊ venite ⁊c. Victimis iudæorum euangelica man data succedūt: & ideo pupillis ac uiduis pro uidetur: ut securi de tutela coniugum ac li/berorū suorum: mar/tyres ad bella ꝓcedāt. Cum autē inquit hæc feceritis: arguite me, si nō reddidero præmia quæ pollicitus sum. Quādo autem dicit: Quærite iudiciū: ostē dit non esse omnium recte iudicare, sed eo/rū qui prudentes sūt. Deniq̄ & salomon in uisione per somnium, hoc a deo postulauit: ut accepta sapiētia, iu/ste populum iudica/ret. k ¶ Si fuerint peccata vestra vt cocci num ⁊c. Ordo præci/puus: Non enim suffi/cit dixisse lauamini: ni si iungat, mūdi estote: ut post lauacrū aquæ, cordis habeant purita tem. Beati enim mun/do corde: quoniā ipsi deum uidebūt. Cūq̄ cordis habuerint pu/ritatem: debent aufer/re malum de mentibus suis: non in conspectu hominum, sed in conspectu dei: quem celare nihil potest. Quodq̄ iungit̄: Quiescite agere peruerse: illud euangelicum sonat: Ecce sanus factus es: noli peccare, ne quid tibi deterius fiat. Recedens ergo a uitijs discat bonum: quærat iudicium: op/presso subueniat: pupillum uiduamq̄ sustentet: & si hoc fe/cerit: tunc peccata quæ prius in modum coccini sanguinea fuerant, dimittentur: & opera cruoris ac sanguinis, ueste do mini mutabuntur, quæ de agni confecta est uellere: quem sequuntur in apocalypsi, qui uirginitatis candore resplen/dent. l ¶ Si volueritis ⁊ audieritis me/ bona terrę come/detis: si nolueritis et nō audieritis: siue ut in hebræo habet̄: et me ad iracundiam prouocaueritis ⁊c. Liberum seruat ar/bitrium: ut in utramq̄ partem non ex præiudicio dei: sed ex meritis singulorum, uel pœna uel premium sit. Bona au tem terræ illa puto dici: de quibus in psalmo legimus: Cre/do uidere bona domini in terra uiuentium. Et: Beati mites: quoniam ipsi possidebunt terram. Vel certe quia iudæis lo quebatur: qui necdum poterant capere spiritualia: pollice/tur eis bona præsentis sæculi: ut saltem præsentibus inuita/ti faciant quæ præcepta sunt. Et quia noluerunt audire: sed econtrario prouocauerunt ad iracundiam sanctum israel: ꝓpterea eos gladius deuorauit: id est rhomanus deleuit ex ercitus. Et hæc inquit om̄ia fient: m ¶ Quia os domini lo cutum est. Cuius sententia, permanentibus hominum pec/catis, non potest immutari. n ¶ Quomodo facta est mere/trix ciuitas fidelis: plena iudicij: iusticia requieuit in ea ⁊c. Verbum hebraicum יָלִין pro quo Lxx. transtulerunt, ἐκοιμήθη, id est dormiuit, & requieuit & requiescet: id est, & præteritum & futurum tempus significat. Vnde & Aqui/la & Theodotio quasi de futuro dicunt. Miratur autem prophetico spiritu: ꝙ ciuitas quæ quondam fidelis fuit, uel fidelium receptaculum, subito facta sit meretrix. Qd̄ qui/dem & in

G

Matth.5.a

H

Ps.26.d

Matth.5.a

A dem & in Esaiæ tẽporibus intelligi potest: sed plenius refer/
tur ad passionẽ christi: quando omnes declinauerunt simul
inutiles facti sunt. Et quãꝯ in hebraico non habeatur sion:
tamen Lxx. ut sensum manifestiorem facerent, addiderunt.
Sion autem mons est, in quo hierusalem urbs condi/
ta est: quæ postꝯ ca/
pta est a dauid, appel/
lata est ciuitas dauid.
Nec ambigo fuisse in
ea sanctos uiros, quan/
do tabernaculum dei
habuit: & postea tem/
plum ædificatum est,
quãdo nathan & gad
prophetauerunt: Et su
per choros (qui in li/
bro dierũ plenius de/
scribuntur) Asaph, &
Idithun, & Eman, &
filij Choræ constituti
sunt: ut paulatim a sa/
crificijs uictimarũ ad
laudes dñi transiret religio. Ciuitas ergo fideliũ quæ prius
fuit plena iudicij, & iusticia requieuit in ea: nunc plena est
homicidis, qui interfecerunt prophetas, & ipsum dominũ
saluatorem. Fornicationem autem hierusalem quomodo
אָהֳלִיבָה diuaricauerit crura sua omni transeunti, sub nomine ooli/
bæ Ezechiel prosequitur: quæ interpretatur, tabernaculum
meum in ea: qđ nunc aljs uerbis dicitur: iusticia requieuit
in ea. Pro iusticia in hebræo scriptũ est צֶדֶק: quod iustum
magis sonat ꝯ iusticiam: ut intelligamus prius in ea domi
Ps. 10. a num commoratum: de quo alibi dicitur: Iustus autẽ quid
Anago. fecit? Dominus in templo sancto suo: dominus in cœlo se/
des eius. Quæ omnia possumus scđm anagogen referre
ad animam sancti quondam uiri: in qua prius dei iusticia
B commorata est, si postea peccauerit, & pro hospite deo, ho/
micidæ dæmones in ea fuerint commorati. a ¶ Argentũ
tuum uersum est in scoriam. Ad ciuitatem loquitur sion, in
qua prius requieuit iusticia: quod argentum illius, doctri/
Ps. 11. b na uidelicet scripturarum: de qua in psalmis legimus: Elo/
quia domini, eloquia casta: argentum igne examinatum,
probatũ terræ, purgatum septuplum, uersum sit in scoriam:
quod hebraice dicitur סִיגִים: rubigo uidelicet metallorũ,
siue purgamenta & sordes, quæ igne excoquuntur: ut quia
argentum nominauerat, seruet metaphoram. Potest au/
tem & hoc dici, ꝙ iusti & sancti uiri qui prius in urbe uer/
sati sunt, postea in sordes uersi sunt peccatorum. b ¶ Cau/
pones tui miscent uino aquam. Pro quo Symmachus tran/
stulit: Vinũ tuum mixtum est aqua. Et est sensus: Lex dei
pura atꝯ syncera: & (ut ita dicam) mera ueritate subnixa:
uiolata est traditionibus pharisæorum: Quod dominus in
euangelio plenius docet: Omisisse eos legem dei, & sequi
mandata hominum. Omniscꝯ doctor qui austeritatem scri
pturarũ per quam potest audientes corripere, uertit ad gra/
tiam: & ita loquitur ut non corrigat, sed delectet audientes:
uinum sanctarum scripturarum uiolat, atꝯ corrumpit sen/
su suo. Hæretici quoꝯ euangelicam ueritatẽ corrumpunt
praua intelligentia: & sunt caupones pessimi, facientes de
Iob. 2. a uino aquam: Cum econtrario dominus noster aquas in
uinum uerterit: & tale uinum qđ miretur Architriclinus:
2. Para. 9. a Quale & regina Saba in salomonis est mirata conuiuio,
pincernas eius & ministros uini, sua uoce collaudans. Sed
& Ecclesiastes ministeria uini, atꝯ conuiuij sui, mystico ser/
mone describit. Vnde pro uino Aquila, συμπόσιον, id est,
conuiuium interpretatus est: quod apud græcos ἀπὸ τοῦ
πότου, apud nos a conuictu rectius appellatur. c ¶ Prin/
cipes tui inobedientes / socij furum. Pro inobedientibus,
Aquila, recedentes: Symmachus, declinantes, interpreta/
tus est. Principes autẽ scribas & pharisæos uocat: qui a do/
mino recedentes, immo ueritatis semitam relinquẽtes, per/
uerso ambulauerunt itinere: & socij fuerunt proditoris fu/

a Argentum tuum uersum est in scoriam. Caupones tui
c miscent uino aquam. Principes tui inobedientes, socij
b furum. Omnes diligunt munera: sequuntur retributio/
nes. Pupillo non iudicant: & causa uiduæ non ingredi/
e tur ad illos. Propter hoc ait dominus exercituum, for/
f tis israel: Heu consolabor super hostibus meis: & uin/
g dicabor de inimicis meis. Et conuertam manum meam
ad te: & excoquam ad purum scoriam tuam: & auferã
omne stannum tuum.

Et restituam

risꝯ Iudæ. Quod quidem & nos cauere debemus: ne acci/ C
pientes ab hominibus sæculi munera: qui per rapinas mi/
serorumꝯ lachrymas, ciuitas congregant, ne tam ipsi fu/
res, ꝯ socij furũ appellemur: dicaturꝯ de nobis: Videbas Ps. 49. c
furem & currebas cũ eo: & cum adulteris portionem
tuam ponebas.
d ¶ Omnes diligunt munera: sequuntur re/
tributiones. In catalo/
go uitiorũ numeran/
tur etiam hi qui dili/
gunt munera. Non di
xit, qui accipiunt: hoc
enim sæpe necessitate
fit? sed qui nõ putant
amicos, nisi a quibus
dona perceperint: nec
os consyderant amico
rum, sed manꝰ: & eos
sanctos iudicant, quo
rum exhauriũt marsu
piũ: de quibꝰ & Eccle/
siastes loquitur: Qui diligit pecuniam, non implebitur pe/ Eccs. 5. c
cunia. Istiusmodi sequuntur retributiones: ut laudent eos
a quibus aliquid acceperint: uel certe nulli quippiam tri/
buant, nisi a quo se recepturos putauerint. Pro retributio/
nibus Symmachus, uicissitudines, uel ultiones interpreta/
tus est: ut hi quoꝯ in culpa sint, qui reddunt malum pro
malo: & dentem pro dente: oculum pro oculo: & non imi/
tantur illud Dauidicum: Si reddidi retribuentibus mihi
mala. Et Hieremiæ de iusto dicentis: Dabit percutienti se Treno. 3. d
maxillam suam, saturabitur opprobrijs: ut impleat euan/
gelicum uirum, cui dicitur: Qui te percusserit in maxillam, Matth. 5. f
præbe ei & alteram. e ¶ Propter hoc ait dominus exer/
cituum fortis israel. Pro forti israel, quod omnes similiter
transtulerunt: soli Lxx. nescio quid uolentes posuerunt:
οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες ἰσραήλ, id est, Væ fortes israel: qđ nos sic D
edisserere possumus: ut dicamus principes quoꝯ corripi,
atꝯ robustos: de quibus scriptum est: Potentes potenter Sapi. 6. a
tormenta patientur. Et: Cui plus datur, plus exigetur ab
eo. Abutimurꝯ hoc testimonio, si quãdo opus fuerit aduer
sum ecclesiæ principes, qui suam destruunt operibus digni
tatem. f ¶ Heu consolabor super hostibus meis ꝛc. Rur/
sum & in hoc quod in hebraico non habetur: ponunt Lxx.
οὐ παύσεται γὰρ μου ὁ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπεναντίοις μου. i.
Non cessabit enim furor meus contra inimicos meos. Cor/
ripit autẽ scribas & pharisæos: de quibus & in euangelio lo
quitꝰ: Væ uobis scribæ & pharisæi. Et in alio loco: Genera/ Luc. 11. f
tio adultera & peruersa signum quærit: & signum non da/ Matth. 12. c
bitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ. Plangit autẽ clemen/
tissimus pater principes delinquentes: & hostes suos uo/
cat: & inimicos appellat: ꝙ pereãt, eo ꝙ nolint agere pœni/
tentiam: ꝙ se uenientem non susceperint. Appropinquans
eĩ hierusalem, fleuit & dixit: Hierusalem hierusalem, quæ Ibi. 23. d
occidis prophetas: & lapidas eos qui ad te missi sunt: quo/
ties uolui congregare filios tuos, sicut gallina pullos suos
& noluisti. Consolatio ergo dei super hostibus eius & ini/
micis est: ut qui non senserunt beneficia, supplicijs corri/
gantur. g ¶ Et conuertam manum meam ad te: et exco/
quam ad purum scoriam tuam ꝛc. Pro scoria, qđ interpreta
tus est Symmachus & Aquila σέμφυλα .i. uinacia: Theo/
dotio τὸ γιγαρτῶδες, id est, acinum uuæ interpretatus est:
soli Lxx. incredulos uel inobedientes, sensum magis ꝯ uer
ba uertentes. Quia enim supra dixerat: Argentum tuum
uersum est in scoriam: nunc seruat metaphoram: ut conuer
tat super eam, id est, extendat manum suam ad puniẽdum,
atꝯ purgandũ: & excoquat omnes sordes, ac uitia pctõrũ:
ut separato stanno, purũ argentũ remaneat: qđ absꝯ igne
fieri nõ potest: per qđ significat eos passuros esse tormẽta.
Legimus & in Malachia de dño: Ipse egredieꝫ quasi ignis Malach. 3. a
cõflatorij; & ꝙsi herba fullonũ: & sedebit conflans & emun

Malach. 3. a dans ſicut argentum & aurum: & emundabit filios leui: ut
Eçech. 22. d poſtq̃ mundati fuerint, dicatur de eis: Et erunt dño offeren
E tes uictimas in iuſticia. Eçechiel q̃q̃ omnẽ domũ iſrael,
ære, & ferro, & plumbo, & ſtanno dicit eſſe commixtam, &
poſtea purgandam: ut poſtq̃ purgata fuerit, cognoſcat
quia ipſe ſit dominus.
Sed & in euãgelio ſub
alia metaphora idem
Matth. 3. c ſenſus oſtenditur: Cu
ius uentilabrũ in ma
nu eius: & purgabit
aream ſuam: & mun
dabit triticum: & con
gregabit frumentũ in
horrea: paleas autẽ
cõburet igni inextin
guibili. a ¶ Et reſti
tuam iudices tuos ꝛc̃.
In ciuitate fideli ſion,
quæ poſtea facta eſt
meretrix: & pro iuſto
ſiue iuſticia, habitaue
runt in ea homicidæ:
Ideo dominus cõuer
tit manũ ſuam, ut ex
coquat eam ad purũ:
& aũferat omne ſtan
num eius: & reſtituat
iudices illius ſicut fue
runt a principio: & cõſiliarios ſicut antiquit⁹. Iudices prio
res fuerũt moyſes, & ieſus filiꝰ nauæ, & cæteri: a quibus etiã
liber ſcripturæ ſanctæ nomen accepit: & poſtea dauid & alij
iuſti reges. Reſtituet ergo iudicum ſimilitudinem: uel poſt
captiuitatem babylonicam: ut iudæi uolunt, Zorobabel,
Eſdram, & Neemiam, & cæteros principes: qui uſq̃ ad hir
F canum populo præfuerunt, cui Herodes ſucceſſit in regnũ.
Vel certe uerius & rectius, Apoſtolos, & qui per apoſtolos
crediderunt, eccleſiarumq̃ principes cõſtituti ſunt: ſicut in
principio huius diximus uiſionis: q̃ & cõminatio & repro
miſſio pertineat ad tempus dominicæ paſſionis: & ad fi
dem quæ poſt paſſionẽ eius fundauit eccleſiam. b ¶ Poſt
hęc vocaberis ciuitas iuſti / vrbs fidelis. Hæc perſpicue de
eccleſia quæ in dominum creditura eſt, tam ex iudæis q̃ de
gentibus propheticus ſermo complectitur. Vrbs autem iu
ſti, hoc eſt, domini ſaluatoris, ſiue ipſa iuſta uocabit̃: de qua
Matth. 5. b dictum eſt: Non poteſt ciuitas abſcondi ſuper montem po
ſita. Fidelem quoq̃ appellans, uel metropolim iuxta Lxx.
oſtendit ab his eſſe appellandam, qui in domino crediturí
ſunt. c ¶ Sion in iudicio redimetur ꝛc̃. Non omnes redi
mentur, nec omnes ſalui fient, ſed reliquiæ: de quibus & ſu
pra dictum eſt. Reducentur autem in iuſticia, cum ſcelerati
& peccatores contriti fuerint: & qui dominũ reliquere con
ſumpti. Cunq̃ ſaluati fuerint, confundent̃ qui idolis prius
ſacrificauerant: & erubeſcent in hortis, quos elegerant. Si
gnificat autem loca luxuriæ, lucos & nemora. d ¶ Erunt
enim quaſi terebinthus defluentibus folijs: et velut hortus
ſiue paradiſus ſine aqua. Vſq̃ hodie iudæi legentes ſcriptu
ras ſanctas, terebinthus ſunt: ſiue quercus, ut interpretatus
eſt Symmachus. Et iuxta euangelium: Ficus quæ aruit: in
Ibi. 21. a qua cum dominus poma quæſiſſet & nõ inueniſſet, æterna
ei ariditate maledixit. Sed & ipſa folia & poma uerborum,
nunc apud eos eſſe ceſſarunt: hortus quoq̃ irriguus, id eſt,
ſcientia ſcripturarum, ſiue paradiſus diuerſarum arborum:
qui abſq̃ gratia ſpirituali eſt, nec holera quidẽ affert: de qui
bus Apoſtolus loquit̃: Qui infirmus eſt, holera mandu
Rom. 14. a cet: ſed ſiccatis radicibus, omnis uiror in ariditatem uerſus
eſt, ac ſqualorem. e ¶ Et erit fortitudo veſtra vt fauilla ſtu
pę ꝛc̃. Pro fauilla, ἀποτίναγμα interpretatus eſt Symma
chus: quando ſtupa pectitur, & quicquid ſordidum habet,
proijcitur. Omnis igitur fortitudo & ſuperbia peccatorũ &
ſceleratorum iſrael, qui dereliquerunt dominum: & idcirco
conſumpti ſunt: & ſacrificauerunt idolis, & erubeſcent in
hortis, quos elegerunt: redigent̃ in purgamenta ſtupæ quæ G
leui uorantur incendio. Sequitur enim: Et opus eius, id eſt,
fortitudinis ueſtræ ſiue idololatriæ in qua erraueratis, par
uula ſcintilla conſumet. f ¶ Et ſuccendetur vtrunq̃ ſimul.
Et ſcientia uidelicet iudæorum: & omnia opera quæ fa
ciunt: ſiue & idolũ & hieruſalẽ in qua idolũ fuit: Et ſuccẽdente do
mino, nullꝰ extingue
re poterit. Quæ om
nia de cõtrarijs quoq̃
dogmatibus accipere
poſſumus: q̃ & magi
ſtri & diſcipuli pariter
pereant: & omne opus
eorum ignis pabulũ
ſit.

a Et reſtituam iudices tuos ut fuerunt prius: & cõſiliarios
b tuos ſicut antiquitus. Poſt hæc uocaberis ciuitas iuſti,
c urbs fidelis. Sion in iudicio redimetur, & reducent eam
in iuſticia: & cõteret ſceleſtos & peccatores ſimul: & qui
dereliquerunt dominum, conſumentur: confundentur
enim ab idolis quibus ſacrificauerunt: & erubeſcetis ſu
d per hortis quos elegeratis. Erũt enim quaſi terebin
e thus defluentib⁹ folijs: & uelut hortus ſine aqua. Et erit
fortitudo ueſtra ut fauilla ſtupæ, & opus ueſtrũ quaſi
f ſcintilla. Et ſuccendetur utrunq̃ ſimul: & non erit qui
extinguat.

Ca. II

g Verbũ quod uidit Eſaias filius Amos ſuper
b iudam & hieruſalem. Et erit in nouiſſimis die
bus præparatus mons domus dñi in uertice montium.
Et eleuabitur

Ca. II Verbũ qõ vidit eſaí as ꝛc̃. Et in priore uiſione quã iam expoſuimus: ubi Lxx. interpretati ſunt: quam uidit contra iu dæam & contra hieru ſalem: in hebraico ſcri ptum eſt: עַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלָם, id eſt, ſuper iudam & hieruſalem: & in hac quæ ſecunda eſt, in hebraico ſimiliter continetur. Et mi ror cur Lxx. interpretes in illa dixerint, contra iudæam & hieruſalem: & in hac περὶ τῆς ἰουδαίας ἢ περὶ ἱερουσαλήμ, id eſt, de iudæa & de hieruſalem: niſi forte quia ibi appella tur gens peccatrix, populus plenus peccatis, ſemẽ peſſimũ, ſ. 1
H filij iniquitatis, & principes ſodomorũ, ac populus gomor ræ, & ciuitas meretrix, & cætera iſtiuſmodi, ſenſum magis q̃ uerbũ interpretati ſunt: & hic quia ſtatim proſpera pro mittunt̃: erit in nouiſſimis diebus manifeſtus mons dñi: & domus dei in ſummitate montium: non contra iudæam & hieruſalem, ſed de iudæa & hieruſalem prophetiam in tellexerunt: Cum & in illa legerimus poſt cõminationem proſpera: Reſtituam iudices tuos ut fuerunt prius: & conſi- Ibidem liarios tuos ſicut antiquitus: poſt hæc uocaberis ciuitas iu ſti, urbs fidelis: Et in iſta poſt proſpera, truculenta fit com minatio: Ecce dominator dominus exercituum auferet ab hieruſalem & ab iuda ualidum & fortem, omne robur pa nis, & omne robur aquæ, & reliqua. Ergo iuxta hebraicũ: & in illa uiſione, & in iſto ſermone quem uidit Eſaias filius Amos, de iuda & hieruſalem intelligendum eſt: non con tra iudæam & hieruſalem, uel ꝑ iuda & hieruſalẽ, ut Sym machus tranſtulit: ſed abſolute, de iuda & hieruſalem: in quo poſſunt & læta & triſtia contineri. Et hoc conſyderan dum: quia ibi uiſionem uideat: hic uerbum, quod erat in principio apud deum: & in illa iudæis comminans, ad gen tium ueniat ſalutem: in iſta a gentium ſalute incipiens, pu nito iſrael ex utraq̃ uocatione credentes in chriſti eccleſiam congreget. b ¶ Et erit in nouiſſimis diebus pręparatus mons ꝛc̃. Nouiſſimos dies & in geneſi legimus: q̃ uocante Geñ. 49. a iacob filios ſuos atq̃ dicente: Venite ut annunciem uobis quid futurum ſit in nouiſſimis diebus: poſtea ad iudam de cuius ſemine ortus eſt chriſtus, dixerit: Non deficiet prin ceps ex iuda, neq̃ dux de fœmoribus eius: donec ueniat cui repoſitum eſt: & ipſe erit expectatio gentium. In his no uiſſimis diebus erit hora nouiſſima: de qua Ioannes apo ſtolus loquitur: Filioli mei, nouiſſima hora eſt: in qua abſci Ioh. 2. e ſus lapis de monte ſine manibus, creuit in montem ma Dañ. 2. e gnum, & repleuit omnẽ terram. A quo & princeps Tyri in Eçechiele dicitur uulneratus. Hic mons in domo domini ꝑ. 26. b eſt, quam propheta ſuſpirat dicens: Vnum petiui a domi no, hoc requirã: ut inhabitẽ in domo domini, omnes dies uitæ meæ. Et de qua Paulus ſcribit ad Timotheũ: Sin autẽ

tardauero

1.Timo.3.d tardauero, ut scias quō oporteat te cōuersari in domo dei:
A quæ est ecclesia dei uiuētis, columna & firmamentū ueritatis.
Ephe.2.d Hæc domus ædificata est super fundamentū apl'orū & pphetarū: qui & ipsi montes sunt quasi imitatores christi.
ps.124.a De hac domo & hierusalē psalmista cōclamat dicens: Qui confidunt in domino sicut mons sion: non cōmouebit' in æternū qui habitat in hierusalem. Montes in circuitu ei⁹: & dn̄s in circuitu populi sui. Vnde & sup unū montiū christus fundat ecclesiam,
Matth.16.c & loquit' ad eum: Tu es petrus, & sup hanc petrā ædificabo ecclesiam meam: & portæ inferi nō prævalebūt aduersus eam. Simile quid ad desyderātem animā suam: & impatienter domū dei uidere cupientē, sanctus loquitur:
ps.14.b Quare tristis
Ibi.a es anima mea: & quare cōturbas me? Et iterū: Hæc recordatus sum & effudi in me animā meā: qm̄ pertransibo in locū tabernaculi admirabilis usq; ad domū dei: In uoce exultationis & cōfessionis sonus epulantiū. Lxx. manifestū montem dn̄i & domū dei super capita montiū, transtulerūt: qđ testimoniū eisdem uerbis & Micheas propheta posuit: quæ in suo loco exposui. a ¶ Et eleuabit' sup colles. Qui in capitib⁹ montiū ostensus est & paratus: iste super colles eleuabitur. De quib⁹ montibus & collibus & in canticocantico-
Cañ.2.b rum spōsa loquit': Vox fratruelis mei: ecce hic uenit saliens
B super montes, transiliens colles: similis est fratruelis meus capreæ uel hinnulo ceruorū in montibus bethel. b ¶ Et fluent ad eum ōēs gētes ꝛc. Omnes em̄ gētes seruient ei, cui
ps.71.c dictū est: Postula a me & dabo tibi gētes hæreditatē tuam:
Ibi.2.b & possessionē tuā terminos terræ: ut seruiāt ei iuxta Sopho-
Soph.3.b niam sub iugo uno: de quibus idē ppheta testat': Ex finib⁹
Ibidem fluuiorū æthiopiæ afferent tibi hostias. Et in septuagesimo primo psalmo legim⁹: In cōspectu eius procidēt æthiopes.
Phil'.2.b In nomine em̄ iesu omne genu flectat', cœlestiū, terrestriū, & infernorū. c ¶ Et dicēt: venite ascēdam⁹ ꝛc. Gentes & populi nequaq; ppria salute cōtenti, se mutuo hortabunt' & dicent: Venite ascēdam⁹ ad montē dn̄i, & ad domū dei iacob: De quibus supra diximus: qui sit mons dn̄i præparatus: & quæ domus dn̄i super uerticē montiū. Domus autē dn̄i dicit' domus dei iacob, ut recipiamus uetus instrumentū: & non scdm̄ Manicheum aliam extra domū dei iacob quæramus domū. Cum autē fuerim⁹ in domo dei iacob: tunc docebit nos uias suas, per quas gradiamur ad eum: & ambulabimus in semitis eius, quas triuerunt & alij. Deniq; &
Luc.6.d iesus ascēdens in montē, docebat discipulos suos octo beatitudines: & cætera quæ euāgelicus sermo cōplectit'. Prius ergo discendæ sunt uiæ dn̄i: & postea ambulandū in semitis eius. d ¶ Quia de sion exibit lex ꝛc. Omnes gentes & populi multi, idcirco se mutuo hortabuntur & dicent: Venite ascēdamus ad montē dn̄i: & cætera quæ sequunt': Quia de sion egredietur lex: & uerbū domini de hierusalē: nequaq; de sinai, & de solitudine, & de monte oreb: sed de monte sion,
Mar.12.d in quo ædificata est hierusalē. Et de hierusalem, in qua templum est & religio dei: legimus q̄ sæpe dn̄s docuerit in templo: & q̄ non oportuerit mori pphetā extra hierusalē: & supra uerbum & legem pariter nominata. Verbum principes iubentur audire: legē populus auribus percipere. Qui em̄ prius legem fecerit, postea uenit ad sermonem dei. Sed & in hierusalem primum fundata ecclesia, totius orbis ecclesias seminauit. Et hoc dicendum q̄ quicunq; in specula & in uisione pacis fuerit: in hoc & lex & uerbum dn̄i constitutum sit. Et pulchre non dixit: in sion & in hierusalem erit & manebit uerbum & lex domini, sed egredietur: ut de illo fonte

a b Et eleuabitur super colles. Et fluent ad eum omnes gen
c tes: & ibunt populi multi. Et dicent: uenite ascendamus
* ad montem domini, & ad domum dei iacob: & docebit
d nos uias suas: & ambulabimus in semitis eius. Quia de
e sion exibit lex, & uerbū dn̄i de hierusalem. Et iudicabit
f gētes & arguet populos multos. Et cōflabunt gladios
g suos in uomeres, & lanceas suas in falces. Non leuabit
gens cōtra gentē gladiū: neq; exercebunt' ultra ad præ-
b lium. Domus iacob uenite & ambulem⁹ in lumine do-
i mini: proiecisti em̄ populum tuū domū iacob. Quia repleti sunt ut olim: & augures habuerūt ut philistīm.

Et pueris

omnes nationes doctrina dei significet irrigandas. e ¶ Et iudicabit gentes ꝛc. Ergo & inter gentes & gentes iudicandum est: nec omnes increduli pari sententia cōdemnandi, sed pro diuersitate meritorum diuersa passuri sunt. Postq; autē iudicauerit gentes, tunc arguet populos multos: siue ut Lxx. transtulerunt: populum multum: id est λαὸν πολύν. Et nota ordinem: gentes iudicabuntur: quia crediturę sunt: Qui em̄ Iob.5.c non credit, iam iudicatus est. Populus autē multus qui intelligit' israel, nequaq; iudicabitur, sed arguet': quia ad se missum filiū dei nō receperit. f ¶ Et cōflabūt gladios suos in vomeres ꝛc. Omne bellandi studiū uertet' ad pacē: & pro discordia erit in toto orbe cōcordia. Gladij mutabuntur in uomeres, & lanceæ in falces: ut omisso furore bellandi, agriculturæ seruiant: & uberrimas falcibus messes secent. Quod quidem & spiritualiter intelligi potest: quando omnis duricia cordis nostri christi uomere frangitur: & eradicantur spinæ uitiorum, ut sementis sermonis dei crescat in fruges: & postea labores manuum nostrarū manducemus: quando uenientes uenient in exultatione portantes manipulos suos. ps.125.a

g ¶ Non leuabit gens contra gentem gladium ꝛc. Veteres reuoluamus historias: & inueniemus usq; ad uicesimum octauum annum cæsaris Augusti: cuius quadragesimoprimo anno christus natus est in iudæa, in toto orbe terrarum fuisse discordiam: & singulas nationes contra uicinas gentes arsisse studio præliandi: ita ut cæderent & cæderentur. Orto autem domino saluatore, quando sub præside syriæ Cyrino prima est in orbe terrarum facta descriptio: & euangelicæ doctrinæ pax rhomani imperij præparata: tunc omnia bella cessauerunt: & nequaq; per opida & uicos exercebantur ad præl'a: sed ad agrorum cultus, militibus tantū legionibusq; rhomanis contra barbaras nationes bellandi studio delegato: quando impletus est angelorum ille concentus: Gloria in excelsis deo: & in terra pax hominibus Luc.2.b bonæ uoluntatis: & in diebus eius orta est iusticia & multitudo pacis. b ¶ Domus iacob venite et ambulemus in lumine domini ꝛc. Post uocationem gentium & ostensionem montis domini super uerticem montiū: ad populum suū, id est, populum iudæorum: qui appellatur domus iacob, propheta cōuertitur: & hortatur eos: ut qui in tenebris uersantur erroris, lumen suscipiant ueritatis: & ambulent in lumine domini. Et quodammodo illud dauidicum canit: Accedite ad eum, & illuminamini: & facies uestræ non con- ps.33.a fundentur. Omnis enim qui operatur malum, odit lumen: & non uenit ad lucem, ne opera eius arguantur. Vos autem domus iacob, domus populi mei, uenite mecum, & pariter ambulemus in lumine dn̄i: recipiamus euāgeliū christi, il- luminemur ab eo qui dicit: Ego sum lux mundi. Cunq; Iob.8.b hoc locutus fuisset ad populum iudæorum: cernens impœnitens cor eorum, & animam in crudelitate durissimam: facit apostropham ad dominum & dicit: Ideo eos hortor ut ad te ueniant, & mecum tuo lumine perfruantur: quia pro merito peccatorum suorū reliquisti populum tuum, domū quondam iacob. i ¶ Quia repleti sunt vt olim: et augures habuerunt vt philistīm. Pro philistīm semp Lxx. alienigenas interpretati sunt: id ē τους ἀλλοφύλους, nomē commune pro pprio: quæ est hodie gens palæstinorum, quasi philistinorū: qa p literā sermo hebraic⁹ nō habet: sed p ea q̄ græco utitur. Vñ & illud qđ in psalmis dicit', cū enumeratione gentiū cæterarū: Mihi alienigenæ subditi sunt: nō oēs ps.59.c externas nationes, sed pprie palæstinos significat. Redditq;

causas

E causas quare ꝓiecerit deus populū ſuū domū iacob: Quia repleti ſunt (inquit) ut fuerunt in principio augurib⁹ & ſomnijs cunctiſq; ſordibus ydololatriæ. Non attendenda ſomnia nec auguria, moyſe ſcribente cognoſcimus: quæ habuerunt gentes quas eiecit dominus a facie iſrael, chananæorū, amorræorū, & cethæorum. Hunc locū eccleſiæ tractatores aliter atq; aliter ediſſeruerunt. Quidā enim uolunt hoc ſignificari, qđ proiecto ꝑpło iudæorū, ingreſſus ſit terrā quondā remiſſionis rhoman⁹ exercitus: & eiectis iudæis habitauerint in iudæa alieni genæ: qui de toto orbe diuerſarū gentium accolæ ſunt, adducti a Tito & Veſpaſiano & Hadriano, cæteriſq; principibus. Alij autē putant hoc non pertinere ad rhomana tempora: ſed ad ſuperiora, priuſq; a babylonijs uaſtarent, qb⁹ ſub impijs regib⁹ fuiſſe narrant: & a dño derelicti ſunt.

a Et pueris alienis adhæſerunt. Et rēpleta eſt terra argento & auro: & non eſt finis theſaurorum eius. Et rēpleta eſt terra eius equis, & innumerabiles quadrigæ eius. Et b repletā eſt terra eius idolis: opus manuum ſuarū adorauerunt, quod fecerunt digiti eorum: & incuruauit ſe c f homo & humiliatus eſt uir. Nē ergo dimittas eis. Ingrēdere in petram: abſcondere in foſſa humo a facie timoris domini: & a gloria maieſtatis eius. Oculi ſublimes s hominis humiliati ſunt: & incuruabitur altitudo uirorum: exaltabitur autem dominus ſolus in die illa. Dies b enim domini exercituum ſuper omnē ſuperbum & excelſum & ſuper omnē arrogantem, & humiliabitur.

Et ſuper omnes

a Et pueris alienis adhæſerunt. Pro quo Lxx. tranſtulerūt: καὶ τέκνα πολλὰ ἀλλόφυλα ἐγεννήθη αὐτοῖσ, id ē, & filij multi alienigenæ nati ſunt eis. Symmachus: & cum filijs alienis applauſerūt. Pro quo ſcriptū eſt in hebræo יְשַׁפִּיקוּ, qđ hebræi interpretantur: ἐσφλωώθησαμ: & nos uertimus, adhæſerūt: ut uitiorum in gente iudæa turpitudo monſtreť. Intantum autem græci & rhomani hoc quondam uitio laborauerunt, ut & clariſſimi philoſophorum græciæ haberēt publice cōcubinos: Et Hadrianus philoſophiæ artibus eruditus, antinoum conſecrarit in deum: tēplūq; ei ac uictimas & ſacerdotes inſtituerit: & ex eo ægypti ciuitas ac religio nomē acceperit. Inter ſcorta quoq; in fornicibus ſpectaculorū, pueri ſteterūt publicæ libidini expoſiti: donec ſub Conſtantino imperatore, chriſti euangelio coruſcāte: & infidelitas uniuerſarū gentiū & turpitudo deleta eſt. Porro Lxx. coniuges eorū uiolatas eſſe ſignificant, dum filios alienos iudæis generant. Symmachus quodā circuitu & honeſto ſermone, plaudentiū eandē cum pueris turpitudinē demonſtrauit.

b Et repleta eſt terra argēto & auro ꝛc. Inter cætera uitia terræ domus iacob, etiā auri & argēti mītitudo numerať. Inter ſomnia & augures, equos & quadrigas, quas deus multiplicari ꝓhibuit regibus iſrael: inter idola quæ ſunt opera manuū hominū, auaricia cōdēnať. Vñ dñs præcepit in euāgelio: ne theſauriçemus nobis theſauros in terra: & ne faciamus theſauros ꝟs fur poſſit eripere: ad extremū inferēs: Nō poteſtis deo ſeruire & mammonæ. Pulchre autē illud coma uerſiculi: Semp auarus eget: alijs uerbis ꝓpheta ſignificauit dicens: Et non eſt finis theſaurorū eius. Nō ꝙ theſauri finē nō habeāt, ſed ꝙ poſſidentiū animus nō impleať. Vtraq; autē gens & iudæorū & rhomanorū per hæc uerba auariciæ ſugillať: Qđ hiſtoriæ quoq; tā græcæ narrant q̄ latinæ, nihil iudæorū & rhomanorū gente eſſe auarius. Vñ & repetundarū lex conſtituta eſt: & ꝙtidie uidem⁹ illud Apłicū cōpleri: Qui præcipis nō furandū, furaris. Furē iudicē arguit atq; condēnat iudex furatior, & in alio de ſe promēs ſentētiā.

c Et repleta eſt terra eiº ꝛc. Nō eñ dignū eſt numero qđ cōtra dei imperiū poſſideť. Vñ & in pſalmis dicit: Fallax equus ad ſalutem. Et in exodo: Equū & aſcēſorē deiecit in mare. Et in alio pſalmo: Hi in curribus & hi in equis: nos autē in noīe dñi dei noſtri inuocabimus. Poteſt autē utrunq; intelligi: qđ & populus iudæorū cōtra præceptū dñi ſibi equos & quadrigas multiplicauerit: & terra iudææ uictorū equis & curribus ſit repleta.

d Et repleta eſt terra eiº idolis ꝛc. Vbi quondam erat templū & religio dei, ibi Hadriani ſtatua, & Iouis idolum collocatū eſt: qđ multi ſup illo teſtimonio interpretantur, qđ in euangelio legim⁹: Cum autē uideritis abomi nationē deſolationis ſtantē in ſancto loco: Et operi manuū ſuarū inclinati ſunt. Et hō rationale aīal, æs adorauit & lapidem. Sunt aūt q hæc de iudæis ītерpretenť: qđ anteq; caperent a babylonijs uniuerſa hæc fecerint, & ideo dimiſſi ſunt a deo. Vnde & in fine capituli ponit: Ne ergo dimittas eis. Poſſumus ſcđm anagogen & hoc dicere: ꝙ omne dogma contrariū ueritati adoret opera manuum ſuarū: & conſtituat idola in terra ſua, & incuruetur hō & humiliet uir: & ſe erigere non poſſit: quia ſit a diabolo colligat⁹, niſi illum erexerit dñs: Ex emplo illius mulieris quā ſatanas uinxerat annis decem & octo: ut nequaq; cœlū, ſed terrā ſemper aſpiceret.

e Ne ergo dimittas eis. Pro quo Lxx. interpretati ſunt: μὴ οὖν μὴ ἀνῶ αὐτούς. i. & nō dimittā eis. Si deus loquiť, ita intelligendū eſt: Quia tanta fecerūt, nō parcam eis: nec tam innumerabilia peccata dimittam. Si ꝓpheta, ſic ſentiendū: ne ergo dimittas eis qui tanta ſcelera perpetrarūt. Qđ ſi de rhomanis intelligim⁹, uerior interpretatio eſt: qui ſubuertētes tēplū dei: nō eum adorauerūt qui uictoriam præbuit, ſed idola manuū ſuarū. Sin autē de iudæis, ꝓphetæ truculenta ſentētia eſt: ut cōtra populū ſuum orare uideať: cui ſupra dixerat: Dom⁹ iacob uenite & ambulem⁹ in lumine dñi.

f Ingredere in petrā ꝛc. Ego quidē populum cohortatus ſum dicēs: Dom⁹ iacob uenite & ambulemus in lumine dñi. Sed quia proiecit dñs ꝑplm ſuū iacob: proiecit autē, quia aut fecit, aut paſſus eſt, quæ ſupra expoſuimus: ideo prænuncio uobis quæ uentura ſint mala: & hortor ut ingrediamini petras & abſcōdamini in ſpeluncis a facie babylonij uel rhomani exercitus, qñ oīa uaſtabunť: iuxta illud qđ in euangelio legim⁹: Tunc dicent montib⁹, cadite ſuper nos: & petris, abſcondite nos. Iuxta anagogen ꝙo, a facie dñicæ maieſtatis præcipitur nobis ut aſſumam⁹ petræ fortitudinē: de qua dictū eſt: Petra refugiū leporib⁹. Et: In petra exaltaſti me. Moyſes quoq; in foramine petræ ponit: ut uideat poſteriora dei. Et: Bibebat ꝑplus de ſpiritali ſequēti eos petra. Abſconditurq; in petra, qui ingrediť cubiculū ſuū: & clauſo oſtio adorat patrē: ut in terreno corpore conſtitutus, tranſeuntē mundi non ſentiat tempeſtatem.

g Oculi ſublimes hoīs humiliati ſunt ꝛc. Cū hoſtes uenerint, & omnē prouinciā babylonius aut rhoman⁹ mucro uaſtauerit: & circumſederint agmina bellatorū hieruſalem: Tunc nec diuitiæ, nec nobilitas generis, nec potentia dignitatum aliquem defendere poterunt: ſed omniū erit una captiuitas: & deus ſolus exaltabiť: cuius iram nullus poterit declinare. Multi hæc de die iudicij intelligunt: ꝙ oñis creatura comparatione diuinæ gloriæ humilieť, & incurueť & nihil eſſe ſe ſentiat.

h Dies enī dñi exercituū ꝛc. Et hæc prioribus coniunguntur. In die (inquit) illa in qua exaltabitur dominus ſolus, hoc eſt, in die ultionis dominicæ: excelſi quiq; & arrogantes atq; ſublimes, captiuitati & gladio ſubiacebunt. μεταφορικῶς autem ſermo de magnis, eſt atq; principibus: quod quanto magis ſuperbierint, tanto amplius deprimantur. Dominus enim ſuperbis reſiſtit: & humilibus dat gratiam. Qui de die iudicij intelligunt, ſuperbum & excelſum & ſublimem & arrogantē, diabolum dici putant. Qui ſuperbiēs loquitur: Super ſtellas cœli ponam ſedem meam: ſedebo in monte excelſo: ſuper omnes montes excelſos ad aquilonem: aſcendam ſuper nubes: ero ſimilis altiſſimo: Quando ex ore infantium & lactentium perficietur laus: ut deſtruatur inimicus & ultor.

Et ſuper oēs cedros

Mar. 13. b G
Anago.
Luc. 13. d
H
Metapho.
Matth. 6. c
Ibidem
Rom. 2. c
Pſ. 32. d
Exo. 15. a
Pſ. 19. b
Ibi. 25. c
Anago.
Pſ. 13. c
Ibi. 60. a
Eſa. 14. d
Pſ. 8. a

A a ¶ Et sup oēs cedros libani ⁊c̄. Et in uicesimooctauo psalmo canit: Vox dñi cōterentis cedros: cōteret dñs cedros libani: & cōminuet eas q̄si uitulū libani. Et in tricesimosexto psalmo: Vidi impiū exaltatū & eleuatū quasi cedros libani: & transiui, & ecce nō erat: & quæsiui eum, & nō est inuētus locus eius. Quercus q̄q̄ basan, q̄s Aquila δρυὰς: Symmachus & Theodotio βαλάνους, interpretati sunt: glandiferas nouimus: quæ & si fecerint fruct⁹, porcorum sunt alimenta nō hominū. Basan regio est arabiæ: cui imperauit Og qui appellatus est rex basan: & interpretatur ἀισχύνη, id ē ignominia, quā si confusionem transferre uoluerimus magis σύγχυσιμ, id est babylonem significat q̄ basan. Super oēs ergo qui eriguntur in superbiam: & faciunt opera ignominiæ: atq̄ in coeno libidinū uolutant, dñi uindicta cōsurget. Q̄ si prudens lector quæsierit, cur in templo dñi cedrina ligna sint posita: Et in cēteſimotertio psalmo legim⁹ iuxta hebraicā ueritatē: Saturabuntur ligna dñi: & cedri libani quas tu plantasti, ibi passeres nidificabunt: Et inter cætera ligna etiā cedri ad laudes dñi prouocent: Et in aduētu saluatoris, q̄n oēs arbores & ligna campi applaudēt ramis suis, scriptū sit: Ponā in terra inaquosa cedrū & buxum, & cypressum & pinū: Et nunc diem dñi super cedros libani sermo ꝓpheticus cōminetur: Hoc dicēdū est q̄ ex eodē genere hoīm, alij sublimētur ad regnū, alij detrahant ad pœnam: & cedri libani quæ ꝓpter superbiā conterent, eligant cū boni odoris fuerint, & cum Apostolo dixerint: Christi bonus odor sumus deo.

Esa. 41. e B

1. Co. 2. d

b ¶ Et sup oēs montes excelsos ⁊c̄. Sicut in bonā partē pro uarietate uirtutum, montes appellant & colles: sic inter impios ꝓ diuersitate uitiorū: & maxime superbiæ: alij montes sunt, alij colles: super q̄s erit dies dñi: de quib⁹ in Ezechiele scriptum est: Hæc dicit adonai dñs montib⁹ & collib⁹: ecce ego inducā sup uos gladiū, & dissipabunt excelsa uestra: & cōterent aras uestras: & reliqua.

Ezech. 6. a

c ¶ Et sup omnē turrē excelsam ⁊c̄. Qui ad Vespasiani Hadrianiq̄ hæc referūt tempora, corporaliter dicunt impleta quæ scripta sunt: q̄ non turris excelsa, nō firmissim⁹ murus, nō ulla nauiū multitudo, & negociationis industria, aduersum uim rhomani exercitus potuerit prævalere: sed in tantā habitatores iudææ uenisse formidinē, ut & ipsi cū cōiugib⁹ & liberis, auro & argento quæ sibi auxilio fore existimabāt, in foueas terræ demersi sint: & profundissima antra sectati. Si em̄ uoraciū & luxuriosorū uenter est deus: quare nō auari aurū & argentū appellet deus? Alij hæc ad babylonia referunt tēpora. Ego iuxta tropologiæ leges singula quæq̄ percurrā. Turris uel ob munitionē urbis ædificat: uel ob speculam ut longe ueniens cernat hostis. Vnusq̄sq̄ ergo nostrū debet ædificare turrim, prius sumptib⁹ supputatis: ne iuxta euangelicā parabolā cū explere opus nequiuerit, rideat: Hæc turris bene cōstructa persistit: Sin autē erecta in superbiā firma nō habuerit fundamēta, cadet sup eum a q̄ ædificata est: sicut illa in siloa, quæ decem & octo hoīes interfecit. Vnde & dñs loquitur ad audiētes: Et uos si nō ægeritis pœnitentiā, similiter peribitis. In cōsequētib⁹ q̄q̄ lecturi sum⁹: q̄ deus in uinea sua ædificauerit turrim, & fecerit torcular, & maceriā circūdederit: sed hæc oīa destructa sint atq̄ uastata: quia uano superbiæ supercilio intumuerint. Muri q̄q̄ extruunt excelsi, ne cito ciuitas destruat: ne hostib⁹ pateat: quia circūdant ecclesiæ a sapiētissimis uiris & omni ratione firmant: ne q̄d dogma peruersum prævaleat ueritati. De istiusmodi muris deus loquit ad hierusalem: Ecce sup manus meas depinxi muros tuos: & in cōspectu meo sunt semp. Sin autē hi qui prius impugnauerāt ecclesiam, cognita ueritate transierint ad fidē: & pugnauerint ꝓ ea quā ante impugnauerāt: tunc illud implebit: Cito ædificaberis ab his a quib⁹ destructa eras. In leuitico quoq̄ legim⁹: domū quæ in urbibus muratis sit: si intra annū redēpta nō fuerit, emptori æterna possessiōe firmari: q̄d si in uillis & in uiculis sit quæ muros non habeant, semp posse redimi, & emptoris preciū fluctuare.

Leui. 25. e

d ¶ Et sup oēs naues tharsis ⁊c̄. Pro tharsis, quod omnes similiter transtulerunt: soli Lxx. mare interpretati sunt: καὶ ἐπὶ πᾶμ πλοῖομ θαλάσσης. Hebræi putāt lingua ꝓpria sua mare תַּרְשִׁישׁ appellari: q̄n autē dicitur יָם nō hebraico sermone appellari, sed syriaco. Habuit & iosaphat naues quas mittebat in tharsis: sed contritæ sunt in asiongaber. Habuit & salomon quæ ibant in tharsis: & post tres annos reuertebant: afferebantq̄ regi argentum & aurum, ebur & simias. Sed quia rex uterq̄ peccauerat: alius deditus uoluptati, & exterarum gētium amans fœminas: alius se cum rege samariæ copulans: quod utrunq̄ ad ethnicos refertur & hæreticos: in quibus nihil est aliud nisi fulgor eloquētiæ: & sensus dialectica arte constructus, & sermo mortuus, q̄d intelligit in eburneis dentib⁹: & similitudo rationis humanæ, q̄d sentitur in simijs: idcirco in psalmis legimus: In spiritu uiolento confringes naues tharsis. Et de his nauibus idem Esaias loquitur: Væ alis nauium quæ sunt trans æthiopiam. Sunt autem econtrario & bonæ naues: de quibus in eisdem psalmis dicitur: Qui descendunt in mare nauibus: & faciunt opus in aquis multis: Ipsi uiderunt opera domini: & mirabilia eius in profundo. Qui enim in sæculi huius fluctib⁹ non sunt ocioſi: sed operantur, & merces portant domini cas: & ad portū quietis uenire festinant: ipsi uidebunt opera domini, & mirabilia eius in profundo: quando ad profundam scientiam peruenerint: & uniuersa scrutantes: hoc est, etiā profunda dei & mirabilia eius aspexerint. Iosephus tharsis urbem ciliciæ tharsum arbitratur: alij regionem putant Indiæ: & hoc nomine etiam de duodecim gemmis lapidem appellari: qui apud nos uocat chrysolithus, ob marini coloris similitudinē. Melius autem est, tharsis, uel mare, uel pelagus, absolute accipere: Neq̄ enim ionas de ioppe nauigans, ad Indiam poterat peruenire: ad quam illo mari nō potest nauigari, sed simpliciter ire in pelagus: & ad quas cunq̄ insulas pergere. Quodq̄ sequit:

C

Psa. 106. c

Iona. 1. a

D

e ¶ Et super omne quod visu pulchrum est. Siue ut Lxx. transtulerunt: Et super omnē aspectum pulchritudinis nauium. Eodem sensu accipiendum, quod destruatur a die domini: quicquid pulchrum uidetur in uerbis, & humana ratione constructum, si se erigat contra scientiam dei.

f ¶ Et incuruabitur sublimitas hominum: et humiliabitur altitudo virorum ⁊c̄. Tamdiu uidetur humanus sermo habere rationem: q̄diu diuinæ scientiæ non fuerit comparatus. Cum autem mendacium ueritati quasi stipula igni appropinquauerit, citō uoratur & deperit: & omnia dogmata falsitatis, quæ nunc idola nominant: ab eo q̄ simulata sint atq̄ conficta, penitus conterentur.

g ¶ Et introibunt in speluncas petrarū: et in voragines terræ a facie formidinis domini: et a gloria maiestatis eius: cum surrexerit percutere terram: In die illa proiiciet homo idola ⁊c̄. Sæpe diximus argētum & aurum pro sermone & sensu accipi: quæ eum a deo hominib⁹ data sint

a Et super omnes cedros libani sublimes & erectas: & super omnes quercus basan. Et super omnes montes ex/
b celsos: & super omnes colles eleuatos. Et super omnem
c turrim excelsam: & super omnem murum munitum.
d Et super omnes naues tharsis: & super omne quod ui/
e su pulchrum est. Et incuruabitur sublimitas hominum:
f & humiliabitur altitudo uirorum: & eleuabitur do/
minus solus in die illa, & idola penitus conterentur.
g Et introibunt in speluncas petrarum & in uoragines
terræ a facie formidinis domini, & a gloria maiesta/
tis eius, cum surrexerit percutere terram. In die illa
proiiciet homo idola argenti sui, & simulacra auri sui
quæ fecerat sibi, ut adoraret talpas & uespertiliones: & in/
gredieē

E

Osee.2.b

sint:ut uel loquant, uel sentiant deum, & laudent creatorē suū:illi abutunt hoc munere in idolorū simulationē: iuxta illud quod scriptum est: Dedi eis argentum & aurum: ipsi uero de argento & auro meo operati sunt baal. Cum ergo quis domini pauore perterritus: primū in spelunca pectoris sui idola cōdiderit: & in uoraginib⁹ terræ abscōderit,nō audens proferre qđ male finxerat:secundus profectus est,ut prius cælata proiiciat:& in se esse non patiat. Pro talpis quas nos interpretati sum⁹:Lxx.uana,id est τοῖς ματαίοις:Aquila,ὄρυγας:Symmachus, infructuosa: Theodotio ipsum uerbum hebraicū posuit חֲפַרְפֵּרוֹת. Est autē animal absq; oculis,qđ semper terrā fodit,& humū egerit:& radices subter comedens, frugibus noxiū est:quod græci ἀσπάλακα uocant. Vespertilio autē nocturna auis, quæ congruū ab eis nomē accepit νυκτερὶς,eo qđ in nocte uolitet:paruū animal est: & muriū simile:non tam uoce & cantu resonans q̄ stridore:qđ cum uideat uolitare,lucifugum est: & solem uidere non patitur. Istiusmodi animantib⁹ idola comparata sunt: quæ cæca & tenebrosa colunt a cæcis: & omnia dogmata cōtraria ueritati:Quæ cū in die domini fuerint derelicta, ingredient hi qui proiecerint ea in fissuras petrarū cauernasq; saxorū: ut nō in terræ puluere & uili luto,sed in firma ratione uersent: & inueniant sibi diuersa uirtutū foramina,per quæ ad ueritatē ualeant peruenire. Hæc iuxta anagogen ut potui breui sermone perstrinxi, quæ hebræi ad babylonia referunt tempora & subuersionē hierusalē, quando surrexerit dñs terrā percutere iudæorū. a ¶Quiescite ergo ab homine &c. Hoc prætermisere Lxx. & in græcis exēplaribus ab Origene sub asteriscis de æditione Aquilæ additum est:qđ in hebræo ita legitur: חִדְלוּ לָכֶם מִן הָאָדָם אֲשֶׁר נִשְׁמָתוֹ בְאַפּוֹ כִּי בַמֶּה נֶחְשָׁב הוּא. Vbi nos diximus:excelsus reputatus est ipse: Aquila interpretatus est: in quo reputatus est iste. Verbū hebraicū במה uel ὕψωμα dicitur, id est, excelsum: quod & in regnorū libris & in Ezechiele legim⁹:uel certe,in quo: & eisdem literis scribit בּ מ ה :ac p locorū qualitate, si uoluerimus legere,in quo:dicimus במה :sin autē excelsum uel excelsus, legimus במה. Intelligentes ergo iudæi prophetiam esse de christo: uerbum ambiguum in deteriorē partē interpretati sunt:ut uiderent non laudare christū, sed nihilipendere. Quæ est enim uerborū consequentia: & qui ordo rationis ac sensus,ut dicamus: Cū hæc ita se habeant & dies uentura sit domini, in qua uniuersus iudææ status subuertendus est, & omnia cōterēda:moneo uos atq; præcipio ut quiescatis ab homine: qui ita spirat ac uiuit ut nos homines, quia in nihili cōputandus est: Quisq; ne hominum ita quēpiam laudet ut dicat: Cauete ne offendatis eum qui omnino nihil est: Ergo econtrario sic intelligendum: Cum hæc uniuersa uentura sint uobis:& pphetali spiritu prædicantur:moneo atq; præcipio,ut quiescatis ab eo qui scđm carnem qui dem homo est & habet animam: & ita spirat & narib⁹ halitum trahit,ut nos homines spiram⁹ & uiuimus: sed scđm diuinam maiestatem excelsus & est,& reputat, & creditur. Tacita mecum mente pertractans, non possum inuenire rationem:quare Lxx.tam perspicuam de christo prophetiam in græcū noluerint uertere: Cæteri enim qui uerterunt qui dem, sed sermonem ambiguum ad impietatis traxere sensum: non mirū cur male interpretati sint, nec uoluerint de christo glorioſum quid dicere,in quem non credebant: uidelicet ut iudæi aut semijudæi,id est hebionitæ. Qz autem christus excelsus sit uel altissimus, qui alio sermone apud hebræos appellatur עֶלְיוֹן. In octogesimosexto psalmo legimus:Nunquid sion dicet homo,& homo natus est in ea: & ipse fundauit eam altissimus? Et in euangelio: Et tu puer Luc.1.g ppheta altissimi uocaberis. Ac ne longum funem traham: in expositione enim sanctarum scripturarum ueritatem debemus sequi,non cōtentionem: in isto loco בָּמָה apud hebræos non excelsus dicitur,sed excelsum, id est ipsa altitudo atq; sublimitas:quasi si de aliquo dicamus,non est diuinus,sed diuinatio:non est riuus,sed fons:non est homo,sed ipsa humanitas. Origenes hunc locū ita interpretatus est: Quia singulariter de uno hoie dicit, referri potest ad dñm saluatorē:iubente pphetа ut quiescant ab eo qui in magno aliquo reputatus est: licet impresentiarū uideatur,ut hō:& spiramen habere in narib⁹, sicut & cæteri spirant homines.

F

a gredietur in fissuras petrarū & cauernas saxorū a facie formidinis dñi: & a gloria maiestatis eius:cū surrexerit percutere terram. Quiescite ergo ab homine, cuius spiritus in naribus eius: quia excelsus reputatus est ipse.

G

H

¶Commentarij primi in Esaiam finis.

¶DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SECVNDVM COMMENTARIORVM ESAIAE AD EVSTOCHIVM PROLOGVS.

Finito in Esaiam primo uolumine,quod ut potui,nō ut uolui,celeri sermone dictaui: sensum potius scripturarum,q̄ compositæ orationis uerba perquirens: Nunc transcendam ad secundum:& quicquid in me uirium est,pronæq; in dominum uoluntatis:offeram ei,qui per prophetam locutus est:Ego uisiones multiplicaui: & in manibus prophetarum assimilatus sum. Vnde obsecro te uirgo christi Eustochium: ut nobis in scripturarum explanatione certantibus,tu cum moyse ad dominum eleues manus:ut qui exeuntes de ægypto,mare transiuimus rubrum: uincamus amalec, qui interpretat deuorans & elingens, עֲמָלֵק & possimus tecum dicere: Benedictus dominus deus meus qui docet manus meas ad prælium: & digitos meos ad bellum.

A

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM LIBER SECVNDVS.

Ecce enim dñator dñs exercituũ auferet ab hierusalẽ & ab iuda validum & fortem: omne robur panis & omne robur aquę. Hucusq; de iudicio dici putãt: Qd̃ sequitur de captiuitate uentura: Quã alij ad Babylonios: alij referũt ad Romanos. Sed melius est, ut supra diximus cũcta referri ad dñicã passionẽ. Post interfectionẽ qppe illi⁹, oẽs grę & dõnationes sublatæ sunt a iudæis: secundũ qd̃ in euãgelio scriptũ est: Lex & prophetæ usq; ad Ioannẽ baptistam. Et est ordo: Quoniam noluistis cessare ab hoie, cuius spiritus in naribus eius, qui excelsus reputatus est: sed ecõtrario fudistis sanguinẽ iusti: & cogitastis cõsiliũ pessimũ dicentes: Alligemus iustũ, quia inutilis est nobis: Ideo fructũ adinuentionũ uestrarũ comedet⁹. Nihil apud iudæos post passionẽ dñi forte, nihil ualidũ est: sed omnia infirma & languida: Nec aliquis potest apud eos dicere: oĩa possum in eo qui me cõfortat christo iesu dño nostro. Et quia iuxta Lxx. legim⁹ ualidũ & ualidã: ualido illud possum⁹ coaptare: Donec occuram⁹ oẽs in uirũ pfectũ i mẽsurã ætatis plenitudinis christi. Porro ualidæ: Volo, inqt, oẽs uos ẏginẽ castã exhibere christo. Fortitudo a utẽ panis & fortitudo aquæ, pro omni cibo & potu accipiẽ. Legimus qd̃ Moyses fuerit in monte sinai, & quadraginta diebus panẽ non comederit, & aquã non biberit. Illud quoq; quod ad Adam dicitur: In sudore uultus tui comedes panẽ tuum, donec reuertaris in terram de qua sumptus es: similiter audiendũ. Nec non quod a saluatore dicit̃: Non in pane solo uiuit homo, sed in omni uerbo qd̃ egreditur per os dei. Fortitudo igit̃ panis auferetur ab eis: ille qui dicit: Ego sum panis uiuus, qui de cœlo descendi. Et fortitudo aquæ: de qua idem dñs loquebat̃: Oĩs qui biberit ex aqua hac sitiet iterũ: qui autẽ biberit ex aqua quã ego dabo ei, non sitiet in æternũ: sed aqua quã ego dabo ei fiet in eo fons aquæ salientis in uitam æternã. De huiusce modi panibus & in Prouerbijs legimus: Aperi oculos tuos & replere panibus. Habent iudæi panem, sed absq; fortitudine: habent aquas, sed absq; robore. Legũt enim scripturas, sed nõ intelligunt: Tenent membranas: & christũ qui in membranis scriptus est perdiderunt: Lacte enim aluntur, quasi paruuli & non solido cibo. Et quia fortitudinẽ perdiderunt & infirmi sunt, propterea olera comedunt. Athletarũ autem solidus cibus est, qui & uitam sustentat humanã, & uiuentibus præbet fortitudinẽ. De istiusmodi pane & aqua quod auferãtur a iudæis: etiam alius propheta testatur, dicẽs: Ecce dies ueniẽt dicit dñs & emittã famẽ sup terrã: Nõ famẽ panis, neq; sitim aquæ, sed famem audiendi sermones dñi.

Matt̃.11.b

2.Cor.11.d

Exo.34.d

Geñ.3.c

B

Matt̃.4.a

Ioh.6.e

Ioh.4.b

Prouer.20.b

Amos.8.d

Geñ.10.b

b ¶ Fortẽ ẽ virũ bellatorẽ ẽ. Pro forti quod solũ est in Hebræo, duo simul Lxx. trãstulerũt gigantẽ & fortẽ: eundẽ uolẽtes gigãtẽ esse quẽ fortẽ. De forti supra dictũ est. Gigantẽ aũt in bonã partẽ: hoc est de dño saluatore, in octauo decimo psalmo legim⁹: Exultauit ut gigas ad currendã uiã suã a sũmo cœlo egressio eius: & occursus eius usq; ad sũmum illius. Sin aũt legerimus, nemrod gigantem: qui fuit uenator corã dño: & gigantes propter quos uenit diluuiũ super terrã, in contrariã partẽ accipiẽdi sunt. Virũ quoq; bellatorẽ iuxta historiã sic intelligimus: quod capti sint & usq; hodie seruiant: & nõ deposuerint seruitutis iugũ: Sed ne iudices quidẽ habeant proprios, Romanisq; subijciant̃ iudicibus: intantũ ut de principibus eorũ, qui esse uident̃ in populo, Romani principes iudicent. Sed & hoc dicendũ qd̃ nullus sit apud eos bellator in lege, habens scientiã iudicandi: sed oĩa uana sint, & caduca & plena stulticiæ. De ꝓpheta aũt quod apud eos esse cessauerit nulli dubiũ est. Querimus iuxta Hebraicum quomodo interpretemur hariolũ:

C

a Ecce enim dominator domi
nus exercituum auferet ab hierusalem, &
ab iuda ualidum & fortem: omne robur
panis, & omne robur aquæ. Fortem & ui-
b rum bellatorem, iudicem & prophetam, & hariolũ &
c senem. Principẽm super quinquaginta.

quẽ oẽs interpretati sunt diuinũ: exceptis Lxx. qui pro hoc coniectorẽ trãstulerunt. Et dicendũ quod sæpe etiã per hariolos futura dicantur: sicut in Balaam diuino legimus: & in diuinis quinq; urbiũ palæstinarũ, Gazæ & ascalonis, geth & accaronis & azoti: qui dãt consilium quõ arca domini remittatur. Et est sensus. Et uera & falsa a iudæis pariter auferent̃. Senẽ quoq; quẽ Lxx. presbyterum trãstulerunt: intelligit ablatũ a iudæis: q scierit in scripturis sctis presbyteros merito & sapia eũ gi non ætate. Necq; eĩ apud iudæos senes cẽ cessarũt: quos usq; ad decrepitã senectutẽ sæpe uenire cõspicim⁹. Et iueteratos dierũ malorũ, duos presbyteros iuxta Theodotionẽ in Danielis principio legim⁹. Nã & Moysi præcipit̃, ut eligat presbyteros quos scit esse presbyteros. Et apls Paulus q̃lis presbyter eligi debeat plenissime scribit ad Timotheũ. Vnde & in Prouerbijs dicitur: Gloria senũ canities. Quæ est ista canities? haud dubiũ quin sapientia: de qua scriptũ est: Canities hominũ prudentia est. Cũq; nongentos & eo amplius annos ab Adam usq; ad Abraham uixisse homines legamus, nullus alius prius appellatus est presbyter, id est senex, nisi Abraham: qui multo paucioribus annis uixisse conuincit̃. Vnde scribit & Ioannes post pueros & iuuenes etiam ad senes dicens: Scripsi uobis patres, quia cognouistis eũ qui a principio est. Et roboam filius Solomonis, ideo perdidit regnum, quia noluit audire presbyteros. c ¶ Principẽ super quinquaginta. σύνεκδοχικῶς a parte totum. Quõ eĩ centuriones uocant̃, qui centũ præsunt militib⁹, & chiliarchi qui mille: quos nos tribunos appellam⁹: ab eo qd̃ præsint tribui: Sic in Israelitico exercitu quinq̃genarij uocabãt̃, qui in capite erãt quinquaginta militũ. Vnde & decanos dicimus, qui decẽ præsunt hoĩbus. Nec mirũ si apud iudæos oĩs perierit dignitas bellatorũ: cũ militandi sub gladio & arma portandi nõ habeant potestatẽ. Quia uero quinquagenarius numerus ꝑ referẽ ad pniam: princepsq; pniæ, & caput eorũ qui saluant̃ ꝑ pniam christ⁹ est: breuiter nũeri hui⁹ sacramẽta pandamus. In Genesi legimus loquente Abrahã ad dñm: qd̃ a quinquaginta primũ iustis si inueniant̃ in ciuitate dixerit urbẽ esse saluandã. Et septẽ hebdomadarũ in Nũeris, id est pẽtecostes celeberrima festiuitas est. Iubileus quoq;, id est remissiõis ãnus: q septenis annorũ hebdomadibus, id est quadraginta nouẽ ãnis texit̃: in quo clangunt tubæ, & ad oẽs reuertit̃ antiqua possessio, hoc cõtinet sacramentũ. Vnde & Dauid in quinq̃gesimo nũero psalmũ scribit pniæ. Legim⁹ quoq; in eodẽ Nũerorũ libro, qd̃ de præda & spolijs, quinq̃gesimũ caput tã de hoĩbus q̃ de iumẽtis accipiant sacerdotes: & qnquagesimũ leuitæ, q custodiunt fores tabernaculi. Illa quoq; euãgelij parabola, in qua dicũt̃ duo debitores: unus q debebat qngẽtos denarios: & alius qnquaginta: ad hãc referẽ intelligentiã. Vnde & Apls apud Ephesios, qb⁹ mystica quæq; dissoluerat, uult pmanere usq; ad pẽtecostẽ, donec pfecte ad dñm cõuertãt̃ dicẽs: Ostiũ eĩ mihi aptũ ẽ magnũ & euidẽs, sed aduersarij mlti. Imitat̃ aũt & diabolus isto nũero Israeliticũ exercitũ: de quo Iethro dederat genero suo Moysi cõsiliũ, ut cõstitueret sup pplm tribunos & cẽturiones & qnq̃genarios. Vnde impius rex mittit duos qnq̃genarios cũ subdit̃ sibi militib⁹, ut exhiberẽt Eliã: q diuino igne cõsũpti sũt. Tertius aũt saluat̃ ex eis: q cõuersus ad præces, pniæ sacramẽta cognouerat. Vñ & iudæi nolentes dñm esse pfectũ, nec principẽ qnq̃genariũ: dicunt ad eũ, qnq̃ginta ãnos necdũ habes & Abrahã uidisti? Et ille scies se eẽ nõ solũ pœnitentiũ principẽ, sed & iustorũ: Respõdit: Anteq; Abrahã eẽt ego sum. Q̃d aũt dñs princeps sit qnq̃genarius ex una festiuitate itelligere possum⁹: de q̃ ait: Dñs ẽ sabbati filius hoĩs. Quod si sabbati, & calendarũ. Si calendarum & paschæ, id est açymorũ. Si paschæ, & iubilei. Si iubilei & tabernaculorũ. Si tabernaculorũ & pentecostes: quæ ad quinquagesimum refertur numerum.

Et hono-

Exo.18.c

1.Tim.5.c

Prouer.20.d

Eccl.25.a

1.Ioh.2.b

1.Reg.12.b

D

Geñ.18.c

Nume.28.

Nume.31.d

1.Cor.16.b

Exo.18.d

Ioh.8.g

Matt̃.12.a

E

a Et honorabilem vultu & consiliarium. Pro duobus, id est honorabili uultu & cõsiliario: Lxx. unum, uirum admirabilem consiliarium transtulerũt. Inter cæteras gratias etiã hoc dominus auferet a Iudæa: ut nullum habeant consilium: sed faciant cuncta absq; consilio. Et græci poetæ, laudabilis illa & admiranda sententia est: Primũ esse beatum, qui per se sapiat: Secundum qui sapientẽ audiat. Qui aũt utroq; careat, hũc inutilem esse: tam sibi q; omnibus. Vnde & illud in nostris libris legimus: Amici tibi

a Et hõnorabilem uultu & consiliarium. Et sapiẽtem
b architectum. Et prũdentem æloquij mystici. Et dãbo
c pueros principes eorũ. Et effœminati dñabunt eis. Et
f cõrruet populus, uir ad uirũ unusquisq; ad pximũ suũ:
tumultuabit puer cõtra senẽ & ignobilis cõtra nobilẽ.

Eccl.6.a Prouer.13.b

sint plurimi: cõsiliarij aũt unus de mille. Et iterũ: Cũ cõsilio oĩa age: & dabit tibi prudentia admirabilẽ consiliariũ. Senatus quoq; consulta dicuntur, & principes quondam Romani, consules appellati sunt: uel a consulendo ciuibus, uel ab agendo cuncta consilio. Et nos habemus in ecclesia senatũ nostrum, cœtum presbyterorum. Cum ergo inter cætera etiam senes Iudæa perdiderit: quomodo poterit habere cõsilium, quod proprie seniorum est? b Et sapientem architectum. Pro quo Aquila transtulit, sapientissimum artificem: ut ostenderet eos plures quõdam habuisse artifices:

Exo.31.a

Qualis & ille fuit Beseleel filius Vri, filij Vr de tribu Iuda: quem impleuit deus spiritu sapientiæ, & intelligentiæ, ac disciplinæ: ut in omni opere esset faber perfectissimus. Non solũ in auro & argento: sed & in ære, & cæteris quæ Moyses enumerat, qui ædificauit tabernaculum dei. Illis ergo perdentibus architectos: omis ædificandi gratia, translata est

1.Co.3.b

ad ecclesiam. Vnde Paulus apostolus dicit: Quasi sapiens architectus fundamẽtum posui. Et Hieremias architectus

Hiere.18.a 1.Cor.3.b

erat, qui non solum eradicabat & suffodiebat & perdebat, sed & ædificabat. Vnde idem Apostolus loquitur: Dei agricultura, dei ædificatio sumus. Dominus quoq; noster ap-

F

Matth.13.b 3.Reg.5.a 2.Pa.2

pellatur structor maceriarum. Et in euangelio: filius fabri suggillatur, qui uniuersa condiderit. In Regum quoq; uolumine legimus, quod miserit rex Solomon & tulerit hyram tyrium, filium mulieris uiduæ: qui erat de tribu neptalim, & habebat patrem tyrium, artificẽ æris: Ingressusq; est ad regem: & fecit omnia opera regi Solomoni: in quo typus

Esa.15.a

est ædificandæ ecclesiæ: quod non solum de tribu iuda: sed de neptalim quoq; & patre tyrio generatus sit: qui habuit matrem uiduam: quia priorem uirum perdiderat. Et multo plures sunt filij desertæ: magis q; eius quæ habet uirum.

1.Pa.4.b

Sed & in Paralipomenon libro legimus, uallem artificũ, Saraias autem genuit Ioab patrem uallis artificum: ibi quippe artifices erant. Qui propterea habitare dicuntur in uallibus, quod non eos inflabat scientia: sed humilem atq; manuetum sequebantur Iesum, & cum Apostolo dicere po-

1.Co.15.b Ibidẽ. 13.c

terant: Ego sum minimus apostolorum, qui non sum dignus uocari apostolus. Et alibi. Ex parte cognoscimus, & ex parte, pphetamus: Et nunc per speculũ uidemus in ænigmate. c Et prudentem eloquij mystici. Pro quo Lxx. interpretati sunt: prudentem auditorem. Theodotion, prudentẽ incantatorẽ. Aquila, prudẽtẽ susurratorẽ. Symmachus prudentẽ eloquij mystici: quem & nos in hoc loco secuti sumus. Dicendum primum iuxta Lxx. quod inter cæteras gratias spiritales, etiam prudens auditor, in ecclesia necessarius sit. Alij enim datur prophetia: alij discretio spirituum.

1.Co.12.b

Vnde & constituti erant in populo Iudæorum sacerdotales gradus: qui prophetas, pseudoprophetasq; discernerẽt: hoc est intelligerent, qui de dei spiritu loquerẽtur, qui de cõtrario. Legamus Hieremiam. Prudens autem eloquij mystici, siue susurrator: & ut Theodotion uoluit incãtator: uidetur mihi uir esse eruditus & exercitatus: tam in lege & pphetis, q; in euangelio & apostolis: qui possit singulas animi perturbationes sua sanare doctrina: & ad statum mentis reducere: dum & scortator recipit castitatem, & ganeo frugalitatem: & quondam auarus, dat eleemosynam. Euentila omnes iudæorum synagogas, & nullum poteris inuenire doctorẽ: qui sancta præcipiat, & cõtẽptis diuitijs, sectãdam doceat paupertatẽ. De istiusmodi incantatoribus contra serpentes & aspides: id est cõtra peccatores, qui dei iustitiã reliquerũt Dauid loquebat in psalmo: Alienati sũt peccatores a uulua: errauerũt ab utero, locuti sunt falsa. Furor eorũ iuxta similitudinẽ serpẽtis: sicut aspidis surdæ & obturantis aures suas: quæ nõ exaudit uocẽ incãtantiũ, & uenefici medicãtis sapiẽter. Omis sermo apli contra serpẽtes & aspides incãtatio est: quẽ non exaudiunt pctores & hæretici: quia claudũt aures suas, ne audiant ueritatẽ. d Et dabo pueros pncipes eorũ Si ex psona, pphetæ dr:

G

ps.57.a

Ecce enim dñator dñs exercituũ, auferet ab Hierusalẽ & ab iuda ualidũ & ualidã: omne robur panis, & omne robur aquæ & reliq; quõ nũc idẽ propheta loquit: Dabo pueros principes eorũ, & effœminati dñabũt eis. Ergo iuxta cõsuetudinẽ pphetalẽ loquẽte, ppheta: subito deus loq; p, pphetã ex psona sua, & dicit: Dabo pueros principes eorũ: subla tis em his quæ añ donauerã, & q̃si bona irat⁹ abstulerã: nũc ecõtrario dabo mala: Tuli senẽ & quinquagenariũ, & admirabilẽ consiliariũ & sapientẽ architectũ & prudentẽ auditorem, & cætera: Pro his dabo pueros principes. Qui enim presbyterũ perdiderũt, qualem superior sermo monstrauit: qualis & Abraham primus appellatus est presbyter: recte iuuenes principes accipiunt. De quib⁹ & in Ecclesiaste legimus: Væ tibi ciuitas cuius rex iuuenis, & principes tui mane comedũt: Beata terra, cui⁹ rex filij⁹ ingenuorũ. Talis fuit rex iuuenis Roboam, filius Solomonis, qui secutus est iuuenũ cõsilia: Nõ quod ætate esset iuuenis, sed sapientia: Alioquin quadraginta & amplius annorũ regnũ accepisse narrat. Et ecõtrario Solomon, duodecim annorũ erat, quando

Esa.3.a

Eccl.10.c

3.Reg.12.

H

susceptit imperiũ: & quia habebat sapientiã, ppterea nõ est appellatus iuuenis. Erat em in eo latitudo cordis & amplitudo sapiẽtiæ: quãta arena est in maris littoribus. Vnde & Aplus scribit ad Timotheũ: Nemo adolescentiã tuã contẽnat. Qui em ætate iuuenis est, maturitate senex est. Et Daniel iuxta Theodotionẽ añq; iudicaret, appellatus est puer.

1.Timo.4.c

Dañ.13.c

Postq; uero excitauit in eo deus spm, & iudicauit senes, accepit presbyterij dignitatẽ. Hieremiæ quoq; qui ad mittẽte se dñm dixerat: Qui es dñator dñe: ecce ego nescio loq, quia iuuenis sum: Rndit dñs: Ne dicas, quia iuuenis sum: prius em q; formareris in utero noui te: & anteq; exires de uulua matris tuæ, sanctificaui te: & pphetã in gentibus cõstitui te. Ob hãc causam reor & adolescẽtulas uiduas iuberi ab apostolo, ut accipiant maritos & matressamiliæ sint, & educent liberos suos: quia multæ retro abierũt post satanam. Et cũ luxuriatæ fuerint in christo, nubere uolunt: habentes damnationem, quia primã fidẽ irritã fecerunt. Nec ecclesiasticis uidua sustentatur alimentis, nisi quæ sexaginta annorũ est: & maturitatẽ habet morũ pariter & ætatis. Putet aliquis & illud quod Apostolus prohibet episcopũ fieri neophytũ ad

Hiere.1.a

1.Timo.3.b

hoc pertinere: quia paruulus in fide est: ne elatus in superbiã incidat in iudiciũ diaboli. Iudiciũ aũt diaboli nullũ est aliud nisi supbia: ppter quã de cœlestibus cecidit. Vnde & saluator loquit: uidebã satanã, q̃si fulgur cadentẽ de cœlo.

Luc.10.c

e Et effeminati dñabũtur eis. Pro quo i Hebræo scriptũ est הֹעֲלוֹלִים ꝙs Lxx. & Theodotion illusores interpretati sunt. Aquila ἐναλλάκτας, q se mutẽt & turpitudinis exerceãt uices: Quales in iudicũ libro sup cõcubina leuitæ in

Iudic.19.

gabaa legim⁹. Cõsyderem⁹ patriarchas iudæoꝝ: & iuuenes siue pueros, effœmiatosq; ac delitijs affluẽtes: & impletã, pphetiã eẽ cernem⁹. Possum⁹ illusores dicere & magros pplm Israel: q deuorãt pplm dei, sicut escã panis: & puerse scripturas sctãs interpretant: illudũtq; stulticiæ discipuloꝝ. f Et corruet populus vir ad virũ ꝛc. Qñ iuuenes fuerint principes & illusores dñi: quales propheticus sermo describit: tunc nec dignitatis, nec ætatis, nec scientiæ ullus ordo seruabitur: sed rebellabunt pueri senibus, & ignobiles nobilibus: & mutuo corruent. Et implebit illd apostolicũ: Mordẽtes inuicẽ cõsumpti estis ab inuicẽ. Hæc sub Tito filio Vespasiani accidisse pplo iudæorum scribit Iosephus, & quod

Gal.1.e

/ cũ expugna-

A cum expugnarentur a rhomanis, fuerit hierusalem in tres partes diuisa seditio: & alij arcem & templū: alij inferiorē: alij superiorem partem urbis tenuerint. a ¶ Apprehendet enim vir ꝛc. ruina autem ꝛc. Pro ruina, Symmachus & Theodotio, infirmitatem, transtulerūt: Lxx. cibum. Significat autem raritatem hominū: & maxime rerum omnium penuriam: qđ qui cibum & uestimentum habuerit: potens & dines & inclytus esse credat. Q̄ autem ait iuxta hebraicum: Ruina autem hæc sub manu tua: hunc sensum habet: Miseria nostra & calamitas, tuo sustentet & pregat auxilio. Et hoc cōsyderādū q̄ singli sibi eligāt principes singulos: & in principum electione sedi/tio sit: dum alij alios principatu dignos putāt: Nec dicūt ad eos: possessiones tuæ, & diuitiæ & redditus sustētare nos poterunt: sed infirmitas ista siue cibus meus, ex tuo sanabitur & pendebit arbitrio.

a Apprēhendet enim uir fratrem suum, domesticum patris sui: Vestimentum tibi est: princeps esto noster: b ruina autem hæc sub manu tua. Et rēspondebit in die illa dicens: non sum medicus: & in domo mea non est panis, neq; uestimentum: nolite constituere me princi/c pem populi. Rúit enim hierusalem & iuda concidit: qa lingua eorum & adinuentiones eorum cōtra dominū, ut prouocarent oculos maiestatis eius: Agnitio uultus eorum respondit eis: & peccatum suum quasi sodo/b ma prædicauerunt, nec absconderunt. Væ ānimæ eorum: quoniam redditæ sunt eis mala. Dicite iusto, quoniam bene: quoniā fructum adinuētionū suarū comederunt: Væ impio in malum: retributio em̄ manuum e eius fiet ei: Pópulum meum exactores sui spoliauerūt: f & mulieres dominatæ sunt eis. Pópule meus qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt: & uiam gressuū tuorū dissipant

b ¶ Et rēspondebit in die illa dicens: non sum medicus ꝛc. Pro medico: Symmach⁹ & Lxx. trāstulerunt, principē, id est ἀρχηγόν: Theodotio, ἐπισυσσεμευόντα, q liget uulnera & ꝓuideat sanitati. Respōdebit in hebræo non habet: sed de Lxx. additum est: In hebræo enim his quæ supra scripta sunt iungitur: In illa die dicet, non sum medicus, & reliqua. Is autem dicet, qui princeps fuerit electus. Et sicut populus qui eum quem comparatione sui locupletiorem intelligit, principem habere desyderat: Sic qui eligitur consyderans paupertatem & imbecillitatē suā, indignū se esse delato honore testat: nec posse mederi uitijs, id est curare languentes: esurientibus cibū tribuere, uestire nudos, qui ipse se sustentare uix ualeat. Ergo nō statim multitudinis acquiescamus iudicio: sed electi in principatum, nouerimus mē/
1. Pe. 5. b suram nostrā, & humiliemur sub potenti manu dei: Quia
Ibidem deus superbis resistens, humilibus dat gratiam. Quāti panem non habentes & uestimentum: cum ipsi esuriant & nudi sint: nec habeant spirituales cibos: neq; christi tunicam integram reseruarint: alijs & alimonia & uestimenta promittunt: & pleni uulneribus, medicos esse se iactāt: Nec seruant illud mosaicum: Prouide alium quē mittas: Aliudq;
Eccī. 7. a mandatum: Ne queras iudex fieri: ne forte nō possis auferre iniquitates. Solus iesus omnes languores sanat & infir/
Pś. 146. a mitates: de quo scriptum est: Qui sanat contritos corde: & alligat contritiones eorum. c ¶ Ruit enim hierusalem ꝛ iuda concidit ꝛc. Hoc propheta loquitur: non ut plæriq; arbitrantur, ille qui princeps fuerat electus. Et dicit ideo nullū uelle præesse populo peccatori: quia & iudas & hierusalem: & urbs & iudæa ꝓuincia: siue trib⁹ iuda pariter cōciderint. Causasq; reddit impietatis eorum: quia contra domi/
Luc. 23. c num blasphemauerunt, atq; dixerunt: Tolle, tolle, crucifige
Iob. 19. c talem, non habemus regem nisi cæsarem: & clæmētissimū dominum furore linguæ suæ ad amaritudinem prouocauerunt. Agnitio uultus eorum respondit eis: id est sua recepere peccata: siue ut Lxx. transtulerunt, καὶ ἡ ἀναχώρησις τοῦ προσώπου αὐτῶν ἀπέστη αὐτοῖς: id est, cōfusio uultus eorum restitit eis: id est, ante oculos suos propria semper habuere delicta. Et quomodo sodomitæ cum omni libertate peccātes: & nec pudorem quidem ullum habētes in scelere, dixerunt ad loth: Educ foras uiros ut concūbamus cū eis: Sic & isti publice proclamantes, suum prædicauere peccatum: nec ullam in blasphemando habuere uerecundiā. Secunda em̄ post naufragiū tabula pœnitētia est: & cōsolatio miseriarū impietatē suā abscōdere. Vnde & principes appellant sodomorum, qđ sodomitica habuere peccata. d ¶ Væ animę eorum qm̄ redditę sunt eis mala ꝛc. Iuxta hebraicum & cæteros interptes hūc sensum habet: Væ illis qa sua scelera recepe/runt. Vnde uos q auditis, uel qui librū prophetæ legitis: laudate iusticiam dei, qa benefecerit: quia impij labores manuū suarum comedērūt: Et uæ impio populo in malum: recepit em̄ quod merebatur: Et qui principē suū rhomanæ tradidit potestati: ipse rhomanæ subiacet seruituti. Iuxta Lxx. autē interpretes q dixerunt: Væ animæ eorum: quoniam cogitauerunt consiliū pessimum contra se/metipsos dicētes: Alligemus iustū, quoniā inutilis ē nobis: itaq; fructus operum suorum comedent: perspicue de christi dicit passione: qđ inierint consiliū pessimum: non tam cōtra iustū q̄ contra semetipsos & animam suam: & nunc fructus operum suorum comedent. Q̄ uæ em̄ seminauerit homo, hæc & metet: Et unusq;q onus suū portabit. d ¶ Pópulum meū exactores sui spoliauerūt ꝛ mulieres ꝛc. Pro mulierib⁹ quas solus interpretat⁹ est Symmachus: & hebraice dicit נְשִׁים Aqla & Lxx. trāstulerūt ἀπαιτοῦντας q significāt exactores Theodotio δανεισάς: id est, fœneratores. Loqt autem sermo ꝓpheticus contra scribas & pharisæos: qui turpis lucri gratia ut acciperēt decimas & primitias dei filiū negauerūt. Et nō eos uocat magistros scribas atq; doctores, sed exactores q̄ questū putant esse pietatē: Et deuorant, nō iuxta Apostolum domus tm̄ uiduarum: sed uniuersum populū: Accusansq; luxuriam eorum, & turpem cōuersationē: non solum exactores appellat: ut ab inuitis pecuniam uideantur exigere, sed mulieres: quia ꝓpter libidinem omnia faciant: & sint dediti uoluptatibus. Caueamus ergo & nos: ne exactores simus in populo: ne iuxta impium Porphyriū matronæ & mulieres sint noster senatus: Quæ dominanē in ecclesijs: & de sacerdotali gradu, fauor iudicat fœminarum.
f ¶ Pópule meus qui beatum te dicunt ꝛc. Scribas & pharisæos exactores appellauerat non magistros: & supra illu
Deu. 16. d sores: Qui propter munera quæ excæcant oculos etiam sapientium: non solum peccatores in populo nō corripiebāt: sed pro diuitijs atq; compendijs efferebant laudibus: beatos uocantes, & columnas domus dei: & cætera quæ solent adulatores dicere. Ille est ergo doctor ecclesiasticus: qui lachrymas non risum mouet: qui corripit peccatores: q nullum beatum, nullum dicit esse fœlicem: nec præuenit sentētiam iudicis sui: dicente scriptura sancta: Ne beatū dicas quēq; hoīem ante mortē. Sed & in alio loco legim⁹: Qui benedicit amico mane grandi uoce: a maledicente nihil differt. Vnde spernentes hominū iudicia: nec laudibus eorū extollamur: nec obtrectatiōibus cōtristemur: sed ingrediamur rectam uiam: & tritas a sanctis prophetis semitas: audiamusq; hieremiam prophetam dicentē: State in uijs & uidete: & interrogate semitas domini sempiternas, quæ sit uia bona: & ambulate in ea. Qđ si quādo errauerim⁹ & quasi homines peruerso itinere perrexerimus: domini per Ezechiel expectemus promissa dicentis: Dabo eis uiam alterā & cor aliud. Exactores autem peruerterunt atq; perturba/

Sapi. 2. c

Ioh. 11. f

Gal. 6. b
1. Tess. 2. b

Hiere. 6. d

Ezech. 36. e

B uerūt uiam

E uerunt uiam dñi: ut habentes clauem scientiæ:nec ipsi intrarent,nec populum intrare paterẽtur:sed facerent eos perdere uiam ueritatis:quæ loquit̃ in euangelio: Ego sum uia, ueritas & uita. Ioh.14.a a ¶ Stat ad iudicandum dñs ꝛc. Populus qui propter simplicitatem imperitiã ꝙ deceptus est:adhuc uocatur populus dei: & propterea iudicatur ut saluetur. Nec sedet domin⁹ in habitu iudicãtis:ut in Daniele legimus:Throni positi sũt:& libri aperti sunt: sed stat ad iudicandum: & stat ut iudicet populos: uolens eos stare quorum uia fuerat dissipata. Contra principes autem & presbyteros pop̃i sui uenit ad iudicium:nõ ut iudicet, sed ut pariter iudicetur:dans eis locum defensionis si potuerint habere qđ respondeant: iuxta illud qđ in quinquagesimo psalmo dicitur: Vt iustificeris in sermonibus tuis,& uincas cũ fueris iudicat⁹. Dan.7.e

In Michea quoq; propheta tale quid legimus:qđ in suo loco interpretati sum⁹. Ergo contra pharisæos & δευτερωτὰς, præsens locus accipitur. Inter senes autem & principes hoc fuisse reor in ueteri populo,qđ nunc est inter presbyteros & episcopos. b ¶ Vos enim depasti estis ꝛc. facies pauperũ cõmolitis: Siue conteritis,& ut Lxx. interpretati sunt,cõfunditis. Seruat consuetudinẽ ꝓphetalẽ,ut mutet repente pso nas:supra enim ipse dñs dixerat: Ppl̃e meus q beatũ te dicũt, ipsi te decipiunt:& postea propheta subiecerat:Stat ad iudicandum dominus: dominus ad iudicium ueniet. Igit̃ prophetam ipse dominus qui ad iudicium uenerat cum senibus populi sui & principibus eius:loquit̃ ad eos & corripit delinquentes: Quare depascitis uineam meam:de qua ꝑs.79.b scriptum est: Vineam de ægypto transtulisti. Et in hoc eodẽ Esa.5.b propheta: Vinea domini sabaoth domus est israel: Hãc uiMatth.21.d neam & in euangelio locauit dominus agricolis pessimis: qui missum ad se patrisfamilias filium interfecerunt. Rapina ait pauperis in domibus uestris. Pauperem uel simpliciter accipe qui indiget elemosyna: uel certe pauperem spiritu:de quo scriptum est:Beatus qui intelligit super egenũ ꝑs.40.a & pauperem. Et Paulus apostolus: Tantũ inquit ut pauperum memores essemus. Qđ ꝙ sequitur: Quare atteritis populum meum,& facies pauperum cõmolitis,siue confũditis:manifeste ad principes dicitur iudæorũ. Sed & ad nostros principes referri potest:si atterant subiectam sibi plæbem,& pauperes delinquentes publice arguant atq; cõfundant: diuitibus autem peiora peccantibus ne nutum quidem facere audeant. Et rapina pauperum in domibus eorũ est:quando replent thesauros suos:& ecclesiæ opib⁹ abutũtur in delitias: publicasq; stipes quæ ad sustentationẽ pauperum datæ sunt,uel sibi reseruant, uel propinquis distribuunt:& alienam inopiam,suas suorumq; faciunt esse diuitias. c ¶ Et dixit dominus ꝛc. Supra & populũ & principes, tam propheta ꝙ dñs corripuerat: Nũc ad mulieres, de quibus prius dixerat: Et mulieres dominatæ sunt eis, ꝓpheticus sermo conuertitur,ne se alienas arbitrentur a crimine:ob quarum delitias atq; luxuriã depasti sunt exactores uineam domini:& rapina pauperis in domibus eorum est:& attriuerunt populum eius,& facies pauperum confuderunt. Quas quidã putant uere fœminas iudæorum: Alij metaphorice de urbibus iudææ dici arbitrãtur:quæ appellantur filiæ sion:minores uidelicet ciuitates uici & opida. Vnde & in libro Iesu per singulas tribus ponuntur nomina ciuitatum:& postea describuntur uillæ atq; castella: & filiæ nuncupantur. Alij scđm tropologiam, mulieres anias arbitrantur: quæ si extento collo ambulauerint & se erexerint in superbiam:& non uirilem duritiam,sed dissolutionẽ sectatæ fuerint fœminarum:corripiantur a sermone ꝓphetico:& omnia perdant ornamenta uirtutum: quæ sub lunulis torquibusq; & monilib⁹ atq; armillis mitris & discrimialib⁹ cæterisq; huiusce modi describũtur. Abutendũ est hoc testimonio & aduersum ecclesiæ fœminas: quæ ambulant collo extento & nutibus loquuntur oculorum:& plaudunt tam manibus q̃ pedibus:& ut cõposito incedant gradu: non naturam sequũtur ducem: sed histriones redimũt præceptores. d ¶ Decaluabit dñs verticem filiarum sion ꝛc. Hoc & nobis accidet quoꝺ peccata celantur:cum impletum fuerit illud qđ scriptum est: Nihil occultum qđ nõ reuelabitur. Quid diu Luc.8.c enim protegimur crine & ueste ignorantiæ:& homines nos putant sepulchra dealbata,qui intus sumus pleni ossibus mortuorũ:uidemur aliquid habere mundiciæ. Cum autẽ patuerit quod occultũ est,auferet̃, uniuersa cæsaries, & fœda caluicies omnibus apparebit. e ¶ In die illa auferet dominus ꝛc. In qua die Iudæi putant captiuitatis babyloniæ. Nos uerius esse cõuincimus:quando a rhomanis capti sunt:& oĩa uestiũ atq; gẽmarũ auriq; ac moniliũ ornamẽta,& diuersas suppellectiles ꝑdiderũt: Siue ꝑ metaphoram mulierum,omnis ornatus urbium destructus esse narratur. Ornamenta urbium, in plateis & porticibus, foro atq; gymnasijs & mœnibus publicis intellige: Quæ si refe ramus ad animarũ statum:calciatos pedes eius,qui carnes agni comesturus est & celebratur⁹ pascha,legisse nos recordemur:& ꝑ solitudinem transeuntium:nec uestimẽta, nec calciamenta consumpta. Quæ sunt ista calciamẽta: Illa de quibus Apostolus scribit ad Ephesios: Calciati pedes in Ephe.6.e præparatione euangelij pacis. Quæ calciamẽta animæ perdituræ sunt,quando extento collo ambulauerint & pedib⁹ traxerint uestimẽta:& ꝑ mũdicia matronali, terræ uerrant spurcitiam. f ¶ Et lunulas: ꝛ torques: ꝛ monilia ꝛc. Describit monilia fœminarũ: & per hæc insignia ciuitatũ: Vel iuxta anagogen uariarum ornamẽta uirtutum. Habẽt mulieres in lunæ similitudinem bullulas dependentes: quas nos ad ecclesiæ ornamenta transferimus: quæ illuminatur sole iusticiæ. Torques q̃q; quæ ad pect⁹ usq; pendẽtes:intelligentiã ac principalem mentis rationem in corde demonstrant: Et monilia,quæ uno sermone omnia ornamenta significant: Et armillarum bona opera: quales rebecca accepit in sponsalibus: Et mitras,capitis ornamenta: & discriminalia: ut iudicium habeat singulorum: Et periscelidas, quib⁹ noster gressus ornatur:ut audiamus:Pes tuus nõ offẽdet. Et: Eruet pedes meos a lapsu: Et murenulas quæ auri atq; argenti texunt̃ uirgulis:sensu uidelicet & sermonib⁹ scripturarum: Et olfactoriola: Vt christi bonus odor sim⁹: Et inaures,ne audiam⁹ iudiciũ sanguinis, sed dñi uerba discentis: Qui habet aures audiendi audiat: Et ãnulos qbus signamur ad domini militiã:quem deus signauit pater. Vnde dicitur ad principem Tyri: Tu es signaculum similitudinis. Filius quoq; prodigus cũ stola recepit annulũ & calciamenta,& gemmas in fronte pendentes, quibus nostra ora decorantur. De cuius capitis ornamento,& in psalmo legimus:Sicut ꝑs.90.d Ibi.55.c 2.Co.2.d Luc.8.b Ezech.28.c Luc.15 Gen.24.d

mus: Sicut unguentum in capite, qđ descendit in barbam
A barbā aaron. Quæ omnia licet Lxx. interpretes, Aquila &
Symmachus ac Theodotio diuersis modis interpretētur:
nos ut potuimus, uel de hebræo, uel de ipsorum transla-
tione texuimus: nec uolumus diutius in singulis immo-
rari: ne friuola sit expo
sitio: & prudenti lecto
ri fastidium faciat.

a mas in frōte pendentes. Et mūtatoria & pallia & linteamina. Et acus, & specula, & sindones, & uittas, & theristra. Et erit pro suaui odore fetor: & pro zona funiculus. Et prō crispanti crine caluitiū. Et prō fascia pectorali cilitiū. Pulcherrimi quoq; uiri tui gladio cadēt: & fortes tui in prælio. Et mērebūt atq; lugebūt portæ eius, & ipsa urbs desolata in terra sedebit. Ca. IIII

b ET apprehendent septem mulieres uirum unum in die illa dicentes: panem nostrum comedemus: & uestimētis nostris operiemur: tantūmodo inuocetur nomen tuum super nos: aufer opprobriū nostrū. In die

a Et mutatoria & pallia & linteamina. Pro linteaminibus: Lxx. τὰ διαφανῆ λακονικά, id est, perspicua laconica interpretati sunt: uolentes tenuissimas significare uestes: quibus lacedemoniorum q fuerūt ad bella, pmptissimi & austerioris uitæ, corpa tegebanē: q̄q̄ laconica, nec hebraicū habeat: nec ullus aliꝰ interpretū. Mutatoria autē & pallia quæ significāti Symmachus trāstulit ἀναβολαια, ornamēta sūt uestiū muliebrium: qbꝰ humeri & pectora, ptegūtur. Mutatoria iuxta Anagogen illa sunt: de quibus dicitur: Ibunt de uirtute in uirtutem: Et linteamina, ut loti in domino delitijs perfruamur:
Anago. Ps. 35. b scđm illud, quod in psalmis scriptum est: Torrēte uoluptatis tuæ potabis eos. Hæc autem oīa perdiderunt filiæ sion: quia ambulauerunt extento collo: & oculorum nutibus superbiam gestierunt: putantes suæ esse potentiæ q̄ habebāt: & nō domini gratiæ. b Et acus, & specula, & sindones &c. Habent acus mulieres, quibus ornatorum crinium compago retinetur, ne laxius fluant: & in sparsos dissipenē
B capillos. Habent & specula quibus consyderant uultū suū: & si quid deesse uiderint, addunt ornatui. Habent sindones quæ uocantur amictoria: & uittas quibus crines ligantur quas appellāt ταινίας. Habent & theristra, quæ nos pallio la possumus appellare: quibus obuoluta est & rebecca: Et hodie q̄q̄ arabiæ & mesopotamiæ operiunē fœminæ: quæ hebraice dicuntur רְדִידִים græce θέρισρα: ab eo quod in θέρει: hoc est in æstate & caumate, corpora protegant fœminarum. Filiæ ergo sion propter superbiam suam perdiderunt acus: qbus omniū præceptorū regula stringebāt. Per-
Exo. 38. a diderunt specula, quæ obtulerūt in exodo manētes in foribus tabernaculi mulieres ad luterem domini fabricandū:
1. Co. 13. d de quibus & apostolus Paulus loquebatur: Videmus aūt nūc per speculum in ænigmate. Amiserunt sindones & uittas: quibus operiebant humeros: & fluentem huc atq; illuc animum constringebant: & theristra, quo tutissimo in æstibus tegebantur umbraculo. Hæc dicimus ne omnino tropologiam huius loci fugere uideamur. Cæterū laboris est maximi in singulis immorari: & latam expositionem quærere. c Et erit pro suaui odore &c. Fetere peccata pœni-
Ps. 37. a tens loquitur: Putruerunt & corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipiētiæ meæ. Zona accingi lumbos, Apꝰ præce-
Ephe. 6. c pit, dicens: State accincti lumbos uestros in ueritate. Et de
Pro. 5. d peccatore legimus: Funibus peccatorum suorū unusq̄sq̄ constringitur. Igitur pro bono odore uirtutū: filiæ sion habebunt putredinem peccatorum: Et pro cingulo ueritatis, mendacij funiculis ligabuntur: quos habuerunt super capita, qui cū pannis & sordibus uitā a rege syriæ præcabanē. d Et pro crispanti crine caluitium. Pro continuis longis & ascendentibus orationibus: quæ per crines significātur: habuerunt caluitium, mentem undiq̄ obstruſām & ad tacendum ab orationibus firmatam. e Et pro fascia pectorali cilitiū. Pro fascia pectorali, quā interpretat ꝰ est Symmachus. Lxx. tunicam, μεσοπορφύραμ. i. clauatam purpurā transtulerunt: qđ Aquila cingulum exultationis expræssit. Theodotio ipsum uerbū hebraicū פְּתִיגִיל posuit: qđ genꝰ ornamēti muliebris est. Fascia pectus tegit: & eū possidet lo-

cum in fœminis quē rationale in pōtificibus. De hac fascia pectorali & Hieremias mystico sermone dicebat: Si obliuiscī potest spōsa ornatus sui: aut uirgo fasciæ pectoralis suæ: & ego obliuiscar tui dicit dominus. Virgo qualē exhibere nos cupit Apostolꝰ christo: q̄diu nō corrūpiē in ægypto: nec franguntē mamillæ eius, quæ pectorali fascia colligatæ sūt, iūgiē spōso: & cū q̄tidie uirtutū filios generet: neq̄q̄ uirgo esse desistit. Qđ si aliquando diuaricauerit pedes omnī transeunti: & secuta fuerit amatores suos: & iuxta Oseæ uaticiniū: sepserit dominus uias eius: & intercluserit semitas eiꝰ: reuertetur ad uirū suum priorē: & audiet: Exue te uestimētis luctus & induere uestibus gloriæ tuæ. f Pulcherrimi q̄q̄ uiri tui gladio cadent &c. Pro pulcherrimis uiris: Lxx. interpretati sūt, καὶ ὁ υἱός σου κάλλιστος ὃν ἠγάπησας μαχαίρᾳ πεσεῖται. i. & filius tuus pulcherrimus quē diligis gladio cadet. Qđ si de animæ statu intelligimus, quæ post uirtutes peccauerit: pulcherrimum filium eius, bona accipiamꝰ opera, quæ hostili gladio conciderunt: & fortes quosq̄ perisse in prælio: quia iusticia iusti non liberabit eū in quacūq̄ die aberrauerit. Sin autē sequamur hystoriā: Ex his sermonibus docebimur: non de mulieribus prophetæ esse sermonē, quarū uiri in prælio corruerūt: sed de urbibus iudææ, quas filias siō appellauit: & quarum bellatores ceciderunt in certamine. Denicq̄ de eadem sion sequens uersiculus loquiē. g Et mērebunt atq; lugebunt portæ eius &c. Qđ usq̄ hodie oculis cernimus. Facilis scđm tropologiam interpretatio est: qđ qcūq̄ locū dederit diabolo: & non omni custodia seruauerit cor suū, lugeant portæ eiꝰ: & absente spōso sp in luctu sit: ac de excelsis corruēs, in terræ puluere sedeat. Ca. IIII

ET apprehendēt septem mulieres uirum unum &c. Cū pulcherrimi urbis hierusalē gladio ceciderint & fortes perierint in prælio & mœruerint: luxerintq̄ portæ eius: & ipsa fuerit desolata ob nimiā hominū raritatē interfectis bellatoribꝰ: Septē mulieres apprehendēt unū uirū, cupientes habere semen in sion, & domesticos in hierusalē: cibum & uestimentū se habere dicentes: tm̄ ne absq̄ marito esse uideantur: & subiacere illi male dicto, qđ scriptum est: Maledicta sterilis quæ non facit semen in israel. Zacharias quoq; huic congruit sensui: In diebus illis apprehendent decem hoīes ex oībus linguis gentium fimbriā uiri iudæi dicentes: Ibimus uobiscū: audiuimus eī qm̄ deus uobiscum est. Septenarius & denariꝰ numerus, ppter sabbatū & decem præcepta legis: iudæis familiaris est: & ideo hoc frequenter abutūtur: licet iuxta hebræi sermonis ambiguitatē, qui uerbū שִׁבְעָה: nūc septem, nunc plures, nunc iuramentū interpretanē: possit in hoc loco nō septem significare, sed plures: Hoc scđm literā. Cæterū in aduentu dñi saluatoris: septē mulieres, id est septē gratiæ spūssancti: de qbus in cōsequētibus idē ppheta dicturꝰ est: Exiet uirga de radice iesse: & flos de radice eius cōscendet: & requiescet sup eū spūs dñi, spūs sapientiæ & intellectus, spūs consilij & fortitudinis, spūs scientiæ & pietatis: & implebit eū spūs timoris dñi: Apprehendent iesum quē multo tpe desyderauerant: quia nullū aliū potuerāt inuenire, in quo æterna statiōe requiescerēt. Vñ & Ioānes baptista refert in euāgelio: Et qui misit me, ipse mihi dixit: Sup quē uideris spūm sanctū descendentē & manentē in eo, ipse est. In Zacharia quoq; legimus: super lapidem unū septē oculos: & in uno aureo candelabro septem lucernas, & septem suffusoria ac duas oliuas ex utraq̄ parte lampadis, firma

C
Hiere. 2. f

2. Co. 11. a

Osee. 2. b

D
Tropo.

Deu. 7. c
Zach. 8. d

Esa. 11. a

Ioh. 1. e

Zach. 3. c

E radice fundatas. Q2 aũt gratia ſanctiſpiritus cuncta poſſi/
deat, expoſitione non indiget: Sed quia in hominibus ſem/
per patiebatur opprobrium, nullo uiuente, ut ſpirituſſancti
dona poſcebant: propterea Ieſu nomen ſibi cupiunt inuoca
ri: ut qđ in lege imperfectum erat, in euangelio cõpleatur.

a ¶In die illa erit ger
mẽ domini in magnifi
centia ⁊ in gl̃ia ⁊c. ¶Cũ
filiæ ſion ꝑpter ſuper/
biam omnem ornatũ
perdiderint: & mœrue
rint luxerintq; portæ
eius: & ipſa deſolata
conciderit: omẽſq; bel
latores eius perierint
in prælio: intm̃ ut mul
tæ mulieres unum ui/
rũ habere uix poſſint:
Tunc orietur germen
nominis chriſtiani: &
terra dabit fructũ ſuũ:
& exultatio erit his q
de iſrl̃ ſaluati fuerint:
de quibus & ſupradi/
ctum eſt: Niſi dñs ſa/
baoth reliquiſſet no/
bis ſemen, quaſi ſodo
ma eſſemus & ſimiles
gomorræ fuiſſemus.
Et nota q̃ non omnis
iſrael ſaluetur: ſed reli/
quiæ populi ſion, & reſiduus in hieruſalẽ: omnis q̃ ſcriptus
eſt in uita in hieruſalẽ: quibus & dñs loquebatur: Gaudete
qm̃ noĩa ueſtra ſcripta ſunt in cœlis. Significat autẽ apoſto
los & eos qui per apoſtolos crediderunt. b ¶Cũ ablue
rit dñs ſordes filiarum ſion ⁊c. Tũc ſaluabũtur reliquiæ de
iſrael: quando in baptiſmate ſaluatoris eis fuerint peccata
dimiſſa: & ille ſanguis ablutus quẽ ſuper ſe errans populus
impræcatus eſt: Sanguis eius ſup̃ nos & ſup̃ filios noſtros.
Vñ ſupra legimus: Cũ extẽderitis manus, nõ exaudiã uos:
manus em̃ ueſtræ ſanguine plenæ ſũt. Et poſtea eos ad pœ
nitentiam, puocans infert: Lauamini mundi eſtote. Et nota
q̃ ſordes filiarũ ſion lauerit ſpũ iudicij: ſanguinẽ autẽ hieru
ſalẽ, ſpũ cõbuſtionis: Qđ em̃ leue eſt, lauatur: q̃ grauius,
exuriẽ. De quo iudicij ſpũ, & ſpũ cõbuſtionis, Ioannes ba/
ptiſta in euãgelio loquebatur: Ego baptiço uos in aqua: qui
autẽ poſt me uenit: ipſe uos baptiçabit in ſpũſancto & igne.
Ex quo diſcimus: qđ homo tantũ aquã tribuat, deus autẽ
ſpiritũſanctũ: quo & ſordes abluunt̃ & ſanguinis peccata
purgantur. c ¶Et creauit dñs ſuper omnẽ locũ montis
ſion: ⁊ vbi inuocatus eſt ⁊c. In chriſto enim noua creatura
eſt: de qua alibi legimus: Vetera tranſierunt: ecce facta ſunt
omnia noua: pro quo Lxx. tranſtulerunt: Et ueniet, & erit
omnis locus montis ſion, & omnia quæ in circuitu eius
ſunt: proteget nubes per diem, & lumen ignis flammantis
in nocte. Quis autẽ ueniet niſi ille, de quo ſcriptum eſt: Ve
niet ex ſion q̃ liberet. Et de quo alius ꝑpheta cõmemorat:
Adhuc paululũ modicũ: qui uenturus eſt ueniet & nõ tar/
dabit. Cũ ille uenerit, reddet̃ populo fœlicitas priſtina: quã
aliquando habuere in eremo: præcedente dño cos per diẽ
in columna nubis: & q̃ noctem in columna ignis: ut nec in
ꝑſperis, nec in aduerſis aliquãdo turbentur: Qđ & in pſal
mo dicit̃: Per diẽ ſol nõ uret te, neq; luna per noctẽ. Fumus
aũt in hoc loco nõ errorẽ & ignorantiã, ſed gloriã ſignificat:
iuxta illud q̃ in hoc eodẽ ꝑpheta ſcđm ſ̃rundã opinionẽ
lecturi ſumus: Et dom⁹ impleta eſt fumo. Et in Ioel de gra/
tia ſpirituſſancti: quæ deſcendit ſuper apoſtolos dicitur:
Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem, & ꝑpheta
bunt. Et: Dabo prodigia in cœlo ſurſum, & ſigna in terra
deorſum: ſanguinem & ignem & uaporem fumi. Id ipſum
ſignificare puto & illud in pſalmis: Qui tangit montes &
fumigabunt. d ¶Super omnem autem gloriam prote/
ctio: Et tabernaculum erit in vmbraculum diei ab eſtu ⁊c.
Hũc locũ iudæi ad antichriſtũ referũt: quẽ ꝑ turbinẽ & tẽpe
ſtatẽ ſignificari exiſtimãt: qñ eos dñs a potẽtiſſimo aduerſa
rio defẽſurus ſit: Nos aũt oĩa referamus ad primũ aduentũ
chriſti: de q̃ & in pſalmis legim⁹: Protexit me in abſcondito
tabernaculi ſui: in petra exaltauit me: Sup̃ quã fũdata eccle
ſia nulla tẽpeſtate con/
cutitur: nullo turbine
uẽtiſq; ſubuertiẽ. Plu/
rimi iudæorũ & hæc
& uniuerſa q̃bus iſta
ſociata ſunt: ſup̃ baby
lonia captiuitate & re/
ditu in hierl̃m ſub ço
robabel & eſdra & nee
mia intelligũt. ¶Ca. V

G

pſ. 26. b

Cantabo di
lecto meo
canticũ ⁊c.
Cantat ꝑ/
pheta carmẽ lamẽtabi
le populo iſrael: q̃d cõ
poſuit ille de quo ſcri/
ptũ eſt in euãgelio: Cũ
autẽ uidiſſet eã: haud
dubiũ quin hieruſalẽ,
fleuit ſup̃ eam & dixit:
Si ſcires & tu quæ ad
pacẽ ſunt tibi: qm̃ ue/
niẽt dies ſup̃ te: & circũ
dabũt tibi inimici tui
munitiõeſ: & uallabũt
te & ꝑſternent te, & filios tuos. Et rurſum: Quotiẽs uolui
cõgregare filios tuos, ſicut gallina cõgregat pullos ſub alas
ſuas, & noluiſti? Ecce dimittet̃ uobis dom⁹ ueſtra deſerta:
cui ſimile eſt hoc q̃ nũc in iſto carmine dicit̃: Dimittã uineã
meã. Q2 autem chriſtus dicat̃ dilectus atq; chariſſimus:
quẽ Aquila interpretatus eſt πατράδελφον. i. patruũ uel pa
truelẽ: q̃drageſimiq̃rti pſalmi nos inſcriptio docet: Canti/
cum ꝑ dilecto. Et uox dei patris in euangelio: Hic eſt filius
meus dilectus, in q̃ bñ mihi cõplacui. Et in ſexageſimoſepti
mo pſalmo legimus: Dñs dabit uerbũ euãgeliçantibus uir
tute multa: Rex ꝯtutũ dilecti. Hic ergo dilectus carmẽ lugu
bre fecit uineæ ſuæ: qđ ego cantabo dilecto atq; miſerabili
ꝑſ̃o meo. Vel certe ita intelligendũ: Cãtabo oĩpotẽti deo
patri canticũ chriſti: qui eſt patruelis meus: hoc eſt, ex eadẽ
mecũ gente generatus. Q2 autẽ uinea dei appellet̃ populus
iſrael: & in fine huius cantici legimus: Vinea dñi exercituũ,
domus eſt iſrael: & uir iuda germen laudabile eius. Et in ſe/
ptuageſimonono pſalmo: Vineã de ægypto tranſtuliſti, eie
ciſti gẽtes & plantaſti eã. In euãgelio quoq; pene eiſdẽ ꝓbis
q̃bus ꝑpheta nũc loq̃tur, dñs texit parabolã: Homo q̃/
dam erat paterfamilias, qui plantauit uineã, & maceriã illi
circũdedit, & fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, & lo/
cauit eam agricolis: & cætera. Et in Hieremia legimus: Ego
plantaui te uineam fructiferã, totã uerã: quõ cõuerſa es in
amaritudinẽ uineæ alienæ? Itaq; hieruſalẽ ut diximus plan
gi ꝯur: & ſermone ꝑphetico illius ruina cantatur. Porro ec/
cleſiæ & populo quondã gentiũ, aliud carmen eſt ædituũ: de
quo in pſalmis legimus: Cantate dño omnis terra: annun
ciate diẽ ex die ſalutare eius: Annũciate in gentibus gloriã
illius: in omnibus populis mirabilia eius. Et rurſum: Can/
tate dño canticũ nouum: quia mirabilia fecit: Oſtendit do
minus ſalutare ſuũ: in cõſpectu gentiũ reuelauit iuſticiam
ſuã. f ¶Vinea facta eſt dilecto meo ⁊c. Hoc iuxta hebrai/
cũ Theodotio & Aquila tranſtulerunt. Symmachus autẽ
more ſuo manifeſtius: Vinea facta eſt dilecto meo in cornu
in medio oliuarũ. Porro Lxx. ſenſum magis ꝯ uerbũ in/
terpretati ſunt: Vinea facta eſt dilecto meo in cornu, in loco
pingui ſiue uberi: πίωρ em̃ utrũq; ſignificat. Et reuera nihil
terra repromiſſiõis pinguius: ſi nõ montana quæq; atq; de
ſerta, ſed omnẽ illius latitudinem cõſyderes, a riuo ægypti
uſq; ad flumen magnũ euphratẽ contra orientẽ: Et ad ſeptẽ
trionalẽ plagam uſq; ad taurũ mõtẽ & ẓephyriũ cilitiæ q̃đ

Luc. 10. c

Matth. 27. c
ſ. 1. d
Ibidem
Matth. 3. c
2. Co. 5. d
Eſa. 59. d
Rom. 11. d
Hebre. 10. g
Exo. 13. d
pſ. 120. b
Ioel. 2. g
Act. 2. g
pſ. 143. b

Luc. 19. f
Matth. 23. d
H
Ibi. 5. d
Ibi. 21. d
Hiere. 2. d
pſ. 95
Ibi. 97.

/mari

A mari imminet. Cornu autem regnum significare & potentiã sæpe legimus: ut est illꝰ in euãgelio: Suscitauit cornu saLuc.1.g lutis nostræ in domo Dauid pueri sui. Et: In te inimicos noPs.43.b stros cornu uentilabimus. Et in Zacharia quatuor cornua,Zach.1.d quatuor potentissima regna demonstrant. Hebræi hunc locum ita edisserũt: Vinea christo plantata est in cornu, id est in forti loco atq; sublimi: qui appellatur filius olei: uel qꝺ indigeat dei misericordia, & eius sustentetur auxilio: uel qꝺ cũctis gẽtibus clarum dei noticiæ lumen præbuerit.

a ¶ Et sepsit eam: & lapides elegit ex illa et plãtauit vineam sorek &c. Per metaphorã ut prius diximus uineæ, describit populũ iudæorum: quẽ sepsit angelorum auxilio. Et lapides elegit ex ea, uꝰ idola, uel omnia quæ dei cultum poterãt impedire: Et plantauit eam uineam sorek: quam solus Symmachus electam interpretatus est: non uerbum e uerbo, ut mihi uidetur exprimẽs, sed sensum qui tenet in שוֹרֵק uerbo. Aiũt em̃ Hebræi Sorek genus esse uitis optimæ: qꝺ uberes fructus faciat atq; ꝓpetuos. Deniq; sorek a qbusdã καλλικάρπος interpretat: qꝺ nos in pulcherrimos fructus uertere possumus. Edificauit quoq; turrim in medio eius: templum uidelicet in media ciuitate: Et torcular extruxit in B ea: qꝺ quidã altare significari putant. Sicut enim ad torcular oẽs uuæ cõportant atq; calcant, ut ex eis exprimatur uinum: sic altare omnis populi suscipit fructus, & immolatas hostias deuorat: iuxta illud ꝙ de Beniamin in cuius tribuGeñ.49.d templũ fuit & altare legimus: Beniamin lupus rapax, mane comedet: & ad uesperam dabit escam. Cuncta quæ dicunt de uinea, possunt & ad animæ humanæ referri statum: quæ a deo plantata in bonũ, non uuas attulerit, sed labruscas: & postea sit tradita bestijs cõculcanda: nec diuinũ imbrẽ susceperit doctrinarũ: quia præterita dona cõtẽperit.

b ¶ Et expectaui &c. et fecit labruscas. Pro labruscis, q̃s nos uertimus: in hebræo scriptum est בְּאֻשִׁים: qꝺ Aqla interpretatus est, σαπρίας. i. fructus pessimos: Symmachꝰ ἀτελῆ, hoc est imperfectos: Lxx. & Theodotio ἀκάνθας. i. spinas, qbus iudæi dñm coronauerũt. Illo em̃ expectante ut uindemiæ tpe deferrẽt uuas ad torcularia: ꝓ qbus octauꝰ & octogesimus & octogesimꝰ tertius psalmꝰ habẽt titulos: isti se curis & uiMar.4.b tijs sæculi demergẽtes: q̃ in euãgelio spinæ interpretãt, blasphemiarũ stimulos obtulerũt. Puto aũt melius esse, Busim labruscas q̃ spinas intelligi: ut cœptæ translationis sitLuc. 9.g do seruet. Vñ & saluator dicit in euangelio: Nunquid colligũt de spinis uuas, aut de tribulis ficus?

c ¶ Nunc ergo habitator hierusalẽ &c. Feci inquit uniuersa quæ debui: plãtaui uineã in loco uberrimo: circũdedi maceriã, elegi lapides, & flagella eiꝰ hastilibus calamisq; subrexi: Vitis quoq; ipsa nõ fuit una de pluribus, sed electa & καλλικάρπος: Edificaui firmissimã turrim, in q̃ fruges reconderẽ: & de q̃ insidiantes frugibus bestias cõtẽplarer: Extruxi torcular: ut in eodẽ potissimũ loco p̃merent uuæ & uinũ funderẽt. Quia hæc igit feci, quæ facere debui: rñdeant mihi habitatores hierusalẽ & iudæ: immo iudicẽt inter me & uineã meã, qꝺ est qꝺ facere debui & nõ fecerim. Et illis tacẽtibus sibi ipse rñdet: Nisi forte in hoc errauit: qꝺ ꝓ labore meo expectaui, ut faceret uuas nõ labruscas: q̃s inculta ac deserta uinea afferre cõsueuit. Tale qꝺ & Nathan ꝓpheta ad Dauid missus2.Re.12.a loquit: & interrogat eũ ꝓ parabolã: ut dum de alio iudicat de se promat sententiã. Ergo & hic populus interrogat q̃s bolã non uultis rñdere qꝺ sciscitor: ego mihi respondebo ipse, ꝓ uobis, indicans quid facturus sim: Q̃m feci uineæ meæ cũcta quæ debui: & ꝓ uuis attulit labruscas: auferam uniuersa quæ dederam. Tollã angelorũ auxilia: de qbus in psalmis scriptũ est: Circũdat angelus dñi in circuitu timentiũ eũ & liberabit eos: & diripietur ab aduersarijs: Destruã muros & inimicis gẽtibus subiacebit: eritq; deserta: & non putabitur in æternum, nec fodietur: ut redigat in uepres, & ascẽdent in ea spinæ. Hæc aũt sub metaphora uineæ, de hierusalẽ atq; iudææ dicũt solitudine: qꝺ plerisq; iudæorũ putant sub babylonis accidisse captiuitate: qꝺ & nos ex parte factũ negare nõ possumus. Sed qa sequit: Et nubibꝰ mãdabo ne pluãt sup eã imbrẽ: hoc in illa captiuitate intelligi nõ põt. Si qdem & Hieremias capta iã urbe, ꝓphetauit in populo, & Ezechiel: Daniel quoq; & tres pueri: uel ꝓphetasse uel mirabilia signa etiã in captiuitate fecisse narrant: Et postea Aggeus & Zacharias futura dixerũt in consolationẽ ppli seruictis. Tollit aũt dei auxiliũ ab his q indigni sũt: ut qa nõ senserũt deũ ꝓ bñficia, sentiãt ꝓ supplicia. Vꝰ ideo truculenta quædã & aspera cõminat: ut cõuersi ad pnĩam, imminentia tormenta deuitent. Verbũ hebraicũ שָׂרֵק: oẽs uoce simili spinas interpretati sũt. Si ergo Saith in pñti loco spinæ dicũtur iuxta Aquilã & Theodotionẽ & Lxx. rñdeant quõ supra Busim nõ labruscas, sed spinas transtulerũt.

e ¶ Et nubibus mandabo &c. Istæ sunt nubes quas eduxit dñs ab extremo terræ: de qbus & in psalterio legimꝰ: Veritas tua usq; ad nubes. Hæ nubes, qm̃ sub Helia oẽs idololatræ erãt: tribus ãnis & sex mẽsibus sup terrã isrl nõ pluerũt. Qꝺ qdem nõ solũ de ꝓphetis, sed de apostolis possumus intelligere: qꝺ post passionem dñi, nec ꝓphetas, nec apostolos habuerũt iudæi, ne, ꝓ uuis afferrẽt spinas: sed propter sterilitate & ariditate sua præcarent eũ q potest imbres præbere uirtutũ. Vñ & in Leuitico loquit ad eos: Ponã cœlum uobis ferreũ & terrã æneã. Et in Deuteronomio: Erit cœlũ sup caput tuũ æneũ: & terra subter te ferrea. Et rursum: Dabit dñs pluuiã terræ tuæ: Et: Cinis de cœlo descendet sup te donec eradicet te, & deleat: quia terra quæ frequenter sup se uenientẽ suscipit pluuiã: & nõ facit segetẽ, sed spinas & tribulos: reproba est & maledictioni proxima: cuius finis cõbustio est.

f ¶ Vinea aũt dñi exercituũ &c. et viri iuda germẽ delectabile eius: id est dei: Siue ut Lxx. trãstulerũt νεόφυτον ἠγαπημένον, id est nouella plãtatio dilectissima. Israel & iudas, hoc inter se differũt: qꝺ omnis populus prius appellabat isrl: & postea regnãte Dauid sup tribũ iudã: & Roboã

Et expectaui

Matth.2.d C

Ps.33.b D

E filio Salomonis ſuper duas tribus, iudam & beniamin: hi qui erāt in ſamaria: hoc eſt, decem tribus, uocabātur iſrael: & quibus regnabant de genere Dauid, appellabanť iuda. Et qm̄ ab iſrael uituli colebanť in dan & in bethel: propterea ab aſſyrijs primū eſt capta ſamaria: & multo poſt tempore iudas a chaldæis ductus eſt in babylonem: quia minora pec cauerant. Vñ & in Eçechiel ad utriuſq; ppli
Eçech.4.b pctā purganda, iſrl̄ in ſiniſtro latere ponunť: iuxta ſeptuaginta, dieſ centū nonaginta: ſiue ut uerius in hebraico cōtinetur, dies trecenti nonaginta: iudæ aūt q̄draginta dies. Hoc dico ut comparatione iſrael. i. decē tribuū, amabilē atq; dilectū oſtendā iudā, in quo erant ſacerdotes & leuitæ, & dei religio uerſabať eo tēpore quo, p pheta Eſaias loquebať ad populū. Et pulchre iſrael, hoc eſt totus populus domus eſt: Iudas autē qui ſeparatis tribub⁹ poſtea pullulauit, nouellū dicit delectabile. Sed & hoc nō tandū, qđ iuxta cōſuetudinē prophetalē, quæ prius per metaphorā dicta ſunt, uel p parabolā: poſtea exponunť manifeſtius: qđ uinea & nouella plātatio iſrl̄ & iudas ſit. a ¶ Et expectaui vt faceret iudiciū ꝛc. ꝛ ecce clamor: Siue ut Lxx. tranſtulerūt: Expectaui vt faceret iudiciū ꝛ fecit iniq̄tatē: ꝛ non iuſticiam, ſed clamorem. Volumus latinis inſinuare
F auribus qđ ab hebræis didicimus: Iudiciū apud eos appellatur: מִשְׁפָּט: iniquitas ſiue diſſipatio, ut interpretatus eſt Aqla מִשְׁפַּח: Rurſum iuſticia dicit צְרָקָה: clamor aūt appellatur צְעָקָה: Vna itaq; uel addita litera uel mutata, ſic uerborū ſiſtitudinē tēperauit, ut ,p מִשְׁפָּט diceret מִשְׁפַּח & ,p צְרָקָה poneret צְעָקָה & elegātē ſtructurā ſonūq; uerboꝝ, iuxta hebræā linguā redderet. Expectauit aūt deus ut populus iudæorū faceret iudiciū. i. uuas: & fecit iniquitatē, id eſt, labruſcas: & expectauit iuſticiā, ut largitorē tantorū munerū a patre miſſum ſuſciperet: & fecit clamorē quo uo-
Ioh.19.c ciferatus eſt cōtra dm̄, & clamauit, dicēs: Tolle, tolle, cruci
Ephe.4.g fige talem. Vnde & Paulus apoſtolus ſcribit: Omnis ira & clamor, & blaſphemia auferāť a uobis cū oī malicia. Vel certe qm̄ iuſti ſanguinē fuderant: & ſanguis dñicæ paſſiōis clamabat ad dm̄: propterea clamorē pro iuſticia reddide-
Geñ.4.b rūt: iuxta illud q̄ in Geneſi legim⁹: Vox ſanguinis Abel fratris tui clamat ad me. b ¶ Væ q̄ cōiūgitis ꝛc. vſq; ad terminū loci. Pro eo q̄ nos diximꝰ, uſq; ad terminū loci: Lxx. tranſtulerūt, ἵνα τοῦ πλησίον ἀφέλωνται ἴτι. i. ut auferāt aliq̄d ,proximo: Symmachꝰ & Theodotio: donec deficiat, uel nō ſit locus: ut deficiēte terra neq̄q̄ ſatureť auaricia: Q. d. q. dē & gñaliter aduerſum oēs q̄bꝰ nihil ſatis eſt, dictū puto: Et ſpecialiter cōtra uineā dñi quæ ,p uuis fecit labruſcas, id eſt, p iudicio iniquitatē, & ,p iuſticia clamorē. Quæ eſt em̄ rabies cū tecta & agri ad depellēdos imbres, & ad ſerendas fruges haberi debeāt: ea hr̄e cupe, in q̄bꝰ cūctis habitare nō poſſis: & quæ colere nō ſufficias: alteriuſq; neceſſitatē tuā facere uo-
Tropo. luptatēť Iuxta Tropologiā contra hæreticos, q̄dam hoc dictū arbitranť: Qui cū mouerint pedes ſuos de oriente: ue-
שִׁבֳּעַר niunt in campū ſennaar: qui interpretaťr excuſſio dentiū: Et ædificāt ciuitatē cōfuſionis turrim q; ſuꝑbiæ: & audiūt ſub
Michee.3.c uerbis alijs: Audite hæc duces domus Iacob, & reſidui domus iſrael, qui abominamini iudiciū & oīa recta peruertitis: qui ædificatis ſion in ſanguinibus, & hieruſalem in iniquitate. Iſti domos domibus, id eſt, dogmata cōiungūt do-
Ibidem.1.c gmatibus: quibus dicit per Micheā: Nolite ædificare in domo deriſum: ne ſuper fundamentum chriſti, qđ apoſtolus
1.Co.3.c Paulus poſuit: & in quo debuerant ædificare aurum, argentū, lapides præcioſos: ēcontrario ædificent ligna, fœnum, ſtipulā: quorū finis incendiū eſt. De huiuſcemodi domibus ſaluator in euangelio loquit: Omnis q̄ audierit uerba mea
G Matth.7.d & nō fecerit ea, aſſimilabit uiro ſtulto: qui ædificauit domū ſuā ſuꝑ arenam: Deſcendit pluuia, uenerunt flumina, flauerunt uēti, & impegerūt in domū illā, & cecidit, & fuit ruina domus illius magna. Tādiu aūt quærūt hæretici noua ueteribus iungere: & eadē recentioribus īmutare, donec & ſenſus humanꝰ & ſermo deficiāt.

a Et expectaui ut faceret iudiciū, & ecce iniq̄tas: & iuſticiā,
b & ecce clamor. Væ q̄ cōiūgitis dōmū ad domū, & agrꝝ agro copulatis uſq; ad terminū loci: Nūquid habitabi
c tis ſoli uos ſuper terram? In auribus meis ſunt hæc domini exercituū: Niſi domꝰ multæ deſertæ fuerint, gran
d des & pulchræ abſq; habitatore. Decem em̄ iugera uinearum, facient lagunculam unam: & triginta modij
e ſementis, facient modios tres. Væ qui conſurgitis mane ad ebrietatem ſectandam: & potandū uſq; ad ueſperam ut uino æſtuetis: cithara, & lyra, tympanū, & tibia uinum in conuiuijs ueſtris, & opus dñi nō reſpicitis, nec opera manuū

c ¶ In auribus meis ſunt hęc domini exercituū ꝛc. Pro eo qđ nos iuxta hebraicū uertimus: in auribus meis ſunt hæc domini exercituū. i. ẏba q̄ locutꝰ eſt dñs, adhuc reſonāt in auribus meis: Lxx. trāſtulerūt ἠκούσθη γὰρ εἰς τὰ ὦτα κυρίου σαβαὼθ ταῦτα, id eſt, Audita ſunt hæc in auribus dñi ſabaoth: Nō q̄ ꝓpheta ẏba dñi audierit: ſed in auribus dñi audita ſint quæ ꝓpheta dicturus eſt: cū cōſequētius ſit intelligere audiſſe ꝓphetā, quæ dñs ſit locutus. Dñs aūt locutus eſt, qđ poſt captiuitatē, domꝰ magnæ atq; pulcherrimæ deſertæ futuræ ſint non habentes habitatorem.

d ¶ Decē em̄ iugera uineæ faciēt lagunculā vnā ꝛc. Pro κεραμίῳ, id eſt, lagūcula, quā ſoli Lxx. tranſtulerūt: oēs alij H batū interpretati ſunt, qđ hebraice dicit בַּת: Et ,p triginta modijs quos nos ,p coro poſuimꝰ: q̄ hebraice dicit חֹמֶר: Lxx. uerterūt ἀρτάβας ξ̄: quæ mēſura ægyptiaca eſt, & facit modios uiginti. In ſterilitate ergo nimia quæ ſequit captiuitatē: decē iugera uinearū facient batū, id eſt, tres amphoras: & triginta modij ſeminis, id eſt, corus: faciet ephi: qđ Lxx. μέτρα τρία. i. tres menſuras interpretati ſunt. i. tres modios. Batus autem in liquidis ſpeciebus dicit: & ephi, ſiue epha אֵיפָה eiuſdē mēſuræ in aridis: Sicut in Eçechiel iuxta hebraicū legimus: Ephi iuſtū, & batus iuſtus erit uobis: ephi & batus Eçech.45.d æqualia & unius menſuræ erūt: ut capiat decimā partē cori batus, & decimā partem cori ephi: Iuxta menſurā cori erit æqua libratio eoꝝ. Quærimꝰ iuxta Anagogen: quō hæreti Anago. corū domus grandes & pulchræ ſint: quæ cum iudicij tempus aduenerit nullū habitatorē habeāt. Oīs em̄ pompa ſtructuraq; uerborū & argumēta dialectica redigent ad ni-
1.Co.3.b hilū. Et q̄a iuxta apoſtolū Paulū: Nō ſolū dei ædificatio ſumus: ſed & agricultura: quā imitantes hæretici ſuffodiunť
Hiere.18.a & eradicāťur ab Hieremia: idcirco ubi decē iugera uinearū ſiue ubi decem iuga boū operanť, faciēt batū unū: & triginta modij ſementis faciēt ephi: ut de denario numero qui in ſcripturis ſanctis myſticus atq; ꝓfectus eſt: & de tricenario, in quo ꝓphetauit Eçechiel: & dñs baptiçatus eſt, rediganť Eçech.1.a ad ephi: q̄ ad cōparationē multiplicis numeri, unione conLuc.3.c ſtringit. Q2 aūt ædificatio & agricultura referaťr ad intelligētiā ſpiritalē: etiā alio loco Paulꝰ apl̄us docet: Fūdatos & radi Ephe.3.d catos in charitate credētes eſſe cōteſtās. Vñ & eccl̄iaſtes: Nō Eccs.2.a ſolū ſibi ædificauit domos: ſed plantauit uineas & fecit hortos & pomaria: & inſtituit oēs arbores pomiferaſ extruxitq; piſcinas ut irrigaret ſaltū. Porro hæretici imaginē tm̄ habentes umbrāq; uirtutū & nō ipſam ueritatē, abſq; fructu operū, uerborū folia pollicenť. De quoꝝ arboribus dicit dñs:
Matth.15.b Oīs plantatio quā nō plantauit pater meus cœleſtis, eradicabit. De uinea em̄ ſodomorū uinea eorū: & ,ppago eorum
Deu.32.c de gomorra: Vua eorum uua fellis, & botrus amaritudinis eis: furor draconū uinum eoꝝ, & furor aſpidum inſanabilis.

e ¶ Væ qui conſurgitis mane ad ebrietatem ꝛc. Pro ebrietate quā Aquila eſt interpretatus & Symmachus: Lxx ipſum hebraicū poſuerūt שֵׁכָר, quod omnē ſignificat potionē, quæ inebriare poteſt: & ſtatū mentis euertere. Arguit aūt iuxta cōſequentiā cœptæ explanatiōis agricolas uineæ

q̄ iminēte

A qui imminente sterilitate & uicino incendio quo uepres & spinæ sunt cõburẽdæ, luxuriæ se & uoluptatibus tradide/runt: non solũ in uescendo & bibendo, sed in auriũ quoq; oblectatiõe: & in diuersis musicæ artis generibus. Qui cũ ista faciunt, opus dñi nõ respiciũt: nec consyderant quæ uẽ tura sint. Abutamur hoc testimonio aduersum principes ecclíæ: qui de mane cõsurgũt ad sectãdã siceram & bibendum usq; ad ue/sperã: de qbus in alio
Eccs.10.c loco dicit: Væ tibi ciuitas cui⁹ rex iuuenis est, & principes tui mane comedũt. Qui delitijs occupati, ex creaturis nõ intelligũt creatorem: nec cõsyderant
ps.32.b opera manuũ eius: de qbus legimus: Verbo dñi cœli firmati sunt: & spiritu oris eius oĩs uirtus eorum. Potest iuxta altiorem intelligentiam, omnis animæ perturbatio ebrietas appellari: quæ concipitur de ui
Deu.32.e no furoris draconũ, & de ueneno aspidum insanabili: quod nõnulli bibũt ab adolescentia usq; ad senectutẽ: hoc est de mane usq; ad uesperã. Alij ꝙ hora tertia, sexta, uel nona &
Ioel.1.b undecima suscitant de cõuiuio, & dicit ad eos: Expergiscimini q ebrij estis a uino. Sup hoc uinũ & sup huiuscemodi uuas, ac uineas, pluit dñs sulphur & ignẽ: & qcũq; ex eaꝝ ui no biberit, æstuat atq; cõburit a dño. Reqrit citharã & psal-
Gen.4.d teriũ: cuius repertor est Iubal de Cain stirpe generatus: nec
Leui.10.b audit dñm dicentẽ ad Aaron: Vinũ & sicerã non bibetis tu
B & filij tui: qñ ingrediemini in tabernaculũ testimonij, ut ac
Dan.3.a cedatis ad altare. Has citharas, & lyras, tympanumq;, & tibias rex babylonius habuit: qbus cõsonãtibus, uniuersaꝝ gentiũ ppli, psternebant in terrã, & adorabãt aureã statuã. Q2 aũt primũ tps humanæ sapientiæ: qñ egredimur pueritiã & ad rõnalẽ uenim⁹ ætatẽ: mane in scripturis intelligat: mlta testimonia docere nos poterũt: De qbus exẽpli causa ponẽda sũt pauca: Mane mittebã, pphetas. Et: Mane exau-
ps.5.a dies orationẽ meã: Mane assistã tibi, & uidebo: Et de nocte
ps.62.a cõsurget spũs meus. Et: Deus de⁹ meus ad te de luce uigilo:
ps.100.b Et: In matutinis interficiebã oẽs pctõres terræ: ut dispderẽ
Ibi.25.b de ciuitate dñi omes q operant iniqtatẽ. Et in alio loco: Ad uesperã demorabit fletus, & ad matutinũ lætitia: & cætera his similia. Cõsurgimus aũt de mane: qñ uitia relinquim⁹ in pueritia: & dicere possumus: Pctã iuuẽtutis meæ, & ignorantiæ meæ ne memineris dñe. Ortoq; nobis sole iusticiæ fugant tenebræ: & statim interficim⁹ oẽs cogitatiões, quæ ad peccata nos puocãt: & de ciuitate mẽtis nostræ illos dis-
Matth.15.b perdimus peccatores: de qbus saluator loqtur: De corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicatiões, furta, falsa testimonia, blasphemiæ, & reliq;. Infœlicissimi aũt sũt q de mane usq; ad uesperã, ebrietate, gula, & diuersis uoluptatib⁹ occupati nõ intelligũt in se opa dñi, nec cõsyderãt cur creati sũt. a ¶ Propterea duct⁹ est captiuꝰ ꝛc. Hæc iuxta literã accidisse pplo iudæorũ sub Vespasiano & Tito rhomanis principibus: tã græca q; latina narrat historia: Q. d. qdẽ & spũaliter hodie quoq; patiũtur: sustinentes
Amos.8.d nõ famẽ panis neq; sitim aquæ: sed famẽ audiẽdi sermonis dei: quia nec respexerunt opus dñi: nec cõsyderauerũt opa manuũ eius: neq; habuerũt eius scientiã, q semp locut⁹ est
ps.58.b p pphetas. Vñ & in psalmis dicit de eis: Cõuertent ad uesperã, & famẽ patientur ut canes, & circuibũt ciuitatem. Q2 aũt oĩs sermo doctrinæ, panis appellet & aqua: illud docet
Luc.4.a euãgelicũ: Nõ in solo pane uiuit homo, sed in omni uerbo
Ioh.4.b qd egredit ex ore dei. Et qcũq; biberit de aq quã dedero ei,
ps.22.a nõ sitiet in æternũ. Et in psalmo dicit: Sup aquas refectiõis educauit me. Vnde & dñs nõ uult esuriẽtes in eremo dimittere, ne lassentur & corruãt & interficiãtur fame. Et de iusto
ps.36.e uiro dicit: Iuuenis fui & senui: & nõ uidi iustũ derelictũ, nec semen eius quærens panẽ. Quidã hoc qd dicit: Captiuus ductus est populus meus: qa nõ habuit scientiã, & nobiles eius interierũt fame, & multitudo eius siti exaruit: generaliter de inferis & gehẽna interpretari uolunt: in q̃ punient oĩs q dei nõ habuerit sciam. b ¶ Propterea dilatauit infernus aiam suã ꝛc. Qui surrexerũt mane ad sectandã sicerã, & pmã/serũt in ebrietate usq; ad uesperã: & uoluptate ac delitijs occupati, opus dñi respicere noluerũt: nec opa manuũ ei⁹ cõtẽplati sũt: ppterea ducti sũt in captiuitatẽ: qa nõ habuerũt scientiã filij dei: Dicente ipso ad eos: Nec me sci
Iob.8.d tis, nec q me misit: & in ipsa captiuitate fame perierũt ac aruerũt siti: Vñ infernus & mors dilatauit animã suã: & aperuit os suum, & absq; ullo numero & sacietate deuorauit in perpetuum puniendos: ita ut principes & populus & sublimes glorioſiq; terræ iudæ descenderẽt ad eum: & humiliaret oĩs supbia, & oculi sublimiũ deprimerent: intelligentiũ se esse mortales: & cũcta rebus expleta, quæ uentura p pphetas dñs nũciarat. Infernus aũt animã habere dicit: nõ q; anial sit, iuxta errorẽ quorundã: sed q; uerbis humanæ cõsuetudinis, rerꝝ insensibiliũ exprimamus affectũ: qd insaciabilis sit: & nunq; mortuorũ multitudine cõpleatur: Quõ & in manu linguæ mors dicit: & oĩpotens deus sabbata & neomenias iudæorꝝ odisse loquit animã suã. Quic Tropo.
qd de pplo dixim⁹ iudæorꝝ: tropologice referri põt ad eos D
q sæculi delitijs occupati: nec respiciẽtes opa dei, captiui ducũt in pctm: & nõ habẽt scientiã dei: & idcirco fame & siti pereũt bonorꝝ operꝝ atq; ỿtutũ: & detrahent in gehẽnã: ibiq; æternis cruciatibus deputati, potẽtiã & supbiã, miseria cernẽt & hũilitate mutari. c ¶ Et exaltabit dñs exercituũ ꝛc. Cũ captiuus ductus fuerit pplus, qa nõ habuit scientiã: & interierit fame, & siti exaruerit, & dilatauerit infernus aiam suã: & descẽderint fortes atq; sublimes glorioſiq; in pfundũ, & incuruatus fuerit homo, & hũiliatus uir, & receperint oẽs iuxta merita sua: Tũc exaltabit dñs in iudicio: cui⁹ priusquã iniustũ uidebat esse iudiciũ: & deus sctũs ab oĩbus sctifica
Matth.6.b bitur in iusticia: ut impleat illud q; in euãgelio dicit: Pater
Iob.17.d noster q es in cœlis, sanctificet nomẽ tuũ. Et pater iuste, mũdus te nõ cognouit. Vñ cauere debemus ne præueniamus iudiciũ dei: cui⁹ iudicia magna sunt & inenarrabilia: & de q
Rom.11.d Apostolus loquit: Inscrutabilia iudicia eius & inuestigabi-
1.Co.4.a les uiæ illius: donec illuminet occulta tenebrarũ: & aperiat cogitationes cordiũ: qui dicit in euãgelio: Nolite iudicare,
Matth.7.a ut nõ iudicemini. Cui sententiæ cõgruẽs Paulus apls pcepit: Tu qs es q iudicas alienũ seruũ? suo dño stat, aut cadit:
Rom.14.a Stabit aũt: Potens est em deus statuere illũ. d ¶ Et pascentur agni iuxta ordinẽ suũ ꝛc. Pro pascentibus agnis iuxta ordinẽ suũ: qd in bonã partẽ accipit: nescio qd uolẽtes Lxx. trãstulerũt, βοσκηθήσονται δὲ κρεμασμένοι ὡς ταῦροι. i. pascent̃ direpti q̃si tauri: p agnis tauros intelligẽtes: & rursum pro aduenis interpretãtes agnos. Q. ñ aũt dñs exaltatus fuerit Tropo.
in iudicio: & sanctus in sua sctificatus iusticia: ut mali agricolæ male pereant: & exaltata cedrus securi dñi succidat: Tũc qui fuerint de agnorꝝ numero non hædorũ: pascent̃ in
ps.22.a eccleſiæ pratis, & dicẽt: Dñs pascit me, & nihil mihi deerit: & quæ a iudæis deserta sunt, uersa in ubertatẽ comedet gentiũ populus. Hæc iuxta tropologiã. Cæterũ ut ordinẽ compleamus historiæ: id ipsum alijs uerbis dicit: de quo supra
ps.1.a legimus: Regionẽ uestrã in cõspectu uestro alieni deuorãt: & deserta est atq; subuersa a populis externis: De toto em orbe cõgregata gentiũ multitudo habitat in iudæa: & eiectis priorib⁹ populis: ideo ex parte cæcitas facta est domui
Rom.11.c istri: ut subintraret plenitudo gentiũ. Pulchreq; iuxta Lxx.

E direpti sunt atq; uastati: & ducti in captiuitatem quasi tau/
ps.21. c ri: de qbus dns dixerat. Tauri pingues obsederunt me: ut
loca taurorū occuparent agni. a ¶ Vę qui trahitis iniq/
tatē in funiculis vanitatis: z q̄si viculum plaustri pctm̄ ꝛc.
Pro uinculo plaustri, ἱμάντα ζυγοῦ ἁμάλεως. i. corrigiā iu
gi uitulæ, siue uaccæ:
Lxx. transtulerūt. Qz
autem uincula ꝓ/
cantur esse peccata:
crebrius legimus. E
quibus illud est: Fu/
nibus peccatoꝝ suoꝝ
unusq; q̄q; constringit̄.
Pro.5. d Et dns arguens popu
lū delinquentē q̄ pec/
catis peccata sociarat:
fecit flagellū de funicu
Ioh.2. a lis: ostendens eis quō
Matth.21. b domū dei fecissent spe
luncā latronū: & sedē
orationis uertissent in
domū negociationis.
Matt.22. c ¶ Conuiua quoq; cenæ
dnicæ, uestem non habens nuptialē: uinctis pedibus ac ma
nibus ejcitur in tenebras exteriores. Et dns uenit, ut his q̄
erāt in uinculis, diceret: exite: & q uersabant̄ in tenebris, re/
ps.145. b uelamini: Ipse em̄ soluit cōpeditos & illūinat cæcos: quos
Hieremias uinctos terræ nūcupat. Nec plangit eos q̄ pecca
Eccs.7. c re cœperint statimq; desierint: nō em̄ est iust⁹ sup terrā q̄ fa
ciat bonū, & aliq̄n non peccet: sed q̄ longo funiculo pctā ꝑ/
Nu.19. a traxerint. Vñ & in numeris legim⁹: uaccā rufam, cui⁹ cinis
expiatio ppli est: nō aliter īmolari & offerri ad altare dñi: ni/
si quæ terrena opa nō fecerit, iugūq; nō traxerit: nec uincu/
lis iugi Nabuchodonosor fuerit alligata. Et in hoc eodē ꝑ/
pheta, ꝑ cingulo ueritatis filiæ sion cingūtur funiculo. Achi
tophel quoq; & Iudas: quoꝝ alter Dauid: alter dnm ꝑdide
runt: fune lōgissimo trahētes peccata sua, periere suspendio:
putātes malum cōsciētiæ p̄ti morte finiri, & nihil esse post
mortē. Qđ aūt iuxta hebraicū & oēs alios interpretes, ap/
pellant̄ funiculi uanitatis: hoc significat, qđ faciētibus pec
catū facile texit̄: & tā inane & futile est, ut aranearū fila texū
tur: sed cū inde uoluerimus exire, solidissimis uinculis ne/
ctimur. Plaustrū aūt plenū oneratūq; peccatis, facilius intel
Zach.5. c ligūt: qui meminerint scriptū in Zacharia: impietatē sede/
re sup talentū plūbi: Et ægyptios q̄ graui pctōꝝ sarcina præ
Exo.15. b mebātur: q̄si plūbū in mare rubrū esse demersos. Et in alio
ps.37. a loco peccator loquit̄: Iniqtates meæ supergressæ sunt caput
meū: Sicut onus graue grauatæ sunt sup me. Dicūtur autē
hæc ad principes iudæoꝝ, qui supra arguti sunt in auaricia
atq; luxuria: q̄ ꝑuocati a dño ad pœnitentiā, & postea ab
apostolis eius, usq; hodie ꝑseuerēt in blasphemijs: & ter ꝑ
singulos dies in oībus synagogis sub noīe naçarenorū ana
thematiçent uocabulū christianū. Est aūt sensus: Væ uobis
q̄ putatis diē iudicij nō futuꝝ, uel nō uenturā captiuitatem
quā ꝑpheticus sermo prædicit: q̄ dicitis ad ꝑphetā: Vsq; q̄
nobis dei minaris irā: uolumus eam scire, iam ueniat. Hoc
aūt ꝑ Ironiā loquūtur: q̄m̄ eam nō putāt esse uenturam: sed
simulari a ꝑpheta. b ¶ Vę q̄ dicitis malū bonū ꝛc. Eiusdē
criminis est, bonū, lucem & dulce cōtrarijs uocare nomi
nibus: cuius, malū, tenebras & amarū, uocabulis appellare
uirtutū. Hoc cōtra eos q̄ peccatū nō putant, si bono detra/
hant: & nō existimant esse delictū si laudent malū. Ponunt
autem iudæi bonū, malū: & lucē, tenebras: & dulce, amarū:
Matth.27. b suscipiētes barrabbā latrocinij & seditiōis auctorē: & cruci
Ibi.15. c figentes Iesum: qui non uenerat, nisi ad oues perditas do/
mus israel: ut saluaret qđ perierat. In barrabba intelligam⁹
2.Co.11. c diabolū: qui cum sit nox & tenebræ, transfiguraꝝ in ange/
Ibi.6. c lum lucis. Vñ & Apostolus loquit̄: Quæ participatio iusti
ciæ cū iniqtate? quæ societas luci ad tenebras? qui cōsensus
Matth.5. b christi & belial? Neq; em̄ lucerna tollēda est, & ponēda sub
modio, uel sub lecto: sed supra candelabrū ut oībus luceat.
Ibi.7. c Nec arbor malos afferens fructus: bonæ arboris est appel/
landa uocabulo. Vnde in Genesi mystico sermone narrat̄:
quod diuiserit deus inter lucē ac tenebras, qūæ in princi/
pio sup abyssum ferebant̄. Qđ aūt bonus saluator sit ap/
pellatus, ipse in euangelio loquit̄: Pastor bonus ponit ani/
mā suā ꝑ ouibus suis. Lucē quoq; esse se dicit: Ego sum lux
mūdi: & quotidie cœlesti pane saturati dicimus: Gustate &
uidete q̄ suauis est do
minus. Ecōtrario quā
do dicim⁹: Libera nos
a malo: Et: Mūdus in
maligno positus est:
diaboli cupimus insi/
dijs liberari. Qz au/
tē ipse tenebrarum &
amaritudinis signifi/
cetur noībus: crebriuſ
legimus. Sed & hoc
possumus dicere: qđ
oīa cōtraria dogmata
ueritati amara sint, &
sola dulcis ÿitas. Vñ
cauendum est: ne pro
ueritate sequamur mē
daciū: ne ꝑ lumine te/
nebras: Multæ em̄ sunt uiæ quæ uidentur hoībus rectæ: &
nouissima eaꝝ ꝓueniūt in ꝓfundū inferni. Est quoq; iustus
periēs in iustitia sua: cui dicit̄: Ne sis iustus multū. Quas
ob causas israel repromittit se uia ambulaturū regia, nec ad
sinistrā, nec ad dextrā declinaturū. Et ut loquar qđ sentio:
difficile hoc maledicto qs carere pōt: cū & malis frequēter
adulemur ꝑpter potentiā, & bonos despiciamus ꝑpter in/
opiā. Vnde significātius interpretatus est Aquila: Væ q̄ di/
cūt malo, bon⁹ es: & bono, malus es: Et in hūc cōgruit sen/
sum illud q̄ Salomon in ꝓuerbijs loq̄t̄: Qui iudicat iustū
iniustū, & iniustū iustū: abominabilis est uterq; apud deū.
Scribæ quoq; & pharisæi uerba saluatoris nō recipiētes: sed
traditiones hominū & aniles fabulas: fecerunt bonū ma/
lum, & malū bonū. c ¶ Vę qui sapientes estis in oculis
vestris ꝛc. Qui uobis inquit ipsis uidemini sapientes esse:
qui prudentiā sequimini nō dei, sed hominū: & cū nō reci/
piatis dei uirtutē deiq; sapientiā, putatis uos esse sapientes?
Inter sapientiā & prudētiā hoc dicūt intereē Stoici: qđ sapiē
tia rerū sit diuinarū humanarūq; noticia: Prudentia autem
tantū mortaliū. Cōsequēter autē hæc aduersum scribas di/
cunt̄ & pharisæos: q̄ habentes clauem scientiæ: nec ipsi ad
christū introeunt, nec alios introire permittunt. d ¶ Vę
q̄ potētes ꝛc. ℣ viri fortes ad miscēdā sicerā. i. ebrietatē. Qui
bus sup dixerat: Væ q̄ cōsurgitis mane ad ebrietatē sectādā:
& potādū usq; ad uesperā, ut uino æstuetis: de his etiā nūc
loquit̄: Qui potētes sunt ad bibēdū uinū: & uiri fortes ad
miscendū siceram: Qui inebriati uino draconis & ueneno
aspidū insanabili: uirtutes dñi calumniabātur. Et ipsi ebrij
inebriabāt populos: ut pari furore bacchātes, aduersus do/
minū cōclamarent. Iuxta Tropologiā ante iā dixim⁹: qđ
sacerdotes ingressuri tabernaculū dei, nō debeāt uinū bibe/
re & sicerā: Quibus nūc addimus: qđ naçareis quoq; præ
ceptū sit: q̄ se sanctificāt dño: ut uinū & sicerā, & oīe qđ de
uuis est, nō bibant nec comedant: ne uuā quidē passam, &
acetū ex uino. Sed & in ꝓuerbijs præcipit̄: Potētes si iracūdi
sunt, uinū nō bibant: ne cū biberint obliuiscant̄ sapientiæ.
Inter uinū & sicerā, iuxta Anagogen hoc esse arbitror: Qđ
uinū e plurib⁹ una ꝓturbatio ē: Verbi grā: libidinis, auariciæ
gulæ, & inuidiæ. Sicera aūt. i. ebrietas: oēs in se uitioꝝ cōti/
net passiōes: quas rectius latino sermone ꝓturbatiōes pos/
sumus dicere: qđ statū mentis euertant: & ebrios faciāt ne/
scire qđ agant. Qui ergo præsunt, plurimū debēt carere ui/
tijs: & maxime ira quæ furori ꝓxima est: ne quanto plus
possint, tāto ampli⁹ subiectis noceāt. Miscet sicerā q̄ cū ebrie
tate plenus sit: ad decipiendos hoīes, umbras q̄sdā & ima/
gines simulat se habere uirtutū. e ¶ Vę qui iustificatis im/
piū ꝓ munerib⁹ ꝛc. Et hæc pars uitioꝝ est uineæ quæ ꝑ uuis
fecit labruscas: & expectante dño ut faceret iudiciū, fecit ini
qtatē: iustificās impiū ꝓ munerib⁹: & nō causas, sed dona
cōsyderans: quæ excæcāt etiā oculos sapientiū. Vñ cauen/
dum est

a medent. Væ qui trahitis iniquitatem in funiculis uani/
tatis: & quasi uinculum plaustri peccatum. Qui dicitis:
festinet & cito ueniat opus eius, ut uideamus: & appro
b piet & ueniat cōsiliū sancti israel, & sciemus illud. Vę q
dicitis malū bonū, & bonū malū: ponentes tenebras lu
cem, & lucē tenebras: ponentes amaꝝ in dulce, & dulce
c in amarū. Væ qui sapientes estis in oculis uestris: & co/
d rā uobismetipsis prudentes. Væ qui potētes estis ad bi
bendum uinum: & uiri fortes ad miscendam siceram.
e Qui iustificatis impium pro munerib⁹, & iusticiā iusti
aufertis ab

Gen.1 G
Ioh.10. b
Ibi.8. b
ps.33. b
Matth.6. b
1.Ioh.5. d
Leui.10. b
Eccs.7. c
Deu.5. d
pro.17. c
Col.2. b
1.Timo.4. b H
1.Co.1
Luc.11. g
Deu.32. e
Exo.23. a

Eccl. 20. d A dū est, ne inebriemur uino in q̄ est luxuria, & nudēt fœmora turpitudinis nostræ: & adulemur impijs p̄ munerib⁹: & iusticiā iusti p̄ inopia despiciamus. Q̄d & in epla Iacobi
Iacobi. 2. a præcipit: Ne honorātes impios diuites: & despiciētes sanctos pauperes: fiam⁹ iudices iniqtatis. a ¶ Propter qō sic deuorat stipulā lingua ignis & calor flāmę exurit ꝛc. Propter superiores causas superbiæ & ebrietatis & auaricię: quia pro uuis
1. Co. 3. c attulerūt spinas: & fœnum, ligna, stipulam, arsurosq̄ uepres: Ideo radix maliciæ eorū redigetur in fauillā: & omnis flos & pulchritudo diuitiarū & corporis, pulueri cōparabitur. Nō em̄ solū ista fecerunt: sed his gradibus p̄uenerūt ad blasphemiā, ut legē dñi nō reciperent: & sermonē sancti isrl' blasphemarent: de q̄bus supra le-
5. 2. a gimus: De sion egrediet lex, & uerbū dñi de hierusalē. Potest radix in malis cogitationibus accipi: fructus autē & germē, in malis operibus atq̄ ser-
B monibus: ut q̄d in radice latet, monstret in germine: quæ utraq̄ dñi incēdio deuora-
Hebre. 12. d buntur. Vñ & Apl̄us: radicem amaritudinis maloꝝ, sursum loquit germinantē. b ¶ Ideo iratus est furor dñi in populū suū ꝛc. Quoniā abiecerunt legē dñi exercituū: quā
Hiere. 31. f se daturū per Hieremiā dñs pollicetur, dicens: Ecce dies ueniunt, dicit dñs: & feriā domui isrl', & domui iuda fœdus nouū: nō scd̄m pactū q̄d pepigi cū p̄ribus uīis, in die qñ apprehēdi manū eoꝝ: ut educerē eos de terra ægypti: Et sermo
Iob. 8. f nē sancti israel blasphemauerunt, dicētes: Dæmoniū habet
Matth. 13. g & samaritan⁹ est: Et: Nōne hic est filius fabri? Idcirco irat⁹ est furor dñi in populū suum: qui prius iratus fuerat contra principes & potentes: qui sapiētes erāt in oculis suis: & iustificauerunt impiū pro muneribus: & deuorauerat eos
Sapi. 6. a quasi stipulā lingua ignis, & calor flāmæ exusserat: ut potētes potēter tormēta paterētur: Et extendit manū suā aduersum eū: quē uocat populū suum: eō q̄ fuerit pars hæreditatis eius: & funiculus possessionis illius. Extendit aūt manū ut percutiat, & furor eius irascatur: de quo & in alio loco le-
Ps. 6 gimus: Dñe ne in furore tuo arguas me, neq̄ in ira tua cor-
Hiere. 10. d ripias me. Et Hieremias: Corripe nos inqt dñe: uerūtamē in iudicio, & nō in furore. Furere autē dñs dicit: non q̄ humanis perturbationibus subiaceat: sed q̄ nos qui delinq̄mus, nisi irascentē audierimus, dñm nō timeam⁹. Vnde &
Rom. 2. a Apl̄us scribit: q̄d bonitas dei & patientia prouocet nos ad pœnitentiā: nos autē scd̄m duritiā & impœnitēs cor nostrū, thesaurizemus nobis irā in die iræ & reuelatiōis iusti iudicij dei. Quæ sit aūt manus quæ extēdit, uel eleuat sup
Iob. 19. c pp̄m peccatorē: Iob loqtur manifestius: Manus em̄ dñi tetigit me. Vnde & diabolus sciens potentē manū dñi: & brachium q̄d uniuersis gentibus reuelatum est: dicit ad dñm: Mitte manū tuā & tange oīa quæ habet, nisi in faciem benedixerit tibi. Q̄d autē quasi præteritū dicit q̄d futurum est: cōsuetudinē sequit pphetalē, in qua tam certa sunt quæ futura dicūtur, ut putētur eē præterita: Q̄d & in psalmis cani
Ps. 98. e tur: Dederunt in cibū meū fel: & in siti mea potauerunt me
Ibi. 21. d aceto. Et iterꝝ: Diuiserūt sibi uestimēta mea, & sup uestimētum meū miserūt sortē. Q̄d q̄ sequit. Et percussit eum, id

a aufertis ab eo. Prōpter q̄d sicut deuorat stipulam lingua ignis, & calor flāmæ exurit: sic radix eorū quasi fauilla erit: & germen eoꝝ ut puluis ascendet. Abiecerūt em̄ legem dñi exercituū: & sermonē sancti israel blas-
b phemauerunt. Idēo iratus est furor dñi in populū suū: & extendit manū suā sup eū, & p̄cussit eū: & cōturbati sunt montes, & facta sunt morticina eoꝝ, quasi stercus in medio plateaꝝ. In oibus his nō est auersus furor ei⁹:
c sed adhuc manus eius extenta. Et lēuabit signū in nationibus procul: & sibilabit ad eū de finibus terræ: & ecce festinus uelociter ueniet. Et nō erit deficiēs, neq̄ laborans in eo: nō dormitabit, neq̄ dormiet: neq̄ soluetur cingulū lumborū eius, nec rūpetur corrigia calciamenti eius. Sagittæ eius acutæ, & oēs arcus eius extenti: ungulæ equoꝝ eius ut silex: & rotæ eius quasi impetus tēpestatis. Rugitus eius ut leonis: rugiet ut catuli leonum: & frendet & tenebit prædam: & amplexabitur, & non erit qui eripiat. Et sonabit sup eū in die illa sicut sonitus maris: Aspiciemus in terram, & ecce tenebræ tribulatiōis: & lux obtenebrata est caligine eius.

C est populū suum: & cōturbati sunt montes. Montes q̄dam putant cōtrarias fortitudines: siue eos spūs q̄ in ministerio dei sunt: & q̄bus tradunt p̄catores ad puniendum. Nos aūt hyperbolice dictū putamus: q̄d p̄ magnitudine maloꝝ iminentiū etiā montes cōmoueātur: & cadaueribus mortuorū repleātur oēs plateæ urbiū. Hoc accidisse iudæis post passionē dñi sub Vespasiano & Hadriano, nemo dubitat. Cūq̄ hæc facta sint, non est auersus furor eius: sed adhuc manus eius extenta siue excelsa, quæ habitū irascentis & persecutientis ostendit. Et notandū in his omnibus: q̄d nō eis exprobret idololatriam: nō alia pctā, p̄pter q̄ offēderint deū: sed q̄a abiecerūt legē euāgelij & sermonē dñi blasphemauerūt. c ¶ Et eleuabit signum ꝛc. Hebræi hunc locū de babyloniis, & de nabuchodonosor intelligūt p̄phetari: q̄d dei uolūtate adductus sit in iudæā & hierusalē, templūq̄ subuerterit. Nos aūt sequētes ordinē & sequētia superiorib⁹ copulātes: ideo signū in natiōib⁹ p̄cul eleuatū
D dicim⁹ eē: & sibilasse dñm, ut traxisse eos de finib⁹ terræ: qm̄ abiecerūt legē euāgelij: & sermonē sanctū blasphemarunt. Si em̄ de babyloniis esset sermo: iuxta consuetudinē p̄phetalē dixisset: Vocabo eū q̄ ab aq̄lone est: eo q̄ iuxta iudææ situ, assyrij atq̄ chaldæi in septētrionali plaga sint: Vel certe apertius babylonios assyriosq̄ describeret. Nūc uero dicēdo: Leuabit signū in nationibus procul, & sibilabit ad eum de finibus terræ: gentes longe positas significat, & quæ in terræ finibus cōmorātur: haud dubiū quin rhomanos, & oēs italiæ galliarūq̄ & hispaniæ populos: q̄ sub Vespasiano & Hadriano rhomano imperio subiacebāt. Vñ & italia ab eo q̄ ibi hesperus occidat: olim hesperia dicebat: Et hoc ueniente p̄cussus est. Et oēs iudææ mōtes turbati sūt: ut interpretatus est Theodotio & Symmachus: uel commoti, ut Aquila posuit: uel παροξύνθη, id est, acerbati, ut Lxx. trāstulerūt: ut impetu hostiū oēs replerētur plateæ cadaueribus mortuoꝝ. Describit ergo sermo diuinus uelocitatē uenientis exercitus: q̄ nō sua, sed dñi uenerit uolūtate: immo attrā ct⁹ sit & sibilo illi⁹ p̄uocat⁹: q̄d nō defecerit, nec tāto itinere laborauerit: & cupiditate prædādi, somnū oculis nō admiserit: calciamēta quoq̄ illius nō sint attrita: sagittarioꝝ multitudinē: equitū turmas, curruum q̄drigarūq̄ feruorē: q̄d instar leonis, nō tā ad pugnādū q̄ ad prædādū & uorandū uenerit: Et ululatus uincētis exercit⁹, marinis fluctib⁹ cōparat. Ex q̄ notādū, ubicūq̄ sonitus maris in scripturis appellat q̄d significet. Cū igit uenerit rhomanus exercitus & tenuerit prædā, & nō fuerit q̄ eruat: p̄pheta cōpatiētis affectu se iūgit pp̄lo, & ait: Aspiciem⁹ in terrā, & ecce tenebræ tribulatiōis: Cœlū em̄ aspicere nō audebimus cui⁹ habitatorē offendim⁹: Et lux nr̄a quā semp̄ habebam⁹ in deo, tribulationū caligine obscurata est. Legi in cuiusdā cōmentarijs hoc q̄d dicit: Leuabit signū in natiōibus p̄cul: & sibilabit ad eū de finibus terræ: de uocatiōe gentiū debere intelligi: q̄d eleuato signo crucis, & depositis onerib⁹ p̄ctōꝝ: uelociter uenerint atq̄ crediderint. Sed nescio quō huic sensui possint cōgruere quæ sequunt.

¶ Finis.

¶ DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN TERTIVM COMMENTARIORVM ESAIAE AD EVSTOCHIVM PROEMIVM.

SVfficit mihi uoluminum magnitudo, quæ in explanatione Esaiæ prophetæ texit: ubi aliquid prætermittere damnũ est intelligẽtiæ. Q; obrẽ in singulis libris qui tãtum numerũ ordinemq; significant, breues præfatiunculas posui: Teq; uirgo christi Eustochium præcor, ut in expositiõe difficillimæ uisionis orationibus me iuues: in qua deus omnipotens in sua cernitur maiestate: & duo seraphim stantia in circuitu eius atq; clamantia: Sanctus, sanctus, sanctus, dominus deus sabaoth: plena est omnis terra gloria eius: Et cõmotum liminare templi atq; concussum: & domus iudaica tenebris erroris impleta: Et comparatione diuinæ gloriæ propheta immunda labia habere se dicens: & habitare in medio populi blasphemantis: qui consona impietatis uoce conclamabat: Crucifige, crucifige talem: Et nõ habemus regem, nisi cæsarem: Vnumq; de seraphim missum ad Esaiam, qui forcipe de altari carbone comprehenso: prophetæ purgaret labia, & populus remaneret immundus. Tertius ergo in Esaiam liber hoc habet exordium.

¶ COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM LIBER TERTIVS.

Anno quo mortuus est rex Oçias &c. Subaudi quatuor regibus prophetasse Esaiam super iudam & hierusalem: primæ uisionis titulo demonstratum est: id est, sub Oçia, Ioathã, Achaç, & Eçechia. Mortuo ergo Oçia sub quo dicta sũt universa, quæ supra exposuimus: successit filius eius Ioatham, q regnauit annis sedecim & fecit rectum in conspectu domini: & portam templi ædificauit excelsam. Quo imperante, uidit Esaias sedentem dominum super solium excelsum & eleuatum: ut habitũ regnãtis ostenderet. b ¶ Et ea q̃ sub ipso erãt implebãt tẽplũ. Siue ut Theodotio & Symmachus transtulerũt: Et ea q̃ sub pedibus eius erãt implebãt templũ: Pro quo Lxx. interpretati sunt: Et plena domus gloria eius. De hac uisione ante annos circiter triginta: cũ essem constantinopoli & apud uirum eloquentissimũ Gregoriũ naçiançenum: tunc eiusdem urbis episcopũ: sanctarũ scripturarum studijs erudirer: scio me breuem dictasse subitũq; tractatũ: ut experimentũ caperem ingenioli mei: & amicis iubentibus obedirem. Ad illũ itaq; libellũ mitto lectorẽ: oroq; ut breui huius tẽporis expositione contentus sit. Oçiam quia sibi illicitum sacerdotium uendicabat, lepra fuisse percussum, sacra narrat historia: quo mortuo dñs uideꝝ in templo qđ ille polluerat. Ex q̃ animaduertim⁹, regnãte in nobis leproso rege, nos dñm in sua maiestate regnantẽ uidere nõ posse: nec sanctæ trinitatis nosse mysteria. Vnde & in exodo postq; mortuus est pharao q opprimebat israel luto & paleis & lateribus: populus clamauit ad dñm: q illo uiuente clamare nõ poterat: Et Eçechiel mortuo phaltia filio bananiæ pessimo principe, cadit in faciem suã: & uoce excelsa clamabat ad dñm. Pulchreq; iuxta hebraicũ: non ipse dñs implebat tẽplũ: Cuius cœlum thronus est: & terra scabellũ pedum eius: & de quo in alio loco legimus: Dñs in tẽplo sancto suo, dñs in cœlo sedes eius: sed ea quæ sub pedibus ei⁹ erãt, implebãt tẽplũ. Quis sit autem iste dñs qui uidetur: in euangelista Ioanne: & in apostolorũ actis plenius discimus: Quorum Ioannes ait: Hæc dixit Esaias: quãdo uidit gloriã eius: & locutus est de eo: haud dubiũ quin christũ significet. Rursum Paulus in actis apostolorum, ubi rhomæ loquitur ad iudæos: Bene inquit spũssanctus locut⁹ est p Esaiã ꝓphetã ad patres nostros, dicens: Vade ad populum istum & dic: Aure audietis, & non intelligetis: & uidentes uidebitis, & non ꝑspicietis: incrassatum est eñ cor populi huius: & auribus grauiter audierũt, & oculos suos compræsserunt: ne forte uideant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant: & conuertãt se & sanem eos. Visus est autem filius in regnãtis habitu: & locutus est spũssanct⁹ ꝓpter consortiũ maiestatis, unitatemq; substãtiæ. Quærat aliqs quõ nũc ꝓpheta dñm uidisse se dicat: & nõ absolute dñm, sed dñm sabaoth: ut in consequẽtibus ipse testat̃: cũ euãgelista Ioãnes dixerit: Deum nemo uidit unq; Et ad Moysen loquat̃ de⁹: Nõ poteris faciẽ meã uidere: neq; eñ uidebit homo faciẽ meã & uiuet. Ad qđ responDebimus, non solũ patris diuinitatẽ: sed ne filij q̃dẽ & spũs sancti: qa una in trinitate natura est: posse oculos carnis aspicere: sed oculos mẽtis. De qb⁹ ipse saluator ait: Beati mũdo corde: qm̃ ipsi deũ uidebũt. Legimus qđ Abrahã uisus sit dñs in hoĩs figura: Et cũ Iacob q̃si homo luctatus sit, q de⁹ erat: Vñ & appellatus est locus ipse phanuel: hoc est facies dei: Vidi eñ ait dñm facie ad faciẽ, & salua facta est anima mea. Et Eçechiel quoq; uidit dñm in forma hoĩs sedentẽ sup cherubim a lumbis eius, & deorsum erat q̃si ignis: & superiora habebãt speciẽ electri. Ergo deus natura nõ cernit̃: sed uideꝝ hoĩbus ut uoluerit. c ¶ Seraphim stabant sup illud &c. Hoc qđ nos sequẽtes alios interpretes & hebraicã ueritatẽ, in qua scriptum est מְמַּעַל לוֹ: id est ἐπάνω αὐτοῦ qđ latine dicit̃ sup illud uertimus: Lxx. trãstulerunt κύκλῳ αὐτοῦ. i. in circuitu eius: ut nõ sup templũ stare seraphim: sed in circuitu dñi describant̃. Rursum ubi nos diximꝰ: qđ unus de seraphim uelaret faciẽ & pedes eius: p qđ intelligitur, dei: in hebræo scriptũ habetur רַגְלָיו & פָּנָיו qđ põt interpretari: & eius, & suã: Vt seraphim iuxta hebræi sermonis ambiguitatẽ: & faciẽ pedesq; dei, & suã faciẽ ac pedes operire dicãt̃. In septuagesimonono psalmo legim⁹: Qui sedes sup cherubim manifestare: Qui in nr̃a lingua interpretant̃ multitudo sciẽtiæ: Vñ & dñs in aurigæ modũ sup cherubim aperte sedere

2. para. 26. d

Exo. 2. d

ꝑs. 10. a

Ioh. 12. f

Act. 28. g

Ioh. 1. b

Exo. 33. d

Matth. 5. a

Geñ. 32. g

פְּנִיאֵל

Eçech. 1. g

כְּרוּבִים

A aperte sedere ostendit: Seraphim aũt præter hũc locũ, in scripturis canonicis alibi legisse me nescio: q stare dicunt sup tẽ plũ, uel in circuitu dñi. Ergo errãt q solent in præcib⁹ dicere:
ps.79.a שְׂרָפִים Qui sedes sup cherubim & seraphim, qđ scriptura nõ docuit. Seraphim autem interpretãtur ἐμπρησταί, quod nos dicere possumus incendentes siue cõburentes: iuxta illud qđ alibi legimus: Qui facit
ps.103.a angelos suos spiritus: & ministros suos ignẽ urẽtem. Vnde & Paulus apostolus in epistola ad hebræos, quã latina consuetudo non
Hebre.1.d recipit: Nõne omnes inquit ministri sũt spiritus, in ministerium missi, ppter eos q hæreditatẽ accepturi sũt salutis? Daniel quoq; cum in habitu regnãtis dominũ de-
Dañ.7.c scripsisset, adiecit: Milia milium ministrabant ei: & decies milies centena milia assistebant ei. In cherubim ergo ostenditur dominus: in Seraphim, ex parte ostẽditur, ex parte celatur. Faciem em̃ & pedes eius operiunt: quia & præterita ante mundũ, & futura post mundũ scire non possumus: sed media tm̃ quæ in sex diebus facta sunt cõtemplamur. Nec mirũ hoc de seraphim credere: cũ & apostoli saluatorẽ credentibus aperiant, infidelibus abscondant: Et uelum ante arcam fuerit testamenti. Alas quoq; habere dicuntur propter uelocitatem & in cuncta discursum: siue quia semp in altioribus cõmorantur. Neq; em̃ illud qđ de uentis dicit:
ps.103.a B Qui ambulat super pennas uentorum: uere uentos iuxta fabulas poetarum & pictorum licentiam pennas habere testatur: sed celerem in cuncta discursum. Et singuli senas alas: quia de fabricatione tm̃ mundi & præsentis sæculi nouimus. Quod autem clamat alter ad alterũ: uel iuxta hebræos: iste ad istum, id est unus ad unum: inuicem se ad laudes domini cohortantur, & dicũt: Sanctus, sanctus, sanctus, dominus exercituum: ut mysteriũ trinitatis in una diuinitate demonstrent: Et nequaq; templum iudæorũ sicut prius: sed omnem terram illius gloria plenam esse testentur: qui pro nostra salute dignatus est humanum corpus assumere ad terrasq; descendere. Deniq; & moysi cũ pro adorato uitulo dominum præcaretur, ut parceret populo peccatori; respondit dñs: Propitius ero illis: Verũtamen uiuo ego & uiuit nomen meũ: quia implebitur gloria mea omnis terra. Et septuagesimus primus psalmus canit: Implebit gloria eius omnis terra. Vnde & angeli clamabant pastoribus:
Luc.2.b Gloria in excelsis deo: & in terra pax hominibus bonæ uoluntatis. Impie ergo quidam duo seraphim, filium & spiritũ sanctum intelligit: cum iuxta euangelistam Ioannem: & Paulum apostolum: filium dei uisum in maiestate regnantis: & spiritum sanctum locutum esse doceamur. Quidam latinorum duo seraphim, uetus & nouũ instrumentũ intelligũt: que tantũ de præsenti sæculo loquũtur: Vnde & sex alas habere dicũt: & faciem dei pedesq; uelare: & certatim proferre testimoniũ ueritatis: & omne quod clamãt trinitatis sacramẽta mõstrare: Et mirari adinuicẽ q dñs sabaoth
Phil.2.a in forma dei patris posit⁹, formã serui acceperit, & humiliauerit se usq; ad mortem: mortẽ autem crucis: & nequaq; ut prius cœlestia eum tm̃, sed & terrena cognoscãt. a ¶Et cõmota sunt superliminaria cardinũ a uoce clamantis ꝛc. Clamantibus seraphim: & in tota terra trinitatis mysteriũ prædicantibus: quãdo passionẽ dñi saluatoris terra uniuersa cognouit: statim cõmotum est siue sublatum liminare tẽpli: & omnes illius cardines conciderunt: impleta saluatoris comminatione dicentis: Relinquetur uobis domus uestra deserta. Et q̃ pulcher ordo uerborum: Postq̃ terra re-
Matth.23.d pleta est gloria domini sabaoth: iudæorum templũ impletũ est ignorãtiæ tenebris, & caligine: & fumo, q noxius est oculis. Vel certe per fumum templi monstratur incẽdium:

a Et cõmota sunt superliminaria cardinum a uoce clamantis: & domus impleta est fumo. Et dixi: Vẽ mihi
b qa tacui: qa uir pollutus labijs ego sum: & in medio populi polluta labia habentis ego habito: & regẽ dñm exercituũ uidi oculis meis. Et uolauit ad me unus de seraphim, & in manu eius calculus quem forcipe tulerat
c de altari: & tetigit os meum, & dixit: Ecce tetigi hoc labia tua, & auferet iniquitas tua: & pctm̃ tuũ mũdabit.

Prius enim euangeliũ saluatoris in toto orbe prædicatum est: & post quadraginta duos annos dominicæ passionis, capta hierusalem templũq; succensum est. Iudæi putant tẽplum impletum fumo, thymiama significare, id est, incensum: & per hoc aduentum diuinæ maiestatis. b ¶Et dixi: Vę mihi quia tacui: quia vir pollutus labijs ego sum ꝛc. Et Abraham postq̃ uidit dñm, & audiuit uocem eius: terram & cinerem esse se dicit: & Esaias iuxta Lxx. interpretes compunctũ se esse testatur, dicens: ὠ τάλας ἐγὼ ὅτι κατανένυγμαι. i. o miser ego qm̃ compũctus sum: non ob alia crimina: sed qa labia haberet i-
Geñ.18.d
munda. Fœlix conscientia quæ tantũ in sermone peccauit: non suo uitio, sed societate populi habẽtis polluta labia, cũ quo loqui sæpissime cogebatur. Ex quo ostendit noxiũ esse, uiuere cũ peccatorib⁹: Qui em̃ tãgit picem inqnabit ab ea.
Eccl.13.a
Sed quia in hebræo legimus: Væ mihi quia tacui: plangit se propheta, quia non fuerit dignus laudare dñm sabaoth cum seraphim: quos angelicas fortitudines intelligimus. Non fuit aũt ausus laudare dñm: quia labia habebat imunda. Et propterea labia habebat immunda: quia cũ peccatore populo uersabatur. Vel certe ita intelligendũ: Quia tacui & nõ audacter Oçiam impium regem corripui: Ideo labia mea immunda sunt: & laudes domini cum angelis cantare nõ audeo: ne mihi dicatur: Quare tu enarras iusticias meas & assumis testamẽtũ meũ per os tuũ. Non est em̃ pulchra laudatio in ore peccatoris. Hoc autem dicimus non q̃
ps.49.c
Eccl.15.b
D Esaiam talem fuisse doceamus: sed q̃ ipse pro humilitate & immundis tantũ labijs, indignum se dei laude fateatur.
c ¶Et volauit ad me vnus de seraphim ꝛc. Volauit uł missus est unus de seraphim: q interpretat incẽdens: ut pphetæ labia purgaret imũda: & pruna uel calculo quẽ de altari tulerat excoqueret. Multi aũt putãt duos esse seraphim, qa clamabat alter ad alterũ: cum & de pluribus possint singuli clamare ad singulos: Et Lxx. ædition magis significet plurimos, qui interpretati sunt Καὶ σεραφὶμ εἱστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ. i. seraphim stabant in circuitu eius. Qđ si de duob⁹ diceret, nõ in circuitu: sed ex utraq̃ parte dixissent. Et hoc cõuenit angelorũ multitudini: quæ in dei ministerium præparata est. Seraphim autẽ plurali numero appellant, & singulari seraph: Sicut cherubim & cherub. Qđ aũt altare sub q̃ animæ martyrũ sunt, uideat in cœlo: & Ioãnes in apocalypsi loquit: & calculus iste q a solis Lxx. ἄνθρακα. i. carbunculus est interpretatus: põt nõ carbonẽ significare, uel prunã: ut plæriq̃ existimãt: sed ἄνθρακα. i. carbunculũ lapidẽ: q ob coloris flãmei similitudinẽ igneus appellat. Ex q̃ intelligim⁹ altare dei plenũ eẽ carbunculis: hoc est ignitis calculis, & prunis pctã purgãtib⁹. Vñ scriptũ de deo legim⁹: Carbones succẽsi sũt ab eo. Et de ipso dño dicit: qđ ignis cõsumẽs sit. Et saluator in euangelio: Ignem ueni mittere sup terrã: ut baptiçaret in spũsancto & igni: Vniuscuiusq̃ em̃ opus quale sit ignis probabit. Et qui saluandus est, sic saluabitur quasi per ignem transierit. Et hoc notandũ: quod ad Hieremiam, cui dictum est: Priusq̃ te formarẽ in utero noui te: & in uulua matris tuæ sanctificaui te: quia labia non habebat immũda: sed tm̃ dixerat, nescio loqui quia iuuenis sum: extendit ipse dominus manum suã, & tetigit os eius, & dixit: Ecce dedi sermones meos in os tuũ. Porro ad Esaiam q dixerat: Vir pollut⁹ labijs ego sum, & in medio ppli polluta labia habẽtis ego habito: nõ dei man⁹ porrigit, sed seraphim mittit a deo: uel uolat, ppria uolũtate: qa huic officio manci pat⁹ est. Et in manu sua tenet calculũ: quẽ iuxta Lxx. & Theodotionẽ τῇ λαβίδι. i. forcipe. Iuxta Aqlã & Symmachũ q hebraicũ sũt secuti forcipib⁹ apprehẽdit. i. בְּמֶלְקָחָיִם: ut tãgeret os eius
Apoc.6.c
Ps.17.b
Deu.4.d
Luc.12.f
1.Co.3.c
Hiere.1.b

E os eius & priſtina delicta purgaret. Manus aũt & a deo & a Seraphim mittit: ut ꝓpheta ſui corporis mẽbrũ uidẽs tactu non terreatur externo. Quidã noſtrorũ forcipẽ quo calculus compræhenditur, duo teſtamenta putant: quæ inter ſe ſpiritusſancti unione ſociãtur. Quia uero ſedens dominus introducitur: & ſedẽs in templo: & domus impleta eſt fumo, ut iudæi putant thymiamatis: cõſequenter ponunt & forcipes: q̃s & in ſacerdotali miniſterio legim⁹. a ¶ Et audiui uocẽ dñi dicẽtis ꝛc. ꝛ q̃s ibit nobis ꝛc. Pro eo q̃ & nos & alij oẽs interpretes trãſtulerũt, nobis, quod hebraice dicitur לנו: neſcio qd uolentes Lxx. poſuerunt πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον, id eſt, ad populum iſtum: quod penitus in hebræo non habetur. Quãdo autem ex dei perſona dicitur, nobis: illo ſenſu accipiendum eſt, quo & in geneſi legitur: Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram: ut ſacramentum indicet trinitatis. Quomodo enim in euangelio legimus dicentem dominũ: Ego & pater unum ſumus: & unum, ad naturam referimus: ſumus, ad perſonarũ diuerſitatem: Sic domino iubente trinitas imperat. Propterea autem nõ dicit dominus quẽ ire præcipiat: ſed ꝓponit audientibus optionem: ut uoluntas præmiũ conſequatur. Et propheta non temeritate & arrogantia propriæ conſcientiæ ſe ire promittit, ſed fiducia: quoniam purgata ſunt labia eius: & ablata iniq tas: mundatumq̃ peccatũ. Ergo & moyſes cui dixerat dominus: Veni mittam te ad pharaonẽ regem ægypti: & ille ait: Obſecro domine, non ſum⁹ dignus: prouide alium quẽ mittas: Siue ut in hebræo legitẽ: Mitte quẽ miſſurus es: non de contemptu, ſed de humilitate reſpondit: quia nihil de purgatis labijs ſuis audierat, qui omni ſapientia ægyptiorũ fuerat eruditus. Et Eſaias nõ ſuo merito: ſed domini gratia qua purgatus eſt offert ſe ad miniſterium. Alij autẽ putant idcirco ſe obtuliſſe Eſaiam, quia exiſtimabat populo ꝓſperа nuncianda: ſed quia audiuit: Vade dic populo huic: Auribus audietis, & non intelligetis: & uidentes uidebitis, & nõ cognoſcetis: propterea in cõſequentibus dicente ad eũ uoce domini: Clama, non ſtatim clamat: ſed interrogat, quid clamabo? Et Hieremias cui dictum fuerat: Accipe calicem & potionabis omnes gentes ad quas ego mittam te: liber accipiens ſupplitiorũ calicem, ut aduerſarijs gentibus ꝓpinaret, biberẽtq̃, & uomerent & caderent: poſtq̃ audiuit, uade, & prim⁹ propinabis hieruſalẽ: Reſpondit: Deceptus ſum me dñe, & deceptus ſum. Hæc hebræorũ obſeruatio eſt. Cæterũ nos dicimus nõ temeritatis eſſe, ſed obedientiæ domino ſe obtuliſſe mittendũ. b ¶ Et dixit: uade: ꝛ dices populo huic ꝛc. Lxx. hunc locũ ita interpretati ſunt: ut euãgeliſta Lucas in apoſtolorũ actibus poſuit: Cũq̃ inuicẽ nõ eſſent conſentientes: haud dubiũ quin iudæi, diſcedebant: dicente paulo unũ uerbum: Quia bene ſpũſſanctus locutus eſt ꝓ Eſaiã ꝓphetã ad pãtres noſtros, dicens: Vade ad populũ iſtũ & dic: Aure audietis, & nõ intelligetis: & uidentes uidebitis, & nõ perſpicietis: incraſſatũ eſt em̃ cor populi huius, & auribus grauiter audierunt: & oculos ſuos cõpreſſerũt: ne forte uideãt oculis ſuis & auribꝰ audiãt, & corde intelligãt, & cõuertãt ſe, & ſanem illos. Quo aũt hæc, ꝓphetia impleta ſit tempore: ipſe apoſtolus Paulus in conſequentibus loquitur: Notũ ergo ſit uobis: quoniam gẽtibus miſſum eſt hoc ſalutare dei: ipſi & audient. Vnde & in eiſdem apoſtolorũ actis legimus: quod Paulus & barnabas iudæis nolẽtibꝰ credere, dixerint: Vobis oportebat primũ loqui uerbũ dei: ſed qm̃ repuliſtis illud, & indignos uos iudicaſtis æternæ uitæ: ecce cõuertimur ad gentes: Sic em̃ præcepit nobis dñs: Poſui te in lucẽ gentibus, ut ſis in ſalutẽ uſq̃ ad extremũ terræ. Ergo ſecm̃ Lxx. facilis interpretatio eſt:

a Et audiui uocem domini dicentis: Quem mittam, &
b quis ibit nobis? Et dixi: ecce ego, mitte me. Et dixit: uade, & dices populo huic: Auditu audite, & nolite intelligere: & uidete uiſu, & nolite cognoſcere: Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude: ne forte uideat oculis ſuis, & auribus audiat, & corde intelligat: & conuertatur & ſanetur.

qđ Eſaias ꝓpheta dño imperante prædicat, quid populus ſit facturus. In hebraico difficultas eſt: quomodo ipſe deus præcipiat populo, ut auditu audiat, & non intelligat: & uidens uideat, & non agnoſcat: & poſtea propheta inducatur loquens, & dominum præcetur & dicat: Excæca cor populi huius: & aures eius aggraua & oculos eius claude: ne forte uideat oculis ſuis, & auribus audiat, & corde intelligat & conuertatur & ſanetur. Ac primũ ſoluenda eſt illa quæſtio, quæ nobis obijci poteſt: quare apoſtolus Paulus cum hebræis diſputans, non iuxta hebraicum, quod rectum eſſe cognouerat: ſed iuxta Lxx. ſit locutus. Euangeliſtam Lucam tradunt ueteres eccleſiæ tractatores medicinæ artis fuiſſe ſcientiſſimũ: & magis græcas literas ſciſſe q̃ hebræas. Vnde & ſermo eius tam in euangelio q̃ in actibus apoſtolorum, id eſt, in utroq̃ uolumine comptior eſt, & ſæcularẽ redolet eloquentiam: magiſq̃ teſtimonijs græcis utitur q̃ hebræis. Matthæus autem & Ioannes: quorum alter hebræo, alter græco ſermone euangelia texuerunt: teſtimonia de hebraico proferunt: ut eſt illud: Ex ægypto uocaui filiũ meum. Et: Quoniam naçareus uocabitur. Et: Flumina de uentre eius fluẽt aquæ uiuæ. Et: Videbunt in quem cõpunxerunt: & cætera his ſimilia. Pauli quoq̃ idcirco ad hebræos epiſtolæ contradicitur: quod ad hebræos ſcribens utatur teſtimonijs, quæ in hebræis uoluminibus non habentur. Q2 ſi alij quis dixerit hebræos libros poſtea a iudæis eẽ falſatos: Audiat Origenem quid in octauo uolumine explanationum Eſaiæ huic reſpondeat quæſtiunculæ: quod nunq̃ dominus & apoſtoli qui cætera crimina arguũt in ſcribis & phariſæis, de hoc crimine qđ erat maximum reticuiſſent. Sin autem dixerint poſt aduentum domini ſaluatoris & prædicationem apoſtolorũ libros hebræos fuiſſe falſatos: cachinnum tenere non potero: ut ſaluator, & euangeliſtæ, & apoſtoli ita teſtimonia ꝓtulerint, ut iudæi poſtea falſaturi erãt. De præſenti autem loco hoc dicendum eſt, fruſtra nos ad Lxx. tranſlationem confugere: ne blaſphemum uideatur eſſe quod iuxta hebraicum dicitur: Auditu audite, & nolite intelligere: & uidete uiſionem, & nolite cognoſcere: cum huiuſmodi teſtimonia etiam in Lxx. interpretibus reperiamus: ut eſt illud in Exodo quod ad Pharaonem dicit: Propterea ſuſcitaui te, ut oſtendam in te uirtutem meam. Si autem ipſe ſuſcitauit, & indurauit cor Pharaonis ne crederet: & de alijs dicitur: Dedit eis deus ſpiritum cõpunctionis: oculos ut non uideant, & aures ut non audiant. Et in pſalmis: Fiat menſa eorum in laqueum, & in captionem, & in ſcandalum, & in retributionem: Obſcurentur oculi eorũ ne uideant: & dorſa eorum ſemper incurua: nõ ſunt illi in cupa qui non uident: ſed ille qui dedit oculos ad non uidendum. Ergo & abſq̃ hoc teſtimonio, quod nunc conamur exponere manet eadem quæſtio in eccleſijs: & aut cum iſta ſoluentur & cæteræ: aut cum cæteris, & hæc indiſſolubilis erit. Locũ iſtum beatus apoſtolus Paulus plenius explicat ad rhomanos: & qđ ille pene tota epiſtola, proſecutus eſt: nos ſuperfluum facimus, ſi uoluerimus breui ſermone comprehẽdere: Dicit em̃ poſt multa: Concluſit deus oĩa in incredulitate ut omnibus miſereatur. Admiranſq̃ dñi ſacramenta intulit: O profundũ diuitiarum ſapiẽtiæ & ſcientiæ dei, q̃ inſcrutabilia iudicia eius, & inueſtigabiles uiæ eius. Et iterũ de iudæorum incredulitate diſputans ait: Nunquid ſic peccauerunt, ut caderent: abſit: ſed illorũ delicto ſalus gentiũ fieret ad emulandũ eos. Et poſt modicum: Si enim abiectio eorum reconciliatio mũdi: quæ aſſumptio eorũ nõne uita ex mortuis. Et iterũ: Nolo em̃ uos ignorare fratres myſteriũ hoc: ut nõ ſitis uobiſmetipſis prudẽtes: Quia cæcitas ex pte facta eſt

Gen. 1. c
Ioh. 10. f
Exo. 3. c et. 4. c
Eſa. 58. e
Hiere. 25. d
Ibi. 20. b
Act. 28. g
Ibidem
Ibi. 13. g
Eſa. 49. b
Col. 4. d
Oſee. 11. a
Matth. 2. d
Ioh. 7. f
Zach. 12. c
Ioh. 19. g
Exo. 10. a
Pſ. 68. e
Rom. 11. d
Ibidem. b
Ibidem. c

A facta est in israel: donec plenitudo gentium introeat: & tūc
Rom.11.d omnis israel saluus fiat. Et post paululum: Iuxta euange/
lium quidem inimici propter uos: iuxta electionem au/
tem dilecti propter patres: absq; pœnitentia enim sunt do/
nationes & uocatio dei. Sicut ēm uos inquit aliquando nō
credidistis deo: nunc
autem estis misericor/
diā cōsecuti, ppter eoꝝ
incredulitatē. Sic & isti
nunc nō crediderūt in
uestrā misericordiam:
ut & ipsi misericordiā
consequant. Cōclusit
enim deus omnia sub
peccato, ut omnibus
misereatur. Ergo non
est crudelitas dei, sed
misericordia, unā peri
re gētem ut oēs saluæ
fiant: iudæorum partē
non uidere, ut omnis
mūdus lumē accipiat.
Vnde & ipse dñs in
euangelio sacramentū
cæci a natiuitate qui re
ceperat oculos, uertit
ad tropologiam, & di/
Iob.9.g cit: In iudicium ego ue
ni in hunc mundū, ut
uidentes nō uideant:
& non uidētes uideāt.
Luc.2.e Et in alio loco Symeon loquitur: Ecce hic positus est in rui/
nam & in resurrectionem multorum. Illis itaq; non uiden/
tibus, nos uidemus: illis cadētibus, nos resurgimus: Q̄d
intelligēs ꝓpheta quodāmodo alijs ꝓbis dicit: O dñe præ
cipis mihi loqui populo iudæorum: ut audiant & non intel
B ligant saluatorem: & uideant eum, & nō cognoscant: Si uis
impleri iussionem tuam: & totum saluari mundum, quod
& ego fieri desydero: tu excæca cor populi huius & aures ag
graua, & oculos claude, ne intelligāt, ne audiāt, ne uideāt. Si
ēm illi uiderit & cōuersi fuerint: & intellexerint & sanati fue
rint: totus mundus non recipiet sanitatē. Ex quo animad/
uertimus, q̄uis graue sit peccatum, si quis conuertatur, eū
posse sanari. Simulq; & hoc intelligendum quod pro ma/
gnitudine sceleris: etiam pœnitentia indigni iudicati sint:
Matth.23.d Ipso domino dicente ad hierusalem: Quotiens uolui con/
gregare filios tuos, sicut gallina pullos sub alas suas, & no/
luisti: a Et dixi vsq; quo dñe ꝛc. Dicente domino: Va
de & dic populo huic: quod audiat, & non audiat: uideat,
& nō uideat: Idcirco autem nec audiat, nec uideat: quia nō
sit intellecturus uerba domini, nec eius opera cogniturus:
Deu.32.b & quoniam incrassatus est & dilatatus, & oblitus creatoris
sui: Propheta respondet, & quærit sollicitus de populo suo:
Vsq; quo domine hæc sententia permanebit: ut audiens nō
audiat, uidensq; nō uideat: Cui respondit dominus: tādiu
non audiet & non uidebit, & excæcatū habebit cor: donec
ciuitates iudææ uespasiano titoq; pugnātibus penitus sub
uertantur: intantum ut ne nomen pristinum quidem per/
maneat: & domus si quæ remanserint, sine habitatore sint:
& terra redigatur in solitudinem: & uel fuga uel captiuita/
te in totum orbem iudaicus populus dispergatur: Et neq;
q̄q; in iudæa ut prius: sed in cunctis gentibus iudæorum po
pulus multiplicetur. Quod autem dico multiplicetur: tan
ta erit infœlicitas residui populi, ut ad comparationē prio/
ris multitudinis, uix decima pars remaneat. Cūq; & in ipa
terra fuerit solitudo: (dupliciter ēm locꝰ iste intelligi potest,
q̄ decima pars & in toto orbe uix remaneat: & in ipsa iu/
dæa uix parua pars populi reseruet) rursum ipsæ reliquiæ
erunt in deprædationem: quando post annos ferme quin/
quaginta Hadrianus uenerit: & terram iudæam fuerit peni
tus deprædatus: intantū ut terebintho & quercui quæ glan
des amiserint cōparet. Denicq; post extremam uastitatem:
etiam leges publicæ pependerunt: & prohibiti sunt iudæi
terrā, de qua electi fuerāt ingredi. Si quis autē crediderit in C
christū: & impletū fuerit illud quod supra legimus: Nisi do
minus sabaoth reliquisset nobis semen, quasi sodoma esse/
mus & similes gomorræ fuissemus: quando iuxta Aposto/
lum, reliquiæ saluabuntur: hoc semen sanctū erit: & de apo
stolorū germine cun/
ctæ ecclesiæ pullula/
bunt. Q̄d diximus,
sanctū semen erit qđ
steterit in ea: Vel iuxta
Aquilam, semen san/
ctū erit germen eius:
in Lxx. interpretib⁹ nō
habet, sed de hebrai/
co & Theodotiōis ædi
tiōe ab Origene addi/
tū, in ecclesiæ fertur ex
emplaribus: ut postq;
intrauerit plenitudo
gentium, tunc omnis
israel saluꝰ fiat: & im/
pleatur etiā in hoc ser/
mo dñi, dicentis: Ego Deu.32.f
occidam & ego uiuifi/
cabo, percutiā & ego
sanabo. Ca. VII
E T factum est
in diebus ꝛc.
Oçias qui &
Açarias rex 4.Reg.15.a
iuda, regnauit in hie/
rusalē annis quinquaginta duobus. Cuius extremo iam
tempore uidit Esaias quæ præteritus sermo disseruit. Quo
mortuo & regnante pro eo Ioatham filio eius rege iustissi/
mo: uidit statim propheta dominum saluatorē in sua ma/
iestate regnantem, & annunciantem iudaici populi cæcita/
tem, & subuersionem hierusalem & cæterarū urbium sub D
Vespasiano & Hadriano: & quomodo in apostolis reliquiæ
sint saluandæ. Tertius rex filius Ioatham, succedit Achaç 4.Reg.16
impissimus: qui clausit ianuas templi: & in ualle gehēnon 2.Para.28.a
adorauit baalim: & filium suum idolis cōsecrauit: Ita ut au
ferret altare æneum quod Salomon fecerat: & poneret in
tēplo dei altare idolorū: cuius exemplar de Damasco acce
perat. Iuste igitur a domini auxilio derelictus est: & consur
rexerunt aduersus eum Rasin rex syriæ, id est Aram: & pha
ceæ filius Romeliæ, rex israel in samaria: & uenerunt in hie/
rusalem, ut expugnarent eam. Legimus in Paralipomenon Ibidem
libro, Rasin regē Damasci uicto Achaç multos de iudæa
Damascum transtulisse: Et Phaceæ filium Romeliæ regem
decem tribuū quæ appellabātur israel, & regnabat in sama
ria: una die cētū uiginti milia pcussisse de iuda hominū bel
latorū: & ducenta milia mulierū, puerorūq; & puellarū cū
infinita præda in samariā duxisse captiua. De q̄ certamine
ꝓpheta nūc tacuit: sed secūdū refert præliū: qñ experimētū
habentes fortitudinis suæ atq; uictoriæ: & inuitati prædæ
magnitudine rursum ueniūt ad iudæā: & hierusalē cupiunt
debellare: & nō potuerūt, qa auxiliatus ei est dñs: ut sub oc
casione misericordiæ qua populum liberabat obsessum: fi/
lium suū nunciaret de uirgine nasciturum. Q̄d cū audis/
set domus Dauid: hoc est domus regia, syriam scilicet &
ephraim, Rasin & Phaceæ iuncto uenire exercitu: exterrita
est atq; pertimuit: & tam rex q̄ populus ita contremue/
runt, ut putares arborum folia uentorum flatibus uentila/
ri. Iuxta Anagogen facilis interpretatio est: Quod regnā/ Anago.
te Achaç rege impio: rex arā, qui interpretat excelsus atq; אָרָם
sublimis: ut indicet arrogantiam sapientiæ sæcularis: &
Phaceæ filius Romeliæ: qui & ipse iuxta Oseæ prophetam
ex tribu ephraim, de qua Hieroboam filius Nabath ui/
tulos aureos in bethel & dan constituerat: & a domo Da/
uid dei populū separarat: refertur ad hæreticos, consentien
tes sibi, ut expugnent ecclesiam. Quod cum audierit do/
mus Dauid: quē in Ezechiel bonū pastorē legimus suscitā/
dum: & populus eius simpliciter credens in dominum, per/ Ezech.34.f
tremiscet

E tremeſcet: Et ideo pertremeſcet: quia non arboribus frugiferis, ſed infructuoſo ſalcui comparatur. Eoſdem autem hæreticos atq; gentiles cõtra domũ Dauid argumentorũ & dialecticæ artis gladijs dimicare: nulli dubium eſt: ut qui inter ſe diſcrepãt, in eccleſiæ oppugnatiõe cõſentiãt: luxta illud q̃

Luc.23.b herodes & pilatus inter ſe diſcordantes, in domini paſſione amicitia fœderãt. a ¶ Et dixit dñs ad Eſaiam Egredere in occurſum Achaz tu et qui derelictus eſt iaſub ꝛc̃.

יָשׁוּב Iaſub filius Eſaiæ qui interpretatur relictus atq; conuertens, in typũ populi iuda, q̃ erat de duorum regũ manibus liberandus: iubetur egredi cũ parente, & occurrere Achaz regi iudæ ī loco aquæ ductus piſcinæ ſuperioris, in uia agri fullonis: ubi poſtea lecturi ſumus ſub Eçechia rege iuda ſtare rabſacẽ: & ex præcepto ſennacherib regis aſſyriorũ dei populum blaſphemare. In quem locum egreſſi ſunt, miſſi ab Eçechia principes ciui

4.Reg.18.d tatis, quos in Regum uolumine legimus. Præcipitur q̃ Achaz cũ q̃uis impio regi

F propter domini miſericordiam ut agat ſilentium: & nõ terreatur neq; formidet cor eius, putans ſe paſſur̃ ſimilia quæ prius ſuſtinuerat. Duas autem caudas titionum: id eſt torrium fumigantiũ, uocat Raſin regem ſyriæ, & phaceæ filiũ Romeliæ regem ſamariæ: eo q̃ in illis finitum ſit regnum ſyriæ, id eſt damaſci: & regnum ſamariæ, id eſt decem tribuũ: quæ alio nomine appellabãtur Ephraim. Scriptum eſt em̃

Ibi.16.b quod Theglathphalaſſar rex aſſyrior̃, ſub rege Achaz aſcẽ-
Amos.1.b derit in damaſcum: & uaſtauerit eam, & tranſtulerit habitatores eius cyrenem, & Raſin interfecerit: & quod tetenderit inſidias phaceæ filio romeliæ Oſeæ filius ela: & percuſſerit eũ & interfecerit, & regnauerit pro illo in iſrael annis nouẽ: & quod uenerit ſalmanaſar rex aſſur & obſederit ſamariã, quæ nunc ſebaſte uocatur tribus annis: & nono anno regni

4.Reg.17.a Oſeæ cœperit eam: uinctumq; Oſeæ in carcerem miſerit: & trãſtulerit iſrael in aſſyrios: poſueritq; eos in hala & in habor iuxta fluuium goçan in ciuitatibus: ſiue ut Lxx. tranſtulerunt in montibus mœdorum: Quis enim inierint cõſiliũ hi duo reges peſſimi, ut aſcenderẽt ad iudam: cuius regio in montibus ſita eſt: & ſuſcitarent eum quieſcentem & quodammodo dormientem: ſuoq; imperio ſubiugarẽt:

טְבְאַל & ſuperponerent ei regem filium Tabeel: qui interpretatur bonus deus: ut uel hominem hoc nomine, uel idolum demonſtrarent: Tamen hæc dicit dominus deus: Non ſtabit hoc conſiliũ: ſed interim modo caput ſyriæ urbiũ erit damaſcus: & in ipſa metropoli damaſco imperabit Raſin. Porro in ephraim propter Hieroboam filium Nabath, qui primus regnauit de ephraim, erit caput ſamaria: hoc eſt regia dom⁹ in urbe ſamaria: & ſamariæ caput erit filius Romeliæ, id eſt phaceæ: Regnum autem decem tribuum, id eſt populi ephraim: poſt ſexaginta & quinq; annos eſſe ceſſabit: Quod niſi diligẽtius attendamus, ſtare non poterit. Quartodecimo enim anno Achaz filij Ioatham: in tribu iuda regnauit Oſeæ ſuper ſamariam: & nono anno imperij ſui captus eſt. Regnauit autẽ Achaz ſuper iudam ãnis ſedecim: poſt cuius mortẽ ſeptimo ãno imperij ſui captus eſt Oſeæ, & deſtructa ſamaria: omniſq; populus eſt tranſductus in mœdos: ita ut ſi uoluerimus ſedecim ãnos Achaz & ſeptẽ

a Et dixit dominus ad Eſaiam: Egredere in occurſum achaz, tu & qui derelictus eſt Iaſub filius tuus ad extremum aquæ ductus piſcinæ ſuperioris, in uia agri fullonis. Et dices ad eum: uide ut ſileas: noli timere & cor tuum ne formidet a duabus caudis ticionum fumigantium iſtorum: in ira furoris Raſin & ſyriæ, & filij Romeliæ: eo q̃ conſilium inierit contra te ſyria peſſimũ: Ephraim & filius romeliæ dicentes: Aſcendamus ad iudam, & ſuſcitemus eum & euellamus eum ad nos: & ponamus regem in medio eius filium Tabeel. Hæc dicit dominus deus: non ſtabit, & non erit iſtud: ſed caput ſyriæ damaſcus, & caput damaſci raſin: & adhuc ſexaginta & quinq; anni, & deſinet ephraim eſſe populus: Et caput ephraim ſamaria: & caput ſamariæ filius
b romeliæ: Si non crediderit is, non permanebitis. Et ad̃iecit dominus loqui ad Achaz, dicens: Pete tibi ſignum a dño deo tuo in p̃fũdũ inferni ſiue in excelſum ſupra.

G Et dixit Oſeæ ponere, efficiant ãni uigintitres, aut ut multũ, uiginti quatuor: & ubi erunt ſexaginta & quinq; anni, in quibus regnum iſrael dicitur finiendum? Igitur hebræi hunc locũ ita ediſſerunt: ut Amos qui ſub Oçia cœpit p̃phetare, quãdo & Eſaias prophetiæ ſuæ habuit exordiũ, primus p̃phetauerit cõtra iſrael, dicens: Iſrael autem captiuus ducetur de terra ſua. Titulus quoq; prophetiæ eius contra ſamariam ſit: & p̃phetare cœperit in diebus Ibi.1.a Oçiæ regis iuda ante 2.para.26.d duos annos terræmotus: quẽ uolunt eo tẽpore accidiſſe, quo ingreſſus Oçias in templum dei, ſibi ſacerdotiũ uendicabat: & terra percuſſa eſt: & cineres altaris effuſi ſunt: & ipſe rex p̃cuſſus eſt lepra. Volunt aũt ãnũ fuiſſe uigeſimumquintum Oçiæ quãdo hæc acciderunt: cuius reliqui anni ſunt uiginti ſeptem: Oçias em̃ regnauit ãnos quinquaginta duos: poſt eũ regnauit Ioatham filius eius annis ſedecim: & huius filius Achaz annis alijs ſedecim: poſt

Amos.7.c

quẽ regnauit Eçechias: cuius ſexto imperij anno capta ſamaria eſt: atq; ita effici ſimul, annos ſexaginta quinq;. Hæc

H per p̃phetam domino prædicente: & Achaz & populus ſutura non credidit. Vnde ſubiungitur: Si nõ crediderit is nõ permanebitis: ut Symmachus tranſtulit: id eſt, & uos non permanebitis in regno ueſtro: ſed in captiuitatẽ ducemini, ſuſtinentes eorũ pœnas, quorũ imitati eſtis infidelitatem. Vel certe iuxta Lxx. οὐδ᾽ ε μὴ σωῆτε .i. nõ intelligetis. Et eſt ſenſus: Quia quæ dñs dicit futura nõ creditis: intelligẽtiã nõ habebitis. Hæc iuxta hiſtoriam dixerimus. Cæterũ iuxta cœptam tropologiam conſyderandum eſt, quod impio Tropo. regi Eſaias iubeat̃ occurrere, exiens de loco ſuo: non in principio aquæ ductus: ſed in extremis finibus piſcinæ ſuperioris: quæ erat in agro fullonis, ubi ſordes & maculæ purgabantur. Quis enim Achaz regnaret ſuper iudam: tamen quia impius erat, in ſuperioris piſcinæ extremis finib⁹ morabatur. Ergo deus non tam regis miſeretur, quẽ indignũ æſtimabat ſalute, q̃ populi ſui. Duas autem caudas torriũ fumigantium: ut prius diximus, uocat ſapientiam ſæcularem: hæreticumq; ſermonem, quorũ finis exuſtio eſt. Qui fruſtra inierunt conſilium, ut aſcenderent contra iudam: & quaſi negligentem & dormientem caperent: & ſuis erroribus copularent: ponerentq; ſuper eum regem filium Tabeel: hoc eſt bonum deum. Vterq; em̃ aduerſarius apud ſe ueritatẽ, apud ſe exiſtimat optimã eſſe doctrinã. Denicq; Marcion hæreticus, boni dei filiũ, hoc eſt alterius putat eſſe chriſtum: & non iuſti cuius prophetæ ſunt: quem ſanguinarium, crudelem & iudicem uocat. Hæc illis dicẽtibus, dominus comminatur quod non ſtet conſilium ipſorum: ſed interim nunc q̃diu mundus iſte ſtat: & ea quæ mundi ſunt in ſuis finibus, & in ſuis urbibus dominẽtur. Cum autem conſumationis tempus aduenerit: hoc eſt ſexagintaquinq; anni: & tam mundi res quæ in ſex diebus factæ ſunt: q̃ omnia quæ ad quinq; ſenſus pertinẽt finem acceperint: tũc uniuerſa eſſe ſoluenda quæ gentiles & hæretici futura non credunt: & propter infidelitatem non intelligunt quæ dicuntur. b ¶ Et adiecit dominus loqui ad Achaz, dicẽs: Pete tibi ſignum ꝛc̃. Qui prius per prophetam locut⁹ fuerat ad Achaz: uide ut ſileas: noli timere, & cætera. Illo non

credente

A credente:& ideo non intelligẽte,ipse loquit ad achaç:ut sal
tẽ auctoritate domini territus suscipiat quæ dicunt. Quia
tibi inquit uidetur esse difficile qꝫ regna potentissima bre/
ui tempore finienda sint: & tu cum populo tuo de magno
periculo libereris: Pete tibi signum: nequaqꝫ ab idolis,
quorum errore reti/
neris: sed a domino
deo tuo qui tibi auxi/
lium pollicet:& ipsum
signum optionis tuæ
est unde postules,siue
de,pfũdo siue de excel
so: Qđ cum soli Lxx.
dixerint: cæteri iuxta
hebraicum significan
tius transtulerunt, de
profundo inferni. Er/
go sicut profundum,infernum significat:ita excelsum, su/
pra cœlos intelligere debemus: ut cum de inferno siue
de excelso signum acceperis, credas futura quæ dixi: Vis
inquit, ut scindatur terra & grandi hiatu inferi pateant,
qui in corde terræ esse dicũtur:an ut aperiantur cœli: Qđ
utrumqꝫ ad typum pertinet mortis domini & ascensionis:
Ephe. 4. b Rom.10.b Qui enim descendit ipse est qui & ascendit. Et in Apostо/
lo legimus: Ne dixeris in corde tuo quis ascendit in cœ/
lum:hoc est,christũ deducere: Aut quis descendit in abys/
sum:hoc est,christum de mortuis reducere. Et in alio loco
Ephe.3. d de christo disputans ait: Quæ sit latitudo,& longitudo, &
excelsum,& profundum supereminẽtis scientiæ & dilectio/
nis christi:Hoc quantum ad mysticos pertinet intellectus.
Cæterum & moyses accepit signa de terra:de qbus in psal/
Pš.134. b mis legimus:Misit signa & prodigia in medio tui ægypte:
Ibi.104.c Ranas,locustas,cyniphes & cynomyiã: de cœlo aũt grãdi/
nẽ & ignem,& trium dierũ tenebras. Ego reor & Eçechiam,
4.Re.20.b quando sol decem regressus est lineis,signum accepisse de
Iosue. 10. c cœlo:Et iesum filium naue in gabaon & haialon stantibus
1.Reg.28 sole & luna. Plæriqꝫ putant saulem signum accepisse de ter/
B ra & de profundo inferni:quando samuelem per incanta/
Ione.2.a tiones & artes magicas uisus est suscitasse. Sed & Ionas pro
pheta de abysso,& de profundo ac mortis faucibus libera/
tus,signum dedit & accepit inferni. Legi in cuiusdam com/
mentarijs hunc locum per allegoriam extenuatum:ut pro/
fundũ & excelsum ἀισθητὰ καὶ νοητά intelligeret, quæ nos
possumus sensibilia dicere,& intelligibilia:quorũ alterũ re/
fertur ad sensus,alterum ad mentem & rationem. Virginẽ
quoqꝫ interpretat animã,quæ nulla peccati corrupta est cõ/
scientia:& potest de se emmanuel nobiscum deũ,id est præ/
sentem dei generare sermonem. Sed nos elixas agni carnes
non comedimus,uerum assas:& quæ in nobis possint oẽs
uoluptatum siccare pituitas:ne sacramentũ fidei nostræ dũ
plus sapimus qꝫ oportet sapere,negligamus. a ¶ Et di/
xit achaç:non petã & nõ tentabo dominũ. Non humilitatis
est,sed superbiæ:quod non uult signũ a dño postulare: Qꝫ/
Deu.6.d qꝫ em scriptum sit in Deuteronomio: Non tentabis domi/
Matth.4.b num deum tuum: & hoc cõtra diabolum saluator usus sit
testimonio:tamẽ iussus ut peteret,obedientia debuit exple
Iudic.6.b re præceptũ:psertim cũ & Gedeon & Manue signũ petierint
et.13.b & acceperint: Qꝫ qꝫ iuxta hebræi sermonis ambiguitatẽ,in q̃
scriptum est: ולא אנסה את יהוה :& omnes similiter trã/
stulerunt: non tentabo dñm: possit legi: non exaltabo do/
minũ: Sciebat em rex impius quod si signũ peteret, acceptu
rus esset, & glorificaret dñs. Ergo quasi idolorũ cultor,qui
in omnibus angulis platearũ & in montibus locisqꝫ nemo/
rosis aras cõstituerat:& pro leuitis habebat phanaticos:nõ
uult signum petere quod præceptũ est. b ¶ Et dixit:au/
dite ergo domus dauid: Numquid parum vobis est mole/
stos esse hoibus ꝛc. Quis est iste qui dixit:audite ergo do/
mus dauid: Nequaqꝫ deus qui supra ad achaç dixerat:Pe/
te tibi signum a domino deo tuo: sed propheta, ut ex con/
sequentibus cõprobatur: Quia molesti estis,& deo meo.
Et est sensus: Quia non solum prophetas persequimini &
eorum dicta cõtemnitis:sed & præsentis & iubentis dei sen
tentiæ cõtradicitis: ita ut ei exhibeatis laborem:qui in alio C
loco ait:Laboraui sustinẽs:idcirco dñs faciet quæ sequunt.
Pro labore & molestia: qđ Aquila & Symmachus trãstule
runt: Lxx. & Theodotio ἀγῶνα interpretati sunt.i. luctam
atqꝫ certamen: quia contentiosi nõ subijciant collũ dñi ser
uituti: sed illo uulnera
eorum uolente cura/
re respuant sanitatem.
Et hoc notandum:
qđ achaç rege impijs/
simo nolente signum
petere: sermo prophe/
ticus ad domum da/
uid:hoc est ad tribum
regiam: conuertatur:
de qua supra legimus:
Et nunciauerunt hæc
domui Dauid dicentes: Consenserunt syria & ephraim.
c ¶ Propterea dabit dominus ipse vobis signum ꝛc.
Nequaqꝫ multifarie iuxta apostolum Paulũ & multis mo Hebre.1. a
dis loquet deus: Nec iuxta aliũ prophetam,in manibus,p/ Osee.12. c
phetarum assimilabitur: sed q ante loquebatur per alios,
dicet: Ecce adsum. De quo & sponsa rogabat in cantico / infra.58. c
cãticorũ: Osculet me osculo oris sui: Dominus em uirtutũ Cañ.1. a
ipse est rex gloriæ:ipse descendet in uterum uirginalẽ: & in/ Pš.23. b
gredietur & egredietur orientalem portam quæ semper est Eçech.44. a
clausa: de quo gabriel dicit ad uirginem: Spiritussanctus Luc.1.d
ueniet super te,& uirtus altissimi obumbrabit tibi:propte/
rea quod nascetur ex te sanctum, uocabitur filius dei. Et
in prouerbijs: Sapientia ædificauit sibi domũ. Quãdo aũt Pro.9. a
dicitur: Dabit dominus ipse uobis signum:nouum debet
esse atqꝫ mirabile. Sin autem iuuencula uel puella,ut iudæi D
uolunt,& non uirgo pariat: quale signum poterit appella/
ri: cum hoc nomen ætatis sit non integritatis: Et reuera ut
cũ iudæis cõferamus pedẽ: & nequaqꝫ cõtentioso fune præ
beamꝰ eis risum nostræ imperitiæ:uirgo hebraice בְּתוּלָה
appellat:quæ in præsenti loco nõ scribit:sed pro hoc uerbo
positum est עַלְמָה: qđ præter Lxx. q posuerũt ἡ παρθένος
omnes adolescentulam transtulerunt. Porro עַלְמָה apud
eos uerbum ambiguum est: dicitur em & adolescentula, &
abscondita.i. ἀποκρυφός. Vnde & in titulo psalmi noni,ubi
in hebræo positum est עַלְמוּת: cæteri interpretes transtu
lerũt ,pro adolescentia: qđ Lxx. interpretati sunt, pro abscõ
ditis. Et in genesi legimus,ubi rebecca dicitur alma: Aqui/ Gen.24.b
lam non adolescentulam nec puellam,sed absconditã tran/
stulisse. Sunamitis quoqꝫ mulier amisso filio,cũ helisei fuis/ 4.Reg.4. e
set pedibus prouoluta: & prohiberet eam ieçi:audita pro/
pheta: Dimitte eam,quia in dolore est,& dominus abscon
dita me. Pro eo qꝫ in latino dicit, abscõdita me: in hebræo
scriptum est הֶעְלִים ממני. Ergo alma,non solum puella
uel uirgo: sed cum ἐπιτάσει uirgo abscondita dicitur & se/
creta:quæ nunqꝫ uirorum patuerit aspectibus:sed magna
parentum diligentia custodita sit. Lingua quoqꝫ punicat
quæ de hebræorũ fontibꝰ manare dicit:proprie uirgo alma
appellat. Et ut risum præbeamus iudæis:nostro quoqꝫ ser/
mone alma sancta dicitur: Omniumqꝫ pene linguarum
uerbis utuntur hebræi: Vt est illud in canticocanticorũ de Cañ.3.c
græco φορεῖον:id est ferculum sibi fecit salomon:quod & in אַפִּרְיוֹן
hebræo ita legimus. Verbum quoqꝫ nugas & mensuram: גֹּזֶר
hebræi eodem modo & eisdem appellant sensibus: Et quã/ מִשׁוּרָה
tum cum mea pugno memoria:nunqꝫ me arbitror alma in
muliere nupta legisse:sed in ea quæ uirgo est:ut non solum
uirgo sit: sed uirgo iunioris ætatis, & in annis adolescen/
tiæ. Potest em fieri ut uirgo sit uetula:ista autẽ uirgo erat in
annis puellaribus: Vel certe uirgo nõ puellula, & quæ ad/
huc uirum nosse nõ posset:sed iam nubilis. Denicqꝫ in Deu
teronomio,sub puellæ & adolescentulæ nomine,uirgo in/
telligitur: Si inuenerit inquit homo in campo puellam de/ Deu.22. d
sponsatam, & ui opprimens dormierit cum ea: interficietis
uirum solum,qui concubuit cum ea: & puellæ nihil facie/
tis:non est adolescentulæ peccatum mortis: Quia quomo
/do si quis

E do si quis in insidijs insurgat contra proximū suū, & interficiat animam eius: sic hoc negociū accidit. In agro inuenit eam: clamauit puella & nō fuit qui audiret: & nō inuentus est qui auxiliaretur ei. Et in regū uolumine legimus, quod quesierint
5. Reg. 1. a puellam uirginē nomine abisag & introduxerint ad regē: quæ dormiret cū eo & foueret eū: & erat puella puchra nimis & ministrabat ei: & rex non cognouit eā. Q. d. q̄ sequē: Et uocabis nomē eius emmanuel: & Lxx. & tres reliqui similiter transtulerūt: pro quo in matthæo scriptū ē, uocabunt: qđ in hebræo non habet. Ergo iste puer qui nascet ex uirgine O domus dauid: nunc a te appellet emmanuel. i. nobiscum deus: quia rebus ipsis probabis a duobus inimicis regibus liberata, deum te habere præsentem: Et qui postea uocabitur iesus, id est saluator: eo q̄ uniuersum hominum genus saluaturus sit: nūc a te emmanuelis appellet uocabulo. Verbum עִמָּנוּאֵל: quod omnes interpretati sunt uocabis: potest intelligi & uocabit: quod ipsa
Matth. 1. d scilicet uirgo quæ cōcipiet & pariet, hoc christū appellatura sit noīe. In multis testimonijs quæ euāgelistæ uel apli de libris ueteribꝰ assumpserūt, curiosius attēdendū est, non eos
F uerborū ordinem secutos esse, sed sensum. Vnde & in præsenti loco, pro cōcipiet in utero: Matthæus posuit, in utero habebit: & pro uocabis, uocabūt. Hebræi hoc de Eçechia filio achaç prophetari arbitrantur: qđ ipso regnante sit capta samaria: qđ omnino probari nō potest. Si quidē achaç
4. Reg. 16. a filius Ioatham, regnauit super iudam & hierusalem annis sedecim: Cui successit in regnum filius eius Eçechias, ānos natus uigintiquinq̄: & regnauit sup iudam & hierusalem annis uigintinouem. Quomodo ergo, ut demus primo anno achaç hanc ad eum factam prophetiam, de Eçechiæ cōceptu dicitur & natiuitate: cū eo tēpore quo regnare cœpit achaç, iam nouem eçechias esset annorū? nisi forte sextū eçechiæ regni annū quo est capta samaria, infantiā eius appellari dicant, nō ætatis, sed imperij. Q. d. coactū esse atq̄ uiolētum, etiam stultis patet. Quidā de nostris iudaiçās, Esaiā pphetam duos filios habuisse cōtendit, iasub & ēmanuel: & ēmanuel de prophetissa uxore eius esse generatū, in typū dñi saluatoris: ut prior filius iasub, qđ interpretatur relictus siue conuertens, iudaicum populum significet: qui relictus est, & postea reuersus. Secūdus autem, id est ēmanuel & nobiscum deus, gentium uocationem: postq̄ uerbum caro factū est, & habitauit in nobis. a ¶ Butyrū & mel comedet vt sciat &c. Pro q̄ Lxx. transtulerunt, añq̄ sciat. Q. q̄ sequitur: assumere malum: in hebraico non habetur. Et est sensus: O domus dauid cui dei sermone præcipitur ut uoces. i. inuoces in periculo cōstituta: nomē ēmanuelis, id est nobiscum dei: non mireris ad rei nouitatem, si uirgo deū pariat: qui tantam habeat potestatem: ut multo post tēpore nasciturus, te nunc liberet inuocatus: ipse est eī, qui uisus est Abraham & locutus est Moysi. Dicam & aliud mirabilius: ne eum putes in phantasmate nasciturum: cibis utetur infantiæ, butyrum comedet & lac: Et licet multa post sæcu-
Luc. 2. g la de eo euangelista testetur: Puer autem proficiebat sapientia & ætate & gratia apud deū & homines: & hoc dicat, ut ueritas humani corporis approbetur: tamen adhuc pānis inuolutus, & butyro pastus ac melle: habebit boni malique iudicium, ut reprobans mala eligat bona: Non quod hoc fecerit, aut reprobauerit uel elegerit: sed q̄ scierit reprobare & eligere: ut per hæc uerba noscamus infantiam humani corporis diuinæ non præiudicasse sapientiæ. Denique iacentem in præsepio angeli pastoribus nunciant: magi adorant
Ibidem. a de oriente uenientes: quos utique electos esse credendū est:

a Būtyrum & mel comedet, ut sciat reprobare malū & eli
b gere bonum. Priūs enim q̄ sciat puer reprobare malū
& eligere bonum: derelinquetur terra quam tu detesta-
c ris a facie duorū regū suoꝝ. Adducet dñs sup te & sup
populū tuum & super domū patris tui dies qui non uenerūt a diebus separationis ephraim a iuda cū rege assyriorū. Et ērit in die illa sibilabit dñs muscæ q̄ est in ex
b tremo fluminū ægypti: & apis q̄ est in terra assur: & ueniēt & requiescēt oēs in torrentibꝰ uallium: & in cauernis petrarꝝ & in oibus frutetis & in uniuersis foraminibus.

In die pueros: nec sinistram, nec dextram: id est, nec malū, nec bonum nouerit. Relatum autem ad ēmanuel, quod interpretatur nobiscum deus, facilem habebit intelligentiam: Quod ad mysterium & inuocationem nominis eius: terra syriæ & samariæ, assyrio superante uastet: & domus dauid liberetur a duobus regibus quos metuit, rasin uidelicet & phaceæ. c ¶ Adducet dominus super te & super populū &c. H
Locus iste per hiperbaton legendus est. Denique & nos seuti hebraicam ueritatem: ita eum interpretati sumus: O domꝰ Dauid, ausculta quæ dico: ut derelinquatur terra syriæ & samariæ a facie regum duorum, quos tu uæhementissime reformidas: Adducet dominus dies super te, & super domum patris tui Dauid: quos nunq̄ habuisti ex eo tēpore quo decem tribus a duabus tribubus separatæ sunt: & regnum in samaria habere cœperūt. Adducet autem istos dies, id est tempora cum rege assyriorum: ut illis superatis atq̄ subuersis: tu emmanuelis præsentia libereris. Lxx. hūc locum ita uerterunt: Adducet dominus super te, & super populū tuū, & super domū patris tui dies, qui necdū uenerunt, ex q̄ die abstulit ephraim a iuda regē assyriorū. Q. d. quem sensum habeat scire non possumus: nisi forte hoc dicendum est: quod peccatorū suorū magnitudine ephraim, id est samaria: primum ad se assyriorum fecerit impetū declinare. Aliter: Interim nūc duo reges rasin & phaceæ qui te obsident & uastare festinant, breui tempore subuertētur: Tuæ autem uastationis tempus illud aduenit: quādo qđ nunq̄ sperabas, immo nunq̄ metuebas, assyrius uenerit. Per quæ docet domui dauid, non syriam & samariam: sed assyrios esse metuendos. Presenti ergo formidine liberat: & de futuro tempore comminatur. c ¶ Et erit in die illa: sibilabit dñs &c. Cum fuerit duorum regū terra deserta, damascus & samaria, quā tu nunc detestaris & metuis: tunc adducet dominus O domus iuda super te, & populū tuū dies, quos nunq̄ ante uidisti, & regem assyriorum. Frustra igit̄ præsentia metuis, semiustos torres & ignē penitus nō habētes: Scire eī debes, quod sibilo suo dñs muscas ægypti & fluminum eius, haud dubium quin septē διωρυχας nili significet, uocaturus sit: & apem quæ est in terra assur. Muscas autem ægyptios uocat propter sordes idololatriæ, & imbellem populum: & apem assyrios: quorū illo tempore potentissimum regnum erat, & ad bella promptissimum: uel ob id quia omnis prope assyriorū & persidis regio usum habebat sagittarum. Hi igitur omnes uenient & occupabunt terram tuam in torrentibus uallium & cauernis petrarum: & in omnibus frutetis & foraminibus ligniscp nemorosis. Hæc autem per metaphoram dicuntur: Metapho.
ut quia semel muscas & apes nominauerat: translationem seruaret in reliquis. Legamus regum & paralipomenon libros: & inueniemus ab ægyptijs cæsum sanctū regē Iosiā: 2. ¶ara. 35. d
& populū isrl̄ potestati ægyptiæ subiugatū: ita ut regē illis constitueret,

G Matth. 2. c

עִמָּנוּאֵל

ibi.36.a cõstitueret. Et post non multum temporis, uenit nabucho/
A donosor cum innumerabili multitudine bellatorũ: captaq; hierusalem & cæteris iudææ urbibus dirutis, incendit tem/
plum: & habitatores assyrios posuit in iudæa. a ¶ **In die illa radet dominus in nouacula conducta ꝛc.** Hæc quidã pu
tant de assyrijs ꝓphe/
tari: qui mille trecẽtis annis anteq; hieruſa/
lem ſubuerterent, re/
gnum asiæ ægyptiq; & libyæ possederũt: ꝙ
a medis persisq; uin/
cendi sint: & eorũ im/
perium destruẽdum. Alij uero arbitrantur, ꝙ trans flumẽ euphra
ten cæsi sint ægyptij. Nos autẽ nouaculam mercede conductam, ipsum arbitramur as/
Hiere. 25. g syrium: quem in Hie/
remia ob ultionem po
puli peccatoris: etiam columbam suam uo/
cat. Deniq; & in uisio
ne Tyri: quia in extru/
endis munitionib⁹, & aggere comportando nabuchodonosor plu
rimum laborauerat: & illis classe fugien/
tibus, fuerat mercede
B priuatus: data ẽ ei ægy
ptus ꝓ mercede & la/
bore suo. Ergo in ista nouacula acutissima, & in his qui habitant trãs flumẽ euphraten, in rege uidelicet assy/
rio: omnes capillos & pilos totius corporis a capite usq; ad pedes, decoremq; barbæ, quod uirilitatis indicium est: ra/
det dominus de iudæa: ut nihil in illa forte, nihil pulchrum resideat: sed effœminatis hominibus, immo ignominiosis mulieribus comparent. b ¶ **Et erit in die illa nutriet ho/
mo vaccam boum ꝛc.** Post subuersionem hierusalem & ca/
ptiuitatem populi & templi incendium: nabuçardan prin/
ceps militiæ: quem Lxx. ἀρχιμάγειρον uocant, paucos de populo & eos pauperes dereliquit in terra, qui uineas & agros colerent. Deniq; godolias qui eis præpositus erat de
4.Reg.25.f regio genere relictus, hortatur & dicit: Nolite timere chal/
dæos: habitate in terra & seruite regi babylonis, & bene erit uobis. In die igitur illa, hoc est, in illo tempore cum fuerint omnes opes iudæorum translatæ in chaldæam, tanta soli/
tudo erit in terra iudæ: & tam incredibilis uastitas, ut ne/
quaq; armenta boum habeant: nec greges ouiũ sicut prius habere cõsueuerant: sed uix rarus habitator unam uaccam nutrire possit & duas oues: non ad arandum, sed ad cibum atq; uestitum lactis ac uelleris. Propter inopiam quippe fru
menti & omnium quæ terra gignit ad comedendum, lacte ac butyro & agresti melle uescentur. Quodq; ait: Præ uber
tate lactis comedet butyrum: hoc significat, ꝙ terra cultorũ raritate fertilior sit, & magis apta pascuis. In illo tẽpore præ hominum paucitate, tanta erit uini inopia desertis uineis: quæ mœtu hostili nequaq; putabuntur: ut singulæ uites si/
clis argenteis singulis uix emantur. In uepres enim & in spi
nas omnis terra redigẽt: tantaq; erit formido ubiq; sæuien
tibus gladijs: ut absq; arcu & sagittis, nullus suum agrum inuisere audeat: & derelictis campestribus locis, ad monta/
na confugiant: ibiq; locorũ difficultate muniti, uix asperos montes manu fodiant: quia boues, aratra, & uomeres non habebunt. Sicubi ergo rarus cultor in montibus fuerit in/
uentus, inde uitam miserabilem sustentabunt: Cætera autẽ patebunt pascuis & absq; ullo custode a brutis animanti/
bus cõculcabunt. Hæc post captiuitatem solere fieri, utinã
C nesciremus: At nunc magna pars rhomanæ urbis quondã iudææ similis est: ꝙ absq; ira dei factum non putamus: qui nequaq; contemptũ sui per assyrios ulciscitur & chaldæos, sed per ueras gentes & quondam nobis incognitas: quarũ & uultus & sermo ter/
ribilis est: & fœmine/
as incisasq; facies præ
ferẽtes, uirorũ & bene barbatorum fugiẽtia terga confodiunt. Le/
gisse me noui in his lo
cis latissimã & inextri
cabilẽ tropologiam: ꝙ uniuersa quæ iuxta hi
storiam diseruimus, spiritualiter iudæis ac
ciderint: uix unam ha
bentib⁹ uaccã & duas oues, mũda uidelicet animalia: ut nequaq; solido cibo, sed lacte nutriantur infantiæ: & comedant mella uer/
borum, quæ distillant de labijs mulieris me
retricis: & uinũ nõ ha
beant, qd lætificat cor hominis: sed oĩa eo/
rum opera redigantur in spinas: ut uulneren
tur ab aduersarijs, qui
percutiunt in obscuro ꝓ. 10. a
D rectos corde. Q; si qñ uoluerint altius quip/
piam sapere: & nimio labore sudãtes de scri/
pturis sanctis mysti/
cum aliquid inuenire: nihilominus fruges non afferant doctrinæ, sed uepribus compleantur & spinis, quæ oriuntur in manibus ebrij. Et nequaq; terra eorum atq; doctrina ab hominibus rationa/
libus animantibus, sed a bobus: quorum deus curam non habet: & a brutis animalibus conculcetur. ¶ Ca. VIII

Et dixit dñs ad me: Sume tibi librũ grandem ꝛc. Lxx. ꝓ libro grandi, interpretati sunt τόμον καινὸν καὶ μέγαλον, id est, librũ nouum & magnum. Et pro eo ꝙ in hebræo habetur, adhibui mihi te/
stes fideles: dixerunt, πάρεσι γὰρ, μὴ μάρτυρας ποιῆσαι πιστοὺς ἀνθρώπους, id est, adest enim, & testes fac mihi fideles ho/
mines. Et pro Vria sacerdote, tm̃ τὸν οὐρίαν, id est, uriam, cætera similiter. Primum propheta missus est ad Achaç, ut ꝓ. 7
ei prædiceret quæ scriptura commemorat: Quo audire no
lente, ipse dominus loquitur ad Achaç: & præcepit ei ut pe/ Ibidem
tat sibi signũ in profundum siue in excelsum: Quo respon
dente, non petam & non tentabo dominum: dimisso rege impio, ad domum Dauid dei uerba uertuntur: & promitti/
tur ei uirgo paritura filium: cuius nomẽ sit emmanuel, hoc Ibidem
est, nobiscum deus. Qui si crebro fuerit inuocatus, samaria subuertatur & syria. Subuertatur autem a rege assyriorum, qui & ipsum iudam postea capturus sit: ita ut omnis terra iudæa uertatur in solitudinem. Rursum ergo sub alia figu/
ra partus describitur uirginalis. Et dixit dominus ad pro/
phetam: ut nequaq; in populos proferat nouæ natiuitatis arcanum: sed scribat eam in isto grandi uolumine qd nunc legimus. Et quo sit mirabilius, humanis uerbis, & stilo quo homines scribere consueuerunt, dei sacramẽta comprehen
dat. Quid est autẽ illud quod scribitur humano stilo? Vt puer natus uelociter spolia detrahat & cito prædet: hoc est, ne ultra patiatur regnare diabolum: nec mittat angelos, nec prophetas: sed ad saluandas creaturas suas ipse descendat. Facit ergo propheta quod iussum est: & adhibet sibi duos testes fideles, Vriam sacerdotẽ, qui legis doctor est: dicente

¶ Malachia:

a In diẽ illa radet dominus in nouacula conducta, in his qui trans flumen sunt in rege assyriorum caput & pilos
b pedum, & barbam uniuersam. Et erit in die illa nutriet homo uaccam boum, & duas oues: & præ ubertate la/
ctis comedet butyrum: butyrum enim & mel mandu/
cabit omnis qui relictus fuerit in medio terræ. Et erit in die illa: omnis locus ubi fuerint mille uites mille argen/
tei: & in spinas & in uepres erunt. Cum sagittis & arcu ingredient illuc: uepres enim & spinæ erunt in uniuer/
sa terra. Et omnes montes qui in sarculo sarientur: non ueniet illuc terror spinarũ & ueprium: & erit in pascua bouis & in conculcationem pecoris. ¶ Ca. VIII

c ET dixit dominus ad me: Sume tibi librũ gran/
dem, & scribe in eo stilo hominis: uelociter spo/
lia detrahe: cito prædare. Et adhibui mihi testes fideles, Vriam sacerdotẽ: & çachariam filiũ barachiæ: & accessi ad prophetissam: & cõcepit & peperit filium. Et dixit dominus ad me: Voca nomẽ eius accelera: spo/
lia detrahe: festina prædari: quia antequ sciat puer uo/
care patrem suum & matrem suam, auferetur fortitudo damasci, & spolia samariæ coram rege assyriorum.

Et adiecit

Malach. 2. b E Malachia: Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam: & legem requirent ex ore eius: quia angelus domini exercituum eſt: Et çachariam filium barachiæ, quem prophetam fuiſſe dubium non eſt. Legimus cꝫ regnante achaç, çacharias ſacerdos fuerit tẽpli domini: cui præçepit Achaç ut altare ſimile altaris Damaſci faceret. Et dierum narrat liber: cꝫ Eçechias filiꝰ achaç quæſierit dominum in diebus çachariæ eruditi in timore dei. Exhibuit autem ſe Eſaias dignum ſpiritu prophetali, & præbuit ꝓphetiſſæ, id eſt, ſpiritui ſancto: qui ſermone hebraico uocaꝫ רוּחַ genere fœminino: iuxta illud qđ ſcriptum eſt: Accedite ad dominũ & illumini/mini. Spiritu itaqꝫ ſancto cõceptus eſt dominus. Et licet humanꝰ ſermo natiuitatis eius nequeat explicare myſteria: tamen Gabriel ipſi uirgini loquitur quæ concepit: Spiritusſanctus ueniet ſuper te: & uirtus altiſſimi obumbrabit tibi: propterea qđ naſcetur ex te ſanctum, uocabitur filius dei. Quidam prophetiſſam ſanctam mariam interpretantur, quam propheten fuiſſe non dubium eſt: Ipſa enim loquitur in euangelio: Ecce enim amodo beatam me dicent omnes generationes: quoniam fecit mihi magna qui potens eſt: & reliqua. Præcipiturqꝫ Eſaiæ ut ipſum puerum qui prius uocabatur emmanuel, nunc appellet accelera, ſpolia detrahe, feſtina prædari: Aſcendens emꝝ in altum, captiuam duxit captiuitatẽ: dedit dona hominibus: Et anteqꝫ humanum corpus aſſumeret: & iuxta infantiam patrem uocaret deum, & matrem mariam: auferetur damaſci fortitudo, & ſpolia ſamariæ per regem aſſyriorũ: ut necdum natus, populum ſuum domũ dauid ſola inuocatione ſaluaret. Urias interpretatur lux domini: Zacharias, memoria domini: & Barachias, bñdictio domini: quibus teſtibus chriſti natiuitas cõprobatur. Ipſe enim in euangelio duobus euntibus in emaus, incipiens a moyſe & prophetis, ediſſeruit quod de ſe omnia prophetaſſent. Iuxta tropologiam, in anima uirginali & nulla ſorde maculata, de ſpiritu ſancto dei ſermo cõceptus, uelociter de aduerſarijs poteſtatibus ſpolia detrahit: & ſibi facit uniuerſa ſeruire. Cunqꝫ ex parte nunc uideat, & ex parte ꝓphetet: priuſqꝫ poſſit eſſe perfectus: & merito uocare deum patrẽ, & matrem ſuam cœleſtem heruſalem: adhuc in infantia & in profectu poſitus, uincet fortitudinem damaſci, doctrinã uidelicet ſapientiæ ſæcularis: Et auferet ſpolia ſamariæ, qui bus eccleſiam hæretici ſpoliauerant dicentes: Non eſt nobis portio in dauid, neqꝫ hæreditas in filio ieſſe: præſente rege ipſo aſſyriorum diabolo qui eis non poterit auxiliari. Tales autẽ filios non ſolum maria prophetes uirgo perpetua, ſed & ſanctæ mulieres patriarchis generant: Sara quæ interpretatur ἀρχουσα, id eſt princeps: & Rebecca quæ in lingua noſtra patientiam ſonat.

4. Reg. 16. b

2. para. 29. c

ꝑs. 33. a

Luc. 1. d

Ibidem. e

F

ꝑs. 67. d

Ephe. 4. b

אוּרִיָּה זְכַרְיָהוּ יְבֶרֶכְיָהוּ

Luc. 24. d

Tropo.

3. Reg. 12. d

שָׂרָה רִבְקָה

a Et adiecit dominus loqui ad me adhuc dicens: Pro eo qꝫ abiecit populus iſte aquas ſiloæ, quæ uadunt cum ſilentio: & aſſumpſit magis raſin & filium romeliæ. Propter hoc ecce dominus adducet ſuper eos aquas flumi/nis fortes & multas, regem aſſyriorum & omnem gloriam eius: & aſcendet ſuper omnes riuos eius: & fluet ſuper uniuerſas ripas eius. Et ibit per iudam inundans & tranſiens: uſqꝫ ad collum ueniet: & erit extẽſio alarũ b eius implens latitudinem terræ tuæ o emmanuel. Cõgregamini populi & uincemini: & audite uniuerſæ procul terræ: confortamini, & uincemini. Accingite uos, & uincemini: inite cõſilium, & diſſipabitur: loquimini uerbum, & non fiet: quia nobiſcum deus.

Hæc enim numerabilis eius exercitus, quam ſub fluminis inundatio/ne deſcripſerat: nunc per aliam oſtendit tranſlationẽ, cꝫ alis ſuis, id eſt, ducibus & infinita multitudine operuerit terrã emmanuelis: hoc eſt, defendentis eam dei: ſed tamen non poſſederit: quãqꝫ emmanuel a Lxx. ſequẽti capitulo coaptetur: non ꝓprio noĩe, ut apud hebræos uocatur, ſed ĩterpretato, id eſt, nobiſcum deus. Siloam autem fontem eſſe ad radices montis ſion: qui non iugibus aquis, ſed in certis horis diebuſqꝫ ebulliat: & per terrarũ concaua & antra ſaxi duriſſimi cum magno ſonitu ueniat, dubitare non poſſumus: nos præſertim qui in hac habitamus prouincia. Eſt autem ſenſus: quia populus decẽ tribuũ magis uoluit Raſin & filio Romeliæ, id eſt, damaſci & ſamariæ regibꝰ eſſe ſubiectus cꝫ ſtirpi dauid, quæ meo cœpit regnare iudicio: faciam eum nequaqꝫ his regibꝰ quos aſſumpſit, ſed regi ſeruire aſſyrio: cuius potentia occupantis terrã ſamariæ, inundationi fluminis comparatur. Et fit apoſtropha ad emmanuel, hoc eſt, ad præſentem deum: cꝫ intantum ſe erexerit aſſyrius, ut etiam terram ipſius iudam conatus ſit poſſidere. Iuxta anagogen, omnis hæreticus qui iunxerit auxilio ſuo ſapientiam ſæcularem: & hieruſalem, id eſt eccleſiam uoluerit oppugnare, derelinquens aquas ſiloæ fontis, qui interpretatur miſſus: & qui ſalit in uitam æternam, tradetur aſſyriorum principi: quem ſenſum magnum in poſterioribus lecturi ſumus: cuius traditus poteſtati, in profundum ueniet peccatorũ. Tantæ eſt enim arrogantiæ, ut auſus ſit oſtendere ſaluatori uniuerſa regna terræ & dicere: Hæc omnia mihi tradita ſunt. Conabitur quoqꝫ iudam, id eſt, domum confeſſionis intrare: & crebro per eos qui in eccleſia negligẽtes ſunt uſqꝫ ad collum ueniet: credentes in chriſto cupiens ſuffocare: & extendet alas ſuas, implens uniuerſam regionẽ emmanuelis: ſed nõ poterit obtinere, quia habet iudas præſentem deum. Legimus in euãgelio ſcđm Ioannẽ, cꝫ cæcum a natiuitate cuius oculos luto ex ſaliua ſua facto dominus linierat, miſerit ad aquas ſiloe: quibus cum cæcus lauiſſet lutum, cæcitate deterſa, clarum oculorum lumen accepit: qđ poſt ſigni magnitudinem, indicat non aliter cæcitatem iudæorum, & omnis increduli poſſe ſanari: niſi doctrina aquarum chriſti: quæ abſqꝫ ſtrepitu & clamore uerborum leniter fluit, tenebræ prioris fugentur erroris. Hoc quod in Lxx. legitur: Et ambulabit ſuper omnem murum ueſtrum: & auferet de iudæa hominem qui poſſit caput leuare, aut forte aliquid facere: in hebraico non habetur: & in græcis codicibus ueru iugulante confoſſum eſt.

G

Anago.

שְׁאָר יָשׁוּב H

Iob. 9. a

a ¶ Et adiecit dominus loqui ad me adhuc dicens ꝛc. Dixerat ſupra auferendam damaſci fortitudinem, & ſpolia ſamariæ in cõſpectu regis aſſyriorum: & duos reges aſſyrio pugnante capiendos: Nunc deus loquitẽ ad prophetam charactere ſolito ſcripturarũ, per tranſlationem ſiloæ fontis hieruſalẽ: & aſſyrijꝫ fluminis uiolentiſſimi: cꝫ omnem terram iſrael ſuis inundet aquis, & egrediatur ripas aluei: tantoqꝫ feratur impetu: ut poſtqꝫ decem tribuum occupauerit terram, ad iudam perueniat: & trãſiens ad collum uſqꝫ pertingat, per quæ uicinam ſignificat captiuitatẽ. Non enim tunc captus eſt iudas: ſed cunctis duarũ tribuũ urbibus ſubiugatis, ſola remanſit hieruſalem: quæ incredibili dei miſericordia liberata eſt. Potentiã ergo aſſyrij & in/

b ¶ Congregamini populi et vincemini ꝛc. Pro congregamini ſiue infirmamini & cõfringimini, ut interpretati ſunt alij: Lxx. poſuerunt, ſcitote. Verbum enim hebraicum רֵעוּ propter ר literæ & ר ſimilitudinem intellexerunt רֵעַע. O igitur populi ſamariæ & ſyriæ, infirmos uos & debiles eſſe cognoſcite: & emmanuele præſente, nihil poſſe contra hieruſalẽ urbem dei: & hoc non ſolum uos qui uicini eſtis, ſed cuncta ꝓcul terra cognoſcat. Quis enim exercitum congregetis & accingatis uos ad prælium: & maior ſit numerus obſidentium cꝫ obſeſſorũ: tamẽ non ſemel, ſed iterum dicam: uincemini. Et quodcunqꝫ contra hieruſalem inieritis cõſilium, diſſipabiẽ. Et licet ſupra dixeritis: Aſcendamus ad iudam, & ſuſcitemus eum quieſcentem: & ponamꝰ regem ſuper eum filium Tabeel: loquimini quidem uerbum, ſed non fiet: quia nobiſcũ eſt deus, id eſt, emmanuel.

A emmanuel. Possumus hoc testimonio & cõtra gẽtes abuti in persecutionis tempore: ꝙ q̃uis fortes esse uideantur: & nos superare in his qui lapsi sunt: tamen uincant in his qui pro christo fuderunt sanguinem: & ꝙ post bella pax redda/tur eccles̃ijs: & uniuersa eorum contra Emmanuelem con/silia dissipentur, quia nobiscũ sit deus: Con/tradicẽtes quoq; ueri/tati utiliter audient, ut tandem ratione supe/rentur: & nequaq̃ ue/lint in mendacio uin/cere: quia qđcunq; di/xerint, nunq̃ peruersi/tas possit superare qđ rectũ est. a ¶ Hæc di/cit dñs ꝛc. Et appro/pinquabunt et capien/tur: Quodq; sequit̃: homines in tuitione, obelo prænotandum est. Quia multũ inter se hebraicum distat, & uulgata æditio: ideo utrunq; posuimus. Et primũ de hebraico di/sputãdũ est. a ¶ Hæc ad me locutus est do/minus: Qui propter bona opera, & gratiã quæ per bona opera consecutus sum: siue forti manu sua erudi/uit me & instituit, ne ambularem in uia po/puli huius, & pari te/B nerer errore: uel certe fecit me recedere a uia ppli huius pessima: & dixit mihi: Noli duo/rum regũ timere con/iurationẽ: sed hoc ma/gis cõsydera ꝙ omne qđ loquitur hic ppl̃us aduersum me, coniuratio sit: & scd̃m Symmachũ qui inter/pretatus est, ἄνταρσις, in me extiterit perduellis. Tu autem ppheta, & hi qui tecũ sunt, ne timeatis insidias populi: sed dñm timete, & ipse sit timor uester: Principiũ em̃ sapientiæ, timor domini. Qui erit credentibus in sanctificationem: incredulis autem in lapidem offensionis & in petram scan/dali: duabus scilicet domibus iudæ & israel. Præcipue au/tem in laqueum & in ruinam habitantibus in hierusalem: in quo impingent plurimi, & cadent & conterentur, pecca/torumq; suorum uinculis irretiti, ducẽtur in captiuitatem. Duas domus, naçarei (qui ita christum recipiunt, ut obser/uationes legis ueteris nõ amittant) duas familias interpre/tantur, Sammai & Hillel: ex quibus orti sunt scribæ & pha/risæi: quorum susceptit scholam Akibas, quem magistrum Aquilæ proselyti autumant: & post eum Meir: cui succes̃sit Iohannan filius Zachai: & post eum Elieçer, & per ordinẽ Delphon: & rursum Ioseph galilæus: & usq; ad captiuitatẽ hierusalem Iosue. Sammai igitur & Hillel non multo prius q̃ dominus nascereturꝫ orti sunt in iudæa: quorum prior dissipator interpretat̃, sequens prophanus: eo ꝙ per tradi/tiones & δευτερώσεις suas legis præcepta dissipauerint atq; maculauerint. Et has esse duas domus quæ saluatorem nõ receperint: qui factus sit eis in ruinã & in scandalum. Iuxta Lxx. manu forti restitit populus dei uoluntati: & dicit om/nia dura esse quæ dñs præcepit: scd̃m illud qđ in euange/Iob. 6. f lio legim⁹: Durus est iste sermo: quis poterit audire eum? Vnde præcipitur eis ut dominum audiant: & ipsum solum timeant. Si enim in ipso confisi fuerint, habebunt eum in C sanctificationem: & non impingent quasi in lapidem scan/dali, & quasi in petram ruinæ. De hoc loco & Apostolus su/mit testimoniũ, ꝙ christus iudæis factus sit in scandalum: 1. Co. 1. d gentibus autẽ in stulticiã. Et rursum: Israel sectando legẽ iu/sticiæ, in legẽ iusticiæ nõ peruenit. Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operib⁹ legis offenderũt in lapidem offensionis: sicut scri/ptum est: Ecce ponam in sion lapidem offen/sionis & petram scan/dali: omnis qui cre/dit in eo, non confun/detur. Ergo qui nõ re/ceperunt emmanuelẽ, sed factus est eis in la/pidem offensionis & in petrã scandali, con/terentur captiuiq; du/centur. Quodq; ait: Domus autem iacob in laqueo & in conual/le erit sedentib⁹ in hie/rusalẽ: hoc significat, ꝙ nõ habitẽt in mon/tibus: nec in excelsis scripturarum uersẽt̃ locis: sed semper hu/milia intelligãt, pecca/tis peccata sociãtes, & uincti laqueis delicto/rum. b ¶ Liga testi/monium ꝛc. Vox do/mini loquẽtis ad pro/phetã: Quia (inquit) factus est dominus in D lapidem offensionis, & in petram scandali duab⁹ domib⁹ israel: & missum ad se emma/nuel susciperе nolue/runt: Liga testimonia ueteris instrumenti: & trade illa disci/pulis meis, qui euangelium susceperunt: apostolis uidelicet siue apostolicis uiris. Vel certe lex & ꝓphetia usq; ad Ioan/nem ligetur apud eos, & clausa sit atq; signata: ut quod le/gunt, nõ intelligant: Pro discipulis enim iuxta hebraici ser/monis ambiguitatem possumus & doctrinas interpretari. Vnde propheta respondit: Quia euangelio succedente, lex apud iudæos clausa est atq; signata: & iubes eam nequaq̃ iudæis, sed gentibus assignari: Idcirco ego expectabo em/manuelem quem promittis esse uenturum: de quo supra dixisti ꝙ ipse sit pauor noster, & ipse terror noster: & nobis sit in sanctificationẽ: & præstolabor dominum qui absconMatth. 11. b dit faciem suam a domo iacob, hoc est, a iudæis: quia eum recipere noluerũt. Lxx. hunc locũ ita interpretati sunt: τότε φανεροὶ ἔσονται οἱ σφραγιζόμενοι τὸν νόμον τοῦ μὴ μαθεῖν, id est, tunc manifesti erunt qui signantur ut nõ discant legem. Quod hunc sensum habet: quando ceciderint plurimi & contriti fuerint, & impegerint in lapidem offensionis, & in petram scandali: tunc manifesti erunt qui signantur in po/pulo: ut nequaq̃ discant legem Moysi, sed obediant præce/ptis euangelicis. c ¶ Ecce ego et pueri mei ꝛc. Præcepit mihi ait dominus, ut ligarem testimonium in iudæis: & le/gem discipulis eius traderem atq; signarem: quia abscondisset faciem suam a domo Iacob: Ideo præstolabor eum & expectabo dominum meum: & non solum ego, sed & pue/ri quos mihi dedit dominus: alij uidelicet prophetæ & filij prophetarum: qui non ex uoluntate carnis & sanguinis, sed ex deo nati sunt. De quibus & Apostolus loquebatur:

Gal.4.c E Filioli mei quos iterum parturio: donec christus formetur in uobis. Isti autē pueri, id est prophetæ, in signa dati sunt & in portenta israeli: iuxtā illud qđ in Ezechiele legimus:
Ezech.24.g Et erit Ezechiel uobis in signum. In Zacharia quoq; sancti
Zach.3.d uiri prophetarumq; discipuli τερατασκόποι, id est portentorum signorumq; factores appellantur: eoq; semper prophetæ in signū præcesserint futurorum. Hoc interim iuxta literam. Cæterū beatus Apostolus in epistola quæ ad hebræos scribitur, docet: (licet eā latina consuetudo inter canonicas scripturas nō recipiat) hoc testimoniū ex persona debere ītelligi domini saluatoris. Quā ob rem non erubescit
ps.21.e fratres eos uocare di-
Hebre.2.c cens: Annunciabo nomen tuum fratribus meis: in medio ecclesiæ laudabo te. Et iterum: Ego ero cōfidens in eum. Et rursum: Ecce ego & pueri mei quos mihi dedit deus. Quia ergo pueri cōmunicauerunt carni & sanguini: & ipse similiter particeps factus est earundem passionum. Quomodo autem isti pueri in signum fuerint atq; portentum sapientiæ sæculi & superbiæ iudæorum, idem Apostolus docet: Qui
1.Co.1.d elegisse dicit dominum saluatorem stulta mūdi & infirma, ut cōfunderet sapientes & fortia. Vñ & ad apostolos saluator aiebat:
Matth.18.a Nisi conuersi fueritis quasi unus de pueris, non intrabitis in regnū cœlorū. Puer autem efficitur noui euan
F gelij prædicator, qui deponit ueterem hominē, qui corrumpitur in desyderijs seductionis: & induitur nouo, qui renouatur in cognitionem iuxta imaginem creatoris. Habitare autem dominum exercituum in monte sion: idem Apos-
Hebre.4.c tolus scribit: Accessistis ad montem sion & ciuitatē dei uiuentis, hierusalem cœlestem. Vnde miror quendam nostrorū pueros istos duos Esaiæ filios intelligere, quos de prophetissæ mulieris conceptione generarit: Iasub uidelicet & Emmanuel: quorū prior in abiectione prioris populi, sequens in assumptione gentiū præcesserit. Quod qui recipit, consequenter & Oseæ prophetam uere meretricē uxorē habuisse firmabit. a ¶ Et cum dixerint ad vos ꝛc. Si Esaiæ prophetæ uox est, ut iudæi existimant: Ecce ego & pueri mei quos mihi dedit dñs in signum & in portentum israelis: & hæc quæ sequuntur, ipse ad discipulos suos credendus est dicere: Cum dixerint (inquit) ad uos gentes & populi: de quibus supra lectum est: Infirmamini populi & uincemini: quid prophetas uultis audire: quid Esaiæ uerbis decipimini: & illum putatis quæ uentura sunt nosse: Quærite magis a phythonibꝰ & a diuinis qui stridٰent in incantationibus suis. Pro quibus Lxx. interpretati sunt: Qui de terra
Iob.3.d loquunt̄, qui de uentre clamitant. Omnis enim qui de ter-
Phil.3.d ra est, de terra loquit̄. Et: Cuius deus uenter est, & gloria in confusione eius: de uentre clamare credendus est. Vos respondete eis & dicite: Nunquid non populus a deo suo requirit pro uiuis a mortuis? Si uos inquit, p uarietate idolorum uestrorū: non enim unum, sed plures habetis deos: eos cōsulitis quos deos arbitramini: & a mortuis siue mortuorum hominum simulachris, de uiuentibus quæritis: quanto magis nos deum nostrū per prophetas audire debemus? Docet ergo discipulos: & infert ad legem magis & ad testimonium. Si de aliquo (inquit) dubitatis, scitote scriptum: Gentes quas dominus deus tuus disperdet a facie tua, somnia audiunt & diuinos: tibi autem non ita tradidit
Deu.18.c dominus deus tuus: Prophetā uobis suscitabit dominus deus uester de fratribus uestris, sicut me illū audietis. Vnde si uultis nosse quæ dubia sunt, magis uos legi & testimonijs tradite scripturarum. Q2 si noluerit uestra congregatio uerbum domini quærere, non habebit lucem ueritatis: sed uersabit̄ in erroris tenebris: quæ lux pertransibit eam, hoc est, congregationē uestram siue terram: & corruetis & esu-
G rietis: & cum esurieritis, irascimini: scđm illud qđ scriptum
ps.58.d est: Et cū nō fuerint saturati, murmurabūt: & maledicetis deo uestro & regi uestro: & in necessitatibus sursum aspicietis in cœlum, & in terram deorsum: & ecce tribulatio & tenebræ: dissolutio genuū, & mentis angustia, & caligo oculorū: & non poteritis erui de angustia. Hæc iuxta hebræos: Cæterum ut supra diximus: si persona christi est dicētis: Ecce ego & pueri mei quos mihi dedit deus: Etiā hæc ipse loquitur ad apostolos & ad credē-

> dedit mihi dominus in signa atq; portēta israelis, a domino exercituū qui habitat in monte sion. Et cūm dixerint ad uos, quærite a phythonibus & a diuinis qui stridٰunt in incantationibus suis: nunquid non populus a deo suo requirit pro uiuis a mortuis? Ad legem magis & ad testimonium: quod si nō dixerint iuxta uerbum hoc, non eis erit matutina lux. Et transibit per eam: corruet, & esuriet: & cum esurierit, irascet & maledicet regi suo, & deo suo. Et suspiciet sursum & ad terram intuebitur: & ecce tribulatio & tenebræ, dissolutio, angustia, & caligo persequēs: & nō poterit auolare de angustia sua.
> Primo tempore

tes ex gentibus, qui eius euangelium susceperunt. Si dixerint (inquit) patres uestri quos reliquistis: quærite uentriloquos, quos phythonas intelligimus. Qualem & in actibus Apostolorum ancillam legimus: quæ questui erat do-
Act.16.d minis suis: Et qui de terra loquuntur, quod in euocatione animarum magi se facere pollicentur: & cætera malefica-
H rum artium genera. Hoc scire debetis qđ unaquæq; gens proprios consulat deos: & de uiuorum salute mortuos scitetur. Vobis autem in auxilium legem dedit deus, ut possitis dicere: Non est talis ethnicorum diuinatio, qui cultores suos sæpe decipiunt, sicut nostra: quæ absq; ullo munere profertur ex lege. Vnde interpretati sunt Lxx. non sicut
Matth.10.a uerbum hoc, pro quo non est dare munera. Gratis enim in-
Amos.8.d quit accepistis, gratis date. Veniet autem super incredulos fames durissima: non fames panis, aut sitis aquæ: sed fames audiendi sermonem dei. Et cum esurieritis, contristabimini: & maledicetis principi uestro & paternis traditionibus, hoc est, diabolo & antiquis erroribus. Hoc enim ad eos loquitur qui famem passi fuerint ueritatis: Et suspiciēt in cœlum sursum, & in terram deorsum: & erunt in indigentia & in angustia, & in tenebris, & in tribulatione: ut nō uideant usq; ad tempus, donec & ipsi ad dominum conuertantur. Latam explanationem loca ista desyderant: sed parcimus librorum magnitudini, ut tollamus fastidium lectionis. Hæc iuxta Lxx. translationem ex parte perstrinximus: quæ in plerisq; dissonat ab hebræo. Cæterum naçareni locum istum ita ediſſerunt: Cum dixerint ad uos scribæ & pharisæi: ut eos audiatis qui omnia uentris causa faciunt: & in morē magorū stridunt in incantationibus suis: ut uos decipiant, hoc eis respondere debetis: Non mirum si uos uestras traditiones sequamini: cū unaquæq; gens sua consulat idola. Ergo & nos a uobis mortuis de uiuentibꝰ consulere non debemus, magis nobis deus legem dedit: & testimonia scripturarum: quæ si sequi nolueritis, non habebitis lucem: sed semper caligo uos opprimet: quæ transibit per terram uestram atq; doctrinam: ut cum decepti a uobis se in errore perspexerint & sustinere famē ueritatis: tunc contristentur, siue irascantur, & maledicant uobis: quos quasi deos suos & reges putabant. Et frustra ad cœlum terramq; respiciant, cum semper in tenebris sint: & nō possint de uestris auolare insidijs. ¶ Ca. IX

Primo tempore

A PRimo tẽpore alleuiata est terra ẓabulon ⁊c. Duplicem posuimus æditionem: quia uulgatum est testimonium, & usurpatum ab euangelista Matthæo: ut uel diuersitas interpretationis, uel similitudo noscatur. Ac primum notandum, ꝙ testimoniũ hoc euangelista Matthæus non iuxta Lxx. sed iuxta hebræos posuerit. Dicit enim ser/
Matth.4.b mo euangelicus: Audiens autem iesus ꝙ Ioannes esset traditus, secessit in galilæam: & derelinquẽs naẓareth, uenit & habitauit in capharnaum: quæ est iuxta mare in finibus ẓabulon & neptalim: ut impleret̃ qđ dictũ est per Esaiam prophetam dicentem: Terra ẓabulon & terra neptalim, uia maris trans iordanẽ galilææ gentium: populus qui sedebat in tenebris, uidit lucem magnam: sedentibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis. Ex eo tempore cœpit iesus prædicare & dicere: Appropinquabit regnũ cœlorũ. Et Ioannes euangelista refert: ꝙ iesus
B cum discipulis suis in chana galilææ inuitatus ad nuptias, primũ
Iob.2.a ibi signũ fecerit aquas in uinũ conuertendo: Hoc fecit principium signorum iesus in chana galilææ: & manifestauit gloriã suam: & crediderunt in eum discipuli eius. Vnde & in Lxx. dicit̃: Hoc primum bibe, uelociter fac: quia terra ẓabulon & terra neptalim prima christi uidere miracula: ut prima biberet fidei potionem, quæ prima uiderat dominum signa facientem. Et iuxta hebraicũ: primo tempore releuata esse dicit̃ onere peccatorum: quia in regionibus duarum tribuum, primũ saluator euangelium prædicauit. Vnde & in sexagesimoseptimo psalmo dicitur: Benedicite dominũ de fontibus israel.
Act.9.a Ibi beniamin adolescentior, Paulus apostolus, in mentis ex
2.Co.5.c cessu. Qui & alibi loquebatur: Siue mente excedim⁹ deo: Principes ẓabulon, principes Neptalim duces eorũ: quia in his tribubus fuerunt uiculi: de quibus duces nostri apostoli crediderunt. Et crediderunt iuxta Symmachum uel
Matth.4.c citer: ut audiẽtes: Venite & faciam uos piscatores hominũ: statim & patrem relinquerẽt & nauiculam. Nouissimo autem tempore aggrauata est fides eorum, plurimis iudæorũ in erroribus permanentibus. Mare autem hic lacum appellat genesaret, qui iordane influente efficitur: in cuius litore capharnaum, & tiberias, & bethsaida, & choroẓaim sitæ sunt: In qua uel maxime regione dominus cõmoratus est: ita ut populus qui uel sedebat uel ambulabat in tenebris, lucem uideret: nequaq̃ paruam, ut aliorum prophetarũ:
Iob.8.b sed magnam: ut eius qui euangelio loquitur: Ego sum lux mũdi. Et qui habitabant in regione umbræ mortis, lux orta est eis. Inter mortem & umbram mortis hoc esse puto: ꝙ mors eorum est, qui cum operibus mortis ad inferos per/

a PRimo Ca. IX tempore alleuiata est terra ẓabulon & terra neptalim: & nouissimo aggrauata est uia maris trans iordanem galilææ gentium. Populus qui ambulabat in tenebris, uidit lucẽ magnã: habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis.
b Multiplicasti gentem, nõ magnificasti lætitiam: lætabunt̃ coram te: sicut lætantur in messe: sicut exultant uictores capta præda quando diuidunt spolia. Iugum enim oneris eius, & uirgam humeri illius: & sceptrũ exactoris ei⁹ supersti, sicut in die madian. Quia omis uiolenta prædatio cum tumultu: & uestimentum mixtum sanguine erit in combustionem & cibum ignis.

Paruulus enim

HOc pri/ Ca. IX mum bibe, uelociter fac, regio ẓabulon, terra neptalim: & reliqui qui iuxta mare estis trãs iordanẽ galilææ gentium. Populus qui ambulabat in tenebris, uidit lucem magnã: qui habitatis in regione & umbra mortis, lux orietur uobis. Pluriam partem populi deduxisti in lætitia tua: & lætabuntur in cõspectu tuo: sicut lætari solent in messe, & sicut hi qui diuidũt spolia: quia ablatũ est iugum quod supra ipsos erat positum: & uirga de collo eorum. Virga enim exactorum dissipata est, sicut in die madiam. Quia omnẽ stolam congregatam dolo, & uestimentum commutationis restituẽt: & cupient igne esse cõbusti.

Quia paruulus

Eẓech.18.a C

traditionum iudaicarũ iugum excussit de ceruicibus suis. Postea autẽ per euangelium apostoli Pauli, qui nouissimus apostolorum omnium fuit, ingrauata est, id est multiplicata prædicatio: & in terminos gentium & uiam uniuersi maris, Christi euangelium splenduit. Denicq̃ omnis orbis qui ante ambulabat uel sedebat in tenebris, & idololatriæ ac mortis uinculis tenebatur: clarum euangelij lumẽ aspexit.
b Multiplicasti gentem/non magnificasti lẽticiam ⁊c. In obscuris locis utranq̃ æditionem ponimus: ut quantum a cæteris æditionibus, & ab hebraica ueritate distet uulgata translatio, diligens lector agnoscat. Ad lucem ipsam quæ apparuit populo in tenebris constituto, id est ad dominum saluatorẽ, fit Apostropha. Et dicitur ad eum: Multiplicasti gentem, hoc est, replesti omnes gentes noticia tui: sed non magnificasti lætitiam. Iuxta quod Apostolus mœrorẽ sibi Rom.10.b
dicit esse perpetuum pro fratribus suis qui sunt israelitæ. Et Ionas contristatur ꝙ ita saluati sint niniuitæ, ut cucurbita Ione.4.b
siue kikaion aruerit. Et ipse dñs loquit̃ in euãgelio: Nõ ueni Matth.15.c
nisi ad oues perditas domus israel. Et in passione: Pater, si Ibi.27.d
fieri inquit potest, transeat calix iste a me. Qui locus hunc sensum habet: Si potest fieri ut sine interitu iudæorum credat gentium multitudo, passionem recuso. Sin autem illi excæcandi sunt, ut omnes gentes uideant, fiat pater uoluntas tua. Cum ergo christus aduenerit: & christianorũ gens de uniuersis gentibus fuerit congregata: tunc lætabuntur

E apostoli sicut messores lætantur in messe: de quibus domi/
Matth.9.d nus loquebatur: Messis quidem multa, operarij autē pauci.
Et sicut exultant uictores qui captam diuidunt prædam.
Cum eñ fortis captus fuerit & ligatus, omnis domus eius
diripitur, & diuidunt spolia. Tu autē domine atq; saluator
iugum oneris ei9, hoc
est diabolī: qui prius
exultabat in mundo:
qui cunctis gētib9 im
perabat: qui grauissi/
mo seruitutis iugo col
la omnium deprime/
bat: & uirgā qua per/
cutiebat uniuersos, &
pctā sibi quasi quod/
Iudic. 7 dam tributū reddere
compellebat: detraxi/
sti de humeris eorum:
& tibi liberatos serui/
re feciste absq; ullo ex/
ercitu, & absq; effusio/
ne sanguinis in abscō/
dita manu: sicut quon
dam sub Gedeone po
pulo israeli de madia/
nitis uictoriam præ/
buisti. Quō eñ uestis
quæ humano sangui/
ne cruentata est lauari
non potest: sed infecta
sanguine igne combu
ritur, ut maculæ cum
uestimēto fœdi cruoris intereant: Sic diaboli uiolenta præ/
datio & tumultus ac turbæ, quib9 humanū sibi subiecerat
F genus, gehennæ ignib9 deputatæ sunt. Lxx. non omnes, sed
partem quandā populi credidisse significant: licet p eo qđ
illi dixerunt κατήγαγες ϛν εὐφροσωνκ, id est, deduxisti in
lætitia: alij interpretati sint, magnificasti. Et cum in reli/
quis eundem sensum teneant: stolam cōgregatam dolo, &
uestimentum cōmutatum, eum adijciunt redditurū, id est
diabolum: q scilicet omnes animas quas dei auxilio nu/
dauerat, cum ornamētis pristinis redditurus sit: non solum
ipse, sed & satellites eius dæmones: quibus si optio detur,
magis eligant perire flammis, q̄ prædam perdere.

a ¶ Paruulus enim natus est nobis ꝛc. Ideo diabolus &
omnis eius uiolenta prædatio qua humanum suppresserat
genus: & sanguinem sanguini miscuerat, erit in combustio
nem & cibos ignis æterni: quia natus est nobis de uirgine
puer: de quo supra dictum est: Antecq̄ sciat puer reprobare
ī.7.c malum & eligere bonum. Et postea in generatione prophe/
tissæ: Antecq̄ sciat puer uocare patrem suum & matrē suam.
ī.8.a Iste igitur puer qui natus est de uirgine, appellatur emma/
עִמָּנוּ־אֵל nuel: id est, nobiscum deus: & de prophetissa, hoc est, de san
cto generatus spiritu, nuncupatus est accelera, spolia detra/
he, festina prædari: nunc multis noībus appellatur. Et licet
ex eo quod supra dixerat, Emmanuel, id est, nobiscū deus:
deum illum esse mōstrauerit: tamē nunc dicit factum illius
principatum super humerum eius: uel q crucem suam ipse
portauerit: uel per humerum ostendens brachij fortitudi/
nem: eodem Esaia dicente: Reuelauit dñs deus brachium
Esa.52.c sanctum suū omnibus gentibus. Et rursum: Domine quis
Esa.53.a credidit auditui nostro: & brachium domini cui reuelatū
est? Vocabitur ergo post duo nomina, sex alijs nominibus:
Admirabilis, Cōsiliarius, Deus, Fortis, Pater futuri sæculi,
Princeps pacis. Non enim ut plerisq̄ putant bina iungenda
sunt nomina: ut legamus, Admirabilis consiliarius: & rur/
sum, Deus fortis: sed admirabilis legēdum est separatim:
quod hebraice dicitur פֶּלֶא: & Consiliarius seorsum, qui
lingua eorum appellatur יוֹעֵץ: & deus separatim, qui he/
Esa.45.c braice dicitur אֵל. Denicq̄ in consequentibus ubi legimus:
Ibidem Tu es enim deus & nesciebamus. Et iterum: Ego sum deus
& non est alius præter me: & multa his similia. Pro eo quod G
in latino dicitur deus, in hebraico אֵל scriptū est. Quodq̄
sequitur: Fortis, hebraice גִּבּוֹר appellat. Vnde & in eo loco
ubi idem propheta commemorat: Erunt confidentes super
deo sancto israel in ueritate: & qđ residuum est Iacob super
deo forti: Pro deo for/
ti in hebraico scriptū Esa.8.d
habet אֵל־גִּבּוֹר. Pa/
trem autē futuri sæcu/
li & resurrectionis, qđ
in nŕa uocatione com
pletur: & principē pa/
cis, qui locutus est ad
Apostolos: Pacē meā Ioh.14.d
do uobis: pacem meā
relinquo uobis: non
dubitabit, qui pacem
nostrā iuxta Paulum
apostolū legerit salua/
torem: Qua nominū
maiestate perterritos,
Lxx. reor non esse au/
sos de puero dicere, q̄
aperte deus appellan/
dus sit, & cætera: sed
pro his sex nominib9
posuisse, qđ in hebrai/
co nō habetur: Magni
consilij angelū: & ad/
ducā pacē super prin/
cipes, & sanitatē eius.
Quod hunc mihi sen
sum habere uidetur: Magni consilij angelus est: qui nuncia
uit nobis abijciendum pro tempore israel, & gentes esse sal/ H
uandas: deditq̄ pacem principibus suis, apostolis & apo/
stolicis uiris: & sanitatem dogmatum suorum credentibus
dereliquit. Quod autem sequitur: Multiplicabitur eius im
perium, & pacis non erit finis: Pro quo Lxx. transtulerunt:
μεγάλη ἡ ἀρχή, id est, magnus principatus eius. Scire debe
mus q̄ uerbum hebraicum מִשְׂרָה: & hic & supra Lxx.
ἀρχήν, id est, principatum interpretati sunt: Pro quo nos su
pra principatū, hic imperium uertimus. Aquila autē uerbi
ambiguitate deceptus, μέτρον, id est, mensuram interpreta/
tus est: quæ & hebraice & latine eodem appellatur nomine
מִשְׂרָה. Nec dubitare poterit de multiplici saluatoris im
perio & pace eius, quæ non habeat finem: qui in psalmis le
gerit: Postula a me, & dabo tibi gentes hæreditatē tuam: & ps.2.b
possessionē tuā terminos terræ. Et rursum: Et multitudo pa ps.71.b
cis donec auferatur luna: id est usq̄ ad cōsumationē sæculi.
Principatus autem illius & imperium erit super solium &
regnum Dauid: quod post captiuitatem babylonicam fue
rat dissipatum: ut confirmet illud & roboret, & doceat esse
perpetuum, ne cassa dei promissio uideretur, ab incarnatio/
nis tempore usq̄ in sempiternum. Propterea autem çelus,
id est, æmulatio domini exercituū fecit hoc: quia ipsi eum
ad æmulationem prouocauerunt, in his qui non erant dij:
& ille eos prouocauit ad æmulandum in gentem, quæ non
erat gens. Cœpta emmanuelis & nascentis pueri de uirgine
prophetia: ex eo loco ubi dicitur ad Achaç: Pete tibi signū a
domino deo tuo: uersiculo isto finita est, quo inferē: Zelus
dñi exercituū faciet hoc. Nunc ad reliqua transeamus.

¶ Commentarij tertij in Esaiam finis.

SEP. ¶ Quia paruulus na/
tus est nobis: filius datus
est nobis: cuius principa/
tus factus est super hume
rum eius: & uocabitur no/
men ei9 magni cōsilij nun
cius. Adducam enim pacē
super principes, & sanita/
tem ei9: magnus principa/
tus illius: & pacis non erit
terminus, super thronum
Dauid & regnum eius: ut
corrigat illud & auxilietur in
iudicio & iustitia: ex hoc
nunc & usq̄ in sæculū. Ze
lus dñi sabaoth faciet hæc.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN QVARTVM COMMENTARIORVM ESAIAE AD EVSTOCHIVM PROLOGVS.

INæquales dictamus libros:& pro diuersitate uisionũ ac sensuum,alius extenditur, alius contrahitur.Itaq; tertio finito uolumine,transimus ad quartũ:qui tertia mensura uersuum priore minor est: præsertim cum quintus quẽ huic libro subiecimus, historicæ explanationis sit: & penè duplicem numerum habeat. Dum enim nolumus cõiuncta diuidere,& olim interpretata transire: quasi inter duas maris pontici συμπληγάδας nauiculam nostram direximus:quæ flante spiritusancto,& domino saluatore cursum dirigente nostrum,elabitur in pelagus: dicente te uirgo Christi Eustochium: A quatuor uentis cœli ueni spiritus,& mortua ossa uiuifica: ut quæ iacebant in terræ puluere, spirante domino suscitentur. Eçech.37.e

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM LIBER QVARTVS.

VErbum misit dominus in iacob ꝛc. Legim⁹ supra q̃ in diebus Achaç filij Ioatham filij Oçiæ regis iuda, ascenderit rasin rex syriæ,& phaceæ filius romeliæ rex israel in hierusalẽ, ut expugnarent eam. Et q̃ missus sit Esaias propheta in occursum Achaç cum Iasub filio suo:ut ei diceret,ne timeret: & cor illius ne formidaret a duabus caudis titionum fumigantium:eo q̃ in ipsis esset syriæ & israel imperiũ finiendũ. Quo non credente propter rei magnitudinem & præsens periculum,iubetur ut sibi postulet signum. Et quia idololatra erat, hoc quoq; facere noluit: propterea dñs nequaq̃ ipsi regi,sed domui dauid dat signũ filij sui de uirgine nascituri: ad cuius inuocationẽ sint de imminenti periculo liberandi: & cætera quæ usq; ad præsentẽ locum interpretati sumus. Multis ergo mysterijs in medio positis,nunc reuertiẽ ad id qd̃ cœperat:& euersionẽ Rasin & Ephraim, hoc est,syriæ & samariæ uaticinat̃. Verbũ inquiẽs misit dñs in Iacob, & cecidit in israel. Apud hebræos רבר, qd̃ per tres literas scribit̃ cõsonãtes ר ב ר ,pro locorũ qualitate,si legat̃ רַבַּר, uerbum significat:si רֶבֶר, mortẽ & pestilentiam. Quã ob causam plærisq; sermonis ambiguitate decepti: nõ uerbum dicunt missum esse,sed mortẽ.Misit ergo dñs uerbum in Iacob,& cecidit in Israel.Regnare uoluit iudam, ut Iacob prophetat in genesi:Et israel,hoc est, decem tribus sibi imperiũ uindicarunt: de quibus dictũ est: Ipsi regnauerũt & nõ per me.Imperij ergo dignitas, quæ in unctione Samuelis post abiectũ Saul cœperat in Dauid: missa in Iacob, hoc est, in duodecim tribus, quæ Iacob olim uocabantur:cecidit in Israel:non ut Lxx. transtulerũt ἦλθεμ,id est,uenit:cecidit eñ in impijs,qd̃ staturũ ad sanctos directum erat. Sciet igitur populus Ephraim & habitantes samariã: qui ꝓpter multitudinẽ erigunt̃ in superbiã,& dicunt:Paruũ est regnũ iudæ & nostri cõparatione uilissimũ. Itaq; illis ruentib⁹ quasi lateribus, nos quadro lapide ædificem⁹ nobis domũ. Illorũ sycomoris,quæ ligna sunt uilia,hostili incursione succisis: nos imperiũ nostrum cedris extruemus,quæ imputribiles sunt,ut regnum significẽt sempiternũ.Sciat ergo hoc ppłus

4.Reg.16.a Esa.7.a A

Verbum misit dominus in iacob,& cecidit in israel.Et sciet populus omnis ephraim & habitantes samariam,in superbia & magnitudine cordis: dicẽtes:Lateres ceciderunt:sed quadris lapidibus ædificabimus:sycomoros succiderunt, sed cedros immutabimus.Et eleuabit dominus hostes rasin super eum, & inimicos eius in tumultum uertet:syriam ab orientẽ, & philistim ab occidente: & deuorabunt israel toto ore. In omnibus his non est auersus furor eius: sed adhuc manus eius extenta:& populus nõ est reuersus ad percutientem se: & dominũ exercituum non inquisierunt. b Et dispẽrdet dominus ab israel caput & caudam incuruantem oĩs ephraim,& habitãtes samariã:q̃ Syrus qui nũc ei auxilio est,in hostem transeat. Vel certe cõtra ipsum syrũ subita aduersariorũ bella cõsurgant: & oĩes uertant̃ in tumultũ: ita ut cõtra israel syria ab oriẽte:& philistim,hoc ẽ, palæstini ab occidẽte moueantur:& simul deuorẽt israelẽ. Cũq; hæc fecerint, nihilominus man⁹ mea extenta siue excelsa est super israel, & eos ferire nõ cessat. Cæsiq; a deo nõ reuertentur ad percutientẽ se, nec dñm quærẽt exercituum: uitulos aureos adorãtes ꝓ deo. Iuxta Anagogen hũc locũ nr̃i ita ediserunt: Misit de⁹ filiũ suũ ad Iacob,hoc est,ad iudæos:& uenit ad isr̃l,hoc est, ad gẽtiũ ppł̃m: q̃s & Apł̃us appellari dicit israel. Alij uero ita: Verbũ suũ misit dñs ad eccl̃iam, quæ priorem populũ supplantauit: & cecidit in isr̃l, hoc est, in hæreticos qui deum uidere se iactant. Sciant itaq; principes eorũ & oẽs qui habitant in samaria,hoc est,qui dei legẽ custodire se dicunt,& in ubertatẽ esse uirtutũ,& fructus afferre iusticiæ: hoc eñ interpretatur ephraim:qui in superbia cordis sui despiciunt ecclesiam: & simplicitatẽ ei⁹ arbitrantes imperitiã, dicũt:Pro lateribus⁹ illi⁹ quadris lapidib⁹ atq; fortissimis ædificabim⁹ ecclesias nostras:& pro infructuosis arboribus citoq; perituris,cedros sublimissimas extruemus:Quas cõteret dñs,& q̃s iustus sub persona impij uidisse se narrat,& nõ inuentũ locũ earũ. Dicit ergo dñs q̃ Rasin qui interpretat̃ sapientia sæcularis: cuius ephraim utebat̃ auxilio,uertat̃ cõtra eum: & oẽs inimici ei⁹ aduersum illũ dimicẽt:& tã ab oriẽte q̃ ab occidente expugnet̃:& deuoraturi sint israelem toto ore. Pro quib⁹ interpretati sunt Lxx. καὶ οἰκοδομήσομεν ἑαυτοῖς πύργον καὶ ῥάξει ὁ θεὸς τοὺς ἐπανισταμένους ἐπὶ τὸ ὄρος σιὼμ καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ διασκεδάσει,id est:& ædificemus nobis turrem: & allidet deus qui consurgunt cõtra montem sion: & inimicos illi⁹ dissipabit. Cupiũt eñ & ipsi in similitudinẽ tẽpli dei ædificare sibi templum in samaria: sed q̃uis mouerint pedes ab oriente,& dixerint: Venite ædificem⁹ turrim & faciam⁹ nobis nomẽ anteq̃ dispergamur, dño ipugnãte solueret̃,& dissipabit̃ cõsensus eorũ: & linguæ eorũ cõtra se inuicẽ diuidentur:ne cõsentiẽtes peiores fiant,sed a se inuicem destruant̃. Cunq; ita percussi sint & ab hostibus deuorati:tñ nõ reuertentur ad dñm:sed adhuc man⁹ illi⁹ ad percutiendũ parata est:iuxta illud qd̃ legimus in Hieremia: Sine causa percussi filios uestros:disciplinam nõ recepistis. b Et dispẽrdet dñs ꝛc. Non solum dñs hostes Rasin eleuabit cõtra eum:& inimicos

B

Geñ.49.b

Osee.8.a

C

Anagoge

אֶפְרַיִם D

רְצִין

Geñ.11.a

Hiere.2.f

E

mimicos eius uertet in tumultū: ſyriam ab oriente,& philiſtim ab occidēte ut deuorēt iſrl toto ore: ſed ꝙa nō eſt reuerſus ad percutientē ſe, nec requiſiuit dñm exercituū: extēdet manū ad percutiēdū: ut diſperdat de iſrael caput & caudā, incuruantē & deprauantē, eū uidelicet qui recta peruertit. Qui ſit autem caput, ipſe interpretatus eſt, longeuus & honorabilis: Et qui ſit cauda, ꝓpheta inquit, qui docet mendacium, id eſt pſeudopropheta. Dixit de pncipib⁹: nunc optimatibus iungit & populū: ꝙ & magiſtri & diſcipuli, & eruditi, & uulgus indoctū pariter pereant. Qui em̄ beatū dicebant populum, ſeductores ſunt: & qui beati appellabā tur, nō ꝓpter uirtutē, ſed ꝓpter munera, præcipitabunt in mortē. Vñ & ſupra legimus:

3.3.b Populus me⁹ qui beatum te dicūt, ſeducūt te: & ſemitas pedum tuorū ſupplantant. In tali ppō nulli⁹ pſonæ miſerebit deus: nō pupilli, non uiduæ: quia omnis hypocrita, eſt

F aliud ſimulās, & aliud agens: promittens caſtitatē, & uiuēs luxurioſe: præferēs paupertatem, & replens marſupium. Vñ iungit & dicit: Et uniuerſum os locutū eſt ſtulticiam. Propter hæc oīa dom̄in⁹ non ceſſat iraſci, ſed adhuc ad percuti/endū eleuat manū. Et uantē & deprauantē in die una. Longeuus & honorabilis, ipſe eſt caput: & ꝓpheta docēs mendaciū, ipſe eſt cauda. Et erunt qui beatū dicunt populū iſtū ſeducētes, & qui beati dicunt præcipitati. Propter hoc ſup adoleſcentulis ei⁹ nō lætabit dñs: & pupillorū illi⁹ & uiduarū nō miſerebit: quia omnis hypocrita eſt & nequā: & uniuerſum os locutū eſt ſtulticiā. In oīb⁹ his nō eſt auerſus furor ei⁹, ſed adhuc man⁹ ei⁹ extenta. Succēſa eſt em̄ q̄ſi ignis impietas: ueprem & ſpinā uorabit: & ſuccendet in denſitate ſaltus: & cōuoluet in ſuperbia fumi. In ira dñi exercituū cōtremuit terra: & erit ppl⁹ quaſi eſca ignis. Vir fratri ſuo non parcet: & declinabit ad dextrā, & eſuriet: & comedet ad ſiniſtrā, & nō ſaturabit: unuſquiſq; carnē brachij ſui uorabit. Manaſſes ephraim, & ephraim manaſſen: ſimul ipſi cōtra iudā. In om̄ib⁹ his nō eſt auerſus furor ei⁹, ſed adhuc man⁹ eius extenta. ¶ Ca. X

8 VE qui cōdunt leges iniquas: & ſcribentes, iniuſticiam ſcripſerunt, ut opprimerent in iudicio pauperes: & uim facerent cauſæ humiliū ppl̄i mei: ut eſſent uiduæ præda eorū, & pupillos diriperent. Quid facietis in die uiſitationis & calamitatis de longe uenientis? ad cui⁹ cōfugietis auxiliū? & ubi derelinquetis gloriā ueſtrā? Ne incuruiemini ſub uinculo: & cū interfectis cadatis. Super omnibus his nō eſt auerſus furor eius: ſed adhuc manus eius extenta.

G

laudant peccatores: alios qui laudati ſua mala nō ſentiunt, nec agunt pœnitentiā. Propter hoc in iuuenibus eorum nō lætabitur dominus: Væ enim ciuitati cuius rex adoleſcens. Eccē.10.c Et qui deum patrem uel dominum uerum perdiderūt, non impetrabūt miſcḋiam: Omnis em̄ hæreticus hypocrita eſt: aliud agens, & aliud ſimulans: & quicquid loquitur: licet uideatur eſſe ſapiētia, tamē ſtulticia eſt. Propter hæc extendit manum ſuam ad puniendum: & omnes impietates eorū quaſi ſpinas uorax flamma cōſumet. Et uerba abſq; uirtutibus, quæ infructuoſo ſaltui comparant, inuoluentur fumi ſuperbia. Ad eorū pœnam cōtremiſcet omnis humus: & decepti populi, æternis tradent ardoribus: quia turpis lucri gratia ne ſuis quidem parcunt, ſed certatim de deceptis populis prædas agunt: relinquentes bona, & in peſſimis immorantes. Cunq; ſemper ſiniſtra inueniant: tamen ſuis nunq; ſatiantur erroribus: uorantes carnē brachij ſui: & aduerſum eccl̄iam pari ſtudio dimicantes. Propter luxuriam, & uoluptates, & lucra de populis inter ſe habēt diſcordiam: ut de una hæreſi duæ fiant: & rurſum ipſæ diuidunt in partes, ut proprios abducāt greges: & de-

H

uorent domus uiduarum, & mulierum peccatricū: ſemper diſcentiū & nunq; ad ſcientiam ueritatis peruenientiū. In omnibus his non auertetur furor domini cōſumens uitia atq; ſubuertēs: ſed quanto illi proficiūt ad peccandū, tanto iſte amplius manum ſuam extendit ad pœnas. ¶ Ca. X

VE qui condunt leges iniquas ⁊c. Hæc plærisq; adhuc cōtra decem tribus dici arbitrant, quæ habitabant in ſamaria, ꝙ ad priora ſcelera etiā iſta ſociarint. Nobis autē uidet contra iudices trib⁹ iudæ & hieruſalē, ſcribas uidelicet & ὀντερώτας, ſermo ꝓpheticus cōclamare: ꝙ aduerſum legē dei iniquas ſcripſerint leges: & traditionib⁹ ſuis ſubuerterint iudiciū ueritatē. Deo em̄ dicēte: Honora patrē tuū & matrem: Illi ecōtrario monuerūt filios parētib⁹ dicere: Donū q̄cunq; eſt ex me, tibi ꝓderit: ne honorarēt patrē & matrē: & cætera his ſiſia. Propterea aūt ſcripſerūt leges peſſimas, ut opprimerēt pauperes & humiles populi: ut prædas agerēt de uiduis, & pupillos diriperent. Qui interrogant quid facturi ſint, cū uel captiuitatis uel iudiciū dies aduenerit, & calamitatis de longe uenientis: quæ multo tēpore ante prædicta eſt. Ad cuius inquit fugietis auxiliū, cū offenderitis deū, qui uerus auxiliator eſt: & ubi derelinquetis gloriā ueſtrā? Non em̄ prodeſſe runt diuitiæ in die furoris, ne uinctos in hoſtilē terrā ducat aſſyrius, ne corruatis in prælio. Et ad extremū ſicut in ſuperioribus cōtra ſamariā crebro dixerat: In om̄ibus his nō eſt auerſus furor eius, ſed adhuc man⁹ eius extenta: Etiā cōtra iudam loquitur, ꝙ non ſit finis mali eorum extrema captiuitas:

Exo.20.b

pro.11.a

Tropo. ¶ Scd̄m Tropologiā: auferet dñs caput & caudam, maiorē pariter ac minorē. Caudam appellans, nō hoīes, ſed iumenta, hæreticos eſſe demōſtrat: quæ hoc mēbro utunt ad ſtercora protegēda: & ad arcenda parua aīalia. Et poſt caput & caudam, incuruantē iungit & deprauantē: ꝙ legis præcepta ſubuertant, & rectā deprauēt uiam. Longeuū quoq; qui caput eſt: & pſeudoprophetā qui in cauda ponit, diſperdet: & magiſtros pariter & diſcipulos: alios qui propter munera

A uitas: sed etiam in hostili terra domini eos gladius psequa/
Anago. tur. Iuxta Anagogen: omnis hæreticus scribit iniquitatem:
ut pauperes & humiles populi decipiat: uiduas & pupillos
Pro.13.b diripiat. Qui enim diues est: de quo legimus: Redemptio
animæ uiri propriæ diuitiæ: non sustinet cōminationem,
nō cito ab eis capitur.
Pauper autē & qui hu
milis est & paruus in
populis, cito ab eis scā
dalizat. Vidua quoq;
quæ uirum perdiderit
deum: & pupillus qui
patrē amiserit creato/
rem: de quo scriptum
Deu.32.c est: Deum qui te ge/
nuit dereliquisti: & ob
litus es dei creatoris
tui: facile supplantan/
tur. Quid igit facient
in die iudicij cum tan
tos deceperint, & cala/
mitatis de longe ue/
nientis? Sicut enim ad
iustum uirum dicitur:
Rom.10.b Prope est uerbum in
ore tuo & i corde tuo.
Luc.17.c Et in alio loco: Regnū
dei intra uos est: Sic
hæreticorum calami/
tas de longe ueniet,
multo eis tēpore præ/
parata. Ad quem con/
fugiēt cum fictum ha/
beant deum? Cui tra/
dent gloriam suā, cū si
mulata sint oīa? Nec
B poterunt euadere uin/
culum quo plurimos
ligauerūt. Vñ & in ui/
sione uallis sion, quæ
dei altitudine dereli/
cta, & hæretica humi/
litate decepta est: dici
tur de magistris falsi
nominis sciētiæ: Om/
nes principes tui fu/
gierūt: & qui capti sūt
dure ligati sunt: quodq; cum singulis interfectis cadant, &
in aliorum nece ipse pereant: & cum multa patiantur: diesq;
uisitationis aduenerit, non sit finis eorum interitus: sed sem
per sibi impendentem manum domini pertremiscant. Huc/
usq; cōtra decem & duas tribus: id est contra samariam &
hierusalem dei cōminatio est: quæ regnante adhuc Achaz
cœpit in populo: de quibus duæ & semis tribus sub eo ca/
ptæ sunt: & reliquæ sub Ezechia qui Achaz successit in re/
gnū. Sequēs pphetia cōtra assyrios scribitur. a Væ assur
virga furoris mei &c. Ideo ponimus in hoc loco translationē
Lxx. qa ab hebraico discordat in plurimis. Primū sciendū
Χαλάνκη est qd in hebraico nō habet chalane sed כַּלְנֹה. Vltima em
nominis huius litera non est ה ut illi putauerūt, sed נ: quæ
læ sola inter se distāt magnitudine. Turris aūt ædificata est
אַרְפַּד in campo sennaar, in quo erant arphad & chalanno & ba/
Gen.11.a bylon: quæ ex confusione linguarum nomen accepit. Ara/
חֲמָת bia autem non habetur in hebræo, sed hemath: quam syri
usq; hodie epiphaniā uocāt. Vlulate quoq; sculptilia in hie
rusalem, de suo addiderunt. Qd q; supra scriptum est: Si di
xerint ei tu solus es princeps: respondebit: non tuli regionē
illam & illam, sed tuli arabiam & damascum & samariam:
hunc suggerit sensum: Cū inquit dixerint assyrio qui capti
sunt: tu princeps es omniū: ille adhuc infirmū se esse senties
respondebit: Quomodo me uocatis principem, cum tantū
arabiam & damascum & samariam cœperim: & longe posi/ C
tas hationes trans babylonem, necdum meæ subdiderim
potestati? Quomodo autē arabiam cœpi, damascū & sama
riam: sic oīa mihi regna substernā. Transeamus ad hebrai
cum: & quid nobis uideatur breuiter annotemus. Væ assy/
rio, id est Sēnacherib:
a HEB. Væ assur: uirga furo quia ipse est uirga &
ris mei, & baculus ipse est: baculus furoris mei:
in manu eorum indigna/ in manu em eius indi
tio mea. Ad gentē fallacē gnatio mea: & per illū
mittā eū: & cōtra populū pcutiā gentē fallacissi/
furoris mei mādabo illi, ut mā: quæ inter me sēp
auferat spolia & diripiat & idola claudicauit:
prædā & ponat illū in con quæ præcepta mea se
culcationē quasi lutū pla/ facturam esse mentita
tearū. Ipse autē nō sic arbi est: & contra populū
tratus est, & cor eius nō ita furoris mei ipsi præci/
existimauit: sed ad cōterē/ pia, ut spoliet eū atq;
dum erit cor eius: & ad in/ prædetur: & redigat in
ternitionē gentiū plurima puluerem & cōculcet
rū. Dicet em: nūquid non quasi lutum platearū:
principes mei simul reges id est ut pcutiat eū &
sunt? Nunqd nō ut char/ non interficiat: ut uul/
camis sic chalāno, & ut ar/ neret, & nō animā au/
phad sic hemath: nūqd nō ferat. Ipse autem mo/
ut damascus sic samaria? dum iracundiæ meæ
Quō inuenit manꝰ mea re egressus est: & non so/
gna idoli: sic & simulacra lū contra israel ad quē
eorꝝ de hierm & de sama directus fuerat: sed in
ria. Nunqd nō sicut feci sa gētes plurimas debac
mariæ & idolis eiꝰ: sic faciā chatus est: ut omnia p
hierm & simulacris eius. circuitū regna contere
ret: & usq; ad ītermitio/
nem gentiū plurima/
rū illius mucro sæui/
ret. Erectus em in sup
biam, hæc ausus est di D
cere: Duces mei aliarū
gentium reges sunt: &
mihi subiecti, cunctis
nationibus impera/ בַּרְכְּמִישׁ
bunt. Quō cœpi char
camis, sic cœpi & cha/
lanno: quō arphad, sic
obtinui & hemath: q/
modo damascū, sic mi
hi subieci & samariā.
Quō cætera regna quæ idolorū cultui seruiebant, meis sub
ieci pedibus: sic & hierusalē & samariā in qua eadē idola sūt
meæ subiectiā potestati. Quō cœpi samariā cū idolis suis:
sic & hierusalē capiā: qa eosdē uenerat deos. Pro charcamis
autē Lxx. addētes de suo: regionē trans babylonē interpre/
tati sunt, & chalane ubi ædificata est turris: arphad penitus
relinquētes. Possumus aūt iuxta translationē eorꝝ & Tropo Tropo.
logiæ dummodo pia sit accōmodare: ex eo qd ait, populo
meo præcipiā ut faciat spolia & prædam, & cōculcet ciuita/
tes & ponat eas in puluerē: etiā hoc dicere, qd quotidie po/
pulo suo præcipiat dns ut aduersariorū ciuitates quæ erigū
tur cōtra scientiā dei, & hæreticorꝝ nimio labore constructæ
sunt in puluerē redigat, & nihili esse demōstret: Qui intelli/
gens infirmitatē cordis humani, & q mortali carne circūda
tus non possit perfectā uirtutū habere uictoriam, nec oīes
gētes cape: Licet eū alij admirent & dicāt: Tu solus es prin/
ceps. Rñdebit eis: Multa sūt quæ destruere debeo & adhuc
destruere nō potui: scio qd nescio. Et q̄q̄ multa aduersario
rū argumēta supauerim: tñ sūt plæraq; quæ adhuc supanda
sūt. Simulq; spe futurorꝝ ex his quæ supauit: etiā cæterorꝝ si
bi uictoriā repromittit. Iubēt aūt ululare simulacra hierm
& samariæ: nō ipsa quæ ficta sūt, sed hi q ea finxerūt: μετωνυ
μικῶς hi qui fecerūt p ea quæ facta sunt: ut nō solū hi q in
hæresibus idola fabricati sunt: sed q in eccīa p ignorātiā de
fendūt, p ueritate mēdaciū: ululatu & pnīa se erasse testent.

C 5 Et erit

SEP. Væ assyriis: uirga fu
roris mei ipse est in mani/
bus eorū: irā meā in gen/
tem iniquam mittam: &
populo meo præcipiam
ut faciat spolia & prædam:
& conculcet ciuitates & po
nat eas in puluerem: ipse
autem non sic cogitauit &
non ita arbitratus est: sed
ut conterat mens eius, &
disperdat gētes plurimas.
Quod si dixerint ei: tu so/
lus es princeps: responde/
bit: Non tuli regionē quæ
est supra babylonem: &
chalane ubi turris ædifi/
cata est. Tuli autem ara/
biam & damascum & sa/
mariam: sicut has cœpi, sic
oīa regna capiam. Vlu/
late sculptilia in hierusa/
lem & samaria: sicut enim
feci samariæ & idolis eius:
sic faciam hierusalem & si/
mulacris illius.

Et erit

E a ¶ Et erit cum compleuerit dominus cuncta opera sua in monte sion & in hierusalē: visitabo sup fructū magnifici cordis regis assur & super &c. Lxx. pro fructu, sensum uel mentem magnam interpretati sunt. id est τὸν μοῦν μέγαν. Post captiuitatem samariæ, & assyriorum uictoriam, & commigrationem aduersum hierusalem: quia simulacra imitata samariæ, simili sit ferienda sententia: nunc aduersum ipsum assyriū qui elatus est in superbiā: & suæ fortitudinis putauit esse qđ uicit, propheta loquitur. Dixit enim assyrius, cordis tumore se iactans, qđ in fortitudine manus suæ cunctas uicerit nationes, & incredibili sapiētia omnium posse derit terminos. Et iuxta Lxx. tantæ potentiæ fuerit: ut bellatorū hominum urbes funditus subruerit: totūq; orbem quasi nidū apprehenderit: & quasi derelicta oua a matribus in suam prædam uerterit. Et quia semel metaphoram ab auibus, nido & ouis sumpserat: seruauit in reliquis ut diceret: Non fuit qui moueret pennā & aperiret os atq; ganniret. Tantus inqt terror fuit fortitudinis meæ atq; uictoriæ, ut ne fletum quidem & gemitum uicti libere proderent. Sunt qui hæc generaliter contra regnum assyriorum dici arbitrentur. qđ postq; compleuerit dominus cuncta opera sua in monte sion & in hierusalem: hoc est, postq; subuersa fuerit hierusalem, assyriorū imperium destruatur. Mihi autem ex his quæ sequūtur, proprie contra Sennacherib regem assyriorum uidetur cōminatio. Qđ autem ait: Postq; compleuerit dominus cuncta opera sua in monte sion & in hierusalem: non subuersionē urbis significat, sed obsidionē: quando uenit Rabsaces dux sennacherib, & in ea fecit quæ in posterioribus idem ꝓpheta commemorat. Scđm Tropologiam: cum samaria & hierusalem domini iram sustinuerint, & in fabricatione idolorum errasse se senserint: Tunc destruetur sensus magnus assyrius: qui in tantam cōtra dominū inflatus est superbiā, ut sapiētiæ suæ existimauerit cūcta cessura: & quæuis excelsa dogmata, & dialectica arte munita, concutienda & penitus destruenda: intantū ut in similitudinē pullorum auiū non ualeant in sublime consurgere: & necdum animata insensibilia esse atq; torpentia: qđ ouorum demonstrat exemplum: & ne mutire quidem, & cōmouere linguam contra rationē & fortitudinē sui sermonis audere. b ¶ Nunquid gloziabitur securis cōtra eum qui secat in ea: aut exaltabitur serra contra eum a quo trahitur? Quomodo &c. Contra sennacherib, siue ut multi putant Nabuchodonosor gloriantem atq; dicentem: In fortitudine manus meæ feci: & in sapiētia mea intellexi: & reliqua, sanctus ꝓpheta respōdit: O stultissime mortalium: dei iram, tuam putas esse sapientiā: & illius iussionem ad tuam refers fortitudinem? Quomodo si securis glorietur contra eum qui securim tenet: & serra contra illum a quo trahitur: & dicant cuncta opera quæ per securim & serram fiunt, sua arte perfecta: Et si eleuet quispiā uirgam: & exaltet baculum ad percutiendum quem uoluerit: & ipsa uirga ac baculus gloriētur & dicāt a se percussum esse qui percussus est: Sic & tu cum organum dei fueris uoluntatis, erigeris in superbiam: & cuncta quæ geruntur, tuæ gloriaris esse uirtutis. Quicquid autem assyrio dicitur: & ad hæreticorum superbiam & ad diabolum referri potest: qui securis & serra & uirga in scripturis appellatur: eo qđ per illū infructuosæ arbores succidantur, & diuidatur atq; serretur incredulorū duritia, & percutiātur uirga qui nō recipiunt disciplinam. Hæretici quoq; quorum os in cœlū ponitur, & lingua eorum pertransit in terrā: sensu quem a deo in bonam partem acceperunt, abutuntur in cōtrarium atq; peruersum: ut loquantur cōtra eum a quo conditi sunt: & linguæ ministerium quo laudandus est dominus, uertant in blasphemiam.

G

a ¶ Et erit dominus cuncta opera sua in monte sion & in hierusalē: uisitabo super fructum magnifici cordis regis assur, & sup gloriā altitudinis oculorum eius. Dixit enim: in fortitudine manus meæ feci: & in sapiētia mea intellexi: & abstuli terminos populorū: & principes eorum deprædatus sum: & detraxi quasi potens in sublime residētes. Et inuenit quasi nidum manus mea fortitudinem populorum: & sicut colliguntur oua quæ derelicta sunt: sic uniuersam terram ego congregaui: & non fuit qui moueret pennam & aperiret os
b atq; ganniret. Nūnquid gloriabitur securis contra eum qui secat in ea: aut exaltabitur serra contra eum a quo trahitur? Quomodo si eleuetur uirga contra leuantem
c se: & exaltetur baculus qui utiq; lignū est. Prōpter hoc mittet dominator dominus exercituū in pinguib⁹ eius tenuitatem: & subtus gloria eius succensa, ardebit quasi combustio ignis. Et erit lumen israel in igne: & sanctus eius in flamma: & succēdetur & deuorabitur spina eius, & uepres in die una. Et gloria saltus eius: & carmeli eius ab ānima usq; ad carnē consumetur: & erit terrore profugus: & reliquiæ ligni saltus eius præ paucitate numerabuntur: & puer scribet eos.

Et erit

F

quinq; milia de tuo morient exercitu: ita ut potētissimi qq, quos pingues appellat, redigātur in tenuitatem & in nihili: & sicut hebræi tradunt, illæsis uestibus assyriorum, corpora occulto crementur ardore: Tunc lumen israel & sanctus: hoc est angelus, erit in igne & in flamma: & omnes spinæ ac uepres assyriorum, id est malicia consumetur: non longo tempore, sed uno die atq; momento: Et quomodo saltus & carmelus, qui est mons in galilea nemoribus consitus, suppositio igne uelociter concrematur: sic ab anima usq; ad carnem omnis assyrij gloria consumetur: Tunc spoliatus exercitus fugiet: quod idem in consequentibus propheta testatur: & de tam innumerabili multitudine quæ carmelo & saltui comparata est: ad tantam ueniet paucitatem: ut puer paruulus eos possit numerare & describere. Tradunt enim hebræi decem tantum de eius exercitu remansisse. Nostrorum quidam uolunt hunc rem gerq, typum esse aduersariæ fortitudinis: Et quomodo in Daniele legimus: Principes regni persarū: & regni mœdorum: & regni græcorum: sic & principem esse assyriorum: qui propter superbiam, sensus magnus uocetur: & in die iudicij gehennæ tradatur ardoribus, quæ præparata est diabolo & angelis eius. Et lumen israel & sanctum: hoc est ipsum dominum succendere uepres ac spinas assyrij: omnemq; illius potentiam, & innumerabiles populos ad nihili deducendos. Tunc eum timore perterritum, quasi colubrum tortuosum & fugitiuum, imminentes pœnas uelle uitare. Qui autem de saltu & confusione eius ligniq; perituris potuerint euadere: eos dignos existere, qui numerentē & describantur a puero: cuius principatus in humeris eius est. Hoc ipsum & ad hæreticos referri potest: Qđ postq; ecclesiastica doctrina illuxerit, & omnes eorum de-

H

Tropo.

Infra. 37. c. g.

Dañ. 10. c

5. eo.

cipulæ

A cipulæ patuerint: tunc ad tantam ueniant solitudinem, ut de saltu & infructuosis arboribus & innumerabili eorum multitudine quam hæretica fraude deceperant: uix pauci resideant qui eorũ sequantur errorem. Pro eo quod nos uertimus: Mittet dominus in pinguibus eius tenuitatem: Lxx. transtulerunt, ἀποστελεῖ κύριος εἰς τὴν σὴν τιμὴν ἀτιμίαν, id est, mittet dominus in honorem tuum ignominiam. Et pro eo quod nos diximus: Et sanctus eius in flãma: illi uerterunt, καὶ ἁγιάσῃ αὐτὸν ἐν πυρί, id est, & sanctificabit eum in igne: per qđ quidam intelligi uolũt pœnas atq; tormenta ad hoc adhiberi peccatoribus, ut diuino igne purgentur. Quodq; nos diximꝰ: Et gloria saltus eius & carmeli eius: illi interpretati sunt ἀποσβεσθήσεται τὰ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ καὶ οἱ δρυμοί. i. extinguent̃ montes & colles & saltus: q̃ omnis assyriorum claritas & superbia, & multitudo humilietur extincta. a ¶ Et erit in die illa: non adiũciet residuum israel &c. conuertentur reliquiæ inc̃ę iacob ad dominũ fortem &c. Vbi in græco dicitur: Conuertentur reliquiæ Iacob ad deum fortem: pro deo forti, in hebræo scriptum habetur אֵל־גִּבּוֹר. duo nomina de sex nominibus, quibus paruulum puerum & filium qui datus est nobis supra legimus appellatum. Et pro eo qđ scriptum est: Reliquiæ cõuertentur: pro eo dicitur in hebræo numero singulari: qđ reliquũ est conuerteturꝫ id est τὸ ὑπόλειμμα ἐπιστρέψει: in hebræo scribitur שְׁאָר יָשׁוּב Et ex hac occasione sermonis, putant Iasub filium Esaiæ insignum saluandi ex israel populi præcessisse. Quando ergo lumen israel & sanctus, carmeli saltum uepresq; consumpserit: & rex assyrius cum paucis fugerit: tunc residui israel qui cum Ezechia principe captis cæteris iudeæ urbibus obsidebantur in hierusalem, nequaq; confident in assyrio: sicut 4.Re.16.b nunc faciunt sub Achaz rege: qui misit nũcios ad regem assyriorum dicens: Seruus tuus ego sum: ascẽde & libera me de manu regis syriæ, & de manu regis israel, qui consurrexerunt aduersum me: quãdo tulit aurũ & argentum qđ inuentum est in thesauris domus domini & in domo regia: & misit regi assyriorum munera: audiuitq; eum rex assyrius: & uenit in damascum & cœpit eam & transtulit, & rasin interfecit: sed liberati ab ipso assyrio pcussore q̃ prius amicus & postea hostis extiterat: innitentur atq; confident super dñm sanctum israel: nequaq; falso ut sub prioribus fecerant regibus, sed in ueritate. Qđ sub Ezechia factum legimus: ita ut idolis derelictis cõuerterentur ad cultum dei. Et quia dixerat reliquias esse saluandas, transit ad posteriora tempora: & plenam saluationem futurã dicit esse sub christo: Qđ & apostolus Paulus intelligẽs scribit ad rhomanos: Esaias Rom.9.f autem clamat pro israel: Si fuerit numerus filiorum israel tanq; arena maris, reliquiæ saluæ fiẽt. Verbum enim consumens & breuians in æquitate: quia uerbum breuiatum faEsa.1.c ciet dominus super terram: Et sicut dixit Esaias: Nisi dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut sodoma facti essemus, & gomorræ similes fuissemus. Vbi ergo tanti uiri præcedit auctoritas: cesset alia omnis interpretatio. Et reuera si legamus Iosephum, & quanta hominum in hierusalem & in iudæa fuerit multitudo q̃ passus est dñs: intelligimꝰ uix paucos in apostolis & in apostolicis uiris ex iudæis esse saluatos. Abbreuiatus autem atq; perfectus sermo euangelicus est: qui pro cunctis lacinioſæ legis cærimonijs, dedit præceptum breuissimum dilectiõis & fidei: ut qđ nobis fieri noluerimꝰ ne fecerimus alteri. Vnde & dominus in euangelio: In his inqt Matth.22.d duobus mãdatis pendet omnis lex & prophetæ. Nõnulli hoc capitulum ad illa tempora referũt, quãdo sub Zorobabel filio Salatiel & Iesu filio Iosedech, & Esdra & Neemia quædam pars populi reuersa est in iudæã. Quibus respondebimus: non eos seruare ordinẽ historiæ, maxime cum ea quæ sequuntur non aduersum babylonios: quorum rex Nabuchodonosor fuit, sed aduersũ Sẽnacherib regẽ dicãt assyriorũ b ¶ Propter hoc hęc dicit dñs deus exercituũ &c. iuxta plagã madian in petra oreb &c. Pro petra, qđ iuxta hebraicum interpretatus est Aquila: Symmachus & Theodotio ipsum uerbũ posuerunt hebraicũ צוּר עוֹרֵב: Pro quo Lxx. interpretati sunt, locũ tribulatiõis: de quo in suo dicemus loco. Difficile inquit tibi uidetur O habitator sion: ut cũctis in circuitu ab assyrio gẽtibꝰ subiugatis: tu solus de eiꝰ manibꝰ liberẽris. Ausculta quæ dico: Noli timere populus meus qđ assur uincẽte capiaris. Licet eñ anno quartodecimo regis Ezechiæ ascẽsurus sit Sennacherib rex assyrius su- 4.Reg.18.g per oñes ciuitates iudæ munitas & capiat eas: & missurus Esa.36.a Rabsacẽ q̃ obsessum in hierusalẽ populũ terreat: tñ hoc scire debes, qđ non te gladio sed uirga pcussurus sit: & pergẽs cõtra Tharacham regem æthiopiæ, & ægyptios ac mare rubrum per uiam ægypti: baculũ tñ suum eleuet contra te & ferire non possit. Adhuc eñ paululum, & reuersus de ægypto cum infinita exercitus multitudine, atq; obsidere te cupiens: statim mea indignatione ferietur: & flagellũ illud sup eum suscitabo, qđ quondã aduersum madianitas sub Ge- Iudic.7.e deone, qui altero nomĩe uocabatur Ierobaal suscitaui: quãdo Oreb & Zebeæ principes madianitarum occisi sunt sup petram durissimam: id est silicem quæ hebraicæ appellatur צוּר: ita ut ex petra & ex rege qui in ea occisus est, locus petræ Oreb nomẽ accepit. Leuabit ergo uirgã suã sup mare rubrũ pgens aduersus æthiopes, & leuabit reuertens ad te p uiam ægypti: sed statim ut de ægypto uenerit: auferet̃ onus de humeris tuis & iugum imperij eius, ac seruire desistes. Quod iugum, id est potentia assyrij: a facie olei, id est dei misericordiæ computrescet. Possumus autem hoc quod dixit: in uirga percutiet te: & baculũ suũ leuabit super te in uia ægypti. Et rursum: Et uirgam suã super mare, & leuabit eam in uia ægypti: etiam sic intelligere: qđ idcirco percusserit plurimos de tribu iuda, & in circuitu regni hierusalem cœperit ciuitates: quia non in deo, sed in ægyptijs habuerint fiduciam. Vnde & Rabsaces exprobrat eis dicens: Ecce confidis super baculũ harundineũ confractũ sup ægyptũ: ¶ Cui 4.Reg.18.d si innixus

B

C Iosephꝰ.li.10 capi.2

D

E si innixus fuerit homo, intrabit in manum eius & perfora/
bit eam: sic pharao rex ægypti omnibus qui confidunt in
Iudic.7.&.8 eo. Historia madianitarũ in Iudicum libro scripta est: quã
Ps.82.b & in psalmo legimus: Pone principes eorum sicut oreb &
çeb & çebeæ & salmana. Errant ergo qui putãt illud signifi/
cari tempus: quando
Nu.25.a in libro Numerorum
madianite cæsi referũ/
tur ab israel a deserto
sur usq; ad montẽ dei
oreb: quæ alijs apud
hebræos scribuntur li
teris: cum eo tempore
non fuerint in monte
oreb, sed in solitudine
Anago. sethim. Iuxta Anago/
gen præcipitur popu/
lo in ecclesia cõmoran
ti, ne timeat aduersa/
rios qui ad pugnan/
dum semp parati sũt,
& multa disputatione
sua animas subuerte/
rũt. Ideo enim eos cõ/
tra populum dei pau/
xillum accipe potesta/
tem: & non tam gla/
dio percutere q̃ uirga:
id est non occidere sed
minari: qa in uia am/
bulauerint ægypti, &
nõ in domino sint cõ/
fisi. Cum autem ad
deum reuersi fuerint,
& reliquerint iter ægy
pti: tunc flagellum dei
iudicio suscitandũ cõ/
F tra aduersarios: Madian enim interpretatur ex iudicio: ut
מִדְיָן spiritu oris eius & oleo misericordiæ, iugum hostium com/
putrescat. a ¶ Veniet in aioth: trãsibit in magron apud ꝛc.
Multum in hoc loco Lxx. ab hebraico discrepant: Quã ob
rem utrãq; æditionẽ posuimus: ut quid nobis uideatur in
singulis: christo si meruimus inspirante dicamus. Descri/
bit sermo propheticus assyrij iter pompamq; redeuntis de
ægypto hierusalem: & quanto strepitu quãtoq; cursu ad op
pugnandum eam ueniet. Et primum inquit ueniet in aioth:
ubi præ festinatione nimia nolens manere, transibit in ma/
gron: tantãq; capiendæ urbis habebit fiduciam: ut apud
machmas cõmẽdet sarcinas suas, quasi cito subuersa urbe
rediturus: quibus depositis, transibit eam cursim & in ga/
bee habebit diuersorium: quo paululum ibidem subsisten/
te, ut lassum refoueat exercitũ, rama urbs uicina terrebitur:
Gaba saulis quondam ciuitas fugiet: tunc & filia gallim
quæ hebraice dicitur בַּת גַּלִּים :ita eiulabit ut equorum
arbitreris hinnitum. Vnde o laisa, & paupercula uel obe/
diens siue humilis anathoth: tribus enim modis interpre/
tari potest: diligenter attendite & declinate currentis impe/
tum si potestis: migrauit em̃ iam de sedibus suis urbs me/
demena. Vos autẽ qui habitatis in collibus, qd interpretat
גֶּבִים gebim: tuti locorũ altitudine, confortamini: id est arma cor/
ripite. Adhuc tantũ supererat diei: ut stans in opidulo nob
& procul urbem conspiciens hierusalẽ, agitaret manum suã
atq; concuteret super montem sion: uel despiciens eam atq;
contemnens, uel insultans & cõminans: & admirans quod
toto sibi oriente subiecto, tam parua ciuitas potẽtiæ suæ au/
deat repugnare. Hæc iuxta hebræos ut nobis ab eis traditũ
est breui sermone perstrinximus. Nunc qd iuxta Lxx. ædi/
tionẽ ecclesiastici uiri de hoc loco sentiant subijciamus: Cũ
iugum assyrij, siue ut quidam male arbitrantur babylonij,
ablatum fuerit de humeris tuis atq; corruptum: fugiens as
syrius Sennacherib, cum paucis reliquijs ueniet in aggai:
quæ in hebraico non habetur. Et tanta erit fugiẽtis trepida/
tio, ut ibi manere nõ audeat: sed transibit in mageddo: quã
& ipsa scriptura nõ cõtinet. Et quia sarcinis suis præpeditus
uelocius fugere non poterit, deponet uasa in machmas: &
gradu concito transibit uallem: quam & ipsam hebræus ser
mo non resonat: & rursum ueniet in aggai: quæ bis in hoc
loco ponitur, & in he/
braico non habetur.
Ad sonitum fugæ eius
contremiscet rama ci/
uitas saul: Q. d. perspi/
cue falsũ est. Ciuitas
em̃ saul appellat gaba
ut in hebraico contine
tur. Deinde ueniet in
gallim: audiet laisa,
audiet anathoth, con/
tremiscet medemena.
Habitatores autẽ ge/
bim & colles q̃ sunt in
hierusalẽ: id est excelsi
quiq; uiri, prouocan/
tur ad consolandam
hierusalem: non lon/
go post tempore sed
in præsentiarum: & ea
dem die dũ in uia est
assyrius: ut maneant
in locis suis, & pertur/
bati timore nequaq;
fugiant. Hoc iuxta lite
rã. Cæterũ qdã in isto
loco, cum falsorũ no/
minũ iuxta Lxx. ἐτυ/
μολογίας inuenire nõ
possit: nec se in libro
hebraicorum nominũ
reperire potuisse teste/
tur: mittit nos ad incertum: ut dicat in extremo mundi tem
pore & in cõsumatiõe hui⁹ sæculi iminentibus pœnis: sen/
sum magnum principem assyriorum esse fugiturum: & per
diuersa loca uariosq; profectus fugere cupe ab ira dei. Cũq;
ille fugerit, habitatores gebim: id est excelsas quasq; uirtu/
tes sermone prophetico prouocari, ut consolentur fugientẽ:
doceãtq; ne fugiat, sed maneat in uia, & dei præstoletur mi/
sericordiam: & non solum consolari fugientem: sed in bo/
nis operibus filiam sion reuocare a luctu, & ad salutem pœ/
nitentiæ ꝓuocare: & hos esse colles in hierusalẽ: de quibus
in posteriore parte huius prophetæ legimus: Consolamini
consolamini populum meum sacerdotes: loquimini ad cor
hierusalem. Hæc dixit, quia rei ueritate constrictus aliud qd
diceret non habebat. b ¶ Ecce dñator dñs exercituũ con
fringet lagunculã ꝛc. Putant quidã hunc locum adhuc dici
de assyrio, qd illo contrito oẽs in circuitu nationes quæ di/
tioni illius subiacebãt succidant & humilient: & saltus den
sissimus subuertatur: per quẽ μεταφορικῶς populũ & prin
cipes intelligi uolunt: libanũ quoq; cũ excelsis suis cadere:
ut nihil omnino assyriæ resideat potestatis. Alij uero ab hoc
loco uolũt principiũ esse de christo: maxime cũ & ea quæ se/
quũt, & nos de illo, & circũcisio scripta fateat. Dixerat sup̃
nomẽ de uirgine pueri nascituri qd appellaret emmanuel:
& postea ꝓphetissæ conceptus utero uocaret: accelera, spo/ ã.8.a
lia detrahe, festina prædari: & ipse esset lapis offensiõis & pe
tra scãdali duab⁹ domibus isrl̃: Cuius principatus esset in
humero eius: & uocaret sex noibus, admirabilis, & cõsilia/
rius, & de⁹, & fortis, & pater futuri sæculi, & princeps pacis:
& qd multiplicaret ei⁹ imperiũ, & pacis nõ esset terminus.
Nũc in ꝓlogo aduẽt⁹ ei⁹ priusq; dicat qd de iesse & dauid
sit genere nascitur⁹: p trãslationẽ fractæ lagũculæ passio illi⁹
demõstrat: qd uolẽte deo idcirco caro ei⁹ morti tradita sit:
ut iudæoꝝ sublimitas destruat: & excelsi q̃ndã in terrã cor
ruãt: & libanus cũ suis cedris succidat: de quo in Zacharia
legimus: Aperi libane portas tuas, & comedat ignis cedros Zach.11.a
tuas:

G

H

A tuas: ullula abies quia cecidit cedrus, quoniam magnifici
Zach. 13. c uastati sunt. Quod autem a patre & contritus & percussus
esse dicatur: & illud indicio est: Percutiam pastorem & oues
Ps. 68. f dissipabuntur. Et aliud testimonium: Quoniam quem
tu percussisti ipsi persecuti sunt. Verbum hebraicum
בְּאֵרָה quod Aquila
κεράμιον interpretat⁹
est: Theodotio Sym/
machusq; uerterũt λῆ
μόν: id est torcular: qđ
& ipsum iuxta inscri/
ptionem triũ psalmo/
rum dominicã signifi
cat passionem, ipso di/
Esa. 63. a cente in Esaia: Torcu/
lar calcaui solus, & de
gentibus non est uir
mecum. Lxx. autẽ pro
torculari, nouum sen/
sum inferẽtes: glorio/
sos interpretati sunt.

a ET egredietur uirga de radice iesse, & flos de radice eius ascendet: Et requiescet sup eũ spiritus dñi: spiritus sapiẽtiæ & intellectus: spiritus consilij & fortitudinis: spiritus scientiæ & pietatis: & re/
plebit eum spiritus timoris domini.

b HEB. Nõn scd'm uisionẽ oculorum iudicabit: neq; scd'm auditum aurium ar/
guet: sed iudicabit in iusti/
cia pauperes & arguet in
æquitate pro mansuetis terræ: & percutiet terram uirga oris sui: & spiritu labiorum suorum interficiet impium. Et erit iusticia cingulum lumborum eis, & fides cincto/
rium renum eius.

SEP. Non scd'm gloriam iudicabit: neq; iuxta ser/
monem arguet: sed iudi/
cabit humili iudicio & ar/
guet humiles terræ.

Habitabit

C Ca. XI
ET egredietur virga de ra/
dice iesse ꝛc.
Vsq; ad principiũ ui/
sionis uel põderis ba/
bylonis qđ uidit Esai
as filius Amos: omis
hæc, pphetia de christo est: quã p ptes uolum⁹ explanare: ne
simul proposita atq; disserta, lectoris cõfundat memoriam.
Virgã & florem de radice iesse, ipsum dominũ iudæi inter/
pretantur: qđ scilicet in uirga regnãtis potẽtia, in flore pul/
chritudo monstretur. Nos autẽ uirgam de radice iesse, san/
ctam mariam uirginem intelligamus: quæ nullum habuit
s. 7. c sibi fruticẽ cohærentẽ: de qua & supra legimus: Ecce uirgo
Cañ. 2. a cõcipiet & pariet filium. Et florem dominũ saluatorem: qui
B dicit in canticocanticorum: Ego flos campi & lilium con/
uallium. Pro radice, quam soli Lxx. transtulerũt: in hebrai/
co scriptũ habeť גֵּזַע: qđ Aquila & Symmachus & Theo/
dotio κορμὸν interpretati sunt, id est truncum. Et pro flore
qui hebraice dicitur נֵצֶר, germen transtulerunt: ut ostende/
rent quod multo post tẽpore babylonicæ captiuitatis, nul/
lo de stirpe dauid antiqui regni gloriam possidẽte: quasi de
trunco maria: & de maria christus exortus sit. Illud qđ in
Matth. 2. c euãgelio Matthæi omnes quærunt eccleſiastici: & non inue
niunt ubi scriptum sit: Quoniam naçareus uocabitur,
Eruditi hebræorum de hoc loco assumptũ putant. Sed scien
dum qđ hic נֵצֶר per ע literam scribatur: cuius proprietatẽ
& sonũ inter z & s latinus sermo nõ exprimit. Est enim stri/
dulus, & strictis dentibus uix linguæ impressione pfertur:
ex qua etiam sion urbs scribitur. Porro naçarei: quos Lxx.
sanctificatos: Symmachus separatos, transtulerũt: per ϛ sem
per scribuntur elemẽtum. Super hunc igitur florem qui de
trunco & radice iesse per mariam uirginem repente consur/
get: requiescet spiritus domini: quia in ipso complacuit om/
nem plenitudinem diuinitatis habitare corporaliter: ne/
quaq; per partes ut in cæteris sanctis: sed iuxta euangelium
eorum qđ hebræo sermone conscriptum legunt naçarei:
2. Co. 5. d Descendet super eum omnis fons spiritussancti. Dominus
autem spiritus est: & ubi spiritus domini, ibi libertas. In eo/
dem Matthæi uolumine legimus illud qđ in consequẽtib⁹
Matth. 12. b scribitur: Ecce puer meus quem elegi: electus meus in quo
Inf. 42. a complacuit animæ meæ: ponam spiritum meum super illũ:
iudicium gentibus proferet: ad saluatoris referri intelligen/
tiam, in quo requieuit spiritus dñi: id est æterna habitatione
pmansit: nõ ut auolaret & rursum ad eũ descẽderet: sed iu/
Iob. 1. e xta Ioãnis baptistæ testimoniũ iugiter pmaneret, q ait: Vidi
spiritũ descẽdentẽ quasi columbã de cœlo & manentẽ in eo,
& ego nescieb̃ illũ: sed qui misit me baptiçare in aqua: ille
mihi dixit: Sup quẽ uideris spiritũ descendentẽ & manentẽ
in eo: ipse est qui baptiçat in spũsancto. Porro in euangelio C
cuius supra fecimus mentionẽ hæc scripta reperimus: Fa/
ctũ est autẽ cũ ascẽdisset dñs de aq̃a, descẽdit fons omnis
spũssancti: & requeuit sup eum: & dixit illi: Fili mi in omnibus
pphetis expectabã te ut uenires & requiescerẽ in te. Tu es em̃
requies mea: tu es filiꝰ
meus primogenitus q̃
regnas in sempiternũ.
Q̃ui spiritꝰ dñi appel
latur & spũs sapiẽtiæ:
Omnia em̃ per ipsum Iob. 1. a
facta sũt: & sine ipso fa/
ctũ est nihil qđ factũ
est. Et ī psalmis canit̃:
Q̃ magnificata sunt Ps. 103. c
opera tua dñe, omnia
in sapientia feciſti. Et
Aplꝰ scribit: Christus 1. Co. 1. d
dei uirtus & dei sapiẽ/
tia. Et in ꝓuerbijs legi
tur: Deus in sapientia Pro. 3. c
sua fundauit terrã: &
parauit cœlos in pru/
dentia. Et quõ idẽ ser/
mo dei uocat̃ lux & uĩ
ta & resurrectio: sic spi
ritus sapientiæ & intel
lectus, cõsilij & fortitu
dinis & sciẽtiæ & pieta
tis & timoris dñi nũcupat̃: nõ q̃ diuersus sit iuxta differẽtias
nominũ: sed unus atq; idẽ cũctarũ uirtutũ fons sit atq; prin
cipiũ. Absq; christo igit̃ nec sapiẽs qs esse põt nec intelligẽs
nec cõsiliar⁹, nec fortis, nec erudit⁹, nec pius, nec plen⁹ timo
ris dei. Et hoc notãdũ qđ spũs dñi sapiẽtiæ & ĩtellectus, cõ/
silij & fortitudinis, & sciẽtiæ & pietatis & timoris dñi: id est
septenarius numerus, qui septẽ oculi in uno lapide dicũtur Zach. 3. d
in Zacharia: requiescat sup uirgã & florem qui de iesse ac p
hoc dauid stirpe surrexit: Specialiter autẽ spũs timoris dñi D
impleuerit eũ ꝓpter eos qui timore dñi indigẽt: quia paruu
li sunt: quẽ foras mittit pfecta dilectio. Q̃ui em̃ timet, pœnã
habet & nõ est pfect⁹. Vñ & aplꝰ loq̃t̃ ad credẽtes: Nõ em̃ Rom. 8. c
accepistis spm̃ seruitutis iterũ in timore: sed accepistis spm̃
adoptiõis in q̃ clamam⁹ abba pr̃. Et in Malachia legim⁹: Si Malach. 1. b
pater ego sũ: ubi ẽ gloria mea? & si dñs ego sũ, ubi est timor
meus? de q̃ timore cantat̃ in psalmo: Venite filij audite me: Ps. 33. c
timorẽ domini docebo uos. b C Non ꝑm visionem ocu/
lorum iudicabit ꝛc. Hæc nos ad primũ aduentũ referimus
saluatoris. Iudæi in fine mũdi contẽdũt futura. Porro Lxx.
transtulerunt: Non ꝑm gloriã iudicabit neq; iuxta sermonẽ
arguet: sed iudicabit humili iudicio ꝛ arguet humiles terrę.
Nullius em̃ pson̄ã accipit in iudicio: sed scribis & pharisæis
ac principib⁹ loq̃t̃: Væ uobis hypocrite: Et aufereť a uobis Matth. 23. b
regnũ dei: & dabit̃ gẽti faciẽti fructus ei⁹. Nec scd'm sermo/ Ibi. 21. d
nẽ & auditũ auriũ corripuit. Illis em̃ dicẽtibus: Magister sci Ibi. 22. b
mus quia uerax es, & uiã dei in ueritate doces, & non ad te
ptinet de ali q̃: neq; em̃ uides ī faciẽ hoĩm: sciẽs maliciã eoꝝ
Respondebat: Quid me tentatis hypocrite: & cætera his si/
milia. Iudicabat aũt ī iusticia paupes spũ q̃rũ est regnũ dei.
Et arguebat in æq̃tate mãsuetos & humiles terræ, dicẽs ad
aplos: Adhuc & uos ĩsipiẽtes estis. Et iterũ: Necdũ scitis ne Ibi. 15. b
q̃ intelligitis. Et ad Petrũ specialiter: Modice fidei quare du Ibi. 14. d
bitasti. Vel certe ꝓ humilib⁹ atq; mãsuetis alios arguebat q̃
eos opprimere conabant̃. Percussit quoq; oĩa terrena opa
uirga: siue ut Lxx. transtulerunt, uerbo oris sui: loquens in
euãgelio: Nolite putare qa uenerim mittere pacẽ sup terrã: Ibi. 10. d
nõ em̃ ueni mittere pacẽ sed gladiũ. Et spũ labioꝝ suorũ in/
terficiet impiũ: de q̃ in nono psalmo legim⁹: Increpasti gẽtes
& perijt impius: nomẽ eorũ delesti in sæculũ & in sæculũ sæ/
culi. Et Paulus aplꝰ scribit: Q̃uẽ dñs iesus ĩterficiet spũ oris 2. Tess. 2. b
sui. Percusso aũt impio: accinctus est dñs iusticia & ueritate Ephe. 6. c
& fide. Ipse enim factus est nobis a deo sapientia & iusticia 1. Co. 1. d
& sanctificatio & redemptio: qui & in euangelio loquitur:

Ego sum

Ioh. 8. b. 14. a Ego sum lux & uita & ueritas. Et de quo in psalmis dicitur:
Ps. 84. b Veritas de terra orta est: & iusticia de cœlo prospexit. Vnde
Ephe. 6. c & Apostolus hortatur: Ephesios: State ergo succincti lũbos
E ueſtros in ueritate, & induti lorica iusticiæ. Q. d. si p ueritate
Hiere. 15. a fides legit: Illud dicẽdũ q. d. cingulũ dñi q. cinctus est & Hie-
remias, fides credẽtiũ sit. a ¶ Habitabit lupus cũ agno ꝛc. Hæc quoq; iudæi & nostri iudaiçantes iuxta litera futura contendũt: ut in claritate christi quẽ putant in fine mũdi esse uenturũ: omes bestiæ rediganꝫ in mãsuetudinẽ: & pristina feritate deposita, lupus & agnus pascant simul: & cætera cum cæteris, quæ nunc uidemus sibi esse contraria. Quos interrogare debem⁹, si omia præsentis loci sic accipiunt ut scripta sunt: & nihil refertur ad intelligentiam spiritalẽ: iuxta illud apostoli q.
2. Co. 1. a ait: Benedictus de⁹ & pater domini nostri iesu christi qui benedixit nos in omni benedictiõe spirituali in cœlestibus in christo: ergo & radix & uirga & flos non referantur ad sensum: terraq; percussa uerbo dei: & interfectus impius spiritu labiorum eius: sic intelligantur ut scripta sunt: & docere cogantur quomodo rebus incorporeis iusticia & ueritate, renes domini circumdentur. Sed & hoc eos interrogemus, quid di-
F gnum sit domini maiestate: ut lupus & agnus pascantur simul: & pardus cũ hædo accubet: & leo paleas comedat: & puer paruulus mittat manum suam in foramine aspidum: Nisi forte iuxta fabulas poetarũ, aureum nobis saturni sæculum restituẽt: in quo lupi & agni pascentur simul: & mulso uino plena current flumina: & de foliis arborũ stillabunt mella dulcissima, lacteisq; fontibus omnia complebuntur. Q. d. si responderint pro beatitudine temporum hæc futura: ut absq; cuiusq; noxa, homines bonis omnibus perfruãtur: audiant a nobis nihil esse bonum nisi uirtutem: & nihil
Ps. 33. c malum nisi uitium: dicente psalmista: Quis est homo qui uult uitam: & diligit dies uidere bonos? Compesce linguã tuam a malo: & labia tua ne loquãtur dolum. Declina a malo & fac bonum. Diuitiæ autem & sanitas corporis & rerũ omnium abundantia: & his cõtraria, paupertas, infirmitas & inopia: etiam apud philosophos sæculi, nec inter bona reputantur nec inter mala: sed appellantur indifferẽtia. Vnde & Stoici qui nostro dogmati in plæriscq; concordant: nihil appellant bonum, nisi solam honestatem atq; uirtutem: nihil malum, nisi turpitudinem. Hæc breuiter diximus ut iudaiçantes nostros grauissimo somno stertere cõuincamus. Cæterum iuxta uiuificantem spiritum facilis intelligentia
Act. 8. a est. Lupus enim Paulus qui primum persequebatur & lace-
Gen. 49. d rabat ecclesiam: de quo dictum est: Beniamin lupus rapax: habitauit cum agno: uel Anania a quo baptiçatus est: uel
Ioh. 21. d Petro apostolo cui dictum est: Pasce agnos meos. Et pardus qui prius nõ mutabat uarietates suas, lotus in fonte dñi accubauit cum hædo: non qui a sinistris est: sed qui ĩmolatur in pascha domini. Et hoc notandum q. d. non agnus & hædus habitent & accubent cum lupo & pardo: sed lupus & pardus, agni & hædi imitẽtur innocentiã. Leo quoq; prius ferocissimus, & ouis & uitulus pariter morabũtur. Quod quotidie cernimus in ecclesia: diuites & pauperes, potentes & humiles, reges atq; priuatos pariter commorari: & a pueris paruulis, quos apostolos intelligimus & apostolicos uiros, imperitos sermone, sed non sciẽtia, regi in ecclesia. Qui cum inter se disciplina domini fuerint fœderati: ita ut eorũ quoq; familiæ coniungantur: tunc complebitur: Simul requiescent catuli eorum. Leo quoq; nõ carnes comedet: sed paleas: quo scilicet uescatur cibo simplici. Et hic obseruandũ q. d. non bos carnes, sed leo paleas comedat. Paleas puto in scripturis sanctis uerba simplicia intelligi. Triticum autem & interiorem medullam, sensum qui inuenit in litera: & frequẽter euenit ut homines sæculi, mystica nescientes, simplici scripturarum lectione pascantur. Infans quoq; qui malitia paruulus est, mittet manum in foramine aspidis, & de obsessis hominum corporibus fugat dæmones. Qui autem ablactatus est, & nequaq; lacte nutritur infantiæ: sed iam solido uescitur cibo: iste in reguli cauernam mittet manum: hoc est in ipsius satanæ habitaculum:

a Habitabit lupus cum agno: & pardus cum hædo accubabit: uitulus & leo & ouis simul morabũtur: & puer paruulus minabit eos. Vitulus & ursus pascentur: simul requiescent catuli eorum: & leo quasi bos comedet paleas. Et delectabitur infans ab ubere super foramen aspidis: & in cauernã reguli qui ablactatus fuerit manũ suam mittet. Non nocebunt & non occident in uniuerso monte sancto meo: quia repleta est terra scientia domini: sicut aquæ maris operientes.

HEB. In die illa radix iesse qui stat in signum populorum: ipsum gentes deprecabuntur, & erit sepulchrum eius gloriosum.

b SEP. Et erit in die illa radix iesse & qui cõsurget ut princeps sit gentiũ, in ipso gentes sperabunt: & erit requies eius honor.

Et erit in & inde eum extrahit. Vnde & apostolis potestas data est: ut calcarent super serpentes & scorpiones: & super omnem fortitudinem inimici. Nocere autem & occidere nequaq; poterunt uenenata prius animalia eos qui habitauerint in monte sancto dei: quod interpretatur ecclesia: de quo in euãgelio dicitur: Non potest ciuitas abscondi super montem
Matth. 5. b H posita. Ac ne hoc putemus dici de monte sion iuxta hebræorum errorem: sequenti uersiculo euangelicæ prædicationis sacramenta monstrantur. Quia repleta est terra scientia domini: hoc est illud quod supra dicebatur obscurius: Habitabit lupus cũ agno, & pardus cum hædo accubabit: Et iuxta consuetudinẽ suam prophetalia in fine uerba pandunt. Sicut aqua inquit maris operiẽtes. Quomodo aquæ maris operiunt profunda maris: hoc est terrã quæ operta est fluctibus: sic scientia domini omnis terra cõplebitur: Quã diuersorum prius morum coniunctionẽ: etiam beatus apo-
Act. 10. b stolus Petrus in uase linteo quod de cœlo dimissum est se uidisse testatur: habente quatuor principia: quæ quatuor mundi plagas intelligimus: ut repletam terram dei scientia cognoscamus: In quo uase erant quadrupedia & serpentes: & bestiæ & uolatilia cœli: ut quod arca in diluuio, hoc ecclesia prestet in mundo. b ¶ Et erit in die illa radix iesse ⁊ qui ꝛc. in ipso gẽtes sperabũt: ⁊ erit requies eius honor. Pro requie eius, in hebraico positum est מְנוּחָתוֹ quod oẽs similiter transtulerunt. Pro honore quoq; in hebræo legit בְּבוֹדוֹ quod perspicue gloriam sonat. Et est sensus: Erit mors eius gloriosa: ut impleatur illud quod saluator in euangelio de-
Ioh. 17. a precatur: Pater glorifica me gloria quã habui prius cũ mundus esset apud te. Dictum est de natiuitate eius: dictum est de cæteris in medio sacramentis: uenit ad mortem, quæ nõ consueto mortalium nomine: sed quia in christo erat uita perpetua, requies appellatur. Nos autem ut manifestum legenti sensum faceremus: pro dormitiõe & requie, altero uerbo, sed eodem sensu, sepulchrum uertimus. In tempore igitur illo quando christi in toto mundo euangelium coruscarit: & repleta fuerit omnis terra scientia domini sicut aquæ maris terram operientes: erit radix iesse & qui de eius stirpe conscendet in signũ omniũ populorũ: ut uideant populi signũ filij hois in cœlo. Qui habet cornua in manib⁹ suis in q̃bus abscõdit fortitudo eius: ut exaltat⁹ omia trahat ad se. Siue ut Lxx. transtulerũt: resurget a mortuis ut princeps sit omniũ nationũ: & uniuersæ gẽtes sperẽt i eo. Q. d. etiã Iacob

de tribu

A de tribu iuda mystico sermone testatur: Non deficiet princeps ex iuda neq; dux de fœmoribus eius: donec ueniat cui repositum est: & ipse erit expectatio gentium. a ¶ Et erit in die illa: Adiiciet dñs secũdo manũ ꝛc. In die illa: hoc est in illo tempore de quo & supra dictũ est: cũ surrexerit radix iesse in signum populorũ, siue ut dominet gentium: apponet dñs secundo manũ suam: ut nequaq; iuxta nostros iudaiçãtes in fine mũdi cũ intrauerit pleni-
Rom.11.c tudo gentiũ: tunc omnis israel saluus fiat: sed hæc omnia in primo intelligamus aduentu: Neq; enim possumus cum una dies dicat & nunc & supra, illã referre ad primum aduẽtum, & istam, ad secundum: ne per hæc quæ sequuntur & illa quæ præcesserunt ad eum referẽda sint christum: quem iudæi nec dum uenisse, sed uenturum esse contendũt. Post uocationẽ igitur gentium quæ quondam in caudam reputatæ sunt, israel in caudam reputabitur: ut apponat dominus secundo manum suam, & possideat resi-
Esa.10.c duum populi sui: de quo & supra legimus: non omnem
B israel sed reliquias esse saluandas: quæ relictæ fuerint ab
Actũ.2.g assyrijs & ab ægypto: & a diuersis per circuitum nationibus. Primum enim duodecim apostoli, & septuaginta & centum uiginti animæ, & quingenti: quibus pariter congregatis dominus apparuit: deinde tria milia & quinq; milia
Ibi.21.d iudæorum in dominũ crediderunt. Iacobus quoq; ad Paulum apostolum loquitur: qui & ipse de reliquijs erat: Vides frater quanta milia sint iudæorum credentium: hi omnes
Ibi.2.a æmulatores legis sunt. Et in eodẽ uolumine legimus: Erãt autem in hierusalem habitantes iudæi uiri timorati, de uniuersis gentibus quæ sub cœlo sunt: qui omnes mirabantur atq; dicebant: Nonne isti galilei sunt: & quomodo nos audiuimus unusquisq; linguam nostram in qua nati sumus? Parthi & medi & elamitæ & habitantes in mesopotamia & Syria, cappadocia, ponto & asia, phrigia & pãphilia, ægypto & libya & cyrenæ & aduenæ rhomani, iudæi & .pselyti, cretes & arabes: audiuim9 loquẽtes eos nostris linguis magnalia dei. De his igitur uniuersis gentibus, per apostolos israel reliquiæ saluabuntur. Tradunt ecclesiasticæ historiæ quod apostoli in toto orbe dispersi euangelium prædicarint: ita ut quidam persas indosq; penetrarent: & æthiopia daret manus suas deo: & trãs flumina æthiopiæ inde christo munera deferrẽtur. Ac ne solum orientales populos significare uideatur: iungit & reliqua: Et ab insulis maris. Insulas autẽ maris occidentalem plagam significat quæ oceani ambitu clauditur. Leuabit igitur signum crucis in uniuersas nationes: & de synagogis iudæorum, primum israel populũ congregabit: ut apostoli præceptum saluatoris implerent, qui
Matt5.10.a dixerat: Ite ad oues perditas domus israel. Denicq; & Pau-
Actũ.13.g lus ad incredulos loquitur ex iudæis: Vobis oportebat primum loqui uerbũ dei: sed quoniam repulistis illud & indignos uos iudicastis æternæ uitæ: ecce conuertimur ad gentes, sicut præcepit nobis dominus. Quatuor autem plagas, Orientem & occidentem, meridiem & septentrionem significat: ut per hæc mundi uocatio demonstretur. Eo tempore inquit Esaias, nequaq; ephraim & iudas qui nunc me prophetante inter se hostili odio dissident inimici erunt: sed iu-
Esa.7.c xta Ezechielis prophetiam: duæ uirgæ in unam uirgam co-

a Et erit in die illa: adiiciet dominus secundo manũ suã ad possidendũ residuum populi sui, qd derelinquetur ab assyrijs, & ab ægypto, & a phetros, & ab æthiopia, & ab elam & a sennaar: & ab hemath & ab insulis maris. Et leuabit signũ in nationes: & cõgregabit pfugos israel: & dispersos iuda colliget a quatuor plagis terræ: & auferetur çelus ephraim: & hostes iuda peribunt. Ephraim non emulabitur iudam: & iudas non pugnabit contra ephraim. Et uolabunt in humero philistim per mare: simul prædabuntur filios orientis: & idumæa & moab præceptum manus eorum: & filij ammon obedientes
b erũt. Et dẽsolabit dominus linguam maris ægypti: & leuabit manum suam super flumen in fortitudine spiritus sui: & percutiet eum in riuis septem: ita ut transeãt per eum calciati. Et erit uia residuo populo meo qui relinquetur ab assyrijs sicut fuit israel in die qua ascendit de terra ægypti.

C pulabuntur: & iungentur in christi ecclesiã qui prius fuerãt separati: ita ut in gentibus communi labore desudent: & uolent in humero philistim per mare: hoc est primum maritimis prædicent palæstinis: & per mare uolucri cursu pergãt ad cæteras nationes: Siue iuxta Lxx. interpretes πελαδήσουσι ταὶ ἐν πλοίοις ἄλλοφύλων θάλασσαν ἅμα προμοῦσι .i. uolabũt in nauibus alienigenarum, mare simul prædabũtur: qd de unius Pauli apostoli exemplo intelligamus: qui per pamphiliam & asiam & macedoniam & achaiam: & diuersas insulas atq; prouincias: ad italiam quoq;, & ut ipse scribit ad hispanias: alienigenarũ portatus est nauibus. Ig itur ephraim & iudas: id est qui de duodecim tribub9 in christũ crediderunt ex iudæis, simul prædabũtur orientem: & in idumæa & moab extendent manus suas: Iuxta illud qd sub persona dauid christus mystice loquit̃: In idumæam extendam calciamentum meum: mihi alienigenæ seruient. Hæ enim gentes eo tempore quo Esaias prophetabat, aduersariæ erant populo iudæorum: & idcirco nunc dicit quod postq; surrexerit radix iesse ut regnet in gentibus: & uexillum crucis ob salutem totius orbis fuerit eleuatum: tunc etiam idumæa & moab & filij ammon: omnis scilicet arabiæ latitudo dent apostolis manus: & in locis idololatriæ christi ecclesiæ suscitentur. b ¶ Et desolabit dñs linguã maris ægypti ꝛc. Quomodo idumæa & moab & filij ammon tradẽt manus suas apostolis ut obediant euãgelicæ prædicationi: sic ipse dñs qui in apostolis suis illa perfecit: desolabit non mare iuxta Lxx. sed iuxta hebræos linguam maris ægypti quæ prius contra dominum blasphemabat & superstitioni ægyptiæ præerat. Vnde & in psalmis legim9: Hoc mare magnum & spacioſum: ibi reptilia quorum non est numerus.
Ibi.103.c Quibus infertur: Draco iste quẽ plasmasti ut illuderet ei. Desolabit igitur siue interficiet: hoc est ἀναθεματίσει, ut Theodotio, Aquila & Symmachus transtulerunt, linguam maris ægypti: & leuabit manũ suã sup flumia ægypti in fortitudine spũs sui: uel spũ uiolẽtissimo, qd regnũ intelligim9 rhomanoꝝ. Regnãte eñ Cæsare augusto, qñ flos de radice iesse cõscẽdit: & in orbe rhomano prima facta est descriptio: potẽtissimũ prius regnũ ægyptioꝝ qd multis durauit ætatib9: Cleopatræ morte destructũ est: & pcussus ẽ amnis ægypti9 in septẽ riuis siue ĩ septẽ uallib9. Nilus eñ aq̃ꝝ multaꝝ q pri9 uno fluebat alueo & ĩtrãsibilis erat: in septẽ ualles humillimas & riuos diuisus ẽ atq; cõcissus, ut calciatis pedib9 trãsiret̃. Hoc aũt tropologice significat, qd gentẽ ægyptioꝝ intantũ idololatriæ & uanissimæ supstitioni deditã: ut accipitres, noctuas, canes & hircos & asinos diuio noie cõsecrarent, de infinita regni potentia per singulos rhomani imperij iudices distribuerit: ut alium iudicem habeat thebe, aliũ libya, aliũ pentapolis, aliũ ægyptus, alium alexandria: & diuersæ regiões q̃s μόμους ægyptij uocãt. Propterea aũt sub metaphora nilus diuisus in ptes est, & scissus in riuos: ut possit absq; ullo ĩpedimẽto euãgelic9 sermo discurrere: & ad pp̃os ægypti ultios puenire: Et quõ tpib9 moysi rubrũ siccatũ ẽ mare ut pp̃s de ægypto fugeret: Sic ecõtrario ægypti flumia siccabũt̃ ut reliquiæ pp̃i dei quæ ab assyrijs & diuersis gẽtib9 saluabũt̃ trãseãt in ægyptũ. Nequaq; fugiẽtes eã, sed capiẽtes

D Tropo.

E

sed capiẽtes & suo calcãtes pede. Prudẽs & christianꝰ lector hãc habeat repromissionũ ꝓphetaliũ regulã: ut quæ iudæi & nostri, ĩmo nõ nostri iudaiçantes carnaliter futura cõten/ dũt: nos spiritaliter iam transacta doceamus: ne ꝓ occasionẽ istiusmodi fabularum & inextricabilium iuxta Apostolum quæstionũ, iudaiçare cogamur. Ca. XII

Et dices in die illa: Cõfitebor tibi dñe quoniã iratus es mihi: conuersus est furor tuus & consolatus es me. Ecce deus saluator meus, fi/ ducialiter agam & non timebo: quia fortitudo mea & laus mea dominus deus: & factus est mihi in salutem. b Hauꝛietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris. Et c dicẽtis in illa die: confitemini domino & inuocate no/ men eius: notas facite in populis adinuẽtiones eius: me mentote quoniam excelsum est nomen eius. Cantate domino quoniã magnifice fecit: annunciate hoc in uni/ d uersa terra. Exũlta & lauda habitatio sion: quia magnꝰ in medio tui sanctus israel.

Exo. 15. a

Et dices in die illa: Cõfitebor tibi dñe Ca. XII

a Quoniã iratus es mihi: conuersus est furor tuus & consolatus es me. Ecce deus saluator meus, fiducialiter agam & non timebo: quia fortitudo mea & laus mea dominus deus: & factus est mihi in salutem.

Quui prius in solitudine dixeratis, quando ascẽdistis de terra ægypti, & mare siccatũ est rubrũ. Cantemus domino, gloriose eñ magnificatus est: & reliq̃: Nunc percussa lingua maris ægypti: & flumine illius arefacto atq; conciso & humiliato, glorificate dñm & dicite: Cõfitebor tibi domine quoniã qui irã merui & furorem tuũ, misericordiam consecutus sum: tu es enim saluator meus, id est iesus: & nequaq; fiduciam habebo in idolis: nec timebo quæ non sunt timenda: sed tu es fortitudo mea & laus mea, qui factus es mihi in salutẽ. Audiat sceleratissima hæreses, factum dñm his qui saluãtur, & quorũ prius dñs nõ erat: ut creationem in scripturis sanctis atq; facturam, non semper conditionem eorum quæ non erant: sed interdum gratiam in eos qui meruerint sibi deum fieri intelligamus.

b Hauꝛietis aquas in gaudio de fontibus saluatoꝛis. Quem supra emmanuel: deinde, spolia detrahe, festina prædari: & reliquis appellarat nominibus: ne uideretur alter esse præter eum quem gabriel uirgini nunciauit dicens: Et uocabis nomen eius iesum: ipse enim saluum faciet populũ suum: Nunc uocat saluatorẽ, & de eius fontibus aquas præ dicat hauriendas: nequaq; de aquis fluminis ægypti, quæ percussæ sunt: neq; de aquis fluminis rasin: sed de fontibus iesu: hoc enim hebræorum lingua saluator exprimitur. Vñ & ipse clamabat in euangelio: Qui sitit, ueniat ad me & bibat. Qui crediderit in me, sicut dicit scriptura: Flumina de uẽtre eius fluent aquæ uiuæ. Hoc autem inquit euangelista dicebat de spiritusancto quem credentes in eum acceꝓturi erant. Et in alio loco ipse loquitur euangelij: Qui biberit de aqua quam ego dedero ei, non sitiet in æternum: sed aqua quam ego dabo ei: fiet in eo fons aquæ salientis in uitam æternam. Fontes saluatoris, doctrinam intelligamus euangelicam: de qua in sexagesimosepti/ mo psalmo legimus: In ecclesijs benedicite deo domino de fontibus israel. c Et dicetis in illa die: Confitemini dño & inuocate nomen eius: & cuncta opera eius prædicent infidelibus: ut sciant, quoniã solus excelsus est: cui cantandũ sit qđ magnifice fecerit: & in oñi orbe illius misericordia prædicet. d Exulta et lauda habitatio sion. Primũ dicendum iuxta literam. O habitatio sion, exulta & lauda deum tuum: qđ qui tuus ante uidebatur deus, & modicis iudeæ terræ claudebatur angustijs: nunc repleuerit omnem terram scientia sua: & de morte consurgens, regnet in gentibus: & ipsum nationes de præcentur atq; adorent: ita dũtaxat ut adijciat secundo manum suam ad possidendum quod reliquũ est populi sui: & congregandos profugos israel: & dispersos iuda colligẽdos a q̃tuor plagis terræ: quia seminariũ euangelij ꝓ apl̃os q̃ ex iudæis erãt ꝓcessit a fontibꝰ isrl̃. Meliꝰ aũt est, ut sion. i. speculã in sublimibꝰ collocatã interpretemur ecclesiã: De q̃ & qn q̃gesimus psalmus canit: Benigne fac dñe in bona uolũtate tua sion: & ædificentur muri hierusalem: ut acceptabile fiat in ea deo sacrificium iusticiæ oblationes & holocausta: & uitulus: quem filio pœnitẽti pater clæmentissimus ĩmolauit.

F

Iob. 1. d

Ibidem. 7. f

G

Ibi. 4. b

H

Cõmentarij quarti in Esaiam prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN QVINTVM COMMENTARIORVM ESAIAE AD EVSTOCHIVM VIRGINEM PROEMIVM

PLures anni sunt qđ a sanctæ memoriæ uiro Amabili epiſcopo rogatus, ut in decẽ Esaie scribere uisiones. Pro angustia illius temporis quid mihi uideretur in singulis breui sermone perstrinxi: historiã tm̃ quod petebat edisserens: Nunc ad te φιλοπτόνη/τάτη eustochiũ cogor in totũ prophetã cõmentarios scribere: & interim orationibus tuis ad babylonem usq; peruenimus, quæ prima decem uisionũ est: de quibus ante iã dixi. Superfluum autem mihi uisum est: aut eadem rursus iterare: aut in uno opere diuersas sententias ꝓmere. Vnde quintus in Esaia hic liber est: qui quondã solus æditus est: quo ad calcem usq; perlecto, sexti uoluminis iuxta tropologiam arripiemus exordium, & eadem te dominum deprecante, spiritalis intelligentiæ culmina persequemur.

EIVSDEM AD AMABILEM EPISCOPVM IN EXPLANATIONEM DECEM VISIONVM ESAIAE PROLOGVS

HVc usq; papa Amabilis columen charitatis & nomẽ: ac mihi omniũ quos terra genuit amatissime, per literas flagitabas, ut tibi decem uisiones quæ in esaia obscurissime sunt, historica expositione dissererem: & omissis nostrorum cõmentarijs: qui uarias opiniones secuti, multa uolumina condiderunt, hebraicã panderẽ ueritatem. / mecq; retractantẽ

A mecꝙ retractantem,& molestissimũ explanationis genus in tempus aliud differentẽ, sæpissime cõmonebas. Hoc autẽ anno misisti filiũ nostrũ Heradium diaconũ: quẽ me manu cõserta in ius uocaret,& ꝓmissum per momẽta exigeret. Quid igitur faciam? subeam ne opus in quo uiri eruditissimi sudauerũt: Origenem loquor & Eusebium pamphili: quorũ alter liberis allegoriæ spatijs euagatur: & interpretatis nominibus singulorum, ingenium suum facit ecclesiæ sacramenta: Alter historicã expositionẽ titulo repromittens, interdũ obliuiscitur ꝓpositi: & Origenis fata cõcidit: an taceam & aperte huius generis expositionẽ nescire me dicam? & quãdo tibi potero persuadere me non potuisse magis cꝙ noluisse: quorum alterum imbecillitatis est, alterũ superbiæ. Quibus adactus causis, malui a te ingeniũ meũ cꝙ uoluntatẽ quæri: breuiterqꝙ adnotabo quæ didici, fundamẽta iaciens scripturarũ. Cæterũ si aut tu uolueris, aut spaciũ fuerit, & uoluntati nostræ christus annuerit, spirituale supra struendũ est ædificiũ: ut imposito culmine, perfecta ecclesiæ ornamenta monstremus. Proposuisti de Esaia uisionem babylonis, & philistim, moab, & damasci, ægyptiqꝙ, & deserti maris, & idumææ, & arabiæ, & uallis uisionis, & tyri: quas si latius nitar exponere, multis libris opus erit: & exactoris mei nauigatio in annum alterum differetur. Itaqꝙ ut uis singulis testimonijs breues sententiolas coaptabo: ut non tam exponã quid sentiã, cꝙ paucis uerbis tibi sentiẽda dimittã. Dictamus hæc, non scribimus: currente notariorum manu, currit oratio. Nolumus enim nostra laudari, sed ꝓphetæ dicta intelligi: nec iactamus eloquentiã, sed scientiam quærimus scripturarum. Incipiamus ergo a babylone.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM LIBER QVINTVS

B ONus babylonis qꝺ vidit Esaias filꝰ Amos

Verbum hebraicum מַשָּׂא uel onus uel pondus intelligi potest. Et ubicũqꝙ præpositũ fuerit, minarum plena sunt quæ dicuntur. Vnde miror Lxx. translatores in re tristi uoluisse ponere uisionẽ. sed de hoc aꝑs. Nunc qꝺ cœpimus exeq̃mur: Babylon fuit metropolis chaldæorũ: cuius rex nabuchodonosor cunctis usqꝙ ad æthiopiã gẽtibus supatis, inter cæteras uastauit & iudæam: diuqꝙ obsessam hierusalẽ, undecimo anno cœpit regni sedechiæ: Quẽ & ipsum captũ duxit in antiochiã quæ tũc uocabat reblata: ibiqꝙ corã patre filijs interfectis, oculos Sedechiæ iussit auferri: excæcatũqꝙ misit in caueã: & in ritũ feraꝝ traxit in babylonẽ: cõpleto uaticinio Hieremie qꝺ canebat: Intrabis in babylonẽ & nõ uidebis eã. Ad cõsolationẽ ergo ꝓpli iudæoꝝ babylonis ruina prædicit: qꝺ quõ Niniuæ metropolis assyriorum: quorũ reges Phul & Theglathphalasar & Salmanasar & Sennacherib decẽ tribus cœperant, chaldæa uastãte subuersa est: ita etiã hæc quæ cõtra deum supbierit, mœdorũ atqꝙ ꝑsarũ impetu subuertat. b ¶ In montẽ caliginosũ ꝛc. Montẽ caliginosũ siue tenebrosũ, qꝺ hebraice dicit הַר־שְׁאוֹן babylonẽ ꝓpter supbiã intellige. Isti sunt mõtes tenebrosi, tristiciã & caliginẽ præferẽtes: de qbus Hieremias ait: Date gloriã dño deo uro: anteqꝙ offẽdãt pedes uestri ad mõtes tenebrosos: Præcipiturqꝙ uel ãgelis uel qbuslibet ministris: ut iubẽte deo & exaltata nuncioꝝ manu, uẽtura babyloni captiuitas prædicet. c ¶ Et ingrediant portas duces ꝛc. Principes & gigãtes iuxta Lxx. trãslatores: Eusebius uirtutes angelicas interpretat & pessimos dæmones: q ad euersionẽ babylonis missi sunt. Nos aũt historiæ ordinẽ ꝙsequẽtes, mœdos esse dicimus. De qbus in cõsequẽtib⁹ apti⁹ scriptura testat dicẽs: Ecce ego suscitabo super eos mœdos q argẽtũ nõ quærãt, nec aurum uelint. Nec miꝝ si mœdos ad subuersionem babylonis sctificatos uocet: cũ ꝙ Hieremiã ipsum nabuchodonosor, qa eius impio seruiebat, destruẽs præuaricatricẽ hierlm, seruũ suũ & colũbã dixerit. Porro qꝺ ait: Fortes meos & exultãtes in gl̃ia mea: Ostendit eos nõ suis uirib⁹, sed dei ira tã sublimis regni potẽtiã subuertisse. d ¶ Vox multitudinis in montibus ꝛc. Mœdorũ atqꝙ ꝑsarũ describit impetus: qꝺ mꝝtis secũ auxilijs cõgregatis, dño eoꝝ exercitũ præcedẽte ad uastitatẽ ueniãt babylonis ut dispdant omnẽ terrã: nõ ꝙ totũ orbem uastauerint, sed oẽm terrã babylonis & chaldæorũ. Idioma est eñ sanctæ scripturæ ut oẽm terrã illi⁹ significet, ꝓuinciæ de q̃ sermo est: qꝺ qdã nõ intelligẽtes, ad oĩm terrarũ subuersionẽ trahũt. e ¶ Vlulate qꝛ ꝛc. Apostropha fit ad ꝓplm chaldæorũ: ut uẽtura mala fletib⁹ resonẽt: nec de ruina ambigãt ciuitatis, cũ dñs uastator aduenerit. f ¶ Propter hoc oẽs manꝰ ꝛc. Hoc expositiõe nõ indiget: sed breuiter indicat qꝺ tantũ maloꝝ põdus incũbat: ut pugnatoꝝ babylonis soluãt manus & cor pauore lãgueſcat: & in morẽ ꝓturiẽtiũ fœminaꝝ dolor torqueat uiscera: & unusqsqꝙ alteri⁹ quærat auxiliũ, luridã faciẽ pallore circũferẽs: naturale ẽ eñ ut iminẽtib⁹ malis alios sape plus putem⁹. g ¶ Ecce dies dñi uenit crudelis ꝛc.

Hiere. 39. b et. 52. a

Hiere. 34. a

Hiere. 13. d

Infra. d

E lis ꝛc. Crudelē diem uocat: non merito sui sed populi. Non est em̄ crudelis qui crudeles iugulat: sed q̄ crudelis patien/tibus esse uideatur. Nam & latro suspēsus patibulo, crudelē iudicē putat. Simulq; solitudo & uastitas terræ babyloniæ nunciatur: & causa uastitatis exponitur, qđ propter accolas eius hæc omnia fiant.

a Quoniā stellę cęli et splendor ꝛc. Ver/bum hebraicū בְּסִילֵי Lxx. ὡρίωνα transtule/rūt. Hebræus quo ego præceptore usus sum: arcturū interpretatus est. Nos gener-liter se quētes Symmachum stellas diximus. Est au tem sensus: quod cū dies dñi crudelis ad/uenerit: & furor eius uniuersa uastarit, præ timoris magnitudine mortalibus cuncta te/nebrescāt: & sol ipse & luna astraq; rutilantia suū uideantur negare fulgorē. Vnde & cœlū sacco induit, qđ scili/cet tenebræ cūcta ope riant: & præmētibus malis nihil aliud sen/tiant hoies, nisi quod mens uidere cōpellit.

b Et uisitabo super orbis mala ꝛc. Ex hoc loco & ex supiore ubi scriptū est, qđ obtene/brescat sol in ortu suo: & luna caligine cōplea tur: & stellæ fulgorē re trahāt & totius orbis iniqtas uisitet: Qui/dā putant nō de baby lonis ruina: sed de mū di consumatione præ/dici: cum utiq; scđm supiora & orbis q he/braice dicit תֵּבֵל & græce οἰκουμένη, babylon intelligēda sit. οἰκουμένη em̄ lingua nostra habitatā sonat: & habitata pro/pter ingentē populi multitudinē babylon dicit: ut ubi pri⁹ fuerat innumerabilis turba ppl̄orū, ibi sit uastitas & habita/tio bestiarū.

c Preciosior erit uir auro ꝛc. Causa mani/festa quare deus uisitet οἰκουμένην. i. babylonis mala: ut ha/bitatore deserta redigat in solitudinē. Preciosum autē dicit omne qđ rarū est: quō & supra iuxta historiā, pro hominū raritate apprehendere legimus septē mulieres unū uirum, dicentes: Panē nostrū comedemus & uestimētis nr̄is operie mur, tantūmodo inuocet nomen tuū sup nos: aufer oppro briū nostrū. Et in Samuelis uolumine continet: Sermo dñi erat præciosus in diebus illis. i. rarus. Nota quod in hebra/ico pro generali auro זָהָב, pro obriço אוֹפִיר scriptum est.

d Sup hoc cęlū turbabo ꝛc. Vel eo sensu accipe quo sup̄ de stellis & sole & luna & orbe exposuim⁹: uel hypbolicos, quod ab indignatione dei: & cœlum triste sit: & terra mo/ueatur: elementa quoq; omnia iram creatoris agnoscant.

e Et erit quasi damula fugiens ꝛc. Babyloniū significat & chaldæoꝝ ppl̄m, qđ ita pauidus ad irruptionē mœdorū, p/sarūq; fugiat, q̄si damula & ouis rugitū leonis & ululatū lu/pi: nec habeat defensorē aut principē cuius sequat imperiū.

f Unusquisq; ad populū suum conuertet ꝛc. Postq; capta fuerit babylon, & per portas eus intrarit hostilis exercitus: cuncta auxilia & diuersarum gētium turmæ quibus prius ciuitas defensabat, ad suas ꝓuincias reuertent.

g Omis nus, & iræ furoriſq; ad ponēdam terrā in solitudinē: & peccatores eius cōterendos de ea. Quoniā stellæ cœli & splendor earū nō expandēt lumē suū: obtenebrat⁹ est sol in ortu suo: & luna nō splēdebit in lumine suo. Et ůi/sitabo sup orbis mala & cōtra impios iniquitatē eorū: & quiescere faciā supbiā infideliū, & arrogantiā fortiū humiliabo. Prēciosior erit uir auro & hō mūdo obriço. Sůp hoc cœlū turbabo, & mouebit terra de loco suo: p/pter indignationē dñi exercituū: & propter diem iræ fu roris eius. Et ērit quasi damula fugiens & quasi ouis: & nō erit qui congreget. Vnůsquisq; ad populū suū con/uertet: & singuli ad terrā suā fugient. Omnis qůi inuen tus fuerit, occidet: & oīmis q supuenerit, cadet in gladio. Infantēs eorū allident in oculis eorū: diripient domus eorū & uxores eorū uiolabunt. Eccē ego suscitabo sup eos mœdos qui argentū nō quærāt, neq; aurum uelint. Sed sagittis paruulos interficiēt: & lactētibus uteri nō miserebunt: & sup filios nō parcet oculus eorum. Et ērit babylon illa glorioſa in regnis: inclyta in superbia chal/dæorum: sicut subuertit dominus sodomā & gomor/ram: non habitabitur usq; in finē: & nō fundabit usq; in generatiōe & generationem. Nec pōnet ibi tentoria arabs: nec pastores requiescent ibi: sed erunt ibi bestiæ: & replebunt domus eorū draconibus: & habitabūt ibi struthiones: & pilosi saltabunt ibi. Et respondebunt ululæ in ædibus eius: & syrene in delubris uoluptatis.

Prope est

G

b Infantes eorū allident in oculis eorū ꝛc. Hoc est qđ Dauid in spiritu ꝓphetat: Filia babylonis misera, beatus qui retribuet tibi retributionē tuā quā retribuisti nobis. Bea/tus qui tenebit & alli/det puulos tuos ad pe trā. Tāta erit urbis ua/stitas & uictorū sæui/tia: ut nec innoxiæ par catur ætati: ut cunctæ domorum diripiātur opes: & in conspectu maritali uxorū uiolet pudicitia. Ps. 136. b

i Ecce ego suscitabo sup eos mędos ꝛc. Apertū est qđ latebat: qđ nēq; fortes & gigantes an/geli intelligēdi sunt & dæmones, sed mœdo rū gens: quorum prin ceps Darius primus babyloniorꝝ destruxit imperiū, occiso Balta/sar nepote Nabucho/donosor qui Euilma/rodach filius fuit: Tan tam autē scribit mœ/dorū ꝓsarūq; sæuitiā: ut ardore sanguinis ef fundendi, aurū argen tūq; contemnāt: & ob latas opes pro luto re/putent.

H

k Sed sa/gittis paruulos interfi ciēt ꝛc. Interficientur paruuli, quorū uulne/ra erūt non minora q̄ corpora: & prægnan/tiū uteri secabunt: eli/denturq; infantes: & ad ubera præssos fili/os, crudelis uictor oc cidet.

l Et erit babylon illa ciuitas glorioſa ꝛc. Audiui/mus mœdos: audiuimus Babylonē, audiuimus inclytā in supbia chaldeoꝝ: nolum⁹ intelligere qđ fuit: & quærimus audire qđ nō fuit. Et hæc dicim⁹: nō qđ Tropologicā intel/ligētiam condēnemus: sed q̄ spiritualis interpretatio sequi debeat ordinē historiæ: qđ plærique ignorātes, lymphatico in scripturis uagant errore. Vsq; in præsentē ergo diem ꝓphe/tia babylonis expletur: & sicut subuertit deus sodomam & gomorrā: sic & ista subuersa nō habitabit in æternū. Pro il/la em̄ Seleutiā & cteſiphontē urbes persarū inclytas fecerūt.

m Nec ponet ibi tentoria arabs ꝛc. Intm̄ babylon uasta/ta erit atq; deserta: ut ne ad pascua quidē armentorum & pe corū utilis sit. Non em̄ tendet ibi arabs sarracenusq; tento/ria: nec pastores post uestigia gregū fessi labore quiescent: sed inter parietinas & angustias ueterum ruinarū habitabunt צִיִּים: qđ soli Lxx. θηρία. i. bestias trāstulerūt. Alij ipso nomi ne qđ apud hebræos scriptū est: uolētes genera dæmonum intelligi uel phantasmata. Et replebuntur inquit domus, ut nos diximus draconibus: ut Aquila trāstulit, typhonibus: ut Symmachus אִיִּים ipsum uerbum hebraicū exprimēs: Lxx. γῦπο & Theodotio ἤχουε, id ē clamores uel sonitus inter/pretati sūt. Q. đq; sequit: Pilosi saltabūt ibi: uel incubones uel satyros, syluestres quosdā hoies: q̄s nōnulli faunos † fi carios uocāt: aut dæmonū genera intelligūt. Pro ululis đq; omnes ipsum uerbū hebraicū אִיִּים. Soli Lxx. onocētau/ros transtulerunt. Syrenæ autem תַּנִּים uocant: quas nos

† Videtur hec uox esse suppositicia

) aut dæmones

A aut dæmones aut monstra quædã, uel certe dracones magnos interpretati sumus: q cristati sunt & uolantes. Per quæ omia uastitatis & solitudinis signa monstrant: qd tanta sit depopulatio urbis quondã potẽtissimæ: ut præ multitudine dæmonũ ac bestiarũ nullus in eã audeat pastorũ. i. deserti appetitor intrare. Di dicimus a quodã fratre elamita q de illis finibus egredies, nunc hierosolymis uitã exigit monachorum, uenationes regias esse in babylone: & omis generis bestias murorũ eius tantũ ambitu coerceri. ¶ Ca. XIIII

PRope est ut ueniat tẽpus eius &c. Instare dicit tẽpus quo ab hostibus capienda sit. Post captiuitatẽ qppe hierusalẽ nõ multũ tẽpus in medio: & a mœdis persisq uastata est.

b ¶ Miserebitur em dñs iacob &c. De hoc Sophonias plenius loquit: Lauda filia sion, iubila israel: lætare & exulta in omni corde filia hierlm: qa abstulit dñs iudiciũ tuum: auertit inimicos tuos. Significat aũt tẽpus q Cyrus rex persarũ captiuũ populũ hierusalẽ redire pmisit. Lege Esdræ librũ Aggeum & Zachariam: qñ sub Zorobabel & Iesu sacerdote magno & Esdra & Neemia altare, tẽplũ, muriq urbis extructi sunt. c ¶ Adiũget aduena ad eos &c. Multos de diuersis gẽtibus cũ pplo iudæorũ hierosolymã uenisse cõicimus, credẽtes deo israel & errorũ idola relinquẽtes. Qd autẽ reducti sint ad literas regis & acceperint munera & impẽsas tẽpli: nulla dubitatio est. In hoc solũ artari uidet intelligẽtia: quõ posse derit israel in terra dñi uictores quondã suos, & subiecerint exactores seruosq eos habuerint & ancillas: nisi forte synecdochicos totũ intelligamus expte: qd tãtæ postea fœlicitatis fuerint: ut de diuersis quoq p circuitũ gentibus sibi seruorũ & ancillarũ familias cõpararint. Potest & in Asueri tẽporibus intelligi, qñ occiso Holoferne hostilis ab israel est cæsus exercitus. Qd hæreo literæ & in morẽ serpẽtis terrã comedo: tuæ est uolũtatis: qui historicã tantũ interpretationẽ audire uoluisti. d ¶ Et erit in die illa cũ requiẽ dederit &c. Sermo dirigit ad israelẽ, qd postq reuersus fuerit hierusalẽ & iugũ seruitutis excusserit: recordet potẽtiæ quondã Nabuchodonosor & culminis babylonij: miserabiliq eũ uoce deploret, qa ad tantã uenerit calamitatẽ: ut hostibus quoq suis dign miseratiõe uideat. e ¶ Quõ cessauit exactor &c. Vox ista plangentis & miserantis est israelis: quõ dñs quondam uictorq terrarũ & tributis cuncta depopulãs: contritus sit & redactus in nihili. Ille inq qui fuit baculus impiorũ, qui sceptrũ & uirga regalis oẽs furibũde pcutiẽs: cuius plaga nõ poterat sustineri: qui fugiẽtes quoq crudeliter pse quebat: quõ conquieuit & humiliatus est: & ad ruinã eius

B

Soph.3.c

2.Esd.1.b

Aggei.1.b Zach.1.d

Hest.9. Iudith.13.b

a PRope est ut ueniat tẽpus eius: & ¶ Ca. XIIII
b dies eius nõ elongabunt. Miserebit em dñs Iacob & eliget adhuc de israel: & requescere eos fac ciet sup humũ suã. Adiũget aduena ad eos: & adhærebit domui Iacob & tenebũt eos ppli: & adducent eos in locũ suũ: & possidebit eos dom israel sup terrã dñi in seruos & ãcillas: & erũt capiẽtes eos q se cœperãt & subiq b cient exactores suos. Et erit in die illa cũ requiẽ dederit tibi dñs a labore tuo, & a concussione tua, & a seruitute tua dura qua ante seruiuisti: sumes parabolã istã cõtra c regẽ babylonis, & dices: Quõ cessauit exactor: requieuit tributũ? Cõtriuit dñs baculũ impiorũ: uirgã dñantiũ cædentẽ populos in indignatiõe: plaga insanabili subiiciẽtem in furore gentes: psequentẽ crudeliter: conquieuit & f siluit: omis terra gauisa est & exultauit. Abiẽtes q̃q læ tatæ sunt sup te & cedri libani: ex quo dormisti nõ ascẽg dit q succidat nos. Infernus subter te cõturbat est: in occursum aduẽtus tui, suscitauit tibi gigãtes: omnes princi pes terræ surrexerũt de solijs suis: cũcti principes natiõb nũ uniuersi rndebũt & dicẽt tibi. Et tu uulneratus es sicut nos: nostri similis effect es: detracta est ad inferos supbia tua: cõcidit cadauer tuũ, subter te sternet tinea: & i operimentũ tuũ erũt uermes. Quõ cecidisti de cœlo lucifer q mane oriebaris: corruisti in terrã q uulnerabas gẽtes: q dicebas in corde tuo: In cœlũ ascendã: sup sydera dei exaltabo soliũ meũ: sedebo in mõte testamẽti in lak teribus aquilonis: ascendã sup altitudinẽ nubiũ, ero similis altissimo. Verũtamen ad infernum detraheris in l profundum laci, Qui te uiderint ad te inclinabunt teq prospicient

C

f ¶ Abietes quoq lętatę sunt sup te & cedri libani &c. Per abietes & cedros libani, principes gentiũ intellige: q nabuchodonosor pcutiẽte succisi sunt: qui & ipsi in uocẽ læticiæ prumpentes dicũt: Ex quo ad inferna deductus es, nullus alius potuit iueniri q magnos potẽtesq succideret. g ¶ Infern subter te cõturbat est &c. Hæc emphaticos legẽda sunt & scenæ modo, nõ quo facta sint sed qd fieri potuerint: nisi forte animas regũ qs interfecerat insultãtes regi babylonio occurrisse credimus. Solatiũ em malorũ est cũ inimicos uiderint eadẽ sustinere. b ¶ Et tu uulneratus es sicut nos &c. Sermo potentium & principũ terræ qs sup cedros & abietes appellarat, ad regẽ babyloniũ dirigit in inferis constitutũ. Iam nõ dolemus nos fuisse succisos: cũ & tu eadem securi corrueris. Omnis potẽtia tua & in cœlũ eleuata superbia ad terrã detracta est. Ergo ne & tuũ ca- D dauer tineã sustẽtabit, & scatẽtiũ operiet uermiũ multitudo? Sẽties per mortem hois uilitatem: qui dei in te potentiam præferebas. b ¶ Quõ cecidisti de cęlo lucifer &c. Pro eo qd nos interpretati sumus ob facilitatẽ intelligentiæ: quõ cecidisti de cœlo lucifer q mane oriebaris: In hebraico ut uerbũ exprimamus ad uerbũ, legitur: quõ cecidisti de cœlo ulula fili dilucu-

li. Significat autẽ alijs uerbis lucifer: & dicit ei qd flere debeat & lugere: qui quondam sic fuerit glorioſus ut fulgori luciferi cõparatus sit. Sicut inquit lucifer discutiẽs tenebras ardens & rutilus illucescit: sic & tuus pgressus in populos & publicũ claro syderi similis uidebat: sed cecidisti in terrã gentiũ uulnerator, qui per supbiã loquebaris: tantã potentiã cõsecutus sum: ut cœlũ mihi restet & sydera: ut sub pedibus meis supna debeãt subiacere. Quã̃q iudæi cœlum & astra dei se uelint intelligi: ex eo qd sequit: Sedebo in monte testamẽti: id est in tẽplo ubi dei iura sunt condita: & in lateribus aqlonis: id est in hierusalẽ. Scriptũ est em: Montes sion latera aquilonis. Nec suffecerat supbiæ eius desyderare cœlestia nisi ad tantã prupisset insaniã: ut dei sibi similitudinẽ uendicaret. k ¶ Verũtamen ad infernũ detraheris in pzofundũ laci. Qui per supbiã dixerat: In cœlũ ascẽdã, ero similis altissimo: nõ solũ ad infernũ sed ad infernũ ultimũ detrahitur: Hoc em significat laci profunditas: pro quo in euangelio tenebras exteriores legimus: ubi est fletus & stridor dentium. l ¶ Qui te viderint ad te inclinabunt &c. Et hæc uox insultantiũ est atq mirantiũ quõ uastator omniũ & ipse uastatus sit. Qd autẽ ait: uinctis eius nõ apertit carcerem: magnitudo crudelitatis & impietatis exprimitur: ut etiã uinctos teneret in carcere: & nõ sufficerent miseris cate-

Ps.47.a

Luc.13.f

 næ: nisi illos

E næ:niſi illos & tenebrarũ horror includeret. a ¶Omnes reges gentiũ vniuerſi dormierũt ꝛc. Narrãt hebræi huiuſce/ modi fabulã:Euilmerodach q̃ patre ſuo Nabuchodonoſor uiuente p̃ ſeptẽ annos inter beſtias ante regnauerat: poſtq̃ ille reſtitutus in regno eſt:uſq; ad mortẽ patris cũ Ioachim rege iudæ in uinculis fuit:quo mortuo cum rurſus in regnũ ſucce/ deret:& nõ ſuſciperẽt a principibus qui me/ tuebãt ne uiueret q̃ di cebat extinctus:ut fi/ dẽ patris mortui face/ ret, aquit ſepulchrũ & cadauer eius uñco & funibus traxit. Et eſt ſenſus:Sepultis omni bus qui a te interfecti ſunt:tu ſolus inſepul/ tus iacebis. Alij uero locũ iſtũ ſic interpre/ tanẽ: Oẽs aniæ apud inferos aliquã requiẽ accipiẽt:tu ſolus in ex tremas tenebras reli/ gaberis. Omniũ enim operieris ſanguine: & uniuerſorum te cruor præmet uelut obuolu tum ſanie mortuorũ. Symmachus hũc locũ ſic tranſtulit:etiã cum his q̃ occidunt in bel/ lo nõ mereberis habe re cõſortiũ ſepulturæ. Pro eo autẽ qđ nos di ximus:q̃ſi ſtirps inuti lis:& in hebræo legit: בְּנֵצֶר נֶתְעָב Aquila interpretat⁹ eſt, quaſi ſanies polluta. נֵצֶר au tẽ proprie uirgultũ ap pellat qđ ad radices arborũ naſcit, & qua/ ſi inutile ab agricolis amputat:poſſumus id ipſum ſaniẽ tabemq̃ intelligere:Si/ mulq; diſcimus qđ infernus ſub terra ſit dicente ſcriptura: Vſq; ad fũdamẽta laci. b ¶Tu eñ terrã tuã diſpdidiſti:tu populũ tuũ occidiſti. Iuxta Lxx. interpretes q̃ dixerũt: ὅτι τὴν γῆν μου ἀπώλεσας καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτειναϛ. i. qa terrã meam perdidiſti,& populũ meũ occidiſti:quid dicat, nulla dubitatio eſt. Terrã eñ iudæã & populũ eius iſrael Nabu/ chodonoſor interfecit & pdidit. Iuxta hebraicũ difficilis in/ tellect⁹ eſt:quõ terrã ſuã pdiderit & ppl'm ſuũ occiderit:niſi forte hoc ſenſu accipiendũ eſt : eos quos tibi deus in corre/ ptionẽ dederat,tu penitus pdidiſti. Vel aliter: Antiquũ aſſy riorũ regnũ,te multũ ſuperbiẽte & eleuante cõtra deũ cerui cẽ tuã oĩno deſtructũ eſt. Si eñ te egiſſes humiliter & ſciſſes menſurã tuã:aſſyrius & babylonius hucuſq; regnaret. Siue hoc modo:Tam crudelis fuiſti in externos,ut etiã ſubiectos tibi populos furibundus opprimeres. c ¶Nõ vocabit in ęternũ ſemen peſſimorũ ꝛc. Omnes hiſtoriæ conſentiũt,qđ occiſo baltaſar nepote nabuchodonoſor,& ſuccedẽte Dario in regnũ chaldæorũ,nullus de nabuchodonoſor deinceps ſtirpe regnarit. Hoc ergo ſcriptura prædicit,qđ in tantã ba/ bylon ueniat uaſtitatẽ:ut etiã de ſemine regio nullus rema/ neat:ſed ꝓpter impietatẽ patris omnis ſoboles dẽleat. Pro eo aũt qđ nos in ultima parte ſentẽtiæ trãſtulimus:neq; im plebũt facies orbis ciuitatũ:in hebræo ſcriptũ eſt ꝓ ciuitati/ bus עָרִים .qđ nos tranſferre poſſumus & aduerſarios:ut ſit ſenſus:Nullus ex ſemine tuo qui cupiat reparare regnũ aduerſarius ſuſcitabit. Scđm Lxx. interpretes q̃ dixerũt:ſe/ men peſſimũ,para filios tuos interfectioni propter peccata

F

ꝓſpiciẽt(ſubaudit dicẽtes):Nũq̃d iſte ẽ uir q̃ cõturbauit terrã:q̃ cõcuſſit regna: q̃ poſuit orbẽ deſertũ:& urbes eiꝰ a deſtruxit:uinctis eius nõ aperuit carcerẽ? Omnes reges gentiũ,uniuerſi dormierũt in glia,uir in domo ſua: Tu autẽ ,iectus es de ſepulchro tuo q̃ſi ſtirps inutilis,pol/ lutus & obuolutus cũ his q̃ interfecti ſunt gladio,& de/ ſcenderũt ad fundamẽta laci:quaſi cadauer putridũ nõ b habebis conſortiũ,neq; cũ eis in ſepultura. Tu eñ terrã c tuã diſpdidiſti: tu populũ tuũ occidiſti. Nõn uocabit in æternũ ſemen peſſimorũ: præpate filios eius occiſio/ ni in iniqtate patrũ ſuorꝫ:nõ cõſurgẽt nec hæreditabũt d terrã:neq; implebunt facies orbis ciuitatũ. Et cõnſurgã ſup eos dicit dñs exercituũ:& perdã babylonis nomen: & reliquias & germẽ & ꝓgeniẽ dicit dñs. Et ponã eã in poſſeſſionẽ heritij & in paludes aquarũ: & ſcopabo eã e in ſcopa terens dicit dñs exercituũ. Iurauit dñs exerci/ tuũ dicẽs:ſi nõ ut putaui ita erit:& quõ mente tractaui ſic eueniet:ut conteram aſſyriũ in terra mea,& in mon/ tibus meis conculcẽ eũ: & auferet ab eis iugum eius:& f onus illius ab humero eorũ tollet. Hõc cõſiliũ qđ cogi/ taui ſuper omnem terram : & hæc eſt manus extenta ſuper uniuerſas gentes. Dominus eñ exercituum de/ creuit,& quis poterit infirmare? Et manus eius extẽta: g & quis auertet eam? Annõ quo mortuus eſt rex Achaç factum eſt onus iſtud.

Nc læteris

d ¶Et cõſur gã ſup eos dicit dñs exercituũ:ꝛ pdã babylonis nomen ꝛc. Babylonẽ fuiſſe potẽtiſſimã, & in cãpeſtrib⁹ p̃ q̃drũ ſitã,ab angulo uſq; ad ãgulũ muri ſedecim milia tenuiſſe paſſuũ. i. ſimul p̃ circuitũ q̃drigẽta octogĩta ſtadia,refert Herodot⁹: & multi alij q̃ græcas hiſtorias cõſcripſerũt. Arx aũt. i. capitolium illius urbis: eſt turris quæ ædificata poſt di luuium , in altitudine q̃tuor milia dicit tene re paſſuũ:paulatim de lato in anguſtias coar/ tata:ut põdus iminẽs facilius a latiorib⁹ ſuſ/ ſtenteꝫ. Deſcribũt ibi tẽpla marmorea : au/ reas ſtatuas:plateas la pidibus auroq; fulgẽ/ tes:& multa alia quæ pene uideant incredi/ bilia. Hoc totũ narra/ uimus:ut oſtẽderem⁹ qđ ad irã dei oĩs po tẽtia puluis ſit, & fauil læ & cineri cõpareꝫ. Si liceret introire barba/ ras natiões & uidere tãtæ urbis extrema ue ſtigia:uiderem⁹ poſſeſ ſionem heritij & palu/ des aquarũ:& uere cõ pletũ eſſe qđ nũc eſaiæ uocibus canit:Scopa/ bo eã in ſcopa terens: exceptis eñ muris co/ ctilibus q̃ ꝓpter beſti/ as cõcludendas poſt ãnos plurimos inſtau rant:omne in medio ſpacium ſolitudo eſt. e ¶Jurauit dñs exer cituũ dicẽs ꝛc. Reuer/ titur ad præſentia:hoc eſt ad Sennacherib regẽ aſſyriorũ q̃ ſamariã iudæãq; uaſta/ uit:& excepta hieruſalẽ deleuit p̃ circuitũ oĩa: & lõge poſt futuris uicina cõſociat,ut iminẽs auferat metus: qa dicere poterãt audiẽtes: Nos p̃ſentẽ ppetimur obſidionẽ:iſte mul tis poſt ſæculis uẽtura ,pmittit. Eſt igit ordo ,pphetiæ:cũq; poſt annos plurimos babylon deſtruẽda ſit: & oĩe penit⁹ ſtirpis aſſyriorũ & chaldeæ ſeminariũ diſpdendũ:tñ ut non timeatis uicinã captiuitatẽ:iurat dñs,cui etiã nõ iurãti cre/ dẽdũ eſt,qđ ſua æſtimatio nõ fallat:& qđ mẽte cõcepit irri/ tũ nõ fiat. Hoc aũt humano loquit affectu qđ ſcilicet nõ fal laꝫ q̃ falli nõ põt. Cõterã inqt aſſyriũ in terra mea,& in mõ/ tibus meis conculcabo eũ. Vna eñ nocte centũ octoginta 4.Reg.19.g quinq; milia exercit⁹ aſſyriorũ angelo uaſtãte deleta ſunt. Et auferẽt ab his q̃ obſidebant in hieruſalẽ iugũ eius,& graue imperiũ qđ oĩbus iminebat:& pondus q̃ præmebant,in ipſum potius retrudeꝫ. Fugiẽte eñ aſſyriorũ rege in terram ſuã: liber cũ ppl'i reliquijs egreſſus eſt Eçechias. f ¶Hoc cõſiliũ qđ cogitaui ꝛc. Hoc loco q̃dã arbitrant generalẽ eſſe cõtra oẽm orbẽ ,pphetiã:& qđ uaſtitas babylonis & aſſyriæ cõtra oẽm orbẽ ,pphetiã:& qđ uaſtitas babylonis & aſſyriæ ciuitatis typ⁹ ſit cõſumatiõis mũdi. Quib⁹ nequaq; cõtra dicimus dũ ſciamus hic omnẽ terrã aſſyriorũ ,pprie ſignifi/ cari:& uniuerſas gentes ſocias regis aſſyrij demonſtratas. Quicq̃d autẽ a dño decretũ eſt,nullius uirtute prohibetur. Et extentam manũ eius & ad ꝓcutiendũ paratã,nemo pote/ rit coercere. g ¶Anno quo mortuus eſt rex Achaç factum eſt onus iſtud. Quatuor reges iudeæ, titulo ,pphetæ legi/ mus eſſe præpoſitos: Oçiã,Ioathã,Achaç,& Eçechiã,ſingu los ſibi ordine & ſobole ſuccedẽtes : quorũ Oçiam mortuũ

ſupra legimus

A

Supra legimus referēte Esaia: Anno q̄ mortu⁹ est rex Oziās: uidi dñm sedentē sup̄ soliū excelsū & eleuatū. Ex q̄ intelligimus & uisionem sedētis dñi: & ea quæ præcipiunt̄ ꝓphetæ usq; ad eū locū ubi scriptū est: Sicut terebinth⁹ & sicut quercus quæ expādit ramos suos: Semē sanctū erit germē eius: sub Ioatham rege prophetatū. Tertius succedit Achaz filiꝰ Ioathā filij ozie regis iuda: sub quo ascēdit Rasin rex syriæ, & phaceæ filius romeliæ rex isrl̄ in hierusalē ad præliādū cōtra eā: & reliq̄ quæ scriptura cōmemorat. Igitur sub Achaz usq; ad pñtē locū quē nūc exponere nitimur, oīa quæ in medio posita sunt, uaticinata cognoscimus: quo mortuo q̄rtus. i. ultimus succedit Ezechias: sub quo oīs usq; ad finē texit liber. a ¶ Ne lęteris philistęa ꝛc. Naturale est qđ dicim⁹: Mortuo rege aduersarū gentiū sp̄ lætāt inimici: ex rebus nouis bella ciuilia & seditiões ac regnādi ꝑitia p̄stolātes. Mortuo igit̄ Achaz pctōre q̄ ambulauerat i uijs regū isrl̄, & cognatōe eis fuerat copulat⁹: intelligim⁹ philistæos e uicino fuisse lætatos: & insultasse israeli qđ maturo rege ꝑdito, Ezechie iuueni subiacerēt. Philistæos autē ut sup̄ dixim⁹ palæstinos significat: q̄s alienigenas uulgata scribit æditio: cū hoc nō uni⁹ gētis, sed omniū externarū gentiū uocabulū sit. Ne inq̄t læteris o philistæa, ne insultes ꝓpter meo, qđ ꝓcussoris tui Achaz ῥga cō fracta sit: qđ baculꝰ q̄ te ferire solit⁹ erat, uideat̄ morte cōtrit⁹ qđ coluber interfect⁹: Pro hoc em̄ nocētior nascet̄ Ezechias regulus, quē græci uocāt basiliscū: q̄ te suo aspectu iterficiat & sp̄ū oris occidat. Quō em̄ nulla auis reguli aspectū p̄t ilesa trāsire: sed q̄uis, pcul fuerit ei⁹ ore sorbet̄: ita & tu a cōspectu regis Ezechie tot⁹ peribis. Et pulchrę seruauit metaphorā: q̄a em̄ serpentē & regulū nomiarat: ore ei⁹ & sp̄ū dicit uolucres deuorari. Qđ aūt nullus regū iuda sic ꝓcusserit philistim quō eos depopulat⁹ ē Ezechias: audi regū librū: Ipse ꝑcussit philistim usq; ad gazā & usq; ad t̄mios ei⁹: a turre custodū usq; ad urbes munitas. Pro eo aūt qđ nos trāstulim⁹: absorbens uolucrē: & in hebræo scriptū est שׁרת משעפת: interpretari p̄t, serpēs uolās: Vt sit sensus: De radice colubri nascet̄ regulus: & fructus illius. i. reguli serpēs uolās, ut draconē uolātē intelligas. b ¶ Et pascent̄ ꝑmogeniti pauperū ꝛc. Cū te ꝑcusserit regulus, & draco uolās tuos termi-
nos deuastauerit, nequaq; insidiaberis iudæ, & paupeculū populū meū tua fraude terrebis: sed præssus ꝓprijs angustijs, flebis calamitatē tuā: humiles aūt & paupes q̄ nō in diuitijs & in potētia, sed in meo noīe cōfidebāt, secura pace requescēt, & nulli⁹ hostis impetū formidabūt. c ¶ Et interire faciā ꝛc. Totū ꝑ figuras loq̄t. Est autē sensus: qđ populo dei fiducialiter requescēte, siccet̄ radix philistim & oēs reliqæ cōsumēt̄. d ¶ Vlula porta: clama ciuitas ꝛc. Portā uocat pro his q̄ in porta sunt: & ciuitatē ꝓ habitatorib⁹ ciuitatis: sermonē q̄q; dirigit ad urbes palæstinorū qđ eiulare debeāt & lugere uenięte Sennacherib, & torrētis modo cūcta uastante. Sub rege em̄ Ezechia uenit assyrius, & inter cæteras nationes uastauit philistæos. Ad quos loquit̄ Hieremias: Ecce aquæ ascēdent ab aquilone: & erūt quasi torrēs inundās: & operiēt terrā & plenitudinē ei⁹: urbē & habitatores illi⁹. Ab aq̄lone em̄ uenit assyrius: & de eius ardore egrediētes, niniuē & natiões cæteras subiugātes: Eo tp̄e quo hæc canebant̄, fumus ascendebat in excelsum. i. rumor in populos uagabat̄ ꝓ ordinem cunctarū gentiū, phenices q̄q; & palæstinos esse uastandos. e ¶ Quid rñdebit nūcijs gētis ꝛc. Quia dixerat null⁹ est q̄ effugiat agmē eius: uidebat̄ in generali sentētia etiā iudæos esse cōprehēsos. Si inquit quæsierint angeli gentis assyriæ: quare solus iudas euaserit? Rñdete eis: quia dñs fundauerit sion, & ipse humilē populū sua uirtute ꝓtexerit. Pro angelis Lxx. transtulerunt βασιλῆς. i. reges, unius ℵ literæ errore decepti.

B

C

מלאכי מלכי

¶ Ca. XV

Onus moab. Quia nocte ꝛc. De onere & pondere semel dixit se sufficiat. Hoc tm̄ breuiter admoneo: quod onus semper tristia cō sequat̄: uisionem autē, uel statim læta uel in fine læta post tristia. Moab, puincia est arabum in qua fuit Balac filius Beor: q̄ conduxit hariolū balaam de mesopotamia, ut malediceret israel: ubi & initiatus est populus beelphegor: Huius metropolis ciuitas ער quæ hodie ex hebræo & græco sermōe cōposita areopol̄ nūcupat̄: nō ut plerici existimāt qđ ἄρεως. i. martis ciuitas sit. Interpretat̄ aūt Ar & ἀντίδικος. i. aduersari⁹. Quātæ aūt fuerit potētiæ, Hieremias testat̄ dicēs: Nō ē ultra exultatio i Moab. Et iterū: Habuisti fiducia in munitiōib⁹ tuis, & in thesauris tuis. Et iterū: Fertilis fuit Moab ab adolescētia sua: & requeuit in fecib⁹ suis: nec trāsfusus est de uase in uas, & in trāsmigrationē nō abijt: & idcirco ꝑmansit gustus ei⁹ in eo, & odor eius nō est imutatus. Et in alio loco: Quō fracta est uirga fortis baculꝰ gloriosus. Et post modicū: Audiuim⁹ superbiā Moab, superbus est ualde. Sublimitatē ei⁹ & arrogātiā & superbiā & altitudinē cordis illi⁹ ego scio ait dñs, & iactantiā eius. Sicut ergo cōtra babylonē & philistim ꝓpheta uaticinatus est: qđ oppresserit populū iudæorū: ita nūc uastitas prædicit̄ moabitarū. i. arabiæ, ab assyrijs & babylonijs. Ab utraq; em̄ gēte uastati sunt: & eo tp̄e quo Sennacherib captiuū duxit israel: & q̄n Nabuchodonosor subuertit hierl̄m. Insultauerat em̄ ad utrūq; hostē ephraim & iudæ: dicente Hieremia: Allidet manū moab in uomitu suo: & erit in derisum etiam ipse. Fuit enim in derisum tibi israel quasi inter fures reperisses eum. Propter uerba ergo tua quæ aduersus illum locutus es captiuus duceris. Qđ autem ait nocte uastata est ער Moab conticuit: Decorum inuectiōis principiū: ut uastaret̄ in tenebris, q̄ de incestu patris nocte cōcept⁹ est: Nisi forte noctē ꝓ magnitudine terroris accipim⁹: & credēdū q̄a qđ sibi confidebat in muris: insidijs eā & cuniculis fuisse supatā. Audiui quēdā areopolitēn, sed & oīs ciuitas testis est: motu terræ magno in mea infantia q̄n totius orbis littus trāsgressa sunt maria: eadem nocte muros urbis istius corruisse. g ¶ Ascēdit dom⁹ ꝛ dibon ad excelsa in plāctū sup̄ nabo ꝛ sup̄ medaba Moab ululabit. Ne molestū tibi sit qđ ꝓ historiæ uiā gradior: ut em̄ hoc facerē ipse uoluisti. Subaudit̄ aūt, domus regia & urbs dibon ad idola quæ in æditis posita sunt ascēdit: sup̄ nabo & sup̄ medaba nobiles ciuitates, ululabit uniuersa prouincia In nabo em̄ erat chamos idolū consecratū, qđ alio noīe appellat̄ beelphegor. h ¶ In cūctis capitib⁹ eo⁹ caluitiū: oīs barba radet̄. Apud antiq̄s barbæ capitisq; rasura luct⁹ indiciū fuit. Per hæc ergo magnitudo mœroris oñdit̄: Hieremias cōtra Moab eadē cōclamāte: Oīe caput caluitiū, & oīs barba radet̄: & in cūctis manib⁹ colligatio, & sup̄ oīe dorsū ciliciū. i ¶ In triuijs eius accincti sunt sacco ꝛc. Non erunt priuatæ lachrymæ: publicum luctum, publica lamenta resonabunt: nec matronæ, nec uirgines, nec ætas parua puerorum, nec fracti senum gressus tenebuntur domibus: pudorem & imbecillitatem extrema captiuitas nesciet.

Hiere. 48. a

D

Ibi. k

Ibi. 48. l

E

a Clamabit eſebon ⁊ eleale. Nomina ciuitatū moabitice ꝓuinciæ: q̄rū eſebon urbs fuit q̊ndā regis Amorræorū: de
Hiere. 48. g חֶשְׁבּוֹן q̄ idē Hieremias: Ignis egreſſus ē de eſebon: & flāma de medio ſeon. Interpretat aūt eſebon cogitatio: & ideo hieremias alludens ad nomen: Cōtra eſebon ait, cogitauerunt mala.

b Vſq; iaſa audita eſt vox eorū. Vrbs iaſa mortuo mari imi/net: ubi eſt termin⁹ ꝓuinciæ moabitarū. Hoc ergo indicat, qđ uſq; ad extremos fineſ, ululatus ꝓuinciæ ꝓſona/būt. Vñ & Hieremias
Hiere. 48. e ait: De clamore eſebō uſq; eleale & iaſa dederunt uocem ſuam.

c Super boc expediti moab ⁊c. Verbum hebraicū חָלְצֵי: pro q̊ Aqla ἐξώμους. i. expeditos, & exertis humeris, Symmach⁹ accinctos interpretatus eſt: quidā putant non uiros ſed nomē urbis intelligi: quæ hodie appellat heluça: & eſt in moabitidis ptib⁹ ſita. Poſſum⁹ aūt & hoc dicere, qđ uniuerſa pugnatorū fortitudo corruerit, & mutuis fletibus oīs terra reſonarit.
F Sin aūt heluçe ut Aqla uoluit exertis humeris intelligant: ille nobis ſenſus ſuggerit: qđ ad plangendū cūcti nudauerint pectora.

d Cor meū ad moab clamabit. Propheta loq̄t dolentis affectu: uel qđ hoſtes q̊q; creatura dei ſint: in q̊s tot mala ſupueniāt. Vel qđ tātis calamitatib⁹ opprimēdi: ut etiā inimicis miſerabiles fiāt. Id ipſum Hieremias ait: Propterea cor meū ad moab quaſi tibia reſonabit.

e Vectes eius vſq; ad ſegor vitulā cōternantē. Et Hieremias:
Ibi. A ſegor inq̄t uſq; ad oronaim uitulā cōternantē. De hac & in libris quæſtionū hebraicarū diximus: & nūc breuiter annotamus: qđ ipſa ſit q̄nta urbs poſt ſodomā & gomorrā, adamā, & ſeboim quæ ad p̄ces loth ꝓua ſeruata eſt. Appellat q̊q;
בָּלַח bala. i. abſorpta: tradētib⁹ hebræis qđ tertio terræmotu proſtrata ſit. Ipſa ē quæ hodie ſyro ſermōe uocat çoora, hebræo
צוֹעַר ſegor: utroq; puula. Poſſumus uitulā cōternantē ꝓ ꝓfecta ætate accipe. Sicut em̄ triceſim⁹ annus in boībus, ita in pecudib⁹ ac iumētis tertius robuſtiſſim⁹ eſt. Vectes q̊q; ꝓ termini/nis & robore intellige: eo qđ ſegor in finibus moabitarū ſita ſit: diuidēs ab eis terrā philiſtijm.

f Per aſcēſum ⁊c. Et
Ibi. a Hieremias: Per aſcēſū luith plorās aſcēdet in fletū. Intelligimus aūt cliuū eſſe itineris qđ ducit ad aſſyrioſ: & ꝓ hoc captiuitatē ſignificari.

g Et in via oronaim clamorē ⁊c. Rurſū
Ibidem Hieremias: Vox clamoris oronaim: uaſtitas & cōtritio magna. Longū eſt ſi uelim de ſingulis dicere: cū ꝓſpicuū ſit uel urbiū in moab uel locorū eſſe noīa, quæ deſerunt trāſmigrātes.

h Aquę em̄ nimrim deſertę erūt. Hoc opidū ſup mare mortuū eſt, ſalſis aq̄s: & ob hoc ipſum ſterilib⁹. Siue autē alluſit ad nomē: ſiue qđ ante nō fuerat poſt uaſtitatē accidit: ut etiā aquæ in amaritudinē uerterent.
נִמְרִים

i Quia aruit herba ⁊c. Nō ut quidā putāt uere ꝓpter ſteriles nimrim aquas oīs herba exaruit: ſed ꝓ metaphorā ſcriptura loquit. Et eſt ſenſus: In cūcto moab aquæ nimrim erūt ſalſæ & amaræ: & quō ibi nulla herba pullulat: ſic totā ꝓuinciā ſiccitas conſequet. i. a ſegor uſq; ad oronaim: a finibus uſq; ad fines. Id
Hiere. 48. f ipſum Hieremias: Aquæ nimrim peſſimæ erūt.

k Scōm magnitudinē opis ⁊c. ad torrētē ſalicū ducēt eos. Pro ſalicib⁹ in hebræo legimus עֲרָבִים: qđ poteſt & arabes intelligi: & legi עוּרִבִים. i. uilla i finib⁹ eorū ſita: cui⁹ a plæriſq; acolæ in mōte horeb Heliæ præbuiſſe alimēta dicūt: qđ nomē ꝓpter ambiguitatē trāſferē & in coruos atq; occidentē locaq; eā/peſtria. Eſt aūt ſenſus: Iuxta morbi magnitudinē erit uiſitatio. Viſitationem hic nō pro remedio ſed pro plaga accipe. Viſitabo inq̄t in uirga iniq̄tates eorū: & in uerberib⁹ pctā eorū. Torrentē ſalicū, babyloniæ accipe flumina. De q̄bus Da-
ꝑs. 88. e
ꝑs. 136. a uid: In ſalicibus in medio ei⁹ ſuſpēdim⁹ organa nr̄a: ſiue uallē arabiæ ꝓ quā ꝓgit ad aſſyrios.

l Cum circuibit clamor terminum moab ⁊c. Eadē prope oīa & Hieremias ſcribit. Sūt aūt urbes & loca moabitarū, in q⁹ clamor & eiulatio captiui populi deſcribit.

m Quia aquę dibō repletę ſunt ſanguine. Vbi prius erat luxuria ꝓpter irriguos agros & fontes iugiter emanātes: ibi præ multitudine interfectorū riui ſāguis fluēt.

n Ponam em̄ ſup dibon ⁊c. Ne q̄s ſcriptoris uitiū putet: & errorē emēdare dū uult faciat: Vna urbs & ꝓ m. & ꝓ b. literā ſcribit: E q̄bus dimon ſilentiū interpretat: dibon fluens: Indito utroq; noīe ꝓpter laדִּימוֹן
tices q̄ tacite fluātuſq; hodie idifferēter & dimon & dibō hoc opidulū dicit. Qđ aūt ait: Ponā ſup dibō additamēta: & quæſtionē facere uidebat: quid eſſet, ſequēti uerſiculo demōſtrauit dicēs: His q̄ fugerint de moab leonē & reliquijs terræ: ut etiā q̄ fuga lapſi ſunt a beſtijs cōſumāt. Quāq; & ꝓ metaphorā leonē regē hoſtiū poſſumus intelligere, ut potētiam eius quaſi rugitum nemo poſſit euadere.

דִּיבוֹן
H

Emitte agnū dñatorē terrę ⁊c. Cā. XVI

Qđ interpretamur, nō eſt hiſtoria ſed prophetia. Omīs aūt ꝓphetia ænigmatib⁹ inuoluit: & præciſis ſentētijs dū de alio loquit tranſit ad aliud: ne ſi ordinē ſcriptura cōſeruet, nō ſit uaticiniū, ſed narratio. Et eſt ſenſus: O moab in quā dæſeuiturus eſt leo: & de qua ne reliquiæ q̊dē ſaluari poterūt: habeto ſolatiū hoc: Egredietur de te agnus īmaculatus q̄ tollat pctā mūdi: q̄ dñet in orbe terrārū. De petra deſerti: hoc eſt de ruth: quæ mariti morte uiduata: de booç genuit obed: & de obed ieſſe: & de ieſſe dauid: & de dauid chriſtū. Montē aūt filiæ ſion, aut ipſam urbē hieroſolymā interpretabimur: aut iuxta ſacratam intelligētiā, eccleſiā quæ ſit in uirtutū culmine cōſtituta.

p Et erit ſicut auis fugiens ⁊c. Redit ad ordinē quē cœperat: Cū poſuero inq̄t his q̄ fugerint de moab & reliquijs terræ leonē ſæuiſſimū: q̄ eorū artus oſſaq; cōfringat: tūc pauidi auolabūt & oēs filiæ. i. uillæ & urbes ꝓuinciæ moab, in trāſcenſu arnon migrabūt: q̄ eſt terminus amorreorū & moabitarū. Trāſcenſum aūt & hic ponēs, captiuitatē ſignificat.

q Ini cōſiliū: coge cōciliū ⁊c. cōſumat⁹ eſt miſer ⁊c. Pro miſero in hebraico legit שׁוֹד, qđ pōt & uaſtator intelligi. Loquit autē ad moab ut cōſiliū ſalutis inueniat, & ſenib⁹ cōgregatis cogat ſalutare cōciliū. Vis inq̄t ſalu⁹ eſſe & dei miſericordiā ꝓmereri? In clara luce & in apta fuga ꝓpñi mei, tu q̄ſi nox & umbra eſto: ſuſcipe fugientes: uagoſq; ne ꝓdas. Et hoc quare dixerit ſtatim infert: Habitabunt apud te ꝓfugi mei. Vaſtata em̄ hierūm & oīm iudæa, quæ cōfinis ē moabitis: ad te meppñs trāſmigrabit: Eſto igit latibulū eorū nec timeas īpetū uaſtatoris: q̄a ſicut puluis cito trāſibit: & depopulator uniuerſæ terræ q̄ cōculcabat eā: & ſuis pedib⁹ ſubīcebat: aura flante diſperiet. Quidā locū hūc male de antichriſto interpretant: ut putēt ſanctos eo tpe ꝓpter uicinia urbis hieroſolymæ ad

A ſymæ ad arabas trãſituros: & nũc eis præcipi ne ꝓdãt fugiẽtes ad ſe. a ¶ Et ꝑparabit̃ in miſcdia ſoliũ ⁊c. Hebræi locũ iſtũ ſic interpretant̃. Fugato aſſyrio, regnabit iudæ Eçechias uir iuſt⁹: & retinebit ſoliũ dauid, ſubiectũ ſibi pplm dei iudicans in ue/ritate. Aliȷ de christo intelligũt. Finito antichriſti puluere & ua

ueneraberis: & nec in illis reppieſ auxiliũ, qb⁹ uaſtitaſ tecũ cõis adueniet. n ¶ Hoc verbũ qḋ locut⁹ eſt dñs ad moab ex tũc. Ex q̃ putas tpe? Videlicet ex eo q̃ creat⁹ ẽ moab. Et dñs ait: mo abite & ãmonitæ nõ itrabũt i eccleſiã dei. Siue ex tũc, ꝓ antiq̃ tpe itelligam⁹: qḋ olim diuĩa ſentẽtia iſta decreta ſint: nõ qḋ C

a Et præpãbit̃ in miſericordia ſoliũ: & ſedebit ſup eũ in
ueritate in tabernaculo dauid, iudicãs & q̃rẽs iudiciũ &
b uelociter reddẽs qḋ iuſtũ eſt. Audiuim⁹ ſupbiã moab:
ſupb⁹ ẽ ualde: ſupbia ei⁹ & arrogãtia ei⁹ & indignatio
ei⁹ pluſq̃ fortitudo ei⁹. Idcirco ululabit moab ad mo/
ab, uniuerſus ululabit: his q lætãt̃ ſup muros cocti late/
c ris, loq̃mini plagas ei⁹. Q̃m ſuburbana eſebon deſerta
d ſunt: uinea ſabama. Dñi gẽtiũ exciderũt flagella ei⁹.
e Vſq ad iaçer peruenerũt: errauerunt in deſerto: propa/
f gines eius relictæ ſunt: tranſierunt mare. Super hoc plo
rabo in fletu iaçer: uinea ſabama: inebriabo te lachry/
g ma mea eſebon & eleale. Q̃m ſup uindemiam tuam &
h ſup meſſẽ tuã uox calcãtiũ irruit. Et auferet̃ lætitia & ex
i ultatio de carmelo. Et in uineis nõ exultabit neq iubila
k bit. Vinũ in torculari nõ calcabit q calcare conſueuerat:
l uocẽ calcãtiũ abſtuli. Sup hoc uẽter me⁹ ad moab q̃ſi ci
thara ſonabit: & uiſcera mea ad murũ cocti lateris. Et
m erit cũ apparuerit qḋ laborauit moab ſup excelſis ſuis:
n ingrediet̃ ad ſctã ſua ut obſecret & nõ ualebit. Hoc uer/
o bũ qḋ locut⁹ ẽ dñs ad moab ex tũc. Et nũc locut⁹ ẽ dñs
dicẽs: In trib⁹ ãnis q̃ſi ãni mercẽnariȷ: auferet̃ glia moab
ſup omĩ pplo mlto: & relinq̃t̃ pu⁹ & modic⁹ neq̃q̃ mlt⁹

Ca. XVII

p ONus damaſci: Ecce damaſc⁹ deſi/
net eẽ ciuitas: & erit ſicut aceru⁹ lapidũ i ruina.
Derelictæ ciuitates aroer gregib⁹ erũt: & reqe/
ſcẽt ibi: & nõ erit qui exterreat. Et ceſſabit adiutoriũ ab
ephraim & regnũ a damaſco: & reliquiæ ſyriæ ſicut glo/
ria filiorum iſrael erunt: dicit dominus exercituum.

Et erit

ſtatore ſublato q concul cabat uniuerſam terrã: rex chriſtus adueniet: q ſedebit in tabernaculo dauid, & i die iudiciȷ red det cũctis ꝓ opib⁹ ſuis. Nec eſt illa dubitatio qn capitulũ hoc de chriſto uaticinet̃. Sed nos & in primo aduẽtu id ipſũ in telligere poſſum⁹ atq in eccleſiæ tabernaculo de/mõſtrare: qḋ in omĩ ter ra moab, eccleſiarũ tro/phea, ſurgẽtia chriſti te/ſtent̃ iperiũ. b ¶ Audi uimus ſupbiã moab ⁊c. Rurſum ad præſentia re dit: & ſupbiæ arguit mo ab, qḋ multo plus elat⁹ ſit q̃ ei⁹ fortitudo poſce bat: & ꝓpter hanc ſup/biã ululaturus ſit moab ad moab, i. ppl's ad ur/bẽ: uel metropolis ad ꝓ/uinciã: & cũcta ululati/bus terra reſonabit ſup muros cocti lateris: de qb⁹ & Hieremias ait: Id eo ſuper moab eiulabo, & ad moab uniuerſum clamabo: ad uiros muri fictilis lamẽtantes. Per hæc aũt & potẽtiã priſti/næ fœlicitatis: & plagas repentinæ ſubuerſionis oſtẽdit. c ¶ Q̃m ſub/urbana eſebon ⁊c. Inter eſebõ & ſabama uix qn/gẽti paſſus ſũt: & p meta phorã uineæ, omnis ꝓ/uinciæ ſignificat uaſtita tẽ. d ¶ Dñi gentiũ ⁊c. Seruat tranſlationẽ quã

Hiere. 48. a B

cœpat: oſtẽdẽs reges gẽtiũ q uaſtauerãt moab, oẽs uiculos ca ſtellaq depopulatos. e ¶ Vſq ad iaçer ꝑuenerũt ⁊c. ꝓpagi/nes ei⁹ ⁊c. Flagella & ꝓpagines, populũ fugitiuoſq ei⁹ itellige: & trãſitũ maris, captiuitatẽ in babylonẽ: de q̃ poſtea lecturi ſu mus: onus deſerti maris. f ¶ Sup h plorabo ⁊c. Vox plãgẽtis ꝓphetæ, & magnitudinẽ uaſtitatis lachrymaꝝ magnitudie cõ teſtãtis: flẽtiſq uineã iaçer, & ſabama, & eſebõ, & eleale: urbes q̃ndã ualidiſſimas, aſſyrio putãte ſucciſas. g ¶ Q̃m ſup ⁊c. vox calcãtiũ irruit. Calcatores uuarũ & uindemiæ lætitiã cõ/gregãtes, hoſtiũ exercit⁹ itellige: & qḋ i ipſo lætitiæ tpe captiui tatis tẽpuſ aduenerit. h ¶ Et auferet̃ lętitia ⁊ exultatio de car melo. Idioma ſcripturarũ eſt, qḋ ſemp carmelũ montẽ opimũ atq nemoroſũ q ptolemaidi iminet, & in q̃ orauit Helias: fer/tilitati & abũdãtiæ cõparet: ac p hoc ſignificat omnẽ lætitiã & fertilitatẽ de uberrimis q̃ndã urbib⁹ auferẽdã. i ¶ Et i vineis nõ exultabit neq iubilabit: Subaudit̃ prior uĩdemiator. i. colo nus moabitidis ꝓuĩciæ. Deniq ſtatim ſubiecit: k ¶ Vinũ in torculari ⁊c. Neq̃q̃ in uindemia læt⁹ uindemiator celeuma cã tabit: ſed ubiq hoſtiſ uaſtitas & uictoꝝ oriet̃ clamor. l ¶ Su per h vẽter me⁹ ⁊c. Ne qs putaret plãctũ ꝓphetæ exultatiõis indiciũ p quã inimicos ppli iſrl gauderet eſſe captiuos: ex affe ctu & ex intimo cordis dolore, potẽtiſſimã q̃ndã urbẽ ſubrutã lugere ſe dicit. m ¶ Et erit cũ appuerit ⁊c. Vltĩa miſeria ẽ, nec in his q̃s ſemp uenerata ẽ habere ſubſidiũ. Deſerta inq̃t uirib⁹ ſuis & cũctis ꝓpugnatorib⁹ iterfectis: pges ad idola: delubra

præſciẽtia dei cauſã ua/ſtitatiſ attulerit, ſed q̃ ua ſtitas futura dei maieſta ti prænota ſit. o ¶ Et nũc locut⁹ eſt dñs dicẽs ⁊c. Prophetia iſta ut ſup dixim⁹: mortuo Achaç cõtra moabitas dirigit̃: regnante Eçechia, ſub q̃ decẽ trib⁹ a Sẽnacherib rege aſſyrioꝝ in captiui/tatẽ ductæ ſunt. Itaq ſi/cut mercẽnari⁹ ſolis ex/pectat occubitũ: & dieb⁹ ac noctib⁹ finẽ opis præ ſtolat̃, ut ſtatutã merce/dem accipiat: ſic & poſt tres annos & moab aſſy rio ueniẽte delebitur: & uix pauci relinquẽt̃ i ter ra, q ſubrutas habitẽt ci uitates, & deſertos agroſ exerceãt. Põt & de baby lonica captiuitate prædi ci: q̃ poſt captam hierlm & trãſitis annorũ trium curriculis, moab a chal/dæis uaſtanda ſit: ſiue q̃ in trium annorũ ſpacio nulla eis dãda ſit reges. D

¶ Ca. XVII
ONus dama/ſci ⁊c. Poſt babylonem & philiſtæoſ & moab: ad damaſcũ. i. arã ſermo cõ uertit̃: quæ & ipſa regal' q̃ndã ciuitas fuit & in oĩ ſyria tenuit principatũ: nec dum florebãt antio/chia & laodicia & apa/mia: q̃s urbes poſt Ale/xãdrũ & macedonũ im/periũ auctas eſſe cogno/uim⁹. Quia igit̃ ſemp decẽ tribub⁹ cõtra iudã præbebat auxi liũ: ut Regũ & paralipomenõ narrat hiſtoria: etiã ipſis uaſtita tẽ ab aſſyriȷs appropinq̃re ſignificat: dicẽte rege aſſyrioꝝ: Cœ pi arabiã & damaſcũ & ſamariã. Sicut eñ illas cœpi & uniuer ſa regna, capiam & te. Et in regũ uolumine legimus: Aſcẽdit 4. Re. 16. b
rex aſſyriorũ damaſcũ & cœpit eã, & trãſtulit in cyrenẽ. Raſin q̃q interfecit qui erat rex damaſci: quæ oĩa Eçechia hieroſoly mis regnãte ꝑpeſſa eſt. Ecce inq̃t damaſc⁹ deſinet eẽ ciuitas: iã uicina captiuitas eſt: iã aſſyri⁹ ſuũ mouit exercitũ. Et erit ſicut aceru⁹ lapidũ in ruinã: ut tmmõ parietinæ ac priſtinæ potẽtiæ ueſtigia in ruinarũ magnitudĩe demõſtrent̃. Derelictæ ciuita tes aroer gregib⁹ erũt. Aroer myrice interpretat̃: quæ ꝓprie ar עֲרֹעֵר
bor i ſolitudine & ſalſa humo naſcit̃: & p hoc uaſtitas demon ſtrat̃. Reqeſcẽt ibi: ſubaudit̃ greges & nõ erit q exterreat. Tãta eñ erit ſolitudo ut nec iſidiator timẽdus ſit. Et ceſſabit adiuto rium ab ephraim. Neq̃q̃ decẽ trib⁹ in illa cõtra iudã hẽbũt au xiliũ. Et regnũ a damaſco, ἀπὸ κοινοῦ ſubaudit̃ ceſſabit. Q̃n autẽ dicit ceſſare regnũ & qeſcere: nõ ꝑpetuã ſignificat uaſtita tẽ, ſed aufert i pñs potẽtiã p quã in oĩ ſyria añ regnabat. Et reli quiæ ſyriæ ſicut gliaølioꝝ iſrl erũt: dicit dñs exercituũ. Quõ inq̃t decẽ trib⁹ aſſyrio populãte deletæ ſũt: & oĩs glia earũ i ca ptiuitatẽ ducta ẽ: ſic pauci q i damaſco reſederint imutabũt̃: & hẽbũt gẽtiſ gloriã ſociæ. Gloriã p ironiã dictã accipe ꝓ igno minia. hoc aũt totũ fiet q̃a dñſ locut⁹ ẽ cui⁹ v̄ba irrita eẽ nõ pñt Quidã hãc ꝓphetiã eãdẽ putãt eẽ quã in Hieremia legim⁹:

E Diſſoluta ē damaſcus: uerſa eſt in fugā: tremor apprehēdit eā: angustia & dolores tenuerūt eā q̄ſi parturientē. Et iterū: Succē
Hiere. 79. e dā ignē in muro damaſci, & deuorabit mœnia ben adab. Sed ſciendū q̄d ab Hieremia babylonia captiuitas damaſcenæ urbis deſcribit̄. i. paucor̄ q̄s aſſyrior̄ rex reliquerat in ea. Eſaias aūt uicinā ab aſſyrijs captiuitatē nūciat. Alij exiſtimāt de rhomana captiuitate prædici: qñ & iudæor̄ capt⁹ ē ppſs: & damaſcus cui impabat Areta, ſimilē ſuſtinuit ſeruitutē: ut cūcta quæ ſup eā ſcripta ſunt, ad chriſti tēpus & ad apl̄orū myſteria trāſferāt. a ¶Et erit in die illa ⁊c. Q ñ inquit damaſc⁹ capta fuerit & ciuitas eſſe deſierit, & talis eā gl̄ia coronauerit q̄lis coronauit iſrl̄. i. decē trib⁹: tūc oīe præſidiū & pinguiſſimæ carnes & refugiū emarceſcet iacob: neq̄q̄ eīm habebit, qb⁹ iūctis uaſtet
8.7 hierl̄m. Legim⁹ ſup̄ q̄d aſcēderit Raſin rex ſyriæ & phaceæ filius romeliæ rex iſrl̄ i hierl̄m ad præliandū cōtra eā: nūciatū q̄ ſit domui dauid: Requieuit ſyria ſup ephraim: de qbus ,ppheta loquit
Ibidem ad Achaç: Noli timere & cor tuū ne formidet a
F duabus caudis titionū fumigātiū horū, in ira furoris raſin regis ſyriæ & filij romeliæ: eo q̄d cōſiliū inierit contra te ſyria peſſimū ephraim & filiꝰ romeliæ. b ¶Et erit ſicut ϗgregās in meſſe ⁊c. Qui præſentē damaſci uaſtitatē ſub rhomano intelligūt regno: hæc de apl̄is ſignificata contendūt: q̄d quō paucæ ſpicæ & oliuæ remanere ſoleāt in agro uel in arboribus: ſic reliquiæ iſrael ſaluent̄: maxime qa ſequat̄: In die illa inclinabit̄ homo ad factorem ſuū, & oculi eius ad ſanctum iſrael reſpicient: id eſt ad chriſtum. Duas oliuas: & tres & q̄tuor & q̄nq̄, quatuordecim apl̄os interpretāt̄. i. duodecim q electi ſūt: & tertiūdecimū iacobū qui appellat̄ frater dñi: paulum quoq̄ apl̄m uas electionis. Qui ꝙo
Act. 7. c aſſyriorū tpibus putāt cōpleta quæ dicta ſūt: hoc uolūt intelligi, q̄d ſub aſſyria captiuitate damaſcus nō ſit oīno deleta: ſed trāſlatis q̄busdā in cyrenē: alia pars cultorū terræ dimiſſa ſit: quæ & ipſa poſtea babylonio uaſtāte deleta eſt: donec ſub macedonib⁹ & ptolemeis rurſū inſtaurarēt̄: & in aduētu chriſti eſſet quidē ciuitas, ſed nō tātæ potētiæ quātæ antea fuerat. Et eſt ſenſus: Tā pauci remanebūt in damaſco q̄ſ ſolēt poſt meſſores paucæ remanere ſpicæ: q̄s in ualle raphaim latiſſima & potentiſſima ſolēt paupes legere. Vel in olea paucæ oliuæ quæ diligētia legētis euaſerint. c ¶In die illa inclinabitur homo ad factorē ⁊c. Hoc chriſti tpib⁹ putāt eſſe cōpletū, qñ deſtructo regno damaſci, ppetuū ſaluatoris ſucceſſit īperiū & idololatriæ error eſt īminutus. Pia quidē uolūtas interpretantiū, ſed non ſeruās hiſtoriæ ordinē. Nos aūt dicim⁹ q̄d ſubuerſa damaſco & decē tribub⁹ ductis ī aſſyrios, reſidui tribuū qui erāt ex iſrl̄, ad Eçechie lr̄as cōuerſi ſint ad cultū dei & ad tēplū hierl̄m aduenerint: ſicut paralipomenō narrat hiſtoria. Deleta ergo damaſco, cōuertent̄ hoīes ad factorē ſuū. i. ad deū q eos creauit: & oculi eor̄ nequaq̄ idola quæ fecerāt in bethel & in dan, ſed deū reſpiciēt: cōtemnētes delubra & altaria quæ opati ſunt digiti eorū. d ¶In die illa erunt ciuitates fortitudinis eius derelictę ⁊c. Hoc non loquit̄ contra damaſcū, ſed cōtra decē tribus quæ uocabant̄ iſrael: ut quō ad aduentū ex ægypto popu

a Et ērit in die illa attenuabit̄ gloria iacob: & pingues car
b nes ei⁹ marceſcēt. Et ērit ſicut cōgregās in meſſe q̄d̄ reſti
terit: & brachiū ei⁹ ſpicas leget: & erit ſicut q̄rēs ſpicas in ualle raphaim. Et relinq̄t̄ in eo ſicut racem⁹ & ſicut ex
c cuſſio oleæ duar̄ aut triū oliuar̄ ī ſūmitate rami: ſiue q̄
tuor aut qnq̄ in cacuminib⁹ ei⁹ fruct⁹ ei⁹: dicit dñs de⁹
c iſrl̄. In die illa ſidinabit̄ hō ad factorē ſuū: & oculi ei⁹ ad ſanctū iſrl̄ reſpiciēt. Et non inclinabit̄ ad altaria q̄ fece
rūt man⁹ ei⁹: & q̄ opati ſunt digiti illi⁹: & nō reſpiciēt lu
b cos & delubra. In die illa erūt ciuitates fortitudinis ei⁹ derelictæ ſicut aratra & ſegetes q̄ derelictæ ſunt a facie
e filior̄ iſrl̄: & erit deſerta. Q úia oblita es dei ſaluatoris
f tui: & fortis adiutoris tui nō es recordata. Própterea plā
g tabis plātationē fidelē, & germē alienū ſemiabis. In die plātatiōis tuæ labruſca: & mane ſemē tuū florebit. Ablata eſt meſſis in die hæreditatis, & dolebit grauiter.
b Væ mūltitudini ppl̄or̄ multor̄ ut multitudo maris ſonātis: & tumult⁹ turbarū ſicut ſonit⁹ aquar̄ ml̄tarū: ſonabūt ppli ſicut ſonit⁹ aquar̄ inundātiū: & increpabit eū & fugiet procul: & rapiet̄ ſicut puluiſ mōtiū a facie uēti: & ſicut turbo corā tēpeſtate. In tpe ueſpæ: & ecce turbatio in matutino & nō ſubſiſtet. Hæc eſt pars eorum qui uaſtauerunt nos, & ſors diripientium nos.

Væ terræ

li dei, oīes gētes quæ incolebāt terrā repromiſſiōis, ſubito pauore cōterritæ aratra dimiſerūt, aceruoſq̄ frugū & media opa, ſalutē pedib⁹ requirētes: ſic & terra iſrl̄ multo tpe deſolata permaneat. Vñ miror pro aratris & aceruis frugū uoluiſſe Aquilam interpretari, teſtam & emir. Symmachū, ſyluam & amir. Lxx. amorreos & eueos: Sol⁹ Theodotio hebraicum uerbū poſuit, hares & emir: q̄d apud nos emēdatius legit̄ הָרִישׁ וְחָאֲמִירָה .i. uomeres & acerui ſegetū. e ¶Quia oblita es dei ſaluatoris tui ⁊c. Iſta inquit ppetieris o iſrael: quia reliq̄ſti deū ſaluatorē tuū, qui te liberauit ex ægypto, qui tibi gētes ſubiecit inimicas, & adiutoris tui non es recordata. f ¶Ꝓpterea plantabis plantationē fidelē ⁊c. Hoc præſius & per ironiā legēdū. Quia inq̄t oblita es dei ſaluatoriſ tui, & fortiſ adiutoris tui non es recordata: nū idcirco plantare debebis plātationē fidelē: & nō potius alienū ſeminare germen q̄d hoſtis eripiat: Vel certe ſic: filios meos qui de ppli mei ſtirpe generati ſunt: ideo fundaſti in terra ut eos alienos & peſſimos facias. g ¶In die plā- H
tatiōis tuę labzuſca ⁊c. Hos inq̄t operū tuorū fructus capies: Vitis tua ſoreck degenerauit in labruſcā: ſemen tuū ſpem ꝓmittet in germine: ſed cū maturitas aduenerit ab alio demetetur: Et tunc dolebis grauiter quādo ſperata & pene iam tenta perdideris. b ¶Væ multitudini populorum multorum vt multitudo maris ſonantis: & tumultus turbarum ſicut ſonitus aquarum multarū ⁊c. Qui ſuperiorem damaſci captiuitatem a rhomanis illatam exiſtimant: & hoc quod ſcriptū eſt: Inclinabitur homo ad factorem ſuum & oculi eius ad ſanctum iſrael reſpicient: ad chriſti & apoſtolorum tempora referunt: Nec nō illud quod ſequitur: Plantabis plantationem fidelem & germen alienum ſeminabis: in die plantationis tuæ labruſca: & cætera, de infidelitate ſentiunt iudæorum. Et hoc capitulum q̄d nunc propoſuimus, ſuper ethnicis interpretantur qui perſequuntur eccleſiam. Illūd quoq̄ q̄d ſequitur: Increpabit eum & fugiet procul: de diabolo accipiunt, tropologica interpretatione uaſtitatem perſecutorum & dæmonum demonſtrātes. Nos autem cœptum ſequimur ordinē, & hiſtoricā fundamēta, hiſtorico culmine protegimus. Væ inquit unicā ſundamēta, hiſtorico culmine protegimus. Væ inquit uniuerſis gentibus quæ militauerunt contra populum meum: quarum tantus impetus fuit: ut maris fluctibus coæquandus ſit. Sed cum uenerint ſæuientes & inundauerint terram meam: tunc princeps earum Sennacherib ab eo fugiet increpatus. Et ſicut puluis uentō raptante diſpergitur, & turbo in ſublime uoluitur in tempeſtate: ſic ille appropinquabit qui dem hieruſalem obſidens eam: ſed percutietur ab angelo. Vediniet mane & deletum potentiæ ſuæ uidebit exercitum. Et hæc erit pars eorum qui uaſtauerunt nos. Hoc propheta loquitur uel ex perſona populi: uel ſe ipſum iūgens genti ſuæ. Poſtea le- Infra. 37
gimus: Egreſſus eſt angelus domini, & percuſſit in caſtris aſſy- 4. Reg. 19. g
riorum centum octogintaquinq̄ milia: & ſurrexerunt mane, & ecce omnia cadauera mortuorum. Et egreſſus eſt & abiit & reuerſus eſt Sennacherib rex aſſyriorū & habitauit in niniue.

Væ terre

A

VE terrę cymbalo ꝛc. Verbū hebraicū צִלְצַל, qđ Symmachus, ſonitū: Theodotio, aues interpretati ſunt: & nos in cymbalum uertimus: Aquila, bis umbrā trāſtulit. Sed ſciēdū ꝙ umbra צל dicit: hic autē ſyllaba ipſa geminat. Ex q̄ poſſumus dictū itelligere: Væ terræ quæ in umbra alarum ſuarū polliceť auxiliū. Et cum ps.90.a ſcriptura dicat: Qui habitat in adiutorio altiſſimi in ꝓtectione dei cœli cōmorabiť: Pro q̄ in hebræo ſcriptū eſt: In umbra oīpotētis cōmorabitur: ipſam dei ſiſitudinē habere ſe iactās: & in periculis cōſtituta, alijs ſuffragari repromittit. Si/ gnificat autem ſiue Noægypti ciuitatē, quæ nūc alexādria dicit: ſiue ægyptū, in q̄ ſemp hieruſalē quaſi ſup quaſſatā arundinē innixa eſt: quæ confracta manū perforat incumbentis. Et eſt hic ordo pulcherrim⁹: ut quō in priori uiſione ſermo ꝓpheticus damaſco minabať ꝙ decē trib⁹ in illa habuerint auxiliū, miſericordiā dei nō rogantes: ſic etiā nunc ægypto uaſtitas prædicetur: ob cui⁹ auxiliū dei neglecta ſit inuocatio: Ipſa eſt em̄ terra quæ eſt trās flumina æthiopiæ, id eſt trans riuos Nili fluminis, quē de æthiopia in ægyptū fluere nemo dubitat. Poteſt ægyptus alarū cymbalū dici, ꝓpter uelocitatē frugū: Velox quippe & cōcit⁹ auiū uolatus, reddit cymbali ſonitū. Quidā ex eo qđ ſequiť: Qui mittit in mari legatos, & in uaſis bapyri ſup aquas: rhomanū regnū intelligūt: & omnē hiſtoriā referūt ad Veſpaſiani & Titi ꝓpa a quib⁹ hieroſolyma ſubuerſa eſt. Sed hoc fidei noſtræ nō cōuenit, ut mineť dñs regno rhomano, q̄re impiā gentē ſubuerterit: & rurſum in montē ſion dicat munera deferēda: niſi forte & hæc ſpūaliter in eccleſia accipiam⁹.

B

b ¶ Qui mittit in mari legatos ꝛc. Apud hebræos: & ægyptus, & ægyptius, & ægyptij, uno uocabulo nuncupanť מִצְרַיִם. Hoc dictū ſit, ne quis in ꝟbo hæreat: cū, ꝓ genere fœminino, maſculinū inuenerit. i. ꝓ terra hoiem: quia & nunc dicit: Qui mittit in mari legatos: hoc eſt, ipſa meſraim, ipſe ægyptius: eo ꝙ de Alexādria quæ tūc ut dixim⁹, No uocabať, legati miſſi ſint hieroſolymā: & in uaſis bapyri. i. epiſtolis ſiue nauib⁹, ſuū illis auxiliū promittētes dixerint: Ite uelociter ad iudæorū gentē cōuulſam, & aſſyriorū impugnatione laceratā: ad ppłm q̄ndā terribilē, qui dei utebať imperio: ad cui⁹ potētiā nullus ali⁹ cōparādus eſt: ad gentē, quæ dei ſemp expectabat auxiliū: & nihilomin⁹ ab hoīb⁹ cōculcať: cui⁹ terrā flumina. i. diuerſi reges depopulati ſunt. Alij autē putāt ꝙ Apoſtropha dirigať ad dñm: & ſit ſenſus: O de⁹ qui mittis in mare ſæculi iſti⁹, ꝓphetas: & q̄ſi ꝓ epiſtolas nauigantes, ppłm cōmonēs, tuis imperas nuncijs: Ite uelociter ad gentē meā laceratā atq; cōuulſam: ad ppłm robuſtiſſimū: qui oīb⁹ q̄ndā in circuitu gētib⁹ terrori fuit: qui ſemp dei expectauit auxiliū: & pro pctōrū magnitudine qđ ſperat, nō mereť accipere: cui⁹ diuerſarū gētiū reges uaſtauere terrā, & cætera quæ ſequunť. Euſebius cæſariēſis hiſtoricā interpretationē titulo repromittens, diuerſis ſenſib⁹ euagať: cui⁹ cū libros legerē, aliud multo repperi q̄ indice ꝓmittebat: Vbicūq; em̄ eū hiſtoria defecerit, trāſit ad allegoriā: & ita ſeparata cōſociat, ut mirer eum noua ſermonis fabrica in unū corp⁹ lapidē ferrūq; cōiūgere. Hoc breuiter admonui: ne quis nos putet ex illi⁹ fontib⁹ mutuaſſe quæ dicim⁹: nā & ī præſenti capitulo ad uerſum iudæoſ & hieroſolymā dicit, ꝓphetiā dirigi: qđ in principio fidei chriſtianæ ad totas gētes epłas miſerint, ne ſuſcipe rent paſſionē chriſti: & miſerint uſq; ad æthiopiā & occidētalē plagam: totumq; orbem huius blaſphemiæ diſſeminatione cōpleuerint.

C

c ¶ Oēs habitatores ꝛc. Cūctæ (inqt) gētes ꝙ circuitū, qñ meam iuſſionē q̄ſi ſignū in mōtibus eleuatū, meūq; imperiū q̄ſi clangorē tubæ ſublimiter reſonātis audieritis: tunc uidebitis quid præceperim. d ¶ Quia hec dīt dñs ꝛc. Quid eſt qđ locut⁹ ē dñs ad ꝓphetā: Hoc qđ ſequiť: Donec ueniant quæ præcepi, in mea ſede requieſcam: ut iudæi putāt, in tēplo: ut nos in cœleſtib⁹. Et conſyderabo (inqt) qui rerū finis adueniat. e ¶ Sīc meridiana lux ꝛc. Sicut in toto die nihil eſt clari⁹ meridie qñ ſol de medio cœlo rutilat: & omnē orbem pariter illuſtrat: & ſicut ī æſtu & calore torrente, qñ nudus meſſor excoquiť, & operis magnitudinē anhelitus probat: gratiſſima eſt roris tēperies, ſi arentes ſtipulas matutin⁹ humor ſecabiles faciat: Ita me⁹ ſermo quē conſyderabo in loco meo, cunctis in me credētib⁹ grat⁹ aduenier.

D

f ¶ In meſſem ꝛc. Quia de meridie dixerat: & nubē roris in æſtate ac meſſe præmiſerat: & ab agricultura trāſlationē ſumpſerat, ſeruat eā in reliquis: deſcribēs ægypti ſuperbiā, & ppłi illi⁹ uaſtitatē: & cadauera ꝙ uniuerſam ꝓuinciā, quæ a uolucrib⁹ deuorāda ſint. Quō em̄ añ maturitatē ſegetes erūpētes, cito pereūt: & anteq̄ ꝓfectio tpis ueniat, germinātes inutiles ſunt: Sic inqt ægyptij ppłi q̄ſi rami inutiles falcib⁹ præcidenť, & cūctæ ꝓpagines nudabunť. Ac ne putares eū de uinea dicere, & nō de hoīb⁹: uertit metaphorā in hiſtoriæ ueritatē: Et relinquenť inqt ſimul auib⁹ mōtiū, & beſtijs terræ: Aues em̄ & beſtiæ nō abſciſos arborū ramos, ſed cadauera deuorāt. Legamus plenius Eçechiel, ubi ꝓphetat cōtra pharaonē & contra ægyptū: & hæc oīa apertiſſime ſcripta reperiem⁹. Qđ q̄ dicit: Eſtate perpetua erunt ſup eum uolucres: & oēs beſtiæ ſup illū hyemabūt: aut uere interfectorū ſignificat multitudinē: aut ꝙ eandē trāſlationē demōſtrat, ꝙ a cūctis gētib⁹ uaſtandus ſit. Eçech.29.a

g ¶ In tpe illo ꝛc. Poſt ægypti uaſtitatē & deletū ei⁹ imperiū: nequaq̄ iſrael in umbræ illi⁹ uanitate cōfidet: ſed reuerteť ad dñm: & ſua munera deferet ad mōtē ſion. i. in tēplū ei⁹: & illū ſolū rogās, cui⁹ uerū æternūq; præſidiū eſt. Hoc aūt ſub Zoro babel & Ieſu, Eſdra ac Neemia factū intelligim⁹. Lxx. ꝓ eo ꝙ nos dixim⁹, expectāte expectāte: & in hebraico ſcriptū ē, ť ſperante ſperante, ecōtrario interpretati ſunt: ἀνέλπιστον. i. nō ſperantē. Et ob hāc cauſam dederūt occaſionē Euſebio, ut hoc de gētib⁹ magis, quæ nec ſpem habeāt, nec teſtamētū dei, nec ꝓphetas ītelligēdū putauerit, q̄ de iudæis: ꝙ ab ipſis poſtea eccleſiæ quæ in ſpecula cōſtituta eſt, dona mittēda ſint: & offerēdæ uictimæ ſpirituales. ¶ Ca. XIX

Onus ęgypti ꝛc. Moris ē ſcripturarū, obſcuris manifeſta ſubnectere: & qđ pri⁹ ſub ænigmatib⁹ dixerint, aperta uocē pferre. Vñ & in præſenti loco quia cōtra ægyptū fuerat cōminat⁹: Væ terræ obumbrāti alis quæ ē trās flumina

E flumina æthiopiæ, & cætera: quæ ꝓpheticus ſermo cõtexuit: Nũc manifeſtiorẽ facit itelligẽtiã: & ad ipſam cõminãs ægyptum loquit̃: ꝙ neq; ꝙ ꝑ angelos, ſed ipſe dñs ueniat ſup nubẽ leuem. i. uelocẽ, & ingrediat̃ ægyptũ: & idola ægypti cõtremiſcãt tabeſcatq; cor fortiũ: & Hieremiæ uaticiniũ cõpleat̃: Diſperdã ſimulacra & ceſſare faciã idola de mẽphiſ. Quidã totã hanc ꝓphetiã ad ſaluatoris tpa referunt: qñ ingreſſus ẽ ſup nubẽ leuẽ. i. corp⁹ humanum qd̃ ex ỽgine aſſum pſerat, nullo hũanæ commixtiõis ſemine prægrauatũ: ſiue ꝙ a nube leui portat⁹ ſit. i. corpe uirginali: & ad ingreſſum ei⁹ oẽs dæmones cõtremuerint: tuncq; pria idolorũ ruina fuerit, præſentiam dñi ferre non ſuſtinens.

a ¶ Et cõcurrere faciam ægyptios ꝛc. Ingreſſo egyptũ dño, & potentiſſimã gentem ſui præſentia deſtruẽte: erit pria uictoria diſſidere ægyptios cõtra ægyptios: & aduerſum ſe rebelli odio dimicare: Q. d̃ tpibus aſſyriorũ & nabuchodonoſor regis babylonij factũ eẽ manifeſtũ eſt, alijs ſedẽtib⁹, & alijs repugnantibus. Q. autẽ hæc de babylonica captiuitate predicat, Hieremias teſtis ẽ dicẽs: Vitula elegãs atq; formoſa ægyptus, ſtimulator ab aquilone ueniet ei. Et rurſum: Cõfuſa eſt filia ægypti, & tradita i manu populi aquilonis. Eẓechiel q̃q; pari ꝓphetiæ auctoritate cõſentiẽs: Et ceſſare(inqt) faciã multitudinẽ ægypti in manu nabuchodonoſor regis babylonis. Et iterũ: Confortabo brachia regis babylonis: daboq; gladiũ meũ in manu ei⁹: & cõfringã brachia pharaonis: Et ſciẽt qa ego dñs cũ dedero gladiũ meũ in manu regis babylonis: & extẽderit eũ ſup terrã ægypti: & diſpergã ægyptũ in natiões. Si aũt ad tpa referim⁹ ſaluatoris: illud de euangelio ſumam⁹ exẽplũ: Nolite putare ꝙ ueni pacẽ mittere ſup terrã: nõ ueni pacẽ mittere, ſed gladiũ: Veni eñ diuidere uirũ aduerſus ꝓximũ ſuũ: & filiã cõtra matrẽ ſuã: & nurũ cõtra ſocrum ſuã: & inimici hois domeſtici ei⁹. Et rurſum in alio loco: Erũt diuiſi duo in tres, & tres i duo: pr̃ cõtra filiũ: & mr̃ cõtra filiã: & nur⁹ cõtra ſocrũ. b ¶ Et diſrũpet̃ ſpũs ẽgypti ꝛc. Cũ ſeditio fuerit orta i ægypto, ſiue babylonio ſeruire cupiẽtib⁹ ſiue nolẽtib⁹ iugo ei⁹ colla ſubmittere: ſiue alijſ chriſto credẽtib⁹ alijs repugnãtib⁹: diſrumpet̃ & ſcindet̃ ſpũs ægypti: nõ eadẽ cũctis uolẽtib⁹: & oẽ cõſiliũ eoꝝ redigeť ad nihilũ. Tunc ibũt ad ſimulacra ſua & diuios, & hariolos, ac uates: magiciſq; edoctos artib⁹ iterrogabũt, cur iſta acciderint. c ¶ Et tradã ẽgyptũ ꝛc. Duplicẽ itelligẽtiã ſequimur: uel chaldaicorũ tẽporũ, qñ a nabuchodonoſor ægypt⁹ expugnata ẽ: uel rhomani imperij qñ Antonio Cleopatraq; ſupatis, Auguſt⁹ cæſar ægyptũ ſubiugauit. Babylonios fuiſſe crudeles, oĩs ſcriptura teſtat̃: q paruulis nõ pepcerint: & ſuis eos iaculis uulnerarint: nec prægnãtib⁹ ſint miſerti. Rhomanũ aũt regnũ fortiſſimũ, & Danielis ſcriptura teſtat̃: exponẽs q̃rtã beſtiã habentẽ dentes & ungues ferreos. d ¶ Et areſcet aq̃ de mari ꝛc. Naturale ẽ ut cũ ꝙ irã dei captiuitas uenerit, indignationẽ ei⁹ peſtilẽtia ſubſeq̃t̃: & aduerſum eos q offenderint deũ, cũcta ſimul elemẽta deſæuiant. Vñ ſcriptũ ẽ in alio ꝓpheta: Et uolucres i aere deficere: & piſces in aquis, ut oĩa hũano uſui ſubtrahant̃. Hoc dicimus, ſi ſimplr ſiccitatẽ Nili fluminis, & riuorũ ei⁹ uoluerim⁹ accipere. Sin aũt ꝙ metaphorã, in fluuio regnũ: & i riuis, duces ei⁹ intelligim⁹: & in uirore & iunco & bapyro, cũctã ægypti abũdantiã: ut ꝙ eas res, opes ægypti deſcribant̃: q̃rũ ægypt⁹ fertiliſſima eſt. Legam⁹ Eẓechiel, ubi rex pharao draco magn⁹ habitare deſcribitur in fluminib⁹, & dicit: Meus ẽ fluui⁹, & ego feci memetipſum. Et audit: Ponã frenũ in maxillis tuis: & agglutinabo piſces fluminũ tuorum in ſquamis tuis: & extrahã te de medio fluminum tuorũ: & uniuerſi piſces tui ſquamis tuis adhærebũt: & ꝓfjciã te i deſerto. In aduentu autẽ Chriſti hæc oĩa τροπικῶς intelligẽda ſunt: iuxta illud qd̃ ſupra legim⁹: Deſertũ faciet dñs mare ægypti. Et rurſum: Immittet dñs manũ ſuam ſup fluuiũ ægypti uiolẽtũ: & percutiet eũ in ſeptẽ uallib⁹: ita ut ꝓtranſeat eũ qs calcio pede: qd̃. ſ. oĩs error ægyptiarũ aq̃rũ: & artes maleficæ, qb⁹ ſubiectis ꝓpĥis illudebant, chriſti ſiccent̃ aduentu. Q. d̃ ꝙ dicit: Areſcet aq̃ de mari: & hiſtorice poſſum⁹ accipere: nõ mare magnũ ſignificari, ſed lacum mareotiden: eo ꝙ ſcriptura oẽs cõgregationes aq̃rũ appellet maria. Poſſunt & Hyperbolice dicta intelligi. Q. d̃ ꝙ ſequit̃: Nudabit̃ alueus riui a fonte ſuo: deſcribit ꝙ & riuus & fons areſcãt ſimul. e ¶ Et mœrebunt piſcatores ꝛc. Et hoc dupl̃ accipe: ꝙ uaſtata ægypto & cũcta ꝓuincia ariditate ſiccata, mœreãt piſcatores: & lugeãt q in flumẽ mittebãt hamũ: & q opabant̃ retia ac ſagenas: & texebãt iunco diuerſi generiſ uaſcula. i. principes & regij generis atq; rectores: & ꝙ i aduẽtu chriſti oẽs puerſi generis piſcatores q cõtra apſticã diſciplinã capiebãt hoĩes i perditionẽ: & ſtulta ſapiẽtia texebãt retia & ſagenas: qb⁹ perditos irretirẽt, cõfuſi ſũt: & nullus aut rarus in ægypti terra ſit taľ piſcator. Hoc ope uidem⁹ expletũ, ꝙ eccl̃ia trophea cõſurgũt: & i oi ægypto idola corruerũt. f ¶ Stulti ꝓncipes taneos ꝛc. Tanim metropolim fuiſſe ægypti, & pſalmiſta declarat: ꝙ ibi moyſes mlta ſigna fecerit, quæ in Exodo deſcribunt̃: Poſuit i ægypto ſigna ſua: & ꝓdigia ſua in campo taneos. Memphim q̃q; magicis artib⁹ deditã, priſtini uſq; ad præſens tẽp⁹ ueſtigia erroris oñdũt. Et hoc breuiter indicat̃, ꝙ babylonia uaſtitate ueniẽte, oĩa magorũ cõſilia: & eorũ q futurorũ ſciẽtiã, ꝓmittebãt ſtulticiæ coarguant̃: & i aduẽtu chriſti cũcta rediganť in nihili: nõ inueniẽtib⁹ cõſiliũ ægypti uatib⁹, quõ dogma opprimãt chriſtianũ. Idioma aũt ſcripturarũ ẽ, ut angulũ ꝓ regno ponãt: eo ꝙ ꝓpĥos cõtineat, & q̃ſi in tota domo fortiſſimũ ſit. Vñ & chriſt⁹ duoꝝ ꝓpĥoꝝ parietes cõtinẽs, lapis dicit̃ angularis. Q. d̃ ꝙ intulit: Quõ dicetis pharaoni, fili⁹ ſapiẽtiũ ego, fili⁹ regũ antiq̃rũ: ſignificat ꝙ ægyptij, heroas, & deos auctores ſuæ gẽtis ſimulẽt Oron, & Iſin, & Oſirim, & Tiphonẽ. g ¶ Dñs ꝛc. Primũ de iterpretatiõe dicam⁹: & poſtea de his quæ ſcripta ſũt, diſſerem⁹. Pro ſpũ uertiginis iterpretari põt & ſpũs erroris. In eo q̃q; ꝙ nos trãſtulim⁹, incuruãtẽ & refrenãtẽ: poſſum⁹ dicere incuruũ & laſciuiẽtẽ: ut itelligam⁹ ſenem & puerũ. Nos autem uerbum hebraicũ אגמון dum celeriter

In die illa

A celeriter quæ scripta sũt uertim⁹, ambiguitate decepti, refre/nantẽ dixim⁹: qđ significãtius Aquila trãstulit σφεβλόντα. i. qui nihil recte agit, sed oẽ peruersum: ut puerũ significaret. Est igiẽ sensus: Stulti facti sunt principes taneos: & sapiẽtes cõsiliarij, pharaoni dederũt cõsiliũ insipiens: & emarcuerũt principes mempheos: & deceperunt ægyptũ angulũ ppl'orũ: quia dñs miscuit eis spiritũ erroris atq; uertiginis: ut ignorent qd loq̃nt̃ & errare faciant ægyptum: Et sicut ebrius & uomens egerit qđ in/gesserat: & ubi sit, ne/scit: sed iacet mentis alienæ: Sic nullũ habe bit ægyptus opus siue consiliũ qđ aut caput habeat, aut finem: aut senibus cõueniat, aut pueris: quorũ alij per nimiã ætatẽ desipiunt atq; delyrãt: alij per la sciuiã & infantiã igno rant quid agant. Hoc autẽ siue in babylonia uastitate, siue in aduen tu Christi, & iuxta lite ram, & iuxta spũalem intelligẽtiam recipere uolueris, habebit con/sequẽtiã. a ¶ In die illa ꝛc. Meli⁹ reor etiã ꝓpriũ errorẽ reprehen dere, q̃ dum erubesco imperitiam cõfiteri in errore persistere. In eo qđ trãstuli: Et erit ter/ra iuda ægypto in festi

a In diẽ illa erit ægyptus quasi mulieres: & stupebunt & timebunt a facie cõmotionis manus domini exercituũ, quã ipse mouebit super eam. Et erit terra iuda ægypto in festiuitatẽ: omnis qui illi⁹ fuerit recordat⁹, pauebit a facie cõsilij dñi exercituũ qđ ipse cogitauit sup eam. In b diẽ illa erunt quinq; ciuitates in terra ægypti loquentes lingua chanaan: & iurãtes ꝑ dñm exercituũ: ciuitas solis c uocabitur una. In diẽ illa erit altare dñi in medio terræ ægypti, & titulus iuxta terminũ ei⁹ dñi. Et erit in signũ & in testimoniũ dño exercituũ in terra ægypti. Clama/bunt eñ ad dñm a facie tribulãtis: & mittet eis saluato/rem & ꝓpugnatorẽ q liberet eos. Et cognoscet dñs ab ægypto: & cognoscent ægyptij dñm in die illa: & colent eum in hostijs & muneribus: & uota uouebunt dño & d soluẽt. Et pẽrcutiet dñs ægyptũ plaga & sanabit eam: & e cõuertent̃ ad dñm & placabit̃ eis & sanabit eos. In diẽ illa erit uia de ægypto in assyrios, & intrabit assyrius in ægyptũ: & ægyptius in assyrios: & seruiẽt ægyptij assur. f In diẽ illa erit israel tertius ægyptio & assyrio: bñdictio in medio terræ: cui bñdixit dñs exercituũ dicẽs: Benedi ctus populus meus ægypti, & opus manuum mearum assyrio: hæreditas autem mea israel. ¶ Ca. XX

Anno

B חגג tuitatem: ꝓ festiuitate in hebraico legit̃ חַגָּה, qđ interpretari põt & festiuitas: unde & Agge⁹ in festiuũ uertit̃: & timor, qđ significanti⁹ Aquila trãstulit γύρωσιμ: cũ aliquis pauidus & tremẽs circũfert oculos, & adueniẽtẽ formidat inimicũ. Er/go si uoluerimus in bonã partẽ accipere, ꝙ recordatio iudæ ægypto sit gaudij, recte festiuitas dicit̃: Sin autẽ ut arbitror, in timorẽ, ꝓ festiuitate uertit̃, itelligam⁹ formidinẽ uel pauo rem: ꝙ cũ nabuchodonosor uenerit: & omnes uirorũ, fortiũ man⁹ q̃si mulierũ fuerint dissolutæ, etiã uocabulũ iudæ ter rori sit ægypto: qa dũ ei uult auxiliũ præbere, tãta mala per/pessa sit. De nr̃is tpib⁹ nemo dubitat, ꝙ cõparatiõe christia norũ oẽs ethnici q̃si mulieres sint, infirmas habẽtes senten/tias: & quicquid dixerint uerti in stulticiã: dũ stupeãt tantã gẽtis cõuersionẽ: & mirent̃ atq; intelligãt manũ dñi: & qui/cunq; gẽtiliũ nos̃ christiani fuerit recordatus, imbecillitatẽ idololatriæ timore fateat̃. b ¶ In die illa erunt ꝛc. ciuitas solis ꝛc. Pro ciuitate solis, nescio qd uolẽtes Lxx. iterpretati sunt πόλις ἐκ: quã quidã nr̃orũ urbẽ iusticiæ interpretat̃: & duct⁹ errore ꝙ iuxta hebraicũ חֶרֶס scriptũ sit, terrã putat, quæ alijs literis scribit̃. Meli⁹ ergo trãstulit Symmachus ci uitas solis uocabit̃ una: חֶרֶס eñ uerbũ ambiguũ: & testa dicit̃ & sol: eo ꝙ utrũq; areat & siccũ sit. Hũc locũ nõ intelli/gens Onias, tẽplũ extruxit in ægypto in opido ἡλιοπόλεως. Iosephus. li. 12. ca. 13. Lege Iosephi historias. Alij ares. i. ὄστρακον, hoc ẽ, testã, urbẽ ostracinã intelligi uolũt: & cæteras iuxta rhinocorurã, & ca sium ciuitates: q̃s usq; hodie in ægypto lingua chananitide hoc est syra loqui manifestũ est: & putãt e uicino syros atq; arabas a nabuchodonosor ĩ illã terrã fuisse trãslatos. Porro qui in aduẽtu christi & rhomano imperio, ꝓphetiã disserũt: qnq; ciuitates, uel legẽ dñi quæ ĩ Alexãdria primũ interpre tata est: uel qnq; eccl'iæ ordines, episcopos, presbyteros, dia conos, fideles, catecuminos sentiũt: Aut certe spũalẽ legis in 1. Co. 14. d telligẽtiã: de q̃ & Apl'us ait: Volo quinq; uerbis loqui in ec

contra fratrẽ suũ: & ciuitate contra ciuitatẽ dimicante: cum persecutionis tempus irruerit, implorabunt dñi misericor/diam: statimq; saluator aduenie̊t, id est, iesus: hoc eñ in lin/gua nostra sonat: Et cognoscetur dñs ab ægyptijs: & cogno scent eum, siue persecutores qui fuerint superati: siue creden tes præsenti auxilio liberati: Et colent eum in hostijs & mu/neribus: uotaq; uouebũt dño & soluent. Respõdeãt iudæi: Lege præceptũ est, ut altare nõ fiat nisi ĩ loco uno quẽ elege/rit dñs deus: & hostiæ tm̃ a sacerdotibus leuitici generis im molent̃: Ecce Esaias aperte docet ꝙ ægyptij cognoscãt dñm & colant eum: & hostias & munera offerãt: & uota uoueant atq; ꝓsoluant. Si ægyptij sacerdotiũ habẽt: implet̃ & in illis Pauli testimoniũ dicẽtis: Translato sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat. d ¶ Et percutiet dñs ęgyptũ ꝛc. Quẽ eñ diligit dñs, corripit: castigat autẽ omnẽ filiũ quẽ recipit. Persecutio nõ ad negationẽ credẽtiũ, sed ad ꝓbationẽ perti/net & coronã. e ¶ In die illa erit uia ꝛc. Añ aduentũ chri/sti unaquæq; gẽs suũ habebat regẽ: & de alia ad aliã nullus ire poterat nationẽ: in rhomano aũt imperio unũ facta sunt oĩa. Doctus lector ueteres reuoluat historias: & ab euphra/te usq; ad tygrim, omnẽ in medio regionẽ assyriorũ fuisse co gnoscat. Ergo q̃s ueteres assyrios, nunc nos uocam⁹ syrios, a parte totũ appellantes. Q̃z aũt dicit̃: Egyptij seruiẽt syris: uel sic accipiendũ, ꝙ rhomanæ legiones syro instructo mi/lite ægyptũ custodiant: aut qđ utriusq; gẽtis inter se cõmer cia sint: & abundantiã ægypti syriæ suscipiãt ciuitates: sicut ecõtrario palæstinæ & phœnicis bonis ægyptus irrigetur. Quidã nostrorũ male hæc ad mille annos referũt: & more iudaico in cõsummatione mundi futura pronunciãt: quan do antichristus de assyrijs ueniens, ægyptum æthiopiamq; possederit. f ¶ In die illa erit israel tertius ęgyptio ꝛ assy/rio ꝛc. Nequaq; israel inter ægyptum & assyrium medius elidet̃: nunc antiochijs & demetrijs ad se iudæ trahentibus

D

Deu. 26. a

Hebre. 7. b

Hebre. 12. b

regnum

E regnum, nunc Ptolemæis possessionē eius sibi uendicanti/
bus: sed & ipsa sub rhomano imperio, ac per hoc christi im
perio cōstituta, erit eiꝰ cōditionis cuiꝰ & ægyptus & assyrij:
Esa.2.a & bñdicet in oī terra: Quia ex sion exibit lex, & uerbū dñi
de hierusalē: Tūc dicet a dño: Bñdictus pp̄lus meꝰ ægyp/
ti: qñ nequaq̄ Moyse,
sed christo dño præ/
eunte, infinita homi/
num milia solitudines
repleuerint: & Pharao
ne submerso, dixerint
Exo.15.a in deserto: Cantemus
dño, gloriose eñ ma/
gnificatus est: equū &
ascēsorē deiecit in ma/
re. Tūc & opꝰ manuū
dñi erit in assyrijs: hæ
eñ uel maxime gētes
monachorū florēt exa
minibꝰ, ægyptꝰ & me
sopotamia: & pari in/
ter se pietate cōtēdunt.
Hæreditas aūt christi,
israel est: hoc est, natiui
tatis, & crucis, & resur
rectionis, ascēsionisq̄
eiꝰ loca: ad quæ de to/
to orbe concurritur.

F ANno q̄ ingressus est thartā in açotū: cū mis
set eū sargon rex assyriorū, & pugnasset cōtra
açotū & cepisset eā. In tpe illo locutꝰ est dñs in
manu esaiæ filij amos dicēs: Vade & solue saccū tuū de
lumbis tuis, & calciamēta tua tolle de pedibꝰ tuis: & fe/
cit sic: uadēs nudus & discalciatꝰ. Dixitq̄ dñs: Sicut am
bulauit seruꝰ meꝰ esaias nudus, & discalciatꝰ: triū anno
rum signū & portētū erit sup̄ ægyptū & sup̄ æthiopiā.
Sic minabit rex assyriorū captiuitatē ægypti & trāsmi/
grationē æthiopiæ, iuuenū & senū nudā & discalciatā,
discoopertis natibꝰ ignominiā ægypti. Et timebūt & cō
fundent ab æthiopia spe sua: & ab ægypto gl̄ia sua. Et
dicet habitator insulæ huiꝰ in die illa: Ecce hæc erat spes
nostra, ad q̄s cōfugimꝰ in auxiliū ut liberaret nos a facie
regis assyriorū: & quō effugere poterimꝰ nos?

Ca. XXI

b ONus deserti maris. Sicūt turbines ab aphrico
c ueniunt, de deserto uenit: de terra horribili: ui
d sio dura nūciata est mihi. Q̄ui incredulus est,
e infideliter agit: & qui depopulator est, uastat. Ascēnde
elam, obside mœde: omnem gemitum eius cessare feci.
Propterea
sertū faciā mare eiꝰ: & siccabo terrā illiꝰ: & erit babylon in tu
mulos arenarū. Mare aūt ꝓpter mult̄itudinē habitātiū dicit.
Vñ & sup̄ ægypti mult̄itudo mari cōparata ē: Desertū faciet
dñs mare ægypti. Q̄ aūt mœdi & persæ pugnauerint cōtra
babylonē & subuerterint eā, in sup̄dicto Hieremia legimꝰ:
Ibi.b Acuite sagittas: iplete pharetras. Suscitabit dñs spiritū regū
mœdorū: & cōtra babylonē mēs eiꝰ ut perdat eā: qm̄ ultio
dñi ē, ultio tēpli sui. Sup̄ muros babylonis leuate signū: au/
gete custodiā: eleuate custodes: præparate insidias: q̄a cogi/
tauit dñs & fecit quæcūq̄ locutꝰ est contra babylonis habi
Ibi.c tatores. Et rursum: Leuate signū in terra: clangite buccina in
gētibꝰ: sanctificate sup̄ eā gentes: annūciate cōtra illā regibꝰ
ararat, menni, & ascenez: numerate cōtra eā tapsar: adduci/
te equū q̄si bruchū aculeatū. Sctificate cōtra eā gētes: reges
mediæ, duces eiꝰ & uniuersos magistratꝰ eiꝰ: cunctāq̄ terrā
ptātis eiꝰ: & cōmouebit̄ terra & turbabit̄: quia uigilauit cō
tra babylonē cogitatio dñi: ut ponat terrā babylonis deser/
tam & inhabitabilē. c Sicut turbines ꝛc. Vox babylonij
ppli timētis inducit̄, siue ipsiꝰ babylonis, q̄ audiat mœdos
& elamitas cōtra se exercitū præparare & uenire de solitudi
ne: ponitq̄ cōparatiōis exēplū: Sicut inquit, ab aphrico uen
to uehemēs tēpestas uenire cōsuescit: ita mihi de solitudine
uastitas uenit: de terra horribili: cuiꝰ ne nomē quidē audire
possum absq̄ formidine. Visio dura nūciata est mihi: quid
eñ duriꝰ q̄ præsens captiuitas? d Q̄ui incredulus ē ꝛc,
Pōt ī hebræo ita legi: Q̄ui cædis, cæde: & q̄ uastas, uasta: ut
ad ipsum elamitē & mœdū ꝓphetiæ uaticiniū dirigat̄, hor/
tantis eū implere q̄d cœpit: intrepidū ascēdere, obsidere po/
tentissimā ciuitatē. Sin aūt sic legit̄ ut trāstulimꝰ, q̄si de perso
na tertia dicat̄: qui incredulus est, infideliter agit: & q̄ depo
pulator est, uastat: cū superiorib' copulandū est: in quibꝰ sibi
babylon uisionē durā prædicat nūciatā. e Ascēde elam
ꝛc. Ne timeas inq̄t o persa & mœde babylonis mult̄itudinē,
ne illiꝰ præteritā potētiā reformides: Oēm gemitū eiꝰ ac pō/
dus q̄ te ante præmere cōsueuerat, cessare feci: seu q̄ nulliꝰ iā
gemat & doleat præsus potētia babylonis: seu q̄ tātis malꝭ
oppressa sit ipsa babylon, ut ne gemitū q̄dē liberū habeat.
Propterea

Ca. XX

Anno q̄ ꝛc. Totam po
suimꝰ capi
tuli huiꝰ cōtinētiā, ut
per ptes singula disse/
ramꝰ: Açotus, quæ he
braice dicit̄ אשדוד,
urbs fuit potētissima
palæstinæ de quinq̄ urbibꝰ: hanc Sargon rex assyriorū, qui
septē noibꝰ appellat̄: misso duce exercitꝰ sui, cui nomē erat
thartā cœpit & tenuit. Eo igit̄ tpe q̄ uicina ciuitas capta est,
præcipit̄ Esaiæ: ut deposita saccea tunica, hic eñ erat habit'
ꝓphetalis populi delicta plangētis, & calci/mētis e pedibꝰ
quæ Lxx. σανδάλια. i. caligas uocant: nudus & discalciatus
incederet, typū præbēs captiuitatis ægyptiæ & æthiopū: qui
ægyptijs in adiutoriū fuerāt: q̄ quō Esaias nudus ambula/
ret, & fœditatē cernētibꝰ nudis natibꝰ demōstraret: Ita oīs
ægyptꝰ atq̄ æthiopia populāte assyrio, nudæ fierēt: & nihil
oīno in terra remaneret. Nec hoc aliqs putet supiori fœlici/
tati quæ ægyptijs repromittit̄ esse cōtrariū: q̄a ibi post ma/
la de futura btitudine prædicat̄: hic aūtē præsens narrat̄ ca/
ptiuitas: per quā deleto israel & damasco & philistim, recta
uia perrexit ægyptū: & ipsos pariter æthiopesq̄ superauit.
Q̄ ne c ui uideat̄ ambiguū, ipsiꝰ Esaiæ ponamꝰ testioniū:
4.Reg.19.b Reuersus autē Rapsaces, inuenit regem assyriorū præliantē
aduersus Lobnā: audierat eñ quia ꝓfectus eēt de lachis: &
audiuit de tharaca rege æthiopiæ dicētes: Egressus est ut pu
gnet cōtra te. Simulq̄ discimꝰ obediētiā ꝓphetarū, q̄ uir no
bilis: tradūt eñ hebræi Esaiā socerū fuisse manasse filij Eçe/
chiæ regis iuda: nō erubuerit nudus incedere: sed dei præ/
ceptis nihil honestius iudicās, deposuerit saccū: q̄ abiecto,
nudus fuerit, unā priꝰ habēs tunicā, & ipsam cilicinā. Q̄d
autē dicit̄: Triū annorꝫ signū & portentū erit sup̄ ægyptū &
sup̄ æthiopiā: hoc significat, q̄ tribꝰ annis ab assyrijs ægyp
tus uastanda sit & æthiopia. Tunc (inquit) dicet habitator
insulæ huiꝰ: hoc est, hierusalē quæ uicinarū gētium fluctibꝰ
tundit̄: Heccine erat spes nr̄a: & ad hos cōfugimꝰ, ut nobis
præberēt auxiliū: q̄ se de captiuitatis malo eruere nō quiue
runt: Est igit̄ hic ordo ꝓuidētiæ dei, oē hoīm genꝰ ineffabi/
li iudicio dispēsantis: Cōtra dei irā isr̄l̄ sperauit ī damasco:
diruat̄ ciuitas quæ aduersum illiꝰ uolūtatē impijs præstat
auxilium. Iudas sperauit in ægyptijs, & ægyptus destruat̄.
Egyptij cōfisi sunt in æthiopibꝰ, æthiopes q̄q̄ uincant̄ ab as
syrijs. Assyrij superbierūt: nō dei, sed suarū uiriū arbitrātes
esse uictoriā: & ipsi uincant̄ a babylonijs. Babylon deuauit

G

to tpe inter se collisum
fuerit, rhomano uin/
cente populetur. Rho/
manꝰ ipse ferratis den
tibus unguibusq̄ san
ctorū carnes & cruēto
ore lacerauit: excidat̄
lapis de mōte sine ma Dañ.2.g
nibus: & potentissimū
primū regnum ac fer/
reum: deinde fragile &
infirmū, in testarū mo
dum cōterat. Ca. XXI

H

Onus de/
serti ma/
ris. Nisi in
cōsequen
tibus huiꝰ capituli le/
gerē: Babylon dilecta
facta est mihi in mira/
culū. Et iterū: Cecidit,
cecidit babylon: & oīa
sculptilia deorū eiꝰ cō/
trita sūt ī terra. Et sup̄:
Ascēde elam: & obside
mœde: dubitarē q̄d es
set hoc pōdus, q̄d de/
serto mari īponit̄. Per/
spicuū ergo ē q̄ deser/
tum mare babylon ap
pellat̄, Hieremia dicen Hiere.51.d
te ex pp̄sona dei: Et de/

A

a ¶ Propterea repleti sunt ꝛc. Prophetæ ideo obscuri sunt: quia personæ in his plurimæ cõmutantẽ. Ergo & nunc uox Esaiæ inducit plangẽtis babylonẽ spiritu ꝓphetali, ꝙ tanta mala sup eam uentura sint: ut ipse qui narrat timore superatus, nequeat in uerba prorumpere: uidens tantæ multitudinis sanguinẽ fundi: & miscꝺiæ motus affectu, hõ em̃ de hominibus loquit: nõ minus doleat, ꝙ mulier ululare in partu solet: sed cõturbat⁹ & trepidus & in terram corruens, caligantib⁹ oculis nesciat quid loquat. Pro eo autẽ qꝺ nos uertimus: Babylon dilecta mea: in hebræo legit: גֶּשֶׁת חֶשְׁקִי : & est ipsum ꝟbũ qꝺ in principio babylonij onerispositum⁹: super montẽ caligosum: Pro caligoso em̃ & tenebroso scriptum est גֶּשֶׁת . Proprieꝙ hæc urbs sic uocatur: propter altitudinem, & erectũ usꝙ ad cœlum superbiæ uertices. b ¶ Pone mensam ꝛc. Locus iste dupliciter accipit: O mœdi & elamitæ, quib⁹ supra dixi: ascẽde ælam, obside mœde: sumite cibum: futuro uos prælio præparate: ne postꝙ dimicationis tẽpus aduenerit, lassitudo uos retrahat. Cunꝙ comederitis & biberitis, surgite: arma corripite: babyloniũ debellate. Qꝺ ꝙ ait: cõtemplare in specula: hoc sensu legit: diligẽter quæ uentura sunt, prospice. Potest & sic intelligi: O babylon para baltasar filio Euilmerodach nepoti nabuchodonosor regi tuo mensam atꝙ cõuiuiũ: & uide quid post cibũ eueniat: in quo scortis & cõcubinis in uasis dñi propinabit. O principes qui cum rege accumbitis, mœdos autẽ persasꝙ significat: surgite & ad interficiendũ regẽ arma corripite. Hoc plenius in Danielis uolumine discim⁹. Dañ.5.a c ¶ Hęc em̃ mihi dixit dñs ꝛc. Causas reddit superioris formidinis, quare angustia possederit eum sicut parturientem: & corruerit audiens & perterritus sit: ac tenebroso horrore circũdatus. Hæc (inquit) dixit dñs mihi: Vade & constitue speculatorẽ, ut spiritu ꝓphetali tibi futura prænunciet: quẽ cum posuissem in speculam, uidit uenientẽ bigam, & aurigam desuper, asinũꝙ, & camelum currũ trahere. Significat autẽ Cyrũ persarũ regẽ atꝙ mœdorũ, cũ paruo & magno imperio uenientẽ. Persæ em̃ ante Cyrũ ignobiles erant, & nullius inter gẽtes loci habebant̃: mœdi semper potẽtissimi. Iste ergo unus ascẽsor, duarũ gentium fultus exercitu, uenit contra babylonem: & speculator ille qui positus erat ut uentura prospiceret, clamauit quasi leo: siue ipse ꝓpheta appellat̃ leo. Et quia dubiũ erat de persona speculatoris: qui Cyrũ uiderat ascẽdentẽ, ipse exponit manifestius & ait: Sup specula dñi ego sum, stans iugiter p diem: speculatorẽ dñi se esse pronuncians: qui semper positus in officio ꝓphetali, & diebus ac noctib⁹ dñi parens imperio: quodcunꝙ iusserit, loquitur. Quid igitur clamauit leo? Ecce iste uenit ascensor uir bigæ equitũ: haud dubium quin Cyrus indicet̃. Et respondit & dixit ipse leo qui supra clamauerat: Cecidit, cecidit babylon: & oñia sculptilia deorum eius cõtrita sunt in terra. Vastante enim ascẽsore bigæ, babylon usꝙ in æternũ deleta est: & Belis tẽplum omniaꝙ idola usꝙ ad solum strata. Quod autem sequitur: Tritura mea & fili areæ meæ: ad hierusalem apostropham facit, & ad templum quod in area ornæ situm est: dicitꝙ ad eam:

O hierusalem & populę fili templi mei: nõ tibi uideatur incredulum esse quod dixi: non enim sunt mea uerba, sed domini: & per os meum illius uerba resonarũt. Quidam putant, sed male, hoc non ad hierusalem, sed ad babylonem dici: dẽ qua & supra: Babylon dilecta mea posita est mihi in miraculum: & esse sensum: Quæ contriuisti me, eris & ipsa contrita: non meo sermone, sed domini potestate, qui tibi hæc uentura prænũciat. Quid sibi autẽ uoluerint in hoc loco Lxx. interpretes: ut ꝓ leone qui hebraice dicit אֲרִיאֵל, οὐρίαμ, id est, urian transtulerint, nõ satis intelligo: præsertim cum supra dictus sacerdos urias qui uocat̃ in testimonium, alijs literis scriptus sit: אוּרִיָּה.

C

a Propterea repleti sunt lumbi mei dolore: angustia possedit me, sicut angustia parientis: corrui cũ audirẽ: conturbatus sum cũ uiderẽ: Emarcuit cor meũ: tenebræ obstupefecerũt me. Babylon dilecta mea, posita est mihi
b in miraculũ. Pone mẽsam, cõtemplare in specula comedentes & bibentes: Surgite principes: arripite clypeum.
c Hęc enim mihi dixit dñs: Vade & pone speculatorẽ: & quodcunꝙ uiderit, annunciet. Et uidit currum duorum equitũ, ascensorẽ asini, & ascensorẽ cameli. Et cõtemplatus est diligenter multo intuitu: damauitꝙ leo: Super speculam domini ego sum, stans iugiter per diem: & super custodiã meam ego sum stans totis noctibus. Ecce iste uenit ascensor uir bigæ equitũ, & respõdit & dixit: Cecidit, cecidit babylon: & omnia sculptilia deorũ eius cõtrita sunt in terra. Tritura mea & fili areæ meæ quæ audiui a dño exercituum deo israel, annunciaui uobis.
d Onus duma: ad me clamat ex seir: custos qd de nocte, custos qd de nocte. Et dixit custos: uenit mane & nox: si quæritis, quærite: conuertimini, uenite.

D

d ¶ Onus duma ꝛc. Pro duma Lxx, ἰδοὺμαίαμ, id est, idumæã ponunt: Est autem duma non tota idumæa prouincia, sed quædã eius regio quæ ad austrum uergit: & ab urbe palæstinæ quæ hodie dicit̃ Eleuteropolis, uiginti distat milibus: iuxta quam sunt mõtes seir, sumpto ab auctore nomine: Seir quippe interpretatur hispidus & pilosus: qui Esau fuit. In Abdia propheta plenius super hac gente a nobis disputatum est: in quo necesse fuit ueterem historiam reuoluere: & Eçechielis Hieremiæꝙ, easdẽ in testimoniũ trahere uisiones: & maxime prophetiam cõtra montem seir. Et illud de psalmis: In idumæam extẽdam calciamentum meum. Et alibi: Tabernacula idumæorũ & ismaelitæ, moab & agareni, gebal & ammon, & amalech. Amos quoꝙ inquit: Sup tribus scelerib⁹ edom, & sup quatuor nõ auersabor eum: eo ꝙ persecutus sit in gladio fratrẽ suũ: & uiolauerit misericordiam suam: siue ut Symmachus transtulit, uiscera sua: quod aduersus cognatos populos ausus sit dimicare, & hostili odio dissidere. Fuit autem regio Esaũ in regione duma, hoc est, in montibus seir. Hanc ut metropolim, iuxta ordinem superiorũ uisionum ab assyrijs, siue a nabuchodonosor expugnatam esse credimus: memorẽꝙ pristini generis qꝺ de Abraham & Isaac sit stirpe generata, imploraſſe auxilium dei: & necessitate cogente, illius clementiam flagitasse. Narrat ergo nunc dominus: Qui obsidetur in seir, & ab hostibus cingitur: meum implorat auxilium, & dicit: O custos israel qui populum tuum tueris custodia sempiterna: & quasi in nocte illis dormientibus uigilas ne hostis irrumpat: quare & nos qui de eius semine sumus, non simili clæmentia protegis? Quibus ego custos uigilꝙ respondeo: de quo scriptũ est: Non dormitabit neꝙ obdormiet qui custodit israel. Venit mane populo meo: & nox genti idumæorum: illis præbebo lucem: uos in tenebris derelinquam. Vel certe ita: Venit lux nocte transacta: si meum inuocatis auxilium: & estis de stirpe serui mei abraham. Nolite me tantum in necessitatibus quærere, sed toto ad me animo conuertimini. Venite & suscipiam pœnitentes. Hoc iuxta historiam dictum sit: Cæterum propter similitudinem literæ, ex eo qꝺ ר & ד non multum inter se discrepent: quidam hebræorum pro רוֹמָה רוֹמִיָּה legunt: uolentes prophetiam contra regnum rhomanum dirigi: friuola persuasione, qua semp in idumææ nomine rhomanos existimant demonstrari: Duma autẽ interpretat̃ silentium.

Abdię.c
Ecech.25.35.
Hiere.49.d
Pś.59.b
Ibi.82.b
Amos.1.d
Pś.120.a

¶ Onus in arabia

Onus in arabia:

Onus in arabia ꝛc. Quærēti mihi & diu cum delibera
tione tractanti quæ eſſet arabia ad quā ꝓphetic⁹ ſermo diri
gīt: utrū moabitæ, an ammonitæ, & idumæi, cūctæq; aliæ re
giones quæ nūc arabiā nuncupant: occaſionē tribuit in hac
eadē uiſione qđ ſequit: Auferet oīs gloria cedar: & reliquiæ
numeri ſagittariorum
fortium de filijs cedar
īminuent, Iſmaelitas
debere itelligi. liber ge
Geñ. 25. b neſeos docet: ex iſmae
le cedar & agarenos, q
peruerſo noīe ſarrace
ni uocant eē genitos.
Hi ꝙ totā habitāt ſoli
tudinē: de quib⁹ puto
& poetā dicere Lateq;
uagātes barcæi: & ſu
pradictū uolumē, con
tra faciē omniū fratrū
ſuorū habitabit: eo ꝙ
latiſſima erem⁹ ab in
dia ad mauritaniā uſ
q; tēdat, & athlanticū
oceanū: qđ puto Hie
remiæ titulum ſonare:
Hiere. 49. f Ad cedar & ad regna
aſor quæ pcuſſit nabu
chodonoſor rex baby
lonis: ſtatimq; ſequit:
Hæc dicit dñs: ſurgite & aſcendite ad cedar, & uaſtate filios
orietis. Tabernacula eorū & greges eorū capiēt: pelles eorū
Ibidem & oīa uaſa, & camelos tollēt ſibi. Et iterū: Iniuit em̄ cōtra uoſ
nabuchodonoſor rex babylonis cōſiliū, cogitauit aduerſus
uos cogitatiōes. Surgite & aſcēdite ad gētē quietā & cōfidē
ter habitantē ait dñs: nō oſtia, nō uectes eis, ſoli habitant: &
erūt cameli eorū in direptionē: & multitudo iumētoꝝ in præ
dā. Et diſpergā eos i oēm uētū, q ſūt atonſi in comā: & ex oī
F cōfinio eorū adducā iteritū ſup eos ait dñs: eritq; aſor nabi
taculū draconū deſerta in ſempiternū: nō manebit ibi uir:
nec incolet eā filj⁹ hoīs. Totū ꝓphetiæ teſtimoniū de Hiere
mia poſui: ut quæ ſit cedar indubitāter itelligas. Et cōſyde
ra quō iſmaelitarū, hoc ē, ſarracenoꝝ ꝓprie gētē deſcripſerit:
q habitāt in tētorijs: q q̄s nox cōpulerit, ſedes tenēt: qb⁹ ar
mēta ſūt & pecora camelorūq; greges: q nō habēt oſtia nec
uectes: nō em̄ uerſant in urbib⁹, ſed in ſolitudine habitant.
Et hi ergo a babylonijs deleti ſunt: eo ꝙ aſor ciuitatē quæ
metropolis gētis illi⁹ in eremo fuit, uſq; ad ſolum ſubuerte
rint: & tñ cū camelorū & ouiū greges capti ſūt: pelleſq; eorū
atq; tētoria ſorte diuiſa: nō oīs gētis illi⁹ ſignificat interitus:
eo ꝙ dromedarijs camelis centū & ampli⁹ milia uno die p
uaſtā ſolitudinē fugere ſoleāt. Auferet (inq;t) oīs gl̄ia cedar:
& imminuto ſagittariorū numero, quia maxime pollēt arte
pugnādi, cæteri qui fugerint, remanebūt. Quia intellexim⁹
quæ ſit cedar, & quæ arabia, quæq; aſor: uideamus Eſaias
ꝓpheta qđ dicat: In ſaltu ad ueſperā dormietis: in ſemitis do
danim. Verbū עֲרַב ut ſæpe iā diximus, & ueſper, & arabia,
& coruus, & planicies, & occidēs appellat. Et ꝓ eo qđ nos
iuxta Lxx. tranſtulim⁹, dormietis, pōt interpretari morabi
mini ſiue habitabitis, hoc eſt ἀυλισθήσεσθε, qđ hebraice dicit
תָּלִינוּ דְדָנִים, qđ in ꝓpinquos uertit & cognatos. Itaq;
prædicit nūc iudæis qui obſidionē babyloniā effugere po
tuerint: & de toti⁹, puinciæ uaſtitate ad eremū trāſire uicinā:
q habitaturi ſint in ſolitudine arabiæ in itinere qđ ducit ad
fratres. Rurſumq; ad iſmaelitas ſermo cōuertitur: & eos ad
miſcđiam cohortat: Currite, & laſſis fratrib⁹ ac periclitan
tibus ardore ſitis obuij ferte aquas: Tātus em̄ feruor eſt ſo
lis: ut niſi ſubueneritis, in ſolitudine pereant: & non ſolum
aquas, ſed etiā panē ferte fugiētib⁹: ut quos cōfecit obſidio,
ueſtra clæmētia releuet. Simulq; reddit cauſam quare hæc
Hiere. 49. g imperet fieri dicēs: Fugerūt babyloniū gladium: fugerūt ar
cus elamitarū: fugerūt īminēs præliū. Nec deſpiciatis miſe
ros: cito ueniet & ueſtra captiuitas. Quō em̄ uelox mercen
narij annus eſt: & omnē laborē breuē putat, dum ad deſyde
ratam mercedē perueniat: Sic uniuerſa gloria filiorū cedar
auferet a uobis: & ſagittæ ueſtræ cōterent: & paruus rema
nebit numerus pugnatorū. Quidā uolunt ex eo qđ dicit: G
adhuc in uno anno & auferet oīs gloria cedar: Nō baby
loniam captiuitatē prædicari: de qua & Hieremias loquit: Ibi.
ſed aſſyriorū qui poſt unū annū uaſtationis iudaicæ, ſarra
cenos latiſſime perſe
cuti ſunt. Illū præterea
locū in quo nos tran
ſtulimus: Qui habita
tis terrā auſtri, cū pani
bus occurrite fugiēti:
& quaſi ex pſona dñi
imperatiuo modo le
gimus: in hebræo ſic
legi poſſe affirmant: q
habitant terrā auſtri,
cū panib⁹ occurrerūt
fugiēti: ut cū deus eis
dixerit: occurrētes ſi
tienti ferte aquam, illi
inimica mente panes
tulerint abſq; aquis ut
cibo augerent ſitim.

Onus in arabia. In ſaltu ad ueſperā dormietis, in ſemi
tis dodanim. Occurrētes ſitiēti ferte aquā: qui habitatis
terrā auſtri, cū panib⁹ occurrite fugienti: A facie em̄ gla
diorū fugerūt, a facie gladij īminētis, a facie arcus exten
ti, a facie grauis prælij. Qm̄ hæc dicit dñs ad me: Adhuc
in uno anno q̄ſi in anno mercenarij: & auferet oīs gl̄ia
cedar: & reliquiæ numeri ſagittariorū fortiū de filijs ce
dar īminuent: dñs em̄ de⁹ iſrael locut⁹ eſt. Ca. XXII

b c ONus uallis uiſionis. Quidnam tibi quoq; eſt
quia aſcēdiſti & tu oīs intecta, clamoris ple
b na, urbs frequens, ciuitas exultans. Interfecti
tui non interfecti gladio, nec mortui in bello. Cuncti
principes tui fugerunt ſimul: dureq; ligati ſunt. Omnes
qui inuenti ſunt, uincti ſunt pariter procul fugerunt.

Propterea

Ca. XXII Onus ual
lis viſio
nis. Lxx.
licet non habeat in he
bræo, manifeſti⁹ tran
ſtulerūt τὸ ῥῆμα τῆς φάραγγος σιών. i. uerbū uallis ſion. Hæc
em̄ ciuitas ſeminariū ꝓphetarū eſt: in qua extructū tēplū:
& uiſiones dñi multiplicatæ ſunt. Quia ergo inter cæteras
gētes ponit: & reputat una de plurimis, nequaq; mons ap
pellat: iuxta illud ꝓpheticū: Fundamenta eius in mōtibus pſ. 86. a
ſanctis: diligit dñs portas ſion ſuper oīa tabernacula Iacob:
ſed uallis, ex eo quod humiliata ſit. Alijs uerbis hoc ipſum
Hieremias loquit: qñ accepit calicem plenū uini, & dat uni Hiere. 25. d
uerſis gentib⁹: ac nouiſſime porrigit hieruſalem, ut bibat & H
uomat, & ruat, & inſaniet: ſignificans a babylonijs & hanc
eſſe uaſtandā. Qđ pleni⁹ Regū & Hieremiæ narrat hiſtoria.
Ex quo intelligim⁹ omniū creatorē æqualiter eſſe deum: &
eodē cuncta diſpēſare iudicio: iuxta illud qđ ipſe loquit ꝙ
Amos: Nunqd nō ut filij æthiopū uos eſtis mihi filij iſrael Amos. 2. d
ait dñs? Nunquid nō iſrael aſcēdere feci de terra ægypti: & et. 9. c
palæſtinos de cappadocia, & ſyros de cyrene? Ecce oculi do
mini ſup regnū peccans. Ne putarēt iudæi idcirco ſe meri
torū habere priuilegiū: quia educti eſſent de ægypto: dicit
etiā cæteras gētes ad alias terras ſuo imperio fuiſſe tranſla
tas. c Quidnā tibi ꝛc. Referebat mihi hebræus præſentē
uiſionē nō pertinere ad illud tēpus q̄ nabuchodonoſor hie
ruſalē cœpit: & Sedechiā uinctū, oculiſq; priuatū duxit in
babylonē: ſed ad Sennacherib tēpora: qñ Sobna pontifex
magnam partē prodidit ciuitatis: & tantū ſion, id eſt arx &
templū, ac nobiles remanſerūt, in exēplū rhomanæ urbis:
quæ irruentibus gallis, patricios & florē iuuentutis in arce
ſeruauit. Nos autē poſſumus & de babylonia captiuitate di
cere: quāq; Euſebius oīa ad chriſti aduentū referat: & putet
Veſpaſiani Titiq; tēporib⁹ fuiſſe cōpleta. Carpam⁹ ergo ſin
gula, triplicē expoſitionē breuiter attingētes. Quidnā tibi
quoq; eſt? quid habes inquit ſion: qđ etiā tu aſcēdiſti oīs
intecta? Qñ dicit, etiā tu, oñdit q̄ cæteri pri⁹ aſcēderint: Nū
& tu reputata es inter gentes quæ ab hoſtibus obſideris: &
tecta cōſcēdis plena ululatus, & planctus miſerabiliū fœ
minarū, urbs q̄ndā regia? d Interfecti tui ꝛc. Si ad Sen
nacherib tempora referas, quādo ex parte capta eſt ciuitas:
recte dicuntur nō fuiſſe uicti gladio, nec occiſi in bello: ſed
proditione: alijs ex urbe fugientibus: alijs quos hoſtis op
preſſit uinculis alligatis. Sin autē ad babyloniam captiuita
tem, q̄ & uerius eſt: dicemus q̄ non pugna, ſed obſidione
ſuperati ſint. Qđ ſi in aduentu Chriſti iuxta Euſebiū Tro
pologice intelligere uolueris: dices eos interfectos non gla
dio, ſed infidelitate: omneſq; principes eorum receſſiſſe a
deo: & peccatorum funibus alligatos: nec quemq; fuiſſe de
phariſæis, qui non diaboli retibus alligatus ſit.

Propterea

A 5.21.a

a ¶ Propterea dixi ꝛc. Si in uastitate babylonis lachryma/tur ,ppheta lugentis affectu, & dicit: Angustia possedit me, sicut angustia parietis: corrui cū audirē: cōturbatus sum cū uiderē: emarcuit cor meū: tenebræ stupefecerunt me: baby/lon dilecta mea posita est mihi in miraculū: quanto magis

a Propterea dixi: recedite a me, amare flebo: nolite in/cumbere ut cōsolemini me sup uastitatē filiæ ppli mei.

b Dies em̄ interfectionis & conculcationis, & fletuū dño

c deo exercituū in ualle uisionis. Scrutans murum: & ma/gnificus sup montē: & elam sumpsit pharetrā: currū ho/

b minis equitis, & parietē nudauit clype9. Et erunt electæ ualles tuæ plenæ quadrigarum: & equites ponēt sedes suas in porta. Et reuelabit operimentū iudæ: & uidebis in illa die armamētariū domus saltus: & scissuras ciuita/

e tis dauid uidebitis: quia multiplicatæ sunt. Et cōgrega/stis aquas piscinæ inferioris: & domos hierusalē nume/rastis: & destruxistis domos ad muniendū murū. Et la/cum fecistis inter duos muros & aquā piscinæ ueteris: & nō suspexistis ad eū qui fecerat eā: & operatorē illi9

f de longe non uidistis. Et uocabit dñs deus exercituū in die illa ad fletū & ad planctū & ad caluiciū & ad cingu/lum sacci. Et ecce gaudiū & lætitia occidere uitulos & iu/gulare arietes: comedere carnes, & bibere uinum: come/damus & bibam9: cras em̄ moriemur: & reuelata est in

B auribus meis dñi exercituū. Si dimittetur iniquitas hæc

g uobis donec moriamini dicit dñs de9 exercituū. Hec di/cit dñs de9 exercituū: Vade ingredere ad eum qui habi/tat in tabernaculo, ad sobnā præpositū tēpli, & dices ei: Quid tu hic: aut q̄si quis hic: quia excidisti tibi hic sepul/chrum? Excidisti in excelso memoriā: diligēter in petra tabernaculū tibi. Ecce dñs asportari te faciet: sicut aspor/tatur gallus gallinacius: & q̄si amictū sic subleuabit te.

Coronans

b ¶ Dies em̄ ꝛc. Red/dit causas iuxta tripli/cem intelligentiā: q̄re dixerit: Recedite a me, amare flebo: quia con/culcata sit sion, mons quondam uisionū, & nunc uallis fletuum.

c ¶ Scrutās murū ꝛc. Describit babylonis exercitus intrās urbē, tēplū occupās: & qua/drigis p plateas super/bus incedens. Q̄d̄q̄ auratos postes & mar/morū crustis uestitos parietes, clype9 q̄ alia solet tegere nudauerit: eleganter in hebraico resonat: sensusq̄ pul/cherrim9 ē, q̄ scutū nō ptexerit in prælio quē piam, sed nudauerit: eo q̄d̄ p robur militū oīes opes erutæ sint. Sin autem elamitæ po/nuntur in prælio, quæ urbs assyriorū est: nō poterit referri ad tēpo/ra rhomanæ subuer/sionis: nisi forte cūcta allegorice interprete/mur.

d ¶ Et erūt ele/ctę ualles ꝛc. Manife/ste captiuitatem descri/bit: quæ undecimo an/no regis sedechiæ fa/cta est: de qua & Hie/remias loquitur: Ecce ego conuocabo omnes cognationes regnorū aquilonis ait dñs: & ueniēt & ponet unusquisq̄ solium suum in introitu portarū hierusalē: & super omnes muros eius in circuitu. Q̄d̄ ne putemus uoce prædictū, & opere nō expletū: idem Hieremias ait: Vndecimo anno Sedechiæ, mense quarto, quinta mensis aperta est ciuitas: & ingressi sunt omnes prin/cipes regis babylonis, & sederūt in porta media. Tunc ergo in circuitu ciuitatis hierusalē, innumerabilis est fusus exer/citus: & aperta sunt sanctasanctorū: & armamētariū q̄d̄ ne/more consitum erat, hostili populatione reseratū: & per cūn/ctas urbis partes diuisis muris hostis ingressus est.

e ¶ Et congregastis aquas piscinę ꝛc. Narrat quō obsidioni para/uerint ciuitatē: & aquas inferioris piscinæ quæ capi poterāt ad superiorē munitionem transtulerint: destructisq̄ domi/bus, muros ædificauerint: & per singulas cognationes quæ domus quantū aquæ deberet accipere, dinumerarint: fece/rintq̄ cisternam inter duos muros: & piscinā ueterē instau/rarint ad seruandas aquas: & non magis dei inuocauerint auxilium: qui conditor urbis sit, piscinæq̄ dñs: quasi alijs uerbis dixerit: Fiduciam habuistis in homine, & nō in deo qui factor est hominis. Quidā iuxta mysticos intellectus piscinam ueterem, legis umbram intelligunt: & inter duos muros, nouum uidelicet & uetus testamentū, ædificatū la/cum pharisæorū traditionibus atq̄ mandatis, qui aquas continere non possit: & non respexisse eos ad filium dei: nec

Hiere. 1.c

Ibi. 39.a

Mystice

illius præsentiā credidisse quē olim non uiderint: quia sem/per dei præceptis increduli fuerint.

f ¶ Et vocabit dñs ꝛc. Captiuitate præsente & obsessa hierusalem: cum ferrum, fa/mes, sitis, urgeret urbem, Hieremias ad pœnitentiam po/pulum ,puocabat: & ecōtrario reges ac principes & uulgus miserabile, desperatio/ne pereuntium se tra/debat epulis. Nihil au/tem sic offendit deum q̄ post peccata erecta ceruix: & ex despera/tione contēptus. Q̄d̄ & per Amos loquit̄: Super tres & quatuor impietates non auersa/bor eum: q̄d̄ & cogi/tauerit & fecerit, & nō ægerit pœnitentiā: in/super & docuerit ma/lum. Vnde & nunc di/citur: Si dimittetur ini/quitas hæc uobis, do/nec moriamini. Putāt allegorici interpretes de passione christi esse prædictum: q̄ uoca/uerit deus etiam post crucem domini salua/toris infœlicem popu/lum ad pœnitentiam: & nihilominus ille se desperationi tradide/rit & uoluptati. Prin/cipium quippe istius uisionis, in q̄ ait: Cla/moris plena, urbs fre/quēs, ciuitas exultās: ad illud tempus refe/runt, quando a phari/sæis populus incita/tus, pari contra iesum uoce resonabat: Cru/cifige, crucifige talem: non habemus regem nisi cæsarem. Huius te stimonij exemplo etiā Apostolus abusus est: scribēs ad corinthios de resurrectione: Si mortui non resurgunt, manducemus & bibamus, cras enim moriemur.

g ¶ Hec dicit dominus deus exercituū: Vade ingredere ad eum qui habitat in tabernaculo/ad sobnā ꝛc. Supra diximus Sobnā fuisse pon/tificem, qui assyrijs prodidit ciuitatem. Sed quia hoc tradi/tionis est hebraicæ, & scriptura non loquitur: intelligamus eum superbum, tumidum, & uoluptuosum, suisq̄ pedibus populos conculcantem. Et quia fecerit cuncta quæ prophe/ta describit: sacerdotium eius ad Eliakim filium Helkiæ fuisse translatū: ut illo electo, nouus pontifex fieret. Ex quo intelligimus omni studio superbiam declinandam quæ of/fendit deum: & ne pontificatus quidem priuilegio tuta esse/ potest. Iste est Sobna (sicut quidam putant) & Eliakim: de quibus idem ,ppheta subtexuit: Misit rex assyriorum Rab/sacen de Lachis in hierusalem ad regem Eçechiam in manu graui: & stetit in aquæductu piscinæ superioris in uia agri/ fullonis: egressusq̄ est ad eum Eliakim filius Helkiæ, qui erat super domū: & Sobna scriba & Ioæ filius Asaph a com/mētarijs. Iubet̄ ergo ingredi ,ppheta ad pōtificē, qui habita/bat iuxta Lxx. ϕρουραρχοφορίω. i. in pastophorio: iuxta Aquilā, in tabernaculo: pro quo sequēs hebraicā ueritatē Theodo/tio ait: Ingredere ad Socen istum, q̄d̄ interpretari potest, æquum & rectum: ut scilicet κατὰ ἀντιφράσιν, iniquus intelligatur & prauus: ad pontificem templi, & dices ei: Qui habitas in domo dei, cuius scelera in tota ciuitate bac

C

Hiere. 34.a

Amos. 1. a

Allego.

D

Ioh. 19.c

1. Co. 15. c

Esa. 36. a

שבנ

chantur:

E chantur: cur ſecurus es in operibus tuis: quaſi non uerearis captiuitatem, excidiſti tibi in petra ſepulchrum: & tam ſuperbe ædificaſti, ut ambitio te & in morte ſequeretur? Audi quæ ſit in te domini ſententia: Quomodo gallus galli natius humero portantis aufertur: & ſinguli hominum leuant in ſcapula palliũ ſuũ: ſic tua facilis erit in captiuitatẽ tranſlatio. Habebis coronam non laminæ aureæ & ſanctificationis domini, ſed tribulationis & anguſtiæ. Sicut enim pila ſi mittatur in procliue ſtare noſ̃ poteſt, ſed ueloci curſu uoluitur: ita & tu ad terrã latiſſimã deduceris: quã aut ægyptũ aut babyloniæ campos intelligam⁹: ibiq; morieris, & ibi erunt currus gloriæ tuæ, oẽs potẽtiæ & opes quibus nunc fultus incedis: ibi ſenties ignominiã dom⁹ dñi tui: quia ꝓpter opera mala & uiolatũ tẽplũ dei tui iſta patieris. Detrahã te de gradu tuo: & de pontificatus officio proiiciam: & ꝓ te eliakim ſeruũ meum filium helkiæ induam

F ueſtimẽtis tuis: & cingulo tuo decorabo: ſicut Eleaçar ueſtimẽtis Aaron patris indutus eſt: Ipſi dabo poteſtatẽ tẽpli qui habeat populũ nõ ſubiectũ ſibi quaſi ſeruũ, ſed amatorẽ ſui quaſi filiũ: Ipſe accipiet clauem domus meæ & in ſuo portabit humero: ipſe habebit cærimoniarũ omniũ poteſtatẽ. Et quõ paxillus ſi figatur in pariete tẽpli, & in loco firmiſſimo colloceẽ, omnia uaſa ſacerdotum & leuitarũ, tam quæ in ſacrificijs neceſſaria ſunt, q̃ omnis generis muſicorũ ſuſpẽdunẽ in eo: ſic omnis ꝓpꝫus ex eliakim ſerui mei poteſtate pendebit. Qđ autem ait: In die illa auferẽ paxillus q̃ fixus fuerat in loco fideli: & frangetur, & cadet, & peribit qđ pepẽderat in eo: quia dñs locutus eſt: Multi ad ſobnam referũt, ꝙ eliakim infixo paxillo, prior paxillus qui infixus fuerat, corruat. Sed quia ſequiẽ: Et peribit qđ pependerat in eo: qđ deiecto Sobna, nequaq̃ factũ eſt: intelligim⁹ hoc dici, ꝙ depoſito Sobna, pontificatum acceperit Eliakim: cuius ſacerdotij dignitatẽ ſubuertit

Anago. extrema captiuitas. Qui iuxta ἀναγωγὴν cuncta accipiũt: uolunt in ſobnæ pontificatu iudæorũ ſacerdotiũ cadere: &

אֱלִיקִים in ſucceſſione Eliakim, qui interpretatur deus reſurgens, euangelici cultus ſacramẽta monſtrari: ita ut hoc qđ ſequitur: In die illo dicit dñs exercituũ auferẽ paxillus qui fixus fuerat in loco fideli, & frangetur & cadet, ad prioris populi ruinam pertineat. Nemo autẽ dubitat & iuxta hiſtoriam, & iuxta allegoriã: quia paxillũ dixerat, ſeruari metaphorã in ſuſpenſione uaſorũ diuerſi generis: & ꝙ prioribus fractis, alia ſuſpendantur. ¶ Ca. XXIII

Onus tyri: ululate naues maris ꝛc. Manifeſtius & plenius Eçechiel propheta: & ſubuerſionem

Eçech. 26. a tyri, & cauſas ſubuerſionis exponit, dicẽs: Fili hominis: pro eo qđ dixit tyrus de hieruſalem: Euge cõfractæ ſunt portæ ppl̃orũ, conuerſa eſt ad me, implebor: deſerta eſt: Propterea hæc dicit dñs deus: Ecce ego ſuper te Tyre, & aſcẽdere faciã ad te gentes multas: ſicut aſcẽdit mare fluctuans: & diſſipabo muros tyri, & deſtruam turres eius: & radam puluerem eius de ea. Quæ autem iſtæ ſint gentes multæ quæ inundabunt tyrũ ſicut mare fluctuans, nominatim in conſequentibus docet: Ecce ego adducã ad tyrum nabuchodonoſor G regem babylonis ab aquilone, regem regum: cum equis & curribus, & equitib⁹, & cœtu populoq; magno. Filias tuas quæ ſunt in agro, gladio interficiet: & circũdabit te munitionibus: & cõportabit aggerem in gyro: & eleuabit contra te clypeũ: & uineas atq; arietes temperabit in muros tuos: & turres tuas deſtruet in armatura ſua: & cætera quæ uſq; ad finem uiſionis ſequuntur. Nam & in alia prophetia quæ aduerſum ægyptios cernitur, eadem ſcriptura cõtexit: Fili hominis, Eçech. 29. d Nabuchodonoſor rex babylonis ſeruire fecit exercitũ ſuũ ſeruitute magna aduerſum tyrum: oẽ caput decaluatum, & oẽis humerus depilatus: & merces non eſt reddita ei, neq; exercitui eius de tyro: Per quæ ſignificat multo tempore ab exercitu babylonis agerem comportatũ: ut ꝙ poſtea fecit Alexander inſulam cõtinenti terræ ſocians, ille ante facere ſit conat⁹. Quõ ergo aduerſus babylonem & philiſtim, & H moab & ægyptum, & idumæos & iſmaelitas, ſupra dei commi

) negociatio

nationẽ legim⁹, quod inſultauerint captiuitati populi eius: Ita etiam nunc aduerſum tyrum inimicam & inſultatricem ſubuerſionis hieruſalem ꝓphetia texitur, quod etiam ipſa ab eodẽ hoſte ſit deſtruenda. Legamus græcorũ hiſtorias: & maxime eorum qui aſſyriæ gentis bella deſcribunt: ibiq; reperimus poſt captiuitatem hieruſalem, palæſtinos & arabas & damaſcenos, ac deinceps ægyptios fuiſſe ſubuerſos. Oz autem ſemper hæ gentes & præcipue tyrus impugnauerit iſrael: & in illius ſubuerſione lætata ſit, Amos propheta Amos. 1. c in exordio ſui uoluminis explicat: & breuiter laudes deo canens pſalmiſta declarat: Deus quis ſimilis erit tibi: ne taceas neq; compeſcaris deus: Quoniam ecce inimici tui ſonuerunt: & qui te oderũt, extulerũt caput. Super populum tuum malignauerunt conſilium, & cogitauerunt aduerſus ſanctos tuos. Dixerũt, uenite & diſperdamus eos de gente: & non memoretur nomen iſrael ultra: Quoniam cogitauerunt unanimiter, ſimul aduerſum te teſtamentum diſpoſuerunt: tabernacula idumæorum & iſmaelitæ: Moab, & agareni, gebal, & ammon, & amalech, alienigenæ cum habitantibus tyrum. Ex quibus omnibus diſcimus pondus iræ dei ſuper tyrum ueniſſe meretricem: quæ hic ſub ſpecie ſcorti, in Eçechiel ſub nauis trãſlatione deſcribitur. Vlulate (inquit) naues maris. Pro quo in Lxx. legimus καρχηδόνος, id eſt, carthaginis: & habetur in hebræo תַּרְשִׁישׁ: de quo & in Iona propheta & in quadam epiſtola diſputaui. Poſſumus autem quia carthago tyriorum colonia eſt, in præſenti loco tharſis: non mare generaliter, ſed & carthaginem accipere: quod nequaq̃ de aphrica naues tyrum ueniant: nec de terra cethim, quam cyprum quidam interpretantur: Vſq; hodie eẽ eſt apud eos urbs Citium: de qua & Zeno ſtoicæ ſectæ hereſiarches fuit: quãq; plæriq; noſtrorũ & maxime machabeorum principium, cethim italiæ macedoniæq; inſulas arbitrentur. Hoc enim ſcriptura cõmemorat, quod Alexander rex macedonum egreſſus ſit de terra cethim. Inſulam quoq; nominans, nõ mentitur. Poſtea eẽ

Eçech. 26. d

בִּתִּים Κίτιον,

) a nabuchodonoſor

A a Nabuchodonosor uel Alexandro: terræ continens facta est, propter expugnationem multis in breui freto aggeribus cōportatis: Negociationē quoq; sidonis appellat, iuxta sequentē uersiculū, in quo ait: Erubesce sidon: Tradunt em̄ historiæ ꝙd tyrus colonia sidonis sit. a ¶ Transfretātes mare repleuerūt te in aqs multis/semen nili mes/sis fluminis fruges ei9. Tyrū negociatiōe gaudere & totius orbis eē emporion: & præsentia tempora probant: & Ezechiel lato sermone describit. Qd autē negociatores in subuehendis mercib9 transfretent maria, nemo est q dubitet, nec tantas habet opes ipa urbs de terra regionis suæ, quæ ualde angusta est & galilææ damascicp finibus præmit: quātās de subuectiōe nauium: nilus omnis & ægypti fertilitas e uicino infunditur tyro. Pro nilo q apud hebræos legim9 שִׁיחוֹר: Lxx. & Theodotio negociatores interpretati sunt: ꝙd uerbum turbidum: & per hoc nili aquas significat: Hieremia testante: qd tibi & ægypto ut bibas aquas geon: pro quo in hebraico habet שִׁיחוֹר .i. turbidas. b ¶ Erubesce sidon: ait em̄ mare fortitudo maris/dicens ꝛc. Dixi supra coloniā sidoniorū esse tyrū. Audi igitur mater, cūcta simul cōtra filiā tuā, maria clamantia: & quodāmodo uocē emittentia, quæ per naturā loqui nō ualent: frustra diuitias cōportaui, sine causa de toto orbe, in tyrū opes contuli: Illa diues, illa luxuriosa: & populoz quondā gaudēs multitudine: in qūa nascebatur turba mortaliū, caterua puerorum, iuuētutis examina, cuius plateæ uirginum, & infantiū, ac iuuenū, & puellarū lusibus perstrepebant, nunc ad solitudinē reducta est. Fieri autem προσωποποιΐαμ ex rebus multis solēne est. c ¶ Cū auditū fuerit in egypto dolebūt cū audierint de tyro. Hoc perspicuū est, ꝙd ægyptij postq audierint potētissimam & uicinam gentē, longa obsidione deletam, sciant etiam sibi interitū propinquare. d ¶ Transite maria ululate q habitatis in insula. Rursum p mari & tharsis Lxx. carthaginē trāstulerūt. Legimus in historijs assyrioz, obsessos tyrios postq nullā spem euadendi uidebant, cōscensis nauibus fugisse carthaginē, seu ad alias ionij ægeiq maris insulas. Vnde & in Ezechiel dicit: Merces nō est reddita ei, neq exercitui ei9 de tyro: eo q oēs urbis opes trāslatæ sunt: & nobiles quoq eam uacuā dereliquærint. e ¶ Nūqd nō hec uestra est quę gl'iabat a diebus pristinis in antiqtate sua. Arguit superbiæ tyrū, ꝙd in conditiōis suæ antiquitate sit gloriata: & nō respexit ad eū: sed noīa patrū recolens se æternū putauerit. f ¶ Ducent eā pedes sui lōge ad peregrinādū. Eos dicit q in urbe remāserāt, & captiui ducti sunt in babylonē. g ¶ Quis cogitauit hoc sup tyrū quōdā cozonatā: Rursum lege Ezechiel & quantæ gloriæ tyrus fuerit, ex principis eius lamentatiōe cognosces: Coronatā uocat eam: quod sicut rex inter plurimā hominū multitudinem ornatū diademate erigit caput: ita tyrus fulgēs & excelsa opibus, auroq & gemmis & serico ac purpura nitens, regina sit in cunctis gentibus existimata. b ¶ Cuius negociatores p̄incipes: institores ei9 inclyti terrę: Miramur legatū Pirrhi quōdā dixisse de urbe rhomana, uidi ciuitatē regū. Ecce multo ante illa tēpora negociatores & institores tyri, principes & inclyti describūtur: ut per hæc ostēdatur opulentiæ magnitudo. C

a negociatio sidonis. Trānsfretātes mare repleuerūt te, in aqs mltis semē nili, messis fluminis fruges ei9, & facta ē
b negociatio gētis. Erūbesce sidon: ait em̄ mare fortitudo maris, dicēs: Nō parturiui, & nō peperi: & nō enutriui iu
c uenes nec ad incremētū pduxi uirgines. Cū auditū fue
d rit in ægypto, dolebūt cū audierit de tyro. Trānsite ma
e ria, ululate q habitatis in insula. Nūnqd nō hæc uestra
f est, q̄ gl'iabat a diebus p̄istinis in antiqtate sua? Dūcēt
g eam pedes sui longe ad peregrinandum. Q̄is cogi/
h tauit hoc super tyrum quōdam coronatam? Cūius ne
i gociatores principes: institores ei9 inclyti terræ. Dōmi
nus exercituum cogitauit hoc: ut detraheret superbiā
omis gloriæ: & ad ignominiā deduceret uniuersos in/
k clytos terræ. Trānsi terrā tuam quasi flumen filia maris:
l non est cingulū ultra tibi. Mānū suam extendit super
m mare cōturbauit regna. Dōminus mandauit aduersus
n chanaan ut contereret fortes eius. Et dixit: Nōn adīciēs
ultra ut glorieris: calumniam sustinens uirgo filia sidonis, in cethim consurgens transfreta: ibi quoq; non erit
o requies tibi. Ecce terra chaldæorū talis populus nō fuit:
assur fundabit eam in captiuitatē: traduxerūt robustos
eius: suffoderūt domos illius: posuerūt eā in ruinā: Vlulate naues maris, quia deuastata est fortitudo uestra.

Et erit

B Hiere. 2. d Ezech. 29. d Ezech. 26 Ezech. 27

nō est cingulū ultra tibi: quē sensum habeat, apertius Symmachus docet, nō poteris ultra resistere. i. nō habebis uires nec accinctos ad pugnandū lumbos tuos, ut possis aduersarijs cōtraire. l ¶ Manū suā extendit super mare cōturbauit regna. Quis extēdit manū? haud dubiū ex ipa sermonis continentia quin deus, de quo supra dixit: Dns exercituū cogitauit, hoc ut detraheret superbiā omnis gloriæ. Extendit ergo manū suam super omnia maria, sæculū orbēq; significans: & cōturbauit uniuersas gentes: inter quas & tu tyre turbata es, siue super mare in quo proprie sita es. m ¶ Dns mandauit aduersus chanaan vt cōtereret fortes eius. Ostendit ꝙd sit mare, sup qd extēderit dns manū suā, dicens: Mandauit aduersus chanaan. Tyrus enim in terra chanaan condita est. Lege scripturas maximeq; euangeliū: Vbi syrophœnissa interpellās pro filia, egredit̄ de terra chanaan, quæ dicit̄ mulier chananæa. Simulq; qa dixerat: Extendit manū suam, ne operantē mēbris & officio corporali crederes dnm, adiecit, mandauit: ut dei fecisse iussisse sit. n ¶ Et dixit: Nō adūcies vltra vt glozieris: calumniā sustinēs virgo filia sidonis/in cethim consurgens transfreta/ibi quoq; nō erit requies tibi. Deus, q cogitauit detrahere superbiā omnis gloriæ, qui mādauit aduersus chanaan, ut contereret fortes eius, ipse dicit, neq; ūltra gloriaberis, & in tua confides potētia: O uirgo filia sidonis. i. colonia sidoniorū, fugies quidē nauibus ad insulas occidētis, seu in ciprum: & & cæteras macedoniæ græciæq; terras: Sed & ibi aduersante deo, requiē inuenire nō poteris. Alioquin, omnis uagus atq; in orbe peregrinus & incertarū sediū, semp in angustia iugiter & in merore est. o ¶ Ecce terra chaldęoz talis ꝛc. Quia supra dixerat ducent eā pedes sui longe ad peregrinādū, & iterū: Trāsi terrā tuā quasi flumē: Duplexq; fuit po

 pulus tyriorū

C cū negociator tyri alterius urbis esse rex possit. l ¶ Dōs exercituum cogitauit ꝛc. Quia supra interrogantis more dixerat: qs cogitauit hoc sup tyrū quondā coronatam: Nūc ipse respondit: nō fatorū ut stulti putant sic fila dducta sūt: nō fortūnæ cucurrit rota, sed dei iudicio & ipsius uolūtate pfectū est: qui superbis resistit: & humilibus dat gratiā & commonet arrogātes cōditionis suæ, ut discant potentiā eius p miseriā: cuius clæmentiā p bñficia sentire nolurant. k ¶ Transi terram tuam ꝛc. Sicut inquit fluuius, siue ut in hebraico significātius habet riuuluſ: Hoc em̄ dicitur: רְאֹר facile trāsitur pede: ita & tu terram tuā, in captiuitatē ducta transibis o filia maris, uel quia insula es, uel quia supra de te scriptum est: Dixit mare fortitudo maris, nō parturiui, & nō peperi: Quodq; infert, D

E pulus tyri, eoꝝ qui fugerant & transfretauerāt in cethim: & eorū qui in urbe remanserant: ad utrūq; loquit̄. De his q fugerant supra ait: In cethim cōsurgēs transfreta: ibi quoq; non erit requies tibi. De his q̄i remanserant & ducti sunt in captiuitatē: Ecce inquit acolæ terræ chaldæorū, cuius potentiā nulli populi añ habuerunt: & quæ ab assyrio fūdata est, trās/duxerunt robustos tyri: Suffoderūt nō solū muros: sed & cuncta habitacula ciuitatis: posueruntq; eā in ruinā. Quia igitur alij fugerunt, alij capti sunt: ululate naues, uel maris, uel carthaginis: negociatio enim & colonia uestra deleta est. Simlq; cōsydera: quō laudauerit chaldæos: Non dixit, talis populus ultra nō erit: potentius quippe & durius regnū est rhomanoꝝ: sed ante nō fuit. Qui priora negauit, concessit sequentia. a ¶ Et erit in die illa ꝛc. Ab hoc loco usq; in finē huius prophetiæ, tyro prospera nunciantur: qđ debeat agere pœnitentiam: quod iterꝫ extruenda sit: quod septuaginta tm̄ annis qb⁹ & tēplū dei desolatū fuit, tyri sub uersio maneat: ut cuius ruinis insultabat, & ruinarū ei⁹ tē/pus imitetur. Septuaginta autem annos unius regis: multi putāt Nabuchodonosor dici, qbus regnum gentis assyriæ in hierusalem ꝓmanserit. Alij generaliter pronunciatū: qđ qui longum regnandi tempus habuerit, septuaginta annos transire non possit. b ¶ Post septuaginta aūt annos ꝛc. Quia cū plurimis gentibus fornicata es: & desolatā te nudāq; & captiuitatis squalentē sordib⁹, amatores pristini cō tēpserunt: assume nūc citharam, cōgemina carmina: circūi ciuitatē: plange lupanar pristinū: & antiqui erroris uestigia lachrymis laua: ut possis dei in te misericordiā prouocare. c ¶ Et erit post septuaginta ānos visitabit dñs ꝛc. Hæc omnia iuxta historiā expleta esse: cōsonis græcorū & phœnicū literis indicatur: qđ post Lxx. annos instaurata, ad potentiam pristinā sit reuersa, & negociatio uniuersarū gentiū fuerit: quas ego puto fornicationes appellari: ut quō q fornicatur ad lupanar ingreditur & mercedē stupri tribuit: sic & institor, de toto orbe cōcurrens, pulchritudinē urbis quasi meretricis impleuerit. d ¶ Et erit negociatio eius ꝛc. Hæc secundū historiā, necdum facta comperimus: nisi forte putandum est quod post ædificationē hierusalem, & instaurationē tyri, amicæ inter se fuerint ciuitates: & ad tēplū dei crebro tyrij dona transmiserint: sicut & in Esdra legimus: qđ tyrios qui pisces uendebant in sabbato abegerit, & introire urbem non permiserit: atq; ex uno mercimonio, etiā de cæteris existimādū sit. Iudæi cassa in futurū uota differūt: post antichristū in mille ānis hæc explēda memorantes. Nec mirū si ista cō fingant: qui spreta ueritate christi: organū diaboli antichristū recepturi sunt: cū etiam christiani iudaiçātes: de mille annorū beatitudine hæc dicta cōtēdāt. Ego autē quomō in uisione babylonis sub typo euersiōis ei⁹, cōsumationis tempus intelligo: & in ægypto destructis idolis altare dñi collocatum, ad christi tempus refero: & ī uisiōe moab, thronum saluatoris in terra eius positum recognosco: & in damasci cæterisq; uisionibus omnibus, nostrorum esse temporū sacramenta nō dubito: ita & in uisiōe tyri quæ extrema est, christianæ fœlicitatis tempus interpretor: Qđ postq; ædificata est & recepit pristinum statum, & omnis negociator in antiquam cōsuetudinē, portū eius ingressus est: & mercimonia & labor eoꝝ dño dedicētur. Cernamus in tyro extructas christi ecclesias: cōsyderem⁹ opes omniū, quod non reponantur, nec thesauriçent̄: sed dentur his qui habitant corā dño: qui seruientes altari, participant cū altari. Ministrant aūt tyrij, non ad diuitias, nec ad cumulandas sacerdotū opes: sed ad uictus necessaria suppetēda: ut iuxta Apostolū habētes uictū atq; uestitū: his cōtenti simus. Et nota quod nō dixerit negociationes & merces tyri sanctificatas dño his dandas qui habitauerint hierusalem, sicut iudæi arbitrantur: sed qui fuerint corā dño, qui seruiunt ei. Sic em̄ & dñs constituit: ut qui euangeliū prædicāt, uiuant de euangelio. Seruire autem dño & habitare coram eo, non est loci, sed meriti. Hucusq; uisiones Esaiæ siue onera quæ certis gentib⁹ imposuit: ut iussisti, & ut nos quiuim⁹ historica interpretatione differuimus: hebraicæ tantū ueritatis præmentes uestigia. Quæ sequuntur ad omnes pertinēt nationes & generaliter ad toti⁹ mūdi cōsumationē: De quibus nec tu petisti ut scriberem: nec mihi ocioſum fuit ut ex superfluo non quæsita dictarē, qui quæsita uix scripsi.

¶ Cōmentarij quinti in Esaiam finis.

a Et erit in die illa: in obliuione eris o tyre septuaginta an
b nis sicut dies regis unius. Post septuaginta aūt annos,
erit tyro quasi canticū meretricis. Sume citharā, circūi
ciuitatē meretrix obliuioni tradita: bene cane: frequen
c ta cāticum, ut memoria tui sit. Et erit post septuaginta
ānos uisitabit dñs tyrū, & reducet eā ad merces suas: &
rursum fornicabitur cū uniuersis regnis terræ sup faciē
d terræ. Et erit negociatio eius & merces eius sanctifi/
catæ dño: non condentur neq; reponent̄. Quia his qui
habitauerint coram dño, merces erit negociatio eius: ut
māducēt in saturitate: & uestiātur usq; ad uetustatem.

G

H

I. Co. 9. b

I. Timo. 6. b

I. Co. 9. c

¶ DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SEXTVM COMMENTARIORVM ESAIAE AD EVSTOCHIVM PROEMIVM.

QVod in præcedenti uolumine pollicitus sum, ut super fundamenta historiæ, si uolūtati nostræ christus ānueret, spiritale extruerem ædificiū, & imposito culmine pfectæ ecclesiæ ornamēta monstrarem: hoc in sequētibus duobus libris O uirgo christi Eustochiū oratiōib⁹ tuis, & dñi misericordia facere conabor: ut eodē labore quo quintus liber historiā cōprehendit: sextus & septimus pstringat Anagogen: nō oia differentes, ne multa fiant uolumina: sed qd ecclesiastici uiri añ nos senserint breuiter indicantes.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM LIBER SEXTVS.

ONus seu visio contra babylonē quā vidit esaias filius amos.

Vidit non carnis sed mentis oculis & grande magnūq; pondus babyloni sit imponendū. Et qa babylō, quæ hebraice dicitur בָּבֶל: interpretatē cōfusio: eo q; ibi ædificantiū turrim sermo cōfusus sit: spiritualiter mundus iste intelligitur, qui in maligno positus est: & nō solum linguas, sed opera singulorū mentesq; confundit. Huius babylonis rex est uerus Nabuchodonosor contra dominum superbiēs, qui dicit in
ē.14.d corde suo: In cœlum ascendam, super sydera cœli ponam solium meū: sedebo in monte testamēti in lateribus
B aquilonis: ascendā super altitudinē nubiū
Matth.4.b ero similis altissimo. Iste est qui ostēdit domino uniuersa regna mundi, & dixit ei: Hæc omnia mihi tradita sunt: & tibi dabo, si cadens adoraueris me. Deniq; in consequentibus nequaq; contra babylonem: sed cōtra orbē terrarū commi
natio est. Dñs sabaoth præcepit genti bellicosissimæ: ut ueniat de terra longinq; a sūmitate cœli, ut dispdat orbē terrarū. Et itex: Ecce dies uenit insanabilis furoris & iræ: ut ponat orbē terrax desertū & peccatores dispdat ex eo. Ac deinde: Præcipiā orbi terrarū uniuerso mala, & impijs peccata sua. Ex qbus, pbat oia quæ dicūtur cōtra babylonem: ad mūdi huius cōfusionē & interitū ptinere. b **Sup monte caligosum siue cāpestrē leuate signū.** Aplis præcipitur & apostolicis uiris ac magris ecclesiarū, ut dimicaturi cōtra babylonē, signū eleuēt dnicæ crucis: nō in humili loco, & in dimersis uallib⁹: sed in mōte caligoso siue cāpestri: Quox altex significat abscōdita ecclesiæ sacramēta: q̄ ut uideret moyses & audiret uocē dei: intrauit tenebras & caliginē. Posuit
ps.17.b eim deus tenebras latibulū suū: Et nubes & caligo in circuibi.96.a tu ei⁹. Alterū docet sic nos ad excelsa ecclesiasticox dogmatū debere cōscēdere: ut iuxta aplm Paulū humiliemur atq;
1.Co.15.b dicam⁹: Qui nō sum dignus uocari aplus, qa sum psecut⁹ ecclesiā dei. Qui & ipse eleuauit signū in mōte cāpestri: qñ
Ibi.2.a insita sibi hūilitate dicebat: Ego aūt iudicaui nihil scire me in uobis nisi iesum christū & hūc crucifixū. Hoc autē signū & in supioribus leuauit ipse, q ortus est de radice iesse in nationibus ut congregaret perditos israel. c **Exaltate vocem leuate manum.** Qui de sublimibus loquitur & præsentia quasi breuia & trāsitoria cōtemnit. Qui audit ab eo
Infra.40.b dem Esaia: Super montem excelsum ascende qui euangelizas sion: Eleua in fortitudine uocem tuam qui euangelizas hierusalem. Eleuat manum suam qui potest cum Da-
ps.140.a uid dicere: Eleuatio manuū mearum sacrificiū uespertinū: & q in oñi loco leuat sanctas manus: & ut nō solū leuet manus: sed etiā cōsolet manu, ne dicat pauperi, cras ueni & accipe: sed pauperiem eius & necessitatē præsenti misdia cōsolet. d **Et ingrediant portas duces.** Duces ecclesiæ ingrediūtur portas mysteriorū dei: & scripturax sacramenta cognoscūt: habētes clauem scientiæ ut aperiant eas creditis sibi populis. Vnde præcipit ut magistri aperiant, & discipuli ingrediantur. e **Ego mandaui sanctificatis meis.**

Ipse enim sanctificat ministros suos, ut & qui sanctificat & qui sanctificantur, ex uno omnes sint: Qui & in alio loco credētibus loquitur: Sancti estote: quoniam & ego sanctus
Leui.19.a sum: ipse præcipit & adducet principes suos, ut faciant quæ præcepta sunt. f **Et vocaui fortes meos ꝛc.** Iuxta hebraicū hærēt supioribus q̄ dicunt: qd ipse uocauerit fortes suos, exultantes in gloria sua, qui mandauerat sctificatis suis. Porro iuxta Lxx. gigātes uenientes ut impleant furorē dñi, gaudētes in alienā iniuria atq; lætātes: sinistræ accipiēdæ sunt cōtrariæq; uirtutes: de quib⁹ & in psalmis legimus: Misit in
ps.77.e eos furorem iræ suæ, furorem & iram & tribulationē, imissionē p angelos pessimos. Ex his est & exterminator in ægypto: qui postes
Exo.12.a agni litos sanguine nō audet ītrare: & ille spirit⁹ q egressus stetit in conspectu dñi, & ait:
3.Reg.22.d Ego decipiā achab. Dixitq; ei dñs: Decipies
Ibidem & prævalebis: egredere & fac sic. Vñ in eo-
D dē Regū uolumine Micheas dixit: Vidi dñm israel sedentem sup thronū suū, & ois exercit⁹ cœli stabat circa eū a dextris & a sinistris. Dexteræ, uirtutes sūt eox angelox q ad bona mittūtur: Sinistræ aūt eox qbus ad puniēdū tradimur. Vñ
1.Timo.1.d & Aplus: Quos tradidi inqt satanæ: ut discant nō blasphemare. Nomē aūt gigantiū, p q̄ in hebræo הַגִּבֹּרִים .i. fortiū positū est: Lxx. & Theodotio in similitudinem fabulax uertere gētiliū: sicut & syrenas, & titanas, & arctux, hyadas, & orionē noīant, q̄ apud hebræos alijs appellant uocabulis. Si aūt gigantes rebelles dei sunt: & oēs hæreses cōtrariæ ueritati rebellāt deo: oēs hæretici gigātes sunt: q gaudēt in errore suo: & tūc maxime gloriāt, qñ ecclesiæ cōtumeliā fecerint.
g **Vox multitudinis ꝛc.** Tripliciter iste locus accipit. Primū, ut eleuato signo in mōte cāpestri, ueniat gētiū multitudo, & ipsa in mōtibus cōstituta: quæ diuidit in duo: in populos scilicet & in reges, in discipl⁹ & magistros: de qbus & saluator in euāgelio loquebat: Multi ab oriēte & ab occi-
Matth.8.b dente uenient, & accūbent cū Abrahā & Isaac & Iacob in regno cœlox. Propterea aūt una uox & cōsona dicit, ut illud aplicū, pbet: Idipsum dicatis oēs, & non sint in uobis schis-
1.Co.1.b mata: sed sitis pfecti in eodē sensu, & in eadē sētētia. Secūdo hæreticox describit supbia: q in mōtibus se esse credētes, erigūt cōtra sciam dei: & iniqtatē in excelsum loquūtur: & ponunt in cœlū os suū: q & ipsi habēt populos, habēt reges q deceptū pplm deuorāt. Tertia interpretatio est: Quia sup dixerat: gigātes uenient, ut impleāt furorem meū gaudentes simul & cōtumeliā faciētes: ipsox gigantiū describit arrogantiā: & ad puniēdos q sibi traditi fuerint in mala parte cō sensum. b **Dñs sabaoth ꝛc. a summo fundamento ꝛc.** Fundamētum, obelo prænotandum est. In regum & Paralipomenō uolumine legimus: quod ira dei accensa sit super
2.Reg.24.a israel: quando Dauid numerauit populū & offendit dñm.
1.Para.21.a In psalmis quoq; scribit: Domine ne in furore tuo arguas
ps.6.&.37 me, neq; in ira tua corripias me: & cætera his similia: Per quæ legi in cuiusdā cōmētarijs, irā dei posse intelligi cōtrariā fortitudinē cui tradimur ad puniēdū: de q & in octauo psalmo cantat: Vt destruas inimicū & ultorē. Possūt bellatores dici q de terra, pcul ueniūt: & a sūmo cœli, etiam ministri angeli: q in mūdi cōsumatiōe mittēdi sunt, ut çiçaniorū
Matth.13.d manipulos faciāt, & separatos a frumēto incēdio præparēt

sempiterno. Ois quoq; terra disperdiť: quãdo terrena ope/ra subuertũtur. Sunt & alij dñi bellatores instructi armatu/ra apostoli: qui quotidie in ecclesiã quæ οἰκουμένη, id est, or/bis & habitata intelligiť: disperdant eos & interficiant qui eriguntur cõtra scientiã dei. a ¶ Vlulate quia ꝓpe est dies dñi ꝛc. Quoniã bellatores dñi uenturi sunt ut disperdãt om/nẽ terrã: ululate & agi te pœnitentiam qbus pœna uentura est: Pro pe est eñ dies dñi, uel cõsumationis totius mũdi atq; iudicij, uel exitus uniuscuiusq; de uita. Venit enim a dño deprædatio, quã nos diximꝰ uastitatẽ, ut seruaremꝰ metapho rã, qa ꝑmiserat bella/tores. Cũ dies iudicij uel dormitiõis adue/nerit, oñes manus diſ soluẽtur: qbus dicitur Infra.35.a in alio loco: Cõforta/mini manꝰ dissolutæ: Dissoluenť aũt manꝰ, quia nullum opus di/gnum dei iusticia repe ps.142.a rieť: & nõ iustificabiť in cõspectu eius oñis uiuẽs. Vñ ꝓpheta di/ Ibi.129.a cit in psalmo: Si iniqtates attendas dñe, qs sustinebit? Oñe quoq; cor siue anima hois tabescet: & pauebit cõsciẽtia pctĩ sui. Hæc est dies formidolosa atq; terribilis: de q̃ & Sopho Soph.1.b nias loquiť: Metuite a facie dñi, qa ꝓpe est dies dñi. Et rur/ Ibidem.c sum: Iuxta eiť dies domini magna, ꝓpe & uelox nimis. Et Amos.5.e Amos: Væ inqt q desyderãt diem dñi: ut quid uobis dies F dñi, quæ tenebræ sũt & nõ lux? Q̃d q̃ iuxta Lxx. additũ ẽ: turbabũtur legati & dolores apprehẽdent eos: Illos legatos interpretari possumus: qs ciues miserant aduersum eũ q ꝓ/fectꝰ erat in terrã lõginquã, ut sibi regnũ peteret. Vñ ipse lo/ Luc.19.b quiť in euãgelio: Inimicos aũt q noluerũt me regnare super se, adducite huc & interficite corã me. b ¶ Torsiones et dolores tenebunt ꝛc. Cũ uenerint dñi bellatores de terra longinq̃: & oẽs manus fuerint dissolutæ: & cor pauidũ atq; cõtritũ: tũc strophomata quæ nos torsiones uẽtris interꝑta ti sumꝰ, & dolores tenebũt eos, similes dolorib⁹ ꝑturientiũ: Per quæ ostẽdiť torq̃ri eos ꝓpria cõscia, & facies habere cõ ps.4.b busstas eo igne quẽ sibi succẽderãt: qa nõ ꝑñt dicere: Signa/ 2.Co.3.d tũ est sup nos lumẽ uultꝰ tui dñe. Et: Nos oẽs reuelata facie gloriã dñi cõtẽplantes, in eandẽ imaginem trãsformamur. Vnusq; stupebit ad ꝓximũ suũ, uidẽs eũ in eisdẽ esse tor/mentis quibus ipse cruciatur. c ¶ Ecce dies domini ꝛc. ad ponendam terram ꝛc. Pro terra: Lxx. τὴν οἰκουμένην, id est orbem interpretati sunt: pro crudeli, insanabilem. Cum enim dies uel iudicij, uel mortis aduenerit: implebitur il/lud q ꝓ in sexto psalmo legitur: In inferno aũt quis confitebi/tur tibi? Nõ est eñ illud tempus pœnitẽtiæ, sed pœnarũ. Et ps.30.e in alio loco dicitur: Q̃ magna multitudo dulcedinis tuæ dñe: quã abscõdisti timẽtibus te. Ergo absconditꝰ multa dei misceťia ab his q adhuc in timore sunt positi, & ꝓfectã dei nõ habẽt charitatẽ: ut dũ crudelẽ audiũt diẽ dñi & insanabi lẽ, & indignatiõis furorisq; plenũ, peccare desistãt. Poneť q̃/q; orbis uel terra in solitudinẽ, & pctõres conterenť de ea q̃ prius pctõrũ onere grauabaťꝰ: ut deletis ꝓditisq; scelerib⁹: habitet & regnet in terra sola iusticia. d ¶ Cum stellæ cœli & splẽdor ꝛc. Pro eo q nos interpretati sumus, splẽdor earũ: haud dubiũ qn stellarũ: Aqla & Theodotio, ipsum uerbum posuerũt hebraicũ כְּסִילֵי: ꝑ q̃ Lxx. orionẽ transtulerũt, ad/dẽtes de suo, & oĩs ornatus cœli: qd obelo prænotãdũ est. Orionẽ aũt gẽtiliũ fabulæ dicũt uiginti duas habere stellas: e qbus q̃tuor tertiæ magnitudinis sunt, nouẽ q̃rtæ: rursum aliæ nouẽ qntæ, qui ab alijs appellaťꝰ bootes. Legimꝰ quoq; in Iob: Hyadas, & uesperũ & arctũ, & thesauros siue inte/riora austri: de qbus in suo loco dicendũ est. Nec putare de/bemus apud hebræos has stellas his appellari noibꝰ, quæ græcus sermo resonat & latinus: sed, ꝓpria habere uocabu/la: Sicut enim deus uocauit lucẽ, diẽ: & firmamentũ, cœlũ: Iob.9.a G Geñ.1.a & aridã, terrã: & cõgre gationes aquarũ, ma/ria: sic & singulas stel/las suis appellauit no/minibus: quarũ ꝓprie tatẽ nostra lingua non exprimit. Scriptum est de deo in alio loco: ps.146.a Q̃ui numerat multi/tudinẽ stellarũ & oibꝰ eis noia uocans. Q̃ñ igiť dies dñi uenerit ad ponendũ orbẽ ter/rarũ in solitudinẽ: & pctõres de ea penitus auferendos: tũc ad cõ parationẽ diuinæ ma/iestatis stellæ cœli, & oñis splendor earũ re trahẽt lumen suũ. Nec mirũ est hoc de mino/ribus stellis dicere cũ etiã sol obtenebrescat i ortu suo, & luna splen dorẽ solitũ nõ habeat. Illud aũt q̃ Lxx. tran/stulerunt, qd̃ stellæ & orion, & oĩs ornatus cœli obtenebrenť sole oriẽte: nõ habet quid signi, siue miraculi: hoc eñ oñi fit tẽpore: ut orto so le, stellæ quæ in cœlo sunt nõ appareãt. Nec mirũ hoc dixiſ se de sole, cũ etiam plena luna & tota nocte fulgente, plæraq; astra nõ luceant. Esse aũt etiã ꝑ diẽ stellas in cœlo, probat so lis deliquiũ: quod q̃ñ umbra terræ ut philosophi disputãt: & obiecto orbe lunæ fuerit obscuratꝰ, clariora in cœlo astra H uideanť. e ¶ Et visitabo sup orbis mala ꝛ cõtra impios iniqtates eorũ. Q̃ñ uisitat & percutit deus: ad hoc ꝓcutit ut emendet. Deniq; q̃ñ uæhemẽter irascitť sup eos q nõ agunt pœnitentiã: Nõ uisitabo inquit sup filias uestras cũ fuerint fornicatæ, & sup nurus uestras cũ adulterauerint. Econtra/rio de his q in christo credituri sunt diciť: Visitabo in uirga Osee.4.c iniqtates coꝝ: & ĩ flagellis pctã eorũ: Misericordiã aũt meã ps. 88 nõ auferã ab eis. f ¶ Et qescere facia supbiã infideliũ ꝛc. Verbũ hebraicũ גְּאוֹת qd̃ perspicue arrogantiã & supbiã sonat: Theodotio & Lxx. semp iniuriã transtulerũt: sensum magis q̃ uerbum exprimẽtes: quia oĩs supbus promptus est ad iniuriã. Ergo ꝓpterea dñs uisitat super orbis mala & cõtra impios iniqtates eorũ: ut cõprimat arrogantiã super/borũ, & supbiam fortiũ humiliet. Deus eñ supbis resistit, 1.Pe.5.b humilibus aũt dat gratiã. Et in ꝓuerbijs legimus: Ante cõ Pro.16.c tritionẽ eleuaťꝰ cor uiri, & ante gloriã humiliaťꝰ. Semp super biã ruina sequiť, & humilitatẽ gloria: Q̃ui eñ se exaltat, hu Luc.14.c miliabiť: & q se humiliat, exaltabiť. Legimus in alio loco: Perdã sapientiã sapientiũ, & intelligentiã prudentiũ repro/ 1.Co.1.c babo: non q̃ uera sapiẽtia & uera prudẽtia perdãtur a dño, sed falsi noĩs sciẽtia: q sibi thesauriçant linguã mendacij: & deficiũt scrutãtes scrutinio, & inueniũt nihil: loquẽtes iniq/tatẽ in excelsum, & ponẽtes in cœlũ os suũ. Vñ ꝓprie hære ticorũ superbia ueritatis iniuria noiatur. g ¶ Pretiosior erit uir auro ꝛc. In cõsumatione mundi: q̃ñ orbis redactus fuerit in solitudinẽ: & obtenebratus sol in ortu suo, & luna splendorẽ suũ nõ dederit: tãta fient ab antichristo signa atq; portẽta: ut iniqtate crescẽte, refrigescat charitas multorum, ad decipiẽdos etiã si fieri potest electos dei: Tũc præciosior erit uir auro qd̃ hebraice dicitur פָּז & Aquila interpretatꝰ est πύῤῥον, qd̃ coloris optimi atq; sanguinei est: & homo mũdissimo obriço: qd̃ hebraice dicitur אוֹפִיר, & Aquila trãstulit σωρηλωμα ὀφείζ: qd̃ nescio qd uolẽtes Lxx. interpre tati sunt, lapidem de σουφείρ. Est autem indiæ locus, in quo aurũ optimum

A aurum optimũ nascitur: Sicut in Genesi legimus de fluuio
Genũ.2.b phison. Iste est q̃ circũit oẽm terrã euilath ubi est aurũ: & au
rũ terræ illi⁹ optimũ: & ibi est carbũculus & lapis prasinus.
Præcios̃ior aũt intelligit̃, ꝓ eo q̃ ẽ rarior: oñe eñ q̃ rar̃ est,
1.Re.3.a præciosum est: Sicut & in samuelis uolumine legim⁹: Et ser
mo dñi p̃cios̃us erat in
isr̃l. a ¶Super hoc
cęlũ concutiã ꝛc̃. Cũ p̃
cios̃ior fuerit uir auro,
& homo mũdo obri/
ço, & impletum q̃ scri
Luc.18.b ptum est: Putas cũ ue
nerit filius hois inue/
niet fidẽ sup̃ terrã: tũc
& cœli mouebũtur &
terra: Cœlũ eñ & ter/
ra ꝓtransibũt: non sua
uolũtate & ꝓprio arbi
trio, ut plæriq̃ existi/
mant, animãtia ea esse
credẽtes: sed ꝓpter in/
dignationẽ dñi exerci
tuũ: & ꝓpter diem fu/
roris ei⁹: Qui respicit
terrã, & facit eã treme/
re. Vñ hoc q̃d in Lxx.
dicit̃, cœlũ eñ furiet,
μετονυμικῶς accipien
dum ꝓ his qui uersan
tur in cœlo: quõ si di/
camus, oĩs ciuitas cõ/
clamauit: & obuiã iu/
dici urbs uniuersa ꝓ/
cessit. Fũdamenta ue/
B ro terræ: & in ꝓuerbijs
Pro.3.c legimus: Deus sapien
tia fũdauit terram. Et
Iob.38.a ad Iob loq̃t̃ dñs: Vbi
eras q̃n fundabam ter
rã: Nõ q̃ terra habeat
fundamẽta, pfũda mo
le deiecta: sed uolũtas
& potestas dei qua oĩa
cõtinentur, fundamẽ/
ta illius appellãda sũt.
Ps̃.23.a Ipse eñ sup̃ maria fun
dauit eã, & sup̃ flumi/
Iob.26.b na collocauit eã, & ipe
appendit eam sup̃ ni/
hili. b ¶Et erit q̃si
damula fugiens ꝛ q̃/
si grex ouiũ ꝛc̃. Cœlo
terraq̃ commotis: fu/
giet diabolus coluber
tortuosus, uel oñe do
gma contrariũ uerita/
ti: q̃d in magistros ac
discipulos scindit̃: q̃r
priores ꝓpter ὀξυδέρ
κιαν græco sermone
dorcades .i. capreæ nũcupant̃: sequẽtes quasi bruta aĩalia:
& huc atq̃ illuc errantia nõ habẽt q̃ eos dirigant: Perdide/
Pro.20.a rũt eñ eũ, de q̃ scriptũ est: A dño gressus hois dirigũt̃: q̃ libe
rati a magistris pessimis, cõuertent̃ ad pp̃m suũ: & singuli
ad terrã suã fugient de q̃ orti sunt: qui uero inuẽtus fuerit,
occidet̃ siue iugulabitur. Hoc aũt nõ solũ in cõsumatione
mundi: sed usq̃ hodie fit in ecclesia: q̃n magistris superatis,
grex decœptus reuertit̃ ad pp̃m, & ad terrã suã: & in eo q̃
inuenit̃ occidit̃: ut hæreticus esse desistat: Et q̃cunq̃ supue/
nerit cadet in gladio spũali. Tũc infantes eorũ & paruulos,
q̃ nõdũ ad pfectam uenerũt erroris ætatẽ, allident in oculis
magistrorũ: diripientq̃ eorũ domos: & uxores eor̃ uiola/
bũt: prauã sapiẽtiã & doctrinã puersã. Vñ ꝓ huiusmodi pa

tribus: quor̃ interficiẽdi sunt paruuli, debemus orare & di/
cere: Da eis dñe. Quid dabis eis: Vuluã sterilẽ, & ubera arẽ
tia: Parturierũt eñ iniq̃tatẽ, cõceperũt dolorẽ, & genuerunt
iniusticiã. c ¶Ecce ego suscitabo sup̃ eos mędos ꝛc̃. Inue
nimus in Genesi q̃d madai auctor gentis mœdor̃ fuerit, q̃

C
Osee.9.c
Ps̃.7.d
Infra.49.a
Genũ.10.a
מָדַי

HEB. erit uir auro: & ho
a mo mundo obriço. Sũ/
per hoc cœlũ cõcutiam:
& mouebit̃ terra de lo/
co suo: ꝓpter indigna/
tionem dñi exercituum:
& propter diẽ iræ indi/
gnationis eius.

SEP. rint honorati magis
quã aurũ excoctũ: & hõ ho/
norabilior erit lapide su/
phir. Cœlum enim furiet: &
terra mouebit̃ a fundamen
tis suis: propter furorem iræ
domini sabaoth in die qua
uenerit furor eius.

b Et ẽrit q̃si damula fugiens, & quasi grex ouiũ: & nõ erit
q̃ cõgreget: unusq̃sq̃ ad pp̃m suũ cõuertetur: & singuli
ad terrã suã fugiẽt. Oĩs q̃ inuentus fuerit occidet̃: & oĩs
q̃ supuenerit, cadet in gladio. Infãtes eor̃ allidẽt̃ in ocu
lis eor̃: diripient̃ dom⁹ eor̃, & uxores eor̃ uiolabũtur.
c Eccẽ ego suscitabo sup̃ eos mœdos q̃ argẽtũ nõ quærãt,
nec aurũ uelint: sed sagittis paruulos interficiãt, & lactẽ
tib⁹ uteri nõ misereãt̃: & sup̃ filios nõ parcet ocul⁹ eor̃.

D ET ẽrit babylon illa
glorios̃a in regnis,
indyta in superbia
chaldæorum: sicut subuer
tit deus sodomam & go/
morrã. Nõ habitabit̃ usq̃
in finem: & nõ fũdabitur
usq̃ ad generationẽ & ge
nerationẽ: nec ponet ibi tẽ
toria arabs: nec pastores
reqescẽt ibi: sed requiescẽt
ibi bestiæ: & replebũt̃ do
m⁹ eor̃ draconib⁹: & ha/
bitabũt ibi struthiones &
pilosi saltabũt ibi: & rñde/
bũt ibi ululæ in ædib⁹ ei⁹:
& sirenæ in delubris uolu/
ptatis. ꝓpe ẽ ut ueniat tp̃s
ei⁹ & dies ei⁹ nõ elõgabũt̃.

ET erit Ca. XIIII
babylon quæ uo/
cat̃ indyta glorio/
sa regis chaldæorũ sicut
subuertit deus sodomam
& gomorrã: nõ habitabit̃
in æternum, nec ingredi-
et̃ in eã ꝓ multas generatio/
nes: nec trãsib⁹unt ꝓ illam
arabes: neq̃ pastores re/
qescẽt i ea: sed reqescẽt ibi
bestiæ: & replebunt̃ dom⁹
sonitu: & accubabũt ibi si/
rene & dæmonia saltabũt
ibi: & onocentauri ibi ha/
bitabũt: & cubicula faciẽt
herici, in domib⁹ eor̃: Ci/
to ueniet & non tardabit.
※ & dies ei⁹ nõ ꝓtrahẽt̃.

Miserebitur

tis: q̃ nec aurũ in bonis reputãt nec argẽtũ: q̃ sagittis interfi
ciunt paruulos: & lactentibus uteri nõ miserent̃, & super fi
lios nõ parcit ocul⁹ eor̃: urbs quõdã inclyta quæ erat i sup/
bia chaldæor̃, q̃ interp̃tãt̃, q̃si dæmonia: sic subuertet̃, quõ
subuersa est sodoma & gomorra: ut nullũ in ea maneat pri/
stinæ mãsionis uestigiũ: sed post̃q̃ fuerit cœlũ nouũ: & ter/
ra noua, & præterierit figura hui⁹ mũdi: nõ habitabit̃ urbs
cõfusiõis in ꝓpetuũ: & neq̃q̃ eundẽ statũ recipiet: Non eñ
ponet ibi post̃q̃ in pristina gl'ia esse desierit arabs tentoria
sua: q̃ interpretat̃ occidẽtalis & uespertinus: ut in ea cupiat
habitare quã uiderit esse desertã. Arabs aut̃ in p̃ti loco in
bonã partẽ accipit̃: q̃d semp̃ tendat ad finẽ, & oblitus præte
ritorũ, extẽdat se in priora. Nec pastores reqescẽt ibi: q̃ man

Matth.16.d
Luc.6.c

Ps̃.156.b

1.Co.7.f

בְּשַׁוְרִים

עֲרָבִי

E

suetissimũ dñi gregẽ in hierusalẽ solent pascere: sed econtrario requiescẽt ibi bestiæ, quas detestat psalmista dicens: Ne tradas bestijs animã cõfitentẽ tibi: p quibus Aquila & Symmachus & Theodotio, ipsum uerbum hebraicũ posuerunt צִיִּים. Et implebunt domus eorũ, hoc est babyloniorũ iuxta Lxx. & Theodotionẽ ἴχου, id ẽ, sonitu & clamoribus: iuxta Aq̃lã, typhonib⁹: q̃s nos in dracones uertim⁹: iuxta Symmachum אֲחִים, qd uerbũ in hebraico cõtinet. Et habitabũt ibi struthiões: animal semp solitudines appetens: de quo in Iob plenius scribit: qui cũ pennas habere uideatur: tñ de terra altius nõ eleuatur: pro quo Lxx. στειρῆνας, id est, sirenas interpretati sunt. Pilosos autẽ q di cũt hebraice שְׂעִירִים Theodotio, erectis & stãtibus pilis interpretatus est: Symmachus & Lxx. dæmonas transtulerunt. Pro onocentauris quoq̃, q̃s soli Lxx. interpretati sunt, imitãtes gentiliũ fabulas q di cũt fuisse hippocẽtauros, tres reliq interpretes ip̃m posuere uerbũ hebraicũ אִיִּים: qd nos in ululas uertimus. Vbi aũt Lxx. dixerũt, cubilia faciẽt hericij in domibus eor̃: & in hebraico positũ est תַּנִּים: Aquila & Symmachus & Theodotio: sirenas interpretati sunt: significãtes uel bestias aliq̃s esse, uel dæmonas, iuxta errorẽ gentiliũ dulce cantãtes, & decipientes homines, qui huius sæculi naufragiũ clausis auribus transire nõ possunt. Porro onocẽtauri nomẽ, ex asinis centauriscq̃ cõpositũ: uidet mihi significare eos, q ex parte aliqd humanũ sapiũt: & rursum uoluptatibus & cœno turpitudinis abducũt ad uitia. Dicit ergo scd̃m Tropologiã: qd in fine mundi, uel mortis uniuscuiusq̃, oĩs gloria & superbia chaldæor̃ & cõfusio mundi, recedat a nobis: & ita oĩa subuertãtur, sicut subuertit de⁹ sodomã & gomorrã: nec ultra mũdi istius futurus sit status, sed pereat in æternũ: Nec ponat ibi arabs tẽtoria sua: de q̃ in sexagesimoseptimo psalmo dicit: Iter facite ei q ascẽdit super occasum, dñs nomen ei⁹: Nec pastores ibi requescãt: angeli uidelicet q hũano præsunt generi, & quotidie uidẽt faciẽ patris: sed requiescãt ibi bestiæ, & dracones, & struthiones, & pilosi, & ululæ, & sirenæ: quas oẽs bestias, in figura intelligim⁹ angelor̃, uel dæmonũ: & eor̃ q̃bus tradimur ad puniẽdũ: Et in domibus quondam uoluptatis, ubi erat lætitia & gaudium: sit planctus ululatusq̃, & lamẽtabilis uox sirenar̃: quæ auditores suos ducit ad mortẽ. Tẽpus aũt ĩminere iudicij, & diem cõsummationis babyloniæ nõ elongari, neq̃q̃ mirabit, q q̃tidie p sanctos uiros in his q credũt in dñm, subuerti uiderit babylonẽ: & æternitati cõparatã, omnẽ longitudinẽ esse uicinã. De generibus bestiar̃ imo mõstror̃ breuiter diximus: q̃a in priori libro iuxta historiã ex parte p̃stricta sunt. Hoc quoq̃ cõsyderandũ: qd postq̃ ecclasticus sermo & doctrina saluatoris urbẽ cõfusiõis euerterit: ita ut sodomæ & gomorræ cõpareat: nõ habitet a sctis uiris: nec pastores requescant in ea, q christi gregẽ pascere cõsueuerãt: sed ecõtrario requescant ibi bestiæ, & dracones, & struthiones, & pilosi saltent in ea. Quicqd eñ hæretici loquũtur in synagogis satanæ: nõ est doctrina dñi, sed ululatus dæmonũ & pilosorũ: quos imitabat Esau. Et sirenæ requescent in delubris uoluptatis: quæ dulci & mortifero carmine anĩas pertrahunt in p̃fundũ: ut sæuiẽte naufragio, a lupis & canibus deuorent. Prope est ergo & instat quotidie tẽpus ruinæ hæreticorũ, & nõ differt eor̃ subuersio .

Tropo.

a Miserebit eñ dñs Iacob, & eliget adhuc de israel: & requiescere eos faciet super humũ suã: adiunget aduena ad eos & adhærebit domui Iacob. Et tenebũt eos populi: & adducẽt eos ad locum suũ: & possidebit eos domus israel sup terrã dñi in seruos & in ancillas: & erunt capiẽtes eos q se ceperant: & subĵcient exactores suos. Et erit in die illa cum requiem dederit tibi deus a labore tuo: & a concussione tua, & a seruitute dura qua antea seruisti: sumes parabolam istam contra regem babylonis & dices: Quõmodo cessauit exactor, quieuit tributum. Contriuit dominus baculum impiorum: uirgam dominantiũ, cædentem populos in indignatione, plaga insanabili, subĵcientẽ in furore gẽtes: p̃sequentẽ cru

) deliter.

a Miserebit eñ dñs Iacob, & eliget adhuc de israel: & requiescere eos faciet super humũ suã: adiunget aduena ad eos & adhærebit domui Iacob. Et tenebũt eos populi: & adducẽt eos ad locum suũ: & possidebit eos domus israel sup terrã dñi in seruos & in ancillas: & erunt capiẽtes eos q se ceperant: & subĵcient exactores suos. Et erit in die illa cum requiem dederit tibi deus a labore tuo: & a concussione tua, & a seruitute dura qua antea seruisti: sumes parabolam istam contra regem babylonis & dices: Quõmodo cessauit exactor, quieuit tributum. Contriuit dominus baculum impiorum: uirgam dominantiũ, cædentem populos in indignatione, plaga insanabili, subĵcientẽ in furore gẽtes: p̃sequentẽ cru

) deliter.

F

G

Exo. 2. d

H

Gen. 27. f

Math. 5. a
p̃s. 26. d

Ibi. 6. b

1. Co. 5. a
2. Timo. 1. d
ẽ. 3. b

1. Pe. 4. d

Eçech. 9. c

1. Co. 15. d

Matth. 5. d

beat: γῆ enim inqt terra appellat & ὥρα φροντίς, id est, sollicitudo. Rursum p מְשִׁיסָה, quã Aquila, & Symmach⁹ & Theodotio, parabolam transtulerunt: q̃s & nos secuti sumus: Lxx. τὸν θρῆνον, id est, planctum interpretati sunt. Est aũt ordo: Post q babylon deserta fuerit in æternũ, ita ut habitatio bestiar̃ sit: miserebit domin⁹ Iacob, eius uidelicet q uitia supplantauit, & eliget israel, cũ q mẽte cõspicit deum. Et nota uerborũ ꝓprietatẽ: Iacob q adhuc in lucta posi/tus est miserebit: israeli uero, q post uictoriam nomẽ accepit, nõ misericordia, sed electio coaptatur. Requiescere quoq̃ eos faciet sup terram suã: de q̃ saluator loquit: Beati mites, qm̃ ipsi possidebunt terrã. Et: Credo uidere bona dñi in terra uiuentiũ. Adiũget quoq̃ domui Iacob, q electi sunt p apostolos, gentiũ multitudo: & tenebũt reliquias domus israel, & adducẽt eos in locũ suũ, ut habitẽt in tabernaculis eor̃: & possidebit eos domus israel sup terrã dñi in seruos & ancillas: Prodest qppe malis, ut bonis seruiãt. Vñ & Esau dicit: Seruies fratri tuo: Et ad Iacob: Seruiet tibi frater tu⁹. Et accipiẽt eos q se sophismatibus ante deceperãt: & exactores suos q oĩa lucri causa faciũt, redigent in seruitutẽ. Postq̃ aũt requieuerit Iacob & israel a labore suo, q̃ multũ cõtra sæculũ & hæreticos pugnãdo laborauerat: & a cõcussiõe & seruitute sua qua malignæ interpretationi & falsis dogmatibus ante seruierat: Tũc sumet planctũ atq̃ parabolã cõtra regẽ babylonis: sermonẽ uidelicet hæretici erroris & confusionis, & dicet quæ sequũtur. Locum istũ iudæi interpretãt carnaliter: qd postq̃ reuersi sunt de babylone, factũ esse docere nõ poterunt: Nec eñ babylonij seruierũt eis q eos prius ceperant: nec uictis babylonijs dom⁹ eorũ possederũt: nec habuerũt eos in seruos & ancillas: Restat igit ut iuxta fabulas suas de imperio hoc putẽt futurũ esse rhomano: quibus superatis in ultimo tempore: seruituræ sint eis gentes, q̃bus ante seruierint: Q̃d si sequẽtes literã: spe se falsa decipiũt. Quis eis concedet ut rhoma uocetur babylon, & Nabuchodonosor rex rhomani imperij? b Quõ cessauit exactor/quieuit tributũ/cõtriuit dñs baculũ impior̃ ꝛc. In Petri epla legimus: Tẽpus est ut incipiat iudiciũ a domo dei. Et in Eçechiele tortoribus dicit: A sanctis meis incipite. Pro diuersitate quippe peccati, iudicij ordo disponit: ut q minus deliquerint, ante purgẽtur: Nouissimus aũt inimicus, destruat mors. Ergo cũ israel de seruitute dura fuerit liberatus, sumet parabolam cõtra regẽ babylonis: quã debem⁹ intelligere, ut parabolã. Si eñ contra Nabuchodonosor sermo est: & simplex historiæ expositio: quomõ parabola dicit quæ nulli alteri ꝓpria βάλλεται. i. cõpat? Mirat ergo israel quõ cessauerit exactor q exigere consueuerat usq̃ ad nouissimũ quadrãtẽ? Exigere aũt cõsuetus nõ alios nisi debitores q dicũt in oratiõe dñica: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Huic exactori debitores tradũtur a iudice: q eos mittit in carcerẽ: & exigit usq̃ ad peccatũ minimũ. Deniq̃ & Paulus apl̃us in corintho fornicantẽ, qui uxorẽ patris acceperat: necnõ phygellũ & hermogenem tradidit exactori. Et de his exactorib⁹ etiã supra dicit: Populus me⁹

) exactores

A exactores uestri deprædãtur uos: & qui repetũt dñanẽ uestri. Pro tributo: Aqla famem interpretatus est: Sublato eñ a nobis sponso: famẽ patimur uerbi dei: & iugiter a corpore domini ieiunamus: Idcircoq; uirga & baculus impiorum: pro quo Lxx. τὸμ ζυγὸμ, id est, iugum interpretati sunt, percutit nos siue opprimit: qa noluim⁹ sustinere iugũ leuissimũ, iugũ saluatoris. Hoc aũt baculo & hac uirga, insanabili gẽtes furore cædebat, & fugiẽtes persequebaẽ crudeliter: nõ emendare uolens traditos, sed occidere. a C Cõquieuit ⁊ siluit oĩs terra gauisa est ⁊ exultauit ⁊c. Ad interitũ regis impij q̃ ꝓcutiebat plaga insanabili nationes: & ꝓsequebaẽ eas crudeliter: oĩs terra cõquieuit & siluit: quæ prius turbarũ & seditiõis plena erat: intãtũ ut abietes & cedri libani lætarentur: de qb⁹ in psalmis ps.79.b scriptũ est: Vineam de ægypto transtulisti, eiecisti gentes & plantasti eam. Operuit montes umbra eius: & arbusta eius cedros dei. Has cedros dei: qa aliqñ peccauerũt, tradidit dñs supplicijs cõterendas. Vñ in Ibi.28.a alio psalmo dicit: Cõteret dñs cedros libani. Abietes autẽ B excelsi quiq;, & in dñi seruitute sublimes debẽt accipi: quæ cõsona uoce dixerunt: Ex q̃ tu dormisti. Nota cp & mortis mors appellet dormitio. Nõ ascẽdet q̃ succidat nos: Victo eñ forti & direptis uasis ei⁹, etiã cæteri satellites corruerũt. Matth.25.d Vñ & dñs loquit in euãgelio: Ite in ignẽ æternũ, q̃ ꝑparat⁹ est diabolo, & angelis eius. Quantos isti lignoq; arborũq; cæsores suis securibus succiderũt & fecere corruere? Infern⁹ quoq; cõturbatus siue uersus in amaritudinẽ, in occursum aduẽtus ueri Nabuchodonosor: locus supplicioq; atq; cruLuc.16.f ciatuũ est: in quo uidet diues purpuratus: ad quẽ descẽdit & dñs, ut uinctos de carcere dimitteret. Possumus infernũ occurrentẽ dicere, & eũ angelũ q̃ inferis pœnis præpositus est: q̃ suscitauit omnes gigãtes: ꝑ q̃ alij raphaim, alij titanas transtulerunt. Gigantes autem uocantur iuxta ethnicorũ cõsuetudinẽ, q̃ eos terrigenas existimant quos terra genuerit. Nos aũt gigantes iuxta græci sermonis etymologiã eos appellare possum⁹, q̃ terrenis opibus seruierũt. Deniq; sequitur: Oẽs principes terræ surrexerũt de solijs suis: in aduentu quondã principis sui: ut quẽ prius honorabãt ꝑ potentia: postea mirarẽtur in pœnis & dicerẽt: Et tu uulnerat⁹ es sicut & nos: nostri similis effectus es. Quæ uerba hunc sensum habẽt: Putabamus nos ꝑ imbecillitate nostra nõ potuisse resistere potẽtiæ dei, & te esse solũ q̃ in tua altitudine ꝑ maneres: sed ut rebus ostendit, & tu uulneratus & captus es nostriq; similis effectus: ut q̃s in terra dignitas separauit: apud inferos pœna cõsociet. Detracta est ad inferos superbia uel gloria tua, & cõcidit cadauer tuum: siue ut Lxx. transtulerunt ἡ πολλὴ εὐφροσύνη σου. i. multa lætitia tua: qua prius subiectis tibi gẽtibus lætabaris. Subter te sternet putredo, & operimentũ tuũ erũt uermes. Hæc requies diaboli: iste leMatth.4.b ctus tentatoris: qui in tantã erectus est superbiã: ut etiã dominũ auderet tentare, dicẽs: Hæc oĩa tibi dabo, si procidẽs adoraueris me. Putredo & tinea & operimentũ uermiũ: uel pœnæ intelligũtur æternæ, quas ꝓpria gignit cõsciẽtia: uel supplicioq; materia, quæ ex ꝓprijs peccatis nascit. Sicut eñ ẽ diu cadaueris materia est, & aliqs humor in cadauere, uermes nascũtur ex putredine: sic ex ipa materia peccatoq; supı.Co.15.g plicia gignuntur. Vñ & apostus Paulus interfecta morte adquã per Oseæ sermo ꝓpheticus loquebat: Ero mors tua o mors: ero morsus tuus inferne loquit ad eã: Vbi est mors contentio tua? Vbi est mors stimulus tuus. Illa eñ mortua non est qui succidat nos: nequaq; enim erit peccatũ qđ succidẽdũ sit: Quia stimulus mortis pctm̃ sit. b C Quõ cecidisti de cœlo lucifer q̃ mane oriebaris ⁊c. Pro lucifero qui hebraice dicit הֵילֵל: Aquila transtulit ululãtem auroræ filiũ. Vere eñ ululare debuit & eiulare: q̃ ꝓpter superbiã suam de cœlo in terrã præcipitatus est, atq; cõtritus est. Vñ & Saluator ad discipulos loquit: Videbã satanã Luc.10.c quasi fulgur de cœlo cadentẽ. Nõ modo uideo, sed prius uidebã qñ corruit. Et si ille, ꝓpter superbiã de tanta magnitudine cecidit: uos quoq; nõ debetis gloriari, qa uobis dæmonia subiecta sunt: sed qa noia uestra scripta sunt in cœlo: ut undè ille cecidit per superbiã: uos ascendatis per humilitatẽ. Iste est princeps sæculi qui inter stellas cæteras mane oriebatur: & suo uitio de lucifero uesper effectus est: & nõ oriẽs, sed occidens: Qui uulnerabat gẽtes, siue q̃ mittebat ad gẽtes satellites suos: ut oẽs sua fraude deciperet. Isti sũt falsi apli, operarij mẽdaces: q̃ trãsfigurãt in aplos christi: q̃ bono semini soliũ suꝑseminãt, dormientib⁹ ecclesiarũ magris, & nolẽtibus aut nequeũtib⁹ eoq; maliciæ resistere. Iacob aũt & isrl cuius misertus est, & quẽ elegit dñs: hæc adhuc loqt ad diabolũ: siue ut Lxx. uolũt de diabolo. i. nõ ad secam ꝓsonã, sed ad tertiã. c C Qui dicebas in corde tuo ⁊c. Vel antecp de cœlo corrueret ista dicebat: uel posteaq; de cœlo corruit. Si adhuc in cœlo posit⁹, quõ dicit, ascẽdã in cœlũ? Sed qa legim⁹: Cœlũ cœli dño, cũ eet in cœlo. i. i firmamẽto, in cœlũ ubi soliũ ps.113.d dñi est cupiebat ascẽdere, nõ humilitate, sed superbia. Sin aũt postq; de cœlo corruit loquit istay̆ba, arrogãtiã debem⁹ intelligere: ꝓ nec præcipitatus quiescat: sed adhuc sibi grãdia repromittat: nõ ut inter astra, sed sup astra dei sit. Cũq; dñs loquaẽ ad aplos: Sufficit discipulo ut sit q̃si magister: & seMatth.10.e uo sicut dñs suus: & dicat ad patrem: Pater sancte da ut sicut ego & tu unũ sumus: ita & isti in nobis unũ sint. Iste intm̃ sibi arrogat ut sup stellas cœli quæ nõ corruerũt, solium suũ positurum esse se iactet. Q̃d q̃ infert: Sedebo in monte testamẽti in lateribus aqlonis: ꝓ q̃ Lxx. trãstulerunt, ἐμ ὄρει ὑψηλῷ ἐπὶ τὰ ὄρη τὰ ὑψηλά τὰ πρὸς βόρραμ, id est, in monte sublimi: super montes excelsos qui sunt ad aquilonẽ: ad illud referam⁹ q̃ in Hieremia dicit: Ab aquilone exardescẽt Hiere.1.e mala sup oĩes habitatores terræ: Et q̃ olla succensa a facie aquilonis accẽdit. Iste est aquilo uentus durissimus: a quo suos uult dñs liberare captiuos: & reducere in ciuitatẽ sanctã, dicẽs: Dicam aquiloni adduc, & aphrico noli ꝓhibere, Infra.43.a adduc filios meos de terra longinq̃. Illud aũt qđ huic põt esse cõtrariũ, mõtes sion, latera aquilonis, ciuitas regis ma- ps.47.a gni, facile soluit. Hi eñ qui quõdã erãt in lateribus aquilonis durissimi: postea ꝓ pœnitentiã in ciuitate dei esse cepe- rũt. Semꝑ istiusmodi lucifer quærit ascendere super eos qui habẽt imaginẽ cœlestis: & qui fulgent in ecclesia sicut astra dei: & sedere in monte pacti siue testamenti, id est, in ecclesia quæ in sublimibus collocata est: & de lateribus quõdã aqlonis habitatores possidet. Qui intantũ oblitus sui est, ut uelit sup nubes ascendere: quibus mãdauit dñs ne pluant s. 5.b sup israel imbrẽ: & ad q̃s peruenit ueritas dñi: cui loquit & Abdias: Si exaltat⁹ fueris ut aquila: & inter sydera cœli posueris nidũ tuũ: inde te detrahã, dicit dñs. Infœlix iudas q̃ Abdic.b

E quasi nubes cū alijs apostolis mittebaſ ut plueret sup isrl imbrem: & q̄si stella inter cæteras stellas erat: q̄bus dns lo/
Matth. 5. b quebaſ: Luceat lumē uestrū corā hoibus: uitio suo suscepit ascensorē diabolū: qui ſūt ſupbia uerba compleret: etiā hoc ausus ē dicere: Ero ſiſis altiſſimo: ut quō christ⁹ habet, pphetas & apl̄os suos: sic & ego habeā pseudoprophetaſ & pseudoapl̄os. Hæc aūt oīa referenda sunt ad hæreticos, q̄ cū deorsū sint: cū principe suo excelsos se esse iactant. a ¶ Verūtn̄ ad infernū ꝛc. Non ad infernū spōte descēdeſ hoc em̄ dn̄i saluatoris est, ut uictos de inferis liberet: sed ad infernū detraheris inuit⁹: ut q̄ uirtutes poteras ad excelsa cōscēdere, p̄ uitia detraharis ad pœnas. Sancti pēnas habēt aq̄læ & pēnaſ colūbæ, & possunt dicere:
ps. 54. b Volabo & requescā. Impij aūt & ægyptiorū ſimiles, demersi sunt q̄si plumbū in aquis uæhementissimis, & demersi sunt in pfundum sicut lapis. Vnde & iniq̄tas, siue ut
Exo. 15. b melius habeē in hebræo impietas, sup talentū plumbi sedere cōspicit.
Zach. 5. c
Luc. 18. c Ergo illd̄ q̄ alibi legim⁹: Ois q̄ se exaltat, humiliabit: etiā rex cōfusiōis passus est, ut detraheret ī fūdamēta terræ: siue ut ueri⁹ i hebraico habeē ī pfūdū laci. De fūdamē
F Deu. 32. c tis terræ i Deuteronomio scribit: Ignis succēsus est in furore meo: ardebit usq̄ ad infernū nouissimū: Deuorabit terrā & fundamēta eius: eos uidelicet q̄ terreni sunt. De lacu q̄q̄
ps. 87. a qd̄ p eū pfūda significēt inferni, illa sūt testimonia. Assimilatus sum cū descēdentibus in lacū. Et: Posuerūt me in lacū
Ibidem nouissimū. Sicut em̄ lacus aq̄s ad se descēdētes, ita infern⁹
2. Reg. 23. c aīas suscipit: ad quē lacū descēdit banaias tpe niuis & frigo
1. para. 11. c ris & interfecit in eo leonē. Vn̄ & hæretici relinquūt fontē aq̄ uiuētis dn̄m: & fodiūt sibi lacos cōtritos q̄ aquā nō ualeāt cōtinere. De his lacis q̄ feruorē nō habēt spūssancti: nec Hieremiæ pphetæ siles sūt: q̄ iuxta Lxx. interptes loq̄baſ: Inue
Hiere. 6. b ni aquā calidā i deserto: sed refrigescēte charitate calorē scti spūs pdiderūt. Ille est lac⁹ de q̄ idē Hieremias loquit: Sicut
Apoc. 3. c refrigerat lacus aquā, sic refrigerat malicia hn̄tes se. Qui uti nā iuxta apocalypsim Ioānis: aut calidi eēnt, aut frigidi. i. aut crederēt, aut oīno nō crederēt: ne p̄ teporē & simulationē fidei a dn̄o reiscerent. b ¶ Qui te uiderint ad te inclinabūtur ꝛc. et uinctis eius non aperuit carcerem: Siue ut Lxx. trā stulerunt: eos q̄ ducebātur nō soluit. Qui uiderint Nabuchodonosor regē babyloniū nō oculoꝝ, sed cordis intuitu de cœlo ad inferos corruisse: inclinabūtur humilitate: quæ cōtraria est supbiæ: & illū pspiciēt ista dicētes: Nōne iste est uir siue hō q̄ cōturbauit uel cōcitauit terrā? Et sensus: Qui dixerat: ero silis altissimo, & se iactabat deū: hō eē cōuincit:
ps. 9. d de q̄ in nono psal. q̄ pprie cōtra diabolū est dicit: Exurge
Matth. 13. d dn̄e nō cōforteē homo. Et in euāgelio: Inimicus hō supseminauit çiçania.
ps. 81. b Vn̄ ad eū & socios eius dictū legim⁹: Ego dixi dij estis & filij excelsi oēs. Vos aūt sicut hoies moriemini: & sicut unus de principibus cadetis. Et ad eūdē sub figura principis tyri dicit: Pro eo q̄ exaltatū est cor tuū & dixi/
Ezech. 28. a sti: Deꝰ ego sum, habitatiōe dei habitaui in corde maris: tu aūt es homo, & nō deus: & dedisti cor tuū sicut cor dei. Iste uir & iste homo cōturbauit uniuersam terrā: eos uidelicet
Gen. 3. d qui audiūt cū Adam: Terra es, & in terrā ibis: & cōcussit re/
Pro. 21. a gna siue reges: quorū cor in manu dn̄i est. Cōcussit inquit nō subuertit. Vn̄ & unus de his qui cōcussi fuerāt: & tn̄ nō
ps. 72. a ruerat, loquebaſ: Mei aūt pene moti sunt pedes. Et apl̄us
Ephe. 6. b loquit ad credentes: ut arripiant armaturā dei, & stent cō/
Matth. 7. d tra insidias diaboli. Domus autē quæ supra petrā fundata est, nulla tempestate cōcutiē. Sequtur: Qui posuit orbē ter/ G
rarū desertum: Siue ut iuxta hebraicum, præter Lxx. oēs alij transtulerunt, quasi desertum. Vitijs em̄ suis atq̄ peccatis: orbem qui hebraice dicit תֵּבֵל fecit esse desertū: ut nulla haberet ȳtutē: ul eisdē subiaceret uitijs, q̄b⁹ gētiū plena est solitudo. Vrbes quoq̄ eiusdē destruxit orbis: ut de ecclesijs christi faceret synagogas diaboli: & mūdiciā ueræ fidei hæretica sorde polueret. Sed & uinctis ei⁹. i. orbis, nō aperuit carcerē. Nos oēs uincti eramus: & clausi tenebamur in carcere: q̄ bus uinctis dixit Saluator, exite, & his qui erāt in tenebris, reuelamini: Dn̄s em̄ soluit
ps. 145. b cōpeditos. Qui libe/rati ab eo gratias refe/rūt dicētes: Tu dissoluisti uincla mea. Funi
pro. 5. d bus em̄ peccatorū suorū unusq̄sq̄ constringit: Quos funes atq̄ uincula soluere possūt & apl̄i imitātes magistrū suū q̄ eis dixerat:
Matth. 18. c Quæcūq̄ solueritis sup terrā, erūt soluta & ī cœlo. Soluūt aūt eos apl̄i sermone dei, & testimonijs scripturarum, & exhortatione uirtutū. c ¶ Oēs reges gentiū uniuersi dormierunt in gloria ꝛc. Reges gentiū quibus deus scd̄m canticū Deuteronomij gētes crediderat gubernādas: qui con/
Deu. 32 cussi sunt a Nabuchodonosor: & tn̄ nō subuersi: quoꝝ ne/
H quaq̄ regnat peccatū: sed quia cor eoꝝ in manu dei erat: minime corruerunt. Etem̄ saluator: quomodo deus deorum appellaē: sic dn̄s dn̄antiū, & rex regū. Isti igiē reges uniuersi requieuerūt in gloria sua: unusq̄sq̄ in domo sua. Diuersæ
Iob. 14. a quippe apud patrē sunt māsiones: & p̄ uarietate uirtutū, habitationū differentiæ. Porro Nabuchodonosor, piectus est de sepulchro suo: nec in morte a cruciatibus conquieuit. Proiectus est autem q̄si sanies, quæ hebraice dicit נִבְלָה: quā Aqla ἀχώραν interpretatus est, tabem uidelicet & pedorē: quē Symmach⁹ ἔκτρωμα, id est, abortiuum. Lxx. νεκρὸς, mortuū: Theodotio, germē: q̄q̄ hoc ipsum ȳbū, supra ubi
ps. 11. a de christo legimus: Egredieē uirga de radice ieſſe, & flos de radice eius ascēdet, Lxx. ἄνθος. i. florē: Theodotio, βλαστὸν, i. germē: Aquila ἀκρέμονα. i. uirgultū, interpretati sunt. Proprie aut neçer dicit uirgultū: qd̄ ad radices arborꝝ nascit: & ab agricolis auulsum q̄si inutile pijcit: uñ & nos stirpē inutilē trāstulimus. Igiē Nabuchodonosor quasi stirps inutilis incēdio pparat⁹: uel sicut sanies pollutus & inuolut⁹ his q̄ ab eo interfecti sūt gladio: & descēderūt usq̄ ad fūdamēta laci, detraheē in pfūdū: & ne cū his q̄dē habebit cōsortiū sepulturæ q̄s interfecit: Alterius em̄ pœnæ est auctor delicti: & alterius qui ab auctore cōpulsus est. Iste est gladius q̄ ualnerati sūt plurimi & interfecti: de q̄ in septio psal. legim⁹: Nisi cōuersi fueritis, gladiū suū uibrabit: arcum suū tetēdit, & parauit eū: Et in ipso parauit uasa mortis: sagittas suas ardentibus effecit: his uidelicet, qui in suū cor ignita diaboli iacula susceperūt. Porro iuxta Lxx. cadauer Nabuchodonosor cū plurimis interfectis pollutū atq̄ cōfossum iacebit in supbiæ mōtibus, & deduceē ad inferos. Fūdamēta autē laci: p̄ lapidib⁹ laci, interpretatus est Symmachus: ut alijs uerbis, pfundū & tartarū significaret inferni. d ¶ Quasi cadauer putridum nō habebis cōsortiū ꝛc. Quia multum inter se hebraicum distat, & Lxx. æditio: seperatim de singulis disseramus. Sicut cadauer putridū: siue ut Aquila transtulit, conculcatū: nō habebis cōsortiū sepulturæ: nec cum his quidē quos interfeciſti. Tu em̄ magister es, illi fuere discipuli: & cui plus creditū est, plus exigitur ab eo. Tu em̄ terrā tuā dispdidisti: populū tuū occidisti: eos uidelicet q̄ tibi

) creditī

uer putridū

tum

Matth. 4. b A creditis sūt gubernādi. Vñ ad saluatorē audet dicere: Hæc oīa mihi tradita sunt, & dabo tibi ea: si ꝓcidēs adoraueris me. Cadauer autē diaboli putridū, ob magnitudinē peccatorū, dubitare nō poterit: q̄ legerit pc̄tm̄ eē fetidissimū: iꝑo pc̄tō/
ps. 37. a re dicēte: Cōputruerūt & corruptæ sūt cicatrices meæ a facie insipiētiæ meæ. Ecōtrario ꝙ tus boni odoris ē: Vñ & spūaliū fratꝝ di
ps. 132. a lectio cōparat unguē/to: qđ descēdit sup barbam, barbā Aaron: & sup orā uestimēti ei⁹. Et ad sp̄osam sponsus
Can. 2. d loq̄t̄: Odor tu⁹ suauis, & facies tua speciosa. Quō aūt cadauer diaboli spūaliter cōculce/tur: illđ apostoli docet
Rom. 16. c nos: Deus cōteret sata/nā sub pedib⁹ uestris/ uelocit̄. Et dñi ꝙba di/
ps. 17. f cētis: Quasi lutū pla/tearū delebo eos. Iste q̄ terrā sibi creditā ꝓ/didit: & cōmissum sibi ꝑplm trucidauit: neq̄ q̄ eos uiuos reseruans deo, sed socios suæ ꝑ/parās sepulturæ: ꝓpte/rea nō erit, nec uocabi/tur i æternū semē pessi/morum. Porro iuxta Lxx. hūc habet sensū: Q lucifer q̄ mane orie/baris: qui q̄n habebas opa uirtutis & lumīs, uestimētū eras dei: &
ps. 103. a B de te dici poterat: Ami/ct⁹ lumine sicut uesti/mēto: q̄a multos iterfeciſti gladio, q̄ descēderūt ad infernū, & eoꝝ pollut⁹ es sanguine: neq̄ q̄ uocaberis uestimētū dei: se d uestimētū cruore q̄ mixtū: nō maculatū atq̄ pollutū, ut aliq̄d mūdi habere uidearis: sed totū sanguine cruētatū. Et hoc notādū q̄ ad diabolū dicat̄: Sicut uestimētū cōmixtū sanguīe nō erit mūdū, sic & tu nō eris mūd⁹: Vbi sūt ergo q̄ dāt diabolo pniam, & dicūt illū posse mūdari: Nec stati fate/mur hæresim q̄ diuersas asserit eē naturas: & alīa eē q̄ nūq̄ recipiat sanitatē. Nō em̄ hoc uestimētū ꝑ se imūdū ē: & ita a deo cōditū q̄ olim de⁹ uestiebat̄: sed q̄a cōmixtū ē sanguīe, & totū se polluit suo uitio & mal̄ accedētib⁹, nō erit mūdū. Et ꝓpterea nō erit mūdū, q̄a terrā dñi ꝓdidit: ꝑplm ei⁹ interfecit: terrā iudææ & terrā cōfessiōis: & sc̄tōs q̄s q̄q̄ ꝓdēs atq̄ i/terficiēs: & ideo nō manebit i ꝓpetuū. Vñ & i euāgelio dicit̄
Matth. 25. d Ite in ignē æternū q̄ ꝑparat⁹ est diabolo & angelis ei⁹. Quō aūt sc̄tus uestimētū dei est, & uestimētū nouū, & uestit̄ tuni/
Esa. 61. d ca salutis atq̄ læticiæ, dicēs: Exultet aīa mea in dño: Induit em̄ me uestimēto salutis: & tunica læticiæ circūdedit me: Sic ecōtrario pc̄tōr q̄ portat imaginē ueteris hoīs atq̄ terreni,
Esa. 50. d meret̄ audire: Ecce oēs uos q̄si uestimētū ueteraſcemini: & tinea deuorabit uos. Qui aūt ꝓfecerit in scelere & uetustatē noluerit emūdare nouitate: neq̄ q̄ ueteri uestimēto: sed p̄/
Infra. 64. b no mēstruatæ mulieris cōparabit̄, dicens: Errauim⁹ & facti sum⁹ imūdi oēs nos: sicut pānus mēstruatæ uniuersa iusti/cia nr̄a. a ¶ Semē pessimoꝝ ⁊c̄. Pro semīe pessimo, q̄ Lxx. trāstulerūt, in hebraico scriptū est זֶרַע מְרֵעִים: qđ cæteri se/mē pessimoꝝ interp̄tati sūt: Nō qđ ipm semē ꝑ seipm malū
Gen. 1. d sit: De⁹ em̄ oīa fecit bona: sed ab his q̄ sua uolūtate sūt pessi/mi, semē ortū sit malū: qđ uolūtate fit, nō natura. Vñ & i Da/
Dan. 13. f niele legimus: Semē chanaā & nō iuda. Et de bonis filīs di/
1. Co. 4. d cit̄ ab Ap̄lo: In christo Iesu ꝑ euāgeliū ego uos genui. Et in/
Iob. 1. a euāgelio: Quotq̄t eū receperūt, dedit eis ptātem ut filij dei/
Ibidem. 8. d fierent. Oīs em̄ q̄ facit pc̄tm̄, de diabolo est. Huic igit̄ p̄cipit̄ semini: ut filios suos, oēs scilicet cogitatiōes pessimas: & opa mala p̄paret occisiōi; q̄ ex impīs nata sūt p̄ribus: haud du/biū q̄n cōtrarias significet fortitudines: Q qui pessimi filij iō trucidātur in iniq̄tatib⁹ patꝝ suoꝝ: ne ultra cōsurgāt & pos/sideāt terrā, q̄ a sc̄tis possidēda est & implēda: ut ciuitates in ea dñi cōstruant̄. Et q̄a non est hōminū ꝓfecta uictoria: Nisi em̄ dñs custodierit ciuitatē, in uanū uigilabūt q̄ custo/diunt eā: Ideo dñs ip̄e cōsurget aduersus fi/lios pessimoꝝ: & disp̄/det de cōfusiōe nomē eoꝝ & reliqas, & oīe germen & ꝓgeniē: ne ultra pullulent in urbi/bus dñi. Legimus in euangelio: q̄d diabo/lus ab initio mēdax sit & pat⁹ ei⁹. i. mēdacij: q̄d multi nō intelligē/tes, patrem diaboli uo/lūt esse draconem q̄ re/gnet in mari: quē he/bræi appellant לִוְיָתָן. Et hoc putāt loco con/uenire p̄ñti iuxta Lxx. interpretes q̄ dixerūt, pro peccatis patris tui: cum perspicue in he/bræo אֲבִיךָ nō patris tui: sed patrū suorū si/gnificet. b ¶ Et po/nā eā i possessionē ⁊c̄. Cū ꝓdiderit dñs exer/cituū nomen babylo/nis: & reliqas & germē & uniuersā ꝓgeniē: nō erit ei⁹ ꝓditiōe cōtēt⁹: nisi dederit eā possessi/onē hericij: & paludes aq̄ꝝ, & scopauerit eā nō leuiter & fortuito: sed terens ut nihil in ea antiquarū sordiū resideat. In acti/b⁹ ap̄lorꝝ scribit̄: in uase illo linteo: q̄d q̄tuor dimissū princi/pijs pēdebat e cœlo, oīa genera q̄drupedū, & reptiliū, & uo/latiliū cōtineri: q̄d postea ap̄ls disserēs: De⁹ inq̄t oīm dit mihi nullū hoīem imūdū dicere. Moref ergo hoīm i diuersis aīan/tib⁹ mōstrabāt̄: sicut pharisæi & saducæi ꝓpt̄ neq̄tiā appel/lāt̄ genimia uiperaꝝ: & ꝓpter dolos, Herodes uulpes dicit̄: & luxurioſi pronic̄q̄ ad uoluptatē, eq̄ appellāt̄, insanientes in fœminas: Et nolite fieri sicut equ⁹ & mul⁹, in q̄bus nō est in/telligētia: Ecōtrario innocētes colūbæ uocant̄ & oues. Igit̄ iuxta doctrinā dñi saluatoris q̄ curas isti⁹ sæculi & seductio/nē diuitiaꝝ spinas appellauit: hericius mihi uidet̄, q̄ iuxta Ap̄lm, gaudet in incerto diuitiaꝝ: & armatū se nō armatu/rā dei: sed spinis atq̄ pc̄tis hui⁹ mūdi eē confidit: cui rectissi/me dicit̄ illud euāgelicū: Stulte hac nocte auferet̄ aīa tua a/te: q̄ aūt parasti cui⁹ erūt⁹? Talef habitatoref habet babylō de/serta ꝙtutib⁹: ubi nō est ager irriguus, q̄ afferat fruct⁹ diuer/soꝝ seminū: sed paludes infertiles & limosæ ac lutosæ: i q̄b⁹ cœno gaudētia reptāt aīalia. Q Zobrē clæmētissim⁹ dñs sco/pauit eā uæhemētissime terēs: & q̄si quodā uerriculo ad pu/rū usq̄ mūdauit: ut babylonia semīa pereāt, & a solis habi/tent̄ hericijs. Q ñ uiderim⁹ aliquē diuitiaꝝ imersum luto: & ut Lxx. interp̄tati sūt βάθρῳ: hoc est, pfūda uoragine, & q̄/si cœnosa palude circūdari: nō dubitem⁹ eū appellare heri/ciū, habitatorē desertæ babylonis. c ¶ Jurauit dñs ⁊c̄. Post q̄ herici⁹ habitauerit in deserta babylone, & p agris irriguis ac fertilib⁹ paludes cūcta opuerint: ita ut nihil pristini semi/nis & abūdātiæ i babylone resideat, iuramētū dñi cōplebit̄: & eueniet q̄d mēte tractauit: ut cōterat̄ assyri⁹ in terra ei⁹: & in mōtibus illi⁹ cōculcet̄. Hostis q̄ppe temerari⁹, nō solū ter/rā dei & humiliora quæq̄ occupare festinat: sed etiā eos q̄ in dei seruitute uirtutibus profecerūt: ita ut montibus com/parentur, & dicatur de eis: Fundamenta eius in mōtib⁹ san/ctis. Et nota ꝓprietatē. In terra cōteritur: in montib⁹ dei ab ipso dño cōculcatur. Cū em̄ oēs inimici positi fuerint sub/

E pedib⁹ christi: ita ut nouissima destruiat mors: tunc auferet a sanctis grauissimũ iugũ assyrij, quo eos añ depræsserat: & on⁹, siue ut Lxx. trãstulerũt ὁ κύδος. i. gℓia ab hũero eoꝝ tol letur: ut sublato iugo assyriorũ uideant requiẽ, qa bona est: & terrã, qa uberrima est: & supponãt ceruices suas iugo christi ad laborãdũ, & fiãt uiri agricolæ. Vñ & Isa char q interpretatus est merces, ex ỳtutib⁹ nomẽ accepit. Et in p/pheta legim⁹: Est mer/ces his q seruiũt dño.

Infra. 40. c Et in alio loco: Ecce dñs, & merces eius cũ eo: q reddet unicuiq; sc̃m opus suum. Qz aũt cõterant & cõcul/cent assyrij. i. cõtrariæ fortitudines: & illud

Luc. 10. c euangelicũ docet: Ecce dedi uobis potestatẽ calcãdi sup serpentes & scorpiones, & super omnẽ ỳtutẽ inimici. Et apl̃i uerba testant:

Rom. 16. c Deus conteret satanã sub pedib⁹ uestris ue/lociter. a Hoc cõ siliũ qd̃ cogitauit sup oẽm terrã ꝛc̃. Pro oẽi terra: Lxx. uniuersum orbem interpꝛtati sũt. In fine oneris uel uisio nis cõtra babylonem, quod latebat aperiẽ, deũ cogitasse cõsilium sup oẽm terrã. i. orbẽ terrarꝝ: & nõ cõtra terrã tm̃ chaldæoꝝ & regẽ assyrium atq; chaldæũ: Et extentã siue eleuatã manũ ei⁹ sup oẽs gentes: & nõ sup unã gentẽ babyloniã. Ex q ostendiẽ cũcta quæ di/cta sunt nõ ad unã, puinciã spẽaliter: sed cõtra orbẽ terrarũ generaliter ꝓtinere. Qd̃ q; dicie: Quis poterit infirmare, & qs auertet eã? Nõ, p difficili debemus accipere: sicut illud le

ꝑs. 106. d Luc. 12. e gie: Quis sapiẽs & intelliget hæc? Et: Quis putas est fidelis & prudẽs dispensator? & cætera his similia: sed, p impossibi li. Nullus eñ poterit dñi infirmare cõsiliũ: & manũ eius ex/tentã siue sublimẽ ne ꝓcutiat auertere. b In anno quo mortuus est rex Achaz ꝛc̃. Mortuo Achaç q interpretat̃ κα/τάσχεσις, id est, obtentio siue possessio, quẽ regẽ impiissimũ

אחז legimus: fit pondus istud sup philistim siue uerbũ. Viuen/te eñ illo & regnãte in peccatorib⁹: nec pondus cõtra alieni genas, nec sermo dei fieri poterat ad ꝓphetã. Qd̃ q; dẽ & sup

ꝫ. 6. a dixisse me memini: quãdo Oçia mortuo, uidit Esaias dñm sedentẽ sup thronũ excelsum & eleuatum. Et in Exodo legi

Exo. 2. d mus: qd̃ postq; mortuus est rex ægypti, ingemuerint filij israel ab opibus suis, & exclamauerint, & ascenderit clamor eorũ ab opibus: & exaudierit dñs gemitus eoꝝ. Nisi eñ es/set mysticũ qd̃ dicebat: illo magis regnãte clamare debue/rant: quãdo luto & laterib⁹ deseruiebãt. Præcipiẽ ergo phi/listiim, qs nũc palæstinos uocant, & semp a Lxx. ἀλλόφυλοι, id est, alienigenæ trãsferũtur: & dicie eis ne gaudeãt neq; læ

Hebre. 12. b tenẽ, qm̃ cõtriuerint uirgã uel iugũ ꝓcussoris sui. Quẽ eñ diligit dñs corripit, & castigat oẽm filiũ quẽ recepit. Et q̃si

ꝑs. 88. e filios nos erudit deus, qñ uisitat in uirga iniqtates nostras: & in flagellis peccata nostra, ut misericordiã suã nõ auferat

ꝑs. 22. b a nobis. Hæc est uirga, de q̃ in alio psalmo scribie: Virga tua & baculus tu⁹ ipsa me cõsolata sũt. Hæc est ỳga, & hoc iugũ qd̃ ceruicibus omniũ uult saluator imponere: ut depositio iugo Nabuchodonosor, portẽt iugũ christi. Qd̃ si qs abie/cerit atq; cõtriuerit: statim de semine siue radice serpẽtis q est: coluber tortuosus, egredienẽ regul⁹ & aspides: & de aspidi/bus exibunt serpentes uolãtes: siue q absorbeãt uolucres. Abiecto aũt iugo dei & cõtrita dñi disciplina: primũ in co/gitationibus nostris semen colubri radicatur: secũdo de se/mine pessimo nascitur regulus, q rex serpentiũ est: & afflatu suo atq; cõspectu hoies occidere dicit̃: Siue genimina aspi/dũ: de qbus in psalmo dicit̃: Venenũ aspidũ sub labijs eo/rũ, quæ pctã sunt uaria: & de cogitationũ pessimo thesauro: in mala opa prorũpunt. Cũq; regnauerint in hoibus alie/nigenis: q a deo alie/ni sũt: statim egrediũ/tur serpẽtes pẽnati: ut nõ sufficiat eis cogitasse & fecisse quæ mala sunt: nisi patrocinium quoq; malorũ operũ q̃sierint: & diuersas fin xerit hæreses. Ego pu/to serpentes esse pẽna/tos q se exaltant & ele/uãt cõtra scientiã dei: & ponunt in cœlũ os suũ: uel qui absorbẽt uolucres: hoc est q ue/nenato ore singulos q̃sq; uolare cupiẽtes, & ad excelsa consurge re, suis faucibus deuo rãt. Et hoc interim de malis. Cæteꝝ q nõ cõ triuerũt uirgã & iugũ percussoris sui: sed cer uicẽ suam dño subiece runt: & sunt pauperes spũ, pascent̃ & dicent:

ꝑs. 22. a Dñs pascit me, & ni/hil mihi deerit: Et a do/mino audient: In pa/scuis uberrimis pascã

Eçech. 34. d eos. Et ingrediẽtur & egrediẽtur, & pascua

Ioh. 10. b

F inuenient. Et pascent̃ pauperes per eũ q eos ꝓcutit ut emẽ/det: & in pace requiescent: siue pastore sollicito ipsi agẽt fi/ducialiter: & cũ Laçaro requiescẽt in sinu Abrahæ. Qui aũt

Luc. 16. f cõtriuerunt iugum & uirgam percussoris sui: famẽ ꝓpetuã sustinebũt: ut nõ alantur sermone dei: sed omnes eorũ reli/quiæ intereãt, ne qd de malo semine germinet̃. c Tulula porta/dama ciuitas/ꝓstrata est philistea omnis. Ab aqui lone ꝛc̃. & quid respondebitur nuncijs gẽtis ꝛc̃. Pro nuncijs, id est, angelis, quos solus Symmachus transtulit: omnes, reges interpretati sunt, uerbi ambiguitate decepti: quia præter unã literam א quæ in angelorũ uocabulo addita est: eodẽ, reges & angeli apud hebræos appellãt̃ noie. i. מלאכי מלשתה In libro hebraicorũ nominũ repperi philistim interpretari cadentes poculo. Qui ergo inebriati sunt calice babylonis: & biberint uinũ in q̃ est luxuria: & inter cætera uitia ꝓpter

Ephe. 5. d Malach. 3. d ebrietatem: regnũ dei iuxta Apostolũ non fuerint cõsecuti: his præcipitur, ut porta eorũ ululet, & clamet ciuitas. Por/tã hæreticorũ, os arbitror q̃ blasphemant. Ciuitatẽ, animã quæ malarũ cogitationũ thesaurus est. Hæc ululare debet & plangere: quia omnis ꝓstrata est in terrãq; deiecta, & ni hil in ea sanæ intelligẽtiæ est deiq; sapientiæ. Quare ululat pꝛ̃ta? quã ob causam clamat ciuitas? quia ꝓstrata est om/nis philistæa. Curq; ꝓstrata sit? sequẽs uersus ostendit: Ab aquilone fumus uenit: & nõ est q effugiat agmen eius. Fu/mus iste ardentib⁹ diaboli iaculis suscitat̃: Qui noxius est oculis: & contrarius lumini, & ab aquilone oritur: a quo

Hiere. 1. e in Hieremia olla succendit̃: & a q̃ exardescũt mala sup oẽs habitatores terræ, qui nõ possunt dicere: Acola sum & pere/grinus, sicut omnes patres mei: sed in terra habitant. Vn/

ꝓro. 25. d de & in prouerbijs legitur: Aquilo uentus durus. Nomi/ne autem alio dexter uocatur: qui cum per se durus sit & si/

Eccĩ. 43. c nister: & ceruice durissima iugum dei nolit recipere: uoca/tur dexter ab his qui ponunt dulce amarum, & amarum

ꝫ. 5. e dulce: qui ponũt tenebras lucem, & lucem tenebras: & nul/lus est qui fumi huius agmen effugiat. Nemo eñ absq; pec

Iob. 25. b cato: nec si unius q̃dem diei fuerit uita eius. Cũq; philistæa corruerit, & fum⁹ ei⁹ uniuersa penetrarit: ita ut eũ null⁹ possit effugere:

G ꝫ. 13. b

H

A effugere: quid dicetur angelis qui singulis præsunt gentib⁹, admirantib⁹ & scire cupiētibus, cur sola sion in specula & in sublimib⁹ collocata amaritudinē fumi hui⁹ euaserit: Quid igitur dicetur eis: Nempe hoc qđ sequit̄: Quia dñs fundauerit eam, & ipse sit fundamētum eius. Fundauerat autē eā sup fundamentū prudentiæ, iusticiæ, fortitudinis, temperantiæ: sub qbus nominibus christus intelligit̄: de quo & Apostolus ait: 1.Co.3.c Fūdamentū em̄ aliud nemo pōt iacere, præter eū qui positus est iesum christū. Qui aūt fatuus est, & stulta loquit̄, & cor eius uana intelligit: ædificat domū suam sup arenā: quæ nō habet fundamentum. In hac ergo sion, quæ fundata est a dño, sperabunt pauperes siue māsueti, & humiles populi ei⁹: de qbus dicit̄: Matth.5.a Beati mites, qm̄ ipsi possidebunt terrā. Et qui audierūt Ibi.11.d dñm loquentē: Discite a me, quia mansuetus sum & hūilis corde: Qui ante gloriam humiliati sunt: & audierūt dicentē apostolū Petrū: B 1.Pe.5.b Hūiliamini sub potēti manu dei: ut uos exaltet in tpe uisitatiōis. Pauperes aūt ipsi sunt: de qbus supra legimus: Pascētur primo geniti pauperū, & pauperes fiducialiter requescent.

a ONus Ca. XV
b moab. Qūia nocte uastata ē ar, moab conticuit: quia nocte uastat⁹ est murus, mo
c ab cōticuit. Ascēndit domus & dimon ad excelsa in planctum.

VErbū cōtra moabitidē. Nocte perijt moabitis: nocte em̄ perijt mur⁹ moabitidis. Cōtristamini in uobis, peribit em̄ dimon: ubi ara est, illuc ascendetis ad plorandum.

d Sup nabo & super medaba moab ululabit: in cunctis capitibus eius caluitium: omis barba radetur. In triuijs eius accincti sunt sacco: & super tecta eius & in plateis eius omnis ululat: descendet in fletum. Et clamauit esebon, & eleale: usq; ad iasa audita est uox eorum: super hoc expediti moab ululabunt: anima eius ululabit sibi. Cor meū ad moab clamabit: uectes ei⁹ usq; ad segor uitulā cōternātē: p ascēsum em̄ luith, flēs ascēdet, & in uia oronaim clamorē cōtritiōis leuabūt: aq̄ em̄ nemri desertæ erūt: qa aruit herba, defecit germē, uiror ois interijt.

Scđm

Ca. XV

Onus moab. Symmachus & Theodotio: assumptio moab. Quomō circūcisio & carnalis est, Phil.3.a & spūalis: & de spūali ab Apło dicit̄: Nos em̄ sum⁹ circūcisio q spūi dei seruim⁹ & gloriamur in dño, & nō in carne cōfidimus. Et rursum ad distinctionē 1.Co.10.d spūalis israelis, dicit̄ de carnali: Videte israel scđm carnē, מוֹאָב & uos gētes in carne: Sic moab accipiēdus est spiritualiter, qui interpretatur de patre siue aqua paterna: de incestu & ebrietate cōceptus: quod quodāmodo absente immo nesciente patre uideretur esse generatus. In multis scripturarū Nu.24.c locis de moab legim⁹: & maxime in Numeroꝝ uolumine: quādo Balac rex moabitaꝝ ad maledicendū balaam inuitauit hariolū: q inter cætera etiā hoc cōtra moab mysticū ꝓphetauit: Orieť stella ex Iacob, & cōsurget homo ex israel: & percutiet principes moab. b Quia nocte vastata est ar moab ꝛc. Pro עָר, qđ solus Theodotio ita posuit ut legit̄ in hebræo, Aquila & Symmachus, urbē interpretati sunt: nō cōsyderantes qđ inter ע & ר elementa hebraica ר literā Abdie.1.c nō haberet: quæ si esset, recte ciuitas diceret̄. Sapientia sæ- Infra.29.e cularis, de qua dñs loquit̄ ꝓ ꝓphetā: Perdā sapientiā sapiē 1.Co.1.c tiū: & prudentiā prudentiū reprobabo: qa auctorē sui sensum habet, qui ex cōditione dei generať: uideť qdē de patre nasci, qđ interpretať moab: sed quia adulter est & aduersarius populo dei: de incestu & spelunca ac nocte generatur. Vnde & in nocte perijt: in errore scilicet sempiterno. Et ægyptij in mari rubro uigilia matutina quæ nocturnū tempus ostendit, fluctib⁹ obruti sunt: Et Lot sodomitis nocte pereuntibus uenit in segor, & ortus est ei sol. Quod intelligens 1.Thes.5.a beatus Apostolus scribit de sanctis atq; perfectis: Non sumus noctis neq; tenebrarū, sed sumus filij diei. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: & qui inebriantur, nocte ebrij sunt. Nos autem qui diei sumus uigilemus, induti lorica fidei & charitatis. Et quia noctem reliquerat, & filius dei esse iam cœperat: loquit̄ ad credentes: Nox præcessit dies autē appropinq̄uit: q̄si in die cū honestate ambulem⁹: nō in comessationibus & ebrietatibus, nō in cubilibus & luxuria. Pereūte aūt nocte moabitide, etiā murus ei⁹ q dialectica arte cōstructus est, in eadem nocte uastatus est atq; destruct⁹: & æterna taciturnitate conticuit. Porro Ar qđ interpretatur ἀντίδικος, id est, aduersarius: hoc ostendit quod hæc sapiētia quæ aduersaria dei ē, ecclīastico sermone cōtra se pugnāte superata sit. c Ascēdit domus et dimon ad excelsa in planctum ꝛc. Omnis domus aduersæ sapientiæ: & dibon דִּיבוֹן quæ interpretať flux⁹ eorū, ascendit excelsa in qbus supbierat: nō ut hostias imolet, sed plangat in quibus añ peccauerat. Et reuera mendacium instar fluminis transit & præterfluit: & nunq̄ potest stabili mansione cōsistere. Sermo autē dei q cōpactus est, stabilis est. Vñ & māna qđ uideť q̄si glacies sup faciem terræ, non præterfluit, sed consistit. Porro iuxta Lxx. moabitæ mœrere iubēť & plāgere: nō sup alijs, hoc em̄ perfectorū est: sed super semetipsis, quia & dibon eorum, id est, sermo cōpositus: qui fluebat more torrentis perituras sit: in quo habebāt quasi aram cōsecratiōis suæ: & oēs diuitias sæculares. Vnde & in psalmo dicit̄: Diuitiæ ps.61 si affluāt, nolite cor apponere. Initiū aūt salutis est, sua intelligere & flere peccata. d Super nabo ꝛ sup medaba moab vlulauit ꝛc. Quia oīs ꝓphetiæ huius pene unus est sensus: ne eam per partes proponēdo lacerarem, simul uniuersam posui: & qđ mihi scđm Anagogēn uideať in singulis, breui sermone percurram. Nabo interpretatur sessio uel ꝓphetia: medaba, de saltu: esebon, cogitatiōes: eleale, ascēsio: iasa, factū siue mandatū: segor, parua: luith, genæ: oronaim, foramen mœroris: nemrim, pardi siue prævaricatores: agallim, uituli uel arenarū tumuli: elim, arietes siue fortes: dibon, sufficiens mœror. Quia igit̄ oīe dogma cōtrariū ueritati, quod absq; inspiratiōe dei de humano sensu in erroris tenebris nascit̄, nocte uastatū est: & argumēta illius, quæ intelligūtur muri, ecclesiastico sermone destructa sunt: ita ut æterno silentio conticuerint: intantū ut uniuersa eoꝝ factio ad pœnitentiā & lachrymas uerteretur: super nabo, id est, prophetiā & sessionē, id est, magistros eorū: & sup medaba, ubi nō sunt arbores fructuosæ, sed saltus infertilis, in quo habitant bestiæ: de quo in uicesimooctauo psalmo scriptum est: Et reuelabit cōdensa saltus: erit ululatus & planctus: & oīa de capitibus eorum eloquētiæ ornamēta tollentur: ita ut nudi maneant & deformes. Et si quid uirilitatis habere uidebātur in barba, rasum a uiro ecclīastico, effœminatū & debile cōprobeť. In triuijs quoq; eorū, id est, diuerticulis errorū: dū ꝓ uolūtate sua fingit unusq̄sq; quod uoluerit: accingitur sacco pœnitentiæ: & super tecta ac domata, in qbus primū se sublimes esse credebant: & in plateis: quia nō ingrediuntur per angustā uiā, quæ ducit ad uitam: sed p latam, quæ ducit ad mortem, erit ululatus. Et nequaq̄ ascēdent in superbiam, sed descendent in fletum. Tūc intelligēt oīes cogitationes suas uanas, quod interpretať esebon: & cassum ascensum superbiæ, qđ eleale sonat: ut uox eorum audiať usq; ad mala opa quæ fecerūt, & mandatū qđ putabant dei, propria se confessione damnantes. Propterea uectes, id est, qui firmi fuerant in moab, & errorē suum intel-

lexerint

E lexerint,ululabunt:& spem habere profectus incipient, cũ anima eorum ululauerit sibi. Vnde propheta compatientis affectu loquitur ad eos,quoꝝ anima ululabat sibi,& dicit: Cor meum ad moab clamabit:ut eos ad pœnitentiã prouocem. Vectes autem eorum & omnia firmamenta quæ habere in hæresibus uidebanꝫ,ad segor,hoc est ad paruulum usq; peruenient: & ostendẽtur nõ robusti esse,sed fragiles. Hæc autẽ segor, hoc est parua pœnitẽtia si ꝓseuerauerit, perducet eos ad ꝓfectã salutẽ: qđ uitula trium annorũ significat:iuxta illud ꝙ in Geneſi legimus:ubi præcipitur Abrahã ut offerat uitulum,arietem, & hircum trium annoꝝ,ꝓfectum scilicet sacrificium: ut hæres domini esse mereatur. Cũq; ægerint pœnitentiam: per luith,id est genarũ lachrymas ad altiora cõscendent:Et hoc q̃si mœroris foramine atq; introitu,clamorem contritionis leuabunt ad dñm:ut possint dicere: Sacrificiũ deo spiritus contribulatꝰ:cor contritũ & humiliatũ deus non despiciet. Et hoc fiet: quia aquæ nemrim,id est,doctrina hæreticorum, quæ pardis & prævaricatoribus comparatur, de serta erit,& deducẽt ad nihili. Pardi sũt q̃ꝝ in Hieremia uarietates & maculæ nõ mutanꝫ,& apostatæ: de qbus in psalmo legimus:Prævaricatores reputaui omẽs peccatores terræ. Omnis quoq; herba & germen,& quicquid in sermone eorum uiride uidebatur,exaruit. Et scđm magnitudinẽ peccatorũ a deo uisitati sunt:ut quẽ per beneficia non senserant,per flagella cognoscerent. Denicq; ducentur ad uallẽ siue torrentem salicum: ut nullus in eis fructus remaneat. Hanc em̃ seminis harũ arborũ dicunt esse naturã:ut qui illud in poculo hauserit,liberis careat. Vnde & sancti qui ꝓpter peccata in cõfusione huius mundi esse cœperũt:in salicibus babyloniorũ fluminũ suspendunt organa sua. Omnes terminos moabitarum clamor circũit,uel prouocantium ad pœnitudinem,uel pro errore plangentium: ut offerre possint per ululatum suum uitulos labiorum: & usq; ad fontem dominicorum arietum peruenire,siue fortium: quia elim utrũq; significat. Aquæ autem dimon,quod interpretatur sufficiens dolor siue mœror, quæ multos sua aspersione polluerant:arguentur deceptis populis non saluti fuisse, sed sanguini. Vnde propheticus sermo promittit:ut super fluentes lachrymas,quod interpretatur dibon, non unum mœrorem, sed plura mœroris additamenta congeminẽt:ut postq̃ plenam ægerint pœnitentiam & fugerint de moab leonem,principem habeant deum:quem Lxx. dixerunt ἀρι ηλ,qui interpretatur leo dei:quorum ædi tionem in hoc loco disserere supersedi: quia & in plurimis ab hebraica ueritate discordat: & ex his quæ interpretati sumus,etiã illius sensus potest intelligi. ¶ Ca. XVI

EMitte agnũ dominatorẽ terrę/de petra deserti ꝛc. Hoc quod de hebræo interpretati sumus: emitte agnũ dominatorem terræ: potest ita legi: Emitte agnum dominatori terræ: quo scilicet non ipse agnus dominator sit terræ: ut iuxta historiam interpretati sumus:sed dominatori terræ agnus sit immolandus. Istæ igiẽ agnus q uel ipse est dñator terræ uel imolatur dñatori terræ, de gente moabitarum est, & de his qui fugerint de moab,& leonem habere meruerint principẽ. Significat aũt Ruth, de qua generatus est christus:quam uocat petram deserti: quia iuxta præceptũ dei:moabitæ & ãmonitæ, usq; ad decimã generationem,& usq; in æternum non ingrediuntur ecclesiam dei. Qui autẽ fugerit de deserto moab,uta ꝓphetia reuertamur ad Anagogen:& contẽpto mendacio in monte steterit ueritatis:erit quasi auis fugiens: & quasi pulli de nido auolãtes:ne a moabitis serpentibus deuorentur.Sic inquit erũt omẽs filiæ,hoc est animæ moabiticæ:in trãscensu arnon, qđ interpretatur illuminatio eorum:quando erroribus derelictis,ad scientiam transcenderint ueritatis. Dicitur itaq; ipsi moab, uel ei qui euaserit de moab: Nihil agas absq; cõsilio:nec circũferaris omni uento doctrinæ:sed sequere eum qui magni cõsilij angelus est: Et coge concilium,ut de uagis & errantibus,dei ecclesiam facias. Vmbraculum autẽ tuum & tabernaculũ,in quo prius requiescere te putabas:qđ erat noctis & tenebrarũ:pone in meridie,hoc est in clarissimo lumine,in quo abscondere debes de errore fugiẽtes,& prius uagos ultra non prodere. Q enim moab,profugi mei qui me dereliquerant: qui de ecclesia egressi erant, & dimittentes doctrinã spiritussancti,suum sensum sequebantur:uel qui habitauerant apud te:cũ eos cœperit uastator diabolus persequi:tu eis ad dñi timorẽ tota mente conuersa præbeto latebras:& scito,qđ post aduentũ agni q de petra deserti ortꝰ est dñator uniuersæ terræ:& uenit ad mõtem filiæ sion:finita sit omnis potentia diabuli:quæ pulueri cõparatur: Et cõsumptus est miser: qui multos fecit miseros: & defecit qui cõculcabat omnẽ terram: eos uidelicet qui terreni erant. Illo autem consumpto,& redacto ad nihili & penitus deficiẽte, præparabitur soliũ & regnum sempiternum. Primum in misericordia: Omnes enim sub peccato sumus:& indigemus gratia dei. Et sedebit in tabernaculo Dauid,quod corruerat & suscitatum est, qui post miseri cordiam iudicet & quærat iustitiã:& reddat unicuiq; scđm opera sua. Consyderemus a principio uel oneris,uel sermonis moab,in quo dicit:Nocte uastata est ar moab:& cætera usq; ad hũc locũ:& uidebimus quõ ꝓ gradus & ordinẽ pœnitẽtiæ de moabitis israelitæ fiant, & fugiant quasi aues:& auolent q̃si pulli de nido:ut transcendãt per arnon:& habitent in monte filiæ sion:& omni diaboli uel antichristi potestate contrita, Christus regnet in his & ponet solium suũ, q misericordia iusticiaq; saluati sunt. Non em̃ pater iudicat quẽquã:sed om̃e iudiciũ dedit filio. b ¶ Audiuimus superbiam moab,superbus est valde ꝛc. Quãtis obscuritatibus locus iste iuxta Lxx. interpretes inuolutus sit: ex eo perspicuum est:quod legi uix potest. Dicamus ergo iuxta hebraicum.

Secundũ magnitudinem operis,& uisitatio eorum:ad torrentẽ salicum ducent eos:quoniã circũit clamor terminũ moab:usq; ad agallim ululatus eiꝰ:& usq; ad puteum elim clamor eius: quia aquæ dimon repletæ sunt sanguine. Ponam em̃ sup dimon additamenta his qui fugerint de moab leonem:& reliquijs terræ. ¶ Ca. XVI

a EMittẽ agnum dominatorem terræ,de petra deserti,ad montẽ filiæ sion. Et erit sicut auis fugiẽs: & pulli de nido auolantes: sic erunt filiæ moab in trãscensu arnõ. Ini consiliũ:coge cõciliũ:pone q̃si nocte umbram tuam in meridie:absconde fugientes: & uagos ne prodas. Habitabũt apud te,ꝓfugi mei:moab esto latibulum eorũ a facie uastatoris. Finitus est em̃ puluis:cõsumatus est miser:defecit qui conculcabat terram. Et præparabitur in misericordia soliũ: & sedebit super illud in ueritate in tabernaculo Dauid: iudicans & quærens iudiciũ:& uelociter reddens quod iustũ est.

b HEB. ¶ Audiuimus superbiam moab:superbus est ualde. Supbia eius & arrogantia eius, & indignatio eius plus q̃ fortitudo eiꝰ. SEP. Audiuimus iniuriam moab: contumelios est ualde:superbia eius & iniuria eius & furor non sicut diuinatio tua: non sic Idcirco

G

Matth.1

Deu.23.a Nee.13.a

Anago.

H

pro.13.b

Ephe.4.c

Hiere.13.d

ꝑs.118.p

ꝑs.136.a

Rom.3.c

Ioh.5.d

Acum. Moris est scripturarum ut postꝙ desperationem mē/tis humanæ læto nūcio subleuarint: rursum negligentes & nolētes agere pœnitentiā cōminatione deterreant: ne bonitas dei induret cor nostrū. Cuius rei unū tantū ponamus exemplū. In centesimoquadragesimoquarto psalmo legimus: Suauis dominꝰ uniuersis, & miserationes eius super omnia opa illius. Et post paulū: Sustentat dominus oēs qui corruunt, & erigit omnes elisos. Oculi omniū in te sperāt dñe: & tu das escā eorū in tēpore oportuno. Cūꝙ præmisisset, custodit dñs oēs diligentes se: ne negligētem faceret auditorē, intulit: Et oēs peccatores disperdet. Quia igitur cōsumato antichristo & parente eius diabolo, q cōculcabat uniuersam terrā: præparandū ut esse uaticinatū est soliū in misericordia, & eū q sessurus sit in tabernaculo Dauid: ex persona sanctorum, qui de Moab saluati sunt, & experimēto suo eius didicere superbiā, ꝓpheta loquit: Audiuimꝰ supbiam Moab: siue iniuriā, ut Lxx. transtulerunt. Quis enim
B hæreticorū non superbus est: qui ecclesiasticā despiciens simplicitatē: ita habet ecclesiæ homines quasi bruta animalia: & intantū supbiæ iniuriæꝙ tumore erigit: ut cōtra ipm
Iob.10 creatorē armet os suū, detrahens ꝓphetis eius, quasi auctoritate testimonij euangelici, in quo saluator ait: Omnes qui uenerunt ante me, fures fuerūt & latrones: adeo ut Moysen quoꝙ famulū dei appellet homicidā: & Iesu filio naue detrahat, quasi homini sanguinario: q tantæ sanctitatis fuit,
Ibi.10.c ut ad imperiū sermonis eius sol lunaꝙ constiterint: Et Da-
Matth.1 uid de cuius semine ortus est christus, homicidam & adulterum uocet: non respiciens eius pœnitentiā & mansuetudinē: qua dei clæmentia comparat. Sed q̄uis superbus sit & arrogans, & furibundus exultet: tamen plus audet q̄ꝙ eius patitur fortitudo. Idcirco Moab ululabit ad Moab, id est, alter ad alterum: omnes uidelicet hæreticorū & sæcularis sapientiæ diuersitates cōtra se mugient, cū in tormentis fuerint. Quobrem his qui muros habent non quadris ædificatos lapidibus, de quibus templū ædificatum est: & intan-
3.Reg.6.a tum politis, ut malleus & securis non sit audita in domo dei, O uos ecclesiæ magistri, uel qui estis de Moab errore saluati: annunciate plagas suas, quibus hæreticorū iaculis uulnerati sunt. Omnes em̄ cogitationes eorū, quod significat esebon: nō ad urbis dominicæ habitationē ꝓtinent, de
Ps.45.a qua scriptū est: Fluminis impetus lætificat ciuitatē dei: sed suburbana sunt, ut ad urbem dñi pertinere credātur: quæ suburbana, dei sunt deserta præsidio siue diuino igne cōbu
שִׁבְמָה sta: præcipue uinea sabama, quæ interpretat attollens altitudinem: eo q in altum se erigat & superbiæ suæ turrim usq̄ ad cœlum extruere conetur. Q2 autem in Lxx. positum est τοῖς καθοικοῦσι δὲ δεσεθ, id est, habitatoribus deseth: in hebraico non habet: sed pro hoc legitur חַרֶשֶׁת: qđ testam siue coctū laterē significat. a Dñi gentiū excidē/runt ꝛc. vinea sabama inebriabo te ꝛc. Suburbana esebon, de qbus supra diximus deserta sunt: & uinea sabama quæ interpretari pōt, nō solū extollens altitudinē, sed & conuersio aliqua: quia uidet in regione moabitica ad dñi seruitutē aliqua ex parte uelle cōuerti. Huius igit uineæ sabama, domini gentiū aplī & apostolici uiri: flagella & propagines penitus absciderunt: ne ex alijs hæresibus aliæ nascerentur hæ

HEB. Idcirco ululabit mo/ab ad moab, uniuersus ululabit: his q lætant sup murū cocti lateris: loquimini plagas eius: quoniam suburbana esebon deserta sunt uinea sabama.

SEP, non sic ululabit moab: si quidē in moab omnes ululabūt: habitatoribus autē deseth meditaberis: & non confunderis: campi esebon lugebunt uinea sabama.

a Dñi gentiū exciderūt flagella eius: usq̄ ad Iazer puenerūt. Errauerūt in deserto: ꝓpagines eiꝰ relictæ sūt: transierūt mare. Sup hoc plorabo in fletu Iazer uineā sabama: inebriabo te lachryma mea esebon & eleale: q̄niam super uindemiam tuam & super messem tuam uox calcantium irruit. Et auferetur lætitia & exultatio de carmelo: & in uineis non exultabit, neq̄ iubilabit: uinum in torculari non calcabit qui calcare consue-
b uerat: uocem calcantium abstuli. Super hoc uenter meus ad

reses: & infinita errantiū fieret multitudo. Et nō solū excidē
C rūt ꝓpagines sabamæ: sed usq̄ ad iazer puenerūt, quæ interיַעְזֵר pretat fortitudo eoꝝ: hoc est ad fortitudo quæq̄ dogmata hæreticoꝝ & dialectica arte cōstructa: in qbus robur sui habere uidebātur erroris: & intantū eoꝝ mucro bacchatus est: ut nouissime errarēt in solitudine: & quē interficerent nō haberēt. Cūq̄ illi exciderēt flagella eius: tñ uitio radicis pessimæ, ꝓpagines aliquæ remanserūt. Dñi aūt gentium trāsierūt mare, hoc est tētatiōes sæculi huiꝰ: de qbus in psalmo legimus: Veni in ꝓfundū maris, & tēpestas absorbuit me. Et ī alio Ps.68.d
loco: Qui descendūt Ps.106.c mare in nauibus, faciētes operatiōes in aqs multis: ipsi uiderunt opera dñi & mirabilia eius in ꝓfundo. Isti ergo transierūt mare, ut opera dñi, & mirabilia eius in ꝓfundo tentationū cōspicerent, dū liberantur ex eis. Itaq̄ sermo ꝓpheticus plāgit fortitudinem hæ/reticorū, id est iaçer: & uineā sabama: quæ se extollit cōtra
D sciētiā dei. Et inebriabo te lachryma mea esebon, cogitationes scilicet eoꝝ: & elealæ: qbus ad excelsa cōscendunt. Cur aūt plāgit iaçer uineā sabama: & inebriat esebon, & eleale lachrymis suis: ut dū ipse plorat, & illos plorare doceat. Q̄m inquit sup uindemiā tuā, & sup messem tuā uox calcantiū irruit. Vinea em̄ moabitarū ꝓpter uiciniā loci talis est, qualis & uinea sodomoꝝ: de q̄ dicit. De uinea em̄ sodomoꝝ ui Deu.32.e
nea eoꝝ & propago eorū de gomorra. Et in septuagesimoseptimo psalmo, legimus de ægyptia uinea, quā deus percussit grandine. Messes quoq̄ moabiticæ nascūtur in uallibus quæ appellant raphaim: falsaq̄ uindemia eius est uineæ: de q̄ supra dicit: Dñi gentiū exciderūt flagella eius. Isti em̄ cōterunt uuas amarissimas, & suis calcant pedibus: ne dracōnis de eis exprimant uenena: & oēs interficiāt bibētes. Auferet quoq̄ lætitia & exultatio hæreticoꝝ qua ante gaudere cōsueuerant: ut postꝙ egerint pœnitentiā: illud mereantur audire: Beati lugentes q̄m ipsi cōsolabūtur. Q đq̄ addidit: Matth.5.a
de carmelo: hoc significat: non q̄ hæretici uere carmelū habeāt. i. spiritalis circūcisōis noticiā: sed q̄ falso habere se iactēt. Cūq̄ succisæ fuerit uineæ & ablata lætitia: & exultatio de falsi noīs scīa: tūc nullus erit de pristinis calcatoribus, q̄ calcet uuas q̄s añ calcauerat: & uox eoꝝ æterno obmutescet silentio. b Sup hoc vēter meus ad moab ꝛc. Destructo errore moabitico: īmo falsa lætitia in luctū lachrymasq̄ mutata: uenter meꝰ ꝓphetæ q̄ instar citharæ musica arte cōpositus est: & q̄ de dei timore cōcipiēs, mītos liberos ꝓcreauit: ita ut nulla sit chorda quæ nō reddat sonū suū: resonabit luctū agentis pœnitentiā moab: & oīa uiscera mea ad murū cocti lateris: ꝓ q̄ interpretatꝰ est Theodotio, ad murꝝ dissipatū: Oia em̄ cōtrarioꝝ præsidia in qbus antea cōfidebāt, destruētur & corruent. Hæc sunt aūt uiscera, & interiora ꝓphetæ: de qbus & Dauid dicebat in psalmo: Benedic ania mea Ps.102
dño: & oīa interiora mea nomē sanctum eius. Quō em̄ cithara nō emittit uocalem sonum atq̄ compositū si saltem una chorda rupta fuerit: sic spiritalis uenter ꝓphetæ si una in eo uirtutum chorda defuerit, non poterit melos dulce resonare: nec ad latericium murū cūctis clamare uiscerib⁹. Philosophoꝝ quoq̄ sentētia est hærere sibi uirtutes, & aplī Iacobi: ut cui una defuerit, huic oēs deesse uirtutes. Cū aūt Iacobi.2.b
intellexerit

E Intellexerit moab frustra se in his quæ prius putabat excel/
sa dogmatibus laborasse: ingredieť ad sancta sua, non quæ
p se sancta sunt: sed quæ sancta erās arbitrabať: & auxiliū
inuenire nō poterit. Vel certe deserto errore mēdacij ad san/
cta ecclesiæ intrare conabitur: ut sua ea faciat, & oret, & ob/
secret: sed nō præuale/
bit: Neq; eñ statim ut
uoluerimus, pfectam
possumus capere uir/
tutē. Quodq; infert:
Hoc uerbum qđ locu
tus est dñs ad Moab
extūc: proemio in quo
dixerat: uerbū contra
Moab siue onus: scia/
mus epilogū redditū:
ut quod ibi cœperat,
hic cōpleuerit. Ex tūc
autem intelligendū, ex
q̄ cœpit ad eū loq; ut
oñe q̄ dixit, unū uerbū dei sit, i. una snīa. Porro iuxta Lxx.
qui interpretati sunt: Interiora prophetæ quasi murū reno/
uata a deo: & erubescere eum. i. moab & intrare ad aras, &
ad ea quæ manu facta sint: ita differere possumus, ut dica/
mus semper, pphetæ renouari uiscera: & a deo fieri fortiora:
ut aduersarij cōfundanť: & ea quæ humana manu fabrica
ta sunt cassa intelligāt, & nihil ad salutē, pficiētia. a ¶ Et
nūc locutus est dñs dicēs ⁊c. Tres anni in q̄bus auferet glo
ria moab sup oñi pplo eius mlto, ul' diuitijs mltis: ut Lxx.
trāstulerūt: mystice intelligēdi sūt. Sicut eñ miscđia dñi in
ponderib⁹ est atq; mēsura: sic & cruciatus ac supplicia habēt
mēsurā suā: ut postq; tres anni trāsierint, in q̄bus relinqueť
paruus & modicus & neq; multus: tūc inglorius esse desi
Eçech. 4. b stat. Et hoc notandum, qđ iuxta Eçechielis, pphetiam: qñ
dies, p ānis numeranť israeli, hoc est decē tribub⁹, quæ ma/
iora peccauerant: supputentur in pœnis, anni trecenti no/
naginta, ut uulgata æditio habet: & iudæ in quo erat templum dei
Sapi. 6. a ānī q̄draginta. Qui eñ paruus est mereť misericordiā: Po/
tētes aūt potēter tormēta patiētur: Et seruus q̄ scit uolūta/ Luc. 12. f
tē dñi sui, & nō facit eā: uapulabit multū. Moab igiť qa ex/ G
ternus erat, nec de pplo dei, sed relicto errore cōuersus: non
ānis plurib⁹: sed tātū trib⁹ paru⁹ & modicus, & inglorius re
linqueť. Isti sunt ānī, de q̄bus & alibi legim⁹: Recordamini Infra. 46. c
dierū sæculi. Et iterū:
Cogitaui dies anti/ Ps. 76. b
quos, & ānos æternos
in mente habui. Si eñ
umbræ & exēplaribus
seruiebat iuxta carnē
isrl: & oīs cor solēni/
tas futurorū erat ty/
pus: quare nō & anni
pñtis tpis, futura tpa
pfigurēt: de q̄b⁹ & in
alio loco legim⁹: quid Osee. 9. a
facietis in dieb⁹ cōuen
tus, & in diebus festi/
uitatis domini: Q đ/
q̄ iungiť: Quasi anni mercenarij: hoc ostendit q̄ falsa do/
ctrina, p lucro cūcta faciat atq; cōpendio: Omnis eñ merce Iob. 10. b
narius, & q nō est pastor, cui⁹ nō sunt oues: cū uiderit lupū
uenientē fugit: qa mercenarius est, & oues ad eū nō ptinēt.
Quobrem puto aduenam & mercenarium de sanctis non
comedere: nec seruos sctōr esse participes: Nō eñ ob dile/
ctionē dñi, sed ob mercedē cūcta faciūt: q comedūt domos Matth. 23. b
uiduarū &, pprios abducūt greges: ut lanis eor uestianť, &
lac mulgeant. Q de doctrina dixim⁹ mercenaria, referam⁹
ad cætera. Si præbeo elemosynā, ut glorificer ab hoīb⁹, rece
pi mercedē meā, & mercenari⁹ appellādus sum. Si castū eē
me simulo, & alicđ est ī cōscia mea: habeo nō gloriā mercena
rij: sed supplicia pctōris. Et in cōparatiōe duor malor, le/
uius malum est aperte peccare: q̄ simulare & fingere sancti H
tatē. Ver & in hoc, pfectus est moab, ut q prius multos er/
roris sui habebat comites, postea redigať ad paucos: uel q
prius multus erat in diuitijs pctōr, post pœnitētiā paruus
& pauper sit in malicia.

¶ Finis

meus ad moab quasi cithara sonabit: & uiscera mea
ad murum cocti lateris. Et erit cum apparuerit quod
laborauit moab ab excelsis suis, ingredietur ad san/
cta sua ut obsecret, & non præualebit. Hoc uerbum
a quod locutus est dñs ad moab ex tunc. Et nūnc locutus
est dominus dicens: In tribus annis quasi annis mer/
cenarij auferetur gloria moab super omni populo mul
to: & relinquetur paruus & modicus, neq; q̄ multus.

¶ DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SEPTIMVM COMMENTARIORVM ESAIAE AD EVSTOCHIVM PROEMIVM.

SEptimus liber idē iuxta anagogen secundus est: imo extremus. In hoc eñ decem ui
sionū tropologica explanatio terminať: quē cum tuis eustochium p̄cibus, & christo
auxiliante cōpleuero, ueniā ad octauū: & utrāq; explanationē iuxta priores usq; ad
quartum libros pariter explicabo.

¶ COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM LIBER SEPTIMVS.

ONus damasci. Symmachus & Theodo/
tio, assumptio damasci. Lxx. uerbum cōtra dama
scū, ad dentes
de suo, qđ & in moab
fecere principio. Damasci primū nomē in Geneſi legimus:
Geñ. 15. a דַּמֶּשֶׂק qui añ Isaac fuit uernaculus abraham, & putabatur hæres
nisi esset saræ filius ex, pmissiōe generatus. Interpretať aūt
aut sanguinis osculū, aut sanguinē bibens, aut sanguis cili/
cij: quæ oīa populo cōueniunt ethnicor, q ante fidē christi
amicus erat sanguinis, & crudelitatis & digna opa planctu
2. para. 24. f agebat & sacco. In dierū libro narrat historia: qđ impleto
anno ascenderit contra Ioas regem iudæ exercitus syriæ: &
uenerit in hierusalem, & omnes principes populi interfece/
rit: cunctamq; prædam miserit regi damasci: qui cum pau/
cis uiris uenerat: & deus tradiderat in manu eorum multi/
tudinem magnā nimis: eo q reliquissent dñm deum pa/

ONus damasci. ¶ Ca. XVII

trum suor. Q iuxta Anagogen & futurorū typū consyde
rādū est: utrū ad tēpus dñici aduētus referre ualeam⁹: Post
finē eñ anni acceptabilis, in quo a saluatore est euangeliū
prædicatum, ascendit de damasco gentiū exercitus in pau/
cis uiris contra iudam & hierusalem qui reliquerant domi
nū: & oñes eorū legis
ac, pphetarum abstu/
lere diuitias, & mise/
rūt regi damasci: uiris
scilicet ecclesiasticis & doctrinæ euangelicæ: qui ad compa/
rationē totius mūdi, adhuc tūc infidelis, & in toto orbe disp
sor iudæor pauci erāt: & tñ dñs tradidit hierusalē in ma
nibus eor: eo q dereliq̄ssent dei filiū q p, pphetas añ præ/
dictus est. Ego ob hāc causam reor, & Saulū q postea Pauli Act. 9. a
ex ꝟtute nomē accepit: qa æmulator erat legis isse damascū
& cōtra credentes ex gentib⁹ pugnare uoluisse: ibiq; supera
tū eos secutū qui in damasco uersabantur: ut inde rursum
hierusalem iudæos expugnaturus ascenderet. Nec alicui ui
deatur esse contrarium, si in Paralipomenon libro læta de
damasco: & nunc in Esaia tristia prædicentur: quia & de
ipso israel qui certe portio dei est: nunc aduersa, nunc

prospera

A prospera nunciantur. Et quomodo est israel iuxta carnem: & ad gentes dicitur: uos gentes iuxta carnem, qui dicimini præpucium ab ea quæ appellatur in carne circūcisio: sic ecō trario est israel iuxta spiritū: & sunt gētes iuxta spūm: & inter cæteras gentes est damascus iuxta spiritū: ne tantum iudaicis fabulis acquiescamus. a ¶ Ecce damascus desinet esse ciuitas/ erit sicut aceruus lapidum in ruina ⁊c̄. Sicut in titulo demonstratum est, per damascum uocatio gentium significatur: quæ amabant uel bibebāt sanguinē: quæ postq̄ in christū crediderit, pristinæ cō uersatiōis ciuitates esse desistent: & erunt sicut aceruus lapidū in ruina. Quomō enim acerui lapidum qui in agris dispersi sunt, in unum tumulum comportantur: sic de uniuersis natiōibus acerus credentium congregatus est in ruina populi iudæorū: illis cadentibus, & nobis surgētibus. Derelictæ q̄q̄ ciuitates עֲרוֹעֵר i. myricæ, ecclesiasticis

B gregibus erunt: ut q̄s iudæi deseruerūt: nos incolamus: siue destructa idololatria extruet euangeliū: hoc & nr̄is temporibus uidemus esse completum. Serapis in alexandria: & marnæ templum gazæ, in ecclias domini surrexerunt: & ciuitates Aroer euāgelicis gregibus præparatæ sunt. Aroer, id est myricæ, nascuntur in desertis locis: iuxta illud q̄ scriptū est in maledictione eius hominis, qui confidit in homine: & a domino recedit cor eius: Erit inquit quasi myricæ in deserto, & non uidebit bonū cum uenerit: sed habitabit in siccitate, in deserto, in terra salsuginis & inhabitabili. Alij ꝯo dicunt ex hac arbore maleficis artibus μίσρα, id est, odia concitari. Ergo qui prius erant in deserto gentilium, & in odio nominis christiani, christi gregibus seruient: qui requiescēt in eis: & non erit qui exterreat: quia dominus habitabit inter eos: & præsente pastore, lupum timere non poterūt: Tūc cessabit adiutorium dei ab ephraim, qui in hoc loco intelli-
Osee. 5. &. 8 guntur scribæ & pharisæi: iuxta Oseæ prophetiā: qui cōtrarios populo dei, ephraim nominat. Et regnum cessabit a damasco: ut nequaq̄ peccatum & peccati princeps diabolus regnet in damasco, quæ prius sanguinem diligebat: sed reliquiæ syriæ, id est, qui ex gētibus crediderūt sint sicut prius fuerāt filij israel: ablato ab illis regno dei, & tradito gentib⁹ quæ faciūt fructum eius: sicut dñs deus exercituū locutus est p̄ omnes prophetas suos. b ¶ Et erit in die illa attenuabitur gloria iacob ⁊c̄. Postq̄ reliquiæ syriæ fuerint sicut quondā fuerat gloria filiorū israel: & delicto eorum salus gentibus data: tunc attenuabit omnis gloria iudæorū qua
Matth. 9. d glorioſi erant in uniuerso orbe: & pingues carnes eorum tabescent: non habentium prophetas, nō signa atq̄ uirtutes, nō præsens auxiliū dei, nō sacerdotij dignitatē: sed oīe corpus gentis eorū emarcescet: & redigetur ad nihili. Cūq̄ dicatur de uocatione gentiū: Messis multa, operarij autē pau-

a Ecce dāmascus desinet esse ciuitas: & erit sicut aceruus lapidum in ruina. Derelictæ ciuitates Aroer gregibus erunt: & requiescent ibi, & non erit qui exterreat. Et cessabit adiutorium ab ephraim: & regnum de damasco: & reliquiæ syriæ, sicut gloria filiorum israel
b erunt, dicit dominus exercituum. Et ērit in die illa, attenuabitur gloria iacob: & pingues carnes eius tabescent. Et erit sicut congregans in messe quod restiterit: & brachium eius spicas leget: & erit sicut quærens spicas in ualle raphaim. Et relinquet in eo sicut racemus: & sicut excussio oliuæ, duarū aut trium oliuarum in sūmitate rami: siue quatuor aut quinq̄ in cacuminibus eius fru
c ctus eius, dicit dominus deus israel. In diē illa inclinabitur homo ad factorem suum: & oculi eius ad sanctum israel respicient. Et non inclinabitur ad altaria quæ fecerunt manus eius: & quæ operati sunt digiti eius: non respicient lucos & delubra.

b HEB. ¶ In diē illa erunt ciuitates fortitudinis eiꝰ derelictæ sicut aratra & segetes quæ derelictæ sunt a facie filiorum israel: Et erit deserta. Quia oblita es dei saluatoris tui: & fortis adiutoris tui nō es recordata

SEP. In die illa erunt ciuitates tuæ derelictæ sicut dereliquerunt amorræi, & euæi a facie filiorū israel. Et erunt desertæ: quia dereliquisti deum saluatorem tuum: & dñi auxiliatoris tui nō es recordata.

) Propterea

) Ideo

C רְמָאִים ephraim pharisæos scribasq̄ significent. Denicq̄ Lxx. pro ualle raphaī φάραγγα σεφάμ, id est, uallem durā, interp̄tati sunt: ut duritiam cordis iudaici exprimerent. De quorū humilitate eliguntur quasi in stipula spicæ, & q̄si in uindemia racemi, q̄ saluati fuerint: Et sicut excussio oliuæ, duarum aut trium oliuarum siue quatuor aut quinq̄. Quando enim uenit percussio populi iudæorum: oliua illa populi isr̄, quæ sub moyse sexcēta milia habuit armatorū: & sub Dauid numerāte Ioab innumerabilē populū: uix paucos fructus offerre potuit domino saluatori: duas oliuas Paulum & Barnabā: & tres oliuas, Petrum & Iacobum, & Ioānē: qui & in monte transfiguratum dominum cōspexerunt: & ad archisynagogi filiam ire cum domino meruerūt. Quatuor autem & quinq̄ oliuæ, reliq̄s nouem faciunt apostolos: in quibus iudæ proditoris locū Mathias obtinuit: q̄ utiq̄ pro diuersitate gratiarum quæ nobis ignota est: in q̄tuor & qnq̄ oliuas separati sunt: ut euangeliorum numerum & legis in se uolumina demonstrarent: quasi prædicatores utriusq̄ instrumenti. c ¶ In die illa inclinabitur homo ad factorem suum: ⁊ oculi eius ad sanctum israel respiciēt ⁊c̄. In illo tempore quando de populo israel, cui prius dicebatur: Oliuam fructiferam uocauit te dominus deus tuus: & de qua in psalmis legimus: Filij tui sicut nouellæ oliuarum in circuitu mensæ tuæ: pro siccitate gratiæ spiritualis uix duas oliuas, & tres aut quatuor, aut quinq̄ dominus esuriēs reperit, subintrabit gentium plenitudo: & nequaq̄ ad idola manu facta: sed ad deum suum inclinabitur: & respicient sanctum israel: & aras lucosq̄ ac delubra contemnent: scientes illud scriptū: Omnis plantatio quā non plantauit cœlestis pater, eradicabitur. d ¶ In die illa erunt ciuitates fortitudinis eius derelictę sicut aratra ⁊ segetes ⁊c̄. Quomodo sub moyse & Iesu filio nauæ, amorræi & euæi siue cæteræ gētes quæ habitabant in terra repromissionis, dereliquerunt uomeres & segetes, & aceruos in agris, atq̄ fugerunt ne ab hostibus occuparentur: sic terra iudæa & oīes urbes illius robustissimæ, rhomanis iudæam uastantibus & obsidentibus hierusalem, a suis habitatoribus derelictæ sunt. Et fit apostropha ad ipsam terram iudææ, id est ad eos qui habitabant in illa. Hæc autem uniuersa perpessa es: quia oblita es dei saluatoris tui, q̄ interpretat̄ iesus: quē tibi uenturū lex & ꝓphetæ iugiter nūciabāt: & fortis adiutoris tui q̄ tuꝰ semꝑ opitulator fuit nō es recordata. Causa ergo desertæ urbiū iudææ, obliuio saluatoris est: q̄ in principio huiꝰ ꝓphetæ dixerat: Israel me nō cognouit & ꝓplus meꝰ nō intellexit.

Num. 26. f

2. Reg. 24. b

Act. 13. a

Matt. 17. a

D

Mar. 5. d

Act. 1. d

Psa. 127. a

Matth. 15. b

5. 1. a

) Propterea

E a Propterea plantabis plantationē fidelē ⁊c. Pro eo q̄ nos iuxta Aquilā & Symmachū & Lxx. interpretati sum⁹: in die hæreditatis: q̄d hebraice dicitur בְּיוֹם נַחֲלָה: legi pōt in hebraico, in die pessima. Et p eo q̄ Aqla & Theodotio interpretati sūt, & dolebit homo: nos docti ab hebræis: pro hoīe q̄ lingua eoꝝ dicitur אֲנוֹשׁ: interpretati sum⁹ אָנוּשׁ, i. grauiter. De cui⁹ uerbi ambiguitate si uitæ huius spaciū fuerit: in Hieremia plenius diserem⁹: ubi iuxta Lxx. dicitur: Et homo est & q̄s cognoscet eū? Dicā ergo quod proposui: Quia oblita es terra iudæa dei saluatoris tui: & eius q̄ tibi semp præbuit fortitudinē, non es recordata: propterea plantabis quidem plantationē fidelem: siue ut Aquila & Theodotio interpretati sunt, pulchram: aut Symmachus bonam, unum deū prædicans: Sed germen alienū seminabis, non recipiēs patrē, quia nō recipis filium: Qui em̄ credit in patrē, credit & in filium. Et quia germen alienū blasphemiæ, cōtra iesum seminasti in synagogis satanæ: ideo nō uindemiabis uuā, sed labruscā. Cūq̄ uisum fuerit, florere germen tuū, & aliquā habere pietatis umbrā, dum hoīes ab idolis retrahis: tamen q̄n ad fructus ueneris colligendos, in die hæreditatis dolebis grauiter, cernens gentium populum, tibi esse prælatum. Vnde & Apostolus loquitur: Tristicia mihi est magna & indesinens dolor cordi meo: Optabam enim ego ipe anathema esse a christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei iuxta carnē, qui sunt israelitæ: quorū est adoptio filioꝝ, & legislatio, & gloria, & testamentū, & repromissiones: quorū patres, & cætera: Q̄d nō solum Paulus, sed & omnis sanctus loquitur: uolēs cū ramis oleastri etiā radicem saluan. esse. Hæreditas autem illa est, quā a dño consequimur: de q̄ Apostolus ait: Diuisiones autē gratiarū sunt: idem autē spiritus: & diuisiones ministeriorū, idem aūt dñs: & diuisiōes operationū sunt, idem autē deus, qui operatur oīa in omnibus. Miretur quispiam: cur pro plantationibus pulchris & bonis: quod Aquila & Theodotio ac Symmachus interpretati sunt, nos fidelem plantationē dixerimus. Verbū hebraicum נֶאֱמָנִים: si per א literam scribatur, אֶשְׁכּוֹל, id est fideles sonat: Si uero per ע, & dicatur נַעֲמִים: pulchram significat. Vnde & noemi: quæ hac litera scripta est: loquitur in Ruth: Nolite uocare me נָעֳמִי, id est pulchram, sed uocate me מָרָא, id est amarā. b Multitudo populorum multorū ⁊c. Supra legimus sub nomine damasci, uocationē gentiū, & abiectionē iudæorum: & per apostolos atq̄ in apostolis, paucorū de iudæis credentiū electionem. Et quoniam ad comparationem totius mūdi & uniuersarū gentiū, parua pars populi credidit christiani: de quibus supra dictum est: Et reliquiæ syriæ sicut gloria filiorum israel erunt: Multi enim uocati & pauci electi: Et: Nō ē omniū fides: Nunc cōsequenter inferē nō plāctus, sed uæ his gētib⁹ quæ credere noluerunt & p secutæ sunt populum christianum: Comparanē q̄ undarum mōlibus & fremēti mari: & quantū in se est cuncta opprimere & occupare cupiēti. Sonabūt em̄ populi in spectaculis teatralis luxuriæ, & amphiteatri crudelitate: & circi furoribus: sicut sonit⁹ aq̄rū inundātiū: qñ cōsona īpietatis uoce blasphemāt, & dicūt christianos ad leones & bestias, pisci & cætera huiuscemodi: Sed ilꝓ istar maris furentib⁹, increpabit dñs auctorē sedi tionis eorū, & fugabit eum a suo populo: Et sicut puluis motus in montibus, quanto excelsior est, tāto fortius rapiē: & sicut turbo q̄ de terra cōsurgit subita tempestate fertur in sublime: Ita & ille raptus, a dei populo separabitur ac fugiet: ne in abyssos religeē. Cūq̄ dies cōsumationis aduenerit, q̄d interpretatur uespera: tunc erit turbatio, sua peccata noscentis: Et in tempore matutino, die uidelicet resurrectionis, nō subsistet: quod Lxx. tranſtulerunt, nō erit. Sin aūt nō erit: quid respondebūt q̄ diabolo dant pœnitentiam: & illi quantū in se est archangelicum fastigium pollicentur? Hæc est pars eorū qui uastauerunt nos, & sors diripientium nos. Hæc uel populus loquitur christianus, uel ꝓpheta ex persona credentis populi: q̄d interitum sempiternum persecutores eorum habituri sint: q̄ exilijs, carceribus, bonorum ꝓscriptionibus oppresserunt sanctos dei & æterna supplicia possessuri sunt. ¶ Ca. XVIII

† Græce sic τίσ ἀυτοῖ ἐπέκεινα ἔθνοσ ἄν ελπισουν ἡ καταπεπατημένον ὁ διήρπασαν μῦν οἱ ποταμοὶ τῆς γῆς πάντες ὡς χώρα καλοι κουμένη καὶ τοικηθήσεται ἡ χώρα ἀυτῶν

Rom. 9. a

1. Co. 12. a

Ruth. 1. d

F a HEB. ¶ Propterea plantabis plantationem fidelem: & germen alienum seminabis. In die plantationis tuæ labrusca, & mane semen tuū florebit: ablata est messis in die hæreditatis & dolebit grauiter. SEP. Ideo plantabis plantationem infidelē: & semē infidele: & in die qua plantaueris, errabis. Si aūt mane seminaueris: florebit in messem i die hæreditatis: quando sicut pater hoīs dat hæreditatē filijs suis.

b Væ, multitudo ppl'oꝝ multoꝝ ut mlt'itudo maris sonātis, & tumultus turbarū, sicut sonitus aquarū multarū sonabūt. Ppl'i sicut multitudo, aq̄rū inundātiū sonabūt: & increpabit eum & fugiet procul: & rapietur sicut puluis montium a facie uenti: & sicut turbo coram tempestate. In tēpore uesperæ & ecce turbatio in matutino, & non subsistet: Hæc est pars eorum, qui uastauerūt nos: & sors diripientium nos.

c Væ terræ cymbalo alarū quæ est trās flumia æthiopiæ. Qui mittit i mari legatos & in uasis papyri super aquas: ite angeli ueloces ad gentē cōuulsam & dilaceratā: ad populū horribilem post quem nō est alius: ad gentem expectātem, expectantem & conculcatam: cuius diripuerūt flumina terrā ei⁹. Oēs habitatores orbis q morami ni in terra: cū eleuatū fuerit signū in mōtib⁹ uidebitis: & clāgorē tubæ audietis.

Væ terræ nauium alarum transfluмina æthiopiæ: q̄ mittis in mari, obsides, & epistolas, biblinas super aquam: Ibunt enim nuncij leues ad gentem excelsam: & peregrinū populū & pessimū † qui est trans eū: gens absq̄ spe & cōculcata: nunc flumina terræ omnis, sicut regio quæ habitatur: habitabitur regio eorum, quomodo si signum de monte eleuetur & tubæ uox audiatur.

Quia hæc

G b Væ multitudo populorum multorū ⁊c. Supra legimus sub nomine damasci, uocationē gentiū, & abiectionē iudæorum: & per apostolos atq̄ in apostolis, paucorū de iudæis credentiū electionem. Et quoniam ad comparationem totius mūdi & uniuersarū gentiū, parua pars populi credidit christiani: de quibus supra dictum est: Et reliquiæ syriæ sicut gloria filiorum israel erunt: Multi enim uocati & pauci electi: Et: Nō ē omniū fides: Nunc cōsequenter inferē nō plāctus, sed uæ his gētib⁹ quæ credere noluerunt & p secutæ sunt populum christianum: Comparanē q̄ undarum mōlibus & fremēti mari: & quantū in se est cuncta opprimere & occupare cupiēti. Sonabūt em̄ populi in spectaculis teatralis luxuriæ, & amphiteatri crudelitate: & circi furoribus: sicut sonit⁹ aq̄rū inundātiū: qñ cōsona īpietatis uoce blasphemāt, & dicūt christianos ad leones & bestias, pisci & cætera huiuscemodi: Sed ilꝓ istar maris furentib⁹, increpabit dñs auctorē sedi tionis eorū, & fugabit eum a suo populo: Et sicut puluis motus in montibus, quanto excelsior est, tāto fortius rapiē: & sicut turbo q̄ de terra cōsurgit subita tempestate fertur in sublime: Ita & ille raptus, a dei populo separabitur ac fugiet: ne in abyssos religeē. Cūq̄ dies cōsumationis aduenerit, q̄d interpretatur uespera: tunc erit turbatio, sua peccata noscentis: Et in tempore matutino, die uidelicet resurrectionis, nō subsistet: quod Lxx. tranſtulerunt, nō erit. Sin aūt nō erit: quid respondebūt q̄ diabolo dant pœnitentiam: & illi quantū in se est archangelicum fastigium pollicentur? Hæc est pars eorū qui uastauerunt nos, & sors diripientium nos. Hæc uel populus loquitur christianus, uel ꝓpheta ex persona credentis populi: q̄d interitum sempiternum persecutores eorum habituri sint: q̄ exilijs, carceribus, bonorum ꝓscriptionibus oppresserunt sanctos dei & æterna supplicia possessuri sunt. ¶ Ca. XVIII

H Væ terræ cymbalo alarū quę est trās flumina ⁊c. Vtrāq; æditionem posui in ꝓphetia obscurissima, ne quid uolentibus intelligere q̄d scriptū est deesse uideaē. Simulq; uæhementer admiror eos qui fidem nostram, & spem christianam arbitrātur simplicitate cōtentā: quia scriptum: Mandatū dei lucidum illuminans oculos: Nec plus debere nos quærere quam ut fiant quæ præcepta sunt: cum idcirco & omnis scriptura & prophetæ

ps. 18. b

A prophetæ ſpecialiter, futurorum myſterijs inuoluti ſint: ut prouocent nos ad intelligentiã: & ad illud qđ in euangelio
Luc.11.b dicitur: Petite & accipietis: quærite & inuenietis: pulſate & aperiet uobis. Quia ergo iuxta hiſtoriam, & id quod in he-
Anago. bræo continetur, in quinto libro expoſui: Nunc quid mihi iuxta Anagogen uide
atur, ediſſerã. Prudẽs forſitan lector inqui/rat quid ſibi uelit in ui ſione uel onere dama/ſci, alarũ cymbalũ, & cætera quæ ſequunt. Poſtq̃ de uocatiõe gẽ/tium dictũ eſt: de abie ctione iudæorũ, & ele/ctione eorũ, qui p'apo ſtolos crediderunt: & poſtea de gentiũ mul/titudine & perſecuto/ribus qui maris fluctibus cõparati ſunt: ſe/quebat ut de hæſib9 quoq̃ quæ ecclesiam uexauerũt & hucuſq̃ populant, ſermo pro/
Matt5.13.d pheticus nũciaret: qui dormiente patrefami/lias, in agro eccliæ ſu/perſeminauerunt ziça
nia: Et dicunt cymbalum, charitatẽ dei non habentes: iuxta
1.Co.13.a illud Apoſtoli: Si linguis hominũ loquar & angelorũ: cha/ritatem autẽ non habeam, factus ſum uelut æs ſonans aut cymbalũ tinniens. Et non ſolum cymbalum rauco concre/pans ſonitu: ſed propter leuitatẽ ſermonis hæretici in diuer ſa currentis, alarũ cymbalũ dicunt: ſiue iuxta Lxx. πέρυγες πλοίων, id eſt, alæ nauium: qui magna mercimonia promit tentes, nauigant in ſæculi iſtius fluctibus. Alas autẽ nauiũ, uela quibus ſuſpendunt & trahuntur, intellige. Et pulchre alas dixit nauium: omnis em hæreticus pollicetur excelſa:
B & cum alas habere ſe iactet, tamẽ hæret in ſalſis fluctib9: & procul non recedit a terra: in medioq̃ curſu patitur repente naufragium. Vnde Aquila, p cymbalo, umbrã alarũ inter/pretatus eſt: non enim habẽt alas, ſed alarum ſimilitudinẽ. Qđq̃ infert: Quæ eſt trans flumina æthiopiæ: hoc ſignifi cat, qđ impietate ſua omnes uincant hæretici. Verbi gratia: Dicit Epicurus nõ eſſe prouidentiã, & uoluptatẽ maximũ bonũ. Cõparatione huius ſceleratior Marcion, & oẽs hæ retici, qui uetus lacerant teſtamentũ. Cum enim recipiant prouidentiã, accuſant creatorẽ: & aſſerunt eum in plæriſq̃ operibus erraſſe: & nõ ita feciſſe ut facere debuerat. Ad quã em utilitatẽ hominũ ſerpentes, ſcorpios, crocodilos, & pu/lices, cimicesq̃ & culices pertinere? Iſti ergo trans flumina æthiopiæ ſunt: & mittunt in mari hui9 ſæculi legatos, id eſt diſcipulos ſuos: qui eorum portantes uolumina, recte uaſa papyri, id eſt chartatia ſuper aquas portare dicunt, quæ de lentur uelociter. Sicut enim libri iuxta aquas & humores cito obſcurant, delentur & pereunt: ita ſermo eorũ atq̃ do/ctrina: cum in principio aliquã uiſa fuerit fortitudinẽ poſſi
Ironi. dere, pertranſit & labitur. Itaq̃ per Ironiam dicitur ad eos: O angeli hæreticorũ ite ueloces. Quos beatus apoſtolus
2.Co.11.c Paulus falſos apoſtolos, operarios fraudulẽtos: qui in apo/ſtolos Chriſti tranſfigurent appellat. Et ite ad gentẽ auul/ſam & laceratam. Auulſam a deo & hæreticorũ morſibus laniatam. Ad populum horribilem: Nihil enim horribilius blaſphemia, quæ ponit in excelſum os ſuũ. Poſt quẽ non eſt alter populus: Oẽ quippe peccatũ cõparatũ blaſphemiæ, leuius eſt. Gentẽ expectantẽ, expectantẽ & cõculcatã: Nam omnes hæretici ſibi cœleſtia repromittunt & pollicent ingentia: & tamẽ a dæmonib9 cõculcant. Cuius terram diri/puerunt flumina: quæ nõ de cœlo habent aquas, ſed de terra. Quis enim angulus eſt: quæ extrema ſolitudo terrarũ, ad quã nõ turbidus hæreticorũ ſermo perueniat? Itaq̃ om/nes qui habitant & morant in orbe terrarũ, ad hæreticorũ ſignũ quod quaſi in montibus eleuatũ eſt, erigunt oculos ſuos: & clangorẽ tubæ, id eſt doctrinæ eorum audiũt: Hæc iuxta hebraicũ. Cæterũ ſcđm Lxx. plangunt alæ hæretico/rum quæ inſtar nauium per mare huius ſæculi uolitant: & impietatẽ ſuperant ethnicorũ: quos nunc æthiopes ſcriptu/ra cognominat: & dici tur ad doctrinã eorũ, atq̃ ſermonem: Qui mittis in mari huius ſæculi libros, obſides puerſitatis tuæ, & epi/ſtolas ad decipiendos eos qui lecturi ſunt: Pergunt nunc̃ leues ad gẽtem excelſam: & peregrinũ populũ, & peſſimũ. Nullus enim eccleſiaſticorũ tantum habet ſtudij in bono, quantum hæretici in malo: & in eo ſe lucrũ putant cõſequi, ſi alioſ decipiãt: & ipſi perditi cæteros perdãt. Gens autẽ uocat excelſa pro pter ſuperbiã: Et pere grina & peſſima: quia aliena a deo eſt. Vere gens ſine ſpe & cõcul/cata: cuius flumina in tota terra imitant habitationẽ eccle/ſiæ: ut inueniant ſibi hoſpicium & regionem in qua eleuent ſignum doctrinæ ſuæ: in qua ſcripturarum clangant tuba.

a Quiã hæc dicit dominus ad me: quieſcam & conſydera bo in loco meo: ſicut meridiana lux clara eſt: & ſicut nu/bes roris in die meſſis. Ante meſſem em totus effloruit: & immatura perfectio germinabit: & præcidentur ra/muſculi eius falcib9: & quæ derelicta fuerint, abſcinden tur, excutientur. Et relinquentur ſimul auibus mõtium & beſtijs terræ: & æſtate perpetua erunt ſuper eum uo/lucres: & omnes beſtiæ terræ ſuper illum hyemabunt. In tempore illo deferetur munus dño exercituum a po pulo auulſo & dilacerato: a populo horribili poſt quẽ non fuit alius: a gente expectante, expectante & concul

b Onus ægypti. Ca. XIX

Ecce dñs

a Quia hæc dicit dñs ad me: quieſcã &c. Quieſcit & con/templat deus in loco ſuo: ſiuę iuxta Aquilam, in firmamen to. i. in eccleſia: de qua Paulus apoſtolus loquit: Columna 1.Timo.3.d
& firmamẽtũ ueritatis. Cõtẽplat autẽ ea quæ fiunt in eccle/ſia: & ſicuti meridiana lux clara eſt: ita uniuerſa perluſtrat: iuxta illud qđ in decimooctauo pſalmo ſcđm Anagogen Anago.
de ſole iuſticiæ dicit: Nec eſt qui ſe abſcondat a calore eius.
Et quõ nubes roris in die meſſis, & in feruenti æſtate gra/tiſſima eſt: Sic dñs habitatores eccleſiæ ſuæ refrigerat: quo D
præſente cuncta floreſcunt: Et anteq̃ tẽpus conſumationis adueniat: quia nunc ex parte cognoſcimus, & ex parte pro/ 1.Co.13.c
phetamus: multi perfecti reperient: de quib9 Apoſtolus lo quitur: Quotquot perfecti hoc ſentiam9. Ramuſculi autẽ Phil.3.c
qui inutiles ſunt, falcibus præſcidentur: dicẽte in euangelio ſaluatore: Ego ſum uitis uera: & pater meus agricola eſt. Iob.15.a
Omnẽ palmitẽ in me nõ ferentẽ fructũ, tollet eum: & omnẽ qui fert fructum, purgabit eum: ut fructum plus afferat. Et quæ præſciſa fuerint, relinquent auibus montiũ, & beſtijs terræ. Auib9 quæ iuxta uiam ſeminata populant: & beſtijs quibus tradit anima non confitens deum: ita ut qui a dño præſciſus fuerit & abiectus: & de corpore illius qđ eſt eccle ſia ſeparatus: tam in æſtate q̃ in hyeme, hoc eſt, in proſperis & in aduerſis, uolucrũ & beſtiarũ manſio ſit. Sicut autẽ hi qui inutiles ſunt & infructuoſi in eccliа, amputant & proij/ciuntur: ne modicũ fermentũ totã maſſam corrumpat: Sic ecõtrario fieri poteſt: ut qui hæretico fuerãt errore decepti, & auulſi a dño atq̃ lacerati, & horribiles ob blaſphemiam, fruſtraq̃ mendacia præſtolantes, & cõculcati a dæmonib9 & a fluuijs in partes uarias diſſipati: cum recordati fuerint dei ſui: & magiſtros peſſimos dereliquerint, offerant mu/nus dño exercituũ: non alibi niſi in monte ſion & in ſpecu/la, qđ interpretatur eccleſia. Breuius dicimus: quia in libro explanationis hiſtoricæ multa iam diximus.

b Onus ægypti. Ca. XIX

Onus ægypti. Symmachus & Theodotio, aſſum ptio ægypti: Lxx. ὅρασις ἀιγύπτου. i. uiſio ægyp/ti: Vbi in hebræo ſcriptũ eſt מַשָּׂא מִצְרָיִם: qđ nos interpretati ſum9, onus uel pondus ægyp/ti: pro quo Aquila tranſtulit ὅραμα ἀιγύπτου. Poſſumus di cere ab eo qđ tollat ꝓpheta, & portet iugum dñi, cum exti/tiſſe cõdignũ, qui ꝓphetiam ægypti cerneret ſiue portaret. Vnde miror Lxx. & in babylone ꝓ pondere interpretatos

E uiſionē: & in philiſtim, & moab, & damaſco, uerbū: & nunc in ægypto, uiſionē: cum in hebræo in omnib⁹ his nō uerbū & uiſio: ſed מַשָּׂא .i. onus ponduſq; ponaē. Q2 autē Symmachus & Theodotio λῆμμα. i. aſſumptionē ſemper interpretati ſunt: hoc ſcire debem⁹ accepiſſe ꝓphetam a dño gratiam ſpiritualē: ut ægypti ſacramenta cognoſceret: ſiue oculis mentis aſpiceret, ut Lxx. tranſtulerunt. Non eſt autē ægyptus iſta quā iudæi putant, ſicut arbitratus eſt Ioſephus: qui in libris antiquitatum refert: Oniam ſacerdotē Eſaiæ impleſſe uaticiniū: ut in territorio heliopolitano: qđ ægyptij νόμον uocant, extrueret tēplum ad ſimilitudinem templi dei & altare. Eſto em̄, concedamus hæc dicta de Onia & altari quod in ægypto extruxit: quæ erunt quinq; ciuitates quæ in ægypto loquantur lingua chananitica: ex quib⁹ una iuxta Lxx. appellaē ἀσεδὲκ: iuxta alios interpretes, ciuitas Aruſiue Ares, uel ciuitas ſolis? Et quis erit iſte ſaluator qui miſſus ē ægyptijs, ut ſaluaret eos: & dñm cognoſcerent ægyptij? quando coluerunt eum in hoſtijs & muneribus: & uota ſoluerunt? quando percuſſit dominus ægyptū & ſanauit eam? In quo tēpore factum poterimus docere, ut fuerit uia de ægypto in aſſyrios: & intrauerint aſſyrij in ægyptū: & ægyptij in aſſyrios & ſeruierint ægyptij aſſur? Quando iſrl tertius in ægypto fuit: & apud aſſyrios quaſi benedictio in medio terræ: ita ut domin⁹ diceret: Benedictus populus meus ægypti: & opus manuū mearū aſſyrius? Hæc ad ægyptum iſtam quā iudæi æſtimant non pertinere perſpicuū eſt. Itaq; locū iſtum quem incolim⁹: & mundū qui in maligno poſitus eſt, ægyptum poſſumus appellare: maxime quia מִצְרַיִם, quod dicitur ægyptus interpretatur θλίβουσα, id eſt, tribulans, ſiue ad anguſtiam redigens. Eſt tamē ſciendū multa oneris ægypti uel uiſionis ad ægypti prouinciam pertinere: quæ uſq; hodie habitatur & cernit. Sed & in hoc & in aliſs ſcripturarū locis plæraq; ponuntur: quæ non poſſent ſtare iuxta hiſtoriam: ut rerum neceſſitate cogamur altiorē intelligentiā quærere. a ¶ Ecce dñs aſcendet ſup nubem leuem ꝛc. Plæraq; de ꝓphetia ægypti quam leuauit uel uidit Eſaias, in hiſtorica explanatione perſtrinxi. Vnde nunc iuxta Tropologiam ſumma quæq; carpenda ſunt. Aſcendit dñs ſuper nubem leuem, corpus ſanctæ uirginis Mariæ, ꝙ nullo humani ſeminis pondere prægrauatū eſt: uel certe corpus ſuum qđ de ſpiritu ſancto cōceptū eſt. Et ingreſſus eſt in ægyptū huius mūdi: ſtatim q; omnia ægypti ſimulacra cōmota ſunt: ita ut diuinationes & uniuerſa fraus idololatriæ quæ deceptum poſſidebat orbem, ſe fractam eſſe ſentiret: intantū ut magi de oriente docti a dæmonibus: uel iuxta ꝓphetiā Balaam intelligētes natum filium dei, qui omnem artis eorū deſtrueret poteſtatē: uenerint bethleem: & oſtendente ſtella, adorauerint puerū: Tunc cor ægypti omne cōtabuit: & ægyptij cōtra ægyptios ſurrexerunt: iuxta illud qđ dñs loquit̄ in euangelio: Nolite putare quia ueni mittere pacē ſuper terrā: non ueni pacem mittere, ſed gladiū. Veni em̄ diuidere hominē contra patrē ſuum, & filiam contra matrē ſuam, & nurum cōtra ſocrum ſuam. Eo tempore & illud expletū eſt: Inimici hominis domeſtici eius. Et pugnabit uir contra fratrem ſuū: & uir cōtra amicū ſuū. Fuerunt enim in una domo ſeparati, duo contra tres, & tres cōtra duos: & diuiſus eſt pater contra filium, & filiꝰ cōtra patrē: Ciuitas aduerſum ciuitatem: & regnum aduerſus regnū: eorū qui nō crediderūt, aduerſum eos qui crediderunt: uel certe eorū qui crediderūt ꝓximos ſuos ſaluare cupiētiū. Et diſruptus eſt ſpirit⁹ ægypti in uiſceribus ſuis: ut nequaq; pariа ſentirent: ſed ſpirituali con tra ſe gladio ſeparati, omne cōſiliū ſuū præcipitatū eſſe cognoſcerunt: & nihilomin⁹ in errore priſtino permanentes, hi qui fidei ueritatē ſuſcipere noluerant, iterrogarēt ſimulacra, & diuinos ſuos, & phythones & hariolos. Cunq; illi hoc fecerint, dominus tradidit eos in manu dominorum crudelium: iuxta illud Apoſtolicū: Quos tradidi ſatanæ ut diſcant nō blaſphemare: quo ſeruitute duriſſima oppreſſi, ad clæmētiſſimū dñm reuertant. Pulchreq; dæmones, crudeles dominos uocat: quib⁹ nihil crudelius eſt. Rex quoq; fortis qui dominus eſt eorū, perſpicue diabolus intelligitur: quē & in euāgelio dñs fortē uocat: quo uincto, & oppreſſo, uaſa domus eius & præda diripitur. b ¶ Et arefcet aqua de mari ꝛc. Quādo rex fortis & durus dominatus fuerit in ægypto, areſcet omnis doctrina & pulchritudo eloquentiæ ſæcularis: & ipſe fons fluuiorū omnium diabolus a quo oriunt̄ uniuerſa mendacia, deſolabit̄: ita ut deficiant cætera flumina & riui, qui de turbidis Nili aquis implebant̄. Calamus quoq; & iuncus nimia ſiccitate areſcēt. Pro iunco, papyrū Lxx. tranſtulerunt, de quo charta fit, adentes de ſuo τὸ ἄχυρον τὸ χλωρόν, qđ in hebraico nō habet̄. Cūq; ab eruditis quærerē, quid hic ſermo ſignificaret: Audiui ab ægyptijs hoc nomine lingua eorum omne quod in palude uirens naſcitur appellari. Calamus autē iuxta Tropologiam, eſt ſermo uacuus: & nihil in ſe ſolidum habens: & papyrus qui uidetur quidem habere medullam, & non eſſe uacuus: & tamen fragilis eſt, citoq; marceſcit. Omnes quoq; riui arefacto riuorum capite ſiccabunt̄: & quicquid prius aquis irrigabatur ægyptijs areſactum non erit: ita ut mœreant ægyptij piſcatores q ualde cōtrarij ſunt piſcatoribus dñi: & lugeāt qui mittebāt hamū in flumē & expandebant rete ſuper faciē aquæ. Qui ſingulos quoſq; decipiūt, hamū mittunt in aquas turbidas. Qui autē plures ſimul, ita ut in ſynagogis ſatanæ loquant̄ publice, & populorū abducant greges: iſti rete ſuper aquas mittunt ægyptias. Confundentur etiā hi qui operabant̄ linum, ut ueſtes facerēt ſacerdotum: plectentes illud & texentes ſubtilia: qđ proprie ad dialecticorū artem pertinet. Pro ſubtilibus πλὴν βύσσου, id eſt, byſſum Lxx. tranſtulerunt: qđ & ipſum in ſacerdotū ueſtibus texitur. Quodq; ſequit̄: Et erunt irrigua eius flaccentia omnes qui faciebāt lacunas ad capiēdos piſces: hoc ſignificat, ꝙ oēs inſidiæ ægypti piſcatorū deſtruant̄ & pereant. Pro lacunis quæ fiebant ad capiendos piſces: qđ nos

iuxta

G Michee. 7. b

H I. Timo. I.

Tropo.

Matth. 12. a

als ἄχυρα χλω ρόν.

Tropo.

Nu. 24. c

Matth. 2. a

Ibi. 10. d

A iuxta sensum interpretati sumus: & in hebraico & in cūctis interpretibus, in loco piscium ponuntur animæ: ut ab historia trahamur ad Tropologiam: quod uidelicet isti piscatores qui faciebant lacunas & foueas, ad hoc fecerint ut animas in eis deciperēt. Notandum q̄ pro lacunis Lxx. ζύθους transtulerūt: quod genus est potionis ex frugibus aquaq̄ cōfectū: & uulgo in dalmaciæ pannoniæq̄ ,puincijs gentili barbaroq̄ sermone appellaē saba/ium: Hoc maxīe utuntur ægyptijs: ut non puras aquas bibentibus tribuāt, sed turbidas, & cōmixtarū feciū similes: ut per huiusce/modi potionem hæreticæ prauitatis doctri/nā monstretur. Tunc stulti erunt principes taneos, quæ interpre/tatur mandatum humile. Omnes em̄ hæretici contrariam alti/tudini humilitatē docent, & detrahunt ad inferos: & sunt princi/pes humilis deiectiq̄ mandati. Consiliarij quoq̄ pharao, qui rex ægypti est: & recte dis/sipator: & diuisus, & in partes uarias separatus exprimitur: insipiens arguent dedisse consiliū, quando disperderit dñs sapientiā sapientiū: & intelligentiā prudentiū reprobauerit.

Tropo.

יְצַן

בַּרְעֹה

1. Co. 1. c

a Quomodo dicitis pharaoni: filius sapientiū ego, filius regum antiquorū? Vbi sunt nunc sapiētes tui? Annuncient tibi & indicent quid cogitauerit dominus exercituum super ægyptū. Stulti facti sunt principes taneos: emarcuerunt principes mempheos: deceperūt ægyptū angulum populorum eius. Dominus miscuit in medio eius spiritum uertiginis: & errare fecerunt ægyptum in omni opere suo: sicut errat ebrius & uomens: & nō erit ægypto opus qd̄ faciat, caput & caudā incuruantē & re
b frenantē. In diē illa erit ægypt⁹ q̄si mulieres & stupebit & timebit a facie cōmotionis manus domini exercituū, quam ipse mouebit super eam. Et erit terra Iuda ægypto in festiuitatē: omnis qui illius fuerit recordatus, pauebit a facie consiliī domini exercituum quod ipse cogi/
c tauit super eam. In diē illa erunt quinq̄ ciuitates in terra ægypti loquētes lingua chananitide: & iurantes per dominum exercituum: ciuitas solis uocabitur una.

a ¶ Quomō dicitis pharaoni ꝛc. Solent hæretici regi suo uel pharaoni dicere: filij sumus sapiētium, qui ab initio doctrinam nobis apostolicam tradiderūt: Filij sumus regum antiquorū, qui appellant reges philosophorū: & habemus scientiā scripturarū iunctam sapiētiæ sæculari: Quos nunc interrogat siue ipsum regem hæreticorū: ubi sint sapientes eius qui cōtemnebant ecclesiasticam simplicitatē: & respondere compellit, quid cogitauerit dñs sabaoth super ægyptū istius mundi: & quid in consumatione facturus sit. Stulti sunt approbati principes taneos, qui humile hæreticorum habuere mandatum. Emarcuerunt omnes principes mem
בנף pheos, qui eloquentiæ & oris polluere iactantia: Memphis enim os uel ex ore, interpretatur, & μεταφορικῶς sermonem sonat. Q̄d̄q̄ sequit̄: Deceperūt ægyptū angulum populorum ei⁹: siue iuxta Lxx. πλανήσουσι Αἴγυπτον κατὰ φυλὰς, id est, decipient ægyptū per tribus: hoc significat, qd̄ regnū sapientiæ sæcularis stultum esse monstretur: & singulorum dogmatū principes, qui interpretantur tribus, arguantur stultos habuisse doctores. Dominus em̄ miscuit eis spiritū
Rom. 1. c uertiginis siue errorū: iuxta illud qd̄ scriptū est: Et sicut non probauerunt deum habere in noticia: tradidit illos deus in reprobum sensum. Et quō qui sanctus est, cum Esaia dicere potest: Spiritū salutis tuæ faciem⁹ super terrā: sic qui peccator est, faciet spiritū erroris, hoc ē, maliciæ spiritū: scd̄m qd̄
Hiere. 2. d & in Hieremia legimus: Arguet te præuaricatio tua, & malicia tua corripiet te. Sin autē scandaliçat̄ hæreticus qui uetus non recipit testamentum, qd̄ dominus miscere dicatur erroris uel uertiginis spiritū: Audiat scriptum in Apostolo,
Rom. 1. c hoc est, in nouo testamēto: Tradidit eos deus in desyderijs
Ibidem cordis sui in immunditiam. Et iterū: Propterea tradidit eos
Ibidem. d deus in passiones ignominiæ. Et rursum: Tradidit eos de⁹ in reprobum sensum, ut faciant quæ non cōueniūt. Traduntur autē in desyderijs cordis: quia mutauerūt gloriā incorruptibilis dei, in similitudinē imaginis corruptibilis homi/nis, & uolucrū, & quadrupedum, & reptilium. Quod quidem non solum in epistola ad Rhomanos, sed & ad Thessa
2. Tess. 2. c lonicenses de antichristo legimus: Pro eo q̄ charitatē ueritatis non susceperunt ut saluarent̄, mittet eis deus operationem erroris ut credant mendacio: & iudicentur omnes qui non crediderunt ueritati, sed cōplacuerūt sibi in mendacio: quod puto apostolum Paulum de præsenti Esaiæ lectione sumpsisse, in qua dicit: Dominus miscuit eis spiritū erroris: Rom. 1. c
& errare fecerunt ægyptum in omnib⁹ operibus suis: sicut errat (inquit) ebrius & uomens, qui inebriatus est uitijs. De quibus ebrijs Ioel loquitur: Ioel. 1. a
Væ q̄ ebrij sunt absq̄ uino. Et nō solū ebrij, sed & uomentes furorem draconū: & furorem aspidum insanabilē: ut postq̄ huiusce modi uinum euomuerint, intelligant ebrietatē suam atq̄ cognoscant, q̄ q̄diu ebrij fuerint, nec principium habuerint nec finem, id est, nec caput nec caudam: sed truncum ex utraq̄ pte animal. Pro principio & fine: quod & Symmachus & Lxx. transtulerunt: ἀρχὴν καὶ τέλος: Theodotio more suo ipsa uerba hebraica po/

In die illa

suit בְּקֹמֶץ וְאֻגְמוֹן: quod Aquila interpretatus est, incuruū atq̄ puersum. In incuruo, senes intelligi uolens: in peruerso, lasciuientes pueros, qui omnia peruersa faciant: ac per hoc esse sensum, q̄ in ægypto nō solum caput desit & cauda, sed & senes & pueri, id est, & principium & finis. b ¶ In die illa erit ęgyptus ꝛc. In illo tēpore, hoc enim ut crebro dixi/mus significat dies, quando miscuerit dominus spiritum erroris atq̄ uertiginis, ut euomat ægyptus uinum draconū & furorem aspidum insanabilē: intelligens errorē suum & ebrietatē pristinā: ægyptus timebit quasi mulier, nō timore fortuito, qui uiris accidere consueuit: quos non amat ægyptus, sed suffocat & interficit: sed timore fœmineo quas solas uult pharao uiuere. Timebit autē cōmotionē siue elatiō nem manus dñi, per quā supplicia demōstrant̄: quā mouebit & eleuabit ut percutiat ægyptum. Tunc terra iuda, id est scientia scripturarū: lex & ,pphetæ, euangelia, & apostolorū epistolæ, erunt ægypto in festiuitatē si eas cognouerit: uel in timorē, si cōparatione doctrinæ & ueritatis earū se intellexerit habuisse mendaciū. Omnis qui huius terræ fuerit recordatus, pauebit eo pauore qui ducit ad uitam: Principiū em̄ Eccl. 1. b
sapientiæ, timor dñi. Et hoc non solum in consumatione mundi, sed in præsenti quoq̄ tēpore accipere possumus: q̄ ecclesiasticū uirum & doctrinis cœlestibus eruditū, omnis hæreticus timeat, & ad recordationē illius terreat̄. Timebit autē & pauebit consiliū dñi, qd̄ super ægyptū mundi istius cogitauit. Singula breuiter trāscurrim⁹, ut ad reliqua transeamus. c ¶ In die illa erunt quinq̄ ciuitates ꝛc. Multum prodest manus dñi eleuata siue cōmota super ægyptum, ut terra iudæ sit ei in timorē: & omnis qui illi⁹ recordatus fuerit, pertremiscat. In illo tēpore quinq̄ ciuitates in terra ægypti loquent̄ lingua chanaan: quas plærisq̄ nostrorū quinq̄ sensus intelligūt: uisum, auditū, odoratū, gustum, & tactū. Quando uidemus mulierē ad cōcupiscendū, uisus noster loquit̄ lingua ægyptia. Quando audimus iudiciū sanguinis, dicente dño: Non suscipies auditionē uanā, auditus noster loquit̄ lingua ægyptia. Quādo scd̄m ,pphetā uiuim⁹ in delitijs, & iacem⁹ super lectos eburneos: & primis ungimur unguentis, odoratus noster loquitur lingua ægyptia. Q̄n uenter noster de⁹ est, gustus noster loquit̄ lingua ægy Phil. 3. d
ptia. Si nō audierim⁹ illud qd̄ Apostolus loquit̄: Bonū est 1. Co. 7. a

1. Co. 7. a E homini mulierē non tangere, sed econtrario iungamur meretrici: tactus noster loquitur lingua ægyptia. Sin autē econtrario eleuauerimus oculos nostros, & uiderimus q̄ regiones iam albæ sint ad metendū: & nequaq̄ curui fuerimus Luc. 13. b in terrā: sed iuxta euangelicam mulierē quæ decem & octo annis cœlum aspicere non poterat: eleuauerimus oculos nostros Ps. 122. a & dixerimus: Ad te leuaui oculos meos qui habitas in cœlis: oculus noster & uisus loquit̄ lingua chananitide. Si circūciderimus aures nostras, & audierimus dñm loquentē: Luc. 8. a Qui habet aures audiēdi audiat: audit nr̄ loquit̄ lingua chanaanitide. Qui potuerit spōso dicere: Post te in odorē unguētorū tuorum currim⁹. Et: Christi bon⁹ odor sum⁹ in oī loco: hui⁹ odoratus loquitur lingua chananitide. Gustus quoq̄ in bonā partē accipit̄ Cañ. 1. a ei⁹ q̄ comedit panē de cœlo descēdentē, panē uiuum & nō mortuū: Ps. 33. b & audit illud: Gustate & uidete q̄ suauis est dñs: statim loquitur lingua chananitide. Sed & tactus spiritualis est: de q̄ 1. Ioh. 1. a Mar. 5. c Ioannes apl̄us ait: Man⁹ nostræ palpauerūt de ūbo uitæ: & F qui fide tangit iesum: ita ut de ẹo saluator possit dicere: Tetigit me aliquis: ego em̄ scio uirtutē exisse de me. Didicimus quanta bona tribuat eleuata manus dñi: quæramus quare non lingua hebræa, sed lingua chananitida loquant̄ quinq̄ ægypti ciuitates. Ad qđ ita rñdere conabimur: עִבְרִי, i. hebræus, περάτην. i. trāsitorē sonat: qui de loco trāsit ad locū. C Ergo & nos licet sancti q̄diu in ægypto sumus, & in istius mundi uersamur tenebris: non possumus loqui lingua hebræa, sed lingua chananitide: quæ inter ægyptiā & hebræā media est, & hebrææ magna ex parte confinis. בְּנַעַן interpretatur, quasi commotio siue quasi respondens. Quando igitur ab ægypto recedimus, & exire uolumus de potestate pharaonis: ita ut terra nostra & cōfessio formidolosa sit ægypto: tunc mouemur & quasi respondemus domini uolūtati: & tamen quia adhuc in præsenti sæculo sumus, lingua hebræa necdū loqui possum⁹. Qđq̄ sequit̄: Iurare quinq̄ ciuitates per dñm exercituū: hoc significat, q̄ etiā hic positi nequaq̄ dæmonū, sed dei recordemur omnipotētis. De his quinq̄ ciuitatibus, cum aliarum quatuor tacita sint nomina: una dicitur solis ciuitas: quæ mihi uidetur referri ad uisum. Sicut enim ut uideatur ciuitas, sole & luna indiget: ita ut oculi nostri illuminent̄, indigem⁹ sole iusticiæ. a ¶ In die illa erit altare dñi ꝛc. Consequenter ad id qđ supra dixerat: In die illa erunt quinq̄ ciuitates in terra ægypti loquentes lingua chananitide: & iurantes per dñm exercituū, nunc infert̄: Erit altare dñi in medio terræ ægypti: quod Onias scđm Iosephum male intelligens, implere conatus est: Et titulus domini continens passionem, in quo scriptum est he- Iob. 19. d braicis literis, græcis, & latinis: Iesus naçarenus rex iudæorum: in signū crucis, & in testimoniū uniuersarū gentium, quæ nunc ægyptus appellātur. Cunq̄ persecutio creuerit a facie tribulantiū nominis christiani, tunc clamabunt in cor- Rom. 8. c dibus suis: Abba pater. Et mittet dominus exercituū salutorem, id est iesum, & iudicē, uel propugnatorē qui liberet eos: ut liberati cognoscant dominū, & ipsi cognoscant̄ a do- Ibidem. 5. d mino: & ubi abundauit peccatū, superabundet gratia. Vnū autē altare ægypti, id est mundi istius dicitur: ut cuncta altaria quæ contra ecclesiæ eriguntur altare, sciamus esse non domini. Vsq̄ ad finem uisionis ægyptiæ: in libro explanationis historicæ, quia manifesta prophetia erat, diximos q̄ cuncta referantur ad christum. b ¶ Et cognoscent ęgyptij dñm ꝛc. Post q̄ cognouerint ægyptij dominū, colent eum in hostijs spiritualib⁹ & muneribus: & uota uouebunt dño & soluēt: & dicēt cum Dauid: Sacrificiū deo spūs cōtribulatus. Et: Eleuatio manuū mearū sacrificiū uespertinum: quando credētes in naçareum, & ipsi fuerint naçarei: uinum & siceram nō bibentes: & acetū qđ domino ꝓpinatū est: Iob. 19. f & quæcunq̄ fiunt ex uua sodomitica. Cūq̄ uota ꝓsoluerint cum Abel: & respexerit ea Gen. 4. a deus, inuidebit frater maior Cain, id est circumcisionis populus: & effundet sanguinē christianū, qui clamabit ad dñm: & idcirco egredieť a facie dei dicens de saluatore: Crucifige, crucifige eum. Luc. 23. c Et: Nos nō habemus Iob. 19. c regem nisi cæsarē. Votum offert & soluit domino, qui est sanctus corpe & spiritu. Votū Luc. 19. a obtulit & Zache⁹, qui mediā partē substātiæ suæ pauperib⁹ repromisit. Quæritur, si ægyptijs saluator & propugnator est missus qui liberet eos de angustijs, quomō nunc dicatur: Percutiet dominus ægyptum plaga: Sed cōsyderemus qđ sequitur: Et sanabit eam. Quem enim diligit dominus, Hebre. 12. b corripit. Et ipse saluator in sexagesimooctauo psalmo loquitur ad patrē: Quoniā quē tu percussisti, ipsi persecuti sunt: H & super dolorē uulnerū eorum addiderūt. Si ergo proprio Rom. 8. f filio non pepercit, sed tradidit eum ꝓ nobis: ut illius liuore & uulnerib⁹ sanaremur: tradidit dñs & martyres passioni: sed rursum eos in resurrectione sanabit, ut illorū uulnerib⁹ fides credentiū cōfirmeť. Vñ & ad Iob dicit̄: Putas me tibi aliter locutū, nisi ut appareres iustus? Ipse enim dolorē facit & reddit pristinæ sanitati: & uisitat seruos suos in uirga, ut misericordiam suā nō auferat ab eis. Vnde & filiæ & nurus quæ multū peccauerunt: & diuaricauerūt pedes suos omni transeunti, non uisitant̄ nec̄ corripiunt̄, dicente dño: Non Osee. 4. c uisitabo sup̄ filias uestras cū fuerint fornicatæ: & sup̄ nurus uestras cū adulterauerint. Percutit ergo ægyptios dñs: non igne, nō gladio, sed uirga. Quis em̄ filius⁹ est, quē nō erudiat pater? ut postq̄ sanati fuerint, reuertant̄ ad dñm & placetur eis, & rursum sanet eos: Semp em̄ indigem⁹ misericordia dei, & nullus est finis ei⁹ clæmētiæ. c ¶ In die illa ꝛc. Quō cætera quæ præcedunt, in bonā partē accidisse ægyptijs demonstrauim⁹: quinq̄ uidelicet ciuitates in terra eorū loquentes lingua chananitide: & iurātes ꝓ dñm, & altare dñi in medio terræ ægypti collocatū: & titulū, & testimoniū, & signum, & saluatorē, qui liberaret eos: & q̄ dñs cognoscereť ab ægyptijs, & ipsi cognoscerēt eū: & q̄ offerrēt hostias & munera, & uota ꝓsoluerēt: & percussi sanarent̄, & reuerterent̄ ad dñm, & placareť eis, & iterū sanarent̄: sic & hoc qđ sequit̄: Seruire ægyptios assyrijs, in bonā partē accipiendū est. Seruit em̄ 1. Co. 9. c & Apl̄us credētib⁹, ut lucri eos faciat. Et Esau subijcit̄ fratri Gen. 33. b suo Iacob: ut particeps fiat bñdictionū ei⁹. Igit̄ qui priores de gentibus saluati fuerint & habuerint in se altare dñi: eos qui in duricia ꝓseuerāt, sua seruitute saluabūt: & cōmixtione ac societate eorū, ipsi pergēt ad assyrios: ut assyrios ducāt ad ægyptū: & postea possint ad israeliticū ppl̄m peruenire: Ob hanc causam reor, & fidelē mulierē seruire uiro infideli: ut paulatim eū de ægypto & assyrijs pertrahat ad iudæam. d ¶ In die illa erit israel ꝛc. Tertius erit israel in ægypto & in assyrijs, ut omnem massam suæ benedictionis fermento

misceat:

In die illa erit altare domini in medio terræ ægypti: & titulus iuxta terminū eius domini. Et erit in signum & in testimonium domino exercituū in terra ægypti. Clamabunt em̄ ad dominū a facie tribulantis: & mittet eis saluatorē & propugnatorē qui liberet eos: & cognoscet̄ b dominus ab ægypto. Et cōgnoscent ægyptij dominum in die illa: & colent eum in hostijs & muneribus: & uota uouebunt dño & soluēt. Et percutiet dominus ægyptū plaga, & sanabit eam: & reuertent̄ ad dominum: & placabitur eis, & sanabit eos. c In die illa erit uia de ægypto in assyrios: & intrabit assyrius in ægyptum, & ægyptius d in assyrios: & seruiēt ægyptij assyrijs. In die illa erit israel tertius ægyptio & assyrio, benedictio in medio terræ: cui benedixit dominus exercituum, dicens: Benedictus populus meus ægypti, & opus manuū mearū assyri⁹: hæreditas autem mea israel. ¶ Ca. XX

A

misceat: & qui prius contra se hostiliter dissidebant, hac benedictionis fibula copulentur: & sit populus dei ægyptus: & opus manuū eius assyrius: hæreditas autē eius israel. Benedictus est ægyptius dño: quia israelis societate bñdicit. Et opus manuū eius assyrius: quia in ipso suam clæmentiā demōstrauit. Israel autem solus potest dicere: Pars mea dñs: qui mente cōspicit deum, & eius hæreditas appellatur. ¶ Ca. XX

Treñ.3.c

Anno q̄ ingressus est thartā ꝛc. Pro thar-

τερθὰν

tan, Lxx. tanathā transtulerunt: & ꝓ sargon,

ἀρνᾶ

arna: quod quid interpretetur, scire non possumus: Neq; enim falsorum nominū, falsas possum⁹ etymologias fingere. Sunt autē nomina non hebræa, sed assyria: e quib⁹ sonare

תַּרְתָּן

cognouim⁹ Thartan, turrē dedit, uel superfluus, siue elongans.

סַרְגֹּן

Sargon autē princeps horti. Hic rex assyrius quē supra legim⁹ sensum magnū: habet duces plurimos, quorū unus est thartan, elat⁹ in superbiam, & longe procedēs in scelere, & amplior cæteris: & mittit ad impugnandam açotum, quæ hebraice dicit

אַשְׁדּוֹד

: & interpretat, ignis generatiōis: expugnatq; dux regis assyrij eos q generationi & libidini seruiūt. Et pulchre rex assyriorū sargon princeps hortorum dicitur, uoluptati & luxu-

3.Reg.21.a

riæ deditus. Denicq; & Achab rex israel uineam naboth uertere

Tropo.

in hortum cupiebat: qđ ille iuxta leges Tropologiæ intelligens, mori maluit q̄ facere: ne hæreditas paterna & antiqua possessio, in impij regis delitias uerteret. Præcipit autē ꝓphetæ, ut sacco calciamētisq; depositis, nudus & discalciatus incedat: & in signū sit atq; portentū ægyptijs & æthiopib⁹ qui dei populū per-

מִצְרַיִם כּוּשׁ

secuti sunt: & ꝓpter superbiam fuere humiles. Egyptus em̄ interpretatur persequens siue tribulans. Ethiopes, humiles

Luc.14.c

atq; deiecti: Omnis em̄ qui se exaltat, humiliabit. Qui du-

Pś.76.b

cendi sunt in captiuitatē, & triū annorū tormēta passuri: de quibus annis, in psalmis legim⁹: Cogitaui dies antiquos: & annos æternos in mente habui. Quæ nō putem⁹ parua esse supplicia, sed magnis elongata tēporibus. In ipsa autem captiuitate & trāsmigratione ægypti, ibunt iuuenes & senes qui in malicia roborati sunt: & ad perfectæ ætatis uitia per-

Luc.8.c

uenerunt, nudi, ut omnia eorū scelera pateant. Nihil em̄ occultum qđ nō reuelabit. Et discalciati: quia pascha dñi co-

Exo.12.b

medere nō poterunt: qđ qui comedit, accinctos habet lumbos, & tenet manu baculū: & calciatis stat pedibus: ne per sæculi huius solitudinē transiens, a serpētibus mordeatur. Tunc discoopertæ erunt nates eorꝝ, per quas stercus egerit: & omnis ignominia ægypti demōstrabit: ita ut cōfundant

B

2 Anno quo ingressus est thartan in açotū: cum misisset eum sargon rex assyriorū: & pugnasset cōtra açotum, & cœpisset eam. In tempore illo locutus est dñs in manu Esaiæ filij Amos dicēs: Vade & solue saccū de lumbis tuis: & calciamenta tua tolle de pedib⁹ tuis: & fecit sic, uadens nudus & discalciatus. Et dixit dñs: sicut ambulauit seruus meus Esaias nudus & discalciatus: triū annorū signū & portentū erit super ægyptū & sup æthiopiam. Sic minabit rex assyriorū captiuitatē ægypti & transmigrationē æthiopiæ, iuuenū, & senum, nudam & discalciatam, discoopertis natibus ignominiā ægypti. Et timebunt & cōfundent ab æthiopia spe sua: & ab ægypto gloria sua. Et dicet habitator insulæ huius in die illa: Hæc erat spes nostra? Ad quos cōfugimus in auxiliū, ut liberarēt nos a facie regis assyriorum? Et quō effugere poterimus nos? ¶ Ca. XXI

b

Onus deserti maris: Sicut turbines ab aphrico ueniunt, de deserto uenit: de terra hostili. Visio dura nunciata est mihi: qui incredulus est, infideliter agit: & qui depopulator est, uastat. Ascende elam, obside mœde: omnem gemitū eius cessare feci. Propterea repleti sunt lumbi mei dolore: angustia possedit me, sicut angustia parturientis.

Visio deserti maris: Sicut tempestas de deserto trāseat de deserto uenies: de terra horribili. Visio dura annunciata est mihi: præuaricator præuaricat: & iniquus inique agit. Cōtra me elamite & legati persarū ueniunt: nunc ingemiscā & cōsolabor me: idcirco repleti sunt lumbi mei angustia: dolores apprehenderūt me sicut parturientē.

C

auxiliū, ut a principe mundi istius nos liberarēt. Quō ergo effugere poterim⁹ cū capti sint hi in quibus spem habebam⁹? Et hoc nō tandū q̄ anteq̄ capiatur açotus, ꝓpheta sacco uestitus sit, & calciatis pedib⁹: ut plangat quidē eos qui ardentibus diaboli iaculis uulnerati sunt: & libidini seruiunt: sed nihilominꝰ ipse calciatus incedat: ut calcare possit sup serpētes & scorpiones: & securus incedere per huius sæculi eremū: in qua sunt serpentes & scorpiones, & bonarū rerum sitis. Postq̄ autē açotus capta fuerit in typū captiuitatis ægypti, & transmigratiōis æthiopiæ, ipse discalciatus & nudus incedat. Neq; em̄ in terra sancta ad quā ire festinat sacco uestitus, & opertis pelle pedibus, uel stare poterat, uel ambulare: dicente dño: Solue calciamentum de pedib⁹ tuis: locus em̄ in quo stas, terra sancta est.

D

Exo.3.b

¶ Ca. XXI

Onus deserti maris ꝛc. Quid nobis uideat iuxta historiam, breuiter dixi-

Tropo.

mus: nūc Tropologiæ summa carpamus. Visio uel pondus contra sæculi hui⁹ cernit mare: & cernit a ꝓpheta, quantis temptationib⁹ mundus hic plen⁹ sit. Q̄z autē mare, appellet sæculū (ut multa prætereā)

Pś.106.c

uno testimonio psalmi cōtentus sum: Qui descēdunt mare in nauib⁹, faciētes operationes in aquis multis: Ipsi uiderūt opera dñi, & mirabilia eius in profundo. Qui em̄ operant in hoc sæculo opus dei, & cum ꝓpheta dicunt: Veni in profundum maris: ipsi uident mirabilia eius in profundo. Et liberati de tēptationib⁹ & angustijs, horribilē & durā uisionē audisse se dicunt. Hæc autē ipsa tēpestas a deserto uenit: in quo tēptatus est & dñs: & israel colubri morsib⁹, & scorpionum ictibus patuit. Cunq; uenerit, pertransit, & præterit: & tunc intelligit ille qui sustinet q̄ nō præuaricat nisi qui præuaricator est: & nō agit inique nisi iniquus. Vt igitur maris fluctib⁹ obruamur: & opprimat nos sæua tempestas, nostri uitij est: qui ante tēpestatē præuaricatores fuimus & iniqui. Qđ q̄ dicit: Contra me elamitæ & legati persarū ueniunt:

עֵילָם

hic sensus est: elamitæ interpretant despiciētes: persæ, temptantes. Veniāt igit hi qui despicere solent, cōtemnere, atq; tēptare: sed ego ingemiscā: & gemitus meus erit mea consolatio. Sed & lumbi mei repleti sunt angustia: & obtinuerūt me dolores quasi parturientē, ut a timore dñi concipiam &

E pariam: & spiritū salutis eius faciā super terram. Recte autē iuxta hebraicū turbines atq; tēpestates de deserto ueniūt: & de terra horribili, ubi nō est habitator deus: & ubi uniuersa terrena sunt: Et quicunq; est incredulus, agit rem cōgruam infidelitati suæ: & qui depopulator est, uastat. Vnde audacter cōtra aduersarios loquit̄: Ascende elam, obside mœde: omnē gemitum deserti maris, & terræ horribilis, & uisionis durissimæ: quæ nunciata est, cessare feci: Quia lumbi mei agentes pœnitentiam, nequaq; ut pr̄s uoluptate, sed dolore sunt pleni: nec ultra di
ps.37.b cam: Lumbi mei impleti sunt illusionib⁹. Angustia em̄ possedit me & tribulatio: sicut solet tenere parturientem. Multum inter se uulgata æditio & hebraicū in hoc loco discrepant: Ideo breuiter utrāq; perstringimus, ne φιλεπιτιμῶσιν carpendi nos occasiuncu lam relinquamus.

a Corrui cū audirē &c. Præauditu & uisione durissima quā cernebat de deserto mari F ppheta uenturā: corruisse & turbatū esse se dicit: & ppemodū caligantib⁹ oculis, & stupefacta mēte, nescisse quid cerneret. Illa em̄ babylon, p qua Aquila & Theodotio, tenebras interpretati sunt: ut significarēt mundū istum qui in maligno positus est: & cui⁹ principes sunt iuxta ap̄m
Ephe.6.b Paulum, rectores tenebrarū istarū: quæ ǫn̄dam uel ppheta, uel deo amabilis fuit: facta ē in sua subuersione mirabilis. Vñ ppheta præcipit̄, ut uescēs in mēsa dñi: & illi⁹ saturatus cibo, diligētius cōtemplet̄ quæ uentura sint mundo: diciturq; per eum ad oēs credētes: ut comedētes & bibētes corp⁹ & sanguinē dñi, uertant̄ in principes ecclesiæ: & cū apostolis audiant: Surgite, arripiantq; clypeū fidei de
Ibidem armatura apostoli Pauli, in q̄ possint ignita diaboli iacula extinguere. Hoc iuxta hebraicū, & cœptā super mundo interpretationē. Transeamus ad æditionē Lxx. quæ multū a superiorib⁹ discrepat: Corripit se ppheta: immo sub p̄sona sua aliorū confitet̄ errorē: qui sequētes occidentē literā, contemnūt spiritū uiuificantē: & inique feciss̄e se dicit: ut nō audiret legē spiritualiter, sed ecōtrario festinaret dei sacramēta
ps.118.c nō cernere: nec diceret cū Dauid: Reuela oculos meos & cōsyderabo mirabilia de lege tua. Idcirco errat cor ei⁹ & iudaica superstitione cōpletum: nō in charitate dei, sed in timore
Rom.8.c cōsistit: ut habeat spiritū seruitutis in timore: & nequaq; spiritum adoptionis in quo clamam⁹, abba pater. Vñ præcipitur ei, ut accedat ad mēsam ciborū spiritualiū: comedantq; oēs in ea qui illi⁹ sequunt̄ exēplū, & bibant: & ueteri errore contēpto, cōsurgant in spiritu qui iacebant in litera, & fiant
ps.5.c principes: dicantq; cū ppheta: Dñe ut scuto bonæ uolun-

a HEB. rientis. Cōrrui cū audirem: cōturbatus sum cū uiderē: emarcuit cor meū: tenebræ obstupefecerunt me: babylon dilecta mea posita est mihi in miraculum. Pone mēsam, cōtemplare in specula comedentes & bibētes: surgite principes, arripite clypeū. Hæc
b em̄ dixit mihi dñs: Vade & pone speculatorē: & q̄cunq; uiderit, annūciet. Et uidit currū duorū equitū, ascensorē asini, & ascēsorē cameli: & cōtemplatus est diligēter multo intuitu, &
c damauit leo. Sup̄ speculā dñi ego sum stans iugiter per diem: & sup̄ custodiā meam ego sum stans totis noctibus. Ecce iste uenit ascēsor uir bigæ equitū, & respōdit & dixit: Cecidit, cecidit babylon: & omnia sculptilia deorū ei⁹ cōtrita sunt in terra. Tritura mea & fili areæ meæ, quæ audiui a dño exercituum deo israel, annūciaui uobis.

Onus duma.

SEP. turientem. Inique egi ut non audirem: festinaui ut non uiderem: errat cor meū: iniquitas inundauit super me: anima mea insistit timori. Para mensam, speculare speculam: comedite, bibite: surgite principes, parate clypeos. Quia sic dixit ad me dominus: Vade & pone tibi speculatorē: & quodcunq; uideris, annuncia. Et uidi ascensores equites duos: ascensorem asini, & ascēsorē cameli: Audiui auditū multum: & uocaui Vriam ad speculam. Domin⁹ dixit: Steti per totam diem: & super castra ego steti tota nocte: & ecce ipse uenit ascensor bigæ, & respondens ait: Cecidit, cecidit babylon: & omia simulacra eius & manufacta contrita sunt in terra. Audite qui derelicti estis & doletis: audite quæ audiui a domino sabaoth, deus israel annunciauit nobis.

Visio idumeæ

G

Matth. 21.a

Zach.9.b

H

Gen.49.b Nu.23.et.24

c Sup speculā dñi ego sum stans &c. Stat ppheta in specula dñi: & in illi⁹ lumine cōstitutus quæ uētura sint prospicit. Hancq; habet custodiā: & hoc sibi officiū delegatū: ut in sæculi isti⁹ tenebris quæ sint uentura conspiciat. Ecce iste inquit uenit: hoc q̄d sequit̄ se uidisse significās: uenire dñm saluatorē sedentē sup bigā: & duob⁹ equis, immo animantibus asino & camelo unum currū iungentē: Qui ascensor bigæ desyderanti ppheta & uerba eius audire cupiēti: Rndit & dixit: Cecidit, cecidit babylon: totius orbis cōfusio: & in aduentu meo cecidit quo humanum corp⁹ assumpsi: & penitus in cōsumatione mundi ruitura est. Et oia sculptilia eius cōtrita sunt in terra. Pro quo Lxx. simulacra & manufacta interpretati sunt: significantes scripturā hæreticorū uariosq; errores hæreseon: q̄ fabricatores sūt idolorū: & adorāt quæ de suo corde finxerūt. Q̄d q̄ sequit̄ ex p̄sona ppheta dicentis: Tritura mea & fili areæ meæ, quæ audiui a dño exercituū deo israel annūciaui uobis: iuxta hebraicum hunc habet sensum: O populę qui cōdendus es in horrea mea: quem idcirco triui in uarijs angustijs, ut paleas ab eo excuterē: & purissimū triticū in meis horreis cōderet: quæ audiui a dño exercituū deo israel esse uentura uniuerso mūdo: hæc uobis qui in mūdo estis omnibus nunciaui. Alij ꝯo dicūt adhuc superiorē esse persōnā uidelicet dñi saluatoris, q̄d ipse loquat̄ ad aplos: Quæ audiui a patre annunciaui uobis. Et quia p hoc in Lxx. legit̄ ἀκούσατε οἱ καταλελειμμένοι, ἢ οἱ ὑπολειπόμενοι. i. audite qui

) relicti

relicti estis & doletis: hic mihi iuxta interpretationē eorum sensus uidetur: Q apostoli, de quib⁹ scribit Esaias: Nisi dñs reliquisset nobis semē, quasi sodoma essemus, & similes gomorræ fuissem⁹: ꝗrum reliquias & Aplus ad Romanos docet esse saluatas: qui relicti estis de pplo iudæorū, ut saluare mini: & doletis super perditione gentis uestræ: de qua & alibi legim⁹: Tristicia est cordi meo & dolor continuus ꝓ fratrib⁹ meis, qui sūt israelitæ scd'm carnem: hæc quæ audiui a deo patre, uobis annuncio: quæ deus isrl uobis uētura prædicit. a ¶ Onus duma ꝛc. Verbū hebraicum אֱלִי, qd oēs interpretati sunt, ad me: si uolueris legere אֵלִי interpretat deus me⁹, uel fortis me⁹. Q d ꝗ nos diximus: clamat, uel uocat, id est, καλεῖ, scd'm hebræi & græci sermonis ambiguitatem dici potest clama, uel uoca: & est sensus: De⁹ qui ē custos me⁹, die ac nocte me ad pœnitentiam uocat: ut relinquēs seir: quod interpretat, hispidus ac pilosus, reuertar & habitē apud eū. Duma, uel similitudinē uel silentiū sonat: Idumæa autē in terrenā uertit. Dñs ergo loquit ad aplorū chorū: & præcipit ei: ad me uoca eos qui sunt de seir: ut mihi seruiat gentiū multitudo, quæ in similitudinē Esau nihil in se habet molle & leue, ac nitidū: sed est hispida, fera, intractabilis. Et o uos apostoli postꝗ uocaueritis ad me nationes de seir, custodite ecclesiæ ꝓpugnacula, ne facile hostis irrumpat: ne leo rugiens atꝗ circuiens, qui quærit aditum per quem possit intrare, clausum in ecclesia gregē laceret atꝗ disperdat. Respōditꝗ ecclesiæ multitudo: nō solū in prosperis, sed in aduersis: hoc est, & in die & in nocte, tua deus præcepta seruabo. Ad quam loquitur deus: Si uere me quæris, opere ostende ꝙ me quæras: nec semel tibi quæsisse sufficiat: sed quē inueneris, semp inquire: & ut perfectius teneas, obliuiscere populi tui & domus patris tui: & deserto errore gentiliū, apud me in ecclesia cōmorare. Hoc iuxta Lxx. dixerimus: qui uisionē idumææ, hoc est, terrenæ ponūt in titulo: ut eos ostendant uocari, qui prius terrenis operib⁹ seruiebāt. Porro iuxta Aquilam qui duma, hoc est, silentiū posuit uel similitudinē: sic possum⁹ intelligere, ut ad similitudinē populi israel, prouocet gentium multitudo: & ubi prius silentiū fuerat legis dei, ibi cōfessionis clamor sit: & oleaster inserat in bonā oliuam. Legimus & in parabola euangelij, missos seruos qui uocarēt bonos & malos, ac patrisfamilias de quibuslibet implerēt cōuiuiū: ꝗa priores uenire noluerunt. Potest & ecclesia narrare ꝙ dñs de seir, hoc est, de terrenis locis ad se uocifereret: secꝗ prouocet ad salutē, & dicat ad ipsum dñm: O custos, quid de nocte consurgēs uersaris in tenebris? quid abscꝗ pct̄ō in carne es peccatrice? qua causa uoluisti humanū corpus assumere? Respōdit custos: hoc est, samaritan⁹: qui in euāgelio uulneratū suis humeris ad stabulū reportauit: Venit mane & nox. Et est sensus: Gētiū multitudini ortus est sol iusticiæ: & iudæis uenerunt tenebræ: iuxta qd dicit a dño: In iudiciū mūdi isti⁹ ego ueni: ut nō uidētes uideant: & uidētes cæci fiant. Et ipse custos q dixerat: Venit mane & nox, loquit ad gētiū multitudinē: Si me quæritis, studiosi⁹ quærite. Cōuertimini ad me filij cōuertētes: & ego sanabo cōtritiones uestras: & uenite ad me. Loca difficilia sunt: & cum scd'm historiam minime pateāt, cogimur iuxta ἀναγωγήν diuersas opiniones sequi:

a HEB. Onūs duma: ad me damat ex seir: Custos qd de nocte, custos qd de nocte. Dixit custos: Venit mane & nox. Si quæritis, quærite: conuertimini, & b uenite. Onūs in arabia. In c saltū ad uesperā dormietis, in semitis dodanim. b Occurrentes sitienti, ferte aquā: qui habitatis terrā austri, cū panib⁹ occurrite fugiēti. A facie em̄ gladiorum fugierūt: a facie gladij imminētis, a facie arcus extenti, a facie grauis prælij. c Quōniā hæc dicit domin⁹ ad me: Adhuc in uno anno quasi in anno mercenarij: & auferet omis gloria cedar:

SEP. Visio idumeæ, ad me damat de seir: Custodite ꝓpugnacula: custodio mane & nocte: si quæris, quære: & apud me habita. In saltu ad uesperā dormietis in semitis dodanim. In occursum sitiēti ferte aquā: qui habitatis ī regiōe themā, cū panib⁹ occurrite fugiētibus: ꝓpter mltitudinē occisorū: ꝓpter turbā errātiū: ꝓpter multitudinē gladij: & ꝓpter mltitudinē arcuū intētorū: & ꝓpter multitudinem cadētium in bello.

& reliquiæ

in alijs scripturarum locis, diuersas intelligentias recipit.

c ¶ In saltu ad uesperā dormietis ꝛc. Q ui in malicia esse cœperūt, & pctōrū ingrediunt uiam: non dormiūt, nec morantur in agris cōsitis & noualib⁹: nec in pratis & segetib⁹, ꝗs ad metēdū esse candētes, saluator docet: nec inter arbores pomiferas, sed ī infructuosis saltib⁹: ubi uepres & spinæ sunt, & bestiæ cōmorant. De huiuscemodi saltu, & in Regū uolumine legim⁹: ꝙ plures deuorauerit sylua uel saltus, ꝙꝫ interfecti sint gladio: qñ Absalom aduersus patrem extitit perduellis: Rectecꝗ, ꝗa uespera principiū malorū est, in uia & in semitis habitare dicūt: & in uia dedanim, qd interpretat iudicia. Quot em̄ habēt pctōrum genera, tot iudiciorū merent sentētias. Potest autē dedan & grande iudiciū interpretari. d ¶ Occurrētes sitiēti ꝛc. Vos qui estis in themā, qd interpretat, auster atꝗ perfectio: & in eo uersamini loco de quo scriptū est: De⁹ ab austro ueniet: & qui consummati estis atꝗ perfecti: & habetis in uobis lumē sciētiæ scripturarum: fugiētib⁹ de arabia & de saltu, occurrite cū aqua & panibus: & nolite expectare donec ipsi ad uos ueniāt: sed imitamini illū euangelicæ parabolæ patrē, qui occurrit filio reuertēti. Et ille quidē dedit stolam, obtulit annulū: uos autē aquas & panes offerte fugiētib⁹: ut qui lassi erant atꝗ confecti, uestra misericordia sustētent: & ad sedes uestras citius trāseant. Fugerūt em̄ gladios hæreticorū, doctrinā gētiliū, blasphemias iudæorū. Et quia multos uiderūt eorū iaculis interfectos: & cecidisse in prælio plurimos, ipsi cupiunt uestro auxilio liberari. Locus hic ꝓprie aduersus eos intelligi pōt: qui tradentes se ocio atꝗ desidiæ, ꝓpria salute cōtenti sunt: nec pœnitentibus atꝗ conuersis porrigunt manum. e ¶ Qm̄ hęc dicit dñs ad me ꝛc. Ideo uobis dico ut occurratis cū aqua & panib⁹ fugiētib⁹ de saltu & arabia: quia domin⁹ hæc futura pollicitus est. Sicut annus mercenarij cito præterit, qui ꝗtidie nihil aliud nisi mercedē sui laboris expectat: uel certe semp in opere ē ac labore, ut mercedē laboris accipiat: sic oīs gloria cedar, qd interpretat tenebræ: de ꝗ & in psalmis legim⁹: Habitaui cū habitantib⁹ cedar, uelociter auferet: & oīs sagittariorū. i. diuersorū dogmatū numerus qui cōstitutos in saltu arabiæ uulnerabat, redigēt in nihili: postꝗ fugiētes de saltu fuerint liberati: & aquam baptismi

E ſalutaris acceperint, comederintq; cœleſtẽ panẽ. Hæc eñ ſu
tura dñs omnium, & proprie deus iſrael: id eſt
mente cẽmentiũ dr̃um, locutus eſt. ¶Ca. XXII
Onus vallis viſionis. In libro hebraicorũ noĩm
poſuim⁹, ſion interpretari ſpeculã: quæ in ſub/
limibus ſita, de longe
ueniẽtia cõtẽplat̃. Cũ
igitur ſion iuxta leges
tropologiæ referat̃ ad
eccl̃iam: ut eſt illud in
ſecũdo pſalmo ex ꝓſo/
na dñi ſaluatoris. Ego
autẽ cõſtitut⁹ ſum rex
ab eo ſup ſion montẽ
ps. 124. a ſanctum ei⁹. Et: Qui
cõfidunt in dño ſicut
Ibi. 86. a mons ſion. Et: Diligit
domin⁹ portas ſion ſu
per oñia tabernacula
Iacob. Et manifeſtius
Hebre. 12. f apl̃s: Acceſſiſtis inqt
ad ſion montẽ & ciui/
tatẽ dei uiuentis hieru
ſalem cœleſtẽ. Quæri
mus quare in præſen/
ti uiſione, uallis ſion di
catur. Ipſaq; uerborũ
cõſequentia trahimur
ad intelligẽtiã ſpiritua
lem: ut oñes puerſorũ
dogmatum principes
qui corruerũt de ſubli
mitate ſenſus ſancta/
rum ſcripturarũ: & ad
humilia deuoluti ſũt,
ſciamus in ſion ualle
uerſari. Tale quid puto & Salomonẽ in prouerbĩs dicere:
Pro. 30. c Oculum qui irridet patrem & deſpicit ſenectutem matris,
F effodiant eum corui de cõuallibus: & comedant illum pulli
aquilarũ: Statim eñ ut ſenſus hæreticorũ irriſerit creatorẽ
patrẽ, & ſenectutẽ eccleſiæ matris deſpexerit, effodiẽ a tetris
& immũdis uolucrib⁹: quæ referunt̃ ad cõtrarias fortitudi
ps. 120. a nes: nec pñt iſtiuſmodi dicere: Leuaui oculos meos in mon
tes unde ueniat auxilium mihi: ſed in modum brutorũ ani
mantiũ ad terrena depreſſi ſunt. b ¶Quidnã tibi q̃s eſt ꝛc̃.
Hoc qđ iuxta Lxx. interpretes in Regũ uolumine quæriẽ,
4. Reg. 2. c quid ſibi uelit dicente Heliſeo: Vbi eſt deus heliæ? אפא in
præſenti loco manifeſtius ponit̃: ꝓ eo eñ qđ Lxx. trãſtule/
runt ὅτι νῦν. i. nunc, in hebræo habet אפא: qđ nos inter/
pretati ſum⁹, nunc q̃q; : & Aquila uolens hebraicũ ſeruare
idioma, poſuit καὶπερτοι: quã coniunctionẽ latinus ſermo
non explicat. Qñ autẽ dicit: quidnã tibi q̃q; eſt, interrogat
cur inter alios & ipſa conſcendat: atq; opinione ſublimiũ in
humilib⁹ cõmoret̃. Et eſt ſenſus: cũ philoſophi tumeant: &
oĩs ſapiẽtia ſæcularis, de ſublimib⁹ diſputans, ſimplicitatẽ
cõtẽnat eccleſiæ: cur tu q̃q; excelſa ſectaris? quæ Lxx. σκμαν
τικότερον, δώματα μάταια. i. tecta uana interpretati ſunt: ut
Matth. 24. b oſtenderẽt eſſe & aliud tectũ, de q̃ ſaluator deſcẽdere prohi/
bet: qđ tñ nõ ſit tectũ uanũ. Denicq; & apl̃us Petrus: hora
oronis ſexta aſcẽdit in tectũ. Nunc autẽ ut oſtẽderet multã
hæreſeon uarietatẽ: nõ unũ tectũ, ſed tecta plurima noĩauit.
c ¶Clamoris plena ꝛc̃. Doctrina hæreticorũ non in ſenſu,
ſed in multiloquio & clamore uerſat̃. Vñ ob multitudinẽ
deceptorũ, frequẽs ciuitas appellat̃: & exultãs, ꝓpter ſuper
biam. Inflati eñ tument: & ſacratiora ſe inueniſſe glorianť.
d ¶Interfecti tui ꝛc̃. Maxima pars abſq; ullo certamine &
diſceptatione, hæreticorũ deceptionibus ſupplantat̃: & hæc
eſt turba ꝑplurima. Interfecti igit̃ ſiue ut Lxx. tranſtulerũt
uulnerati uallis ſion: nõ ſunt interfecti & uulnerati gladio,
ſed uolũtate ꝓpria ad hæreticos trãſierũt: & cõpatione eorũ
qui poſt prælĩũ uicti ſunt, infœlici⁹ ille uulneratus & inter/
fectus eſt, qui ſpõte ſe tradidit: Quõ & in martyrio q̃ poſt
pœnas uictus manus dedit: leuioris pœnæ eſt eo qui abſq;
ulla neceſſitate, & dolore cruciatuũ chriſtũ negauit. e ¶Cũ
cti ꝓncipes tui ꝛc̃. In hoc loco Lxx. interpretationem ſecuti
ſumus: quia nõ multum ab hebraico diſtat in ſenſu. Cæte/
rum ut uerbum ex uerbo de hebræo tranſferam: ita apud
eos legitur: Oẽs primates tui migrauerũt ſimul, ab arcu li/
gati ſunt: quã æditio/
nem & alĩj interpretes
ſecuti ſunt. Migraue/
runt eñ oñes hæreti/
corum principes ad ſy
nagogã ſatanæ a chri/
ſti eccleſia: & trãſierũt
ſimul diſcordes in per
fidia, in trãſitu cõcor/
des: & ligati ſunt ab ar
cu: de q̃ in pſalmo ſcri
ptũ ẽ: Ecce pctõres in/
tẽderũt arcũ: paraueñt
ſagittas ſuas in phare
tra: ut ſagittẽt in obſcu
ro rectos corde: & mit
tant ignita diaboli ia/
cula quæ uulnerẽt pa/
riter & ligent. Ideoq;
dure ligati ſunt qa ob
turauerunt aures ſuas
ſicut aſpides ſurdæ: &
obturãtes aures, quæ
nõ exaudiẽt uoces in/
cantantiũ: nec uenefici
incantantis ſapienter.
Ob quam cauſam &
apl̃s Paulus hæreticũ
poſt unam cõmonitio
nem, peruerſitati ſuæ
præcipit relinquendũ:
quia peruerſus eſt, & ꝓprio iudicio cõdẽnat⁹. Ex nobis eñ
exierũt, ſed nõ erãt ex nobis: ſi eñ ex nobis fuiſſent, manſiſ/
ſent utiq; nobiſcũ. Horũ principũ fugitiuorũ ille princeps
eſt: quẽ idẽ Eſaias uocat draconẽ fugientẽ, colubrũ tortuo/
ſum: qui cũ uerba mortifera in aures miſerit deceptor̃, du/
re eos ligat: & de uinculis ſuis exire non patiẽ: de quib⁹ ſan
ctus erutus gratulat̃ in pſalmo: Aĩa mea ſicut paſſer erepta
eſt de laqueo uenãtiũ. Et in alio loco gaudẽs qđ euaſerit lo/
quiẽ: Suſceptor me⁹ es tu & refugiũ meũ: deus meus ſpera/
bo in eũ. Qm̃ ipſe eruit me de laqueo uenantiũ: & a uerbo
aſpero, ſiue turbulẽto: qđ ꝓprie hæreticorũ doctrinã ſigni/
ficat. f ¶Oẽs q̃ inuẽti ſunt ꝛc̃. Adhuc ſermo ꝓphetæ con/
tra uallem ſion: cui⁹ habitatores aſcẽderũt in tecta uana: &
clamauerũt clamore cõfuſo: & uulnerati ſunt abſq; prælio:
cui⁹ principes oẽs fugerunt, & dure ligati ſunt: & qui fortes
inter eos erãt, longius aufugerũt. Quãto eñ quis in hære/
tica peruerſitate prudẽtior eſt, tanto longius recedit a dño.
Qđ aũt dicit iuxta hebraicũ: Oẽs qui inuẽti ſunt in te, hoc
notare debem⁹: qđ & hæretici eos q̃s deceperint, inueniſſe
ſe dicant: ſed inuẽtio eorũ perditio eſt. Deniq; pariter colli/
gunt̃, & procul fugiũt. Nec mihi placet illa expoſitio ſcđm
diuerſitatẽ hæreſeon, diuerſa eſſe & ſpacia fugiẽtiũ: cum ſcri
ptura ſancta dicat: Oẽs qui ab hæreticis ſunt reperti, pariter
colligatos & fugiſſe longiſſime, dicẽte dño: Qui nõ eſt me/
cum, cõtra me eſt: & qui mecũ nõ colligit, ſpargit. Vnde de
Moyſe dicit̃: Appropinquabat Moyſes ſolus ad deũ: cæteri
Exo. 24. a vo nõ appropinquabãt. Deus eñ ſanctis ſuis, deus appro/
pinquans eſt: & non de longe dicit dñs. g ¶Propterea
dixi: Recedite a me / amare flebo ꝛc̃. Et Samuel plangebat
1. Reg. 15. g Saul: & dñs atq; ſaluator flebat hieruſalẽ: & Apoſtolus ſcri/
Luc. 19. f bit ad Corinthios: Ne cum rurſus uenero ad uos, humiliet
2. Co. 12. g me deus me⁹ & lugeam multos qui ante peccauerũt, & nõ
ægerunt pœnitentiã. Vnde compatiẽtis affectu & ad alios
Ibi. 11. g loquiẽ: Quis infirmat̃, & ego non infirmor? Quis ſcanda
liçatur, & ego nõ uror? Igitur & propheta uidens populum
quondam uiſionis uana tecta cõſcendere, & in clamore uer
ſari: cunctoſq; principes eius fugiſſe, & ligatos eſſe uinculis
peccatorũ:

& reliquiæ numeri ſagittariorũ fortiũ de filĩjs cedar im
minuent̃. Dñs eñ deus iſrael locutus eſt. ¶Ca. XXII
a Onus uallis uiſio/
b nis. Quidnã tibi
quoq; eſt: quia
aſcẽdiſti & tu omnis in te/
c cta? Clamoris plena, urbs
frequens, ciuitas exultans.
d Interfecti tui non interfe/
cti gladio: nec mortui in
bello.
e Cuncti principes tui fugerunt ſimul: dureq; ligati ſunt.
f HEB. Oẽs q̃ inuẽti ſũt i te,
uincti ſũt, pariť ꝓcul fuge
g runt. Propterea dixi: Rece
dite a me, amare flebo: no
lite incũbere ut conſolemi
me ſup uaſtitate filiæ ppli
mei. Dies eñ interfectiõis
& cõculcationis
Verbum uallis ſi/
on. Quid factũ
eſt tibi nunc: q̃
aſcendiſti omnis in tecta
uana? Repleta eſt † ciuitas
damantiũ, urbs exultans.
Vulnerati tui nõ uulnera/
ti gladio: nec mortui tui
mortui in bello.
SEP. Et fortes in te lõge fu/
gerũt. Propterea dixi: Di/
mittite me, amare flebo:
nolite cõtendere ut conſo/
lemini me ſuper contritio
ne filiæ generis mei: quia
dies tumultus & perditio/
& perditionis

† Græce ſic: πόλις νεκρῶν βοωντῶν. ps. 10. a

Titum. 3. c

H

1. Ioh. 2. c

ps. 123. a

Ibidem. 90. a

A peccatorum:erumpit in lachrymas,& abigit cōsolantes: & fletu amarissimo se flere testat̃ :non sup filios,sed sup filias ppīi sui:quæ uirilitatis pdidit dignitatē. Dies ẽm iudicij & interfectiōis & cōculcatiōis:nequaq; erit hierusalē,quæ interpretat̃ uisio pacis:sed antiqui noīs Iebus,quæ ītерpretat̃ cōculcatio : fletuū q̄q; siue erroris,ut Lxx.trā stulerūt a dño sabaoth nō quo fletus & error a dño sit:sed p occasiōnē sanctarū scriptura/rū q̄s dñs legēdas dedit, illis nasci erroris occasio, q̄ pñt dicere:

Esa.65.d Quare nos errare fecisti a uia tua?Et ī alio

Ibi.29.c loco: Dñs eis miscuit spiritū erroris: ut non in uisionis monte:sed in sion ualle cōsisterēt. Hæc aūt ipsa dies quæ a dño exercituū in ualle orit̃ uisionis: ut singulox opa demōstret: scrutatur murū hæreticorū quē aduersū ecclesiam q̄si firmissimū ppugnaculū cōstruxerūt: & magnificū glorioſumq; .i. doctores eorū : q̄ se sup christo monte cōsistere gloriātur. De q̄ alibi legim⁹

8.2.a B Venite ascēdamus in mōtē dñi: & in domū dei iacob: & annūciabit nobis uiā suā. Porro q̄ Lxx.trāstulerunt πλανῶνται ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου,πλανῶνται ἐπὶ τὰ ὄρη .i.errāt a minīo usq; ad maximū,errant super montes: hoc sentire debemus, in maiori scelere esse eos q̄ maiores sūt: & tñ a minīo usq; ad maximū errare cūctos & errare sup montes: Moysen, Hieremiā cæteroſq; ,pphetas,euangelistas & apl̄os. Cūq; in ualle uersent̃:mirū in modū errāt in montibus. a ¶Et elam sumpsit pharetram currū ꝛc̃. עֵילָם Aelam q̄d interpretat̃ ascensus eorū:siue ἐλαμῖται ut Lxx. transtulerūt,quos in contēptores uertimus:sumpserūt pharetram:ut sagittēt in obscuro rectos corde : qui sunt in curru equites hominum,ut parietem sion & ecclesiæ firmamēta suo clypeo & impugnatione denudēt. Erunt aūt inq̄t electæ ualles tuæ & hūilia dogmata O uallis sion,plenæ quadrigarū,q̄s dñs cū Pharaone submersit : quarū equites & ascensores,ponēt sedes suas in portis tuis:ut obsessos in te atq; cōclusos nō patiant̃ exire. Tunc omnipotēs deus p ecclesiasticos uiros reuelabit operimēta iudæ: & uniuersa secreta eox q̄ in cōfessiōe fidei cōstituti sunt: & tūc uidebis o uallis sion in die illa & in claro lumine ueritatis oēm armaturā apl̄i,& dom⁹ saltus in q̄ gētiū turba cōsistit. Sicut & in cētesimo tricesimoprīo psalmo canit̃. Ecce audiuimus eā in ephrata:iuenim⁹ eā in cāpis syluæ: Cū aūt opimētū iudæ atq; secretū q̄d prius ,ppter mysteriū celabatur,fuerit reuelatū:& uideris armaturā ecclesiæ:tunc intelliges schismata ciuitatis dauid,quæ multiplicasti ut deceptos tibi pp̄os congregares. Iste elamitæ iuxta æditionē Lxx. nō habēt unam pharetrā sed plures:& ascēsores sūt hoīm in q̄rū equitāt ani

HEB. & cōculcatiōis & fletuū a dño deo exercituū in ualle uisiōis,scrutās murū & magnific⁹ sup mōtē.

SEP. nis & conculcationis: & error a domino deo sabaoth in ualle sion:errant a minio usq; ad maximū: errāt sup montes.Elamite aūt tulerūt pharetras:ascēsores hoies sup eq̄s:& cōgregatio pugnātiū:& erūt electæ ualles tuæ, iplebūt̃ q̄drigis,& eqtes stipabunt portas tuas: & reuelabunt portas iudæ:& aspiciēt die illo in dom⁹ electas ciuitatis : & reuelabunt abscondita domorū arcis dauid: & uidebūt qm̃ plures sūt. Et auerterūt aquā ātiquæ piscinæ ī ciuitatē:& destruxerunt domos hierl̃m ad firmādos muros ciuitatis: & feciſtis uobis aquā inter duos muros intra piscinā antiquā: & non aspexistis eū q̄ a principio fecit eā:& creatorē illius nō uidistis.

c Et uocabit dñs deus exercituū in die illa ad fletū & ad planctū,ad caluitiū & ad cingulū sacci: & ecce gaudiū & lætitia, occidere uitulos & iugulare arietes:comedere carnes & bibere uinū:comedam⁹ & bibamus: Cras ẽm moriemur.

domos ciuitatis Dauid: & oīa pri⁹ secreta cognoscēt:quō in arce dauid q̄ ītерpretatur, manu fortis:hoc ē christi:oīa sint dogmata ueritatis. Obscura loca sunt,non solū iuxta historiā,sed iuxta ἀναγωγήν. Quibus ergo nr̃a displicuerint,debent ,pferre sua: ut explanationi eox si uera fuerit acquiescamus. בֵּית דָּוִד

b ¶Et congregastis aquas piscinę ꝛc̃. Vos q̄ scissuras ciuitatis dauid.i.ecclesiæ uidebitis uel uidetis, quæ in toto orbe multiplicatæ sunt: q̄ cōgregastis aq̄s piscinæ uīæ atq; doctrinæ:nō supioris sed īferioris,& domos hierl̃m numerastis si/ue destruxistis: ut muniretis murū uestrū: non fodistis puteos q̄ uitales haberēt & æternas aq̄s:sed lacus cōtritos q̄ aquā nō ualēt cōtinere:& feciſtis eos inter duos muros noui & ueteris instrumēti:& aquā piscinæ ueteris neglexistis,nec cōsyderastis datorē legis deū,& opatorē mundi penitus neglexistis. Hoc iuxta hebraicum. Cæterū iuxta Lxx. cōsyderauerūt se hæretici q̄d multi essent:& hac multitudine cōfidētes doctrinā ueteris testamēti auerterūt a ciuitate dei quæ est eccl̃ia:& destruxerūt domos hierl̃m:ut ædificarēt cōciliabula malignātiū:dūq; uet⁹ reprobāt īstrumētū: nec nouū secuti sūt: q̄a nouū ueteris instrumēti testimonijs roborat̃. Propterea int̃ duos muros ueterē & nouū fecerūt sibi nouas aq̄s,q̄s interiores esse putāt & maiora continere mysteria q̄q; in testamēto ueteri cōtinēt̃:& nō respexerūt deū q̄ ueteris instrumēti cōditor ē:& factorē ei⁹ ne lōge q̄dē uidere uoluerūt. c ¶Et vocabit dñs de⁹ exercituū ꝛc̃. Quotidie dñs de⁹ exercituū,puocat hæreticos ad pœnitētiā:q̄ inter duos muros aquā piscinæ ueteris cōtēnētes: foderūt sibi lacū,& cōgregauerūt aquā piscinæ īferioris, quæ nō de cœlo sed de terra aq̄s habet:& uocat eos ad fletū. Beati ẽm flentes:q̄a ipsi ridebūt. Et ad plāctū: ne postea audiāt: Lamētauimus uobis & nō plāxistis. Et ad caluitiū,ut oīa opa mortis radāt:& auferāt de corpe suo q̄cq̄d nō uiuit in corpe. Et ad cingulū sacci:ne postea iuxta hierl̃m ,p cingulo reste cingāt̃. Illi aūt ecōtrario ,p fletu & planctu,caluitio & cilitio,gaudiū habuere atq; lætitiā:& q̄si morte oīa finirēt̃,occidētes uitulos arietesq; iugulātes:ut comederēt carnes & biberēt uinū: locuti sūt ẏba blasphemātiū. Dū in pñti sæclo sum⁹,delitijs affluamus. Crastina ẽm dies:hoc est futurū tempus sine sensu erit. Illis ista dicentibus audiuit dñs uerba blasphemiæ:

Matth.5.a

E & cõminatus est nõ se dimissurũ esse hãc iniq tatem, donec aut pctõ morianť & uitijs: aut cũ delictis suis ad inferos ptrahanť. Q ꝺ qdẽ nõ solũ de hæreticis, sed de oĩi põt intelligi pctõre, q negligens pctã sua desperatione fit peior: & uoluptatib⁹ irretitus, iũgit pctõ blasphemiã: ut oẽm sensum uiuentiũ putet morte finiri: dicẽs illud Epicuri: Post mortẽ nihil ẽ: & mors ipsa nihil ẽ. a Hæc dicit dñs deus exercituũ ꝛc. Præcipit Esaiæ pphetæ ut ingrediať ad eũ q habitat in tabernaculo qꝺ hebraice dicitur סֹכֵן, ad sobnam præpositũ tẽpli: siue ut Lxx. transtulerũt ταμίαν: hoc ẽ quæstorẽ & dispẽsatorem thesaurorũ dom⁹ dei. Sochen aũt uel tabernaculum interpretať: uel pastophorion: hoc est thalam⁹ in q̃ habitat præpositus templi. Quis est aũt alius q habitauit in tabernaculo iudæoꝝ: & in domo q̃ndã dei, nisi iudaicæ legis sermo & ratio, quæ in ueteris instrumẽti lectione uersata ẽ? Huic itaq; traditioni diciť atq; doctrinæ: Quid hic agis? Cur tibi uis ædificare domũ in occidẽte lr̃a: & tabernaculũ tuum qꝺ nõ habet fũdamẽtũ in petræ figere firmitate: qꝺ nõ tã tabernaculũ & domus q̃ sepulchrũ & memoria appellandum est? Propterea aũt tibi dico qꝺ in excisione sepulchri non debeas laborare: qa trãsferet dñs sacerdotiũ tuũ: sicut trãsferri solet, גֵּבֶר qꝺ oẽs uirum interpretati sunt. Hebræus aũt q nos in ueteris instrumẽti lectione erudiuit: gallũ gallinaciũ trãstulit. Sicut inqt gall⁹ gallinaci⁹ humero portitoris de alio loco trãsferť ad aliũ: sic te dñs de loco tuo leuiter asportabit. Et q q̃ndã habebas coronã põtificis & sãctificationẽ in auri lamia

Exo.28.f in q̃ erat scriptũ nomẽ

moriemur. Et reuelata est in auribꝰ meis dñi exercituũ: si dimittetur iniquitas hæc uobis donec moriamini: dicit dominus deus exercituum.

a HEB. Hæc dicit dñs deus exercituũ: Vade ingredere ad eũ qui habitat in tabernaculo, ad sobnã præpositum templi & dices ei: Quid tu hic: aut quasi qs hic: quia excidisti tibi hic sepulchrũ? excidisti in excelso memoriã: diligẽter in petra tabernaculũ tibi. Ecce dñs asportari te faciet sicut asportať gallus galli/nacius: & quasi amictũ sic subleuabit te: coronãs coronabit te tribulatione: quasi pilam mittet te in terrã latã & spaciosam: ibi morieris: & ibi erit currus gloriæ tuæ, ignominia domꝰ dñi tui. Et expellã te de statione tua: & de ministerio tuo deponã te. Et erit i die illa: uocabo seruũ meũ eliakim filium helkie: & induam illũ tunica tua: & cingulo tuo cõfortabo eũ: & potestatẽ tuã dabo in manu eius: & erit quasi pater habitantiũ hierusalem: & domui iuda. Et dabo dauem domus dauid sup humerũ eius: & aperiet & nõ erit qui claudat: & claudet & nõ erit qui aperiat. Et figam illũ paxillum in loco fideli: & erit in solio domꝰ patris sui, & suspẽdẽt sup eũ oẽm gloriã domus patris eiꝰ: uasorũ diuersa genera: omne uas paruulũ a uasis craterarũ usq; ad oẽ uas musicoꝝ. In die illo dicit dñs exercituũ: auferetur paxillꝰ q fixus fuerat i loco fideli: & frãgeť & cadet: & pibit qꝺ pepẽderat i eo: qa dñs locutꝰ est. Ca. XXIII

SEP. Hæc dicit dñs sabaoth: Vade ad pastophorion ad somnã quæstorẽ & dices ei. Quid tu hic? Aut qd tibi est hic? qm excidisti tibi sepulchrũ, & fecisti tibi in excelso memoriã. Et descripsisti tibi in terra tabernaculũ? Ecce dñs sabaoth eijciet & conteret uirum: & auferet stolam & coronã tuã gloriosã: & pji/ciet te in regionẽ magnã & absq; mẽsura, & ibi morieris: & ponet currũ tuũ optimũ in ignominiã: & domũ principis tui in conculcationẽ. Et aufereris a dispẽsatiõe tua: & de gradu tuo. Et erit i die illa uocabo puerũ meũ Eliakim filiũ helkie, & induã illũ stola tua: & coronã tuam dabo illi fortiter: & dispensationẽ tuã dabo in manꝰ eius: & erit q̃si pater habitatorib⁹ hierlm, & iudæ: & dabo gloriã domꝰ dauid ei: & principabiť & nõ erit q contradicat. Et dabo dauẽ domꝰ dauid sup humerũ eiꝰ: & daudet & nõ erit q aperiat: & cõstituã eum principẽ i loco fideli: & in soliũ gloriæ domus patris eiꝰ: & erit confidẽs sup eũ oĩs gl̃iosus i domo patris sui a mimo usq; ad maximũ. Oĩme uas puulũ a uasis aganoth & pẽdebũt super eũ. In die illa hæc dicit dñs sabaoth. Mouebiť hõ qui stabilitus erat in loco fideli: & auferetur & corruet & disperibit gloria q̃ erat in eo: quoniam dñs locutus est. Ca. XXIII

G dei: coronaberis tribulatiõe & angustia. Et quõ si sphera mittať i decliui loco atq; spacioso stare nõ põt: sed in imẽsum uoluiť: sic oĩs ppls tuus in orbis termios dispgeť. Ibiq; morieris cũ lr̃a tua: & oĩs gl̃ia tua & curruꝰ q bus inclytꝰ antea fere baris: & domꝰ dei splẽdor uertiť in ignominiã. Auferet eĩ te dñs de statiõe tua & de ministerio tuo: hoc ẽ cærimoniis uictimarũ: ut ĩpleať illud qꝺ scribiť ad hebræos: Trãslato eĩ sacerdotio: necesse est ut legis trãslatio fiat. Cũ aũt tu electꝰ fueris de ministerio tuo: uocabo puerũ meum Eliakim cui dixi & in alio loco: Magnũ tibi ẽ uocari te puerũ meũ.

אֶלְיָקִים Eliakim interpretatur resurgẽs deus siue dei resurrectio. Iste igitur resurgens deus q est filius helkiæ. i. pr̃is dñi:

חִלְקִיָּהוּ accipiet locũ tuũ tuaq; induet stola, & cingulo tuo confortabiť: ut q tu hẽbas in lr̃a: ille possideat in spũ: & erit pater habitantium in hierlm: hoc ẽ in uisiõe pacis quæ interpretať eccl̃ia: & domui iuda ubi est fidei uera cõfessio. Vñ ipse ad apl̃os loqť: Filioli adhuc modicũ uobiscũ sũ. Et ad aliũ: Fili dimittũť tibi pcta tua. Et ad aliã: Filia, fides tua te saluã fecit. Dabo inqt ei clauẽ domꝰ dauid q aperit & nemo claudit: q claudit & nemo aperit. Et hæc ipsa clauis erit sup humerũ eiꝰ: hoc est in passiõe. Iuxta illud qꝺ in alio loco scribiť: Cuius principatꝰ sup humerũ eiꝰ. Q qꝺ eĩ ille sua passiõe reserauerit, claudi non poterit: & qꝺ clauserit in cærimoniis iudæorũ, a nullo alio aperieť. Figã eĩ illũ paxillũ in loco fideli ubi cõuẽtꝰ fideliũ ẽ. Vñ & credẽtes in christo fideles appellanť. Et erit in soliũ gl̃iæ domus pr̃is sui: hoc ẽ eccl̃iæ: Et suspẽdẽt sup eũ oẽm gloriã domus pr̃is eiꝰ. Vñ & i euãgelio scribitur: Oĩs populus

H

Iob.15.d

Matth.9.a

Luc.7.g

Apoc.3.b

3.9.b

A pulus pendebat ex eo. Q̄d quidē non illo tm̄ tēpore factū est: sed usq; hodie impletur: ut pendeant ex eo quasi uasa diuersa dei, sapientia & iusticia, & omnia quibus christus appellat. Vasorū diuersa genera: pro qbus Aqla interpretat⁹ ē צְאֶצָאִים וְחַצְּפִירֹתָיו qđ Symmach⁹ uertit, nepotes atq; cōmixtos: ut & apl̄i & oēs credētes, hoc ē filij filiorū & cōmixti de uniuersis gētib⁹ pendeāt sup eū: A uasis craterarū: pro quibus Theodotio אַגַנּוֹתָיו posuit: & parui em̄ & magni in dm̄m credituri sunt. Crateras aūt puto esse apl̄os plenos uitalibus aquis. De quib⁹ dicit: Benedicite deū de fontib⁹ israel: In quibus craterib⁹ miscuit sapiētia uinū suum: Et omne inquit uas musicorū, eorū qui omni tempore in dei laudes personant. Q̄d sequitur, uidet sēsui nostro esse contrarium: quō paxill⁹ iste q fixus fuerat ī loco fideli auferat & frangat: & cadat & peat qđ pepēderat in eo: & hoc fiat, qa dominus locutus est. Q̄d ita solui potest: si legamus illud euāgelij: qđ in nouissimis diebus refrigescat charitas multorū: & ipse dn̄s dicat: Putas filius hominis ueniēs inueniet fidē super terram? Non ergo paxillus frangetur & cadet & peribit, qđ impiū est dicere: sed paxillus auferetur de loco fideli, hoc est de ecclesia per impietatem quotidie subcrescentē: & qui super eum ante pependerant fide, postea infidelitate frāgentur & cadent & peribunt. Hoc autē fiet in diebus nouissimis: quia dominus locutus est. Pro paxillo q hebraice dicitur יָתֵד: & ab omnib⁹ similiter effertur: soli Lxx. supra ἄρχοντα. i. principem, hic hominē interpretati sunt. Q̄d q̄ nos celeritate dictandi pene preterijt: sobnas interpretatur conuertere nunc, siue conuersio. Dicitur ergo ad principem iudæorum ut cōuertatur de lege ad euangeliū: & uictimarū imaginib⁹ derelictis, trāsferat se ad spūalis sacrificij ueritatē.

שְׁבַנָּא

Matth. 24. b
Luc. 18. b
B

Verbū tyri. Q̄uid nobis uideret? Ca. XXIII

Sup onere uel uerbo & assumptione tyri iuxta hebræos: supra in libro decem uisionum historicæ explanationis diximus. Nunc omnē contra tyrum ꝓphetiā scd̄m ἀναγωγήν, & æditionē Lxx. breuiter ꝓcurremus. Tyrus lingua hebræa צֹר dicitur: & in nostrū sermonē transferē, angustia. Omnis igitur anima uitijs occupata & prauis cogitationibus, sor appellari potest.

a b Verbū tyri. Vlulate naues carthaginis, quia perierunt: & ultra nō uenient de terra citiorū: ducta captiua est. Cui similes facti sūt habitatores insulæ, negociatores phœnicis: trāsfretantes mare in aquis multis: semē negociatorꝝ quasi messiū illatarū, ne c gociatores gentiū. Erubesce sidon dixit mare: fortitudo aūt maris ait: Non parturiui neq; peperi neq; enutriui iuuenes: neq; exaltaui uirgines. Cū aūt auditū fuerit in ægypto, apprehēdet eos dolor sup tyro. Ite cārthagi nē: ululate q habitatis in insula hac. Nonne hæc est contumelia uestra a principio anteq; traderet? ✠ deducēt eā e pedes eius longe ad peregrinandum.. Q̄uis cogitauit hæc sup tyrū? Nunq̄d minor est aut non prælat⁹? Negociatores ei⁹ principes ✠ chanaā.. indyti terræ: dn̄s sabaoth cogitauit dissoluere oēm cōtumeliā gloriātiū: & dehonestare omne qđ indytum est super terram.

Operare

b Vlulate naues carthaginis ⁊c. Pro chartagie in hebræo scribitur תַּרְשִׁישׁ: qđ omnes similiter transtulerunt. Tharsis autem interpretatur contēplatio siue exploratio gaudij. Citij quoq; qđ hebraice dicitur בִּתִּים, interpretāt mare congelascens: & pro phœnice apud eos, sidon legitur. Arguuntur itaq; hi quos malarū cogitationū turba circūdat: & q uolētes iuxta Apostolū diuites fieri, incidūt in tentationes & laqueos diaboli & desyderia multa & noxia: quæ detrahūt homines in ꝓfundū. Et dicit eis qđ ululare debeāt, scientes omnes negociationes mundi huius esse perituras: & contēplationē gaudij atq; læticiæ in luctum lachrymasq; uertendā. Mare enim hoc ultra nō poterit nauigari, sed omnia congelascent: & coloniæ tyriorū captiuæ ducent⁹ in pœnas. Nulli enim alij similes sunt qui habitant in insula ista: nisi negociatoribus siue translatoribus qui circūferuntur omni uento doctrinæ: & de alijs ad alia uitia transeūt. Habitamus aūt in insula q̄diu tentationibus huius sæculi tundimur: & ex oīi parte nostra insula atq; nauicula, maris ferit fluctib⁹. Huius aūt insulæ negociatores de sidone sunt, quæ interpretat uenatrix: & in q̄ habitāt plurimi uenatores. De qb⁹ scriptū est: Liberabit te de laqueo uenātiū. Et ī alio loco lætat sāctus q de eoꝝ insidijs liberat⁹ sit dicēs: Ania nr̄a sicut passer erepta est de laqueo uenantiū. Omnes autē negociatores gentiū, segetibus cōparant, quæ cito arescūt: siue messib⁹ fluminis quæ de cœlo nō habēt pluuiam, sed de terra: Ideoq; cū gētibus peritura sūt. Vbi nos legimus, semen negociatorꝝ in hebræo scriptū est, semē sihor, qđ sub audit nili, eo qđ aqs turbidas habeat qb⁹ ægypti segetes irrigāt. c Erubesce sidon dixit mare ⁊c. Sæculi huius mare, in q̄ habitāt animalia parua cū magnis: & draco quē plasmauit de⁹ ad illudendū ei: uidens a uenatoribus christi q de oīi monte uenant & colle captos qui prius a dæmonibus capti fuerāt: loquit ad contrariā fortitudinē uenatorū, quæ interpretat sidon: & dicit ei: Erubesce sidon: nō em̄ parturiui neq; peperi: nec captos a te nutriui iuueaes: nec eleuaui uirgines q̄rū stulticia in euāgelio condēnat. Mea em̄ parturitio & part⁹ & nutrimentū & eleuatio uirginū: apl̄oꝝ christi parturitiōe deleta est: quoꝝ un⁹ loquebat: Filioli mei q̄s iterū parturio: donec christ⁹ formet in uobis. Et: Lac uobis potū dei nō escā. Et rursum: Volo aūt uos oēs uirginē castā exhibere christo. Cū hoc ægyptus audierit, quæ hebraice dicit מִצְרַיִם: qđ interpretatur ἐκθλίβουσα: id est tribulans & coartans: etiam ipsa terrebit, se quoq; intelligēs eadē quæ tyrus passa est esse passuram. Q̄d cum ad omnia uitia referatur, potest & in heresēon diuersitate sentiri: quando alia capta hæresi, alia pertremiscit: & in alterius confusione, alter se capiendū esse sentit. Quō autē de sodomis dicitur: Q̄m̄ si facta fuissent signa in eis quæ facta sunt in capharnaum: mansissent usq; hodie: Et infertur: Verūtamen sodomis tolerabilius erit in die iudicij q̄ uobis: Sic de tyro & sidone discimus saluatore dicente: Verūtamen tyro & sidoni leuius erit in die iudicij q̄ ciuitati illi. Vnde & chananæa quæ ad prædicationē christi, filiam id est animā suam grauissimo dæmonio uexari intelligebat: exisse dicitur de finibus tyri & sidonis: Neq; em̄ poterat aliter occurrere saluatori: nisi tyri & sidonis termīos reliquisset. d Ite carthaginē vlulate ⁊c. a principio ante q̄ traderet. Q̄d sequitur: Deducent eam pedes eius longe ad peregrinādum: de hebraico additum est: & stellis illuminantibus prænotatur. O tyrij qui habitatis in angustia & in insula cōmoramini: q ex oīi pte expositi estis tētationū fluctib⁹: recedite de ea, & ite ad carthaginē. i. tharsis, atq; ad uerū gaudiū festinate, lugētes antiq̄ pc̄tā & uetere cōtumeliā: quā aut ipsi alijs inferebatis, aut patiebamini ab illis. Hoc aūt ideo præcipio: qa tyrū urbē uestrā de suis sedib⁹ & ꝓposito cernitis ad termīos alios migraturā: qñ ueteri errore depposito, euāgelio saluatoris colla submiserint: ut q pri⁹ habitabāt in angustia: recedāt longi⁹ & aduenæ sint atq; īcolæ doctrinæ dn̄i saluatoris. e Quis cogitauit hec ⁊c. ꝓncipes chanaan ⁊c. Verbū chanaā, de Theodotiōis æditiōe additū est: ꝓ q̄ Aqla, negociatores trāstulit. Interrogat ergo spūssā: ctus: īmo īterrogatiōe cōfirmat, qđ dn̄s hæc aduersum tyri principes cogitarit: q̄rū oīs industria est negociationib⁹ opes quærere ⁊c. Et quō ī euāgelio legim⁹ institores margaritarꝝ: q omnibus

C
צִירוֹן
Ps. 90. a
Ibi. 123. a

שִׁחוֹר

Matth. 25. a
D

Gal. 4. c
1. Co. 3. a
2. Co. 11. a

Matth. 11. d

Ibi. 15. b

Matth. 13. f

E omnibus uenditis unã cupiunt emere margaritã: & uticꝫ
Matth. 13. f appellandi sunt inclyti negociatores non terræ sed cœli: sic
ecõtra negociatores tyri hoc est tribulatiõis & angustiæ ap-
pellãdi sunt inclyti terræ: qa qcqd agũt terrã respicit, & prin
Ps. 39. a cipes chanaan, qd interpretat fluctuãtes atꝫ cõmoti. Non
בְּנַעַן em statuunt supꝫ petrã
pedes suos: nec põt de
Ps. 103. c eis dici: Petra refugiũ herinaciis siue lepori-
bꝰ: sed illud potiꝰ qd iustꝰ pene passus est su
Ibi. 72. a stinẽt: Mei autẽ pene moti sunt pedes: pe-
ne effusi sunt gressus mei. Dñs ergo exerci-
tuũ hoc consiliũ cogi-
tauit, ut dissolueret pes
sima negociatorꝝ uin-
cula, imo cõpactã iniu
riã dissiparet ꝓ quã cũ
cti qui tyro subditi sũt
superbiunt. Quodꝫ
intulit: & dehonestare
omne quod glorio-
sum est super terram: non dñs dehonestamenti auctor est:
sed quod per se ignominiæ patet, ostendit esse ignominio-
Leui. 21. a sum. Qd quidẽ & de sacerdotibꝰ in Leuitico legimus: Cõ
taminatione cõtaminabit eum: haud dubiũ quin sacerdos,
non quo contaminationis auctor sit: sed quo ostendat eum
contaminatum qui prius mundus plurimis uidebatur.

a ¶ Opare terrã tuã: etem̃ naues nequaꝫ uenĩũt de carthagine ꝛc. Multum a cæteris interpretibus & ab ipso hebraico in hoc loco Lxx. discordat æditio: sed propositũ ꝓsequamur. Supra dixerat: Ite carthaginẽ: ululate qui habitatis in insula: Nunc contrariũ loquitur: quia naues de carthagine ultra non ueniunt, operare terram tuam. Profuit em̃ tyro naues interire peregrinas: ut cogatur operari terram suã. De
Pro. 12. b qua in prouerbiis dicit: Qui operatur terrã suam, saturabi
tur panibus: ut nequaꝫ de incerto fluctuum naufragorũꝫ discrimine: sed operis sui uiuat frugibꝰ. De quibus in psal-
Ps. 1. a mis ad iustũ canitur: Labores manuũ tuarũ manducabis.
Osee. 2. b Scriptũ est in Osee: meretricis uias septas esse a dño spinis, ne sequi possit amatores suos: ut hac necessitate cõpulsa, re-
uertereẽ ad uirũ suũ pristinum. Qd & in sæculi rebus fre-
quenter aniaduertimus, multos qui per ꝓspera & abũdan-
tiã omniũ rerum dñm sentire non poterant, intelligere per
inopiã: & conuerti ad opera iusticiæ: postꝫ manus eorũ nõ
prævaluerit fœlicitati huiꝰ sæculi perfrui: quæ prius in ma-
ri ꝓuocabat reges: siue iuxta Symmachũ conturbabat: quo
rum cor in manu dei est. Atꝫ utinã & nos maris huius ne-
gociatione contẽpta operemur terrã nostrã: & nequaꝫ ex-
pectemus naues carthaginis siue naues tyri: quæ carthagi-
nem ire consueuerãt: ne subiiciamur potestati draconis qui
dominatur in mari: Sed stabilem gradũ figamus in terrã,
imo ad cœlestia festinantes, operemur terrã nostram ut hic
seminantes, ibi metamus. Manus quoꝫ nostra quæ prius
in mundi negociis uersabatur, & pro potentia ac fœlicitate
etiã reges. i. sanctos de statu suo poterat cõmouere: fiat im-
becilla in rebꝰ maris, ut fortis sit in ope terræ suæ. b ¶ Do-
minus sabaoth ꝓcepit de chanaan ꝑdere robur eius ꝛc. Ty-
Malach. 7. c rum & sidonem esse in terra chanaan, & supra ostendimus,
euangelij testimoniũ proponẽtes: in quo legitur chananæã
mulierẽ siue syrophœnissam exisse de finibꝰ tyri & sidonis,
& occurrisse dño saluatori. Omnis autem anima quæ in sæ
culi fluctibus posita est, & circũfertur omni uẽto doctrinæ,
chanaan appellanda est: quæ interpretatur quasi fluctuatio
Dañ 13. c siue cõmotio. Vnde & ad senem adulterum dicitur: Semen
chanaan & non iuda, species decœpit te. Prodest igitur tyro
& eius angustiis robur perire chananæum, ut dicatur habi
tatoribus eius: qd ultra non ualeant iniurias facere & oppri
mere per iniquitatẽ, uirginẽ filiam sidonis. Quicũꝫ a dia-
bolo capitur in diuersorũ perturbatione uitiorum: & tradit
in cõtumelias ignominiæ: ut polluat corpus uoluptatibus
& turpitudine: iste filius uel filia est sidonis. Et hoc sciendũ
qd sabaoth in hebraico nõ habeẽ: & ecõtrario uirgo de he-
braico addita sit. c ¶ Si ieris in citios ꝛc. ipsa vastata ẽ ab
assyriis: Quodꝫ sequit de Theodotionis æditiõe sub aste-
riscis additũ est: Fũdauit eã sim: statuerũt ꝓpugnacula eiꝰ:
suscitauerũt turrẽ eiꝰ: & absꝫ asteriscis iun-
gitur: Paries eius ceci-
dit. Citij interpretant plaga consumata siue
pfecta: Chaldei i hoc
loco, quasi ubera: assy-
rij, arguẽtes. Sim ety-
mologiã, nec nos po-
tuimus iuenire: & cæ-
teri interpretes ipso q
apud hebræos scribit
noie transtulerunt. Di
citur ergo ad tyrũ, qd
licet ad citios ire cõten
dat, & angustiarũ sua-
rũ plagã uitare: pfectã
etiã ibi requiẽ iuenire
non ualeat. Rursũꝫ si
cupiat ire ad chaldæos & ubertate eoꝝ ac reꝝ omniũ abun
dãtia pfrui, etiã illos iueniat desolatos, arguẽtibꝰ assyriis eo
rũ sterilitatẽ: luxta qd & Apls, tradidit peccatores satanæ ut 1. Timo. 1. d
discant non blasphemare: qui tradunt in interitũ carnis, ut
spiritus saluus fiat. Chaldæorum autem sim fundamen-
ta iecerunt, quos intelligo dæmones pessimos: qui & ꝓpu-
gnacula & turres superbissimas urbis chaldææ contra scien
tiam domini suscitauerunt. Sed omnis eorum ædificatio in
ruinas concidit: sequit em̃: paries eius cecidit: Nisi em̃ dñs Ps. 126. a
ædificauerit domum: inuanũ laborauerũt qui ædificãt eã.
Sæpe uidemus in sæculo quosdã de alio ꝓposito transire ad
aliud. Verbi gratia: ut q militiã male experti sunt, transeãt
ad negociationẽ. Rursumꝫ cautidicos bellatorũ arma cor-
ripere. Mutant industriã: ut mutent infœlicitatẽ: & nihilo-
minus dispensatione dei his qs saluare dignat, omnia niten
tibus euenire contraria: ut per inopiam ac miserias, cogan-
tur non in se sed in creatore suo habere fiduciam. b ¶ Ulu
late naues carthaginis: quoniã perijt fortitudo vestra. Na-
ues carthaginis, id est tharsis iubentur ululare, nequaꝫ em̃
ut supra perierunt, siue non uenient: sed perijt fortitudo ea-
rum. Tharsis enim scd̃m aliam interpretationem in linguã תַּרְשִׁישׁ
nostram uertitur consumatio sex siue læticiæ. In sex autem
diebus mundum istum factum legimus: qui iuxta traditio
nes ecclesiasticas postea consumabit. Omnia ergo bona sæ
culi huius: & uniuersus mortalium labor, incerto nauium
cursui comparatur: quod cito peritura sint & cuncta naui-
gãtium fortitudo soluatur. Vnde & in Salomone scriptum
Pro. 21. e est: Ciuitates firmas ascendit sapiẽs: & destruxit munitio-
nes earum. Quicquid enim hæreticorum & sapientiæ sæ-
cularis contrariorũꝫ dogmatum arte componitur: uir ec-
clesiasticus destruit: & suis docet pedibus esse subiectum.
e ¶ Et erit in die illa derelinquet tyrus septuagita annis ꝛc.
Hoc qd dicitur: memoriale coram dño: & sup faciẽ terræ, &
sicut tempus hominis: in hebraico non habetur, sed in græ-
co additum est. Septuaginta aũt annis tyrus q̃ndã coangu-
stata dimittitur: ut expleto solitudinis tẽpore, carmen quon
dã meretriciũ uertat in laudes dei: assumẽsꝫ citharã oñes
chordas habeat cõcinnẽtes: ut postꝫ bñ cõcinuerit & mul-
ta cantauerit: fiat eius apud deũ memoria, quæ ꝓpter forni
cationẽ obliuioni tradita erat: & restituat in pristinũ statum
habeatꝫ diuitias regnorum totius orbis: & mercedes labo
ris illius nequaꝫ tyrijs cõgregent: sed his qui habitant in
cõspectu dñi: comedãtꝫ & bibãt & impleant omnibꝰ bo-
nis quæ in cõuiuij læticiã cunctorũ fuerint labore collata.
Sidonẽ ac tyrum sermo diuinus ad pœnitentiã cohortat: &
labores eius atꝫ mercedes dño sanctificãdas esse ꝓmittit.
Quis nõ peccatoꝝ spem salutis habeat: si tñ bñ cecinerit &
uniuersæ chordæ ꝟtutũ quæ quondã fuerãt relaxatæ in lau
des dñi cõponant? Legimꝰ in q̃drageſimoq̃rto psalmo: q
specialiter

a Operare terram tuã: & enim naues nequaꝫ ueniũt de carthagine: & manus tua nequaꝫ prævalet, quæ in ma
b ri ꝓuocat reges. Dñs sabaoth præcepit de chanaan per
dere robur eius: & dicẽt: nequaꝫ adiicietis iniuriã face
c re & iniqtatẽ uirgini filiæ sidonis. Si ieris in citios, neqꝫ
ibi erit reqes tibi: & si ad terrã chaldeoꝝ, & ipsa uastata
est ab assyriis. ※ Fundauit eã sim, statuerũt ꝓpugna-
cula eius, suscitauerunt turrem eius: paries eius cecidit.
b Vlulate naues carthaginis: quoniam perijt fortitudo
e uestra. Et erit in die illa derelinquetur tyrus septuagin-
ta annis sicut tẽpus regis unius: sicut tẽpus hominis. Et
post

A specialiter ad coniunctionē sponsi & spōsæ:id est ad deū saluatorē & ecclesiæ pertinet sacramenta,dici inter cætera:Filiæ tyri in muneribus, faciem tuā precabuntur diuites plæbis. Et ipse rursum sponsus ad sponsā tyriā loquit: Audi filia & uide & inclina aurē tuā: & obliuiscere populi tui, & domū patris tui: qa concupiscit rex decorē tuū. Vñ & in descriptiōe pulchritudinis ei⁹ inferē:

Ps.44.c Astitit regina a dextris tuis: in uestitu deaurato,circūdata uarietate.

Ibidem Et iterum: Omis gloria filiæ regis intrinsecus. Si aūt concupiuit rex pulchritudinē tyriæ pœnitētis,& uariarū habentis ornamenta uirtutū:quāto magis merces eius & negociatio nō in tyro pmanētiū:sed eorū erit q habitāt in cōspectu dñi. Qui postq̄ egerint

Cañ.5.a pœnitētiā audiēt a dño saluatore: Comedite amici mei & bibite, & inebriamini charissimi. Quid sit autē comedere & bibere & saturari omniū collatione uirtutū, fidelis lector intelligit. Septuaginta annis de-

Hiere. 29. c solatū fuisse templū: & Hieremias & Daniel & Zacharias

Dañ.9.f docent. Et in Ezechiele de sodoma legimus,qd restituat in

Zach. 7. b antiquū: & de ægypto qd post desolationē terræ ægypti &

Eçeh. 16. b ariditatē septē fluminū, ueterē recipiat ubertatē. Septenarius autē & septuagesimus numerus qui uel de singulis diebus uel de septem conficit decadibus,perfectā significat & cōsumatā pœnitentiā: ut iuste tyrus expleto pœnitentiæ tempore in antiquum redeat statum. De hac arbitror meretrice & illud in prouerbijs Salomōis mystico sermone signari. Ne attendas pessimam mulierē: Mel em distillat de labijs mulieris meretricis: quæ ad breue ipinguat fauces tuas: & postea amariusfelle reppies. Per fenestram em dom⁹ suæ i plateas prospicit: quia lata est & spacioſa uia quæ ducit ad mortem: & quē cunq; insipientem uiderit iuuenem: sapiētes quippe tentare nō audet:& trāsire iuxta angulos q rectā lineā pdiderunt: loquit ei in tenebris & in caligine: & sub specie uoluptatū quasi uictimam ducit ad mortem. Hæc si conuersa fuerit & bene cecinerit:& perfectæ pœnitentiæ annorum tempus impleuerit:comedet & bibet & saturabitur: Audiat Nauatianus & taceat.

C

Pro.5.a

Cōmentarij septimi in Esaiam prophetam finis.

B

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN OCTAVVM COMMENTARIORVM ESAIAE AD EVSTOCHIVM VIRGINEM PROEMIVM

D

SExtus & septimus superiores libri,allegoriam quinti uoluminis cōtinent,quod olim historica explanatiōe dictaui. Præsens op⁹ id est octau⁹ liber,ad cœptā interpretationē reuertit: ut & historiā & tropologiā iuxta utrāq; æditionē pariter disserat. Quæ si longa tibi uidebit O uirgo christi Eustochiū:nō mihi imputes sed scripturæ sāctæ difficultati,præcipueq; Esaiæ ꝓphetæ: qui tātis obscuritatib⁹ inuolutus est:ut præ magnitudine rei breuē explanationē putem quæ p se lōga est. Certe nos studiosis scribim⁹ & sanctā scripturā scire cupiētib⁹,nō fastidiosis & ad singula nauseantib⁹. Qui si flumē eloquētiæ & cōcinnas declamatiōes desyderāt:legāt Tulliū, Quintilianū, Gallionē, Gabinianū:& ut ad nostros ueniā, Tertulianum, Cyprianum, Minutium, Arnobium, Lactantium, Hilarium. Nobis propositum est Esaiam per nos intelligi:& nequaq̄ sub esaiæ occasione nostra uerba laudari.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM LIBER OCTAVVS

ECce dñs dissipabit terrā ꝛc. Post specialē singulaꝝ gētiū correptionē:Iudææ, babyloniꝫ, Philistim, moab damasci, Israel, ægypti, deserti mariſ, idumææ & arabiæ, uallis uisionis, & ad extremū tyri: in quarum explanatione quæ potuimus dixi-mus: Nūc quid totus orbis in cōsumatione passurus sit:ꝓpheticus sermo describit: & nequaq̄ de singulis gētibus,sed de cunctis pariter ꝓphetat. Et primū quidē quæ impij tormēta passuri sint:& quō iuxta euāgeliū & Apl̄m:ptrāseat cœlū & terra & figura mūdi isti⁹ & deducant pctōres in infernū: de qbus scriptū est:Ingredient ad extrema terræ:tradent in manus gladij:partes uulpiū erūt. Deinde qa ꝓ q̄litate meritorū multæ sunt mā-

Matth. 24. Ps.30. e 1.Co.7.f

Ps.62.c Iob.14.a 1.Tess.4.d

siones apud patrē: dicit quō sancti rapiant in nubibus obuiam dño in aera & semp cū eo futuri sint. Pro dissipata terra: Lxx. corruptum orbem interpretati sunt: & pro afflicta facie illi⁹.i.terræ,idem trāstulerūt ἀνακαλύψει τὸ πρόσωπον αὐτῆς id est,& reuelabit faciē ei⁹: ut ꝓcedāt mortui de se pulchris suis: siue nudabit eā:ut oīa opa ei⁹ ꝓferant in publicū & dispgant habitatores ei⁹ in diuersa loca: præmijs uel supplicijs destinati. Tūc nlla erit diuersitas inter nobilē & ignobilē, sacerdotē & laicū, seruū & dñm, ancillā & dominā: diuitem & pauperem, fœneratorē & eū qui ære alieno præmit, ementem atq; uendentē. Oēs em ex æquo stabūt ante tribunal christi:nec erit acceptiō ꝓsonarū apud deū. De q̄ & Iob eisdē ꝓpemodum uerbis

Exce dñs. dissipabit terrā et nudabit eā:& affliget faciē ei⁹:& dispget habitatores ei⁹:& erit sicut ꝓp̄s,sic sacerdos:& sicut seru⁹,sic dñs ei⁹:sicut ancilla,sic dña ei⁹: sicut emēs,sic ille q uēdit:sicut fœnerator,sic is q mutuū accipit:sicut q repetit,sic q debet: dissipatiōe dissipabit terra,& direptiōe p̄dabit: Dñs em locut⁹ ē uerbū hoc. Luxit &

Rom. 14. b Col.3.d Iob.3.d

Iob.5.d Zach.5.d dñ uerbis loquit̃: Paruus & magn⁹ ibi ſunt:& ſeru⁹ nõ ti/
mens dñm ſuum. Et ſaluator in euangelio:cui omne iudi/
E ciũ traditũ eſt, pleno ſermone teſtat̃. Diſſipabit̃ ergo terra:
& omnia terrena opa redigent̃ ad nihilũ:ut abolita imagine
1.Co.15.f χοϊκοῦ ꝓmaneat imago ſupcœleſtis. Primus em̃ hõ de ter
ra terrenus:& ſecũdus
de cœlo cœleſtis:qua/
lis terren⁹,tales & ter/
reni:& qualis ſupcœ/
leſtis,tales & ſupcœle
ſtes: ut ſicut portaui/
mus imaginẽ terreni,
portem⁹ & imaginẽ ſu
pcœleſtis. Vñ idẽ apl̃s
Ibidem loquitur: Caro & ſan/
guis regnũ dei nõ poſ
ſidebũt. Non ꝙ ſcd̃m
hæreticos diſpeat na/
tura corporum: ſed ꝙ
corruptiuũ hoc iduat
incorruptionẽ:& mor
tale hoc induat imor/
talitatẽ. Et hæc omnia
fient:qa qd̃ futurũ eſt
per ꝓphetas dñs locu
tus eſt. a ¶ Luxit ꝛ
Iacobi.4.b defluxit terra ꝛc̃. De⁹
ſuꝑbis reſiſtit & humi
lib⁹ dat gratiã. Vnde
prima ſentẽtia eſt con/
tra eos q excelſi ſũt ter
ræ:ut infirmẽt uni/
F uerſa quæ nunc fortia
ſũt:ꝓpter eoſ q ſangui
nẽ ſãguini miſcuerũt:
& in morẽ ſanguinis
Genñ.4.b Abel iterfectorũ cruo/
rem ad deũ clamare fe
cerũt. b ¶ Quia trãſ/
greſſi legẽ ſunt ꝛc̃. Au/
diant iudæi q ſe ſolos
legẽ accepiſſe dñi glo/
riant̃:qd̃ uniuerſæ pri
mũ gentes totuſq; or/
bis naturalẽ accepit le
gem:& idcirco poſtea
lex data ſit ꝓ moyſen:
quia prima lex diſſipa
ta eſt. De qua apl̃s lo/
Rom.2.c quit̃: Cum em̃ gentes
quæ nõ habẽt legẽ na
turaliter ea quæ legis
ſunt faciũt:iſti legẽ nõ
habẽtes, ipſi ſibi ſunt
lex:q oſtendunt opus
legis ſcriptũ in cordi/
b⁹ ſuis. Qui igit̃ has
leges obſeruauerint,
præmia cõſequẽt̃:q aũt neglexerint eas,ſuſtinebũt quæ nũc
Genñ.1 ſermo ꝓpheticus cõminat̃. Et quõ in principio bñdixit de⁹
oñi creaturæ quã fecerat:ſic in cõſumatiõe mũdi maledicet
his q terreni ſunt:& nõ fuerint ꝓgrini ſed habitatores ter/
ræ,& in ea peccauerint:q obliti cõditionis ſuæ,cõtra ſe mu/
tuo furore bacchati ſunt. Et pauci remanebũt qui habeant
imaginem ſupercœleſtem: ſiue iuxta Lxx. οἱ πλωχοὶ ἔσονται
οἱ καλοι κοὶ ὠῶτες ἐμ τῇ γῇ: id eſt,pauperes erũt habitatores
terræ:qa ſpirituales diuitias ꝓdiderunt. c ¶ Luxit uinde/
mia/infirmata eſt uitis ꝛc̃. In cõſumatiõe mũdi,præteritarũ
delitiarũ recordatio,erit materia cruciatuum. Vñ & dies il/
Luc.16.d le in cõuiuio purpuratus q recepat bona ſua in uita ſua:ele/
uãs oculos ſuos de inferno, Laçarũ cernit in requie. Et dñs
Ibi.6.d increpãs diuites & luxurioſos atq; ridẽtes:loquit̃ in euãge
lio: Væ uobis diuitib⁹:qm̃ recepiſtis cõſolationẽ ueſtrã. Væ
uobis q nũc ſaturati eſtis,qm̃ eſurietis. Væ uobis q ridetis G
nũc:qa lugebitis & flebitis. Q̃n igit̃ fuerit reſurrectio mor
tuorũ & iudicij aduenerit dies:tunc lugebit uinũ atq; uinde
mia:de qua Moyſes loquitur: De uinea ſodomorum uinea Deu.32.b
eorũ:ꝓpago eorũ de gomorra: Vua eorũ uua fellis, botrus et.c
amaritudinis eor̃:Fu
ror draconũ uinũ eo/
rũ:& furor aſpidũ inſa
nabilis. Tũc oñis po/
tio,ſiue ut hebraice di/
cit̃ שִׁבָּרוֹן :id eſt ebrie
tas quæ ſtatũ mentis
euertit:& hoĩes uigila
re nõ patit̃,amaritudi
ne cõmutabit̃:quæ ad
tẽpus utẽtibus ſe mel/
la mentit̃:& in nouiſſi
mo amarior felle repe/
rit̃. Tũc oĩs dulcedo
lætãtiũ & tympanor̃
ac citharæ ſonit⁹ in plã
ctũ ỿteꝛ ac gemitũ. In
geram⁹ hoc teſtimo/
niũ his q in conuiuijs
nõ ſolũ gula & ebrieta
te, ſed & aurib⁹ luxu/
riãt:ut ꝙ oñes ſenſus
aniæ fortitudo molle/
ſcat. Atteret̃ ciuitas ua
nitatis,ſiue oĩs ciuitas
uel ſpiritualis baby/ H
lon quæ ſedet in ſeptẽ
mõtibus purpurata:
cui⁹ ſupplicia in Apo/
calypſi Ioãnis legim⁹.
Pulchreꝙ dixit urbẽ Apo.18.e
uanitatis. Si em̃ de cœ
lo & terra & de oñib⁹
quæ terrena ſunt dicit̃
Vanitas uanitatũ oĩa Eccs.1.a
uanitas: quãto magis
hoc de una urbe dicẽ/
dũ eſt: quæ totius or/
bis pars modica eſt ꝛc̃
Tunc dom⁹ quar̃ nũc
ſunt aurata laquearia:
& paupib⁹ abſq; tecto
& tugurio frigore mo
riẽtibus:parietes earũ
ueſtiunt̃ marmorum
cruſtis, & ſecti eboris
nitore reſplendent:re/
manebũt uacuæ. Cla
mor erit in plateis ſuꝑ
uino:non in arta & an Matth.7.b
guſta uia quæ ducit
ad uitã, ſed in lata &
ſpacioſa quæ ducit ad
mortem: Super uino & ebrietate erroris eorum qui dormie ps.75.a
runt ſomnũ ſuũ:& nihil inuenerunt omnes uiri diuitiarum
in manibus ſuis. Tranſlatum eſt quippe in cœlos gaudium
terræ:& relicta eſt in urbe quondam celeberrima ſolitudo:
& portas uiarum frequentiũ per quas populorũ influebant
agmina opprimet habitatorũ calamitas. Et ut ſciremus per/
ſpicue de totius orbis interitu nunciari, intulit: Hæc erunt
in medio terræ:in medio gentiũ ſiue populorũ. d ¶ Quõ
ſi paucę oliuę que remanſerũt excutiant̃ ꝛc̃. Quantũ ab he/
braica ueritate in hoc loco Lxx. diſtet tranſlatio,ſequẽtia uer
ba mõſtrabunt. Relictis hominibus paucis:qñ maledict̃io
uorauerit terrã:& in urbe fuerit ſolitudo:& hæc uniuerſa cõ
tigerint in medio terræ, in medio populorum & gentium:
Tanta erit ſanctorũ paucitas:de quibus dñs loquit̃ in euã/
gelio: Multi uocati & pauci electi:& tam uehemens præſſu/ Matth.20.b
ra iuſtorũ

a HEB. Lũxit & defluxit ter
ra,& infirmata eſt: deflu/
xit orbis, infirmata eſt al/
titudo populi terræ. Et ter
ra interfecta eſt ab habita
b toribꝰ ſuis: Quiã trãſgreſſi
legẽ ſunt: mutauerũt ius,
diſſipauerũt fœd⁹ ſẽpiter/
nũ. Propter hoc maledi/
ctio uorabit terrã:& pecca
bũt habitatores ei⁹: ideo
inſaniẽt cultores ei⁹: & re/
linquent̃ homines pauci.

SEP. ¶ Luxit terra: corru/
ptus eſt orbis:luxerunt ex
celſi terræ:terra autem egit
impie propter habitato/
res ſuos. Quia preuarica/
ti ſunt legem,mutauerunt
præcepta,teſtamẽtũ æter/
nium. Propter hoc maledi/
ctio uorabit terram: quia
peccauerunt habitatores
eius:ideo pauperes erunt
habitatores terræ:& dimit
tentur homines pauci.

c Lũxit uindemia:infirmata eſt uitis: ingemuerũt oñes
qui lætabãtur corde. Ceſſauit gaudium tympanorum:
quieuit ſonitus lætantium:conticuit dulcedo citharæ:cũ
cantico non bibent uinum: amara erit potio bibenti/
bus illam. Attrita eſt ciuitas uanitatis: clauſa eſt omnis
domus nullo introeunte. Clamor erit ſuper uino in pla
teis:deſerta eſt omnis lætitia: tranſlatum eſt gaudium
terræ. Et relicta eſt in urbe ſolitudo:& calamitas oppri/
met portas:qa hæc erũt i medio terræ i medio ꝓpꝛ.

d HEB. Quõmodo ſi pau/
cæ oliuæ quæ remanſerũt
excutiãtur ex olea:& race/
mi cum fuerit finita uin/
demia. Hi leuabũt uocem
ſuam atq; laudabunt,cum
glorificatus fuerit domi/
nus hinnient de mari: pro
pter hoc in doctrinis glo/
rificate dominum:in inſu/
lis maris nomen domini
dei iſrael.

SEP. ¶ Quomodo ſi quis
excutiat oliuam ſic excu/
tient eos: & ſi quieſcat uin
demia:iſti clamore uocife
rabuntur. Qui autem reli/
cti fuerint ſuper terram:
lætabuntur ſimul cum glo
ria domini:conturbabitur
aqua maris: ꝓpterea glo/
ria dñi in inſulis erit ma/
ris:nomen dñi glorioſum
erit domini dei iſrael.

A finibus

Ab alis

A

rā iustorum: ut tentētur si fieri potest etiam electi dei: & pau citas eorum baccis oliuarū rarissimis comparetur: quæ cū excussæ fuerint atq; demessæ, uix paucæ remanent in ramo rum cacumine: & quō cū fuerit finita uindemia, solent pau peres egestate cogente uacuas circuire uites: & pauca uuarū grana colligere. Hi igi tur qui remāserint, & post uindemiam mun di atq; præssuram, ma nus querint antichri sti persequentis effuge re: siue pœnæ iminen tis ardores: leuabunt uoces suas in sublime deūq; laudabūt. Q̄n uenerit dñs in gloria patris sui cum angelis sanctis & eū uiderint in sua maiestate regnā tem: tunc hinnient in equorum similitudi nē: lætitiæ magnitudi ne gestientes: & hin niēt de mari huius sæ culi. Propterea q nunc in scripturis sāctis eru diti estis, & scitis uobis tantū gaudiū tantaq; præmia reseruari, ī do ctrinis glorificate do minum: audientes il lud qđ scriptum est: Qui gloriatur, in do mino glorietᵉ. Nequa q̄q in terra iudææ, sed in insulis: id est in ec clesijs huius maris & sæculi: in quibus bene dicitur atq; laudatur nomen dñi dei quon dam israel siue homi nis uidētis deum. Iu xta Lxx. omnia quæ de sanctis intellexim⁹ referri possunt ad im pios: quod cum fuerit finita uindemia: tunc illi clament in supplicijs cōstituti: Q̄ui autem euaserint impiorum nume rum: lætentur in gloria dñi: & conturbentᵉ aquæ populorū huius sæculi. a ¶ Ab alis terre portenta ⁊c. Et dicēt: Mysterium meum mihi ⁊c. Hoc qđ dicitur, mysterium meum mihi: in Lxx. non habetur: sed de Theodotionis translatio ne in græco additū est. Rursum pro eo qđ illi posuerunt uæ, ut sequēti uersiculo iungereᵗ: in hebraico dicit̄ אוי לי: qđ proprie sonat, uæ mihi. Pro finibus quoq; qđ nos propter explanationem sensus apertius posuimus: in hebraico ha betur מרגנת: qđ alam non finem sonat. Hi ergo de qui bus supra dictum est: Leuabunt uocē suam atq; laudabūt: cum hinnierint de mari: & in doctrinis glorificauerint do minum, & uiderint in insulis maris laudari nomen domini dei israel: tunc consona uoce cantabunt & dicent: Ab alis terræ, hoc est a ꝓphetis & a sanctis domini, qui assumptis alis columbæ, ad cœlorum regna festinant: laudes eius au diuimus prædicari: & qđ gloria uel spes iusti non sit irrita: sed rebus omnia compleantur. Dicentibus itaq; hæc san ctis, & hinnientibus de mari: & leuantibus uocem suā atq; laudantibus, propheta sibimetipsi loquitur. Cum inquit hæc audissem, & in subuersionē orbis uaticinium ꝓpheta rum explendum esse perspicerem: locutus sum mihi inter no cordis affectu: Non possum cuncta narrare quæ cerno: Hæret lingua faucibus meis: uox dolore concluditur. Væ mihi quantus ordo pœnarum ante oculos uersatur meos: cerno præsentia quæ futura sunt. Errant autem qui hoc pu ant ex persona dei debere intelligi: rerum ordinem non se

HEB. A finibus terræ lau des audiuim⁹ gloriā iusti: & dixi: Secretū meū mihi: secretū meū mihi, uæ mihi

b Preuaricātes ꝓuaricati sūt: & preuaricatiōe trāsgresso rū ꝓuaricati sūt. Formidō & fouea & laque⁹ sup te q hitator es terræ: & erit q fu gerit a uoce formidinis ca det ī foueā: & q se explicue rit de fouea, tenebit̄ laq̄o.

c Quia cataractæ de excelsis apertæ sunt: & concutien tur fundamenta terræ. Confractione confringetur ter ra: contritione conteretur terra: commotione commo uebitur terra. Agitatione agitabitur terra sicut ebrius: & auferetur quasi tabernaculum unius noctis: & graua bit eam iniquitas sua: & corruet & non adijciet ut resur gat. d Et erit in die illa: uisitabit dominus super militiam cœli in excelso: & super reges terræ qui sunt super ter ram. Et congregabuntur in congregationem unius fa scis in lacum: & claudentur ibi in carcere: & post multos dies uisitabuntur. Et erubescet luna & confundetur sol: cum regnauerit dominus exercituum in monte sion & in hierlm, & in cōspectu senū suorū fuerit glorificatus.

SEP. ¶Ab alis terræ portē ta audiuim⁹: spes iusto: & dicēt: mysteriū meū mihi. Væ preuaricatorib⁹: & re liq̄. Væ præuaricatoribus: qui præuaricant̄ legē. Ti mor & fouea & laque⁹ su per uos q habitatis terrā. Et erit qui fugerit timo rem, cadet in foueam: & qui exierit de fouea, capie tur laqueo.

Domine deus

quentes. Mirorq; quo sensu pro psalmis & laudibus, quod in hebraico legitur: זמירות: Lxx. τέρατα, id est portenta interpretati sunt: nisi forte signum est atq; portentum: ut ex cluso populo iudæorum, incredula prius gentium turba sal uetur. b ¶ Preuaricantes preuaricati sunt ⁊c. Hæc est cau sa luctus & gemitus mei: propter quā secū do dixi: secretum meū mihi: secretum meum mihi: quia omnes præ uaricati sunt legē dei: & nequaq; dñi pœna differē, nec futura præ dicitur; sed immineᵗ & habitatoreſ terræ ca ptos tenet. Cumq; se putauerint fugisse ex alio incident in aliud: & quocunq; se uerte rint, impendētem irā domini non euadent. c ¶ Quia cataracte de excelsis aperte sunt ⁊ cōcutientur ⁊c. Pro pterea formidinem & laqueū & foueam do mini nullus euadet: quia cataractæ de ex celsis, siue ut Lxx. ma nifestius transtulerūt ὅτι θυρίδες τοῦ οὐρανοῦ ἠνεῴχθησαν, id est, fene stræ cœli apertæ sunt: ut despiceret dñs ho minū uniuersa pecca ta: quæ prius quia nō puniebat, uidebatur peccatorib⁹ ignorare. Postq; autē apertis fe nestris uidit cūcta opa mortaliū: cōcussa sunt fundamenta terræ: Iu xta illud qđ in alio lo co de dei intuitu scri ptum est: Q̄ui respicit terrā, & facit eam tremere: Tunc confringetur & conteretur & cōmouebitur atq; agitabitur terra in similitudinē ebrij: non q̄ ipsa terra redigatur in puluerem & in nihili: sed q̄ uniuersa terrena pertranseant & succedat alia conuersatio. Et quomodo ebrius nescit qd agat: sed hebescētibus ebrie tate neruis, nec pes nec mens stat in suo officio: sic omnis ter ra: id est omnes homines qui uersantur in terra, malorum magnitudine atq; pœnarū ebrij erunt, & stupebunt ad cun cta quæ cernent. Et sicut unius noctis tabernaculū atq; ten torium transfertur de loco ad locum: & locus tentorij pristi ni a uiatore deseritur, ita ut nullum uestigiū remaneat præ teritæ mansionis: sic transibit figura huius mūdi, & erit ter ra deserta quæ grauata est iniquitate sua: cuius pondus & grauissimū onus in Zacharia scribitur, quæ sedebat sup ta lentū plumbi. Et corruet inquit & non adijciet ut resurgat. non q̄ resurrectio negetur hominum, & omnium qui uer sabantur in terra: sed nequaq; erit terrena conuersatio & pri stinæ uitæ status: cum ad hoc humana resurgant corpora, ut animæ eisdem quæ prius deposuerāt corpibus uestianᵗ: & recipiāt a deo siue bona siue mala quæ egerunt sup terrā. d ¶ Et erit in die illa visitabit dñs ⁊c. Et erubescet luna ⁊c. Pro eo qđ nos īterpretati sum⁹, & erubescet luna & cōfūdeᵗ sol. Lxx. trāstulerūt liquefieri laterē & cadere murū: quæ aūt erroris causa sit: sequētia ꝓba mōstrabūt. Sol līgua hebraica trib⁹ generib⁹ appellat̄ חַמָּה & שֶׁמֶשׁ qđ īterpretat̄ calor & חֹרֶס: qđ ὄστρακον, i. testā uel ariditatē sonat: יָרֵחַ autē quod græce φωσήρ latine dicitur luminare: soli lunæq; cō mune est. Rursum luna uocat̄ יָרֵחַ quæ græce dicit̄ μήνη eo qđ triginta

Matth. 7.

ps. 75.a

Matth. 24

ps. 103. d

Zach. 5.e

E qđ triginta dierũ circuitu menſem efficiat:& לְבָנָה id eſt,al
ba uel candida. In præſenti igiť loco pro לְבָנָה id eſt,luna:
Lxx.interpretati ſunt laterem,qui hebraice appellať לְבֵנָה
uerbi ambiguitate decepti. Rurſum pro חַמָּה id eſt, calore
per quẽ intelligiť ſol:
poſuerũt murũ, q̃ he/
braice dicitur חוֹמָה:
Eſt autẽ hic ſenſus to/
tius capituli. Feneſtræ
cœli apertæ ſunt:ut ꝓ/
ſpiciente dño terrena
pctã:oñis figura terre
norũ operũ præteriret
& corrueret:& nequa/
q̃ ultra in priſtinũ ſta/
tum reſurgeret. In die
illa,hoc eſt in die iudi
cij,uiſitabit dñs ſuper
militiã ſiue ſup orna/
tum cœli in excelſis:
ut non ſolum terrena,
ſed & cœleſtia iudicet.
Quis ſit aũt ornatus
cœli ſiue militia,moy/
ſe ſcribente diſcamus.
Deu.4.c Caue ne ſuſpiciẽs cœ/
lum & uidens ſolẽ &
lunam, ſtellas & oẽm
ornatum cœli decipia
ris,& adores ea. Viſi/
tabit autẽ dñs ſcđm
idioma ſcripturarũ q̃/
F ſi egrotantẽ militiã &
exercitũ cœli: & ferro
& cauterijs indigentẽ:
Pſ.38.c ſcđm illud: Viſitabo
in uirga peccata eorũ:
& ĩ flagellis iniqtates
eorũ. Nam & in ſequẽ
Infra.34.a tib⁹ legim⁹: Inebriať⁹
eſt gladi⁹ me⁹ in cœlo:
Iob.25.b Et in Iob. Aſtra nõ ſũt
mũda in cõſpectu ei⁹:
Ibi.4.d Et:Aduerſũ ãgelos ſu/
os querſũ qđ repperit:

Ca. XXV

DOminẽ deus me
a us es tu,exaltabo
te:confitebor nomini tuo
qm̃ feciſti mirabilia: cogi/
tationes antiquas fideles:
amẽ. Quia poſuiſti ciuita
tem in tumulũ: urbẽ fortẽ
in ruinã:domũ alienorum
ut non ſit ciuitas & in ſem
piternum non ædificetur.
Super hoc laudabit te po/
pulus fortis: ciuitas gen/
tium robuſtarum timebit
te:Quia factus es fortitu/
do pauperi:fortitudo ege/
no in tribulatiõe ſua:ſpes
a turbine:umbraculum ab
æſtu: ſpiritus enim robu/
ſtorum quaſi turbo impel
lens parietem:Sicut æſtus
in ſiti, tumultum alieno/
rum humiliabis: & quaſi
calore ſub nube torrente:
propagineꝝ fortium mar
ceſcere facies.

Et faciet

Viſitabit q̃q̃ ſup reges & prĩcipes terræ, rectores tenebrarũ
iſtarũ:& ſpiritalia neqtiæ in cœleſtib⁹. De qb⁹ principib⁹ di
Dañ.8. uerſis ,puincijs præſidẽtib⁹ & in Daniele ſcriptũ eſt:Exiſt in
occurſũ mihi princeps regni ꝑſaꝝ & prĩceps regni medoꝝ,
& princeps regni græcoꝝ. Hos igiť prĩcipes q̃ ſuũ nõ ſerua
uerũt gradũ:cõgregabit dñs in die iudicij,q̃ſi ĩ uno faſce pa
riter colligatos:& mittet in lacũ inferni:ut in illis quoq̃ im/
Pſ.7.d pleať qđ de impijs ſcriptũ eſt: Lacũ aperuit & effodit eum:
& incidit in foueã quã fecit. Et includenť in carcere:Iuxta il
Matth.25.d lud qđ ait dñs:Ite in ignẽ æternũ q̃ præparatus eſt diabolo
& angelis eius. Qđ autẽ ſequiť:Et poſt multos dies uiſita
bunť: Videť applaudere amicis meis, q̃ diabolo & dæmo/
nibus dant pœnitentiã:qđ multa poſt tẽpora a dño uiſiten
tur. Sed cõſyderẽt qđ nõ dixerit aperte ſcriptura diuina: Vi
ſitabunť a dño uel uiſitabunť ab angelis:ſed abſolute,uiſita
bunť. Ex qua ambiguitate uerbi & remediũ põt intelligi &
correptio:qđ poſtq̃ iuſti premia receperint:illi in pœnis p/
petuis uiſitenť. Eſt tamen ſciendũ qđ iudiciũ dei humana
nõ poſſit ſcire fragilitas:nec de pœnarum magnitudine atq̃
mẽſura ferre ſententiã:quæ dñi arbitrio derelicta eſt. Tunc
Rom.8.d erubeſcet luna & confundeť ſol: iuxta illud qđ apłus ait: Et
eĩ creatura ipſa congemiſcit & parturit: cernens homines
qui ſuo fruebantur lumine,nihil dignum dei bonitate feciſ
Matth.5.g ſe:qui ſolem ſuum oriri facit ſuper iuſtos & iniuſtos. Quõ
ſi diſpenſator & uillicus ueniente domino cernat familiam
uarijs ſubijci cruciatib⁹: & nequaq̃ ſua impleſſe præcepta.
Ibidem.24.c De hoc eodem loco plenius ſaluator in euangelio docet:Sol
obſcurabitur,& luna non dabit lumen ſuum;& ſtellæ cadẽt G
de cœlo:& uirtutes cœlorum mouebunť:quando apparue
rit ſignum filij hominis in cœlo:& planxerint ſe omnes tri/
bus terræ:& uiderint filium hominis uenientem cum nu/
bibus cœli, in uirtute & gloria multa. Didicimus ſubuer/
ſionem terræ,uiſitatio
nem militiæ cœli: cõ/
gregationem regum
& principũ in unum
faſcem: & detruſionẽ
in lacum: & cuſtodiã
carceris & clauſorum
poſt longum tẽpus ui
ſitationẽ,ruborem lu/
næ & cõfuſionẽ ſolis.
Poſt hæc oñia regna/
bit dñs exercituum in
monte ſion & in hieru
ſalem cœleſti: de qua
& in epiſtola ſcribitur
ad Hebræos: Et in cõ Hebre.12.e
ſpectu ſenum ſuorum
gloriabiť. Qualis ſe/ Geñ.25.a
nex fuit abraham:qui
mortu⁹ eſt in ſenectu/
te bona & appoſit⁹ eſt
ad patres ſuos. Qua/
les iubetur & moyſes
prælbyteroſ eligere q̃s
ſcit eſſe preſbyteros:q
imitanť uetuſtum die
rũ:cuius cæſaries de/
ſcribiť cãdida,ut æta/ H
tis longitudo monſtre
tur. Cani enim homi/
nis ſapientia eius. Po/
teſt hoc & de eccleſia/
ſtico gradu intelligi:ſi
tamen non deſtruant
opibus dignitatem.

Ca.XXV

DOmine de⁹ me⁹ glorificabo
us glorificabo
te: laudabo nomen tuum
quoniam feciſti admirabi
les res:conſilium antiquũ
uerum, fiat. Quia poſui/
ſti ciuitates in tumulum:
ciuitates fortes ut caderẽt
fundamẽta earum. Impio
rum ciuitates in æternum
non ædificabuntur. Pro/
pterea benedicet tibi po/
pulus pauperum:& ciuita/
tes hominum iniquitatẽ
ſuſtinentium benedicent
tibi. Fuiſti enim omni ci/
uitati humili auxiliator:&
triſtibus propter inopiam
protectio: ab hominibus
peſſimis liberabis eos:um
braculũ ſitiẽtiũ,& ſpũs ho
minũ iniqtatẽ ſuſtinentiũ
q̃ſi hoieſ puſillanimes ſitiẽ
tes in ſion ab hominibus
impijs qb⁹ nos tradidiſti.

Et faciet

Ca.XXV

DOmine de⁹ me⁹ es
tu exalta/
bo te ꝛc. Duplex hui⁹
loci expoſitio ẽ. Iudæi
putant uocem ſanctorum eſſe populiq̃ credẽtis: cum deus
aduerſum omnẽ orbem quæ ſupra dicta ſunt fecerit:& om/
nium prophetarum fuerint completa uaticinia:ciuitatemq̃
ſubuerſam rhomã interpretanť, quæ delenda ſit penitus:
populũq̃ fortem qui laudet dñm, & cui factus ſit dñs forti
tudo in tribulatione ſua & anguſtia,referũt ad iſrael: qui de
perſecutione gentium quaſi in æſtu ardentiſſimo & in ſiti li/
beratus ſit. Alij uero & meli⁹ & rectius ex ꝑſona ꝓphetæ di
ci intelligunt:pro paſſione domini ſaluatoris gratias patri
referentis:qđ fecerit mirabilia,& cogitationes antiquas ue
ritate compleuerit,quando ſtantes ad dexteram audiẽt:Ve/ Matth.25.e
nite benedicti patris mei,poſſidete præparatũ uobis regnũ
a conſtitutione mundi. Qđ & Paulus intelligens loqueba
tur: Sicut elegit nos in ipſo ante conſtitutionem mundi eſſe Ephe.1.a
nos ſanctos & ĩmaculatos:deſyderãſq̃ fieri qđ ꝓphetat,ad
iungit uerbum hebraicum יְהִי: pro quo Lxx. tranſtule/
rũt γένοιτο. i. fiat. Et dñs in euãgelio ſæpe hoc uerbo utitur:
Amen,amen.i.uere uere dico uobis. Quare autem laudet Iob. 6.f
& confiteatur nomini domini: & quæ ſint iſta mirabilia:&
cogitationes antiquæ quas ueras opere demonſtrauit: ſe/
quitur: Quia poſuiſti ciuitatẽ in tumulũ:urbem fortem in
ruinam:domũ alienorũ ut non ſit ciuitas:& in æternum nõ
ædificetur. Ciuitas quondã fortis hieruſalẽ intelligiť: quæ
facta eſt domus alienorũ:de quib⁹ ſaluator dicit in pſalmo:
Filij alieni mẽtiti ſunt mihi:filij alieni inueteraueruñ & clau/ Pſ.17.g
dicauerunt in ſemitis ſuis ſuis. Hæc ciuitas cum deſtructa
fuerit:in æternũ non ædificabiť:ut mille annorum regnum

) & aureæ

A & aureæ hierlm atq; gēmatæ somnia cōquiescāt. Destructa aūt hierlm ꝓ impietate sua: laudabit dñm populus fortis. Quis sit aūt ppl'us fortis, sequēs uersus ostēdit: Ciuitas gē/tiū robustarū timebit te. Illis blasphemātibus, gentiū popu
Prouer.9.c lus te timebit. Principiū em̄ sapiētiæ timor dñi. Laudabitq; te populus fortis, & ci/uitas gentiū robustaꝝ timebit te: hoc est eccle sia de gētib⁹ cōgrega/ta: Quia fact⁹ es forti tudo pauperi christo tuo: de q̄ & in psalmis
Ps.40.a legim⁹: Btūs q̄ itelligit sup egenū & pauperē.
Zach.9.c Et in Zacharia scd'm hebraicā ꝟitatē: Paup hoc ē אֶבְיוֹן sup pul/lū asinæ sedere descri/bit. Fortitudo egeno, in tribulatiōe passiōis suæ: spes a turbine pa tibuli: & umbraculū ab æstu, qñ locut⁹ est:
Ps.30.b Pater in man⁹ tuas cō mendo spiritū meum. Quō em̄ si uētus im/pingat parieti atq; per trāseat: sic turbo blas/phemantiū iudæoꝝ il li nocere nō potuit. Et ut alia utar similitudi/ne: Sicut ꝓpago gra/uissimo torretur æstu atq; flaccescit: ita tu/multū & clamorē alie/noꝝ: hoc est q̄ a te alie ni facti sunt, marcesce re facies & pire. Iuxta
B Lxx. interpretes nō di co sensum: sed uerbo/rū ordinē & cōsequen tiā in hoc loco repire nō potui: Et ꝓ eo loco ubi nos iterpretati su/mus, sicut æstū in siti: ꝓ quo in hebræo scri/ptum est בְּצִיָּוֹן, qd' apud eos inuiū uel sitis dicitur: quare illi pro inuio & in si/ti uerterint, in sion: error perspicuus est: ob similitudinem uerbi צִיּוֹן & צִיּוֹן quod eisdem signatur elementis.

a HEB. Et faciet dñs exerci/tuū omnib⁹ pplis in mōte hoc cōuiuiū pinguiū: cōui uiū uīdemiæ: pinguiū me/dullatoꝝ: uindemiæ defe/catæ. Et p̄cipitabit i mōte isto faciē uinculi colligati sup oēs pp'os: & telā quā ordit⁹ est sup oēs natiōes. Et p̄cipitabit mortē in sem piternū: & auferet dñs de⁹ lachrymā ab oīi facie: & opprobriū ppli sui aufe/ret de uniuersa terra: quia dominus locutus est.

b Et dicēt in die illa: Ecce deus noster iste: expectauimus eum & saluabit nos: iste dominus, sustinuimus eum: ex/ultabimus & lætabimur in salutari eius. Quia requescet manus dñi in monte isto: & triturabitur moab sub eo: sicut teruntꝰ paleæ in plaustro. Et extēdet man⁹ suas sub eo: sicut extēdit natās ad natandū: & humiliabitꝫ gloria eius cū allisione manuū ei⁹. Et munimēta sublimiū mu rum tuorū concident: & humiliabuntur & detrahentur in terram usq; ad puluerem.

c ¶Ca. XXVI
IN diē illa cantabitur canticum istud in ter/ra iuda

a ¶Et faciet dñs exercituū ꝛc. Et p̄cipitabit in mōte isto faciē vinculi colligati ꝛc. Pro eo q̄d nos uertimus, faciē uincu/li colligati sup oēs populos: Aquila interpretatus est, faciē te nebrarū sup oēs pp'os. Cūq; Aquila bis tenebras dixerit: Theodotio semel tenebras noīauit. Cætera similiter. Pro q̄ Symmachus trāstulit, faciē dñatoris q̄ dñaꝫ sup oēs pp'os. Quid aūt uoluerint pro hoc loco Lxx. dicere: Trade oīa hæc gētibus: legenti ꝓspicuū est, q̄d' nō scripturæ uerba sed suū sensū posuerint: eo q̄d' oīa mysteria legis & tēpli trans ferenda sint ad ecclesias nationū. Post passionē ergo dñi qñ eū a siti & æstu ac turbine liberauerit: faciet dñs nequaq; po pulo iudæoꝝ, sed oīibus gētib⁹ in monte sion pingue cō/uiuiū: holocausta medullata, & uinū uindemiæ defecatæ: ut precipitet & absorberi faciat faciē mortis & uinculi: q̄ oīes
1.Co.15.g populi ligabanꝫ: disrūpetq; rete mortis: & telā quæ oēs cœ/perat natiōes. Et iuxta Apl'm absorbebitꝫ mors in ꝑpetuū. Et auferet dñs lachrymā ab omni facie: qñ morte superata christi aduenerit regnū: & opprobrium generis humani q̄d' ad imaginē conditū fuerat creatoris, diaboli & mortis effu/gerit seruitutē. Nec mirū si iuxta Symmachū dña appellet mors: cū beat⁹ Apl's dixerit: Regnauit mors ab adā usq; ad
Rom.5.c moysen: etiā sup eos qui nō peccauerūt, in similitudinē præ uaricationis adā. Dñatorē omniū populorū; siue faciē tene

SEP. ¶Et faciet dñs saba/oth omnibus gētibus sup montem istum: bibent læ/titiam, bibēt uinum. Vn/gentur unguento in mon te isto. Trade omnia hæc gentibus: consilium enim hoc super omnes gentes: deuorauit mors præua/lens. Et rursum. Abstu/lit dominus deus omnem lachrymam ab omni fa/cie: & opprobrium populi sui abstulit ab omni terra. Os em̄ dñi locutum est.

¶Ca. XXVI
IN die illa cantabunt canticū istud sup ter/ram iudæā

tū loquit⁹ palestinæ, & multarū orientis ꝓuinciarū: quæ ob pratorū & fœni penuriā, paleas præparāt esui aīantiū. Sunt aūt carpēta ferrata, rotis ꝑ mediū in serrarū modū se uoluē/tib⁹: quæ stipulā cōterūt, & cōminuūt in paleas. Quō igit plaustris serratis paleæ cōterūt: sic cōtereꝫ moab sub eo: siue sub dei potētia siue in semetipso, ut nihil in eo integri rema/neat. Et sicut solet qui natat totum corpus extendere: ita ille de sua potentia allidetur in terram, & ruens sonitum faciet. Omnia quoq; munimēta sublimiū uirorum illius siue mu rorum: ut in hebraico cōtineꝫ, concidēt & humiliabuntur: & detrahentur in terrā usq; ad puluerem cōminuta. Igitur sermo ꝓphetic⁹ licet de cōsumatiōe mūdi generaliter texat uaticiniū: tñ ne pñtia oīno uideat negligere: noīat moab q̄ fuit inimic⁹ israel: intm̄ ut faceret eos fornicari cū madiani/tis: & cōsecrari idolo beelphegor, q̄ interpretat priapus: cō/tra quē & Hieremias loqt̄: Egredieꝫ chamos in captiuitatē: sacerdotes illi⁹ & principes eius simul. Et iterū: Cōfundeꝫ moab in chamos, sicut cōfusa est dom⁹ isrl'in bethel: & reliq̄ his similia: atq; ex uno idolo & dæmone q̄ huic idolo præsi debat: oēs indicat cōtrarias fortitudines humiliādas & de/ducēdas in tartarū: & instar pulueris cōterendas. Si autem hoc ita erit: Vbi est diaboli pœnitētia? ¶Ca. XXVI
IN die illa cantabitur canticum istud in terra iuda ꝛc. Cum humiliatus fuerit moab & detractus ad terrā usq; ad puluerē: & oēs inimici substrati christi pedi/bus: tunc cantabit canticū istud in terra iuda siue iudæa, q̄d'

C

i.Co.15.g

D

מוֹאָב

בַּעַל פְּעוֹר

Hiere.48.b
Ibidem.e

E interpretat̃ utrũq; cõfessio: ut quõ sion & hierm urbẽ cœlestẽ intelleximus: ita & regionẽ huius urbis intelligam⁹. Denicq; sancti in terra aliena carmen iudææ cantare nolẽtes: dicũt: Quõ cantabimus cãticũ dño in terra aliena? Ego puto
Ps. 136. b
Ibi. 95. a
hoc esse canticũ: de quo & in alio loco sanctis præcipit̃: Cãtate dño canticum nouum. Erit autẽ canticum hoc qđ sequitur: Vrbs fortitudinis nostræ saluator.
Matth. 5. b
Quæ est ista urbs? Quæ in mõte sita latere nõ potest. De qua & in alio loco
Ps. 45. a
scriptum est: Fluminis impetus lætificat ciuitatem dei. Et rursum:
Ibi. 86. a
Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei. Hui⁹ urbis ille cõditor est: de quo loquit̃ pater: Iste ædificauit ciuitatẽ meam: ĩmo urbs fortitudinis nostræ saluator est. i. iesus. Et ponet̃ in ea murus & antemurale. Murus bonorũ operũ: & antemurale rectæ fidei: ut duplici sepia sit munimento. Non em̃ sufficit murũ habere fidei, nisi ipsa fides bonis operib⁹ cõfirmet̃. Hic murus & hoc antemurale siue circũmurale, de uiuis lapidibus extruitur: qui iuxta ꝓphetã uoluũtur sup terrã. Pro eo qđ nos uertimus, antemurale: Symmachus, firmamentũ interpretatus est: ut ipsi muri munitionibus cincti sint: & uallo fossaq; & alijs muris, quos in ædificatione castrorũ solent loriculas dicere. a Aperite portas & ingrediat̃ gens iusta &c. Omne hoc canticũ qđ in terra confessionis & laudis sancti cantaturi sunt: mutat repente ꝑsonas: & quasi per interrogationẽ & responsionẽ texit̃. Dixerat ppł's dei: urbs fortitudinis nostræ saluator, ponet̃ in ea murus & antemurale. Rñdit dñs: ĩmo præcepit nõ eis qui hoc dixerant: sed angelis qui portis urbis dñicæ præsidebant: ut aperiant portas, & ingrediat̃ per eas gens iusta: custodiẽs ueritatem: siue ut in hebraico dicit̃ אֱמוּנִים qđ nostra lingua uertit̃, fideș, plurali nũero, nõ singulari. Quæ sũt portæ quæ aperiunt̃ ab angelis: ut ingrediat̃ nõ populus iudæorũ, qui abiectus est: sed gens iusta, quæ ex fide fideliũ nomen accepit̃: Vtiq; ille de quib⁹ sanctus loquit̃: Aperite mihi portas
Ps. 117. c
iusticiæ: ingressus in eas confitebor dño. Has autem portas nullus poterit ĩgredi: nisi q de portis mortis fuerit liberat⁹:
Ibi. 9. c
& cũ psalmista dixerit: Qui exaltas me de portis mortis: ut annũciem oĩes laudatiões tuas in portis filiæ sion. Cũ em̃ de portis mortis fuerim⁹ erepti: tunc in portis filiæ sion oẽs laudatiões dñi cantare poterim⁹. Et quõ portas mortis reor
Matth. 16. c
esse pct̃as: de quib⁹ ad Petrũ dicit̃: Portæ inferni nõ præualebunt aduersum te: Sic portas iusticiæ, oĩa opa uirtutum: quas qui fuerit ingressus, unã inueniet portam: de qua dicitur: Hæc porta dñi, iusti intrabunt in eam. Et quõ per plures margaritas ad unũ pergit̃ margaritũ: sic ꝑ multas uias & portas ꝓuenimus ad eũ q dicit esse se uiã & portã, ꝑ quã ingredimur ad patrẽ. Post sermonẽ dei: rñdit ppł's hebraice יְצֻר סָמוּךְ, qđ Aquila & Symmachus similiter transtulerũt τὸ πλάσμα ἠμῶν ἐπκρμένον: hoc est, error noster ablatus est: siue cogitatio nostra firmata est, quæ prius inter ꝙ & idola fluctuabat: ut nequaq; circũferamur oĩi uẽto doctrinæ: sed in te dñm saluatorẽ tota mente credamus: Pro q̃ nos ut sensus manifestior fieret trãstulim⁹, uet⁹ error abijt.
Iob. 14. d
Et qa cogitatio nr̃a firmata est:, ꝓpterea seruabis nobis pacẽ quã apł̃is pollicit⁹ es dicẽs: Pacẽ meã do uobis: pacẽ meã relinq; uobis: & nõ solũ semel sed secũdo: ut secura sit retribu-
Phil. 4. d
tio quæ duplici sermone ꝓmittit̃: Iuxta qđ & Apł̃us loquebatur: Gaudete: iterũ dico gaudete. Hoc autẽ ille consequit̃ de quo in Leuitico dicitur: Homo, homo, filiorũ israel. Et in numerorũ libro: Vir, uir, cuius uox cubile macularitut duplex homo & duplex uir, pacem duplicẽ cõsequãt̃. Meremur aũt inquiunt pacem: quia in te tota mente confidim⁹. Post populi uerba & responsionẽ domini, & rursum uocẽ populi, ꝓpheta loquitur ad credentes: Speraștis uel sperate in domino, in sæculis sempiternis: & cætera quæ sequũtur. Iuxta Lxx. ille ingredit̃ portas domini qui custodit iustitiã in bonis operib⁹, & seruat siue amplectitur ueritatem in fidei ueritate: ut per bona opera & fidem perueniat ad pacẽ: quæ omnem sensum exuperat:
Ibi. b
& ipsam pacem mereatur accipe, quia credidit in deum qui æternus bonorũ operũ retributor est. Vnde & in alio loco scribit̃: Desyderasti sapientiam:

F

SEP. rã iudææ: Ecce ciuitas fortis: & salutare nostrum ponet murum & circũmurale. Aperite portas, ingrediatur populus custodiẽs iusticiã, & custodiẽs ueritatẽ, & custodiẽs pacẽ pacẽ: quoniã in te sperauerunt domine usq; in sempiternum. Deus magne æterne q humiliasti & destruxisti eos qui habitant in excelsis: ciuitates robustas destrues: & deduces usq; ad pauimentum: & conculcabunt eas pedes mansuetorum & humilium.

Via iustorũ

HEB. ra iuda. Vrbs fortitudinis nostræ: saluator ponetur in ea murus & antemurale. Aperite portas & ingrediat̃ gẽs iusta: custodiẽs ueritatẽ. Vetus error abijt: seruabis pacẽ pacẽ: quia in te sperauim⁹. Sperastis in domino in sæculis æternis. In dõmino deo forti in ꝑpetuũ: qa incuruabit habitãtes in excelso: ciuitatẽ sublimẽ humiliabit: hũiliabit eã usq; ad terrã: detrahet eã usq; ad puluerem. Conculcabit eam pes: pedes pauperis, gressus egenorum.

Semita iusti

G

H

serua mãdata, & dominus tribuet tibi eã. b In dño deo forti in perpetuum &c. Et hæc propheta loquitur: qui ab eo respõdit loco in quo supra dixerat: Sperate in domino in sæculis æternis: & iungit ei qđ nunc ꝓposuimus: In dño deo forti in ꝑpetuũ, & reliqua. Pro domino deo forti: in hebraico tria habet nomina, יְהוָה & יָהּ & צוּר: qđ aliud inuisibilem, aliud ineffabilem, aliud robustum sonat: quorum primũ in חַלְלוּיָהּ extrema syllaba ponitur. Et hoc diligens lector obseruet, qđ interdum textum in propositione testimonij diuidamus: quoniã alium Lxx. æditio: & aliũ ex hebræo ad uerbum expressa translatio efficit sensum. Dicit ergo propheta: Sperate in domino in sæculis æternis: in domino deo forti in ꝑpetuum: cuius auxilium sempiternum est. Ipse enim incuruabit habitantes in excelso: Quia oĩis qui se exaltat humiliabitur: Qui patrem abrahã se habere iactabant: & in sugillatione domini loquebantur: Nos de fornicatione nati non sumus. Ipse ciuitatem sublimem humiliabit: ut iudæi putant rhomanã: ut nos rectius esse conuincimus hierusalẽ: quæ occidit prophetas & lapidauit eos qui ad se missi erãt: & ad extremum patrifamilias interfecit filiũ: ut hærede iugulato periret hæreditas. Nec uocatur ciuitas quæ hebraice dicitur עִיר. sed קִרְיָה, quã Aquila πολίχνιον interpretatus est: & quã nos, uel ciuitatulã, uel uiculũ, uel oppidulũ possumus dicere: & frequenter in scripturis hoc nomine appellatur hierusalem. Pulchreq; duplicẽ humilitatẽ posuit: Humiliabit, humiliabit eam: primũ sub babyloniis, quãdo templum destructum est: secundo sub Tito & Vespasiano, cuius ruina usq; in finem ꝑmanet. Conculcabit eam pes: repetitq; & copulat pedes paupis: haud dubium quin christi. De quo & supra diximus: Factus est fortitudo pauperi: fortitudo egeno in tribulatione sua. Gressus egenorũ: apostolorũ scilicet, qui imitantes dñi paupertatem: etiam uirtutis eius priuilegium cõsecuti sunt: qui nõ recepti, excusserunt super eam puluerem pedum suorum. Et quia saluatoris dicitur uerbis: Omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur: non solũ hoc ad homines, sed & ad cõtrarias quoq; fortitudines referre possumus. Iuxta Lxx. laudes deo propheta decantat: qđ oẽs

superbos

A superbos humiliet,& uniuersarũ urbiũ munimẽta usq; ad solũ diruat:& sanctorũ ea mitiũq; & humiliũ calcẽt pedes.
a ¶Semita iusti recta est ꝛc. Adhuc ꝓpheta de christo loquitur:de quo supra dixerat: Conculcabit eã pes,pedes pauperis.Huius ergo iusti semita recta est,siue ut uerbum nouum fingã rectitudines, ꝙs græci uocant εὐθύτητας & nos æqtates latinius possum⁹ appellare: dicũq; hebraice מֵישָׁרִים. In una igit̃ christi semita omnes iusticiæ reperiunt̃: & ꝓpterea eam suo calcauit & triuit pede:ut q; cũq; per eam uoluerit ambulare: cursu ambulet inoffenso.In hac semita iudicioꝝ domini,sustinuerũt eũ sancti & sperauerũt in eo: quia spes non cõfundit:Et nomen illius & memoriale habuerũt in desyderio animæ di
ps.118.c centes: Cõcupiuit anima mea desyderare iudicia tua in omni tpe.
Ibi.1 Et iterum: Desyderat ania mea: & defecit in salutari tuo.Qui autẽ nomẽ dñi habet in desyderio:aliud nõ desyderat.Et hoc notandũ qd̃ desyderiũ dñi non in carne sit sed in ania: iuxta illud qd̃ in alio
Ibi.41.a psalmo legimus:Sitiuit ania mea ad deũ,
Gal.5.c fortem, uiuum. Caro em̃ cõcupiscit aduersus spiritũ:& spiB ritus aduersus carnẽ. Hæc em̃ sibinuicem aduersantur: ne quæ uolumus, illa faciamus. Quodq; sequitur: In nocte: iuxta Lxx.sequẽti capitulo iungitur:iuxta hebraicum prior.Ille aũt potest dicere:Anima mea desyderauit te in nocte:
ps.6.b q cũ psalmista loquit̃ confidẽter:Lauabo p singulas noctes lectũ meũ:in lachrymis stratũ meũ rigabo. Põt nox & tenebre,,p tribulatiõe & angustijs accipi. Vñ & i alio psalmo sup
Ibi.120.b iusti securitate ,ppheta decãtat:Per diẽ sol nõ uret te,neq; luna p noctẽ.i. nec in ,psperis nec in aduersis unq; de tuo moueberis gradu. b ¶Sed ꝛ spũ meo in ꝓcordijs meis ꝛc. Volumus & hebraicũ sequi, & uulgatam æditionẽ non penitus præterire:& hac rerum necessitate cõpellimur, diuerso ordine atq; sermone diuersas intelligentias quærere.Igit̃ qd̃ dicit̃, de nocte:iuxta Lxx.huius capituli ut diximꝰ principiũ est:iuxta hebraicum finis superioris:licet possit etiam iuxta Lxx.in fine accipi supioris testimonij:ut sit sensus:Desyderat anima mea ad te nocte:& postea incipiat:mane consurgit spiritus meus ad te deus.Ideo autem mane consurgit:quia lux præcepta tua super terram:Seruans em̃ manda
Ibi.18.c ta tua & illuminatus eorũ lumine: de quibus dicitur: Præceptum dñi lucidum illuminans oculos: dormire nequeo: sed omni tempore te desyderans, meo ad te consurgo spiritu.Et hoc obseruandũ:qd̃ in nocte adhuc positi,anio desyderemus dominũ.Postq; autẽ spiritus noster in præcordijs nostris tota se ad deum mente cõmouerit, mane uigilemus ad eum:atq; ut manifestius dicam:aniæ, nox & desyderiũ: spiritui aũt,mane iungitur & uigiliæ.Porro spiritu in præ
Ibi.129.a cordijs suis euigilat ad deum qui potest dicere: De profundis clamaui ad te dñe. c ¶Cum feceris iudicia tua in terra ꝛc. Dicamus primũ iuxta hebraicum:& si sensum ,ppheæ ualuerimus exprimere:tunc ad Lxx.interpretes transeamus. Quousq; non exerces iudicia tua super terrã: & nec bonis bona,nec malis retribuis mala: iusticia tua o dñe deus ignoratur in terra. Cum aut̃ iudicij die pro qualitate operũ unicuiq; reddideris qd̃ meretur:tunc iusticia tua cognoscetur in orbe terrarũ,quæ prius apud incredulos uidebat̃ iusta:ita ut unus sanctorum quoq; diceret: Mei autem pene moti sunt pedes: pene effusi sunt gressus mei: qm̃ çelatus sum sup iniquis pacẽ peccatorũ uidens. Ad qd̃ rñdit dñs:Miserea
SEP. Via iustorũ recta:recta facta ẽ uia iustoꝝ & ꝑpata. Via em̃ dñi iudiciũ: sperauim⁹ i noie tuo:& in memoria q̃ desyderat anima nostra. De nocte conC surgit spũs me⁹ ad te de⁹: quia lux iudicia tua super terrã. Iusticiã discite q ha bitatis super terrã. Cessauit enim impius,& non discet iusticiam super terrã: ueritatem non faciet:auferatur impi⁹ ut non uideat gloriam dñi. Domine exDomine celsum est brachium tuũ, & nesciebant: scientes autem confundẽtur:çelus apprehendet populum ineruditum:& nunc ignis adD uersarios comedet.
Domine
mur impio:qd̃ exceptis Lxx. oẽs similiter transtulerũt. Et est sensus:Magis impius misericordiã cõsequat̃:& discat clæmentiã meã, sum em̃ ipse saluator: Rursumq; loquẽti domino,ex psona humanæ impatiẽtiæ ,ppheta respondit:Et nõ discet iusticiã. Estq; sensus. Et quõ poterit tuam nosse iusticiã:si tm̃ clæmentiã fuerit expert⁹? Redditq; causas q̃re eũ uelit dei iusticiã discere: qa in terra sancturũ iniquæ gessit: & contra sãctos tuos iugiter dimicauit: debet sentire torm̃ta. Rursumq; dñs sententiã tẽperãs: Et nõ uideat inquit,sed nõ uidebit gloriam dñi. Estq; sensus:sufficit ei ,p uniuersa pœna qd̃me cũ sanctis meis nõ uidebit in mea maiestate regnantẽ. Qui dã impiũ hoc ẽ רָשָׁע
diabolũ intelligi uolũt:de q̃ in nono psalmo scribit̃: Increpasti gentes & perijt impius:nomen eorum delesti in æternum & in sæculũ sæculi.Inimici defecerunt frameæ in finẽ, & ciuitates eorũ destruxisti. Nos autẽ generaliter impiũ,uel ,p peccatore,uel pro eo qui dei cultũ non habet accipiamus. Iuxta Lxx.iubent̃ habitatores terræ iusticiã discere. Oẽs em̃ uir uidetur sibi iustus:Deus autẽ corda omnium nouit: qui reddet unicuiq; scd̃m opa sua. Et in alio loco eiusdẽ uoluminis dicit̃:Sunt uiæ uiri,quæ uidentur rectæ:nouissima autẽ earũ respiciũt in profundũ inferni. Vñ debemus iusticiam discere:nec cõfidere in ,pprio iudicio. Est em̃ iustus q pereat in iusticia sua:nõ quo iustus sit:sed quo sibi iustus esse uideat̃.Sin autẽ christus factus est nobis a deo sapientia, & iusticia:sanctificatio,& redemptio,quibus præcipitur ut cognoscant iusticiam:hoc iubetur ut christum discant atq; cognoscant. Propterea autem præcipio ait uobis ut discatis iusticiam:quia ablatus est impius: & regnũ illius destructum est:qui q̃diu regnabat in terra,iusticiã scire non poterat nec facere ueritatẽ. De qua alibi scribit̃:qd̃ gratia & ueritas p iesum christũ facta sit. Et quia in terra ueritatẽ nõ facit impius,auferetur. Non em̃ meretur dñm uidere regnantẽ. o ¶Dñe exaltetur manus tua ꝛ nõ uideant ꝛc. Hoc qd̃ sup dixerat:& nõ uidebit gloriam dñi: potest sic intelligi:Postulas o propheta ut nõ miserear impio:ne si misertus eius fuero incipiat nescire iusticiã,qui in terra sanctoꝝ inique gessit: ego tibi respondeo: Ergo ne gloriam domini nõ uidebit? ergo non cernet triumphos meos:qui magis me debet uidere regnantem: ut sciat quanto bono careat? & hoc præsius uoce interrogantis legendum est. Ad qd̃ ,ppheta respondit: Domine exaltetur manus tua & extendat̃ ad ꝓcutiendũ,ut te non uideant impij:& tuæ gloriæ ne ad pœnitendũ quidẽ lumine perfruanẽ. Cui respondit dñs: Videãt magis,& cõfundant̃: uel çelus populi,uel çelantes populi: & ignis aduersarios tuos:id est sanctoꝝ populi deuoret atq; cõsumat.

E Ignis autē pœnitentiæ qui eorum corda excrutiet, qđ talem dñm perdiderūt. Potest hoc & sup iudæis intelligi, qui christum brachiū domini nescierunt. Cūq; uiderint eū atq; cognouerint quē patibulo affixerant, confundent. Tunc ineruditus populus & nesciens legem dei, çeli stimulis incitabit: quando uiderit nationes i suum successisse locū, & igne pœnitudinis arserit, siue dolore supplicij: quādo audierit illud qđ scriptū
Matth.25.d est: Ite in ignē æternū q præparat⁹ est diabolo & āgelis ei⁹. a ¶ Domine dabis nobis pacem ꝛc. Notandū qđ postq; nobis opera nostra reddiderit: pacem daturus sit: & quomodo exponat causas cur postulet pacē: Pro cunctis em̄ operibus quæ operati sunt super terrā dicunt se sustinuisse tormenta: & iustū esse ut post supplicia atq; cruciat⁹, misericordiā consequātur. Siue aliter: Quia uenit mūdi consumatio: & omnia quæ per prophetas locutus es reb⁹ expleta sunt: & reddidisti uniuersa quæ pollicit⁹ es: tribue nobis pacē quæ exupat oēm sensū. b ¶ Dñe deus noster possederūt nos dñi absq; te ꝛc. Idcirco misericordiā quæsum⁹ & pacē, quæ post cūcta tribuēda ē: qa nos absq; te dñi possederūt: idola uidelicet uel dæmones idolis assidētes: nihilq; aliud postulem⁹: nisi ut digni sim⁹ post errores plurimos, q tui nōis recordemur. Iuxta Lxx. q dixerūt:
F Dñe de⁹ posside nos: hoc præcant, ut post pacē sibi redditā, dei possessio fiāt. Qđ qdē & de sapiētia legim⁹: quæ iuxta
Pro.8.c hebraicū loquit in ꝓuerbijs: Deus possedit me initio uiarū suarū: licet quedā exēplaria male ꝑ possessione habeāt creaturā. Deniq; sequit: Ante oēs autem colles generauit me. Quō em̄ creaturæ generatio poterit coaptari: quæ magis
Deu.32 possessioni cōgruit? Scriptū est in Deuteronomio: Nōne iste pater tuus possedit te, & fecit te & creauit te. Et hoc cōsyderā dū q nō dixerit, dñs siue deus possedit te, & fecit te, & creauit te: sed pater: ut clæmentia nominis austeritatē potentiæ mitigaret. Qđ q; sequitur: Domine absq; te alium non nouimus: non excludit filium, sed iungit patri: neq; enim dixit alium nō nouimus: sed extra te alium non nouimus. Cum
Iob.14.b autem dicat filius: Ego in patre & pater in me: extra patrem non nouimus filiū: quia in patre cognoscimus eū. Deniq; & nomē illius nominamus dicentes in oratione dominica:
Matth.6.b Pater noster qui es in cœlis. c ¶ Mortui em̄ uitam nō uidebunt ꝛc. Symmachus more suo manifestius: Mortui nō uiuificabūt: gigantes nō suscitabunt. Propterea uisitasti ꝛ cōtriuisti eos ꝛ disperdidisti oēm memoriā eorū. Dicamus primum iuxta lxx. Quæstio uidetur esse difficilis: quō mortui uitā non uideant? Quæ sic soluitur: tādiu eos uitam nō uidere, q; diu mortui sunt. Quō si dicamus: cæcus non uidet lumen q; diu cæcus est: sin autem receperit sanitatem, lumen aspiciet: sic & qui iniquitate mortu⁹ est atq; peccatis: antequ;
Iob.14.a uiuificetur iusticia atq; uirtutibus ꝑ eū qui dicit: Ego sum
Matth.22.d uita: uiuere nō poterit: Vnde & deus uiuorum dicitur, non
Eçech.18.a mortuorum. Anima em̄ quæ peccauerit, ipsa morietur. Le-
Hebre.6.a gimus in epistola quæ ad hebræos scribit: Ne rursum fundamentū iaciam⁹ pœnitētiæ ab operibus mortuis. Sin autem peccata appellantur opera mortua: quare non econtrario uirtutes appellentur opera uiua? Quodq; sequitur: Nec medici suscitabūt: sensus perspicuus est, condēnari fabulas poetarū: qui ab Aesculapio iactant Virbium suscitatū. Non solum autem hoc de mortuis: sed de omni infirmitate dicē-

a HEB. Dōmine, dabis pacem nobis: omnia em̄ opera nostra operatus es nobis. b Dōmine deus noster, possederunt nos domini absq; te: tantū in te recordemur nominis tui. Mortui non uiuant: gigantes nō resurgāt. Propterea uisitasti & contriuisti eos: & perdidisti omnem memoriam eorum. Indulsisti genti dñe: indulsisti genti. Nunquid glorificatus es: elōgasti oēs termios terræ. Domine

SEP Domine de⁹ noster pacē da nobis: oīa em̄ reddidisti nobis. Dñe deus noster posside nos: dñe extra te alium nescimus: nomen tuum inuocamus. c Mortui enim uitam non uidebunt: neq; medici suscitabunt. Idcirco induxisti & perdidisti & tulisti omne masculum eorum. Adde eis mala domine: adde mala gloriosis terræ: longe feciste omnes terminos terræ. Domine

G
pā.126.a

sanare languentes: Nisi dominus custodierit ciuitatem: frustra uigilauit qui custodit eā: Sic nisi dominus languorem curauerit: inuanum laborant medici qui cupiunt sanare languentes: Nisi dominus custodierit sanitatem: inuanū custodiunt, qui etiam præcepta custodiēdæ salutis proprijs ædūt libris: semperq; dicendum est: nō solū in corporis, sed etiā in aniæ sanitate: Benedic anima mea domino: qui sanat omnes languores tuos. Porro q pecato mortui perseuerant: & nulla arte medicinæ possunt recipere animæ sanitatē: isti disperdentur & tollentur a domino: & quicquid robustum est in eis, quod masculinū uocatur, penitus auferetur. Vnde & pharao non uult interficere sexum fœmineum, qui per se fragilis est & facile interire potest: sed omne masculinum: quod si adultum fuerit & in uirilem ætatem peruenerit, difficulter occiditur. Iuxta Symmachum: mortui non uiuificabunt: quia peccato mortui, alios uiuificare non possunt: nec pulchra laudatio est in ore peccatoris. Et gigantes, id est רְפָאִים: non suscitabunt alios: qui ipsi iuxta Geneseos librum appellantur cadētes: Visitatq; eos dominus: ut & mortuorum & gigantiū omnis deleat memoria. Solus em̄ est qui suscitat mortuos: de q dicit: Sicut pater suscitat mortuos & uiuificat: sic & filius uiuificat quos uult. Possumus mortuos simulacra appellare hominum mortuorum: & gigātes dæmones, qui simulacris eorū assident. Nec terrere nos debet quare Lxx. masculum, & cæteri interpretes, memoriam transtulerunt: cum eisdem tribus literis ז & ב & ר utrūq; scribatur apud hebræos. Sed quando memoriale dicimus: legitur זֵבֶר quando masculum זָבָר. Et hac uerbi ambiguitate deceptum arbitrantur saul: quando pugnauit cōtra amalech
1.Reg.15.a & interfecit omne masculinū eorum: Deo enim præcipiente ut deleret omnem memoriā amalech sub cœlo: ille pro memoria, non tam errore q; prædæ seductus cupidine, masculos interpretatus est: nescius illud Apostoli: Nolite errare,
Gal.6.b deus non irridetur. d ¶ Indulsisti genti domine: indulsisti genti ꝛc. Mala quæ Lxx. secundo posuerunt, in hebraico nō habentur: sed quia supra dixerat: Ideo induxisti & perdidisti & tulisti omne masculum eorum: eundem sensum secuti addiderunt de suo mala: ut qui glorioſi in terra sunt: malis duplicibus opprimant. Porro iuxta hebræos multo alter est sensus: & priori disputationi congruēs: Dixerat dñs: misereamur impio. Propheta rñderat: Et ubi est iusticia tua? præsertim cum tanta mala in sanctos tuos operatus sit. Ad qđ dñs: Et nō uidebit inquit gloriā dñi. Rursum ꝓpheta: Exaltetur manus tua ad percutiendū: & non uideant gloriā tuam, quā non merent aspicere. Ad qđ dñs: Videant magis & confundant. Rursum propheta: Dñe pacem da nobis: & posside nos qui tui nominis recordamur. Impij autē & superbi non uiuant: nec resurgant in gloria: sed contere omnē memoriā eorū: Causasq; reddit cur eos cupiat iterire: Indulsisti genti dñe, indulsisti genti: nunquid glorificatus es? Et est sensus: Sæpe misertus es gentibus, i. humano generi & exercuisti in eas incredibilē clæmentiā: nunq̄d te cognouerunt? nunq̄d glorificauerūt nomē tuū? Nōne ecōtrario a te

H

pā.102.a

Exo.1.c

Iob.5.d

longe

A longe recesserũt. Securitas em negligentiã: negligentia con/
tẽptũ parit. a ¶ Dñe in angustia requisierunt te ꝛc. Quia
indulgens sæpe contẽptus es nec glorificatus: sed ecõtrario
omnes a tua scientia recesserunt: propterea dñe percute eos:
ut in angustia te requirant: & in tribulatione murmuris do
ctrina tua sit eis: quan
do tantũ eis malorum
pondus incumbet: ut
ne clamare quidẽ au/
deant confidenter: sed
dolorẽ suũ silentio de/
uorent. Iuxta Lxx. in
tribulatione propheta
dñi recordat: iuxta il/
lud qđ in psalmo dici
ps.17.a tur: De tribulatiõe in
uocaui dñm: & exau/
diuit me in latitudine.
ps.119.a Et in alio loco: Ad do
minũ cũ tribularer cla
maui & exaudiuit me.
Vñ & Apls loquitur:
1.Co.4.c Tribulamur, sed non
angustamur: persecu/
tionẽ patimur, sed nõ
derelinquimur. Et in
Rom.8.d alio loco: Non sunt cõ
dignæ passiones hui⁹
tẽporis ad uenturam
gloriã quæ reuelabit̃
in nobis. Si autẽ par/
ua tribulatio docet &
emendat & corripit:
quãto magis magna,
cum admonemur cõ/
B ditionis nostræ & dei
potẽtiæ recordamur:
b ¶ Sicut que ꝛcepit cũ appꝛopinquauerit
ad partũ ꝛc. Sicut ad
partum mulier appro
pinquans, dolore co/
git̃ exclamare: sic nos
in angustia requirim⁹
te: & a facie formidinis tuæ concepimus & parturiuimus &
peperimus, nõ carnis liberos sed spũs: ut tota in te mẽte cre
damus: ut quẽ per beneficia nõ sensimus, per tormẽta disca
mus. Hoc qđ Lxx. addiderũt οὕτως ἐγενήθημεν τῷ ἀγα/
πητῷ σου. i. sic facti sumus dilecto tuo: pro quo cæteri trãstu
lerunt: sic facti sumus a facie tua dñe: obelo prænotãdũ est.
Possumus autem dilectũ dñi christum accipere: propter cu
ius timorẽ concipimus & parturimus & parimus: & spiritũ
salutis facimus super terrã. Potest hoc & apostolicus uir di/
Gal.4.c cere: quãdo populos erudit, & imitatur apl'm Paulũ: Filioli
mei quos iterũ parturio, donec christus formetur in uobis.
Rom.15.e An dubitandũ est qđ Paulus apl'us spiritũ salutis fecerit su
per terrã: qui de hierusalẽ usq; ad illiricũ euangeliũ prædica
1.Co.3.b uit: & quasi sapiens architectus fundamentũ posuit: extra
qđ nullus alius põt ponere, qui est christus ieſus? Siue igit̃
legerimus, ꝓpter timorem tuũ dñe in utero accepimus: siue
iuxta hebraicum, a facie tua dñe concepimus, & in utero ac/
cepimus: Vtrũq; ad id pertinet, ut ex timore & recordatione
dñi sermonẽ cõcipiamus dei: & illuminet̃ cor nostrũ dicen/
tiũ: Signatum est sup nos lumen uultus tui dñe. Et: Osten/
de faciem tuã & salui erimus. c ¶ Salutes non fecimus in
terra: ideo non ceciderunt habitatores orbis. Diuersa inter/
pretatio, necesse est ut diuersum habeat & sensum. Iuxta he/
braicum hoc dicitur: Quia nihil dignum tua fecimus mi/
sericordia: propterea impĳ non corruerunt: sed usq; hodie
prævalent & possident terram. Lxx. autem hoc asserunt:
qđ facientibus sanctis spiritũ salutis sup terrã: hi qui terræ
habitatores sunt corruant: licet inter orbem qui hebraice
תֵּבֵל, & græce dicitur ὀικουμένη ac terrã multa diuersitas

a HEB. ¶ Dñe in angu/
stia requisierunt te: in tri/
bulatione murmuris do/
b ctrina tua eis. Sicut quæ
concepit cũ appropinqua/
uerit ad partũ: dolens cla/
mat in doloribꝰ suis: sic fa
cti sumꝰ a facie tua domi/
ne. Concepimus & quasi
parturiuimus & peperi/
c mus spiritum. Salutes nõ
fecimus in terra: ideo non
ceciderunt habitatores or/
b bis. Viuant mortui tui:
interfecti mei resurgant:
expergiscimini & laudate
qui habitatis in puluere:
quia ros luminum ros tu/
us: & terram gigantũ de/
trahes i ruinã. Vãde ppls
meꝰ, intra in cubicula tua:
daude ostia tua sup te: ab/
scõdere modicũ ad momẽ
tũ: donec ꝓtrãseat ĩdigna/
tio. Ecce

sit. Cadẽt ergo quicũq; habitationi terræ se dederunt: & in C
terrenis operibus fixa radice fundati sunt: & nõ cadent qui
sedent in orbe terrarũ & requiescũt in ecclesia, quæ habitacu
lũ patris & filĳ & spũssancti est. b ¶ Viuant mortui tui ꝛ in/
terfecti mei resurgant ꝛc. Sanctis parturiẽtibus & pariẽtibꝰ
spiritũ: & habitatori/
bꝰ terræ corruẽtibus:
qa salutes nõ fecerunt
in terra: hi ꝙs in chri/ 1.Tess.4.d
sto mortuos apl'us uo
cat: & ꝓpter nomẽ dñi
interfecti sũt: resurgẽt
in gloria. Et qa mors
eorũ somnus est: ne/
quaq; juxta Lxx. resur
gere, sed expergisci &
euigilare dicunt̃. Vñ
& Laçarus qui euigila Ioh.11.b
turus erat: a dño dor/
miẽs appellat̃. Omnes
igit̃ martyres & sancti
uiri qui ꝓ christo fude
rũt sanguinẽ: & quoꝝ
fuit tota uita marty/
riũ: resurgẽt & euigila/
bunt, atq; laudabunt
deũ creatorẽ suũ qui
nũc habitant in puluere: de qbus in Daniele
scriptũ est: Multi dor/ Dañ.12.a
miẽtiũ in terræ pulue/
re resurgent: hi in uitã
æternã: & hi in oppro/
briũ & cõfusionẽ sem/
piternam. Et in Ioanne
euãgelista legim⁹: Ve/ Ioh.5.d
niet hora & nũc est: qñ D
qui in sepulchris sunt
audient uocẽ filĳ dei:
& qui audierint uiuẽt:
& egredient̃ qui bona
fecerũt in resurrectio/
nẽ uitæ: & q mala, in re
surrectionem iudicĳ.
Ros em dñi iuxta fabulas poetarũ: uincẽs oẽs herbas pæoni
as: uiuificabit corpa mortuoꝝ. Et quõ iactis in terrã semini
bꝰ ros paulatim crescere facit herbas: & ad fruges sui generis
puenire: Sic dñi ros qui pro misericordia ponit̃, ros erit lu/
minũ plurimorũ: qđ hebraice dicit̃ אוֹרוֹת. Terrã aũt, id est
corpora Raphaim, gigantiũ uidelicet & impiorum: dñs in
pœnas detrahet sempiternas. Denicq; ꝓ רְפָאִים soli Lxx.
τοὺς ἀσεβεῖς. i. impios trãstulerũt. Et qa supra legim⁹: Mor
tui uitã nõ uidebũt: nec medici suscitabũt: ꝓ quo Aquila &
Symmachus, raphaim & gigantes interpretati sunt: quæ/
rimus quæ erroris causa sit: ut pro רְפָאִים hebraico: alĳ gi
gantes, alĳ medicos posuerint. Verbũ hebraicũ רְפָאִים si
post ר primã literã sequentẽ habeat י, legitur רוֹפְאִים: &
significat medicos: sin autem absq; י litera scribatur: legitur
רְפָאִים & transferẽ in gigantes. Simulq; quia supra dixe/
rat: Mortui uitã non uidebũt: ut manifestius demonstraret
nõ dici ibi de mortuis lege naturæ, & separatiõe aniæ ac cor
poris: sed de his qui peccato mortui sunt: Nũc ecõtrario di/
cit ad deũ: Viuent mortui tui qui interfecti sunt ꝓpter te: q
nõ absolute mortui, ut Lxx. transtulerunt οἱ νεκροί: sed iuxta
hebraicum ubi dicitur יִחְיוּ מֵתֶיךָ: mortui tui appellant̃.
e ¶ Vade populus meus intra in cubicula tua ꝛc. Supra de
sanctis dixerat: Resurgẽt mortui: & resurgẽt q in sepulchris
sunt: Ros em a te sanitas eorũ est: & ecõtrario de impĳs: ter/
ra autẽ impiorũ cadet: Nunc ad sanctos loquit̃: quia uobis
resurrectio repromissa est donec in peccatores & impios dei
ira desæuiat: ingredimini in sepulchra uestra: & abscondite

 uos: breue

Euos: breue eñ tẽpus est donec dei pertranseat indignatio. Siquidẽ egrediẽ dñs de loco suo: quia misericors & miserator dñs, & clæmẽtissimus pater, filios negligẽtes ferire compellitur, & quodãmodo de sua sententia cõmutari: ut uisitet & inducat iram suam super habitatores terræ: de quib⁹ dicitur in Osee: Maledictio & mendacium, & adulteriũ & furtum, effusa sunt sup habitatores terræ: Et in Apocalypsi tertio legimus Væ, super habitatores terræ. Porro iusti licet uideañ in terra: tamẽ cõuersatio eoꝝ in cœlis est: qui possunt dicere: Aduena ego sum in terra: & pegrinus sicut oẽs patres mei: & fruũt habitatiõe altissimi: de qb⁹ sanct⁹ loqtur: Qui habitat ĩ adiutorio altissimi: in ꝓtectiõe dei cœli cõmorabit. Tunc reuelabit terra sãguinẽ suũ: de q̃ de⁹ loqt ad Cain: Vox sãguinis fratris tui clamat ad me de terra: q̃ apuit os suũ ut suscipet sãguinẽ fratris tui de manu tua. Põt hoc & de martyribus intelligi: qui pro christo fuderunt sanguinem, & sub altari dei clamitant: Vsq̃quo dñe non ulcisceris sanguinem nostrum, de his qui habitãt super terram? De quibus & moyses dicit in cantico: Sanguis filiorũ eius uindicabit & ulciscetur: & retribuet uindictã inimicis. Hũc sanguinẽ, terra quæ susceperat reuelabit: & interfectos dñi nequaq̃ operiet: sed producet in publicum: ad condemnationẽ eorũ, qui martyres occiderunt. Hoc de simplici resurrectione intellectum sit. Præcipitur aũt iuxta Anagogen populo dei, ut ingrediatur cubicula sua siue cellaria: חַדְרֵיכֶם quippe utrũq̃ significat: ut claudat iuxta euangelicum ꝓceptum ostium cubiculi sui: & dicat cũ propheta: Pone dñe custodiã ori meo, & ostium munitum labijs meis. Et abscõdatur paululum quantulũcunq̃ donec pertranseat ira dñi: ut nihil gloriæ causa faciat: sed fruatur bono cõscientiæ, & solum iudicem expectet deum. Sunt autẽ cellaria quæ claudenda sunt & abscondenda ab his qui diuites facti sunt in operibus atq̃ sermonibus, prudentia, temperantia, fortitudo, iusticia: ut nesciat sinistra quid faciat dextera: ut legis & prophetarum & euangelij opibus perfruamur. Quod autem omnes dies uitæ nostræ breues sint & paruuli: iacob excedens annos centum loquit: Parui sunt & pessimi dies mei. Ira autẽ dñi transitura illa est: quã thesaurizant sibi qui nolunt agere pœnitentiã: quæ postq̃ transierit: nequaq̃ cellaria ultra claudent: sed implebit qd scriptum est: Nihil occultũ qd nõ reuelabit: & absconditũ qd non manifestetur.

Qd q̃ sequit: Ecce eñ dñs de sancto inducet iram suam: illud significat, qd a sanctis dei ira incipiat: uel omis illiꝰ ultio iusta sanctaq̃ sit nõ de mentis ꝓturbatione descendens, ut in hominibus solet: sed studio corrigendi. Terrã autẽ habitatorũ illã reor: de qua scriptũ est: Audiat terra sermones oris mei: Et: Auribus ꝓcipe terra. Et iterũ: Terra, terra: audi sermonẽ dñi. Quõ eñ qui in terra habitãt: sic qui in carne sunt deo placere nõ possunt. Terra autẽ in hoc loco significat animã quæ uiuit carnaliter. Et reuelabit sanguinẽ suum: si quẽpiam scandaliçauerit: & cũ Cain meretur audire: Vox sãguinis fratris tui clamat ad me de terra: quæ apuit os suũ ut susciperet sanguinẽ fratris tui. Omnis igitur sanguis interfectos quos occidit, uel uolens, uel per negligẽtiã, ꝓducet in medium. Ca. XXVII

In die illo uisitabit dñs in gladio suo duro ꝛc. Tradunt hebræi diabolũ: i. criminatorẽ, qd græcum nomen est, hebraice appellari שָׂטָן, hoc est aduersariũ. Vñ & in Zacharia dicit: Stabat satan. i. aduersari⁹ a dextris ei⁹ ut aduersareť ei. Appellat q̃ & בְּלִיַּעַל. i. apostata, præuaricator & absq̃ iugo. Vñ & Apls: Quæ inqt cõmunicatio christi ad belial? Et ubicũq̃ Lxx. ponũt filios pestilentiæ: in hebraico scriptũ est filij belial. Vñ & illud qd in psalmo canit de mysterio saluatoris: Filij iniquitatis nõ apponet nocere ei: in hebraico dicit filius belial: Appellaturq̃ & alijs noĩb⁹: ut ĩ alio psalmo scriptum est: Sup aspidẽ & basiliscũ ambulabis: & cõculcabis leonem & draconẽ. Qui draco, ꝓprie in hebraico sermone appellatur לִוְיָתָן Ipse est & magnus cetus: de q̃ qd a christo capiẽd⁹ sit: mystico ĩ Iob sermõe narrat: Qui magnũ cetũ captur⁹ est: nã & ibi ꝓceto leuiathan ponit. Et iterũ: Adduces aũt draconẽ in hamo: circũdabis capistrũ narib⁹ ei⁹. Statimq̃: Hoc est principiũ plasmatis dñi: qd factũ est ut illudat ab angelis eius. Et in psalmo: Hoc mare magnũ & spaciosum: ibi reptilia quorũ nõ est numer⁹: Animalia parua cũ magnis: Draco iste quẽ formasti ad illudendũ ei. De hoc & in Apocalypsi scribit Ioãnes: Facta est pugna in cœlo: michael & angeli ei⁹ bellabãt cũ dracone, & draco pugnabat & angeli ei⁹: & nõ præualuerũt: nec loc⁹ iuẽtus ẽ eis ĩ cœlo. Et missus est draco magn⁹ coluber antiqu⁹ q uocat diabol⁹ & satanas: q errare facit orbẽ terrarꝫ uniuersũ: missusq̃ ẽ in terrã, & ãgeli ei⁹ cũ eo: ibiq̃ dicit: Missus ẽ accusator fratrũ nr̃oꝝ q accusabat eos corã deo nr̃o. Illudq̃ notãdũ qd & in psalmo & in Iob ꝓpterea fact⁹ dicat draco, hoc ẽ leuiathã: ut illuderet ei ab angelis. Vñ & Apli accipiũt potestatẽ, ut calcẽt sup serpẽtes & scorpiões & sup oẽm ⅋tutẽ inimici. Quia igit ab eo loco ubi scriptũ est: Ecce dñs dissipabit terrã & nudabit eã: Sive iuxta Lxx. Ecce dñs disperdet orbem terrarũ & desolabit eum: usq̃ ad præsens capitulũ, cõtra orbẽ in consumatione mũdi iudiciũ prædicatũ est: & nouissim⁹ inimicus destruet mors: Propterea aduersum diabolũ extrema sentẽtia est: ut inducat sup eũ gladius sanctus & magnus & fortis: siue iuxta hebraicũ & reliquos interpretes, gladius durus. Nõ eñ ut Lxx. arbitrati sũt קָרְשָׁה dicit: qd si esset, sctm sonaret: sed קָשָׁה qd proprie trãsferr in durũ. Vñ & Cis pater saul durus appellat. Gladiũ aũt sanctũ siue durũ ob ei⁹ sensum qui patit: quidã nostrorũ intelligũt uerbũ dei: de quo dicit apls: Viuens autẽ dei sermo & efficax, & acutus sup omnẽ gladiũ ex utraq̃ ꝓte acutũ. Vñ & ĩ alio loco de ore saluatoris gladiũ bicipitẽ exire legim⁹. Cũ aũt in fine mũdi aduersum leuiathan, qui in principio geneseos appellatur serpens prudentissimus, sup omnes bestias quæ erant in terra: gladius sanctus siue durus & magnus & fortis fuerit inductus: fugiet q nunq̃ fugere consueuerat nescies illud scriptũ: Quo uadam a spiritu tuo: aut a facie tua quo fugiã? Pulchre qdã poeta in gigantomachia de encelado lusit: Quo fugis Encelade: qualscũq̃ acclesseris oras. Sub ioue semp eris. Iste autẽ leuiathan coluber fugiens, in hebraico dicitur בְּרִיחַ quod Aquila interpretatus est uectem: Symmachus, cõcludentẽ: Theodotio, robustũ. Vectẽ autẽ siue claudentẽ puto appellari: qd multos suo carcere clauserit, & ꝓpriæ subiecerit potestati: nihilq̃ in se rectũ habet: & idcirco dicit tortuosus: nec imitari potest uirgã dñi de qua scriptũ est: Virga directionis uirga regni tui. Quẽ dñs interficiet spũ oris sui: habitatorẽ quondã maris, salsorũ & amarorũ fluctuũ. Qui dicũt diabolum

HEB. tio. Ecce enim dñs egredietur de loco suo: ut uisitet iniquitatẽ habitatoris terræ cõtra eũ: & reuelabit terra sanguinẽ suũ: & nõ opiet ultra interfectos suos. Ca. XXVII

In die illa inducet deus gladium sanctum & magnum, & fortem: super draconem colubrum fugientem: super draconem colubrum tortuosum: & occidet draconem qui est in mari.

SEP. ni. Ecce eñ dñs de sancto inducet iram sup habitatores terræ: & reuelabit terra sanguinẽ suũ: & non abscondet ultra interfectos. Ca. XXVII

In die illa inducet deus gladium sanctum & magnum, & fortem: super draconem colubrum fugientem: super draconem colubrum tortuosum: & occidet draconem qui est in mari.

In die illo

Ose. 4. a
Apoc. 8. d
Ps. 38. c
Ibi. 90. a
Apoc. 6. c
Deu. 32. f
Matth. 6. a
Ps. 140. a
Anago. F
Gen. 47. b
Luc. 8. c
Deu. 32. a
Esa. 1. a
Hiere. 22. g
Ro. 8. b
Gen. 4. b
Gen. 4. b
Zach. 3. a
2. Co. 6. c
Ps. 88. d
Ibi. 90. c
Iob. 40. c
Ibi. d
Ps. 103. c
Apoc. 12. b
H
Ibi. c
Luc. 10. c
Ps. 24. a
1. Co. 15. d
Ibi. 44. b
2. Thes. 2. b

A diabolum acturum pœnitentiã & ueniam consecuturũ: interpretentẽ nobis quõ hoc accipiant qđ scriptũ est: Et interficiet draconẽ qui est in mari siue cetum. Secũdo em̃ loco in præsenti capitło: in hebraico nõ appellaẽ leuiathã, sed לִוְיָתָן qđ ꝓprie cetũ sonat. Vñ hebræi autumãt leuiathan habitare sub terra & in æthere: thanin ẏo in mari: quæ iudaica fabula ẽ. Qđ ꝙ dicit in extrẽo huius capł, in die illa: Eusebi⁹ priori iũgit capiti: ne sequens ꝓphetia huic tẽpori coapteẽ. Hebræi autem & cæteri explanatores sequẽti, qđ nunc ꝓposituri sumus. a ¶ In die illa vinea meri cantabit ei ꝛc. Multũ hebraicũ in hoc loco a Lxx. æditiõe discordat: idcirco singula ut ꝓposuim⁹ disseram⁹. Vinea de q̃ ſ.5.a sup̃ loqẽ Esaias: Vinea facta eſt dilecto in cornu, in loco uberi: quæ debeat itelligi ipso docẽte discamus. Vinea em̃ dñi sabaoth dom⁹ est israel: de qua ī psalPs.79.b mo canit: Vineam de ægypto trãstulisti &c. Hiere.25.d Huic & ꝙ Hieremiam ꝓpinat calicẽ meracissimũ. Cũ em̃ misisset eũ ut potionaret oẽs gẽtes: & huic se ꝓpheta libẽter obtulisset officio: primũ inebriare

a HEB. In die illa uinea meri cantabit ei. Ego dominus qui seruo eam: repente propinabo illi: ne forte uisitetur contra eam: nocte & die seruo eam. Indi-
b gnatio non est mihi: quis dabit me spinam & uepre ẽ in prælio? gradiar super eam: succendam eam pariter. An potiꝰ tenebo fortitudinẽ meam? faciet pacem mihi: pacem faciet
c mihi. Q̃ui egrediuntur de radice iacob, florebit & germinabit israel: & implebunt faciem orbis semine.

SEP. In die illo uinea bona desyderiũ eiꝰ ut princeps illiꝰ sit. Ego ciuitas fortis, ciuitas q̃ oppugnaẽ: frustra potũ dabo illi. Capieẽ em̃ nocte, die aũt cadet murꝰ: Nõ ẽ q̃ nõ apꝑhẽderit eã. Quis ponet me custodem stipulæ in agro? ꝓpter aduersariã hãc reppuli eã: Id circo fecit dñs oia q̃ disposuit: cõbusta sum: dicẽt habitatores eiꝰ: faciemꝰ pacẽ illi: faciemꝰ pacẽ ei. Qui ueniũt filiꝫ iacob: germinabit & florebit israẽ: & implebit orbẽ terrarũ fructus eius.

b Nũnquid iuxta plagam percutientis se percussit eum: aut sicut occidit interfectos eius sic occisus est?

c HEB. In mẽsura cõtra mẽsurã cũ abiecta fuerit iudicabis eã.

SEP. Rixans & exprobrans emittet eos.

B Meditatus iubeẽ hierusalẽ. Vñ dicit: Decœpisti me dñe, & decœptus sum. Bibet igitur hierusalem, & ꝓpinaẽ ei meraca potio: ut planctũ discat & fletum. Dicitq; se dñs multo eam tempore custodisse, & locum dedisse pœnitentiæ: & quia cõuerti noluerit, subito inebriandam. Hoc enim dicit diebus egisse uel noctibus, ut ipsius semper auxilio seruareẽ. Lxx. autẽ eandem pulchram appellant uineam: in qua fuit lex & prophetæ, sacerdotium & pontificium, & dei noticia: dicẽte scriptuPs.75.a ra: Notus in iudæa deꝰ: in israel magnũ nomẽ eiꝰ. Qđ alii putãt iuxta æditionẽ eorũ ad ecclesiã ꝓtinere, q̃ nihil est pulPs.86.b chriꝰ. Et de q̃ dictũ est: Głiosa dicta sũt de te ciuitas dei: quæ princeps est genitricis suæ: & dicit in canticocanticorum: Cañ.1.b Filii matris meæ pugnauerunt aduersus me. Et loquiẽ: Ego ciuitas firma, ciuitas quæ oppugnaẽ. Pulchreq; oppugnaẽ dixit, nõ expugnaẽ. Statimq; iungit de synagoga: quæ de capite uersa est in caudã: Frustra ei potũ mearũ tribuo doctrinarũ: capieẽ em̃ in tenebris erroris sui. Et qa apertã lucẽ nõ recepit: per diem corruit murus eius. i. oẽm qđ sibi putabat auxilium: nulluſq; erit aduersariorũ qui nõ capiat eam: qđ de contrarijs debemus intelligere potestatibus. b ¶ Indignatio nõ est mihi: quis dabit me spinã ⁊ vepre ẽ ꝛc. Iuxta hebraicum hic sensus est: Ego qui diebus & noctibus semper meam uineam conseruaui, ne exterminaret eam aper de sylua: ne bestiæ deuorarent: Nunquid indignationem non habeo, & nescio ferire peccantem: & reddere unicuiq; qđ meretur? Vbi Aquila posuit, spinam & ueprem: in hebraico scriptũ est שָׁמִיר & שִׁית, qđ adamantem & loca sentiũ plena significat. Vñ dicit: Quis me docebit ut durus sim: & meã uineã clæmentiam, & in prælio atq; certamine truculẽtus incedam: ut gradiar super uineam quã ante seruaui: & succendam eam quã meo sepseram muro? An potius id aget fortitudo mea: ut iram differam & saluem eos euangelij clæmẽtia, qui nequaq; sunt legis auctoritate seruati? ἐμφατικῶς autem iuxta hebraicum legendum est: Quis me faciet durum atq; crudelem ut uincam naturam meam? Hoc quippe in deserto significatur & in spinis: ut eam quasi in prælio conteram atq; succendam: quã semper mea diligentia custodiui: An potiũs tenebo fortitudinẽ meã: quã christum esse non dubium est, & de qua legimus: Christus dei uirtus & i.Co.1.d dei sapientia: ut ipsa mihi pacem faciat & mundum reconciliet? Iuxta Lxx. hic est sensus: ut ex persona accipiamus ecclesiæ: Ego ciuitas firma: ciuitas multis uallata hostibus, quæ frustra dedi poculũ inimicæ meæ synagogæ. Capietur enim nocte: & corruet murus eius: nullaq; erit de aduersarijs potestatibus quæ nõ apprehendat eam. Rursum loquar: Quid mihi prodest custodire eam, quæ stipulam in se habeat non frumenta: quæ ita inculta est ut ueprium plena sit & spinarũ: quã saluare uolui? Sed qa hostiliter mecum agit, recessi ab ea: Dixerũt ꝙ in me & ex me nati apostoli: Vobis quidem oportebat primũ loqui uerbum dei: sed quoniam repulistis iAct.13.g lud, & indignos uos iudicastis æternæ uitæ ecce conuertimur ad gentes. Idcirco faciet dñs qđ minaꝰ est: ut oẽs in ea ardeãt rhomano igne circũdati: Vel certe ardeãt uitijs atq; peccatis, ne possint ardẽtia diaboli iacula restinguere. Oẽs em̃ adultẽrãtes q̃si cliban⁹ corda eoꝝ. Et illi q prius habitabãt in ea: postq; clamauerint: capta est ciuitas atq; succensa, dimittẽt eã: & reconciliantes mũdum deo, dicent: Faciamus pacẽ illi, pacem faciamus ei: hoc est christo: semper scribentes in eplis suis: Gratia uobiscum & pax a deo patre & christo iesu i.Co.1.a domino nostro. De quibus in hoc eodem ꝓpheta legim⁹: Infra.52.b Œspecioſi pedes euangeliçantiũ pacem. Quidã hunc locũ Nau.1.d ad ecclesias referunt: qđ custodiantur quidẽ a deo, sed multi in eis fructus non faciant: & propterea boni doctoris succendantur ardoribus: ut clamitent & confiteantur errorem suũ: & postea pacẽ faciãt deo: qui uere appellentẽ filiꝫ iacob.

c ¶ Qui egrediuntur de radice iacob ꝛc. Postq; apostoli in toto orbe euangelium predicantes dixerint: Faciemus pacem christo, pacem faciemus ei: qui in excelsis fuerint de semine iacob, & in apostolicam peruenerint dignitatem: appellabuntur filiꝫ Iacob. Tunc germinabit & florebit israel: uidens doctrina filiorum suorum uniuersum orbem esse cõpletum: & attulisse fructus uberrimos, quos in iudæa manens non attulerat. d ¶ Nunquid iuxta plagã percutiẽtis se percussit eũ ꝛc. Locus iste dupliciter intelligitur: Aut cõtra hierusalem, ut dicat eam nõ ita a deo esse percussam, ut ipsa percussit christum & apostolos eius: Aut cõtra gentium multitudinem, quod illis persequentibus & effundẽtibus sanguinem christianum: apostoli & apostolici uiri nihilominus salutis eorum curam habuerint, & recõciliauerint eos deo.

e ¶ In mensura contra mensuram ꝛc. Iuxta hebraicum hic sensus est. Sicut fecit hierusalẽ, sic recipiet: & iuxta mensurã qua mensa est, remetietur ei. Tunc cumulatam mẽsuram recipiet: quando iudicij tempus aduenerit & abiecerit eam deus. Iuxta Lxx. pẽdet ex superioribus qđ dicitur. Non em̃ israel sicut percussit ꝓcutietur: nec sicut interfecit interficieẽ.

E Qui iurgabat cõtra apostolos: & exprobrabat doctoribus suis: & præcipiebat ne in nomine christi loquerentur. Propterea dñs abijciet eos, & de suo expellet grege. a ¶ Meditatus est in spiritu suo duro per diem ęstus. Iuxta hebraicum hoc dicitur: In mensura qua mensa est hierusalem recipiet: ꝓpterea deus in spiritu suo duro atq; uehementi meditatus est, siue locutus cõtra eam in die æstus: hoc est, in persecutionis tẽpore, quãdo ardentior indignationis dies est atq; pœnarum. Iuxta Lxx. ad ipsam dicitur hierusalẽ siue ad isr̃: Nonne tu eras, quæ in spiritu tuo durissimo atq; crudeli & in furore blasphemiarũ tuarũ, apostolos dñi atq; doctores iter sicere cupiebas: b ¶ Idcirco super his dimittetur iniquitas domui iacob ꝛc̃. Causas reddit cur postq; iudæi in dominum miserint manus, ueniam cõsequãtur, si uoluerint agere pœnitentiam: ut impleatur saluatoris oratio: Luc. 23. e Pater ignosce eis: qd̃ eñ faciũt nesciũt.

F Propterea inqt dimitteť iniqtas domui iacob: & auferet peccatũ eius, ut mereať bñdictionẽ dei, q sibi maledictionẽ fuerat ipræ Matth. 27. c catus, dicens: Sanguis eius super nos, & sup filios nostros: quia per apostolos de stirpe israel in toto orbe euangelium seminabitur: & destruetur idolatria, & cõminuenť

a HEB. Meditãtus est in spiritu suo duro per diem
b æstus. Idcirco super his dimittetur iniquitas domui iacob: & iste omnis fructus, ut auferatur peccatum eius: quia posuit omnes lapides altaris sicut lapides cineris allisos: non stabunt luci & delubra.
c Ciuitas enim munita desolata erit: speciosa relinquetur: & dimittetur quasi deserta. Ibi pascetur uitulus: & ibi accubabit: & consumet summitates eiꝰ.
d In siccitãte messis illius cõterentur mulieres uenientes & docentes eam. Non est enim populus sapiens: propterea non miserebitur eius qui fecit eum: & qui formauit eum nõ parcet ei. Et erit in die illa percutiet dominus ab alueo fluminis usq; ad torrentem ægypti.

Et uos SEP. Nõne tu eras q meditabaris spũ duro interficere eos spũ furoris? Propterea auferet iniqtas iacob: & hæc erit benedictio eiꝰ cũ abstulero pctm̃ eiꝰ: quãdo posuerit oẽs lapides ararũ contritos quasi cinerẽ cõminutũ: & nõ pseuerabunt arbores eorum: Et idola eorꝝ succidentur quasi lucus: & longe habitans grex, dimittetur sicut grex derelictꝰ: & erit multo tpe in pascua: & ibi requescẽt greges: & post multũ tẽpus nõ erit in ea oñe uiride, quia exiccatus est. Mulieres ueniẽtes a spectaculo uenite: nõ est eñ populus habẽs intelligentiã: propterea nõ miserebitur eorꝝ q fecit eos: & q formauit eos, non parcet. Et erit in die illa: concludet dominus a fossa fluminis usq; ad rhinocoruram.

Vos autẽ G riũt lacertos: & impletur dñi uaticinium: Fi Luc. 23. d liæ hierusalem nolite me flere: sed plangite super uos & super filios uestros. Magnaq; infœlicitas ꝑpl̃i, a mulieribus lamẽtationis carmina discere: sicut repræhẽsio fuit populi israel: quando in iudi Iudic. 4. a cũ libro in manu mulieris debboræ fecit salutẽ dominus: & tempore uicinæ captiuitatis tacentibꝰ uiris hol 4. Reg. 22. c da mulier ꝓphetauit. Propterea autem mulieres longo conterentur itinere, imbecillitate, fame, & squalore cõfectæ: & docebunt populum miserabilẽ: qa nõ est populus sapiẽs, nec intellexit creatorẽ suũ: qui neglectus ab eis atq; contẽptus, nõ miserebiť facturæ: & nõ pcet creaturæ suæ.

H Iuxta Lxx. de maria dicť magdalenæ & alia Matth. 28. b maria: & cæteris mulieribus, quæ primum uiderũt dominum resurgẽtem, & tenuerũt pedes eius, & ab eo audire meruerunt: Nolite timere: Ite nuncia te fratribus meis ut uadant in galileam & ibi me uidebunt. De istis mulieribus multo priusquã nascerentur propheticus sermo prænunciat: & uocat eas a spectaculo dominicæ passionis & resurrectionis: ut euangelium prædicent: & iuxta hebraicum, doceant hierusalem siue terram israel, quod iste sit dominus & deus. Populo enim israel nõ habente sapientiam illo tempore quando passus est dominus: & impletum est uaticinium prophetale: Saluum me ps. 11. a fac domine quoniam defecit sanctus. Et: Omnes declinauerunt simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum: nõ est usq; ad unum: uocantur mulieres de spectaculo: ut qd̃ ipse uiderunt, apostolis nuncient. Israel autem de quo dictũm est: Israel non cognouit me: & populus meus non in- Ibi. 13. a ps. 1. a tellexit: clæmentissimũ creatorem & factorem suum prouocauit in amaritudinem: ut nequaq; eius misereatur. Hæc pie quidem dicuntur: sed quomodo cũ cæteris congruant: & consumationis mundi temporibus coaptentur, difficilis interpretatio est. e ¶ Et erit in die illa, percutiet dominus ab alueo fluminis usq; ad torrentem ægypti. Nisi iunxisset in die illa: per quod docemur ea quæ dicturus est superioribus copulanda: poteramus quasi proprium capituli huius sensum exponere: nunc autem ad superiora referenda sunt oñia. Quoniã ciuitas munita desolata erit: & speciosa ꝗdam relinquetur quasi desertum: & ibi uitulus accubabit & consumet propagines uineæ: & omnia siccabuntur: quoniã nõ est populus habẽs intellectũ: & ꝓpter stulticiã eius, nullam a creatore suo misericordiam consecutus est: Idcirco

percutiet

A percutiet siue concludet dominus ab alueo uel riuo flumi/nis usq; ad torrentē ægypti: ut in uniuersa iudæa, quæ quondam repromissionis terra fuit, nullus reperiatur sermo doctrinæ: nihil scientiæ scripturarum: de quib⁹ & Apostolus
Titū.1.d loquitur: Vt non attendamus iudaicis fabulis & mandatis hominū, qui auertuntur a ueritate. Et ite/
Ibidem rum: Sunt enim multi & non subditi, ac uaniloqui, & seductores, quos oportet redarguere, præcipue ex circumcisione. Alueum autem siue riuum fluminis, iuxta historiā Euphraten possumus dicere: sicut & ī septuagesimoprimo psalmo
Ps.71.b scriptū est: Dominabitur a mari usq; ad mare: & a flumine usq; ad finem orbis terræ. Alij iordanem putant. Et hoc notandum q̄ in iudææ terminis, fluuius appelletur: in ægypti finibus, torrens: qui turbidas aquas habet, & non perpetuas. Pro torrente ægypti, Lxx. rhinocorurā transtulerunt: quod est opidum in ægypti palæstinæq; confinio: non tam uerba scripturarum, q̄ sensum uerborum exprimentes. Q2 autem nos diximus, percutiet: pro quo Lxx. συμφράξει, id est, concludet transtulerunt: Aquila & Theodotio, ῥαβδήσει interpretati sunt: quod siue uirga percutiet, siue ad uirgam recensebit numerum gregis
B sui, intelligi potest: ut non in malam, sed in bonam partem accipiatur. a ¶ Et vos cōgregabimini vnus et vnus filij israel. O filij israel: pro quo interpretatus est Symmachus, domus israel: percussis aduersarijs uestris a riuo fluminis, usq; ad torrentē ægypti: id est ab Euphrate usq; ad Nilum, uos uel ipsi congregabimini ad fidē dñi unus & unus: quia iudæorum turba non credidit: per quod significat paucos ex iudæis in saluatorem dominum credituros. Vel certe o apostoli & apostolici uiri, iudæorum multitudine non credente: uos de toto orbe quos potueritis, quasi oues morbidas referte ad caulas domini: & congregate eas cum gentium populo: ut impleatur illud quod Paulus apostolus &
Act.13.g Barnabas loquuntur ad iudæos: Vobis quidem primum

a HEB. Et uos cōgregabimini unus & unus filij israel.
b Et erit in die illa: clangetur in tuba magna: & uenient qui perditi fuerant de terra assyriorum: & qui eiecti erant in terram ægypti: & adorabunt dñm in monte sancto in hierusalem.

C oportebat annunciare uerbum dei: sed quia indignos uos iudicastis salute, ecce conuertimur ad gentes. b ¶ Et erit in die illa: clanget in tuba magna ꝛc. In hoc loco iudæi cassa sibi uota promittunt: q̄ in cōsummatione mundi quando ἠλειμμένος suus uenerit, de assyrijs & de terra ægypti dispersus populus congregetur, & ueniat in hierusalem: & ædificato templo, adoret dominum deum suū: Q̄d scd̄m literam omnino stare non potest. Neq; enim de assyrijs tm̄ & de ægypto, sed de toto orbe terrarum: qui in christū credituri sunt, uocabunt. Ergo hoc significat, q̄ in nouissima tuba, iuxta apostolum Paulum, omnes 1.Co.15.g qui perierāt in assyrijs & in ægypto ad dominum ueniant. Nec dixit: omnes filios israel, sed omnes qui perierant: per quod significat gentium multitudinem, q̄ & idololatriæ, & magicis, ac philosophiæ artibus obligati, ueniant ad fidem christi: & adorent eum in ecclesia. Tuba autem magna potest intelligi sermo euangelicus: de quo & in hoc eodem ꝓpheta legimus: Super montē excelsum ascen/ Infra.40.b de qui euangeliças sion: exalta uocē tuam qui euangeliças hierusalem. Mons ergo sanctus & hierusalē illa est, de qua sæpe diximus: Accessistis ad sion montem & ciuitatem dei Hebre.12.f uiuentis hierusalem cœlestem: & multorū angelorū milia: D & ecclesiā primitiuorū, qui scripti sunt in cœlis. ¶ Hucusq; de cōsummatione mundi dictum est: ab eo loco in quo exponere cœpimus: Ecce dominus dissipabit terrā & nudabit s.24.a eam: quod præsenti uolumine cōtinetur: Nunc adiuuante immo inspirante nobis Christo, transeamus ad nonū: q̄d alterius prophetiæ habebit exordium.

SEP. Vos autē congregate unum & unū filios israel. Et erit in die illa: canēt tuba magna: & uenient qui perierant in regione assyriorum: & qui perierant in ægypto: & adorabunt dominum super montē sanctum in hierusalem.

¶ Commentarij octaui in Esaiam finis.

¶ DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN NONVM COMMENTARIORVM ESAIAE AD EVSTOCHIVM PROEMIVM.

VArijs molestijs occupati, explanationes in Esaiam prophetam per interualla dictamus: Vnde expleto octauo uolumine, nunc post aliquantum temporis spacium transimus ad nonum: non absq; morsu & obtrectationibus inuidorum: qui ignorantes quid audiant, quid loquantur, de eo audent iudicare quod nesciunt: & ante despiciunt q̄ probent: eruditosq; se existimant & disertos, si de cunctis scriptoribus detrahant. Quorum liuorem & mussitationē garrulam cōtemnentes, dei poscamus auxilium: & psalmistæ imprecatione dicamus: Dissipa gentes quæ bella uolunt: Domini em̄ locus in pace est, quæ exuperat omnem sensum. Quam & propheta desyderat clamitans: Domine deus noster, pacem da nobis: omnia enim reddidisti nobis. Sed iam proponamus Esaiæ capitulum: & cum Moyse ingrediamur nubem & caliginem, ut clarificetur uultus noster: & iuxta hebraicū, cornuta sit facies: audianturq; & rutilent tonitrua & fulgura, quæ plæbs uilior uidere non potuit.

E COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM LIBER NONVS.

VE corone superbię ꝛc. Dicam⁹ primū iuxta historiam: deinde iuxta Tropologiam: & ad extremum iuxta uaticinium prophetale. Loquitur sermo diuinus aduersum decem tribus quæ regnabāt in samaria: & ꝓpter Hieroboam, qui de tribu ephraim fuit, appellabant ephraim. Et uocat eos coronā superbiæ: quia comparati duab⁹ tribubus, quæ appellabant Iuda: sublimiores erāt & numero & robore: Ebrioscꝫ eos dicit ephraim, qui suum non intelligant creatorem: sed pro domino adorent uitulos aureos in Dan & Bethel. Isti quondam in flore fuerunt dñi & in gloria, quando regebantur a Dauid & Salomone: & in duodecim tribub⁹ erant adorantes deū in templo hierusalē: qui fuerunt in uertice uallis pinguissimæ: qđ hebraice dicitur גֵּיא שְׁמָנִים. Significat autē locum ubi traditus dominus est: super cuius uallis uerticē, templum dñi situm est. Isti inebriati sunt uino erroris & amentiæ, quod eis miscuit hieroboā: Quapropter pœnā illis dominus comminatur, ꝙ sicut grandinis turbo uniuersa confringit: & impetus aquarū inundantiū quicquid obuium inuenerit, rapit: sic ab assyriorū deleantur exercitu: & qđ reliquū fuerit, in montes siue urbes mediæ transferat. Comparat autem gloriam decem tribuum coronæ uariorum florum: quæ tantam habuerit pulchritudinem: ut quomodo si quis antecꝫ æstas ueniat & autumnus, πρόδρομον ficum uidens in arbore: statim ut manu tenuerit, deuorat: Sic & decem tribus cū assyrius uiderit, uastet & deuoret: & nihil omnino pristini populi relinquat in samaria. Hoc breuiter iuxta historiā dictum sit: Transeamus ad Allegoriā. Secūm expositionem Oseæ prophetæ: in quo Ephraim & Ioseph & samaria, & decem tribus quæ scissæ sunt a corpore duodecim tribuum, & templum domini reliquerūt: retulimus ad hæreticos: qui uere iuxta Lxx. æditionē, corona iniuriæ sunt, dominum blasphemantes: & omnia mercedis causa faciunt: & de gloria domini conciderunt: nec sequuntur tenuitatem mannæ, & humilitatē ecclesiasticam: sed in monte pinguissimo uersantur ebrij absꝫ uino: propterea fortis & durus furor domini, qui eos puniturus est grandini præcipiti: quæ nō in tecta, sed in capita mortalium ruit: & multis aquarum inundationibus comparatur: quæ quicquid obuium inuenerint, trahunt. Hæc corona iniuriæ, mercenarij appellantur ephraim: qui iuxta Apostolum turpis lucri gratia, de flore & spe ac gloria pristinæ fidei corruerūt: & uersantur in superbia: & dulcissimus cibus diaboli sunt, qui eos quotidie deuorat. Secūm prophetiam illud possumus dicere, ꝙ coronam iniuriæ uocet scribas & pharisæos, qui dominū blasphemabant: Et appellantur mercenarij Ephraim, propter Iudam qui de tribu Ephraim, & de uico eiusdem tribus Iscariot dominū precio uendidit: qui uere flos apostolicæ gloriæ cecidit super montem pinguissimum: de quo dictum putam⁹: Manducauit & bibit Iacob & saturatus est, & impinguatus: & recalcitrauit dilectus: Sive iuxta hebraicum: super uallem pinguiū, id est, gessemanim: in qua etiam nomen loci significatur: in quo Iudas dominum tradidit. Vallis autem pinguis siue pinguium dicitur propter uberta/tem, & scribas & pharisæos, qui ibi dominum cōprehenderūt: De quibus in psalmo scriptū est: Tauri pingues obsederunt me. Hæc uallis pinguium, id est, gessemanim: in hoc capitulo secundo appellat: & miror quo modo Lxx. primum eam dixerint mōtem pinguē, & postea montem excelsum. Ebrius autē fuit proditor non uino, sed auaricia & furore aspidum insanabili: & diaboli cibo, qui post buccellam intrauit in eum, & penitus deuoratus est: quia oratio eius uersa est in peccatum: & ne pœnitentia quidem eius fructum salutis habuit. Verbum hebraicum שִׁכּוֹרֵי, ambiguum est: & uel ebrios, uel mercenarios sonat. Vnde & יְשָׂשכָר interpretatur, est merces: & שָׂכָר μέθυσμα, id ē, ebrietas: cæteriꝫ ebrios: Soli Lxx. μισθωτούς, id est, mercenarios transtulerunt. b In die illa erit dominus exercituum corona glorię: et sertum exultationis residuo populi sui ꝛc. Postꝫ omnis terra samariæ, id est decem tribuum assyrio fuerit inundante deleta: & conculcata pedibus corona superbiæ ebriorū Ephraim, & in modum ficus temporaneæ deuorata: tunc residui populi israel, hoc est, duarum tribuum, Iudæ & Beniamin, ipse dominus erit corona uictoriæ: & spiritus iudicij sedenti super iudicium: haud dubium quin Ezechiæ regi Iudæ: & fortitudo eorum qui cuncta regione populata, de prælio reuertentes se urbe clauserunt. Quod in hoc eodem propheta lecturi sumus, quando centum octogintaquinꝫ milia armatorum de assyrij exercitu angelo percutiente, deleta sunt. Verum hi quoꝫ, id est Iudas & Beniamin inebriati sunt uino idolatriæ: & cōtempta religione templi, dæmonum simulacra uenerati: & nescierunt uidentē dñm qui cuncta conspiciat.

E COZONE superbiæ ebrijs ephraim: & flori decidēti gloriæ exultationis eius: qui erant in uertice uallis pinguissimæ errantes a uino. Ecce ualidus & fortis domini, sicut impetus grandinis turbo confringens: sicut impetus aquarū multarum inundantiū & emissarum super terrā spaciosam. Pedibus conculcabitur corona superbiæ ebriorum ephraim. Et erit flos decidens gloriæ exultationis eius, qui est super uertice uallis pinguiū: quasi temporaneum ante maturitatem autumni: qđ cum aspexerit, uidens statim ut manu tenuerit, deuorabit b illud. In diē illa erit dominus exercituū corona gloriæ: & sertum exultationis residuo ppli sui: & spiritus iudicij

E COZONE iniuriæ mercenarij ephraim: flos cadens de gloria super uerticē montis pinguis: qui ebrij estis absꝫ uino. Ecce fortis & durus furor domini: sicut grando quæ fertur in pronum, non habens umbraculum: & quæ uiolēter decidit sicut aquarum multitudo trahens humum: & faciēs sibi spacium: manibus & pedibus conculcabitur corona iniuriæ mercenarij ephraim. Et erit flos qui decidit de spe gloriæ in summitate montis excelsi, sicut præmatura ficus: quam qui uiderit antecꝫ sumat manu, cupiet eam deuorare. In die illa erit dominus sabaoth corona spei quæ compacta est gloriæ reliquijs populi: relinquetur in spiritu iudicij

H Pſ. 21.c

Iob. 15.c

Infra. 37.g

Allego.

A Omnes enim mensæ eorũ & uniuersa religio repletæ sunt uomitu sordiũq; ut non solũ in tẽplo, sed in uertice montiũ & nemorosis locis, idololatriæ sordib⁹ cuncta cõplerẽt: & dñs in eis nõ haberet habitationis locũ. Hoc iuxta literã dictũ sit. Porro iuxta Tropologiã, priorẽ sequamur intelligentiã:

Tropo. nec intactos Lxx. interpretes relinq̃m⁹: Hæreticis enim ore diaboli deuoratis: qui montẽ superbiæ pinguissimũ cõscẽderũt: dñs erit corona gloriæ his qui in eccl'ia cõmorant̃: & admltitudinẽ plurimoꝝ errãtiũ cõparati, parui sunt numero. Erit autẽ in spũ iudicij super iudiciũ: qa lauabit dñs sordes filiorũ & filiarũ sion spũ iudicij. Si qs autẽ sanguinẽ habuerit, nequaq̃ spiritu iudicij, sed cõbustionis igne purgabit̃: eritq; pp⁹ fortitudo: & prohibebit eũ interfici ab his qui uino draconũ inebriati sunt: & erauerũt ꝓpter sicerã. Sæpe dixim⁹ esse uinũ qd̃ de uineis fit: Siceram aũt oẽm potionẽ, quæ inebriare põt, & statũ mẽtis euertere: quam

B ꝓprie Aquila ebrietatem transtulit: siue illa frumẽto, siue hordeo, siue milio, pomorũq; succo, & palmarũ fructu, & alio q̃libet genere conficiat̃. Igit̃ sacerdotes & ꝓphetæ hæreticorũ exciderũt mẽte ꝓpt̃ sicerã: & absorpti sũt ꝓpt̃ uinũ: q̃les fuerũt Prisca & Maximilla: earũq; priceps Montanus: & quid dicerẽt, nesciebãt. Vino inebriant̃, qñ scripturas sanctas male intelligunt, atq; peruertũt. Sicera, qñ sæculari abutunt̃ sapiẽtia: & dialectico/rum tẽdiculis: quæ nõ tã uincula sunt appellanda q; phasmata. i. umbræ quædã & imagines, quæ cito pereũt atq; soluunt̃. Istiusmodi consiliũ maledictio possidebit: qui

1. Timo. 4. a questũ putãt esse pietatẽ: & cũcta faciũt ꝓpter auariciã. De hoc phasmate & Apl'us loquebat̃: Attẽdẽtes spiritib⁹ erroris, & doctrinis dæmoniorꝝ, in hypocrisi loquẽtiũ mẽdaciũ. Tertia explanatio est: q; postq; dñs scribas pharisæosq; sub

Iob. 12. a et. 15. c uerterit: & sociũ eorũ Iudã ꝓditorẽ, qui ab initio fur fuerat: loculos enim pecuniæ pauperũ ipse portabat: tunc sit in spem & in gloriæ coronã his qui de iudæis in dñm crediderint: haud dubiũ quin apl'os significet, q̃s ad prædicationẽ euangelij reseruarit: & nõ statim permiserit pro christo sanguinẽ fundere. Oẽs enim scribæ & pharisæi uino & sicera, de quib⁹ supra dixim⁹, inebriati sunt: tã sacerdotes q; pseudoprophetæ. Sed tẽdiculæ eorũ atq; insidiæ fuere ꝓ nihilo: quia & Iudas ipse qui prodidit, fecit ꝓpter pecuniã: & sacerdotes qui

HEB. iudicij sedenti super iudiciũ: & fortitudo reuertentib⁹ de bello ad portã. Verũ hi q̃q; præ uino nescierũt: & præ ebrietate errauerũt: sacerdos & ꝓpheta nescierũt: præ ebrietate absorpti sunt a uino: errauerunt in ebrietate: nescierunt uidentẽ: ignorauerũt iudicium, siue mirabiliter. Omnes enim mẽsæ repletæ sunt uomitu sordium q;, ita ut nõ esset ultra locus.

a Quẽ docebit scientiam, & quem intelligere faciet auditũ? Ablactatos a lacte: apulsos ab uberibus: quia manda, remanda: manda, remanda: expecta, reexpecta: expecta: reexpecta: modicũ ibi, modicũ ibi. In loq̃la enim labij & in lingua altera loquet̃ ad populũ istum, cui dixit: Hæc est requies mea: reficite lassum: & hoc est meũ refrigeriũ: & noluerũt audire. Et erit eis uerbũ dñi: manda, remanda: mãda, remãda: expecta, reexpecta: expecta, reexpecta: modicũ ibi, modicum ibi: ut uadant & cadant retrorsum: & cõterantur, & illaqueent̃ & capiãt̃.

SEP. iudicij super iudiciũ: & fortitudinem uetans interficere: Isti enim uino decepti sunt: errant propter siceram: sacerdos & propheta excíderunt mente propter siceram: absorpti sunt propter uinum: uacillauerunt: propter ebrietatem siceræ errauerunt, hoc est, φάσμα: maledictio comedet hoc cõsilium: siqui/dem istud consilium propter auariciã est. Cui annũciabim⁹ mala, & cui annũciabim⁹ nunciũ? qui ablactati sunt a lacte: qui abstracti ab ubere. Tribulationem super tribulationẽ expecta: præstolare spem sup spem: adhuc parũ, adhuc parum propter irrisionem labiorũ: propter linguam alterã qua loquent̃ populo huic, dicentes eis: Hæc est requies esurienti, & hæc contritio: & noluerunt audire. Et erit eis sermo dñi: Tribulatio super tribulationẽ: expecta, expecta: spes super spem: adhuc parum, adhuc parũ: ut uadant & cadant retrorsum: & cõterantur & peri/ditentur & capiantur.

Propter

C proditorẽ pecunia corruperũt ꝓpter metũ abiectionis suæ: Ipse enim flagellũ de funiculis faciẽs, eiecit de tẽplo eos q uendebant boues & oues: & cathedras uendẽtiũ columbas, & nummulariorũ mensas sua auctoritate subuertit, dicẽs ad eos: Scriptũ est: Domus patris mei, domus orationis uocabitur: uos autẽ fecistis eam domum negociationis, siue speluncã latronum. Iuxta Anagogen illud hebraicum, in q̃ diximus: Omnes enim mensæ eorũ repletæ sunt uomitu sordiumq;, ita ut non sit ultra locus: ad hæreticos, & ad scribas, ac pharisæos sic referri põt: ut uniuersam doctrinã eorũ & cuncta mysteria dicamus uomitu plena & sordiũ: dum scripturarũ sanctarum nõ digerũt cibos: nec uniuerso corpori faciunt esse uitales: sed immaturos & fetentes egerũt: ita ut nullum in eis deus reperiat locũ. Miror autem q̃d uoluerit Theodotio, ut pro uerbo hebraico quod dicitur, קְרִיא צוֹאַת: pro quo Aquila interpretatus est, uomitũ sordiũ: & Symmachus tantum uomitum, ille diceret: ἐμετὸν δυσαλίας, id est, uomitum dysaliæ: q̃d uerbum ubi apud græcos lectũ sit, inuenire nõ potui: nisi forte nouæ rei, nouũ finxerit nomen. Siquidẽ & apud hebræos compositũ est: qa uomitus dicitur קִיא & צוֹאַת sordid⁹. Quicqd igit̃ nauseam facit & uomitum, δυσαλία appellari potest.

Iob. 2. c

Infra. 56. c

Anago.

D

a Quem docebit scientiam ꝛc. Quis inquit dignus est doctrina dñi, quis uerbis saluatoris dicẽtis: Qui habet aures audiẽdi audiat: ut qd̃ auribus hauserit, corde intelligat? Qui nã illi sint, sequẽs uersus ostendit: Ablactati a lacte, apulsi ab ubere: qui nequaq̃ lacte nutriuntur infantiæ, sed solido uescunt̃ cibo: qui apulsi sunt ab ubere cum Isaac: propter quã læticiã fecit Abrahã grande cõuiuiũ: hi merent̃ dñi audire mysteria: & intelligere quæ sacerdos & ꝓpheta nesciunt, inebriati & absorpti a uino: qui errauer̃t & nescierũt uidentẽ: quia oẽs mẽsæ eorũ repletæ sunt uomitu sordiũq;: qui prophetis uentura annũciantib⁹: & nisi feciss̃ent quæ præcepta erant tormẽta minitantibus, solebant dicere subsannantes: Manda, remãda: manda, remãda. i. præcipe, præcipe, impera quæ facere debeam⁹. Cunq; abuterent̃ dei patientia, qui differt irã ut præbeat misericordiã: solebant etiã hoc exp̃sona ꝓphetarũ ludentes dicere: Expecta paulisper, expecta modicum: uenient quæ futura prædiximus. Hæc autem

Genẽ. 21. a

uniuersa

E uniuersa loquebantur in populo: quia dei sermonibus non credebant: statimq; infert propheta: Nequaq; uobis deus his uerbis loquet, ut præcipiat quid facere debeatis: & præstolemini quæ uētura sunt: sed loquet uobis in furore præsenti, qui prius dixerat ad populum: Hæc est requies mea: reficite lassum: multo tpe laboraui, in nullo inueni requiē. Vulpes foueas habēt: & uolucres cœli nidos: filius aūt hominis nō habet ubi caput suū reclinet. Et hoc est meum refrigerium, ut in uobis aliquando requiescam. Qui noluerūt audire, & mea monita cōtemserunt: quamobrem hoc quod solebantludentes dicere prophetis: Manda, remanda: manda, remanda: expecta, reexpecta: expecta, reexpecta: modicū ibi, modicū ibi: & irridere patiētiam meam: dum me arbitrant minitari, quæ nunq; facturus sim: sentient rebus expleri, ut uadant in interitum: & cadant retrorsum ὀπισθοτόνῳ insanabili, nūquāq; ad priora, pficiant: nec possint cū Apostolo dicere: Præteritorū obliti ad ea quæ priora sunt extendimur: sed cōterant & illaqueent: & uel a babylonio, uel a rhomano capiant exercitu. Pro eo q̄d nos dixim⁹: manda, remanda: manda, remanda: expecta, reexpecta: expecta, reexpecta: modicū ibi, modicum ibi, in hebræo scriptum est: צַו לָצָו צַו לָצָו קַו לָקָו קַו לָקָו זְעֵיר שָׁם זְעֵיר שָׁם: hisq; uerbis abuti solet immūdissima hæresis apud simplices ōsq; atq; deceptos, ut errorē faciat nouitate sermonū: q̄ scilicet q hæc uerba cognouerit, & in coitu eorū meminerit, absq; ulla dubitatione transeat ad regna cœlorū. Legim⁹ in

1.Co.14. d Apl'o: In alijs linguis, & in labijs alijs loquar ppl'o huic: & nec sic exaudiēt me dicit dns. Q̄d mihi uidet iuxta hebraicum de præsenti sumptum capitulo: Et hoc in ueteri obseruauimus testamento, absq; paucis testimonijs quibus Lucas solus abutitur, qui magis græcæ linguæ habuit scientiam: ubicunq; de ueteri instrumēto quid dicitur: non eos iuxta Lxx. sed iuxta hebraicum ponere, nullius sequētium interpretationem: sed sensum hebraicum suo sermone uertentiū. Symmachus, Theodotio, & Lxx. de hoc loco diuersa senserunt: & quia longū est de omnib⁹ dicere, Lxx. interpretes qui legunt in ecclesijs, breuiter trāscurram⁹. Reiecto populo iudæorum, sacerdotib⁹ & prophetis, qui inebriati sunt sicera & errauerunt: & maledictio comedit consilium eorum quod inierunt propter auariciam: Cui annunciabimus futuras, p christo tribulationes? Cui mala pro quibus paratur corona uirtutum? Vtiq; his qui ablactati sunt a lacte: qui apulsi sunt ab ubere, haud dubium quin apostolos significet. Tribulationem super tribulationem expecta. Loquitur autem ad chorum apostolorum, omniumq; credentium: ut non ad unam, sed ad multas se paret tribulationes: ut cum tribulatus fuerit atq; depressus, rursum spe-

Rom. 5. a ret: & spem super spem habeat: Q̄d si paululum tardauerint quæ promissa sunt, non sit incredulus: Modicum enim paruulumq; & uenient quæ promissa sunt. Etenim tribulatio patientiam operatur: patientia, probationem: probatio, spem: spes autem non confundit. Et hæc ipsa tribulatio geminabitur detractione labiorū: & blasphemijs persequentium, quibus aduersus dei populum rabido ore desæuiūt. Porro apostoli & apostolici uiri loquentur ad populum iu-

a HEB. Propter hoc audite uerbum dñi uiri illusores qui dominamini sup populum meū qui est in hierusalem. Dixistis em: Percussimus fœdus cū morte: & cum inferno fecim⁹ pactum: flagellū inundans cum transierit, non ueniet super nos: quia posuimus mendaciū spem nostram: & mēdacio protecti sum⁹.

b Idcirco hæc dicit dominꝰ deus: Ecce ego mittam in fundamētis sion lapidem pbatū, angularē, p̄cios um fundatum

sep. Propterea audite uerbum domini uiri tribulati & principes populi huius qui est in hierusalē. Quia dixistis: Fecim⁹ testamentum cum inferno: & cum morte pactum: tempestas transiens si irruerit, nō ueniet super nos: quoniā posuimus mendacium spem nostram: & mēdacio protegemur. Propterea sic dicit dominus: Ecce ego immittā in fundamenta sion lapidē precios um, electū, angularem, honorabilem in fundamēta

dæorum, dicentes: Hæc est requies esurienti iustitiā: & hæc contritio & angustia quæ ducit ad uitam. Illis hæc prædicantibus, audire impij noluerūt. Vnde hoc quod ad dei populum dicebatur: Tribulationem sustine, tribulationē susti ne: expecta spem, expecta spem: adhuc modicū, adhuc modicum: illis uertet in pœnā: qui audire sermonē domini noluerunt: ut corruant & uadant retrorsum: & in periculum obsidionis ac mortis incurrant: & absq; ullo miseriarū fine capiantur. Q̄z autē uerbū hebraicū רַעַת, quod omnes uerterūt scientiā, soli Lxx. κακά, id est, mala interpretati sunt: error ꝑspicuus est: Prima enim litera ר uel ר paruo apice distinguunt: Si ergo legatur רַעַת, scientiam sonat: si רָעַת, maliciam: non a malo q̄d contrarium bono est, sed ab angustia.

a Propter hoc audite verbū domini uiri illusores ⁊c. Quod supra diximus cum irrisione solitos principes iudæorum prophetis dicere: Manda, remanda: expecta, reexpecta, & cætera his similia: per quæ ostenditur nequaq; eos prophetarū credidisse sermonibus: sed prophetiam eorum habuisse despectui: præsens ostendit capitulum: per quod appellant uiri illusores. Sunt autem scribæ & pharisæi qui dominantur super populum dei in hierusalē, quos Lxx. uocant uiros tribulatos & principes populi hierusalem. Dixerunt enim non sermone, sed opere: Sumus sicut & cæteræ nationes: habemus pactum & fœdus cum inferno & cum morte: semel salutem desperauimus. Certe captiuitas longo post tempore uentura est, dicentibus uobis: Adhuc modicum, adhuc modicum: expecta, rursus expecta. Ergo cum mortui fuerimus: hoc flagellum captiuitatis, & hanc tēpestatē nō sentiemus. Semel enim mēdacio credidimus, hoc est, frustra spem habuimus in deo & in lege eius. Et ideo mēdacio protecti sumus, quia mortui imminentem captiuitatem declinauimus. Verbum hebraicum שׁוֹט Aquila & Symmachus, flagellum: Lxx. καταιγίδιμ, id est, tempestatē interpretati sunt: בָּגַד quoq; omnes mendaciū transtulerunt, in quo sperauerunt iudæi: cuius iuxta euangelistam Ioannem, pater est diabolus. Iob.8.f

b Idcirco hec dicit dominus deus ⁊c. Dixeram (inquit) uobis: Audite uerbum domini uiri illusores siue tribulati principes populi mei: & nolite fœdus habere cum morte: nec pactum cum inferno: qui cōtemnentes præcepta mea: posuistis mendaciū spem uestram: & gloriantes, immo desperantes dicitis: mēdacio protegemur: Idcirco misericors & miserator dominus: patiens & multum misericors: nolentibus uobis, in fundamēta sion, lapidem electum & probatum, & precios um, & angularem missurum esse se dicit. De quo & Apostolus loquitur: Quasi sapiens architectus 1.Co.3.b fundamentum posui. Et iterum: Fundamētum enim aliud Ibi.c nemo potest ponere præter id quod positū est, q̄d est christus iesus. Iste lapis uere & secundo appellatur lapis: sicut & in Leuitico, homo, homo bis dicitur, & angularis lapis: quia circumcisionis & gētium populos copulauit: de quo & in psalmo dicitur: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. Isti sunt autem ædi- ps.117.e ficantes & cœmentarij: qui nunc appellantur uiri illusores & principes populi qui est in hierusalem. De hoc lapide & in Daniele

Dañ.2.g in Daniele legimus, q̄ excisus sit de monte sine manibus: & impleuerit uniuersum orbem, eo q̄ diuini germinis dispensatio, humanū corpus assumpserit: & habitauerit in eo plenitudo diuinitatis corpaliter. Sup hunc lapidē qui allo nomine appellaī petra, christus ædificauit ecclesiā: & firmo iuxta hebraicum, fundauit fundamine: in q̄ qui crediderit, nō confundeī: siue iuxta hebraicum, non festinet: ne uidelicet tardus ei christi uideaī aduentus. Si em̄ tardauerit Habac.2.a iuxta Habacuc, nemo desperet: quia ueniēs ueniet: & sua promissa complebit. Promittit quoq̄ deus ponere se in eo iudicium ponde Iob.5.d ris. Neq̄ enim iudicat pater quēq̄, sed omne iudiciū tradidit filio. Et iusticiā siue miseri/cordiam in mēsura: ut reddat unicuiq̄ scd̄m opera sua: & iusticiā ac miscd̄iam alterutro tē peret: iuxta illud qd̄ & in psalmis legimus: Pſ.84.b Miscd̄ia & ueritas ob uiauerunt sibi: iustícia & pax deosculatæ sūt se. Spem quoq̄ ait ue/stram atq̄ mēdaciū. i. diabolum patrē oīis mendacij, suppliciorū meorū grando subuer tet: Et protectionē sub qua uos tutos fore ar/bitrabamini, tēpestas ualida & aquarū mul/titudo delebit: ita ut amicitia & fœdus qd̄ habebatis cū morte & cū inferno: hoc est, cū diabolo, pereat ī æternum. Et flagellū siue tempestas de q̄ dixera tis: Flagellū inundās cū transierit nō ueniet sup nos: ueniet, & eri/tis ei in cōculcationē: hoc est, omnia tormenta patiemini: quæ uos putabatis desperatio/nis animo nequaq̄ esse passuros. Semper em̄ irruet uobis: & tam in prosperis q̄ in aduersis iram domini sentietis: & mors uos sæua populabitur. Quid dicā de pœnis? Pœna/rum sola formido & tormentorum mœtus uos corriget ad salutē: & mala uestra intelligere faciet. Cūq̄ uexati fueritis, tunc scietis prophetas meos uera dixisse. Quodq̄ sequiī: Coangustatū est enim stratū, ita ut alter decidat: & pallium breue utrūq̄ operire non potest: illum habet sensum, quē in 1.Co.10.c Apostolo legimus: Non potestis calicē domini bibere, & calicem dæmoniorū? Non potestis mensæ domini esse partici 1.Co.6.c pes & mensæ idolorū. Et alibi: Quæ participatio iusticiæ cum iniquitate? Quæ societas luci ad tenebras? Quæ conuentio christi ad belial? Quæ pars fideli cū infidele? Qui cōsensus templo dei cū idolis? Loquiī autē sub metaphora mariti pudicissimi, qui adulteræ dicit uxori: Vnus lectulus me & adulterū tecū capere nō potest: & pallium breue maEçech.16 et.23 ritum & mœchum cooperire nō prævalet. Oſee.3 Igit̄ hierusalē ad quam & in Eçechiel sub persona uxoris loquiī fornicatis: & quā in Oseæ principio scortum uocat & adulteram: si uis meis complexibus copulari, abijce idola: si seruieris idolis, me habere non poteris. Hoc iuxta hebraicum. Porro quod in Lxx. legitur: Discite audire qui tribulati estis, non possumus pugnare: ipsi autem infirmi sumus ut congregemur: quem sensum habeat, & quomodo superioribus copuletur, penitus ignoro: Nisi forte ad principes populi loquaī sermo diuinus: & horteī eos ut spem habeant in deo, & nō in morte atq̄ inferno: & discant audire uaticinia, pphetarū: illiq̄ respōdeant, se, p infirmitate uiriū aduersus cōtrarias potestates pugnare non posse: nec inter dei populum congregari.

HEB. fundatū fundamine: qui crediderit, nō festinet. Et ponā iudiciū in pōdere: & iusticiā in mēsura: & subuertet grādo spem mēdacij: & ptectionē aquæ inundabunt. Et delebiī fœdus uestrū cū morte: & pactum uestrū cum inferno nō stabit: flagellum inundans cū trāsierit, eritis ei in cōculcationē. Cū pertrāsierit, tollet uos: q̄m mane diluculo transibit in die & in nocte: & tm̄m mō sola uexatio intellectū dabit audi/tui. Coangustatū est em̄ stratū, ita ut alter decidat: & pallium breue utrunq̄ a operire non pōt. Sicūt em̄ in monte diuisionū stabit dominus: sicut in ualle gabaon irascet̄: ut faciat op9 suum, alienum opus eius: ut operet̄ opus suum, peregrinum est opus ab eo. Et nunc nolite illudere: ne forte constringantur uincula uestra. Consumationem em̄ & abbreuiationē audiui a dño deo exerci/tuū sup uniuersam terrā.

Auribus

SEP. in fundamēta ei9: & q crediderit, nō cōfundeī. Et ponā iudiciū in spem: mi/sericordiā aūt meā in pondera: & qui credūt frustra mēdacio: q̄m nō trāsibit p nos tēpestas: & nō auferet nobis testamentū mortis: & spes uestra ad infernū nō permanebit. Tēpestas ueniens si transierit, eritis ei in cōculcationem. Cum trāsierit, tollet uos mane, mane pertrāsiet: die & nocte erit spes pessima. Discite audire qui estis in tribulatione: Non possum9 pugnare: ipsi autē infirmi sumus ut cōgregemur. Sicut mons impiorū consurget domin9, & erit in ualle gabaon: cū furore faciet opera sua: amaritudinis opus & furor eius quasi alienis abutetur: & aliena amaritudo eius. Et uos nolite lætari: ne confortentur uincula uestra: quia consumatas & abbreuiatas res audiui a domino deo sabaoth, quas facturus est super omnem terram.

Auribus

a Sicut em̄ in monte diuisionū ꝛc. Lapidem precioſum in fundamētis sion posituruī se domin9 repromisit: ut subuertēret grandomendaciū & impiorū spem: fœdusq̄ cū morte & pactū cū inferno tempestas ualida deleret. Quē qa suscipere illusores principes noluerūt: sicut q̄ndā contra allophylos regnāte dauid in mōte diuisionum, qui hebraice appellabaī בַּעַל פְּרָצִים, dominus concidit aduersarios suos: unde & locus nomen accepit. Et sicut in ualle gabaon, sub Iesu principe quādo fiducia habitātis in se dei locutus est: stet sol in gabaon, & luIosue.10.c na contra uallem aialon: & stetit sol spacio unius diei: multiq̄ de alienigenis perierunt: Sic cōtra impios & illusores irascetur dominus ut faciat opus suū. Non est em̄ opus domini perdere quos creauit, sed facere op9 alienum: quod ad crudelitatē magis q̄ ad clæmētiā pertinet. Rursumq̄ idipsum alijs uerbis repetit, ut operetur opus suū. Non est opus eius punire peccantes, sed peregrinum: & alienum ab eo ut puniat qui saluator est. Quoniam igitur de patiētia sua resurrecturus est dominus, & nequaq̄ parciturus: sicut non pepercit in monte pharasim, & in ualle gabaon: Moneo uos o uiri illusores, ut nequaq̄ rideatis de prophetis meis: & non putetis uentura quæ nunciant: ne si permanseritis in illudendo, constringantur uincula peccatorum uestrorum. Fu Pro.5.d nibus enim peccatorū suorū unusquisq̄ constringitur: siue captiuitatis uobis tempus aduenīat. Si quidem q̄ domin9 tanto tpe differebat uincula, captiuitatē atq̄ supplicia, siue ultimū iudicij diem, iam rebus expleturus est & cōsumaturus, & abbreuiaturus. Itaq̄ ego, ppheta quæ a dño deo oī/potēte futura cognoui sup uniuersam terrā, hæc uobis nuncio: ut imminentē iram pœnitētia præueniatis. Iuxta Lxx. ipse dñs q̄si mons impiorū diciī surrecturus & futurus in ualle gabaon: ut faciat opa sua, quæ oīa unū op9 est amaritudinis, qd̄ neq̄q̄ uideaī esse blasphemū: Nō em̄ dixit futurū

dominū

E dñm montẽ impiorũ, sed q̃si montẽ, qui impḷs & sustinen/
tibus uideaẽ esse grauissim⁹. Quõ si filius negligẽs & alter
egrot⁹, patrẽ & medicũ putẽt esse crudeles, si eos uerberib⁹
atq; cauterio disciplinæ restituãt sanitati. Cõsurget em̃ dñs
& erit in ualle gabaon: ꝓpter eos qui cũ ob pctã in humili
cõsistant loco, propter
tumorẽ animi erigun/
tur in superbiam. Ga/
גִּבְעוֹן baon enim collis inter
pretaẽ: ut faciat opera
sua quæ sunt opa ama
ritudinis: qñ cogitur
mutare clæmẽtiã: & ꝓ
dulci, amarus efficiẽ.
Igiẽ uos qui hæc estis
aliqñ passuri, nunc no
lite lætari illa læticia q̃
gaudebat & diues in
conuiuio purpuratus,
Luc.16.c & Laçarũ pauperẽ ne/
gligens: ne forte fiant
uestra uincula fortio/
ra. Quæ em̃ facturus
est dñs, & rebus suam
sentẽtiam cõpleturus,
Iob.15.b hæc ego audiui & uo/
bis oĩa nũciaui. Qđ ꝙ
intulit: Supra oẽm ter/
ram: iuxta historiam,
iudææ terminos intel
lige: iuxta Anagogen,
totius mũdi. a Au
ribus percipite ꝛc. Ad
eosdẽ nũc etiã loquiẽ,
quibus supra dixerat:
F Audite uerbũ dei uiri
illusores qui dñamini
sup ppl'm meũ qui est
in hierusalem: & præci
pit eis ut uocẽ eius au
diant: & eloquiũ illius
diligenter attendant.
Nunquid ait agricola
semp arabit ut semẽtẽ
iaceat? Nõne pri⁹ pro/
scindet humum: & uo
mere sulcos reuoluet:
iacẽteſq; glebas rastro
franget & sarculo: ut
cũ adæquauerit super/
ficiẽ terræ: & dura pri⁹
arua mollierit, tunc spargat gith siue cyminũ: seratq; triticũ,
& hordeũ, & miliũ, & far in finib⁹ suis iuxta uarietatẽ terræ
& tẽporũ: neq; em̃ simul oĩa seminanẽ. Pro farre qđ græci
ζέαμ uocant: quidã uitiã intelligunt: Ipsum ꝙ agricolã. i. sa/
torẽ erudit deus naturaliter iudicio suo: & docet illũ ut sciat
quã cui semẽti culturã adhibeat. Deniq; cũ metẽdi tẽp⁹ ad
uenerit, gith & cyminũ quæ infirmiora sunt semina, non ro
tis plaustrorũ terunẽ: quæ in serrarũ similitudinẽ ferreæ circũ/
agunẽ & trahunẽ sup demessas segetes: sed uirga excutiunẽ
& baculo, quæ uulgo flagella dicunẽ. Panis autẽ. i. triticum
de q̃ efficiẽ panis, rotis ferreis teriẽ: & oĩs eius stipula cõmi
nuiẽ in paleas. Verũtñ nõ semp uexaẽ & teriẽ: nec oĩ tpe
rotarũ ungulis cõminuiẽ: ꝓ quib⁹ in hebraico dicitẽ equis
earum: ut quia ungulas rotarũ dixerat, metaphoran serua/
ret in reliquis. Quidam uolunt ex eo ꝙ ungulas & equos
noĩauit, ostendi equarũ greges: qui ad terẽda frumẽta areis
imitti soleant: sed nõ poterat scriptura dicere, ꝙ iudæa pro/
uincia nõ habebat. Hoc autẽ. i. ut gith & cyminũ uirga excu
tianẽ & baculo, frumentũ hordeũq;, & far, fortasse & miliũ,
rotis ferreis cõteranẽ: & nõ in perpetuũ dei iudiciũ est, qui
in oĩb⁹ ostẽdit mirabile cõsiliũ suũ, & iusticiæ magnitudinẽ
mirabilẽ ostrat in cũctis. Hæc παραφρασικῶς dixim⁹: ut facili⁹ sen
sum ꝓ q̃ ista dicunẽ, possim⁹ intelligere. Deus uarie genus

a HEB. Auribus percipite & audite uocẽ meã: attẽdite, & audite eloquiũ meum. Nunquid tota die arabit arans ut serat, proscindet & sarriet humũ suã? Non/ ne cũ adæquerit faciẽ ei⁹, seret gith, & cyminũ spar/ get: & ponet triticũ per or/ dinẽ, & hordeũ, & miliũ, & uitiam in finib⁹ suis? Et erudiet illũ in iudicio: de⁹ suus docebit illũ. Non em̃ in serris triturabitur gith: nec rota plaustri sup cymi num circuibit: sed uirga ex cutieẽ gith, & cyminũ ba/ culo: panis aũt cõminueẽ: uerũ nõ in perpetuũ tritu rans triturabit illum, neq; uexabit eũ rota plaustri: neq; ungul' suis cõminuet eũ. Et hoc a deo exercituũ exiuit, ut mirabile faceret consilium: & magnificaret iusticiam. Ca. XXIX

V Eariẽl, ariel ciui/ tas quam expu/ gnauit Dauid. Additus est

SEP. Auribus percipite & audite uocẽ meã: attẽdite & audite sermones meos. Nunquid tota die arabit qui arat: aut sementẽ præ parabit anteq; præparet terrã? Nunquid nõ cũ ad/ æquauerit faciẽ ei⁹, tunc se minabit gith & cyminũ: & rursum seminabit triticũ, & hordeum, & milium, & far in finib⁹ suis: & erudie/ ris iudicio dei & lætaberis? Non em̃ cũ duricia mun/ datur gith, neq; rota plau stri circuit super cyminũ: sed uirga excutitur gith: & cyminum cum pane co/ meditur. Neq; enim in sempiternum ego irascar uobis: nec uox amaritudi/ nis meæ cõculcabit uos: & hæc a domino sunt egres/ sa portenta. Inite consiliũ, exaltate uanam consola/ tionem. Ca. XXIX

V Eariel, ariel ciui/ tas quam expu/ gnauit Dauid. Congregate

autẽ. i. ppl'm iudæorũ magnis torquebit sup plicijs. Cui enim plus creditẽ, plus exigeẽ ab eo: Et seruus q̃ scit uo/ luntatẽ dñi sui & non fecerit eam, uapulabit multis. Et in alio loco scriptũ est: Potẽtes po tẽter tormẽta patientẽ. Verũtñ nõ eos torque bit in perpetuũ. Aliud em̃ est eẽ impiũ, aliud pctõrẽ. Q2 nos de gen tib⁹ & iudæis interpre tati sumus: alij expo/ nunt sup ppl'o & sacer dotibus, ꝙ uulgus in/ doctum in die iudicij quasi gith & cyminũ corripiaẽ uirga & ba/ culo: sacerdotes aũt q̃ habueẽt clauẽ scitiæ magnis supplicijs tor/ queantur: & hoc dñi fiat iudicio: qui oñdit in cũctis mirabile con silium suũ & iusticiæ ue/ ritatẽ: ut qui plus ac/ ceperũt, plus exigatur ab eis. Pro eo qđ nos interpretati sumus: In uirga excutieẽ gith & cyminũ in baculo, ne/ scio q̃d uolentes Lxx. transtulerunt: cyminũ aũt cũ pane comediẽ. Deniq; & ueteres græ ciæ interpretes hebrai cum differẽtes de hoc sermone tacueẽt: quia forsitan q̃d dicerẽt, nõ habebãt. Illud autẽ in q̃ nos iuxta hebraicũ posuim⁹: Verũ non in perpetuũ triturans tri turabit illũ, neq; uexabit illũ rota plaustri: nec ungulis suis cõminuet eũ: Lxx. nõ iuxta ℣bũ, sed iuxta sensum interpre/ tati sunt: Neq; em̃ ego in sempiternũ irascar uobis: nec uox amaritudinis meæ cõculcabit uos, oñdẽtes futura pctõrib⁹ post tormẽta refrigeria: & hæc quasi portẽta atq; mirabilia egressa esse a dño. Vñ præcipiẽ pctõrib⁹ qui postea puniẽdi sunt, ut ineant cõsiliũ: & exaltẽt cõsolationẽ suam: nequaq; uanã, ut a Lxx. additũ est: sed absolute cõsolationẽ: Nunq; Verem̃ deus præciperet, ut exaltarẽt uanam cõsola tionẽ suã, quæ eis nõ erat, ꝓ futura. Ca. XXIX

Eariel/ariel ciuitas ꝛc. Pro eo qđ nos interpre tati sum⁹, uæ: in hebræo scriptum est הוֹי, qđ apud eos interdũ uocatiuo casu dicitẽ: ut non plangat ariel, sed uocet: licet i præsenti loco ꝓ planctu accipiẽdũ sit. Ariel q̃q; interpretaẽ leo dei: & ꝓ ciuitate quã Aquila interpreta/ tus est, πολίχνιον, hoc est, opidulũ siue uiculũ: in hebræo le/ gunt אֲרִיאֵל, qđ ꝓprie uillam significat: & lingua syra diciẽ cartha: unde & uilla syluarum appellatur קִרְיַת יְעָרִים. Deniq; & in superiorib⁹ ubi legimus: Quõ facta est mere/ trix ciuitas fidelis sion? Pro ciuitate cariath scribiẽ, id est, uil la: quã nos ut translationem Aquilæ exprimamus ad uer/ bum, ciuitatulam possum⁹ dicere. Igitur ariel, id est leo dei quondã fortissima uocaẽ hierusalem: siue ut alij arbitranẽ, templum

A

tēplū & altare dei qđ erat in hierusalē. Q. đ cp sequit̄: Quā expugnauit Dauid: ꝑ quo interpretatus est Symmachus, castrū dauid: & Theodotio, circūuallatio Dauid: in hebræo legit̄ חֲצוּר: qđ eruditissimus hebræorū, habitaculū significare uoluit. Si igit̄ legerim⁹: quā expugnauit dauid, ad illud tempus referam⁹: qñ cœpit dauid arcē sion:

1. Para. 11. b repugnantib⁹ cæcis & claudis: & primus Ioab domatū excelsa cōscendit. Si autē iuxta Symmachū & Theodotionē, hoc sentiēdū, cp Dauid eam instaurauerit atcp munierit. Additus est annus ad annū: siue subtract⁹, ut interpretatus est Aquila: & solēnitates euolutæ sunt: Subuerso em̄ templo, & iudaica religione sublata, omnis eorū festiuitas periit. Dicitcp se dñs circumuallare Ariel babylonio exercitu, & fore eā tristem atcp mœrentē, quando ab eis diruta fuerit. Rursumcp sub Iesu filio Iosedech sacerdote magno: & Zorobabel filio Salathiel Esdracp & neemia, qñ ꝓphetauerūt Aggeus & Zacharias fore eam

B quasi Ariel, cp habeat antiqui tēpli similitudinē, sed magnificētiā ornamentūcp non habeat. Scdo quocp dñs cōminat̄, cp circundet arielē sphera, & iaciat cōtra eā aggerē: & munimenta ponat in obsidionē ei⁹: & cōpleat̄ illud qđ ipse plangens hierusalem loquit̄ in

Luc. 19. f euangelio: Si scires ea quæ ad pacē sunt tibi: qm̄ ueniēt dies super te, & circūdabunt te inimici tui uallo: & obsidebūt te, & in terrā humiliaberis: & hierusalē erit conculcata a nationib⁹ uscp ad cōsumationē temporis gentiū: Alijs em̄ uerbis eadē ꝓpheta nunc dicit, cp humiliata de terra loquatur: & de humo audiat̄ eloquium eius: & sit quasi phythonis de terra uox illius: & de humo instar passerum mussitet: ut per hæc uerba significet magorū νεκρομαντείαμ per quā animas euocare dicunt̄: & tenues umbrarū, immo dæmonū audire uoces. Denicp ꝓ phythone, Aquila magū, interpretatus est, qui hebraice dicitur בַּאַרְבּ: pro quo Lxx. ἐκ γῆς φωνοῦντες, id est, de terra loquētes, trāstulerūt. Q. uibus uerbis indicat̄ ruinā templi uscp ad cōsumationē permansurā mundi: quod collapsum in cineres, nequacp ultra suscitet̄. Tantus autē o ariel, te rhomanæ potentiæ uallabit exercitus: ut innumerabili pulueri compareat̄, & fauillæ per aerē uolitanti. Vnde nō imbecillitatē eorū pulueri cōparat & fauillæ, qui cōtra eos militauerunt: sed multitudinē quæ arenis innumerabilibus exequat̄. Et hoc erit repente, confestim: ut in media pace, subita sub Nerone bella consurgant: & dñs exercituū uisitet hierusalē in tonitru, & in cōmotione terræ: & in turbine tempestatis: & in flamma ignis deuorantis: per qđ templū significat cōburendū. Rhomani autē qui supatis iudæis, & subuersa hierusalē sub Tito & Vespasiano, de uasis quondā dei manubias obtulerūt capitolio:

HEB. Additus est ann⁹ ad annū: solēnitates euolutæ sunt. Circūuallabo ariel: & erit tristis & mœrēs: & erit mihi q̄si ariel. Et circūdabo q̄si sphērā ī circuitu tuo: & iaciā cōtra te aggerē: & munimēta ponā in obsidionē tuā. Humiliaberis, de terra loqueris: & de humo audietur eloquiū tuum: & erit quasi phythonis de terra uox tua: & de humo eloquium tuū mussitabit. Et erit sicut puluis tenuis multitudo uentilantium te: & sicut fauilla pertransiens multitudo eorum qui contra te prælauerūt: eritcp repente cōfestim. A domino exercituū uisitabit̄ in tonitruo & cōmotione terræ: & uoce magna turbinis & tempestatis: & flammæ ignis deuorātis. Et erit sicut somniū uisionis nocturnæ multitudo omniū gentiū, quæ dimicauerunt cōtra ariel

SEP. Cōgregate genimia, annū sup annū: comedite: comedetis em̄ cū moab: coangustabo em̄ ariel: & erit fortitudo illi⁹ & diuitiæ mihi: & circūdabo sicut dauid sup te: & mittā uallum ī circuitu tuo: & ponā p gyrū tui turres: & humiliabunt̄ in terrā sermones tui: & in terrā occident uerba tua. Et erit sicut loquentium de terra uox tua: & usq; ad pauimentum uox tua infirmabit̄. Et erunt sicut puluis de rota diuitiæ impiorum: & sicut fauilla quæ rapitur multitudo eorum qui te oppresserunt: eritcp in puncto repente a domino sabaoth. Visitatio em̄ erit cum tonitru: & commotione & uoce magna tempestas ualida: & flamma ignis deuorans. Et erunt quō uidētis somniū nocte diuitiæ omniū gentium quæ militauerūt cōtra ariel

C suæcp uirtutis & potentiæ numinū, non iræ dei putauerunt esse qđ fecerant: quasi in somnio & in nocturna uisione omnes diuitias possidebūt. Et quomodo qui esurit, dormiens in somnis se uesci putat: & qui sitit, arentibus siti faucibus flumina bibit: cuncp euigilauerit, ardētior sitis fit quæ cassa potione deluса est: sic multitudo uniuersarū gentiū, quæ rhomanæ subditæ potestati dimicauerunt cōtra montē sion: habebunt quasi in umbra, & nube, & somnio noctis diuitias, q̄s maturo interitu derelinq̄ēt. In eo loco ubi nos posuim⁹, omnes qui militauerūt & obsederunt & præualuerūt aduersus eam: Lxx. transtulerunt: & oēs qui militauerūt cōtra hierusalē, qđ in hebraico nō habet̄. In principio quocp hui⁹ capituli ubi nos dixi-

D mus: additus est annus ad annū, siue subtractus: illi interpretati sunt: congregate fructus uel genimina, annum super annū: manducate: comedetis em̄ cum moab. Et est sensus: antecp annus domini acceptabilis prædicationis eius aduenit: immo duo anni de quibus in cantico Habacuc iuxta hebraicum legimus: In medio duorum temporū cognoscēris: seminate uobis in lachrymis ut metatis ī gaudio. Scriptum est in euangelio scd̄m Ioannē, per tria pascha dñm uenisse in hierusalem, quæ duos annos efficiunt. Q. đ autem sequit̄: Comedetis enim cum Moab, in hebraico nō habet̄: De quo possum⁹ dicere, cp nisi fructus sibi pœnitentiæ congregauerint, incipiant cum his comedere qui nō ingrediuntur ecclesiam domini usq; in æternū. Cætera in quibus uidentur discrepare, manifesta sunt: & ex his quæ exposuimus, facilis eorum interpretatio est. Scio me legisse אֲרִיאֵל interpretari, lux mea dei: quod longe aliter est. Hic enim prima syllaba per א & ר scribitur: lux autem quæ hebraice dicitur אוֹר, inter א & ר mediam habet literā ו, quæ in præsenti nomine non habetur. Omniacp quæ nunc dicuntur contra ariel, referunt ad hæreticos qui doctrinam suam dei existimant lucē: & expugnādi sunt a uero Dauid: omnesq; solennitates eorum auferendæ: & gaudium præsens, futura tristicia cōmutandum: quibus præcipiat deus ut agant pœnitentiam, ne incipiant comedere cum moabitis: & similes esse gentilium. Ipse enim expugnabit ariel: & omnem uirtutem eorum atcp diuitias suo circundabit exercitu. Turribusq;, hoc est, magistris ecclesiæ humiliabit in terra sermones eorum: ut nequacp ponant in cœlum os suum: sed scribantur in terra, loquanturcp de terra: & fiant quasi puluis excussus rota: omnesq; diuitiæ impiorū puncto & momento temporis comparentur, quando uisitauerit eos in sua maiestate, descendens in turbine & tempestate

Abac. 3. a

ꝑ. 125. a

& igne

E & igne ſupplicij: & intellexerint omnes diuitias ſuas pom/pamq; ſermonum, & argumentorum ſtrophas: fruſtra co/medentis & bibentis ſomnio comparari: qui militauerunt contra hieruſalem, uiſionē pacis: ſiue aduerſum Ariel leonē fortiſſimū: & ad extremū contra montem ſion, ſuper quem ecclēſiæ ciuitas ſita la/tere nō pōt. a ¶ Ob/ſtupeſcite ꝛc. ſpiritum ſopo:is ꝛc. Pro ſopo/ris ſpiritu, Lxx. κατάνυξιν, id eſt, compun/ctionem: Theodotio, ἔκστασιν, id eſt, mentis exceſſum: Aquila, κατα/φορὰν, id eſt, grauē ſomnum interpretat⁹ eſt: qui hebraice dicit̄ תַּרְדֵּמָה: quē in adā miſſum a deo, ſcriptu/ra cōmemorat: quan/Geñ.2.d do de coſta lateris ei⁹ mulier effecta ē. Et Io/Ione.1.b nas hoc eodē ſomno ſtertebat in naui. Om/nis autē ꝓphetia poſt ſubuerſionē hieruſalē & templi, id eſt ariel, cōtra ſcribas & phari/ſæos eſt: qui habentes clauē ſcientiæ, nec ipſi introeunt: nec uolētes alios introire, permit/tunt. Et præcipit̄ eis, ut ſtupore atq; mira/culo, imo iuxta Lxx. diſſolutione toti⁹ cor/poris & mētis exceſſu F inebrien̄, atq; moue/antur & fluctuent: ua/cillantes non uino nec ſicera, ſed ſpiritu ſopo/ris, ſiue cōpunctionis domini: ut intelligen/tes malum ſuū, agant aliquādo pœnitentiā: dicantq; cum prophe/pſ.31.a ta: Verſatus ſum in in firmitate dum configi tur mihi ſpina. Scitote ergo o ſcribæ & phari/ſæi qui eſtis principes iudæorum, q; reddat uobis dominus uici/ſitudinē ueſtram. Vos em̄ audiētes dominū ſaluatorem, intelligere noluiſtis: & clauſiſtis oculos ueſtros, ne eum uideretis: & aures aggrauaſtis, ne audiretis. Ideo & ille claudet oculos ueſtros, qui ſunt pro/phetæ: per quos dei ſcientiā uidebatis. Siue ueſtros oculos Luc.16.d claudet & ꝓphetarū, qui ſunt principes ueſtri. Lex enim & ꝓphetæ, uſq; ad Ioannē baptiſtā: ut uobis nō uidentib⁹, illi uideant: de quib⁹ inferior ſermo teſtat̄. Et audiēt in die illo ſurdi uerba libri ſignati: & oculi cæcorū uidebunt & exulta/Ioꝫ.9.g bunt. In iudiciū em̄ uenit dominus: ut uidentes iudæi non uideant: & qui cæci erant, populus ſcilicet nationū uideant & dñm cōtemplent̄. Vnde ſignificanter non dixit, q; uiſio omniū ꝓphetarū ſignata ſit cunctis legentibus, ſed uobis inquit erit ſignata, quibus nunc loquor: quibus hæc futura prænuncio: ſiue oculos principū ueſtrorū: qui ſe iuxta Lxx. abſcōdita & arcana uidere iactabant, claudet in perpetuū: Eritq; (ait) uobis oīs ſcriptura ſancta clauſa atq; ſignata: ut uos qui legitis literas: & prophetarū uaticinia noſſe uos exiſtimatis: & dieb⁹ ac noctib⁹ uolumina ſcripturarū inde/feſſo ore meditamini, nō intelligatis q⁹ legitis: ſicut in Apo calypſi Ioannis ſcribit̄: Quis eſt dignus aperire librum & ſoluere ſignacula ei⁹? Cunq; nullus fuiſſet inuētus qui ape/rirēt ſignacula, fleſſe ſe dicit: & dei tandem ad ſe meruiſſe ſer/monē: Noli flere: ecce uicit leo de tribu Iuda radix Dauid, ut ape/riat librū: & ſoluat ſi/gnacula eius. Leo autē de tribu iuda, domin⁹ ieſus chriſtus eſt: q; ſol uit ſignacula libri: nō ꝓprie unius, ut multi putant pſalmorū Da/uid: ſed oīm ſcriptura rum, quæ uno ſcriptæ ſunt ſpūſancto: & pro/pterea un⁹ liber appel laē. De quo Eçechiel myſtico ſermone teſta tur, q; ſcriptus fuerit Eçech.2.d intus & foris, in ſenſu & in litera. De q̄ & ſal/uator loquitur in pſal mis: In capitulo libri ſcriptū eſt de me: non Hieremiæ, non Eſaiæ, ſed in omni ſcriptura ſancta, quæ un⁹ liber pſ.39.b appellatur. Magiſtris igitur iudæoꝝ uſq; in præſentē diē nequeun tibus legere & aperire ſignacula, & myſteria pandere ſcripturarū: ſi dederis eū librū indo H cto populo, qui a ſuis præceptorib⁹ deuora/tur: fatebuntur neſcire ſe literas: & idcirco le/gere non poſſe: Atq; e duobus malis multo leui⁹ ē legis imperitiā cōfiteri, q; iactare pru/dentiā: & nō poſſe ſci/re q̄ dicitur. b ¶ Et dixit dñs ꝛc. cor autē eius longe eſt a me ꝛc. Hoc teſtimonio abu/ſus eſt dñs contra pha riſæos i euāgelio Mat thæi dicens: Quare & Matth.15.a uos præteritis manda tum dei ꝓpter traditio nes ueſtras? Et iterū: Hypocritæ, bñ ꝓphe/tauit de uobis Eſaias dicens: Populus iſte labijs me hono/rat: cor autē ei⁹ longe eſt a me. Fruſtra aūt colūt me docētes doctrinas & præcepta hoim. In q̄ notare debemus illud q̄ plærūq; admonuim⁹: euāgeliſtas & apl̄os, nō ꝟbū interpre tatos eſſe de uerbo: nec Lxx. interpretū auctoritatē ſecutos: quorū æditio illo iā tpe legebat̄: ſed quaſi hebræos & inſtru ctos in lege, abſq; dāno ſenſuū ſuis uſos eſſe ſermonib⁹. Ap propinquat autē ppl̄us iudæorū ore & labijs ſuis deo: quia uni⁹ dei cultū habere ſe gloriat̄ & reſpuere idola, ſed cor ei⁹ longe eſt ab eo: quia nō recipit dñm ieſum chriſtū. Qui cm̄ nō recipit filiū, nō recipit patrē. Simulq; diſcam⁹ quō aliqs appropinquet deo, uel longe fiat ab eo. Qui & p Hieremiā Hiere.23.a loquit̄: Deus appropinquās ego: & nō de longe dicit dñs. Appropinquam⁹ aūt deo mēte, nō corpe: ſicut & de Moyſe legim⁹: Appropinquauit Moyſes ſolus ad deū: cæteri autē nō appropinquabāt. Orabat em̄ deum in ſpū & ueritate: &

HEB. contra ariel: & om/nes qui militauerūt & ob/ſederunt & prævaluerunt aduerſus eam. Sicut ſom/niat eſuriens & comedit: cum fuerit experrectus, ua cua eſt anima eius: & ſi/cut ſomniat ſitiēs & bibit, poſtq; euigilauerit, laſſus adhuc ſitit, & anima eius uacua eſt: ſic erit multitu/do oīm gentiū quæ dimi/cauerūt cōtra montē ſion.

SEP. contra ariel: & oēs qui pugnauerūt cōtra hierl̄m: & uniuerſi qui congregati ſunt ſup eam, & afflixerūt eā: Erūtq; ſicut qui in ſom nis eſuriunt & comedunt: cūq; ſurrexerint, uanū eſt ſomniū eorꝝ: & ſicut qui p ſomniū ſitit & bibit, cū ſur rexerit adhuc ſitiet: & aia ei⁹ fruſtra ſperauit: ſic erūt diuitiæ oīm gētiū quæ mi litauerūt cōtra mōtē ſion.

a Obſtupēſcite, & admiramini: fluctuate, & uacillate: in/ebriamini, & nō a uino: mouemini, & nō ebrietate. Q̄m miſcuit uobis dominus ſpiritū ſoporis: claudet oculos ueſtros: ꝓphetas & principes ueſtros qui uident uiſio/nes operiet. Et erit uobis uiſio omniū ſicut uerba libri ſignati: quē cū dederint ſcienti literas, dicēt: lege iſtum: & rñdebit, nō poſſum: ſignat⁹ em̄ eſt. Et dabit̄ liber ne/ſcienti literas: dicetur q; ei, lege: & rñdebit, neſcio literas.

b HEB. Et dixit dñs⁹: Pro eo q; appropinquat ppl̄us iſte ore ſuo: & labijs ſuis glorificat me: cor autē eius longe ē a me: & timuerūt me mandato hoim & do/ctrinis. Ideo ecce ego addā ut admiratione faciā ppl̄o huic miraculo grādi & ſtu pēdo: peribit em̄ ſapiētia a ſapiētib⁹ ei⁹: & intellect⁹ prudētiū illius abſcōdet̄.

SEP. Et ait dominus: Ap/propinquat mihi popul⁹ iſte ore ſuo: & labijs ſuis honorat me: cor autē eius longe eſt a me: fruſtra co/lunt me, docētes hominū præcepta atq; doctrinas. Propterea ecce adꝺciā ut trāſferā ppl̄m iſtū: tranſfe ram em̄ illos: & perdā ſa/pientiā ſapiētiū: & intelle/ctum prudentiū abſcōdā.

Væ qui

Væ qui

accedebat

A accedebat ad eum sensu & spiritu. Hi autem de quibus scribitur quod tollãtur ab utero,& erudiantur a puero usq; ad senectutem:& in lege dei die ac nocte meditentur: non appropinquãt deo:quia traditiones pharisæorũ scribarũq; suscipiunt,quæ eos longe faciunt a deo:& sunt sepulchra dealbata: quæ foris uidẽ
Matth. 23. c tur esse pulchra: intus autem plena sunt ossibus mortuorum: qui
Ibi. 27. c elegerũt barabban, & dñm respuerunt:Propterea additurũ se esse cõminatur,iuxta Lxx. ut nequaq; in assyrios & babylonios eos trãsferat: sed in toto orbe dispergat. Iuxta hebraicũ, admirationẽ magnam populo iudæorum stupendũq; miraculum facturum esse se dicit: ut perdat eorum sapientiam qui non receperũt dei uirtutem,deiq; sapientiã: & intellectum prudentium abscondat & celet:ne scilicet eum reperiant qui in litera continetur. De hoc loco
1.Co.1. c apostolus Paulus scribẽs ad corinthios, posuit testimoniũ:Perdã sapientiã sapientiũ, & intellectũ prudẽtiũ reprobabo:Alijs uerbis
B eũdem sensum ædisserens:Non quod deus sit inimicus sapientiæ cuius pater est: & per quẽ omnis est in hominibus sapientia:sed cũ additamẽto posuit: ut in hebraico est,sapientium populi,& prudentium illius,id est populi iudæorum. Et reuera grande miraculum deus fecit in populo post aduentum domini saluatoris: ut uno atq; eodem tempore arderet hierusalẽ templũq; corrueret:& omnis magistrorum scientia tolleretur: impleto illo qd supra dictum est:
ē.5.a Ecce dominator dñs sabaoth auferet ab hierusalem & a iuda,ualidum & ualidam:omnẽ fortitudinẽ panis, & omne robur aquæ:gigantem & hominẽ bellatorem,& iudicem,& prophetam,& coniectorẽ & senem,& quinquagenariũ,& admirabilem consiliariũ,& sapientem architectũ, & prudentem auditorem:& cætera quæ ꝓpheticus sermo contexuit. a ¶ Væ qui profundi estis corde &c. Aduersus eosdẽ de qbus supra dixerat:Perdam sapientiã sapientiũ:& intelligentiã prudentiũ reprobabo:siue ut propheta scribit abscondã:nunc etiam dei sermo dirigitur: qui sapientes sũt in semetipsis:& in conspectu suo prudentes. De quibus re
Ps.63. b ctissime illud intelligi potest:Defecerũt scrutãtes scrutinio:
Sapi.3.d cum scriptum sit de dei sapientia: Si eñ quis perfectus fuerit in filijs hominũ, absq; tua sapiẽtia in nihili reputabitur? Qui idcirco arbitrant deũ sua nescire cõsilia: quia in tenebris sunt opera corũ,& dicũt: Quis uidet nos:& qs nouit nos:Hæc aũt dicũt & sapiẽtes huius sæculi & hæreticoꝝ magistri:& iudæoꝝ pharisæi, qd nullꝰ eos intelligat:nõ recor-
Ps.136.b dãtes eius qd ad deũ dicit: Tenebræ nõ obscurabũtur a te: & nox sicut dies illuminabit: & sicut tenebræ eiꝰ:ita & lux
Gen.3.b eius. Hoc errore decepti Adam & Eua: audiẽtes sonitũ pedũ deambulãtis in paradiso dei:absconderunt se sub arbo-
Ibi.4.b re,in qua erat scientia boni & mali. Cain quoq; dicẽs: Si ejicis me hodie a facie tua,abscondar:simili stulticia deũ arbi-
Amos.9.a tratus est ignorare. Et per Amos de impijs & peccatoribus dicit:Si absconderint se ab oculis meis in ꝓfundo maris: ibi mãdabo draconi & mordebit eos. Vnde q̃uis aliqs sapiens sit & feruẽtioris ingenij:si nõ habuerit dei sapiẽtiam atq; doctrinã: dicamꝰ de eo: Nisi dñs ædificauerit domũ: ps.126.a
in uanũ laborauerũt qui ædificãt eã: Nisi dñs custodierit ci- C
uitatẽ: inuanum uigilauit qui custodit eam. Cui nos faciamus simile: Nisi dñs adiuuerit scientiã, inuanũ laborat qui se putat esse sapientẽ: Nisi dñs omni custodia seruauerit cor nostrũ: inuanũ uigilat qui putat illud sua diligentia posse seruari. Peruersa est inqt hæc uestra cogitatio:ut factorẽ putetis nescire qd fecit: & creatorem ignorare creaturã suã: quasi si lutũ & opus dicat figulo & factori suo:non me fecisti,uel nõ me bene fecisti:nec intelligis facturã tuã. Hoc testimonio aliꝰ uerbis Apostolus utitur ad rhomanos: ubi de dei ꝓfunda scientia disputat:& hominum uult calumniã cõfutare: O homo tu quis es Rom.9.d
q̃ respõdeas deo? Nũquid dicit figmentũ fictori suo,quare me fecisti sic? An non habet potestatẽ figulus de eodẽ luto alid uas facere in honorẽ, aliud in cõtumeliã? In quibus cũctis illa semp obseruãda est regula: euangelistas & apostolos absq; damno sensuum interpretatos in græcũ ex D
hebræo ut sibi uisum fuerit. b ¶ Nonne adhuc in modico & in breui &c. Respõdeant iudæi & amici simplicis tãtũ historiæ:qui fructus non quærunt in arbore:sed folia tantum umbramq; uerborũ,quæ cito arescit & deperit: quomodo in aduẽtu dñi saluatoris:quia a temporibus Esaiæ usq; ad dispensationẽ carnis assumptæ,pro cõparatione æternitatis breue & modicum temporis spaciũ est:libanus mons phœnicis uersus sit atq; translatus in montem carmelũ: qui hebraice כַּרְמֶל dicitur:Et est in cõfinio palæstinæ atq; phœnicis ptolæmaidi iminẽs: licet & alius in scripturis sanctis, mons carmelus appelletur,in quo fuit Nabal carmelius,ho- 1.Reg.25.a
mo stultus & iniquus:qui uxorẽ habuit Abigail,quæ mortuo uiro,nupsit Dauid:Illo eñ uiuente,uirũ Dauid accipere nõ poterat:ne uocaret adultera si foret alteri uiro sociata: & quõ charmel in saltum,& in infructuosa ligna reputetur: לְבָנוֹן
Quod cũ dicere nõ potuerint:audiant libanũ qui interpretatur dealbatio:referri ad populũ gentiũ:qui lotus in dño & purgatis sordibus pristinis:totus mũdus ascendens,sub ecclesiæ ꝓsona innitit saluatori:& de eo in cãticocãticoꝝ dicit: Quæ est ista quæ ascẽdit dealbata,innitẽs sup fratruelẽ Cañ.5.c
suũ: & istũ populũ transferri in charmel: hoc est in circũcisionis scientiam: ut spiritualis & ueræ circũcisiõis mysteria recognoscat:& in loco sit quõdã populi iudæorũ:Illos autẽ qui Christũ suscipere noluerũt:reputari in saltũ,& in arbores steriles quæ nõ possunt cũ lignis fructiferis laudare dominũ. Cũ autẽ libanus in charmel, & charmel in saltũ fuerit cõmutatus:tũc qui prius surdi erant:& uerba libri prophetici audire non poterant:de q̃ supra diximus: quod oĩs scriptura sancta unus liber appellet:dicente Ecclesiaste:Ser- Eccẽs.12.d
mones sapiẽtiũ tãq; stimuli & q̃si claui in altũ cõfixi: q a cõ חַבְּטָה
cilijs dati sunt a pastore uno audiẽt & loquent:qbus saluator dicet:Epheta,qd interpretat adaperire. Qd q; nos uer- Mar.7.d
timus,de tenebris & caligine oculi cæcorũ uidebunt:quoꝝ facilis interpretatio est:Aquila & Theodotio & Symmachꝰ transtulerunt:tenebras & caliginẽ oculi cæcorũ uidebũt:ut

Ostenderent gentium populo qui prius cæcus erat, Christi
ps.17.b sacramẽta pandenda: iuxta illud qđ dicitur: Tenebrosa aq̃
in nubibus aeris. Et in eodem psalmo de deo scriptum est:
Ibidem Posuit tenebras latibulum suum. Et in prouerbijs legim⁹:
pro.1.a Hæc audiens sapiens sapientior erit: & prudens gubernationem possidebit: &
intelliget parabolam & tenebrosum sermonem, dicta sapientium & ænigmata. Denicp
Exo.20.d & Moyses ut intelligeret & uideret deum: in nubem ingressus est
& in caliginẽ: de qua
ps.17.b in psalmo dicitur: Caligo sub pedibus ei⁹. Cum autem prius cæci uł mystica quæcp cõspexerint, uł de cæcitate & tenebris oculos leuauerint ad uidendũ: ut sedentibus in tenebris & umbra mortis oriatur lumen uerum:
Matth.5.a Tũc mites de quibus scriptum est: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram: Siue pauperes quorũ princeps in psalmis ait:
ps.33.b Hic pauper clamauit, & dominus exaudiuit illum: & qui iudicabit pauperes populi & saluos faciet filios pauperum: de quo dicit ad
F iudæos: Consiliũ pauperis spreuistis: addẽt in domino læticiam:
2.Co.10.d ut qui gloriatur in domino glorietur: & pauperes homines siue desperati ab hominibus atcp cõtẽpti: qui legis prius noticiam nõ habebant, in sancto israel exultabunt, qui ait: Sancti estote,
Leui.11.g quoniam ego sanctus sum: Omniscp est exultatio, quoniã defecit qui prævalebat. Consumatus est illusor, siue arrogãs & superbus qui dixerat: Fortitudine faciam & sapientia: auferam fines gentium & fortitudinem earum uastabo: qui omnibus illudebat: intantũ ut sanctus quocp diceret:
ps.37.b Lumbi mei repleti sunt illusionibus. Et succisi sunt siue deleti omnes qui uigilabant super iniquitatem: quorum propter malas uigilias nõ dormitat interitus: qui peccare facie bãt uniuersum hominũ genus in uerbo blasphemiæ, ut negarent uerbum dei, & in cœlo ponerẽt os suum. Significat aũt dæmones, q nequã ipsi, oẽs faciebãt hoies in sermone peccare, uarijs dogmatib⁹ blasphemãtes: & arguentẽ in porta atcp iudicio quantũ in se erat supplantabant: & a iustitia declinare faciebãt: qui erat in portis filiæ sion, exaltatus de portis mortis: corripiebat eos qui oderant in portis arguentẽ. Quæ nos super diabolo & angelis eius intellexi/mus, Naçaræi cõtra scribas & pharisæos dicta arbitrantur: quod defecerint ὑστερωῆσαι, qui prius illudebãt populo traditiõibus pessimis: & ad decipiẽdos simplices die noctucp uigilabant: qui peccare faciebant homines in uerbo dei: ut christum dei filiũ denegarent. a ¶ Propter hęc dicit dñs sup domũ ꝛc. ⁊ mussitatores discent obedientiam. Qđcp sequit: Et linguæ balbutientes discent loqui pacẽ: obelo prænotandũ est. Cũ audierint inquit surdi uerba libri: & oculi cæcorum uiderint: libanuscp conuersus fuerit in charmel, & charmel reputatus in saltum: ita ut mites & pauperes lætentur in domino & superbus illusorcp deficiat: tunc confundetur Iacob qui modo interim non cõfunditur: Significat autem Esaiæ tempora. Et uultus illius erubescet: ut rubor atcp cõfusio occasio sit salutis: præcipue cum uiderit filios suos, id est, apostolos & apostolicos uiros qui fuerũt de genere iudæorum, in medio nationũ domini perpetrare uirtutes: & christi nomẽ gentibus prædicare & dicere: Pater noster q Matth.6.b
es in cœlis sanctificetur nomen tuum. Illi eñ sanctificabunt sanctũ qui ort⁹ est de Iacob, & deũ israel docebunt in gentibus: ut idolis derelictis, dicant: cp falsa possederunt patres nostri idola: & nõ est in illis qui pluat: & tũc scient qui nunc errant spiritu, intelligentiam dei: & qui quondã in solitudine murmurabant contra dominum, discẽt legem, cuius prius noticiam nõ habebant. Si eñ recepissẽt moysen, recepissẽt & dñm iesũ christũ: qa Moyses de illo loquebat. Qz in principio capituli iuxta hebraicum transtulim⁹:
H Hæc dicit domin⁹ ad domum Iacob: qui redemit quõdã Abrahã
Geñ.11.d & eduxit de chaldæis, & in terram repromissionis induxit: perspicue patet. Illud autem qđ Lxx. transtulerũt: hæc dicit dominus super domũ Iacob quã separauit ex Abrahã: sic intelligi põt: cp scribas & pharisæos qui
dñm blasphemabãt: separauerit ab Abraham: qui uidit diẽ Ioh.8.g
dñi, & lætatus est. Si enim fuissent filij Abraham, feciissent opera Abraham. Et Apłus disputat eos appellandos filios Hebre.11.b
Abraham, qui habuerint similitudinẽ fidei Abraham: hoc est populum gentiũ: qui nõ ex operibus, sed ex fide Abraham filius appellatus est. ¶ Ca. XXX.

VE filij desertores dicit dñs ꝛc. Post prophetiã contra Ariel: & cætera quæ usq ad hunc locũ præteritus sermo disseruit: nunc alterius uaticinatiõis exordiũ est: quæ post centũ quinquaginta annos, qui fuerunt inter Esaiam & Hieremiam probatur esse completa. Prædicit enim illam historiã quã in Hieremiæ uolumine legimus: quando subuersa hierusalem & omnibus in babylone opibus principibusq translatis: præpositus est regij generis his qui in iudæa remanserant Godolias filius ahicam: quo p dolũ cũ chaldæis socijs interfecto: omnes principes bellatorũ, & Iohãnã filius Chareæ: & Iechonias filius Osiæ: & reliquum uulgus a paruo usq ad magnum: accesserunt ad Hieremiam prophetam & dixerũt ei: Cadat oratio nostra in conspectu tuo: & ora pro nobis Hiere.42.a
ad dñm deum tuum pro uniuersis reliquijs istis: Quia relicti sumus pauci de pluribus: sicut oculi tui nos intuẽtur: & annunciet nobis dominus deus tuus uiam per quã pergamus & uerbum quod faciamus. Cũcp Hieremias post decem dies ex sermone dñi respondisset: Hæc dicit domin⁹ deus israel: Si quiescentes manseritis in terra hac: ædificabo Ibidem.b
uos & non destruam, plantabo & non euellam: quoniam placatus sum super malo quod feci uobis: Nolite timere a facie

A a facie regis babylonis: quē uos pauidi formidatis. Et post modicū: Si autē dixeritis, non habitabimus in terra ista: &
Hiere. 42. c posueritis faciē uestram, ut ingrediamini ægyptum, & intra ueritis ut ibi habitetis: gladius quē uos formidatis, ibi comprehendet uos: & fames pro qua estis solliciti, adhærebit uobis in ægypto, & ibi moriemini. Respōderunt uiri superbi dicē-
Ibi. 43. a tes ad Hieremiā: Mendaciū tu loq̄ris, nō misit te dñs deus noster, dicens: Ne ingrediamini in ægyptū ut habitetis illic: sed Baruch filius nerie incitat te aduersum nos: ut tradat nos in manibus chaldæorū: ut interficiat nos & trāsduci faciat in babylonē. Denicq; omnes principes populi reliquijs cōgregatis cū mulieribꝰ & paruulis & filiabꝰ regis: nō audientes uocē dñi, ingressi sūt ægyptum: assumptis secū Hieremia & Baruch: & uenerūt in taphnas: ita ut Hieremias in signū captiuitatis futuræ prophetaret contra inobedientem populum ea quæ in libro illius continentur. Quod igitur postea futurū erat,
B ante annos multos prædicit: & desertores & præuaricatores filij appellātur, qui deserto cōsilio dei quod acceperāt p Hieremiā, suam secuti sunt uoluntatē: & orditi telam, non p spiritū dei qui eis Hieremiæ ore sonabat. Orditā aūt telam μεταφορικῶς, posuit: ut prauū consilium demonstraret: & hoc fecerunt, ut peccata pristina augerent peccato cōtēptionis & superbiæ. Qui descenditis inquit in ægyptum, & os meū non interrogastis: Non qđ non interrogauerint: sed qđ consilium prophetæ audire noluerint: sperantes auxiliū in fortitudine Pharaonis: & habētes fiduciā in protectione siue umbra ægypti. Pro fortitudine Pharaonis, quæ in hoc loco bis ponit: in hebraico scriptū habet מָעוֹז: hoc annota
Dañ. 11 uimus: ut quod in Danielis extrema legimus · uisione deū מָעֻזִּים: non ut Porphyrius somniat deum uiculi modim: sed robustū deū & fortem intelligamus. Pharao autē apud ægyptios nomen est regiæ potestatis, & unusquisq; speciali appellat uocabulo: ut pharao nechao: & pharao, uafre: quo modo si nos cæsares & augustos proprijs regum uocabulis præponamus. Et erit inquit uobis fortitudo Pharaonis in confusionem: & fiducia umbræ ægypti in ignominiā. Scri-
Hiere. 43. c bit idem Hieremias, qđ in taphnis urbe ægypti infoderit lapides in porta domus Pharao: & dixerit uiris iudæis: Hæc dicit dñs exercituum deus israel: Ecce ego mittam & assumā Nabuchodonosor regem babylonis seruum meum: & ponam thronum eius super lapides istos quos abscondi: & statuet solium suum super eos: Veniensq; percutiet terrā ægypti: quos in mortē, in mortē: & quos in captiuitatem, in captiuitatē: & quos in gladio, in gladio: & succendet ignē in delubris deorum ægypti: & comburet ea, & captiuos ducet illos: Et amicietur terra ægypti, sicut amicitur pastor pallio suo, & egredietur inde in pace. Supatis eīm ægyptijs, capti sunt & iudæi q ad ægyptios fugerāt. Quodq; sequit: Erūt enim in tanis principes tui: & nūcij tui usq; ad hanes peruenerunt: cū irrisione & ἐμφατικῶς legendū, qđ spreto dei consilio, principes suos ad tanis urbem ægypti miserint: in qua domus Pharaonis regia fuit: & sub Moyse signa atq; portenta plurima perpetrata sunt: dicente psalmographo:
Ps. 77. b Qui fecit mirabilia in terra ægypti, in campos taneos. Et idē Esaias contra ægyptum loquitur: Vbi sunt nunc sapientes tui; annuncient tibi, & dicant: quid cogitauerit dominus sabaoth contra ægyptū. Defecerunt principes taneos: C
quos eo tempore defeciſſe cōmemorat: quando dñs ingressus est ægyptum super nubem leuem. Hanes autē urbem ægypti in alio loco nō legimꝰ: sed ex eo q̄ ait: Nūcij tui usq; ad hanes puenerūt: intelligimus ultimā iuxta æthiopas & blēmyas esse ægypti ciuitatē: pro quo Lxx. interpretati sunt: Nuncij pessimi frustra laborabunt: qui cōfisi sunt super populo ægypti: qui eis prodesse nō potuit: & fuerunt in opprobriū sempiternū. Quidam hūc locum cōtra decem tribus in samaria scriptum putant: qđ ab ægyptijs auxilia postulantes, capti sint ab assyrijs. Iuxta Tropologiam: Om Tropo.
nes qui dei religiōe cōtēpta reuertūtur ad uomitum suū: & perdito nomine filiorum, impudentissimi canes appellantur: ineunt consilium, non per dominum: & feriūt fœdus, non per spiritum domini: adduntq; peccata peccatis: ut superati blandientibus uitijs: etiam dogmatum recipiant prauitatem, & descendant in ægypti tenebras, querentes auxilium Pharaonis, qui regnat in ægypto: cuius protectio ducit in ignominiam, & in oppro-
D brium sempiternū. Sunt eīm in tanis, in mandato uidelicet humili atq; deiecto, principes eius: pessimi nuncij: qui frustra laborant super populo qui eis prodesse non poterit. Sicut eīm sanctos magistros iuuat discipulorū salus: sic perditio seductorū perdit patriarchas eorū qui ad ægypti auxilium confugerunt. a Onus iumentorū austri: Pro quo hebraice dicit מַשָּׂא בְּהֵמוֹת נֶגֶב: qđ Lxx. transtulerūt ὅρασις τετραπόδων ἐν τῇ ἐρήμῳ: id est: uisio quadrupedū in deserto. Superior expositio: quā latissime historiæ replicatiōe texuimus, huius loci est interpretatio: quod iuxta consuetudinem prophetalē, Onus, id est, pondus & sarcina cruciatuum atq; pœnarū: nō solum super babylonem & philistim, & moab, & damascum, & ægyptū, & desertū mare, idumæā quoq; & arabiā, & uallem sion, & ad extremum tyrū: sed sup iumēta quoq; austri puenerit: quæ Lxx. trāstulerunt, q̄drupedes in deserto. Significat aūt tribū iuda quæ in australi parte sita, eremo cōfinis est: & eos qui Hieremiæ uaticiniū respuētes, capta hierosolyma noluerūt habitare in iudæa: sed per desertū ad ægyptios cōfugerūt. Et recte appellantur iumenta austri, siue quadrupedes in deserto: quia respuerunt noticiā dei: & cōtēpto eius imperio, ad ægypti simulacra fugerunt, spem habētes in Pharaone: cui qui innixus fuerit, q̄si si incumbat harūdini, quæ fracta manū uulneret innitentis. De istiusmodi iumētis & filij chore loquē-
Ps. 48. d bātur in psalmo: Homo cū in honore esset nō intellexit, cōparatus est iumētis insipientibꝰ, & similis factꝰ est illis. Qđ q̄ sequitur: Hæc uia eorū scādalum ipsis: recte super præsenti capitulo intelligi pōt, quod uia desertī illis fuerit in ruinam: Legisse me noui, iumēta austri & quadrupedes in deserto, q iudææ terminos relinquētes, ad ægypti tenebras cōfugerūt: referri ad spūalia neqtiæ in cœlestibꝰ, & rectores tenebrarū istarꝫ: q uniuersas diuitias & pristinas opes ægypti desyderio p̄diderunt: Hoc ille dixerit. Nos iuxta Tropologiā: ut q̄ Tropo.
necdū p̄posuimꝰ differamus: dicimus oēs q creatore desereto sæculi erroribꝰ se dederūt esse q̄drupedes in deserto isti sæcli: a q̄ frustra sperēt auxiliū cū uerꝫ dei auxiliū dereliq̄rint
b C In terra tribulatiōis &c. Pro leone, in hebraico scriptū habet לָבִיא: & pro regulo uolāte: quē Lxx. genimina aspidū

E uolãtiũ tranſtulerũt: in hebraico מְעוֹפֵף dicit euolãs: quẽ nos appellare poſſum⁹ cõburentẽ, & hebraice uocat שָׂרָף: Rurſum in eo loco ubi nos interpretati ſumus, portãtes ſuper humeros iumentorũ: pro iumentis, omnes ſimiliter trã ſtulerunt πώλους, id eſt, pullos aſinorũ. Terra autem tribulatiõis & anguſtiæ, latiſſimam eremi ſignificat uaſtitatẽ: per quã reliquiæ hieruſalẽ cũ Iohannã filio Careæ & filiabus regis Sedechiæ, ſublatis omnib⁹ quæ habere poterant, ad ægyptum trãſfugerũt. Leænam quoq; & catulum leonis, hieruſalem & populũ eius μεταφορικῶς intelligẽte balaã in Numeris: Ecce populus ut leæna conſurget, & quaſi leo erigetur: Nõ accubabit donec deuoret prædam: & occiſoꝝ ſanguinem bibat. In Eçechiel quoq; ſcriptum eſt: Aſſume plãctum ſuper principẽ iſrael, & dices: Quare mater tua leæna inter leones cubauit: in medio leunculorum enutriuit catulos ſuos? Ac ne putarem⁹ uere ſcripturam ſanctã de leæna & leone dicere: contra naturã rerũ loquitur: quod de leæna & leone nata ſit uipera & regulus uolãs, ſiue genimina aſpidũ uolantia: quod uidelicet de malis parẽtibus peiores generati ſint liberi: de quibus & euãgelium loquebatur: Generatio uiperarum, quis oſtẽdit uobis fugere ab ira uẽturæ? Et ad terram dicitur iſrael: Tu es terra in qua nõ pluit, nec imber uenit ſup te in die iræ: cuius principes in medio eius, quaſi leones rugientes, rapientes prædam: animas deuorantes per potentiam. Iſta genimina uiperárum, ſiue aſpidum uolantium: id eſt, principes populi & omnis impiorum turba, ierunt ad populũ, qui eis proderant nõ potuit: dicẽte Hieremia: qđ traderet dñs Pharaonẽ uafre regẽ ægypti in manũ inimicoꝝ ei⁹, & in man⁹ quærẽtiũ animã illi⁹: & cõſumerẽt oẽs uiri iuda q erãt in terra ægypti gladio & fame uſq; ad internitionẽ: intm ut tradãt hebræi priuſq; Nabuchodonoſor ægyptum caperet: Hieremiã & Baruch iminentẽ captiuitatẽ morte uitaſſe. Leænã & catulũ leonis: quidã cœleſtem hieruſalẽ & receptum ex ea populum expoſuit: regulumq; uolantem & uiperas & genimina aſpidum: illũ de quo ſupra legimus, colubrum tortuoſum: & de quo ſaluator in euangelio loquebatur: Videbam ſatanam, quaſi fulgur de cœlo cadentem: qui draco appellatus in Apocalypſi: tertiam partem ſtellarũ ſecum detraxit in terrã: quæ puerſitate ſententiæ priores diuitias perdiderũt: deferẽtes eas in ægyptũ huius ſæculi. a ¶ Ideo damaui ſuper hoc: ſuphia tantũ eſt, quieſce: Pro quo neſcio quid uolentes Lxx. tranſtulerũt: annuncia iſta: quoniã uana eſt conſolatio ueſtra hæc. Porro Symmachus ταραχαὶ ἔισιμ καὶ οἰκεῖμ .i. tumultus ſũt ut habitẽt. Verbũ hebraicũ רַהַב: Aquila ὄρμημα: id eſt impetum & ſuphiã: Symmach⁹ turbationẽ. Lxx. μάταια, id eſt, uanitatem: Theodotio, latitudinem interpretati ſunt: quod tribus literis ſcribitur, רחב: & ipſum eſt quod in pſalmis legit: Memor ero raab & babylonis ſcientium me. Et eſt ſenſus: Quõ in ægyptijs uanum auxiliũ eſt: præcepi ei, id eſt hieruſalem ſiue clamori: quod ægyptij regni tantum haberẽt uocabulũ: & abſq; uiribus ſuperbiam: & iſrael in terra ſua ſedere uel habitare deberet: nec fruſtra ab infirmis auxilium petere.

HEB. lans: portãtes ſuper humeros iumẽtorum diuitias ſuas: & ſuper gibbum camelorũ theſauros ſuos, ad populum qui eis prodeſſe non poterit: ægyptus fruſtra & uane auxiliabit. Idẽo damaui ſuper hoc: ſuperbia tantum eſt, quieſce.

SEP. na aſpidum uolantium: qui ferebãt ſuper aſinos & camelos diuitias ſuas ad gẽtẽ quæ eis nõ proderit: ægyptij inania & uacua prodẽrunt uobis. Annuncia eis: quia uana conſolatio ueſtra hæc.

Nu.23.d

b Nũnc ingreſſus ſcribe eis ſuper buxum: in libro diligẽter exara illud: & erit in die nouiſſimo in teſtimonium uſq; in æternũ. Pop̃ulus em̃ ad iracundiam prouocãs eſt: & filij mendaces, filij nolẽtes audire legem dei. Qui dicunt uidentibus, nolite uidere: & aſpicientibus, nolite aſpicere nobis ea quæ recta ſunt: loquimini nobis placentia: uidete nobis errores. Auferte a me uiã: declinate a me ſemitam: ceſſet a facie noſtra ſanctus iſrael. Prõpterea hæc dicit dñs ſanctus iſrael: Pro eo q̃ reprobaſtis uerbũ hoc, & ſperaſtis in calumnia & tumultu: & innixi eſtis ſup eo: Propterea erit uobis iniquitas hæc ſicut interruptio cadẽs, & requiſita in muro excelſo: quoniam ſubito dum non ſperatur ueniet cõtritio eius. Et cõminuet ſicut conterit lagena figuli contritione perualida: & nõ inueniet de fragmẽtis ei⁹ teſta, in q̃ portet igniculus de incẽdio: aut hauriat parũ aquæ de fouea.

Ecech.19.a

F

Quia

Matth.3.b
ẓ.5.b
Sopho.3.a
Hiere.46.f
ẓ.14. g.27.a
Luc.10.c
Apoc.12.a

quere quod nobis placet: ut pergamus in ægyptum: quod cumulẽt peccata peccatis. Quid nobis ingeris quod non libẽter audimus? quid monſtras uiam per quã ingredi nolumus. Quid frequenter ingeminas auribus noſtris: hæc dicit dñs ſanctus iſrl? Ceſſet a nobis iſta prædicatio. Scd̃m Tropologiam: omnes hæretici mendaces filij appellantur. Ex nobis em̃ exierunt, ſed non fuerunt ex nobis: qui nõ audiunt interioris hoĩs auribus legem dei: & eccleſiarum loquuntur magiſtris: Nolite nobis uidere quæ recta ſũt: nec gehennæ flãmas cõminemini: ſed promittite nobis regna cœlorum: ut poſt luxuriã & delitias, pandatur nobis paradiſus. Quid mihi oſtendis uiam dñi per quã non libenter ingrediar? Quid replicas nomen ſancti iſrael, ſiue uerbum iſraelis, quod mei pectoris arcana nõ penetrat? Quod qui dem & ad populũ eccleſiæ dicitur negligentẽ: ſi auerſet̃ auſteritatem magiſtrorũ, & adulatoribus faueat. **b ¶ Propterea hec dicit dñs ſanctus iſrael ẽ.** Quia inquit ſupra dixiſtis: ceſſet a facie noſtra ſanctus iſrael: ſiue ut Lxx. tranſtulerũt ἀφέλεῖε ἀφ' ἡμῶμ τὸ λόγιομ τοῦ ἰσραὴλ .i. auferte a nobis uerbũ iſrl: Idcirco hæc dicit dñs ſanct⁹ iſrl & nolentibus uobis ſe ingerit: ut quẽ neglexiſtis cõmonentẽ, ſentiatis puniẽtem. Habuiſtis fiduciam in ægyptiorũ calumnia atq; mẽdacio: & innixi eſtis ſuper tumultu eorũ, ſiue cõtradictione & ſuperbia: ut Symmachus & Theodotio interpretati ſunt: Propterea uertetur uobis hæc iniquitas ſiue peccatũ: ut ſitiſ quaſi mur⁹ cadẽs ſubito ciuitatis firmiſſimæ & captæ: cui⁹ repentina aduenerit ruina: ita em̃ Lxx. tranſtulerunt. Et eſt ſenſus iuxta hebraicũ: Quõ interruptio muri altiſſimi qui

) longam

G

H

Hiere.43.b

Tropo.
1.Ioh.2.c

ẓ.ca.

Hie

A longã traxit ruinam, difficile inſtaurari poteſt, & priſtinũ decorem recipere: ſic uobis ueniet repentina cõtritio. Et ut alia utar ſimilitudine. Sicut uas figuli ſi confringatur cõtritione perualida, ita cõminuitur in fruſta, ut uix paruula teſta remaneant de fragmẽtis: in qua porteſ ignicul⁹, aut paululũ aquæ de lacuna hauriatur & fouea: ſic uos cum ieritis in ægyptũ, perſequente uos illuc Nabuchodonoſor, uſq; ad internitionẽ peribitis. Hæretici quoq; & omne dogma cõtrariũ ueritati confidunt in calumnia atq; mendacio: & muſſitãt iuxta Lxx. cõtra creatorẽ ſuũ: Propterea impietatis eorum ciuitas deſtrueſ, quã ædificauit cain: cui ueniet repentina perditio, cũ capta fuerit ab eccleſiaſticis uiris: & ita deſtructa & cõminuta: ut nihil in ea remaneat qđ poſſit ignẽ emortuũ reaccendere: & ſaltẽ cœnoſam, & paruulã aquã populiſ præbere ſitientibus. a ¶ Quia hęc dicit dominus deus ſanctus iſrael, ſi ꝛc.

B Sanctus ait: cuius ſupra nomẽ tacuerã, ipe eſt dñs de⁹: q uobiſ & per me & p Hieremiã loquitur: Si agatis pœnitentiam, & uel uitia relinquatis, uel errorẽ prauí cõſiliſ, & maneatis in iudæa: non babyloniorum impetũ, ſed mea præcepta metuentes, ſalui eritis. Quieſcite & ſperate in dño: & fidei in ,pmiſſis meis robur arripite. Qui contemnentes præcepta uitalia, deſperatione dixiſtis: nequaq; ita erit ut loqueris: ſed ad equos cõfugiemus ægyptios: & concito ad eos atq; ueloci pergemus gradu. Quia igitur iſta dixiſtis, fugietis quidẽ & pernici curſu intrabitis ægyptum: ſed uelociores erũt babyloniſ qui uos uſq; ad ægyptũ perſequẽtur: tãtuſq; terror atq; formido obtinebit ægyptũ: ut uni chaldæo mille ægyptiſ reſiſtere nequeant: & quinq; hoſtibus, fugiẽtium plurima multitudo: iuxta illud quod in Deuteronomio legim⁹:

Deu. 28. a Dabit te dñs ut corruas in cõſpectu inimicorũ tuorũ. Via
et. 32. e una egredieris ad eos, & per ſeptem uias fugies a facie eorũ:
Anago. & eris in diſperſione in cũctis regnis terræ. Iuxta Anagogẽ & Lxx. æditionem: omnes ad pœnitentiam peccatores: & præcipue hæreticos cohortaſ ſermo diuin⁹: qđ cũ reuerſi a uitiſs ingemuerint: & egerint pniam, ſalui fiãt: & tũc intelligãt ubi pri⁹ fuerint: & qđ fruſtra in uanis ſperauerint. Cũq; eos ad pœnitẽtiã cohorteſ: illi ecõtrario cõfidũt in falſiſ magiſtris & in incerto ſæculi: deiq; ꝟba audire nolẽtes, eq̃s ægyptios deſyderãt: & eoꝝ uelocitate lætaneſ: q̃s mltiplicari dñs

Deu. 17. d ,phibuit. Idcirco eccleſiaſtici uiri eos uelociter perſequenẽ: & unius bellatoris uocẽ ſiue qnq; pugnãtiũ: qđ ad mẽtẽ & ad qnq; ſẽſus referre debem⁹, mille hoies & incõdita turba fugiẽtiũ ſuſtinere nõ poterũt. b ¶ Donec relinq̃mini ꝛc. Scri

Hiere. 46. b bit & Hieremiaſ qđ iterfectis gladio & fame his q i ægyptũ cõfugerãt: pauci remãſerint q reuerſi ſint in iudæã. Et quõ ſi fracta naui & cõpage illius diſſoluta, ſola arbor quæ mal⁹ dicit remaneat & ponaſ ,p ſigno in ſũmitate mõtis, ſiue in excelſo colle: Sic ,p ſigno atq; ueſtigio, uix unus & alter reſideãt, ad dei potentiã demõſtrandã. Et tunc inqt ſcient oẽs reliquiæ iuda q nũc ingrediũẽ terram ægypti ut habitẽt ibi: cũ reuerſi fuerit in terrã iudæã: cui⁹ ſermo cõpleaſ, meus an illorũ. c ¶ Propterea expectat dñs ꝛc. Grandis clæmẽtia dei ut expectet noſtrã pœnitentiã: & donec nos a uitiſs conuertamur, ille potentẽ contrahat manũ ne ferire cogaſ. Ideo aũt miſeretur & parcit: ut exalteſ illius miſericordia: & bonitas creatoris nota cunctis fiat. Vt certe iuxta illud q̃ in euãgelio lo-

Ioh. 12. e qtur: Cũ exaltatuſ fuero, oĩa trahã ad me: id circo exaltaſ in cruce, ut parcat oĩbus: Ipſe eſt eĩ deus iudiciſ: & beati ſunt oẽs q expectant dñm expectantẽ cõuerſionẽ ſuã. Quorũ ſit autẽ, & quæ iſta cõuerſio: ſequẽtia ꝟba mõſtrabũt. d ¶ Populus eĩ ſion habitabit in hieruſalẽ. Iudæi hæc ad Cyri tẽpora referũt: qñ de babylone in iudæã reuerſus eſt ppłus ſub Zorobabel & Ieſu pontifice. Nos

Leui. 20. b aũt ut ſæpe iã diximꝰ, oĩes repromiſſiones quæ excedunt mediocritatẽ illi⁹ tẽporis, ad chriſti referamus aduentũ: in quo captiuuſ quondã ppłus paſſiõe dñi liberatus, habitauit in ſion & hieruſalem: in ſpecula uidelicet & in uiſione pacis: hoc eſt in eccleſia. Porro qđ in Lxx. uerbum additur ſanctitatis: qui dixerunt: populus eĩ ſanctus in ſion habitabit: ſic interpretari poſſumus: ut dicam⁹ nullum habitare in ſion, niſi eum qui ſanctus ſit: & audiat dicentem dñm: Sancti eſtote, quoniã & ego ſanctus ſum. e ¶ Plorans nequaq; plorabis ꝛc. Cum reuerſus fueris in ſion, & habitaueris in hieruſalẽ: nequaq; plorabis ut añ ploraueras: ſed fletus tuus uerteſ in gaudiũ. Beati eĩ flentes,

Luc. 6. d quia ipſi ridebunt. Et poſtq; clamaueris & dixeris ad dominum: Clamaui in toto corde meo, exaudi me dñe. Et iterũ:

ps. 118. t Clamaui miſerere mei, & cuſtodiã mãdata tua. Et alibi: Expectaui in matutino & clamaui: & tã clara fuerit uox tua ut cœlos penetret: ſtatim tibi dñs rñdebit: & ſimilis eris Moyſi, de q̃ ſcriptũ eſt: Loquebaſ Moyſes: & dñs reſpõdebat ei.

Exo. 19. d f ¶ Et dabit vobis dñs panẽ artũ ꝛ aquã. Si ad Zorobabel hæc referim⁹ tẽpora: facilis interpretatio eſt, q̃ nõ fuerit ſub eo pfecta lætitia, dicẽte Dauid: Cũ cõuerterit dñs captiui-

ps. 125. a tatẽ ſion: facti ſumus ſicut cõſolati: ut nõ cõſolationẽ plenã atq; pfectã: ſed ſimilitudinẽ cõſolatiõis acciperẽt. Sinautẽ ad ſaluatoris aduentũ: panis artus & aq̃ breuis, iuxta apoſtolũ Paulũ, & hũc eũdẽ Eſaiã ,pphetã, euãgelicus ſermo p̃dicit: q ,placinioſis legis obſeruatiõibus atq; mandatis, in uno uerbo recapitulauit oĩa: Diliges ,pximũ tuũ ſicut teip-

Gal. 5. c ſum: Cõſumatũ eĩ & abbreuiatũ ſermonem fecit dñs ſup terrã. g ¶ Et nõ faciet auolare ꝛc. Multũ in hoc loco Lxx. æditio hebraicũq; diſcordant. Primũ ergo de uulgata æditione

E tione tractabimus: & postea sequemur ordinē ueritatis. Cū intellexerint atq; pspexerint cordis oculi ueritatē: & eos q se prius decoœperāt, tota mētis ratiōe cognouerint: & auribus eruditis post tergū decipientium uerba perspexerint: semp em̄ cæcam corporis partē decipere festinant: iuxta illud qđ in psalmo legimus: Vt sagittēt in obscuro rectos corde: qui tāta m sibi assumunt auctoritatem: ut seu dextera doceant seu siniſtra, id est siue bona, siue mala: nolint discipłos ratione discutere: sed sequi præcessores: Tūc hi q prius decipiebāt, nequaq; ultra ad eos ualebūt accedere post q̄ se senserint intellectos. Porro iuxta hebraicū, & facilis & uera explanatio est: Cū em̄ dñs credētib⁹ dederit panē artū & aquā breuem: nequaq; ultra faciet auolare ab eis illū qui docet hominē scientiam: sed semper uidebūt oculi ei⁹ præceptorē suum: & aures illius uerbum post tergum monentis exaudiēt atq; dicētis: Hæc uia recta est, ambulate in ea, neq; ad dextrā, neq; ad siniſtrā: secm illud qđ alibi legitur:

F Nu.20.e Nec ad dexteram, nec ad siniſtram declinabimus: uia regia gradiemur. In utraq; em̄ parte q̄quid supra modū est i uitio est: Et de dextris partibus dicit: Ne sis iustus multū. De siniſtris autem qđ in hædorum, & in pereuntium parte ponant, nulla dubitatio est. a ¶ Et cōtaminabis ꝛc. Cū intellexeris uerita-

Eccs.7.c tem: & decipientes ad te non accesserint: sed oculi tui uiderint præceptorē tuū: & aures tuæ semp audierint: Hæc uia, ambulate in ea, neq; ad dextram, neq; siniſtram: Tunc oēs errores & idola, ac similitudines vitatis: quæ artifex lingua cōposuerat: in splēdore eloquētiæ, qđ interpretat argentū: & in ratione sapientiæ, quod aurū sonat: cōminues atq; disperges: & ita iudicabis īmunda: ut mēstruatæ mulieris sordidissimo sanguini cōpares: qđ uerbis alijs aquā mēstruatæ. Lxx. trāstulerūt. b ¶ Et dabit pluuia semini tuo ꝛc.

5.Reg.18.g Scriptū est in Regum uolumine: quod postq̄ interfecti sūt ab Elia pseudoprophetæ: data sit pluuia terræ israel: & qđ pa-

4.Reg.4.g nis Helisæi & postea saluatoris uberrimus fuerit atq; pin-

Iob.6.b guissimus: & tantā habuerit plenitudinē: ut multa hominū milia ex eo saturata sint. Ita & in præsenti loco: nō prius dabitur pluuia semini spūali: & panis terræ uberrim⁹ atq; pinguissim⁹: nisi idola deargētata & deaurata fuerint cōminuta, & reputata in sterquiliniū. Nisi em̄ uitia recesserint: uirtutes nō subeunt. c ¶ Pascet in possessione tua ꝛc. In rerū omniū abundātia, cœlesti pluuia descendente: & illo pane q

Iob.6.e de cœlo descēdit: quē q comederit nūq̄ esuriet: pascēt agni in loco spacioſissimo, q sequūtur agnū q̄cūq; uadit: & q sp ad dextrā sunt. Tauri aūt principes gregis: de qbus legim⁹:

ps.67.g Cōgregatio taurorū in uaccis populorū: & pulli asinorum,

Matth.21.a qbus sedens dñs ingressus est hierusalē, qui operantur terram, sic de area comedent, ut fuerit uētilatum: ne quid uidelicet in cibo eorum mixtū sit palearū: de qbus in Hieremia

Hiere.23.f scriptum est: Quid paleis ad triticum dicit dñs? & quæ in euāgelio comburūtur igni inextinguibili. Porro iuxta Lxx. Luc.3.d

G iumenta quæ nec dum rationis sapiētiæq; sunt plena; & de ps.72.d qbus unum loquitur ad deum: Sicut iumentū factus sum apud te: pascentur in loco pinguissimo & spacioso: q nō affert spinas & tribulos: sed quasi terra israel lacte & melle decurrit: & plenam pascē tibus tribuit libertatē. Tauri autem & boues qui operantur terrā. i. apli & uiri apostolici: de qbus & aplus Paulus scriptum interpretatur: Nō alligabis os boui trituranti: Nunquid de bobus cura est deo? Sed utiq; de his dicit: qui operanē terram suam: & de q bus idem loquit̄: Dei agricultura, dei ædificatio sumus: Pater em̄ agricola est: & christus uinea: comedēt paleas mixtas cū hordeo uentilato. Legimus quod Isaac hordeum seuerit: & quia apud allophylos erat: cētenariā hordei frugem recepe-

Osee.3.a rit. Et Oseæ: Coro & dimidio coro hordei conduxit mulierē ad-

Iob.6.a ulterā. Saluator quoq; quinq; milia uiroꝝ q ad huc sensibus corporis seruiebāt & legē sequebātur Moysi: hordeacijs panibus saturaue-

H rat: Qui i alio loco frā Matth.15.d gens quinq; legis panes & in frusta cōminuens: quatuor milia uiros repleuit triticeis panibus q euangelicū nūeꝝ sequebātur. Istiusmodi ppli comedunt & partē palearū, dū in qbusdam sequūtur literam: & tamen per paleas & hordeum paulatim proficiunt, ut trāseant ad frumentū. b ¶ Et erūt super omnem montē ꝛc. In hoc loco Iudæi, multos interfectos & ruentes turres: ad rhomani imperij referūt potentiam: de qbus & Apostolus loquitur: Tātum q tenet nunc, teneat donec de medio fiat. 2.Thes.2.b Quod scilicet in illo tēpore tanta beatitudo sit populi isrl: ut nō solū ualles atq; campestria: sed oēs montes & colles aquis fluentibus irrigentur. Nos autē montes & colles, eos intelligamus, qui in excelsum uirtutibus eleuati sunt: q esu Matth.5.a riunt & sitiunt iusticiā: quos dñs ꝓuocat ad bibendū. Qui Iohā.4.b em̄ biberit de aqs ei⁹: nō sitiet in æternū. Vñ & in psalmo legimus: Benedicite dñm de fontibus isrl. Et in euangelio di- ps.67.f citur: quod omnis qui biberit de aquis iesu: flumina aquæ Iob.7.f uiuæ fluent de uentre eius. Et ad deū sanctus loquit̄: Quoniam apud te est fons uitæ: de q̄ purissimū flumen egredit̄: ps.35.c sup quo rursum scriptura cōmemorat: Fluminis impetus Ibi.45.a lætificat ciuitatē dei. Et in alio loco: Fluuius dei repletus est aquis: ille uidelicet, q loquit̄ per Hieremiā: Me dereliquerunt fontē aquæ uiuæ. Hoc aūt tūc fiet: cū interfecti fuerint Hiere.2.c siue perierint plurimi. Multi em̄ uocati: pauci vo electi: Et Matth.20.b cū ceciderint turres: siue dæmonū potestates: siue supbi qq̄ & arrogātes & magni in isto sæculo: de qb⁹ & in psalmis dicit̄: Vidi impiū eleuatū, & exaltatū sicut cedros libani: & trā- ps.36.g siui, & ecce nō erat: quæsiui eū, & nō est inuēt⁹ locus ei⁹. Has turres ædificare cupiebāt: q mouerūt pedes suos de oriente q̄ꝛ linguæ in babylone cōfusæ sunt: & illi sup q̄s cecidit turris siloæ. e ¶ Et erit lux lunę ꝛc. Miror quō in præsenti lo- Luc.13.a co uerba hebraica לְבָנָה & חַמָּה: quæ Aquila interpretat̄

albam

HEB. tergū monētis: hæc uia, ambulate in ea, neq; ad dextrā, neq; ad siniſtrā.
a Et cōtaminabis lamināsculptiliū argenti tui: & uestimentū conflatilis auri tui: & disperges ea sicut immūdiciā mēstruatæ: egre-
b dere dices ei. Et dabit pluuia semini tuo ubicūq; seminaueris in terra: & panis frugū terræ erit uberri-
c mus & pinguis. Pascet in possessione tua in die illa agn⁹ spacioſe. Et tauri tui & pulli asinorū qui operātur terram: commixtum migma comedent: sicut in area uentilatum est.

SEP. te decipientiū qui dixerūt. Hæc uia, ambulem⁹ in ea siue ad dextrā siue ad siniſtrā. Et contaminabis idola deargentata & deaurata: cōminues ea & disperges sicut aquam menſtruatæ: & sicut sterc⁹ abijcies ea. Tunc erit pluuia semini terræ tuæ: & panis frugum terræ tuæ erit abundans & pinguis. Et pascentur iumenta tua in die illa locum pinguē & spacioſum. Tauri uestri & boues uestri qui operātur terram, comedent paleas cōmixtas in hordeo uentilato.

b Et erunt sup oēm mōtem excelsum: & super omnē collē eleuatum riui currentium aquarū in die interfectionis multorum cum ciderint turres.

e HEB. Et erit lux lunæ sicut lux solis: & lumē solis erit septuplū

SEP. Et erit lumen lunæ, sicut lumen solis: & lumen solis

panibus q euangelicū nūeꝝ sequebātur. Istiusmodi ppli comedunt & partē palearū, dū in qbusdam sequūtur literam: & tamen per paleas & hordeum paulatim proficiunt, ut trāseant ad frumentū. b ¶ Et erūt super omnem montē ꝛc. In hoc loco Iudæi, multos interfectos & ruentes turres: ad rhomani imperij referūt potentiam: de qbus & Apostolus loquitur: Tātum q tenet nunc, teneat donec de medio fiat. 2.Thes.2.b Quod scilicet in illo tēpore tanta beatitudo sit populi isrl: ut nō solū ualles atq; campestria: sed oēs montes & colles aquis fluentibus irrigentur. Nos autē montes & colles, eos intelligamus, qui in excelsum uirtutibus eleuati sunt: q esu Matth.5.a riunt & sitiunt iusticiā: quos dñs ꝓuocat ad bibendū. Qui Iohā.4.b em̄ biberit de aqs ei⁹: nō sitiet in æternū. Vñ & in psalmo legimus: Benedicite dñm de fontibus isrl. Et in euangelio di- ps.67.f citur: quod omnis qui biberit de aquis iesu: flumina aquæ Iob.7.f uiuæ fluent de uentre eius. Et ad deū sanctus loquit̄: Quoniam apud te est fons uitæ: de q̄ purissimū flumen egredit̄: ps.35.c sup quo rursum scriptura cōmemorat: Fluminis impetus Ibi.45.a lætificat ciuitatē dei. Et in alio loco: Fluuius dei repletus est aquis: ille uidelicet, q loquit̄ per Hieremiā: Me dereliquerunt fontē aquæ uiuæ. Hoc aūt tūc fiet: cū interfecti fuerint Hiere.2.c siue perierint plurimi. Multi em̄ uocati: pauci vo electi: Et Matth.20.b cū ceciderint turres: siue dæmonū potestates: siue supbi qq̄ & arrogātes & magni in isto sæculo: de qb⁹ & in psalmis dicit̄: Vidi impiū eleuatū, & exaltatū sicut cedros libani: & trā- ps.36.g siui, & ecce nō erat: quæsiui eū, & nō est inuēt⁹ locus ei⁹. Has turres ædificare cupiebāt: q mouerūt pedes suos de oriente q̄ꝛ linguæ in babylone cōfusæ sunt: & illi sup q̄s cecidit turris siloæ. e ¶ Et erit lux lunę ꝛc. Miror quō in præsenti loco uerba hebraica לְבָנָה & חַמָּה: quæ Aquila interpretat̄ Luc.13.a

albam

A albam & calorem, per quæ lunam solemq; significat: supra idem Lxx. laterem & murũ trãstulerint, in eo loco ubi scriptũ est: Et erubescet luna, & sol cõfundetur: Pro quo illi interpretati sunt: liquefient lateres, & ruet murus: & nunc idẽ sequentes hebraicũ, lunam solẽq; trastulerint. Vnde mihi datur suspitio nõ eos errasse a principio: sed paulatim scriptorũ uitio deprauatos. Necq; eñ fieri potest, ut q in hoc loco eadẽ ẏba bene interpretati sunt: in superioribꝰ errauerint. In die ergo interfectionis multorũ, cum arrogantes superbiq; corruerint: & qui posuerunt in cœlũ os suum didicerint esse se terrã: erit lumẽ lunæ, sicut lumen solis: quando dederit dñs cœlum nouum, & terram nouã, & transierit habitus mũdi huius, ut luna & sol: laboris & cursus sui præmia consequantur: Étem expectatio creaturæ reuelationem filiorũ dei præstolatur: quia & ipsa creatura, liberabitur a seruitute corruptiõis, in libertatẽ gloriæ filiorꝫ dei: licet ea qdam organa lucis intelligẽtes, insensibilia esse cõtendant. Luna ergo solis fulgorem accipiet. Nec mirum hoc de clarissimo sentire elemento, cui principatus noctis
Matth.13.f est traditus: cum de sanctis quoq; scriptum sit: Fulgebunt iusti quasi sol. Et sol septuplum lumen accipiet sicut fuit lux septẽ dierũ, quãdo ab initio creatus est mũdus: quãq; septẽ dies, Lxx. nõ transtulerint: qñ dñs alligauerit uulnus ppli sui, siue sanauerit cõtritionẽ ppli sui: qñ implebit illud qđ scriptũ est: Fugiet dolor, & mœror, & gemitus: qñ subintrãte plenitudine gentiũ, saluus fiet omnis israel: aut certe quãdo ultio eorum uenerit: quorũ sub altari clamant animæ: Vsq; quo non ulciscẽris sanguinem nostrũ, de his qui habitãt in terra? Et hoc consydera, quod non dixerit, quãdo sanauerit contritionẽ popli sui israel siue Iacob: sed absolute populi sui: ut omnes deo significet seruientes.

HEB. septuplum sicut lux septem dierũ: in die qua alligauerit domin9 uuln9 ppli sui: & pcussuram plagæ eius sanauerit.

SEP. solis septuplũ, in die quãdo sanauerit domin9 cõtritionem populi sui: & dolorem plagæ tuæ curauerit.

C Esa.35.d

Apoc.6.c

Quidam locũ istum & omnia quæ in hoc repromissionum capitulo cõtinent: ad cœlestẽ referunt hierusalẽ, & ad reuersionẽ populi eius: quãdo implebitur illud qđ scriptum est: Cœlum & terra pertransibunt. Alij ad Heliæ tẽpora: & ipm dicunt esse, de q̃ supra scriptũ est: Erunt oculi tui uidentes præceptorem tuum: & aures tuæ audient uerbum post tergum monentis: Tũc de mõtibus & collibus iuxta fabulas poetarum, & saturni aureum sæculum lactis riuos fluere: & de arborũ foliis stillare mella purissima. Quæ q recipiunt, mille quoq; annoꝝ fabulã, & terrenũ saluatoris imperiũ iudaico errore suscipient: nõ intelligẽtes Apocalypsim Ioãnis in superficie literæ, medullata ecclẽ sacramẽta cõtexere.

Matth.24.c 8.co.c

Cõmentarij noni in Esaiam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN DECIMVM COMMENTARIORVM ESAIAE AD EVSTOCHIVM PROEMIVM.

B DEcimus liber quẽ nũc habemus in manibus: nono & undecimo minor erit numero uersuum, nõ sensuũ magnitudine. Sequit eñ eũ sennacherib atq; Rabsacis, & Eçechiæ regis historia: quæ nec iungi cũ præcedẽtibus poterit, propter enormem uoluminis magnitudinẽ: nec diuidi propter gestorꝫ cõtinentiam. Itaq; ut uoluisti uirgo christi Eustochiũ: & ut in cõmune placuit: sicut & supiores ante dictaui: & hũc & reliquos, si christus annuerit dictabo libros: ut ꝓphetias sibi copulem: nec eas inter se lacerẽ atq; discerpã in alterius finẽ, & alterius principiũ. Audio præterea scorpiũ mutũ animal & uenenatũ: supꝰ sponsione quondã cõmentarioli mei in Danielem prophetã, nescio quid mussitare, immo ferire conari in suo pure moriturum. Cuius neniæ & lugubres cantilenæ: necdũ mihi proditæ sunt: & idcirco dilata responsio: magisq; obediendũ tibi est: & sancto atq; eruditissimo uiro fratri tuo Pammachio: qui insatiabili studio me per literas cogit, expleto Esaia transire ad Eçechiel: cũ ego & ætatis & corporis imbecillitate cõfectus: notariorũq; penuria, qui me possent suis ministerijs adiuuare, in eodẽ adhuc luto hæsitem, & uix partẽ Esaiæ mediã in hoc uolumine finiturũ esse me credã. Quod si te orante compleuero: arripienda erũt & reliqua: quæa quartodecimo Eçechiæ regis anno habebunt initium.

D

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM LIBER DECIMVS.

ECce nomen dñi venit de longe ardens ꝛc. Dicam primum iuxta hebraicum. Pendent ex superioribus quæ dicuntur: Corripuerat sermo propheticus eos q cõtempto auxilio dei, propter babyloniorũ mœtum ad ægyptios cõfugiebant: & est cõminatus descendentibus ibi eos esse morituros: Rursumq; post pœnas, eos q illũ audire uoluisse: non solũ sub Zorobabel Eçra & Necmia in hierusalẽ habitaturos esse promittit: sed maiorẽ cunctis credentibus uerbo dei, in cõsumatione mundi beatitudinẽ polliceẽ: quãdo per cẽs montes & colles current aquarũ flumina: & interfectis multis cadent turres. Luna quoq; & sol clarius lumen accipient: qñ uulnus populi sui dñs alligauerit atq; sanauerit: Licet hæc quidã ὑπερβολικῶς Cyri temporibus qui captiuitatẽ populi relaxauit

ECce nomen domini uenit de longe: ardens furor eius: & grauis ad portandũ. Labia eius repleta sunt indignatiõe: & lingua eius quasi ignis deuorans

ECce nomen dñi uenit post tẽpus multũ: ardẽs furor cũ gloria: eloquiũ labiorũ eius, eloquiũ iræ plenum: & ira furoris sicut ignis deuorabit: & spiritus

E xauit, in terra iudæa expleta contendant. Quia igitur bonis & obedientibus præmia repromissa sunt: nunc econtrario malis & contẽptoribus supplicia nunciãtur: quod dñs impleat cogitationẽ suam: & ad puniendos longo post tempore ueniat peccatores: & in cũctos sententiã ꝓferat: spũq; oris sui interficiat impium: quẽ frenũ appellat fuisse populorum: nõ quo subiectos regeret: sed ꝙ subditos sibi traheret ad ruinã. Ponit quoq; similitudinẽ torrentis usq; ad collũ inundantis: ut finem omniũ uenisse testet. Sicut enim torrens suffocat eũ ad cuius collum usq; puenerit: sic iudiciũ dei neminem impunitũ abire patietur. Cũ autem frenũ quod in maxillis erat omniũ gentium, cum subditis ei gẽtibus perdiderit & ad nihilu deduxerit: tunc uobis inquit sanctis qui meis iussionibus obeditis: erit canticum, sicut uox sanctificatæ solennitatis: quando egressi estis de ægypto, & in solennitate paschæ iugũ seruitutis ægyptiæ ꝓcistis, dicẽtes in mari rubro pharaone submerso: Cãtemus dño, gloriose enim magnificatus est: & cordis tanta lætitia: ut imitemini eos qui ad templũ primitiua portantes: & in dei torcularia deferentes munera, pergunt cũ tibijs, cordis gaudia carmine demonstrantes. Hæc iuxta hebraicũ breui sermone ꝓstrinxi. In utraq; aũt æditione annotãdum est, quod non dñs, sed nomen dñi post multum tẽpus aduenias: de quo in psalmis dicitur: Benedictus qui uenit in noie dñi, deus dñs, & illuxit nobis: Et ipse loquitur in euãgelio: Ego ueni in noie patris mei, & nõ suscepistis me. Pulchreq; post multũ tẽpus uenire dicit: loquẽte humana impatientia: Vsq; ꝙ dñe obliuiscеris me in finẽ? ꝙdiu auertis faciẽ tuã a me? Ardens quoq; furor eius uenit cũ gloria: ut quẽ in humilitate contẽpsimus, in maiestate timeamus. Hoc ipsum & in psalmis scriptum est: Deus manifeste ueniet: deus noster & nõ silebit: Ignis in conspectu eius ardebit: & in circuitu eius tẽpestas ualida. Ipse enim loquitur in euãgelio: Ignẽ ueni mittere sup terrã: & quid uolo ut ardeat? Rursus in alio psalmo legit: Vox dñi intercidẽtis flãmam ignis: ut quicqd in mundo est fœni, lignorũ, & stipulæ, rapiens flãma cõsumat. Vñ & deus ignis dicitur esse consumens. Quodq; infertur: Ira furoris eius quasi ignis deuorabit. Plærisq; nostrorũ irã furoris dñi diabolũ interpretantur: cui tradimur ad puniendum: qui iuxta libros Samuelis cõmouit Dauid ut numeraret populũ dei: Et Apostolus loquitur: tradere huiuscemodi satanæ in interitũ carnis: ut spũs saluus fiat. Hic autẽ ipse furor, & ira furoris dñi nihil suo faciet arbitrio: sed quod sibi fuerit imperatũ. Vñ sequit: Eloquiũ labioꝝ eius eloquiũ iræ plenũ. Spũs quoq; eius ꝙsi aqua in ualle, trahens ueniet usq; ad collũ: ut supplicia sup peccatores faciat redundare. Quũ diuidetur pro qualitate meritorũ: ut perdat atq; conturbet gentes quas uanus error seduxerat: & se intelligant supplãtatas. Vnde ad huiuscemodi hoies dicitur, qui in mundi huius potentia prævalebant, & suo delectabãtur errore, non eos semper hoc esse facturos. Præcipueq; locũ istum & totam continẽtiam capituli, aduersus hæreticos, & omnia dogmata, quæ sunt cõtraria ueritati, dicta quidã nostrorũ putãt: qđ cum iudicij tẽpus aduenerit: nequaq; ingrediantur sancta eius & montẽ, id est, ecclesiã dñi: ne sub religionis nomine diuitias congregent: abutanturq; luxuria, quasi dñi festa celebrantes. Iudæi de gog & magog, gentibus quas putant ab aquilone uenturas, id est de scythiæ partib⁹ hæc intelligunt: super quibus Ezechiel plenius loqtur. a Et auditam faciet dñs gloriã uocis eius ꝛc. Poteram iuxta hebraicum quid mihi uideretur currens legentibus indicare: sed quid faciã quorundam studijs: qui nisi Lxx. interpretum æditionem dissiluero: imperfectũ opus me habiturum esse denũciant? Sequar igit cœptum ordinem disserendi. Vox dñi atq; ꝓceptum omnibus nota fiẽt, & fortitudo brachij illius cunctis patebit: quãdo retributionis tempus aduenerit, flãmæ & turbinis: grandinisq; magnitudine, & pondere lapidũ deferetur: Super quo Ezechiel in prophetia, ut diximus, gog & magog, pleno sermone scribit. Ad uocis eius imperium pauebit assur uirga percussus: Omnis impius, omnis imitator gentis inimicæ: non quo in die iudicij solus sit feriendus assyrius: sed quo per assyrium diabolum intelligamus. Denicq; sequitur: Et erit trãsitus uirgæ fundatus, quã requiescere faciet dñs super eũ. Et est sensus: Nequaq; eum uirga, percutiet, & eam rursus leuabit, ac more cædentium finem faciet uerberandi: sed quasi fundatã & alta radice defixã, in pœnis eius faciet ꝓmanere. Quod si ita intelligitur: ubi erit ꝓnitẽtia diaboli præsertim cũ dicat peccatoribus: Ite in ignẽ æternũ: quẽ præparauit deus diabolo & angelis eius. In tympanis & in citharis, & bellis præcipuis expugnabit eos: Dæmones uidelicet & oẽs impios cum gaudio omniũ dñs expugnabit. Ab heri qppe & a præterito tẽpore

HEB. deuorans. Spiritus eius uelut torrẽs inundãs usq; ad mediũ colli, ad ꝓdẽdas gẽtes ꝓ nihili: & frenum erroris quod erat in maxillis populorũ. Canticum erit uobis, sicut uox sanctificatæ solennitatis: & lætitia cordis, sicut qui pergit cũ tibia ut intret in montem dñi ad fortẽ israel. a Et auditam faciet dominus gloriam uocis eius: & terrorem brachij sui ostendet in comminatione furoris & flamma ignis deuorãtis: allidet in turbine & in lapide grandinis. A uoce enim domini pauebit assur uirga percussus: & erit transitus uirgæ fundatus: quã requiescere faciet dominus super eũ in tympanis & in citharis: & in bellis præcipuis expugnabit eos. Præparata est enim ab heri thophet: a rege præparata profũda & dilatata: nutrimenta eius ignis, & ligna multa: flatus domini sicut torrens sulphuris succẽdens eam.

SEP. spũs eius sicut aqua in ualle: trahẽs ueniet usq; ad collum: & diuidet ut conturbet gentes sup errore uano: & abijciet error: & assumet eos in cõspectu eoꝝ. Nũqd semp oportet uos lætari & ingredi i sctã mea iugiter: ꝙsi festa celebrãtes atq; gaudẽtes: ut ingrediami cũ tibia ad mõtẽ dñi ad deũ israel? Et auditã faciet dñs gloriã uocis suæ: & furorẽ brachij sui ostendet cũ furore & ira: & flamma ignis deuorante fulminabit uæhemẽter: & sicut aqua & grando descẽdes cũ ui. Ad uocem enim dñi superabũtur assyrij, plaga q̃ ꝓcutiet eos: & erit ei per circuitum, unde habebat spem auxilij, in quo confidebat: ipsi cũ tympanis & cithara pugnabũt contra eum ex cõmutatione. Tu enim ante dies decipieris: nũqd & tibi regnũ paratũ est? Vallẽ ꝓfũdam, ligna posita, ignem & ligna multa: furor dñi, sicut uallis sulphure succensa.

Væ

Exo.15.a

Psa.117.d

Ioh.5.g

Psa.12.a

Psa.49.a

Luc.12.f

Psa.28.b

Deu.4.d

Ibi.32.c

2.Reg.24.a

1.Co.5.a

Ezech.39.a

Ezech.38.39

Matth.25.d

תפתה A pore præparata est a rege dño Thophet, id est, lata & spacio
sa gehenna: quæ eos æternis urat ardoribus. Nutrimẽtum
eius & fomes ignis est, & ligna multa, id est, flamma per-
petua & supplicia peccatorum. Et quoniam sicut de ca-
mino & fornace ignis ardentis, propheticus sermo præ-
dixerat: seruat meta-
phoram: ut flatu & spi-
ritu ac uoluntate do-
mini hanc succẽdi scia
mus: mixto sulphure,
quod flãmas excitat,
ut faciat acriora tormẽ
ta. Porro quod iuxta
Lxx. dicitur: Ad uocẽ
domini superabuntur
assyrij, plaga cum per-
cusserit eos: & erit ei in
circuitu unde fuerat
ei spes auxilij, in quo
confidebat: ipsi cum
tympanis & cithara
pugnabũt aduersum
eum ex commutatio-
ne: illud significat, qđ
aduersum diabolum
consurgant qui ei quõ
dam subditi fuerant:
& cum gaudio atq; læ
ticia dimicent contra
eũ ex cõmutatiõe subi
ta: dum intelligentes
errorẽ suũ destruũt eũ
a quo decepti fuerãt.
B Dicit̃q; ad illum: qđ
ab initio seipe decce-
perit: regnum suũ ar-
bitrans sempiternum:
cui parata sit gehenna
& æterna supplicia.

remia scriptum est: Maledictus homo qui spem habet in Hiere.17.a
homine: & firmauit carnẽ brachij sui: & a domino recessit
cor eius: & erit quasi myrice in deserto: quæ non uide-
bit cum uenerint bona. Et in alio loco scriptum est: Vana Ps̃.59.c
salus hominis: siue ut melius habetur in hebræo, in homi-
ne. Cumq; domi-
nus manum suam ex-
tenderit ad punien-
dum: uel declinauerit,
sub metaphora auri-
gæ: & frænos equorũ
currẽtiũ relaxarit: cor-
ruet auxiliator ægy-
ptius, & israel cui præ-
stabat̃ auxiliũ. Quæ
quidem possumus in-
telligere & super his,
qui persecutiõis tẽpo
re & tribulatiõis atq;
angustiæ, non confi-
dunt in domino, sed
in ægyptiorum, id est,
sæcularium hominũ
auxilio: nesciẽtes Abra
ham periclitatum in
ægypto: & dei popu-
lũ, luto & laterib9 in il
la regiõe seruisse: quæ
spũaliter appellat̃ for-
nax ferrea. Vnde & in
Apocalypsi Ioannis le
gim̃: Locus in q̃ crucifi Apoc.11.b
xus est dominus, spiri- D
tualiter uocatur sodo-
ma & ægyptus.

a C Ve qui descendunt in ægyptum ad auxilium &c. Ca. XXXI

b C Quia hec dicit dominus ad me: quomodo si rugiat leo & catulus leonis super

HEB. C Conuertimini, sicut in pfundũ recesseratis filij israel

SEP. Cõuertimini, sicut in profundũ recesseratis filij israel

Ve qui descendunt in ęgyptum ad auxilium &c. Post onus iumentorum austri: & eos qui portabãt in ægyptum diuitias suas ad populum, qui eis prodesse non poterat: qui sperabant auxilium in fortitudine Pharaonis, & habebant fiduciam in umbra ægypti, sub specie reuersionis in hierusalem, & captiuitatis laxandæ sub Cyro: de cõsumatione sæculi, & de perfecta iustorum beatitudine sermo ꝓpheticus nunciarat: nunc reuertim̃ ad eosdem, ad quos supra locutus fuerat ne descenderẽt in ægyptum. Et hoc inter præsentem locum est & præteritum: quod ibi præcipitur tribui iudæ ne descendat in ægyptum: Hic quia contempto imperio do mini descensuri sint, prophetatur: & quod a Nabuchodo nosor rege babylonio, tam israel q̃ ægyptij, tam perfugæ q̃ auxiliatores pariter trucidentur. De quo Hieremias ple- Hiere. 42.
nissime loquitur. Væ ergo his qui descendunt in ægyptũ: & chaldæorum mœtu domini præcepta contemnunt: spe-
rantes in idololatris, qui dei cultum habere se iactant: Et in Ps̃.32.d
equorum auxilio cõfidentes, nesciũt scriptũ: Fallax equus
in salutem: habentq; fiduciam super quadrigis & curribus Exo.15.a
& equitibus: nec recordantur illius cantici: Equum & ascen
sorem deiecit in mare: Et non sunt cõfisi super sanctũ israel, qui manẽtibus in terræ iudææ, suũ p Hieremiã pollicebat̃ auxiliũ: Et dñm nõ reqsierũt, nõ q̃ nõ requisierint, sed quo requisiti uerba contempserint. Vnde & de malis sacerdoti- Ps̃.52.a
bus dicitur: Qui deuorant plæbem meam, dominum non
inuocauerunt. Ipse autem sapiens, id est dominus, adduxit malum sup eos & pessimum, uidelicet Nabuchodonosor: siue absolute malum, rem significans non personã: & uer-
ba sua nõ abstulit, quæ locutus fuerat per ꝓphetas. Qđobrẽ consurget super tribum iudam domum pessimorum: & cõ tra auxilium ægyptiorum qui operantur iniquitatẽ. Aegy-
ptus enim siue ægyptius: ut Lxx. transtulerunt, homo est & non deus: & equi eorũ caro, & non spiritus. Vnde & in Hie

pędam suã &c. In manifestis unam ponimus æditionẽ: ma xime ubi nulla diuersitas sensuum est. Cæsis in ægypto israelitis & ægyptijs, in quorum auxilio confidebant: reuertun tur in hieruſalem Cyro regnante captiui. Et per duas simili tudines dñi, qui se fore adiutorẽ promiserat, fortitudo mõ-
stratur. Sicut leo & catulus leonis esuriẽs, si cernat ouium gregem, nulla pastorum uoce terretur: & multitudinem eo-
rum conscius uirium suarum despicit: sic dominus exerci-
tuum præliabitur, non contra montem sion & collem eius, sed super montem sion contra aduersarios illius. Dicamus & aliam comparationem: Quomodo aues ut defendant fœtus suos: nidos superuolant: & siue serpentem, siue ho-
minem uiderint, aueſq; alias ad pullos suos accedere, obli-
tæ imbecillitatis, rostro pugnant & unguibus: doloreq; pe ctoris garrula uoce congeminant: sic dominus proteget hie
rusalem, & liberabit eam transiens, atq; saluabit. Pro tran-
seunte: in hebraico פָּסֹחַ: in tribus preter Lxx. interpreti-
bus ὑπερβαίνων ponitur. Ex quo manifestum est pascha, hoc est phase domini, non passionem significare: sed transi- פֶּסַח
tum. Quod autem dominus in similitudinem auium pro tector fuerit super hieruſalem: in euangelio ipse testatur: Hieruſalem hieruſalem quæ occidis prophetas: & lapidas Matth.32.b
eos qui ad te missi sunt: quotiens uolui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alas suas, & noluisti: Et in Deuteronomio dicitur de domino: Expãdit Deu.32.b
alas suas & suscepit eos, & portauit eos in humeris suis.

c C Conuertimini sicut in profundum recesseratis filij &c. Pugnante domino super montem sion contra aduersarios eius: & protegente eam instar auium: Conuertimini o filij israel: Siue ut Symmachus transtulit: Agite pœnitentiam qui profundo consilio atq; peccato a domino recessistis. Si enim hoc feceritis, abijcientes idola aurea atq; argentea, quæ uobis fuerunt in peccatum, propter quæ urbs uestra capta est: cadet assur, cuius mœtu nunc fugitis: non

E gladio hominum,nec exercitus robore:sed dei potentia. Significat autem angelum,a quo centū octogintaquinq; milia assyriorū una nocte deleta sunt. Ipse quoq; rex assyrius fugiet:non hominū gladium,sed iram dei: ita ut iuuenes illius atq; robusti,uectigales fiant mœdis: de quibus supra contra babylonem dicitur: Ecce ego suscitabo uobis mœdos: & fortitudo assyrij domini terrore transibit atq; præteriet: omnesq; principes illius pertremiscent: Dixit enim dominus atq; pollicitus est:cuius dixisse fecisse est: & qui habet ignem in sion: & caminum in hierusalē: ut aduersarios suos instar stipulæ atq; lignorum egrediēs de hierusalem flāma consumat. Alius hoc quod dicitur:In die illa abijciet uir idola argēti sui,& reliqua: sic interpretatur, ut post reditum de captiuitate babylonia usq; ad aduētum christi,nunq; filios israel idola coluisse testetur: assyrium quoq; in præsenti loco significari,nō ab angelo: sed a mœdis esse superandum: quod uetustissimum & quondam potēs regnū post offensam domini deletū sit,uictori busq; seruierit. Naçarei locum istum sic intelligunt: O filij israel q consilio pessimo dei filium denegastis: reuertimini ad eum & ad apostolos eius: Si enim hoc feceritis:omnia abijcietis idola q̄ uobis prius fuerant in peccatū:& cadet uobis diabolus,non uestris uiribus,sed misericordia dei:& iuuenes eius qui quondā,p illo pugnauerant,erunt ecclesiæ uectigales: oīsq; fortitudo & petra illi⁹ pertransibit: philosophi quoq; & omne dogma q̄uersum ad crucis signū terga cōuertent: Domini quippe sentētia est ut hoc fiat: cuius ignis siue lumen est in sion,& clibanus in hierusalem. Ignis & lumen hebraice eisdem scribuntur literis אור :quod si legatur אוֹר ,ignem sonat: si אוֹר ,lucē. Hoc ideo dictum est:quia ,p igne quem solus interp̄tatus est Symmach⁹ : Aqla & Theodotio,lumē transtulerunt. Quid sibi autē uelit quod in Lxx. legitur: Petra circūdabuntur quasi uallo & uincentur: qui autem fugerit capietur: scire non ualeo: Nisi forte hoc possumus dicere: quod iuuenes regis assyrij qui uincēdi sunt atq; capiēdi:ita circundentur petra,hoc est fortitudine domini, quomodo uallo circūdatur ciuitas. Porro quod sequitur: Beatus qui habet semen in sion,& domesticos in hierusalē: sic interpretari possumus:ut dicamus præsentis loci sensui cō uenire: quod exhortet sermo diuinus fugientes in ægyptū, reuerti in hierusalem,& filios procreare: Cui tanta beatitudo promittitur: ut domini defendatur & protegatur auxilio. Et in alio loco de ea scriptū sit: Erit gloria domus huius nouissimæ super priorem. Quod & ad ecclesiam referri potest, uisionem pacis & speculam: de qua scriptū est: Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei. Et alibi: Flumi nis impetus lætificat ciuitatem dei. In hac enim ignis est & caminus q deuoret peccatores:& ligna,fœnum stipulamq; consumat: siue lumen & clibanus, ut iustorum claritas & peccatorum pœna monstretur.

G

Aggei.2.b

ps.86.a

Ibi.45.d

HEB. israel. In die eī illa abijciet uir idola argenti sui:& idola auri sui:quæ fecerunt uobis manus uestræ in peccatum. Et cadet assur in gladio non uiri:& gladius non hominis uorabit eum:& fugiet non a facie gladij:& iuuenes eius uectigales erūt. Et fortitudo ei⁹ a terrore trāsibit:& pauebūt fugientes principes ei⁹ dixit dns:cui⁹ ignis in sion,& camin⁹ ei⁹ in hierusalem.

Ca. XXXII

Ecce cū iustitia regnabit rex:& principes in iudicio p̄erūt. Et erit uir sicut qui abscondit a uento, & celat se a tempestate: sicut riui aquarū in siti:& umbra pētæ pminentis in terra deserta. Nō caligabūt oculi uidentiū:& aures audientiū diligenter auscultabūt. Et cor stultorū intelliget sciētiā:& lingua balborū uelociter loquetur & plane: Nō uocabitur ultra is qui insipiens est princeps:neq; fraudulentus appellabitur magnus:

Fatuus

SEP. israel. In die eī illa abijciet uir idola argenti sui:& idola auri sui quæ fecerunt uobis manus uestræ in peccatum. Et cadet assur in gladio non uiri:& gladius nō hois uorabit eū:& fugiet nō a facie gladij:Iuuenes ei⁹ supabunt: petra eī circūdabūtur q̄si uallo & uincentur:q aūt fugerit capietur. Hæc dicit dns: Beatus qui habet in sion semen:& domesticos in hierlm.

Ca. XXXII

Ecce enim rex iustus regnabit: & principes cū iudicio præerunt:& erit homo occultans sermones suos: & abscondetur quasi ab aqua quæ fertur: & apparebit in sion sicut fluuius currens,inclytus in terra sitienti:& nequaq; erunt cō fidētes in hominibus: sed aures suas ad audiendum dabūt,& cor infirmorum attēdet auditui:& linguæ balbutientium cito discēt loqui pacē: & neq; q̄q; dicēt stulto ut princeps sit:nec ultra dicēt ministri tui, tace:

Fatuus

F

Ca. XXXII

Ecce cum iustitia regnabit rex:& principes in iudicio præerūt:& erit uir sicut qui abscondit a uento &c. Iuxta Lxx. interpretes, qui dixerunt: Ecce enim rex iustus regnabit:& principes cum iudicio præerunt:quæ sequuntur superioribus copulanda sunt:his uidelicet, in quibus prius capitulum finitum est: Beatus qui habet semen in sion,& domesticos in hierusalem. Iuxta hebraicum:finita priore prophetia, de his qui in ægyptū descendebant:nunc alterius uaticinationis exordium est: de aduentu scilicet christi & apostolorum eius. Iste enim rex regnabit iuste: non accipiens personam in iudicio: & principes illius cum ueritate præerūt,causas,non homines considerantes: Et quicunq; sub eius umbraculo fuerit:sic tutus erit in tribulationibus & angustijs,& in mundi istius tempestate: quo modo qui uentum & turbinem fugiens,se tuto abscondit loco:& qui purissimos fontes inuenit in deserto: & qui in uæhementi æstu solis ardore cuncta torrente, sub prominēti saxo requieuerit. Vbi nos diximus:sicut riui aquarum in siti: Lxx. transtulerūt:& apparebit in sion quasi fluuius currens. Verbum enim hebraicum, de quo supra disputauimus בְּצִיּוֹן :quod dicitur in siti,siue in siccitate,& in inuio: Lxx. & Theodotio in sion interpretati sunt:Pro צִיּוֹן , id est, siti:legentes צִיּוֹן ,quæ eisdem literis scribitur. Cum ergo christus regnauerit & principes eius præfuerint in iudicio: non caligabūt oculi credentiū:& aures audientiū diligēter attendēt,quæ prius surdæ erāt:& cor quōdā stultorū intelliget scientiā:& lingua balbutientiū atq; mutorū quæ christū sonare non poterat:pleno apertoq; sermone dominum confitebitur. Non uocabit ultra is q stult⁹ est princeps. Stultā eī fecit de⁹ sapiam hui⁹ sæculi. Neq; fraudulēt⁹ doctor atq;

H

1.Co.1.c

peruersus

A peruersus, appellabitur magnus in populis: scribæ uidelicet & pharisæi, quibus dominus loquebatur? Stulti & cæci quid maius est: Aurum an templū quod sanctificat aurū? Fatuus eñ fatua loquetur: pro quo in hebraico scriptū est, בִּי נָבָל נִבְלָה יְדַבֵּר. Hoc diximus: ut uerba Abigail exponam dicētis de nabal carmelio: Secm nomen suū insipiens est. Vere eñ fatuus fatua loquetur, & cor eip pficiet iniquitatem: qui ibi timuit ubi nō erat timor, & abutebatur stulticia pro sapientia, dicens: Hic si ex deo esset non solueret sabbatū. Qd uscp hodie facit magister synagogarum: ut perficiat simulationem: pro qua in hebraico scribitur חֲנֵפָה: id est ὑποκρίσις: Vñ sepius ad pharisæos dicitur: Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ. Et loquiē inquit ad dñm fraudulenter: Magister scimus quia ex deo es: & quod ad te non pertinet de hominibus: Licet censum dare cæsari an non? Qui uacuefaciunt animas esurientis populi: & potum auferunt sitientibus turbis: nec ipsi intrantes, nec alios intrare patientes. Fraudulēti eñ doctoris & principis, omnia uasa & arma sunt pessima: q cōcinnat dolos ad perdēdos simplices in sermone mendacij, dicēs ad deceptum populū: Scrutare & uide: quoniam propheta de galilæa non surget: Cum loqueretur ad eos pauper iudicium: qui cum diues esset pro nobis pauper factus est. Vere enim iudicium eis christus, & iusticiam loquebatur dicēs: Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi: si autem facio, & mihi non uultis credere, operibus credite. Iste pauper qui loquitur iudicium, princeps & dominus: ea quæ principe digna sunt cogitauit, dicens: Non ueni nisi ad oues perditas domus israel: Et sollicitus erit pro infidelibus, saluare cupiens non credentes: & stabit super duces suos apostolos: quorum ad unum loquitur: Tu autem homo unanimis, dux meus & notus meus. Hæc iuxta hebraicum: a quo Lxx. non solum uerbis, sed & sensibus in plærisq discordant. Cum eñ rex iustus regnauerit, & principes illius imperauerint cum iudicio: erit homo abscondens sermones suos: homo qui per naturā deus est: & abscōdet sermones suos, loquens eis in parabolis. Abscondet autem quasi ab aqua currente, a populo scilicet iudæorum: qui instar aquæ pro magistrorum uoluntate huc illucq fertur & trahitur: Qui homo abscondens apud incredulos sermones suos, apparebit in sion: hoc est, in ecclesia quasi fluuius inclytus: & decurrens in terra sitienti. Apparebit enim gentilium populo, qui prius ueritatis patiebatur sitim: & rigabit arua sitientia fluuius dei: de quo scriptum est: Fluminis impetus lætificat ciuitatē dei. Et in alio loco: Flumen dei repletum est aquis: Ipse enim loquitur in euangelio: Qui sitit, ueniat ad me, & bibat: Qui credit in me, sicut dicit scriptura: Flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ. Tunc nequaq habebūt fiduciam in magistris:

Matth.23.b
1.Reg.25.a
Iob.5.b
Matth.23.c
Ibi.22.b
B
Iob.7.g
2.Co.8.b
Iob.10.g
Matth.15.c
Ps.54.c
Matth.20.21 23.24.25.
Ps.45.a
Iob.7.f
1.Co.

HEB. Fatuus eñ fatua loquet: & cor eius faciet iniquitatē: ut pficiat simulationē, & loquatur ad dñm fraudulēter & uacuefaciat animam esurientis: & potum sitienti auferat. Fraudulenti uasa pessima sunt: ipse enim cogitationes concinnauit ad perdendos mites in sermone mē dacij: cum loqueretur pauper iudicium. Princeps uero ea quæ digna sunt principe cogitabit: & ipse super duces stabit.

SEP. Fatuus enim fatua loquetur: & cor eius uana intelliget ad perficiendam iniquitatem: & loquendum ad dominum errorem: ut dispergat animas esurientes, & animas sitientes uacuas faciat. Cōsilium enim pessimorum iniqua cogitabit: interficere humiles sermonibus iniquis: & dissipare uerba humilium in iudicio. Pij autem sapientiam cogitarunt: & hoc consilium permanet.

a Mulieres opulētæ: surgite & audite uocē meā: filiæ confidentes: percipite auribus eloquium meum. Post dies & annū, & uos conturbabimini cōfidentes: cōsumata est enim uindemia: collectio ultra non ueniet. Obstupescite opulentæ: conturbabimini confidentes: exuite uos & cōfūdimini. Pro q Symmachus interpretat est nudamini:) Accingite lumbos uestros: super ubera plāgite: sup regioē desyderabili: sup uinea fertili: sup humū ppli mei spina &

C

quas hebræi duas turres in hierusalē fuisse arbitrātur: excelsas atq firmissimas: quæ his appellantur noībus. Quarum prior interpretatur tenebræ siue nubilum, quod uscp ad nubes erigeret caput: Altera probamentum & firmitas: siue ut Symmachus uertit, inquisitio: eo quod in contemplando culmine eius oculi fallerentur. In fine quoq capituli, ita interpretati sunt: Beati qui seminant super omnem aquam, ubi bos & asinus calcant. Post uocationem gentium: quando Christus rex imperauerit cum iusticia, & principes eius, apostoli & apostolici uiri præfuerint credentibus cum iudicio: dirigetur sermo propheticus ad mulieres opulentas: quas uel urbes iudææ, uel synagogas illius temporis: uel ut plærique arbitrantur, matronas diuitum quondam populi iudæorum debemus accipere: quibus quasi iacentibus dicitur post ruinam: Surgite: & nihilominus appellantur filiæ confidentes siue sperantes: præcipiturq eis ut audiant sermones domini, & recordentur dierum & anni: de quo in consequentibus dicturi sumus: ipsum saluatorem dicentem: Spiritus domini super me: propter quod unxit me: euāgeliçare pauperibus misit me: prædicare captiuis remissionem, & cæcis uisum: uocare annum domini acceptabilē: & ipsa recordatio fiat eis iuxta Lxx. in dolorē cum spe: ut plangāt se dominum denegasse: & spem habeant salutis, si ægerint pœnitentiam. Dicit enim ultimam consummatam: & post ultimam uastitatē, quæ sub Vespasiano & Tito Hadrianoq accidit, nequaq aliam captiuitatem esse uenturam: nec remansuros botros in populis, qui deinceps colligendi sint. Vnde prouocantur ad planctum: & iubentur nudare pectora & accingere lumbos suos: eo

Luc.4.c

D

hæreticis coaptari. Hi enim loquuntur contra dominum mendacium: & peruertūt animas esurientes atq sitientes: & uacuas abire faciunt: ut etiam si quid naturaliter boni habeāt, magistrorum amittant uitio: quorū omne consilium est: ut perdāt humiles in quis sermonibus: & dissipent uerba humiliū in iudicio. In quo pariter annotandum quod qui ab eis decipi potest, humilis sit, & terræ cohærens.

a Mulieres opulē tes, surgite & audite vocē meā, filiæ confidentes: percipite auribus eloquium meum: post dies & annū & vos cō tur. cc. tenebræ & palpatio factę sunt super speluncas usq in æternum cc. Pro tenebris & palpatione, quæ factæ sunt super speluncas usq in sempiternū Lxx. transtulerunt: Ἔσονται αἱ κώμαι σου αὐλίαι, ἕως τοῦ αἰῶνος, id est, & erūt uillæ tuæ spelūcæ usq in æternū: qd in hebraico dicitur בְּתֵּן & עַפְעַל

E suos: eo q̄ regio quōdam desyderabilis, & uinea fertilis, de
Hier.2.a q̄ scriptū est: Ego plantaui te uineā fructiferā, totā uerā: quō
cōuersa es in amaritudinem uitis aliena: rhomano uastan
te deleta sit. Super humum inquit populi mei, spinæ & ue
pres, siue fœnum ascendet. Et est sensus: Si terram iudæam
quæ repromissiōis ter
ra est, spinæ repleuerūt
& uepres: quanto ma
gis alias ciuitates quæ
plenæ sunt gaudio: &
quæ illud euangelicū
Luc.6.d consequentur: Væ qui
gaudetis nūc, quoniā
plorabitis? Dom⁹ eī,
id est templum meū
dimissum est, dicente
Iob.14.d mea d apostolos: Sur
gite abeamus hinc: &
Luc.13.g ad incredulos: Relin
quet uobis dom⁹ ur̄a
deserta. Adyta tēpli, &
secreta mysteria, palpa
biles tenebræ possede
runt: & facta sunt neq̄
cellaria uasorū dñi:
sed speluncæ usq̄ in
sempiternū. Audierāt
enim a dño saluatore:
Matth.21.b Domus patris mei, do
mus oratiōis uocabi
tur: uos aūt fecistis eā
F spelūcā latronū. Gau
diū inquit onagrorū,
pascua gregū. Q. d. uel
iuxta literam intelligē
dum est: eo q̄ deserta
sint omnia. Vel spūali
ter, quod expulso israe
le, ferī hoīes & dei noti
ciam nō habētes, habi
tēt in iudæa: Et hoc fiat
donec effundatur sup
nos spūs de excelso:
quē saluator ascendēs
ad patrem, credētibus
Iob.16.b repromisit, dicens: Ec
ce ego uado & mittam
uobis paracletū spiri
tū ꝟitatis. Et rursum:
Donec accipiatis de ex
ꝟ. 29. f celso uirtutem. Q. d. q̄ supra dixerat: Adhuc modicum, &
erit libanus in charmel, & charmel in saltū reputabitur: &
audient in die illa surdi uerba libri, & de tenebris, & cali
gine oculi cæcorum uidebunt: Nunc alīs uerbis idipsum
repetit, quod solitudo gentium uertatur in diuitias israel: &
israel reputetur in gentes: quo tēpore habitauerit in deserto
Iob.5.d iudiciū, dñs atq̄ saluator: cui pater dedit oīe iudicium. Et
iustitia in charmel requiescet: de qua supra dictū est: Et erit
in charmel desertū: quod iudiciū atq̄ iustitia habitet in de
serto, & requiescat in charmel: qui prius appellabatur deser
Phil.4.b tū. Opus quoq̄ iustitiæ erit pax: quæ iuxta Apl'm oēm sen
sum exuperat. Et cultus iustitiæ silentium, ut non multilo
quio iudæorum, sed breuitate fidei adorent dñm: & securi
æterna pace requiescant: & in tabernaculis eorū sint diuitiæ:
1.Co.1.a de q̄bus Apostolus loquebatur: Gratias ago deo meo per
iesum christū: q̄m in oībus diuites facti estis in eo, in om
ni uerbo, & in oīi scientia. Cum autē populus christianus
sederit, uel habitauerit in pulchritudine: siue ut Lxx. transtu
lerunt ἐν πόλει εἰρήνης, id est, in ciuitate pacis: haud dubium
quin in ecclesia: tunc grando atq̄ tempestas & domini ira
deseuiens: descendent in saltum: de quo supra dictum est:
Et charmel in saltum reputabitur: & humiliabitur ciuitas
hierusalem: & iuxta aliam scripturam de terra loquetur.

Quæ cū ita se habeant: & didicerimus uaticinio prophetæ
li, quanta bona ecclesia possessura sit: & quanta mala passu
ra sit hierusalē: Beati estis apostoli: cæteriq̄ doctores, q̄ semi
natis super omnes aquas scripturæ sanctæ: in quibus cal
cat bos & asinus. Bos mundum animal, propter electionē
patrum: Asinus im
mundus, propter ido
lolatriam quondam
gentilium: ut & de cir
cumcisione & de præ
putio, ecclesia domini
congregetur. Q. su
pra iuxta Lxx. dicitur:
ὑπὲρ γῆμ τοῦ λαοῦ μου ἄκανθα καὶ χόρτος ἀνα
βήσεται. i. sup terrā po
pli mei spinæ & fœnū
ascendet: referri po
test, & ad hæreticos, &
ad simplices q̄sq̄ cre
dentium: qui non ita
scripturam intelligunt
sanctam, ut illius con
uenit maiestati. Vnde
singla singulis coapta
uimus: ut terra populi
dei, hæreticis spinas,
imperitis quibusq̄ ec
clesiæ fœnum afferat.

spina & uepres ascendent: quantomagis super omnes domos gaudij ciuitatis exultātis? Domus enim dimis
sa est: multitudo urbis relicta est: tenebræ & palpatio fa
ctæ sunt sup speluncas usq̄ in æternum: gaudiū ona
grorum, pascua gregum. Donec effū datur sup nos spi
ritus de excelso: & erit desertum in charmel, & charmel
in saltum reputabitur. Et habitabit in solitudine iudi
cium: & iustitia in charmel sedebit. Et erit opus iustitiæ
pax: & cultus iustitiæ silentium: & securitas usq̄ in sem
piternum. Et sedebit populus meus in pulchritudine
pacis: & in tabernaculis fiduciæ, & in reqe opulēta. Grā
do autem in descensiōe saltus, & humilitate humiliabit
ciuitas. Beati qui seminatis super oīes aquas, immittē
tes pedem bouis & asini.

Ca. XXXIII

a VE qui prædaris,
nonne & ipse p̄
daberis? Et qui
spernis: nonne & ipse sper
neris? Cum cōsumaueris
depredationē, depredabe
ris: cum fatigatus desieris
cōtemnere, contemneris.
b Dñe miserere nostri:
te enim expectauimus:
esto brachium eorum in
mane, & salus nostra in
tempore tribulationis. A
uoce angeli fugierūt ppli:
ab

VE qui uos mise
ros faciunt: uos
enim nemo fa
cit miseros. Et qui repro
bāt uos, uos nō reprobāt:
capientur reprobantes &
tradētur: & quasi tinea in
uestimēto sic superabūtur
Dñe miserere nostri: in te
em cōfidimus: factū est se
men incredulorū in perdi
tionē: salus autem nostra
in tempore tribulationis:
propter uocem timoris
obstupuerunt

quod quicquid fecerint recipiant: & præsens potentia, fu
turorū sit materia tormētorū. Vnde iuxta Lxx. dicit̄: Væ eis
qui uos miseros faciunt: uos enim nemo facit miseros. Et
est sensus: Quantum in illis est, quando persequūtur uos,
& uarijs affligunt cruciatibus: interfectos atq̄ cruciatos mi
seros arbitrantur. Sed nullus uos potest facere miseros: nō
enim habent in anima potestatem, sed in corpore. Et qui re
probat uos, nō uos reprobat: sed eum qui uos misit: iuxta
illud quod saluator discipulis loquit̄: Qui uos reprobat, Luc.10.e
me reprobat: & qui me reprobat, reprobat eum qui me mi
sit. Capientur igitur persecutores, & æternis tradentur ar
doribus. Et quomodo tinea uestimentū: ita illos iugis flā
ma consumet. Quod & in fine huius prophetiæ scribi
tur: Vermis eorum non morietur: & ignis eorum non ex Infra.66.g
tinguetur. b Dñe miserere nostri: te enim expecta
uimus: esto brachium eorum in mane: & salus nostra &c.
Hebræi capitulum superius, in quo legitur: Væ qui præda
ris, nonne & ipse prædaberis: & reliqua usq̄ ad finem: con
tra Sennacherib regem assyriorum dictum putant: quod
postq̄ decem tribuū, quæ appellabantur israel, subuerterit
ciuitates, & excepta hierusalem, iudæ quoq̄ urbes coe
perit, ipse superetur: & percutiente angelo eius deleatur
exercitus. Vnde nunc ex persona populi gratias referen
tis deo

G

H

A tis deo atq; dicentis: Domine miserere nostri, te expectaui/
mus: hæc dicta contendunt, quæ præsenti capitulo continē
tur: quod ipse brachium fuerit & robur populi obsidione
uallati in tempore matutino, & salus in necessitate & angu/
stia. A uoce enim angeli: quē Symmachus ita ut in hebræo
scriptum est transtulit חֲמוּרָן: quem hebræi
gabrielē autumant, & habere etymologiam populi: fugit assyrius: & ab exaltatione dei, gentes quæ cum eo erant huc illucq; dispsæ sunt. Quibus fugientibus, spolia congregata sunt a iudæis, sicut solet bruchi & locustarum colligi multitudo, cum in fossas coaceruatæ fuerint: in quorum uictoria magnificatus est dominꝰ: & sion impleta iudicio & iusticia, & fides obsessi populi comproba ta: omnesq; diuitias in sapientia habuerunt, & scientia dei & timore domini, q solus eorū thesaurus fuit. Hæc illi iuxta historiam dixerint: omni ratione
B nitentes christi & apostolorum eius subuertere sacramenta. Nos autem post beatitudinem apostolorum, de
5.32.d quibus supra dictum est: Beati qui seminant super omnem aquam ubi bos & asinus calcant: & lamentationem & planctum eorum qui eos persecuti sunt: de quibus in consequentibus dicit: Væ q miseros uos faciūt, uos autem nemo facit miseros: & sicut tinea in uestimēto, sic atterē tur: ex persona eorūdē apl̄oꝝ, omniūq; credentiū hæc dicta cōuincimꝰ. Et est sensus: Dñe in tuo sperauimꝰ auxilio, & in te cōfidimus: semē incredulorꝝ periit in æternū: & salus nostra in tempore tribulationis apparuit. Te eñ prebente auxilium: omnis gentiū multitudo dispersa est: & prædæ atq; illusioni uictoribus fuit. Et hoc factum est: quia sanctus dominus habitat in excelsis, & repleta est sion iudicio & iustitia: de qua supra scriptum est: Requiescet in deserto iudiciū & iusticia. Ipsa est ergo sion, quæ prius est appellata desertū: & quicunq; habitauerit in ea, tradet̄ ei lex euāgelij: in cuius thesauro salus nostra est, & sapientia credentium, & disciplina & pietas, siue fides, quæ ꝓprie christianorū est: & timor domini, in quo thesauri sapientiæ cōtinentur. a ¶ Ecce videntes clamabunt foris: angeli pacis amare flebunt ꝛc. Verbum hebraicum אֲרִאֵלָם. pro quo Aquila & Symmachus & Theodotio interpretati sunt, apparebo eis: extremam syllabam diuidentes & legentes אֲרִא לָם. hebræi significare angelos arbitrantur: & esse prophetiam post uocationem gentium & diuitias ecclesiæ, de subuersione templi, quod flebūt angeli, nequaq; intus habitantes, sed exeūtes foras: & q prius nūcij pacis erāt, flebūt amare: Siue ipsi apli q missi fuerāt ut pacē nūciarēt hieruſalē: ad quā dñs loque
Luc.19.f batꝰ: Si scires etiā tu ea quæ ad pacē sūt tibi: qbus apparuit dñs ut eos suo cōfortaret aspectu: flebūt hierusalē: qa non receperit prædicationē suā, eo q; dissipatæ sūt uiæ & cessauerit trāsiens p semitā iustā: iuxta illud qd̄ in Hieremiæ lamētationibus dicit̄: Viæ siō lugent, eo q; nō sint q ueniant ad solēnitatē. Irritū quoq; factū est pactū cū Abraham, Isaac, & Iacob: Proiecit ciuitates iudææ: non reputauit hoīes, qui suo uitio iumēta esse uoluerunt. Luxit & elanguit terra, ꝓ his q morabāt̄ in terra. Cōfusus est libanus & obsorduit: haud dubiū quin temꝑ plū significet: de q̄ in Zacharia legimꝰ: Aperi libane, portas tuas, ut deuoret ignis cedros tuas: Siue hierm quæ in Ezechiel libanus appellat̄, dicēte, ꝓpheta: Aquila magnarū alarum, quæ habet ductū intrandi in libanum: qd̄ postea interpretans sermo diuinꝰ: Cū inquit uenerit Nabuchodonosor in hierusalē: perspicue aquilā regē babyloniū, & libanū hierusalē edisserens. Factus est saron sicut desertū: & cōcussa est basan & carmelus. Pro basan: Lxx. galilæā transtulerunt: ꝓuinciam, ꝓ uno loco ꝓuinciæ. Saron autē oīs iuxta ioppen lidd̄aq; appellat̄ regio: in q̄ latissimi campi fertilesq; tendūtur. Basan quoq; regio trans iordanē ē, quā duæ & dimidia tribus possederunt: & quæ interpretatur uberrima & pinguis: & carmelus, de q̄ supra diximꝰ. Loca igitur iudææ quondam fertilia uertētur in solitudinem: per quæ μεταφορικῶς oſtēdit̄, oīs opulētia iudæorꝝ egestate & penuria eē cōmutanda. Quia igit̄ apl̄orꝝ sermonem recipere noluerunt: confusus est libanus, & saron uersus est in solitudinē: & basan carmelusq; cōcussi sūt: ꝓpterea dñs uł de nimia patiētia, uel ab inferis resurrecturꝝ esse se dicit: & exaltandū in gētib⁹, & subleuādū in cruce. Et ad ipos iudæos apostrophā facit: cōcipietis ardorē, & parietis stipulā, & spūs uł uobis cōflabit incendiū: ut cōceptū & partū uorax flāma cōsumat. Et erūt inq ppli iudæorꝝ q̄si de incēdio cinis: infœlicitatis magnitudinē fauillæ reliquij demōstrāt̄. Spinæ eñ ecclꝝ, quæ pctōrꝝ multitudine cōgregatæ sūt, incēdio uorabūtur. Qd̄ plærisq; ad extremā captiuitatē & subuersionē referūt hierusalē. Alij pleniꝰ atq; ꝓfectius iudicij tpe futurꝝ esse cōfirmāt. b ¶ Audite q longe ꝛc. Qm̄ dissipatæ sūt uiæ, cessauit trāsiēs per semitas: irritū factū est pactū cū ppl̄o iudæorꝝ: ꝓiecit deus ciuitates eorꝝ, nō reputauit eos inter hoīes: Propterea uos q longe estis audite quæ fecerim: & appropinquate ut agnoscatis fortitudinē meā. Cōterriti sunt, siue recesserunt q erāt in siō pctōres uel impij: & tremor possedit hypocritas: quibus dñs in euangelio loquebat̄: Væ uobis scribæ & phariMatth.23.c sæi hypocritæ. Quis poterit habitare de uobis cum eo qui ignis est deuorās? Quis habitabit cū ardoribꝰ sempiternis: Siue

C

Treno.1.b
Geñ. 15.b et.22.c

Zach. 11.a

Eçech.17.a

D

Deu.3.a

בָּשָׁן

SEP. obstupuerunt populi a timore tuo: & dispsæ sunt gentes. Nunc autem congregabuntur spolia uestra parui & magni: quomodo si quis congreget locustas, sic illudent uobis: sanctus deꝰ qui habitat in excelsis. Repleta est sion iudicio & iusticia: in lege tradet̄: in thesauris salus nostra: uenit sapia, & disciplina, & pietas a dño: isti sunt thesauri iusticiæ.

SEP. ¶ Audient qui longe sunt quæ fecerūt: scient qui appropinquant fortitudinem meam: Recesserunt q erāt in sion iniqui: apprehēdet fertilia uertētur in solitudinem: per quæ μεταφορικῶς oſtēdit̄, oīs opulētia iudæorꝝ egestate & penuria eē cōmutanda. Quia igit̄ apl̄orꝝ sermonem recipere noluerunt: confusus est libanus, & saron uersus est in solitudinē: & basan carmelusq; cōcussi sūt: ꝓpterea dñs uł de nimia patiētia, uel ab inferis resurrecturꝝ esse se dicit: & exaltandū in gētib⁹, & subleuādū in cruce. Et ad ipos iudæos apostrophā facit: cōcipietis ardorē, & parietis stipulā, & spūs uł uobis cōflabit incendiū: ut cōceptū & partū uorax flāma cōsumat. Et erūt inq ppli iudæorꝝ q̄si de incēdio cinis: infœlicitatis magnitudinē fauillæ reliquij demōstrāt̄. Spinæ eñ ecclꝝ, quæ pctōrꝝ multitudine cōgregatæ sūt, incēdio uorabūtur. Qd̄ plærisq; ad extremā captiuitatē & subuersionē referūt hierusalē. Alij pleniꝰ atq; ꝓfectius iudicij tpe futurꝝ esse cōfirmāt. b ¶ Audite q longe ꝛc. Qm̄ dissipatæ sūt uiæ, cessauit trāsiēs per semitas: irritū factū est pactū cū ppl̄o iudæorꝝ: ꝓiecit deus ciuitates eorꝝ, nō reputauit eos inter hoīes: Propterea uos q longe estis audite quæ fecerim: & appropinquate ut agnoscatis fortitudinē meā. Cōterriti sunt, siue recesserunt q erāt in siō pctōres uel impij: & tremor possedit hypocritas: quibus dñs in euangelio loquebat̄: Væ uobis scribæ & phariMatth.23.c sæi hypocritæ. Quis poterit habitare de uobis cum eo qui ignis est deuorās? Quis habitabit cū ardoribꝰ sempiternis:

Siue

E Siue iuxta Lxx. Quis uobis annunciauit, quia ignis ardet æternus: quẽ ꝓparauit de⁹ diabolo & angelis ei⁹? Quis igit̃ poterit habitare cũ deo, uel annũciare uẽtura ſupplicia? Oĩs q huiuſcemodi eſt qualẽ propheticus ſermo deſcribit: qui ambulat in pluribus iuſticijs: & non ſemel, ſed ſemꝑ iuſticias diligit: nec una uice, ſed iugiter loquitur ueritates: qui proijcit auariciam, quæ eſt mater calumniæ: Niſi eñ cũ alterius damno & malo, pecuniæ alteri non coaceruantur. Et excutit manus ſuaſ ab omni munere: Munera qppe excæcãt oc̃los etiã ſapiẽtiũ. Qui obturat aures ſuas ne audiat iudicium ſanguinis: Omnis iniquitas & oppreſſio, & iniuſticia, iudicium ſanguinis eſt: & licet gladio non occidat, uoluntate tñ interficit. Et claudit oculos ſuos ne uideat malũ: Fœlix cõſcientia, q̃ nec audit, nec aſpicit malum: Qui igitur talis eſt, ipſe habitabit in excelſis: hoc eſt in regno cœlorum, ſiue in excelſa ſpelunca petræ fortiſſimæ in chriſto ieſu: quæ petra iſrael populum ſequebatur: ut biberet de ea, & illius fortitudine, ꝓtegereť. Panis ei dabiť & aquæ ei⁹ fideles ſũt: quæ gentilium fabulæ, in ambroſia & nectare intelligunt. Nos autem panes & aquas fideliſſimas, legẽ dei interꝑtabimur. Qui igitur talis eſt, regem chriſtum in ſua claritate conſpiciet: de

F ꝫ.32.a quo ſupra dicitur: Ecce rex iuſtus regnabit: & principes in iudicio præerũt. Et oculi eius uidebunt terrã de longe: quã multo tempore deſyderauerãt, terram mitiũ & manſuetorũ: de qua in euãgelio ſcriptum eſt:

Matth.5.a Beati mites, quoniam ipſi poſſidebunt terram. Siue in cœlo poſiti, terrena deſpicient. Cor tuum meditabitur timorem: ut cum omnia fueris conſecutus, dicas cũ Apoſto-

1.Co.15.b lo: Qui non ſum dignus uocari apoſtolus, quoniam perſe-

pro.9.c cutus ſum eccleſiam dei: Principium enim ſapientiæ timor dñi. Vbi eſt ſcriba? ubi legis uerba ponderans? ubi doctor paruulorum? ubi ſunt inquit ſcribæ & phariſæi: q legis uerba trutinantes, infœlicem populum decipiebant? quos nũc paruulos ſcriptura cognominat: paruulos ſenſu, paruulos intelligentia. Cum autem oculi credentis, regem in ſua maieſtate conſpexerint: & cor eius meditatum fuerit timorem: tunc impudentem populum non uidebit: populum iudæorum, ſiue philoſophorum & oratorum mundi: qui applaudunt ſibi in eruditione & eloquentia ſæculari: de quibus nunc ait: Populum alti ſermonis: ita ut non poſſis intelligere diſertitudinẽ linguæ eius: quorum omnis ornatus in uerbis eſt: qui habent folia tã tum umbramq; ſermonum, & fructũ nõ poſſident ueritatis. Deniq; ſequitur: In quo nulla eſt ſapientia: de quibus & alio loco dicitur: Perdam ſapien- 1.Co.1.c
tiam ſapientium: & intellectum prudẽtium reprobabo: Cur? quia ſtultam fecit deus ſapientiam huius ſæculi. a Reſpice ſiõ ciuitatem ſolẽnitatis noſtrę: oculi tui uidebunt hieruſalem habitationem opulentã tabernaculum ⁊c. O iuſte cui ſupra dictum eſt: cor tuum meditabitur timorem: & populum impudentem non uidebis: & qui antea audieras, regem in decore ſuo uidebunt oculi tui: contemplare ſion urbem ſolẽnitatis noſtræ: uide eccleſiam chriſti, in qua eſt uera ſolennitas: oculi tui cernent uiſionem pacis: & diuitias inſperatas: quas oculus nõ uidit: nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcẽderũt: & tabernaculũ quod nequaq; tranſferri poterit. Prius enim tabernaculum quod habuit populus iudæorum, trãſlatum eſt atq; ſublatum: nec mouebuntur claui eius in ſempiternum: & omnes funiculi eius firmi erũt: ita ut dominus habitet in eo, qui locus eſt omnium fluuiorum, riuorumq; currentium: per quos nullus aduerſæ partiſ poterit naui-gare: neq; trieris magna, quæ interpretatur diabolus, eum tranſ-

G HEB. Quis poterit habitare de uobis cum igne deuorãte? Quiſ habitabit ex uobis cum ardoribus ſempiternis? Qui ambulat in iuſticijs & loquitur ueritates: qui proijcit auariciam ex calumnia: & excutit manus ſuas ab omni munere: qui obturat aures ſuas ne audiat ſanguinẽ: & claudit oculos ſuos ne uideat malum. Iſte in excelſis habitabit: munimenta ſaxorũ ſublimitas eius: panis ei datus eſt: aquæ eius fideles ſunt. Regem in decore ſuo uidebunt oculi eius: cernent terram de longe. Cor tuum meditabitur timorem: Vbi eſt ſcriba? Vbi legis uerba ponderãs? Vbi doctor paruulorum? Populum impudentem non uidebis: populũ alti ſermonis: ita ut non poſſis intelligere diſertitudinem linguæ eius, in quo nulla eſt ſapiẽtia. Reſpice ſiõ ciuitatẽ ſolẽnitatis noſtræ: oculi tui uidebũt hieruſalẽ, habitationẽ opulentã: tabernaculũ qd̃ neq; q̃ tranſferri poterit: nec auferent̃ claui eius in ſempiternũ: & oẽs funiculi ei⁹ nõ rumpentur: quia ſolũmodo ibi magnificus eſt dñs noſter. Locus fluuiorũ riui latiſſimi & patẽtes: non tranſibit

SEP. apprehendet tremor impios: Quis ãnunciabit uobis q̃niam ignis ardet? Quis annũciabit uobis locũ æternũ? Qui ambulat in iuſticia, & loquit̃ rectã uiã, & odit impietatẽ & iniq̃tatẽ: & manus excutit a muneribus: & obturat aures, ut non audiat iudiciũ ſanguinis: & claudit oculos ne uideat iniquitatem: iſte habitabit i excelſa ſpelunca petræ fortiſſimæ. Panis ei dabitur: & aqua ei⁹ fidelis: regem cum gloria uidebunt: oculi ueſtri uidebunt terram de longe, anima ueſtra meditabit̃ timorem. Vbi ſunt grammatici? ubi conſiliatores? ubi eſt qui numerat eos q nutriũt? & paruum & magnum populum: cui non dedit conſilium: neq; ſciebat profundam uocem illius: ita ut non audiret populus conteptus: & nõ eſt audienti intelligẽtia. Eccleſion ciuitas, ſalutare noſtrum: oculi tui uidebunt hieruſalẽ, ciuitas diues: tabernacula quæ non mouebuntur: nec auferentur paxilli tabernaculi ei⁹ in ſempiternum: & funiculi eius non diripientur: qa nomẽ magnum domini uobis: loc⁹ ueſter erit, flumina & riui latiſſimi & ſpacioſi: nõ ingredieť

gredi poterit: quia dñs ipſe eſt iudex, & princeps, & rex & ſaluator noſter: & illo ꝓtegẽte, nullius metuem⁹ inſidias. Hæc dicta ſũt de ſion urbe ſolẽnitatis noſtræ & de hieruſalẽ habitatiõe ditiſſima: quã ipſe dñs fluuijs ſuis circũdabit atq; ualatiõe ditiſſima: quã ipſe dñs fluuijs ſuis circũdabit atq; ualabit. Nunc autẽ ad terrenã loquitur hieruſalem: quod laxati ſint funiculi tabernaculi eius: & tentorium ſuſtinere non quiuerint:

H Matth.

A quiuerint & malus eius in quo pulcherrima quondam uela pendebant, ruptis funibus ceciderit: ut non solum ad nauigationem: sed ad signum quoq; inutilis sit. Postq; autem nauis eorũ fuerit dissoluta, & tabernaculum dissipatum: ita ut in utramq; partem funiculi disrumpantur: præda uictoribus diuidetur: qui tã imbecilli erunt proprijs uiribus, ut claudi appellentur: & nihilominus dei ira tribuente eis fortitudinem: nullam infirmitatem sentient: nec dicẽt, laboraui. Qui eñ fuerit inter eos: auferetur ab eo iniqtas atq; peccatum: quia dei executus est uolũtatem.

¶ Ca. XXXIIII

Accedite gẽtes & audite: & populi &c. Post euersionem hierusalẽ & naufragiũ quondã solidissimæ nauis: prædamq; omnis suppellectilis illius, de interitu omnium dicitur nationum: & de cõsumatione mundi quæ est in die futura iudicij. Vnde oñes gentes & B populi terræ & pleni tudo eius, orbis & cũcta genimina eius: tã quæ habitãtur loca q̃ quæ inhabitabilia sũt, nimietate frigoris & caloris iubentur audire: & quæ uentura sũt cum omni mentis tremore cognoscere. Indignatio enim domini nequaq̃ super unam gentem iudææam & assyrios atq; chaldæos, ægyptios, moabitas, & ammonitas, & philistæos: sed & cõtra omnes gentes: & sup̃ uniuersam miliciam: siue ut Lxx. transtulerunt ἀριθμὸν αὐτῶν, id est, numerũ earũ, uentura describitur: quæ interficiat eas: & fœtorẽ corporũ putrescentiũ in altũ ascendere faciat: significans peccata omnium nationũ: ita ut sanie earũ & spurcitia, ac sanguine mõtes repleantur: sublimes quoq; uirtutes & angeli qui singulis gentibus præsidebant: & tabescat omnis militia uel fortitudo cœlorum: replicentur, siue cõplicentur cœli sicut liber: & omnis militia & exercitus eorũ, atq; ut Lxx. transtulerũt καὶ ἄστρα πεσεῖται ὡς φύλλα, id est, & stellæ defluent in similitudinẽ foliorũ: quæ appropinquante frigore, arentia atq; cõtracta de uinea & ficu defluunt. Matth. 24.c Quod quidẽ & saluator loquit̃ in euangelio: Stellæ cadent de cœlo, & uirtutes cœlorum mouebunt̃: & tũc apparebit signũ filij hois in cœlo. Et hoc cõsyderandũ quod nõ dicat interire cœlos, sed replicari siue cõplicari quasi librũ: ut postq; oia peccata aperta fuerint & relicta: cõplicentur q prius aperti fuerãt: ut neq̃q̃ ul-

HEB. non transibit per eum nauis remigum: neq; triremis magna transgredietur eum. Dominus eñ iudex noster: dominus legifer noster: dominus rex noster: dominus ipse saluabit nos. Laxati sunt funiculi tui: & non præualebunt. Sic erit malus tuus ut dilatare signum neque as: tunc diuidentur spolia prædarum multarum: claudi diripient rapinam. Nec dicet uicinus, elãgui: populus qui habitat in ea auferet̃ ab eo iniquitas.

SEP. non ingredietur per eã nauis agitata remigio: deus enim meus magnus est: non transibit me domin⁹ iudex noster, domin⁹ princeps noster, dominus rex noster, domin⁹ ipe saluabit nos: Disrupti sunt funiculi tui quia non ꝑualuerũt: malus tu⁹ incli natus est ut dimittet uela: non eleuabit signũ: donec tradat̃ in uastitatẽ. Multi igit̃ claudi prædas faciẽt: & nõ dicent laborabo: populus qui habitat in eis, dimittetur eis delictum.

Accedite gentes & audite: & ¶ Ca. XXXIIII populi attẽdite: audiat terra & plenitudo ei⁹: orbis & omne germen eius. Quia indignatio domini super omnes gentes: & furor super uniuersam militiam earũ: interfecit eas, & dedit in occisionem. Occisi earum proijcientur: & de cadaueribus earum ascendet fetor: tabescent montes sanguine earum. Et tabescet omnis militia cœlorum: replicabuntur, siue complicabũtur sicut liber cœli: & oĩs militia eorũ defluet: sicut defluit foliũ de uinea & de ficu: quoniã inebriatus est in cœlo gladius meus. Ecce sup̃ idumæam descendet: & super populum interfectionis meæ ad iudicium. Gladius domini repletus est sanguine: incrassatus adipe: de sanguine agnorum & hircorum: de sanguine medullatorum arietum: Victima eñ domini in bosra: & interfectio magna in terra edom. Et descendent unicornes cum eis: & tauri cum potentibus. Inebriabitur terra sanguine eorum: & humus eorum adipe pinguium.

Quia dies

C
Dañ. 7.c Apoc. 6. et. 8. c
2. Pe. 3. c
Præterit eñ figura huius mũdi. 1. Co. 7. f
Quidã de his stellis dici putãt q̃ in cœlo rutilant: ut in pte mõstreñ & totũ, q̃ scilicet p̃ stellarũ ruinã etiã cœlorũ interitus ostẽdat̃. Alij uero has stellas putant esse ruituras: de qbus & Paulus aplus scribit: Non Ephe. 6. b est nobis certamen ad uersus sanguinẽ & carnẽ: sed aduersus principatus, aduersus potestates, aduersus rectores tenebrarũ istarũ, ad uersus spiritalia nequitiæ in cœlestibus. Nec 2. Co. 11. c mirum si dæmones q̃ in aere habitant dicantur esse cœlestes: cum etiã uolucres cœli: quæ utiq; non in cœlo, sed in aere uolitant scriptura cognominet: Nã & D satanas transfiguratur in angelũ lucis, stellã esse se simulans. Et saluator uidit eum quasi Luc. 10. e fulgur de cœlo cadentẽ. Et Tropologice de Tropo. eo q̃si de stella magna dicit̃: Quõ cecidit lucifer q̃ mane oriebat̃? Esa. 14. c Hæc uniuersa fient, qa inebriatus est in cœlo gladius ei⁹: pœna atq; sentẽtia & ultio in peccatores: quæ ꝓfert̃ a dño. Qui gladius & machæra, in Eçechiel Eçech. 21. b contra impios exacuitur: ac plurimis interfectis, uaginam suã iubetur intrare. Cũq; inebriatus fuerit & repletus in cœlo: hoc est in aere: qui consuetudine scripturarũ cœlũ dicit̃: tũc ad idumæã q̃q̃. i. ad terrena descẽdet: ut post pœnã dæmonũ, etiã hoĩum aiæ

אֲדֹם

iudicẽt̃. Idumæa q̃ppe in lingua nr̃a, terrenã sonat. Repletusq; est sanguiẽ, & incrassat⁹ adipe agnorũ & hircorũ, medullatorũq; arietũ atq; taurorũ: ut & principes & populũ pariter significet puniẽdos. Victima eñ dñi in bosra: & interfectio magna in terra edom. De q̃ bosra & idumæa, etiã ĩ cõsequẽtibus idẽ ꝓpheta testat̃ dicẽs: Quis est iste q̃ uenit de edõ: Infra. 63. a rubra uestimẽta ei⁹ de bosra? Et nõnulli existimãt: qa bosor caro dicit̃: p̃ uictimã dñi in bosra, tormẽta omniũ in carne mõstrari q̃ pio labũtur errore: In præsenti eñ loco: non per ש literã quæ in בְּשַׂר: hoc est ĩ carne ponit̃: sed p̃ צ scribit̃ & בָּצְרָה appellat̃: quæ iuxta Iesum & Hieremiã nõ in edõ: Hiere. 48. d id est idumæa: sed in terra moab inuenitur. Bosra autem in lingua nostra munitam sonat atq; circũdatam, siue firmatã

E matã: ut orbem terrarũ dñi uoluntate doceat esse solidatũ: iuxta illud qꝫ in psalmo canitur: Ipse super maria fundauit
Ps. 23. a eum: & sup flumina collocauit illũ: & de firmitate terræ ex
Ibi. 74. a psona dei dicit: Ego firmaui columnas eius. Cũqꝫ uictima dñi fuerit in bosra: & interfectio eius in idumæa: descen/dent unicornes cũ tauris potentibus: reges uidelicet & principes terræ: & omnia interfectionis & sanguinis replebunt: & adipe quõdam diuitum ac potẽtũ: Per quæ uerba iuxta humanam consuetudinem, terrorem audientibus inc̃utientia: in omnes principes ac potẽtes: populosqꝫ ac paruos tormẽta monstrantur. Bosra, id est munitã atqꝫ firmatã: & Edom siue duma & idumæam, iudæorꝫ magistri rhomam intelligi uolunt: & oñia de ipsa dici quæ sensi capitulo continẽtur. a ¶Quia dies ultionis domini ānus retributionũ iudicij sion ꝛc. Hebræi ut supra diximus, hæc de rhomano imperio ꝓphetata contendunt: & in ultionẽ sion uastitatẽ quõdã regni potẽtissimi prædicari: qđ iuxta literam plærisqꝫ nostrorum etiã in Apocalypsi Ioãnis scriptum putant. Nos autem ex eo qꝫ dicitur, dies ultionis domini annus retributionũ iudicij siõ:

F Luc. 4. c hunc arbitramur annũ: de quo loquitur ipse saluator: Spiri
Infra. 61. a tus domini super me, eo qꝫ unxit me: euangeliçare pauperibus misit me: prædicare captiuis remissionem, & cæcis ut uideant: uocare annum domini acceptabilem: & diem retributionis deo nostro: consolari oñes lugentes, & dare plã/
3. 32. b gẽtibus sion gloriã: & de quo supra dictũ est: Mulieres opulentæ surgite: & dierum anni recordamini in dolore cũ spe: Ac per hoc post generalem totius orbis cõsumationẽ: reuerti scripturam ad hierusalẽ: cui illo tempore loquebatur: & uastitatẽ ei⁹ pleno sermone describi: qđ scilicet postqꝫ tẽpus rhomanæ obsidiõis aduenerit: pice & sulphure & flãmis ardentibus omnia cõpleantur: & fumus illius maneat in æternũ: habitẽtqꝫ ibi onocrotalus, & hericius, & ibis & coruus: quæ animantia in desertis locis habitare cõsueuerũt: & hoc fiat: quia funiculus domini atqꝫ perpendiculũ, id est sententia illius nõ ualeat ĩmutari. Nobiles eius, id est apostoli atqꝫ credẽtes: nõ erũt ibi, nec perditorũ numero cõiungẽtur: sed regẽ potius Christũ inuocabunt. Oẽs autẽ principes illius, scribæ uidelicet & pharisæi, redigentur in nihili: & in domibus quondã ornatissimis, spinæ & urticæ & paliurus oriẽtur. Eritqꝫ cubile draconum & pascua struthionum: quæ & ipsa signa sunt extremæ solitudinis: Et occurrent sibi in ea: iuxta Lxx. diuersa dæmonum phantasmata: siue ut omnes alij iuxta hebraicum transtulerũt אִיִּים & צִיִּים onocentauri, & pilosi, & lamia: quæ gentiliũ fabulæ, & poetarũ figmenta describũt. Hericium quoqꝫ ibi enutrire catulos & statiõnem habere fidissimam: Illuc congregari miluos rapacissimam auem, quæ hebraice appellatur דַּיָּה: siue ut Lxx. trãstulerunt ceruos: de quibus infra dicemus. Inter quæ pro/

a Quia dies ultionis domini: annus retributionũ iudicij sion. Et conuertẽtur torrentes eius in picem: & humus eius in sulphur: & erit terra eius in picem ardentem. Nocte & die non extinguetur: in sempiternum ascendet fumus eius: a generatione in generationem desolabitur: in sæculum sæculorum non erit transiens per eã. Et possidebunt illam onocrotalus: & hericius, & ibis & coruus habitabunt in ea: & extendetur super eã mensura ut redigatur ad nihili: & perpendiculum in desolationem. Nobiles eius non erunt ibi: regem potius inuocabunt: & omnes principes eius erunt in nihili. Et orient in domo eius spinæ, & urticæ, & paliurus in munitionibus eius: & erit cubile draconum: & pascua struthionũ. Et occurrẽt dæmonia onocentauris: & pilosus clamabit alter ad alterum: ibi cubabit lamia: & inueniet sibi requiem. Ibi habuit foueam hericius: & nutriuit catulos: & circũfodit & fouit in umbra eius: illuc congregati sũt milui, alter ad alterum. Requirite diligenter in libro domini & legite: unum ex eis non defuit: alter ad alterum non quæsiuit: quia quod ex ore meo procedit, ille mandauit: & spiritus eius ipse congregabit ea. Et ipse misit eis sortẽ: & manus eius diuisit eam illis in mensura: usqꝫ in sempiternũ possidebũt eã: in generatione & generationem habitabũt in ea. ¶Ca. XXXV.

Lætabitur

G pheta loquitur audientibus: O homines qui me auditis loquentem: quæ uentura pronuncio, rebus omnia compleb̃untur. In libro em̃ scripta sunt domini: & illius sententia definita: & ne unum quidem irritũ erit. Nam quod de meo ore procedit: ille mandauit, id est, ego quidẽ loquor: sed uerba sunt domini: & spiritu illius quicquid dictum est perpetrabit: Ipsius decreto atqꝫ mẽsura singula cõpleb̃untur: & usqꝫ in generationes sempiternas, suum ordinẽ non relinquent. Hæc iuxta hebraicum & explanationem historicam dicta sint: Cæterum q Tropologiã sequunt: Tropo. expulso popl̃o iudæorum sub bestiarum & portentorum nominibus, idololatras & uarijs supstitionibus seruientes in hierusalem habitaturos esse cõfirmant: & hos esse onocrotalos, & hericios, ibin & coruum, dracones, & struthiones, & onocentauros, & dæmonia, & pilosos, & lamiam: quæ hebraice dicitur לִילִית: & a so/lo Symmacho translata est lamia: quam qui dã hebræorꝫ ἐριννύν, H id est, furiã suspicãtur. Et reuera si consyderemus de diuersis gentibus adductas hierusalem colonias: & iuxta ritum prouinciarꝫ suarum, singulas familias propriorum dæmonũ coluisse portenta: hæc omnia in hierusalem habitasse firmabimus. Q̃d̃qꝫ Lxx. trãstulerũt: Ibi obuiauerũt sibi cerui & uiderunt facies suas: numero transierunt: unus ex ipsis non perijt: nec quæsiuit alterum: Dominus em̃ præcepit eis: & spiritus eius congregauit eos: & ipse dedit eis sortes, & manus illius diuidet eis: ut pascant in sempiternũ: & possideãt in generatione generationũ, & requiescant in ea: Sic Allegorice interpretabimur: ut doceamus ceruos, id est apostolos, & sanctos quoscqꝫ doctores (de quibus scriptũ est: Sicut desyderat ceruus ad fontes aquarũ: ita desyderat anima mea ad te deus. Et alibi: Vox domini perficientis ceruos. Et rursum: Ceruus amicitiæ & pullus gratiarꝫ tuarꝫ loquant̃ tibi. Et in Iob: Custodisti aũt mẽses ceruorꝫ, & partus eorũ emites. Et in cãticocanticorũ dicitur: Similis est fratruelis meꝰ (capreæ, uel hinnulo ceruorũ sup montes aromatũ): obuiasse sibi in hierusalẽ, & mutuos uidisse cõspectus: & transisse ac reliquisse eam: & ad diuersas prouincias perrexisse: quia dominus mãdauerit eis: Ite & docete omnes gentes, bapti/çantes eas in nomine patris & filij & spiritussancti: & spiritus illius congregauerit eos: dederitqꝫ eis sortes atqꝫ diuiserit: ut alius ad indos, alius ad hispanias, alius ad illiricum, alius ad græciam pergeret: & unusquisqꝫ in euãgelij sui atqꝫ doctrinæ prouincia requiesceret. Quæ nos super hierusalẽ diximus prophetari, & iudæi de rhomano dicta imperio suspicantur: nonnulli ad orbem referunt: ne a prioribus discrepare uideantur. ¶Ca. XXXV.

Allego. Ps. 41. a Ibi. 28. b Iob. 39. a Cañ. 2. b Matt. 28. d

A

LEtabitur deserta et inuia ꝛc. Quoniã hierusalem cõuersa est in picem: & ascẽdit fumus illius sempiternus: & habitant in ea onocrotalus & hericius, ibis, & coruus, dracones, & struthiones, dæmonia, & onocẽtauri, lamia, & pilosi: & dñi super eam impleta
Luc.13.g sentẽtia est: Relinquet uobis dom⁹ uestra deserta: Propterea quæ pri⁹ deserta fuerat, de qua in psalmo dicit:
ps.28.b Vox domini cõcutientis solitudinẽ: & commouebit dñs desertũ cades: Vox dñi præparantis ceruos: & reuelabit cõdensa sylua rum: mutabit in rerũ omniũ abundantiã: & pugnantib⁹ ceruis, de uniuersis saltibus nationũ bestiæ quæ eas prius possederant, expellentur: ut implea tur illud quod in hoc eodem ꝓpheta dicit:
Infra.54.a Gal.4.d Lætare sterilis quæ nõ paris: erumpe & clama quæ nõ parturis: quoniam plures sunt filij desertæ, magis ꝙ̃ eius quæ habet uirũ. Hæc erat prius sitiens siue inuia, nõ habens uitales aquas: & do

B

minus non gradiebat per eam: quæ nunc florebit ut lilium: siue ut significãtius expressit Aquila ὡς κάλυξ: quã nos tumentem rosam & necdum folijs dilatis possum⁹ dicere. Florebit autẽ ut cum Apostolo pronunciet:
2.Co.2.d Christi bon⁹ odor sumus in omni loco. Et
Cañ.7.d illud Canticicanticorum: Flores uisi sunt in terra: mandragoræ dederũt odorem suũ. Quodꝙ in Lxx. ponitur: ἠγαλλιάσεται τὰ ἔρημα τοῦ ἰορδάνου, id est: & exultabũt deserta iordanis: in hebraico quidem non habetur: sed possumus dicere, Ioannis in iordane fluuio, pœnitentiæ baptismũ demonstrari: quod dñs suo lauacro signauit atꝙ firmauit. Et quia de solitudine figuraliter dicitur: quæ refert ad gentes, in qua fuit Ioannes: cõsequẽter iungi potest iordanis: ut per desertũ gentiũ ueniamus ad baptismũ saluatoris. Qdꝙ sequitur: Gloria libani data est ei, & decor carmeli & saron: Iuxta priorẽ explanationẽ debemus accipere: in qua diximus libanũ tem-
Matth.8.d plum siue hierusalẽ intelligi, dicẽte Zacharia: Aperi libane
Zach.11.a portas tuas. Et Ezechiel: Aquila magnarum alarum plena
Ezech.17.a unguibus: quæ habet ductum intrãdi in libanũ. Et carme-
Esa.32.d lum, priorẽ significare populũ: de quo supra dictum est: Et erit desertũ in charmel, & charmel in saltũ reputabit. Et saron eandem habere intelligentiam, scriptura dicẽte: Factus est saron sicut desertũ. Omnis igitur candor, cultus dei, & circũcisionis scientia: & loca uberrima atꝙ campestria, quæ
שָׁרוֹן appellant saron: pro quibus Symmachus interpretatus est campos: dabuntur desertæ quondã ecclesiæ: & habitatores illius uidebunt gloriam domini: & decorẽ siue altitudinem dei nostri. b Confortate manus dissolutas ꝛc. Vtramꝙ ædition ẽ miscuimus: ne in proponendis singulis, librorum magnitudo tendat: quia iam modum breuitatis excedit. Apostolis, de quibus supra dictum est: Ipsi uidebunt gloriã domini & decorẽ dei nostri: precipit, ut confortent manus in gentibus dissolutas: & genua debilia roborent: ut qui prius manibus dissolutis opus dei facere non poterant: & aridam habebant dexteram, extendant eam ad bona opera. Et qui dudum inter idola, diuersis erroribus claudicabant, firmo super ueritatẽ incedant gradu: & pusillanimes siue formidolosos fide dñi cõfirmãtes, faciãt nõ timere: uniuscꝙ dei mœtus uniuersi erroris expellat timores. Causa autem est securitatis atꝙ cõstantiæ: quia uẽturus est Christus, cui pr̃ dedit oẽm iudiciũ: & reddet uni-
Ioh.5.d Matth.16.d cuicꝙ scd̃m opera sua: Ipse ueniet & saluabit uos, qb⁹ dicit: nolite timere: siue, nos: ut salutẽ cũ credentib⁹ apli dicant sibi esse cõmunem. Tunc aperientur oculi cæcorũ: & aures surdorum patebunt: Tũc saliet sicut ceruus claudus: & aperta erit lingua mutorũ. Qd̃ quãꝙ signorũ magnitudine cõpletũ sit, qñ dominus loquebatur discipulis Ioannis qui ad eum missi fuerant: Euntes renũciate Ioanni quæ audistis & uidistis: cæci uidẽt: claudi ambulant: leprosi mundantur: surdi audiunt: mortui resurgunt: pauperes euangeliçant: tamen ꝙtidie explet in gẽtibus: qñ qui prius cæci erant, & in ligna & lapides impingebãt: ueritatis lumẽ aspiciunt. Et qui scripturarũ uerba surdis aurib⁹ audire nõ poterant, nunc ad dei præcepta lætantur: qñ qui prius claudi erant: & rectã uiam non tenebant, saliunt sicut cerui, imitantes doctores suos: & aperta erit lingua mutorũ: quorũ fatanas ora cõcluserat: ne possent unũ dñm cõfiteri. Idcirco aũt aperientur oculi, aures audient, salient claudi, & aperta erit lingua mutorum: quia scissæ sunt siue eruperunt in deserto quondã ecclesiæ aquæ baptismi salutaris: & torrẽtes ac riui in solitudine, diuersæ scilicet gratiæ spirituales: & quæ erat arida, in stagnũ paludescꝙ cõuersa est: ut nõ solum careret ardore sitis, sed nauigabilis esset & irrigua: & haberet fontes plurimos ꝙs ceruus desyderat: ꝙs qui biberit, potest bñdicere dño: iuxta illud qd̃ scriptũ est: Benedicite dño de fonti-
ps.27.f bus israel. In cubilibus animarũ gẽtiliũ, in quib⁹ prius dracones habitabant: erunt calamus & iuncus, quibus scribat fides dñi: & in quib⁹ fessa prius membra requiescant: Siue

C

D

Erit lætitia auiũ,& caulæ gregũ:ut assumant alas columbæ: & humilia relinquentes,ad excelsa festinent:possintq; cum psalmista dicere:Dñs pascit me,& nihil mihi deerit:in loco pascuæ ibi me collocauit: Super aquas refectionis educauit me.Ibi erit semita & uia mũdissima,quæ sancta uocabitur:& quæ dicit ipsa de se:Ego sum uia: per quã qui pollutus est,transire non poterit. Vñ & in psalmo dicit: Beati immaculati in uia.Et hæc uia erit nobis.i.deus noster,tam recta & plana atq; campestris:ut nullũ habeat errorẽ:& stulti atq; uecordes p eam ingredi ualeant:quibus in Prouerbijs loquit sapiẽtia:Si quis est paruulus,ueniat ad me. Et insipientib9 locuta est:Venite & comedite panẽ meũ: & bibite uinũ qd miscui uobis.Relinquite infantiã & uiuite: & ambulate p uias prudẽtiæ.Stulta em̃ mũdi elegit deus: quorũ stultorũ princeps loquit in psalmo: Deus tu scis insipiẽtiã meã.Et:Stultũ dei sapiẽtius est hoibus.Vñ Lxx.transtulerunt:Et qui dispersi fuerãt,& a societate dñi sepati,nequaq; errabunt.Sequit:Non erit ibi leo,aduersarius noster diabolus:qui circuit rugiẽs,quo ouile dñi possit intrare.Et malæ bestiæ satellites ei9 nõ ascẽdent p eam.Neq; em̃ uestigiũ colubri in petra inueniri põt.Ambulabũt aũt p eam qui liberati fuerint de uinculis pctorũ: & redẽpti sanguine saluatoris:& ægerint pœnitẽtiã, & uenerint in sion: de qua sæpius dixim9:Accessistis ad sion montẽ,& ciuitatẽ dei uiuẽtis hierusalem cœlestẽ:Ne more iudaico aureã quæramus sion,& gẽmatã hierusalẽ: quæ iuxta pphetiã Danielis, in æternos cineres dissoluta est.Eritq; lætitia sempiterna laudantiũ dominũ super caput eorũ:ut postq; sæculũ uicerint,possint cũ Apl'o & ppheta dicere:Cursum cõsumaui:fidẽ seruaui: de cætero reposita est mihi corona iustitiæ:Et:Dñe ut scuto bonæ uoluntatis tuæ coronasti nos. Tunc succedente gaudio atq; lætitia, fugiet dolor & gemitus: qñ uenerit ex sion qui eruat: Quæ oĩa nos iuxta apl'm Paulũ in primo saluatoris interpretamur aduẽtu.Iudæi autẽ & nostri iudaiçantes, ad secundũ referunt,unius occasione uersiculi:Conuertent & uenient in sion cum laude:hostiarum sanguinẽ cunctarũq; gentiũ seruitutẽ,& uxorũ pulchritudinẽ desyderantes.

Pſ.22.a
Iob.14.a
Pſ.118.
Pro.9.a
Ibidem
1.Co.1.d
Pſ.68.b
2.Co.1.d
1.Pe.5.b
G
Dañ.9
Hebre.12.f
2.Timo.4.b
Pſ.5.c

Commentarij decimi in Esaiam finis.

F

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN VNDECIMVM COMMENTARIORVM ESAIAE AD EVSTOCHIVM PROEMIVM.

H

DIfficile,imo impossibile est placere oĩb9:nec tanta uultuũ,quãta sentẽtiarũ diuersitas est.In explanatione duodecim pphetarũ longior quibusdã uisus sum,q̃ oportuit:& ob hanc causam in cõmentariolis Danielis breuitati studui, præter ultimã & penultimã uisionem:in quib9 me necesse fuit ob obscuritatis magnitudinẽ sermonẽ tendere:præcipueq; in expositione septem & sexagintaduarũ & unius hebdomadarũ: in quib9 dissererẽdis quid Aphrican9 tẽporũ scriptor,quid Origenes,& cæsariensis Eusebius,Clemens q̃q; Alexãdrinæ ecclesiæ presbyter,& Apollinari9 laodicen9,Hippolytusq; & Hebræi,& Tertullian9 senserint,breuiter cõprehẽdi:lectoris arbitrio derelinquẽs quid de plurib9 eligeret. Itaq; qd nos uerecundia fecim9 iudicandi,& eorũ honore qui lecturi erant:quibusdã forte nõ placeat: qui nõ antiquorũ opiniones,sed nostrã sentẽtiã scire desyderant. Quib9 facilis respõsio est:noluisse me sic unũ recipere,ut uiderer alios cõdemnare. Et certe si tanti & tã eruditi uiri fastidiosis lectorib9 displicẽt:quid de me facturi erãt,qui p tenuitate ingenioli inuidorũ morsib9 pateo? Sinautẽ supradictos uiros,magistros ecclesiæ nominaui:illud intelligãt, me nõ oim pbare fidem,qui certe inter se cõtrarij sunt:sed ad distinctionẽ Iosephi,Porphyrijq; dixisse, qui de hac quæstione plurima disputarũt. Q̃z si in expositione statuæ pedũq; ei9 & digitorũ discrepantia, ferrũ & testam, super rhomano regno interpretatus sum:qd primũ forte,dein imbecillum scriptura portẽdit:nõ mihi imputẽt,sed pphetæ.Neq; em̃ sic adulandũ est principib9, ut sanctarũ scripturarũ ueritas negligat:nec generalis disputatio unius psonæ iniuria est.Quæ cũ benigno meorũ studio caueretur,dei iudicio repente sublata est:ut & amicorũ in me studia,& æmulorũ insidiæ mõstrarent. Sed hæc alias: nunc qd cœpim9 exequamur. Vndecim9 in Esaiã liber o uirgo christi Eustochiũ: quia magnã partẽ historiæ diserturus est,facilior erit in principijs,& usq; ad duas sui partes: reliqua simili more dictanda sunt:& sic studendũ breuitati, ut nullum damnũ fiat intelligentiæ.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM LIBER VNDECIMVS.

ET factum est in quartodecimo anno ꝛc. Historia manifesta est,& interpretatione nõ indiget:pleniusq; in Regũ & dierum uoluminib9 hæc eadẽ scripta referunt: q; anno tertio Oseæ filij Ela regis israel, regnauerit Eçechias filius Achaz regis iuda. Vigintiquinq; inquit annorũ erat cũ regnare cœpisset: & uiginti & nouem annis regnauit in hieruſalem: & fecit qd erat bonũ corã dño:

4.Reg.18
2.Para.32

A domino:iuxta omnia quæ fecerat Dauid pater eius. Et post
4.Reg.18.a paululũ: In domino deo israel sperauit:& post eum nõ fuit
similis illi,de cunctis regibus iuda: sed neq; in his qui ante
eum fuerunt:adhæsit domino,& nõ recessit a uestigijs eius:
fecitq; mandata eius quæ, præceperat dñs Moysi: Vnde &
erat dominus cum eo:
& in cunctis ad quæ
procedebat,sapiẽter se
agebat. Rebellauit aũt
cõtra regẽ assyriorũ &
nõ seruiuit ei:In cuius
sexto anno imperij,sal
manasar rex assyriorũ
cœpit samariã, & decẽ
trib9 quæ appellaban
4.Reg.17.a tur israel: & transtulit
et.18.b eas in assyrios: collo/
cauitq; in hala, & ha/
bor fluuijs Goçan in
ciuitatibus mœdorũ.
Post annos autẽ septẽ,
id ẽ q̃rtodecimo anno
Eçechiæ, rex assyriorũ
sennacherib ingressus
iudæã, obsedit ciuita/
tes ei9 munitas,uolẽs
eas capere. Cunq; ob/
sideret lachis,misit ad
eum Eçechias nũcios
dicẽs: Peccaui, recede
a me: & omne qđ im/
posueris mihi, feram.
Cunq; trecẽta talenta
B argẽti, & triginta auri
ad regis imperiũ per/
soluisset:fractis ianuis
tẽpli domini: & lami/
nis ei9 detractis, quas
ipse affixerat:misit rex
assyriorũ Thartan & Rabsacen de lachis ad regẽ Eçechiam
cum manu ualida hierusalẽ:qui cum ascẽdissent,uenerũt in
hierusalẽ:& steterunt contra aquæductũ piscinæ superioris
quæ est in uia agri fullonis: uocaueruntq; ad se regẽ. Egres/
sus est autẽ ad eos Eliakim filius Helkiæ præpositus dom9,
& sobna scriba, & ioahe filius Asaph a cõmentarijs: dixitq;
ad eos Rabsaces: Loquimini Eçechiæ: Hæc dicit rex ma/
gnus,rex assyriorũ,& cætera: quæ in historia cõtinentur. In
quo, arrogantia cõsyderanda Rabsacis,q̃ uelut quædã con
traria fortitudo,imitatẽ cõsuetudinẽ ꝓphetarũ:ut qđ illi so/
lent in prologis ponere: Hæc dicit dñs,quo auctoritatem &
magnitudinẽ loquẽtis ostẽdant:iste nunc dixerit: Hæc dicit
rex magnus,rex assyriorũ. Egressus est autẽ ad eum Eliakim
filius Helkiæ qui erat præpositus dom9: & Sobna scriba,&
Ioahe fili9 Asaph,a cõmẽtarijs. Iste est Eliakim fili9 Helkiæ:
5.22.f de quo in uisione uallis sion supra legimus: Vocabo seruũ
meum Eliakim filiũ Helkiæ:& induam illum tunica tua:&
cingulo tuo cõfortabo eum: & potestatẽ tuã dabo in manu
eius:& erit quasi pater habitantiũ in hierusalem, & domui
iuda,& cætera. Hæc autẽ dicunt ad Sobnam,qui ante eum
Ibidem.e præpositus templi fuit: de quo in eadem scriptũ est uisione:
Vade & ingredere ad eũ q̃ habitat in tabernaculo, ad Sob/
nam præpositũ templi:quẽ tradunt hebræi Rabsacis cõmi/
natione perterritũ tradidisse manus assyrijs: & inferiorẽ par
tem hierusalẽ aduersarijs prodidisse: exceptaq; arce sion &
יואח tẽplo,nihil aliud remansisse qđ nõ tenuerit assyrius. Vnde
ἰωαὰς errant qui Sobnã, qui nunc cũ Eliakim & Ioahe ad Rabsa/
שבנא cen egredit,eundẽ putant quẽ & supra. Ibi em̃ Sobna præ
σομμᾶς positus tẽpli ponit,qui ab assyrijs dicit esse capiendus: Hic
autem Sobna scriba,hoc est, γραμματεύς: qui hebraice ap/
pellatur סופר:& est superiori ὁμώνυμος. Rabsacen autẽ qui
hebræa lingua locutus sit,filiũ Esaiæ prophetæ iudæi autu/
mant: q̃ & ipse ꝓditor fuerit:relictũq; filiũ Esaiæ alterũ,ap/
ישוב pellari Iasub:qui in lingua nostra relictũ sonet. Porro alij ar

Helkiæ, qui erat super domũ: & sobna scriba, & ioahe
fili9 asaph a cõmentarijs:& dixit ad eos rabsaces: Dicite
eçechiæ: Hæc dicit rex magn9,rex assyriorũ: Quæ ẽ ista
fiducia qua cõfidis? aut quo cõsilio & fortitudine rebel/
lare disponis? sup quẽ habes fiduciam:quia recessisti a
me? Ecce cõfidis super baculũ harundineum confractũ
istum super ægyptũ: cui si innixus fuerit hõ,intrabit in
manũ eius & perforabit eam:sic est pharao rex ægypti
omñib9 qui cõfidũt in eo. Qđ si respõderis mihi:in dño
deo nostro confidimus: nonne ipse est cuius abstulit
eçechias excelsa & altaria: & dixit iudæ & hierusalem:
Corã altari isto adorabitis? Et nũc trade te dño meo re
gi assyriorũ:& dabo tibi duo milia eq̃rũ:nec poteris ex
te præbere ascensores eorũ. Et quõ sustinebis faciẽ iudi
cis unius loci ex seruis dñi mei minoribus? q̃ si confidis
in ægypto,& in quadrigis,& in equitibus: & nunc nun/
quid sine dño ascẽdi ad terrã istam,ut disperderẽ eam?
Dominus dixit ad me: Ascende super terram istam &
a disperde eam. Et dixit eliãkim & sobna, & ioahe ad
rabsacen: Loquere ad seruos tuos syra lingua, intelligi/
mus em̃: ne loquaris ad nos iudaice in auribus populi
qui est
in muro.

C bitrantur eum fuisse samariten: & idcirco hebraicũ scisse ser
monem:& tam audacter & impie dominum blasphemare.
Consyderemus ergo uerba Rabsacis:ac primũ quod dicit:
Confidis super baculum harundineum confractum istum
sup ægyptũ:falsum est:nulla em̃ narrat historia q̃ Eçechias
ad ægyptios miserit:&
Pharaonis auxiliũ po
stularit. Qđ q̃ infert:
Si respõderis mihi, in
dño deo nostro confi/
dimus:uerum est.Sed
rursum iungit menda
cium ueritati, qđ ab/
stulerit Eçechias excel
sa illius & altaria. Hoc
em̃ non contra deum,
sed pro deo fecerat: ut
idololatria & ueteri er
rore destructo,iuberet
deum adorari in hie/
rusalem,ubi erat tẽplũ
eius: quãq; legamus
pessima cõsuetudine,
in montib9 collibusq;
extructo iã altari, po/
pulum deo uictimas
immolasse. Q̃q; pau/
citatem obsessorũ uo/
lens ostẽdere, equorũ
duo milia pollicetur:
quorũ Eçechias ascen
sores præbere nõ pos/
sit:nõ de imbecillitate
uenit populi iudæorũ
qui equitandi carebat
sciẽtia: sed de obserua
tione mandatorũ dei:
qui per Moysen super
rege præceperat israel:
D Deu.17.d
Non multiplicabit sibi equos: & uxores plurimas non ha/
bebit. Sin autem me inquit seruum Sennacherib, qui sum
minimus famulorũ eius,non uales sustinere,quomõ tantã
regis potentiã sustinebis? Ad id autẽ qđ dixerat:Si respon/
deris mihi,in dño deo confidimus: callide prudenterq; re/
spondit se non sua uoluntate,sed domini uenisse præceptis.
Dominus dixit ad me: Ascende sup terrã istam:& disperde
eam. Et est argumentũ:certe sine domini uoluntate huc ue/
nire non poteram. Cum autẽ uenerim & multas cœperim
ciuitates, & pars hierusalem maneat intacta: manifestũ est
me eius uoluntate uenisse. Legi in cuiusdam commentario
eundem esse Sennacherib qui & samariam cœperit:qđ om
nino falsum est. Sacra enim narrat historia primũ phul regẽ 4.Re.15.d
assyriorum,sub manahẽ regem israel uastasse decem tribus.
Secundũ Theglathphalasar, sub phacee filio romeliæ rege Ibidem.f
israel uenisse samariam. Tertiũ Salmanasar sub Oseæ rege Ibi.17.a
israel totam cœpisse samariã. Quartũ fuisse sargon qui ex/ Esa.20.a
pugnauit açotum. Quintũ Esaraddon qui translato israel, 4.Re.17
samaritanos in terram iudæam custodes miserit. Sextum,
Sennacherib qui sub Eçechia rege iudæ,capta lachis & cæ/ Ibi.18.b
teris iudææ urbib9 obsederit hierusalẽ. Alij autẽ unum atq;
eundẽ,multis putant nominibus appellari. a ¶ Et dixit
eliakim ꝛ sobna ꝛc. Accusatio Rabsacis Eçechiæ testimoniũ
est: q̃ captis cunctis iudææ urbibus cõfisus in dño sit, dixe
ritq; ad pp̃lm: Nolite timere,nec paueatis regẽ assyriorũ: &
uniuersam multitudinẽ quæ est cũ eo: Multo em̃ plures no
biscũ sunt q̃ cũ illo: Cũ illo est brachiũ carneũ: nobiscũ est
dñs deus noster,q̃ auxiliator est noster, pugnatq; ꝓ nobis.
Et cõfortat9 est (inquit) pp̃lus huiuscemodi ꝟbis Eçechiæ
regis iudæ. Vnde Rabsaces destruere uult,qđ ille cõstruxe/
rat:& loquit ad populũ: Non seducat uos Eçechias:& non
uobis tribuat fiduciã super domino deo. Q̃ autẽ Eliakim
& Sobna,& Ioahe humiliter deprecant: Loquere ad seruos
tuos syra lingua, intelligimus enim:& nõ loquaris ad nos
iudaice

E Iudaice in auribus populi qui est super murū, hunc sensum habet: Quid necesse est populū falsis terroribꝰ cōmoueri: & uanam iactare uirtutē: loquere linguā quā populus non intelligit: Si quidē nos habemus linguæ tuæ scientiā: nouimusq; sermonē syrū, qui utriscq; cōmunis est. Ad qđ Rabsaces arroganter: Num ait ad dñm tuū, & ad te misit me dominus meus: & nō potius ad uiros qui sedēt in muro? Rursumq; augens commination terrorem: ut comedant inquit stercora sua: & bibant urinam pedum suorum uobiscū: Per quæ ostēdit fame eos & penuria, sitiq; esse capiendos: Simulq; illecebram iungit formidini: ut quos terrore non uicerat, repromissionibus & persuasione decipiat, dicens ex sermone regis assyriorum: a Facite mecum benedictionem: & egredimini ad me &c. Pro quo in Regum uo
4.Reg.18.f lumine legitur: Facite mecum quod est utile & egredimini ad me. Ergo sensus idem est.
F Facite (inquit) qđ uobis prosit: & in benedictionem uestram proficiat. Siue hoc dicit: Benedicite regi assyrio & laudate eum: & dominum cōfitemini, ut præmia consequamini: & donec reuertar de ægypto, siue capta lobna redeam: habitate in urbe uestra: & rebus uestris fruimini: Postea autem ueniam & transferam uos in terram quæ similis est terræ uestræ, frumenti, uini, & olearū. Nec dicit nomen regionis: quia æqualem terræ repromissionis inuenire non poterat: sed similitudinem pollicetur. Hoc enim unusquisq; desyderat, in q̄ natus est. Quidā putant terram eis mediæ repromitti: quæ habebat terræ iudææ similitudinē, tā in situ q̄ in frugibus. Qđ q̄ infert: b Vbi est deꝰ emath et arphad? Vbi est deꝰ sepharuaim? Nunqđ liberauerunt samariā de manu mea: Hoc ostendit, q̄ oībus his dīs samaria seruierit, & idcirco capta sit: Sin autem (ait) qui est super murū. Et dixit ad eos rabsaces: Nunquid ad dominū tuum & ad te misit me dominus meus, ut loquerer omnia uerba ista: & non potius ad uiros qui sedent in muro: ut comedant stercora sua: & bibant urinam pedum suorum uobiscum? Et stetit rabsaces & clamauit uoce magna iudaice, & dixit: Audite uerba regis magni, regis assyriorū. Hæc dicit rex: Non seducat uos eçechias: quia non poterit uos eruere: & non uobis confidat fiduciam eçechias super domino dicens: Eruens liberabit nos dominus: non dabitur ciuitas ista in manu regis assyriorum. Nolite audire eçechiam: Hæc dicit
a enim rex assyriorū: Facitē mecum benedictionē: & egredimini ad me, & comedite unusquisq; uineam suam: & unusquisq; ficum suam: & bibite unusquisq; aquam cisternæ suæ: donec ueniam & tollam uos ad terram quæ est similis terræ uestræ: terram frumenti & uini: terram panum & uinearum. Ne cōturbet uos eçechias dicens: Dominus liberabit nos. Nunquid liberauerunt dīj gentium unusquisq; terrā suam de manu regis assyriorū?
b Vbi est deus hemath & arphad? Vbi est deus sepharuaim? Nunquid liberauerūt samariam de manu mea? Quis est ex omnibus dīs terrarum istarum, qui eruerit terrā suam de manu mea, ut eruat dñs hierusalē de manu mea? Et siluerunt, & non responderunt ei uerbum: Mandauerat enim eis rex dicens: Ne respondeatis ei. Et ingressus est eliakim filius helkiæ qui erat super domum: & sobna scriba, & ioahe filius asaph a commentarijs ad eçechiam scissis uestibus: & nunciauerūt ei uerba rabsacis. C Ca. XXXVII
c ET factū est cū audisset rex eçechias, scidit uestimenta sua: & obuolutus est sacco: & intrauit in domum dei. Et misit eliakim qui erat super domum, & sobnam scribam: & seniores de sacerdotibꝰ opertos saccis ad esaiam filium Amos ꝓphetæ: & dixerunt ad eum: Hæc dicit eçechias: Dies tribulationis & correptionis, & blasphemiæ dies hæc: quia uenerūt filij usq; ad partum: & uirtus non est pariēdi. Si quomodo audiat dominus deus tuus uerba rabsacis: quem misit rex assyriorū dominus suus, ad blasphemandū deum uiuentem, & exprobrandum sermonibꝰ, quos audiuit dominus deus tuus. Leua ergo orationem ꝓ reliquijs quæ repertæ sunt. Et uenerunt serui regis eçechiæ ad esaiam: & dixit ad eos esaias: Hæc dicetis domino uestro: Hæc dicit dominus: Ne timeas a facie uerborum quæ audisti quibus blasphemauerunt pueri regis assyriorum

G fideliter, uniuersaq; cōsilio. Ideo autem iuste rat blasphemanti assyrio non responderi: ne eū ad maiores blasphemias prouocaret. Vñ scriptū est: Ne succendas carbones peccatoris. Et in psalmo legimus: Cum cōsisteret aduersum me peccator, obmutui & humiliatus sum: & tacui de bonis. Et iterum: Pone domine custodiam ori meo: & ostiū munitum labijs meis: ne declines cor meum in uerba maliciæ. Ecci.8.c ps.38.a Ibi.140.a

C Ca. XXXVII

ET factum est cum audisset rex eçechias, scidit uestimēta sua &c. Perspicua relinquentes, ea tantū in quibus latens sensus est disseramꝰ. Scindunt uestes: quia Rabsacen audiunt blasphemantē. Scindit & ipse rex uestimēta sua: quia peccatorū suorum, & populi esse credebat, q̄ Rabsaces usq; ad portam hierusalē uenerit: & cōtra dominū talia sit locutus. Vnde & pōtifex quia saluatorē blasphemasse credebat: scidit uestimenta sua: Et Paulus ac Barnabas deferētibus sibi dei cultum lycaonibus, sciderūt uestimenta sua. Pro regio ergo cultu obuolutus est sacco: & de palacio ad tēplū gradiēs, Eliakim pontificē, & Sobnam scribam: & seniores de sacerdotibus misit ad Esaiam filium Amos ꝓphetæ. In quo regis consyderanda humilitas atq; prudētia: Ipse pergit ad templū: principes ppli & seniores sacerdotum: nō stolis sacerdotalibus, sed cilicijs opertos mittit ad Esaiam filium Amos prophetæ: Pro quo in Regum uolumine legitur: Ipse coopertus est sacco: & ingressus domum dñi, Eliakim præpositū domus, & Sobnam

H Matth.26.I Act.14.e 4.Reg.19.a

A Sobnam scribam & senes de sacerdotibus, misit coopertos saccis ad Esaiam prophetam filium Amos. Hic quia ipse de se Esaias scribebat historiam: non se appellauit prophetam, sed filium prophetæ: Ibi uero quia alter erat scriptor histo-
Matth.9.a riæ, ipsum scribit prophetã. Quod quidem & de Matthæo euãgelista legimus, q̃ ipse Matthæus se dixerit publicanũ: alij uero euangelistæ nomen publicani tacuerint, & apl̃icam tm̃ posuerint dignitatẽ: & quod in coniunctionibus apostolorũ, apud se secundus, apud alios prim⁹ sit. Dixeruntq; inquit ad eum: Hæc dicit Eçechias: non rex, nõ tumẽs nomine imperij: Dies tribulationis, & correptionis, & blasphemiæ dies hæc: tribulationis nostræ, correptionis dei, blasphemiæ hostium. Ponitq; similitudinem partu-
rientis mulieris & dolentis, q̃ ad partũ usq; peruenerit, & generare non possit, nec dicere:
5.26.c A timore tuo dñe concepim⁹, & doluim⁹, &
B peperim⁹ spiritũ salutis. Sequit̃: Si quomõ audiat dominus deus tuus uerba Rabsacis: Non em̃ audemus dominum omnium, nostrum dominũ dicere: quo irascente tanta perpetimur: sed tuũ dicim⁹ dominum. Et hanc habemus ultionis fiduciam: quoniã uiuens deus blasphematur a cultore idolorum mortuorum. Et exprobrauerũt sermonibus, quos audiuit dominus deus tuus. Leua ergo orationem nostram iacentẽ: non pro cuncto populo qui iam perijt, sed pro reliquijs quæ obsidentur. Cumq; uenissent serui regis Eçechiæ ad Esaiam, rursum nomen prophetæ tacuit: ut cœptam seruaret humilitatem. Præuenitq; eos Esaias: eodem enim spiritu quo futura noscebat, etiam absentẽ regem audierat: & dicit quid respondere deberent dño suo, humiliati in ista fiducia conscientiæ. Dicite inquit domino uestro, qui uester est dominus: meus enim hæc dicit dominus: Noli timere uerba quibus non tu, sed ego sum blasphematus: Nec dico uniuersa quæ regi assyriorũ sim facturus, ne meã uidear iactare potentiã: sed q̃ dandus sit ei spiritus non dei, sed aduersarius: Auditoq; nuncio, reuertatur ad terrã suam: & corruat in ea gladio: ut duo pariter Eçechias quæ optabat audiret, se obsidione & periculo liberãdum: & inimicũ iratumq; regem in sua terra esse moriturum. Si quis quærat cur in libro prophetiæ historia quæ in Regum & dierum uoluminibus scripta est, mixta uideatur: Consyderet q̃ historiæ prophetia sit copulata: tam de liberatione urbis, q̃ de assyrij interitu: & de reuersione solis horarum decem: & quindecim annorũ spacijs protelatis: q̃d & prophetiæ est & historiæ. a ¶ Reuersus autem rabsaces ꝛc. ¶ Eisdem uerbis eademq; sententia scriptum est in Regum & dierum uolumine: q̃ Rabsaces iuxta domini uoluntatem, obsidionem deseruerit hierusalem: & perrexerit ad dominũ suum: quem uel deserta uel capta lachis, ad oppugnandam Lobnã ire cognouerat. Ipse quoq; Sennacherib audiẽs Taracham regẽ æthiopum

C 4.Reg: 18.:9 2.Para: 32:

inferre sibi bellum, occurrit uenienti: & nihilominus mittit nuncios ad Eçechiam, & epistolas: ut q̃s necdũ uirib⁹ cœperat, sermone terreret. Et quõ populo dixerat: Nõ te decipiat Eçechias, eadẽ blasphemia loquit̃ ad regem: Nõ te decipiat deus tuus. Ponitq; exempla maiorũ, q̃ quõ cæteras terras non potuerint liberare dij sui de manib⁹ eorum: sic nec hierusalem liberetur. In enumeratione autem gẽtiũ cæterarũ ponit הֵבַע וְעַוָּה: q̃s Lxx. miscuerũt dicentes: anaueaua: cõiunctionemq;, &, id est ו: inter duas gentes ana & aua, lingua posuere hebræa: ut ignorantibus, una gens uideat̃ aut ciuitas. Manifesta transcurrim⁹, ut in dubijs immoremur. Pugnasse autem Sennacherib regem assyriorum contra ægyptios & obsedisse pelusium: iamq; extructis aggeribus, urbi capiendæ uenisse Tarachã regẽ æthiopũ in auxiliũ: & una nocte iuxta hierusalem centũ octoginta quinq; milia exercitus assyrij pestilentia corruisse: narrat Herodotus, & plenissime Berosus, chaldaicæ scriptor historiæ: quorũ fides

D

de ꝓprijs libris petenda est. b ¶ Et tulit eçechias libros de manu nuncioꝝ ꝛc. Contra Sennacherib regis blasphemias, solita Eçechias arma corripuit. Rursumq; pergit ad templum: & epistolas eius expandit coram domino. Prius tacuerat: nõ em̃ audebat domini timore perterritus in templo ora reserare: nec liberas ad deum preces fundere: Nunc autem quia iam audierat Esaiam dicentẽ: Ne timeas a facie uerborum quæ audisti: quibus blasphemauerunt pueri regis assyriorũ me, & cætera: audacter dominũ deprecatur, & solum deum asserit esse uiuentẽ: per quæ idola intelligimus imagines mortuorum. Quodq; infert: Vere enim domine desertas fecerunt reges assyriorum terras & regiones earũ: & dederunt deos earum igni: non enim erant dij, sed opera manuum hominũ, lignum & lapides, & cõminuerunt eos: Multis probatur historijs: quæ scribunt reges persarum uenisse in græciam: & subuertisse atq; spoliasse templa græcorum: ultionemq; postulat, ut per occasionem sui omnia regna cognoscant: q̃ solus sit deus qui possit suos de discrimine liberare. c ¶ Misit autẽ esaias filius amos ꝛc. Quia tam audacter Eçechias dominum deprecatus est: nec misit ad Esaiam ut prius miserat: non ipse propheta pergit ad

E eum: sed mittit nuncios qui ei dicerẽt uerbis dei: Sup Sen/
nacherib cõtra quem rogas, domini ista sentẽtia est: Virgo
sion, & filia hierusalem: quæ ideo uirgo appellatur & filia:
quia cunctis gentibus simulacra adorantibus hominum
mortuorum: hæc sola conseruet castitatem religionis dei, &
unius diuinitatis cul/
tum: subsannauit te,
atq; despexit; & quæ
ne ad maiorem te blas
phemiam concitaret,
præsenti non respon/
derat: post abeuntem
mouit caput suũ, cer/
ta de ultione, secura de
pœna. Et hæc locuta
est: Non cõtra me, sed
contra dominum su/
perbisti: nec ipse per te,
sed per seruos tuos: ut
maior esset arrogantia
blasphemantis. Dixi/
sti enim q̃ in quadri/
garum tuarum multi/
tudine ascenderes al/
titudinẽ montium, &
iuga libani, & excelsas
succideres cedros atq;
abietes illius: Q. d. uel
de cunctis gentibus
μεταφορικῶς principi
busq; earum debem⁹
accipere: uel de hieru/
salem, quæ interpreta/
tur libanus: ut cedros
ei⁹ atq; abietes ad po/
tentes quosq; & opti/
mates: altitudinẽ ꝙo
summitatis illius sal/
tumq; carmeli, refera/
mus ad tẽplũ. Ipse eñ
supra dixerat: Nun/
quid non audisti quæ
fecerunt reges assyrio/
rum omnibus terris,
quas subuerterunt: er
go nec tu poteris libe/
rari. Quodq; infert:
Ego fodi & bibi aquã,
& exiccaui uestigio pe/
dis mei omnes riuos
aggerum: iuxta histo/
riam hoc intelligi po/
test, q̃d præ multitu/
dine exercitus, omnia
fluenta exiccauerit, ut puteos sibi fodere sit compulsus. Iu/
xta translationẽ: q̃ omnes populos qui interdum sub aqua
rum nomine describunt, suo uastauerit exercitu. Pro quo
soli Lxx. transtulerunt: καὶ ἔθηκα γέφυραν, καὶ ἠρήμωσα
ὕδατα, καὶ πᾶσαν συναγωγὴν ὑδάτων, id est: & posui pon
tem, & desertas feci aquas: & omnẽ congregationem aqua/
rum: q̃ scilicet nulla sibi gens inuia fuerit, sed super omnes
populorũ aquas suo calcauerit pede. a ¶ Nunquid non
audisti quę olim fecerim ei ex diebus antiquis ego plasmaui
illud ꝛc. Hæc ex persona dei contra uerba assyrij sentienda
sunt, q̃ ad blasphemiã eius sic respõderit dominus: Num
ignoras q̃ hæc quæ fecisti, mea feceris uolũtate: & ego hæc
futura prædixerim: ac per te facienda mandauerim? Itaq;
quod olim decreui, hoc expletum est tempore: ut colles, id
est principes, qui inter se ante pugnabant: & ciuitates mu/
nitissimæ me contrahente manum meam, nec solitum præ/
bente auxilium, eradicarent & contremiscerent, ac perirent:
& compararentur, non oliuæ & uineæ fructuosisq; arbori/
bus, sed fœno & gramini, herbisq; donatum: quæ frugi/
bus impedimento sunt: & ante marcescunt, q̃ ad maturita/
tem perueniant. Itaq; & sessionẽ, & egressum, & introitum
tuum ante cognoui: & insaniam qua contra me debaccha/
turus eras, prophetis uaticinantib⁹ sum locutus: per quos
olim dicturum esse te noueram: In cœlum ascendam: super
sydera cœli ponã thro
num meum: eroq; si/
milis altissimo. Itaq;
furor tuus & superbia
tua peruenit in aures
meas: & neq; q̃ ultra te
portabo: ut intelligas
quod potuisti: nõ tuis
potuisse te uiribus, sed
meo arbitrio. Mere/
bantur eñ impiæ gen
tes & infructuosæ ar/
bores: ut per te quasi
securim & serram me/
am succiderẽtur & ca/
derent. Itaq; ponam
circulum siue chamũ
in naribus tuis: ut blas
phemantia ora con/
stringam: & nequaq;
ultra talia loqui aude/
as: frenumq; inijciam
labijs tuis, quod tuã
ferociam domet, & te
reducat in assyrios.
Qua trãslatione & in
psalmis cõtra impios
scriptura abutitur: In
freno & chamo maxil
las eorum constringe:
qui nõ appropinquãt
tibi. b ¶ Tibi autem
hoc erit signum: Co/
mede hoc anno quę
sponte nascuntur ꝛc.
Omnia hæc prophe/
ta per nuncios ad Eçe
chiam loquitur: quid
Sennacherib dixerit:
quid ei domin⁹ respon
derit: Nunc ad ipsum
sermonem facit: ne for
sitan dubitet uentura
quæ dicta sunt. Et id/
circo uel maxime pro
phetæ apud populum
sermonum suorũ ha/
bebant fidẽ: quia non
solũ de his quæ mul/
ta post sæcula futura erant: sed etiam quæ incontinenti, &
post non grande temporis spacium essent implenda memo
rabant: & q̃ intra biennium, & rex assyrius interiret, & urbi
hierusalem securitas redderetur. Hoc erit inquit signum
eorum quæ futura prænuncio: q̃ hoc anno ea comedas,
quæ sponte nascuntur. Siue iuxta Lxx. quæ prius seueras.
Anno autem secundo iuxta Symmachum, pomis uescere:
Siue iuxta eosdem, quæ de præteritis segetibus, & cadente
in terrã semine, pullulauerint. In anno autem tertio fugato
iam assyrio & obsidione laxata, seminate & metite, & plan/
tate uineas: & fructus earum comedite. Si quidem paruæ
urbis huius reliquiæ quæ nunc hostili uallantur exercitu:
& euasuras se esse non credunt, tantam recipient rerum om/
nium abundantiam ac fœlicitatem: ut instar arboris alta
radice fundatæ, pomis densissimis impleantur. De hieru/
salem enim & de monte sion egredientur reliquiæ: & im/
plebunt terram iudæam: non suo merito, sed dei misericor/
dia: immo çelo quod aduersus impios çelatus est popu/
lum suum.

G

dominus deus israel: pro quibus rogasti me de senna/
cherib rege assyriorum. Hoc est uerbum quod locutus
est dominus super eum: despexit te & subsannauit te
uirgo filia sion: post te caput mouit filia hierusalem.
Cui exprobrasti, & quem blasphemasti: & super quem
exaltasti uocem tuam, & leuasti altitudinem oculorum
tuorum ad sanctum israel. In manu seruorum tuorum
exprobrasti domino & dixisti: In multitudine quadri/
garum mearum ego ascendi altitudinem montium, iu/
ga libani: & succidam excelsa cedrorum eius, & electas
abietes illius: & introibo altitudinem summitatis eius,
saltum carmeli eius. Ego fodi & bibi aquam: & exiccaui
a uestigio pedis mei omnes riuos aggerũ. Nũnquid non
audisti quæ olim fecerim ei? ex dieb⁹ antiquis ego plas
maui illud: & nunc adduxi eos: & factum est in eradica
tionem collium cõpugnantiũ, & ciuitatũ munitarũ. Ha
bitatores earum breuiata manu, contremuerunt & con
fusi sunt: facti sunt sicut fœnũ agri, & gramen pascuæ,
& herba tectorũ: quæ exaruit antеq; matureſceret. Ha/
bitationẽ tuam, & egressum tuum, & introitum tuum
cognoui: & insaniam tuam contra me: cum fureres ad/
uersum me. Superbia tua ascendit in aures meas: ponã
ergo circulum in naribus tuis: & frenum in labijs tuis: &
b reducam te in uiam per quã uenisti. Tibi aũtẽ hoc erit
signum: Comede hoc anno quæ sponte nascuntur: &
in anno secundo pomis uescere: in anno autem tertio
seminate & metite, & plantate uineas: & comedite fru/
ctum earum. Et mittet id quod saluatũ fuerit de domo
iuda: & quod reliquum est, radicem deorsum: & faciet
fructum sursum: quia de hierusalem exibunt reliquiæ,
& saluatio de monte sion: Zelus dñi exercituum faciet
istud.

H

Ps. 31. c

Propterea

a ¶ Propterea hec dicit dominus de rege assyriorū: Non introibit ciuitatem hanc/et non iaciet ibi sagittam ꝛc. Reuertitur ad propositum: & post futurorum spem præsentem excutit metum. Non enim erat tanta lætitia super his quæ longo post tēpore uentura promiserat, quanta cura de imminentibus. Q2 autē dicit assyrium recessurum, nec leuaturū contra hierusalē clypeum: nec iacula missurum: neq; urbē munitionibus & aggere esse ualландam: aduersariūq; per uiam qua uenerat reuersurum: & liberandam ciuitatē obsidione præsenti: & ad extremum infert: propter me & propter Dauid seruum meum: illud significat, q̄ non merito suo, sed dei clæmentia conseruenē: immo patris eorum Dauid memoria. In quo admonentur: & suæ negligētiæ, & illius fidei atq; iusticiæ, q̄ intantum iusticiam diligat deus: ut etiam posteros sanctorum hominum, non suo merito, sed maiorum uirtute tueaē. b ¶ Egressus est autē angelus dei: et percussit in castris assyriorum centū octogintaquinq; milia ꝛc. Centum octogintaquinq; milia fortissimorū uirorum ab uno angelo una nocte cædunē: & absq; uulneribus occisorum mors sæua discurrit: excludēs a corporibus animas dei uoluntate: Super quo in Paralipome/
2. para. 32. e non legitur: Et misit dominus angelum, qui percussit omnem uirum robustum & bellatorem, & principem exercitus regis assyriorum: reuersusq; est cum ignominia in terram suam: Qui idcirco seruatus est, ut sciret potētiam dei: & blasphemantia ora comprimeret: fieretq; testis illius maiestatis, quem pauloante contempserat. Quod autem intulit: Et surrexerunt mane: uel israelitas, uel reliquos exer/
4. Reg. 19. g citus eius accipiamus: licet in Regum scriptum sit uolumine: q̄ cum ipse rex diluculo surrexisset, uidit omnia corpora mortuorum. Pharao quoq; in decem ægypti seruatur plagis: ut nouissimus pereat, quod & iste passus est. Cum enim reuersus esset in niniuen urbem primā regni sui: & adoraret in templo nesrach deum suum, quasi uictoriam de hostibus reportaret: & delubrum idoli sui triumphans, & gratulabundus incederet: contemptor ueri dei in phano falsi numinis trucidatur: nec angeli perit gladio, quod erat commune cum pluribus, sed parricidio filiorū. Qui cum
אֲרָרָט fugissent in terram ararat, quod intelligitur armenia: successit in patris locum asaraddon: quem scriptura testatur,
אַסַּר־חַדֹּן misisse habitatores samariæ, ne terra maneret inculta. Ararat autem regio in armenia campestris est: per quā Araxes fluit incredibilis ubertatis, ad radices tauri montis, qui usq; illuc extenditur. Ergo & arca in qua liberatus est Noe cum liberis suis: cessante diluuio nō ad montes generaliter armeniæ delata est, quæ appellatur ararat: sed ad montes tauri altissimos, qui ararat īminēt campis. ¶ Ca. XXXVIII C

IN diebus illis egrotauit ezechias usq; ad mortē ꝛc. Quem diligit dominus, corripit: & castigat omnem filium quem recipit. Ne eleuaretur cor Ezechiæ post incredibiles triumphos, & de media captiuitate uictoriā: infirmitate corporis sui uisitatur, & audit se esse moriturū: ut conuersus ad dominum flectat sentētiam eius. Quod quidem & in Iona propheta legimus: & in commi/
Pro. 3. b nationibus cōtra Dauid: quæ dicuntur futura, nec facta sunt: nō deo mutante sententiam, sed prouocante humanum genus ad noticiā sui. Dominus enim pœnitens est super malicijs. Conuertitq; Ezechias faciem suam ad parietē: quia ad templum ire nō poterat. Ad parietem autem templi, iuxta qđ Salomon palatium extruxerat. Vel absolute ad parietem: ne lachrymas suas assidentibus ostentare uidereē. Aut certe iuxta Hieremiā: ad cor suū: qui קִיר, id est parietem, cor appellat: ut tota mēte dominum deprecaretur. Et ait: Obsecro domine, memento quæso, quomodo ambulauerim coram te in ueritate & in corde perfecto: & quod bonum est in oculis tuis, fecerim. Audiensq; se esse moriturum, non precatur uitam & annos plurimos: sed in dei iudicio quid uelit prestare, dimittit. Nouerat enim idcirco deo placuisse Salomonem, q̄ annos uitæ non petierit ampliores: sed iturus ad dominū, narrat opera sua: quomodo ambulauerit corā eo in ueritate & in corde perfecto. Fœlix conscientia quæ afflictionis tempore bonorum operum recordatur. Beati enim mundo corde: quoniā ipsi deum uide
Matth. 5 bunt. Et quomodo alibi scribitur: Quis gloriabiē purum
Pro. 20. b habere se cor? Quod ita soluiē: Perfectionem cordis in eo nunc dici: q̄ idola destruxerit, templi baal uasa peruerterit: serpētem æneum cōminuerit: & cætera fecerit quæ scriptura commemorat. Fleuit autem fletu magno propter promissionem domini ad Dauid, quam uidebat in sua morte perituram. Eo enim tempore Ezechias filios non habebat: nam post mortem eius Manasses cum duodecim esset annorum regnare cœpit in iudæa. Ex quo perspicuum est, post tertiū annum concessæ uitæ Manassen esse generatum. Ergo iste omnis est fletus, q̄ desperabat christum de suo semine nasciturum. Alij asserunt: q̄uis sanctos uiros morte terreri, propter incertum iudicij, & ignorationem sententiæ dei, quam sedem habituri sint. Simulq; fati quæstio soluitur, ac necessitatis uincula atq; causarū: q̄ nequaq; dies mortis singulis præstituta sit: sed uoluntate dei & ignotis mortalibꝰ causis, uel uiuat aliquis, uel moriaē: præsertim cū & statuta nunc mortis necessitas differaē: & post mortē resuscitatos plurimos legerimꝰ. b ¶ Et factū est verbū dñi ꝛc. Præpostero

E ordine quasi in pphetia hic referẽ historia: quæ in Regum uolumine cõsequentius legit: Flente Eçechia fletu magno, priusq; egrederetur Esaias mediam partem atrij, factus est sermo domini ad eum dicẽs: Reuertere & dic Eçechiæ duci populi mei: Audiui orationẽ tuam: & uidi lachrymã tuam: ecce sanaui te. Dixitq; Eçechias ad Esaiam: Quid erit signum: quia dominus me sanabit: Cui propheta respondit: Hoc erit signum a domino, qd facturus sit dominus sermonẽ quem locutus est: Vis ut accedat umbra tot lineis, an ut reuertatur totidẽ gradibus: Cui dixit Eçechias: Facile est umbrã crescere decem lineis: nec hoc uolo ut fiat: sed ut reuertatur retrorsum decẽ gradibus. Cumq; inuocante Esaia potentiam domini, signum esset effectũ: præcepit Esaias afferri massam ficorum recentiũ: quã cum attulissent & posuissent super uulnus eius, curatus est. Reuertitur autem ad regem ppheta domini iussione: ut ipse sanaret qui percusserat: & uocatur Eçechias dux populi eius, & filius Dauid, cuius opera sectabatur: fecerat enim rectum iuxta oñia quæ fecit Dauid pater eius: & auditur eius oratio, uidenturq; lachrymæ: quoniam ambulauerat corã domino in ueritate & in corde perfecto: & fleuerat fletu magno: & quod placitum erat in oculis eius, fecerat: Adijciunturq; quindecim anni ad uitam, quos ille nõ postulauerat: & insuper uiuente eo, regni securitas repromittitur. Sin autẽ ut quidam putant in corpore uiuere, cõdemnatio est: & iuxta illud quod dicitur: Reuertere anima mea in requiem tuam. Et in alio loco: Educ de carcere animã meam: optanda est mors, ut de carcere liberemur: quõ nunc dominus donat pro beneficio: ut qui liberandus erat, adhuc quindecim annis uiuat in carcere: Datur autem signum, ut sol decem gradibus reuertatur: quos nos iuxta Symmachum, in lineas & horologium uertimus: qui gradus intellexit in lineis, ut manifestiorem sensum legentibus faceret. Siue ita extructi erant gradus arte mœchanica: ut per singulos umbra descendens, horarum spacia terminaret. Quod signũ & præsentis temporis, & futuri typus erat: ut quomodo sol reuerteretur ad exordium sui: ita & Eçechiæ uita ad detextos annos rediret: nobisq; in hebdomade & ogdoade uiuentib⁹, per resurrectionem Christi, uitæ spacia protelentur. Solent sanctorũ locorũ in hac prouincia mõstratores intra cõseptũ templi ostendere gradus domus Eçechiæ uel Achaç: q sol per eos descẽderit. Sed nunq; ego credam: non dico Achaç qui rex impius fuit, sed cuiuslibet regis iusti domum fuisse in templo dei: cũ Salomon idcirco deum inter cætera offendisse dicatur, q in sublime ædificauerit mello: unde atrium templi deambulans, in turre palacij despicere solitus sit.

G 3.Re.9.c

a Scriptura eçechię regis iudę cum egrotasset ẽ. Miror quõ soli Lxx. pro scriptura, orationẽ posuerint: cum oratio תְּפִלָּה dicatur, & non מִכְתָּב: quæ in præsenti loco scribit: alioquin cõsequenter dicetur oratio, si de præsenti esset tẽpore, & nõ de præterito. Manifestum est enim, q post redditam sanitatẽ, de infirmitate cõsurgens ista cõscripserit: ex quo non oratio est, sed gratiarum actio pro beneficio quod acceperat.

b Ego dixi in dimidio dierum meorũ ẽ. Narrat quid tempore præmẽtis angustiæ imminentisq; languoris, tacitus cogitarit. Dixi (inqt) in corde meo: in dimidio dierũ meorũ: siue ut Aquila & Symmachus & Theodotio interpretati sunt: in infirmitate & silẽtio dierum meorũ: pro quo Lxx. excelsum, interpretati sunt: ob literæ similitudinẽ: ר, דמי H

F דמי legẽtes: licet quidam דמי, sanguinẽ uerterint: ut sit sensus: In sanguĩe dierũ meorum qñ meus cruor, meusq; expectabat in teritus. Itaq; desperatione dixi: Vadam ad portas inferi: uel communi lege naturæ: uel illas portas, de quib⁹ q liberatus sit, psalmista decantat: Qui exaltas me de portis mortis: ut annunciẽ omnes laudationes tuas in portis filiæ sion. ps.9.c

Has portas inferni reor, quæ aduersum Petrum non præualent: quia dormiuit in plenitudine dierũ suorũ. Sancti implent dies suos: qualis fuit Abrahã qui mortuus est, plenus dierũ in senectute bona. Peccatores ỹo & impij, in dimidio dierũ suorũ moriunt: de quibus & psalmista loquitur: Viri sanguinũ & dolosi nõ dimidiabunt dies suos. Non em̃ implent opera uirtutũ: nec studeant pœnitentia emendare delicta. Vnde in medio uitæ cursu, & in errorũ tenebris ducentur ad tartarũ. Quæsiui inquit residuũ annorũ meorũ: nõ me putans ultra esse uicturũ. Dixi, nõ uidebo dñm dñm in terra uiuentiũ. Pro dño & dño, bis in hebræo ponit יָהּ יָהּ qd in extrema syllaba יָהּ sonat: pro quo Lxx. trãstulerunt: Nequaq; ultra uidebo salutare dei in terra uiuentiũ. De qua & in alio loco scriptũ est: Placebo domino in regione uiuentiũ. Et rursum: Placebo domino in lumine uiuentium. Regio ergo sanctorũ ipsa est, quæ appellat lux uiuentium. Non est em̃ deus mortuorũ, sed uiuorum. Hoc autẽ est omnẽ qd metuit: ne salutare dei ductus ad inferos, nequaq; mereat aspicere. Sequit: Non aspiciam hominẽ ultra & habitatorẽ quietis. Qd nos olim, ppter uerbi ambiguita-

ps.114.b
Ibi.55.c
Matth.22.c

tem

a HEB. Scriptũra eçechiæ regis iudæ cũ egrotasset: & cõualuisset de infirmitate
b sua. Egõ dixi in dimidio dierũ meorũ, uadã ad portas inferi: quæsiui residuũ annorũ meorũ. Dixi, non uidebo dñm deũ in terra uiuẽtiũ: nõ aspiciã hoiem ultra & habitatorẽ quietis. Cessauit generatio mea: ablata est & cõuoluta est a me q̃si tabernaculũ pastorum. Præcisa ẽ uelut a texẽte uita mea: dũ adhuc ordirer succidit me: de mane usq; ad uesperũ finies me. Sperabam usq; mane: q̃si leo sic cõtriuit omnia ossa mea. De mane usq; ad uesperũ

SEP. Oratio eçechiæ regis iudæ quando languit & surrexit de infirmitate sua. Ego dixi in excelso dierũ meorum, uadam ad portas inferi: relinquã annos residuos: dixi, nequaq; ultra uidebo salutare dei in terra uiuentium: nec uidebo hominem adhuc cum habitantibus: defeci a cognatione mea. Exiuit & recessit a me, sicut tabernaculum soluit qui fixerat: sicut tela spiritus meus recessit, cum a texente succidit. In illa die traditus sum usq; mane: sicut leo, sic cõtriuit oñia ossa mea. A die usq; ad noctem traditus sum.

Quasi

A tem sequenti uersiculo iunxeram⁹: sermo enim hebraicus, חֶרֶשׁ si legatur aut scribatur, requiem: si חָלַד, occidentem sonat. Timet ergo ne cum sanctis & hominibus dei non habitet in quiete: ne non uideat dominum in terra uiuētium: ne generatio illius instar tabernaculi dissoluatur: ne in telæ similitudinē in ipso lucis exordio præcidat: & nequaq̄ de semine eius christus oriatur. Quod aūt corpus nostrū appelletur taber/
2.Co.5.b naculum: & Apostolus instruit dicēs: Nos q̄ sum⁹ in hoc tabernaculo, ingemiscim⁹ ag/
Iob.4.d grauati. De mane ait usq̄ ad uesperum fi/nies me: sperabā usq̄ mane. Quod & Iob in angustia sua atq̄ in tormentis corporis sustinuisse se dicit: quando in die expectabat noctem: & lucem præstolabatur in tenebris: mutatiōe temporum putans mutari posse supplicia. Hoc uerum esse nouit qui magnis febribus æstuat: cuius ignis internus, in similitudinē leonis omnia ossa cōsumit: nec se putat præ doloris magni
B tudine ultra esse uictu/rum. a ¶Sicut pullus hirundinis sic dama/bo: meditabor vt columba ꝛc. Mors imminens, & languoris incumbēs dolor, quasi leo ita omnia corporis mei ossa frangebat: sed ego in similitudinem hirundinis & columbæ, fletibus & gemitibus dies noctesq̄ iungebam: & a deo solo qui poterat subuenire, eleuatis in altum oculis auxilium præstolabar. Dicebamq̄ ad eum: Plus patior q̄ mea poscunt merita: sed & si quid erraui, conuertar ad
Rom.9.c melius: tu responde pro me: Non est enim uolentis neq̄ currentis, sed miserentis dei. Rursumq̄ in se reuertitur: Quid dicam: quid ue causabor contra te factorem meum? aut quid mihi respondebit qui fecit ipse quod uoluit? Sustinenda ergo sunt quæcunq̄ decreuerit. Pro pullo hirundinis: siue hirundine, ut Lxx. transtulerūt: in hebraico scriptū est עָגוּר סוּס quod interpretatus est Aquila, equus Agor: Theodotio סִיס עָגוּר: media em̄ uocalis litera ו, si ponat inter duas ס legitur סוּס, & appellatur equus: si י legitur סִיס & hirūdo dicit. Symmachus aūt ita trāstulit: Sicut hirundo incluſa, sic cantabo: quod uerbum עָגוּר & in Hie/
Hiere.8.c remia legitur, ubi scriptū est: Miluus in cœlo cognouit tempus suum: turtur & hirundo & ciconia custodierunt tempora sua. b ¶Reputabo omnes annos meos in amaritudine animę meę. Dñe si sic viuitur ꝛc in talibus vita spūs mei ꝛc. Nulla res longa mortalium est: omnisq̄ fœlicitas sæculi dū tenetur amittitur. Cum enim tribulationis tempus aduenerit, omne q̄d præteritum est nihil adiuuat sustinētem. Vnde stulta Epicuri sentētia est: qui asserit recordatione præteritorum bonorum, mala præsentia mitigari. Ergo Eçechias reputare se dicit omnes annos regni sui: & præteritæ ut putabat beatitudinis, in præsenti amaritudine. Et quia iam securus est, nec patiē quæ refert: de humano statu philosophatur: & dicit: Domine si sic uiuiē: & tali sumus conditione generati: Coripuisti me, sed uiuificasti me: pacemq̄ tribuisti fugato assyrio: sed pax mea oīm mihi amaritudine fuit amarior: quia tranquillitate populis reddita, & urbe secura: ego solus limina mortis intraui. Sed tu eruisti animam meam ut non periret: uel præsenti uitæ uel futuræ. Proiecisti em̄ post tergū omnia peccata mea: ne illa tristis aspicerē, sed tuam misericordiam contemplarer. Infernus enim & mors non confitebūtur, neq̄ laudabūt te: iuxta illud q̄d scriptū est: In inferno au/ Ps.6.b
D tem quis confitebitur tibi? Cōfessioq̄ i hoc loco, nō p pœnitentia sed p gīa & laude accipiē: sicut & in euāgelio legimus: Cōfiteor Luc.12.d tibi domine pater cœli & terræ. Non expectabunt inquit qui descendunt in lacum ueritatem tuam: melius quā in Lxx. τὴν ἐλεημοσύνην .i. misericordiam. Qui em̄ in inferno est non expectat iudicij ueritatem: sed misericordiā dei: maxime cum saluator ad inferna descenderit: ut uinctos de inferis liberaret. Pro lacu manifesti⁹, idē, inferos, transtulerūt. Viuēs uiuēs ipse cōfitebiē, sicut & ego hodie. Et hic cōfessio p laudatione ponit. Neq̄ em̄ sua scelera cōfiteē: sed gr̄as agit deo: & nō est pulchra laudatio in ore pctōris. Cūq̄ infern⁹ & mors Eccī.15.b nō cōfiteāē nec laudēt deū: ecōtrario uita atq̄ uiuētes dñm glorificāt. Q d̄q̄ sequit: Pater filijs notā faciet ueritatē tuā: hoc significat, q d̄ in Deuteronomio dicit: Interroga patrē Deu.32.a tuū, & annūciabit tibi: seniores tuos, & dicēt tibi: ut p successiones & singulas generatiōes: dei in posteros clæmētia prædicet. Pro quo Lxx. posuerūt: ab hodie em̄ filios faciā q annūciabunt iusticiā tuam. Causaliscq̄ cōiunctio, sequētia cū superioribus copulat: q d̄ uidelicet idcirco uiuētes & ipse uiuens bñdicant deo: qa ab hac die facturus sit filios: q annūcient ueritatē eius: q d̄ certe suæ nō erat potestatis. Neq̄ em̄ per prophetā illi liberi repromissi sunt: sed præsens uita cessa: præsertim cū impijssimū filiū genuerit Manassen: qui repleuerit hierm̄ sanguine, a porta usq̄ ad portā: & nō benedixit, sed maledixit deo persequens sanctos eius. Possumus ergo iuxta Lxx. hoc dicere, q d̄ non dixerit filios faciā:

SEP. Quasi hirūdo sic clamabo: quasi columba sic meditabor. Defecerūt em̄ oculi mei aspiciendo in excelsum ecœli ad dominum: qui eruit me, & abstulit dolorem animæ meæ, & ipse fecit. Domine de ipsa annunciatum est tibi: & suscitasti spiritum meum: & consolatus uiuificasti. Ecce i pace amaritudo mea: liberasti enim animam meam ut non periret: & proiecisti post me omnia peccata mea. Neq̄ enim in inferno laudabunt te: neq̄ mortui bñdicēt tibi. Neq̄ sperabunt qui apud inferos sunt misericordiā tuam: uiuentes benedicent tibi sicut & ego. Ab hodie enim filios faciam: qui annunciabunt iusticiam tuam domine salutis meæ: & non requiescam benedicens tibi cum psalterio, omnibus diebus uitæ meæ in conspectu domus dei.

Et iussit

a HEB. sperū finies me. Sicut pullus hirūdinis sic clamabo: meditabor ut columba: attenuati sūt oculi mei suspicientes in excelsum. Dñe uim patior: respōde p me: quid dicā aut qd respōdebit mihi cū ipse fecerit? b Reputabo omnes annos meos in amaritudine animæ meæ. Domine si sic uiuitur: & in talibus uita spiritus mei: corripies me & uiuificabis me. Ecce in pace amaritudo mea amarissima. Tu autē eruisti aiam meā ut nō periret: piecisti post tergū tuū oīa pcta mea. Quia nō infernus cōfitebitur tibi: neq̄ mors laudabit te: nō expectabūt qui descendūt in lacū ueritatē tuam. Viuens, uiuēs ipse confitebiē tibi: sicut & ego hodie, pater filijs notā faciet ꝟitatē tuā. Dñe saluū me fac: & psalmos nostros cātabimus cunctis diebus uitæ nostræ in domo domini.

Et iussit

E sed παιδία, quos uel paruulos, uel pueros, siue infantulos & posteros intelligimus: ut ex eo qđ ipse misericordiam consecutus est, omnis uentura posteritas hoc cognoscens, laudet eius incredibilem clæmentiam. Saluum ergo me fac domine: & oẽs qui in te credimus: tuoq; sumus auxilio liberati: cunctis diebus uitæ nostræ te canemus in templo. a ¶Et iussit esaias vt sumerent massam de ficis & cataplasmarẽt &c. Hoc prius legendum est q̃ oratio eçechiæ siue scriptura, quã nunc interpretati sumus: ante eñ cataplasma uulneri impositum est: & prius signum ab eo petitũ futuræ sanitatis, q̃ gratias ageret domino: qđ dicitur fecisse sanatus. Aiunt hebræi uerbum שְׁחִין qđ prætermisere Lxx. ulcus sonare, nõ uulnus. Nã & Aqla Symmachus q̃ & Theodotio ἕλκος interpretati sunt: per quod morbum regiũ intelligi uolunt: cui cõtraria putarẽ, uel sumpta in cibo, uel apposita corpi quæcũq; sunt dulcia. Ergo ut dei potentia monstraret: per res noxias & aduersas, sanitas restituta est. Alij שְׁחִין, nõ ulcus, sed apostema suspicantur: quãdo tumẽs corpus, cocto & putrescente pure completur. Et iuxta artem medicorum, omnis sanies siccioribus ficis atq; contusis, in cutis superficiem prouocatur: ac per hoc non spernẽdam esse medicinã, quæ usu constet & experimento: quia & hanc fecerit deus. Oratio igitur ac gratiarũ actio hucusq; conscripta est: Cæterum qđ signum datum sit, superior historiæ ordo narrauit.

a Et iussit Esaias ut sumerent massam de ficis: & cataplasmarẽt super uulnus, & sanaret. Et dixit Ezechias: quod erit signum quia ascendam in domũ domini?

b IN tẽpore illo misit Mero/dach baladan, filius baladan rex babylonis libros & munera ad Ezechiam: audierat enim qđ egrotasset & cõualuisset. Lætatusq; est super eis ezechias: & ostendit eis cellam aromatum, & argenti & auri, & odoramentorũ & unguenti optimi: & omnes apotechas supellectilis suæ: & uniuersa quæ inuenta sunt in thesaurís eius: non fuit uerbum quod non ostenderit eis ezechias in domo sua, & in omni potestate sua. c Introiuit autem esaias propheta ad regem ezechiam, & dixit ei: Quid dixerunt uiri isti: & unde uenerunt ad te? Et dixit ezechias: De terra longinqua uenerunt ad me de babylone. Et dixit: quid uiderunt in domo tua? Et dixit ezechias: Omnia quæ in domo mea sunt uiderunt: non fuit uerbum siue res quam non ostenderim eis in thesauris

¶Ca. XXXIX

F

¶In tempore illo misit merodach &c. ¶Ca. XXXIX

3.36.a

Supra legimus quartodecimo anno regis Ezechiæ ascendisse Sennacherib regẽ assyriorũ sup omnes ciuitates iudæ munitas: & cœpisse eas, & postea obsedisse lachis, transisse lobnam, misisse hierusalem partem exercitus sui: cæsaq; per angelum centũ octogintaquinq; milia exercitus eius: & ipsum fugisse niniuen: interfectũq; a filijs in phano dei sui: & regnasse pro eo assaraddon filium eius: egrotasse Ezechiã, & recœpisse ꝓphetæ nuncio sospitatem: factum signum incredibile: ut sol decem horarum spacijs reuerteretur ad ortũ suum, & pene duplex dies fieret: Nunc legimus quod in tempore illo: hoc est in eodem anno quo hæc gesta sunt omnia, miserit merodach baladan, filius baladan rex babylonis, libros & munera ad ezechiam: non assaraddon, qui sennacherib patri apud assyrios in regnum successerat: de cuius seu morte seu uita scriptura conticuit. Ex quo perspicuum est aliud fuisse tunc regnum assyriorum, & aliud babyloniorum. Denicq; samariam: id est, decem tribus cœpere assyrij. Iudam autem & hierusalem postea legimus cœpisse chaldæos: quorũ rex Nabuchodonosor fuit. Et quia apud eos astrorum obseruãtia est, stellarũq; cursus longo usu & exercitatione cognitus, qđ & in domini natiuitate monstratur: intellexerũt solem reuersum, diei spacia duplicata, seruire ei quem solum deum putabãt. Cũq; causas huius miraculi rationemq; perquirerent: fama per omnes gentes uolitante, didicerunt propter egrotationem regis iudæ, etiam cursum signi clarissimi cõmutatum. Quã non esse opinationem meam: sed scripturæ sanctæ fidem, dierum uerba testantur: quæ dixere post alia: Ipse est ezechias qui obturauit superiorem fontem aquarum gion: & auertit eas subter ad occidentẽ urbis dauid. In oĩbus opibus suis secit prospere quæ uoluit: at tamẽ in legatione principũ babylonis qui missi fuerant ad eum: ut interrogarent de portẽto qđ acciderat super terram, reliquit eum deus ut tentaret: & nota fierent oñia quæ erant in corde eius. Id circo autem tentatio/ni relictus est: qa post tantã uictoriam: & solis regressum: & cõgratulationẽ regni potentissimi: cor illius eleuatum est. Denicq; in eodem uolumine scribit Multi deferebant hostias & sacrificia dño in hierusalẽ: & munera ezechiæ regi iuda: & exaltatus est corã cunctis gentibus. In diebus illis egrotauit usq; ad mortem: & orauit dominum: & exaudiuit eum: & dedit ei signũ: sed nõ iuxta beneficia quæ acceperat retribuit: quia exaltatũ ẽ cor eius: & facta est cõtra eũ ira: & cõtra iudã & hierm. Rursũq; scriptura sancta elationẽ cordis eius dicit pœnitentia mitigatã: inferens: Et humiliatus est 2. Para. 32.e

H

postea: eo qđ exaltatũ esset cor eius: tã ipse q̃ habitatores hierusalem: & idcirco non uenit sup eos ira dñi in diebus ezechiæ. Lætatus est ergo in aduentu legatorũ Merodach: quẽ patrem fuisse nabuchodonosor hebræi autumant: & in oblatione munerũ, & congratulatione sanitatis suæ. Ostẽditq; eis iuxta Lxx. domum נְכֹתֹה. pro qua Symmachus transtulit aromatũ suorũ: & thesauros argẽti, & auri & odoramẽtorũ & unguenti optimi: qđ in hebraico scribitur, olei boni: & omnes thesauros uasorum gaçæ: siue ut ibi legitur, uasorum suorũ. Gaça autem lingua persarũ diuitiæ nuncupãtur: nec est hebræus sermo, sed barbarus. Nõ fuit inquit uerbum, quod iuxta hebraicam cõsuetudinem pro re frequenter accipitur: qđ nõ ostẽderit eis in domo sua, & in oñi potestate sua. Vnde dei ira iustissima: qm̃ non solum thesauros suos atq; palatij, sed & templi ostenderit: qđ certe fuit potestatis eius, de cuius ualuis auri laminas ante iã tulerat.

c ¶Introiuit asit esaias ꝓpheta ad regẽ ezechiã &c. Transdunt hebræi ideo egrotasse ezechiam: quoniã post inaudita uictoriã iudæorũ, & assyrij regis interitum: non decinerit laudes dño, quas cecinit moyses pharaone submerso: & debbora interfecto sysara: & anna genito samuele: unde cõmonitum esse fragilitatis suæ. Rursumq; post corporis sanitatem & signi magnitudinem offerri aliam occasionem superbiæ: quam ut prudens & dei cultor uitare debuerat: nec monstrare alienigenis diuitias suas quas deo tribuente posederat. Ex quo iuxta leges quoq; Tropologiæ discimus, nõ mittendas margaritas ante porcos: nec dandum sanctum canibus. Qui enim fidelis est, spiritu abscondit negocia: & quicũq; hoc fecerit, oñis uirtus illius eneruatur: peritq; posteritas: & amisso uirili robore, in muliebrem redigitur mollitudinem. Ingreditur ergo esaias ad regem, & quasi nescius scisciatur: Quid dixerunt uiri isti, & unde uenerunt? Duo interrogat: quid locuti sint & unde uenerint. Ille ad unum respondit altero prætermisso: quod cum ἔμφασι & supercilio legendum est: De terra longinqua uenerunt ad me de babylone: qđ quãto terra longior sit unde uenerunt: tanto iste glorioſior propter quem uenerint. Et uenerunt inquit

ad me

A ad me:qui debuerat dicere:uenerunt,ad glorificandū deum pro signi magnitudine de babylone,quæ urbs in toto orbe potentissima est. Rursumq; Esaias: Quid inquit uiderunt in domo tua? Et ille respondit ex parte uerum:qđ omnia uiderint in domo illius:nec fuerit res quā non ostenderit eis in thesauris suis: Sed alterum tacet, de quo uerebatur offensam: quod ostenderit eis cūcta quæ haberet in potestate sua: haud dubium quin & templi suppellectilem:propter quæ esaias,dei sermone profert sententiam: Audi uerbū domini exercituum: Veniet tempus quando omnia hæc quæ in domo tua sunt:& nō tuo sed patrum tuorum labore quæsita,in babylonem transferātur: & de semine tuo fiant eunuchi in aula regia. Ex q̄ Hebræi uolunt Danielem,Ananiā,Misael,& Açariā: q fuere de regio semīe,factos esse eunuchos: q̄s in ministerio regis Nabuchodonosor fuisse, non dubium est. Dixit itaq; Ezechias: Bonum uerbum domini qđ locutus est. In quo ab hebræis reprehenditur:cur non sit imitatus bonitatem moysi,qui locutus ad do/
Exo.32.g minum est: Aut dimitte eis hāc noxam: aut si nō facis: dele me de libro tuo quem scripsisti. Vnde & apostolus
Rom.9.a Paul⁹ anathema uult esse a christo pro fratribus suis q̄ sunt israelitæ:& ꝓpterea Ezechiā dei sermonibus nō ꝓbatum: qui in consequētibus loquit̄: Cōsolamini,cōsolamini ppl̄s me⁹ dicit de⁹ uester: ut ꝓ q̄bus ille nō rogauerat,dñi clæmētia cōsolet̄.

in thesauris meis. Et dixit esaias ad ezechiam:audi uerbum domini exercituum:Ecce dies uenient: & auferentur omnia quæ in domo tua sunt:& quæ thesauriçauerunt patres tui usq; ad diem hanc in babylonem: non relinquetur quicq; dicit dominus. Et de filijs tuis q egredientur ex te, quos genueris tollent:& erunt eunuchi in palacio regis babylonis. Et dixit Ezechias ad Esaiam: Bonum uerbū domini qđ locutus est. Et ait: Fiat tantū pax & ueritas in diebus meis.

a Consolamini Ca. XL

Consolamini populus meus dicit deus uester. Loquimini ad cor hierusalem & aduocate eam: quoniam completa est malicia eius: dimissa est iniquitas illius. Suscepit de manu domini duplicia pro omnibus
b peccatis suis. Vox damantis in deserto:parate uiam dñi:rectas facite i solitudine semitas dei nostri. Omnis uallis exaltabit̄:& omnis mons & collis humiliabitur: & erunt praua in directa:& aspera in uias planas. Et reuelabitur gloria dñi:& uidebit omnis caro pariter qđ os dñi locutū ē. Vox

Consolamini consolamini populus ⁊c. Iuxta interpretes cæteros: iubentur alij, ut populum dei & hierusalem pariter consolētur, Iuxta hebraicum ipsi precipitur populo, ut consoletur:& loquatur ad cor hierusalem, & aduocet eam. Loqui autem ad cor hierusalem, idioma scripturarum est. Qui enim mœrenti loquitur, & blandiens consolator est: ad cor loqui dicitur. Doceat nos
Gen.34.a Sychem filius Hemor, qui corrupta dina locutus est ad cor eius,& cōsolatus est eam. Et ubicūq; simile quid inueneris, hunc sensum habet. Causaq; consolatiōis, remissio peccatorum est:& causa remissionis, quoniam suscepit de manu do/
Luc.12.f mini duplicia pro omnibus peccatis suis. Qui eñ scit uoluntatem domini sui & peccat,uapulabit multis. Omnisq; qui habet in se habitatorem spiritum sanctum: quem salua/
Ioh.14.b tor apostolis promittebat dicens: Rogabo patrē meū & aliū cōsolatorem dabit uobis: ut sit uobiscum in sempiternum,
Ibidem.d spiritum ueritatis. Et iterum: Cum autem uenerit consola/
tor spiritussanctus: quē mittet pater meus in nomine meo:
Ibidem,15.a ille uos docebit omnia, Et rursum. Cum uenerit consolator

Consolamini, cōsolamini populum meū dicit deus: ÷ sacerdotes · loquimini ad cor hierusalem: consolamini eā: quia repleta est humilitas eius. Solutum est peccatū illius: quia recepit de manu domini duplicia peccata sua. Vox damantis in deserto: parate uiam domini: rectas facite semitas dei nostri. Omnis uallis implebitur:& oīs mons & collis humiliabitur: & erunt praua in directa:& aspera in campos. Et apparebit gloria dñi:& uidebit oīs caro salutare dei: quia dominus locutus est. Vox

C

Ibidem.16.b

2.Co.1.a

Et iterum: Et spes nostra firma est pro uobis: scientes quoniam sicut pticipes estis passionū: sic & consolationis eritis. Qui sit autē iste populus q per apostolos & uiros ecclesiasticos consolatur: non israel & iacob,& iuda, ut in alijs locis scriptura cōmemorat, sed populum dei: Zacharias propheta testatur dicens: Gaude & lætare
Zach.2.c filia sion: quia ego uenia & habitabo in medio tui dicit dñs. Et cō
D fugiēt gētes multæ ad dñm in die illa: & erūt ei in pplm,& habitabūt in medio tui: & cognoscēt qm dñs oīpotens misit me ad te. Quo testimonio ꝓspicue demōstrat gētes plurias in pplm dei esse uertēdas. Et hæc dicit dñs missus a dño: cui nomē oīpotēs ē. Et hoc notādū qđ non soluātur peccata nostra, nisi de manu dñi receperim⁹ ea. Nec idē est solui peccata atq; dimitti. Qui enim dimittuntur, solutione non indiget: au/
diens in euāgelio: Confide filia, dimittunt̄ tibi peccata tua.
Matth.9.a Cui autem soluunt̄: ꝓpterea soluunt̄, quia purgata sunt & soluta per pœnas. Iuxta historiam recepit hierusalē de manu domini duplicia peccata sua: Semel a babylonijs: secūdo a rhomanis. Quoq; addit̄ in Lxx. ἱερῆς. i. sacerdotes, obelo prænotandū est. b Vox clamantis in deserto ⁊c. Huius uocis memores scribæ & pharisei & principes iudeorū: cū
Ioh.1.c audissent Ioannem in solitudine predicare baptismum pœnitentiæ & docere populum, mittunt qui interrogent eum, utrum ipse sit christus, an Helias, an ꝓpheta. Cūq; respondisset nihil se horum esse, Rursus interrogant: Dic ergo nobis, quis es: ut respōsum demus his q̄ miserūt nos: Quid dicis de te? Atq; ille respōdit: Ego sum uox clamantis in deserto: parate uiam dñi: sicut dixit Esaias propheta. In quo aīaduertēdū qđ rectæ uiæ dñi & semitæ dei nr̄i, īpletio uallium & montium, colliūq; humiliatio, & prauorum correctio,& asperorum rupiumq; campestria, & gloria domini & salutare dei nostri, non prædicetur in hierusalem: sed in solitudine ecclesiæ:& in deserta gētiū multitudine; de qua

supra

ā. 35. a E supra legimus: Lætare deserta sitiens: exultet solitudo: & floreat quasi liliū: Hæc enim deserta erat noticia dei: & ab idolis tenebatur humilis in cōfessione: erecta in superbia: aspera & intractabilis in feritate. Sed postq̄ apparuit gloria dñi: & uidit omnis caro salutare dei: cuncta repēte mutata sunt: & uia dñi præpata: ita ut appareret in solitudine gloria dei: quando baptiçatus est dñs in iordane & aperti sūt cœli: & spiritussanct⁹ in specie colūbæ descēdit & māsit in eo: uoxq̄ patris desup intonātis audita est: Matth.3. d Hic est filius meus dilectus in quo mihi complacui: hūc audite. Et omnis caro uidit salutare dei. Quæ ꝓpterea appellabat caro: quia prius sanctū spiritum nō habebat. Gen̄.6.a De qua dicit & dominus: Non ꝓmanebit spirit⁹ meus in hominibus istis: quoniā carnes sunt. Illa autem caro uidebit salutare dei: de qua p Ioel Ioel.2.g idem loquebat: Effundam de spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt. Q̄d' non solum illo tempore Matth.3. a F clamabat Ioannes, qui sermonis dei præcursor & præui⁹, recte uox appellat: sed usq̄ hodie in deserto gentium, ecclesiarum clamant magistri: ut rectas faciamus uias & semitas in cordib⁹ nostris deo: īpleamurq̄ uirtutibus: & inclinemur humilitate: prava mutemus in recta: aspa uertamus in mollia: & sic gloriam domini & salutare dei uidere mereamur.

HEB. Vox dicentis, clama. Et dixi: Quid damabo? Omnis caro fœnū: & omnis gloria eius quasi flos agri. Exiccatum est fœnū: cecidit flos: quia spiritus dei flauit in eo: uere fœnum est populus. Exiccatum est fœnū: cecidit flos: uerbum autē domini nostri b stabit in æternum. Sū per montē excelsum ascē de tu quæ euāgeliças sion: exalta in fortitudine uocem tuam quæ euangeliças hierusalem: exalta, noli timere: dic ciuitatibus iudæ: Ecce deus uester: ecce dominus deus in fortitudine ueniet: & brachium eius dñabitur. Ecce merces eius cum eo: & opus illius coram eo. Sicut pastor gregem suū pascet: in brachio suo congregabit agnos: & in sinu suo leuabit: fœtas ipse portabit.

Quis

a SEP. Vox dicentis, clama: & dixi: Quid damabo? Omnis caro fœnū: & omnis gloria hominis quasi flos fœni. Aruit fœnum & cecidit flos: ✠ quia spūs dei flauit in eo: uere fœnum est populus: exiccatū est fœnū: cecidit flos. ✠ ꝟbū aūt dei nostri manet in sempiternum. Super montem excelsum ascende qui euangeliças sion: exalta in fortitudine uocem tuam qui euāgeliças hierusalem: exalta, noli timere: dic ciuitatibus iuda: Ecce deus uester: ecce dominus deus cū uirtute ueniet: & brachium cum dominatione: ecce merces eius cum eo: & opus in cōspectu illius. Sicut pastor pascet populū suum: & in brachio suo congregabit agnos: & in sinu suo portabit, & pregnātes cōsolabit.

Quis

disputatiōe ad scripturæ ordinem reuertamur: eius qui portat imaginem terreni: & seruit uitijs atq̄ luxuriæ: fœnumq̄ est & flos præteriens. Qui autem habet atq̄ custodit imaginem cœlestis: illa caro est quæ cernit salutare domini: quæ quotidie renouatur in cognitionem scd̄m imaginem creatoris: & incorruptibile atq̄ immortale corpus accipiens, mutat gloriam nō naturam. Verbum autem domini nostri, & hi qui uerbo sociati sunt, permanent in æternum.

b ¶ Super montem excelsum ascēde tu quę euangeliças sion ⁊c. Præcipitur apostolorum choro: ut ad prædicationē omnis carnis quæ uisura sit salutare dei, excelsa conscēdat: de magnisq̄ dicturi, in sublimib⁹ cō morentur. Porro hebraicum & cæteri interpretes ponunt genere fœminino: ut dicant: quæ euangeliças sion: & quæ euangeliças hierusalem. Q̄d' uerbum iuxta græcos ambiguum est: ut possimus accipere, uel eā quæ nunciat, uel eam cui nunciatur. Siue igitur nunciat uerbum dei, & dñi saluta- ā. 2. a re, sion & hierusalem: De sion enim exiuit lex: & uerbū domini de hierusalem: siue nunciatur eis per apostolos, debēt excelsa conscēdere: & ad montana transire. Mirumq̄ in modum cum ipsa sion mons sit: dicēte scriptura: Mons sion in pā. 73. a quo habitasti: alium altiorem montem iubetur ascendere: a quo uulneratus est princeps tyri. Et quia doctrinæ apostolorum erāt multa futura contraria: & staturi ante præsides, & tribunalia ducebantur: iungitur, exalta, noli timere: dic ciuitatibus iuda: synagogis uidelicet & populis iudæorum: de quibus dominus loquebatur: Non ueni nisi ad oues per Matth.15.c Acc.13.g ditas domus israel. Et Paulus apostolus: Vobis inq̄t oportebat annūciari primū uerbū dei. Quid est aūt illud q̄d' iubēt dicere: Ecce de⁹ uester, quē semp expectabatis: Ecce dñs de⁹ in fortitudine ueniet: quē contēpsistis in hūilitate ueniētē. Et fortitudo ei⁹ dñabit: qui pri⁹ formā serui accepat: factus pri obediēs usq̄ ad mortē. Ecce merces ei⁹ cū eo, & op⁹ illi⁹ corā eo. Iuxta q̄d' ipse dicit in euāgelio: Vētur⁹ ē enī filius Matt.16. hoīs in glia patris sui: & reddet unicuiq̄ scd̄m opus suū. Sicut pastor gregē suū pascet. Iste q̄ postea in maiestate uētur⁹ est: pri⁹ formā pastoris accipit: & dicit ipse de se: Ego sū pastor bon⁹ & cognosco meas, & cognoscūt me meæ: & pono aīam meā ꝓ ouib⁹ meis. De q̄ in Zacharia pater loqt̄: Percutiā pastorē: & oues dispgent̄. In brachio inq̄t suo cōgregabit agnos: Non tauros & arietes & hircos & grandes oues:

Ioh.10.c Zach. 13.c

quibus

A quibus per Ezechiel cõminatur: qđ lacte ueſcantur & ope/
Ezech.34.a riantur lanis, & infirmum conterant gregem: ſed agnos ad/
huc tenellos, & rudis in chriſto infantiæ: qui nup in baptiſ/
mo ſunt renati: de quibus ipſe dñs loquebatur ad Petrum:
Io .21.d Paſce agnos meos. Vnde & in eodem Ezechiele ſcriptũ eſt:
Ezech.34.f Suſcitabo ſup eos paſtorem unũ & paſcet eos, ſeruũ meũ dauid: & erit paſtor corũ: & ego dominus ero eis in deũ: & dauid in medio eorum princeps. Ego dominus locutꝰ ſum: & ponam cũ Dauid teſtamentũ pacis, In quo conſyderandũ qđ poſt multa tempora dauid guloſis paſtoribus reprobatis, dominũ noſtrum qui eſt de ſtirpe dauid ſuſcitaturũ eſſe ſe dicat: qui congreget agnos & foueat in ſinu ſuo: & fœtus ouium ſiue fœtas oues ipſe portet in humero ſuo. Sicut in euã
Luc.15.a gelio legimus: qđ ouẽ erroneam & a grege ſolito remanẽtẽ, ſuis ad caulas humeris reportarit. Poſſumus oues fœtas, apſtos & apoſtolicos uiros oñeſq; eccleſiæ doctoreſ dicere: qui ſalutem parturiũt
B plurimorum: & dicũt
Gal.4.c cum Apoſtolo: Filioli mei quos iterũ parturio donec chriſtus formeť in uobis. Hebræi aſſerunt: nec de hac re apud eos ulla dubitatio eſt, ſpiritũ ſanctum lingua ſua appellari genere fœminino. i. רוּחַ קָרְשָׁה Illđq; quod in ſexageſimoſeptio pſalmo dicitur. Dñs dabit uerbũ euãgeliçãtibꝰ uirtute multa: Illi ſic intelligũt: Dñs dabit uerbũ euãgeliçãtibꝰ uirtute multa: his uidelicet aniabꝰ quæ
Pſ.122.a ſpiritũſanctũ cõſecutæ ſũt. Necnõ & illud: Sicut oculi ancillæ in manibꝰ dñæ ſuæ: animã interpretanť ancillã, & dominã ſpiritũſanctũ. Sed & in euãgelio qđ iuxta hebræos ſcriptum, Naçarei lectitant: Dominus loquitur: modo me tulit mater mea, ſpirituſſanctus. Nemo autẽ in hac parte ſcandaliçari debet, qđ dicatur apud hebræos ſpiritus genere fœmino, cum noſtra lingua appelleť genere maſculino, & græco ſermone neutro. In diuinitate eñ nullꝰ eſt ſexus. Et ideo
Iohã.19.d in tribus principalibus linguis: quibus titulus dñicæ ſcriptus eſt paſſiõis: tribus generibus appellať: ut ſciamus nullius eſſe generis qđ diuerſum eſt. a Quis mẽſus eſt pugillo aquas ꝛc. Ne quis putaret difficilẽ eſſe uocationẽ gentium: & qđ omnis caro uideret ſalutare dei, ſuper montẽ excelſum iubetur aſcendere, qui euangeliçat ſion: & ipſe dominus ueniret in fortitudine: & redderet unicuiq; ſcđm opus ſuum: inſtarq; paſtoris agnos foueret in ſinu, & fœtas ipſe portaret: deſcribitur illius magnitudo, qđ nihil ei impoſſibile ſit: & qui uniuerſa cõdiderit creatorq; ſit omniũ, etiam hæc quæ cõparatione eorum parua ſunt, ualeat perpetrare. Qđ autem pugillum uocat & palmum: humanæ cõſuetudinis uerbis utitur atq; mẽſuris: ut dei potentiã per noſtra uerba diſcamus. In eo ubi Lxx. tranſtulerũt τίς ἐμέτρησε τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ. i. Quis menſus eſt manu aquam: Siue ut nos uertimus, quis mẽſus eſt pugillo aquas: Aqla trãſtulit: Quis mẽſus eſt minimo digito aquas. Hoc eñ λίχανος ſonat: ut ſcilicet nõ tota manu, ſed paruo digito, quẽ uulgo guſtatorem uocant: omnis aquarum uaſtitas ponderetur: σπιθαμὴ autẽ hoc eſt, palmus, extentã ſignificat manũ a pollice uſq; ad extremũ digitum. Sin autẽ contrahamus manũ pugillus efficiť: ut p palmũ & pugillũ, extẽtos cœlos & globũ terræ nouerimus.

a HEB. Quis menſus eſt pugillo aquas: & cœlũ palmo ponderauit? Quis appendit tribus digitis molẽ terræ: & librauit in pondere mõtes & colles ī ſtathera? Quis adiuuit ſpiritũ dñi: aut qs cõſiliariꝰ eiꝰ fuit: & oſtẽdit illi? cũ q̃ inīt conſiliũ: & inſtruxit eum: & docuit eum ſemitã iuſticiæ: & erudiuit eũ ſcientia: & uiã prudẽtiæ oſtendit illi? Ecce gentes ſicut ſtilla ſitulæ: & quaſi momentũ ſtatheræ reputatæ ſũt: ecce inſulæ quaſi puluis exiguus. Et libanus nõ ſufficit ad ſuccendẽdũ: & animalia eius non ſufficient ad holocauſtum. Omnes gentes quaſi non ſint, ſic ſunt coram eo: & quaſi nihili & inane reputatæ ſunt ei.

SEP. Quis menſus eſt manu aquam: & cœlum palmo: & omnem terram pugillo? Quis ſtatuit mõtes pondere, & rupes ſtathera? Quis cognouit mẽtem domini: aut quis conſiliarius eius fuit? Quis docuit eum: cuius accepit conſilium & inſtruxit illum? Vel quis oſtendit ei iudicium: & uiam intelligentiæ quis oſtendit illi? Si omnes gentes ſicut ſtilla ſitulæ: & quaſi momentum ſtatheræ reputatæ ſunt: & quaſi ſaliua reputatæ ſunt: libanus non ſufficit ad comburẽdum, & omnia quadrupedia non ſufficiunt ad holocauſtum: & cunctæ gentes quaſi nihili ſunt: & in nihili reputatæ ſunt ei.

Cui ergo

Cui ergo

C

quis ſpũs dei, ſpũs ſapiẽtiæ & intelligentiæ, & reliq̃: Qui dicit in cõſequẽtibꝰ: Spũs dñi ſup me: ꝓpter qđ unxit me. Ipſe eſt eñ ſpũs dñi: & uir cõſilij eius: in q̃ habitauit omnis plenitudo diuinitatis corꝑaliter: cũ illo inīt cõſiliũ, de q̃ ſupra diximus: Admirabilis cõſiliariꝰ. Et in ꝑuerbijs ſcriptũ eſt: Deꝰ ſapiẽtia fundauit terrã: parauit aũt cœlos prudentia. Porro Lxx. q̃ dixerũt τίς ἔγνω νοῦν κυρίου, ἢ τίς αὐτοῦ σύμβουλος ἐγένετο. i. Quis nouit mentẽ dñi: & qs cõſiliariꝰ eiꝰ fuit: hoc intelligi uolũt, qđ mens & ratio & ſenſus dei, ꝑ quẽ facta ſũt oñia, & ſine q̃ factũ eſt nihil: ille ſit de q̃ in pſalmis canit: Verbo dñi cœli firmati ſunt: & ſpũ oris eiꝰ oñis uirtꝰ eorũ. Oẽs gẽtes quæ nõ nouerũt creatorẽ ſuũ, ſiue uniuerſũ mortaliũ genꝰ, ad cõparationẽ dei q̃ſi ſtilla ſitulæ ſunt: & q̃ſi momẽtũ ſtatheræ qđ leui põdere in ꝑtẽ alterã declinať. Et quõ ſi de ſitula ſtilla modica fluat a portãte negligiť: ita uniuerſa gentiũ multitudo ſupernis miniſterijs cõparata, & angelorum multitudini, ꝑ nihilo ducit. Inſulæ q̃q; q̃ſi ſaliua reputanť: ſiue ut Symmachus & Theodotio ipſum ponẽtes hebraicũ ſicut דַּק qđ decidit: ꝑ q̃ Aqla λεπτὸν βαλλόμενον tranſtulit. Aiunt aũt hebræi hoc uerbo ſignificari tenuiſſimũ puluerẽ: qui uẽto raptãte ſæpe in oculos mittiť: & ſentiť potius q̃ uidetur. Minutiſſima ergo fruſta puluris & pene inuiſibilia, hoc uerbo appellanť: quas forſitan Democritus cũ Epicuro ſuo atomos uocat. Multaq; ſunt noĩa quæ ita legunť in græco, ut in hebraico poſita ſunt, ꝓpter interpretandi difficultatẽ: & ad cõparationẽ linguæ hebrææ, tam græci q̃ latini ſermonibus pauperiem. Simulq; ut paulatim homines abſtrahat ab idololatria, aufert cærimonias uictimarum: & docet quod omnia ligna libani & armenta quæ in

D

Iob.4.d

Infra.61.a

ſ.11.a

Pro.3.c

Pſ.32.b

eo paſcunť

E eo paſcunt, holocauſtis eius ſufficere nequeāt. Si aūt oēs gē tes ſic ſunt in conſpectu illius quaſi non ſint: & quaſi nihil & inane reputanť: in omnibus aūt gētibus & iſrael eſt: ergo & ipſe ſic eſt quaſi nō ſit, & in nihili atq; inane reputať. Hoc dicimus ut frangať eius ſuꝑbia: & cæterarum gentium ſi miles eſſe ſe nouerint.

a Cui ergo ſimilē feciſtis deū ꝛc. Deſcripta dei magnitudine, & potētia illius expte mōſtrata: gētib⁹ q̄q; in ſuliſq; q̄ſi ſtilla ſitulæ, & momento ſtatheræ reputatiſ: ac puluere & hoſtiaꝫ cærimoniſ refutatis: cur oēs gētes quaſi nihili ſint in conſpectu ei⁹, & quaſi inane reputenť, ſequentibus docet. Cui ſimilē feciſtis deum: aut quā imaginem ponetis ei qui ſpūs eſt, & in omnibus eſt, & ubiq; diſcurrit, & terrā q̄ſi pugillo cōtinet? Simulq; irridet ſtulticiā nationū, qđ artifex ſiue faber ærari⁹, aut aurifex aut argētarius deū ſibi faciant: & laminis clauiſq; cōpingant, ac fortiter ſtatuāt: ne uentorū flatibus detruda F tur. Qđq; intulit: forte lignum & imputribile elegit artifex ſapiens: in hebraico diciť חַמְסָכָּן, quod genus ligni eſt imputribile: q̄ uel maxime idola fiūt. Hæc aūt dicit: ut idolis reprobatis, euāgelicæ doctrinæ paret uiā: & omnia praua dirigā tur in rectū: exaltētur ualles & colles humilienť: & reueleť gloria dñi: ut omnis caro uideat ſalutare dei. Iuxta Tropo. Tropologiā poſſum⁹ dicere: qđ increpētur principes hæreticorū, diuerſa idola de ſuo corde fingētes: uel eloquiū uenuſtate, qđ interpretať argentū: uel ſplēdore auri, qđ refertur ad ſenſum: uel ligno imputribili, quæ uiliora ſunt dogmata: & perpetua putentur a fingentibus: & dialectica arte firmentur ne moueantur & corruant: ſed ſolida radice conſiſtant. b Nunquid nō ſcietis? nunquid non audietis? nunquid non annūciatū eſt ab initio uobis ꝛc. Ab initio inquit naturali lege uos docui: & poſtea p Moyſen ſcripta lege teſtat⁹ ſum, qđ nihil eſſent idola, & qđ creator mundi ipſe eſſet deus: qui tantā molē terræ fundaſſet ſup maria, & ſuper flumina collocaſſet eam: ut elementū grauiſſimum ſuper tenues aquas dei penderet arbitrio: qui inſtar regis ſedet ſuper gyrum terræ: ex quo nōnulli quaſi punctum & globum eam eſſe contendunt. Et habitatores illius quaſi locuſtas: Si enim in toto orbe conſyderemus uarias nationes: & ab oceano uſq; ad oceanum: id eſt, ab indico mari uſq; ad britānicum: & ab atlantico uſq; ad ſeptentrionis rigorem: in quo congelaſcunt aquæ, & ſuccina pul

a Cui ergo ſimilē feciſtis deū: aut quā imaginem ponetis illi? Nunquid ſculptile cōflauit faber: aut aurifex auro figurauit illud, & laminiſ argēteis argētarius? Forte lignū imputribile elegit artifex ſapiens: & quæret quomodo ſtatuat ſimulacrum quod non moueatur.

b HEB. Nūnqd nō ſcietis? nunquid non audietis? nūquid nō annūciatū eſt ab initio uobis? nunquid nō intellexiſtis fundamēta terræ? Qui ſedet ſuper gyrū terræ: & habitatores eius quaſi locuſtæ. Qui extēdit uelut nihilū cœlos: & expādit eos ſicut taberna culū ad inhabitandū: Qui dat ſecretorū ſcrutatores quaſi nō ſint: iudices terræ uelut inane fecit. Equidē neq; plantat⁹, neq; ſatus: neq; radicat⁹, in terra trūcus eorū: repente flauit in eos & aruerūt, & turbo q̄ſi ſtipula auferet eos. Et cui aſſimilaſtis me & adequaſtis dicit ſanct⁹? Leuate in excelſum oculos ueſtros & uidete quis creauit hæc: q educit in numero militiā eorū: & oēs ex noīe uocat. Præ multitudine fortitudinis & roboris, uirtutiſq; ei⁹: neq; unū reliquū fuit.

SEP. Nonne ſcietis? non ne audietis? nōne annunciatū eſt uobis a pricipio? Nō cognouiſtis fundamēta terræ? Qui tenet gyrum terræ: & habitatores eius quaſi locuſtas. Qui ſtatuit quaſi cameram cœlum: & extendit quaſi tabernaculum ad habitandum. Qui dat principes regnare pro nihil, terrā aūt quaſi nihili fecit. Si quidē non plantabunť: neq; ſerentur: nec ſolidabitur in terra radix eorum. Flauit ſuper eos & arefacti ſunt: & tempeſtas aſſumet illos quaſi ſtipulam. Nunc ergo cui aſſimilaſtis me: & exequabor eis dixit ſanctus? Eleuate ſurſum oculos ueſtros: & uidete quis oſtēdit hæc oīa. Qui educit iuxta numerū ornatum ſuum, omnes in nomine uocabit: a multa gloria & in robore fortitudinis: nihil te latet.

G Eccī. 10. b

interpretati ſunt: & unum uerbum, nunc ſputum, nunc camerā id eſt fornicē tranſtulerunt: & tātam eorum latitudinem quaſi tabernaculum & papilionem extendit deſuper: ut in ſimilitudinē tecti operiret homīes, & quaſi in domo latiſſima habitare faceret: quid miremur ſi parua hominū corpa q̄ſi locuſtæ, & minuta reputenť animātia? Rurſum & in hoc loco qui ἡμικύκλιον terris imminere cœlum: & in ſimilitudinē ſpheræ cœlum eſſe contendunt: abutūtur nomine fornicis, qđ ſcilicet media pars ſpheræ terras operiat: cum in hebraico non fornicem: ſed H חוּג id eſt tenuiſſimū puluerem legerimus: Pro q̄ ſaliua quæ p̄iſcitur in terram, & puluerī cōmiſcetur & deperit: oſtendit uniuerſam corporum magnitudinem pro nihili reputandam. Qui autē extēdit cœlos & expādit eos: ut uel ſupra habitarēt angelorū multitudīes, uel ſubter homines morarentur: & quaſi magnam rationabilibus creaturis fecit domum: ipſe pro qualitate temporum principes cōſtituit, ſiue ſecretorum ſcrutatores: ut ſint quaſi nō ſint: & iudices terræ uelut inane fecit: Pro quo Lxx. tranſtulerūt τοὺς δὲ γοῦν εἰς οὐδὲν ἐποίησεν: id eſt, terram autem quaſi nihili fecit. Si quidem & in principio Geneſeos ubi ſcriptum eſt: Terra autem erat inuiſibilis, & incompoſita: cæteri tranſtulerunt: Terra autem erat inane & nihili. Geñ. 1. a Quantos reges & græca & barbara rhomanaq; narrat hiſtoria? Vbi eſt Xerſis inumerabilis ille exercitus? ubi iſraelitica in eremo multitudo? ubi regum incredibilis potentia? Quid de ueteribus loquar? præſentia exempla nos doceāt eſſe principes quaſi nihili: & iudices terræ quaſi inane reputari. Qui principes & iudices terræ: ſiue ut alīj ſuſpicantur cœli: nec ſati ſunt: nec plantati: nec firma radice ſolidati: & repente iuſſione dei ita auferuntur & pereūt, quaſi ſtipula a turbine & tempeſtate raptatur: iuxta illud qđ ſcriptum eſt: Et tranſiui, & non erat: & quæſiui eum, & non eſt pō. 36. g inuentus locus eius. Cum ergo tanta ſit potentia creatoris atq; maieſtas: cui deū ſimilitudini comparatis? & non potius ex creaturarum magnitudine intelligitis conditoremę

Si non

A Si non creditis uerbis, saltem oculis uestris credite: & ex coelorum elementorūq; omniū seruitute, potestatem domini cogitate. Qui educit in numero militiam eorum: id est coelorum: & omnes ex nomine uocat, subaudiē, stellas. De qui-
Ps.146.a bus & in psalmis canitur: Qui numerat multitudinē stellarum: & omnes eas ex nomine uocat. Siue militiam coeli, angelos interpretemur, & omnes coelorum exercitus: de qui-
Dan.7.c bus & Daniel loquitur: Milia miliū ministrabant ei: & decies centena milia assistebāt illi. Vnde & dominus sabaoth appellatur, qui nostra lingua dicitur, dominus militiæ atq; exercituum siue uirtutum. Educit autem iuxta numerū coe-
Gen.15.b lorum militiā: ut & sol & luna & astra cætera: quæ Abraham numerare non potuit: illi numerata sint & seruiant officio delegato: dū eundē coeli cursum sol uno anno, lucifer uespq; biennio, luna singulis explet mensibus: omnesq; stellæ certis temporibus peragant: & quædam ex his uocantur errantes: atq; inæquales earum motus, oculis non mente conspicimus: nec tam intelligimus, q̄ miramur: Magnitudo em̄ fortitudinis dei, suo facit ordine cuncta seruire. Siue iuxta Lxx. a multitudine gloriæ & potentiæ uirtutis eius, nihil eū latere potest: sed omniū uias rationesq; & cursus, creatoris maiestate cognoscit. C

Cōmentarij undecimi in Esaiam prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN DVODECIMVM COMMENTARIORVM ESAIAE AD EVSTOCHIVM VIRGINEM PROEMIVM

NVllus tam imperitus scriptor est, qui lectorem non inueniat similem sui: multoq; pars maior est, milesias fabellas reuoluentium: q̄ Platonis libros. In altero enim ludus & oblectatio est: in altero difficultas & sudor mixtus labori. Deniq; Timeū de mundi harmonia, astrorumq; cursu & numeris disputantem: ipse qui interpretatus est Tullius, se non intelligere confitetur. Testamentum autem Grunnij, Corocottæ, Porcelli: decantant in scholis puerorum agmina cachinnantium. Igitur & noster Luscius lauinius, fruatur testibus, īmo fautoribus suis: uincatq; multitudine: quia forsitan uincit ingenio. Mihi sufficit paucorum testimonium: & amicorum laude contentus sum, qui in expetendis opusculis meis, amore nostri labuntur, & studio scripturarum: ac nonnullos fore arbitror qui hoc ipsum qđ ad te
B Eustochium sermonem facio, obtrectationi patere contendant: non consyderantes Holdam & Annam ac Debboram uiris tacentibus prophetasse: & in seruitute christi, nequaq; differentiā sexuū ualere, sed mentiū. Duodecimus ergo in Esaiā explanationū liber hoc habebit exordiū. D

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM LIBER DVODECIMVS

QVare dicis iacob & loqueris israel: abscondita est uia mea a dño: & a deo meo iudiciū meū trāsibit? Nūqd nescis aut nō audisti? deus sempiternus: dñs q creauit terminos terræ: nō deficiet neq; laborabit: nec est iuestigatio sapiētiæ eius. Qui dat lasso ỹ tutē: & his q nō habēt fortitudinē, robur multiplicat. Deficient pueri & laborabūt: & iuuenes in infirmitate cadent. Qui aūt sperāt i dño: mutabūt fortitudinē: assumēt pennas sicut aquilæ: current & non laborabūt: ambulabūt & non deficient.

QVare dicis iacob & loqueris israel: abscondita est uia mea a dño: & a deo meo iudiciū meū trāsibit? Nūqd nescis aut nō audisti? deus sempiternus: dñs q creauit terminos terræ: nō deficiet neq; laborabit: nec est iuestigatio sapiētiæ eius. Qui dat lasso ỹ tutē: & his q nō habēt fortitudinē, robur multiplicat. Deficient pueri & laborabūt: & iuuenes in infirmitate cadent. Qui aūt sperāt i dño: mutabūt fortitudinē: assumēt pennas sicut aquilæ: current & non laborabūt: ambulabūt & non deficient.

Taceant

NOn enim dicas iacob: & qd locutus es israel dices: Abscōdita est uia mea a deo: & deus meus iudiciū meū abstulit, & recessit: & nūc nescis, & non audisti? deus æternus: deus q creauit terminos terræ: nō esuriet nec laborabit: nec est inuestigatio prudētiæ eius. Qui dat esurientib⁹ fortitudinē: & nō dolētibus mœrorē. Esuriēt em̄ iuuenes: & laborabūt adolescētes: & electi infirmi erūt. Qui aūt expectāt deū: mutabūt fortitudinē. Assumēt alas quasi aquilæ: current & non laborabūt: gradientur & non esuriēt.

Innouamini

NOn enim dicas iacob: & qd locutus es israel dices: Abscōdita est uia mea a deo: & deus meus iudiciū meū abstulit, & recessit: & nūc nescis, & non audisti? deus æternus: deus q creauit terminos terræ: nō esuriet nec laborabit: nec est inuestigatio prudētiæ eius. Qui dat esurientib⁹ fortitudinē: & nō dolētibus mœrorē. Esuriēt em̄ iuuenes: & laborabūt adolescētes: & electi infirmi erūt. Qui aūt expectāt deū: mutabūt fortitudinē. Assumēt alas quasi aquilæ: current & non laborabūt: gradientur & non esuriēt.

Innouamini

Abac.1

Gen.1.

Ps.36.

Rom.11.

marcescāt.

E marcescāt. Qui aūt nō in suis uiribꝰ, sed in deo habent fiduciā: & eiꝰ semp misericordiā præstolanē: mutēt fortitudinē: & uadant de uirtute in uirtutē: & assumāt pēnas sicut aquilæ: & audiant: Renouabitur sicut aquilæ iuuentus tua. curps.102.a rent ad dñm: & eius desyderio non laborent: ambulent & nunc deficiant. Crebro diximus aquilarū senectutem reuirescere mutatione pēnarū: & solas esse, quæ iubar solis aspiciāt: & splendorem radiorum eius possint micātibus oculis itueri: pullosq; suos an generosi sint hoc experimento ꝓbent. Ita q; & sanctos repuerascere: & assumpto immortali corpore, laborem nō sentire mortalitū: sed rapi in nubibꝰ obuiam christo: & nequaq; iuxta Lxx. esurire quia præsentē dñm habeāt cibū. Ca. XLI

Taceant ad me insulę et gentes mutēt fortitudinē ꝛc. Gentes. i. insulæ quæ salsis amarisq; huius sæculi tundunē fluctibus, iubentur audire & ora cōcludere: & illud nosse qđ ad israel dictum est: Audi israel & tace: & mutare fortitudinem. F ne per imbecillitatem pristinā dei nō possint audire sermonē: ut accedant prius ad domi nū: & q; nō sint ꝓpria salute cōtentæ: sed qđ didicerint, cæteros doceant: & cū dño disputent: utrū omniū deus iusta seruauerit. Sic autem interrogat eas: & ad respondendū ꝓuocat: ut interrogatione doceat qđ ignorant: Quis suscitauit ab oriente iustū siue iusticiā? Neq; em̄ iudæorū tātū deꝰ: sed & gentiū: qui uocauit christum

1.Co.1.d dñm saluatorē: qui factus est nobis sapientia a deo: iusticia & sanctitas & redēptio. In q̄ iuxta eūdē Apl̄m dei iusticia reuelatur. Vocauit autē eū, ut se in omnibus sequereē: & ope-

ps.39.b ra patris faceret: & illud impleret dicens: Deus ut facerem uoluntatē tuam uolui. In huius cōspectu reges & gētes colla submittent: & gladio illius ac sagittis aduersariæ potestates, quasi stipula subiiciētur, & puluis. Persequeē eos: reges uidelicet, & principes gentiū singularū: Et ptrāsibit in pace: ad pacē cunctos uocans ut reconcilientē deo. Semita in pedibus illius nō apparebit. i. uiæ laborē nō sentiet: nec aliquā imbecillitatis humanæ lassitudinē: sed de torrente bibet in uia: & propterea leuabit caput. Quis inquit hæc operatus est & fecit? Quis suscitauit iustū siue iusticiā? Quis ei gentes & reges tradidit? Quis gladio eius & arcui uniuersa subiecit? Vtiq; ille, q̄ ab initio mūdi hæc futura prædixit: q̄ omniū cōditor est. Et qa dixerat sciscitātis affectu: Quis suscitauit ab oriēte iustū, & cætera. Cūctis tacētibus sibi ipse rndit: Ego sum dñs primus, & nouissimꝰ ego sum. Ipse est qui & Apoc.1.d in Apocalypsi ioānis loquiē: Ego sum alpha & ω: principiū & finis. Viderūt insulæ. i. gētes, siue ecclesiæ de gētibꝰ cōgregatæ, quæ mūdi huius sustinēt tēpestates: & timuerūt dñm:

Ca. XLI

Taceant ad me insulæ: & gentes mutent fortitudinē: accedant & tūc loq̄nt̄: simul ad iudiciū ꝓpinquemus. Quis suscitauit ab oriēte iustū: uocauit eum ut sequeretur se? Dabit in cōspectu eius gentes & reges obtinebit. Dabit quasi pulue-

a rem gladio eius: sicut stipulam uēto raptam arcui illius. Persequet̄ eos: trānsibit in pace: semita in pedibus eius non apparebit. Quis hæc operatus est & fecit: uocans generationes ab exordio? Ego dominus primus, & nouissimus ego sum. Viderunt insulæ & timuerunt: extrema terræ obstupuerūt: appropinquauerūt & accesserunt. Vnusquisq; ꝓximo suo auxiliabit̄: & fratri suo dicit, confortare. Confortabit faber ærarius percutiēs malleo eum qui cudebat tunc tēporis, dicens glutino, bonum est: Et cō-

fortauit eum in clauis ut non moueatur.

Et tu

Principiū em̄ sapiētiæ pro.9.c timor dñi. Oēs terrarū termini ad apl̄orū uerba tremuerūt: appropinquantes & ad christi euangeliū pariter accedētes. Cūq; se ipsos cernerēt esse saluatos: id qđ supra audierāt: accedāt & tunc loquant̄: ope cōpleuerūt: ut auxiliarent̄ ꝓximis suis: & fratres suos uellēt in dño cōfortare, & dicerent eis: Recedite ab idolis: simulachra dæmonū antiqua contemnite, quæ humana finxit manꝰ: quæ malleo cudēte ꝓducta sunt: quæ cōpacta glutino: quæ stabilita clauis, ut nō moueant̄: & cū steterint ābulare nō ualeāt. Quæ nos sup̄ persona christi & uocatione gentiū & prædicatione euangelij atq; idolorū condemnatione interpretati sumus: quidam ad Cyrū regē persarū referunt: qđ suscitauerit eum aduersum babylonios de oriēte: & parere suæ fecerit iussioni: prosternēs ei gentes plurimas, & gladio illius & arcui cuncta subiiciens: & cætera quæ sequūtur ad eius personam referūt: qđ scilicet babylonijs idola sua nō profuerint: quæ hūano facta sunt studio: & arte ærarij suscitata. Nōnulli hebræorū de abrahā dictū putāt: q̄ uocatꝰ sit iustus ab oriente. i. de chaldæis: eo qđ solus iustus inuentus est: &

Ca. XLI

Inno uamini ad me insulæ: principes em̄ mutabunt uirtutē: appropinquent & loquantur simul: tunc iudicium annūcient: Quis suscitauit de oriente iusticiā: uocauit eam ad pedes suos & uadet? Dabit in conspectu gentiū: & reges in stuporem mittet: & dabit in terrā gladios eorum: & sicut stipulam proiectam arcus eorū: & ꝓsequetur eos: transibit in pace uia pedum eius. Quis operatus est & fecit hæc? uocauit eam qui uocat eā, a generationū principio. Ego deus primꝰ, & in hæc quæ uēturа sunt ego sum. Viderūt gentes & timuerunt: termini terræ obstupuerunt & accesserūt: uenerūt simul: iudicās unusq; proximo suo auxiliari & fratri: & dicet: ꝓualuit uir artifex & ærariꝰ ꝓcutiēs malleo simul ꝓducēs: aliquando quidem dicit: solidatio bona est. Confortauerunt ea: in clauis ponent ea: & nō mouebunt̄.

Tu autē

secutus est eū, egrediēs de patria sua in terrā quā nesciebat: & tradiderit reges in manu eiꝰ, q̄ aduersū sodomā & gomorrā uenerāt: & ante gladiū eiꝰ & arcū fecerit eos esse q̄si stipulā & puluerē: ꝓsecutusq; sit illos: & reuersus in pace, & lōgi itineris cursum nō senserit: & hoc nō suis uiribus, sed dñi fecerit misericordia: q̄ ab initio hæc futura cognouerit. Viderūt ait insulæ. i. gētes in circuitu & illiꝰ uirtute ꝓterritæ sūt: & extrēa terræ, Sem uidelicet filius Noe: q̄ tpe extremo terrarū cū pre & cū fratribꝰ de diluuio euaserat: & usq; ad tēpus illud fuerat reseruatꝰ: quē melchisedech intelligi uolūt: & uenisse obuiā abrahā de prælio reuertēti: & accessisse & benedixisse ei: Geñ.14.g & eū dei benedictiōibꝰ corroborasse: ipsūq; esse fabrū ærariū q̄ abrahā conflauerit, & malleo suæ artis ad meliora ꝓduxerit: & dixisse ei: bonū est ut timore dñi glutineris & iungaris ei: Et confortauit eum siue solidauit in clauis præceptorum dñi: ut non moueretur, sed in timore illius permaneret.

Et tu israel

A a ¶Et tu israel serue meus Iacob quē elegi ⁊c. Iacob & israℓ esse carnalem & esse spiritualem: Paulus apostolus docet:
1. Co. 10. d Videte israel scd̄m carnem. Ex quo intelligimus esse & alte
Iob. 8. c. 8. e rum iuxta spiritum: & ad carnalem dici israel: Si filij essetis
Abraham, opera Abraham faceretis. Quibus & supra di-
5. 40. g citur: Quare dicis Ia-
cob & loqueris israel:
abscōdita est uia mea
a dño: & a deo meo iu
dicium meum transi-
uit? Econtrario nunc
ad spiritualem deus
loquitur israel: qui do
mini sui suscepit aduē
tum: quem primum
seruum, dein electū,
ad extremum semen
Abraham uocat. Ante
enim accepimus spiri
tum seruitutis in timo
re: & postea electi, in
amicitiam dei iungi-
mur. Post uocationē
igitur gentium: quan-
do uiderunt insulæ &
timuerūt, extrema ter-
ræ obstupuerunt: ap-
propinquauerūt & ac
cesserunt: uocantur re
liquiæ iuxta electionē
gratiæ: de quibus scri-
Luc. 6. c bit & euangeliū: Istos
B duodecim elegit iesus:
quos & apostolos no
minauit: qui post ser-
uitutem pedagogæ le-
gis, electi sunt in euan
gelio: & semen abrahā
amici dei esse merue-
runt. In illo enim ap-
prehendit eos ab ex-
tremo terræ, & a lon-
ginquis eius finibus
uocauit israel de uni-
uersis nationibus: con
gregans primum po-
pulum iudæorum: de
quibus & Paulus apo
Act. 13. g stol⁹ dicit: Vobis opor
tebat primum prædi-
cari sermonem: quo-
niam autem auertitis
nos: imus ad gentes.
Tibi ergo qui & seruus
meus & electus me⁹,
qui prædicaturus in
gentibus es: & perse-
cutiones plurimas p-
pessurus: dico ne ti-
meas, quia tecū sum:
cui loquor in euange-
Matth. ulti. lio: Ecce ego uobiscū
sum oēs dies, usq; ad cōsumationē sæculi. Nō erres, neq;
a ueritate declines, nec te falsa persuasione decipias: quod
tuis uiribus imperitus & nudus, syluam gentiū penetres:
& ferocissimas nationes ad mansuetudinē uoces. Ego sum
q confortaui te, & auxiliatus tui sum: & suscepit te, siue pro-
texit dextera iusti mei, id est domini saluatoris: siue dextera
mea, ut Lxx. transtulerunt. Ecce eī aduersariꝰ tui populus
iudæorū: & oēs q pugnant aduersum te: & psecutores tui
uertēt in nihili: quæresq; aduersarios tuos, & nō inuenies:
Causaq; redditur: q̄re nō inueniat aduersarios suos: Quia
erūt q̄si nō sint. Qui aduersariꝰ insanire dicūtur: cōtra apo-
stolos: uel iuxta hebraicū esse cōsumpti. Idcirco aūt timere C
nō debes: quia ego apprehendi manū tuā: q dico tibi: ne ti-
meas, ego adiuui te: noli timere uermis Iacob, qui mortui
estis ex israel: siue ut Lxx. pauciſſimi ex israel. Hoc quod
posuimus, ego adiuui te: noli timere uermis Iacob: in Lxx.
nō habeť. Vermis aūt
qui hebraice dicitur,
תּוֹלַעַת: propter hu-
militatē atq; contem-
ptū uocatur apostolo-
rū chorus: imitās sal-
uatorē qui loqtur in
psalmo: Ego sum uer- ps. 21. b
mis, & non homo, op-
probrium hominū, &
abiectio plæbis. Sicut
enim uermis terrā pe-
netrat: ita sermo apo-
stolicꝰ penetrauit gen-
tiū ciuitates: & ingres-
sus est prius corda du
rissima. Et recte pauci
appellātur ex israel: qa
ad comparationem to
tius orbis: gentis iu-
daicæ pauciſſimi credi
derunt: quibus in euā
gelio dominꝰ loqtur:
Noli timere grex par- Luc. 12. d
uulus: Siue iuxta he-
braicū, mortui ex israℓ:
qui cum Apostolo di-
cunt: Quotidie mori-
or. Et alibi: Cū christo 1. Co. 15. d
crucifixus sum. Viuo Gal. 2. d
autē nō ego, uiuit ue- D
ro in me christus. Qd̄
q̄ seqtur: Ego posui
te quasi plaustrū tritu
rans nouū, habens ro
stra serrātia: hoc signi-
ficat, quod prædicatio
euāgelica conterat ad-
uersarias potestates: &
spiritualē nequitiā, cle
uantem se contra sciē-
tiam dei: quæ pro ua-
rietate superbiæ mon-
tes appellantur & col-
les. Illisq; sublatis, &
turbinis more disper-
sis, exultet israel atq;
lætet in domino san-
cto israel. Possumus
quoq; dicere, quod ec
clesiasticus uir habens
euāgelicæ prædicatio-
nis rostra serrantia in
plaustro nouo: quod
nequaq; operat in ue-
tustate literæ, sed in no
uitate spūs, cōterat in
credulorū corda durissima: separās triticū a paleis, & mōtes
collesq; comminuens: id est omnes hæreticorū principes:
qui comminuti atq; contriti, redigantur in puluerem, & ni-
hil esse doceantur: ut qui male fuerant congregati, diuidan
tur in bonum suum. b ¶Egeni ⁊ pauperes querunt ⁊c.
Gentium populus pauper & tenuis, qui non habebat scien
tiam ueritatis, quærit per diuersos magistros, & uaria phi-
losophorum dogmata aquas salubres: & non inuenit: qa
nō sunt: lingua eorum siti aruit: sine lege ac prophetis. Om-
nem enim iuxta euangelij fidem, substantiam suam in mē-
dicos consumpserat: & a cruore idololatriæ, & sanguine ui-

a HEB. Et tū israel serue me-
us, Iacob quē elegi: semen
Abraham amici mei. In q̄
apprehēdi te ab extremis
terræ: & a longinqs ei⁹uo-
caui te, & dixi tibi: Seruus
me⁹es tu, elegi te & nō ab-
ieci te. Ne timeas, qa tecū
sum ego: ne declines, quia
ego deus tu⁹, cōfortaui te
& auxiliatus sum tui: & su
scepit te dextera iusti mei.
Ecce cōfundent & erube-
scent oēs q pugnāt aduer-
sum te: erūt q̄si nō sint: &
peribunt uiri q cōtradicūt
tibi. Queres eos, & non
inuenies: uiri rebelles tui
erūt q̄si non sint: & ueluti
cōsumptio hoies bellātes
aduersum te: qa ego dns
de⁹tuus apprehēdi manū
tuā, dicēs tibi: Ne timeas
ego adiuui te. Noli time-
re uermis Iacob, q mortui
estis ex israℓ. Ego auxiliat⁹
sum tui dicit dns: & redē-
ptor tu⁹ sctūs israℓ. Ego po-
sui te q̄si plaustrū triturās
nouū: habēs rostra serran
tia. Triturabis mōtes & cō
minues: & colles q̄si pulue
rē pones. Vētilabis eos: &
uētus tollet: & turbo disp
get eos: Et tu exultabis in
dño, in sctō israℓ lætaberis.
b Egēni & pauperes querūt aquas

SEP. ¶Tu autē israel puer
meus, Iacob quē elegi, se-
men Abraham quem di-
lexi: quem assumpsi ab ex
tremis terræ: & a sūmitati-
bus ei⁹ uocaui te, & dixi ti-
bi: Puer meus es: elegi te:
& nō dereliqui te. Noli ti-
mere, tecum enim sum: ne
erres: ego enim sum deus
tuus qui confortaui te, &
auxiliat⁹ sum tui: & robo-
raui te, dextera iusta mea.
Ecce cōfundent & erubescēt
oēs aduersarij tui. Erūt eī
q̄si nō sint: & peribūt oēs
inimici tui. Queres eos, &
nō inuenies, hoies qui in-
sanient in te. Erūt eī q̄si
nō sint, & nō erunt pugnā-
tes aduersum te. Quia ego
dns deus tuus qui teneo
dexteram tuam: qui dico
tibi: ne timeas Iacob par-
uule israel. Ego auxiliatus
sum tui dicit deus: q redi-
mo te sctūs israℓ: Ecce feci te
q̄si rotas plaustri triturātis
nouas in serratum modū:
& triturabis montes: & cō
minues colles: & ut pulue-
rem pones, & uentilabis,
& uentus auferet eos, &
tempestas disperget illos.
Tu autē lætaberis in do-
mino & in sanctis israel:
& exultabunt pauperes
& inopes

Estimarum non poterat liberari. Propterea dñs deus israel non eos penitus dereliquit: nec in æternum perire passus est: sed aperuit in supinis collibus, siue in montibus flumina, & in medio camporum fontes. Quæ flumina ex illo
Ps.45.a fluuio duxere principium, qui in psalmis legitur: Fluminis impetus lætificat ciuitatem dei. Et in alio loco: Fluuius dei repletus est aquis. Quæ
Ibi.64.c aquæ & fontes de illo fonte manarunt: qui per Hieremiam loquitur: Me dereliquerunt
Hiere.2.c fontem aquæ uiuæ. Et supra in hoc eodem
5.12.a propheta dicitur: Bibent aquas de fontibus saluatoris. ¶ De quibus & in psalmis canitur: Benedicite do-
Ps.67.f minum deum de fontibus israel. Et posuit (inquit) desertum in stagnum aquarum: & terram inuiam in riuos aquarum. De quibus aquis & saluator in euangelio mystico sermone dicebat:
Iob.4.b Qui biberit de aqua quam ego dabo ei, nõ sitiet in æternum: sed aqua quam ego dedero ei, fiet in eo fons aquæ saliẽtis in uitam æternam. Et iterum:
Ibi.7.f Si quis sitit, ueniat ad
F me & bibat. Qui biberit de aqua quam ego dabo ei, flumina de uentre eius fluent: aquæ uiuæ. Hoc autẽ (inquit) euangelista dicebat de spiritusancto, quem credentes in eo accepturi erant. Quia igitur deserta quondã ecclesiæ multitudo, aquis uitalib⁹ fuerat irrigata: Propterea iuxta Lxx. nascuntur in ea cedrus, & buxus, & myrtus, & cyparissus, & populus: iuxta hebraicum, & cæteros interpretes, HEB. aquas, & nõ sunt: lingua eorum siti aruit: ego dñs exaudiam eos: deus israel nõ derelinquã illos. Aperiam in supinis collibus flumina: & in medio camporũ fontes. Ponam desertum in stagnũ aquarum: & terram inuiam in riuos aquarum. Dabo in solitudine cedrũ & spinã, & myrtum, & lignũ oliuæ. Ponam in deserto abietẽ, ulmum, & buxum simul: ut uideant, & sciant, & recogitent, & intelligant pariter: quia manus domini fecit hoc: & sanctus israel
a creauit illud. Prope facite iudicium uestrum dicit dominus: afferte si quid forte habetis dixit rex iacob. Accedant & nuncient nobis quæcũq; uentura sunt: priora quæ fuerunt, nunciate: & ponemus cor nostrum, & sciemus nouissima eorum: hæc quæ uentura sunt, indicate nobis. Annunciate quæ uentura sunt in futurum: & sciemus, quia dij estis uos. Bene quoq; SEP. & inopes: quærent enim aquam, & non erit: lingua eorum præ siti exaruit: Ego dominus deus exaudiam ipsos deus israel: & nõ derelinquam eos: sed aperiam in montibus flumina: & in medio camporum fontes: faciam desertum in paludes, & sitientem terrã in aquæductus. Ponam in terram absq; aqua, cedrum & buxum, & myrtum, & cyparissum, & populum: ut uideant & sciant, & cogitent, & nouerint simul: quia manus domini fecit hæc: & sanctus israel ostendit. Iuxta est iudicium uestrũ dicit dominus: uenerunt & appropinquauerunt consilia uestra dicit rex iacob. Appropinquẽt & annuncient nobis quæ uentura sunt: aut priora quæ erant dicite: & apponemus sensum: & sciemus quæ sunt nouissima. Vẽtura quoq; dicite nobis: & nunciate quæ futura sunt in nouissimo: & sciem⁹ qm̃ dij estis. Bene facite G quod nutrimẽtum lucis est, & laborantium requies. a ¶ Prope facite iudicium uestrũ dicit dominus ⁊c. Quo modo supra dixim⁹, duplicem esse Iacob & 5.41.b Israel, nõ credentium atq; credentium in dominũ saluatorẽ: ita uocatis gẽtibus, & in deserto quondam ecclesiæ erumpentibus fluuijs fontibusq;: & mirum in modum comante uarietate arborum, cunctis uberate plenissimis: qui in christum ex gentibus credere noluerũt, prouocantur ad iudiciũ: ut respondeant: cur uidere, & scire, & recogitare, & intelligere noluerint: quia manus domini ista fecerit: & sanctus israel creauerit uniuersa. Accedant (inquit) idola uestra quæ putatis esse fortissima: Vel afferte, si quid forte habetis in uobis: & uestra aperite consilia: qua ra-
H tione, quo sensu noluer itis apertam suscipere ueritatem. Simulq; fit Apostropha ad ipsa idola, quæ insensibilia sunt: & nec audiendi, nec respondendi possident facultatem. Dicite (inquit) nobis: uel præterita, uel futura: & ex rerum euentib⁹, uestram potentiam demõstrate. Hoc autem significat, quod post aduentum christi omnia idola cõticuerint: ubi Apollo Delphicus, & Loxias, Deliusq;, & Clarius, & cætera idola, futurorum scientiam pollicentia, quæ reges potentissimos decoperunt? Cur de Christo nihil potuere prædicere: nihil de apostolis eius: nihil de ruinis & abolitione templorum? Si ergo suum interitũ non potuere prædicere: quomodo aliena, uel mala, uel bona poterint nunciare? Quod si aliquis dixerit multa ab idolis esse prædicta: hoc sciendum quod semper mendacium iunxerint ueritati: & sic sententias temperarint: ut seu boni seu mali quid accidisset, utrunq; posset intelligi. Vt est illud Pyrrhi regis epirotarum: Aio te Eacida rhomanos uincere posse. Et Crœsi: Crœsus transgressus Halym maxima regna perdet. Aliud quoq; signũ est, idola deos nõ esse: qđ nec bene possint facere, nec male. Nõ quo idola uel dæmones assidentes idolis, mala sæpe nõ fecerint: sed quo nisi cõcessa eis fuerit potestas a dño, hoc facere non possint. Denicq; in euãgelio deprecant, ut habeãt ptãtem in Matth.8.d porcorum

שִׁטָּה Exo.37.a nota est, de setta tantum hebraico edisseramus: quam spinam Theodotio transtulit. Est autem genus arboris nascentis in eremo, spinæ albæ habens similitudinem: unde omnia ligna arcæ, & tabernaculi facta sunt instrumenta, quæ appellant sethim: quod lignum imputribile & leuissimum: omnium lignorũ, tam in fortitudine, q̃ in nitore soliditatem superat & pulchritudinem. Cedrus autem & cyparissus, & myrtus, odoris optimi sunt, & imputribiles. Vlmus quoq; & populus, siue buxus, uel maritandis uitibus iunguntur: uel ad diuersa opera aptissimæ sunt. Hæc autẽ omnia pariter ponuntur in solitudine: ne saltem una chorda de cithara domini, & aliqua uirtus gratiarum, ecclesiæ deesse uideatur: Vt omnes intelligant, & pariter mente co-

Iob.1.c porcorū gregē. Et in Iob legim⁹: Absq; dñi iussione, eū uiri
A sancti ne iumenta quidē & possessiones ualuisse disperdere.
1.Timo.1.d Nec mirum hoc de deo, cum etiā apostolus Paulus tradat
quosdā satanæ, ut discant nō blasphemare. Siue hoc dicendum, q̄ muta simulacra hominum & insensibilia, nec bene possint facere, nec male: nec præterita nosse, nec futura: quia ex nihilo sint: & ex eo quod nō est, & non tam ipsa q̄ ille qui ea colat, abominatione cōdignus
p̄s.113.b sit. Idola em̄ gentiū, argentū & aurum: opera manuū hoim. Os habent & nō loquent̄: & cætera. Quomō ergo possunt scire & nuncia re uentura: aut narrare præterita: & bñfacere uel male: quæ nec hominū sensum habent, nec brutorū animantium? Nec interest, de qua materia facta uideant̄, cū uniuersa terrena sint. a ¶ Suscitaui ab aquilone ꝛc. Adhuc cōtra idola loquitur: & eos qui post aduentum Christi, ea relinquere noluerunt. Illisq; permanētib⁹ in
B errore, ipse ab aquilone suscitasse se dicit populum nationum. Ab
Hiere.1.c aquilone enim exardescent mala super oēs habitatores terræ. Et ad Hieremiam dicit̄:
Ibidem Quid tu uides Hieremia? Et ille respondit: Ollam succensam: & facie eius a facie aquilonis. Suscitant̄ autē ab aquilone ut credāt in eum: qui uenit ab b ortu solis. De q̄ supra
3.eo. legimus: Quis suscitauit ab oriēte iustum siue iusticiā? Et in alio
Zach.6.c loco: Ecce uir oriēs nomen ei⁹. Qui uocauit eos noīe meo: ut derelictis simulacris, unū colant deū. Ipse em̄ lo-
Ioh.5.g quit̄ in euāgelio: Ego ueni in nomine patris mei, & non suscepistis me: alius ueniet in nomine suo, & suscipietis eū. Ipse principes & magistratus, & oēm mūdi superbiā cōculcabit: & subijcient̄ ei quasi lutū figulo, ut faciat ex eis
Rom.9.d aliud uas in honorē, aliud in cōtumeliā. Hæc quæ ego iuxta consuetudinē, pphetalē fecisse me dico: q̄si iā præterita sint: uel iuxta Symmachū, futura polliceor: nullus dæmonū & idolorū pōt prædicere. Vnde oracula cuncta tacuerūt: quia nemo est qui annūciet, nemo qui audiat: dum bruta prius corda gētiliū itellexerūt errorē suū, & falsa uaticinia reliquerunt. Priusq; dñs loquet̄ ad sion. i. ad ecclesiam suā, & dicet ei: Ecce adsunt filij tui, q̄s tibi p̄ mea donaui fidē. Significat autē apl̄os, qui in toto orbe euangeliū prædicarunt. Sion & hierusalē nominib⁹ differunt: cæterū ut una urbs, sic & una ecclesia est. Oēs igit̄ gentes quæ idolorū sequūnt̄ errorē: interrogent̄ a nobis; ut respōdeant unde sint. Et hæc erit uniuersarū respōsio, q̄ oēs uanitatē sequant̄ & uentos: & adorent opera manuū suarū. Quicquid de idolis & gentibus diximus, referamus ad dogmata prauitatis: & ad principes eorū hereſiarchas: q̄t̄ Christo pacē ecclesiæ nūciante: & mōstrante eis ueritatis uiam, ipsi sequant̄ errorē: & uento ac turbini cōparentur. Hebræi, suscitatū ab aquilone, & uenire ab ortu solis, assyrium interpretantur & persam: q uenerint hierusalem: & oēs principes illius conculcauerint: nullūq; idolorū quæ colebāt, hoc scierit esse uēturū: nisi solus dñs qui ultus est eos, p peccatis suis. ¶ Ca. XLII

HEB. Bene q̄q; aut male si potestis, facite: & loquamur, & uideamus simul. Ecce uos estis pro nihilo: & opus uestrū ex eo q̄t̄ non est: abominatio est qui elegit uos. a Suscitaui ab aquilone, & ueniet ab ortu solis: uocauit nomē meum, & adducet magistrat⁹ q̄si lutū: & uelut figulus cōculcans humū. Quis annunciauit ab exordio ut sciamus: & a principio ut dicamus, iustus es. Non est neq; annūcians, neq; prædicens: neq; audiēs sermones uestros. Prim⁹ ad sion dicet: Ecce adsum: & hierū salem euāgelistam dabo. Et uidi, & nō erat: neq; ex istis quisq; qui iniret consilium: & interrogatus respōderet uerbū. Ecce omnes iniusti, & uana opera eorum: uentus & inane simulacra eorū. Ca. XLII

Ecce seruus me⁹, suscipiam eum: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Dedi spiritum meum super eum: iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neq; accipiet personā: nec audiet̄ foris uox eius.

Calamum

SEP. Bene facite & male, & admirabimur: & uidebimus simul unde sitis uos: & unde fit opus uestrū: de terra abominationē elegerunt uos. Ego autem suscitaui eum qui ab aquilone est, & qui ab ortu solis: uocabunt̄ nomine meo. Veniant principes & sicut lutum figuli: & sicut figulus cōculcans lutū, sic cōculcabimini. Quis em̄ annunciabit uobis ea quæ a principio sunt: ut cognoscam⁹ ea quæ in futuro: & dicemus quia uerū sit: nō est q prædicat, neq; qui audiat ῥba uestra. Principiū sion dabo: & hierusalē consolabor in uia: nā de gentibus nullus est: & de simulacris ipsorū nō erat q annūciaret: & si interrogauero eos unde estis, nō respōdebūt mihi: sunt em̄ factores uestri: & frustra seducūt uos.

Ecce ia/cob puer meus, assumam eum: israel electus me⁹, suscepit eum anima mea. Dedi spiritū meum super eum: iudiciū gentibus educet: non clamabit, neq; dimittet: nec audietur foris uox eius.

Calamum

Ecce seruus me⁹ ꝛc. Iacob & Isrl̄ in præsenti capitulo nō habent̄: q̄t̄ nec Matthæus euāgelista posuit, secut⁹ hebraicā ueritatē. Hoc dicimus in sugillationem eorū qui nostra contēnunt. D
De q̄ plenius in Matthæi cōmentariolis: & in libro quē ad Agalsiam nuper scripsim⁹, disputatū est. Et interim notandum: q̄ ubi de apl̄orū scribit̄ choro, & Iacob & Israel, & semē appellant̄ Abraham: quib⁹ quasi hominib⁹ ac seruis cōsequenter dicit̄: Noli timere uermis Iacob & paruulus numero isrl̄: Vbi autē de Christo est uaticiniū, absq; Iacob & israel legit̄: Ecce seruus meus, suscipiā eū: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea. Et in cōsequētibus: Dedi te in testamentū generis, in lucē nationū: aperire oculos cæcorum: & educere de uinculis alligatos: & de domo carceris habitantes in tenebris. Nec mirum si seruus uocet̄, factus ex muliere, factusq; sub lege: qui cū in forma dei esset, humiliauit se formā serui accipiēs: & habitu inuētus ut hō: In q̄ cōplacuit sibi anima dei, cernens in illo oēs esse uirtutes: immo ipsum esse dei uirtutē atq; sapientiā. Dedi (inquit) spiritū meū sup eū: qui descēdit in specie columbæ. Iudiciū gētib⁹ pferet, q̄t̄ antea nesciebāt. Nō clamabit: erit em̄ mitis atq; māsuetus. Et nō accipiet personā in iudicio, siue nō leuabit: subaudit̄, in altū uocē suā. Vel iuxta Symmachū, nō decipiet̄: oēs insidias diaboli intelligens: aut sc̄dm Lxx. οὐδὲ ἀκούσει. i. non relinquet, populū scilicet iudæorū: uocans eū ad pœnitētiā. Nec audiet̄ foris uox eius: neq; em̄ extra galilæam atq; iudæam

ē.41.d

Gal.4.a Phil.2.a

Matth.15.b E in alijs gentib⁹ euāgeliū prædicauit. Q̄ si legim⁹ fuisse eum in terminis Tyri & Sidonis: siue in cōfinio cæsareæ Philippi, quæ nunc uocaī Pameas: tamē sciēdū nō esse scriptū, q̄ ipsas ingressus sit ciuitates. Calamū quassatū siue cōfractū nō cōteret. Cunctis em̄ placabilis erit: & ueniam dabit peccatorib⁹, dicēs ad mu/

Matth.9.c lierē: Confide filia, dimittuntur tibi peccata. Et linū fumigans: siue ut cæteri transtulerunt, obscurum atq̄ tenebrosum, nō extinguet: qui uicini erāt extinctioni, domini clæmētia seruab⁹nē: quæ super iudæis & nationibus in supradictis opusculis disseruim⁹: sed cū ueritate oia iudicabit: nequaq̄ mentiens scribas & pharisæos, quos cōfidenter hypocritas appellabat. Q̄d autē sequiī: Splendebit & nō conteret: donec ponat su/

Matth.12.b per terram iudicium, Matthæus euāgelista non posuit: siue, inter iudicium & iudicium media, scriptoris erro/re sublata sunt. Signi/

F ficat autē q̄ resurgens ex mortuis, cunctos illuminauerit: nec mor/te contritus sit, donec poneret super terrā iu/

Ioh.9.g dicium: qui loquebaī in euāgelio: In iudiciū ego ueni in mundum istum: ut nō uidentes uideant: & uidentes cæci fiant: Pro quo nos interpretati su/mus: Nō erit tristis, neq̄ turbulētus: sed æqualitatē uultus omni tēpore cōseruabit: q̄ falso de Socrate philosophi glorianī: nunq̄ eum plus solito, nec tristē fuisse, nec lætū: Pro q̄ Aquila & Theodotio interpretati sunt: Non obscurabit: & nō curret, donec ponat in terra iudiciū. Et est sensus: Nullū uultus tristicia deterrebit: nec festinabit ad pœnā, qui iudicij ueritatē ultimo tēpori reseruauit. Q̄d q̄ sequiī: Et legē illius insulæ expectabūt: manifesti⁹ posuere Lxx. καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσιν. i. & in noīe ei⁹ gētes sperabūt. Q̄uæ in scripturis appellanī insulæ: quia ex oīi parte persecutorū incursionib⁹ patēt. Legē aūt ei⁹ nō quæ p̄ Moysen

ē.2.a data est, sed euāgeliū sentiamus. De sion em̄ egrediēt lex: & uerbū dñi de hierusalē. De qua lege & Hieremias uaticina/

Hiere.31.e tur: Ecce dies ueniunt dicit dñs: & ponā testamentū nouū, nō iuxta testamentū q̄d olim pepigi cum patribus eorum.

a ¶ Hæc dicit dñs deus ⁊c. Incertū erat quis ante dixisset: Ecce seruus meus, suscipiā eum: electus me⁹, cōplacuit sibi in illo anima mea: Dedi spiritū meū sup eum: iudiciū gentibus p̄ferēt. Post cōdemnationē em̄ idolorū subitus sermo proruperat: Ecce seruus meus: & reliqua: quæ nos ex p̄sona patris sup Christo interpretati sumus. Itaq̄ ne relinqueret ambiguū quis superiora dixisset, adiūgit & dicit: Hæc dicit dñs deus: creans cœlos, & extēdēs eos. Siue ut Lxx. trāstu/lerunt: Q̄ui fecit cœlū & defixit illud. Vniuersitatis igitur creator & dñs, ipse Christi sui promisit aduentum: qui nō solum extendit cœlos atq̄ defixit, sed terrā quoq̄ alta mole firmauit: & oīa quæ nascunī ex ea: ut inuisibilia eius ex his quæ facta sunt intellecta cōspiciant: sempiterna q̄q̄ uirtus illius & diuinitas. Q̄ui spiramē oīb⁹ dedit qui uersanī in

Geñ.2.b terra, lege prima mortaliū. Insufflauit em̄ deus in faciē Adā spiritū uitæ: & factus est in animā uiuentē. Spiritū aūtē his

HEB. Calamū quassatum non conteret: & linū fumigās nō extinguet: in ṽitate educet iudiciū. Nō erit tristis neq̄ turbulētus, donec ponat in terra iudiciū: & legē ei⁹ insulæ expectabūt.

SEP. Calamū fractum nō conteret: & linū fumigans nō extinguet: sed in ueritate educet iudiciū: splendebit & non cōteretur, donec ponat sup terrā iudiciū: & in noīe ei⁹ gētes sperabūt.

Hæc dicit dñs deus: creans cœlos, & extendens eos: firmans terrā, & quæ germinanī ex ea: dans flatū populo qui est sup eam: & spiritū calcantib⁹ illā. Ego dñs uocaui te in iusticia: & apprehēdi manū tuā, & seruaui te: & dedi te in fœdus populi in lucem gentiū: ut aperires oculos cæcorum: & educeres de cōclusione uinctum de domo carceris: sedētes in tenebris. Ego dñs, hoc est nomen meū: gloriā meam alteri nō dabo: & laudē meam sculptilib⁹. Quæ prima fuerant, ecce uenerūt: noua q̄q̄ ego annuncio: anteq̄ oriantur, audita uobis faciam.

b HEB. Canitē deo canticū nouum: laus eius ab extremis terræ: qui descenditis in mare: & plenitudo eius insulæ & habitatores earum

SEP. Cantate domino canticum nouum: principat⁹ eius glorificatur: & nomē illi⁹ a summitate terræ: qui descēdūt in mare & nauigant

G

Ioh.17.d

pro.5.d

Matth.8.c

H

Ioh.17.a

Luc.5.b

Rom.7.b

ps.18.b

Ibidem

prie qui calcant terrā: & sapiētiā carnis, suæ subijciūt potestati. Ille igiī cui⁹ tanta præconia sunt, hæc ad eū locut⁹ est, cui⁹ legē insulæ præstolanī & gētes: Ego dñs uocaui te in iusticia. De quo ipse loquiī in euāgelio: Pater iuste, mūdus te ignorat: ut esses nō solū iudæorū, sed & gētiū deus. Et apprehendi manū tuā: quia quicquid operaī filius, operaī & pater. Et seruaui te, qui oīa ipse cōseruas. Et dedi te in fœdus pp̄li israel: cuite uēturū ante promiseram. Et in lucē gētiū: quæ sedebant in tenebris & in umbra mortis. Vt aperires oculos cæcorū, qui deū antea nō uidebant. Et educeres de cōclusione uinctū: Funib⁹ em̄ peccatorū suoꝝ unusquisq̄ cōstringiī. Et in euangelio: quam satanas uinxerat, soluit dñs. De domo carceris sedētes in tenebris, q̄ in erroris nocte & caligine uersabanī. Q̄d q̄ infert: Ego dominus hoc est nomē meum: gloriā meam alteri nō dabo: nō excludit filiū cui dicēti in euāgelio: Pater, glorifica me gloria quā apud te habui priusq̄ mundus esset: Ipse respōdit: Et glorificaui, & glorificabo. Neq̄ em̄ dixit: Gloriā meā nulli dabo: q̄d si dixisset, exclusisset & filiū: sed gloriā meam alteri nō dabo: præter te cui dedi, cui daturus sum. Vñ p̄prietatē sanctæ scripturæ uehemēter admiror, q̄ uerbū אחר oēs interpretes uoce cōsona transtulerunt, alterū: qui in multis alijs soliti sunt discrepare. Vt autē sciam⁹ per hanc sentētiā nō excludi filiū, sed idola: sequētia ṽba testanī: Et laudē meā sculptilibus. Pro q̄ Lxx. οὐδὲ τὰς ἀρετάς μου τοῖς γλυπτοῖς. i. nec uirtutes meas simulacris. Cū em̄ Christus dei uirt⁹ sit, deiq̄ sapiētia, oēs in se ṽtutes cōtinet p̄ris. Sequiī: Q̄uæ prima fuerūt, ecce uenerūt. Et est sensus: Q̄uæ locut⁹ sum: quæ p̄ Moysen, p̄phetasq̄ pollicitus sum: uniuersa cōpleta sunt. Nunc autē annuncio uobis euangeliū: uocationē gētiū, passionē Christi, nouitatē fidei: Vt quō priora cernitis rebus expleta: sic & ea quæ nunc polliceor, credatis esse uentura. b ¶ Canite deo canticū nouū ⁊c. Q̄ui pri⁹ dixerat: quæ prima fuerāt, ecce uenerūt: Noua quoq̄ ego annuncio: anteq̄ orianī, audita faciā uobis: & se promiserat q̄d ignorabant esse dicturū: quæ sint illa noua, sequēti sermone testatur: Apostolis præcipiēs & apostolicis uiris, ut canant canticū nouum: nequaq̄ in uetustate literæ, sed in nouitate spiritus. Nec solū in ueteri instrumēto, sed in nouo: & laus ei⁹ penetret usq̄ ad extrema terræ. A summo em̄ cœlo egressus ei⁹: & usq̄ ad summū illi⁹ occursus ei⁹. In omnē terrā exiīt apl̄orū sonus: & in terminos orbis uerba eorū. Siue iuxta Lxx. Glorificate nomē eius in terminis terræ: ut in uniuerso mūdo Christi nomē annūcieī in gētib⁹. Q̄ui sint autē isti qui canere debeāt canticū nouū, sequētia uerba testanī: Q̄ui descēditis (inquit) in mare & nauigatis illud, siue plenitudo maris. Apl̄os em̄ uidens Iesus in littore iuxta mare Geneçaret reficiētes retia sua, uocauit & misit in magnū mare: ut de piscatorib⁹ pisciū faceret hoīm piscatores: qui de hierusalē usq̄ ad illiricū & hispanias, euāgeliū prædicarūt: capiētes in breui tēpore ipsam quoq̄ rhomanæ urbis

A urbis potentiã. Vel certe descẽderũt in mare & nauigauerũt illud: tẽpestates & persecutiones istius sæculi sustinẽtes. Insulas quoq; & habitatores earũ: uel diuersitatẽ gentiũ intelligẽ, uel ecclesiarũ multitudinẽ. Leuet (inquit) desertũ & ciuitates eius uocẽ suam: de qua & supra diximus. Siue lætetur desertũ & uici eius, & cedar: quæ quondã in habitabilis fuit regiõ trãs Arabiam sarracenorũ: Et habitatores Petræ, que & ipsa urbs palæstinæ est. Hoc aũt significat, q̃ gentiũ populus desertus prius noticia dei: & idololatriæ erroribus obligatus, ad laudes domini cõuertatur. Siue quia cedar interpretatẽ tenebræ: & iuxta Apostolũ, petra Christus: 1.Co.10.a præcipitẽ cunctis credentibus: ut qui ante erãt in tenebris, & nũc credunt in dñm saluatorẽ: de uertice mõtiũ clamitẽt, & aperte prædicent Christũ: quib⁹ 5.40.b & supra dictum est: In montẽ excelsum ascende, qui euangelizas Sion: Eleua in fortitudine uocẽ tuã, qui euangelizas hierusalem. Et B ponã gloriã ei⁹ in insulis, de quib⁹ pri⁹ diximus. Describitq; sermo ꝓphetic⁹ glorioſũ saluatoris aduentum: de q̃ & Paulus apl̃us 2.Co.4.b loquit̃: Sc̃m illumi- 2.Timo.1.c nationẽ gloriæ magni dei & saluatoris nostri Iesu christi: & eum uiro fortissimo cõparat, qui pugnaturus sit cõtra aduersarios suos: & suscitaturus zelum: De quo & in cantico Deuteronomij ꝓphetatũ est: Ipsi me zelare Deu.32.c fecerunt in eo qui non erat deus: & irritauerunt me in idolis suis: & ego zelare eos faciã in gente quæ nõ est: & in gẽte stultissima irritabo illos. Vociferabitur quoq; & clamabit contra inimicos suos: aperte eorũ infidelitatem reprobans: & cũ clamore pronunciãs: Tacui, semper silui, patiens fui. Siue ut Lxx. trãstulerũt: Tacui, nunquid semp tacebo? Vt impleat̃ illud q̃d per Salomonẽ dicit̃: Temp⁹ tacẽdi, & tẽpus loquẽdi. Et est sensus: Diu uos delinquẽtes sæpe portaui: sed quia ante tacueram, nequaq̃ ultra reticebo. Et quõ pariens in lucem profundit infantẽ: & apertum facit esse q̃d prius clausum in uiscerib⁹ tenebat̃: Sic ego dolorẽ meũ, & dissimulationẽ quã semper habui, super sceleribus uestris nunc proferam: & dissipabo uestra consilia. Vno quoq; tempore absorbebo

HEB. rum. Leuet desertũ & ciuitates ei⁹: in domib⁹ habitabit cedar: laudate habitatores Petræ, de uertice montiũ clamabũt. Ponẽt dño gloriã: & laudẽ ei⁹ in insulis nũciabũt. Dñs sicut fortis egredietur: sicut uir præliator suscitabit çelũ: uociferabitur & clamabit: super inimicos suos cõfortabitur. Tacui semp, silui, patiẽs fui: sicut pariens loquar: dissipabo & absorbebo simul. Desertos faciã montes & colles: & omne gramen eorum exiccabo: & ponam flumina in insulas: & stagna arefaciam. Et educam cæcos in uiam quã nesciunt: & in semitis q̃s ignorãt, ambulare eos faciã. Ponã tenebras corã eis in lucem, & praua in recta: hæc ỹba feci eis: & nõ dereliqui eos. Cõuersi sũt retrorsum: confundantur confusione, qui confidunt in sculptili: qui dicunt conflatili: uos dñ nostri. Surdi audite: & cæci intuemini ad uidendũ. Quis cæcus, nisi seruus me⁹: & surdus, nisi ad quẽ nuncios meos misi? Quis cæcus, nisi qui uenũdatus est: & q̃s cæcus, nisi seruus domini? Qui uides multa, nonne custodies? Qui apertas habes aures,

SEP. gant illud: insulæ & habitatores earum: lætare desertũ & uici eius: uillæ & habitatores cedar. Lætabunt̃ qui habitãt in Petra: de sũmitate mõtiũ clamabunt. Dabunt deo gloriã: uirtutes ei⁹ in insulis nunciabunt. Dñs deus uirtutũ egredietur & conteret bellũ: suscitabit çelũ & clamabit sup inimicos suos cũ fortitudine. Tacui a principio: num semp tacebo, & sustinebo? sicut pariẽs patiẽter egi: erumpam & arefaciã simul: uastabo montes & colles: & omne fœnũ eorũ arefaciã. Et ponã flumina in insulas, & paludes siccabo. Et adducã cæcos p uiã quã nesciũt: & semitas q̃s ignorauerunt, calcare eos faciã: faciam eis tenebras in lucẽ: & praua in recta: Hæc uerba faciã illis & nõ derelinquã eos: ipsi ỹo cõuersi sunt retrorsum: confundamini cõfusione, qui cõfiditis sup sculptilib⁹: q̃ dicitis conflatis, uos estis dñ nostri. Surdi audite: & cæci suspicite ut uideatis. Quis est cæcus nisi pueri mei: & surdi, nisi qui dominantur eorũ? Quis cæcus, nisi qui recepit: & excæcati sũt serui dei: uidistis sæpe, & non custodistis: apertæ sunt aures,

C 5.40.b

Iob.14.a

D

Rom.11.c

a Surdi audite ꝛc. Ne q̃s putaret hoc q̃d dicit̃: Surdi audite: & cæci intuemini ad uidendũ, ad gẽtiũ ppm ptinere: qui pri⁹ surdus & cæcus fuerat: ut Iudæi stulta interpretatione approbare cõtendũt: ipse ꝓpheticus sermo demõstrat, q̃ surdi & cæci itelligi debeãt. Quis inquit cæcus, nisi seruus me⁹: & surdus, nisi ad quẽ nuncios meos misi? haud dubiũ quin prophetas significet. Quis cæcus, nisi q̃ uenũdatus est pctis suis? Quis cæcus, nisi q̃ pri⁹ seruus fuit dñi? Cui dicit̃: O isr̃l qui uides multa & habes ꝓphetas plurimos: per q̃s dei mãdata cognoscas:

E nõne custodies quæ tibi præcepta sunt? Qui apertas habes aures, nonne audies quæ dicunt? De quo & supra legimus:
3.6.c Auditu audietis, & nõ intelligetis: & uidentes aspicietis, & nõ uidebitis: incrassatũ est em̃ cor populi hui⁹. Dñs inquit uoluit ut sanctificaret eũ: & magnificaret legẽ suã: & popu/
lum iacentẽ extolleret ac leuaret. Sed ille dei facere noluit uoluntatem: & idcirco ab aduersarijs suis direptus est atq; uastatus: quos uel dæmones, uel hostes itelligere debem⁹. Laqueus iuuenũ oẽs: & in domibus carcerũ abscõditi sunt. Siue ut Lxx. trãstulerũt: ἢ παγὶς γὼ ἐν τοῖς ἰαμείοις παντα χοῦ, καὶ ἐν τοῖς οἴκοις ἅμα ὅπου ἔκρυ/ψαν ἑαυτούς. i. laqueus in cubilibus ubiq; : & in domibus simul, in quibus abscõderunt eos: Scribas significãs & pharisæos: q plæbẽ miserabilẽ decœperũt: & ubiq; posuerunt insidias contra dñm salUatorẽ & apl̃os ei⁹, habentes clauem sciẽtiæ,
Luc.11.g nec ipsi intrantes: & alios uolentes introire prohibẽtes. Pulchreq; pectora eorũ in quib⁹ habitabant cogitationes pessimæ, carceres appellauit. Ideo facti
F sunt in rapinã & in direptionẽ: nec fuit qui liberaret eos: & p eis sermonem faceret. Simulq; ꝓpheta cohortatur eos: ut si oẽs audire nõ possint, saltem pauci futura cognoscant, & intelligant a q̃ ista perpessi sint. Cauasq; suæ uastitatis agnoscant: qui nec audire nec facere uoluerũt, quæ lege præcepta sũt. Ideo effudit dñs super eos totã iram suam & indignationẽ furoris plenã: ut qui prius tacuerat, nequaq; ultra reticeret: nec sermonibus eos, sed pœnis tormentisq; corriperet: & cõprehẽderet eos bellum fortissimũ, quod nequaq; possint euadere: ostendẽs ferociã rhomanorum. Cunq; ex omni parte combustus sit, & nihil in se habeat sanitatis, tamen non intelligit causam pœnæ suæ: q; idcirco punitus sit, quia dei filium non receperit.

Ca. XLIII

HEB: aures, nõne audies? Et dominus uoluit ut sanctificaret eum, & magnificaret legem, & extolleret. Ipse autem populus direptus atq; uastatus, laque⁹ iuuenũ omnes: & in domibus carcerũ abscõditi sunt: facti sunt in rapinam, nec est qui eruat: in direptionem, & non est qui dicat, redde. Quis est in uobis qui audiat hoc, attẽdat & auscultet futura? Quis dedit in direptionẽ iacob & israel uastantibus? Nõne dñs ipse cui peccauim⁹: & noluerunt in uijs eius ambulare: & nõ audierũt legẽ eius. Et effudit super eum indignationẽ furoris sui, & forte bellum: & combussit eum in circuitu, & non cognouit: & succẽdit eum, & nõ intellexit.

Ca. XLIII

ET nũc hæc dicit dominus: creans te iacob, & formans te israel: Noli timere quia redemi te: & uocaui nomine tuo, meus es tu. Cum transieris per aquã, tecũ ero: & flumina non operient te. Cũ ambulaueris in ignẽ, non combureris: & flamma non ardebit in te: quia ego dominus deus tuus: sanctus israel saluator tuus, dedi propiciationẽ tuam ægyptũ, æthiopiã, & saba pro te. Ex quo honorabilis factus es in oculis meis & glorios⁹, ego dilexi te: & dabo homines ꝓ te: & populos pro anima tua.

Noli timere

ET nunc hæc dicit dñs ꝛc. Hebræi de secundo saluatoris hæc interpretant aduentu: qñ post plenitudinem gentium, omnis saluãdus sit israel. Nos autẽ nequaq; putam⁹ ad eos fieri repromissionẽ, quib⁹ supra dictum est: Quis cæcus, nisi pueri mei: & qui surdi, 5.42.c
SEP. sunt aures, & non audistis. Dñs deus uoluit ut iustificaret & magnificaret laudem. Et uidi, & erat populus uastatus atq; direptus. Laqueus em̃ in cubilibus ubiq;, & in domibus simul: in quib⁹ abscõderunt eos. Facti sunt in direptionẽ: & nõ erat qui erueret prædã: & non erat qui diceret, redde. Quis est in uobis qui hæc audiat: & futura cognoscat? Quis dedit in direptionẽ iacob & israel uastantib⁹? Nonne deus cui peccauerũt: & noluistis in uijs illi⁹ ambulare, neq; audire legẽ ei⁹. Et induxit sup eos irã furoris sui: & prælualuit aduersus eos bellũ: & qui cõburebãt eos ꝓ circuitũ: & nõ cognouit unusquisq;: nec posuerunt sup aiam.

Ca. XLIII

ET nunc sic dicit dominus qui fecit te iacob: & creauit te israel: Noli timere quoniam redemi te: uocaui te noie tuo, meus es tu: & si trãsieris ꝓ aquã, tecũ sum: & flumina nõ cooperient te. Et si trãsieris ꝓ ignẽ, nõ combureris: flamma non exuret te: quia ego dominus deus tuus sanctus israel saluator tu⁹. Feci cõmutationẽ tuã ægyptũ, & æthiopiam, & syenen ꝓ te. Ex q̃ honorabilis factus es: & in cõspectu meo glorificatus es: & ego dilexi te: & dabo homines pro te: & principes pro capite tuo.

Noli timere

Ibidem

Factus ẽ ppl̃us uastatus atq; direptus, & his similia. Deniq; infert: Effudit sup eũ indignationẽ furoris sui & forte bellũ: & combussit eũ in circuitu, & nõ cognouit: & succendit eũ, & nõ intellexit. Ergo quod supra diximus, duos esse Iacob, & duos Israel: unũ carnalem, & alterum spiritualem: eorũ qui in salUatorẽ credere nolUerunt: & eorũ qui receperunt filium dei: Hoc etiã nunc intelligẽdũ: q; prouoceť apl̃orum chorus: & prima Christi ecclesia de iudæorũ populo cõgregata: ut intelligat creatorẽ, & factorem suum: qui & animæ & corporis ei⁹ sit cõditor. Nec timeat persecutores: quia redẽptus sit Christi sanguine, qui uocauerit eum noie suo: & ob familiaritatẽ specialiter appellet ppl̃m suũ: sed prædicet incũctanter: & nulla pericula reformidet. Quod q; infert: Aquas & flumina, & ignẽ, & flammas: persecutorũ impetũ furoremq; describit: qui saluti gentiũ inuideãt, & nolint sermonẽ euangelicũ prædicari. Quod q; iudæi in aquis, ægyptios: in fluminib⁹, babylonios: in igne, macedonas: in flamma, rhomanos intelligi uelint. Idcirco autẽ præcipit eis ne timeãt: q; a dñs deus saluator eorum, & sanctus israel sit cũ eis: qui fecerit eos ægypto, æthiopiæ, & syenæ, & extremis mũdi terminis prædicare. Pro σιήνη, reliqui interpretes posuerunt סְבָא: unde fuit regina austri, quæ uenit sapiẽtiam audire Salomonis. Quãobrẽ honorabilis factus est apl̃orum chorus in conspectu dei, & dilectus ab eo: & cunctorũ hoĩm

3.Re.10.a

A salus atq; populorũ: qui per eos ad euãgeliũ sunt uocati: & reputabunt in salutẽ animarũ eorum. Vnde iungit & dicit:
Matth.ulti. c Noli timere, ego tecũ sum: Qui uobis in euãgelio loquor: Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usq; ad cõsumationem sæculi. Ab oriente em & ab occidente adducã filios tuos qui requiescãt in sinu Abraham: & de cunctis mũdi partib⁹ filiorũ meorũ & filiarum populus congregabitur: qui uel inuocent nomẽ meum: uel meo uocentur noie: ut appellent christiani in gloriã conditoris sui. Qd q; sequitur: Educ foras populũ cæcũ: & oculos habentẽ: surdum, & aures ei sunt: Multi putant dici de ppło gentium, qui per apłorũ doctrinã audire cœperunt & uidere. Sed nos etiam hæc de dispersio intelligamus Israel: qui uocatus sit q; apostolos, primusq; crediderit: quibus lo-
Act.13.g quit & Paulus: Vobis primũ oportuit prædicari sermonem dei. Et ipse dns in euangelio:
Matth.10. a Ite ad oues pditas domus israel. Deniq; se-
B quitur: Omes gentes cõgregatæ sunt simul & collectæ sunt trib⁹: id est cum populo qui credidit ex iudæis: ut duplex uocatio sit, circumcisionis & præputij. Qd autẽ dicitur: Educ, ad filium sermo est. Siue iuxta Lxx. pater de filio loquitur, q; eduxerit populũ suũ cæcum & surdum: & gentib⁹ copularit: & fecerit ex eis multos ecclesiæ principes. Mirat urq; propheta q; nullus in gẽtib⁹ hæc præscire potuerit: nec dei nosse consilia: sed tm populus eius qui legẽ acceperit & prophetas
Ps.75.a habuerit: Notus enim in Iudæa deus: in isrł magnũ nomẽ ei⁹. Siue ipse deus, testis suorũ sermonũ sit, & patrator: & puer eius ac seruus quẽ elegit. Haud dubiũ quin christum significet: cui & supra
Infra.49.b dicit: Magnum tibi est uocari te puerũ meũ. Et hæc omnia fient, ut ueritas mundo prædicetur: & sciant, & credant, & intelligãt: quorum mens prius bruta erat, & insensibilis:

HEB. Noli timere qm tecũ ego sum: ab oriente adducam semẽ tuum: & ab occidente cõgregabo te. Dicã aquiloni, da: & austro, noli prohibere: adduc filios meos de longinquo: & filias meas ab extremo terræ. Et omnem qui inuocat nomẽ meũ: in gloriã meã creaui eum, & formaui eũ, & feci eum. Educ foras populum cæcũ: & oculos habentẽ: surdum, & aures ei sunt. Oẽs gentes cõgregatæ sunt simul: & collectæ sunt tribus. Quis in uobis annunciabit istud: & quæ prima sunt, audire nos faciet? dent testes eorũ & iustificent: & audiant & dicant uere: Vos testes mei dicit dns & seruus meus quem elegi: ut sciatis & credatis mihi: & intelligatis, quia ego ipse sum. Ante me nõ est formatus deus: & post me non erit. Ego sum, ego sum dominus: & nõ est absq; me saluator. Ego annũciaui & saluaui: auditum feci, & nõ fuit in uobis alienus. Vos testes mei dicit dominus, & ego deus: & ab initio ego ipse: & non est q de manu mea eruat: operabor, & quis
a auertet illud. Hæc dicit dõminus redemptor uester, sanctus israel: Propter uos misi in babylonẽ: & detraxi uectes uniuersos: & chaldæos in nauibus suis gloriantes: ego dominus sanctus uester, creans
israel

SEP. Noli timere, qm tecũ sum: ab oriente adducam semen tuũ: & ab occidente cõgregabo te. Dicam aquiloni, adduc: & aphrico, noli prohibere: adduc filios meos de terra longinqua: & filias meas a terminis terræ: omnes qui uocant nomine meo: in gloria em mea creaui illũ: & plasmaui eum, & feci illũ: & eduxi populũ cæcum qui habẽt oculos, & sunt cæci: & surdæ sunt aures ei⁹. Oẽs gẽtes cõgregatæ sunt simul: & conuenerunt principes earum. Quis annunciabit hæc? aut quæ a principio sunt, quis annũciabit uobis? adducant testes suos, & iustificent: & audiant & loquant uera. Estote mihi testes, & ego testis dicit dominus deus: & puer meus quem elegi: ut sciatis & credatis, & intelligatis: quia ego sum. Ante me nõ fuit alius: & post me non erit. Ego deus, & nõ est præter me saluator. Ego annunciaui, & saluos feci: expro-
braui, & non erat in uobis alienus. Vos mei testes, & ego dns deus ab initio: & nõ est qui de manib⁹ meis eruat. Faciam, & quis auertet illud? Sic dicit dominus deus qui redemit uos sanctus isrł. Propter uos mittam in babylonẽ: & suscitabo fugientes uniuersos: & chaldæi in nauibus uincentur. Ego dominus deus sanctus israel qui ostendi
israel

C q; præter unũ deũ, nullus alius deus sit: nec ante, nec postea. Neq; enim temporũ conditor habet aliquãdo principium, cum hoc ipsum aliquando sit temporis. Et quomodo nunc locutus est: Ego testis dicit dominus deus, & puer quẽ elegi: dicente hoc ipsum domino in euangelio: Duorũ hominum Iob.8.e testimoniũ uerum est: Ego sum qui testimo-
nium perhibeo de me Ibi.b & qui misit me pater: Sic & de diuinitate illius sentiẽdũ est: q; nullus sit deus, nisi ipse qui loquitur, & puer eius quẽ elegit. Pulchreq; præter deum patrem, alter nullus est deus: quia Christus dei uir-
tus est, & dei sapientia: 1.Co.1.d qui loquitur in euangelio: Iob.14.b Ego in patre, & pater in me est. Sicut enim unus Christus dns nõ aufert patri ne dns sit: sic unus deus pater nõ aufert filio ne deus sit: qui in principio erat uerbũ: & ỳbũ erat apud deũ, & deus erat uerbũ: hoc erat in principio apud deum. Qd q; sequit: Et non est absq; me saluator: ostẽdit in pre filiũ cuncta saluare. De qõ idem D
ppheta testat: Et mittet eis dns saluatorẽ, 3.9.d qui saluos eos faciet. Neq; enim deus sapiens & fortis, sine sua potest esse sapiẽtia atq; uirtute. Cum ergo ab initio ego hæc futura prædixerim, nullus erit q meæ renuat uoluntati: imo quæ ego fecero, possit irrita facere. Hæc dicunt quidem ad iacob & israel, sed referuntur ad apostolicum chorũ: & omnes qui de populo iudeorum in Christum uoluerint credere.

a Hæc dicit dominus redemptor uester sanctus israel &c. Iuxta hebraicum adhuc ad israel propheticus sermo dirigit: q; redemptor eorum dominus & sanctus israel, hæc ad eos locutus sit: Propter uos qui mecum euangelium prædicatis: quibus supra dixi: Noli timere quoniam ego tecum sum: qui estis testes uoluntatis meæ: & puerum meum alterum testem mũdo incredulo nunciatis: Misi filium meũ in babylonem & con-

 fusionẽ

E fusionē huius sæculi. Et detraxi omnes uectes eius: qui hebraice appellantē בְּרִיחִים, & quos Theodotio fortes, interpretatus est. Et chaldæos (inquit) subauditur ἀπὸ κοινοῦ, detraxi, qui in suis gloriabantur nauibus: in his uidelicet qui instar nauium inter idola fluctuabant. De chaldæis nullus ambigit, quin dæmones sonēt. Ego dominus hæc futura prædixi: qui sum creator uester & rex israel. Porro iuxta Lxx. multo alter est sensus: Ego dñs qui te de periculis liberaui & sanctus israel: ppter uos mittam in babylonē regē mœdorum atq; persarum: & habitatores eiꝰ fugere faciam: & chaldæi qui uos cœperant, uincti per mare Caspium ad gentes alias transferentur. Ego dñs hæc futura decreui, qui ostendi israel regem credentiū fore. a ¶ Hæc dicit dominus ꝛc. Dominꝰ qui destruxit & abiecit babylonem: & fortissimos illius detraxit de potentia: omnesq; chaldæos qui in fluctibus huius sæculi fœliciter nauigabant, fecit esse captiuos: Ipse in aquis torrētibꝰ, maris rubri reperit uiam, ut transiret populus eius de ægypto liberatus. Siue qui dedit in mari rubro uiam: ipse & in aquis torrentibus iordanis fluuij reperit semitam: ut & egressio ex ægypto, & introitꝰ in terram repromissionis haberet miraculū: Ipse currus & equos & omnē exercitum pharaonis demersit in profundum: qui dormierunt somno perpetuo. Contriti sunt & extincti quasi linū in breui temporis spacio: & in puncto atq; momēto. Linum enim necdum igne correptū, ꝓpter leuitate substantiæ statim extinctū, in fauillam dissoluit. Igitur hoc præcipio uobis, ut inter signa mea atq; miracula, quibus babylon urbs potentissima diruta est: & quibus in mari rubro atq; iordane, populo meo aperta est uia, nequaq; memineritis ueterum: quoniam in euangelio multo sum maiora facturus: quorum comparatione, præterita sileri debeant. Nequaq; enim ultra in mari rubro, sed in deserto totius mundi reperiam uiam. Nec unus fluuius siue fons erumpet de petra, sed multa flumina: quæ non corpora ut prius, sed animas sitientes reficiant: & impleat illud quod supra legimꝰ: Bibetis aquas de fontibus saluatoris. Tunc quod nunq; factum est, fiet: ut oñes bestiæ & dracones, & struthiones, qui in solitudine gentium morabantur: & idololatriæ sanguine, morumq; feritate bestiarū similes erant: glorificēt me atq; collaudent. Pro draconibus & hs solus Theodotio, ut in hebraico scriptū est, appellauit תַּנִּים: reliqui sirenas interpretati sunt: Animalia portentosa, quæ dulci carmine atq; mortifero, nauigantes scyllæis canibus lacerandos præcipitabant. Hocq; significat, q̄ uoluptati prius & luxuriæ dediti, ad seruitutē domini cōuertantur: licet melius sit dracones intelligi: quia iunguntur & struthiones: ut quia semel de bestijs solitudinis loquebat: hæc animantia poneret, quæ deserto familiaria sūt. Laudabūt autē inquit me, & glorificabūt bestiæ agri, & dracones, & struthiones: quia dedi in deserto gentium aquas: & in ariditate nationum flumina: ut biberet populus meꝰ quem elegi mihi, siue genꝰ meū electum: & ppl'us quem acquisiui sanguine meo, ut laudes meas ꝓtutesq; narraret. b ¶ Nō me invocasti iacob: nec laborasti in me israel ꝛc. Bestijs agri, draconibus, & struthionibus, laudantibus me, tu Iacob nequaq; me inuocare uoluisti: nec postea laborare, ut peccatū emendares pœnitētia. Q̄d autem arbitraris obtulisse te mihi uictimas, & arietes immolasse, scias eos a me nō esse susceptos: quia mihi & idolis cōmunes erant. Illumq; sensum repetit: de quo supra dixerat: Vt quid mihi multitudinē uictimarum uestrarū dicit dominꝰ? Plenꝰ sum holocausto arietū, & adipe agnorum: & sanguinē taurorū & hircorum nolo. Neq; eī ait: Precioſum a te quippiam requisiui: ut in paradis eis laborare te facerem. Non exegi a te oblationes: nec thura quæsiui. Non calamū neq; incensum: & diuersa pigmenta generis, quorum fumo inebriares me atq; satiares: Sed obedientiā, quæ est supra sacrificiū: & sacrificiū, de q̄ in psalmis Dauid dicit: Sacrificiū deo spiritus cōtribulatus: cor cōtritū & humiliatū, deus nō despicit: Illa uolui, illa quæsiui. Tu autem me seruire & laborare fecisti in peccatis tuis, ut cogerer dicere: Laboraui sustinens: & nequaq; ultra ferre te possum. Vñ & per Osee idem loquit deus: Quid tibi faciā Ephraim: protegam te Israel: Quid tibi faciā: quasi adamā ponam te: & quasi seboim: Q̄d autē Lxx. posuerūt: ἀλλ' οὐ ταῖς ἁμαρτίαις σου, προέσλω σου, οὐ δὲ ταῖς ἀδικίαις σου. i. sed in peccatis tuis, defendi te, & in iniquitatibus tuis: Sic potest superioribus copulari: ut labor sit dei: & lassitudo defendere peccatores.

Ego sum

HEB. israel rex uester.

SEP. israel regē uestrum.

a Hæc dicit dominus: qui dedit in mari uiam: & in aquis torrentibus semitā. Qui eduxit quadrigam & equū, agmē & robustum: simul obdormierunt, nec resurgēt: cōtriti sunt, quasi linū extincti sunt. Ne memineritis priorū: & antiq̄ ne intueamini. Ecce ego facio noua, nūc orient: utiq; cognoscetis ea. Ponam in deserto uiam: & in inuio flumina. Glorificabit me bestia agri, dracones, & struthiones: quia dedi in deserto aquas, flumina in inuio: ut darē potū pplo meo, electo meo. Populū istū formaui mihi: laudē meā narrabūt. b Nō mē invocasti iacob: nec laborasti in me israel. Nō obtulisti mihi arietē holocausti tui: & uictimis tuis nō glorificasti me. Nō te seruire feci in oblatione, nec laborē tibi præbui i thure. Nō emisti mihi argēto calamū: & adipe uictimarū tuarū nō inebriasti me. Verūtamē seruire me fecisti in peccatis tuis: præbuisti mihi laborē in iniquitatibus tuis.

Ego sum

a Hæc dicit dñs: qui dat in mari uiam, & in aqua uehementi semitam. Qui educit currus & equos, & multitudinē robustissimā. Sed dormierūt & non resurgēt: extincti sunt quasi linū extinctū. Nolite meminisse priorum: & uetera ne recogitetis. Ecce ego faciam noua, quæ nūc orientur: & cognoscetis ea: & faciam in deserto uiam: & in inaquoso flumina. Benedicent me bestiæ agri, sirenes, & filiæ struthionum: quia dedi in deserto aquā: & flumina in inaquoso: ut bibere faciam genus meū electū: populū meū quē acquisiui: ut uirtutes meas narret. Non nunc uocaui te iacob: neq; laborare te feci israel. Non attulisti mihi oues holocausti tui: neq; in uictimis tuis magnificasti me: nec seruire te feci in hostijs: nec laborē tibi præbui in thure: nec emisti mihi argento thymiama: nec adipem hostiarū tuarum concupiui: sed in peccatis tuis defendi te: & in iniquitatibus tuis.

Ego sum

E.12. a

G

H

Pſ.50

Oſee.11.c

E.1.c

A a ¶ Ego sum: ego sum ipse qui deleo iniq̃tates tuas ꝛc̃. Tu me, inquit, iacob & israel laborare feci‌sti in peccatis tuis: & onera iniquitatum tuarũ portare uix potui: quos nequaq̃ seruos meos, nec pueros uoco: sed simplici appello nomine, iacob & israel: ut ostẽdam & arguam peccatores. Ego autẽ propter me, quia misericors sum & patiens, & multarũ miseratiõnũ: delebo oẽs iniquitates tuas, in aspersione & sanguine noui testamenti: delẽs uetus chirographũ: q̃d̃ aduersũ te scriptũ erat: & Ezech. 18. f peccatorũ tuorũ ultra nõ recordabor: quæ tibi, si credere uolueris, in baptismate dimissurus sum. Reduc ergo me in memoriã, si q̃d habes iusti q̃d̃ respondeas mihi: libenter accipiam, ut iudicemur simul: & arguas me non feci‌sse tibi q̃d̃ facere debui. Quẽ sensum in Michea plenꝰ Michee. 6. a legimꝰ: Populus meꝰ quid feci tibi: & quid molestus fui tibi, responde mihi: qa eduxi te de terra ægypti & de domo seruitutis liberaui te: & misi ante faciem tuam moysen & B Aaron & Mariam. Et in q̃nquagesimo psalmo dauid loquitur ad deum: Vt iustificeris in sermonibus tuis & uincas cum fueris iudicatus. Narra ergo si q̃d habes ut iustificeris. Et est sensus: Ego non loquar prior contra te: ne oppressum esse te dicas multiplicatione sermonum: sed tu si quid iusti habes, ipse pro te loquere: ut uidearis ista quæ pateris immerito sustinere. Et ut scias me misereri tui: non ob meritũ tuũ: sed propter meã clæmentiã: a patribus tuis repetam atq̃ maioribus: ut intelligas te a peccatoribus esse generatũ. Pater tuus primus peccauit in solitudine: omnis uidelicet populus israel: Siue auctor generis tui abrahã, peccasse conuincitur: quando domino terram repromissionis semini illius pollicẽte, respondit: In quo sciam quia possidebo eã? Et interpretes, inquit, tui preuaricati sunt in me: Exo. 17. b Aaron & Moyses ad aquam contradictionis, qui inter me & te mediꝰ loquebantur. Et ut intelligamus non esse uiolentam expositionem, Sequitur: Et contaminaui principes sanpsa. 140. b ctos: de quibus & in psalmo canit̃: Absorpti sunt iuxta petram iudices eorum. Quos idcirco contaminasse se dicit: q̃d̃ terram repromissionis non intrauerint. Dedicq̃ ad interE nitionẽ iacob, & israel in blasphemiã: ut nullus, præter duos ex his qui de ægypto egressi erant, intraret in iudæam: sed cadauera eorum iacerent in solitudine. Iuxta Lxx. qui addiderunt de suo: Dic tu prior iniquitates tuas, ut iustificeris:

a HEB. Egõ sum: ego sum ipse qui deleo iniquitates tuas ꝓpter me: & peccatorũ tuorũ non recordabor. Reduc me in memoriã ut iudicemur simul. Narra si quid habes ut iustificeris: Pater tuus primus peccauit: & interpretes tui prævaricati sunt in me. Et cõtaminaui principes sanctos: dedi ad internitionem iacob: & israꝫ in blasphemiã.

b ¶ Ca. XLIIII ET nũc audi iacob serue meꝰ & israel quẽ elegi. Hæc dicit dñs: faciẽs & formãs te ab utero auxiliator tuus: Noli timere serue meꝰ iacob & rectissime quẽ elegi. Effũdã eã aquas sup sitientẽ: & fluẽta sup aridã: effundã spm̃ meũ sup semẽ tuũ: & bñdictionẽ meã sup stirpẽ tuã: & germinabũt inter herbas: q̃si salices iuxta præterfluentes aquas. Iste dicet, dñi ego sum: & ille uocabit in nomĩe iacob: & hic scribet manu sua dño: & in noĩe israꝫ assimilabit̃.

Hæc dicit

SEP. ¶ Ego sum: ego sum qui deleo iniquitates tuas & nõ recordabor. Tu uero memento & iudicemur: Dic tu iniquitates tuas primus, ut iustificeris. Patres uestri peccauerũt: & principes uestri inique egerũt in me: & cõtaminauerunt principes sancta mea: Et dedi ut perderem iacob & israel in opprobrium.

N ¶ Ca. XLIIII Vnc aũt audi iacob puer meꝰ: & israel quẽ elegi. Ego dñs deꝰ q feci te & plasmaui te de uentre: adhuc habebis auxilium. Noli timere puer meꝰ iacob: & dilecte israꝫ quẽ elegi: adhuc ego dabo aquã in siti q ambulãt in inaquoso: ponã spm̃ meũ sup semẽ tuũ: & bñdictiones meas sup filios tuos. Et oriẽt̃ ut in medio aquæ fœnũ, & sicut salix iuxta p̃terfluẽtes aq̃s. Iste dicet, dei sũ: iste clamabit i noĩe iacob. Et aliꝰ scribet in manu sua, dei sum ego: & in nomine israel clamabit.

Hæc dicit

C ad pœnitentiã eos prouocat deus: ut intelligant scelera sua atq̃ peccata, & ueniam consequantur. Scriptum est enim & in alio loco: Iustus accusator sui est in principio sermonis. Pro. 18. c Principesq̃ eorum & patres, dicuntur domini sancta uiolasse, non seruientes legi dei: sed traditiones & mandata hominum requirentes: propter quos perijt iacob, & in opprobrium datus est israel: eiect⁹ de sua ꝓuincia: & totius orbis exul atq̃ peregrinus. Ca. XLIIII ET nunc audi iacob seruе meus / et israel quẽ elegi ꝛc̃. Vbi accusat̃ populus iudæorũ ob incredulitatem atq̃ blasphemiã, absq̃ ulla nominis dignitate, puris appellatur uocabulis: Nõ me iuocasti iacob 5. 43. d nec laborasti ĩ me israꝫ. Et iterum: Dedi ad inIbidem ternitionem iacob: & israel in blasphemiã. Vbi aũt ad apostolorũ chorũ q ex iudæis est, sermonẽ facit: iũgunẽ & nominũ priuilegia: Audi iacob serue meꝰ: & israel quem elegi: ut D prima sit seruitus, secũda electio. Hæc dicit dñs, factor & formator tuꝰ: q ab utero auxiliat⁹ est tui: ut adhuc in uẽtre matris plantã fratris arripes: Siue q in principio nascẽtis ecclesiæ te de ꝓsecutoribus cõseruauit. Noli timere crudelitatẽ eorũ serue meꝰ iacob: & rectissime quẽ elegi. Alio noĩe israelẽ uocat ישרון eã uerbũ hebraicũ: cæteri εὐθύτατον siue εὐθύ. i. rectissimũ & rectũ interpretati sunt. Soli Lxx. dilectissimũ, iungẽtes de suo, israel. Proprie eã iuxta hebræos & Iraꝫ fidẽ: israel, rectus dei dicit̃. Vir aũt uidẽs deũ, nõ in elemẽtis, sed in sono uocis est. ישראל Vnde & liber geneseos appellat̃ εὐθέωμ. i. iustorũ: Abrahã, Isaac, & Israel. Noli igit̃ timere iacob & israel: quia effundã aquas sup sitientẽ & aridã: de q̃ sæpe dictũ est: Et effundã si‌ue ponã spiritũ meũ sup semẽ tuũ: & benedictionẽ meã sup stirpẽ tuã: quæ ex aqua & spũsancto in baptismate renascẽt̃. Quã & in euãgelio saluator ꝓmisit dicẽs: Qui sitit ueniat Ioꝺ. 7. f ad me & bibat. Statimq̃ infertur: Hoc autẽ dicebat de spũ sancto: quẽ credẽtes accepturi erant. Cõparat quoq̃ in baptismate renascẽtes, herbis uirẽtibꝰ, & salici quæ iuxta fluentes aq̃s oritur: & cõtra rerũ naturã affert fructus, quæ prius sterilis erat: uel cuiꝰ semẽ in cibo sumptũ, steriles facit. Q d̃ quidem in primo psalmo legitur: Et erit sicut lignũ q̃d̃ plantatum est secus decursus aquarum: q̃d̃ fructus suos dabit in tempore suo: & foliũ eius nõ decidet. Aliꝭ inter herbas & renascentes salices, duplicem uocationem intelligunt: ut

E in herbis, populus nationum sit: in salicibus, hi qui ex israel crediderunt. Simulq; describit uarietatem credētiū: Alius dicet: domini ego sum, qui iusticiæ opera in se esse confidit. Alius uocabit: subauditur, peccatores ad pœnitentiā in nomine iacob: ut & ipsi supplantent uitia atq; peccata. Alius scribet manu sua, dei sum: Siue ut Lxx. transtulerūt ἐπιγράψῃ χειρὶ αὐτοῦ, τοῦ θεοῦ εἰμὶ id est: Scribet in manu sua, dei sū: ut nouo tyrocinio seruitutis christi se militem glorietur. Et in nomīe israel assimilabitur. Non eīm omnes ex israel: sed magna pars ex gentiū multitudīe, in nomīe israel assimilabitur: ut recipiat legem & prophetas: omnesq; gratias spiritussancti, quæ israel popło repromissæ sunt. a Hæc dicit dñs rex israel: & redemptor eius dñs exercituum &c. Post prædicationem apostolorum, uocationem gentium, saluatoris aduentum, & effusionem spiritussancti, quem cunctis credentibus daturum se esse promisit: quando pro uarietate meritorum, alius dicit, domini ego sum. alius uocabit in noīe iacob: alius scribet manu sua se esse dñi: & cū ortus sit de infideli turba gētiliū, in nomine assimilabitur israel: ut relictis idolis, unius dei cultor sit: Incipit altera περικοπὴ. quā totā simul proposuimus, ne unius sensus diuideremus continē tiam. Et quia Lxx. in hoc capitulo exceptis paucis uerbis non discrepant ab hebraico: nostra æditione cōtenti sumus: qua intellecta, noscentur & cæteræ. Est autē sermo contra illius tēporis idololatras: quo Esaias propheta uentura populis nūciabat: & arguit eos qui dei omnipotentis religione contēpta: simulacris ligneis inclinētur, & adorent opera manuū suarū.

a Hæc dicit dominus rex israel: & redemptor eius dominus exercituū: Ego prim⁹ & ego nouissim⁹: & absq; me non est deus. Quis similis mei? uocet & annūciet, & ordinem exponat mihi: ex quo constitui populum antiquū: uētura & quæ futura sunt nō ānunciēt eis. Nolite timere neq; conturbemini: ex tunc audire te feci: & annunciaui: uos estis testes mei. Nunquid est deus absq; me: & formator quem ego non nouerim? Plastæ idoli omnes nihil sunt, & amantissima eorum non prodesse eis. Ipsi sunt testes eorum, quia non uident neq; intelligunt ut cōfundantur. Quis formauit deum, & sculptile conflauit ad nihil utile? Ecce omnes participes eius confundentur. Fabri enim sunt hominibus: conuenient omnes: stabunt & pauebunt, & confundentur simul. Faber ferrarius lima operatus est: in prunis & in malleis formauit illud: & operatus est in brachio fortitudinis suæ. Esuriet & deficiet: non bibet aquā: & lassescet. Artifex lignarius extendit normā: formauit illud in rūcina: fecit illud in angularibus: & circino tornauit illud, & fecit imaginem uiri, quasi speciosum hominem habitantem in domo. Succidit cedros: tulit ilicem: & quercum, quæ steterat inter ligna saltus. Plantauit pinum quā pluuia nutriuit: & facta est hominibus in focum: sumpsit ex eis, & calefactus est: succendit, & coxit panes. De reliquo autem operatus est deum, & adorauit: fecit sculptile: & curuatus est ante illud. Mediū ei⁹ combussit igni: & de medio eius carnes comedit. Coxit pulmentū, & saturat⁹ est, & calefactus est: & dixit: Vah calefactus sum: uidi focum. Reliquum autem eius, deū fecit, & sculptile sibi: curuatur ante illud & adorat illud: & obsecrat, dicens: Libera me: quia deus meus es tu. Ne scierunt neq; intellexerunt. Obliti enim sunt ne uideāt oculi eorum, ne intelligāt corde suo. Non recogitant in mente sua, neq; cognoscunt neq; sentiunt ut dicant: medium eius combussi igni: & coxi sup carbones eius panes. Coxi carnes, & comedi: & de reliquo eius idolum faciam: ante truncum ligni procidam, pars eius cinis est: cor insipiēs adorabit illud: & non liberabit animam suā: neq; dicet, forte mēdaciū est in dextera mea.

Memento horum

dixi: Ecce puer meus quem elegi: electus meus quem suscepit anima mea: iudicium gentibus proferet: & in nomine eius gentes sperabūt. Nec dicit se esse solū: sed præter uirtutem suam atq; sapientiam nullum esse externū deum: deorūq; multorū opinionem, & simulacra condēnans. Quis inquit similis mei est? Vocet ea quæ nō sunt quasi sint: & exponat ordinē creaturæ meæ, qua cūcta ratiōe libraverim, ex quo feci hominē super terrā. Nec hoc solum uolo: sed quæro etiā scientiā futurorū. Vnde tu israel cui⁹ & rex & redēptor sum, noli timere simulacra: quæ esse nihil insina mōte didicisti. An forsitan creator est ali⁹ quem ego non nouerim? Aut præter hunc alter est mundus, qui ignoti dei mōstret potentiam? Neq; uero ea solum quæ fiūt, sed & illi qui faciunt habebunt pro nihili. Cūq; uindictæ tēpus aduenerit: nequaq; poterūt eos manuū suarū opa liberare, quæ cæca & insensibilia, cōfundūt artifices suos. Quis eīm possit hoc credere qđ ascia, lima, & terebro, malleoq; formet deus? Et uel in prunis simulacra fundantur: uel norma, runcina, & angularib⁹, circinoq; in deos repēte consurgant? Præsertim cū fabrilis artis uilitas demōstret. Fit eīm lignea statua, humanam exprimēs speciem: & quāto pulchrior fuerit, tāto de⁹ putatur augustior. Ponitur in phano: & æterno clauditur carcere: quæ longo tempore creuit in saltibus: & pro uarietate arborū: cedrus & ilex, & quercus uel pinus fuit. Mirūq; in modū segmēta ei⁹ atq; rasuræ mittūt in focū: ut calefaciāt artificē dei, & coquāt diuersa pulmenta. Pars autē altera formaī in deū: ut ope completo, adoret illā factor suus & opis sui imprecet

Curramus ergo per singula. Hæc dicit dominus rex israel, qui in me crediturus est: & redemptor eius, qui filij mei suscipiet aduentum: Dominus exercituum atq; uirtutum, & omnipotens: Hoc enim in hebraico sonat יְיָ צְבָאוֹת, Ego sum primus: & ego nouissimus: ego α, & ω, & absq; me non est deus: Quia puer quem elegi, in me deus est. De quo supra

auxiliū: nec intelligit uel recogitat: īmo nec carnis, nec mētis aspicit oculis: qđ nō possit esse de⁹: cuius pars igne cōbusta est, nec hominis manu fieri diuina maiestas. Pleniusq; super irrisione idolorū, pphēticus sermo contexit: quæ facilis intelligētiæ sunt: nec lacinioſam īmo superfluā expositionem desyderant. Super quo & Flaccus scribit in satyra, deridens

simulacra

A simulacra gentiũ. Olim truncus erã ficulnus inutile lignũ: Cũ faber incertus scamnũ faceret ne priapum: Maluit esse deum, deus inde ego furum auiumq; : Maxima formido. Quicquid autem de idolis dictũ est: potest referri & ad hæreseon principes, qui simulacra dogmatũ suorum atq; mendacij, artifici corde cõponunt: & uenerãtur ea quæ a se sciunt esse simulata. Nec sufficit eis error proprius: nisi simplices quosq; eorum adoratione decœperint. Qui quæstum putant esse pietatem, & deuorant domos uiduarũ: abutentesq; uulgi imperitia: ita arte dialectica quasi ascia, & teretro, lima, & runcina formãt deũ suũ: & cudunt malleo, atq; inaurant sermonis rhetorici uenusta: te: quorũ deus uenter est: & gloria in confusione eorũ. a ¶ Memento horum iacob & israel &c. Cum hæc sic ita habeãt: & idola hominum scias esse figmenta, O iacob & puer meus israel: ne obliuiscaris creatoris tui, tibiq; ipsi iniuriã faciãs, ut incurueris operi manuũ tuarũ. Quæ quia in aduentu pueri mei quẽ elegi penitus destruenda sunt: propterea tota mentis auiditate cognosce: qd' sicut nubes & caligo, & nebula: uel solis calore dissoluit': uel uento raptante tenuat': ita iniqtates tuas & uniuersa peccata quibus prius me offenderas, dissolui faciã. Tu tãtũ reuertere ad me & age pœnitentiã: quia redimendus es præcioso sanguine. Q. d' si feceris: scias in salute tua cœlos terramq; lætari: & omnia elementa concinere. Siue angelos qui morantur in cœlis: & alias potestates, quibus terræ fundamẽta portant'. Vel certe ap̃los & ꝓphetas de qbus loquebat' & Ephe. 2. d Apostol⁹: Edificati super fundamẽtũ ap̃lorũ & ꝓphetarũ. Montes q̃q; & syluæ siue colles qui pro uarietate uirtutũ prima & media loca & ultima possederũt: iubẽtur iubilare & tuba canere: sciẽtes qd' redemerit dñs iacob: & in isr' conuersione lætetur: siue ipse israel ab errore cõuersus, inclytus fiat. b ¶ Hæc dicit dñs redẽptor tuus & formator tuus ex utero &c. Destructis idolis & iniquitatibus israel peccatisq;

a HEB. ¶ Memento horum iacob & israel: quoniam seruus meus es tu: formaui te: seruus meus es tu israel: ne obliuiscaris mei. Deleui ut nubem iniquitates tuas: & quasi nebulam peccata tua. Reuertere ad me: quoniam redemi te. Laudate cœli quoniam fecit dominus: iubilate extrema terræ: resonate montes laudationẽ, saltus & omne lignũ eius: quoniam redemit dominus iacob: & israel gloriab bitur. Hæc dicit dominus redẽptor tu⁹ & formator tuus ex utero: Ego sũ dñs faciens omnia: extendens cœlos solus: stabiliens terram: & nullus mecum. Irrita faciens signa diuinorũ: & hariolos in furorem uertens: conuertens sapientes retrorsum: & sciẽtiam eorum stultam faciens. Suscitans uerbum serui sui: & consilium nuntiorum suorum complens. Qui dico hierusalem, habitaberis: & ciuitatibus iudæ, ædificabimini: & deserta eius suscitabo. Qui dico profundo, desolare: & flumia tua arefaciam. Qui dico Cyro pastor meus es: & omnem uoluntatem meam complebis Qui dico hierusalem, ædificaberis: & templo, fundaberis.

Hæc dicit

SEP. ¶ Memento horum iacob & israel: quoniã puer meus es tu: formaui te puerum meũ: & tu israel ne obliuiscaris mei. Ecce enim deleui sicut nubem iniquitates tuas: & sicut caliginem peccata tua. Reuertere ad me, & redimã te. Lætamini cœli, quoniã misertus est deus israelis. Canite tuba fundamenta terræ: clamate montes lætitiam: colles & omnia ligna quæ in eis sunt: quoniam redemit deus iacob: & israel inclytus erit. Sic dicit dominus qui redemit te, & formans te ex utero: Ego dominus qui compleo omnia: extendi cœlum solus: & formaui terram. Quis alius dissipauit signa phythonum: & diuinationes de corde? qui auerto prudẽtes retrorsum: & consilium eorum stultum facio. Et statuo uerbum pueri mei: & consilium angelorum eius uerum probo. Qui dico hierusalem, habitaberis: & ciuitatibus iudæ, ædificabimini: & deserta illius orientur. Qui dico abysso, desolaberis: & flumina tua arefaciam. Qui dico Cyro, ut sapiat: & omnes uolũtates meas faciat: qui dico hierusalẽ, ædificaberis: & domũ sanctam meam fundabo.

Hæc dicit

C deletis: quãdo omnis simul creatura gaudebit: & iuxta euãgelij fidem super pœnitentia peccatorum angeli lætabunt' in cœlis: Describitur potentia dei, qd' nequaq; ei grande sit redimere iacob: & israel instaurare cor rectum, quem formauit ex utero. Et si hoc alicui nõ paruũ uideat': nõ sit illi difficile qui extẽderit cœlos solus. Iuxta qd' alibi legitur: Qui extendit cœlum quasi pellem: Non quo filius excludatur ab extẽsione cœlorum: Omnia em̃ per ipsum facta sunt: & sine ipso factũ est nihil qd' factũ est: sed quo ut sæpe diximus, per hanc sententiã excludantur idola. Nam & in prouerbijs Salomonis ex persona christi dei uirtutis deiq; sapiẽtiæ dicit': Q̃n parabat cœlũ, ego eram cũ eo. Ipse em̃ dixit & facta sũt: ipse mãdauit & creata sũt. Et: Verbo dñi cœli firmati sũt: & spũ oris ei⁹ oĩs uirt⁹ eorũ. Hæc frequẽter ingerim⁹: ne ulla blasphemãdi christũ hæretici occasio relinq̃t'. In stabilitate q̃q; terræ, q̃n illi⁹ fundamẽta solidabat, null⁹ erat cũ deo, præter eũ q̃ erat in eo. Iste igit' tãt⁹ ac talis, cũ præfiniti mysterij tempus aduenerit: ut cuncta idola destruant': & dei soli⁹ noticia prædicet' in mũdo: oĩa uaticinia diuinorũ: & phythonũ & hariolorũ signa atq; portẽta, qb⁹ humanũ decœperunt gen⁹, destruet atq; subuertet: & sapiẽtiã philosophor̃, quæ & ipsa erroris pars maxia est, stultã esse mõstrabit: dum nequaq; humanis cogitatiõibus, dei probantur cõprehendisse sapientiam. Qui etiã uerbum pueri sui et serui sui: de quo supra diximus: & consilium nũciorum eius, rebus explebit: apostolorum scilicet omniumq; doctorum: qui uoluntatem magistri sui gentibus nunciabunt. Ipse ergo q̃ est tãta fact⁹, cuius potentiã breui sermone descripsi: etiã ad hier'm quæ destruenda erit a babylonijs nunc dicit anteq; destruatur: qd' rursum habitetur a populis & ciuitatibus iudææ: qd' instaurẽtur: qui & solitudines illius suscitabit: ut omnia cultoribus impleãtur. Qui igitur dicit hierusalem & iudææ & desertis eius, qd' habitetur & ædificetur & suscitetur: hic dicit ꝓfundo sine

Ps. 103. a

Ioh. 1

Pro. 8. c

Ps. 32. b

Ibidem

D

E

do siue abyssо:id est babyloni:desolare:& flumina tua arefaciam,omnem regum potentiam. Siue quia profundum & abyssum dixerat:recte per translationem & flumina posuit:
Ps. 136 de quibus & psalmista decantat: Super flumina babylonis ibi sedimus & fleuimus:Et qui hierusalem instaurat & babylonem destruit. Dicit ꝙq; Cyro regi persarum, qui primus destruxit babylonē atq; chaldæos: pastor meus es:siue ut Lxx. transtulerūt:ut sapiat. Cuius differētiæ causa manifesta est. Verbū em̃ hebraicum רעי si per ר literam legamus:intelligitur,pastor meus. Si per ר,sciens uel intelligēs meus:quarū simili tudo,paruo apice distinguitur: ac per hoc sæpe cōfunditur. Scriptū est in Esdræ principio, qđ ad ædictum Cyri regis persarum atq; mœdorum,populi israel sit laxata captiuitas:& remissi in hierusalem,qui redire uoluerunt sub Zoroobabel filio Salathiel,& Iesu filio Iosedech sacerdote magno. Huic em̃ dñs inspirauit ut suã faceret uolũtatē:& illius præcepta cōpleret. Signāterq; addidit:q dico hierusalē ædificaberis,& tēplo fundaberis. Sub Cyro em̃ iussū est,ut ædificaretur hierusalem & templum,cuius tantū illo uiuente iacta sunt fundamenta. Cæterū sub Dario, anno illius secundo:prophetantibus Aggeo & Zacharia, templū ædificari cœptum est.

a

HEc dicit dominus christo ¶Ca. XLV meo Cyro:cuius apprehendi dexterā:ut subiiciam ante faciem eius gentes,& dorsa regum uertam: & aperiam coram eo ianuas: & portæ nō claudentur. Ego ante te ibo: & glorioſos terræ humiliabo: portas æreas conteram: & uectes ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros absconditos: & arcana secretorum:ut scias quia ego dominus,qui uoco nomen tuū deus israel. Propter seruum meum iacob:& israel electum meum:& uocaui te nomine tuo: assimilaui te,& non cognouisti me. Ego dominus, & non est amplius: extra me non est deus: accinxi te, & nō cognouisti me: Vt sciant hi qui ab ortu solis & qui ab occidente: quoniam absq; me non est deus: Ego dñs:& non est alter. Formās lucem & creans tenebras:faciens pacem & creans malum:Ego dominus faciens omnia hæc.

G

dus reconciliatus est deo. Ego ait dominus, & non est amplius extra me. Præter sermonem quippe atq; rationem uirtutemq; meā, & sapientiam,quæ in me est: nullus est alter deus. Et hæc feci,ut ab oriente & occidēte omnis orbis agnoscat, nullum esse aliū absq; me deum. Ego dominus & nō est alter. Pater enim in filio: & filius in patre. Quilo/quitur in euangelio. Ioh.10.f
Ego & pater unum sumus. Et in Esdræ uolumine positum est: scripsisse Cyrum ad omnes gētes, nullum esse deum, nisi solum deum israel. Siue ita intelligendum, qđ captiuorum laxatio: & dei in populum suum clæ

H

F

mentia,cunctis gentibus deum fecerit notiorem. Quigitur tibi dedi fortitudinem & solus deus sum: ipse res inter se cōtrarias facio:lucem & tenebras,id est diem & noctem: pacem & malum,hoc est ocium & bellum:per quæ significat & iratū fuisse se populo suo:quando tenebras captiuitatis,malaq; sustinuit seruitutis. Et rursum misertum: qñ remissi in patriā, pacē & gaudiū receperunt. Quomodo em̃ luci cōtrariæ tenebræ sunt: ita paci cōtrariū bellū est. Vnde confundatur Hæresis,quæ malorum arbitratur cōditorem deū. Cū hic malū non cōtrariū bono,sed pro afflictione ponatur & bello: scđm illud qđ in euāgelio scriptum est:Sufficit diei malicia sua. Possumus iuxta Tropologiā hæc & de Tropo.
eccleſiastico uiro dicere:cui deus dedit sermonem atq; sapiētiam:ut oēs sectas cōtrarias ueritati,sua disputatione subuertat. Sicut & de Stephano sancta scriptura cōmemorat: Act.6.e
qđ nullus potuerit resistere sapiētiæ ei⁹:& ut reges:id est patriarchas singularū hereseon,suæ subiiciat potestati: & aperiat atq; confringat,qđ prius uidebatur dialectica arte concluſum:& in medium proferat arcana hæreticorum: superans eos atq; conuincens:ut christi secreta cognoscant: in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi. Istiusmodi uirum uocat deus ex nomine suo: quia defensor est pueri eius iacob & electi illius israel. Hunc suscipit,& assimilat sermoni suo: qui cauere debet ne suum putet esse quod loquiē:sed omnia ad datoris referat gloriā: ne & ipse mereatur audire: Accinxi te, & non cognouisti me. Cum enim instructus armatura apostoli:omnes docuerit nō esse alium deum nisi unum:qui sit iacob & israel deus: confundetur Marcion, duos deos intelligens:unū bonū & aliū iustum:alterum inuisibilium,alterum uisibilium cōditorem. E quibus prior lucem faciat: secundus tenebras: ille pacē, hic malum:cum utrumq; pro diuersitate meritorum unus deus idemq; condiderit.

¶Commentarij duodecimi in Esaiam pphetam finis.

Ps. 109

1.Reg.6.b

Ps.104.b

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN TERTIVMDECIMVM COMMENTARIORVM ESAIAE AD EVSTOCHIVM PROEMIVM.

MVlti casus opprimunt nauigantes. Si uehementior flauerit uentus, tempestas formidini est. Si aura moderatior summa iacentis elementi terga crispauerit: piratarũ insidias pertimescũt. Atq; ita fit, ut fragili animæ ligno creditæ: aut metuant periculum, aut sustineãt: quorũ utrũq; altero grauius est: uel mortem timere perpetuo: uel quã timueris sustinere. Hoc mihi in Esaiæ pelago nauiganti accidere uideo. Dum eñ inoffenso cursu uela tenduntur: & securis nautarũ manibus, sulcans equoris campos carina delabitur: subito clangoris turbo consurgens, tantis undarũ molibus & collisorum inter se fluctuum fragore resonante, pauida amicorũ corda perterruit: ut dicere cogerentur: Magister, saluos nos fac, perimus. Quãobrem Eustochium, in toto orbe terrarũ unicum nobilitatis & uirginitatis exemplum, non sileat pupilla oculi tui: clamaq; in corde, Abba pater. Et cum psalmista loquere: Exurge ut quid dormis dñe: ut iniunctum in Esaiam opus, te orante, & christo miserante perficiam. Iam eñ tertiusdecimus explanationũ liber cuditur: qui necdum peruenit ad calcem: Et interim donec misericors & miserator dominus, patiens & multarũ miserationũ, reddat pristinam sanitatem. Hanc præfatiunculam tumultuario sermone dictaui: ut quæ habentur in schedulis describantur: & plena emendatio lectoris iudicio reseruetur.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM LIBER DECIMVSTERTIVS.

ROrate cęli desuper ꝛ nubes pluant iustum: aperiatur terra ꝛc. Duplex huius loci interpretatio est. Quidã eñ putãt hærere superiorib⁹ quæ dicũt: & Cyro rege laxante captiuos: cœlum terrãq; lætari: μετωνυμικῶς, pro eo qđ est, illos q in cœlo morãtur & terra. Alij a superioribus separãt, & propriũ capituli huius uolunt esse principiũ: ac de aduẽtu dñi prophetari: qđ' imperetur nubibus: de quibus supra scriptũ est:

B.5.b Mãdabo nubibus ne pluant super eam imbrem: id est, uineã isrl: & ad quas peruenit ueritas dei, ut pluant mũdo iustũ siue iusticiã: terraq; aperiat & germinet saluatorem. De qua in psalmis canit:

Ps.84.b Veritas de terra orta est: & iusticia de cœlo ꝓspexit. Siue iuxta Lxx. Terra misericordiã & iusticiã pariter germinauit: ut & peccatores misericordiã, & iusti præmia cõsequant. Qđ'q; sequit: Ego dñs creaui eũ: uel ego dñs q creaui te. Nõ scãdaliçabit ad nomẽ creaturæ, q illũ uermẽ ac seruũ & germina tũ legerit esse de terra.

ROrate celi desuper & nubes pluant iustũ: aperiatur terra & germinet saluatorem: & iusticia oriatur simul: ego dñs creaui eum.

b Væ qui cõtradicit fictori suo: testa de sanis terræ. Nunqd dicit lutum figulo suo quid facis: & opus tuum absq; manibus est? Væ qui dicit patri quid generas: & mulieri quid parturis? Hæc dicit dominus sanctus israel plastes eius uentura: interrogate igitur ego dñs sanctus israel plasmauerim Cyrũ & mea iussione generatus sit: superfluum facitis ambigere de futuris: quin potius nosse debetis: qđ' filios meos, populũ israel: & opus manuũ mearũ, nõ uestro arbitrio, sed mea uoluntate dispensem: ut qui prius eis tenebras & malũ creaui: nunc lucẽ & pacẽ tribuã. Ego eñ sum deus: qui nõ inuacuũ creaui terrã: ut esset deserta & squalida: sed ut hoies habitarent in ea. Ego extendi siue firmaui cœlos: ut angelorũ essent habitaculum. Stellarũq; eos uarietate distinxi: & imperaui singulis ꝙ currerẽt ordine: & dierum ac mensiũ annorũq; diuersa spacia cõpleret. Qui igiť cœlũ feci & terrã: quid magnũ est si unũ regem creauerim q mea mandata conseruet: & oẽs uias illius dirigã? Ipse eñ iussurus est: ut ædificetur ciuitas mea hierusalem, & captiui redeãt in iudæam: Non ob præciũ neq; munera, sed ob meã uolũtatem: dicit dñs deus exercituũ. Qui aũt cœptã ad Christũ refert intelligẽtiã: sic explanatiõis suæ uerba moderať. Væ eis qui cõtradicũt deo: & christũ nõ putãt esse uẽturũ, quasi lutũ & testa de testis cõtradicat figulo suo. Væ qui dicit omnipotẽti patri, quare tu generas filiũ: & mulieri sanctæ Mariæ, quid parturis? De q̃ scribit & Apls: Qđ' christus factus sit de muliere: factusq; sub lege. Gal. 4.a Hæc ergo dicit dñs sanctus israel: q plasmauit in Luc. 1. d uirginali utero saluatorẽ dicẽs ꝑ Gabrielẽ: Spũssanctus ueniet sup te: & uirt⁹ altissimi obũbrabit tibi: qđ' aũt nascet in te sanctũ, uocabiť filius dei. Interroget me testa: & futurorũ secreta perquirat: Et præcipiat mihi quõ adoptiuos filios qui in meum filium credituri sunt debeam regere. Dicit & euangelista Ioannes. Quotq̃t eũ receperũt: dedit eis potestatem filios Ioh. 1. a

interrogate

Cstatem filios dei fieri. Sin autem ego feci terram, ut habitaretur ab hominibus: & cœlos extendi desuper: & eos astrorū uarietate decoraui: ut morarent in terra cultores dei: Quid mirum si filium meum, iustum regem miserim mundo: siue ab inferis suscitauerim: cuius omnes uiæ rectæ sunt:

1.pe.2.d Peccatum enim nō fecit: nec dolus inuētus est in ore ei⁹. Qui ædificet ciuitatē meam su
Matth.16.c per petram: aduersum quā portæ inferi non
Ibi.5.b prævaleant: & quæ in mōte posita, latere nō possit. Dæmoniacisq; prius uinculis alligatos, omnes dimittat liberos: non in præcio neq; in muneribꝰ: Gratis enim salui facti sumus: audiētibus apostolis atq; facientibus:
Matth.10.a Gratis accepistis, gratis date. Nonnulli hæc ad Zorobabel referūt: q eduxit captiuos de babylone: & ædificauit ciuitatem: & extruxit templum, prophetantibus Aggeo & Zacharia, atq; dicētibus:
Zach.4.c Manus Zorobabel fū dauerunt domū istā: & manus eius cōplebunt eam. Sed nos rectius dicim⁹ & ueri⁹, nec Cyrum ædificasse ciuitatē quæ postea extructa ē sub Neemia: nec omnes uias eius fuisse directas. Qui su
F
8.eo. pra dictum est: Assumpsi & accinxi te: & non cognouisti me: Et Zorobabel statū: qui sub nutu ac potestate mœrorum fuit atq; persarum: omnia quæ dicūtur excedere. Neq; em̄ Zorobabel extruxit ciuitatē: nec captiuitatē dimisit: nec rex appellari potest: q sub alijs uiuens regibus, hoc nomine caruit. Quid si bi autem uelint Lxx. qui in principio huiꝰ capituli transtulerunt: Quid melius feci q̄ lutum figuli? Nunqd qui arat, arabit terrā? scire nō ualeo: Nisi forte Theodotionis sequar æditionem: qui pro hoc posuit: Væ ei qui contendit cōtra factorē suum, arans arātis terram: qd̄ scilicet uulneret in pœnitētia corda mortaliū: & in morē sulcoꝝ ea subruat atq; subuertat. Sed & hæc friuola interpretatio est. Porro qd̄ figulus, hoc est, creator noster & factor, appelletur deus: & apostolus Paulus in
Rom.9.d epistola loquitur ad rhomanos: Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit: quid me feciſti sic? An non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere, aliud quidem uas in honorem: aliud uero in cōtumeliam? Et in Hieremia prolixius
Hiere.18.a scribitur: qui narrat post cætera: Descendi in domū figuli: & ecce ipse faciebat opus in rota: & dissipatū est uas qd̄ faciebat in manibus suis: Rursumq; fecit ex eodē luto aliud uas, sicut placuit in cōspectu eius. Et factus est sermo dñi ad me dicens: Si non possum sicut iste figulus facere uos domus israel, dicit dominus? Ecce sicut lutū in manu figuli: sic uos estis in manibus meis domus israel. Illudq; qd̄ scriptū est: ego omnibus stellis præcepi: occasionē quibusdam tribuit:

HEB. interrogate me super filios meos: & super opus manuum mearum mandate mihi. Ego feci terram: & hominem super eam creaui ego: manus meæ tetenderunt cœlos: & omni militiæ eorum mandaui. Ego suscitaui eum ad iusticiam: & omnes uias eius dirigam. Ipse ædificauit ciuitatem meam: & captiuitatē meā dimittet: non in præcio neq; in muneribus: dicit dominus deus exercituū.
8 Hæc dicit dominus: Labor ægypti & negociatio æthiopiæ: & sabaim uiri sublimes ad te transibunt, & tui erunt: post te ambulabunt: uincti manicis pergent: & te adorabunt: teq; deprecabuntur: tantum in te est deus: & nō est absq; te deus. Vere tu es deus absconditus: deus israel saluator. Confusi sunt & erubuerunt omnes: simul abierunt in confusione fabricatores errorum. Israel saluatus est in domino salute æterna: nō confundemini & non erubescetis usq; in sæculum sæculi.

SEP. Interrogate me de filijs meis: & de operibus manuum mearum mandate mihi. Ego feci terram & hominem super eam: Ego manu mea firmaui cœlum: ego omnibus stellis mandaui. Ego suscitaui eum cum iustícia regem: omnes uiæ illius rectæ. Ipse ædificabit ciuitatem meam: & captiuitatem populi mei conuertet: non cum præcio neq; cum muneribus: dixit dominus deus sabaoth. Sic dicit dominus sabaoth: Laborauit ægyptus: & negociatio æthiopum & sabaim: uiri excelsi ad te transibunt: & tui erunt serui: & te sequē tur uincti manicis: & trā sibunt ad te: & adorabunt te: & in te orabunt: quoniam in te deus est, & non est deus absq; te. Tu em̄ deus es, & nesciebamus: deus israel saluator: confundantur & erubescant omnes aduersarij eius: & ambulent in confusione. Innouamini ad me ísulæ: israel saluat⁹ a dño salute æterna: nō cōfundēt⁹ neq; erubescēt usq; in æternū.

Quia Sic dicit

G

qd̄ astra rōnalia sint, & animā sensumq; habeant. Neq; em̄ aiunt præciperet, nisi intelligentibus: nō recordātes qd̄ in Iona scriptū sit: Præcepit dñs spiri
Ione.4.c tui comburēti. Et rursum: Præcepit uermi
Ibidem matutino. Et quod in euāgelio saluator uentos & mare increpaue
Luc.8.d rit: in quibus sensum atq; rationem nō esse, pspicuū est. a Hec dicit dñs: Labor ęgypti ⁊ negociatio ęthiopie ⁊ sabaim ⁊c. Et in hoc loco qui sequūtur Historiā, dicūt ægyptū & æthiopes gētes q̄ sabaim, quæ trās æthiopiā est: seruisse Cyro: & ei gētes ultias fuisse subiectas: atq; ex mirabili intellexisse uictoria: qd̄ in eo esset dñs: & non esset alius præter eum qui in illo habitaret deus. Sed hoc qd̄ sequit: Vere tu es deus absconditus, de⁹ H
israel saluator: quomodo possint Cyri personæ cōuenire: nō intelligo: Nisi forte Theodotionis utantur æditione: qui transtulit, in te est fortis, & nō est ali⁹ præter eum deus: Propterea tu fortis abscōditus deus israel sāluator. Quocūq; se uerterint, non ualebunt laqueos ueritatis effugere. Fac em̄ esse in Cyro deū: & non esse aliū præter eum qui sit in Cyro deus: quō Cyri personæ dici cōueniet: Vere tu es deus abscōditus, deus israel saluator? Ergo deus in q̄ est deus: dominus noster iesus christus rectius intelligitur & uerius: qui in euangelio loquitur: Ego & pater unum sumus. Qui deus appellatur abscondi
Matth.1.d tus: propter assumpti corporis sacramentum: & deus israel saluator: qd̄ interpretatur iesus. Hic enim iuxta angelum Gabrielem saluabit populū suum. Confusi sunt & erubuerunt omnes simul: scribæ uidelicet & pharisæi. Et abierunt in confusione fabricatores erroris: qui in toto mundo dissé
Matth.28.c minauere mendacium: ut eum dicerent ab apostolis furto esse sublatū. Israel autem saluatus in dño salute æterna: apostolorum intelligitur chorus: & hi qui per apostolos credi
Exo.20.a derunt. Vnde dicitur ad eos: Non confundemini neq; erubescetis: non solum in presenti sæculo: sed & in futuro. Seruisse autem ei ægyptum: & æthiopas & sabaim, excelsos uiros atq;

A ros atq; sublimes: nemo dubitat: cum ei mundū uideat esse subiectum: & ex paucarum nomine nationum, quæ habitāt in extremis finibus terræ: cunctos cœlorū cardines & omnia terræ littora, ei creditura perspiciat. Vnde pulchre quasi laborantib⁹ in errore idololatriæ, cessare labor ægypti nominatur. Nulla enim gēs ita idololatriæ dedita fuit: & tam innumerabilia portenta uenerata est, cui ægyptus: de
ē.19.a qua supra legimus: Ecce dominus ascendet super nubem leuē: & ingredietur ægyptū: & mouebuntur simulacra ægypti a facie ei⁹: & cor ægypti tabescet in medio eius. Porro qđ in Lxx. additum est: Innouamini ad me insulæ: sic exponere possumus: ut dicam⁹ ecclesias de gentibus congregatas innouari in christo: & appellari insulas, qđ persecutorum rabiē procellasq; sustineant: & fundatæ supra petrā, nullatur/binum mole quatiantur. Hebræi stulta contētiōe nitunt̄ asserere, usq; ad eū locū ubi legit̄: Tātū in te est de⁹: & nō est absq; te deus: uel ad hierl'm, uel ad Cyrum dici. Hoc autē qđ sequitur: Vere tu es deus absconditus: de⁹ israel saluator: Subito ad omnipotentē deum apostrophā fieri: cum etiam stultis pspicuū sit unū contextū esse sermonis: nec posse sensum diuidi q in ipso narratiōis ordine & ratiōe cōiunctus est. a ¶ Quia hęc dicit dns / creans cęlos ipse deus ⁊c. Vocatis ægypto & æthiopia & sabaim uiris excelsis: p quæ monstrat̄ salus uniuersarū gētiū barbararū, & totius mūdi ad deū cōuersio: ostendit de⁹ iusticiā suā: qđ nō solū iudæor̄ sit dominus, sed & gentiū. Ipse enim cœli factor & terræ, equaliter omnium deus est: & non ob aliam causam creauit terram: nisi ut hominum esset habitaculum: qui suum adorarēt & intelligerēt creatorem: & idola uniuersa cōtemnerent. Nam
B & in mōte sina, de excelso ei⁹ uertice hęc audiētib⁹ populis
Exo.20.a est locut⁹: Nō erūt tibi dij alieni absq; me: nec facies tibi idolū. Sed meli⁹, ut hoc dictū de euāgelica p̄dicatiōe credam⁹:

Moyses em̄ in abscōdita solitudine, uni tātū locut⁹ est ppło. C
Aplorū aūt sonus, in uniuersū orbē exijt: & uerba eorū usq; ps.18.a
ad terræ terminos puenerūt. Nō dixi, inqt, semini iacob frustra quærite me. Cœlorū em̄ illis regna ꝓmisi: & primū ad
eos locut⁹ sum: Nō ueni nisi ad oues ꝑditas domus isrl'. Et Matth.15.c
idcirco locut⁹ sum iusticiā: & annūciaui recta siue ỽitatē: ut imaginib⁹ legis & cerimonijs derelictis, sequerētur euangelij ueritatē. Sed qa illi credere noluerūt, & idignos se iudicauerūt salute: propterea dico gētib⁹: Cōgregamini de toto orbe: & uenite & accedite ad me simul q saluati estis ex gētib⁹: Per qđ oñdit, nō statim oēs gētes esse crediturās: sed paulatim & p ꝑtes. Denicq; corripit eos q in errore pristino ꝓmāserūt dicēs: Nescierūt q leuāt lignū sculpturæ suæ: & rogāt deū non saluantē. Et est sensus: Nō intellexerūt sermones meos, simulacroq; suoq; onere prægrauati: & sperātes ī eis qb⁹ nulla est sal⁹. Vñ aplis
præcipit̄: ut oportune 2.Timo.4.a
iportune ānūciēt ueritatē: & ineāt cōsiliū salutis gētiū. Hoc aūt. i. D
ut cōgregarēt̄ & uenirēt ex gētibus plurimi q saluarēt̄, ab initio locut⁹ est deus: & cūctorū, pphetarū ora cecinerunt: q sermone dñi loquebāt̄, præter quē nullus est ali⁹. Fili⁹ em̄ nō absq; eo, sed in eo de⁹ ē. Pulchreq; iūgit: deus iustus: nequaq; uni⁹ gētis, sed uniuersi mūdi: cui loqt̄: Cōuertimini ad me, & salui eritis oēs fines terræ. Impleto illo qđ pater filio repromisit: Postula a me & dabo tibi gētes hæreditatē tuā, & possessionē tuā terminos terræ. Iuratq; per semetipsū, qm̄ sentētia oris sui & uerbū qđ ꝓtulit semel sup salute gētiū: nequaq; irritū fiat: sed repromissio ei⁹ ope cōpleat̄: dicētis supra: Conuertimini ad me & salui eritis oēs fines terræ. Iurat autem scd'm apl'm: ut p duas Hebre.6.d
res īmobiles, in qbus īpossibile ē mētiri deū,
firmā cōsolationē habeam⁹: sed & hoc iurat, qđ idolis derelictis: oñe genu ei flectat̄: cœlestiū, terrestriū, & infernorū: Philip.2.b
& omnis p illū iuret lingua mortaliū: in qꝫ pspicue significat̄

SEP. Sic dicit dominus qui fecit cœlum: iste deus qui ostēdit terram & fecit eā: ipse parauit eā: nō in/uacuum fecit eā, sed ut habitaretur plasmauit eam. Ego sum dominus & non est ultra. Non in abscondito locutus sum, neq; in loco terræ tenebroso. Non dixi semini iacob, uanum quærite: ego sum domin⁹ qui loquor iusticiam: annūcio ueritatem. Congregamini & uenite, & consulite simul qui saluamini de gētibus: non cognouerunt qui portant lignum sculpturæ suæ: orant deos non saluantes. Si annunciant, appropinquent ut sciant simul: quis audita fecit hæc ab initio: tunc annunciatum est uobis. Nōne ego domin⁹ deus: & nō est alius absq; me: iustus & saluans non est præter me. Conuertimini ad me & salui eritis ab extremis terræ. Ego sum deus, & nō est alius: Per memetipsū iuro: nisi egredietur de ore meo iusticia: sermōes mei non auertentur: quia mihi incuruabit omne genu: & iurabit & confitebitur omnis lingua deo dicēs: Iusticia & gloria ad eū ueniet: & confundent̄ oēs q sepārāt se a dño iustificabitur & in deo glorificabit̄ omne semen filiorum israel.

Cecidit

Confractus

/populus

E

populꝰ christianꝰ. Moris ē eñ ecclīastici, christo genu flectere: Qđ iudæi, mētis ſuꝑbiā demonſtrātes, oīno nō faciūt. Sed & oñis lingua cūctarū gētiū barbararū, nō in ſynagogis: ſed in christi eccleſijs cōfiteť deū. Oīs aūt lingua christū cōfitēs, in dño loqueť, & dicet: Meæ ſūt iuſticiæ, & meū ē imperiū: non ppꝛi iudæorū. Ad eū cunctæ gentes ueniēt: & confūdētur q prius illius euāgelio repugnabant: & iuſtificabitur atq; laudabitur omne ſemen iſrael: quorum prædicatio & ſemētis fertiliſſima, in toto orbe uberrimos attulit fructus. Siue iuxta Lxx. oñis lingua iurans & confitens deum, dicet: qđ iuſticia & gloria totius orbis ad eum ueniat: & cōfundantur iudæi q ſe ab eo ſeparant. Hi autem qui de ſtirpe filiorum iſrael orti ſunt: & q de apoſtolorū ſemine pullulauerunt & crediderūt in christo: habeant iuſticiā & gloriam ſempiternam.

Ca. XLVI

Onfractꝰ eſt bel, cōtritus eſt nabo: facta ſunt ſimulacra eorꝝ beſtijs & iumentis: onera ueſtra graui pondere uſq; ad laſſitudinem. Cōtabuerūt & cōtrita ſūt ſimul: nō potuerunt ſaluare portantem: & anima eorū in captiuitatē ibit. Aūdite me domus Iacob, & omne reſiduū domus iſrael: q portamini a meo utero: q geſtamini a mea uulua. Uſq; ad ſenectam ego ipſe: & uſq; ad canos ego portabo: ego feci, & ego ferā, ego portabo & ſaluabo. Cui aſſimilaſtis me & adequaſtis & cōparaſtis me, & feciſtis ſimilē? Qui confertis aurum de ſacculo: & argentū ſtathera pōderatis: conducentes aurificem, ut faciat deum: & p cidunt & adorant. Portāt illū in humeris: geſtātes & ponētes in loco ſuo: & ſtabit, ac de loco ſuo nō mouebiť: Sed & cū damauerint ad eū nō audiet: de tribulatiōe nō ſaluabit eos.

Mementote

Ca. XLVI

Ecidit bel, contritus eſt dagon: facta ſunt ſculptilia eorum in beſtias & iumenta: portatis ea colligata q̄ſi onus laboranti, & deficienti, & eſurienti, nec prævalenti ſimul: qui non poterūt ſaluare de bello: Ipſi autē captiui ducti ſunt. Audite me domꝰ Iacob, & oēs reliquiæ iſrl' q portamini de utero & erudimini a paruulo uſq; ad ſenectutem. Ego ſum: & donec ſeneſcatis ego ſum: ego ſuſtineo uos: ego feci: & ego portabo: ego ſuſcipiā, & ſaluos uos faciam. Cui aſſimilaſtis me? Videte, excogitate qui erratis & confertis aurum de ſacculo: & argētum in ſtathera appendi tis & cōducitis aurificem: fecerunt opera manuum: & incuruati adorauerunt: portant illud in humeris & uadūt. Si aūt poſuerint illud in loco ſuo, manet, & nō mouebiť: & qui damauerit ad illud, nō audiet: & de malis nō liberabit eū.

Mementote

G

pro. 18. d

primebat ad terram & ſaluare nō poterat: animaſq; eorum faciebat diabolo & dæmonibꝰ eē captiuas. b Audite me domꝰ Iacob & omne reſiduum domꝰ iſrael &c. Nequaq; eū appellat Iacob nec iſrl': quod & ipſum abſq; cōiūctiōe ſerui & pueri & electi in ſuggillationē populi dici ſuꝑ expoſuimus: ſed multo uilius, domꝰ Iacob & reliquias iſrael, ob propinquitatē carnis & ſanguinis: & quaſi feces reliquiarum iſrl'. Docetq; eos iſtar pueroꝝ atq; lactentiū, ita a deo quaſi matris utero & uulua prægnantis ex ægypto eſſe ꝓtatos. Non quo ineffabilis dei incomprehēſibiliſq; maieſtas: aut uterū habeat, aut uuluam, pedeſq;, & manꝰ & cætera corporis mēbra: Sed quo nos affectū dei per noſtra ẏba diſcamꝰ. Alioqn & in cēteſimonono pſalmo ex perſona dei hoc idē canitur. In eo enim loco ubi Lxx. tranſtulerunt: ex utero ante luciferū genui te: in hebræo ſcriptum habet מִרֶחֶם: quod interpretatur de uulua. In præſentiarum uero: non ſolum de utero, & de uulua ſcriptū eſt: hoc eſt, מִבֶּטֶן וּמֵרֶחֶם: ſed מִמְּנִי, quæ præpoſitio ſignificat ex meo utero, ſiue ex mea uulua. Et eſt ſenſus: Quos genui ab infātia, & meo utero uuluaq; geſtaui: ipſe uſq; ad ſenectutē protegā: nō meā, ſed ueſtrā: ut eos doceat diuina miſericordia eſſe ſaluādos. Creator eñ omniū parcit creaturæ ſuæ: & paſtor bonus, ponit animam ſuā ꝓ ouibus ſuis: Qui aūt mercenarius eſt: cuius nō ſunt oues, cū uiderit lupū, fugit. Quia igiť feci & genui liberos: ego feram & ipſe portabo. Iuxta Lxx. qui dixerūt: οἱ ἀιρόμενοι ἐκ κοιλίας, καὶ παιδευόμενοι ἐκ παιδίου ἕως γήρους, id eſt. Qui portamini ex utero & erudimini ab infantia uſq; ad ſenectutē: hoc ſignificat, qđ fruſtra legē dei die ac nocte meditentur: non habentes noticiam dei: ſed hominum ac beſtiarū ſimulacra uenerātes: intātū ut correptiōe indigeāt ꝓphetali: ꝓ quā loquiť ad eos deus: Cui aſſimilaſtis me, & adeq̄ ſtis? & reliq̄: Qđ aurū argentūq; cōtulerint: & cōducto ſtatuario fecerint idola: & adorauerint opera manuū ſuarum, quæ portentur humeris: & confixa atq; ſtabilita ſe non ualeant commouere: nec prodeſſe his a quibus coluntur. Manifeſta

pſ. 109. a

Ioh. 10. b

nifesta transcurrim⁹: ut christi misericordia clausa reserem⁹.
a Mementote istud ⁊ fundamini ⁊c. Quia uos ipse genui: ipse portaui: & ab infantia usq; ad senectutem, non uestro merito, sed mea pietate saluamini: deserite idola quae fecistis: & ad unius dei cultū reuertimini. Agite pœnitētiam: ingemiscite pro errore qui uos tenuit: immo fundamini: ne rursum subitus idololatriæ uos turbo subuertat: & redite ad cor: id est ad mentem uestrā: q̄ simulacra uenerātes uelut furiosi in ligna impingebatis & lapides. Ab initio cōsyderate mūdi, qđ̄ præter me nullus sit de⁹: nec alius potuerit scire uētura: nisi ego qui p̄ p̄phetas nuncio quae facturus sum: ut cū prædicta cōpleuero, diuinatione probem diuinitatē. Ego em̄ mysteriū qđ̄ retro cūctis generatiōib⁹ fuerat ignoratum: īmo consilium meū staturū esse nunc dico: ut cū illud uideritis effectū: nullū scias deum, nisi eum qui hæc futura cognouit, īmo præcepit fieri. Ego sum qui ab oriēte uoco auem: ut putāt Hebræi Cyrum regē persarum: siue Dariū mœdorū principem: & de terra longinqua uirū uoluntatis meæ: q̄ expleat omnem uoluntatem meā contra babylonē atq; chaldæos: Siue ut nos uerū esse cōuincimus dñm̄ saluatorē: De quo & Balaam uaticinat: Oriet̄ stella ex Iacob & homo ex israel: cuius nomen est oriens: quē adorauerunt magi de oriente uenientes. Hic em̄ loquit̄ in psalmis: Deus ut faciam uolūtatem tuā uolui: de q̄ locut⁹ est pater: & spō sionem suam opere cō probauit. Lxx. pro eo qđ̄ nos de hebræo expressimus, uirū uoluntatis meæ, posuerūt: περὶ ὧν βεβούλθυμαι. i. de quib⁹ cogitaui. Ergo iuxta eos uocatas de oriēte aues, angelorum possum⁹ intelligere ministeria, quae ad imperiū dñi in toto orbe discurrunt: qui sunt administratorij spiritus, & mittuntur ob salutē credentiū: De quibus & in psalmo canit̄: Qui facis angelos tuos spiritus: & ministros tuos ignē urentem.
b Audite me duro corde qui longe estis a iusticia ⁊c. Quibus supra dixerat: Audite me domus iacob & oīe residuū dom⁹ israel. Et iterū: Redite preuaricatores ad cor: etiā nūc iuxta hebraicum propter incredulitatem appellat eos duro corde: & iuxta Lxx. qui cor mentēq; perdiderunt. Q̄d̄ secutus uir eruditissimus & dignus nomīe suo Stephanus martyr in iudæorum loquitur contione: Dura ceruice & incircūcisi cordibus auribusq; uos semp̄ spiritui sancto restitistis sicut patres uestri. Hi igit̄ longe sunt a iusticia dei: qa nō crediderūt in eū quā p̄ sua clæmentia deus fecit esse uicinā & uenire ad terras: & nequaq̄ uult tardare nec p̄cul fieri. Dedit em̄ sion salutare suū: & israeli gloriam suam. Hoc de uaticinio dictū sit futurorū, & de aduentu domini saluatoris. Cæterum iuxta historiā dat̄ sion salus: & israel gloria: quoniā deus prope fecit suam esse iusticiā: ut uocaret ab oriente auem: & de terra longinqua uirū uolūtatis suæ: qui israelis & subuersæ hierū, salē ulciscerēt iniurias, & mœdis persisq; supērantibus, babylonem chaldæosq; deleret: sicut sequentia prophētæ uerba testantur.

Nu.24.c
Zach.6.c
Matth.2.a
Ps. 39.b
Ps.105.a
3.eo. Ibi.
Act. 7.f

a HEB. Mementote istud & fundamini, & redite præuaricatores ad cor. Recordamini prioris sæculi: q̄m ego sum deus: & non est ultra deus: nec est similis mei. Annūciās ab exordio nouissima, & ab initio quæ necdum facta sunt: dicēs, consilium meū stabit: & omnis uoluntas mea fiet. Vocans ab oriente auem: & de terra longinqua uirum uoluntatis meæ: & locutus sum: & adducā illud, b creaui & faciam illud. Audite me duro corde qui longe estis a iusticia. Prope feci iusticiam meā: non elongabitur: & salus mea nō morabit̄: dabo in sion salutē: & in isral̄ gloriā meā

SEP. Mementote horum & ingemiscite: agite pœnitentiam qui erratis. Reuertimini corde: & memento te priorum a sæculo: quoniā ego sum de⁹: & nō est ultra præter me. Qui annūcio prius nouissima antecq̄ fiant & compleantur: & dixi, oīs uolūtas mea stabit: & cūcta quæ cogitaui faciā. Qui uoco ab oriēte auem: & de terra longinqua de quib⁹ cogitaui: locutus sum, & adduxi: creaui, & feci. Audite me qui perdidistis cor: qui longe estis a iusticia. Adduxi iusticiam meam: & salutem quae a me est tardare non faciam. Dedi in sion salutem: & israeli gloriam.

c Ca. XLVII Descende, sede in puluere uirgo filia babylonis: sede in terra: nō est solium filiæ chaldæorum: quia ultra non uocaberis mollis & tenera. Tolle molam & mole farinam: denuda turpitudinem tuam: discooperi humerū: reuela crura: transi flumia. Reuelabit̄ ignominia

Ca. XLVII Descende, sede super terram uirgo filia babylonis, sede in terram. Non est solium filiæ chaldæorū: quoniam nequaq̄ ultra uocaberis mollis & tenera. Tolle molā, mole farinā. Reuela operimentum tuum: denuda canos: discoopi tibias: trāsi flumina: reuelabit̄ ignominia

eo qđ̄ iuxta Lxx. scriptū ē θύγατερ βαβυλῶνος. i. filia babylonis: nō ipsā babylonē qdā: sed rhomanā urbē interpretent̄: quae in Apocalypsi Ioānis & in epla Petri, babylō specialiter appellat̄: & cūcta quae nūc ad babylonē dicūt̄, illi⁹ ruinæ cō uenire testēt̄: cōtra quā uocāda sit auis deiq; iusticia: ut post̄q̄ sion. i. ecclesia saluata fuerit, illa peat in æternū. Dicit̄ ergo babyloni reginæ & filiæ chaldæorū: a chaldæis em̄ cōdita est: qđ̄ nequaq̄ ultra uocet̄ mollis & tenera & delicijs affluens: quae cunctarū gentiū manibus portabat̄: ita ut terræ plantas uix imprimeret: præcipiturq; ei ut tollat molā & molat farinā: qđ̄ est duræ captiuitatis, & extremæ seruitutis indicium: ut quae quondam regina fuerat, postea molendæ farinæ operi seruiat. Sed quia sequitur: Denuda turpitudinem tuam: etiam mola ab Hebræis figuraliter intelligitur: quod scilicet in morem scorti, uictorum libidini patebeati

Apoc.14.b
1.Pe.5.d

Ecech.26.d

E teat. Illudq; qđ in Iudicū libro de Samſon ſcribit: ad molā eū a Philiſtijm eſſe dānatū: hoc ſignificare uolūt, qđ p ſobole robuſtiſſimus uirorū, hoc in allophylas mulieres facere ſit cōpulſus. In eo ubi nos interpretati ſum⁹: denuda turpitudinē tuā: p q̄ Lxx. trāſtulerūt, ἀποκάλυψ τὸ κάλυμμα. i. reuela opimētū: Theodotio ipſū ẏbū hebraicum poſuit שׁמלהך Aquila צמתך: Symmachus τὴν σιώπην σύμ σου, qđ nos exprimere poſſum⁹ taciturnitatē tuā, qđ taceri debeat præ uerecūdia: qđ quidē & in cātico canticorum legimus: ubi ſponſæ pulchritudo deſcribitur: ad extremum infert: Abſq; taciturnitate tua: Nolētibus qui interpretati ſunt trāſferre nomē, qđ in ſancta ſcriptura ſonaret turpitudinē. Rectēq; contra babylonē inuerecūdis utiē nominibus: licet nulla ſit turpitudo, humani corporis mēbrū uocare noīe ſuo: cui præcipitur, ut nudet pectora, & crura ac fœmina apiat: & uadat in captiuitatē: uideaē q; ignominia ei⁹ & opprobrio pateat ſēpiēno. Et hoc dñs feciſſe ſe dicit: ut ultionē capet de ea: q̄ oppreſſit pp̄m ſuū: & nullū p ea audiat præcatorē: qui irā dñi ſuo lenire coneē occurſu. Significat autē angelū gentis babyloniæ præſidem: qui cū cæteris angelis loquiē: Curauimus babylonem & nō eſt curata. Q đ aūt Lxx. trāſtulerūt τὸ δίκαιον ἐκ σοῦ λήμομαι ἐυκ ἔτι μὴ παραδῶ ἀνθρώποις. i. qđ iuſtū eſt de te auferā: neq; q̄ ultra tradā hominib⁹: ſubaudiē babylonem: uel certe hoc qđ iuſtū eſt & ablatū de babylone. Diſputāt Stoici, multa re turpia, praua hoīm cōſuetudine, uerbis honeſta eſſe: ut parricidiū, adulteriū, homicidiū, inceſtū, & cætera his ſimilia. Rurſūq; re honeſta, noībus uideri turpia: ut liberos pcreare: inflationē uentris crepitu digerere: aluū releuare ſtercore, ueſicam urinæ effuſione laxare. Denicq; nō poſſe nos ut dicim⁹ a ruta rutulā: ſic ὑποκοπρισικόμενα facere. Ergo צמתך qđ Aquila poſuit, ut diximus, uerenda mulieris appellantur. Cuius etymologia apud eos ſonat, ſitiēs tuus: ut inexpletā babylonis indicet uoluptatē.

a ¶ Redemptor noſter dñs exercituū: nomen illius ſanctus iſrael ⁊c. Primus uerſus iuxta Lxx. cū ſuperioribus copulaē: ut ſit ſenſus. Et hæc faciet qui eruit te dñs ſabaoth, nomē ei⁹ ſanct⁹ iſrael. Porro iuxta hebraicū, ex pſona populi pphēta loquiē: qđ hæc fecerit cōtra babylonē dñs exercituū, cuius nomē ſit ſanct⁹ iſrl. Rurſumq; ad ipſam babylonē ſermo dirigitur. Sede tacēs ſiue cōpuncta: & tuorū criminū recorda-

HEB. minia tua & uidebitur opprobrium tuum: ultionem capiam: & non reſiſtet mihi homo. Rēdēptor noſter dñs exercituū, nomē illius ſanctus iſrael. Sede tacēs: & intra in tenebras filia chaldæorū: quia nō uocaberis ultra dña regnorū. Iratus ſum ſup populū meum: contaminaui hæreditatem meā: & dedi eos in manu tua: nō poſui ſti eis miſericordias. Super ſenē aggrauaſti iugū tuū ualde: & dixiſti, in ſempiternū ero dña: non poſuiſti hæc ſuper cor tuū: neq; recordata es nouiſſimi tui.

b Et nūnc audi hæc delicata & habitans confidenter: quæ dicis in corde tuo: Ego ſum & nō eſt præter me ampli⁹: nō ſedebo uidua, & ignorabo ſterilitatē. Et ueniēt tibi duo hæc ſubito in die una: ſterilitas & uiduitas: uniuerſa uenerūt ſuper te, ꝓpter multitudinē maleficiorū tuorum: & propter duriciam incantatorū tuorū uehementer. Et fiduciā habuiſti in malicia tua: & dixiſti: Non eſt qui uideat me: ſapiētia tua & ſciētia tua hæc decœperūt te: & dixiſti in corde tuo: ego ſum & præter me nō eſt altera. Veniet ſuper te malū: & neſcies ortū eius: & irruet ſuper te calamitas, quā nō poteris expiare: ueniet ſuper te repente miſeria, quam neſcies.

c HEB. Stā cū incantatorib⁹ tuis: & cū multitudine maleficiorū

SEP. minia tua: appareāt opprobria tua. Quod iuſtū eſt de te auferā: neq; ultra tradā hoībus. Dixit qui eruit te dñs ſabaoth: nomē eius ſanctus iſrl. Sede cōpuncta, ingredere in tenebras filia chaldæorū: nequaq; ultra uocaberis fortitudo regni: iratus ſum cōtra pp̄m meū: cōtaminaui hæreditatem meā. Ego dedi eos ī manū tuā: tu uero nō dediſti eis miſericordiā: ſeni aggrauaſti iugū ualde: & dixiſti, in æternū ero dña: nō itellexiſti hæc in corde tuo, neq; recordata es nouiſſimorū.

SEP. Sta nūc in incātatiōibus tuis & in mltis maleficiis tuis

pulū ſuū, corripe eos uoluiſſe, nō pdere: uerberare, nō occidere. Illos autem abuſos eſſe crudelitate ſua: & plus impoſuiſſe plagarū q̄ dei ultio flagitabat: magnūq; babyloniæ crudelitatis indiciū eſt: ne ſenib⁹ qdē pepciſſe: q̄rū ætas etiā iter hoſtes uenerabilis eſt. Sed & hoc ſignū ſuꝑbiæ qđ præſenti fœlicitate decepta, futurorū nō cogitarit ambigua. Ergo ſemper in ꝓſperis debemus cauere uētura: nec traditos nobis oppримere: q̄ ad hoc eruditiūē, ut meliores fiāt.

b ¶ Et nunc audi hec delicata ⁊ habitās cōfidēter ⁊c. Duo ſimul uenient babyloni, ſterilitas & uiduitas: ut nec filios habeat, id eſt ſubiectos ſibi populos: nec uirum, quē regem poſſumus intelligere: quæ dum nō ſperat repēte ſuſtinuit. Ne q̄ eī poterat arbitrari qđ perſæ nullius ante fortitudinis, eā Cyro regnāte ſuparēt: & ſuæ ſubiiceret ptāti. Q uæ perpeſſa es inquit, nō ſolum propter ſuperbiam & abundantiam cunctarum opum atq; delicias: ſed & ꝓpter multitudinē maleficiorū tuorū, & incātatorū tuorum in quibus habuiſti fiduciā. Et ueniet ſup te malū qđ antea neſciebas: & cuius ignorabas ortū: Siue ut Lxx. tranſtulerunt: ueniet ſuper te perditio, & neſcies: fouea, & incides in eam: ut quæ cunctis gentibus parabas captiuitatis malum: ipſa incidas in foueam quā paraſti. Q uæ perſpicua ſunt, cito ſermone tranſcurrimus.

c ¶ Sta cum incantatoribus tuis ⁊c. Habuiſſe babylonem omnēq; chaldæam, incantatorum & augurū, & hariolorū & gaçareṇorū ſtudium, quos nos auruſpices appellamus: Danielis ꝓphētæ lectio probat: qui ad eorū conſilium, cuncta reges babylonios feciſſe cōmemorat. Pro eo quoq; qđ nos iuxta Symmachum & Theodotionē interpretati ſumus: Stent & ſaluēt te augures cœli. Lxx. manifeſtius tranſtulerūt: στήτωσαν δὴ καὶ σωσάτωσάν σε οἱ ἀστρολόγοι τοῦ οὐρανοῦ. i. Stent & ſaluam te faciant aſtrologi cœli: qui uulgo appellanē Mathematici: & ex aſtrorum curſu lapſuq; ſyderum, res humanas regi arbitrantur. Vnde & magi de oriente uenerunt, dominī ſtellam ſe uidiſſe dicentes: uel ex artis ſcientia, uel ex uatinio Balaam prophetæ ſui: qui in Numeris dixerat: Orietur ſtella ex Matth. 2.b Nu. 24.c

A stella ex iacob: & homo de israel. Isti igit̃ qui supputãt mẽses annosq; dinumerãt: & horarum momenta librantes, futurorum scientiam pollicentur: dicant tibi quid sup̃ te dñs cogitauerit. Illisq; tacẽtibus, quid uenturũ sit, propheta respondit: Ecce facti sunt quasi stipula: ignis deuorauit eos: ut qui salutẽ alijs promittebant, sua ignorabãt supplicia: nec dubiũ quin ardẽte urbe, habitatores ei⁹ uorax flãma consumpserit. Quodq; sequit̃: Non sunt prunæ quib⁹ cale fiant: nec focus ut sedeant ad eũ: sic hebræi ediſſerũt: Nullã habẽt caloris scientiã: nec illuminantẽ sensum: q eorum tenebras possit discutere: & frigus erroris expellere. Pro q̃ nescio quid uolentes Lxx. transtulerũt: Habes carbones ignis, sedebis sup̃ eos: hi erũt tibi in adiutoriũ: Nisi forte possum⁹ hoc dicere, qd̃ multo utilior sit ignis & incẽdiũ babyloni, q̃ fuerũt magi & Chaçareni, astrologi & incãtatores. Hic em̃ eos p̃ pœnas atq; supplicia ad pœnitẽtiam ꝓuocat: illi per errorẽ ducũt ad supbiã. Omnis labor eius & negociatores illi⁹, quos magos intelligimus, hoc ꝓfecit: ut unusquisq; sua erraret uia: & ipse ꝓditus, salutẽ alteri nõ præberet. Interrogemus eos qui diuersas asserunt esse naturas: utrum babylon malæ naturæ sit an bonæ. Si malæ dixerint: qd̃ eos respõsuros esse nõ dubium est: quõ prouocatur ad pœnitentiam & dicit̃ ei: Sede cõpuncta, intra in tenebras filia chaldæoꝝ: Ac deinceps post enumerationem peccatorũ & criminũ: Habes carbones ignis, sedebis sup̃ eos: hi erũt tibi in adiutoriũ: Et qd̃ sibi uelit qd̃ inferẽ iuxta eosdem Lxx. Laborasti in cõmutatiõe ab adolescẽtia: Quæ est ista cõmutatio: Vticq; de bono in malũ. Ex q̃ ꝓspicuũ est, natura bonos, uolũtate malos fieri. Deniq; inferẽ: Homo in semetipso errauit: nõ natura, sed mentis arbitrio.

HEB. Ieficiorũ tuorũ in q̃ bus laborasti ab adolescẽtia tua: si forte quid prosit tibi: aut si possis fieri fortior. Defeciſti in multitudine consiliorũ tuorꝝ: stẽt & saluẽt te augures cœli q cõtẽplabant̃ sydera: & sup̃ putabãt mẽses, ut ex eis annũciarẽt uẽtura tibi. Ecce facti sunt q̃si stipula: ignis cõbussit eos: nõ liberabũt anias suas de manu flammæ: non sunt prunæ q̃bus calefiant, nec foc⁹ ut sedeãt ad eũ. Sic facta sũt tibi in q̃buscũq; laboraueras: negociatores tui ab adolescẽtia tua: unusq̃sq; in uia sua errauerũt: nõ ẽ q̃ saluet te.

SEP. cijs tuis quæ discebas ab adolescentia tua: quæ nõ prodesse tibi possunt: & laborasti in consilijs tuis. Stent & saluam te faciant astrologi cœli qui contemplantur stellas: annuncient tibi quid uenturum sit super te. Ecce omnes quasi phrygana in igne comburentur: & non eruent animam suam de flamma: quia habes carbones ignis, sedebis super eos. Hi erunt tibi in adiutorium. Laborasti in cõmutatione tua ab adolescentia: homo in semetipso errauit: tibi autem non erit salus.

Audite hæc domus iacob, Ca. XLVIII qui uocamini nomine israel: & de aquis iuda existis: qui iurastis in nomine domini, & dei israel recordamini: nõ in ueritate neq; in iustitia. De ciuitate enim sancta uocati sunt: & super dominũ israel constabiliti sunt: dñs exercituum nomen eius.

b HEB. Priora ex tunc annũciaui: & ex ore meo exierunt: & audita feci ea: repẽte operatus sum: & uenerunt. Sciui enim quia durus es tu: & neruus ferreus ceruix tua & frõs tua ænea. Prædixi tibi ex tũc anteqũ uenirent indicaui tibi: ne forte diceres: idola mea fecerũt hæc: & sculptilia mea cõflatilia mãdauerũt ista. Quæ audisti: uidi omnia: uos autem non annũciastis. Audita feci tibi noua ex tunc

SEP. Priora adhuc annunciaui: & de ore meo egressa sunt: & auditum factũ est: subito feci & uenerunt. Scio quia durus es: & neruus ferreus, collum tuum: & frons tua ænea: & annũciaui tibi olim anteqũ uenirent super te. Auditum tibi feci: ne forte diceres: quia idola mihi fecerunt, sculptilia & cõflatilia mandauerunt mihi. Audistis omnia: & uos nõ cognouistis: sed audita tibi feci noua a nũc

C stella ex iacob: & homo de israel. Isti igit̃ qui supputãt mẽses annosq; dinumerãt: & horarum momenta librantes, futurorum scientiam pollicentur: dicant tibi quid sup̃ te dñs cogitauerit. Illisq; tacẽtibus, quid uenturũ sit, propheta respondit: Ecce facti sunt quasi stipula: ignis deuorauit eos: ut qui salutẽ alijs promittebant, sua ignorabãt supplicia: nec dubiũ quin ardẽte urbe, habitatores ei⁹ uorax flãma consumpserit. Quodq; sequit̃: Non sunt prunæ quib⁹ cale fiant: nec focus ut sedeant ad eũ: sic hebræi ediſſerũt: Nullã habẽt caloris scientiã: nec illuminantẽ sensum: q eorum tenebras possit discutere: & frigus erroris expellere. Pro q̃ nescio quid uolentes Lxx. transtulerũt: Habes carbones ignis, sedebis sup̃ eos: hi erũt tibi in adiutoriũ: Nisi forte possum⁹ hoc dicere, qd̃ multo utilior sit ignis & incẽdiũ babyloni, q̃ fuerũt magi & Chaçareni, astrologi & incãtatores. Hic em̃ eos p̃ pœnas atq; supplicia ad pœnitẽtiam ꝓuocat: illi per errorẽ ducũt ad sup̃biã. Omnis labor eius & negociatores illi⁹, quos magos intelligimus, hoc ꝓfecit: ut unusquisq; sua erraret uia: & ipse ꝓditus, salutẽ alteri nõ præberet. Interrogemus eos qui diuersas asserunt esse naturas: utrum babylon malæ naturæ sit an bonæ. Si malæ dixerint: qd̃ eos respõsuros esse nõ dubium est: quõ prouocatur ad pœnitentiam & dicit̃ ei: Sede cõpuncta, intra in tenebras filia chaldæoꝝ: Ac deinceps post enumerationem peccatorũ & criminũ: Habes carbones ignis, sedebis sup̃ eos: hi erũt tibi in adiutoriũ: Et qd̃ sibi uelit qd̃ inferẽ iuxta eosdem Lxx. Laborasti in cõmutatiõe ab adolescẽtia: Quæ est ista cõmutatio: Vticq; de bono in malũ. Ex q̃ ꝓspicuũ est, natura bonos, uolũtate malos fieri. Deniq; inferẽ: Homo in semetipso errauit: nõ natura, sed mentis arbitrio.

D Audite hæc domus iacob: qui uocamini nomine israel &c. Hæc chaldæis & babylonijs uentura prædixi: & necesse est qd̃ per ꝓphetas meos locutus sum rebus expleri. Tu autem domus iacob & qui uocamini nomine israel: & qui de aqua iuda existis: & cætera quæ sequuntur: audi attentius quæ dicturus sum. Et nõ tandum qd̃ nequaq̃ eos appellet iacob, sed domum iacob: nec israel, qui hoc falso appellantur nomine, cum opus non habeant nominis. Et de aquis, inquit, iuda existis: σωματικώτερον aquas uocans pro semine: ut nequaq̃ eos uirtutũ patriarchaꝝ filios ostenderet esse sed carniũ. Et recte aquas iuda appellauit: quia sola tũc in terra iudæa adhuc ꝑmanebat tribus: & semen dauid illo tempore regium seruabat̃. Qui inquit iurastis in noie dñi, non ut honoretis dñm, sed ut assumpto nomine faciatis iniuriã: dũ eũ testẽ uestri uultis esse mẽdacij: & requiescitis in sancta ciuitate: & super dominũ israel innitimini, ut iactetis habitatores uos esse urbis hierusalẽ, & dñs sabaoth habere priuilegium: cum cassa iacob, israel & urbis sanctæ, & dei omnipotentis assumatis uocabula. b Priora ex tunc annunciaui: & ex ore meo exierũt &c. Prædico tibi babylonios a mœdis persisq; superãdos: & repente faciã qd̃ minatus sum: ne cũ uenerint quæ prædicta sunt: uel deorũ nutu q̃s colis: uel fortuito ea existimes accidisse. Nec iacto scientiam futurorũ: sed ob utilitatẽ tuam loquor: cuius cor incredulũ, & ceruicẽ ferream, ac frontẽ æneã ab initio esse cognoui. Ecce audisti omnia quæ uẽtura sunt, & tamen celas silentio ueritatẽ. Nec narro præterita, quib⁹ sæpe mea potẽtia comprobata est: quõ eduxerim populũ de ægypto: ægyptios in mari submerserim rubro: terram repromissionis tradiderim: gentes uobis uarias subiugarim: Sed noua quæ cõtra babylonẽ facturus sum nuncio: ut impudens oris tui mẽdaciũ confutet̃: q̃ te asseris scire quæ nescis. Ab initio em̃ meorũ præuaricator es mandatorũ: & de uẽtre transgressorem uocauit te deus, quãdo de ægypto liberatus, quasi meo uentre cõceptus es, & educatus & eruditus. Caput bouis ægypti desyderasti dicens: Hi sunt dij tui israel:

E qui te eduxerunt de terra ægypti. Non igitur tuo merito, sed mea misericordia furorem meum distuli ne penitus interi/res: & ob laudem nominis mei infrænabo te: ut me quasi iumentū, & infrænis equus sequaris inuitus. Ecce excoxi te, id est probaui, quō conflatur argentum: Siue non in diuitijs sed in fornace pauper/tatis probare te uolui. Ex quo ostēditur & diuitijs & pauptate plæroscp temptari: si aut illis male abutanē: aut penuriā nequacp uir/tute sustineāt. Propter me ergo faciā, ne blas/phemetur nomē meū in gentibus: & putent uos non mea ira: sed idolorū suorum auxilio esse supatos. Qđcp infert: Gloriā meā alteri nō dabo: Hoc significat, ne idola putētur oppressisse pplm dei. Vel certe cū dicit, alteri non dabo: ostendit se alteri iam dedisse: Alteri enim ad distinctionem prioris dicit̄. Plaricp nostrorum, ut iuxta Lxx. interpretes pauca pstringam: de christi aduentu autumant, pphetari: qđ repente ueniat inspera/tus: & durissimo po/pulo sui demonstret præsentiam: cui nuncp de⁹ aures aperuerit: qa incrassatum fuerit cor eius: & auribus suis grauiter audierit: Statimcp ut dominus de utero uirginali profusus est: transgressor & iniquus sit appellatus quærēs eū interficere. Qđcp iūgit: Propter nomen meū ostendā tibi furorem meum: & glorioſa mea inducā sup te: sensu abutitur apostoli: siue apostol⁹ Paulus de hoc loco sumit testimonium: ut
Rom.1.b reueletur ira dei ad terrēdos eos qui peccāt: & postea cōuersis gloria prebeatur. Ecce ait uendidi te non in pecunia: sed uendidi in peccatis tuis: & erui te de fornace pauptatis.

HEB. ex tunc: & conserua/ta quæ nescis: modo creata sunt, & nō ex tunc: & ante diem & non audisti ea: ne forte dicas: ecce cognoui ea. Neqp audisti, neqp cognouisti: neqp ex tunc aperta est auris tua: scio em̄ quia præuaricans præuaricaberis: & transgressorem ex uentre uocaui te. Propter nomen meū longe faciam furorē meū: & laude mea infrænabo te, ne intereas. Ecce excoxi te, sed non quasi argentum: elegi te in camino paupertatis. Propter me propter me faciam ut nō blasphemer: & gloriam meam al/
a teri non dabo. Aūdi me iacob & israel quē ego uoco: Ego ipse ego primus, & ego nouissimus. Manus quoqp mea fūdauit terrā: & dextera mea mensa est cœlos: ego uocaui eos, & stabunt simul. Congregamini omnes uos & audite: quis ex eis annunciauit hæc? dominus dilexit eū: faciet uoluntatem suam in babylone: & brachium suū in chaldæis. Ego ego locutus sum & uocaui eū: adduxi eum & directa est uia eius.

SEP. ua a nunc quæ futura sunt. Et non dixisti: nūc fiunt & non olim: & non in prioribus diebus. Ne dicas etiā noui ea: neqp nosti neqp scis: neqp a principio aperui aures tuas. Scio em̄ quoniā præuaricans præuaricaberis: & iniquus ad/huc ex utero uocaberis. Propter nomē meū ostendam tibi furorem meum: & glorioſa mea inferam super te: ut non te interficiam. Ecce uendidi te non propter argentum: erui autē te de fornace pauperta/tis: propter me faciā quia nomen meum polluitur: & gloriam meam alteri non dabo. Audi me iacob & israel quem ego uoco. Ego sum prim⁹: & ego in sempiternum: & manus mea fundauit terram: & dextera mea firmauit cœlum. Vocabo eos & stabunt simul: & congregabuntur omnes & audient: Quis eis nunciauit hæc? Diligens te, feci uoluntatē tuam super babylonem: ut auferrem semen chaldæorum. Ego locutus sum & ego uocaui. Adduxi eū: & prosperā feci uiam eius. Adducite

G Phil.2.a prouerbijs loquitur: Deus sapiētia sua fun/ Pro.3.a dauit terram: & dextera illius mēsa est: siue firmauit cœlos uel cœlum, ut Lxx. transtulerunt. Vocat autem cœlos, ut eius pareāt iussioni: & enarrēt gloriā illius. Si autem cœli obediunt domini uoluntati, & suo currunt ordine: quid gloriatur terra & cinis, & igno/ Eccl.10.b rat fragilitatē suam? Congregamini oēs uos & audite: uel cœli uel uniuersa creatura: uel oīs multitudo isrl̄. Quæ sunt quæ iubētur audire? Qđ dñs dilexerit eū. Haud dubiū quin Cyrum Dariumcp significet: qui fecit uoluntatem domini cōtra babylonē, & brachium suum exercuit in chaldæis. Et ipse locutus est & uocauit eum nomie suo. & adduxit eum & di/recta est uia ei⁹: ut nullus uiribus eius auderet resistere. Vnde prouocat eos ut accedant & audiant, & dño prædicēte cognoscāt, uētu/rum esse regem persarum atcp mœdorum: qui subruat babylonē deleatcp chaldæos. Et ut hæc annūciet, dicit se ppheta missū a dño: & a spiritu eius. Hoc iuxta hebræos & eorū opinionem. Cæterum iuxta Symmachū qui interpretat⁹ est: Quis ei annūciauit hæc: quē dominus dilexit: qui facit uoluntatem eius in babylone: Et iuxta Lxx. τοῦ ἆραι σπέρμα χαλδαίων. i. ut auferat semen chaldæorum: Ad dñi personā refertur: qui uere dilectus est a patre: & qui fecit omnem uoluntatē patris: & qui subuertit in babylone, hoc est in confusione huius mundi, omne semen chaldæorum, qui dæmones interpretātur. Ipse locutus est & audiuit filiū: & adduxit illū, qui loquit̄ ad credētes: Venite ad me oēs q laboratis & onerati estis. Et au/ Matth.11.d dite hæc quæ a principio in abscōdito sum locutus: hoc est per ænigmata & mysteria prophetarū: qđ cunctis retro generationibus fuerat ignoratum: Quando fiebant omnia a patre, ipse erat cum eo: cui adgaudebat: qui etiam nunc dicit: Ego qui semper eram cum patre, & in patre, & sine patre Ioh.14.b nunqp eram: etiam nūc loquor: & iuxta fragilitatem carnis assumptæ

Pro.30.b Propter qđ & Salomon diuitias & paupertatē habere non uult, sed tantū necessaria postulat. Ne aut illis eleuet̄ cor ei⁹ in superbiā: aut in ista cōpellatur facere qđ non uult, & deū
1.Timo.5.b præsſus inopia blasphemare. Vnde & Apostolus: Habentes inquit uictum & uestimentum: his contenti simus.

a Audi me iacob & israel quem ego voco &c. Quibus ante iam dixerat: Audite hæc domus iacob qui uocamini nomine israel, & de aquis iuda existis: Nunc ad eosdem lo/
Matth.22.b quitur: Audi me iacob & israel quem ego uoco. Multi enim uocati & pauci electi. Vnde nō eos electos, quia necdum re/
Apoc.22.c cœperant saluatorem: sed uocatos nuncupat. Ego sum in/

A assumptæ dico, qđ dñs deus miserit me, & spiritus eius: Breuiq; uersiculo, trinitatis nobis ostēditur sacramentum. a ¶Hęc dicit dominus: redemptor tuus sanctus israel ꝛc. Quia israeli futura promisit: reddit causas quare eos prius afflixerit: quas si uitauerit, nequaq; similia patiatur. Si inqt attendisses mandata mea: ut Lxx. trāstulerunt: uel certe optātis affectu, utinā attēdisses mādata mea: quæ si fecisses: fuisset sicut flumē pax tua: & iustitia tua sicut gurgites maris: Abūdātiā omniū rerū copiāq; significās. Quodq; sequit: Et fuisset quasi arena semen tuum: & stirps uteri tui ut lapilli eius: Videtur quidem permanere in populo iudæoꝝ, qui usq; in præsentem diē, instar uermiculorum pullulant filios & nepotes. Sed quomodo hoc in repromissione accipiendū est: cū pacē iusticiāq; nō habeāt? Aut eī iratus est eis: aut placatus. Si iratꝰ, quō sumē eiꝰ q̄tidie multiplicat? Si placatus: quō seruiūt & pacē iusticiāq; nō possident? Ex q̄ perspicuū est, de apostolico dici nunc semine: de quo & supra legimus: Nisi dominus sabaoth reliquisset nobis semen, quasi sodoma fuissemus. Quod quia illo tempore nequaq; uidetur expletum: in christi completur aduentu: & ante faciē illius semen pmanet israelis. b ¶Egredimini de babylone: fugite a chaldęis: in uoce ꝛc. Qui supra in eo loco ubi scriptum est: Ego ego locutus sum: & uocaui eum: adduxi eum: & directa est uia eius: super Cyro Darioq; intelligunt: etiam hæc ad illius referunt tempora: qñ egressus est populus de babylone: & fugit de chaldæis: & redēptus est a dño deo suo. Hoc quoq; qđ dicitur: Non sitierunt in deserto cum educeret eos: aquam de petra produxit eis: & scidit petram & fluxerunt aquæ: Licet scđm historiā expletū docere non ualeant: neq; enim sub Zorobabel & esdra uenerunt per desertū: & scissa petra præbuit eis aquas: qđ de ægypto exeuntibus accidisse narratur: Tamen Hyperbolice in similitudinem prioris fœlicitatis impleta testantur: quādo per desertum nationum uenerūt in iudæā: & de captiuitate sunt liberati. Et ut sciamꝰ inquiūt, nō esse de christo, sed de Cyro prophetatū, iungitur: Non est pax impijs dicit dominus. & esse sensum: Perfecta fœlicitas nō erit, nisi sub christo, qđ in ultimo tempore reseruatur. Porro qui & uerius & rectius hæc referunt ad saluatoris aduētum: de quo dicitur: Annunciare pauperibus misit me: prædicare captiuis remissionem: cohortationē esse intelligunt eorum qui euangelium annunciant ipsius domini saluatoris: ut egrediamur de babylone: id est, confusione istius mundi: & fugiamus chaldæos: De quibus crebro dictū est. Redemit enim dominus seruum suum iacob præcioſissimo sanguine suo: & adduxit per desertū sæculi: & aquam scidit de petra. Super qua & Apostolus loquitur: Petra autē erat christus. Scinditur autem sermo diuinus: & in multas partes diuiditur: ut quem totum susципere non possumus, sumamus in partibꝰ. Ac ne putaretur ista prædicatio dici omni semini iacob, & non his tantū qui per aplos crediturі sunt: infertur & iungitur: Non est pax impijs dicit dominus: Illis uide licet qui in errore pristino permāserūt: qui non meruerunt bibere de petra. Cuius ut noue loquar, latꝰ lancea uulneratū, aquis fluxit & sanguine, baptismū nobis & martyrium dedicans.

¶Ca. XLIX

Audite insulę, ꝛ attendite populi de longe. Dñs ab utero ꝛc. Scio & hæc & īferiora quæ dicturi sumꝰ: ad unius capituli scientiam seu intelligentiam pertinere: & omnia ex persona christi debere accipi: Sed nolui simul oīa proponendo lectoris onerare sensum: & qđ per partes facilius dici potest, magnitudine sui confundere. Vnde & utrāq; æditionem posui: ut qđ in altera uidetur obscurū: alterius lectione resecetur. Post uocationē ergo reliquiarū israel: & abiectionem in incredulitate populi permanentis: de quibus dixerat: Non est pax impijs dicit dominus: transit ad ecclesias de gētibus cōgregatas: & eis sub insularū noie loqt̄: Quæ ita pſecutorū insidijs, quasi maris fluctibꝰ patent: & ex omni pte sæuiēte naufragio, tunduntur potius q̄ mouētur. Ac ne quis putet uiolentam esse expositionem nostram, & non ad gentes pertinere qđ dicitur: sed ad synagogas populi iudæorū: Sequitur: Et attendite populi siue gentes de longe: hoc est ab extremis finibus terræ. Vel ut Lxx. trāstulerūt ἀπὸ χρόνου πολλοῦ στῆσαι .i. post tēpus multū stabit: hoc est, non hoc tēpore quo dicunt: sed post multa fient tempora. Dñs inquit ab utero uocauit me: de uentre matris meæ recordatus est nominis mei: Qđ nunc interim audiētibus uidetur obscurū: postea autem cunctis gentibus notum fiet: quādo Gabriel Ioseph de partu dixerit uirginali: Et uocabis nomē eius Iesum: ipse enim saluum faciet populum suum. Posuit quoq; os eius quasi gladium acutum: ut spiritu oris sui interficiat impiū. De quo gladio & ipse in euangelio loquitur: Non ueni pacē mittere super terram, sed gladium: Malos a bonis separās. Veni enim diuidere hominem contra patrem suum: & filiam contra matrem suam: & nurum contra socrum suam.

¶Ca. XLIX

Audite me insulæ: & attendite gentes. Post multū tēpus stabit dicit dñs. De uētre uocauit me: & ex utero matris meæ uocauit nomen meū. Et posuit os meū q̄si gladiū acutū: & sub ptectione manꝰ suæ abscōdit me: & sicut sep. ¶Adducite ad me, & audite hæc: Non a principio in abscondito locutus sum: quando fiebat ibi eram. Et nunc dominus deus misit me & spiritus eius.

HEB. uia eiꝰ. Accedite ad me & audite hæc: nō a principio in abscondito locutꝰ sum: ex tempore anteq; fieret ibi eram. Et nunc dominus deus misit me & spiritus eius.

a Hęc dicit dominus: redemptor tuus sanctus israel: Ego dñs deus tuus docens te utilia: gubernās te in uia qua ambulas. Vtinā attēdisses mādata mea: facta fuisset sicut flumē pax tua: & iusticia tua sicut gurgites maris. Et fuisset sicut arena semen tuum: & stirps uteri tui ut lapilli eius: non interissent & non fuisset attritum nomen eius a facie mea. Egrēdimini de babylone: fugite a chaldæis: in uoce exultationis annunciate: auditū facite hoc: efferte illud usq; ad extremū terræ, & dicite: Redemit dominus seruum suum iacob. Non sitierunt in deserto cum educeret eos: aquam de petra produxit eis: & scidit petram, & fluxerunt aquæ. Non est pax impijs dicit dominus.

E Et in umbra, inquit, manus suæ protexit me: ut carnis uilitas, diuinitatis potentia tegeretur: angelo ad uirginem nunciante: Spiritus sanctus superueniet in te: & uirtus altissimi obumbrabit tibi. Posuit, inquit, me sicut sagittam electam: in pharetra sua abscondit me. Quando dicit, sagittam electam: ostendit habere deum sagittas pluri/mas, sed non electas: quæ sagittæ, ꝓphetæ sunt & apostoli: qui in toto orbe discurrunt. De quibus & in alio loco canitur: Sagittæ tuæ acutæ potentissi/mæ: populi sub te cadent. Et iterū: Sagittæ potentis acutæ cū carbonibus desolatorijs. Christus autē de multis sagittis & filijs plurimis: una sagitta electa, & filius unigenit⁹ est: quā i pharetra sua abscondit: id est, in humano corpore: ut habitaret in eo plenitudo diuinitatis corporaliter: Rarach̄ est credentium fides. Cui & supra dicit̄: Tu es de⁹ absconditus, & nescie/bam⁹. Qua sagitta & spōsa uulnus accipiēs, loquitur in cāticorum ticorū: Vulnerata charitate ego sum. Et dixit mihi: Seruus me⁹ es tu israel: quia in te glorificabor. Seruus, quia cū in forma dei esset, formam serui est dignatus assumere: & israel, quia nat⁹ est de semine iudæoꝝ. Qd̄/cꝫ de nullo alio seruorū intelligi potest, iungitur: Quia in te gloriabor. Dicit enim & ipse in euangelio: Pater glorifica nomen tuū. Qui in psalmo loquitur ad filiū: Exurge gloria mea: exurge psalteriū & cithara. i. omniū uirtutū chorus. Dicēte au tē mihi patre ista quæ retuli: ego respōdi ei: Quō in me glorificatus es pater: quia inuacuū laboraui: & magnā partem populi iudæorū ad te reuocare non potui? Hæc autem uniuersa dicunt̄, ut liberū hoīs arbitriū monstrarent̄. Dei enim uocare est, & nostrū credere: nec statim si nos nō credimus, impossibilis deus est: sed potentiā suam, nostro arbitrio derelinquit: ut iuste uoluntas præmiū consequat̄. Quia ergo noluerunt per me in te credere: iudiciū meū apud te est: qd̄ omnia fecerim quæ eis facere debui: dicens in euangelio: Ego te glorificaui super terrā: opere completo qd̄ dedisti mihi ut facerem. Et iterum: Manifestaui nomen tuum hominibus. Et opus meū siue labor & dolor meus: hoc enim significat πόνος μου, in cōspectu tuo est. Fleuit em̄ & in euāgelio hier'm: & in psalmo ob incredulorū mꝛtitudinē, q̄dāmodo frustra passum se esse, dicit: Quæ utilitas in sanguīe meo dū descendo in corruptionē? Et iuxta hebraicū pendens in cruce loquitur: Longe a salute mea, uerba lamētationū mearū.

a ¶ Et nūc dicit dñs: formans me ex utero seruum sibi ꝛc. Dicente me: Inuacuū laboraui: sine causa & uane fortitudinem meā consumpsi: quia iudæi credere noluerunt: & iudiciū meū cum dño est: & opus meū qd̄ illo iuuāte compleui cum domino: Respōdit mihi dñs, qui me formauit ex utero seruū sibi. Ex q̄ ostēdit eū appellari seruū, q̄ sit format⁹ ex utero. Qui & in psalmo dicit: De uētre matris meæ de⁹ me⁹ es tu. Quid ergo dñs dixit ei? Vt reduceret iacob ad eū qui aberrauerat: q̄ deserto creatore idolis seruiebat. Vnde & ipse loquit̄ ad discipulos: In uiam gentium ne ieritis: & in ciuitate samaritanorū ne intretis: sed ite magis ad oues perditas domus israel. Et in alio loco: Non ueni nisi ad oues pditas domus israel. Hæc igitur uoluntas patris fuit: ut pessimi uinitores missum susciperent filium, & fructus uineæ redderent: qui interfecerunt eum dicentes: Venite occidamus illū: & nostra erit hæreditas: & hoc est qd̄ nunc dicit: Et israel non congregabitur: id est, non reuertetur ad dñm. Satisq̄ miror quō uulgata ædi/tio, fortissimū contra iudæorū perfidiā testimoniū, alia interpretatiōe subuerterit dicēs: Congregabor & glorificabor coram domino: cum Theodotio & Symmach⁹ nostræ interpretationi cōgruāt. De Aquila autē non miror, qd̄ homo eruditissim⁹ linguæ hebraicæ: & uerbū de uerbo exprimens, in hoc loco: aut similarit imperitiā, aut pharisæorū puersa expositione deceptus sit: qui interpretari uoluit: & israel ei cōgregabit̄: hoc est, deo: Cum uerbū hebraicū נָצַר in hoc loco non scribat̄ per ט & ר quod si esset, significaret, ei uel illi: sed per ט & ה qd̄ proprie, non, sonat. Quia igitur non est reductus iacob ad deum, nec israel congregatus: propterea filius loquitur illis non credentibus: Glorificatus sum in oculis domini. In me em̄ omnis mundus credidit: & deus meus factus est fortitudo mea: qui & consolatus est me tristem super abiectione populi mei: & dixit mihi: Parum est si seruias mihi ad suscitandas tribus iacob quæ suo uitio corruerunt: & ad feces siue reliquias israel cōuertendas: Hoc em̄ uerbum hebraicū נְצִיר sonat. Pro illis em̄ dedi te lucē omniū gentiū: ut illumines uniuersum mūdum: & salutem meā, per quā omnes salui fiunt, usq̄ ad extrema terræ facias puenire. Illud autem qd̄ in Lxx. legitur σωαχθήσομαι καὶ δοξασθήσομαι ἐναντίον κυρίου. i. Congregabor & glorificabor coram dño: Sic intelligi potest: ut congregatus sit dñs cū credentibus. Quodcꝫ sequitur: ἔσται μοι μέγας σοι ἐστὶ τὸ κληθῆναί σε παῖδά μου. i. Dixit mihi: Magnum tibi est ut uoceris puer meus: Magnū referamus ad hominem & ad puerum, qui comparatione dei paruus est.

b ¶ Hec dicit dñs redēptor israel sanctus eius ad contēptibilē animā ꝛc. Pro eo qd̄ nos diximus: ad contēptibilē animam, ad abominatā gentem, ad seruum dominorū: Theodotiō transtulit: ei qui despicit animā: qui abominationi est genti, qui seruus est principū: qd̄ manifeste christi personæ conuenit.

E
Luc.1.d
Ps.44.b
Ibi.119.b
8.45.c
F
Cañ.4.5.c
Phil.2.a
Ioh.12.e
Ps.56.b
Ioh.17.a
Ibidem
Ps.29.c
Ps.21.a

HEB. sicut sagittam electam: in pharetra sua abscondit me: & dixit mihi: Seruus meus es tu israel: quia in te gloriabor. Et ego dixi: inuacuum laboraui: sine causa & uane fortitudinem meam consumpsi: ergo iudicium meum cum domino: & opus meum cum deo meo. Et
a nūnc dicit dominus: formans me ex utero seruum sibi: ut reducam Iacob ad eum: & israel non congregabitur: & glorificatus sum in oculis domini: & deus meus factus est fortitudo mea. Et dixit: parum est ut sis mihi seruus ad suscitandas tribus iacob, & feces israel cōuertendas. Dedi te in lucem gentium: ut sis salus mea usq; ad extremum terræ.
b Hec dicit dominus redemptor israel sanctus eius: ad contemptibilem animam, ad abominatā

SEP. me. Posuit me quasi sagittam electā: & in pharetra sua abscondit me. Et dixit mihi: Seruus meus es tu israel: & in te gloriabor. Et ego dixi: sine causa laboraui inuanū: & in nihili dedi fortitudinē meā. Propterea iudicium meū apud dominum: & labor meus coram deo meo. Et nunc sic dicit dñs qui formauit me ex utero seruū sibi: ut congregarē iacob ad eū & israel: congregabor & glorificabor coram dño: & deus meus erit fortitudo mea. Et dixit mihi: Magnū tibi est ut uoceris puer meus: & suscites tribus iacob: & dispersionem israel cōuertas. Ecce posui te in testamentum generis, in lucem gētium: ut sis salus usq; ad extremum terræ. Sic dicit dominus qui eruit te deus israel. Sanctificate eum qui despicit animam

Ps.21.b
Matth.10.a
Ibi.15.c
Ibi.21.d
H
Co.
Ibid
Matth.2

Ioh.10.b A conuenit. Ipse em̄ bonus pastor, posuit animā suam pro ouibus suis: & contēpsit eā: qui abominationi est genti iudæorum: cui ter per singulos dies sub nomine Naçarenorū maledicūt in synagogis suis. Qui seruus fuit principū, & tam humilis: ut staret ante Annam & Caiphā: & crucifigendus Pilato & Herodi mitteretur. Cui interpretationi Aquila cōsentit, & ex parte Lxx. licet in eo mutauerint sensum: & extenuauerint, quod pro gente, gētes: & pro seruo, seruos interpretati sunt. Alij uo hoc dici arbitrant̄ ad gentē iudæoꝝ, quæ cō tempsit animā suam: & abominatiōi est uniuerso mundo: & seruit principibus: de quib⁹ f ps.13.c scriptū est: Qui deuorāt plæbem meā sicut cibum panis. Sed melior sup christo interpretatio. Quæ igit̄ pater, redēptor quondā, & sanctus israel, ad filiū loquitur: Reges uidebunt & consurgent principes & adorabūt, quando uenerit in gloria patris cum angelis suis: & sederit in throno gloriæ suæ, iudicās uiuos & mortuos: tūc omnes adorabunt eū propter dominum patrem suum: qui elegit eum. Siue ita intelligendum: Reges quo B p.ro.21.a rum cor in manu dei est, & ecclesiæ principes, adorabūt te: quia fidelis est dñs sanctus israel q elegit te. Hæc autem omnia ad eum refert: qui contempsit animam suā: qui abominatur a gēte, qui seruus est principum.

a Hec dicit dominus: In tēpore placito exaudiui te ⁊c. Hoc testimonio apl̄us Paulus in secunda epl̄a ad 2.Co.6.a Corinthios usus ē dicens: Tempore oportuno exaudiui te: & in Ibidem die salutis auxiliatus sum tui. Ecce nunc tēpus acceptabile: ecce nunc dies salutis. Si ergo uas electionis ad primi aduentus refert intelligentiam quæ dicuntur: & nos sequamur expositionis eius uestigia: & instar paruulorum, super adumbratas lineas præceptoris, literas imprimamus. Tempus placitum & oportunum, & dies salutis, passio saluatoris est & resurrectio, quando orabat in cru- Matth.27.f ce: Deus deus meus: quare me dereliquisti: Et seruauit eum siue plasmauit morte superata: deditq; in fœdus populi iudæorum: his uidelicet qui ex illis credere uoluerunt: ut suscitaret terrā, quæ in idololatriæ iacebat erroribus: & possideret hæreditates dissipatas siue desertas, quæ habitatorem non habebant deū: & diceret his qui erāt in uinculis, exite: qui peccatorum uinculis stringebātur: Quia funibus peccatorum suorum unusquisq; constringitur: & qui erant in tenebris, reuelamini: Qui sedebant in tenebris & umbra mortis, & lucem uidere non poterant. Qui postq̄ conuersi fuerint, & clarum christi lumen aspexerint: pascentur in uijs & in semitis sanctarū scripturarum, & dicēt: Dominus pascit me, ps.22.a & nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocauit. Sup aquas refectiōis educauit me: Qui autē in istiusmodi uijs atq; semitis pastus fuerit & nutritus, nec esuriet nec sitiet: neq; calorē sentiet solis: & implebitur de illo qđ scriptum est: Per ps.120.b diem sol non uret te: neq; luna per noctem: Vt nec aduersa nec prospera huius sæculi sentiat. Si quidem misericors & miserator dominus: ipse cōsolabit̄ & reget eos: & deducet ad fontes aquarū. Siue potabit illos ad fōtes de qbus scriptū ps.67.f est: Benedicite domino de fontibus israel. Et in alio loco: Hauri- Esa.12.b te aquas de fontibus saluatorij. Hi fontes in ueteri testamēto, & nouo sūt. Omniaq; offendicula quæ credētium poterāt impedire gressus, dñs eis uertet in planum: & excelsa humiliabit, atq; humilia sublimabit: ut iter planum habeāt atq; campestre. Qui sint autē isti quibus præparetur uia, ponit manifestius. Ecce isti de longe uenient: & ecce illi ab aquilone & mari: & isti de terra australi. Quatuor plagas orbis ostendēs: Orientē & septētrionem: occidentem & meridiem. Pro oriente, longe, posuit: ꝑ australi plaga in hebreæo legit̄ סִינִים qđ Lxx. persarū, interpretati sunt. Cæteri ita ut in hebræo legitur expresserunt סִינִים, qđ nos interpretati sumus, ab australi: illud suspicātes, qđ mons sinai in australi parte positus sit: iuxta Habacuc ꝓphetam: Deus ab au- Abac.3.a stro ueniet: & sanctus de mōte pharan umbroso & condēso. Si autem סִינִים ut Lxx. transtulerūt, persas intelligimus qui ad orientē siti sunt: illud qđ supra dicit̄: Ecce isti de longe uenient, ad austrum referre poterimus. Præcipiturq; cœlis & terræ: uel his uirtutibus quæ in cœlo morant̄ & terra: uel angelis & hominibus, ut dei cōcinant laudes. Et q in excelso uirtutū positi sunt, mentis lætitiā iubilo & exultatione testent̄. Quia cōsolatus est dñs populū suū: eos q ex iudæis credere uoluerūt. Et pauperū humiliūq; suorū misertus est:

sep. animam suam, qui abominationi est gentiū, qui seruus est principum. Reges uidebunt eū: & cōsurgent principes: & adorabūt eū propter dñm: qa fidelis est sanctus israel & elegit te. Sic dicit dominꝰ: tempore oportuno exaudiui te: & in die salutis auxiliatus sum tui: & plasmaui te: & dedi te in testamentū gentiū: ut cōstitueres terrā, & possideres hæreditates desertas. Dicere⁊ cq; his q in uinculis sūt, exite: & qui in tenebris, reuelamini: in omnib⁹ uijs pascentur: & in omnib⁹ semitis pascua eorū. Non esurient neq; sitient: nec pcutiet eos æstus neq; sol: sed qui miseretur eorum consolabitur eos: & per fontes aquarum ducet illos. Ponāq; omnē montē in uiā: & omnē semitā in pascua eis. Ecce isti de longe uenient: isti ab aquilone & mari: alij autem de terra persarum. Lætamini cœli & exultet terra: erumpant montes lætitiam: quia misertus est deus populi sui: & humiles populi sui consolatus rebitur.

C

D

E

ſiue omnis populi ſui: qui de oriente & occidente, aquilone & auſtro ad eum uocatus eſt: Non habens legē nec prophetas, nec diuitias ſpiritales: ſed deſertus, paup & humilis, cū ictis dæmonibus ſubiacebat. a Et dixit ſion: dereliquit me dñs ꝛc. Hieruſalem & ſion, quatuor modis in ſcripturis ſanctis debere intelligi, ſæpe mēoraui mus. Vno iuxta iudæos, quā plangit dñs in
Matth.23.d euangelio. Hieruſalē, hieruſalē quæ occidis prophetas & lapidas eos q ad te miſſi ſunt.
Luc.21.d Et in alio loco: Cū uideritis circūdari ab exercitu hieruſalē: tunc ſcitote quia appropinquauit deſolatio eius. Secundo, ſanctorum eſt congregatio: qui in pace dñi & in uirtutū ſpecula cōſtituti: recte appellant ſion: de qua
Pſ.86.a dicitur: Fundamenta eius in montibus ſanctis: diligit dñs portas ſion, ſup omnia tabernacula iacob. Neq; em̄ fundamenta iudaicæ ſion, quā uidem⁹ eſſe deſtructā, a dño ſunt dilecta: aut qđ a dño dilectum eſt, deſtrui potuit. Tertio appellatur hieruſalē, multitudo angelorū, dominationū & poteſtatū: &

F

oīe qđ in dei miniſterio cōſtitutum eſt. De qua hieruſalē & Apls
Gal.4.d loquebat: Quæ autē ſurſum eſt hieruſalē, libera eſt, quæ eſt mater omniū noſtrū. Et
Hebre.12.f in alio loco: Sed acceſſiſtis ad ſion montē, & ciuitatem dei uiuentis hieruſalem cœleſtem. Quarto appellat hieruſalē, quā iudæi & noſtri iudaiçantes iuxta
Apoc.21.e Apocalypſim Ioānis, quā non intelligūt, putant auream atq; gemmatam de cœleſtibus ponendā. Cuius ter
Eçech.40 minos & infinitā latitudinē, etiam in Eçechielis ultima parte deſcripſi. Quæ cū ita ſe habeant: nūc diligentius intuendum eſt quæ ex quatuor dixerit ſion: Dereliquit me dñs, & dominus oblitus eſt mei. Nec dubium eſt quin cōgregatio ſanctorum, quæ prior fuerat in iudæis, & a dño derelicta eſt, iſta cōmemoret: & uoce lachrymabili cōquerat ſe eſſe deſertam: & dñi auxilio deſtitutam. Cui reſpondit deus, naturali utens ſimilitudine. Si poteſt fieri, ut mater ſui obliuiſcat infantis: & ad partum uiſcerū ſuorum non flectatur miſericordia: & ego obliuiſcar tui. Plus aliquid dicam: & ſi illa oblita fuerit, uincens mentis duritia iura naturæ: ego tamē nō obliuiſcar creaturā meā: & ſanctorū anīas ſemp in meo corde retinebo. Scito em̄ tu, quæ te penit⁹ arbitraris derelictā, in meis deſcriptam eſſe manibus atq; depictam: & muros tuos coram oculis meis iugiter pmanere. Ex quo diſcimus, nequaq; hieruſalem in palæſtinæ regione querendā: quæ totius prouinciæ deterrima eſt: & ſaxoſis montibus aſperatur, & penuriam patitur ſitis: ita ut cœleſtibus utatur pluuijs: & raritatem fontium, ciſternarum extructione ſoletur: ſed in dei manibus: ad quā dicitur: Feſtinauerūt ſtructores tui. Siue iuxta Lxx. Cito ædificaberis a quibus deſtructa fueras. A iudæis enim deſtructa: a iudæis ædificata eſt. Quæ ob cul

G

pam ſcribarum phariſæorumq; deſerta, ad prædicationem apoſtolorum chriſti congregata eſt: tam de iudæis q̄ de gentibus. Sequitur. Et qui te deſtruxerant & diſſipauerant, egredientur ex te doctores peſſimi: ut nequaq; mandata & traditiones ſequa
Matth.15.a ris hominum, ſed legē dei. Diciturq; ad eam: ut eleuet oculos ſuos in circuitu, & uideat filios qui ei fuerant congregati. De quibus & dominus loquebatur:
Ioh.4.c Leuate oculoſ ueſtros, & uidete quia iam albæ ſunt ſegetes ad metendum. Et ut ſecuros nos faciat: Viuo ego inqt dñs: quod iuxta uetus teſtamētum, iurandi dicitur conſuetudine: quia omnibus

H

his uelut ornamento ueſtieris: & circūdabis tibi eos, quaſi ſponſa circūdat monile ſibi. Fœlix qui tanti meriti eſt tantæq; uirtutis: ut ornamentū dicatur eccleſiæ. Puto autē diuerſas ſignificari gratias ſpirituales: p quaſ ſponſæ ornatur ambitio: De qua & in quadrageſimoquarto pſalmo canitur: Aſtitit re
Pſ.44.e gina a dextris tuis in ueſtitu deaurato, circūdata uarietate. Quæ em̄ prius deſerta fuerant & dilapſa in ſolitudines & ruinas, adueniente chriſti euangelio inſtaurabuntur: & tantam habebunt habitatorum multitudinē: ut eos capere non poſſint. Ita dūtaxat, ut perſecutores fugentur procul: uel hi de quibus ſupra diximus: Qui deſtruebāt te & diſſipabāt, exibūt
ō.co.e a te. Filiiq; ſterilitatis tuæ, quos putabas te penitus pdidiſſe: & illis te eſſe uiduatam, dicent in auribus tuis: Anguſtus mihi eſt locus in ſynagogis: fac mihi ſpacium in eccleſijs, ut habitem latius: ut non comprimar blaſphemijs iudæorum: ut totum orbem, tua mecum capiat latitudo. Tu autē læticiæ magnitudinem non ualens ore proferre: in tuo corde tacita cogitabis, & dices: Quis mihi iſtos genuit? Ego eram ſterilis & uidua deſerta, atq; captiua in populo iudæorum, filios habere deſieram: multo tempore nō pepereram: Poſt Aggeum & Zachariam & Malachiam, nullos alios pphetas uſq; ad Ioannem baptiſtam uidēram: & quomodo quæ fuerā ſola & uiri auxilio deſtituta: tantos filios habere

) nunc cœpi

* HEB. rebit. Et dixit ſiō: Dereliquit me dñs: & dñs oblitus eſt mei. Nunquid obliuiſci poteſt mulier infantem ſuum: ut non miſereat filio uteri ſui? Et ſi illa oblita fuerit: ego non obliuiſcar tui. Ecce in manibus meis deſcripſi te: muri tui corā oculis meis ſemper. Venerūt ſtructores tui: & q te deſtruxerāt, & diſſipauerant, exibunt a te. Leua in circuitu oculos tuos & uide: oīes iſti congregati ſunt, uenerunt tibi. Viuo ego dicit dominus. Quia omnibus his uelut ornamento ueſtieris: & circūdabis tibi eos quaſi ſponſa. Quia deſerta tua & ſolitudines tuæ: & terra ruinæ tuæ nunc anguſta erunt præ habitatoribus: & longe fugabuntur qui abſorbebant te. Adhuc dicent in auribus tuis, filij ſterilitatis tuæ: Anguſtus mihi eſt locus, fac ſpacium mihi ut habitem. Et dices in corde tuo: Quis genuit mihi iſtos? ego

SEP. ſolatus eſt. Dixit aūt ſion: dereliquit me dñs, & deus oblitus eſt mei. Nunquid obliuiſcet mulier paruuli ſui, ut nō miſereat partus uteri ſui? Sin autem & horū oblita fuerit mulier: ſed ego nō obliuiſcar tui, dicit dñs. Ecce ſup manus meaſ depinxi muros tuoſ: & corā me es ſemp. Cito, q̄ ædificaberis a quib⁹ deſtructa fueras: & qui te diſſipauerāt, egredient ex te. Leua in circuitu oculos tuos & uide: omnes iſti congregati ſunt, uenerunt ad te. Viuo ego dicit dñs: qa omnib⁹ his quaſi ornamēto ueſtieriſ: & circūdabis tibi eos q̄ſi monile ſponſæ: qm̄ deſerta tua & quæ diſſipata & quæ corruerunt. Nūc anguſtaberis præ habitatoribus & longe fient a te q te humiliauerāt. Dicent em̄ in auribus tuis, filij tui quos perdidiſti: Anguſtus mihi locus eſt: fac mihi locum ut habitem. Et dices in corde tuo: Quis genuit mihi iſtos? ego

A nunc cœpi? Vt autē sciamus super petram & fundamentū Christi ex utroq; populo ædificari sion: ad credētes Paulus
Ephe.2.d loquit̄: Edificati super fundamentū apostolorū & ꝓpheta/rum, ipso summo lapide angulari, qui est Iesus christus. Ex quo perspicuū est, unū esse fundamētū apostolorū & ꝓphe/tarū, dñm nr̄m Iesum christū. a ¶ Hęc dicit dominus deus ꝛc. Ad id qđ ecclesia dixerat: Ego sterilis atq; captiua: istos quis genuit mihi? Ego destituta & sola: & isti ubi hic erant? Rñdit dñs: Miraris cur ista sint facta? Nequaq; mireberis cū audieris, ꝙ ego ad gentes leuauerim manū meā: De qua &
Ps.138.a sanctus loquitur: Tu formasti me: & posuisti sup me manū tuā.
Iob.10.f Et ipse saluator: Nemo pōt rapere de manu patris mei. Et apo/
1.Pe.5.b stolus Petrus: Humiliamini sub potēti manu dei: ut uos exaltet in tpe uisitationis. Ista manꝰ ad gētes leuata, ipsa ē de q̄ hic idē pro/
Esa.11.c pheta loquitur: Erit radix Iesse: qui exurget, ut princeps sit gentium: in ipsum gentes sperabunt. Nec solum
B manū suā leuabit ad gētes: sed & signū suū exaltabit in populis. Haud dubium quin uexillum crucis, ut impleat illud qđ scriptū
Ps.8.a est: Laudibꝰ eiꝰ plena est terra. Et iterum: In oī terra admirabile nomen eius. Tunc afferent in ulnis, siue in sinu filios sion: & filias eius portabūt in humeris. Qualis
Luc.16.e fuit & Laçarus, omnesq; sancti qui requiescūt in sinu Abrahæ: & animæ credentiū, ad quas Paulus apostolus loque/
1.Co.3.a batur: Lacte uos potaui. Et alibi: Filioli mei quos iterum
Gal.4.f parturio: donec Christus formet̄ in uobis. Et in alio loco:
1.Thes.2.b Quasi nutrix foueat filios suos. Sic desyderātes uos, cupimus impertire uobis: non solum euangeliū Christi, sed & animas nostras: alioquin ridiculum est more iudaico, grandeuos filios & filias in ulnis humerisq; portari. Reges autē nutricij, & reginæ principesq; nutrices: manifeste apostolos & apostolicos ostendunt uiros: Qualis fuit & Abrahā, ad
Gen.23.a quē dicit̄: Rex a deo tuo in nobis es: & quorū cor in manu dei est: qui dicunt credentibꝰ: Quasi modo nati paruuli, rationabiles: & absq; dolo lac desyderate. Princeps quoq; id est, ἄρχουσα, qđ Saræ nomē sonat: Et reginæ siue regina, de qua in quadragesimoquarto psalmo canitur: Astitit regina a dextris tuis in uestitu deaurato: quotidie Christi nutrit paruulos, & ad perfectā ducit ætatē: Oīs q; ætas, sexus, & dignitas, adorabūt sion, ꝓpter eum qui habitat in ea. Si em̄ caput ecclesiæ Christus est, caput adorat̄ in corpore: & si ad
Ps.98.a quosdam dicit̄: Exaltate dominū deum nostrū: & adorate scabellum pedum eius: non quo scabellū adorandū sit, sed quo maiestas pedum illius indicetur: cur non adoretur ecclesia quæ totum Christi corpus amplectitur: ut impleatur
Sopho.2.c illud quod scriptū est in Sophonia: Adorabūt eum singuli de loco suo: omnes insulæ gentiū: ut nequaq; more iudaico

HEB. ego sterilis & nō pariens, trāsmigrata & captiua, & istos quis enutriuit? Ego destituta & sola: & isti a ubi hic erāt? Hæc dicit dō/minus deus: Ecce leuo ad gentes manum meam: & ad ppłos exaltabo signū meū: & afferēt filios tuos in ulnis: & filias tuas super humeros portabūt. Et erūt reges nutricij tui, & reginæ nutrices tuæ. Vultu in terram demisso adorabūt te, & puluerē pedū tuorū lingent: & scies quia ego dñs sup q̄ nō cōfundent̄ q ex/
b pectāt eū. Nūnqd tollet̄ a forti præda: aut qđ captū fuerit a robusto, saluū esse poterit? Quia hæc dicit dñs: Equidē & captiuitas a forti tollet̄: & qđ ablatum fuerit a robusto, saluabitur. Eos uero qui iudicauerunt te, ego iudicabo: &

filios tuos

SEP. ego autem absq; liberis & uidua: & istos quis enutriuit mihi? Ego derelicta sum sola: & isti ubi erant? Sic dicit dñs deus: Ecce eleuo super gētes manum meā: & super insulas leuabo signū meum: & adducēt filios tuos in sinu: & filias tuas in humeris portabunt. Et erunt reges nutricij tui: & principes fœminæ, nutrices tuæ. Super faciem terræ adorabūt te: & puluerē pedū tuorꝝ lingēt: & scies quia ego dñs: & nō cōfundent̄ qui expectant me. Nūquid accipiet quis a gigante spolia? Et si captiuum duxerit quis inique, saluabitur. Sic dicit dominus: Si quis cœperit gigantem, accipiet spolia: & accipiens a forti, saluabitur. Ego autē iudicium meum iudicabo. Et ego

filios meos

tribus per annū uicibus ueniant in hierusalem: sed in loco suo adorantes dñm, possideant hierusalē. Quodq; sequit̄: Et puluerē pedum tuorū lingent. Hoc significat, ꝙ reges & principes, quicquid in pedibꝰ ecclesiæ, terreni operis adhærerit, suo sermone tergant atq; delingant. Vnde & Apostolis
Matth.10.b præcipit̄: ut excutiant puluerem pedum suorum. Et ad Petrum dicitur: Qui semel lo/
Iob.13.b tus sit, non habeat necesse nisi pedes lauare. Per quæ oīa discit ecclesia, nō esse aliū dñm præter eum, quē qui expectauerint, æternā gloriam possidebunt.
b ¶ Nunquid tollet a forti prędа ꝛc. Dominus noster atq; saluator, qui prius locutus fuerat per Esaiam, ipse in euangelio eundem sensum repetit: Quomodo potest aliquis intrare in domum fortis, & uasa eius diripere, nisi primū ligauerit
Mar.3.d fortem: & tunc domū eius diripiet? Fortis & gigas, diabolus ē: qui oīes gētes, suo subiugarat imperio, audens dicere saluatori: Hæc
Matth.11.b oīa mihi tradita sunt: & dabo tibi ea, si procidens adoraueris me.
Ibi.4.a D Mundus enim in ma/
1.Iob.5.d ligno positus est: quē nullus iustorum uincere potuit: nec iuxta Amos, prædam de ore
Amos.3.a leonis auferre. Propositа igitur quæstione, ꝙ nullus possit fortē & gigantē uincere, nec saluare quod ab eo raptum erat? Respondit dominus suo aduentu omnia perpetranda: quod scilicet captæ prius gentes, a gigante tollantur: & omnis illius suppellex, uniuersaq; familia, apostolis diuidatur. Impleto illo quod scriptum est: Rex uirtutum dilecti: & speciei domus
Ps.67.c diuidere spolia. Iste est enim qui ascēdens in altum, captiuā
Ibidem.d duxit captiuitatem: dedit dona in hominibus: eos uidelicet qui prius capti erant in mortē, recepit in uitam. Vnde manifestius interpretatus est Symmachus: Sed & captiuitas fortis auferetur: & rapina horribilis salua erit: Fortem atq; horribilem, diabolum uolens intelligi: qui domini uirtute superatus est. Ergo dominus iudicans eos qui oppresserant sion: siue iudicans iudicium eius: liberabit filios illius qui capti fuerant a gigante, atq; saluabit: & aduersarias potestates cibabit carnibus suis: & inebriabit quasi musto: ut nequaq; aliorum nece, sed sua morte saturentur. Et qui carnes sunt, quia dei spiritum perdiderunt, suis uescantur carnibus. Quod quidem & sanctus loquit̄
Pro.26.a in psalmis: Cum appropinquarent mihi qui affligebant ut comederent carnes meas. Non enim spiritus qui incorporalis est: sed caro comeditur, ferocium bestiarum morsibus patens. Et tunc dicet sion: immo omnis caro quæ uidebit salutare dei: quod redemptor atq; saluator eius ille sit qui luctatus est cum Iacob, uel auxiliator fuit uirtutis Iacob: ut in passione supereleuatus, crucifigentibus benediceret: Pater, ignosce eis: quod enim faciunt, nesciunt.
Luc.23.e

E HEc dicit dominus ꝛc. Post uocationē Ca. L gentiū, & reges ac principes, nutricios & nutrices, & captiuitatē fortis prius atq; robusti: cuius præda apostolis distributa est: & post dæmonū uesaniam, qui suis saturati carnib⁹, suoq; inebriati sunt sanguine: quando omnis cognouit caro, qđ redemptor & fortis ipse eēt de⁹ Iacob: Loquiē ad populum iudæorū sup sion, quæ prius di
5.49.d xerat: Dereliquit me dominus: & domin⁹ oblitus est mei. Putatis mea duritia matrē uestram, terrenā hieru salem esse proiectam: & q; ego mētis rigidæ dederim ei libellum repudij: & nō potius qđ uerum est, intelligitis illam suo a me uitio recessisse? Dicēte eī me ad eam: Quiescite inique agere, discite bonum facere: audire me noluit: sed uertit cōtra me scapulam recedentem. Vñ locutus sum filijs eius: Væ illis qm̄ recesserunt a me. Manifesti sunt, qui impie ægerunt in me: Et ad ipsā: erudiet te absces-
F sio tua: & malitia tua corripiet te: & scies qm̄ malum tibi sit, q; relinqueris me. Sed forsitā libellū repudij ostendere nō potestis: & aliquis creditor me⁹ exigens pecuniā me non habente q; redderem, uos in debiti compensationem suscipit. Nō est ita: sed ego ostendā uobis, quāobrem matrem cum filijs derelinquerim. Scelera uestra atq; pctā uos dæmonibus uendiderūt: ut præsentis sæculi uoluptatib⁹ irretiti, & uos parentē, & illa coniugē derelinqueret: Vnde adulterā matrē uestrā ultra tenere non potui, sed uolentē abire, p̄misi. Q2 autē pctis suis unusquisq; uenundat̄, dum ꝓprio arbitrio derelicti, nostra uoluntate, uel ad bonū
Rom.7.c uel ad malū ducimur: & Paulus ap̄us docet: Ego autē car-
Iob.8.d nalis sum, uenundatus sub peccato. Q ui eī facit peccatū, seruus est peccati. Et quomō auari atq; raptores serui sunt mammonæ: sic oīne peccatū dominat̄ peccatorib⁹. Q uib⁹
Rom.6.b dicit̄: Nō regnet peccatū in mortali uestro corpore. Vt autē sciatis nō a me repudiatā matrē uestrā, sed uoluntate ꝓpria receſſisse: Post multa beneficia humanū corpus assumpsi: & nequaq; per ꝓphetas, sed præsens locutus sum: Veni, & nō erat uir siue homo. Omnes eī uiri & hominis imaginem relinquētes, bestiarū & serpentiū sumpsere imagines. Vñ &
Luc.13.g ad herodē ꝓpter maliciā dicit̄: Ite, & dicite uulpi huic. Et ad
Matth.23.d pharisæos: Genimina uiperarū. Et ad libidinosos: Equi in-
Hiere.5.c sanientes in fœminas facti sunt. Et de uoluptuosis: Nolite
Matth.7.a mittere margaritas uestras ante porcos. Et impudentibus:
Ibidem Nec q; sanctū detis canibus. Et in cōmuni de omnib⁹: Visio
Esa.30.b quadrupedum quæ erant in deserto. Venit itaq; dñs, & nō
Ps.48.d inuenit hominē. Homo eī cū in honore esset, nō intellexit: comparatus est iumētis insipiētib⁹: & similis factus est eis. G
Ps.77.a Vocaui inquit eos quasi rationale animal, & dixi: Inclinate aurem uestrā in uerba oris mei: & non audiuit ppfus meus uocem meam. Clamaui & dixi: Q ui sitit, ueniat ad me &
Iob.7.f bibat. Et in alio loco: Venite ad me omnes qui laboratis &
Matth.11.d onerati estis: & nō erat qui audiret. Vnde eis in euangelio sum locutus: Nec q; speciem dei
Iob.5.f uidistis: nec q; uocem illius audistis: quia nō habetis sermonē eius manentem in uobis.

b C Hunqđ abbreuiata ꝛ paruula ꝛc. Aduersum eos qui putabant dñm nō potuisse liberare populū suū de captiuitate, ponit rationem & exēpla plenissima: Q đ qui mare rubrū fecit peruiū popu-
Exo.14.e Nu.21.d Iosue.3.d lo suo, iordanis fluenta siccauit: & arescentibus in ægypto fluuijs
Exo.7.c pisces uertit in putredinem: & qui tribus
Ibi.10.c dieb⁹ in ægypto tenebras fecit esse palpabiles: ita ut cœlū quasi sacco opertum uideretur & tenebris: utiq; potuerit & populum suum de periculo liberare. Siue quia supra dixerat: Veni & non erat hō: uocaui, & nō erat qui audiret: Illud possum⁹ dicere: q; qui tantorū signorū patrator est: & cœlū terrasq; & maria, suo facit seruire nutui: etiam ipse crucem euadere potuerit, dicēs in euangelio:
Matth.26.c An putatis qa nō possum rogare patrē meū ut exhiberet mihi modo plusq; duodecim legiones angelorū? Iuxta Anagogē, ad increAnago. pationē dñi desertū fit mare: qm̄ oīs hui⁹ sæculi amaritudo siccat̄, & flumina desolant̄: de qb⁹ spiritualis draco dicebat in ægypto: Mea sunt
Ezech.29.a flumia: & ego feci ea. Et de quib⁹ in alio loco legim⁹: Q uid
Hiere.2.d tibi est & uiæ assyriorū, ut bibas aq̄s fluminū? Pisces q̄q, sagena missa in mari cōputrescēt, q a bonis piscib⁹ fuerint separati. Q đq; sequit̄: Induā cœlū tenebris: & q̄si ciliciū erit operimētū ei⁹. Vel oē qđ sup̄ nos est, intelligam⁹ cœlū: sicut uolatilia quæ in aere sunt, appellant̄ cœlestia: & aduersariæ ptātes dicunt̄ eē cœlestes, quæ inter cœlū terrāq; discurrūt. Vel certe induit̄ cœlū tenebris, qm̄ obtexit̄ nubib⁹. Iuxta il-
Ps.146.b lud qđ scriptū est: Q ui operit cœlum nubib⁹: & dat terræ
Deu.28.b pluuiā. Et in cōminatione siccitatis loquit̄ de⁹: Ponā cœlū æneū: & terrā ferreā. Nō q; elemētor̄ natura mutet̄, sed q; p æs & ferrū, pœnarū magnitudo mōstrata sit. Aiunt philosophi: nō amplius decē stadijs a terra nubes in sublime sustolli: & solis splendorē abscōdere. Ergo nō cœlū sacco obuoluitur, sed intercluso cœli lumine aer qui subter est, nubis tenebris obscurat̄. Possum⁹ cœlos obuolutos tenebris & sacco opertos, sic interpretari: ut dicamus oīes esse sub peccato: & sanctos quoq; indigere misericordia dei.

C Commentarij decimitertij in Esaiam finis.

SEP. filios meos eruā: & comedēt, qui tribulauerūt te carnes suas: & bibēt quasi uinū nouū sanguinē suū, & inebriabuntur: & sciet omnis caro: quia ego dñs qui erui te: & adiutorium fortitudinis iacob. C Ca. L

HEB. filios tuos ego salua-
bo. Et cibabo hostes tuos carnibus suis: & quasi musto sanguine suo inebriabuntur: & sciet omnis caro quia ego dominus saluans te: & redēptor tuus fortis iacob. C Ca. L

a HEc dicit dōmin⁹: Quis est hic liber repudij matris uestræ, q̄ dimisi eā? Aut quis est creditor meus cui uēdidi uos? Ecce in iniqtatib⁹ uestris uēditi estis: & in sceleribus uestris dimisi matrē uestram: Quia ueni, & nō erat uir: uocaui, & nō erat
b qui audiret. Nūnquid abbreuiata est & paruula facta ē man⁹ mea, ut nō possit redimere? Aut non est in me uirtus ad liberādū? Ecce in increpatione mea desertū faciam mare: ponam flumina in siccū: computrescēt pisces sine aqua, & morient̄ in siti. Induam cœlos tenebris: & saccū ponam operimentū eorū.

SIc dicit dñs: Qualis est liber repudij matris uestræ quo dimisi eam? Aut cui creditori & exactori meo uendidi uos? Ecce peccatis uestris uenundati estis: & in iniquitatib⁹ uestris dimisi matrem uestrā: quia ueni, & non erat homo: uocaui, & non erat qui obediret. Nunquid nō potest man⁹ mea liberare, aut non prævalet ut eruat? Ecce cōminatione mea desertum faciam mare: & ponam flumina deserta: & arefient pisces eorum: eo q; non sit aqua, & morientur in siti. Et induam cœlū tenebris: & quasi cilicium ponam operimentum eius.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN DECIMVMQVARTVM COMMENTARIORVM ESAIAE AD EVSTOCHIVM PROEMIVM.

A DOminus qui respicit terram,& facit eam tremere: qui tangit montes, & fumigabũt: Qui loquitur in Deuteronomĩ cantico: Ego occidam,& ego uiuificabo:percutiã,& ego sanabo:frequẽtibus morbis meam quoq; terrã fecit cõtremiscere: cui dictũ est: Terra es,& in terrã ibis.Et oblitũ conditionis humanæ,crebro admonet,ut hominẽ & senem, etiam iamq; moriturum esse me nouerim. De quo scribitur:Quid gloriatur terra & cinis? Vnde qui me subito languore percusserat, incredibili uelocitate sanauit: ut terreret potius, q̃ affligeret:& emẽdaret magis,q̃ uerberaret.Itaq; sciens ,cuius sit omne qd uiuo:& qd idcirco forsitan mea dormitio differatur: ut cœptum in ꝓphetas opus expleam: totum me huic trado studio:& quasi in quadam specula constitutus, mundi huius turbines atq; naufragia,non absq; gemitu & dolore cõtemplor. Nequaq̃ præsentia cogitans,sed futura: nec hominũ famam atq; rumusculos, sed dei iudicium pertremiscẽs. Tuq; uirgo Christi Eustochium,quæ ægrotantẽ tuis orationibus adiuuisti: sanato quoq; imprecare gratiã Christi: ut eodem spiritu quo prophetæ futura cecinerunt:possim in nubem eorum ingredi,& caliginem, & dei nosse sermonem: qui neq; carnis auribus, sed cordis auditur: & dicere cum propheta: Dominus dat mihi linguam disciplinæ:ut sciam quando oporteat me loqui. Quod testimonium quarti & decimi in Esaiam libri:quem nunc disserere cupio,principium est.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM LIBER DECIMVSQVARTVS.

B DOminus dedit mihi linguam eruditam ꝛc. Iudæi hoc capitulum a superioribꝰ separantes,uolũt ad Esaiæ referre personam:q̃ se dicat a domino accepisse sermonẽ:quomõ lassum errantemq; populum sustentet,& reuocet ad salutem: & in morem paruulorum, qui matutinis horis eruditur, a spiritusancto audiat quid loquaꝫ:secq; nõ contradixisse eius imperio,sed dño scisci
3.6.c tante: Quẽ mittam, & quis ibit ad populũ istum: rñdisse ei: Ecce ego,mitte me.Et quia
3.1.c dixerit: Audite uerbũ domini principes sodomorũ:percipite auribus legem dei nostri populus gomorræ: intantum dura perpessum; ut non solum uerborum contumelijs, sed & plagarum doloribus fuerit expositus. Attamẽ se conscientia iubentis dei nequaq̃ esse perterritum:sed iuxta id quod
Eçech.3.b Eçechieli dicit: Ecce dedi faciem tuam ualentiorẽ faciebus eorũ; & frontẽ tuam duriorẽ frontibꝰ eorũ:ut adamantẽ & silicem dedi faciẽ tuam:uniuersos eorũ impetus cõtudisse. Hoc illi dixerint, qui omni ratione conanť de Christo euertere ꝓphetias:& ad peruersam intelligentiã,praua interpretatione torquere: quasi & si hæc de Esaia scripta sint,possint alia super christo auferre testimonia:quæ ita perspicua sunt, ut clarũ sui cunctorũ oculis lumẽ infundant. Ad personam igitur domini in qua & superior finitus est liber: etiam ista referenda sunt: q̃ iuxta dispensationem assumpti corporis eruditus sit:& linguã acceperit disciplinæ: ut sciret qñ deberet loqui,qñ reticere. Denicq; qui in passione tacuit:per apostolos & apostolicos uiros in cuncto orbe nunc loquiť. Magnæq; sciẽtiæ est,dare in tẽpore cõseruis cibaria:& audiẽtiũ cõsyderare psonas. Vñ & apꝰs Paulus: his qui ꝓphetarũ fidem nõ recipiebant,auctorũ suorũ loquiť testimonijs: Si cut quidam de uestris poœtis dixerunt,huiꝰ & genꝰ sumꝰ:Aratũ significãs.Rursumq; de Cõmico:Corrumpũt mores bonos, cõfabulationes malæ.Et Epimenidis uersum hexametrũ: Cretẽses semp mẽdaces,malæ bestiæ, uentres pigri. Qui si metroq; ordinem atq; mẽsurã in trãslatione nõ seruãt:sciẽdũ est in græco eos pedibꝰ currere. Hoc aũt faciebat, quia acceperat linguã disciplinæ:ut sciret qñ oporteret loqui ẏbũ. Cui addita est auris p gratiã,quã per naturã nõ habebat:ut intelligamus nequaq̃ aures

D Act.17.f

1.Co.15.d

Titum.1.c

corporis accipi debere,sed mentis: De quibꝰ & in euãgelio dñs loquebatur: Qui habet aures audiendi,audiat. Quæ disciplina & eruditio, aperuit aures eius,ut sciẽtiã patris ad nos usq; transmitteret. Qui nõ cõtradixit ei:sed factus est obediens usq; ad mortẽ,& mortẽ crucis:Ita ut poneret corpus siue dorsum suũ ad plagas:& pectus dei capax,flagella cõciderẽt:genasq; suas nõ auerteret ab alapis. Qd illum a ministro principis sacerdotũ sustinuisse,nõ dubiũ est:ita ut certatim & iudæorũ populi illuderent. Qui percussus atq; cõsputus,nõ erubuit,sed quasi agnus ductus ad uictimam est: & quasi ouis corã tondente nõ aperuit os suũ. Q̃ autẽ filius iuxta susceptí corporis sacramentum a patre audierit quid loquaꝫ:in euangelio plenius discimus,in quo ipse ait: Et qui misit me pater, mandatum mihi dedit: quid dicam & quid loquar. Et iterum:Sicut audio,sic iudico.

Luc.8.a

phil.2.b

Ioh.17.f
Ibi.5.c

Iuxta est

DOminꝰ dedit mihi linguam eruditã: ut sciam sustentare eũ qui lassus est ẏbo. Erigit mane, mane erigit mihi aurẽ, ut audiã quasi magistrũ. Dñs deus aperuit mihi aurem:ego autẽ non cõtradico:retrorsum nõ abij. Corpus meum dedi percutientibus: & genas meas uellentibus. Faciem meam

non auerti

DOminꝰ dat mihi linguam disciplinæ:ut sciam quãdo oporteat me loqui uerbum. Posuit me mane:addidit mihi aurem ad audiendũ:& disciplina domini aperit aures meas. Ego autem non renuo neq; contradico. Dorsum meum dedi ad flagella: & genas meas ad alapas.Faciem autem meam

non auerti

E a Iuxta est q̃ iustificat me ꝛc. Si quis (inquit) me putat iu
ste addictũ cruci, & aliqđ fecisse pc̃tũ, resistat mihi. Quis
est q̃ iudicet mecũ: ut nõ potẽtia maiestatis meæ, sed ratio
ne superet? Iudicat autẽ quis cũ dño: nõ auctoritate regnan
tis, sed cõparatione uirtutũ: quõ & apli iudicãt duodecim
tribus isrl̃: & Niniuitæ
ac regina Saba ppm
iudæorũ: Iuxta quem
sensum ad hierusalem
3.16.f dicit: Iustificata est so
doma ex te. Quia igit
nullus potest iustifica
ri præsente dño: omes
ps.101.d quasi uestimentũ uete
rascẽt. Q̃d autem in
ueterascit, perditioni
proximũ est. Et quasi
tinea ait comedet eos:
Conscientia uidelicet
pc̃tõrũ: & çelus gẽtiũ
saluatarum. De q̃ & in
fine huius uoluminis
Infra.66.g dicit: Vermis eorũ nõ
morietur. Et in Michea
contra peruersos prin
Michee.7.a cipes: Auferam bona
eorum quasi tinea ex
comedens: & ambu
lans super regulam in
die speculationis. Et
pro.25.c in Prouerbijs: Tinea
os suũ cor intelligens.
Pro tinea in præsenti
loco: Symmachus, ru
F biginem: Aquila, uer
mem, interpretati sũt.
b Quis ex vobis ti
mẽs dñm ꝛc. Vos me
flagellastis: uos meam
faciem cõspuistis: ego
tamẽ ad pœnitentiam
prouoco persecutores
Ezech.33.c meos. Nolo em̃ mortẽ
populi peccatoris, sed
tantũ ut reuertatur &
uiuat. Et dico: Quis
est inter uos qui time
at dominum: & audi
at uocem serui uel pue
ri, id est filij eius? quo
rum aliud assumptæ carnis est, aliud naturæ. Nec uero pa
rum putemus esse timere dominum: iuxta illud quod in
pro.9.c Prouerbijs dicitur: Principium sapientiæ timor domini.
1.Iob.4.d Perfecta quippe dilectio, foras mittit timorem: quia timor
pœnam habet. Qui autem timet, non est perfectus in
charitate. Sed hic timor pro timiditate, & εὐλάβεια ponitur:
pro.28.c de quo & alibi legimus: Beatus qui omnia metuit, propter
εὐλάβειαν, hoc est, propter timiditatẽ: quos uulgo appellant
timoratos in religione dei. Protegit em̃ dominus iter eorũ:
Eccĩ.25.b & uiam timoratorũ custodit. De hoc timore scriptum est:
ps.33.b Timor dñi omnia superat. Et alibi: Non est inopia timẽtib9
eum. Deniq̃ post multos uirtutũ gradus, ad huiuscemodi
timorẽ dñi perueniet. Loquit em̃ sermo diuin9 sub persona
pro.2.a magistri & patris, discipulũ erudientis & filiũ. Si inuocaue
ris sapientiã: & intelligẽtiæ dederis uocẽ tuam: & si quæsie
ris eam quasi pecuniam: & quasi thesauros inuestigaueris
eam: tunc intelliges timorẽ dñi: & scientiam dei repperies.
Iste est timor, qui animas sanctorũ integras ac pudicas pu
ps.18.c rasq̃ conseruat: de quo dicitur: Timor domini sanctus per
manet in sæculũ sæculi. Ad quẽ nos diuina eloquia cohor
Apoc.14.b tant̃: Timete dñm & date ei gloriã. Qui igit sic timet dñm,
audiat uocẽ serui uel pueri eius: qui ambulauit in tenebris,
& non erat ei lumẽ: qui nõ habuit speciem, nec gloriam:
sed in similitudine carnis peccatricis susceptt formam serui, G
ut peccatum in carne superaret. De hoc dicit, q̃ speret in no
mine domini: & innitatur super deum suũ: ut quicquid hu
manæ fragilitatis est, diuina maiestate corroboret atq̃ su
stentet. Hoc iuxta hebraicũ. Cæterũ scd̃m Lxx. de peccato
ribus dicitur: qui nõ
luerunt obedire uoci
filij eius, & in tenebris
gradiuntur erroris: &
idcirco nõ habẽt lucẽ.
Neq̃ em̃ fieri poterat,
ut in peruersam aiam
introiret sapiẽtia. Qui
nescierunt nec intelle
xerunt: & ideo in tene
bris ambulãt: Nõ em̃
fecerũt opera dñi atq̃
mandata: nec semina
uerunt sibi iusticiam:
neq̃ uindemiauerunt
uitam, ut accenderent
sibi lumẽ sciẽtiæ. Qui
em̃ desyderat sapien
tiam, seruet mandata:
& dñs tribuet eam illi.
Vnde & ad deũ dici
tur: Lux præcepta tua. Et alibi: Mandatũ dñi ps.18.c
lucidũ illuminãs ocu
los. Præcipiturq̃ im
pijs ut cõfidant in do
mino: & peccatis ruen
tes, illi9 innitantur, &
sustententur auxilio. H
c Ecce oẽs vos ac
cẽdẽtes ignẽ ꝛc. Nihil
ꝑdest exhortatio: nec
post scelera spes salu
tis est. Omes declina- ps.13.a
uerunt, simul inutiles
facti sunt: omnes sibi
ignẽ succẽdunt, flam
mamq̃ corroborant.
Habẽt em̃ in se fœnũ,
ligna, stipulã, spinas &
tribulos, ac loliũ, quæ
æterno tradant incen
dio. Vñ & in Prouer
bijs scriptũ est: In mul pro.26.c
tis lignis uiget ignis.
Sin autẽ paruulus ignis, grandẽ materiã cõprehendit: gran
dis flãma q̃nta populabit̃? Dicit & in epistola quæ fert̃ ad Hebre.6.b
hebræos de terra, q̃ proferẽs spinas & tribulos reproba sit:
& maledictioni proxima, finisq̃ illius in cõbustionẽ. Ergo
qui accincti sunt flammis atq̃ circũdati, & sibi incendium
roborauerũt: prouocantur ad salutẽ, & dicitur ad eos: Am
bulate in lumine ignis uestri: & in flammis quas succendi
stis: ut in pœnis atq̃ supplicijs discant dei potentiam, & re
deant ad salutem. Significat aũt iudaici populi uastitatem,
q̃ rhomanis traditi sunt: & captiuitatis iugum hucusq̃ su
stineant. De manu enim christi hæc facta sunt omnia: & in
mœrore ac doloribus dormiẽt: quia nec beneficijs, nec tor
mentis, dei filium recipere uoluerunt. Vnde loquit̃ ad eos:
Ite in ignem æternũ, quem præparauit deus diabolo & an- Matth.25.d
gelis eius. Hoc est quod & Apostolus ait: Peruenit em̃ sup 2.Tess.2.d
eos ira in finem. Hoc capitulo discim9, ꝙ qualitate peccati,
ignem sibi unumquẽq̃ succendere. Et quomodo in eodem
manentes loco, & si dici potest lectulo, alij sani sunt, alij fe
brium succẽduntur ardoribus: ex diuersitate humorũ atq̃
pituitate diuersa supplicia sentientes: Sic & ignis qui a pec
catoribus succendit̃, materiã in peccatis habet, & in iniqui
tate: de qua scriptũ est: Ardebit sicut ignis iniquitas: & sicut 5.9.d
gramen siccum uorabitur incendio. Ca. LI

Audite

A Audite me q̄ ꝓsequimini qȯ iustū est ꝛc. Dormiē/tibus in mœrore ac dolore perpetuo, qui succen/derunt sibi ignē: & flammas robustissimas esse/fecerunt: uos qui persequimini iusticiā & quæ/ritis dn̄m (significat autē apostolorū, & per apostolos cre/dentiū chorum) respi/cite petrā, id est Abra/ham patrem uestrum de q̄ excisi estis: & ad/ cauernam laci, de qua præcisi estis: id est, Sa/ram quæ peperit uos. Et hoc consyderate, q̄ cum unius & centum esset annorum: & steri/lem haberet uxorem, multiplicauerim filios/ eiꝰ quasi stellas cœli: ita ut numerum uince/ret multitudo. Si ergo de uno homine tanta ꝓpꝛorū nata sunt mi/lia: quid mihi gran/de est ut instaurem rui/nas sion: & deserta eiꝰ/ mutem in paradisum uoluptatis: & in hortū domini quem planta/uit deus in eden cōtra orientē: & inueniatur in ea, ꝓ diuersis arbo/ribus, gaudium atq̄ lætitia, cōfessio & uox laudis? Hoc iudæi ad Zorobabel tēpora re/ferunt: qđ post baby/loniæ uastitatē instau/rata sit sion: ædifica/tumq̄ templum, & an/tiqua religio reddita.

B Sed quomō supra di/
E.49.f citur ad sion: Afferent filios tuos in ulnis: & filias tuas super hume/ros portabūt. Et erunt reges nutricij tui: & re/
Ibidem.d ginæ nutrices tuæ. Et: Ecce isti de longe ueni/ent: & illi ab aquilone & mari: & isti de terra/ australi: quando dicet sion: Angustus mihi est locus: fac mihi spa/cium ut habitē: quæ mediocritatē excludunt illorū tempo/rum: nec super terrena hierusalem impleta noscuntur: Sic & hic loquitur dominus ad eos qui persequuntur qđ iustum
Ps.35.c est: iuxta illud quod alibi dicit: Quære pacē, & persequere
Rom.12.c eam. Et iterum: Hospitalitatem sequentes. Et quærunt do/minum, ut ex prioribus conijciant præsentia: cū multo dif/ficiliora iam facta sint, hæc quæ promittunt futura non du/bitent. Porro iuxta Lxx. persecutoribus iusticiæ dicitur: ut aspiciant in robustissimam petram, quam exciderunt: & in/ foueam laci quam foderunt, id est, dominum saluatorem:
1.Co.10.a de quo Apostolus loquitur: Petra autem erat Christus. Et
Ps.39.a alibi scriptū est: Statuit supra petram pedes meos. Et iterū:
Ibi.60.a In petra exaltauit me. Huius em̄ latus lancea perfoderunt, de quo exiuit sanguis & aqua: & huius foderunt manus &
Ps.21.d pedes: dicente ipso dn̄o saluatore: Foderunt manus meas & pedes meos: dinumerauerūt omnia ossa mea. Possumus excisam petram, sepulchrum dicere saluatoris: in quo con/ditus est: & resurgens a mortuis, innumerabiles filios ge/nuit: Et appellatus est Abraham, id est pater multarū gen/tium: sicut Sara prius sterilis, interpretat ecclesia: quæ alio nomine appellatur sion: quam dominus consolatus est: & posuit deserta eius quasi paradisum. Plures enim filij de/sertæ, magis q̄ eius quæ habet uirum. Quodq̄ dicitur: Et ea quæ ad occidentem sunt, ponam in paradisum domini, siue in hortum dei: significat illud, quod sedentibus in tene/bris & umbra mortis, lux repentina surrexit. Pro paradiso in cuius loco nos delitias uer/timus: in hebraico po/nitur עֵדֶן: de quo in principio geneseos scri/ptum est. Et hoc no/tandū, q̄ in sion quæ comparatur paradiso dei, aliud esse non de/beat: nisi gaudiū & læ/ticia, confessio, & uox laudis: ut quod in cœ/lis facturi sunt sancti cum angelis dei, hoc etiam in terra, iugi in domini laude medi/tentur. b Attendi/te ad me populus meꝰ ꝛc. Semel in hebraico dicitur: Attendite: se/cundo iuxta Lxx. au/dite me, audite me: ut doceat nos & auribus corpis, & sensu animæ audire debere: Prouo/caturq̄ gentium mul/titudo, quæ est popu/lus dei, ut diligēter au/diat quæ dicuntur: de quo Zacharias: Con/fugient inquit gentes multæ ad dominum: & erunt ei in populo. Siue ut quidā uolunt, populus appellat re/liquiæ ex israel creden/tium: & tribꝰ siue gen/tes, hi qui crediderūt ex multitudine natio/num: dicente nationi/bus Moyse in Deute/ronomij cantico: Læ/tamini gentes cū ppꝛo eius. Pro tribu, quam nos interpretati sum̄: Theodotio, genꝰ: Sym/machus, gentem: Lxx. βασιλεῖς, id est, reges, transtulerunt: Nos em̄ sumus, & tribus, & gēs, & genus dn̄i regale & sacer/dotale: qualis fuit & Abrahā, qui rex appellatꝰ est: & cæteri sancti, de quibus scriptū est: Nolite tangere christos meos. Quid est qđ iubet audire? Quia lex inquit a me egredietur: & iudiciū meum in lucē populorū siue gentiū. Hic lex euan/gelij ostendit spiritualis quæ exiet de sion: non Moysi, quæ olim in sina data est. Iudiciūq̄ meū in lucē gentiū procedet: per qđ statuit atq̄ decreuit omnes gētes esse saluandas. Ac ne forsitan putarem̄ longo post tempore qđ promisit esse uenturum: infert: Prope est iustus meus, siue iusticia. Chri/stus em̄ a patre factus est nobis sapientia & redemptio, san/ctitas ac iusticia, & omnia quibus uirtus nominibꝰ appel/latur. Pulchreq̄ dicitur, iusticia processura: ut nequaq̄ una gens, sed oīs saluet orbis. Qui autē saluator siue salus, qđ he/braice dicit יֵשׁוּעַ, appellet filiꝰ dei qui missus a patre est: Symeon tenēs puerum in ulnis suis loquit: Nunc dimittis seruū tuū dn̄e: qm̄ uiderūt oculi mei salutare tuū: qđ præ/parasti in cōspectu oīm populorū: lumē in reuelationē gen/tium. Qđq̄ sequit: Et brachia mea populos iudicabunt:

C Infra.54.a

D Zach.2.b

Deu.32.f

Ps.104.b

1.Co.1.d

Luc.2.d

Siue iuxta

E Siue iuxta Lxx. ἢ εἰς τὸν βραχίονά μου, ἔθνη ἐλπιοῦσιν, id est: & in brachio meo gentes sperabunt: Vel hoc significat, q̄ omnes uirtute illius iudicentur: uel q̄ in Christum, qui est brachiū & fortitudo dei, omnes creditur æ sint nationes.

ps.88.c Dicitur & in alio loco: Tuum brachiū cum potentia. Confortetur manus tua: & exaltetur dextera tua.

ps.97.a Et iterū: Cantate dño canticum nouum: saluabit sibi dextera eius: & brachium sanctum illius. Dextera enim & brachiū domini, ipse est qui prius perditos

Ioh.17.b saluauit sibi: ut nullus periret de his quos ei pater dederat. Q2 autem insulæ, uel animæ sanctorū, quæ in persecutionib⁹ mūdi istius firma in deū solidatæ sunt fide, uel ecclesiarum ex gentibus multitudo dicatur: crebro exposuimus. Et sicut brachiū domini salutorem: sic brachia eius quæ populos iudicēt, omnes sanctos possumus itelligere: in quibus deus mundū iudicabit. a ¶ Leuate in cęlos oculos vr̄os: et vidēte sub terrā ꝛc̄. Hoc est q̄ dominus loquitur in euangelio:

Matth.24.c Cœlum & terra transibunt: uerba autem

F mea non præteribunt. Et Dauid in psalmo

ps.101.d canit: A principio tu domine terram fundasti: & opera manuum tuarū sunt cœli. Ipsi peribunt: tu autem permanes: & omnes sicut uestimentum ueteraſcent: Et sicut pallium inuolues eos, & mutabuntur. Ex quo ostendi

Infra.65.c tur, perditionem cœlorum non interitum sonare, sed mutaApoc.21.a tionem in melius: De quibus dicitur: Erit cœlum nouum, & terra noua: quæ ego faciam permanere in cōspectu meo.

1.Co.15.g Si enim de sanctis scriptum est: Omnes quidem dormiemus: sed non omnes immutabimur: Et in quatuor psalmorum titulis legitur: Pro his qui immutabuntur: Quanto magis hoc de cœlo ac sole stelliſq̄ credendum est: quando luna solis lumen accipiet: & sol septuplo fulgore rutilabit? Vnde & omnis creatura congemiscit & parturit: expectans reuelationem filiorū dei, ut mutetur in melio. Et non solum animæ hominū, quæ immortales sunt, sed & corpora cō-

Ibidem mutentur in glorificatā substantiā. Oportet em̄ corruptiuū hoc induere incorruptionē: & mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem cœlum ueteraſcat & terra: cōsequenter & ea quæ cœli circulo continentur: & homines qui sunt habitatores terræ sicut hæc morientur: non in interitū sui, sed in absolutionē uilitatis antiquæ, & innouationē futuræ gloriæ: quādo fulgebunt iusti sicut sol: & abeuntibus præteritis atq̄ antiquis, facta fuerint omnia noua. Quidā perire & ueteraſcere, pro abolitione & morte accipiunt: Iuxta il-

2.Pe.3.b lud quod in catholica epistola legim⁹: Cœli qui nunc sunt

Ibi.c & terra, eodem uerbo reseruata sunt igni. Et iterū: Elementa ardentia soluent̄. Quæ quidem & philosophorū mundi opinio est, omnia quæ cernim⁹ igni peritura. Vnde & Apo-

1.Co.7.f stolus: Pertransit (ait) figura mūdi huius, cōtemplantibus nobis: non ea quæ uidentur, sed quæ non uidentur. Quæ enim uidentur, temporalia sunt: quæ autem non uidentur,

1.Ioh.2.c æterna. Tale quid & Ioannes apostolus scribit: Mundus pertransit, & desyderium eius. Et in hebraico dicitur: Cœli G sicut fumus liquescēt. Siue iuxta Aquilam & Symmachū: Comminuentur in nihili: & in salis modum conterentur & euanescēt: quorū prior dixit: μειωθήσεται: alter, ἁλιώσονται: quod a cōminutione & deliquio salis ἐτυμολογίαν trahere manifestū est. Pro q̄ miror quid dicere uoluerint Lxx. ὁ οὐρανὸς ὡς καπνὸς ἐσπερώθη. i. cœlum sicut fum⁹ firmatū est. Si em̄ firmitas, p robore accipit: quō fumo q̄ firmū ē, cōparat? Nisi forsitan possum⁹ hoc dicere, q̄ omnis cœlorū firmitas, & robur, & fortitudo, uēto inanissimo, & fumo, qui in auras soluitur, coæquet: iuxta Ec

Eccl.1.a clesiasten: Vanitas uanitatū, & oīa uanitas. Illud q̄ dicēdum: q̄ si cœlū & terra peribunt atq̄ ueteraſcēt, q̄ consequentia habitatores ei⁹ sicut ista morient atq̄ dispereāt: cū aīas esse perpetuas, & resurrectura corpa noueri-

b ¶ mus? Ex q̄ perspicuū ē cœlū & terrā nō perire, & in nihili redigi, sed in meli⁹ cōmutari: b ¶ Audite me qui scitis iustum ꝛc̄. Q̄ui supra dixerat: Lex a me egredieť: & iudicium meū in lucē gētiū: Nūc ad eosdem loquit̄: qui sciunt iudiciū eius: & legē illi⁹ habēt in cor-

H dibus suis: ut oīa cū iudicio faciāt: & habeāt legē quā per

Hiere.31.e Hieremiā dns pollicet̄ dicēs: Statuā testamentū nouū: non iuxta testamentū q̄ dispposui patrib⁹ eorū: sed statuā testamentū, dans leges meas in mētib⁹ eorū: & sup cor eorū scribam eas: & ero eorū de⁹: & ipsi erūt pp̄lus me⁹: ut nequaq̄ uiuant iuxta literā, sed iuxta spiritū, instaurātes naturalē legem in cordib⁹ suis: de qua scribit & Ap̄lus: Cū em̄ gentes

Rom.9.g quæ nō habēt legē: naturaliter ea quæ legis sunt faciūt: isti legē nō habētes, sibi ipsi sunt lex: qui ostēdunt op⁹ legis scriptū in cordib⁹ suis. De q̄ lege significat̄ in psalmo: Os iusti

ps.36.f meditabit̄ sapiētiā: & lingua ei⁹ loquet̄ iudiciū. Lex dei ei⁹

Ibidem in corde illi⁹: & nō supplantabunt̄ gressus ei⁹. Et q̄a sciebat spūs p̄phetalis, m̄tas p̄secutiones credētib⁹ fore: exhortat̄ eos ad fortitudinē, imo ad contēptū eorū qui eos p̄secuturi sunt: Q̄d & dns in euāgelio loquebat̄: Nolite timere eos q̄

Matth.10.c occidūt corp⁹, aīam aūt nō p̄nt occidere: sed pot⁹ eū timete qui pōt animā & corp⁹ perdere in gehennā. Et in alio loco:

Ibi.5.a Gaudete, cū oīe malū dixerint aduersum uos mētientes. Sicut em̄ uestimentū cōsumit̄ uerme uel tpe: & sicut lanæ a tinea deuorant̄: sic oīe p̄secutorū opprobriū cū p̄secutoribus pertrāsibit. Vñ & ap̄li gloriabant̄, q̄ digni essent habiti

Act.5.g p dño pati cōtumelias. Gloriabant̄ aut̄ q̄ salus & iusticia dñi, quæ eis uictoriā & præmia repromiserat. i. dns atq̄ saluator permaneat in æternū: siue in utraq̄ generatione prioris populi & posterioris, qui aduentū illi⁹ receperūt: de q̄ & supra dicit̄: Prope est iustus me⁹: egressus est saluator me⁹.

2.co.b c ¶ Consurge ꝛc̄. Nomē hierusalē, q̄d hic a Lxx. additū est, nec in hebræo habet̄: nec ullus triū interpretū posuit: unde obelo prænotandū est: & sic cū superiori sensu sequens capitulum copulandum. Dns credētes in se fuerat cohortatus dicēs: Nolite timere opprobrium hominū, & blasphemias

2 eorum

a HEB. Leuatē in cœlos oculos uestros: & uidete sub terrā deorsum: quia cœli sicut fumus liquescent: & terra sicut uestimētum atteretur: & habitatores eius sicut hæc interibunt. Salus autem mea in sempiternū erit: & iusticia mea nō deficiet. Auditē me qui scitis iustum populus: lex mea in corde eorum. Nolite timere opprobrium hominum: & blasphemias eorum ne metuatis. Sicut em̄ uestimentum, sic comedet eos uermis: & sicut lanā, sic deuorabit eos tinea. Salus autē mea in sempiternum erit: & iusticia mea in generatione generationū.

c Cōsurgē, cōsurge, induere fortitudine brachiū dñi. Consurge sep. Leuate in cœlum oculos uestros: & inspicite terram deorsum: quoniā cœlum sicut fumus firmatū est. Terra autē sicut uestimentū ueterascet: & habitatores eius sicut hæc morient. Salutare autē meū in sempiternū erit: & iusticia mea non deficiet. Audite me qui scitis iudiciū populus meus, cuius lex mea in corde eorū. Nolite timere opprobriū hoim: & contēptu eorū ne uincamini. Sicut em̄ uestimētū cōsumet̄ tpe: & sicut lanæ comedet̄ a tinea. Iusticia autē mea in æternū erit: & salus mea in generationes generationū. Exurge, exurge ÷ hierlm·· & indue re fortitudine brachij tui. Exurge

dibus suis: ut oīa cū iudicio faciāt: & habeāt legē quā per Hieremiā dns pollicet̄ dicēs: Statuā testamentū nouū: non iuxta testamentū q̄d dispposui patrib⁹ eorū: sed statuā testamentū, dans leges meas in mētib⁹ eorū: & sup cor eorū scribam eas: & ero eorū de⁹: & ipsi erūt pp̄lus me⁹: ut nequaq̄ uiuant iuxta literā, sed iuxta spiritū, instaurātes naturalē legem in cordib⁹ suis: de qua scribit & Ap̄lus: Cū em̄ gentes quæ nō habēt legē: naturaliter ea quæ legis sunt faciūt: isti legē nō habētes, sibi ipsi sunt lex: qui ostēdunt op⁹ legis scriptū in cordib⁹ suis. De q̄ lege significat̄ in psalmo: Os iusti meditabit̄ sapiētiā: & lingua ei⁹ loquet̄ iudiciū. Lex dei ei⁹ in corde illi⁹: & nō supplantabunt̄ gressus ei⁹. Et q̄a sciebat spūs p̄phetalis, m̄tas p̄secutiones credētib⁹ fore: exhortat̄ eos ad fortitudinē, imo ad contēptū eorū qui eos p̄secuturi sunt: Q̄d & dns in euāgelio loquebat̄: Nolite timere eos q̄ occidūt corp⁹, aīam aūt nō p̄nt occidere: sed pot⁹ eū timete qui pōt animā & corp⁹ perdere in gehennā. Et in alio loco: Gaudete, cū oīe malū dixerint aduersum uos mētientes. Sicut em̄ uestimentū cōsumit̄ uerme uel tpe: & sicut lanæ a tinea deuorant̄: sic oīe p̄secutorū opprobriū cū p̄secutoribus pertrāsibit. Vñ & ap̄li gloriabant̄, q̄ digni essent habiti p dño pati cōtumelias. Gloriabant̄ aut̄ q̄ salus & iusticia dñi, quæ eis uictoriā & præmia repromiserat. i. dns atq̄ saluator permaneat in æternū: siue in utraq̄ generatione prioris populi & posterioris, qui aduentū illi⁹ receperūt: de q̄ & supra dicit̄: Prope est iustus me⁹: egressus est saluator me⁹. c ¶ Consurge ꝛc̄. Nomē hierusalē, q̄d hic a Lxx. additū est, nec in hebræo habet̄: nec ullus triū interpretū posuit: unde obelo prænotandū est: & sic cū superiori sensu sequens capitulum copulandum. Dns credētes in se fuerat cohortatus dicēs: Nolite timere opprobrium hominū, & blasphemias

A eorũ ne metuatis. Salutẽq; suam & iusticiã sempiternã eis promiserat in auxilium: quæ nõ est alia præter christũ, brachium dñi: de quo supra dixerat: Et in brachio meo gentes sperabunt. Vnde populus loquit̃ ad brachium dñi, & eius deprecat̃ aduentũ: & promissum implorat auxiliũ dicens:

Cõsurge, cõsurge, induere fortitudine brachium domini. Consurge sicut in dieb⁹ antiquis: & omnẽ tuam exerce fortitudinẽ: ut qui per multa sæcula sctõs tuos de periculis liberasti, etiã nos tua fortitudine protegas. Tu es em̃ q̃ percussisti supbũ: uulneraſti draconem, regẽ uidelicet ægypti pharaonẽ: qui
Ezech:29.a & in Ezechiel draco magnus appellat̃. Tu siccasti mare rubrũ, ut per aquas uehementissimas, & profunda maris, uiam tuus populus reperiret: & ægyptios fugeret psequentes. Qui igit̃ ista fecisti: nunc q̃q; redẽptos & liberatos sanguine tuo reduc in sion & in cœlestem hierusalem, siue in ecclesiam quã tibi tuo sanguine præparasti: in qua cũ fuerint, gaudebũt lætitia sempiterna & dicent:
Ps.5.c B Domine, ut scuto bonæ uoluntatis tuæ coronasti nos. Habebũt em̃ gaudium atq; læticiam, fugiẽte dolore & gemitu. Hoc iuxta hebraicũ. Cæterũ iuxta Lxx. hierusalẽ, id est peccatrix anima, prouocat̃ ut induat fortitudinẽ brachij sui: & priora assumat opera, sicut fuerat anteq̃ caderet: q̃n in die uersabatur & luce. Tu es em̃ (inquit) quæ superasti latã & spaciosam uiã quæ ducit ad mortẽ: & dissipasti draconẽ, colubrũ tortuosum: de quo & in psalmis
Ps.73.e legit̃: Tu cõtriuisti capita draconũ in aquis. Memẽto prioris fortitudinis tuæ, q̃ sæculi huius calcaueris mare: & illud feceris esse desertum, & uiam reppereris in medijs fluctibus. Vnde
Matth.14.d & apostolus Petrus per mare huius sæculi transiuit ad dominũ: & qui fide ambulabat, cœpit infidelitate mergi: nisi q̃d dextera dñi sustẽtatus est. Sicut igit̃ prior uictoria dño auxiliante concessa est: sic & reuersis post pœnitentiã & au-
Hiere.8.b dientibus: Nunquid qui cadet, non resurget dicit dñs: Et:
Ibi.3.g Conuertimini ad me filij cõuertentes: & ego sanabo contritiones uestras: Ipse porriget manum: & reducet eos in sion, speculam culmenq; uirtutũ cum gaudio atq; lætitia sempiterna: & ponet in capite eorũ laudẽ atq; læticiam. Sapientis enim oculi in capite eius. Et hanc habebunt coronã: istoq;

HEB. Cõsurge sicut in diebus antiquis in generationibus sæculorũ. Nunquid nõ tu percussisti superbũ: uulneraſti draconẽ? Nunquid non tu siccasti mare, aquam abyssi uehemẽtis: qui posuisti profundum maris uiam, ut transirẽt liberati? Et nũc qui redempti sunt, a domino reuertentur: & uenient in sion laudãtes: & lætitia sempiterna sup capita eorũ: gaudiũ, & læticiã tenebunt, fugiet dolor & gemitus. Ego
a egõ ipse consolabor uos. Quis tu ut timueris ab homine mortali: & a filio hominis, qui quasi fœnũ ita aresçet? Et oblit⁹ es dei factoris tui: qui tetendit cœlos & fundauit terram: & formidasti iugiter tota die a facie furoris eius qui te tribulabat & parauerat ad perdendum. Vbi nunc est furor tribulantis? Cito uenit gradiens ad aperiendum: & nõ interficiet usq; ad internitionẽ: nec deficiet panis eius. Ego autem sum dominus deus tuus qui conturbo mare: & intumescunt fluctus ei⁹: dñs exercituum nomẽ meum.

Posui

SEP. Exurge sicut in principio diei, sicut generatio sempiterna. Nõne tu es q̃ excidisti latitudinem: dissoluisti draconẽ? Nõne tu es q̃ desertũ fecisti mare, aquas abyssi multas: quæ posuisti profundũ maris uiam transitus, his qui fuerant liberati & redẽpti? A dño em̃ reducent̃: & uenient in sion cũ lætitia & exultatione æterna. In capite em̃ eorũ laus & lætitia apprehendet eos. Fugiet dolor, & mœror, & gemitus. Ego sum, ego sum ipse qui consolor te. Scito quæ fueris & timueris ab hoie mortali, & a filio hominis. Qui quasi fœnũ arefacti sunt: & oblitus es dei factoris tui: qui fecit cœlũ & fundauit terrã: & timebas semper cunctis diebus faciẽ furoris tribulantis te, sicut cogitauit auferre te: & nũc ubi ẽ furor tribulantis te? Cũ em̃ salua facta fueris, nõ stabit neq; permanebit: & non occidet in corruptionẽ: & nõ deficiet panis eius: quia ego deus tuus qui cõturbo mare: & sonare facio fluctus eius: dñs sabaoth nomẽ mihi.

Ponam

C diademate, ptegent̃, ut semp gaudeãt: & laudẽt dñm: quia ,p dolore, mœrore & gemitu successerint gaudia. a Ego ego ipse cõsolabor uos ꝛc. Credentiũ populus, brachiũ domini, qui ipse est dei uirtus deiq; sapiẽtia fuerat deprecatus: ut consurgeret & sibi præberet auxilium: & illo pugnante pro sanctis, gaudium atq; læticiam, fugato dolore, & gemitu possiderent. Itaq; uel brachium domini, uel dominus ipse respondit: Ego sum, ego sum: & nequaq; per ,pphetas, sed ipse uos cõsolabor: deus misericordiarũ, & pater totius consolationis. Mirorq; quõme dicente supra: Nolite timere opprobriũ hominum: & blasphemias eorum ne metuatis: timueritis persecutorũ rabiem: & nescieritis eos esse mortales, qui instar fœni arescunt repente & pereunt. Et certe eo tempore quo illos metuebas, oblitus es domini factoris tui. Si enim mei semp memoria in tuo fuisset corde uersata, nunq; timuisses homines qui in cinerem dissoluẽdi sunt. Et cui⁹ oblita es? Dei qui cœlos incredibili uirtute suspẽdit: & terrã stabili mole fundauit. Et timuisti aduersarios tuos: non ad breue, q̃d
D poterat tibi aliqua ex parte cõcedi: sed iugiter & tota die: ut cum haberes lumen fidei, tenebræ te formidinis possiderẽt: & eius qui te putabat esse peritu-rum. Vbi est ergo nũc persecutorũ superbia? ubi potẽtia sæcularis, qua in te ore rabido sæuiebãt? Cito ueniet filius meus, gradiens & conculcans aduersarios tuos ut aperiat tibi uiam uictoriæ: siue ut inferos reseret: qui non interficiat usq; ad internitionem: sed uelit saluare conuersos.

Denicq; panis illius, qui interpretatur euangelio probante doctrina, nunq; deficiet: sed semper uolentibus ad uescendum patebit. Simulq; Apostropham facit ad filium, quem cito promittit esse uenturum: & cuius panem dicit esse perpetuum: quod ipse sit iuxta dispensationem carnis assumptæ dominus deus eius: qui conturbari faciat mare: & intumescere fluctus eius: ut aduersum seruos suos persecutorum infletur superbia: quæ iterum auxiliante domino conquiescat. Dicitq;, quod posuerit uerba sua in ore eius. Quicquid enim filius loquitur, uerba patris sunt: & in umbra manus suæ protexerit eum. Et idcirco protectus sit, ut plantet cœlos nouos, & fundet terram nouam: & dicat ad

sic

E sion, hoc est, ad ecclesiam: Populus meus es tu. Ergo sion nō est alia, nisi populus dei. Symmachus in eo loco ubi nos diximus: Cito ueniet gradiens ad aperiendum: & nō interficiet usq; ad internitionem, ita interpretatus est: Cito infernus aperietur, & non morietur in corruptionem: subaudiē Christus, qui in quin todecimo psalmo loquitur: Non derelinques animā meam in inferno: nec dabis sanctum tuū uidere corruptionē. In eo quoq; loco ubi nos iuxta hebraicum & Aquilam uertim⁹: Posui uerba mea in ore tuo: & in umbra man⁹ meæ protexi te: ut plantes cœlos & fundes terram: & dicas ad sion: populus meus es tu: Ille sic transtulit: Ponam uerba mea in ore tuo: & in umbra man⁹ meæ protegam te: in q̄ plantaui cœlū & fundaui terrā: & ut dicam sion: populus meus es tu. Iuxta Lxx. ad omnem credentiū dicitur animam: q̄ creata ad imaginem & similitudinē dei, suam ignorauerit dignitatē: sed timuerit hominem & filium hominis: qui solū potest corpus occidere: & immortalem se esse nescierit: nec dixerit cū

F

Psā.26.a propheta: Dominus illuminatio mea & saluator meus: quē timebo? Dominus protector uitæ meæ: a quo trepidabo?
Ibi.55.c Et iterum: Dominus adiutor meus: nō timebo quid faciat
Ibi.117.a mihi homo. Dominus auxiliator meus: & ego despiciam inimicos meos. Quid sit autē homo, & o uersiculo demon
Ibi.55.a stratur: In domino sperabo: non timebo quid faciat mihi caro. Vnde & nunc dicitur: Timuisti ab homine mortali: &
Esa.40.b a filio hominis, qui sicut fœnum arefacti sunt. Omnis enim caro fœnum: & omnis gloria eius quasi flos fœni: & territa iudicis potestate, oblita es q̄ ipse esset protector tuus: qui cœlum fecit & terram, & omnia elemēta quæ cernimus: uel eos cœlos qui portant imaginē supercœlestis: & eam terrā quæ sementem domini multiplicat. Illud autē quod supra dicitur: Et non occidet in corruptionē: & non deficiet panis eius: de Theodotionis æditione ex hebraico additum est. Ipse conturbat mare: & sonare facit fluctus eius: cui & in
Psā.88.b psalmis canitur: Tu dominaris fortitudini maris: & commotionē fluctuum eius tu mitigas. In Hieremia quoq; scriptum est: Me nō timebitis dicit dominus: & a facie mea nō
Hiere.5.e formidabitis: qui posui arenas terminū mari: præceptum sempiternum quod non præteribit. Turbata sunt maria,
Matth.13.f quando sagena domini extraxit piscium multitudinem. Et posuit dominus uerba sua in ore credētis: & in umbra ma-
Ibi.10.b nus suæ protexit eum. Qui & in euangelio loquit: Quando tradiderint uos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini: dabitur em̄ uobis in illa hora quid loquamini: Non enim uos estis qui loquimini: sed spiritus patris uestri
Psā.80.b qui loquit in uobis. Et in alio loco dicit ad iustum: Dilata os tuum, & implebo illud. Et iterum: Aperi os tuum uerbo
Ibi.67.c dei. Dominus em̄ dabit uerbum euangeliçantibus uirtute multa. Vnde ad interiorē Hieremiæ hominē loquit deus:
Hiere.1.b Postq̄ tetigit os eius, ecce ego dedi sermones meos in ore
Psā.39.a tuo. Qui poterat cū psalmista canere: Misit in ore meo canticum nouum: hymnū deo nostro. Quis autem hæc opera tus est omnia, nisi dominus atq; saluator, qui cœlum fecit & terram: & dicit sion: Populus meus es tu? Quod ꝑprie ecclesiæ conuenit de gentibus cōgregatæ. Et in Osee credentibus pollicet dicens: Vocabo non populum meū, populū meum: & ipse dicet mihi, deus meus es tu. Osee.2.d

HEB. Posui uerba mea in ore tuo: & in umbra man⁹ meæ protexi te: ut plantes cœlos & effundas terram: & dicas ad sion: Populus meus es tu. a Eleuare, eleuare, consurge hierusalē quæ bibisti de manu domini calicē iræ eius: usq; ad fundum calicis soporis bibisti, & potasti usq; ad feces. Nō est qui sustentet eam ex omnibus filijs quos genuit: & non est qui apprehendat manū eius ex omnibus filijs quos enutriuit. Duo sunt quæ occurrerūt tibi: quis contristabitur super te? uastitas, & contritio, & fames, & gladius: qs consolabitur te?

Filij tui

SEP. Ponam uerba mea in ore tuo: & in umbra man⁹ meæ protegam te: in qua statui cœlū & fundaui terram: & dicet sion: populus me⁹ es tu. Exurge, exurge, eleuare hierusalē, quæ bibisti de manu domini calicem furoris eius. Calicem enim ruinæ κόνδυ, furoris ebibisti & euacuasti: & nō erat qui consolaretur te ex oīmibus filijs tuis quos genuisti: & non erat qui apprehenderet manū tuam: neq; ex omnib⁹ filijs tuis quos exaltasti. Duo hæc cōtraria tibi: quis cōtrista-
bitur tecū? ruina, & contritio, fames, & gladius: quis consolabitur te?

Filij tui

G

a Eleuare eleuare consurge hierusalem ꝛc. Hierusalē & sion esse ϑυώνυμον, sæpe docui: quarum sion, quæ interpretat speculatio: eo q̄ in monte sita sit, arx uocatur: reliqua autē urbis pars, hierusalem dicit: quæ prius appellabat hiebus & salem: quā nūc propheta cohortat ut surgat: quæ prius negatione corruerat, dicens in domini passione: Crucifige, crucifige talem: non habem⁹ regem nisi cæsarem: & agat pœnitentiā: & captiuitatis sentiat malis, cur suū offenderit creatorem. Solent medici amarissimā antidotum, quæ ex gustu nomē accepit, dare stomacho nauseanti: ut noxios humores euomat: & possit coctos cibos atq; digestos in aluū trāsmittere: quos phlegmatū magnitudo digeri non sinebat. Igit & hierusalē quæ bibit de calice furoris domini: & de κόνδυ eius: quem Symmachus, craterē interpretatus est: & quem iuxta Geneseos librū, Ioseph in saccu lo fratris Beniamin iussit abscondi: iubetur de ebrietate consurgere, eo q̄ biberit, & uacuefecerit, & potauerit eum usq; ad feces: q̄ tres uno indicauere sermone, ϑʒεʒράπκσας. Hic est calix de quo in psalmis legimus: Calix in manu domini uini meri plenus mixto: Et inclinauit ex hoc in illud: uerum tamen fex eius non est exinanita: bibent omnes peccatores terræ. De quo & ad Hieremiam deus loquit: Sume calicem uini meri de manu mea: & propinabis cunctis gentibus ad quas ego mittam tę. Et bibent & uomēt & insanient a facie gladij, quem ego mittam in medio eorū. Cumq; alijs gentibus & hierusalem urbibusq; iudææ propinasse se dicat, infert: Sic dicit dominus omnipotens deus israel: Bibite & inebriamini, & euomite: & cadite a facie gladij, quē ego mittam in medio uestri. Et notandum q̄ calix iste furoris domini gladius eius sit, qui in medio mittitur peccatorum. In quo quæstio nascitur: quomodo post potum, ebrietatem, uomitumq;, & ruinam, in Hieremia dicatur hierusalem nō posse consurgere: & nunc per Esaiam loquatur ad eam: Eleuare, eleuare, consurge hierusalem. Quæ ita soluit: Qui diu quis bibit calicē, & inebriat, & insanit uomitq;, & corruit, non eum posse cōsurgere: necdum em̄ epotauit calicem domini: nec peruenit ad feces, ut eum usq; ad fundum bibe-
rit. Nunc autem ad hierusalem de præterito dicit tempore, quæ bibisti de manu domini calicem furoris eius: & non quæ bibis. Simulq; consyderandum: q̄ non propheta, nō apostolus exinde fuerit in iudæa, qui eam consolatus sit: & apprehenderit manum eius, & iacentem eleuauerit. Ex quo manifestum est, q̄ post ultimā captiuitatē ista dicanē: alioquin in babylone, & post babylonē, Ezechiel, & cæteros prophetas habuisse eam narrat historia. Q̄d autem dicit: Duo sunt quæ occurrerunt tibi: siue duo hæc contraria tibi: quis cōtristabit super te? & pro duob⁹, infert quatuor: uastitatē, & contritionē,

H

Ioh.19.c

Gen.44.a

Psā.74.b

Hiere.25.d

Ibi.c

A & cõtritionẽ,famẽ & gladiũ:illi ſimile eſt qđ in pſalterio cani
ps.61.c tur,in pſalmo ſexageſimoprimo:Semel locut⁹ eſt deus,duo
hæc audiui: quia poteſtas dei,& tibi dñe miſericordia:quia
tu reddes unicuiq; iuxta opa ſua.Et ibi ẽm ſemel loqr̃ deus
qđ oĩpotẽs ſit:& duo audit ꝓpheta,qđ oĩpotẽtia illi⁹ in
utraq; ꝑte prævaleat:
ut & pœnitẽtib⁹ tribu,
at miſericordiã:& ꝑma
nẽtibus in peccato red
dat ſupplicia quæ me,
rentur. Iuxta qđ & in
alio loco duo occurre,
rũt hierĩm: quæ ſingu
la bina habent. Ruinã
ẽm ſiue uaſtitatem ſe,
quiẽ contritio:famem
& gladium interitus.
Poſſumus hæc iuxta
a Anago. Anagogen,& ſup ani,
ma intelligere peccatri
ce: quæ nolens bibe,
re calicem furoris dñi,
ps.6 dicit in pſalmo: Dñe
ne in furore tuo argu,
as me: neq; in ira tua
corripias me. Si autẽ
biberit:bonũ eſt ei ſua
ſentire ſupplicia: & au
dire dñm dicentẽ: Cũ
ira furoris mei tranſie
Hiere.8.b rit,rurſum curabo. Et
alibi:Nunquid qui ca
dit non reſurget dicit
B dñs? a ¶ Filij tui in,
digentes ꝛc̃. ſicut beta
ſemicocta ꝛc̃. Pro be,
ta ſemicocta, reliq in,
terpretes, orygẽ captũ
& illaqueatũ, trãſtule,
rũt:qui hebraice appel
latur נדח: qđ genus
beſtiæ naſcẽtis in ere,
mo, inter mũda aĩalia
in Leuitico & Deute,
ronomio ponit̃.Pro q̃
Lxx.ſyra lingua opina
ti ſunt thoreth,quæ di
cit̃ beta. Hoc de noĩe,
tranſeam⁹ ad ſenſum.
Filij tui ſicut oryx ue,
natorũ laqueis irretitus,dormierunt in compitis & plateis:
& ſup nudã humũ,nuda membra ponentes : indignationẽ
dñi,& increpationẽ dei ſui, ꝑpriis miſeriis indicarũt. Porro
iuxta Lxx.q̃ noluerũt habere diuitias ſpirituales in oĩ uer
bo & ſcientia & operibus bonis : ſed fuerint pauperes qui
nõ ſuſtinent cõminationẽ:nequaq; habitabũt in domibus
quæ uirtutibus extruuntur : ſed in principiis uiarum & in
exitu,tangẽtes omnia,& omnia relinquẽtes. Qui recte dor
ps.75.a mire dicuntur illo ſomno:de quo ſcribitur: Dormierũt ſom
nũ ſuũ & inuenerunt nihil. Quo ſomno conſopiuit eos rex
aſſyrius. Et cõparanr̃ betæ ſemicoctæ,qđ genus holeris eſt
uiliſſimi & fragiliſſimi. De quibus holeribus, puto illud in
ps.36.a pſalmis dici: Ne ẽleris in malignãtibus: neq; æmuleris fa,
cientes iniquitatẽ. Qm̃ ſicut fœnũ uelociter areſcẽt: & ſicut
holera herbarũ cito decidẽt. Eſt ẽm egrotãtiũ cibus. Qui ſe
mel incredulus eſt, appellat̃ beta cruda. Qui autẽ ſimplici
contentus fide,abſq; ratione & dogmatũ ueritate facit opa
iuſticiæ:poteſt dici beta cocta. Porro qui inter uitia atq; uir,
tutes medius fluctuat: & duplici corde accedit ad ſeruitutẽ
dei:iſte rectiſſime uocatur beta ſemicocta:ad quẽ & in Apo,
Apoc.3.c calypſi Ioannis loquitur deus : Vtinam aut calidus eſſes
aut frigidus:nunc autẽ quia tepidus es,euomã te. Qui tepi
di & dormientes,pleni ſunt furoris dñi:& diſſoluti ſiue defi
cientes per dñm deum:non quo dñs diſſolutionis eorũ cau
ſa ſit:qui mortẽ nõ fecit, nec delectat̃ in ꝑditione uiuentiũ:
ſed quo qui in lege peccauerint:per legẽ iudicenr̃:quæ ope,
ratur irã dei his qui prævaricatores eius ſunt. b ¶ Idcirco
audi hęc paupercula & ebria nõ a vino ꝛc̃. O hieruſalem cui
dixi: Eleuare, eleuare: ſ.eo,
conſurge,& age pœni,
tentiã:quia bibiſti de
manu dñi calicem fu,
roris eius : & epotaſti
eum uſq; ad feces:& fi
lij tui qui in toto orbe
diſperſi ſunt, ductiq;
captiui, iacuerunt in
plateis:& in capitibus
uiar̃:Scito te eſſe pau,
perculã & humiliatã &
ebriã,nõ a uino,ſed fu
rore dñi. Idcirco ſi ege
ris pœnitẽtiã:& eleua
ta ſurrexeris: ſcies cali
cem ſoporis & ruinæ:
Siue iuxta Symma,
chũ & Theodotionẽ,
lacerationis & cõmo,
tiõis,de manu tua eſſe
tollendũ:& condy:pro
q̃ & in hoc loco Sym,
machus,craterẽ inter,
pretatus eſt: te ultra
nõ eſſe bibituram:ſed
tradendũ aduerſantiis
tuis: qui dixerunt ani
mæ tuæ, incuruare ut
tranſeamus:illiſq; di,
centibus uolũtate ꝑ,
pria,incuruata es . Et
poſuiſti quaſi terram
corpus ſiue dorſum:
Vel iuxta Lxx.media
& ceruices tuas foris
tranſeuntibus.Hoc iu
xta hiſtoriam dictum
ſit: qđ hieruſalem ſi
eleuare ſe uoluerit atq;
conſurgere : nequaq;
bibat calicem furoris
dñi: nec patiatur ultra
quæ prius ſuſtinuit.
Cæterũ ut ueniam⁹ iu
xta Lxx.ad intelligentiã ſpiritualẽ: animæ dicit̃ humiliatæ
uitiis,& ebriæ ꝑturbationibus:ut ſciat dñm habere ſe iudi,
cem:& de omnibus redditurã ſe eſſe rationẽ. Qđ ſi fuerit
ad meliora cõuerſa,auferendũ calicẽ ruinæ de manibus ei⁹:
& craterẽ furoris dñi,q̃ ſupplicia continebat: de quo & Eçe,
chiel dicit ad hieruſalem: Calicẽ ſororis tuæ ſamariæ bibes Eçech.23.e
ꝑfundũ & latum ut inebrieris : tradendũ in manibus eorũ
qui eam humiliauerãt. Haud dubiũ quin aduerſarias ſigni
ficet poteſtates:quæ dixerũt animæ illius,incuruare ut trãſe
amus. In quo pariter adnotãdũ, qđ nõ eam incuruauerint
nec uim fecerint ut prius erecta inclinaret̃ in terrã: ſed pro,
prio arbitrio dereliquerint. Illa autẽ uoluntate ſua poſuerit
ceruices uel dorſum,ſiue totum corpus ſuũ,nõ intus,ſed fo
ris his qui eam cõculcauerint. Tale quid & in euangelio le,
gimus:qđ decem & octo annis ſatanas incuruauerat mulie Luc.13.b
rem,quã dñs ad ſtatũ priſtinũ erexit,ut poſſit dicere: Leua, ps.120.a
ui oculos meos in montes unde ueniet auxiliũ mihi. Et:Ad Ibidem.22.a
te leuaui oculos meos qui habitas in cœlo. ¶ Ca. LII

a SEP. Filij tui indigẽtes :& dormientes in capite om,
nium uiarũ : ſicut beta ſe,
micocta:pleni furoris do,
mini : & deficientes a do,
mino deo. Propterea au,
di humiliata & ebria non
a uino: Sic dicit dominus
deus qui iudicat populũ
ſuum: Ecce tuli de manu
tua calicem ruinæ, κόνδυ fu,
roris mei: & non adijcies
bibere illum ultra : & da,
bo eum in manus eorum
qui te inique oppreſſerũt,
& humiliauerunt: qui di,
xerunt animæ tuæ : incli,
nare ut tranſeamus: & po,
ſuiſti equalia terræ media
tua a foris tranſeuntibus.

EXurge, ¶ Ca. LII
exurge ÷ ſion..
induere fortitudi,
ne tua ſion :& induere glo
ria tua hieruſalem ciuitas
ſancta:nequaq; ultra adij
ciet ut pertranſeat per te
incircũciſus & immundus.
Excute

Cõſurge,cõſurge induere fortitudi,
ne tua ſion:indue
re ueſtimẽtis gl̃iæ tuæ hie
ruſalẽ ciuitas ſancti:qa nõ
adijciet ultra ut ptrãſeat p
te incircũciſus & imũdus.
Excutere

Cõſurge,ſurge induere fortitudine tua ſion ꝛc̃.
Rurſum & in hoc loco nomẽ ſion, ut ſupi⁹ a Lxx
additũ ẽ:& idcirco iugulatũ ueru. Cui ergo ſup̃
dixerat: Eleuare,eleuare:cõſurge hierĩm: Nũc ei, ps.51.f
dẽ ic quiẽ: Conſurge, cõſurge induere fortitudine tua ſion.

E Quæ ſit autē ſion, ſequēs uerſus oſtendit: Induere ueſtimē/tis gloriæ tuæ hieruſalē. Hoc diximus, ut hieruſalem & ſion unā ꝓbemus urbem. Præcipiturq; ei: ut lugubria ueſtimē/ta deponat: & induatur his quæ habuit anteq; biberet de manu dñi calicē furoris ei⁹: Appellaturq; ciuitas ſanctuarij: hoc enim ſonat ꝓpter templū qđ in ea condi tū fuit: Siue ſancti, pro pter noticiam dei: uel ſancta, qa ſola in orbe terrarū acceperat legē.

Matth.27.f Vnde & poſt reſurre/ctionē ſaluatoris appa ruerūt corpa mortuo/rū in ciuitate ſancta. Quæ utiq; ꝓpter blaſ phemiam & miſſas in dñm manus, ſancta eſ ſe nō poterat. Qđ q; ꝓmittit: Si ſurrexerit poſt ruinā: & induta fuerit fortitudine & gloria ſua: nequaq; ul/tra tranſiturū per eam incircūciſum & īmun/dū: Hoc ſignificat, q đ & Paulus apoſtol⁹ di/

2.Co.6.d cit: Quæ participa/tio iuſticiæ cū iniquita te? Quæ ſocietas luci ad tenebras? Quæ cō uētio chriſti ad belial? Quæ pars fideli cum infidele? Quis conſen ſus templo dei cū idolis? Quæ quidē ut exponere cœpim⁹, & ad animæ ſtatum uniuerſa referunē: Qđ ſi p pœnitentiā

F priſtinū robur recœperit: uoceē habitaculū ſancti: & fiat tē/plū dei: & nequaq; per eā incircūciſus & īmūdus λοιδορὸς

Pſ.18.d trāſeat. De qbus dictū eſt: Ab occultis meis mūda me dñe: & ab alienis parce ſeruo tuo. Si mei nō fuerint dñati, tūc im/maculatus ero: & emūdabor a delicto maximo. Omnia aūt quæ ꝓmittunē ſion & hieruſalē: non ut Iudæi ſomniāt ad lapides illius & cineres fauillaſq; dicunē, ut inſtaureē in pri

Matth.23.d ſtinū ſtatū: ſed ad populū hieruſalē, qui occidit ꝓphetas, & lapidauit eos qui ad ſe miſſi erāt: & ad extremū etiā in filiū dei miſit manus. Qui corruēs in paſſione chriſti, in reſurre/

Rom.9.f ctione illius ſuſcitatus eſt: qñ multa milia crediderunt de iudæis: & reliquiæ ſaluæ factæ ſūt. Eadē & de eccleſia poſſu/mus dicere: quæ uiſio pacis & ſpecula, ſi in hæreſim corrue/rit: Iubeē exire: & priſtinæ fidei ornamēta ſuſcipe. Et ſi fuerit ſuſcitata, ſanctitatis ei & cōtinētiæ premia ꝓmittunē: ut ne/quaq; per eā trāſeat incircūciſus & īmūdus. Qđ nō ad car nis conciſionē atq; præputiū: ſed ad operū īmūdiciam, ſiue mūdiciā referri poteſt: ut incircūciſos & īmūdos uocemus, qui corpis uoluptati & libidini ſeruiūt. Deniq; ad circūci/

Hiere.4.a ſos carne nō ſpū loquiē Hieremias: Oēs gentes incircūciſæ carne ſunt: filij autē iſrl incircūciſi ſunt cordib⁹ ſuis. Et beat⁹

1.Co.7.d apſus de uirginitate & cōtinētia ac nuptijs diſputās, iecit in medio: Circūciſus aliqs uocat⁹ eſt: nō adducat præputiū. In præputio uocat⁹ ē, nō circūcidaē. Qđ mihi uideē alijs ꝙbis dicere: Abſq; uxore uocat⁹ eſt, & credidit, nō ducat uxorē. Vel ecōtrario: habēs uxorē in chriſtū credidit: neq; q; diuor tiū faciat. Quē ſenſū, nō ſolū in circūciſiōe & ī præputio, ſed in libertate ac ſeruitute cuſtodit: ut liberos uocet uirgies, & cōtinētes, ſeruos q uxori debitū reddāt. Neq; em ptātis nr̄æ eſt præputiū adducere poſt circūciſionē: iuxta eos q in Ma/

1.Macb.1.b chabeoꝝ libro dicūē ſibi feciſſe præputia: Qđ de naſcētib⁹ filijs, & nō de patrib⁹ dicīē. Aut q liber uocat⁹ ē, magis ſeru⁹ eſt chriſti, cum in chriſti baptiſmate nulla ſit differentia, iu/dæi, ethnici, græci, & barbari, uiri & mulieris, liberi ac ſerui.

a ¶ Excutere de puluere/cōſurge/ſede hierlm ⁊c. Nequaq; ad hieruſalē. i. ad ruinas lapidū illi⁹, & cineres ac fauillas, ꝓ/phetæ eſſe ſermonē: ſed ad ppl'm q habitet ī ea: & qđ ꝓpter effœminationē animi filia noīeē, ſequēs ꝙſus oñdit: in q ait: Solue uīcula colli tui captiua filia ſion. Vere em captiu⁹ eſt ppl's iudæoꝝ, q uſq; hodie Nabuchodonoſor portat iugū: & pcōꝝ ac blaſphemiaꝝ ſuaꝝ ſtrict⁹ eſt funib⁹: q gratis eſt uēdit⁹: & nihil fecit dignū ꝓpter qđ poſſit redimi. Cui & ſu

G pra dicit: Ecce pecca/tis ueſtris uenundati eſtis: & in iniqtatib⁹ ue ſtris dimiſi matrē ue/ſtram. Cauſaſq; red/dit: cur uenūdati ſint, cur abiecti. Quia in/quit, ueni: & non erat homo: uocaui, & non erat qui audiret. Ex q manifeſtū eſt: ideo er/rori & dæmonib⁹ eos traditos: quia nō au/dierūt clamantē: Veni Matth.11.d te ad me oēs q labora/tis & onerati eſtis. Re/dimēē autē qui uo/luerint credere, nequa q; argento & pecunia: ſed præcioſo chriſti ſā/guine: ut audiant per apſos: Gratia uobis & Rom.1.a pax. Non em ob meri/ta, ſed ob gratiā & fi/dem chriſti, deo recōci liati ſumus. Aniæ q; dicit quæ uitiorū pol/luta ſordibus, cando/rē priſtinæ cōuerſatio/nis amiſerat: ut excutiat puluerē cū apſis, q adhæſit pedib⁹ Matth.10.b ei⁹. Nec; em fieri poterat: ut quæ ꝓſtrata ſubiecerat ceruices H ſuas foris trāſeuntib⁹: & media terræ ſociauerat: dixeratq;: Humiliata eſt in puluere ania mea: adhæſit terræ uēter me⁹: Pſ.43.d non imaginē terreni accepit. A qua nos reuocat apſs dicēs: Sicut portauimus imaginē terreni: ſic portemus & imaginē 1.Co.15.f cœleſtis. Vnde qui in carne ſūt, placere deo nō poſſunt. Nō Rom.8.b quo carnis natura dāneē: cuius cōditor deus eſt: & in qua plurimi placuerūt deo, regnātq; cū chriſto: Sed quo opa car nis repudieneē: de quibus idē Apſs loquiē: Ego autē carna/lis ſum, uenūdat⁹ ſub peccato. Deniq; ad huiuſcemodi ho/mines dicit: Vbi aūt ęlus eſt, & emulatio in uobis eſt. Nō/ne carnales eſtis & ſcđm hominē ambulatis? Et econtrario ad ſanctos: Vos autē nō eſtis in carne: ſi quidē ſpūs dei ha/bitat in uobis. Excutitur ergo puluis: de quo ſcriptum eſt. Nunquid cōfitebit tibi puluis: aut annūciabit ueritatē tuā, Pſ.29.c ut ſoluanē uincula colli nr̄i: Et nequaq; audiam⁹: Neru⁹ fer re⁹ collū tuū: ſed cū ſponſa mereamur audire: Cāſ.1.c Pulchræ ſunt genæ tuæ ſicut turturis: collū tuū ſicut monilia. Et ite/rū: Circūdedi armillas manibus tuis: & monile collo tuo: ut graui onere liberati, & recipiētes ornamēta priſtina, capti ui eſſe ceſſem⁹: redēpti ab eo q uenit p̄dicare captiuis remiſ/ſionē. Et de q ſcriptū eſt: Hic ædificauit ciuitatē meā, & ca/Ī.45.c ptiuitatē populi mei reducet: nō cū prætio: neq; cū muneri/bus. Cui ſenſui & Petrus apſus cōgruit: Sciētes qm̄ nō cor 1.Pe.1.d ruptibilibus argēto & auro redēpti eſtis de uana ueſtra con uerſatione patribus tradita, ſed ſanguīe agni īmaculati &c̄.

b ¶ Quia hęc dicit dñs deus: In ęgyptū deſcendit popul⁹ meus ⁊c. Arguit populū iudæorū, & uētura prædicit. Qđ qui uolūtate ſua in iacob deſcēdit ad ægyptios: & tēpore ne/Geñ.47.b ceſſitatis ac famis pegrinatus eſt in terra geſſen: poſtea ab aſſyrijs, quos in nullo læſerat calumniā ſuſtinuerit, & in ba/4.Reg.17. bylonē captiuitate tranſlatus ſit. Vnde infert: Et nunc quid et.25 mihi eſt hic dicit dñs? Et eſt ſenſus: Nihil habeo reliqui pro pter qđ in hac regione ꝓmanēā: de qua populus meus ab/latus eſt gratis, & uēditus peccatis ſuis: & quaſi oryx rete cō prehēſus uel uiribus rhomanorū, uel diaboli laqueis qbus uinctus hucuſq; retineē. Vt aūt iſta paterenē, dñatores eorū ac magiſtri inique egerūt: qui iuxta Symmachū & Theodo

tionem

A tionē,ululabūt:iuxta Aquilā,flebunt,cum tormentis traditi fuerint.Ipsi em̄ sunt qui aduersum saluatorē,populū conci/
Ioh. 19. c tarūt:ut consona uoce clamarent: Crucifige,crucifige talē.
Esa.5.c De quibus & ante iam dixerat:Ipse dn̄s ueniet cū seniorib⁹ populi:& cū principibus ei⁹. Vos autē quare succēdistis ui/
neam meā: & rapina pauperis in domibus uestris? Quāobrē iu/
xta Lxx. loqr̄ ad eos: ꝓpter uos semp nomē meū blasphematur in gētibus. Et sciēdū qd̄ in gētibus,nō habeat̄ in hebræo:sed absolu/
te,nomen meū iugiter blasphemat̄:ut subau
diat̄,in synagogis ue/
stris: qui dieb⁹ ac no/
ctibus blasphemāt sal
uatorē: Et sub noīe ut
sæpe dixi Naçarenorū
ter in die ī christianos
congerunt maledicta.
Illis itaq; blasphema
tibus & maledicētib⁹
dn̄o: populus eius de
quo crebro iam dictū
est.i.populus christia/
nus: sciet nomē illius
qui uēturus est in noīe patris.Et ꝓpterea sciet,qa ipse q pri⁹
locutus est p ꝓphetas,præsens erudiet populos.Iuxta Lxx.
loquit̄ ad israel deus,qd̄ in ægyptū uolūtate descēderit. Di/
Deu.10.d cente in Deuteronomio moyse:In septuaginta aīab⁹ descē
derūt patres tui in ægyptū:& ab assyrijs captiui uiolēter ab/
ducti sunt. Vnde dicit̄ ad eos:Et nunc quid estis hic? qd fa/
citis in terra iudæa:qui post necē ꝓphetarū,in dei filiū misi/
stis man⁹? Aut certe ad angelicas potestates, & præsides tē/
B pli angelos loquit̄ deus: Quid hic facitis:cur nō relinqui/
tis pp̄m blasphemātē? Qd̄ & Iosephus refert:Aptis repēte
ianuis tēpli & spōte reseratis,quas multi hoīes claudere uix
poterāt,uocē de adytis templi exisse dicentiū: Transeamus
ex his sedibus. In quo consyderāda sermonū ꝓprietas, qd̄
nō dixerint,recedamus,sed trāseamus ad populū gētiū. Vñ
Matth.27.e & uelū tēpli a summo usq; deorsum scissum est in duas par/
tes:ut oēs iudæorū cerimoniæ pāderent̄:& eo tpe impleret̄,
ē.2.a qd̄ in hoc eodē ꝓpheta dicit̄: Ex sion egredietur lex: & uerbū
dn̄i de hierusalē: Et iudicabit inter multas gētes usq; in lon/
Ps.18.a ginquū. In oēm em̄ terrā exiuit sonus eorū: & in termios or
bis uerba eorū. Et in om̄i loco deo offert̄ incēsum,& hostia
Ps.21.f mūda,qn̄ ꝓpheticus sermo cōpletus est:Recordabunt̄ & re
dibūt ad dn̄m oēs fines terræ:& adorabūt in cōspectu eius
omnes familiæ gentiū:qm̄ dn̄i regnū est:& ipse dn̄abit̄ gen
Michee.5.d tiū. Vnde dicit̄ ad principes iudæorū: Admiramini & ulula
Anago. te:qm̄ uos causa estis ruinæ populi. Porro iuxta Anagogē,
hoc possumus dicere:qd̄ descendat in ægyptū huius sæculi
populus dei ꝓpria uolūtate,qn̄ amator magis uoluptatū q̄
ē.31.a dei est:& nō audit illud ꝓpheticū: Væ qui descēdūt in ægy/
ptū ad auxiliū. Qui cū uitijs fuerit delinitus,& habitauerit
in loco aq̄rū & fluminū,q̄ castitatis nō habet siccitatē:tunc
uiolēter tradet̄ assyrijs ut dominent̄ ei:qui eū postea in pec/
cato arguāt atq; cōuincāt. Ipsi sūt em̄ & inimici & uindices:
Hiere.2.d de qb⁹ loqr̄ ad israel: Et nūc qd tibi est,& uiæ ægypti ut bi/
bas aquā geon:& qd tibi est & uiæ assyriorū ut bibas aquā
fluminū? Qui igit̄ descendit in ægyptū,& de excelso hieru/
salē ad humiliora delapsus est:uadēsq; hiericho alterā ægy/
ptū,a latronibus uulnera plura susceptt: Dicit̄ ad eum:Et
nūc qd uobis est hic? quid in terra & in ecclesia dei uos esse
simulatis,qui studio atq; omni desyderio descēdistis in ægy
ptum:& ab assyrijs possidemini,captiq; estis: & ululare ma/
gis ac lugere debetis:quia ꝓpter uitia uestra atq; peccata,nō
men dei blasphemat̄ in gētibus? qbus in Ezechiele dicitur:
Ezech.36.e Cōtaminastis nomē meū in gētibus. Et quō in euāgelio di
Matth.5.b scipulis loquit̄ dn̄s: Luceat lumē uestrū corā hoibus:ut ui/
deāt bona opa uestra,& glorificēt patrē uestrū q ē in cœlis: C
Sic ecōtrario,cū mala opa fecerimus,nomen dei ꝓpter nos
blasphemat̄ in gētibus. Idcirco q habet scientiā nois dei:&
qd̄ ad imaginē & similitudinē illius sit cōditus nō ignorat,
in luce uersabit̄. Et erit in die,dē qua exultauit abrahā qd̄ ui Ioh.8.g
disset eā: de q̄ & sanct⁹
loquit̄ dauid: Hæc est ps.117.c
dies quā fecit dn̄s,ex/
ultem⁹ & lætemur in
ea: Qui em̄ illumina/
uerūt sibi lucē sciētiæ,
& habēt lumē sempi/
ternū,qd̄ credētib⁹ re/
promissum est: Erit ti/
bi dn̄s lux æterna: in
die honeste ambulāt,
& sūt filij lucis & diei:
& cognoscūt eum qui
dicit ad moysen: Va/ Exo.3. d
de dic filijs israel:q est
misit me: & quē in san
ctis ante cognouerāt,
etiā sibi adesse cogno/
scēt. a Quōpulchri
sup montes pedes an/
nūciantis ⁊ ꝑdicantis
pacē ⁊c. Consequēter
de eo q̄ supra dixerat:
Ego ipse q̄ loquebar
ecce adsum: Nūc ꝓpheta testat̄:qd̄ ipse sup mōtes euāgeliū
prædicarit.i.sup aplos:de qbus scriptū est: Appropinquate
montibus æternis:& quorum dōctrina illuminatio dei est.
Vñ ad eū in psalmis dicit̄:Illuminās tu mirabiliter a monti
bus æternis. Hic annūciauit & prædicauit pacem his q erāt ps.75.a
longe.i:gētib⁹:&,ꝓpe,hoc est,iudæis:mūdū recōciliās deo:
de q̄ sub noīe Salomonis in psalmo canit̄: Orietur in diebus ps.71.b
eius iustitia & multitudo pacis:donec auferatur luna. Et in D
hoc eodē ꝓpheta de puero qui natus est:& de filio q datus ē.9.b
est nobis:cui⁹ principatus in humero ei⁹:& uocabit̄ magni
cōsilij angelus:post reliq̄ dicit̄: Et pacis eius nō erit termin⁹.
Ipse est em̄ pax nr̄a, q pacificauit oīa p sanguinē crucis suæ
in cœlo & in terra. Qui locutus est aplis:Pacē meā do uo/ Ioh.14.d
bis:pacē meā relinq̄ uobis. Et annūciauit nobis bona: non
quæ a philosophis appellāt̄ indifferētia:sed quæ uere bona
sunt:quæ dat pater petētib⁹ se.i.oēs grās spūssancti. Deniq;
alter euāgelista in eodē loco scribit: Quāto magis pater ue/ Luc.11.b
ster qui est in cœlis:dabit spiritūsanctū petētib⁹ se? Hæc sūt
bona quæ credētib⁹ dn̄s policet̄. Audite me & comedētis
bona:& delectabit̄ in bonis ania uestra:& nō solū bona:sed
salutē oīb⁹ nūciauit,quā ipse præbuit q dicit sion.i.eccle/
siæ:Regnauit de⁹ tuus. Vñ & Aplus loquit̄ ad sanctos:Nō Rom.6.b
regnet peccatū in uestro mortali corpe:ut obediatis desyde/
rijs ei⁹. Et de pctōribus scribēs:Mors inqt regnauit ab adā Ibi. 5. c
usq; ad moysen. Qd̄q; seq̄t̄:Vox speculatorū tuorū siue cu
stodū tuoꝝ:aplos significat:de qb⁹ & in alio loco ad ecclesiā
loquit̄ de⁹:Sup muros tuos cōstitui custodes,qui nunq̄ ta Infra.62.b
cebūt recordātes dn̄i:q exaltabūt uocē de sublimib⁹ disse/
rētes. Vñ dicit̄ ad eos:Sup montē excelsum ascēde q euan/ ē.40.b
geliças sion. Exalta in fortitudine uocē tuā qui euangeliças
hierusalē. Isti pari deū uoce laudabūt: & oculis uidebūt ad
oculos. Qd̄ alijs ꝓbis Aplis dicit: Facie ad faciē:qn̄ sanct⁹ 1.Co.13.d
canit: Oculi mei sēp ad dn̄m. Et: Ad te leuaui oculos meos q ps.24.c
habitas in cœlo. Et dn̄s rn̄debit ei: Oculi em̄ dn̄i sup iustos: Ibidem.20.a
& aures illi⁹ in præcē eoꝝ. Hoc qd̄ Lxx. trāstulerūt, ὡς ὥρα.i. ps.33.c
sicut hora sup mōtes:sicut pedes euāgeliçātis auditū pacis:
& reliq̄: Paul⁹ sequēs sensū hebraicæ ueritatis,ponit in epla
ad Rhomanos: Quōm speciosi pedes euāgeliçātiū bona:euāgeli Rom.10.ē
çātiū pacē. Aplos intelligi uolēs:quorū dn̄s lauit pedes:ut Iob.13.a
mūdi & pulchri essent ad prædicādū:& in toto orbe discur/
rerēt:breuiq; doctrina christi implerēt mūdū. ὥρα aūt.i.ho
ra:iuxta Lxx.& ambiguitatē sermōis græci,aut tēpus signi/
ficat,aut pulchritudinē. Si tēpus,illi aptabit̄: Tpe oportuno ē.49.c
audiui te:& in die salutis adiutor tui fui. Vñ infert Aplus: 2.Co.6.ē

E Ecce nunc tēpus acceptabile: ecce nūc dies salutis. Oportu/
ps.13.a no eī tpe p cunctis sanguinē fudit: qñ oēs declinauerūt, si/
mul inutiles facti erāt. Non erat qui faceret bonum: nō erat
Rom.3.c usq; ad unū: ut p omīb⁹ gustaret mortē: qa oēs peccauerāt:
& indigebāt gloria dei. Si aūt pulchritudinē ad illud refera/
mus qđ in psalmo di/
ps.44.a citur: Speciosus forma
præ filijs hominum:
Quid eī pulchrius
q̄ ut forma serui fieret
forma dei, & sederet &
regnaret cū christo in
cœlestibus? Pōt ὥρα
scđm græce liguæ lati/
tudinē cura dici & soli
citudo: iuxta illud qđ
ps.137.a sanctus ait: Multiplica
bis me in aīa mea uir/
tute tua. Pro mltiplica
bis me: in græco dicit
πολυωρήσεις με, qđ ē,
multa cura & solicitu/
ps.11.b dine dignū habebis.
Et alibi: Scđm altitudi
nē tuā: ἐπολυώρησας,
filios hominū: qđ alijs uerbis græce dicitur:
τὴν ὥραν ὥρασο του/
τέστι φρονίδας ἠξίωσας
Sed hæc supflua sūt: &
specioſi magis pedes
christi uel aplorū acci/
piēdi: qđ præter Lxx.
omnes similiter trāstu
Rom.10.c lerūt, Paulo eorū inter
pretationē probante.

F a Gaudete & laudate simul deserta hierlm ⁊c. Ducto in ca
ptiuitatē populo iudæorū, & urbe succēsa: aut rarus erat in
hierusalē, aut nullus habitator. Postq̄ autē qui pri⁹ loquē/
bat in pphetis: & erat in principio apud deū, deus uerbū ha
bitauit in nobis: & caro fact⁹ est: instaurata sunt deserta hie/
ps.45.c rusalē: & uenit ille de quo scriptū est: Hic ædificabit ciuitatē
meā, & captiuitatē populi mei reducet: ut nequaq̄ plangat
Treno.1 ab Hieremia: Quō sedet sola ciuitas quæ erat plena popu/
lis: facta est quasi uidua quæ erat multiplicata in gentibus:
ps.125.a Sed audiat Dauid canentē: In cōuertēdo dñs captiuitatem
sion: facti sum⁹ tanq̄ cōsolati. Et post paululū: Facti sumus
lætātes. Et ut sciamus nequaq̄ hæc dici de populo iudæor,
sed de omīb⁹ qui p aplos in dñm crediturī sunt, ponit & di/
cit: Qui cōsolatus est eā, siue misertus est eius: & qui eruit,
uel redemit eā: ipse parauit siue reuelauit brachiū sctm suū,
in cōspectu omniū gentiū: & uidebūt oēs fines terræ saluta
re dei nostri. Ex quo pspicuū est, extructa p aplos spirituali
hierusalē. i. ecclesia, quæ a iudæis fuerat derelicta: reuelari
brachiū dñi cunctis gētibus: & uidere salutare eius oēs fi/
nes terræ. Qđ dupliciter itelligit. Aut eī reuelat pater bra
chiū suū cunctis gētibus: aut filius reuelat fortitudinē suā.
Luc.6.c De quo scriptū est: Virtus eī ab eo egrediebat & sanabat
Mar.5.c oēs. Et iterū: Sensi uirtutē exisse de me quæ sanauit æmor/
rhousam. Qđ autē filius dei, patris dextera appellet & bra/
ps.97.a chium: multa sunt testimonia: e quib⁹ pauca dicemus. Sal/
Esa.51.b uabit sibi dextera eius: & brachiū sanctum illius. Et alibi: In
Genē.49.b brachio meo gētes sperabūt. De q̄ & iacob dicit: Hic erit ex
pectatio gentiū. Et octogesimusoctauus psalmus. Tuū bra/
Exo.15.b chiū cū potētia. Hoc brachio eduxit dñs ppl'm israel de ter/
Matth.16.c ra ægypti. De quo ad aplorū principē loquebat: Beatus es
simon bariona: quia caro & sanguis nō reuelauerūt tibi: sed
pater meus qui est in cœlis. Et apls Paulus de se: Qñ inqt
Gal.1.c placuit deo q̄ sepauit me de utero matris meæ: ut reuelaret
filiū suū in me. Qđ aūt cunctis gētibus oēs terræ terminos
copulauit, qui uisuri sunt salutare dei: illud ostēdit qđ & in
s.45.d alio loco dicit: Cōuertimini ad me ab extremis terræ: & salui
Hiere.16.d eritis. Et p Hieremiā: Ad te gētes uenīēt ab extremis terræ.
Et iterū: Recordabunt & cōuertent ad dñm oēs fines ter ps.21.f
ræ. Et adorabunt in cōspectu eius oēs familiæ gentiū: quia G
dñi est regnū, & ipse dñabit gentiū: ut nō solū uarietas gen/
tiū singularū: sed & oēs mūdi cardines crediturī prænūcien
tur in christo. Iuxta id qđ ipse loquit. Cū aūt prædicatū fue Matth.24.i
rit hoc euāgeliū i toto
mundo: tūc erit finis.
Alij sūmitates & extre
ma terræ, eos intelligi
uolūt, q̄ non in media
terra, sed i extremis ei⁹
instar rotæ finib⁹ cō/
sistētes, hūilia deserūt
& ad excelsa festinant.
b Recedite/ recedi/
te/ exite inde ⁊c. Et hoc
iudæi sic disserere co/
nantur: Exite de baby
lone: & idola eorum
derelinquite. Exite de
medio illius, & uasa
quæ Nabuchodono/ 4.Re.25
sor capta hierlm tule/
rat, Cyro laxāte capti/
uos sub Zorobabel & Esdre.1.c
Esdra, referte in tēplū:
nec sicut prius de ægy/
pto cū tumultu & ti/
more fugistis, ita egre
dimini de babylone:
sed cū pace & uolūta/
te regis pſaꝝ atq̄ mo/
dorū, in q̄ dñi uolūtas
apparuit: q̄ protexit &
congregauit uos. Alij
quæ de babylone dixi H
mus, de Rhomano regno interpretant: qđ in aduētu chri/
sti q̄ eos liberatur⁹ sit, hæc oīa cōpleant. Nos aūt audiētes
sup: Q̄ pulchri sup mōtes pedes annūciātis & p̄dicātis pa/
cē. Et: Reuelabit dñs brachiū suū in cōspectu omniū gētiū:
& uidebūt oēs fines terræ salutare dei nostri: Nequaq̄ hoc
de iudæis, sed de aplorꝝ omniūq̄ sanctorū intelligim⁹ cho/
ro. Quibus præcipit, ut recedāt de hierusalē: & in toto mū/
do euāgeliū prædicēt: dicēte dño saluatore: Ite & docete oēs Matth.28.d
gētes: baptiçātes eas, in nomīe patris & filij & spūssancti: Vt
nequaq̄ cū iudæis blasphemātibus maneāt: in quorū necē
rhomanus pareꝫ exercit⁹: sed pollutos derelinquāt, & sepa/
rent ab eis atq̄ mūdent, qui po⁹tāt uasa dñi: Tēplū eī sunt 1.Co.3.c
spūssancti, & magnæ domus uasa aurea & argētea. Qualis
fuit aplus Paulus, q̄ uas electionis dicit: præpauerat eī se, Act.9.c
in uas præciosum & aptū in ministeriū dei. Vel certe hoc di
cēdū, qđ uasa dñi, armatura dei sit spūalis. De q̄ & Paulus
aplus loquebat: Induite uos armatura dei: & p singula enu Ephe.6.c
merat: Loricā iusticiæ, & clypeū fidei, & galeā salutis: & gla/
diū spūs, q̄ interpretat uerbū dei. Ad hæc addit, cingulū ue
ritatis: & calceatos pedes in præpatiōe euāgelij pacis. Et in
alio loco: Deponentes ergo opa tenebrarū, induamur arma Rom.13.d
lucis. Sequit: Nō in tumultu exibitis: nec in fuga pperabi/
tis. Neq; eī ut uicti de hierusalē: sed ut uictores recesserūt:
ut q̄ quotidie prædicātes in tēplo euāgeliū dei, multa milia
iudæorꝝ christi fidei subiecerāt, etiā mundū illius euāgelio
subiugarēt. Præuiū eī habebāt dñm, q̄ cōgregaret eos deū
israel: hoc est, de orbe terrarū unū gregē faceret: ut impleret
illud qđ dñs in euāgelio ad patrē loqt: Da, ut sicut ego & Iob.17.d
tu unū sumus: sic & isti in nobis unū sint: ut eodē sensu & ea
dē sentētia, repugnātia inter se uitia atq̄ cōtraria deserētes,
unā apprehēderēt solāq̄ ẏtutē. Neq; eī uitia & pturbatiōes
inuicē se sequūt: qđ de ẏtutib⁹ dicit, in q̄b⁹ nec ὑπερβάσεις
sūt, nec ἐλλείψεις, i. nec plus nec min⁹, sed oīa tēpata. Porro
in uitijs uniuersa cōtraria sunt: ut pauor, audaciæ: impieta/
ti, superstitio: luxuria, parcitati. c Ecce intelliget seruus
meus ⁊c. Ne ulla legētibus ambiguitas relinquatur: quis sit
ille q̄ dixerit: Ego q̄ loquebar ecce adsum. Et qđ sit brachiū
sanctum

SEP. Erumpant lætitiā si
mul deserta hierusalē: qa
misert⁹ est dñs ei⁹: & eruit
hierlm. Reuelabit dñs bra
chiū sanctū suū in conspe
ctu cunctarū gentiū. Et ui
debūt oēs fines terræ salu
tare dei nostri. Recedite,
recedite, egredimini inde:
& imūdū nolite tāgere: exi
te de medio ei⁹: separami/
ni q̄ portatis uasa dñi: qa
nō cū tumultu exibitis: ne/
q; cū fuga ibitis: sed præ/
cedet uos dñs & q̄ cōgre/
gat uos de⁹ israel. Ecce in/
telliget puer me⁹: & exalta
bit & gloriabit ualde: sicut
stupebūt sup te multi: sic
in gloria

A ſanctū dñi, qđ cūctis gētibus reuelatū est: deus oīpotēs pater pſpicue docet. Ecce intelliget ſeruꝰ meꝰ ſiue puer meꝰ: de cuiꝰ differētia ſupra diximꝰ. Intelliget aūt nō ut uerbū dei
Phil.2.a atq; ſapiētia, ſed ut ſeruꝰ & puer. Qui cū in forma dei eſſet: formā ſerui dignatꝰ est accipe: factus obediēs patri uſq; ad mortē, & mortē crucis.
Quāobrem exaltauit eum, & donauit illi nomē ſup omne nomen.
Ps.15.b Qui loqē in pſalmo: Benedicā dñm q tribuit mihi intellectū. & de quo Dauid canit:
Ibi.135.a Qui fecit cœloſ in intellectu. Ipſe est em ſapiētia atq; intelligētia: qui, pficiebat q̄ſi puer ætate atq; ſapiētia: de
Act.3.c q̄ loqē & Petrꝰ: Deꝰ patrū nr̄oꝝ glorificauit filiū ſuū ieſū, quē uos qdē tradidiſtis & negaſtis ante faciē pilati uolentis eū dimittere.
4.Re.2 Vos aūt ſctm & iuſtū negaſtis: de q̄ & ſupra
ē.43.b ſcriptū oſtēdimꝰ. Ego teſtis dicit dñs: & puer quē elegi: ſup ipſū ſtupebūt plurimi cū illiꝰ ſigna perſpexerint. Et hinc erit maius miraculū qđ inglorꝰ erit inter hoīes aſpectus eiꝰ: nō q̄ formæ ſignificet fœditatē: ſed q̄ in humilitate uenerit & paupertate. Qui cū diues eſſet, ꝓ nobis pauꝑ factꝰ
B est: & credētibꝰ dixit:
Matth.11.d Diſcite a me, quia mitis ſum & humilis corde. de q̄ & Clemēs uir apſtlicus: q poſt Petrū Rhomanā rexit eccleſiam, ſcribit ad Corinthios: Sceptrū dei dñs ieſus chriſtꝰ, nō uenit in iactantia ſuperbiæ, cū poſſit oīa: ſed in humilitate: intīm ut uerberatꝰ a miniſtro ſacerdotis: rn̄derit: Si
Iob.18.d male locutꝰ ſum, argue de peccato: ſin autē bene, quid me cedis? habēs duodecim angelorū milia quæ illiꝰ nutibꝰ obedirēt. Iſte aſpget gētes multas, mundās eas ſanguīe ſuo: & in baptiſmate dei cōſecrās ſeruituti. Sup ipſum cōtinebūt reges os ſuū & principes ſæculi: q̄rū oīs ſapiētia, crucis prædicatione ſubuerſa est: & q nō habuerāt legē & ꝓphetas: & qbus de eo nō fuerat nūciatū: ipſi uidebūt & intelligēt. De
Ibi.20.g quibꝰ loquīē & ſaluator: Beati q nō uiderūt & crediderunt. In quorū cōparatiōe, iudæoꝝ duritia reprehēdīt: q uidētes
Esa.6.c & audiētes Eſaiæ in ſe uaticiniū cōpleuerūt, dicētis: Auditu audietis, & nō intelligetis: & uidētes aſpicietis, & nō uidebitis. Incraſſatū ē em cor ppli huiꝰ & auribꝰ grauiter audierūt.

Quis credidit auditui: noſtroꝝ brā/ Ca. LIII
chiū dñi cui reuelatū eſt ꝛc. Poſt uerba patris q̄bus filiū ſuū mūdo nūciauerat eſſe uenturū: & ante ſcandalū crucis: de quo dicturꝰ erat: Inglorius erit aſpectus eius: & forma eius præ filiſs hominū: gloriā præmiſerat reſurrectionis: Exaltabīt & eleuabīt, & ſublimis erit ualde: ut humilitate crucis, reſurrectionis gloriā præueniret. Rn̄dit ꝓphetarū chorꝰ ſe impleſſe officiū: & quātū in ſe fuit, brachiū illius atq; uirtutē oībꝰ nūciaſſe. In eo aūt qđ dicit: Quis credidit auditui nr̄o: & brachiū dñi cui reuelatū est? Raritatem credentiū ſignificat ex iudæis. Qđ ꝙ ſeq̄t: Aſcēdet ſicut uirgultū corā eo: pro q̄ Lxx. trāſtulerūt ἀνηγγείλαμεν ὡς παιδίον ἐναντίον αὐτοῦ. i. Annūciauimꝰ ſicut paruulū corā eo. Pro uirgulto: Symmachus, ramū interpretatꝰ est: ut aſſumptū oſtēderet hoīem q̄ ꝓceſſit de utero uirginali. De q̄ infert:

HEB. ſup te multi: ſic inglorꝰ erit inter uiros aſpectus eiꝰ: & forma illiꝰ inter filios hominū. Iſte aſpget gētes multas: ſup ipſū cōtinebūt reges os ſuū: quia qbus non erat narratū de eo uiderūt: & q nō audierāt cōtēplati ſūt.

SEP. ingloria erit ab hominibꝰ ſpecies tua: & gloria tua a filiſs hominū: ſic mirabunt gētes multæ ſuper eo: & continebunt reges os ſuum: quia quibus non eſt annūciatū de eo, uidebūt: & qui nō audierunt intelligēt.

Ca. LIII

Quis crēdidit auditui noſtro: & brachiū dñi cui reuelatū ē? Et aſcēdet ſicut uirgultū corā eo: & ſicut radix de terra ſitiēti: nō ē ſpecies ei neq; decor: & uidimꝰ eū & nō erat aſpectꝰ, & deſyderauimus eū: deſpectū & nouiſſimū uirorū: uirū dolorū: & ſciē tē infirmitatē: & q̄ſi abſcōditꝰ uultus eiꝰ & deſpectꝰ: unde nec reputauimꝰ eū. Vere lāguores noſtros ipe tulit: & dolores noſtros portauit: & nos putauimꝰ eū q̄ſi leproſum & percuſſum a deo & humiliatum.

Ipſe autē

Dñe qs credidit auditui noſtro: & brachiū dñi cui reuelatū eſt? Raritatem ſicut radix de terra ſitienti. Pro ſitiēti, Aqla īterpretatꝰ est inuia: ut uirginitatis priuilegiū demōſtraret: qđ abſq; ullo hūano ſemine de terra priꝰ inuia ſit creatus. Iſte est de q̄ & ſup̄ legimꝰ: Exiet uirga de ē.11.a radice ieſſe: & flos de radice eius aſcēdet: ut natiuitatē eiꝰ & aſcēſū ſignificet in mūdo. Sin aūt nō habebat ſpeciē neq; gloriā: ſed formā ipſiꝰ erat ignobilis & deficiēs præ filiſs hominum: ſiue ut habet in hebræo, deſpectꝰ & nouiſſimꝰ uirorū: quō Ps.44.a in pſalmis dicit: Accingere gladio tuo, ſup̄ fœmur tuū potētiſſime, pulchritudine & decore tuo? Qđ facile ſoluit. Deſpectꝰ erat & ignobilis q̄n pendebat in cruce: & factus pro nobis maledictū, peccata nr̄a portabat. Et loquebat pri: Deꝰ Matth.27.f deus meꝰ q̄re me dereliqſti. Inclytus aūt erat & decorus aſpectu: q̄n D ad paſſionē eiꝰ terra cō tremuit: ſaxa dirupta ſūt: & fugiēte ſole, æternam noctē elemēta timuerūt: de q̄ & ſpōſa in cāticocāticorū: Fra- Cañ.5.ē truelis meꝰ cādidus & rubicūdus, electus de milibꝰ. Cādidꝰ plenitudie ac puritate uirtutū: rubicūdꝰ ī paſſiōe: de q̄ poſtea lecturi ſumꝰ: Quis ē iſte q aſcēdit de edō, fuluida ueſtimēta eiꝰ ex boſor: electꝰ de milibꝰ ī reſurrectionē: ut q erat priogenitꝰ oīs creaturæ: primogenitꝰ fieret ex mortuis. Qđ aūt infert: Hō in dolore & ſciēs ferre infirmitatē: Siue uirū dolorū & ſcientē infirmitatē: uerū corpus hoīs & uerā demōſtrat animā, q ſciēs ferre infirmitates, oēs eas diuinitate ſupauit. Et abſcōditus uultus illius atq; deſpectꝰ: ut humano corpe, diuīa potētia celaret: De q̄ ſup̄ dictū est: Tu es deꝰ abſconditus, & neſciebamꝰ. Qui uere languores ē.45.ē nr̄os & peccata portauit: & pro nobis dolet: nō putatiue. i. ὀιομένως: ut uetus & noua hæreſis ſuſpicant: ſed uere cruciſixus est: uere doluit, dicēs in euāgelio: Triſtis est ania mea Matth.26.ē uſq; ad mortē. Et: Ania mea turbata est. Et nos putauimꝰ eū Ps.6.a eſſe imūdū: ſiue ἐν πόνῳ. i. in dolore, ut Lxx. trāſtulerūt: ꝓ quo Aqla & Symmachus poſuerūt, leproſum. Theodotio, flagellatum: Qđ alijs uerbis hebraico idiomate lepra intelligit: iuxta illud qđ in pſalmo ſcriptū est: Et flagellū non Ps.90.b appropinquabit tabernaculo tuo. Et est ſenſus: Putauimus eū ꝓ peccatis ſuis a deo eſſe ꝓcuſſum: q humiliatꝰ est ꝓpter nos: & cū latronibꝰ crucifixus. Pro eo qđ Symmachus trā- ſtulit ἐν ἀφῇ ὄντα: hoc est, in lepra. Aqla poſuit ἀφῃμένον. i. leproſum: qđ multi nō intelligētes, putāt relictū: & alij legūt καθήμενον. i. ſedentē. In principio capituli: in q̄ iuxta Lxx. dicitur: Dñe qs credidit auditui nr̄o: & brachiū dñi cui reue-

a HEB. Ipse autẽ uulnerat⁹ est ꝓpter iniquitates no/ stras:attritus est ꝓpter sce lera nostra. Disciplina pa/ cis nostræ sup eũ:& liuore eius sanati sum⁹. Oẽs nos quasi oues errauim⁹:unus quisq; in uia sua declina/ uit:& dñs posuit in eo ini/ qtatẽ omniũ nostrũ. Ob/ lat⁹ ẽ, qa ipse uoluit:& nõ
b aperuit os suũ. Sicut ouis ad occisionẽ ducet̃: & q̃si agn⁹ corã tondẽte obmu tescet: & nõ apiet os suũ. De angustia & de iudicio sublat⁹ ẽ. Generationẽ ei⁹ qs enarrabit:qa abscisus ẽ de terra uiuẽtiũ: propter scel⁹ ppli mei pcussit eos. Et dabit ipios ꝓ sepultura: & diuitẽ

SEP. Ipse aũt uulneratus est ꝓpter pctã nostra: & infirmat⁹ est ꝓpter iniqta tes nostras. Disciplina pa/ cis nostræ sup eum:liuore eius sanati sumus. Oẽs q̃si oues errauimus: hõ in uia sua errauit. Et dñs tradidit eũ propter iniquitates no stras:& ipse propter affli/ ctionem non aperuit os. Sicut ouis ad uictimã du ctus est:& sicut agnus co/ rã tondẽte mut⁹ sic nõ ape ruit os suũ. In humilitate iudiciũ ei⁹ sublatũ est. Ge nerationẽ illius qs enarra/ bit: qa tollit̃ de terra uita ei⁹. Ab iniqtatib⁹ ppli mei duct⁹ ẽ ad mortẽ: & dabo pessimos ꝓ sepultura ei⁹: & diuites

Rom.10.c latũ est:quo testimonio & apl'us Paulus utitur ad Rhoma/ nos, edisserẽs illud sup dñi passiõe: Dñs, in hebraico nõ ha bet̃: sed pro intelligẽtia psonæ ad quã dicitur additum est.
a **Ipse aũt vulnerat⁹ est ꝓpter iniqtates nostras &c.** Nos inqt putauim⁹ eũ uirũ dolorũ: Siue iuxta Lxx. esse in dolo/ re & pcussũ a deo:& ꝓ pria sustinere pctã. Ille aũt uulnerat⁹ ẽ ꝓpter
Ps.21.d iniqtates nr̃as:dicens in psalmo:Foderũt ma nus meas & pedes:ut suo uulnere, uulnera nr̃a curaret: & attrit⁹ ẽ siue ĩfirmat⁹ ꝓpter sce lera nr̃a:ut fact⁹ ꝓ no
Gal.3.b bis maledictũ, nos li/ beraret de maledicto. Maledictus em̃ om̃is hõ q pendet in ligno. Vnde disciplina pacis nostræ sup eũ est. Qd̃ em̃ nos ꝓ nostris de/ bebam⁹ scelerib⁹ susti nere:ille ꝓ nobis pas/ sus est, pacificãs p san
Ephe.2.c guinẽ crucis suæ, siue quæ in terra siue q̃ in cœlis sunt. Ipse est em̃ pax nr̃a, q fecit utraq; unũ: & mediũ parietẽ maceriæ solues̃ inimici tiã in carne sua:& liuo re ei⁹ sanati sum⁹. Ex q̊ pspicuũ ẽ, sicut corp⁹ flagellatũ atq; laceratũ signa iniuriæ in uibici
F b⁹ ac liuore portabat: ita & aĩam uere doluis se pro nobis:ne ex pte
Rom.3.c ueritas, & ex pte mendaciũ credat̃ in christo. Oẽs, inqt, qua
Ps.118.y si oues errauimus:& indiguimus misericordia dei: dicẽtes
Matth.18.b in psalmo: Erraui sicut ouis pdita: quæ in euãgeliĳ pabola, boni pastoris atq; solliciti humeris reportata est. Quæ sint autẽ istæ oues, sequẽs uersus ostẽdit. Homo in uia sua erra/ uit:siue unusquisq; in uia sua declinauit: ut ꝓpriũ sequeret̃ errorẽ:& rectã uiã deserẽs, de crucifixo diuersa sentiret. Dñs aũt posuit in eo iniquitatẽ omniũ nostrũ:siue tradidit eũ ꝓ peccatis nostris:ut qd̃ propter imbecillitatẽ uiriũ ferre non poteramus, pro nobis ille portaret:q oblatus est, qa ipse uo/
Iob.18.b luit. Nõ em̃ necessitate crucẽ, sed uolũtate sustinuit: dicẽs in euãgelio: Calicẽ quẽ mihi dedit pater:nõ bibã illũ? Et ad Pe
Matth.16.d trũ q scãdaliçabat̃ a crucis noĩe, qa nõ nouit mysteriũ & hu mano pauore trepidabat: Vade retro me satana: scãdalũ es mihi:qa nõ sapis ea quæ dei sunt, sed quæ hominũ. Alioqn
Mar.14.e si nõ ꝓpria uolũtate esset oblatus, q indicare & prædicere po terat ꝓditorẽ, & apl'is loquebat̃: Om̃es uos in hac nocte in
Iob.18.a me scandalũ sustinebitis:poterat eos qui ad se missi fuerant declinare:q̃bus occurrit intrepid⁹:& ultro se obtulit dicẽs: Quẽ quæritis? Qui statim ceciderũt retrorsum. Vocem em̃
Ibi.19.b præsentis dei ferre nõ poterant. Pulchreq; addidit: Et non aperuit os suũ. Qui dicẽti Pilato: Mihi nõ loqueris: noluit respondere. Siue iuxta Lxx. Afflictus nõ aperuit os. Aut iu xta Symmachũ & Theodotionẽ, audiens nõ aperuit os suũ.
Act.8.e b **Sicut ouis ad occisionẽ ducet̃: & quasi agnus &c.** Hoc te stimoniũ, cũ in actibus apl'orũ reginæ Candacis eunuchus reda ueheretur:& legens non intelligeret:interpretante Phi/ lippo sup passione & noĩe saluatoris, intellexit:& statim ba/ ptiçatus:in agni sanguine quẽ legebat, uir meruit appellari: & apl'us genti æthiopũ missus est. Qui igit̃ oblatus est Pi/ lato:qa ipse uoluit & nõ respõdit:ut patibulũ ꝓ nobis dam
1.Co.5.b natus ascẽderet. Ipse sicut ouis ad occisionem ductus est:& quasi agnus corã tondẽte obmutuit. Etem̃ pascha nostrum
Iob.1.d imolat⁹ est christus:quẽ Ioãnes baptista mõstrabat dicens: Ecce agnus dei, ecce q tollit peccata mũdi. Qui & in Apoca

lypsi Ioãnis euãgelistæ, agnus occisus sæpe memorat̃. Qui Apoc.5.b
de seipso loquit̃ in Hieremia: Ego aũt sicut agnus innocens, Hiere.11.d
& ductus ad uictimã nesciebã. Cũ em̃ nesciret peccatũ: pro 2.Co.5.d
nobis peccatũ factus est. Et sicut agnus cũ ducit̃ ad uictimã G
nõ repugnat: sic ille passus est uolũtate:ut destrueret eũ qui Hebre.2.d
mortis habebat impe/ rium: humiliãs se usq; Phil.2.a
ad mortẽ, & mortẽ cru cis. Hic agnus est in cu ius typo ĩmolabatur agnus: cuius cruor li/ Exo.12.b
nitus in postib⁹, exter/ minatorẽ fugabat ægy pti: q nõ solũ sanguie suo nos redemit, sed & lanis opuit: ut algẽtes ĩfidelitate, sua ueste ca lefaceret:& audiremus apl'm nobis loquentẽ: Quotq̊t in christo ba Gal.3.d
ptiçati estis: christũ in/ duistis. Et in alio loco Induimini christo ie/ Rom.13.d
su. Qd̃q; sequit̃: De angustia & de iudicio sublatus est. Siue ut Lxx. trãstulerũt ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη .i. in hũilitate iudiciũ ei⁹ ablatũ est: il lud significat, qd̃ de tri bulatione atq; iudicio ad patrẽ uictor ascẽde rit: siue qd̃ iudex om/ niũ, iudiciĳ non reperit ueritatẽ: sed absq; ulla culpa, seditione iudæo rũ & Pilati uoce dãna/ H
tus sit. Vñ admiratur propheta qd̃ omnium deus se tradiderit passioni. De quo
Paulus loquit̃: Si em̃ credidissent, nunq̃ dñm gloriæ cruci/ 1.Co.2.c
fixissent. Sequitur: Generationẽ eius quis enarrabit? Qd̃ dupliciter intelligit̃: Aut em̃ de diuinitate eius accipiendũ est: qd̃ impossibile sit diuinæ natiuitatis nosse mysteria. De
qua ipse loquit̃ in Prouerbĳs: Ante om̃es colles generauit Pro.8.b
me. Iuxta illud qd̃ alibi legimus: Quis cognouit sensum Es.40.c
dñi:aut quis cõsiliarius eius fuit? id est, nullus. Aut de par/ Rom.11.
tu uirginis, qd̃ difficulter possit exponi. Deniq; cũ Mariæ di
ceretur ab angelo: Cõcipies & paries filiũ. Illa rñdit: Vnde Luc.1.c
mihi hoc:quia uirũ nõ cognoui? Cui rursum angelus: Spũs inquit sanctus ueniet sup te: & uirt⁹ altissimi obumbrabit tibi: ut uel ab angelo uel ab euãgelista tãtũ natiuitatis hui⁹ sacramẽta dicãtur. Cuius narrator rarissim⁹ est: scd̃'m illud:
Quis sapiẽs & intelliget hæc: intelligẽs & cognoscet ea? Sin Osee.14.d
aũt prudẽs lector tacita cogitatione rñderit: Et quõ scriptũ
est: Nemo nouit filiũ nisi pater: & nemo nouit patrẽ, nisi fili⁹ Luc.10.d
& cui uoluerit filius reuelare: Et q nouit patrẽ & filiũ: utiq; & generatiõis põt enarrare mysteriũ. Audiat aliud esse nos/ se: aliud eloqui: qa frequẽter quæ mẽte cõcipimus, sermone explicare nõ possum⁹. Ergo & mysteriũ diuinæ natiuitatis in corpe, possũt sancti, fide magis nosse q̃ dicere. Alioqn &
Apl's rapt⁹ in tertiũ cœlũ: & in paradisum, audiuit ỽba quæ 2.Co.12.a
nequaq̃ ualet humana lingua ꝓferre. Sed & spũs interpel/ lat ꝓ nobis gemitib⁹ ineffabilib⁹. Istius igit̃, cui⁹ generatio/ nẽ, aut nullus, aut rar⁹ enarrare põt: sublata est uita de terra: ut nequaq̃ in terra, sed in cœlo uiueret. Siue abscisus est de terra uiuẽtiũ: ut impleret̃ de eo qd̃ scriptũ est in Apocalypsi
Ioãnis: Ego sum primus & nouissimus: qui uiuebã & sum Apoc.1.d
mortuus: & ecce uiuo in æternũ: ut post uitam quã uixit in terra mortuus terræ, cœlis uiueret in æternum. Qd̃q; iun/ git̃: Propter scelus populi mei pcussit eos. Siue iuxta Lxx. ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη εἰς θάνατον .i. ab iniq tatib⁹ ppl'i mei ductus est ad mortẽ: Duplicẽ sensum habet. Aut em̃ psecutores & sceleratos ppl'i sui, sua morte pcussit.

Aut ꝓpter

A Aut ꝓpter magnitudinẽ pctorum ppli, quẽ semꝑ peculiarẽ habuit: ductus ad mortẽ est, ut illos ad uitã, sua morte reuocaret. Ipse dedit impios, ꝓ sepultura sua: & diuitẽ, ꝓ morte sua: Siue pessimos, ꝓ sepultura eiꝰ: & diuites, ꝓ morte eius: utrũq; populũ significãs: ut in malis & pessimis qui añ dei notitiã nõ habebant: ostendat gẽtiũ multitudo: in diuitibus, q̃rũ erat testamẽtũ & legislatio & ꝓphetæ, iudaicus ꝓpꝰ demõstret. Ergo idcirco passus ẽ dñs & sepultus, ut ex utroq; ppło sibi ecclesiam cõgregaret. Siue hoc dicẽdũ: q̃ scribas & pharisæos, ac sadducæos, sacerdotes & põtifices, q̃ in ppło ante regnabant: & nimijs opibꝰ affluebant: post dñi passionem rhomanis tradiderit deus: & æternæ subiecerit seruituti. Iste, ꝓ cuiꝰ sepultura & morte, impij diuitesq; sunt traditi, iniquitatem nõ fecit: nec dolus inuẽtus ẽ in oreiꝰ. Qđ de nullo penitus hoĩm intelligi põt: ut nec ope, nec sermone peccauerit, dicente

HEB. & diuitem ꝓ morte sua: eo q̃ iniquitatẽ nõ fecerit: neq; dolus fuerit in oreiꝰ. Et dñs uoluit cõterere eum in infirmitate. Si a põsuerit ꝓ pctõ aiam suã, uidebit semẽ longæuũ: & uoluntas dñi in manu eiꝰ diriget: ꝓ eo q̃ laborauit aia eiꝰ, uidebit, & saturabitur: in sciẽtia sua iustificabit ipse iustus seruos meos multos: & iniquitates eorũ b ipse portabit. Ideõ dispertiam ei plurimos: & fortiũ diuidet spolia: ꝓ eo q̃ tradidit in mortẽ animã suã:

SEP. & diuites pro morte illius. Quia iniquitatẽ nõ fecit: neq; dolũ in ore suo: & dominus uult mundare eum a plaga. Si dederitis pro peccato, anima uestra uidebit semen longeuũ: & uult dñs auferre de dolore animã eiꝰ: ostẽdere ei lucẽ, & formare intelligẽtiam. Iustificare iustũ bene seruientem multis: & peccata eorum ipse portabit. Propterea ipse possidebit multos: & fortiũ diuidet spolia: pro eo q̃ cõtaminata est in morte anima eius:

& cũ sceleratis

Iob.25.b scriptura: Nemo mũdus a sordibꝰ, ne si uniꝰ q̃dẽ diei fuerit uita eiꝰ: & oẽs sicut oues errauimꝰ: unusquisq; in uia sua declinauit: nisi de illo, q̃ pctã nr̃a portauit: & ꝓ nobis dolet & uulneratꝰ est ꝓ iniq̃tatibꝰ nr̃is. Et afflictus est, ꝓpter scelera nr̃a: cuiꝰ liuore sanati sumꝰ. Sup q̃ & princeps apostorũ Petrꝰ
1.pe.2.d hoc testioniũ edisserẽs ait: In hoc eĩ uocati estis: qa & christus passus est ꝓ nobis, relinquẽs nobis exẽplũ ut seq̃mini uestigia eiꝰ. Qui pctm̃ nõ fecit: nec inuẽtus est dolus in ore ipsiꝰ. Qui cũ malediceret, nõ maledicebat: & cũ pateret, nõ cõminabat. Dñs aũt uoluit mũdare eũ a plaga: quã lancea militis pcussus acceperat. Siue cõterere eũ in infirmitate ac uulnere. De q̃ & ipse dicebat: Qm̃ quẽ tu pcussisti, ipsi ꝑse
Zach.13.c cuti sũt. Et ꝑ Zachariã loquit deꝰ: Percutiã pastorẽ, & oues dispergent. Ergo ut pateret, nõ fuit necessitatis, sed uolũtatis ꝑris & suæ: ad quẽ ipse dicebat: Deus, ut facerẽ uolũtatẽ
s.eo. tuã uolui. De q̃ & sup̃ legimꝰ: Oblatus est: quia ipse uoluit.

a Si posuerit ꝛc. Iuxta hebraicũ hic sensus ẽ: Si posuerit ꝓ pctõ animã suã ille quẽ dñs cõterere uoluit siue mũdare, uidebit semẽ longæuũ qđ seminauit in bona terra: De q̃ in
Matth.13.a euãgelio scriptũ est: Exiuit q̃ seminat seminare. Et iterũ: Sile
Ibidem.c est regnũ cœlorũ hoĩ q̃ seminauit bonũ semẽ in agro suo. Et uolũtas dñi in manu illiꝰ diriget: ut quicq̃d pr̃ uoluit, illiꝰ
Iob.17.b uirtutibꝰ impleat: dicẽtis ad patrẽ: Ego seruaui eos in noĩe tuo q̃s dedisti mihi. Custodiui & nemo ex his periit, nisi filius pditionis. Semẽ autẽ uidebit æternũ: & uolũtas pr̃is in manu illiꝰ diriget. Quia laborauit aia eiꝰ multo tpe, requi-
Matth.8.c nõ inueniẽs in iudæis: & dicẽs i euãgelio: Vulpes foueas habẽt: & uolucres cœli, nidos: filiꝰ aũt hoĩs nõ habet ubi caput
Esa.1.d reclinet. Et in hoc eodẽ ꝓpheta: Laboraui sustinens. Quia igit laborauit, uidebit ecclias in toto orbe cõsurgere: & earũ
Iob.4.a saturabit fide. Deniq; cũ esuriẽs & sitiẽs sedisset sup puteũ Iacob, mediũ diẽ sole torrẽte, emptis cibis uti noluit: quia iã samaritanæ & exeũtis ad eũ ciuitatis Sichẽ fide satiatꝰ erat.
Matth.5.a Iuxta quẽ sensum dicẽs inter octo btitudines: Btĩ q̃ esuriũt & sitiũt iusticiã. In sciẽtia sua. i. in doctrina, ipse iustus q̃ pectatũ nõ fecit: nec dolus inuẽtus est in oreiꝰ: & seruus pr̃is qui formã serui acceperat: & dñi seruierat uolũtati: multos iustificabit de toto orbe credẽtes. Et iniquitates eorum ipse portabit, q̃s illi portare nõ poterãt: & quarũ pondere oppri mebant. Iuxta Lxx. hoc dicit: Ouos ꝓpter q̃rũ pctã filiꝰ deiest ductus ad mortem: qui pessimi & in malo diuites, dati estis ꝓ sepultura & morte eius: si uolueritis agere pœnitẽtiam: & ꝓ peccatis uestris offerre sacrificiũ placẽs deo: spiritum cõtribulatũ, uidebit aĩa uestra semen longi tpis, ipsum dñm saluatorẽ. De q̃ in octogesimooctauo psalmo canit: Semẽ eiꝰ in æternũ permanet: & thronꝰ illiꝰ sicut sol in conspectu meo. Et iterũ: Ponã in sæculũ sæculi ps.88.e semẽ eius: & thronũ illiꝰ sicut dies cœli. Qđ alijs uerbis ad uirginẽ Gabriel loquit: Ecce Luc.1.c cõcipies in utero & paries: qui filius altissimi uocabit. Et dabit illi dñs thronũ Dauid patris sui: & regnabit sup domũ Iacob in sempiternũ: & regni eius nõ erit finis. Vult eĩ dñs auferre de dolore animam eiꝰ, qui dixerat: Tristis ẽ aĩa mea usq; ad mortẽ, ut crucis cõtumelia, resurrectiõis gloria temperetur. Et ostendere ei lucem, ut oẽs ꝓ se uideat illuminatos. Et formare intelligẽtia: subaudit eũ: sup quẽ descẽderit spiritus sapientiæ & intellectus: Et iustificare iustum qui bene multis seruierit. Non eĩ uenit ut ministraret ei, sed ut ministraret: Matth.20.d in Petri pedibꝰ, cũctorũ apostorũ pctã abluẽs: Qui apparuit Iob.13.a in carne, iustificatus est in spiritu. De q̃ & Iudas, ꝓditor confitetur: Peccaui, tradẽs sanguinẽ iustũ. Et uxor Pilati: Nihil Matth.27.a tibi sit & iusto illi: multa eĩ passa sum hodie in somnis propter eũ. Et notãdũ q̃ nõ iustificatus sit, ut de iniquo iustus fieret. Sed iustus iustificat: nõ ut inciperet esse qđ non erat, sed ut qđ erat oĩbꝰ appareret. Iste iustus, ꝓ iniquis passus est, ut oẽs nos offerret deo. De q̃ dicit ad iudæos: Et negastis sanctũ & iustũ. & petistis ut uir homicida donaret uobis. Et pctã (inquit) eorũ ipse portauit: quasi medicus languores ægrotantiũ: quo sani nõ indigent, sed hi qui male se Luc.5.f habẽt. b Ideo dispertiã ꝛc. Causas reddit cur post passionẽ multa Christus præmia cõsequat. Quia inq̃t passus est: & fecit oĩa quæ præteritus sermo descripsit: & iniquitates multorũ ipse portauit: Propterea diuidã ei plurimos: ut ꝓ parte dñi Iacob, & funiculo hæreditatis illiꝰ isrł: credant Matth.8.b in eũ de oriẽte & occidente ueniẽtes: & recumbant in regno dei, cũ Abrahã, Isaac, & Iacob. Impleto illo qđ scriptum est: Postula a me, & dabo tibi gẽtes hæreditatẽ tuã: & possessio- ps.2.b nem tuã terminos terræ. De q̃ & in hoc eodẽ, ꝓpheta legit: Erit radix Iesse: & qui resurget ut principet gentiũ: in ipso s.11.c gẽtes sperabunt. Isti autẽ plurimi q̃ndã a fortibꝰ tenebant: & sub specie asinæ & pulli, multos habebãt dños: quibus dixerũt Apli: Dñs eos necessarios habet. Qui fortes erant Matth.21.a anteq̃ Christus humanũ corpꝰ assumeret: & forte superato, diriperet domũ eiꝰ. Prædã ergo fortiũ aplis suis tradidit atq; diuisit: ut Petrus, Iacobꝰ & Ioannes, circũcisi ppli principes fierẽt: & Paulus & Barnabas mitterent ad gẽtes, locis nõ animo separati: & sub uno dño in diuersa starẽt acie: ut agminis utriusq; uictoria, triũphũ erigerẽt saluatori. Ex q̃ q dispẽsatoriã inter Petrũ & Paulũ cõtẽtionẽ, ꝙe dicũt iurgiũ Act.15.a fuisse atq; certamẽ, ut blasphemãti Porphyrio satisfaciãt: & ueteris legis cerimonias in ecclesia christi, a stirpe credentis isrł asserũt esse seruãdas: debent & aureã in mille annis expectare hierusalẽ: ut uictimas immolent & circũcidant: ut in sabbato sedeãt, dormiãt, saturent, inebrient, & surgãt ludere, q̃ ludus offendit deũ. Hoc diximꝰ, ꝓpter id qđ nũc ꝓphetatur: Et fortiũ diuidet spolia. Iuxta illud quod in alio loco scriptũ est: Cum diuideret cœlestis gẽtes in ea. Et iterũ: Rex ps.67.c uirtutũ dilecti, & speciei domꝰ diuidere spolia. Deniq; sup

E Paulo apō, qui de tribu beniamin erat: iuxta hebraicū dicitur: Beniamin lupus rapax, mane comedet: & ad uesperum diuidet spolia. De quibus & ante iam dixim⁹: Lætabunt in cōspectu tuo, sicut qui lætant in messe: & sicut qui diuidūt spolia: In toto orbe sibi Christi ecclesias diuidentes. Propterea aūt accipiet gentes plurimas, qui uenit prædicare captiuis remissionē: & captiuā pri⁹a diabolo atq; dæmonib⁹ duxit captiuitatē: & dedit eā donoībus atq; credētib⁹: qa tradidit ī mortē aīam suā: & cū sceleratis siue iniqs reputat⁹ ē. Si em Apls ei⁹ his q erāt sine lege, fact⁹ ē q̄si sine lege: cū nō esset sine lege, sed esset in lege christi: quare nō & christus cū iniquis reputat⁹ sit, ut iniqs redimeret a pctō: & omnibus oīa fieret, ut oēs saluos faceret? Pctā em nra portauit in corpe suo, ligno crucis affigēs ea: ut deleret chirographū, qd diabolo & angelis illius feceram⁹, scriptū manib⁹ aīæ. i. opib⁹ ei⁹. De qb⁹ Paulus apls loquit: Et uos cū essetis mortui in peccatis, & in desyderijs carnis, uiuere fecit cū christo,

Gen.49.d
ē.9.a
1.Co.9.c
1.pe.2.d
Ephe.2.a

HEB. & cū sceleratis reputatus est: & ipse pctā multorum tulit: & pro transgressoribus rogauit.

SEP. & cum iniquis reputatus est: & ipse peccata multorū suscepit: & ꝓpter iniquitates eorū tradit⁹ est.

donās nobis oīa pctā. Et delēs qd aduersum nos erat chirographū, qd erat cōtrariū nobis: & ipsum tulit de medio, affigens illud cruci: spoliās principat⁹: & ptātes dehonestauit, cōfidēter triūphans de eis. Iniqs autē cū qb⁹ reputatus est, Marc⁹ euāgelista latrones itelligit scribēs: Et crucifixerūt cū eo duos latrones: unū a dextris, & alterū a sinistris. Et īpleta ē scriptura quæ dicit: Et cū iniquis reputatus est. Qd & altius intelligi potest, dicēte de semet ipso dño: Reputatus sum cū descēdētib⁹ in lacū: factus sum sicut hō sine adiutorio inter mortuos liber. Vere em reputatus est inter pctōres & iniqs, ut descēderet ad infernū: qui in multis scripturarū locis uocat lacus, & uinctos in carcere liberaret. Qui traditus est ꝓpter pctā nra: & resurrexit ꝓpter iustificationē nostram. Tantæq; clæmētiæ fuit, ut ꝓ trāsgressorib⁹, immo ꝓ persecutorib⁹ suis rogaret in cruce, & diceret: Pater, ignosce illis: quod enim faciunt, nesciunt.

G

Mar.15.c
pō.87.a
Rom.4.d
Luc.23.c

Commentarij decimiquarti in Esaiam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN DECIMVMQVINTVM COMMENTARIORVM ESAIAE AD EVSTOCHIVM PROEMIVM.

CRebro Eustochiū dixisse me noui: apłos & euāgelistas ubicūq; de ueteri instrumēto ponunt testimonia: si inter Hebraicū & Lxx. nulla diuersitas sit: uel suis uel Lxx. interpretū ỿbis uti solitos. Sinautē aliter in hebraico, aliter in ueteri æditione sensus est: Hebraicū magis cū Lxx. interpretes sequi. Deniq;, ut nos multa ostendim⁹ potuisse eos ex hebræo, quæ in Lxx. nō habent: sic æmuli nostri doceant assumpta aliq̄ de Lxx. testimonia, quæ nō sunt in hebræorū libris: & finita cōtētio est. Hoc dixim⁹ quia præsens capitulū cū in sensu unū sit, in ỿbis discrepat. A cui⁹ explanatioe, quint⁹ post decimū in Esaiā liber incipit.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM LIBER DECIMVSQVINTVS.

F Lauda sterilis ꝛc. Symmachus hunc locū ita interpretat⁹ est: Lætare sterilis quæ nō peperisti: Gaude in exultatione: & hinni quæ non parturisti: Plures em filij dissipatæ, magis cū ei⁹ quæ erat sub uiro. A q̄ Theodotio & Aquila præter pauca ỿba nō discrepant. Post natiuitatē saluatoris: & ordinem uitæ atq; ỿtutum, passionē crucis, & resurrectiōis gloriā: qñ ponēs aīam suā uidit semē lōgæuū: & in sciētia sua ipse iust⁹ iustificauit plurimos: & fortiū diuisit spolia: & ꝓ trāgressorib⁹ rogauit, dans locū pœnitētiæ: Trāsit ad uocationē gētiū: & q in illo sint crediturī, pleno sermone describit. Quē quidē locū & apls Paulus sub noīe Saræ & Isaac, refert ad eccl̄iam: q̄ prior ppłus de mōte sina & agar seruiat cū filijs suis: sequēs aūt liber sit: de q̄ dicit Esaias: Lætare sterilis quæ nō paris: erūpe & clama quæ nō parturis: qa plures filij desertæ, magis cū ei⁹ quæ habet uirū. Et statim: Nos aūt (inqt) frēs, scd̄m Isaac repromissionis filij sum⁹. Sed sicut tūc q scd̄m carnē nat⁹ ē, ꝓsequebat eū q scd̄m spm̄, ita & nūc. Sed qd dicit scriptura? Eijce ancillam & filiū ei⁹. Nō em hæres erit fili⁹ ancillæ cū filio liberæ. Nos aūt frēs nō sum⁹ filij ancillæ, sed liberæ: q̄ libertate donauit nos christ⁹. Si igit uas electionis, assumēs de Esaia testimoniū, qd nūc habem⁹ in manib⁹, ad repromissiōis retulit filios: & ad eccl̄iam de gētib⁹, seu ex utroq; ppło cōgregatam, quæ deserta in iudæis fuerat & relicta: quæ uirū nō habuerat deū: nec legē acceperat nec ꝓphetas: Ipsa rōne cōpellimur seq; uestigia precessoris & desertā eā dicere: de q̄ supra legim⁹: Lætare deserta, & reliq̄ his sīlia. De q̄ & in Hieremia scriptū est ex ꝓsona dei: Vacua facta est quæ pariebat septē, defecit aīa eius. Occidit ei sol adhuc meridie. Et in Samuelis uolumīe: Sterilis peperit septē: & quæ habebat filios plures, infirmata ē. Et in psalmis: Qui habitare facit sterilē in domo, matrē filiorū lætantē. Septē autē filios dicit genuisse synagoga, ꝓpt mysteriū hebdomabis & sabbati: cui prior ppłus fuerat obligat⁹. Siue ꝓ septē, plures itelligēdi sunt: iuxta hebræi sermonis ambiguitatē, q̄ & sabbatū significat & plures. De q̄ ī hebraicarū quæstionū libro, quē in Genesim scripsim⁹, plenius dictū est. Hæc ergo quæ q̄diu uirū habebat deū, sermonēq; diuinū & legi iuncta erat, generabat deo plurimos filios: qm̄ autē accepit libellū repudij: & uocanti uiro noluit rndere: & audiuit: Filia mris tuæ tu es: quæ dereliquisti uirū tuū. Et iterū: Nō ut dñm me uocasti: neq; ut patrē & principem uirginitatis tuæ: Propterea in hoc eodē ꝓpheta plangitur: Quō facta ē meretrix ciuitas fidelis sion plena iudicij: in qua iustitia dormiuit in ea: nūc autē latrones. Sed & hoc notādū q̄ qñ dicit: Plures filij desertæ, magis cū ei⁹ quæ habet uirū: nō penit⁹ synagoga excludat a partu: sed multitudo ei gentiū præferat: & ipsa em in apostolis, & per apostolos primū populū genuit de Iudæis. Vnde duo apostolorū principes, agmina sibi credentiū in Christo, circūcisionis & gentiū diuiserūt: ut ex utroq; populo desertā prius atq; paupertatem ædificarēt hierusalem. Quod autē hebraicū prolæticia, hinnitum posuit: gaudij significat magnitudinē, in similitudinē hinnientis equi ad uictoriam. De quo in Iob plenius scribitur. Hunc locū & cætera quæ sequunt, Iudæi & nostri iudaizantes ad hierusalem referunt: quam dicunt in mille annorū regno instaurandā: & eandē esse quæ prius habuit

Gal.4.d
Ibidem
Iob.39.c

Laude sterilis quæ nō paris: decanta laudē & hinni quæ non parturiebas: qm̄ plures filij desertæ, magis cū ei⁹ q̄ habebat uirū dicit dñs.

Lætare sterilis quæ non paris: erumpe & clama quæ nō parturis: quia plures filij desertæ, magis cū eius quæ habet uirum. Dixit

Gen.5.b
Hiere.15.b
H
1.Reg.2.a
pō.112.a
Hiere.3.b
Treno.1

habuit uirū:& postea habere desierit:multoq; plures habi/tura sit filios post repudiū, q̄ pri⁹ habuit sub uiro. Cū per/spicue duarū mulierū ponat cōparatio,ei⁹ quæ uirū habuit & dimissa est:& ei⁹ quæ semp deserta & absq; uiro fuit. Nec mirandū de iudæis,q̄rū oculi aurescp sunt clausæ: si apertā nō uideāt ueritatē:De christianis qd loquar, nescio: q dicēte Apl̄o, quæ sunt allegorica,& ad duo testamēta, ue/tus & nouum, Saram agarcp referēte:iudæis tradūt man⁹: terrena/rum in mille annis de syderio uoluptatum.

a HEB. Dilatā locū tentorij tui:& pelles taberna culoꝝ tuorū extende, ne parcas: longos fac funiculos tuos: & clauos tuos cōsolida. Ad dextrā em̄ & ad leuā pene trabis: & semē tuū gentes hæreditabit:& ciuitates de

b sertas inhabitabit. Nōli ti mere quia nō cōfunderis: neq; erubescs: non em̄ te pudebit:quia confusionis adolescētiæ tuæ obliuiscē/ris:& opprobrij uiduitatis tuæ non recordaberis am pli⁹. Quia dominabit tui qui fecit te, dn̄s exercituū nomē eius: & redemptor tuus sanctus isrl̄, deus om nis terræ uocabitur.

Quia

SEP. Dixit em̄ dn̄s: Dilata locū tabernaculi tui:& au/leorum tuorū fige,ne par/cas. Protende funiculos:& clauos tuos cōforta adhuc in dextris,& in sinistris di lata:& semen tuū possidē/bit gētes:& ciuitates deser tas habitare facies. Noli ti mere,quia cōfusa es: neq; confundaris, quia expro/bratum tibi est: confusio/nem enim æternam obli/uiscēris: & opprobrij ui/duitatis tuæ memor non eris: quia dominus qui fe/cit te, dominus sabaoth nomen ei: & qui eruit te, deus israel, omnis terræ uocabitur.

Non

doctrinæ dei, gentes ualeat possidere:& ciuitates habitabi/les facere, quæ accepit qui mnam duplicauerat. Dextra aūt & sinistra in scripturis sanctis,tūc in bonā partē accipit: qñ eas & iuxta spiritū itelligim⁹: & iuxta literā p̄ arma iustitiæ a dextris & a sinistris: ut & humilior intelligētia,uitæ teneat institutionē, exēplacp maiorū: & spirituales atcp sublimes de præ/sentib⁹ nos trāsferat ad futura. Hoc est qd & dn̄s pharisæis interro/gātib⁹ loquebat: Red/dite quæ sunt cæsaris, cæsari: & quæ sūt dei, deo: ut & ptātib⁹ isti⁹ sæcli subijciamur: qui non iniuste tenent gla diū in uindictā eoꝝ q̄ male ægerūt,quæ sini/stra itelligit:& deo red dam⁹ quæ dei sunt:ut nullū aliū timeam⁹, ni si eū q & aīæ habet & corpis potestatē:qd in dextra accipit. Denicp de sapientia dei dicit, cui nihil precio/sum cō parari potest, qd in de xtra sua, uitæ habeat longitudinē: & annos plurimos. In sinistra autē diuitias & gloriā: ut diuitiæ illæ accipi/antur quæ in præsenti scientia sunt & bonis opib⁹:& gloria quā ac cipit is, per cui⁹ opera deus glorificat in gen tibus:longitudo aūt uitæ & anni plurimi,æternā uitā signi ficēt:quæ præsentia negligēs,ad futura festinat. b Nolī timere ꝛc. Orit quæstio: quō si ad ecclesiam dicit de gētib⁹ cōgregatā: Lætare sterilis quæ nō paris: & plures filij deser tæ magis cp eius quæ habet uirū: qd scilicet hæc uirū nō ha buerit,quæ postea plures fecit filios:& illa in sterilitatē uersa sit,quæ prius habebat uirū:quō nunc dicat ad eā quæ uirū nō habuit: Viduitatis tuæ nō recordaberis ampli⁹:& cōfu sionis adolescētiæ tuæ obliuiscēris. Ex q̄ intelligi uolunt Iu/dæi oīa quæ dicunt,dici ad hierusalē:quæ deserta,a deo rur sum ab eo instaurāda sit. Qui facile repellent,cū admoniti fuerint dici ex persona dn̄i in Zacharia: Et assumpsi mihi duas uirgas:unā uocaui decorē: & alterā uocaui funiculū & paui gregē. De q̄ in suo loco pleni⁹ dixim⁹:& nunc ex pte dicet:Duas uirgas, utrūcp esse populū, gentiū & iudæorū: quorū prior uocata sit turba gētiliū,quæ accepit naturalem legē fixam in cordib⁹ suis: de q̄ Paulus scribēs ad Rhoma/nos,fortissime disputat:qua uirga nihil pulchrius est,ut oīs creatura æqualiter uocet ad cultū creatoris sui. Scd'a aūt.i. p̄li iudæorū appellata ē funiculus:quæ post offensam gen tiū,uocat pars dn̄i,& funiculus hæreditatis ei⁹ isrl̄. Denicp post cp in Abrahā uocat⁹ est isrl̄, dicit dn̄s: Tuli uirgā meā, quæ uocabat decus: & abscidi eam, ut irritū facerē fœdus meū qd percussi cū oīb⁹ gētib⁹. Ergo in aduētū christi dicit ad uirgā,quæ abscisa fuerat:Noli timere nec erubescas:nec cp ora pudore suffundas. Nequacp enim ultra cōfunderis: ut prius cōfusa fueras: nec cōfusionis adolescētiæ tuæ memor eris:& uiduitatis tuæ nō recordaberis: per quā relicta es a deo:quia factor tuus ipse dominabit tui:cui⁹ nomē oīpo tens est:qui regnat,nō in una gēte iudæa,sed in uniuerso or be terrarū. Denicp sequit:Qui te fecerat,ipse te redemit san guine suo:& deus omnis terræ uocabit:p eo cp est oīm qui morant in terra. Ex q̄ perspicue patet, nequacp dici ad hie/rusalem:quæ nuncp in toto orbe dominata est:sed ad eccle/siam christi,cuius hæreditas,mundi possessio est.

Quia ut

Exo.36. Ibi.27.b Matth.31.d Ibidem.d Esa.1.c Rom.9.f et.11.a Ps.41.a Ibi.85.a Ibidem Ps.51.b Ibi.26.b Matth.22.b Matth.10.d Pro.3.b Zach.11.b Rom.1.c Deu.32.b Zach.11.c

E a ¶ Quia vt mulierē derelictā ꝛc. Hic amici iudæorū uelificant mulierē derelictam: & uxorē ab adolescētia abiectam: quā ad punctū & ad modicū dereliquit dominus: hierusalem esse, dicētes: Qui abscondens parumper faciem suam, susceperit eam in misericordijs sempiternis: & dolorē præteritū, gaudio cōmutarit. Hoc iuxta hebraicum. Porro iuxta Lxx. nō eam dicit quasi derelictam mulierem, & pusillanimē uocatam a dño: neq; sicut uxorem quæ ab adolescētia odio habita sit: Sed idcirco se eam ad modicū reliquisse & auertisse faciē suā, ut misereatur illi⁹ in æternū. Si ergo Iudæi & nostri Iudaizantes, dicūt Isrl ad modicū derelictū: ut in aduentu Christi eius misereat deus: & modicū, interpretantur ad comparationē totius æternitatis: cur & nobis nō cōcedunt modicum dicere tempus, quo gentes sunt derelictæ: ut abiectæ in medio, quæ in adolescentia sua dei fuerant: postea in senectute æternam misericordiam consequantur: Præsertim cum in uocatione tēporis israel: nunq; excluſa sit turba gentiliū, sed semper eis p̄ proselytos ianua patuerit reuertendi: ut sicut nos illorū uocatione parumper uidemur excluſi: sic illorū excluſiōe perpetua, nobis ad deū reditus cōcedat. Perpetuā autē excluſionē dixi-
Gal.3.d mus, si nō ægerint pœnitētiā. Alioquin Paulus ap̄lus dicit: Cōcluſit deus oīa sub pct̄o, ut oīb⁹ misereat. Quæ nos de eccl̄ia ex utroq; pp̄lo cōgregata, interpretati sum⁹: & Iudæi de hierusalē accipiūt: qui solā Tropologiā sequunt: & in locis difficillimis liberæ disputatiōis excursu, nascētes fugiūt quæstiones: ad animam referunt peccatricem, quæ abiecta a deo sit: non ob odium, sed ob dispensationem: ut malorū pressa pondere, reuertatur ad uirum suum pristinū: & perdita substantia, de patris clæmētia non desperet. An non est
Luc.15.e grandis misericordia occurrere filio reuertenti, annulum & stolam, oscula q̄ porrigere: & inuidenti fratri, iuxta alteri⁹
Matth.20.b parabolæ similitudinem dicere: Amice, si ego bonus, quare oculus tuus nequam? b ¶ Sicut in diebus noe ꝛc. Vt credat sanctorū congregatio misericordiā domini sempiternā: & ideo ad punctū & breue eos esse desertos: ut in amicitiā dei, æterno fœdere iungerent: Ponit exēpla maiorū dicens: Quomō uniuerso orbe peccante: postq̄ corrupit oīs terra uiam domini, inductum est diluuiū: & cum auctoribus cunctis, peccatorū cuncta peccata deleta sunt: & in uno ho-
Genē.8.d et.9.b mine Noe, humanū seruatū est genus: Cui iurauī nequaq̄ terris inducendū esse diluuiū: & sponsio mea hucusq; seruata est, nec unq̄ irrita fiet: Sic iuro eccleſiæ meæ, quam mihi redemi sanguine meo: nequaq̄ me iratū fore his quorū misertus sum: nec meam clæmentiā ulla increpationis duritia cōmutandam. Facilius em̄ montes mouebunt & colles, q̄ mea sententia cōmutabit: Iuxta q̄d & in euangelio loquit: Cœlum & terra transibūt: uerba autē mea nō præteribunt.

Hæc est aūt (inquit) misericordia mea: ut fœdus pacis quō mihi recōciliat⁹ est mūdus: nō merito eorū quib⁹ datū est, sed mea clæmētia cōseruet. Iuxta Lxx. cōfusus est sensus: & sic turbata sunt oīa: ut quid dicat, difficile possit intelligi: nō q̄ ignorē q̄d in hoc capitulo uir prudētissim⁹ dixerit, sed q̄ nō satisfaciat animo meo. Ponit em̄ Tropologicū diluuiū, q̄d interpretat in baptismo saluatoris, cōgerēs exempla q̄q; plurima: ut ē illud: Dñs diluuiū inhabitare facit. Et iterū: Suauis dñs expectantibus se in die tribulationis: & sciens timentes se, in diluuio itineris cōsumationem facit: q̄d scilicet uniuersa pct̄a in baptismo deleuerit, dicēs in alio loco: Ego sum, ego sum, qui deleo iniquitates tuas. Oēs em̄ declinauerunt, simul inutiles facti erāt. Nō erat qui faceret misc̄iam, nec ueritatē: neq; erat scientia dei super terrā. Maledictio, & mēdaciū, & homicidiū, & adulterium, & furtū, cuncta occupauerant: & sanguinem sanguini miscuerant. Vñ loquit̄ p̄ ꝓphetā: Heu mihi q̄a perijt reuerens a terra. Nō est qui faciat rectū in hoīb⁹, oēs in sanguine meo iudicātur. Vnusquisq; ꝓximum suū tribulat tribulatione: & ad malū manus suas præparāt: & cætera his siłia. E quib⁹ illud est: Nemo mūdus a sorde, nec si uni⁹ q̄dē diei fuerit uita ei⁹ sup terrā. Vñ dñm feciſſe diluuiū, qui iuxta ap̄lm Petrū, occisus est carne, uiuificatus spiritu: & prædicauit spiritib⁹ in carcere cōstitutis: q̄ñ dei patientia expectabat in diebus Noe, diluuiū impijs inferēs. In cui⁹ exēplū aqua nos mundat: nō sordes carnis abluens, sed bonæ cōsciētiæ interrogatio in deū. Mōtes aūt & colles q̄ nō cōmoueant, & in huiusc̄emodi diluuio permoti fuerāt, sanctos uult intelligi, acceptō fœdere sempiterno: qui in priore diluuio moti fuerāt, & suā reliquerāt firmitatē. Dicit mōtes, & dæmones & aduersarias potestates, qui uiderunt filias hoīm q̄ essent bonæ: & amoris iaculo uulnerati, sumpserūt sibi uxores ex oībus q̄s elegerunt: & perdiderunt fortitudinē pristinā: & nequaq̄ in hoc diluuio sunt futuri. Hoc ille dixerit: cuius explanationē lectoris arbitrio derelinquo. c ¶ Paupercula ꝛc. Vbi nos dixim⁹: Sternā p̄ ordinē lapides tuos, in hebraico scriptū ē בְּפוּךְ: q̄d oēs præter Lxx. siłiter trāstulerūt: Sternā in stibio lapides tuos, in siłitudinē cōptæ mulieris, quæ oculos pingit stibio: ut pulchritudinē significet ciuitatis. Et ubi nos iaspidē sequētes Lxx. diximus, i hebraico scriptū habet בַּרְכָּר, q̄d solus Symmachus καρχηδονίου trāstulit. Pro cryſtallo q̄q; in cui⁹ loco apud hebræos אַסְרִת legit̄, Symmach⁹ & Theodotio, γλυφῆς. i. sculpturæ: Aquila, τρικπλανίσμου posuit: q̄d ꝓbū foratarū cælatarūq; gēmarū sensum sonat. De diuersitate trāslatiōis diximus: Veniam⁹ ad sensum. Adhuc loquit̄ ad eccl̄iam, humilē pri⁹ atq; paupculā: quæ nō habet legem nec ꝓphetas, nec sermonē dei: & tēpestate cōuulsam

Matth.24.c G

Psa.28.b

ē.43.a

Infra.13.a

H

Psa.119.b

Michee.7.a

Iob.25.a

1.Pe.3.c

Genē.6.a

) siue

A siue instabilē: quæ mktos sæculi turbines sustinuerat: & inter uarios idolorū fluctuabat errores: quæ nullū habuit cōsolatorē: & frustra oēm substantiā suā in medicis perdidit, q ipse ueniat, ipse descendat, & ædificet in terris cœlestem
Apoc.21.c hierusalē: quæ in Apocalypsi Ioannis, uocat sponsa & uxor agni: habens lumē sine lapidis precioſi, ſicut iaſpidis & cryſtalli: & murū magnū, & portas duodecim inſcriptas noibus tribuū iſrl: quarum tres erant ab oriente, & tres ab aquilone, & tres ab auſtro, & tres ab occaſu ſolis: muruſq; fult⁹ duodecim fundamētis: cui⁹ oīs ædificatio ex lapide iaſpide: & ſingula fundamenta murorū, habebāt ſingulos lapides: primū, iaſpidē: ſecūdū, ſapphirū: tertiū, calchedoniū: quartū, ſmaragdū: quintū, ſardonicē: ſextū, ſardium: ſeptimū, chryſolitū: octauū, berillū: nonū, topaçium: decimū, chryſopraſum: undecimū, hiacynthū: duodecimū,
Rom.11.d amethiſtū: q̄d legētes, exclamam⁹ illud & dicim⁹: O profundū ſapiētiæ & ſciētiæ dei, q̄ inſcrutabilia iudicia ei⁹: & inueſtigabiles uiæ ei⁹. Quis em̄ cognouit ſenſū dñi: aut qs cōſiliari⁹ ei⁹ fuit: Et iterū: Quis ſapiēs & itelliget hæc: intelligēs
Oſee.14.c & cognoſcet ea: Rndeant amatores tm̄ occidētis literæ: & in mille annis exquiſitos cibos gulæ ac luxuriæ præparantes:
Phil.3.d q̄rū deus uenter eſt, & gloria in cōfuſione eorū: Qui poſt ſe cundū in gria ſaluatoris aduentū, ſperant nuptias: & paruulos centū annorū, & circūciſionis iniuriā, & uictimarū ſanguinē, & perpetuū ſabbatū: qui dicunt cū iſrl in peruerſum modū: Manducem⁹ & bibam⁹, cras em̄ regnabim⁹: quæ ſit iſta cœleſtis hieruſalē cui nunc dicit: Ecce ego ſternā p ordi

B nem lapides tuos: Siue iuxta Lxx. ἰδοὺ ἐγὼ ἑτοιμάζω σοι ἄνθρακα, τὸ λίθον σου. i. ecce ego præparo tibi carbunculū lapidē tuū: ut tota ciuitas ſit plena carbūculis: & habeat fundamenta ſapphirina, & ppugnacula iaſpidē ſiue calchedoniū, & portas cryſtallinas, ſiue anaglyphas: & murū in circuitu precioſorū lapidū: Oīm̄eſq; filij ei⁹ nō habent magiſtros homines, ſed deū: & appellent diſcipuli dei: & ſit in ea pax perpetua, & ædificatio iuſticiæ. Ex q̄ p ſpicuū eſt ſub occaſione iuſticiæ, q̄d uirtutis eſt nomē, etiā cæteras uirtutes in ædificationē eccl̄iæ debere nos quærere: nec iudaica delyramēta ſectari. Exponant em̄ quid ſit illud q̄d in Prouerbijs de ſa-
Pro.3.b piētia dicit: Precioſior eſt cunctis lapidib⁹ precioſiſſimis. Si
et.16.b em̄ chriſtus dei uirtus & dei ſapiētia eſt: ſtultū eſt chriſtū in-
1.Co.1.d ſenſibilib⁹ lapidib⁹ cōparari. Rurſumq; de iudicijs dei legi-
Pſ.18.c mus: Iudicia dñi recta, iuſtificata in ſemetipſa: Deſyderabilia ſup aurū & lapidē precioſum multū. Ex q̄ palā eſt illū lapidē cæteris lapidib⁹ cōparari: de q̄ ſupra in hoc eodē p phe-
ɜ.28.d ta ex p ſona dei dicit: Ecce immittā in fundamenta ſion lapidem angularē, lapidē electū, precioſum: & qui crediderit in
Pſ.117.c eo, nō cōfundet. Hunc lapidē reprobauerūt ædificātes: ſcri-
Matth.21.d bæ uidelicet & phariſæi, & principes iudæor̄: qui factus eſt
1.Pe.2.a in caput anguli. De q̄ & ap̄s Petrus diſputās ait: Nobis ergo honor qui credim⁹ angulari, & precioſo electoq; lapidi: Incredulis autē eſt lapis offenſionis & petra ſcādali. Qui &
Act.4.b in actib⁹ ap̄lorū ad principes loquit ſacerdotū: Iſte eſt lapis electus, precioſus, quē uos deſpexiſtis reprobātes: q factus eſt in caput anguli: & duos pp̄los cōtinet, gētiū & iſrael: qui ædificauit ciuitatē, cui⁹ artifex & cōditor deus eſt: de qua &
1.Co.3.b Ap̄lus ſcribit corinthijs: Dei ædificatio eſtis: & q̄ſi architectus ſapiēs fundamētū poſui, ali⁹ ſupædificat. Vnuſquiſq;
Ibidem autē uideat quō ædificet. Fundamentū em̄ aliud nemo pōt ponere, præter eū qui poſitus eſt, ieſum chriſtū. Si quis autē ſup fundamentū hoc ædificat aurū, argentū, & lapides precioſos, ligna, fœnū, ſtipulā: uniuſcuiuſq; op⁹ manifeſtū erit.
Ephe.2.d De hoc fundamēto & in ep̄la altera loquit: Edificati ſuper fundamētum ap̄lorū & pphetarū, ipſo angulari lapide ieſu chriſto. Et iterū: In quib⁹ oēs ædificamini lapides uiuētes in
1.Pe.2.a ſacerdotiū ſanctū offerre ſpirituales uictimas. De his lapi-
Zach.9. dib⁹ myſtice dicit: Lapides ſancti uoluunt ſup terrā. E quibus ædificat chriſtus eccleſiam ſup petrā, dicēs in euāgelio:

SEP. lapidem tuum: & fundamenta tua ſapphirum: & ponam propugnacula tua iaſpin: & portas tuas lapides cryſtalli: & muros tuos lapides electos: & omnes filios tuos diſcipulos dei: & multa pax erit filijs tuis: & in iuſticia ædificaberis.

HEB. lapides tuos: & fundabo te in ſapphiris: & ponā in iaſpidē ppugnacula tua: & portas tuas in lapides ſculptos: & oēs termi-
nos tuos in lapides deſyderabiles. Vniuerſos filios tuos doctos a dño, & multitudinē pacis filijs tuis, & in iuſticia fundaberis.

Recede

C Sup hāc petrā ædificabo eccl̄iam meā. Quā
Matth.16.c ciuitatē q meruerit intrare, gaudēs loquitur in dño: Sicut audiui-
Pſ.47.b mus, ita uidim⁹ in ciuitate dñi ȳtutū: in ciuitate dei noſtri: deus fundauit eā in æternū. Super cōditore huius ciuitatis, & in alio loco dicitur: Hic ædifica-
ɜ.45.c bit ciuitatē meā: & reducet captiuitatē pp̄li mei. De natura autem duodecim lapidū atq; gēmarū, nō eſt huius temporis dicere: cū & græcorū plurimi ſcripſerint & latinorū. E quibus duos tm̄ nominabo: uirū ſanctæ & uenerabilis memoriæ epiſcopū Epiphaniū: qui inſigne nobis ingenij & eruditiōis ſuæ reliquit uolumē, q̄d inſcripſit περὶ λίθων. Et Plinij ſcd̄m, eūdē apud latinos, oratorē & philoſophū: qui in opere pulcherrimo naturalis hiſtoriæ, tricesimū ſeptimū librū, qui & extremus eſt, lapidū atq; gēmarū diſputatione cōpleuit. Hi duodecim lapides ſcribunt per ordinē in Exodo & in Eçechiel:
Exo.28.b id eſt ϕ τῷ λογείῳ pontificis: & in corona atq; diademate principis Tyri. Dicam⁹ primū de Exodo. Quatuor ordines intexti erant lapidū. Ordo primus habuit lapidē ſardium, topaçium, ſmaragdū. Ordo ſecūdus, carbūculū, ſapphirū, iaſpidē. Ordo tertius, lyncuriū, achatem, amethiſtū. Ordo quartus, chryſolitū, berillū, onychinū, auro circūdatos: & inſcripti erant ex noibus duodecim tribuū filiorū iſrael. In quo notandū q̄ ſecundus ordo lapidū etiā in præſenti ſcriptura ſit poſitus, carbunculus, ſapphirus, & iaſpis. Necdū em̄ perfecta retinemus, nec ad patriā peruenim⁹: quia nunc per ſpeculū uidemus in ænigmate. Porro in Eçechiel ſic ſcriptum reperim⁹: Tu es ſignaculū ſimilitudinis & corona deco-
Eçech.28.c ris, in delitijs paradiſi dei fuiſti. Omni lapide primo indutus es, ſardio, topaçio, & ſmaragdo, carbunculo, & ſapphiro, & iaſpide: argēto quoq; & auro & lyncurio, & achate, & amethiſto, & chryſolitho, & berillo, & onychino: Auroq; repleſti theſauros tuos & apothecas tuas in te. A qua die conditus es, cū cherubim poſui te in monte ſancto meo: fuiſti in medio lapidū ignitorū, immaculatus in dieb⁹ tuis ex quo conditus es: donec inuētæ ſunt in te iniquitates tuæ. Quis em̄ tam ſtultus & uecordis ingenij, ut in paradiſo dei, poſitum principē Tyri, quēcunq; illū eſſe crediderit: & conditū inter cherubim, & inter igneos lapides cōuerſatum: quos haud dubie angelos intelligimus cœleſteſq; uirtutes, putet fuiſſe eum qui terrenis lapidibus ornatus ſit, & habuerit ſimilitudinem & ſignaculū dei? De natura igitur omniū lapidū: & per partes ſingulorū, nō eſt huius tēporis dicere: neq; enim ſemp dicēda ſunt omnia. Nunc tm̄ de carbunculo, ſapphiro, & iaſpide diſſeramus. Carbunculus qui paratur, ſiue per ordinē ſternit, uidetur mihi ignitus ſermo doctrinæ: qui fugato errore tenebrarū, illuminat corda credētiū. Hic eſt quē
Eſa.6.b unus de ſeraphim tulit forcipe cōprehēſum, ad Eſaiæ labia
Gen.2.c purganda: qui naſcit iuxta Geneſeos fidē in terra heuilath, ubi eſt aurū optimū, lapiſq; carbunculus & praſinus. Porro ſapphirus qui ponit in fundamētis, cœli habet ſimilitudinem, & ſupra nos aeris: qui talis eſt, ut poſſit Ariſtophanium dicere cum Socrate: ἀεροβατῶ καὶ περιφρονῶ τὸν ἥλιον: quod nos in latinum ſermonem uertere poſſumus: ſcando aerem, ſolemq; deſpicio. Siue cum Paulo apoſtolo: Noſtra
Phil.3.d autem conuerſatio in cœlis eſt. Eçechielis quoq; ſcriptura
Eçech.1.g commemorat: q̄ locus in quo thronus dei ſit, ſapphiri habeat ſimilitudinem: & gloria domini in hoc colore cōſiſtat.

D

Qui portas

1.Co.15.f E Qui portat imaginē ſupercœleſtis: Sed & ꝓpugnacula urbis dominicæ, hoc eſt, murorū mœnia, iaſpide roboranē: q̄ poſſunt omnē altitudinē eleuantē ſe cōtra ſciētiā dei deſtruere atq̄ cōuincere: & mēdaciū ſubijcere ueritati. Qui ergo in diſputando fortiſſimus eſt: & ſanctarū ſcripturarū teſtimonijs roborat⁹, iſte propugnaculū eccl'iæ eſt. Iaſpidū multa ſunt genera: Ali⁹ eſt eñ ſmaragdi habens ſimilitudinem: qui reperiē in fontib⁹ Thermodoontis fluminis: & uocaē quo oīa phantaſmata fugari autumāt. Ali⁹ uiridior mari & tinct⁹ q̄ſi flor⁹: hūc in phrygiæ monte Ida, & in ꝓfundiſſimis ſpecub⁹ eius naſci referunt. Alium ỳo iuxta Iberos, hyrcanoſq̄, & mare Caſpiū reperiri: & præcipue iuxta lacū Neuſin. Eſt & alius iaſpis niui & ſpumæ marinorū fluctuū ſimilis: & clæmenter quaſi mixto cruore ſubrutilās. Hoc dixim⁹, ut uniuerſas gratias ſpirituales in eccleſiæ ꝓpugnaculis cognoſcam⁹: quas qui habuerit, uanos timores fugat: & pōt cum ſpōſa dicere: Fratruelis meus candidus & rubicundus. Portæ autē iſtius ciuitatis, de lapide ſunt cryſtallo: qui ſcalpiē uariſs modis, q̄ lapide nihil puri⁹ eſt. Deniq̄ uehemētiſſimis alpiū frigorib⁹, & inacceſſis ſoli ſpeluncis, cōcreſcere aquæ dicunē in cryſtallū: & tactu q̄dē lapidē, uiſu aquā eſſe: Per quæ oſtendiē eos qui in foribus eccleſiæ ſunt, nulla debere ſorde maculari: ſed fidei eſſe puriſſimæ: & dicere cū ꝓpheta: A mandatis tuis intellexi. Et illud audire: Beati mūdo corde: q̄m ipſi deū uidebūt. Muri autē ciuitatis ſiue termini & περίβολος, lapidib⁹ electis extruuntur: q̄s reliq̄s lapides itelligere poſſum⁹: & oēs filios ei⁹ eſſe doctos, ſiue diſcipulos dei: q̄ teſtimonio dñs utiē in euāgelio Ioannis dicēs: Nemo pōt ad me uenire, niſi pater me⁹ q̄ miſit me traxerit eū: & oīs q̄ audierit & didicerit a pē, uenit ad me. Et poſt paululū: Scriptū ē in ꝓphetis: erūt oēs docti a deo. Qui & ꝑ Hieremiā loquiē: Dans leges meas in mētibus eorū: & ſup̄ cor illorū ſcribā eas: & nequaq̄ ultra docebunt ſinguli ꝓxīos ſuos & fratres dicētes: Cognoſce dñm: Sed oēs ſciēt me a minimo uſq̄ ad maximū. Propici⁹ eñ ero iniq̄tatū eorū: & pc̄tōrū eorū nō recordabor. Doctrina aūt diſcipulorū dei, habet multitudinē pacis, quæ eis a dño derelicta eſt: ædificatioq̄ urbis pulcherrimæ cōpleē iuſticia: ut nequaq̄ uni⁹ gētis, ſed toti⁹ mūdi deus ſit: uocātis ad fidē ſuā, ſeruoſ & liberos, græcos & barbaros, diuiteſ & paupes, nobiles & ignobiles, uiros & mulieres, paruulos & ſenes: & oīa quæ in mūdo uidenē eē cōtraria. Exceſſim⁹ breuitatis modū: q̄ utilis eſt in oīb⁹ quæ dicēda ſunt: nequaq̄ nos iuxta hebræos & nr̄os ſemīudæos in terra, ſed in cœlis urbem dei quærere: quæ in chriſto mōte ſita, latere nō pōt. a ¶ Recede ꝓcul ⁊c. Ordo pulcherrimus. Pauperculā & humilē fuerat cōſolat⁹ „pmittēs ei gr̄as ſpirituales: Nūc docet quid facere debeat, ſi nolit aduerſariorū impet⁹ formidare. Et eſt ſenſus: Nō uis timere inimicos tuos, fac iſta quæ dico. Recede ꝓcul a calūnia, ſiue ab iniq̄tate: quia oīs iniquitas & rapina de calūnia naſciē: & nō timebis: tremorq̄ & pauor nō appropinq̄būt tibi: ut nequaq̄ hoīes, ſed deū timeas: dicēs cū Moyſe: Tremēs ſum ego & mœticuloſus. Et cū uno amicorū Iob: Horror & tremor uenerunt ſup̄ me: & multū mea oſſa cōcuſſit. Et cū ꝓpheta: A uoce or̄onis meæ intrauit tremor in oſſa mea. Et: Sup̄ quē dñs requieſcit: niſi ſup̄ humilem & quietū, & tremētē ỳba ei⁹? Porro ali⁹ eſt impiorū tremor qui ex mœtu ſupplicij naſciē. De q̄ ſcriptū eſt: Tremor apprehēdit ipios. b ¶ Ecce accola veniet ⁊c. Et hæc Iudæi putāt ad hieruſalē dici: q̄ multi de gētib⁹ ꝓſelyti ſint futuri: & legē Moyſi cerimoniaſq̄ ſuſcipiant: Q̄d nos iuxta cœptā interpretationē ad eccl'iam referim⁹: quæ ex utroq̄ pp'lo cōgregata eſt: quæ nō habet maculā, neq̄ rugam; quæ libera ē, & mater oīm credentiū. Ad q̄s ꝓſelytos & aduenas cōgregādoſ, miſit dñs diſcipulos ſuos dicēs: Docete oēs gentes, ut cōfugiāt ad euāgeliū: & nouā legē ſuſcipiāt: ut habitatores quōdā idololatriæ, fiant coloni eccl'iæ. De quib⁹ & in pſalmis dicit: Dñs ſapientes facit cæcos. Siue ut in latinis codicibus legiē: Dñs illuminat cæcos: dñs diligit aduenas: ut poſtq̄ cæci lumen receperint ỳitatis: & ſtulti ſapientiam didicerint, tūc ad eccl'iam trāſeuntes diligant a dño: Et audiant ꝓ ꝓphetā: Vocabo nō pp'm meū, pp'm meū: quo intrāte tēplū dei, ꝯelus apprehēdit populū ineruditū. c ¶ Ecce ego creaui ⁊c. Dicam⁹ primū iuxta hebraicū. Si uis nō timere, & „pcul a te eſſe formidinē, fac quæ præteritus ſermo narrauit: Ego eñ ſum ꝓ quē habitura es „ſelytos. Ego qui creaui fabrū ſufflantē in igne prunas: hoc eſt, diabolū oīm malorū artificē: non neceſſitate naturæ, ſed mentis arbitrio. Qui ſuſcitauit incendia: & „pferet cōtra te uaſa. Quales fuerūt Simon & Elimas magi, Petro & Paulo apl'is reſiſtētes. Ego creaui interfectorē eor̄ qui increduli ſunt futuri: Nō q̄ ego ſim cauſa perditionis eorū, ſed q̄ creatus aduerſari⁹ ad pugnandū: & uictis perditio, & uictorib⁹ cauſa ſit præmiorū. Q̄ēſq̄ q contra te a fabro ſufflante ſunt fabricati, nō dirigenē: ſed & præſentes pœnas ſentient & futuras. Q̄d q̄ pri⁹ uidebaē occultū, in cōſequētib⁹ dicē manifeſti⁹: Et oēm linguā reſiſtentē tibi, in iudicio iudicabis: perdens ſapiētiā ſapiētiū: & prudētiā prudētiū reprobans. Cunctoſq̄ hæreticorū principes, & iudæorū magiſtros, & mūdi philoſophos, q̄s faber ille cōflauerat, tuo iudicio condemnabis. Quō & regina Saba cōdemnauit incredulos & niniuitas: & ecōtrario iuſtificabiē ſodoma cōparatiōe peioris hieruſalē. Poſt hæc inferē quæ ſunt præmia futurorū, ne caſſum putent eſſe certamē: & præſenti morte finiri. Hæc eſt hæreditas ſeruorū dñi. i. regna cœlorū, & uita perpetua, & retributio laborū: quæ oculus nō uidit: & auris nō audiuit: & in cor hoīs nō aſcēderūt, quæ præparauit deus diligētib⁹ ſe. Si autē diligētib⁹, ergo & ſeruiētib⁹: qui nullū aliū habēt dñm niſi deū. Et hæc eſt iuſticia eorū qui apud deū ſunt, dicit dñs: ut præſens tribulatio futuro gaudio cōpēſeē. Porro iuxta Lxx. iſte mihi ſenſus uideē: Ego creator tuus nō te ita feci quō diabolus faber peſſim⁹ immūdo ſpiritu conflat uaſa iniquitatis: & „pfert ea in perditionē: qui ſcire debet q̄ huiuſcemodi uaſa „ſperū iter nō habeant, ſed in curſu medio confringanē. Quæ ſint autē uaſa, ſequenti ſermone demōſtrat. Et oīs uox quæ ſurget contra te in iudiciū, oēs eos uinces. Vaſa iniquitatis uocē habent: quæ uox ſurgit cōtra eccleſiam: q̄ ponunt hæretici in excelſum os ſuū: & lingua eorū pertranſit ad terrā. Q̄d q̄ ſequiē: Et obnoxij tui erunt in ea, obelo prænotauimus: quod nō tam a Lxx. q̄ a malis ſcriptoribus

SEP. Recede ab iniquo, & non timebis: & tremor nō appropinquabit tibi. Ecce proſelyti accedent ad te p me: & coloni erunt tui: & ad te confugient. Ecce ego creaui te: nō ut ærarius ſufflans in igne prunas: & p/ferēs uas in op⁹. Ego autē creaui te nō in perditionē interficere: oñe uas q̄d' factum eſt cōtra te, nō ꝓſperabiē: & oīs uox ſurget cōtra te in iudiciū: oñes eos uinces: ÷ & obnoxij tui erūt in ea.. Eſt hæreditas ſeruientib⁹ dño: & uos eritis mihi iuſti dicit dñs.

a HEB. Recede ꝓcul a calumnia, q̄a nō timebis: & a pauore, q̄a nō appropinquabit tibi. b Eccē accola veniet: qui nō erat mecum: aduena quondam tuus adiungetur tibi. c Eccē ego creaui fabrum ſufflantē in igne prunas: & proferentē uas in opus ſuū: & ego creaui interfectorē ad diſperdendum. Omne uas q̄d' fictū eſt cōtra te, non dirigeē: & omnem linguam reſiſtentem tibi, in iudicio iudicabis. Hæc hæreditas ſeruorum domini: & iuſticia eorum apud me dicit dñs.

Infra.66.a Prō.10.d Pſ.47.a G

Ephe.5.f Gal.4.d

Matth.ult.

Pſ.145.b H

Oſee.2.d

Act.13.

Matth.12.d

1.Co.1.c

1.Co.2.b

A

scriptorib⁹ uidet additū. Cū autē omnē uocē surgentē ad/uersum se ecclesia uicerit: tunc seruiētib⁹ dño & obediētib⁹, erit hæreditas, æterna possessio. De qua & in Hieremia alijs
Hiere. 31. c uerbis dicit: Est merces operib⁹ tuis. Habitatoresq; ecclesiæ iusti erunt dño. Omis em̄ qui facit iusticiā, de deo natus est.
Quibus loquit dñs:
Leui. 20. b Estote sancti, qm̄ ego sanctus sum. Ca. LV

OMnes si/tientes &c. Verbū hebraicum,
8. 29. a הוֹי. de quo supra in prophetia cōtra Ariel dixeram, qd esset am/biguum: & uel interiectionem uocantis, uel uæ, significaret: hic in principio capituli po/situm, nequaq; plan/gentis legit, sed uocantis affectu. Quia ergo omne uas fictū contra eccl'iam dixerat conte/rendū: & omnē uocē linguāq; quæ se armauerat cōtra sciētiā dei, esse superandā: prouocat credētes ad fluuiū dei q replet⁹ est aquis: & cui⁹ impet⁹ lætificat ciuitatē dei: ut bibant aquas de fontibus saluatoris: qui loquit ad
Ioh. 4. b samaritanam: Si scires gratiā dei: & quis est q dicit tibi, da mihi bibere: tu petisses ab eo, & dedisset tibi aquā. Aqua quā ego dedero ei, fiet in eo fons aquæ saliētis in uitā æternā. De his aquis clamabat in tēplo: Si quis sitit, ueniat ad me & bibat. Qui biberit de aqua quā ego dedero ei, flumina de uētre eius fluent aquæ uiuæ. Significans spiritū sanctum, quem credētes accepturi
Ps. 41. a erant: & de quo ꝓpheta mystico sermone resonabat: Sitiuit
et. 35. c anima mea ad deū uiuentē. Et iterū: Apud te est fons uitæ.
Hiere. 2. c Qui ipse de se loquebatur: Me dereliquerunt fontem aquæ uiuæ: & foderūt sibi lacus cōtritos, qui nō p̄nt aquas continere. Has aquas spargūt nubes, ad q̄s peruenit ueritas dei.
Esa. 45. d Sicut scriptū est: Et nubes spargunt iusticiam. Præcipiturq;
Hiere. 2. d sitiētib⁹, ut nequaq; bibāt aquas sior turbidas, & tumētes gurgites assyriorū: sed pergant ad aquas siloe, quæ uadunt cū silentio: nec timeāt eloquiū paupertatē, si argētū forte nō
Ephe. 2. a habeāt: sed audiāt Apl'm dicentē: Gratia salui facti estis. Et
Matth. 10. a dñm ad discipulos: Gratis accepistis, gratis date. Mirumq; in modū emūt aquas absq; pecunia: & nō bibūt eas, sed co/
Ioh. 6. e medunt. Ipse em̄ & aqua & panis est q de cœlo descēdit. Ergo qd in quibusdā exēplarib⁹ legit: Emite & bibite: ab imperitis scriptorib⁹ imutatū est: qui putauerūt eē cōsequēti⁹, si biberent potius aquæ q̄ comederent. Est autē & pecunia
8. 1. f pessima siue argentū, qd reprobat scriptura dicēs: Pecunia
Ps. 11. b quæ dat cū dolo, q̄si testa reputabit. Et in alio loco: Argētū uestrū reprobū. Et est argētū qd dei eloquijs cōparat: Eloquia dñi, eloquia casta: argētū igne examinatū terræ, purgatū septuplum. Spreto igit illo argēto & pecunijs, quib⁹ aquas
Matth. 26. c dñi emere nō possum⁹: pergam⁹ ad eum qui tenēs calicē sacramenti, discipulis loquebat: Accipite & bibite, hic est sanguis me⁹, qui ꝓ uobis effundet in remissionē pctōrū. Qd uinū miscuit & sapiētia in cratere suo: omnes stultos sæculi mūdiq; sapiētiā nō habētes, ꝓuocans ad bibendū: & ut nō solū uinū emam⁹, sed & lac: qd significat innocētiā paruulorū: qui mos ac typus, in occidentis eccles'ijs hodie usq; seruatur: ut renatis in christo, uinū lacq; tribuat. De q̄ lacte di
1. Co. 3. a cebat & Paulus: Lac uobis potū dedi, nō solidū cibū. Et Pe
1. Pe. 2. a trus: Quasi modo nati paruuli, rōnale lac desyderate. Vñ
Geñ. 49. b & Moyses uinū & lac in christi intelligens pāssione, mystico sermone testat: Gratiosi oculi eius a uino: & candidi dentes

B

QUi si/ Ca. LV

titis, ite ad aquā: & quot̄q nō habetis pecuniā: Euntes emite & comedite, & ambulate: & emite absq; pecunia & absq; precio uinū & adipē. Quare emitis pecunia: & laborē uestrū nō in saturitatem? Audite me, & comedite bona: & delectabit in bonis aia uestra. Attēdite auribus uestris: & sequimini uias meas: & audite me: & uiuet in bonis aia uestra. Et con
stituā uobis testamentum æternū, sctā dauid fidelia.
deles.

Ecce præteruolat, sed animū reficit. Quā ut discam⁹, nō trāsim⁹ maria: nec magnis sumptib⁹ indigem⁹: sed prope est uerbū in ore nostro, & in corde nostro. b Audite audientes me &c. Ne quis putaret auditum carnis esse, nō mentis: ad quē cohortatur audituros sermo diuinus: nō carnis illis bona, sed animæ pollicet. Si em̄ (inquit) audieritis me, bona terræ
8. 1. e comedetis: Siue bonū, qui dicit: Ego sum pastor bonus. Et
Ioh. 10. b delectabitur in bonis: & in crassitudine anima uestra. Ergo bona quæ animæ repromissa sunt, nō diuitiæ & corporis sanitas, & sæculi dignitates: quæ etiam philosophi appellant indifferētia: id est nec bona, nec mala, & ꝓ utentiū qualitate uariant: sed illa credenda sunt, ad quæ nos cohortat deus:
Ps. 36. e Declina a malo, & fac bonū. Sin aūt bona animæ, honestas uirtutesq; dicunt: ergo & mala, nō paupertas, & infirmitas corporis, & ignobilitas accipiēda: sed omnia uitia, quæ uere
Geñ. 13. b mala sunt. Deniq; Abrahā nō ideo bona habuit, quia diues fuit: sed quia diuitijs bene usus est. Et Laçarus qui postea requieuit in sinu ei⁹, nō idcirco mala sustinuit: quia cū ægestate passus est tormēta morborū: sed malis quæ putabant
Luc. 16. e in sæculo, uera bona est cōsecutus: Vñ & diues ille purpuratus, recepit bona sua in uita sua: quæ illi erāt bona, q ea arbitrabat bona: & de Laçaro nō ecōtrario dicit: Recepit mala sua in uita sua: sed recepit mala in uita sua: quæ mala nō illi q patiebat, sed alijs uidebant. Vtriusq; rei exēplū nobis tribuit beat⁹ Iob: q nec in bonis nec in malis sæculi uictus ē,
Iob. 2. b sed oīa pari mentis firmitate sustinuit. Quāobrē Salomon precat deū: Diuitias & pauptatē ne dederis mihi. Cōstitue
Pro. 30. a aūt mihi quæ sūt uictui meo necessaria & sufficiētia: ne saturatus mēdax efficiar & dicā: Quis me uidet: aut ægēs furer, & periurem nomē dñi. Si autē hoc deprecat: ut nec diuitias habeat, nec paupertatē, sed tm̄ uictus necessaria: de quib⁹ & Apl's dicit: Habētes uictū & uestitū, his cōtēti sum⁹: Persi-
1. Timo. 6. b cuū est diuitias & ægestatē, sanitatē & languorē, uoluptatē atq; cruciat⁹, nec bona esse nec mala, sed ꝓ sustinētiū diuersitate bona & mala fieri. Ergo nō iuxta χιλιασὰς, opū abundantiā, & delicatos cibos, & crassitudinē corpis, phasidesq; & fartos turtures, mulsum, merū, uxorū pulchritudinē, exa
mina liberorū, dñs animæ pollicet: sed illas delitias ad q̄s nos mystice prouocat dicens: Delectare, siue delitijs fruere
Ps. 36. a

ps.26.d in dño: & dabit tibi petitiones cordis tui. Et alibi: Credo
E uidere bona dñi, in terra uiuentiũ. Et in alio psalmo: Bene/
ps.102.a dic anima mea dño: & omnia interiora mea nomen sanctũ
eius. Qui implet in bonis desyderiũ tuum. Denicp infert:
Esa.55.a Audite me: & uiuet anima uestra. Omnium bonorũ pro/
missio, uita est sempi/
terna. Quod si uolue/
ritis audire: & anima
uestra uixerit in æter/
num: feriã uobiscũ pa
ctum sempiternũ: mi/
sericordias Dauid fi/
deles. De quib⁹ idem
ps.88.a psalmista cãtabat: Mi
sericordias domini, in
æternum cantabo: In
generatione & genera/
tione, annunciabo ue/
ritatẽ tuam. Et ut scia/
mus quæ sint istæ mi/
sericordiæ, sequẽti ser/
Ibidem.e mone demonstrat: Se/
mel iuraui in sancto
meo: si Dauid mẽtiar,
semẽ ei⁹ in sempiternũ
manebit: & thronus il
lius sicut sol in conspe
ctu meo: & sicut luna
perfecta in æternũ: &
testis in cœlo fidelis.
Qui idcirco uocatur
fidelis: quia promissa
cõpleuerit. Pro quib⁹
Lxx. transtulerunt: τὰ
ὅσια δαυὶδ τὰ πιστά, id est, sancta Dauid fidelia: qđ potest ꝓ
ps.110.b firmis accipi atq; robustis. Vt est illud: Fidelia oĩa mãdata
Deu.32.a ei⁹: cõfirmata in sæculũ sæculi. Et in alio loco: Deus fidelis:
1.Timo.5.a & nõ est iniquitas in eo. Et apl̃us Paulus: Si negauerimus
Act.15.e (inquit) eum, ipse fidelis manet: negare seipsum non potest.
1.Timo.1.c Et in alio loco scribẽs ad Timotheũ: Fidelis sermo, & omni
F acceptione dignus. Hoc autẽ pactũ qđ dñs polliceꝫ, nõ erit
breue & unius tpis, sicut fuit populi iudæorũ: sed manebit
in æternũ, ut ueniat uerus Dauid: & in euangelio cõpleanꝫ
ps.88.d quæ ex dei persona sunt repromissa: Inueni Dauid seruum
meũ: in misericordia sancta unxi eum. Cuius manũ posuit
in mari: & in fluminib⁹ dexterã illius. Quẽ iuxta Eçechiel,
per multa iam sæcula dormiente dauid, appellat seruũ suũ,
Eçech.34.f atq; pastorẽ, dicẽs: Suscitabo uobis pastorẽ unũ, seruũ meũ
Dauid. a ¶ Ecce testẽ populis dedi eũ ꝛc. Prouocauerat
ad credendũ populũ iudæorũ, ut inclinarẽt aurem suam: &
pactum acciperent sempiternũ: quod dominus Dauid re/
Gen.22.d promiserat, & Abrahã, ac semini eius dicens: In semine tuo
et.26.a bñdicentꝫ gentes. Qđ apl̃us Paulus edisserẽs, nõ dixit, ait,
Gal.3.b In seminibus, sed in semine quod est Christus. Et quia scie/
bat illis non credentibus, credituros esse populos nationũ,
transit ad gentes: & dicit misisse se filium suũ testem uel testi
moniũ cunctarũ gentiũ, qui præcepta illius atq; mãdata po
Matth.24.b pulis nunciaret, qui de seipso loquitur: Oportet prædicari
euangelium istud in omni orbe, in testimoniũ cunctis genti
Iob.18.g bus. Denicp superbientẽ Pilatum, hoc sermone confutat: In
hoc natus sum, ut testimonium præbeam ueritati. De quo
1.Timo.2.b apostolus Paulus scribit Timotheo: Vnus mediator dei & homi
nũ, homo Christus iesus: qui dedit se redemptionẽ ꝓ
omnibus, testimoniũ temporib⁹ proprijs: in quo ego posi/
tus sum preco & apostolus. Omnia ergo quæ dicuntur, ad
ẽ.53.c eum referenda sunt. Qui quasi ouis ad uictimam ductus
est: & quasi agnus coram tondente nõ aperuit os suum. De
Ibi.a quo supra dicit̃: Vidimus eum, & nõ habebat speciem neq;
decorẽ. Et ipse pctã nostra portauit: & pro nobis dolet. Ad
hunc cõfugerũt siue cucurrerũt, qui eum antea nesciebãt di
ps.45.a centes: Deus noster refugiũ & uirtus. Et iterũ: Dñe, refugiũ
ps.89.a factus es nobis in generatione & generatione. De quorum
ẽ.44.b fide & supra legimus: Quibus nõ est prædicatũ de eo, uide/
bunt: & qui nõ audierant, intelligent. Iste testis est omniũ,

quæ pater mundo spopondit & præstitit: cuius mysterium, G
breui Paulus ad Ephesios sermone comprehendens: Deus
Ephe.1.c inquit, dñi nostri iesu Christi pater gloriæ. De quo & nunc
scriptũ est: Propter dñm deũ tuũ & sanctũ isrl̃, qui glorifica/
uit te: & ea gloria quã habuit prius cp mundus fieret. De q̃
Iob.17.a & propheta testat̃: Ap
parebit gloria dei: qui
est splendor gloriæ, &
forma substãtiæ eius:
Phil.2.b quãdo omnis lingua
confitebitur, cp domi/
nus iesus, in gloria pa/
tris sit. Qui respondit
filio gloriã quã prius
habuerat, postulanti:
Iob.17. Et glorificaui, & glori/
ficabo. De quo & Io/
Ibi.1 annes apostolus: Vidi
mus (ait) gloriã eius,
gloriam quasi unige/
niti a patre: plenũ gra/
tiæ & ueritatis. Ergo
quando de eo loquit̃:
Qui ĩ principio apud
deum erat deus uer/
bum, appellatur pater
gloriæ: quãdo autem
de eo qui dicit in euan
Iob.8.e gelio: Quid me per/
sequimini hominem,
qui ueritatẽ uobis lo/
quor, uocat̃ deus do/
mini nostri Iesu chri/
sti. Nõ cp alter sit (qui
multorum error est pessimus): sed quo unus atq; idem fili⁹
dei: nunc diuinitatis suæ gloriæ, nunc nostræ naturæ quam
suscipere dignatus est, loquatur affectibus.

a HEB: deles. Eccẽ testem po
pulis dedi eum: ducem ac
præceptorẽ gentibus. Ecce
gentẽ quam nesciebas, uo
cabis: & gentes quæ nõ co
gnouerũt te, ad te current:
propter dñm deũ tuũ &
sanctum israel qui glorifi/
b cauit te. Quæritẽ dominũ
dũ inueniri põt: inuocate
eũ dum ꝑpe est. Derelin/
quat impius uiam suam:
& uir iniquus cogitatiões
suas: & conuertat̃ ad dñm
& miserebitur eius: & ad
deum nostrũ: quoniã mul
tus est ad ignoscendum.

Non eñ

SEP. Ecce testimonium in
gẽtib⁹ dedi eũ: principẽ &
præcipientẽ gẽtib⁹: gentes
quæ nesciebant te, inuoca/
bunt te: & ꝑpli qui ignora
bant te, ad te cõfugiẽt: pro
pter dñm deũ tuũ sanctũ
israel, quia glorificauit te.
Quærite dñm: & cũ inue/
neritis eum, inuocate. Et
postcp uobis appropin/
quauerit, relinquat impi⁹
uias suas: & uir iniquus co
gitationes suas, & cõuerta
tur ad dñm: & miscd'iam
cõsequetur: quia multum
dimittet peccata uestra.

Necp eñ

b ¶ Querite dominũ dum inueniri potest ꝛc. Quia igitur
ut ante iam dixim⁹: noluistis pactum recipere sempiternũ:
& misericordias Dauid fideles: quas uobis nolentibus H
suscipere, suscepit turba gentilium: Moneo uos populares
meos ego propheta, atq; contestor: Dum tempus est, agite
pœnitentiã. Cõuertimini ad eum qui uobis nunc loquit̃ ꝓ
ꝓphetas, qui postea locuturus est præsens. Quærite eũ dũ
inueniri potest: dum estis in corpore, dũ datur locus pœni/
tentiæ: & quærite nõ loco, sed fide. Quomõ autem quæra/
tur deus, in alio loco plenius dicitur: Sapite de dño in boni Sapiẽ.1.a
tate: & in simplicitate cordis quærite eum: quia inuenit̃ ab
his qui non temptant eum: & apparet his qui non sunt ei
increduli. Vnde & nos sciẽtes illud dictũ de peccatoribus:
Qui longe recedunt a te, peribunt: loquamur ad dominũ:
Quo ibo a spiritu tuo: & a facie tua quo fugiã? Si ascẽdero ps.138.b
in cœlũ, tu ibi es: si descẽdero in infernũ, ades. Et inuocem⁹
eum, dum prope est: ne nostris uitijs atq; peccatis procul re/
cedat. Appropinquat eñ appropinquantibus sibi: & filio
longo post tempore reuertenti, lætus occurrit. Quãobrem
sanctus in psalmo canit: Mihi autẽ adhærere deo bonũ est. Ibi.72.d
Et Moyses, solus appropinquabat ad dñm. Et ꝑ Hieremiã Gen.24.a
loquit̃ deus: Ego deus appropinquans, & nõ de longe. Ap Hiere.23.c
propinquans eis, qui mihi appropinquant fide: & longe re/
cedens ab his, qui a me procul infidelitate discedunt. Pro/
pter quæ dicit̃ ad credentes: Appropinquate deo, & appro/ Iacob.4.b
pinquabit uobis. Ac ne hoc putarem⁹ posse sufficere, statim
subiungit: Resistite diabolo, & fugiet a uobis. De q̃ supra
dixerat: Aduersarius uester diabolus sicut leo circumiens, 1.Pe.5.b
quærit quẽ deuoret: Aduersum quẽ resistite cõfortati fide.
Nec satis est quærere dñm, & dum pœnitentiæ tempus est
inuenire: atq; inuocare eum dum prope est: nisi reliquerit
impius uias suas pristinas, & cogitationes antiquas. Qui
bus a dño declinauerat. Tunc eñ reuertemur ad dñm, qui
miserebit̃ nostri: & ad clæmentissimũ patrẽ, qui multus est
in misericordijs: & facilis ad ignoscendũ: cũ cogitationes &
uias pristinas reliquerim⁹, ut postea mereamur audire: Bea
ti quorũ remissæ sunt iniquitates: & quorũ tecta sunt pctã.

Nõ eñ

A a ℂ Nō em̄ ꝛc̄. Ne putetis, inquit, difficile esse qđ ſpōdeo: & uobis incredibile uideat̄, impiū & iniquū posse ſaluari: uel pp̄m iudæorū: uel oēs q̄ in gētib⁹ neſciebāt deū. Hoc cōſyderate, ꝙ multa inter mea uestraq; consilia ſit differentia: & Pro.19.c quāta naturæ, tanta uoluntatis diuersitas. Multæ em̄ cogitationes in corde uiri: Cōſiliū aūt dn̄i in sempiternū manet. Vos ut hoies sæpe, pmissi pœnitentes: ueterē uoluntatē, nouella uolūtate Ps.32.b subuertistis. Dn̄s em̄ dissipat cōsilia gentiū: & reprobat cogitationes pp̄orū: & irritas facit uoluntates principū. Cogitatiōes aūt cordis ei⁹ a generatiōe in generationē: & quicquid decreuerit, non pōt imutari. Vultis scire diuersitatē mei uestriq; cōsiliȷ́: Quantū cœlū loci distat a terra: & aliud angelorū, aliud hoīm habitaculum est: tantū meæ cogitatiōes a uestris cōsiliȷs separant̄. De meis em̄ cogitationib⁹ dici- Sapien.17.a tur: Inscrutabilia iudicia ei⁹: & inuestigabiles Rom.11.d Ps.20.c uiæ illi⁹. Porro de uestris: Cogitauerūt consiliū, qđ nō potuerunt B stabilire. Et in alio lo- 5.8.b co: Q đ cūq; inieritis consiliū, dissipabit̄: & quicquid locuti fueritis, nō permanebit in uobis. Perſpicua interpretatione nō indigēt: idcirco stringunt̄ potius q̄ differuntur.

b ℂ Et quō ꝛc̄. Pēdent ex superioribus quæ dicunt̄: & breuiter hic sensus est: Nō sit incredulus pp̄us nationū, ꝙ post tāta scelera impi⁹ repēte saluet̄. Nō em̄ sunt cogitationes meæ, ut cogitatiōes hoīm: & q̄ntū cœlū distat a terra, tantū meæ cogitatiōes a cogitationib⁹ hoīm separatæ sunt. Ego em̄ clæmētissim⁹ sum: & multus ad ignoscendū. Vultis & aliā accipe sīlitudinē: Quō imber & nix descēdit de cœlo: & illuc ultra nō reuertet̄: sed inebriat terrā & infundit eam, & uaria semina pullulat: ut plenis segetib⁹ panes in usus hoīm, pcreent̄: Sic repromissionis meæ ỿbū qđ semel pollicit⁹ sum: & qđ egressum est de ore meo, irritū non erit: Anago. sed oīa ope cōplebunt̄. Iuxta Anagogē duplex intelligentia Iob.1 est, qđ ỿbū dn̄i, uel ille sit, de q̄ scriptū est: In principio erat uerbū: & ỿbū erat apud deū: & de⁹ erat ỿbū. Qui nō reuertetur ad eū uacuus, nisi pr̄is fecerit uoluntatē: & uniuersa cō pleuerit, propter quæ fuerat corporat⁹: & mūdū recōciliauerit deo. Qui de ore, pcedere dicit̄, & de utero ac uulua: nō ꝙ deus hæc mēbra habeat: sed ꝙ nos naturā dn̄i p nr̄a uerba discam⁹. Vel certe hoc dicēdū, ꝙ euāgelicæ sermo doctrinæ, imber appellet̄: & pluuiæ q̄s fundūt sup terrā bonā, nubes spirituales, ad q̄s peruenit ỿtas dei. Quē imbrē, & q̄s pluDeu.32.a uias Moyses in Deuteronomiȷ́ cantico pollicet̄: Audiat terra uerba oris mei. Expectet̄ sicut pluuia eloquiū meū: & de Ps.125.a scēdant sicut ros ỿba mea: ut q̄ seminauerint in lachrymis, in gaudio metāt. Et q̄ seminauerint in iusticia & spiritu, metant fructū uitæ sempiternæ: accipiātq; panē doctrinæ euanPro.20.b gelicæ: de q̄ in Prouerbiȷs & in Eccleſiaste scriptū est: Aperi Eccs.11.a oculos tuos, & implere panib⁹. Et iterū: Mitte panē tuū sup aquā: quia in m̄ltitudine dierū tuorū inuenies eū. Neq; em̄

a HEB. Nō em̄ cōgitationes meæ, cogitationes uestræ: neq; uiæ uestræ, uiæ meæ dicit dn̄s. Sicut enim exaltant̄ cœli a terra, sic exaltatæ sunt uiæ meæ a uiȷs uestris: & cogitatiōes meæ, a cogitationibus uestris. Et b quō dēscēdit imber & nix de cœlo: & illuc ultra nō reuertet̄, sed inebriat terrā & infundit eā: & germinare eā facit: & dat semē serēti: & panē comedēti. Sic erit uerbū meū qđ egredietur de ore meo: nō reuertetur ad me uacuum, sed faciet quæcūq; uolui: & prosperabitur in his ad quæ misi c illud. Quia in lætitiā egredieminī: & in pace deducemini. Mōtes & colles cantabunt corā uobis laudē: & omnia ligna regionis plaudent manu. Pro saliuncula ascendet abies: & ꝓ urtica sep. Neq; em̄ sunt cogitationes meæ, sicut cogitationes uestræ: nec sicut uiæ meæ, uiæ uestræ dicit dn̄s. Sed q̄ntū distat cœlū a terra, tantū distat uia mea a uiȷs uestris: & cogitatiōes uestræ, a cogitatione mea. Quō si descendat pluuia aut nix de cœlo, & non reuertat̄: donec inebriet terram: & generet & oriat̄: & det semē seminānti: & panē ad comedendum. Sic erit uerbum meum, qđ exierit de ore meo: non reuertet̄ donec cōpleat quæ uolui: & ꝓsperas faciā uias eius, & præcepta mea. In lætitia egredieminī: & in gaudio deducemini. Mōtes & colles exiliēt, expectātes uos in gaudio: & omnia ligna agri applaudent ramis. Et ꝓ σοιβή (id est uilissimo stipite) ascendet cypariſſus: & ꝓ coniça

C credendum est, ꝙ præcipiat̄ uescētibus: ut ad comedendū hunc panē q̄ corpa nutriunt̄, oculos aperire debeāt: & sic saturari panib⁹: q̄s in Habacuc comedit paup abscōdite: Sed Abac.3.c ad panē doctrinæ cohortat̄ dei: quē nisi aperuerim⁹ oculos cordis nostri, comedere nō possum⁹. De quo sæpe scribit & Paulus: his qui fidei 2.Co.9.b & ueritatis sermonib⁹ nutriūt̄. Præcipiturq; doctori, ut panem doctrinæ suæ mittat sup omnē aquā: & cūctis infundat gratiā spiritualē: & sciat ꝙ si fecerit quæ precepta sunt, in nouissimo tempore sit præmia recepturus. Satisq; uidebitur in iustum: ut qui præbet elemosynā, de iniquo mammona faciat sibi amicos: qui eum recipiant in æterna tabernacula: & qui spirituales largit̄ cibos, datq; cōseruis cibaria in tpe suo, non inueniet eos post m̄ta sæcula: quæ Eccl̄iastes appellat die Eccs.11.c rum multitudinem.

c ℂ Quia ī lętitia egredicmī ꝛc̄. Verbū inqt meū non reuertet̄ uacuū: sed postq; cōpleuerit uniuersa quæ uolui: & meā in terris fecerit uolūtatē, tunc ad me ueniet: & implebit̄ illud qđ scriptum est: Dixit dn̄s dn̄o meo: se- Ps.109. de a dextris meis. Donec ponam inimicos tuos: scabellū pedum tuorū. In lætitia enim egredieminī de idololatriæ sanguine: & deducemini in pace: ut Rom.1.a cemini: ut post umbrā legis, discatis euāgelij́ ueritatē. Mon- Apoc.1.b tes em̄ & colles, q̄s angelos intelligere possum⁹, & sanctorū animas: quæ ꝓ uarietate ỿtutū, mōtes appellant̄ & colles, gaudebūt super pœnitētib⁹: & mentis lætitiā saltib⁹ indicabunt. Qđ & dn̄s loquit̄ in euangelio: Lætabunt̄ angeli in Luc.15.b cœlo sup uno pctōre pœnitētiā agēte. Oīa q̄q; ligna agri plaudēt manu siue ramis, quæ plātata sunt secus decursus Ps.1.a aquarū: quæ fructū suū dabunt in tpe suo: & foliū eorū nō defluet. De quib⁹ unū lignū loquebat̄ in psalmo: Ego autē Ps.51.b sicut oliua fructifera in domo dn̄i. Interrogem⁹ eos qui simplicē tm̄ sequunt̄ historiā: & elixas carnes sanguine comedunt: Vtrū ligna plaudant ramis, & cōcrepēt manu: & illud qđ de fluminib⁹ dicit̄: Flumina plaudent manu: quo sensu Ibi.97.b accipiendū sit. Nec solū montes & colles exilient atq; cantabunt: & oīa ligna agri cui bn̄ dixit dn̄s, plaudēt ramis: & manibus cōcrepabunt: sed & σοιβή q̄q; & κονίζη, siue saliuncula & urtica in abietem uertunt̄, ac myrtū & cypariſſum: Et ꝓ σοιβή iuxta Symmachum & Lxx. in hebræo scribitur בַּרְבָּר: quē Aquila & Theodotio κονίζηρ interpretati sunt. Est autem κονίζη herba uilissima & amara, odorisq; pessimi. Vbi aūt Lxx. trāstulerūt κονίζη, quæ ī hebraico dicit̄ סִרְפַּד Symmachus uertit, urticā. Vtcūq; se habet noīm, pprietas, hoc dicēdū est, ꝙ mala uertant̄ in bona: & ꝓ uitiȷs nascant̄ ỿtutes. i. ꝓ iniquitate, iusticia: ꝓ temeritate, fortitudo: ꝓ luxuria, tēperātia: ꝓ stulticia, prudētia. Dem⁹ exēpla maiorū: Matthæ⁹ & Zache⁹ & publicani, saliuncula erāt: & σοιβή, & stirpes inutiles: & κονίζη amari saporis: & odoris teterrimi di

Ps. 37. b cētes: Cōputruerūt & corruptæ ſunt cicatrices meæ: a facie
E inſipientiæ meæ. Iſti in apl̄os repēte mutati, facti ſunt cypa/
riſſus, & abies, & myrtus, odoris optimi: & in uaria opera
neceſſariſ. Paulus q̄cp̄ pſecutor eccleſiæ, qñ audiebat a dño:
Act. 9. a Saulē, ſaule, quid me pſequeris: durū tibi eſt cōtra ſtimulū
calcitrare: urtica erat, habens perſecutionis aculeos. Quando au
tem in toto orbe euan
gelium prædicauit, &
2. Co. 2. d dicere poterat: Chriſti
bon⁹ odor ſum⁹: recte
cypariſſus appellaē, &
Matth. 21. c myrtus. Meretrices &
publicani præueniunt
phariſæos ī regno dei:
Luc. 25. f & latro de cruce trāſit
in paradiſum. Ergo il/
lud q̄d in euāgelio di/
Matth. 7. c citur: Nō poteſt arbor
bona facere fruct⁹ ma
los: nequaq̄ refertur
ad naturæ ꝓprietatē,
ut hæretici uolunt, ſed
ad mētis arbitriū. De/
nicp̄ inferē: Aut facite
arborē bonam, & fru/
ctus eius bonos. Ex q̄
pſpicuū eſt, unūquēq̄
ꝓpria uolūtate facere
animæ ſuæ bonā uel
malā arborē: cui⁹ fru/
ctus uariſ ſūt. Sequiē:
Et erit dñs in nomē &
in ſignū ſempiternū:
q̄d nō deficiet. His qui de malo cōmutati fuerint in bonū:
erit dñs in nomē & in ſignū æternū: ut ex ipſius appellent
Luc. 2. d noīe chriſtiani: & crucis ei⁹ inurant cauterio. De q̄ ſigno Sy
F meon tenēs ulnis paruulū, loquebaē: Hic erit in ruinā & in
reſurrectionē multorū, & in ſignū cui cōtradiceē: de q̄ & ſu/
ꝫ. 7. c pra dictū eſt: Dabit uobis dominus ſignū. Et ſanctus can/
Ps. 85. c tat in pſalmo: Fac mecū dñe ſignū in bonū. Et ipſe q̄ ſignū
eſt: Cū uideritis (ait) ſignū filiſ hoīs: q̄d nō deficiet, nec ullo
fine mutabiē: ſed de præſenti cōuerſatione trāſiet in futurū.

HEc dicit dñs ꝛc. Pro iuſticia, ¶ Ca. LVI
τὸ ἔλεος. i. miſcḋiam, Lxx. trāſtulerūt: cætera ſili/
ter. Gētiū uaticinio terminato, quæ in aduētu ſer
monis dei de ſaliuncula & urtica in cypariſſum
myrtūcp̄ mutādæ ſūt: Loquiē Eſaias ad illi⁹ tp̄is auditores,
ut faciāt cūcta quæ recta ſunt: & parēt ſe aduētui ſaluatoris:
quia ipſe eſt iuſticia & miſcḋia dei. Si em̄ cogitatiōes ſctōrū
iudicia ſunt: & exercitatos ſenſus ad diſcretionē boni ac ma
li habere debem⁹: cur non omni tp̄e cuſtodiam⁹ iudiciū: ne
deſpiciam⁹ pſonā pauperis in iudicio: ne diuitis potētia ter/
reamur: ſed ita magnū iudicemus ut paruū: ſcientes iuxta
Deu. 1. c Moyſen, q̄d dñi iudiciū ſit, qui iudicat iudicantes: iuxta q̄d
Ps. 81. a & in pſalmo legiē: Deus ſtetit in ſynagoga deorū: in medio
autē deus dīſjudicat. Huic q̄d nūc dicit: Cuſtodite iudiciū,
Ps. 105. a & facite iuſticiā: illud ſil̄e eſt: Beati qui cuſtodiūt iudiciū: &
faciūt iuſticiā in oī tp̄e: ut iuſte q̄d iuſtū eſt, pſeq̄nē. Quāc̄p̄
in nomine iuſticiæ, omnis mihi uideaē ſignificari locus: ꝙ
qui unam iuſticiā fecerit, cūctas ỽtutes impleſſe dicaē: quæ
inuicē ſe ſequunē, & ſibi hærēt: ita ut qui unā habuerit, oēs
habeat: & qui una caruerit, cunctis careat. Tale q̄d & q̄rtuſ/
ꝫ. 26. b decim⁹ pſalm⁹ ſonat: Qui ambulat imaculat⁹, & operaē iu
1. Co. 1. d ſticiā. Et alibi ſcriptū ē: Iuſticiā diſcite q̄ habitatis ſup terrā.
Q2 autē ſaluator q̄ fact⁹ eſt nobis iuſticia, & ſanctitas, & re/
demptio, ipſe ſit miſcḋia dei: ſanctorū ỽba teſtanē: Et miſit
deus miſcḋiam ſuā & ueritatē ſuā. b ¶ Beātus vir qui facit
1. Co. 13. c hoc ꝛc. Qui cū apl̄o Paulo pōt dicere: Qñ erā paruulus, lo
quebar ut paruulus: ut paruulus ſapiebā, ut paruulus cogi
tabā: poſtc̄p̄ fact⁹ ſum uir, deſtruxi ea quæ paruuli ſunt: Iſte
præſentē cōſequiē btītudinē, præteritorū obliuiſcēs, & in fu
turū ſe extēdēs: donec perueniat in unitatē fidei, & cognitio
nem filij dei: in uirū ꝑfectū: in menſurā ætatis plenitūdinis
Chriſti: ut ei pſalm⁹ ille ualeat coaptari: Btūs uir q̄ nō abīt
in cōſilio impiorū. Iſte igiē uir, & fili⁹ interioris hoīs: de q̄
Leuitico crebri⁹ dicie: Hō, hō: in eo btūs eſt q̄ facit primū,
& apprehendet hæc iudiciū. ſ. atq̄ iuſticiā & ſalutē dñi quæ
ꝓpe ē, & cūctis gētib⁹ reuelanda: ut nō ſolū
faciat q̄d̄ preceptū eſt:
ſed ſtricta teneat ma/
nu: & cuſtodiat ſabba
tum, ne polluat illud.
Q̄d̄ ſit aūt ſabbatum
q̄d̄ præcepit obſeruan
dum, ſequens uerſus
oſtendit: Cuſtodiens
man⁹ ſuas: ne faciat oē
malū. Neq̄ em̄ ꝓdeſt
ſedere in ſabbato, ſiue
dormire, & epulis in/
hiare. Sed ſi bona fa/
ciens, quieſcat in ma/
lis: & iuge iniquitatis
habeat ſabbatū: id eſt,
ocium: eaq̄ tm̄ faciat,
quæ ad aīæ ſalutē per/
tinent: & ad oē op⁹ ſer
uile nō moueat. Qui Iob. 8. d
em̄ facit pcm̄, ſeruus
eſt pcī. Nos autē in li/
bertatē uocati ſum⁹, q̄ Gal. 4. d
libertate donauit nos
Chriſtus: ut nequaq̄
operemur cibum qui Iob. 6. c
perit: ſed adhærentes
dño, dicam⁹ cū ꝓphe/
ta: Mihi aūt adhærere deo bonū ē. Efficiamur cū eo un⁹ ſpi Ps. 72. d
ritus: ipleamuſq̄ ſabbata dedicata: ne ſim⁹ de ſex dieb⁹ in H
quib⁹ factus eſt mūdus: de quib⁹ apl̄i nō erāt, quib⁹ dñs lo
quebaē: Si eſſetis de mūdo iſto, mūdus utiq̄ amaret q̄d̄ ſuū Iob. 15. c
eſt. Nunc autē nō eſtis de mūdo iſto, quia elegi uos: & idcir
co odit uos mundus. c ¶ Et nō dicat filius⁹ aduenę ꝛc. Qui
humiliter hunc locū intelligūt, ad ꝓſelytos ex gētib⁹ & uere
eunuchos referūt quæ dicunē: q̄d̄ & aduenæ ſi legē dñi ſu/
ſceperint, & circūcidanē, & eunuchi: q̄lis fuit Candacis ille Act. 8. c
reginæ: qui etiā in itinere ocioſus eſſe nō poterat: & dū quæ
rit interpretem lectionis, chriſtū reperit quē quærebat: non
ſint externi a ſalute dei. Hoc aūt (inquiūt) dicie cōtra iudæ/
os, qui nobilitatē iactant generis: & filios Abrahæ ſe eſſe di Iob. 8. d
cunt: & beatos putāt q̄ habēt ſemē in ſion, & domeſticos in
hieruſalē. Nos aūt q̄s ſupra ꝓ ſaliunculā, & urticā, & κονίζηρ ꝫ. 55. d
& ſοιβὴρ iterpretati ſum⁹, in abietē & cypariſſum myrtūcp̄
cōuerſos, eoſdē nūc ad fidē euāgelij intelligim⁹ ꝓuocari: q̄
deſperari nō debeant, ſi adhæſerint dño: nec ſe putent a dei Gal. 3. d
ꝓpio ſeparari. Oēs em̄ q̄ in chriſto ſunt baptiçati, chriſtū in/
duerūt. Non eſt iudæus & ethnicus, circūciſio & præputiū:
quib⁹ in Deuteronomij præcipiē cantico: Lætamini gētes Deu. 32. f
cū ꝓpio ei⁹. i. dei, qui priorē habuit ꝓpm̄ iudæorū. Qui de Matth. 8. b
oriēte & occidēte ueniētes, requieſcēt in ſinu Abrahā. Hoc ē
q̄d̄ & Ioannes baptiſta dicebat: Et ne dicatis, patrē habem⁹ Ibi. 3. b
Abrahā. Dico em̄ uobis: Potēs eſt de⁹ de lapidib⁹ iſtis ſuſci
tare filios Abrahæ. Et quō in ꝓſelytis nō eſt ulla diuerſitas,
ſed & uiri & fœminæ ad ſalutē pariter uocanē: ſic & in eunu
chis q̄ ſe caſtrauerūt ꝓpr̄ regna cœlorꝝ, uterq̄ ſexus accipiē: Matth. 19. b
qui mortificauerūt mēbra ſua ſup terrā: fornicationē, īmun
ditiā, paſſionē, deſyderiū malū, donec perueniāt oēs in uirū
ꝑfectū: & dicāt cū Apl̄o: Nos neminē nouim⁹ ſcḋm carnē: 2. Co. 5. c
Et ſi cognouim⁹ iuxta carnē chriſtū, ſed nūc iā nō nouim⁹.
Ergo in eunuchis neq̄c̄p̄ illi intelligēdi ſunt, q̄s ardēs Poeta
deſcribēs ait: Nec nō infœlix ferro truncata iuuentus: Atq̄
execta uirū: Sed illi de quib⁹ dñs in euāgelio loquiē: Qui Matth. 19. b
ſe caſtrauerūt, ꝓpter regna cœlorū: quales erāt & apl̄i quib⁹
admirantib⁹ & ꝓ rei difficultate dicētib⁹: Quis ergo poteſt
ſaluus fieri? Rñdit ſaluator: Qui pōt capere, capiat. Vñ &
Apl̄us de huiuſcemodi eunuchis. i. de uirginib⁹ præceptū 1. Co. 7. c
domini

A dñi sermõ habere testat: sed dat cõsiliũ q̃si misericordiam cõsecutus a dño, uolẽs oẽs esse sicut seipsum. Temp⁹ em̃ (ait) in collecto est: supereſt, ut & q̃ habẽt uxores, sic sint q̃si nõ habeãt. Qui em̃ liber uocatus est a seruitute & officio cõiugali, iste uere seruus ẽ christi. a ¶ Quia hæc dicit dñs eunuchis ꝛc.

1.Co.7.b Ibidem.e

Duo, ppositi erant, pselytos & eunuchos. Pri⁹ loquitur de eunuchis: datq̃ eis præcepta uiuendi: & futurorũ præmia pollicetur. Et post eos uenit ad pselytos: illis q̃q̃ filia repromittẽs. Loquit̃ ergo eunuchis q̃ desperatione dixerunt: Ecce ego lignũ arens: ne se putẽt subiacere maledicto, q̃d sterilibus dictum est:

Exo.23.d Deu.7.c Maledict⁹ sterilis qui nõ facit semẽ in israel. Si (inquit) custodierint sabbata mea: & de meis præceptis elegerint ea quæ uolui: & nõ ea quæ p audiẽtiũ imbecillitate cõcessi: & fœdus meũ siue testamẽtũ oñi retinuerint fide: Dabo eis ĩ domo mea & in tẽplo meo: & in muris firmissimæ ciuitatis meæ locum: & nomẽ melio⁹ filijs & filiab⁹: q̃d nulla obliuione delebit̃. Qui sint eunuchi, sup̃ diximꝰ: qui solliciti sunt ad ea quæ dei sũt: de q̃b⁹ loquit̃ & Sapiẽtia, que titulo Salomonis inscribitur:

B

Sapiẽ.3.c Btã sterilis ĩmaculata quæ nõ cognouit stratum in delicto, habebit fructũ in uisitatione aiarũ: Et eunuchus q̃ nõ est operat⁹ manu iniquitatẽ: neq̃ cogitauit contra dñm mala. Dabit̃ em̃ fidei eius electa gra: & pars in tẽplo dñi delectabilis. Hæc sterilis ỽginitate fœcũda est: hic eunuch⁹ regno cœlorũ uim facit: & uiolẽter diripit illud. Iste custos est sabbatorũ, ut nunq̃ faciat opera nuptiarũ. Iste elegit quæ dñs uoluit, ut plus offerat q̃ præceptũ est: ut nõ indulgẽtiã apli ei⁹, sed uolũtatẽ cõsyderet. Iste tenet fœdus dñi sempiternũ: ut

1.Co.7.a nõ ad tẽp⁹ uacet oroni, & iterũ ad idipsum reuertat̃: sed accepturũ esse se nouerit in domo dñi, quæ est ecclesia ei⁹, locũ

Iob.14.a optimũ. Multæ em̃ mãsiones sunt apud patrẽ. Et qui eunuchus fuerit, ac fecerit uniuersa quæ scripta sunt: habebit in muris ei⁹ locũ optimũ: ut. ſ. turris dñi efficiat̃: & in sacerdotali cõsistat gradu: & p carnis filijs, multos habeat filios spirituales. Talem fuisse eunuchũ quẽ Iesus amauit plurimũ

Iob.13.c et.21.f euãgelistã Ioannẽ, ecclesiasticæ tradunt historiæ: qui recubuit sup̃ pect⁹ Iesu: qui Petro tardi⁹ ambulãte, elat⁹ uirginitatis alis cucurrit ad dñm: qui in secreta diuinæ se natiuitatis im

Iob.1 mergẽs, ausus est dicere, q̃ cũcta sæcula nesciebãt: In principio erat ỽbũ, & ỽbũ erat apud deũ: & de⁹ erat ỽbũ: hoc erat in principio apud deũ. Facessat igit̃ oĩs cauillatio iudæorũ, & risui præbere se cesset, aperiens semiuiris regna cœlorũ: cũ pudicitia nõ in debilitate sit corpis, sed in animi uoluntate.

b ¶ Et filios aduenę ꝛc. Post eunuchos transit ad alienigenas, q̃s pri⁹ noĩauerat: & illis q̃q̃ præmia pollicet̃: q̃ si seruierint ei: & de seruitute trãsierint ad noĩs illi⁹ charitatẽ, sint ei serui: q̃lis fuit & aplus Paulus, scribẽs in principio epistarũ suarũ: Paulus seru⁹ iesu christi: & Moyses famulus dei. Q̃d autẽ in Lxx. additum est: & ancillas, obelo prænotauimus. Neq̃ em̃ fieri põt ut in spiritualib⁹ donis sit sexus ulla diuersitas: cũ in christo Iesu nõ sit uir & mulier: sed oẽs in eo unũ sim⁹. De sabbato & fœdere sempiterno, supra diximꝰ. Qui ergo hæc fecerit, adducet eũ de⁹ in mõte sctõ suo, & lætitia afficiet in domo oronis suæ. Mõs sctũs: aut dogmata ỽitatis sunt, trinitatisq̃ confessio: aut ipse dñs ad quem ultimo tpe: iuxta hũc eundem Esaiã & Micheã ꝓphetã gẽtes plurimæ cõfluẽt. Domusq̃ oronis, ecclesia est: quæ in toto orbe diuiditur: & nõ tẽplũ iudæorũ, q̃d breuissimis iudææ terræ artabat̃ angustijs.

C

Rom.1.a Hebre.3.a

Iob.17.e

ſ.2.a Michee.4.a

c ¶ Holocausta eorũ ꝛc. Differẽtiã hostiarũ & holocaustorũ, in Leuitico pleni⁹ discim⁹. Holocausta sunt, quæ sup̃ altare ĩtegra cõcremant̃. Victimæ & hostiæ, q̃rũ pars offert̃ altari, pars sacerdotibus tradit̃. Nõ est ergo credendũ q̃ alienigenarũ & eunuchorũ hostiæ, ritu iudaico reqrant̃. Sed hoc scire debem⁹, q̃ holocausta eunuchi offerãt, q̃ totos se cõsecrãt deo. Victimas aũt alienigenæ, q̃ ad tẽpus uacãt oroni: de quib⁹ loquit̃ de⁹: Hostia laudis glorificauit me. Et in alio loco: Immola deo sacrificiũ laudis. De his uictimis & holocaustis, p Oseæ dñs

D

Ps.49.d Ibidem

Osee.6.b

loquit̃: Misericordiam uolo & nõ sacrificium: Scientiã dei magis q̃ holocausta, quæ offerunt̃ sup altare dñi. Q̃d Ioannes in Apocalypsi in cœlo se uidisse testat̃, sub q̃ erãt aiæ martyrũ: Ex quo un⁹ de seraphim carbonẽ forcipe cõprehensum, ad Esaiæ detulit labia purgãda. Hoc ẽ altare, & hoc tabernaculum: ad cui⁹ similitudinẽ oĩa ĩ Exodo facta referunt̃, in q̃b⁹ oblatæ sũt uictimæ spũales deo. Alioq̃n de corpalib⁹ hostijs: & holocaustis, sup̃ idẽ testat̃ de⁹: Vt q̃d mihi multitudinẽ uictimarũ uarũ dicit dñs: Plen⁹ sum holocaustomate arietũ & adipe agnorũ: & sanguinẽ taurorũ & hircorũ nolo. Domus em̃ mea, dom⁹ oronis uocabit̃ cũctis pplis. Nõ uni gẽti iudææ: nec uno hierosolymæ urbis loco, sed ĩ toto orbe terrarũ: Neq̃q̃ taurorũ & hircorũ & arietũ, sed oronis. Quo testimonio dñs abusus est: loquẽs cõtra eos q̃ spũsctũ sub noĩe

Apoc.6.c ſ.6.b

Exo.38.

ſ.1.c

Matth.21.b

colũbarũ in tẽplo dona uẽdebãt: & sedebãt ĩ cathedris pestilẽtiæ: & habebãt mẽsas nũmulariorũ, oĩa faciẽtes turpis lucri gra: nesciẽtes illud q̃d scriptũ est: Gratis accepistis, gratis

Iob.2.c

Matth.10.a

date. Hæc autẽ futura dñs repromisit, q̃ cõgregat dispersos isrl. Ad q̃s & Petrus apls scribit epl̃am: & de q̃b⁹ euãgelista loquit̃: Hoc aũt a semetipso nõ dixit: sed cũ esset põtifex anni illi⁹ ꝓphetauit: q̃a Iesus moritur⁹ erat p gẽte: & nõ tm̃ p gente, sed ut filios dei q̃ erãt dispersi, cõgregaret in unũ. Im-

Iob.11.g

E

pleturq; qđ dictū est: Cōgregatio ppłorū circūdabit te: propter hāc in excelsum cōuertere. Cōgregatis aūt p apłos reliquijs isrł: & in unū redactis gregē his, q fuerāt ante dispersi: oēs bestiæ, puocanť ut ueniāt & deuorēt isrł: eos uidelicet q

Phil.3.d credere noluerūt: de qb⁹ Apłs: Etem̄ peruenit sup eos finis.

Luc.21.d Et dńs i euāgelio: Cū aūt uideritis circūdari ab exercitu hierusalē, tunc scitote q; aduenerit ei⁹ cōsūmatio. Siue hoc dicēdū, qđ bestijs ad deuorandū traditi sunt, q̄s detestať, pphe-

Ps.73.d ta dicēs: Ne tradas bestijs aias cōfitētes tibi.

Tropo. De his Tropologice bestijs, quæ partē q̄ndam dńi deuorarunt:

8.9.c & sup̄ legim⁹, syriā ab ortu solis: & græcos ab occidente, qui deuorant isrł toto ore. Et in

Hiere.50.c Hieremia: Quis errās isrł: leones eiecerūt eā. Prim⁹ deuorauit eam rex assur: & nouissim⁹ cōfringet ossa illi⁹ rex babylonis. Pōt & hoc dici: q; cū isrł pplo rabidæ pri⁹ gētes prouocenť ad fidē: ut desertis saltib⁹ qui de exercitu Abessalon plurimos occiderunt: ueniant ad ecclesiam: & comedant cœlestē panē, agniq; carne saturenť.

a Speculatores ⁊c. Vt oēs (inquit) bestiæ salt⁹ ueniāt, & deuorēt cōgregatos: siue in locum iudæorū, gētium

F turbæ succedāt: speculatores eorū in causa sunt, scribæ uidelicet & pharisæi: quia oēs cæci, nescierūt dńm saluatorē: nec lucē uoluerūt uidere

Matth.23.b præsentē: Ad q̄s dńs loquebať: Stulti & cæci, qd est plus aurum, an altare qđ sćtificat aurū? Et iterū: Duces cæci, culicē

Ibi.c liquātes, & camelū glutiētes. Et: Cæcus cæcū ducēs, ambo

Ibidem. 15.b in foueā cadūt. Q2 aūt magistri speculatores uocenť: & sup̄

s 52..c legim⁹. In eo em̄ loco ubi iuxta Lxx. dicit: Vox custodū tuorum eleuata ē: In hebraico scriptū est: Vox speculatorū tuo-

Eçech.3.d rum. De qb⁹ erat Eçechiel cui loquit̄ de⁹: Fili hoīs speculatorē dedi te domui isrł. Sed illi speculatores nō erāt cæci. Deniq; appellabanť uidētes. Isti aūt de qb⁹, ppheta nūc loquitur: nō solū speculatores cæci, sed & canes muti appellanť, nō ualētes latrare. Q2 ui em̄ gregē dńi custodire debebāt, & lupos abigere & latrare, p dńo: diligūt sōnia: & dæmoniacis uisionib⁹ delectanť. Et est sensus: Non pñt loqui ỳitatē, sed uniuersa mēdacia. Nec hoc fine cōtēti sūt: q; in custodia gregis dńi dormiebāt, & latrare nō poterāt: & amabāt cubile, p quæ uoluptas corpis indicať: sed apud suos impudentis aiæ nescierunt saturitatē: q; nunq; suo saturanť errore. Q2 ui

Ps.13.b deuorāt plæbē dńi sicut escā panis, & domos uiduarū, gu-

Ibi.18.c læq; ac libidini seruiūt. Nō em̄ pñt dicere: Mādatū dńi luci-

Pro.17.d dum illuminans oculos: nec nosse qđ scriptū est: Sapiētia hoīs illuminat faciē ei⁹. Et canes muti aduersum inimicos.

Matth.7.a De quib⁹ scriptū est: Nolite sćtm̄ dare canib⁹: Et canes dor-

Ps.131.a miētes, qui nesciūt esse præceptū: Ne dederis somnū oculis

Matth.24.d tuis: & palpebris tuis dormitationē. Et rursum: Vigilate: qa nescitis q̄ hora dńs uř uēturus sit. Et idcirco dātes locū diabolo: canes ipudētissimi sunt q; nunq; saturanť: Vomūt

Pro.26.b em̄ qđ comederunt, & reuertunť ad uomitū suū. De qb⁹ &

2.Pe.2.d Petrus apłs loquit̄: Accidit illis uerū illud ,puerbiū: Canis reuersus ad uomitum suum: & sus lota in uolutabro luti.

Q2 uos speculatores & canes eosdē esse pastores, sequēs sermo demōstrat: Ipsi pastores ignorauerūt itelligētiā. Verbū em̄ hebraicū רֹעִים qđ q̄tuor literis scribit̄ ר ע י ם & si legať רֹעִים, pastores: si רַעִים, pessimos sonat. Hoc dixim⁹, ut uariæ interpretationis causas mōstrarem⁹: Q3 es em̄ sua quæsierūt, & non quæ dei sunt: nec ambulauerunt p uiā dńi: de q̄ scriptum est: Quærite que sit uia bona: & ambulate in ea: Sed iuxta qđ in Iudicū uolumīe legit̄: Nō erat rex i isrł: unusquisq; qđ rectū sibi uidebať, hoc faciebat: & ,pprios sequebatur errores. Q2 đ q; sequit̄: Vnusquisq; ad auaricia suā, a summo usq; ad nouissimū: unite sumam⁹ uinū, & impleamur ebrietate: & erit sicut hodie, sic & cras & mlto ampli⁹: In Lxx. interpretibus nō habeť, sed ex hebraico additū, stellis illuminantib⁹ prænotať. Deniq; hos ỳsiculos nullus ecclasticorū interpretū disseruit: sed q̄si patētē in medio foueā trāsiliūt atq; trāsmittunt. Q2 đ autē dicit: hoc est, q̄m a uia dńi declinātes, ,pprias semitas sunt secuti: propterea ardēt auaricia a summo usq; ad nouissimū: a principib⁹ usq; ad plæbē: ut postq; cœperint percutere cōseruos, & comedere ac bibere cū ebrijs, dicant: Venite sumam⁹ uinū: & impleamur

Phil.2.c

Hiere.6.d

Iudic.17.c

G

H

ebrietate. Māducem⁹ & bibam⁹, cras em̄ moriemur. Et erit

s.22.d

2.Cor,15.d

sicut hodie, sic & cras: & multo ampli⁹. Hoc est quod supra dixit: Nescierunt saturitatē: nec præterita uoluptate satianť, sed futuras delitias parāt: multo maiores q̄ qb⁹ pri⁹ fruiti fuerāt. Si hoc de principib⁹ dicit̄ iudæorū, ,ppter q̄s plæbs dńi a bestijs deuorata est: Vitem⁹ exēpla peiorū: nec inebrie mur uino: in q̄ est luxuria: nec uoluptatibus obruamur: nēc muti ad loquendū, cōtra aduersarios nostros rabidi canes simus: sed dei poti⁹ q̄ nr̄as sequamur uias: & audiam⁹ scrīpturā monentē: Sapite de dńo in bonitate. Et iterū: Intelligētia optima ē his q faciūt eā. Et si canes fuim⁹, nō despere-

Sapiē.1.a

Matth.15.c

mus salutē, audiētes uerba chananææ dicētis ad dńm: Etiā dńe: nā & catelli comedūt de micis quæ cadūt de mēsa dńorum suorū. Ob quā causam misericordiā consecuta, audit a

Ps.118.d

Ibidem

Ido: O mulier, magna est fides tua: fiat tibi sicut uis. Poterat em̄ dicere cū ,ppheta: Viā mandatorū tuorū cucurri. Et iterū: Deduc me in uia recta.

Ca. LVII

Matth.27.i

Iustus perit ⁊c. Propter speculatores cæcos & canes mutos: q; ipsi pastores sunt, nesciētes itelligētiā: nec præsentibus saturanť uoluptatib⁹, sed se semp̄ præparāt ad futuras, iustus perijt. De q̄ dicit uxor pilati: Nihil tibi sit & iusto illi. Q2 ui lotis manib⁹: innocēs sum ego (inq;) a sanguine iusti hui⁹. In q̄ cōsyderādū q; ỳbū perditiōis: de q̄ sæpe hæretici calūniā faciūt, qđ interitū significet, & abolitionē imperfectū: ponať sup̄ christo: cui⁹ uticq; perditio pśecutiōis magnitudinē, & nō finē mōstrat substātiæ. Et nemo est (ait) qui recogitet in corde suo, siue reponat: Necq; em̄ fieri poterat: ut cæci & muti uidētes uana & amātes somnia, ignorātesq; intelligētiā atq; sapiētiā cogitarēt ea quæ dei sunt. Q2 đ q; sequit̄: Et uiri miscđiæ siue iusti colliguntť atq; tollunť: apłos

) significat

A significat: qui interficiuntur ab impijs, & a domino congregant. Causasq; reddit cur interfectus sit iustus atq; sublatus, dicēs: A facie eī malitiæ collectus est iustus: ut mala sæculi nō uideret. Siue ꝓpter malitiā hominū, q̄rū ipse peccata portabat, ad patrē uictor ascēdit. Q̄d aūt iuxta hebraicū dicit: Veniat pax, requiescat in cubili suo: ambulet in directione sua: Sensus q̄dē ꝓspicuus est: sed uerborū cōsequētia, quæ in suæ linguæ stat idiomate, apud nos uidet esse turbata. Q̄d aūt dicit: hoc est, Veniat pax iusti quā ascendens ad
Iob.14.d patrē apīs derelict dicēs: Pacē meā do uobis: pacē meā relinquo uobis. Cūq; pax christi, quæ exuperat oēm sensum uenerit: requiescēt apostoli eius in cubilibus suis: & mors eorū requiescet. Ex quo ostēdit martyres nō perire, sed uincere: & æterna sede requiescere. Ipse uero cuius pax est: & cui⁹ apostoli requiescūt in cubilibus suis, ambulat in directione sua, recto itinere ad patrē uictor ascendēs. Porro q̄d in Lxx. legit: A facie malitiæ ablat⁹ est iust⁹: erit in pace sepultura ei⁹, ablata est de medio: Oīa referunt ad christū absq; cōmixtione psonæ apl̄orū: cuius sepultura in pace est & sublata de medio. Neq; enim caro eius uidit corruptionem: nec permansit in sepulchro, q̄ est inter mortuos liber, dicēte angelo ad mulieres: Quē quæritis iesum, non est hic: Venite & uidete locū ubi positus fuit dñs. Iudæi & hæc & cætera quæ sequūtur: uel generaliter de omnibus iustis arbitrant intelligi: quorū Manasses fudit sanguinē: & impleuit hierusalē a porta usq; ad portā. Vel certe Esaiā de sua ꝓphetare morte: q̄d serrandus sit a Manasse serra lignea: quæ apud eos certissima traditio est. Vnde & nostrorū plurimi illud q̄d de passione sanctorū in epistola ad hebræos ponitur: Serrati sunt: Hebre.11.g
ad Esaiæ referunt passionem. C

Commētarij decimiquinti in Esaiam prophetā finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN DECIMVM SEXTVM COMMENTARIORVM ESAIAE AD EVSTOCHIVM VIRGINEM PROEMIVM

EGregia disertissimi oratoris sentētia est: Fœlices esse artes, si de illis soli artifices iudicarēt. Ac ne a ꝓphanis tm̄ sumere uidear exemplū: nimirū hoc illud est q̄d alijs uerbis ꝓpheta demonstrat: Beat⁹ q̄ in aures loquit audiētiū. Qua fœlicitate tu filia Eustochiū me cōpotē esse fecisti. Nā cū anterioris libri prefatiūculā legeres: in qua asserui apostolos & euāgelistas, ea tm̄ de Lxx. interpretibus: uel suis uel eorꝝ uerbis ponere testimonia, quæ cū hebraico cōsonarēt: si qua autē ab alijs addita sunt, oīno negligere: ilico mihi nō paruā quæstiunculā detulisti: q̄d scilicet octo uersus qui leguntur in ecclesijs, & in hebraico nō habent, tertijdecimi psalmi, apostolus usurparit scribens ad rhomanos: Sepulchrū patens est gutB tur eorū: Linguis suis dolose agebāt: Venenū aspidum sub labijs eorum: Quorū os maledictione & amaritudine plenū est: Veloces pedes eorū ad effundendū sanguinē: Cōtritio & infœlicitas in uijs eorꝝ: Et uiā pacis nō cognouerūt: Nō est timor dei ante oculos eorꝝ. Q̄d cū audissem: quasi a fortissimo pugili pcussus essem: cœpi tacitus æstuare: & stuporem mentis, uultus pallore signare. Hebræus inquā ex hebræis, scd̄m legem pharisæus, eruditusq; ad pedes Gamalielis: aut ignorauit hæc, aut eorū qui lecturi erant abusus est ignorantia. Quorū alterū inerudit: alterum callidi est ad malitiā: nec eius q̄ dixerit: Et si impius sermone nō tamē sciētia. Et iterū: In simplicitate & syncerit̄ate annūciaui uobis uerbū. Tandē in memet reuersus, unius diei spaciū postulauī: ut responsio mea, nequaq̄ argumentū humani esset ingenij, sed fructus assiduæ lectionis. Itaq; oēm scripturā mēte plustrās: animaduerti, sicut oīm pene ad rhomanos epl̄a de ueteri structa est instrumēto: sic & hoc testimoniū de psalmis: & in Esaia esse cōtextū. Nā duo primi uersus Sepulchrū patēs ē guttur eorū: Linguis suis dolose agebāt: q̄nti psalmi sunt. Illud aūt q̄d sequit: Venenū aspidū sub labijs eorū: cētesimi tricesimi noni psalmi ē. Rursūq; q̄d dicit: Quorꝝ os maledictiōe & amaritudie plenū est: de nono psalmo sūptū ē. Tres autē uersiculi q̄ sequūt: Veloces pedes eorꝝ ad effūdēdū sāguinē. Cōtritio & infœlicitas in uijs eorꝝ: Et uiā pacis nō cognouerūt: In Esaia propheta reperi: quos in decimosexto explanationis eius libro, quē nunc dictare cupio, expositurus sum. Vltimus autē uersus: id est, octauus: Non est timor dei ante oculos eorū: in tricesimiquinti psalmi pricipio est. Nec in hoc cuiquā uideat esse diuersum: si q̄d in suis locis numero dicit singulari, ab Apostolo pluraliter dicatur: qui scribebat ad plurimos: & in unum sensum multa cogebat exempla. Arbitror solutam quæstionē tuā: & nostram regulam super translatione ueteris instrumenti concussam magis esse cū motā: Et non tam Apostolum de psalmo tertiodecimo sumpsisse, q̄d in hebraico non habetur: cū eos qui artem cōtexendarum inter se scripturarum apostoli nesciebant, quæsisse aptū locum ubi assumptū ab eo ponerēt testimonium: q̄d absq; auctoritate in scriptura positū non putabant. Denicq; omnes græciæ tractatores: qui nobis eruditionis suæ in psalmos cōmentarios reliquerunt: hos uersiculos ueru annotāt atq; prætereūt: liquido confitentes in hebraico non haberi: nec esse in Lxx. interpretibus, sed in æditione uulgata: quæ græce κοινὴ dicitur: & in toto orbe diuersa est. Sed iam tempus est, ut cœpto incumbamus operi & reliqua persequamur.

E

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM LIBER DECIMVS SEXTVS

Vos autē accedite huc filij auguratricis ꝛc.

Vos autem accedite huc filij auguratricis: semen adulteri & fornicariæ. Sup quē lusistis? sup quē dilatastis os: b & eiecistis linguā? Nunqd nō uos filij scelesti, semen mēdax: qui cōsolamini in dijs subter om̄e lignū frōdosum: īmolantes paruulos in torrentibus subter c imminētes petras? In partibus torrentis pars tua: hæc est sors tua: & ipsis effudisti libamen: obtulisti sacrificium: nunquid super his indignabor?

Super

Vos autem accedite huc filij iniqui: semen adulterorum & meretricis. In quo lusistis? sup quē aperuistis os uestrū: & super quo eiecistis linguam uestram? Nonne uos estis filij perditionis: semen iniquum: qui uocatis idola subter frondosas arbores: immolantes filios uestros in uallibus in medio petræ? Hæc est pars tua: hæc est sors tua: & illis effudisti libamina: & his præpasti hostias Sup his ergo non irascar?

Super

Vos autē accedite huc filij auguratricis: Sublato iusto: cuius sepultura in pace est: īmo sublato de medio: Vos q estis filij iniqtatis, accedite ad me: & audite quæ dicā. Quomodo enim qui facit iniqtatē, seruus est iniquitatis: sic qui iuxta iudam proditorē, filius est ꝓditionis, appellari potest filius iniquitatis. Deniq; scriptum est de dño saluatore: Et filius iniqtatis non apponet ut affligat eū. Pro iniqtate siue iniquorum, quod Lxx. transtulerunt. Theodotio ipsum uerbū hebraicū posuit עוֹנְנָה qd nos iuxta Symmachum, in auguratricē uertim⁹: qd scilicet sēp hieri'm quæ est mater audientiū, idololatriæ dedita fuerit. Quāobrē appellat eos semē adulteri siue adulterorū: de qbus dictū est: Et mœchabant in lignū & lapidē: ac meretricis: haud dubiū quin eandem significet, de qua supra legimus: Quō facta est meretrix ciuitas fidelis sion? Sup quē (inquit) lusistis, cōspuētes faciē ei⁹ barbāq; uellentes: & super quem dilatastis & apuistis os uestrū, & linguā eiecistis, dicētes ei: Samaritan⁹ es & dæmoniū habes? Et iterum: Iste non eijcit dæmonia, nisi in beelzebub principe dæmoniorū. Et postea in passione: Crucifige, crucifige talē. Et rursum: Sanguis eius sup nos & super filios nostros. Et alibi: Vah, qui destruit templum: & in triduo instaurat illud? Alios saluos fecit: seipsum saluū facere non potest: Descendat nunc de cruce: & credimus ei. b Nunquid non vos filij scelesti semen mendax ꝛc. Vos (inquit) ista fecistis: quæ præteritus sermo narrauit. Qui estis filij scelerati, siue perditionis: qualis fuit & iudas ꝓditor: qui appellatus est filius perditionis, & semen iniquum siue mendax atq; mendacij: qui delectamini in dijs subter omni frondosa arbore: & immolatis filios uestros in torrētibus. De quo & Regū ac Paralipomenon narrat historia: Qd īmolauerint dijs filios suos: & in igne consecrauerint. Quod quidem & Achab regem israel: & Manassen regem iuda fecisse non est dubium: qui a parricidio liberorū, ad prophetarum sanguinem peruenerunt: de quo & in Oseæ: Immolate, ait, homines: uituli em̄ defecerunt. Siue ut in hebræo scriptū est: Immolantes homines, uitulos adoratis. Et in psalmis plenius scribitur: Cōmixti sunt in gentibus & didicerunt opera eorū: & seruierunt sculptilibus eorum: & factum est eis in scandalum. Et īmolauerūt filios suos & filias suas dæmonib⁹: & effuderunt sanguinē innocentē uel innoxium: sanguinē filiorum & filiarum suarum: & immolauerūt sculptilibus chanaan. Et infecta est terra sanguinibus: & polluta est in operibus suis. Cū ergo manifesta sit historia, qd filij sint interfectores christi ista facientiū: occurrit quæstio, quomodo filij dicant filij perditionis: aduersum eos qui uolūt esse diuersas naturas: aliam quæ perdita sit & mala, & saluari nequeat: & aliā bonā que perire nō possit. Si em̄ ut illi putāt, filij ꝑditionis naturæ pessimæ sūt: quō īuentū est qd pri⁹ ꝑditū fuerat? Deniq; in ꝑabolis pœnitētiū: & ouis ꝑdita de centū ouibus: & drachma quæ de decē ꝑierat reperiūt: & ꝑdit⁹ fili⁹ īuenit: de q ad maiorē natu dixerat pater: Iste frater tu⁹ ꝑierat, & inuētus est: mortuus erat, & reuixit. Nunq; em̄ perit, nisi qd pri⁹ saluum fuit: & nunq; moritur, nisi qd ante uixerat. Ergo isti qui nunc appellantur filij ꝑditiōis siue iniqtatis ac sceleris: ꝓprio uitio dereliquerūt dominū: & de filijs dñi filij ꝑditionis esse cœperunt, Dicente ad eos hoc eodem propheta: Dereliquistis dominum, & ad iracūdiam prouocastis sanctum israel. Possumus hæc scd'm Tropologiā: & super hæreticis accipere, qui filij perditionis sunt: & semen pessimū siue mendacij. Ab initio enim mēdaces sūt: sicut diabol⁹ q est pater eius: qui est pater omnis mendacij. Isti uocant eos quos decœperūt ad idola: siue ad simulacra dogmatum suorū subter frondosas arbores atq; nemorosas, uoluptates illis & delitias pollicētes: siue celantes impuritates suas. Vnde & Adā postq; peccauerat, abscōdit se in ꝑadiso subter arborem: ne dei pateret aspectui. Nec dubium est quin istiusmodi perditionis filij, & semen iniquum, habeant plurimos filios, quoscūq; decœperint: & occidant in ꝓfundis uallibus & in barathro impietatis subter imminētes petras quæ semper minantur ruinas: quæ pro diuersitate mendacij & uarietate dogmatum peruersorum, plures appellātur petræ. Nos autem unam habemus petram: quæ semper sequitur populum dei: de qua bibebat quondam populus israel: quando familiaritate domini fruebatur. c In partibus torrentis pars tua: hęc est sors tua ꝛc. Esaiæ temporibus conueniunt quæ dicuntur: Omnes enim montes, ualles, atq; torrentes, pleni erant cultu dæmonum: de quibus loquitur Hieremias: Qd patres ac filij ligna comportent: ignēq; succendant: ut faciant chauonas militiæ cœli, conterentibus fœminis atq; miscentibus similæ adipem: ut dominū ad iracundiam prouocarent. Nulliq; dubium quin placentas significēt: siue crustulas in manu artificis præparatas: Hoc em̄ lingua nostra chauonas sonat. De his ex dñi persona, prophetali spiritu, præcinebat Moyses in cantico Deuteronomij: Irritauerūt me in dijs alienis: & in abomīatiōib⁹ suis ad iracundiam prouocauerunt: īmolauerunt dæmonijs & non deo: & hoc fecerunt ꝓpria uoluntate: quia in nostro consistit arbitrio bonū malūue eligere. Deniq; his qui se deo uirtutibus obtulerunt dicitur: Elegit nobis hæreditatē suam: pulchritudinem iacob quā dilexit. Et in alio loco: Facta est pars dñi populus eius: iacob funicul⁹ hæreditatis ei⁹ israel. Et in actib⁹ apl'orū refert: qd in partē sortēq; Pauli & Sileæ plurimi se dederint. Qui ergo fuerint pars & sors dñi: sicut leuitæ habebunt partē dñi: & dicere poterunt cum Dauid: Pars mea dñs: Quæ possumus & super hæreticorū persona accipere. Ipsi enim dimisso cultu dei, errorū suorū simulacra uenerant: & illis offerūt uictimas ac libamina effūdūt: faciētes abscondite, quæ turpe est etiā dicere: & captiuas ducentes mulierculas oneratas peccatis: quæ ducuntur uarijs desyderijs: semper discentes, & nunq; ad scientiam ueritatis peruenientes. Cum igitur ista in utraq; impietate faciant impij: nōne iustū est dei contra eos iracundiā ꝓuocari?

Super montem

Iob.8.d
Ps.88.d
Hiere.3.c
s.1.f
Mar.14.g
Iob.8.f
Matth.12.b
Luc.23.c
Matth.27.c
Mar.15.c
Iob.17.b
Act.8.d
4.Reg.16.a
et.17.c
Osee.13.a
Ps.105.f
G
Luc.15.a
s.1.b
Tropo.
Iob.8.f
Gen.3.h
H
Hiere.7.d
Deu.32.d
Ps.134.a
Deu.32.b
Ps.72.d
Timo.2.b

A a ¶ Sup montē excelsum ⁊ sublimē posuisti cubile tuū: ⁊ illuc ascēdisti vt īmolares hostias ⁊c. Q d' in excelsis monti/bus collibusq; dīs gentiū israel hostias īmolarit: & quasi ꝑ cacissima meretrix cunctis dæmonibus diuaricarit pedes suos, sacra narrat historia: nullusq; fuerit locus qui nō ido/latriæ sordibus inq/natus sit: intantum ut post fores domorum idola ponerent: quos domesticos appellant lares: & tā publice q; priuatim animarū suarū sanguinē funderēt. Hoc errore & pessima cōsuetudīe uetustatis, multarū ꝓuinciarū urbes laborāt. Ipsaq; rhoma orbis dña, in singulis īsulis domibusq;, tutelæ simulacrū cereis uenerans ac lucernis: quā ad tuitionē ædiū isto appellant noīe: ut tam intrātes q; exeuntes domos suas, inoliti semp cōmoneanē erroris. Hæretici quoq: q̄rū cor eleuaē in superbiā: & q ecclīastica humilitate cōtēpta sibi excelsa ꝓmittūt: ascēdūt dogmatū suox mōtes sublimissimos: & illic

a Super montem excelsum & sublimem posuisti cubile tuum: & illuc ascendisti ut immolares hostias. Et post hostium & retro postem, posuisti memoriale tuum.

b HEB. Quia iuxta me dis/cooperuisti: & suscepisti adulterum: dilatasti cubile tuum: & pepegisti cum eis: dilexisti stratum eorū manu aperta: & ornasti te regi unguēto: & multiplicasti pigmēta tua. Misisti legatos tuos procul, & humiliata es usq; ad inferos.

c In multitudine uiæ tuæ laborasti, & nō dixisti, qescā: uitā manus tuæ inueneristi, propterea nō rogasti me.

Pro quo

SEP. Putabas quoniam si recessisses a me, plus aliquid haberes. Dilexisti dormientes tecum: & multiplicasti fornicationē tuam cum eis: multosq; fecisti procul a te: & misisti legatos ultra terminos tuos: & humiliata es usq; ad inferos. Multis itineribus tuis laborasti & non dixisti, desinam: confortata fecisti hæc: propterea non rogasti me.

Quē timens

s. 4. c Geñ. 19. f

suū dæmonibus cubile ꝓstituūt. Et qa scd'm ꝓphetā, conuersi sunt retrorsum, imitantes uxorem Lot: mutāē in statuam salis: habētes imaginē ecclesiasticæ condituræ, & saporem penitus nō habentes: qui ꝓiciuntur foras: & in nihil utiles sunt: nisi ut cunctorū pedibus cōculcenē. Quāobrē

B Luc, 8. g

monet dñs in euangelio: ut qui aratri stiuā tenet, post tergū nō respiciat. b ¶ Quia iuxta me dis cooperuisti: ⁊ suscepisti adulterū ⁊c. Primū hebraicum disseramus, qd' in hoc loco multū distat a Lxx. Ad quā supra dixerat: Sup montē excelsum & sublimē posuisti cubile tuū: & quasi meretricē arguerat, in introitu domorū & in locis tenebrosis, post ostia ꝓsti tutā: ut quicūq; ædes uellet intrare, haberet ante oculos exposita uoluptatē: Eandē nunc quasi uxorē adulterā arguit atq; confutat: qd' dormiens cum uiro, clam adulterū susceperit: & discooꝑuerit palliū, īmo dilatauerit stratū suū: & fecerit pactū, quasi dotis instrumēta conficiēs cum adulteris. Hoc autē dicit, ut ostēdat qd' non solū in agris & domibus idola coluerint, sed in templo q̄q; posuerint simulacrū baal: qd' Eçechiel quoq; perfosso pariete uidisse se dicit. Dilexisti inqt stratū eorū manu apta, ut nō erubescerēs in pctō tuo: nec fornicatiōis cupes abscōdere turpitudinē: sed tota libertate peccares. Et ornasti te regi unguēto: & multiplicasti idola tua. Et ē sensus: Varia ornamēta q̄sisti, ut & uisu & odore adulteros ꝓuocares. Q d' aūt dicit: ornasti te regi unguēto: dupliciter ītelligit: aut regi deo, dū his ornaris quæ ille dederat, & idolis ꝓstitueris. Aut certe regi idolo āmonitarū q ap

Eçeh. 8. d

Hiere. 32. f Sopho. 1. b

pellaē moloch: & in lingua nostra, regem sonat. Quē iuxta Lxx. in alīs locis melchom legimus. Et misisti legatos tuos ꝓcul: ut nō solū in uicinarū gentiū idolis, sed & in longe positarū haberes studiū fornicādi. Significat autē babylonios deos & ægyptios. Et humiliata es, ait, usq; ad inferos. Nō ea

2. Reg. 13. c

humilitate quæ in laude est: sed qua Amnon sororē suā thamar humiliauerat. Et reuera grandis humilitas: immo usq; ad inferos præcipitatio, de luce & culmine castitatis in tenebras lupanaris: īmo in barathrū libidinū precipitari. Cui di

1. Reg. 2. b s. 14. c

citur in alio loco: Vsq; ad inferos deduceris. Iuxta Lxx. in his quæ dissonāt, hic mihi sensus uidē. Putasti meretrix qd' si a me recessisses: & iunxisses te amatoribus tuis: plus aliqd

Eçech. 16. d

inuenires. Cui & ꝓ Eçechiel loquit de': Omnib' meretricibus dant mercedes: tu autē dedisti mercedes: & in te puersum factum est istud. Non solum em̄ nihil accepisti ab amatoribus tuis: sed etiā ea quæ a uiro accepas, ꝓdidisti. Q d'q; sequit: Dilatasti cubile tuū: & pepigisti cū eis: in Lxx. nō habeē. Hæc dilexit dormiētes secū speculatores cæcos: & canes mutos, q dormiētes uidēt somnia uanitatis. Et multipli cauit fornicationē suā: ut nō semel cū uno: sed frequēter & cū plurimis misceree. Propter qd' multos fecit a se longe recedere: uel angelos q in eius præsidijs erāt: uel sanctos uiros q ab huiusce modi meretricis cōsortio recesserūt. Q d' quidē & de hæreticis possumus dicere: q de relicto deo suo: sequūtur errores: & putāt se aliqd plus habere: cū sequētes mēdacia ꝓdiderint ueritatē: & multiplicauerint fornicationē suam: nō in uno dogmate, sed in pluribus: Et fecerint a se ecclesiax præsides angelos recedere: q nō contenti fornicatione uicina mittūt legatos ultra terminos suos ad gentiliū dogmata: & errores gentiū barbararū: ut nouitate sermonū decipiant audientes.

C

c ¶ In multitudine uię tuę laborasti ⁊c. Q ui ambulat in uia una & regia, nō laborat: de q̄ ꝑ moysen præcepit de': Via regia ambulabis, & nō declinabis ad dexterā neq; ad sinistrā: Vna uia ē ueritatis, quæ dicit in euāgelio: Ego uia ueritas & uita: & multæ mēdaciorū uiæ, ꝑ q̄s nūc ābulasse arguit hierusalē: quarū uiarū de' scies differētiā: supra loq̄ē ad errātes: Nō sicut uiæ meæ, uiæ uræ, quæ dicūt dño cōfitētes: Declinare feciste uias nras a uijs tuis. Cognita igit una uia regia; uideam' quæ dextræ uiæ sint & sinistræ: ꝑ q̄s ꝓhibemur incedere. Via regia tēpata est: nec plus in se habēs nec min'. Verbi gra. Via recta & regia, prudētia est. Declinam' ad dexterā, si plus sapim' q̄ oportet sape: & ꝓ prudētia calliditatē diligimus. Quia serpēs prudētior erat oībus bestijs in paradiso. Et filij tenebrarū prudētiores sunt filijs lucis. Ad sinistrāq; diuertim', qñ stulti sum' & min' sapimus q̄ necesse est. Deqb' dictū est: Dixit stult' in corde suo: nō est de'. Pietas q̄q; & uera religio, uia regia ē. Declinat ad dexterā, q superstitiosus est: & merē audire: Ne sis multū iust'. Ad sinistrā, q negligit cultū dei, & inter hædos hircosq; numerae. Liberalitas q̄q; & dispēsatio uirt' maxia est: a q̄ declinat ad dexterā, q parc' est: & nō solū alijs, sed ne sibi qdē tribuit qd' necesse est. Ad sinistrā, qui comedit substantiā suā cū meretricibus: & dicit cū isrl': Māducem' & bibam': cras em̄ moriemur. Fortitudo etiā atq; cōstātia uia regia ē: a q̄ declinat ad dexterā, q temerari' & ꝓtinax est: ad sinistrā, q formidolosus & pauid'. Vñ uir sanct' ꝑ uiā rectā gradi cupiēs deprecae: Deduc me dñe in uia recta. Et in alio loco: Notā fac mihi dñe uiā in q̄ ambulē: qm̄ ad te leuaui oculos meos. De istiusmodi uia & alibi scriptura cōmēorat: Q uærite uiā bonā & ābulate in ea: & īuenietis purificationē aīax urax. Hier'm ergo ꝓpterea humiliata ē usq; ad īferos: qa in mltis uijs laborauit: neq; dixit Emēdabo errorē pœnitētia: sed ecōtrario, cōfortabor in incœpto: nec curabo sentētiā cōmonētis: Cōuerte pedē tuum a uia aspera: & guttur tuū a siti. Deniq; seqtur: At illa rñdit: ἀνδρίσομαι. i. agā uiriliter: qd' nūc uerbo alio dicit: Cōfortabor. Et qa fecit hæc quæ præteritus sermo narrauit: ideo non est dñm deprecata, in suis magis uiribus q̄ in deo habens fiduciā. Porro qd' iuxta hebraicū ponit: Vitā manus tuæ inueneristi, ꝓpterea nō rogasti: hūc habet sensum & intellectū. Quia reb' oñib' abūdasti & affluxisti diuitijs: ideo dñm neglexisti: q̄s diuitias & Salomō habere detrectat: ne obliūiscae

Deu. 5. d

D

Iob. 14. a

s. 55. c.

Geñ. 3. a

Luc. 16. b

ꝑs. 9. e

Eccs. 7. c

s. 22. d

ꝑs. 138. d

Ibi. 142. c

Hiere. 6. d

Ibi. 2. e

Pro. 30. et. 31

Eçech.16. f obliuiscaꝝ dei. Et ad sodomã per Eçechiel dicit: Quia satu/
E rata sit panibus, ꝓpterea supbiuisse. Non solũ autẽ diuitiæ,
3.48.b sed & pauptas ꝓbat hominẽ. Vnde supra scriptũ est: Proba
Luc. 15. e ui te in camino paupertatis: in quo & Lazarus probatus est
pauper: qui egestatẽ simul debilitatẽq; sustinuit. a ¶ Pro
quo sollicita timuisti:
q; mẽtita es ꝛc. Quia
plenis horreis habes
fiduciã in diuitijs: ro/
gare me noluisti: idcir/
co timuisti plurimos.
Nõ eñ poteras dicere:
Ps.117. a Dñs auxiliator meꝰ,
& ego despiciã inimi/
Ibi.26.a cos meos. Et iterꝝ: Do
minꝰ illumiatio mea,
& saluator meus quẽ
timebo? Qd' & si con
tra mẽtis tuæ cõscien/
tiã dicere aliqñ uolui/
sti, mentita es. Quõ
eñ me poteras inuoca
re: quæ mei non habe/
bas mẽoriã: neq; cogi
tasti unq; præcepta di
Eccĩ.38. a cẽtis: Honora dñm &
cõfortaberis: & absq;
illo nullũ metuas? Ego
eñ sum q iuxta Sym/
machum & Aquilam
semper tacui peccata
tua: & scelera quæcũq;
faciebas, quasi non ui
derem, dissimulatione
neglexi: ut si nõ timo/
re mei: saltem patiẽtia
ad me redires. Qui
F non oculis: sed palpe/
bris ĩterrogo filios ho/
minũ. At tu ecõtrario
oblita es mei: & audi/
Osee.4. b re meruisti: Oblita es
legis dei tui: & ego obliuiscar filiorũ tuorũ. Et iterũ: Ipsi am/
bulauerunt contra me puersi: & ego ambulabo contra eos
in furore puerso. Mens quæ in Lxx. cũ corde sociat, non est
scripta in hebraico: sed quasi interpretatio addita: qd in scri
pturis cor intelligi debeat. b ¶ Ego annunciabo iustitiam
tuã ꝛc. Qui semp tacui, & quasi nõ uiderem tua peccata ne
glexi: nequaq; ultra reticebo: sed dicam qd' ante iam dixi:
Tacui: nunquid semp tacebo? Et annũciabo iustitiã tuã: &
Hiere.2.f opera tua. Qd' per Ironiam legendũ est: uelut si quis in scele
ribus deprehenso dicat: uide bona opera tua: Propter qd' si
quãdo tibi tribulationis tẽpus aduenerit: & cœperis nõ ad
idola quæ coluisti, sed ad cœlũ manꝰ tendere: & dei implo/
rare auxiliũ: audiant te illi & liberent te de piculo quos secu
ra coluisti. Qd' & per Hieremiã ad eãdem loquit deus: Vbi
sunt dij tui quos feceras? Resurgant & saluã te faciant in tpe
malorũ tuorũ. Pro eo qd' Lxx. trãstulerũt: Eruãt te in tribu
latiõe tua: & nos diximus, liberẽt te cõgregati tui: Symma/
chus trãstulit: Eruãt te synagogæ tuæ. Ergo ꝓprie loqt' ad
iudæos, qd' eos synagogarũ suarũ turba tpe obsidionis libe
rare nõ ualeat. c ¶ Et omnes eos ꝛc. Iudæi de babylonijs
hæc asserũt ꝓphetari qd' illis dei uirtute supatis, ppls redeat
in iudæã: & possideat montẽ sion: & omia itineris ĩpedimẽ/
ta tollant: nec ullius gentis patiat insidias: quia dñs planã
fecerit uiam populo suo. Et hæc sub Zorobabel & Esdra im
pleta contendũt. Nos autẽ iungẽtes supioribus quæ dicun/
tur: hoc asserimus, qd' omnia idola quæ eos non poterant li
berare, tollat uentus atq; tẽpestas: & sint quasi puluis, quẽ
proijcit uentus a facie terræ. Eos autẽ qui habuerint in dño
fiduciã possessuros terrã. De q̃ in hoc eodẽ ꝓpheta lecturi su
mus: Eleuabit te ad bona terræ. Ex q̃ perspicuũ est, hãc terrã
non deorsũ esse: sed sursum. Ad quã sanctus dño eleuãte cõ
Matth.5.a scẽdet: de q̃ crebro diximꝰ: Beati mites: qm̃ ipsi possidebũt
terrã. Et: Credo uidere bona dñi in terra uiuentiũ. Mõs aũt Ps. 26.d
sanctus dei, ille intelligendus est: de q̃ ad hebræos loquit, G
qui scribit epistolã: Accessistis ad sion montẽ: & ciuitatẽ dei Hebre.12.f
uiuentis hierm cœlestẽ: & multa milia angelorũ: & ecclesiã
primitiuorũ: q̃ scripti sunt in cœlis. Possumꝰ terrã & montẽ
dñi quẽ sancti posse/
suri sunt: & scripturas
sanctas intelligere: q̃s
auferendas a iudæis,
dñs cõminat dicens:
Auferet a uobis regnũ Matth.21.d
dei: & tradet gẽti faciẽ
ti fructꝰ eiꝰ: ut iueniãt
in eis illũ mõtẽ: de q̃ in
hoc eodẽ ꝓpheta, & in Ps.2.a
Michea legimus: Erit Michee.4.a
in nouissimis diebus
manifestus mõs dñi.
Et ipse dñs præcepit
aplis, cũctisq; doctori
bus ecclesiæ: ut q̃cq̃d
asperum uideret atq;
difficile: sua interpreta
tione dissoluãt: & intel
ligẽtiæ uiã præbeant:
oiaq; tollãt de medio
scãdala: ut populꝰ dñi
absq; ullo ĩpedimẽto
qd' legit ĩtelligat: & in
dei timore ꝓficiat. De
his uñs & Ioãnes ba/
ptista dicebat: Parate Matth.3.a
uias domini &c. Vbi
nos posuimꝰ ex psona
dei, & dicã: Lxx. posue
rũt καὶ ἐροῦσι .i. & di/ H
cẽt: hi uidelicet q̃ pos/
sidebũt terrã: & hære/
ditate cõsequent montẽ sanctũ dei. Nec erũt
ꝓpria salute contenti:
sed etiã cæteros ad do
cendũ populos ꝓuocabũt. Symmachꝰ hũc locũ ita interpre
tatus est: Qui aũt cõfidit in me: possidebit terrã: & hæredi/
tate cõsequet montẽ sanctũ meũ: & dicet: Rectã uiã facite:
& reliq̃. Eo qd' ipse q̃ terrã montẽq; possederit, cæteros in/
struat, ut uiam dño parẽt. d ¶ Quia hæc dicit excelsus ꝛc.
Cœperat sermo ꝓphetic cõtra populũ iudæorũ: q̃rũ magi
stros appellauit speculatores cæcos, & canes mutos, & pa/
stores ignorãtes itelligẽtiã, & filios iniq̃s, & semẽ adulteroꝝ
atq; meretricis: post quæ uenit ad hierlm: cui exprobrat for/
nicationẽ eiꝰ: eo qd' dilatauerit cubile amatoribꝰ suis: & su/
scepit eos manu apta: & ornauerit se cũctis idolis: & miserit
legatos ꝓcul: ut pegrinis q̃q; amatoribꝰ frueret. Qua incre
patiõe finita, uenit ad eos q̃ cõfidũt in dño: & qbꝰ terrã mon
tẽq; ꝓmiserat possidẽdũ: & q̃rũ reuersioni, iter iusserat præ/
parari. Haud dubiũ qn aplis: ad q̃rũ predicationẽ de utroq;
ppło crediderũt. Vñ a laudibus dei incipit, & quæ de reditu
ppli sui pollicitꝰ sit, sequẽti sermone testat. Hæc eñ dicit dñs
excelsus atq; sublimis q̃ habitat in excelsis, & sanctꝰ in san/
ctis: nõ loco sed merito eorũ in qbꝰ habitat: quorũ unꝰ dicit
in psalmo: Exaltabo te dñe: qm̃ suscepisti me. Et iterũ: Exal/ Ps.29.a
tare dñe q̃ iudicas terrã: nõ q̃ deꝰ hũanis sermonibꝰ eleuet: Ibi.93.a
sed iuxta illud qd' alibi dicit: Dñs mihi factꝰ ẽ in salutẽ: etiã Ps.117.b
humilibꝰ excelsus fiat. Qui supbis resistit: & humilibꝰ dat Iacob.4.b
gr̃am: ut eos eleuet & habitet in excelsis. Excelsus eñ dñs & Ps.112.a
humilia ꝓspicit. Et in euangelio angeli clamitant: Gloria in Luc.2.b
excelsis deo: & sup terrã pax. Et rursũ in psalmis: Laudate Ps. 148.a
dñm de cœlis: laudate eũ in excelsis. Et nõ solũ excelsus ha
bitat in excelsis, sed & sctũs in sãctis. Qui dicit in alio loco:
Sancti estote: qm̃ ego sanctꝰ sum. Et quõ in puersã aiam nõ Leui.20.b
ingredit sapiẽtia: neq; habitat in corpe subdito peccatis: sic Spiẽ.1.a
sanctus in sanctis habitat: & ubicumq; sordes fuerint: non
potest habitare mundicia: dicente sancto ad dñm: Tu autẽ Ps.21.a
in sancto

SEP. Quẽ timens perter
rita es: & mentita es mihi:
nec recordata es mei. Ne/
q; posuisti me in mẽte tua
& in corde tuo. Et ego te
uidens despiciam: & non
me timuisti. Et ego annũ/
ciabo iustitiã tuã & mala
tua, quæ nõ ꝓderunt tibi.
Cũ clamaueris: eruãt te in
tribulatione tua. Istos eñ
oẽs tollet uẽtꝰ & auferet tẽ
pestas. Qui aũt sperant in
me, possidebũt terrã: & hæ
reditate cõsequent montẽ
sanctũ meũ & dicẽt: Mun
das facite a facie eius uias:
& auferte offendicula de
uia populi mei. Hæc dicit
excelsus & in excelsis habi
tans in æternũ: sanctus in
sanctis nomen illi. Excel/
sus in sanctis requiescens:
& pusillanimis

A in sancto habitas laus israel. Vnde & nos in oratione audemus dicere: Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen Matth. 6. b tuum. Et in secundo psalmo legimus. Qui habitat in cœlis irridebit eos: & dominus subsannabit eos. Christus enim non in his habitat qui terreni sunt: sed in his qui supcœlestes: q enarrant gloriam dñi: ps. 19. b de quibus dicitur: Ex audiat eum de cœlo sancto suo. Et iterum: Cœlum cœli dño. In quem Ibi. 113. d sensum & Moyses famul⁹ dei pari uoce consentit. Ecce dñi dei tui cœlum, & cœlum cœli: qd⁹ utique non more iudaico debemus accipere: ut deus ullo claudat loco: & in cœlo tm habitet, q ubique diffusus est & a q omnia continetur: Sed excelsa & cœlos: sanctos merito intelligamus atque uirtutes. Iste est enim qui habitat in cœlo: de q in euangelio scriptum est: Nemo ascendit in cœlum nisi q descendit de cœlo filius hois q est in cœlo. Iste requescit in sanctis & habitat in humilibus & in his q contriti sunt spiritu. De quibus dicit ps. 50 Sacrificium deo, spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum deus non despicit. Ipse pusillanimis dat patientiam: B ut in angustijs constituti, spe futurorum, tribulatione sustineat. Ipse dat uitam, utique his qui peccato mortui erant. ps. 35 De q dicitur: Apud te est fons uitæ. Qui lo- Iob. 14. a quit in euangelio: Ego sum uia, ueritas & uita. a ¶ Non in ps. 102. a sempiternum litigabo ꝛc. Dns qui in excelsis habitat: & humilia respicit: cui⁹ nomen est sanctum & requescit in sanctis: qui sustentat afflictos: & uitam tribuit oppressis: hæc locut⁹ est: Non semper irascar: nec iugiter indignabor. Qui ad hoc pcutio, ut emendem: ideo occido, ut uiuificem. Misereor enim creaturæ meæ & quos ipse condidi, in æternum perire nō patiar. Spus quoque meus qui ex me egredietur: siue qui iuxta hebraicum, Aquilam, Symmachum, & Theodotionem, cuncta circudat: hoc enim significat περιελεύσεται, uegetator est omnium. Et flatum sine pluraliter flatus: hoc quippe נְשָׁמוֹת sonat, ego feci: de quo alibi scriptum est: Omnis flatus, siue omne qd⁹ spirat, laudat dominum. De quo spiritu & flatu, in principio Geneseos scriptum est: Insufflauit deus flatum uitæ: & factus est homo in animam uiuentem. Iob. 27. a Tale quid & Iob loquitur: Spus dñi qui est in naribus meis: & flatus omnipotentis qui docet me. Cum ergo a me egrediat spus, & flatu atque inspiratione mea cuncta uegetent & uiuant: non est iustum perire eos in æternum: qui meo flatu ac spiritu sustentant. Quidam nostrorum hunc esse aiunt spiritum, quo omnis mundus inspiratur & regitur: & cuncta habent noticiam dei: quem iuxta Stoicos insignis Poeta describes ait: Principio cœlum ac terras camposque liquentes. Lucentemque globum lunæ, titanæaque astra. Spiritus intus alit: totamque infusa per artus. Mens agitat molem: & magno se corpore miscet: & reliqua. Alij uero sanctum spiritum intelligunt: qui in principio ferebatur super aquas: & uiuificabat omnia: qui de patre egreditur: & propter societatem naturæ: a filio mittitur, dicente: Expedit uobis ut ego Iob. 16. b uadam. Nisi enim ego iero, paracletus non ueniet ad uos: sin autem ego iero, mittam eum ad uos. De quo rursum ait: C Cum uenerit paracletus quem ego mittam uobis a patre, Iob. 15. d spiritum ueritatis: qui de patre egreditur. Ne scandaliçet quempiam, si spiritus egredi dicatur ex patre: cum etiam filius de se dixerit: Ego Ibi. 16. f de patre exiui & uenit: neque enim a meipso exiui: sed ille me misit: De hoc spiritu loquebatur: Rogabo patrem, Ibi. 14. b & alium paracletum dabit uobis: ut sit uobiscum semper: spiritum ueritatis. Hic est spiritus de quo scribit & moyses: Quis det Nu. 11. f ut omis populus domini sit in prophetas: & det dominus spiritum suum super eos? Et Iohel ex persona dei: Effundam de spiritu meo Ioel. 2. g super omnem carnem & pphetabunt filij uestri & filiæ uestræ: Et Zacharias: Verumtamen Zach. 1. b uerba mea & legitima mea suscipite: quæ ego præcipio in spu meo, seruis meis prophetis. Et iterum: Effun- Zach. 12. dam super hierusalem spiritum gratiæ & misericordiæ. Multaque alia de utroque testamento quæ nunc longum est repetere. Hoc solum dicimus, qd⁹ idem propheta de hoc spiritu & flatu pariter sit locutus: Hæc dicit domi- ꝛ. 42. a nus deus qui fecit cœlum. Et post paululum: Qui dat flatum populo suo: qui est super eam: & spiritum his qui calcant eam.

C

D

SEP. & pusillanimis das patientiam: & uitam his qui corde contriti sunt. Non in æternum ulciscar in uos: neque semper irascar uobis. Spiritus enim a me egredietur: & flatum omnem ego feci. Propter peccatum ad modicum quid contristaui eum: & percussi eum: & auerti faciem meam ab eo, & contristatus est: & ambulauit tristis in uijs suis. Vias eius uidi, & sanaui eum: & consolatus sum illum: & dedi ei consolationem ueram: pacem super pacem his qui longe & qui prope sunt: dicit dominus, & sanabo eos. Qui autem iniqui sunt, fluctuabunt & quiescere non poterunt. Non est gaudium impijs dicit dominus deus. •

HEB. & cum contrito & humili spiritu: ut uiuificet spiritum humiliū: & uiuificet a cor contritorum. Non in sempiternum litigabo: neque usque in finem irascar: quia spirit⁹ a facie mea egredietur: & b flatus ego faciam. Propter iniquitatem auaricie eius iratus sum, & percussi eum: abscondi & indignatus sum, & ambulauit mœrens in uia cordis sui. Vias eius uidi, & sanaui eum: & reduxi eum: & reddidi consolationes ipsi & lugentibus ei⁹. Creaui fructum labiorum, pace pacem ei qui longe est & qui prope: dixit dominus: & sanaui eum. Impij autem quasi mare feruens quod quiescere non potest: & redundat fluctus eius in conculcationem & lutum. Non est pax dixit deus impijs.

Clama

Clama

b ¶ Propter iniquitatem auaricie eius iratus sum & percussi eum: abscondi & indignatus sum ꝛc. Post abiectionem populi iudæorum, & eorum qui in saluatorem credere noluerunt: pollicitus fuerat habentibus in se fiduciam, terram mitium, montemque sanctorum, & apostolis præceperat: Viam facite populo reuertenti: & omnia de medio scandala tollite: Ac ne incredibile uideret: exponit potentiam suam: qd⁹ excelsus & magnus facile possit pœnitentibus ueniam tribuere: & iustum sit ut creator misereat creaturæ suæ. Propter quæ iugit: Qd⁹ irat⁹ sit & contristauerit populum suum: idcirco se fecisse quia peccauerit: & iniquitatis auariciam habuerit: nec una fuerit iniquitate contentus: sed semper addiderit peccata peccatis. Et percussi, inquit, eum ad breue ut sanarem: & abscondi, subauditur, faciem meam: ut magis me desyderaret & diceret: Ostende faciem tuam & salui erimus. Indignatusque ps. 79. b sum quod ille sentiens, tristis ingessit dicens: Tota die tristis ps. 37. b ingrediebar: Et ambulauit mœrens siue conuersus in uia cordis sui: ut nō ad faciē hominum: sed in corde ageret pœnitentiam. Propterea uidens uias conuersionis eius, sanaui uulnera quibus eum ante percusserat. Et reduxi eum ad me quem prius eieceram: & reddidi ei cōsolationē uerā. Multæ enim falsæ sunt consolationes, quibus genus decipitur humanum. Siue consolatus sum lugentes eius, dicens in euangelio: Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur. Matth. 5. a Qd⁹que sequit: Creaui fructū labiorū: hunc habet sensum: impleui qd⁹ pollicit⁹ erā dicēs: Viuo ego dicit dns: malo pœ Eçech. 33. b nitentiā peccatoris q̄ mortē. Siue omnia tribui quæ antea promiserā

promiseram. Quæ est autē dñi pollicitatio? Pacē meam do uobis: pacē meā relinquo uobis. Et hoc est qđ nūc ait: Pacē sup pacē: non uni tantū genti, sed omni mundo: his uidelicet qui erant longe, & qui prope. i. primū gētibus, & postea his qui ex israel credere uoluerūt. De qbus dicit & Aplus:

Act.13.g Vobis quidē oportebat prædicari uerbū dei: sed quia indignos uos iudicastis salute: ecce cōuertimur ad gētes. Qui scribens ad Ephesios: & de popło circūcisionis atq; gentiliū plenissime dispu-

Ephe.2.c tās, intulit: Nūc aūt in christo iesu, uos q; aliqñ eratis longe, facti estis ꝑpe in sāguīe chri-

Ibidem sti. Ipse est em̄ pax nr̄a: qui fecit utraq; unū: & mediū parietem maceriæ, soluens inimicitiā in carne sua: & reliqua.

Ibi.d Et iterū: Et ueniēs annūciauit pacē uobis q; longe: & pacē his qui prope erant. Q̄m per ipsum habemus accesum utriq; in uno spū ad patrē: dans pacē super pacē his q; fuerant longe: & qui prope nō habuerāt legē & ꝓphetas: & q; ante suscepe-

F rāt, suscepit eos atq; sanauit. Impij autē siue iniq fluctuabūt, quasi mare feruēs: & qescere nunq; poterūt. Qđ licet de omni impio possit intelligi: tm̄ ꝓprie refertur ad populū iudæorū: q; cōsona uoce clamauit & ꝑseuerauit in im-

Iob.19.c pietate sua dicens: Crucifige, crucifige talē. Non habemus regē nisi Cæsarem. Sicut igit̄ mare feruēs quiescere nō pōt: sed redūdāt fluctus eius: & reuoluūt̄ ad littora, atq; iterū resorbent̄: & in se fracti, lutū efficiunt, qđ pedibus conculcatur: Sic impij æternæ cōculcationi subiacebunt: quorū nullū est gaudiū: & qui nulla pace requiescūt in eo qđ impij ꝑseuerant. Quidā hunc locū specialiter sup̄ saluatore intelligunt: qđ ꝓpter peccata mūdi ad modicū contristatus sit di-

Matth.26.d cēs: Tristis est anīa mea usq; ad mortē: Et ꝑcusserit eū pater:

Zach.13.c qui loquit̄ per Zachariā: Percutiā pastorē: & oues dispergē-

ps.68.f tur: qui & ipse de se in sexagesimo octauo psalmo dixerit: Quoniam quem tu ꝑcussisti: ipsi ꝑsecuti sunt: Et auerterit deus faciem suam ab eo: ut formam serui paulisper accipe-

a ret, & ambularet tristis, & lugens peccata populi: deplorās & plangens hierusalē. Et qa uiderit pater uias eius, ꝓpterea sanauerit eū: q; fuit inter mortuos liber: & caro eius nō uidit corruptionē: ut qui ꝑcussus est in cruce, sanaret̄ in resurrectione. Et consolatus sum, inquit, eū, dans ei pro una gente iudæorū, uniuersum mundū. Et lugētes eius, subaudit̄, cōsolatus sum. Nec dubiū qn apłos significet. Et cōpleuit fructum labiorū suorū, q; dixerat ei: Postula a me, & dabo tibi

ps.2.b gentes hæreditatē tuā, & possessionē tuā terminos terræ. Pacē sup̄ pacē, mundū recōcilians deo: ut utrūq; populū uocaret ad se: & sanaret̄ a patre. Impios aūt de qbus supra dixi-

ꝫ.eo.d mus, cōparat mari, qđ nunq; potest quiescere: sed etiam in summa tranquillitate, fractis ad littora uoluitur fluctibus: finisq; eius lutū est & conculcatio. ¶ Ca LVIII

Clama ne cesses: quasi tuba ꝛc. Finito priori capitulo: in quo pax iustis: & nulla requies impijs nunciat̄: præcipit deus Esaiæ ꝓphetæ, ut clamet in fortitudine: & instar tubæ exaltet uocē suam: & peccata ac scelera populi israel dicere non formidet: ne/

¶ Ca. LVIII

Clama ne cesses: quasi tuba exalta uocem tuam: & annuncia populo meo scelera eorum: & domui iacob peccata eorum.

b Me ētenim de die in diem quærunt: & scire uias meas uolunt: quasi gens quæ iusticiā fecerit: & quæ iudiciū dei sui nō dereliquerit.

c HEB. Rogant me iudicia iusticiæ: & appropinquare deo uolunt. Quare ieiunauimus, & nō aspexisti: humiliauim9 anias nostras, & nescisti. Ecce in die ieiunij uestri inuenietur uolūtas uestra: & oēs debitores uestros repetistis. Ecce ad lites & cōtentiōes ieiunatis, & ꝑcutitis pugno ipie.

Nolite

¶ Ca. LVIII

Clama in fortitudine, & ne parcas: q̄si tuba exalta uocē tuā: & annūcia populo meo peccata eorū: & domui iacob iniquitates eorum.

SEP. Petunt me nūc iudiciū iustū: & appropinq̄re deo cupiūt, dicētes: Quare ieiunauim9, & nō uidisti: hūiliauim9 anias nostras, & non cognouisti. In diebus em̄ ieiuniorū uestrorū inueniunt̄ uoluntates uestræ: & oēs subiectos uobis affligitis ad iudicia & iurgia ieiunantes: & percutitis pugnis humilem.

Quid

G

ap̄ls dicebat̄: In montem excelsum ascēde q euāgeliças sion: exalta in fortitudie uocē tuā qui euāgeliças hierusalem: exalta, noli timere: Nec buccina assumit̄ nec tuba: sed montem iubētur ascēdere, & uoce ꝓpria ꝓsonare. Hic aūt qa peccatores erāt qb9 nūciādū ē & morabant̄ deorsū: non iubet̄ ꝓpheta ut ascēdat i mōtē: sed tm̄ ut exaltet sicut tuba uocē suā: & eis nūciet bella uentura. Alioqn in die iudicij, quando in resurrectione mortuoꝝ: & nouissima tuba dicitur: Scriptum est: Canet em̄ tuba, & mortui resurgēt incorrupti: ut quō illi ad uocē tubæ sunt iudicādi: sic israel peccato mortu9 audiat scelera sua: simulq; appellat̄ ꝓpłs dei: ut discat qualē patrē ꝓdiderit: qui etiam peccatorē uocet populum suum. b ¶ Deeteñ de die in diē quę-

5.40.b

1.Co.15.g

H

runt ꝛc. Hoc ꝓprie iudæis cōuenit: qui p singulos dies currunt ad synagogas & dei legē meditant̄, scire cupiētes, quid Abrahā, Isaac & Iacob: qđ & cæteri sanctorū fecerint: & libros prophetarū ac moysi memoriter reuoluētes, decantāt diuina mandata: quibus rectissime illud aptabit̄: Querent me mali & nō inueniēt. Sic em̄ scriptū est: Omnis q; quærit, inuenit: quicūq; nō inuenit: male quæsisse conuincit̄. Dñs em̄ inuenit̄ ab his qui eū quærūt in bonitate: & ostenditur illis, qui nō sunt ei increduli. Cū igitur iusticiā iudiciūq; reliquerint dei, qbus noībus christus ostendit̄: dicēte psalmographo: Deus iudiciū tuū regi da: & iusticiā tuā filio regis: Christus em̄ factus est nobis, redēptio, sanctitas, & iusticia: frustra legis iactant scientiā: cū sanctus, non in noticia scripturarū: sed in operibus glorie, dicens: Viam mandatorū tuorū cucurri: q̄n dilatasti cor meū. c ¶ Rogant me iudicia iusticię: ꝛ appꝛopinquare deo volūt ꝛc. Est alia temeritas iudæorū: quasi fiducia bonæ consc̄ientiæ, iudiciū postulant iustū, & imitant̄ sanctorū uerba dicētiū: Iudica me dñe: q̄m ego in innocētia mea ingressus sū. Et iterū: Proba me dñe & tēpta me: ure renes meos & cor meū. Et in alio loco: Iudica causam meam & redime me. Et appropinquare deo desyderant: cū hoc non in loco sit, sed in affectu: nec mentis ociosæ, sed laborioſi operis. Denicq; qd sit appropinquare deo: instruit scriptura dicens: Quærite dñm. Cū autem appropin quauerit uobis: Derelinquat impi9 uias suas: & uir iniqu9 cogitationes suas. Appropinquat em̄ dñs appropinquantibus sibi, & his q iuste qđ iustū est ꝑsequūtur: & possunt dicere: Mihi aūt adhærere deo bonū est. Si em̄ oīpotēs deꝰ, pater est ueritatis atq; iusticiæ: qcūq; est mēdax & iniust9, appropinq̄re deo nō pōt: de q̄ scriptū est: Non habitabit iuxta te malignus: neq; ꝓmanebūt iniusti ante oculos tuos. Quare ieiunauimus, inquiūt, & non aspexisti: humiliauimus animas nostras, & nescisti. Iniuste arguunt dominū: qđ bona opa nō respiciat: solamq; uētris esuriem, absq; ope uirtutū,

ingerūt deo.

Matth.7.a

ps.71.a

1.Co.1.d

ps.118.d

ps.25.a

Ibidem

Ibidem.m

ꝫ.55.b

ps.72.d

Ibi.5.a

A ingerunt deo: nõ comedentes eos cibos quos creauit deus fidelibus & his qui cognoscunt ueritatẽ: ut sumãt eos cum gratiarũ actione: Sed illos de qb⁹ scriptũ est in Prouerbijs:
Pro. 23 Hi em̃ aluntur cibis impietatis: & uino iniquitatis inebriã/
tur. Huiuscemodi epulis saturat⁹ pharisæus, inter cætera uer
Luc.18.b ba supbiæ: bis in sab/
bato se ieiunare iacta/
bat: q nõ biberat uinũ
Hiere. 2. d de uinea sorek, sed de
Deu.32.e uinea sodomorũ: cu/
ius uinũ furor draco/
Ibidem nũ est: & furor aspidũ
insanabilis: & uua eo/
rum, uua fellis: quos
Osee.4.b deus arguit per ꝓphe/
tã: Peccata populi mei
comedũt. Et rursum:
Quare tacuistis im/
pietatẽ eorũ: & iniqui
Ibi.10.d tates uindemiastis: &
comedistis frumentũ
mẽdacijs? Quia igitur
ꝓposuerant quæstio/
nẽ deo, scire cupiẽtes:
quare ieiunauerint &
hũiliauerint anias su/
as: & de⁹ nõ respexerit:
obliti ueteris historiæ,
Geñ.4 cur non respexerit ad
munera Cain: q recte
qdẽ offerebat, sed non
recte diuidebat cũ fra/
tre: dei nõ uidẽs chari
tatẽ: dicente scriptura:
Matth.22.d Diliges dñm deũ tuũ ex toto corde tuo: & ꝓximũ tuũ sicut
B teipsum. Propterea respõdit deus: qd nõ ieiunia reprobet:
sed opera quæ in ieiunijs fiunt, dicens: In diebus ieiuniorũ
Ephe.2.a uestrorũ inueniunt uoluntates uestræ: ut nõ dei, sed uestras
faciatis uolũtates: quas Paulus scribens Ephesijs reprobat:
Iuxta principẽ potestatis aeris, spiritus qui nũc operatur in
filijs incredulitatis: in quibus & nos omnes conuersati su/
Ibidem mus aliquãdo, in desyderijs carnis nostræ, facientes uolun
tatẽ carnis & cogitationũ. Et eramus natura filij iræ: sicut &
cæteri. Qd cꝫ sequit iuxta Lxx. Et omnes subiectos uobis
cõpungitis sine affligitis: melius Theodotio & Symmach⁹
transtulerunt: qs nos in hoc loco secuti sumus: & omnes de
bitores uestros repetitis. Ex quo ostẽdit, non esse abscꝫ peri
culo repetere pauperẽ qui soluẽdo nõ sit: & palliũ qd pigno
ris loco tuleris, algenti nõ reddere debitori: ne clamor eius
Pro.19.c pueniat ad deum. Qui em̃ miserẽt pauperis, deo fœnerat.
Et ecõtrario: qui repetit nõ habentẽ, deo facit uiolẽtiã. Atcꝫ
ut sciamus hunc sensum esse in præsenti loco: etiã in conse/
quẽtibus in hoc eodẽ capitulo lecturi sumus: Dissolue colli
gatiões ipietatis: solue fasciculos deprimẽtes. Haud dubiũ
qn chirographa significet. Quid em̃ ꝓdest ieiunijs ora pal
lere, & ad lites & ad iurgia ieiunare: dicente scriptura: Qui
2. Timo.2.b amat peccata, gaudet iurgijs. Seruũ autẽ dñi non oportet li
Matth.11.d tigare, sed esse mansuetũ, & imitari eum qui dicit: Discite a
me, quia mitis sum & humilis corde: ut humilitas nõ sit af/
fectata, sed cordis: nec gloriã quærẽs hominũ, sed aniæ con
sciẽtiã. Ieiunatis, inquit, & pcutitis pugnis humilẽ: & alapis
1. Timo.3.a uerberatis. Vnde episcopus nõ debet esse pcussor. Quõ em̃
potest libidinẽ refrenare, qui nec manum ualet cohibere nec
ꝫ.1.d linguã? Huiuscemodi ieiunia & in exordio huius ꝓphetæ
dñs arguit dicens: Ieiuniũ & ocium, neomenias & sabbata,
Ioel.2.d & alias solẽnitates uestras odit anĩa mea. Vnde præcipit p
Ioel. Sanctificate ieiuniũ: prædicate curationẽ: ut a uitijs ie/
iunemus, & bonis opib⁹, curatisꝫ peccatis, fiant sancta ieiu
nia. Deniqꝫ sequit: Egrediatur spõsus de cubili suo: & spon
sa de thalamo suo: ut tẽpore ieiunij uacemus orationi: ne in
Pẽ.57.c terior homo noster, draconis uescatur carnibus, qui datus
Dañ.9.a est in escam populis æthiopum. Et hæc dicimus, non quo
ieiunia reprobemus: per quæ & Daniel uir desyderiorum

a HEB. Nõlite ieiunare si/
cut usqꝫ ad hanc diem: ut
audiat in excelso clamor
uester. Nunqd tale est ieiu
niũ qd elegi, p diẽ afflige/
re hominẽ aiam suã? Nũ/
quid cõtorquere quasi cir/
culũ caput suũ: & saccum
& cinerem sternere? Num/
quid istud uocabis ieiu/
nium & diem acceptabilẽ
b domino? Nõnne hoc ma/
gis ieiuniũ qd elegi? Dis/
solue colligationes impie/
tatis: solue fasciculos depri
mẽtes. Dimitte eos qui cõ
fracti sunt liberos: & om/
ne onus

SEP. Quid mihi ieiuna/
tis ut hodie audiat in cla/
more uox uestra? Non ta
le ieiunium elegi & diem,
humiliare animam suã?
Neqꝫ si incuruaueris qua/
si circulum collum tuum:
& cilicium & cinerem sub/
straueris: nec sic uocabis
ieiunium & diem accepta/
bilem? Nonne tale ieiu/
nium elegi dicit dominus:
sed solue omnem colliga/
turam iniquitatis. Dissol/
ue obligationes uiolenta/
rũ cautionũ. Dimitte fra/
ctos in remissionẽ: & om/
nem scripturã

futura cognouit: & Niniuitæ iram placauerũt dei: & Helias Ione.3.b
ac moyses, quadraginta dierum esurie, dei familiaritate satu 3.Re.19.b
rati sunt: & ipse dñs totidem diebus in solitudine ieiuna/ Exo.34.d
uit: ut nobis solẽnes ieiuniorũ dies relinqueret: sed quo nõ Matth.4.a
prosit uacuũ portare uentrem: & alia facere quæ deo displi/ C
cẽt: atcꝫ ut cætera præ/
termittã, exterminare
facies suas: ut appareãt
hominibus ieiunare:
qui in præsenti gloriã
consequẽtes, excluden
tur a regno dei: quia rẽ
cœperũt mercedẽ suã.
Vñ & Aplus, si etiam 1.Co.13.b
corpus suũ tradat mar
tyrio ut ardeat, siue glo
riet (utrũcꝫ em̃ fert in
exẽplaribus) absqꝫ dei
charitate: quæ ẽ in cor
dis conscientia, frustra
se dicit sanguinẽ fun/
dere. a Nolite ieiu
nare sicut usqꝫ ad hãc
diem ꝛc. Ne uideatur
reprobare ieiuniũ, qd
ipse præceperat: docet
quõ ieiunandũ sit, im
mo anteqꝫ doceat qd
sequat, instruit quid
debeant declinare: Vt
audiat (inqt) in excel/
so clamor uester. Ne ad
orationẽ deferatis cla/
morẽ: orantes in syna
gogis & angulis platearũ: ut ab hominib⁹ uideamini: & ele Matth.6.a
uetis uocẽ in excelsum: & cum pharisæo qui dñi iudicio cõ/ Luc. 18.a
demnat, uestra ieiunia & opa prædicetis. Propter quæ dñs D
pharisæorũ reprobans orationẽ, docet discipulos quõ orare Matth.6.a
debeant, clauso pectoris sui cubiculo: ut soli loquãtur deo:
qui potest silentiũ cordis audire: ut clamẽt in cordibus suis:
Abba pater: & non exterminẽt facies suas: sed lauent aqua: Rom.8.c
& caput ungant oleo. De quo & Ioanes euangelista scribit:
Et uos unguentũ habetis a sancto: quo cum uncti fuerint, 1.Ioh.2.c
etiã ipsi sancti fiant. Non enim quærit deus afflictionẽ solã
& humiliationẽ animæ per iniuriã corporis: ut instar circu/
li torqueat corpus & colla submittat ac tristis incedat: iuxta
illud qd in psalmis dicit: Afflictus sum & incuruat⁹ usqꝫ ad Pẽ.37.b
finem, tota die contristatus incedebã: Nec ut sacco quis ue/
stiatur, & in cinere dormiat: qd de Dauid & de Achab legi/ 2.Re.3.f
mus: sed ut cum istis hæc faciat quæ sequũtur. Alioquin & 3.Re.21.g
Apostolus frequenter ieiunare se dicit: & dñs cum sponsus 2.Co.6.a.11.f
a discipulis suis fuerit ablatus, docet eos ieiunaturos: & in Math.6.b
psalmis pœnitẽs loquit: Manducaui sicut cinerem panem Ps.101.b
meũ, & potũ meũ cum fletu miscebam. Et: Cum mihi mo/ Pẽ.34.b
lesti essent induebar cilicio. Ex quo discim⁹, hæc faciẽda pri/
mum esse quæ uult dñs: & non alia prætereũda. b Non/
ne hoc magis ieiunium qõ elegi: Dissolue colligationes ꝛc.
Postꝫ docuit quale ieiuniũ reprobet, ostendit quale libẽter
accipiat. Dissolue, inquit, colligatiões impietatis: solue fasci/
culos deprimẽtes. Siue ut Lxx. manifestius transtulerunt:
obligationes uiolentarũ cautionũ: quas nostri uerbi ambi/
guitate decœpti. i. συναλλαγμάτων cõmutationes pro chi
rographis interpretati sunt. Significat autẽ chartarũ fasciculos in quibus fœneratorũ calũniæ continent: & opprimun
tur pauperes ære alieno: quæ in cunctis urbibus, seditionis
causa uel maxia est. Vnde & rhomanus populus uicinos
occupat mõtes, & tabulæ nouæ: quas græci appellãt χρέων
ἀποκοπάς. Nõ ergo præcipit ꝓpheta ne exigat unusquisqꝫ
qd debitũ est: maxime qd iuste dedit, & iuste repetit: alio/
quin Tribuniciæ esset seditionis assertor: Sed ubi iniqua est
cautio, ubi opprimunt pauperes calũnia: ibi fasciculi cau/
tionũ: & omnia iniquitatis uincula rũpenda sunt. Vel certe
hoc dicendũ, quia de ieiunijs sermo est: & ieiuniũ afflictionẽ
O atcꝫ humiliationẽ

E atq; humiliationē habet animæ:afflictio autē corporis pec/
catorū indulgentiā deprecat̄:Docet scriptura diuina: ut di/
Mar.11.c mittamus debitoribus nostris:ut & pater cœlestis dimittat
Leui.25.b nobis debita nostra. Vetus narrat historia,anno remissiōis
et.27.c septimo,uel qnquagesimo,q̄ est uerus lubileus,omnes pos/
sessiones redire ad do/
minos: & reddi seruis
pristinam libertatem:
cunctaq; nomīa, quæ
uulgo appellant cau/
tiones, irrita fieri. Sin
autem hoc ueteri lege
præcipitur:quāto ma/
gis in euangelio ubi
omnia quæ bona sunt
Exo.21.c duplicātur: & nequa/
q̄ oculum pro oculo:
dentem pro dente iu/
bemur eruere:sed uer/
Matth.5.f beranti præbere ma/
xillā? Atq; ut sciamus
illud quod supra dixi/
5.eo.a mus:Omnes debito/
res uestros repetitis:
de creditoribus scribi:
de debitoribus iungi/
tur manifesti⁹: Dimit
te eos qui confracti
sunt liberos:hoc est,q̄
paupertate sunt fracti: quos afflixit inopia,ne liberos sinas
mendicare. Et omne onus quo deprimuntur rumpe. Pro
quo manifestius Lxx. transtulerunt καὶ πᾶσαν σωγρα/
φὴν ἄδικον διάσπα.id est: & omnem scripturam iniquam
conscinde:quod Symmachus transtulit:& omnem cautio/
nem falsam disrumpe. Sed poterat fieri ut aliquis diceret:
F Non habeo debitores:quid facere debeo, ut suscipiatur ie/
iunium meum? Sequitur: Frange esurienti panem tuum.
Non plures panes:ne de paupertate causeris:sed unum pa/
nem:Nec ipsum totum:sed partem panis:quā si non ieiuna
res comesurus eras:ut ieiunium tuum non sit lucrum mar
supij:sed saturitas animæ. Pulchreq; addidit, tuum: ne de
Pro.13.b rapina facias elemosynā: Redēptio enī animæ uiri, proprie
Ibi.3.b diuitiæ. Et in alio loco:Honora dominū de tuis iustis labori
bus. Certe si panem non habes:& esuriētium plurima mul/
titudo est:præbe de quo nullum damnum pateris. In quo
nulla dispēdia sunt:pauperes absq; tecto induc in domum
tuam:Siue ut in hebraico habetur,in domum:ut si tuā non
habes,inducas in hospitiolum: quod uel mercede condu/
ctum uel beneficio possides. Si uideris nudum,operi. Q̄d⁹
Luc.3.b & dominus in euangelio loquebatur: Qui habet duas tu/
nicas:det alteram non habenti. Non em̄ unam iussit scindi
& diuidi: quod multi popularis auræ causa faciunt: sed al/
teram non seruari: augens præcepta iusticiæ: ut etiam cali/
Matth.10.d cem aquæ frigidæ porrectum habere præmia diceret. Et car
nem(ait)tuam ne despexeris. Omnis enim homo caro no/
stra est. Et iuxta euangelicam parabolam,eius qui de hieru/
Luc.10.e salem descendebat hiericho:& a latronibus uulneratus est:
ille proximus appellat̄, qui benefecerit. Vel certe iuxta Lxx.
qui dixerunt:Et domesticos seminis tui ne despicias: Do/
mesticos seminis illos intelligamus,de quibus & Apostо/
Gal.6.c lus docet omnibus faciendam esse elemosynam: maxime
autē domesticis fidei. Illi enim caro nostra sunt & semen no/
strum,qui de uno nobiscum parente generantur. Ad quos
Mar.3.d extendebat & saluator manum, dicēs: Mater mea & fratres
mei hi sunt,qui faciunt uoluntatem patris mei. Atq; ut scia/
mus unum esse dominum,& noui & ueteris instrumenti:
Eadem & dominus loquitur in euangelio:de his qui in die
Matth.25.c iudicij a dextris staturi sunt: Venite benedicti patris mei:
possidete regnum præparatum uobis a constitutione mun/
di. Esuriui enim,& dedistis mihi manducare. Sitiui,& dedi
stis mihi bibere. Infirm⁹ erā & in carcere: & uenistis ad me.
Peregrinus:& duxistis me in domum uestram. Et nudus:
& uestistis me. Illisq; humilitate dicētibus se nihil feciss̄e do

HEB. Fne onus disrum/
pe. Frange esurienti pa/
nem tuum: & egenos ua/
gosq; induc in domum.
Cum uideris nudum,ope
ri eum:& carnem tuam ne
a despexeris. Tūnc erum/
pet quasi mane lumē tuū:
& sanitas tua cito orie/
tur:& anteibit faciem tuā
iusticia tua:& gloria domi
ni colliget te. Tunc inuoca
bis:& dominus exaudiet,
clamabis,& dicet ecce assū.
Si abstuleris

mino saluatori, respondit: Quādiu fecistis uni de fratribus
meis minimis,mihi fecistis. Iuxta Tropologiā hæc possu/
mus dicere: Qui ieiunat ab omnibus malis,& uult suum ie
iunium respici:non solum declinet a malo, sed & faciat bo/
num:ut soluat omne uinculum iniquitatis, quo simplices
quiq; credentium hæ/
reticoꝝ fraudibus col/
ligati sunt. Et σραγγα
λιὰς βιαίων σωαλ/
λαγμάτων .i.obliga/
tiones uiolentarū tra/
ctatuum: quas & in
psalmo propheta de/
monstrat dicēs: Decli Ps.124.a
nātes autem in obliga
tiones,adducet domi
nus cum operantibus
iniquitatem. Omnes
enim qui hæreticorū
uinculis alligantur,de
clinant a dño:& quasi
bos ductus ad uicti/
mā: & eligūt atq; con/
mutant pro ueritate
mendacium. Istiusmo
di igitur homines qui
sunt fracti iudicio,di/
mittat uir ecclesiastic⁹
atq; dissoluat:& omnē
scripturam hæreticorum: de quibus hic idem propheta di/
cit: Væ qui scribunt iniquitatem: scribentes enim scribunt 8.10.a
malitiam,rapientes iudicium pauperum populi mei,soluāt
atq; disrumpat: ut nequaq; laqueis suis simplices quosq; te
neant irretitos: Et cum hoc fecerit:frangat doctrinæ eccle/
siasticæ esurientibus panem suū: q̄d⁹ fecit & dñs, fractos panes
apostolis tribuens:quos eis in septem sportis, & duodecim Matth.15.d
cophinis: nequaq; integros sicut habebant̄ in lege: sed cō/
minutos atq; confractos in euangelio dereliquit:ut haberēt
q̄d⁹ pauperibus largirent̄: Quos uideris nō habētes calorē
fidei:sed extra ecclesiam frigoribus infidelitatis algētes, in/
opes atq; pegrinos,induc,ait,in domū ecclesiæ: & operi in/
corruptiōis pallio:ut uestiti christi tunica,nequaq; maneāt
in sepulchris:q̄d⁹ de eo legimus,qui possessus a dæmonum Mar.5.a
legione:nudus habitabat in memorijs mortuorū. Cunq;
inquit hæc feceris,& liberalitas tua ad omnes exposita fue/
rit: specialiter ne despicias domesticos fidei. a Tunc erū
pet quasi mane lumen tuum ꝛc. Quando illa non feceris
quæ præteritus sermo narrauit: & ista feceris de quibus
nunc diximus: Tunc acceptabile erit ieiunium tuū:& erum
pet matutinum lumen tuum:Sol uidelicet iusticiæ: de quo
Malachias propheta ex persona dei patris loquitur:Orietur Malach.4a
uobis timentibus nomen meum sol iusticiæ, & sanitas in
pennis eius. Qui ibi sol:hic lux dicitur. Sicut enim matu/
tina lux soluit tenebras:ita lumen scientiæ & ueritatis omēs
errores fugat. Et sanitates inquit tuæ cito orientur. Pro quo
Aquila,uerbum de uerbo exprimens posuit:Et cicatrix uul
neris tui cito obducetur:ut scilicet uulnera peccatorum no/
strorum ad ortum solis iusticiæ,cito obducta cicatrice clau
dantur. Pro eo q̄d⁹ Lxx. transtulerunt ἰαματα σου :id est,sa
nitates tuæ:latini interpretes ducti nominis similitudine:
ἱμάτια :id est, uestimenta posuerunt. Vnde multi transla/
tionis falsitate decepti, ad resurrectionem corporis com/
probandam,hoc utunt̄ testimonio: quo scilicet uestimentū
aniæ corpus accipi uelint,q̄d⁹ in die resurrectionis oriat̄. Et
antecedet,inqt,in cōspectu tuo iusticia tua: Scd⁹m illud q̄d⁹
loquit̄ Iacob:Exaudiet me cras iusticia mea:& implebit̄ q̄d⁹ Geñ.30.c
scriptū est:Ecce homo & opa ei⁹. Et gloria dñi circūdabit te,
quasi uestе pulcherria: ut glorificeris apud deū & apud ho/
mines. Tunc inuocabis & dñs exaudiet:clamabis,& dicet:
Ecce assum:non uoce,sed opere:non responsione,sed benefi
cijs:quod iuxta literam & in euangelio comprobatur:quan
do dicente ad dominum leproso:Si uis,potes me mundare. Matth.8.a
Respondit dominus dicens: Volo,mundare.

Si abstuleris

G Tropo.

H

A a ¶Si abstuleris de medio tui catenam: ꝛc. Verbū hebraicum מוֹטָה qđ in Hieremia, torques ferrea interpretatur: Hiere. 18. d
in præsenti capitulo bis legitur. In eo enim loco ubi supra iuxta Lxx. diximus: Dissolue obligationes uiolentarum cō mutationum: pro uno uerbo מוֹטָה sciamus eos posuisse uiolētas cautiones: ꝑ quib⁹ Aquila, errorē: Symmachus, declinationē. Theodotio κλοι όμ, id est, torquē, transtulerunt. Rursum in præsenti loco ubi nos uertimus: Si abstuleris de medio tui catenā: & pro catena Lxx. σωδεσμὸν. i. colligationē siue uinculū trā/ stulerūt: Aquila, sicut supra, errorē, interpretat⁹ est. Symmach⁹ in Theodotionis scita cōcedēs, torquē posuit. Hoc de interpretationis uarietate sit dictū. Alioquin sensus sic cū superioribus iūgitur: Orietur tibi matutina lux: & sanitates tuæ cito orientur: & præcedet te iusticia tua: & gloria dñi coronabit te. Deprecantemq; stim exaudiet: & se ostēdet esse præsentē, Ita dūtaxat, si ad superiora opera hæc quoq; addideris, ut tollas de te obligationē & catenā qua tua anima colligata est. De qua & Petrus

a HEB. ¶ Si abstuleris de medio tui catenam: & desieris digitum extendere, & loqui quod non prodest. Cum effuderis esurienti animam tuam: & animā afflictam repleueris: tunc orietꝫ i tenebris lux tua: & tenebræ tuæ erūt sicut meridies. b Et requiē dabit tibi dñs semper: & implebit splendoribus animā tuā: & ossa tua liberabit. Et erit quasi hortus irriguus: & sicut fons aquarum cuius non deficient aquæ.

Et ædificabūtꝫ

B Act. 8. d loquebatur ad Simonem: In felle ēm amaritudinis & obligatione iniquitatis uideo te esse. Et Paulus dolebat, obligaIbi. 17. e tam cernens idololatriæ athenienſium ciuitatem. Funibus Pro. 5. d eēm peccatorū suorum unusquisq; constringitꝫ. De quibus Pſ. 18. d animæ uinculis, & Dauid præcabatur in psalmo: Ab occultis meis munda me dñe: & ab alienis parce seruo tuo. Difficile reperitur qui his non stringatur catenis. Raro inueniꝫ anima quæ hanc grauissimā torquem non habeat suo collo circūdatam, ad terrena se opera deprimentē: ut nequaq; cœlum, sed terram aspiciat. Qđ & de euangelica refertur muLuc. 15. d liere, quā uinxerat satanas per annos decē & octo: ut incuruata, cœlestia nō uideret. Si ergo, ait, tuleris de medio cordis tui hāc catenā: & istiusmodi uincula dissipaueris: & χειροτονίαμ, pro qua tres alij interpretes uoce consona: extentū digitum transtulerūt: ut non solum malū ipse nō cogites & non facias: sed ne detrahas quidem proximo tuo: & singulos quasi digito notes: & loquaris qđ non prodest animæ tuæ: non tua mala: sed aliorū errores consyderans, accipies quæ sequēs sermo subnectit. Plæriq; nostrorū χειροτονίαμ. i. ordinationem clericorum: quæ non solum ad imprecationem uocis, sed ad impositionē impleꝫ manus: ne scilicet, ut in quibusdam risimus, uocis imprecatio clādestina, clericos ordinet nescientes: sic intelligunt, ut assumāt testimoniū Pau
1. Timo. 5. d li scribentis ad Timotheū: Manus cito nemini imposueris: neq; cōmunicaueris peccatis alienis. Non est enim peccatū
Matth. 7. a leue, mittere margaritas ante porcos: & dare sanctum canibus: & ordinationē clericatus, nequaq; sanctis & in lege dei doctissimis: sed asseclis suis tribuere, & uilium officiorum ministris: qđq; his dedecorosius est, mulierculārū præcib⁹. In quo consyderanda loquētis in se christi apostoli sapientia: qui ut ordinationis piculū demonstraret: iunxit tormēta peccantiū: Neq; cōmunicaueris peccatis alienis. Sicut ergo in ordinationibus malorum, particeps est peccatorū qui tales constituit: sic in ordinatione sanctorum, particeps est eorum iusticiæ qui bonos elegit. Sequitur: Et uerbum murmurationis, subauditur ἀπὸ κοινοῦ, si abstuleris a te. Verbū autē murmurationis est, quando cōtra nos loquitur deus:

SEP. ¶Si abstuleris a te colligationem & ordinationem & uerbum murmurationis, & dederis esurienti panem tuum ex animo tuo: & animam humiliatam saturaueris: tunc orietur in tenebris lumen tuum: & tenebræ tuæ erūt sicut meridies. Et erit deus tuus tecum semper: & impleberis sicut desyderat anima tua: & ossa tua pinguescent. Et erunt sicut hortus ebrius: & sicut fons cui non deficiet aqua.

Et ædificabūtꝫ

Desinat a me murmuratio populi huius, & non morietur: nostraq; peccata referimus ad deum, ad excusandas excusationes in peccatis, & dicimus: Corporis me superauit ardor: adolescentiæ incentiua uicerūt: a deo talis creatus sum: paupertas coegit ad furtū. Itaq; si nō fecerimus ista quæ dicta sunt: & fecerimus ea quæ dicenda sunt: ut esurienti, non sicut supra, demus panem nostrum, sed animam nostram: ut eum in quibuscūq; possumus adiuuemus: & non quasi ex tristicia & necessitate, sed ex animo tribuamus: accipientes magis q̄ dantes beneficium: Hilarem enim 2. Co. 9. b datorem diligit deus: ut animam esurientem siue afflictam non reſocilemus ex parte, sed saturem⁹, & doleam⁹ Rom. 12. c cum dolētibus, lugeamusq; cum lugētibus: Tunc orietur in tenebris lux nostra, ille qui dicit: Ego lux ueni in Ioh. 12. g mundum: ut omnis qui credit in me, in tenebris nō maneat: sed habeat lucem uitæ. Lucerna enim corporis nostri est oculus: Si simplex fuerit: totū Matth. 6. c corpus nostrum erit lucidum. Si autē qui lux esse deberet, D uersus fuerit in tenebras: tūc omne corp⁹ tenebrosum erit, & dicetur nobis: Si lux quæ in te est tenebræ sunt: ipse tenebræ quantæ sunt? Consyderemus quātis uirtutibus peruemiamus ad lucem dei: ut tenebræ nostræ uertantur in meridiem: dicamusq; cum sponsa: Vbi pascis: ubi cubas, in meridie? b ¶Et requiem dabit tibi dñs semp: ⁊ implebit splēdoribus animā tuā ꝛc. Quod in Alexandrinis exēplaribus in principio huius capituli additum est: Et adhuc in te erit laus mea semp: & in fine, & ossa tua quasi herba orientur: & pinguescent, & hæreditate possidebunt in generatione & generationes: in hebraico nō habeꝫ: sed ne in Lxx. quidem emendatis & ueris exemplaribus: Vnde obelo prænotandū est. Cū tenebræ, inquit, pectoris tui, orta luce fuerint dissolutæ: & ꝑ nocte palpabili meridies fuerit exorta: tunc semp habitatorem habebis deum: qui impleat splendoribus animam tuā. De quibus in psalmo legitur: Tecum principiū Pſ. 109. a in die uirtutis tuæ, in splendoribus sanctorum, ex utero ante luciferum genui te. Siue saturaberis cunctis quæ desyderat anima tua: quia & ipse saturasti animam esurientem: Et dicere poteris: Benedic anima mea domino: qui implet in Ibi. 102. a bonis desyderium tuum: & ossa tua liberabunt de interitu & igne perpetuo. Siue impinguescent: ut pristinam crassitudinem recipiant: quæ fame sermonis domini attenuata fuerant. Qđ quidem & iuxta literam de resurrectione eorum quæ cassura sunt corporum, intelligere possumus: & de uirtutibus animæ, quas significās sanctus loquitur in psalmo: Omnia ossa mea dicēt: dñe qs similis tibi? De quibus & in Ibi. 34. b Prouerbijs scriptū est: Fama bona impinguat ossa: Et qb⁹ Pro. 15. d præmia promittuntur: sanitas erit corpori tuo: & curatio ossibus tuis. De quibus rursum scriptum est: Dñs custodit Pſ. 33. d omnia ossa eorum: unum ex his non conteretur. Econtrario: qui peccator est, & animæ robur perdidit atq; uirtutem: plangit & loquitur: Dissipata sunt ossa nostra secus infernū. Pſ. 140. c Neq; ēm possum⁹ credere qđ ossa peccatorꝝ nō in inferno sint: sed iuxta infernū: Et fama bona ꝑpinguat ossa: quæ ad Pro. 15. d corporis saginam non pertinet. Sequitur: Et eris siue erit: id est, aut tu aut anima tua, sicut hortus irriguus. De quo scriptum est: Fons egrediebatur, & irrigabat omnem faciem pa Geñ. 2. b

E radisi: pro quo in hebraico, hortus legitur. Quem fontem
ps.35.c non alium possumus dicere: nisi eum cui dicitur: Apud te est fons uitæ: qui indesinenter rigat ecclesiam suam: & cunctorum corda credentium. a Et ædificabuntur in te deserta seculorum fundamēta generationis ꝛc. Non solum, inquit, orietur in tenebris lumē tuū: & tenebræ tuæ erunt quasi meridies: & dabit tibi dñs requiē semper: & eris q̄si hortus irriguꝰ & cætera: Sed ædificabunt in te quæ longo tpe deserta fuerāt: & in multis generationibꝰ pmāsura, ædiū tuarū fūdamēta iaciēt: ita ut uel tu ipse uoceris ædificator sepiū atq; macerarū: uel oriat in te q̄si ædificator sepiū: & auertat semitas in quietē. siue iuxta Lxx. Τὰς τρίβους τὰς ἀναμέσον παύσεώς. i. colles in medio facies conqescere. Hæc iudæi & amici tm occidētis literæ, ad instaurationē referūt urbiū palestinorū. Et uel facta sub Zorobabel & Esdra, & Neemia: uel in ultimo tpe futura cōtēdūt: Et ad instaurationē hierusalem & in circuitu ciuitatum altissima fundamenta iacienda: & tam excelsos muros ædificandos: ut nullus hostium possit intrare: & omnium in eas inimicorum prohibeatur ingressus. Nos autem sequentes cœptæ explanationis ordinem: quæ deserta fuerant in iudæis,
F dicimus ædificari in ecclesia: non ad breue tempus: sed in perpetuum: Et fundamenta illius ex utroq; populo: id est, in duabus generationibus suscitanda. Vnde dicebat Apo/
2.Co.3.b stolus: Quasi sapiens architectus fundamentū posui: alius superædificat: unusquisq; autē uideat q̄d superædificet. Et
Ibidem in alio loco: Dei agricultura, dei ædificatio sumus. Et iterū.
Ephe.2.d Ædificati super fundamentum apostolorum & prophetarū: & uocandam eam siue eum qui natus est in ea, ædificatorē
ps.86.a sepiū. De quo in psalmo legimus: Homo natus est in ea: & ipse fundauit eā altissimus. Quas sepes atq; macerias: hoc enim græcus sermo significat φραγμούς: agro & uineis cir/
ps.79.b cundari scriptura cōmemorat. Vineam de ægypto transtulisti: eiecisti gentes & plantasti eam. Et post paululū: Quare destruxisti maceriam eius: & uindemiāt eam omnes qui
Esa.5.a transeunt uiam? Et in hoc eodem propheta: Vinea facta est dilecto: quā pulchro sermone describens, intulit: Ædificaui turrem, & maceria circūdedi. Quā qui destruxerit: iuxta Ecclesiasten, mordebit eū coluber. Quæ ideo circūdata est: ut omnium bestiarum in uineam dei prohibeatur accessus.
Geñ.3.a Iste est autem coluber tortuosus qui decœpit Euam in paradiso: quæ quia dei præcepta destruxerat: propterea morsibus eius patuit: & audiuit a domino: Tu obseruabis caput eius: & ille obseruabit tibi calcaneum. In eo loco ubi nos iuxta Lxx. interpretati sumus, ne quid innouare uideremur: quia uulgatum est testimonium: καὶ κληθήσῃ οἰκοδόμος φραγμῶν: id est, & uocaberis ædificator sepiū: In hebraico legitur: & uocabitur in te גֹּדֵר פָּרֶץ. q̄d Aquila interpretatus est ἀπεφράκτισμα χολῆς: q̄d nos possumus iuxta sensum dicere: qui se opponit dei iracundiæ seuienti. Denicq; Symmachus transtulit, murum opponens cedenti: qualis
1.Re.7.b fuit Moyses & Aaron, & Samuel: qui iræ domini restiterūt: & quasi ædificato muro, indignationi eius posuerunt ter/
Hiere.7.d minum. Q̄d & Hieremiæ dicitur: Ne occurrat domino, ne iræ eius uelit resistere, & indignationem ita præcibus quasi quodam muro intercludere: Et Moysi quasi teneretur ab eo
Exo.32.c dominus: Dimitte me, inquit, & percutiam populum istū.

Istiusmodi ergo ædificator maceriarum murorūq; & sepiū, G
cōuertet semitas in quietē: ut nequaq; dei ira desæuiat: sed placatus sit eis dominus: & oēs indignationis semitæ cōquiescant. b Si auerteris a sabbato pedem tuū facere uoluntatē tuā ꝛc. Cui supra dixerat: Nōne hoc est ieiuniū magis q̄d elegi: dissolue colligationem impietatis: solue fasciculos deprimētes & cætera. Etiam nūc præmia repromittit, si facere uoluerit quæ sequuntur: ut hic scilicet cohibeat pedē suū in sabbatis, ne faciat uoluntates suas: & diem sanctum dñi suis cōmaculet uolūtatibus. Lege præceptū est: ne in sabbatis Exo.20.b
op⁹ seruile faciamus: ne accendamus ignē, ut in uno sedeamus loco: ut illa tantū faciamus opa quæ ad animæ salutem pertinēt. Q̄d si iuxta literā accipiamus, penitus impleri nō potest. Quis em̄ potest hoc facere, ut tota die ac nocte sedens in sabbato de uno loco nō recedat: imo ne leuiter quidē se cōmoueat: q̄d si fecerit transgressor legis sit? Ex uno igitur mādato, q̄d iuxta literā impossibile est, & cætera cogimur spiritaliter intelligere, ne faciamus seruile opus: & perdamus animæ libertatem. Qui enim facit peccatum, seruus est peccati: Ne onus Iob.8.d
portemus in sabbato: quale portabat ille qui dicit: Iniquitates meæ eleuatæ sunt supra caput meū: Quasi onus graue ps.37.a
H
aggrauatæ sunt super me. Ne iniquitas quæ sedet super ta/ Zach.5.c
lentum plumbi, in nobis habeat potestatem: Ne nos uoluptas corporis & libido succendant. Omnes em̄ adulteran/ Osee.7.b
tes quasi clibanus corda eorū: & diaboli iacula ignita sunt: ut sagittent in obscuro rectos corde. Præcipit quoq; nobis ut arrepto nobis aratro nō respiciamus post tergum: ut tec/ Luc.9.g
torum altitudinem conscendentes: nequaq; ad tollēda sæculi uestimenta uelimus descendere: sed ut audiamus cum moyse: Tu uero hic sta mecum: & sedeamus cum domino, Exo.34.a
lassi in uia huius sæculi super puteū samaritanæ, & conuer/ Iob.4.a
sionem errantiūq; salutem sitientes: ut audiamus Aposto/ 1.Co.15.g
lum cōmonētem: State firmi & īmobiles: ne patiamur illud Col.1.c
q̄d Iudas passus est proditor: qui perdidit locum ministerij sui: & transgressor effectus est: illiusq; semp sententiæ recordemur: Si spiritus potestatem habētis ascēderit super te: Eccs.10.a
locū tuum ne dimiseris. Qui sic quiescit in sabbato: lauat inter innocentes manus suas: nec mouet pedes ut suas faciat uolūtates: iste celebrat sabbata domini delicata: Qui sabbatismus: Iuxta epistolam quæ ad hebræos scribitur: repromittitur nobis in cœlestibus & gloria præparatur, ut Hebre.4.c
dum nō facimus uias nostras in sabbato: nec inuenitur uolūtas nostra: ut loquamur sermonem: quo scilicet: nec opere nec sermone peccemus. Alioquin si hæc tantū prohibentur in sabbato: ergo in alijs sex diebus libertas nobis tribuitur delinquendi. Q̄d si stultum est credere, superest ut sabbatum q̄d interpretatur, requies, omni tempore sanctificandum sit a fidelibus, dum non carnis, sed animæ faciunt uoluntates. Quodq; iūgitur iuxta Lxx. in ira ex ore tuo: in hebraico non habetur. Ad hoc sabbatum, omni festiuitate celebrandum, saluator nos prouocat in euangelio, dicens: Ve/ Matth.11.d
nite ad me omnes qui laboratis & onerati estis: & ego uobis dabo requiem: hoc enim significat ἀναπαύσω ὑμᾶς: ut scilicet peccatorꝝ onera deponētes, sabbatiçemꝰ in christo & dicamꝰ: Statuit supᵉ petrā pedes meos: illudq; uitemꝰ q̄d sanctus pene sustinuisse se dicit: Mei uero pene moti sūt pedes. ps.39.a
Ibi.72.a

Tunc delectaberis

A a Tunc delectaberis super dñm ꝛc. Postꝙ uocaberis sabbata delicata: & non moueris in sabbato pedē tuū ad opus seruile faciēdū: neꝙ uerbū locutus fueris: id est, semp tacueris: & impleueris qđ præceptū est: Cohibe linguā tuā a malo: & labia tua ne loquant dolū: Tūc delectaberis in dño: & uidebis in te esse cōplētū: Delectare in dño: & dabit tibi petitiōes cordis tui. Siue fiducia habebis in dño: iuxta illud qđ scriptum est: Qui cōfidit in domino, beatus est. Et in Hieremia: Benedictus homo qui confidit in dño, & erit dñs spes eius. Et alibi: Bonū est cōfidere in dño ꝙ confidere in homīe. Et eleuabit te dñs atꝙ sustollet sup altitudines ac bona terræ. Terra em̄ mitiū, terraꝙ uiuētium: nō est deorsum, sed sursum est. Denicꝙ ad Lot de sodomæ & gomorræ ualle fugientem dicitur: In monte saluum te fac. Ad quē postꝙ puenit, ortꝰ est ei sol in segor. De hac terra dicebat dñs: Beati mites: qm̄ ipsi possidebunt terrā: & multa alia quæ crebro usurpauimus: quorū illud est: Honora patrē tuū & matrē tuam: & eris longæuus super terrā: quā dñs deꝰ tuus dederit tibi. Qđ iuxta litteram penitus stare non potest. Multi em̄ honorant parentes, & cito moriuntur: & alij parricidæ, lōgo uiuūt tempore. Vt aūt certiꝰ nouerimus hanc terrā esse in sublimibus, triceſimiſexti psalmi breuiter recordemur: in quo scriptū est: Mites possidebūt terrā: & epulabunt in multitudine pacis. Post quæ infertur: Expecta dñm & custodi uias eius: & eleuabit te ut possideas terrā: & habitabūt in sæculū sæculi super eam. Qđ & ipsum impossibile est. Si em̄ terram ꝓtransibunt: hanc uticꝙ quā incolimus, quō in sæculum sæculi iusti habitabūt sup eam? Ex quo discimus esse terrā, quæ in sublimibus sita est. Post quæ inferē: Et cibabo siue cibabit te dñs hæreditate iacob patris tui. Sicut enim qui fidem habuerit Abrahā, appellatur filius abrahā: sic qui supplātat uitia atꝙ peccata, uocaē filius iacob: Et cuius quis uirtutis imitator est: illius appellatur & filius. Bona autem terræ quæ in excelsis sita est: quibus saturatur filius iacob, illa accipiēda sunt: Quæ nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascēderunt. De quibus in epistola scriptum est ad Hebræos: Qui enim hæc dicūt, ostendunt qđ patriam quærant: & si quidē illam quærerent de qua egressi erant, habebant tempus ut reuerterentur ad eam: Nunc autē meliorem desyderant patriam: hoc est, cœlestem hierusalē. Ex quo discimus, mille annorū fabulam in qua rursum nuptiæ promittuntur, & cibi & terenæ uitæ cōuersatio, abijciendam. Si enim in resurrectione neꝙ nubēt neꝙ nubent: sed erūt similes angelorū: qa sunt filij resurrectiōis: Et de uētre ac cibis Apostolus loquit: Esca uentri, & uenter escis, deus autem & hunc & illā destruet: Quomodo rursum incorrupto & spirituali, imortaliꝙ corpore, carnis pristinæ mortalis atꝙ corruptæ uitia quærem? Et hæc dicimus: non quo substantiā glorificati corporis denegemus: sed quo opera pristina in his qui angelorum sunt similes, penit auferam: Alioqn & in isto adhuc corpe ꝓ ieiunia & cōtinentiā: & ꝓpetuam castitatē & charitatē, imitamur uirtutes angelicas: & tamen substantiam corporū nō amittimus. Quæ ut oīa futura credamus: scimus a deo esse promissa, cuius os locutū est: ut quomodo in manibus, opꝰ: & in pedibꝰ, incessum: & in uentre, generationem: & in auribus oculisꝙ auditū atꝙ intuitū: sic in ore, sermonem dei intelligamus.

Hebr. HEB. Tunc delectaberis super dominum: & sustollam te super te altitudines terræ: & cibabo te hæreditate iacob patris tui. Os enim domini locutū est.

b Ca. LIX

Ecce non est abbreuiata manus domini ut saluare nequeat: neꝙ aggrauata est auris eiꝰ ut non exaudiat: sed iniquitates uestræ diuiserunt inter uos, & deum uestrum: & peccata uestra abscōderunt faciem eius a uobis
c ne exaudiret. Manus em̄ uestræ pollutæ sūt sanguine: & digiti uestri iniquitate. Labia uestra locuta sunt mendaciū: & lingua uestra iniquitatem fatur. Non est qui inuocet iustitiā: neꝙ est qui iudicet uere: sed confidunt in nihil: & loquunt uanitates.

Conceperunt

B

Matth. 5. a

Psa. 36. f

Matth. 24. c

1. Co. 2. b

Hebre. 11. c

Matth. 22. c

1. Co. 6. c

sep. Et eris confidens super dominum: & eleuabit te super bona terræ: & cibabit te hæreditate iacob patris tui. Os enim domini locutum est.

Ca. LIX

Nunquid non potest manus domini saluos facere: aut aggrauata est auris eius ut non exaudiat? Sed peccata uestra separant inter uos & deum: & propter peccata uestra auertit faciem eiꝰ a uobis: ut nō misereat. Manus enim uestræ pollutæ sunt sanguine: & digiti uestri peccatis. Labia uestra polluta sunt iniquitate: & lingua uestra iniusticiam meditatur. Nullus loquitur iusta: neꝙ est iustum iudicium. Confidunt in uanis & loquuntur uacua, iniquitates atꝙ peccata.

Quia

Ca. LIX

Ecce nō est abbreuiata manus dñi ꝛc. Poterā quæ nunc facturū esse me dixi: Eris confidens in dño, & eleuabit te ad bona terræ: & cibabit te hæreditate iacob patris tui: & ante complere. Neꝙ enim abbreuiata est manus mea atꝙ contracta: ut eam ad liberandum populum meum extendere nequeā: aut surdas aures habeo, ut exaudire non possim. Ex qꝙ ostēdit aures dñi quæ iustos audiunt & non audiūt peccatores: neꝙ quaꝙ esse nostrarū auriū similes: quæ emissam uocē siue iusticiæ, siue iniusticiæ, æqualiter audiūt: sed peccata inquit, uestra, quasi qdam in medio murus opositus, uos & deum diuidūt. Vnde & saluator in passione sua fecit utrumꝙ unum: & mediū parietem maceriæ soluens inimicitiam in sua carne destruxit: ut quos paries diuiserat peccatorum, christi sanguis cōiungeret. Qui aperuit paradisi ianuam, quæ multo tempore clausa fuerat: & igneū gladium suo cruore restinxit: ut audiret latro: Hodie mecum eris in paradiso. Quodꝙ sequitur: Et propter peccata uestra auertit faciem a uobis: ut non audiret, siue ut non misereret: hoc ostendit, qđ fœtorē peccatorum & iniquitates eorum ferre nō potuerit: sed auertit faciem suam, ne eorum turpitudinē cerneret: & statim percutere cogeretur. Vnde peccator dñi uultum uidere desyderans, dicit in psalmo. Vsqꝙquo dñe obliuiscēris me in finem: usqꝙquo auertis faciem tuam a me? Et alibi: Ostende faciem tuam & salui erimus. c Manus enim uestræ pollutæ sunt sanguine ꝛc. Quæ supra generaliter nominauit: nunc exponit in partibus. Et consyderandum: quod neꝙquaꝙ eis obijciat idololatriam qua Esaiæ temporibus tenebantur, sed effusionem sanguinis: de quo ante iam dixerat: Iustus perit, & non est qui recogitet. Et uiri iusti tollūtur: & nemo corde intelligit. A facie enim iniquitatis sublatus est iustus: erit in pace sepultura eiꝰ, tolleturꝙ de medio. Et quamꝙ ipsi manus nō miserint in dñm saluatorem: tamen consona impietatis uoce clamātes: Sanguis eius super nos & super filios nostros: mortis eius rei sunt: & habent. pollutas manus. De quibus idem propheta testatur dicēs:

Psa. 12. a

Ibi. 79. b

Esa. 57. a

Matth. 27. c

Esa. 1. d

E Si leuaueritis manus uestras ad me: non exaudiam. Manus uestræ sanguine plenæ sunt. Labia quoq; eorũ & lingua loquũtur iniquitatem atq; mendacium: ut pro christo sibi antichristum repromittant: nec sit ullus in populo qui inuocet iusticiam, & iudicet ueritatẽ. Siue ut in hebræo habeẽ, fidẽ, quod scilicet credat in christo: sed cõfidũt in nihili & loquũtur uaTitum.1.d nitates. Vnde Apostolus præcipit, ne attendamus iudaicas fabulas: & mandata hominũ auersantiũ se a ueritate. Vere eñ confidũt in nihili: & sequũẽ uanitates: in quo impletur dñi uaticiniũ:
Iob.5.g Ego ueni in nomĩe patris mei, & non suscepistis me: si alius uenerit in nomine suo, illũ suscipietis. a ¶ Conceperunt laborem & pepererũt iniquitatẽ &c. Qui antichristi præstolantur aduentum:
E.26.c nec possunt dicere: A timore tuo domine cõcepimus, & parturiuimus & peperimus, spiritum salutis tuæ fecimus super terram: recte concipiunt dolorẽ
F & parturiũt iniqtatẽ: ut quẽ multo labore perqrũt, in iniquitate suscipiant: de quorũ scriptũ est patre: Concepit dolorẽ & peperit iniquitatẽ. Isti frangũt atq; disrumpunt oua aspidum, ut earum uenena in sua mente suscipiãt: quibus in euãgelio dicitur: Serpentes, genimina uiperarũ. Pulchreq; oua posuit aspidum atq; serpentum: quæ oua prius generare dicunt. Et quia non solũ malitiæ uenena in cordibus suis retinent: sed in lege domini die ac nocte meditantur, aniles fabulas mussitãtes: propterea dicitur: Et telas araneæ texunt: qbus muscas & cũlices & parua capiunt animãtia: ad quas cum forte quid uenerit, quasi per aerem uacuum trãsuolat. Qui comederit, inquit, de ouis eorũ, morietur: hoc est, qui consilijs eorum acquieuerit: quõ Abel acquieuit Cain dicẽ
Matth.23.d
Genñ.4.b ti: Transeamus in campũ: statim interficietur: Siue ut Lxx. transtulerunt: Qui uoluerit de ouis eorum comedere, conterens inueniet putridum: & in ipso regulum. Qui eñ prima fronte decœptus, oua putauerit gallinarum & aliarũ uolucrum, quarum esus innoxius est: si fregerit anteq; comedat: statim putorem teterrimum fetorẽq; cognoscet: & qd' confotum est, inueniet regulum. Siue iuxta Symmachum & Theodotionem, aspidem. Aquila autem uiperã posuit: Pro qua in hebraico legitur אֶפְעֶה. Qui igitur audiens traditiones iudaicas, ad escas se mille annorum uoluerit præparare: & repromissionũ delitijs irretitus, manũ ad ouum extendere: Si anteq; comedat: hoc est uerbis mortiferis acquiescat, uoluerit prius consyderare qd' dicitur: & singulos sermones discutere, eorũq; tractare rationem: statim in ipsis reperiet antichristum præparari. Ergo iuxta hebraicum qui comederit de ouis eorum, morietur. Qui autem iuxta Lxx. frangere ante uoluerit: & diligentius intueri ac uidere quid latitet, reperiet fetorem teterrimum: & principem omniũ serpentum diabolum, in eorum latitare traditionibus. Et quia supra dixerat: Telas araneæ texunt: exponit qd' telarum ista G
rum textura non proficiat. Labor inquit eorum omniscq; doctrina non christi efficit uestimentũ: nec pallium quo nuditas animæ protegatur: sed casso labore desudant, dicẽte hoc eodem propheta: Populus hic labijs me honorat: cor uero ã.15.d
eorum longe est a me. Frustra autem me colunt, docentes doctrinas & præcepta hominum: quæ sequentes, negligunt legem dei. Et ut sciamus in tela opera demõstrari: intulit: Neq; operientur operibus suis. Quidã locum istum sic edisserũt. Oua aspidum sciderũt siue ruperunt. i. mordentes ꝓphetarũ reliquere sermões omnes: & blandi sibi pseudoprophetarum eloquia texuerunt: Dequib⁹ qui comederit, a serpente feriet: & intelliget nihil sibi uerba profuisse mẽdacij. b ¶ Opera eorũ opera inutilia: & opus iniqtatis in manibus eorũ &c. Ideo non operiuntur opibus suis: quia opera eorũ opera iniquitatis sunt. Quæ H
Apostolus infructuo- Ephe.5.c
sa cognominat: id est, fructus non habentia. Et pedes eorum curpro.1.b runt ad malum: & festinant ad effundendum sanguinem innoxium. Hanc enim & in prophetarum occisione habuerũt consuetudinem. Ad quos Stephanus loquebatur: Quem eñ Act.7.f
prophetarum non sunt persecuti patres uestri? Et dominus in euangelio: Hierusalem, hierusalem quæ occidis prophe- Matth.23.d
tas & lapidas eos qui ad te missi sunt. Et iterũ: Veniet super uos omnis sanguis iustus qui effusus est super terram: a sanguine Abel iusti usq; ad sanguinẽ Zachariæ filij Barachiæ: quem occidistis inter templum & altare. Vnde & supra ad
ẽ.2.d eos dicitur: Manus enim uestræ pollutæ sunt sanguine: & lingua uestra loquitur iniquitatem. Et per hanc meditationem crudelitatis atq; blasphemiæ, ad necem domini perueneruñ. Quomodo & iudas per auariciæ uiã uenit ad homicidium: immo sacrilegium auariciæ copulatũ. Quodq; sequitur: Cogitationes eorum cogitationes stultorum: contritio & infœlicitas in uijs eorum: & uiam pacis non cognouerunt: Et supra: Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem: Apostolus posuit ad Rhomanos. Quod multi ignorantes: de tertiodecimo psalmo sumptum putant: Rom.3.c
qui uersus in æditione uulgata additi sunt: & in hebraico non habentur. De quo plenius in exordio huius uoluminis diximus. Recte autem uiam pacis ignorauerunt: quia auctorem eius suscipere noluerunt. Ipse est enim pax nostra, qui loquitur ad apostolos: Pacem meam do uobis: Iob.14.d
pacem meam relinquo uobis. Et ad hierusalem: Si scires quæ ad pacem sunt tibi: quoniam uenient dies super te: & circundabunt te inimici tui uallo: & obsidebunt te: & filios tuos allident ad terram. Qui autem pacem non susceperint, consequenter nec iudicium habent in uijs suis, ẽ.43.b
Illum de quo supra dictum est: Ecce puer meus quem elegi,
J dilectus

A dilectus meus quem dilexit anima mea, iudicium gẽtibus proferet. Sequitur: Viæ eorũ peruersæ: non natura, sed propria uoluntate. Quicquid enim peruertitur atq; curuatur, de recto torquet in prauum. Omnis doctrina pharisæorũ subuersio ueritatis est: per quam qui ambulauerit, non solum non inuenit pacẽ, sed nec cognoscit qui/dem eã: ut sciat quid quærere debeat.

a ℂ Propter hoc elongatum est iudiciũ a nobis ⁊c. Post accusationem populi iudæorũ: ex persona eorum propheta respondit, quid loqui debeant pœnitentes: si tamen uelint post uulnera recipere sanitatẽ. Mirorq; cur Lxx. quasi ꝓpheta de eis loquaꝫ, & non ipsi ad ꝓphetæ ꝟba respõdeant, orationẽ texuerint: cum in consequentibus ueritate superati, hoc idem fecerint dicentes: Expectauimus iudiciũ, & non est: salus longe recessit a nobis. Multa enim iniquitas nostra in cõspectu tuo: & peccata nostra restiterunt nobis: & cætera. In præsenti igitur tẽpore uniuersa complenẽ. Elongatum est iudicium a iudæis, quod gẽtibus nunciatum est. Et non apprehendet eos iustiB cia, quæ a nationibus comprehensa est. Expectauerunt lucem di
ꝑs.42.a centes: Emitte lucem tuam & ꝟitatẽ tuam: quæ eis per ꝓphetas fuerat repromissa, & erroris tenebris occupati sunt. Sustinebant splendorem: & ambulauerunt in tenebris: Ita scripturas sanctas, quasi cæci palpantes parietem: uerba tm̃ in eis & folia, nõ sensum fructumq; quærẽtes, qui tenetur in literis. Deniq; iungit & dicit: Impegimus siue cademus meridie, quasi in tenebris: in caligosis, quasi mortui. In toto em̃ orbe, sole iustitiæ splendore rutilante, illi morant in tenebris: uidelicet ut peccato mortui. Rugiemus (ait) quasi ursi omnes: & quasi columbæ meditantes gememus: ut & crudeles sint pariter & miseri: feri & immanes, ad humiles atq; subiectos: pauidi atq; trepidantes, ad eos qui fortiores sunt: quos quasi acci/
2.Reg.17.b pitres perhorrescunt. Legimus & in alio loco: Quasi ursa
Dañ.7.b raptis catulis: Et in Daniele, regnum cruentum, in quo tres sunt ordines dentium: ursæ ferocissimæ comparatum. Et quasi columbæ meditantes gememus, absq; sensu & intelligentia scripturarum, tm̃ uerba meditantes, quæ decantant memoriter. Sed quomodo columbæ, de quibus scriptum est: Ephraim quasi columba non habens sensum: Et quomodo in euangelio contra serpentum maliciam, simplicitas ponitur columbarum: sic in præsenti loco, simplicitas absq; prudentia, quæ uicina stulticiæ est: in sola uerborum meditatione monstratẽ. Expectabunt iudiciũ, & non erit: salutem, subauditur: expectabunt, & non erit, quia longe migrauit ad gentes. In quo notandum, q̃ omnia futuro dicanẽ tẽpore: ut quod nunc iudæi sustinent, indicetur. b ℂ Multiplicate sunt iniquitates nostre coram te ⁊c. Redditcausas quare rugierint quasi ursi: & meditati sunt ut columbæ: expectauerint iudiciũ quod non erat: salutẽ, quæ transiuit ad gentes: quia multiplicatæ sunt dicẽtes: Iniquitates nostræ in cõspectu tuo. A quibus multo tempore auerteras faciem: ne eas cerneres, ne ferires. Et peccata nostra respõderũt nobis: ut reciperem⁹ qd̃ D meruimus. Et scelera nostra nobiscũ sunt. Iniquitatesq; cognouimus, quas multo tempore perpetrantes, putabamus esse iustitiã. Quæ sunt aũt iniquitates? Peccare & mentiri contra deũ: siue ut iuxta hebraicũ, Aquila trãstulit: negare deum: qd̃ ad saluatorem refertur. Et reliquim⁹ (inquiunt) deum nostrum dicẽtes: Scimus qd̃ Moysi locutus sit Iob.9.f deus: hunc autẽ nescimus unde sit: ut loqueremur calumniã. Hic Ibi. c si ex deo esset, nõ solueret sabbatũ. Et: In beel Luc.11.b çebub principe dæmoniorũ eijcit dæmonia. Et transgressionẽ quæ significãti⁹ græce dicitur ἀπόσασις: cũ aliqs negat deũ & prævaricationis arguit: cõcepimus, & locuti sumus de corde uerba mẽdacij, cõtemnẽtes legẽ dei, & sequẽtes traditiones hoim: quas illi δευτερώσεις uocant: & quas in nr̃o corde simulauimus. Et cõuersum est retrorsum iudiciũ, & iustitia longe stetit. Quæ em̃ pars iustitiæ & iniqtatis q̃ cõsensus Christi & 2.Co.6.c belial? Stetit iustitia in gentib⁹: & recessit a nobis, qa corruit in platea ueritas. Lata em̃ & spaciosa uia quæ ducit ad mor Matth.7.b tem: qa angustã uiã in q̃ ueritas cõmorat, intrare nolebant. Et facta est ueritas in obliuionẽ: de q̃ scriptũ est: Veritas de ꝑs.84.b

sep. Propterea recessit iudicium ab eis: & non apprehendit eos iusticia. Cũ expectarent lucem, factæ sunt eis tenebræ. Præstolantes eam in tenebris ambulabũt: palpabunt sicut cæci parietem: & quasi nõ habentes oculos attrectabunt. Cadent in meridie, quasi in nocte media: quasi morientes gement: quasi ursus, & quasi columba pariter ambulabunt. Expectauimus iudicium, & nõ est: salus longe recessit a nobis. Multa est enim iniquitas nostra in conspectu tuo: & peccata nostra restiterunt nobis. Iniquitates enim nostræ in nobis sunt: & iniusticias nostras cognouimus. Impie egimus, & mẽtiti sumus: & recessim⁹ a deo nostro. Locuti sumus iniqua & inobedientes fuimus. Parturiuimus, & meditati sumus de cordibus nostris uerba iniqua. Et recessim⁹ a iudicio, & iusticia longe stetit: quia consumpta est in uijs eorũ ueritas: & per rectum iter transire nõ poterant. Et ueritas sublata est: & transtulerunt mentem ut non intelligerent.

Vidit dñs

C

Osee.7.e
Matth.10.b

Et uidit dñs:

E terra orta est: & iustitia de cœlo, prospexit. In qua autem aduertēdū quod crebro ueritas nominata sit, ut Christi persona monstraret: quā deserētes, secuti sunt mendaciū. Et qui recessit a malo, prædæ patuit. Quod quāquā uideat obscurū, sic edisseri potest: nobis mēdaciū de nostro corde fingētib⁹ & deserētib⁹ legē dei: iustitia lōge stetit, & ꝟitas corruit in plateis: & æquitas ad nos intrare nō potuit: & filius dei qui est ueritas, factus ē in obliuionē: intantum ut quicūq; a traditionib⁹ iudæorum cupierit recedere, statim pateret insidijs & prosecutionib⁹: ita ut Iob.9.a cæcū a natiuitate qui oculos receperat, expulerint de synagogis. Et post resurrectionē domini saluatoris, omnes qui in eo credebāt, persecuti sint atq; nudauerint: quibus de toto orbe gentium ecclesiæ ministeria dirigebant, quæ per manus apostolorū distribuerent.

a ¶ Et vidit dominus &c. Hucusq; ex persona populi propheticus sermo contextus est: nunc propheta ex sua persona loquitur. Illis ista dicentibus: uidit dominus q̄ pœnitentiam ore iactarent, & corde nō agerēt: & nō placuit ei. Quæsiuit em̄ in eis iudicij ueritatem, quod ad gentes translatum fuerat: & non reperit. Desyderauit aliquem iustum uirum: qui sibi irato possit occurrere, & non inuenit: qui & supra dixerat: Veni, & non erat uir: uocaui, & nō erat qui audiret. Et quia illis in scelere permanentibus, ne unus quidem iustus inuentus est: sed omnes declinauerūt, simul inutiles facti sunt: & non est qui faciat bonū: nō est usq; ad unū: Brachio suo atq; iusticia, siue misericordia confirmauit eum: ut qui uoluerint ab errore conuerti: non suo merito, sed dei clæmentia conseruentur. Denicq; indutus est iusticiæ lorica, & galea salutis, & uestibus ultionis, & çeli pallio circumdatus: sicq; armatus processit ad bellum, ut redderet ultionē inimicis suis. Haud dubium quin iudæos significet, perseuerātes in blasphemijs: & uicissitudinē hostibus suis, quādo eos rhomanus cinxit exercitus. Quibus uincentibus, dominus pugnasse monstratur. Hoc testimonio usus est Paulus scribens ad Ephe/ Ephe.6.b sios: & uolens nos indui armatura Christi, quo possimus ignitis diaboli iaculis resistere. Quodq; in Lxx. interpretibus non habetur: insulis uicem reddet: urbes iudææ significat: quas rhomanus uastauit exercitus. Nam & supra ha/ s.20.b bitatorib⁹ insulæ, id est, hierusalem, dominus loquitur per prophetam. b ¶ Et timebunt qui ab occidente nomen domini &c. Postq̄ dominus lorica iusticiæ, & galea salutis, & uestibus ultionis, çeliq; pallio fuerit indutus ad pugnam, & uenerit ad certamē atq; uindictam: ut retribuat hostibus & reddat inimicis suis: & insulas eorum: id est, urbes uicu/ Matth.8.b los q̄ subuertat: Tunc alienigenæ qui de occidente & oriente uenturi sunt: ut requiescant in sinu Abraham: de quibus s.49.d & supra dictum est: Ecce isti de longe uenient: alij de occidente, & alij ab aquilone, & alij de terra persarū: timebunt Eccī.1.b dominum, eo timore qui est initium sapientiæ. De quo in Pō.33.b multis locis legimus: ex quibus pauca ponamus: Beatus uir qui timet dominum: & non est inopia timētibus eum. Et: Timor domini disciplina & sapientia. Et: Venite filij audite me: timorem domini docebo uos. Et: Beatus homo qui timet dominum. Et: Timor domini addit dies. Quod autem repulso israel, gentiū turba succedat, Malachias propheta pleni⁹ docet, in quo dicit ad Iudæos: Nō est uoluntas mea in uobis dicit dominus omnipotēs. Et hostiā non suscipiam de manibus uestris. Rursum q̄ de multitudine nationū: Ab ortu enim solis usq; ad occasum, glorificatū est nomen meū in gētib⁹. Huius beatitudinis ille auctor est, q̄ ueniet quasi fluui⁹ uiolentus, quē spiritus domini cogit. Siue ut Aquila transtulit, quasi flumen angustum, spiritus domini signaculum ei⁹. Aut Theodotio, quasi fluuius oppugnans, spiritus domini signatus est. In eo ergo testimonij huius, quod Lxx. transtulerūt: ὡς ποτα/μὸς βιαίος, ἣν ὀργὴν κυρίου ἥξει μετὰ θυμοῦ: id est, quasi fluui⁹ uiolentus, ira domini ueniet cum furore: pars ultima in hebraico nō habet. Neq; em̄ in repromissionib⁹ dei, ira furorq; ponendus est: cum in cæteris quæ sequuntur: beatitudo sit futurorum: & comminatio pœnaq; peccantium. Iuxta Aquilam autem & Theodotionem: spiritus domini qui signatus in Christo est: illud confirmat exemplum, quod in Ioanne euangelista legitur. Hunc enim deus signauit pater: de Iob.6.c quo & ante iam dictum est: Exiet uirga de radice iesse: & s.11.a flos de radice eius ascendet: & requiescet super eum spiritus domini, spiritus sapiētiæ & intellectus, spiritus cōsilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & repleuit eum spiritus timoris domini. Vnde & nos dicimus: Signatum est su Pō.4.b per nos lumen uultus tui domine. Et in Ezechiele, uirorum Ezech.9.b gementium frontes, thau literæ hebraicæ, quæ apud eos ultima est, impressione signantur. Sinautem scire uolumus, quomodo spiritussanctus fluuius uiolentus sit, Apostolorum acta relegamus: in quibus scriptum est: Cum autem Act.2.a congregati essent pariter, factus est subito de cœlo sonus quasi spiritus uiolentus: & impleuit uniuersam domū ubi erant sedētes: Apparuerūtq; eis linguæ dispersæ sicut ignis: & sedit super singulos eorum: Repletiq; sunt omnes spiritusancto. Sequitur: Veniet redemptor sion: & eorum qui redeunt ab iniquitate in Iacob, dicit dominus. Pro quo Lxx. transtulerunt: Veniet ex sion qui liberet: & auertat impietates a Iacob. Si ergo de sion ueniet qui auertat impietates a Iacob: Hoc intelligimus, q̄ homo natus sit in sion: & fundauerit eam altissimus: qui auertit scelera a Iacob. Sin autem ueniet sion redemptor: & his qui redeunt ab iniquitate in Iacob dicit dominus. Hic sensus est: Veniet Christus qui redimet sion sanguine suo. Siue iuxta hebraicam proprietatē, qui propinquus est sion: & de israel stirpe generatus sit: hoc enim גואל, id est, ἀγχιστεὺς sonat. Ac ne putemus omnem redimi sion: & eam de sceleribus liberari, quæ domini sanguine cruentata est: significanter adiunxit:

) His qui

A His qui redeunt ab iniquitate, si uoluerint agere pœnitentiam: in quibus oratio domini compleatur: Pater, ignosce
Luc.23.c eis: quod enim faciunt, nesciunt. Eorũ igitur in sion redemptio est, & propinquus, qui eum susceperint ex Iacob: & illis
pollicet dicens: Hoc fœdus meũ cũ eis siue pactũ, ut oẽs
alij transtulerunt: aut διαθήκην .i. testamentũ:
ut posuere Lxx. Q. sit autẽ fœdus, pactũ, & testamẽtũ, sequẽs uersus ostendit: Spiritus (inquit) meus qui est in te: & ỹba mea quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo: & de ore seminis tui: ammodo & usq; in sempiternũ. Quod uel ad Esaiam dicit, ut mihi uidet: uel ad dñm, ut plæriq; æstimãt. Igitur ad Esaiam sic ordo cõnectitur: Hoc est pactũ euangelij sempiternum: ut spiritus meus qui est in te, & uerba mea quæ posui in ore tuo, per quæ uentura prædices: non de tuo ore discedant: nec de filiorũ tuorũ ac nepotũ, & seminis seminis tui: ut omnis per seriem generatio demonstretur: ꝙ scilicet gratia ꝓphetarũ in apostolis ueniat, & per eos qui de israel per apostolos crediturí sunt. Quod autem infert: Ammodo & usq; in sempiternũ, illi cõgruit: Cœlum & terra transibunt: uerba autẽ mea non præteribunt. Hunc locũ diligen-
Luc.21.g
Rom.10.c ter Paulus edisserẽs, scribit ad Rhomanos: ꝙ non sit distinctio iudæi & græci: sed ipse dominus omniũ, diues in omnibus qui inuocant illum: & qđ nõ sic crediderint gentes, ut
2.Co.11.e israel penitus pelleretur. Nam & ego (ait) israelites sum ex semine Abrahã, de tribu beniamin. Nõ repulit deus plæbem
B

HEB. & eis q redeũt ab iniquitate in iacob dicit dñs. Hoc fœdus meũ cũ eis dicit dñs: Spiritꝰ meꝰ q est in te: & ỹba mea quæ posui i ore tuo, nõ recedẽt de ore tuo: & de ore seminis semi nis tui dicit dñs: Ammodo & usq; in sempiternũ.

suam quã præsciuit. Et post paululum, cum Heliæ posuisset exemplum, quærentis ad dominum ꝙ solus esset relictus: & audientis ab eo ꝙ reliquisset sibi dñs septem milia uirorum, qui nõ curuassent genua añ Baal, intulit: Sic igit & in hoc tpe reliquiæ scđm electionẽ gratiæ, saluæ factæ sunt. Si autẽ gratia, iam nõ ex opib⁹, alioquin gratia iã nõ est gratia. Quid ergo est, qđ quærebat israel, hoc non est consecutus: electio autem cõsecuta est: cæteri ỹo excæcati sunt. Qui si nõ permanserint in incredulitate, inserẽt. Potẽs est em̃ (inquit) Rom.11.c deus iterũ inserere illos: non contra naturam ex oleastro, sicut gentiũ inserta est multitudo: sed scđm naturã in bonã, id est in suam oliuam. Et ad extremũ posuit, ut ad præsens capitulum peruenirem: Nolo enim uos ignorare fratres mysteriũ hoc, ut non sitis apud uos metipsos sapientes. Quia cæcitas ex parte israel contigit, donec plenitudo gentiũ subintraret: & sic oẽs israel saluus fieret: sicut
ſ.eo. scriptũ est: Veniet ex sion qui liberet & auertet impietates a Iacob: & hoc illis a me testamẽtũ, cũ abstulero peccata eorũ. Hæc idcirco latius prosecuti sumus: ut quicquid repromissionũ, & legim⁹ & lecturi sumus ad sion & ad hierusalẽ: nõ generaliter ad oẽs iudæos, sed specialiter ad eos dici intelligamus, qui in aplis & per aplos electi sunt ex israel.

C
3.Reg.19.b

SEP. Et auertet impietates a iacob: & hoc erit eis a me testamentum dicit dominus. Spiritus meus qui est in te: & uerba mea quæ di in ore tuo, nõ deficient de ore tuo, & ex ore seminis tui: ait dominꝰ ex nunc & in æternum.

¶Commentarij decimisexti in Esaiam prophetã finis.

D

¶DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN DECIMVMSEPTIMVM COMMENTARIORVM ESAIAE AD EVSTOCHIVM PROEMIVM.

QVanta mysteria septimus post decimum numerus, ad quem nunc explanationũ in Esaiam peruenit liber, in scripturis sanctis contineat: uellem uirgo christi Eustochiũ breui sermone percurrere. Sed quia nõ possum omnia in omnibus locis dicere, hoc strictim admoneo: qđ psalmus qui huius numeri titulo prænotat, sit pueri domini Dauid: & cecinerit uerba cantici, in die qua eripuit eũ dñs de manu oĩm inimicorũ suorũ: & de manu Saul & dixerit: Diligam te dñe fortitudo mea, & reliqua. Puer autẽ dñi ille est, cui pater loquit in Esaia: Magnũ tibi est uocari puerũ meũ. Et in alio loco: Ecce puer meus quẽ elegi: & dilectus meus in q̃ cõplacuit sibi aia mea. Iste puer qui interpretat, fortis manu, in die qua liberauit eum dñs de manu Saul, qui in lingua nostra, expetitũ, uel infernũ sonat: & ab omnibus inimicis suis, qui damauerũt cõtra eũ: Crucifige, crucifige talẽ: qñ ad patrẽ uictor ascẽdit, fuluis uestibus de bosra, inter cætera triumphantis locutus est uerba: Eripe me de contradictionib⁹ populi: constitues me in caput gẽtiũ. Populus quẽ nõ cognoui, seruiuit mihi: in auditu auris obediuit mihi. Rursumq; de ppło iudæorũ: Filij alieni mentiti sunt mihi: filij alieni inueterauerũt & claudicauerunt a semitis suis: quib⁹ & Helias dixerat: Vsq; quo claudicatis utroq; pede? Deniq; qđ difficile in alijs reperit, hic psalm⁹ tam in Samuelis q̃ in dierũ historia cõtinet. Qui de uno numero ad hebdomadẽ p incremẽta ꝓficiẽs, uenit ad uicesimũ octauũ psalmũ: qui & ipse inscribit Dauid, in cõsummationẽ tabernaculi, qñ angelis imperat: Afferte dño filij dei: afferte dño filios arietũ. Et oia baptismi salutaris & eccl̃iæ mysteria cõcinunt: Vox dñi sup aquas: deus maiestatis intonuit: dñs sup aquas multas: uox dñi in uirtute. Et post paululũ: Vox dñi præparantis ceruos: & reuelauit cõdensa: & in tẽplo eiꝰ oẽs dicẽt gloriã. Atq; ut multitudinẽ credẽtiũ demõstraret, intulit: Dñs diluuiũ inhabitare fecit: & sedebit dñs rex in æternũ. Rursumq; octauo addito sacramẽto, triceſimũ sextum psalmũ efficit literatũ, cuiꝰ principiũ est: Noli æmulari in malignãtib⁹: neq;

2 çelaueris

E çelaueris faciẽtes iniqtatẽ. Cui⁹ expositio, nõ præfationis, sed ꝓpriꝝ uoluminis ẽ. Et ne multa nũc replicem⁹, usqꝫ ad quintũ decimũ numerũ ꝓ augmẽta succrescẽs, in q̃ psalmi graduũ sunt: & uas electionis apud Petrũ hierosolymis cõmoratꝰ, centesimũ uicesimũ efficit numerũ: qui primi in Christum fuere credentes: & cum Apostolis cœnaculum fidei cõscenderunt: Descenditqꝫ super eos spiritussanctus: postqꝫ usqꝫ ad septimũ decimũ numerum ordine gradiens: & euangelicam possidens dignitatẽ, præcipiente domino de dextris partibus, centum quinquagintatres pisces magnos capit: & in ecclesia collocat. Cui & nunc Esaias propheta loquitur. G

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM LIBER DECIMVSSEPTIMVS.

Surge illuminare ꝛc. Quid nobis uideretur de instauratione sion & hierusalẽ: & cunctis quæ ei ꝓphetali uaticinio promittunt, in fine superioris libri plenius diximus: ubi interpretati sumus, quid significaret ille uersiculus: Veniet sion redẽptor: & his q redeunt ab iniquitate in Iacob: Nũc breuiter perstringẽdũ est, quid plurimi de hoc loco sentiant: ut errore perspecto, facili⁹ possim⁹ susc ipere ueritatem. Iudæi & nostri semijudæi: qui aureã atqꝫ gemmatã de cœlo expectant hierusalem: hæc in mille annorũ regno futura contendunt: quando omnes gentes seruituræ sunt israel: & cameli madian & epha de saba uenientes, aurum deferent & thus: & omnes oues cedar cõgregent: Arietesqꝫ nabaioth ueniant, ut immolentur super altare templi, quod fuerit extructum: De insulis quoqꝫ & maxime: nauibus tharsis uolare filias illius ut columbas, auri & argenti diuitias conferentes: Et ædificari muros hierusalem ab alienigenis, quibus præsint reges gentium: semperqꝫ apertas fore portas ciuitatis: ut diebus ac noctibus diuitiæ hierusalem & uictimæ deferantur: Et omnia quæ deserta sunt, cypariſſo & pino, & cedro, sectis in libano, construenda: præcipue templũ domini in quo sit lætitia sempiterna: ita ut sugat lac nationum, & regum diuitias comedat: tantamqꝫ abundantiam rerum omnium fore: ut pro ære, aurum habeant: pro ferro, argentum: pro lignis, æs: pro lapidibus, ferrum. Principes quoqꝫ illius æterna pace fruituros: & episcopos præfuturos populis in iusticia: sed & portas futuras anaglyphas. Et qđ his maius est, ꝓ sole & luna, ipsum dominũ æterna luce fulsurum: & pro uno homine habiturã eam mille fortissimos uiros: & ꝓ paruulis, gentes robustissimas possessurã. Hæc illi dicunt, qui terrenas desyderant uoluptates: & uxorum quærunt pulchritudinem, ac numerum liberorum: quorũ deus uenter est, & gloria in confusione eorum: quorum qui sequitur errorẽ, sub nomine christiano iudæorũ se similem cõfitetur. Alij autem asserunt hæc omnia iudæis carnaliter
Ioẽ. 8. b repromissa, si recepissent eum, qui dicit in euangelio: Ego
Ibi.1.a sum lux mundi, quæ illuminat omnem hominem uenientem in mundum. Vt quomodo uictimæ concessæ sunt populo israel: non quo per se bonæ essent, sed ne dæmonibus offerrent: Ita & gulosis Iudæis, nihilqꝫ aliud quærentibus
2 nisi corporum uoluptates, ista dominus polliceꝰ: ut saltem pro carnalibus desyderijs, & opum abundantia, filium dei susciperent: quem quia non susceperunt, repromissiones
Matth. 15. c quoqꝫ irritas fieri. Denicꝫ chananeæ ꝓ filia deprecãti: Non ueni (inquit) nisi ad oues perditas domus israel. Et discipulis suis: In uiam gentium ne abieritis: & in ciuitates samarita- Matth. 10.a
norum ne intraueritis: ite magis ad oues perditas dom⁹ isrl̃. Quã ob causam & apostoli primũ in synagogis dominum nunciabant: quibus non recipientibus euangelium, dicunt ad eos: Vobis quidẽ oportuerat prædicari uerbum: Act. 13.g
sed quia nõ recœpistis salutem, ecce conuertimur ad gentes. Lux ẽm uenit in mundum: & magis iudæi dilexerunt tenebras. Vnde & dominus cum hierusalem fleuisset, adiecit: Si scires etiam tu Luc. 19.f
quæ ad pacẽ sunt tibi: Quã quia non suscepit, intulit: Nunc autẽ ueniet dies super te: & circũdabunt te inimici tui uallo: & coartabunt te: ad terrãqꝫ deducent cum filijs tuis. Nos autem iuxta priorem sensum, ad ecclesiam dici uniuersa credamus: quæ primũ de iudaico populo congregata est: & lumen qđ super eam ortũ fuerat, per apostolos transmisit ad gentes. Cui dicit: Surge illuminare: ut quæ cecidit in increH dulis, surgat in fidelib⁹: quæ cecidit in synagogis, surgat in ecclesijs: & postqꝫ surrexerit, illumineꝰ: ut nequaqꝫ habeant erroris tenebras. Venit ẽm (inquit) lumẽ tuũ: quod omnes ꝓphetæ pollicebant: quod iugiter expectabas. Et gloria domini, quæ quondam fuit super tabernaculũ & templũ eius, orta est super te. De qua dictũ est: Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei. Ecce ẽm tenebræ operient terrã: eos qui terrena sapiunt. Et caligo populos: siue ut in hebraico legit, tribus: quod proprie refertur ad iudæos: de quibus in alio psalmo scriptũ est: Illuc ẽm ascenderunt tribus tribus dñi testimo- ꝑs. 121.a
nium israel. Super te autem orietur dominus sol iusticiæ: & gloria eius in te uidebitur. De qua scriptum est: Et uidi- Ioẽ. 1
mus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a patre, plenum gratiæ & ueritatis. Et ambulabunt gentes in lumine tuo. Nos omnes ambulabim⁹ in aplorũ luce, quæ lucet in mundo: & tenebræ eam non comprehenderũt. Et reges (inquit) in splendore ortus tui: quando primum in christo nata es: Quod & spiritualiter impleꝰ, & carnaliter: Vt reges, quorũ ꝓ. 21.a
cor in manu domini est: & quibus non regnat peccatum in Rom. 6.b
mortali corpore, ambulent in splendore nascentis ecclesiæ: siue in eo qui ortus est in ecclesia: & ueri regis Christi, fidei colla submittant. Quod quotidie uidemus expleri: quãdo idololatriæ errore sublato & persecutionis rabie, ad fidem ac tranquillitatẽ christi, rhomani principes trãseunt. Sunt qui hæc oñia quæ nos post primũ saluatoris aduentũ usqꝫ ad cõsummationẽ mundi: & ex parte cõpleta, & penitus explenda memoramus, futuro tempore præstolenꝰ: quando subintrante plenitudine gentiũ, saluandus sit omnis israel. Ibi. 11.c
Quorũ nequaqꝫ sententia reprobanda est: dummodo spiritualiter hæc cõplenda, & nõ carnaliter nouerimus. Porro nomen, hierusalem & gentium, quod hic a Lxx. ponitur, in hebraico non habeꝰ: & obelo prænotandum est, aduersum eos, qui asserunt omnia quæ dicuntur dici ad hierusalem.

Leua

Surge illuminare

Surge illuminare, quia uenit lumen tuũ: & gloria dñi super te orta est. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos. Sup te autẽ oriet dñs: & gloria eius in te uidebit. Et ambulabũt gentes in lumine tuo: & reges in splendore ortus tui.

Leua

Illuminare

Illuminare ÷ hierusalẽ .. uenit ẽm lumen tuũ: & gloria dñi super te orta est. Ecce tenebræ operient terrã, & caligo sup gẽtes. Sup te autẽ apparebit dñs: & gl̃ia illi⁹ in te uidebit. Et ambulabũt gẽtes in lumine tuo: & reges in splendore tuo.

Leua

A a Leua in circuitu oculos tuos ꝛc. Dicitur ad ecclesiam, quæ primũ per apostolos cõgregata est in sion: de quib⁹ & Act. 2. a in Actibus apostolorũ legimus: ꝙ de uniuerso orbe terrarũ uiri religiosi fuerint in hierusalem, qui susceperint sermonẽ dei: & linguis suarũ alienarũq; gentiũ, uel audirẽt loquẽtes alios, uel ipsi loquerentur ad cæteros: Et præcipiẽt ut leuent oculos suos in circuitu. Q̃d & dñs præcepit apl̃is, Ioh. 4. c dicens: Leuate oculos uestros, & uidete: quia iam albæ sunt segetes 5. 2. a ad metendũ. De sion eñ, & nequaq; de mõte sina egredietur lex: & uerbũ dñi de hierusalem. Præcipiturq;, ut eleuatis oculis uideat suos filios cõgregatos qui de longe ueniant. Cui & in alio loco dicit: Gaude nimis filia Sopho. 3. c sion, prædica filia hierusalẽ. Ecce ego uenio Zach. 2. c & habitabo in medio tui, dicit dominus. Et uenient gentes multæ ad dñm: & erunt mihi in populũ: & ego ero eis in deum. Nos autẽ sumus filij, qui de longe uenimus ad dñm, peregrini quondã a testamento dei, & repromissionib⁹ eius spem nõ habentes: & absq; deo in mũdo. Sed q̃d Ephe. 2. c dicit Apl̃s: Vos q̃ eratis aliq̃n longe, nunc facti estis prope. Q̃d q; sequit̃: Et filiæ tuæ lac sugent: illud significat, ꝙ animæ in Christo lactentes, & in baptismate paruulorũ: de quibus & Petrus apl̃us 1. Pe. 2. a loquit̃: Quasi modo nati paruuli, rationabile, & absq; dolo lac desyderate: sugant lac apl̃orũ. Quib⁹ paruulis atq; lactantibus loquebat̃ & Paulus: Filioli mei quos iterum parit̃ Gal. 4. c 1. Thess. 2. c donec christus formet̃ in uobis. Et in alio loco: Quasi nutrix fouens filios suos, sic desyderantes uos, cupimus impertire: nõ solũ euangeliũ christi, sed & animas nostras. Q̃d autem ꝙ hoc in Lxx. dicit̃: αἱ θυγατέρες σου ἐπ' ὤμων ἀρθήσονται: id est, Filiæ tuæ sup humeros portabunt̃: diligentius attendendũ est. Filij eñ qui robusti sunt, ipsi per se de longe ueniunt: & ad fidem dñi congregant̃. Filiæ autẽ quæ imbecilliores sunt, & ꝙ fragilitate sexus, necdum in uirum uenere perfectũ, apostolorũ portant̃ humeris: ut deferant̃ in sinus Abraham, Isaac, & Iacob. b Tunc videbis ꝛc. Cum eleuaueris oculos tuos, & filios tuos filiasq; ꝙspexeris, uel per se uenire uelociter, uel sanctorũ humeris deportari: Tunc gaudebis, & in modũ fluuioꝝ, aquis subitis inundaberis: & mirabit̃ ac stupebit: immo dilatabit̃ cor 2. Co. 6. c tuũ, audiẽtis Apostolũ: Os meũ patet ad uos o Corinthij. Ibidem Et iterũ: Dilatamini & uos, ne angustia pectoris nõ possitis Ioh. 14. c habere hospitẽ christũ: Qui dicit in euãgelio: Ego & pater ueniemus: & mansionẽ faciem⁹ apud eum. Q̃d autẽ addit̃ in Lxx. καὶ φοβηθήσῃ. i. & timebis: in hebraico nõ habet̃. Nisi forte post gaudij magnitudinẽ subintrauit timor, ne tanto bono careat. An non est gaudiũ, cernere diuitias & multitudinẽ maris ad se transferri atq; cõuerti: & fortitudinẽ gẽtiũ uenire sibi: ut quicquid in sæculo & orbe terrarũ est, suũ sit, Phil. 4. c & roborata fide gẽtiũ dicat: Omnia possum in eo qui cõfortat me iesu Christo. c Inundatio camelorum operiet te ꝛc. Post diuitias maris & fortitudinẽ gentiũ: greges quoq; camelorũ, & dromades madian & epha promittunt̃ hierusalem: qui omnes uenient de saba, portantes aurũ & thus: & ꝙ his maius est, annũciantes dñi salutare. Vniuersæ quoq; oues cedar cõgregabunt̃ ecclesiæ: & arietes nabaioth uenient: siue ut in hebraico scriptũ est: Ministrabunt & offerentur: siue offerent uictimas super altare dñi, ut domus eius inclyta fiat. Madian & epha, regiones sunt trans arabiam fertiles camelorũ, omnisq; puincia appellat̃ saba. Vnde fuit & Saba regina, quæ uenit 3. Reg. 10. a sapientiã audire Salomonis: Et ipsa deferẽs aurum & thus, pacifico regi multa deportans, & ab eo maiora suscipiens. Cedar autẽ regio sarracenorũ ẽ, q̃ in scriptura uocant̃ Ismaelitæ. Et nabaioth, un⁹ est filiorũ Ismael, ex q̃rũ noib⁹ solitudo appellatur, quæ frugũ inops, plena est pecorum. Per familiaria ergo nomina gentiũ barbararum, quæ uicinæ sunt israeli, toti⁹ mundi conuersio prædicatur. Madian quippe in מִדְיָן hoc loco interpretatur iniquitas. Epha, resolutus, siue effundens: עֵיפָה Saba, cõuersio, uel captiuitas: Cedar, tenebræ: Nabaioth, ,,pphetiæ. Greges igit̃ camelorum, iniquitatis uinculis resoluti: & aniãs suas effundentes deo: operiẽt hierusalẽ muשְׁבָא קֵדָר נְבָיוֹת D neribus: & oẽs de captiuitate ueniẽt: & cõuersione sua, aurũ fidei deferẽtes, & thus sacrificij. Et p̃ hæc munera nequaq; ,ppria salute cõtenti ,pficiẽt: ut etiã cæteris prædicẽt salutare dei. Diues ille q̃ instar cameli portabat in euangelio diuitiarum põdera, & camelus erat: noluit dñi audire consilia, nec exonerari: ut abiecta sarcina, alis columbæ uolaret ad cœlũ: ,ppterea tristis abijt. Et de istiusmodi camelo saluator loquitur: Facili⁹ est camelũ p̃ foramẽ acus transire, q̃ diuitẽ in regna cœlorũ. Difficultatẽ rei ,pposuit, nõ ĩpossibilitatẽ. Denicq; sanctæ memoriæ mater tua Paula, fraterq; Pãmachi⁹, per foramen acus, hoc est, p̃ artã & angustã uiam quæ ducit ad uitam, transierunt ad regna cœlorum: Latam uiam cum sarcinis relinquẽtes, quæ ducit ad tartarũ. Immo quicquid habebant, in domini dona portarũt: implentes illud quod scriptũ est: Redemptio animæ uiri, propriæ diuitiæ. Quæ Pro. 13. b eñ apud hoies impossibilia, apud deum possibilia sunt. Ha Matth. 19. d bentes in muneribus principalia, aurum, incensum, & thus odoris optimi, atq; dicẽtes: Dirigat̃ oratio mea sicut incen- Ps. 140. a sum in cõspectu tuo. Et: Christi bonus odor sumus in om- 2. Co. 2. d ni loco: exẽplo uirtutis suæ, quotidie nũciant salutare dñi: ut omnes oues cedar congregentur in ecclesia: & de erroris tenebris ad lucem transeant. Arietesq; ,pphetarũ: de quib⁹ in uicesimooctauo psalmo canit̃: Afferte dño filij dei, afferte dño filios arietũ: ueniant & offerant̃: siue iuxta Theodotionẽ: Offerant se sacrificiũ dño: & placabiles hostiæ fiant: ut Christi glorificetur ecclesia. De huiusce modi ouibus saluator discipulis loquebatur: Ite ad oues perditas domus Matth. 10. a israel. Et iterũ: Meæ oues, meã uocẽ audiunt. Et in Ezechiele Ioh. 10. c plenius: Ecce ego quæram oues meas, & uisitabo illas: sicut Ezech. 34. c quærit pastor gregem suũ. Hæc dicit dñs: Perditã quærã: & errantẽ reducã: & fractam alligabo: & infirmã confortabo: fortemq; custodiam: & pascã eas cũ iudicio. Et ut noss⁹em⁹ quæ essent oues, ponit manifestius: Et scient quia ego sum dñs deus eorum, & isti populus meus domus israel dicit dominus

E dominus deus:& uos oues meæ, & oues gregis mei oẽs estis:& ego dominus deus uester. Si quis ergo in gentibus diues est,saluet ut camelus: non absq; donis,atq; muneribus,quo possit uerbum domini prædicare. Si quis simplicitatis ouium,& auctoritatis arietum: ascẽdat uel offerat in altare domini ab his qui prævalent, ut domus eius glorificetur. Quod autẽ in hebraico scriptũ notauimus: Arietes nabaioth ministrabunt tibi: & offerent super placabili altari meo: ꝓprie super his intelligitur:qui de gẽtibus electi in sacerdotium, ministri sunt saluatoris. Si quis aũt cõtẽtiosus est,& carnaliter hæc promissa contendit. Respõdeamus ei:Nos talem cõsuetudinem non habemus, neq; eccl'ia dei. Illudq; dicamus, quod etiam si carnaliter sunt promissa Iudæis, tñ sub conditione sunt promissa:ut si suscepissent lumen suum quod ad eos missum fuerat:tũc etiam ista sequerent: qđ uidelicet per desyderium auri, & opum abundantiã, rerumq; carnaliũ: quarũ semp
F ista gens capiat illecebris, susciperent ad se missum filiũ dei: quẽ qa nõ susceperũt,universa sublata sunt: & suscipiẽtibꝰ spirituali ter reddita hæreditas.

a ¶ Qui sunt isti qui vt nubes volant ꝛc.

ℨ.19.a Quia dñs ingressus est ægyptum super nubem leuem: & nubi/
ℨ.5.b bus prophetarũ mandauit,ne pluerẽt super israel imbrẽ: ad quos peruenit ueritas dei: Miratur ecclesia de circumcisionis primum populo cõgregata,uolare ad se gentium turbam toto orbe terrarum:Et assumptis alis spiritussancti,festinare, iuxta Symmachum & Theodotionem,ad fenestras suas:iuxta Aquilam,ad catharactas suas: ut ingrediantur ecclesiam: Siue doctores cum discipulis:id est,columbas cum pullis suis uolare ad ecclesiam de insulis gentiũ: quæ iuxta uaticinia prophetarũ expectabant dñm. Naues ąq; תַּרְשִׁישׁ,id est maris :de quibꝰ in uisione Tyri plenius diximus : adducẽt filios ecclesiæ in principio fidei:
Rom.10.b aurum argentumq; portantes. Corde enim creditur ad iusticiam:ore autem confessio fit ad salutem. De quo auro & argento in sexagesimoseptimo psalmo scriptum est: Pennæ columbæ deargentatæ:& posteriora eius in fulgore auri. Et septuagesimoprimo psalmo: Reges tharsis & insulæ munera offerẽt:reges arabum & saba dona adducent. Quæ omnia deferuntur nomini domini dei:& sancto israel qui glorificauit eum. b ¶ Et ędificabunt filij peregrinorũ muros tuos ꝛc. Inter cætera quibus ditatur ecclesia:& urbs saluatoris extruitur: Alienigenæ quoq; & filij peregrinorum ædificant muros eius,ne hostis possit intrare: ne locum inuenire perfidia. Alienigenæ autem & peregrini, proprie significant populum nationũ, qui uere extruxerunt ecclesiam Christi: G

a HEB. Qui sunt isti qui ut nubes uolant: & quasi columbæ ad fenestras suas? Me eñ insulæ expectant: & naues maris in principio, ut adducã filios tuos de longe: argentũ eorũ & aurũ eorꝝ cum eis,noi dñi dei tui & sctõ isrl'qa glorifi
b cauit te. Et ædificabũt filij peregrinorũ muros tuos: & reges eorũ ministrabũt tibi. In indignatiõe enim mea ꝑcussi te:& i recõciliatione mea misert9 sum tui. Et aperient portæ tuæ iugiter,die ac nocte nõ claudent: ut afferat ad te fortitudo gẽtiũ:& reges earũ adducant. Gens eñ & regnum qđ nõ seruierit tibi, peribit:& gẽtes solitudine
c uastabunt. Gloriã libani ad te ueniet: abies & buxus & pinus simul,ad ornandum locum sanctificationis meæ: & locũ pedũ meorũ glorificabo. Et ueniẽt ad te curui filij eorũ q humiliauerũt te:& adorabunt uestigia pedũ tuorũ, oẽs qui detrahebant tibi: & uocabunt te ciuitatẽ domini sion sancti israel.

Pro eo ꝙ

SEP. Qui sũt hi q ut nubes uolãt: & sicut columbæ cũ pullis ad me? Me insulæ expectarũt:& naues tharsis in primis, ut adducant filios tuos de longe: & argentũ suũ & aurũ cũ eis: ꝑpter nomen dñi sctm̃:& qa sctũs isrl' glorificat9 est. Et ædificabũt alienigenæ muros tuos: & reges eorũ assistẽt tibi. Propter iram eñ meã percussi te: & propter misericordiam dilexi te. Et aperient portæ tuæ semper: die ac nocte non claudent, ut introducant ad te fortitudinẽ gẽtiũ: & reges earũ qui adducendi sunt. Gentes eñ & reges qui nõ seruierint tibi,peribunt: gẽtes solitudine desolabuntur. Gloria libani ad te ueniet in cypariſſo & pino,& cedro simul,ut glorificet locus sanctus me9: & locũ pedũ meorũ glorificabo. Et ibunt ad te timentes:filij eorꝝ qui te humiliauerũt, & irritauerũt te: & adorabunt uestigia pedum tuorũ, omnes qui irritauerũt te:& uocaberis ciuitas dñi sion sancti isrl'.

Pro eo ꝙ

intantum ut reges eorum & principes ministrent, siue assistant ei: Qđ uel carnaliter accipiat, uel spiritualiter. Si carnaliter,uidemus Cæsares Rhomanos christi iugo colla submittere, ædificare ecclesias expensis publicis: & aduersus persecutiones gẽtium, atq; insidias hæreticorum legũ scita pendere. Si spiritualiter: quicunq; in eis continentia,elocutia,sanctitate,principes sunt: & animæ imperio carnis subiugant seruitutẽ: Ipsi administrant & assistunt uel auxiliantur ei: quã sæpe propter negligentiam deserit:uel persecutorum percutit uirga: ut rursum propter sui misericordiam diligat. Vel certe hoc dicendum : ꝙ afflictam quondam & captiuitati traditam in populo iudæorum:inuocatione gentium recõciliet sibi : ita ut portæ eius semper apertæ sint: & nec die nec nocte claudantur : & saluari cupientibus, iugiter pateant:id ẽ ut ei in gaudio,& in tribulatione uolentibꝰ credere, introitus nõ negetur: Et inferatur ad eam fortitudo,siue diuitiæ gentium:& reges earũ ministrent siue adducantur ei quasi captiui: cũ intelliges,cum uideris eloquẽtissimos adduci ad fidem christi: & stultam fieri sapiẽtiam 1.Co.1.c
sapientium:ac prudentiam prudentiũ reprobari :ut fatuũ dei sapientius sit hominibus. Gentes autẽ & reges earũ qui seruire ecclesiæ nolucrint,bonã & utilem seruitutem, ut in apostolicam transferant dignitatẽ, peribunt ea perditione, quæ impijs præparata est:& quicquid in eis fuerit,redigetur in solitudinem: qui habere noluerũt hospitem deum. c ¶ Gloria libani ad te veniet ꝛc. Multa desunt in Lxx.quæ ex hebræo sub asteriscis posui: & quod addiderunt,obelo prænotaui. Libanꝰ mons phœnicis est,excelsis arboribus cõsitus. Quas psalmista describẽs ait: Vidi impium superexaltatum: & eleuatum quasi cedros libani. Et ps.36.g
in alio loco: Conteret dominus cedros libani. Multaq; alia Ibi.28.a
quæ studio breuitatis prætereo. De hoc quondam Hyram rex Tyri,Salomoni loppen ligna mittebat ad ædificandum 3.Re.5.c
templũ dei. De quo etiã nunc scriptura promittit,abietẽ & 2.Para.2.b
buxum & pinum : siue iuxta Lxx. cypariſſum & pinum, & cedrum.

H

A cedrũ:aut iuxta Aquilã,abietẽ,thadaar & thaassur:uel iuxta Theodotionem,prati,thadaar,& theassur, simul esse cæden das,ut ædificeẽ templũ sion. Qđ si ita est, ubi erit aurea & gemmata hierusalẽ? Vbi uxor agni? Vbi portæ duodecim gemmarũ uarietate distinctæ? Nisi forte muros habebit,& תִּרְחַר תְּאַשּׁוּר

fundamẽta gẽmata:& templum qđ ornatius esse deberet, lignis ædificabiẽ. Qua ratione cõpellimur omnia spiritualiter accipere: qđ abies, cyparissus, pinus & cedrus, excelsæ quondam libani arbotes, glorificauerint tẽplum dei & locum pedum illius: & inclytũ fecerint. Ac ne longo sermone sensum traham:uir sanctus & eloquentissimus martyr Cyprianus: & nostri temporis cõfessor Hilarius,nõne tibi uidentur excelsæ quondam in sæculo arbores ædificasse eccleſiam dei? Quodq; sequitur: Et ueniẽt ad te curui: siue reuertentes filij eor& q humiliauerũt te: & adorabũt uestigia pedũ tuorũ, omnes qui detraxerãt tibi:de his debemus intelligere:qui non uoluntate,sed necessitate sunt christiani:& mœtu offensæ regnantiũ timẽtib9 animis inclinanẽ. Vel certe qđ prius persecutores,postea crediderint. Qualis fuit & apostolus Paulus,qui persequebaẽ ecclesiam dei: & postea uas electionis est appellatus. Cũ hæc ita fuerint expleta ut intret gentiũ plenitudo, tunc omis israel saluus fiet. Et uocabiẽ ucre ciuitas dñi sion sancti israhel,quæ cõsistit in specula:& de utroq; ppło congregata est. a ¶ Pro eo q fuisti derelicta et odio habita ⁊c. Quæ prius fueras derelicta & odio habita:fractis in te ramis,quia fructũ nõ attulerant: Qui idcirco fracti sunt:quia nullus erat q pertrãsiret, & tibi præberet auxiliũ: De quibus in psalmis dicit: Et non dixerũt qui præteribant bñdictio dñi super uos: Propterea ponam te in superbiam sempiternam: siue in exultationẽ & gaudium duarũ generationũ:pro pristinis ramis,alijs insertis de oleastro nationũ: qui contra naturã exempli afferent fructus:non prioris amaritudinis,sed dulcedinis,quam de radice sumpserunt. Suges quoq; lac gentium:& mammilla regum lactaberis. Qui locus quem sensum habeat, supra plenius exposuimus:differentes illum uersiculum: Filij tui de longe uenient: & filiæ tuæ lac sugent. Siue iuxta Lxx. πλοῦτον ϑ βασιλέων φάγεσαι: id est, diuitias regum comedes. Quæ diuitiæ scđm hebraicam ueritatẽ, ubera sunt regum atq; doctorũ: quibus nascentiũ in Christo eruditur & nutritur infantia. Quæ cum suxeris & perueneris ad solidum cibum:ut diuitias quoq; huiuscemodi regum comedas: Tunc scies q ego sum saluator tuus, qui redemi te fortis iacob.

1.Timo. 1.c

Act.9.c

Ps.128.a

Esa.60.a

B HEB. Prõ eo q fuisti derelicta & odio habita: & nõ erat qui pertrãsiret: ponã te in superbiã sæculorum: gaudiũ in generatione & generatione. Et suges lac gẽtiũ: & mãmilla regũ lactaberis. Et scies quia ego dñs saluãs te: & redẽptor b tuus fortis iacob. Prõ ære afferã aurũ: ꝓ ferro afferã argentũ: & ꝓ lignis,æs: & ꝓ lapidib9 ferrũ: & ponã uisitationẽ tuam pacẽ: & præpositos tuos iustitiã. Non audieẽ ultra iniquitas in terra tua: uastitas & contritio in terminis tuis: & occupabit salus muros tuos: & portas tuas laudatio. c Non erit tibi amplius sol ad lucẽdum per diem: nec splendor lunæ illuminabit te:sed erit tibi dñs in lucem sempiternã:& deus tuus in gloriã tuã. Non occidet ultra sol tuus:& luna tua non minueẽ:quia dñs erit in lucẽ sempiternã: & cõplebunẽ dies luctus tui.

Populus

SEP. Pro eo q fuisti derelicta & odio habita: & non erat qui auxiliareẽ: ponã te exultationẽ æternã,gaudium generationũ in generatiões. Et suges lac gentium: & diuitias regum comedes. Et scies qa ego dñs qui saluũ te feci,& q erui te deus iacob. Pro ære afferã tibi aurũ: & ꝓ ferro dabo tibi argentũ: & pro lignis tribuã tibi æs, & ꝓ lapidibus ferrũ. Et dabo principes tuos in pace: & episcopos tuos in iustitia. Et nõ audietur ultra iniquitas in terra tua:neq; contritio & miseria in finibus tuis:sed uocabuntur salutare muri tui: & portæ tuæ sculptura. Et non erit tibi sol ultra in lucẽ diei: neq; ortus lunæ lumẽ præbebit tibi nocte: sed erit tibi dominus lux æterna: & deus gloria tua. Nõ emi occidet sol tibi: & luna tibi nõ deficiet. Eritq; dñs lux sempiterna: & cõplebunẽ dies luct9 tui.

Populus

C Pro gre afferã aurum ⁊c. Eadẽ res pro locorũ qualitate,alteri genus,alteri species est. Et ne de artibus,rhetorica,ac dialectica dicere quippiam uidear,ponam exempla cõmunia quæ possint simplicem lectorẽ instruere: Filius meus qui ad me species est, & me habet genus, filio suo genus est. Dicã & aliud: qđ alteri maio, alteri minus est. Centurio, gregario milite maior,tribuno minor est. Quinq; pauci sũt ad decem: plures, ad unũ. Ergo in instauratione. spũalis hierm ligna uertentur in æs: & lapides mutabunẽ in ferrum: id est,bruti quondam & insensibiles homies,in eas materias mutabunẽ:quæ utilitatem aliquã præbeãt ciuitati. Ipsumq; æs & ferrũ p augmẽta uirtutũ, in aurum argentumq; mutabuntur: ut nequaq; utilitatis speciem, sed preciũ quoq; habeant ac decorem. De auro & argento quid significent in scripturis sanctis,sæpius dixim9. Ponam inquit principes tuos in pacem:& episcopos tuos in iusticiam. Pro quo in hebraico scriptum est:Ponam uisitationẽ tuam pacẽ: & præpositos tuos in iusticiã. In quo scripturæ sanctæ admiranda maiestas, q principes futuros ecclĩæ,episcopos nominauit: quorum omis uisitatio in pace est: & uocabulũ dignitatis in iustitia: ut nequaq; accipiant psonã in iudicio: nec audiaẽ quippiam iniquum in terra ecclĩæ, neq; cõtritio & infœlicitas in terminis eius. Vbicunq; eim iniquitas est, & iustitia non seruatur,& pax perditur:hæc omnia cõsequentur. Sed pro his(ait)omnibus occupabit salus muros tuos,siue saluator:qui in hebraico legitur יְשׁוּעָה,quod proprie nomẽ domini sonat. Ipse enim fortitudo murorum ecclesiæ, quæ habet portas in laude domini:ut qui ingrediuntur eam,primum discant laudare dominum:& nomen illius confiteri. Quod autem Lxx. pro laude interpretati sunt γλύμμα,id est,sculpturam:hoc possumus dicere,q portæ ecclesiæ cunctis debeant cælatæ esse uirtutibus, per q̃s ingrediamur ad eam. c ¶ Non erit tibi amplius sol ad lucendũ p diem ⁊c. Ex hoc capitulo cogimur omnia quæ dicta sunt & dicẽda, ad ultimũ referre tempus:quando cœlo terraq; nobis,solis ac lunæ cessabit officium. Et erit dominus ipse lumen perpetuum:ut quæ χιλιασαὶ carnaliter asserunt esse complenda, nos spiritualiter futura credam9: in qualitate promissionũ, non in tempore discrepantes. Quibus breuiter respondendum est: q pseudoprophetis & peccatorib9 sol occidat meridie:& econtrario timentibus dominum,semper oritur sol iusticiæ. Quare non semper sanctus ille qui dicit: Ego sum lux mundi: Ioh. 8. b

D

P

E lux mundi: qui lucet in tenebris: & tenebræ eum non com/
Ps. 120. b prehenderunt. Per diem quippe sol non uret nos: neq; luna
per noctem. Quia habem⁹ dominũ lucem perpetuam: &
dies luctus nostri complebuntur: nequaq; plangẽtibus in
Matth. 5. a subuersione hierusalẽ, sed lætantib⁹ in extructione ecclesiæ.
Beati quippe lugẽtes: qm̃ ipsi cõsolabuntur. Beati flentes: quoniã ipsi ridebũt. Beati qui esuriunt & sitiunt iusti ciam: quoniam ipsi saturabuntur. Vt postq; domini fuerint carne saturati, eructent ser/
Ps. 44. a monem dñi: & dicant opa sua regi. a ¶ Populus autem tuus omnes iusti ꝛc. Finitis diebus luctus atq; completis, quãdo tristicia uertetur in gaudiũ: populus sion erit omnis iustus: non ad breue tempus, sed in perpetuũ: & quia iustus est, terram mitium possidebit. Nec mirandum si ad recipienda promissionis bona, terrã mansuetorum teneat, atq; uiuẽtium: quam propheta suspirat di/
Ps. 26. d cens: Credo uidere bona domini in terra uiuentium: cum germẽ plantationis dñi sit: &
F opus manuum ei⁹ ad glorificandum deum.
Matth. 15. b Omnis enim (inquit) plantatio quã nõ plantauit pater meus cœlestis, eradicabitur. Siue iuxta Lxx. populus custodiens plantationem dei, & opera manuum dñi: in gloria seruabitur creatoris. De bona plantatione per Hie
Hiere. 2. d remiam loquitur deus: Ego plantaui te uineam bonam, to
Esa. 5. a tam ueram: quæ in Esaia appellat̃ uinea sorek. Et quia Paulus conscientia uirtutum, loquentis in se Christi dicere po/
1. Co. 11. a terat: Imitatores mei estote, sicut & ego Christi: Ideo ad Co
Ibi. 3. b rinthios loquebat̃: Ego plantaui, Apollo rigauit: dominus
Ps. 91. c autem incrementum dedit. Plantati enim in domo domini in atrijs eius efflorescent. Tunc qui paruulus fuit, erit in mi
Luc. 19. c lia: audiens a domino: Esto habens potestatẽ super quinq; uel decẽ ciuitates: ita ut appellet̃ χιλίαρχος: Et qui cũ Apl̃o
Ephe. 3. b dixerat: Mihi minimo omniũ sanctorũ data est gratia hæc: princeps erit magnæ gentis in cœlestibus: Quando tẽpore
Matth. 24. c constituto miserit dominus angelos suos: & cõgregauerint ad eum omnes sanctos: a summitate cœli usq; ad summũ eius: Non solum de israel, sed & de gentium populo, quem
Iob. 10. c significans loquebatur: Et alias oues habeo quæ non sunt de grege isto: & illas oportet me cõgregare: ut fiat un⁹ grex, & unus pastor. Hoc autem subito faciet: ut quando omnia fuerint desperata, tunc in gentem fortissimam congregen̄. Quæ licet ex parte in ecclesia quotidie uideam⁹ expleri, tamen in mundi consummatione plenius complebuntur: & in secundo saluatoris aduentu. ¶ Ca. LXI

Spiritus domini super me ꝛc. Ille qui supra dixerat: Ego dominus in tẽpore cõgregabo eos: Siue iuxta hebraicum: Ego dominus in tempore eius, subito faciam istud: loquitur consequenter: Spiritus domini dei super me: nõ q̃ domin⁹ deus habeat dñm deum, sed q̃ iuxta dispensationẽ carnis assumptæ dicat ea quæ humilia sunt. Ad quem psalmista iam dixerat: Dilexisti iustiPs. 44. b ciam & odisti iniquitatẽ: ꝓpterea unxit te deus deus tuus, oleo exultationis præ cõsortibus tuis. Quando enim consortes nominant̃, naturam carnis intellige: quia deus consortes substantiæ suæ non habet. Et quia erat unctio spiritualis, & nequaq; humani corporis: ut fuit in sacerdotibus iudæorum: idcirco præ consortibus, id est, cæteris sanctis unctus esse memorat̃. Cuius unctio illo expleta est tẽpore: quãdo baptizatus est in Iordane, & spiritus sanctus in specie columbæ descẽdit super eum: & mansit in illo. Iob. 1. e De quo & hic idẽ propheta dicebat: Exiet 3. 11. a uirga de radice Iesse: & flos de radice ei⁹ ascendet: & requiescet super eum spiritus dei, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus cõsilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis. Vñ & saluator cũ uenisset Luc. 4. e in nazareth in q̃ nutritus erat: postq; baptizatus est in Iordane, ingressus est iuxta consuetudinem in die sabbati synagogam eorũ. Cũq; surrexisset ad legendum, datus est ei liber Esaiæ prophetæ: q̃ aperto, inuenit scriptum: Spiritus domini super me: ꝓpter qd̃ unxit me: euãgeliçare pauperibus misit me: prædicare captiuis remissionem: & cæcis ui H sum: dimittere fractos in libertatẽ: prædicare annũ dñi acceptũ. Qñ conuolutum librum reddidit ministro, & sedit: & omnium oculi qui erant in synagoga, attendebant eum: cœpitq; ad eos dicere: Hodie completa est scriptura hæc in auribus uestris: & omnes testimoniũ præbebant ei: & mirabant̃ super sermonibus gratiæ, qui egrediebantur de ore eius. Si ergo illo completa est tempore prophetia: quomodo quidam ad cõsummationis referunt tempora quæ dicuntur: Nisi forte possumus hoc dicere: quod tunc ex parte completum sit: plenius esse complendũ: quando omnis populus dei fuerit iustus? Nunc em̄ ex parte cognoscimus: & ex parte prophetamus: Cum autem uenerit quod perfectum est, ea quæ ex 1. Co. 13. c parte sunt, destruen̄. Vnctus est igitur spiritu sancto, ut annunciaret pauperibus siue mansuetis: dicens eis in euangelio: Beati pauperes spiritu: quoniam eorum est regnum cœ Matth. 5 lorum. Et: Beati mites: quoniam ipsi possidebunt terram. Et missus est ad sanandos eos, qui corde contriti sunt, & di/ Luc. 4. c cunt: Cor cõtritum & humiliatum deus non despicit. Siue Ps. 50. d iuxta Symmachum & Theodotionẽ, ad alliganda uulnera peccatorũ, prædicare captiuis remissionẽ, cæcis ut uideant: uel clausis apertionem: quod manifestius interpretatus est Symmachus, uinctis solutionem. De quo, immo ad quem supra dicitur: Ecce posui te in lucem gẽtium: aperire oculos 3. 5. e cæcorũ: educere de uinculis alligatos: & de domo carceris sedentes in tenebris. Annum autem acceptabilem, & diem retributionis: omne prædicationis eius quo in carne uersatus est, temp⁹ intellige: Q̃d & apostolus Paulus in primo saluatoris interpretatur aduẽtu dicens: Ecce nunc tempus 2. Co. 6. a acceptabile: ecce nunc dies salutis. De quo supra plenius di 3. 49. c ximus. Sinautem retributio nõ in meritis bonorum, sed in pœnis accipitur peccatorum, iuxta quod dies dicitur ultionis: de iudaico populo sentiendum est: in quẽ post passionẽ eius, statim dei ira peruenit. Cõsolatusq; est omnes lugẽtes dicens: Beati lugentes: quoniã ipsi cõsolabun̄: Vt poneret Matth. 5 lugẽtibus

SEP. Populus tuus omnes iusti, semper possidebunt terram: custodiens plantationem opera manuum suarum in gloriam. Qui paruus est, erit in milibus: & qui minimus, in gentem magnam. Ego dominus in tẽpore cõgregabo eos.

HEB. Pôpulus autem tuus omẽs iusti, in perpetuum hæreditabũt terrã, germẽ plantatiõis meæ: opus manus meæ ad glorificandũ. Minimus erit in mille: & paruulus in gentẽ fortissimam. Ego dñs in tempore ei⁹ subito faciam istud.

b Spiritus ¶ Ca. LXI

Spiritus domini super me, ꝓpter quod unxit me: euangeliçare pauperibus misit me: sanare contritos corde: prædicare captiuis remissionem: & cæcis ut uideant: uocare annum acceptabilem domino, & diem retributionis: cõsolari omnes lugentes: dare lugentibus sion: dare cis

Spiritus ¶ Ca. LXI

Sdñi dei super me, eo qd̃ unxerit me dominus: ad annunciandum mansuetis misit me: ut mederer cõtritos corde: & prædicarem captiuis indulgentiã: & clausis, apertionẽ: & annunciarẽ annũ placabilẽ dño: & diẽ ultionis deo nostro: ut consolarer oẽs lugẽtes. Vt ponerẽ lugentibus

A lugentibus sion: & daret eis gloriam coronamq; ꝓ cinere: De quibus fuit & apostolus Paulus: qui lugebat sion atq;
Rom.9.a dicebat: Tristicia eñ est mihi & dolor cõtinuus. Et iterum:
Ibidem Optabam ego anathema esse a Christo pro fratribus meis & propinquis iuxta carnem, qui sunt israelitæ. Et propterea lugentes atq; plangentes, pro cinere oleum gaudij susceperũt: uidentes de iudæis plurimos credidisse: & stolam accipere mũdissimam, pro lugubri uestimento. a ¶ Et vocabunt in ea fortes iustitię ꝛc. Postq; & apostoli & apostolici uiri, pro cinere & mœroris spiritu, oleum gaudij, & pallium: siue iuxta Lxx. καταστολὴν δόξης: id est, stolã gloriæ laudisq; susceperint: Tunc uocabunt generationes iusticiæ, plantatio domini gloriosa: Vel iuxta hebraicũ, אֵילֵי, per extensam utramq; syllabam: fortes deiq; iusticiæ, aut plantatio domini ad glorificandum: ut cum glorificati fuerint uel ipsi glorificauerint dñm, ædificent desertas a sæculo ciuitates: & ruinas antiquas suscitẽt: tam populi iudæorum, q; cunctarum gentium:

B qui non solum ædificandi & instaurãdi urbes, habebunt scientiam: sed & pastores erunt optimi: ut repulsis antiquis pastoribꝰ, quibꝰ per Ezechielem
Ezech.34.a dixerat deus: O pastores israel, nunquid pascunt semetipsos pastores, & non magis oues: audiant cũ apostolo Petro: Pasce oues
Ioh.21.d meas. Mirũq; in modũ de cœmẽtarijs atq; pastoribꝰ transibunt in agricolas. i. in aratores & uinitores: ut possint cum
1.Co.3.b Apl̃o dicere: Dei ædificatio, dei agricultura sumus. Denicq; scribas & pharisæos, uinitores & agricolas iudæorũ, saluator interrogat:
Matth.21.d qd faciat uinitoribꝰ malis & agricolis: Illisq; respõdẽtibꝰ: Malos male perdet: & uineã dabit alijs agricolis, intulit: Auferet a uobis regnũ dei: & dabit genti facienti fructus eiꝰ. Quæ res interpretatione non indiget. Quotus eñ quisq; ecclesiarũ princeps est de iudæis, & nõ de alienigenis, atq; externarũ gentiũ hoibꝰ? qui ante idolis seruiẽtes: & alieni a testamẽto dei ac peregrini a ꝓmissionibꝰ illiꝰ, spem nõ habẽtes: Et sine deo in sæculo, nunc præsunt ecclesijs: & dura corda gentiliũ, priusq; indomita, ad fructus ferendos aratro fidei edomant: ut sementẽ doctrinæ dñi, bonorũ operum ubertate multiplicẽt. b ¶ Vos aũt sacerdotes dñi ꝛc. Edificatores urbiũ desertarũ & pastores gregũ: qui ipsi sunt aratores & uinitores, hoc est, filij peregrinorum: ipsi quoq; sunt sacerdotes dei: ad quos propheta nunc dicit: Vos autẽ uocabimini sacerdotes domini: & ministri dei nostri, dicet uobis: Haud dubium quin ecclesiarũ principes significet. Vel certe de apostolis intelligendũ est: ut sit ordo: Cum cœmentarij, pastores, aratores, & uinitores de gentibꝰ fuerint ecclesijs ꝓpositi: Vos de quibꝰ dictũ est: Reliquiæ saluæ fient, Et: Nisi dominꝰ sabaoth reliquisset nobis semẽ, quasi sodoma essemus: & similes gomorræ fuissemus: uocabimini sacerdotes & ministri dei: quales erant & filij Dauid. De quibus scriptura dicit: Filij autem Dauid, erant sacerdotes dei. Isti fortitudinem gentium comedent: & in diuitijs earũ admirabiles erunt. Corona enim patrum, gloria liberorum: & profectus populi, epulæ sacerdotum. De istiusmodi diuitijs, Paulus scribebat ad Corinthios: Gratias ago deo meo per iesum Christum: 1.Co.1.a qm̃ in omnibus diuites facti estis in eo: in omni uerbo, & in omni sciẽtia: sicut testimonium christi cõfirmatum est in uobis: ut in nullo indigeatis in ulla gratia. Fortitudo autem gẽtiũ, triumphus est martyrũ: & nos in eorũ gloria superbi sumus: non ea superbia quæ in uitio est: Qui Iacobi.4.b deus resistit, ut humilibus det gratiã: sed ea quæ ꝓ potentia & gña accipit. Vñ & Moysi Exo.34.d cornuta facies erat, q; dicere poterat: In te inimicos nr̃os cornu uentilabim. Et ꝓ supbia Ps.43.b D gloriæ, interpretatꝰ est Aq̃la: κὴ ἡ δόξα αὐτῶν πορφύρα ἐνδύσεσθε: id est, purpura uestiemini: ut insigne regij decoris ostẽderet. Q d̃q; sequit: Pro cõfusione duplici, & pro rubore laudabũt partẽ suam, qd̃ in Lxx. nõ habet: sic, mihi explanãdum uidet. Pro eo q; duplicem habebatis confusionẽ: tã sup ppl̃o iudæorũ, qui a deo recesserat: q; sup nationibus, quæ idolis seruiebant: Videbitis eos cõuersos ad timorẽ dei, laudare partẽ suã: Haud dubiũ quin dñm: de q̃ loquebatur & sanctus: Pars mea dñs. Hoc autẽ nemo potest Ps.72.d dicere, nisi qui aliam partẽ non habet. Quia igitur uos sup eis duplicem habuistis cõfusionẽ & ruborem peccati eorũ, super quo ipsi nõ erubescebant: propterea in terra sua: id est in terra mitium atq; uiuentium, duplicia possidebunt: cum & præsentibus crediderint, & futuris. Et habebũt lætitiam sempiternã. Pro quo in Lxx. legitur: οὕτως ἐκ δευτέρας τὴν γῆν κληρονομήσουσι, id est, sic terrã secundo possidebunt. Et gaudiũ sempiternũ erit super caput eorũ: ut qui possederãt terram in iudææ angustissimis finibus, postea uniuersum orbem possideãt. De qua terra pater loquitur saluatori: Po- Ibi.2.b stula a me, & dabo tibi gentes hæreditatẽ tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Hoc autem præstitit dominus: qui diligit iudicij ueritatem: & odio habet rapinam in holocausto. Pro quo Lxx. transtulerunt, rapinam de iniquitate: quasi aliqua sit rapina quæ non ex iniquitate cõsistat. Ergo quod dicit, hoc est, magis deus iustorũ diligit paupertatẽ, q; diuitum munera, quæ de rapinis sunt & iniquitate.

sep. eis gloriam pro cinere, unctionem lætitiæ luגentibus, habitum gloriæ ꝓ spiritu mœroris. Et uocabuntur generationes iusticiæ: plantatio domini in gloriã. Et ædificabunt deסertas sempiternas: quæ desolatæ fuerant prius, suscitabunt: & innouabunt ciuitates desertas, desolatas in generationes: & uenient alienigenæ, pascent oues tuas: & aliarum gentium aratores & uinitores. Vos autem sacerdotes domini uocabimini ministri dei nostri. Fortitudinem gentium comedetis: & in diuitias earum eritis admirabiles. Sic terrã secundo possidebũt: & gaudiũ sempiternum erit super caput eorum. Ego enim sum dominus qui diligo iustiסciam: & odio rapinas ex iniquitate. Et dabo laborem eorum iustis: & testamẽtum æternum ponam cum eis.

c ¶ Et dabo opus eorum ꝛc. Deus qui diligit iusticiã atq; iudiciũ:

E iudicium:& detestatur holocausta uiolenta: quicquid enim de rapinis est, quasi mercedem scorti reputat,& precium carnis: ipse eorum qui secundo possederint terram,& quos duplici lætitia coronarit: laborem dabit iustis: siue ut melius habetur in hebraico, in ueritate: ut nequaq; sicut in lege umbra ueritatis, sed ipsa sit ueritas. Et pactum feriet sempiternũ: non quale Moysi dederat, quod præterijt: sed pactum euãgelij: de quo Matth.24.c loquit̃ Christus: Cœlum & terra pertransibunt: uerba autẽ mea non præteribunt. Et tunc scietur in gentib9 semen apostolicum:& oẽs futuræ generationes suscipient sementẽ doctrinæ dei: nequaq; illud dicẽtes: in q̃ ppʒs pri9 circũcisionis errabat, dicens: Quid eñ aliud, nisi semẽ quærit deus? Omnis qui uiderit eos, prima fronte cognoscet: quia semen sit cui benedixerit dominus. Quis eñ ex ordine uitæ, mãsuetudine, continẽtia, hospitalitate, cunctisq; uir-
F tutibus non intelligat populum dei? Et quis non ecõtrario detestetur cruẽtas israelis manus: aduersum quos imprecat̃ propheta di-
Ps.82.c cens: Imple dñe facies eorum ignominia?
a Gaudẽs gaudebo in dño ꝛc. Principium capituli iuxta Lxx. qui dixerunt: Gaudio lætabuntur in domino: fini superioris capituli copulatur. Iuxta hebræos ℣o alterius capitis exordium est: in quo introducit̃ eccle-
sia, Christi respõdere sermonib9: Gaudens gaudebo in domino:
& exultauit anima mea in deo meo. Nequaq; in patribus,
Ioh.8.d sicut Iudæi gloriabantur dicẽtes: Semen Abraham sumus:
& nemini unq; seruiuimus, sed in deo: scriptura dicente:
Act.4.f Multitudinis autem credentium erat cor unum, & anima una. Redditq; causas lætitiæ: Quia induit me uestimento salutis: & indumento siue tunica iustitiæ atq; lætitiæ: quæ hebraice dicitur בגדי ישע, ornauit atq; circũdedit. Quotquot
Gal.3.d enim in Christo baptiçati sumus, induimur Christo: & ha-
1.Co.1.d bemus tunicam iustitiæ: qui factus est nobis sanctitas, iustitia,& redemptio. Ponitq; similitudinem duorum in ecclesia agminum, perfectorum atq; incipientium. Perfectos, sponsi comparat pulchritudini: incipiẽtes, sponsæ assimilat ornatui. Perfectus erat Paulus, qui quasi sponsus decoratus corona atq; coronãdus: siue ut Aquila transtulit: ἱερατόμιτρος στεφάνω: quod in lingua nostra dicitur, sacerdotij portans coronam, loquentis in se Christi auctoritate dice-
2.Timo.4.b bat: Certamen bonum certaui: cursum consumaui: fidem seruaui: de cætero reposita est mihi corona iustitiæ. Et in
Phil.3.c alio loco: Quotquot ergo perfecti, hoc sapiamus. Incipiens autem erat, comparatione plenitudinis, quãdo ex persona incipientiũ loquebatur: Cum essem paruulus, sicut paruulus loquebar: sicut paruulus sapiebam: sicut paruulus cogitabam. Et iterum: Ex parte uidemus, & ex parte cognoscimus: donec ueniat quod perfectum est. Et ideo sponsæ assimilatur ornatui, quæ ornatur mundo muliebri: siue ut cæteri transtulerũt: uasis uel monilib9 suis. Ponitq; alterius comparationis exemplaria: quorum prius ad spõsum, sequẽs referẽ ad sponsam. Sicut terra, pfert germen suũ, & cœlestibus pluuijs irrigatur: & sicut hortus semen suũ germinat: qui fontium atq; fluuiorum aquas desyderat: Sic (inquit) dñs germinabit iusticiam atq; læticiam corã cunctis gentibus: Nequaq; coram Israel, ut supercilium decutiat Iudæorũ: sed cunctis gẽtibus, quæ in ecclesia congregantur. Ca. LXII

1.Co.13.t G Ibidem

Propter sion non tacebo ꝛc. Dixerat domin9 atq; saluator: Spiritus Luc.4.t H domini super me, propter qđ unxit me: usq; ad eum locũ ubi scriptum est: Omnes qui uiderint eos, cognoscent: quia isti sunt semen cui benedixit dominus. Post quam repromissionem, respondit ecclesia: Gaudens Ps.68 gaudebo in domino: quæ in tertio graduũ psalmo, ex persona populi pœnitentis læta cantauit: Lætatus sum Ps.121.a in his quæ dicta sunt mihi: in domũ domini ibimus. Nunc prophetæ introducit̃ persona dicentis: Propter sion nõ tacebo: & propter hierusalem nõ quiescam. Diebus (inquit) ac noctibus ora non claudam: nec mea unq; reticebit oratio: sed tamdiu clamabo & precibus iungam preces, donec ueniat qui promissus est: & splendore suo cunctũ orbem illuminet. Quis est iste quẽ quærit, quẽ uenire desyderat, ponit manifestius: Donec egrediatur ut splendor iustus eius: & saluator eius ut lampas accendatur. Siue iuxta Lxx. Donec exeat sicut lux iusticia eius: & salutare illius sicut lampas ardeat. Quæ dicebat in euangelio: Ego sum lux mundi. Quæ Ioh.8.b cum in sion & in hierusalem fuerit accensa, nequaq; in sola splendebit Iudæa: sed dicetur ad eam: Lumẽ quod in te est, Matth.6.c accensum est: quod egressum ex patre, in tuis cœpit ardere finibus: omnes gẽtes illuminabit. Et cuncti reges uidebũt inclytum tuum. O hierusalem & sion: qui de tua stirpe generatus est: qui in te exaltatus patibulo, omnes traxit ad se: ita ut gentes uideant iusticiam eius. Quia cunctorum creator misertus est gentibus: & reges gloriam illius, qua glorificatus in cruce est: & oñia suo imperio regna subiecit. Denicq; nequaq; uocabitur hierusalem & sion: sed nomen nouũ accipiet, quod ei dñs imposuerit, dicens ad apostolum Petrũ:

HEB. ueritate:& fœdus perpetuũ feriam eis. Et scietur in gẽtib9 semẽ eorʒ: & germẽ eorũ in medio populorũ. Oẽs q uiderint eos, cognoscent eos: qa isti sunt semẽ cui bñdixit dñs. Gãudens gaudebo in dño: & exultauit aníа mea in deo meo: quia induit me uestimẽtis salutis: & indumẽtis iusticiæ circũdedit me: quasi spõsum decoratũ corona: & quasi sponsam ornatã monilib9 suis. Sicut eñ terra, pfert germẽ suũ: & sicut hort9 semẽ suũ germinat: sic dñs de9 germinabit iustitiã, & laudẽ corã uniuersis gẽtibus. Ca. LXII

b Propter sion non tacebo: & propter hierusalẽ nõ quiescam: donec egrediat̃ ut splendor iust9 eius: & saluator ei9 ut lampas accendatur. Et uidebunt gentes iustum tuum: & cuncti reges indytum tuum: & uocabit̃ tibi nomẽ nouũ, qđ os dñi

SEP. cum eis. Et scietur in gentibus semen eorum: & nepotes eorum in medio populorũ. Omnis qui uiderit eos, cognoscet illos: quia isti sunt semen benedictum a deo: Gaudio lætabuntur in domino: exultet anima mea in domino. Induit eñ me uestimẽto salutis: & tunicã lætitiæ circũdedit mihi. Sicut sponsum mitra: & sicut spõsam ornauit mundo muliebri: & sicut terrã efferẽtẽ florẽ suũ: & sicut hortus semina sua germinat: sic domin9 deus profert iustitiã & laudem in cõspectu omnium gentium. Ca. LXII

Propter sion non tacebo: & propter hierusalẽ nõ reliquam: donec egrediat̃ sicut lumẽ iustitia eius: & saluatare illi9 sicut lampas ardebit. Et uidebunt gentes iustitiam tuam: & omnes reges gloriam tuam: & uocabit te nomẽ nouum: qđ os dñi

Matth.16.c A Tu es petrus,& super hanc petrã ædificabo eccl̃iam meã: & portæ inferi nõ prævalebunt aduersus eam. Q̃d uocabulũ a nomine domini deriuauit,ut dicatur dominicũ: Et populus illius nequaq̃ ueteri nomine appellet̃ israel, sed nouo: id est,christianus. Eritq̃ quasi corona decoris in manu domini: & q̃si diadema regni in manu dei sui: quãdo eam coronaue rit turba credentiũ: & diadema imperij, q̃d martyres gemmarum suarũ uarietate distin/ xerint, fuerit in manu dei, ut filium suũ eorũ coronet uictorijs. Vnde & ap̃lus Paulus lo/ quebatur ad sanctos: Gaudium & corona mea. a ¶ Nõ vocaberis vltra derelicta ꝛc̃. Pro sion & hierusa/ lem, uocaberis eccle/ sia, & domini, cum ꝓ iudæis appellabuntur Christiani. Nec hoc eris uocabulorũ fine cõtenta: sed quæ priꝰ uocabaris relicta, q̃d hebraice dicit̃ עָזוּבָה uocaberis חֶפְצִי בָהּ: quod interpretat̃ uo/ luntas mea in ea:& ter ra tua quæ prius uoca batur שְׁמֵמִית ,deso/ lata siue deserta, post/ ea uocabit̃ בְּעוּלָה: B q̃d Aquila interpreta/ tus est ἐχομένη: Sym/ machus & Theodotio σωωκισμένη ¶ Lxx. οἰκουμένη: quæ omnia habitatã possessamq̃ significãt. Hoc est autẽ hebraicæ consuetudi/ nis: ut ex euentu,rebꝰ uocabula semper im/ ponant: sicut Abram אַבְרָם Gen̄.12.a qui prius dicebatur,pater excelsus, quando audiuit repro/ אַבְרָהָם missionem: Et in semine tuo benedicent̃ omnes gentes, ap/ Ibi.17.a pellatus est pater multarum gentium: id est, Abraham. Et ꝫ.8.a domino saluatori supra nomen imponitur: Cito spolia de/ Mar.3.b trahe,uelociter prædare. Filij quoq̃ Zebedei, quorũ unus uocem tonitrui emittere poterat. In principio erat uerbum: & uerbum erat apud deum: & deus erat uerbum: appellati sunt בְּנֵי רֶעֶם :quod interpretatur,filij tonitrui. Q̃d autẽ sequitur: Quia complacuit domino in te:& terra tua inha/ bitabit̃: A Lxx. prætermissum est: causasq̃ reddidit, quare appelletur חֶפְצִי בָהּ :& quare appellatur בְּעוּלָה :quoniã complacuerit sibi dominus in sion:& terram ipsius habita/ bilem fecerit, quæ prius iudaico fuerat errore deserta. Siue hoc ipsum referamus ad eccl̃esiam: quæ possessa prius ab idolis,deserta fuerat a deo. b ¶ Habitabit enim iuuenis cũ Ephe.5.e virgine ꝛc̃. Dicit & Apostolus: Viri diligite uxores uestras, sicut & Christus eccl̃esiam. Cunq̃ in alio loco posuisset ex/ Ibidem.d emplum: Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ: & erunt duo in carne una: Intulit: Sacramentum hoc magnum est:ego autem dico in Christo & in eccl̃esia. Si ergo propter breuitatem temporis, quod in arto est: sic debent uiri habere uxores suas, quasi non ha/ beant: Quãto magis inter sponsum & sponsam erit sancta coniunctio: Iste est sponsus de quo in duo de uicesimo psal/ mo canit̃: Et ipse tanq̃ sponsus procedens de thalamo suo.

Et ista sponsa,quæ crebrius in cantico scribitur canticorũ: quæ non habet rugam nec maculam. Quam Paulus desy/ derat offerre uni uiro uirginem castam: ut sit sancta corpore & spiritu. De qua & sub nomine charissimi,quadragesimus quartus psalmus canit: Astitit regina a dextris tuis in uesti/ tu deaurato circũdata uarietate. Sicut igitur spõsus gaudet in spon sa: iuueniscq̃ cum uir/ gine: in quibus exem/ plis sancta coniunctio est: Sic dominus læta/ bitur in ea, cuius no/ mina fuerint immuta ta. c ¶ Super muros tuos hierusalem con/ stitui custodes ꝛc̃. Pro pheta dixerat: Propter ꝫ.eo. sion nõ tacebo: & pro/ pter hierusalẽ nõ quie scam: & cætera usq̃ ad eum locũ, ubi nunc ca pitulum terminatum est: Gaudebit sponsus super spõsa: gaudebit sup te deus tuus. Secq̃ promiserat diebus ac noctibus rogaturũ: ut saluator & iustus qui ꝓmissus fuerat,adue/ niret: & instar lampa/ dis,totũ illustraret or/ bem. Post quæ intro/ ducitur persona dei lo quẽtis ad hierusalem: id est eccl̃esiam primi/ tiuorũ: & eam quæ in D apostolis,ac ꝓ aposto/ los ædificata est. Sup muros tuos constitui custodes: quos uel an/ gelos uel apostolos,& omnes principes eius atq̃ doctores accipere possum⁹. Q̃ui custo/ diunt muros eccl̃esiæ: ne aduersarius noster 1.Pe.5.b diabolus, qui quasi leo rugiens circuit: & quærit quomodo possit intrare, occasionẽ accipiat ad gregẽ dñi deuastandũ. Qui custodes,nec diebus debẽt nec noctibus tacere: nec in lætis, nec in tristibus, sed semp dñi clæmentiã deprecari: ut grex illius & muri hierusalẽ custodiant̃ & uallent̃ eius auxi lio. Vnde & ad eosdẽ custodes atq̃ doctores sermo dirigi/ tur. Q uos qui recordamini domini, eiusq̃ clæmẽtiã die ac nocte precibus fatigatis: cauete ne unq̃ in ore uestro sileat oratio. Ne detis silentiũ ei,subaudit̃,dño: sed semp molesti sitis, opportune, importune: & imitemini interpellatricem duri iudicis. Si ẽm ille mentis ferociã assidua imprecatione deposuit: quanto magis pater cœlestis bona dabit petẽtibꝰ se? Tamdiu autẽ rogare debetis donec hierusalẽ quæ in iu/ dæis cõcidit: & in exẽplũ est atq̃ maledictũ: in totius orbis terrarũ laude uersẽ. Mirorq̃ quid uoluerint Lxx. ꝓ eo q̃d habetur in hebræo: ne detis silentiũ ei: donec stabiliat & po/ nat hierusalem laudem in terra, dicere,cuius sensus in supe rioribus nõ cohæret: Nõ est ẽm uobis similis, si corrigat: & faciat hierusalem gaudiũ super terrã. Nisi forte hoc artifici eloquio coaptemus: ut dicat̃ ad custodes eccl̃esiæ: Nullum eorum similem fore qui prædicatione sua fecerint,ut corri/ gatur: & fiat hierusalem gaudium omnis terræ. d ¶ Jurauit dominus in dextera sua ꝛc̃. Omnipotens deus qui dixe/ rat ad eccl̃esiam: Super muros tuos constitui custodes, qui perpetuo nõ tacebunt: quibusq̃ præcipiam, ut nunq̃ orare

C Cañ.4.b 2.Co.11.a

E

desistant, nisi impetrauerint quod precant: Nunc iurat per dexteram suam & brachium fortitudinis suæ. De quo cre/
bro diximus: q̄ sit dominus noster atq̄ saluator: qui iuxta
1.Co.1.d Apostolum, dei uirtus est deiq̄ sapientia. Iurat autem q̄ tri
ticum & uinū hierusalem nequaq̄ cedat in hostium cibos:
nec alienigenæ labore illius perfruantur: sed quicūq̄ in lachrymis seminauerint, in gau/
dio metant: & qui mes/ suerint abiectisq̄ pa/
leis, purū frumentū in horrea cōgregauerint: ipsi comedant labores manuū suarū: & dñm æterna laude sustol/
lant: & bibant uinum in atrijs sanctis eius. Q̄d uel multas apud patrē intelligim⁹ man
siones, si de futura in regno cœlorum accipi
mus beatitudine: uel certe ecclesias in toto orbe diuisas, in quib⁹ plātati, postea ī domo dñi florebimus. Q̄ñ autem dicit: Nequaq̄ ultra dabo triticū tuū inimicis tuis: & uinū tuū alienigenæ non bi
bent in quo laborasti: ostendit laborē antea iudæorū, & oīa ope/
ra eorū a dæmonibus fuisse possessa: q̄ñ inter
F deum & idola fluctua
bant: q̄ñ eis dicebat
3.Reg.18.d Helias: Vsq̄quo clau/
dicatis utroq̄ pede? si dñs est deus, sequimi
ni illū. Et iuxta Typicā historiam, quæ in Iu/
dicum libro narratur:
Iudicū.6.a. Veniebāt madianitæ, & usq̄ ad gaçam fru/
ctus eius deuastabāt:
ita ut cibus hominū in escas brutorum animantium uerte/
retur. Hoc est autē triticum, & hoc uinum, quod non come
dent, nisi laudantes dominū: & nō bibent, nisi in atrijs san/
Mar.14.c ctis eius: de quo dñs in passione dicebat: Amen amē dico
uobis: Non bibam de genimine uitis huius, donec illud bi/
bam nouū in regno patris mei. Q̄uæ ex parte complent in
Cañ.5.a ecclesia, quando dicit dominus discipulis suis: Bibite amici
Matth.26.c mei & inebriamini fratres: quod uinum lætificat cor homi/
Geñ.43.g nis. Et in plena luce atq̄ meridie bibitur a Ioseph cum fra/
tribus suis. Et complebit plenius, quando inebriabit terra
benedictionibus domini. Triticū quoq̄ de quo panis cœ/
Ioh.6.f lestis efficitur, illud est de quo loquit dominus: Caro mea
uere est cibus. Rursumq̄ de uino: Et sanguis meus uere est
potus. a Transite/ transite p portas ⁊c. Præcepit custo/
dibus murorū hierusalem: quibus ante præceperat ne tace/
rent, ne aliquando orare desisterent: ut transeant per portas
hierusalē, & uiam faciāt populo. Q̄d semijudæi in ultimo
tempore: quando post plenitudinē gentium saluandus est
israel, & ad dñm rediturus, futurū esse contendunt. Alij ꝙ
in regno cœlorū explendū putant, quando erit uera lætitia:
& unusquisq̄ recipiet sc̄dm meritū suū: ac nequaq̄ dñm
in humilitate cōspiciant: sed in habitu sentiant iudicantis:
q̄ñ ueniet super nubes cū angelorū multitudine: ut reddat
unicuiq̄ sc̄dm opus suū. Nos autē sc̄dm cœptā explanatio
nem, possumus hæc & in primo aduentu intelligere: ut dica
mus præcipi apostolis & apostolicis uiris, ut ingrediant &
transeant p portas: quibus infernus nō præualet: & omnia
tollant impedimenta de uia, ut absq̄ aliquo scandalo pp̄lus
ecclesiam saluatoris introeat. Vnde & Ioannes clamabat in
eremo: Ego sum uox clamātis in deserto: sicut Esaias dixit:
Parate uiam dñi: rectas facite semitas eius. Omnis uallis
implebitur: & omnis mons & collis humi/
liabitur. Alijsq̄ uerbis nunc idem sensus dici
tur. Elegit lapides uir ecclesiasticus: qui om
nem emollit de credē/
tium corde duritiam. De quibus idē bapti/
sta dicebat: Potens est deus de lapidib⁹ istis suscitare filios Abra/
ham. Vel iuxta Lxx. Proijcit de uia lapides qui infideles a creden
tibus separat. Quod ne putarent Iudæi de se dici, iungitur: Leua/
te signum in gētes, & ad populos nationū: ut nequaq̄ unius ter/
ræ Iudæ ad salutē pro/
uocent angustiæ: sed auditum fiat in extre/
mis terræ: ut passionē omniū creatoris totus mūdus exaudiat. Di/
cite (inquit) filiæ sion. Quæ uel ideo appel/
latur filia sion: quia primum orta est ex iu
dæis. De qua dicit in
H canticocanticorū: Filij Cañ.1.b
matris meæ pugna/
uerunt aduersum me. Vel certe propterea fi/
lia: qa a deo adoptiōis nomē accepit. Quot/ Ioh.1
quot enim susceperūt eum, dedit eis potesta/
tem ut filij dei fierent. Quid ē aūt q̄ iubent
magistri atq̄ doctores sion filiæ nūciare? Ecce saluator tuus
uenit: qui in hebraico dicitur Iesus. Vnde & Gabriel ad Io/
seph: Et uocabis (inquit) nomē eius Iesum: ipse enim saluū Matth.1.d
faciet populum suum a peccatis eorum. Q̄ui saluator cre/ Ibidem.16.d
dentium iudex est omnium: ut reddat unicuiq̄ sc̄dm ope/
ra sua. Iustis, præmia: peccatoribus, æterna supplicia. Et uo/
cabit (inquit) eos ipse dñs atq̄ saluator. Siue iuxta hebrai/
cum: Vocabunt eos, apostoli & apostolici uiri: pp̄lm sanctū
& redemptū a dño: qui redempti sunt christi sanguine. Ipsa
quoq̄ ciuitas nequaq̄ appellabitur derelicta: ut prius uo/
cata fuerat: uel in iudæis, propter negociationem: uel in gen
tibus, propter idololatriam: sed requisita, ut hebraice di/
citur דרושה: ut pro augmentis & uarietate uirtutum, no/
ua semper accipiant nomina. Ca. LXIII

Quis est iste qui uenit de edom ⁊c. Omnē hunc locū ab eo loco ubi iuxta Lxx. dicit: Illuminare ꝛ.60
illuminare hierusalē: quia uenit lumē tuum: & gl̄ia dñi sup̄ te orta ē: usq̄ ad præsens capi
tulū, ubi dicit: Quis ē iste q̄ uenit de edom, tinctis uestib⁹
de bosra: Multi nr̄orū referūt ad finē mūdi: in q̄ siue carnali
ter, siue spūaliter: diuersa em̄ sentētia plurimorū est, explēda
cōtēdūt. Nos aūt, qa & sup̄ in hoc eodē capl̄o legim⁹: Spūs
dñi sup̄ me, ppter qd̄ unxit me: annūciare pauperib⁹ misit
me: Q̄d dñs atq̄ saluator lecto Esaiæ uolumine in synago
ga iudæor⁹ sup̄ se expletū esse mōstrauit dicēs: Hodie cōple Luc.4.d
ta est hæc

G

Quis est iste qui uenit de edom, tinctis uestibus de bosra? Iste formosus

b

SEP. inimicis tuis: & si ul/
tra biberint filij alieni ui/
num tuum, in quo labora
sti: sed qui cōgregauerint, comedent ea & laudabūt dñm: & qui congregaue/
rint, bibēt ea in atrijs san/
ctis meis. Ite per portas meas: & uiam facite pp̄lo meo: & lapides de uia pro
ijcite. Leuate signū in gen
tes: ecce em̄ dominus fecit auditum usq̄ ad extremū terræ. Dicite filiæ sion: Ec/
ce saluator tuus uenit, ha/
bens mercedem suam se/
cum: & opus suum ante fa
ciem suam: & uocabit eum populum sanctum, redem
ptum a dño. Tu autē uo/
caberis requisita ciuitas & nō derelicta. Ca. LXIII

Quis est iste qui uenit de edom, fuluis uestib⁹ de bosor? Sic for
mosus

A ta est hæc scriptura in auribꝰ uestris: Et nūc de eodē dicit̄: qđ post passionē ad patrē cruentus ascēderit: necessitate cōpelimur, omnia quæ dicuntur, in primo accipere saluatoris aduentu. Nec enim fieri potest, quod plærīq nostrorum facere nitunt̄: ut uariētur tpe quæ operibus copulata sunt: nec negamus sudoris esse maximi, hæc omnia sibi coniungere: & sic spiritualiter explenda in cōsumatione monstrare: ut christo, & iuxta carnē & iuxta spiritum, iam completa doceamus. Quia igitur uenit filiæ sion saluator: cuius merces cum eo est: & opus illius corā illo: & egressus est iustus ut splendor: & saluator accensus est ut lampas: gauisusq sponsus super sponsa sua ecclesia: immo exultauit super eā deus suus: qui ipse & sponsus & dominus est: Propterea scđm assumptionem carnis & passionem crucis dicit̄

HEB. formosus in stola sua: gradiens in multitudi
a ne fortitudinis suæ. Egō q loq̄r iustitiā: & ꝓpugna-
b tor sū ad saluādū. Quare ergo rubrū est indumētū tuū: & uestimēta tua sicut
c calcātiū in torculari? Tor-cular calcaui solꝰ: & de gēti bꝰ nō ē uir mecū. Calcaui eos in furore meo: & cōculcaui eos in ira mea: & aspersus est sanguis eorum super uestimēta mea: & omnia induméta mea pollui.

SEP. mosus in stola sua, uiolentia cum fortitudine. Ego qui loquor iustitiam: & iudicium salutaris. Quare rubra sunt uestimenta tua: & indumenta tua sicut calcātium torcular, plenum conculcatum? Et de gentibus non est uir mecum: & conculcaui eos in furore meo: & confregi eos quasi terram: & deduxi sanguinem eorum in terram: & omnia uestimenta mea inquinaui.

Dies em̄ Dies em̄

Ps. 67.e ad eū: Vt intingat̄ pes
Gen.49.b tuus in sāguīe. Et sub Iudæ uocabulo in Genesi ꝓphetat̄: Inda, te laudabūt frēs tui: Manus tuæ in ceruicibꝰ inimicorū tuorū: adorabunt te filij patris tui: Catulus leonis iuda: ad prædam fili mi ascēdisti, requiescēs accubuisti ut leo & quasi leæna: quis suscitauit eum? Et iterum: Ligans ad uineam pullū suū, & ad uitē o fili mi asinā suā: lauabit uino stolā suā & sanguīe uuæ palliū suū. Iste est quē angelicæ potestates

B uidētes ad patrē ascēdere cruentū: imperāt cæteris angelis,
Ps.23.b & ab eis audiunt: Leuate portas principis uestri: & eleuamini porte æternales: & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? dominus fortis & potēs: dominus fortis in prælio. Et iterum: Dominus uirtutum, ipse est rex gloriæ. Hæc præmisimus: ut cum alijs testimonijs, etiam præsens capitulum congruere doceamus. Vnde & in cantico dicit̄ cantico
Can.5.c rum: Fratruelis meus rubicundus & candidus. Rubicundus, in passione: candidus, in resurrectione. Interrogant igitur angeli, rei nouitate perterriti. Mysterium enim passionis
1.Co.2.b & resurrectionis christi, scđm apostolum Paulum, cunctis retro generationibus fuerat ignoratum. Quis est iste qui de terra cruentus aduenit? אֱדֹם quippe in linguam nostram, & terrenus & cruentus exprimitur. Tinctis uestibus de bosra: Qđ multi pio errore lapsi, putant de carne domini intelligi: id est בָּשָׂר. quod uerbum, si carnem significaret: scriberetur per mediam literam שׁ: nunc autem per צ scribitur: & interpretatur firma atq munita: Quod uel de hierusalem accipimus, quæ firmissimis muris fuit ante circundata, in qua passus est dominus: Vel, de inferno: De quo in quinquagesimonono & centesimoseptimo psalmo scriptum est: Quis deducet me in ciuitatem munitam? in qua clausæ sunt animæ mortuorum, & circundata est firmissimis custodijs. Sciendum quoq quod iuxta historiam בְּצָרָה nō sit in edom: sed in moab. Sequit̄: Sic formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ. De quo & quadragesimus quartus psalmus canit: Formosus de/core præ filijs hominum. Accingere gladio tuo, super fœmul tuum potentissime. Specie tua & pulchritudine tua: intende prospere, procede & regna. Pro quo Lxx. transtulerūt βίᾳ μετὰ ἰσχύος: id est, uiolētia cū fortitudine. Quod quē sensum habeat, prudens lector inquirat. a Ego qui loquor iustitiam &c. Respondit dominus interrogantibus angelis. Quæritis, qui sim, qui ad cœlos cruentus ascendam: & sanguis quo aspersus sum, non mihi deformitatē tribue-
Ios.5.d rit sed decorem. Ego sum, cui pater tradidit omne iudiciū.
Ps.71.a De quo & psalmista dicebat: Deus iudiciū tuum regi da: & iustitiam tuam filio regis. Qui loquor iustitiam: ut malis mala, & bonis retribuam bona: qui ueni pugnare cōtra aduersarias potestates: & captiuis prædicare remissionem, & uinctos de carcere liberare: ut & aduersarij pœnas, & captiui sentiant libertatē. b Quare ergo rubrū indumentum &c. Vbi nūc dicit̄, rubrū: in hebræo legit̄ אֲדֹם. Ergo & supra ubi scribitur edom, nō loci uocabulū est, sed nomē sanguinis. Rursum autē angeli scisci-tant̄ & dicunt: Didicimus qđ tu sis qui loqueris iustitiā: & saluꝰ omniū in tuo sit iudicio cōstituta: Nūc scire uolumus: quare uestimenta tua sint uelut musto tincta: aut qđ causæ extiterit, ut tunicam quæ desup texta est, & scindi nō potest, & de utero uirginali tantū candorem habuit, quantū nullus fullonum possit facere super terram, sanguine cruētares: Magis em̄ tibi clæmētia cōuenit, q̄ crudelitas: magis candor, q̄ cruor. Quibus respondit dominus: non uno uersiculo, ut prius: sed multis uerbis, ut omnia doceat ignorantes: ne rursum quærere compellantur.

c Et torcular calcaui solus &c. Lxx. pro eo qđ nos diximꝰ, D torcular calcaui solus: interpretati sunt, plenum conculcatum: quod magis cum superiori capitulo legendum est, q̄ ut sit sequētis principiū. Pro torculari quod hebraice dicitur גַּת. Theodotio ipsum uerbum hebraicū posuit בּוּרָה Sed melius in hoc loco Symmachus, quem & nos secuti sumus. Verbum enim בּוּרָה ambiguum est: & tam torcular q̄ lagunculam plerumq̄ significat. Dicendum est itaq̄ de torculari, quod iuxta scripturæ sanctæ consuetudinem, interdum pro ultione atq̄ supplicijs ponitur peccatorum. Interdum in congregatione nouorum fructuum. Pro pœnis ponitur atq̄ tormentis: quando Hieremias in lamentationibus plangens euersionem hieruſalem loquitur: Torcular calcauit dominus uirgini filiæ iuda: ideo ego ploro. Treno.1.e
In bonam partem scribuntur psalmi pro torcularibus octauus & octogesimus tertius: De quibus in suis locis, si uita comes fuerit, domino præbente dicetur. Hoc torcular: in quo & malis supplicia: & bonis præmia a saluatore calcantur: solus ipse calcauit: nullumq̄ habuit adiutorem. Nec enim angelus, aut archangelus, throni, dominationes: aut ulla cœlestium potestatum, humanum corpus assumpsit: & pro nobis passus est: & conculcauit, aduersarias fortitudines atq̄ contriuit: nisi ille qui loquitur in psalmo: Saluum me fac domine: quoniam defecit sanctus: In Ps.11.a
tantum, ut etiam confidentissimus, & in fidei ueritate firmissimus apostolus Petrus, timore territus fugerit: immo Matth.27.g
dominum negarit. Quod q̄ sequitur: Et aspersus est sanguis eorum super uestimenta mea: & omnia indumenta mea pollui: Nequaquā sic intelligendum: ut dæmones & aduersarias potestates, sanguinem habere credamus. Sed Tropologicæ accipienda sunt omnia: quando clæmentissi-
Tropo. mus deus ad erudiendum populum suum, & captiuitatis uinculis liberandum, hostes ferire compellitur. Dies enim inquit ultionis in corde meo: annus redēptiōis meæ uenit.
Is.61.a De q̄ & supra legimus, in bonā partē prædicare annū dñi

E acceptum. Et diem retributionis deo nostro: & nunc tam in malam q̄ in bonā. In malā: Dies ēm ultionis in corde meo. In bonam: Annus redemptionis meæ uenit: ut eo tempore quo puniunt aduersarij, dei populus liberaretur: īmo redimatur præcioso sanguine agni: qui in Ioannis apocalypsi dicitur trucidatus. De hac retributionis die, & moyses sancto spiri
Deu.32. f tu prophetabat: Et retribuet uindictam inimicis: & odientibus se restituet. Circūspexi, & non erat auxiliator: quæsiui, & nō erat qui adiuuaret. Qui & in
ps.68. e psalmo dixerat: Et expectaui qui contristaretur, & nō fuit: & q cō solaretur, & non inueni. Ipse enim cum esset
Phil.2. a in forma dei: nō est rapinā arbitratus æqualem se esse deo: sed exinaniuit formam serui accipiens: & factus obediēs patri usq; ad mortē: mortē aūt crucis: & propterea donauit ei nomē super omne nomen: ut saluaret sibi credentes dextera sua: & indignatio eius quæ erat contra aduersarios, dei populū liberaret. Siue eruit credētes in brachio suo: & furorem suū ultra nō
F distulit: deduxitq; sanguinem eorum in terram: uel dæmonū τροπικῶς: uel certe sanguinem iudæorum: pro quo cæteri interpretes, contentionem transtulerunt: Qui omni studio nitebantur, ut uinctum populum nō dimitterent. a Miserationum dñi recordabor ꝛc. Finito, ut nos arbitramur primo, ut pleriq; æstimant secundo saluatoris aduentu: in quo, subaudiatur, iudicantis īmo pugnātis uox, suosq; & populi sui aduersarios trucidantis: cruentus uictorq; describitur: Incipit alia περικοπή: in qua ex persona populi propheta loquitur: enarrans beneficia in se dei & sui cordis duritiam: ob quā & hierusalem incendio: & israel captiuitati traditus sit. Q̄d iudæi ad babylonica referunt tempora. Nos autem ordine & ratione monstrauimus, de præsenti dici tempore, in quo rhomanis seruiunt: & excluso israele, gentium turba succedit. Curramus igitur per singula orationis membra: & ea ne lacinioſa sit expositio, breuiter disseramus: Præsſus ponderе malorum, in nullo alio nisi in dei misericordia spem habeo: qui facit misericordiam in milia diligentibus se: & extendit misericordiam suam his qui cognoscūt eum. Ex quo ostenditur, diligentibus & cognoscentibus deum, miseri-
Rom.9.c cordiam domini subuenire. Non est enim uolētis, neq; cur-
ps.126. a rentis, sed miserentis dei. Et: Nisi dominus ædificauerit domum & custodierit ciuitatem: in uanum uigilat qui ædificat & custodit eam. Ipse enim uirtutem tribuet ut faciam⁹
Hiere.16.d fortitudinem & possimus dicere: Fortitudo mea & auxilium & refugium meum in die malorum meorum. Quæ in præsenti loco, non pro uitijs atq; peccatis: sed pro angustijs debemus accipere. Quod autē iuxta Lxx. sequitur: Virtutes domini recordabor in omnibus quæ retribuit mihi: Pro quo in hebraico, laudes domini, continentur: signa intelligamus atq; miracula: pro quibus ponuntur sæpe uirtutes: ut ibi: Gloriam meā alteri nō dabo: nec uirtutes meas sculptilibus. Et alibi: Virtutes eius in insulis nūciabūt: uel gentibus totius mundi, uel ecclesijs: quæ firma mole fundatæ sunt: & feriuntur potius q̄ subuertuntur. Interdum uirtus nequaq; pro fortitudine accipitur atq; miraculis: sed pro cō
5.42.b Ibidem G uersatione bona: ut illud est apostoloꝝ. Pe-
2.Pe.1.b tri: Ministrate in scientia uestra uirtutem. Et
Phil.4.b Pauli: Si qua uirt⁹, & si qua laus. Iuxta q̄d & in alio loco dicitur: Melior est sterilitas cū uirtute. Prior uirtutis intelligentia, deo: secūda, hominibus conuenit. Pro eo aūt q̄d nos interpretati sum⁹: Super omnibus quæ reddidit nobis dominus: quod potest & in bonam & in malam partē accipi: Symmachus manifestius, in bonorum posuit retributione dicens: pro omnibus in quibus benefecit nobis: & pro multitudīe bonitatis: quā super domū israel exercuit: Pro quo Lxx. transtulerūt κύριος κριτὴς ἀγαθὸς ϑ(ῷ) οἴκῳ ἰσραήλ, ἐπάγγ(ελμα) ἡμῖν καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, καὶ τὸ πλῆθος τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ: id est, Dominus iudex bonus domui israel, retribuit nobis scd'm misericordiam suā & scd'm multitudinem iustiH ciæ suæ. Hoc autē non potest dicere, nisi ille qui intelligit iuste sustinere quæ patitur. Denicq; in septuagesimo secundo psalmo, cuius exordiū est: Q̄ bonus israel deus, his qui recto sunt corde: loquitur propheta ex persona eorum qui dei iudicijs perturbantur: Mei autem pene moti sunt pedes: pene effusi sunt gressus mei: pacem peccatorum uidens: & cætera usq; ad finem psalmi. Vnde apostolus Paulus qui dominum iudicem bo-
2.Timo.4 num iustumq; cognouerat, loquitur confidenter: Reposita est mihi corona iusticiæ quā reddet mihi iust⁹ iudex: Nō solū autem mihi, sed & omnibus qui diligunt aduentū domini & saluatoris nostri. Nec est inter bonum & iustum, ut hæretici uolunt, ulla distantia, eodem scribēte: Ergo lex sancta
Rom.7.c est: & mandatum sanctum & iustum & bonum: ut uidelicet bonitas in genere: & iusticia intelligatur in specie. Quā-
Rom.5.a obrem scribit ad Rhomanos: Vix enim pro iusto quis moritur: nam pro bono forsitan quis audiat mori. b Et dixit: Veruntamen populus meus est: filij non negantes: & factus est eis saluator ꝛc. Vbi nos interpretati sumus: In omni tribulatione eorum nō est tribulatus, q̄d hebraice dicitur בְּכָל־צָרָתָם לוֹ צָר. לא est negātis aduerbiū, & pro non, legi potest, & pro ipse: ut sit sensus: In omni tribulatione eo, לה
rū ipse est tribulatus: id est, deus: ut non solū peccata, sed & tribulationes nostras ipse portaret. Ipse ēm infirmitates nostras portat: & p nobis dolet. Porro Lxx. posuerūt aliud q̄d in hebræo non habet. οὐ πρέσβυς, οὐδὲ ἄγγελος ἀλλὰ αὐτὸς ἔσωσεν αὐτούς. i. nō legat⁹ neq; angelus, sed ipse saluauit eos: de q̄ in suo dicemus loco. Dixit igit deus q iustus est iudex domui israel: & austeritatē iusticiæ clæmētia mitigat iudicātis:

SEP. Dies enim retribu-
tionis uenit eis: & annus redemptionis adest. Aspexi, & non erat auxiliator: consyderaui, & nullus qui præberet auxiliū: & eruit eos brachium meum: & furor meus aduenit: & conculcaui eos in ira mea: & deduxi in terram sanguinem eorum. Misericordiæ domini recordatus sum, uirtutes domini recordabor in omnibus quæ reddidit nobis: dominus iudex bonus domui israel: retribuet nobis scd'm misericordiam suam: & scd'm multitudinem iustiH ciæ suæ. Hoc autē non potest dicere, nisi ille qui intelligit iuste sustinere quæ patitur. Denicq; in septuagesimo secundo psalmo, cuius exordiū est: Q̄ bonus israel deus, his qui recto sunt corde: loquitur propheta ex persona eorum qui dei iudicijs perturbantur: Mei autem pene moti sunt pedes: pene effusi sunt gressus mei: pacem peccatorum uidens: & cætera usq; ad finem psalmi. Vnde apostolus Paulus qui dominum iudicem bonum iustumq; cognouerat, loquitur confidenter: Reposita est mihi corona iusticiæ quā reddet mihi iust⁹ iudex: Nō solū autem mihi, sed & omnibus qui diligunt aduentū domini & saluatoris nostri. Nec est inter bonum & iustum, ut hæretici uolunt, ulla distantia, eodem scribēte: Ergo lex sancta est: & mandatum sanctum & iustum & bonum: ut uidelicet bonitas in genere: & iusticia intelligatur in specie. Quā-obrem scribit ad Rhomanos: Vix enim pro iusto quis moritur: nam pro bono forsitan quis audiat mori. b Et dixit: Veruntamen populus meus est: filij non negantes: & factus est eis saluator ꝛc. Vbi nos interpretati sumus: In omni tribulatione eorum nō est tribulatus, q̄d hebraice dicitur בְּכָל־צָרָתָם לוֹ צָר. לא est negātis aduerbiū, & pro non, legi potest, & pro ipse: ut sit sensus: In omni tribulatione eorū ipse est tribulatus: id est, deus: ut non solū peccata, sed & tribulationes nostras ipse portaret. Ipse ēm infirmitates nostras portat: & p nobis dolet. Porro Lxx. posuerūt aliud q̄d in hebræo non habet. οὐ πρέσβυς, οὐδὲ ἄγγελος ἀλλὰ αὐτὸς ἔσωσεν αὐτούς. i. nō legat⁹ neq; angelus, sed ipse saluauit eos: de q̄ in suo dicemus loco. Dixit igit deus q iustus est iudex domui israel: & austeritatē iusticiæ clæmētia mitigat iudicātis:

tribulatione

tribulatione

Genui

8.1.a A Genui quidem filios & exaltaui: & ipsi spreuerũt me. Verũ tamen qa populus meꝰ sunt: & semel filij nominati: nõ peribũt in ppetuũ. Si me spernere & negare desierint: sentient saluatorẽ qui in omni tribulatiõe eorum ipse tribulatus est. Si ue non est tribulatus: ut parumper eos desereret: & nudatos auxilio suo cogeret ad rogandũ. Vel certe ne quaqꝫ tribulauit eos: sed econtrario cæteris persequentibus adiutor fuit: misitqꝫ angelum suum qui eos de piculo liberaret, Aut iuxta Lxx. non per angelos & prophetas & alios sanctos uiros saluare uoluit populum suum: uerum ipse descendit ad oues perditas domus israel: ut ouem morbidam suis
Luc.15.a humeris reportaret, & drachmam quæ perierat inueniret: & luxu
Ibidem. e rioso filio reuertẽti, lætus occurreret: ꝓpter qd̃ sponsa dicit in can
Cañ.1 ticocanticorum: Osculetur me osculis oris sui. Nequaqꝫ per patriarchas Moysen & prophetas: sed meum corpꝰ assumat, in mea carne uersetur, uerbũ caro fiat: & sic osculeť me, habitans in me ut sit emmanuel. Nequa
B qꝫ igitur ut legatꝰ, nec ut angelus: sed ipse saluabit eos, qui recepe
Iob.3.b runt salutem: non operum merito, sed charitate dei. Sic enim dilexit deus mundum: ut filiũ suum unigenitum daret: ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat uitam æternam. Quod si prudens lector tacita cogitatione respon
derit: quare multi non sũt saluati, si ipse saluauit eos & dilexit & pepercit filijs suis: & redemit eos sanguine suo: susceptoqꝫ & exaltauit assumptos? Infertur causa perspicua. Ipsi autem non crediderunt, & exacerbauerunt spiritum sanctum eius: siue sancti illius, quod hebraice dicitur קְדֹשׁוֹ. Voluit itaqꝫ deus saluare cupientes: & prouocauit ad salutem, ut uoluntas haberet premium: sed illi credere noluerũt. Alioquin
Iob.1 & de Ioanne scriptũ est: Fuit homo missus a deo: cui nomẽ erat Ioannes: hic uenit ut præberet testimonium luci: ut omnes crederent per eum. Nec statim in culpa est si plures credere noluerunt: sed uoluntas uenientis hæc fuit: ut omnes crederent & saluarentur. Sin autem qui exasperauerit & afflixerit spiritum sanctum, uel sancti eius: id est christi, deum exasperat: Eiusdẽ spiritussanctus cum patre filioqꝫ naturæ
Ephe. 4.g est. Quãobrem Apostolus præcipit: Nolite contristare spiritum sanctum, in quo signati estis. Qui spiritussanctus rece
Sapien.1.a dit a corpore subdito peccatis: Et in peruersam animam nõ ingreditur sapientia. Vnde & Dauid conscientia peccatorũ,
Pã.50 ne spiritum sanctum perderet, præcabatur dicens: Et spiritũ sanctum tuum ne auferas a me. Vt autem sciamus omnem qui exasperat spiritum sanctum deum offendere: & de amico inimicum & hostem fieri: Petrus apostolus significãtius in apostolorum actibus loquitur: Quare conuenit uobis
Act. 5. a mentiri spiritui sancto? nõ estis hominibus mẽtiti, sed deo.

sep. tribulatione eorũ: non legatus neqꝫ angelus: sed ipse saluauit eos: quod diligeret illos, & parceret eis: ipse redemit eos & suscepit illos: & exaltauit omnibus diebus sæculi. Ipsi autem non crediderunt, & exacerbauerunt spiritum sanctum eius: conuersus est eis in inimicum: ipse pugnauit contra eos. Et recordatus est dierum antiquorum qui eduxit de terra pastorẽ ouium. Vbi est qui posuit in eis spiritum sanctum? qui eduxit dextera moysen brachiũ gloriæ suæ. Sic eduxit populum suum per ualidam aquam in conspectu eius: ut faceret sibi nomen sempiternum. Adduxit eos per abyssum sicut equum per solitudinem, & non laborauerunt. Et sicut iumẽta per campum descendit spiritus a domino: & dux eorum fuit: sic adduxisti populum tuum ut faceres tibi nomen gloriæ.

Conuertere

C Iste est spiritussanctus de quo in euãgelio dominus dicebat: Si diligitis me, mãdata mea
Iob.14.b seruate: & ego petã patrem, & alium paracletum dabit uobis: ut sit uobiscum in sempiternum: spiritum ueritatis. De quo & in Sapiẽtia repperimus: quæ nomie Salomonis scribitur. Sanctus enim
Sapien.1.b spiritus disciplinæ fugiet dolum: & recedet a cogitationibus stultis. a Et recordatus est dierum sæculi moysi populi sui: vbi est qui eduxit eos de mari cum pastoribus gregis sui? vbi est qui posuit in medio eiꝰ spiritũ sancti sui ꝛc. Dominus qui de ꝓtectore factus est aduersarius populi iudæorũ: qui ad iracundiã prouocauerunt spiritum sanctum eius, & debellauit eos: Ipse recordatus est antiquorũ die
D rũ: qñ pro eis moyses in eremo deprecatus
Exo.32.g est, dicẽs: Aut dimitte eis hanc noxam: aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti. Veteris igitur Esaias recordatus historiæ, dicit: Vbi est ille moyses qui eduxit eos de rubro mari? ubi est pastor ouium? Vbi ille qui cum cæteris pastoribꝰ gregis domini laborauit? Qui ꝑpetrauit, & posuit spiritum dei oratione & præci
bus suis in grege dñi? Aut certe ita intelligendũ. Vbi est illa
Ibi.14.c clæmentia domini, qua quondã misertus est populo suo: ut spiritus ꝙqꝫ sancti eis gratiã tribueret? Qui eduxit in dexteram partem, non in sinistram, moysen seruũ suum brachio maiestatis suæ: Qui scidit aquas ante eos ut faceret sibi nomen sempiternum: ut usqꝫ in præsentem diem illius potentia narraretur? Duxit enim populũ suum per ĩmensas aquarum abyssos, quasi equũ per solitudinẽ & iumenta per plani
tũ: & spiritus dñi ductor eius fuit: id est, gregis dñi. Spiritũ autẽ hic angelũ debemus intelligere: qui ductor fuit populi
Pã.103.a israel: iuxta illud qd̃ scriptũ est. Qui facit angelos suos spiritus: & ministros suos ignem urentẽ. Et in epistola ad He
Hebre.1.d bræos: Isti sunt administratorij spiritus: qui mittunť in ministerium: propter eos qui possessuri sunt salutem. Consyderemus illud quod in Actibus apostolorum scribitur: Spi
Act. 8. g ritus dñi rapuit Philippũ: & nõ uidit eũ ultra eunuchus: an sup angelo debeamꝰ accipe. Sũt q angelũ ĩspũsctõ hæc fecisse testẽť. Manifesta ꝓcurrimꝰ ut in obscuriorib⁹ ĩmoremur.

Attende

E a Attende de cęlo: ꝛ vide de habitaculo sancto tuo ꝛ glorię tuę ꝛc. Qui tāta ppʾo tuo præstitisti, quæ supior sermo narrauit: ut spūs quoq; tui dignos nos consortio duceres: Nūc quoq; attende de cœlo & uide opa nostra: si tamen te digna
Ps.43.d sunt. Quare auertis faciem tuam a nobis? Cœlum autem dicitur habitaculū sanctum, & domus gloriæ eiꝰ: iuxta illud: Cœlum mihi thronus est: terra autem scabellum pedum meorū. Et in
Infra.66.a
Ps.2.a alio loco: Qui habitat in cœlis, irridebit
Ibi.122.a eos. Et: Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlo. Nō quo omnipotens deus qui tenet cœlum palmo, & terram pugillo, ullo claudaťˉ loco: sed quo quæ sanctiora sunt, illius locus & habitaculū esse dicātur. Denicq; Salomon qui ædificauit domum dei, ad eū
2.Para.2.b præcās loquitur: Cœli cœlorum & terra nō sufficiūt tibi. Et in oratione dñica dicitˉ: Fiat
Matth.6.b uolūtas tua, sicut i cœlo, ita & in terra. Vbicūq; ergo fit uoluntas dei: illud est habitaculū eius & domus dei. Quod autē sequitur: Vbi est çelus tuus & fortitudo tua? Illo testimonio dilˈseramꝰ: qdˀ

F per Eçechiel ad hierusalem dicit deus: quæ secuta fuerat amatoresˈ
Eçech.16.e suos: Iam non irascar tibi: & çelus meus recessit a te. Et ē sensus, Quia peccauimus, & nos odisse cœpisti: recessit a nobis çelus tuꝰ:
Zach.1.c qui nō recedit quando loquitˉ per Zachariam: Zelatus sum sion & hierusalē çelo magno. Vnde & in consequētibus ait: Et irascar super gentes quæ cōgregatæ sunt aduersum eā in circuitu. Recedente autem çelo, recedit & fortitudo dei: & paternorum uiscerum superatur affectus: dum magnitudine peccatorū, incredibilis dei clæmentia uincitur: ut cōtineat se super auxilio meo, qui me oppressum uidere non poterat. Tu enim, inquit, es pater noster: qui creator es omniū. Nescit nos abraham, & ignorat israel: quia te offendimus: nec cognoscūt filios, quos a deo suo intelligūt nō amari. Subita nascitur quæstio: quare abraham & israel, hoc est, iacob posuerit: & Isaac nomen tacitū sit? Ad qdˀ respōdebimus: principio & fine posito, etiam media nominari. Siue ita: Abrahā de gētibus uocatus ad fidem est: & pro qualitate prioris &
Geñ.17.a consequentis conditionis, mutationē sortitus est nominis.
Ibi.32.f Iacob ąq; ut appellareťˉ israel, multo ad id labore peruenit. Vñ & Abrahā tres habuit uxores: & iacob q̄ttuor: Isaac uero ab initio usq; ad finem, nomen possedit antiquum: & ecclesiæ indicans castitatem, una fuit uxore contentus. Isti igitur qui præcantur de peccatoribus cōmutationē in melioꝛem statum, eorum assumūt similitudinē, quibus læta post tristia successerunt. Hoc autem est omne quod postulant: ut quia pater eorum est: & hoc eos dignatus est nomine: non obliuiscatur filiorū suorum: ne per ipsos nomē dei blasphemetur in gētibus. b Quare errare nos fecisti dñe in vąs tuis: induraſti coꝛ nostrū ꝛc. Epistola quā scribit Paulus ad Corinthios: cū ad unius scribatur populū ciuitatis: pro uarietate habitantiū: id est, sanctorū & peccatorū, nunc laudat eos: nunc corripit: nunc docet: nunc reprehendit: prouocat ad continentiā, nuptias non recusat: retrahit ab idololatria: instruit resurrectionē: digamiæ porrigit manū: ne locum tri

G buat fornicationi. Hoc diximus: ut præsens quoq; capitulum, qdˀ oīe ex populi deum deprecātis oratiōe cō texitur: uel iustorū intelligamꝰ esse, uel peccatorū: Et nunc laudare dominū: nunc mouere domino quæstionem: & suam culpam referre in deum. Vnde & post cætera etiā hoc loquunťˉ: Quare errare nos fecisti domine de uiąs tuis: uel seduxisti nos de uia tua: induraſti cor nostrū ne timeremus te. Non q̄ deus erroris causa sit & duritiæ, sed q̄ illius patientia, nostram expectantis salutem, dū non corripit delinquētes, causa erroris duritiæq; uideaťˉ. Vnde quibusdam uehementer iratus, a percutiendo manum suspēdit,
Osee.4.c & loquitur: Non uisitabo super filias uestras cū fuerint fornicatæ, & super sponsas uestras
H cū adulterauerint. Fla Hebr.n.i gellat enim omnem filium quem recipit: & ad hoc pcutit, ut emēdet. Denicq; qui nequaq̄ filiorū uocabulum pdiderūt: sed per pœnas retrahunťˉ ad pœnitentiā: dicit de eis:
Ps.88.c Visitabo in uirga iniqtates eorū: & in flagellis peccata eoꝝ: misericordiā aūt meā nō auferā ab eis. Est eīˉ tristicia quæ ducit ad uitā: & est tristicia quæ ducit ad mortē. Vñ & pc̄tōr loqťˉ in psalmo: Declinare fecisti semitas nras a uia tua: &
Ibi.43.c humiliasti nos in loco afflictiōis: Et p q̄draginta annos er-
Nu.32.c rat ppls in deserto: ut priorē uiā nō inueniat: nec ad ægyptios reuertaťˉ. In Oseæ ąq; sepiunťˉ semitæ hierˈm, & claudūťˉ
Osee.2.a spinis: ne sequaťˉ amatores suos: & necessitate cōpulsa, reuertaťˉ ad uirū suū pristinū. Et Pharaonis dicitˉ deꝰ iduraſſe cor
Exo.4.c ne dimitteret ppˈm eius, & ut decem plagis affligereťˉ. Quā q̄stionē, diligentissime Paulꝰ disseruit ad rhomanos. Et nos
Rom.9 in ądā ope pstrinximꝰ. Cōuertere, ait, dñe, siue cōuerte nos ppter seruos tuos Abrahā & israel, q non cognouerūt nos: uel ąs esse ī ppʾo credimꝰ. Quasi ad nihil eīˉ & absq; ullo labore ppˈm tuū sanctū possederūt aduersarią nr̄i. Siue cōuerte nos, ut iuxta Lxx. paululū possideamꝰ mōtis sācti tui: qa totū montē tuū possidere nō possumꝰ: ut cū pt̄ē habuerimꝰ, ueniamꝰ ad plenitudinē eiꝰ: & cōtēplemur gloriā unigeniti a patre plenū gr̄æ & ueritatis. De q̄ in hoc eodē ppheta diciťˉ In nouissimis diebꝰ manifestus erit mōs dñi. De eo aūt qdˀ
s.2.a sup positū est: Quare errare nos fecisti: q̄ sensu accipiēdū sit: plenissime docet Hieremias. Seduxisti me dñe, & seductus
Hiere.20.b sū: tenuisti & posuisti. Dū eīˉ mihi clæmētiā polliceris: & q̄si misericors pr̄ dissimulas duritiā, & artifex medicꝰ abscōdis ferrū acutissimū, ne egrotantē terreas anteq̄ cures: fecisti me negligētē: ppter q̄ & de hierˈm dicit deꝰ: Ecce ego seducā eā
Osee.2.c

& ponam

E a Attende de cęlo: ꝛ vide de habitaculo sancto tuo ꝛ glorię tuę ꝛc. Qui tāta ppʾo tuo præstitisti, quæ supior sermo narrauit: ut spūs quoq; tui dignos nos consortio duceres: Nūc quoq; attende de cœlo & uide opa nostra: si tamen te digna
Ps.43.d sunt. Quare auertis faciem tuam a nobis? Cœlum autem dicitur habitaculū sanctum, & domus gloriæ eiꝰ: iuxta illud: Cœlum mihi thronus est: terra autem scabellum pedum meorū. Et in
Infra.66.a
Ps.2.a alio loco: Qui habitat in cœlis, irridebit
Ibi.122.a eos. Et: Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlo. Nō quo omnipotens deus qui tenet cœlum palmo, & terram pugillo, ullo claudaťˉ loco: sed quo quæ sanctiora sunt, illius locus & habitaculū esse dicātur. Denicq; Salomon qui ædificauit domum dei, ad eū
2.Para.2.b præcās loquitur: Cœli cœlorum & terra nō sufficiūt tibi. Et in oratione dñica dicitˉ: Fiat
Matth.6.b uolūtas tua, sicut i cœlo, ita & in terra. Vbicūq; ergo fit uoluntas dei: illud est habitaculū eius & domus dei. Quod autē sequitur: Vbi est çelus tuus & fortitudo tua? Illo testimonio dilˈseramꝰ: qdˀ

F per Eçechiel ad hierusalem dicit deus: quæ secuta fuerat amatoresˈ
Eçech.16.e suos: Iam non irascar tibi: & çelus meus recessit a te. Et ē sensus, Quia peccauimus, & nos odisse cœpisti: recessit a nobis çelus tuꝰ:
Zach.1.c qui nō recedit quando loquitˉ per Zachariam: Zelatus sum sion & hierusalē çelo magno. Vnde & in consequētibus ait: Et irascar super gentes quæ cōgregatæ sunt aduersum eā in circuitu. Recedente autem çelo, recedit & fortitudo dei: & paternorum uiscerum superatur affectus: dum magnitudine peccatorū, incredibilis dei clæmentia uincitur: ut cōtineat se super auxilio meo, qui me oppressum uidere non poterat. Tu enim, inquit, es pater noster: qui creator es omniū. Nescit nos abraham, & ignorat israel: quia te offendimus: nec cognoscūt filios, quos a deo suo intelligūt nō amari. Subita nascitur quæstio: quare abraham & israel, hoc est, iacob posuerit: & Isaac nomen tacitū sit? Ad qdˀ respōdebimus: principio & fine posito, etiam media nominari. Siue ita: Abrahā de gētibus uocatus ad fidem est: & pro qualitate prioris &
Geñ.17.a consequentis conditionis, mutationē sortitus est nominis.
Ibi.32.f Iacob ąq; ut appellareťˉ israel, multo ad id labore peruenit. Vñ & Abrahā tres habuit uxores: & iacob q̄ttuor: Isaac uero ab initio usq; ad finem, nomen possedit antiquum: & ecclesiæ indicans castitatem, una fuit uxore contentus. Isti igitur qui præcantur de peccatoribus cōmutationē in melioꝛem statum, eorum assumūt similitudinē, quibus læta post tristia successerunt. Hoc autem est omne quod postulant: ut quia pater eorum est: & hoc eos dignatus est nomine: non obliuiscatur filiorū suorum: ne per ipsos nomē dei blasphemetur in gētibus. b Quare errare nos fecisti dñe in vąs tuis: induraſti coꝛ nostrū ꝛc. Epistola quā scribit Paulus ad

a HEB. Attende de cœlo: & uide de habitaculo sancto tuo, & gloriæ tuæ. Vbi est çelus tuus & fortitudo tua? multitudo uiscerum tuorum, & miserationum tuarum super me continuerunt se. Tu enim pater noster: & abraham nescíuit nos: & israel ignorauit nos. Tu dñe pater noster, redēptor noster, a sæ-
b culo nomē tuū. Quare errare nos fecisti dñe in uiąs tuis: induraſti cor nostrū ne timeremus te? conuertere propter seruos tuos tribꝰ hæreditatis tuæ. Quasi nihilū possederunt populum sanctū tuum: hostes nostri conculcauerūt sanctificationē tuam. Facti sumus quasi in principio: cum non dominareris nostri: neq; inuocareťˉ nomen tuum super nos.

Vtinam

SEP. Cōuertere de cœlo & uide de domo sancta tua, & gloriæ tuæ: ubi ē çelus tuus & fortitudo tua? ubi est multitudo miserecordiarū tuarū: & miserationū tuarū q̄ sustinuisti nos? Tu enim es pater noster: quia abrahā non cognouit nos: & israel nō cognouit nos. Sed tu dñe pater noster libera nos, a principio nomē tuū sup nos ē. Quare seduxisti nos dñe de uia tua sancta: induraſti corda nostra ut non timeremus te? cōuertere ꝓpter seruos tuos: propter tribus hæreditatis tuæ: ut modicū possideamꝰ montis sācti tui: aduersarią nostri cōculcauerūt sanctua-
rium tuum: facti sumus q̄si a principio cū nō dña-
reris nostri: neq; inuocatū est nomē tuū sup nos.

Si aperueris

A & ponã eã q̃si desertũ: & statuã eã sicut terrã absq; aq̃s & loquar ad cor eius: & dabo possessiones eis inde & uallẽ achor ad aperiendã intelligẽtiam. Consyderemus ordinem singulorum: seducit eam & facit esse desertã, & absq; aqua: ut uir-
ps. 41. a tutũ patiatur sitim. Quæ postq̃ dixerit: Sitiuit in te anima mea, q̃ multipliciter tibi caro mea: tunc loquetur ad cor eius, & lugentem consolabitur. Et dabit ei possessionem inde: hoc est: de pœnitentia & de mœrore qui operatur salutem. Et humilitas cõturbati cordis eius: hoc enim interpretatẽ uallis achor: aperit intelligentiam, ne ignoret creatorem suũ. Hostes, ait, nostri conculcauerũt sanctuarium tuũ. Haud dubiũ q̃n templũ significet: qđ uictores calcauere rhomani. Et facti sumus sicut in principio antequã uocaremur in abraham: & dum essemus in ægypto, non haben-
Osee. 3. b tes deum: nec reges, nec principes, nec prophetas, nec legẽ mãdatorum dei: quæ oĩa
B post passionem cõpleta sũt domini hodieq; complentur. Dicenti-
Matth. 27. c bus eĩ illis: Sanguis eius sup nos & sup filios nr̃os: manet maledictio sempiterna: Et non dominatur eorũ deus: neq; inuocatur nomen illius super eos, dum nequaq̃ dei populus nuncupatur.

Ca. LXIIII

Vtinam dirrumperes cœlos & descenderes &c. Quoniam hostes nostri conculcauerunt sanctuarium tuum: & facti sumus quasi in principio, quando non inuocabatur nomen tuum super nos: Propterea deprecamur & dicimus: Vtinã dirrumperes cœlos & descenderes: & qui semper promitteris, tu aliquãdo promissa compleres. Hoc autem eo tempore dicebatur: quãdo necdum saluator aduenerat: nec de utero uirginali naturæ nostræ atq; substantiæ assumpserat hominem quem salua-
1. Co. 15. f ret: ut sicut portauimus imaginem terreni, portemus imaginem supercœlestis. Qđ si faceres, inquiunt, & aperirentur cœli siue cœlum ad aduentũ maiestatis tuæ: montes defluerẽt uel tremor apprehenderet montes: & consumerent,
Ezech. 1. a sicut cera a facie ignis cõsumit. Et Ezechieli aperti sunt cœli, & uidit uisionẽ magnã. Sed & Moyses in Deuteronomĩ
Deu. 28. a benedictionibus imprecatur: Aperiat tibi dominus thesaurum suum bonum cœlum, ut det tibi benedictionem. Et in euangelio baptista Ioannes uidisse narratur cœlos aper-
Matth. 3. d tos: & spiritũsanctum super dominũ in specie columbæ descendentẽ. Montes autem qui ad aduẽtum domini, de quo
Deu. 4. d scriptum est: Deus ignis consumens, instar ceræ consumen-
Michee. 1. a tur & liquefient: aduersariæ potestates sunt: & omnes qui se erigunt aduersum scientiã dei. De quib9 & in nonagesimo sexto psalmo canitur: Vidit & cõmota est terra. Montes liquefacti sunt sicut cera a facie dñi, a facie dei uniuersæ terræ. Si eĩ tu descẽderes, & tua ꝓmissa cõpleres: tabescerẽt iuxta Symmachũ aquæ maris: & omnẽ salsuginem earum ignis
ps. 67. a ille consumeret. De quo & in alio psalmo scriptum est: Sicut deficit fumus, deficiant: sicut consumitur cera a facie ignis: sic periant peccatores a facie dei. Et hoc notandum, qđ cum aquæ maris, diuino fuerint igne consumptæ: tunc notum fiat nomen dñi saluatoris inimicis eius. De quibus in sexagesimoseptimo psalmo dicitur: Lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso: ut quem beneficijs nõ senserant, urbis suæ subuersione & ꝓpria captiuitate cognoscãt. Et a facie illius gentes turbabunturr: siue ut significantius in hebraico dicitur, mouebuntur: ut quæ prius immobiles erant, ueniãt ad salutem. Cũq; mirabilia fecerit & ostẽderit signa in euangelio, quæ quondã ostendit in ægypto & in solitudine: confitebuntur se gloriã aduentus eius ferre nõ posse: siue qđ tremor apprehenderit montes. Pulchreq; iuxta hebraicũ, quasi ex auditi essent qui supra fuerant deprecati: Vtinam dirrumperes cœlos & descẽderes, a facie tua montes defluerent, postea inferunt: Descẽdisti: uerbũ caro factũ es & habitasti in nobis: uere emmanuel qđ interpretatur nobiscũ deus. Et ideo a facie tua omnes montes defluxerunt: de quib9 supra dixim9. Hebræi hunc locum ita ediserunt: Sic comburet ignis iniquos: quomodo aquæ feruent ignis ardore. חמסים eĩ non consumptionem & tabem, ut cæteri interpretati sunt: sed iniquos intelligi uolunt.

עמנו אל

D

Ca. LXIIII

Si aperueris cœlum, tremor apprehendet ex te montes: & liquescẽt sicut cera a facie ignis liquescit: & cõburet ignis aduersarios: & manifestũ erit nomen tuũ in aduersarijs: a facie tua gentes turbabuntur: cum feceris glorioſa, tremor apprehẽdet ex te montes. A sæculo non audiuimus: neq; oculi nostri uiderunt deũ absq; te: & opera tua, quæ facies expectantibus misericordiam: occurrit enim faciẽtibus iustiçiam & uiarum tuarũ recordabunt.

Ecce tu

b A sęculo non audierunt: neq; auribus perceperunt: oculus non vidit &c. Paraphrasin huius testimonij, quasi hebræus ex hebræis, assumit apostolus Paulus de autenticis libris in epistola quã scribit ad Corinthios: non uer-
1. Co. 2. b bum ex uerbo reddens, quod facere omnino contendit: sed sensuum exprimens ueritatem: quibus utitur ad id qđ uoluerit roborandum. Vnde apocryphorum delyramenta conticeant: quæ ex occasione huius testimonij ingeruntur ecclesijs christi. De quibus uere dici potest: quod sedeat dia-
ps. 9. c bolus in insidijs cum diuitibus in apocryphis: ut interficiat innocentem. Et iterum: Insidiatur in apocrypho quasi leo in spelunca sua: insidiatur, ut rapiat pauperem. Ascensio enim Esaiæ: & Apocalypsis Heliæ, hoc habent testimonium. Et per hanc occasionem, multaq; huiusçemodi spinarum: & Lusitaniæ decoeptæ sunt mulierculæ, oneratæ peccatis, quæ ducuntur desyderijs uarijs: semper discentes, &
2. Timo. 3. b nunquã ad scientiam ueritatis peruenientes: ut Basilidis Balsami atq; Thesauri, Barbelonis quoq; & Leusibore ac reliquorum nominum portenta susciperent. De quibus diligentissime uir apostolicus scribit Hiereneus, episcopus Lugdunensis & martyr, multarum origines explicans hæreseon: & maxime Gnosticorum, qui per Marcum ægyptiũ, galliarum primũ circa rhodanum, deinde hispaniarum nobiles fœminas decoeperũt: miscentes fabulis uoluptatem: & imperitiæ suæ nomen scientiæ suæ uendicantes. Qđ autẽ dicit populus in præsenti: hoc est: nunq̃ se, nec auribus nec oculis cognouisse: quæ deus sanctis suis præparet in futurum: quod occurrat his qui faciunt iustiçiam, & uiarum illius recordantur. Porro iuxta Lxx. dicunt se nunq̃ deum alium cognouisse, præter eum qui uere deus est: nec alterius talia opera tantaq; uidisse, quæ facturus sit his qui expectẽt misericordiam eius: faciantq; iustiçiam, & uiarum illius recordentur. Et quomodo scriptum est: Deum nemo uidit
Ioh. 1. b unq̃, Et iterum: Nemo uidet faciem meam & uiuet? Ergo
Exo. 33. d deus nequaq̃ sermonibus explicatur, nec oculis contemplabilis est: sed ab his uidetur, de quibus scriptum est: Beati mundo corde: quoniam ipsi deum uidebunt.
Matth. 5. a

Ecce tu

E a Ecce tu iratus es & peccauimus ꝛc. Ordo præposterus: Nō qa tu iratus es, nos peccauim⁹: sed qa nos peccauim⁹ tu irat⁹ es. Et qa peccauim⁹, nobis irat⁹ es dñe: ꝓpterea errauimus: & rectā reliquimus uiā. Siue iuxta hebraicū: qui semp fuimus in peccatis, tua tm̄ saluabimur misericordia: qui per nos imundi sumus: & quicqd uidemur habere iusticiæ: panno sedentis, siue menstruatæ mulieris cōparatur: Pro quo Theodotio ipsum uerbū hebraicum posuit עֶדִים: qđ Symmachus interpretatus est κυόσωμ: id est, parientiū. Aquila μαρτυρίωμ: hoc est testimoniorū: qñ sanguis in primo coitu maritali uirginis approbatur. Et defluximus, inquit, quasi folia de arboribus: quæ ꝓpter iniquitates nostras, uentorum flatibus disperguntur. In quo cōsyderandū, qđ iusticia quæ in lege ē, ad cōparationē euangelicæ puritatis imundicia nominet. Etem̄ non est glorificatū qđ prius glorificatū fuit, propter excellentē gloriā. Vnde & apl's Paulus, qui scd'm iusticiā quæ in lege est uniuersa cōpleuerat: dicit se omnia duxisse ꝑdam no ut christū lucrifaceret, & ꝓpter eminentē scientiā dñi nostri iesu christi: propter quem cuncta arbitratur quasi stercora ut christū lucrifaciat: & inueniatur in eo nō habens suam iusticiā quæ ex lege ē, sed ꝑ fidē christi quæ est ex deo iusticia. Est eм̄ iustus qui perit in iusticia sua: si post euangelij ueritatem umbras uelit exercere legales: & nō iuste qđ iustū est ꝓsequi. Vnde iuxta sapientissimū Salomonē: Omnis uir uidet sibi iustus cū in lege uersat: ad quos dñs loquit in euangelio: Vos estis qui uos metipsos iustificatis coram hominibus: qđ Paulus fugiens ait: Nihil mihi conscius sum: nec tñ in hoc iustificatus sum: Ex pctō aūt dei iusticia. De q̄ idē Salomon loquit: Intelligite iusticiā ueram. Ergo est alia iusticia quæ nō habet ueritatē: & hæc est uera iusticia: de q̄ rursū in euāgelio dicit: Beati q esuriunt & sitiūt iusticiā. Quā multi ꝓphetæ & iusti desyderauerūt uidere, & non uiderūt. Abraham autē uidit istam iusticiā, & lætatus est: nequaq̄ sequēs occidentē literam, sed spiritū uiuificantē. Nec mirū hæc de hominibus dicere: cum astra quoq̄ dei iusticiæ comparata, non sint mūda: & aduersum angelos suos, peruersum quid excogitauerit. Si quis igitur post euangelīū christi: & aduentū filij dei, pedagogæ legis obseruat cerimonias: audiat populū confitentē, qđ omnis illa iusticia panno sordidissimo cōparet: cui & Hester diadema suū, qđ erat regiæ potestatis insigne cōparat: qđ nequaq̄ uoluntate, sed necessitate portabat: Tu scis necessitatē meā: qm̄ detestor signū supbiæ meæ qđ est sup caput meū in dieb⁹ ostētatiōis meæ: abominor illud sicut pannū menstruum: nec porto in diebus quietis meæ.

Phil.3.b

Eccs.7.c
Luc.16.d
1.Co.4.a
Matth.5.g
Iob.8.g
Iob.15.b
Ibi.4.d
Hester.14.d

a HEB. Eccē tu iratus es, & peccauimus: in ipsis fuim⁹ semper, & saluabimur. Et facti sumus ut imundus omnes nos, quasi pannus menstruatæ uniuersæ iusticiæ nostræ. Et cecidimus quasi folium uniuersi: & iniquitates nostræ quasi uentus abstulerunt nos.

b Nōn est qui inuocet nomen tuū: qui consurgat & teneat te. Abscondisti faciem tuam a nobis: & allisisti nos in manu iniqtatis

c nostræ. Et nūnc domine pater noster es tu: nos uero lutum: & fictor noster tu: & opera manuum tuarum oм̄es nos. Ne iraſcaris domine satis: & ne ultra memineris iniquitatis: ecce respice, populus tuus omnes nos. Ciuitas sancti tui facta est deserta: sion deserta facta est: hierusalem desolata: domus sāctificatiōis nostræ: & gloriæ

b Non est qui inuocet nomen tuū ꝛc. Quia instar foliorum de arboribus fluximus: quæ uentus arefacta dispergit: propterea nullus inuentus est qui inuocaret nomē tuū: & cōsurgens de ruina iniquitatū suarū, apprehēderet uel teneret te: diceretq̄ cū sponsa: Inueni quē quæsiuit anīa mea: Tenebo eū, & nō dimittā illū. Ventus in scripturis tripliciter ponit: Aut in tentationū magnitudine: aut in ꝙsita te doctrinæ: aut simpliciter uētus, quo nubila congregantur, & aer in nubes cogitur. De tēptationib⁹, illud est euangelicū: Venerunt flumina, flauerūt uenti: & impegerūt in domū illam: & nō potuerunt subuertere eā, quia super petrā stabili erat mole fundata. De ꝙsitate doctrinæ, ut: Non circūferamur omni uento doctrinæ in malitia hominū. De uēto simpliciter. Et nō poterāt nauigare: erat enim uentus contrarius: non q̄ & hoc nō possit sentiri Tropologice: sed quo præsenti sensui tm̄ similitudinem præbeat: Auertente eм̄ dño faciē suā a nobis, allidimur in manu iniqtatis nr̄æ: siue tradimur tēptatiōib⁹ ꝓpter pctā nr̄a. Ex q̄ discim⁹ qđ & iniqtas man⁹ habeat, & oīa peccata: quæ nos fortiter strictos tenere desyderāt. Vñ & in manu linguæ mors & uita est: & sanctus præcat: Nō ueniat mihi pes superbiæ. Nos autē quia auertit dñs faciem suam a nobis: sciētes illud qđ scriptū est: Omnis q̄ inuocauerit nomē dñi saluus erit: Inuocemus nomen eius atq̄ dicamus: Peccatū meū notū feci tibi: & iniquitatē meā nō operui. Dixi, ꝓnunciabo aduersum me iniquitatem meam dño: & tu dimisisti impietatē cordis mei. Et statim habebimus dñm respondētem. Deleui sicut nebulam iniquitates tuas: & sicut nubem peccata tua, atq̄ dicimus: Ostēde faciē tuā & salui erimus: ut nequaq̄ simus serui peccati, sed serui tui. Omnis eм̄ qui facit peccatū, seruus eius est. c Et nunc dñe pater noster es tu: nos vero lutū ꝛc. Si nostra consyderemus merita, desperandū est. Si tuam autē clæmentiā: qui flagellas omnē filiū quē recipis: audem⁹ præces fundere. Tu eм̄ pater noster es, q̄ dignat⁹ es dicere: Filius primogenit⁹ me⁹ israel. Et quāq̄ lutū simus & opera manuū tuarum: & fictor noster sis: nec uas figulo ualeat respondere quare sic uel sic factū sit: tamē sciētes esse nos filios audemus dicere: Ne iraſcaris dñe satis: Nō iram uitamus, nec ultra patientiā tuā quærimus: ꝑ quā thesauriçauim⁹ nobis irā in die iræ: Sed hoc quæsum⁹: ne iraſcaris nobis satis: ne tempore ultionis atq̄ uindictæ, memineris iniquitatis nostræ: Sed magis respicias populum tuum: qui quondam tuus appellatus est populus. Et ciuitatis sanctuarij tui miserearis: in qua inuocatum est nomen tuū. Quæ ciuitas appellatur sion & hierusalē: quā fluminis impetus

Caū.3.b
Matth.7.b
Infra
Mar.6.f
Pro.18.d
Pſ.55.d
Ioel.2.g
Pſ.50
Ibi.31.b
ē.44.d
Pſ.79.b
Iob.8.d
Hebre.11.b
Exo.4.f

A impetus lætificat: & in qua ꝙndã fuit ſpecula uirtutũ & pacis contemplatio. Domus quoꝙ tua: id eſt, templũ ſanctificationis noſtræ & gloriæ, in qua laudauerunt te patres noſtri, in ruinas & cineres concidit: & incendio uaſtante deleta eſt: ita ut nequaꝙ in ea offerant uictimæ: nõ paſcha celebretur: nõ quicꝙ fiat de cerimonijs quas tu fieri præcepiſti: ſed oĩa deſyderabilia nr̃a uerſa ſunt in ruinas. Cũ hæc igit̃ ita ſe habeãt: nunquid dñe ſup his continebis miſericordiam tuam & tacebis, aduerſarijs blaſphemantibus: & affliges nos atꝙ humiliabis: non more ſolito: ſed nimis? Quæ oĩa Iudei aſſyriorum & babyloniorũ tẽporibus putant eſſe completa: Nos autẽ iuxta ea quæ ex perſona ſaluatoris ſequũtur: Apparui his qui nõ interrogabant: inuentus ſum ab his qui me non querebant: ad tempus Rhomanæ uictoriæ uniuerſa referimus: quæ Ioſephus iudaicæ ſcriptor hiſtoriæ ſeptẽ explicat uoluminib⁹: qbus impoſuit titulũ captiuitatis iudaicæ. i. περὶ ἁλώσεως, & ſupfluũ eſt ea ſermone diſſerere: quæ oculis pateant, cũ omnia deſyderabilia eorum uerſa ſint in ruinas: & templũ toto orbe celebratum,

HEB. & gloriæ noſtræ, ubi laudauerũt te patres noſtri: facta eſt in exuſtionẽ ignis: & oĩa deſyderabilia noſtra uerſa ſunt in ruinã. Nũquid ſuper his continebis te domine: tacebis & affliges nos uehementer?

SEP. cui benedixerunt patres noſtri: facta eſt igne combuſta: & omnia glorioſa noſtra conciderunt. Et ſuper omnibus his ſuſtinuiſti domine: & tacuiſti & humiliaſti nos ualde.

in ſterqliniũ urbis nouæ quæ a cõditore appellabat̃ Helia: & in habitaculum tranſierit noctuarum: fruſtraꝙ quotidie dicunt in ſynagogis ſuis: Super his omnibus dñe ſuſtinebis & affliges nos, atꝙ humiliabis uehemẽter. Poſſumus hæc referre ad eccleſiã uel ad ſancti uiri animam: quæ recte appellari poteſt ſpecula & uiſio pacis: quando pater & filiꝰ & ſpiritus ſanctus habitauerint in ea: Sin ꝓo uitio uel noſtro uel populi, huiuſcemodi ſion a domino fuerit derelicta: ſtatim patebit incendio ignitarum diaboli ſagittarum. Omnes enim adulterãtes quaſi clibanus corda eorum. Et expulſo pudicitiæ frigore, libidinis in templo dei flamma graſſabit̃: ut qcqd in nobis glorioſum prius & inclytũ fuit, corruat, deleat̃ & peat: Et impleat̃ illud qd̃ in pſalmis dicit̃: Cõbuſſerũt igni ſanctuariũ tuũ: ꝓphanauerũt in terra tabernaculũ nominis tui. Qd̃ ſolus poteſt ille reſtinguere, de cuius uentre fluunt aquæ uiuentis flumina.

Infra. 65. a

C

pſ. 73. b

¶ Commentarij decimiſeptimi in Eſaiam ꝓphetã finis.

¶ DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN DECIMVM OCTAVVM COMMENTARIORVM ESAIAE AD EVSTOCHIVM VIRGINEM PROEMIVM

B DVodeuiceſimus in Eſaiã immo extremus liber, tuo o filia Euſtochiũ, & ſanctæ matris tuæ Paulæ nomini dedicat̃: ut quas pari honore ſuſpexi, æqua cõmemoratione nũc recolã: præſertim cum & illa dũ uiueret, hoc opus tecũ crebrius poſtularit: & uir eruditiſſimus frater tuus Pammachius: & tunc & poſtea frequentibus ſcriptis cogere nõ deſtiterit: mihiꝙ & præſentium amicorum & abſentium: uirorumꝙ ac fœminarum in chriſto dormiẽtium, eadem religio ſit: id eſt, animorum charitas non corporum. Nec ignoro quanta inter homines ſententiarum diuerſitas ſit. Non dico de myſterio trinitatis: cuius recta confeſſio, eſt ignoratio ſcientiæ: ſed de alijs eccleſiaſticis dogmatibus: de reſurrectione ſcilicet, & de animarũ & humanæ carnis ſtatu: de repromiſſionibus futurorum, quõ debeant accipi: & qua ratione intelligenda ſit apocalypſis Ioannis: quã ſi iuxta literã accipimus, iudaiçandũ eſt: ſi ſpiritualiter ut ſcripta eſt diſſerim⁹, multorꝝ ueterũ uidebimur opinionib⁹ cõtra ire. Latinorꝝ, Tertulliani, Victorini, Lactãtij: Græcorũ, ut cæteros prætermittã, Hirenei tm̃ Lugdunẽſis epiſcopi faciã mẽtionẽ: aduerſum quẽ uir eloquẽtiſſimus Dionyſius, alexandrinæ eccleſiæ pontifex, elegantẽ ſcribit librũ, irridens mille annorũ fabulã: & aureã atꝙ gemmatã in terris hieruſalẽ: inſtaurationẽ templi: hoſtiarũ ſanguinẽ: ocium ſabbati: circũciſionis iniuriã: nuptias, partus: liberorꝝ educationem: epularũ delitias: & cunctarũ gentiũ ſeruitutẽ: rurſuſꝙ bella, exercitus: ac triũphos & ſuperatorũ neces, mortẽꝙ centenarij peccatoris. Cui duobus uoluminibus, reſpondit Apollinarius: quẽ non ſolum ſuæ ſectæ homines, ſed & noſtrorũ in hac parte dũtaxat plurima ſequit̃ multitudo: ut præſaga mente, iam cernã quantorũ in me rabies concitanda ſit. Quibus nõ inuideo, ſi tm̃ amant terram: ut in regno chriſti terrena deſyderent: & poſt ciborũ abundantiã, gulæꝙ ac uentris ingluuiẽ, ea quæ ſub uẽtre ſunt quærãt. De quib⁹ aplus Paulus: Eſca, inquit, uentri: & uenter eſcis: Deus aũt & hũc & illa deſtruet. Et: Nõ eſt regnũ dei cibus & potꝰ. Et dñs atꝙ ſaluator: Erratis, inquit, neſcientes ſcripturas neꝙ uirtutẽ dei. In reſurrectione em̃ neꝙ nubent neꝙ nubent̃: ſed erunt ſimiles angelorũ. Nec hæc dicens aufero corporũ ueritatẽ: quæ incorrupta & imortalia reſurrectura confiteor: ut mutẽt gloriã nõ ſubſtantiã. Sicꝙ recto incedendũ eſt tramite: ut nec ad ſiniſtrã nec ad dexterã declinemus. i. nec iudaicũ nec hæreticũ ſequamur errorem. Quorũ alij

Q qui carnis

E qui carnis sunt,solas diligunt carnes: Alij ingrati beneficiorū dei,habere detrectant,qđ christus & natus habuit,& resurgens. Cum eī apli eū putarēt spiritū,uel iuxta euangeliū,qđ hebræorū lectitāt Naçarei, incorpale dæmoniū,dixit eis: Quid turbati estis:& cogitationes ascendunt in corda uestra? Videte manus meas & pedes:quia ipse ego sum. Palpate & cernite:quia spūs carnem & ossa non habet,sicut me uidetis habere. Et cum hoc dixisset,ostendit eis manus & pedes. Rursumq; Thomæ locutus est ambigenti: Infer digitū tuū huc:& uide manus meas:& extende manū tuā & mitte in latus meū:& noli esse incredulus,sed fidelis. Deniq; ad ꝓbandā corporis ueritatē,sumpsisse scribit cibos:quos & archisynagogi filiæ iusserat tribui,quā a mortuis suscitauit. Et laçarus,ne resurrectio eius phantasma putaret: cū saluatore narratur inisse cōuiuiū. Non quo post resurrectionē māducemus & bibamus:ut Miliarij nostri uolūt:& imortalia atq; incorrupta corpa,alimonijs sustētāda terrenis sint: Alioqn ubi cib⁹,sequūt & morbi:ubi morbi,adhibēdus est medic⁹:ubi mediti, frequēter interit⁹:rursumq; resurrectio, & noua ex integro cōuersatio:sed ut resurrectiōis fidē cibor; assumptio cōprobaret. Hæc magnopę præcauem⁹ & pīsius loquimur:scientes inter serpētes nobis & scorpiones ambulandū:qui mordēt & feriūt in abscondito. De quibus & Ecclesiastes: Si momorderit,inquit, serpēs in silētio,nihil eo minus habet q occulte detrahit. Et huius pater Dauid: Sedēs aduersus fratrē tuū loquebaris:& aduersus filiū matris tuæ ponebas scandalum. Hæc feci‹sti›, & tacui:existimasti inique qđ ero tui similis. Arguam te & ponā contra faciē tuā:ut quæ in alijs criminaris,ipse habere docearis. Si cui autē explanationum in prophetas displicet longitudo:audiat libere,multo me pauciora dixisse cū rei obscuritas flagitat:& posse unūquēq; de nostra latitudine breues sibi cōmentariolos facere:qui tamen pleno intellectu nō sufficiēt. Neq; eī simplex a ꝓphetis historia,& gestorū ordo narrat: sed ænigmatū plena sunt omnia:aliudq; in uerbis sonant,aliud tenet in sensibus:ut quæ estimaueris plana & inoffensa currere lectiōne, sequētiū rursum obscuritatibus inuoluant. Verū tempus est ut finē imponā uolumini prophetali:in cuius expositione si prolixior solito fuero,extremis partib⁹ concedendū est:quas diuidere nolui,ne librorū numerus augeretur. G

F

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ESAIAM PROPHETAM LIBER DECIMVSOCTAVVS

Quæsierūt me q ante me nō interrogabāt ꝛc. Adoratiōnē populi mixtā quærimonijs, in qua dixerat: Quare nos errare fecisti dñe de uia tua: induraſti corda nostra ut nō timerem⁹ te: Rñdit,ut Iudæi uolūt deus pater: ut nos ꝓbamus,dñs atq; saluator:intantū nō sum rigid⁹ & crudelis: qui malo pœnitentiā pec‹ca›toris cū mortē: nec repello filios pœnitētes:qui tñ sui nominis seruauerint dignitatē:ut etiā alienos saluare uelim. Qui eī me nō quærebant,nec dicere poterāt:quē scripsit moyses in lege & ꝓphetæ inuenimus iesum: ipsis apparui: de quibus & alibi propheta testatus est: Quibus nō est annūciatū de eo,audient: & qui nō audierūt,intelligēt. Vos aūt qui legē dei die ac nocte meditamini,frustra iactatis pœnitentiā,cuius opa nō facitis. Vnde euāgelistæ & apli, semp aduētū dñi,ueteris testamenti cupidētes testimonijs roborare,dicebant: Vt implerēt qđ dictū est p ꝓphetā. Centurio dñm nō quærebat:& audiuit a dño: Nec; in israel tantā fidē inueni. Syrophœnissa mulier, ꝓpherarū eloqa nesciebat:& dñi uoce laudat: Q mulier magna est fides tua. Regulus qui græce dicit βασιλικὸς

3.63.d

Eçech.33.c

Iob.1.f
Esa.53.d

Mat.1.d
Luc.7.a
Mar.7.c
Matth.15.c
Iob.4.f

Quæsierunt me q ante me nō interrogabāt: iuenerūt q non q̄sierūt me: dixi: Ecce ego, ecce ego ad gētē: q̄ nō iuocabat nomē meū. b Expāndi manus meas tota die ad pplm incredulū: q gradit in uia non bona

Apparui nō quærentibus me: inuēt⁹ sū ab his q me nō interrogabāt. Dixi: ecce ego in gēte q̄ nō iuocauit nomē meū. Expādi manus meas tota die ad pplm icredulū & cōtradicētē: q nō ambulauerunt in quē nos de aula regia rectius interpretari possumus palatinū: nō solū filij, sed uniuersæ domus suæ repperit sanitatē. Qđ aūt iuxta hebraicū dicit: Quæsierūt me qui ante non interrogabāt: ad eundē sensum refert: ut prius dei noticiam nō habētes, postea quærāt dñm,& eū reuelatiōe cognoscāt: qui & Paulo dū ecclesiā credentiū psequit reuelatus est. Et apl̄o Petro ait: Beatus es simon bariona: quia caro & sanguis nō reuelauerūt tibi: sed pater meus qui est in cœlis. Hūc quærebat & moyses loquēs deo: Si inueni gratiā apud te: ostē de te mihi manifeste, ut uideam te: Maiores diuitias thesauris ægypti, christi opprobriū præstolās, dū retributionē desyderat futurorū: & inuisibilē deū quasi uideret, animo cōtemplabatur. De quo & in psalmis legit: Spes omniū finiū terræ & in mari longe. Et in genesi: Ipse erit expectatio gētiū. Qđ q; seqt: Dixi: Ecce ego sum ad gentē quæ nō inuocabat nomē meū, Illi sensui cōuenit: Qui est, misit me ad uos. Qui cū in forma dei esset, nō ē rapinā arbitrat⁹ æqlē se esse deo &c. sed totius mūdi ꝓuocās gētes: unā fecit sui noīs gentē christianorū. b Expādi man⁹ meas ꝛc. Hoc qđ sup dictū est: Apparui his q me nō interrogabāt: inuētus sum ab his q me nō quærebāt: Aplus Paulus scribēs ad Rhomanos, cū sup gentiū psona exposuisset, adiecit: Ad israel aūt dicit: Expādi manus meas ad populū incredulū & contradicentē: qui cū beneficijs dñi uinceretur: & ultra hominem signa conspiceret: loquebat

H

Act.9.a

Matth.16.d

Exo.33.c

ps.64.b
Gen.49.b

Exo.3.d
Phil.2.a

Rom.10.d

Luc.13.b Ioh.8.f Ibi.10.f Ibi.9.c loquebaꝫ: Iste nō efficit dæmonia: nisi in beelzebub principe dæmoniorū. Et iterū: Samaritanus es tu, & dæmoniū habes. Et rursum: Cū sis homo, facis te deum. Et alibi: Iste homo nō est a deo qui sabbatū nō custodit: & multa alia quæ longū est texere. Denicꝫ cum ille in cruce extenderet manus ad populū nō credentem & diceret: Pater ignoscе eis: qđ eū faciūt nesciūt: illi e regione dicebāt: Vah q destruit templū: & in tribus diebus ædificat illud: descendat nūc de cruce & credimus ei. Alios saluos fecit, seipsum saluū facere nō pōt. De hoc & simeon in ulnis tenens paruulum ꝓphetabat: Ecce hic positus est in ruinā & in resurrectionem multorū: & in signum cui cōtradicetur. Rhomæ iudæi loquunt ad Paulū: de secta hac notū est nobis, qđ ubicꝫ ei cōtradicaꝫ. Possumꝰ expāsas manꝰ, & ilaritate donātis accipe, qđ nihil eis petētibꝰ denegarit: sed statim rogāti leproso, reddiderit sanitatē: Et cæcus a natiuitate accepit oculos: Et esuriētia in deserto, exceptis pueris ac mulieribꝰ, ꝑpꝫrū satura ta sint milia. Significāt expāsæ manꝰ, & parētis clæmētiā, suos filios in sinu recipe gestiētis. Qui ecōtrario ābulauerūt in uia nō bona, & secuti sunt cogitationes suas. Quibus dominus loquitur per prophetam: Auerte pedem tuum a uia aspera. Dilexerāt eū alienos: & instar meretricis dixerant: Vadam post amatores meos. Et relinquētes uiam bonam quæ dicit in euangelio: Ego sum uia: ambulauerūt per latā & spaciosam uiā, quæ ducit ad mortē: & secuti sunt cogitationes suas, quas propheta deuitans, dominū deprecaꝫ: Ab occultis meis mūda me dñe: & ab alienis parce seruo tuo. Si mei nō fuerint dñati, tūc imaculatꝰ ero. Et Apꝰs eos q nō habuerūt noticiā dei, tradi docet reprobo sensui & opibus malis: ut faciāt ea quæ nō cōueniūt. Nos aūt psalmistæ uoce dicamꝰ: Deduc me in uia recta. a ¶ Populus q̄ ad iracūdiā ꝓuocat me ꝛc. Dicente dño: Nō facies tibi idolū, neꝫ similitudinē omniū quæ in cœlo sunt, & quæ sup terram: Et ꝑ moysen increpante: Faciētes irritauerūt me in dijs alienis: & in abominationibus suis me ad amaritudinē prouocauerūt: Immolauerūt dæmonijs, & nō deo. Illi studio delinquendi quasi irritarent & prouocarent deum: non solum fecerunt qđ non licebat: sed iugiter semperꝫ fecerunt, peccantes in conspectu domini: cuius oculis cuncta patent: uel in tēplo eius idolis hostias īmolantes. Ac ne quid uero deesset sacrilegio, īmolabant in hortis: & adolebant thura super lateres: iungentes idololatriæ luxuriam, & sacrificijs uoluptatem: & pro uno altari qđ impolitis lapidibꝰ dei erat lege cōstructum: coctos lateres & agrorū cespites, hostiarū sanguine cruentabant. Hoc dictum sit iuxta literā: Alioquin scđm intelligentiam spiritualē: omnis hæreticus ad iracundiam prouocat dominū: & in falsitate dogmatum suorum offert īmunda sacrificia: nequaꝫ firma & mansura perpetuo: sed instar hortorū ad breue uirentia, carnis delicijs prouidens.

Luc.23.c Matth.27.e Luc. 2.c Matth.8.a Ioh.9.a Matth.14.c Pro.4.d Oseе.2.a Ioh.14.a Matth.7.f Ps̄.18.d Rom.1.d Ps̄.138.d Exo.20.a Deu.5.a Ibi.32.c

HEB. non bona post cogitationes suas. Pōpulus
a qui ad iracundiam prouocat me, ante faciem meam
semper: qui immolant in hortis & sacrificant super
b lateres. Q̄ui habitant in sepulchris & in delubris idolorū dormiunt: qui comedunt carnem suillam & ius prophanum in uasis suis: qui dicunt, recede a me, nō appropinques mihi: quia immundus es.

Isti fumus

SEP. rūt in uia bona: sed post pctā sua. Populꝰ hic q exacerbat me in conspectu meo: ipsi semp īmolāt in hortis: & adolēt incēsū sup laterē dæmonibꝰ q nō sūt. In sepulchris & in spec ubꝰ dormiūt ꝓpter somnia: q comedūt carnē suillā & ius hostiarū: propha na oīa uasa eorum: qui dicunt, abi longe a me, ne appropinques mihi, quoniam mundus sum.

Isti est

Esa.40.b 3.Reg.21.a

Cui dicitur: Omnis caro fœnum: & oīs gloria eius quasi flos fœni: Aruit fœnum, & flos decidit: uerbum autem dñi qđ in ecclesijs prædicaꝫ, permanet in æternum. Hos hortos ex uinea sua nolēs fieri Naboth, Achab impijssimo regi sanguinē fundit. Neqꝫ eū congruū erat ut paterna periret hæreditas: Et excisis uineis, quæ afferunt fructū, qui lætificat cor hominis: in loco uirtutū, delitiarū atqꝫ uitiorum holera nascerent. Fertur sapientissimi apud græcos merito celebrata & laudata sententia: Q̄ui omnes sæculi uoluptates, & pompam mundi atqꝫ luxuriā celeriter transeuntē, hortos Adonidis uocat. Sacrificant quoqꝫ hæretici super lapides: quādo errores suos & exquisita mēdacia, dialectica nitunt̄ arte firmare, & in quadrū extruere: & ἐγκομίοις ut aiūt γράμμασις id est, secti in latere puluēris atqꝫ descripti lineis roborare. Qđ autem in Lxx. legitur: Dæmonibus q̄ non sunt: & in hebraico nō habeꝫ: illo sensu accipiēdum: qđ iuxta lr̄am & iuxta spm̄, nec dæmonia subsistāt: qa iā a deo q uere est, exciderūt: nec sectæ hæretico corum quæ nullam retinent ueritatē: sed in umbrarū similitudinē transeūt atqꝫ intereūt. Vnde & Hester loquit̄ ad dñm: Ne tradas hæreditatē tuam his qui non sunt. Et sanctus præcatur in psalmo: Ignosce mihi ut refrigerer, priusq̄ abeam & ultra nō subsistam. Q̄ui em̄ dum in hoc uiuit corpore, ueniam peccatorū nō fuerit cō secutus, & sic de uita excesserit, deo perit & esse desistit: licet sibi subsistat in pœnis. b ¶ Q̄ui habitant in sepulchris ꝛc in delubris idolorū ꝛc. Nihil fuit sacrilegij qđ israel populus prætermitteret: non solum in hortis īmolans, & super lateres thura succēdens: sed sedens quoqꝫ uel habitans in sepulchris, & in delubris idolorū dormiens: ubi stratis pellibus hostiarū incubare soliti erāt, ut somnijs futura cognoscerēt. Qđ in phano Esculapij usqꝫ hodie error celebrat ethnicorum multorūqꝫ aliorū: quæ nō sunt aliud, nisi tumuli mortuorū. Nec hoc erant impietatis fine cōtenti: sed porcorum quoqꝫ carnibus uescebant̄, qđ lege prohibitū erat: & ius hesternū qđ græci uocant ἔωλον, auidis faucibus deuorabāt: Vnde tam ipsi qꝫ uasa eorum immunda erant: & intm̄ procacitatis ac superbiæ augmenta capiebant: ut quicūqꝫ non simili duceret̄ errore, eum arbitrarent̄ īmundū, contactūqꝫ eius fugerēt: quēadmodū Samaritani & iudæi nobis faciūt; omnesqꝫ hæretici: Q̄uales nuper sub magistro cerebroso in gallia pullularūt: qui basilicas martyrū declinātes, nos qui ibi orationes ex more celebramus, quasi īmundos fugiūt. Hoc autē non tam illi faciunt qꝫ habitātes in eis dæmones; fortitudinē & flagella sancti cineris nō ferentes. Q̄uis autē hæreticorū non requiescit in memorijs: nō dormit in specubus magistrorū? Q̄ualis fuit Marcion & Valētinus: & nup Eunomius, mentis īmunditiā leprosa carne cōtestans: qui lumen sancti spiritus relinquentes, & cœnaculū in quo apostoli uersabātur, in diaboli tenebris cōmorant̄ & speluncas diligūt: quas Hieremias mystico sermone condēnat. Facta est hæreditas mea mihi q̄si spelūca ὑαίνης: quā nr̄i hyenam uocant: qđ animal semp cadaucra persequit̄: & uiuit succo ac sanie corporū mortuorum. Aduersum hos qui habitant in speluncis: & Habacuc lamentabili uoce dicebat: Væ qui potū dat ꝓximo amico suo potionis turbidæ: & inebriat eū ut respiciat ad speluncas suas. De his speluncis & dominus loquebatur: Scriptum est: domus patris mei domus orationis uocabitur: uos autem fecistis eam spelūcam latronū: in quibus animas interficitis deceptorum: ut non uideatis in eis uisiones. De quibꝰ idem saluator ait: Ego uisiones multiplicaui, & in manibus ꝓphetarū assimilatus sum: Et alius ad eum: Locutus es inquit in uisione filijs tuis: sed somnijs creditis & phantasmatibus, qbus præcepit dñs nō esse credendū. Isti porcorū carne uescunt̄: de quibus dicit̄: Ne miseritis margaritas uestras ante porcos. Et ius ꝓphanū comedunt: quod in libris eorū hæretica arte conditū est: Q̄uorū uasa īmunda sunt oīa: tam scilicet corpa qꝫ doctrinæ: & in

Luc.13.b Ioh.8.f Ibi.10.f Ibi.9.c Luc.23.c Matth.27.e Luc. 2.c Matth.8.a Ioh.9.a Matth.14.c Pro.4.d Oseе.2.a Ioh.14.a Matth.7.f Ps̄.18.d Rom.1.d Ps̄.138.d Exo.20.a Deu.5.a Ibi.32.c Esa.40.b 3.Reg.21.a

Hester.14.c Ps̄.38.c Hiere.12.b Abacuk.2.b Matth.21.b Oseе.12.c Leui.11.a Matth.7.a

E tantã dementiã ueniũt: ut quicũq; eorũ nõ fuerit similis, eũ quasi pditũ detestẽt. a Isti fumus erunt in furore meo ignis ardẽs tota die. Propter opa uestra, & incredibilẽ mẽtis arrogantiã: ut ĩmundi, mundos putaretis ĩmundos: eritis fumus, ignis ardens, q de meo furore succẽsus est. Furorem autẽ, obliuionẽ, iram, pœnitudinẽ, ita in deo debemus accipe: quõ pedes, manus, oculos, aures, & cætera membra quæ habere dicit incorporalis & inuisibilis deus. Non quo his pateat perturbationibus q eas dono gratiæ suæ extinguit in
Roma.2.a nobis: sed quo per nostra ẏba, dei erga nos intelligamus affectũ: Neq; eñ ira, quæ ẽ ultionis libido, ita definitur in deo, ut in hominibus: quæ materiam habet in nostris uitijs, non in domini uolũtate: qui thesauriçam[9] nobis iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij dei: ut tribulos nostros & spinas: & çi
1.Co.3.c çania quæ pro semine dei attulimus: ligna quoq; fœnum & stipulam quæ super fundamentũ Pauli ædificauimus, sapiens flamma consumat. De hoc
Deu.32.c F igne perpetuo: & in Moysi cantico legimus: Ignis accensus est de furore meo: & ardebit usq; ad infernum deorsum. Deuorabit terrã & genimina eius: comburet fundamẽta montiũ: & sagittæ meæ consumẽt eos. Cuius testimonij sensus est: qd ignis dei atq; uindicta, semper ardeat peccatoribus, & eos usq; ad inferos persequat: Qualis erat & diues ille in
Luc.16.e euangelio purpuratus: q requescẽte Laçaro in sinu Abrahã, æternis torquebat ardoribus. Terrã q̃q;: id est, carnẽ nostrã: & genimina eius: id est, carnis desyderia, eadem flãma comburet: & fundamenta montiũ quæ se eleuant cõtra scientiã dei. Ipsos quoq; montes dei iacula disperdent: ut humiliati in pœnis, montes esse desistant. Ecce, inquit, scriptum est coram me. Omnia enim nostra peccata dei patent oculis: & in
Dañ.7.c his scripta sunt libris: de quibus in Daniele legimus: Throni positi sunt: & libri aperti sunt. De quib[9] in alio loco dicitur: Super terram scribãtur: & nequaq; ultra reticebit. Qui
ẽ.42.c prius dixerat tacui: nunquid semper tacebo dicit dñs? sed reddet unicuiq; qd operatus est in sinu eius: hoc est, in cordis arcano: ut eos ꝓpria torqueat cõscientia. De qua & Oseæ
Osee.7.d propheta uaticinatur: Cadent in gladio principes eorũ propter indisciplinationẽ linguæ eorum. Hæc est detractio ipsorum in sinu eorum: quæ de uniuscuiusq; corde procedit. Si
Pro.5.d mile q̃d & in Prouerbijs scribit: In sinu reddunt suo iniqs omnia. Qui sinus ꝓpter animæ principale, alio nomine ap
Ezech.9.b pellat caput: Vias eorum dedi in capita eorũ. Et alibi: Con
Pš.7.d uertetur dolor eius in caput eius: & super uerticẽ illius iniq tas eius descendet. Est autẽ & bonus sinus q sanctitate frue
Ibi.54.b tur conscientiæ: de quo psalmista dicebat: Et oratio mea in sinum meũ conuertetur. Intelligit sinus in quẽlibet & affectus atq; dilectio: qñ ad maritum sermo dirigit uxoris quæ est in sinu tuo: & ad parentem adducent filios tuos in sinu.
Vnde & omnes qui patrem habent Abraham, & uirtutum
r.Luc.16.e eius similes esse meruerunt, requiescũt in sinu eius. Neq; eñ patres, quorum nũc iniquitates nobis & peccata reddũtur, eos debemus accipe, de quorũ semine nostra nata sunt cor
Exo.20.a pora. Alioquin & ipse moyses qui dixerat: Peccata patrum filijs esse reddenda in tertiã & quartam generationem his qui oderunt deum, interpretatur sententiam suam dicens: G
Deu.24.c Nõ morient filij ꝓpter peccata patrũ: sed unusquisq; in suo peccato morietur. Eandẽ Ezechiele approbante sententiã, qꝝ nequaq; dicatur illa parabola: Patres uuam aceruã come-
Ezech.18.a derunt: & dentes filiorũ obstupuerunt: Sed eius tantũ dentes obstupescere, qui comederit, & perire animã peccatricẽ: nec externa luere peccata. Ex quo intelligimus uel in bonam partem uel in cõtrariã, eos accipiendos patres: quibus unusquisq; apponit cũ de hac uita excesserit. Sacrificauit autem super
Osee.4.c mõtes & colles israel: qñ in bethel & dan aureos uitulos posuit: Et exprobrauit deo ſup præceptis suis, dũ eius neglexit cerimonias: & cultũ dei dæmonibus tribuit: quoꝝ opera reddenda sunt in sinu eorũ. Omnisq; hæreticus cõtẽnens ecclesiasticã simplicitatem, sacrificat in mõtibus: & exprobrat deo, dũ eius præcepta contemnit. b Hec dicit dominus: quõ si inueniatur granũ in botro ꝛc.

a HEB. Isti fumus erunt in furore meo, ignis ardẽs tota die. Ecce scriptũ est corã me, nõ tacebo: sed reddam & retribuã in sinu eorum iniquitates uestras: & iniq tates patrũ uestrorum simul dicit dñs: qui sacrificauerunt super montes: & sup colles exprobrauerũt mihi: & remetiar opus eorũ primũ in sinu eorum.
b Hec dicit dominus: quomodo si inueniatur granum in botro, & dicatur: ne dissipes illud, quoniam benedictio est: sic faciam propter seruos meos: ut non disperdam totum.

Et educã

SEP. Iste est fumus furoris mei: ignis ardet in eo cunctis diebꝰ. Ecce scriptũ est in cõspectu meo: Non tacebo, donec reddã & retribuam in sinu eorũ peccata sua: & patrũ suorum dicit dñs: qui adolebant incensum super montes & super colles: exprobrauerunt mihi: reddam opera eorũ in sinum eorum. Sic dicit dominus: quomodo si inueniatur acinũ in botro, & dicatur: ne contingas illud quia benedictio est in eo: sic faciam propter seruum meum: ut non disperdam omnes.

Et educã

Dixerat dñs israel esse periturum, & omia peccata illius, suis H
patere conspectibus, & redditurũ se opera singulorum in sinu eorum. Post hæc infert similitudinẽ & cõparationis exẽplũ, quo doceat unũquẽq; suo perire peccato: & etiã si peccã tiũ sit plurima multitudo, unum iustum cunctorũ uitio nõ perire. Si quis ait in botro & uua, quæ ad maturitatẽ pueni re nõ potuit: & acescentes attulit fructus: uel aliquo aeris ac terræ corrupta est uitio: unũ granũ repperit illesũ, qd spem habeat adhuc maius fieri: & ad maturitatem solitam peruenire: dicat alteri: ne tangas illud, sed dimitte ut crescat: qa benedictio domini est: ut intãta acinorũ multitudine solũ euaderet siccitatẽ: Sic inqt de iudæorũ innũerabili multitudine quæ offẽdit deũ, si paucos iustos inuenero, liberabo eos de interitu plurimorũ. Et hoc faciã ꝓpter seruos meos abrahã, Isaac, & Iacob: ad ꝗs facta est repromissio: siue ꝓpter eos, q inter plurimos peccatores seruiũt mihi. Tale q̃d & in
Gen.18.d Genesi legimus: qñ de qnquaginta usq; ad decẽ paulatim
Ibi.19.f quærunt iusti q de peccato liberẽt ciuitatẽ: & Lot de sodomis cũ filiabꝰ suis solus iustus eripit. De ꝗ in canonica epi-
2.Pe.2.b stola scribitur: qd cruciaret anima ipsius uidentis nefanda cõmitti: & aniæ iudiciũ, corporis habitudine demonstraret.
Gen.5.b Enoch quoq; inter peccantiũ plurimã multitudinem solus
Ibidem.7.2 raptus ad deum est: Et Noe cum liberis suis propter declinantem omnem carnem a dñi seruitute, diluuiũ delere non
Ibidem.11.d potuit: Sed & Abraham de igne chaldæorum, fidei integritate seruatus est. In quẽ sensum & Hieremiæ uerba ex persona domini dicentis consentiunt: Quasi calidum in deserto, inueni israel cũ occisis gladio. Cum eñ, inquit, omnis mundus idololatriæ gladijs uulneratus iaceret exanimis: inueni israel in abrahã habere calorẽ fidei: quasi medicus, qui post prælium inter cadauera mortuorũ: ubi quẽ senserit pulsantibus uenis aliquid habere uitale: adhibet curam uulneribus ut restituat sanitatem. Pro eo qd scriptum est ὡς θερμὸν hoc est, quasi calidum: latinus interpres uerbi ambiguitate decœptus, lupinũ interpretatꝰ est: in ꝗ & grecorũ plærisq; erat: & tñ sciendũ in hebraico ꝓ calore scriptum esset חוֹרֵח

) qd interpretat

A qđ interpretatur gratia: qđ scilicet gratia dei,& non merito operū suorū saluatus sit israel. a ¶ Et educam de iacob se-
ℨ.65.b men ⁊c. Quem supra uocauit granū botri siue acinū: aut u multi uolunt racemū: hunc nunc appellat semen iacob & iu da: qui possideat montes siue montem eius. Semen iacob & iuda: plærique christū in telligūt: de quo in Ge-
Gen. 49 nesi dicit: Iuda, te lau/dabunt fratres tui &⁊c. Nulli em dubiū quin saluator de iudæ stir/pe generatus sit. Alij autē apostolos intelli/gi uolunt: de quibus
ℨ.10.e sæpe dixim⁹: Reliquiæ
Rom. 9.f saluæ erūt. Et: Nisi dns
ē.1.c sabaoth reliquisset no bis semen, quasi sodo/ma essemus: & similes gomorræ fuissemus. Isti possiderūt montē dñi, conscientia habitā/tis in se christi, loquen-
Hebre.12.f tes: Accessim⁹ ad sion montem, & ciuitatem dei uiuentis hierusalē cœlestem: Siue mōtes eius: de qbus in psal/-
ps. 124.a mis canitur: Montes in circuitu eius: & dns in circuitu populi sui.
Ibi.86.a Et: Fundamenta eius in montibus sanctis. Possidebunt autē sion electi dñi: & inhabita bunt in ea serui eius.

B De quibus in eodem
ps.104.a uolumine scribitur: Semen abrahā serui ei⁹: filij iacob electi eius.

a HEB. ¶ Et edūcam de ia/cob semen: & de iuda pos/sidentem montes meos: & hæreditabunt eam ele/cti mei: & serui mei inhabi tabunt ibi: & erunt campe/stria in caulas gregum: & uallis achor in cubile ar/mentorum populo meo
b qui quæsierunt me. Et uōs qui dereliquistis dominū: & obliti estis montē san/ctum meum. Qui ponitis fortunæ mensam & liba/tis super eam. Numera/bo uos in gladio: & oēs in
c cæde corruetis. Prō eo q̄ uocaui, & nō rndistis: locu tus sum, & nō audistis: sed fecistis malum in oculis meis: & q̄ nolui elegistis.

Propter

SEP. ¶ Et educā de iacob semen, & de iuda, & hære/ditabit montem sanctum meum: & hæreditabunt electi mei & serui mei ha/bitabūt ibi: & erunt in sal/tu ouilia gregum: & uallis achor in requie armento/rum populo meo qui re/quisierūt me. Vos autem q̄ dereliqstis me: & obliti estis mōtis sācti mei: & pa ratis fortunæ mensam: & impletis dæmoni poti/onem: ego tradam uos in gladium, omnes inter/fecti corruetis. Quia uoca/ui uos, & nō audistis: locu/tus sum, & contēpsistis: & fecistis malū in conspectu meo: & q̄ nolebā elegistis.

Propterea

Quicūq; ergo adhuc semen est, nec format⁹ in filiū: iste ser/
Iob. 8.c uus est dñi, cui dicit in euangelio: Scio quia semen abrahæ estis, sed necdum filij: Si enim semen essent abraham: opa utiq; abraham facerent. Qui autem filius, iste & electus est dñi. Vnde, electus possidet hierusalē & serui habitāt in ea:
Rom.8.c & de filiorum ac seruorū differētia dicit: Non accepistis spi/ritū seruitutis iterū in timorē, sed spm adoptionis. Et erunt inquit, campestria siue saltus in caulas gregum. Pro campe stribus in hebræo שָׁרוֹן ponitur. Omnis regio circa Lyd/dam, ioppē & Iamniā apta est pascēdis gregibus. De q̄ & in
Act.9.f actibus apostolorū scriptū est. Saltus autē uertentur in oui/
ps.28.b lia: iuxta illud qđ in psalmo canit: Vox dñi p̄ficiētis ceruos: & reuelabit salt⁹ siue cōdensa syluarū: ut latrones ibi latita/re desistant: & bestiæ uenenataq; animalia: & loca quondā insidiarū & sanguinis, in ecclesias dñi transeant: & pascant ibi greges ab eo, qui posuit animā pro ouibus suis. De quo
Ezech.34. scriptū est: Ipse pascet nos in sæcula. Ista uox dñi perficiens ceruos & reuelans condensa syluarū: per Ioannē clamabat
Matth.3.c in eremo: Iam securis ad radicem arborū posita est. Omnis arbor quæ non facit fructū bonum, excidet & in ignē mit/
Luc.3.a tetur. Et iterū: Omnis uallis implebit: de qua & nunc dicit: Et uallis achor in cubile armētoꝝ & in requiē populo meo qui requisierunt me. De qua & in libro Iesu filij naue legi/
Iosue. 7.d mus: qđ ibi interfectus sit Achā: qui furatus est de anathe/mate, & de spolijs hiericho: & cū oīi domo sua interfectus: atq; ex eo qđ turbauerit populū, locus ipse in quo hoc acci/
עכור dit, Achor, id est turbationis ac tumultus nomen accepit. Vallis igit Achor in q̄ q̄ndā maledictio fuit atq; suppliciū,
1.Co.9.b erit in armētorū requiē. Qua Paulus edisserēs ait: Nunqd de bob⁹ cura est deo? an utiq; de nobis dicit: Quia debet in spe qui arat, arare: & qui terit areā, terere eā in spe ut partici/
Osee.2.c petur. De hac ualle, & in Oseæ mystice scriptum est: Loquar ad cor eius: haud dubiū q̄n hierusalem: & dabo possessores illius inde: & uallē achor, ut aperiat intelligentiā illius. Idcir/co em̄ uallis achor in possessionē tradit armentorū populi dei, & saltus uertunt in caulas gregū: ut aperiat intelligētia: & dñi ueritas cognoscat. b ¶ Et vos qui dereliquistis do/minū ⁊c. In locis quondā siluestribus atq; turbarū: in locis gentilium, erūt caulæ ouiū: id est, ecclesiæ de toto orbe credentium. Vos aūt o populе isrl, qui dereliqstis dñm: & ad iracundiā ꝓuo/castis sanctū israel: qui obliti estis montē san/ctū ei⁹: de q̄ crebro di/xim⁹, uel dñm saluato rē: qui montiū mons est, & sanctorū omniū sanctus: uel montem sion, & ciuitatē dei ui/uētis hierl̄m cœlestē: qui hæc & hæc facitis tradā gladio: ut oēs interfecti, pariter cor/ruatis. Qui sit gladi⁹, dicemus postea. Poni tis, inqt, fortunæ mē/sam: & libatis sup eā. Siue iuxta Lxx. Para/tis fortunæ mensam: & ipletis dæmoni po/culū. aut κέρασμα, qđ omnes similiter trāstu lerunt: id est mixtā po tionē. Est aūt in cūctis urbib⁹: & maxime in ægypto: & in Alexan/dria idololatriæ uetus cōsuetudo: ut ultimo die anni & mensis eo/rū qui extrem⁹ est, po/nant mensam refertā uarij generis epulis, & poculū mulso mixtū: uel præteriti anni uel futuri fertilitatē auspicātes. Hoc aūt faciebāt & israelitæ, omniū simulacrorū portēta uenerantes: & nequaq̄ altari uictimas: sed huiuscemodi mensæ liba fundebāt. Qđ q̄ Lxx. trāstulerūt τῷ δαιμονίῳ. i. dæmoni: In hebraico habet גְּדוּד, qđ Symmachus interpretatus est, absq; me: ut sit sensus: Qui paratis fortunæ mēsam: & im/pletis absq; me potionē: ut doceat non sibi fieri, sed dæmo/ni. Gladi⁹ autē quo interficiūtur, pro supplicio accipiet. Neq; em̄ omnis populus israel gladio tradit⁹ est: quorū uidemus quāta milia in toto orbe dispsa sint: sed pœnis atq; cruciati bus captiuitati & ultimæ seruituti: iuxta illud qđ alibi di/cit: In gladio morient oēs pctōres ppli mei: & in Deutero/
Deu.32.f nomij cantico: Inebriabo sagittas meas in sanguine: & gla/dius me⁹ comedet carnes uulneratorū. Haud credibile esse potest, sagittas dñi inebriari sanguine, & gladiū illius uulne ratoꝝ saturari carnib⁹? De his sagittis quæ Iob p singula ho rarū momenta pungebāt loquit: Sagittæ dñi in corpe meo
Iob.6.a sunt: quarū furor ebibit spiritum meū: cū em̄ cœpero loqui stimulāt me. Iuxta Tropologiā autē hoc dicēdū est: qđ oēs
Tropo. qui ecclesiā deserūt & obliuiscunt montē sanctū dei: & se tra dūt spiritib⁹ erroris: & doctrinis dæmoniorū: isti parāt for/tunæ mēsam, nihil ad deū p̄tinere credentes: sed uel stellarū cursu uel uarietate fortunæ oīa gubernari: quos Paul⁹ in/crepat dicēs: Nō potestis mēsæ dñi p̄ticipari: & mēsæ dæmo
1.Co.10.c niorū. Non potestis calicem dñi bibere: & calicem dæmo/niorū: qa æternis tradent suppliciis: ita ut null⁹ eorū cædē & ruinā possit euadere. c ¶ Dico eo qđ vocaui & nō respō/distis ⁊c. Gladio ait estis traditi: qa non solū reliqstis me: & obliti estis mei: & fortunæ poculū miscuistis: sed cum essem
Iob.1 emmanuel. i. nobiscū de⁹: de q̄ & Ioānes scribit: Verbū ca/ro factū est, & habitauit in nobis: p̄ns uos uocaui: Reuerti/
Hiere.3.c mini ad me filij reuertētes. Et: Venite ad me oēs q̄ laboratis
Matth.11.d & onerati

Mar.14 & onerati estis:& respondere noluistis.Locutus sum in pa/
E rabolis,& omnia feci quæ facere debui:& non audistis me,
5.50.a imo & contẽpsistis:Ego eñ sum q & supra dixi:Veni,& nõ
erat homo:uocaui,& nõ erat q obediret.Nec uobis hæc suf
ficiebat impietas ut me præsentẽ cõtẽneretis:& missum ad
uos occideretis hære/
dem: sed fecistis malũ
in conspectu meo:&
quæ nolebã elegistis:
& blasphemastis filiũ
dei:ut peteretis uobis
Barrabbã latronẽ,ho/
micidij & seditiõis au
ctorẽ:& adhuc aude/
5.65.a tis dicere:Quare nos
errare fecisti a uia tua?
5.65.a Si eñ q me nesciebãt
inuenerũt me:& q me
non inuocabant,susce
perũt me:quibus uos
digni eitis cruciatib⁹,
q missum ad uos atq;
Matth.15.c dicentẽ:Non ueni nisi
ad oues perditas do/
mus israel: suscipere
noluistis:sed insup af/
fixistis cruci?Cõsyde/
randũ quid significet
Esa.65.c qđ ait:Et quæ nolebã
elegistis:aut quæ sit uo
luntas filij dei: qui lo/
Matth.7.c quit in euangelio:Nõ
oñis q dicit mihi,dñe,dñe,ingredi℮ in regnũ cœlorũ:sed q
facit uolũtatẽ patris mei q est in cœlis.De q̃ & ipse dicit de⁹:
Ps.39.b Vt facerẽ uolũtatẽ tuã uolui.Hæc ẽ uolũtas de q̃ & ipse dñs
Act.13.d loquebat℮:Inueni dauid filiũ iesse,uirũ iuxta cor meũ:q faci/
at omnes uolũtates meas.Vnde & sanctus præcat℮ & dicit:
Ps.142.c Doce me ut faciam uoluntatẽ tuam,quia deus meus es tu.
1.Co.6.c Omnia eñ licent,sed non omnia expediunt.Et de uirgini/
Ibi.7.e bus narrat Apostolus se domini non habere præceptũ:uult
F tamen nos esse sicut seipsum.Ex quo ostẽdit nequaq̃ indul
gentiam magistri sectandã esse,sed uoluntatẽ:& ea nos de/
bere eligere quæ expediunt, non quæ licent: ut illud est de
Titum.2.a digamia.Volo adolescentulas nubere,filios procreare,ma/
trẽsfamilias esse: Ponitq̃ causas, cur ista cõcedat:Iam enim
quædã abierunt retro post satanam.Ergo non est uoluntas
pura secundi matrimonij,quæ fornicationis comparatione
uilescit. a ¶Propter hoc hec dicit dñs deus: Ecce serui
mei comedẽt ℟c. Non solum gladio corruetis uos qui dereli
quistis dñm,& fecistis malum in conspectu eius,& presentẽ
noluistis audire:sed multam inter uos & gentium multitu/
dinem cernetis differentiam. Illi eñ qui serui erunt mihi,co
medent & bibent:lætabũtur & laudabunt præ exultatione
cordis.Vos autem econtrario,esurietis atq; sitietis:confun/
demini & præ dolore cordis & contritione spiritus ululabi/
tis:Quæ omnia χιλιασὰι in mille annis putant esse cõplen
da,cibũ & potum,regnũ dei esse credẽtes:nec intelligẽtes il/
Iob.6.d lud qđ scriptum est:Operamini,nõ cibum qui perit:sed pa
nem uitæ & ueritatis & carnem christi & fructum ligni uitæ
Ibidem.e comedere cupiẽtes.De quo saluator loquitur: Ego sum pa/
Pro.20.b nis qui de cœlo descendi.Et Ecclesiastes:Aperi oculos tuos
Ps.36.e & saturare panib⁹:Et psalmista:Iuuenis,inquit,fui & senui:
& non uidi iustum derelictum:neq; semen eius quærẽs pa
nem.Tota die miseretur & fœnerat:& semen eius in benedi
ctionẽ erit.De isto pane & cõuiuio spirituali, discipulos in/
Luc.22.c struebat:Vos qui perseuerastis mecũ in tẽptationibus meis
edetis in mensa patris mei in regno cœlorum.Quod si
de simplici pane accipiam⁹:quomodo illud explanare pote/
rimus,Non interficiet famæ dominus animam iustam: Et
Ps.36.c iterum:Cognoscit dominus uias immaculatorum:& hære
ditas eorum erit in sempiternum: Non confundentur in
tempore pessimo: & in diebus famis saturabũtur: Quan/
ti enim sancti in persecutione moriuntur famæ & ægestate

a HEB. ¶ Propter hoc hæc di
cit dominus deus:Ecce ser/
ui mei comedent: & uos
esurietis.Ecce serui mei bi
bẽt:& uos sitietis.Ecce ser/
ui mei lætabuntur, & uos
confundemini.Ecce serui
mei laudabunt præ exul/
tatione cordis: & uos da/
mabitis p̃ dolore cordis:
& præ contritionis spiri/
b tus ululabitis.Et dimittẽ/
tis nomen uestrum in iu/
ramento electis meis: &
interficiet te dominus de⁹:
& seruos suos uocabit no/
mine

confecti: quanti iusti esuriunt: & impij cruditatibus disten
duntur?Potus autem ille accipiendus est qui hauritur de G
fontibus israel: quem qui biberit: habebit in se fontem Iob.4.b
aquæ salientis in uitam æternam. Quem & saluator in re/ Luc.22.b
gno patris se bibiturum cum apostolis pollicetur:qui lætifi
cat cor hoïs, ita ut bi/
bentes possint dicere:
Dedisti lætitiã in cor/ Ps.4.b
de meo.De hoc cibo
& potu inter octo bea/
titudines dicit℮: Beati Matth.5.b
qui esuriunt & sitiunt
iusticiã. Et mater dñi
plena sancto spiritu p̃
phetabat: Esurientes Luc.1.c
impleuit bonis,q pri⁹
cibum domini nõ ha/
bebãt:& diuites dimi
sit inanes, qui dati sũt
pro sepultura eius: &
quem prophetæ pro/
miserant, respuerunt.
De quibus & in alio
loco psalmista decan/
tat:Diuites eguerunt Ps.33.a
& esurierũt: id est, po/
pul⁹ iudæor⁹:Qui au
tem quærũt dominũ,
hoc est turba gentiliũ,
non egebunt omni bo
no. Cũq; seruientes
christo & credentes ei
lætati fuerint:& laudauerint deum præ exultatione cordis
& gaudio:tunc illi confundentur,uidentes in suũ locũ alios
succesisse:& clamabunt præ dolore cordis,implentes illud
quod scriptum est:Ibi erit fletus & stridor dentiũ: quando Matth.13.
steterint agni gentiũ atq; iustorũ ad dexterã,& hædi iudæo/
rũ atq; impiorũ a sinistris:alijs recipiẽtibus æterna præmia,
alijs æterna supplicia. Cõtritio aũt spũs p̃ dolore cordis, in
telligẽda in cõsciẽtia pctõrũ:iuxta illud qđ scriptũ est: Cog Ps.50.d
noscent errantes spiritu intelligentiã, Et: Cor contritũ & hu H
miliatum deus non despiciet. Conteritur spiritus quando 4.Reg.17.
fuerit eleuatus: quod de rege inimico israel scribitur: Indura 2.para.36.
uit dominus spiritum eius.Et de babyloniorum principe:
quãdo eleuatum est cor eius, & induratus spiritus: ut super
biens diceret: Hæc est babylon & ego feci eam. b ¶Et mit/ Dañ.4.
tetis nomen uestrum in iuramento electis meis ℟ interfi
ciet ℟c. Pro πλησμονὴς : id est saturitate:quæ hebraice dicit℮
שִׂבְעָה cæteri iuramentum interpretati sunt : qđ uerbũ
multas habet intelligẽtias:& pro diuersitate accẽtuũ uariat℮.
Intelligit℮ eñ & iuramẽtũ & saturitas,& satietas,& plures,&
septem. De quo in libro geneseos diximus: & in hoc uolu/
mine:ubi septem mulieres apprehenderunt unum uirum. 5.4.a
Rursum pro eo qđ Lxx.transtulerunt: τὸ ἀληθινὸν,id est,ue
rum:& in hebraico dicitur אֱמֶת. Aquila uertit πιστωμέ/
νως:id est fideliter. Quod autẽ dicit: hoc est:alijs in uestrũ
succedentibus locũ:nomen uestrũ erit in iuramentũ electis
meis:ut pro malorum exemplo uos habeant & detestentur
talia sustinere:& iurent sic:non hæc patiar quæ passus est po
pulus iudæorum.Siue nomen uestrum erit in satietatẽ:qđ
in his dici solet,quorũ odiosa est recordatio & memoria:&
qui usq; ad saturitatem nauseamq; uenerunt. Vel certe hoc
dicendum,quod nomen suum derelinquant electis domi/
ni:ut pro illis gentium turba succedat: & ipsi appellentur
filij abraham & israel.De quibus Paulus loquitur: Pax su/ Gal.6.d
per eos : & super israel dei . Neq; enim qui ex israelitis sunt Rom.9.b
israel: nec qui semen abraham omnes filij,ad quos dicitur:
Si filij essetis abraham,opera abraham faceretis.Et quia se/ Iob.8.c
men sunt abraham,& non filij:de quorum differentia supra
diximus: Propterea eos increpat baptista Ioannes dicens:
Et ne uelitis dicere patrem habemus abrahã:potens est eñ Matth.3.b
deus de lapidibus istis suscitare filios abrahæ. Quõ enim

SEP. ¶ Propterea hæc dicit
dñs:Ecce serui mei come/
dẽt: uos aũt esurietis.Ecce
serui mei bibẽt: uos aũt si/
tietis.Ecce serui mei gaude
bũt:uos aũt cõfundemini.
Ecce serui mei exultabunt
in gaudio:uos aũt clama/
bitis p̃pter dolorẽ cordis
uestri: & p̃pter contritio/
nem spiritus uestri ulula/
bitis.Relinquetis eñ no/
men uestrum in saturitatẽ
electis meis. Vos autem
interficiet dominus:seruiẽ
tib⁹ autẽ mihi uocabit℮ no/
men

possunt

Hiere.2.f Gal.3.b A possunt huius esse filij qui dixerunt ligno & lapidi: tu genuisti me: Cum ecōtrario: qui ex fide sunt, hi appellentur filij Abrahæ: Vos autem (inquit) interficiet dominus: ut ne quaq̄ appellemini circumcisio, sed concisio: ut uita careatis
Iob.14.a æterna: ut nō habeatis eum qui dicit: Ego sum uita. Seruos autem (ait) suos: uocabit nomine alio, siue nouo, qđ in toto orbe celebrabitur. Et erit benedictum: intantū, ut qui illo nomine fuerit appellatus, benedicat in domino: & signum ueræ circūcisionis accipiat amen. Quo sæpe in approbationē eorum quæ dicta sunt, dñs utitur in euange-
Ibi. 5. c lio: Amen amen dico uobis. Nomen autem nouū siue aliud, nullū est, nisi quod ex Christi nomine deriuatur: ut nequaq̄ uocet populus dei Iacob, & Iudas, & Israel, & Ephraim, & Ioseph, sed christianus. Quicūq̄ em iurauerit in terra, nequaq̄ iurauerit in idolis & falsis dijs, sed in deo: quæ sententia rursum, amen signaculo comprobatur. Porro
B iuxta Lxx. qui p amē, uerum deum interpretati sunt, ut benedicatur deus uerus: & qui iurant sup terrā, iurēt deum uerū: nō scđm errorem Arrianorum referim⁹ ad personam
Iob.17.a tm̄ dei patris: de quo scriptum est: Vt cognoscant te solum uerum deum, & quem misisti iesum Christum: sed ad filiū,
1.Iob.5.d qui & ipse uerus deus est: dicente euangelista Ioanne: Venit filius dei & dedit nobis mentem: ut cognoscamus uerum, & simus in uero filio eius iesu christo. Iste est uerus deus &
Iob.14.a uita æterna. Si enim saluator de se loquitur: Ego sum ueritas, consequenter uerus deus a ueritate nomen accepit: ut nequaq̄ scđm falsos deos appelletur deus: sed scđm uerū deum patrē & ipse sit uerus deus. Alioquin si nō est uerus, erit idolo similis: quod redundat in capita eorum qui christum uerum deum negant. Hoc est autem nomen nouum,
Apoc.2.c quod ei in apocalypsi super calculo scribitur, cui in toto orbe benedicitur. a ¶ Quia obliuioni traditę sunt angustię priores ꝛc. Causa lætitiæ & confessionis dei ueri est: quia æterna angustiarum priorum succedet obliuio: ut nequaq̄ idolorū meminerint & erroris pristini, sed ad lucem de tenebris transeant: ut æterna beatitudine perfruantur. Obliuiscentur enim pristina mala: nō obliuione memoriæ, sed bo-
Eccl.11.c norum successione: iuxta illud quod scriptum est: In die bo-
Ibidem.d na, obliuio malorum. Et alibi: Afflictio horæ, obliuionē facit delitiarum: eo q̄ in angustijs constituti, nequaq̄ uoluptatibus pristinis iuxta errorem Epicuri animo perfruantur. Licet possit & hoc dici, quod in cœlo nouo & in terra noua, omnis conuersationis pristinæ memoria deleatur: ne hoc ipsum pars malorū sit, prioris angustiæ recordari. Cœlum autē nouum & terram nouam, qui putant omnia interire
Matth.24.c quæ cernimus, euangelij interpretant testimonio. Cœlum
2.Co.4.d & terra transibunt. Et Pauli apostoli: Quæ enim uidentur, temporalia sunt: quæ autem non uidentur, æterna. Porro qui nouitatem, cōmutationem in melius, & nō elementorū
Ps. 101. d arbitrant interitū, illo utuntur exemplo: A principio terram tu fundasti domine: & opera manuum tuarū sunt cœli. Ipsi peribunt: tu autem permanes: & omnes sicut uestimentum ueterascēt: & quasi amictum inuolues eos & mutabuntur. In quo perspicue demonstratur perditionē & interitum: nō abolitionem in nihili, sed cōmutationem sonare in melius. C

Neq̄ enim illud quod in alio loco scriptū est: Luna fulgebit ut sol: &
Esa.30.f sol septuplum lumen accipiet: interitum significat pristinorum, sed cōmutationem in melius: Qđ ut possit intelligi, nostræ conditionis ponamus exempla: Infans cū in puerum creuerit: & puer in iuuenem, & iuuenis in uirū, & uir in senē: nequaq̄ per singulas ætates perit. Idē em est qui prius fuit, sed paulatim immutat: & ætati pristinæ perisse dicitur. Qđ intelligens & Paulus apostolus loquebatur: Præterit em
1.Co.7.f figura huius mundi. Cōsyderem⁹ quid dixerit: Figura præterit, non substantia. Hoc idem significat & Petrus: Latet eos hoc uolentes: quoniam cœli
2.Pe.3.b D erant ab initio: & terra de aqua: & per aquam dei sermone subsistit: per quæ prior mūdus inundatus diluuio perijt. Cœli aūt qui nūc sunt & terra, eadem ratione seruant igni: qđ quo sensu accipiendum sit, postmodum docet. Nouos autē cœlos, & nouā terrā uidebimus, & repromissionē eius: non dixit, alios cœlos & aliā terrā uidebim⁹, sed ueteres & antiquos in meli⁹ cōmutatos. Possum⁹ & hoc dicere, q̄ cōuersi ab idololatria: & pristino errore deserto, nouos cœlos & nouam terram uideant: Nequaq̄ arbitrantes elementa deos, & ea quæ nascunt ex terra. Nunc cōfitemur cœlum & terram opera esse manuum dei: Illo autem tempore, seruos & creaturam uenerabamur obsequio dei: quod & Dauid sen-
Ps. 8. a tiens cantat in psalmo: Videbo cœlos opera digitorū tuorum: non quo eo tempore cœlos non uiderit cum ista dicebat: sed quo per singula augmenta uirtutū & futurorū scientiam nouos uideat, quos ueteres iam uidebat. Qđ autē in fine huius testimonij dicitur: Quæ ego creo, a Lxx. prætermissum est. b ¶ Quia ecce ego creo hierl̄m exultationē ꝛc. Gaudere (inquit) & exultare debetis lætitia sempiterna in creatione nouorū cœlorū & terræ nouæ, & priorū penitus non meminisse: ne qua uobis recordationis antiquæ oriatur tristicia: quia non solum cœlos nouos & terrā nouā, sed hierusalem quoq̄ creabo in exultatione: & populū eius in gaudio. Haud dubium quin uniuersæ terræ: ut quæ uetus uni genti gaudiū erat, noua cunctis nationibus lætitiæ sit. Intantū autē exultatio erit omniū, atq̄ lætitia super urbe & pplo dei: ut ego q̄q̄ cōditor ei⁹ exultē & gaudeā sup hierusalē, & sup pplo meo: qui comedet & bibet & lætabit, & exultabit in ea: & qui in noīe nouo fuerit appellatus. c ¶ Et nō audiet in ea ꝛc. Neq̄ enim congruū erit ut in ciuitate hierusalē & populo dei, qui exultationis & gaudij æternā suscipiet creaturā: audiat ultra uox fletus & clamoris: quando abierint dolor, mœror, & gemitus. Contraria quippe simul esse nō possunt. Et ubi exultatio est, & gaudiū qui fruct⁹ est

E ſpirituſſancti: ibi fletus & planctus non poteſt commorari, qui aptus eſt lamentantibus atq; lugentibus: & præcipue
Ephe. 4. g clamor quem de eccleſia credentium Paulus expellit: ne in ſimilitudinē iudæorū, pro iudicio faciamus clamorē. In tali urbe diuerſæ ætates nō erunt, infans & ſenex, paruus & magnus, qui nō impleat
Ibi. c dies ſuos: ſed quaſi filij reſurrectionis, omnes perueniēt in uirū perfectum: in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti: ut nec deſint alicui annorū ſpacia, nec ſupſint: & alio necdū ſolidas habēte uires, alius deſinat eſſe qđ fuerit: & decrepita ætate marceſcat. Perueniētq; oēs ad centenarium numerum:
Geñ. 21. a qualis fuit Abraham, qui promiſſionem filij Iſaac, hac ætate ſuſcepit. De cuius numeri laudibus, non neceſſe eſt plurima memorare, nc ſuperflua ſit diſputatio. Hoc tm̄ dicimus, q̄ decē decadis æqualia habeat latera: & quadræ formæ poſſideat firmitatem. In repromiſſionibus quoq; pro his quæ contempſimus, multiplicata nobis centuplum dominus pollicetur: & in bonam terram ſementis cadens, primū habet uberrimæ frugis numerū centenariū. Deniq; & Iſaac unam ſementem iaciens fidei, hoc numero laboris ſui opera multiplicata ſuſcepit. In illo igitur tempore, quādo ætas fuerit una cunctorum: & ſanctus & peccator erunt ſimili reſurrectione perfecti: nec inter ſe uariabunt tēpore: ſed alius ad præmia, alius
F ad ſupplicia pertrahetur: Et in eo peccator maledictus erit, q̄ incorrupto corpore pœnas patiet̄ æternas. Illud quoq;
Apoc. 20. d quod in apocalypſi Ioannis legimus: poſt reſurrectionē exhiberi præſentiæ iudicis paruos & magnos: nō ætatum, ſed meritorū ſignificat differentias. Qui enim paruus eſt, iuxta
Sapieñ. 6. a ſententiam Salomonis, dignus eſt miſericordia: Potentes autē potenter tormenta patientur. In quē ſenſum & domini
Luc. 12. f uerba conſentiunt: Seruus qui ſcit uoluntatē domini ſui & non facit eam, uapulabit multis. Qui vo neſcit & fecerit digna, plagis uapulabit paucis. Beatus apls Paulus Chriſto
Roma. 4. b in ſe loquēte, ſcripturā ueterē ediſſerēs: Abrahā patriarchā non ſolum circūciſionis, ſed præputij aſſerit patrem: hoc eſt, duos ex eo populos eſſe generatos: & eum qui iuxta carnē natus fuerat, centenarius, propter chriſtū, qui de Abraham ſtirpe generatus eſt: in quē ille miſerit manus, maledictio/
ni perpetuæ ſubiacere. Hanc figuram docent euangelia: in
Mar. 5. c quibus fertur tūc hæmorrouſam ægrotare cœpiſſe, quādo nata eſt filia archiſynagogi: & qñ iſta ſanata ſit, ſtatim illam eſſe mortuam: uno atq; eodē annorū ſpacio, nouū populū in iuuentute perſiſtere: & ueterē in infidelitate mori, & eſſe maledictum. Hoc iuxta Lxx. interpretes diximus: quorum æditio toto orbe uulgata eſt: ne in loco famoſiſſimo uidere/
mur ad hebrææ linguæ arcem confugere. Q̄d ſiue poſt reſurrectionē intellexeris in ſecundo ſaluatoris aduentu: ſiue poſt baptiſmum in prima reſurrectione credendū, non abhorret ab eccleſiæ fide. Hebræi hæc ante reſurrectionem in mille annorū regno ſup terrā futura cōtendunt: & tā longa futuræ uitæ ſpacia repromitti, ut centū anni reputentur infantiæ: peccatorē autē centeſimo ætatis ſuæ anno eſſe moriturum: ne uidelicet paratis opibus perfruatur: ſed ob peccatum, maledictum eſſe ſe nouerit. Q̄d ſi ita eſt, ubi erit beatitudo perfecta, quæ peccato uiolatur atq; corrumpitur: & peccatū immatura morte punitur? a ¶ Et ędificabunt domos ⁊c. De his domibus, & in ſexageſimooctauo pſalmo ſermo propheticus pollicet̄ dicens: Quia deus ſaluā faciet ſion: & ædificabunt̄ ciuitates Iudæ, & habitabunt ibi: & hæreditate acquirent illam: & ſemen ſeruorum eius poſſidebit eam: & qui diligunt nomen eius, habitabunt in ea. Quæ omnia iudæi accipiūt carnaliter: ut hieruſalē urbeſq; Iudææ reſtituantur in priſtinum ſtatum. Quod ſi eis dederimus: audiant non ſolum hoc hieruſalem, ſed & ſodomæ repro/
mitti: dicēte Eçechiele: Reſtituet̄ ſodoma in antiquū. Ergo Eçech. 16. g
domus in quibus habituri ſunt qui ædificant eas: uel ỳtutes intelligēdæ ſunt, uel diuerſæ māſiones apud patrem: quas iugiter poſſidebit, qui eas ædificauerit: Quales ſibi ædificaſſe & obſtetrices dicunt̄ in Exodo: Exo. 1. d
quæ timebant deum: licet ſcriptum ſit in hebraico, a deo eis ædificatas domos: quia timuerūt eum. Et Iacob quia ſimplex erat: ſiue ut græce dicitur ἄπλαστος. i. nequaq; fictus: nec talis quales in Petri epiſtola cōdemnantur: de quibus ait: In 2. Pe. 2. a
auaricia fictis ſermonibus de uobis negociant̄: Idcirco habitabat in domo: quam Eſau qui feris delectabat̄ & ſyluis, poſſidere non potuit. Talem domum & ſaluatoris in euangelio uerba deſcribunt: Omnis qui uenit ad me, & audit ſermones meos & facit eos: ſimilis erit uiro prudenti: qui ædificauit domū ſuam ſuper petrā: & reliqua. Alioquin iuxta literā, multi ſancti ædificant domos: & non habitant in eis: uel peregrinatione, uel alterius rapina, uel morte ſubtracti. Matth. 7. d
Qualis fuit Iob, qui diues carne & ſpiritu: in tantam dedu/
ctus eſt paupertatē, ut in ſterquilinio ſederet extra portam Iob. 2. c
H ciuitatis. Econtrario diues ille in euāgelio purpuratus, ædificauit domum & habitauit in ea: cui rectiſſime dici poterat: Stulte, hac nocte auferetur anima tua a te: quæ autem Luc. 12. c
præparaſti, cuius erunt? Non ſolū autē ait: Edificabunt domos & habitabunt in eis, ſed plantabunt quoq; uineas: & ipſi comedent fructum earum. Iuxta illud quod in Michea dicitur: Requieſcet unuſquiſq; ſub uinea ſua, & ſub ficu ſua, Michee. 4. b
& non erit qui exterreat. Hæc eſt uinea quæ in euangelio lo
quebat̄: Ego ſum uitis, & uos palmites: & pater meus agri/ Ioh. 15. a
cola. Omnis qui nō facit fructum, excidetur & in ignē mit/ Matth. 3. c
tetur. Huius fructus comedunt̄ & bibunt̄: & lætificant cor hominis: & inebriant amicos ſponſi: & in regno dei bibuntur quotidie. Sub ficu autē requieſcit, & nullius inſidias reformidat: qui dulcedine ſanctiſpiritus fruit̄: & illius fructibus ſaturat̄ charitate, gaudio, pace, fide, cōtinentia, patiētia,
De huiuſcemodi dicit̄ plantatore: Qui plantauerit ficū, co Amos. 9. d
medet fructus eius. Qui tales ædificauerit domos, & plantauerit uineas: de quibus & Apoſtolus gloriat̄: Ego plan/ 1. Co. 3. b
taui, Apollo rigauit, deus incrementū dedit: comedet labo/ Pſ. 127
res manuum ſuarū: & ſeminans in ſpiritu, de ſpiritu metet Ioh. 4. c
uitā æternā: nec diaboli & ſatellitū eius fraudib⁹ ſupplantabitur. b ¶ Secūm dies eñ ligni ⁊c. Eterna erit habitatio, atq; plantatio iuſtorū: ut dies uitæ ppli mei, dieb⁹ uitæ ligni comparent̄: de quo in pſalmis dicit̄: Iuſtus ut palma florebit: quotidie triumphās de aduerſarijs: & inſigne uictoriæ Pſ. 91. f
præferēs. Sin autē iuxta Lxx. legim⁹ dies ligni uitæ: qui magis ſenſum ex hebræo uertere q̄ uerba: Lignum uitæ intelligimus: qđ in paradiſo ſitum eſt. Ad qđ ne extēderet Adam manū ſuā ut uiueret, eiectus eſt de paradiſo. In cuius cuſto/ Geñ. 3. d
diam cherubim, id eſt, ſcientiæ multitudo, & ignita framea poſita eſt: ut ſeruarēt uiam ligni uitæ: ne in peccato poſitus Adam: & necdū ſua delicta cognoſcēs, comederet ex eo: & impœnitentiæ deſperationiſq; ac ſuperbiæ morte moreret̄. Q̄d ſit hoc lignū uitæ, Salomon exponit manifeſti⁹: qui de ſapiētia dei diſputans ait: Lignū uitæ eſt oñib⁹ qui accedūt Pro. 3. c
ad eam: & qui innitunt̄ ſup illā, q̄ſi ſup dñm firmitas. Nec dubiū quin uerbū dei ſignificet, qui ipſe ē uita atq; ſapiētia:

& de ſe

Iob.11.c & de se loquit: Ego sum uita. Et de quo propheta decantat:
Ps.103.c Omnia in sapientia fecisti: repleta est terra creatione tua. Et
1.Co.1.d apostolus Paulus: Christus dei uirtus, & dei sapiētia. Ope-
A ra quoq; populi dei non ueterascent, sed innouabunt quo-
Rom.7.b tidie: ut non ambulent in uetustate literæ, sed in nouitate spiritus: Vt quō per inobedientiā unius hominis, peccatores constituti sunt plurimi: sic per obediētiam unius hominis, iusti constituant multi. Vel certe hoc dicendū, q; opera eorū ueterascant: quorum domus fundata super petrā, permanet in æternū: & qui ædifi-
1.Co.3.c cauerunt super fundamentum christi, aurū, argentum, lapides pretiosos: Et ecōtrario eorum opera dispereant: quorum domus fundata super arenam, subita tēpestate subuertitur: & qui ædificauerunt sup fundamentū christi, ligna, fœnum, stipulam. An non tibi uidetur quotidie inueterare opera sua, qui præteritorū oblitus, in futurū extenditur? Vnde & uetus & nouum dicitur testamentū: non quo uetus pereat, sed quo nouo aliud non succedat. Hoc quoq; iuxta hebraicum dici potest: q; opera populi & in Christo credentium fructus sint apostolorum:
Matth.20.b id est electorū dei: & in thesauris eorum recondant. Multi
B enim uocati, & pauci electi. Isti nō laborabūt frustra: ut q̄ndā laborauere Iudæi: sed labores manuū suarū manducabūt: neq; generabunt in cōturbatione, siue in maledictione: & ut in hebraico expressius ponit εἰς ἀνυπαρξίαν, qđ lingua eorum dicitur לְבֶהָלָה, hoc est, ut esse desistant: & finem substantiæ suæ habeant: p quo Aquila, Symmachus, & Theodotio, festinationem interpretati sunt: ut nequaq; festinent
Iob.1.g absq; ratione credere: sed imitentur Nathanael, qui domini uoce laudatus est: Ecce uere israelita in quo dolus non est:
Ibidem qui Christum auctoritate scripturarū quærebat: & de prophetis cupiebat agnoscere dicens: De naçareth potest aliquid boni esse? Et est sensus: Quomodo mihi Messiam adducitis de galilæa: & naçareth quē ego de bethlehem Iuda scio esse promissum? Apostoli igit & apostolici uiri, ita filios generabunt, ut de scripturis sanctis instruant: ut nō imitentur maledictionem iudæorum: sed cum propheta dicant:
s.26.c A timore tuo domine in utero cōcepimus, & parturiuimus
Luc.1.e & peperimus. De his em dictum erat: Benedicta progenies
Iob.8.e uteri tui. Tales sunt filij Abraham, qui faciunt opera eius: & in ueteri historia appellantur filij prophetarum: quales &
Act.16.a in nouo instrumēto apostoli genuerūt: Paulus, Timotheū, Lucam, & Titum, multosq; alios. Petrus, Marcum euangelistam: & cæteri, cæteros: quorum benedictum semen est: & hucusq; benedicitur: & permanēt filij filiorum. De quibus
Ps.111.a propheta dicit: Beatus uir qui timet dominū: in mandatis
Ibi.127.a eius uolet nimis. Potens in terra erit semen eius: generatio rectorum benedicetur. Et alibi: Filij tui sicut nouellæ oliuarum: in circuitu mensæ tuæ. Ecce sic benedicetur homo qui timet dominum. Econtrario de iuda dicitur proditore,
Ibi.108.a & omnibus qui similes eius sunt: Fiant filij eius pupilli: &
Iob.15.d uxor eius uidua. Commoueant & transferantur filij eius: & mendicent: eiciantur de domibus suis. Generationis enim malæ, finis est pessimus. Qui concipiunt dolorem, &
Ps.7.d pariunt iniquitatem. De quorū scriptum est principe: Ecce parturijt iniusticiam: concepit dolorem, & peperit iniquitatem. Si autem hoc de impijs dicitur: quomodo Samuel uir
1.Reg.8.a beatus & iustus, filios pessimos genuit: qui non ambulaue-

HEB. neq; generabunt in cōturbatione: quia semen benedictorū domini est: & nepotes eorum cum eis. Eritq; anteq; damēt, ego exaudiam: adhuc illis dicentibus, ego exaudiam. Lupus & agn⁹ pascent simul: & leo & bos comedēt paleas: & serpenti puluis panis eius. Non nocebūt, neq; occidēt in omni monte sancto meo dicit dominus. Ca. LXVI

Hæc dicit dns

runt p uiam patris? Et Dauid, de cuius semine, duos genuit filios, Amnō & Absalon: quorū alter fratris, alter patris extitit parricida? Ex quibus omnibus discimus, filios & nepotes scd̄m id intelligi debere quod diximus. Iuxta quod & Paulus filios parturit: donec Christus formet in eis: & Onesimū in uinculis generat. Qui cū clamauerint, statim exaudiuntur: & illis loquētibus, dicet dominꝰ: adsum. Quæ omnia etiam iuxta literam in Actibus apostolorum cernimꝰ esse cōpleta. Neq; em potuissent omnes gentes in tam breui tempore credere, nisi signorum miraculis, fides eorum quodammodo esset extorta. Loquentibus enim & clamantibus apostolis & apostolicis uiris, dominus signorum magnitudine respōdebat: ut Dorcas ad preces Petri surgeret: ut Publij pater in insula Meleta

SEP. neq; filios generabūt in maledictionē: quia semen benedictū a dño est: & nepotes eorū cū eis. Et erit anteq; damēt, ego exaudiā eos: adhuc loquēti-
bus illis dicā, qd est: Tunc lupi & agni pascent simul: leo autē quasi bos comedet paleas: & serpēs terrā quasi panē. Nō nocebunt, neq; corrumpent in monte sancto meo dicit dominus. Ca. LXVI

Hæc dicit dns

C
2.Re.13.e et.15.d.16.c
Gal.4.c
Act.9.g
Ibi.28.b

febribus & dysenteria: qui morbi inter se cōtrarij sunt, Pauli precibus sanaret: & ut eos totus orbis, deos inter homines diceret ambulare. Tunc lupus & agnus pascebantur simul: persecutor Paulus, & Ananias discipulus. Ille lupus
Ibi.9.c de quo scriptū est: Beniamin lupus rapax, mane comedet
Gen.49.d prædā: & ad uesperā dabit escas: siue ut in hebraico dicit: diuidet spolia. Cuius doctrina cibus fuit credentiū: & qui in toto orbe de superatis aduersarijs triumphauit. Agni autem credendi sunt omnes, qui in uestibus candidis sequun
Apoc.14.a tur agnum quocunq; uadit: Quos dominus Petro tradidit ad pascendum dicens: Pasce agnos meos. Leo quoq; ut
Iob.21.d bos comedet paleas, quando uiri disertissimi, & quondam apud sæculum potentes, scripturarū se tradunt rusticitati: ut nequaq; sæcularia pascantur eloquētia: quæ instar mellis stillat de labijs meretricis: sed uilitatem & paleas sequanē historiæ: donec multo labore atq; industria mereantur ad frumentū sensuum peruenire. De quibus paleis & frumento Hieremias loquitur: Quid paleis ad triticum dicit do-
Hiere.23.f minus? Et consyderandum, q; non bos uertatur in rabiem: sed leo mutetur in mansuetudinem. Serpens etiam qui obseruabat hominis calcaneum: & cuius ab homine obserua-
Gen.3.c batur caput, nequaq; aliorū nutrietur interitu: sed terram siue puluerē quasi panem comedet. Aut certe sic intelligendum: q; diabolus qui prius hominum mortibus pasceba-
tur: eos tantum comedat, qui puluis ac terra sunt: Per quæ omnia, demonstratur malorum in bonum commutatio: qui innoxij erunt antiqua feritate depositi: non foris, sed in monte sancto domini, hoc est, in ecclesia & in confessione eius montis, a quo uulneratus est princeps Tyri: & qui excisus de monte sine manibus, creuit in montem magnum:
Dañ.2.g & impleuit orbem. Interrogemus in hoc loco Iudæos: & omnes qui sub nomine Christiano adhuc paleas comedūt scripturarū: quæ uentilabro domini a tritico separatæ, uento tradent & flāmis: quæ beatitudo sit æstimāda, ut in mille annorū regno in sion monte ciuitate Christi præsentis hierusalem: & in templo augustissimo, lupi & agni, leones & boues, serpētes & homines simul comedant: pariterq; commorent? & hi tm innoxij sint, qui in monte sancto domini habitauerint. Ex quo intelligimus omnes qui extra montē fuerint occidendos. Nudabit ergo lupis, leonibꝰ, ursis, pardis, atq; serpētibꝰ, & cæteris bestijs uniuersus orbis: & immēsi saltꝰ, & ægyptiæ uastitas solitudinis, quæ uenenatorū animantiū fertilis est: & p summa fœlicitate ciuitas sancta:

nō solum

E non ſolum hominū: ſed & beſtiarū ac ſerpentium erit habi-
Ꝫ.11.b taculum: ut iuxta ſuperiorē pphetiam: Habitet lupus cum agno, & pardus cum hædo: uitulus & leo, & oues cum urſis ſimul morentur: & puer paruulus regat eos: & infans ab ubere mittat manum in foramen aſpidis: & in cauerna ſua interficiat regulū. Cauſaq; ſit tantæ fœlicitatis: quia repleta eſt omnis terra ſcientia domini.

Ca. LXVI

HEc dic̄ dominus ꝛc̄. Ne montē ſanctū intelligerem⁹ ſion: & iudaico operiremur errore: qui putant extrudam hieruſalem: & omnia quæ dñs polliceatur ibi explenda carnaliter: aufert nobis hanc ſuſpitionē: & ponit teſtimoniū, q̄ uſus eſt Stephanus primus martyr ī chriſto aduerſum iudaicā cōtentio-
Act.7.f nem. Salomō ædificauit ei domū: haud dubium quin deo: ſed nō in manufactis excelſus habitat: ſicut pro-
Ibidem pheta ait: Cœlū mihi thronus eſt: terra autē ſcabellum pedū meorum. Et Paulus in eodem uolumine: Deus qui fecit mūdū & quæ in eo ſunt, nequaq; in
F tēplis manufactis habitat. Si enim inſtar ſedentis in ſolio atq; regnantis, cœlum thronus eius eſt: & terra ſcabellum pedum illius: Quomō paruo claudet̄ loco, qui complet omnia: & in quo ſunt omnia? Vnde & Moyſes: Ne dicas (inquit) in corde tuo, longe
Deu.4.f eſt: Deus enim in cœlo ſurſum: & ſuper terram deorſum: &
Pſ.138.b non eſt alius præter eum deus. Et pſalmiſta: Quo ibo a ſpiritu tuo: & a facie tua quo fugiam? Si aſcēdero in cœlū, illic es: ſi ad inferna deſcendero, ades. Cui & Hieremias exper-
Hiere.23.e ſona dei congruit dicens: Deus appropinquans ego: & nō de longe deus. Nunquid latere quis poterit in abſconditis, & ego nō uidebo eum? Nonne cœlū & terrā ego impleo? In
Act.17.f ipſo em̄ oēs ſumus, & mouemur. Hoc autē dicit, ut iudaicū cōuincat errorē: qui putant inuiſibilē & incorporalē, & incō
prehēſibilē deū, tēplo hieruſalē poſſe cōcludi. Q̄d quidē &
3.Reg.8.c ipſe Salomō extructor tēpli, in oratione ſua ad dñm prolixius confiteť. Ac ne arbitremur cœlo q̄q; & terra dei magnitudi-
ꝫ.40.c nem metiēdā: In alio loco de eo legim⁹: Qui tenet cœlū palmo, & terrā pugillo. Per quæ oſtendit deus & forinſecus & intrinſecus, & infuſus & circūfuſus, dū & ſolio ambiēte nō cōcludit: & pugillo cōcludit ac palmo. Qui nō ſolū cœli & terræ, ſed & inuiſibiliū creator eſt angelorū, & archangelo-
Col.1.b rum, dominationū, poteſtatū, & cunctorū hominū: De qui-
Iob.10.b bus Apoſtolus loquit̄: Quæ oīa dei manus operata eſt.
Pſ.118.k De qua & Iob & pſalmiſta cōmemorāt: Man⁹ tua fecit me:
Iob.1 & plaſmauit me. Omnia em̄ p ipſum facta ſunt: & ſine ipſo factū eſt nihil. De quo rurſum Ioannes: In mūdo (ait) erat:
Pſ.32.b & mundus p ipſum factus eſt. Ipſe em̄ dixit, & facta ſunt: ipſe mandauit, & creata ſunt. Et hoc q̄d ſcriptura Geneſeos myſtico ſermone demōſtrat: Dixit deus: & fecit deus. Ver-
Pſ.32.b bo em̄ dñi cœli firmati ſunt: & ſpiritu oris eius oīs uirtus eorū. Nulluſq; locus eſt requietionis dñi, niſi iſte quē propheta ſubnectit. b Ad quē autē reſpiciā ꝛc̄. Sublato altari temploq; terreno, q̄d humana cōſtruxerat manus: recte auferunt̄ & uictimæ iudæorū, ne forſitan dicerēt: Non tam

a HEc dicit dominus: Cœlum ſedes mea: & terra ſcabellum pedum meorum. Quæ eſt iſta domus quam ædificabitis mihi: & quis eſt iſte locus requietionis meæ? Omnia hæc manus mea fecit: & facta ſunt uniuerſa iſta dicit dominus.

b HEB. Ad quē̄m autē reſpiciam, niſi ad pauperculū & cōtritū ſpū̄, & tremētē ſermones meos? Qui īmolat bouē, q̄ſi q̄ interficiat hominē. Qui mactat pecus, q̄ſi q̄ excerebret canē. Qui offert oblationē, q̄ſi q̄ ſanguinē ſuillum offerat. Qui recordat̄ thuris, q̄ſi q̄ bn̄dicat idolū. Hæc ōm̄ia elegerunt in uiis ſuis: & in abominationib⁹ ſuis aia eorū delectata eſt. Vnde & ego eligam illuſores eorum: & quæ timebant, adducā eis.

Quia uocaui

SEP. Et ſuper quem reſpiciam, niſi humilem & quietum, & trementem ſermones meos? Iniquus autem qui immolat uitulū, quaſi percutiens uirum: Sacrificans de grege, quaſi qui occidat canē: Qui offert ſimilam, quaſi q̄ ſanguinē ſuillum: Qui dat thus in memoriale, quaſi blaſphem⁹. Et ipſi elegerūt uias ſuas: & abominatiōes ſuas anima eorum uoluit: & ego eligam illuſiones eorum: & peccata retribuam eis.

Quia uocaui

G Iuxta illud Apli: Vos autē eſtis templū dei: & ſpiritusſanctus habitat in uobis. Si quis uiolat tēplū dei, uiolabit illū deus. Templū enim dei ſanctum eſt, quod eſtis uos. Quicunq; ergo humilis eſt & quietus, & tremens ſermones dei, ipſum reſpicit dominus: & de ipſo dictū intelligi poteſt, qd̄ ſub terræ noīe prophetat̄: Terra tremuit & quieuit, cū reſurgeret ad iudicium de⁹: Habitatores em̄ ei⁹, p qb⁹ μεΤωνυμικῶς terra dicit̄: cōſyderantes iudiciū dei, quietē agunt a malis operibus: & ſedentes in domo æterno, requieſcūt ſabbato, ne moueant ſe ad opus ſeruile peccati: ſicut ædificatores turris mouerūt quondam de oriente pedes ſuos: & ortum ueri luminis reliquerūt: Nec audierunt illud quod ad Cain dicit̄: Peccaſti, quieſce. Sed iuxta
H prouerbia Salomonis: Qui audit deū, habitabit cōfidens: & quieſcet abſq; timore & omni malo: Iſte eſt humilis atq; pauperculus: & cōtritus ſpū̄, tremenſq; ſermones dñi: de q̄
Matth.5.a ſcriptū eſt in euāgelio: Beati pauperes ſpū̄: q̄m ipſorū eſt re-
Pſ.40.a gnum cœlorū. Et alibi: Beat⁹ qui intelligit ſup egenū & pau-
ꝫ.61.a perē. Et rurſum: Spūs dñi ſup me, ꝓpter q̄d unxit me, euangeliçare paupib⁹ miſit me. Q̄d q; ſequit̄ in æditione uulgata: Iniquus aūt, in hebraico nō habet̄: ſed ſimpliciter iungit & dicit: Qui īmolat bouē, q̄ſi q̄ interficiat hominē. Q̄d &
Oſee.6.b in alio ſcriptū eſt loco: Miſericordiam uolo, & nō ſacrificiū: ſcien-
Malachi.1 tiam magis dei, q; holocauſtū. Et p Malachiā: Omnia quæ oderā, faciebatis: operiētes lachrymis altare meū: nunquid dignū eſt ut reſpiciā ad ſacrificiū ueſtrū: & ſuſcipiā placabile q̄d de manib⁹ ueſtris? Audiant Iudæi q; deus nō quærat ſacrificia, ſed offerētiū animū. Et qui mactat (inquit) pecus,
Deu.23.c quaſi qui excerebret canē. Vñ & p Moyſen ſcriptū eſt: Non offeres mercedē meretricis: neq; preciū canis in domo dei tui. Pulchreq; canis & meretrix copulant̄: quia utrūq; aīal pronū eſt ad libidinē. Simulq; cōſyderemus q; nō dixerit: Qui īmolat arietē, q̄ſi qui īmolat canē: ſed occidat (inquit) canē: Q̄d uerbū nō poniť in ſacrificijs, ſed in his quæ trucidant̄ illicite. Qui offert oblationē & ſacrificiū, q̄ſi q̄ ſanguinem ſuillū offerat. Q̄d & ipſum lege ꝓhibet̄: tales ſunt ceremoniæ iudæorū. Qui thus tribuit q̄ſi blaſphemus: īmo q̄ſi bn̄dicēs idolo. Pōt autē & hic eſſe ſenſus: Poſt filiū meū qui uenit māſuetus & paup, ſedēs ſup pullū aſinæ: nolo carnes: uictimas deteſtor: ſacrificia iudæorū, umbras legis reprobo: q̄a delectabilis mihi ē ṽitas euāgelij. Sin aūt hoc dicit̄: q; poſt fulgur euangelij, uetus religio ceſſet in nube: Quid reſpondebūt, qui credētes ex iudæis arbitrant̄ abſq; noxa ſui poſſe carnaliter offerre ſacrificia? c Hæc oīa elegerunt ꝛc̄. Immolare bouē, mactare arietē, offerre ſacrificiū, thura ſuccēdere: quæ ita habet de⁹, q̄ſi homicidiū, & oblationē canis: & ſuillum ſanguinē atq; blaſphemiā ipſi elegerūt: & ut talia

colerent

A colerẽt,eorũ arbitrij fuit:Iuxta qđ dicit p Eçechiel:Dedi eis iustificationes nõ bonas, & præcepta nõ bona:& in uijs inquit suis ambulauerũt,nõ in uia dñi:Et abominatiões suas aĩa eorum uoluit:ut amatores magis essent sui,q̃ amatores dei. Quã ob causam illis eligentibus uias suas:& nõ eum
Ioh.14.a qui dicit:Ego sum uia: & dominꝰ elegit illusiones siue illusores eorũ: quæ hebraice dicunt̃ הַעֲלִילֵיהֶם .i. ἐμπαίκται ut cõstituat principes pessimos:& oñia mala eorum: siue quæ timebant, pariter adducat. Causasq̃ reddit, cur traditi sint scribis & pharisæis illusoribꝰ suis:de quibus primꝰ psalmꝰ iuxta hebræos canit: Et in cathedra illusorum non sedit: quos appellant Lxx. pestilentes: quales fue
1.Reg.2.c runt filij Heli, filij pestilẽtiæ:p q̃ in hebraico scriptũ est בְּלִיַּעַל, hoc est,diaboli. Quia (inquit) uocaui, & nõ erat qui respõderet: locutus sum, & non audierũt: fecerũtq̃ malum in oculis meis: & quæ nolui, elegerunt. Quos uersus secũdo ponit in præsenti loco

HEB. Quia uocaui, & non erat qui responderet: locutus sum, & non audierũt: fecerũtq̃ malum in oculis meis: & quæ nolui, elegerunt. a Audit̃ uerbum dñi qui tremitis ad sermonem eiꝰ. Dixerũt fratres uestri qui oderunt uos:& abiecerunt propter nomẽ meũ: Glorificet̃ dñs: & uidebimus in læticia uestra: ipsi autẽ confundent̃.

SEP. Quia uocaui eos,& non obaudierunt:locutus sum,& non audierunt. Et fecerunt malũ in cõspectu meo:& quæ nolebam,elegerunt. Audite uerbũ domini, qui tremitis sermonem eius. Dicite fratribus uestris qui oderunt uos,& abominantur: ut nomen glorificetur domini:& appareat in læticia eorum:& illi confundantur.

b Vox fremitus de ciuitate, uox de templo, uox domini reddentis retributionem inimicis suis.

c HEB. Antẽq̃ parturiret, peperit:antẽq̃ ueniret partus eius, peperit masculũ.

SEP. Antẽq̃ parturiẽs pariat: antẽq̃ ueniat dolor parturiẽtiũ effugiat & peperit

B 3.65.b & supra,ubi dicit̃: Numerabo uos in gladio: & oẽs in cæde corruetis. Quia uocaui,& nõ respondistis:& cætera similiter. Qđ testimoniũ,q̃ sensu accipi debeat,ibi dictũ est. a ¶ Audite ꝟbũ dñi ꝛc. De quibꝰ ante iam dixerat: Sup quẽ respiciam,nisi sup humilẽ & quietũ, & tremẽtẽ sermones meos: ipsis præcipit ut contẽptis uictimis Iudæorũ,& omni scriba rum ac pharisæorũ tumore despecto, transeant ad eius cultum:quem uocantem illi audire noluerunt,atq̃ cõtempserunt:& fecerunt malum in cõspectu eius.Nec hoc præcepto rum fine contentus est:sed imperat eis mandatũ euangelij:
Luc.6.d ut diligant inimicos suos : benefaciant his qui oderunt se: & orent pro persecutoribus suis: & imitentur clæmentiam
Matth.5.g patris: Qui oriri facit solem suũ super iustos & iniustos: ut uidentes(inquit) opera uestra, glorificẽt patrem uestrũ qui in cœlis est. Quod post generalem intelligentiã spiritaliter apostolis præcipitur & apostolicis uiris,ut diligant iudæos persecutores suos:& eos qui se abominantur,in loco fratrũ
Act.2.d habeant,dicentes cum Petro : Viri fratres & patres audite.
Rom.9.a Et Paulo apostolo:Tristicia mihi est:& cõtinuus dolor cordi meo pro fratribus meis qui sunt israelitæ. Glorificaẽ autem nomẽ domini, quando uiderint homines persecutorũ ferociam nostra frangi patientia:& uerberantẽ manum alterius,malæ obuersione confundi. Quibus in euangelio præ
Matth.5.b cipitur:Luceat lumẽ uestrum coram hominibus:ut uidentes bona opa uestra, glorificẽt patrẽ uestrũ qui in cœlis est.
Apoc.14.b Et in apocalypsi Ioannis : Timete deum,& date ei gloriam.
1.Co.6.d Paulus quoq̃ scribit ad Corinthios,prouocãs eos ad continẽtiã : Vt glorificetis deum in corpore uestro. Et rursum:
Ibi.10.g Siue comeditis,siue bibitis,oñia in gloriã dei facite. Vnde
1.Pe.2.d & dominus maledicentibus non remaledicebat: Et pro per
Luc.23.e secutoribus precabatur. Quod autem præcipit: Dicite fratribus uestris:nõ simpliciter accipiendũ est: alioquin multi fratres uocant,& in corde non retinent charitatem: de qui
Titum.1.d bus scribit Apostolus: Deum confitentur se scire, operibus
Matth.7.c autem negant. De quibus & dominus loquebat̃:Non omnis qui dicit mihi:domine,domine, intrabit in regnum cœlorum:sed qui facit uoluntatem patris mei qui in cœlis est.
1.Co.12.a Sicq̃ stare potest illa sententia:Nemo dicit dominus Iesus, nisi in spiritusancto. Nam cum hæretici dicant dñm Iesum, & multi in resurrectione dicturi sunt: Dñe,nõne in noie tuo
Matth.7.c prophetauimus : & uirtutes multas fecimus: Respondebit eis dominꝰ: Recedite a me, nescio uos operarij iniquitatis. Ergo dicere non sermone,qui facilis est,sed affectu & operibus comprobatur. Ex quibꝰ discimus, eundem esse utriusq̃ testamenti dominum :qui
Luc.14.a præcipit: ut si uideri mus iumentũ inimici nostri cadere sub onere suo:nõ transeamus, sed leuemꝰ cũ eo : & si
Matth.18.b bouem aut asinum in uenerimus errantem, reddamus ei. Hæc iuxta Lxx. Porro iuxta hebraicũ, hic mihi sensus uidet̃: Audite apostoli , audite discipuli mei qui tremitis uerbum domini:narrabo quid dixerint fratres uestri qui oderunt, & separant uos , & arbitrantur alienos : non ꝓpter mala uestra,sed propter nomẽ meum: qui immũdos existimant cunctos de sua in me gente credẽtes, & dicũt: Recede a me: quia immundus es. D
Quid ergo est quod eos dixisse commemorat: Glorificetur dominus:& uidebimus in læticia uestra. Cuius uersiculi hic sensus est: Quid nobis humilẽ introducitis deum: quid crucifixũ & uirum dolorũ,& scientem ferre infirmitates: uolumus eum in sua (ut dicitis) maiestate conspicere regnantẽ: suspiciemus & in sua gloria triumphantem : humilem atq̃ deiectum uidere non possumus. Statimq̃ infert : Ipsi autem confundentur: subauditur,qui loquunt̃ talia:qui non intelligunt mysteria scripturarũ: malisq̃ suis sentient eius potentiam,quẽ ꝓ humilitate contempserant. b ¶ Vox fremitus de ciuitate ꝛc. Lxx.pro fremitu,clamorem posuerunt : & cætera similiter. Volumus scire quæ sit confusio iudæorũ,qui dixerũt: Glorificetur dñs:ut uestrã læticiã uideamꝰ, & triumphos regis uestri:nequaq̃ cassis promissionibus,sed oculis contemplemur. Vox (inquit) clamoris de ciuitate : Haud dubiũ quin hierusalem significet rhomano exercitu circundatam : & in tres partes intus seditione diuisam:quãdo unus templum obtinuit, & omnia prius sancta possedit : forinsecus contra hostes: intrinsecus contra ciues dimicans. Eo tempore & in urbe,& in templo ,tam sacerdotũ & leuitarũ ,q̃ uulgi ignobilis, mulierumq̃ ac puerorum ululatus auditus est:quando reddidit dominus retributionem inimicis suis,implens cõminationẽ qua dixerat: Relinquet̃ uobis domus uestra
Luc.13.g deserta: Et illam ꝓphetiam: Dereliqui domũ meam:quando præsides tẽpli cõsona angeli uoce dixerunt : Transeamꝰ ex his sedibus. De quibus non solũ Iosephus iudaicæ scriptor historiæ,sed multis prius sæculis psalmista testatur dicens: Vidi iniquitatẽ & contradictionẽ in ciuitate: quæ cir
Ps.54.b cumdedit muros eius tota die & tota nocte:ita ut subuerteretur ciuitas,& implereꝫ aliud uaticinium: Sion quasi ager
Michee.3.d arabitur:& hierusalẽ quasi casula in cucumerario relinquetur. c ¶ Antẽq̃ parturiret/peperit ꝛc. Clamore resonante de hierusalẽ & tẽplo eius,qñ obsessa atq̃ subuersa est: & inimicis Christi qui deum regem suscipere noluerũt: recipientibus pro impietate sua atq̃ blasphemijs æterna supplicia: ecclesia in nomine dñi cõgregata,de qua in psalmo dicitur:
Ps.86.a Homo natus in ea : & ipse fundauit eam altissimus : antẽq̃ parturiret,peperit;antẽq̃ ueniret partus eiꝰ genuit masculũ.

Non enim

E Non enim multo tempore, ut populus iudæorum per Abrahã, & Isaac, & Iacob, & duodecim patriarchas: & rursum per liberos eorũ ac nepotes creuit in maiꝰ: sed ad euãgelicã prædicationẽ statim omnis mundus cõcepit, & parturiuit, & peperit masculum, quem Pharao & Herodes conabantur occidere: qui & in Moyse & in christo saluatus in ægypto est. Deniq; Abrahã & Isaac masculos habuere liberos: & Iacob multorum filiorum pater, unã genuit filiam, ꝑ qua dura perpessus ẽ.

Geñ.34.c Nu.27.b Quod si filiæ salphaad dei sententia recipiunt hæreditatem patris: Hoc consyderandum est, ꝙ pater earũ in peccato suo mortuus sit: qui nullum filium genuit: & Moyses nihil sup eis ausus fuerit iudicare: sed retulit ad dñm, qui eas ne inopes ꝑmanerent, iussit fratribꝰ copulari. Geneseos åq; narrat liber: ꝙ postq; cœperũt

Geñ.6.a hoies multi fieri: qui numerus semper in uitio est, & filiæ eis natæ sunt: acceperũt eas: nõ angeli, sed filij dei: de quibꝰ orti sunt gigantes: Siue ut in hebræo scriptum est, נְפִילִים: id est, ἐπιπίπτοντες: id

F Ps.127.a est, irruentes. Ecõtrario ad sanctũ dicit: Vxor tua sicut uitis abundãs in lateribꝰ domꝰ tuæ. Filij tui sicut nouellæ oliuarum, in circuitu mensæ tuæ. Et iterũ: Videas filios filiorum

Ibidem tuorũ. Peperit igit sion, hoc est, reliquiæ exisrl & aplorũ credentiũ fidel, masculũ dñm saluatorẽ: qui in toto simul orbe generatꝰ, ꝙ nullus audiuit, qd nulla narrat historia, aut alicuius doctrina: ut oẽs in breui tpe crederẽt nationes. Et de uniuersis gẽtibꝰ, una gens fieret christianorũ: de qua & Pau

2.Co.5.d lus loquit. Si q̃ in Christo noua creatura: uetera transierũt:

Ps.21.f ecce facta sunt noua. Iuxta illud qd alibi scriptũ est: Et adorabũt in cõspectu eiꝰ oẽs familiæ gentiũ: quia dñi est regnũ: & ipse dominabit gentium. Omnes enim (ait) gentes quas fecisti, uenient & adorabunt coram te: & glorificabunt nomen tuum: de quo dicit Iacobus: Ipse est expectatio gentiũ.

Geñ.49.b Et psalmista: Spes omnium finium terræ. Et idem Esaias quem nunc edisserimus: Erit radix Iesse: & qui surget, ut

s.11.c princeps sit gentium: in ipso gentes sperabũt: Implentibus

Matth.28.d apostolis quod præceptum est: Docete omnes gentes, baptiçantes eas in nomine patris & filij & spiritussancti: ut nascatur nouus populus, de quo & uicesimusprimus psalmꝰ

Ps.21.g canit: Annunciabunt cœli iusticiam eius, populo qui na-

Ps.101.c scetur quem fecit dominus. Et iterũ: Populus qui creabit, laudabit dñm. Hic autem populus, uno creatus est die, quẽ

Esa.60.d illustrat sol iusticiæ, dicẽte scriptura: Erit tibi dñs lux sempiterna. Possumus hoc qd dicit: Orietur gens simul: quia parturiuit & peperit sion filios suos: Et ad illud tempus referre,

Act.2.g qñ una die tria milia & quinq; milia de iudaico populo crediderunt. Dicitur quoq; in eodem actuum apostolorum li

Ibi.a bro: ꝙ de uniuersis gentibus quæ sub cœlo sunt, fuerint in hierusalem: qui audiebant uarijs linguis loquentes magnalia dei. Quodq; sequitur iuxta Lxx. Ego autem dedi expectationẽ hanc: & nõ recordata es mei dicit dominus: Nonne ego parientẽ & sterilem feci dixit deus tuus: Manifestius in hebraico ponitur: cui & reliqui interpretes congruunt: Nunquid ego qui alios parere facio, ipse non pariam dicit dominus? Si ego qui generationem cæteris tribuo, sterilis ero ait dominus deus tuus: sc̃dm illud quod alibi dicitur: Qui plantauit aurem, non audiet: qui finxit oculum, non cõsyderat: qd scilicet qui oẽs hoies creauit ex nihili, possit de uniuersis gentibus unam partem in se credentium ecclesiam facere. Deniq; in uicesimooctauo psalmo, ubi nos legimus: Vox domini cõcutientis desertũ: in hebræo scriptum est: Vox domini parere faciẽs desertum: ut deserta priꝰ eccl̃ia generet: & perficiantur cerui apertis saltibus atq; contritis. Porro iuxta Lxx. hic sensus est, ꝙ uno tempore ad prædicationẽ euãgeliorũ, una gens totius orbis oriatur. Per multos prophetas sæpe promisi: & non meministi promissionis meæ. O urbs quæ clamoribus es plena, O templũ quod a domino derelictum est, O populе cui reddidi uicissitudinem suam: Nonne ego inquit feci parturientem & sterilem: quæ prius fuerat sterilis: postea parturiuit & peperit. De qua

Ps.112.a in psalmo scribit: Qui habitare facit sterilem in domo, matrem filiorum lætantem. Vel certe rerum ordo cõuersus est: Pariens facta est sterilis: & quondam sterilis peperit plurimos: quia domini ista sententia est. a ¶ Lætamini cum hierusalẽ ꝛc. Apostolis præcipit & apostolicis uiris: qui diligũt utramq; hierusalem: & eam quæ corruit plangentibus atq; lugentibus: & illam quæ surrectura est, omni desyderio præstolantibus, ut gaudeant cum ea & in ea, quæ ædificata sit uiuis lapidibus, qui uoluuntur super terram: & in rotarum cherubim similitudinẽ, sequuntur spiritum præcedentem: non in his qui in æternos cineres dissoluti sunt. De quibus dominus loquebatur: Amen, amen dico uobis: non permanebit Matth.24.a lapis super lapidem, donec compleantur omnia hæc. Gaudete (inquit) cũ ea gaudio, uniuersi qui lugetis eam. Quales supra Petrum & Paulum apostolos docuimus: & omnes qui expectabãt redemptionẽ israel: ut sugant & replentur uberibus consolationis eius. Nec; enim poterat fieri: ut quæ genuit masculum, & erat puerpera, careret lactis abundantia in educationẽ eius gentis & paruulorum, qui simul nati fuerant: ut præberet eis duo ubera: nequaq;, ut prius in ægypto fracta & iacẽtia, sed integra & uirginali decore stantia uteris ac noui instrumẽti ad præbendum rationale lac. De quibꝰ sponsus ad eã loquit: Bona ubera tua sup uinũ. Matth.5.a Isti erãt, de quibꝰ specialiter dicebat: Beati lugẽtes: qm̃ ipsi cõsolabunt. Et hoc notandũ ꝙ qui paruuli sunt, cõsolationis indigẽt lacte: & adhuc in mortali uersant loco. Qui ꝙo post lac cõsolationis ad solidũ ꝓfecerint cibũ, delitijs affluent ueritatis: & scientia omnimodæ gloriæ, quæ hebraice dicitur יְרוּ שָׁלֵם. Pro qua Lxx. introitũ: Symmachus, pinguedinẽ: Theodotio, multitudinẽ interpretati sunt. Hoc diximus, ut psalmi septuagesiminoni uerbũ pandere mꝰ ambiguũ, in q̃ scriptũ est: Vastauit eã aper de sylua: & singularis ferus depastus est eã. Pro eo em̃, ubi in nr̃is & græcis codicibꝰ legit, μόνιος ἄγριος, id est, singularis ferus: in hebraico scriptũ est יְרוּ שָׁלֵם. Qd Aquila transtulit πανοδαπὴν χώρας, hoc est, omnimodum regionis: ut significaret non solum a rho-

manis

manis,sed a cunctis gẽtibus israelem esse uastatã. Introitus autẽ glorioſus eccleſiæ,ille intelligendus eſt: de quo ſcribit Ioannes apoſtolus:Et in duodecim portis erant duodecim margaritæ:& plateæ ciuitatis auro mũdo ſicut uitrũ perſpicuum. Iſtas margaritas prohibet dominus mitti ante porcos: quas negociator bonus cum inprophetis inuenerit & apoſtolis, pergit ad unũ pretioſiſſimũ margaritũ: non priores abiſciens, ſed p illas quærẽs pretioſius. a ¶ Quia hæc dicit dominus ꝛc. Extructa p apoſtolos hierusalem, & inſtaurata in priorẽ ſtatũ: poſtq̃ filij & habitatores eiꝰ uberibus fuerint conſolati: & lactis abundantia ad delitias peruenerint ueritatis: per quas peruenit ad gloriam dei:Tunc dominus declinabit ſup eã fluuium pacis,de quo crebro diximus: Flumen dei repletum eſt aquis:Et:Fluminis impetus lætificat ciuitatem dei:ut pace omnia poſſidẽte,& nationũ ceſſantibus bellis: de quibus ſcriptura dicit: Diſſipa gentes quæ bella uolunt: torrẽs doctrinarũ dei irriget arua credentium. Tunc filij eius ſiue paruuli (ut Lxx. tranſtulerunt)in humeris portabuntur:& ſuper genua conſolationẽ accipient in humeris. De quibus & in priori prophetia dictum eſt: Et quos Iacob imprecatur filio ſuo Iſachar: Quia ſuppoſuit humerum ſuum ad laborandum: & uocatus eſt uir agricola. Sudore enim & labore nimio ad ubertatem fructuum peruenimus. Vnde & ad ſion per Hieremiam dicitur: Da cor tuum in humeros tuos: ut a mandatis intelligat dominũ,imitans eum de quo ſcriptum eſt: Ieſus cœpit facere & docere:ut non ocioſa ſit fides, ſed per opera currat ad præmium. Genua autem & ſinus quid ſignificent: & ſupra breuiter expoſui: & nunc Abraham exemplum docere nos poterit: in cuius ſinu Laçarus requieſcit: & omnes de oriẽte & occidẽte ueniẽtes,qui accumbẽt cũ Abrahã, Iſaac, & Iacob. b ¶ Quõ ſi ꝛc. Et cognoſcet manꝰ dñi ſeruis eiꝰ: et indignabit inimicis ſuis. Lxx. p ſeruis, poſuerũt timẽtes: p inimicis,incredulos:cætera ſimiliter. Miſcꝯiam creatoris in creaturas ſuas,exẽplo matrũ diſcimus: quæ liberos amore in ſinu nutriẽtes,oẽm ſuperãt charitatẽ. Denicꝯ uolẽs deus oſtendere,quomõ diligat quos creauit: Nunquid obliuiſcetur (ait) mulier,ut miſereatur ſobolis uteri ſui: ſed & ſi illa fuerit oblita,ego tamen non obliuiſcar tui. Quem ſenſum & illud habet euangelicum, in quo dominus loquit ad hierusalem: Quotiens uolui congregare filios tuos,ſicut galli/na congregat pullos ſuos ſub alas ſuas,& noluiſti. Et Deuteronomium in quo tale quid reſonat: Sicut aquila protegetnidum ſuum: & pullos ſuos deſyderauit: Expandens alas,ſuſcepit eos:& portauit in humeris ſuis. Aiunt qui de animantium ſcripſere naturis, omnium quidem beſtiarũ, & iumentorum,& pecudum auiumq̃ ingenitũ eſſe in filios pulloſq̃ ſuos affectum: ſed maximum eſſe amorem aquilarum, quæ in excelſis & inacceſſis locis nidos collocant: ne coluber fœtus uiolet: Amethiſten quoq̃ inter pullos eiꝰ lapidem reperiri,quo omnia uenena ſuperent. Si hoc uerum eſt, recte affectus dei in ſuas creaturas aquilis comparatus eſt:qui omni cuſtodia protegit liberos ſuos, ne draco & coluber antiquus,diabolus & ſatanas obrepat nouellis fœtibus: ut ad nomen lapidis qui ponitur in fundamẽtis ſion, omnes aduerſariorum frangantur inſidiæ. Hæc autem hierusalem in qua conſolabunt a matre filij,& in genibus palpabuntur: illa eſt de qua ſcribit Apoſtolus: Quæ autem ſurſum eſt hierusalem libera eſt,quæ eſt mater omnium noſtrum. Cuius conſolationis lacte ſaturatus, conſolabatur cæteros, qui eius ſermonibus indigebant,dicens: Benedictus deus,pater miſericordiarũ: & deus omnis conſolationis, qui conſolatur nos in omni tribulatione:ut & nos poſſimus conſolari eos qui in omni ſunt tribulatione per conſolationẽ qua ipſi conſolamur a deo:qui poſtq̃ fuerint cõſolati, dicet ad eos: Et uidebitis & gaudebit cor ueſtrũ: & oſſa ueſtra quaſi herba germinabunt ſiue orient: aut iuxta Symmachũ, florebunt. Videbunt autem haud dubium quin deum, quæ uera lætitia eſt. De quibus dominus loquebatur: Beati mundo corde: quoniã ipſi deum uidebunt. Cuius uiſio perfectum eſt gaudiũ, qd in plenæ fidei corde uerſatur: & oſſium germinatio ſubſequitur. De quibus antea diximꝰ. Quorũ ſi lector oblitus eſt, recurrat ad explanationem priſtinam: Melius eſt enim illum ſcripta relegere, q̃ nos dicta replicare. Et nota (inquit) erit manus domini ſeruis eius, uel timentibus eum: & cõminabitur inimicis, ſiue incredulis ſuis. Manus autem uel pro potentia accipit, q̃ poſſit deus oẽm facere quæ promittit: iuxta illud quod ex perſona dei Moyſes loquitur ad Pharaonem: Nunc mittam manum & percutiam te: & populum tuũ interficiam: & deleberis de terra. Et rurſum ipſe ad eundem tyrannum: Ecce manus domini erit ſuper iumẽta tua: de qua ad deum pſalmiſta dicebat: Manus tua gentes interfecit: & plantaſti eos. Aut certe manus domini,chriſtus intelligendus eſt: de quo & ſupra legimus: Manus mea fecit hæc omnia. Quã notam faciet dominus ſeruis ſuis & timentibus ſe:& cominabitur incredulis & inimicis ſuis:ut alijs ꝓmittat præmia,alijs ſupplicia cõminetur. In quo conſyderanda uerborum proprietas, q̃ nõ dixerit: Inferet inimicis ſuis:ſed cominabitur:ut per cõminationem deterriti,& ipſi ad domini tranſeant ſeruitutem. c ¶ Quia ecce dñs in igne ueniet ꝛc. Manus domini quæ nota fiet ſeruis eius & timẽtibus eum, ipſa cõminatur incredulis ſiue inimicis eius: ut ſi non ægerint pœnitentiã,ſuſtineant quæ ſequunt: Ecce em (inquit) dominus in igne ueniet, & quaſi turbo ſiue tẽpeſtas currus eius: Quas debemꝰ intelligere angelicas poteſtates,quando uẽturus eſt dominus in gloria patris cum angelis ſuis, iudicare uiuos & mortuos: non quo dominus ignis ſit, ſed quo ſuſtinentibus pœnas eſſe ignis uideatur. Et licet Moyſes dixerit,idipſum Apoſtolo confirmante: Deus ignis conſumens eſt: Attamen ſaluator exprimens diuinitatis ſubſtantiam,ait:Spiritus eſt deus. Inter ſpiritum autẽ & ignem ſcꝯm intelligentiã corporalem, multa diuerſitas eſt. Qd ſi ignis,aut ſpiritus eſt: quomodo oculos,& aures,& manus, & pedes,& uentrem,& cætera corporis membra habere dicitur: cum hæc ſpiritus igniſq̃ nõ habeant? Ignis ergo conſumens appellatur deus: ut quicquid in nobis uitiorũ eſt, fœnum,ligna,ſtipulamq̃ conſumat:& ſpinas,id eſt ſollicitudines ſæculi huius, quas pro bono ſemine terra attulit infœcunda: de qua ad Hebræos dicitur: Quæ autem affert ſpinas & tribulos,reproba eſt & maledicto proxima: cuius finis conſumptio eſt. De hoc igne & in euangelio dominus loquebatur: Ignem ueni mittere ſuper terram. Et ſupra legimus: Ardebit ſicut ignis iniquitas:& ſicut gramen aridum conſumetur igni:& omnia çiçania quæ inimicus homo ſuperſeminauit,dormiente patrefamilias. De q̃ & in epiſtola Iacobi

a HEB. Quiã hæc dicit dñs: Ecce ego declino ſup eam quaſi fluuiũ pacis:& quaſi torrentẽ inundantẽ gloriã gentiũ quã ſugetis,ab ubere portabimini: & ſup genua blandientur uobis.

SEP. Quia hæc dicit dominus:Ecce ego declinabo ad eos quaſi fluuius pacis: & quaſi torrẽs inundans gloriam gentiũ. Paruuli eorũ in humeris portabunt: & ſup genua cõſolabunt.

b Quõmõ ſi cui mater blãdiat,ita ego cõſolabor uos: & in hieruſalẽ conſolabimini. Videbitis, & gaudebit cor ueſtrũ:& oſſa ueſtra ſicut herba germinabũt. Et cognoſcetur manus dñi ſeruis eiꝰ: & indignabit inimicis ſuis.

c HEB. Quiã ecce dominus in igne ueniet:& quaſi turbo quadrigæ eiꝰ, reddere in indignatione

SEP. Ecce dominus quaſi ignis ueniet:& quaſi tempeſtas currus eiꝰ, reddere in furore

Iacobi.5.a Iacobi scribit: Paruus ignis q̄ grandem succendit materiā.
Pro.26.c Et in Prouerbijs: In multis lignis uiget ignis. Quāq̄ in eo
Eccī.28.b quod prouerbiū est, aliud possit intelligi. Hunc puto ignē se-
Act.2.a disse super linguas apostolorū omniūq̄ credentiū, quando linguis uarijs loquebantur: & omnes erroris fugabat tene-
bras: & illuminabat corda eorum, qui reci-
piebant sermonē dñi. Quod autem sequit: Quasi tempestas cur-
rus siue quadrigæ ei⁹: psalmorū edisseremus exēplis: in quibus scri-
Ps.49.a ptum est: Deus mani-
feste uenīet: deus no-
ster & nō tacebit. Ignis ante eum ardebit: & in circuitu ei⁹ tempestas
Ps.67.d ualida. Et alibi: Cur-
rus dei decem milib⁹ multiplex milia lætan-
tium. His curribus &
4.Reg.6.d equis Helisæus erat cir-
cundatus: quos puer ei⁹ uidere non poterat. Vnde ait: Dñe, aperi oculos pueri huius ut uideat. Et apertis (in-
quit) oculis, uidit cur-
rus, & quadrigas, & equos p circuitū. Hoc
4.Re.2.b curru igneo & Helias raptus ad cœlū est, qñ clamabat Heli-
seus: Pater mi, pr̄ mi, currus isr̄l & auriga ei⁹. Hæc autē uni-
uersa narrant: nō q̄ deus aut currus habeat, aut quadrigas,
Ps.103.a aut equorū uelocitate portet: de q̄ alibi scriptū est: Qui am-
F bulat super pennas uentorū: Sed quō in solio sedere dicit, qñ assumit habitū iudicantis: sic qñ ad uindictam uenit, ut debellet aduersarios suos, in habitu uictoris & triumphan-
tis ostenditur. De furore domini crebro diximus, quod sic accipi debeat: quomodo obliuio eius, & pœnitentia, & con-
tristatio, & affectus cæteri, qui dei non cōueniunt maiestati. Et in hoc igit̄ igne & furore, in his currib⁹ & in flāma ignis iudicabitur omnis caro, siue ipse dominus cum creaturis suis: ut non potentia, sed iudicij ueritate uideatur ferre sen-
tentiam: iuxta illud quod in Michea prolixius, & in quin-
quagesimo psalmo breuius dicitur: Vt iustificeris in sermo-
nibus tuis: & uincas cum fueris iudicatus. Gladius autem quo omnis caro est iudicanda, ille accipiēdus est: de quo & prius diximus: & nunc dicemus ex parte. Nisi conuersi fue-
Ps.7.c ritis, gladium suum uibrabit. Hunc gladium punitorē car-
nis peccatricis omniumq̄ uitiorū, israelitæ in manus Pha-
Exo.4.d raonis datum querunt̄: Dicuntq̄ Moysi & Aaron: Videat deus uos & iudicet: quia abominabilem fecistis odorē no-
strum coram Pharaone: ut daretur gladius in man⁹ eius &
Amos.9.c interficeret nos. De hoc gladio & in Amos scriptū est: Gla-
dio interibunt omnes peccatores populi: cum utiq̄ & alia sint genera pœnarū. Quicquid ergo pungit, & percutit, & torquet, & cruciat: in scripturis sanctis, gladius appellatur: quo gladio uulnerabunt̄ siue interficient̄, qui dei non fece-
rint uoluntatē: & omisso lumine ueritatis, tenebris se erro-
Hiere.11.d ris inuoluerint. De quibus scriptū est in Hieremia: Si mu-
Soph.2.c tauit æthiops pellem suā. Et in Sophonia: Et uos æthiopes uulnerati siue interfecti gladio meo eritis. Omnē loci istius cōtinentiam: quo sensu accipienda sit, Apostolus prolixius
Rom.2.a edisserit, scribens ad Rhomanos: Iuxta duritiam autē tuam & impœnitēs cor, thesauriças tibi iram in die iræ, & reuela-
tionis iusti iudicij dei: qui reddet unicuiq̄ scd̄m opera sua. His quidem qui iuxta patientiam operis boni, gloriam & honorem & incorruptionem quærentibus uitam æternam. Qui autem ex contentione & increduli sunt ueritati, acqui-
escunt autem iniquitati, ira, & furor, tribulatio, & angustia super omnes homines qui operantur malum: Iudæi pri-
mum & ethnici. a ¶ Qui sanctificabant̄ ꝛc. Symmachus & Theodotio hūc locū ita interpretati sunt: Qui sanctifica-
mini & lustramini in hortis alter post alterū inter eos q̄ co-
medūt carnē suillā & abominationē & murē, simul deficiēt dicit dominus: Volentes ostendere, nō ipsos comedere car-
nem suillam, & abominationem & murem qui sanctifican-
tur in hortis alter post alterum: sed eos qui lu-
strantur uersari cū eis qui comedūt quæ pro-
hibita sunt. Arguit au-
tem sermo diuinus po-
pulos iudæorū, immo scribas & pharisæos: quos & dñs arguebat dicēs: Vos estis qui iu- Luc.16.d
stificatis uos metipsos corā hominib⁹: deus autē scit corda uestra: quoniam quod in ho-
minibus excelsum est, abominatio est apud deū. Vnde increpabat eos atq̄ dicebat: Væ Matth.23.
uobis scribæ & phari-
sæi, hypocritæ: q̄ mun-
datis qd̄ foris est cali-
cis & parapsidis, & in-
tus pleni estis immun-
dicia. Et iterum: Qui Ibidem
estis sepulchra dealba-
ta: intus autem pleni
Ps.61.a estis ossibus mortuorum, & omni spurcitia: qui ore suo be-
nedicebant, & corde suo maledicebant: qui dño loqueban-
tur pacifica: & molliebant uerba sua super oleum: ipsi autē erant iacula: de quibus rectissime dicebatur: Populus hic labijs me honorat: cor uero eius longe est a me. Præceperat Esa.29.d
autem per Moysen deus: ut si quis præuentus fuisset in pec-
cato: uaccæ rufæ aspersus cinere, & alijs expiationis mo-
dis, per sacrificia & uictimas rediret ad templum: quod illi negligētes, in locis delitiarū & uoluptatū, hoc est, in hortis amœnissimis: uel baptisteria extruebant, uel piscinas ad areolas irrigandas: adulteria & omnē libidinū turpitudinē, simplicibus aquis abluere se putātes: quib⁹ rectissime illud aptabitur: Et noctem flumine purgant. Nec alicui uideatur incongruum: si quæ geruntur turpiter, manifestius expli-
centur in correctionem eorum, qui talia cōmittere non eru-
bescunt: quæ turpe est & dicere, dum scortis adhærent in modum canum: & masculi in masculos exercent turpitudi-
nem, retributionem peccati in semetipsos recipientes: qui hæc opera faciunt, uoluntate & sceleribus, cum his sunt qui Leui.11
carnē suillam comedunt: & omnia quæ lege prohibentur & murē, quē nos glirem uocamus: uel iuxta orientis prouin-
cias μυόξους. Et illi igit̄ qui hæc comedūt, & hi qui exercētes omnē turpitudinē, talia agunt quæ ethnici forte nō faciunt, pariter cōsument̄. Scd̄m Tropologiā possum⁹ dicere: Om- Tropo.
nes uoluptatis magis amatores, q̄ amatores dei, sanctifica-
ri in hortis & in liminib⁹: quia mysteria ueritatis nō ualent introire & comedere cibos impietatis: dum non sunt sancti corpore & spiritu: nec comedunt carnem iesu, neq̄ bibunt sanguinem eius. De quo ipse loquitur: Qui comedit car- Ioh.6.f
nem meam & bibit sanguinem meum, habet uitam æter-
nam. Etenim pascha nostrū immolatus est Christus. Qui 1.Co.5.c
non foris, sed in domo una & intus comeditur. b ¶ Ego autem opera eorum et cogitationes eorum ꝛc. Priusq̄ expo-
nam quid significet enumeratio gentium plurimarum: bre-
uiter de interpretationis uarietate dicendum est: Tharsis lin- תַּרְשִׁישׁ
gua hebræa, mare appellatur: & (ut aiunt) Indiæ regio: licet Iosephus litera commutata, tarsum putet nuncupari pro
tarsis urbem ciliciæ: ad quam Ionas de Ioppe fugiens, ire Ione.1
cupiebat. Phud autē siue phul, libies, omnisq̄ aphrica usq̄ יוּל
ad mare mauritaniæ, in qua fluuius hodie qui phud dicit̄: & cuncta circa eum regio phutensis appellatur. Lud autem lydos uocant: quorum Coloni hetrusci, qui nunc thusci
appellant̄,

HEB. in indignatione furorem suum: & increpationem suā in flamma ignis. Quia in igne dominus diiudicatur: & in gladio suo ad omnē carnem: & multiplicabunt̄ interfecti a domino. Qui sanctificabant̄ & mundos se putabant in hortis: post ianuā intrinsecus qui comedebāt carnē suillā, & abominationē & murē, simul cōsument̄ dicit dñs. Egō aūt opa eorū & cogitatiōes eorū uenio ut congregem

SEP. in furore ultionem suam: & increpationem in flamma ignis. In igne em̄ domini iudicabit̄ omnis terra: & in gladio illius cadet uniuersa caro: multi uulnerati erūt a domino. Qui sanctificantur & purificantur in hortis & in minibus: comedentes carnem porcinam: & abominationes & murem, simul consumentur dicit dñs. Et ego opera eorū & cogitationes eorū noui: & uenio congregare

G

H

A appellantur: quondam mittendarum sagittarū peritissimi: & nunc dicuntur tendentes sagittam. Pro quo in hebraico legit מֹשְׁכֵי קֶשֶׁת, qđ absq; Lxx. omnes similiter transtulerunt, tendentes arcum: Et Lxx. posuerunt μοσόχ, nomen pro uerbo interpretantes: Qđ si accipiatur, cappadocas significat: quorum metropolis Maçaca, quæ postea a cæsare Augusto, cæsarea nomē accepit. Qui nescio quid uolētes, etiā in genesi, Genē.10.d ultimū filium Aram, id est syrorū damasci, qui appellaī Mes, interpretati sunt μοσόχ: pro q̄ nos rectius meonas trāsferim⁹. Thubal autem siue thobel, תּוּבַל aut Italia interpreta/tur: aut Iberia, hoc est, hispania, ab Ibero flumine: unde & hodie hispaniarum regio appellatur celtiberia. De quibus pulchre Lucanus: Gallorum celtæ miscentes nomen Iberi: quos nos possumus gallohispanos dicere. Græci autem qui sermone hebraico appellantur יָוָן Iauan, Ionas significant: unde & græci Iones, & mare Ioniū. Et hoc cōsyderandū, q̄ maxime orientales de Iapheth posuerit nationes, uno filiorū Noe: licet in tharsis & phud, Sem quoq; & Cham, id est Indiæ & aphricæ noīm fuerit recordatus, ut totum orbē ostenderet. Venit ergo dñs, ut opera & cogitationes congreget singulorum. Ex quo discimus nō solum opera, sed & cogitationes esse in die iudicij iudicandas. Matth.5.d Qui enim uiderit mulierem ad concupiscendum, iam mœchatus est eam in corde suo. De quibus dicit: Nunc circumdederunt eos cogitationes suæ: quando iudicabit dominus absc̄dita hominum scđm euangelium iesu christi: Rom̄.2.c ut illud quod Apostolus scribit, ueritate iudicij comprobetur: inuicē cogitationibus accusantibus & satisfacientibus, B in die qua iudicabit deus abscondita hominum: ut cogitationes nostræ omnes uno tempore congregatæ, iusto iudice probentur: dum aut accusat nos nostra conscientia: aut satisfacit pro delicto, utrum plura sint peccata, an bona opera: & utrum uetera an noua: utrum deleta pœnitentia, an Osee.4.b nouis sceleribus instaurata, quando dicit dominus: Vias eorum dedi in capita eorum: & cogitationes eorū reddam Pš.32.c eis. Qui finxit sigillatim corda eorum, & intelligit omnia 2.Para.6.f opera eorum. De quibus & in alio loco legimus: Tu cognos 1.Co.2.c scis corda hominum solus. Nemo enim scit quæ sint in homine, nisi spiritus hominis qui est in eo. Vnde & per Hiere- Hiere.23.e miam loquitur deus: Ego deus appropinquans, & non de longe dicit dominus: Nunquid abscondet se in abscōditis Luc.16.d homo, & ego ignorabo? Deniq; ad scribas dicit & ad pharisæos: Vos estis qui iustificatis uos metipsos coram hominibus: deus autem cognoscit corda uestra. In quo consyderandū, q̄ non dixerit, pater, iuxta hæreticorū blasphemias, ne filium uideretur excludere, sed deus: quod patri filioq; Ioš.1 cōmune est. In principio enim erat uerbum, & uerbum erat Ibi.8.c.10.e apud deum, & deus erat uerbū: hoc erat in principio apud deum. De quo idem Ioannes scribit: Ipse autē iesus nō credebat se eis, quia sciebat omnes: & non habebat necesse, ut aliquis testimonium daret ei de homine: Ipse enim nouerat Luc.6.b quid esset in homine. Cui & illud cōgruit: Sciēs autē iesus Matth.22.b cogitationes eorū. Et in alio loco: Sciens autē iesus maliciā eorum. Ac ne aliqua sit dubitatio hæreticis calumniam facientib⁹ de uerbo dei, qđ nouerit omnia: in epistola quæ ad Hebre.4.c Hebræos scribitur, prolixius dicit: Viuens enim sermo dei, & euidens & acutus super omnē gladium bicipitem: & diuidens usq; ad partitionem animæ & spiritus: artuum quoq; & medullarum & iudex cogitationum & sensuum cordis. Nullaq; est creatura inuisibilis in cōspectu eius. Omnia autem nuda & aperta sunt oculis illius, de quo nobis sermo est. Postq; autē omnes cogitationes in unum fuerint congregatæ, accusantes nos uel defendentes: tunc omnes gentes & linguæ cum cogitationibus suis pariter adducentur in medium. Linguas autem iuxta apostolum Paulum: nō solum 1.Co.13.a hominū legimus, sed & angelorum. Ex quo intelligi datur, omnes creaturas a dño iudicandas: non solum super terram, sed in aere & in cœlestibus: iuxta quod ipse in superioribus dixerat: Inebriatus est gladius meus in cœlo ad terrāq; descendet. Venient autē omnes, ut uideant gloriam dei: & ponet in eis signū quod in Eçechiele principio sub ת literæ hebraicæ interpretatione monstraī: Quo signo qui fuerit impressus, manus percutientis effugiet. Hoc & postes domorum in ægypto signabantur: quando Exo.12.b pereunte ægypto, solus israel mansit illæsus. De hoc signo quod Achaç rex Iuda nolebat accipere, Esaias propheta testatur: Propterea dabit dominus uobis signum: Ecce ē.7.b uirgo in utero concipiet & pariet. Vnde & propheta quod promissum fuerat, deprecatur: Fac mecum signum in bo- Pš.85.c num. Et in alio loco: Dedisti metuentibus te significationē, Ibi.59.a ut fugerent a facie arcus. Hoc nobis ad patrem ascendens dominus dereliquit, siue in nostris frontibus posuit, ut libere diceremus: Signatum est super nos lumen uultus tui Pš.4.b domine. Quod autem sequitur: Et mittam ex eis qui saluati fuerint ad gentes: & singulas enumerat: uidetur expositioni nostræ esse cōtrarium. Si enim de die iudicij dicitur: Quomodo rursum ad primum recurrit saluatoris aduentum, quādo apostoli diriguntur ad gentes, & audiunt a domino: Ite docete omnes gentes baptiçantes eas in nomine Matth.28. patris & filij & spiritussancti? Qđ ita soluitur: Iudicij prædicatur dies, immo cōminatur: ut mœtu futuræ pœnæ, recipiant saluatoris aduentum, & apostolorum euangelium: qui ante mittendi sunt. Pulchre autem dixit: Et mittam ex eis qui saluati fuerint. Nisi enim dominus nobis reliquisset ē.1.c semen: quasi sodoma essemus, & similes gomorræ fuissemus. Et Apostolus: Reliquiæ (inquit) saluæ factæ sunt. Isti Rom̄.9.f mittuntur ad gentes in tharsis, & phud, & lud, & mosoch, & thobel, & græcias, & insulas plurimas quæ longe sunt: & quæ non audierunt nomen domini: neq; uiderunt gloriam eius. De quibus iuxta historiā supra diximus: Nunc strin- ē.52.d genda est Anagoge. Tharsis interpretaī, exploratio gaudij: Anago. ut cōsyderemus non ea quæ in præsenti sunt, sed quæ in futuro: & audire mereamur: Quia in paucis fuistis fideles, Matth.25.b ingrediemini in gaudium domini uestri. De quo & Petrus apostolus scribit: Exultate gaudio ineffabili & glorioso: ut 1.Pe.1.b laudemus deum dicentes: Impletum est gaudio os nostrū: Pš.125.a & lingua nostra exultatione. Quodq; sequit: Phud, interpretatur, oris exclusio: ut omnē excludentes blasphemiam, ea loquamur quæ bona sunt, atq; dicamus: Os meum an- Ibi.70.c nunciabit iusticiam tuam domine: tota die salutare tuum. Et rursum: Non abscondi in corde meo ueritatem tuam, & Ibi.39.c salutare tuū dixi. Lud quoq; in lingua nostra, utilitas uertitur: & Mosoch, extensio: & Thubal siue Thobel, ductus ad luctū, uel cōuersus ad uniuersa: quæ omnia uocationi gentium congruunt: ut utilitatē sequantur per confessionē animæ suæ: & præteritorum obliti, ad futura extendantur. Lugeantq; antiqua peccata: & trahantur ad luctum atq; tristiciam, quæ ducit ad uitam. Beati quippe lugētes: quoniam Matth.5 ipsi ridebunt. Et cōuertantur omnes ad dominū: ut postea transeant ad gratiam, & sciant dictum ab Apostolo: Gloria Rom.2.b

SEP. congregare omnes gentes & omnes linguas: & uenient & uidebunt gloriam meam. Et dimittam super eos signum: & emittam ex eis qui saluati fuerint ad gentes, in tharsis, & phud, & lud, & mosoch, & thobel, & in græciam, & in insulas longe, qui non audierunt nomen meū, neq; uiderunt gloriam meam. Et annunciabunt

HEB. ut congregem cum omnibus gentibus & linguis: & ueniēt & uidebunt gloriam meam. Et ponam in eis signū: & mittam ex eis qui saluati fuerint ad gentes in mari, in aphricā, in lydiā tenētes sagittam, in italiam & græciam, ad insulas longe: ad eos qui nō audierunt de me: & nō uiderunt gloriam meam. Et annunciabunt

C D

E & honor & pax omni operanti bonum: iudæo primum & græco: quoniam non ſolum iudæorũ deus, ſed & gentium. Porro illud quod dicitur: Et inſulis procul, quæ non audierunt nomen meum, neq; uiderunt gloriam meam: Illis conuenit de quibus ſupra legimus: Quibus non eſt nunciatũ de eo, uidebunt: & qui non audierunt, intelligent. Et iterum: Apparui his q me nõ interrogabãt: inuẽtus ſum ab his qui me nõ quærebant. Dixi: Ecce adſum, his qui non inuocabant nomẽ meum. Inſulas autẽ ſignificari, uel totius orbis gentes, uel eccleſias in toto orbe diſperſas, crebro diximus. a ¶ Et annunciabunt gloriam meam gentibus ꝛc. Hi qui ſalui fuerint & miſſi ad uarias nationes: & ad eos qui nõ audierant primum: neq; uiderant gloriam domini: Annunciabunt eam cunctis gentibus: & adducẽt fratres populi iudaici: quorum reliquiæ ſaluæ factæ ſunt, munus domino de uniuerſis gentibus: uel ipſos qui idololatriæ errore contempto, ueri dei noticiam ſunt ſecuti: uel qui de toto orbe ex iſrael populo crediderunt: Ad quos ſcribit & apoſtolus Petrus. Adducent autem eos in equis, & in quadrigis, & in lecticis, & in mulis, & in carrucis. Pro carrucis, quas ſolus interpretatus eſt Symmachus: quem nos in hoc loco ſecuti ſum⁹: Aquila, Lxx. & Theodotio, mulos, tranſtulerunt. Et ubi poſuere Lxx. cũ umbraculis, quæ nos dormitoria interpretari poſſumus, uel baſternas: Alĩ uoce cõſona trãſtulerũt φορεῖα, quæ nos uarij generis interpretamur uehicula. Vbi autẽ Lxx. & Theodotio dixerũt, lampenas: ꝓ quib⁹ Symmachus, lecticas interpretat⁹ eſt: Aquila, F σκέπασα poſuit: qđ & ipſum lecticas opertas pellib⁹ ſignificat. Hoc de uarietate tranſlationũ dictũ ſit. Equos autẽ, & quadrigas, & lecticas, & mulos, atq; carrucas, & diuerſi generis uehicula, angelica poſſumus intelligere miniſteria: de quib⁹ alibi ad deũ dicit̃: Aſcẽde ſup equos tuos: & equitatio tua ſalus. His equis, currib⁹, & quadrigis, Helias raptus ad cœlum eſt: & Heliſeus circundari ſe atq; ſeruari, neſciẽti puero demonſtrauit. Et Zacharias uidit in nocte: Ecce uir aſcẽdens ſuper equũ rufum: & iſte ſtabat in medio duorum montium umbroſorum: & poſt eum equi rufi, & ſturnini, & uarij, & albi: & dixi inquit: Quid ſunt iſti dñe? Et ait ad me angelus qui loquebatur in me: Ego oſtendam tibi quid ſint iſti. Et reſpõdit uir qui ſtabat in medio montium, & ait ad me: Iſti ſunt quos miſit dominus, ut perambulent terrã. Ioannes quoq; in Apocalypſi hæc ſe uidiſſe teſtatur: Vidi cœlum apertum, & ecce equus albus: & qui ſedebat ſuper eum, uocabatur fidelis & uerus, & iuſticia iudicans, & bellator: Oculi autẽ eius quaſi flamma ignis: & ſuper caput eius diademata plurima: habens nomen ſcriptum, quod nemo nouit niſi ipſe: & amictus erat ueſte aſperſa ſanguine: & uocabatur nomẽ eius uerbum dei: & exercitus in cœlo ſequebatur eum in equis albis, ueſtitus byſſo albo atq; mundiſſimo: & de ore eius egrediebatur gladius acutus: ut in ipſo percuteret gentes. Equo rufo ſedebat dñs atq; ſaluator, humanum corpus aſſumẽs: cui dicit̃: Quare rubra ſunt ueſtimenta tua? Et: Quis eſt iſte qui aſcẽdit de edom, fulua ueſtimẽta ei⁹ de boſra? Et ſequebant̃ eũ uariorũ colorũ equi: uel in martyrio rubri, uel ſturnini, in uolatu: uel uarij, in uirtutibus: uel candidi, in uirginitate. Equo autẽ ſedebat albo, qñ poſt reſurrectionẽ, imortale & incorruptũ corp⁹ aſſumpſit. Et quicunq; eum ſequebant̃, candidis utebantur equis: incorruptis uidelicet immortalibuſq; corporibus. Longũ eſt, ſi uelimus utrũq; explanare teſtimoniũ: hoc ſolum dicam: quod diuerſa uehicula, quibus homines adducuntur ad fidem, angeli ſint, uel ſancti uiri qui de hominib⁹ in angelos

Rubric: 5.52.d 5.65.a 2.Pe.1.a Abac.3.b 4.Re.2.b Zach.1.b Apoc.19.b 5.63.a

a HEB. Et annũnciabunt gloriam meã in gẽtibus: & adducent oẽs fratres ueſtros de cunctis gentibus donũ dño: in equis, & in quadrigis, & in lecticis, & in mulis, & in carrucis, ad montẽ ſanctũ meũ hieruſalẽ dicit dñs. Quomodo ſi inferant filĩ iſrael munus in uaſe b

SEP. Et annunciabunt gloriam meam in gẽtibus: & adducẽt fratres ueſtros de cunctis nationibus donũ domino: cũ equis & redis, in lampenis mulorũ, cum umbraculis in ſanctã ciuitatem hieruſalẽ dicit dominus. Quomodo ſi oferant filĩ iſrael uictimas ſuas

profecerunt. Quod autem unuſquiſq; noſtrum habeat angelos, multæ ſcripturæ docẽt: e quibus illud eſt: Nolite contemnere unum de minimis iſtis: quia angeli eorum uident quotidie faciem patris, qui eſt in cœlis. Et puella Rode Petrum apoſtolum nunciante, alĩ angelum ipſius eſſe credebant. Sin autẽ hoc de minimis dicitur, & de uno homine: quanto magis de omnibus ſanctis? Et præcipue de apoſtolis ſentiẽdũ eſt: quorũ angeli quotidie uident faciem patris: iuxta illud quod ſcriptum eſt: Circumdat angelus dñi in circuitu timẽtium eum. Et Iacob de ſe loquit̃: Angelus qui liberauit me. Iſti ſunt qui aſcendunt & deſcendunt ſuper filium hoĩs. Qui ueloces ſunt in fide, equis uehuntur: qui multiplices in gratia, quadrigis: qui conſolatione indigent, tectis lecticis & umbraculis, ut audire mereantur: Per diem ſol non uret te: neq; luna per noctem. Mulos autem in ſcripturis ſanctis dupliciter accipimus: Vel in ſterilitate & continentia: qualibus ſedit David & Salomon: quorum alter interpretatur, fortis manu: alter, pacificus. Vel in mala parte, de quibus dicitur: Nolite fieri ſicut equus & mulus, quibus non eſt intellectus. Quibus præpoſitus erat Dohec. Carrucæ autem, ꝓ quibus (ut ſupra diximus) Lxx. tecta uehicula, cæteri uehicula ſimpliciter tranſtulerunt: illi intelligendi, de quibus Apoſtolus loquitur: Inuicem onera ueſtra portate. Porro lampenæ, ſplendentia ſanctorum intelligenda ſunt corpora, & animæ fide domini illuminatæ: quibus dici poteſt: Vos eſtis lux mundi. Hic autẽ omnis apparatus illo proficit, ut ingrediamur ſanctam ciuitatem dei, ſiue ſanctum montem domini hieruſalem: non illam quæ occidit prophetas: & quæ lapidat miſſos ad ſe, ſed hieruſalem cœleſtem: De qua crebro diximus: Quæ autem ſurſum eſt hieruſalem, libera eſt, quæ eſt mater noſtra. Et iterum: Sed acceſſiſtis ad ſion montem & ciuitatem dei uiuentis hieruſalem cœleſtem. Quod uel de præſenti eccleſia poſſum⁹ intelligere: quæ toto orbe per apoſtolos congregata eſt, uel de futura: ut impleatur illud quod Apoſtolus ſanctoſpiritu prophetauit: Rapiemur in nubibus obuiam domino in aere: & ſic ſemper cum domino erim⁹. Iudæi & iudaici erroris hæredes Hebionitæ, qui pro humilitate ſenſus nomen pauperum ſuſceperunt: omneſq; mille annorũ delitias præſtolantes: equos & quadrigas, & redas, & lecticas, ſiue baſternas, & dormitoria, muloſq; & mulas, & carrucas, & diuerſi generis uehicula, ſic intelligunt ut ſcripta ſunt: Quod uidelicet in conſummatione mundi, quando Chriſtus hieruſalem regnaturus aduenerit: & templum fuerit inſtauratum: & immolatæ iudaicæ uictimæ, de toto orbe reducantur filij iſrael: nequaq; aſſumptis alis: ſed ſarraco gallico, couiniſq; bellicis & equis cappadociæ atq; hiſpaniæ, ac redis Italiæ, & matronæ eorum lecticis referantur atq; baſternis: nequaq; ſuper equos, ſed ſuper mulos numidiæ. Qui autẽ ſenatoriæ fuerint dignitatis, & locum principũ obtinuerint: de britannis, hiſpanis, galliſq; extremis hominum morinis, & ubi bicornis finditur Rhenus, in carrucis ueniant, occurrentibus ſibi cunctis gentibus, quæ eorũ ſeruituti fuerint præparatæ. b ¶ Quo modo ſi inferant filĩ iſrael ꝛc. Qui ad gentes (ait) directi fuerint, & annunciauerint eis gloriam meam: Sic adducent fratres ueſtros de uniuerſis nationibus munus domino: cum equis, & quadrigis, & lecticis, & mulis, & carrucis, & diuerſis uehiculis in montẽ ſanctũ hieruſalem: quomodo ſolebant filij iſrael, dum eorum ſtaret religio: & templi ceremoniæ ſeruarentur, offerre uictimas cum pſalmis in domo domini. Siue ut habetur in hebræo: & omnes uoce conſona

Rubric: G Matth.18.b Act.12.c Pſ.33.b Gal.4.d Pſ.112.b Pſ.51.c 1.Reg.21.c Gal.6.a Matth.5.b H Gal.4.d Hebr.12.d 1.Theſſ.4.d

/ tranſtulerunt

A transtulerunt, in uase mundo: quod & usq; hodie offerunt in domo dei, quæ est ecclesia, filij israel qui mente cõspiciũt deum, hostias spirituales cũ fructibus atq; uirtutibus animæ suæ in uasis mundis, hoc est, in sanctis corporibus. De
1.Co.3.c quibus Apostolus scribit: An ignoratis quia templum dei estis: & spiritus sanctus habitat in uobis? Et sumam (inqt) ex eis sacerdotes & leuitas dicit dñs: ut qui saluati fuerint, gentibus prædicarent. De quibus
1.Co.4.a unus loquebatur: Sic nos reputet hõ quasi ministros Christi, & dispensatores mysteriorum dei. Et Lucas euãgelista: Sicut tradiderunt (inquit) nobis, qui a principio uiderunt & ministri fuerũt
ſ.61.b sermonis. De quibus & supra legimus: Vos autẽ eritis mihi sacer-
Rom.2.d dotes domini. Quomodo enim in abscondito Iudæus est, qui spiritu circumciditur:
Pbil.3.a de quo scriptum est: Nos sumus circumcisio, qui spiritu deo seruimus: & offerimus spirituales uictimas placentes deo: psallimusq; spiritu & sensu: Sic & sacerdotes & leuitæ in abscondito sunt: qui non seriem generis sequuntur, sed ordinem fidei. Vel certe nõ dicit de apostolis & apostolicis uiris: qui principes fuerunt ecclesiæ ex populo iudæorum: sed de enumeratis supra gentibus: de mari, de aphrica, de libya, de cappadocia, de italia, de græcia, de cunctis insulis: quarum habitatores primum non audierant dominũ: nec
B uiderant gloriam eius: & postea uertentur in sacerdotes: ut qui fuerant cauda, sint caput: & qui caput, uertantur in caudam. a ¶ Quia sicut cęli noui et terra noua &c. Quando dicit: Assumã ex eis in sacerdotes & leuitas: ostendit uetus sacerdotium prætermissum: quod tribui leuiticæ debebat: ubi non est electio, sed ordo naturæ: & series est familiæ per posteros descendens. Translato enim sacerdotio, necesse est ut & legis translatio fiat: & electio ad eos pertineat: quibus nequaq; iuxta sanguinẽ, sed iuxta merita atq; uirtutes sacerdotium defertur: qui uenient de insulis gentium, & gloriã domini nunciabunt: Et adducent in equis, & in quadrigis, & in lecticis, & in mulis, & in carrucis. Quomodo autem cœlum nouum, & terra noua erit, & noua hierusalem, ut
Matth.24.c nequaq; dicatur: Cœlum & terra pertransibũt: Et iterum:
Apoc.6.d Inuoluetur cœlum quasi liber: & corruptione dissipabitur terra: Sic in omnibus nouis, nouus fiet & populus dei: di-
ſ.43.c cente scriptura: Vetera transierunt: ecce facta sunt omnia no-
2.Co.5.d ua. Et in alio loco: Si qua in Christo noua creatura: eritq; & populus nouus: Primitiæ enim christus. Deinde qui sunt christi in aduentu eius cœlumq; & terra noua: de quibus
Matth.5 inter octo beatitudines dicitur: Beati pauperes spiritu: qm̃ ipsorũ est regnũ cœlorum. Beati mites: qm̃ ipsi possidebũt terrã. Si quidẽ omnis creatura nunc subiecta est uanitati in
Rom.8.d spe, propter eum qui subiecit eam. Liberabunt autẽ a seruitute corruptionis in gloria filiorũ dei, qui fient de hominibus filij eius: & stabunt in cõspectu illius semper: & nomẽ eorũ iugiter permanebit: ut nequaq; illis gens succedat alia, qđ factum est in iudæis: sed maneant in æternũ. Et erit (inquit) mensis ex mense, & sabbatum ex sabbato: ut de carnalibus sabbatis mensibusq; fiant spiritualia sabbata delicata, qui sabbatismus dei populo reseruat: Et mensis spiritualis, qm̃ a puncto usq; ad punctum luna cõplebitur: & suo curret ordine, ut efficiat mensem: id est, kalendas, quæ græce appellantur νεομηνίαι, hoc est, mensis noui exordium: apud quos initium kalendarũ, non iuxta solis cursum, & diuersa mensium spacia, sed iuxta lunæ circuitum incipit & finitur. Hæc

HEB. uase mundo in domum domini. Et assumã ex eis in sacerdotes, & leuitas dicit dominus. Quiã
a sicut cœli noui & terra noua: quæ ego facio stare coram me dicit dominus: sic stabit semen uestrũ, & nomen uestrũ. Et erit mensis ex mense: & sabbatum ex sabbato: ueniet omnis caro, ut adoret coram facie mea dicit dominus.

Et egredient

SEP. suas mihi cũ psalmis in domo dñi: & ex eis sumam sacerdotes & leuitas dicit dñs. Sicut em̃ cœlum nouum & terra noua quæ ego facio pmanere in conspectu meo dicit dñs: sic stabit semẽ uestrum & nomen uestrũ. Et erit mensis ex mẽse: & sabbatũ ex sabbato: ueniet oms caro ut adoret in cõspectu meo in hierusalẽ dñm.

Et egredient

est luna de qua in laude ueri Salomonis dicitur: Et permanebit cum sole & ante lunam in generationes generationũ. ps.71.a
C
Quæ in canticocanticorũ appellatur electa: Quæ est hæc quæ, processit quasi diluculũ: pulchra ut luna: & electa ut sol admirabilis? Aiunt Physici, & quorum curæ est de cœlestibus disputare: lunam non habere proprium lumen, sed solis radijs illustrari. Ab ea enim semp orbis parte completur & fulget, a qua soli uicinior est: nec umbra terræ obscuratur: qđ & Poeta uno uersiculo demonstrauit: Nec fratris radijs obnoxia surgere luna. Sic hoc uerum est: & nos Tropologice possumus dicere: ecclìam quæ pace & persecutionib⁹ crescit atq; decrescit: & oppressa temptationũ tenebris, rursum pristinum lumen assumit: habere splendorem a sole iusticiæ: & hoc esse quod dicit: Splendebit luna quasi sol: habitatoresq; eius iustos fulgere quasi solem in regno patris sui! Et per hos menses semen domini, quod instauratum est in æternũ, uenire ad solennitates suas: quas sanctus mystico ore resonabat dicens: Annos æternos in mente habui, & meditatus sum. De sabbato autem quod significat requiem, pleno sermone tractauimus, in eunuchorũ & aduenarum prophetia: Et nunc breuiter est dicendum, eos uenire in neomenijs & in sabbatis: qui sex diebus in quibus factus est mundus, transcẽsis atq; præteritis, festinant ad septimũ diem, id est sabbatũ: in quo uera est requies. De his solẽnitatib⁹, credẽtes Paulus apl̃us
D
instruebat dicẽs: Ymbrã em̃ habẽs lex futurorũ bonorũ. Et
Hebre.10.a iterũ: Ne quis ergo uos iudicet in cibo, aut potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorũ, quæ sunt umbræ futurorũ. Si autem hæc in umbra futurorum bonorum, & in imagine præcesserũt: omnis lex spiritualiter intelligenda est: de qua idem dicebat Apl̃us: Scimus quia lex spiritualis
Rom.7.c est: cuius mysteria & Dauid nosse cupiebat: Reuela oculos
ps.118.c meos: & consyderabo mirabilia de lege tua. Quæ enim uidentur, temporalia sunt: quæ autem non uidentur, æterna.
2.Co.4.d De quibus omnia celeri disputatione percurrere, non est huius tẽporis. Si enim nec oculus uidit: nec auris audiuit:
ſ.64.d nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparauit deus dili-
et 1.Co.2.b gentibus se: quomodo nos totius legis quasi uniuersi orbis descriptionẽ in breui tabella conamur ostendere? Quod q; sequitur: Veniet omnis caro ut adoret in conspectu meo in hierusalem. Sciendum q; in hebraico non sit scriptum, hierusalem: ut decutiamus supercilium iudæorum: sed tantũ in conspectu meo, ut sermo domini compleatur, dicentis in
Ioh.4.c euangelio: Amen amen dico uobis: quoniam ueniet hora quãdo neq; in monte isto, neq; in hierosolymis adorabitis patrem. Et iterũ: Spiritus est deus! Et eos qui adorant eum,
Ibidem.d in spiritu & ueritate oportet adorare. Et illud Apostoli:
1.Timo.2.c Leuantes sanctas manus in omni loco. Omnis autẽ caro non populum iudæorum, sed omne hominũ significat genus: iuxta illud quod supra dictum est: Videbit omnis caro sa-
ſ.40.b lutare tuum. Et in Ioele: Effundam de spiritu meo super
Ioel.2.g omem carnem: & prophetabunt filij uestri & filiæ uestræ. Et in Zacharia: Timeat omnis caro a facie domini. Et in
Zach.2.d psalmis: Ad te omnis caro ueniet. Qđ alijs uerbis in alio
ps.64.a psalmo dicitur: Omnes gentes quas fecisti, uenient & ado-
Ibi.85.b rabunt in conspectu tuo: & glorificabunt nomen tuum domine. Mensem ex mense, & sabbatũ ex sabbato: in quibus ueniet omnis caro, ut adoret deum: ridicule interpretantur χιλιασαὶ, quos nos dicere possumus miliarios: ut qui

E in uicino sunt, omni sabbato ueniant in hierusalem: qui longius, per menses, id est kalendarū orbe completo: qui ualde procul, per annos singulos, hoc est, diebus paschæ siue tabernaculorū: Iuxta illud quod in Zacharia dicitur: Ascendent ab anno in annum, ut adorent dominum regem exercituum: & celebrent festiuitatem tabernaculorum. Et ut maiorem risum præbeant audientibus: quod in ultimo eiusdem ꝓphetæ uolumine scribit: Et nō erit mercator ultra in domo domini exercituum in die illo: Sic interpretant: ut negociatores in misse annis esse desistant, quia omnia nascantur in omnib⁹ locis: quo scilicet nec nos indigeamus folio amomo, & pipere, nec Indi a nobis puleium desyderent. a ¶ Et egredientur et videbunt cadauera virorum ꝛc. Omnis caro quæ adoratura est in conspectu domini, uel in hierusalem cœlesti, uel in omni loco in quo leuantur mundæ manus: egredietur, ut uideat cadauera hominum mortuorum, qui præuaricati fuerint in deum. Quod uel de Iudæis intelligi potest, de quibus dictum est: Filios genui & exaltaui: ipsi autem me spreuerunt. Vel de omnibus qui habentes noticiam dei in cordibus suis: auersi sunt in uanitatem: ut adorent creaturam potius ꝙ creatorem. Egredientur autem non loco, sed intelligentia. Necꝫ enim cadauera mortuorum possunt in tus esse cum domino. Quod si omnis caro adoratura est dominum: & ecōtrario cadauera uirorum, qui præuaricati sunt in domino, æternis tradent ardoribus: in utrancꝫ partem, ueræ carnis erit resurrectio. Vermis autem qui nō morietur, & ignis qui non extinguetur, a plærisꝫ cōscientia accipitur peccatorum, quæ torqueat in supplicijs constitutos: quare uitio suo atꝫ peccato caruerint electorū bono: iuxta illud quod dicitur: Versatus sum in miseria, dum infigitur mihi spina. Et in Prouerbijs: Tinea ossium cor intelligens. Et iterum sub obelo: Sicut tinea, uestimentum: & uermis, lignum: sic mœror excrutiat cor uiri: Ita dumtaxat, ut non negent præuaricatorum, & dominum negantium, æterna supplicia: Dicente domino in euangelio: Ite in ignem æternum, qui præparatus est diabolo & angelis eius. Et in alio loco: Ligate manus ei⁹ & pedes, & mittite eum in tenebras exteriores: ibi erit fletus & stridor dentium. Si manus auferimus & pedes, & tenebras exteriores, quæ oculorū pœna est lumen deo nō uidentiū: & fletum: qui utiqꝫ & ipse ad oculos pertinet, & stridorē dentiū: Miror quosdam aereum corpus: & paulatim in auras tenues dissoluendum post resurrectionem introducere: quia dominus potentia maiestatis suæ, ad apostolos clausis ingressus est ianuis: Qui certe & ante resurrectionem pendulo super mare ambulauit incessu: & hoc ipsum apostolo præbuit Petro: ut qui fide ambulabat, infidelitate postea mergeret: cui dictū est: Quare dubitasti modicæ fidei? Ignis quoꝫ iuxta id accipiendus, qd' & uermis: qui tam diu succenditur, ꝙ diu habet materiam, qua uorax flamma pascatur. Si quis igitur habeat in cōscientia sua çiçania, quæ inimicus homo dormiente patrefamilias superseminauit: hæc ignis exuret: hæc uorabit incēdiū: Et omnium sanctorum oculis eorum supplicia monstrabuntur: qui pro auro, & argento, & lapide precioso, ædificaueruntsuper fundamētum domini, fœnum, ligna, stipulam, ignis pabulum sempiterni. Porro qui uolunt supplicia aliquando finiri: & licet post multa tempora, tamen terminum habere tormenta, his utuntur testimonijs. Cum intrauerit plenitudo gētium, tunc omnis israel saluus fiet. Et iterum: Concluſit deus omnia sub peccato, ut omnibus misereat. Et in alio loco sanctus loquit: Iram domini sustinebo: quia peccaui ei, donec iustificet causam meam: & auferat iudiciū meum: & educat me in lucem. Et rursum: Benedicam te domine: quoniam iratus es mihi. Auertisti faciem tuam a me, & misertus es mei. Dominus quoꝫ loquitur ad peccatorem: Cum ira furoris mei fuerit, rursum sanabo. Et hoc est quod in alio loco dicitur: Q̄ grandis multitudo bonitatis tuæ domine: quam abscondisti timētibus te. Quæ omnia replicant, assequerare cupientes: post cruciatus atꝫ tormenta, futura refrigeria: quæ nunc abscōdenda sunt ab his quibus timor utilis est: ut dum supplicia reformidant, peccare desistant. Quod nos dei solius debemus scientiæ derelinquere: cuius non solum misericordiæ, sed & tormenta in pondere sunt: & nouit, quē, quemodo, aut ꝙdiu debeat iudicare. Solumꝫ dicamus, quod humanæ conuenit fragilitati: Domine ne in furore tuo arguas me: necꝫ in ira tua corripias me. Et sicut diaboli & omnium negatorū atꝫ impiorum, qui dixerunt in corde suo: Non est deus, credimus æterna tormēta: Sic pctōrū atꝫ impiorū & tñ christianorū, quorū opera in igne probanda sunt atꝫ purganda, moderatam arbitramur & mixtam clæmentiæ sententiā iudicis.

a Et egrēdientur & uidebunt cadauera uirorum qui præuaricati sunt in me. Vermis eorum non morietur: & ignis eorum non extinguetur. Et erunt usꝫ ad satietatem uisionis omni carni.

¶ Commentariorum in Esaiam prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN PRIMVM COMMENTARIORVM HIEREMIAE AD EVSEBIVM PROEMIVM

A

POst explanationes duodecim prophetarum, Esaiæ, Danielis, & Eçechielis, ad extremũ in Hieremiã manum mittimus: tibi frater Eusebi eosdẽ cõmẽtariolos dedicantes: ut euãgelicũ uirum, Matthæo euangelistæ copules: quẽ ante annos plurimos strictis sensibus te hortante disserui. Et quia uolumen longissimũ est, & in plærisq; manifesta historia texitur: illud prudentiã tuã admoneo: ne quæras in hoc latã explanationẽ: sup his maxime, quæ iam & in prophetis alijs dicta sunt: & per se patent intelligentiæ. Sicq; conabor notariorũ manu scribere: ut nihil desit in sensibus, cum multũ desit in uerbis. Stamina tibi atq; sub tegmia & licia præpabo: tu pulcherrimã uestẽ ipse cõficito: ut nõ solũ nos audire, sed etiã docere possis & alios. Libellũ autẽ Baruch, q uulgo æditioni Lxx. copulat: nec habet apud hebræos, & ψευδόγραφον epistolã Hieremiæ, nequaq; cẽsui disserẽdã, sed magis Hieremiæ ordinẽ, librariorũ errore cõfusũ: multaq; quæ desũt, ex hebræis fontib⁹ digerere, ordinare, deducere, ac cõplere: ut nouũ ex ueteri, uerũq; ꝓ corrupto atq; falsato ꝓphetã teneas: ꝑuipẽdens obtrectatorũ rabiẽ, q nõ solum uerba, sed syllabas quoq; nostrorũ uerborũ calumniant: in eo se scire aliquid arbitrantes, si de alienis operibus detrahant: ut nuper indoctus calumniator erupit: qui comentarios meos in epistolã Pauli ad Ephesios reprehẽdendos putat: Nec intelligit nimia stertens uecordia, leges cõmentariorũ: in quibus multæ diuersorum ponuntur opiniones, uel tacitis uel expressis auctorum nominibus: ut lectoris arbitrium sit quid potissimum eligere debeat decernere: quãq; & in primo eiusdem operis libro præfatus sim, me uel propria uel aliena dicturũ: & ipsos cõmentarios, tam ueterũ scriptorũ esse q̃ nostros. Qd' nõ uidens præcursor eius Grũnius, olim nisus est carpere. Cui duob⁹ respõdi libris, quæ iste quasi sua profert: & alio iam calũniante purgata sunt: ut prætereã cõtra Iouinianũ uolumina: in qbus dolet uirginitatẽ nuptijs: & nuptias digamiæ, digamiam polygamiæ esse prælatam. Nec recordatur stolidissimus & scortorũ pultibus prægrauatus nos in ipso dixisse opere: Nõ damno digamos: imo nec trigamos: & si fieri potest octogamos: plus aliquid inferam, etiam scortatorẽ recipio pœnitentẽ: quicquid æqualiter licet, æquali lance pensandum est. Legat eiusdem operis Apologiam: quam ante annos plurimos aduersus magistrũ eius, gaudẽs rhoma suscepit: & tũc animaduertet alienis se uocibus blasphemare: & in tantũ esse imperitum: ut ne maledicta quidem habeat propria: sed inimicorũ etiam olim sepultorum contra nos utatur rabie. Sed iam propositũ opus aggrediendum est.

B

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN HIEREMIAM PROPHETAM LIBER PRIMVS

VErba Hieremię filij Helkię de sacerdotib⁹ ꝛc. Cæteri prophetæ ut esaias, Oseæ, Ioel, fuerunt ante captiuitatẽ decẽ tribuũ isrl': siue duarũ tribuũ, iudæ & beniamin. Alij post captiuitatẽ: ut Daniel, Agge⁹ & Zacharias. Hieremias aũt & Eçechiel ĩminẽte captiuitate uaticiniũ texuerũt: sed alter eorũ in terra iuda: alter in babylone. Hieremias cũ esset adhuc puer, ꝓphetare cœpit anno tertiodecĩo Iosie filij Amon regis iudæ. Prophetauitq; in im ꝑio ei⁹ ãnis decẽ & nouẽ: & postea sub Ioachim filio ei⁹ annis undecim: & sub Sedechia, q ultimus fuit regum iuda, annis undecim, usq; ad quintũ mensem, quando a babylonijs capta ẽ hierusalẽ. Ioachaç uero & Iechoniæ terni mẽses: (quorum alter in ægyptum: alter cũ matre ductus est in babylonem) in supradictis annis computantur: ac per hoc ab exordio ꝓphetiæ suæ usq; ad captiuitatem hierusalem, in qua & ipse captus est, ꝓphetauit annis q̃draginta & uno: præter illud tẽpus quãdo ductus est in ægyptũ. Ibiq; ꝓphetauit in taphnis, ut hoc ipso uolumine cõtinetur. Pro uerbis Hieremiæ: Lxx. posuerũt uerbũ dei qd' factũ est ad Hieremiã: hoc uidelicet sensu, q uerba Hiemiæ ꝟbũ sit dñi. Fuit autem de genere sacerdotũ qui habitabãt contra septẽtrionẽ hierl'm in tertio miliario in uiculo anathot. Simulq; admirabilis clæmẽtia dñi, q iã captiuitate uicina & babylonio

C

Uerba Hieremie filij helkie de sacerdotib⁹ q fuerũt in anathot in terra beniamin: qd' factũ est uerbum dñi ad eũ in dieb⁹ Iosie filij Amon regis iuda in tertiodecimo anno regni eius. Et factũ est in diebus Ioachim filij Iosie regis iuda, usq; ad cõsumationẽ undecimi anni Sedechie filij Iosie regis iuda, usq; ad trãsmigrationẽ hierl'm in mense quinto.

Et factum est

E exercitu uallãte hierusalẽ: nihilominus populũ ad pœnitentiã ꝓuocat: malens saluare cõuersos, q̃ꝑdere delinquẽtes. Pro trãsmigratione q̃ oẽs alij uoce cõsona trãstulerũt: Lxx. posuere, captiuitatẽ. Post exordiũ aũt uaticinationis Hieremiæ, tricesimoqnto, ꝓphetiæ ei⁹ anno, Eçechiel in babylone his q̃ cũ eo capti fuerãt exorsus est ꝓphetare.

a ¶ Et factũ est verbũ dñi ad me dicẽs: Priusq̃ te formarem in utero noui te: & antecq̃ exires de uulua sanctificaui te: prophetã gentibus dedi te.

b HEB. Et dixi: ăh ah ah domine deus, ecce nescio loqui, quia puer ego sum. SEP. Et dixi o domine deus nescio loqui, quia iuuenis sum.

c Et dixit dñs ad me: Noli dicere, puer sum: qm̃ ad oẽmia quæ mittã te ibis: & uniuersa quecũq̃ mãdauero tibi loqueris. Ne timeas a facie eor̃ qa ego tecũ sũ: ut eruã te

d dicit dñs. Et misit dñs mãnũ suam & tetigit os meũ: & dixit dominus ad me: Ecce dedi uerba mea in ore tuo.

e Ecce egõ constitui te hodie sup gentes & super regna: ut euellas & destruas, & dissperdas, & dissipes, & ædifi-

f ces, & plantes. Et factũm est uerbum domini ad me dicens: Quid tu uides Hieremia? Et dixi uirgam uigilantem ego uideo. Et dixit dominus ad me: Bene uidisti: quia uigilabo ego sup uerbũ meũ ut faciam illud.

Et factum est

Rom.4.c qđ Aplus loq̃t: Qui uocauit ea q̃ nõ erãt q̃si ea quæ essẽt. Qđ autẽ sanctificatur in utero: iuxta illud Aplĩ de

Gal.1.c bemus accipe: Postq̃ aũt placuit ei q̃ me segregauit de utero matris meæ, & uocauit p gratiã suã ut reuelaret filiũ suũ in me: ut euãgeliçarẽ illũ in gẽtib⁹.

Luc.1.b Ioãnes quoq; baptista sanctificaẽ in utero: & sanctũ spm̃ accipit, & mouẽ in uulua, & per os matris loq̃t. Qđ

Hiere.1.a autem dixit: ꝓphetam gentibus dedi te: illud uult intelligi, qđ in ipso postea propheta lecturi sumus, quod non solum hierusalem, sed & multis in circuitu gentibus prophetarit. Quidam hunc locum super saluatore intelligunt: qui

F proprie ꝓpheta gentiũ fuit: & per aplos uocauit omnes nationes. Iste enim uere priusq̃ in utero uirginali formaret & antecq̃ exiret de uulua matris, sanctificat⁹ in utero est: & nutus patri: quippe qui semper in patre, & in q̃ semp est pater.

b ¶ Et dixi ab/ab/ab/dñe deus ecce ꝛc. Detestaẽ officium qđ pro ætate non potest sustinere: eadem uerecundia qua

Exo.4.c.6.b & moyses tenuis & gracilis uocis esse se dicit. Sed ille q̃si magnæ robustæq̃ ætatis corripiẽ: huic pueritiæ daẽ uenia: quæ uerecũdia & pudore decoraẽ: c Et dixit dñs ad me: noli dicere q: puer sum ꝛc. Ne ætatẽ inqt cõsyderes: alio eñ ꝓphe-

Sapien.4.b ta loquẽte didicisti: Cani hominis sunt, sapiẽtia eius: tuæ sit tm̃ uoluntatis ut ꝓgas: me habebis comitẽ: quo cũcta adiu-

ꝑs.80.b uante cõplebis: aperi os tuũ & implebo illud. Nec cõsyderes mĩtitudinẽ eor̃ ad ꝙs & cõtra ꝙs locutur⁹ es: sed me q̃ tecũ sum, ut eruã te dicit dñs. Liberat autẽ dñs, non quo ꝓpheta psecutiõib⁹ careat & angustijs: quippe cũ legamus eũ multa ppessum: sed ut patiẽs omnia supet, nec cedat angustiæ.

d Et misit dñs manũ suã ꝛ tetigit os meũ ꝛc. Notãdũ q̃ hic manus mittaẽ dei quæ tãgat os ꝓphetæ, & dicaẽ ei: Ecce de-

Esa.6.b di ẏba mea in ore tuo. In Esaia aũt scriptũ sit: Et missus ẽ ad me un⁹ de seraphim, & in manu habebat carbonẽ quẽ forcipe tulerat de altari: & tetigit os meũ & dixit: Ecce tetigit iste labia tua, & auferet iniquitates tuas, & peccata tua mũdabit Ibi eñ qa solidæ & pfectæ ætatis erat: & ipse simpliciter cõfitetur q̃ ĩmunda labia habeat: & habitet in medio populi polluta labia habẽtis: mittitur unus de seraphim, q̃ nõ manu, sed forcipe & carbone tãgat os ei⁹: & iniqtates auferat & mũdet peccata. Hic aũt ipsius dei manus mittiẽ, ꝑ quã cun-

Esa.44.d cta opatus est: & quæ in alio loco brachiũ dicit: nõ ut peccata auferat quæ p pueritiã multa nõ fecerat: sed ut loquẽdi

Eçech.2.d gratiã tribuat. Porro Eçechiel librũ deuorat & intus & foris scriptũ: tã sacramẽta diuina, q̃ simplicẽ historiã continentẽ. Hieremiæ os tangit & dñi uerba tribuunt, ut cõfidẽtiã accipiat prædicãdi. Pulchreq̃ iuxta lr̃am man⁹ mittit, ut humanorũ artuũ uidẽs similitudinẽ, tactũ manus nõ reformidet.

e ¶ Ecce ego cõstitui te hodie sup gentes ꝛc. Hoc qđ nos de hebraico addidimus, dissipes siue deponas: in Lxx. non habetur. Et consyderandũ q̃ quatuor tristibus duo læta succedant. Neq̃ eñ ædificari poterant bona, nisi destructa essent mala: nec plãtari optima nisi eradicarent̃ pessima. Oẽmis eñ plãtatio quã nõ plãtauit cœlestis pater eradicabit̃: & ædificatio q̃ sup̃ petrã nõ habet fũdamẽtũ: sed ĩarena extructa est, sermone dei suffodit̃ atq̃ destruit̃. Illam autẽ quã consumet iesus spiritu oris sui: & destruet aduẽtu præsentiæ suæ omnẽ scilicet sacrilegã puersamq̃ doctrinã, disperdet in ꝓpetuũ. Porro ea quæ eleuant̃ contra sciẽtiã dei: & in sua confidũt sapiẽtia: quæ apud deũ stultitia ẽ, dissipabit atq̃ deponet: ut ædificent̃ ꝓ his humilia, & in locũ superiorum quæ destructa sunt & euulsa, extruantur atq̃ plantentur quæ ecclesiastica conueniunt ueritati: & impleatur illud qđ dicit Apostolus: Dei ædificatio, dei agricultura estis. Multi hunc locum sup̃ per-

Matth.15.b

1.Co.3.b

יִרְמְיָהוּ

sona christi ĩtelligũt: Hieremias eñ interpretaẽ excelsus dñi: qui destruxit regna diaboli: quæ sibi in montis ostenderat excelso: aduersarias perdidit potestates: delens chirographum errorum in cruce. De quibus & in psalmo post historiæ ueritatem προφητικῶς loquitur: Quare fremuerunt gentes & populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ & principes cõuenerũt in unum. Pro his euulsis destructis & perditis & in inferiora detractis, ædificatur atq̃ plantatur ecclesia dei. Super Hieremiæ autem persona nulla dubitatio est. Legimus enim in consequentibus, qđ in manu accipiat calicem meri plenum: & propinare iubeatur cunctis in circuitu nationibus. f ¶ Et factum est verbum domini ad me dicens: Quid tu vides hieremia? Et dixi: virgam vigilantem ꝛc. Pro uirga uigilante: Lxx. baculum nuceum trã stulerũt. Laborandum igitur nobis est, ut breuiter hebræã etymologiam latinus lector intelligat. שָׁקֵד nux dicitur: uigilia autem uel uigil siue uigilare appellatur שָׁקַד: unde & in posterioribus, pardus uigilans hoc nomine appellaẽ. Ab eo igitur qđ dicitur nux: propter uerbi similitudinem ad uigilis intelligentiam nomen allusit: qđ quidem & in Daniele iuxta Theodotionem scriptum est: ut ab arboribus χίνου & πρίνου, ilice uidelicet & lentisco: scissio atq̃ serratio adulteris presbyteris decernatur. Alioquin & in principio Geneseos a uiro qui dicitur אִישׁ, mulier appellatur אִשָּׁה: quasi quædam uirago, eo qđ de uiro sumpta sit. Pro baculo nuceo, uirgam uigilantem, Aquila & Symmachus: Theodotio uero amygdalinam transtulerunt. Vigilat autem uirga, cuncta populi peccata consyderans: ut percutiat & corripiat delinquẽtes. Vnde & Apostolus scribit peccantibus: Quid uultis? in uirga ueniam ad uos, an in charitate & spiritu mansuetudinis? Ista est uirga uel baculus de qua Dauid loquitur: Virga tua & baculus tuus: ipsa me cõ solata sunt. Pulchreq̃ posuit, consolata sunt. Ad hoc enim dominus corripit ut emendet. Et quomodo nux siue amygdalum amarissimam habet corticem, & testa durissima cingitur: ut detractis austerioribus & duris, fructus dulcissim⁹ reperiatur: sic omnis correptio & labor continentiæ, amara quidem uidetur ad præsens: sed fructus parit dulcissimos: Vnde & uet⁹ illa sentẽtia est: Literarũ radices amaræ, fructus dulces.

Infra.25.d

1.Co.4.d

ꝑs.22.b

ꝑs.2.a

Esa.11.c

Ezech.24.c

Apoc.8.

ꝑs.38.

Gen.47.

2.Pet.1.

Pro.25

Iob.

Luc.

4.Reg.

Matth.

Iob.40.

ꝑs.57.

Ephe.5.

A dulces. Quidam uirgã uigilantem atq; nuceã: intelligũt dominũ: de quo dicit Esaias: Exiet uirga de radice ieſſe. Vnde & uirga aaron quæ putabatur emortua, in reſurrectiõe dñi floruiſſe narratur. a ¶ Et factũ eſt verbũ dñi ſecundo ad me dicẽs: qd tu vides? & dixi ollã ſuccẽſam ꝛc. Quibuſdam gradib⁹ peccãtib⁹ tormẽta tribuunt: ut paulatim ueniãt ad ſalutẽ. Qui noluerit pcutiẽte uirga emẽdari, mittũt in ollã æneã atq; ſuccẽſam: de q̃ plenius ſcribit Eçechiel: quæ a facie aqlonis accẽdit, babyloniorũ regẽ ſignificãs & urbẽ hieruſalẽ. Pulchreq; inferẽt: Ab aqlone exardeſcẽt mala ſup oẽs habitatores terræ: uel terræ iudæ: uel certe uniuerſæ terræ: de qbus in Apocalypſi ſcriptũ eſt: Væ ſuper oẽs habitatores terræ. Sancti em̃ nõ ſunt habitatores terræ: ſed aduenæ atq; pegrini: quorũ unus dicit: Aduena ego ſum ſup terrã: & pegrin⁹ ſicut oẽs patres mei. Et ali⁹: Parui ſunt & peſſimi dies mei qbus ego pegrinor in terra. Vnde & Petrus catholicã epiſtolam ſcribit aduenis atq; pegrinis põti, galatiæ & cappadotiæ. Et iuxta myſticos intellectus Salomon loquit: Aquilo durus uẽtus: noie aũt dexter uocat, ab his uidelicet q eius obriguere frigore & calorẽ fidei perdiderũt.

Esa. 11. a

Eçech. 24. a

Apoc. 8. d

ps. 38. c

Geñ. 47. b

1. pe. 1. a

B

Pro. 25. d

b ¶ Quia ecce cõuocabo omnes cognationes regnorũ ꝛc. Nulli dubiũ, multas gentes & ſingularũ gentiũ reges, babylonio regi fuiſſe ſubiectos: qui obſeſſa hieruſalẽ poſuerunt in circuitu, & maxime in exitibus portarũ thronũ ſuũ atq; tentoria: ne quis eorũ qui clauſi erãt poſſet erũpere: & nõ ſolũ hieruſalẽ, ſed & omnes urbes iudæ ſimili obſidione uallataſ. Cũq;, ait, capta fuerit ciuitas: tunc loquar ad eos recta fuiſſe iudicia mea: & recepiſſe ſingulos quæ merebant: non ꝓ cæteris uitiis qbus ſubiacet humana cõditio: ſed maxime ꝓ idololatria, ꝓ quã deſerẽtes me, adorauerũt opa manuũ ſuarũ. Quidã hunc locũ in bonã partẽ accipiũt, qd uidelicet hi qui in olla ænea excocti fuerint per cruciatus atq; purgati, poſtea principes ſint hieruſalem: & poſtq; miſertus eorũ fuerit dñs, tunc exprobret eis quia ſe deſerto, ſimulacra uenerati ſunt. Sed hæc uiolẽta & praua interpretatio eſt: ne calũniã faciat tractator indoctus. c ¶ Tu ergo accinge lũbos tuos ꝛc. Et Iob præcipitur ut accingat lũbos ſuos: & apoſtolis, ut accinctis lumbis: quos Helias & Ioannes baptiſta çonis mortificauere pelliceis, lucernas teneant in manibus ſuis, prædicationis uidelicet euangelicæ. Quicũq; igitur ſermones locutus eſt dei: debet accingere lumbos ſuos, ſciens q diaboli omnis uirtus in lumbis ſit: & iuſtus dicat in pſalmis: Lumbi mei impleti ſunt illuſionibus. Cũq; accinxerit lumbos, audiat illud qd ſcriptũ eſt: Surge qui dormis & eleuare: & illuminabit te chriſtus: ut ſemp uigilans & de ſomno conſurgens, loquat quæ ſibi præceperit deus. d ¶ Ne timeas a facie eorũ: nec em̃ timere te faciã vultũ eorum. Siue ut Lxx. & cæteri habent interpretes: ne forte timere te faciam. Et eſt ſenſus iuxta tranſlationẽ noſtrã. Noli timere a facie eorũ: me em̃ adiutore, eos timere nõ poteris. Iuxta Lxx. Noli timere a facie eorũ, habeto meæ cõfidentiã iuſſionis. Si em̃ nõ obtuleris qd habes: ut timere deſinas, derelinquã te, & tradam timori: & qdãmõ uidebor timere te facere: dum relinq formidini. Hoc autem ſignificat, q ſẽp amanda ſit ueritas: nec timẽda hominum multitudo: qui increpati correptionẽ nõ ſuſtinẽt, ſed inſidias tendũt ei a q corripiunt. Qd q iuxta Lxx. ſequit: quia tecum ſum ut liberem te dicit dñs: in hebraico nõ habet. Et eſt ſenſus: Eruam te nõ in eo ut tibi nullus inſidiet: ſed in eo ut patiens inſidias nõ delinquas. e ¶ Ego quippe dedi te hodie ſiue poſui ꝛc. Deſcribit ſermo diuinus cur ꝓpheta timere non debeat. Ego inqt poſui ſiue dedi te hodie: hoc eſt in præſenti uita donec uocat hodie, quaſi ciuitatem firmiſſimã: nõ ut unã domũ nec turrem aut aliqua mœnia: ſed oẽm ciuitatẽ quæ ſita ſuper montẽ latere non põt: De qua ſcriptum eſt: Gloriosa dicta ſunt de te, ciuitas dei. Et: ego ciuitaſ firma ciuitaſ quæ oppugnat. Et in colũnam inquit ferreã: de qua ſcribit Apoſtolus: Colũna & firmamẽtũ ueritatiſ. Vñ Petrus & Ioãnes q putabant colũnæ eccleſiæ: dextras dederũt Paulo & Barnabæ cõmunionis. Nec hoc ſufficit: ſed in murum, ait æneũ q nulla uiolat rubigine, nec ceſus imbribus deperit: ſed uetuſtate fit fortior. Eris autẽ talis contra reges & principes & populũ: nõ cuiuſlibet loci, ſed terræ: q terrena ſapiũt & cœleſtia nõ nouerũt: q habẽt imaginẽ χοϊκοῦ & nõ cœleſtis. Hi inqt bellabũt aduerſum te: & non prævalebũt. Cur quæſo? Quæ eſt tantæ fortitudinis cauſa: ut nec reges nec principes nec ſacerdotes nec ppli aduerſus unũ prævaleãt? Seq: Quia tecũ ego ſũ ait dñs: ut liberẽ te. Si q̃ reges iuda quæ interpretat, confeſſio, & principes eius & ſacerdotes & ppli: epiſcopi uidelicet & preſbyteri & diaconi: & uulg⁹ uile atq; ignobile cõtra ſanctũ uirũ cõſurgere uoluerit: habeat ſi dei firmitatẽ: & timere deſiſtat: qa dño auxiliãte ſuperabit.

Iob. 4. a

Luc. 12. d

4. Reg. 1. b

Matth. 3. a

Iob. 40. b

ps. 57. b

Ephe. 5. d

C

a Et factũ eſt ✠bũ dñi ſecũdo ad me dicẽs: qd tu uides? & dixi, ollam ſuccẽſam ego uideo: & faciem eius a facie aqlonis. Et dixit dñs ad me: ab aquilone aperient (ſiue b exardeſcent) mala ſup oẽs habitatores terræ. Quia ecce cõuocabo oẽs cognationes regnorũ aquilonis ait dñs. Et ueniẽt & ponẽt unuſquiſq; ſoliũ ſuũ in introitu portarũ hieruſalẽ: & ſup oẽs muros eius in circuitu: & ſuper uniuerſas urbes iudæ. Et loquar iudicia mea cũ eis ſup omni malicia eorũ: q dereliquerũt me, & libauerũt dñs c alienis: & adorauerũt opus manuũ ſuarũ. Tu ergo accinge lũbos tuos: & ſurge, & loquere ad eos oẽia quæ d ego præcipio tibi. Nẽ timeas a facie eorũ: nec em̃ timere te faciã uultũ eor: (qa tecũ ſum ut liberẽ te dicit dñs.) e Ego qppe dedi te hodie (ſiue poſui ecce te in hac die) in ciuitatẽ munitã, & in colũnã ferreã, & in murũ æneũ ſup oẽm terrã: regib⁹ iuda, principibus ei⁹, & ſacerdotib⁹ & ppl̃o terræ. Et bellabũt aduerſum te, & non ꝓualebũt: Eqa tecũ ego ſum ait dñs ut liberẽ te. ¶ Ca. II

Ier. 1. a

f ET factũm eſt uerbum domini ad me dicẽs: Vade & clama in auribus hieruſalem dicens:

g HEB. Hẽc dicit dñs. Recordat⁹ ſũ tui: miſerãs adoleſcẽtiã tuã & charitatẽ deſpõſationis tuæ: quãdo ſecuta me es in deſerto in terra quæ non ſeminatur. SEP. Hæc dicit dñs. Recordat⁹ ſum miſericordiæ adoleſcentiæ tuæ: & dilectionis pfectionis tuæ. Sanctus iſrael

Jer. 2. b

Deu. 32. b

Jer. 50. a

Jer. 2. a

Jer. 2. b

Jer. 2. c

Jer. 2. d

Jer. 3. a

Jer. 3. b

Jer. 3. c

Jer. 3. d

Jer. 4. a

Jer. 4. b

Jer. 4. c

Jer. 4. d

Jer. 5. a

Jer. 5. b

D

ps. 86. a

1. Timo. 3. d

Gal. 4. b

Jer. 6. a

Jer. 6. b

Jer. 6. c

Jer. 6. d

Jer. 7. a

Jer. 7. b

Jer. 7. c

Jer. 7. d

Jer. 8. a

Jer. 8. b

Jer. 8. c

Jer. 8. d

Jer. 9. a

Jer. 9. b

Jer. 9. c

Jer. 9. d

Jer. 10. a

Jer. 10. b

Jer. 10. c

Jer. 10. d

Jer. 11. a

Jer. 11. b

Jer. 11. c

Jer. 11. d

Jer. 12. a

Jer. 12. b

Jer. 12. c

Jer. 12. d

Jer. 13. a

Jer. 13. b

Jer. 13. c

Jer. 13. d

Jer. 14. a

Jer. 14. b

Jer. 14. c

Jer. 14. d

Jer. 15. a

Jer. 15. b

Jer. 15. c

Jer. 15. d

Jer. 16. a

Jer. 16. b

Jer. 16. c

Jer. 16. d

Jer. 17. a

Jer. 17. b

Jer. 17. c

Jer. 17. d

Jer. 18. a

Jer. 18. b

Jer. 18. c

Jer. 18. d

Jer. 19. a

Jer. 19. b

Jer. 19. c

Jer. 19. d

Jer. 20. a

Jer. 20. b

Jer. 20. c

Jer. 20. d

Jer. 21. a

Jer. 21. b

Jer. 21. c

Jer. 21. d

Jer. 22. a

Jer. 22. b

Jer. 22. c

Jer. 22. d

Jer. 23. a

Jer. 23. b

Jer. 23. c

Jer. 23. d

Jer. 24. a

Jer. 24. b

Jer. 24. c

Jer. 24. d

Jer. 25. a

Jer. 25. b

Jer. 25. c

Jer. 25. d

Jer. 26. a

Jer. 26. b

Jer. 26. c

Jer. 26. d

Jer. 27. a

Jer. 27. b

Jer. 27. c

Jer. 27. d

Jer. 28. a

Jer. 28. b

Jer. 28. c

Jer. 28. d

Jer. 29. a

Jer. 29. b

Jer. 29. c

Jer. 29. d

Jer. 30. a

Jer. 30. b

Jer. 30. c

Jer. 30. d

Jer. 31. a

Jer. 31. b

Jer. 31. c

Jer. 31. d

Jer. 32. a

Jer. 32. b

Jer. 32. c

Jer. 32. d

Jer. 33. a

Jer. 33. b

Jer. 33. c

Jer. 33. d

Jer. 34. a

Jer. 34. b

Jer. 34. c

Jer. 34. d

Jer. 35. a

Jer. 35. b

Jer. 35. c

Jer. 35. d

Jer. 36. a

Jer. 36. b

Jer. 36. c

Jer. 36. d

Jer. 37. a

Jer. 37. b

Jer. 37. c

Jer. 37. d

Jer. 38. a

Jer. 38. b

Jer. 38. c

Jer. 38. d

Jer. 39. a

Jer. 39. b

Jer. 39. c

Jer. 39. d

Jer. 40. a

Jer. 40. b

Jer. 40. c

Jer. 40. d

Jer. 41. a

Jer. 41. b

Jer. 41. c

Jer. 41. d

Jer. 42. a

Jer. 42. b

Jer. 42. c

Jer. 42. d

Jer. 43. a

Jer. 43. b

Jer. 43. c

Jer. 43. d

Jer. 44. a

Jer. 44. b

Jer. 44. c

Jer. 44. d

Jer. 45. a

Jer. 45. b

Jer. 45. c

Jer. 45. d

Jer. 46. a

Jer. 46. b

Jer. 46. c

Jer. 46. d

Jer. 47. a

Jer. 47. b

Jer. 47. c

Jer. 47. d

Jer. 48. a

Jer. 48. b

Jer. 48. c

Jer. 48. d

Jer. 49. a

Jer. 49. b

Jer. 49. c

Jer. 49. d

Jer. 50. b

Jer. 50. c

Jer. 50. d

Jer. 51. a

Jer. 51. b

Jer. 51. c

Jer. 51. d

Jer. 52. a

Jer. 52. b

Jer. 52. c

Jer. 52. d

Eçech. 1

solitudine:

E solitudine:& instar sponsaliorū & dotis,legis tibi ornamēta & uerborū distribui monilia. Totūq; hoc, nō ad meritū ei⁹ refert:sed ad suā misericordiā per quā & charitatē consecuta est. Hoc quoq; qđ posuimus:in deserto in terra quæ nō seminat̄:in Lxx. nō habet̄. a ¶ Sanctus israel dño primitię frugū eius ⁊c. Q̄n isr̄l dicit primitias frugū dñi:ostendit ppm de gentib⁹ cōgregatū esse post primitias:iuxta illud qđ in alio loco scriptū est:Memor esto cōgregationis tuæ, quā possedisti ab initio.Primitiæ aūt semp debentur sacerdotib⁹ & non hostib⁹. Qđ sequit̄: Oēs qui deuorāt eū delinquēt,mala uenient sup eos dicit dñs: hūc habet sensum:Quō q primitias deuorāt,nequaq; de genere sacerdotali,sceleris rei sunt: sic q cōtamināt israel, malis subijciēt̄ : iuxta illud qđ in uicesimo sexto psalmo sāct⁹ David loq̄t̄: Dū appropinquāt sup me nocētes,ut edāt carnes meas:q tribulāt me inimici mei : ipsi infirmati sunt & ceciderūt.Neq; eē ex eo q dei exequūtur sentētiam,īmunes erūt a supplicio:malaq; uenient sup eos:oportet eē uenire scādala: uerū, Væ ei p quē uenīt scādala. b ¶ Audite verbū dñi domus iacob ⁊c. Hūc sensum & alius propheta testatur.Populus meus quid feci tibi & quid molestus fui tibi: Respōde mihi:quia eduxi te de terra ægypti:& de domo seruientiū liberaui te. Vtrūq; autē nomē, iacob & israel ponit̄: non scd̄m duas & decē tribus:sed iuxta omnem populū:cū & ipse iacob postea appellatus sit israel. Offensam autē ducit a patrib⁹,non quo peccata patrū filijs imputent̄:sed quo & filij habētes patrū similitudinē, & suo & parētū scelere puniantur. Sæpe legimus q ppter sanctos patres, filiorū misereatur deus. Dereliquerūt autē patres populi peccatoris deū: & non breuiter,sed longo tēpore:& pro deo secuti sunt uanitatē:idola uidelicet quæ nihil psunt cultoribus suis:& ipsis similes facti sunt:scd̄m illud qđ scriptū est:Similes illis fiant qui faciūt ea:& oēs qui confidūt in eis. c ¶ Et nō dixerūt:ubi est dñs q̄ ascendere nos fecit de terra ęgypti ⁊c. Pro hoīe:Lxx. filiū hominis interpretati sunt: & p imagine mortis,de Theodotione additū est,umbra mortis. Qđ cū iuxta historiā manifestū sit:illud cōsyderādū est scd̄m Anagogen: q q̄diu in isto sæculo sum⁹,& de ægypto educimur, paulatim ascēdimus:& primū deserta transimus & terram inhabitabilē, quā sanctus inhabitare nō debet: & inuiā, ut difficultatē monstret itineris:Per terrā sitis,ubi semp maiora cupimus,nec præsentibus contēti sumus:& imaginē siue umbrā mortis:semp eē in periculo cōsistimus:& ubiq; diabolus tēdit laqueos suos:Per terrā in qua nō ambulauit uir qui pfectæ ætatis in christo est. Oēs eē resurgemus in uirū pfectū:in mensurā ætatis plenitudinis christi. Neq; unq; in ea habitat q homo dei est, uel filius hoīs:sed semp ad maiora festinat. Ex q̊ pspicuū est, non esse pfectionē in uia: sed in fine uiæ & in mansione quæ sanctis in cœlestibus præparat̄:

F

a Sanctus israel dño primitiæ frugū eius: oēs q deuorāt
b eū delinquēt: mala uenient sup eos dicit dñs. Audite uer
bū dñi domus iacob & oēs cognationes domus israel.
Hæc dicit dñs: Quid inuenerūt patres uestri in me ini
quitatis:qa elōgauerūt a me:& ambulauerūt post uani
c tatē: & uani facti sunt? Et nōn dixerūt : ubi est dñs qui
ascēdere nos fecit de terra ægypti:q trāsduxit nos p de
sertū,per terrā inhabitabilē & inuiā: p terrā sitis & ima
ginē mortis:per terrā in qua nō ambulauit uir,neq; ha
b bitauit homo. Et indūxi uos in terrā carmeli ut comede
retis fructū eius & bona illius : & ingressi cōtaminastis
terrā meā:& hæreditatē meā posuistis in abominationē.
e Sācerdotes nō dixerūt,ubi est dñs:& tenētes legē meā
nescierūt me:& pastores prævaricati sunt in me:& pro
f phetæ prophetauerūt in baal:& idola secuti sunt. Pró
pterea adhuc iudicio contendā uobiscū ait dñs : & cū fi
g lijs uestris disceptabo. Trānsite ad insulas cethim & uí
dete: & in cedar mittite, & consyderate uehemēter,& ui
dete si factū est huiuscemodi : si mutauit gēs deos(siue
deos suos.) Et certe ipsi nō sunt dij: populus uero meus
mutauit gloriā suā in idolū siue de quo ei nihil pderit.
b HEB. Obstūpescite cœli super hoc: & portæ eius desolamini uehementer: dicit dñs
SEP. ‖ Obstupuit cœlū super hoc & inhorruit extra modū & uehementer.

Hoc quippe significat carmelus qui hebraice appellat̄ כַּרְמֶל : & in lingua nr̄a sonat, cognitionē circūcisionis. Quō autē ille popul⁹ terrā sanctā & omniū rerū fertilem,idolola/tria polluit atq; uiolauit:sic nos ueræ circūcisionis accipiētes sciētiā,comedim⁹ fructus eius: & si negligentia subrepserit,cōtaminamus terrā dei,& hæreditatē illi⁹ abominabilē facim⁹. e ¶ Sacerdotes non dixerūt ubi est dñs ⁊c. Post tāta beneficia uerterūt in cōtēptū priuilegia dignitatis:ut sacerdotes dñm nō quærerēt:ut doctores legis ignorarēt eū, qui alios docere debebāt:& pastores p negligētiā prævaricatores fierēt: & pphetæ q in ppīs disputāt,nō deo loq̄nt̄ sed idolo:& sua figmēta uenerēt̄. His aūt uerbis utēdū ē ad uersus nr̄i ordinis magistros,q deuorāt plæbem dei uelut cibū panis: & p mala opa nō iuocāt dñm. f ¶ Propterea iudicio adhuc cōtendā ⁊c. Ne uideat̄ pcutere p potētiā, q̄si cū parib⁹ rōne cōtēdit: iuxta illud qđ dauid canit & usurpat Apl̄s: Vt iustificeris ī sermōib⁹ tuis & uīcas cū iudicarīs. Qđ q̄ posuit, adhuc:sæpe se fecisse testat̄: & q̄ itulit,cū filijs urīs: siem oñdit etiā ī filijs malor̄ ptinaciā. Occulte aūt significat q̄ antiquā in deū negationē,etiā filij eor̄ in aduētu dñi sint secuti. g ¶ Trānsite ad īsulas cethim ⁊c. Cōparationē facit ei⁹ rei quæ incōparabilē,& uerū deū cōfert mēdacib⁹. Ite,inqt,ad īsulas cethim:q̄s uel Italiæ uel occidētaliū ptiū debem⁹ accipe:ab eo q terræ iudeæ cyprus insula in q̄ urbs hoc uocabulo nūcupat̄ uicina sit: De q̄ & Zeno princeps stoicorū fuit. Cedar aūt regio est solitudinis & ismaelitarū, q̄s nūc sarracenos uocāt: cōtra quā hui⁹ ipsi⁹ pphetæ in extremis ptib⁹ texit̄ uaticiniū. Et cui⁹ meminit david dicēs: Habitaui cū habitātib⁹ cedar: multū peregrinata est anīa mea. Et ē sēsus: Vel ad occidētē pgite,uel in solitudinē mittite:& uidete si q̄ gēs hoc fecerit qđ uos fecistis:nulla eē earū spreuit deos suos:nec ligneos & lapideos aureor̄ cōpatione mutauit:sed antiquū errorē secuta,tenuit qđ a maioribus accepat. Et certe hoc,cū null⁹ eor̄ de⁹ sit:sed simulacra hominū ficta manu. Ppl̄s uero me⁹ mutauit mēdacio ueritatē:& idolū mihi prætulit,qđ eis necessitatis tpe pdesse nō poterit. Possum⁹ hoc & cōtra eos dicere,q maiori studio sequūt̄ uitia q̄ uirtutes: q̄s monet Apl̄s dicēs: Humanū loq̄r ppter infirmitatē carnis uestræ. Sicut exhibuistis mēbra uestra seruiētia īmūditiæ & iniqtati ad iniqtatē: ita nūc exhibete mēbra urā seruiētia iusticiæ in sāctificationē. h ¶ Obstupescite cęli ⁊c. Cœlū cui dictū ē: Attēde cœlū & loq̄r. Et: audi cœlū,& aurib⁹ pcipe terra:uidēt̄ dei p̄cepta calcata,īhorrescit & stupore dissimulare nō pōt. Omīs eē creatura cōgemiscit & cōdolet

Matth.18.a Michee.6.a Geñ.32.g Ps.113.c Anago. Ephe.4.c Ps.73.a Nu.5.b Ps.26.a Ps.50 Rom.3.a Infra.49.i Ps.119.b Rom.6.d Deu.32.a Esa.1.a

A & cõdolet ſup pctis hoim. Duo aũt ppls dei fecit aduerſa.
Exo. 20. a Primũ, ut relinqueret deũ q ẽ fons uitæ: & ꝓceptũ dedit di/
cẽs: Ego dñs deꝰ tuꝰ q eduxi te de terra ægypti. Scꝺm, ꝙ in
Ibidem eodẽ loco ſcriptũ eſt: Nõ ſint tibi dij in cõſpectu meo: ꝓ q̊ ſe
cutꝰ eſt dæmones, q̃s diſſipatas ciſternas uocat, eo ꝙ dei mã
data ſeruare nõ ualeãt.
Et hoc attẽdẽdũ, ꝙ fõs
ꝓpetuꝰ eſt, & uitales ha
bet aq̃s. Ciſternæ autẽ
& lacꝰ, uel de torrẽtibꝰ
uel ex aq̃s turbidis ter
ra cõplenẽ & pluuĳs.
Portas aũt cœlorꝝ illaſ
uocat: de quibus & in
uiceſimotertio pſalmo
ſcriptũ eſt: Leuate por
tæ capita ueſtra: & in/
troibit rex gloriæ. Pro
quo Lxx. trãſtulerũt:
Leuate portas princi/
pes ueſtras: de qbus
plenius ſuo dicetur lo
co. Quodꝙ Aquila
& Symmachꝰ, cœlos:
Lxx. uero & Theodo/
tio cœlũ, interpretati
ſunt, nullum moueat.
Hebraicũ eñ שָׁמַיִם
cõmunis eſt numeri:
& tam cœli ꝙm cœlum
eodẽ appellãt noĩe: ut
thebe, athenæ, & ſalo/
ne. a Nunquid ſer
uus eſt iſrael aut verna
B culus? Puto ex hoc lo/
co in ſuꝑbiam elatos,
ſaluatori dixiſſe iudæ/
Iob. 8. d os: Semen abrahæ ſu/
mus, & nemini ſeruiui
mus unq̃: q̃modo tu
dicis liberi eritis: Ne/
ſciẽtes ꝙ omĩs qui fa/
cit peccatũ, ſeruus pec
cati ſit: & ſeruiat unuſ/
quiſq; ei a quo uincit̃.

Nati ergo de amico dei abrahã, uitio ſuo facti ſunt quaſi filij
Geñ. 9. d Cham: cui dictum eſt: Maledictus chanaan, ſeruus erit fra
tribus ſuis. b Quare ergo factus eſt in prędã? ſup eũ rugie/
rũt leones ꝛc. Interrogat ſermo diuinus ut ipſe reſpondeat.
Leones autẽ uocat principes babylonis, qui terram eius po
ſuerũt in ſolitudinẽ: & ciuitates illiꝰ incẽdio deleuerũt. Vel
Anago. certe iuxta Anagogen: leones intelligamus aduerſarias pote
ſtates, aut hæreticorũ principes: qui terrã eccleſiæ deſolãtes,
Oſee. 7. b oẽs illiꝰ urbes hæretico incẽdio uaſtauerũt: & illo igne de q̊
ſcriptũ ẽ: Oẽs adulterãtes q̃ſi cibanꝰ corda eorꝝ. Illi eñ uere
Hiere. 17. b dãt uocẽ ſuã: & ĩ hoc eodẽ ꝓpheta ſub ꝓdicis ꝑſona clamãt:
Cõgregãt quæ nõ peperũt: faciũtq; diuitias nõ cũ iudicio.
Ibi. 4. g Propterea aũt urbes illiꝰ uaſtatæ ſunt & deletæ: qa nõ habẽt
habitatorẽ deũ, dicẽte ſcriptura: Et nõ eſt qui habitet in eis.
c Filij quoq; mẽpheos ꝛc. eo tẽpore q̊ ducebat te ꝑ viam.
Hoc qđ nos diximus, eo tpe quo ducebat te ꝑ uiã: in Lxx.
nõ habeẽ. Duas aũt urbes maximas ægypti, memphim &
taphnim noĩat: earũq; dicit filios conſtupraſſe iſrael uſq; ad
Eſa. 1. b uerticẽ: illo ſenſu quo Eſaias poſuit: A planta pedis uſq; ad
uerticẽ nõ eſt in eo ſanitas. Tanta eñ fuit libido ægyptiorũ
qui ſunt magnis carnibus: ut nulli parcerẽt mẽbro: ſed om
nia cõſtuprarẽt. Iuxta lr̃am referẽ ad idola ægyptiorũ: iuxta
intelligentiã ſpiritualẽ ad magiſtros puerſi dogmatis: q ec/
cleſiæ puritatẽ, ſua polluũt turpitudine. Hæc autem idcirco
eueniũt ei, qa dereliqt dñm deũ ſuũ: & illo maxime tẽpore
quo ipſum ductorẽ ſequi debuit. d Et nũc quid tibi vis
שִׁיחוֹר in via ęgypti vt bibas aquã ſeoꝛ ꝛc. Pro ſeor, nos turbidam
interpretati ſumus, quod uerbum hebraicum ſignificat: ꝓ

dicit dñs. Duo eñ mala fecit ppls meꝰ: me dereliquerũt
fontem aquæ uiuæ: foderũt ſibi ciſternas, ciſternas diſ/
a ſipatas quæ continere non ualent aquas. Nũnqd ſeruꝰ
b eſt iſrael aut uernaculus? Quare ergo factus eſt in præ/
dam? ſup eum rugierũt leones, & dederũt uocẽ ſuã: po
ſuerũt terrã eiꝰ in ſolitudinẽ: & ciuitates illiꝰ exuſtæ ſũt:
c & nõ eſt qui habitet in eis. Filij quoq; mẽpheos & taph
neos cõſtuprauerũt te uſq; ad uerticẽ. Nunqd nõ iſtud
factũ eſt tibi, quia dereliquiſti dñm deũ tuum eo tpe q̊
b ducebat te per uiã? Et nũnc qd tibi uis in uia ægypti ut
bibas aquã ſihor? Et qd tibi & uiæ aſſyriorũ, ut bibas
e aquã fluminis? Arguet te malicia tua (ſiue erudiet te ꝑ/
uaricatio tua) & auerſio tua increpabit te. Scito & uide,
qa malũ & amarũ eſt, reliqſſe te dñm deũ tuũ: & nõ eſſe
f timorẽ mei apud te: dicit dñs deus exercituũ. A ſæculo
cõfregiſti iugũ meũ (ſiue tuũ): rupiſti uincula mea (ſiue
tua): & dixiſti, nõ ſeruiã. In oĩi eñ colle ſublimi: & ſub
omni ligno frondoſo tu proſternebaris meretrix (ſiue
ibi diffundebaris in fornicatione).

g HEB. Ego autẽ plantaui te uineã electã, oĩe ſemẽ uerũ: quõ cõuerſa es mihi in prauum uinea aliena?
SEP. Ego autẽ plãtaui te uineã frugiferã, oẽm uerã: quomodo conuerſa es in amaritudinẽ uitis aliena?
b Si laueris te nitro: & multiplicaueris tibi herbã borith: maculata es iniquitate tua corã me dicit dñs deus.

Quõ dicis

C Quia ergo ſupra filios mẽphis & taphnis poſuerat, q cõſtuprauerũt iſrael uſq; ad uerticẽ: nũc manifeſtiꝰ ipſam ægyptũ noĩat: Nulliq; dubiũ qn Nilus aq̃s turbidas habeat: & ꝙ fluuium aſſyriorũ Eu/
phraten ſignificet: dicẽte ſcriptura, qđ repromiſſionis terra
ſit a torrẽte ægypti, uſq; ad fluuiũ magnum euphratẽ. Qui autem chriſtũ reliquerint fon
tẽ uitæ, & hæreticoꝝ ſi bi foderint lacꝰ, q aq̃s doctrinarum cõtinere non pñt: neceſſe eſt ut leonibꝰ ſubiaceãt, q re digãt terrã eorũ in ſoli tudinẽ: & uniuerſas ec cleſias deſtruãt: & uſq; ad uerticẽ polluanẽ, & bibãt aq̃s turbidas & fluẽta aſſyrij fluminis & aq̃lonis, unde exar/ ſ. 1. c
deſcũt mala ſup terrã.

e Arguet te malicia tua ꝛc. Notãdũ ꝙ ma
licia ſiue prævaricatio poſtq̃ ſaturauerit pre/
uaricantẽ, & inſtar co/
turnicũ uſq; ad nau/
ſeam uenerit, erudiat
agentẽ pœnitẽtiã: cui
impar̃ ut uideat qd re
liquerit, & qd ſecutus
ſit: & quõ ſpernẽs bo/
na & dulcia, mala &
amara elegerit. Hoc au
tẽ totũ factũ eſt: qa de/
reliqt dñm deũ ſuũ: &
timor illiꝰ nõ eſt apud
eũ. Principiũ eñ ſapiẽ Pro. 9. c
tiæ timor dñi: quẽ qa
nõ habuit, malo & a/
maritudini traditur.

D

f A ſęculo cõfregiſti iugũ meũ ꝛc. Quaſi
ad meretricẽ loqt̃ iſrl̃,
qđ cõiugalia fœdera ruperit, & dixerit: nõ ſeruiã: ſubaudiẽ
dño uel marito: ſed ĩ oĩi colle ſublimi & ſub oĩi ligno frõ/
doſo ꝓſtrata fuerit idololatriæ. Amœna eñ ſẽp & excelſa lo
ca idolis dedicãt̃. Põt hoc & ad eũ dici, q ab initio chriſtianꝰ
& ex pte ſacris lr̃is erudit̃ꝰ, poſtea deſyderio ſæcl̃aris lr̃aturæ,
quæ ſignificãt̃ in collibꝰ: & amœnæ eloquẽtiæ, quæ ĩ frõdo
ſis mõſtrãt̃ arboribꝰ, ꝓſternat ſe dæmonibꝰ: q ſub occaſiõe
eruditiõiſ & ſublimis ſciẽtiæ, polluũt credẽtiũ aniãs: & diua
ricare faciũt pedes ſuos oĩi trãſeũti. g Ego aũt plãtaui
te vineã electã ꝛc. Pro uinea frugifera ſiue electa: in hebræo
שׂוֹרֵק habeẽ: quæ in Eſaiæ cãtico poniẽ. Eſt aũt genꝰ uitis Eſa. 5. a
optimæ: q̊ ſurculo & iſrl̃dñs plãtaſſe ſe dicit: & miraẽ quõ
ſemẽ uerũ electaq; uinea cõuerſa ſit in amaritudinẽ: & ideo
facta ſit uinea aliena: nulluſq; ſecurꝰ ſit, ſi & plãtatio dñi & ſe
mẽ uerũ & uinea ſorek, intãtũ ſuo uitio cõmutaẽ, ut ꝑ ama/
ritudinẽ recedat a dño & fiat uitis aliena. Et in hoc cõſyderã
da clæmẽtia ſaluatoris, qđ q in euãgelio dixit: Ego ſũ uitis Iob. 15. a
uera: diſcipulis q̊q; ſuis dederit & credẽti in ſe ppl̃o, ut uitis
electa uel uera ſit ſi uoluerit in eo qđ plantata eſt ꝑmanere.
h Si laueriſ te nitro: ꝛ mlt̃iplicaueriſ tibi herbã borith ꝛc.
Pro herba בּוֹרִית quã nos ut in hebræo poſita eſt uertimꝰ:
Lxx. trãſtulerũt πόαν ut ſignificarẽt herbã fullonũ: quæ iu/
xta ritũ ꝓuĩciæ paleſtinæ, in uirẽtibꝰ & humectis naſciẽ locis:
& ad lauãdas ſordeſ eãdẽ uim habet quã & nitrũ. Nitrũ aũt
nr̃m & herba fullonis pnĩa ẽ. Eccl̃iaſticꝰ q̊q; ſermo, q arguit
& ĩcrepat & corripit delinquẽtes, mordatioris nitri hẽt ſiñitu
dinẽ: Qui ꝟo leui pctõꝝ ſorde maculatꝰ ẽ, leuioribꝰ purgaẽ
monitis. Porro pcta grauia q̃ ad mortẽ trahũt: nec nitro nec

herba borith

herba borith dilui pñt: sed grauioribꝰ tormẽtis idigẽt. Vniuſ
1. Co. 3. c cuiuſcp eñ opꝰ q̃le ſit, ignis ꝓbabit, & in igne reuelabit. Pul
chrecp addidit: Maculata es in iniqtate tua in cõſpectu meo:
qđ etiã ſi hominibus mũda uidearis, mihi munda non ſis:
qui noui conſcientias ſingulorũ. Vnde & in alio loco dicit:
Pſ. 42. a Non iuſtificabit in cõ
ſpectu tuo omnis ui
uens. a Quõ dicis
non ſum polluta: poſt
baalim nõ abij: vide vi
as tuas in cõualle: Si
ue ualle, quæ hebraice
dicit גיא: & a Lxx.
interpretatur πολυάν
δριον. qđ ſermone no
ſtro dici põt, ſepulchꝝ
multitudinis. Fruſtra
inquit, nõ uis cõfiteri
ſcelera tua: & iactas
mundiciã quæ idolo
latriæ polluta es ſordi
bus, & ipudẽter negas
te coluiſſe idolum baa
lim. Reſpice conuallẽ
filiorũ ennõ, quæ ſiloe
Infra. 19. a fontibus irrigat: & ibi
cernes delubrũ baal,
quẽ relicto deo uene
rata es. Qđcp addit:
ſcito quid feceris: clau
ſos oculos aperit dene
gãtis, ut cernat qđ eru
beſcit aſpicere. Iuxta
Tropo. Tropologiã, impuden
tiã frontis eorũ q̃ no
lunt ſua uitia cõfiteri,
operibus arguamus.
Huiuſcemodi eñ ho
F mines, nõ ambulãt in
Matth. 7. b arta & in anguſta uia,
quæ ducit ad uitã: ſed
in lata & ſpacioſa, per
quã ingrediunt pluri
mi, quæ ducit ad mor
tem. Vnde & ſignificanter πολυάνδριον noĩata eſt: ſiue iuxta
hiſtoriã cp ibi interfecta & ꝓdita ſit idololatriæ malo, populi
multitudo. b ¶ Curſor leuis explicans vias ſuas ꝛc. Mul
tũ in hoc loco Lxx. æditio ab hebraica ueritate diſcordat: tñ
utracp habet ſenſũ ſuũ. Quia ſup̃ dixit: nõ ſum polluta: &
quaſi ad mulierẽ quæ turpiter ſe geſſerat loquebat, deſcribit
fornicationẽ eius. Quõ inquit caprea leuis: quã nos genere
cõmuni, curſorẽ diximus: ſignificãtiuſcp Aquila, Symma
chus, & Theodotio ὑτερόδρομεὺς κούφκ, explicat uias ſuas:
& uelox fertur ad pabula: & ſicuti onager aſſuet⁹ in ſolitudi
ne trahit in deſyderio aniæ ſuæ uentũ uel ſpiritũ amoris ſui:
Vno eñ apud hebræos noĩe רוּחַ, & uentus appellat & ſpi
ritus: Sic & iſrl ſiue hierlm toto impetu ad deſyderiũ libidi
nis ferebat & oñi idolorũ amore feruebat: nulluſcp eſt q̃ eã
ſuis monitis poſſit ab hoc impetu auertere: nõ quo impoſſi
bilitas hoc fecerit ꝓphetarũ, ſed malicia peruerſa cupientis.
Quicũcp ait eã quæſierint, nõ magnope laborabũt. In mẽ
ſtruis & in ĩmundicia eius inueniẽt eã. Pro quo Aquila μεο
μενίαν, hoc eſt kalẽdas. Symmachus, mẽſem: Lxx. & Theo
dotio, humilitatẽ interpretati ſunt. Porro iuxta Lxx. hic ſen
ſus ẽ: Meretrix hieruſalẽ, iuxta illã mulierẽ quæ in ꝓuerbijs
Pro. 5. a et. 6. d deſcribit: Ad ueſperã ululabat uoce ſua, & amatores ad libi
dinẽ ꝓuocabat: aperiebat uias turpitudinis ſuæ: & diuarica
bat pedes oñi trãſeunti. Erat autẽ locus amœnitatẽ habẽs
aquarũ fluẽtiũ: q̃ delectabilior fit qñ in circuitu ſolitudo eſt
ut nullꝰ uideat fornicantẽ. In deſyderio, inqt, aniæ ſuæ πνευ
ματοφορεῖτο ſiue puerſo ſpũ ducebat: ſiue trahebat amo
ris refrigeriũ: uel certe canebat turpitudinis ſuæ carmina.
Tradita eſt inqt uitijs ſuis & libidini: nullus eã cõuertere po
terit: oẽs q̃ uoluerint eã inuenire, in turpitudinis humilitate
reperiẽt: ut nũcp poſſit uoluptatis amore ſatiari. c ¶ Pro
hibe pedẽ tuũ ꝛc. Paſcha facturi, calciamẽta iubẽtur habere Exo. 12. b
in pedibꝰ. Et Apſs, calciatos prædicat pedes eoꝝ qui euãge Ephe. 6. c
lio præparãt: ne dũ ꝓ ſæculi huiꝰ ſolitudinẽ gradiũt, uene
natis pateãt animãti
bꝰ: quæ debẽt euãgeli
co pede calcari & cõte
ri. Guttur ꝓhibemus
a ſiti qñ ſaluatoriſ præ
cepta ĩplemꝰ dicentis:
Qui ſitit ueniat ad Ioh. 7. f
me & bibat: quæ de
ſperatione malorꝝ ne
gauit ſe facturã qđ do
minus impauit: cauſã
cp expoſuit dicẽs: Ada
maui alienos, & illos
ſeqr: ĩpudẽti cõfeſſiõe
putãs ſe crimina deui
tare. Porro iuxta Lxx.
uia peccatorũ aſpa eſt:
quæ a dño cõuertit in
uiã planã. Quicũcp
hæreticos ſequit, horꝝ
uerſuũ notet elogio:
cp dixerit deſperaui, ſi
ue in malo propoſi
to agam uiriliter: & in
meo cõfortabor erro
re. Neceſſe aũt eſt ut q̃
alienã ab eccleſiaſtico
doctrinã ſeqt, alienos
diligat: & eoꝝ ſequat
ueſtigia uel dæmones
uel hæreticorũ princi
pes q̃ a deo alieni ſũt.
H d ¶ Quõ cõfunditur
fur qñ deprehẽdit ꝛc.
Quãuis ſit impudẽs
& ꝓcax uultus furan
tiũ, tñ erubeſcit cũ in
furto fuerit deprehen
ſus. Et iſrael ergo di
cens ligno, pater meus es tu: & lapidi, tu me genuiſti: ut eos
uocaret parẽtes quos ipſe fabricatus eſt: cõfundit cũ in ſua
idololatria fuerit deprehẽſus. Et ne putemꝰ hoc de plæbe eũ
dicere: reges ponit & principes & ſacerdotes & ꝓphetas eo
rũ. Vtamur hoc teſtimonio contra principes noſtros & con
tra hos qui in eccleſia putant duces, cum in peccatis turpi
bus fuerint deprehẽſi. e ¶ Verterũt ad me tergũ ꝛ nõ faciẽ.
Qui ꝓficiũt ſermões dei retrorſum, ipſi uertũt cõtra eũ ter
gũ & nõ faciẽ: Qñ eñ magr præcipit, obediẽtis indiciũ eſt,
ſi dimiſſo cõtra audiat capite. Sin autẽ uertat tergũ, ſignũ eſt
Zach. 7. contẽnentis: ut in alio loco ſcriptũ eſt: Et uerterũt ad me ſca
pulã recedentẽ. Intantũ, inqt, deꝰ mea contẽpſere præcepta,
ut ne audire quidẽ uoluerint, ſed tumorẽ animi, geſtu corpo
ris indicarint. f ¶ Et in tpe afflictiõis ſue dicẽt ꝛc. Qui per
beneficia nõ ſenſerũt: ꝓ tormẽta ſentiẽt deũ. g ¶ Vbi ſunt
dij tui quos feciſti tibi ꝛc. Impudens poſtulatio, tpe neceſſita
tis & anguſtiæ ab eo quærere auxiliũ quẽ in pace contẽpſe
rint: Legendũcp increpãtis affectu: liberẽt te dij tui q̃s feciſti
tibi: ut cũ deus creator ſit hominũ, homo fecerit deũ: ꝓbet
neceſſitas qđ poſſint q̃s ſecurus ante coluiſti. b ¶ Scõm
numerꝝ ciuitatũ tuarꝝ erãt dij tui iuda. Vel eoſdẽ uel ſingulos
atcp diuerſos ſingulæ ciuitates colebãt deos: ut nec in ĩpieta
te uiderent habere cõſenſũ: ſed pugnãs cõtra ſe ſupſtitio, di
uerſũ ſequeret errorẽ. Qđcp ſequit: & iuxta numerꝝ uiarũ
hieruſalẽ ĩmolabãt Baal: a Lxx. additũ eſt. i ¶ Quid vultis
mecũ iudicio contẽdere ꝛc. Prona eſt ad excuſationẽ ſui hu
mana puerſitas, ut quicquid merito ſuſtinent, iniuſte ſuſti
nere uideant: & ꝓpriã culpã referãt ad iudiciũ dei. Fruſtra
igitur ait: obtenditis quærimonias, & iniquã cauſam in iu
dicem; cum

a Quomodo dicis, nõ ſum polluta, poſt baalim nõ abij? uide uias tuas in conualle: ſcito quid feceris.

b HEB. ¶ Curſor leuis expli
cãs uias ſuas: onager aſſue
tus ſolitudini, in deſyde
rio animæ ſuæ attraxit uẽ
tũ amoris ſui: nullus auer
tet eam: omnes qui quæ
runt eam, nõ deficient. In
menſtruis eius inuenient
c eam. Prohibe pedẽ tuũ a
nuditate, & guttur tuũ a ſi
ti: & dixiſti, deſpaui, neq̃cp
faciã: adamaui q̃ppe alie
nos & poſt eos ãbulabo.

SEP. Ad ueſperã uox ei⁹
ululauit: uias ſuas dilata
uit ſup̃ aquas ſolitudinis:
in deſyderio aniæ ſuæ ſpũ
portabat: tradita eſt, quis
conuertet eã? Omnes qui
quærũt illã nõ laborabũt:
& in humilitate illius repe
riẽt illã. Conuerte pedem
tuũ a uia aſpera, & guttur
tuũ a ſiti: q̃ dixit, uiriliter
agam, qm̃ dilexi alienos
& poſt eos ambulaui.

d Quomodo confundit fur quãdo deprehendit: ſic con
fuſi ſunt domus iſrael: ipſi & reges eorũ, principes & ſa
cerdotes & prophetæ eorum, dicẽtes ligno: pater meus
e es tu: & lapidi, tu me genuiſti. Verterũt ad me tergum
f & nõ faciẽ. Et in tpe afflictiõis ſuæ dicẽt: Surge & libera
g nos. Vbi ſunt dij tui q̃s feciſti tibi? ſurgat & liberẽt te in
h tpe afflictiõis tuæ. Scdm nũmerꝝ ciuitatũ tuarꝝ erãt dij
tui iuda: & iuxta numerũ uiarũ hierlm ĩmolabãt Baal.
i Quid uultis mecũ iudicio cõtendere? oẽs dereliquiſtis
me dicit

A dicẽ, cũ impietatis ueſtræ ſit qđ patimini. Q đ q ſequit: Et oẽs inique egiſtis in me: a Lxx. additũ ẽ. a Sine cauſa ꝑcuſſi filios vros: diſciplinã nõ receperũt. Pro q̊ poſuere Lxx. nõ recepiſtis. Sẽſuſq; eſt in hebraico: Ipſi q ꝑcuſſi ſũt, diſciplinã recipe noluerũt. In Lxx. uero: ideo ꝑcuſſi filios ueſtros, ut illorũ nece uos erudiremini. Et ne forte diceretis: peccãtes corripe noluiſti: plagis diſcite filiorũ ueſtrorũ, q; auſteriori uos cupierim curare medicamine.

b ¶ Deuorauit gladi⁹ veſter ꝓphetas vros. Nõ meos, ſed uros ꝓphetas: neq; me⁹, ſed ueſter gladius deuorauit: quẽ ſuſtinuiſtis ꝓpctis uris. Porro Lxx. non habent ueſter: ſed ſimp'r interpretati ſũt deuorauit gladi⁹ ꝓphetas uros: ut oñdat uel hoſtilis gladi⁹: uel gladius meus, per quem peccata ueſtra cõfodi.

c ¶ Quaſi leo vaſtator generatio veſtra. Gladi⁹, inq̊t, q deuorauit prophetas ueſtros: haud dubiũ qn baal & idolorũ hariolos ſignificet, inſtar leonis uniuerſa uaſtauit: & tñ ueſtra generatio quæ paucorũ interfectione debuerat emẽdari, oĩs ꝑſeuerauit ĩ ſcelere. Iuxta Lxx. uero hic ſenſus eſt. Sic gladi⁹ dñi q aduerſarioꝝ gladiũ demõſtrauit, deuorauit at q; lacerauit ꝑſeudoprophetas uros: q̃ſi leo, q auidiſſim⁹ reptã ꝑdã lacerat: & tñ nec ꝓphetaꝝ uroꝝ ſuppliciõ potuiſtis ad meliora cõuerti. d ¶ Vide te verbũ dñi: Nunqd ſolitudo fact⁹ ſum iſrael aut terra ſerotina ꝛc. Exo. 33. d Et Moyſes uidebat uocẽ dei: & Ioannes apl's 1. Ioh. 1. a uerbũ dei uidiſſe & attrectaſſe ſe dicit. Mirat autem quõ populus iſrael deum habuerit quaſi ſolitudinẽ, cũ idola quaſi celebritatem urbiũ ſit ſecutus. Terra ſerotina eſt, quæ imbres nõ recipit doctrinarũ nec euãgelij diſciplinã: plenaq; ſentiũ: quia exculta nõ fuerat. Populus igit quondã dei, in eo eſt ſceleratior q; receſſit a dño & non uult ultra reuerti ad dñm ſuũ. Grandis offenſa nolle placare quẽ offenderis. e ¶ Nunqd obliuiſcet virgo ornamẽti ſui ꝛc. Per hæc diſcimus chriſtũ eſſe ſponſum uirginis eccleſiæ, quæ nõ habet maculã neq; rugã. Si autẽ ipſe eſt ſponſus: ipſius uerba ſunt, de q̊ loquit Ioannes baptiſta: Ioh. 3. d Qui habet ſpõſam, ſponſus eſt. Ornamentũ ergo ſuũ pdit, qui recedit a dño: & amittit intelligentiã doctrinarũ: quæ ſignificat in pectore. Vñ & Ioãnes euangeliſta recũbit ſup pectus dñi: & ſacerdotibus inter cætera ſeparat pectuſculũ uictimarũ. Quãto autẽ maior eſt numerus tẽporũ q̊bus obliuiſcimur dñi, tanto maior pœna peccati: q; nec longitudine ſæculorũ potuerit edomari. f ¶ Quid niteris oſtendere viã tuã bonã ꝛc. Fruſtra, inq̊t, te cupis uerborũ arte defende re: & q̃ſi bona oſtẽdere opa tua, ut merearis dilectionẽ: quæ inſup etiã alios docuiſti uias tuas: & exẽplũ fuiſti oñib⁹ malorũ operũ: & in alis q̊ppe ſiue in manib⁹ tuis, inuẽtus ẽ ſanguis ĩnocẽtiũ: & idolis ĩmolaſti: ſiue q̊rũ aĩas ꝑdidiſti ſacrificioꝝ ſimilitudine. Pauperes, de hebraico poſuimus: qui in Lxx. nõ habent. Hos autem, inquit, pauperes & ĩnocẽtes, nõ ĩueni in foueis interfectos: qđ ſolet plærũq; accidere latronũ inſidijs: ſed in oñib⁹ quæ ſupra memoraui: ſiue ſub quercu, quæ hebraice dicit תרבינת: quæ q̊dẽ & iſta ſignificat: ut ſit ſenſus In oñib⁹ iſtis ſiue ſub quercu atq; terebintho ſub cui⁹ umbra & frõdibus quaſi in amœnis locis idololatriæ ſceleribus fruebaris.

g ¶ Et dixiſti / abſq; peccato ꝛ ĩnocẽs ego ſum ꝛc. His utẽdũ eſt aduerſus eos q nolũt ſua pcta cognoſcere: ſed in tpe afflictiõis & anguſtiæ dicũt ſe iniuſte ſuſtinere q̃ ſuſtinẽt: magiſq; ꝓuocãt iram dei, dũ alteꝝ maiuſq; peccatũ ſit, non lugere qđ fecerint, ſed uanas excuſatiões obtendere peccatorũ. Iudicio, inq̊t, cõtendã tecũ ꝓ eo qđ dixeriſ nõ peccaui: q̃ſi mai⁹ q̊ppiã ſit hoc pctm̃, aliud habere in cõſciẽtia, aliud in ſermone ꝓferre. Audiat noua ex ueteri hæreſis, irã dei eſſe uel maximã nolle pctm̃ cõfiteri humiliter: ſed impudenter iactare iuſticiã.

h ¶ Et ab ægypto cõfunderis ꝛc. Vt ægyptiorũ impetũ declinarẽt, cõfugiebãt ad aſſyrios: quoꝝ caſſum fuit præſidium: uictos em eos ab ægyptijs legimus. Rurſum ut iram aſſyrij fugerent, ægyptiorũ adiutorio utebant: quos ab aſſyrijs ſupatos, narrat hiſtoria. Increpant ergo q; obmiſſa ſpe in dñm, hominũ utant auxilio: q; oñe cõtritũ eſt & ita ſubuerſum: ut nihil in eo utilitatis ualeãt repire. Vnde ait: Et ab iſta egredieris: hoc eſt, ab ægypto ſicut egreſſa es ab aſſyrijs: & man⁹ tuæ erũt ſup caput tuũ: lugebiſq; te fruſtra ab ægyptijs expectaſſe ꝑſidiũ. Recordemur hiſtoriæ qñ ab Amnõ fratre ſceleratiſſimo corrupta thamar & uiolata ſupra caput ſparſum cinere man⁹ poſuerit: & ita reuerſa ſit in domũ ſuã. 2. Re. 13. c

i ¶ Vlgo dicit (ꝓ q̊ Lxx. tm̃ dicit, trãſtulerũt.) Si dimiſerit uir uxorem ſuã, & recedẽs ab eo duxerit uirũ alteꝝ: nunqd reuertet ad eã ultra? nunqd nõ polluta & cõtamiata erit mulier illa ſiue terra illa? & tu fornicata es cum amatoribus multis, ſiue paſtoribus.

k ¶ Tamen reuertere ad me dicit dominus (ſiue reuertebaris ad

¶ Ca. III

¶ Vlgo dicit (ꝓ q̊ Lxx. tm̃ dicit trãſtulerunt.) Si dimiſerit vir vxorẽ ſuã ꝛc. Et tu fornicata es cũ amatoribus multis ſiue paſtoribus. Verbum enim רעים qđ quatuor literis ſcribitur ר ע י ם & amatores & paſtores utrũq; ſignificat. Et ſi legamus רעים amatores ſignificat: ſi רעים paſtores.

k ¶ Tamẽ reuertere ad me dicit dñs ꝛc. In hebræo etiã poſt fornicationẽ ſuſcipit pœnitentẽ: & hortat ut reuertat ad ſe.

S ¶ In Lxx.

E In Lxx. uero: nō ꝓuocat ad pniam, sed arguit ipudētiā mere tricis, ꝙ post adulteriū reuerti audeat ad maritū. Q d ꝙ ait: Et cōtaminata erit mulier illa: pro quo in hebraico legimus, terrā: relinqt exēplū, & manifesti⁹ de terra loquiē isrāel, quæ adulteræ mulieri cōpaē. Vtamur hoc testimonio aduersus eos q fidem dñi relinquentes, & hæreticoꝝ errorib⁹ ꝓpediti, post multas fornicationes & deceptiones animarum, simulāt se reuerti ad pristinā ueritatem: nō ut deponant uenena pectoris, sed ut cæteris insinuēt. a Leua oculos tuos in directū ꝛc. quasi latro in solitudine siue q̄si cornix deserta. Pro latrōe siue cornice, i hebræo scriptū est עֲרָבִי: qd pōt & arabas significare: quæ gēs latrociniis dedita, usq hodie incursat terminos palestinæ: & descēdentib⁹ de hierm in hiericho obsidet uias: cuius rei Luc.10.e & dñs in euāgelio recordatur. Eleua igitur oculos tuos o hierusalē: & huc illucq circūspice, & uide ubi non fornicatiōe ꝓstrata sis.

F Quō em̄ latrones solēt ad uesperā & in desertis locis uiatoribus insidias tēdere: sic tu iuxta fornicariā Prouerbiorū, sedebas in uiis Pro.7. Eccī.9 ad uesperā: ut cōcubitu tuo, animas interficeres fornicantiū: propter qd uniuersa terra polluta est in fornicationib⁹ tuis. Significā Anago. tercq iuxta Anagogen his qui hæreticos errores deserere se promittūt: præcipiē ut leuent oculos in directū. Nisi em̄ recta uidere cœperint, prauitatē pristinā dānare nō possunt. b Et polluisti siue interfecisti terrā fornicationibus tuis ꝛc. Interfecta est terra siue polluta, ꝓpter interfectionē eorū qui idololatriæ fornicatiōe perierūt. Vnde ablata est omniū benedictio rerū, ut paterenē siccitatē sermonis dei. Siue habuit pastores ꝑ quos offenderet deū: ut q magistri esse debuerāt ut alios ab errore ꝓhiberēt: auctores impietatis extiterint.

g.2.g c Frons mulieris meretricis ꝛc. Quia supra dixerat: nō peccaui, & magis peccauerat sua scelera denegando: idcirco nunc arguit quasi mulierē procacē & nimiæ impudētiæ: ut nō ad unū & alterū procaci uultu ferae, sed nullū erubescat. Vtamur hoc sermone aduersum hæreticorū cōciliabulū: q in suis erroribus glorianē. d Ergo saltē amodo uoca me pater meus ꝛc. Erubescant hæretici qui nolunt ad meliora cōuerti: nec regredi ad patrē creatorē suū, & audiant: saltem amodo uoca me pater me⁹: dux uirginitatis meæ es tu. Ipse despōdit animā uestrā amplexibus suis: & docet quō orare debeat, & agere pœnitētiā. Quāto aūt ille clæmētior, qui salutis post fornicationē ostendit uiam: tanto miserior meretrix, quæ non uult post uulnera recipere sanitatē. e Ecce locuta es ꝛ fecisti mala ꝛ potuisti. Pro uerbis pœnitētiæ, uerbis superbiæ blasphemasti: & implesti cogitationē tuam malam, & ostendisti contra uirum fortitudinē tuam: ut possis

a baris ad me dicit dominus). Leua oculos tuos in directū, & uide ubi non prostrata sis. In uiis sedebas expectās eos q̄si latro in solitudine, (siue q̄si cornix deserta).

b Et polluisti (siue interfecisti) terrā fornicatiōibus tuis: & in malis tuis: quāobrem ꝓhibitæ sunt stillæ pluuiarū, & serotin⁹ imber nō fuit: (siue & habuisti pastores multos in offensionem tui).

c HEB. Frons mulieris meretricis facta est tibi: nolui sti erubescere.

SEP. Facies meretricis facta est tibi: sine rubore facta es ad omnes.

d Ergō saltem amodo uoca me pater meus: dux uirginitatis meæ es tu: nunquid irascēris in perpetuū, aut perseuerabis in finem? Eccē locuta es & fecisti mala, & potuisti. Et dixit dñs ad me in dieb⁹ Iosie regis: Nunquid uidisti quæ fecerit auersatrix isrāel? Abiit sibimet sup omnē montem excelsum, & subter omne lignum frondosum, & fornicata est ibi. Et dixi cum fecisset hæc omnia: ad me cōuertere, & non est reuersa. Et uidit præuaricatrix soror eius iuda: quia pro eo q mœchata est auersatrix isrāel dimisissem eam, & dedissem ei libellum repudij: & non timuit præuaricatrix iuda soror eius: & abiit & fornicata est etiam ipsa: & facilitate fornicationis suæ, contaminauit terram: & mœchata est cū lapide & ligno: & in omnibus his non est reuersa ad me præuaricatrix soror eius iuda in toto corde suo: sed in mendacio ait dñs. Et dixit dōminus ad me: Iustificauit anima suā auersatrix isrāel cōparatione præuaricatricis iuda. Vade & clama siue lege sermōes istos cōtra aqlonē & dices.

G Et dixit dñs ad me in diebus iosie regis: Nunquid uidisti q̄ fecerit auersatrix isrāel ꝛc. Aliorū tormēta, aliorū remedia sunt. Cūq punitur homicida, recipit quidē ipse qd fecit: sed alij deterrenē a scelere. Decem igiē tribubus quæ appellabanē isrāel captis ab assyrijs, 4.Re.17.d Mediamq translatis: duæ trib⁹, iuda & beniamin quæ debuerant similia formidare, & tota ad deum mente conuerti, uicerūt decem tribuum scelera: & intantum idola sunt secutæ, ut in templo dei statuā baal ponerent: quæ in Eçechiel uocatur idolum, ad çelū & æmulationem dñi collocatum. Loquiē autē sub figura duaꝝ sororum, quia de una sunt abrahā, isaac, & iacob stirpe generatæ: & priorē auersatricē, sequētem præuaricatricē uocat. Illa em̄ deum penitus auersata ē, statim adoratis in dan & bethel 3.Reg.12 uitulis aureis. Ista aūt apud quā erat tēplū & ueri dei religio, imitatione germanæ, paulatim recessit a dño: Et H idcirco præuaricatrix dicit. Scd'm Anagogē Anago autem de hæreticis ꝓphetia est: qui falsi nominis scientiā dum se arbitrantur hæretica subtilitate sectari, ascē dūt montē supbiæ: & carnis huius uoluptatibus deliniti, sub oīi ligno frōdoso & amœno exponunt fornicationē suā. Quicū tradantur diabolo in interitū carnis: frequenter euenit, ut domus

Eçech.16.i

Roñ.12.c

2.Timo.3.b

B

Pā.13.

Mar.12.

Pā.50.

Efa.

Roñ.

Pē.8

Rom.11.c

Eçech.16.l Luc.18.b

iuda: id est cōfessionis & ueræ fidei: nequaq terreat exēplo, sed multo maiora cōmittat: & facilitate fornicationis suæ cōtaminet terram ecclesiæ: & mœchetur cum lapide & ligno: ea sequens dogmata, quæ aduersaria deo sunt. Sin autem ecclesiasticus uir corrigere uoluerit errantem, & putridas resecare carnes: & ad pœnitētiam retrahere eos qui secuti fuerint falsitatē: ac nihilominus illi sub specie ecclesiasticæ ueritatis antiquū sequantur errorem: dici potest de his: In omnibus his non est reuersa ad me præuaricatrix soror eius iuda in toto corde suo: sed in mēdatio. Fit autem hæc prophetia Iosie temporibus regis iusti: sub quo & Hieremias exorsus est prophetare. g Et dixit dñs ad me: iustificauit anima suā auersatrix isrāel cōparatione præuaricatricis iuda. Iustior inquit est isrāel comparatione iudæ: quia illa statim in principio perijt: hæc illius cruciatibus potuit emendari. Attendat noua ex ueteri hæresis: ꝙ isrāel comparatione iudæ iustificata dicatur. Nec mirum hoc de unius gentis sororibus, cum sodoma quoq collatione hierusalem, iusticiæ nomen accipiat: dicēte domino per Eçechiel: Iustificata est sodoma ex te: & publicanus pharisæi cōparatiōe fit iustus. b Vade ꝛ clama siue lege sermones istos ꝛc. Verbum hebraicum קְרָא: & uoca, & clama, & lege significat. Vnde Aquila & Symmachus, clamita. Lxx. & Theodotio lege, interpretati sunt. Ad aquilonem autem & contra babylonem

atq assyrios

A atq; assyrios sermo dirigitur,ad decem & duas tribus,& ea/
rũ reuersio prædicat. Et nõ auertã faciẽ meã,inqt,a uobis:
siue nõ firmabo faciem meam contra uos: ut nequaq; uos
austeritate iudicis,sed uultu misericordiæ suscipiã. Sanctus
em & misericors sum:ut nõ recorder ultra iniqtatis uestræ,
nec meminerim qꝑ a dño recessistis: & ꝓ il/
lo uos idola delecta/
rint: & fornicatæ sitis
sub oñi ligno umbro
so atq; frondoso: Qđ
quidẽ ad hæreticos &
in ecclesia negligentes
dici põt: qui quotidie
per ecclesiasticos uiros
ad pœnitentiã prouo/
cantur:& quibus pro/
prie aptari põt: Et uo/
cem meã nõ audistis.
Omnis aũt hæreticus
habitat in aquilone &
calorẽ fidei ꝑdidit:nec
audire põt illud Apo/
Rom.12.c stoli:Spiritu feruẽtes.
Et quia se uoluptatib⁹
tradidit,recessit a dño:
& dispersit uias suas
alienis dogmatibus:
& uoluptatẽ secut⁹ est.
Nulla em hæresis nisi
ꝓpter gulam uentrẽq;
construiẽ: ut seducat
2.Timo.3.b mulierculas -oneratas
peccatis,semp discen/
tes & nunq; ad scien/
tiam ueritatis pueniẽ/
B tes: de qb⁹ uere dicit:
Ps.13.b Qui deuorãt populũ
meum uelut escam pa
Mar.12.d nis :& quos Christus
notat,deuorantes do/
mos uiduarum. Cũq;
inquit misert⁹ tui fue/
ro, ne iustũ esse te pu/
tes:sed memẽto iniq/
tatis tuæ semp,& scito
quia in dñm fornica/
tus sis:& supbiæ colla
dimitte:ut qui offendi
sti dñm per arrogan/
tiam,places per humi
litatẽ. Illi autem qđ su
pra diximus:Et nõ fir
mabo faciem meã su/
Ps.50.b per uos:illud propheticum cõuenit: Auerte faciem tuam a
peccatis meis,& omnes iniqtates meas dele. a ¶Conuer/
timini ad me filij reuertẽtes ⁊c. Iudæi impletum hoc putant
post reuersionẽ ex babylone sub Cyro rege persarũ,& Zoro
babel filio Salathiel,etiã si nõ oñes reuersi sunt, hoc signifi
cari: assumam unum de ciuitate,& duos de cognatiõe: Sed
melius in aduentu christi quãdo reliquiæ saluæ factæ sunt,
Esa.1.c dicente & exponente Apostolo: Nisi dominus sabaoth re/
Rom.9.f liquisset nobis semen, quasi sodoma essemus & similes go/
morræ fuissemus: Tunc introducti sunt in sion:de qua scri/
Ps.86.a ptum est:Glorioſa dicta sunt de te, ciuitas dei. Et dati sunt
pastores iuxta cor eius,apostoli & apostolici uiri: & pauerũt
credentium multitudinẽ:non in iudaicis cerimoniis,sed in
sciẽtia christi atq; doctrina: Et in toto orbe prædicatiõe euã
gelij seminata: nequaq; in arca domini quæ custos fuit le/
gis mosaicæ habebunt fiduciam : sed ipsi erunt templũ dei:
Nec iuxta errãtes Naçareos,abolitis sacrificijs inseruiẽt:sed
spiritualem cultum sectabuntur. Alij uero hoc in fine tem/
Rom.11.c porum intelligunt: quãdo subintrante plenitudine gentiũ,

atq; assyrios sermo dirigitur,ad decem & duas tribus,& ea/
rũ reuersio prædicat. Et nõ auertã faciẽ meã,inqt,a uobis:
siue nõ firmabo faciem meam contra uos: ut nequaq; uos
austeritate iudicis,sed uultu misericordiæ suscipiã. Sanctus
em & misericors sum:ut nõ recorder ultra iniqtatis uestræ,
nec meminerim qꝑ a dño recessistis: & ꝓ il/
lo uos idola delecta/
rint: & fornicatæ sitis
sub oñi ligno umbro
so atq; frondoso: Qđ
quidẽ ad hæreticos &
in ecclesia negligentes
dici põt: qui quotidie
per ecclesiasticos uiros
ad pœnitentiã prouo/
cantur:& quibus pro/
prie aptari põt: Et uo/
cem meã nõ audistis.
Omnis aũt hæreticus
habitat in aquilone &
calorẽ fidei ꝑdidit:nec
audire põt illud Apo/
Rom.12.c stoli:Spiritu feruẽtes.
Et quia se uoluptatib⁹
tradidit,recessit a dño:
& dispersit uias suas
alienis dogmatibus:
& uoluptatẽ secut⁹ est.
Nulla em hæresis nisi
ꝓpter gulam uentrẽq;
construiẽ: ut seducat
2.Timo.3.b mulierculas -oneratas
peccatis,semp discen/
tes & nunq; ad scien/
tiam ueritatis pueniẽ/
B tes: de qb⁹ uere dicit:
Ps.13.b Qui deuorãt populũ
meum uelut escam pa
Mar.12.d nis :& quos Christus
notat,deuorantes do/
mos uiduarum. Cũq;
inquit misert⁹ tui fue/
ro, ne iustũ esse te pu/
tes:sed memẽto iniq/
tatis tuæ semp,& scito
quia in dñm fornica/
tus sis:& supbiæ colla
dimitte:ut qui offendi
sti dñm per arrogan/
tiam,places per humi
litatẽ. Illi autem qđ su
pra diximus:Et nõ fir
mabo faciem meã su/
Ps.50.b per uos:illud propheticum cõuenit: Auerte faciem tuam a
peccatis meis,& omnes iniqtates meas dele. a ¶Conuer/
timini ad me filij reuertẽtes ⁊c. Iudæi impletum hoc putant
post reuersionẽ ex babylone sub Cyro rege persarũ,& Zoro
babel filio Salathiel,etiã si nõ oñes reuersi sunt, hoc signifi
cari: assumam unum de ciuitate,& duos de cognatiõe: Sed
melius in aduentu christi quãdo reliquiæ saluæ factæ sunt,
Esa.1.c dicente & exponente Apostolo: Nisi dominus sabaoth re/
Rom.9.f liquisset nobis semen, quasi sodoma essemus & similes go/
morræ fuissemus: Tunc introducti sunt in sion:de qua scri/
Ps.86.a ptum est:Glorioſa dicta sunt de te, ciuitas dei. Et dati sunt
pastores iuxta cor eius,apostoli & apostolici uiri: & pauerũt
credentium multitudinẽ:non in iudaicis cerimoniis,sed in
sciẽtia christi atq; doctrina: Et in toto orbe prædicatiõe euã
gelij seminata: nequaq; in arca domini quæ custos fuit le/
gis mosaicæ habebunt fiduciam : sed ipsi erunt templũ dei:
Nec iuxta errãtes Naçareos,abolitis sacrificijs inseruiẽt:sed
spiritualem cultum sectabuntur. Alij uero hoc in fine tem/
Rom.11.c porum intelligunt: quãdo subintrante plenitudine gentiũ,

& dices:Reuertere auersatrix israel dicit dominus:& nõ
auertam Siue firmabo) faciem meam a uobis Siue sup
uos): quia sanctus Siue misericors)ego sum dicit domi
nus:& nõ irascar in perpetuũ. Verũtamen scito iniqui/
tatem tuã: quia in dñm deum tuũ prævaricata es Siue
impie egisti):& dispsisti Siue effudisti) uias tuas alienis
sub omni ligno frondoso:& uocem meam non audisti
a ait dominus. Conuertimini ad me filij reuertentes Siue
uagi & recedẽtes) dicit dominus: quia ego uir uester Si
ue dominator uestri): & assumã uos unum de ciuitate:
& duos de cognatione:& introducam uos in sion:& da
bo uobis pastores iuxta cor meum & pascent uos scien
tia & doctrina. Cũq; multiplicati fueritis & creueritis
in terra : in diebus illis ait dñs : non dicent ultra arca
pacti uel testamenti domini:neq; ascendet sup cor,nec
b recordabũtur illius:nec uisitabitur nec fiet ultra. In tẽm/
pore illo uocabunt hierusalem solium domini : & con/
gregabuntur ad eum omnes gentes in nomine domi/
ni in hierusalem:& non ambulabunt post prauitatem
c cordis sui pessimi. In diebus illis ibit domus iuda ad do
mum israel:& uenient simul de terra aquilonis ad terrã
d quã dedi patribus uestris. Egõ autem dixi : quomodo
ponam te in filijs & tribuam tibi terram desyderabilẽ:
hæreditatem præclaram exercitum gentium ? & dixi :
patrem uocabis me:& post me ingredi non cessabis.
e Sed quomodo si contẽnat mulier amatorem suum:sic
f cõtempsit me domus israel dicit dominus. Vox in uijs
Siue in labijs) audita est: ploratus & ululatus filiorum
israel:quoniam iniquã fecerunt uiam suam: obliti sunt
domini dei sui. Cõuertimini filij reuertentes,& sanabo
auersiones, siue cõtritiones, uestras.

Ecce uenimus

C

omnis israel saluus fiet. b ¶In tempore illo vocabunt hie
rusalem solium dñi ⁊c. Nequaq; dominus sedebit super ar/
cam testamenti & cherubim,cui prius ab illo populo dice/
batur: Qui sedes super cherubim manifestare: sed omnes Ps.79.a
perfecta mente credẽtes, erũt thronus dei. Vel certe melius
totũ de ecclesia intelli/
gendũ: qñ cõgregant
oẽs gentes in noie dñi
in hierlm in q̃ est uisio
pacis:& nequaq; am/
bulant post prauitatẽ
cordis sui pessimi: ut
faciãt q̃ desyderãt,nec
suos sequunt errores:
sed dicũt cum ꝓpheta:
Adhæsit aĩa mea post Ibi.62.c
te:me suscepit dextera
tua. c ¶In dieb⁹ illis
ibit dom⁹ iuda ad do/
mũ israel ⁊c. Hoc ꝓprie
in christi cõpletur ad/
uentu,quãdo de duo/
decim simul tribubus
euangelio crediderũt,
relinquẽtes terrã aqui
lonis durissimi frigo/
ris: & a diaboli impio
recedentes:tunc rece/
perunt terram repro/
missionis quã pollici/
tus fuerat patrib⁹ eo/ Ps.62.c
rũ Abraham, Isaac, &
Iacob. Edidi nup libel
lũ puũ de terra repro/
missionis. d ¶Ego
autẽ dixi: quõ ponam
te in filijs ⁊ tribuã tibi D
terrã desyderabilẽ/ he
reditatem ꝑclarã ⁊c.
Pro hæreditate ꝑclara
exercitum gentiũ:quã
Lxx. trãstulerũt,hære
ditatẽ noiatã dei oñi/
potẽtis gẽtiũ: Theodo
tio significãti⁹ trãstu/
lit, hæreditatẽ inclytã
fortitudinis robustissi
mi gẽtiũ,christũ signi/
ficãs: q ductor & dñs
ẽ uniuersarũ gẽtiũ,suo
noĩ passiõiq; credẽtiũ.
Ipse dixit ad israĺ:Patrẽ
uocabis me. Et: Qui
credit in me, credit in
patrẽ. Ipse pollicit⁹ est:ponã te in filios:in numero scilicet fi/
liorũ meorum: qui mihi de gentium populo crediderũt : &
quibus dedi terram desyderabilem . Quotquot enim re/ Iob.1.a
ceperũt eum:dedit eis potestatem ut filij dei fiant. e ¶Sed
quomodo si contemnat mulier amatorem suum ⁊c. Christi
uox est iuxta populum Iudæorum cui dixerat:ponam te in
filios:& dabo tibi terram desyderabilem,& patrem uocabis
me:& post me ingredi non cessabis. Quomodo,inquit,mu
lier contemnit, non uirum sed amatorem,si semel cõmixta
fuerit,cernens eum suæ libidini seruientem: & in se mutatã
esse legem naturæ,per quam uiro quõdam subiecta fuerat,
dicente domino: Et ad te conuersio eius: Sic domus israel:
id est,populus iudæorũ contẽpsit dñm saluatorẽ in pnitiẽ
suã. f ¶Vox in vijs siue in labijs audita est ploratus ⁊c. ⁊
sanabo auersiones siue cõtritiones eorũ. Pro q̃ Symmachus
trãstulit,cõuersiones. Libẽter deus suscipit pœnitẽtes & oc
currit filio,inopia & squalore cõfecto: statimq; induit pristi/
nis uestib⁹:& reddit gloriã reuertẽti: ita dũtaxat ut reuerta/
tur in ploratu & ululatu. Suo enim uitio fecit iniquã uiam

E

suam: & oblitus est dñi dei & patris sui: ad quos propheta/li sermone loquitur: Cõuertimini filij reuertẽtes. Quos id/circo filios uoco: quia intellectis peccatis uestris: in ploratu atq; ululatu reuertimini ad parentem. Cũq; uos, ait, reuersi fueritis ad dñm, sanabit oẽs cõtritiões uestras siue auersio/nes: quibus a domino recesseratis: uel certe cõuersiones. Quãuis enim propria uolunta te ad dominum reuer/tamur: tñ nisi ille nos traxerit, & cupiditatẽ nostram suo roboraue rit p̃sidio, salui esse nõ poterimus. Intelliga/mus hoc & de iudæo/rũ ppło ad dñm reuer tente: & de hæreticis qui dñm derelique/rũt. a Ecce nos ue/nimus ad te: tu enim es dñs deus noster ꝛc. Dicat hoc pœnitẽs & omnẽ superbiam de/relinquens: & multitu dinẽ siue altitudinem montiũ & colliũ, per quã superbiebat cõtra deũ: & humilitate pro/stratus loquatur: Vere in dño deo nostro sa/lus israel. b Con/fusio comedit labo:ẽ patrũ ꝛc. Omnes hæ/reticorum labores, de quibus scriptum est:

F

Pã.63.b Defecerũt scrutantes scrutinio, ab adolescẽ/tia eorũ quos decœpe rãt filios & filias eoꝝ: q in hæresi ꝓfecerant & uelut armenta luxu ria tenebantur: operiũ tur confusione. Vnde inferũt: c Dormie/mus in confusione no/stra: ꝛ opiet nos ígno/minía nostra ꝛc. Hoc loquaẽ israel qui suũ dñm non audiuit: hoc omnis hæreticus qui agit pœnitentiã: & tamen pars salutis est, sua confiteri & no/sce peccata. Dic, inquit, tu prius iniquitates tuas: ut iustifice ris. Vere eñ israel dimisit christũ dñm deũ suũ: & in eũ pec/cauit, non solũ eo tempore quando uisus est in carne, sed & ante aduentũ illius. Vnde dicũt: nos & patres nostri ab ado lescentia nostra usq; ad hanc diem: & non audiuimus uocẽ

Esa.65.d

Ioẽ.5.g dei nostri: q nostris patrib⁹ loquebaẽ: Si crederetis moysi, crederetis & mihi: de me eñ ille scripsit.

Ca. IIII

S I reuerteris israel, ait dñs ad me conuertere. Pro quo Lxx. transtulerũt: Si conuersus fuerit israel ait dñs ad me conuertetur. Et est sensus: si ad me fuerit reuersus, reuerteẽ de captiuitate. Siue aliter: cũ ob/tulerit qd̃ habet: Qui eñ habet, dabitur ei: qui autem non habet, etiam id qd̃ uidetur habere auferetur ab eo. Porro iu xta hebraicum hic sensus est: Si reuerteris ad me israel: & se mel salutem desyderãs, peccasse te dicis & uocẽ dñi dei tui nõ audisse: plene cõuertere: & crede quẽ negasti: & tunc erit plena conuersio. e Si abstuleris offendicula tua a facie mea nõ commoueberis. Quando mouemur & dicimus:

Pš.72.a Mei aũt pene moti sunt pedes nõ imbecillitate naturæ hoc patimur: sed quia ponimus offendicula & idola nostra cõtra dñm. f Et iurabis/viuit dñs in veritate ꝛc. Et quõ

Ca. IIII

S I conuersus fuerit israel ait dominus ad me conuertetur.

a Eccẽ nos uenimus ad te: tu eñ es dominus deus noster. Vere mẽdaces erãt colles, & multitudo (siue fortitudo) b montium: uere in domino deo nostro salus israel. Cõn fusio comedit laborem patrum nostrorũ ab adolescen/tia nostra: greges eorum & armenta eorum, filios & fi/c lias eorũ. Dormiemus in confusione nostra: & operiet nos ignominia nostra: quoniã deo nostro peccauimus nos & patres nostri ab adolescentia nostra usq; in hanc diem: & nõ audiuimus uocem domini dei nostri.

b Si reuerteris israel, ait dominus ad me conuertere.

c Si ãbstuleris offendicula tua a facie mea, non commo/f ueberis. Et iurabis, uiuit domin⁹ in ueritate & in iudicio & in iustitia: & benedicent eum gentes, ipsum q; lauda/g bunt. Hec enim dicit dominus uiro iuda & hierusalem: Nouate uobis nouale: & nolite serere super spinas: cir/cumcidimini domino: & auferte præputia cordium ue strorum uiri iuda & habitatores hierusalem: ne forte egrediatur ut ignis indignatio mea: & succendatur & non sit qui extinguat: propter maliciam cogitationum b siue adinuentionum uestrarum. Annũciate in iuda, & in hierusalem auditum facite: loquimini: canite tu/ba in terra: clamate fortiter: & dicite: Congregamini & ingrediamur ciuitates munitas. Leuate signum in sion: confortamini, nolite stare: quia malum ego addu/co ab aquilone & contritionem magnam.

Ascende

mulq; aniaduertendũ q; iusiurandũ hos ha/beat comites: ueritatẽ, iudiciũ, atq; iusticiã. si ista defuerint, nequa q̃ erit iuramentũ, sed piuriũ. Cũq; ait hoc fe cerit israel, & per apłos magister fuerit gẽtiũ: tũc bñdicent siue bñ/dicẽt in eo oẽs gentes, & ipsũ laudabũt q; sa/lus processerit ex isrl.

g Hec enim dicit dñs viro iuda ꝛ hieru salẽ ꝛc. Circũcidimini dño ꝛ auferte p̃putia cordium vestrorũ ꝛc. Pro eo qd̃ nos dixim⁹ circũcidimini dño: & auferte præputiũ cor/dium uestrorũ: Sym/machus posuit, purifi camini dño & auferte malicias cordiũ uẽoꝝ: Circũcisionẽ, emũda/tionẽ: & p̃putia, uitiũ intelligẽs. Hoc aũt p̃ci pitur uiris iuda & hie/ruſalẽ qui uerã sectan tur fidẽ & habitant in eccleſia: ut nõ seminẽt sup̃ spinas quas euan gelicus sermo signifi/cat: quæ suffocẽt semẽ/tem dei: sed prius no/uale faciant & omnes suffodiant uepres, sen/teſq; auferãt: ut mũda semina, mũda arua su scipiant: hoc est qd̃ in alio loco dicit: Ne mi/seritis margaritas uãs ante porcos: & ne detis sanctũ canibus. Quõ enim potest dei audire sermonẽ & concipe semina & fructũ facere: cuius animꝰ erũ nis mundi plenus est? Quodq; sequit: Circũcidimini dño & auferte præputia cordiũ uestrorũ: nulli alij præcipit, nisi uiro iuda & habitatoribus hierusalẽ, ut deserãt occidentem literã: & sequanẽ spiritũ viuificantẽ. Si eñ hoc, inquit, non feceritis: egredietur ut ignis indignatio mea: & succẽdet & nõ erit qui extinguat. Ideo autẽ monet & ante prædicit, ne face re cõpellatur: qd̃ & in Niniuitis ꝓbam⁹: qbus p̃dicta sentẽ tia ẽ: ut iminẽtẽ furorẽ, pœnitẽtia declinarẽt. Oñia aũt hæc mala ueniẽt ꝓpter maliciã cogitationũ siue adinuẽtionũ ue strarũ. Vbi sũt q; in cogitatiõib⁹ dicũt nõ esse peccatũ, cũ oia uitia iuxta euãgelicã ueritatẽ de corde ꝓcedãt? b Annun ciate in iuda ꝛ in hierusalẽ ꝛc. Hoc audiat iuda: hoc hierusalẽ in q̃ cõfessio fidei ẽ: & in q̃ pax christi habitat: & cui p̃ Esaiã dictũ est: In montẽ excelsum ascende tu qui euãgeliças sion. Eleua uocẽ tuã qui euangeliças hierusalẽ: clamet fortiter & ita præcipiat: Ingrediamur ciuitates munitas: hæreticorum bella consurgũt: christi munimẽta nos teneant. Leuate cru/cis signũ in ſpecula. i. in sublimitate eccleſiæ. Cõfortamini q timetis: nolite stare, sed ad christi auxiliũ currite. Malũ inqt ego adduco ab aqlone & cõtritionẽ magnã: uerũ Nabucho donosor: q idcirco in mundo isto a me esse ꝓmittit, ut uestra

Matth.5.l

Matth.5.a

Esa.40.i

fortitudo

A fortitudo & uictoria cõprobetur. a ¶Ascendit leo de cubili suo ꝛc. Iste est ut diximus uerus nabuchodonosor: de q̃
1.pe.5.c & beat⁹ Petrus apl̃s loq̃t: Aduersari⁹ noster diabol⁹ q̃si leo rugiẽs circuit quærẽs quẽ deuoret. Ascẽdit aũt uel de abyssis in q̃s religandus est, & ne mittat exorat: & prædo siue uastator gentiũ se eleuauit: de quo dictũ est:
ps.9.e Omniũ inimicor̃ suorũ dn̄abit: & q̃ gloriatur in conspectu dn̄i:
Iob.2.a Circuiui omnẽ terrã, & cõculcaui eã. Quis est em̃ quẽ diaboli uenena nõ tangãt: nisi ille sol⁹ qui põt dicere:
Iob.14.d Ecce uenit pr̃ceps mũdi isti⁹ & iuenit in me nihil: Iste crebro ponit oẽm terrã eccl̃iæ in solitudinẽ, ut egressi de eccl̃esia, pugnẽt contra eccl̃esiã. De q̃bus loq̃tur Ioãnes euãgelista:
1.Iob.2.c Ex nobis exierunt, sed nõ fuerũt ex nobis: si em̃ fuissẽt ex nobis, p̃mãsissent utiq̃ nobiscũ. Ciuitates uastanẽ terræ iudeæ: & hæreticorũ florent cõciliabula. Si q̃s ergo fautor & auctor est puerorum dogmatũ: de hoc dicit põt: Ascẽdit leo de cubili suo: & prædo gentiũ se leuauit: & reliq̃.

B b ¶Sup hoc accingite uos cilic̃js ꝛc. q̃ nõ est auersa ira furoris dn̄i a nobis: Siue ut Lxx. trãstulerũt a uobis. Aliter leonẽ & sæuissimã bestiam uitare nõ possumus, nisi agamus pœnitentiam & ad dominũ conuertamur, non solum mente, sed & opere. Q̃diu em̃ ille uastat eccl̃esiã & terrã iuda, & hierusalem quoq̃ populatur: dei ira perspicua est. c ¶Et erit in die illa dicit dn̄s: peribit cor ꝛc. Vastante prædone eccl̃esiam domini: & ira contra nos dn̄i permanente, omne auxilium inutile erit. Peribit cor regis: cui⁹ cor debet esse in manu dei:
1.Co.1.c & cor principũ q̃ putabant̃ esse sapiẽtes. Stultã em̃ fecit de⁹ sapientiã mũdi: q̃a p̃ illã nõ cognouerũt deũ. Ipsi quoq̃ sacerdotes qui legẽ dn̄i docere deberẽt, & subiectos sibi populos a leonis furore defendere, q̃dã stupore infatuati, uertent̃ in amentiã: Sic em̃ Lxx. transtulerũt: pro stupore, excessum mentis exprimẽtes. Et p̃phetæ cõsternabunt̃: siue ut Aquila transtulit uerbũ hebraicũ יְהֹמְמוּ, amentes erũt. Quis em̃ nõ insaniat, nõ p̃dat cor: q̃n̄ principes & reges & sacerdotes & p̃phetas quondã suos sub leone cõspexerit? d ¶Et dixi: heu/heu/heu/ dn̄e deus.
8.3.f Pro quo Lxx. transtulerunt: O dn̄e deus &ꝛc. Quia sup̃ dixerat: In illo tpe uocabũt hierusalẽ soliũ dei: & cõgregabunt̃ ad eũ omnes gẽtes in monte dn̄i in hierusalẽ: & nũc dicit, peribit cor regis & cor principũ, & obstupescẽt sacerdotes, & p̃phetæ cõsternabunt̃: turbatur p̃pheta; & in se deũ putat esse mentitũ: nec intelligit illud multa post tẽpora repromissum: hoc autẽ uicino futurũ tpe: iuxta q̃d & Apl̃s loq̃t: Nunq̃d repulit de⁹ populũ suũ?
Rom.11.e Absit. Peruenit aũt usq̃ ad animã gladius, q̃n̄ nihil uitale in ania reseruat̃. Simulq̃ & hoc ostẽdit q̃ nisi gladius præcesserit qui desecet & purget aniæ uitia, pax & p̃missio non sequatur. e ¶In tpe illo dicet̃ pp̃lo huic & hierusalẽ ventus urens ꝛc. Quãdo puenerit gladius usq̃ ad animã, & fuerit area cõsumata: tũc uẽtus urens ueniet de deserto, qui nõ eã purget & uẽtilet, ut paleis huc illucq̃ dispersis, frumentũ in horrea recõdat: sed sp̃us plenus, nequaq̃ populo, sed mihi.

a Ascẽdit leo de cubili suo: & predo gentium se leuauit: egressus est de loco suo, ut ponat terrã tuã in solitudinẽ Ciuitates tuæ uastabunt̃ remanẽtes absq̃ habitatore.
b Sup̃ hoc accingite uos cilic̃js: plãgite & ululate: quia
c nõ est auersa ira furoris dn̄i a nobis. Et erit in die illa dicit dn̄s: peribit cor regis & cor principũ: & obstupescent
d sacerdotes, & p̃phetæ consternabunt̃. Et dixi: heu, heu, heu: dn̄e deus (p̃ q̃ Lxx. trãstulerũt, O dn̄e de⁹): ergo ne decepisti pp̃lm istũ & hierl̃m dicẽs: pax erit uobis: Et ecce puenit gladi⁹ usq̃ ad animã. In tẽp̃ore illo dicet̃ po-
e pulo huic & hierl̃m: uẽtus urẽs siue roris in uij̃s quæ sũt in deserto. Viæ filiæ populi mei: nõ ad uẽtilandũ & nõ
f ad purgandum. Spiritus plenus ex his ueniet mihi. Et
g nũnc ego loquar iudicia mea cum eis. Eccẽ quasi nubes ascendet, & quasi tẽpestas currus eius: uelociores aqui-
h lis equi illius: uæ nobis quoniam uastati sumus. Laũa a malicia cor tuũ hierusalẽ ut salua fias: usq̃ quo morabunt̃ in te cogitationes noxiæ? Vox em̃ annũciantis
i a dan & notum facientis idolum uel dolorem de mon-
k te ephraim. Dicitẽ gẽtibus: ecce auditũ est in hierusalẽ, custodes uenire de terra longinqua: & dederunt sup̃ ciuitates iuda uocẽ suã: quasi custodes agrorũ facti sunt sup̃ eã in circuitu: q̃a me ad iracũdiã, puocauit ait dn̄s.

Viæ tuæ

C

Iob.1.b Om̃es ex plenitudine eius accepim⁹, & sp̃us sãcti gratiã sortiemur. Ventũ autẽ urentẽ iuxta historiã accipe nabuchodonosor, q̃ uniuersa consumat. Iuxta Tropologiã aduersariã potestatẽ: quæ ueniens de deserto & de solitudine, ubi nullũ hospitiũ dei est, eccl̃siã ei⁹ conet̃ euertere. Tropo.
f ¶Et nunc ego loquar iudicia mea cum eis. Apostopesis est, iuxta illud Vergilianũ: Quos ego: sed motos præstat cõponere fluctus. Dictur⁹ itaq̃ p̃spera, retinet se: & tristibus iũgit tristia. Hæc em̃ sunt iudicia, quæ cũ populo suo quondã loquit̃ de⁹, ut sciãt se iuste sustinere quæ sustinent. g ¶Ecce q̃si nubes ascẽdet: ꝛ q̃si tẽpestas currus ei⁹ ꝛc. Vẽtura cernit p̃sentia: & babyloniũ describit exercitũ: cuius curruũ rotarũq̃ strepit⁹, tẽpestati sæuissimæ cõparat̃: & equorũ uelocitas aquilis iungitur. D
Q̃d cũ p̃pheta dixisset, & quasi ueniẽtes hostes, digito demonstrasset: populus ingemiscit: & nequaq̃ futura, sed facta iam sentit dicẽs: Væ nobis q̃m uastati sumus. Hoc idẽ referẽ ad eccl̃esiã, q̃ quotidie ueri nabuchodonosor nos impugnet exercitus: & currus pharaonis omnisq̃ eius eqtatus, aquilarũ impetũ superet. Q̃d si intelligat uir eccl̃esiasticus, credẽs illi sentẽtiæ: Ecc.35.c
Cũ cõuersus ingemueris, tũc saluus eris: dicet: uæ nobis q̃m uastati sumus. b ¶Laua a malicia cor tuũ hierusalẽ ꝛc. Dicẽti populo: uæ nobis q̃m uastati sumus: Rñdet p̃pheta, imo per p̃phetã deus: Laua a malicia cor tuũ hierusalẽ, illa aqua de qua & Esaias loquit̃: Lauamini mũdi estote, aqua baptismi salutaris, aqua pœnitẽtiæ. Ad metropolim aũt loquitur iudæorũ: ut q̃ urbẽ intelligant̃ populi: Vsq̃ quo iniquis cogitationib⁹ subiaces quæ p̃cedũt de corde tuo? Cor autẽ in scripturis sanctis p̃ sensu & ania debem⁹ accipe. i ¶Vox em̃ annũciantis a dan ꝛc. Iuxta situ terræ iudeæ, diuinus sermo nũc loquit̃. Dan em̃ tribus iuxta montẽ libanũ & urbẽ quæ nunc dicit̃ Paneas, aquilonẽ respicit: unde uẽturus est Nabuchodonosor. Idolum autẽ, bel uel dolorẽ uel iniquitatem de monte ephraim uenire describit. Post tribũ quippe Dan, succedit terra ephraim, q̃ p̃ quã uenit̃ hierl̃m. Dan interpretat̃ iudiciũ: Ephraim, ubertas. Veniet igit̃ iudiciũ dn̄i in terrã delinquentẽ dn̄o, cũ omni ubertate supplicij. k ¶Dicite gentib⁹: ecce auditũ est in hierusalẽ custodes uenire ꝛc. Vult omnes in circuitu nationes dei nosce sententiã: & flagellata hierusalem, cunctos recipe disciplinã. Celebri inq̃t in hierusalem sermone narratur, aduersarios uenire de terra longinqua, & fremitũ contra eam surgere ululantis exercitus: qui tã diligẽter obsideant ciuitatẽ & claudãt urbẽ munitionibus: ut non tam aduersarios putes esse, q̃ agrorum uinearũq̃ custodes. Hoc autem totum factũ est, non hostium uiribus, sed culpa hierusalem: quia deum ad iracundiam

Matth.8.d E puocauit. Si eñ in porcos non habēt poteſtatē aduerſariæ fortitudines: quāto magis in homines, & homines quondā ciuitatis deī? a ¶ Vię tuę ⁊ cogitationes tuę fecerūt hęc tibi ⁊c. Facit Apoſtrophā ad urbē hieruſalē, ꝙ uiæ illius & cogitationes quibus & ope & ſermone peccauit, fecerint ei uenire oñia quæ euenerūt: malitiāq; illiꝰ quæ p ſe amara ſit, tetigiſſe cor illiꝰ & aniæ interna penetraſſe. Quicqd ergo nobis accidit, nr̄o accidit uitio: q dulcem dñm in amaritudinē uertimꝰ, & cogimꝰ ſæuire nolētē. b ¶ Venter meū/ventrē meum doleo: ſenſus cordis mei turbati ſūt ⁊c. Vbi nos iuxta Symmachū poſuimus, turbati ſūt: & in hebræo ſcriptū ē. חוֹמָה. Lxx. & Theodotio poſuerunt μαι/μάσῃ: qđ uerbū uſq; impræſentiarū qd ſignificet ignoro. Aqla aūt poſuit ὀχλάζῃ: qđ & ipſum tumultū ſonat. Hoc de uerbo dictū ſit: ſup q̄ ſcio apud plærosq; magnū eſſe certamē. Vox aūt prophetæ, & p ꝓphetā dei loquētis inducit: qđ doleat ſup cōtritione populi ſui, & inſtar hominis uiſcera eiꝰ interna lacerēt: Quō & ſal
F Ioh.11.d uator ſup Laçari mor
Luc.19.f te doluit: & plāxit hierusalē, ne celaret dolorē ſilētio: omniſq; clangor buccinæ & fremitꝰ prælioꝝ illius turbat affectū, dū mala cumulant malis: & uniuerſa

G

a Viæ tuæ & cogitationes tuæ fecerūt hæc tibi: iſta mali/
b cia tua, qa amara tetigit cor tuū. Vēntrē meū, uentrem meū doleo: ſēſus cordiſ mei turbati ſūt in me: nō tacebo qm̄ uocē buccinæ audiuit ania mea, clamorē prælij. Cō/
tritio ſup cōtritionē uocata eſt: & uaſtata eſt oñis terra. Repēte uaſtata ſūt tabernacula mea: ſubito pelles meæ.
c Vſq; quo uidebo fugientes, audiā uocē buccinæ? Quia
d ſtultus populus meus me nō cognouit: filij inſipientes ſunt & uecordes. Sapientes ſunt ut faciant mala: bene
e autē facere neſcierūt. Aſpexi terrā, & ecce uacua erat & nihili: & cœlos, & nō erat lux in eis. Vidi montes, & ecce mouebant: & oñes colles cōturbati ſunt. Intuitus ſum: & nō erat homo: & omne uolatile cœli receſſit. Aſpexi, & ecce carmelus deſertus, & oñes urbes eius deſtructæ
f ſunt a facie dñi, & a facie iræ furoris eius. Hēc enim dicit dominus: Deſerta erit omnis terra: ſed tm̄ cōſumationē nō faciā: lugebit terra & mœrebūt cœli deſup eo q̄ locutus ſim. Cogitaui, & non pœnituit me: nec auerſus ſum
g ab eo. A uoce equitis & mittentis ſagittā ſiue intēdentis arcū, fugit omnis ciuitas ſiue regio. Ingreſſi ſunt arbua & aſcēderūt rupes: (Et ingreſſi ſunt ſaltus ſiue ſpelūcas). Vniuerſæ urbes derelictæ ſunt, & non habitat in
h i eis homo. Tū autē uaſtata quid facies? Cum ueſtieris te coccino & ornata fueris monili aureo, & pinxeris ſtibio oculos tuos: fruſtra componeris: contempſerunt te amatores tui: animam tuam quærent.

Vocem enim

uastitatē. Omnes q̄q; urbes deſertæ fiēt. Et uniuerſorū malorꝝ hæc cauſa eſt: q̄ uitio ppli delīquētis ira dñi cōcitata ſit. Quicqd iuxta hiſtoriā de hieruſalē diximꝰ & iudæa: referamus ad eccleſiā dei cū offēderit deū: & uel uitijs fuerit uel pſecutiōe uaſtata: ut ubi q̄ndā erat uirtutū chorus atq; lætitia, ibi peccatorꝝ & mœrorꝝ multitudo ꝙſeſ. f ¶ Hęc eñ dicit dñs: Deſerta erit oñis terra ⁊c. Mixta iræ miſericordia dei, oñiſ terra deſeriē: ſed nō fit conſumatio ut ſint q̄ intelligāt clæmentiā eiꝰ. Cœlū q̄q; triſte uidebiē deſup: & ipſa terra lugebit, eo q̄ dñi ſentētia ad finē uſq; puenerit, nec pœnituerit eū ſup his quæ cogitauerit & locutus ſit. Pœnitētia aūt dei dicit, qñ auferet prædicta ſentētia & ira ſæuiēs ad finē uſq; nō puenit. Minatꝰ eſt p Ionā: & impen/ Ione.3
dentē gladiū, lachrimarū & gemituū multitudo ſupauit. g ¶ A voce equitis ⁊ mittētis ſagittā ⁊c. Ingreſſi ſunt arbua ⁊ aſcenderūt rupes. Q̄đq; ſequit: Et ingreſſi ſunt ſaltꝰ ſiue ſpelūcas: a Lxx. additū eſt. Deſcribit autē ſermo diuinꝰ babylonij furentis exercitū: q̄ a tremore eius cunctus populus dereliquerit ciuitatē: & ardua quæq; cōſcēderit, & tm̄ irā dñi nō potuerit declinare. Quicqd aūt, ut ſupra diximꝰ in hiſtoria intelligit contra hieruſalē, refertur ad eccleſiam cū offenderit deum: & tradita fuerit aduerſarijs: uel pſecutionis tēpore: uel certe uitijs atq; peccatis. h ¶ Tu autē uaſtata quid facies? Pro uaſtata qđ hebraice dicit שָׁדוּד q̄ ſolus interpretatus eſt Aquila: alij tranſtulerūt, miſeram atq; miſerabilē culpa ſui, quæ clæmentē offenderit deū & tradita fuerit aduerſarijs. Denicq; ſequit: i ¶ Cū ueſtieris te coccino ⁊ ornata fueris monili aureo ⁊c. Sub figura mulieriſ adulteræ loquit: cū ſemel offenderis deū: & quaſi uirū tuū relinqueris creatorē, fruſtra ornamēta q̄uiris. Contēpſerunt te dæmones amatores tui: & nequaq̄ ſtupri īmunditiam, ſed aniæ tuæ quærēt interitū. Hoc idē intelligendū ſpūaliter cōtra eos q̄ cōiugales affectus & ueræ fidei pudicitiā p̄diderūt Si te inquit ueſtieris coccino. i. ſanguinis chriſti aſſumpſeris fidem. Si monili ornaueris aureo. i. meditationē habueris ſenſus & intelligētiæ ſpūalis: & pinxeris oculos tuos ſtibio: id eſt, habueris ſtudiū myſteriorū & dei ſecreta noſcēdi: fruſtra cōponeris. Hæc eñ etiā tuis amatoribꝰ præparas: & idcirco

Luc.16.b Ibidem Geñ.3.a Eſa.1.a

Gen.18.c

Matth.22.

A idcirco lectus angustus utrūq; capere nō pōt: nec recipit or namēta deus,qb⁹ amatorib⁹ tuis ante placuisti. a ¶ Vocē em̄ q̄si parturientis audiui angustias ⁊c. Ad similitudinē mu lieris puerperæ.i.quæ primos parit fœtus: describit urbem hierusalē eiulantē atq; clamantē. Quō em̄ mulier pariēs & necdum dolorē partu ritionis experta, pene morie: & angustias su stinēs, uix pōt respira re:sparsisq; manib⁹ col labitur:Sic & filia sion cū suos uiderit liberos interfectos, in hæc uer ba ,prumpet, & dicet: Væ mihi, quia defecit aīa mea ,ppter interfe ctos. Duo autē exēpla in uno capitulo cōpa rata sunt,parturiētis fi lios & lugētis: ut quic quid mulier patie in fœtu uel mortib⁹ filio rum, hierm̄ patiaē in populis. ¶ Ca. V

Circuite vi as hierm̄ ⁊c. Grandis amor iusti ciæ: ut nequaq; iuxta Gen.18.d ītrogationē Abrahæ & respōsionē dei ,p de cem uiris iustis deus liberauerit ciuitatem: sed si unum inuenerit, iāiāq; peritura hieru salem q faciat iudiciū, & quærat fidē: siue ut B Symmachus trāstulit ueritatē,tñ deus mise reaē hierusalē. Et quia poterat fieri ut aliqui inuenirenē in pplo, q simularēt cultū dei, & iurarēt p deū:hoc præ uenit:qđ nequaq; de⁹ uanis sermonib⁹,sed ỳitate fidei delectet,& dicit:Nō eos di ligo q iurāt p me & iurāt in mēdacio, sed ōrū labia cordaq; cōsentiūt. c ¶ Dñe oculi tui respiciūt fidē ⁊c. Post ỳba dñi quibus imperauerat dicēs: Circuite uias hierm̄, & cætera, ,ppheta loquiē ad dīm: Dñe,oculi tui respiciūt fidem:quæ hebraice dicē אֱמוּנָה :non opera iudæorū,in quib⁹ iuxta legis cerimonias exultabāt:sed fidē christianorū,p quā gra salui facti sumus. Hoc autē capitulo discim⁹,idcirco inferri supplicia,ut uitia corrigaē. Denicq; (ait) p̄cussisti eos,& nō doluerunt:attriuisti eos,& renuerūt accipere disciplinā. Per omīa em̄ tormēta atq; flagella emēdaē hierusalē:& sup hæc uniuersa ne uerecundiam quidē suorū habuere uitiorū,sed instar petræ indurantes frontis impudētiā,noluerūt ad me liora cōuerti. d ¶ Ego autē dixi:forsitā pauperes sunt ⁊c. Pauperes hic & optimates,non inopia dicit & diuitijs : sed populū principib⁹ cōparat. Et est sensus: Cernens infidelis ppl̄ pertinaciam: & q̄ indurata facie noluerit recipere disci plinā,hoc mecū rōne tractabā. Forsitā uulgus ignobile,dei nō pōt nosse doctrinā: & idcirco excusabile est:qa ,ppter im peritiā,dei nō ualet scire mandata. Pergā igiē ad sacerdotes & ad eos q præsunt pplo,& loquar eis:Ipsi em̄ uolūtatē dñi Matth.21.d cognouerūt:& sciunt iudiciū dei sui. Hoc aūt dicit sermone dubitantis,iuxta illud euangelicū:Mittā filiū meū,forsitan ipsum reuerebunē:ut ex ambiguitate sentētiæ,& suspēsione uerborū,liberū hoīs mōstrareē arbitriū. e ¶ Et ecce magi bi ⁊c. Quos magistros putabā, inuēti sunt peiores esse di scipulis:& quāto in diuitib⁹ maior auctoritas,tanto maior insolentia peccatorū. Confregerūt em̄ iugum legis,dicente apostolo:Nunc ergo quid tēptatis deum, imponere iugum Act.15.e super ceruicem discipulorū:qđ neq; patres nostri,neq; nos C portare potuimus:sed per gratiā dñi iesu credimus saluari, quēadmodū & illi:ruperūtq; uincula præceptorū dei,& nō pharisæorū:de quibus in secundo psalmo dicit:Dirumpa mus uincula eorū: & projciam⁹ a nobis iu gum ipsorū. Quia igi tur ista fecerūt,percus sit eos leo de sylua: re gnum uidelicet baby lonium: lupus ad ue sperā uastauit eos, mœdos persasq; signi ficans: pro q̄ in uisio Dañ.7.b ne Danielis, ursa po nitur:cuius in ore tres erant ordines:pardus uigilans super ciuita tes eorū, Alexādri im petum præfigurās: & uelocem de occidente usq; ad Indiam percus sionem. Pardum autē uocat ob uarietatē: & quia plurimis sibi sub ditis gētib⁹ cōtra mœ dos dimicauit & per sas. Et q̄tuor (inquit) erant capita in bestia, & potestas data est ei. Et quia non de futuro uaticinaē, sed de præ terito,uelut iamiamq; uenturis texit histori am:idcirco de rhoma no tacet imperio, de q̄ D forsitan dicē: Omnis qui egressus fuerit ex eis,capietur. Causasq; reddit cur ista perpessi sint: Quia mīltiplica tæ sunt præuaricatio nes eorū:& pseuerauē runt in transgressioni bus. Vnde dicit : Et confortatæ sunt auersiones eorū. Illud qđ posuimus in principio, uerbum hebraicū שָׁקַד sonare uigiliam,in præsenti loco ostenditur: Vbi em̄ nos diximus: pardus uigilans, in hebraico scriptū est נָמֵר שֹׁקֵד . Iuxta Tropologiā: qui magni putaē in ecclesia,quia cōfringunt Tropo. iugum,& rumpunt uincula : idcirco traduē in ignominiā passionum, ut faciant quæ non conueniunt. f ¶ Sup quo p̄opitius tibi esse potero ⁊c. κατάλογος peccatorum hieru salem,dum dicit se ignorare deus qua possit eius occasione misereri. Filij (inquit) tui dereliquerunt me. Nequaq; filij mei,sed tui:quia iurant in his qui nō sunt dij. Saturaui eos, & mœchati sunt. Audiant hoc qui acceptis a dño diuitijs, incubantes luxuriæ seruiūt. Equi amatores in fœminas fa cti sunt.Pro emissarijs in hebraico scriptū est מְשִׁבְּרִים,qđ oēs uoce cōsona ἕλκοντες.i.trahētes,trāstulerūt:ut ostēdaē magnitudo genitaliū:iuxta illud Ezechielis: Quasi asino Ezech.23.c rum carnes,eorū carnes. Hoc est qđ in alio loco scriptū est: Assimilati sunt iumētis insipiētib⁹:& similes facti sunt illis. Ps.48.c Simulq; tantā ostēdit insaniā libidinis: ut nō solū appetitū uoluptatis,sed χρεμετισμὸν.i.hinnitū uocet:& seruet equo rum furientiū ad libidinē metaphorā. Cū hæc,inquit,fece ris,nunquid nō uisitatione cōdigna es? Et nota q̄ hic uisita tio pro pœna ponatur atq; supplicijs:iuxta illud quod scri ptum est : Visitabo in uirga iniquitates eorum. Et in gente Ps.88.e tali non ulciscetur anima mea? Postq; peccatis obligata est, nequaq; uocaē populus dei, sed gens a qua recessit anima dei : secundum illud quod scriptum est: Neomenias ue Esa.1.d stras, & sabbata, & dies festos odit anima mea. Quod

Ascendite

E autem in ueteri testamento dicitur, pro affectu: in nouo scri
Iob.10.d ptum est, pro ueritate: saluatore dicente: Potestatem habeo ponendi animam meam: & potestatē habeo iterū sumendi illam. a ¶ Ascendite muros eius ꝛc. Imperat gentibus, de quibus supra dixerat: Percussit eos leo de sylua, lupus uastauit eos, & pardus in ciuitatibus eorū: ut ascēdant muros hieru salem siue propugnacula, & dissipent eam: cōsumationē autē nō faciant, ut saluentur reliquiæ: & sit qui annunciet in gentibus gloriā dei: seueritatiq; miscet clæmētiam. Quodq; intulit: Auferte propagines eius, siue sustentacula: omnia tolli auxilia iubet, quæ suo uitio perdidit: eo q; præuaricata sit in deū domus israel, & domus Iuda: decem tribus & duas significans. Audiat hoc ecclia: q; cito muri & ꝓpugnacula dissipent eorū, qui nō habent spem in dño, & præuaricant in eū: sed tñ nō fiat cōsumatio propter clæmentiā iudicis: & nō propter merita delinquētium.

F b ¶ Negauerūt dominum ꝛc. Quia negauerunt dñm, siue mētiti sunt dño & dixerunt: non est ipse, cuius iudicio fiunt omnia, sed fortuitu hæc oīa acciderunt: neq; eueniēt quæ nobis ꝓphetarū uoces minant: nec uidebimus gladiū: nec famem sustinebimus obsidionis: & quicquid locuti sunt ꝓphetæ, in uentū locuti sunt: & irrita omnia transierūt: nec habuerūt responsum, hoc est, oraculū, siue sermo dei nō fuit in eis: ideo sustinebunt quæ sequēs sermo describit. Audiat hoc ecclesia negligens, & prouidentiā dei refutans: q; & gladiū & famem sustineat, nisi futura crediderit quæ dicunt. c ¶ Hęc dicit dñs deus ꝛc. Dixistis: Prophetæ fuerūt locuti in uentū: nec uentura sunt quæ minant: propterea o propheta, do uerba mea in ore tuo, quæ ignis habeant potestatē: & populū istū in ligna cōuertā, ut sermone tuo & ꝓphetia, increduli consument. Sic deus ignis cōsumēs dicit, ut cōsumat in nobis
Deu.4.d si super fundamentū christi ædificauerimus ligna, fœnum, stipulam. d ¶ Ecce ego adducam ꝛc. Nequaq; multo post

a Ascēndite muros eius Siue propugnacula) & dissipate: cōsumationē autem nolite facere. Auferte propagines eius Siue sustentacula) quia nō sunt domini. Præuaricatione em̄ præuaricata est in me domus israel, & domus
b iuda dicit dñs. Negauerūt dñm & dixerūt: non est ipse Siue nō sunt hæc): nec supueniet sup nos malū: gladiū & famem nō uidebimus. Prophetæ fuerūt in uentū locuti: & responsum Siue sermo) non fuit in eis. Hæc ergo
c euenient illis. Hęc dicit dñs deus exercituū: quia locuti estis uerbū istud: ecce ego do uerba mea in ore tuo in
d ignem: & populū istum in ligna, & deuorabit eos. Eccē ego adducā super uos gentē de longinquo dom⁹ israel dicit dñs: gentē robustam, gentē antiquam, gentē cuius ignorabis linguā, nec intelliges quid loquat. Pharetra eius quasi sepulchrū patēs, uniuersi fortes. Et comedet segetes tuas & panē tuū: deuorabit filios tuos & filias tuas: comedet gregem tuum & armenta tua: comedet uineam tuam & ficum tuam: & conteret urbes munitas tuas in quibus tu fiduciā habes gladio. Veruntamē in diebus illis ait dominus: Non faciam uos in cōsumma-
e tionem. Quōd si dixeritis: quare fecit dominus deus noster nobis hæc oīa? Dices ad eos: Sicut dereliquistis me & seruistis deo alieno Vel dijs alienis) in terra uestra: sic seruietis alienis in terra non uestra.

G tempore, nec ut falso creditis, prophetæ uobis loquentur in uentū: sed iam nunc adducam sup uos gentē babyloniorū, quæ ueniet de longinquo: gentē robustā: ꝓ quo in hebræo scriptū est ים נ, gentē antiquā: cuius q̄ndā dominatus est Gen.10.a Nemrod gigas: Cuius ignorabis linguam: siue ut in hebræo scriptum est: nec intelliges quid loquatur. Est enim malorū solaciū, si illos habeas hostes, quos possis rogare, & qui tuas intelligant preces. Quodq; sequit: Pharetra eius q̄si sepulchrū patens: & in Lxx. æditione nō dicit, babyloniā significat armaturam. Nec dubiū quin regnū assyriorū, babyloniorū, medorū, atq; persarū, sagittandi peritissimū sit. Simulq; describit uastitatē terræ Iudææ, interfectionēq; multorum, abactionē pecorum, subuersionem urbium atq; murorū, q; gladio hostili, cuncta capiant: & tñ in tantis malis nō eos perdat usq; ad internitionē: sed reliquias saluas faciat: uel eorum qui in
H babylonē ducti sunt, dimissiq; ad agriculturam terræ Iudææ: uel eorū q; post ꝓsecutiōis ardorē, uel fuga uel cōfessione fidē dñi seruauerunt. e ¶ Quod si dixeritis ꝛc. Grandis stulticia nescire cur pas
si sint, cū tāta peccauerint: breuiq; ad ambigētes respōsio: sicut seruiuistis deo alieno. i. Baal, uel dijs alienis cūctarū gentiū in terra Iudæa: sic seruietis dijs alienis in terra nō uestra: Haud dubium quin babylonijs atq; chaldææ. Si em̄ uos peregrina religio delectat, quid necesse est longinquū errorē suscipere? Habitate cū talibus: imo seruite his quorū deos colitis. Potest hoc & super hæreticis accipi, de quibus scriptum est: Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis: Si enim fuissent ex nobis, mansissent utiq; nobiscum: q; profiçiat de ecclesia hæreticos dominus, qui multo tempore sub nomine eius mendaciorum suorum simulacra uenerati sunt: ut foris colant q̄ intus prius uenerabantur: & paleæ separent a tritico. 1.Ioh.2

¶ Commentarij primi in Hieremiam prophetam finis.

¶ DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SECVNDVM COMMENTARIORVM HIEREMIAE AD EVSEBIVM PROEMIVM.

SEcundū frater Eusebi in Hieremiā librū celeri sermone dictam⁹, auertētes parumper aures, ne audiam⁹ iudiciū sanguinis & interfectorū aias deploremus: qui opinione uirtutū, q̄tidie corruunt in supbiā: & deo se sibi sapientes arbitrant: ut æqualitatē, quā impia Arrianorū hæresis in filio negat, cunctis hoib⁹ tribuant: & ponāt in cœlū os suū: & nihil futuræ sanctorū beatitudini amplius derelinquāt. Quorū furori respōdim⁹ ut potuim⁹: & si dñs uitā dederit, pleni⁹ respōsuri sum⁹. Nunc cœpta carpēda est uia, & dictandi cōmētarioli, nec nimia longitudine extēdentes opus: nec immoderata breuitate auferētes intelligentiam: quorū alterum onerat sensus legentium, alterum præpedit studiosorum desyderium.

Annunciate

A

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN HIEREMIAM PROPHETAM LIBER SECVNDVS.

Annũciate hoc domui iacob ꝛc. Multis modis peccantes retrahit ad salutẽ: & stultum uocat populum, qui sapientiæ reliquit auctorem: cõparatq; eos simulacris, de quibus

ps.113.b scriptũ est: Oculos habent & nõ uident: aures habent & non audiunt. Sileſ illis fiant qui faciunt ea: & oẽs q cõfidũt in eis. Proprie aũt ad Iudã loquit̃, & ad domũ Iacob: Israel eñ multo iam tẽpore in assyrijs exulabat: silmulq; dat intelligẽtiã, q etiã absq; precepto, naturali sensu debeamus itelligere quæ recta sunt. b ¶ Ne q̃ nõ timebit̃ ꝛc. Narrat bñficia ut ingratos arguat. Me (inquit) nõ timebitis qui tanta uobis præstiti? Non dilectionẽ desydero perfectorũ, sed timorẽ incipientiũ: q posui arenã terminũ mari: qui tã potẽs elementũ & immẽsas gurgitũ moles, meo præcepto littoribus refrenaui: iuxta illud quod scriptũ est:

B ps.148.b Præceptũ posuit, & nõ præteribit. Audiũt me & sentiũt, quæ sensum nõ habẽt audiendi: & pp̃lus q̃ndã meus suo uitio stult⁹ effectus: nõ solũ cõtẽnit, sed & dulcem exasperat deum. Recesserũt (ait) a me & mihi terga uerterunt: & concito abierũt gradu: nec tacita eos retraxit cõsciẽtia, ut dicerẽt in cordib⁹ suis: Metuam⁹ eũ q dat nobis pluuiã tẽporaneã & serotinã. Per quæ oñia ostẽdit bonã plenitudinẽ annuæ messis: p q̃ Aquilæ prima æditio, & Symmach⁹, hebdomadas interpretati sunt. In hebræo eñ scriptũ est שְׁבֻעוֹת: qđ pro ambiguitate uerbi, & septimanas significat & plenitudinem. c ¶ Iniquitates vestrę declinauerunt hęc ꝛc. Ergo si quando & mare transcendit terminos suos & pluuia retrahitur, nequaq̃ abbreuiata est manus domini, ut ista nõ faciat: sed peccata nostra hæc ad nos uenientia declinarunt: ut ad alios pergerent qui non peccauerunt. Et prohibuerunt inqt iã ueniẽs ad nos bonũ: iuxta illud qđ scđm literã

Esa.5.g scriptũ ẽ: Mãdabo nubib⁹ ne pluãt sup eã imbrẽ. Possum⁹ Matth.20.a aũt imbrẽ tẽporaneũ & serotinũ, legẽ accipere & euãgeliũ, & diuersas uocatiões a prima hora usq; ad undecimã: in qb⁹ oparijs uineæ, unũ æternæ uitæ premiũ polliceẽr. d ¶ Quia inuẽti sunt ꝛc. Cur declinaret ab eis imber tẽporane⁹ & serotinus, & bona oĩa nõ uenirẽt, causæ subijciunt: quia inuẽti sunt in pp̃lo eius impij. Nõ dixit, iniq̃s & pctõres (ut noua uult hæresis) sed impios. Impietas aperte negat deũ: iniqtas atq; pctm̃ si confiteat̃ errorẽ, facile ad miscđiam flectit deũ.

Annũciate hoc domui iacob & auditũ facite in Iuda dicẽtes: Audi pople stulte q nõ habes cor: qui habẽtes oculos, nõ uidetis: & aures, & nõ auditis. Mẽ ergo non timebitis, ait dñs: & a facie mea nõ dolebitis (siue timebitis): qui posui arenã terminũ mari: præceptũ sempiternũ qđ nõ præteribit. Et cõmouebunt̃, & nõ poterũt: (siue turbabit̃, & nõ poterit): & intumescent (siue sonabunt) fluctus ei⁹, & nõ trãsibũt illud. Populo huic factũ est cor incredulũ & exasperans: recesserunt, & abierũt: & nõ dixerũt in corde suo: Metuam⁹ dñm deũ nostrũ, qui dat nobis pluuiã tẽporaneã & serotinã in tpe suo: c plenitudinẽ annuæ messis custodientẽ nobis. Iniq̃tates uestræ declinauerũt hæc: & pctã uestra ꝓhibuerũt d bonum a uobis. Quiã inuenti sunt in populo meo impij insidiantes q̃si aucupes: laqueos ponẽtes, & pedicas ad capiẽdos uiros: sicut decipula plena auib⁹, sic dom⁹ e eorũ plenæ dolo. Ideo magnificati sunt & ditati: incrassati sunt & impinguati: & præterierũt sermones meos pessimæ: causam nõ iudicaueruntꝛ causam (siue iudiciũ) pupilli non direxerunt: iudicium pauperũ (siue uiduæ) nõ iudicauerũt. Nunquid sup his nõ uisitabo dicit dñs: f aut sup gẽtẽ huiuscemodi nõ ulciscet̃ aĩa mea? Stupor & mirabilia facta sunt in terra. Prophetæ ꝓphetabant mẽdaciũ (siue iniqua): & sacerdotes applaudebãt manibus suis: & pp̃lus me⁹ dilexit talia: quid ergo facietis in

g nouissimo (siue post hæc)? ¶ Ca. VI Confortãmini filij beniamin in medio hierl̃m: & in thecua dangite buccina, & sup bethacerẽ leuate signũ (siue uexillum): quia malũ uisum est (siue apparuit) ab aquilone & contritio magna.

Speciosæ

C

D

Deu.32.b

Luc.12.e

q̃.5.a

quitores

E tatores hierſm arma corripite,& in thecua buccina cõcrepa
te:& in bethacerẽ leuate uexillũ ait:ut cõtra hoſtes ualeatis
reſiſtere. Beniamin interpretaẽ fili⁹ dexteræ: Thecua, tuba:
Bethacerẽ,uilla uineæ. Hæc oĩa referam⁹ ad eccleſiam: ut ſi
deliquerit & p̃ſecutionis impetus fuerit,ſe præparet ad reſi/
ſtendũ. a ¶ Specio/ſę & delicatę aſſimilaui filiã ſion ꝛc. Deſcribit pulchritudo hieruſa/lem,quæ ẽ ipſa ſion:ut aliud totã urbẽ, aliud arcẽ urbis inſinuet eẽ: Sion eñ arx, ſpecula interpretaẽ: & ſpecioſæ mulieri comparaẽ: & quomodo ad illam amatores, ſic ad iſtam paſtores conuenire dicuntur. Satiſq; elegan ter in hebreo uerbum quod quatuor literis ſcribitur רעים:ſi legatur רֵעִים, amatores:ſi רֹעִים,paſtores ſignificat: ut uel iuxta Metaphorã, pulchræ mulieriſ amatores:uel iuxta euerſionẽ urbis, paſtores intelligantur: quorum aliĳ ſcortum polluere feſtinant: aliĳ obſidere & ſubuertere ciuitatẽ. In paſtoribus & gregibus eorũ, principes ſentiamus: & exercitus chaldæorum.

F Figent autem tentoria ſua in obſidione urbis in circuitu : & paſcet unuſquiſq; eos q ſub manu ſua ſunt : ſuas uidelicet turmas & numeros. Qui principes ſiue paſtores, dicẽt gregibus ſuis: Sanctificate ſuper hieruſalẽ bellum: domini enim imperium eſt. Cõſurgite & aſcendamus in meridie: non per noctem & inſidias,ſed plena luce pugnemus : nullus enim nobis poteſt reſiſtere. b ¶ Væ nobis quia ꝛc. Surgite / et aſcẽdam⁹ in nocte ꝛc. Illi dicũt:Surgite,& aſcẽdam⁹ in meridie & clara luce pugnem⁹. Iſti reſpõdẽt: Væ nobis, qa longiores factæ ſunt umbræ ueſpere. Sc̃m illud Vergilianum : Et iam ſumma procul uillarũ culmina fumant. Maioreſq; cadunt altis de montibus umbræ. Et eſt ſenſus : Si per diem hæc patimur, quid patiemur in nocte? Rurſumq; qui ſupra dixerãt:Sanctificate ſuper eam bellũ atq; conſurgite:nunc ipſi ſe prouocant ad bellandũ,dicẽtes: Surgite,& aſcendamus in nocte: ut ſciant aduerſariĳ,nõ temporis uictoriam eſſe,ſed uirium: & diſſipemus domos,quæ fruſtra murorũ firmitate uallantur. c ¶ Quia hęc dicit dominus exercituum ꝛc. Idcirco (inquiunt)de uictoria ſecuri ſumus:quia præceptũ domini eſt imperantis chaldæis:ligna ſuccidite,& futuris munitionibus aggerem comportate. Per quæ oſtenditur anteq; ueniat corona, non ſtatim urbem eſſe capiendam : ſed longa obſidione,ut poſtea legimus. d ¶ Hęc eſt ciuitas viſitationis ꝛc. Præcepit dominus ut arbores ſuccidantur : & ut fundantur per circuitum aggeres: quia tempus uiſitationis eius aduenerit,ut recipiat pro peccatis ſuis:quorum maximum eſt συκοφαντία : ut innocentem opprimat per calumniam. Quomodo ergo ciſterna uel lacus, frigidam facit aquam ſuam:ſic in medio hieruſalem, malicia quæ in ea eſt omnem calorem perdidit uitæ. Et hoc notandum q̃ ſancto ſpiritu accenſi, feruentes appellentur : mala autem frigida ſint. Vnde & illud ſcriptum eſt, q̃ in nouiſſimis diebus q̃n multiplicata fuerit iniquitas, refrigeſcet charitas multorũ. Quod puto & illud ſonare: Aſſimilatus ſum deſcendẽtibus in lacum. Hoc autem latinus lector ĩtelligat, ut ſemel dixiſſe ſufficiat:lacum non ſtagnum ſonare, iuxta græcos, ſed ciſternã : quæ ſermone ſyro & hebraico גֻּבָּא appellatur:In præſenti autem loco pro lacu, quem omnes ſimiliter tranſtulerunt : in hebraico dicitur בֵּיר. e ¶ Iniquitas et vaſtitas audietur ꝛc. Per hæc diſcimus q̃ flagellat dominus omnem filium quem recipit: Et idcirco plagis atq; tormẽtis eruditur hieruſalem ut corrigatur: & non recedat anima dei ab ea, & redigatur in ſolitudinẽ. Si quando igitur crebris anguſtijs ſubiacemus,recordemur in conſolationẽ noſtri iſtius uerſiculi: Per omnem flagellũ & dolorẽ erudieris hierſm. f ¶ Hęc dicit dominus exercituum: vſq; ad racemũ colligẽt ꝛc. Aliĳ ĩ bonã partem, aliĳ in malam hæc dicta ſuſcipiunt. In bonam partẽ : cum uaſtata fuerit hieruſalem, reliquiæ ſaluæ fiant. In malam ſic : ne unus quidẽ racemus, & paruus botrus remaneat in uinea, omnia colligent:& quodcũq; inueneris, inſtar uindemiatoris in cartallum colligite: ut quomodo ille racemus ad torcular,ſic tu captiuos pertrahas in babylonem. g ¶ Cui loquar/ et quẽ conteſtabor vt audiar ꝛc. Non poſſunt audire: quia aures circumcidere noluerunt:nec tamẽ uacat impoſſibilitas ſupplicio,quæ de contemptu & infidelitate deſcẽdit. Si quis ergo dei uerba nõ ſuſcipit : nec habet præceptorum eius intelligentiam,incircumciſis auribus eſt. Simulq; notandum q̃ circumciſio tribus generibus in ſcripturis appellatur: in præputio,in corde,& in auribus. Vnde dicit dominus:Qui habet aures audiendi,audiat. Voluntate ergo noſtra, uerbum dei non ſuſcipimus : & idcirco fit nobis in opprobrium:ut quod datum fuerat nobis ad ſalutẽ,noſtro uitio uertatur in pœnam. h ¶ Idcirco furore domini plenus ſum ꝛc. Iuxta hebraicum,ex perſona ꝓphetæ dicitur: q̃ uenientẽ iram dei ante ꝓſpiciat, & plenus ſit furoris dñi & iracundiæ,& ultra ſuſtinere nõ poſſit: nec pro peccatoribus audeat dominũ deprecari. Iuxta Lxx. autem nouus ſenſus ponitur, q̃ ipſe dominus loquatur & dicat : Furorẽ meum compleui,

G

H

Matth.24.

Pſ.27.8

Matth.11.b

Eſa.

Apoc.8

1.Timo.6

Hiere.

בִּנְיָמִן תְּקוֹעַ בֵּיתְ חַכֶּרֶם

צִיּוֹן

a Spẽcioſæ & delicatæ aſſimilaui filiam ſion: ad eam uenient paſtores, & greges eorum: fixerunt (ſiue figent) in ea tentoria in circuitu :paſcet unuſquiſq; eos qui ſub manu ſua ſunt. Sanctificate Siue parate)ſuper eam bellum : conſurgite, & aſcendamus in meridie. Væ nobis quia declinauit dies:quia longiores factæ ſunt Siue defecerunt)umbræ ueſperi. Surgite & aſcendamus in nocte:& diſſipemus domos eius Siue fundamenta illius). c Quia hæc dicit dñs exercituũ : Cedite lignũ Siue ligna) eius:& effundite Siue cõportate) circa hieruſalẽ aggerẽ. d Hæc eſt ciuitas uiſitationis Siue mẽdax):omnis calumnia Siue oppreſſio)in medio eius. Sicut frigidã facit ciſterna Vel lacus)aquam ſuã:ſic frigidã fecit malicia ſua.

e HEB. Iniquitas & uaſtitas audietur in ea coram me ſemp, infirmitas & plaga. Erudire hieruſalẽ,ne forte recedat anima mea a te:ne forte ponam te deſertam terrã inhabitabilem. Hæc

SEP. Impietas & miſeria audiet in ea contra faciem eius. Per omnẽ dolorẽ & flagellum erudieris hieruſalem,ne forte recedat aia mea a te : ne faciã te inuiã terram quæ nõ habitetur.

f dicit dñs exercituum:uſq; ad racemum colligẽt quaſi in uinea reliquias iſrael. Conuerte manũ tuã quaſi uindemiator ad cartallũ.

Quia hæc dicit dñs uirtutum:Racemate, racemate q̃ſi in uinea reliquias iſrl. Reuertimini quaſi uindemiator in cartallum ſuũ.

g Cui loquar,& quẽ cõteſtabor ut audiat? Ecce incircumciſæ aures eorũ (ſiue ueſtræ) : & audire nõ poſſunt. Ecce ỽbũ dñi factũ ẽ eis in opprobriũ, & nõ ſuſcipiẽt illud.

h HEB. Idcirco furore domini plenus ſum: laboraui ſuſtinens.

SEP. Et furorem meum impleui,& ſuſtinui:& nõ conſumpſi eum.

Effunde

Effunde

A compleui, feriendo populum peccatorem: & tamen retinue rit illum, & nõ totum effuderit: ut reliquiæ ſaluæ fiant: Q̃d mihi uideẽ ſibi eſſe cõtrariũ. Si eñ compleuit furorẽ ſuum, quomodo ſuſtinuit ne compleret? a ¶ Effunde ſuper paruulum furorem ꝛc̃. Vel propheta præcipit in ſpiritu uenienti chaldæo, ut effundat furorẽ domini ſuper paruulos: & innoxiæ quoq; non parcat ætati. Vel certe narrat quid factum ſit ſuper cõcilium iuuenum ſimul, qui ad repugnandum arma corripuerant. Vir eñ cũ uxore capietur: dulciſſima inter ſe nomina pariter ſentient captiuitatem: ſenex cũ pleno dierũ. Ergo ſenectus non eſt ætas ultima, ſed eorũ qui pleni ſunt dierum: q̃s noſtro ſermone appellamus depoſitos, ſiue decrepitos. Sequitur: Et tranſibunt domus eorũ ad alteros, captiuitatis malo, agri & uxores ſimul: ut & cõiunx ad hoſtes trãſeat & poſſeſſio. Quicquid iuxta literam intelligimus ſuper hieruſalem, iuxta intelligentiã ſpiritualem referamus ad eccleſiam, ſi offenderit deum.

B b ¶ Quia extendam manum meam ſuper habitantes terram ꝛc̃. Quod in hebraico dicitur: Extendam manum meam ſuper peccatores ſiue habitatores terræ: apud Lxx. ſemper eleuabo ſcribitur: qui utercq; percutientis eſt habitus: Iuxta illud quod ſcriptum eſt: Et adhuc manus domini extenta, ſiue excelſa. Habitatores autem terræ ſemper in uitio ſunt. Vnde & in Apocalypſi frequentius dicitur: Væ habitatoribus terræ. A minore uſq; ad maiorem omnes ſtudent auariciæ: ſecundum illud Apoſtolicum: Radix omnium malorum eſt auaricia. Et a propheta uſq; ad ſacerdotem, cuncti faciũt dolum: Alij in prophetando mendacium: alij peruerſe interpretando legem dei. Dicit enim & in alio loco, ppheta: Quærite legem a ſacerdotibus. Et cũ (inquit) tanta facerẽt, proſpera quæq; meo populo nunciabant: & quaſi curare cupiebant uulnus, & ignominiam filiæ meæ, dicentes: Pax, pax: cum pax omnino non eſſet. Hoc proprie de ſacerdotibus & doctoribus intelligendum eſt: qui diuitibus & eis quos uident in honore maximo conſtitutos, repromittunt proſpera: & clamẽtẽ prædicant deum: magis illos ſupplicio & iracundiæ præparantes. c ¶ Confuſi ſunt, quia abominationem fecerunt ꝛc̃. Preſſius hoc legendum eſt iuxta hebraicum. Et cum (inquit) tanta fecerint, nunquid cõfuſi ſunt? nunquid erubuerunt in ſceleribus ſuis? quin potius peccatum auxere contemptu, & erubeſcere neſcierunt. Neſcierunt autem, hic poſuit pro noluerunt: ſiue nimio contemptu & uitio inoliti mali, ne intelligere quidem potuerunt. d ¶ Quam obrem cadent inter ruentes: in tempore viſitationis ſuę ꝛc̃. Quoniam (ait) erubeſcere neſcierunt: & non ſolum opus, ſed ne ſcientiam quidem habuere, & ſenſum pœnitentiæ: propterea cadent qui prius ſtabant inter eos, qui uitijs ſuis corruent: & cum uiſitationis & pœnæ eorum tempus aduenerit, cunctis ruentibus ſociabuntur. Grandis autem impietas, non ſolum non cauere, ſed nec intelligere uelle peccata: & nullam habere diſtantiam bonorum malorumq; operum. e ¶ Hęc dicit dominus: State ſuper uias & uidete: et interrogate de ſemitis antiquis quę ſit uia bona ꝛc̃. Euangelica parabola ſi fuerit intellecta, huius loci præbebit intelligentiam: in q̃ negociator bonus, omnes uendere dicitur margaritas: ut de precio earũ unã emat precioſiſſimam margaritam: q̃ ſcilicet per patriarchas & prophetas ueniamus ad eum qui dicit: Ego ſum uia. Standum eſt igitur in prophetis, & diligentiſſime contemplandum: & interrogandũ de ſemitis antiquis ſiue ſempiternis, quæ multorũ ſanctorum ſunt tritæ ueſtigijs: quæ ſignificanti⁹ græce appellanẽ τρίβους: quæ ſit uia bona in euãgelio, & ambulandum in ea: quæ uia cũ inuenta fuerit, præbet refrigerium: ſiue purificationem animabus credentiũ. At illi econtrario reſponderunt, non ambulabim⁹ per uiam euangelij: proprie hoc propheta dicẽte de perfidia iudæorum. Statimq; infert: Et conſtitui ſuper uos ſpeculatores. Haud dubium quin apoſtolorum indicetur chorus: iuxta Eçechielem: Filij hoĩs ſpeculatorẽ te dedi domui iſrael: & præcepi ut audiretis uocẽ tubæ: uel mandata euangelij, uel doctrinã apoſtolorum: iuxta illud Eſaiæ: In montẽ excelſum aſcende, qui euãgeliças ſion: exalta ſicut tuba uocem tuam, qui annuncias hieruſalem. Qui dixerunt: Non audiemus. Et inuitati ad cænam, noluerũt uenire: propterea dicitur: Audite gentes. Q̃d ſecuti ſunt & apoſtoli, quando loquuntur in Lycaonia: Vobis quidem oportebat primum loqui uerbum dei: ſed quia repellitis illud, & indignos uos iudicatis æternæ uitæ: ecce conuertimur ad gentes. Et cognoſce congregatio: nequaq̃ iudaica, ſed omnium nationũ. Siue qui paſcitis greges, epiſcopi & preſbyteri & omnis ordo eccleſiaſticus. Vel cognoſcite teſtimonium quod in eis eſt: Teſtimonium enim dei fidele, ſapientiam præſtans paruulis. Quibus loquitur & dominus: Noli timere grex paruule. Et: Ecce ego & pueri mei, quos mihi dedit deus. Cognoſcite ergo quanta faciam populo non credenti. Quodq; infertur: Audi terra, totus orbis ad audiendum uocatur: ſicut & in principio Eſaiæ legimus: Audi cœlum, & auribus percipe terra: quæ ſcilicet dñs factus rus ſit populo iudæorum. f ¶ Ecce ego adducam mala ſuper populum iſtum / fructum cogitationum / ſiue auerſionis eius ꝛc̃. Mala appellat ſupplicia pœnaſq; patientium: non ſuper gentes quæ uocantur ad euangelij ueritatem, ſed ſuper populum qui reſpondit: Non audiemus. Et receptus eſt fructum cogitationum, ſine auerſionis ſuæ: dicente Dauid: Labores manuum tuarum manducabis. Cauſaq; perſpicua, quia uerba domini non audierint: & legem eius abiecerint.

Vt quid mihi

Matth. 13. f
Ioh. 14. a
Matth. 7. b
Eçech. 3. d
Eſa. 40. b
Act. 13. g
Eſa. 1. a
ps. 127. a

Eſa. 5. f
Apoc. 8. d
1. Timo. 6. b
Hiere. 18. c

E a ¶ Vt quid mihi thus de saba affertis ꝛc. Q. d thura de saba ueniant, nemo dubitat: unde & illud Vergilianũ: Centum q̃ sabeo thure, calent aræ. Calamũ autẽ quod hebraice dicitur עֲנָה: pro quo Lxx. & Theodotio, cinamũ transtulerunt: de terra uenire longinqua, ꝓpheticus sermo testatur: ut intelligamus Indiã: de qua ꝑ mare rubrũ plura ueniũt aromata. Hoc genꝰ pigmẽti medici, καοσίαμ σύριγγος appellãt. Et est sensus: Frustra mihi in unguẽta cõficiẽda, quæ lege præcepta sunt, suauissimi odoris pigmenta cõfertis, & holocausta succẽditis: qui meã in lege nõ facitis uoluntatem: iuxta q̃d supra dictũ est: Verba mea nõ audierũt: & legem meã proiecerunt. Hoc aũt ꝓprie cõuenit his, qui de rapinis & nudatione miserorum offerunt sacrificia: & elemosynis exiniquitate, se putant redimere posse peccata, dicente scriptura: Redẽptio animæ uiri, ꝓpriæ diuitiæ: quæ non de iniquitate, sed de labore & iusticia cõgregant.

pro. 13. b

b ¶ Propterea hęc dicit dñs ꝛc. Impleta uidemus oĩa quæ dominus illi ꝓpho cõminatus est: quotidie eĩ ruunt in blasphemijs suis: nihilq̃ in se habent forte, sed omnis apud eos infirmitas ẽ. Filij patrũ sequuntur blasphemias: & quotidie recipiũt illam imprecationem: Sanguis eiꝰ super nos, & super filios nostros: & nõ solum ipsi, sed & uicini & proximi eorum, omnes qui legem & prophetas sequunt iuxta occidentem literam, & nõ iuxta spiritũ uiuificantẽ: & omnes pariter peribunt: quia omnes pariter peccauerũt.

F

Matth. 27. c

a Vt quid mihi thus de saba affertis: & calamum suaue olentẽ de terra longinqua? Holocausta uestra nõ sunt
b accepta: & uictimæ uestræ mihi non placuerunt. Prõpterea hæc dicit dominus: ecce ego dabo in populum istum ruinas, & ruent in eis (siue infirmitatẽ: & infirmabuntur in ea) patres & filij simul, uicinus ac proximꝰ, &
c peribũt. Hæc dicit dõminus: Ecce populus uenit de terra aquilonis: & gens magna consurget a finibus terræ. Sagittã & scutum (siue çibynam) arripiet: crudelis est (uel impudens) & non miserebit: uox eius quasi mare sonabit: & super equos ascẽdent, præparati quasi uir ad
d prælium aduersum te filia sion. Audiuimus famã eius: dissolutæ sunt manus nostræ: tribulatio apprehendit
e nos: dolores q̃si parturiẽtẽ. Nõlite exire ad agros: & in uia ne ambuletis: quoniã gladius inimici pauor in circuitu.
f Filiã populi mei accingere cilicio, & cõspergere cinere: luctũ unigeniti (siue dilecti) fac tibi planctũ amarum (siue miserabilẽ): quia repente ueniet uastator, siue
g miseria super nos (siue super uos). Prõbatorẽ dedi te in populo meo robustum: & scies & probabis uiam eorũ. Omnes isti principes declinãtes (siue inobediẽtes): ambulãtes fraudulẽter (siue peruerse). Es & ferrũ uniuersi corrupti sunt: defecit sufflatoriũ in igne (quẽ significantius græci φυσήτηρα appellant): cõsumptũ est plumbũ: frustra conflauit conflator siue argentarius. Malitiæ enim eorum non sunt consumptæ: argentum reprobum uocate eos: quia dominus proiecit illos.

¶ Ca. VII

h Vẽrbũm quod factũ est a domino ad Hieremiam dicens: Sta in porta domus domini: & prædica uel lege ibi uerbum istud, & dic: Audite uerbum domini omnis iuda, qui ingredimini per
i portas has, ut adoretis dñm. Hæc dicit dõminus exercituũ deus israel: Bonas facite (siue dirigite) uias uestras & studia

Matth. 24. b
Geñ. 19. d
Esa. 2. a
Michee. 4. a

b ¶ Propterea hęc dicit dñs ꝛc. Impleta uidemus oĩa quæ dominus illi ꝓpho cõminatus est: quotidie eĩ ruunt in blasphemijs suis: nihilq̃ in se habent forte, sed omnis apud eos infirmitas ẽ. Filij patrũ sequuntur blasphemias: & quotidie recipiũt illam imprecationem: Sanguis eiꝰ super nos, & super filios nostros: & nõ solum ipsi, sed & uicini & proximi eorum, omnes qui legem & prophetas sequunt iuxta occidentem literam, & nõ iuxta spiritũ uiuificantẽ: & omnes pariter peribunt: quia omnes pariter peccauerũt. c ¶ Hęc dicit dñs: Ecce populus uenit ꝛc. Proprie hoc de babylonijs ꝓphetat, q̃ uẽturi sunt cõtra populũ hierusalẽ: & omnis armaturæ ordo describit: & impetus præliantiũ, ut uocis terrore cõculsi, agant pœnitentiã: & clæmẽtissimũ placẽt deũ. Venicq̃ dat occasionẽ rogandi dum dicit, aduersum te filia sion. Possumus hoc testimonio abuti ꝑsecutionis tpe: q̃n omnis aduersus nos diaboli rabies cõcitat, nullaq̃ miscꝯia est: & quasi uehemẽtissimi maris fluctus, ita opprimũt resistẽtes. d ¶ Audiuimus famã eius ꝛc. Respõdit ꝓpus, cui ꝓpheta, immõ ꝑ ꝓphetã dñs babylonijs cõminatus est: q̃ antecq̃ ueniant, timore superati sint: nec possint eleuare manus: & angustia eos comprehenderit quasi dolor parturientẽ: q̃ dolore nihil affirmãt grauius quæ sensẽrũt. e ¶ Nolite exire ad agros ꝛc. Docet euãgeliũ nõ esse exeundũ in agrũ, nec de tectorũ altitudine descẽdendũ: sed audiẽdũ illud in mõte: Saluũ te fac. Ad quẽ

Jer. 7. a

i ¶ Hęc dicit dñs exercituũ ꝛc. Clæmẽtissimꝰ medicus oĩ uulneratos

G ¶ Filia ꝓpli mei ꝛc. Quia sup̃ dixerat: Nolite exire ad agros: & in uia ne ambuletis: q̃m gladius inimici, pauor in circuitu: & fugã q̃q̃ ꝓphibuerat: docet q̃d facere debeant: ut cõuertant scilicet ad pœnitẽtiã: & hanc firmissimã & securã habeãt armaturã. Vbi nos diximus, luctũ unigeniti fac tibi: Pro unigenito, in hebraico scribit יְחִיד: q̃d magis solitariũ, q̃ unigenitũ sonat: Si eĩ esset dilectꝰ siue amabilis, ut Lxx. trãstulerũt, יְדִיד ponere: q̃d & Salomoni deus nomẽ imposuit. Nihil autẽ dolẽtius, q̃ unũ uel solũ perdere filium. Illud q̃q̃ q̃d nos ĩterpretati sumꝰ: quia repẽte ueniet uastator siue miseria super nos: Lxx. super uos, posuerunt: cum multo deus misericordiꝰ dixerit: ut quicquid sup̃ suũ uenturũ est populũ, sup̃ se quoq̃ uenire testetur. Vastatorẽ autẽ ꝓprie, uel nabuchodonosor, uel diabolũ significat.

יְדִידְיָה 2. Reg. xii

g ¶ Probatorẽ dedi te ꝛc. Dat ꝓpheta populo incredulo probatorem robustus, quod hebraice dicitur מִבְצָר: q̃d uel munitũ, iuxta Aquilam: uel clausum atq̃ circundatũ, iuxta Symmachũ & Lxx. sonat: instar urbis firmissimæ: ut nullas populi pertimescat insidias: & cũ, ꝓbaueris (ait) & scieris uiã ppli delinquentis, tũc ĩtelligas argẽtũ cõmixtum ære, nulla ratione posse purgari. Quõ eĩ plumbũ miscet metallis, quæ adulterata sunt atq̃ uiolata, ut materia separetur aliena: & si forsitan purgata nõ fuerit, plumbũ oẽ cõsumit, & in nihilũ redigit: ita oẽ eloquiũ doctrinarũ, & sermo ꝓpheticꝰ perit in his q̃ audire cõtẽnunt. Dicamꝰ & sup̃ his, q̃ sicut aspides surdæ obturãt aures suas ne audiãt uoces incãtãtiũ. Frustra eĩ cõflauit argẽtari sive conflator: malitiæ eĩ eorũ nõ sunt cõsumptæ. Vñ nequaq̃ argentũ, sed argẽtũ reprobũ sunt uocati: q̃a dñs abiecit eos. Principes autẽ sunt a dño recedẽtes siue inobedientes, qui peruerse ambulant & fraudulenter.

Ps. 57. a

H ¶ Verbũ q̃d ꝛc. ut adoretis dñm. Hoc in æditione Lxx. nõ habet, sed de Theodotiõe ex hebraico additũ est. Imperat autẽ ꝓphetæ ut stet in porta dñi, ꝑ quã ad adorãdũ dñm ingredit ppli multitudo: ut ꝑ hanc occasionẽ possint audire quæ dñs præcipit. Per q̃d intelligimꝰ duritiã ppli iudæorũ: q̃ q̃si mẽdaces atq̃ uesanos habuerint ꝓphetas, dum ꝑ occasionẽ & celebritatẽ loci audire cogunt uerba dñi: & non ꝓpter hoc q̃ uerba sint dñi.

2 Co. f

A uulneratos cupit ſanare medicamine. Quando autē dicit: Bonas facite ſiue corrigite uias ueſtras, oſtendit eas eſſe perſuerſas: & nihil in ſe habere boni. Et quia naturale eſt: ut unuſquiſq; natale diligat ſolum: & nihil dulcius habeat patria, pollicetur præmia obedientibus. Habitabo (inquit) uobiſcum, ut ſecuros de habitatione uos faciam: ſiue uoſipſos, iuxta Symmachum, firma habitatione fundabo, qui ait: Et confirmabo uos in loco iſto.

a ¶ Nolite cōfidere in uerbis mēdacibus ꝛc. Hoc quod Lxx. in huius capituli addidere principio: In uerbis mendacij, quæ uobis omnino nō proderūt: in hebraico nō habeť. Præcepit autē & tunc populo iudæorum: & hodie nobis, qui uidemur in eccleſia conſtituti, ne fiduciam habeamus in ædificiorum ſplendore, auratiſq; laquearibus, & ueſtitis parietib⁹ marmorum cruſtis: Et dicamus: Templū domini, templum domini, templū domini eſt. Illud enim templum domini eſt, in quo habitat uera fides, ſancta cōuerſatio, omniumq; uirtutum chorus. Denicq; infert: Si rectas feceritis uias ueſtras: & cogitatio ueſtra nō abierit poſt errorem: & ſecuti fueritis iuſticiam: & malū non feceritis, neq; effuderitis ſanguinē innocentem: ſimplices ꝙſq; non ſcandaliçantes: & poſt deos alienos non ambulaueritis, peruerſa adorātes dogmata, quæ de ueſtro corde ſimulaſtis in malum uobiſmetipſis. Vel habitabo uobiſcū in loco iſto, quem uocatis templum dei: & in terram quam dedi patribus ueſtris, apoſtolis ſcilicet & apoſtolicis uiris. Vel certe firma ſtatione habitare uos faciā a principio uſq; ad finē. Poteſt hoc & illis uirginibus cōuenire, quæ iactant pudicitiam: & impudenti uultu præferunt caſtitatem: cum aliud habeat conſcientia: & neſciunt illam diffinitionē apoſtoli uirginalem: Vt ſit ſancta corpore & ſpiritu. Quid ēm prodeſt corporis pudicitia animo cōſtuprato, ſi cæteras uirtutes quas propheticus ſermo deſcripſit, non habuerit?

1.Co.7.f

b ¶ Ecce vos cōfiditis vobis in verbis mēdacij ꝛc. Fruſtra eos in templo habere fiduciam, ſequentia peccata demonſtrant. Quid enim prodeſt audacter ingredi limen domus dei, erecta ſtare ceruice: & nō ſolum cor, ſed & manus habere pollutas, furto, homicidio, adulterio, periurio, ſacrilegio, & cultu eorum deorum quos neſcias? Hæc ſpiritualiter accidere in eccleſia nemo dubitat, quando præſentis temporis conſyderantes fœlicitatem, ſua peccata non reputant: & latere arbitrantur deum, quia ſtatim uindicta non ſequitur: quin potius in tantam prorumpunt amētiam, ut liberatos ſe putent: quia poſt mala opera etiam a cultu domini receſſerunt.

c ¶ Numquid ſpelunca latronum facta eſt domus iſta ꝛc. De hoc loco in euangelio aſſumptū puto: Scriptum eſt: Domus patris mei, domus orationis uocabiť: uos autē feciſtis illam ſpeluncam latronū: Siue ut in alio euangelio ſcriptum eſt: domum negociationis. Eccleſia dei uertitur in ſpeluncam latronum, quando furta, homicidia, adulteria, ſacrilegia, periuria, hæreſeos adinuentio: & oīa in ea ſcelera uerſantur: quando auariciæ facibus principes inardeſcunt: & regū quondam opes, uile aut certe nō uile pallioli⁹ poſſidet. Vñ infert: Ego, ego ſum, ego uidi dicit dominus. Oculi mei cōtemplati ſunt, quod uos putatis occultū: tenebræ theſaurorū, meam nō fugiunt conſcientiam. Qui cum diues eſſet, pauper ꝓ nobis factus eſt: nunc in nr̄is diuitijs erubeſcit, & dicit: Væ uobis diuitibus, qui habetis cōſolationē ueſtram.

C

Matth.21.b

Ioh.2.c

2.Co.8.b

Luc.6.d

d ¶ Ite ad locū meū in ſilo ꝛc. Ex præteritis docet præſentia, & diſcentibus: Templū domini, templū domini, templum domini eſt: & precioſæ domus fulgore gaudētibus, Silo ubi primū fuit tabernaculum dei, recordatur hiſtoriæ, de qua in pſalmo ſcriptū eſt: Et repulit tabernaculum ſilo: Vt quō ille locus in ruinas cinereſq; collapſus eſt: ita & tēplū corruat, cū ſimilū habitatio fuerit peccatorum. Sicut igitur ſilo templi exemplum eſt: ita tēplū nobis, quando tempus aduenerit illi⁹ teſtimonij: Putas ueniēs filius hominis,

D

Pſ.77.g

1.Reg.4

Luc.18.b

e ¶ Et nunc quia feciſtis ꝛc. mane cōſurgens et loquens ꝛc. Hoc quod poſuimus, mane cōſurgens & loquens: in Lxx. non habetur. Mane autē conſurget deus: nō quo aliquod ei tēpus abſq; diluculo ſit, ſed quo poſt noctis quietē uiribus corporis inſtauratis, anima hominum uegetior ſit: & nequaq; uoluptatibus occupata, cibiq; deſyderio, audire & facere ualeat quæ dicunť. Vnde & illud in pſalmo legimus: Mane exaudies uocem meam: mane aſtabo tibi & uidebo. Et in Eſaia: De nocte ſiue diluculo conſurget ſpiritus meus ad te deus: quoniā lux præcepta tua ſuper terram. Vnde & filios lucis Paulus glorioſus apoſtolus appellat, & nō noctis neq; tenebrarum: Nec dormientes, ſicut & cæteri dormiunt: qui dei mandata non ſentiunt. Quia igitur deus uocauit eos de nocte conſurgens, ut & eos de tenebris liberaret: cōminatur eis ſimilia ſe eſſe facturū templo in hieroſolymis: quæ fecit loco ſilo, ubi primum fuit tabernaculū: ut peccata ſimilia, pari ſententia feriantur. Et quō proiecit dominus ſemē ephraim, id eſt, decē tribus, quæ uocabanť iſrael: & habebant principes propter Hieroboam filium Nabath de tribu Ephraim, quæ eadem appellabať tribus Ioſeph: Sic etiā hieruſalē & tribum Iuda cum Beniamin ſe abiecturū eſſe teſtatur. Abiecit igitur ſilo,

Pſ.5.a

Eſa.26.b

Ephe.5.b

1.Re.3.et.4

uos a facie

T abiecturus

inueniet fidem ſuper terram?

E abiecturus & templum: abiecit decē tribus, abiecturus & duas. Quicquid illi populo dicit, intelligamus & de nobis si similia fecerim⁹. a ¶ Tu ergo noli orare ꝓ pplo hoc ⁊c. Ne uideatur rogans, ppheta non impetrare quod postulat: præcipit deus, ne pro populo peccatore, & nullam agēte pœnitentiam deprecetur.

Quod autē dicit: Et nō resistas mihi: illud ostendit ꝙ sanctorum preces, dei iræ possint resistere. Vnde & dominus loquitur ad
Exo.32.c Moysen: Dimitte me, ut percutiam populū istum: & faciam te in gentē magnam. Et in
Ps.105.e psalmis legit: Et stetit Phinees & placauit: & cessauit quassatio: & reputatum est ei ad iusticiam. Aaron quoq; ar
Nu.16.g repto thuribulo, inter ignem arsurumq; populū medius stetit: & dei ira cessauit. Ac ne putem⁹ crudelitatem dei: q ne rogari quidē se pmittat: reddit causas, cur non exaudiat dicens: b ¶ Nonne vides quid isti faciant ⁊c. Vis, inquit, audire propheta cur tibi dixerim: Noli orare ꝓ populo hoc? Hæc faciūt quæ sequunt. Et int⁹
F & foris, & in plateis, & in exitib⁹ hierusalem: filij ligna comportāt: & patres succendunt ignē: & mulieres conspergunt adipem cū farina, ut faciāt χαυώνας quas nos placētas interpretati sumus, siue præparationes: ut omne gen⁹ ostendat sacrificij reginæ cœli, quā lunam debemus accipere: Vel certe militiæ cœli, ut omnes stellas intelligamus. Et post hæc libēt dijs alienis: nō quo sint, sed q̄ sub nominibus eorū, dæmonib⁹ thura succendant: & me ad iracundiam prouocēt ista facientes: nec intelligunt miseri, ꝙ ista cōtentio non me ledat, quē nunq; ira cōmutat: sed semetipsos in confusionē uultus sui, & in ignominiā sempiternā. Quicquid igitur facim⁹, nō deum lædimus: qui ledi nunq; potest: sed nobis interitū præparamus, thesauriçantes iram in die iræ. Ideo autē diuersa officia filiorū patrūq; & matrū posuit uel uxorū: ut nulla ætas sit quæ ab ꝑietate dissenserit. c ¶ Hæc dicit dñs deus: Ecce furor meus ⁊c. Qui supra dixerat: Nunquid me ad iracundiam prouocant: quomodo nunc dicit: Ecce furor meus, & indignatio mea stillauit super locū istum? Et est sensus: Ego quidem naturaliter nō irascor, sed illi ita agunt ut me ad iracundiā prouocēt: & meam uidear mutare naturā. Sentiant igitur iratum: qđ quantū in se est, facere conantur. Pulchreq; non (ait) effusus est furor meus

uos a facie mea: sicut proieci omnes fratres uestros, uniuersum semē ephraim. a Tu ergo noli orare pro populo hoc: nec assumas pro eis laudem & orationem, Siue nec roges ut misericordiam cōsequantur). Et non obsistas b mihi: quia non exaudiam te. Nonne uides quid isti faciant in ciuitatibus iuda, & in plateis hierusalem? Filij colligunt ligna, & patres succendunt ignem: & mulieres cōspergunt adipē, ut faciant placentas Siue chauonas) reginæ Siue militiæ) cœli: & libent dijs alienis: & me ad iracundiam prouocent. Nunquid me ad iracundiā prouocant dicit dominus? Nonne semetipsos in cōfusionē c uultus sui? Ideō hæc dicit dominus deus: Ecce furor meus & indignatio mea cōflata est Siue stillauit) super locū istum, super uiros, & super iumenta, & super lignū regionis, & super fruges terræ: & succendetur, & non ex- b tinguet. Hæc dicit dominus exercituū deus israel: Holocaustomata uestra addite uictimis uestris, & comedite carnes. Quia nō sum locutus cum patribus uestris: & nō præcepi eis in die qua eduxi eos de terra ægypti, de uerbo holocaustomatū & uictimarū. Sed hoc uerbum præcepi eis dicens: Audite uocē meā, & ero uobis deus: & uos eritis mihi populus: & ambulate in oī uia quā e mandaui uobis, ut bene sit uobis. Et nō audierūt, nec inclinauerūt aurem suam: sed abierūt in uoluntatibus Siue desyderijs): & prauitate cordis sui mali: factiq; sunt retrorsum, & nō in ante. A die qua egressi sunt patres eorum de terra ægypti, usq; ad diem hanc. Et misi f ad uos omnes seruos meos prophetas per diem: cōsurgens diluculo & mittens. Et non audierunt me, nec inclinauerunt aurē suam, sed indurauerunt ceruicē suam: & g peius operati sunt q̄ patres eorum. Et loquēris ad eos omnia uerba hæc, & non audient te: & uocabis eos, & non respondebunt tibi. Et dices ad eos: Hæc est gens quæ nō audiuit uocem domini dei sui: nec recepit disciplinam. Perijt fides, & ablata est de ore eorum.

Tonde

G quæ hominū sunt, similem interitum sustinebunt. Et succēdetur (inquit): haud dubiū, quin furor domini: & non extinguetur: quia non agit populus, per quæ possit extingui. b ¶ Hæc dicit dñs exercituū ⁊c. Quorū reprobauit templū, consequenter reprobat & sacrificia: & oblique arguit eos, ꝙ non uenerationē sui, sed epularum desyderio immolent uictimas. Quod autē ait: Non sum locutus cū patribus uestris: & nō præcepi eis in die qua eduxi eos de terra ægypti, super uerbo holocausti, & uictimarū: manifeste intelligitur, ꝙ primū de calogum dederit in tabulis lapideis, scriptū Exo.31.d digito dei: & post offensam idololatriæ caputq; uituli, postea iusserit sibi magis fieri q̄ H dæmonibus: auferens puram religionē mandatorum dei: & concedens sanguinē uictimarum carniūq; desyderium. e ¶ Et non audierūt ⁊c. Me dicente: Audite uocē meam & ero uobis deus, & reliqua: non audierūt, nec inclinauerūt aurē suam, sed sui cordis fecere desyderia: & contra Apostoli sentētiā, qui præteritorū obliuiscebatur: & in priora se extēdebat, fecere contraria: ut præterita cuperēt, & futura contemnerent. Quodq; dicit: A die qua egressi sunt patres eorum de terra ægypti usq; ad diem hanc: omne tempus in medio dicit eos per offensam dñi trāsegisse: Vnde & necessaria fuit euangelij gratia, quæ illos nō suo merito, sed dñi miscd'ia cōseruauit. f ¶ Et misi ad vos omnes seruos meos ⁊c. Iusta ergo ira dñi, quæ cōflata est: & stillauit super populū contēptorē duraq; ceruicis, & uerba dei audire nolentem. Quō autē deus, uel de nocte, uel diluculo, & in die mittat prophetas, supra diximus. g ¶ Et loqueris ad eos oīa verba hęc ⁊c. Ne dubites (inquit) eos indurasse ceruicē: & peiora patribus suis operatos. Ecce do locū pœnitentiæ: nec ideo loquor ut fiant, sed quia futura sunt idcirco prædico: Saltem nunc loquere eis uerbis meis, & tñ nō audiēt te: & uocabis eos, & nō respōdebunt tibi. Tantæ em̄ erunt superbiæ: ut cū uocaueris eos ad audiendū, nullus respōdere dignetur.

4.Reg.
Iudic.
4.Reg.25.

A dignetur. Et dices ad eos: Hæc est gens quæ nō audiuit uocem dñi dei sui, nec recepit disciplinā. Pulchre ut ante iam dixi, nequaq̄ populum suum, sed gentē uocat. Quod licet & in tēpore prophetarū ex parte sit factum, & in umbra præcesserit, & in imagine: tamen plenius completur in Christo, quando noluerunt recipere disciplinam: & uocem sui dñi contempserunt. Vnde eleganter inferē: Periit fides, quæ ꝓprie christianorum est: & ablata ē de ore eorū: oīs uidelicet filij dei, fideiq̄ confessio. a Tonde capillum tuū ꝛc. Et Iob audita filiorū & filiarum morte, capillos legimus totondisse: & apud ueteres hæc erat omnium consuetudo lugētium, tondere cæsariem. At nunc econtrario comam dimittere, luctus indicium est. Omnis autē planctus & lamētatio prophetalis idcirco assumitur: quia ꝓiecit dominus, & reliquit generationē furoris sui. Haud dubiū quin populū significet iudæorum. Et ꝓprie hoc ad B Christi tempora referendum: quādo periit fides: & ablata est de ore ppī dñm blasphemantis. b Quia fecerūt filij iuda malum in conspectu meo dicit dñs ꝛc. Q̄ in templo dei filij Iuda statuam Baal posuerint, in Eçechielis principio discimus. Excelsa aūt quæ hebraice appellantur בָּמוֹת siue aram, tophet, quæ est in ualle filiorū ennom: illum locum significat, qui siloe fontibus irrigat: & est amœnus atq̄ nemorosus: hodieq̄ hortorum præbet delitias. Hic autem gentilitatis error omnes prouincias occupauit: ut ad capita fontium lucosq̄ amœnissimos, uictimas immolarēt: & omnis prauæ superstitionis religio seruarē. Tophet lingua hebræa interpretat̄, latitudo: scriptumq̄ fertur in libro Iosue filij Nun, de hoc loco qui est in ualle filiorū ennom, & hebraice dicitur גֵּיא חִנֹּם גֵּיא quippe φάραγξ, hoc est, uallem: & חִנֹּם, uel hois nomen, uel gratiam sonat. Traduntq̄ hebræi ex hoc loco appellatam gehennam: q̄ scilicet omnis populus iudæorum ibi perierit, offendens deum. In quo loco etiam filios suos in igne idolis consecrarint, siue holocaustum obtulerint: quæ nō præceperit eis, nec ulla legis iusserit sanctione. Q̄d si lepte obtulit filiam suam, uirginē deo, nō sacrificium placet, sed animus offerētis. Necq̄ enim si canis, aut asinus, aut immundum quodlibet animal primum occurrisset patri a cede hostiū reuertēti, deo illud offerre debuerat. c Ideo ecce dies uenīt dicit dñs ꝛc. Tempus obsidionis significat, q̄d ab anno nono Sedechiæ regis usq̄ ad annū undecimū perpessi sunt: & q̄ nequaq̄ uocetur uallis ipsa gehennom, hoc est, uallis ennom, siue filiorū ennom: sed ob interfectionem plurimorū, uallis occisionis. Tanta autem cædes erit, ut in loco prius religionis, sepulchra sint innumerabilia: & quos sepelire non potuerint, lacerent̄ ab auibus: & a bestijs deuorentur. Nullusq̄ sit qui abigat, similia metuens, & humandi uictus officijs. Manifesta trāscurrimus: ut sicubi locus fuerit, in obscuris moremur. Ipsius enim libri magnitudo, fastidium potest facere legentibus, quanto magis si a nobis latius disserat̄ur? d Et quiescere faciā de urbib⁹ iuda ꝛc. Cū locus idololatriæ uersus fuerit in sepulchra: ut ubi deum offenderant, ibi eorū inhumata iaceant cadauera: de urbe quondam hierusalem, & de cæteris urbibus, quæ sub illius ditione erant: auferet̄ omnis lætitia: & mœrore gemituq̄ & desolatione omnia complebuntur. Ca. VIII

a Tonde capillum tuum & proīce, & sume in directum, siue sūper labia planctum: quia proiecit dominus: & reliquit generationem furoris sui. b Quia fecerunt filij iuda malum in conspectu meo dicit dominus: Posuerunt offendicula sua in domo in qua inuocatum est nomen meum, ut polluerent eam. Et ædificauerunt excelsa Siue aram tophet, quæ est in ualle filij ennom: ut incenderent filios suos, & filias suas igne: quæ non præcepi, nec c cogitaui in corde meo. Ideō ecce dies uenient dicit dominus: & nō dicetur amplius tophet: & uallis filij ennom, sed uallis interfectiōis: & sepelient̄ in tophet, eo q̄ nō sit locus. Et erit morticinū populi huius in cibum uolucribus cœli, & bestijs terræ: & nō erit qui abigat. Et d quiescere faciam de urbibus Iuda, & de plateis hierusalem uocem gaudij, uocem læticiæ, & uocē sponsi, & uocem sponsæ. In desolationē enim erit terra. Ca. VIII

e IN tēmpore illo ait dñs: Ejcient ossa regis Iuda, & ossa principū eius, & ossa sacerdotū, & ossa ꝓphetarū, & ossa eorū qui habitauerūt hierusalē de sepulchris suis. Et expandēt ea ad solē, & lunā, & ad oēm militiā cœli, quæ dilexerunt, & quibus seruierūt: & post quæ ambulauerūt: & quæ quæsierunt, & adorauerunt. Non colligentur, & nō sepelientur: in sterquiliniū super faciē terræ erunt. Et eligent magis mortē q̄ uitam omnes qui residui fuerint de cognatione hac pessima, in uniuersis locis: quæ derelicta sunt, ad quæ eieci eos dicit dominus exercituū. f Et dices ad eos: Hæc dicit dominus: nunquid qui cadet, nō resurget? Et qui auersus est, g non reuertetur, Siue non auertetur)? Quarē ergo auersus est populus iste in hierusalem auersione contentiosa? apprehenderunt mendacium, & noluerunt reuerti.

Attendi

C

D

Iob.1.d

4.Reg.17.c

Iudic.11.f

4.Reg.25.a

Ī tēpore illo ait dñs ꝛc. Oīa quæ ꝓphetalis sermo describit, nr̄o tpe cernimus accidisse: nō uni hierusalē quæ ista perpessa est a chaldæis atq̄ romanis, sed uniuerso orbi: ita ut lachrimæ aruerint, & uniuersa completa sint ossibus mortuorum. Et quia solebāt iuxta antiquū morē, aurū, & quædā ornamenta uel mulierum uel uirorū, in sepulchris condere: hæc quoq̄ frāgebat & effodiebat auaricia, ut cœlo & luci ꝓderētur. Et ideo primū regum Iuda, & principum ei⁹, sacerdotū q̄q̄ & ꝓphetarū, & uniuersi populi, qui fuerāt in hierusalem, ossa de tumulis ꝓferebantur, patentia soli & lunæ, & omniū stellarū aspectui: ut quibus seruierant derelicto deo, eorum paterent aspectibus: & consumpti, in sterquiliniū & cineres soluerent̄. Si quis autē de multitudine potuisset effugere: ad quæcunq̄ loca uenisset, mortē præferret uitæ: & remediū infœlicis animæ putaret interitū. f Et dices ad eos ꝛc. Post tanta mala ad pœnitentiam prouocat eos qui potuerint remanere: siue prius q̄ ueniant quæ minatus est, hortatur ad conuersionē: & dat locū pœnitētiæ. Q̄d autē iuxta hebraicū scriptū est: Et qui auersus est, non auertet̄: illud significat, qui a deo auersatus est: si uoluerit ad meliora cōuerti, possit & dei furorē ad meliora cōuertere: & uenienti obsistere: & plagas precibus euitare. g Quare g̃ auersus est populus iste in hierusalē ꝛc. Quāto (inquit) magis ego ad pœnitentiā prouocaui, tanto illi plus recesserunt a me: nō tam peccandi studio, q̄ me superandi. Apprehenderūt enim fortiter mendaciū, uel idola,

 uel praua,

E uel praua quæq; ueritati iusticiæq; contraria: & noluerunt reuerti. Non dixit: non potuerunt, sed omni studio iniqua sectati sunt. a ¶ Attendi et auscultaui ꝛc. Reuocati ad pœnitentiam, audire contemnunt: nec sufficit eis contra dominum deliquisse, & locutos esse blasphemiam: sed omnes instar equorum & feruido cursu ad prælium ruentium, non recogitant sup peccato suo: nec dicunt, quid feci? Per quæ intelligimus, uel de omi genere humano ista dici, q̃ pro-
Geñ.8.d num sit ad uitia: uel de tẽpore saluatoris, qñ
Ps.13.a oẽs declinauerũt, simul inutiles facti sũt: nõ fuit qui faceret bonum, non fuit usq; ad unũ. Vnde & ipse mystice clamitat: Saluum
Ibi.11.a me fac domine: quoniam defecit sanctus. Sinautẽ hæc ita se habent: ubi sunt qui in nostra dicũt positum esse uolũtate, omni carere peccato? Nemo (inquit) quod bonum est, loquiẽ: quia etiã ꝙ
Matth.12.c ocioso uerbo reddituri sum⁹ rationẽ in die iudicij. b ¶ Miluus
F in cẽlo cognouit tempus suũ ꝛc. Pro miluo quẽ interpretatus est Symmachus, Lxx. & Theodotio, ipsum uerbum hebraicum posuere חסידה: Aquila Hærodiona. Rursum ꝙ hirundine. Symmachus, cicadam transtulit: quæ hebraice diciẽ סיס. Pro eo autẽ qđ nos posuim⁹ ciconiã, & Aquila & Symmachus ita ut in hebræo scriptũ est עגור transtulerunt: pro quo Lxx. agri passeres interpretati sunt. Vnus autẽ atq; idẽ sensus est, qui & in Esaiæ principio ponitur: Agnouit bos possessorẽ suũ: & asinus præsepe dñi sui:
Esa.1.a Israel autẽ me nõ cognouit: & populus meus nõ intellexit: Qđ etiã paruæ aues sua norint tẽpora: & sciant qñ ad calida festinantes loca, rigorẽ hyemis debeant declinare: & rursus ueris principio, ad solitas uenire regiones. Cœlum autẽ hic pro aere qui supra est, debemus accipere. c ¶ Quomõ
dicitis ꝛc. Ad scribas loquiẽ & pharisæos, qui legis iactant noticiam: & scribentes scribunt iniquitatem. Quodq; ait:
d ¶ Confusi sunt sapiẽtes, perterriti ꝛ capti sunt. Non quo sapiẽtes sint qui ista faciunt: sed sapiẽtes uocat, ut suo iudicio cõdẽnent: & ecõtrario sapientia eorũ cõuincat stulticia,
Rom.2.c dicente Paulo apl̃o: Qui doces alium, teipsum non doces? Et quia uerbũ dñi proiecerũt: ideo nulla sapientia est in eis. Frustra igitur iactant legis sciẽtiam, qui doctrinã operibus destruunt. e ¶ Propterea dabo mulieres ꝛc. Receperunt mercedẽ operũ suorũ: ut qui uerbũ domini proiecerũt, ipsi abiicerent ab eo. Vxores (inquit) eorum, & possessiones tradam hostibus. Et ne mea crudelis putet esse sentẽtia, causas auditor agnoscat: A minimo usq; ad maximũ, omnes auaricia studeant. Radix est eñ omniũ malorũ auaricia. A pro-
1.Timo.6.b pheta usq; ad sacerdotẽ, qui alios peccantes ꝓhibere debe-
rent, primi sceleribus subiacent: & cuncti uel iniqua faciũt, dum aliena diripiunt: uel certe mendaciũ, ut non sit ueritas in ore eorum. Et post ista quasi boni medici, aliena uulnera uerbis sanare cupiebãt, qui ipsi erant omniũ flagitiorũ confossi uulneribus. Hæc quotidie in nostro ẽcq; populo cernimus, dicente beato Paulo apl̃o: Qui prædicas nõ furandũ,
Rom.2.c furaris: & reliqua. Qui cũ peccatores & diuites uiderint, sanare cupiunt contritionẽ filiæ populi dei, hoc est, ecclĩæ: ad ignominiam, uel eorũ qui decipiunt, uel eorum qui alios decipiunt, ut dicãt omi facinore cooperti: pax, pax, cum nulla sit pax: & bellũ eis immineat peccatorum. f ¶ Cõfusi sunt
q; abominationẽ fecerunt ꝛc. ἐρωτηματικῶς hoc ẽ legẽdũ, ut sit sensus: Erubuerũt in sceleribus suis: intellexerunt abominatiões q̃s opati sunt? Nequaq̃: Sed in tantã erupere amentiam: ut nec confusione cuperẽt emendare uitia: nec spe ueniæ sua scelera confiteri. g ¶ Idcirco cadẽt
H inter ruentes ꝛc. Hæc sunt præmia eorũ qui erubescere nescierunt: ut quos dignitas erat excelsior populis, ruinis populi miscerent. A minimo eñ usq; ad
5.6.c maximũ, omnes auariciæ studeant: & a propheta usq; ad sacerdotem, cũcti faciũt mendaciũ. Visitatiõis autẽ tẽpus, ꝓpinqua captiuitas est. b ¶ Cõgregans congregabo eos
dicit dominꝰ ꝛc. Qđ sit tempus uisitationis in quo corruent delinquẽtes, manifestius docet dicẽs: Congregans congregabo eos. Haud dubium quin in hierusalem, ut obsideantur a Chaldæis longo tempore, & famis sustineant mala. Cum (inquit) tempora prætereant: & æstati succedat autumnus: & hyeme arborum cadant folia: uidebitis cuncta de longe, & ex his non capietis cibos. Non est enim uua in uitibus uobis, qui fructus uitium non sumitis: & non sunt ficus in ficulnea obsesso populo, qui suarum arborum poma cernit ab hostibus deuorari. Folia (inquit) defluent æstate autumnoq; transactis. Dedi enim eis quæ præterire cernerent: & maiori dolore amitterent, rerum omnium abundantiã, quã eis tangere non licebat. i ¶ Quare
sedemus? Conuenite ꝛ ingrediamur ciuitatem munitam ꝛc. Vox populi respondentis inducitur, & sua uitia confitentis & cohortantis se mutuo, ut ciuitates ingrediañ munitas, siue unam ciuitatẽ hierusalẽ: iam eñ cæteræ captæ fuerant. Et sileamus (inquit) ibi: quia dñs noster silere nos fecit: non enim habemus fiduciã deprecandi: siue abiiciamur ibi, siue proiiciamur instar stercoris: Ipse potauit nos aqua fellis: quia dulcem in amaritudinẽ cõuertimus deum. Et ut tales biberemus aquas, causa perspicua est. Peccauimus eñ dño & expectauimus pacẽ, qui nihil boni operis feceramus: putabamusq; nobis tẽpus adesse medicinæ, cũ formidine atq; terrore oĩa cõplerent. Personarũ mutatio & maxime in prophetis, difficilẽ intellectũ facit: quæ si suis locis & causis temporibusq; reddantur, plana fient quæ uidebantur obscura.

A Dan

G

Attẽdi & auscultaui, nemo quod bonum est, loquiẽ: Nullus est qui agat pœnitentiã sup peccato suo, dicens: quid feci? Omes cõuersi sunt ad cursum suũ: q̃si equus
b impetu uadẽs ad prælium. Miluus in cœlo cognouit tempus suũ: turtur & hirundo, & ciconia custodierũt tẽpus aduẽtus sui: ppl̃us autẽ meus nõ cognouit iudiciũ dñi.
c Quomõ dicitis, sapiẽtes sumus: & lex dñi nobiscũ est?
b Vere mẽdaciũ operatus est stilus mẽdax scribarũ. Cõfusi sunt sapiẽtes, perterriti & capti sunt. Verbũ eñ dñi
e piecerũt: & sapiẽtia nulla est in eis. Prõpterea dabo mulieres Siue uxores) eorũ externis: agros eorũ hæredib⁹: quia a minimo usq; ad maximũ, oẽs auariciæ studẽt: a
f ppheta usq; ad sacerdotẽ, cũcti faciũt mẽdaciũ Siue iniquitatẽ). Et sanabant cõtritionẽ filiæ ppl̃i mei ad ignominiã dicẽtes: Pax, pax, cũ non esset pax. Cõfusi sunt,
g quia abominationẽ fecerũt: quinimmo confusione nõ sunt confusi, & erubescere nescierũt. Idcirco cadent inter
b ruẽtes: in tpe uisitationis suæ corruẽt dicit dñs. Cõgregans cõgregabo eos dicit dñs: Non est uua in uitibus: & non sunt ficus in ficulnea: folium defluxit: & dedi eis
i quæ prætergressa sunt. Quare sedemus? Conuenite, & ingrediamur ciuitatem munitam Siue ciuitates munitas) & sileamus ibi Siue proiiciamur ibi): quia dominus noster abiecit nos: & potum dedit nobis aquam fellis. Peccauimus enim domino, expectauimus pacẽ: & non erat bonum: tempus medelæ, & ecce formido.

A Dan

A a ¶ Dan auditus est ꝛc. Nō igit̄ ut supra Lxx. trāstulerūt, dixit populus: Ingrediamur ciuitates munitas, sed ciuitatē munitā: ut significet hierusalē. Denicp & nunc infert: urbē & habitatores ei⁹. Describit̄ aut̄ a Dan p phœnicē ueniēs cū exercitu nabuchodonosor, in quo loco fluuius Iordanis oritur: & quæ Lxx. futura, hebraicū ,p ueritate rei, iam facta commemorat. b ¶ Quia ecce ego ꝛc. Qui sint illi qui ueniūt a Dan: & q̄rū auditus est fremitus: & qui terrā omnem ad solitudinē redegerūt: sub alia figura idem ,pphetalis sermo demōstrat: serpentes eos appellans pessimos, siue mortiferos: & ut Aquila transtulit regulos, qui appellant̄ hebraice צִפְעֹנִים: ,p quo quid sibi uoluerit secūda eius æditio: ut speculatores diceret, nō intelligo: nisi forte ob uerbi similitudinē. Quib⁹ nō ē ait, incantatio. Frustra enim ad deum preces fundūt, aduersus serpentē antiquū colubrū tortuosum, qui dei præcepta contēpserint. Vtamur hoc loco aduersus eos qui saluatoris eloquia contemnētes, tradunt̄ aduersarijs potestatibus. c ¶ Dolor me⁹ ꝛc. Pro q̄ut supra diximus Lxx. supiori sententiæ, quæ dicta sunt copularūt: ut ponerēt: Et mordebūt uos ait domin⁹ insanabiliter, cū dolore cordis uestri deficietis. In hebraico aut̄ nō tam dolor est qui græce dicit̄ ὠδίνη, q̄ μεσ́ιαμα: q̄d nos interpretari possum⁹, rictum oris dolore contracti: & habentē risus similitudinē. ἐμφαλικῶς aut̄ hæc ex p̄sona dei legēda sunt, plangētis euersionē hierusalē, & ei⁹ miserias nō ferētis. d ¶ Ecce uox clamoris ꝛc. Fletū describit & ululatū urbis hierusalem ingressis hostib⁹. e ¶ Nunq̄d dñs nō est in sion: aut rex ei⁹ nō est in ea? Siue dñs ipse est rex. Aut certe dñs ad patrem: rex referē ad filiū: iuxta illud q̄d sub noīe Salomonis scribit̄: Deus iudiciū tuū regi da: & iustitiā tuā filio regis. Vt aut̄ uox clamoris sit in hierusalē: & clamor ipse ueniat de terra longinqua, causa manifesta est, cp dñs nō sit in ea: & rex illius recesserit ab illa. f ¶ Quare ģ me ꝛc. Recessit aut̄ inquit ab eis dñs: quia me qui dñs & rex illorū erā, idolorū cultu ad iracundiam prouocarūt. g ¶ Transijt messis ꝛc. Rursum pp̄us loquit̄, qui in hierusalē diuturna obsidione cōclusus est: cp mutata sint tēpora, & anni circulus euolut⁹ sit: & oīs eorū spes irrita fuerit, atcp trāsierit. h ¶ Sup contritione ꝛc. Respōdit deus cp in afflictione hierusalē ipse uideat̄ afflictus: & in humanā similitudinē stupore conterat̄. i ¶ Nunq̄d resina nō est in galaad ꝛc. Non solū in præsenti loco, sed & in multis alijs testimonijs scripturarū, inuenim⁹ resinā galaad ,p pœnitētia poni, atcp medicamine: mirariq̄ nunc deū, q̄re uulnera hieri⁹m nequacp curata sint: & necdū cicatrices obduxerint cutē, eo cp nō sint ,pphetæ, nec sacerdotes, quorū debeant curari medicamine. ¶ Ca. IX

Quis dabit capiti meo aquā et oculis meis fontē lachrymarū ꝛc. Si totus, inquit, uertar in fletum: & nequacp guttæ sint lachrymarū sed abundantia fluminis: tñ interfectos filiæ populi mei digne flere non potero. Tanta em̄ sunt mala, ut omnem dolorē sua uincant magnitudine. Hoc aūt tā ex prophetæ q̄p ex dñi p̄sona intelligi potest. l ¶ Quis dabit me in solitudine ꝛc. Meli⁹ in quit est habitare in extrema solitudine q̄p inter tanta hoim scelera cōmorari. Vñ & saluator in euāgelio loquebatur: Vsq̄quo sustinebo uos? Et in alio loco scriptum est: In tpe illo qui intelliget, sedebit & tacebit: quoniā tempus pessimum est. m ¶ Quia oēs adulteri sunt ꝛc. De malo ad malū transeunt peccatores, qñ idolum mutant idolo: & de peccatis ad peccata trāscendunt: uel certe de obsidionis malo trāseunt ad captiuitatem. Et de sanctis quidē dicitur: Ibunt de uirtute in uirtutē. De peccatoribus ꝙo: De malo in malū egressi sunt. Causacp oīm miseriarū, cp non cognouerūt dñm: cœtuscp sit præuaricātiū: & armantiū linguā suā instar extenti arcus in blasphemiam: cōfortaticp sunt in terra, ut mereant̄ audire: Terra es, & in terrā ibis. n ¶ Vnusquisq̄ se a proximo suo custodiat ꝛc. Hoc loco utendū est in tēpore p̄secutionis & angustiæ: qñ aut rara, aut nulla fides est: qñ nec fratri nec ,pximo credendū est: & inimici hois domestici eius: qñ iuxta euāgeliū: Tradet pater filiū, & filius patrē: & diuident̄ duo in tres, & tres in duo. Q̄d cp infert: Docuerunt linguā suā loqui mēdaciū: siue didicit lingua eorū loqui mēdaciū: ostendit consuetudinē mentiendi quodāmodo in naturam uerti: studioseq̄ eos agere, ut agant iniqua. Quodcp sequitur: Habitatio tua in medio doli in dolo: ,prie ad ,pphetā

T 3 sermo

a Adan auditus ē fremitus equorū ei⁹: a uoce hinnituū pugnatorū eius Siue equitatus) cōmota est oīs terra. Et uenerūt & deuorauerūt Siue & ueniēt & deuorabūt) terrā & plenitudinē ei⁹, urbē & habitatores ei⁹. b Quia ecce ego mittam uobis serpētes regulos Siue pessimos): aut (ut Lxx. trāstulerūt, mortiferos): quib⁹ nō est incātatio: & mordebūt uos ait dñs. SEP. Et mordebūt uos ait dñs insanabiliter, cū dolore uestri deficietis.

c HEB. Dolor me⁹ sup dolorē: in me cor meū mœrēs. Eccē uox clamoris filiæ populi mei de terra longinqua.

d e Nūnq̄d dñs nō est in sion: aut rex ei⁹ nō est in ea? Quare ergo me ad iracundiā cōcitauerūt in sculptilibus suis, & in uanitatib⁹ alienis? Trānsijt messis: finita ē æstas: & nos saluati nō sum⁹. Sup cōtritione filiæ pp̄li mei cōtristus sum & cōtristatus: stupor obtinuit me. Nūnq̄d resina nō est in galaad: aut medicus nō est ibi? Quare igit̄ nō est obducta cicatrix filiæ pp̄li mei? Ca. IX

k Quis dabit capiti meo aquā, & oculis meis fontem lachrymarū: & plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei.

l HEB. Quis dabit me in solitudine, diuersorium uiatorū: & derelinquā populum meū & recedā ab eis? SEP. Quis det mihi in solitudine mansionem nouissimā, ut relinquā populum meū & recedā ab eis?

m Quia oēs adulteri sunt: cœtus præuaricatorū. Et extenderunt linguā suā q̄si arcū mēdaciū, & nō ueritatis: cōfortati sunt in terra: quia de malo in malū ingressi sunt: & n me nō cognouerūt dicit dñs. Vnusquisq̄ se a proximo suo custodiat: & in omni fratre suo non habeat fiduciā: qa oīs frater supplantatione supplantabit: & oīs amic⁹ fraudulēter incedet: & uir fratrē suū deridebit, & ueritatem nō loquent̄. Docuerūt em̄ linguā suā loqui mēdacium Siue didicit em̄ lingua eorum loqui mēdaciū): ut inique agerēt, laborauerūt: Siue inique egerūt, & nō intermiserunt ut conuerterent̄). Habitatio tua in medio doli: in dolo, Siue usura super usuram, & dolus in dolo) renuerunt

Pſ. 71. a

Matth. 17. c

Treno. 3. d

Michee. 2. a

Pſ. 83. b

Gen. 3. d

Michee. 7. b

Matth. 10. c

E sermo dirigitur, qđ habitet in medio populi mẽtientis: siue ut Lxx. transtulerũt: Vsura sup usurã, & dolus sup dolũ: Et ꝙ quotidie augeant scelera: & nequaꝙ eos prioris facti pœniteat, sed nouis præterita cumulent. Hæc faciẽtes, oĩ agant studio, ut nesciant dominũ qui hæc non facienda præcepit. & ciuitates illius redigantur in solitudinem: nec sit in ea diuini sermonis habitatio: & ille qui dicit: Inhabitabo & inambulabo in eis: & ero deus eorum. e ¶ Quis est vir sapiens qui intelligat hoc: et ad quem verbũ oris domini fiat. vt annunciet istud ꝛc. Interrogat propheta si quem sapientium in hierusalem uaG Leui. 26. b 2. Co. 6. d

a ¶ Propterea hęc dicit dns ꝛc. Quotiens cunqꝫ angustijs subiacemus, mala recipim⁹ a deo: & examinamur ꝓsecutionib⁹: ut quicquid in nobis adulterinæ materiæ est, tribulationum & miseriarũ exuraꝫ ardoribus: Argentũ em̃ dñi, igne examinatũ, ꝓbatũ terræ, purgatũ septuplum.

b ¶ Sagitta vulnerãs lingua eorũ ꝛc. Omis hæreticus qui corda uulnerat audientiũ, & Pro. 4. d nesciẽtiũ scriptũ: Omni custodia serua cor tuũ: sagittam possidet uulnerantẽ: & in dolo loquit̃. Cunqꝫ ore suo pacẽ ꝓximo repromittat, occulte tendit insidias. Sequẽtibus autẽ uersiculis in quib⁹ dicit: Nunqd sup his nõ uisitabo dicit dñs: aut in gente huiuscemodi non ulciscet̃ aĩa mea? crebro in hoc ꝓpheta abutit̃: ut cum singula malorũ operũ enumerarit, inferat se iuste facere qđ facit. c ¶ Super montes assumam fletũ ꝛc. Superueniẽte babylonio exercitu, & cũcta uastãte, solitudo ꝓuinciæ ꝓphetat̃: ꝙ planctus in montib⁹, fletus sit in deserto, sique in semitis solitudinis: ꝙ uniuersa defecerint atqꝫ succensa sint: & nullus sit qui p terram gradiat̃ cæsis omnibus: nihilqꝫ remanserit, qđ spirare possit & uiuere. Vnde ꝓ posidente, Lxx. transtulerunt substantiæ: quæ hebraice dicitur מִקְנָה: & substantia hic non pro οὐσία, hoc est, essentia accipitur, sed pro opibus atqꝫ diuitijs. Quodqꝫ infert: A uolucre cœli usqꝫ ad pecus recesserunt & abierunt, hoc ostendit quod sæpe diximus: iram dei uniuersa sentire: & non solum aues aeris, sed & pisces aquæ deficere. Iuxta Tropologiã, fletus assumit̃ super montes, & lamẽtatio sup specioſa deserti: qñ principes peccant ecclesiæ, & nihil in ea inuenit̃ substantiæ dei: nec audit̃ uox domini ecclesiam possidentis, per sanctos & apostolicos uiros: & a uolucre cœli usqꝫ ad pecora: ab his uidelicet qui possunt in sublime ascẽdere usqꝫ ad irrationales & simpliciores qsqꝫ qui recesserũt a cõciliabulo dei. d ¶ Et dabo hierusalem in aceruos arenę / siue in transmigrationẽ ꝛc. Cum ecclesiastici uiri & doctores quiqꝫ defecerint: tunc datur hierusalem in transmigrationẽ, siue in aceruos arenæ: ut hæreticus in ea sermo prævaleat: & efficiatur cubile draconum: Tropo.

F renuerunt Siue noluerunt) scire me, dicit dominus. Prõpterea hæc dicit dominus exercituũ: Ecce ego conflabo Siue igne examinabo) & ꝓbabo eos. Quid em̃ aliud faciam a facie filiæ ppli mei? Siue qđ faciã a facie maliciæ b filiæ ppli mei?) Sagitta uulnerans lingua eorũ, dolũ locuta est: in ore suo pacẽ cũ amico suo loquit̃: & occulte ponit ei insidias. Nunqd sup his nõ uisitabo dicit dns: c aut in gente huiuscemodi nõ ulciscet̃ aĩa mea? Super mõtes assumam Siue assumite) fletũ & lamentũ: & sup specioſa Siue semitas) deserti planctũ: qm̃ incẽsa sunt Siue defecerũt), eo qꝫ nõ sit uir Siue hõ) pertrãsiens: & nõ audierũt uocẽ possidẽtis Siue substantiæ: a uolucre cœli d usqꝫ ad pecora migrauerũt & recesserũt. Et dabõ hierusalẽ in aceruos arenæ Siue in trãsmigrationẽ) & in cubilia draconũ: & ciuitates Iuda dabo in desolationẽ: eo qꝫ e nõ sit habitator. Quis est uir sapiens q intelligat hoc: & ad quẽ ỿbũ oris dñi fiat ut annũciet istud: quare perijt terra & exusta est q̃si desertũ, eo qꝫ nõ sit q pertrãseat? Et dixit dns: Quia dereliquerũt legẽ meã quã dedi eis, & nõ audierũt uocẽ meam: & nõ ambulauerũt in ea: & abierũt post prauitatẽ cordis sui: & post baalim qs di- f dicerunt a patribus suis. Idcirco hæc dicit dns exercituũ deus israel: Ecce ego cibabo eos, populũ istũ absinthio Siue angustijs): & potum dabo eis aquã fellis: & dispergam eos in gentibus, quas non nouerunt ipsi & patres eorum: & mittam post eos gladium donec consumang tur. Hec dicit dominus exercituũ: Contemplamini Siue intelligite) & uocate lamẽtatrices, & ueniant: & ad eas quæ sapientes sunt, mittite: & properent Siue loquant̃): festinẽt & assumant super nos Siue super uos) lamentũ: & deducant oculi nostri Siue uestri) lachrymas: & palpebræ nostræ Siue uestræ) defluent aquis: quoniã uox lamẽtationis

rum est: & est numeri singularis: Baalim ỿo pluralis numeri. Ergo nec parentũ nec maiorum error sequendus est: sed auctoritas scripturarũ, & dei docentis imperiũ. f ¶ Idcirco hęc dicit dominꝰ exercituũ deus israel: Ecce ego cibabo eos populũ istũ absinthio ꝛc. Potest & de uicino tempore prophetari: quando capti sunt a Chaldæis: & proprie de hoc tempore, quando dispersi sunt in gentibus, quas non nouerant ipsi & patres eorum: & in toto orbe diuisi: cibatiqꝫ sunt absinthio, siue necessitatibus & angustijs: Et acceperũt potum aquam fellis: quod aut malorum significat magnitudinem: & sempiternum captiuitatis iugũ. Aut certe ꝓ ignorantiã legis dei, pro Christo, antichristum suscepturi sunt. Mittitur autem gladius post eos, ut usqꝫ ad interitum consumantur. Vel certe gladius qui eos diuidat: & non patiatur in malum habere cõsensum: ut dispereant in eo ꝙ mali sunt. g ¶ Hęc dicit dominus exercituum: Contemplamini / siue intelligite: ꝛ vocate lamẽtatrices et veniant: et ad eas quę sapientes sunt / mittite: et ꝓperent siue loquantur: festinent et assumant super nos / siue super vos lamentũ ꝛc. Propter futuram captiuitatem & euersionẽ hierusalem, lamentatrices uocari iubet: quæ solent in luctu uoce flebili, & lacertos manibus uerberantes, ad lachrymas populum ꝓuocare. Hic enim mos usqꝫ hodie permanet in Iudæa: ut mulieres sparsis crinibus

) nudatisqꝫ

Infra. xv. b Matth. x. b

H

1. Ioh. 2 Matth.

A nudatiſq; pectoribus, uoce modulata omnes ad fletū concitent. Se autem iungit deus compatientis affectu, ſiue propheta: ut quicquid populus ſuſtinet, ipſum ſuſtinere & ſentire ſe dicat. Quod autem infert: Quia uox lamentationis audita eſt de ſion: ſtatim ſequit quæ iſta ſit uox. a Quō uaſtati ſumus & confuſi uehemēter: quia dereliquimus terram &c. Vox iſta eſt lamentantium ſion: quomodo uaſtati ſumus, & confuſi uehementer? Stat/im q; ſibiipſi reſpondent & cauſas ſuæ uaſtationis exponūt di/cētes: Quia dereliquimus terrā noſtro uitio atq; peccato: & deiecta ſunt tabernacula noſtra: quæ quaſi prætereuntes quondā poſſidebant. Dicant hoc & in pſecutione quondā credētiū turbæ: qm̄ id circo uaſtatæ ſunt atq; confuſæ: quia dereliquerint terrā dñi & deſeruerint tabernacula ſua. b Audite ergo mulieres uerbum domini &c. In ſuperiori capitulo dixerat: uocate lamentatrices & ueniant: & ad eas quæ ſapientes ſunt mittite, & properēt: Nunc quaſi B præſentibus loquitur, in condemnatione ſacerdotū atq; doctorū & uirorū omniū: ut illis ceſſantibus a doctrina, iſtæ audiāt uerbum domini: & aſſumant ſermones oris eius: doceātq; filias & proximas ſuas planctū cauſaſq; lachrymarū: Quia aſcēdit, inquit, mors per feneſtras noſtras: ingreſſa eſt domus noſtras. Quod quāq; & ſpūaliter poſſit intelligi: eo q; p oēs ſenſus ad aniæ interitū mors introeat peccatorū: tamen & de babyloniorū impetu intelligi poteſt: q; tāta ſit fortitudo & uelocitas præliandi, ut nō expectent reſerare fores: ſed per feneſtras & tecta conſcendāt: ut domos uaſtent hieruſalem. Pereunt autē paruuli qui foris ſunt: & egrediunt de hieruſalem: & iuue/
1.Iob.2.b nes ad qs ſcribit & Ioānes, q nō ingrediunt p artā & angu/
Matth.7.b ſtam uiam quæ ducit ad uitā: ſed ambulāt p plateas de qb⁹ ſcriptum eſt: Q; lata & ſpacioſa uia quæ ducit ad mortem. c Loquere hec dicit dñs & cadet morticinū &c. Verbū hebraicū qd trib⁹ literis ſcribit דבר: uocales em̄ in medio nō habet: p cōſequētia & legētis arbitrio ſi legat דֶּבֶר, ſermonē ſignificat: ſi דָּבֶר mortē: ſi דַּבֵּר loquere. Vñ & Lxx. & Theodotio iuxerūt illud præterito capitlo: ut dicerēt: diſpdēt puulos de foris: iuuenes de plateis morte. Aqla uero & Symmach⁹ trāſtulerūt λάλησον. i. loquere: ut īperet de⁹ p/phetæ loq quæ ſequunt: Hæc dicit dñs & reliq. Et eſt ſenſus. Cū aſcēderit mors p feneſtras noſtras, & ingreſſa fuerit domos hierlm, & paruuli iuuenesq; de foris perierint in plateis: tūc erit morticinū eorū, ſiue cadauera mortuorū, quaſi ſterquiliniū ſup faciē terræ: & quaſi ſtipula quæ poſt tergū metentiū dimittit, & ut inutilis nō colligit. Per quæ oſtēdere uult tantā in hieruſalē & circa urbē cædē futurā: ut nullus ſit qui ſepeliat corruētes. d Hec dicit dñs: Nō glorietur ſapiēs in ſapiētia ſua &c. Omnis hominū auferet ſuperbia, dū & ſapiētia, fortitudo & opes eorū reputant in nihilū: & iſta eſt ſola gloriatio, ut ſciat & intelligat q; ipſe ſit dominus: qui facit miſericordiā & iudicium & iuſticiam ſuper terram: q; omnia dei prouidentia & iuſticia gubernentur: & quæ nobis uidēt non habere rationē, iuſticiæ plena ſint atq; rationis. Hæc enim ſola placēt deo: & in his uolūtas illius eſt. Vbi ſūt ergo qui dicunt hominem proprio regi poſſe arbitrio: & ſic datā liberi arbitrij poteſtatem: ut dei miſericordia tollatur atq; iuſticia? Vnde & Apoſtolus aſſumēs hoc teſtimoniū, ponit exemplum. Qui glo/ 2.Co.10.d
riatur, in domino glorietur. e Ecce dies ueniūt dicit dñs & viſitabo ſup omnē qui circūciſum habet p̄putiū &c. Multaq; ex quadam parte gentium, & maxime quæ iudeæ paleſtinæq; confines D
ſunt, uſq; hodie populi circūcidūt: & præcipue ægyptij & idumæi ammonitæ, & moabitæ, & oīs regio ſarracenoq; quæ habitat in ſolitudine: & de qbus dicitur: ſup omnes q attonſi ſunt in comam habitantes in deſerto. Non igitur gloriari debet Iuda qui mixtus eſt cum gentibus ſu/praſcriptis, eo q; præputium non habeat, ſed ex lege dei circūciſus ſit: cum & alij hæc faciant qui legis mandata non ſeruant & ignorant deū iſrael. Nec prodeſt circūciſio quæ in ſignum data eſt: niſi mandata domini compleantur: ſicut & comæ quæ gentem ſignificant: non robora corporum & fortitudinem pugnatorum. Quodq; ſequitur: Omnes gentes habent præputium: omnis autem domus iſrael incircumciſi ſunt corde: Hūc habet ſenſum: Cū præter ægyptios, idumæos, ammonitas, & moabitas, hiſmaelitas in ſolitudine commorantes: quorum plærūq; pars circūciſa eſt, oīes aliæ nationes in toto orbe incircūciſæ ſint carne: omnis domus iſrael incircūciſa eſt corde, non carne: quæ incircūciſio ducit ad mortem. Illa enim carnis, hæc ſpiritus eſt. C Ca. X

Audite uerbum qd locutus eſt dominus ſuper uos domus iſrael. Hæc dicit dominus: iuxta uias gētium nolite diſcere: & a ſignis cœli nolite metuere: quæ timent gētes: qa leges pplorū uanæ ſunt. Quia lignū

f Audite verbum qō locutus eſt dominus ſuper vos dom⁹ iſrael. Hec dicit dñs iuxta vias nolite diſcere: & a ſignis cęli nolite metuere &c. Proprie aduerſus eos loquitur qui uenerantur cœleſtia: & quæ in ſigna ſunt poſita annorū, tēporū, menſiū, & dierū, ab his eſtimant regi humanum genus: & ex cauſis cœleſtiū terrena moderari. Quodq; ait: Leges ſiue legitima populorum uane ſunt, omnem humanam ſapientiam futilem eſſe demonſtrat: & nullam in ſe habere utilitatem.

E a ¶ Quia lignum de saltu ꝑcidit opus manuū artificis ⁊c. Descriptio idolorū quæ uenerant gentes. Lignū, inquit, de saltu præcidit. Materia ergo idolorū uilis atq; corruptibilis. Opus manuū artificis. Cū artifex mortalis sit: mortalia ergo & illa quæ fabricat. Argento & auro decorauit illud: ut fulgore utriusq; materiæ decipiat simplices. Qui quidem error ad nos usq; transiuit: ut religionem in diuitijs arbitremur. Clauis & malleis cōpegit, ut nō dissoluatur: siue ut nō moueat. Quanta idolorū potentia, quæ stare per se nequeunt nisi clauis & malleis compingant? In similitudinem palmæ fabricata, habent pulchritudinē metallorū & picturæ arte decorata sunt: sed utilitatē nō possident qua prebeant aliquos fructus artifici. Et nō loquent. Nihil em̄ in se uitale habēt: De quibus scriptū est: Os habent & nō loquentur: aures habent & nō audient. Portata tollent: Fortior ille qui portat q̄ illa quæ portantur: imo in illo sensus est: in hoc figura sine sensu. Nolite ergo timere ea, quia nec bene facere possunt nec male. Solent em̄ plæriq; gentiliū dæmones colere ne noceāt, & alios exorare ut præstēt beneficia. Vnde & illud Vergilianū est. Nigrā hyemi pecudem ҫephyris fœlicibus albā. Quicqd de idolis diximus, ad omnia dogmata quæ sunt contraria ueritati referri potest. Et ipsi enim ingentia pollicētur, & simulacrum uani cultus de suo corde confingunt. Iactant grandia: & ad decipiendos simplices quosq;, quasi aureis sensib⁹ & eloquijs argenti splendore fulgētibus, imperitorum obstringunt aciem: & a suis inuentoribus sublimātur: in quibus nulla est utilitas, & quorum cultura proprie gentium est, & eorum qui ignorant deum. b ¶ Non est similis tui dñe magnus tu ⁊c. ⁊ nō sustinebūt gētes cōminationē eius. Hæc in Lxx. non habentur: sed de Theodotionis æditione in plærisq; addita sunt: & cum iuxta literam uideantur perspicua, iuxta Anagogen magnam habēt difficultatem. Nullus enim similis est deo uero, eorum deorum qui hæretica arte finguntur. Omnes timebunt eum: quia rex gentium est. Principium enim sapientiæ timor domini: & de eo profitemur ad charitatē ueram. Tuū est, inquit, decus. In ueritate decor: in mendatio turpitudo: cuius hæretici iuxta sapientiam mundi quæ destruet, sibi sapientes esse uideantur: tamen in omnibus regnis quibus lacerāt ecclesiam, nullus est similis tui: dicente sermone diuino: Perdam sapientiam sapientum: & prudentiam prudentium reprobabo. Simul sapiētes & fatui sunt. Doctrina eorum pro qualitate ingenij uel uilis est, & ligno comparatur: uel similis argento propter eloquij uenustatem. Affertur de tharsis. Tharsis uel regio indiæ est: ut uult Iosephus: uel certe omne pelagus thar-

ps.113.b

F

Pro. 9.c

1 Co.1.c

a Quia lignum de saltu præcidit opus manuum artificis in ascia: argēto & auro decorauit illud: clauis & malleis compegit: ut non dissoluatur: Siue non moueatur.) In similitudinem palmæ fabricata sunt, & non loquentur: portata tollentur: quia incedere nō ualent. Nolite ergo
b timere ea, quia nec male facere possunt nec bene. Nōn est similis tui domine: magnus tu: & magnum nomen tuum in fortitudine. Quis non timebit te o rex gentiū? Tuū est enim decus inter cunctos sapiētes gentiū: & in uniuersis regnis eorum nullus est similis tui. Pariter fatui & sapientes probabuntur: doctrina uanitatis eorū lignum est. Argentum inuolutum siue productum de tharsis affertur: & aurum de ophaç, opus artificis & manus ærarij. Hiacynthus & purpura indumentum eorum: opus artificum siue sapientium uniuersa hæc. Dominus autem deus uerus est: iste deus uiuens & rex sempiternus. Ab indignatione eius commouebitur terra: & non sustinebunt gentes comminationem eius. Sic
c ergō dicetis eis: dij qui cœlos & terram non fecerunt, pe-
F reant de terra & de his quæ sub cœlo sunt. Qui fa-
cit, Siue qui fecit) terram in fortitudine sua: præparat orbem in sapientia sua: & in prudentia sua extendit cœlos. Ad uocem suam dat multitudinem aquarum in cœlo: & eleuat, siue educit, nebulas ab extremis terræ: fulgura in pluuiam fecit: & educit uentum (siue uentos) de thesauris suis. Stultus factus est omnis homo a scientia sua: cōfusus est omis artifex in sculptili: quoniā falsum est

G

H

ps.72.c

B

1.Co.11.

fis appellatur: & cœli habet similitudinem: & tamen inuoluta est uerborum artificio siue producta. Si enim uoluerit decipere, nō poterit. Et aurum de ophaç. Septem nominibus apud hebræos appellatur aurum: quorum unum אופיר dicitur: qd̄ nos dicere possumus obriçum, ut splendeat in superficie idolorum, qd̄ intrinsecus lignū est uilisq; materiæ. Hiacyntho operiuntur & purpura: ut superficie sui oculos decipiant dum cœlorum sibi colorē & regna cœlestia pollicentur: & tamen opera sapiētum sunt uniuersa hæc, qui in sæculo sapiētes putant: cæterū apud deū stulti sūt. Dominus autē deus noster, deus uerus est: illa ergo uniuersa mēdacia. Et ipse deus uiuens: igitur illa mortua quæ finguntur. Et ille rex sempiternus. Hæreticorum umbræ ad tempus preualent: sed longo tempore corrūpunt. Ab indignatione eius cōmouebit terra: hi qui terrena habent opera: & terrena simulacra cōfingunt. Et non sustinebunt gētes: nequaq; populus dñi sed gētiū multitudo, quæ dei comminationē ferre nō præualēt. c ¶ Sic ergo dicetis eis: dij q̄ cœlos ⁊ terrā nō fecerūt ⁊c. Falsis dijs & qui artificiose cōpositi sunt, ista dicēda sunt. Illi em̄ nec cœlos fecerūt nec terram. Qui cooperatores sunt christi, dij uocantur: & dñi p̄ doctrinā eccle-
siasticā, magna ex parte fabricāt domū. d ¶ Qui facit siue q̄ fecit terrā in fortitudine sua ⁊c. Qui facit terrā in fortitudine sua, de⁹ pater est. Facit autem in fortitudine sua domino saluatore. Christus em̄ dei uirt⁹ & dei sapiētia. Qui ipse est & prudētia in quo extēdit cœlum. Ipse em̄ dixit & facta sunt: ipse mādauit & creata sunt: loquens ad filiū: Faciamus hominē ad imaginem & similitudinē nostrā. Ad uocem suā dat multitudinē aquarū in cœlo. Omnis em̄ doctrina domini de cœlestibus fluit dicente Dauid: Pluuiā uoluntariā segregabis deus hæreditati tuæ & infirmata est: tu uero p̄fecisti eam. Et eleuat siue educit nebulas ab extremis terræ. Nebulæ siue nubes quibus mandauit deus ne pluerent super israel imbrem, educūtur ab extremitatibus terræ, quarū una nebula loquebat: Puto em̄ nos deus apostolos ostendit nouissimos tanq; morti destinatos: quia spectaculum facti sumus huic mundo: & angelis & hominibus. Fulgura in pluuiam fecit. Cum enim imber de cœlo uenerit doctrinarum, & arentia hominum corda satiarit: tunc coruscationes inuenies, & clara fulgura sapientiæ. Et educit uentos de thesauris suis: in quibus sunt omnes thesauri sapiētiæ & scientiæ absconditi. Stultus factus est omis homo a sciētia. Licet ille Paulus: licet apl̄us Petrus: licet Moyses & Abraham sapiētes sint: ad comparationē dei cuncta eorū sapientia in nihilū deputabit: unde & fatuū dei sapiēti⁹ est hominib⁹. Cōfusus est omis artifex in
sculptili

1.Co.1.d

ps.51.b

Gen.1.c

ps.67.b

Esa.5.b

1.Co.4.b

Col.2.b

A sculptili, qui de suo corde simulacra confinxit: Falsumq; est qđ conflauit. Si autem stultus est omnis homo a scientia: stultum est omne falsumq; qđ fecit. Et non est spiritus in eis. Notandū q; & in isto capitulo, uentus & spiritus, uno apud hebræos nomine appellatur רוּחַ. Spiritū autē sancti ficatiōis uocat, qui in hæreticorū mentibus nō potest inueniri. Vana sunt & opus risu dignum. Quis em̄ non rideat cum hæreticoꝝ simulacra perspexerit? Aut enim rustica sunt quæ dicunt̄, & lignū est: aut pulchro sermone cōposita, & reperiēt argentum: aut certe de proprio simulata sensu: & frustra auri imaginem pollicentur. In tēpore uisitatiōis suæ peribunt. Ad tempus ualet hæresis, ut electi quiq; manifesti fiant & pbati sint. Cū autē uisitatio dei uenerit & oculꝰ eiꝰ stulta pspexerit, omnia conticescūt. Nō est similis his pars iacob, eorū qui supplā tauere iudæos & quotidie destruunt hæreticos. Pars autē sanctorum deus est: de quo propheta dicit: Pars mea dn̄s. Qui em̄ formauit omnia, ipse est:

B Qui fecit omnia atq; plasmauit, tam in animo q; in corpe. Et isrl̄ uirga hæreditatis eius est. Omnis q directus in deo est, uel sensu cernit deū, sceptrū est hæreditatis eius. Cuiꝰ nomen dn̄s oīpotēs est siue uirtutum: hoc em̄ sonat dn̄s exercituum: qđ in hebraico scriptū est, dominus sabaoth.

1.Co.11.d

ps.72.d

falsum est qđ conflauit, & non est spiritus in eis: uana sunt, & opus risu dignum: in tempore uisitationis suæ pibunt. Non est his similis pars iacob. Qui em̄ formauit omnia ipse est: & israel uirga hæreditatis eius, dominus exercituum nomen est illi.

a HEB. Cōgrega de terra confusionē tuam quæ habitas in obsidione: quia hæc dicit dominus: Ecce ego longe proīciam habitatores terræ in hac uice: & tribulabo eos ut inueniantur. b Væ mihi supēr contritione mea pessima plaga mea.

SEP. Congregauit de foris substantiā suam quæ habitat in munitione. Quia hæc dicit dominus: Ecce ego supplantabo habitatores terræ huius: & tribulabo eos ut inueniantur. Væ super contritione tua, pessima plaga tua.

c Ego autem dixi: plane hæc infirmitas mea est, siue uulnus meum: & portabo illam, siue apprehendit me. Tabernaculū meū uastatum est: omnes funiculi mei disrupti sunt (siue omnes pelles meæ concissæ sunt): filij mei exierunt a me (siue oues meæ): & non sunt: non est qui extendat ultra tentorium meū (siue non est locus ultra e tabernaculo meo): & qui erigat pelles meas. Quia stulte egerunt pastores: & dn̄m nō quæsierunt: propterea nō f intellexerunt & omnis grex eorum dispersus est. Vox auditionis ecce uenit, & cōmotio magna de terra aqlonis: ut ponat ciuitates iuda in solitudinē: & habitaculū g draconū: siue cubile struthionū. Sciō dn̄e quia nō ē hominis uia eiꝰ: nec uiri ē ut ābulet & dirigat gressus suos.

Corripe me

omnes funiculi mei disrupti sunt ꝛc. Subuersionē urbis suæ tam facilē plangit hierusalem: ut nequaq; muros & mœnia omnia funditus eruta, sed tabernaculi atq; tentorij ablationē putes. Tabernaculū inquit, hoc est, habitatio mea, repēte sublata est: Omnes funiculi mei disrupti sunt. Seruat tabernaculi metaphorā: siue omnes pelles meæ cōciſſæ sūt, Filij mei exierunt a me: siue pecora mea: qđ a Lxx. additum, non stat iuxta historiam. In longa em̄ obsidione quomodo oues & pecora auferri poterant de hierusalē, quæ etiam si fuissent, fames consumpserat? Et non, inquit, subsistūt siue nō sunt. Neq; enim translati sunt in chaldæam: sed magna pars eorum interfecta penituſq; deleta est. Non est qui extendat ultra tentorium meū: non est qui me instauret: & murorum meorū iaciat fundamenta: qui ad solum usq; prostrati sunt. e **Quia stulte egerūt pastores ꝛ dn̄m nō ḡsierunt ꝛc.** Per translationem pastorum atq; ouium, principū culpa & dispsio populi describitur: Quia enim principes stulte egerūt, nec quæsierunt dominū quem toto debuerant corde pqrere: idcirco & mala uenientia non uiderunt: siue non intellexerūt dominū: & omnis multitudo hierusalem huc illucq; dispersa est. f **Vox auditionis ecce venit ꝛc. et habitaculum draconū siue cubile struthionū:** Et ut Symmachus interpretatus est, sirenarum: pro quo in hebraico תַּנִּים positum est. Verba prophetæ. Ecce, inquit, sonitus & fremitus babylonij uenientis auditur: magnaq; commotio siue terremotus de terra aquilonis: ut omnes urbes iudeæ habitatoribus interfectis redigat in solitudinem: & faciat pro hominibus dracones habitare: & cuncta animātia uenenata, siue struthiones: quod & ipsum animal solitudinis familiare est: & in desertis nascitur ac nutritur. Aut certe sirenas, monstra quædam & dæmonum phantasmata possumus intelligere. Hæc omnia quæ & præteritus & præsens sermo descripsit, ad persecutionis ecclesiæ referamus tempora: quando tabernacula domini subuertuntur: & omnis habitatio ecclesiæ redigitur in solitudinem. Et ut ista uniuersa ueniant, culpa pastorum est: qui stulte egerunt & dominum non quæsierunt nec intellexerunt eum: & idcirco grex oīs dispsus est. g **Scio dn̄e quia non est hominis via eiꝰ: nec viri est vt ambulet ꝛ dirigat gressus suos.** Erubescant noui prædicatores, qui aiunt, unūquēq; suo arbitrio regi: cū & hic propheta dicat: nō est hominis uia eius: Et Dauid in lyrico canat carmine. A domino gressus hominis dirigentur: & uiam eius uolet nimis. Siue hic sensus est: Quod a babylonijs sustinemus, nō est eorum fortitudinis: sed nostri meriti & indignationis tuæ.

ps.36.d

Corripe me dn̄e

C

D

a **Cōgrega de terra cōfusionē tuā quę habitas in obsidione ꝛc.** Præcipitur hierusalē, ut quicqd habet foris substātiæ, in urbem munitissimā congreget: & longe obsidioni paret alimenta. Se em̄ nequaq; ut prius de futuro & longo tpe cōminari: sed iā de uicina captiuitate, quæ iamiā q; uētura sit. Congrega, inquit, & de foris & de terra, hoc est ex agris substantiā tuā siue cōfusionē: Quicqd em̄ habes, cōfusione dignū est: quæ licet præpares hæc, sup his dn̄i dicta cognosce. Ecce ego in hac uice in isto tpe, proīciā siue instar fundæ iaciā longe habitatores terræ huiꝰ. Pro quo Lxx. interpretati sūt: supplātabo & cadere faciā. Pro q̄ uerbo hebraico סוֹלֵעַ Aquila & Symmachus interpretati sunt σφενδονήσω. Et est sensus: Instar fundæ cum omni impetu abīciam, & sic eos obsideri faciā: sicq; tribulabo & coangustabo, ut omnes in urbe reperiant̄, & effugere nequeant malū. b **Væ mihi super cōtritione mea/pessima plaga mea.** Iuxta hebraicū ipsa hierusalē loquitur, q; uehementer afflicta sit & plagam sustineat insanabilē. Iuxta Lxx. uero propheta loquitur ad hierusalem: & plangit eam super cōtritione & plaga sui. c **Ego autē dixi/plane hęc infirmitas mea est ꝛc.** Ipsa loquitur hierusalem: quicqd patior, mea culpa patior: intelligo uulnus meum qđ apprehēdit me: siue iram domini sustinebo, quoniam peccaui ei. d **Tabernaculum meum vastatum est:**

a Corripe me dñe:uerũtamen in iudicio & non in furore tuo,ne forte ad nihilũ redigas me.Effunde indignatio/nem tuam sup gẽtes:quæ nõ cognouerũt te,& sup pro/uincias siue generationes,quæ nomen tuum non inuo/cauerunt:quia deuorauerũt iacob & locum eius cõsum/pserunt:& decus eius uel pascua dissipauerunt: siue ad solitudinem redegerunt. Ca. XI

b Verbum qd factũ est ad Hieremiã a dño di/cens:Audite uerba pacti siue testamenti hu/ius:& loquimini ad uiros iuda & habitatores hierusalem:& dices ad eos: Hæc dicit dñs deus israel:
c Maledictus uir qui non audierit uerba pacti huius,qd præcepi patribus uestris:in die qua eduxi eos de terra ægypti de fornace ferrea dicens: audite uocem meam: & facite omnia quæ præcipio uobis:& eritis mihi in po
d pulum:& ego ero uobis in dominum. Vt suscitem iu/ramentum quod iuraui patribus uestris,daturum me eis terram fluentem lacte & melle: sicut est dies hæc.
e f Et respondi & dixi:Amẽ dñe. Et dixit dominus ad me, uociferare: uel lege omnia uerba hæc in ciuitatibus iu/da & foris hierusalem,dicens: Audite uerba pacti hu/
g ius & facite illa. Quia contestans contestatus sum pa/tres uestros in die qua eduxi eos de terra ægypti: usq; ad diem hanc. Mane consurgens contestatus sum & di xi: Audite uocem meam:& non audiuerunt, nec indi/nauerunt aurem suam:sed abierunt unusquisq; in pra/uitate cordis sui mali:& induxi super eos omnia uerba pacti huius quod præcepi ut facerent (& non fecerũt).
h Et dixit dominus ad me: Inuenta est coniuratio in ui/ris iuda: & in habitatoribus hierusalem:reuersi sunt ad iniquitates patrum suorum priores qui noluerunt audire uerba mea.Et hi ergo abierũt post deos alienos

ut seruirent

E a Corripe me dñe ꝛc. Hunc locũ & in psalmo legimus: Dñe ne in furore tuo arguas me:neq; i ira tua corripias me. Et est sensus.Meremur qdẽ omia quæ sustinemus,& multo meremur maiora q̃ patimur. Verũtamen hoc obsecro:ut quasi pater me corripias,nõ quasi aduersarius:ut me emendes q̃si filiũ, & non punias q̃si inimicũ. Castigas em omnẽ filiũ quẽ recipis: & p oẽm dolorẽ ac flagellũ emẽdas hierlm. Hostes aũt qui nõ nouerũt te,& ꝓuinciæ siue regiones quæ nõ inuocauerũt nomẽ tuũ: nequaq; tuũ debent sentire iudicium, sed indignationẽ. Tradidisti em nos ut emẽdaremur. Illi autẽ aggrauauerũt iugũ suũ: Seni non pepercerunt: & paruulos afflixerũt: comederũt nos & penitus deuorauerũt: & in tãtã solitudinẽ redegerũt hierlm:ut & publicarũ & priuatarum ædiũ omia dissiparẽt: & populũ tuũ interficerent. Ca. XI

Ps.6.et.37. Hebre.12.b Ps.78.b

Verbũ qd factũ est ad Hieremiã a domino dicens: Audite ꝟba pacti ꝛc. Non qdẽ est positũ in titulo,sub quo tpe,uel sub q̃ rege & q̃to anno eius, hæc ꝓphetia facta sit: sed intelligim⁹, uel priori ꝓphetiæ & tẽpori hæc esse iungẽda: uel certe post aliqd tpis iteruallũ prioris ꝓphetiæ hũc dñi ad ꝓphetã factũ esse sermonẽ. Notãdum est aũt q uerbũ בְּרִית Aqla & Symmachus semper pactũ: Lxx. & Theodotio, testamentum interpretati sunt. Proprie autem nũc ad hierlm & ad uiros tribus iudæ sermo dirigitur. c Maledictus vir qui non audierit verba pacti huius ꝛc. Non propter generis priuilegia: non propter circũcisionis iniuriam & ocium sabbati:sed propter obedientiam,& deus efficitur populi israel,& israel populus eius. Et hic qdẽ quasi ad seruos loquitur ut placeãt deo. In euangelio uero dominus ad discipulos. Vos,inquit,amici mei estis si feceritis quæ ego præcipio uobis. Iam non dicam uos seruos: quia seruus nescit quid faciat dominus eius. Vos autem dixi amicos: quia omnia quecunq; audiui a patre meo nota feci uobis. Cũq; amici mei fuerint,de amicis transeunt in filios. Quot quot enim receperunt eum,dedit eis potestatem filios dei fieri. Vnde amicis & filijs præcipit: Estote pfecti sicut & pater uester perfectus est: similitudinem imperans,non æqualitatem. Et ibi obedientia mãdatorũ est: hic similitudo dei. Qd q; ait: In die qua eduxi eos de terra ægypti de fornace ferrea:dat nobis intelligentiam q caminus & fornax ferrea atq; succensa,tribulationis & pœnæ significet magnitudinem:non aliquẽ locum pœnæ ferri materia preparatum. d Vt suscitẽ iuramentũ qd iuraui patribus vestris daturũ me eis ꝛc. Patres uidẽt accipere,quando accipiunt filij,& abrahæ promissio completur in posteris. Terram autem lacte & melle manantem,Hyperbolice debemus accipere pro rerum omnium abundãtia:ut est illud: Mella fluãt illis,ferat & rubus asper amomum. Et iterum. Et passim riuis,currentia uina repressit. Aut certe Tropologice,terram lacte & melle manantẽ,christi ecclesiam sentiam⁹: in qua paruuli atq; lactentes educamur per fidẽ,ut possim⁹ solidũ cibũ cape. e Et respondi ꝛ dixi: Amen dñe. Pro quo Lxx. Fiat dñe (hoc em amen significat) trãstulerũt. Dixerat dñs,iuraui patribus uestris daturũ eis terrã lacte & melle manantẽ, sicut rebus ipsis hodie comprobatur:Propheta diligens populũ suũ, occupat uocem dñi:& cupit uera esse & in perpetuũ permanere quæ data sunt. Vnde ait: Vere dñe implesti qd pollicitus es,siue fiat dñe: hoc est semp maneat qd dedisti. f Et dixit dñs ad me vociferare vel lege ꝛc. Clæmẽtissimus deus frequẽter futura prædicit:ut tandẽ durus ad credẽdũ animus molliatur. Prædicit autẽ tã in urbe hierusalẽ q̃ foris in agro:ut quorũ cõmune discrimẽ ẽ,eadẽ pœnitudo sit. g Quia contestans cõtestatus sum patres vestros ꝛc. pacti huius quod præcepi ut facerent. Hucusq; in Lxx. non habetur. Qd q; sequit: Et non fecerunt:ab eis positum est,& cum superioris capituli fine sociatũ:in quo scriptũ est:audite uerba pacti huius:& facite illa & nõ fecerunt. Quid sit aũt de mane cõsurgere,& dei uerba p ꝓphetas eis frequẽter ingerere,& educere eos de ægypto,& sæpius amonere & dicere:audite uocẽ meã:& illos abijsse post prauitatẽ cordis sui:& postea eis reddere quæ merent & accipe: ante iam diximus. h Et dixit dñs ad me:inuẽta est cõiuratio in viris iuda ꝛc. Pro cõiuratione,quã nos iuxta Symmachũ interpretati sum⁹: Aquila,& Lxx. & Theodotio συνδεσμὸν transtulerunt:quã nos colligationẽ possumus dicere. Vnde & Athalia cũ in tẽplo sibi parari insidias deprehẽdisset:eodẽ uerbo locuta est, Coniuratio,cõiuratio. Proprie aũt hoc uerbo scriptura abutit quãdo nõ subito fortuitoq; peccato:sed paratis insidijs & cõiuratione tenditur ad delictum, & parimente unoq; studio id agunt,ut dei mandata contemnant: Dicitq; & patres & filios una mẽte pariq; sentẽtia,neglecto deo idola ueneratos: tam israel uidelicet q̃ domũ iuda:hoc

est tam

Ps.6.et.37. Hebre.12.b Ps.78.b Ioh.15.b Ibi.1.a Matth.5.g Vergi.in Tropo. Exo.3.b 4.Reg.21.a 2.Para.33.a 4.Reg. 2.Para.

A est, tam decem tribus q̄ duas, quarū imperium erat in hie/
rusalem: ut quorum in contemptu dei unum studium fuit:
par sit in sustinenda captiuitate supplicium. a ¶ Quāobr̄
hec dicit dñs: Ecce ego induco sup eos mala de q̄bus exire
nō poterūt: r clamabūt ad me r nō exaudiā eos rc̄. Nō exau/
dit deus in tēpore ne/
cessitatis & angustiæ:
quia & illi audire uocē
dñi noluerunt. Q d̄ &
1.Reg.28.a Saul passus est. Cum
eñ philistim agmina
reformidās, uerbū dñi
non meruisset accipe:
cōuersus est ad phitho
nissam, ut ab idolis di/
sceret, q̄ instātia oratio
nis ac fletuū a dño de/
buit extorquere. Per
quæ discimus, etiam si
dñs non exaudierit, ne
quaq̄ esse cessandum
nec confugiendum ad
dæmones, q̄ cultores
suos adiuuare nō pos/
sunt: sed ad dñi auxi/
liū, qui cito iratus fle/
ctit̄: & mutat sententiā
si & hi q̄bus irat⁹ fue/
rit cōmutēt̄. Totū aūt
q d̄ nūc dicit̄, ad tribū
iuda ptinet, & urbem
hierusalē, q̄b⁹ instat ca
ptiuitas. b ¶ Scōm
B eñ numerū ciuitatum
tuarū erant dij tui iu/
4.Reg.21.a da rc̄. Legamus Regū
2.para.33.a & Paralipomenon li/
bros, & inueniem⁹ iu/
dā & hierusalē multo
q̄ israel peiora feciſ/
se: ut q̄t habebant ur/
bes, tot haberēt & ido
lorū species. Et quot
erant in urbe hieruſa/
lem plateæ & uiarū ca
pita: tot haberent aras
in confusionē suam in
quibus idolis baalim
uictimas īmolarent.
c ¶ Tu ergo noli ora/
re pro populo hoc rc̄.
Præcipit̄ Hieremiæ ne
uelit pro eis dñm de/
prēcari, in quos iam est consumata sentētia: ne uideatur ora
tio eius infirma: & propriis sceleribus nō exaudiri. Noli, in/
quit, orare pro eis nec laudem assumere: ut replicando uete/
ris historiæ clæmentiā, qua eis semper misertus sum: & lau
dando, meam nitaris mutare sententiam. Et si enim hoc fece
ris, non exaudiam eos: qui me necessitatis tēpore rogare co/
gūtur. Ex quibus discimus, frustra aliquem rogare ꝓ alio,
cū ille nō mereatur accipere ꝓ quo rogat̄ deus. d ¶ Quid
est q̄ dilectus meus in domo mea fecit scelera multa rc̄. Di/
lectum & amantissimum uocat populum iuda: qui in tem/
plo eius posuit & ueneratus est idola: & in eo se putat iram
dei placare, si multas hostias immolet: & gloriatur in sacrifi/
ciorum multitudine, quæ malitias peccatorum auferre non
possunt. Cōparat autē hierusalē siue omnē populū iudæorū
oliuæ pulchræ atq̄ fructiferæ: quæ exaltata per supbiā: ne/
quaq̄ egit humiliter: nec intellexit creatorem & dominato/
rem suum: sed elata per superbiam, & locuta granditer, do/
mini igne succensa est: ita ut comburerentur & redigerētur
ad nihilum rami siue frutetæ eius: id est omnis populus ad/
uersariorum gladio deleretur. Hic sensus & in alio loco est:
ut seruirent eis. Irritum fecerunt domus israel & domus
iuda pactum meum q̄d pepigi cum patribus eorum.
a Quāobrem hæc dicit dominus: Ecce ego induco super
eos mala: de quibus exire non poterunt: & clamabunt
ad me, & non exaudiam eos. Et ibunt ciuitates iuda &
habitatores hierusalem: & clamabunt ad deos quibus
libant: & non saluabunt eos in tempore afflictionis eo/
b rum. Scd̄m ēnim numerum ciuitatum tuarum erant
dij tui iuda: & scd̄m numerum uiarum hierusalem po/
c suistis aras confusionis ad libandum baalim. Tu ergo
noli orare pro populo hoc: & ne assumas pro eis lau/
dem & orationem: quia non exaudiam in tempore cla/
moris eorum ad me: in tempore afflictionis eorum.
d Quid est q̄ dilectus meus in domo mea fecit scelera
multa? Nunquid carnes sanctæ auferent a te malicias
tuas in quibus gloriata es? Oliuam uberem, pulchram,
fructiferam, speciosam uocauit dominus nomē tuum:
ad uocem loquelæ grandis exarsit ignis in ea, & combu
e sta sunt fruteta eius. Et dominus exercituum qui plan/
tauit te locutus est sup te malū, pro malis dom⁹ israel &
domus iuda quæ fecerunt sibi ad irritandum me, liban/
f tes baalim. Tu autem domine demōstrasti mihi, & cog
noui: tu ostendisti mihi studia eor: & ego quasi agnus
mansuetus qui portatur ad uictimam: & non cognoui
quia super me cogitauerunt consilia. Mittamus lignum
in panem eius: & conteramus eum de terra uiuentium:
& ne memoretur nomen eius amplius. Tu autem do/
mine sabaoth qui iudicas iuste: & probas renes &
cor: uideam ultionem tuam ex eis; tibi enim reuelaui
causam meam.

Propterea

ubi dicitur ad hierusalem: Ego te plantaui uineam frugi/ 3.2.d
feram: omnem ueram: quomodo conuersa es in amari/ C
tudinem uitis alienæ? Quando destruuntur maceriæ illius
& uastat eam aper de sylua: & omnes bestiæ deuorant fru/ ps.79.b
ctus illius: dicamus istud capitulū principibus ecclesiarum,
quid est q̄ dilect⁹ me⁹
in domo mea fecit sce/
lera mlta? Vel certe di/
uitibus, qui cum alie/
na diripiant & non au
ferant malicias cordis
sui, putāt se dei clæmē
tiam mereri: Nūquid
carnes sāctæ auferēt a
te malicias tuas in q̄b⁹
gloriata es? At nūc pu
blice recitantur offerē/
tium nomina: & redē/
ptio peccatorum mu/
tatur in laudem: nec
meminerunt uiduæ il
lius in euangelio: quæ Mar.12.d
in gaçophylatiū duo
æra mittendo, omniū
diuitū uicit donaria.
e ¶ Et dominus exer/
cituum qui plantauit
te rc̄. Oliuam, inquit,
uberē, pulchram, fru/
ctiferā uocauit te dñs
tuus atq̄ plātauit. Sed
quia ad uocem loque
læ, grādis dei in te flā/
ma descēdit & cōsum/ D
psit oēs ramos tuos:
Propterea q̄ te plātaue
rat, nūc locut⁹ est sup
te malū: nō iniqtate sē/
tētiæ, nec subita prauī
tate sermonis: sed pro
malis quæ fecerūt sibi
dom⁹ israel & domus
iuda, & studiose egerūt
libātes baalim ut me
ad iracūdiā ꝓuocarēt.
Cūq̄ possit de⁹ facere
quæ uult, reddit cau/
sas ne facere uideat̄ in/
iuste: scd̄m illud q d̄ ps.50.
scriptū est: Vt iustifice
ris in sermonib⁹ tuis
& uincas cū iudicaris.
f ¶ Tu aūt dñe demō
strasti mihi r cognoui rc̄. Omniū eccleſiar̄ iste est cōsensus:
ut sub p̄sona Hieremiæ, a christo hec dici itelligāt, q̄ ei pater
monstrauerit quō eū oporteat loq, & ostēderit illi studia iu/
dæorū: & ipse q̄si agn⁹ duct⁹ ad uictimā, nō aperuerit os suū:
& nō cognouerit, subaudit̄ peccatū. Iuxta illud q d̄ ab Apl̄o
dicit̄: Qui cū nō cognouisset peccatū, ꝓ nobis pctm̄ factus
est: & dixerint: Mittam⁹ lignū in panē ei⁹: crucē uidelicet in
corp⁹ saluatoris. Ipse est em̄ q̄ ait: Ego sum panis q̄ de cœlo Iob.6.e
descēdi. Et eradicem⁹ siue cōteram⁹ eū de terra uiuētiū. Hoc
eñ scelus animo cogitauerūt: ut nomen eius delerent in per
petuū. Sed ecōtrario iuxta assumpti cōporis sacramentum
loquitur filius ad patrem: & imprecatur iudiciū eius dū lau
dat iusticiā: & inspectorē renis & cordis inuocat deū: ut ipse
reddat populo q d̄ mereā̄: & dicit: Videā ultionē tuā ex eis:
eorum uidelicet qui in scelere pseuerant: & non eorum qui
uertunt̄ ad pœnitentiā. De illis ait in cruce: Pater ignosce il Luc.23.c
lis, q d̄ enim faciunt nesciunt. Reuelatq̄ patri & aperit cau/
sam suam: quia nullo suo merito, sed scelere populi cruci/
fixus est dicēs: Ecce uenit princeps mūdi hui⁹ & inuenit in Iob.14.d
me nihil. Iudæi & nostri iudaiçātes hæc ex p̄sona Hieremiæ
dici intelligunt

E dici intelligũt: qui ꝓpter uaticiniũ futurorũ, & ingruentia captiuitatis mala, hæc eũ a populo ſuſtinuiſſe cõfirmãt. Sed neſcio quomodo poſſint approbare crucifixum eſſe Hieremiam, cũ hoc ſcriptura non memoret: niſi forte cogitauerint & nõ fecerint. a¶ Propterea hęc dicit dñs ad viros anathot ꝛc. Videtur hoc ſuperiori ſententiæ contraire: qua uolumus approbare ex perſona chriſti dicta eſſe quæ dicta ſunt: & non ex Hieremiæ: qui proprie habitabat ī uiculo anathot: qui ab hieroſolymis tribus diſtat milibus. Sed ſi inteſſexerimus etymologiã opidi Anathot, qđ interpretatur obedientia: liquido monſtrabitur uiros Anathot, qui quondã domini præceptis obtemperarunt: omnes dici iudæos & maxime habitatores urbis hieruſalem, in quos extrema uenit ſentẽtia: ut obſidionis malis, gladio, fame, & peſte interirent. Vt autẽ nos omni interpretatiõis moleſtia liberemur, illam ſequamur regulam: Q̃ omnes prophetæ in typum domini ſaluatoris plæraq; geſſerint: & quicquid iuxta præſens tẽpus cõpletũ ſit in Hieremia, hoc in futurũ de dño ꝓphetari.

a Propterea hæc dicit dñs ad uiros anathot qui quærũt animã tuã: & dicũt: Nõ ꝓphetabis ī noie dñi: & nõ morieris in manib⁹ noſtris. Propterea hæc dicit dñs exercituũ: Ecce ego uiſitabo ſup eos: iuuenes morient in gladio: filij eorũ & filiæ earũ morient in fame: & reliquiæ non erunt ex eis. Inducam enim malum ſuper uiros anathot, annum uiſitationis eorum.

עֲנָתוֹת ¶Commentarij ſecundi in Hieremiam prophetã finis.

¶DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN TERTIVM COMMENTARIORVM HIEREMIAE AD EVSEBIVM PROEMIVM

LErnæum anguẽ, fabulæ ferunt, multis ex medio capite pullulaſſe ſerpẽtibus: & Scyllam Siculi monſtrum freti: facie quidem uirginali: ſed ſuccinctam canibus, miſerorũ laceraſſe naufragia: iũcto in eodẽ littore ſirenarũ mortifero carmine: quæ ut uitaret Vliſſes Homericus, clauſiſſe aures dicitur: & malũ inexuperabile, prudẽti uitaſſe cõſilio. Hoc ego cum facere cuperem & hæreticorum rabiem declinare: & iuxta Hiſmeniam, míhi canens & meis, illud q; ꝓpheticũ reuoluerem: ¶Cũ conſiſteret aduerſum me peccator, obmutui & H
F ſilui de bonis: non eſt paſſus diabolus me optata quiete cõtentũ, ſcripturarũ ſanctarũ explanationi inſiſtere: & hominibus linguæ meæ, hebræorum, grecorum q; eruditionem tradere: ſed id agit diebus & noctibus: & aperte & per inſidias: ueris falſa miſcendo, immo uniuerſa mẽdacia ſubdolo melle circũliniens: ut qui audit uerborum dulcedinẽ, uenena pectoris non formidet: pacem pollicetur, ut grauiora bella exerceat: ridet, ut mordeat: manũ offert, ut ex improuiſo ſimplicẽ interficiat Abner. Nimirũ hoc illud eſt qđ & Apl̃us loquebat: Non eĩm eius ignoramus aſtutias. Hic tacet, alibi criminatur: mittit in uniuerſum orbẽ epiſtolas biblinas: prius auriferas, nunc maledicas: & patientiã noſtrã de chriſti humilitate uenientẽ, malæ conſciẽtiæ ſignũ interpretat: Ipſeq; mutus, latrat p alpinũ canẽ, grandẽ & corpulentũ: & q calcib⁹ magis poſſit ſæuire q̃ dentibus: Habet eĩm progeniem Scoticæ gentis, de Britannorum uicinia: qui iuxta fabulas poetarũ inſtar cerberi ſpirituali percutiẽdus eſt clauo: ut æterno cũ ſuo magiſtro Plutone ſilentio conticeſcat. Verum hoc alias. Nunc in Hieremiam tertium aggrediar librum: in quo conabor frater Euſebi, latiſſimos explanationis campos, anguſta cõmẽtariorũ ſemita coartare.

¶COMMENTARIORVM HIERONYMI IN HIEREMIAM PROPHETAM LIBER TERTIVS

IUſtus quidẽ es tu dñe: ſi diſputem tecũ ꝛc. Cõtra oĩes quidẽ inique agẽtes iſta diſputatio eſt: & ſe ptuageſimi ſecũdi pſalmi breuiter ſentẽtia cõprehendit: in qua propheta ait: Q̃ bon⁹ de⁹ iſrael, his qui recto ſũt corde. Mei autẽ pene moti ſunt pedes: pene effuſi ſunt gréſſus mei: quia ęlaui in peccatoribus, pacẽ peccatorũ uidẽs &c. Sed proprie cõtra hæreticos dicit. Qui cũ ſint impij, uia eorũ ꝓſperat: generãtq; filios eos quos in hæreſi deceperũt: & præuaricãt & inique agunt: ita ut eccleſiã ſpolient: & dũ in prauitate ſentẽtiæ pſeuerãt, iactant ſe a deo eſſe plãtatos, & radicẽ miſiſſe: generaſſe filios & attuliſſe fructũ: qui cũ chriſti nomẽ ſæpi⁹ replicẽt, habitatorem ſuũ nõ habẽt deũ: iuxta illud Eſaiæ: Populus hic labijs me honorat: cor autẽ eius lõge eſt a me. c¶Et tu domine noſti me: vidiſti me ꝛc. Nullum inquit ſcandalũ eſt q̃ impij ſiue omnes hæretici ꝓ tempore floreant: Tu eĩm domine noſti me, & uidiſti me: & ꝓbaſti cor meũ

b Iuſtus quidẽ es tu dñe: ſi diſputẽ tecũ ſiue qa ſatisfaciã tibi): uerũtamen iudicia loquar ad te. Quid eſt q̃ uia impiorũ ꝓſperat: bene eſt omnibus q præuaricãt & inique agũt? Plãtaſti eos & radicẽ miſerũt: ꝓficiũt ſiue generauerũt filios, & faciũt fructũ: ꝓpe es tu ori eorũ: c & lõge a renib⁹ eorũ. Et tũ dñe noſti me: uidiſti me: & ꝓbaſti cor meũ tecum: congregabo eos quaſi gregẽ ad uictimam

Eſa.29.a

Pſ.72.a

Geñ.19.g

Ioẽ.19.c

A Luc.10.d

cor meum tecum. Quem ita nouit pater deus quomodo filium suum? Nemo enim cognoscit filium nisi pater: & nemo cognoscit patrem nisi filius: & cui uoluerit filius reuelare. Licet, inquit, proficiant, licet filios generent & faciant fructum hæretici, & propesis tu ori eorum: & longe a renibus eorũ: id est, cõsciẽtia: tñ non parua est consolatio q̃ quasi pecora saginãt ad uictimã. Cõgrega eos in urbẽ hierusalem siue in sua cõciliabula: ut quasi uictimæ cædant in mortem: & tunc sanctificẽtur. cũ ecclesiastico fuerint mucrone iugulati Interfectio enim hæreticorũ, salus eorum est qui decepti fuerant.

a ¶ Vsq; quo lugebit terra & herba oñis regionis siccabitur &c. Quicqd in mũdo uel bonoꝝ accidit uel malorum: non absq; prouidẽtia & fortuito casu accidit: sed iudicio dei. Terra nunc sterilis est, herba siccatur. Vis noscere rationẽ? Malitiæ habitatoꝝ eius hoc faciunt: ita ut & animalia sup terrã & uolatilia cœli cõsumant, qa in usus hominũ hæc creata sunt oñia: q̃ in tãtã cõsurrexere blasphemiã: ut dicerẽt deũ ignorare uias suas: & nescire qd unusquisq; passurus sit. Qd aũt dicit, usq; q̃: illud significat pmanere irã dei: qa anim⁹ peccãtiũ nõ flectebat ad pœnitentiã. b ¶ Si cũ peditibus currẽs &c. Si inqt te crebra uicinarũ gentium captiuitas fatigauit, moabitarũ & ammonitarum, philistim & idumæorũ: quid facies ad longam captiuitatem quæ te chaldæam usq; ductura est? Et cõparat pedites equitibus, quia re uera & iuxta historiã omnis Persis & uniuersa Chaldæa & regionũ illarum exercitus gaudet equitatu. Istæ autẽ gentes, quas supra memoraui, propter difficultatem locorũ, nõ tam pugnæ aptæ sunt q̃ latrocinio. Seruatq; metaphorã & dicit: Si cum peditibus currẽs lassitudine defecisti, quid facies si equis cursum tuum uolueris coæquare? Et si in terra tua aliquã habuisti fiduciam, quid actura es cum iordanẽ trãsieris & illius gurgites sustinueris? c ¶ Nã & fratres tui & dom⁹ patris tui etiã ipsi pugnauerũt aduersum te &c. Intãtũ inquit grauissimis iordanis opieris fluctibus: & equitũte de longe uenientiũ multitudo uastabit: ut fratres q̃q; tui Genñ.19.g idumæi & domus patris tui q̃ de Lot stirpe nati sunt, moab & amon, etiam ipsi tpe necessitatis & angustiæ dimicẽt contra te & insultẽt tibi. Vnde caue ne uelis eis credere: & spem habere cõsanguinitatis, per quã maiori in te q̃ hostes odio desæuiant. Potest hoc & de saluatore accipi, q̃ fratres eius & Ioñ.19.c domus patris eius pugnauerint cõtra eũ, & clamauerint plena uoce dicẽtes: Crucifige, crucifige eũ: non habemus regẽ

& probasti cor meũ tecum: cõgrega eos quasi gregem
a ad uictimã: & sanctifica eos in die occisionis. Vsq; quo
lugebit terra & herba omnis regionis siccabit̃: propter
malitiam habitãtium in ea? Consumptũ est animal &
uolucre, quoniã dixerunt: Non uidebit nouissima no-
b stra: Siue nõ uidebit deus uias nostras). Si cũ peditibus currens laborasti: quomodo contendere poteris cũ
equis? Si in terra pacis confisa es: quid facies in supbia,
c siue fremitu iordanis? Nã & fratres tui & domus patris tui etiam ipsi pugnauerunt aduersum te: & clamauerunt post te plena uoce: ne credas eis cum locuti fue-
b rint tibi bona. Reliq̃ui domũ meam: dimisi hæreditatẽ meam: dedi dilectam animã meã in manũ inimicorũ eius. Facta est mihi hæreditas mea quasi leo in sylua: dedit contra me uocem: ideo odiui eam.

c HEB. Nũnquid auis discolor hæreditas mea mihi? nunquid auis tincta p totum? uenite congregamini omnes bestiæ terræ: pperate ad deuorãdum.

SEP. Nunquid spelunca hyænæ hæreditas mea mihi? an spelũca in circuitu eius sup eã? Pergite, cõgregate oñes bestias agri: & ueniant & comedãt eam.

f Pastores multi demoliti sunt siue disruperunt uineam meam: conculcauerunt, siue polluerunt, partem meam: dederunt portionem meam desyderabilem in desertum solitudinis, siue inuiam. Posuerunt eam, siue po-
g sita est in dissipationem: Luxitq; super me, siue perijt:

HEB. Desolatione desolata est omnis terra: qa nullus est qui recogitet corde.

SEP. Propter me dissipatione dissipata est terra. Sup oñes uias deserti uenerũt uastatores: qa gladius dñi deuorauit ab extremo terræ usq; ad extremũ ei⁹: nõ ẽ pax uniuersæ carni.

Seminauerũt

B

C Iob.14.d Luc.13.g

Reliqui domũ meam/dimisi hereditatẽ meã &c. Qui in euãgelio locutus est: Surgite abeamus hinc. Et iterum: Relinquet̃ uobis domus uestra deserta: hic etiã in ꝓpheta eadem cõminatur: & qd̃ facturus est, fecisse se dicit: Hæreditas enim dñi israel & funiculus hæreditatis eius. Qd̃ aũt ait: Dedi dilectam animã meã in manũ inimicorũ eius Illud est: potestatẽ habeo ponendi animam meam: & potestatẽ habeo resumendi illam. Facta est autem hæreditas quondã domini populus iudæorũ contra eũ quasi leo in sylua: quando pariaduersus illum in passione uoce clamauit. Et qa dedit contra eum uocem suã: ideo eã odio habuit & abiecit: & q̃ q̃ndã fuit dilecta atq; charissima, nũc appellat̃ odiosa. e ¶ Nunquid auis discolor: hereditas mea mihi &c. Auem discolorem tinctamq; per totum, iuxta literam pauum uocat. Tantã, inquit, habuit pulchritudinem israel, & tantis fuit hierusalem distincta uirtutibus: ut nihil esset bonorum qd̃ non cerneret̃ in ea. Quia igit̃ mihi facta est hæreditas quondam mea: id est popul⁹ israel quasi leo in sylua: & dedit cõtra me uocem suam: & eam omni odio detestatus sum: idcirco uenite & congregamini cõtra eam omnes bestiæ terræ, diuersarum gẽtium multitudo: & deuorate eã quæ suũ dominum non cognouit. Sin autem ut Lxx. & alij interpretes transtulerunt legatur: Nũquid spelunca hiænæ hæreditas mea mihi: referam⁹ ad ĩmundiciã nocturnæ bestiæ: quæ uiuit cadauerib⁹ mortuoꝝ: & de sepulchris solet effodere corpa: nihilq; est ĩmũdiciæ q̃ non uescat̃. Talis est isrl̃ offendẽs dñm suũ & omniũ bestiarũ morsib⁹ traditus.

D

f ¶ Pastores multi demoliti sunt siue disruperunt vineam meam: conculcauerunt &c. Audiant hæc qui principes uolunt esse populorũ, qd̃ non solum pro se, sed & pro cõmissis sibi gregibus reddituri sunt rationem in die iudicij. Propter illos enim pars domini conculcatur atq; polluitur: ut ubi quondam dei erat hospicium: ibi sit habitaculũ bestiarum. Alij uero non præpositos plæbis & sacerdotes, sed hostium intelligunt principes: qui hierusalem: id est, uineam domini dissiparũt. g ¶ Luxitq; super me siue perijt: desolatione desolata est omnis terra &c. Hoc qd̃ posuim⁹: luxitq; super me: iuxta hebraicum priori uersiculo copulatur: ut sit sensus. Posuerunt eam in dissipationẽ: hoc est hæreditatem meã: Luxitq; super me, meo auxilio destituta. Iuxta Lxx. uero loquit̃ deus, q̃ ꝓpter illũ terra sit dissipata & redacta in solitudinẽ: quia nullus sit qui corde recogitet, nec ulla pax

V uniuersæ

E uniuersæ carni. a ¶ Seminauerũt triticũ & ſpinas meſſuerunt &c. Meliora, inquit, expectauerũt, & uenerunt peſſima: ſperabant proſpera, & aduerſa perpeſſi ſunt: acceperũt a domino rerum omniũ abũdantiã, quæ eis nõ proderit. Iuxta Lxx. uero, omnes hæretici quaſi triticũ ſeminant, & ſpinas metũt: expectante domino ut facerent fructũ, & non fecerunt iudiciũ, ſed clamorẽ. Dicitur aũt hoc & eccleſiaſticis: qui uerba dñi & doctrinam eius mala cõuerſatione diſperdunt. De quibus infertur: Cleri eorũ nõ proderunt eis. Quid ẽm eos iuuare poterit epiſcopi nomẽ & præſbyteri, uel reliquus ordo eccleſiaſticus, cum magis grauẽtur dignitatibus ſuis: & potẽtes potenter tormenta patiantur: & quanto eis plus creditum fuerit, tanto plus requiratur ab eis? b ¶ Confundemini a fructibus &c. Dicit ad eos qbus cleri ſui & eccleſiaſtici ordo nõ pderit: ut cõfundãt a gloriatiõe ſua & ab opprobrio corã domino. Quodq; infert: Aduerſum oẽs uicinos meos peſſimos. Iuxta literam uicini terræ ſanctæ, idumæi ſũt, philiſtim, Moab & Ammon. Iuxta Tropologiam uero, omnes hæretici qui ſub nomine chriſti cenſentur, & uicini magis ſunt q̃ habitatores terræ ſãctæ: qui tangunt hæreditatem dei & deuaſtant eã: diciturq; de eis qd' auferant de medio terræ & dom' iuda tollat de medio eorũ. Qui cũ euulſi fuerint: & de hæreticoꝝ faucibus liberati, conſequent miſericordiam dei: & reducentur in hæreditatem & in terram ſuam.

Sapiẽ. 6.a

Tropo.

F

c ¶ Et erit ſi eruditi didicerint uias populi mei &c. Si tranſlati de hæreſi in eccleſiã, didicerint uias populi dei: & iurauerint in nomie dñi: & nõ in noĩe idoloꝝ, quæ de ſuo corde finxerũt: ædificabunt a domino, & erũt pars populi ei'. Qd' ſi trãſlati in eccleſiam, puerſorum dogmatum reliquas tenuerint: & nõ audierint uerba domini: euelletur gens illa de medio populi dei, euulſione & perditione perpetua: ut neq; eis ullus locus pœnitentiæ relinquat. Hæc quotidie cernimus & rebus ꝓbamus: qd' ideo hæretici fidei ſimulẽt ueritatẽ: ut ſimplices quoſq; decipiãt: & non ipſi conuertãtur ad fidẽ, ſed fideles trahant ad infidelitatẽ. ¶ Ca. XIII

a HEB. ¶ Seminãuerũt triticũ, & ſpinas meſſuerũt: hæreditatẽ acceperunt, & nõ eis proderit.

SEP. ¶ Seminaſtis triticum, & ſpinas meſſuiſtis: deri eorum non proderunt eis.

b Cõfundemini a fructibus Siue a gloriatione ueſtra): propter iram furoris domini Siue ab opprobrio in conſpectu domini). Hæc dicit dominus aduerſum omnes uicinos meos peſſimos: qui tangunt hæreditatem quã diſtribui populo meo iſrael: Ecce ego euellam eos de terra ſua: & domum iuda euellam Siue eĩjciam) de medio eorum. Et cum euulſero eos, conuertar Siue reuertar & miſerebor eorum: & reducam eos, ſiue habitare faciam, uirum in hæreditate ſua, & uirum in terra ſua. Et erit ſi eruditi didicerint uias populi mei, ut iurẽt in nomine meo uiuit dominus: ſicut docuerunt populum meum iurare in baal: ædificabuntur in medio populi mei. Quod ſi non audierint, euellam gentem illam euulſione & perditione dicit dominus. ¶ Ca. XIII

c

d HEc dicit dõminus ad me: Vade & poſſide tibi lũbare, ſiue cinctoriũ lineum: & pones illud ſuper lumbos tuos, & in aquam nõ inferes illud, ſiue per aquam nõ tranſibit. Et poſſedi lumbare iuxta uerbum domini: & poſui circa lumbos meos. Et factus eſt ſermo domini ad me ſecundo dicens: Tolle lumbare ſiue cinctoriũ qd' poſſediſti, qd' eſt circa lũbos tuos: & ſurgens uade ad euphratem, & abſconde ibi illud in foramine petræ. Et abĳ & abſcondi illud in euphrate ſicut præceperat mihi dñs. Et factum eſt poſt dies plurimos dixit dominus ad me: Surge & uade ad euphratem, & tolle inde lumbare ſiue cinctorium qd' præcepi tibi ut abſconderes illud ibi. Et abĳ ad euphratem & fodi: & tuli lumbare de loco ubi abſconderam illud: & ecce computruerat lumbare ſiue cinctorium: ita ut nullo uſui aptum eſſet. Et factum eſt uerbum domini ad me dicens: Hæc dicit dominus: ſic putreſcere faciam ſuperbiam, ſiue iniuriam iuda: & ſuperbiã hieruſalem multam: & populum iſtum peſſimũ qui nolunt audire uerba mea, & ambulant in prauitate, ſiue in directione, cordis ſui peſſimi: abieruntq; poſt deos alienos ut ſerui rent eis & adorarent eos: & erunt ſicut lumbare iſtud, quod nullo uſui aptum eſt. Sicut enim adhæret lumbare ad lumbos uiri: ſic agglutinaui mihi omnem domum iſrael: & omnem domum iuda dicit dominus: ut eſſet mihi in populum, & in nomen, & in laudem, & in gloriam: & non audierunt.

Dices ergo

G

H

HEc dicit dñs ad me vade & poſſide tibi lũbare ſiue cinctoriũ lineũ &c. Cinctoriũ ſiue lũbare qd' dei renibus iũgit: populꝰ iſrael eſt: qui in lini ſimilitudinẽ aſſumptus de terra & illotus, nec mollitudinem habuit, nec candorem: & tamen per illius miſericordiam adhæſit deo. Cũq; peccaſſet, rationale qppe eſt huiuſcemodi linũ atq; lũbare, ductus eſt trãs euphratẽ: id eſt, in aſſyrios: & ibi abſcõdit, hoc eſt magnitudine magnarũ & innumerabiliũ gentiũ quodãmodo abſorptus, & nihili reputatus. Poſt multũ autẽ tempus, ipſe propheta in typũ dei liberat populũ de captiuitate: qui nihilominus & poſt reditũ dei præcepta nõ fecit: ſed ſecutus deos alienos, ad extremũ etiã in dei filium miſit manus, & æterna ꝓditione contabuit. Omnis quoq; uir ſanctus lũbare dei eſt: qui aſſumptus de terra & de terræ limo, dei conſortio copulatur: & quodãmodo quæ in eccleſia eius uidẽtur obſcena, maiori diligentia operit atq; circũdat: ne gẽtiliũ & hæreticoꝝ morſibus pateant. Qd' lũbare ſi aquã tetigerit, & euphratis fluẽta trãſierit: ita ut aſſyriæ regionis humoribꝰ imbuat: perdit priſtinam fortitudinẽ, & cõputreſcit atq; diſſoluitur: Et quãuis in uſum dei rediat, tamen priſtinam pulchritudinẽ habere nõ poteſt: non duritia dei ſed ſuo uitio: qa nolũt audire uerba eius: & ambulant in prauitate cordis ſui: ſiue qd' ſibi rectũ uidet hoc faciũt. Sed & ipſe ſermo diuinus cur hanc poſuerit ſimilitudinẽ exponit dicens: Sicut eĩm adhæret lũbare ad lũbos hominis

Rom. 7.d

Ibidem

Ibidem

Pſ. 142.a

1.Reg. 16.b

A bos hominis:sic agglutinaui & adhærere mihi feci omnē do
mū iſrael,& oēm domū iuda: decē uidelicet & duas trib⁹: ut
ps.72.d eſſent mihi in populū noīatū,& in laudē & in gloriā:& ꝓ his
omnibus non audierūt me:ſed ſua uitia ſunt ſecuti. Caueat
ergo qui poteſt dicere:Mihi autē adhærere deo bonū eſt:ne
forte ꝓ negligentiā ab illius renibus ſeparet: & trāſeat euphratē, &
det in poteſtatē regis aſſyrij: & nequaq̄ in ſolidiſſima petra, ſed
in foramīe petræ corru ptæ atq̄ uitiatæ:hoc ē hæreticorū ſordib⁹ &
uitijs occupet: & in tā tā ueniat putredinē ut in uſū & in cinctoriū
dñi ultra redire nō poſ ſit. a ¶ Dices ergo ad
eos ſiue ad ppl'm ſer
monē iſtū. Hec dicit
dñs de⁹ iſrl: Omis la
gūcula ſiue uter imple
bit uino ꝛc. Verbū he
braicū נֵבֶל, Aqlæ pri
ma æditio,lagūculā:ſe
cūda ipſū נֵבֶל: Sym
mach⁹,craterem. Lxx.
utrē: Theodotio uas
īterpretati ſūt:qd oīe
nō oleo,nō aq̄,nō mel
le,nō lacte,nō alia q̄li
bet materia liquentis
elemēti: ſed uino & e
brietate cōpleꝛ: oſten
dēs nos uas eſſe fragi
B le, iuxta Ap'm dicētē:
2.Co.4.b Habem⁹ theſaurū iſtū
in uaſis fictilibus: nec
poſſe fieri, ut nō illud
īpleat in nobis qd ſcri
Rom.7.d ptū eſt:Nō em̄ habitat
in carne mea bonū. Et
Ibidem itez: Nō em̄ qd uolo
Ibidem bonū hoc facio:ſed qd nolo malū hoc opor. Ac deinde:Mi
ſer ego hō,q̄s me liberabit de corpe mortis hui⁹? Hac autē
ebrietate q̄ obliuiſcimur præceptoꝝ dei, & uitijs atq̄ pctis
ps.142.a oīs implet humana cōditio: dicēte propheta:Non iuſtifi
cabit in conſpectu tuo omnis uiuens:nō ad cōparationem
dei(ut ueteres & noui hæretici uolūt & patroni hæreticoꝝ):
1.Reg.16.b ſed ad ſcientiā eius:Homo em̄ uidet in facie,deus in corde:
& qd nobis interdū mundū uidetur, illius oculis ſordidū
deprehendit: nō ſolum uulgus ignobile uiliſq̄ plæbecula:
ſed reges eccleſiarū de ſtirpe ſiue filij dauid:qui ſedent reſu
pini erectaq̄ ceruice & protento aqualiculo ſuper thronum
eius: ſacerdotes quoq̄ ipſi, ſecūdus in eccleſiaſtico honore
gradus:& prophetæ qui uident habere ſcientiā ſcripturarū:
& omnes habitatores hieruſalē,pro uarietate peccatorū cō
plent:ſiue iuda, ut addidere Lxx. Cūq̄ ebrij fuerint, diſper
gunt a ſocietate ſui: patreſq̄ a filijs,& filij a patribus ſeparā
tur,ut diuerſis polluant hæreſib⁹:& ſub chriſti nomīe inter
ſe digladient,& dimicent contra matrē ſuā quæ eos genuit
eccleſiā. Vnde dicit:Non deſyderabo eos: ſed odio habebo
ſempiterno:non parcam & non concedā neq̄ miſerebor:nō
crudelitate ſententiæ,ſed ueritate iudicij. Qui enim meos
populos trucidarūt,ipſi in æternū peribūt. Poteſt hoc & iu
xta hiſtoriā ſimpliciter accipi,q̄ reges,ſacerdotes & ꝓphetæ
& omnis populus hieruſalē inebriandus ſit calice babylo
nio, & captiuitatis obruendus malis. b ¶ Audite ꝛ auri
bus percipite ꝛc. Quia ſupra dixerat:omnis uter implebit
uino:ita ut reges quoq̄ & ſacerdotes & prophetæ & oīes
habitatores hieruſalē implerent ebrietate:propterea iungit
& dicit: Audite & auribus ꝓcipite,tam extrinſecus q̄ intrin
ſecus,tam mēte q̄ corpore:& nolite eleuari per ſupbiā,cogi
tantes fragilitatē ueſtrā: & qd nullus ſit qui pro qualitate
peccati hac ebrietate careat. Vnde diſperdit atq̄ corrumpit
& dei miſericordia indignus eſt,eleuans ſe aduerſus eū per
ſupbiā. c ¶ Date dño deo veſtro gloriā anteq̄ cōtenebre
ſcat ꝛ anteq̄ offendant pedes veſtri ꝛc. Eos
quibus dixerat ſermo
diuinus: Audite & au
ribus ꝓcipite,& nolite
eleuari: nūc prouocat
ad pœnitentiā: ut pri
uſq̄ ducant babylo
nē & offendant pedes
eorū ad montes caligi
noſos ſiue tenebroſos
dent gloriā deo. Vnde
& peccatorib⁹ ſæpe di
citur: Date gloriā deo. ps.67.g
Qd autē babylon &
omnis regio chaldæo
rū, montes caliginoſi
ſiue tenebroſi appellē
tur:in principio Eſaiæ
contra babylonē legi
mus,ubi ſcriptum eſt:
Sup montē caligino Eſa.13.a
ſum leuate ſignū, qd
hebraice dicitur נְסוּ
Hoc itaq̄ præcipit: ut
anteq̄ ducant in capti
uitatē & ſeruitutis ma
la ſentiant,agant pœ
nitentiam. Cūq̄ expe
ctēt lucē, ſeſſuri ſint in D
tenebris. Sin autē,in
quit,me audire nolue
ritis in abſcondito:iu
xta Aquilā in tenebriſ
plorabit anima ueſtra:
ſiue iuxta Lxx. a facie
ſupbiæ:ut ne gemitus
quidē & plorat⁹ liber
ſit:ne uictorum offen
dātur oculi. Poſſumus autem & ſic locū iſtum interpretari:
Saluator loquit: Operamini dū dies eſt:ueniet nox quādo Ioh.9.a
nullus ultra poteſt opari. De hoc tēpore & Eſaiæ uaticiniū
eſt. Stellæ em̄ cœli & orion & omnis ornatus cœli lucē non Eſa.13.b
dabunt:& tenebrabunt orto ſole,& luna non dabit lucem.
Sophonias quoq̄ in eadē uerba conſentit dicens: Dies tri Soph.1.d
bulationis & anguſtiæ:dies miſeriæ & perditionis: dies te
nebrarū & turbinis: dies nubis & caliginis. Prius ergo q̄ iu
dicij tempus aduenīat, & offendant pedes ueſtri ad mōtes
tenebroſos,aduerſarias ſcilicet fortitudines, quæ tormētis
& cruciatibus præpoſitæ ſunt,agamus pœnitentiā:ne expe
ctantes lucem, noctis tenebris inuoluamur: ſciamuſq̄ niſi
hoc fecerimus,ploraturā animā,uel dei uel prophetæ a facie
noſtræ ſuperbiæ, dei uerba audire nolentium: Vnde & ipſe
propheta dicit. d ¶ Plorans plorabit hieruſalē ſiue plora
bit ꝛc. Omnis autem cauſa cruciatuū eſt, q̄ captus ſit grex
dñi. Dicamus iudæis & noſtris iudaiçātibus, qui ſimplicē
tantū & occidentē ſequunt hiſtoriā:niſi audieritis abſcōdi
te: hoc eſt in myſterio ſiue in tenebris quas poſuit deus la ps.17.b
tibulū ſuum: & iuxta Salomonem, ut intelligant parabolā
& tenebroſum ſermonē:plorabit anima prophetæ ſiue ipſo
rum a facie ſuperbiæ:dum per contumaciam reſiſtunt deo.
Vnde & fletus erit iugis lachrymæq̄ perpetuæ: eo q̄ a uero
nabuchodonoſor captus ſit grex domini atq̄ corruptus.
e ¶ Dic regi ꝛ dominatrici,ſiue dicite regi ꝛ potētibus: Hu
miliamini,ſedete ꝛc. Prophetæ præcipitur,ut loquatur regi
Ieconiæ & matri eius:quā dominā & dominatricē ſiue regi
nam appellat:ut humilientur & in puluere ſedeant: perdi
diſſe em̄ eos regiam dignitatē & regi tradendos babylonio.

a Dicēs ergo ad eos Siue ad populū)ſermonē iſtum. Hæc
dicit dñs deus iſrael:Omnis laguncula Siue uter)imple
bitur uino. Et dicent ad te:Nunquid ignoramus quod
oīs laguncula ſiue uter impleat uino? Et dices ad eos:
Hæc dicit dñs: Ecce ego implebo omnes habitatores
terræ huius:& reges qui ſedent de ſtirpe Siue filios)Da
uid ſuper thronum eius: & ſacerdotes & prophetas &
omnes habitatores hieruſalem ebrietate:& diſpergam
eos:uirū a fratre ſuo:& patres & filios pariter ait dñs.
Non parcam Siue nō deſyderabo): & nō concedā neq̄
b miſerebor,ut nō diſperdam eos. Audite & auribus per
c cipite: Nolite eleuari quia dominus locutus eſt: Date
dño deo ueſtro gloriā anteq̄ contenebreſcat:& anteq̄
offendant pedes ueſtri ad montes caliginoſos,ſiue te
nebroſos. Expectabitis lucē,& ibi umbra mortis: & po
nent in tenebris. Siue iuxta hebraicū: & ponet eā in um
brā mortis & in caliginē. Q d ſi nō audieritis in abſcōdi
to:plorabit anima ueſtra a facie ſuperbiæ ſiue iniuriæ.
b Plōrās plorabit hierl'm Siue plorans plorabit: & dedu
cet oculꝰ meꝰ lachrymā:qa captꝰ eſt grex dñi:(dolorēq̄
e meū tacitis gemitibꝰ diſſimulare nō poſſū). Dic rēgi &
dñatrici Siue dicite regi & potētibꝰ):Humiliamini,ſede
te:quoniā deſcēdit Siue ſublata eſt) de capite ueſtro co
rona gloriæ ueſtræ. Ciuitates auſtri clauſæ ſunt: & non
eſt qui

E Ciuitates austri clausæ sunt: id est tribus iudæ & hierusalē: quæ iuxta solitudinē ad austrū uersa est: & nō est qui aperiat obsidione circūdatas. Translata est omnis iudæa siue oīs iuda transmigratione perfecta: siue recepit qđ merebatur, & completū est in ea: ait eī Lxx. transtulerunt. Delyrat in hoc loco: qui regē, christum: & potētes, angelos uel apostolos intelexerit, ut assumāt corpus humilitatis, & in puluere sedeāt: & amittant: uel rex uel potentes de capite suo coronam & gloriam fortitudinis. Ciuitates q̄q austri clausas, interpretatur infernum & quæ nulli aperiantur: omnēq; gloriā iudæ esse translatam: quādo in passione completū est:

Ps.13.a Omnes declinauerūt, simul iutiles facti sūt: non est qui faciat bonum, non est usq; ad unum. Verbū hebraicum גְּבִירָה, Aquila & Symmachus dominatricem, & dominam interpretati sunt: qđ Lxx. putauerunt גִּבּוֹרוֹת potentesq; dixerunt. a ¶ Leuate oculos uestros ⁊ uidete qui uenitis ab aquilone ⁊c. Præcipitur habitatorib⁹ hierusalē ut eleuent oculos suos, & uideant chaldæos ab aquilonis parte uenientes: interrogaturq; ipsa ciuitas & dicit ei: Vbi est grex qui datus est tibi, pecus inclytum tuum? Vbi est populus tuus quem a deo acceperas? Vbi illa tanta & inclyta multitudo, ut totius prouinciæ turbam in unum locum crederes congregatam? Quid dices cum te uisitauerit dominus in uirga sua: & babylonijs tradiderit hostibus: q̄s aduersum te, uel in caput tuū, uel a principio ipsa docuisti: ut ad eorum auxilia confugeres, & ipsorum idola sectareris? qui sub occasione amicitiæ tuæ didicerūt per qđ iter ad te uenire deberēt. Audiat hoc ecclesia negligens, qđ ipsa doceat aduersarios suos quomodo eam possint spiritali captiuitate comprehendere: & pecus eius bestiarum crudelitate lacerare. b ¶ Nunquid non dolores apprehendēt te quasi mulierem parturientē ⁊c. Dum nescis: quasi mulierē partus subitus: ita te captiuitas repentina cōprehēdet. Qđ si causari uolueris & quærere cur tradita sis hostib⁹: audi manifeste multitudinē hæc tibi fecisse iniquitatis tuæ: ut quasi mulieris meretricis sublatis uestibus, reuelaretur ignominia tua: & ostenderentur publice fornicationes tuæ. Per quæ discimus, quādiu fuerint minora peccata, agere dominū patienter, & expectare pœnitudinem nostram. Sin autem uolueritis delictis copulare delicta, & cumulū facere peccatorū: reuelabūtur pudenda nostra: & ostendentur cunctis plantæ

Matth.10.c nostræ, uel in præsenti sæculo uel in futuro. Nihil est eī occultum qđ non reueletur: quando implebitur illud Danie-

Dañ.12.a lis: Isti resurgent in uitam æternam: & illi in opprobrium & confusionem sempiternam. c ¶ Si mutare potest ethiops pellē suam: aut pardus uarietates suas ⁊c. Hoc testimonio utunt aduersus ecclesiam, qui diuersas cupiūt asserere naturas: & tantam dicunt esse uel nigredinē uel uarietatē peccatorum: ut in candorem, & unius coloris pulchritudinē transire non possint: non attendentes hoc qđ sequitur: Et uos

F poteritis benefacere cum didiceritis malum. Quicquid eī discitur, nō naturæ est, sed studij & propriæ uolūtatis: quæ nimia cōsuetudine & amore peccandi q̄dāmodo in naturā cōuertit. Sed hoc qđ hominib⁹ ipossibile est, deo possibile est: ut nequaq; æthiops & pardus suā uideātur mutare naturam: sed ille qui in æthiope operat & pardo, dicente Apostolo:

Phil.4.c Omnia possum in eo qui me confortat christo. Vnde & in alio loco: Amplius, inquit, illis omnibus laborauī: nō ego autem, sed gratia dei quæ in me est.

Gal.2.c Et uiuo iam non ego, uiuit uero in me christus. Et iterum scriptū

1.Co.4.b legimus: Quid habes qđ nō accepisti? Si aūt accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Quas ob causas

8.9.a nō glorietur sapiēs in sapientia sua: neq; fortis in fortitudine sua: nec diues in diuitijs suis: nec pudicus in sua pudicitia, sciens q; in omnibus his christi uirtus sit, nō eorum qui in suis uirtutibus gloriātur. d ¶ Et dissemināb̄o eos quasi stipulā quę vēto raptat in deserto ⁊c. Quia nimia consuetudine malorum non potuerunt mutare naturam, non uitio cōditoris, sed studio inoliti sceleris: propterea quasi stipulam uento raptatā dispergam eos in solitudinē: iuxta illud qđ alibi scriptū est: Tanq;

Ps.1.b puluis quem proiecit uētus a facie terræ. Facitq; apostrophā ad ipsam hierusalē: q; hæc sit sors eius: & ista pars quā ipsa sibi elegerit, mensuram cumulatam atq; perfectam, & super

Luc.6.f effundentem: siue partem inobediētiæ suæ: qua noluit deo acquiescere. In qua enim mensura mensurauerit, remetietur

Matth.7.a illi. e ¶ Quia oblita es mei ⁊ cōfisa es siue sperasti in mendacio ⁊c. Causa dispersionis hierusalem, q; oblita sit dei & confisa uel sperauerit in mēdacijs. Qui præter deum in rebus confidit sæculi, obliuiscitur dei. Vnde reuelātur fœmora uel posteriora eius: ut uideat ignominiam suam: & quæ retro esse deberent, fiant in prioribus: Cernatq; ipsa qđ fecit: & appareat ignominia eius: non tantū ipsi, sed & omnibus. Adulteria, inquit, tua & hinnitus tuus: non solum libidinem, sed insaniam ostendit libidinis: equarum more quæ ad coitum gestiunt: ut est illud Vergilij: Hippomanes uero quod nomine dicunt Pastores, lentum distillat ab inguine uirus. Rogemus iesum, ut nec in præsenti nec in futuro sæculo reuelet fœmora & posteriora nostra: sed ut deleat omnes iniquitates nostras & omnia scelera apparere nō faciat.

f ¶ Super colles in agro uidi abominationes tuas: Væ tibi hierusalem ⁊c. Non solum in media urbe hierusalem: sed in omni colle cunctisq; regionibus uidi idola tua: unde dicitur ad eam: Væ tibi hierusalem: quia non es mūdata post me: ut cum mea te iactares sequi uestigia: & cōfessionē mei nominis uentilares: tamen nunq; purgata sis: quia oblita es mei & sperasti in mendacijs. Vnde increpat eam & dicit Vsq; q̄ adhuc? Et est sensus: quādiu te expectabo? quādiu feram? usq; quo obliuiscaris mei in finem: & mea præcepta contemnes? Fornicatur in collibus & in agris, & nunq; mū datur qui erecta ceruice per superbiam nō humiliatur sub

potenti

G Amos.8.

H

potenti manu dei: sed in suis sceleribus uitijsq confidit.

Amos.8.c

¶Quod factum est verbum dñi ¶Ca. XIIII ad Hieremiã de sermonibus siccitatis. Iræ dei

Quod dant lumen suũ. Putandũq est obsidionis tempore pluuias non fuisse: ut sterilitatem obsessi sustinerẽt aquæ. Vno quippe fonte siloe: & hoc non perpetuo utitur ciuitas: & usq in præsentem diem sterilitas pluuiarũ, non solum frugum: sed & bibendi inopiam facit.

b ¶Luxit iudea siue iuda ꝛ porte eius corruerunt ꝛc. Tẽpore siccitatis, quãdo famem patitur multitudo audiendi & discendi sermonem dei: luget iudæa, cultum dei prius habere se iactans, & cõfessionẽ ueræ fidei: portæq eius: uel uacuantur uel corruũt: quas ad sensus referre debemus, per quos animæ concipitur disciplina. Tunc obscurãtur omnia: & inuoluũtur tenebris: & nequaq in hierusalẽ ratio regnat & sermo doctrinæ: sed clamor atq confusio. Maiores ꝺq q debẽt ipsi ꝓgere ad hauriendas aq̃s, mittũt iuniores in qb⁹cani non sũt sapiẽtiæ: & idcirco ueniunt ad puteos, & nõ inueniũt aq̃s quas patriarchas inuenisse narrat historia. Reportãt uasa sua uacua: iuniores uidelicet: nõ ꝙ aquæ nõ fuerint: sed ꝙ illi inuenire nõ potuerint. Cõfusi sũt & afflicti, siue erubuerunt & operuerũt capita sua:

2.Co.5.d qa nõ poterãt dicere cũ Apło: Nos autẽ reuelata facie gloriã dñi contẽplamur. Proprer terræ uastitatẽ, siue & terræ opera defecerunt: per quæ ad dei noticiam pergimus. Causaq

Esa.5.b perspicua: quia non uenit inquit pluuia super terram. Mandatum est quippe nubibus ne pluerent super eam imbrem.

1.Co.3.b Agricolæ quoq, quorũ unus loqr̃: Dei agricultura estis, dei

3.Iob.b ædificatio estis. Et in alio loco: Dei coopatores sum⁹: operiũt caput suum: & confunduntur: intelligẽtes sine dei gratia & adiutorio frustra se tendere. c ¶Nam ꝛ cerua siue ceruę in agro peperit siue pepererũt ꝛc. Grandis sterilitas, quãdo & ceruæ in agro pariunt & relinquunt fœtus suos, quia non sit herba uel fœnũ: ut quæ odore nariũ serpẽtes extrahũt de cauernis & uenenata interficiũt animãtia: cibo gratiæ nõ utãtur. Onagri quoq de quibus scriptum est Iob tricesimono: Quis dimisit in solitudine onagrum liberum: plana & campestria relinquẽtes: stent in rupibus & currere nequeãt: & attrahant uentũ in similitudinẽ draconũ: deficiãtq oculi eorũ, & clarã lucẽ cernere nequeãt, rationabilibus subtractis cibis. Siccitas hæc sæpe accidit in ecclesijs, qñ cerui & onagri inueniũtur in populis: & magistrorũ penuria contabescũt. Sunt qui possunt discere: & non sunt qui possunt docere.

d ¶Si iniqtates nostrę respõderint siue restiterint nobis ꝛc.

a Quod factum est uerbum domini ad Hieremiam de sermonibus siccitatis. b Luxit iudæa (Siue iuda): & portæ eius corruerunt (Siue uacuæ factæ sũt): & obscuratæ (Siue cõtenebratæ sunt) super terram: & clamor hierusalem ascẽdit. Maiores eius miserũt minores (siue iuniores) suos ad aquã: uenerunt ad hauriendum (siue ad puteos), & non inuenerunt aquam: reportauerunt uasa sua uacua. ¶Confusi sunt & afflicti, (Siue erubuerunt): & operuerunt capita sua propter terræ uastitatem: (siue & opera terræ: quoniam defecerunt: quia non uenit, siue non erat, pluuia super terram: confusi sunt agricolæ: operuerunt capita sua. c Nam & cerua (Siue ceruæ) in agro peperit (Siue pepererunt) & reliquit (Siue reliquerunt) quia non erat herba. Et onagri steterunt in rupibus: traxerunt uentum quasi dracones: defecerunt oculi eorum: quia non erat herba (siue fœnum). d Si iniquitates nostræ responderint (Siue restiterint) nobis: domine fac propter nomen tuum: quoniam multæ sunt auersiones nostræ uel peccata nostra. Tibi peccauimus expectatio israel: saluator eius in tempore tribulationis.

e HEB. ¶Quare futurus es quasi colonus in terra: & quasi uiator declinans ad manẽdum? Quare futurus es uelut uir uagus aut fortis q nõ potest saluari? f Tu autem in nobis es domine, & nomen tuum inuocatũ est sup nos: nẽ derelinquas nos: (Siue ne obliuiscaris nostri). g Hec dicit dñs populo huic: quia dilexit (Siue dilexerunt) mouere pedes suos: & non quieuit (Siue nõ pepercerunt): & domino nõ placuit: (Siue & de⁹ nõ placuit sibi in eis):

SEP. ¶Quare factus es sicut aduena in terra: & quasi indigena, diuertens ad manẽdum? nunquid eris quasi homo dormiens & q̃si uir q saluari nõ possit?

Si dubitamus quare nõ descendant pluuiæ super terrã: quare cuncta arditate marcescãt. Audiamus, iniquitates nostræ restiterunt nobis: propterea dñe, non scd̃m opera nostra, sed scd̃m sanctũ nomen tuũ uince multas auersiões nr̃as. Tibi em̃ peccauim⁹: quẽ cordis secreta non fallũt: & te p̃stolamur q uera spes & expectatio es isr̃l: & saluas eos in tpe tribulatiõis, iuxta illud qd̃ scriptum est: Ad dñm cũ tribularer clamaui & exaudiuit me. Dicamus & nos in tempore siccitatis, aquarũq penuria: Tibi peccauimus, & malum corã te fecimus: tuũ prestolamur aduẽtũ: qui saluas israel, nõ suo merito, sed tua clæmẽtia. e ¶Quare futurus es quasi colon⁹ in terra ꝛ q̃si uiator ꝛc. Iudæi hunc locũ sic intelligũt. Quare segregas te a populo tuo: & q̃si uiator, ꝓpter unius horæ refrigeriũ nõ curas quali utaris hospitio: sed ad alia transiturus nõ saluas populũ tuũ, & templũ quondã inclytum deseris? Nostri uero de futura christi dispẽsatiõe dici putant: ꝙ futurus sit peregrinus in terra: & paruo tempore terræ usurus hospitio: & q̃si uir pertrãsiẽs ac robustus, relicto isr̃l tendat ad gentiũ multitudinẽ: ut de loco ad locũ, de populo ad populũ, de templo ad ecclesiam transeat. Qd̃ autem iuxta Lxx. dicitur: Nunquid eris quasi homo dormiens, & quasi uir qui saluari non possit: similitudinem ponit & non rei ueritatem, scd̃m illud qd̃ scriptum est: Surge cur dormis domine? non qd̃ dominus dormiat: de quo dicitur: Non dormitabit neq dormiet qui custodit israel: sed ꝙ his uideatur dormire quos deserit. Denicq in sequẽtibus non scribitur: uir dormiens qui saluari non possit: sed quasi uir: in utroq ἀνθρωπάθως scribitur. f ¶Tu autem in nobis es domine ꝛc. Qui apud iudæos quasi aduena futurus es & uiator, & uir uagus: & antiquã deserens mansionem in nobis habitas: & nomen tuum inuocatum est super nos, ut appellemur christiani: idcirco ne derelinquas nos: & ne obliuiscaris nostri, quibus de futuro aduẽtu tuo, omniũ prophetarum ora cecinerunt. g ¶Hec dicit dñs populo huic: quia dilexit siue dilexerunt mouere pedes suos ꝛc. Dicente populo: q̃re factus es ut aduena & uiator & uagus: ut

p̃s.119.a

p̃s.50.a

p̃s.120.a

E tuam deseras mansionẽ? Respondet dominus populo quondam suo. Vis nosse rationem, ausculta qđ dicitur: Quia dilexit populus mouere pedes suos, & nõ abstulit eos de compede peccatorum, siue non quieuit & stare non potuit: idcirco & ego deserui eum: & nulla est in illo mihi complacẽtia. Qui igitur diu distulit & per patiẽtiam noluit punire peccantes: quia in scelere permanserunt, recordabit᷑ iniquitatum eorum: & quasi ægrotantium & deum non sentiẽtium peccata uisitabit, ut ultra peccare desistant. Notandum autem in scripturis sanctis: qđ semper peccatorũ moueantur pedes: & sanctis dicatur cum Moyse: Tu uero hic sta mecum. Et alibi scriptum sit: Laudate serui domiNeu. 5. d
Ps. 134. a
nũ: qui statis in domo domini: in atrijs domus dei nostri.

a ¶ Et dixit dominus ad me: Noli orare pro populo isto in bonũ. Cum ieiunauerint non exaudiam preces eorum ꝛc. Stultum est orare pro eo qui peccauerit ad mortem, dicẽte Ioanne: Est peccatum ad mortem: non pro illo dico ut roget quis. Omnis iniquitas peccatum est: & est peccatum non ad mortẽ. Ieiunia & præces & uictimæ, & holocausta tunc proficiunt, cũ recedimus a uitijs: & flemus antiqua peccata. Sin autem in sceleribus permanentes, putauerimus, uotis at qꝫ sacrificijs redimere nos: uehementer erramus, iniquum arbitrantes deum. Qui enim semel gladio & fami & pesti fuerit destinatus: nullis præcibus erui potest. Vnde & prophetæ dicitur: ne frustra roget quod impetrare non possit. b ¶ Et dixi ah ah ah domine deus meus: siue qui es domine deus: prophete dicunt eis: non videbitis gladiũ ꝛ fames non erit in vobis ꝛc. Audiant hæc magistri, qui peccantibus & in suis uitijs permanentibus prospera pollicentur: qui dicunt diuitibus: non uidebitis gladium tormentorum dei, & fames non erit in uobis. Saturabimini quippe sermonibus dei: & pacem dabit uobis dominus ueriſſimam in loco ecclesiæ siue hieruſalem. Quod autem dixit iuxta hebraicũ tertio אחה a a a: ad priora respondit, ubi dñs fuerat cõminatus dicens: Gladio, & fame & peste ego consumam eos. Quia igitur prophetæ, immo pseudoprophetæ falsa polliciti sunt: ideo dominus locutus est per Hieremiam: Nolite audire uerba pseudoprophetarum: qui non a me missi sunt: sed sua uoluntate uenerunt. Vnde nequaqꝫ prophetæ, sed diuini sunt appellandi: qui seductionem populo loquuntur. Multo enim melius est timore pœnarum emendare peccata: qꝫ spe prosperorum diuinæ sentẽtiæ subiacere. c ¶ Ideo hec dicit dominus de prophetis qui prophetant in nomine meo quos ego non misi dicẽtes: gladius ꝛ fames ꝛc. Caueant pseudoprophetæ qui prospera promittendo supplantant populum dei: ne & ipsi pereant, & decoꝑtus populus simili delea-
1. Ioh. 5. d
F
tur interitu: iaceantqꝫ in uijs hieruſalem, & domini præcepta calcantes, fame & gladio pereant: & non sit qui sepeliat eos: nec ignominiam eorum pluere operiat pœnitentiæ. Et ipsi enim prophetæ & populus, uxoresqꝫ eorum & filij & filiæ omnisqꝫ generatio absqꝫ ullo pollinctore in sterquiliniũ erit. Quãti iacent in uijs hieruſalem: quot cernimus insepultos recipere mala sua: quæ domino effunden te patiuntur?

d ¶ Et dices ad eos verbum istud: Deducant oculi mei lachrymam, siue deducãt oculi uestri lachrymas ꝛc. Dupliciter hic locus intelligitur: uel qꝫ ipse deus plangat populũ suum & oculi eius flere non cessent: uel certe imperet ut populorum oculi lachrymis fluant: nec leue esse qđ plangendum sit: cum uirgo filia populi sui cõtritione maxima & plaga intolerabili percussa sit. Alij ex pſona ꝓphetæ hæc dici arbitrantur. e ¶ Si egressus fuero ad agros ecce occisi gladio: ꝛ si introiero in ciuitatẽ: ecce attenuati fame ꝛc. Iusta causa plangẽdi, qđ uirgo contrita sit: filia percussa: populusqꝫ deletus. Si enim inquit foras exire uoluero, interfectos uidebo: si ingredi ciuitatem, attenuatos & ossibus uix hærentes, famis necessitate conspiciam. Et quid mirum hoc de plæbe & ignobili uulgo dicere: cum prophetæ quoqꝫ & sacerdotes qui alijs prospera prophetabant, & qui debebant legis aperire mãdata: ipsi ierint in terram quã ignorabãt: & captiuitatis sustinuerint malum. Audiant hoc nostri prophetæ & sacerdotes, qđ nec intus nec foris propter negligentiam eorum sit ulla securitas: qđ & eos scandaliçent qui foris sunt: & eos q intus fame interire patiantur: & qui auctores fuerint peccandi, sint cruciatuum socij. f ¶ Numquid proiiciens abiecisti iudam aut sion abominata est anima tua: quare ergo percussisti nos ita vt nulla sit sanitas: Expectauimus pacẽ ꝛc. Miratur prophetа qđ iudã & hieruſalẽ, duarũ tribuũ uidelicet regnũ, in quo erat religio dei, & templi cerimoniæ: dominus tam repente proiecerit & tanta percusserit plaga: ut nulla possit

adhiberi

sibi in eis): nunc recordabitur iniquitatum eorum: &
a uisitabit peccata eorum. Et dixit dominus ad me: Noli orare pro populo isto in bonũ. Cum ieiunauerint, nõ exaudiam præces eorum: & si obtulerint holocausto-
mata & uictimas, non suscipiam eas: quoniam gladio,
b fame & peste ego consumam eos. Et dixi ah, ah, ah, domine deus meus: Siue qui es domine deus): prophetæ dicunt eis: non uidebitis gladium, & fames non erit in uobis: sed pacem ueram dabit uobis in loco isto. Et dixit dominus ad me: falso prophetæ uaticinantur in nomine meo: non misi eos & non præcepi eis: neqꝫ locutus sum ad eos uisionem mendacem: & diuinationem fraudulentam: & seductionem cordis sui prophe-
c tant uobis. Ideõ hæc dicit dominus de prophetis qui prophetant in nomine meo quos ego non misi: dicentes, gladius & fames non erit in terra hac: gladio & fame consumentur prophetæ illi: Et populi quibus prophetarunt, proiecti erunt in uijs hieruſalem præ fame & gladio: & non erit qui sepeliat eos: ipsi & uxores eorum: filij & filiæ eorum: & effundam super eos malum
b suum, Siue mala sua). Et dices ad eos uerbum istud: Deducant oculi mei lachrymam Siue deducant oculi uestri lachrymas) per diem & noctem: & non taceant, siue non cessent: quoniam contritione magna contrita est
e uirgo filia ppli me, plaga pessima uehementer. Si egressus fuero ad agros: ecce occisi gladio: & si introiero in ciuitatem: ecce attenuati fame siue dolore famis. Prophe ta quoqꝫ & sacerdos abierunt in terram quam ignora-
f bant. Nũnquid proiiciẽs abiecisti iudam: aut sion abominata est anima tua: quare ergo percussisti nos ita ut nulla sit sanitas: Expectauimus pacem, & non est bonum: & tempus curationis, & ecce turbatio.

Cognouimus dñe

A adhiberi medicina. Expectauimus (inquit) pacem & tempus curationis: & nullum est bonum, sed econtra turbatio: ut ubi prius fuerat cultus dei atq; tranquillitas, ibi seditionibus & hostili fremitu omnia complerentur. Si ergo quando q; nostra sion nosterq; Iuda abiicitur, & abominat illum anima dei: nequaq; miremur, sed magis dicamus qđ sequitur:

a ¶ Cognouimus domine impietates nostras, & iniquitatem patrum nostrorum: quia peccauimus tibi. Ne nos des in opprobrium propter nomen tuum: neq; facias nobis contumeliam. Soliꝫ gloriæ tuæ recordare: ne irritum facias fœdus tuum nobiscū. Nunquid sunt in sculptilibus gentium qui pluant: aut cœli possunt dare imbres? Nonne tu es domine deus quem expectauimus? tu enim fecisti omnia hæc.

¶ Ca. XV

b ET dixit dominus ad me: Si steterit Moyses & Samuel coram me Siue contra me): non est anima mea ad populum istum. Eiicé Vel emitte) illos a facie mea & egrediantur. Quod si dixerint ad te: Quo egrediemur? Dices ad eos: Hæc dicit dominus: Qui ad mortem, ad mortem: & qui ad gladium, ad gladium: & qui ad famem, ad famem: & qui ad captiuitatem, ad captiuitatem. Et uisitabo super eos quatuor species dicit dominus: gladium, ad occisionem: & canes, ad lacerandum: & uolatilia cœli & bestias terræ, ad deuorandum & dissipandum. Et dabo eos in feruorem, Siue commotionem) & angustias uniuersis regnis terræ: propter Manassen filium Ezechiæ regis Iuda, super omnibus quæ fecit in hieruſalem. Quis enim miserebitur tui hieruſalem? aut quis contristabitur pro te? aut quis ibit ad rogandū pro pace tua? Tu dereliquisti me dicit dominus: retrorsum abiisti. Et extendam manum meam super te, & interficiam te: laboraui rogatus Siue rogans: (pro quo Lxx. transtulerūt: nequaq; ultra dimittā eos). Et dispergā eos uentilabro in portis terræ, Siue populi mei). Interfeci & perdidi populū meū: & tñ a uiis suis nō sunt reuersi. Multiplicatæ sunt mihi uiduæ eius super

B arbitremur tēplum iudææ, qđ sæpe destructum est, sed omnem sanctū: iuxta illud qđ scriptum est: Thronū eius in terram allisisti. Tunc alliditur atq; destruitur, quando multitudine peccatorū offenderit deum: sed tamen qui sua culpa perijt, domini clæmētia sustentatur: quæ mutatur seueritate sententiæ, si irritum faciat dominus pactum suum: quo nos saluos futuros esse pollicitus est.

c ¶ Nunqđ sunt in sculptilibus gentium qui pluant ꝛc. Post multos uariosq; sermones, redit ad titulum prophetiæ, in quo scriptū est: q; factum est uerbum domini ad Hieremiam de sermonib⁹ siccitatis. Ergo quod dicit, hoc est: quia dæmonum simulacra nō possunt pluere: nec cœli per se dare imbrem suū: ideo tu domine deus noster quem semper expectauimus: in quem spes nostras conuertimus & uota, tu da pluuiam tuam. Tua enim sunt omnia: & quicquid boni est, sine te cuius est, dari non potest. Dicamus hoc & contra hæreticos, qui pluuiam doctrinarū tribuere nō possunt. Et cum se cœlos esse promittant: & de se scriptum glorientur: Cœli enarrant gloriam dei: tamen imbres non possunt donare doctrinæ. Solus est enim deus qui suū instruat populū, & diuersitates gratiæ tribuat expectantibus se.

Ibi.18.a

¶ Ca. XV

ET dixit dñs ad me: Si steterit moyses et samuel coram me ꝛc. Hos em̄ legimus iræ dñi, p ppō restitisse: & iā impēdentē auertisse sententiā. Et si (inquit) illi steterint uel in cōspectu meo, uel cōtra me: q̄rū uni dixit deus: Dimitte me, & percutiam populū istum: tñ

Exo.32.c

C Eiice vel emitte illos a facie mea et egrediantur. Non loco recedunt a deo peccatores, sed uoluntate: quamq; legamus & Adam & Cain electos esse a facie dei. f ¶ Qđ si dixerint ꝛc. Qui ad mortē, ad mortem ꝛc. Quatuor plagas quibus traditus est populus iudæorū, etiam Ezechielis, pphetia demonstrat: gladium, pestilentiam, famem, bestias & captiuitatem. Inter bestias autem, canes q; & uolatilia intelligē: quib⁹ lacerāda & deuoranda & dissipanda corpora tradita sunt. Neq; em̄ fieri poterat, ut creatore neglecto, non uniuersa creatura cōsurgeret in peccatores. g ¶ Et dabo eos ꝛc. p propter manassen ꝛc. Legimus in diuerum uolumine, Manassen post captiuitatē & pœnitētiam reuersum in hieruſalem atq; regnasse. Sed quō sanctorum merita descendunt ad posteros, sicut Dauid & cæterorum: sic peccatorū flagitia, si liberi nepotesq; similia gesserint, ad posteros perueniūt. Q̄d autē dicit: Dabo eos in feruorē siue cōmotionē & angustias uniuersæ terræ: & sub babylonijs ex parte completum est: & nunc expletur in toto: quādo pessimū regē: & qui reppleuerit hieruſalem a porta usq; ad portam cruore iustorū, ppfus imitatus est impi⁹. Ex quo discimus, regū ac principum & præpositorū scelere, populos plærumq; deleri.

C

Gen.3.d.4.b

Ezech.14.g

2.Para.33.a

D

h ¶ Quis em̄ miserebitur tui hieruſalē ꝛc. Nullus em̄ potest offenso deo, p flagitijs rogare peccantiū: quia nec tam clæmēs potest creatura q; conditor esse: nec ita alienus externis, quō dñs suis parcere. i ¶ Tu dereliqsti me ꝛc. Causa redditē quare nullus misereat hieruſalem: nec cōtristet, p ea: nec p pace illius obsecret: q; cū iuxta Apl̄m posteriorū obliuiscēs, ad priora se extendere debuerit: econtrario retrouersa sit, & ægyptias carnes desyderarit. k ¶ Et extendam manū meam sup te ꝛc. Manus extenta, percutientis indicium est: interfectio peccatorū, iram significat consumatam. Q̄d autem intulit: Laboraui rogatus siue rogans, duplicem habet sensum: q; iam defecerit deus, crebro eis ignoscendo: & lassus sit semper eos prouocans ad salutem. l ¶ Et dispergam eos ventilabro ꝛc. Quid prodest sæpius me rogari, cum a uiis suis pessimis nō reuertant nec agant pœnitentiam? Dispersi em̄ eos quasi uentilabro, ut purgarē aream meā. Et dispersi in portis terræ, ut inferni quodāmodo calcarēt limina. Et interfeci & perdidi populū meum, ut coacti malorum necessitate, impendentia uitarent mala. m ¶ Multiplicatę sunt mihi viduę ꝛc. Diuersis medicaminibus cupit deus saluare peccantes: ut qui contempserant

Phil.3.c

E

blandiẽtẽ, timeãt cõminantẽ. Viduæ multiplicatæ ſunt ſup arenã maris: interfectis uiris, matres perditis liberis ſenſere uaſtantẽ: nõ in nocte & p inſidias, ſed clara luce: ut oſtẽdat apertã uim aduerſarij fortioris. Miſi (inquit) ſup ciuitates, Haud dubiũ quin Iuda & populi pctõris, repẽte terrorẽ: ut quãto fuit ſubitũ malum, tãto difficiliꝰ eſſet effugium. a ¶ Infirmata eſt / ſiue abiecit: aut vacua facta eſt quę peperit ſeptẽ / ſiue plurimos ꝛc. Sæpe diximus ȳbũ hebraicũ שִׁבְעָ, uel ſeptem, uel iuramentũ ſonare, uel plurimos. Vnde & diuerſa eſt interpretatio, Aquila, Lxx. & Theodotione, ſeptem tranſferẽtibꝰ, Symmacho, plurimos. Quæ igitur erat dies liberiſ, orba ſubito facta eſt: & clara luce diſperijt: & confuſa eſt in ſolitudine ſui. Reliquum autem (ait) populum tradam gladio: ut mortem & iram dei nullus effugiat. Alij ad ſynagogã referunt quæ infirmata eſt, ut eccleſiæ creſceret multitudo: iuxta illud quod ſcriptũ eſt:

F

1.Re.2.a Sterilis peperit ſeptem

eius ſup arenã maris: induxi eis ſup matrẽ adoleſcentis uaſtatorẽ meridie: miſi ſuper ciuitates repente terrorẽ.
a Infirmata eſt Siue abiecit, aut uacua facta eſt) quæ peperit ſeptem Siue plurimos): defecit anima eius: occidit ei ſol: cum adhuc eſſet dies, aut medius dies. Confuſa eſt & erubuit: & reſiduos eius in gladium dabo in conſpectu inimicorũ eorum ait dominus. Væ mihi mater
b mea, quare genuiſti me uirum rixæ Siue iudicij): uirum
c diſcordiæ Siue qui iudicet in uniuerſa terra)? Non fœnerauí, nec fœnerauit mihi quiſq; : omnes maledicũt mihi.
d Dicit dominus: ſi non reliquiæ tuæ in bonum: ſi non occurri tibi in tempore afflictionis, & in tempore tribulationis & anguſtiæ aduerſus inimicum.
e HEB. Nunqd fœderabit ferrũ ferro ab aquilone & æs? SYM. Nunqd nocebit ferrũ ferro ab aquilone & æs? Lxx. & Theo. Si cognoſcet ferrũ & operimẽtũ æneũ?
f Diuitias tuas & theſauros tuos in direptionem dabo: gratis Siue abſq; precio) in omnibus peccatis tuis: & in cunctis

G

num: ſi nõ occurri tibi in tẽpore afflictionis, et in tpe tribulatiõis & anguſtię aduerſus inimicum. Poſſunt hæc & ex pſona Hieremiæ accipi: qui peſſimo tempore & iam imminente captiuitate prophetare compulſus eſt: & dura perpeti a populo nõ credente. Ad id qđ ſupra dixerat: Væ mihi mater, ut quid me genuiſti uirum qui iudicer & diſcernar omni terræ: & reliqua, Reſpondit dominus: Noli conſyderare præſentia, ſed futura: reliquiæ eñ tuæ & nouiſſima erunt in bonum. Deniq; & in præſentiarũ cum te cuperẽt inimici opprimere, affui tibi, & meo es ꝓtectus auxilio. Hoc autem tam ad Hieremiã, q̃ ſcđm diſpẽſationem carnis aſſumptæ, referri poteſt ad ſaluatorem. Pro eo quod nos iuxta hebraicum interpretati ſumus: Omnes maledicunt mihi, uſq; ad eum locum ubi ſcriptum eſt: In tempore tribulationis aduerſus inimicum: in æditione uulgata ita ſcriptum reperi: Fortitudo mea defecit in his qui maledicunt mihi, fiat domine dirigentibus illis, ſi non aſtiti tibi in tempore afflictionis eorum: & in tempore tribulationis eorum in bona contra inimicum. Et eſt ſenſus: Fortitudo mea defecit in his qui maledicunt mihi. Non enim intelligunt uirtutem meam, quæ in infirmitate perficitur: & quanto plus mihi maledixerint, tanto mea in illis plus deficit fortitudo. Iungitq; uel ꝓpheta uel dominus, & ait: Fiat domine dirigentibus illis, hoc eſt, eueniant mihi maledicta quæ loquuntur inimici: & illi dirigantur in bonũ, ſi non in tempore tribulationis eorũ & anguſtiæ: qñ eos uaſtabat inimicus, & capere feſtinabat: ſteti in conſpectu tuo: & rogaui te pro illis, & dixi: Pater, Luc.23.d
ignoſce eis: quod enim faciunt, neſciunt. Sed & Hieremiam ſæpe deprehendimus in hoc uolumine rogaſſe ꝓ populo.

Malach.4.a

Ioñ.9.g

Luc.2.c

Michee.7.a

Ibidem

¶ Infirmata eſt / ſiue abiecit: aut vacua facta eſt quę peperit ſeptẽ / ſiue plurimos ꝛc. Sæpe diximus ȳbũ hebraicũ שִׁבְעָ, uel ſeptem, uel iuramentũ ſonare, uel plurimos. Vnde & diuerſa eſt interpretatio, Aquila, Lxx. & Theodotione, ſeptem tranſferẽtibꝰ, Symmacho, plurimos. Quæ igitur erat dies liberiſ, orba ſubito facta eſt: & clara luce diſperijt: & confuſa eſt in ſolitudine ſui. Reliquum autem (ait) populum tradam gladio: ut mortem & iram dei nullus effugiat. Alij ad ſynagogã referunt quæ infirmata eſt, ut eccleſiæ creſceret multitudo: iuxta illud quod ſcriptũ eſt: Sterilis peperit ſeptem ſiue plurimos: & quæ multos habebat liberos, infirmata eſt. Vnde & occidit ei ſol iuſticiæ: in cuius pennis eſt ſanitas: & idcirco æterna cõfuſione cooperta eſt, perdens populum ſuũ gladio ſpirituali. b ¶ Væ mihi mater mea quare genuiſti me virũ ꝛc. Poteſt hoc σωεκδοχικῶς de Hieremia intelligi: qđ non in toto orbe terrarum, ſed in terra Iudæa ſit iudicatus. Vere autem domino cõpetit ſaluatori, qui loquitur in euangelio: In iudicium ego in iſtum mundum ueni: ut qui non uident, uideant: & qui uident, cæci fiant: de quo ſcriptum eſt: Ecce hic eſt poſitus in ruinam, & in reſurrectionem multorum in iſrael: & in ſignum cui contradicetur. Quis enim philoſophorum, quis gentilium, quis hæreticorum non iudicat Chriſtum, ponentium ei leges natiuitatis, & paſſionis, reſurrectioniſq; ſuæ & ſubſtantiæ? Nec mirum iuxta aſſumpti corporis ueritatem, Chriſtum dicere: Væ mihi mater mea: cum & in alio loco perſpicue perſonæ eius conueniat quod dicitur: Væ mihi quia factus ſum ſicut qui colligit ſtipulam in meſſe: & ſicut racemum in uindemia: non habens ſpicam, ut comedat primitiua. Et ne putemus gemituum uilitatẽ referri ad uerbum dei: qui ſit iſte qui plangat, ſtatim ſequit: Væ mihi anima: quia perijt reuerens a terra: non qđ diuidamus perſonas, ut impij faciunt: ſed quo unus atq; idem filius dei, nunc iuxta carnẽ, nunc iuxta uerbũ loquat dei. c ¶ Non fœneraui nec fœnerauit mihi quiſq; : omnes maledicunt mihi. Pro quo Lxx. Non profui / neq; profuit mihi quiſq;. Theodotio: Non debui / neq; debuit mihi quiſq;. Quorum omnium hic ſenſus eſt ex perſona Chriſti: Nullus ſe præbuit qui digne mea æra ſuſciperet: nec fœnerauit mihi quiſq; in ſanctis atq; paupertibus confouendis, me ſibi faciens debitorem. Siue non profui nec profuit mihi quiſq;. Nullus enim tantum uoluit accipere, quantũ ego tribuere deſyderaui. Nec profuit mihi quiſq;. Salus enim creaturæ, lucrum eſt creatoris. Aut certe non debui, nec debuit mihi quiſq;. Nemo dedit mihi quantum accipere cupiebã: nec me ſibi fecit in aliquo debitorẽ. Quodq; infert: Nec debuit mihi quiſq;, hunc habet ſenſum. Quomodo enim poterat mihi uſuram debere, qui fœnus non eſt dignatus accipere? Omnes (inquit) maledicunt mihi. Quis enim hæreticorum, atq; errantium non maledicit Chriſto peruerſa credendo: & peruerſiora blaſphemans? d ¶ Dicit dominus: ſi non reliquię tuę in bonum: ſi nõ occurri tibi in tẽpore afflictionis, et in tpe tribulatiõis & anguſtię aduerſus inimicum. Poſſunt hæc & ex pſona Hieremiæ accipi: qui peſſimo tempore & iam imminente captiuitate prophetare compulſus eſt: & dura perpeti a populo nõ credente. Ad id qđ ſupra dixerat: Væ mihi mater, ut quid me genuiſti uirum qui iudicer & diſcernar omni terræ: & reliqua, Reſpondit dominus: Noli conſyderare præſentia, ſed futura: reliquiæ eñ tuæ & nouiſſima erunt in bonum. Deniq; & in præſentiarũ cum te cuperẽt inimici opprimere, affui tibi, & meo es ꝓtectus auxilio. Hoc autem tam ad Hieremiã, q̃ ſcđm diſpẽſationem carnis aſſumptæ, referri poteſt ad ſaluatorem. Pro eo quod nos iuxta hebraicum interpretati ſumus: Omnes maledicunt mihi, uſq; ad eum locum ubi ſcriptum eſt: In tempore tribulationis aduerſus inimicum: in æditione uulgata ita ſcriptum reperi: Fortitudo mea defecit in his qui maledicunt mihi, fiat domine dirigentibus illis, ſi non aſtiti tibi in tempore afflictionis eorum: & in tempore tribulationis eorum in bona contra inimicum. Et eſt ſenſus: Fortitudo mea defecit in his qui maledicunt mihi. Non enim intelligunt uirtutem meam, quæ in infirmitate perficitur: & quanto plus mihi maledixerint, tanto mea in illis plus deficit fortitudo. Iungitq; uel ꝓpheta uel dominus, & ait: Fiat domine dirigentibus illis, hoc eſt, eueniant mihi maledicta quæ loquuntur inimici: & illi dirigantur in bonũ, ſi non in tempore tribulationis eorũ & anguſtiæ: qñ eos uaſtabat inimicus, & capere feſtinabat: ſteti in conſpectu tuo: & rogaui te pro illis, & dixi: Pater, Luc.23.d
ignoſce eis: quod enim faciunt, neſciunt. Sed & Hieremiam ſæpe deprehendimus in hoc uolumine rogaſſe ꝓ populo.
e ¶ Nunquid fœderabitur ferrum ferro ab aquilone et æs? Varietatis cauſa perſpicua eſt. Verbum enim יָרַע quod in præſenti loco ſcriptum eſt, pro ambiguitate enunciationis, & amiciciam ſonat & maliciam: quod ſi pro ר litera, quæ ד literæ ſimilis eſt, legatur ד, ſcientiam cognitionemq; ſignificat. Quod autem dicit, ſic intelligendum eſt: Ne doleas quod populus inimicus tuus ſit: te enim dura nunciante, non poteſt te amare qui durus eſt. Siue babylonij qui ab aquilone ueniunt, ſuntq; ferrum duriſſimum: huic populo duriori, & in æris ſimilitudinem indomito, non poterunt amicicia copulari: Siue ferrum duriſſimum, hoc eſt, populus iſrael dei cognitione indignus eſt: qui in tantam peruenit maliciam: ut duriori metallo ære circundatus ſit.
f ¶ Diuitias tuas et theſauros tuos in direptionem dabo: gratis / ſiue abſq; precio in omnibus peccatis tuis ꝛc. Omnem (inquit) ſubſtantiam tradam inimicis tuis abſq; ullo precio propter peccata quæ feciſti in cunctis terminis tuis. Propterea adducam inimicos tuos: ſiue ſeruire te faciam, in terra

Ps.25.a

Ps.140.

A in terra chaldæa: quia ignis meus qui ſemel in meo furore ſuccenſus eſt, in te ardebit: & extingui non poterit. Tu enim præbuiſti materiam ardoris tui: ut meus ignis, tua quæ in te ſunt ligna conſumat, & fœnum, & ſtipulam: ac per hoc non eſt cauſa ardoris in domino, ſed in his qui fomenta incendio miniſtrarunt,

a ¶ Tu ſcis domine: recordare mei et viſita me: et tuere me ab his qui perſequuntur me ꝛc. Hoc quod diximus: Tu ſcis, in Lxx. nō habetur. Fœlix eſt autem illa conſcientia, quæ pro deo ſuſtinet opprobriū. Vnde dicit: Inuenti ſunt ſermones tui, quos meo ore loquebaris. Et comedi eos, hoc eſt, in cibū mihi uerſi ſunt: ſiue iuxta Symmachū: Suſcipiebam eos, ut mihi in læticiam uerterent: qui dudum fuerant in opprobrium. Vnde & babylonij cōfitent impleta, quæ Hieremias futura prædixerat. Siue hic ſenſus eſt: Senſi anguſtias: miſerias pertuli populi perſequētis: ſed tñ gauiſus ſum me tuis paruiſſe præceptis: & propter nomē tuum dura perpeſſus ſum. b ¶ Nō ſedi in concilio ludentium ꝛc. Hæc Hebræi exp̄ſona hieruſalē dici arbitrant: ꝙ ſola ſederit, & amaritudine repleta ſit, & factus ſit dolor eius perpetuus: & quomō aquæ pertrāſeunt, ſic uerba prophetarum, quib⁹ ſibi proſpera pollicebant tranſiſſe mendaciter. Melius autē, ut ex perſona ꝓphetæ hæc dici accipiamus, ſermonibus ſancti uiri: qui nō ſederit in concilio ſiue ſecreto ludentium: ꝙ timuerit impendentē ſibi manū dei: ſiue magis gloriatus ſit ſe malorum nō habere conſortium. Solus inquit

B

cunctis terminis tuis. Et adducā inimicos tuos Siue ſeruire te faciā inimicis tuis) de terra quā neſcis: quia ignis
a accēſus eſt in furore meo, ſup uos ardebit. Tū ſcis dñe: recordare mei, & uiſita me: & tuere me ab his qui perſequunt me. Noli in patientia tua ſuſcipere me: ſcito qm̄ ſuſtinui pro te opprobrium. Inuenti ſunt ſermones tui, & comedi eos: Siue ab his qui reprobant ſermones tuos conſume eos). Et factum eſt mihi, Siue erit mihi) uerbum tuum in gaudium & læticiam cordis mei: quoniam inuocatū eſt nomē tuum ſuper me domine deus
b exercituum. Nōn ſedi in concilio ludentium: & gloriatus ſum, Siue metuebam) a facie manus tuæ: ſolus ſedebam: quoniam amaritudine repleſti me. Quare factus eſt dolor meus perpetuus, Siue quare qui cōtriſtant me confortantur): & plaga mea deſperabilis renuit curari? Siue plaga mea fortis, unde curabor)? Facta eſt mihi quaſi mēdacium aquarum infidelium, Siue quaſi aqua
c mendax non habens fidem). Prōpter hoc hæc dicit dominus: Si conuerteris, conuertā te: & ante faciem meam ſtabis. Et ſi ſeparaueris precioſum a uili, quaſi os meum eris. Conuertentur ipſi ad te, & tu non conuerteris ad eos. Et dabo te populo huic in murum æneum fortem: & bellabunt aduerſum te, & nō præualebunt: quia ego tecum ſum, ut ſaluū te faciam: & eruam dicit dominus. Et liberabo te de manu peſſimorum: & redimam te de manu fortium, Siue peſtilentium). ¶ Ca. XVI

b ET factū eſt uerbū domini ad me dicens: Noli accipere uxorem: & non ſint tibi filij & filiæ in loco iſto: Quia hæc dicit dominus, ſup filios & filias quæ generantur in loco iſto: & ſuper matres eorū quæ genuerunt eos: & ſup patres eorū, de quorū ſtirpe nati ſunt in terra hac: Mortibus egrotationū morient: nō plangent, & nō ſepelient: in ſterquiliniū ſuper faciē terræ erunt: & gladio & fame cōſument: & erunt cadauera eorum in eſcam uolatilibus cœli & beſtijs terræ.

Hæc enim

C labuntur: ſic & omnis impetus inimicorum te adiuuante præterijt. Vtinā dominus præſtet & nobis nō ſedere in concilio ludentium, & eorum qui futura non cogitant: nec aduerſis cedere, ſed ſemper dei ſentētiam formidare, & dicere cum propheta: Solus ſedebam: quia amaritudine repletus ſum. Gaudeat igitur in præſenti tēpore, nequaq̄ cōcilium ſapientium, ſed arcanum ſecretumq̄ ludentium: mihi adhærere deo bonum ſit, ponere in deo ſpem meam: ſaturari opprobrijs: & iudicis mei expectare ſententiam: quæ cū finis aduenerit, opere monſtrabit omnē triſticiā & amaritudinē inſtar aquarū fluentium pertranſijſſe. c ¶ Propter hoc hec dicit dominus: Si cōuerteris conuertam te: et ante faciē meam ſtabis ꝛc. Manifeſtum eſt ꝙ ſuperiora nequaq̄ hierusalem, ſed ꝓpheta dixerit. Cui reſpōdit dominus: Si conuerteris a peccatis populū, & ego de tribulatiōe conuertam te in læticiam: & ſtabis ante faciē meam, ſicut angeli ſtant in conſpectu dei, quotidie uidentes faciem illius. Et ſi ſeparaueris precioſum a uili, quaſi os meū eris: Ne putes, inquit, boni operis nō eſſe mercedē, ſi ſanctoſ quoſq̄ meos de numero peccantium tuis ſermonibus ſegregaris: eris quaſi os meū, & meis præceptis copulaberis. Debent em̄ illi tui imitatores eſſe, & non tu eorum. Nec reformides, & dicas: Quare factus eſt dolor meus perpetuus: & plaga mea fortis ſiue deſperabilis: ut me deſperem poſſe curari. Dabo em̄ te quaſi murum æneum atq̄ fortiſſimum: ut cōtra aduerſarium omni reſiſtas robore: & me habeas adiutorem: & liberem te de manu peſſimorum ſiue peſtilentium: & redimam te, uel meo ſanguine, uel in præſentiarum meo auxilio. Conſyderem⁹ quantam mercedem habeat ſermo doctoris, ſi ualuerit aberrore quempiam liberare: & de peccantium numero educere. ¶ Ca. XVI

ET factum eſt verbum domini ad me dicens: Noli accipere vxorem / et non ſint tibi filij nec filiæ ꝛc. Si tempore imminentis captiuitatis uetatur ꝓpheta uxorē ducere, ne tribulationē carnis habeat: & ſuper dolorem propriū, uxoris quoq; ac liberorū miſerijs torqueatur: quanto magis Apoſtolus iubet: quia abbreuiatum tempus 1.Co.7.e
eſt: & imminet cōſumatio: ut etiā qui habēt uxores, ſic ſint

quaſi nō

ꝑs.25.a ſedebam, ſcdm illud quod ſcriptum eſt: Non ſedi cum concilio uanitatis: & cum iniqua gerētibus nō introibo. Odiui eccleſiam malignantium: & cum impijs non ſedebo. Et in
ꝑs.140.c alio loco: Solitarius ſum ego, donec pertrāſeam. A facie (inquit) manus tuæ, ſolus ſedebam: dum te timeo: dum impendentem mihi manum tuam ſemper expecto. In concilio ludentium ſedere nolui: ſed meam amaritudinem deuorabam, ut in futuro mihi gaudium præpararem. Nec habui interualla doloris mei: ſed iugi miſeria deprimebar, ut nulla expectarem remedia. Præualuerunt enim qui contriſtabant me: & facta eſt plaga mea fortis. Sed in hoc habui conſolationem, ꝙ fuerit quaſi aqua mendax, atq̄ præteriens. Sicut enim aquæ prætereuntes dum fluunt, uidentur & di-

E quasi nō habeāt? Vnde superflua noui hæretici reprehēsio: qua docuimus digamiā & trigamiā nō ex lege descendere, sed ex indulgentia. Aliud est em̄ facere, qđ per se bonum sit: aliud ideo concedi, ne peiora faciamus. Dicit em̄ & ipse cau
1 Timo. 5. c sas, cur uelit adolescentulas uiduas nubere: inferens: Iam em̄ quædā earū abierunt retro post satanā. Simulq; præceptor cōtinētiæ & perpetuæ castitatis, & æqualem se blasphemans deo, laudat terna quaternaq; coniugia: quæ ego nō tam cōiugia dicam q̄ miseriarum solacia, & extremā tabulā naufragorum: nisi forte tribuit indulgentiam amaçonibus suis: ut usq; ad decrepitā senectutem bella libidinū experiantur. Cur autē ꝓpheta arceat uxorē ducere, causa perspicua est: qđ obsidione uicina, pestilētia & gladio & fame uniuersi intereant: & tantus sit numerus morientium, ut sepulturæ uincatur officiū: sed instar sterquilinij iaceāt cadauera, uolatilibꝰ bestijsq;
F laceranda. Et hoc notandum, q̄ egrotationibus & longa infirmitate tabescere, dei
2 Par. 21. c ira sit. Vnde & Ioram filius Iosaphat infirmitate cōsumit̄. Et Apo-
1 Co. 11. b stolus docet egrotare eos & tabescere & mori qui sancta uiolarint.

a ¶ Hęc em̄ dicit dñs: Ne ingrediaris domū conuiuij ꝛc. Apostolus præcipit, cum his
1 Co. 5. b qui auersent̄ deū, nec cibum quidem esse sumēdum. Et amplius,
2 Iob. d nec aue quidē huiusmodi dixeritis. Et saluator apostolis interdicit, ne quēq; in itinere salutent. Vnde & Heliseus pergenti
Luc. 10. a
4 Reg. 4. e ad sanandum puerum Giezi salutationē interdicit. Moris autem est lugentibus ferre cibos, & præparare conuiuium: quæ græci περιδειπνα uocant: & a nostris uulgo appellant̄ parentalia: eo q̄ parentibus iusta celebrentur. Dicit & alibi
Pro. 31. a scriptura diuina: Date uinum & his qui in luctu sunt: ut uidelicet obliuiscantur doloris. Præcipitur ergo prophetæ, ne ullum de populo consoletur: ne se misceat inimicorū dei conuiuijs: ne iusta celebret super funeribus defunctorum. Aliud est em̄ mori cōmuni lege naturæ: aliud dei occidisse sententia. Abstuli (inquit) pacem meam de populo isto: & misericordia indigni sunt: nulliq; ætati parcam: sed & grandes & parui pariter interibūt: ita ut sepultura quoq; careāt. Nec se incident, inquit, neq; caluicium fiet pro eis. Mos hic fuit apud ueteres, & usq; hodie in quibusdam permanet iudæorum, ut in luctibus incidant lacertos, & caluicium fa-
Iob. 1. d. 22. b ciant: quod etiam Iob fecisse legimus. Vnde & prophetæ dicitur: ne frangat inter eos panem: nec ingrediatur ad consolandum pro mortuo: neq; potum tribuat: neq; ingrediatur domum conuiuij: & ne misceatur eis qui dei sententiæ præparati sunt. Si autem hoc de lugentibus dicitur, quid fiet de hæreticis: quorum sermo serpit ut cancer: & quotidie prosternunt in ecclesia funera deceptorum? b ¶ Quia hęc dicit dñs ꝛc. uocē gaudij ꝛ uocē lętitię ꝛc. Quando peccauerit ecclesia, aufertur de ea omne gaudiū & uniuersa lætitia: de qua Apostolus dicit: Gaudete: iterū dico gaudete: Vox sponsi & uox sponsæ: de quo
Phil. 4. a
Iob. 3. d scriptum est: Qui habet sponsam, sponsus est. Si aūt, inquit, interrogauerit te ꝓpl̄us, cur ista patiatur: & causas miseriarū suarū quæsierit? Respondebis ei: Quia dereliquer̄t me patres uestri ait dominus: qui uobis præsunt in ecclesijs: & abierunt post deos alienos, quorū deus uenter est: & auaricia, & luxuria, & gloria in confusione eorum: & seruierunt eis. A quo em̄ quis uincitur, eius & seruus est. Et adorauerunt eos: Adorat em̄ unusquisq; quod diligit. Et me dereliquerunt: & legem meam non custodierunt. Sacerdotum est proprie
H non solū docere, sed & facere legē: ut nequaq; uerbis subiectos sibi populos & creditum gregem, sed exemplis doceāt. Ac ne forte dicerent: iniusta est sen-
Infra. 33. Ezech. 18 tentia: patres comedere uuam acerbam: & dentes filiorum obstupescere, infert: Sed & uos peius operati estis q̄ patres uestri: ut super his qui patribus peiora peccauerint, iusta supplicia deferant̄.

c ¶ Ecce em̄ ambulat unusquisq; post prauitatē cordis sui mali ꝛc. Semel a domino derelicti, faciunt ea quæ non competunt: ut uadant post desyderia cordis sui mali: de quo exeunt cogitationes pessimæ: & idcirco de ecclesia seperantur, ut uadant in terram longinquam: quam nec ipsi, nec patres eorū nouerant priusq; peccarent: ut ibi seruiant dijs alienis, qui non sunt dij: sed eorum putantur errore qui eos colunt. Qꝛ autē intulit: Die ac nocte: perpetuā peccantiū ostendit in scelere perseuerantiā: dum & in dieb⁹ flagitijs, & in noctibus, libidini seruiunt. Qui nō dabunt (inquit) uobis requiem. Haud dubium quin falsos deos significet, de quibus dixit: Et seruietis ibi dijs alienis. Quicquid ergo peccamus, quicquid die & nocte facimus: & malorum operum perpetramus: imperium est dæmonum, qui nunq; nobis dant requiem, sed semper impellunt delictis augere delicta: & cumulum facere peccatorum. d ¶ Propterea ecce dies ueniunt dicit dominus: et non dicetur ultra viuit dominus qui eduxit filios ꝛc. Manifeste futura populi israel restitutio prædicitur: & post captiuitatem, misericordia: quæ iuxta literam sub Zorobabel & Iesu pōtifice & Esdra ex parte completa est: iuxta intelligentiā spiritualē uerius atq; perfectius

a Hæc ēnim dicit dñs: Ne ingrediaris domum conuiuij: neq; uadas ad plangēdū, neq; cōsoleris eos: quia abstuli pacē meam a populo isto dicit dominꝰ: misericordiam & miserationes. Et morientur grandes & parui in terra ista: non sepelientur neq; plangent̄: & non se incident, neq; caluicium fiet pro eis. Et non frangent inter eos luGenti panē ad cōsolandū super mortuū: & non dabunt eis potū calicis, ad cōsolandū super patre suo & matre. Et domū conuiuij non ingredieris, ut sedeas cum eis, &
b comedas & bibas. Quiā hæc dicit dominus exercituū deus israel: Ecce ego auferā de loco isto in oculis uestris & in diebus uestris uocem gaudij, & uocem lætitiæ: uocem sponsi, & uocem sponsæ. Et cum annunciaueris populo huic oīa uerba hæc, & dixerint tibi: Quare locutus est dominꝰ super nos omne malum, grande istud? quæ iniquitas nostra, & quod peccatū nostrum quod peccauimꝰ dño deo nostro? Dices ad eos: Quia dereliquerunt me patres uestri ait dominus: & abierunt post deos alienos & seruierunt eis, & adorauerunt eos: & me dereliquerūt, & legem meam non custodierunt. Sed &
c uos peius operati estis q̄ patres uestri: Ecce em̄ ambulat unusquisq; post prauitatē cordis sui mali, ut me nō audiat. Et eiciam uos de terra hac in terram quā ignoratis uos & patres uestri: & seruietis ibi dijs alienis
d die ac nocte: qui nō dabunt uobis requiem. Propterea ecce dies ueniunt dicit dominus: & non dicetur ultra: Viuit dominus qui eduxit filios israel de terra ægypti: sed uiuit dominus qui eduxit filios israel de terra aquilonis, & de uniuersis terris ad quas eieci eos: & reducā eos in terram suam quam dedi patribus eorum.

Ecce ego

A in Christo complenda describitur. Veniet (inquit) tempus quando nequaq̃ dicet, q̃ populus reductus sit de ægypto per Moysen & Aaron: sed reductus de terra aquilonis, Cyro rege Persarum laxante captiuos. Et de uniuersis (inquit) terris: qđ nequaq̃ Cyri tempore, sed ultimo fine cõplebit: atq; dicẽdũ est: Domine refugium factus es nobis: in gene- ps.89.a
ratione & generatione. Et in alio loco: Qui habitat in adiu- Ibi.90.a
torio altissimi: in protectione dei cœli commorabitur. Dies C
autem tribulationis siue malorũ, illa intelligẽda est: de qua
dicit & Apostus: Vt eriperet nos de præsenti sæculo nequam: Gal.1.a
& redimẽtes tempus, quoniã dies mali sunt.

Rom.11.d dicente Apło: Postq̃ subintrauerit plenitudo gentiũ, tunc omnis israel saluus fiet. Possumus hoc & de persecutionibus, quæ nostro accidere populo a diebus Neronis, de quo
2.Timo.4.d scribit Apostolus: Et liberat⁹ sum de ore leonis, usq; ad Maximini tempora dicere: quomodo dominus misertus sit populo suo: & reduxerit eos in terrã suam: Haud dubium quin in ecclesiam quã dedit patrib⁹ eorum, apostolis & apostoli- cis uiris. a ¶Ecce ego mittam piscatores multos ꝛc. Diuersa huiꝰ capituli interpretatio est. Iudæi enim autumant significari chaldæos, qui sub piscatorum nomine describunt: & postea rhomanos, qui uenatoribus comparant: & de
B montibus collibusq; & cauernis petrarum, infœlicẽ populũ sunt uenati. Hoc autem dominus fecisse se dicit: Quia respexerit uias eorũ: & reddiderit iniquitates, quibus contaminauerant terram, simulacra uenerantes: & abominationibus idolorũ pollue-
5.eo. rint hæreditatem eius. Nostri autem rectius & melius, hæc de futuro uaticinatũ prophetam putant. Quia enim supra dixerat: Reducam eos in terram suam quam dedi patribus eorũ: nunc ostendit quomõ reducẽdi sint: qđ primũ mittat
Matth.4.c apostolos, quib⁹ saluator dixit: Venite post me, & faciã uos piscatores hominũ: Et postea uenatores, quos uel ecclesiasticos uiros, uel angelos possumus accipere: qui postq̃ consummationis tempus aduenerit, uenentur sanctos quosq; de montib⁹ dogmatũ excelsorũ, & de collibus bonorũ operũ: & de cauernis petrarum, apostolis & apostolicis uiris. Non
1.Co.10.b solum eñ Christus petra, sed & apostolo Petro donauit, ut
Matth.16.c. uocaretur petra. In cuius sensibus requiescẽtes, recte dicuntur translati esse de petra: Ostenditq; uel apostolos, uel eos qui postea uenandi sunt, habuisse peccata: & recepisse du-
Luc.12.f plices iniquitates suas. Seruus eñ qui scit uoluntatem domini sui & non facit eam, uapulabit multũ. Sciendũq; q̃ in hebraico positum sit, primũ: & in Lxx. æditione prætermissum. Quando autẽ dicit: Reddam primũ duplices iniquitates, & peccata eorum: suboſtendit: qđ postq̃ receperint mala, recepturi sint & bona. Hi autẽ qui postea transferendi sunt, contaminauerunt terrã domini in morticinis idolorũ suorũ: & abominationibus suis impleuerunt hæreditatem eius: ut omnis mundus subditus fiat deo: & nequaq̃ suo merito, sed illius misericordia cõseruetur. Quod hic de hebraico posuimus: Nõ sunt abscõdita ea a facie mea: in Lxx. non habetur. b ¶Domine fortitudo mea ꝛc. Omnis hominum fortitudo, sine dei uirtute quæ Christus est, imbecilla reputatur & nihili. Vnde cõfugiendum est ad dominũ

a Eccẽ ego mittam piscatores multos dicit dominus, & piscabuntur eos. Et post hæc mittam eis multos uenatores: & uenabunt eos de omni monte, & de omni colle, & de cauernis petrarũ: quia oculi mei super omnes uias eorum. Nõ sunt abscõdita ea a facie mea: & nõ fuit occulta iniquitas eorum ab oculis meis. Et reddam primũ duplices iniquitates & peccata eorum: quibus contaminauerunt terram meam in morticinis idolorum suorũ: & abominationibus suis impleuerũt hæreditatẽ meã.
b Dõmine fortitudo mea, & robur meum, & refugium meum in die tribulationis Siue malorum).

c HEB. Ad tẽ gentes uenient ab extremis terræ, & dicẽt: Vere mendaciũ possederunt patres nostri: uanitatem quæ eis nõ profuit.
SEP. Ad te gentes uenient ab extremis terræ, & dicẽt: Quomodo falsa possederunt patres nostri idola: & non est in eis utilitas?

d Nũnquid faciet sibi homo deos, & ipsi non sunt dij?
e Idcircõ ecce ego ostendã eis per uicem hanc: ostendã eis manum meam & uirtutem meam: & scient quoniam nomen mihi dominus. ¶Ca. XVII

f PEccatũm Iuda scriptũ est stilo ferreo in ungue adamantino: exaratum super latitudinem cordis eorum, Siue in pectore cordis eorum): & in cornibus altarium Siue ararum)eorum.

Cum recordati eis per uicem hanc: ostendã autẽ manifeste, & non ut prius, in umbra & in imagine, & uaticinio futurorũ: ut postq̃ cognouerint, sciant nomẽ meum: audiantq; a filio: Pater, ma- Iob.17.a
nifestaui nomẽ tuum hominibus. ¶Ca. XVII
PEccatũ Iuda scriptũ est stilo ferreo ꝛc. De gẽtibus quæ ad dñm cõuersæ fuerant, supra dictum est: Ecce ego ostendã eis per uicẽ hanc, ostendam eis manũ meam & uirtutẽ meam: Nunc de israel qui abiectus est, loquit: Peccatum Iuda scriptum est stilo ferreo in ungue adamantino, & cætera. Quod cur a Lxx. prætermissum sit, nescio: nisi forsitan pepercerũt ppło suo: sicut & in Esaia eos
fecisse manifestũ est: Quiescite ergo ab homine, cuius spiri- Esa.2.d
tus in naribꝰ eius: quia excelsus reputatus est ipse: multaq; huiuscemodi: quæ si uoluero cuncta digerere, non dicam libro, sed libris opus erit. Gentium peccata deleta sunt: quia conuersæ ad dominum ab extremis terræ audierunt illud: Laudate dominum omnes gentes: laudate eum omnes po- ps.116.a
puli. Quia confirmata est super nos misericordia eius: & ueritas domini manet in æternum. Et de quibus dixerat ad Moysen: Dimitte me, ut interficiam populum istum: & fa- Exo.32.c
ciam te in gentem magnam. Peccatum autem Iudæ inde- Deu.9.c
lebile: & (ut ita dicam) nulla ratione abolendum, scriptum est stilo ferreo in ungue adamantino: qui hebraice dicitur שָׁמִיר: non quo ullus unguis sit qui appelletur שָׁמִיר sed quo lapis adamãtinus: ex eo q̃ indomitus sit & infrangibilis, hoc nomen accepit: tantum nitorem habeat & leuitatem, ut absq; ullo impedimento in eo scribi possit stilo ferreo: ut dura ferri materies, scribat in duriori tabula adamantina: & duret quod scriptum est, imperpetuum. Ipsi

enim

E enim dixerunt: Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Vnde exaratum siue insculptum est in cornibus altarium, siue ararum eorū: ut opera sacrilega, in æternā memoriam perseuerent. Si autem hoc ita est: ubi illud quod anus delyra confingit: posse hominē sine peccato esse si uelit: & facilia dei esse mandata? Matth. 27. c

a ¶ Cū recordati fuerint filij eorū ararū suarum ꝛc. Et hæc in Lxx. non habent: eadē (ut reor) causa quam supra diximus: ne scilicet æterna in eos sententia permaneret. Relinqueris (ait) sola ab hæreditate tua, quam dedi tibi: & seruire te faciam inimicis tuis, in terra quā ignoras: uel sub babylonijs, uel ut est uerius sub rhomanis. Ipsi em̄ succenderunt ignem: & clæmentissimum dñm in furorē puocarunt: qui ignis furoris eius ardebit in æternū. Pudet me cōtentionis nostrorum, qui hebraicā arguunt ueritatē. Iudæi cōtra se legunt: & quid pro se sit, nescit ecclesia. Vnde nos qui sumus filij apostolorū, recordamur iniquitatum prioris populi, & iuste eos perpessos esse testamur. Possunt aūt excelsa quæ hebraice dicunt בָּמוֹת & contra hæreticos accipi, q̄ posuerūt in excelsum os suū: & lingua eorū transiuit sup terram.

a Cum recordati fuerint filij eorum ararū suarum: & lucorum lignorūq; frondentiū in montibus excelsis: sacrificantes in agro fortitudinē tuam, & omnes thesauros tuos in direptionē dabo: excelsa tua propter peccata in uniuersis finibus tuis. Et relinqueris sola ab hæreditate tua, quam dedi tibi: & seruire te faciam inimicis tuis in terra quam ignoras: quoniā ignē succendistis in furore meo, usq; in æternū ardebit. Hæc dicit dominus: Maledictus homo qui confidit (Siue spem habet) in homine: & ponit carnem brachium suū: & a domino recedit cor eius. Erit enim quasi myrice in deserto: & nō uidebit cū uenerit bonum: sed habitabit in siccitate in deserto: in terra salsuginis & inhabitabili. Benedictus uir qui confidit in dño: & erit dñs spes (Siue fiducia) ei⁹: & erit quasi lignū qd̄ transplantatū est (Siue fructiferū) super aquas, qd̄ ad humorē mittit radices suas: & non timebit cum uenerit æstus: & erit foliū eius uiride (Siue ramusculi ei⁹ frondētes): & in tpe (Siue anno) siccitatis nō erit solicitus (Siue nō timebit) nec aliquando desinet facere fructum.

b HEB. Prāuum est cor omnium, & inscrutabile, quis cognoscet illud? SEP. Profundum est cor super omnia: & homo est: quis cognoscet eum? Ego dñs scrutans cor & probans renes: qui do unicuiq; iuxta uias suas, & iuxta fructum adinuētionū suarum.

Perdix

F

Qui em̄ hoc agit, a dño recedit cor eius: asserēs se posse qd̄ non potest. Et erit quasi myrice, quæ hebraice dicit עֲרֵעֵר: siue ut interpretatus est Symmachus, lignū infructuosum in solitudine. Et nō uidebit cū uenerint bona: q̄ uisura ē gentiū multitudo: sed habitabit in siccitate in deserto. Hoc dicitur de populo iudæorū qui habitāt in deserto fructusq; nō faciunt: & sunt in terra salsuginis, quæ nullos fructus faciat: & inhabitabili, quæ hospitē non habet deum, nec angelorum præsidia, nec spiritus sancti gratiā, nec scientiā magistrorum.

G

c ¶ Benedictus uir qui confidit in dño ꝛc. Illud de iudæis dictū sit & hæreticis qui spem habent in homine, in Christo uidelicet suo: quē non filium dei, sed purum hominem putant esse uenturū. Ecōtrario uir ecclesiasticus qui cōfidit in domino, audit illud: Et scitote quoniam dominus ipse est deus. Confidit in domino, & illi lignō comparabit, de q̄ & in primo psalmo cantat: Et erit tanq; lignū quod plantatū est secus decursus aquarū: quod fructum suū dabit in tēpore suo: & folium eius nō defluet. Super aquas autem, spiritus sancti gratiā, diuersas donationes. Q̄d̄ ad humorē mittit radices suas: ut a dño accipiat ubertatē. Sed & aliter possum⁹ dicere: q̄ de siccitate iudaica trāslati simus in baptismatis gratiā sempiternā. Et nō (inquit) timebit cum uenerit æstus, uel tēpus pſecutionis, uel dies iudicij. Et erit folium eius uiride: siue erunt in eo ramusculi frondentes: ut nunq; timeat siccitatem, sed cunctarū uirtutū germinet gratiā. Cumq; tempus siue annus uenerit siccitatis, non metuet quando dominus iratus mandauerit nubibus ne pluant super israel imbrem. Quodq; sequit: Nec desinet facere fructū: Illū locus qui in Marco scriptus est: q̄ uenerit dominus ad ficum, & non inuenerit in ea fructū: quia nōdum erat tempus: & maledixerit ei, ut fructus nō faciat in æternū, exponere poterit. Qui enim confidit in domino, & dominus est fiducia eius: etiam in tempore iudaicæ siccitatis non metuet, sed semper afferet fructum: credens in eum qui semel pro nobis mortuus est, & ultra non moritur, & dicit: Ego sum uita. Esa. 32. b Mar. 11. d Matth. 4 Rom. 6. b Ioh. 14. a

H

d ¶ Prauū est cor omniū, et inscrutabile quis cognoscet illud? Verbū hebraicū אֱנוֹשׁ quatuor literis scribitur א נ ו ש: Si igitur legatur אֱנוֹשׁ, homo dicitur: si autē אֲנוּשׁ, inscrutabile siue desperabile: eo q̄ nullus cor hominū ualeat inuenire. Symmachus ꝓ hunc locū ita interpretatus est: Inscrutabile cor omniū: uir autem quis est qui inueniat illud? Solent quidam nostri, bono quidem uoto, sed non scd̄m sciētiam uti hoc loco cōtra iudæos: q̄ homo sit dominus atq; saluator, scd̄m dispensationē carnis assumptæ: nulluſq; possit natiuitatis eius scire mysteriū, scd̄m illud qd̄ scriptū est: Generationem eius quis enarrabit? nisi solus deus qui arcana rimatur: & reddit unicuiq; scd̄m opera sua. Melius autem est ut simpliciter accipiamus, q̄ nullus cogitationū secreta cognoscat nisi solus deus: dixerat enim supra: Maledictus homo qui spem habet in homine. Et econtrario: Benedictus uir qui cōfidit in domino. Vnde ne hominum putaremus certum esse iudicium, intulit omniū propemodū corda esse peruersa, Esa. 53. d

Ose. 13. d
1. Co. 15. g
Iob. 8. c
2. Co. 5. c
Luc. 12
Matth. 4
Phil. 3

ps.18.d peruersa, dicēte psalmista: Ab occultis meis mūda me dñe: & ab alienis parce seruo tuo: Haud dubium quin cogitationibus. Et in Genesi: Videns autem deus q̄ multa malicia hominum esset in terra: & cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore. Et iterum: Sensus enim & cogitatio humani cordis ab adolescētia sua prona sunt in malum. Per quæ discimus solū deum nosse cogitationes eorū. Si autem de Luc.11.b saluatore dicitur: Videns autem cogitationes eorum Iesus: nullusq̄ potest uidere cogitationes eorum, nisi solus deus: ergo Chri ps.7.c stus deus est, qui scrutatur corda, & probat Apoc.2.f renes: & reddit unicuiq̄ iuxta opera sua.

a ¶ Perdix fouit ꝛc. Aiunt scriptores naturalis historiæ, tam bestiarum & uolucrū, q̄ arborū herbarumq̄: quorū principes sunt apud græcos, Aristoteles & Theophrastus: apud nos Plinius secūdus, hanc perdicis esse naturā, ut oua alterius perdicis .i. aliena furetē: & eis incubet foueatq̄: cūq̄ fœtus adoleuerit, auolare ab eo: & alienum parentē relinquere. Huiuscemodi diuites sunt, qui aliena diripiūt: & absq̄ cogitatione iudicij dei, faciunt diuitias nō cū iudicio, quas in medio tēpore relinquūt, subita morte subtracti, q̄n Luc.12.c dicitur eis: Stulte, hac nocte repetēt animam tuam a te: quæ autem præparasti, cuius erunt? Nihilq̄ insipientius, q̄ non prouidere nouissima: & breuia putare perpetua. Alij ꝟo & ꝓpter superiorē historiam & propter alteram qua dicunt: perdicē esse pugnacissimū & immundū, ita ut uictum polluat: diabolum sub eius nomine interpretantur: q̄ alienas sibi diui Matth.4.a tias congregarit, dicens ad dominū: Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me. Quē relinquent diuitiæ suæ quæ male ab eo fuerant congregatæ: & per apostolos cōuertent ad dominum: & qui sibi uidebatur esse prudentissimus, erit omniū iudicio insipiens. Quodq̄ a Lxx. dicitur: Clamauit perdix: ad hæreticorū personā referendum est: q̄ perdix iste diabolus clamauerit per principes hæreticorū, & congregauerit quæ non peperit: & deceptorum sibi multitudinē congregarit, quæ postea dimittat eum: & omnium iudicio stultissimus comprobetur. b ¶ Solium glozię ꝛc. expectatio ysrael ꝛc. Perdice propter suam stulticiam derelicto: expectatio israel, id est populi dei & credentis in domino, ipse est qui fecit omnia: Cuius solium gloriosum est & excelsum a principio: locusq̄ sanctificationis omniū credentiū: ut non in loco sit dominus, sed ut ubi ille fuerit, locus sanctificatus sit. E contrario qui derelinquunt dominum, confundentur confusione perpetua: & recedentes siue declinantes ab eo, scribent in terra, deleti de libro uiuentium. Sicut enim qui Phil.3.d potest cum Apostolo dicere: Noster autem municipatus in cœlo est, in cœlestibus scribit: Sic qui derelinquit dominū uel declinat ab eo, scribetur in terra cum his qui terrena sapiunt. Causaq̄ manifesta, cur scribant in terra: quia dereliquerunt fontem uitæ dominū, siue fontem aquarum uiuentium dominū, qui loquitur in euangelio: Si quis sitit, ueniat Iob.7.i ad me & bibat: qui credit in me sicut dicit scriptura: Flumina de uētre eius fluent aquæ uiuæ. Hoc autē dixit de spiritu quem accepturi erant credentes. c ¶ Sana me domine ꝛc. Multi medici in euāgelio hæmorro- Matth.9.c usam curauerāt: quæ omnē substantiā suam perdiderat in eis: & tñ a nullo curari potuit, nisi ab eo qui uerus est medicus: & cuius sanitas in pennis eius. Vnde & nunc propheta a populo passus opprobria, & crebro insidijs circūuētus, ab eo curari & saluus fieri cupit: cuius uera laus ueraq̄ medicina est. d ¶ Ecce ipsi dicunt ad me: vbi est verbū domini? veniat ꝛc. Qui nō putant uentura quæ dicta sunt, loquunt ad prophetā: Vbi est uerbum domini? ueniat: dissimulationē sententiæ dilationē arbitrantes. Illis autē (inquit) ista dicētibus: Ego nō sum turbatus, nec laboraui te pastorem sequēs: siue post tua ingrediens uestigia. Nec hoc fui fine cōtentus, sed diem hominis nō desyderaui: uel uitam longiorē, uel prospera quæq̄ huius sæculi: Ipsumq̄ uocat testem quem & iudicem: Tu nosti. Sequitur: Quod egressum est de labijs meis, rectum fuit in conspectu tuo: ut nunq̄ mentitus sit: & domini uoluntati aduersa non dixerit. Non sis mihi (inquit) tu formidini, spes mea in die afflictionis. Quod perspicuū est iuxta hebraicum. Iuxta id ꝟo quod Lxx. transtulerunt dicentes: Ne fias mihi alienus, parcens in die malo: est sensus: Ne parcas mihi in præsenti sæculo, quod malum est: sed redde mihi iuxta peccata mea, ut requiem habeam sempiternam. Scio enim scriptum: Quem diligit dominus, corripit: flagellat autem omnem filium quem recipit. Dies autem malus: uel omne sæculum est, uel dies iudicij, his qui propter peccata cruciantur. e ¶ Confundantur qui persequuntur me ꝛc. Imprecatur aduersum eos propheta qui exprobrant ei uerbū domini, & dicunt: Vbi est uerbū domini? ueniat: ut confundantur qui persequuntur eum: & erubescant & redeant ad salutem: ut illi paueant mentientes, & non iste qui uera prædicit. Cunq̄ dies ultionis aduenerit, duplici cōtritione conterat eos, fame & gladio. f ¶ Hęc dicit dñs ad me: Vade et sta in porta filiozum ꝛc. Quoniam (inquit) uerba tua audire cōtemnūt: nec ad te ueniunt, ut requirant quæ sit sententia dei: tu perge ad locum celeberrimum, uel portarum templi uel urbis: per quas reges & omne uulgus ingreditur & egredit, ut necessitate cogantur audire: & importune oportune prædices uerbum dñi: nec ulla apud eos remaneat excusatio, q̄ ideo nō fecerint, quia non audierint.

a HEB. Perdix fouit Siue congregauit) quæ nō peperit. SEP. Clamauit perdix: congregauit quæ nō peperit. Fecit diuitias suas non cum iudicio. In dimidio dierum suorum relinquet eas, Siue in dimidio dierum eius relinquent eum): & in nouissimo suo erit insipiens.

b Sōlium gloriæ altitudinis a principio, locus sanctificationis nostræ. Expectatio israel domine, omnes qui te derelinquunt, confundentur: recedentes, in terra scribentur: quoniam dereliquerūt uenam Siue fontē) aquarum uiuentium dominum. Sanā me domine, & sanabor: saluū me fac, & saluus ero: quoniā laus mea tu es.

c Ecce ipsi dicunt ad me: Vbi est uerbū domini? ueniat. Ego autem nō sum turbatus te pastorem sequens, Siue non laboraui sequens te): & diem hominis non desyderaui: tu scis. Quod egressum est de labijs meis, rectū fuit in conspectu tuo Siue ante faciem tuam est). Non sis mihi formidini spes mea tu in die afflictionis, Siue non fias mihi alienus, parcens mihi in die pessimo).

d Cōfundantur qui persequuntur me, & non cōfundar ego. Paueant illi, & non paueam ego. Induc super eos diem afflictionis: & duplici contritione contere eos.

e Hæc dicit dominus ad me: Vade & sta in porta Siue in portis) filiorum populi: per quam Siue per quas) ingrediuntur reges iuda & egrediuntur, in cunctis portis hierusalem, & dices ad eos: Audite uerbum domini reges iuda: & omnis iuda Siue iudæa) cunctiq̄ habitatores hierusalem qui ingredimini per portas has.

Hæc dicit dñs:

C

D

E a Hæc dicit dñs: Custodite animas vestras: et nolite portare pondera in die sabbati etc. Ne præceptū sabbati instauratum p Hieremiā in frusta discerpere, totū ponere placuit: ut simul omnia cognoscamus. Custodit animā suā, qui nō portat pondera peccatorū in die quietis & sabbati: Nec infert ea per portas hierusalē, quas uirtutes debemus accipere. Et nolite (inquit) eiícere onera de domibus uestris: Nō em̄ portāda sunt, sed penitus abiícienda. Et omne opus ne faciatis: uel seruile, uel illud de quo scriptum est: Esca uentri, & uenter escis: Deus autē & hunc & illā destruet: sed illud opus operandū: de q̄ saluator loquit̄: Operamini opus q̄d non perit. Sanctificate (inquit) diem sabbati: ut omne temp⁹ uitæ nostræ in sanctificatione ducamus: sicut fecerunt patres nostri Abrahā, Isaac, & Iacob. Cuncta ista præceperit deus, non inclinauerūt aurē suam, mentis uticp̄ nō carnis: sed induraverunt ceruicē suam: reiícientes iugum legis: & per Metaphorā indomitorū animalium habentes similitudinem. Videamus q̄d sit præmium eorum qui non portant onera in die sabbati, & sanctificant illum. Ingredientur (inquit) per portas ciuitatis huius reges, quorum cor in manu dei est, & qui regnant corporibus suis: & principes sedentes super solium Dauid, ut Christi imitentur exemplū: & ascendentes in curribus & equis, de quibus scriptum est: Currus dei decem milibus, multiplex milia lætantiū: dominus in eis in sinai in sctō. Et alibi: Equitatio tua salus. Omnis uir qui cōfitet̄ deum: & qui habitat in hierusalē, de qua dictum est: Factus est in Salem, id est, in pace locus eius: & habitatio eius in sion: & habitabit̄ ecclesia dei in æternum. Venientcp̄ de ciuitatibus Iuda: & de circuitu hierusalem, de quibus iam dixim⁹: & de terra Beniamin, qui filius est uirtutis & dexteræ: & de campestribus, quod hebraice dicitur שְׁפֵלָה: & planam historiæ significat intelligentiam: & de montosis, excelsis uidelicet dogmatibus: & ab austro, de quo scriptū est: Deus ab austro ueniet. Vnde calor & plena lux: & ubi omne frigus expellitur: Portantes (ait) holocausta, seipsos cōsecrantes deo: & uictimam siue thymiama: ut dicant: Sacrificiū domino spiritus cōtribulatus. Et: Christi bonus odor sumus in omni loco. Et alibi: Dirigatur oratio mea sicut incensum in cōspectu tuo. Et sacrificium, pro quo Lxx. ipsum uerbum hebraicum posuere מִנְחָה: q̄d pessima consuetudine, immo scriptorū negligentia, manna in nostris libris legitur. Et thus, de q̄ scriptum est: Vt quid mihi thus affertis de saba? Et inferent oblationē, quæ hebraice dicit̄ לְבוֹנָה: & in gratiarum actionem uerti pōt: & quā laudem Lxx. transtulerunt. In domū Dauid, haud dubiū quin in ecclesiam. Hæc sunt præmia eorū qui sanctificant sabbatum: & nullo pondere prægrauantur. Sin autem inquit, nō audieritis precepta mea, & feceritis quæ non faciēda mandaui: Succēdam ignē in portis ei⁹: id est, hierusalem, illum de quo dicitur: Omnes adulterantes quasi cliban⁹ corda eorū: qui deuorat domos, siue uicos hierusalē: quos Lxx.

a Hæc dicit dominus: Custodite animas uestras: & nolite portare pondera in die sabbati: nec inferatis per portas hierusalē. Et nolite eiícere onera de domibus uestris in die sabbati: & omne opus nō facietis: & sanctificate diē sabbati, sicut præcepi patribus uestris. Et nō audierūt: nec inclinauerūt aurē suā: & indurauerūt ceruicē suā: (& q̄d in hebraico nō habet̄: super patres suos) ne audirēt me, & ne acciperēt disciplinā. Et erit, inqt, si audieritis me dicit dns: ut nō inferatis onera p portas ciuitatis hui⁹ in die sabbati: & si sctificaueritis diē sabbati, ne faciatis in ea omne op⁹: ingredient̄ p portas ciuitatis hui⁹ reges & principes sedētes sup̄ soliū Dauid: & ascēdētes in curribus & equis, ipsi & principes eorū, uiri Iuda & habitatores hierusalē: & habitabit̄ ciuitas hæc in sempiternū. Et uenient̄ de ciuitatib⁹ Iuda & de circuitu hierl̄m, & de terra beniamin, & de cāpestrib⁹ & de mōtosis, & ab austro portātes holocaustū & uictimas Siue thymiamata): & sacrificiū Siue manaa), & thus: & inferent oblationē Siue laudē) in domū dñi. Si autē nō audieritis me ut sanctificetis diē sabbati: & ne portetis onus, & ne inferatis p portas hierusalē in die sabbati: succendā ignē in portis eius: & deuorabit domos hierusalē, & nō extinguetur.

Aquila & Symmachus βάρεις, id est, turritas domos interpretati sunt: appellant̄q̄ hebraice אַרְמְנוֹת: Et nunc̄q̄ hoc extinguetur, dicēte Apl̄o: Vniuscuiusq̄ opus quale sit ignis probabit. Et iterū: Si cuius opus arserit, detrimentum patietur: ipse autē saluus erit, sic tamē quasi per ignem. Sin autē nostri iudaiçantes, explanationē tropicā repudiarint: aut Iudæi esse cogent̄, & cū obseruatione sabbati circumcidere præpucia: aut reprehendere certe saluatorem, qui iussit in sabbato paralytico ut portaret lectulum suum, Euangelista dicente: Propterea magis Iudæi quærebant eum interficere: non solum quia soluebat sabbatum: sed & patrē suum dicebat deum, æqualem se faciens deo.

Commentarij tertij in Hieremiam prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN QVARTVM COMMENTARIORVM HIEREMIAE AD EVSEBIVM PROEMIVM.

Semper diabolus bono operi imminet: ubicp̄ gradientibus ponit laqueos: narrante ꝓpheta de satellitū eius insidijs: Iuxta semitā scandalū posuerūt mihi. Et euāgelio hoc ipsum plenius instruente, q̄ uolatilia cœli iuxta uiam iacta semina, diripiant atcp̄ disperdant. Cur hoc principio frater Eusebi usus sim, sequēs sermo mōstrabit. Multis & de toto huc orbe cōfluentium turbis: & sanctorū fratrū monasterijcp̄ curis occupatus, cōmentarios in Hieremiā per interualla dictabā: ut quod deerat ocio, supereſſet industriæ. Cum subito hæresis Pythagoræ & Zenonis ἀπαθείας καὶ ἀναμαρτησίας, id est, impassibilitatis & impeccantiæ quæ olim in Origene & dudū in discipulis ei⁹ Grunnio, Euagrioq̄ pontico, & Iouiniano

iugulata

iugulata est,cœpit reuiuiscere:& non solum in occidentis,sed & in orientis partibus sibilare:& in quibusdã insulis, præcipueq; Siciliæ & Rhodi,maculare plæroscq;, & crescere p dies singulos:dũ secreto docent,& publice negant. Cui respõdere, diu tacens & dolorem silentio deuorans,crebra fratrum expostulatione cõpulsus sum:nec tamẽ hucusq; prorupi,ut authorũ nomina ponerem: malens eos corrigi q̃ infamari. Neq; eñ hoim,sed erroris inimicus sum:qui mihi ut uicẽ talionis & genuinũ sui doloris illiderẽt, ueteres magistrorũ suorũ calũnias cõcinnãtes: intantũ elingues & miseri demonstrati sunt:ut ne maledicere quidem suis uerbis potuerint. Quorũ tunc tẽporis, æditis aduersus eos libris,Neniæ cõfutatæ sunt:quos qui legere uoluerint, liquido peruidebunt canes eos iuxta Esaiam esse mutos,qui latrare nesciant:habẽtes quidẽ uoluntatẽ & rabiem mentiendi,sed artem fingendi & latrandi nõ habẽtes. Quibus loquar cõpendio: Aut bona sunt quæ docetis,aut mala. Si bona,defendite libere: si mala, qd occulte miseros iugulatis errore:rectæq; fidei ad decipiẽdos simplices q̃sq; iactatis expositionẽ? quæ si uera est,cur abscõdit? si falsa, cur scribit? Rogo quæ est ista insania? præcipiẽte Apostolo,ut parati simus ad satisfaciendũ omni poscenti nos rationẽ de ea quæ in nobis est spe:& propheta clamante:Loquebar de testimoñjs tuis in cõspectu regum,& nõ confundebar. Isti publicum fugiunt: & susurrant in angulis perditorũ:dolentq; quasi pro suis,quæ sua metuunt confiteri. Cunq; generaliter aduersum uitia quid & hæreticos dixerimus,se peti quæruntur: malumq; conscientiæ dissimulata diu indignatione pronunciant. Quod si cauẽdum nobis est,ne ueterem ledere uideamur necessitudinẽ: si superbissimam hæresim spirituali mucrone truncemus: ergo sustinendæ erunt nobis cruces proditæ fidei:& dicendũ cũ propheta: Versatus sum in miseria,dum mihi infigitur spina. Quin potius audiant illud Apostolicum:Obedire deo magis oportet q̃ hominibus. Et iterum: Si hominibus placerem,Christi seruus non essem. Verum hæc in proprio,nisi tacuerint,opere plenius exequemur. Nunc cœptum in Hieremiam carpamus iter: & quartum in eum uolumen breuiter transcurrentes, in his tantum quæ obscura fuerint,immoremur.

A

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN HIEREMIAM PROPHETAM LIBER QVARTVS.

VErbum qõ factum est ꝛc. Per omnes quidẽ sensus, ad iudiciũ & intelligẽtiã animi perueniũtur:auditu, odoratu,gustu,tactu:sed magis mẽte retinetur,qd oculis cernitur. Vnde iubetur ꝓpheta ad domum figuli ire: & ibi domini audire præcepta. Cumq;,ait,perrexissem & descẽdissem in domum figuli,faciebat ipse opus super rotam:quam Lxx. uerbi ambiguitate seducti, lapides transtulerunt. אבנים enim pro qualitate loci & diuersitate pronunciationis, & organum,id est rota figuli uocat, & lapides. Cunq;,inquit,cernerẽ uas e luto fieri, subito dissipatum est,hoc dei agente prouidentia:ut manus artificis dum nesciret,errore suo parabolã figuraret. Rursumq; ille figulus,qui uas e luto rota currẽte perdiderat,fecit aliud sibi,ut ei uisum est. Statimq; dñs ad ꝓphetã:Si figulus (ait) hanc habet potestatẽ, ut ex eodẽ luto rursum faciat quod fuerit dissipatũ: ego in uobis,qui quantũ in uobis est perijsse uidemini,hoc facere nõ potero? Et ut liberũ significaret arbitriũ: dicit se & mala annunciare genti & regno illi uel illi,& rursum bona:nec tñ hoc euenire qd ipse prædixerit,sed ecõtrario fieri,ut & bona malis eueniant, si egerint pœnitẽtiam: & bonis mala,si post repromissiones fuerint ad pctã cõuersi. Et hoc dicim⁹, non qd ignoret deus hoc uel illud gẽtẽ aut regnũ esse facturũ, sed q̃ dimittat hominem uoluntati suæ: ut uel premia uel pœnas sua uoluntate & suo merito recipiat. Nec statim totũ erit hominis qd eueniet, sed ei⁹ gratiæ qui cũcta largitus est. Ita eñ libertas arbitrij reseruãda est:ut in omnibus excellat gratia largitoris: iuxta illud ꝓpheticum: Nisi dñs ædificauerit domum, in uanũ laborauerunt qui ædificant eã. Nisi dñs custodierit ciuitatem, in uanũ uigilabit

B

VErbum quod factum est ad Hieremiã a dño, dicens: Surge & descẽde in domum figuli,& ibi audies uerba mea. Et descendi in domũ figuli: & ecce ipse faciebat opus super rotam Siue lapides). Et dissipatũ est uas,qd ipse faciebat e luto manib⁹ suis. Conuersusq;, siue & rursum fecit illud uas alterum: sicut placuerat in oculis eius ut faceret. Et factum est uerbum domini ad me dicens:Nunquid sicut figulus iste non possum uobis facere domus israel,ait dominus? Ecce sicut lutũ in manu figuli,sic uos in manu mea domus israel. Repẽte Siue ad summã) loquar aduersum gentẽ & aduersum regnum,ut eradicẽ Siue auferam):& destruam & dispердam illud. Si pœnitentiam egerit gens illa a malo suo quod locutus sum aduersum eam:agam & ego pœnitentiam super malo quod cogitaui ut facerẽ ei. Et subito Siue ad summam)loquar de gente & regno ut ædificem & ut plantẽ illud. Si fecerit malum in oculis meis, ut nõ audiat uocem meam: pœnitentiam agam super bono quod locutus sum ut facerem ei.

C

D

Nunc ergo

Rom.9.c qui custodit eam. Non enim uolentis neq; currētis, sed mi/
E serentis est dei. a ¶ Nunc ergo dic viro iudę ꝛc. Implet do
minus parabolam quā & sermonibus & aspectu docuerat,
& dicit: Ecce ego fingo contra uos malū quasi figulus lutū.
Esa.45.b Malum autē iuxta Esaiam qui dicit: Faciens pacē, & creans
malū: Nō q̄ p se malū
sit, sed q̄ patiētib⁹ ma
lum esse uideaē. Et co/
gito contra uos cogita
tionē. i. pro merito in/
ferre sentētiā. Mutate
opera: & dirigite uias
uestras, ut & prosperis
pœna mutetur. Qui
(inquit) dixerunt con
trario: Cōfortabimur,
in malis uidelicet ope
ribus: siue iuxta Aqui
lam, desperauimus: &
iuxta Symmachū, de/
fecimus: quod utrūq; offendit deum: ut aut nequaq̄ se putet posse saluari, aut ad placan/
dum deum animo de
fecisse. Et post cogita/
tiones (inquit) nostras
ibimus. Vbi est ergo
absq; dei gratia libe/
ri arbitrij potestas: &
ꝓpriæ iudiciū uolun/
tatis: cum grandis of/
fensa sit dei, sequi cogi
tationes suas, & praui
cordis facere uolunta
tem? Propterea infert
F dicēs: Interrogate gen
tes & oīes in circuitu
nationes: quis fecerit:
qs audierit idolis ser/
uiens: quæ fecit nimis
uirgo isrl? Virginē aūt
uocat, eo q̄ uni deo ser
uierit, dicēte ꝓpheta:
Ps.75.a Notus in Iudæa deus:
in israel magnū nomē
eius. b ¶ Nunquid
deficiet de petra agri
nix libani ꝛc. Tale qd
& illud Vergilianum
sonat. Ante leues ergo
pascent in æthere cer/
ui: Et freta destituent
nudos in littore pisces
Quā nostro illius la/
batur pectore uultus.
Et in alio loco: In freta
dum fluuij current, dum montibus umbræ Lustrabūt, con
uexa polus dum sydera pascet. Semper honos nomēq; tuū
laudesq; manebunt. Quō (inquit) nix de libani summitati
bus deficere non potest: nec ullo ut omnis liquescat solis ar
dore superatur: fluentesq; de montibus riui, nequaq̄ sic/
cantur in fontibus: Sic meum nomē quod per se stabile est
atq; perpetuū, non poterit immutari: & tñ cū cætera natu/
æ ordinē seruent, populus meus oblitus est mei. Sequit em:
c ¶ Quia oblitus est mei populus meus ꝛc. Qui obliuiscit
Iob.14.a dei, & relinquit illū, qui dicit: Ego sum uia: libatq; diis alie/
nis: impingit in uijs suis, nequaq̄ dei, sed suis: & antiquas
sempiternasq; semitas derelinquit: quæ omniū sanctorum
sunt tritæ uestigijs colentiū deum. Isti ꝙo ambulauerunt in
itinere nō trito: & relicto cultu dei, idola uenerati sunt: pro/
pter quæ inferet pœna quæ sequit: d ¶ Vt fieret terra eorū
in desolationē ꝛc. Et quia dereliquerunt (ait) cultum dei: &

prauas idololatriæ semitas sunt secuti: propterea terra eorū G
redacta est in solitudinē & in miraculum omniū sibilumq;:
ita ut qui terrā quondam & urbem florentissimā uiderint
in desertū & cineres esse collapsam, admirent & stupeant: &
animæ confusionem, gestu corporis indicent: hoc est enim
mouere caput, & stu/
porē mentis sibilo de/
mōstrare. Quod ple/
nius & rectius post ad
uentum domini intel/
ligimus esse cōpletū:
quādo nullus iudæo/
rum terrā quondā &
urbem sanctā ingredi
lege permittit: sed cū
ad planctū uenerint,
mirant & deflent uati
cinia ꝓphetarū opere
completa. e ¶ Sicut
ventus urens dispergam eos coꝝ inimico
ꝛc. Vsq; hodie senten/
tia dei permanet in Iu
dæis. In toto orbe di/
spersi sunt corā inimi/
co diabolo, uel inimi/
cis dæmonibus: & cū
diebus ac noctibus in
synagogis satanæ in/
uocent nomē dei: dor/
sum & non faciē suam
ostēdit eis deus: ut in/
telligant eum semper
recedentē, & nunq̄ ad
se uenientē. Dies autē
perditionis iudaicæ, H
omne tempus est post
passionem saluatoris,
usq; ad finem sæculi:
ut postq̄ subintraue/
rit plenitudo gētium, Rom.11
tūc oīs isrl saluus fiat.
f ¶ Et dixerunt: Ueni
te ꝛ cogitem⁹ aduersus
hieremiā cogitationes
ꝛc. Ista & tūc iudæorū
cōtra Hieremiam siue
dñm saluatorē: & ho/
die hæreticorū contra
seruos ei⁹ cogitatio est:
ut calumnias struant,
& sanctos uiros accu/
satione præueniāt: nec
cogitēt quid illi uerita
tis loquant, sed quid
ipsi struant mendacij.
Iactant em in sacerdo/
tibus, & in sapiētibus, & in pseudoprophetis suis, legem & Sapiē.a
cōsiliū dei, & eloquiū permanere: dicēte scriptura: In peruer
sam animā nō intrabit sapiētia. g ¶ Attēde dñe ad me ꝛc.
In typū q̄dē saluatoris hæc à ꝓpho Iudæorū Hieremias uni/
uersa perpetit, q̄ postea babylonio ueniēte uastant. Sed ple
nius atq; pfectius cōplent in Christo, & urbe subuersa, rho
mano gladio trucidati sunt: nō ob idololatriā quæ eo tēpo/
re nō erat, sed ob interfectionē filij dei: qñ cunctus simul po
pulus cōclamauit: Tolle, tolle talem: regē nō habemus nisi Iob.19.c
cæsarē. Et imprecatio eorū æterna damnatione cōpleta est:
Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Foderāt em Matt.27.c
Christo foueam, & dixerāt: Auferamus eum de terra uiuen Esa.53.c
tium. Qui tantæ erga eos misericordiæ fuit, ut stans in cō/
spectu patris, loquereē pro eis bonum: ut auerteret indigna
tionem suam ab eis: ut in cruce quoq; diceret: Pater, ignosce Luc.23.c
eis: q̄ē em faciunt, nesciunt. Manifesta transcurrimus, ut in

Adduces

obscurioribus

A obscuriorib⁹ immoremur: nequaq̄ delyramēta quorundā & captiuitatē cœlestis hierusalē interpretātes: sed perspicuā historiā, & manifestissimā ꝓphetiā, omni uerborū & sensuū cōfidentia persequentes. a ¶ Adduces em̄ sup eos latronē repente ꝛc̄. Si de Hieremia intelligimus, repentinū latronē referam⁹ ad nabucho donosor: si de saluatore (quod & uerius & melius est), ad rhomanum exercitum. Et ne iniusta uideat̄ sententia dei, exponit quid fecerint cōtra filiū dei Christū, & quid passi sint: Q d̄ autē infert: Ne propicieris iniquitati eorū: & peccatum eorū a facie tua nō deleatur: nequaq̄ priori sententiæ cōtrariū est: in qua ꝓ ꝓplo deprecatur patrē: sed post q̄ datū tempus pœnitentiæ prætertit: & illi in suo scelere perseuerāt, populi ac seniores, nō tam pro se puniuntur, q̄ ꝓ alijs: ne inultum peccatū cæteris noceat exēplo. Q d̄ q̄ infert: Fiant impingētes siue corruētes in cōspectu tuo: illius Esaiæ & Petri apl̄i simile est: Et nō impingetis sicut in lapidē offensionis: & petram scandali. Cuius & in psalmis ꝓpheta meminit: Lapidē quē reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: A dño factum ē hoc. Ca. XIX

Esa. 5. c
1. Pe. 2. b
B
Ps. 117. c

Hec dic̄ dominus: Vade et sume lagunculā figuli testeam ꝛc̄. Pro laguncula figuli, quæ hebraice dicit̄ בַּקְבֻּק, Lxx. doliolū transtulerunt: & ꝓ porta fictili, Aquila, Symmachus, & Theodotio, ipsum uerbum posuerunt hebraicū חרסית: pro q̄ Lxx. iuxta morē suū ꝓ aspiratione ת literæ, addiderūt χ græcū: ut dicerēt, charsith ꝓ harsith: sicut illud est pro hebron, chebron: & ꝓ hieriho, hiericho. Vult autem scriptura diuina, nō solū auribus doceri populū, sed & oculis: Magis enim (ut iam diximus) mente retinet̄: q̄d uisu, q̄ quod auditu ad animum peruenit. Tolle (inquit) lagunculam siue doliolum testeum: & de senioribus populi ac sacerdotum, & egredere ad uallem filij ennom, de qua supra diximus: in qua erat delubrum Baal, & nemus ac lucus, siloe fontibus irrigatus. Ipsa autem (inquit) uallis iuxta portam est, quæ hebraice חַרְסִית, hoc est, fictilis appellat̄. Et prædicabis uel leges ibi uerba quæ ego loquar tecum: ut ibi audiant̄ quæ dicturus sum. Ideo autē (ut iam diximus) & prædicabis, & clamabis, & leges, ponitur: quia uerbum hebraicum קָרָאתָ, tria significat. Vultq̄ quæ dicturus est, & reges Iuda audire, & habitatores hierusalem: id est, & stirpem regiam, & omnem populum, ut inexcusabiles sint qui audire noluerint. c ¶ Hec dicit dominus deus israel exercituum ꝛc̄. Et hunc locum stulte quidam ad cœlestem referunt hierusalem. Quod ne semper admoneam⁹, hoc tm̄ dixisse sufficiat: uitandam istiusmodi explanationē esse, immo hæresim, quæ manifesta subuertit: & præstigias quasdā ecclesijs Christi conatur inducere. Nulli autem dubium quin in templo dei Baal idolū posuerint: siue in delubro quod erat in ualle filij ennom: ubi & lucus Baal & ara eius fuit: super quam immolauerunt & incenderunt filios suos. Quæ dominus nec cogitauit, nec locutus est: nec ascenderūt in cor ei⁹. Nō q̄ deus futura nescierit, sed q̄ indigna sua noticia, ignorare se dicat: iuxta illud euāgelicū: Discedite a me operarij iniquitatis, nescio uos. Nouit em̄ dominus eos qui sui sunt. Et: Q ui ignorat, ignorabit̄. Vel certe ἀνθρωποπαθῶς, & hæc de deo accipiēda, sicut & alia. Omnis aūt hæreticus derelinquit deū: & alienū facit locū habitatione dei, quē sua fraude polluerit: & libat dijs alienis: quos nec ipse nouerat, nec patres eius: apl̄i uidelicet & apostolici uiri. Reges autē Iuda, hoc est, hæreticorum patriarchæ, implent locum quondam dei, sanguine deceptorū & innocentiū. Nisi em̄ stultus & simplex fuerit, non cito subuertit̄. Et ædificant excelsa Baalim, dum de sublimib⁹ disputare se dicunt. Et cōburunt filios suos idolo, quos in hæresi genuerūt. Quæ omnia ignorare se dicit dñs:

C

Luc. 13. f
2. Timo. 2. c
1. Co. 14. g
D

a Adducēs em̄ super eos latronē repente: quia foderunt foueam ut caperēt me: & laqueos abscōderūt pedibus meis. Tu autē dñe scis omne cōsiliū eorū aduersum me in mortē. Ne ꝓpicieris iniquitati eorū: & peccatū eorū a facie tua nō deleat̄. Fiant corruētes Siue impingētes) in cōspectu tuo: in tempore furoris tui abutere eis Siue fac in eis). ¶ Ca. XIX

b Hec dicit dñs: Vad̄e & sume lagunculam figuli testeam: & de senioribus populi, & de seniorib⁹ sacerdotū: & egredere ad uallem filij ennom, quæ est iuxta introitū portæ fictilis Siue charsith): & prædicabis Siue clamabis, uel leges) ibi uerba quæ ego loquar ad te, & dices: Audite uerbū dñi reges Iuda, & habitatores hierusalē. Hæc dicit dñs exercituū deus israel: Ecce ego inducā afflictionē Siue mala) super locū istū: ita ut omnis qui audierit illam Siue illa) tinniant aures eius: eo q̄ dereliquerint me, & alienū fecerint locū istum: & libauerint in eo dijs alienis, q̄s nescierunt ipsi & patres eorū & reges Iuda. Et repleuerūt locū istū sanguine innocentū: & ædificauerūt excelsa baalim, ad cōburēdos filios suos igne in holocaustū baalim: quæ non præcepi Siue cogitaui): nec locut⁹ sum: nec ascēderūt in cor meū.

c HEB. Propterea ecce dies ueniunt dicit dñs: & non uocabit̄ locus iste amplius topheth & uallis filij ennom sed uallis occisionis. SEP. Idcirco ecce dies ueniunt dicit dñs: & nō uocabit̄ loc⁹ iste ampli⁹ ruina: & πολυάνδριον filij hennon, sed πολυάνδριον occisionis.

e Et dissipabō consilium Iudæ & hierusalē in loco isto: & subuertā eos gladio in cōspectu inimicorū suorū: & in manu quærentiū animas eorū: & dabo cadauera eorū escam uolatilibus cœli & bestijs terræ: & ponam ciuitatem hanc in stuporem & in sibilum. Oīs qui præterit per eam, nec unq̄ ascēdisse in cogitationē suā. d ¶ Propterea ecce dies ueniunt ꝛc̄. et uallis filij ennom ꝛc̄. Quæ sit uallis filij ennom, quæ hebraice dicitur גֵּיא חִנֹּם: unde & gehennam appellatā putant, supra dixim⁹. Miror autē quid sibi uoluerint Lxx. pro תֹּפֶת: διάπτωσιν, hoc est, ruinam ponere: & pro ualle, πολυάνδριον: quod significat uirorum multitudinem: nisi forte ex eo q̄ ibi populus corruerit: & cæsa sit hominum multitudo: Vel spiritualiter, in errore idololatriæ: uel iuxta literam, a babylonio exercitu: quod in consequentibus manifestius legitur. e ¶ Et dissipabo consilium iudę et hierusalem ꝛc̄. Quamq̄ hæc & in babylonia captiuitate accidisse populo nouerimus: tamē plenius referunt̄ ad tempora saluatoris, quando obsessi sunt a Vespasiano & Tito: & ciuitas eorū Hadriani tēporibus, in æternos cineres collapsa est: ut qui obtulerant filios suos idolis: ipsi eos postea famis necessitate compulsi, in ciborum usum uerterent: carnesq̄ omniū darent̄ uolatilibus cœli & bestijs terræ: ut qui

Jer. 7. g

E dñi muneribus abusi fuerant in impietatē: & ,ppria uiscera idolis immolarant: uentres suos sepulchra facerēt liberorū. a Et cōteres lagunculā in oculis virorū &c. Perspicue nō de babylonia, sed de rhomana dicit̃ captiuitate. Post babylonios quippe, & urbs instaurata, & populus reductus in Iudæam, & abundantiæ pristinæ restitutus est. Post captiuitatem aūt quæ sub Vespasiano & Tito: & postea accidit sub Hadriano usq; ad cōsumationē sæculi ruinæ hierl̃m permā suræ sunt: quamq̃ sibi iudæi aureā atq; gemmatā hierl̃m restituendam putēt: rursumq; uictimas, & sacrificia & cōiugia sc̃tōrū, & regnū in terris dñi saluatoris: quæ licet non sequamur, tamē damnare nō possumus: quia multi ecclesiasticorum uirorum, & martyres

Rom,14.a ista dixerunt: Et unusquisq; in suo sensu abundet: & domini cuncta iudicio reseruent̃. Quō autē uas fictile & testeum si fractū fuerit, in antiquā speciem non potest reformari: sic & populus iudæorum & hierusalem subuersa, statum pristinū non habebūt. Deniq; cassum ē hodie nomē ipsius ciuitatis: & ab

F ælio Hadriano, Aelia dicitur: & cum habitatione pristina, pristinū quoq; nomē amisit ad decutiēdā superbiam habitatorū eius. Sanctæ autem crucis & resurrectiōis uocabula: nō urbem significant, sed locū: nec diuitiarū q̃ndā magnitudinē, p quā perijt populus iudæorū: sed gloriā sanctitatis, quā nr̃a paupercula possidet bethlehē: nō habēs aurū & gēmas, sed panē qui in ea natus est. b Et in thophet sepelient̃ &c. et erūt dom⁹ hierl̃m & dom⁹ regū iuda sicut locus thophet siue ruinę. Qđ aūt in Lxx. infert̃: Omnes domus regū Iuda, sicut locus thophet: in hebraico non habet̃. Et sequit̃: c Immundę omnes domus &c. Quod supra dixerat: Non uoca-

8.7.g bitur locus iste amplius thophet & uallis filij ennom, sed uallis occisionis: nunc ponit manifestius, q̃ tanta in ipso loco futura sit cædes, ut ibi aceruatim pp̃lus sepeliat̃: & lucus quondā religionis fiat tumulus mortuorū. Ipsa q̊q; ciuitas quæ huic imminet loco, fiat sicut thophet: ,p q̊ Lxx. ruinam transtulerunt: Domus quoq; hierusalem regumq; palatia, in ruinas similes conuertantur. Causaq; redditur, eo q̃ immundæ fuerint: & idololatriæ pollutæ scelere: pro eo q̃ in

Soph.1.b domatibus & tectis earū, soli & lunæ & stellis cœli immolauerint, & thura incenderint: nec hoc fuerint errore contenti: sed immolauerint dæmonibus, & libamina fuderint dijs alienis. d Venit autem hieremias de thophet &c. Postq̃ in thophet præsentibus populi senioribus, quos duxerat secum Hieremias cōfregit lagunculam siue doliolū: & prophetauit uerbis domini ad conterendum populum & ciuitatem hierusalem: reuertit̃, & stat in atrio domus domini, & uniuersæ loquitur multitudini, quæ ad locū thophet ire noluerat: q̃ inducturus sit dominus super ciuitatē hierusalem, & sup oēs urbes eius uniuersa mala, quæ locutus est aduersum eam: Et ne putem⁹ crudelem esse sententiam, reddit causas cur inducturus sit mala: Qm̄ (inquit) indurauerūt ceruicem suam: ut non audirent sermones meos: ne post multas quidē impietates uolentes agere pœnitentiam.

per eam, obstupescet: & sibilabit super uniuersa plaga eius. Et cibabo eos carnibus filiorū suorum, & carnibus filiarum suarum: & unusquisq; carnem amici sui comedet: in obsidione & in angustia, in qua concludent eos

a inimici eorū, & qui quærunt animas eorum. Et cōnteres lagunculam in oculis uirorū, qui ibunt Vel egredient̃ tecū. Et dices ad eos: Hæc dicit dñs exercituū: Sic cōterā populū istū & ciuitatē hanc: sicut cōterit̃ uas figuli: qđ

b nō pōt ultra instaurari. Et in thōphet sepelient̃ Siue sepeliēt): eo q̃ nō sit ali⁹ locus ad sepeliēdū. Sic faciā loco huic ait dñs, & habitatorib⁹ eius: & ponā ciuitatē istam sicut thophet Siue ut ruinā): & erūt domus hierusalē & domus regū Iuda: sicut locus thophet Siue ruinæ) (om-

c nes domus regū Iuda sicut locus thophet). Immūndæ omnes domus in quarū domatibus Siue tectis) sacrificauerunt omni militiæ cœli: & libauerunt libamina dijs

d alienis. Vēnit autē hieremias de thophet: quo miserat eum dominus ad prophetandum: & stetit in atrio domus domini: & dixit ad omnem populum: Hæc dicit dominus exercituum deus israel: Ecce ego inducam super ciuitatem hanc & super omnes urbes eius uniuersa mala quæ locutus sum aduersum eam: qm̄ indurauerūt ceruicē suam, ut nō audirēt sermones meos. Ca. XX

e ET aūdiuit phashur fili⁹ emmer sacerdos qui cōstitutus erat princeps in domo dñi hieremiam ,pphetantē sermones istos. Et percussit phashur prophetam hieremiam: & misit eum in neruum quod

f erat in porta beniamin superiori in domo dñi. Cūmq; illuxisset in crastinum: eduxit phashur hieremiam de neruo: & dixit ad eū hieremias: Non phashur uocauit dominus nomen tuum, sed pauorem undiq;.

Quia hæc

G Ca. XX

ET audiuit phashur fili⁹ emmer sacerdos qui constitutus erat princeps in domo domini &c. Pro Phashur, Lxx. trāstulerūt Phaschor: qui interpretat̃ oris nigredo: & pro neruo, quē nos diximus, Lxx. & Theodotio uertere, cataracten: Symmach⁹, βασανιστήριον, siue στρεβλωτήριον: qđ utrūq; tormenta significat. Nos autē neruum diximus more uulgari: quod tormenti genus etiam in actibus apostolorū legimus, quando apostoli Paulus & Silas in custodiā carceris dati sunt. Iste autem erat pontifex templi: & data sibi sacerdotij dignitate, in peruersum abutitur: non ut doceat, & sermone corripiat: sed ut cruciatibus terreat. Vnde & Saluator & apostolus Paulus, iussione pontificis uerberantur. Nec mirum si hodie serui dei occidantur a Phaschor: mittanturq; in carcerē, & horribili custodia reseruentur. Datur enim hæc potestas a deo, ut prophetarum ostendatur fides. Nec tamen maior est ille qui cædit, sed fortior iste qui cæditur. Et patienter ,ppheta suscipit iudicium dei: nec reclamat ad uerbera, sed consyderat imperantē. Emmer uerbū sonat: de quo sæpe nigredo generat̃: nō parētis uitio, sed scelere degenerātis. Tormentū autē quo cruciat̃ ,ppheta uidet̃ in parte dextera: qđ interpretat̃ Beniamin: & in porta sublimi: quæ nō ueritatē indicat, sed iniustam pontificis potestatē. f Cūq; illuxisset in crastinū &c. Et hic tā nomē pōtificis q̃ tormēti genus sil̃iter oēs ut supra interpretati sunt. Mutat̃ aūt nomē pōtificis, ut ex noīe futurorū supplicium demōstret̃. Nequaq̃ (inquit) habebis oris nigredinē, & iniquæ imperiū ptātis, sed captiuus duceris in babylonē: hoc eē significat pauor undiq; siue p circuitū: ut tremēs & ,ppriæ salutis incertus, huc illucq; circūspicias: & uenientes cōtra te aduersarios reformides. Pro pauore qđ in hebraico scriptū est מָגוֹר, Lxx. & Theodotio μέτοικον .i. migrantē. Aquilæ sc̄da æditio, peregrinū: prima, circūspicientē: Symmachus, ablatū siue cōgregatū, & coactū interpretati sunt.

Marginal notes: שְׁחוֹר — H Act.16.d — Ioh.19.a Act.16.a — אִמֵּר

Quia hec

A a ¶Quia hęc dicit dñs. Ecce ego dabo te in pauorem ꝛc. Iuxta superiorē interpretationē, qua Phashur nomē fuerat immutatū ut appellaret מָגוֹר, omnes similiter transtulerūt: ut significarēt, uel pauorē, uel pegrinationē, uel sublationē & trāslationē & cōgregationē. Cōminaturq; eū cū amicis suis iamiāq; capiendū tradendūq; hostiū manibus: & cunctum populū tribus iudæ, babylonij regis manib⁹ obtinendum: aliosq; interficiendos gladio: & alios ducēdos in captiuitatem: & uniuersas diuitias, tam urbis q̄ thesaurorū regiorū ab inimicis esse capiendas: ipsūq; Phashur cū omni cognatione sua & familia ducendum in captiuitatē, & in babylone esse moriturū: eo q̄ populum suum mēdacio deceperit, ne quaq; illi uera & tristia, sed per mendaciū prospera pollicendo. Simulq; aniaduertenda ꝓphetæ patiētia atq; prudētia, q̄ missus in carcerē tacet: & silētio uincit iniuriā: nec tamen dissimulat qđ scit esse uenturum: ut saltem sic pseudopropheta pontifex peccare desistat, & dei clæmentiam deprecetur.

a ¶Quia hæc dicit dñs: Ecce ego dabo te in pauorē & omnes amicos tuos, & corruent gladio inimicorū suorū: & oculi tui uidebunt: & omnem iudam dabo in manū regis babylonis: & traducet eos in babylonem & percutiet eos gladio. Et dabo uniuersam substantiā Siue fortitudinē) ciuitatis huius, & omnē laborem eius omneq; præcium Siue gloriā): & cunctos thesauros regū iuda, dabo in manu inimicorū eorū: & diripiēt eos, & tollēt & ducēt in babylonē. Tu autē Phashur & oēs habitatores domus tuæ ibitis in captiuitatē: & in babylonem uenies & ibi morieris: ibiq; sepelieris, tu & omnes amici tui quibus prophetasti mendaciū. Seduxisti me dñe, b & seductus sum: Siue decepisti me dñe, & deceptus sū). Fortior me fuisti & inualuisti: Siue obtinuisti, & potuisti). Factus sum in derisum tota die: oēs subsannāt me: quia iam olim loquor: uociferans iniquitatē & uastitatē clamito: Siue quia amaro uerbo meo ridebo præ c uaricationē, & miseriam inuocabo). Qūia factus est mihi sermo dñi in opprobriū & in derisum tota die: Et dixi: Nō recordabor eius: Siue nō nominabo dñm): nec loquar ultra in nomine ipsius. Et factus est in corde meo q̄si ignis exæstuans claususq; in ossibus meis: & defeci Siue dissolutus sum): ferre non sustinens. Audiui enim contumelias, siue uitupationē multorū, & terrorem in circuitu (siue congregatorum undiq;): persequimini & d persequamur eum. Omnes ūiri qui erāt pacifici mei: & custodientes latus meum: si quomodo decipiat' & præualeamus aduersus eum: & consequamur ultionem ex eo. Dominus autem mecum est quasi bellator fortis. e Idcircō qui me persequunt' : cadent & infirmi erūt: Siue ideo persecuti sunt: & intelligere non potuerunt). Confundantur uehementer, quia non intellexerunt: opprobrium siue ignominiā sempiternā, quæ nunq; delebit'.

Et tu dñe

B ¶Seduxisti me dñe ꝛ seductꝰ sum: siue decępisti me dñe/ꝛ decęptus sum ꝛc. Dicit se prophetā a dño esse decœptum: quia in principio audiens: Prophetam in gentibus dedi te. Et iterū: Ecce constitui te hodie sup gētes & sup regna: ut euellas & destruas & dispdas & dissipes, & ædifices, & plantes: arbitratus sit nihil se cōtra populum iudæorum, sed cōtra diuersas in circuitu nationes esse dictum. Vnde & prophetiam libenter assumpserit: & euenisse contrario: ut captiuitatem hierusalem prædicans, persecutiones & angustias sustineret. Quodq; intulit: Factus sum in derisum tota die: omnes subsannant me: eo q̄ estiment illum uniuersa mētitum: & cuncta quæ prædixerit esse uentura, mendacia fuerint. Et propheta enim statim putauerat futurum qđ dominus minabatur: & populus estimabat nequaq; ultra uēturum, qđ statim nō uenerat: Atq; uociferor uastitatem babyloniam, & iniquitatem hostium per quā opprimendus sit populus meus. Sin aūt sequmur Lxx. in eo q̄ dixere: qa amaro uerbo meo ridebo præuaricationē, & miseriam inuocabo: hic sensus est. Scio præsentem tristiciam, futuro gaudio cōmutandam, iuxta illud qđ scriptum est: Beati flētes: quoniam ipsi ridebunt: & idcirco miseriam & iniquitatē afflictionēq; libēter sustineo: ita ut cupiam & inuocem eas: & breuitatem iniuriæ, fœlicitatis æternitate cōpensem. c ¶Quia factus est mihi sermo domini in opprobrium ꝛ in derisum tota die: ꝛ dixi: Non recordabor eius: siue non nominabo dñm ꝛc. Clamante me atq; dicente, qđ iam babylonius ueniret exercitus & omnia hostilis gladius prædaretur: uersus est mihi sermo domini in opprobrium atq; derisum: dum tarditatem prophetiæ putant esse mendacium: Quamobrem in mea mēte decreui: ut ultra ad populum dei uerbis non loquerer: nec nomen illius nominarem. Quod cū pudore superatus, uerecundē quidē, sed stulte cō stituissem: factus est, inqt, in corde meo q̄si ignis exæstuans, claususq; in ossibus meis: siue undiq; dissolutus sum: ita ut ferre non possem. Conceptus enim animo sermo diuinus, nec ore prolatus, ardet in pectore. Vnde & Paulus loquitur: Si euangeliçauero 1.Co.9.c non est mihi gloria: Necessitas enim mihi incumbit. Væ eī mihi est nisi euangeliçauero: si enim uolens hoc ago, mercedē habeo: si autem inuitus, D dispensatio mihi credita est. Et in athenis uidens idololatriæ dedi Act.17.d tam ciuitatem, incitabatur spiritu & tota mēte feruebat. Et post modicum in eodem uolumīe legimus: Cū uenissent aūt de macedonia Silas & Timo- Ibi is.b theus, instabat uerbo Paulus, testificans iudæis esse christum iesum. Sed & plæriq; doctorum in ecclesia usq; hodie similia sustinent: audientes uituperationem multorū congregatorū aduersum se in circuitu atq; dicentium: Persequimini & persequamur eos. d ¶Omnes uiri qui erāt pacifici mei et custodientes latus meū: si quō decipiatur ꝛ ꝓualeamus aduersus eum ꝛc. Cum aduersarij surrexerint: & amici quondam atq; pacifici, fuerint ad bella conuersi, uoluerintq; nobis insidias tendere: non magnopere curemus, sed optemus hoc dicere quod ꝓpheta loquit': Dominus autem mecum est quasi bellator fortis. e ¶Idcirco qui me persequuntur/cadent ꝛ infirmi erunt: siue ideo persecuti sunt/ꝛ intelligere nō potuerunt. Confundantur uehementer ꝛc. Quia persecuti sunt, ideo propheticum non potuerunt intelligere sermonem: & ignorantiam, confusio uehemens cōsecuta est: nec intellexerunt ignominiā sempiternam, quæ obtinebit eos & nulla obliuione delebitur. Dicant igitur quod uolunt uiri quondam pacifici & qui custodiebant latus meum, & decipere cupiebant: dūmodo iustū uirum atq; doctorem ecclesiæ post persecutionem tanta uindicta tantaq; premia consequantur.

Ibidem.b

Matth.5.a

E

a Et tu dñe exercituum probator iusti ꝛc. Solus est dñs qui nouerit probare iusticiã: quomodo solus est qui cordis
Luc. 6.b interna conspiciat. Vnde & iesus sciens cogitationes homi/nũ:nõ ex profectu,ut quidã putant,sed natura deus est. Ta/
ꝑ3.142.a le quid & in psalmis sonat: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Si uiuens uirtutibus nõ iustificatur,quãto magis q ꝑ peccatis mortuus est? Cũq se sciat iustus propugnatorẽ habere deũ: tamen impatiẽtia fragilitatis humanæ, qd nouit esse uenturũ, iam nunc uidere desyderat: Cui & reuelauit causam suã, qui dicit in alio loco:
Deu.32.e Mihi uindictã & ego
Hebre.10.f retribuam dicit dñs. Fœlix autẽ consciẽtia cuius causa dño reue/
Ephe.5.g latur,dicẽte Apostolo: Omne qd manifestat lux est. b Cantate dño:laudate dñm:q: liberauit animã pauperis de manu pessimorum. Qui pauper est spiritu,nec habet diuitias: quæ receperũt in isto sæculo consolationem suã: de quibus & Pau
1.Co.13.b lus loquit, Tm ut pauF perũ memores essem?: cum fuerit uindictam a dño consecutus: domihũ laudat in spiritu & se de manu pessimorũ erutũ gloriat. Hoc autẽ totũ fit, non nro merito,sed ei? gratia q pauperẽ liberauit: nec habet diuitias superbiæ corruentis:sed humilitatẽ pauperis liberati. c Maledicta dies in q̃ nat? sum ꝛc. Qui putant animas fuisse in cœlestibus,& de meliori in peiorem statũ præcipitatas,hoc & huiusce modi utunt testimoniis:qd scilicet melius fuerit in cœlestibus cp in terrenis cõmorari: & corpus humilitatis assumere: noua quædam immo iam uetera hæreseos suæ argu/
Iob. 3.a menta quærentes. Nos uero legentes illud beati Iob: Maledicta dies in q̃ nat? sum: & nox illa in qua dixerũt,ecce masculus:& maledictus hõ qui annũciauit patri meo dicens, natus est tibi puer:huic testimonio coaptam?, cp scilicet me/
Eccl.22.b lius sit non esse cp uiuere in supplicijs: iuxta illud qd scriptũ
30.c est: Mors uiro requies cui clausit deus uiam suam. Et iterũ:
Iob.3.d Quare data est misero lux:& uita his q in amaritudine ani/
Matth.26.c mæ sunt? Et in euãgelio simpliciter dictũ legim?: Melius ei fuerat si natus non fuisset:non qd sit qui natus non fuerit: sed qd melius sit nõ esse cp male esse. Aliud est em oĩno non esse: aliud,cũ sit,abscp ulla intermissiõe cruciari: quõ mortẽ
Amos.5.e quietã,uitæ miseræ præferim?. Vnde & Amos dic appellat
Geñ.47.b tenebras,& dic affictiõis. Et Iacob eo cp uixerit in labore & angustia,dies uitæ suæ,paruos & pessimos uocat. Et Paul?
Ephe.5.d apostolus dicit: Vt eriperet nos de præsenti sæculo nequã.
Gal.1.a Et iterum: Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.

a Et tũ domine exercituum probator iusti Siue qui probas iusta):qui uides renes & cor: uideam quæso ultionem tuam ex eis:tibi enim reuelaui causam meã. Cãn/
b tate domino,laudate dominũ: quia liberauit animam
c pauperis de manu pessimorũ. Maledicta dies in qua natus sum:dies in qua peperit me mater mea non sit benedicta.Maledictus uir Siue homo)qui annunciauit patri meo dicens:natus est tibi filius masculus,& quasi gaudio lætificauit eum.Sit homo ille ut sunt ciuitates quas subuertit dominus, & non pœnituit eum: audiat clamorem mane, & ululatum in tempore meridiano: qui non interfecit me a uulua ut fieret mihi mater mea sepulchrum:& uulua eius conceptus æternus.Quare de uulua egressus sum ut uiderem laborem & dolorem:& consumerẽtur in confusione dies mei? Ca. XXI

b VErbũ qd factum est ad Hieremiam a do/
mino quando misit ad eum rex Sedechias phashur filium melchiæ: & Sophoniam filiũ Maasiæ sacerdotem dicens: Interroga pro nobis do/
minum :quia nabuchodonosor rex babylonis prælia/tur aduersum nos: si forte faciat domin? nobiscũ scdm
e omnia mirabilia sua, & recedat a nobis.Et dixit Hiere/mias ad eos: Sic dicetis Sedechiæ: Hæc dicit dominus deus israel. Ecce ego conuertam uasa belli Siue arma bellica)quæ sunt in manibus uestris: & quibus pugnatis aduersum regem babylonis, & chaldæos qui obsident uos in circuitu murorum: & congregabo eos Siue ea)in medio ciuitatis huius: & debellabo uos in manu extenta & brachio forti Siue excelso): & in furore,& in indignatione, & in ira grandi.Et percutiam habitatores ciuitatis huius:homines & iumenta pestilentia magna morientur.

Et post hæc

nis templi autument. Quodcp imprecat si/militudinem subuersarum ciuitatũ, de sodoma & gomorra dicit arbitror:& omne tempus in luctu, ut mane sit clamor & ululatus meridie. Qd aũt infert:Qui me non interfecit in uulua:deum significari putant. Vt esset,inquit,mihi conceptus æternus: quæ omnia dicũtur hyperbolice. Denicp exponit causas cur mortẽ præferat uitæ & omnino nõ esse cp male esse: subiungẽs:Quare de uulua egressus sum ut uiderem laborẽ & dolorem, & consumerentur in confusione dies mei? Ca. XXI

VErbũ qõ factũ est ad Hieremiã a do/
mino qñ misit ad eum rex sedechias phashur filiũ melchię ꝛc. Supra 5.20.1
pontifex phashur siue phaschor, qui pcussit Hieremiã, patrẽ habuit emmer. Hic aũt phashur filiꝰ est melchiæ: Hoc idcirco ne qs eundem putet. Mittit autẽ rex Sedechias ad prophetã,nolẽs uel pplm scire uel principes: ut occulto p legatos nuncio recognoscat, quã dñs sup urbẽ hierlm & populũ iudæorũ habeat sententiã. Qd cp infert:Quia nabucho/
Infra.38. donosor rex babylonis prælia aduersum nos:ostendit iam obsessa hierusalem a ꝓpheta hoc sciscitari Sedechiã. Et notandũ cp in ꝓphetis,maximecp in Ezechiele & Hieremia,nequacp regũ & tẽporũ ordo seruet:sed præpostere,qd iuxta historiã postea factũ sit,pri? referri:& qd pri? gestum sit, postea. Aliud est em historiã, aliud prophetiam scribere:ut in præsenti loco,Sedechias qui cũ urbe hierusalẽ captus est,mittens scribit ad Hieremiã, & eo tẽpore quo obsidebat hierusalẽ:& postea narrat historia Ioakim fratris ei? qui ante eũ rex fuit: & Ioachin.i. Iechoniæ q fuit filius Ioakim:sup qbus dicet in sequẽtibus. e Et dixit hieremias ad eos:sic dicetis sedechię: Hęc dicit dñs deus israel: Ecce ego conuertam vasa belli siue arma bellica ꝛc. Frustra,inqt, repugnare uultis chaldæis obsidẽtibus:& arma bellica præparatis:ꝗrũ in media tantũ urbe usum habebitis:ut armati esse uideamini. Cæterũ illis obsidẽtibus,ego uos debellabo in manu extẽta & brachio forti, meocp furore & ĩdignatiõe percutiã:ut & uos & omne qd spirat, fame & pestilentia in media urbe moriatur. Qd quidẽ & factũ legimus. Abscp

ulla enim

A ulla enim corona strepituq; pugnantium urbs tãta obsidione capta est: ut quos uincerent non haberent: sed quos tm̃ caperent. Meliores ait fuerunt gladio uulnerati q̃ occisi fame. a Et post hec ait dñs: Dabo sedechiam regem iude & seruos eius &c. Hoc qđ nos transtulimus: In manu nabuchodonosor regis babylonis & in manu inimicorum eorum: in Lxx. non habetur. Et pro eo qđ nos dixim⁹: Non flecteť neq; parcet nec miserebiť: Lxx. transtulerunt: Nõ parcã, nec miserebor. Meliusq; est iuxta hebraicum: ut crudelis sententia & inflexibilis, magis regis babylonij q̃ domini esse uideatur. Primũ autem de uniuersa urbe prophetatũ est: nunc proprie Sedechiæ prædicitur, & populo eius qui residui fuerint post pestẽ, gladium, & famem: q; a nabuchodonosor rege babylonio capiendus sit, interficiẽdusq; cum amicis suis gladio: nec ullam eius misericordiam speret: cuius fœdus & necessitudinem periurio deseruit. b Et ad populum hunc dices: Hec dicit dñs: ecce ego do corã vobis viã vite &c.

B His q a rege missi sunt & ad prophetam uenerant deprecandũ, ut interrogaret pro eis dominũ, superiora respõderat & quæ referrent regi Sedechiæ: Nunc hortatur ut respondeant populo: datq; consiliũ ut transfugiant ad chaldæos, contra regiã uoluntatẽ: qđ periculosum fuisse ꝓphetæ, nullus ignorat: Vnde & mortẽ sibi imprecatur & dicit: Maledicta dies in qua natus sum, Et: Quare de uulua egressus sum: ut uiderem laborem & dolorẽ. Nõ qđ leue sit necdum captis dare consiliũ, se ultro tradere captiuitati: quasi si passuris naufragium imperetur: ut ante naufragium & dissipatam nauẽ, remos & tabulas corripiant & se undis tradãt: Sed qđ tolerabilius sit utcũq; captos uiuere, q̃ gladio, fame, & peste cõsumi. Sunt q hũc locũ scđm Tropologiã sic edisserũt: melius esse sæcularib⁹ se tradere disciplinis & maxime philosophiæ, q̃ in illa ꝑmanere ecclia, in q̃ fames sit sermonis dei: & cunctus populus hæreticorũ gladio doctrinæq; penuria & hæretica peste moriatur. c Et domui regis iuda: audite verbũ dñi domus dauid &c. & non sit qui extinguat. Quodq; sequiť: Propter maliciã studiorum uestrorũ: in Lxx. nõ habeť. Quia supra dixerat: & ad populum hunc dices hæc dicit dñs: consequenter nunc infert, & domui regis iuda: ut subaudiatur, dices hæc dicit dominus: ἀπὸ κοινοῦ enim & superiora & inferiora iunguntur: ut sit sensus: & ad populum hunc dices: hæc dicit dñs. Proprie autẽ sermo fit ad domum regiã, ob cuius maxime culpã ciuitas obsidetur: ut emẽdet errorem pœnitudine: & clæmentiã dñi consequať. Iudicate, inquit, mane iudiciũ: nõ in tenebris iniqtatis, sed in luce iusticiæ. Et eruite ui oppressum de manu calumniatoris: ut non accipiatis personam in iudicio: sed diuitibus pauperes opprimẽtibus, magis apud uos dei imperium ualeat q̃ potentia persequentis. Et si inquit hoc feceritis, nequaq; succendetur in uobis ignis furoris mei, nec inueniet materiam quã consumat. Incredibilis in hoc loco dei clæmẽtia demonstratur: ut de quibus supra dixerat: Posui enim faciem meam super ciuitatem hanc in malum & non in bonũ: in manu regis babylonis tradeť, & exuret eam igni: iam domini ingruente sententia, eos prouocet ad salutem. Non qđ ignoret urbem hierusalem esse capiẽdam: sed qđ liberum homini seruetur arbitrium: ut non ignorantia futuri, sed uoluntate propria uideãť perire. Quomodo & saluator sciebat apostolũ negaturum, & se esse crucifigendũ: quippe qui hoc apostolis sæpe prædixerat: & nihilominus cõmonebat, uolens eos corrigere ad pœnitentiã: ut quicquid postea sustinuerũt, suo uitio eis acciderit non duritia cõminãtis. d Ecce ego ad te habitatricẽ vallis solide atq; campestris &c. Et visitabo super vos. Quodq; sequitur: Iuxta fructum studiorum uestrorum dicit dñs: in Lxx. non habetur. Pro habitatrice uallis solidæ atq; campestris: Lxx. transtulerunt: Ecce ego ad te: qui habitas in ualle צור campestri: pro quo Symmachus, petram: Theodotio obsessam, interpretati sunt. Aquilæ prima æditio, solidã: secunda, tyrum. צור em̃ siue צר lingua hebræa, & tyrum & silicẽ & coartatã sonat. Loquitur autẽ contra hierusalẽ quæ obsidione uallata est: siue in similitudinẽ tyri quasi mari grandi, ita babylonio exercitu cingiť: & euadere non potest: aut certe quæ se instar petræ durissimæ inexpugnabilẽ putat atq; robustam, pro soliditate murorum & magnitudine, & dicit: Quis terrere nos poterit? & quis ingredietur domus nostras? cum ecõtrario loquatur deus: Ego uisitabo uos: meum euadere oculũ non poteritis. Visitabo autẽ uos in perniciem, & reddã uobis fructũ maliciæ uestræ: Et ego succendã ignem in saltu uestro. Non babylonius ut putatis: non rex chaldæorũ: sed mea hæc omnia ira ꝑficiet. Saltũ autẽ uocat hierusalẽ & oẽm circa regionẽ, quæ frugiferas arbores bonorũ operum nõ habet, q; sit incẽdio præparat⁹. Pulchreq; uallẽ appellat campestrẽ, qđ peruia sit hostibus: & non montem excelsum: qui difficulter ascendi potest: iuxta qđ & in Esaia dicitur: Visio uallis sion. Quicquid ad domũ regiam & ad urbem metropolim prophetatur, referamus ad ecclesiasticum ordinẽ & ad principes ecclesiarũ: eos duntaxat qui se superbiæ & diuitijs lasciuiæq; tradiderint. Nec statim quia domus regia est ab interitu liberabitur: quomodo & qui de stirpe fuere dauid pauci admodum sunt inuẽti: qui placuerint domino ut ipse Dauid, Eçechias & Iosias: magnaq; pars principum & stirpis regiæ, in uniuersum populum iram domini prouocauit.

a Et post hæc ait dominus: dabo Sedechiam regem iudæ & seruos eius & populum eius, & qui derelicti sunt in ciuitate hac a peste & gladio & fame, in manu Nabuchodonosor regis babylonis: & in manu inimicorum eorum: & in manu quærentium animam eorum: & percutiet eos in ore gladij: & nõ flectetur neq; parcet nec

b miserebitur. Et ad populum hunc dices: Hæc dicit dominus: ecce ego do coram uobis uiam uitæ, & uiã mortis. Qui habitauerit in urbe hac: morietur gladio, fame & peste. Qui autẽ egressus fuerit & trãsfugerit ad chaldæos q obsidẽt uos, uiuet: & erit ei anima sua quasi spolium. Posui enim faciem meam super ciuitatem hanc in malum & non in bonum ait dominus. In manu re-

c gis babylonis dabitur & exuret eam igni. Et domui regis iuda: audite uerbum domini domus dauid. Hæc dicit dñs: Iudicate mane iudicium: & eruite ui oppressum de manu calumniantis: ne forte egrediatur Siue ut non egrediatur) quasi ignis indignatio mea: & succendatur, & non sit qui extinguat: propter maliciam studiorum

d uestrorum. Ecce ego ad te habitatricẽ uallis solidæ atq; campestris ait dominus: qui dicitis: quis percutiet siue terrebit nos? Et quis ingredietur domus nostras? Et uisitabo super uos iuxta fructum studiorum uestrorum dicit dominus. Et succẽdam ignem in saltu eius: & deuorabit omnia in circuitu eius.

Hæc dicit

Margin notes: Ie. 20. d — Infra. 38. a — Esa. 22. B — C — D

Capitulum XXII

Hæc dicit dñs:

E HEc dicit dñs: descende in domū regis iuda: & lo/queris ibi verbū hoc & dices: Audi ꝟbū dñi rex iuda &c. Hæc uisio imo hic sermo dñi, uel ante fit ad prophetā ꝙ Sedechias nuncios ad eum mit/teret: uel certe postꝙ nunciis præcepit quid regi referre de/berēt, præcipitur Hie/remiæ ut nequaꝙ per nuncios loquatur ad regē: sed ipse uadat ad palatium & ibi loqua/tur ei. Simulꝙ aniad/uertam⁹ diuinā sapiē/tiam: ꝙ per nūcios iu/bet tristia nunciari: mi xtis & prosperis, si age re uoluerit rex pœnitē tiā. Hic uero quia ipsi imperatur ut pergat: non tristia nunciat & captiuitatem iamiāꝙ uenturam: sed monet quid facere debeat ut uitet impendentē sen/tentiā dei. Regum aūt proprium est facere iu diciū & iusticiam, & li berare de manu calū/niatorū ui oppressos: & peregrino pupilloꝙ & uiduæ qui facilius opprimuntur a poten tib⁹, præbere auxiliū. Et ut curam eis præce F ptorum dei maiorem inȷiceret, intulit: Noli/te cōtristare: ut nō solū nō eripiatis, sed ne pa/tiamini qdē ꝓ uestrā cōniuētiā ab alijs con/tristari. Et sanguinem innocentē nō effunda tis in loco isto. Homi/cidas em̄ & sacrilegos & uenenarios punire, non est effusio sangui/nis, sed legum minist̄e/rium. Si, inquit, hæc fe ceritis o reges iuda: te/nebitis pristinam po/testatem: & cum ambi tione ingrediemini portas hierl̄m. Sin aūt facere nolueritis o dom⁹ regia: nō tā dñi erit crudelitatis ꝙ tuæ uolūtatis: ut oīis ciuitas redigat̄ in solitudinē. Quicqd regiæ domui di ctū est: intelligāt episcopi, socijꝙ eoꝝ præsbyteri atꝙ diaco/ni, & oīis ordo eccleſiastic⁹: ꝙ si fecerint quæ præcepta sūt: & inter cætera innocentē sanguinē nō fuderint, scandaliçan/tes minimos quosꝙ & percutientes conscientias singulorū: obtineant traditam sibi a domino dignitatem. Sin autem fa cere noluerint atꝙ cōtempserint, ipsi redigant eccleſiam dei in solitudinem. Ingrediuntur autē de genere dauid per por/tas hierusalem, & sedent super thronum eius qui interpre/tatur fortis manu, & ascendunt currus & equos: quando re frenant & suas & populi perturbationes: & cōpositō in eccle sia ingrediūtur gradu: & multarum uirtutum choro, sibiꝙ ex omni parte concinentium. Et ut hoc uerum esse creda/mus: iurat per se: quia iuxta Apostolū, maiorem alium per Hebre. 6. g quem iurare possit non habet. b Quia hec dicit domi/nus super domum siue ad domum regis iuda: galaad tu mi/hi caput siue principiū libani &c. Galaad quā possedit dimi Geñ. 31. f dia tribus manasse, trans iordanem scriptura cōmemorat. In quo monte, Laban fugientē cōsecutus est Iacob: & mons iuxta Genesim nomen accepit σωρός: id est tumulus testi/monij: eo ꝙ ibi Iacob Labanꝙ iurauerint in acerui/um lapi/dibus congregatis. Est autem caput siue principium libani montis excelsi, qui uniuersus cedris cōsitus est: iuxta illud dauid canentis: Et commouebit dominus cedros libani. Et alibi: Vidi impium superexaltatū & eleuatum sicut cedros libani. Et in Zacharia legimus: Aperi libane portas tuas, & come/dat ignis cedros tuas. Igit̄ præsēti loco, quia ad domum regiam lo quebat̄, per metapho/ram loquitur ad tem/plum siue ad domum stirpis iuda, ꝙ ipsa sit in excelso: siue ꝙ de tē/plo atꝙ sacrario, om/nium peccatorum re/media poscebant̄. Vn de & hic idem prophe ta cōmemorat: Nun/quid resina non est in galaad: aut medicus nō est ibi? Quare nō ascendit curatio filiæ populi mei? Cōmina/tur igit̄ regiæ domui, & urbi hierusalem, & templo qđ uocat ca/put libani: qđ redigen dum sit in solitudinē cū uniuersis urbibus suis: non potentia re/gis babylonij, sed do/mini iussione: qui di/cit, sanctificabo super te interficientem. San/ctus autem uocatur Nabuchodonosor &/omnis eius exercitus: quia exequitur senten tiam dei. Et succident inquit electas cedros tuas: potentes quosꝙ & principes ciuitatis: Et mittēt in ignem, ut oīa deuorans flāma cōsumat. Cūꝙ deleta fuerint uniuersa: trāsi/bunt gentes multæ ꝓ

G Ps. 28. b Ibi. 36. g

Zach. 11. a

3. 21. c

3. 8. g

H

Ca. XXII

HEc dicit dominus: Descende in domum regis iuda: & loqueris ibi uerbum hoc & dices: Audi uerbū domini rex iuda qui sedes super soliū dauid: tu & serui tui & populus tuus: qui ingredimini per portas istas, Hæc dicit dominus: Facite iudicium & iusticiā, & liberate ui oppressum de manu calūniatoris: & aduenā & pupillū & uiduā noli/te cōtristare: neqꝙ opprimatis inique Siue impie): & san guinem innocentem, ne effundatis in loco isto. Si enim facientes feceritis uerbum istud: ingredientur per por/tas domus huius reges sedentes de genere dauid super thronū eius: & ascendentes currus & equos, ipsi & serui & populus eorū. Qđ si nō audieritis uerba hæc: per me metipsum iuraui dicit dominus: quia in solitudinē erit b domus hæc. Quia hæc dicit dominus super domum Siue ad domum) regis iuda: Galaad tu mihi caput Siue principium) libani: si non posuero te in solitudinem, urbes inhabitabiles. Et sanctificabo super te interficiē/tem uirum & arma eius: & succident electas cedros tu/as: & præcipitabunt Siue mittent) in ignem: & pertransi bunt gentes multæ per ciuitatem hanc: & dicet unus/quisqꝙ proximo suo: Quare fecit dominus sic ciuitati huic magnæ? Et respondebūt, eo qđ dereliquerunt pa/ctum domini dei sui, & adorauerunt deos alienos & c seruierunt eis. Nolite flere mortuum neqꝙ lugeatis su/per eum: plangite fletu eum qui egreditur: quia non reuertetur ultra, nec uidebit terram natiuitatis suæ. Quia hæc dicit dominus ad Sellum filium Iosiæ re/gem iuda: ciuitatem & templum, qđ eis prius ingredi non licebat: & unusquisqꝙ loquet̄ proximo suo: quare fecerit dñs ciuitati inclytæ & magnæ, tam subitā & tam grandē euersionē. Re/spondebūtqꝙ inqt qui interrogati fuerint: & exponēt causas ruinarū, dicētes: quia dereliquerūt pactū dñi dei sui: & pro deo idola uenerati sunt. Audiat hoc & nostræ urbis domus regia & principes ei⁹, & cedri quæ eleuāt usqꝙ ad nubes ue rticē suū, & ꝓ superbiā loquunt̄: quis nos uidebit: ꝙ cito flam ma dñi cōsumant̄, si noluerint illius præceptis acquiescere. Alia autē est sanctificatio interfectoris & armorū ei⁹: alia sa cerdotū & eorū q ministrāt dño. c Nolite flere mortuū neqꝙ lugeatis &c. Iosias rex iustus tres filios habuit: Ioachaç & Ioakim & Sedechiā: quorū primū rex ægypti pharao ne/chao captiuū duxit in ægyptū, ibiqꝙ mortuus est: & cōstituit ꝓ eo regē Eliachim fratrē eius. Quo mortuo regnauit fili⁹ eius Iechonias: q a nabuchodonosor rege babylonio, cū ma tre & principib⁹ ductus est in captiuitatē: pro q̄ patruus ei⁹ regnauit Sedechias: qui capta hierusalē ductus est in baby/lonē. Quæriē itaqꝙ quis sit iste q fleri nō debeat: ducēduſqꝙ sit in captiuitatē, & ultra nō reuersurus, cū tres capti sint atꝙ trāsducti? Hebræi putāt hoc oīib⁹ cōuenire. i. & Ioachaç & Iechoniæ & Sedechiæ: appellariqꝙ oēs filios Iosiæ Sellē siue

4. Reg. 23. 24. b

sellum qđ

ב״ש A Sellū qđ interpretat cōsūmatio siue cōpletio, eo q regnū iuda in ipsis finitū sit. Mihi autē proprie hoc dici uidetur de Sedechia: de quo & præsentis & præteriti capituli ꝓphetia est: in quo uere regnū iuda finitū est: sub quo & urbs capta est: ductusq in babylonē, ibi mortuus scribitur. Iste est sellū: id est consūmatio atq cōpletio, filius Iosiæ, rex iuda: q regnauit ꝓ Iosia patre suo. Iechonias autē nō fuit filꝰ sed nepos Iosiæ, filius ioakim: ut a principio uisionis qñ misit ad

5.21.a Hieremiā rex Sedechias Phassur filium melchiæ & Sophoniā filiū Maasie sacerdotē usq ad istud capitulū, oia ad regē & de rege Sedechia dici intelligam⁹.

a ¶ Væ qui ędificat domū suam in iniusticia: & cęnacula sua nō in iudicio ꝛc. Vtrāq ædificationē ex integro posui: ut & hebraica ueritas & difficultas uulgatæ æditionis facilius cognoscatur. Est autem sermo contra Ioakim filiū Iosiæ regis iudæ: de quo supra dixim⁹, quē cōstituit Nechao pharao rex ægypti ꝓ Ioachaz fratre suo: quē uinctum duxit in ægyptum. Legimus autē ut tam Regū q̄ Paralipomenon narrat historia, undecim annis regnasse in hierusalem Ioakim filium Iosiæ: & regnasse crudeliter, & extitisse impium & postea mortuum: nec tamen eius sepultura narratur: Hanc habente scriptura sacra consuetudinem: ut oēs reges & mortuos referat & sepultos. Hunc autem proprie narrat mortuum & nō sepultum: de quo dicemus in posterioribus. Plangit itaq supradictum regem q cōfidat in iusticia, & putet esse ꝓpetuam regiam dignitatem: faciatq sibi cœnacula, & amicos opprimat: operanti/

B 4.Reg.23:g et.24:a 2.Para.36:a

busq non reddat mercedē suam: & æternam palatij sui ædificationē arbitretur. Nūquid, ait, sermo diuinus regnare poteris in perpetuū: quoniam conferre te cupis cedro excelsæ: patri tuo Iosiæ uidelicet regi iusto? Pater, inquit, tuus & comedit & bibit & fruitus est opibus regijs: nec tamen in eo offendit deum q habuit diuitias: sed in eo placuit, q fecit iudicium atq iusticiam. Et idcirco tam in præsenti sæculo q̄ in futuro bene ei fuit & erit. Iudicauit, inquit, causam pauperis & egeni: & in eorū refrigerium quos audiuit, & proprie in bonū suū. Hæc autem omnia euenerunt ei prospera, quia me cognouit dicit dñs. Tui uero o Ioakim oculi declinant ad auariciā: & ut innocentē sanguinē fundas: ad calumniā & ad cursum mali operis. Iuxta Lxx. uero quem sensum habeant intelligere non possum. Cum em̄ cætera sibi aliqua ex parte cōsentiāt: illud qđ infertur: Nunquid regnabis quoniam tu contendis in Achaz patre tuo: pro quo in hebræo scriptum est אחז, & hic sermo cedrum significet: manifestum est quod nullū sensum habeat. Illud quoq quod sequit: Nō comedent & non bibent & cætera: quæ ita inter se dissipata sunt atq confusa, ut absq ueritate hebraicæ lectionis nullam intelligentiam habeant. Possumus autē hunc locū iuxta Anagogen contra hæreticos accipere: qui ædificāt sibi domū non magnā & ecclesiæ ubertate latissimā, sed paruulā. Edificant autē non cū iusticia atq iudicio, aliena diripe cupientes. Vnde dicit: Edificasti tibi domū paruulā, cœnacula perflatilia quæ circūferunt omni uento doctrinæ: & distincta fenestris. Non em̄ habēt perpetuū ædificiū, nec solidā firmitatē. Et cōtignata, inqt, cedro: Vident qdē contignationē habere pulcherrimā: sed ad imbres, & persecutionū tempestatem cito putrescunt & corruūt. Litaq sinopide. Et ipsi quidē passionē dñi & sanguinē pollicentur: sed in perpetuū nō regnāt, quia contendunt & ad iracundiā ꝓuocāt Areq, id est, cedrū patrē suū. Omnis em̄ hæreticꝰ nascit̄ i eccl̄ia, sed de ecclesia ꝓficit̄: & cōtēdit & pugnat cōtra parentē. Qđ q ifert: Nō comedent & nō bibent, subauditur corpus & sanguinē saluatoris: cæteraq his sīlia: errorēq oēm dicit ide defecēdere q ignorauerint deū: nec habeāt rectos oculos, sed cor eoꝝ pronū sit ad auariciā ut alienа diripiant: & deco/

Anagoꝝ

C

D

ptorum sanguinem fundāt. Hoc est enim facere homicidiū. Obscura latius disserēda sūt. b ¶ Propterea hęc dicit dominus ad Ioakim filiū Iosię regem iudę: Non plangent eum: vę frater/ꝛ vę soror ꝛc. Hoc qđ nos de hebraico posuimus: nō plāgent eū, uæ frater, & uæ soror: in Lxx. nō habet̄: Proprieq dicit̄ cōtra Ioakim regem iuda, & aperit̄ ænigma qđ priꝰ uidebat̄ occultū: & inter tres frēs ambiguū soluit̄: ut non sit sermo de Ioachaz neq de Sedechia: sed proprie de Ioakim: quē interfectū a latrūculis chaldæorū syriæ, amanitarū & moabitarꝝ, hebræa narrat historia. Vñ & i malachim mortuꝰ scribit̄ & sepultꝰ tacet̄. In libro dierū legim⁹, uinctū catenis & ductū in babylonē: nec ultra qđ referr̄ de eo. Pulchreq sepultura asini dicit eū sepeliēdū: ut alijs ỳbis signifi/

4.Reg.24.b 2.Para.36.a

cet insepultū: hoc est a bestijs auibusq lacerādū. Hæc est em̄ asini sepultura.

Ascende libanum

E asini sepultura. a ¶Ascẽde libanũ ꝛ clama/ꝛ in basan da vo cẽ tuã ꝛc. Per metaphorã libani & basan, regionũ & montiũ trãs iordanẽ, ad hierusalẽ sermo dirigitur: ꝙ frustra in ægy/
4.Reg.23.g pto sit confisa: siue ad ipsum Ioachim, qui eo tempore regna bat in hierusalem & ab ægyptijs rex fuerat cõstitutus, ꝙ fru stra ægyptiorum spe/ret auxilium: & ꝙ ipsi quoq; a babylonio re/ge superãdi sint: & du cendi in captiuitatem. Quodꝙ ait: locutus sum ad te: hoc est, ipse deus per prophetas: si/ue locuti sunt ad te, ut subaudiatur prophe/tæ mei: & tu in abun/dantia tua dixisti, non audiã. Arguit eã sup/biæ: & ꝙ diuitiarũ ma gnitudine abusa sit in contemptũ dei. Et nar rat, ꝙ non solum hoc tempore: sed ab initio quando educta sit de ægypto, non audierit uocẽ dei: unde & oẽs pastores eius & princi pes huc illucq; dispersi sint: & captiuitati ba byloniæ colla submi/serint. Qd' ꝙ infert: Quæ sedes in libano & nidificas ĩ cedris: ar rogantiã sugillat quæ de omniũ rerũ creue/rat abundantia: & ꝙ instar mulieris puerpe ræ, repẽtinus ei dolor & subita ueniat capti/uitas. Qd' autẽ nos dixim⁹: clama ad tran seuntes: & in hebraico scriptũ est בּוֹעֲבָרִים Lxx. Theodotioꝙ uer terũt, trans mare. Sym machus decontra: ut significent ꝙ uox pro/phetæ de hierusalem usq; ad montem libanũ & basan debeat peruenire. b ¶Vi uo ego dicit dñs: quia si fuerit chonias filius ioakim regis iuda annulus in manu dextera mea ꝛc. Supẽ dixerat, domui regis iuda hæc loqueris: & deinde, descende in domũ regis iuda, Et iterũ: hæc dicit dñs sup domũ regis iuda: & ꝑposte/ro ordine, postꝙ locut⁹ est de Sedechia q ultimus regũ fuit in hierusalẽ: reuertitur ad ioakim fratrem eius qui ante eũ regnauit. Qua uaticinatione cõpleta: nũc loquit ad filium Ioakim, nepotem Iosiæ, regẽ hierusalem Iechoniam: qui & alio nomine appellatur Ioachin: qui captus a nabuchodo/
Ibi.24.d nosor cũ matre sua, principibus & artificibus & multis no/bilibus, ductus est in chaldæam ibiq; mortuus. Hoc igitur dicit: si q̃modo annulus nõ recedit de manu portãtis & de digito difficulter elabit: sic sit in manu mea iechonias: tamẽ euellam eũ & tradam regi babylonio, ibiq; cũ matre & om/nibus socijs suis moriet, & ultra terram iudæam ꝙ desyde/rat nõ uidebit. Miserabilis Grunnius, qui ad calumniãdos sanctos uiros aperuit os suũ: linguãq; suã docuit mẽdaciũ, Sexti Pythagorei hominis gentilissimi, unũ librũ interpre/tatus est in latinũ: diuisitq; eum in duo uolumina: & sub no mine sancti martyris Xysti, urbis rhomanæ episcopi, ausus est ædere: in quibus nulla christi, nulla spiritussancti, nulla dei patris, nulla patriarcharũ, prophetarũ, & apostolorũ fit mentio: & hunc librũ solita temeritate & insania, annulũ no minauit: qui ꝑ multas prouincias legitur: & maxime ab his qui ἀπάθειαν & impeccantiã prædicant. Quomodo igitur dñs Iechoniam instar annuli de manu sua & digito se proie cturum comminatur: ita lectorem obsecro, ut nefarium li/brũ abijciat: legatq;, si uoluerit, ut cæteros philosophorum libros: nõ ut uolumen ecclesiasticũ. Soleo in cõmentarijs & explanationibus quo rum mos est, diuersas sentẽtias ponere inter/pretum, huiuscemodi miscere sermonẽ: qui/dã hoc dicunt, alij hoc autumant, nõnulli sic sẽtiũt. Qd' & ipse mise rabilis Grunni⁹ & post multos annos discipu lus Iouiniani: & illius calumniati sunt, & ca/lumniant̃ me sub alie nis nominibus pro/prias sentẽtias ponere: ꝙ ego causa beniuolẽ/tiæ facio, ne aliquẽ cer to nomine uidear lace rare. Quia igitur be/nignitas uersa est in ca lumniã: nũc dico & illi qui mortuus est, & isti qui uiuit, & hæresim il lius instaurare conat̃: magistrũ eorũ Origi/nem hũc locum refer/re ad christum: ꝙ de manu dei patris instar annuli auulsus sit: & missus in terram capti uitatis: in uallẽ lachry marum: crucigq; tradi/tus: matrẽ quoq; eius, haud dubiũ quin sy/nagogã, captam atq; proiectam: & non per/timescit ista cõmemo/rans hoc qd' sequitur: Terra, terra, terra: audi uerbũ dñi. Hæc dicit dominus: Scribe uirũ istum abominatum si ue sterilem, & reliqua: intelligere de domino maiestatis. Scribit autem hoc ne disci puli ei⁹ negare audeant in qnto Stromatũ libro. c ¶Num/quid uas fictile atq; contritum uir iste chonias ꝛc. Pro eo ꝙ nos diximus: Nunqd uas fictile atq; contritũ: Symmachus transtulit: Nunquid purgamentũ siue quisquiliæ uiles atq; proiectæ? Pro quo in Lxx. nihil habetur: sed hoc tantũ inter pretati sũt: Inhonorat⁹ est iechonias: q̃si uas in quo nulla est utilitas. Et cũ hoc de iechonia dicat filio Ioakim: audet qs/piã ad typũ referre christi: & ex eo ꝙ Apls dicat dñm salua/torem imaginẽ esse dei inuisibilis, primogenitũ omnis crea/turæ. i. sapentiã, uerbũ, ueritatẽ atq; uitam & iusticiã, eum appellari annulũ: q ꝓficiat̃ uel auellat̃ de manu dñi & regi tradat̃ nabuchodonosor? Abiecti sunt inquit ipse & semen eius: & ꝓiecti in terram quã ignorabãt. Qd' de Iechonia fa ctũ nemo dubitat. Iechonias interpretat̃ dñi ꝓparatio: cui in pñti loco prima syllaba. i. dñi nomẽ auferẽ: & dicit̃ Cho/nias, ut subaudiat̃, pditiõi & interitui præparat⁹. d ¶Ter ra/terra/terra: audi sermonẽ dñi: Hæc dicit dñs: Scribe vi/rum istũ sterilẽ ꝛc. Si uoluero per loca notare singula, quãta Lxx. uel prætermiserint uel mutauerint, lõgũ fiet: præsertim cum possit diligens lector ex utraq; æditione consyderare quid mutatum, quid additum, quid subtractũ sit. Pro steri li in hebræo scriptum est עֲקָרָה. qd' Aquilæ prima ædi/tio, sterilem. Secunda ἀναυξητὸν. i. non crescentẽ. Symma/chus, uacuum. Lxx. & Theodotio abominabilẽ & abdicatũ

F

G

H

Væ pastoribus

interpretati

A interpretati sunt. Et oritur quæstio, quō stare possit ꝓphetia, de stirpe eius nullum esse generatū: qui sederit sup thronū dauid, nec princeps fuerit ultra in iuda: cum dñs atq; saluator de huius natus sit semine: super cuius ortu loquitur
Luc.i.c Gabriel ad Mariam: Ecce cōcipies in utero & paries filium: & uocabis nomē eius Iesum. Ipse erit magn⁹ & filius altissimi uocabit. Et dabit ei dñs de⁹ sedē dauid patris sui: & regnabit sup domū Iacob in æternū: & regni eius non erit finis. Possumus ergo hoc dicere: quoniā illud qđ deest in Lxx. uidelicet in diebus eius nō prosperabitur siue nō crescet, ignorantibus fecerit questionē. Lxx. em̄ transtulerūt: Scribe uirum istū abdicatū hominē: quia non crescet de semine eius uir qui sedeat sup thronū dauid princeps ultra in iuda: qđ in hebraico bis positū est: qđ putātes qui ab initio scripserūt in græcis libris additū, subtraxerunt. Respondeamus igitur q̄ in diebus Iechoniæ non successerit ei uir q̄ sederit super thronū eius: sed multo post tēpore de semine ei⁹ natus sit qui solium eius obtinuerit. Potest aūt & sic solui: Non sedebit quidē sup thronū Dauid uir & homo, sed sedebit de⁹: regnū q̄ eius nō erit terrenū & breue, ut fuit dauid, sed perpetuum atq; cœleste: dicente
Ibidem scriptura: Regnabit super domum iacob in æternū: & regni eius non erit finis. Natus est ergo de Ioakim Iechonias: de Iechonia Salathiel: de Salathiel Zorobabel, & per ordinem uenitur ad christum. Sed in diebus Ioakim non successit ei rex filius, sicut ipse patri successerat: sed fuit in captiuitate & Salathiel & Zorobabel: & usq; ad christū nullus regiam obtinuit potestatem. Hoc autē idcirco, quia in hebraico scriptum est: in diebus eius & in tempore suo, quo ipse fuit: nō erit uir qui sedeat super solium dauid. Omnes enim fuere captiui: & nullus deinceps de stirpe dauid in terra iudæa tenuit principatum. Vnde & Iosephus refert de sacerdotali genere ac tribu leui fuisse principes, quibus successerit Herodes Antipatri ꝓselyti filius: & postea sub Vespasiano, regnū huius generis: imo imaginē imperij, funditus fuisse deletā.

Væ pastoribus qui disperdūt Ca. XXIII & lacerant gregē pascuę meę: siue o pastores qui disperditis & dissipatis oues pascuæ meæ) dicit dominus. Ideo hæc dicit dominus de⁹ israel ad pastores qui pascunt populum meum: Vos dispersistis gregem meum: eiecistis eos & non uisitastis. Ecce ego uisitabo super uos maliciam studiorum uestrorū ait dominus. Et ego cōgregabo reliquias gregis mei de omnibus terris ad quas eieceram eos illuc: & conuertā eos ad rura sua, Siue restituā illos ad pascua sua): & crescent & multiplicabuntur. Et suscitabo super eos pastores & pascent eos. Non formidabunt ultra, & non pauebunt: & nullus quæretur ex numero dicit dominus.
b Eccē dies ueniunt dicit dominus: & suscitabo dauid germen iustum Siue orientem iustum): & regnabit rex & sapiens erit Siue intelliget) & faciet iudicium & iusticiam in terra. In diebus illis saluabitur iuda: & israel habitabit cōfidēter. Et hoc est nomē quo uocabūt eū Siue uo
c cabit eū, dñs iustus noster, Siue iusticia nostra. Prōpter hoc ecce dies ueniunt dicit dñs. Et non dicēt ultra, uiuit dominus qui eduxit filios israel de terra ægypti: sed uiuit dominus qui eduxit & adduxit semen domus israel de terra aquilonis: & de cunctis terris ad quas eieceram eos illuc: & habitabunt in terra sua.

Ad prophetas populi israel saluabuntur de omnibus terris: & conuertentur ad rura siue ad pascua sua: & crescent & multiplicabunt. C
Super malos autem pastores, scribas & pharisæos, uisitabit dominus propter maliciam studiorum ipsorum. Possumus autem hoc iuxta Tropologiam, & de ecclesiæ principibus intelligere, qui tamen nō digne regūt oues domini: qđ illis abiectis atq; dānatis, saluetur populus alijs traditus qui digni extiterint, & reliquiæ saluę fiant. Perdunt oues pastores, qui docēt hæresim. Lacerant & dissipant, qui schismata faciunt. Eijciunt eas, qui cōtra iusticiā de eccha separāt. Non uisitāt, q̄ pœnitētibus cōtrahūt manū. Quorū omniū miserebitur dñs, reddēs eis pristina pascua & malos pastores auferēs. b Ecce dies veniūt dicit dñs: ⁊ suscitabo dauid germen iustū siue orientē iustū ⁊c. Et hoc est nomē q̄ vocabūt eū siue vocabit eū dñs iustus nr̄ siue iusticia nr̄a. Qđ hebraice dicitur צִדְקֵנוּ Hoc qđ in Lxx. male additū est, in ꝓphetis penitus amputandū. Aliud em̄ capitulū sequitē qđ ab eis præter missū est: quo finito, titulus est, ad ꝓphetas siue contra prophetas: de quo suo dicem⁹ loco. Abiectis ergo pastorib⁹ synagogæ: scribis uidelicet & pharisæis: & saluatis reliquijs ex israel: apostoliscq; euangelij in locum priorum principū constitutis: inducitur pastor pastorū, & princeps principū, & rex regum, & dñs dominantiū, Christus uidelicet saluator noster: qui proprie est germen iustū, siue oriens iustus: de quo legimus:
Orietur in diebus eius iusticia. Et in alio loco: Ecce uir oriēs nomen eius: & subter eum orieť: & ædificabit templū domino: ut q̄modo in Esaia emmanuel appellať, hoc est nobiscū deus: sic in Hieremia nomē accipiat, iusticia nostra. Vnde & Apostolus loquitur. Qui factus est sapientia nobis a deo: & iusticia & sanctificatio & redemptio. Cui contrarius antichristus & eius habitator diabolus, in Zacharia stultus pastor dicitur. Et faciet, inquit, iudicium & iusticiam in terra. Non em̄ pater iudicat quēq̄, sed omne iudicium dedit filio. In diebus illis & duæ & decem tribus iuda, & israel pariter saluabuntur. Et de duabus uirgis, iuxta Eçechiel, una uirga fiet: Nomenq̄ eius, si iuxta Lxx. uocauerit eū dominus, appellabit Iosedech: id est dñs iustus. Si scđm hebraicū, qui dixerunt nomen eius uocabunt: dicetur dominus iusticia nostra. Hoc enim significat יְהוָה צִדְקֵינוּ: pro quo Symmachus uertit, domine iustifica nos. c Propter hoc ecce dies veniunt dicit dñs. Et non dicent vltra, viuit dñs qui eduxit filios israel de terra ęgypti ⁊c. Hoc omne capitulū in Lxx. nō habeť: Cuius hic sensus est: q̄ nequaq̄ per moysen populus dei de ægypto liberetur: sed per iesum christum de omni orbe terrarū in quē dispersus fuerat. Qđ ex pte & nūc completur in mundo: & ex toto complebiť, quādo de oriente & occidente, septentrione & meridie, ueniēt & discumbēt cum Abraham, Isaac, & Iacob. Vt postq̄ subintrauerit plenitudo

Tropo.

D

b.22.g Terra, terra, terra audi sermones dñi: scribe uirū istum abdicatum siue sterilem: & non erit de semine eius uir, qui sedeat super solium dauid: omniscq; spes regni iudaici fuerat amputata: trāsit ad principes ecclesiæ: & synagoga cum suis pastoribus derelicta atq; damnata, ad apostolos sermo fit:
Eçech.34 de quibus dicitur: Et suscitabo super eos pastores, & pascēt eos: non formidabunt ultra, & non pauebūt: & nullus quæretur ex numero dicit dominus. Apostoli enim confidenter & absq; ullo timore pascent ecclesiasticū gregem: & reliquæ

Enitudo gentiū, tunc oīs israel saluus fiat. a Ad ꝓphetas ſiue in ꝓphetis vel contra ꝓphetas. Hic titulus, ut ſupra diximus, in æditione Lxx. finis anterioris capituli poſitus eſt: ubi ſcriptū legimus: & hoc eſt nomē quo appellabit eū dñs Ioſedech, in prophetis. Q̄d plærīq; ignorantes, uaria explanationis delyramenta confingunt: Multoq; melius fuerat ſimpliciter inſcitiā confiteri, q; imperitiæ ſuæ alios hæredes facere. Eſt autē ſermo contra ꝓphetas īmo pſeudoprophetas hieruſalem & ſamariæ, quos nūc cōmuni & uulgato nomine prophetas uocat: de quibus ſcriptum eſt in conſequētibus: Et in prophetis ſamariæ uidi iniquitatē ſtatimq;: Et in prophetis hieruſalem uidi horribilia. Q̄uādo autem ponit coniunctionē, &: oſtendit ſuperiora de prophetis dicta dñi: qui & ipſi pſeudoprophetarum ſimiles extiterunt.

b Contritum eſt cor meū in medio mei ꝛc. Factꝰ ſum q̄ſi vir ebrius ⁊ quaſi hō madidus ſiue ſopoꝛatus vino a facie dñi ꝛc. Conſyderato uultu omnipotentis dei, hoc eſt patris: & conſyderato uultu filij: qui iuxta Apoſtolum ſplēdor illius gloriæ appellat, & forma ſubſtātiæ dei: prophe-
Hebre. 1. a ta & animo & corpore perhorreſcit: & intelligit eſſe ſe nihili: ſcd'm q; & in alio loco dicit:
Pſ. 72. d Vt iumentū factus ſum apud te: Siue victimam conſcientiæ & humilitatis ſuæ offert deo: iuxta illud qd in pſalmis legi-
Ib. 50. d tur: Sacrificium deo ſpiritus contribulatus: cor contritū & humiliatum deus non ſpernit. Oſſa autem quæ contremuerunt ſiue commota ſunt: illa intelligamus de quibus idem
Ibi. 34. b dauid canit: Omnia oſſa mea dicent: domine quis ſimilis tui? Factus eſt quaſi ebrius & quaſi homo madidus ſiue ſoporatus uino: nullam habens intelligentiā nullāq; ſapien-
Ibi. 93. b tiam. Dominus enim nouit cogitationes hominum: quoniam uanæ ſunt. Si autem hoc ita eſt, ubi ſunt qui perfectam in homine iuſticiam prædicant? Q̄d ſi reſponderint de ſanctis hoc ſe dicere, non de ſeipſis: certe nullum puto ſanctiorē eſſe Hieremia, qui uirgo ꝓpheta, ſanctificatuſq; in utero, ipſo nomine præfigurat dominū ſaluatorē. Hieremias enim
ירמיהו interpretatur domini excelſus. c Quia adulteris repleta eſt terra quia a facie ꝛc. Hoc q̄d nos de hebraico poſuimus: quia adulteris repleta eſt terra: in Lxx. non habetur: qui iuramentum dixere pro maledictione. Redditq; cauſas q; propter adulteria & maledicta, ſiue ſuperfluum iuramentū, immo periuria, frugū ſterilitas conſecuta ſit. Q̄uicquid de terra iudæa iuxta literam intelligis, refer ad congregationem credentium: quoniam propter adulteria & mendacia ſiue periuria, uirtutū & donationū dei ſterilitas in eccleſijs ſit. d Propheta nāq; ⁊ ſacerdos polluti ſunt: ⁊ in domo mea inueni mala eoꝛū ait dñs ꝛc. Q̄uando in eccleſia dei & maxime in principibꝰ eius inueniunt mala, ſciamus eſſe cō-

a Ad prophetas Siue in prophetis, Vel contra ꝓphetas.
b Cōtritum eſt cor meum in medio mei Siue in me): contremuerunt Siue cōmota ſunt) omnia oſſa mea: factus ſum quaſi uir ebrius, & quaſi homo madidus Siue ſoporatus) uino a facie domini: & a facie uerborum ſanc
c torū eius, Siue & a facie decoris gloriæ eiꝰ). Q̄uia adulteris repleta eſt terra: quia a facie maledictionis Siue iuramenti) luxit terra: arefacta ſunt arua Siue paſcua) deſerti: & factus eſt curſus eorum malus, & fortitudo eo
d rum diſſimilis. Prophetā nāq; & ſacerdos polluti ſunt: & in domo mea inueni mala eorum ait dominus. Idcirco uia eorum erit quaſi lubricum in tenebris. Impellentur enim & corruent in ea: quia afferam Siue inferam) ſuper eos mala: annū uiſitationis eorum ait do
e minus. Et in prophetis ſamariæ uidi ſtulticiam Siue iniquitatem): prophetabant in Baal & decipiebant
f populum meum iſrael. Et in prophetis hieruſalem uidi ſimilitudinem, ſiue horribilia: adulterium & iter mendacij: & confortauerunt manus peſſimorum ut non cō
uerteretur unuſquiſq; a malicia ſua: Siue a uia ſua peſſima. Facti ſunt mihi omnes quaſi ſodoma: & habitato
g res eius quaſi gomorra. Propterea hæc dicit dominus exercituum ad prophetas. Ecce ego cibabo eos abſinthio Siue doloribus: & iuxta Symmachum amaritudine): & potabo eos felle Siue aqua amara): q̄a egreſſa eſt a prophetis hieruſalem pollutio in omnem terram.

Hoc dicit dñs exercituū ad ꝓphetas: Ecce ego cibabo eos abſinthio ꝛc. Vtamur hoc teſtimonio aduerſum eos, qui epiſtolas plenas mendaciorū & fraudulētiæ atq; periurij in orbē dirigunt: ut & aures polluāt audientiū: & exiſtimationē ſimpliciū ledāt, q; impleat in eis hoc qd ſcriptū eſt: A ꝓphetis hieruſalē eſt egreſſa

G
1. Timo. 3. d

Hoc dicit dñs miniſterij dignitatem. Q̄ui ſi praua mēte cōſenſerint: erit uia eorū in lubricum & in tenebris: nec habebūt dominū loquētem: Ego lux in mundū ueni: ut oīs q; credit in me in tenebris non maneat. Vnde ſanctus loquit, omnes tenebras fugiens: Signatū eſt ſuper nos lumen uultus tui dñe: dediſti læticiā in cor meum. Cum autē fuerint in tenebris & in uia lubrica, errore uidelicet hæretico, ad oēm motū impellent & corruent. Et inferet ſup eos dñs mala: nō quo mala ſint ut dñs mala inferat: ſed mala his qui ſuſtinēt ſuppli cia: Alioquin eadē & mala ſūt & bona. Mala iuxta eos quos cruciāt: bona iuxta eos q̄s emendāt. Et hoc notādum q; annus uiſitationis domini, correctio peccantiū dicatur atq; cruciatus, iuxta illud qd ſcriptū eſt: Vi-
pſ. 88. c ſitabo in uirga iniquitates eorū: & in uerberibus peccata eorū: miſericordiā autē meam nō diſpergam ab eo.

Ioh. 12. g

Pſ. 4. b

e Et in ꝓphetis ſamarię vidi ſtulticiā ꝛc. Ego prophetas ſamariæ, iuxta myſticos intellectus, ꝓprie hæreticos dici puto: & oēs q; iactant falſi noīs ſcientiā. Q̄uō aūt ꝓphetæ ſamariæ quicqd loquebant, ꝓphetabāt in baal idolo, uidelicet dæmonibꝰ cōſecrato: Sic hæretici qcqd loquunt in eccſia ſiue extra eccleſiam, ut ſupplantēt populū iſrael q; prius cernebat deū, loquūtur in dæmonibus. Vnde & ſignificāter ait: Et in prophetis ſamariæ uidi ſtulticiā: nō em habent eū de quo dicit: Chriſtus dei uirtus & dei ſapiētia. f Et in pro-
1. Cor. 1 phetis hieruſalē vidi ſimilitudinē ꝛc. Non ſolum, inquit, in hæreticorū cōciliabulis hæc repta ſūt: ſed in ꝓphetis quoq; hieruſalē: id eſt doctoribus eccleſiæ uidi ſimilia ſiue horribilia, adulterantium uerbum dei: & ingredientiū per uiam mēdacij: ut hæreticorū fallacijs acquieſcerēt, & confortarēt manus peſſimorū: eorūq; mala ſuis ſceleribus adiungerēt: & q̄s corrigere debuerāt, ducerēt in interitū. Q̄ui hoc fecerint, nō ſe eſtiment impunitos. Erūt em & ipſi & hi quibus fauent quaſi ſodoma, omneſq; qui habitant cū eis: nec recedent a talibus quaſi gomorra. Exultet igit quantū uult doctrina peſſima, & glorient ꝓphetæ hieruſalē q; obtinuerint per mendaciū: & cōfortauerint manus peſſimorū: finis eorū erit quaſi ſodoma & gomorra. g Propterea hęc dicit dñs exercituū ad ꝓphetas: Ecce ego cibabo eos abſinthio ꝛc.
Rom. 1. d

H

B

5. eo

egressa pollutio in omnē terrā. Non eī eis sufficit iniquitatē propriā deuorare, & ꝓximos ledere: sed quos semel oderunt, per uniuersum orbē infamare conanē: & ubiq; seminare blasphemias. a ¶ Hęc dicit dñs exercituū. Nolite audire verba ꝓphetarū ꝛc. Ne putaret se populus alienū esse a culpa si peruersis acquiesceret doctoribus Nolite, inquit, audire uerba ꝓphetarū q uobis prophetāt menda eium & decipiūt uos. Par enim erit pœna & magistro & discipulo. Nō loquūt̄ ex ore dñi sed ea quæ in suo corde simularunt. Dicūt his qui blasphemant me: hæreticis uidelicet atq; peruersis, siue qui abijciūt sermonē meū. Quid dicūt? Locut⁹ ē dñs, pax erit uobis: Ne timeatis dura supplicia: nec uanis cōminationib⁹ terreamini: pax erit uobis atq; trāquillitas: & qcq d dicimus & annunciamus uobis, locut⁹ est dñs: nec ueniet sup uos malū, q timetis ꝓ mala conscientia: sed bonū qđ uobis locutus est dñs.

a Hæc dicit dominus exercituū: Nolite audire uerba prophetarum qui prophetant uobis & decipiūt uos: uisionem cordis sui loquuntur: & non de ore domini. Dicūt his qui blasphemāt me Siue abijciunt uerbum meum): locutus est dominus, pax erit uobis. Et omni qui ambulat in prauitate cordis sui dixerunt: non uenient super uos mala. b Quis enim affuit in consilio domini: & uidit & audiuit sermonem eius? quis consyderauit uerbum illius & audiuit? Ecce turbo Siue tempestas) & cōmotio dominicæ indignatiōis egredietur: & tempestas erumpens super caput impiorum ueniet: & non reuertetur furor domini usq; dum faciat: & usq; dū cōpleat cogitationes cordis sui. In nouissimis diebus intelligetis consilium eius. b Nōn mittebam prophetas, & ipsi currebant: non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant. Si stetissent in cōsilio meo, & nota fecissent uerba mea populo meo: auertissem utiq; eos a uia sua mala & a pessimis cogitationibus suis.

b ¶ Quis eī affuit in cōsilio dñi ꝛc. Vbi nos interpretati sumus, in consilio dñi: & in hebraico scriptū ē בְּסוֹדוֹ Aquila, secretū. Symmach⁹, sermonē: Lxx. & Theodotio, subsistantiam siue subsistentiā interpretati sūt. Et est sensus. Nolite credere o uulgus indoctū prophetis, uobis falsa annunciantibus: qui dicunt, hæc locutus est dominus, pax erit uobis: non ueniet super uos malum. Vnde enim possunt dei nosse secreta: aut quo annunciante dei didicere consilium? quō ad eos diuinæ dispositionis sermo puenit? Quidā nostrorū in hoc loco reperisse se putāt, ubi dei describatur substātia. c ¶ Ecce turbo siue tēpestas ꝛ cōmotio dñi ꝛc. Qui supra dixerāt: locutus est nobis dominus, pax erit uobis: & quos corripuerat ꝙ non possent uētura cognoscere, nec dei nosse sententiā: nūc ostendit per contraria, eos omnino nescire. Pro pace eī & securitate, tempestatē uenire babyloniam: & uenire non super quoslibet, sed super capita impiorū, uel uniuersi populi, uel eorū qui falsa populo nunciabant. Nec sicut in præteritis tēporibus dei iram furorēq; placandū: sed qđ prædixit & sæpissime cōminatus est, opē cōplendū: & cogitationē illius atq; sententiā, impiorū suppliciis cōprobandā. Cū, inquit, extremū captiuitatis tēpus aduenerit: & obtinuerit uos uictor exultans: & manus stridore uinxerit catenarū: tūc intelligetis cōsiliū eius qđ uos frustra nunc scire iactatis. d ¶ Non mittebā ꝓphetas ꝛ ipsi currebāt: nō loquebar ad eos ꝛ ipsi ꝓphetabāt ꝛc. Hūc sensum & apostolus explicat ad Rhomanos. Et sicut non probauerunt deum habere in noticia: tradidit eos deus in reprobum sensum: ut faciant quæ nō conueniūt: repletos omni iniquitate, malicia, fornicatione, nequitia, auaricia, & cæteris. Cum enim semel se tradiderint falsi doctores mendaciis atq; periurijs & mortibus deceptorū: nō pedetētim nec consyderato gradu, sed præcipites currunt ad interitum, & suum & eorum quos deceperint. Nec loquitur eis dñs, sed ipsi loquunt̄ quasi ex ore dñi: de quibus & dicitur: Si stetissent in consilio meo: hoc est, si meæ uoluissent acquiescere uoluntati: & nota fecissent uerba mea populo meo, nō blandientes eis & adulationē perdentes: ut dicerent, non habetis peccata: perfectam iusticiam possidetis: sanctitas & pudicitia atq; iusticia in uobis tantū modo reperiuntur: & ego non tradidissem eos in immundiciam & ignominiam: ut facerent quæ non conueniunt: & sequerentur cogitationes suas pessimas. Contēplemur hæreticos, quomodo semel desperantes salutem, gulæ se tradant & delitijs: uescantur carnib⁹, frequētes adeant balneas: musco fragrent: unguentis uarijs delibuti quærant corporum pulchritudinem: Semel enim futura non sperant: neq; credunt in resurrectionē. Qđ cum sermone non pandant, ostēdunt operibus. Si eī crederent, ista non facerent. Et in hoc loco ubi scriptum est: si stetissēt in cōsilio meo, Aquila & Symmach⁹ & Theodotio & Lxx. ut supra similiter transtulerunt. e ¶ Numquid deus e uicino ego sum dicit dñs: ꝛ non deus de lōge ꝛc. Aquila & Symmachus similiter interpretati sunt: Nunquid deus de propinquo siue uicino ego sum, & non deus de longe? Lxx. uero & Theodotio sensu uertere cōtrario: ut dicerent: Deus appropinquās ego dicit dominus & non deus de longe: Qđ scilicet superiores asserāt deū nō tantū uicina: sed & ea quæ longe sunt cognoscere: nec præsentia, sed futura cōspicere. Isti uero ubiq; deū existimant esse præsentem: nec aliquē esse locum ubi non adsit deus. Omnibus enim & præcipue sanctis approp̄inquat deus: quomodo si uestimentū adhæreat cuti. Peccatores autem longe recedentes ab eo peribunt. Hunc sensum & in psalmis legimus: Quo ibo a spiritu tuo: & a facie tua quo fugiam? Si ascendero in cœlum tu illic es: si descendero ad infernū tu ades. Si sumpsero pennas meas diluculo & habitauero in extremis maris. Etē illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Amos quoq; in hæc uerba consentit dicens: Si descenderint usq; ad infernum, inde manus mea educet eos: & si ascenderint usq; ad cœlum, inde detraham eos: Et si absconditi fuerint in uertice carmeli, inde scrutans auferā eos: Et si celauerint se ab oculis meis in profundo maris, ibi mandabo serpenti & mordebit eos. Rursumq; in superiori psalmo: Quia tenebræ ait nō obscurabuntur a te: & nox sicut dies illuminabitur: sicut tenebræ eius, ita & lumen eius. Quod autem in prophetis crebro dicitur: Hæc dicit dominus: propterea semper infertur, ne contemnant̄ quasi uerba prophetarum: sed admoneantur iugiter dei esse sermones quos loquuntur.

Rom. 1. d

Psa. 138. b

Psa. 138. b

Amos. 9. a

E a Audiui quę dixerũt prophetę pphetantes in noĩe meo mendaciũ atq; dicentes: Somniaui siue vidi somnium ꝛc. Quia superior titulus contra pphetas est siue ad pphetas: quos pspicue pseudoprophetas intelligim⁹. Sunt autẽ multa genera pphetandi: quorũ unũ est somniorũ: quale fuit in Daniele: idcirco & ad eos pphetalis sermo dirigit qui credũt somniis: & omnia quæ cernunt, putant reuelationẽ esse diuinã: quæ pprie sãctis & seruis dei aperit. Qd si legim⁹ pharao & Nabucho donosor impios reges uidisse somnia quæ uera fuerint: non eorum fuit meriti qui uiderunt, sed ut per eoꝝ occasionẽ sancti uiri Ioseph Danielq; clarescerẽt: & dura corda atq; indomabilia tyrannorum, propria conscientia sentirent dñi maiestatẽ. Sũt hodie quoq; somniatores in eccl̃ia: & maxie in nostro grege, q errores suos dñi iactant pphetiã: & crebro ingerunt, sõniaui, somniaui: quos corripit dñs dicens: Vsq; q̃ istud est in corde prophetarũ uaticinantiũ mendaciũ, & prophetantiũ seductiões cordis sui? Hoc autem faciũt, ut quõ antiquus populus qui de ægypto egressus est, oblit⁹ est nominis dei: sic & posteri eorũ obliuiscãtur mei. Huiuscemodi autẽ pphetatio nõ est in nomine dñi, sed in nomine baal, qd̃ proprie idolum sidoniorũ est siue babyloniũ: & uicino nomine appellatur bel. b Propheta qui habet somniũ narret somniũ ꝛc. Eorum est exponere somniũ qui dei merentur habere sermonẽ, & dicere: hæc dicit dñs: quibus locutus est dñs: in quibus ueritas est, & non mendaciũ fraudulentum. Quid sibi uolunt hæreticorũ paleæ ad triticũ eccleſiæ: de quo Ioannes baptista plenius loquitur: cuius purget dñs aream suam: & uentilabro paleas uentorum flatibus dispergendas urẽdasq; ignibus derelinquat: triticũ autẽ cõdat in horrea, ut fiat cœlestis panis & loquatur unusquisq; credentiũ: Gustate & uidete qm̃ suauis est dñs. Et pulchre doctrina puersa paleis cõparatur: quæ medullã non habent nec possunt nutrire credentiũ populos: sed de inanibus stipulis conterũtur. Et quia solent hæretici semp prospera polliceri, & cœlorum regna peccatoribus pandere: ut dicant, parata sunt tibi regna cœlorũ, potes imitari maiestatẽ dei, ut absq; peccatos is. Accepisti em̃ liberi arbitrij potestatem & legis scientiam per quã consequaris qd̃ uolueris: decipiũtq; blanditijs miseros, & maxime mulierculas oneratas peccatis, quæ circũferuntur omni uento doctrinæ: semper discentes & nunq; ad scientiã ueritatis peruenientes: & omnes auditores suos adulatione decipiunt. Idcirco dñs uerba sua, hæreticorũ paleis cõparans dicit: Nunquid nõ uerba mea sunt quasi ignis dicit dñs: & quasi malleus conterẽs petram? Meus em̃ inquit sermo nunciat futura supplicia, ut deterreat homines a peccando: & paleis peccatorũ cõminatur incendium: ut hæreticorũ corda dura & instar silicis indomabilia, sermonis sui malleo conterant: auferens cor lapideũ ut ponat pro eo cor carneum: molle uidelicet, & qd̃ possit dei suscipere & sentire præcepta. Tale quid & per Ezechielẽ dñs loquitur, q pseudoprophetæ blanditijs suis liniant parietẽ absq; temperamẽto, q postea imbre uehemẽti & ueritate iudicij subruatur. Et pseudoprophetæ consuant ceruicalia sub oĩi cubito manus, ut faciãt peccatores requiescere & nequaq; iram dei lachrymis mitigare. Pro malleo Lxx. securim interpretati sunt: illã uidelicet de qua baptista Ioannes loquitur. Iam securis ad radices arborũ posita est. Hæc securis ifructuosas succidit arbores: & hic malleus conterit durissimos lapides. Vnde & Nahum ppheta loquit: Furor eius, haud dubiũ quin dei, consumet principatus: & petræ conterentur ab eo. Hoc cõtra hæreticos. Cæterũ de ecclesiasticis uiris scriptũ est, q malleus & securis nõ sint audita in domo dñi. c Propterea ecce ego ad pphetas dicit dñs qui furantur verba mea ꝛc. Semper imitatur mendaciũ ueritatẽ: & nisi habuerit aliquã similitudinẽ recti: decipere nõ potest innocẽtes. Quõ igit̃ in priori populo mentiebãt pphetæ atq; docebãt: Hæc dicit dñs: Et, uidi dñm: & uerbũ dñi qd̃ factum est ad illũ siue illum: Sic hæretici assumunt testimonia scripturarũ de ueteri & nouo testamẽto: & furãtur uerba saluatoris: unusquisq; a proximo suo, pphetis & apostolis & euangelistis: & assumũt linguas suas, ut cordis uenena ore pnuncient: & dormitant dormitationẽ: de quibus uere dictũ est: Dormitauerũt somnũ suũ: & nihil inuenerũt. Siue iuxta hebraicũ: Et aiunt dicit, ut subaudiat̃ dñs: aut certe sermo diuinus. Cõminat̃ itaq; dñs seipsum cõtra huiuscemodi magistros esse uẽturũ, q seducũt populũ eius in mendacijs suis & in stuporibus atq; miraculis. Magna em̃ & incredibilia & ingentia repromittũt, ut seducant miseros qui nihil profuerunt populo dei. Et illud implent apostolicũ: docentes quæ nõ oportet turpis lucri gratia: qui solent malis pspera & bonis cõtraria nunciare. d Si igit̃ interrogauerit te populus iste vel pphęta aut sacerdos dicẽs q̃ est onus dei siue q̃ est assumptio dñi ꝛc. Verbũ hebraicum מַשָּׂא Aquila ὄρμα id est onus & pondus interpretatur. Symmachus Lxx. & Theodotio, assumptionem. Vbicũq; ergo graue est quod dominus cõminatur, & plenum ponderis ac laboris & importabile: in titulo quoq; ὄρμα hoc est pondus dicitur. Vbicũq; autem prospera dominus pollicetur siue post cõminationẽ meliora promittit: ibi uisio dicitur, uel certe uerbum dñi: & perspicuũ erat ex ipso titulo prophetiæ ponderis siue uisionis & uerbi dei: qualis uaticinatio sequeretur. Quia igitur prophetæ solebant populo peccatori tristia nunciare & comminari supplicia: ut eos retraherẽt

Daũ.2.a

Genẽ.41.a

Matth.3.c

Psa.33.b

Ephe.4.c

Psa.75.a

a Audiui quæ dixerunt prophetæ, prophetantes in nomine meo mendacium atq; dicentes: Somniaui Siue uidi somnium. Vsq; quo istud est in corde prophetarum uaticinantium mendacium: & prophetantiũ seductiones Siue uolũtates cordis sui? Qui uolũt Siue cogitant) facere ut obliuiscatur populus meus nominis mei: propter somnia eorum quæ narrant unusquisq; ad proximum suum: sicut obliti sunt patres eorum nominis mei propter baal Siue in baal. Prõpheta qui habet somniũ, narret somnium: & qui habet sermonem meum, loquatur sermonem meum uere. Quid paleis ad triticum dicit dominus? Nunquid non uerba mea sunt sicut ignis dicit dominus? & quasi malleus Siue securis) conterens petram? Prõpterea ecce ego ad prophetas dicit dominus: qui furãtur uerba mea unusquisq; a proximo suo. Ecce ego ad prophetas dicit dominus, qui assumũt linguas suas & aiunt: dicit, Siue dormitant dormitationẽ.) Ecce ego ad prophetas somniantes mendacium ait dominus: qui narrant ea: & seducunt populum meum in mendacijs suis & in miraculis Siue stuporibus atq; terroribus suis): cum ego nõ misissem eos nec mãdassem eis: qui nihil profuerunt populo huic dicit dominus. Si igitur interrogauerit te populus iste uel propheta aut sacerdos dicens: qd̃ est onus dei Siue quæ est assumptio domini)? Dices ad eos: Vos estis onus Siue assumptio. Proiciam quippe Siue allidã) uos dicit dominus. Et propheta dñi qd̃ factum est ad illũ siue illum: Sic hæretici assumunt testimonia scripturarũ de ueteri & nouo testamẽto: & furãtur uerba saluatoris: unusquisq; a proximo suo, pphetis & apostolis & euangelistis: & assumũt linguas suas, ut cordis uenena ore pnuncient: & dormitant dormitationẽ: de quibus uere dictũ est: Dormitauerũt somnũ suũ: & nihil inuenerũt. Siue iuxta hebraicũ: Et aiunt dicit, ut subaudiat̃ dñs: aut certe sermo diuinus. Cõminat̃ itaq; dñs seipsum cõtra huiuscemodi magistros esse uẽturũ, q seducũt populũ eius in mendacijs suis & in stuporibus atq; miraculis. Magna em̃ & incredibilia & ingentia repromittũt, ut seducant miseros qui nihil profuerunt populo dei. Et illud implent apostolicũ: docentes quæ nõ oportet turpis lucri gratia: qui solent malis pspera & bonis cõtraria nunciare. d Si igit̃ interrogauerit te populus iste vel pphęta aut sacerdos dicẽs q̃ est onus dei siue q̃ est assumptio dñi ꝛc. Verbũ hebraicum מַשָּׂא Aquila ὄρμα id est onus & pondus interpretatur. Symmachus Lxx. & Theodotio, assumptionem. Vbicũq; ergo graue est quod dominus cõminatur, & plenum ponderis ac laboris & importabile: in titulo quoq; ὄρμα hoc est pondus dicitur. Vbicũq; autem prospera dominus pollicetur siue post cõminationẽ meliora promittit: ibi uisio dicitur, uel certe uerbum dñi: & perspicuũ erat ex ipso titulo prophetiæ ponderis siue uisionis & uerbi dei: qualis uaticinatio sequeretur. Quia igitur prophetæ solebant populo peccatori tristia nunciare & comminari supplicia: ut eos retraherẽt

A retraherent ad pœnitentiã: clæmens autẽ & miſerator dñs diu ſententiam differebat: putabat decœptus populus & pſeudoprophetarũ fraude ſeductus, non uentura quæ dñs minabatur: & rem ſeueram, in ludum & iocũ uerterant: prophetantibuſq; prophetis quaſi irridentes, dicebant: Rurſũ hic uidet pondus & onus domini. Atq; ita fiebat, ut nequaq; ultra uiſio, ſed ꝓ iocum atq; deriſum, onus & pondus appellaretur. Præcepit ergo dominus, ut ſiue popul⁹ ſiue ꝓpheta, ſiue ſacerdos interrogauerint Hieremiam, quid ſit pondus uel quæ aſſumptio domini: reſpondeat eis & dicat: Vos eſtis onus: & uos aſſumptio. Aſſumã eẽ uos & proiiciam, alliãq; & interire faciã. Si quis autem deinceps uel prophetarum uel ſacerdotum uel populi auſus fuerit, onus & pondus domini nominare: Viſitabo inq; ſuper uirum illum & ſuper domum illius: & eum delebo in perpetuum. Dicat itaq; unuſquiſq; proximo & amico ſuo, nequaq; qđ eſt onus dñi: ſed quid reſpondit dominus: & quid locutus eſt dominus. Veteris obliuiſcimini: onus & pondus ſiue aſſumptio in ore uestro ultra non reſonet: quia ſingulis hominibus ſermo ſuus & opus ſuum, in onus ponduſq; reputabitur, ſcđm illud qđ ſcriptum eſt: Ex ore tuo iuſtificaberis: & ex ore tuo condemnaberis.

Et propheta & ſacerdos & populus qui dicit, onus Siue aſſumptio, domini: uiſitabo Siue ulciſcar) ſuper uirum illum & ſuper domũ eius. Hæc dicetis unuſquiſq; ad amicum ſuum, & ad fratrem ſuum: quid reſpondit dominus: & quid locutus eſt dominꝰ? Et onus Siue aſſumptio) domini ultra non memorabitur: quia onus Siue aſſumptio) erit unicuiq; ſermo ſuus. Et perũertitis uerba dei uiuentis: domini exercituum dei noſtri. Hæc dices Siue dicetis) ad prophetam: Quid reſpondit tibi dominus: & quid locutus eſt dominus? Si autem onus domini dixeritis: Propter hoc hæc dicit dominus: quia dixiſtis ſermonem iſtum, onus Siue aſſumptio domini: & miſi ad uos dicens: nolite dicere, onus Siue aſſumptionem dñi. Propterea ecce ego tollã Siue aſſumã) uos portãs: & proiiciã uos & ciuitatẽ quã dedi uobis & patribꝰ ueſtris a facie mea: & dabo uos in opprobriũ ſempiternũ & ignominiã æternã: quæ nunq; obliuione delebit.

a

B

a ¶ Et perũertitis uerba dei uiuentis: domini exercituum dei noſtri. Hæc dices ſiue dicetis ad prophetam: Quid reſpondit tibi dominus: et quid locutus eſt dñs? Si autem onus domini dixeritis: huc uſq; in Lxx. non habetur. Præcepit dominus, ut nequaq; oneris & ponderis & aſſumptionis ſermo diceretur in populo: ſed reſpõſionis & uerbi dei: qđ quia populus implere contẽpſerat, ipſum uerbum interpretatur ſup eis, & dicit: Quoniã dixiſtis qđ nolui, & hoc cum ſæpe ꝓphetas mitterẽ & iuberẽ ne diceretis: ꝓpterea ſermonẽ ueſtrũ aſſumptionis, oneris & ponderis in uobis opeꝛ cõplebo. Aſſumã quippe uos & tollã atq; portabo: & allidã ac de ſublimib⁹ in terrã corruere faciã. Non ſolũ aũt uos, ſed & urbẽ ueſtrã quã dedi patribus ueſtris. Et dabo inquit uos in opprobriũ & ignominiam ſempiternã: quæ nunquã obliuione delebitur. Hoc autẽ & tẽpore babyloniæ captiuitatis factũ eſſe nouim⁹: ſed plenius atq; perfectius poſt ſaluatoris paſſionem reſurrectionẽq; compleꝛ: quãdo locutus eſt dñs: Relinquetur uobis domus uestra deſerta: & uſq; ad finem eius ſententia permanebit. Dicamus & aliter dũtaxat iuxta Lxx. λῆμμα nõ ſolum aſſumptionẽ, ſed & donũ munuſq; ſignificat. Quia igiẽ ſibi populus ſemper proſpera promittebat: dicit eos nequaq; ultra hoc debere dicere, Indignos eẽ eſſe donis dei atq; muneribus: quin potius abiiciendos & a dei auxilio penitus relinquẽdos. Ex uerbis autem & interpretatione nominũ, ſæpe res oſtenduntur: ut Abraham, Saræ, & Petri & filiorum Zebedei, uocabula cõmutata, ſignificãt rerum mutationẽ: & in hoc eodẽ propheta, Phaſhur, diciꝛ pauor ſiue tranſlatio, & colonus ſiue peregrinus. Notandum q uerba dei uiuentis, domini exercituum, dei noſtri, latini & greci codices non habeãt: & Hæbrei in ſuis uoluminibus cõtra ſe legant: qđ proprie myſterium ſignificat trinitatis.

C

D

ē. 20. a.

¶ Commentarij quarti in Hieremiã prophetam finis.

¶ DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN QVINTVM COMMENTARIORVM HIEREMIAE AD EVSEBIVM PROEMIVM

QVintus commentariorum in Hieremiam liber, a duobus frater Euſebi calathis habebit exordium: quorum alter rectæ fidei dulcedinem: alter hæreticorum perfidiæ amaritudinem demonſtrabit. Quãuis Ananias filius Açur repugnet Hieremiæ: & Semeias nehelamites prophetam mitti iubeat in carcerem: & Sophonias ſacerdos in pſeudoprophetarum uerba coniuret: tamen ueritas claudi & ligari poteſt, uinci non poteſt: quæ & ſuorum paucitate contenta eſt: & multitudine hoſtium non terretur. Erige itaq; cum Moyſe ad cœlum manus, & antiquum ſerpentem in eremo ſuſpende, ſtatimq; & Amalech delebitur: & uenenati morſus non prævalebunt: ſecuruſq; populus domini, cum Ieſu Iordanis fluenta tranſibit: & poſt uaſtam ſolitudinem, comedet panem qui in Bethlehem noſtro natus eſt uiculo.

E COMMENTARIORVM HIERONYMI IN HIEREMIAM PROPHETAM LIBER QVINTVS

Stendit mihi dñs: & ecce duo calathi siue iuxta Symmachum cophini pleni ficis/positi ante tẽplũ domini &c.

Duos cophinos siue calathos bonorum & malorum ficorũ: quidam interpretantur in lege & in euangelio, synagoga & ecclesia, iudæorũ populo & christianorum, gehẽna & regno cœlorũ: quorũ alterũ ad suppliciũ pertinet peccatorum, alterum ad sanctorum habitaculũ. Sed nos sciẽtes iuxta apostolũ Paulum legem bonam & Rom.7.c sanctam, & mãdatum bonum & sanctum, & unum esse utriusq; testamenti deum: uel ad eos magis referamus qui in aduentu domini saluatoris credidérunt: & non credidérũt: ut qui a scribis & F sacerdotibus concitati clamauerunt, dicentes: Crucifige, crucifige talem: sint calathus Luc.23.c ficorum malorũ: Qui uero post ascensionem eius de populo crediderũt: ad bonas ficus, & ad calathum cophinumq; optimum referantur. Simplicem autem & ueram sequamur historiam, q̃ bonorum ficorum calathũ dixerit Iechoniã: qui se Hieremiæ consilio & imperio dei, tradiderat regi babylonio: cui & prospera dominus pollicetur. Malarum autẽ Sedechiã: 4.Re.25.b qui contradicens sententiæ dei captus sit, cæcatusq; oculis ductus est in babylonẽ: ibiq; mortuus est. Intantũ autem deus posuit oculos suos in bonum qui imperio eius acquieuerunt: & reduxit illos in terram suam, & Infra.42.b ædificauit & non destruxit: & plantauit & non euulsit: dederitq; eis cor ut scirent eum qđ ipse esset dominus: & fierent illi in populum, & ipse eis esset in deũ: ut etiam in captiuitate posuerit oculos suos super illos: & exercere terram, ædificare domus, plantare pomaria in babylonia regione permi/ Dañ.5.g serit: Daniel signorũ miraculis, de captiuo subito princeps Ibi.3.c factus sit: Et tres pueri glorioſe de fornacis incẽdio liberati 1.Esd.2 sint. Et expletis annis septuaginta sub Zorobabel & Iesu sacerdote magno & Esdra ac Neemia, plurima pars reuersa sit hierusalẽ: quorũ numerus in eiusdem Esdræ uolumine continetur. Notandum quoq; qđ hæc uisio, Sedechiæ temporibus facta sit ad prophetam, postq̃ Iechonias ductus est in transmigrationem. Non enim dixit captiuitatem: quia se ultro tradiderat. Fabros autem & inclusores: uel legis interpretes atq; doctores debemus accipe: uel artifices inclusoresq; auri atq; gemmarũ: quæ ars apud barbaras nationes præciosissima est. Pro inclusorib⁹ Lxx. uinctos interpretati sunt: ut captiuitatis significarent malum: & de suo addidere, diuites, quod in hebraico non habetur. Comparat autẽ G calathũ qui bonas ficus habebat & bonas nimis, ficis primi temporis, quæ græce appellantur πρώϊμα. Abrahe uidelicet, Isaac & Iacob & Moysi & Aaron & Iob: & cæteris sanctis uiris: de q̃b⁹ unus de duodecim loquit̃ pphetarũ: Sicut uuã in Osee.9.c deserto inueni israel: & sicut ficus in ficulnea inueni patres eorũ. Vñ & nos appellamur filij Iob.8.c abraham. Et econtrario dicit̃ ad iudæos: Si pater uester esset abraham, faceretis opa ei⁹. Hi aũt calathi q̃ bonas habebãt & malas fic⁹, nõ erãt foris & extra ecclesiã: sed ante tẽplũ dñi: eo qđ cũcta illius sciẽtiæ pateãt: nec tãtã habẽt amaritudinem hæ fic⁹ quæ foris sunt, quãtam illæ quæ post cõfessionẽ fidei præuaricatiõe mutatæ sunt. H Nec tantam suauitatẽ bonæ ficus, quæ non sunt in conspectu templi dei, quales fuerunt mũdi philosophi: qui naturali bono & intelligentia creatoris, non tã uisi sũt seq̃ q̃ laudare uirtutes: quantã habẽt suauitatẽ fic⁹ quæ sunt in tẽplo dei: quæ fuerũt pphetæ & apli: de q̃bus una ficus loquebat̃: Lac uobis dedi non solidũ cibũ. Et: 1.Co.3.a Filioli mei quos iterũ Gal.4.c parturio donec christ⁹ formet̃ in uobis. Vnde dicit̃ q̃ in cõspectu tẽpli dei, fic⁹ bonæ fuerint bonæ ualde, & fic⁹ Ibi.23.f malæ, fuerint malæ ualde. Ac ne putemur nostrũ sensum ponere, ipsa scriptura se pãdit. Sicut inq̃t ficus hæ bonæ: sic cognoscã trãsmigrationẽ iuda quã emisi de loco isto in terram chaldæorũ in bonũ: Iechoniã & principes q̃ cũ eo capti sũt significãs. Et ecõtrario de calatho q̃ malas habebat fic⁹. Et sicut ficus, ait, pessimæ quæ comedi nõ possũt, eo q̃ sint malæ: sic dabo Sedechiã regẽ iuda & principes eius: & eos q̃ in ægyptũ trãsfugerũt: & q̃ remanserũt in urbe hac in uexatiõnẽ, afflictionẽq; omnibus regnis terræ, qñ in ægypto quoq; capti sunt, & nabuchodonosor posuit in taphnis soliũ sũũ: Infra.43.d misitq; super eos dominus gladium, famẽ & pestem, donec consumerentur de terra, quã dedi patribus eorum. Quod autem dixit de ficis bonis: Dabo eis cor ut sciant me, quia Phil.2.b ego sum dominus: illi simile est apostolico: Deus est qui operat̃ in uobis, & uelle & pficere: qđ non solũ opa, sed & uolũtas nostra dei nitat̃ auxilio. Delyrat in hoc loco allegoricus semp interpres: & uim cupiẽs historicæ facere ueritati,

de cœlesti

Ostendit mihi dominus et ecce duo calathi Siue cophini) pleni ficis, positi ante templũ domini: postq̃ transtulit Nabuchodonosor rex babylonis Iechoniam filium Ioakim regem iuda & principes eius: & fabrum, & inclusorem de hierusalem, & adduxit eos in babylonẽ. Calathus unus, ficus bonas habebat nimis: ut solent ficus esse primi tẽporis: & calathus unus ficus habebat malas nimis, quæ comedi nõ poterant eo qđ essent malæ. Et dixit dominus ad me: Quid tu uides Hieremia? Et dixi: ficus bonas, bonas ualde: & malas, malas ualde: quæ comedi non possunt eo qđ malæ sint. Et factum est uerbum domini ad me dicens. Hæc dicit dominus deus israel. Sicut ficus hæ bonæ, sic cognoscam transmigrationem iuda quã emisi de loco isto, in terram chaldæorum in bonum. Et ponam oculos meos super eos in bonum: & reducam eos in terram hanc: & ædificabo eos, & non destruam: & plantabo eos, & nõ euellam. Et dabo eis cor ut sciant me quia ego sum dominus: & erunt mihi in populum: & ego ero eis in deum: quia reuertentur ad me in toto corde suo. Et sicut ficus pessimæ quæ comedi non possunt, eo qđ sint malæ: hec dicit dominus: sic dabo Siue tradam) Sedechiam regem iuda & principes eius: & reliquos de hierusalem qui remanserunt in urbe hac: & qui habitant in terra ægypti. Et dabo eos in uexationem afflictionemq; Siue dispersionem) omnibus regnis terræ: in opprobrium, & in parabolam, & in prouerbium, & in maledictionem uniuersis locis, ad quæ eieci eos. Et mittam in eos gladium & famem & pestem, donec consummantur de terra quam dedi eis & patribus eorum. C Ca. XXV

Verbum

de cœlesti hierusalē captos refert atq; trāslatos in terrā chaldæorū: rursumq; ad locū pristinū reuersuros: ut Hieremiā & cæteros sanctos,pphetas: alios vo qui pctōres fuerint, in terra hac & in ualle lachrymarū esse morituros. Totā uisionis huius simul posui περικοπὴν, ne sensum in expositione diuiderē. ¶ Ca. XXV

VErbum qō factū est ad hieremiā ꝛc. Hæc priora sunt præterita uisione: Illa eñ sub Sedechia facta est, postq; Iechonias trāslatus est babylonem: hæc autē sub Ioakim filio Iosiæ, & patre Iechoniæ. Non eñ curæ erat (ut ante iam dixi) pphetiæ tēpora cōseruare, quæ historiæ leges desyderāt: sed scribere utcūq; audientibus atq; lecturis utile nouerant. Vnde & in psalterio male quidā iuxta textum historiæ psalmorū requirūt ordinē: qđ in lyrico carmine non obseruatur.

b ¶ Ipse est annᵒ primus ꝛc. Quarto anno regis Ioakim filij Iosiæ patris Iechoniæ, nabuchodonosor in babylone suscepit imperiū: atq; ita factū est, ut annus qui primᵒ erat nabuchodonosor in babylone, quartus esset in hierusalē regis Ioakim. Deniq; octauo anno regni sui, Iechoniam cū matre & principibus duxit in captiuitatē: qui tribus tm̄ post interfectionē patris Ioakim regnarat mensibus. Interfectus est autē Ioakim undecimo anno regni sui in hierusalem. 4.Re.24.c

c ¶ A tertiodecimo anno Iosie filij amon regis iuda ꝛc. Tertiodecimo anno regis Iosiæ qui regnauit in hierusalem annos triginta & uno, Hieremias prophetare exorsus est: & prophetauit sub eo annis decem & nouem: cui successit in regnum filius eius Ioachaç. Quo statim ducto in captiuitatem a Nechao rege ægyptiorū: regnū obtinuit Ioakim frater eius. In cuius regni quarto anno, iste ad Hieremiam fit sermo domini: ac per hoc uigesimus tertius annus erat Hieremiæ prophetæ, ex quo loqui ad populum cœpit, & nunq; prædicare cessauit, sed singulis diebus diluculo & de nocte consurgens, loquebaī ad populum: Et nō (inquit) audistis. Sin autem ut noui ex ueteribus hæretici uolunt, lex semel in adiutoriū data est: & cōstituta præcepta quæ nostri arbitrij uoluntate, uel facimus, uel non facimus: quō ꝓpheta se semper ingerit: & quotidie replicat mādata dei: quæ utiq; semel accepta, suffecerāt eis quibus data fuerant: nisi ut hoc ostendat, dei nos semper indigere auxilio: & nunq; posse sufficere quod semel datum est: nisi quotidie domini admonitione renouet? Ibi.23.g

d ¶ Et misit dñs ad vos omnes seruos suos pphetas ꝛc. Non per unum ꝓphetam, sed per omnes, populum suum deus semper admonuit: & quasi ipse in uigilijs atq; excubijs cōstitutus, surrexit dilucu lo, ut suum populū cōmoneret. Et non (inquit) audistis: ut quanto crebrior admonitio, tanto cōtemnentiū fuerint peccata maiora. e ¶ Neq; inclinastis aures vestras vt audiretis ꝛc. Tanta fuit duritia populi, ut ne habitū quidē audientis assumeret, & inclinaret aurē suam: præcipue dño cōmonente, ut reuerteretur unusquisq; a uia sua mala: & a pessimis cogitationibꝰ suis. Et o infinita clæmentia, nō supplicium inferre ꝓ scelere, sed ad pœnitentiam prouocare: tam malorum operū, quæ significat uia mala: q̄ pessimarum cogitationum, quæ & ipsæ absq; opere reputantur in peccatū: Et promittit præmiū, si fecerint qđ præceptū est: ut habitent in terra quæ data sit patribus, & ꝓpter filiorum uitia sublata. Qđq; ait: A sæculo & usq; in sæculū: siue ab æterno & usq; in æternum: ostēdit dei dona perpetua, si digni extiterint hi quibus data sunt. f ¶ Et nolite ire post deos ꝛc. Et hæc (inquit) monebam cū superioribus, ne dijs alienis seruiretis, & adoraretis eos: & ne ista faciendo me prouocaretis ad iracundiā propter opera manuū uestrarū, ut facerem qđ nolebam, & affligerē uos: & nō audistis me. Qđq; sequitur: Dicit dñs, ut me ad iracundiam prouocaretis in operibꝰ manuū uestrarum in malum uestrū, in Lxx. non habetur.

g ¶ Propterea hec dicit dñs exercituū ꝛc. Quia me ad iracundiam prouocastis: & fecistis malum in interitum uestrum: & prouocantē ad pœnitentiā, superbo calcastis pede. Mittā inquit ad uniuersas cognationes siue nationes aquilonis: & adducā principē earū Nabuchodonosor regem babylonis seruū meū. Mittit autē dñs uel angelos ut cōcitēt gētes: uel certe huiuscemodi mouet cognationes, ut faciant domini uoluntatem. Quodq; uocat seruum suum Nabuchodonosor: nō sic seruus uocatur ut prophetæ & omnes sancti, qui uere seruiunt domino: sed quo in euersione hierusalem, domini seruiat uoluntati: scđm quod & Apostolus loquitur: Quos tradidi satanæ, ut discant non blasphemare. In aquilonis autē parte esse chaldæos iuxta situm hierusalem, nulli dubiū est. 1.Timo.1.d

b ¶ Et adducā eos ꝛc. Ista sunt præmia contemptorū, & dei uerba audire nolētiū. Quicquid igiē mali supnos adducitur, nostra peccata fecerunt. Omnesq; gentes ut tunc adductæ sunt contra hierusalem: sic hodie adducuntur contra ecclesiam negligentem, ut interficiat eos: & ponat in stuporem, & in sibilum, & in solitudines sempiternas: ut in exemplo sint omnium atq; miraculo. Sibilus autem miraculi & stuporis indiciū est: & solitudo sempiterna in his deprehenditur, qui præsidem non habent deum.

i ¶ Perdamq; ex eis vocem gaudij ꝛc. Hoc in cōciliabulo malignantiū

E malignantiũ & hodie comprobaĕ: ut magistri eorũ non do
ceant uerbum dei, sed instar colubri sibilent: Peritq; in eis
Phil. 4. a uox gaudij uoxq; lætitiæ, ut nunc̃q; audiant illud Apli: Gau
Iob. 3. d dete, iterũ dico gaudete. Vox q̃q; sponsæ, ecclesiasticæ fidei:
& uox sponsi, dñi saluatoris. Qui em̃ habet spõsam, spõsus
est. Vox molæ, ut non cõterant̃ in ea frumen
ta: & populis uescẽda tribuant̃. Et lumen lu
cernæ: doctrina uideli cet & sciẽtia ꝓphetarũ.
Denicq; & de Ioanne
Ibi. 5. f baptista dicit̃: Ille erat lucerna lucẽs. Et alius
Ps. 118. o ꝓpheta: Lucerna inqt pedib9 meis ꝟbũ tuũ domine: & lux semitis meis. Vniuersa inquit terra hæreticorum erit in solitudinẽ, & in stu
porẽ: cũ nouissimũ ei9 insipiẽs fuerit demon
stratũ. a ¶ Et seruiẽt oẽs gẽtes istę regi ba
bylonis septuagĩta an nis ꝛc. Sicut hierusalẽ post septuaginta an
nos recipit pristinos habitatores: & exple
tis supplicijs: quia obe diuit sentẽtiæ dei, fœli citate pristina perfrui
tur: sic rex babylonis qui elatus est in super biam: & suarũ arbitra
tus ẽ uiriũ, q; regnauit
F in gẽtib9 & nõ dñi uo luntatis, mœdis per
sisq; ueniẽtib9 destrue tur. Denicq; usq; hodie urbis babylonis reli
quiæ tm̃ manẽt. Et po suit illam dominus in solitudinem sempiter
nam: & impleuit om
nia ꝟba quæ in istius ipsius prophetæ uolu
mine continenẽ. Nam in cõsequẽtibus quæ mala passura sit baby
lon, Hieremiæ sermo describit. b ¶ Quia seruierunt eis cum essent gentes multę / et reges magni ꝛc. Hoc in Lxx. nõ habeĕ. Significat autẽ q; non solum contra babylonẽ ꝓphetauerit Hieremias, sed cõtra cæteras gentes quæ in babylonio fuerãt exercitu, & cõtra dñi ppm dimica
rũt. Denicq; in sequẽtib9 dicit̃ cõtra ægyptũ, & philistim, & moab, & ammon, & idumæã, & damascũ, & cedar, & regna asor, & Elam, & ad extremũ cõtra babylonẽ terramq; chal
dæam: c ¶ Quia sic ꝛc. Sume calicẽ ꝛc. Propinatio calicis, & calicis meri, siue nõ mixti, quæ græce dicit̃ ἀκράτου, dñici furoris indiciũ est: ut oẽs gentes quæ cõtra dei ppm milita
runt, bibant de calice furoris dñi: de q̃ scribit Esaias contra
Esa. 51. f hierusalẽ: Cyphũ furoris, calicẽ ruinæ ebibisti & euacuasti, ꝓpterea cõsurge. Iste autẽ calix idcirco bibit̃ a cunctis genti
bus, ut uomant & insaniãt. Q. d̃ quidã prauus interpres in bonã partẽ accipit: ut instar catharticæ potionis quicquid choleræ & pituitæ, & noxij humoris in pectore est, foras exi
re compellat: & restituat pristinã sanitatẽ. Pro Hieremia q̃q; saluatorẽ accipit: q; ipse cũctis gẽtib9 ꝓpinarit ad q̃s & mis
sus sit: ut abiecta idololatria, dei se cultui dediçarent. Q. d̃ cõtrariũ esse scripturæ sanctæ, mõstrabunt sequẽtia. Nõ em̃ ꝓ remedio ut ille uult, sed ꝓ pœna meraco calice propinaĕ.

uocẽ spõsæ: uocẽ molæ, & lumẽ lucernæ. Et erit uniuersa
a terra ei9 in solitudinẽ & in stuporẽ. Et seruiẽt oẽs gẽtes
istæ regi babylonis septuaginta annis. Cũq; ipleti fue
rint anni septuaginta, uisitabo supq; regem babylonis: &
supq; gentẽ illã dicit dñs iniqtates eorũ, & supq; terrã chal
dæorũ: & ponã illam in solitudines sempiternas. Et ad
ducam supq; terrã illã omia uerba mea quæ locutus sum
contra eam: omne quod scriptum est in libro isto: quæ
cumq; ꝓphetauit hieremias aduersum omnes gentes.
b Quia seruierũt eis cum essent gẽtes multæ, & reges ma
gni: & reddã eis scdm opera eorũ: & scdm facta manuũ
c suarũ. Quiã sic ait dominus deus israel ad me: Sume
calicẽ uini furoris Siue meri) hui9 de manu mea: & ꝓpi
nabis de illo cũctis gẽtib9, ad q̃s ego mittã te: & bibẽt, &
inebriabunt̃, Siue uoment) & insaniẽt a facie gladij quẽ
ego mittã inter eos. Et accepi calicẽ de manu domini: &
propinaui cunctis gẽtibus ad quas misit me dominus.
d Hierusalem & ciuitatib9 Iuda, & regibus eius, & princi
pibus eius: ut darem eos in solitudinẽ, & in stuporẽ, &
e in sibilũ, & in maledictionẽ, sicut est dies ista. Pharaõni
regi ægypti & seruis eius, & principib9 eius & omni po
f pulo ei9: & uniuersis generaliter. Et cũctis regib9 terræ
g ausitidis. Et cũctis regib9 terræ philistim & ascalonis,
h gaçæ, acaronis, & reliquijs açoti. Idumẽæ, & moab, &
filijs ammon: & cunctis regibus tyri, & uniuersis regib9
i sidonis. Et regibus insularum quæ sunt trans mare. Et
k dedan & theman, & buç & uniuersis qui attonsi sunt in
l comã. Et cũctis regibus arabiæ: & cunctis regibus occi
m dentis qui habitant in deserto: & cũctis regibus çam
n ri: & cũctis regibus Elam, cunctisq; regibus medorũ.
Et cunctis

rentis qui habitant in deserto: & cũctis regibus çam
ri: & cũctis regibus Elam, cunctisq; regibus medorũ.
Et cunctis

G
A
B
H

malignantiũ & hodie comprobaĕ: ut magistri eorũ non do
ceant uerbum dei, sed instar colubri sibilent: Peritq; in eis
uox gaudij uoxq; lætitiæ, ut nunc̃q; audiant illud Apli: Gau
dete, iterũ dico gaudete. Vox q̃q; sponsæ, ecclesiasticæ fidei:
& uox sponsi, dñi saluatoris. Qui em̃ habet spõsam, spõsus
est. Vox molæ, ut non cõterant̃ in ea frumen
ta: & populis uescẽda tribuant̃. Et lumen lu
cernæ: doctrina uideli cet & sciẽtia ꝓphetarũ.
Denicq; & de Ioanne
baptista dicit̃: Ille erat lucerna lucẽs. Et alius
ꝓpheta: Lucerna inqt pedib9 meis ꝟbũ tuũ domine: & lux semitis meis. Vniuersa inquit terra hæreticorum erit in solitudinẽ, & in stu
porẽ: cũ nouissimũ ei9 insipiẽs fuerit demon
stratũ. a ¶ Et seruiẽt oẽs gẽtes istę regi ba
bylonis septuagĩta an nis ꝛc. Sicut hierusalẽ post septuaginta an
nos recipit pristinos habitatores: & exple
tis supplicijs: quia obe diuit sentẽtiæ dei, fœli citate pristina perfrui
tur: sic rex babylonis qui elatus est in super biam: & suarũ arbitra
tus ẽ uiriũ, q; regnauit
in gẽtib9 & nõ dñi uo luntatis, mœdis per
sisq; ueniẽtib9 destrue tur. Denicq; usq; hodie urbis babylonis reli
quiæ tm̃ manẽt. Et po suit illam dominus in solitudinem sempiter
nam: & impleuit om
nia ꝟba quæ in istius ipsius prophetæ uolu
mine continenẽ. Nam in cõsequẽtibus quæ mala passura sit baby
lon, Hieremiæ sermo describit. b ¶ Quia seruierunt eis cum essent gentes multę / et reges magni ꝛc. Hoc in Lxx. nõ habeĕ. Significat autẽ q; non solum contra babylonẽ ꝓphetauerit Hieremias, sed cõtra cæteras gentes quæ in babylonio fuerãt exercitu, & cõtra dñi ppm dimica
rũt. Denicq; in sequẽtib9 dicit̃ cõtra ægyptũ, & philistim, & moab, & ammon, & idumæã, & damascũ, & cedar, & regna asor, & Elam, & ad extremũ cõtra babylonẽ terramq; chal
dæam: c ¶ Quia sic ꝛc. Sume calicẽ ꝛc. Propinatio calicis, & calicis meri, siue nõ mixti, quæ græce dicit̃ ἀκράτου, dñici furoris indiciũ est: ut oẽs gentes quæ cõtra dei ppm milita
runt, bibant de calice furoris dñi: de q̃ scribit Esaias contra
Esa. 51. f hierusalẽ: Cyphũ furoris, calicẽ ruinæ ebibisti & euacuasti, ꝓpterea cõsurge. Iste autẽ calix idcirco bibit̃ a cunctis genti
bus, ut uomant & insaniãt. Q. d̃ quidã prauus interpres in bonã partẽ accipit: ut instar catharticæ potionis quicquid choleræ & pituitæ, & noxij humoris in pectore est, foras exi
re compellat: & restituat pristinã sanitatẽ. Pro Hieremia q̃q; saluatorẽ accipit: q; ipse cũctis gẽtib9 ꝓpinarit ad q̃s & mis
sus sit: ut abiecta idololatria, dei se cultui dediçarent. Q. d̃ cõtrariũ esse scripturæ sanctæ, mõstrabunt sequẽtia. Nõ em̃ ꝓ remedio ut ille uult, sed ꝓ pœna meraco calice propinaĕ.

d ¶ Hierusalẽ ꝛ ciuitatib9 iuda ꝛc. Putabam (inquit) q; solis gẽtib9 ꝓpinarẽ: & ideo me huic ministerio lætus obtulerã: sed inter cæteras gentes, immo ante cæteras, ꝓpinaui hieru salem, & ciuitatib9 Iuda, & regib9 eius & principib9: ut darẽ eos in stuporẽ, & in solitudinẽ & in sibilum, & in maledictio
nem, sicut & præsenti ꝓbaĕ exẽplo. Vñ dicit & supra: Seduxisti me dñe, & seductus sum: inualuisti & potuisti. Ier. 20. b
e ¶ Pharaoni regi ægypti et seruis ei9 ꝛc. Post hierusalem, bibit Pharao rex ægypti, & socij ei9: biberũt prin
cipes & uniuersus po pulus, cunctusq; q nõ quidẽ est ægypti9, sed in ei9 regionib9 cõmo ratur: q̃s Lxx. uertere συμμίκτους. i. mixtici
os: uulg9 nõ ægyptiæ regiõis, sed peregrinũ & aduenticiũ. f ¶ Et cunctis regibus terrę ausitidis. Quæ he
braice appellaĕ עוץ: de q̃ & Iob fuisse nar rat historia: Hõ quidã Iob. 1. a
erat in regiõe ausitidi, noĩe Iob. Et tñ sciendũ hũc uersiculũ in Lxx. non haberi: Theodo
tionemq; ꝓphus inter
pretatũ esse insulam.
g ¶ Et cunctis regib9 terrę philistim ꝛc. Ge
neraliter posuit philis tim, hoc est, terrã pa
læstinorũ: & specialiter urbes eorũ ascalonẽ, gaçam, acaron, açotũ: solam tacuit geth: quæ cõtinetur in reliquijs. Hoc est em̃ qd̃ scriptũ est: Et reliquijs açoti: uicina em̃ atq; cõfinis est açoto: quæ hebrai
ce dicit̃ אשדוד regiõ urbis geth. Palæstinos autẽ a babylonijs ca
ptos atq; uastatos, scri
bit Esaias. b ¶ Idumęę ꝛc. Idumæa in qua sunt montes seir, & quæ hebraice appellaĕ אדום, Moab, & Amon: ipsi sunt filij Lot, ꝓximi maris mortui. Tyrus & Sidon in phœ
nicis littore principes ciuitates: quæ & ipsæ babylonio ue
niente superatæ sunt: quarũ carthago colonia. Vñ & Pœni sermone corrupto q̃si phœni appellanẽ: q̃rũ lingua, hebrææ linguæ magna ex parte cõfinis est. i ¶ Et regib9 insularũ quę sunt trãs mare. Trãs cyprũ & rhodũ & insulas, quæ ap
pellantur κύκλαδες. Et hæ em̃ a babylonijs occupatæ sunt.
k ¶ Et dedan ꝛ theman ꝛc. Hæ gẽtes in solitudine sunt, uici
næ & mixtæ regionib9 ismaelitarũ: q̃s nunc sarracenos uo
cant: & de quib9 dicit̃: qui attonsi sunt in comam. l ¶ Et cũctis regib9 arabię. Hoc in Lxx. nõ habeĕ. Post dedan igit̃ & theman, & buç, & ismaelitas, regionũ ordinem sequitur:
m ¶ Et cunctis regibus çamri. Hoc q̃q; in Lxx. non habeĕ.
n ¶ Et cũctis regib9 elam: cũctisq; regib9 medorũ. Ex eo q; Zamri sequit̃ Elam, regesq; medorũ: arbitramur & Zam
ri regionem esse persidis, nisi forte ex eo q; præcessit arabia: & hi reges solitudinis accipiendi sunt. Elam autem regio persidis trans babylonem. Vnde & Elamitæ, Medi quoq; atq; Persæ, a quibus capta & destructa est babylon. Et ipsi

Infra 51.

enim

A em meracum calicē Alexandro rege macedonū propinan/te potarunt. a ¶ Et cunctis regibus aquilonis de p:ope et de longe. Quia Persidis & babylonis, Elam atq; medo/rum enumerauerat regiones: nunc generaliter ponit omnes reges aquilonis, qui prope sunt & qui longe. Pro aquilo/ne, qui hebraice dici/tur צָפוֹן, Lxx. uertere ἀφηλιώτην: quem nos subsolanum possum⁹ dicere. b ¶ Unicuiq; cōtra fratrē suū ꝛc. Ne cūctas orientalis ,puin/ciæ regiones enumera re p ptes longū fieret: generaliʒ posuit oīa re/gna terræ quæ memo ranē in terra. Q⁹ aūt dixit: cōtra fratrē suū, subaudiē: dedi meracā potionē: ut omnes fu/rerent, uomerent, insa nirent: & mutuis inter se prælijs dimicarent. Q⁹q; intulit: c ¶ Et rex sesach bibet post eos: Et in Lxx. nō ha/bētur: hunc habet sen/sum. Oēs (inquit) in circuitu nationes ba/bylonio imperio sub/iacebūt: & cuncta suæ subijciet potestati: ita ut uniuersæ quas præ teritus sermo narrauit gentes, ipsi seruiant & bibant de calice eius. Vnde & in uisione contra babylonem

B Infra 51.a scribitur: Calix aureus babylon, inebrians omnem terram. Nouissimus autē rex babylonis bibet hanc potionē, propi/nante sibi ascēsore bigæ, cameli, & asini, Cyro rege medorū, atq; persarū. Quomō autē babylon quæ hebraice dicitur בָּבֶל, intelligatur שֵׁשַׁךְ: non magnopere laborabit, qui he brææ linguæ paruā saltē habuerit scientiā. Sicut apud nos græcū alphabetū usq; ad nouissimā literā per ordinē legiē, hoc est, α β & cætera usq; ad ω, rursumq; propter memoriā paruulorū solemus lectionis ordinē uertere: & primis extre ma miscere, ut dicamus α ω β ψ: sic & apud hebræos primū est א, secūdū ב tertiū ג, usq; ad uigesimā secūdā, & extremā literā ת, cui penultima est ש. Legim⁹ itaq; א ת ב ש. Cūq; uenerim⁹ ad mediū, ל literæ occurrit ב: & ut si recte legaē,

2. Tess. 2. b legimus babel: ita ordine cōmutato, legim⁹ sesach. Vocales

† Ita constan/ter habebant omnes codi/ces: forsan le gendū inter ב & ב & ל, & ב & ש & ר. autē literæ† inter ב & ב, ל & ב iuxta idioma linguæ hebrææ in hoc nomine nō ponuntur. Arbitrorq; a sancto propheta prudenter fuisse celatū, ne aperte eorum contra se insaniam cōmoueret: qui obsidebant hierusalē: & iam iamq; eius po/tituri erāt. Q⁹ & Apostolū cōtra imperiū rhomanū fecisse legimus, scribentē de antichristo: Non meministis q; cum apud uos essem, adhuc hæc dicebam uobis? Et nunc quid detineat scitis: ut reueletur in suo tēpore, subaudiē antichri/stus. Iam enim mysteriū iniquitatis operaē: tantū qui tenet modo, teneat donec de medio fiat: & tunc reuelabiē ille ini/quus: quem dñs iesus interficiet spiritu oris sui: & destruet illuminatione aduētus sui. Eum qui tenet, rhomanū impe/rium ostendit. Nisi enim hoc destructū fuerit, sublatūq; de medio: iuxta prophetiam Danielis, Antichristus ante non ueniet. Quod si aperte dicere uoluisset, stulte persecutiones aduersum christianos: & tunc nascentem ecclesiæ rabiem concitasset. Longius q; commentariorum breuitas pati/tur, de hoc capitulo diximus: q; græci forsitan latinic fasti/dient: quia in suis codicibus non habeē. Sed quid proderit cum in cōsequentibus hic ipse propheta dicat: Quomodo capta est Sesach: & comprehensa est inclyta uniuersæ terræ? quomodo facta est in stuporem babylon inter gentes? Alle gorici interpretes istum omnem locum ad cunctas referūt nationes: quas inebriauerit diabolus calice peccatorū me/raciſſimo. Et nouissimum etiam ipsum bibiturum suppli/cia atq; cruciatus: de quo scribit Apostolus: Quem domi/nus iesus interficiet spi ritu oris sui. Et in alio loco dicit: Nouissim⁹ aūt inimicus destrue/tur mors. Quod ma/gnarū uirium est: pos/se diuersarum uocabu la nationum trāsferre sub etymologijs suis: & singula uitia, singu/lis nominibus coapta re. d ¶ Et dices ad eos: hęc dicit dominꝰ exercituū deꝰ isrł: Bi/bite/et inebriamini: et vomite/et cadite: ꝛ no lite consurgere a facie gladij quē ego mittam in vos. Postq; (inquit) cunctis gentibus pro/pinaueris, & impleue/ris præceptum domi/ni: rursum hæc uerbis domini imperabis, & dices: Bibite & inebri/amini, & uomite, & ca dite, & nolite cōsurge/re. Si bibere & inebria ri, uomere, & cadere sa lutis indicium est: ut

D instar catharticæ potionis noxia quæq; pellantur: quomo/do sequitur: Et nolite consurgere? Quæ sit autē potio quæ eos cadere faciat in æternū, ponit manifestius: id est, a facie gladij quem ego mittam inter uos. e ¶ Cumq; noluerint accipere calicem de manu tua vt bibant / dices ad eos: hęc dicit dñs exercituum: Bibentes bibetis ꝛc. Latenter osten/dit, præceptum dei quii uoluntate facere noluerint, susce/pturos necessitate, & audituros: Bibentes bibetis. Velitis (inquit) nolitis, dei sententia complenda est. Si enim ciuitas hierusalem in qua notum fuit nomē dei, dicente propheta: Notus in Iudæa deus: in israel nomen magnum eius: bibit meracum calicē furoris: quanto magis uos non eritis mun di, qui pro dei nomine idola colitis? f ¶ Gladium enim ego voco super omnes habitatores terrę dicit dominus exercituum. Ista est potio meraciſſima: iste calix furoris domi/ni: qui non super solam hierusalem, sed super omnem uoca tur terram: & cunctas in circuitu nationes. De quo supra dixerat: Et mittam ad nabuchodonosor regem babylonis, seruum meum: & adducam eum super terram istam, & su/per habitatores eius: & super omnes nationes quæ in cir/cuitu illius sunt. g ¶ Et tu ꝓphetabis ad eos omnia ver/ba hęc/et dices ad illos: Dominus de excelso rugiet/siue re/sponsum dabit: ꝛ de habitaculo sancto suo dabit vocē suam. Rugiens rugiet super decorem suum/ siue respōdebit super locum suum ꝛc. Primum dicamus ut se interpretationis ue/ritas habet. Cunctis inquit gentibus prophetabis, & dices: q; dominus de excelso rugiat, hoc est, det sui furoris indi/cium: iuxta illud quod scriptū est: Leo rugiet, & quis non ti mebit? Dominus locutus est, & quis non ꝓphetabit? Et de habitaculo sancto suo dabit uocē suam: ut cunctos terreat audiētes. Rugiet autem super decorem suum, hoc est, super templum. Cumq; ille rugierit, instar calcantiū in torculari/bus celeuma cantabitur: & in effusione sanguinis mutui, car men lugubre concinetur: quod Symmachus, καταλήγμα: Aquila, ἀσμὸν uocat. Cui⁹ celeumatis & carminis sonitus usq; ad terræ extrema pueniet: quia iudiciū dñi cū gentib⁹:

Si autem

Allego. C

2. Tess. 2. b

Ps. 75. a

Amos. 3. b

Osee. 4. a

E Si autē iudiciū dñi cum gentibus est, sunt & gentiū merita
Iob. 3.c diuersa. Ad exponendū illū locū, ut quidā uolunt: Qui nō credit, iā iudicatus est: Iudicatus quidē est in eo q̄ nō credidit: sed ipsi q̄ nō credūt inter se, diuersis afficient̄ supplicijs. Iudicat̄ ipse cum omni carne, ut nullus iniudicatus abeat. Impios autē, hoc est, q̄ domino nō credunt, tradit gladio sempiterno. Allegorici interpretes iuxta Lxx. hunc locum sic ediſſerunt: ut ad bonā partē referāt, apertā dñi cōminationem. Dñs (inquiunt) de excelso responsum dabit, his uidelicet q̄s saluaturus est: Et de loco sancto suo dabit uocem suam: respondebitq̄ sermonē in loco suo. Illi autē quasi uindemiātes pleni fructibus, illius sentētiæ respōdebūt: Sup omnes habitatores terræ ueniet interit⁹: nō sup uniuersam terram, sed super partē terræ, eorū uidelicet qui non credunt. Iudicium enim erit in gētibus: & ipse iudicabit̄ cū omni carne. Impij autē tradent̄ gladio. a ¶ Hæc dicit dñs exercituum ꝛc. Erubescant q̄ uim scripturæ sanctæ facere conantur: in bonā partē ea quæ cōminationis plena sunt, disserētes. De hoc aūt loco puto
Luc. 21. b dixisse & dñm: Consurget gens aduersus gentē: & regnū contra regnū: & cætera quæ in ipsius euangelij sententia cōtinent̄. Intelligamus autē hæc facta iuxta hiſtoriam, quādo a rege babylonio cunctæ nationes in circuitu subiugatæ sunt: & imperium eius sensere crudele. Vel iuxta prophetiam longo post tēpore in cōsummatione mundi futura. Dicunturq̄ interfecti a dño: non q̄ dominus ipse percutiat, sed quo in interitu pessimorum uoluntas & imperium domini compleatur.

b ¶ Vlulate siue iubilate ꝛc. Notandū q̄ in hoc tantū loco Lxx. iubilum, in malam partē posuerūt: pro quo alij interpretes, ululatū (ut in hebræo scriptum est) transtulere. Inter pastores & arietes siue optimates gregis ista distantia est: q̄ pastores rationalium sunt: arietes autē & optimates referunt̄ ad diuites, qui & ipsi pars gregis appellant̄. Q̄dq̄ infert: Cōpleti sunt dies uestri, ut interficiamini. Tunc cōplebuntur dies eorū, quando fuerint peccata cōpleta: & dispergent̄ & cadent, sicut uasa preciosa: ut confracta nō ualeant instaurari: & quanto ante fuere preciosa: tanto maius eorū in confractione sit damnū: siue quasi arietes electi, ut pinguis hoſtia sit deuorare cupiētiū. Peribit (inquit) fuga a pastoribus, quando non egerint pœnitentiam. Denicq̄ dicitur ad pha-
Ibi. 3. b riſæos: Genimina uiperarum, quis ostendit uobis fugere a
Pſ. 141. b uentura ira? Et in psalmis legimus: Periit fuga a me. Et salUatio (inquit) ab optimatib⁹ gregis siue arietib⁹ ἀπὸ κοινοῦ, subauditur, peribit. c ¶ Vox clamoris pastorū & vlulatus optimatū gregis, siue iubilū arietū ꝛc. Et hic notandum q̄ apud Lxx. iubilum pro ululatu positum sit. Inter pastores autem & arietes, ista diuersitas est: q̄ pastores putentur in ecclesia, qui præsunt gregi cum sapientia & eruditione atq̄ doctrina. Arietes ꝩo qui principes quidem uidentur in populo: sed nihil habent in se doctrinæ atq̄ sapientiæ: & per nimiam simplicitatem, propemodum stulticiæ uicini sunt. Quando autē habuerimus pacem & non intellexerimus, uel bona, uel speciosa pacis: sed luxuriæ nos & ocio & uoluptatib⁹ dederimus, tunc conquiescent siue contescent bona pacis: & auferentur a nobis propter iram furoris domini: & implebit̄ illud qđ scriptum est: Cum dixerint, pax & securitas: tunc repētinus eis superueniet interitus: quo ueniente, omnia cōticescent. d ¶ Dereliquit quasi leo umbraculum ꝛc. Dominus de quo supra dixerat: de excelso rugiet: & de habitaculo sancto suo dabit uocem suā: Rugiens rugiet super decorē suū: ipse derelinquet tabernaculū suū: de q̄ scriptū ē: Factus est in pace, siue in salē locus ei⁹: & habitatio eius in sion. Ipse relinquet sedē suā: & cōplebit qđ p eundē hunc pphetā locut⁹ est: Dimisi domū meā, dereliqui hæreditatē meā. Reliquit autem quasi leo cubile suum: ut omnes bestiæ, uastandi terram ei⁹ habeant potestatem. Leone em̄ custode & præside, nullus ad eandem audet accedere. Facta est inquit terra eorū, haud dubium quin uel populi iudæorum, uel certe uniuersarum gentium in desolationem: & in inuium a facie iræ columbæ. Non mirabitur columbam domini intelligi nabuchodonosor: qui supra eum uocari seruum domini legerit. Pro quo Lxx. transtulerunt, gladium magnū: Licet columbam & in persona hierusalem possimus accipere: q̄ irascatur & tristis sit se leonis sui perdidisse custodiam: & terram suam ueniſſe in desolationem.

Peruenit sonitus Siue interitus) usq̄ ad extrema Siue super partē) terræ: quia iudiciū dño cū gētibus: iudicat̄ ipse cum omni carne: impios tradidit gladio dicit dñs.
a Hæc dicit dominus exercituū: Ecce afflictio Siue malū) egredietur̄ de gente in gentē: & turbo magnus Siue tempestas) egredietur a summitatib⁹ Siue extremis) terræ. Et erunt interfecti domini Siue uulnerati a dño) in die illa a summo terræ usq̄ ad summū eius. Non plangentur, & non colligentur, neq̄ sepelientur: in sterquiliniū
b super faciem terræ iacebunt. Vlulatē Siue iubilate) pastores: & clamate & aspergite uos cinere optimates gregis, Siue plangite arietes ouiū): quia completi sunt dies uestri ut interficiamini: & dissipationes uestræ: & cadetis quasi uasa preciosa Siue quasi arietes electi). Et peribit fuga a pastoribus: & saluatio ab optimatibus Siue
c arietib⁹) gregis. Vox clamoris pastorū & ululatus optimatum gregis Siue iubilum arietum): quia uastauit dominus pascua eorum. Et cōticuerūt arua, Siue speciosa)
d pacis a facie iræ furoris dñi. Dereliquit quasi leo umbraculum Siue cubile) suum: Et ut uerius est, tabernaculum: hoc enim סֻכּוֹ hebraicum sonat. Quia facta est terra eorum in desolationē Vel inuia) a facie iræ columbæ Siue a facie gladij magni) & a facie furoris dñi. ¶ Ca. XXVI
e IN principio regis ioakim filij Iosiæ regis Iuda, factum est uerbū istud a domino dicens: Hæc dicit dominus: Sta in atrio domus domini: & loqueris ad omnes

G A

Luc. 20. b

B

Pſ. 2. b

2. para. 3.

A occasionē orationis dñi,& adorādi eum: sermones ꝓphetæ audire coganť. Noli(inquit)subtrahere uerbū:licet triſte ſit; licet aduerſum te audientiū rabies conciteť,tamē dicito qđ tibi imperatum eſt: non formidans perſecutiones eorū qui aduerſum te cōcitandi ſunt, ſed domini iubentis imperiū. Forſitan (inquit) audiant & cōuertantur. Verbum ambiguum, forſitan, maieſtati dñi nō poteſt cōuenire,ſed noſtro loquiť affectu: ut liberum homini ſeruetur arbitrium:ne ex præſciētia eiꝰ,quaſi neceſſitate uel facere qd uel nō facere cogatur. Non eñ ex eo ꝙ deus ſcit futurū aliquid,idcirco futurum eſt: ſed quia futurū eſt, deus nouit: quaſi præſcius futurorū. Et tñ ſciēdū iuxta hunc eundē Hieremiā: & ſi mala prædixerit dñs, & egerit ꝓplus pœnitētiā, ꝙ & ipſe actuꝰ ſit pœnitētiam ſup his quæ facere cōminatus eſt. Et ſi proſpera pollicitus fuerit: & egerit populus negligēter, mutet deꝰ ſententiā:& pro bonis mala inferat. Tale qđ & illud in euāgelio eſt: Mittam filiū meum, forſitā uerebunť eum. Qđ utiq; ex perſona dei omnipotentis dicitur. Deniq; & in præſenti ait: Si forte audiant & cōuertanť unuſquiſq; a uia ſua mala:ut cum illi conuerſi fuerint: & meæ ſententiæ me pœniteat:& nō faciā qđ eis facere cogito. Cogito aūt facere ꝓpter malicias ſtudiorum illorū:quæ ſi fuerint īmutatæ, & mea ſententia cōmutabiť. Legamꝰ hiſtoriā Ionæ & Niniuæ. a ¶ Et dices ad eos ꝛc. In noſtra ergo poſitum eſt poteſtate,uel facere quid uel non facere: Ita dumtaxat ut quicquid boni operis uolumus,appetimus,explemus,ad dei gratiam referamus: qui iuxta Apoſtolum dedit nobis & uelle & perficere. Sin autē ſufficit ſemel ambulare in lege quæ nobis data eſt per Moyſen:ut ſtulta hæreſis ſuſpicať:quomō addidit: Vt audiatis ſermones ſeruorū meorū ꝓphetarū? Qui utiq; poſt legem miſſi ſunt: & nō ſemel,ſed frequenter:nec ocioſe & a ſecuro,ſed ſemper & a ſollicito. Miſi (inquit) ad uos ſeruos meos prophetas quotidie,& de nocte conſurgens: quos ſi audire nolueritis,dabo domū iſtam,hoc eſt, templum dei: ſicut ſilo,ubi fuit tabernaculum. Cumq; templū deſtructū fuerit, cōſequenter & ciuitas erit in maledictionem cunctis gētibus terræ. Sicut autē extructo templo in area Ornæ, & in monte Moria,hoc eſt,uiſionis : in quo Abrahā filiū ſuū Iſaac obtuliſſe narratur, ceſſauit religio Silo : nec poſtea ibi ſunt celebrata ſacrificia: ſic extructa eccleſia & ſpiritualibus in ea uictimis immolatis,ceſſauerūt legis cerimoniæ:& data eſt urbs Iudæorū in maledictionē cunctis gētibus terræ: de qua nos dominus liberauit,dicente Apoſtolo: Christus redemit nos de maledictione legis,factus pro nobis maledictio. b ¶ Et audierūt ſacerdotes et ꝓphetę ſiue pſeudoꝓphetę ꝛc. Sacerdotes & prophetæ,quos pſeudoprophetas manifeſtius Lxx. tranſtulerunt: iraſcuntur Hieremiæ ꝙ uera prædicat:& ſubuerſo templo & ciuitate deſerta, ſit peritura religio,& lucra ex religione uenientia:idcirco apprehendūt eum: & conſentiente ſibi populo,morti deſtinant: quare dixerit in nomine dñi ſicut ſilo erit domus hæc: & urbs deſolabitur,eo ꝙ non ſit habitator. Si quando igitur ꝓpter mandata domini, & fidei ueritatem,uel ſacerdotes nobis uel pſeudoprophetæ,uel deceptus populus iraſcitur, non magnopere curemus:ſed exequamur ſentētiam dei, nequaq; præſentia mala,ſed futura bona animo cogitantes. c ¶ Et congregatus eſt omnis populus adu erſus hieremiam ꝛc. Hieremias in templo uerba dñi ꝓphetabat: & dixerat: domū iſtā, ſicut ſilo,& urbē hanc in maledictionē dabo cūctis gentibus terræ: ſtatimq; a ſacerdotibꝰ & ꝓphetis & ꝓplo ſeditione cōmota, oīs uulgus aduerſus prophetam cōgregatur in tēplū ubi erat ꝓpheta: & ſacerdotū ac ꝓpharū uulgiq; manibus tenebať. Qđ cū audiſſent principes ciuitatis, qui in domo regia uerſabanť, trāſierūt ſiue aſcēderūt de domo regis in domum dñi. Notādumq; ꝙ ire ad domum dñi, ſemper aſcēſus ſit. Sederūtq; in introitu portæ dñi nouæ. Principū eñ erat officiū ſedere in porta domus dñi : & ibi negociſ & ſeditionis cognoſcere ueritatē. Noua autē porta diciť : quia qui ſedebant in ea & iudicio præerant:ſacerdotū & pſeudoprophetarū calūniæ reſiſtebant. d ¶ Et locuti ſunt ſacerdotes ꝛ ꝓphetę ꝛc. Sedētibꝰ urbis principibꝰ in porta tēpli & in porta noua:qui de regis palatio ad templū cucurrerāt:ut ſeditio ppli ſedareť:& cōtione ppli cōgregata,accuſant ſacerdotes & pſeudoprophetæ Hieremiam:perieratq; propheta, quantū fuit in ſacerdotibꝰ & ꝓphetis,ſi accuſatores ipſi habuiſſent iudiciſ poteſtatē. Ex quo intelligimus,crudeliores fuiſſe in prophetam per inuidiam ſanctitatis, qui religioni uidebantur dediti: cū qui neceſſitatibus publicis præerant. e ¶ Et ait hieremias ad omnes ꝓincipes et ad uniuerſum populū dicens ꝛc. Cum præſente populo ſederent in porta ciuitatis principes:& accuſarēt ſacerdotes & ꝓphetæ Hieremiam ꝓphetā:& mortis crimē intenderēt: Hieremias ad principes loquitur, & ad uniuerſum populum quos ſacerdotum & pſeudoprophetarū factio cōcitauerat, prudenter

ad omnes ciuitates Iuda,de quibus ueniunt ut adorēt in domo dñi uniuerſos ſermones, quos ego mandaui tibi ut loquaris ad eos:Noli ſubtrahere uerbū: ſi forte audiant, & cōuertanť unuſquiſq; a uia ſua mala:& pœniteat me mali Siue quieſcam a malo):quod cogito facere eis, ꝓpter malicias ſtudiorū eorū. Et dices ad eos: Hæc dicit dominus: Si non audieritis me, ut ambuletis in lege mea quam dedi uobis: ut audiatis ſermones ſeruorū meorum prophetarū,quos ego miſi ad uos de nocte cōſurgens & dirigens, & non audiſtis:dabo domum iſtam ſicut ſilo : & urbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terræ. Et audierunt ſacerdotes & prophetæ Siue pſeudoprophetæ),& omnis populus Hieremiam loquentē uerba hæc in domo domini. Cumq; cōpleſſet Hieremias loquens omnia quæ præceperat ei dominus ut loqueretur ad uniuerſum populū: apprehenderūt eum ſacerdotes & prophetæ Siue pſeudoprophetæ):& omnis populus dicēs: Morte moriaťur: quia ꝓphetauit in nomine domini dicēs: Sicut ſilo erit domus hæc:& urbs iſta deſolabiť,eo ꝙ non ſit habitator. Et cōgregatus eſt omnis populus aduerſus Hieremiam in domum domini: & audierunt principes Iuda uerba hæc: & aſcenderūt de domo regis in domum domini:& ſederunt in introitu portæ domini nouæ. Et locuti ſunt ſacerdotes & ꝓphetæ ad principes & ad omnem populum dicentes:Iudicium mortis eſt uiro huic: quia prophetauit aduerſus ciuitatē iſtam,ſicut audiſtis auribus ueſtris. Et ait Hieremias ad omnes principes & ad uniuerſum populum dicens: Dominus miſit me ut ꝓphetarem ad domum Siue ſuper domū) iſtam: & ad ciuitatē Siue ſuper ciuitatem)hanc omnia uerba quæ audiſtis.

Lue.20.b

Phil.2.b

2.para.3.a

Gal.3.b

E pariter & humiliter, atq; cõstanter. Prudenter, q; a domino missum esse se diceret: ut contra templum & ciuitatẽ loqueretur, daretq; consilium: q; si eius uellent audire consiliũ, & agere pœnitentiã, dominus quoq; suam sententiã cõmutaret. Humiliter autẽ in eo quod ait: Ecce in manibus uestris sum: facite mihi, ut bonum & rectum est in oculis uestris. Porro constanter: In ueritate misit me dominus ad uos, ut loquerer in auribus uestris oĩa uerba hæc. Alĳsq; sermonibus loquitur: Si irascimini q; contra templum & urbem domini sim locutus: & curæ uobis est, salus urbis & templi: cur augetis peccata peccatis: & sanguinis mei tam urbem q̃; habitatores eius reos facitis? Si qñ igitur & nobis pro necessitatis angustĳs, humilitate opus est: sic eam assumam⁹, ne ueritatem, & cõstantiam deseramus. Aliud est enim superbe cõtumeliam facere iudicanti, qđ signũ stulticiæ est. Aliud sic impendens uitare discrimẽ: ut de ueritate nihil subtrahas. a ¶ Et dixerunt principes & omnis populus ad sacerdotes & pphetas ꝛc̃. Populus qui prius a sacerdotibus & pseudoprophetis fuerat supplãtatus, iungit̃ principib⁹ ciuitatis: & pro Hieremia loquitur, q; nequaq̃ reus mortis sit: sed in noĩe dñi & ex ore illi⁹ prophetarit. Cito em̃ uulgus indoctũ accepta ratione mutat sententiã. Dolor autẽ accusantiũ, præcipue sacerdotum, & pseudoprophetarum non potest immutari. Et ideo illis accusantib⁹, & in accusatione pseuerantibus, populus cõmutatur: quod spem eis dederat indulgẽtiæ dominus, si bonas facerent uias suas, & audirent uocẽ domini dei sui: ut & dominus suam sententiam flecteret. b ¶ Surrexeruntq; viri de senioribus terrę et dixerunt ꝛc̃. Principes ciuitatis & populus, intelligunt iudicĳ ueritatem. Senes autem quorum proprie erat nosse uetera, replicant historiam: & pphetiam Micheæ de morasthi: qui pphetauit sub rege Eçechia, comparant pphetiæ Hieremiæ, p qua ei mortis discrimẽ intenditur: ostendunt q; illum dixisse grauiora: & tamen a iusto rege Eçechia nihil esse perpessum: sed cõuersos ad pœnitentiam, domini in bonam partem uertisse sentẽtiam. Micheas enim dixit: Sion quasi ager arabitur: & hierusalẽ in aceruũ lapidum erit: & mons domus in excelsa syluarum. Porro Hieremias: Dabo (inquit) domũ istam sicut silo: & urbem hanc dabo in maledictionẽ cunctis gentibus terræ. Dantq; consilium putantes nequaq̃ futurum, quod Micheas prædixerat: quia multo tempore non sit factum propter populi pœnitentiam. Et hoc quoq; quod Hieremias locutus est, nequaq̃ fore, si iuxta consilium eius bonas faciãt uias suas, & studia sua: & audiant uocem domini dei sui, ut dominus non inferat malum qđ eis fuerat cõminatus. Simulq; frangũt accusatorũ rabiem: & se miscẽt cum eis dicentes: Itaq; nos facimus malũ grande cõtra animas nostras: non q̃ facere debeant: sed quia si fecerint, nequaq̃ noceant accusato, sed animabus suis: quas mutatione sententiæ potuerint liberare. c ¶ Fuit quoq; vir prophetans in nomine dñi Vrias filius semei de cariathiarim ꝛc̃. Et audiuit vrias et timuit: fugitq; et ingressus est ęgyptũ. Qđ q; sequitur: Et misit rex Ioakim uiros in ægyptum, Elnathan filiũ Achabor, & uiros cũ eo in ægyptũ. In Lxx. nõ habet̃. Quærit̃ cur cũ Vrias fili⁹ Semei de oppido cariathiarim, eadẽ quæ Hieremias pphetarit timore perterritus, fugerit in ægyptũ: & inde retractus, occisus sit, Hieremias potuerit euadere: qui certe non fugerat, sed audacter in priori sententia perseuerãs, liberatus sit: tã uulgi principũq; iudicio q̃; consilio seniorum aduersum accusatores, sacerdotes, & pseudoprophetas. Ad quod breuiter respondendum: nequaq̃ dei sciri posse iudiciũ, dum eadẽ causa, eademq; sententia alius punitur, & alius liberat̃. Nisi forte hoc respõdere possumus, q; Vrias in condemnationem accusatorũ & populi, trucidatus sit: Hieremias autẽ reseruatus iudicio dei, ut reliquĳs infœlicis populi prædicaret: & eos retraheret ad pœnitudinem. Quod quidẽ & in Apostolorũ actibus legimus, Iacobum apostolum statim Herodis pertulisse sententiã: & martyrio coronatum: beatum autem Petrum & cæteros apostolos, doctrinæ domini reseruatos. Et animaduertenda constantia pphetalis: q; ne de ægypto quidem retractus Vrias mutauerit sententiam: sed uidens sibi intentari mortem, nihilominus sit locutus quæ præceperat dominus. Quodq; timuit & fugit & ingressus est ægyptum: non infidelitatis, sed prudentiæ indicium est: ne frustra nos offeramus periculis

audistis. Nunc ergo bonas facite uias uestras, & studia uestra: & audite uocem domini dei uestri: & pœnitebit dominum mali quod locutus est aduersum uos: Siue & quiescet dominus a malis quæ locutus est contra uos). Ego autem ecce in manibus uestris sum: facite mihi ut bonum & rectũ est in oculis uestris Siue ut expedit uobis). Verũtamẽ scitote & cognoscite, q; si occideritis me, sanguinẽ innocentẽ tradetis cõtra uosmetipsos: & contra ciuitatẽ istam & habitatores eius. In ueritate enim misit me dominus ad uos, ut loquerer in aurib⁹ uestris
a omnia uerba hæc. Et dixẽrunt principes & omnis populus ad sacerdotes & prophetas: Non est uiro huic iudicium mortis: quia in nomine domini dei nostri locu-
b tus est ad nos. Surrexeruntq; uiri de senioribus terræ: & dixerunt ad omnẽ cœtum populi loquentes: Micheas de morasthi fuit pphęta in diebus Eçechiæ regis iudæ: & ait ad omnẽ populũ iudæ dicẽs: Hæc dicit dominus exercituum: Sion quasi ager arabitur: & hierusalem in aceruũ lapidum erit: & mons dom⁹ in excelsa syluarũ. Nunquid morte cõdemnauit eum Eçechias rex iudæ, & omnis iuda? Nunquid non timuerunt dominum, & deprecati sunt faciem domini? Et pœnituit dñm mali, q; locutus fuerat aduersum eos. Itaq; nos facimus ma-
c lum grande contra animas nostras. Fuit quoq; uir prophetans in nomine domini Vrias filius Semei de cariathiarim: & prophetauit aduersus ciuitatem istam, & aduersum terram hanc, iuxta uniuersa uerba hieremiæ. Et audiuit rex Ioakim & omnes potentes & principes eius uerba hæc: & quæsiuit rex interficere eũ: & audiuit Vrias & timuit: fugitq; & ingressus ẽ ægyptũ. Et misit rex Ioakim uiros in ægyptũ: Elnathan filium achabor & uiros cum eo in ægyptum. Et eduxerunt Vriam de ægypto, & adduxerunt eum ad regem Ioakim, & percussit eũ gladio: & piecit cadauer ei⁹ in sepulchris uulgi ignobilis. Verũtn̄ manus ahikam filĳ saphan erat cum hieremia ut nõ traderet̃ in man⁹ ppli & interficerẽt eũ.

In principio

Micheæ.3.d

Allego

Act.12.d

Luc.4.e Ioh.8.g Matth.7.c A

cultis. Alioquin & dominum ſaluatorem de manibus perſequentium lapſum legimus: & præcipiente apoſtolis: Cum uos perſecuti fuerint in hac ciuitate, fugite ad aliam. Quæritur quoq; quomodo Ioakim rex Iuda parui imperij & debilitati, & iam iamq; perituri, mittendi in ægyptum habuerit poteſtatem: & inde Vriam educẽdi. Qđ facile ſoluitur, ſi conſyderemus eum a rege ægypti Nechao principem conſtitutum: & hanc ꝓphetiã factam eſſe in principio regni eius. Quamq; autem Hieremias domini adiutorio liberatus ſit: tamen & illi reputat in mercedem, per quem prophetã ſuum dominus liberauit, Achikã uidelicet filio Saphan: quod in poſterioribus lecturi ſumus: quãdo de ciſterna luti Abdemelech Spadonis conſilio atq; præſidio, Hieremias de mortis periculo liberatur.

Infra.38.b

Ca. XXVII

IN principio regni Ioakim filij Joſię regis Iuda factũ eſt verbum ꝛc. Hoc in æditione Lxx. non habetur. Et multi putant ſequentis capituli eſſe principium: quod neq; ita eſt, ſed iungendum ſuperiori: ut quicquid dictum refertur & factũ, in principio regni Ioakim factum eſſe credamus. Vnde & mittendi in ægyptũ, quaſi ad amicũ regẽ habuit poteſtatẽ. Videntur autẽ mihi Lxx. titulum iſtum hac ratione ſiluiſſe, ne ſecundo dicere uiderent. Iam enim in principio poſuerant: In principio regis Ioakim filij Joſiæ regis Iuda, factũ eſt uerbum iſtud ad Hieremiã a domino dicens: b **Hęc dicit dñs ad me: fac tibi uincula et catenas.** Siue χλοιους, qui hebraice appellant מוטות: & ſermone uulgari Boias uocãt. c **Ponesq; eas in collo tuo: et mittes eas ad regem edom ꝛc.** Præterita uiſio in principio facta eſt ad prophetam regni Ioakim filij Joſiæ régis Iuda. Hæc autem ſub Sedechia, qui extremus regnauit in hieruſalẽ: & ſub quo urbs capta eſt atq; ſubuerſa. Præcipitur q; Hieremiæ, ut catenas ſiue furcas ligneas: quæ hebraice ut dixim⁹, appellant מוטות: imponat collo ſuo, & mittat eas ad reges Edom, Moab filiorũ Ammon, Tyri, Sidonis, per legatos, qui uenerant ad Sedechiã: & præcipiat ſuis dominis nunciare, q; regi Nabuchodonoſor ſeruire debeant: & audire quæ ſequens ꝓphetæ ſermo proſequit. Ac ne forſitan legati & reges iſtarum gentium reſponderent: cur hoc tuo populo non præcipis? Sedechiæ quoq; regi ſimilia loquitur, & ſacerdotibus ac prophetis. Hunc locum allegoricus ſemper interpres & hiſtoriæ fugiens ueritatem, interpretatur de cœleſti hieruſalẽ, q; debeant habitatores eius ſponte aſſumere corpora, & deſcendere in babylonem: id eſt confuſionem mundi iſtius, qui in maligno poſitus eſt: & ſeruire regi babylonio: haud dubiũ quin diabolo. Qđ ſi hoc facere noluerint, nequaq; eos grauia corpora portaturos: ſed perituros gladio, & fame, & peſte: & nequaq; homines futuros, ſed dæmones. Hoc ille dixerit, ne defenſores eius nobis calumniam faciant. Cæterũ nos ſimplicem & ueram ſequamur hiſtoriam: ne quibuſdam nubibus atq; præſtigijs in-

B

Allego.

a IN principio regni Ioakim filij Joſiæ regis Iuda: factum eſt uerbum hoc ad Hieremiam a domino,
b dicẽs: Hæc dicit dñs ad me: Fac tibi uincula &
c catenas. Pone q; eas in collo tuo: & mittes eas ad regẽ Edom, & ad regem Moab, & ad regẽ filiorũ Ammon, & ad regem Tyri, & ad regem Sidonis per manũ nunciorum: qui uenerunt hieruſalem ad Sedechiam regem Iuda. Et præcipies eis ut ad dominos ſuos loquantur: Hæc dicit dominus exercituum deus iſrael: hæc dicetis
d ad dominos ueſtros: Ego feci terram, & hominem, & iumẽta, quæ ſunt ſuper faciem terræ in fortitudine mea magna, & in brachio meo extẽto: & dedi eam ei cui pla-
e cuit in oculis meis. Nunc itaq; ego dedi omnes terras iſtas in manu nabuchodonoſor regis babylonis ſerui mei: inſuper & beſtias agri dedi ei ut ſeruiant illi. Et ſer-
f uient ei omes gẽtes, & filio eius, & filio filij eius: Donec
g ueniat tẽpus terræ ei⁹ & ipſius. Et ſeruiẽt ei gẽtes mul-
h tæ, & reges magni. Gens autem & regnum quod non ſeruierit nabuchodonoſor regi babylonis: & quicunq; non curuauerit collum ſuum ſub iugo regis babylonis in gladio, & fame, & peſte: uiſitabo ſup gẽtem illam ait
i dominus, donec cõſumam eos in manu eius. Vos ergo nolite audire prophetas ueſtros & diuinos & ſomnia-

tores

uoluamur. d **Ego feci terram et hominẽ et iumenta ꝛc.** Licet ἀνθρωποπάθως hæc ſcriptura loquat, quomodo nos homines loqui poſſumus & intelligere: tamẽ fortitudo dei & brachium eius ille eſt, de quo & Apoſtolus loquit: Chriſtus dei uirtus, & dei ſapientia. Et Eſaias: Domine quis credidit auditui noſtro: & brachium domini cui reuelatum eſt? Scribit & Ioannes euãgeliſta: Omnia per ipſum facta ſunt: & ſine ipſo factũ eſt nihil. Dauid quoq; in ſuo carmine loquitur: Verbo domini cœli firmati ſunt: & ſpiritu oris eius oẽs uirtus eorum. Quod autem ait: Dedi eam ei cui placuit in oculis meis: hoc ſignificat, q; oẽia humano generi per dei gratiam ſint tributa. Ego (inquit) feci terram, & hominẽ, & iumenta. Ordo contrarius. In geneſi enim primũ fiunt animãtia, & extrem⁹ homo: ſed hic prius hominẽ nominat: & poſtea quæ ſubiecta ſunt homini.

1.Co.1.d Eſa.53.a Ioh.1 pſ.32.b Ibi.35.b Geñ.1

e **Nunc itaq; ego dedi oẽs terras iſtas in manu nabuchodonoſor regis ꝛc.** Cuius infœlicitatis eſt iſrael, quãdo comparatione ei⁹ Nabuchodonoſor ſeruus dei appellatur. Scriptũ eſt in euangelio: Mundus p ipſum factus eſt: & mundus eum non cognouit. In propria uenit, & ſui eum non receperunt. Recte itaq; conditor creaturam ſuam tradit cui uoluerit. Denicq; & diabolus in cuius typum præceſſit nabuchodonoſor, confitet: hæc omnia mihi tradita ſunt. Quod autem intulit: Inſuper & beſtias agri dedi ei ut ſeruiant illi: uel ſimpliciter omne genus animaliũ intelligere debemus: Cum homine enim & ea traduntur quæ ei ſubdita ſunt: Aut certe beſtias, feras gẽtes accipiamus: q; etiã illæ ſeruiãt quæ prius ſeruire nõ nouerant. Filiũ autẽ eius, & filiũ filij, iuxta hebraicũ Balthaſar uocat, & Euilmerodach: de quibus ſcribit Daniel.

Ioh.1

D

f **Donec ueniat tẽpus terrę eius et ipſius.** Pulchre ne perpetuũ Nabuchodonoſor putaretur imperiũ: & ipſum dicit a Mœdis Perſiſq; capiendum. Hoc eſt eñ qđ ſignificat: Donec ueniat tempus terræ eius & ipſius: ſed nec hoc habetur in Lxx. g **Et ſeruient ei gentes multę et reges magni.** Non dixit, oẽs: hoc eñ ꝓprie Chriſti debet imperio: quamq; iuxta Symmachum non legatur: Seruient ei gẽtes multæ, & reges magni: ſed ſubijciẽt eũ ſeruituti gẽtes multæ & reges magni: ut ipſe q; ſeruiat Mœdis & Perſis, cui ante omnes gentes ſeruierãt. Hoc quod ex hebraico poſuimus: Dedi ei ut ſeruiant illi: & ſeruient ei, omnes gentes & filio eius, & filio filij eius: donec ueniat tempus terræ eius & ipſius: & ſeruituti eum ſubijcient gentes multæ, & reges magni, in Lxx. (ut iam diximus) æditione non legitur. h **Gens autẽ et regnũ ꝛc.** Non ſolũ dñs peccatrices gentes ſubijcit Nabuchodonoſor, ſed Apoſtolus de pctõribus loquit: Quos tradidi ſatanæ, ut diſcant non blaſphemare. Et in alio loco: Tradidi huiuſmodi ſatanæ in interitũ carnis ut ſpiritus ſaluus fiat. Poteſtatibus q; obediendũ monet: nõ ſolũ ꝓpter irã, ſed & ꝓpter cõſciẽtiã, ne condẽnemur ab eis.

1.Timo.1.d 1.Co.5.b

i **Vos g nolite audire ꝓphetas vros ꝛc.** Delyrat & in hoc loco

E in hoc loco allegoricus interpres: & hortatur in cœlesti positos hierusalē, ne audiant ꝓphetas suos atq; diuinos & somniatores, & augures, & maleficos: sed ut potius seruiant nabuchodonosor: & corpus humilitatis assumant, infantium uagitus, & incunabula paruulorum. Si enim hæc fecerint, expleto famulatu, & conditione mortalitatis humanæ, reuersuros eos ad terrā suam & habitaturos in ea: & operaturos quæ prius operati sunt. Dicitq; se suspicari eos qui dei præcepta contempserint, humanis corporibus prægrauari, futuros dæmones, & immundos spiritus: & sedem pristinā nequaq; recepturos. Nos autē simpliciter exponam⁹: & ꝓphetas esse in gentibus, qui simulent se diuino spiritu futura prædicere: & diuinos: de quibus & uulgare ꝓuerbium est: Aiunt diuinare sapientes: Et somniatores, qui imitantur Ioseph & Daniel: Et augures, q uolatu auium, & oscinū uocibus, faciēdū quid uel nō faciendum denūciant: Et maleficos, ꝙs uel ueneficos possumus appellare: uel dæmonū phātasmatibus seruiētes, q hebraice dicuntur בַּשָּׁבַי Omnes isti inquit decipiunt uos atq; supplantant: ne seruiatis regi babylonis. Multo em̄ meli⁹ est seruitutē spōte suscipere, & amicū habere cui seruias, tis & genitalē terrā colere: q̄ ui & necessitate seruire captiuos.

a ¶ Et ad sedechiam regē iuda locutus sum ſm omnia ꝟba hęc ꝛc. Post uniuersas gētes, transit ad Sedechiam regem Iuda: & hisdem quibus gēribus comminatus est sermonibus loquit̄. Neq; em̄ meretur priuilegium gētis israeliticæ, qui cæteris gentibus, aut similia, aut maiora peccauit. Denicq; quia audire contēpsit populus perduellis, gladio, fame, & peste, consumptus est. Obseruandum autē in scriptura sancta, q̄ pro pseudoprophetis appellet ꝓphetas, qui uaticinentur in nomine domini mendaciter. Hoc autem (inquit) faciunt, ut efficiant uos: & pereatis tam uos q̄ prophetæ, qui uaticinantur uobis. Et eorum igitur qui decipiuntur: & eorum qui decipiunt, similis interitus est. Hoc quod de hebraico posuimus: Sub iugo regis babylonis: & seruite ei, & populo eius, & uiuetis: Quare moriemini tu & populus tuus gladio, & fame, & peste: sicut locutus est dominꝰ ad gentē, quæ seruire noluerit regi babylonis: nolite audire uerba prophetarum dicentium uobis: in Lxx. non habetur. Et idcirco admoneo, ut prudens lector intelligat quantum desit per singula græcis codicibus & latinis. G

tores, & augures, & maleficos, qui dicunt uobis: Non seruietis regi babylonis: quia mendacium prophetant uobis, ut longe faciāt uos de terra uestra: & eiiciant uos & pereatis. Gens autem quæ subiecerit ceruicem suam sub iugo regis babylonis, & seruierit ei: dimittam eam in terra sua dicit dominus: & colet eam, & habitabit in a ea. Et ad Sedechiam regem Iuda locutus sum secundū omnia uerba hæc, dicēs: Subiicite colla uestra sub iugo regis babylonis: & seruite ei & populo eius, & uiuetis. Quare moriemini tu & populus tuus, gladio, & fame, & peste: sicut locutus est dominꝰ ad gentē, quæ seruire noluerit regi babylonis? Nolite audire uerba ꝓphetarum dicentiū uobis: Nolite seruire regi babylonis: quia mēdaciū ipsi loquunt̄ uobis: quia nō misi eos, ait dns: & ipsi ꝓphetāt in noie meo mēdaciter: ut eiiciant uos: & pereatis tā uos, q̄ ꝓphetæ qui uaticinant̄ uobis. Et b ad sacerdotes, & ad populū istū locutus sum, dicēs: hæc dicit dns: Nolite audire uerba prophetarum uestrorū qui prophetant uobis dicentes: Ecce uasa domini reuertentur de babylone nunc cito: mendacium enim prophetant uobis. Hoc quod posuimus, nunc cito, in Lxx. non habetur. Et illud quod sequitur: Nolite audire eos, sed seruite regi babylonis ut uiuatis. Quare datur hæc ciuitas in solitu- c dinem? Et si ꝓphetæ sunt, & est uerbum domini in b eis, occurrant Dōmino exercituum: ut nō ueniant uasa quæ derelicta fuerant in domo domini, & in domo regis Iuda, & in hierusalem, & in babylonem. Quia hæc dicit dominus exercituum: ad columnas, & ad mare, & ad bases. Pro quibus in hebraico scriptum est מְכֹנוֹת: & ad reliqua uasorum, quæ remanserūt in ciuitate hac: quæ nō tulit nabuchodonosor rex babylonis, cum transferret Iechoniam filium Ioakim regem Iuda a hierusalem in babylonem, & omnes optimates Iuda & hierusalem. Quia hæc dicit dominus exercituū deus israel ad uasa quæ derelicta sunt in domo domini, & in domo regis Iuda & hierusalem: In babylonem transferentur: & ibi erunt usq; ad diem uisitationis suæ dicit dominus: & afferri faciam ea, & restitui in loco isto. ¶ Ca. XXVIII Et factum est

b ¶ Et ad sacerdotes et ad populū istum locutus sum ꝛc. Post gentes autem & regem, sacerdotib⁹ loquitur & ꝓphetis: qui iam prophetis supra interitū nunciauerat dicens: ut eiiciam uos & pereatis: tam uos q̄ prophetæ, qui uaticinant̄ uobis. Loquitur autem eadē quæ locutus fuerat regi & gentibus: ne audiant uerba prophetarum suorū: & dicant uasa templi domini reportanda iam, quæ cum Iechonia principibusq; & matre eius fuerant asportata: monetq; ut deseruiant regi babylonis & uiuāt: & ciuitas spōte subiecta, nequaq; tradatur incēdio: Et in hoc clementia domini, leuiori pœnæ tradere, ne sustineant grauiorem.

c ¶ Et si ꝓphetę sunt, et est uerbū domini in eis, occurrant. Quę q̄ sequitur: & subdituri sumus usq; ad finem huius capituli, in Lxx. nō habet. d ¶ Dño exercituum ut non ueniant uasa quę derelicta fuerāt in domo domini ꝛc. Hæc (ut diximus) in Lxx. non habent̄: sed de hebraica ueritate translata sunt: pro quo aliud q̄ scriptum nō erat, posuere dicētes: Mihi quia sic dixit dominus: Et reliqua uasa quæ nō tulit rex babylonis, qm̄ transtulit Iechoniā de hierusalē in babylonē intrabunt dicit dominus: sensum magis q̄ uerba ponentes: forsitan irrationale arbitrati, ut deus loqueretur ad colūnas, & ad mare, & ad bases, & ad reliqua uasa quæ remanserant in hierusalem: quasi nō legamus: Et uermi matutino increpuisse dominū: & mari locutū: Tace & obmutesce. Quodq; ait: Occurrant mihi siue domino exercituū: illud ostendit, uerum prophetam posse domino precibus resistere: sc̄dm q̄ & Moyses stetit in percussione contra dominum, ut auerteret iram furoris eius. Samuel quoq; idem fecit. Et dominus ad Moysen: Dimitte me (ait) ut percutiam populū istum. Quando autē dicit: Dimitte me, ostendit se precibus sanctorū posse retineri. Occurrant (inquit) ꝓphetæ: & quæcūq; prædicunt, Iopere

Ioꝛ 14 Mat. 4 Exo. 32 Ioſ. 5. c 1. Reg. 7 Michee. 2. c Ione. 3. b

opere completa demonstrent: & tunc ueritate uaticinium comprobabitur. Columnas autem & mare, & bases, & reli/
4.Reg.ult. qua uasorum, in Malachim, & in extremo huius prophetæ uolumine legimus. Et enumerantur uasa quæ translata sint in babylonem: quando captus est Sedechias: & incensa ciui/tas templumq; subuer/sum. ¶Ca. XXVIII

¶Et factum est in anno illo in principio regni Sedechiæ regis Iuda in anno quarto &c. Quos hebraicum ,pphetas, hoc est, נביאים, Lxx. pseudoprophetas in/terpretati sunt: ut ma/nifestiorem facerēt in/telligētiam. Denicq; & in præsenti loco pro/pheta dicitur, hoc est, נביא, & non pseudo/propheta. Fit autem sermo domini sub re/ge Sedechia, in quarto anno regni eius, & in mense quinto: necdū propheta Ezechiel ua/ticinante in babylone ad eos qui cum Iecho/nia fuerāt transmigra/ti: habetq; fiduciam in templo domini lo/qui cōtra prophetam: quia prospera populo polliceť: & libenter au/diunť mēdacia, præser/tim quæ læta promit/tunt. Hieremias dixe/rat etiā cætera uasa uel tēpli, uel dom' regiæ & uniuersi ppli, quæ Na/buchodonosor dimise/rat, trāsferēda babylo/nē. Hic autē ecōtrario, etiā ea quæ trāslata fu/erant, referēda promit/tit. b ¶Que trāstulit Nabuchodonosor rex babylonis de loco isto: et transtulit ea in baby/lonem: & Iechoniā filiū Ioakim regem Iuda / et omnē trāsmigrationē Iudę &c. Pro quibus Lxx. trāstulerūt: Iechoniā, & trāsmigra/tionē Iudæ: quia cōteram iugum regis babylonis: breuiter hebraicæ ueritatis sensum, magis q; uerba ponētes. Pollice/tur autem Ananias, qui prophetes tunc populo uidebatur: non solum uasa, sed & regem Iechoniam reducendum esse hierusalem: & iugum regis babylonis conterendum, hoc est, destruendum eius imperium: & hoc necdum comple/to futurum biennio: ut gaudij magnitudinem, uicinum tempus repromissionis augeret. c ¶Et dixit hieremias propheta ad Ananiam propheta/m in oculis sacerdotum et in oculis omnis populi qui stabat in domo domini. Et ait hieremias propheta: Amen / sic faciat dominus &c. Optat fieri quod pseudopropheta mentitur: hoc enim signifi/cat Amen: quo uerbo sæpe dominus utitur in euangelio:
Iob.5.c Amen amen dico uobis: Et cupit, p rerum prosperitate, ma/gis illum q; se uera dicere. Vnde & alius propheta testatur
Michee.2.c dicens: Vtinam non essem uir habens spiritum: & menda/
Ione.3.b cium potius loquerer. Econtrario Ionas contristatur quare mentitus sit: & arguitur a domino, utilius prophetæ esse mendacium, q; tantæ ruinæ multitudinē. Ac ne uideretur pseudoprophetæ comprobare uaticinium, sub aliorum ex/emplo absq; iniuria mentientis asserit ueritatem. d ¶Ve/runtamen audi verbū hoc quod ego loquor in auribus tuis/ et in auribus vniuersi populi &c. Poterat Hieremias Ananiæ dicere: Falsum loque/ris: decipis ppm: non es propheta, sed pseu/dopropheta. Q. d' si di/xisset, poterat & pseu/dopropheta in Hiere/miam eadē retorque/re: ergo non facit iniu/riam. Et quasi ad pro/phetam loquitur. Nō solum inquit ego sum propheta & tu, sed fue/runt ante te & me mul/ti alij: q̄rū fuit Esaias, Osee, Ioel, & Amos, & cæteri. Prophetaue/runt (inquit) cōtra ter/ras multas: & regna nō parua, sed magna: bellum illis & aduer/sa, & rerum omnium penuriam nūciantes. Et econtrario fuerunt alij, qui pacem pollice/rentur & ,pspera. Vtro/rumq; sententia: non adulatione mendacij, sed rerum exitu com/probata est. Sub alio/rum ergo exemplo de se loquitur & Anania: quod cum rerum fi/nis aduenerit, tūc pro/phetarū ueritas ostēn/datur. Hoc idem & do/minus locutus est per Moysen, quod ,ppheta uaticinij fine mon/stretur. Et hoc animad/uertendum q; nō mi/naciter, non truculen/ter, sed fiducia uerita/tis increpet mentien/tem: & differat in futu/rum: ut qui audiunt, rerum exitum præsto/lentur. e ¶Et tulit Ananias propheta cā/tenam vel furcam / de collo hieremię propheta et confregit eam &c. Duos annos nō transtulerūt Lxx. prophetā quoq; nō dixere Ananiam: ne scilicet prophetā uiderentur dicere, qui propheta non erat: quasi non multa in scripturis sanctis dicantur iuxta opinio/nem illius temporis, quo gesta referunť: & non iuxta quod rei ueritas continebat. Denicq; & Ioseph in euangelio, pater domini uocatur: & ipsa Maria quæ sciebat se de spiritusan/cto concepisse: & respōderat angelo: Quomodo erit istud: Luc.1.d
quoniam uirum non cognosco? loquitur ad filium: Fili, Ibi.2.g
quid fecisti nobis sic? ecce ego & pater tuus dolentes quære/bamus te. Simulq; consyderanda prudentia Hieremiæ, & humilitas atq; patientia. Pseudopropheta rebus facit iniu/riam: & arreptam furcam de ceruice eius conterit: q̄d utiq; in ferrea facere nō poterat. Iste tacet, doloremq; dissimulat: necdum enim ei a domino quid loqueretur fuerat reuela/tum: ut tacite sancta scriptura demonstret, nequaq; prophe/tas suo tm̄ arbitrio loqui, sed ex dñi uolūtate: maxime de fu/turis: quorum solius dei noticia est. Abijt (inquit) & recessit in uiam suam, quasi uictus: & illud implens propheticum:

Et factum est

Ps. 57. c Factus sum quasi homo non audiens: & non habens in ore suo increpationes. a ¶ Et factum est verbum domini ad hieremiam ꝛc. vt seruiant nabuchodonosor regi babylonis. Quodꝙ sequit: Et seruient ei: insuper & bestias terræ dedi illi: In Lxx. nō habetur. Et in præsenti loco iuxta Lxx. Ananias ꝓpheta nō scribitur, & in cōsequētib⁹: ne scilicet (ut pri⁹ dixi) pseudoprohetā appellare uiderent prophetam. Sed quid ad hebraicā ꝟitatē? Postꝙ abijt Hieremias prophetes in uiam: & iniuriā silētio deuorauit, factus est sermo domini ad eum: ut non suis uerbis ꝓpheta loqueretur ad pseudoprophetam mēdacio gloriantem, sed diceret: hæc dicit dñs: ꝙꝙ & Ananias confringens furcam ligneam: eadē auctoritate in conspectu domini sit locutus: hæc dicit dominus. Imitatur em̄ semper mendacium ueritatem. Quodꝙ intulit: Furcas ligneas contriuisti: & facies siue fecisti ꝓ eis catenas ferreas: hoc ostendit, ꝙ minorem renuens pœnam, maioris supplicij causa fuerit in populo. Delyrat & in hoc loco allegoricus interpres, furcas & catenas ligneas, ætherea appellans & aerea corpora, dæmonum uidelicet, & aduersariarum potestatū. Furcas autē siue catenas ferreas, nostra corpora crassiora, quæ neruis & ossibus carnis uenisꝙ cōtexta sint: ut qui noluerint de cœlesti hierusalem pro qualitate peccati, minores subire cruciatus: in catenas nostrorum corporū condemnent: & infantiæ uagitus, pannorum uincula sordescꝙ sustineant: & seruiant diabolo regi babylonis: id est, mundi huius: dicente scriptura: Mundus in maligno positus est cum bestijs terræ, quæ in brutorū animātiū corpora sint relegatæ. ¶ Cōpulit me tractator indoctus, & sectator calūniæ Grunnianæ, aperte ponere aliena uitia quæ prius cū dissimulatione dicebā, lectoris prudentiæ derelinquēs. b ¶ Et dixit hieremias ꝛc. Quodꝙ sequit: Quia aduersum dñm locut⁹ es: et mortuus est Ananias ꝓpheta in anno illo/in mēse septimo: In Lxx. nō habet. Pro q̄ tm̄ posuerūt: Et mortu⁹ est mēse septio. Et hic in Lxx. Ananias ꝓpheta nō dicit, cū scd̄m hebraicū scriptura sctā ꝓphetā uocet: licet in eo qd̄ arguit eū Hieremias, dicēs: Audi Anania, nō misit te dñs: ꝓphetā tacuerit. Quō em̄ ꝓphetam poterat appellare, quem missum a dño denegabat? Sed historiæ ueritas & ordo seruat: sicut prædixim⁹: nō iuxta id qd̄ erat, sed iuxta id qd̄ illo tpe putabat. Decepisti (inquit) pp̄m mēdacio, ne dei sentētiæ acquiesceret. Vñ scias te hoc anno esse moriturum. Si quando morimur, de carceribus corporum liberamur: scd̄m illud testimonium quod male interpretantur hæretici: Educ de carcere animam meam: quomodo nunc pseudoprophetæ pro supplicio mors irrogatur? Sed hoc loco notandum, ꝙ Hieremias a pseudopropheta passus iniuriam: necdum ad se facto sermone domini silet: postea ꝟo missus a domino, audacter arguit mētientē, & mortem propinquā nunciat. Quodꝙ in mēse septimo mortuus est, qui semper interpretari solet requiem: sub hoc numero demonstrari: forsitan eum idcirco mense septimo, mortuum mentient: ut de malis corporis liberaretur: iuxta illud quod scriptum proferunt: Mors uiro requies. Nos autem nouimus corpora credentium templa esse dei: si tamē spiritussanctus habitat in illis. Eccl. xxx

a Et factum est uerbum domini ad Hieremiam postꝙ confregit Ananias ꝓpheta catenā (ꝟel furcam) de collo Hieremiæ prophetæ dicēs: Vade & dices Ananiæ: hæc dicit dominus: Catenas (ꝟel furcas) ligneas cōtriuisti: & facies (siue faciam) pro eis furcas ferreas. Quia hæc dicit dominus exercituum deus israel: Iugum ferreum posui super collum cunctarum gentium istarum, ut seruiant Nabuchodonosor regi babylonis: & seruient ei: insuper & bestias terræ dedi illi. b Et dixit Hieremias propheta ad Ananiam prophetam: audi Anania: Non misit te dominus: & tu confidere fecisti populum istum in mendacio. Idcirco hæc dicit dominus: Ecce mittam (siue ejiciam) te a facie terræ: hoc anno morieris. Quodꝙ sequit: quia aduersum dominum locutus es. Et mortuus est Ananias propheta in anno illo, in mense septimo, In Lxx. non habetur.

¶ Ca. XXIX

c Et hæc sunt uerba libri quē misit hieremias propheta de hierusalē, ad reliquias seniorū transmigrationis: & ad sacerdotes & ad ꝓphetas: & ad omnem populum quem traduxerat nabuchodonosor de hierusalem in babylonē. Postꝙ egressus est Iechonias rex, & domina (siue regina) & eunuchi, & principes Iudæ & hierusalem, siue optimates & artifices de hierusalem, in manu Ellassa filij Saphan, & Gamariæ filij Helchiæ: qs̄ misit Sedechias rex Iuda ad Nabuchodonosor regē babylonis in babylonē dicēs: Hæc dicit dominus exercituum deus israel: Omni transmigrationi quam transtuli de hierusalem in babylonem ædificate domos & habitate: siue plantate hortos (siue pomaria) & comedite fructum eorū. Accipite uxores & generate filios & filias: date filijs uestris uxores: & filias uestras date uiris: & pariant filios & filias: & multiplicemini: & nolite

F

G Ps. 141.a

H

Eccl. xxx Ca. XXIX Et hæc sunt ꝟba libri quē misit Hieremias ꝓpheta de hierusalē ꝛc. Hæc epistola immo libellus Hieremiæ ꝓphetæ, per legatos Sedechiæ Elassa & Gamaria mittit in babylonē, ad eos qui cū Iechonia & matre eius translati fuerant a Nabuchodonosor: ut per occasionē legationis regiæ, suum quoꝙ opus ꝓpheta compleret: & moneret populū trāsmigratū quæ sibi a dño fuerāt imperata. Pulchreꝙ dixit: Egressus ē Iechonias rex, & domina, & Eunuchi, & principes, Iudæ, & cæteri: Et, hæc dicit dominus exercituū deus israel: omni transmigrationi quā transtuli de hierusalem in babylonē: ut nō potentia regis babylonis, sed domini uoluntate translati esse uideant. Et primo ad senes: deinde ad sacerdotes: tertio ad prophetas: quarto ad omnē populum dei sermo dirigit: ut scd̄m ordinē ætatis, ꝓphetæ quoꝙ ad eos qui monebant literæ peruenirēt. Monet autē eos nō suis uerbis, sed dñi: ut ædificent domos & habitent in eis: & plantent hortos siue pomaria, & comedant fructum eorū: accipiant uxores & generent filios & filias: & multiplicent in loco transmigrationis: & non sint pauci numero: quærantꝙ pacē ciuitatis siue terræ: ad quā eos trāstulerit dñs: & orēt ꝓ eis ad dñm. Causasꝙ reddens (ait) quia in pace illius terræ erit pax uobis. Hieremiæ quia post breue tempus erat hierusalem secutura captiuitas imperat, ne accipiat uxorem, nec faciat filios. Vñ & nobis ꝓ Apl̄m dicit: Tempus breue est: superest, ut qui habent uxores, tanꝙ nō habentes sint. Quodꝙ si propter angustiam temporis habētib⁹ usus uxorū tollitur: quanto

1 Co. 7

magis

A magis nō habentibus ne accipiant imperaſ: Hoc autē totū præcipit uaticiniū ꝓphetale, ne acquieſcant pſeudoprophe/tis, qui eis poſt breue tempus in hieruſalē reditū promitte/bant: ſed ut ſciant multo ſe in babylone tēpore moraturos: ita ut uxores accipere: plantare pomaria: hortoſq; ſerere: ædificare domos: & generare filios debeāt. Q d̄ꝙ intulit: Quæ/rite pacē ciuitatis, ſiue terræ. Et iterū: Quia in pace illius erit pax uobis: illud Apoſtoli/cum cōprobaſ, in quo iubet: Obſecro igitur primū omniū fieri ob/ſecrationes, orationes, poſtulationes, gratia/rum actiones, ꝓ omni/bus hominibus, ꝓ re/gibus & cunctis, qui ſunt in ſublimitate: ut quietā & tranquillam uitam agamus in oīmi pietate & caſtitate. Por ro ſcd̄m myſticos in/tellectus, poſtq; de hie ruſalem. i. eccleſia, pro pter pcā noſtra electi fuerim⁹: & traditi Na/buchodonoſor: de q̄ dicit idem Apoſtolus: Tradidi huiuſcemodi ſatanæ in interitū car/nis, ut ſpiritus ſaluus fiat in die dn̄i. Et iterū: Quos tradidi ſatanæ, ut diſcant nō blaſphe/mare: nō debem⁹ eſſe ſecuri, nec torpētes ocio ſalutē penitus deſperare, ſed primū ædificare domos: nō ſuper arenam, ſed ſuper petrā: & tales domos, quales ædificauerunt obſtetrices in Exodo: quia ti/mebant dn̄m. Deinde plantare hortos ſiue pomaria: qualē & dn̄s plantauit paradiſum in Eden: & poſuit in eo lignum uitæ: de q̄ ſcriptū eſt: Lignū uitæ eſt his qui apprehenderint eam: & qui tenuerit eam, beatus. Tertio accipere uxores, quarū una eſt ſapiētia: de qua ſcribit Salomon: Ama illam, & ſeruabit te: circunda illam, & exaltabit te. Et in alio loco: Hanc exquiſiui ſpōſam accipe mihi: & amator factus ſum decoris eius. Nec ſufficit nobis una cōiunx ſapiētia, niſi ha/beamus & reliqua: fortitudinē, temperantiā atq; iuſticiā: ut plures ex eis generemus filios. Filias quoq; noſtras demus uiris: ut & fidei ueritas quæ interpretaſ in filijs, bonis operi bus copuleſ: quæ referunſ ad filias: & opera bona iunganſ fidei ſanitati: taleſq; filios generātes & filias, multiplicemur in numero: ut deſtruentes ea quæ paruuli ſunt, & in perfe/ctum creſcētes uirū, audire mereamur: Scribo uobis patres: quoniā agnouiſtis eum, qui ab initio eſt: & cum Apō dica/mus liberis noſtris: In Chriſto eī ieſu per euangelium ego uos genui. Quæramus quoq; pacē eccleſiæ ciuitati & terræ noſtræ: ut ad eam redire mereamur: de qua domini iudicio tranſlati ſumus, ut habitarem⁹ in confuſionis errore. Si eī illa ſuſceperit nos, habebimus pacē. Simulq; cōſyderanda clæmētia dn̄i: orare præcepit ꝓ inimicis noſtris: & bn̄facere his qui perſequunſ nos: ut nō ſimus noſtra tm̄ ſalute con/tenti, ſed inimicorū quoq; quæramus ſalutē. a ¶ Hęc eī dicit dn̄s exercituū deus iſrael: Non vos ſeducant ꝓphetę veſtri ⁊c̄. Prophetas, immo pſeudoprophetas, & diuinos & ſomniatores fuiſſe in babylone, inter eos quos Nabucho/donoſor cū Iechonia & matre eius adduxerat, Eçechiel pro/pheta teſtaſ ſcribēs cōtra eos: quib⁹ Hieremias quoq; præ/cipit nō credendū. Nec dum autē eo tpe q̄ hæc epiſtola diri/gebaſ Eçechiel in babylone cœperat ꝓphetare. Hic eī ſer/mo in principio Sedechiæ regis mittiſ. Eçechiel aūt quinto anno tranſmigrationis Iechoniæ, exorſus eſt ꝓphetare: qui idem annus regni Sedechiæ erat. Porro ſcd̄m Tropologiā pſeudoprophetas eos debemus accipere: qui aliter ſcriptu/rarum uerba accipiunt q̄ ſpiritusſanctus ſonat. Et diuinos eos, qui coniecturam mentis ſuæ, & incerta futurorū quaſi uera ꝓnunciant abſq; diuinorum auctorita/te uerborum. Somnia tores quoq; , qui non audiunt illud ſcriptū: Nec dederis ſomnium oculis tuis: neq; dor/mitationem palpebris tuis: de quibus Iudas apoſtus loquitur: Simili ter: & hi ſomniantes, carnem quidem ma/culant: dominationē autem ſpernunt: quo/rum mens nequaq; ui gilat, ſed arrogantiæ & ſoporis errore depreſ/ſa, noctis horrore cir/cūdatur: quib⁹ loqui/tur & apoſtolus Pau/lus: Eleuare quid dor/mis: & exurge a mor/tuis: & illuminabit te Chriſtus. b ¶ Quia hęc dicit dn̄s: Cū cępe rint ipleri in babylone ſeptuaginta anni ⁊c̄. Nolite, inquit, credere pſeudoprophetis, di/uinis & ſomniatorib⁹ ueſtris, qui uobis uici num in hieruſalem re/ditum pollicenſ. Niſi enim ſeptuaginta anni expleti fuerint, Cyro rege Perſarum laxante captiuos, nequaq; in patriam reuertemini: & tunc mea promiſſa complebo, ut reducam uos ad locum iſtum: Ego enim ſcio cogitationes, quas cogito ſuper uos (ait) do/minus. Se dicit noſſe quid cogitet: illos autē cum ſuis pro/phetis, diuinis & ſomniatoribus ignorare. Futurorū igitur ſcientia ſoli deo competit. Vt dem uobis (ait) finē & patien/tiam. Finem captiuitatis: & patiētiam laborum præſentium ſiue ſpem futurorū. Tunc inuocabitis me, & ibitis hieruſa/lem: & orabitis & exaudiam uos. Certe abſq; inuocatione & oratione captiuorū poterat implere dominus quod pro/miſerat, ſed hortatur eos ad preces: ut quod promiſſum eſt, mereantur accipere. Quæretis me & inuenietis, cum quæ/ſieritis in toto corde ueſtro: iuxta illud euangelicum: Petite & accipietis: quærite, & inuenietis: pulſate, & aperieſ uobis. Scd̄m Anagogen: tamdiu in ſæculi huius confuſione uerſa mur: q̄diu requiem ſeptenarij numeri mereamur accipere: & accepta pœnitentia deus impleat quod promiſit: & redu/camur ad locum noſtrū eccleſiam. Idcirco enim dominus percutere uiſus eſt, ut ſanaret: dabitq; nobis finem laboris noſtri atq; patientiæ, & inuocabimus eum: & reuertemur in eccleſiam: & orabimus, & exaudiemur: quæremus, & in/ueniemus eum: cum toto corde quæſierimus illum: & tunc apparebit nobis. Quidam ſeptuaginta annos, iuxta illud interpretanſ qd̄ ſcriptū eſt: Dies annorū noſtrorū in ipſis ſeptuaginta anni: qui cū fuerint expleti, tunc ad dn̄m reuer tamur in toto corde noſtro & exaudiamur: & finis ſit labo/ris noſtri atq; patiētiæ: nunc eī in umbra nos oia & in ima gine poſſidere. c ¶ Et reducam captiuitatē veſtrā ⁊c̄. quā emiſi de hieruſalē in babylonē. Hucuſq; in Lxx. non habeſ: quæ aſteriſcis prænotaui: Cætera eī in quibus uel ſinguli uerſus, uel pauca ab eis prætermiſſa ſunt ꝓba, uictus tedio, annotare nolui: ne faſtidiū legētib⁹ facerē. Polliceſ autē do/minus his qui erant in tranſmigratione, q̄ poſt ſeptuaginta annos captiuitatis redire eos faciat de uniuerſis gentibus:

E & de cunctis locis, ad quæ expulerit eos: & captiuitate laxata, priſtinū ſtatum & patriā recipere. Et cū ego hæc (inquit) mea ſponte facturus ſim, & certo tempore redituros uos, fruſtra decipimini: & putatis uos habere prophetas in babylone, qui uobis falſa promittunt. Ita autē ſciatis nequaq̄ uos reditum nunc ſperare debere: ſed ædificare domos: plantare pomaria: accipere uxores: & generare filios: & multiplicari numero: & tempus expectare promiſſum. Audite quid dñs loquatur ad Sedechiam, qui nunc regnat in hieruſalē: & ad omnes habitatores urbis eius. i. ad fratres ueſtros qui noluerunt meæ obedire ſentētiæ, & babylonē migrare uobiſcum: ꝙ nequaq̄ captiuitatē poſſint effugere: ſed gladio, & fame, & peſte morianť. Et ponam eos q̄ſi ficus malas: q̄s Theodotio interpretatus eſt ſudrinas: ſecūda, peſſimas: Symmachus, nouiſſimas: quæ hebraice appellanť שׂעֹרִים: ſed ſcriptorū uitio ꝙ media ſyllaba ſiue litera ע græcum ℵ inoleuit: ut pro ſuarim, legatur ſudrim. Quō autem cophinꝰ ſiue calathus qui habebat ficus bonas, primitiuaſ habuiſſe dicť: ſic alter cophinus qui habebat ficus malas, habuiſſe ficus nouiſſimas ſcribiť. Et perſequar (inquit) eos qui nunc in hieruſalē urbe uerſanť: gladio, fame, & peſtilentia: ut primū obſidione, cōfeſtim qui remanere & effugere potuerint, diſperganť in uniuerſas terras: & exēplo ſint omnibus maledictionis, ſtuporis, & ſibili, & opprobrij: ad quos ego eijciam eos: quia nō audierunt uerba mea dicit dñs: quæ per ſeruos meos locutus ſum ad eos de nocte cōſurgēs, & mittēs: & nunq̄ monere ceſſaui, ut imitarentur uos qui nunc in tranſmigratione ſecuro ocio perfruimini: donec promiſſio dñi cōpleať. Vos autē qui meæ obediſtis ſententiæ, & regi uos babylonio tradidiſtis: audite quæ dicturus ſim. Et in hoc loco delyrus interpres ſomniat ruinā cœleſtis hieruſalē: & ad eos ꝓphetiā dirigi ſuſpicatur, qui in huius mundi babylonia regione uerſanť: qđ bene fecerint in hæc corpora ſponte deſcendere: & in terra chaldæorum ædificare domos: plantare pomaria: accipere uxores: filios generare: boniſq̄ operibꝰ reſtitui poſt ſeptuaginta annos in locū priſtinū, & in cœleſtē hieruſalē. Illos autem qui noluerint ꝓpria uoluntate ad terrena deſcendere: hæc paſſuros, quæ dñs Sedechiæ & eius populo cōminať: Qui noluerint imitari fratres ſuoſ, nec uenire in babylonē: ꝙ mittat in eos gladiū, & famem, & peſtem, hoc eſt, rerū omnium penuriā: & ponat quaſi ficus peſſimas, quæ penitus comedi nō poſſunt: & perſequať eos gladio ſempiterno: & det in uexationē uniuerſis regnis terræ: quo ſcilicet nequaq̄ homines, ſed dæmones fiant aeriæ poteſtates: & ſint apud cunctos angelos qui præſint ſingulis prouinciſ in maledictionē, & in ſtuporē, & in ſibilū, & in opprobriū, cūctis gentibus: Et hoc eos idcirco paſſuros: quia uerba ꝓphetarū in cœleſti hieruſalē audire noluerint, qui eos hortabanť, ut ad terrena deſcēderēt: & corpus humilitatis aſſumerēt: & acta pœnitentia poſt uerū ſabbatiſmū, locū priſtinū poſſiderēt. Hæc ille dixerit. Quæ cum audiīt diſcipuli eius, & Grunnianæ familiæ ſtercora, putant ſe diuina audire myſteria. Noſq̄ qui iſta cōtemnimus, quaſi ꝓ brutis habēt animātibus: & uocant πλουσιώτας: eo qđ in luto iſtius corporis conſtituti, non poſſimus ſentire cœleſtia.

a Hęc dicit dñs exercituū deus iſrael ad achab filium colię ⁊c. Aiunt hebræi hos eſſe præſbyteros, qui fecerint ſtulticiam in iſrael & mœchati ſunt uxores ciuiū ſuorū: quorū uni loquitur Daniel: Inueterate dierum malorum: & alteri: Semē Chanaan, & nō Iuda: ſpecies decœpit te: & cōcupiſcētia ſubuertit cor tuū. Sic faciebatis filiabꝰ iſrael: & ille metuentes loquebantur uobiſcū: Sed non filia Iuda ſuſtinuit iniquitatem ueſtram. Qđq ꝓpheta nunc loquiť: Et locuti ſunt uerbum in nomine meo mēdaciter, qđ nō mandauit eis: illud ſignificari putant, qđ miſeras mulierculas quæ circūſerunť omni uento doctrinæ: ſic deceperint, q̄ dicerent eis: quia de tribu erāt Iuda, Chriſtum de ſuo ſemine eē generandum: quæ illectæ cupidine, præbebant corpora ſua, quaſi matres futuræ Chriſti. Sed illud quod in præſentiarū dicitur: quos frixit rex babylonis in igne: uidetur Danielis hiſtoriæ contraire. Ille em̄ aſſerit eos ad ſententiā Danielis a populo eſſe lapidatos: hic ꝙ ſcriptum eſt ꝙ frixerit eos rex babylonis in igne. Vnde & a plæriſq̄ ac pene omnibus hebræis, ipſa quaſi fabula nō recipiť: nec legitur in ſynagogis eorū. Qui em̄ (inquiunt) fieri poterat, ut captiui lapidandi principes & ꝓphetas ſuos haberēt poteſtatē: Et magis hoc eſſe uerū affirmāt, ꝙ ſcribit Hieremias, cōuictos quidē eſſe preſbyteros a Daniele: ſed latā in eos ſentētiā a rege babylonis: qui in captiuos ut uictor & dñs habebat imperium. Quanti & de noſtro grege ſimiles Achab & Sedechiæ, prophetant in nomine domini mendaciū: & faciunt ſtulticiam in iſrael: & mœchanť uxores ciuiū ſuorū: qui in eadē eccleſiæ ſunt urbe generati: quos uerus Nabuchodonoſor friget in igne peccati, dicēte Oſee propheta: Omnes adulterantes quaſi clibanus ſuccenſus a coquēte. Fœlix qui tollit iugum ab adoleſcētia ſua & ſedet ſolus: quia amaritudine repletus eſt: poteſtq̄ dicere cū Dauid: Non ſedi in cōcilio malignantium: & cū iniq̄ gerētibus nō introibo. Qđ ꝙ intulit nunc ꝓpheta: Ego ſum iudex & teſtis dicit dñs: hunc habet ſenſum: Hæc quæ dico de duobus pſeudoprophetis qui loquuntur uerbū in nomine meo mendaciter, quod nō mandaueram eis, nequaq̄ opinione cognoui: ſed ipſe ſcio uera eſſe quæ celare nemo poteſt, nec effugere mei iudicij ꝟitatē.

dñs prophetas in babylone. Hæc em̄ dicit dñs ad regē qui ſedet ſup̄ ſolium Dauid: & ad omnē populū habitatorem urbis huius: & ad fratres ueſtros qui non ſunt egreſſi uobiſcū in tranſmigrationē. Hæc dicit dñs exercituū: Ecce ego mittam in eos gladiū, famem, & peſtem: & ponā eos q̄ſi ficus malas: quæ comedi nō poſſunt: eo ꝙ peſſimæ ſint. Et ꝓſequar eos in gladio, & in fame, & in peſtilētia: & dabo eos in uexationē uniuerſis regnis terræ: in maledictionē, & in ſtuporē, & in ſibilum, & in opprobriū cunctis gentibus: ad quas ego eijciā eos: eo ꝙ non audierunt uerba mea dicit dñs, quæ miſi ad eos per ſeruos meos prophetas, de nocte cōſurgens, & mittens: & nō audiſtis dicit dñs. Vos ergo audite uerbum domini omnis tranſmigratio quā emiſi de hieruſalem in babylonem. Hæc dicit dñs exercituū deus iſrael ad Achab filiū Coliæ: & ad Sedechiam filiū Maaſiæ: qui ꝓphetant uobis in nomine meo mendaciter: Ecce ego tradam eos in manu Nabuchodonoſor regis babylonis: & percutiet eos in oculis ueſtris. Et aſſumetur ex eis maledictio omni tranſmigrationi Iudæ, quæ eſt in babylone dicentium: Ponat te dñs ſicut Sedechiam & ſicut Achab: quos frixit rex babylonis in igne: pro eo ꝙ fecerūt ſtulticiam Siue iniquitatem) in Iſrael: & mœchati ſunt uxores amicorum Siue ciuium) ſuorum: & locuti ſunt uerbum in nomine meo mendaciter: quod non mandaui eis: ego ſum iudex & teſtis dicit dominus.

Et ad

F

3. 24. b

G

H

Dañ. iij

4. Reg. ii. d

1. Para. 23

1. Ioh. 4. a

Luc. 16. b

Oſee. 7. a

Treno. 5. c

Ibidem

Pſa. 25. a

Et a

A a ¶ Et ad ſemeiam neelamitem dices ꝛc. Semeias de loco neelami, qui interpretat torrens, cum rege Iechonia ductus fuerat in babylonē: & prophetabat populo mēdaciter, eo ꝙ celeriter eſſent hieruſalem reuerſuri. Fuiſſe autem eum pſeudoprophetā, ſequentia Hieremiæ uerba demonſtrant: Hæc dicit dominus ad ſemeiam neelamitē, pro eo ꝙ prophetauit uobis Semeias: & ego nō miſi eum. Quia igitur Hieremias ad eos qui erant in babylone literas miſerat dicēs: Edificate domos & habitate: plantate hortos & comedite fructꝰ eorū: accipite uxores & generate filios: Et poſt alia iunxerat: Nō uos ſeducant prophetæ ueſtri qui ſunt in medio ueſtri, & diuini ueſtri: Ac deinde: quia iſti falſo prophetāt uobis in nomine meo, & nō miſi eos dicit dñs: intelligens Semeias ſub cōmuni nomine pſeudoprophetarum cōtra ſe ſcriptum: mittit literas hieruſalem ad Sophoniam filiū Maaſiæ ſacerdotē: & ad reliquos

B ſacerdotes contra Hieremiam: quare non increpet a Sophonia ſacerdote: cuius officiū eſt diſcernēdi inter ꝓphetas: qui ſpiritu ſancto loquātur, qui contrario: & recludi iubeatur in carcerem, ut mēdacij ſui pœnas luat: & populū ultra ſupplā

4.Reg.11.d tare deſiſtat. Ioiade ſacerdos fuit, qui Ioias

2.Para.23 poſt interfectionē Athaliæ imperium tradidit: & interfecit ſacerdotes baal. Hoc eſt ergo qđ ſcribit: Quare non imitaris Ioiadem ſacerdotem & interficis Hieremiā pſeudoprophetā? Dominus enim te pro Ioiade conſtituit: ut habeas curā tēpli: & præcipue diſcernas qui ſancto ſpū loquanē, qui dæmoniaco. Diſcretiones autē ſpirituū diui-

1.Ioh.4.a næ eſſe gratiæ: & Apoſtolus memorat. Cur inquit nō increpuiſti Hieremiā anathotitē? Qđ ipſe merebat quaſi pſeudoprophetā, refert in prophetam: & præuenit mendacio ue-

Luc.16.b ritatem. Vnde & prudentiores putantur filij tenebrarum filijs lucis in generatione hac. Nobiſcū agentibus patienter & expectantibus miſerorū ſalutem, præueniunt hæretici, & nos ſuo appellant nomine, ducentes cæci cæcos in foueam. Miſit, inquit, ad nos in babylonē, dicens: Longe eſt. Hoc eſt omne qđ dolet: quare aduerſum ſuum mendacium Hieremias ſcripſerit ueritatem: longe eſſe reditū: & poſt ſeptuaginta annos redituros in hieruſalem: unde debere eos ædificare domos: plantare pomaria, & comedere fructus eorum: accipere uxores: & facere filios, quæ præteritus ſermo narra uit. Quas literas cū accepiſſet ſophonias ſacerdos, ad cuius ſpecialiter nomen ſcriptæ erāt: legit Hieremiæ, quodāmodo ſuggillans eum: & ipſa increpans lectione, quare auderet in babylonem talia ſcribere. b ¶ Et factum eſt verbum dñi ad Hieremiā dicens: Mitte ad oēm trāſmigrationē dicēs: Hæc dicit dñs ad ſemeiam neelamitē ꝛc. Pſeudopropheta Semeias uere neelamites, qui de torrēte alienas & turbidas aquas ſumpſerat, iraſcitur cōtra mendacium ſuum uera ſcripſiſſe Hieremiam: & ad ſophoniā ſacerdotem mittit epiſtolas: cur auſus ſit ꝓpheta ſcribere ueritatē: & cupit eū recludi in carcerem ne loquatur. Sophonias quoq; prophetam latenter accuſat dum legit epiſtolā mentientis: & accuſationem eius habere ſe iactitat. Quāto magis ſceleris rei ſunt, qui defendunt pſeudoprophetas: & mentientes fouent: & ad aliorum male inuenta, ſua faciunt eſſe peccata? Au-

D diat itaq; pſeudoprophēta, intelligat ſacerdos quid per eum & ipſe audire mereatur: Hæc dicit dñs: Ecce ego uiſitabo ſuper Semeiam. Hoc dominus loquitur, non prophetā, ꝙ uiſitet ſuper Semeiam neelamitē, non in remediū, ſed in ſupplicium mētientis: iuxta illud qđ ſcriptū eſt: Viſitabo in uirga iniquitates eorum: & in flagellis peccata eorum. Nec ſolū ſuper pſeudoprophetam uiſitat: ſed & ſuper ſemen eius, oēs diſcipulos quos ſuo errore decœpit. Non erit inquit uir ſedens in medio populi huius. Deleat de ſanctorū cōciliabulo ſtirps peſſima: nec ſedeat in medio quieſcētium: qui cum ſtantibus ſtare non potuit: nec audiuit illud Si ſtetiſſet in ſubſtantia mea. Cūq; dominus perfectionem uirtutum omnium finito ſeptenario tempore promittat: ille non uidebit bonum quod ſibi in præſenti tempore uendicabat. Hoc autem totum fiet, quia præuaricationē locutus eſt aduerſus dominum, ut diceret iam ſoluta peccatorum captiuitate: reuerſuros eſſe in hieruſalē: quibus Apoſtolus cōminatur: Iam ſaturati eſtis: iam diuites facti eſtis: ſine nobis regnaſtis: & utinam regnaretis ut & nos regnaremus uobiſcum.

pſ.88.c

1.Co.4.b

a Et ad ſemeiam neelamitem dices: Et qđ ſequitur: Hæc dicit dominus exercituum deus iſrael: Pro eo ꝙ miſiſti in nomine tuo libros ad omnem populum qui eſt in hieruſalem: In Lxx. non habetur. Rurſumq; addidere de ſuo: Non miſi te in nomine meo. Et conſequenter iuxta ordinem: Et ad Sophoniam filium Maaſiæ ſacerdotem: Et iterū de hebræo & ad oēs ſacerdotes: ac deinde hiſtoria texit: Dominus dedit te ſacerdotem pro ioiade ſacerdote: ut ſis dux Siue præceptor & epiſcopus) in domo domini ſup omnem uirum arrepticium & prophetātem: ut mittas eum in neruū & in carcerē Siue in cuſtodiam & in catarecten quem Symmachus μόχλον. Aquila ipſum uerbum hebraicum poſuit צִינוֹק. Et nunc quare nō increpuiſti Hieremiā anathotitē, qui ꝓphetat uobis. Quia ſup hoc miſit ad nos in babylonem dicens: longum eſt: ædificate domos & habitate: & plantate hortos & comedite fructꝰ eorū. Legit ergo Sophonias ſacerdos librum iſtum in

b auribus Hieremiæ prophetæ. Et factū eſt uerbū domini ad Hieremiam dicens: Mitte ad omnem tranſmigrationē dicens: Hæc dicit dominus ad ſemeiam neelamitem: pro eo ꝙ ꝓphetauit uobis Semeias, & ego non miſi eum: & fecit uos confidere in mēdacio: Idcirco hæc dicit dñs: Ecce ego uiſitabo ſuper ſemeiam neelamitem & ſuper ſemen eius. Nō erit ei uir ſedens in medio populi huius: & non uidebit bonum qđ ego faciam populo meo ait dominus: quia prævaricationē locutus eſt aduerſus dominum.

¶ Commentarij quinti in Hieremiam ꝓphetam finis.

Z 4

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SEXTVM COMMENTARIORVM HIEREMIAE AD EVSEBIVM PROEMIVM

E PRolixitas uoluminis Hieremiæ prophetæ,uincit noſtrum propoſitum:ut q̃uis breuiter,tamen multa dicamus. Vnde & præſens ſextus liber cõmentariorũ in Hieremiã, repromiſſiones myſticas cõtinebit:quas iudæi putant & noſtri iudaiçantes,in conſumatione mũdi eſſe complendas: necdum enim ſub Zorobabel poſſunt expletas conuincere. Nos autem ſequẽtes auctoritatem apoſtolorũ & euangeliſtarũ & maxime ap̃li Pauli:qcquid populo iſrael carnaliter repromittit̃:in nobis ſpũaliter cõpletũ eſſe mõſtram⁹: hodieq; cõpleri:nec inter iudæos & chriſtianos ullũ aliud eſſe certamẽ niſi hoc:ut cũ illi noſcq; credam⁹ chriſtũ dei filiũ repromiſſum:& ea quæ ſunt futura ſub chriſto:a nobis expleta,ab illis explẽda dicant̃. Qui igit̃ chriſtũ ueniſſe iã credim⁹: neceſſe eſt ut ea quæ ſub chriſto futura dicunt̃ expleta doceamus. Noſcq; eſſe filios abrahã de quibus ſcriptum eſt:Potens eſt deus de lapidib⁹ iſtis ſuſcitare filios abraham:ad quẽ facta eſt repromiſſio :Et in ſemine tuo benedicentur omes gẽtes. Quã bñdictionẽ uas electionis in chriſto expletã docẽs: nõ dixit,inqt,in ſeminib⁹: ſed in ſemine qui eſt chriſtus. Ora igitur frater Euſebi dominum ieſum chriſtum:ut eodem labore & ſpiritus gratia quo aliorum prophetarũ,& præcipue Eſaiæ repromiſſiones interpretati ſumus: etiã huius ꝓphetæ explanare ualeamus. Qui quantũ in uerbis ſimplex uidet̃ & facilis:tantũ in maieſtate ſenſuum profundiſſimus eſt.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN HIEREMIAM PROPHETAM LIBER SEXTVS

HOc verbũ qð factũ eſt ad Hieremiã a dño dicẽs: hæc dicit dñs deus iſrael: Scribe tibi. Pro/mittẽ/tib⁹ in baby/lone pſeudoprophetis cito populũ qui cum Iechonia capt⁹ fuerat reuerſurũ:& Anania filio Açur in hieruſalem eadẽ prædicante: Hie/remias propheta & il/lud quidẽ futurũ aſſe/ruit:nõ intra bienniũ, ut illi mentiebant̃, ſed finitis ſeptuaginta an/nis. Et nũc iubetur in libro ſcribere & me/moriæ tradere quæ dominus uẽtura prænũ/ciet. Ex quo manifeſtũ eſt,nequaq; uicinũ tẽpus eſſe uaticinij, ſed multa poſt tẽpora hæc explenda:quãdo iſrael & iuda reuerſuri ſunt in terrã ſuã:& iplẽdũ illud qd̃ Eçechiel ꝓphetauit:duas uirgas ſibi pariter copulãdas: & imperaturũ dauid regem:de quo ſcribit:Et ſeruus meus dauid rex ſuper eos:& paſtor unus erit omniũ eorũ. Si quid igitur in illa ꝓphetia diximus:etiam in præſenti loco intelligendum eſt: præſertim cũ eadẽ & eo tẽpore Eçechiel in babylone:& Hieremias in hieruſalẽ ꝓphetauerint. b ¶Et hæc verba q̃ locutus eſt dñs ad iſrl̃ & ad iudã:qm̃ hæc dicit dñs: vocẽ terroris ꝛc̃. Primũ triſtia annũciãt̃, ut poſt maloꝝ magnitudinẽ,læta ſuccedãt. Gratior qppe eſt ſanitas egrotatiõe depulſa: & doloris magnitudo,in magnitudinẽ uertit̃ gaudioꝝ. Qd̃ aũt dicit, hoc eſt:tãtus erit timor,tãtaq; formido:ut fugata pace,bellis & ſanguĩe oĩa cõpleant̃: & uiros q̃q; (q̃rũ ꝓpriũ eſt cõtra aduerſarios dimicare) muliebris timor obtineat: manuſq; nequaq; ad arma,ſed ad renes tenẽdos cõferãt:q̃ſi ſi mulier pariẽs ilia lũboſq; cõtineat. Vñ & cũctorũ facies uertent̃ in auruginẽ:pauorẽ cordis,uult⁹ pallore teſtãteſ. Quidã hũc locũ ſcm̃ Tropologiã ſic interpretant̃:ut puteẽt illud teſtimoniũ:Ab timore tuo dñe cõcepimus & parturiuim⁹ & peperim⁹:ſpm̃ ſalutis tuæ feçim⁹ ſup terrã:& illud aplicũ in q̃ dicit:Filioli mei q̃s iterũ parturio donec chriſtus formet̃ in uobis: huic exẽplo cõparari: qd̃ manifeſtũ ẽ nõ ad terrorẽ,ſed ad gaudiũ ptinere,cũ pñs ſcriptura uaſtatiõis iſrl̃ & ruinæ tempus ſignificet.

Tropa G Eſa.26.c Gal.4.c Ioel.3.

c ¶Væ quia magna dies illa nec eſt ſimilis eius ꝛc̃. Prædicit tẽp⁹ miſeriæ,ut inferat tẽp⁹ gaudij. Cũ inqt tanta præceſſerint mala, ut dolor uirorũ omnium dolori parturientis fœminæ cõparet̃: tñ tẽp⁹ tribulatiõis iacob,hoc eſt populi dei:mutabitur in ꝓſpa : & ex ipſo quoq; ſaluabit̃,ſubaditur tempore:de quo ſermo proceſſerat. Iacob autem duodecim tribus intellige:quæ nequaq; ſub Zorobabel,ut nonnulli falſo putant:ſed de euangelica uocatione ſaluatæ ſunt.

Eſech.37.d Ibidem g

d ¶Et erit in die illa ait dominus exercituum: conteram iugum eius de collo tuo:ꝛ vincula illius diſrumpam ꝛc̃. Iſte eſt Dauid: cuius & euangelium meminit,daturum ſe nobis ut ſine timore de manu inimicorum noſtrorum liberati ſeruiamus illi. In ſanctitate & iuſticia coram ipſo,omnibus diebus noſtris. Quomodo enim primus Adam & ſecundus Adam ſcribunt̃ iuxta corporis ueritatẽ:ſic & dauid

Luc.1.g

) dñs atq;

A dñs atq; saluator: qa iuxta carnē ex Dauid, totū in eo sancta Maria conferēte quicqd fuit ex stirpe dauid, & habēte originem atq; cōceptū de spiritusancto. Qd q; ait: Conterā iugum eius de collo tuo: & uincula illius disrumpā: Non dubiū quin sub typo nabuchodonosor de diabolo sentiendū sit. a ¶ Tu ergo ne timeas serue meus iacob ait dñs ꝛc. Hæc περικοπή in Lxx. nō habet: & in plærisq; codicib⁹ uulgatæ ædītiōis, sub asteriscis de Theodotione addita est. Pollicet autem sermo diuinus & familiarem uocat seruum suum iacob & israel: sicut abraham, Isaac & Iacob uocantur serui dei. Moyses quoq; & alij prophetæ & apostol⁹ Paulus in principio epistolarum suarum hoc titulo gloriatur, ut duæ & decem tribus: id est duodecim sciant se de terra longinqua esse saluandas: & soluendam captiuitatem reddendamq; pacem: & omni eas replendas abundantia: iuxta illud qd in psalmo dicitur. Fiat pax in uirtute tua: & abundantia in turribus tuis. Hoc autē erit quia præsentia domini perfruentur: quando & gentes aduersariæ quæ eos coꝑerant disperibūt: & isti liberabuntur ex gētibus. Docetq; eos nequaq; pœnæ, sed eruditioni traditos, ut iudicarētur quasi prosiliens: non pderent quasi alieni. Qui enim nō credit, iam iudicatus est: hoc est præiudicatus in interitū. Quod autē intulit: Vt non tibi uidearis innoxius, siue iuxta Symmachum: & mundans non mundabo te: uel iuxta Aquilā: cum te erudiero per iudicium, nequaq; innocētem faciam: illud significat, qd omnis mundus indigeat misericordia dei: & nullus cuius sanctus sit, securus pergat ad iudicem: cōtra nouā ex ueteri hæresim, quæ putat in isto sæculo & in ista carne mortali, anteq; corruptiuū hoc induat icorruptionem: & mortale induat immortalitatem: perfectionem esse in quoq;: & omnes simul iustum posse implere uirtutes.

b ¶ Quia hæc dicit dñs: insanabilis fractura tua: pessima plaga tua: non est qui iudicet iudicium tuū ꝛc. Quasi ad speciosam mulierem loquitur: cui supra dixerat: Castigabo te in iudicio, ut non tibi uidearis innoxius siue innoxia: & per metaphoram ad hierusalem: quod dei iudicio pessime uulnerata sit: & nequaq; alio nisi ipso qui percusserat possit curante sanari. Non est, ait dominus, qui iudicet iudicium tuū: nec altissimo uulneri ualeat cutē cicatricis obducere. Quocūq; te conuerteris, utilitas non est tibi: quia offendisti eum qui uerus & solus est medicus. Omnes amatores tui obliti sunt tui: uel sacerdotes uel principes, aut certe angelorū præsidia: quibus priusq; offenderes dominum uallabaris. Te non quærent, facientes contra Apostolum, qui quærebat credentes, & non ea quæ erant credentiū. Plaga enim inimici percussi te, castigatione crudeli. Aliter amicus, aliter inimicus percutit: aliter pater, aliter hostis. Ille cedit ut corrigat: iste percutit ut occidat. Vnde & propheta lachrymabiliter dicit: Domine ne in furore tuo arguas me: neq; in ira tua corripias me. Hoc autem factum est: quia propter multitudinem iniquitatis tuæ, dura facta sūt peccata tua. Qd q; sequitur: Quid clamas super contritione tua: insanabilis est dolor tu⁹ ꝓpter multitudinē iniqtatis tuæ: in Lxx. nō habet: uidelicet qa secūdo dicit, ꝓpter multitudinē iniq tatis tuæ & dura peccata tua: & qui scribebant, a principio additum putauerūt. Et est sensus: ut inimici te plaga percuterem, & cederem castigatione crudeli, fecit multitudo iniquitatis tuæ, & dura peccata tua: quæ sanari non poterant: nisi mordacissimo puluere & ardenti cauterio & ferro acutissimo quo putridas carnes & insanabiles amputarem: Et tamen propter multitudinē iniq tatis tuæ, & dura peccata tua feci hæc tibi: non mea uolūtate, sed medicinæ ratione cogēte. c ¶ Propterea omnes qui comedunt te deuorabūtur: & uniuersi hostes tui in captiuitatē ducentur ꝛc. Et sub Zorobabel hęc facta cognoscim⁹, qñ assyrios, hoc est, Niniuen uastauere babylonij atq; chaldæi: & rursum babylonios & chaldæos: medi, Persæq; cœperūt, & babylon destructa est. Tunc sion cœpit habere dominū requirentem & obducta est cicatrix uulnerib⁹ illius: & sanata est a plagis suis: qd plenius atq; pfecti⁹ cōplebit in christo. d ¶ Hęc dicit dñs: Ecce ego cōuertā cōuersionē tabernaculorū iacob ꝛc: Quorum typus præcessit in Zorobabel & Esdra: quando reuersus est popul⁹, & cœpta est ædificari ciuitas in excelso suo: templiq; obseruari religio: & cætera quæ ipsius Esdræ uolumine continentur. Plenius autē atq; perfectius in dño saluatore apostoliscq; completū est: quando ædificata est ciuitas in excelso suo: de qua scriptū est: Non potest abscondi ciuitas quæ in monte sita est: & templum iuxta ordinem suum, cerimoniasq; fundatum: ut quicquid in priori populo fiebat carnaliter, in ecclesia spiritualiter compleretur. Tunc egressa est laus siue gratiarūactio: Hoc enim significat תודה, ut omnes apostoli dicerent: Gratia uobis & pax: Voxq; ludentium, non illo ludo quo mādducauit populus & bibit & surrrexit ut luderet: sed eo quo corā arca domini lusit Dauid. Et multiplicati sunt & non imminuti: ut totus orbis crederet in dñm saluatorē: & glorificati sunt, ut ipleret qd scriptū

Et multiplicabo

Ps.121.b

Iob.3.c

Is.10.d

2.Co.12.c

C

Ps.6.37

Matth.5.b

1.Co.1.a

Exo.32.b

2.Re.6.a

D

pō.86. a) qđ scriptū est: Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei. Fuerūtq; filij eius: hoc est apostoli sicut fuerūt a principio, Abrahā, & Isaac & Iacob, principes generis israelitici. Tūc uisitauit dñs aduersum oēs q tribulauerūt populū dei: aduersarias uidelicet potestates. Et fuit dux eius ex eo: Haud dubiū quin dñs & saluator scđm carnem ex genere israel. Et princeps de medio eius ꝓductus est. Applicauit eum pater ad se & accessit ad eū: ut
Ioh.14.b diceret filiꝰ: Ego in patre, & pater in me: quia nullus pōt sic cor suū applicare deo, nec ita ut filius patri esse coniunctus. Qđq; dicit iuxta Lxx. Et eritis mihi in populum, & ego ero uobis in deū: cernimus opere cōpletū ex ꝑte in israel: & ex toto in gentiū multitudine. a ¶Ecce turbo dñi furor egrediēs ꝛc. Turbo furoris dñi & procella ruens atq; tempestas, requiescet in capite eorꝝ, uel dæmonū uel eorꝝ qui dei filium blasphemauerūt: & nō auertet irā indignationis suæ, donec faciat & cōpleat cogitationē
F cordis sui: & circūdet exercitu hierusalem & penitus deleat. Quō autem artifex non potest intelligi nisi opere completo: nec medicinæ īdustria nisi postq; fuerit sanitas consecuta: ita cum euersio fuerit hierusalem & prioris ppli abiectio: tunc intelligent credētes q repulsio iudæorū, nostræ salutis occasio sit.

¶Ca. XXXI

In tempore illo dicit dñs ero deus vniuersis cognationibus israel ꝛc. Nisi cogitatio dñi fuerit impleta, & furor eius requieuerit super impiorū caput: uniuersitatis dominus, cognationibus israel deus esse non poterit. Hoc autem dicit reliquis, quæ saluæ factæ sunt. Qđ si opponit nobis id qđ dictū est: Ero deus generi israel: siue uniuersis cognationibꝰ israel: assumamus exemplum, Si filij essetis abrahæ, facere-
Ioh.8.e tis opera patris uestri. Et Apls scribit: Videte israel scđm
1.Co.10 carnem. Ex quo docet esse alium israel scđm spiritū. Ille igitur israel est, qui mente cernit deum: siue rectissimus domini est: & huiuscemodi israel erit populus dei. c ¶Hęc dicit dominus: Inuenit gratiam in deserto ꝛc. Ridicule latini codices in hoc loco, ambiguitate uerbi græci, pro calido lupinos interpretati sunt: græcū em̄ θερμὸν utrūq; significat: Quod & ipsum nō habetur in hebræo. Est enim scriptum חן qđ Aquila, Symmachus & Theodotio χάριν, hoc est, gratiam interpretati sunt. Soli Lxx. posuerunt calidum, putantes ultimam literam ד esse. Si enim legamus חן per literam ן, gratia dicitur: si per ד, calor interpretatur. Est autē sensus iuxta hebraicum. Cum populus iudæorum qui rho mano remansérat gladio: uel certe iram furoris domini potuerat euitare, inuenit gratiā in deserto gentiū: ut intra tur-
G bā nationū in ecclesia saluet: unde uadet & inueniet requiē suam israel: quā semper sperauerat: quā ei prophetarū promiserant uaticinia. Porro iuxta Lxx. hæc intelligentia est:

Et multiplicabo eos & non minuentur. Quodq; sequit: Et glorificabo eos & non attenuabūtur: in Lxx. nō habet: Et erūt, inquit, filij eius sicut a principio: & cœtus eiꝰ coram me permanebit: & uisitabo aduersum omnes qui tribulant eum. Et erit dux eius ex eo: & princeps de medio eius ꝓducetur. Et applicabo eum & accedet ad me. Quis enim iste est qui applicet cor suum: ut appropinquet mihi ait dominꝰ? Rursumq; & hoc in hebraico nō habet. Et eritis mihi in populum & ego ero uobis in deum.
a Eccē turbo domini furor egrediens: & ꝓcella ruens, in capite impiorum conquiescet. Non auertet iram indignationis dominus: donec faciat & compleat cogitationem cordis sui: in nouissimo dierum intelligetis ea.

b IN tempŏre illo dicit dominus: ¶Ca. XXXI ero deus uniuersis cognationibus israel: Siue genери israel): & ipsi erunt mihi in populum.

c HEB. Hæc dicit dŏminus: Inuenit gratiam in deserto populus qui remansérat gladio: uadat ad requiem suam israel.

SEP. Sic dicit dominus: Inueni calidum in deserto cum his qui perierant gladio. Ite & nolite interficere israel.

b Lŏnge dominus apparuit mihi Siue ei): & in charitate perpetua dilexi te: ideo attraxi te miserans. Rursumq; ædificabo te, & ædificaberis uirgo israel: adhuc ornaberis tympanis tuis Siue assumes tympana tua): & egredieris in choro ludētiū: adhuc plātabis uineas in montibus samariæ: plantate plātaria & uindemiate: etenim dies in qua clamabunt custodes in monte ephraim. Surgite & ascēdamus in sion ad dominū deū nostrū.
e Quia hæc dicit dñs: Exultate in lætitia iacob: & hinnite

contra caput

Dominus inuenit calidos atq; uiuētes apostolos & socios eorum in deserto gentiū, inter eos q infidelitate sua interfecti fuerant, nec habebant calorē uitæ: Vnde præcipitur angelis & his qui in ministerio dei sunt, ne omnes interficiant, ne israel penitus deleatur: dicitur eis: Ite & nolite interficere israel: Sint aliqui qui uiuāt: Sint q caleant ardore fidei: sint qui frigus infidelitatis & mortis effugiant, quos dominus inueniat in deserto.
b ¶Longe dñs apparuit mihi siue ei: ꝛ in charitate ꝑpetua dilexi te ꝛc. Quia offenderat israel dominum, & dixerat: Nō habemus regem nisi cæsarē: Et: Venite & interficiamꝰ eum & nostra erit hæreditas: & longe recesserat a deo: propterea dominus post multū tēpus apparuit ei: non tēpore Zorobabel & Esdræ, postq; rursum capti sunt: sed in charitate perpetua dilexit eum: quæ nullo fine delebitur. Et attraxit eum miserās. Nequaq; enim merito, sed clæmētia saluatus est. Rursumq; ait: Edificabo te, & ædificaberis uirgo israel. Hoc ꝓprie intelligamus in ecclesia. Delyrant enim qui auream atq; gemmatā
Ioh.19.c
Mar.11.a
H
suspirant hierusalē, suam auariciā in mysterio urbis dñi consecrantes. Adhuc ornaberis tympanis tuis, ut canas dño in ecclesijs: omni in te malorum operum carne consumpta. Et egredieris in choro ludentiū cum gētium turbis: plantabis uineas in montibus samariæ. Nequaq; in uallibus & humilibus locis, sed in montibus samariæ: qui post captiuitatē populi israel ab alienigenis possessi sunt: quibus dicit: plantate plātaria & uindemiate. Tūc fuit dies dñi, in qua clamauerūt custodes, apli uidelicet & aplici uiri in mōte samariæ & in monte ephraim: quorū alterū custodiam: alterū ubertatē sonat. Quid uero dicūt custodes samariæ: immo quid clamāt in mōte ephraim? Surgite q iacetis: humilia relinqte: uictimarū hostias spernite: Sacrificiū dño spūs cōtribulatꝰ. Ascēdamꝰ in sion: hoc ē in ecclesiā ubi est speculatio & intuitus dei. Cūq; fuerimꝰ in sion imo ascēderimꝰ ad eā, ascēdamus pariter ad dñm deū nostrū. e ¶Quia hęc dicit dñs: Exultate in lętitia iacob ꝛ hinnite ꝛc. Significāter nō totus saluat israł, sed reliquiæ israł: præcipiēte dño atq; dicēte: Exultate ī lætitia q estis de iacob: & hinnite, ad caput gētiū referētes cūcta: qa cauda ǫndā ꝕsa ē in caput. Personate, canite &

שמרון
אפרים
pō.125
pō.50.d
Ioh.9.

dicite.

A dicite. Quid est illud qđ iubẽtur dicere? Saluũ fac domine populum tuũ. Quem populũ? Vtiq; reliquias israel: quæ scđm electionẽ saluæ factæ sunt. De quibus & Paulus assumẽs testimoniũ Esaiæ loqr̃: Nisi dñs sabaoth reliquisset nobis semẽ, sicut sodoma facti essem⁹: & sicut gomorra similes fuissemus. a ¶ Ecce ego adducã eos de terra aquilonis ⁊ cõgregabo eos ab extremis terrę. Qđ q̃ sequitur. In solẽnitate phasę ⁊ generabit filios multos: In hebraico nõ habetur: sed in Lxx. tantũ legit̃: pro quo apud hebræos scriptum est: b ¶ Inter quos erũt cęcus ⁊ claud⁹ ⁊c. Cõgregantur reliquiæ populi israel per aplos & aplicos uiros: de q̃bus supra legim⁹: Clamabunt custodes in monte: & quibus præcipit̃, Personate, canite & dicite: ut saluæ fiant reliquiæ israel. Ipse quoq; dñs pollicetur se reducturum eos de terra aquilonis, qui est uentus durissimus, nomine autem dexter uocatur: de incredulitate, de frigore dominicæ charitatis: & congregare eos ab extremis terræ: non in alio tempore, sed in solẽnitate phasæ: hoc est feriis dominicæ passionis: quãdo crucifixus dominus est, impletũq; illud qđ ipse in euangelio repromisit: ¶ Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me. Tunc generauit multum populũ, ut illud impleretur Esaiæ: Quia nata est gens semel. Vno eñ die tria milia, altero quinq; milia hominũ crediderũt. Qđ q̃ in hebraico scribit̃: inter q̃s erũt cæcus & claud⁹, & pregnãs & pariẽs simul, ecclesia magna reuertẽtiũ huc: quãq; & iuxta literã impletũ sit qđ cæci uiderint: claudi ambulauerint: tamen melius iuxta Anagogen intelligi potest, q; qui prius erãt cæci perfidia: postea crediderint saluatori: & qui claudi, quibus quondam loquebatur Helias: Vsq; q̃ claudicatis utroq; pede: postea ambulauerint: & populus qui sedebat in tenebris & umbra mortis, magnum lumen aspexerint: claudiq; cucurrerint: & pregnans pepererit filios, ecclesiam magnã reuertentium ad fidem. Iudæi putãt hoc esse completũ: quãdo sub Esdra post diem phasæ egressi sunt de babylone ut reuerterent̃ hierusalem: in quo typus fuit & non ueritas. Neq; eñ in illo tẽpore uniuersa quæ legimus & lecturi sumus, fuisse cõpleta poterũt approbare. c ¶ In fletu uenięt siue egredient̃ ⁊c. Si iuxta hebraicũ legerim⁹, in fletu ueniẽt: hoc eñ indicat בְּבֶכִי: Dicemus q; interdũ & nimij gaudij fletus indiciũ sit: iuxta illud: lachrymor gaudio. Sin autẽ iuxta Lxx. qui dixerũt: In fletu egredient̃ & in misericordia siue in consolatione reducam eos: illum sensum ponemus, qui & in psalmis dicitur: Euntes ibant & flebant, mittẽtes semia sua: Veniẽtes aũt uenięt cum exultatione, portantes manipulos suos. Fleuerunt enim, quãdo captiui ducti sunt: & consolationem maximã receperũt, quãdo misericordia domini sunt reducti. Et adduxit eos dominus per apostolos & apostolicos uiros, plenos aquarum & largissimi fluminis: in uia recta, uidelicet fidei, non in perfidia iudæorũ. Et nõ inquit, impingent in ea: quia cæci esse cessarunt: quibus quondã dictum est: Si cæci essetis, non haberetis peccatum: Nunc uero quia dicitis uidemus, peccatum uestrũ manet. Possumus uiam rectam & christũ intelligere: in qua quicũq; ambulauerit, non impinget. Factus sum, ait, israel pater, qui reductus est: & ephraim primogenitus meus est. Vbi enim quondam abundauit peccatum, superabundauit gratia. Ephraim autem in typo esse populi de gẽtibus cõgregati, scriptura testatur. Fuit eñ posterior filius ioseph, & surripuit primogenita manasse: q; natura primitiuus erat: sed in mysterio crucis decussatis manibus, qui stabat ad sinistram iacob, dextræ man⁹ ei⁹ suscepit benedictionẽ. Et q; steterat ad dexteram, sinistra benedictus, in secundũ reductus est gradũ. Et quõ Iacob Esau: sic Ephraim manasse rapuit primogenita. Oñisq; populus decẽ tribuũ uocatus est ephraim: qa Hieroboam filius Nabath, ex hac tribu regnum prim⁹ obtinuit in samaria. d ¶ Audite verbũ domini gẽtes: ⁊ annũciate in insulis quę procul sunt ⁊ dicite ⁊c. Perspicue uocatio gentium demonstratur, scriptura dicente: Audite uerbum domini gentes, & annũciate in insulis quæ ꝓcul sũt & dicite. Quid annunciãt insulis quæ procul sitæ sunt? Qđ dominus qui dispersit israel, ipse congregabit eũ. Nequaq; ergo ut dispergerent̃ potẽtiæ fuit aduersariorum, sed domini uoluntatis. Et custodiet eum sicut pastor gregem suum. Pastor enim bonus ponit animam suam pro ouibus suis. Quia redemit dominus Iacob, prætio sanguinis sui: & liberauit eum de manu potentioris siue fortioris. Per quæ ostendũtur fortiores aduersariæ potestates natura fragilitatis humanæ. Et quãtũ in utriq; uiriũ est: illas fortiores esse natura, sed nos fortiores fide: si tñ mereamur liberari ab eo q; põt alligare fortẽ & domũ ei⁹ diripere. Et ueniẽt, inqt, haud dubiũ qn liberati de manu potentiũ: & laudabunt liberatorem suum in monte sion, hoc est, in ecclesia: & confluent ad bona domini: rerum omniũ abundãtiam: quę nõ in frugib⁹ & cibis carnis istius: sed in uirtutũ uarietate sentitur. Super frumẽto, inquit, & uino & oleo, de quo conficitur panis domini, & sanguinis eius impletur: typus & benedictio sanctificationis ostenditur: dicente scriptura: Vnxit te deus deus tuus oleo læticiæ præ cõsortibus tuis. Et fœtu pecorum, qui in ecclesia simplices sunt: & armentorum, quæ cornuta sunt, & aduersarios uentilant. Vt autẽ sciamus benedictiones has nequaq; ad corpus, sed ad animã ptinere, sequitur: Eritq; anima eorum quasi hortus irriguus, siue quasi lignum fructiferũ, qđ plantatum est secus decursus aquarũ & paradisus domini in delitijs. Et ultra, ait, non esurient. Nequaq; ea esurire: de qua scriptũ est: Beati qui esuriunt & sitiunt iusticiam: sed ea quæ saturitate mutatur, & rerum omnium excludit penuriam. Tunc lætabitur uirgo in choro, de qua scribit Apostolus: Despondi enim uos uni uiro uirginem castam exhibere christo. Et iuuenes, ad quos loquitur Ioannes: Scribo uobis iuuenes, quoniam uicistis malignum. Et senes, ad quos idem mystico sermone testatur: Scribo uobis patres, quoniam cognouistis eum qui ab initio est. Et conuertam, inquit, luctũ eorũ in gaudiũ, ut quos terruerat crux, lætificet resurrectio. Et consolabor eos & lætificabo a dolore suo: iuxta illud q; dñs

& consolabor

loquitur:

Rom. 9. f
Esa. 1. c
Ioh. 12. c
Act. 2. g. 4. a
Anago.
3. Reg. 18. d
Esa. 9. a
Psa. 125. a
Ioh. 9. g
Rom. 5. d
Gen. 48. b
Ibi. 27. b
Psa. 44.
Esa. 40. e
Ioh. 10. b
Matth. 5
2. Co. 11. a
1. Ioh. 2. b

& consolabor eos:& lætificabo a dolore suo.Et inebria/bo animam sacerdotũ pinguedine Siue filiorum leui): & populus meus bonis meis adimplebitur ait dñs.

a HEB. Hæc dicit dñs:Vox in excelso audita est lamẽtationis, fletus & luctus, rachel plorãtis filios suos: & noluit consolari super filijs suis quia non sunt.

SEP. Sic dixit dominus: Vox in rhama audita est: lamentatio & fletus & luctus rachel plorantis filios suos:& noluit conquiescere quia non sunt.

b Hæc dicit dominus:quiescat uox tua a ploratu, & oculi tui a lachrymis: quia est merces operi tuo ait dñs. Et reuertẽtur de terra inimici Siue inimicorum):& erit spes nouissimis tuis ait dominus:& reuertentur filij ad ter/c minos suos. Audiens audiui ephraim transmigrantem Siue lamentãtem):castigasti me,& eruditus sum sicut iuuencus indomitus Siue sicut uitulus, & nõ didici): conuerte me & conuertar:quia tu dominus deus meus. Postq̃ enim conuertisti me Siue captus sum): egi pœnitentiam.Et postq̃ cognoui Siue ostendisti mihi):percussi fœmur meum Siue ingemui):confusus sum:& erubui Siue ex die confusionis, & ostẽdi te):quoniam sustinui opprobrium adolescentiæ meæ.

Si filius deus q̃ ephraim dicẽtẽ audierit & lamẽtantẽ. Nulli aũt dubiũ quin decẽ tribꝰ significet, q̃bus primꝰ imperauit Hieroboam filius Nabath: qui & uitulos aureos fecit in dan & bethel: ut hoc populus errore seductus, deũ israel colere & adorare desisteret. Castigasti me,inquit, & castigatus sum. Omnis correptio ꝓficit in salutẽ:quæ ad præsens uidet esse tristiciæ:& postea fructus affert pacificos. Q̃d̃ q̃ ait: Quasi iuuencus indomitus siue sicut uitulus & non didici: hoc significat, q̃ multo labore atq̃ uerberibus eruditus sit: ut ad pœnitentiã conuertereť,& non profecerit. Conuerte,inquit,me:& cõuertar. Ergo idipsum q̃d̃ agimus pœnitẽtiã, nisi dei nitamur auxilio,implere nõ possumus.Postq̃ enim cõuerteris me,& ad te cõuersus fuero:tũc cognoscã,quia tu dñs deus meus es:& nequaq̃ errores mei atq̃ peccata interficient me. Et postq̃ conuertisti me,egi pœnitentiã. Vide quantũ sit auxiliũ dei & q̃ fragilis humana cõditio: ut hoc ipsum q̃d̃ agimus pœnitentiã,nisi nos dñs ante conuerterit,nequaq̃ implere ualeamus. Et postq̃ inquit ostẽdisti mihi:uel ipsam pœnitentiam uel tui noticiam:siue cognoui te: percussi fœmur meũ. Quod dolentis & plangentis & sup errore pristino plorantis indiciũ est: ut fœmur manu percutiat,& stultũ se ante fuisse fateatur. Confusus inquit sum,& erubui, siue ex die confusionis. Q̃d̃ enim tempus non est confusionis nostræ:si recordemur antiqua peccata,& omnium quæ male egimus capiamus memoriam? Quodq̃ dixere Lxx.& ostendi te:significat q̃ postq̃ ingemuit & sua delicta cognouit:tunc intantum profectum uenerit, ut etiã alijs ignorantibus deum ostenderit : iuxta id q̃d̃ Dauid pœnitens loquitur : Docebo iniquos uias tuas : & impij ad te conuertent. Et q̃d̃ dicit: Q̃m sustinui opprobriũ adolescentiæ meæ : per ætatis ignorantiam peccasse se dicit:ut facilius ueniam consequatur; iuxta illud q̃d̃ Dauid canit.

Delicta

E loquitur. Beati lugentes:quoniã ipsi consolabuntur.Et inebriabo animã sacerdotũ qui habent scientiã dei: de quorũ ore interrogant legem dñi qui credunt in eum:ad quẽ pro/
ps.108 pheta canit: Tu es sacerdos in æternũ scd̃m ordinẽ melchisedech. Q̃d̃ autẽ sequit iuxta Lxx. Filiorũ leui:in hebraico nõ habet. Et ꝓspicuũ est,nequaq̃ id dici de his sacerdotibus qui sũt filij Leui:sed de his in quorũ typũ præcessit melchisedech.Ebrietas autẽ sacerdotũ & in apostolis cõprobat: quãdo feruebãt fide,
Act.2.b & musto pleni,dicebãtur. Vnde & locus in quo cõprehensus dñs
Matth.26.d est,uocatur gethsemani,qd̃ in lingua nostra uallẽ pinguedinis sonat. Cũq̃ sacerdotes
Gen.43.44 pingues fuerint doctrina dñi: & inebriati in conuiuio Ioseph dixe/
ps.22.b rint: Calix tuus inebriãs q̃ præclarus est: tũc erit & hoc q̃d̃ nũc dominus pollicet: Et populus meus bonis meis adiplebit. Quæ omnia nũc ex parte tribuuntur : tunc autem dabunt in pleno:quãdo uiderimus facie ad faciẽ,& corpus humilitatis nostræ fuerit re/
F surrectionis gloria cõmutatũ. a Hæc dicit dñs. Vox in excelso audita est ɔc. Nec iuxta hebraicum,nec iu/
Matth.2.c xta Lxx.Matthæus sũpsit testimoniũ. Legimꝰ em̃ in eo post descriptionẽ infantiũ necis: Tunc impletum est q̃d̃ dictum est per Hieremiã ꝓphetã dicentẽ: Vox in rhama audita est, ploratus & ululatus multus: rachel flentis filios suos:& noluit consolari quia non sunt. Ex quo perspicuum est,euangelistas & apostolos, nequaq̃ ex hebræo interpretationem alicuius secutos:sed quasi hebræos ex hebræis q̃ legebant
Gen.35.c hebraice,suis sermonibus expressisse. Rachel mater Ioseph cũ ueniret bethlehem, subito partꝰ dolore correpta, peperit filiũ:quem obstetrix quia moriebat pariẽs,uocauit benoni:
בֶּן־אוֹנִי hoc est filius doloris mei.Pater autẽ Iacob mutauit uocabu
בִּנְיָמִין lũ,& appellauit eũ beniamin,hoc est,filius dextræ. Querit itaq̃ quõ Matthæꝰ euãgelista testimoniũ ꝓphetæ ad interfectionẽ trãstulerit puuloꝝ:cũ ꝓspicue de decẽ tribubꝰ scriptũ sit:q̃rũ priceps fuit ephrata: & nequaq̃ sit in tribu ephraim, sed in tribu iuda:ipsa est em̃ & bethlehẽ Δωνυμῶς; Vnde & nomina utriusq̃ concordãt. Bethlehem uocat domus pa/
בֵּית־לֶחֶם nis. Ephrata καρποφορία,quã nos ubertatẽ possumus dicere. Quia igitur Rachel in ephrata:hoc est in bethlehem cõ/
אֶפְרָתָה dita est:sicut & scriptura sancta & titulus sepulchri eius hodieq̃ testant: flere dicitur pueros q̃ iuxta se & in suis regionibus interfecti sunt. Quidã iudæorũ hunc locũ sic interpretant: q̃ capta hierusalẽ sub Vespasiano,q̃ hanc uiam Gaçã & Alexandriã infinita milia captiuorũ rhomã directa sint. Alij ꝙ,q̃ ultima captiuitate sub Hadriano:q̃n & urbs hierusalẽ subuersa est,innumerabilis populꝰ diuersæ ætatis & utriusq̃ sexus,in mercato terebinthi uenundatus sit. Et idcirco execrabile esse iudæis mercatum celeberrimũ uisere. Dicant illi q̃d̃ uolunt:nos recte testimoniũ sumpsisse dicimus euãgelistã Matthæũ: ꝓ loco in quo rachel condita est: & uicinarum in circuitu uillarum filios,quasi suos fleuerit.

b Hæc dicit dñs:Quiescat uox tua a ploratu ɔc. Hoc iuxta literam necdum factum est:Neq̃ em̃ decem tribus quæ in ciuitatibus medorũ exulãt atq̃ persarum, reuersas in terram iudæam legimus: sed iuxta spiritum,& in passione dñi cõpletũ est: & hucusq̃ cõpleť:q̃n de toto orbe saluat israel: & Rachel dicit: Quiescat uox tua a ploratu & oculi tui a lachrymis. Et est sensus: Plorare desiste: priora em̃ opera tua respexit dñs: Et reuertentur filij tui de terra inimici: ne præsenti dolore tenearis.Est em̃ spes nouissimis tuis ait dñs. Et reuertentur filij tui ad terminos suos: ꝙs habuerũt patres eorũ Abraham,Isaac, & Iacob. Melius autem de paruulis intelligimus, q̃ mercedem habeant effusi sanguinis ꝓ christo:& ꝓ terra Herodis inimici,teneant regna cœlorum: & reuersuri sint in sedem pristinã, quãdo ꝓ corpore humilitatis,corpus recꝑerint glorioſum.Ista est spes nouissima,q̃n Sapiẽ.3.b iusti fulgebũt sicut sol: & infantes q̃ndã puuli atq̃ lactentes, absq̃ ætatũ incremẽto & iurijs ac labore corporeo resurgẽt in uirum perfectum,in mensuram plenitudinis christi Ephe.4.c sti. c Audiens audiui ephraim trãsmigrãtem siue lamentãtem: castigasti me ɔc. Loqẽ
H deus q̃ ephraim dicẽtẽ audierit & lamẽtantẽ. Nulli aũt dubiũ quin decẽ tribꝰ significet, q̃bus primꝰ imperauit Hieroboam filius Nabath: qui & uitulos aureos fecit in dan & bethel: ut hoc populus errore seductus, deũ israel colere & adorare desisteret. Castigasti me,inquit, & castigatus sum. Omnis correptio ꝓficit in salutẽ:quæ ad præsens uidet esse tristiciæ:& postea fructus affert pacificos. Q̃d̃ q̃ ait: Quasi iuuencus indomitus siue sicut uitulus & non didici: hoc significat, q̃ multo labore atq̃ uerberibus eruditus sit: ut ad pœnitentiã conuertereť,& non profecerit. Conuerte,inquit,me:& cõuertar. Ergo idipsum q̃d̃ agimus pœnitẽtiã, nisi dei nitamur auxilio,implere nõ possumus.Postq̃ enim cõuerteris me,& ad te cõuersus fuero:tũc cognoscã,quia tu dñs deus meus es:& nequaq̃ errores mei atq̃ peccata interficient me. Et postq̃ conuertisti me,egi pœnitentiã. Vide quantũ sit auxiliũ dei & q̃ fragilis humana cõditio: ut hoc ipsum q̃d̃ agimus pœnitentiã,nisi nos dñs ante conuerterit,nequaq̃ implere ualeamus. Et postq̃ inquit ostẽdisti mihi:uel ipsam pœnitentiam uel tui noticiam:siue cognoui te: percussi fœmur meũ. Quod dolentis & plangentis & sup errore pristino plorantis indiciũ est: ut fœmur manu percutiat,& stultũ se ante fuisse fateatur. Confusus inquit sum,& erubui, siue ex die confusionis. Q̃d̃ enim tempus non est confusionis nostræ:si recordemur antiqua peccata,& omnium quæ male egimus capiamus memoriam? Quodq̃ dixere Lxx.& ostendi te:significat q̃ postq̃ ingemuit & sua delicta cognouit:tunc intantum profectum uenerit, ut etiã alijs ignorantibus deum ostenderit : iuxta id q̃d̃ Dauid pœnitens loquitur : Docebo iniquos uias tuas : & impij ps.50.c ad te conuertent. Et q̃d̃ dicit: Q̃m sustinui opprobriũ adolescentiæ meæ : per ætatis ignorantiam peccasse se dicit:ut facilius ueniam consequatur; iuxta illud q̃d̃ Dauid canit. Ibi.24.d

ps.24.d Delicta iuuētutis meæ: & ignorātias meas ne memineris.
A Vnde & in consequētibus deus paruulū eum uocat & delitijs affluentē. Hoc autē dicit propter diuitiarū magnitudinē & terræ fertilitatē, qua ephraim tribus usq; hodie luxuriat.
a ¶ Si filius honorabilis siue dilect⁹ mihi ephraim ⁊c. Pœnitētiā agēte ephraim & dicente: In principio erudisti me, & erudi/tus sum q̄si iuuencus indomitus: Et in fine: Q̄m̄ sustinui oppro/briū adolescētiæ meæ. Respondit dñs: & plena ad se mente conuersum, tali sustentat ora/culo. Fili⁹ dilect⁹ mihi ephraim: quē intantū dilexi ab initio, ut fra/
Gen.48.b tri præferrē Manasse. Filius honorabilis, q̄ contra naturæ ordinē honorem primogeniti dñi dignatione susce/pit. Puer delicatus: de
ps.77.b q̄ scribit: Filij ephraim intendentes & mittentes arcū, conuersi sunt in die belli. Cōtra quē & ad quē, tot⁹ Oseæ liber ē ꝓphetæ, cui bñdicit Iacob. Delitias aūt in hoc loco iuxta illud accipiam⁹, q̄d in psalmo dicit: Delectare in
B dño, & dabit tibi petitiones cordis tui. Pro quo in græco & in hebraico habet, delitijs
Ibi.36.a affluе. Vnde & paradisus in eden, delitiarum paradisus appellatur. Quia, inqt, fuerūt uerba mea in eo: recordatiōe memor ero ei⁹ adhuc. Ne putaret gratuita bñdictio & ex indulgentia poti⁹ largitoris q̄m merito ei⁹ in quē cō ferebatur esse collata: ideo ait: Recordabor ei⁹: qa ꝟba mea fuerūt in eo. Nō in ore ei⁹: nō in labijs, sed in imo cordis affectu. Propter quā causam & cōturbata sunt uiscera mea sup eo. ¶ Cui loquit & p
Osee.6.b et.11.c Oseæ, Quid tibi faciā ephraim? qd tibi faciā israel? q̄si adamā ponā te & q̄si seboim: Conuersum est in me cor meū: cōturbata sunt uiscera mea: Non faciā furorē iræ meæ & non disperdā ephraim. Miserās miserebor eius ait dñs. Fuerunt q̄dē sermōes mei in eo: & oīa mādata mea auido suscepit animo: & in suo corde seruauit: Sed tamen miserans miserebor eius, ait dñs, ut ostenderet omnem hominū iusticiā indigere misericordia dei. b ¶ Statue tibi speculas: pone tibi amaritudies ⁊c. Vsq; quo delitijs dissolueris filia vaga ⁊c. Vbi nos diximꝰ, usq; quo delitijs dissolueris: Symmachus posuit: Vsq; q̄ demergeris in ꝓfundū. Vtrāq; aūt æditionē ex toto posui, ut caput obscurissimū & ecclesiæ cōtinēs sacramēta: a Lxx. siue q̄s alius hūc ꝓphetā interpretatus est: aut ignoratū aut obmissum ostēderē. Verbū hebraicū צִיּוּנִים uel in speculatores uel in speculas uertit: ut Aquila & Symmachus interpretati sunt. Vnde miror q̄d sibi uoluerit uulgata æditio: ut pro צִיּוּנִים, hoc est pro speculatoribus, sion poneret: turbaretq; lectoris ītelligētiā, q̄ putaret post ephraim ad sion & ad tribū iuda repēte dei factū esse sermonē: cū ꝓpetua oratio sit ephraim: cui supra locut⁹ est: Audiēs audi/ui ephraim: Et, Fili⁹ honorabilis mihi ephraim siue puer de/licat⁹: cui & nūc loq̄t: Statue tibi speculas siue speculatores, q̄ tibi p̄nūciēt aduenire tātā rerū omniū fœlicitatē. Q̄d q̄ sequitur, amaritudines, quæ hebraice dicuntur תַּמְרוּרִים pro quibus Symmachus interpretatus est, transmutatiōes: hoc indicat, q̄ flere debeat, uel antiqua peccata: uel gaudij magnitudine, & tota ad dominū mente cōuerti: & ponere siue dirigere cor suum in uiam per quā profecta est: inde em̄ illam esse rediturā: Q̄d q̄ pro hoc dixere Lxx. Da cor tuum in humeros: illud significat, q̄ cogitationes debeat op⁹ iungere si/ue humeros contemplari portantium se, de captiuitate reducē/tium. Q̄d Esaias plenius exequit in cameIsa.60.a lis & currib⁹ ac basternis eos asserēs reducēdos. Reuertere, inqt, uirgo israel, reuertere ad ciuitates tuas quas captiu⁹ deseruisti: usq; quo negligentia dissolueris: & ꝓfundo erro/re uagaberis? Respice
D quid dicturus sum: & unde tibi tanta beatitudo expectāda sit diligenter attende. Audi q̄d nunq; ante cognoueras. Nouā rem creauit dñs super terram. Absq; uiri semīe absq; ullo coitu atq; conceptu: fœmina circūdabit uirum gremio uteri sui: qui iuxta incrementa quidē ætatis ꝓ uagitus & infantiā ꝓficere uidebit sapiētia & ætate: sed pfect⁹ uir in uentre fœmineo solitis mēsib⁹ cōtinebit. Vnde Symmachus & Aqla iuxta nostrā æditionē interpretati sūt. Quid sibi autē in loco hoc uoluerit æditio uulgata, possem dicere: & sensum aliquem reperire: nisi de uerbis dei humano sensu argumentari esset sacrilegū. Theodotio autē & ipse uulgatæ æditioni consentiens, interpretatus est: Creauit dñs salutem nouā, in salute circuibit homo: singulare ponens pro plurali. Simulq; & hoc notandū q̄ natiuitas saluatoris atq; conceptus dei, creatio nuncupet. c ¶ Hęc dicit dñs exercituū deus israel: Adhuc dicent verbū istud in terra iuda ⁊c. Iuxta hebraicū manifestū est q̄ in reditu israel: & in terrā suā captiuitate cōuersa habitēt urbes iuda: & dicat eis per singula: Benedicat tibi dominus qui est uere pulchritudo iusticiæ & mons sanctus: in quo qui habitauerit, nullas timebit insidias: Et habitabit absq; iniquitate iudas in ciuitatib⁹ suis: erūtq; agricolæ & pecorum multitudo: q̄d ex parte uidet sub Zorobabel & Esdra esse completū. Plenitudo autē uaticinij ad christi tempora referatur: uel in primo aduentu, q̄n spiritualiter hæc facta sunt: uel in secundo uniuersa complētur: Iuxta nos spiritualiter: iuxta iudæos & nostros iudaiçātes carnaliter. Porro iuxta Lxx. hic sensus est. Adhuc sermo iste dicetur in terra iuda & in ciuitatibus eius, quando conuertero captiuitatē eius. Quid dicet? benedictus dñs super iustum montē sanctū eius. Mons qui iusticiæ & sanctitatis

a Si filiꝰ honorabilis siue dilect⁹) mihi ephraim: si puer delicat⁹: qa ex q̄ locut⁹ sum de eo siue uerba mea in eo): recordās recordabor eius adhuc: idcirco cōturbata sunt uiscera mea sup eo: miserans miserebor eius ait dñs.

b HEB. ¶ Statue tibi speculas: pone tibi amaritudines: dirige cor tuum in uiā directam in qua ambulasti. Reuertere uirgo israel: reuertere ad ciuitates tuas istas. Vsq; quo delitijs dissolueris filia uaga? quia creauit dominus nouum super terram: fœmina circundabit uirum. Hęc dicit dominus exercituum deus israel: Adhuc dicent uerbum istud in terra iuda, & in urbibus eius, cum conuertero captiuitatem eorum: benedicat tibi dominus pulchritudo iusticiæ, mons sanctus. Et habitabunt in eo iudas & omnes ciuitates eius simul: agricolæ & minantes greges.

c SEP. ¶ Statue tibi speculatores: fac pœnam: da cor tuū in humeros tuos: uiā in qua ambulasti. Reuertere uirgo israel: reuertere in ciuitates tuas lugens. Vsq; quo conuerteris filia despecta? quoniā creauit te dominus salute in plantationem nouam: in salute tua circuibūt homines. Sic dixit dominus uirtutū deus israel: Adhuc dicent sermonē istū in terra iuda & in urbibus eius, quādo reduxero transmigrationem eius: benedictus dominus super iustum montem sanctum eius & qui habitant in terra iudæa & in omni ciuitate eius cum agricola: & eleuabitur in grege.

Quia inebriaui

Quia inebriaui

E mereaꝫ ſignificationē accipe: nullus eſt aliꝰ niſi ſaluator. Cæterū ſtultū eſt irrationalē & inſenſibilē montē, errore iudaico iuſtū & ſanctū credere. Ipſe eſt de q̄ & in cōſequētibꝰ ſcribit: Et in oīi ciuitate eius, ſubaudit ſaluatoris: cū agricola, nō
Iob.15.a dubiū quin dn̄m ſignificet: de q̄ in euāgelio ſcriptū eſt: Ego ſum uitis, uos palmites: pater meus agricola. Vnde & Apl̄us lo/
1.Co.3.b quitur: Dei agricultura eſtis: dei ædificatio eſtis. Q d'cꝫ ſequit: Et eleuabit in grege: hoc oſtendit: cꝫ in ſingulis gregibus iuſtus & ſanctus & agricola ipſe dn̄s eleuetur: in ſeruis ſuis atcꝫ credentibus ad excelſa conſcēdat.

a ¶ Quia inebriaui animā laſſam ⁊c. Mutatio pſonarū, facit obſcuram intelligentiam prophetarū. Dixerat dn̄s: adhuc dicent uerbum iſtud in terra iuda & in urbibus eius cum cōuertero captiuitatem eorū. Quid autē dicēt? Haud dubiū quin hoc q̄d ſeq̄t: Bn̄dicat tibi dn̄s pulchritudo iuſticiæ mōs ſanctus &c̄. Rurſumcꝫ illis iſta dicētibus, reſpōdit dn̄s: Quia inebriaui animā laſſam ſiue ſitientem, & omnē
F animā eſurientē ſaturaui. Illocꝫ iſta dicēte: reſpōdit populus qui de captiuitate uenerat: Ideo expgefactus ſum & uidi: & ſomnꝰ meus dulcis fuit mihi. Quia dn̄s inebriat
Iob.7.f animam laſſam ſiue ſitientem: & dicit in euangelio: Qui ſitit ueniat ad me & bibat. Et qui credit in me, ſicut dicit ſcriptura, flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ: Et omnem animā eſurientem ſatiat atcꝫ ſitientem. De qua ſiti & eſurie-
Matth.5.a idem in euangelio teſtatur: Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſticiam: quoniā ipſi ſaturabunt. Notandūcꝫ cꝫ ebrietas in hoc loco in bonam partē ponatur: de qua & in Cantico dicitur:
Cañ.5.a Comedite amici: bibite & inebriamini chariſſimi. Qua
Geñ.43.g ebrietate & Ioſeph inebriatus eſt cū fratribꝰ ſuis in meridie. Inebriati autem atcꝫ ſaturati hīj qui laſſi fuerant atcꝫ eſurierant: agunt gratias reſpondentes: Expergefactus ſum & uidi, dominū ſcilicet ſuſcitantē atcꝫ dicentem: Surge qui dormis & eleuare a mortuis, & illuminabit te chriſtus. Et ſomnus, inquit, meꝰ dulcis fuit mihi, ut imitarer dn̄i mei uerba
Pſ.3.b dicētis: Ego dormiui, & ſoporatus ſum: & exurrexi: qm̄ dn̄s ſuſcepit me. b ¶ Ecce dies ueniūt dicit dn̄s: ⁊ ſeminabo domū iſrael ⁊ domū iuda ſemine hominū ⁊c̄. Domū & domū: id eſt domū iſrl̄ & domū iuda: in Lxx. nō habet: ſed tm̄ iſrl̄ & iudam: ut ſic: & ſeminabo iſrael & iudā. Quodcꝫ intulit:
5.1.b Semine iumentorū, ad rationales & ſimplices referre debemus. Et ſicut i principio Hieremiæ dictū eſt ad eū: Ecce cōſti tui te hodie ſup gētes & ſup regna: ut euellas & deſtruas, & diſperdas, & diſſipes, & ædifices, & plantes: & uigilaui ſup eos ut facerē qd̄ minatꝰ ſum: ſic, inqt, uigilabo nūc ſup eos
1.Co.3.b ut ædificem & plantem. Dei enim agricultura, dei ædificatio eſtis. Oīnes huiuſcemodi repromiſſiones iuxta iudæos & noſtros iudaiçantes, in mille annorū regno putantur eſſe
Ibi.3.b complendæ. Nos autē dicēte Apoſtolo: Ego plantaui: apol-
Eſa.58.d lo rigauit: ſed deus incrementū dedit: Et Eſaia ꝓpheta, cꝫ ſaluator ædificator ſæpium & domorū eſſe memoretur: in primo aductu chriſti ſpiritaliter impleta defendimus: & impleta ex parte, nō ex toto: quia nunc in ſpeculo uidemus & in ænigmate: & neſcimus ſicut oportet nos ſcire. Cum autē
G 1.Co.13.d qd̄ perfectum eſt uenerit: tunc qd̄ ex parte eſt deſtrueꝫ. Aut certe in ſecūdo complenda credimus: quando in ſua maieſtate dominus apparebit, & ſubintrauerit
Rom.11.c plenitudo gentium ut omnis iſrael ſaluus fiat: & nequacꝫ ex parte ꝑ ſingulos, ſed ſit deus
1.Co.15.d omnia in omnibus. Quodcꝫ infertur: In diebus illis non dicēt ultra, patres comederunt uuam acerbā: & dentes filiorum obſtupeſcent, & reliqua: in explanationibus Eçechielis pleniꝰ diſſeruimus: quādo interpretati ſumus illum locū: Filīj hominis quid uobis & ꝓpabolæ iſtæ inter filios iſrael dicentium: Patres comederūt uuam aceruam & dentes filiorum obſtupuerunt: Viuo ego dicit dominus: ſi fuerit ultra hæc parabola in iſrael: quia omnes animæ meæ ſunt: ſicut anima patris, ſic & anima filīj. Anima quæ peccauerit, ipſa morieꝫ. Per quæ diſcimus mortē nō facere dominū, ſed peccatū. Anīa eī quæ peccauerit, ipſa morietur. Hoccꝫ in præſenti loco dicitur, qd̄ neH quacꝫ peccatis patrū in æternū offenderit iſrael, ſed propriis meritis: & fide in chriſtū poſt tpa multa ſalueꝫ. Et obſeruādum cꝫ uitia atcꝫ peccata uua acerba dicatur: ut comedentium dentes obſtupeſcant, & non poſſint eius ſuauitatē ſentire: de quo dicitur: Guſtate & uidete quoniā ſuauis eſt dn̄s. Pſ.33.b
Quicūcꝫ ſcripturas nō ita itelligit ut rei ueritas habet, uuā acerbam comedit. Vnde omnes hæretici peruerſa credētes, panē de cœlo deſcendentē comedere nō poſſunt: ſed obſtupeſcunt dentes eorum, nō ciborū auſteritate, ſed uitio dentium. c ¶ Ecce dies ueniunt dicit dn̄s: ⁊ feriam ſiue diſponam domui iſrael ⁊ domui iuda ꝓpactum ſiue teſtamentū nouum ⁊c̄. Hoc teſtimonio apoſtolus Paulus, ſiue quis alius ſcripſit epiſtolam, uſus eſt ad Hebræos: oīneſcꝫ deinceps eccleſiaſtici uiri, in primo ſaluatoris aduentu dicunt uniuerſa completa: & nouum teſtamentū: hoc eſt euangelium, ſucceſſiſſe ueteri teſtamēto: a quo legem literæ, lege ſpiritus cōmutatam: ut omnia quocꝫ ſacrificia & circūciſio & ſabbatum ſpiritualiter complerent. Quod autem pactum pro teſtamento ponimus, hebraicæ ueritatis eſt: licet teſtamētum recte pactum appelletur: quia uoluntas in eo atcꝫ teſtatio eorum qui pactum ineunt continetur. Qñ eductus eſt iſrael de terra ægypti, tanta dei in illo populo familiaritas fuit: ut manum eorū apprehendiſſe dicatur, & dediſſe pactum, qd̄ illi fecerūt irritum: & propterea dominus neglexit eos. Nūc autē in euangelio poſt crucem, reſurrectionem & aſcenſionē dare ſe pactum nō in tabulis lapideis: ſed in tabulis cordis carnalibus pollicetur. Cumcꝫ ſcriptum fuerit domini teſtamentum in mente credentium: ipſum eſſe eis in deum, & illos eſſe in populum: ut nequacꝫ iudaicos quærant magiſtros & traditiones & mandata hominum: ſed doceantur a ſpirituſancto: ſi tamē audire mereantur: Templum dei eſtis 1.Co.6.d
& ſpiritus

eorum ſcribā

A & ſpiritus dei habitat in uobis. Spiritus autē ſpirat ubi uult & diuerſas habet gratias. Noticiaq; unius dei, omniū uirtutum poſſeſſio eſt. Et hoc, inquit, fiet quia propitius ero iniquitati eorū: & peccati eorū nō recordabor amplius. Ex q̄ perſpicuū eſt, ſcd̄m huiꝰ περιοχὴν intelligentiā, ſupiora in primo intelligēda ſaluatoris aduentu: q̄n uterq; populus ſibi, iſrl̄ & iuda copulatꝰ eſt. Si cui aūt ſcrupulū facit q̄re dixerit: Diſponam domui iſrl̄ & domui iuda, paētū ſiue teſtamētū nouū, nō ſcd̄m pactū qd̄ pepigi cū patribus ueſtris: intelligat primū eccleſiam chriſti ex iudæis: & ad illos uenireſe dn̄m ſaluatorē atq; Matth.15.c dixiſſe: Non ueni niſi ad oues pditas domꝰ iſrael: & idipſum Apoſtolos cōfirmaſſe: Vo- Act.13.g bis quidē primū oportebat loqui uerbū dei: ſed quoniam repellitis illud, & indignos uos iudicatis æternæ uitæ, ecce cōuertimur ad gētes. Nō em̄ oportebat Matth.15.c panem filiorum dare canibus: ſed quia filiꝰ patrem in ſua uenientem ſuſcipe noluerūt: dedit omnibus potēſtatem: ut qui recepe- rint eum, fiant filij dei.

B a ¶ Hec dicit dn̄s qui dat ſolē in lumine diei: ordinem lunę & ſtellarū in lumie noctis &c.

Geñ.1.b Et in Geneſis principio legimus ſolem in cœlo poſitum in lumine diei: lunam quoq; & ſtellas in lumine noctis. Et in Ps.18.a pſalmo: Dies diei annūciat uerbū: & nox nocti indicat ſciētiam: quod inuicem ſibi nox dieſq; ſuccedant. Quomodo inquit, rerum & maxime cœleſtium aſtrorum non poteſt ordo mutari: & ſonantis maris fluctus uoluūtur ad litora: fragorq; gurgitū & undarū intumeſcentiū terribilis auditur: nec poteſt ultra procedere quā dei iuſſione præceptum eſt: Ibi.10.3.b iuxta illud: Terminū poſuiſti quē nō tranſibūt: neq; conuertent operire terrā: Sic inquit ſemen & genus iſrael, dn̄i erit uoluntate perpetuum, nec aliquando deficiet. Leges autem hic non moſaice ſunt intelligendæ: ſed conſtitutio & ordo naturæ. Interrogemus iudæos, ſi cœli peribunt: & omnes Ibi.10.1.d quaſi ueſtimentū ueteraſcent: & ad dominū dicitur: Tu autem idem ipſe es & anni tui non deficient: quomodo ſemen iſrael poteſt eſſe perpetuū? Aut em̄ pereuntibus cœlis, peribit & ſemen iſrael: aut ſi fuerit perpetuū: ergo nec cœli peribunt. Qd̄ ſi ſcriptura mentiri nō poteſt: & perituri ſunt cœli: peribit igitur & ſemen iſrael: maxime cum & iacob loqua- Geñ.49.a tur ad filios: Venite & annunciabo uobis quid futurum ſit in nouiſſimis diebus. Quando autem dicitur, in nouiſſimis diebus: ergo mūdus eſſe ceſſabit, & alia fiet rerū diſpoſitio. Hoc aduerſum illos. Cæterū noſtris mundū iſtum nō Matth.24.c eſſe perpetuū, etiam euangeliū demonſtrat dicens: Cœlum Ibi.ultimo & terra tranſibūt. Et: Ecce ego uobiſcum ſum omnibus diebus uſq; ad conſumationē ſæculi. Dicamus & aliter: Quādiu mundus iſte fuerit, ſemen iſrael & gentem iudaicam permanſuram: non in his qui nunc increduli ſunt: ſed in his qui cum apoſtolis, & per apoſtolos crediderunt: ut reliquiæ ſaluæ fierent. b ¶ Hec dicit dn̄s: ſi menſurari potuerint cœli ſurſum &c. Multum in hoc loco diſtat hebraicum ab æditione uulgata. Dicamus primū iuxta hebraicum. Si menſu

eorum ſcribam eam: & ero eis in deum: & ipſi erunt mihi in populum. Et non docebunt ultra unuſquiſq; proximum ſuum: & unuſquiſq; fratrem ſuum dicens: cognoſcite dominū: quia omnes ſcient me a minimo eorum uſq; ad maximū, ait dn̄s: quia propiciabor iniquitati eorum: & peccati eorum non ero memor amplius.

a Hec dicit dominus qui dat ſolem in lumine diei: ordinem lunæ & ſtellarum in lumine noctis: qui turbat mare & ſonant fluctus eius: dominus exercituum nomen illi. Si ceſſauerint leges iſtæ Siue ſtatuta hæc) coram me dicit dominus: tunc & ſemen iſrael deficiet: ut non ſit gens coram me cunctis diebus.

b HEB. Hec dicit dominus: Si mēſurari potuerint cœli ſurſum: & inueſtigari fūdamenta terræ deorſum: & ego abiiciam uniuerſum ſemen iſrael: propter omnia quæ fecerunt dicit dominus.

SEP. Hæc dicit dominus Si eleuatum fuerit cœlum ſublimius: & ſi humiliatū pauimentum terræ deorſum: & ego non reprobabo genus iſrael dicit dominus pro omnibus quæ fecerunt.

c Eccé dies ueniunt dicit dominus: & ædificābitur ciuitas domino: a turre hananeel uſq; ad portā anguli: & exibit ultra

C

Matth.19.e

Ibi.25.e

D

Apoc.21.e

Ioſ.18.a

ꝑpter omnia quæ fecerunt. Qd̄ ſi ita eſt, reprobabiť genus iſrael. Quomodo em̄ cœlum nō poteſt eo qd̄ eſt, eſſe ſublimius: nec terra humilior eſſe eo qd̄ eſt: ſic & genus iſrael nequaq; poterit reprobari. Si uiderimꝰ iudæos iuxta hebraicū hoc teſtimonio ꝓbari, aſſentiamur eis q̄ nō ſit abiectū uniuerſum ſemē iſrl̄. Nō em̄ oēs abiecti ſunt: ſed hi tātū q̄ fuerunt increduli. c ¶ Ecce dies veniūt dicit dn̄s: & ędificabiť ciuitas dn̄o a turre bananeel uſq; ad portā anguli &c. Quia mille annorū in terra iudæa regnū chriſti recipiūt, iudæi uidelicet & nr̄i iudaiçātes: conanť oſtēdere turrē hanancel & portā anguli: & collē gareb & goatha & uallē phagarim & oēm aſſademoth: & torrentem cedron & locum anguli portæ equorū orientalis: & ibi dicunt ſanctuariū dn̄i: id eſt templum eſſe condendū, manſurumq; in perpetuū. Qd̄ quia poſt captiuitatem temporibus Zorobabel & Eſdræ nō poſſunt monſtrare completum: tranſeunt ad chriſti tempora: quem in conſumatione mundi dicunt eſſe uenturum: ut aurea atq; gemmata iuxta Apocalypſim Ioannis deſcēdat hieruſalem: & hoc terræ ſpacio: id eſt ab illo loco uſq; ad illum locū ædificetur per circuitū: Suſpitioniſq; ſuæ hanc aurulā capiūt, qd̄ a turre anathot quæ hodie appellatur Hieremiæ, tribus a hieruſalem milibus ſepatata: uſq; ad torrentem cedron qui ſcribitur in euangelio: & eſt in ualle ioſaphat, ubi hortus erat, in quo & Iudas proditor tradidit ſaluatorem, ciuitatis fundamenta iaciantur. Lecturi inquiunt ſumus in conſequētibus hanameel filiū Sallum patruelē fuiſſe Hieremiæ: cuius emit agrum: & hec eſt turris hanameel: ignorātes hebraicā ueritatē. Hic em̄ iuxta hebraicū ſcribitur, a turre Hananeel חנמאל per ג uidelicet mediā literā: ibi autē, Ecce חנמאל hanameel filius ſallū patruelis tuus ueniet ad te, per mediā מ literam. Inuocantes igitur dn̄m ſaluato-

Erem, qui habet clauē Dauid: q aperit, & nemo claudit: qui
Esa.22.f claudit & nemo aperit: qui signatū quoq; Esaiæ librū & om
Apoc.3.b niū prophetarū aperuit: & adorauerunt uigintiquatuor se
niores tenētes citharas: q; solus potuerit diuina reserare my
steria. Aggrediamur ædificium ciuitatis ad quā ꝓpheticus
ps.86.a sermo dirigit: Glorio
sa dicta sunt de te ciui
Ibi.45.a tas dei. Et: Fluminis
impetus lætificat ciui
tatē dei. Edificat itaq;
ecclesia a turre ob edic
tiæ: siue gratiæ & do
norum dei: hoc enim
interpretat hananeel,
usq; ad portam an
guli: quæ licet uide
atur initium habere
sublime q̄diu in ista
carne subsistimus: re
ctā ueritatis lineā nō
possum⁹ possidere: sed
in angulo stam⁹ & fra
ctis lineis: exitq; ultra
funiculus mēsuræ con
tra eam: id est portam
anguli, super collem
גַּרֵב gareb, qui in lingua
nostra uertitur aut in
colatus, aut scabies: ut
doceat nos aduenas es
se atq; pegrinos, & nō
auribus prurientes: &
F ad nouitatem dogma
tum pessimorū facile
non præbere consen
sum. Et circuibit, in
גַּעְתָּה quit, goatha pro quo
interpretati sunt Lxx.
per gyrū, electis lapidi
bus, q uoluunt̄ sup̄ fa
cie terræ: & angulari la
1.Pe.2.a pide cōstringunt̄: dicē
te apō Petro: Et ipsi tā
q̄ lapides uiui supædi
ficamini domos spūa
les, sacerdotiū sanctū, offerētes spūales hostias & acceptabi
ps.101.b les deo per iesum christum. Et omnē, inquit, uallem phaga
גַּלְגְּרִים rim, quod interpretatur ruinarum: & cineres, subauditur
Esa.24.d circuibit: ut quāq; nobis uideamur in collibus, tamen sem
per timeamus ruinas & consyderemus cineres: & pœniten
tes dicamus cū dauid: Quia cinerem quasi panē manduca
ui: & poculū meū cum fletu miscebā. Vnde & iacētibus di
citur: Nunqd qui cadit nō resurgit dicit dñs? Et uniuersam
inquit sademoth שְׁדֵמוֹת qđ nos uertimus in regionem
mortis: unū nomen in duo uerba diuidētes: sade שְׂדֵ q di
citur regio: & moth מוֹת q interpretatur mortis: pro quo
Aquila uertit suburbana siue arua & rura. Regio autē mor
tis, regio peccatorū est: & suburbana regio uoluptatū: quæ
Iob.18.a pergit usq; ad torrentem cedron: ubi traditus est dominus:
קִדְרוֹן qui interpretatur tenebræ. Vide quāta habeat loca ecclesia:
& quō illud apostolicū: Vt sit sine macula & ruga, in futuro
& in cœlestibus seruet̄. Audis angulos, audis scabiem, au
dis ruinas & cineres: & regionem mortis & tenebras: & de
tua uirtute & impeccātia gloriaris? Deniq; sequitur: Et usq;
ad angulū portæ. Et hic angulus ne ulla uera iusticia, ne cer
ta uictoria in isto sæculo demonstretur: Ipse quoq; angulus
portæ quāq; sit orientalis unde lumen egredit̄, tamen equo
Abac.3.b rum appellatur: ut indigere nos doceat cursu atq; certami
ne: & tandem cum domino audire mereamur: Ascendisti
equos tuos: & equitatio tua salus. In porta oriētali, in porta
quadrigarum, sanctificatio domini est. Et tūc nos perfectos
arbitremur, quando dixerimus ad dominum: Currus dei ps.67.
decem milium multiplex milia lætantium: dominus in eis G
in sina in sancto. Istiusmodi ædificatio quæ super fundamē
tum christi posita est: de qua loquitur & Apostolus: Vt sa- 1.Co.3.
piens architectus fundamentū posui: nunq; destruetur: sed
permanebit in perpe
tuum. Obscura & dif
ficilia latius disserēda
sunt: ut manifesta bre
uius percurramus.

¶Ca. XXXII

VErbū qō factū est ad hiere
miā a do
mino in anno decimo sedechię regis iuda ꝛc̄.
Non solum uerba, sed & opera prophetarum nobis exemplo sunt ad uirtutem. Poterat Hieremias ꝓspera nū ciare: & regis sedechiæ frui amicitia: sed ma lebat deo magis obe dire q̄ hominibus: & Matthe. ei qui potest & ani mam & corpus perde re in gehennam: q̄ il li qui tm̄ in corpus ha bere poterat potestatē. Et hoc consyderandū q; decim⁹ annus erat regni Sedechiæ, obses sa iam hierusalē: & gla H dio, fame & peste con sumpta & captiuitate uicina: & tamen Sede chias perstat in senten tia: & ex parte aliqua il lius clæmentia demon stratur: qđ nequaq̄ eum in carcere, sed in uestibulo recludi iusse rit carceris, libera ui delicet custodia, ne pos set effugere: quasi non omnis hierusalem clausa munitioni bus cōmunis carcer fuerit habitantium. Ipse annus est duo deuigesimus regni Nabuchodonosor: qui quarto anno re gis Ioakim cœpit imperiū. Omnis autē causa iræ regis ista est: cur loquatur ex dei nomine quæ ei fuerant imperata.

a ¶VErbū qđ factum est ad hieremiam a domino, in anno decimo sedechiæ regis iuda: ipse est annus octauus decimus Nabuchodonosor: Tunc exercitus regis babylonis obsidebat hierusalem: & Hieremias propheta clausus erat in atrio carceris qui erat in domo regis iuda. Clauserat enim eum Sedechias rex iudæ dicens: Quare uaticinaris dicens:

b Hæc dicit dominus: Ecce egō dabo ciuitatem istam in manu regis babylonis & capiet eā. Et sedechias rex iuda non effugiet de manu chaldæorum: sed tradetur in manu regis babylonis: & loquetur os eius cum ore illius: & oculi eius oculos illius uidebunt. Et in babylonem ducet sedechiam: & ibi erit donec uisitem eum dicit dominus. Qđ si pugnaueritis contra chaldæos: nihil

c prosperum habebitis. Et dixit Hieremias: factum est uerbū domini ad me dicens: Ecce Hanameel filius sellum siue sallom

turus sit

set effugere: quasi non omnis hierusalem clausa munitionibus cōmunis carcer fuerit habitantium. Ipse annus est duodeuigesimus regni Nabuchodonosor: qui quarto anno regis Ioakim cœpit imperiū. Omnis autē causa iræ regis ista est: cur loquatur ex dei nomine quæ ei fuerant imperata.

b ¶Ecce ego dabo ciuitatem istam in manu regis babylonis ꝛc̄ capiet eam: ꝛ Sedechias rex iuda non effugiet de manu chaldęoꝝ ꝛc̄. Hæc erat causa iræ regiæ: quare præferret mendacio ueritatem: & tam urbem hierusalem q̄ Sedechiā regem diceret esse capiendum: quodq; grauius est, uisurum eum ora regis babyloniį: & locuturū humilem atq; captiuū cum potentissimi regis insania. Grauior enim terror est uidere quem timeas: & ante increpationem uerborum, q̄ pœnarum sustinere cruciatum. Et in babylonem, inquit, ducet Sedechiam & ibi erit. Pro quo Lxx. transtulerunt: & babylonem ingredietur: quorum alterum inuitum trahi: alterū uoluntate pergere significat. Et ibi, inquit, erit. Verbum ponit ambiguum: ne uideatur cruciatus & miserias propheta re. Quodq; sequitur: Donec uisitem eum ait dominus: & si pugnaueritis aduersus chaldæos nihil prosperum habebitis: in Lxx. non habetur. Prudenterq; sententiam temperauit: quæ ad bonam & ad malam partem referri potest. Visitatio enim ut sæpe dixi, & consolationem significat & supplicium. **c ¶Et dixit hieremias: factum est verbū dñi ad me dicens: Ecce hanameel filius sellum ꝛc̄.** Occultū ad Hieremiam dei factum esse sermonem, nemo scire poterat, nisi ipso indicante ad quē factus fuerat: & prædicitur ei q uen

turus sit ad eum Hanameel patruelis suus, & possessionem agri qui suus fuerat delaturus: esse autē ipsum locū in anathot, de suburbanis quæ sacerdotibus per singulas tribus & ciuitates dabantur ex lege: nec licitum erat possessionem de tribu trāsire ad tribum: nec de familia ad aliam familiā.

Nu.27.b Vnde & filiæ Salphaad accipiunt sortem inter fratres suos: ꝑcipueq; Leui.25.c suburbana sacerdotū nulli alij poterant uenundari, usq; ad annū remissionis: nisi ei quē propinquitas sangui/nis expetebat. Venit ergo ad eum patruelis pater suus, & offert emptionē quæ illi ex ꝓpinqtate debeꝫ. Helchias & Sellū frēs fuere germani. Helchiæ filius Hieremias. Sellū hanameel. Helchias interpretaꝫ, pars domini. חִלְקִיָּהוּ Hieremias, sublimitas domini. Recteq; altitudo dñi de parte domini nascitur. יִרְמְיָהוּ Sellum uero in linguā nostram uertitur pax siue pacificus. שַׁלּוּם Hanameel donū uel gratia dei. Nec mirabimur q̄ sibi pax iūganꝫ & gratia: cū etiā epistolarū apostolicarum hoc principiū sit: B Roma.1.a Gratia uobis & pax. חֲנַמְאֵל Primum ergo pacem mereamur dei: & post pacē nobis gratia nascitur: quæ non in possidentis, sed in arbitrio donantis est. Defert autem emptionem gratia dei, illi qui in sublimibus collocatus est: ut quāuis uideatur excelsus, tamen gratia dei indigeat: illud qđ Cañ.5.c in Cātico sæpe cātaꝫ a sponsa: Fratruelis meus. i. ὁ ἀδελφιδός μου. in hebraico דּוֹדִי dicitur: ergo non fratruelis sed πατράδελφος. i. patruelis dicēdus est. Fuisse autē Hieremiā filiū Helchiæ de sacerdotib⁹ q̄ erāt in anathot in terra beniamin: & uoluminis huiꝰ testaꝫ exordiū. a ¶ Et venit ad me Hanameel filius patrui mei ꝼm verbū dñi ad vestibulū ⁊c. Quđ futurū prophetæ uerbum dñi nunciarat, statim opere completum est. Venit, inquit, ad me Hanameel gratia dei, filius patrui mei: hoc est, filius pacis. Venit autem in uestibulo carceris: dixitq; ad me ea quæ dominus ab eo dicenda prædixerat. Ager autē iste sacerdotalis, cuiꝰ emptio atq; possessio hieremiæ deferebaꝫ, in anathot est, in terra beniamin: quorum prius obedientiam: secundum filium dexteræ sonat. Et consequēter eius appetit emptionem, in quo obediētia & uirtus domini uersabantur. Pro quo Lxx. πρεσβύτερον, id est seniorem interpretati sunt: qđ loco huic non cōuenit. b ¶ Intellexi autē q̄ verbum dñi esset: ⁊ emi agrum ab hanameel filio patrui mei ⁊c. Durum quidem erat & prope inconsequens risuq; dignum: eū qui iam iamq; capiendā prophetabat hierusalem: & omnes ducendos esse captiuos uel gladio, fame & peste perituros: agrum in anathot emere quem nō erat possessurus. Sed intellexi, inquit, uerbum domini esse: & emptionem meam argumento & uaticinio domini coaptandam: & ideo acquieui præcepto eius ut emerē: nec frustra ad me super huiuscemodi re dei factum esse sermonem. Et appendi argenti decem & septem siclos, quos nos in statheres uertimus. Siclus autem uiginti habet obo/ Ezech.45.a los: ut in Ezechielis extremo uolumine scribitur. Emitq; ꝓpheta decem & septem siclis: in quo numero cantauit puer domini Dauid, in die qua eruit eū dominus de manu ōnium inimicorū eius: & de manu Saul, & dixit: Diligam te domine fortitudo mea: dominus firmamentum meum & refugiū meū & liberator meus: Deus meus, adiutor meus & sperabo in eū: ꝓtector meus & cornu saluti s meæ. Denarium esse mysticum numerum, ostendit decalogus qui scriꝑ fuit in tabulis lapideis digito dei: & dies ieiunij & propiciationis mensis septimi. Septem quoq; in quo uerus est sabbatismus & requies, esse sanctum: multis scripturarū testimonijs cōprobamꝰ. de quibus saltem pauca posuissem, nisi ocio/sum esset docere quæ nota sunt. In hoc igit numero a propheta & sacerdote emitur possessio: scribituրq; in libro atq; signaꝫ: & adhibentur testes, argentūq; diligenter appenditur: ut omnia uenditionis & emptionis iura seruentur: & sit certa possessio, stipulationibus & sponsionibꝰ roborata. Vel hoc aūdiāt: qui falsa testamē/ta, & interdum ne testa D menta quidem sibi adhibitis testibus uindicare conātur. c ¶ Et dedi libꝝ possessionis baruch filio nerie filij Maasię ⁊c. Quāq; statim esset possessio relinquenda, immo emenda posteris: & ab eo emenda qui filios non habebat: neq; enim uxorem acceperat: tamē obediens imperio domini, omnia rite celebrat. Signatūq; librū possessionis dat Baruch filio Neri filij Maasiæ. Baruch in lingua nostra, benedictus dicitur: qui erat filius Neri, qui interpretatur lucerna mea, dicēte ꝓpheta: Lucerna pedibus meis uerbū tuum, & ps.118.o lumen semitis meis ardens. Neri, quoq; pater Baruch filius Maasiæ, i. facturæ & operis dñi. Aniaduertamꝰ ergo, quātis uirtutū priuilegijs, discipulus baruch hieremiæ ministrauerit, dicēte dauid: Ambulans in uia īmaculata hic mihi ministrabat. ps.100.b Vnde & Heliseus minister heliæ intātū placuit deo, 4.Reg.2.b ut post translationē magistri etiā duplicem spiritū mereretur accipe. Hoc dico ad cōmonitionē eorū qui malorū hominū abutunt ministerijs: & non audent abijcere eos, quos malæ conscientiæ norunt sibi glutino copulatos. Traditur autē liber Baruch tanto & tali uiro uidente Hanameel, qui uendiderat & testibus qui subscripserāt, & quorū nomina in emptionis uolumine tenebant. Et in conspectu, inquit, omniū iudæorū qui sedebant in atrio carceris: qui uidelicet uel ad prophetam uenerant cosolandū: uel studio timoris dei, dñi uerba audire cupiebant. d ¶ Et pręcepi baruch coram eis dicens: Hęc dicit dñs exercituū deus israel: sume libros ⁊c. Cunctis quos præteritus sermo narrauit præsentibus & uidentibus, Baruch ministro præcipitur & discipulo: non sermonibus præceptoris, sed dei iubētis imperio: ut assumat libros, unū signatū, alterum apertū: quæ emptionū consuetudo hucusq; seruaꝫ: ut qđ intrinsecus clausum signacula cōtinent: hoc legere cupiētibus apertum uolumen exhibeat: utrūq; in uaso fictili, ut ꝓmanere possint diebus multis. Firma igit erat & lōgo post tpe futura possessio: quæ tāta custodia seruabaꝫ: ne uel foris emptiōis libri positi, paterēt rapinæ: uel humo cōditi, humore terræ soluerent. Hoc aūt totū fit ut intelligāt q̄ uidebāt rursum habitādā hierlm & possi/

ut ꝓmanere

C ps.17.a Exo.31.d

בָּרוּךְ ps.118.o

E dēdos agros: qđ licet absq; sermone Hieremiæ debuerāt p se itelligere: tñ dñi sermonib⁹ cōmonēt: & dicit ad eos: Hæc dicit dominus exercituum deus israel: Adhuc possidebuntur dom⁹ & agri & uineæ in terra ista. Hoc est illud qđ Hieremias dudum dixerat: Intellexi uerbum esse domini: & idcirco emit agrum quē possessurus non erat.

a ¶ Et oraui ad dñm postq; tradidi librum possessiōis baruch filio nerie dicēs: Heu heu heu domine deus ꝛc. Post emptionem agri iure celebratā: & post sententiā domini qua pollicitus est domos, agros, & uineas dein ceps possidendas, orat propheta ad dñm, & dolorem cordis gemitibus exprimit dicens: Heu, heu, heu dñe de⁹ Pro quo Lxx. transtulerūt. ὁ ὢν. i. qui es domine deus: iuxta illud
Exo. 3. d qđ moysi dicitur: Vade dic populo israel: Qui est, misit me ad uos. Non quo nō sint alij: sed aliud est creatoris esse beneficio qđ subsistat: aliud æternitate naturæ. Laudat dominum & ex creaturis prædicat creatorem: Primūq; potentiam eius & misericor
F diam: atq; iusticiam in omne hominū genus eleuat uocibus: Deinde transit ad israel: & quanta ei prestiterit, celebri sermone describit. Et post tanta beneficia dicit eos īmemores bonorū illius, clæmentiam in amaritudinem prouocasse: ita ut obsideatur ciuitas: & anteq; hostiū in eā fiat irruptio, fame & gladio & peste cōsumpta sit. Hæc autem uniuersa præmisit, ut consequēter illud inferret qđ in reprehensionem diuinæ sententiæ facere uidebatur. Et tu dicis mihi domine deus, eme agrum argento: & adhibe testes: cum urbs data sit in manus chaldæorū? Hæc interim tota loci istius continet pericopæ. Nunc ad singula reuertamur. Tu fecisti cœlum & terram in fortitudi-
Iob. 1 ne tua magna. Et Ioannes dicit de filio: Omīa p ipsum facta sunt: & sine ipso factū est nihil qđ factū est. Hæc est em̄ dñi
1. Co. 1. d fortitudo Apostolo comprobante: Christus dei uirtus & dei sapientia. Et in brachio tuo extento siue excelso: quorum utrūq; percutientis indicium est. Hoc est autem brachium
Esa. 53. a de quo Esaias loquit: Et brachiū dñi cui reuelatū est? Non
Matth. 19. c erit tibi difficile om̄e uerbū: Quæ em̄ apud homīes impossibilia, apud deū possibilia sunt: siue cui nihil est absconditū:
ps. 138. b iuxta illud psalmographi dicentis: Quia tenebre non obscurabuntur a te: & nox sicut dies illuminabitur. Qui facis misericordiam in milibus: & reddis iniquitatem patrum in sinu filiorum eorum post eos. Grandis clæmentia creatoris: misericordiam suam in mille generationes extendere: & iusticiam statim in altera generatione monstrare: quæ tamen & ipsa est mixta misericordiæ. Non enim statim punit delinquētem: sed expectat pœnitudinem: ut si liberi imitati fuerint parētū uitia, diu dilata pœna reddatur. Fortissime, magne, potens, dominus exercituum siue uirtutum nomen tibi. Ista noīa potentiā indicāt creatoris. Cæterū proprie nomen dei pater est: qđ in euangelio per dominum reuelatur dicentem: Pater, manifestaui nomen tuum hominibus. Ma
Ioh. 17. a gnus cōsilio. Et audet se quisq; domini inserere secreto & de illi⁹ iudicijs iudicare? Et incomprehēsibilis cogitatu. Quē nō cōprehendit cogitatio: q modo pōt sermo comprehēdere? Cui⁹ oculi aperti sunt super omnes uias filioꝝ adam. Frustra ergo homo se putat dei celare noticiā. Qđ q; infert: Vt reddas unicuiq; scđm uias suas: & scđm fructum adinuentionum suarum: hoc indicat q interdum pro nimia sapientia, iudicia eius uideātur iniusta. Quē locum Apostolus pleni⁹ explicat ad Rhomanos. Ignoras qm̄ be-
Rom. 2. a nignitas dei ad pœnitentiam te hortatur? Scđm duritiam autē tuam & cor impœnitens, thesauriças tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij dei. Quanto igitur serior uindicta peccātiū est: tanto iustior: in similitudinem pharaonis: qui decem plagis admonitus, non punitus, & in duritia
H perseuerans, ad extremum rubri maris fluctibus obrutus est.
Exo. 14
b ¶ Qui posuisti signa & portenta in terra egypti usq; ad diem hanc ꝛc. De generali transit ad speciale: & quid proprie præstiterit israeli, breui sermone percurrit. Qui posuisti, ait, signa & portenta in terra ægypti: quibus afflicta est ægyptus usq; ad diem hanc: & in israel & in hominibus siue terrigenis. Hoc qđ dicit, usq; ad diem hanc: posterioribus copulandū est: ut legamus, & in israel & in cunctis mortalibus quotidie tua signa complentur. Siue aliter: signa atq; portenta nō solum in ægypto perpetrasti: sed usq; hodie eadem tuæ misericordiæ fortitudo saluauit populum tuum: & uniuerso genero humano creatoris subuenis potestate. Et hoc notādum, q; israel ab hoībus sepat atq; terrigenis: iuxta illud: Fili⁹ me⁹ Ibi. 4
primogenit⁹ israł. Et fecisti tibi nomē sicut dies hæc. Laudes, inqt, tuæ toti⁹ orbis sermōe celebrāt. Et eduxisti ppłm tuū israel de terra ægypti. Pulchre dixit, ppłm tuū: eo em̄ tpe q educt⁹ est, dñi impio seruiebat. Eduxisti aūt in signis & portētis qb⁹ pcutiebat ægyptus: & in manu robusta & in brachio extēto, & in terrore magno: qñ mare rubrum transeunti populo israel uiam præbuit, & ægyptium oppressit exercitum. Et dedisti eis terram hanc quam iurasti patribus eorū ut dares eis: Abrahā uidelicet Isaac & Iacob. Ergo nō suo merito terrā repromissionis sed patrū accepe uirtutib⁹. Terrā fluentē lacte & melle. Necdū em̄ solidū poterāt cibū capere: sed melle & lacte nutriebāt infantiæ. Vel certe lacte & melle rerum omnium ubertate & abundantia. Et ingressi sunt & possederunt eam. Statimq; inter possessionē & inobedientiā

nihil fuit

Ecce munitiones ut permanere possint diebus multis. Hæc enim dicit dominus exercituum deus israel: Adhuc possi-
a debuntur domus & agri & uineæ in terra ista. Et ōrauī ad dominum postq; tradidi librum possessionis Baruch filio nerie dicens: Heu, heu, heu, domine deus Siue qui es domine deus? Ecce tu fecisti cœlum & terram in fortitudine tua magna: & in brachio tuo extento Siue excelso): non erit tibi difficile Siue impossibile) omne uerbū: Vel iuxta Lxx. Nihil apud te est absconditum). Qui facis misericordiam in milibus: & reddis iniquitatem patrum in sinu filiorum eorum post eos: fortissime, magne, potens qđ hebraice dicitur גִּבּוֹר: dominus exercituū Siue uirtutum) nomen tibi. Magnus consilio & incomprehensibilis cogitatu. Cuius oculi aperti sunt super omnes uias filiorum adam Siue hominū): ut reddas unicuiq; scđm uias suas: & scđm fructum
b adinuentionum suarum. Qui posuisti signa & portenta in terra ægypti usq; ad diem hanc: & in israel & in hominibus Siue terrigenis): & fecisti tibi nomen sicut est dies hæc: & eduxisti populum tuum israel de terra ægypti: in signis & in portentis & in manu robusta & brachio extēto & in terrore magno. Et dedisti eis terram hanc quā iurasti patribus eorum: ut dares eis terram fluentē lacte & melle. Et ingressi sunt & possederunt eam & non obedierunt uoci tuæ: & in lege tua nō ambulauerunt: omnia quæ mandasti eis ut facerent, nō fecerūt: & euenerūt eis uniuersa mala hæc.

A nihil fuit medium. Vbertas enim, securitatem: securitas, negligentiam: negligentia, contemptum parit. Et non obedierunt (inquit) uoci tuæ: & in lege tua non ambulauerunt. Exo.19.b Frustra ergo promisere in eremo dicētes: Omnia quæcūq; dominus præcepit, faciemus. Non enim in sponsione, sed in opere præmiū est: ad retundendam eorum impudentiam: qui putant hominem omnia posse complere, quæ se facturū esse pollicitus est. Omnia quæ mādasti eis ut facerent, non fecerunt: & certe facturos se promiserant. Et euenerūt eis uniuersa mala hæc. Mala, patiētibus: cæterū iuxta domini sentētiam bona, quæ reddit unicuiq; secundum uias suas.

a Ecce munitiones extructæ sunt aduersus ciuitatem, ut capiatur: & urbs data est in manus chaldæorū, qui præliantur aduersus eam a facie gladij, & famis, & pestilentiæ. Et quæcunq; locutus es, acciderunt: ut ipse tu cernis: Et tu dicis mihi domine deus, eme agrum argento: & adhibe testes, cum urbs data sit in manus chaldæorum? b Et factum est uerbum domini ad Hieremiam, dicens: Ecce ego dominus deus uniuersæ carnis. Nunquid mihi difficile Siue impossibile) erit: ut absconda tur a me omne uerbum? Præterea hæc dicit dominus: Ecce ego tradam ciuitatem istam in manū chaldæorū: & in manu regis babylonis, & capiet eam. Et uenient chaldæi & ingredient præliantes: Siue uenient chaldæi aduersus urbē hanc): & succēdent eā igni, & comburēt eam: & domos in quarū domatibus sacrificabant baal: c & libabant dijs alienis libamina ad irritandū me. Erant em̄ filij Iuda, & filij israel iugiter Siue soli) faciētes mala d in oculis meis ab adolescētia sua. Filij isrl̄ qui usq; nunc exacerbant me in opere manuū suarū dicit dominus.

In furore

a ¶ Ecce munitiones extructę sunt aduersus ciuitatem ꝛc. Decimꝰ annus erat regis Sedechiæ: ita enim scriptū est: Verbum quod factum est ad Hieremiā a domino anno decimo Sedechiæ regis Iuda: tunc exercitus regis babylonis obsidebat hierusalem: & Hieremias propheta clausus erat in atrio carceris. Recteq; nunc dicitur: Ecce munitiones sunt extructæ aduersus ciuitatē, ut capiatur: & urbs tradita est in manus Chaldæorū: nec habēt quos uincant, aut quos capiant: Iam enim gladio, fame, peste consumpti sunt: & quæcunq; dixisti, uidemus esse completa: quomodo ergo mihi dicis domine, eme agrum argento: & adhibe testes: cum urbs data sit in manu chaldæorum? Igitur non reprehendit, sed interrogat: nec tam sibi, q̄ alijs uult discere, qui sedebant in atrio carceris, & forsitan taciti reprehendebant, quomodo idem ꝓpheta quē uerum nunciare credebant: & urbem dicat esse capiendā: & agrum emat quasi possessurus. b ¶ Et factum est verbum domini ad hieremiam prophetam dicens: Ecce ego dominus deus vniuersę carnis ꝛc. Tristibus læta subiungit: & post euersionem hierusalem, captiuo populo reditum pollicetur. Primumq; causas exponit offensæ & iusti furoris dei: ut quanto maior culpa peccantiū, tanto amplior in peccatores clæmentia creatoris. Ego inquit dominus deus uniuersæ carnis. Nequaq̄ cunctarū gentium, nec populi israel: aut certe ut de sanctis crebro dicere solet: Deus Abrahā, deus Isaac, deus Iacob, sed deus dixit uniuersæ carnis: ut & rationalia, & bruta animantia ipse fecisse credatur. Sunt enim qui prouidentiam creatoris usq; ad rationalia cōfiteant̄: bruta autem fortuitis casibus asserant, uel perire, uel uiuere. Propheticusq; sermo declarat nihil esse quod fugiat prouidentiam & scientiam dei: quia alia propter se, alia in usum hominū sunt creata. Nunquid mihi difficile aut impossibile: aut certe abscondetur a me omne uerbum? Et supra diximus: Quæ apud homines impossibilia sunt, apud deum possibilia sunt. Verbum autem hic, & in multis alijs locis, pro rebus debemus accipere. Quid est (ait) quod factum est uerbum? Propterea hæc dicit dominus. Quid enim præcesserat, ut causalem coniunctionem poneret, dicens: Propterea hæc dicit dominus? Quia (inquit) curæ meæ est omnia regere: uniuersa disponere: & reddere singulis iuxta uias suas: idcirco ego tradam ciuitatem istam in manu chaldæorum, & in manu regis babylonis, & capient eam. Primum enim uallatur exercitu: & absente capitur Nabuchodonosor, Sedechiasq; ducitur in Reblatha, & ibi regi traditur. Et uenient (inquit) Chaldæi præliantes aduersum urbē hanc. Melius Aquila qui pro eo quod scriptum est, uenient, transtulit εἰσελεύσονται, hoc est, ingredientur ciuitatem. Neq; em̄ absentes erant ut uenirent: quippe qui circūdederant hierusalem: sicut scriptura testat̄: Tunc exercitus regis babylonis obsidebat hierusalē. Ac deinde: Ecce munitiones extructæ sunt aduersum ciuitatem ut capiatur: & urbs data est in manus chaldæorū. Quomodo igitur uenient qui præsentes erant? Sed hi qui obsidebāt urbem, ingredientur inquit & capient eam: & succendent: & ad solum usq; comburent: Verbum enim hebraicum בָּאוּ, ambiguitate sui, & uenient & ingredientur sonat. Et domus in quarum domatibus sacrificabant Baal idolo sidoniorū: & libabant dijs alienis libamina ad irritandum me: ut non errore religionis, sed contentione quadam, & in creatorem contumelia facere uiderentur. Quomodo autem periturus scribitur mundus: iuxta illud quod scriptum est: Cœlum & terra pertransibunt, eo q̄ in maligno positus sit: sic & domus ipsæ & loca in quibus flagitia perpetrata sunt, iræ dei subiacent. Sunt qui contentiose illud qd̄ scriptum est: Locus in quo crucifixus est dominus atq; saluator, spiritualiter gomorra & ægyptus uocat̄, ad ipsa loca referant. Alij ꝟo uniuersum mundum sub nomine ægypti & gomorræ significari putant. Vt enim gomorra diuino igne deleta est: ita & mundum iudicio dei concremandum. c ¶ Erant enim filij iuda et filij israel iugiter siue soli facientes mala in oculis meis ab adolescētia sua. Verbū hebraicū אַךְ Aquila interpretatus est πλήν: quod coniunctionem significat ueruntamen. Symmachi prima æditio, & Lxx. & Theodotio, solos īterpretati sunt. Secūda q̄ppe Symmachi uertit διόλου: quem & nos in præsentiarum secuti sumus, ut diceremus iugiter. Dicamus igit̄ primū iuxta hebraicū: Filij israel, & filij Iuda facientes iugiter malū. Et decē inquit & duæ tribus malum sine cessatione fecerunt: & iugis fuit eis in pessimis operibus perseuerantia. Si autē iugis & semper in toto populo, ubi est iusticia sempiterna? Porro iuxta Lxx. qui dixerunt: Soli facientes malum, oritur quæstio: Num & aliæ gentes eo tēpore quo israel Iudasq; peccabant, malum non fecerunt? Quod sic soluit̄: Qui habet noticiā dei & recedit ab eo, solus peccat in oculis dei: qui ꝟo increduli permanserint: quasi illo non uidente & negligente delinquunt. Vnde & Dauid uir sanctus quia corruerat in peccatum uxoris Vriæ, Bethsabeæ, agens postea pœnitētiam, loquitur: Tibi soli peccaui: & malum coram te feci, id est in conspectu tuo. Deniq; iungitur: Soli facientes malum in oculis: & in conspectu meo ab adolescentia sua. Quodq; sequit̄: d ¶ Filij israel qui vsq; nunc exacerbant me in operibus manuum suarum dicit dominus: In Lxx. nō habetur, & de hebraico additum est. Qui autem ab adolescentia sua usq; ad præsentem diem iugiter deliquerunt: ideo iusta sententia dei est: & merito scriptura contexit:

Matth.24.c

2.Reg.12. Ps.50.

E a ¶ In furore et in indignatione mea facta est mihi ciuitas hęc ꝛc. Si ex eo tẽpore quo ciuitatis iacta sunt fundamenta, usq; ad hanc diem, quando capta est atq; succẽsa & sublata de cõspectu domini, fuit semper in uitio: & indignationem cõtra se domini prouocauit: Vbi est (ut sæpe iam diximus) peccatorum quies?

b ¶ Propter malicią inquit filiorũ israel / et filiorũ iudę ꝛc. Quia supra dixerat: In furore & in indignatione mea facta est mihi ciuitas hæc: a die qua ædificauerũt eam usq; ad diem istam, qua auferetur de conspectu meo: & nullum generaliter absq; pctõ fuisse monstrauerat: nunc p partes enumerat, & reges & principes, & sacerdotes, & prophetas eorũ, & cuncta uno sermone cõprehendẽs: Viri inquit Iuda & habitatores hierusalem. Pulchreq; nõ dixit: Reges mei, & principes mei, & sacerdotes mei, & pphetæ mei: sed qa peccauerũt reges eorũ, & principes eorũ, & sacerdotes eorũ, & pphetæ eorũ. c ¶ Et verterũt ad me terga / et non facies: Iuxta illud quod

F Zach.7.c alibi scriptum est: Et uerterũt contra me scapulam recedentẽ. Qui enim precat, inclinata ceruice in terrã prono fundit: q̃ ꝟo tergũ uertit, ipso gestu corporis indicat negligere se cõminantem. Et hoc ait, faciebant. d ¶ Cum docerem eos diluculo et erudirem ꝛc. Fugatis erroris tenebris, & omni idolorum cultu, mea sententia confutata, quotidie corda eorũ illuminare cupiebã: & docere quæ recta sunt. Et ut liberũ seruaret arbitrium: iungit & dicit: Et nollent audire ut acciperent disciplinam. Sequit: e ¶ Et posuerũt idola sua in domo ꝛc.

Eçech.8.b Non solum eo tempore Iudas posuit in templo dei statuam idoli, quam in Eçechielis principio legimus: sed usq; hodie in domo dei, quæ interpretat ecclesia: siue in corde animaq; credentium ponitur idolum, quando nouum dogma con-

Deu.4.c stituitur: & iuxta Deuteronomium adoratur in abscõdito.

1.Co.3.d Nescitis (inquit) quia templum dei estis: & spiritus dei habitat in uobis? f ¶ Et ędificauerunt excelsa siue aras baal: quę sunt in valle filij ennom / vt initiarẽt ꝛc. Pro initiarent, in hebraico scriptum est עֲבִיר : qđ Aquila & Symmachus transducerẽt: Lxx. & Theodotio interpretati sunt, offerrent. De ualle filiorũ ennom, quæ hebraice dicit גֵּיא חִנֹּם, supra plenius diximus: qđ subiaceat siloe fontibus & amœnitate sui: quia locus irriguus est, populũ prouocauerit ad luxuriam quã idolorũ cultus sequitur. Notandũ quoq;, q̃ aræ & excelsa, hebraico sermone appellant בָּמוֹת : propter eos qui in Samuelis & Regũ uolumine quid significet hoc uerbũ dubitant. Moloch idolum ammonitarũ est, q̃ in regẽ uertitur. Significat autẽ scriptura diuina q̃ non solum Baal idolo, sed & Moloch cunctisq; dæmonibus in ipso loco populus seruierit. g ¶ Quod non mandaui eis ꝛc. Proprie tri-

a In furõre & in indignatione mea facta est mihi ciuitas hæc: a die qua ædificauerunt eam usq; ad diem istam,
b qua auferetur de cõspectu meo. Prõpter malicią inquit, filiorũ israel, & filiorũ Iudæ, quã fecerũt ad iracũdią me puocãtes: ipsi & reges eorũ: & principes eorũ: sacerdotes eorũ, & pphetæ eorũ: uiri Iuda & habitatores hie-
c d rusalem. Et uẽrterunt ad me terga, & nõ facies: Cũm docerem eos diluculo, & erudirẽ: & nollent audire, ut acci-
e perent disciplinam. Et põsuerunt idola sua in domo in qua inuocatum est nomẽ meum ut polluerent eam. Et
f ædificauerunt excelsa Siue aras) Baal: quæ sunt in ualle filij ennom: ut initiarent filios suos, & filias suas idolo
g moloch. Quõd nõ mandaui eis: nec ascẽdit in cor meũ, ut facerẽt abominationẽ hanc: & in peccatũ deducerẽt
h Iudam. Et nũnc propter ista hæc dicit dñs deus israel ad ciuitatẽ hanc, de qua uos dicitis: q̃ tradatur in manu re-
i gis babylonis in gladio, & in fame, & in peste. Eccẽ ego congregabo eos de uniuersis terris ad quas eieci eos in furore meo: & in ira mea, & in indignatione grandi: & reducam eos ad locũ istum: & habitare eos faciam confidẽter. Et erunt mihi in populũ: & ego ero eis in deum. Et dabo eis cor unum, & uiam unam: ut timeant me uniuersis diebus: & bene sit eis & filijs eorũ post eos. Et feriam eis pactũ sempiternũ: Siue disponã testamentũ æternũ) & nõ desinam eis benefacere: & timorẽ meum dabo in corde eorum, ut non recedant a me. Et lætabor super eis

G 3.Reg.11.q

Ios.10.a

Esa.1.

Ps.35.

Luc.16.b

H

cerit confidenter: & fuisse eos in populum dei: & dominum fuisse in deum eorum: & cætera quæ scriptura contexit. Sed quomodo hoc possit illi tempori coaptari: Habitare eos faciam confidenter: & feriam eis pactum sempiternum: siue disponam illis testamentũ æternum: penitus non potest approbari: quippe quos legerimus, & sacra narrat historia: nõ solum a uicinis gentibus, sed a Persis quoq; & Macedonibus, & ægyptijs rhomanisq; sæpe captos, & hucusq; seruire. Omnia igitur ad aduentum referenda sunt saluatoris: quæ nostro & fidei tẽpore uidemus expleta: & electio iuxta Apostolum reliquiarum salua facta est. Et qui in Christo habi- Rom.9.f
tant cõfidenter: datum est illis cor unum, iuxta illud quod scriptum est: Multitudinis autẽ credentium erat cor unum, Act.4.f
& anima una. Et uiam inquit unam, illũ qui dicit: Ego sum Iob.14.a
uia, ueritas & uita. Vt timeant me uniuersis diebus. Princi- Pro.9.c
pium enim sapientiæ, timor domini. Vniuersis ait diebus: Qđ si iudæis nõ cõpetit, de nostro populo accipiendũ est: cui & bene fuit, & est, & erit: nõ solum ipsis, sed & filijs eorũ post eos. Nobiscũ em pactũ pepigit sempiternũ: nec desinet nobis ultra bene facere. Quodq; sequit: Et timorẽ meum dabo in corde eorũ, ut non recedant a me. Sic liberũ donat arbitriũ, ut tamẽ ipse timor qui tribuitur, gratia permaneat Luc.15.b
largitoris. Cumq; (inquit) eis benefecero, lætabor. Gaudet quippe quia uidet creaturã suã esse saluatã. Vnde & gaudiũ angelorũ est in cœlis sup uno peccatore pœnitentią agente.

Et plantabo

A Et plantabo inquit eos in terra iſta in ueritate: ſiue (ut Lxx. tranſtulerunt) in fide: ut proprie ſignificet populum chriſtianum, cuius religio fides eſt. In toto corde meo, & in tota anima mea. Si dñi uerba ſunt ſaluatoris, recte cor & anima
Ioh.10.d eius credit: qui dicit in euangelio: Poteſtatē habeo ponendi animā meā: & poteſtatem habeo iterum ſumēdi illam. Sin aūt ex perſona dei patris accipimus: ſcd'm illud intelligendum eſt:
Eſa.1.d Neomenias ueſtras & ſabbata & dies feſtos odit anīa mea. a Quia hęc dicit dñs: Sicut adduxi ſuper populum iſtum omne malum hoc grande: ſic adducā ſuper eos omne bonum quod ego loquor ad eos. Et poſſidebuntur agri in terra iſta: de qua uos dicitis q̄ deſerta ſit: & q̄ nō remanſerit homo & iumentum: & data ſit in manum chaldæorū. Agri pecunia ementur: & ſcribentur in libro: & imprimetur ſignaculum: & teſtis adhibebit in terra beniamin, & in circuitu hieruſalem: in ciuitatibus Iuda, & in ciuitatibus montanis, & in ciuitatibus campeſtrib⁹ Siue ſephela): & in ciuitatib⁹ negeb, hoc eſt, quæ ad auſtrū ſunt: quia cōuertam captiuitatē eorū ait dñs, ſuper eis, cum eis benefecero: Siue & uiſitabo eos, ut eis benefaciam). Et plantabo eos in terra iſta in ueritate, Siue in fide): in toto corde meo, & in tota anima mea.

a Quia hæc dicit dominus: Sicut adduxi ſuper populum iſtum omne malum hoc grande: ſic adducā ſuper eos omne bonum quod ego loquor ad eos. Et poſſidebuntur agri in terra iſta: de qua uos dicitis q̄ deſerta ſit: & q̄ nō remanſerit homo & iumentum: & data ſit in manum chaldæorū. Agri pecunia ementur: & ſcribentur in libro: & imprimetur ſignaculum: & teſtis adhibebit in terra beniamin, & in circuitu hieruſalem: in ciuitatibus Iuda, & in ciuitatibus montanis, & in ciuitatibus campeſtrib⁹ Siue ſephela): & in ciuitatib⁹ negeb, hoc eſt, quæ ad auſtrū ſunt: quia cōuertam captiuitatē eorū ait dñs.

Ps.35.b Luc.16.c B & homines & iumenta reducti ſunt in eccleſiam: iuxta illud quod ſcriptum eſt: Homines & iumenta ſaluos facies domine: rationales quiq̄ & ſimplices. Tunc agri empti ſunt pecunia: ut faceremus nobis amicos de iniquo mammona, qui nos reciperent in æterna tabernacula. Et ſcripti in libro, haud dubium quin uiuentium. Et impreſſum eſt ſignum uexilli dominicæ crucis atq̄ uictoriæ: & teſtes adhibiti ſunt martyres, & omnis ſanctorum chorus. In terra Beniamin, ubi eſt domini fortitudo: & in circuitu hieruſalē, in qua eſt uiſio pacis, & æterna ſecuritas: in ciuitatibus Iuda, in quib⁹ eſt Chriſti uera confeſſio. Et in ciuitatibus montanis, de quibus una eſt de qua dicitur: Non poteſt ciuitas abſcondi in monte poſita. Et in ciuitatibus campeſtrib⁹, quæ hebraice appellantur שְׁפֵלָה: ut de profundis atq̄ depreſſis, per camporū æqualitatem ad ſumma gradiamur. Et ciuitatib⁹ quæ ad auſtrum ſunt: qđ nageb, Lxx. tranſtulerūt: ubi eſt meridies & plena lux ueritatis. Cum autem hæc oīa facta fuerint, implebitur quod ſcriptū eſt: Conuertam captiuitatem eorum ait dominus: de quo ſcriptū eſt: Aſcendens in altum captiuam duxit captiuitatem. Accepit ſiue (ut Apoſtolus ait) dedit dona hominibus.

Matth.5.b נֶגֶב

Ps.67.d Ephe.4.b

C

D

Commentarij ſexti in Hieremiam prophetam finis.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN LAMENTATIONES HIEREMIAE AD EVSEBIVM PROEMIVM.

Habes in lamētationibus Hieremiæ quatuor alphabeta: e quibus duo prima quaſi ſapphico metro ſcripta ſunt: quia tres uerſiculos qui ſibi connexi ſunt, & ab una tm̄ litera incipiunt, heroici coma concludit. Tertiū uero alphabetum trimetro ſcriptum eſt: & a ternis literis, ſed eiſdem trini uerſus incipiunt. Quartum alphabetū ſimile eſt primo & ſecundo. Prouerbia quoq; Salomonis extremū cōcludit alphabetum: quod tetrametro iambico ſuppuratur, ab eo loco ubi ait: Mulierem fortem quis inueniet? Quomodo autem in his noſtris literis non poteſt quis ad legenda uerba texendaq; procedere: niſi prius ab elementis cœperit: ita in ſcripturis diuinis non ualemus ea quæ maiora ſunt noſſe: niſi ab æthica in ipſas habuerimus exordiū: ſcd'm illud quod propheta dicit: A mandatis tuis intellexi: Quod uidelicet poſt opera cœperit habere ſcientiam ſecretorum. Verum iam complendum eſt quod petiſti: ut ſenſum uniuſcuiuſq; elementi interpretatio annexa ſignificet. אָלֶף Aleph, doctrina interpretatur: בֵּית Beth, domus: גִּימֶל Gimel, plenitudo: דָּלֶת Daleth, tabularum: הֵא He, iſta: וָיו Vau, &: זַיִן Zain, hæc: חֵית Heth, uita: טֵית Teth, bonū: יוֹד Iod, principiū: כַּף Caph, manus: לָמֶד Lamed, diſciplinæ, ſiue cordis: מֵם Mem, ex ipſis: נוּן Nun, ſempiternum: סָמֶךְ Samech, adiutorium: עַיִן Ain, fons, ſiue oculus: פֵּא Phe, os, ab ore, non ab oſſe: צָדִיק Zadik, iuſticiæ: קוֹף Coph, uocatio: רֵישׁ Res, capitis: שִׁין Sin, dentium: תָּו Thau, ſigna. Ecce intellige, ne literarum ambiguitate fallaris. Poſt interpretationem elementorum, intelligentiæ ordo dicendus eſt. Aleph, Beth, Gimel, Daleth, prima connexio eſt: doctrina domus, plenitudo tabularum: q̄ uidelicet doctrina eccleſiæ quæ domus dei eſt, in librorum reperiatur plenitudine diuinorum. Secunda cōnexio eſt, He, Vau, Zain, Heth, iſta & hæc uita. Quæ enim alia poteſt eſſe uita ſine ſcientia ſcripturarum: per quam etiam ipſe Chriſtus cognoſcitur, qui eſt uita credentiū? Tertia

connexio

connexio habet, Teth, Iod, bonum principium: quia q̄uis nunc ſciamus uniuerſa quæ ſcripta ſunt: tamen ex parte cognoſcimus, & ex parte prophetamus: & nunc per ſpeculum uidemus in ænigmate. Cū aūt meruerim⁹ eſſe cū Chriſto, & ſimiles angelis fuerimus: tunc librorū doctrina ceſſabit. ¶ Quarta connexio eſt, Caph, Lamed, manus cordis, ſiue diſciplinæ. Manus intelligun/tur in opere: cor & diſciplina interpretantur in ſenſu: quia nihil facere poſſumus, niſi quæ prius facienda ſint fecerimus. ¶ Quinta connexio eſt, Mem, Nun, Samech, ex ipſis ſempiternum ad/iutorium. Hoc explanatione non indiget: ſed omni luce manifeſtius eſt, ſcripturis æterna ſub/ſidia miniſtrari. ¶ Sexta connexio habet, Ain, Phe, Sade, fons ſiue oculus oris iuſticiæ: ſc̄d'm illud quod in tertio numero expoſuimus. ¶ Septima cōnexio eſt quæ & extrema: quo & in ipſo quoq; ſeptenario numero ſit myſticus intellectus, Coph, Res, Sin, Thau, uocatio capitis den/tium ſigna. Per dentes articulata uox promitur: & his ſignis ad caput omniū (qui eſt Chriſtus) itur: per quē uenitur ad regnū ſempiternū. Verum hæc idcirco inſeruimus: ut inſtruant lectorē: quo ſciat nō fruſtra iuxta ſeriem literarū a ꝓpheta hæc eſſe ædita: ſed uniuerſa quæ ſcripta ſunt, ad Chriſti & eccleſiæ pertinere ſacramēta. Qd' em̄ lamētationes prædictæ, nō ſolum ſuper urbis hieruſalē uaſtatione & iudaici populi captiuitate: ſed etiā ſuper Ioſiæ regis occaſum conſcriptæ ſint: liber uerborū dierum demonſtrat, ubi ita legit' : Mortuus eſt rex Ioſias, & ſepultus in mau/ſoleo patrū ſuorū: & uniuerſus Iuda & hieruſalē luxerūt eum. Hieremias maxime, cuius omnes cantores atq; cantatrices uſq; in præſentem diem, lamētationes ſuper Ioſiam replicant: & quaſi lex obtinuit in iſrael. Vnde primū iuxta hiſtoriam in explanatione retexemus. Deinde Allego/riam per congrua loca: ſiue ad Ioſiam, qui interpretatur ſalus domini, uel fortitudo domini: ſiue ad iudæos, hoc eſt, confitentes pertinent, inſeremus. Opportunius ergo multo nunc a nobis, q̄ tunc a propheta dei lamentat': licet non urbes multæ, non gens integra, ſed anima hominis chri ſtiani multis gentibus nobilior, multiſq; urbibus precioſior. Nam ſeruus qui facit uoluntatem dei, melior eſt q̄ multitudo iniquorum. Melior erat anima quondam fidelis in qua deus inha/bitabat, q̄ multitudines iudæorum: qui ingrati beneficijs dei, ſemper contraria agebant. Vnde legiſlator eorum perfidiam exprobrando, taliter ad eos loquitur dicens: Ego enim ſcio conten/tionem ueſtram cōtra dominum. Et Stephanus: Dura (inquit) ceruice: & incircumciſi cordibus ueſtris. Si quis templum corporis, hominis dei contemplatus eſt tunc, cum caſtitatis ſplendore refulgeret: paruam profecto & ualde inferiorem illam propheticam lamentationem putabit: in qua barbaricæ manus ſancta ſanctorū polluiſſe deflentur: & ſacras ædes ignem populaſſe ho/ſtilem: ubi contaminata cherubim: & arca ac propiciatoriū, tabulæq; duæ lapideæ: & urna aurea lamētantur. Hæc lamētatio quā nos deflemus, tanto illa durior & amarior eſſe probatur: quan/to uerius cuncta hæc & euidentius in fideli anima q̄ intra illius templi parietes erant. Hoc ſan/ctius multo fuit, qd' in ea erat templum. Non enim auri & argēti metallo, ſed uirtutibus animi radiabat: habebat enim arcam intra ſe: & duo cherubim, id eſt fidem patris & filij & ſpirituſſan ctī ſitam. Sed nunc nihil eorum apparet. Ablata ſunt hæc cuncta, nudata eſt domus dei omni/bus ornamētis ſuis, cunctiſq; quæ diuinitus cōſecuta fuerat ſpoliata muneribus, remanſit defor/mis ac turpis: perijt ab ea omne munimen, omniſq; cuſtodia. Et iam non dauditur oſtium: in ea nō ſeruatur, ſed patet ingreſſus omnibus malis ſpiritibus ad corruptelam animæ feſtinantibus: nulla inde turpis cogitatio, nulla cupiditas fœda repellitur. Sed ſi uenerit fornicationis ſpiritus, ingreditur: ſi iactantiæ, ſi auariciæ, & ſi horū nequiores & impuriores uenerint: nemo prohiber, nemo propellit: nullus enim cuſtos, nullus remanſit æduituus. Nam prius ſicut ad cœli ſecreta nul lus huiuſcemodi malis indulgebatur acceſſus: ita nec puriſſimam mentem huiuſcemodi pene/trare poterat ulla cogitatio. Sed iam nunc quomō textus ipſius hiſtoriæ incipiat, uideamus.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN LAMENTATIONES HIERE MIAE LIBER PRIMVS.

QVomodo sedet sola ciuitas plena ppło ⁊c̄. Deplorat ꝓpheta ruinam peruersi populi: & subuersionē perfidæ ciuitatis: quæ semper contraria dño suo sentiebat: & præceptis suis aduersabatur: ingrata beneficiorū dei, ꝓphetas eiꝰ persequebaꝫ: ipsumq; hæredē nouissime trucidabat. Vñ in manus hostiū tradita, deuastata est: ita ut quæ prius diuersis gētibꝰ & prouincijs impabat, postmodū dura seruitute præmereꝫ. Qđ tamē ante aduentū domini sub chaldaica captiuitate exparte gerebaꝫ: nunc autē post incarnationē dominicā, passionem, resurrectionē, & ascēsionē Christi ad cœlos, pleniꝰ factū est: cum per Vespasianum & Titum, rhomanos principes, in ultionē dñici sanguinis urbe succēsa, tota gēs simul, partim occisa, partim in captiuitatem ducta est: iuxta illud qđ in Danielis uisione scriptū est, ubi angelus ad ꝓphetam ita loquitur dicēs: Post hebdomadas sexagintaquatuor occideꝫ Christus: & nō erit eius populus qui eum negaturus est: & ciuitatē & sanctuariū dissipabit populus cū duce uenturo: & finis eius uastitas, & post finem belli statuta desolatio. Et paulopost: Vsq; ad cōsummationē (inquit) & finē perseuerabit desolatio. Mystice aūt plangiꝫ anima fidelis hominis, quæ quondā plena fuit numerositate uirtutū: & imperabat diuersis affectibus, dominans cōcupiscētijs carnis: postea autē a malignis spiritibus flammis libidinis succēsa, destituta angelorū solatio, & carens diuino cōsortio: tot seruit scelestris dedita quot uitijs.

Dañ. 9. g

Mystice

b ¶ Plorans plorauit in nocte ⁊c̄. Adueniente tribulatione captiuitatis ꝓpter idololatriam & enormitatē scelerū, plæbs iudaica sero doluit: cum sæpius ꝓphetarū attestationibꝰ cōuenta, satius illi esset præuaricationis noxam cauere, q̄ post cōmissa pœnaliter lugere. Falsa ergo numina quæ diuersæ gentes in simulacris colebant causæ fuerūt illi scandali & decœptionis: cū relicto ꝟo deo, falsis dijs in idolorū cultura seruierint, qui eis nihil in tempore uindictæ profuerūt, immo plurimū nocuerūt: intantū ut eos ludibrio & cōfusione dignos, inter hostes constitueꝛent. Hinc quoq; per Eçechielē peccanti Iudææ dicitꝫ: Ecce ego suscitabo omnes amatores tuos cōtra te: de quibꝰ satiata est anima tua: & cōgregabo eos aduersum te in circuitu: & agent tecum in odio: & tollent omnes labores tuos: & dimittent te nudam & ignominia plenam. Iuxta Allegoriam ꝟo decœpta anima diabolica suggestione, in noctem uenict futuræ perditionis, ubi gemitū dabit perpetuū sine ulla consolatione. Ipsi em̄ spiritus maligni qui eam ante p illecebras uoluptatū in diuersa trahebant: tandē in tenebris exterioribus cōstitutā, perpetuis cruciatibus punire non cessant. Vt ergo hunc dolorē maximū deuitet, necesse est q̄ in præsenti salubriter doleat: quatenꝰ immensa bonitas dei ꝓ fletu præsentis temporis, consolationē illi præbeat sempiternā. Beati qui lugent: quoniā ipsi cōsolabunt̄. Maxilla quippe sancti prædicatores sunt: de qua nunc dicitꝫ: Plorans plorauit in nocte: & lachrymæ eius in maxillis eius: quia in aduersitate ecclesiæ, illi ampliꝰ plangūt, qui uitā carnaliū cōfringere prædicādo nouerūt. Per ipsos quippe sancta ecclesia, iniq̄s a uitijs cōterit: & quasi glutiēs in sua mēbra cōuertit. Vnde ipsi quoq; primo prædicatori uelut maxillæ ecclesiæ dicitꝫ: Occide, & māduca. **c ¶ Migrauit iudas ꝓpter afflictionē ⁊ multitudinē seruitutis ⁊c̄.** Migrauit ergo iudæorum populus in dispersionē gentium, ꝓpter afflictionē captiuitatis: & q̄ ante regni principatui multis nationibꝰ præerat: postea inter diuersas gentes seruitio laborabat: quia scelerū suorū merita, uindicta eos inueniebat. Spiritalis aūt Iuda ideo de terra sua migrauit: quia peccando, dñm irritauit: & iniquitatibꝰ suis eū ad uindictā, puocauit: De quo ipse p Esaiam ꝓphetā locutꝰ ait: Seruire me fecisti in peccatis tuis: præbuisti mihi laborē in iniquitatibus tuis. Vñ inter gentes deputata, & sordibus eorum polluta, libertatē perdidit: & in hostiū suorū manus incidit: qui eam p diuersos errores ducētes, nequaq̄ requiescere, uel paululū respirare cōcedebant.

Act. 10. b

Esa. 43. d

d ¶ Viæ sion lugēt ⁊c̄. Vias sion dicit lugere, hoc est, lugubres existere: eo q̄ nō sint qui ueniant ad solēnitatē: ut festiua gaudia celebrēt: uel sacerdotū officia in tēplo expleant: quia tēplo succēso, muri ciuitatis funditus diruti, & portæ destructæ sunt. Vñ oīs decor eius squalescit: & ipsa oppressa amaritudine in filijs suis fortiter gemit. Mystice autē uiæ sion lugent: q̄ñ animæ quondā in arce mentis deū speculantis actiones exteriores, post lapsum peccati, turpes atq; lugubres apparēt: eo q̄ nō pristino more affectus eius ad interna gaudia celebrāda occurrant: Sed quinq; sensibꝰ corporeis, qui portarū noīe hic notant̄, p desidiā destructis, patescat aditus uarijs delictis: ecclesiasticū q̄q; officiū uilescat: & cōtinentiæ uirtus mollescat. Vñ spiritussancti suauitate priuata, tota in amaritudine uitiorū uersaꝫ.

Mystice

e ¶ Facti sunt hostes eius in capite ⁊c̄. Facti sunt hostes hierusalē in capite, q̄ñ inimici illiꝰ superiores effecti, uniuersam gentem diuitijs spoliando, uinculis captiuitatis subiecerūt: & in alienā terrā simul cū mulieribꝰ & paruulis ire cōpulerūt: dño cui peccaucrūt, iustū iudiciū eis retribuente. Animæ ꝟo decœptæ, hostes fiunt in capite: q̄ñ maligni spiritus eius gaudent dominatione: qui spoliantes eam uirtutibꝰ, paruulos cogitatus eius per uaria desyderia huc illucq; trahendo, nullam quietē eam in animo habere permittūt.

f ¶ Et egressus est a filia sion oīs decor eius ⁊c̄. Obsessa hierusalē ab hoste extrinsecus, omnē decorē iocunditatis suæ perdidit intrinsecus: maxime cum fame, & pestilentia laborās, nullius ope sustentabaꝫ: q̄m principes & rectores illius dissolutis uiribus, pauido corde, nō defensionē ciuium, sed fugam inertem meditabantur. Mystice autem filia sion reliquit decorē suū, q̄ñ per incuriam cogitationū, uirtutū perdidit ornamentū: nec ei subueniebant principes sui, hoc est, rationabiles tractatus: cū quibꝰ resistere debuit inimicis persequētibus, sed defecto robore fortitudinis coram hoste persequēte, propulsa est in foueam decœptionis.

Mystice

Hac etiam

E Hac etiã sententia arguunt negligẽtes rectores ecclesiæ dei, ob quorũ incuriam perit oĩs decor populi christiani: cũ nec in meditatione legis diuinæ, nec in cultu pietatis, neq; in sacrarũ ỹtutũ exercitio laborare conãt: sed in luxu uoluptatũ p uaria scelera, iuxta suggestionẽ hostis cogẽtis, abducunt. Cui⁹ piculi malũ, illos maxie respicit, q̃ i loco regiminis cõstituti, potius sæcularia desyderia, cũ mandatorũ dei sequi uestigia elegerũt. Vñ cœlestis regni gloriã cũ sctis doctorib⁹ nõ merent accipe: sed cũ diabolo & angelis ei⁹, pœnã gehennæ cogẽt recipe: de q̃ & subdit: a ¶Recordata ẽ hierl'm afflictiõis suæ ꝛc. Non solũ em̃ hierusalẽ illa terrena doluit se perdere iocunditatẽ suã, & delitiarũ affluẽtiã inter hostes cõstituta, sed etiã hæc mystica: & maxio dolore torquet, cũ in pœnis constituta, iã sero dolet se tunc negligentẽ fuisse, quando per bona opera & rectam conuersationem potuit sibimetipsi subuenire. Non em̃ cũ sanctis angelis nõ exultat, sed in inferno cũ dæmonib⁹ cruciata infructuose præterita pctã deplorat: iuxta illud qd̃ scriptura teste, impĩj in inferno dicturi sunt: Ergo errauim⁹ a uia ueritatis: & iustitiæ lumẽ non luxit nobis: & sol nõ est ortus nobis: lassati sumus in uia iniquitatis & perditionis: & ambulauimus uias difficiles: Viam autẽ dñi ignorauim⁹. Quid nobis profuit superbia: aut quid diuitiarũ opulẽtia cõtulit nobis? Transierũt oĩa illa tanq̃ umbra mortis: in malignitate autẽ nostra cõsumpti sumus. Tunc & ipsi spiritus maligni deridẽt ociũ, qd̃ negligẽtes inutiliter duxerũt p præsentis uitæ spaciũ. Vñ & nunc per ꝓphetã dicit: Viderũt eam hostes: & deriserũt sabbata eius. Præcepto etem̃ legis, ab exteriori opere in sabbato cessat. Hostes em̃ sabbata uidentes irridẽt. Cũ maligni spiritus uacationis ocia ad cogitationes illicitas pertrahũt: unaquæq; anima quæ remota ab externis actionibus seruire deo credit: eo magis eorũ tyrannidi illicita cogitando famulat. Sancti autẽ uiri qui mundi operibus nõ corpore, sed uirtute sopiunt: laborioſius dormiũt, q̃ uigilare potuerũt: quia in eo q̃ actiones hui⁹ sæculi desserentes superãt, robusto cõflictu q̃tidie cõtra semetipsos pugnant: ne mẽs p negligẽtiã torpeat: ne subacto ocio ad desyderia ĩmunda frigescat: ne ipsis desyderijs bonis plus iusto inseruiat: ne sub districtionis specie sibimet parcẽdo, a perfectione langueſcat. Agit hæc, & a mũdi huius inquieta cõcupiscentia se penitus subtrahit: ac terrenarũ actionũ strepitũ deserit: & p quietis studiũ, uirtutib⁹ intẽta uigilans dormit. Nec em̃ ad cõtemplanda interna perducit: nisi ab his quæ exterius implicant, studiose subtrahat. Hinc est em̃ qd̃ p semetipsam ueritas dicit: Nemo põt duob⁹ dominis seruire. Hinc Paulus ait: Nemo militans deo implicat se sæcularibus desyderijs. b ¶Peccatũ peccauit hierl'm ꝛc. Causam uindictæ expressit in principio huius sentẽtiæ: quia ob magnitudinẽ scelerũ, hierusalẽ promeruit trãsmigrationis excidium: ipsiq; qui eã deridebant, nec cõdolentes illi, gemitui eius ullam cõsolationẽ præbebant. Hinc est qd̃ per Esaiam plæbi iudaicæ dñs dicit: Populo meus qui beatũ te dicunt, ipsi te decipiunt: & uiam gressuũ tuorũ dissipant siue cõturbant. Scribæ & pharisæi, q̃s ante idem ꝓpheta exactores appellauerat, nõ magistros: & supra illusores: qui ꝓpter munera quæ excæcant oculos etiã sapiẽtiũ: nõ solũ peccatores in ppło nõ corripiebant, sed p diuitijs atq; cõpendijs effere bant laudibus: & ipsi ecõtrario, beatos uocabant eos: & columnas domus dei, & cætera quæ solent adulatores dicere. Sed tales fautores, nullam in die tribulationis laborãtibus cõsolationẽ præbebant: immo cõfusionẽ scelerũ eorũ denudabant: & cordis ignominiam manifestabant. Ille est ergo doctor ecclesiasticus: qui lachrymas, nõrisum mouet: qui corripit pctõres: qui nullũ beatũ, nullũ dicit esse fœlicem: nec præuenit sententiam iudicis sui: dicente scriptura sancta: Ne beatũ iudices quemq̃ hominẽ ante mortem. Sed & in alio loco legimus: Qui benedicit amico mane grandi uoce, a maledicente nihil differt. Vñ spernẽtes hominũ iudicia, nec laudib⁹ eorũ extollamur: nec obtrectationibus contristemur: sed ingrediamur rectam uiam: & tritas a sanctis prophetis semitas. Audiam⁹ hunc ꝓphetam alio loco dicentẽ: State in uijs: & uidete, & iterrogate semitas dñi sempiternas: quæ sit uia bona, & ambulate in ea. c ¶Sordes eius in pedibus eius: nec recordata est ꝛc. Sordes gestat in pedib⁹, q̃ gressum cõuersatiõis suæ malis polluit opib⁹: nec recordat finis sui, & tpis iusti iudicij dei. Vñ deposita uehemẽter & hostiũ manibus tradita, nullũ consolatorem habet: quia tempore opportuno, cultu pietatis honorare noluit suum auctorem. Solus in ea dominator inimicus: quoniam deus uerus eam deseruit amicus. Vnde maximo dolore contrita, miserabiliter ad dominũ clamat: Vide domine afflictionẽ meam: quoniam erectus est inimicus. Nullo enim sibi resistente, hostis de uictoria gaudet iniquus: & de potentia sua contra dominum erigitur superbus: propriſs hoc deputans uiribus, non iusto iudicio dei: quoniam iuxta psalmistam: Non est deus in cõspectu eius: polluuntur uiæ eius in omni tempore: auferunt iudicia dei a facie eius. d ¶Manum suam misit hostis ad omnia desyderabilia eius ꝛc. Propter peccata populi, hostilis exercitus deuastat templũ domini: & omnẽ ornatũ eius deiecit: quod nec ingredi, nec in aliquo contingere debuit. Repulit enim dominus tabernaculum suum in quo habitauit inter homines: & tradidit in captiuitatẽ uirtutes eorũ: & pulchritudines spreuit. Sed & nos si non obseruauerimus diligenter clauſtra cordis nostri: & per aliquem sensuum nostrorũ hostis antiquus patentem inuenerit introitum, ingreditur per suggestiones prauas & illicitas concupiscentias in sacrarium animæ nostræ: ubi sancta trinitas p fidem ueram habitare consueuit: & spoliat illud decore sapientiæ, & ornatu uirtutum: erimusq; miserabiles, & omni confusione dignissimi. e ¶Omnis populus eius gemẽs & quærẽs panẽ ꝛc. Quanta mala passa sit gens iudæorũ in fame, pestilentia, & clade: diuini exponunt libri, & Iosephi nõ tacet historia. Spiritualiter ỹo pro pane iocunditas humanæ delectationis recipitur. Vnde & nunc propheta, cum synagogæ perditos mores defleret dixit: Omnis populus eius gemens & quærens panẽ. Praua quippe hominũ multitudo affligit: quia non ad uotum de præsentis uitæ iocunditate satiat. Sed & preciosa quæq; pro cibo dat: quia uirtutes mentis in appetitu transitoriæ delectationis inclinat: & refocillari animam nititur: quia peruersis suis desyderijs satisfacere conat. Vnde bene mox ex uoce illius electæ multitudinis subditur: Vide domine & consydera, quoniam facta sum uilis. Vilis quippe plæbs dei efficitur, quãdo prauorũ numero crescẽto

a ℵ Zain. ¶Recordata est hierusalẽ afflictionis suæ, & præuaricationis oĩm desyderabiliũ suorũ: quæ habuerat a diebus antiquis, cũ caderet pplus eius in manu hostili: & nõ esset auxiliator. Viderũt eam hostes: & deriserũt sabbata eius. b ח Heth. Peccãtũ peccauit hierusalẽ: ꝓpterea instabilis facta est. Omnes qui glorificauerũt eã, spreuerũt illã: quia uiderũt ignominiã eius: ipsa autẽ gemẽs cõuersa est retrorsum. c ט Teth. Sordes eius in pedib⁹ eius: nec recordata est finis sui: depositа est uehemẽter, nõ habẽs cõsolatorẽ. Vide dñe afflictionẽ meã: quoniam eiectus est inimicus. d ¶Manũ suã misit hostis ad oĩa desyderabilia eius: quia uidit gẽtes ingressas sanctuariũ suũ: de quib⁹ præceperas, ne intrarẽt in ecclesiam tuã. e ב Caph. Omnis pplus eius gẽmẽs, & quærẽs panẽ: dederũt preciosa quæq; ꝓ cibo ad refocillandã aiam. Vide dñe & cõsydera: q̃m facta sum uilis.

Sapiẽ. 5. a

Matth. 6. c
2. Timo. 2. a
Esa. 3. b
Deu. 16. d
Psa. 9. e
Infra. 1. c
Prouer. 5. d
Matth. 5. d
1. Co. 15. d

A in eis:non ſumma cœleſtia,ſed abiecta & terrena ſectatur. a ¶ O vos omnes qui tranſitis per viã/attendite & videte ſi eſt dolor ſicut dolor meus &c. Propriũ hoc eſt dolentiũ:ut laborẽ ſuũ eo maiorẽ cæteris æſtimẽt, quo aliorũ paſſionẽ nõ cognoſcũt:quia quãto plus dolorẽ ſuũ ſentiũt,tanto minus aliorũ huic adæquari nõ ſentiũt. Vindemiare in die iræ furoris ſui illos dñm dicit: quia iuſticiæ norma dictante,laboris ſui fructũ iã eos metere decreuit. Sed hoc conſyderãdũ eſt,quarę eos tantũ q tranſeũt uiã ad aſpiciẽ dũ dolorẽ ſuũ inuitet. Qui em̃ præſentẽ uitã nõ quaſi uiã trãſeũt ſed quaſi ad patriã tendunt:luctũ cordis electorum cõſyderare neſciunt. Illos em̃ ut dolorẽ ſuũ conſyderẽt exqrit:quos in hoc mundo cõtingit animã nõ fixiſſe. Hinc per Salomonẽ dicit: Aperi os Prouer.31.d tuum mutò: & cauſis omniũ filiorũ qui pertranſeunt. Muti enim dicuntur, qui prædicatorũ uerbis cõtradicẽdo minime reſiſtunt. Qui etiã pertranſeuntes ſunt: quia intentionem mentis in amore uitæ præſentis dedignantur figere.

a ל Lamed. ¶ O uõs omnes qui tranſitis per uiã,attendite & uidete ſi eſt dolor ſicut dolor meus: qm̃ uindemiauit me,ut locut⁹ eſt dominus in die iræ furo is ſui.
b מ Mem. ¶ De excelſo miſit ignẽ in oſſib⁹ meis,& eruditi me. Expandit rete pedibus meis:conuertit me retrorſum. Poſuit me deſolatã tota die mœrore cõfectã.
c נ Nun. ¶ Vigilauit iugũ iniquitatũ mearũ in manu eius: conuolutæ ſunt & impoſitæ collo meo. Infirmata eſt uirt⁹ mea: dedit me dñs in manu de qua nõ potero
d ſurgere. ס Samech. Abſtulit oẽs magnificos meos dñs de medio mei:uocauit aduerſũ me tẽpus ut cõtere
e ret electos meos. Torcular calcauit dñs uirgini filiæ iu-
f da. ע Ain. Idcirco ego plorãs,& oculus meus deducens aquã:qa lõge factus eſt a me cõſolator,cõuertẽs animã meã. Facti ſũt filij mei pditi:qm̃ ualuit inimic⁹. פ Phe.
g Expandit ſion manus ſuas:nõ eſt qui conſoletur eam. Mandauit dñs aduerſum iacob:in circuitu eius hoſtes eius. Facta eſt hierl'm quaſi polluta mẽſtruis inter eos.

Zadik. Iuſtus

B b de excelſo miſit ignẽ in oſſibus meis &c. Qd̃ de cœlo miſiſſe ignẽ in oſſibus eius ait:ſupnã uindictã eſſe inſinuat: quæ eos interius cruciãdo caſtigauit, quatenus agnoſcerẽt cui omni modo ſubijci deberẽt. Rete pedibus ſuis expãdit, quia eos uoluptatẽ ſuã uſq; ad finẽ uitæ ſequi nõ permiſit. Conuertit eos retrorſum: ut dolorẽ pro luxuria ſentirent: & deſolati amicorũ ſolatio,malũ qd̃ fecerãt omni tẽpore uitæ inter hoſtes plangerent. Myſtice autẽ anima peccatis obnoxia: dũ pro iniqtatib⁹ ſuis a dño corripit, ſi introrſus rediens ſalubri dolorẽ cõpungit abſtinẽdo ſe a peccatis,oẽm luxũ priſtinũ in lachrymas uertit: & tanto fortius conſtringendo ſemetipſam plangit: quãto laxius p uaria deſyderia ſe diutius erraſſe recolit. c ¶ Vigilauit iugũ iniquitatũ mearũ in manu eius &c. Vigilare iugũ iniquitatũ ſuarũ in manu dñi dicit: quia tẽpus diu dilatæ uindictæ tandẽ in eã aduenit. Quaſi dormire em̃ eſt, in corpore neqtiæ ſecure & impunite quieſcere: & quaſi uigilare eſt, p cõmiſſo piaculo pœnas ultionis ſentiendo ſuſtinere. Vnde cõuolutas & impoſitas collo ſuo iniquitates ſuas aſſerit:pro quo uigor uirtutis eius defecerit:quia cumulũ peccatorũ quẽ diuturno tẽpore
Prouer.5.d uarijs tranſgreſſionibus collegit, opprimere ſe & infirmũ facere ſentit. Vnde ſcriptũ eſt: Funibus peccatorũ ſuorũ unuſquiſq; tenet:quia diſtrictus iudex,facinus qd̃ per pœnitentiã nõ corrigit:inultũ eſſe nequaq; patit. De qdam etiã in Iob legitur: Nullũ peccatũ deus impunitũ dimittit. Qd̃ aũt ſequitur: Dedit me deus in manu de qua nõ potero ſurgere: hoc ſiue ualidã captiuitatẽ chaldæorum, ſiue rhomanorũ nimis iudæos opprimentẽ oſtẽdit. Spũaliter autẽ indicat, qd̃ extrema ultio omnib⁹ impijs & peccatoribus infinitæ calamitatis ſit,nec aliqñ a cruciãdi moleſtia ceſſet: qa in exterioribus
Matth.5.d tenebris uermis impiorũ nõ morit, & ignis non extinguit. Vbi qui ſemel ingredit, ulterius iã egredi nõ pmittit. Qd̃
1.Co.15.d ipſa ueritas in euãgelio oſtẽdit,dicẽs: Eſto cõſentiẽs cũ aduerſario:& reliqua uſq; ad nouiſſimũ quadrantẽ. Quẽadmodũ ibi intelligit, ubi dictũ eſt: Oportet eũ regnare donec ponat oẽs inimicos ſuos ſub pedib⁹ ſuis: ſemp illũ regnaturũ, qm̃ ſemp illi erunt inimici ſub pedibus: ita & hic accipi

C poteſt dictũ: Non exies inde donec ſoluas nouiſſimũ quadrantẽ: ſemp non exiturũ eſſe, quia ſemp ſoluat nouiſſimũ quadrantẽ dũ ſempiternas pœnas terrenorũ peccatorũ luit.
d ¶ Abſtulit oẽs magnificos meos &c. Abſtulit dñs magnificos plæbis iudaicæ in tpe captiuitatis ſuæ: qñ pphetas & ſacerdotes,quorũ ope & doctrina maxie ſuſtẽtati ſunt, ppter malicia eorũ & ſcelerũ multitudinẽ apud illos habitare nõ pmiſit: ſicut ppheta Daniel in oratione ſua teſtat dicẽs: Dñe non eſt in tempo Dañ.3.d re hoc princeps,nec ppheta & dux, neq; holocauſtum, neq; ſacrificium,neq; incenſum neq; locus primitiarum coram te: ut poſſimus inuenire miſericordiã. Sic & ab ania diabolica fraude decepta: poſtq; eã inimic⁹ intus captiuã a ſtatu rectæ fidei & bonæ cõuerſationis in confuſionẽ erroris abduxerit,ſanctor⁹ prædicatorũ doctrinã & exẽpla ab aſpectu cordis eius per obliuionẽ aufert: quaten⁹ eã ſpoliatam uirtutibus, facilius in terra aliena poſſideat: ne per recordationẽ ſani dogmatis & meliorationẽ uitæ ad ſtatũ priſtinũ reuertat. e ¶ Torcular calcauit dñs uirgini filię iuda. Dicendũ eſt itaq; de torculari, qd̃ iuxta ſcripturæ ſanctæ cõſuetudinẽ: interdũ pro ultione atq; ſupplicijs ponitur peccatorũ. Interdũ in congregatione nouorũ fructuũ, pro pœnis ponit atq; tormẽtis:ut Hieremias in præſenti lamẽtatiõe plãgẽs euerſionẽ hieruſalẽ loqt: Torcular calcauit dñs uirgini filiæ iuda:idcirco ego ploro. In bonã ptẽ ſcribũt pſalmi p torcularib⁹, q octauus, octogeſimuſtertius. In q torculari, & malis ſupplicia, & bonis præmia a dño ſaluatore calcant. Solus ipſe calcauit nullũq; habuit adiutorẽ. Neq; em̃ angeli,aut archãgeli,throni, dñationes,aut ulla cœleſtiũ poteſtatũ humanũ corpus aſſumpſit,& pro nobis paſſa eſt, & calcauit aduerſarias poteſtates atq; cõtriuit: ſed ille ſolus q loquitur in pſalmo: Saluũ me fac dñe qm̃ defecit ſanct⁹: Pſ.11.a intantũ qd̃ etiã confidẽtiſſimus & in fide firmiſſimus apls Petrus timore pterritus fugeret imo dñm negaret. Torcular Matth.26.f ergo calcauit dñs uirgini filiæ iuda: qñ uiti infructuoſæ iudæorũ & diu ſterili pmanẽti: cui per Eſaiã dicit: Expectaui Eſa.5.b ut faceret uuas & fecit labruſcas:captiuitatis oppreſſionem præparauit. Myſtice aũt aniæ uirtutib⁹ infœcũdæ,& bonis operibus uacuæ,nec fidei fructũ gignenti,dñs torcular calcat:quãdo eam pro ſterilitate ſua & ocioſitate inimica, pœnas cõdignæ uindictæ luere fecit. Vñ ſequit: f ¶ Idcirco ego ploras &c. Ideo quoq; fletus ingẽs aniæ dolentis deſcribit: quia poſt uanã læticiam huius mũdi, omnis conſolatio præſentis uitæ illi auferẽ: fructus malorũ operũ diſſipat: & ſolus inimicus in tormẽta uaria illius dñat. g ¶ Expãdit ſion manus ſuas/ & nõ eſt qui cõſolet eã &c. Circũdata ſion captiuitate chaldæorũ, quæſiuit ſe cõſolantẽ, & nõ inuenit: eo qd̃ dñm peccatis exigẽtibus uerũ nõ meruit habere conſolatorẽ: qui eã tradidit hoſtibus ſuis ad puniendum. Ita & ania hominis credẽtis quæ quondã erat ſpeculũ dei & ſupplantatrix uitiorũ, cũ pro malis meritis tradit ſpũalibus nequitijs, fruſtra forinſecus quærit cõſolatorẽ: quæ ſpiritalẽ interius pdidit cõſolationẽ. Facta eſt inquit hieruſalẽ quaſi polluta menſtruis inter eos. Polluta hieruſalẽ dicit mẽſtrua fœditate: qa ſanguinolẽta opa & carnalia deſyderia noluit

E uitare in praua cõuersatione. Menstrua em̃ fœditas est: cum per singulos menses grauia atq; torpentia mulierũ corpora imũdi sanguinis effusione releuanť. Quo tpe si uir coierit cũ muliere: dicunť cõcepti fœtus uitiũ seminis trahere: ita ut leprosi, & elephãtiaci ex hac cõceptiõe nascanť: & fœda in utroq; sexu corpora paruitate uel enormitate membrorũ sanies corrupta degeneret.

Leui. 15.c Præcipitť ergo in lege dñs uiris: ut nõ solũ in alienis mulieribus sed in suis quoq; (quibus uidenť legaliter cõiungi, scriptura dicẽtc: Crescite & multiplicamini & replete terram) certa cõcubitꝰ nouerint tpa: qñ coeundũ, qñ ue ab uxoribꝰ abstinẽdũ sit.

1. Cor. 7. e Q d' quidẽ & Apłus & Ecclesiastes sonant:

Eccl. 3.a tẽpus amplexãdi, & tẽpus longe fieri ab amplexibus. Caueat ergo & uxor ne forte uicta desyderio coeũdi, alliciat uirũ: & maritꝰ ne uim faciat uxori, putãs oñi tpe subiectã sibi esse debere cõiugis uoluptatẽ. Vñ & Paulꝰ ait: Vt nouerit unusq;sq; suũ uas possidere.

1. Tes. 4.a a ¶ Justus ẽ dñs: qz os eiꝰ ad iracũdiã ꝓuocaui ẽ. Quærimonia flebilis producitť ad agnitionẽ sẽtẽtiæ iusti iudicis. Postq; em̃ lamẽtatrix calũniã enumerauit, merito se hanc pati cõmemorauit: quia iustus iudex nõ aliã ferre potest quã iustã sentẽtiã. Iustꝰ est, inquit, dñs: quia os eius ad iracundiã ꝓuocaui: hoc est iustũ iudicẽ & natura clæmentẽ, meis prauis meritis cõpuli durã cõtra me ferre sententiã. Mẽbra em̃ hominis sicut & affectꝰ

F humani, tropice deo asscribunť nõ proprie: quia incircũscriptum lumen, & imensa maiestas, liniamẽtis corporis circũscribi nõ nouit. Audite, ait, uniuersi & uidete dolorẽ meũ, qa uirgines meæ & iuuenes mei abierunt in captiuitatẽ. Plurimos ad uidendũ dolorẽ suũ inuitat: quia calamitatẽ suam ultra modũ grãdẽ esse existimat: ut aliorũ cõpassione, anxietatẽ suã quodãmodo leuiget: dum consolatores & subleuatores angustiæ suæ sibi adhibet. Talis est em̃ humanus affectus, ut doloris sui siue gaudij alios quærat esse participes: ẽtenus eorũ solatio, illatũ onus tristiciæ siue læticiæ facilius

Luc. 15.b portet. Vñ in euãgelio ille q ouẽ perditã reqsiuit: seu mulier quæ drachmã perditã iuenit: cõuocat amicas & uicinas: ut testes assistant & gaudij eorũ participes fiant. Q d' ergo uirgines & iuuenes abire in captiuitatẽ deplorat, ostendit se inde maxime dolere qd' spem status sui uidit subito corruisse Q ñ em̃ sobolem suã subito interire conspexit: spem futuræ generationis amisit. b ¶ Vocaui amicos meos: z ipsi decęperunt me ẽ. Quærẽdũ est quõ amici dici possint qui amatoribus suis decipulam parauerunt. Verus em̃ amicus & fidelis, ut scriptura testatur, protectio est fortis: medicamentũ uitæ & imortalitatis. Vnde patet qd' p antiphrasim iste amicus dicatur qui decœptor esse probať. Sunt em̃ qui dicunť amici: sed magis ostendunť esse inimici: quia egrediuntur ad inimicitiã, odium, & rixam, & cõuitia denudant: cõuiuæ fiunt, & socij mensæ: sed non permanent in die necessitatis. Tales sunt qui hodietenus carnaliter uiuentes, suis executoribus blandiũtur: ut uoluptatũ amatores magis sint q̃ dei. Et dum hoc consentiũt, in peccati uoraginẽ eos secũ trahũt: ita ut sceleris sui consortes, cruciatus æterni faciant illos esse participes. Quãta autẽ uis ueræ amicitiæ sit: ex hoc intelligi maxime potest: qd' ex infinita societate generis humani, quã cõciliauit ipsa natura, ita cõtracta res est & adducta in angustũ: ut omnis charitas aut inter duos, aut inter paucos iungereť. Est em̃ amicitia, ut qdã ait: nihil aliud nisi omniũ diuinarũ humanarũq; rerũ cum beneuolentia & charitate consensio. Vnde recte scriptũ est: Amico fideli nulla est com

paratio: & nõ est digna ponderatio auri & argẽti cõtra boni Eccl. 6.b
tatẽ fidei illius. Q d' autẽ dicit: Sacerdotes & senes in urbe G
consumptos: ostendit quia ob tenuitatẽ uictus fame & siti perierũt. Sicut in obsidione hostiũ in hierosolymis (ut historiæ tradũt) sæpiꝰ cõtigit. Mystice aũt ania q̃ uoluptatibꝰ & desyderijs innitiť: sacerdotij dignitatẽ & maturitatẽ cõsilij ꝓpter indigẽtiã sapiẽtiæ & inopiã uirtutũ ꝓdit. Mundus em̃ trãlit & cõcupiscẽtia eius. Egyptus uane auxiliabiť, & baculus arũdineus atq; confractus innitentes lacerat ac manũ eorũ perforat: nec unq; pfectam prosperitatẽ suis amatoribꝰ cõferre põt.

1. Joh. 2.c c ¶ Vide dñe qm̃ tribulor ẽ. Quid est qd' ꝓpheta ex ꝓsona plæbis loquens, ad uidendũ tribulationẽ suam dñm inuitat: nisi qd' anxietatẽ suã nimiã & imẽsam agnoscẽs, ipsiꝰ solũmodo opẽ & misericordiã subuenire exoptat. Sciẽdũ est qd' in sacro eloqo uẽtris uel uteri noie, mens solet intelligi. Hinc est em̃ qd' per Salomonẽ dicitť: Lucerna dñi spiraculũ hominis: quæ inuestigat oñia secreta uẽtris. Lux em̃ gratiæ quæ desup uenit spiraculũ hois prestat ad uitã. Quæ uidelicet lux, omnia secreta uẽtris inuestigare dicitť: quia occulta mentis penetrat: ut ea quæ de ipsa ledebãt animã ante eius flendo oculos reducat. Hinc ipse Hieremias in anterioribus H
ait: Ventrẽ meũ doleo: qui ut uentrẽ suũ quid dixisset ostenderet, adiũxit: Sẽsus cordis mei turbati sunt. Vteri utiq; nomine, mẽs recte accipitť: quia sicut proles in utero concipitť, sic cogitatio in mente generatť. Et sicut in uẽtre cibi, ita continentť in mente cogitatiões. Fidelis em̃ ania tẽptatiõibus uarijs fatigata, merito se intꝰ foris q; morte simili attritã deplorat. Quia foris ꝓsecutionibus, & intus angustijs lacerari se nõ ignorat. Sæpe em̃ foris flagellis atterimur: & intus carnali suggestione fatigamur. Vnde nũc hieremias in præsenti lamẽtatione deplorat dicens: Foris interficit gladius: & domi mors similis est. Foris em̃ gladius interficit: cũ nos exterius feriẽs uindicta conficit. Sed domi mors similis est: quia & flagella quidẽ sustinet: & tm̃ intus cõsciẽtia a tẽptationis sordibus consentiẽdo mũda nõ est. b ¶ Audierũt qz ingemisco ego: z nõ est q̃ consoleť me ẽ. Anxiãti animæ & laboribꝰ afflictæ, hoc uideť esse augmẽtũ doloris, qd' ille in quo spem habuit consolatiõis, differt opẽ afferre solatij. Necnõ & hoc maxie illi dolorẽ ingerit: qd' eã inimici deridẽt: quasi spe frustrata, a dño suo hanc haberet calũniã. Tale est illud psalmistæ: Qui custodiebãt animã meã, consiliũ fecerũt in unum. Pã. 70.b
Et in euãgelio iudæi dñm in cruce suspensum irridebant dicẽtes: Alios saluos fecit. Sed talis loquela, manifesta est blas- Matth. 27.
phemia: quæ nõ ledit periclitantẽ, sed interficit blaspheman tẽ. Nõ em̃ est in ullo reprehẽdendũ iudiciũ dei: qd' semp iustum est, & iuste disponit oñia: sed uenerandũ atq; timendũ, quia oñia quæcũq; uult facit in cœlo: cũ sit iustus in omnibus uijs ipsius: nec derelinquat oẽs sperãtes in se, imo orationes eoꝝ exaudiat, & saluos faciat eos. Sed cũ iuste dñs unicuiq; scd'm opa sua retribuit, uidendũ est qd sequať: Adduxisti inquit diẽ cõsolatiõis & fient similes mei. Consolatio ergo quæ iniuste oppressis a domino confertur: & pœna quæ oppressoribus eorũ merito infligiť, ex iusto iudicio dei procedunt: ut recipiat unusquisq; propria corporis prout gessit, siue malũ siue bonũ: pœna est reproborum qui aliena fœlicitate cruciantť. Adducit ergo diuina clæmẽtia postilatã seruis suis flagelli correptionẽ piæ cõuersationis paternam consolationẽ: ut post diuturnũ laborẽ, habeant respirãdi potestatẽ: & ecõtrario tortoribus eorũ post uanam mũdi

læticiam

A

læticiã,iustæ damnatiõis reddet diuturnæ calamitatis mœ/
sticiã,ut recipiant in semetipsis qđ inique gesserant in pro/
ximis. Sicq; fit ut patiẽtia sc̃tõr coronet̃ : & iniusticia inim̃/
rũ puniatur. a ℂ Ingrediatur omne malũ coꝝ te: & vinde/
mia eos sicut vindemiasti me ꝛc̃. Hoc quippe orat fidelium
turba, ut rememoret̃ in cõspectu dei pſecu/
torũ suorũ plaga:qua/
tenus eos p condignã
uindictã iustũ iudiciũ
dei corripiẽdo humi/
liet:qui supbiẽdo mul
tiplici pſecutione non
timuerunt confessores
dei fatigare. Vindemia
re enim est unũquẽq;
operũ suorũ fructum
metere. Vindemiat em̃
dñs hostes suos q sanc
tos eius uindemiaue
rũt,qñ pro cõtritione
tẽporali qua illos ap/
probatiõe opprimere
pmissi sunt, in futuro
iudicio ppetuã faciet
recipere ultionẽ. Sed
hoc intimãdũ est, qđ
quando sancti uiri de
precatorio more cõtra
hostes suos rogãt: nõ
uoto maliciæ, sed spiri
tu prophetiæ, hoc qđ
eis præsciũt futurum
prædicũt: uel etiã con/
tra spiritales nequitias orant: quas incorrigibiles esse sciũt,
ut iustam a dño recipiãt sententiã. Hinc est illud qđ in psal/
Ps.34.a mo ,ppheta dñm contra nocentes se præcat̃ dicens: Iudica
dñe nocẽtes me. Assumpta pro nobis clamat infirmitas: ut
damnẽt̃ nocẽtes:id est diabolus cũ ministris suis, qđ noue
rat esse uẽturũ. Malos em̃ iudicari dãnari est:quia nequeũt
in disceptatione liberari,qui semp prauis actionibus ,pban
tur impliciti. Sed hoc,ut dictũ est,ad diabolũ ptinet cũ se/
quacib9 suis:per quos ,puenit iudaicæ uolũtatis iniquitas.
Nã cũ ipse præcipiat, ,p inimicis uestris orate : hominibus
hæc nõ põt cõuenire sentẽtia. Ipsos ergo debere petit dam/
nari,quos uirtute præsciẽtiæ suæ nouit ad pœnitudinis re/
media nõ uenire. Nam & in subsequẽtibus ubi uenit ad ho
Pã.39.d mines,cõuerti eos desyderat,nõ perire:ut est illud: Confun/
dant̃ & reuereant̃ qui quærũt mihi mala. Hic iam ubi uenit
ad homines corrigibiles, non maledictio fundit̃,sed correc/
tio postulat̃. Confundi,est facta sua erubescere,& in melio
rem sententiã cõmutari. Nam & illi confusi dicunt̃,q cõuin
cunt̃ ad pœnã. Sed ut hoc magis ad conuersionẽ intelligere
debuisses, addidit:reuereant̃:id est emẽdati colãt quẽ perse
quendũ esse putauerant. ℂ Ca. II

Quomodo obtexit caligine in furore suo dñs filiã
sion: ,piecit de cœlo in terrã inclytã israel ꝛc̃. Ven
tũ est ad secundũ alphabetũ, ubi sub primo ob/
stupescendo hierosolymitanæ urbis iprouisam
ruinã & plæbis iudaicæ insperatũ casum ,p
pheta deplorabat: sicut etiã nũc admirãdo
quæritat,quõ pulcherrima habitatio sion & inclyta israelita
rũ gens:quæ angelico ministerio suffulta,per ipsius dñi du/
catũ,de terra ægypti p mare rubrũ translata est:& in deserto
multis miraculis ac diuinis solatijs diutissime per moysen
& Aaron educata: ita ut uocabulo scabelli pedũ dñi, ,pter
statũ diuini cultus q in ipsa plæbe tũc præcipu9 erat, merito
nuncupare̊t: nunc de summa fœlicitate in maximã miseriã
in die furoris dñi & uindictæ in eam prolatæ quasi de cœlo
in terrã proiecta & conculcata sit. Mystice autẽ anima pecca
trix quæ quondã habuit lumen scientiæ : & speculũ diuinæ
contẽplatiõis,qñ pedes dñi,hoc est uestigia præceptoꝝ eius
in cordis illius secreta consistebant:nunc propter cæcitatem
cordis & nequitiã prauæ actionis de culmine uirtutũ in fœ/
ditatẽ terrenorũ desyderiorũ prolapsa:iusto iudicio dei spre
ta atq; derelicta ab hostib9 conculcat̃. Vnde ,ppheta merito
eius deflet ruinã:quia a summo honore ad maximã deuo/
luta est miseriã,per quã omniũ iam despectui patet & irrisio
ni. c ℂ Præcipitauit
dñs nec pepcit/omnia
speciosa iacob ꝛc̃. Pro/
pter peccata em̃ iudæo
rũ & trãsgressiones q/
bus transgrediẽtes le/
gẽ dei testimonia eius
nõ custodierũt seruiẽ/
do dijs alienis: & ado
rãtes idola & simula/
cra eorũ uenerãtes, ad
similitudinẽ gentium
quæ circa eos erãt: irri
tat9 dñs tradidit ipsũ
populũ suũ in manus
gentium,& dñati sunt
eorũ qui oderunt eos:
omniaq; speciosa iacob
quæ habebat in orna/
tu famosissimi templi,
& cultu celeberrimo:
quo se nobiliores cæte
ris gentibus esse crede
bant:dñs præcipitauit
& destruxit in furore
suo, munitiões urbiũ
iuda, statũ murorũ ac
turriũ in terrã deijciẽs:
polluitq; honorem re/
gni & principatũ eius:ita ut nobiliores eorum,hostes capti/
uos ducentes in seruitutẽ sui redigerent:& eunuchos facerẽt
atq; deformes: Sicut liber Esaiæ testatur, ubi ipse ,ppheta ad
regem Ezechiã locutus est dicẽs: Ecce dies uenĩt & auferen
tur omnia quæ in domo tua sunt: & quæ thesauriçauerunt
patres tui usq; ad diem hanc in babylonẽ:non derelinquet̃
quicq; dicit dñs:& de filijs tuis qui exibunt de te quos ge/
nueris,tollent & erunt eunuchi in pallatio regis babylonis.
Mystice autẽ destruit dñs speciosa iacob:cum decorẽ aniæ
diabolica arte decœpt̃ aspernit:& munitionẽ doctrinæ,sæcu
lari sapiẽtia cõditæ,in qua maxiẽ cõfidebat diruit: & polluit
honorẽ regni & principatũ eius quẽ habuit in pceptione ba
ptismatis & sacri unctione chrismatis:ita ut iã nõ mereat̃ cũ
cæteris fidelib9 ab apõ Petro audire: Vos estis gen9 electũ: 1.Pe.2.b
qñ diuersis seruit uitijs:& obtẽperat hostis antiq suasionib9
malignis:de q̃ & subdit̃: d ℂ Confregit in ira furoris omne
cornu israel ꝛc̃. Non solũ em̃ uniuersum regnũ iudæoꝝ dñs
destruxit,& defensionẽ dexteræ suæ ab eis auferẽs,terrã eoꝝ
in manus hostiũ ad deuastãdũ tradidit: sed & hierusalẽ my
sticã: qñ a dño recesserit & dijs alienis in diuersis sceleribus
seruierit, defensiõe cœlestis auxilij priuatã, flãmæ libidinis,
& furori hostiũ ad succẽdendũ tradidit. Dextera em̃ dei pa/
tris unigenitus filius est:p quẽ & solatiũ & defensionẽ fideli
bus suis prestat. Sed qñ offenso illo nõ meremur ab inimi/
cis liberari, q̃si traditi uidemur, cũ defensorẽ nullũ habem9
Vñ & ,ppheta q̃si desertũ a dño populũ iudæoꝝ cõquestus,
in psalmis ait: Vt qđ auertis faciẽ tuam de medio sinu tuo? Pã.73.c
Quasi offenso, q̃si irato dño dicit,q nolit pctõres pplos in/
tueri:ut adhuc in sua uideantur permanere nequitia. Ille em̃
q̃s dispẽsatiõe mirabili placat9 attẽderit,corrigit: q̃s ,ppicius
intuet̃ emẽdat. Q đ aũt dicit,dexterã tuã de medio sinu tuo
in finẽ: significat qđ sicut moysi manus dextra dñi iussu de
sinu ,plata leprosa cõspecta ẽ,iterũq; in sinũ retracta curata:
ita ppls iudæoꝝ exiẽs a dño christo ĩmũdus fiat:ad eũ uero
cõuersus,ad pristinã redeat sanitatẽ. e ℂ Tetẽdit dñs arcũ
suũ quasi inimicus ꝛc̃. Tetendit dñs arcum suũ quasi inimi/
cus,& dexteram suam quasi hostis firmauit:cum dimican/
tes contra hierusalem chaldæos siue rhomanos superiores
fecit: data illis potestate ut incenderẽt tẽplum:& destruerent

E muros ciuitatis, eo qđ ipse irat⁹ nō parceret illis: q̄ aliq̄n pa tribus eorū placatus, terrā diuersarū gentiū ad possidendū distribuit: sicut psalmista testat̄ ad dn̄m dicēs: Manus tua gētes dispdidit. Ne em̄ putarēt hebræi se triūphatores suis urbib⁹ extitisse: ꝓfitet̄ illos nō in suo gladio fuisse uictores: nec terrā gentium sibi propria fortitudine uē dicasse. Brachium pro robore dicimus: qm̄ ipso dimicāte pugnat̄ Sed illud brachiū non eos ab inimicis suis li/berare prævaluit, q̄s spūaliter uirt⁹ diuina saluauit: sic dū hebræo rū actus exponit̄: hu/mano generi proficua doctrina prestat̄. De/xtera em̄ significat pro sperā partem: brachiū fortitudinē: illumina/tio consiliū: quæ dn̄s præliātib⁹ confert, q̄n uictoriā donare digna tur. Sed ne dicerēt, pa/tres nostri suo merito placuerūt, ideo tāta sūt a dño cōsecuti, intulit, nō meritis da tū, sed qa ita sit deo placitū: cui⁹ est gratuitū oīne qđ prestat. Cōplaceat etiā in illis q̄n de toto mūdo sola gēs electa ē: de q̄ saluator dn̄s aduenire t q brachiū uictoria & fortitudo est nr̄a. Cui si peccauerim⁹ & diuti⁹ p patiētiā ei⁹ expectati, ad eū p pœnitētiā reuerti noluerim⁹: tēdit arcū iudicij sui cōtra nos, & dextera potētiæ suæ qcqd ornat⁹ sciētiæ uel uir: utū uisi sum⁹ habere, totū dissipat: & exercet in nobis uindictā indignatiōis suæ: eo qđ noluerim⁹ intelligere misericordiā & bn̄ficentiā immēsæ clæmētiæ suæ. a ¶ Fact⁹ est dn̄s ve/lut inimic⁹ ꝛc̄. Fact⁹ est dn̄s uelut inimic⁹ synagogæ iudæoꝝ q̄n cā hostili gladio deuastari fecit. Deiecit mœnia & destru xit munitiōes ei⁹: & repleuit in ipso ppło humiliatū & hu/miliatā: hoc est, utrūq̄ sexū multiplici cōfusione despicabilē reddidit. Iuxta allegoriā ꝟo, sicut mœnia in urbib⁹, p orna/mēto sūt, munitiōes ꝟo in defensionē: ita alia sūt dona quæ nos muniūt, alia quæ ornāt. Prophetiæ qppe doctrina, gene ra linguarū, curationū uirtus, q̄si q̄dā mœnia mētis sūt: quæ etsi q̄sq̄ nō habeat, stare munit⁹ p fidē & iusticiā pōt: q̄uis ornatus uirtutū altitudine minime esse uideat̄: fides uero spes & charitas, nō nostra mœnia, sed munitiōes sunt: quæ si habere negligim⁹, hostiū insidijs patem⁹. De iudæa ergo quia ꝓphetiā atq̄ doctrinā uel miraculoꝝ signa abstu lit, mœnia præcipitauit. Quia uero fidē, spem atq̄ charita/tē, ꝓpter ei⁹ duritiā auferre pmisit: munitiōes ei⁹ dissipare studuit. Rect⁹ ꝟo ordo seruat⁹ est, ut pri⁹ mœnia & post mu nitiōes dissipare dicerēt̄: qa cū peccatrix anīa relinq̄t̄: pri⁹ ab ea uirtutū dona (quæ ad manifestationē spūs data fuerūt) & post fidei, spei atq̄ charitatis fundamēta destruūt̄. Quæ cūcta dn̄s a pfidis ablata, gentilitati tribuit: atq̄ ex his quæ infidelibus abstulit, mentes fideliū ornauit. Vnde & scriptū est: Speciei domus diuidere spolia. Cum em̄ uirtutū spolia a iudæis abstulit: domui cordis gētiliū: quā p fidē inhabitare dignatus est, specie donorū dedit. Q. d̄ uidelicet gestum est, cū uerba dei & iudæorū populus ad solā litterā quæ occidit accipet: & cōuersa gētilitas per spiritū qui uiuificat penetra/ret. b ¶ Et dissipauit quasi hortū tentorij suū ꝛc̄. Propter peccata em̄ israelitarū dissipauit tentoriū suū quasi hortum: demolitus est tabernaculū, in obliuionē tradidit festiuitates & sabbata: & totā gentē spernēs simul cū regib⁹ & sacerdoti bus in opprobriū captiuitatis dedit: In tentorij em̄ nomine & tabernaculi, q̄uis unū uideat̄ sonare, eo qđ tabernacula iudæ sint dicta: qđ cortinæ distentæ funibus tabernaculis intra stantibus appenderent̄, quæ tentoria sustinerēt: tn̄ in tentorio illud tabernaculū qđ moyses in deserto fabricauit, & in tabernaculo hoc templū qđ Salomon in terra repro/missionis ædificauit, possumus accipere: quæ utraq̄ ꝓpter

F

ה He. Factus ē dn̄s uelut inimic⁹: p̄cipitauit isrl̄: p̄cipi
a tauit oīa mœnia ei⁹: dissipauit munitiōes ei⁹: & repleuit
ו in filia iuda humiliatū & humiliatā. ו Vau. Et dissipā
b uit q̄si hortū tētoriū suū: demolit⁹ est tabernaculū suū
Obliuioni tradidit dn̄s in sion festiuitatē & sabbatū:
& in opprobriū & indignationē furoris sui regē & sacer
c dotē. ז Zain. Repulit dn̄s altare suū: maledixit san
ctificationi: tradidit in manus inimici muros turriū ei⁹
Vocē dederūt in domo dn̄i sicut in die solēni. ח Heth.
ט Cogitauit dn̄s dissipare murū filiæ sion: tetēdit funicu/
lū suū: & nō auertit manū suā a perditione: luxitq̄ ante
murale, & murus pariter dissipatus est.

Thet. Defixæ sunt

ne tanta suauitate & iocūditate priuati, in amaritudinē & fœ ditatē pueniamus sempiternā. Dicit em̄ Corinthijs manife ste Paulus ap̄lus: Nescitis quia templū dei estis. Si q̄s autē templū dei uiolauerit, disperdet illum deus. Templū enim dei sanctū est qđ estis uos. Et idē: An nescitis qa mēbra ue/stra templū sunt spūssancti quē habetis, & non estis uestri? Empti enim estis præcio magno: glorificate ergo & portate deū in corpore uestro. c ¶ Repulit dn̄s altare suū ꝛc̄. Alta/re suū repulisse & sanctificationi suæ maledixisse dn̄s dicit: qa hostias scđm legē oblatas quas salutares ibidē appellat: & altare in quo eedē hostiæ offerebant̄, spreuit: diripiēdaq̄ hostiū manibus tradidit, simul cū urbe atq̄ propugnaculis eius: clamorēq̄ blasphemiæ. i. hostes in domo dn̄i dederūt, ubi quondā laudes in solēnitatib⁹ uarijs p diuersa organa, sacerdotes & leuitæ templo & ritu inuiolato canebāt. Q. đ olim Esaias ꝓpheta deplorat, dicens: Ecce respice, populus tuus oīes nos, & ciuitas sancti tui facta est deserta sion. De serta facta est hierl̄m: dissoluta est dom⁹ sanctificatiōis nr̄æ & gloriæ nostræ, ubi laudauerūt te patres nostri: facta est in exustionē ignis, & omnia desyderabilia nostra uersa sunt in ruinas. Mystice aūt repulit dn̄s altare suum: qn̄ peccatis no/stris exigētibus, quasi ingratā despicit arā cordis nostri: & auertit faciē suā a nobis unde salui fieri debueramus: sicut scriptū est: Ostēde nobis faciē tuā & salui erim⁹: nec præces nostras attēdit, necq̄ oblatiōes recipit. Maledicit sanctifica/tioni suæ: qn̄ christianū nomen in quo gloriabamur & qđ in sacro baptismate p sancti chrismatis unctionē suscepim⁹ pollutū duxerit: qa facinora nostra & praui actus nostri hoc ꝓmeruerūt. Tradidit in manus inimicorū nostrorū omnia arma nostra & munitiōes in qbus cōfidebam⁹: qm̄ in oīm conuersatione nr̄a ad nihilū redacti sumus: nec præpositos necq̄ defensores iā utiles habere meremur: qa in domo dn̄i ubi laus, honor & gloria cōfessionis sonare debuit: ibi cla/mor & blasphemiæ resultant, & negociatio terrena exercet̄: pro q̄ irritat⁹ dn̄s flagellū de funiculis faciēs, oēs eiecit de tē/plo, & nūmulariorū effudit æs. d ¶ Cogitauit dn̄s dissipa re murū filię sion. Vrbs ista cui⁹ dn̄s cogitauit dissipare mu/rū, tetēditq̄ funiculū, hoc est rectā & cōdignā mercedē neq/tiæ suæ reddere ei disposuit, synagoga est iudæorū: quæ sem/per supbe & cōtentiose agebat cōtra dn̄m: ꝓphetas eius & nūcios ad se missos p̄sequēs: nouissime uero ipsum hæredē hoc est, unicū filiū eius interfecit. Vnde & ipse dn̄s iustus iu dex & iusticiā diligēs: nō auertit manū suā a pditione eius: sed terrā illius funiculo metiens, hostibus partiendam di/uidit. Murū & antemurale dissipauit, cū angelorū custodiā & defensionē quā dn̄i pietate & patrum suorū merito olim habuerāt ab ipsa secedere fecit. Ecōtrario uero alibi est urbs illa: de qua

G H

Ps. 77.8
Hiere. 14.b
Deu. 18.d
Esa. 64.
Ps. 79.b
Iohan. 2

A illa: de qua in Esaia scriptū est: post cōtritionē moab canticū
Esa.26.a celebre cōpositū esse, ubi ita legitur: In illa die cantabit canti
cū istud in terra iuda: Vrbs fortitudinis nostræ saluator po/
Ibidem net in ea: bonorū operū murus & antemurale. Aperite por/
tas & ingrediat̄ gens iusta custodiēs ueritatē. a Defixę sūt
in terra portę eius ꝛc̄.
Hoc describit sermo ꝓpheticus qđ̄ destructa
hierusalē terrena imo synagoga iudæorū: do
ctores eius & defenso/
res, quos portarum & ue
ctiū noīa denotāt, con
triti sunt atq; dissipati:
reges ei⁹, & principes,
atq; ꝓphetæ iā nō sint
in illa: sed nec legē in/
uiolatā habeant: neq;
uisionem & ꝓphetiā a
dño mereant̄ habere:
qa ipsum uerū legisla/
torē: & dñm propheta
rū præsentialiter ad se
uenientē recipe dedi/
gnabant̄. Ipse em̄ finis
est legis ad iusticiā om
ni credenti, ueruscq; ꝓ/
pheta paternā & suam
credētibus annūcians
uoluntatē. De q̄ moy/
ses olim israelitis ait:
Deu.18.d Prophetā uobis susci/
tabit dñs de fratribus
uestris, tāq; meipsum
audietis. Et erit oīs

a ט Thet. Defixæ sunt in terra portæ ei⁹: ꝓdidit & cōtri
uit uectes ei⁹: regē ei⁹, & principes ei⁹ in gētib⁹. Nō est
lex, & ꝓphetæ ei⁹ nō inuenerūt uisionē a dño. י Iod.
b Sederūt in terra: cōticuerūt senes filiæ sion: cōsperserūt
cinere capita sua: accinctæ sunt cilicijs: abiecerūt in terra
c capita sua uirgines hierusalē. כ Caph. Defecerunt
præ lachrymis oculi mei: cōturbata sunt uiscera mea:
effusum est in terra iecur meū sup cōtritione filiæ po/
puli mei: cū deficeret paruulus & lactēs in plateis op/
d pidi. ל Lamed. Matribus suis dixerūt, ubi est triti
cū & uinū: cū deficerēt q̄si uulnerati in plateis ciuitatis:
cū exhalarēt anias suas in sinu matrū suarū. מ Mem.
e Cui cōparabo te: uel cui assimilabo te filia hierl'm: cui ex/
æquabo te: & cōsolabor te uirgo filia sion. Magna em̄
uelut mare cōtritio tua: quis medebit tui? נ Nun.
f Prophetæ tui uiderūt tibi falsa & stulta: nec apiebant
iniquitatem ut te ad pœnitentiam prouocarent. Vide/
runt autem tibi assumptiones falsas & eiectiones.
Samech. Plauserūt

B quicūq; nō audierit ꝓphetā illū, exterminabit̄ ania eius de
populo suo. b Sederūt in terra: conticuerunt senes filię
sion ꝛc̄. Sederūt in terra qui terrena non cœlestia secuti sunt
desyderia. Conticuerūt senes etiā, quia nō habuerunt spiri/
tualem scientiā legis dei: unde nec iam deserta ueritate con/
silium utile auditoribus suis præbere ualebāt. Filiæ sion cō/
sperserunt cinere capita sua: accinctæq; cilicijs, lugubri in/
dutæ sunt tegumento: quoniā ornatū uirtutum & sapiētiæ
spūalis quo ad cœlestis regni thalamū se percingere debue/
rant, non seruauerunt: idcirco abiecerunt in terra capita sua
uirgines hierusalē: cum mētes tristicia terrena grauatas in
ima depresserunt: nec iam ad cœleste gaudium ullo modo
aspirare præsumpserunt. Hæc ergo omnia admonēt nos ne
simus segnes & tepidi ad discendā diuinam sapientiā, & uir
tutum opera exercēda: ne forte ꝓpter inertiam nostrā sper/
nendo deserat nos auctor noster: destituamurq; omni sola/
tio: nec habeamus iam portis & uectib⁹ destructis reges &
principes q nos ducāt in uiā iusticiæ: nec iā lex dei, & ꝓphe
tarū oracula illuminēt corda nostra: sedeamusq; in terra car
nis nostræ desyderijs quasi cinere polluti: & uitiorum setis
amicti, totā gloriā quā in cœlesti regno habere potueramus
perdamus: iaceamusq; in terra donec caro nostra in pulue/
rem unde sumpta est reuertat̄: & finis fiat interitus sempiter
nus. c Defecerunt prę lachrymis oculi mei ꝛc̄. Videns
propheta nimiā contritionē gentis suæ, tēplūq; incensum,
& ciuitatē deuastatam, nulliq; sexui uel ætati hostes in nece
parcere: ingenti dolore turbatus, fletu maximo deplorat: ita
ut oculi præ lachrymis deficiāt: & oīs iocūditas desyderij
uertat̄ in anxietatē cordis. Quid em̄ magis dolendū fuit:
q̄q; qđ̄ natio antiqua & semen patriarcharū atq; amicorū dei
diuinis legibus erudita: & prophetarū oraculis sæpius con/
fortata: in tantam apostasiam uenerit, ut dei sui oblita, pro/
pter immanitatem scelerum traderetur in manus hostium,
dei nomen blasphemantiū? Sed & nūc pari modo deflenda
est ruina animarū quondā fideliū, quæ præcioso sanguine
christi redēptæ, & unda baptismatis a sorde peccatorū ablu
tæ: mystricaq; unctione consecratæ: iterū nunc in cœnum &
sordes uitiorum deuolutæ sunt; ita ut hi qui innocentiam
& simplicitatem paruulorū uidebant̄ imitari: in plateis mū
di & sæculi desyderijs ab hostibus spiritualibus enecentur.
d Matribus suis dixerunt ubi est triticum & uinum ꝛc̄.
Frustra tunc auditores negligentes quærunt a doctoribus
suis triticum & uinum uerbi gratiæ spiritalis: cum in terre/
nis negocijs & uolu/
ptatibus sæculi ad effe
ctum uenerint præ/
sentis uitæ: & sub ipso
magistroꝝ nutrimine,
tēpus indultū perdide
runt in praua cōuersa
tione. Non em̄ tunc tē
pus est remedij sed ul/
tionis: quando distri/
ctus iudex ueniet sin/
gulorū actus & uitam
discutere, per discretio
nem iusti examinis.
e Cui cōparabo te: vel cui assimilabo te filia hierl'm ꝛc̄. Magna
em̄ dignitate synago/
ga iudæorū, tēporib⁹
legis & ꝓphetarū sub
regibus & sacerdotib⁹
multis gētibus & na/
tionib⁹ excellebat: cui
lex diuina, regni duca
tus, & cultus pietatis
erat: cuiq; ꝑ angelicā
ostensionē & ꝓpheticā
uisionē secreta sua ipse
dñs reuelauit: & q̄ ui/
tāda q̄ ue agēda erant
suo oraculo demonstrauit. At postq; deseruit deū, & uano
errore delusa ad idololatriā declinauit: ualida collisione cō/
trita est, & fluctibus ꝓsecutionū quasi maris tēpestatib⁹ con
quassata atq; submersa est. Similiter & aniæ christianæ, cui⁹
a statu rectæ fidei & celsitudine uirtutū immēsa ruina fuit:
nullius est miseriæ coæquāda: quæ ex cōsortio diutno & so/
cietate sanctorū angelorū in malignorū spirituū decidit do/
miniū: qui eā uarijs uicijs atq; scelerib⁹ captiuatā, huc illuc/
q; per sæculi undātes luxus ac casus uertēdo, in foueā ꝓdi/
tionis propellūt, in baratrūq; gehēnæ perpetualiter punien/
dā præcipitare cōtendunt. Hinc ergo unde tanta mala sup/
uenerint, ꝓpheta subiūgendo ostendit dicēs: f Prophe
tę tui viderūt tibi falsa & stulta ꝛc̄. Sicut em̄ quondā pseudo
prophetæ falsis uaticinijs & mēdacibus ꝓmissis gentem iu/
dæorū seducebāt: ita & nunc hæretici atq; schismatici fictis
opinionib⁹ & dolosis argumētatiōib⁹ corda simpliciū a ue
ritate rectæ fidei & statu bonorū operū subuertere certant.
Hoc attestante Petro apostolo, qui in epistola sua ita ait: Fue 2.Pet.2.a
runt uero pseudoprophetæ in populo, sicut & in uobis erūt
magistri mendaces, qui inducent sectas perditionis: & eum
qui emit eos dñm negant, superducentes sibi celerē perdi/
tionē: & multi sequent̄ eorū luxurias ꝑ quos uia ueritatis
blasphemabit̄: & in auaricia fictis uerbis de uobis negocia/
bunt̄, qbus iudiciū iā olim nō cessat & ꝓditio nō dormitat.
Hinc & ꝑ Esaiā dicit̄: Væ q̄ dicitis malū bonū & bonū malū Esa.5.e
ponētes tenebras lucē, & lucē tenebras: ponentes amarū in
dulce, & dulce in amarū. Qui em̄ peccāti & iniqs opib⁹ at/
tendēti ꝓmittit īpunitatis securitatē: ꝓpheticæ maledictioni
subiacebit. Similiter & ille q bonū actū ꝑ inuidiā detrahit,
& bñfacienti cōtradicēdo aduersat̄: uæ sempiternū si nō se
correxerit habebit. Vñ cauēdū est ne ꝑ ỳitate seq̄mur mēda
ciū: ne ꝑ lumine tenebras. Multæ em̄ sunt uiæ q̄ uidenť ho/ Pro.14.b
minib⁹ rectæ, & nouissima eorū pueniūt in ꝓfundū inferni.
Est quoq; periēs in iusticia sua: cui dicit̄: Ne sis iust⁹ multū. Eccl.7.c
Quas ob causas israel ꝓmittit se uia ambulaturū regia: nec
ad dexterā nec ad sinistrā declinaturū. Et ut loquar qđ̄ sen/
tio, difficile hoc maledicto qs carere pōt: cū & malis frequē
ter adulemur ꝓpt̄ potētiā: & bonos despiciam⁹ ꝓpt̄ inopiā.

E a Plauserũt sup te manibus omnes transeũtes p viã ꝛc. Gaudiũ exprimit inimicorũ quo lætati sunt de casu israelitarũ: qui plaudẽtes manibus, ore sibilãtes, caputq; mouẽtes, in manus inimicorũ de summa fœlicitate eos decidisse cũ irrisione insultabãt. Motus autẽ capitis ad consuetudinem pertinet nimis irascentiũ, & inuidia æstuantiũ. Nam quotiẽs furore succendimur, turbulẽta cõmotione capitis cõminamur. Vñ est illud qd' iudæi dominũ christũ in cruce pendentẽ prætereũtes blasphemabãt. Ad eũdẽ sensum respicit hoc quod subiungitur.

Matth. 27. e

b Aperuerũt sup te os suũ omnes inimici tui ꝛc. En ista est dies quã expectabam⁹: inuenimus / vidimus. Illã em̃ diẽ hostes semp de syderabant inuenire q̃ liceret eis totam simul gentẽ iudæorũ gladio occisionis & uastationis deuorare. Sed qa hoc minĩe euenire ita potuisset, nisi pro multitudine impietatũ suarum dñs hoc iusto iudicio fieri pmisisset: cõtinuo ꝓpheta subiungit: c Fecit dñs q̃ cogitauit: cõpleuit sermonẽ suũ quẽ p̃cepat a diebus antiquis ꝛc. Sæpius ergo synagoga iudæorũ dñm irritans iamdudũ iustam pœnã ꝓmeruisset, nisi eam conditoris sui bonitas diu tollerasset, ac pie & patiẽter sufferret. Sed qm̃ conuerti noluit, & cessare a cœpta nequitia renuit: tandẽ scd̃m merita sua, condignã ultionẽ recepit: sicut olim ad moysen famulũ suũ qñ populo ad idolatriã cõuerso orabat: dñs rñdit dicẽs: Dimittã iuxta uerbum tuũ: uerũtamẽ in die ultionis uisitabo & hoc peccatũ eorũ. Vnde nũc dicit: Fecit dñs quæ cogitauit: cõpleuit sermonẽ suũ quẽ precepat a dieb⁹ antiqs: destruxit & nõ pepcit. Q̃m plagas quas in ꝓphetis & lege frequẽter cõminando prædixerat, tandẽ ad iracundiã ꝓuocatus sup eos indubebat. Igit̃ si hæc corpales inimici cõtra hierusalẽ terrenam tunc fecerũt: quid spũales nequitiæ & ministri antiq hostis facturi sunt erga spũalẽ hierusalẽ: hoc est, animã christianã: qñ eam pro suis iniqtatibus sibi à dño traditã undiq; pœnis, undiq; doloribus circũdant: nec eam quicq; tunc iuuat qd' in præterita ætate aliqd de terrena fœlicitate habuerat?

Exo. 32. g

Vñ eã dñs sub typo pituræ ciuitatis defleuit dicẽs: Si cognouisses & tu.

Luc. 19. g

d Clamauit cor eorũ ad dñm sup muros filię sion. Clamor hic intẽtionẽ mẽtis nõ exaltationẽ uocis significat. Clamãt em̃ puersi homines siue neqtiæ spiritales corã dño sup muros filiæ sion: cũ potestatẽ q̃n minanẽ plæbi uel aniæ peccatrici suæ ascribũt potẽtiæ nõ iudicio pmissionis diuinæ: quorũ blasphemia qua contra dñm clamãt, cõdigna nõ euadet tormẽta. Cũ em̃ expleuerint supni arbitri in aduersarijs suis secreta iudicia: tunc & ipsi reatus sui iusta recipiẽt præmia. Nulli em̃ psonæ parcũt: qa omnibus qbus possunt & quantũ pmittunt̃ nocere cupiũt, eosq; pditionis suæ cõsortes habere quærũt.

e Deduc quasi torrentẽ lachrymas p diẽ ꝛ p noctẽ ꝛc. Omni tpe lachrymas p cõpunctionẽ cordis effundere debem⁹: qui auctorẽ nostrũ nostris offensum iniqtatibus nõ ignoramus. Nõ dissoluamur pigra inertia, nec p desidiã & uanã securitatẽ cessẽt a lachrymis oculi nostri pupilla: præoccupemus faciẽ ei⁹: laudemus p singulas noctes lectũ nostrũ, lachrymis stratũ nostrũ rigemus: misericordiæ opibus insistam⁹: & elemosynã pauperib⁹ largiter tribuam⁹: & tã p nobis q̃ p proximis nostris, & nobis cõmissis: misericordiã dñi deprecemur. Vñ seq̃t:

F f Consurge, lauda in nocte in principio vigiliarũ ꝛc. Consurgit in nocte, q in tribulatione præsentis uitæ torporẽ a se excutit negligẽtiæ. Laudat in principio uigiliarũ: q in omi cõuersatiõe sua strenuũ se adhibet & cautũ: & qcqd aduersitatis patitur: totũ ad confessionẽ laudis dei cõuertere nititur. Sed effũdit sicut aquã cor suũ ante cõspectũ dñi: q ex itimo affectu cordis ꝓducit lachrymas cõpũctiõis. Sacrificiũ em̃ deo spũs cõtribulatus, cor cõtritũ & humiliatũ de⁹ nõ spernit. Leuat ad dñm manus suas p aniabus paruulorũ suorũ, q defecerũt fame in capite omniũ cõpitorũ: q opationẽ misericordiæ p humilibus & paruulis christi mẽbris, fame & siti uscq; quaq; in terminis mũdi laborãtib⁹, curã adhibet ex syncera dilectione. Nullũ em̃ munus deo acceptabilius est, q̃ cõpũctio cordis ꝓlata ex radice ueræ di

Psal. 50

G

H

lectiõis. Hinc ẽ illud qd' in euãgelio dñs cũ ingressus domũ pharisæi ad prãdiũ discubuit, magis lachrymas mlieris peccatricis q̃ delitias epularũ pharisæi ꝓbauit, ubi ita legit̃: Ingressus domũ pharisæi discubuit: & ecce mlier q̃ erat in ciuitate peccatrix ut cognouit qd' recubuisset in domo pharisæi attulit alabastrũ unguẽti: & stãs retro sec⁹ pedes dñi, unguẽto ungebat: uidẽs aũt pharisæ⁹ &c. Igit̃ postq; ꝓpheta ciuitatẽ miserã ad pœnitẽtiæ & oratiõis lachrymas ꝓuocauit: ad ipsũ dñm si quõ a uindicta eũ placaret ẏba deprecatiõis cõuertit dicẽs:

Luc. 7. d

g Elide dñe ꝛ pspydera ꝛc. Inter cætera q̃q; mala q̃ miseræ gẽti iudæoꝝ accidere: illud q̃q; cõtigit qd' mulieres eoꝝ puulos ifantes & fructũ uteri sui ꝓpt̃ famis inopiã comederint. Vñ ẽ illud qd' in obsidiõe samariæ mlier ad Ioram regẽ clamauit, p occisiõe filij sui: quẽ cũ uicina sua comedit expetẽs ut ipsi⁹ fili⁹ simil̃ ad cõmestionẽ ambab⁹ daret̃. Sic q̃q; & in captiuitate ultima rhomanorũ sub Tito & Vespasiano principib⁹ mulier quædã ex plæbe trãs iordanẽ habitãtiũ incolarũ maria noĩe: eleaçari filia: genere ac diuitijs nobilis: cũ alia multitudine fugiẽs hierosolymã recepta cũ cæteris obsidebat̃: ubi cũ a raptorib⁹ reb⁹ oñib⁹ & uictualibus expoliata fuerat: ad extremũ necessitate famis cogente ꝓpriũ filiũ lactentẽ interfecit, ptẽq; ei⁹ coquẽs comedit: ptẽ uero in futurũ ad comedendũ reseruauit: unde & nidore assatæ carnis ipsi raptores excitati, cũ factũ repissent, nimis exhorrescẽtes recesserũt. Q̃d' aũt in sanctuario dñi sacerdotes & ꝓphetæ, pueri & senes, iuuenes & uirgines, gladio cecidirũt: historiæ diuinæ, necnõ & libri Iosephi hystoriographi de excidio urbis hierosolymæ manifeste docẽt. Mystice autem mulieres fructũ suũ comedẽt: qñ aniæ peccatrices iusto iudice deo retribuẽte, operũ suorũ condignã mercedẽ recipient. Occidit̃ sacerdos & ꝓpheta in sanctuario dñi: cũ ipsi ministri altaris & prædicatores uerbi dei: propter negligentiam suam atq; desidiam, de suo officio unde coronari debuerant meritam pœnam ultionis sortiuntur.

Iacuerunt

Sin. Iacuerũt

Luc. 7. d

Psal. 89. c

4. Reg. 6

1. Reg. 2. b

A a ¶ Iacuerunt in terra foris puer et senex ꝛc. Iacent in terra foris puer & senex, cū illi qui innocētiā puerilē simulabant, ut illi qui uidebanť cōsilio plæbē regere, terrenis desyderijs incumbētes, ꝓpter facinorosam uitā de ciuitate dñi electi, terræ cui animo inhæserant coæquabunť: puluisq; puluerireddetur. Similiter & qui continentiā uirgineam uidebanť habere: & robur iuuentutis in operatione bona exercere: ꝓpter hypocrisim quam coram oculis hominū gesserant, gladio futuræ damnationis occidentur. Interficit enim uindicta cœlestis in die furoris domini fictos simulatores, non ueros executores sacrarum Matth.2.a uirtutū. Vnde in euāgelio, uirgines stultæ in aduētu sponsi leguntur mendicantes extra ianuam nuptiarū foris remanps.77.g sisse: & in psalmis scriptū est: Iuuenes ignē comedisse: & uirgines earū lamentatas nō esse. b ¶ Vocasti quasi ad diem solennē ꝛc. Quasi ad diem solennem hostes uocati sunt ad subuersionem perfidæ ciuitatis: quia id qđ desyderabant, dño permittēte eueniebat. Interitū em̄ iudæorū qui appetebant, cōspicere meruerūt. Aliter. Hostes quasi uocati ad solennitatē ueniunt: cum maligni spiritus in die iudicij ad puniendos peccatores exultantes conueniunt. Gaudent illi de ruina animarū: quia non ignorant ad suppletionē supernæ ciuitatis, unde illi corruerant creatū esse humanum genus: & ob hoc se priuatos æterna fœlicitate conspicientes, homines ne paradisum habeāt, toto nisu per inuidiam præcipitare festināt. Hoc tm̄ nō sine grandi dolore sancta ecclesia sustinet: cū filios suos quos baptismate genuit: & sacramentis diuinis imbuit: sub inimicorum manu per diuersa scelera quotidie cadere uidet. Quod in sequentis libri initio satis lucidē demonstrabit: quoniam præsentem librum hic finire censemus.

a ש Sin. Iacuerūt in terra foris puer & senex. Virgines meæ, & iuuenes mei ceciderunt in gladio. Interfeciſti in b die furoris tui: percussisti, nec misertus es. ת Thau. Vocasti quasi ad diem solennē, qui terreret me de circuitu: & nō fuit in die furoris dñi qui effugeret & relinqueret. Quos educaui & enutriui, inimicus meus cōsumpsit eos.

¶ Commentarij primi in lamētationes Hieremiæ finis.

¶ IN SECVNDVM LIBRVM COMMENTARIORVM LAMENTATIONVM HIEREMIAE PROEMIVM.

B PRimam partem lamētationis Hieremiæ, quæ duobus alphabetis quasi sapphico metro scripta constat: quia tres uersiculos, qui sibi cōnexi sunt, & ab una litera tm̄ incipiunt, heroici coma concludit: sicut iam supra ostensum est, exponendo transcurrimus. Recte ergo ad secūdam partē, ubi tertium alphabetum quod trimetro scriptum est: & a ternis literis, sed eisdem terni uersus incipiunt, explanandam ueniamus. Hoc in primis uolentes sciri, qđ hæc pars primum calamitatē gentis Iudææ, seu potius humani generis deflendo pronunciat: deinde sacramentū dominicæ incarnationis ac passionis manifeste exprimit: ubi Iudæorum persecutio, & innocentis Christi pœna ac mors describitur. D

¶ COMMENTARIORVM IN LAMENTATIONES HIEREMIAE LIBER SECVNDVS.

EGo uir uidens paupertatē meam ꝛc. Conquerit ergo populus fidelis paupertatē suā in correptione indignationis dñi: quia plurimos a statu rectæ fidei & studio bonorū operum in tenebras erroris, & uitiorū barathrū cernit deuolui. Multi em̄ sunt uocati: pauci ꝓo electi. b ¶ Deminauit et adduxit in tenebras/ ꝛ nō in lucē. Hoc est, in tribulationem cadere permisit: & nō in prosperitatem seruauit. c ¶ Tm̄ in me uertit ꝛ conuertit manū ꝛc. Hoc enim sentit iusti iudicis sentētia decernēte sibi iuxta merita sua euenire, qđ se recolit propriis actionibus promereri. Illud tamen consyderandū est qđ dicit: Tantum in me uertit & cōuertit manum suam. Cōuertere em̄ sæpe in scripturis ponit, ꝓ placare: ut ē illud: Ps.89.c Cōuertere dñe aliquantulū: & deprecabilis esto sup seruos tuos. Vertit em̄ dñs manū suā, qñ iuste in reos debitā ultio 1.Re.2.b nem imittit. Et conuertit manū suā, qñ misericorditer a uindicta sententiā suspēdit. Scriptū est em̄ de illo: Dñs mortificat, & uiuificat, humiliat, & sublimat. Et in Deuteronomio dicit: Ego occidā, & ego uiuere faciā. d ¶ Uetustā fecit pellem meā ꝛc. In pelle & carne, exteriora & mollia quæq; exprimit: in ossib9, robur internū. Uetustā ergo fecit dñs pellem iudæorū & carnē, qñ in exteriorib9 rebus ꝓ indigentiā fecit deformem. Contriuit ossa eoꝝ, qñ duriciam mētis eorum comminuit. Hinc q̄q; ꝓ beatū Iob dicit: Cutis mea denigrata est sup me: & ossa mea aruerunt præ caumate. e ¶ Edificauit in gyro meo ꝛc. Quid est ædificare in gyro, nisi undiq; præsuris coartare? Et quid est circūdare felle & labore, nisi amaritudine & labore repletū coangustare? Vñ & subdit: f ¶ In tenebrosis collocauit me/ quasi mortuos sempiternos. In tenebrosis collocat q̄si mortuos sempiternos, qñ omni solatio destitutos, nullā sinit de præsenti uita cōsolationē sperare afflictos. De quo adhuc subiungit: g ¶ Circūędificauit aduersum me ꝛc. Cū aduersum se obsidionē uallo & aggerib9 circūædificatā cōspicit, cōpedē suū aggrauatū asserit: quia ei9 exitū quō calamitatē euadat, nō inuenit. Qđ sanctus Iob similibus uerbis expressit dicēs: Semitam meam circumsepsit: ita ut transire non possim: & Iob.19.a

a Ego uir uidens paupertatē meā in uirga indignationis eius. ח Aleph. Me
b minauit & adduxit in tenebras, & non in lucem.
c ח Aleph. Tantū in me uertit & cōuertit manū suam
d tota die. ב Beth. Vetustam fecit pellem meam: con-
e triuit ossa mea. ב Beth. Edificauit in gyro meo, & cir
f cumdedit me felle & labore. ב Beth. In tenebrosis collocauit me, quasi mortuos sempiternos. ג Gimel.
g Circumædificauit aduersum me, ut non egrediar: aggrauauit compedem meum.

Gimel. Sed & cum

E in calle meo tenebras posuit. Qđ ad infirma quoq; mẽbra sanctæ eccleſiæ nõ incõgrue inferẽ, qñ p hoc qđ praue ſeſe egiſſe meminerũt, a bono opere retardanẽ: & ex infirmitate ꝓpria timidi, bona cõtra hæc fortia aggredi nõ præſumũt. Timẽt em̃ magna bona incipere, qui ſe in ſuis actibus infirmos eſſe meminerẽt. Et cũ plærũq; etiã bonũ qđ eligant, neſciũt: q̃ſi in calle ſuo poſitas tenebras perhorreſcunt. Nã ſæpe ita de ſuo ope fit animus incertus: ut ignoret oĩno quid uirtus, quid culpa ſit. In calle ergo ſuo tenebras inuenit, qui in hiſ quæ agere appetit, qđ elige re debeat neſcit. Quia igitẽ ſæpe infirmitate, nõnunq; ꝙo ignorantia peccatẽ: ex infirmã/tibus mẽbris dicit: Semitam meã circũſepſit, & trãſire nõ poſſum. Ex eis ꝙo quæ ad ipſum opus bonum qđ eligunt, caligant, ſubditur: Et in calle meo tenebras poſuit. Ea pœna etem̃ culpa eſt, uidere bonũ qđ agere debeat, & tñ implere nõ poſſe: & rurſum ex grauiore pœna culpa eſt qđ agere debeat, nec uidere. Vñ & cõtra hæc utraq;, pſalmiſtæ uoce dicitur: Dñs illuminatio mea, & cætera. Contra ignorãtiæ em̃ tenebras, illuminatio: cõtra infirmitatẽ ꝙo ſalus eſt dñs: qñ & oſtẽdit quid debeat ad agendũ appeti, & uires præbet, ut qđ oſtẽderat, poſſit implere. a ¶ Sed ꝛ cũ clamauero ꝛc. Omipotẽs deus qđ nobis ꝓfuturũ eſſe ualeat ſciens, diſſimulat exaudire dolentiũ uocẽ, ut augeat utilitatẽ, ut purgẽt uita p pœnam: & quietis tranquillitas, quia hic inueniri non ualet, alibi quærat. Sed hanc diſpenſationis gratiã nõnulli etiã fideliũ ignorant. Ex q̃rũ etiã pſona ad beatũ Iob alibi dicit: Ecce clamabo uim patiẽs, & nemo audiet: uociferabor, & nõ eſt qui iudicet. Nõ eſt em̃ qui iudicare dicit, qñ iudicare diſſimulat ipſe qui eſt: quia cauſam noſtrã contra aduerſariũ præter eũ qui iudicet nõ eſt: nec tñ hoc ſine iudicio nõ eſt, qđ iudicium differũt: quia & cum hæc beatus Iob diceret: & ſancti uiri merita, & aduerſarij pœna creſcebat. Hoc ipſo ergo iudiciũ iudicis differre fuit, ut ſinguli iuxta merita ſua cõdignã mercedẽ reciperẽt. b ¶ Cõduſit uias meas lapidib⁹ q̃dris ꝛc. Vt oſtenderet ſe ualidis tribulationib⁹ coartatã, lapidib⁹ quadris ſe clauſam dicit: & ſemitã greſſuũ ſuorũ ſubuerſam: qa petræ ſolidã formã quadratã habẽtes ubicũq; poſitæ fuerint, fixæ iacẽt: nec alibi relabi poſſunt. Myſtice aũt electorũ ppłus lapidib⁹ q̃dris apud iniquũ cõcludit: cũ ei⁹ caro antiqui hoſtis pſecutionib⁹ tpaliter dat. Cuius ſemitã ſubuertit: quia tormẽta ſua eũ euadere nõ permittit: nec cõtẽtus eſt ſolũmodo carnẽ cruciatib⁹ affligere: immo etiã dolo & inſidijs eius animã fundit⁹ quærit ſubuertere. Vñ ſubiungit: c ¶ Vrſus inſidians ꝛc. Per duas beſtias ferociſſimas, nimis doloſam & crudelẽ pſecutionẽ antiqui hoſtis exprimit: qui p miniſtros ſuos, aliũ blandimẽtis, aliũ minis, aliũ ꝙo ſupplicijs a ſemita rectæ fidei ſubuertit: & a ſpe cœleſtis auxilij q̃ſi deſolatos atterere cupit. Vñ ſequit: d ¶ Semitas meas ſubuertit ꝛc. De hui⁹ leonis inſidijs ꝓpheta in pſalmis teſtatur dicẽs: Sedet in inſidijs cũ diuitibus in occultis. Actus antichriſti, latronũ cõſuetudini comparauit: qui occultas uias inſident, ut interficiant innocẽtes. e ¶ Tetẽdit arcũ ſuũ: ꝛ poſuit me q̃ſi ſignũ ad ſa. Hoc eſt, ſententiã iudicij ſui in me detexit: & certo ictu caſtigationis corripuit. Arcus aũt noĩe in ſacro eloquio aliqñ malorũ inſidiæ, aliqñ dies iudicij, aliqñ ꝙo ipſa eadẽ ſacra eloquia deſignanẽ. Per arcũ quippe, inſidiæ figuranẽ: ſicut p pſalmiſtã dicit: Intẽderũt arcũ, rem amarã. Per arcũ q̃q; iudicij dies deſignat: ſicut p eundẽ rurſum pſalmiſtam dicit: Oſtẽdiſti ppło tuo: potaſti nos uino cõpunctionis. Dediſti metuẽtib⁹ te ſignificationẽ, ut fugiãt a facie arcus. In arcu em̃ quanto longius trahit corda, tanto de eo diſtrictior exit ſagitta. Sed nimirũ ſic extremi iudicij dies, quanto longe differẽ ut ueniat: tanto cũ uenerit de illo diſtrictior ſentẽtia procedit. Idcirco autẽ diuerſis nunc cladibus percutimur: ut his correcti, paratiores tunc inueniri ualeamus. Vñ illic præmiſſum eſt: Oſtendiſti ppło tuo dura: flagella uidelicet ſæculi: quæ ſecuturũ grauius iudicij diem præcurrũt. Potaſti nos uino cõpunctionis, ut terrena gaudia, in lachrymis uerterentur. Dediſti metuẽtibus te ſignificationem, ut fugiant a facie arcus: ac ſi diceret: hoc tempus miſericordiæ eſt, illud iudicij erit. Per iſta ergo hui⁹ tpis flagella ſignificãs: quõ tunc perſecutur⁹ es, qñ nõ parcens iudicas: qui ſic diſtricte modo percutis, qñ parcis? Aliqñ autẽ per arcũ etiã ſacra ſcriptura deſignatur. Ipſa quippe arcus eccleſiæ, ipſa arcus dñi: de quo ad corda hominũ ſicut ferientes ſagittæ, ſic terrentes ſentẽtiæ ueniunt. Vñ recte p pſalmiſtã dicit: Arcũ ſuũ tetendit, & parauit illũ: & in eo parauit uaſa mortis: ſagittas ſuas ardẽtibus effecit. Arcũ nãq; ſuũ dñs tetendit: quia cunctis peccatorib⁹ per ſcripturã ſacrã minas exhibuit. In quo arcu ſcilicet uaſa mortis præparat: quia ſcđm eloquij ſui ſententiam, eos qui nunc corrigi negligũt, reprobos damnat. In q̃ etiã ſagittas ſuas ardẽtib⁹ effecit: quia ad eos q̃s per terrorẽ corrigit, accenſas uerborũ ſententias emittit. Et poſuit me (inquit) quaſi ſignũ ad ſagittã. Conſtat nimirũ qđ idcirco ſignũ ponit, ut ſagittarũ emiſſione feriat. Fidelis itaq; ꝓpłs in ſignũ hoſti ſuo eſt poſitus: quia eum ſemper ſuis ictibus impetit, eum ſuis pſecutionib⁹ affligit. Qui em̃ in hac uita aſſidue mala tolerat, uelut in ſigno poſitus, ictus ſuſcipit ferientis. Vñ & prædicator egregius, cũ perſecutionũ mala toleraret, atq; ſub pſecutione aduerſariorũ gemeret: tenerã diſcipulorũ mentẽ de ſuis afflictionib⁹ cõſolans ait: Ipſi enim ſcitis q in hoc poſiti ſumus: ac ſi eis aperte dicat: Quid in hoc tempore uulnera noſtra miramini: qui ſi æterna gaudia quærimus, huc ad hoc uenimus ut feriamur? f ¶ Poſuit me ſignũ ad ſagittam. Filias pharetræ ſuę. Filias pharetræ, ſagittas dicit. Miſit ergo in renibus filias pharetræ, cũ carnalia deſyderia in hominib⁹ iuxta modũ diſpẽſationis ſuæ cõgrua caſtigatione corripuit. De hac quippe pharetra in Iob ita ſcriptum eſt: Pharetrã enim ſuam aperuit & afflixit me. Quid per pharetrã dei, niſi occultũ iudiciũ, uel conſiliũ deſignat? Sagittã ꝙo de pharetra dñs eĳcit: qñ de occulto iudicij cõſilio apertã ſententiã emittit. Quia em̃ flagellat quiſq;, agnoſcimus: ſed ex qua cauſa flagellum ueniat, ignoramus. Cũ ꝙo poſt flagella uitæ correctio ſequit: & ipſa conſilij uirtus aperitur. Pharetra igitur clauſa, eſt cõſilium occultum. Sed aperta pharetra affligimur, quando per id quod poſt flagellum ſequitur: quo cõſilio flagellamur, uidemus. Cum peccata dominus uidet, & tamen manum ad uindictam non cõmouet: quaſi clauſam pharetram tenet: ſed feriendo indicat: quantum ei in nobis diſplicuit, hoc quod diu uidendo tolerauit. g ¶ Factus ſum in deriſum omni populo meo/canticum eorum tota die. Deriſionem populi ſui propheta paſſus eſt: quando uerbis eius non crediderunt: immo repugnabant dicentes ad eum: Mendacium tu loqueris: non miſit te dominus deus noſter. Aut his uerbis illud ſanctæ eccleſiæ tempus exprimitur, quo publice reprobis irridetur: quando iniquis creſcentibus in opprobrium fides & ueritas erit in crimine. Tanto quippe unuſquiſq; deſpectior erit, quanto iuſtior eſſe potuerit: tanto abominabilis, quanto laudabilis. Sancta quippe electorum eccleſia afflictionis tempore prouerbiũ prauis efficitur: quia cum bonos mori per tormenta conſpiciunt, ab eis ſimilitudinẽ maledictionis ſumunt. Quo enim tranſitoriam mortem uident, ſed permanentem uitam non uident: tanto magis

ꝛ Gimel. Sed & cum clamauero & rogauero, excluſit
b orationẽ meã. ꝛ Gimel. Cõduſit uiãs meas lapidib⁹
quadris, ſemitas meas ſubuertit. ד Daleth. Vrſus inc ſidiãns factus eſt mihi, leo in abſcõditis. ד Daleth. Sed mitãs meas ſubuertit & cõfregit: poſuit me deſolatam.
e ד Daleth. Tetendit arcum ſuum: & poſuit me quaſi
f ſignũ ad ſagittam. ה He. Miſit in rẽnibus meis filias
g pharetræ ſuæ. ה He. Factus ſum in deriſum omni
populo meo, canticum eorum tota die.

He. Repleuit me

Iob.19.b
Pſ.26.a
Iob.19.a
Pſ.36.c
Eſa.59.a
Pſ.9.e
Hiere.31.e
Hiere.45.a
Cañ.4.a
Actu.10.b
Iob.30.b

A deridendo mala præsentia fugiunt, quanto per intellectum intrinsecus ad bona permanẽtia nõ pertingunt. Sed sancta ecclesia scit in passionibus crescere: atq; inter opprobria honorabilem uitam tenere. Scit nec de aduersis deiici, nec de prosperis gloriari. Nouit circa prospera mentẽ suam in dete

a ℸHe. Rẽpleuit me amaritudinibus: & inebriauit me
b absinthio. ℸ Vau. Cõfrẽgit ad numerũ dentes meos:
c cibauit me cinere. ℸ Vau. Et rẽpulsa est aia mea: obli-
tus sum bonorũ. ℸ Vau. Et dixi: Perijt finis meus: &
d spes mea a dño. ℸ Zain. Rẽcordare dñe paupertatis, & transgressionis meæ, absinthij, & fellis. ℸ Zain.
e Mẽmoria memor ero: & tabescet in me anima mea.
ℸ Zain. Hæc recolens in corde meo, in deo sperabo.
f ℸHeth. Misericordiæ domini quia nõ sumus consumpti: quia non defecerunt miserationes eius.

Heth. Noui

ctione sternere: nouit contra aduersa, animũ ad spem superni culminis exaltare. Scit bona sua misc'iæ redẽptoris: scit mala sua iusticiæ retribuere iudicis: q; & bona illo largiente habeat: & mala illo permittente patiatur. a ¶Repleuit me amaritudinibus ꝛc. Amaritudine repletũ se propheta asserit: quia non tam de sua calamitate, q; de cõtritione populi sui dolore anxiatus est. Vnde trahit ad similitudinem potionis amarissimæ herbæ: quia ualdẽ afflictum se uidet inimicorũ deuastatione. Mystice autem Hieremias totius in se humanæ cõuersationis speciem tenens, per lamentũ quæriẽ dicẽs: Inebriauit me absinthio. Ebrius quisq; quod patitur, nescit. Qui ỹo absinthio inebriatur, & hoc q' sumpsit, amarũ est: & tñ nõ intelligit eandẽ amaritudinẽ qua repleẽ. Humanũ q; genꝰ recto dei iudicio in calamitatibus suis sibi dimissum: atq; per easdẽ uoluptates spontaneis tribulationibꝰ traditũ, absinthio est ebriũ: quia & amara sunt, quæ ꝓ huiꝰ uitæ amore tolerat: & tñ eandem amaritudinẽ cæcitate cupiditatis q̃si insensibilitate ebrietatis ignorat. Mundi em̃ gloriã sitiens, dũ multas ꝓ ea tribulationes reperit, amarũ est q' bibit: sed quia hoc nimis inaniter sumpsit, eiusdẽ amaritudinis malum discernere iam præ ipsa ebrietate nõ sufficit. Amant em̃ peruersi hoies pro huiꝰ mũdi gloria & tribulationes, cunctisq; ꝓ ea sudoribus libẽter seruiũt: & grauiũ laborũ iugo, deuotissime colla submittunt: de q̃ adhuc subdiẽ: b ¶Cõfregit ad numerũ dentes meos ꝛc. Hoc est, abstulit mihi usum edendi, & pauit pastu inutili. Mystice autẽ in scriptura sacra, dentes aliq̃ prædicatores: aliq̃ ỹo interni accipi sensus solent: de sanctis

Can.4.a em̃ prædicatoribꝰ, sponsæ dictũ est: Dentes tui sicut greges tonsarũ, quæ ascenderũt de lauacro. Vñ & uni eorũ ostensis

Actu.10.b in figura gentibꝰ dicit: Macta & manduca. i. uetustatẽ earũ cõtere: & in corpus ecclesiæ uidelicet, & tua mẽbra cõuerte. Rursum quia dentes, interiores sensus accipi solent, Hieremias ꝓpheta nunc testatur dicẽs: Fregit ad numerũ dentes meos. Per dentes etem̃ cibus frangit ut glutiat. Vñ nõ immerito dentibus internos sensus accipimꝰ: qui singula quæ cogitãt q̃si mãdunt & cõminuũt: atq; ad uentrẽ memoriæ transmittunt. Quos ꝓpheta ad numerũ fractos dicit: quia iuxta mẽsurã uniuscuiusq; peccati, intelligẽtiæ cæcitas generatur in sensibꝰ: & sc'm q' quisq; egit exteriꝰ, in eo obstupescit q' interius atq; i iuisibilibꝰ intelligere potuit. Vñ re-

Hiere.31.e cte & scriptũ est: Qis hõ qui comederit uuam acerbam, obstupescũt dentes eiꝰ. Quid namq; uua acerba, nisi peccatũ est: Vua quippe acerba, est fructus añ tẽpus. Quisquis em̃ præsentis uitæ delectationibꝰ satiari desyderat, q̃si fructus ante tẽpus comedere festinat. Qui igit uuam acerbã comedit, dentes eiꝰ obstupescũt: quia qui præsentis mundi delectatione pascit, interni eius sensus liganẽ: ut iam spiritualia mãdere. i. intelligere nequeat: quia unde in exterioribꝰ delectati sunt, inde in intimis obstupescũt. Et dũ pc̃tõ anima pascit, panẽ iusticiæ edere nõ ualet: qm̃ ligati dentes ex peccati cõsuetudine, iustum q' intus sapit, edere nequaq; possunt. Hoc igit loco, dentes (ut diximꝰ) internos sensus accipimus. Cõsyderare magnopere quid agere iusti soleant, debemus: qui plærũq; si q̃ in se quomodolibet carnalia esse deprehendũt, hæc internis sensibꝰ retrectantes, uæhemẽter in semetipsis insequunt. Afflictione se conterunt magnisq;

cruciatibus, uel minima in se praua dijudicant, atq; hæc per pœnitẽtiã damnãt: q' idcirco agunt, ut in cõspectu æterni iudicis, & ipsi inueniri inq̃tũ est possibile, irreprehensibiles debeant: & hi qui eos sic se iudicare cõspiciunt, emẽdare semetipsos a culpis grauioribꝰ inardescant. Cibauit (inquit) me cinere, hoc est, fragili & minꝰ utili sustentabat me ciborũ admiculo. c ¶Et repulsa est anima mea ꝛc. Si hæc iuxta historiã consyderentur, magna angustia Iudaici populi exprimit: qui se repulsum ab oñi fœlicitate terrena: & oblitum bonorũ præteritorũ propter iminentẽ captiuitatis tribulationẽ asserit: nec iam finẽ præsentis tribulationis ullũ, uel cõsolationis spem habere se dicit. Iuxta

mysticos ỹo intellectus, electoꝝ cœtus repulsum se a sæculi ꝓsperitate fatet: & oblitũ bonorũ præsentiũ: nec ꝓ præsenti labore trãsitoriũ præmium a dño, sed futurã cœlestis regni gloriã ostendit se quæsiturũ. Mundus em̃ perit & concupiscentia eius: qui autẽ facit uoluntatẽ dñi, manet in æternũ. 1.Ioh.2.c
Hinc ꝓ beatũ Iob dicit: Elegit suspẽdiũ anima mea, & mortem ossa mea: desperaui nequaq; ultra iam uiuam. Quid ꝓ Iob.7.c
animã, nisi mẽtis intentio: quid ꝓ ossa, nisi carnis fortitudo designat? Omne autem q' suspẽdit, proculdubio ab imis eleuat. Anima ergo suspẽdium elegit, ut ossa morianẽ: quia dum mẽtis intentio ad alta se subleuat: omnẽ in se fortitudinem uitæ exterioris necat. Sancti em̃ uiri certissime sciunt: quia habere in hac uita requiem nequaq; possunt: & idcirco suspendiũ eligunt: quia nimirũ desyderia terrena deserẽtes, ad alta animũ tollunt. Suspensi autẽ mortẽ suis ossibus inferũt: qui amore supernæ patriæ in uirtutũ studijs accincti: hoc quo fortes prius in mundo fuerãt uinculo humilitatis insequuntur. d ¶Recordare dñe paupertatis ꝛc. Mutata locutione ad ipsum dñm ꝓ ppli calamitate, ꝓpheta oñis uerba cõuertit: ut ipse qui flagella peccãtibꝰ iuste intorsit, afflictis opem misericorditer impẽdat. Propter trãsgressionẽ ergo ad paupertatẽ ueneruũt: & amaritudinẽ uastationis & captiuitatis, quæ absinthij & fellis noĩa exprimũt, pati meruerunt. Sed quia diuinitatis natura clæmẽs est & pia, magisq; ad indulgẽtiã q̃ ad uindictã prona: quia nõ uult mortẽ peccatoris, sed ut cõuertat & uiuat: si quis post lapsum pc̃tõrũ ad uerã pœnitentiã se cõuertit, cito a misericorde iudice ueniam impetrauit: q' & ꝓpheta in sequẽtibꝰ ostendit, cũ dicit: e ¶Memoria memor ero ꝛc. Qui em̃ semetipsum diligenter inspicit: & ꝓ peccatis suis carnẽ macerare: & desyderia mortificare nõ despicit: nõ solũ ueniam delictorũ, sed & supernũ præmium a uero saluatore & clæmẽtissimo iudice sperare debebit: qui oẽs hoies uult saluos facere. Misericors Exo.34.a
& miserator dñs, patiẽs & multũ misericors. Ideo & ꝓpheta hanc inuestigabilẽ ꝓfunditatẽ bonitatis dei cõsyderans, & populi sui reatũ, & proterua nõ ignorãs uitia, subdidit dicens: f ¶Misericordię dñi ꝛc. Totiens em̃ gens praua & peruersa Iudæorũ, dñm ad iracundiam ꝓuocãdo irritauit: ut si eam sc'm iudiciũ uellet iudicare: & nõ per misc'iam eligeret patienter sufferre: iamdudũ pœnis deficeret: nec restaurationis spem ullam haberet: q' Esaias ostendit dicẽs:
Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequã, Esa.1.a
filijs sceleratis: dereliquerũt deum: blasphemauerũt sanctũ Israel: abalienati sunt retrorsum. Super quo percutiam uos ultra, addentes præuaricationẽ. Omne caput languidum: & omne cor mœrens: a planta pedis usq; ad uerticẽ, non est in eo sanitas. Vulnus, & liuor, & plaga tumẽs nõ est circumligata, nec curata medicamine, nec fota oleo. Et post paululum: Nisi dominus sabaoth reliquisset nobis semen, quasi sodoma fuissemus: & quasi gomorra similes essemus.

Noui diluculo,

E a ¶ Nouí diluculo ꝛc. Loquit ergo ꝓpheta ad primitiuam in hierusalē ecclesiam, laudans speciē ei⁹: quæ post diluculū resurrectionis Christi, ueterē hominē exuēs, noui hominis pulchritudinē ortu suo declarabat: cui⁹ etiā multa est fides: quia ꝑ gratiā sanctiſpūs cōfortata uerbo prædicationis, & uirtutum signis, plurimos ad societatē fidei, & religionē christianā cōuocabat. Vñ in actibus Apl̄orū scriptum

Actu.6.b est: Verbū dñi crescebat: & multiplicabaſ numerus discipulorū in hierusalem ualde, & multa turba sacerdotū obediebat fidei. Et rursum: Multitudinis aūt

Ibi.4.f credētiū erat cor unū: nec quisq̄ eorum quæ possidebat aliquid suū esse dicebat: sed erant illis oīa cōmunia. Et uirtute magna reddebāt apl̄i testimoniū resurrectionis Iesu christi dñi nostri: & gr̄a magna erat in oīb⁹ illis. Vñ ipse cōsequēter dicit: b ¶ Pars mea dñs ꝛc. Nā portio dñi, ecclesiasticus est ppl̄s sanguine Christi redēptus: de q̄ in cantico

Deu.32.b Deuteronomij Moyses ait: Pars dñi, ppl̄s ei⁹ Iacob: funiculus hæreditatis ei⁹ isr̄l. Vel potius ipse dñs pars ei⁹ est, cui⁹ amore oīa terrena despicit: & ipsum solū præ oīb⁹ habere elegit: ad cui⁹ aspectū futurū & se peruēturū sperat. Ex cui⁹

Ps.72.c ꝑsona ꝓpheta in psalmis ait: Defecit cor meū & caro mea: deus cordis mei, & pars mea deus in sæcula. Defect⁹ dictus est, qm̄ deest illi effectus: & iure cogitatio carnalis defecerat, quæ se erraſſe noscebat. Sed illi cōfitet̄, cui culpā reuelare remedium est, delicta cōfiteri securitas. Et notandū q̄ in uno uersu, cor & in bono ponit̄ & in malo. Defecit cor utiq̄ ma

F la cogitatio: deus autē cordis, hoc ē, auctor boni intellectus: quia eū sine ei⁹ gr̄a nemo habet. Illi⁹ ℣o hois deus est pars, qui se maiestati ipsius & credulitati consociat, & probabili actione cōmendat. In sæcula ℣o q̄ addidit, semp̄ se ipsi adhærere, pmisit: qđ reuera perfectorū est, nunq̄ ab illo uelle discedere, sine q̄ cōtingit semper erraſſe. c ¶ Bon⁹ est dñs sperātib⁹ in eū ꝛc. Bon⁹ est itaq̄ dñs sperātib⁹ in eum: quia bñplacitū est dño sup̄ timētes eum. Quē qui quærit, inue-

Ps.68.g niet, & ad beatā uitā perueniet. Vñ elicit psalmista: Quæri-

Esa.40.g te dñm, & uiuet aīa uestra. De q̄ & Esaias ait: Sancti qui sperant in dño, mutabūt fortitudinē: assumēt pēnas: ut aquilæ uolabūt, & nō deficient. Sed quia bonū est illi qui sperat in dño, & ad futurā uisionē peruenire certat: ut patienter oīa aduersa sustineat: ut sine molestia aliorū præsentē uitam du-

Esa.42.a cat, imitās illū de q̄ scriptū est: Ecce seruus meus, suscipiam eū: electus meus, cōplacuit sibi in illo aīa mea. Dedi spiritū meū sup̄ eum, iudiciū gētib⁹ ꝓferet. Nō clamabit, neq̄ accipiet ꝑsonā: neq̄ audiet̄ foris uox ei⁹. Calamū quassatū nō cōteret: & linum fumigans non extinguet. Propterea dicit: d ¶ Bonū est prestolari cū silentio salutare dñi. Omnis em̄ bonorū uita tranquilla est & placida: inter superbos ℣o sem-

1.Tes.4.a per iurgia sūt. Idcirco Paulus Thessalonicēsib⁹ ait: Rogam⁹ autē uos fratres, ut abundetis magis & operā detis, ut quieti sitis: & ut uestrū negociū agatis: & operemini manib⁹ uestris, sicut præcepim⁹ uobis: & ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt: & nullius aliquid desyderetis. Q̄d quia nemo perfecte agere ualet, nisi qui se a mundi cōcupiscētijs & sæculi negocijs sequestrat, subsequit̄ dicere: e ¶ Bonū est uiro cū portauerit iugū ab adolescētia. Militū ergo Christi perfectio, est exutā mentē habere a cūctis terrenis negocijs,

2.Timo.2.a & tumultu sæculi: iuxta illud Apostoli: Nemo militans deo implicat se negocijs sæcularib⁹, & cætera: eamq̄ quantū humana imbecillitas sinit, festinat unire cū Christo. Quā quidem speciem conuersationis boni eremitæ & monachi, qui uoto monasticæ disciplinæ obligati sunt, imitari cōtēdunt: sed rara est: & pauciſſimis dono dei hæc ꝓfectio concessa. Is em̄ uere & nō ex parte ꝓfectus est: qui & in eremo squalorē solitudinis: & in cœnobio infirmitates fratrū æq̄li magnanimitate sustētat. Et ideo in utraq̄ ꝓfessione ꝑ oīa cōsumationem inuenire difficile est: quia nec Anachorita cōtemptū ac priuationē materialiū rerū: nec cœnobita Theoricā ad integrum pōt assequi puritatē. Sed tñ quantū superexcellat serenitas trāquillæ uitæ turbulentiā sæcularis conuersationis, nouit qui hanc expertus est: & dominicū iudicium in euangelio dñs inter duas mulieres cernit ad Martham dicens: Martha Martha sollicita es, & turbaris circa

Luc.10.c plurima: Maria optimam partē elegit quæ nō auferetur ab ea. Et beatus Dauid solum hoc necessariū hoī esse diſiniens, deo iugiter adhærere desyderat di-

a ח Heth. ¶ Nōui diluculo, multa est fides tua. ח Heth.
b Pars mea dñs dixit anima mea: propterea expectabo
c eum. ט Teth. ¶ Bon⁹ est dominus sperantib⁹ in eum,
d animæ quærenti illum. ט Teth. ¶ Bonū est præstolari
e cum silentio salutare dñi. ט Teth. ¶ Bonū est uiro cum
portauerit iugum ab adolescētia sua. י Iod. Sedebit
f solitari⁹, & tacebit: quia leuauit se sup̄ se. י Iod. Pōnet
g in puluere os suū, si forte sit spes. י Iod. ¶ Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobrijs. ב Caph.

Quia non

cens: Mihi autē adhærere deo bonū est: ponere in dño deo spem meā. Et alibi: Vnā petij a dño, & cætera. Vna ergo & sola est Theorica. i. cōtemplatio dei: cui merito oīa iustificationū merita, uniuersa uirtutū studia postponunt̄. Actiua etem̄ uita cū corpe deficit: cōtēplatiua autē uita hic incipit̄, ut in cœlesti patria perficiat̄: quia amoris ignis qui hic ardere inchoat: cū ipsum quē amat uiderit, in amore eius amplius ignescit. Cōtemplatiua ergo uita minime auferet̄: quia subtracta præsentis sæculi luce perficit̄: sed ante oīa, humilitas & patientiæ custodia seruis dei necessaria est: quia qui se exaltat, humiliabit̄: qui autē in patientiæ uirtute perseuerauerit, hic saluus erit. Vñ subiungit̄: f ¶ Ponet in puluere os suū ꝛc. Ille quippe in puluere ponit os suū, qui humiliter sentiēs, fragilem se cognoscit: & de puluere se factū, iterū in puluerē reuersurū fatet̄: dicēs cū patriarcha Abraā: Loquar

Gen.18.c ad dñm meū, cū sim puluis & cinis: cui & spes erit futuræ resurrectionis: qui cū semp̄ pœnitētia castigando carnē macerat, spiritū remissionis & futuræ gloriæ per dñi miscḱiam habere debebit. Hinc est qđ beatus Iob sapiētes dñi audiēs, se cognoscēdo nō esse sapientē, semetipsum reprehendit dicens: Ideo insipienter locutus sum: & quæ ultra modū exce-

Iob.42.a derent scientiā meā. Sed quia nulla est cognitio reprehensionis, si non sequit̄ & lamētatio pœnitudinis eorū quæ fecit, post reprehensionē subdit̄: Et ago pœnitentiam in fauilla &

Ibi. cinere. In fauilla em̄ & cinere pœnitētiā agere, est contēplata summa essentia nihil aliud q̄ fauillā cinerēq̄ se cognoscere. Vnde & ciuitati reprobæ in euangelio dñs dicit: Si in Tyro

Matth.11. & Sidone factæ fuissent uirtutes quæ factæ sunt in uobis, olim in cilicio & cinere pœnitētiā egissent. In cilicio quippe asperitas & cōpunctio pctōrū: in cinere autē puluis ostenditur mortuorū. Et idcirco utrūq̄ hoc adhiberi ad pœnitētiā solet: ut in cōpunctione cilicij, cognoscam⁹ quid ꝑ culpam fecimus: & in fauilla cineris perpēdam⁹, qđ ꝑ uitium facti sum⁹. Cōsyderem̄ ergo in cilicio pungētia uitia: cōsyderem̄ in cinere ꝑ mortis sententiā subsequens iusta pœna uitioꝝ. Quia em̄ post peccatū carnis cōtumeliæ surrexerūt, uideat hō in asperitate cilicij superbiēdo quid fecit: uideat in cinere usq̄quo peccādo peruenit. Pōt q̄q̄ cilicio ipsa in reprehensione atq̄ pœnitētia dolorū cōpunctio designari. Nam hoc qđ ait beatus Iob: Ipse me reprehēdo, q̄si quodā cilicio pun-

Iob.42.a gitur, dum in mēte sua asperis redargutionū stimulis cōfricat̄. In cinere aūt agit pœnitentiā: quia ex primo pctō quid per iustum iudicium factus sit, solerter attendit dicēs: Ago

Ibi. pœnitentiam in fauilla & cinere: Ac si aperte dicat, de nullo auctoris dono superbio: quia sumptus ex puluere, ꝑ illatæ mortis sententiam ad puluerē me redire cognosco. Et quia necessarium est ut humilitatem comitetur patientia, ostendit præsens propheta dicens: g ¶ Dabit percutienti se maxillam / saturabitur opprobrijs. Vt impleat euangelicum uirum cui dicitur: Qui te percusserit in unam maxillam,

Matth.5.f præbe ei & alteram. Quod illi quoq̄ in culpa sint qui red-

dunt

A dunt malum pro malo: & dentem pro dente: oculum pro
Ps.7.b oculo, ostendit Dauid dicēs: Si reddidi retribuentib⁹ mihi
mala, decidam merito ab inimicis meis inanis. Quapro-
pter illa apostolica sententia magis tenenda est, quæ dicit:
Ro.12.d Si esurierit inimicus tuus, ciba illū. Et quoniā post calamita-
tem huius mundi, mi-
sericordia dñi, electos
suos de præsenti tribu-
latione subleuabit: se-
quitur: a ¶ Quia nō
repellet dñs in sempi-
ternum ꝛc̄. Non em̄ in
sempiternū dñs repel-
let eos qui se corrigere
uolunt, & cohibere a
peccatis: quia si abiecit
ad tēp⁹, & digne corri-
pi ab hostib⁹ reos per-
misit: iterum cōuersis
scd'm multitudinē mi
sericordiarū suarū be-
neficia præstat. Huic si
mile est illud quod in
Ps.102.b psalmis Dauid ait: Nō
in finem irascet dñs:
nec in æternum indi-
gnabit. Nō scd'm pec
cata nr̄a fecit nobis, &
cætera. b ¶ Non
em̄ humiliauit ex corde suo ꝛc̄. Non em̄ ita despexit deus ex
corde suo gen⁹ humanū, & abiecit a ꝓcuratione solacij sui,
ut ultra ꝓpter trāsgressiones, nolit eorū curā habere, & ope
suæ pietatis sustentare: sed ꝓpter bonitatē suā sustinet eos
in multa patientia sua: ut de uasis iræ, efficiat uasa miscd'iæ.
Ps.144.a Quia misericors & miserator dñs, patiens & multū miseri
Sap.11.d cors. De q̄ alia scriptura ait: Misereris oīm dñe, quia oīa po-
B tes: & dissimulas pc̄ta hoīm, ꝓpter pœnitētiā: diligis oīa
quæ sunt: & nihil odisti horū quæ fecisti: nec odiēs aliquid
cōstituisti. Quō em̄ posset aliquid pmanere, nisi tu uoluis-
ses: aut qd̄ a te uocatū nō esset, cōseruaret? Parcis autē om-
nibus, q̄m tua sunt dñe: qui aīas amas. Bonus & suauis est
dñe spūs tuus in oīnib⁹: ꝓpter qd̄ hos qui exerrāt partib⁹
corripis: & de qbus peccant, admonēs alloqueris, ut relicta
malicia credant in te dñe. Proinde nullo modo existimādū
est, ꝙ creator clæmētissim⁹, causa sit perditionis hominū ini
quorū: qui ad eum p̄ pœnitētiam nolunt cōuerti: sed unus-
Prouer.5.d quisq; in peccato suo interibit. Funiculis em̄ pc̄tōrū suorū
Ezech.18.a unusquisq; cōstringit. Et anima quæ peccauerit, morietur.
c ¶ Et contereret sub pedib⁹ suis omnes vinctos terre. Nec
Eccl̄s.7.c plangit eos qui peccare cœperāt, statimq; desierant. Nō est
em̄ iustus sup̄ terrā qui faciat bonū, & aliq̄n non peccet: sed
qui longo funiculo pc̄tā ꝓtraxerāt. Vñ & in Numeris legi
Nu.19.a mus uaccam rufam, cui⁹ cinis expiatio est populi, non aliter
imolari & offerri ad altare dñi, nisi quæ terrena opa nō fece-
rit: iugumq; nō traxerit: nec uinculis iugi nabuchodonosor
fuerit alligata. Et in Esaia propheta, p cingulo ueritatis filiæ
Esa.3.d.5.e sion cingunt̄ funiculo. Achitophel q̄q; & Iudas: q̄rum alter
2.Re.17.f Dauid, alter dñm ꝓdiderūt, fune longissimo trahētes pc̄tā
Matth.27.a sua perire suspēdio, putātes malū cōsciētiæ præsenti morte
finiri, & nihil esse post mortē. Dñi em̄ iudiciū nullo mō erra
bit: nec aliquid fit in terra sine causa: neminē iniuste dānat,
neminē spernit, neminēq; indebite relinquit: qa oīa nume-
ro, mēsura, & pondere disponit, ordinat, atq; gubernat. Nec
ullo mō credendū est, ꝙ aliqd p̄ ignorātiā authoris sui con
tingat in reb⁹ humanis: qd̄ sequēs sentētia sonare uidetur.
Iob.22.b d ¶ Ut declinaret iudiciū viri ꝛc̄. Huic q̄q; simile est qd̄ in
libro Iob in Eliphaz uerbis legit̄: ubi ita scriptū est: An cogi
tas ꝙ deus excelsior cœlo & sup̄ stellarū uertices sublimet̄?
& dicis: Quid em̄ nouit deus: & quasi p̄ caliginē iudicat,
nubes latibulū eius: nec nostra cōsyderat: & circa cardines
cœli perambulat. Sunt plærisq; ita hebetes, ut formidare ne-
sciant, nisi qd̄ corpaliter uident: unde fit ut deū nō metuant
quē uidere nō possunt. e ¶ Quis est iste ꝛc̄. Fuerūt em̄ hæ

a Quia nō repellet dñs in sempiternū. ב Coph. Quia si
abiecit, & miserebit scd'm mltitudinē miscd'iarū suarū.
b ב Coph. Non em̄ hūmiliauit ex corde suo: & abiecit
c filios hoīm. ל Lamed. Vt cōtēreret sub pedibus suis,
d oēs uinctos terræ. ל Lamed. Vt dēclinaret iudiciū
uiri in conspectu uultus altissimi. ל Lamed. Vt per-
uerteret hoīem in iudicio suo dñs ignorauit. מ Mem.
e Quis ē iste qui dixit, ut fieret dño nō iubēte? מ Mem.
Ex ore altissimi non egredientur nec bona nec mala.
מ Mem. Quid murmurauit hō uiuēs, uir ꝓ peccatis
f suis. נ Nun. Scrūtemur uias nostras, & quær am⁹: &
reuertamur ad dñm. נ Nun. Leuem⁹ corda nostra cū
g manib⁹ ad dñm in cœlos. נ Nun. Nos inique egim⁹:
& ad iracundiā ꝓuocauim⁹: idcirco tu inexorabilis es.
Samech. Operuisti

C
Esa.45.b
Gen.1.d
Eccl̄s.3.b

retici qui dixerūt deū nō facere mala: cōtra illud qd̄ scriptū
est: Ego dñs formans lucē, & creans tenebras: faciens pacē,
& creans malū. Ecōtrario fuerūt alij qui dixerūt deū creasse
mala: contra id qd̄ scriptū est: Fecit deus oīa bona. Fuere itē
alij qui dixerūt duas naturas, & duas substantias ab initio
fuisse. i. bonā & malā: cū omnis creatura aut
creator sit, aut creatu-
ra. Vñ falsum est ꝙ na
tura ulla mala sit: cum
creator summus & op
timus, creauerit bo-
nam creaturā. Quia
uidit deus cūcta quæ
fecit, & erant ualde bo
na. Tropice igit̄ deus
dicit̄ facere mala, hoc
est, aduersa meritis
infligere. Iuxta illud
qd̄ in Esaia scriptū est:
Ego dñs, & non est al-
ter, formās lucē, & cæ-
tera. Mala quæ nulla
sua natura subsistunt,
a dño nō creantur: sed
creante se mala dñs iu
dicat: cū res bñ condi-
tas, nobis male ageri-
tibus, in flagellum for-
mat: ut ea ipsa & per dolores quo feriunt, delinquentibus
mala sint: & per naturam qua existunt bona. Venenū qui-
dem mors scilicet est homini: sed tamē uita serpēti. Amore
enim præsentium ab authoris nostri dilectione recessimus:
& peruersa mens, dum delectatione creaturæ se subdidit, a
creatoris se societate disiūxit. Ex his ergo ab authore ferien-
da erat, quæ errans authori præposuerat: ut unde homo cul
pam nō timuit superbus admittere, inde pœnam corrigen-
dus inueniret: ut tanto ocius respiceret ad illa quæ perdi-
dit, quanto doloris pœnam esse conspiceret quæ quæsiuit.
f ¶ Scrutemur vias nostras: & quæramus: & reuertamur ad
dominū ꝛc̄. Sciendum uero est, qd̄ quisquis a præceptis do
minicis discordat opē: quotiēs ea uidet corde suo reprehen-
ditur, atq; cōfunditur: qui id quod fecerit, memorat̄. Nam
in quo se errasse consyderat, ipsa se conscientia latenter accu
sat. Vnde Dauid propheta deprecat̄ dicens: Tunc non con Ps.118.a
fundar, dum perspexero in omnibus mandatis. Grauiter
namq; unusquisq; confunditur, quando mandata dei uel
legendo, uel audiendo respicit, quæ uiuendo contempsit.
Hinc enim Ioannis uoce dicitur: Si cor nostrum non repre- 1.Ioh.3.d
henderit nos, fiduciam habemus ad dominū: & quicquid
petierimus ab eo, accipiemus. Ac si diceret: Si id quod præ-
cipit, facimus: id quod petimus, obtinemus. Valde namq;
apud dominum utraq; hæc sibi necessario congruunt: & ut
oratione operatio: & operatione fulciat̄ oratio. Hinc & mo-
do Hieremias ait: Scrutemur, & reliqua. Vias etē nostras
scrutari, est cogitationū interna discutere. Cor uero cum ma
nibus leuat, qui orationem suam operibus roborat. Nam
quisquis orat, sed operari dissimulat: cor leuat, & manus nō
leuat. Quisquis uero operatur & non orat, manus leuat &
cor non leuat. Iuxta ergo Ioannis uocem, tunc cor fiduciam
in oratione accipit, cum sibi uitæ prauitas nulla cōtradicit:
& bonorum operum ratio orationi concinit. g ¶ Nos
inique egimus: et ad iracundiam prouocauimus ꝛc̄. Propter
peccata em̄ populi & transgressiones plurimas, quas ab ini-
cio fecerūt dñm ad iracundiā prouocantes, simul cū ciuita-
te disperdi meruerūt: nec iam digni fuerūt uenia, qui filium
dei ad se uenientē spernētes, tanta afficiunt cōtumelia: sicut
alius ꝓpheta ostēdit dicēs: Propter pc̄tā em̄ nostra & iniqui
tates patrū nostrorū, hierusalē & ppl̄us tuus in opprobriū
sunt oīnib⁹ p̄ circuitū nostrū. Vñ etiā nobis timendū est, ne
& ipsi si cōtempserim⁹ præcepta dñi: & inobedientes fueri-
mus euāgelio Christi, duram gehennæ sentiam⁹ uindictā:
qui corrigi nolumus de peccatis ad iusticiam. Dicit enim
Apostolus:

D

Heb.10.e E Apſus: Voluntarie eñ nobis peccãtib⁹ poſt acceptã noticiã ueritatis, iam nõ derelinquitur ꝓ peccatis hoſtia: terribilis autẽ quædã expectatio iudicij, & ignis cumulatio: quæ conſumptura eſt aduerſarios. Et item: Irritã (inquit) quis faciẽs legem Moyſi, ſine ulla miſeratione, duob⁹ uel tribus teſtib⁹ moriebatur. Quanto magis putatis deteriora mœreri ſupplicia, q̃ filiũ dei cõculcauerit: & ſanguinẽ teſtamenti pollutum duxerit, in q̃ ſanctificatus eſt: & ſpiritui gratiæ cõtumeliã fecerit: a ¶ Operuiſti in furore ꝛc. Vbicunq; eñ furor, uel ira dei in ſcripturis legitur: non perturbatio mẽtis, ſed illa uindicta in pœna patientis exprimitur: Deus eñ naturaliter, pius ſemp bon⁹ & placidus eſt: & ſemp idẽ ipſe eſt: & anni ei⁹ non deficient. De q̃ alibi le Sap̃.12.c gitur: Tu aũt dñe uniuerſorũ, cũ tranquillitate iudicas & diſponis oĩa. Ideo dum percutit quẽlibet uel occidit, nec parcit, nõ perturbationẽ ullam in ſemetipſo ſentit: ſed quietus & placidus, reos debitas pœnas ſoluere cogit: de q̃ adhuc ſubdit: b ¶ Oppoſuiſti nubẽ ꝛc. Nubẽ ſibi opponere deus dicit, cũ ingratas preces petentiũ exaudire dedignat. Item nubes oppoſita orationi uidet, cũ caligine quadã & nubilo cæcitatis mens obuoluit, ne radio diuinæ cõtemplationis illuſtrari mereat. c ¶ Eradicationẽ & abiectionẽ ꝛc. Eradicatã ſe aſſerit & abiectã plæbs iudaica: quæ in chaldaica captiuitate ſæpe ꝓ ſcelerib⁹ ſuis cõtrita eſt: primum ſub Ioakim: deinde ſub Iekonia: tertio ſub Sedechia: qñ urbs uaſtata tẽplũq; incenſum eſt: & muri deſtructi. Poſtremo reliquiæ quæ ſub Godolia ad habitandã terrã a Nabuzardan principe militiæ relictæ ſunt cõtra præceptũ dñi, qd eis ꝓ ꝓphetã mandauerat, in ægyptũ pergẽtes ibi diſperierunt. In rhomana ỽo captiuitate ita urbs tota & terra deuaſtata eſt, & plæbs diſſipata: ut nullam ultra ſpem reſtaurationis haberet: ſed uſq; in finẽ perſeuerauerit ei⁹ deſolatio. Myſtice autẽ eradicationẽ & abiectionẽ a dño patit anima peccatrix in medio pp̃lorũ cõſtituta, qñ a malignis ſpiritib⁹ ita uirtutib⁹ ſpoliat, & radice fidei tenuat: ut iam nõ honori, ſed pateat oĩm irriſioni: & ipſi inimici dominent illius, & deceptæ inſultent: quia iuxta merita ſua pœnas quas ei ſcriptura ſacra prædixit, & laqueũ perditionis ſuſtinere cogat. Vñ ſequit: d ¶ Aperuerũt ſup nos os ſuũ omnes inimici. Aperuerũt eñ tũc inimici os ſuũ ſup pc̃tores, qñ eos diuerſis laniatib⁹ & cruciatib⁹ deuorare feſtinant debitores. Nec eis in aliq̃ miſerãtes parcunt, ſed in formidinẽ pœnarũ, & laqueum perditionis, iuxta id qd ꝓpheticus ſermo peccantibus prædixit, præcipitare ſtudẽt. Vñ nunc ꝓpheta interitũ populi ſui multipliciter plorauit: & nunc ſancta eccleſia animarũ peccantiũ ruinã inceſſabiliter plangit: ſicut in ſequẽti ſententia demõſtrat. e ¶ Diuiſiones aquarũ deduxit oculus meus ꝛc. Diuiſiones ergo aquarũ deducere ſe ab oculis perhibet ꝓpheta in cõtritione filiæ populi ſui: qui & peruerſitatẽ cordis illius defleuit: & ruinã in peccatis, & cõtritionẽ in deuaſtatione. Sic & nunc electorũ turba, ꝓ aĩa in peccatis perdita, multiplices gemitus fundit: qui in diuerſis facinoribus eam erraſſe cõſpicit: & ſi q̃modo eam a cœpta nequitia reuocare poſſit, toto niſu & labore contendit. f ¶ Oculus meus afflictus eſt ꝛc. Inſtantiã orationis & ꝑſeuerantiã nos habere, ꝓpheta docet. Qui ad cupita ꝑuenire uoluerit, reflectere mentẽ a ſtudio orationis nõ debet: ſed magis perſeuerare in intẽtione cœpta illũ oportet. Hinc eſt qd in libro Re- 1.Reg.1.c gum de Anna ſcriptũ eſt: qd poſtq̃ orauerat, uultus ei⁹ nõ Luce.18,f ſunt amplius in diuerſa mutati. Hinc & in euãgelio: cæcus ille q̃ in Hiericho trãſeuntẽ Ieſum audierat, miſereri ſibi ab G eo petebat: ſed cũ a prætereũtib⁹ ſibi iubereť ut taceret, ipſe mlto magis clamabat dicẽs: Miſerere mei fili Dauid: unde & lumẽ qd expetit, nullo modo ei⁹ fructu carebit. Reſpicit enim dñs de cœlis: & fidelis ſui oratoris preces ſuſcipiens, ſaluum fecit eum, qñ ſperauit in ipſum. Dicit enim ipſa ueritas: Amẽ dico uobis: quic Mar.ult quid orantes petitis, fiet uobis. Et quia per oculorũ aſpectũ, ſæpe noxia cõcupiſcẽtia intrat. Sequit. g ¶ Oculus meus depredatus eſt ꝛc. Nunc reddit cauſam quare prædixerit oculũ ſuũ afflictũ eſſe, eo q̃ nõ eſſet requies: qñ cũ ꝓ incuriã aſpectus patefactus fuerit tẽptationi aditus, uix tranquillitatẽ inueniet animus turbatus, niſi illi ſubuenerit diuinæ pietatis intuitus. Hinc eſt qd beatus Iob ait: Pepigi fœdus cũ oculis meis: ut ne cogitarẽ quidẽ de uirgine. Vt eñ cogitationes cordis caſte ſeruare potuiſſet, fœdus cũ oculis pepigit: ne prius incaute aſpiceret, qd poſtmodũ inuitus amaret. Valde nañq; eſt qd caro deorſum trahit: & ſemel ſpecies formæ cordi ꝓ oculos alligata, uix magnitudinis manu ſoluit. Ne ergo quædã lubrica in cogitatione uerſemus, prouidendũ nobis eſt: quia intueri nõ debet, qd nõ licet cõcupiſci. Vt eñ mũda mens in cogitatione ſeruet a laſciuia uoluptatis ſuæ, deprimẽdi ſunt oculi, quaſi quidã raptores ad culpam. Neq; eñ Eua lignũ uetitũ cõtigiſſet, niſi hoc prius incaute reſpiceret. Scriptũ quippe eſt: Vidit mu- Geñ.3.b lier q̃ bonũ eſſet lignũ ad eſcendũ: & pulchrũ oculis, aſpectuq; delectabile: & tulit de fructu illi⁹, & comedit. Hinc ergo penſandum eſt quãto debem⁹ moderamine erga illicita uiſum reſtringere, nos qui mortaliter uiuim⁹: ſi & mater uiuentiũ per oculos ad mortẽ uenit. Hinc etiã mõ ſub Iudææ uoce, quæ exteriora uidendo cõcupiſcẽs, bona interiora perdiderat, ꝓpheta dicit: Oculus meus depredatus eſt animã meã. Cõcupiſcẽdo eñ uiſibilia, inuiſibiles uirtutes amiſit. Quæ ergo interiorẽ fructũ ꝓ exteriorẽ uiſum perdidit, per oculũ corpis pertulit prædã cordis. Vñ nobis ad cuſtodiendam cordis mũdiciã, exteriorũ q̃q; ſenſuũ diſciplina ſeruanda eſt. Nam quãtalibet grauitate mens uigeat: carnales tñ ſenſus pueriliter exterius perſtrepũt: & niſi interioris grauitatis pondere, & q̃ſi iuuenili q̃dã uigore refrenent: ad fluxa quæq; & leuia, mentẽ eneruẽ trahũt. b ¶ Uenatione ceperunt me q̃ſi auẽ ꝛc. Auis eñ nomine ipſe dñs ſignificat: qui licet in terra de uirgine matre ſit æditus: tñ cœleſtia, doctrina ſua & exẽplo ſemp petit: mẽbraq; ſua fide & ſpe q̃ſi duabus alis ad ſupna ſemp ſubleuat, dicẽs in euãgelio: Regnũ Iob.18.g meũ nõ eſt de hoc mundo. Et item: Exiui (inquit) a patre, & Ibi.16.f cætera. Et rurſum: Qui uult uenire poſt me. De hac aue in Matth.4.c Iob ſcriptũ eſt: Semitã ignorauit auis: nec intuitus eſt ocu- Iob.28.b lus uulturis. i ¶ Lapſa eſt in lacũ uita mea ꝛc. Cũ ſuperi⁹ dixiſſet uenatione ſe q̃ſi auem captũ, nũc addit uitã ſuam lapſam in lacũ & lapidẽ ſuperpoſitũ. Quid eſt ergo uitã labi in lacũ, niſi corporalẽ uitã uenire uſq; ad defectũ? Lapſa eſt ergo uita Chriſti in lacũ, qñ ei⁹ caro peruenit uſq; ad mortis occubitũ. Cui ſuperpoſuerũt lapidẽ: qñ eo ſepulto, petierũt a Pilato ut iuberet cuſtodiri ſepulchrũ: ne forte uenirẽt diſci- Matth.27 puli & furarenť eũ: quib⁹ cũ ipſe reſpõderet: Habetis cuſtodiam, ite cuſtodite ſicut ſcitis: illi abeuntes, munierũt ſepulchrum, ſignantes lapidẽ cũ cuſtodibus. Poteſt & in laci nomine, uel infernus deſignatus accipi, uel calamitas, ꝓfunda iſtius mũdi. Lacus dicit, cuius fundus latet, dum in unam foueam circundatus includit. Hic plano tergo intuentium

a ד Samech. ¶ Operuiſti in furore, & percuſſiſti nos: occidiſti, nec peperciſti.
b ד Samech. Oppoſuiſti nubẽ tibi, ne trãſeat oratio.
c ד Samech. ¶ Eradicationẽ & abiectionẽ poſuiſti me in medio pp̃lorũ.
d פ Phe. ¶ Aperuerũt ſup nos os ſuũ oẽs inimici noſtri.
e פ Phe. Formido & laque⁹ factus eſt nobis uaticinatio & cõtritio.
f פ Phe. Diuiſiones aquarũ deduxit oculus meus, in cõtritione filiæ pp̃li mei.
g ע Ain. Oculus me⁹ afflictus eſt, nec tacuit: eo q̃ non eſſet requies.
h ע Ain. ¶ Donec reſpiceret & uideret dñs de cœlis.
i ע Ain. ¶ Oculus meus depredat⁹ eſt aĩam meã in cũctis filiab⁹ urbis meæ.
k צ Zadik. Uenatione cœperũt me quaſi auem inimici mei gratis.
l צ Zadik. Lapſa ẽ in lacũ uita mea: & poſuerũt lapidẽ ſuper me.

A oculis,falſa tranquillitate blandiť: ſed q̃ntũ ſit profundus,
Pſ.87.b abſcõdiť. Hinc & in pſalmo ſcriptũ eſt:Poſuerũt me in lacu inferiori, & cætera. a ¶ Inundauerunt aquę ꝛc̃. Aquæ in ſcriptura ſacra, aliq̃n ſpiritũſanctũ,aliq̃n ſciẽtiã ſacrã,aliq̃n ſciẽtiã prauã,aliq̃n tribulationẽ,aliq̃n defluentes populos, aliq̃n mẽtes fidem ſequẽtiũ demõſtrare ſolent. Per aquã quippe ſanctiſpũs infuſio deſignatur: ſicut in euangelio dicit:Qui credit
Ioh.7.f in me (ſicut dicit ſcriptura)flumina de uentre ei⁹ fluent aquæ uiuæ,& cætera. Rurſum per aquã,ſancta ſcientia deſignať:ſicut dici-
Eccl.15.a tur:Aqua ſapiẽtiæ ſalutaris potauit eos. Per aquã q̃q̃ praua ſcientia appellari ſolet:ſicut apud Salomonẽ: mulier quæ typum hæreſeos tenet,callidis ſuaſionib⁹ blandiť dicẽs:
Prouer.9.d Aquæ furtiuæ dulciores ſunt. Aquarũ ergo noie nonnunq̃ ſolent tribulationes intelligi: ſicut ꝓ pſalmiſtã dicitur:
Pſ.68.a Saluũ me fac deus:qm̃ intrauerũt aquæ uſq̃ ad animã
Apoc.17.d meã. Per aquã,pp̃ũ deſignanť: ſicut ꝓ Ioannẽ diciť: Aquæ ỽo populi ſunt. Per aquã q̃q̃ nõ ſolũ fluxus decurrẽtiũ populorũ,ſed etiã bonorũ mẽtes fidei prædicamẽta ſequentiũ
Eſa.32.d deſignanť:ſicut ꝑpheta ait:Beati qui ſeminatis ſup omnes
Pſ.28.a aquas:& ꝓ pſalmiſtam dicit:Vox dñi ſup aquas. Aquæ ỽo ſup caput redemptoris inundauerũt,qñ ſedicioſi populi iudæorũ perſecutionẽ mouẽtes,diuinitati redẽptoris detraxerunt. Caput ỽo Chriſti,deus eſt:ut Apoſtolus teſtať: eum
B Ioh.19.b uidentes iudæi,dixerũt ad Pilatum:Nos legem habem⁹:& ſcd̃m legẽ debet mori:quia filiũ dei ſe fecit. b ¶ Inuocaui nomẽ tuũ dñe de lacu nouiſſimo. Quid em̃ lacũ nouiſſimũ, niſi infernũ inferiorẽ intelligere debem⁹ : de quo in pſalmo
Pſ.85.c ſcriptũ eſt : Eruiſti aiam meã ex inferno inferiori? Inuocauit ergo redemptor noſter nomen dñi de lacu nouiſſimo: cũ in uirtute diuinitatis deſcendit ad inferos : & deſtructis clauſtris tartari,ſuos quos ibi reperit eruens,uictor ad ſuperos aſcendit. c ¶ Vocẽ meã audiſti ꝛc̃. Vocẽ em̃ dominicæ incarnationis diuinitas ipſius audiuit: qui ſalutẽ humani generis quam ſcd̃m humanitatẽ poſtulauit, ſcd̃m diuinitatẽ
Ioh.11.e tribuit. Proinde ipſe ad patrẽ dicit in euangelio:Pater, gr̃as ago tibi,qm̃ audiſti me:ego autẽ ſciebam,qm̃ ſemp me audis. d ¶ Appropinquaſti in die ꝛc̃. Appropinquauit diuinitas ſaluatoris humanitati ipſius, qñ eã ſubita reſurrectione iuxta uotũ ſuũ de morte triumphare fecit. Aliter: Appropinquauit dñs ſeruis ſuis cũ tribularenť:& de neceſſitatib⁹ eorũ liberauit eos: qm̃ a timore inimici,anĩas eorũ eripuit:
Pſ.63.a ſic enim ipſi orabant in pſalmo: Exaudi deus orationẽ cum precor:a timore inimici eripe animã meam. e ¶ Iudicaſti dñe cauſam aię meę ꝛc̃. Iudicauit ergo dñs cauſam animæ Chriſti,qñ innocentis mortẽ peruenire fecit ad ſalutẽ generis humani:& triumpho ſuæ reſurrectionis cõfudit authores ei⁹ interemptionis. Aliter:Iudicauit dñs cauſam fideliũ ſuorũ,qñ redemit animas eorũ:& nõ dereliquit omnes qui in ſe ſperauerũt:cõfeſſores ſuos ad cœleſtẽ tranſtulit gloriã: & perſecutores eorũ in pœnã demerſit perpetuã . Iniquitas enim illorũ hoc ꝓmeruit: quia timere & honorare authorẽ ſuũ,temeritas mẽtis eorũ eos nõ permiſit . Inſurrexerũt em̃
Matth.21.d primũ cũ furoris ſui inſania in ipſum paſtorẽ dicentes: Hic eſt hæres,& cætera. Ex ſeruis ỽo ei⁹ aliũ ceciderũt:aliũ occiderunt:alium ỽo lapidauerũt: & ſic diſſipatæ ſunt oues gregis. Quapropter nunc dicit: f ¶ Vidiſti dñe iniq̃tatẽ illorum ꝛc̃. Cogitatio em̃ illorũ maligna erat:& ſermones pleni

a ſuper me. ר Zadik. Inũndauerũt aquæ ſuper caput
b meũ:dixi,perĩ. ק Coph. Inuõcaui nomẽ tuũ dñe de
c lacu nouiſſimo. ק Coph. ¶ Võcẽ meã audiſti:ne auertas aurẽ tuam a ſingulto meo & damoribus. ק Coph.
b Appr̃opinq̃ſti in die qñ inuocaui te:dixiſti, ne timeas.
e ר Res. Iudicãſti dñe cauſam animæ meæ,r̃edemptor
f uitæ meæ. ר Res. ¶ Vidiſti dñe iniq̃itatẽ illorũ aduerſum me:iudica iudiciũ meũ. ר Res. Vidiſti omnẽ furorẽ,aduerſas cogitationes eorũ aduerſum me. ש Sin.
g Audiſti opprobriũ eorũ dñe , omes cogitationes eorũ aduerſum me. ש Sin. ¶ Labia inſurgẽtiũ mihi : & me-
b ditationes eorũ aduerſum me tota die. ש Sin. ¶ Seſſiõ nem eorũ & reſurrectionẽ eorũ uide: ego ſum pſalm⁹
i eorũ. ת Thau. ¶ Rẽdde eis dñe uicẽ iuxta opa manuũ
k ſuarũ ת Thau. ¶ Dãbis eis ſcutũ cordis laborẽ tuum.

Thau. Perſequeris

C

insania, authorẽ uitæ interficere cogitantes : & ſermonibus ueritatis exprobrare nitentes. De quo ſequiť: g ¶ Audiſti oppr̃obriũ eorũ dñe ꝛc̃. Hinc & in euãgelio ſcriptũ eſt:Prin- Matth.26.a
cipes autẽ & ſeniores populi cõſiliũ fecerunt, ut Ieſum dolo tenerent & occiderẽt. Et iterũ: Principes ſacerdotũ & omne Ibi.f
cõſiliũ quærebant falſum teſtimoniũ cõtra Ieſum,& cætera. Vñ eo crucifixo , prætereũtes blaſphemabant: Vah Ibi.27.e
qui deſtruis tẽplũ dei, dicẽtes. Siñiter & principes ſacerdotum illudentes cũ ſcribis & ſenioribꝰ dicebãt:Alios ſaluos fecit,ſeipſum ſaluum faciat: Si rex iſrl̃ eſt, deſcendat nunc de cruce . Talis enim fuit meditatio eorũ,ut contra ueritatẽ inſtituerẽt teſtes falſos:& malũ ꝓ bono redderẽt gratis. Quæ pſalmiſta dudũ præcinebat dicẽs:Qm̃ Pſ.34.a
gratis abſcõderũt mihi interitũ laquei ſui. Gratis reuera,quibus mali nihil fecerat . Illud em̃ gratuitũ dici-

D

mus,qd̃ nõ alicuius rei cõpenſatione tribuiť. Abſconderũt mihi(ut illi putabant)qui diuinitatis eius potẽtiã nõ credebant. Nã quid põt abſcõdi,cui nihil occultũ eſt. b ¶ Seſſionẽ eorũ & reſurrectionẽ eorũ vide ꝛc̃. In ſeſſione exprimit habitũ iudicãtis:in reſurrectione ỽo ſtudium id qd̃ moliebanť perficiẽdi. Sed quia in cathedra peſtilentiæ pontifices Pſ.1.
& principes iudæorũ ſederũt,inſidiãtes ut interficerẽt innocentẽ:ad hoc ſurrexerũt:ut qd̃ nequiter tractarẽt,opere nefario cõſumarẽt.Infœlicitas fuit in uiꝭ eorũ & uiã pacis nõ cognouerũt.Sed quicquid ipſe corã eis ueracib⁹ uerbis proferebat, totũ in calumniã & in opprobriũ uertere ſtudebãt. Vñ cũ diceret:Amodo uidebitis filium hoĩs ſedentẽ a dex- Matth.26.f
tris uirtutis dei,& uenientẽ in nubib⁹ cœli:tunc expuerunt in faciẽ eius:& acceperũt arundinẽ, & percuſſerũt caput ei⁹, dicẽtes:Prophetiça nobis,quis eſt qui te percuſſit? Qd̃ etiã ꝑpheta dudũ in ſpiritu præuidẽs, oſtẽdit dicẽs:Aduerſum Pſ.68.c
me exercebanť qui ſedebant in porta:& in me pſallebãt qui bibebãt uinũ. Dicit em̃ paſſionẽ ſuã genti iudaicæ fuiſſe fabulam:qui quaſi impleta cogitatione ſua,de nece dñi temulentiſſime garriebãt.Sed his q̃ incorrigibiles erãt: & magis perſeuerare in malo,q̃ inde recedere eligebãt:ſuperba ſe intentione defendentes,quaſi iuſticiæ executores,ꝓ Hieremiã diciť: i ¶ Redde eis dñe vicẽ ꝛc̃. Moxq̃ eandẽ uicẽ expreſſius ſubdidit dicẽs: k ¶ Dabo eis ſcutũ cordis laborẽ tuũ. Labor quippe dñi apparẽs inter hoĩes,paſſibilis ei⁹ humanitas fuit:quã iudæi ſuperbe ſapiẽtes , dum diſcernerẽt deſpexerũt:eumq̃ immortalẽ credere dedignati ſunt, quẽ natura paſſibili mortalẽ uiderũt. Cũq̃ eius humilitatẽ conſpicerent,ſuperbiæ faſtu indurati,ſumma cura moliti ſunt: ne eorum mentes ſancta prædicantiũ uerba penetrarẽt . Dum ergo eis dñs uicem malorũ operũ redderet, dedit illis ſcutũ cordis laborẽ ſuũ:quia recto iudicio inde illos contra ſe ſuperbe obſtinatos exhibuit: unde ipſe ꝓ nobis in infirmitate laborauit. Repulerũt quippe a ſe uerba prædicantiũ , qui dedignati ſunt in dño infirma paſſionũ. Laborẽ igiť dñi cõtra eundẽ dñm ſcutũ cordis habuerũt: qui ſuperbe ſapientibus eo deſpectius apparuit , quo propter eos humilis fuit. Hoc ſicut iam ſuperius diximus, prius ille peccator tenuit: qui requirẽti dño,cur lignũ uetitũ cõtigiſſet, nõ ad ſe culpã reddidit : ſed a muliere quã ei dederat ſe accepiſſe reſpõdit: ut quaſi reatum ſuũ oblique in authorẽ relideret:qui ei mulierem dederat quæ talia perſuaderet. Hoc ſcutũ etiam requiſita mulier tenuit;qũ neq̃ ipſa ad ſe culpam retulit : ſed

Genſ.3.c E serpentis illud perſuaſionib⁹ replicauit dicens: Serpens decepit me, & comedi: ut ipſa quoq; reatū ſuū oblique in creatorem duceret: qui illic intrare ſerpentē perſuaſurū talia permiſiſſet. Serpens ꝙo iam non requirit̄: quia nec eius pœnitentia quærebat̄. Hi autem quorū pœnitentia quæſita eſt, ſcutū nequiſſimæ defenſionis cōtra iuſtiſſimæ correptiōis uerba protulerūt. Vnde nūc uſq; in uſum peccātiū trahit̄: ut culpa cum arguit̄, defendat̄: & unde finiri reatus debuit, inde cumulet̄. a ¶Perſequeris in furore: & conteres eos ſub cęlis dñe. His tribus ſententijs quas modo enumerauimus, quæ ſub Thau litera prænotatæ ſunt: reſpōdet ad ſuperiores: quibus iniquitatē Iudæorū, & doloſam meditationem expreſſerat: oſtendens quoniā in furore, diuino iudicio diſponente, hoſtes eorum illos perſecuti ſunt: & in præſenti uita fortiter contriuerunt: ita ut hactenus per totū orbem diſperſi, malum exilij patiantur: ſedentes ſine rege ac ſacerdotio regali, & ſine tēplo, & ſine cultu pietatis. Qui autē ad Chriſtum conuertuntur, promiſſionem illam quæ ad patres eorū facta eſt, ſpiritualiter hæreditabūt.

a ת Thau. Perſeq̄ris i furore: & cōteres eos ſub cœlis dñe.

Denicq; tribus alphabetis quibus anteriorē partem lamentationis propheta explicauit enarratis, iam quid quartum inſinuat, conſyderandum eſt.

¶Commentarij ſecundi in lamētationes Hieremiæ finis.

¶IN TERTIVM LIBRVM COMMENTARIORVM LAMENTATIONVM HIEREMIAE PROEMIVM.

EXtremus liber tractatus Hieremiæ inchoandus eſt a quarto alphabeto: qđ ſicut primū & ſecundū ſapphico metro decurrit: in quo ſimili modo ut in cæteris caſum populi iudaici: atq; uaſtationē urbis, lamētabili uoce ꝓpheta hiſtorialiter deplorat. Spiritualiter aūt lapſum aiæ fidelis, atq; ruinā in peccatis miſerabiliter plangit: ſubnectens orationē quā fudit lachrymoſa uoce ꝓpter interitū ſuorū ad pias aures dñi: q̄ten⁹ ipſe benign⁹ miſeris manus ſolacij porrigēdo, in ſtatū priſtinū erigat, atq; ꝓfectæ ſanitati reſtituat.

¶COMMENTARIORVM IN LAMENTATIONES HIEREMIAE LIBER TERTIVS.

F QVomodo obſcuratū eſt aurū ꝛc. Nam licet hæc hiſtorialiter urbis hieroſolymitanæ deſtructionē & templi cōcremationē uideantur ſonare: ubi totus ille ornatus ueterum diſſipatus eſt, & ad nihilū redactus: tamen altiori ſenſu templi myſtici deiectionē ſignificat: qđ quotidie in reproborū uita & moribus obfuſcat̄ atq; deſtruit̄. Quid nāq; auro, qđ metallis cæteris præeminet, niſi excellentia ſanctitatis: quid colore optimo, niſi cunctis amabilis reuerētia religionis exprimit̄? quid ꝓ ſanctuarij lapides, niſi ſacroꝝ ordinū ꝓſonæ ſignant̄? quid platearū nomine, niſi præſentis uitæ latitudo dicitur? profecto a latitudine plateæ ſunt uocatæ. Per ſemetipſam ꝙo dicit ueritas: Matth.7.b Lata & ſpacioſa uia eſt quæ ducit ad perditionē. Aurū igitur obſcurat̄, cū terrenis actibus ſanctitatis uita polluit̄. Color optimus cōmutat̄: cū quorundā qui agere religioſe credebant̄, exiſtimatio ante acta minuit̄. Nam cū quilibet poſt ſanctitatis habitū terrenis ſe actibus inſerit: quaſi colore permutato, ante humanos oculos eius reuerētia deſpecta palleſcit. Sanctuarij quoq; lapides in plateas diſpergunt̄: cum cauſa ſæcularium foras lata itinera expetunt: hi qui ad ornamenta eccleſiæ internis myſterijs q̄ſi in ſecretis ſanctuarij uacare debuerāt. Ad hoc quippe ſanctuarij lapides fiebant: ut intra ſancta ſanctorum in ueſtimento ſummi ſacerdotes apparerent. Cū ꝙo miniſtri religionis a ſubditis honorē redēptoris ſui, ex merito uitæ nō exigunt: ſanctuarij lapides in ornamento pontificis non ſunt. Qui nimirum ſanctuarij lapides diſperſi per plateas iacent: cum perſonæ ſacrorū ordinū uoluptatū ſuarū latitudini deditæ, terrenis negocijs inhærēt. Et notandū q̄ non hos diſperſos in plateis, ſed in capite platearū dicit: quia cū terrena agunt, ſummi uideri appetunt: ut & lata itinera teneant ex uoluptate delectationis: & tamē in platearū ſint capite ex honore ſanctitatis. Nihil quoq; obſtat, ſi ſanctuarij lapides, eoſdē ipſos, quib⁹ cōſtructū ſanctuariū exiſtebat, accipimus: qui diſperſi in capite platearū iacent, q̄ſ ſacrorū ordinū uiri terrenis actib⁹ ex deſyderio inſeruiunt: ex quorū prius officio ſanctitatis gloria ſtare uidebatur. Sæcularia itaq; negocia aliquando ex cōpaſſione toleranda ſunt: nunq̄ ꝙo ex amore requirenda: ne cum mentē diligentius aggrauant, hanc ſuo uictam pōdere ad ima de cœleſtib⁹ mergant. b ¶Filij ſion inclyti et amicti auro ꝓmo ꝛc. Ad eundem ſenſum hæc ſententia pertinet, ad quē ſuperior: qđ filij eccleſiæ qui inclyti fuerunt chriſtiana religione & ornati ſapiētiæ fulgore, & decore uirtutū, nūc emolliti carnalibus deſyderijs, & terrenis cupiditatib⁹ tabefacti, uaſis teſteis cōparent̄: quæ dominicæ correptionis uirga in futuro examine conterens franget, & ad nihilū rediget: taliter ut nō inueniri poſſit fragmē teſtæ, quo igniculus ferri poſſit de incendio. c ¶Sed ꝛ lamię ꝛc. In lamia quippe duplicitas iudæorū, & fictio hypocritarū exprimit̄. Lamia em̄ humanam faciem habet, ſed corpus beſtiale: ſic & ꝓpſus iudæorū ſpecieten⁹ culturā dei ſimulabat: ſed feroci animo ſemp illi cōtrari⁹ exiſtebat. Qđ bñ ꝓ Eſaiā oſtēdit̄ cū dicit̄: Populus Eſa.29.d hic labijs me honorat: cor autē eorū longe eſt a me. Sifiter oēs hypocritæ in prima facie qđ oſtendunt, q̄ſi ex rōne ſanctitatis eſt, beſtiale eſt qđ ſequit̄ corpus: quia ualde iniqua ſunt quæ ſub boni ſpecie moliunt̄. Poſſunt & in lamia, hæretici accipi: qui humanā quidē facie, ſed beluina ꝓ impietatem corda geſtant. Hi tunc mammā nudant, q̄n errorē ſuū libere prædicant. Tunc catulos lactant, q̄n male ſequaces paruulorū aīas, dū peruerſa inſinuāt, ad impietatē nutriēdo confirmant. Filia ꝓpli mei crudelis, q̄ſi ſtruthio in deſerto. Sicut in lamia, ſic & in ſtruthione fictio & īmanitas hiſtorialiter iudæorū. Et ſcđm myſticū ſenſum, ſimulatio & īmanitas hypocritarū deſignat̄: qui fingere ſciunt uirtutū opa nō ueraciter agere. De hoc ſtruthione inter alia & in libro Iob Iob.39.b legitur:

a א Aleph. ¶Ca. IIII QVomodo obſcuratū eſt aurū: mutatus eſt color optimus. Diſperſi ſunt lapides ſanctuarij in capite omniū platearum.

b ב Beth. ¶Filij ſion inclyti & amicti auro primo: quomodo reputati ſunt in uaſa teſtea, opus manuū figuli.

c ג Gimel. Sed & lāmiæ nudauerunt mammam, lactauerunt catulos ſuos: filia populi mei crudelis quaſi ſtruthio in deſerto.

ד Daleth. Adhæſit

A legiē: Indurat̄ ad filios suos quasi nō sint sui: frustra laborauit nullo timore cogente. Indurata est ergo crudelis synagoga ludæorū cōtra apl̄os & prædicatores noui testamēti, qui de ipsa gente nati fuerant, quasi non essent sui filij: odio eos habens, & externos deputans: crudeliter illos ubiq; in deserto gentium persequebat̄ propter euangelium Christi: qđ & ipsa ueritas uidet̄ eis prænunciare cum ait: Ioh.16.a Hæc locutus sum uobis, ut non scandalizemini: absq; synagogis facient uos: sed uenit hora: ut oīs qui interficit uos arbitret̄ obsequium se præstare: Et hæc faciēt uobis: quia nō nouerūt patrē neq; me. Frustra ergo laborat nullo timore cogēte: quia cū Christum pſecuta est quasi euersorem gentis, & destructorē regni: nec statū regni, nec salutē gentis seruauit, sed magis perdidit. a ¶ Adhęsit lingua lactantis ad palatū eius in siti ꝛc. Hoc notat iuxta historiā, q; lactātes atq; paruuli infantes Iudæorū destituti matrū atq; nutricū solacio, fame & siti laborauerūt. Iuxta Allegoriā ꝙo significat, qđ hi qui infirmi adhuc sunt intellectu & minus 1.Co.3.a ualidi ad percipiendū fortiorē cibū, qualib⁹ ait Apl̄us: Lac uobis potū dedi: ꝓpter inertiā & desidiā doctorū, spiritualis intelligētiæ carēt alimonia. Paruuli inquit petierūt panē, & non erat qui frangeret eis. i. infirmi quiq; scripturæ sacræ fortiores sentētias petierūt sibi exponēdo cōminui: sed qui exponere studeat, non ualet inueniri. Potum uidit scripturā Esa.55.a sacrā ꝓpheta cū diceret: Oēs sitiētes uenite ad aquas. Si potus aperta mādata nō essent, per semetipsam ueritas nō clamaret: Si quis sitit, ueniat & bibat. Ioh.7.f Quasi cibū & potū intelexit ꝓpheta Iudææ defuisse cū diceret: Esa.5.b Nobiles eⁱ⁹ interierunt fame, & multitudo siti exaruit. Paucorū quippe est fortia & occulta cognoscere: multorū ꝙo historiæ aperta sentire. Idcirco Iudææ nobiles non siti, sed fame interijsse asserit: quia hi præesse uidebant̄, dū totos se exteriori intelligentiæ dederāt: qđ de minimis discutiēdo mandarēt, nō habebāt.

B b ¶ Qui uescebant̄ voluptuose ꝛc. Qui sunt illi qui uescebant̄ uoluptuose, nisi illi Iudæi qui semp terrenis cōcupiscētijs, & sæculi uoluptatib⁹ dediti erant: & ꝓ cibo & potu sæ- Nume.16.b pius murmurabant, dicentes ad Moysen: Reuera induxisti nos in terrā, quæ fluit riuis, lactis, & mellis: & dedisti nobis Ibi.11.b possessiones agrorū & uinearū. Et iterū: Quis dabit nobis ad uescēdū carnes? Recordamur pisciū q̄s comedebam⁹ in ægypto gratis. In mēte nobis ueniūt cucumeres & pepones porricq; & cepe & allia. Anima nr̄a arida est, nihil aliud respicunt oculi nostri nisi Man. Ipsi interierūt in uijs: quia in lata & spaciosa uia quæ ducit ad mortē, exterminati sunt. Et qui nutriebant̄ in croceis, amplexati sunt stercora: cū uanā istius mundi pompā appetētes: & historicā traditionē legis sequētes, spiritualē intelligentiā spernebant. Qđ em̄ uetus obseruantia cerimoniarū legis stercorib⁹ cōpareť, ostendit Phil.3.b Paulus dicēs: Quæ ergo mihi fuerūt lucra, ꝓpter Christū arbitrat⁹ sum ut stercora. Tropologice ꝙo quicūq; auariciā terrenā & delitias uoluptatū secutus, uiam istius uitæ incorrectus expleuerit: nō ad æternæ uitæ gaudia, sed ad fœditatem pœnarū peruenturus erit. c ¶ Et maior effecta est iniquitas filię ppli mei pctō sodomorū ꝛc. Maior ergo effecta est iniquitas ppli iudæorū pctō sodomorū: quia illi tm̄mō legē naturalē: isti autē & naturalē & scriptā transgressi sunt. Videtes mirabilia dei, & cibo cœlesti pasti, ingrati semp eⁱ⁹ bñficijs extiterūt. Vñ & doctores nō cœperūt in eis manus, qui cōdignos laboris sui in ipsis nō inuenerūt fructus. Nā ipsum legislatorē suū Moysen plurimis cōuitijs irritauerūt: & ꝓphetas dei ad se missos pſecuti sunt. Nouissime ꝙo ipsū hæredē, hoc est, unigenitū filiū patris ad se uenientē, ut eos saluaret, & ab errore corrigeret, spernebāt: & diuersis calumnijs insequētes, ad extremū ꝑ inuidiā occiderunt. Qualiter autē iniquitas iudæorū maior sit pctō sodomorū, ostendit euangeliū, ubi ita legiť: Tunc cœpit Iesus exprobrare ciuitatibus in quibus factæ sunt plurimæ uirtutes eius: quia non egissent pœnitentiam: Væ tibi corozaim, uæ Matth.11.c tibi bethsaida: qa si in Tyro & Sidone factæ essent uirtutes, quæ factæ sunt in uobis, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent. Verumtamen dico uobis, Tyro & Sidoni remissius erit in die iudicij, q̄ uobis. Et tu caphar Luc.10.c naum nūquid usq; in cœlū exaltaberis: usq; in infernū descendes: qa si in sodomis factæ fuissent ꝝtutes quæ factæ sūt in te, forte manssissent usq; in hunc diē. Verūtn̄ dico: qa terræ sodomorū remissius erit in die iudicij q̄ tibi. d ¶ Candidiores naçarei eⁱ⁹ niue ꝛc. His duab⁹ sentētijs ostēdit, quō oīs decor prioris ppli, quē habebant in ornatu tēpli & cultu diuino, ꝓpter pctā eorū emarcuerit: & destruētib⁹ hostib⁹, ad nihilū redactus sit. Mystice autē casus animarū quorundā fidelium a propheta deplorat̄. Quid em̄ naçareorū nomine, nisi abstinentium & cōtinētiū uita signat̄: quæ niue & lacte nitidior dicit̄? Nix enim ex aqua cōgelascit, quæ desuper uenit. Lac autē ex carne exprimit̄, quæ de inferioribus nutritur. Quid em̄ per niuem, nisi candor uitæ cœlestis? Quid per lac, nisi temporalis dispēsationis administratio demōstrat̄. Et quia plærumq; cōtinētes uiri in ecclesia tam mira opera faciunt: ut multi qui cœlestem uitam tenuerunt: multi qui terrena bene dispensauerūt, superari uideant̄: & candidiores niue, & nitidiores lacte referunt̄: qui etiam quia per feruorē spiritus, antiquorū ac fortium patrum nōnunq; uincere uitam uideantur, recte adiungit: Rubicundiores ebore antiquo. Dum em̄ ruboris nom̄ imprimit̄, sancti desyderij flamma signat̄. Ebur ꝙo esse os magnorū animaliū nō ignoramus. Ebore utiq; antiquo rubicundiores sunt: quia sæpe ante humanos oculos nōnullis præcedentibus patribus studij feruentioris existunt. De quib⁹ ut totū simul ostendat̄, adiungitur: Sapphiro pulchriores. Et aerei quippe coloris est sapphirus. Et quia præcedētes multos, atq; ad superna tendentes, per cœlestem cōuersationē uidentur uincere: narrantur sapphiro pulchriores extitisse. Sed plærumq; dum uirtutū copia, etiā plus q̄ expedit prosperat̄: in quandā sui fiduciā, mens adducit̄: & decœpta præsumptione propria, repente peccato surripiente infuscatur: Vnde recte subiungit̄: Deni grata est super carbones facies eorū. Nigri em̄ post candorē fiunt: quia amissa dei iusticia cum de se præsumūt, in ea etiā quæ non intelligunt, dilabunt̄ peccata. Et qui post amoris ignem ad frigus torporis ueniunt, extinctis carbonibus ex cōparatione præferunt̄. Nonnunq; em̄ dum timorē dei per sui fiduciā deserunt, etiā frigidis mētibus frigidiores fiunt. De quibus recte subiungitur: Non sunt cogniti in plateis. Platea quippe sermonis græci ratione pro latitudine dicit̄. Quid ꝙo est humanæ menti angustius, q̄ uoluntates proprias frangere? De qua fractione ueritas dicit: Intrate ꝑ angustam portā. Quid autē latius, q̄ nullis ꝓprijs uoluntatibus reluctari: & quaq; uersum impulsus arbitrij duxerit, se sine retractione diffundere? Qui ergo per fiduciā sanctitatis postposito meliorū iudicio se sequunt̄: quasi per plateas pergūt: sed nō sunt cogniti in plateis: quia de uita sua aliud ostenderūt, quādo frangēdo uoluntates, ꝓprias in angusto se calle retinebant. Et bene additur: Adhæsit cutis eorū ossibus. Quid in cute, nisi mollicies exprimitur infirmitatis? Cutis ergo eorū adhærere ossibus dicit̄: quia ab eis praua sentientib⁹, infirmitas uitij, duricia uirtutis putat̄. Infirma

C

D

a Adhæsit linguâ lactantis ad palatū eius in siti: paruuli
b petierūt panē, & nō erat qui frangeret eis. ח He. Qui
uescebant̄ uoluptuose, interierūt in uijs: qui nutriebantur in
c croceis, amplexati sunt stercora. ו Vau. Et mājor
effecta est iniquitas filiæ ppli mei pctō sodomorū: quæ
subuersa est in momēto, & non cœperunt in ea manus.
d ז Zain. ¶ Candidiōres naçarei eⁱ⁹ niue: nitidiores lacte: rubicundiores ebore antiquo: sapphiro pulchriores. ח Heth. ¶ Denigrata est super carbones facies eorum: & nō sunt cogniti in plateis. Adhæsit cutis eorum ossibus

E

em̃ ſunt quæ faciũt: ſed elationis fiducia decœpta, fortibus ea ſuſpicientibus iungunt: & quo de ſe magna exiſtimari cupiunt, eo de ſua nequicia emendari cõtemnunt. Vnde recte adiungit̃: Aruit, & facta eſt quaſi lignũ. Culpa quippe eorũ tanto inſenſibilior redd̃it, quanto apud eos etiã laudabilis habet̃. Quã recte aridam aſſerit: quia nulla ſui cogitatione uiridescit. a ¶ Melius fuit occiſis gladio, &c. Melius fuit occiſis gladio, q̃ interfectis fame &c. Quantum ad cõpendiũ mortis reſpicit, breuior fuit pœna ſubito gladio occiſorum, q̃ fame & ſiti diu excruciatorum. Quantũ ẏo ad ſpiritualem ſenſum pertinet, melius fuit apoſtolis & prædicatoribus euangelij, breuiori pœna corporis, ꝓ Chriſti noĩe ad tẽpus plecti: & poſtea in æterna lætitia coronari: q̃ perſecutoribus eorũ, longa inedia uerbi dei tabefieri: & ꝓpter ſterilitatem & infœcunditatẽ bonorũ operũ ad extremũ æterno incẽdio cõcremari. b ¶ Manus mulierũ miſericordium coxerunt filios ſuos &c. Hoc hiſtorialiter recapitulat, qđ ſuperi⁹ iam dixerat: quia in captiuitate chaldaica, necnõ & in rhomana: ad talem neceſſitatẽ ꝓpter inopiam cibi, plæbs iudæorũ peruenit: ut aliquæ ex mulieribus eorũ, filios ſuos trucidarẽt: & carnes eorũ coctas comederent. Iuxta ſpiritualẽ ẏo intellectũ: nõ parui eſt delicti, ꝙ doctores mali auditores ſuos, rebus terrenis & ſubſtantijs ſuis ꝓpter uoracitatẽ ſuã ſpoliant: nec eis pabulũ uerbi tribuunt, q̃ illi ad uitã nutrianẽ æternã: cum dñs ꝙ Eçechielẽ dicat: Væ paſtorib⁹ iſrael qui paſcebant ſemetipſos: nonne greges paſcunẽ a paſtorib⁹? Lac comedebatis, & lanis operiebamini: & qđ craſſum erat, occidebatis: gregem autẽ nõ paſcebatis: qđ infirmũ fuit, non cõſolidaſtis: & qđ ægrotũ, nõ ſanaſtis: qđ fractũ eſt, nõ alligaſtis: & qđ abierat, nõ reduxiſtis: qđ perierat, non quæſiſtis: ſed cũ auſteritate imperabatis eis & cũ potẽtia: & diſperſæ ſunt oues meæ, eo ꝙ nõ eſſet paſtor: factæ ſunt in deuorationẽ omniũ beſtiarũ agri, & reliqua. Sed quia talis actio iram domini mereb̃, ſequit̃: c ¶ Cõpleuit dñs furorẽ ſuũ &c. Cõpleuit dñs furorẽ ſuũ, & effudit iram indignationis ſuæ in gentem peccatricẽ: qñ nõ ſolũ populũ exterminauit, ſed etiã habitacula ꝓ hoſtes eorũ uſq; ad fundamẽta deſtruxit: & templũ atq; urbem incẽdio cõſumpſit. Cõplet etiã & in malis doctorib⁹ furorẽ ſuũ, qñ ꝓ negligẽtia & deſidia ſua, incendio eos tradet perpetuo: & nõ ſolũ, ꝓ operibus malis eos punit, ſed uſq; ad fundamẽta peruerſarũ cogitationũ, ei⁹ uindicta peruenit. d ¶ Nõ crediderũt reges terrę &c. Qñ ergo ſtatus regni iudaici manſit incolumis: & cultus dei ibi erat celeberrim⁹, difficile fuit nationibus gentium circũquaq; poſitarũ credere, ꝙ externus hoſtis dominaturus eſſet urbi inſigniſſimæ & tẽplo famoſiſſimo: maxime cũ uiderẽt & audirẽt ab initio gentẽ illam ſignis clareſcẽtib⁹ diuina ope ſuſtentatam atq; protectam. Myſtice autẽ cũ animã cuiuſlibet fidelis uiderim⁹ ſpirituali ſcientia, atq; omniũ uirtutũ decore adornatã: uix credere poſſumus tam ſubitaneo caſu eam corruere: ut quæ quondam imperabat ſpiritualib⁹ inimicis, eos ab obſeſſis corporibus uerbo orationis eijciebat: nunc eorundẽ hoſtiũ præda fiat: & tota illorũ nequiſſimæ ſubdita uoluntati. Sed unde hæc ruina maxime perueniat, ſequẽs ſermo ꝓphetæ demõſtrat.

e ¶ Propter peccata ꝓphetarũ ei⁹ &c. Propter peccata eñ ſcribarũ & phariſæorũ, necnõ & pontificũ iudæorũ: qui ſanguinẽ redemptoris & ꝓphetarũ atq; apl̃orũ eius effuderũt: captiuitas hieruſalẽ, atq; deuaſtatio maxime euenit. Similiter & nunc in eccleſia ꝓpter peccata ꝓphetarũ, & iniquitates ſacerdotũ eius, portarum ſpiritualis hieruſalẽ patet introitus: qñ ꝓpter ignauiã prædicatorũ, & negligẽtiã ſacerdotũ dei: qui non curant populo annunciare uiam dñi, & compeſcere eum a peccatis: hoſtis malignus ꝓſenſus exteriores aditum intrãdi in animã inuenit: & occaſionem habet ꝓ diuerſas fraudes eam ſeducendi. Vnde ſcriptũ eſt: Cauſa ruinæ populi, ſacerdotes mali. Qui merito dicuntur effundere ſanguinem iuſtorũ: quia dum ſimplicibus qui forte per innocentiam iuſti eſſe poſſent, ſi rectitudinẽ uiarum dñi ſcirẽt, ſubtrahunt uerbum ſolacij, rei dicuntur eſſe ſanguinis effuſi. Qđ ſermo diuinus ad Eçechielẽ ꝓphetã liquido demõſtrat dicens: Fili hominis, ſpeculatorem dedi te domui iſrael: & audies de ore meo uerba, & annunciabis eiſdem. Si dicẽte me ad impium, morte morieris: nõ annunciaueris ei, neq; locutus fueris, ut auertat̃ a uia ſua impia & uiuat: ipſe impius in iniquitate ſua morieb̃: ſanguinẽ autem eius de manu tua requiram. Si autẽ annunciaueris impio: & ille non fuerit conuerſus ab impietate ſua, & uia ſua impia: ipſe quidem in iniquitate ſua morieb̃: tu autẽ animam tuam liberaſti. Sed & ſi cõuerſus fuerit iuſtus a iuſticia ſua, & fecerit iniquitatẽ, ponam offendiculũ corã eo: ipſe morieb̃: quia nõ annunciaſti ei: in peccato ſuo morietur, & nõ erunt in memoria iuſticiæ eius quas fecit: ſanguinẽ ẏo eius de manu tua requiram. Si autẽ tu annunciaueris iuſto, ut nõ peccet: & ille nõ peccauerit, uiuens uiuet: quia tu annunciaſti ei: & tu animam tuam liberaſti. f ¶ Errauerũt cęci in plateis &c. Per inertiã ergo doctorũ, tenebris ignorãtiæ ex cæcitate errauerũt in plateis turmæ plæbiũ: quia dum ſe ad illecebras tradunt uoluptatum, rectum callem nõ tenẽt diuinorũ præceptorũ. Et bene dicitur: Polluti ſunt ſanguine: quia ſanguinolentorũ operũ contaminati ſunt cõmixtione. Cumq; non poſſent (inquit) ſubaudib̃, recto tramite incedere: tenuerũt lacinias ſuas, hoc eſt, aliorũ ducatũ expetebant: ut eorũ actuũ exemplis, quaſi quibuſdam laciniis tracti, greſſum imitenẽ præcedentium. Sed quia frequẽter illi qui præeunt: & ſequẽtes ſe uerbo doctrinæ & bonis exemplis docere debuerant, ipſos ſecutores ſuos ꝓ faſtum ſuperbiæ ſpernẽtes, in deſperationẽ mittunt. Sequit̃: g ¶ Recedite polluti clamauerũt eis &c. Talis eſt uox ſuperborũ magiſtrorũ: qui pecus quod craſſum eſt, de grege aſſumũt: & qđ debile, proĵciunt: qđ infirmũ, nõ conſolidant: & qđ ægrotũ, non ſanant. Recedite (inquiunt) polluti, recedite, abite, nolite nos tangere: nolite in aliquo nobis cõmunicare: inſanabilia ſunt uulnera ueſtra, & incurabiles plagæ: nõ eſtis digni cõmunione chriſtiana, ut ultra in uobis inhabitet ſpiritusſanctus. Facies domini diuidit eos ac reſpuit: nec addet ultra ut recipiat: quia facies ſacerdotum ueſtrorũ non erubuiſtis: nec ſeniorũ ueſtrorũ admonitionẽ manſuete ſuſcepiſtis. Talis loquela eñ nõ illuminat cæcũ: non ſanat ægrotũ: nõ curat infirmũ: ſed magis occidit, atq; in deſperationẽ

ſunt.

F

G

H

Treno.4.b

Eçech.3.a

Eçech.34.a

Hiere.40.c

4.Re.25.f

1.Co.9.d

2.Co.11.g

Gen.9.a

A in desperationē periclitantē mittit. Boni etenim rectores ex sua infirmitate aliorū infirmitates pensantes, magis per humilitatis & mansuetudinis lenimentū, studentpeccātes ab erroris laqueo eruere, q̄p per austeritatē in foueam perditionis nutantes ꝓpellere. Vñ & doctor gētiū qualiter subditis suis præfuerit, ostēdit
1.Co.9.d dicēs: Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerē: oīa omnibus factus sum, ut oīnes facerē saluos.
2.Co.11.g Quis infirmat̄, & ego non infirmor? Quis scandaliz̄at̄, & ego nō uror? Debet rector eē bñ agētibus p̄ humilitatem socius: cōtra delinquētiū uitia, p̄ çelū iusticiæ erectus: ut & bonis in nullo se præferat: & cum prauorū culpa exigit, potestatē protinus sui prioratus agnoscat: q̄ten⁹ & honore suppresso, æqualem se subditis bñ uientib⁹ deputet: & erga peruersos iura rectitudinis non exercere formidet. Nam liquet q̄ oīnes hoīes natura æquales sunt geniti, sed uarianē meritorū ordine, alios alijs culpa postponit. Ipsa autē diuersitas accessit ex uitio, diuino iudicio dispensante: ut quia omnis
B hō æque stare nō ualet, alter regat̄ ab altero. Vñ cuncti qui præsunt, nō in se potestatē debēt ordinis pensare, sed æqualitatē cōditionis: nec præesse hoīb⁹ se gaudeant, sed ꝓdesse. Antiqui etēm patres nostri, nō reges hoīm, sed pastores pecorum fuisse memorant̄. Et cū Noe dñs & filijs ei⁹ dicerct:
Geñ.9.a Crescite & multiplicamini, & replete terrā, Protin⁹ adiūxit: Et terror uester, ac tremor sit sup̄ cūcta aīalia terræ. Quorū uidelicet terror ac tremor esse sup̄ aīalia terræ præcipit̄, profecto esse sup̄ hoīes ꝓhibet̄. Homo quippe brutis aīalibus, nō aūt hoīb⁹ cæteris natura prælatus est. Et idcirco ei dicit̄: ut ab aīalib⁹, & nō ab hoībus timeat̄: quia cōtra naturā superbire est: ab æquali uelle timeri: & tñ necesse est, ut rectores a subditis timeant̄: & q̄ñ ab eis minime se timeri deprehendunt: in humana saltē formidine peccare metuant, qui iudicia diuina nō formidāt. Possunt & superiores sentētiæ, quæ clamando recedere pollutos iubent: & iurgantes illis denūciant, q̄d ultra dñs eos nō recipiat, neq̄ in eis habitet: ex persona hostiū iudæorū accipi: qui insultabant captiuis, q̄ñ p̄ uiolentiā, aut a terra sua eos eiecerāt, & in terrā alienā adduxerāt: q̄d deserti & derelicti sint a deo, & diuīo auxilio destituti: nec spem reuersionis ullam eis remanere, sed in perpetuū damnatos fore. Quare autē deserti a dño sint, sequens sentētia ꝓphetæ manifestat. a ℂ Cū adhuc subsisteremus/defecerūt oculi nostri ꝛc. Hoc narrat, q̄p q̄ñ a dño arguebant̄ ꝓ sceleribus suis, nō ad ipsum cōuersi sunt p̄ pœnitentiam: neq̄ ad eius misericordiā cōfugierūt, quaten⁹ eius ope ab hostib⁹ eriperent̄: sed forinsecus ab alijs gētib⁹ auxilium quærebāt: ab ægyptijs uidelicet uel assyrijs: quæ nullo modo eos liberare poterāt. Vñ dicit: Defecerūt oculi nostri ad auxilium nostrū uanum: cū respicerem⁹ attenti ad gentē quæ saluare nō poterat. Frustra enim ab illis solacia quærebant, qui semetipsos defendere nō poterant. Hinc q̄q̄ factū est, q̄p reliquiæ iudæorū, quæ post uastationē urbis hierusa-
4.Re.25.f lem, derelictæ sunt a Nabuçardan principe militiæ ad colendam terrā, interfecto ab Ismahele Godolia: quē præfecit
Hiere.40.c memoratus Nabuçardan terræ, & ipsis reliquijs quæ ibi remanserant mœtu exterritæ cōtra uerbū dñi: q̄d eis p̄ Hieremiam mandauerat, in ægyptū transierūt: quasi ab ægyptijs cōtra chaldæorū arma possint tueri. Sed uana fuit hæc spes eorū: Quinto siquidē anno captiuitatis hierosolymorū: ut Iosephus refert: qui est tertius & uicesimus regni Nabuchodonosor, inferiora syriæ castrametatus est idē Nabuchodonosor: eamq̄ detinens, expugnauit & Ammonitas & Moabitas. Cumq̄ subdidisset has gentes, perrexit ad ægyptum eamq̄ subuertit: & regem quidē qui tunc ibi erat, occidit: aliumq̄ ei in ea constituens, denuo iudæos captiuos duxit in babyloniā: & hebræorū genus huiusmodi habuit terminū. Vnde se quit̄: b ℂ Lubricaverunt vestigia nostra in itinere platearū nostrarum ꝛc. Mystice autem quisquis deserto uno uero deo, adiutorium quærit a spirituali ægypto, hoc ē, ab hoc mundo: & lubrica sæculi huius pergit uestigia: uana spe delusus, hostium spiritualium fit præda. Vñ scriptū est: Egyptus uane auxiliabitur. Et iterū: Maledictus homo qui confidit in hoīe, & cætera.
Esa.30.b
Hiere.17.a

c ℂ Velociores fuerūt p̄secutores nr̄i aquilis cęli ꝛc. Per rapidū uolatū auium, ualidam & uelocē significat persecutionē hostium: qui infra patriam constitutos, & deserta patria fugitiuos, nimia crudelitate insecuti sunt.

C

d ℂ Spiritus oris nostri christus dñs ꝛc. Hanc sententiam diuersi auctores, diuersis modis exposuerūt. Nam alij super reges iudæorum: qui Christi, hoc est, uncti dicebantur: sub quorū protectione gens iudæorū uidebat̄ degere, interpretati sunt: quasi propter pctā populi ipsi interierint: ut Iosias qui iustus esse legit̄, & cæteri huiusmodi. Alij autē sup̄ Iesu Christo uero uniuersorū dño, ac uita aīarū fideliū, dictum intelligunt: sub cuius tutela in uniuersis gentibus uersatur ecclesia. Ipse autem spiritus oris nostri est: in quo uiuimus, mouemur, & sumus: ex cuius sapore quicquid recte sentimus, sapimus: qui traditus est ꝓpter delicta nostra: & resurrexit ꝓpter iustificationē nostrā. Scripsit em̄ hoc plenissime ꝓpheta Esaias ita dicēs: Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit: & nos putauimus eum quasi leprosum & percussum a deo & humiliatū: ipse autē uulneratus est ꝓpter iniquitates nostras: attritus est ꝓpter scelera nostra: disciplina pacis nostræ sup̄ eum: & liuore eius sanati sumus.
Actu.17.f
Esa.53.b

D

e ℂ Gaude ꝛ lętare filia edom ꝛc. Edom idem fuit qui Esau frater Iacob, a quo Idumæi hostes israel orti sunt. Huic ergo fuit filius Chore, Traconitidis & Damasci conditor: inter Palæstinā & Cœlesyriā tenens principatū. Q̄d autem dicit filiam Edom gaudere & lætari, eo q̄p peruenerit ad eam calix dñi: per Ironiam legendū est: ut est illud in epistola Iacobi apostoli: Glorieť autem frater humilis in exaltatione sua: diues autē in humilitate sua, subaudit̄, a superiore glorieť: q̄d nō tñ ad gloriā, sed ad humilitatē eius & damnationem pertinet. Venit autem calix dñi, hoc est, uindicta ad Idumæos, q̄ñ Nabuchodonosor uastata Iudæa, cæteras gentes simili modo deuastauit: & dignum fuit, q̄p hostes populi dei, qui eius subuersione gauisi sunt: ipsi quoq̄ meritā ꝓ eo ab hostib⁹ reciperēt uindictam. Mystice autē in filia Edom, qui sanguineus uel terren⁹ interpretat̄: synagoga iudæorū: uel etiā generaliter turba omniū persecutorū ecclesiæ exprimitur: qui acerbissimis persecutionib⁹ fideliū turbā in toto corde insectant̄: quibus tamē certa in gehenna ignis æterni remanebit uindicta. De hac etiā Edom filia, Dauid ꝓpheta in psalmis meminit dicēs: Memēto dñe filiorū Edom in die hierusalē: qui dicunt exinanite usq̄ ad fundamentū in ea.
Iacob.1.b
Geñ.25.c
Ps.136.b

f ℂ Cōpleta est iniqtas tua filia sion ꝛc. Cōpleta ergo persecutione q̄ hostes in hoc sæculo permittunt̄ persequi electos

E del: ad probationem ſcilicet eorum, non ad damnationem, iam ultra non addent, ut tranſmigrent per eos. Quoniam
Apoc. 21.b abſterget deus omnem lachrymam ab oculis ſanctorum ſuorum: & neq; luctus, neq; clamor, neq; dolor erit ultra, quæ prima abierunt: Sed exultent iuſti in iuſticia: impij au/ tem & peccatores cum diabolo mittantur in ſtagnum ignis & ſulphuris, ubi eſt beſtia & pſeudoprophetæ: & cruciabun G tur die ac nocte in ſæcula ſæculorum.

Commentarij tertij in lamentationes Hieremiæ finis.

IN ORATIONEM HIEREMIAE PROEMIVM.

POſt lamẽtationẽ ergo (quæ literis hebraicis ſcd'm ſeriẽ earundẽ literarũ q̃dru/plicũ, opportunis locis ut diximus, prænotata eſt) ſequit' oratio ꝓphetæ: quæ uaſta/tionem urbis hieruſalẽ, & caſum ppli iudæorũ, hiſtorialiter deplorat. Et ſpiritualiter ruinã animarũ fidelium, & uaſtationẽ quã paſſæ ſunt a nequitijs ſpiritualib⁹ flebiliter cõmemorat. Ad extremũ ꝙ ipſi⁹ dñi opẽ & miſcd'iam ſubuenire afflictis humiliter deprecat'.

COMMENTARIA IN ORATIONEM HIEREMIAE.

REcordare dñe ꝛc. Vſus ꝓphetarũ eſt, frequen/ter per humanas cõſuetudines dñm ſupplica/re. Recor/dare eñ uel me/mento illi dicitur, qui nullius aliquando po/tuit obliuiſci. Non eñ ut ad memoriã redeat diuinitas commonet': coram qua omne præ/teritum & futurũ ſem/per præſens eſt. Nõ eſt dignũ in illa maieſtate ponere obliuionis in/iuriam: ſed ideo recor/dari uel meminiſſe po/ſtulat', ut cito auxiliũ indigentib⁹ cõferat: & palam faciat qd' antea fuit occultũ. Has enim Tropologias frequẽter in ſcripturis diuinis inuenies: ut eſt illud in Geneſi: Recordabor fœderis
Geñ. 9.c Exo. 6.a mei. Vel in Exodo: Recordatus eſt dominus pacti quod pe/pigerat cum Abrahã, Iſaac, & Iacob. Siue illud qd' Moyſes
Ibi. 32.c ad deum dicit: Recordare Abraham, Iſaac, & Iacob. Recor/dare (inquit) domine quid acciderit nobis in calumnia ua/ſtationis: intuere & reſpice opprobrium noſtrũ: quod paſſi ſumus ab his qui duxerũt nos quaſi ſeruos captiuos in ter/ram alienã: & abuſi ſunt noſtri ad ſeruitiũ ſuum. b ¶ Hæ/reditas noſtra verſa eſt ad alienos ꝛc. Cum diuerſæ gentes undiq; cõgregatæ, poſſident terrã inclytam: quã promiſiſti patribus noſtris dare in poſſeſſionem. c ¶ Pupilli facti ſu/mus abſq; patre ꝛc. Quia defenſore deſtituti ſumus quaſi pupilli: nec perſonas habemus, quæ nobis nutriminis ſo/lacia ſolebant conferre: ſed quaſi uiduæ omni prouiſione ac conſolatione priuati ſumus. d ¶ Aquã noſtrã pecunia bi/bimus: ligna noſtra precio cõparauimus. Duo elementa in quibus maxime nutrit' uita humana: & quorũ uſus omni/bus communis eſt, ſibi dicit propter captiuitatis penuriam difficilẽ eſſe adempta: ita ut nec aquã ad bibendũ, nec ligna ad focum ſine precij redẽptione habere poſſent. e ¶ Ceruici/bus minabamur ꝛc. More iumentorũ ceruicibus ligatis ſe/minari dicit: quia hoſtis eorũ, nullam dominationẽ ſui ha/bere permittit: ſed trahuntur quocunq; impetus dirigentis uoluerit: nec laſſis ad refrigerandum, ulla datur facultas: & unde ſolacium quæſierũt, mox ſubdit dicẽs: f ¶ Egypto dedimus manũ ꝛc. Semper eñ iſraelitæ auerſi ſunt cordib⁹ in ægyptũ: & ab aſſyrijs ſæpius auxilia petebant. Vnde me/rito ab eis ſunt flagellati: quibus deſerto deo ꝓpter cupidi/
Allego. tatem terrenam, elegerũt eſſe ſubiecti. Iuxta Allegoriam ꝙo hæc quærimonia cõuenit his qui ꝓpter peccata ſua a uirtu/tibus ſpoliati, traditi ſunt in manus hoſtium ſpiritualium: & maxime Iudæis, qui poſt Chriſti aduentum innitentes ueteri traditioni, ipſam legem Moyſi & benedictionem pa/ternam quam hæreditario iure uidebantur poſſidere, perdi/derunt: & data eſt gentib⁹, quæ in Chriſto crediderũt: quia in ſemine Abrahæ benedicẽtur omnes cognationes terræ.

a Recordare dñe quid acciderit nobis:) Ca. V
b intuere, & reſpice opprobriũ noſtrũ. Hæreditas noſtra uerſa eſt ad alienos: domus noſtræ
c ad extraneos. Pupilli facti ſumus abſq; patre: matres
d noſtræ quaſi uiduæ. Aquam noſtrã pecunia bibimus:
e ligna noſtra precio cõparauimus. Ceruicibus minaba/
f mur: laſſis non dabat' requies. Egypto dedimus manũ
g & aſſyrijs, ut ſaturaremur pane. Patres noſtri peccaue/runt & nõ ſunt: & nos iniquitates eorum portauimus.
h Serui dominati ſunt noſtri: non fuit qui redimeret de manu eorũ.

Vnde repugnantibus illis & contradicenti/bus prædicationi Pau/li & Barnabæ, reſpon/ſum eſt: Vobis oporte Actus.13
bat primum prædica/re uerbũ dei: ſed quia repuliſtis illud: ecce cõuertimur ad gentes. H
Iſti ergo quaſi pupilli facti ſunt abſq; patre: quoniam deum uerũ patrem habere renue/runt, & alium patrem elegerunt. De quo ad illos dictum eſt: Vos Ioh. 8.f
ex patre diabolo eſtis. Horũ matres nimirũ ſynagogæ, factæ ſunt quaſi uiduæ: quia priorem uirum, hoc eſt, deum propter fornicationem idololatriæ habere nõ me/ruerunt. Hi aquam ſcientiæ uoto diſcendi, quaſi pecunia ad bibendũ redimunt: ſed quia Chriſtum in ea nõ inueniunt, æterna ſiti diſpereunt: ſemper quidem diſcentes, & nunq; ad ſcientiam ueritatis peruenientes. Similiter etiam ligna precio comparant, cum exercẽdis uirtutibus operam dant. Sed quia ardorem charitatis in eo habere deſpiciunt, in ua/cuum totum laborem expendunt. Hos quidem ſcribæ eo/rum & phariſæi per uarias ſectas & traditiones inutiles, ceu ceruicib⁹ iunctis minabant: nec laſſis in eo dabant requiẽ. Et quoniam ægypto ſpirituali & aſſyrijs propter gulam ſer/uire magis cõ deo eligunt, æterna ægeſtate peribunt. Sic eñ patres eorum terrenis negocijs atq; uoluptatibus dediti fe/cerunt: & filij eorum adhuc facere non deſinunt. Ideo ſequi/tur: g ¶ Patres noſtri peccauerunt/et non ſunt: et nos ini/quitates eorum portauimus. Ideo iniquitates eorum por/tauerunt: quia imitatores eorũ in nequitia extiterunt: iuxta Hiere.31.c
illud quod ſcriptum eſt: Patres noſtri comederunt uuam acerbam: & dentes filiorũ obſtupuerunt. Et in Exodo: Ego Exo.20.d
ſum (ait) dominus deus tuus æmulator, qui reddo peccata patrum ſuper filios uſq; ad tertiam & quartã generationẽ, his qui oderunt me: & faciam miſericordiam in milia his qui diligunt & cuſtodiunt præcepta mea. Nec contrarius eſt Eçech.18.a
iſte locus illi teſtimonio Eçechielis, ubi dicit': Filius autẽ nõ portabit iniquitatem patris: nec pater iniquitatem filij: quia mox ſequitur: Iuſticia iuſti erit ſuper eum. b ¶ Serui do/minati ſunt noſtri ꝛc. Seruos appellat gentiles, qui idolis ſer/uiebant, & dæmonibus immolabant: in quorum dominiũ propter peccata ſua traditi ſunt iſraelitæ, qui quondam fue/runt in loco filiorũ deputati. Vnde ſcriptum eſt: Ex ægypto Oſee.11.a
uocaui filium meum primogenitum iſrael. Nec fuit qui re/dimeret

A dimeret illos de manibus eorum'. Quoniam defensorem & liberatorem deum habere non meruerunt. a ¶ In animabus nostris afferebamus panē nobis a facie gladij in deserto. Hoc est, cū animarū nostrarū piculo quesiuim⁹ nobis uictū in deserto gentiū cōstituti. Merito ergo seruis subijcit qui libertatem sponte perdidit. Si enim in christum iudæi crederēt, uere liberi essent: & pane uitæ pasti, periculum animarum suarū ueraciter deuitarent. Nunc autem quia uerum liberatorem spreuerunt, imo crucifixerunt: de terra sua eiecti, uagi & profugi in toto uersantur orbe: & sedibus incertis discurrentes, uictum cū periculo uitæ acquirunt. Q̄d bene Cain parricida præfigurabat: cui
Gen̄.4.b data est sentētia: ut uagus & profugus, paueus & tremēs, p̄ loca uaria discurreret: nec uscq̄ tutus & securus maneret. b ¶ Pelles nostra quasi clibanus
B exusta est a facie tēpestatū famis. In pelle exusta, deformitatem obscoenā ostendit, quā fame & siti & nuditate inter hostes positi passi sunt. Clibanus est coquendis panibus ænei uasculi deducta rotunditas: quæ sub urentibus flāmis ardet intrinsecus. In qua similitudine merito peccatores iudæi ponuntur, qui in futuro iudicio, & mœrore animi & pœnali excrutiatione torquendi sunt: quia contra regulas dñi obstinata mente uixerunt. Vn
Ps.20.b de scriptum est in psalmis: Pones eos ut clibanum ignis in tempore uultus tui. Tēpus uero uultus dñi, dies iudicij est: quando filius hominis uidebitur ab hominibus: sed soli eū iusti etiam diuinitatis suæ contemplatione respiciunt. Veraciter enim fame cōficitur, quisquis cœlesti pane satiari non meretur. c ¶ Mulieres in sion humiliauerunt/ virgines in ciuitatib⁹ iuda/ principes manu suspēsi sunt ⁊c̄. Diuersas species calamitatis enumerat: quas gens nefanda in deuastatione chaldæorum siue rhomanorū perpessa est. Ibi enim mulieres eorū constupratæ sunt: uirgines in ciuitatibus oppressæ, principes manibus uincti: senes sine honore: adolescētes & pueri in turpis officij abusione. Hoc enim ideo eis contingit, quia creatorem suum honorare noluerunt: sed falsis dijs atq̄ simulacris humana arte confictis, diuinum honorem impartierunt: ut qui propter libidinem suam in cultura falsorum deorum impudice uixerunt, hostium manibus traditi, omni turpitudine & confusione afficerentur. Sed iuxta Allegoriam, quisquis sæuitiam spiritualium hostium intelligit ueraciter, ingentem cōfusionem quā in animabus sua fraude deceptis gerūt agnoscit: ubi omnis impudicitia atq̄ immundicia, insolentia & inhonestas regnat: ubi tot apparent confusiones, quot sunt uitiorum facies. d ¶ Senes defecerunt de portis: iuuenes de choro psallentiū. Nec enim ibi potest maturitas esse consilij, ubi nullus est ordo iudicij: nec psallentium chorus ibi consistere potest, ubi dolor & gemitus præsens est. Musica enim in luctu, ut quidā ait, importuna narratio. Vnde & sequitur. e ¶ Defecit gaudium cordis nostri: versus est in luctū chorus noster ⁊c̄. Bene ergo ibi dicitur chorum in luctum conuersum esse: ubi constat gaudium cordis defeciſſe: & honorem ueræ religionis perijsse: quia ubi nō est lætitia mētis, frustra sonat melodia carminis. Vnde propheta ex persona captiuorū in psalmis
Ps.136. ait: Sup flumina babylonis illic sedimus & fleuimus, dum recordaremur sion: in salicibus in medio ei⁹ suspendimus organa nostra. Et quia propheta luctum sibi inditum, & gloriam depositam conquestus est: causam addit afflictionis suæ & doloris: Væ inquit nobis quia peccauimus. Peccato enim commisso & non per condignam pœnitentiam & correctionem uitæ emendato: merita uindicta succedit: quia qd̄ homo pœnitendo non corrigit, diuinæ ultionis sententiam expectabit: attestāte Apl̄o qui ait: Existimas o homo qui iudicas eos q̄ talia agūt, & facis ea, quia tu effugies iudicium dei? An diuitias bonitatis eius & patientiæ & longanimitatis contemnis: ignoras quoniam benignitas dei te ad pœnitentiam adducit? Ro.2.a
f ¶ Propterea mœstū factū est in dolore cor nostrū/ ideo contenebrati sūt ⁊c̄. Recte ergo propter peccatū, mœstum cor factum esse dicitur: quia ubi iniquitas præmendo insidet cordi: ibi non est habitatio spiritussancti: sed animus totus caligine D
Sap̄.1.b obscuratur peccati: cum in eo dedignatur splēdorem suum infundere gratia summi paracleti. Spiritus em̄ sanctus disciplinæ effugiet fictum: & in maliuolam animā non introibit sapiētia. Nam aliā adhuc subiungēdo pandit mœroris causam. g ¶ Propter montē sion/ quia disperūt vulpes: ambulauerunt in eo. Iuxta historiā ergo digna fuit doloris mœsticia: qd̄ in loco ubi sanctuariū domini cōstitutum erat: & cultura dei celeberrima, bestiarū ibi fuerūt latibula. Scd̄m Allegoriā aūt nō minus imo magis dolendū est, qd̄ in anīa christiana ubi contēplatio fuit diuina, erroris regnet insipiētia. Vulpes em̄ nō alios quā hæreticos p̄pter dolū & callidita tē intelligere debem⁹, q̄ ubicūq̄ cū dogmate suo intrauerint totū animū turbāt, & tenebris erroris obcæcant. h ¶ Tu autem domine in ęternū permanebis: ⁊ soliū ⁊c̄. Enumerata multitudine tribulationum, quas supra retulit propheta, æternam domini potentiam & maiestatem & soliū eius, uerbis simplicibus cōmemorādo prædicat: quatenus eum humili petitione ad miserandum prouocet ad accelerationem oportuni auxilij: ne diu sub hostiū dñatione constituti, penitus desperatiōe deficiāt. Q̄d autē dicit: Quare in ꝑpetuū obliuiscēris nostri, more humano loquitur, qd̄ quasi oblitus omnino spernere uideatur, qui eis cito non auxiliatur: cum alibi de eo scriptum sit: Non in finem irascetur. Et iterū: Non repellit dominus plæbem suam. Non em̄ iudaicam plæbem dominus ita repulit, ut ultra eis misereri nolit: sed cæcitas ex parte contingit in israel, donec plenitudo gentium subintraret. Nunc quoq̄ quotidie, sicut dudum fecerat, aliquos ad fidem christi, & ecclesiasticam unitatem conuertit, ut electio salua fiat: nam ex ipsa plæbe quā sibi dominus in patribus cognoscitur elegisse: extiterunt prophetæ: inde sunt & apostoli multi fideles, qui domino syncera mente crediderunt: sicut doctor gentium testatur dicens: Nunquid repulit dominus plæbem suam quam præsciuit? Absit: nam & ego israelita sum ex semine Abraham de tribu Beniamin, & reliqua. Sed unde eis uera salus prouenire possit, subiungendo manifestat. i ¶ Conuerte nos domine ad te ⁊ conuertemur: innoua dies ⁊c̄. Quem enim dñs conuerterit, ille ueraciter saluus erit: quē autem ipse despexerit, nemo corrigere poterit. Q̄d autem dicit: Innoua Ro.11.a

E dies nostros sicut a principio: hoc postulare uidetur: ut sicut a principio primos patriarchas eorum Abraham, Isaac, & Iacob plena fide & dilectiõe sibi esse fecit deuotos: ita & ipsos eodẽ munere sibi fideles ac deuotos facere dignet. Q d' in
Mala.4.b aduentu Heliæ p Malachiã ꝓphetã illis ꝓmissũ esse plærique arbitrant, ubi dicit: Ecce ego mittã uobis Heliã ꝓphetã: anteqũ ueniat dies dñi magnus & horribilis: & cõuertet cor patrum ad filios: & cor filiorũ ad patres eorũ, ne forte ueniã & ꝑcutiam terrã anathemate. b ¶ Sed proiiciẽs repulisti nos: iratus es cõtra nos vehemẽter. Non em̃ hæc quasi desperando de salute populi sui locutus est: sed ut dolorẽ suũ nimiũ de contritione & abiectione diutina gẽtis suæ manifestaret. Vidit em̃ prophetico spiritu qd' ipsi iudæi in aduentu christi non essent credituri: sed euangelio contradicturi: & ipsum hæredẽ morte tradituri, sicut in plærisq; locis isti⁹ libri ante declarauit. Cæteꝝ de cõuersione ei⁹ ultima nullo modo dubitauit: sed plenissime credidit: qd' in semine abrahe benedicẽt oẽs cognatiões terræ: in q̃ uniuersitate nimirũ & ipsi iudæi cõprehẽdunt.

a cipio. Sed proiiciens repulisti nos: iratus es contra nos uehementer.

¶ Commentariorũ in lamentationes Hieremiæ finis.

¶ DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN PRIMVM COMMENTARIORVM EZECHIELIS AD EVSTOCHIVM PROEMIVM

FInitis in Esaiam decem & octo explanationum uoluminibus: ad Eçechiel, qd' tibi & sanctæ memoriæ matri tuæ Paulæ O uirgo christi Eustochium sæpe pollicitus sum, transire cupiebã: & extremã ut dicitur manũ operi imponere ꝓphetali: & ecce subito mors mihi Pãmachĩ atq; Marcellæ, rhomanæ urbis obsidio, multorũq; fratrũ & sororum dormitio nunciata est. Atq; ita consternatus obstupui: ut nihil aliud diebus ac noctibus nisi de salute omniũ cogitarẽ: meq; in captiuitate sanctoꝝ putarẽ esse captiuũ: nec possem pri⁹ ora reserare, nisi aliquid certius discerẽ: dũ inter spem & desperationẽ sollicitus pendeo: aliorũq; malis me crucio. Postq; uero dariss̃imũ terrarũ omniũ lumẽ extinctũ est: ĩmo rhomani imperĩ truncatũ caput: & ut uerius dicam, in una urbe totus orbis interĩt: obmutui & humiliatus sum:
F & silui de bonis, & dolor meus renouatus est: concaluit cor meũ intra me: & in meditatiõe mea exarsit ignis: nec putaui illam sententiã negligendã: musica in luctu importuna narratio. Verũ quia & tu indesinẽter hoc flagitas: & magno uulneri cicatrix paulatim obducit': scorpiusq; inter Enceladũ & Porphyriũ trinacriæ humo premitur: & hydra multorum capitũ contra nos aliq̃n sibilare cessauit: datũq; tẽpus quo nõ hæreticorũ respondere insidĩs, sed scripturarũ expositioni incũbere debeamus: aggrediar Eçechiel prophetã, cuius difficultatẽ hebræorũ ꝓbat traditio. Nam nisi quis apud eos ætatẽ sacerdotalis ministerĩj: id est tricesimũ annũ impleuerit: nec principia geneseos, nec canticũ canticorũ, nec huius uoluminis exordiũ, & finẽ legere ꝓmittit': ut ad ꝑfectã scientiã & mysticos intellectus, plenũ humanæ naturæ tẽpus accedat. Qd' opus si ꝓ dñi misericordiã ad calcẽ usq; ꝓduxero: transibo ad Hieremiã q in lamẽtationib⁹ suis sub typo hierusalem quatuor plagas mundi, quadruplici plangit alphabeto.

¶ COMMENTARIORVM HIERONYMI IN EZECHIELEM PROPHETAM LIBER PRIMVS

ET factũ est in tricesimo anno/in quarto/in q̃nta mẽsis. Tricesim⁹ annus, nõ ut plærique existimãt ætatis prophetæ dicit': nec iubilei q est ann⁹ remissionis, sed a duo de uicesimo anno Iosiæ regis iuda: q̃n inuẽtus ẽ liber
4.Re.22.b Deuteronomĩj in templo dei, usq; ad q̃ntũ
2.Para.34.c captiuitatis annũ Ioachin cognomẽto Iechoniæ, q cũ matre duct⁹ est in babylonẽ: & cũ Daniele tribusq; pueris, & Eçechiel: quæ est tribus iudæ prima captiuitas: q̃n stillauit ira dei sup hierl'm. Scd'm
Luc.3.e Anagogẽ ꝙo ꝑfigurat' dñs atq; saluator, q trigĩta annos natus uenit ad baptismũ, quæ in homie ꝑfecta ætas ẽ. Vñ & in
Nume.4. Numeroꝝ uolumĩe iuxta hebræos, nõ ut in Lxx. cõtinet', a uicesimo q̃nto ætatis anno, sed a tricesimo incipiũt sacerdo-
Gen̄.41.f tes in tabernaculo ministrare. In qd' signũ præcessit & Ioseph quando in ægypto esuriẽti populo frumenta largitus est: & Ioannes baptista uenit ad fluẽta iordanis: prædicauitq; ba- Luc.3.e
ptismũ pœnitẽtiæ. Q d'q; scriptũ est, in q̃rto, pẽdẽte sentẽtia subaudit', mẽse. Statim em̃ seq̃t', in q̃nta mẽsis. Q d' ut manifestius fieret: supra addidere Lxx. b ¶ Cũ essem in medio captiuorũ iuxta fluuiũ chobar ꝛc. Captiuũ se
a disse ppl'm sup flumia babylonis: Dauid prophetat in spũ: Sup flu- Pš.136.a
b mina babylonis ibi sedim⁹ & fleuim⁹. Chobar aũt, aut nomẽ ẽ fluminis: aut certe iuxta interpretationẽ suã q̃

ET factũ est in tricesimo anno, in q̃nta mẽsis: ¶ Cũ essem in medio captiuorũ iuxta fluuiũ chobar: aperti sunt cœli & uidi uisiones dei in quinta mẽsis: ipse est annus q̃ntus trãsmigrationis regis Ioachin.

Factum est in graue uertit': tygrim significat & eufratem: & omnia magna & grauissima flumina quæ in terra chaldæorũ esse perhibentur. Apertosq; cœlos non diuisione firmamẽti: sed fide credentis intellige: eo qd' cœlestia sint illi reserata mysteria. Vnde & in baptismate saluatoris, quando spiritussanctus in specie columbæ descendit super eum: apertos cœlos Matth.3.d
legimus: quibus reseratis pandũtur uisiones dei: non una uisio sed plures: dicẽte domino per prophetã: Ego uisiones Osee.12.c
multiplicabo

A multiplicabo,& in manibus prophetarũ assimilatus sum. Istæ sunt uisiones quas omnis Eçechielis ꝓphetia cõtexuit. Significantiusq; iuxta hebræos & cæteros interprẽtes transmigratio dicitur Ioachin, & non captiuitas:qđ Lxx. trãstulerũt. Non em̃ captus urbe superata: sed uolũtate se tradẽs, ductꝰ est in babylonẽ. Igit̃ Ioachin.i. Iechoniæ dicat̃ pria transmigratio: Sedechiæ autẽ secũda uel extrema captiuitas. a ¶Factũ est uerbũ dn̄i ad Eçechiel filiũ buçi sacerdotem ꝛc. Et Danieli & Eçechieli qui in babylone erant iuxta flumina,futurorũ sacramenta pãdunt̃ sup aquas; ĩmo in aqs purissimis: ut baptismatis potentia monstraretur. Alioquin & apꝰus Paulus quãdo ab Anania lotus in dn̄o est:tegentibus prius oculos eius squamis,carult cæcitate. Et in Genesi:prima quæ uiuerẽt,de aquis egressa sunt. Illud quoq; intelligendũ, qđ in tricesimo ætatis suæ anno dominus ad baptisma uenerit:in quarto mense,qui apud nos uocatur Ianuarius:& est in anni primus exordio,præter nisan mensem nouorum, in quo pascha celebratur. Apud orientales enim populos, post collectionem frugum & torcularia:quando decimæ deferebantur in templum,October erat primus mensis, & Ianuarius quartus.

B Quintam autem diem mensis adiungit:ut significet baptisma,in quo aperti sunt christo cœli:& epiphaniorũ dies huc usq; uenerabilis est:non ut quidam putant natalis in carne: tunc enim absconditus est & nõ apparuit: Qđ huic tẽpori congruit,quãdo dictum est: Hic est filius meus dilectus in quo mihi cõplacui. Porro buçi in linguam nostrã uertitur ברוך יהוקאל spretus atq; contẽptus: Eçechiel roboratus a deo. Qđ sic dn̄o coaptabitur:ut dicamus creatorẽ mundi qui pater est saluatoris,ab omnibus hæreticis sperni atq; contemni:qui uetus non recipiunt testamentũ. Nec mirum robustum dei esse dn̄m:cum ipse sit dei uirtus,deiq; sapientia. b ¶Et facta est sup eum ibi manus dn̄i. Vt cernere uisiones dei & intelligere possimus: manu & fortitudine dei super nos opus est. In qua manu & brachio,eductus est ppl̃s israel de ægypto:cuius fortitudinis partẽ etiã magi intellexerũt, dicẽtes: Digitus dei est. Et saluator in euangelio: Si ego in digito dei eiscio dæmonia. Pro quo in altero euangelio scriptum est: Si ego in spiritu dei eiscio dæmonia. c ¶Et vidi ꝛ ecce vẽtus turbinis veniebat ab aquilone ꝛc. In consolationem populi transmigrãtis & reuelationẽ sentẽtiæ dei: ꝓpheta uidet maximã uisionem. In cuius interpretatione omnes synagogæ iudæorum mutæ sunt,ultra hominẽ esse dicentiũ: & de hac & de ædificatione templi qđ in ultimo ꝓphetiæ huius scribitur,aliquid uelle conari. Nos autem quæ a maioribus accepimus:& iuxta modũ ingenioli nostri,spiritualibus spiritualia cõparantes:suspicari magis possumus q̃ explanare: Beniuolis credimus fidisq; lectoribus, ueniam deprecantes:ut temeritati ĩmo fidei nescienti mensurã suam,faueant magis q̃ irascantur. Ac primum sciendum,spiritum aufe/rentem siue attollentem:quem nos iuxta Aquilam interpretati sumus,uentum turbinis:& iuxta Symmachũ & Theodotionem flatum ac spiritũ tempestatis,ab alijs in bonam, ab alijs in contrariam partem accipi. Verbum enim hebraicum רוח pro locorum qualitate:uel spiritus,uel anima, uel uentus accipitur. Spiritus,ut ibi:Emitte spiritum tuum & creabũtur. Anima: Egredietur spritus eius & reuertetur in terrã suam. Ventus: In spiritu uiolento conteres naues thar sis. Et alibi:Ignis & sulphur & spiritus procellarũ, pars calicis eorum. Qui uentum & flatum tempestatis legunt: hoc sentiunt,iram & furorem dei uenire ab aquilone:hoc est Nabuchodonosor,& hierusalem post sex annos huius uisionis esse capiendam. Cernitur enim uisio quinto annõ transmigrationis regis Ioachin, qui & Sedechiæ regnanti in hierusalem quintus erat: quem legimus post sex similiter annos,id est anno undecimo imperij sui:urbe capta ductum in babylonem. His ergo qui habitabant prope flumen chobar,& spõte se regi tradiderant: reuelatur quod bene fecerint obedire sentẽtiæ dei. In breui enim & iudæam prouinciã, & urbem hierusalem esse capiendam. Qđ q̃ nubes magna describitur:intelligimus eã imbres euersionum sup iudæã pluuiasq; alisionũ portare. Et in uolutꝰ ignis,monstrat uẽtura supplicia, & captiuitatis mala. Splẽdorq; in circuitu eiꝰ: significat dei apta iudicia. Qui aũt in contrariã partẽ sentiunt,hoc est,bonam: spiritũ auferentẽ siue extollentẽ, spiritumsanctũ intelligunt: qui auferat ab hominibus uitia atq; peccata, siue iacentes attollat ad sublimia:faciatq; recedere ab aquilone uento frigidissimo,a quo exardescunt mala super omnem terram: Et in Hieremia,olla illa terribilis a facie aquilonis accendi/tur. Nubem quoq; magnam ad personam christi referunt: qui uenit in ægyptum huius sæculi super nubem leuem:magnamq; proprie dici ad comparationem,minorum prophetarum uidelicet & apostolorum omniumq; sanctorum : de quibus scriptum est: Et ueritas tua usq; ad nubes. Et,Mandabo nubibus ne pluant super israel imbrem. Et alibi: Nubes puluis pedum eius. Et iterum: Nubes & caligo in circuitu illius. Ignem quoq; micantem & splendorem in circuitu eius: iuxta illud accipi qđ scriptum est: Deus ignis consumens est. Ad quem mittendum super terram saluator uenisse se dicit:& in nobis omnibusq; credentibꝰ ardere desyderat: qui cum terrorem peccatoribus inferat atq; supplicia:tamen splendore rutilet, & lumine ac fulgore sit plenus. Idcirco nos excoquẽs,ut puris atq; purgatis tribuat lætiora. d ¶Et in medio eius quasi visio electri: in medio ignis. Quodq; sequitur : Et splendor in eo: obelo prænotandum est. Nisi addidisset scriptura dicens: id est, de medio ignis:propter ambiguitatem uerbi errare poteramus: ut putaremus speciem uel uisionẽ electri esse in medio uenti uel spiritus. Ergo hoc sentiendum,qđ in medio ignis & tormentorum dei,electri similitudo sit: qđ est auro argentoq; præciosius :ut post iudicium atq; tormenta,quæ patientibus tristia uidentur & dura,præciosius electri fulgor appareat:dum prouidentia dei omnia gubernantur: & quæ putatur pœna medicina est. e ¶Et in medio eius similitudo quatuor animaliũ: ꝛ hic aspectus eorũ: similitudo hominis in eis. In medio eius, subauditur quidẽ, electri: Sed melius ut ignis intelligamus : qui credentibus lumen, incredulis supplicium est. In huius ergo ignis medio erat similitudo quatuor animalium:similitudo non natura:quatuorq; animalium quæ postea dicuntur quadriformia : una similitudo est hominis:ut omnia in mundo rationabilia demonstrentur. Faciamus enim inquit hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Imago autem & similitudo dei, nõ est corporis forma,sed mentis:descripta ad similitudinẽ ueræ imaginis christi q̃ est imago dei inuisibilis. Hæ ratiõales creaturæ in q̃tuor uersanẽ locis: siue propter q̃tuor cardines mũdi quibus orbis includit̃: siue ꝓpter quatuor loca, cœlestium

a Factũm est uerbum domini ad Eçechiel filium Buçi sacerdotem in terra chaldæorũ,secus flumen chobar.
b HEB. Et factã est super eum ibi manus domini.
c Et ũidi,& ecce uentus turbinis ueniebat ab aqlone: & nubes magna, & ignis inuoluens: & splendor in circuitu eius. Et de medio eius quasi species electri: id est de medio ignis.
d Et in mediõ eius similitudo quatuor animalium:& hic aspectus eorum:similitudo hominis in eis.
Quatuor facies

b SEP. Et facta est sup me manus dn̄i. Et uidi,& ecce spũs auferẽs siue attollens ueniebat ab aqlone: & nubes magna in eo: & ignis micans & splendor in circuitu eius. Et in mẽdio eiꝰ q̃si uisio electri in medio ignis ÷ & splẽdor in eo.

Actu.9.c

Matth.3.d

1.Co.1.d

Exo.8.e
Luc.11.c

Matth.12.c

Ps.103.d
Ibi.145.a
Ibi.147.b
Ibi.10.b

Ecci.43.b

Hiere.1.c

Esa.5.b
Naum.1.a
Ps.96.a

Deu.4.d
Luc.12.f

E cœlestium, terrestriũ, & infernorum, & supercœlestium: de
Phil.2.b quibus & Paulus apl̃us loquit: Vt in nomine iesu omne ge
nu flectatur: cœlestiũ, terrestriũ, & infernorũ. De tribus, Pau
pſ.148.a li testimoniũ est. Videamus & quartũ. Laudate dñm cœli
cœlorũ, & aqua quæ sup̃ cœlos est, laudet nomen dñi. Rur/
1.Co.15.c sumq; ab Apl̃o dicun/
tur cœlestia: & alia su/
pcœlestia. a Quatuor facies uni/ z quatuor pennę uni ꝛc. De quatuor animalibus, quorũ aspectus erat similitudo hominis: ita dũtaxat ut singula haberẽt quaternas facies & quaternas alas, pedesq; rectos: & plantã pedis, quasi uestigiũ pedis uituli: siue ut interpretat⁹ est Aquila, rotundã: qđ Lxx. penitus omiserũt: de scin

a HEB. Quatuor facies uni, & quatuor pennæ uni, & pedes eorum pedes recti: & planta pedis eorũ quasi planta pedis uituli: & scintillæ quasi aspect⁹ æris candentis. Et manus hominis sub pennis eorum in quatuor partibus.

Et facies

SEP. Et facies uni: & quatuor alæ uni: & crura eorum recta: & pennati pedes eorum. Et scintillæ q̃si fulgurãs æramentum: & leues pennæ eorum: & manus hominis sub pennis eorum in quatuor partibus eorum.

Et facies

tillis quoq; æris splendore rutilantibus: & de leuibus pennis eorum, qđ in hebraico non habetur: de manu quoq; hominis sub alis eorum in quatuor partes: & reliquis quæ propheticus sermo describit: conabimur quid nobis uideatur dicere: cũ opiniones singulorũ breuiter strinxerimus. Quidam quatuor euangelia, quos nos quoq; in proemio cõmẽtariorum matthæi secuti sumus: horum animalium putant nominibus designari. Matthæi, qđ quasi hominem descripserit: Liber generationis iesu christi, filij dauid, filij abrahã.
Esa.40.a Leonis, ad Marcum referunt: Initium euangelij iesu christi filij dei, sicut scriptũ est in Esaia propheta: Vox clamantis in deserto, parate uiam domini: rectas facite semitas eius. Vitu
F li, ad Lucæ euangelium, qđ a Zachariæ incipit sacerdotio.
Apoc.4. Aquilæ, ad Ioannis exordium: qui ad excelsum euolans cœpit: In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum: & deus erat uerbum. Super quo quid nobis uideretur: in su
supra dicto opere diximus: pleniusq; in Apocalypsi Ioannis horum animantium species ac nomina referuntur ad quatuor euangelia. Quibus quomodo possit omniũ animaliũ descriptio coaptari: temptabimus suo loco dicere. Alij uero qui philosophorũ stultam sequũtur sapiẽtiã: duo hemisphe
ria in duobus templi cherubim: nos & antipodas quasi supinos & cadentes homines suspicantur. Plæriq; iuxta Platonẽ, rationale animæ & irascitiuũ & concupiscitiuũ: qđ ille λογικὸν & τυμικὸν & ἐπιθυμικὸν uocat: ad hominẽ & leonẽ ac uitulũ referunt: rationem & cognitionẽ & mẽtem, & consilium, eandemq; uirtutem atq; sapientiam in cerebri arce ponentes: feritatem uero & iracundiam atq; uiolẽtiam in leone: quæ consistat in felle. Porro libidinẽ, luxuriã & omniũ uoluptatũ cupidinẽ in iecore: id est, in uitulo qui terræ opibus hæreat. Quartãq; ponũt quæ sup̃ hæc & extra hæc tria est: quã græci uocãt συντέρησιν, quæ scintilla conscientiæ in Cain quoq; pectore postq̃ eiectus est de paradiso non extinguitur: & qua uicti uoluptatibus uel furore ipsaq; interdum rationis decœpti similitudine, nos peccare sentimus. Quã proprie aquilæ deputant, non se miscentẽ tribus: sed tria errantia corrigentem: quã in scripturis interdum uocari legimus spiritum, qui interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Nemo enim scit ea quæ hominis sunt: ni/
1.Tes.5.d si spiritus qui in eo est. Quem & Paulus ad Thessaloni/
censes scribens: cum anima & corpore seruari integrum deprecatur. Et tamen hanc quoq; ipsam conscientiã, iuxta il/
Prouer.18.a lud qđ in Prouerbijs scriptũ est: Impius cum uenerit in p̃/
fundum peccatorũ contemnit: cernimus præcipitari apud quosdã & suum locum amittere: qui ne pudorem quidem
Hiere.3.b & uerecundiã habent in delictis, & merentur audire: Facies meretricis facta est tibi, noluisti erubescere. Hanc igitur quadrigam in aurigæ modũ deus regit: & incõpositis currentẽ gradib⁹ refrenat: docilẽq; facit, & suo parere cogit imperio. Quã disputationẽ partium animæ: id est hominis qui minor mundus ab ijsdẽ philosophis appellatur, etiam nos attingemus. Sunt qui simpliciter in quatuor animalibus iuxta Hippocratis sententiã: quatuor arbitrant̃ elemẽta mũdi mõstrari, de quibus constãt õmia: ignẽ, aerem, aquã, terrã. Quæ quomodo sibi misceãtur, & cum singula sint, sibi iuncta uideantur inuicẽq; se tangant: & in una persona animantium quatuor species habeant ac figuras: nõ est propositi operis. Quatuor quoq; rotas de terrenis ad sublimia cõsurgentes, singulis & quadriformibus iunctas animalibus: uel eorundem elementorum cõmixtionem æstimãt: uel quatuor temporum circulum, qui ternis conficitur mensibus: annũq; uertẽtem, qui ab eo qđ semper uertatur & in se redeat, nomen accepit. Deq⁹ pulchre uno uersiculo dictũ est: Ver, æstas, autumnus, hyems, & mẽsis & annus. Quodq; dicitur, erat rota in rota: annum in anno significari putant. De quo alius Poeta. Atq; in se sua per uestigia uoluitur annus. Firmamẽti etiam similitudinẽ crystallo comparatam, cœlum hoc qđ suspicimus intelligi uolunt: sub quo uoluũtur & transeunt quatuor animãtia. Thronũq; coloris sapphiri, & sedentem desuper hominẽ sub humana similitudine: imperium cuncta regentis omniaq; habentis sub pedibus suis, omnipotẽtiæ dei describi aurumãt: dicitq; ad extremũ: Hæc uisio similitudinis gloriæ dei: per quæ quasi per picturã quandã & imaginẽ, prouidentiã demonstrari. Quodq; pedes animãtium recti esse dicant̃, & planta pedis uituli seu rotũda: terrena quæq; ad cœlestia subuolare: & omnibus angulis amputatis, rotũdita: tẽ sequi: quæ omniũ figurarũ pulcherrima est: Scintillas rutilãtes, cũcta plena luminis indicare: & manus hoĩs sub pennis tam ipsius hominis q̃ leonis & uituli & aquilæ: ut ratio cuncta sustentet, ac de humilitate terrena ad cœlestia subleuet. Hæc & ad euangelia & ad cuncta quæ supra posuimus referre possumus. Audisse me memini quatuor p̃turbatiões, de q̃bus plenissime Cicero in Tusculanis disputat, gaudij, egritudinis, cupidinis, & timoris: quorum duo præsentia, duo futura sunt, p̃ quatuor significari animalia: de q̃bus & Vergilius breuiter: Hinc metuũt cupiũtq; dolentq;, gaudẽtq;: quæ regi debeãt ratione & potentia dei: q/
busq; oppositæ sint: imo impositæ uirtutes quatuor: prudẽtia, iusticia, fortitudo, tẽperãtia, ut harũ gubernent̃ arbitrio. Quæ quõ uultib⁹ hominis, leonis, uituliq; & aq̃læ coaptẽtur, omnino tacuerũt. Sup̃ q̃bus idem philosophus & orator in tribus ad filium officiorum libris disputat. Legi & cuiusdã Catine quẽ syrij λεπτὸν: id est acutũ & ingeniosũ uocant, breuẽ disputatiũculã, putãtis castrorũ ordinẽ duodecim tribuũ describi in solitudine, ad orientem & occidentẽ: septentrionẽ, & meridiẽ: quæ sibi inuicẽ & charitate & consanguinitate socient̃: & hoc esse rotam in rota: quæ ducant̃ a spiritu, & nube p̃teganꝫ in eremo, & colũna ignis illuminent̃ in nocte: nec reuertant̃ in ægyptum: sed semp ad terrã repromissionis ire festinent. Electri autẽ in medio similitudinẽ, interpretat̃ sancta sanctorũ: faciẽq; hominis refert ad totum israel: leonis ad regale sceptrũ iudæ: uituli ad sacerdotale & leuiticam tribũ: extra quæ sit facies aquilæ: uindicta & ultio dei de cœlo cuncta prospiciens: & quæ parata sit laniare peccãtẽ: de q̃ & in Oseæ dicat̃: Sicut aq̃la sup̃ domũ Osee.8.a
dei: id est tẽplũ. Et in hoc eodẽ p̃pheta: Aquilã magnã magnarũ alarũ & unguiũ: quæ habeat ductũ intrandi in libanũ: nabuchodonosor intelligi: quẽ & nũc significet esse uenturum: ac super huiuscemodi quadrigam instar aurigæ sedere deum: & facienda uel non facienda præcipere. Hoc autem inquit populo dicitur, qui in babylone uersatur: quod si deo colla subiecerit: ipsiusq; paruerit retinaculis: rursum eius mereatur auxilium: & terram quam amiserat recipiat.
Infra.17.a

Et facies

A a ¶ Et facies & pennas per quatuor partes habebant &c. Iuncta sibi sunt euangelia hærentq; mutuo: & in toto orbe uolitãtia huc illucq; discurrũt: nec habent finẽ uolatus: nec aliquando superantur & recedunt, sed semper ad ulteriora
philip.3.c procedũt. Vñ & Paulus dicit: Præteritorũ obliuiscens, & in futurũ me extendens. Hoc idem & de uirtutibus animi possum⁹ dicere: & de uolatu tẽporum cõmixtioneq; elemẽtorum: qđ præterita relinquẽtes, semper ad priora festinẽt. Qđ autem tempora labantur & fugiãt, breui uersiculo demõstratur: Sed fugit interea, fugit irreparabile tẽp⁹. Et in carmine lyrico. Heu heu fugaces postume, posthume labũtur anni. b ¶ Similitudo autẽ uultus eorũ facies hominis &c. Facies prĩcipia dicit euangelio/rum: e quibus homo & leo: hoc est, natiuitas christi & prophetæ uox tonãtis in eremo, dextras partes tenent. Vituli autem: id est, uictimarum & sacerdotij iudæorum, in sinistris est: qđ abolitum trãsiuit ad sacerdotiũ
B spirituale: de quo dicit⁹ est: Tu es sacer/
Ps.109 dos in æternum scđm ordinẽ Melchisedek: ita dũtaxat: ut omnia sibi hæreant unoquoq; corpore censeantur. Aquila autem, quæ & super natiuitatẽ & super prophetiam est: quæ domini expletur aduentu, & super sacerdotium qđ præterijt, & extra hæc omnia est, de natiuitate referẽs spirituali: quomodo pater in filio, & filius in patre sit.
Esa.53.c De qua rectissime dicitur: Generationem eius quis enarrabit? Ista sunt iuxta Apocalipsim, ut ante iam diximus, quatuor animalia plena oculis ante & retro: quorum unum animal simile leoni: & secundũ simile uitulo: & tertium habere faciem quasi hominis: & quartum simile aquilæ uolantis. Ibiq; dicuntur in modum seraphim senas habere alas: duabus faciem, & duabus pedes operientia: duabus autem uolantia: & nec in die nec in nocte cessantia atq; dicentia: Sanctus, sanctus, sanctus dñs deus oñipotẽs: qui erat, & q est, & qui uenturus est. c ¶ Et facies eorũ & pennæ eorũ extentæ desuper: duæ pennæ singulorũ iungebantur &c. Et supra diximus iuncta sibi esse euangelia & tempora: & omnes rationales creaturas quatuorq; uirtutes: ita ut qui una caruerit, omnibus careat. Quodq; duæ extentæ sunt, & in altum se eleuant: prædicationẽ cœlestem significat, & omnia ad dei tendere maiestatem. Duæ autem quibus tegũtur corpora, humana excluditur scientia, nec perfectus præbetur intuitus:
1.Co.13.c dicente Apostolo: Ex parte cognoscimus: & ex parte prophetamus. Cum autem uenerit qđ perfectum est: destruẽtur ea quæ ex parte sunt. d ¶ Et unũquodq; coram facie sua gradiebatur. Vbi erat impetus spũs &c. Qui aratri stiuam tenet, non debet respicere post tergum: nec imitari uxorem Lot: ne incidat in plagã Deuteronomij: & pereat ὀπισθόπω insanabili, quo cecidit & Heli: quia uitio filiorum offenderat deum: quãto magis quatuor animalia quæ plena erãt lumine atq; pẽnata: quæ sequũtur spm̃sanctũ præcedẽtem: quæ ita per orbem uolitant & se ad excelsa sustollunt, ut corpora sua protegant pennis historiæ, nec nobis aspectũ
sec.8.a Luc.9.g Gen.19.f 1.Reg.4.d

a Et facies & pennas per quatuor partes habebant: iunctæq; erant pennæ eius alterius ad alterum. Non reuertebantur cum incederent: sed unũquodq; ante faciẽ
b suam gradiebatur. Similitudo autem uultus eorum, facies hominis, & facies leonis a dextris ipsorũ quatuor: facies autem bouis a sinistris ipsorum quatuor: & faci-
c es aquilæ desuper ipsorum quatuor. Et facies eorum & pennæ eorum extentæ desuper: duæ pennæ singulorũ
b iungebantur: & duæ tegebant corpora eorum. Et ũnũquodq; coram facie sua gradiebatur. Vbi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur: nec reuertebantur cum ambularent.

HEB. ¶ Et similitudo animaliũ & aspect⁹ eorũ quasi carbonũ ignis ardẽtiũ: & quasi aspect⁹ lãpadarũ. Hæc erat uisio discurrẽs in medio animaliũ: splẽdor ignis, & de igne fulgur egrediens. Et anialia ibant & reuertebant' in similitudinem fulguris coruscantis.

Cũq; aspicerem ita dũtaxat: ut omnia sibi hæreant unoquoq; corpore censeantur. Aquila autem, quæ & super natiuitatẽ & super prophetiam est: quæ domini expletur aduentu, & super sacerdotium qđ præterijt, & extra hæc omnia est, de natiuitate referẽs spirituali: quomodo pater in filio, & filius in patre sit. De qua rectissime dicitur: Generationem eius quis enarrabit? Ista sunt iuxta Apocalipsim, ut ante iam diximus, quatuor animalia plena oculis ante & retro: quorum unum animal simile leoni: & secundũ simile uitulo: & tertium habere faciem quasi hominis: & quartum simile aquilæ uolantis. Ibiq; dicuntur in modum seraphim senas habere alas: duabus faciem, & duabus pedes operientia: duabus autem uolantia: & nec in die nec in nocte cessantia atq; dicentia: Sanctus, sanctus, sanctus dñs deus oñipotẽs: qui erat, & q est, & qui uenturus est. c ¶ Et facies eorũ & pennæ eorũ extentæ desuper: duæ pennæ singulorũ iungebantur &c. Et supra diximus iuncta sibi esse euangelia & tempora: & omnes rationales creaturas quatuorq; uirtutes: ita ut qui una caruerit, omnibus careat. Quodq; duæ extentæ sunt, & in altum se eleuant: prædicationẽ cœlestem significat, & omnia ad dei tendere maiestatem. Duæ autem quibus tegũtur corpora, humana excluditur scientia, nec perfectus præbetur intuitus: dicente Apostolo: Ex parte cognoscimus: & ex parte prophetamus. Cum autem uenerit qđ perfectum est: destruẽtur ea quæ ex parte sunt. d ¶ Et unũquodq; coram facie sua gradiebatur. Vbi erat impetus spũs &c. Qui aratri stiuam tenet, non debet respicere post tergum: nec imitari uxorem Lot: ne incidat in plagã Deuteronomij: & pereat ὀπισθόπω insanabili, quo cecidit & Heli: quia uitio filiorum offenderat deum: quãto magis quatuor animalia quæ plena erãt lumine atq; pẽnata: quæ sequũtur spm̃sanctũ præcedẽtem: quæ ita per orbem uolitant & se ad excelsa sustollunt, ut corpora sua protegant pennis historiæ, nec nobis aspectũ

tribuant pleniorẽ. Qđ autem secundo dicitur: Non reuertebant' cũ incederẽt: utriusq; instrumẽti indicat sacramẽtũ, qđ in quatuor istis animãtib⁹ & lex & euangeliũ ad futura festinẽt: & nunq; retro motũ accipiãt. e ¶ Et in medio animaliũ &c. & splẽdor ignis & ex igne egrediebat' q̃si fulgur &c. Quodq; sequitur: Et animalia currebant & reuertebãtur quasi species ϛεβέκ, de æditiõe Theodotionis in Lxx. additum est. Qui ne cõtra priores duas sententias propheta dicere uideretur: hoc qđ putabãt esse cõtrariũ, id est, & anialia currebant: & reuertebãtur, silendũ putauerũt: ne legenti scandalũ faceret. Melius est autẽ in diuinis libris transferre qđ dictum est: licet nõ intelligas quare dictum sit: q̃ auferre qđ nescias. Aliogn & multa alia quæ ineffabilia sunt: & humanus animus capere nõ potest, hac licentia delebunt'. Nos autem hoc dicimus, qđ quõ in Prouerbijs in eodem loco scriptum est: Ne respõdeas stulto scđm stulticiam suam: ne similis ei fias. Et rursum ponit' qđ nobis uidet' esse contrariũ: Respon Prouer.26.a
de stulto scđm stulticiam suam, ne sibi sapiens esse uideat': & utrũq; pro tẽporũ & psonarũ diuersitate cõcordat, dũ & stultus contẽnit', quia nõ recipit sapientiã: & stulta supbia alia decipit' stulticia: iuxta qđ & Aplis dicit:
2.Co.12.c Factus sum insipiẽs, uos me coegistis: Ita & in hoc loco debere nos quærere quare supra secũdo dictũ sit: Non reuertebant' animalia cũ incederẽt: & nũc semel, animalia currebãt & reuertebant'. Esset q; quæstio nisi sequeret', in similitudinẽ fulguris coruscãtis: qđ hebraico sermone dicitur בָּזָק, & interpretat⁹ est Symmach⁹ quasi species radij fulguris. Quõ igit' crebris micat ignibus æther: & in ictu oculi atq; momẽto discurrũt fulgura & reuertunt', nõ amittẽtia matricẽ: & ut ita dicã fontẽ ignis atq; materiã: ita & hæc anialia cũ inoffenso pgãt pede ad priora festinãt. Sin autẽ conatui suo aliquid obsitũ uiderint, nõ tam reuertunt' q̃ cõtrahũt se: extẽdenda rursum & præbitura lumẽ qđ parũper absconderãt: ut dent seruis cibaria in tpe suo, nec tribuãt sanctũ canib⁹: nec mit-
1.Co.3.a tant margaritas ante porcos. Vñ & Paulus dicit: Lac uobis potũ dedi nõ escã: necdũ em̃ cape poteratis. Electioq; iudæ & Saulis unctio nõ arguũt deũ ignorãtiæ futuroꝝ, sed p̃sentiũ monstrãt esse iudicẽ. Vñ & aplis p̃cipit': ut si indignã do-
Matth.10.b mũ salutatiõe p̃spexerint: excutiãt pri⁹ pedes: & pax quã domui dederãt reuertat' ad eos. Carbones aũt ignis ardẽtis & lãpades in medio anialiũ discurrẽtes: de illo loco interpretãdæ sunt Esaiæ: Et comedet ignis sicut fœnũ materiã: & sãcti-
Esa.5.f ficabo eos in igne ardẽte. De qbus & alibi scriptũ est: Cadẽt
Ps.139.c sup eos carbones ignis. Et cõtra labia dolosa, in alio psalmo
Ibi.119.a dicit': Quid det' tibi aut qd apponat' tibi ad linguã dolosã? Sagittæ potẽtis acutæ, cũ carbonib⁹ desolatorijs. Et in alio lo-
Esa.47.c co: Habes carbones ignis, sedebis sup̃ eos: hi erũt tibi in adiutoriũ. Quãcũq; creaturã aspexerim⁹, fulgurat dei notitiã, dũ ex creaturis creator agnoscit'. De medioq; animãtiũ splẽdor ignis & fulgur egredit'. Si em̃ euãgelia sibi collideris: in medio literæ uiliscq; historiæ spũssancti sacramẽta reperies.

Cũq; aspicerem

E a ¶ Cũ aſpicerem animalia: apparuit rota vna ſup terram iuxta animalia habẽtia quatuor facies ⁊c. Huc uſq; quatuor animãtiũ quæ quaternas habebãt facies, pictura deſcribit, ſequẽtiũ ſpiritũ & nubẽ quæ erat in medio ſpũs: nũc per ſingula anialia ſingulæ ponunt rotæ, quæ nõ erãt iunctæ animãtib⁹, ſed ſequebãt ea. Siue una rota apparuit ſup terrã, quæ diuiſa p quatuor, tot habebat facies, quot animalia ſequebat. Tantaq; ſimilitudo erat rotarũ quatuor ſequẽtiũ anialia q̃tuor, ut una rota ueriſſime crederetur. Opuſq; earũ erat atq; factura, q̃ſi uiſio tharſis: quã nos in mare uertimus. Aqla hyacinthũ poſuit: q lapis cœli habet ſimilitudinẽ. Aſpectuſq; earum erat quaſi rota in rota: ut nõ unã rotã crederes, ſed alterã alteri copulatam. Per quatuor partes ibãt: & nõ trahebant, nec reuertebãtur retrorſũ. Qui em̃ fieri poterat ut reuerterent, cũ ſequerent animalia quæ ſemper ad priora ſe tenderẽt? Statura quoq; rotarum & altitudo tanta erat: ut miraculũ uidẽtib⁹ faceret. Totũq; corpus & dorſa erãt plena lucis in circuitu: ut nullum mẽbrorũ aſpiceres qd oculos luminis nõ haberet: Qualẽq; deſcribunt fabulæ poetarũ Argũ fuiſſe centoculũ ſiue multorũ oculorũ: quẽ luno in pauũ uertit ob negligentẽ cuſtodiã: ut qd miraculum eſt conditoris dei, hoc condẽnatio eſſet inulti adulterij. Omnia cœleſtia & terreſtria: & qc̃quid ſub humanã cadit intelligẽtiã, ſolis rotis uoluit. Solis annuũ circulũ, p ſingulos mẽſes luna decurrit. Lucifer qui ipſe ueſper eſt, dum ad orientẽ & ad occidentẽ rutilus micat: & noctis tenebras paruo tẽperat lumine: duobus annis eundẽ cõficit curſum: aliaq; aſtra quatuor quæ uocant errantia: & quicqd fulget in cœlo, ſegetũ quoq; & arborũ herbarũq; uarietates p quatuor tẽpora ſuis currũt rotis: nihilq; aſpicimus qd ante nõ fuerit. Gyrans gyrãdo uadit ſpiritus: & in circulos ſuos reuertitur. Omnes torrentes uadunt in mare, & mare nõ adimpletur. Quare? quia ad fontes ſuos de matrice abyſſo reuertuntur. Euangeliorũ autem, id eſt, quatuor animalium quæ ſpirant, uiuunt, intelligunt: ſi quis rotam curſumq; cõſyderet: in breui tempore uidebit mundũ eſſe completum ſermone Apoſtolico. Rota q̃q; in rota, uel duorũ iũctura teſtamentorum eſt, qd indicat ſcala Iacob & forceps Eſaiæ, & gladius bis acutus: uel euangelia ſibi cohærentia, quorum curſus & ſtatura tendit ad cœlum: paululũq; quid attingit in terra: & ſemper properans, ad excelſa feſtinat. De quib⁹ & alibi dicitur: Lapides ſancti uoluũtur ſuper terrã: ex quibus ædificatur cœleſtis hieruſalem. Hoc ipſum puto ſignifi-

Geñ.28.c
Eſa.6.b
Apoc.1.b
Zach.9.d

a HEB. ¶ Cũq; aſpicerẽ animalia: apparuit rota una ſup terrã iuxta anialia habẽtia q̃tuor facies. Et aſpectus rotarũ & opus earũ: quaſi uiſio maris: & una ſimilitudo ipſarũ quatuor, & aſpectus earũ & opera, quaſi ſit rota in medio rotæ. Per quatuor ptes earũ euntes ibãt, & nõ reuertebant cũ ambularẽt. Statura quoq; erat rotis & altitudo & horribilis aſpect⁹: & totũ corp⁹ plenũ oculis in circuitu ipſarũ q̃tuor.

b Cũq; ambularent animalia: ambulabant pariter & rotæ iuxta ea. Et cum eleuarentur animalia de terra: eleuabãtur ſimul & rotæ. Quocũq; ibat ſpiritus: illuc eunte ſpiritu & rotæ pariter leuabantur, ſequentes eum: ſpiritus enim uitæ erat in rotis. Cum euntibus ibant, & cum ſtantibus ſtabant: & cum eleuatis a terra, pariter eleuabantur & rotæ ſequentes ea: quia ſpiritus uitæ
c erat in rotis. Et ſimilitudo ſuper caput animalium firmamenti quaſi aſpectus cryſtalli horribilis, & extenti ſuper capita eorum deſuper. Sub firmamento autem pennæ eorum rectæ alterius ad alterum. Vnum quodq; duabus alis uelabat corpus ſuum: & alterum ſimiliter uelabatur. Et audiebam ſonum alarum, quaſi ſonum aquarum multarũ: quaſi ſonũ ſublimis dei.

Cũ ambularent

SEP. ¶ Et uidi: & ecce rota una ſuper terram ſequens animalia quatuor. Et aſpectus rotarum & factura earum, quaſi ſpecies tharſis. Et ſimilitudo in quatuor: & opus earum erat ſicut ſolet eſſe rota in rota. In quatuor partes earum ambulabant: & non reuertebantur cum ambularent. Et dorſa earum & altitudo erat eis. Et uidi eas & dorſa earum plena oculis, in circuitu ipſarum quatuor.

Iſtæ ergo rotæ in quibus erat ſpũs uitæ: oñia ordine faciũt atq; mẽſura: habẽtq; cũ animalibus concordiã ſequẽtes ea, & per ea ſpiritũ ſanctũ: imo mediſs prætermiſſis ſancti ſpũs ſocietate gaudẽtes. Quæ oñia iuxta priorẽ itelligẽtiã, uariæ interpretationi prudẽs lector poterit coaptare. c ¶ Et ſimilitudo ſup caput anialiũ firmamẽti q̃ſi aſpect⁹ cryſtalli horribilis ⁊c. Sub firmamẽto aũt pẽnæ eorũ ⁊c. Vbi nos poſuimus, pennæ eorũ rectæ: & quaſi ſonũ uel uocẽ ſublimis dei: Lxx. trãſtulerũt, alæ eoꝝ extẽtæ & uolãtes, & q̃ſi uocẽ fortis: qd in hebraico dicit שדי. Multaq; & in hoc & in aliis capitulis ab eis prætermiſſa ſunt: quæ ob longitudinẽ ponere ſupſedi. Qd aũt nos manifeſtius interpretati ſum⁹, alterius ad alterũ, unũquodq; duab⁹ alis uelabat corp⁹ ſuũ, & alterũ ſimiliter uelabat: p q̃ in hebræo ſcriptũ eſt: mulieris ad ſororẽ ſuã: uir duab⁹ alis uelabat corp⁹ ſuũ: & uir uelabat ſimiſtr. Ideo poſt mulierẽ uirũ poſuit in pſona eadẽ: ne ſexũ in cœleſtib⁹ putarem⁹: cũ in uno atq; eodẽ iuxta ꝓprietatẽ hebraicã, idẽ & uir & mulier appellat. Videt aũt ſup quatuor anialia & rotas totidem, ſimilitudo firmamẽti, qd nos appellamus cœlum: habens ſpeciẽ cryſtalli, qd eſt puriſſimũ, & ex aquis

mundis

Pſ.76.d

1.Cor.14

A mundis atq; lucẽtibus, nimio frigore cõcrescere dicitur: in tantũ ut etiã gelu cõstricta aqua, græco sermone χρύσαλλος nominet. Decebat autẽ in superioribus esse eximiam puritatem: quæ cuncta protegat, id est rationales sapientesq; uirtutes & quatuor temporũ cursum, & mundi plagas, & rerũ oĩm ordinẽ: & euangelicam prædicationem, quæ ex parte intelligitur: & ex parte uelat. Voxq; audit alarum uolantium, quasi uox aquarũ multarũ: quæ Apoc.17.d iuxta apocalypsim Iohannis populos significant: paulatimq; proficiens dicit quasi uox castrorũ: & quasi uox sublimis dei: quod hebraice appellat שַׁדַּי: & iuxta Lxx. φωνὴ τοῦ λόγου. i. uox uerbi: ut uniuersa quæ prædicantur in mũdo: uocẽ filij dei esse credamus. Stantib⁹ autẽ aĩalib⁹, demittebant alæ eoꝝ. Vocẽ eñ dei oĩpotẽtis resonantẽ in cœlestib⁹ ferre non poterant, sed stabant & mirabant: & silentio suo, dei potentiã demõstrabant: qui sedebat super firmamentũ. Quod firmamentũ his qui deorsum erant, habebat similitudinẽ crystalli: his autẽ qui supra, instar lapidis sapphiri uidebat. Quæ similitudo sapphiri, thronus erat eius qui sedebat in similitudinem hominis. Ex quo intelligimus, & firmamentũ, & crystallũ, & sapphirum, & hominẽ, in similitudine, nõ in ueritate monstrari. Hominẽ autẽ deum patrẽ debere intelligi, multa docent Matth.21.d testimonia. E quibus illud est in euangelio: Homo quidam plantauit uineam & locauit eam agricolis. Et post paululũ: Ibi.22.a Misit seruos, & super omnes filium suum. Rursumq; : Homo quidam fecit nuptias filio suo. Non q̃ filius excludat Esa.6.a a regno: de quo scripsit Esaias: Vidi dñm sedentẽ super thronum excelsum & eleuatũ. Et Ioannes: Hæc autem (inquit) Ioh.12.f dixit Esaias: quando uidit gloriam filij dei: sed qd̃ in patre Col.1.b regnet & filius. Omnia enim filij patris sunt, qui est imago Dañ.7 dei patris inuisibilis. Nam & in Daniele deus pater sedens inducit: & offert ei fillus hominis, ut accipiat regnũ. Et in Apoc.3.d Apocalypsi Ioannis, eadẽ de filio scribunt. Et ad pugnam Act.7.g primi martyris Stephani: stans ad dexterã patris. De quo Ps.109. canit in psalmo: Dixit dñs dño meo: sede ad dexterã meã: Donec ponã inimicos tuos, scabellũ pedũ tuorũ. Sicut aũt crystallo purissima quæq; atq; lucẽtia in cœlestibus demonstrantur: quæ nostrũ oculatũ corpus illuminant: sic in sapphiro, id est in throno dei, & super firmamentũ qd̃ cœlum accipimus: abscõdita atq; secreta & incomprehensibilia dei Ibi.17.b sacramenta monstrant: Qui posuit tenebras latibulũ suũ: Exo.24.c & in nube uidetur & caligine. Vnde & in Exodo scribit: Et sub pedibus dei erat quasi opus lateris sapphiri: & sicut species firmamẽti cœli mundissimi. Vnde & sponsa pulchritudinem sponsi describit in cantico: Venter eius quasi tabula Cañ.5.d eburnea super lapidem sapphirũ. Et in Ioannis apocalypsi: Apoc.21.f primũ fundamentũ iaspidis: secundũ, sapphiri scribitur. Et Exo.28.c in rationali pontificis, in uersu & ordine lapidũ singulorũ: secundus ordo carbunculũ habet, & sapphirũ, & iaspidem. De quibus ex parte lapidibus, in Esaiæ explanationib⁹ dixi mus. a ¶ Et vidi quasi speciẽ electri ꝛc. Hęc visio similitudinis gloriæ dñi. Similitudo hominis qui sedebat sup similitudinẽ throni: qui thronus habebat similitudinẽ lapidis sapphiri, a lumbis & desuper, electro cõparat. Qd̃ electrũ & intrinsecus & extrinsecus habebat quasi ignis aspectum. A lumbis ẏo & deorsum ignis erat resplendens in circuitu:

Cum ambularẽt, quasi son⁹ erat multitudinis, ut sonus castrorũ: cunq; starẽt, demittebant pennæ eorũ. Nam cum fieret uox supra firmamentũ qd̃ erat super caput eorũ: stabant & submittebant alas suas. Et super firmamentum qd̃ erat imminẽs capiti eorũ, quasi aspectus lapidis sapphiri, similitudo throni: & sup similitudinẽ throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper. Et a uidi qũasi speciẽ electri, uelut aspectum ignis intrinseci eius per circuitũ a lumbis eius & desuper. Et a lumbis eius usq; deorsum: uidi quasi speciẽ ignis splendentis in circuitu: uelut aspectum arcus cum fuerit in nube in die pluuiæ. Hic erat aspectus splendoris per gyrum. Hæc uisio similitudinis gloriæ domini. ¶ Ca. II

b ET uidi, & cecidi in faciem meam: & audiui uocẽ
c loquentis: & dixit ad me: Fili hominis, sta super pedes tuos, & loquar tibi.

Et ingressus est

B C D

quitatis exẽplũ nequaq; perituros esse diluuio. Ex q̃ ostenditur post pœnas atq; supplicia, & purgationẽ peccatorũ futurã misericordiam: dumtaxat in his qui deũ meruerint uidere regnantẽ. Vnde dicit: Hic erat aspectus splendoris p gyrũ: Per gyrũ dei, uel throni, uel oĩm quæ pspecta sunt. Et hæc uisio gloriæ similitudinis dei: non q̃ gloriã dñi uiderit, sed similitudinẽ gloriæ eius. Visio autẽ omnis hæc est: Spiritus eleuans & nubes magna: & quatuor aĩalia, & rotæ totidem sequẽtes aĩalia & spiritũ: quæ sub firmamẽto dei esse meruerunt. Quæ postq̃ eleuata sunt, & audierũt uocẽ quasi aquarum multarũ: & quasi uerbi sublimis dei: uocemq; castrorũ & exercit⁹: demiserũt alas, & stupore silentio demõstrarũt: apparuitq; sedens super similitudinẽ sapphiri quasi similitudo hominis: qui a lumbis supra habebat speciẽ electri: & a lumbis deorsum speciẽ ignis in circuitu. Post quẽ terrorẽ datur signũ misericordiæ: uelut aspectus arcus cũ fuerit in nube in die pluuiæ. De hac uisione prolixius diximus: quia & obscura est, & a multis uarie exponit. In reliquis quantũ fieri potest absq; damno sensuũ, propter magnitudinẽ uoluminis breuitati studebimus. ¶ Ca. II

ET vidi et cecidi in faciẽ meã ꝛc. Nõ est elatus uisionum magnitudine, sed cõscientia fragilitatis humanæ, pcidit in faciẽ suã. Vnde & aplus Paulus post ascẽsionẽ cœli & paradisi, & auditionẽ uerborũ ineffabiliũ, datũ sibi dicit angelũ satanæ: qui se collaphiçaret, ne extol- 2.Cõ.12.b leretur. Et Abrahã cecidit in faciẽ, postq̃ audiuit sermones Geñ.17. dei. Et tñ quia non peccato, sed humilitate corruerat, a dño subleuat: & uerba ei⁹ iubet audire. Sciendũ quoq; q̃ aliud sit in faciẽ cadere, aliud retrorsum. Abrahã postq̃ audiuit de natiuitate Isaac, cecidit in faciẽ & risit. Heli autẽ qui pec- 1.Reg.4.e cauerat, retrorsum cecidit. Et de Dan in genesi scriptum est: Fiat Dan coluber in semita: mordens plantã equi: & cadet Geñ.49.e eques retrorsum, salutẽ expectãs dei. Quia eñ ad morsum colubri ceciderat ex equo, ꝓpterea saluatoris expectat aduentum. Et in euãgelio scd̃m Ioannẽ: qui ad cõprehendendum uenerant dñm: postq̃ ille respondit: Ego sum, cecide- Iob. 18.b runt retrorsum in terram. Sermonẽ eius qui Moysi dixerat: Vade dic filijs israel: qui est, misit me ad uos: minime sustinentes. Et dixit ad me: c ¶ Fili hominis, sta super pedes Exo.3.d tuos et loquar tibi. Iacens sermonem dei audire nõ poterat, sed audit cũ Moyse: Tu ẏo hic sta mecũ. Quod & Daniel Ibi.34.a

 accidisse Dañ.10

E accidisse sibi cōmemorat. a ¶ Et ingressus est in me spīritus ꝛc. Præceperat prophetæ sermo diuinus & iusserat: Sta supra pedes tuos: sed sine auxilio dei & aduentu spīritussancti stare nō poterat: ꝓpterea ingreditur in eum, siue assumit
Ps.39.a & suscitat: ut firmo sit gradu: & possit dicere: Statuit supra petram pedes meos.
Nullūq; pc̄tōrē stantē legim⁹, sed ad sanctos
Ephe.6.c dicitur: State ergo succincti lumbos uestros. Peccator autem illud
Deu. 28 Deuteronomij meret audire: Nō erit stabile uestigiū pedis tui. ¶ Crebro ad Ezechiel dicit: Fili hois, & ad Daniel raro: Quorū uterq; in psona ei⁹ qui dixe-
Matth.8.c rat: Filius aūt hois nō habet ubi caput suum reclinet: captiuū ꝓp̄m cōsolat: & retrahit ad pœnitētiā. b ¶ Dixit ego te ad filios isrl̄, ad gētes apostatrices quę recesserūt a me ꝛc. Nequaq; populū dei israel, sed gētes apostatrices uocat eos qui a dño recesserūt: nō solū patres, sed & filij. Ne pc̄tō patrum filij uiderentur obnoxij: sed ut par, & patrū & filiorū esset impietas. Porro q̄ Lxx. transtulerūt, irritantes me, siue in amaritudinē cōuertentes: illud significat, q̄ deus
F benignus & dulcis natura: nostris uitijs mutetur in amaritudinē.

a HEB. Et ingrēssus est in me spūs posteaq; locut⁹ ē mihi: & statuit me supra pedes meos. Et audiui loquentē ad me, & dicētē: Fili hois, SEP. Et uenit ad me spūs, & assumpsit me: & eleuauit & statuit me sup pedes meos: & audiui eū loquētē ad me & dixit mihi: Fili hois,
b Mittō ego te ad filios isrl̄, ad gētes apostatrices quæ recesserūt a me. Ipsi & patres eorū præuaricati sunt pactū
c meū, usq; ad diem hāc. Et filij durā facie & indomabili
d corde sūt: ad ꝙs ego mitto te. Et dicēs ad eos: Hæc dicit dñs de⁹: Si forte uel ipsi audiāt: & si forte quiescant: qm̄ dom⁹ exasperās ē: & sciēt qa ꝓpheta fuerit ī medio eor.
e HEB. Tu ergo fili hois nō timeas eos: neq; sermones eorū metuas: qm̄ increduli & subuersores sunt tecū. SEP. Et tu fili hois nō timeas eos: nec a facie eorū formides: qm̄ insaniēt & congregabūt cōtra te ī circuitu
f Et cū scorpiōib⁹ habitas. Verba eorū ne timeas, & uul-
g tus eorū ne formides: qa dom⁹ exasperās ē. Et loquēris uerba mea ad eos: si forte audiāt & timeāt uel quiescāt: qm̄ irritatores sunt. Tu autē fili hois audi qd̄ ego loq̄r
h ad te: Nōli esse exasperās: sicut domus exasperatrix est.
i Aperi os tuū & comede quæ ego do tibi. Et uidi, & ecce
k man⁹ missa ad me. In q̄ erāt inuolutus liber: & expādit
l illū corā me: & erat scriptus intus & foris: scriptæq; erāt in eo lamētationes, & carmen, & uæ. Et dixit ad me: Fili

bis & pharisæis dicit: Generatio uiperarū. Et de Herode q̄ Matth.23.d
uersipellis erat: Ite & dicite uulpi huic. Et pseudoprophetæ Luc.13.g
in hoc eodē ꝓpheta uulpib⁹ cōparant: Et nunc corde indo- Infra.13.a
mabili, scorpiones esse dicunt. Vnde & in cuāgelio legim⁹: G
Oēs qui añ me uenerūt, fuerūt fures & latrones: & nō audi- Ioh.10.b
erunt eos oues. Et quō oues perditæ dom⁹ isrl̄ audierūt aduersarios? Ex q̄ ostēdit, eos q̄ au dicerint fures & latrones, ouium uocabulū ꝓdidisse & alia assumpsisse noīa: ut nō quasi oues perierint, sed q̄si uiperæ, uulpes, & scorpiones. g ¶ Et loqueris ỽba mea ad eos ꝛc. Non est ergo cessandū licet mali sint quibus loquimur, quin scḋm Apl̄um: Oportune im- 2.Tim.4.a
portune ỽbū dei prædicem⁹: quia pōt fieri ut & durus corrigatur ad mollitiē: & qui obediens est, mutata uoluntate non audiat.
b ¶ Noli esse exasperans ꝛc. Semel dixim⁹ exasperationē siue irritationē, Lxx. amaritudinem ponere. Quare ergo dicit, hoc est: Non debes eos imitari, ad quos corrigēdos mitteris: ne pc̄tm̄ simile, similem mereat & pœnam. i ¶ Aperi os tuū ꝛc. Dignū te inqt prebe sermonib⁹ meis H
& cibum suscipe spiritualē: ut quō in euan-

Ps.33.b Sicut em̄ sanctis dicit: Gustate & uidete: qm̄ suauis est dñs:
Rom.11.c sic pc̄tōres eū amarū sentiūt. Vñ & Apl̄us bonitatē & seueritatē dei sup sanctos & pc̄tōres refert. Et de pc̄tōribus qui
Ps. 145. b iacebant, scriptum est: Dñs erigit elisos: dñs diligit iustos: dñs soluit cōpeditos. Sanctis ỽo stantib⁹, præmia pollicet.
c ¶ Et filij dura facie ꝛ indomabili corde sunt: ad quos ego mitto te. Hoc in Lxx. nō habet. Magnæq; clæmentiæ est ad tales deū mittere, nec desperare eorū salutē: & cōfidētiæ prophetalis, q̄ ad tales quoq; ire nō timeat. Indomabili autem corde & dura facie: iuxta illud debemus accipere qd̄ pc̄tōri
Isa.48.a dicit: Neruus ferreus collū tuū: & frons tua ænea. Qui &
Infra.11.c in cōsequētib⁹ arguunt cordis lapidei: qd̄ de⁹ euulsurū esse se dicit: & ꝓ illo carneū redditurū: ut mollicie sua, dei præcepta suscipiat. d ¶ Et dices ad eos: hęc dicit dñs deus: Si forte uel ipsi audiant / ꝛ si forte quiescant. Simile quid & in
Hiere.26.a Hieremia scriptū est: Si forte audiant & agant pœnitētiā. Et
Matth.21.d in euāgelio: Forsitan filiū meū uerebunt. Loquit autē hæc deus ambigētis affectu, ut liberū hois monstret arbitriū: ne præscientia futurorū mali uel boni, īmutabile faciat q̄ deus futurū nouerit. Nō em̄ quia ille uētura cognoscit, necesse est nos facere q̄ ille præsciuit: sed q̄ nos ꝓpria uoluntate sum⁹ facturi, ille nouit futurū quasi deus. e ¶ Tu ḡ fili hois nō timeas eos ꝛc. Licet dura ceruice sint, & corde indomabili: tñ mea sunt fortiora præcepta. Nec te putes esse decœptū, si mittaris ad eos qui te loquentem nō audiant. Ecce prædico tibi qd̄ insaniant & cōgregent aduersum te, & circūdent te, nullū tibi effugiū relinquētes. Hoc autē faciēt: quia increduli sunt: & dei imperia cōtemnētes. f ¶ Et cū scorpionibus habitas. Qui possint ferire, qui arcuato percutere uulnere, & aculeo fistulato: ut eadē plaga, & cutem aperiat, & uenena diffundat. Vnusquisq; ꝓ moribus suis sortit uocabulū. Scri-

gelio dicit: Qui habet aures audiendi, audiat: & hic dicat: Luc.8.a
Qui habet apertū os ad comedendū, comedat. Vñ & psalmista dñs loquit: Aperi os tuū, & implebo illud. Et illere- Ps.8.b
spondit: Os meū aperui & attraxi spiritū. Et apl̄us Paulus: Ibi.118.f
qui habebat in se thesauros sapientiæ & scientiæ: & in quo Christus dñs loquebat, scribit Corinthijs: Os meū apertū 2.Co.6.c
est ad uos o corinthij. Et de saluatore Matthæus refert: Ape- Matth.5.a
riens os suū, docebat discipulos. k ¶ Et vidi et ecce man⁹ missa ad me. Pro manu missa, extentam Lxx. transtulerunt. Quæ mittit & extēdit ad eos qui dñi bñficia cōsequunt. Cōtrahit autē ab his quib⁹ loquit ꝓ ꝓphetā: Nunqd ab- Isa.50.a
breuiata & cōtracta est man⁹ dñi? Et in psalmo: Vt qd auer- Ps.73.c
tis manū tuā & dexterā tuā de medio sinu tuo in finē? Denicq; extēdit in passione pennas suas, suscepitq; discipulos: & portauit illos in humeris suis, & locutus est: Tota die expandi man⁹ meas ad pp̄lm nō credentē: ut cōgregaret filios Isa.65.a
israel: sicut gallina cōgregat pullos sub alas suas: & extēsione manuū Moysi, isrl̄ superarat Amalec. l ¶ In q̄ erat in- Exo.17.c
uolutus liber ꝛc. Pro inuoluto libro, Lxx. capitulū libri transtulerūt: in manu dñi sedentis sup thronū: quæ missa est & extenta. De q̄ & in psalmis dicit: In capitulo libri scriptū est Ps.39.b
de me. Capitulū intelligamus exordiū. Iste liber inuolutus atq; signatus, scriptusq; intus & foris, uel ante & post, tantæ difficultatis fuit, ut nullus potuerit neq; in cœlo, neq; in terra, neq; subtus terrā aperire illum & legere: nisi solus leo de Apoc.5
tribu Iuda, radix Dauid & Iesse: quē Ioannes in apocalypsi deuorasse se dixit: nō totum, sed in capitulo. i. in principio. Neq; em̄ fieri pōt, ut humana natura totos libri hui⁹ thesauros deuoret. Et expādit illū corā ꝓpheta: & legēdū cognoscē dumq; præbuit: qui in Esaia pp̄o nō credēti dicit esse signa- Esa.29.a
tus. Vsq; hodie em̄ uelamē iudæis in ueteri positū est testa-

mento.

A mento. Scriptus ꝙ erat ante & retro, de futuris & de præteritis. Vel certe foris in hiſtoriæ litera, intus intelligentia ſpiri/
ps.44.c tuali: de qua & Pſalmiſta: Omis (inquit) gloria filiæ regis ab intus. Scriptæ ꝙ erãt in eo tã intus ꝙ foris, lamẽtationes, & carmẽ, & uæ. Lamẽtationes, de his qui ad pœnitentiã pro/
1.Reg.16.a uocanẽ: ſicut Samuel
2.Co.12.g & apoſtus Paulus, plan/gebant at ꝙ lugebant Saul & corinthios: q̃s ſaluare cupiebãt. Car/men, ſuper his qui dei digni ſunt teſtimonio.
ps.95.&.97 Et q̃b⁹ pſalmiſta præ/cipit: Cantate dño can ticum nouũ. Porro uæ ſuper illis qui penitus deſperanẽ: & cũ uene/
Pro.18.a rint in ,pfundũ pc̃tõrũ cõtemnunt. ¶Ca. III

Comede uolumẽ iſtud ꝛc̃. Niſi ante comederi/mus apertũ uolumen, docere non poſſumus filios iſrael. Deni ꝙ & Dauid poſt ꝙ ipſe mi/
ps.50 ſericordiam cõſecutus eſt: Docebo (inquit) iniquos uias tuas: & impij ad te cõuertenẽ.
b ¶Et aperui os meũ ꝛc̃. Ego (inquit) aperui os meũ: qa mihi dictũ eſt: Aperi os tuum &
B comede. Et aperto ore dñs largit⁹ eſt cibos: ut initia uolũtatis in nobis ſint, & perfectionẽ
Rom.9.c beatitudinis a dño cõ ſequamur. Nõ eſt eĩ uolẽtis ne ꝙ currẽtis, ſed miſerẽtis dei. Attamẽ & uelle & cur rere, noſtri arbitrij eſt. Pro aperui, Lxx. trãſtulerũt, aperuit: ut ſubaudiaẽ, deus: quia ipſe & aperuit os ,pphetæ, & ciba/
uit eũ. c ¶Venter tuus ꝛc̃. Principia lectionis, & ſimplicis hiſtoriæ, eſus uoluminis eſt. Q̃ ꝝ aſſidua meditatione in memoriæ theſauro librũ dñi cõdiderimus, impleẽ ſpiritua liter uenter noſter, & ſaturanẽ uiſcera: ut habeam⁹ cum apl̃o
Col.3.b Paulo uiſcera miſcẽdiæ: & impleaẽ ille uenter, de quo Hiere/
Hiere.4.e mias loquiẽ: Ventrẽ meũ, uentrẽ meũ ego doleo: & ſenſus cordis mei cõturbant me. d ¶Et comedi illud ꝛc̃. Loquiẽ
ps.118.n & Dauid: Q̃ dulcia gutturi meo eloquia tua, ſuper mel ori
Ibi.18.c meo. Et alibi: Iudicia dñi uera: deſyderabilia ſup aurũ & la/pidem precioſum multũ: & dulciora ſup mel & fauum. Et
Iudic.14.b Samſon fauũ mellis in ore leonis inuenit: & dñs poſt reſur/
Luc.24.f rectionẽ, partẽ aſſi piſcis comedit & fauũ. Et in Prouerbijs
Pro.6.a de ape diciẽ, quã ꝙ hoc hebræa nõ habeant exẽplaria: Vade ad apem: & diſce quõ operatrix ſit: & opus ſuũ caſtũ faciat: cuius laborib⁹ reges & imperiti ,p ſanitate abutunẽ: quod operati ſunt Moyſes & ,pphetæ, & euãgeliſtæ, & apl̃i: ut qui/cunq; rex fieret, cui⁹ cor in manu dei eſt, dulcib⁹ fruaẽ cibis. Q̃ ꝝ ſimplex & abſq; ſerpẽtis aſtucia habet innocẽtiam columbarũ, ſimplici fide credat at ꝙ ſaluetur: quia ubiq; in/
2.Co.11.c ſidiæ ſunt: & ſæpe diabolus tranſfigurat ſe in angelũ lucis:
Pro.5.a melq; diſtillat de labijs mulieris meretricis: dulcia repro/mittẽs, ut uenena interſerat. e ¶Et dixit ad me: Fili hois vade ꝛ ingredere ad domũ iſrl̃ ꝛc̃. Cui diciẽ: Vade & ingre/dere ad domũ iſrl̃, oſtendiẽ nõ fuiſſe cũ ppl̃o pc̃tõre: licet in eiſdẽ uidereẽ ſup flumen Chobar finib⁹ cõmorari. Scriptũ
5.1.a eſt eĩ: Et ego eram in medio tranſmigrationis iuxta flumẽ Chobar. Separata eĩ erat ,pphetæ cõuerſatio: & iniquorũ
Exo.33.b offendebaẽ aſpectu. Hoc idẽ faciebat & Moyſes, procul a caſtris multitudinis figẽs tabernaculũ. Q̃d cũ fuiſſet ingreſ/

hominis quodcunq; inueneris, comede:

a Comẽde uolumẽ iſtud, & uade loque/ ¶Ca. III
b re filijs iſrael. Et apẽrui os meũ, & cibauit me uolumine illo. Et dixit ad me: Fili hominis,
c HEB. Vẽnter tu⁹ comedet: & uiſcera tua cõplebũt uolumie illo q̃d ego do tibi.
SEP. Os tuum comedet: & uenter tuus implebitur capitulo iſto tibi dato.
b Et cõmedi illud: & factũ eſt in ore meo ſicut mel dulce.
e Et dixit ad mẽ: Fili hois, uade & ingredere ad domum
f iſrl̃, & loqueris uerba mea ad eos. Nõ eĩ ad ppl̃m profundi ſermonis & difficilis linguæ tu mitteris ad domũ iſrael: neq; ad pp̃los multos & ignoti ſermonis, q̃rũ nõ poſſis audire ſermonẽ. Et ſi ad illos mittere te, ipſi audi
g rent te. Dõm⁹ aũt iſrl̃ nolunt audire te: quia nolunt au dire me. Omis quippe dom⁹ iſrl̃ attrita fronte eſt, & duro
b corde. Eccẽ dedi faciẽ tuam ualentiorẽ faciebus eorũ: & frontẽ tuam durioreẽ frontib⁹ eorũ. Vt adamantẽ & ut ſilicẽ dedi faciẽ tuã. Ne timeas eos, neq; metuas a facie
i eorũ: qa dom⁹ exaſperãs eſt. Et dixit ad me: Fili hõmis, oẽs ſermones meos q̃s loquar ad te, aſſume in cor tuũ:
k & auri b⁹ audi. Vãde ingredere ad trãſmigrationẽ, Siue captiuitatem) ad filios ppl̃i tui: & loqueris ad eos & di/
l ces eis: Hæc dicit dñs de⁹ ſi forte audiant & qeſcãt. Et aſſumpſit

Centurione diciẽ: Neq; in iſrl̃ tantã fidẽ inueni. g ¶Po/mus autẽ iſrl̃ nolunt audire te ꝛc̃. Ne cõtriſteris (ait) ſi te au/dire noluerint. Idcirco te nõ audient: quia me audire cõtem nent: iuxta q̃d & ſaluator aiebat: Qui uos non recipit, me nõ recipit. In q̃ aperte liberũ monſtraẽ arbitriũ. Et duæ red/dunt cauſæ quare nõ audiãt: Quia peruerſæ (inquit) ſunt uoluntatis, & attrita fronte: ſiue ut Lxx. uerterũt, cõtentioſi ſunt: & ſubaudiẽ, q̃ ſæpe ad ſalutẽ ,puocati, noluerũt audi/re. b ¶Ecce dedi faciẽ tuã valentiorẽ facieb⁹ eorũ ꝛc̃. Do/mus iſrl̃ attritæ frontis eſt, & ,pcacis audaciæ, & duro ſic cor de, ut ſcorpionibus cõpareẽ. Ideo dedi tibi uultũ duriſſimũ & frontẽ quæ nullo pudore ſupereẽ. Ex q̃ diſcimus interdũ gratiæ eſſe dei impudentiæ reſiſtere: & cum res popoſcerit, frontẽ fronte concutere. Hoc autem tribuiẽ, ne noſtra uere/cundia & humanus pudor pertimeſcat inſidias æmulorũ.
i ¶Fili hominis ꝛc̃. Iſte eſt cibus uoluminis: & hæc ſunt uerba quib⁹ pro diuerſitate audientiũ, uel lamenta, uel car/men, uel uæ, hoib⁹ loquimur. Et tñ notandũ q̃ ante ſermo nes dei in nr̃o corde cõdendi ſunt, audiendiq; & intelligẽdi diligentius: & ſic ad pp̃lm proferẽdi. k ¶Vade ingredere ad tranſmigrationem ꝛc̃. Et dñs noſter uenit ad populũ iu/dæorũ mittẽte pr̃e, ut prædicaret captiuis remiſſionẽ: & im/pleret in eo q̃d ſcriptũ eſt: Aſcẽdẽs in altũ, captiuã duxit ca/ptiuitatẽ: dedit dona hoib⁹. l ¶Et aſſumpſit me ſpũs ꝛc̃. Deus de q̃ ſcriptũ eſt: Aſſumẽs mãſuetos dñs, ipſe aſſum/pſit & ,pphetã: qui nõ erat in carne, ſed in ſpũ: & ambulans in ſpiritu, carnis opera nõ implebat: ſpũs eĩ dei erat in eo. Q̃uãobrẽ & terrena cõtemnẽs, rapiẽ a ſpiritu: & audit poſt ſe uocẽ cõmotionis magnæ, præteritorũ obliuiſcẽs, & in fu/turũ ſe extẽdens: ut inimicorũ inſidias poſt tergũ relinque/ret. Tale quid & in Exodo legimus: q̃n Pharao & oĩs exerci/tus ei⁹ ꝓſequebaẽ iſrael: & angelus in colũna nubis deſeruit

C
Luc.5.f

Act.13.g
D

Matth.8.b

Ibi.10.d

ps.67.d

Ibi.146.a

Exo.14.e

priora castrorū: uenitq; post tergū, & tota nocte stetit inter
israel & ægyptios: ut perterritis aduersarijs, audiret israel:
Bñdicta gloria dñi de loco suo. Locus autē dñi est omis in
quib⁹ hospiciū inuenit. Aut certe filius locus est patris, sicut
Ioh.14.b & pater locus est filij: dicente dño saluatore: Ego in patre, &
pater in me. Hoc idem
Michee.1.a significat & Micheas:
Ecce dñs egredietᵉ de
loco suo: & descendet
super excelsa terræ: &
cōmouebunt montes
subter eū: & ualles ta-
bescent sicut cera a fa-
cie ignis: & sicut aqua
quæ defertur in præ-
ceps. Descendente em
dño saluatore & profi-
ciscēte de patre: excelsa
terræ mōtesq; cōmoti
sunt, & inferiora uallis
liquefacta. Potest lo-
cus esse gloriæ dñi, &
1.Timo.6.c lux inaccessibilis: de q̄
& Apostolus loquit: Qui
solus habet immorta-
litatem, & lucē habitat
inaccessibilē. Quādo
præterita iudicia dñi
animo reuoluim⁹, au-
dimus uocem post ter
gum cōmotionis ma-
gnæ. Qñ futura cor-
de meditamur: audi-
tur uox de priorib⁹: &
ex his quæ ante sunt.

F a ¶ Et vocē alarū ani
malium percutiētiū al
teram ad alteram ⁊c.
Pro eo qd subaudit:
ἀπὸ κοινοῦ iuxta he-
braicum: Audiui post
me uocē cōmotionis
magnæ: & audiui uo-
cem alarū aiantiū, &
uocē rotarū, addidere
Exo.20.c Lxx. Et uidi uocē alarū animaliū percutientiū alterā ad al-
teram: & reliqua: iuxta illud qd in Exodo legit: Et uidebat
omnis populus uocē dei: ut uocē quæ ueniebat post tergū,
audierit propheta: quæ autē ante se erat, uiderit. Sed melius
& uerius est, auditā uocē intellexisse, q̄ uisam: tam alarū per
cutientiū se mutuo q̄ rotarū: de quibus supra diximus: Et
cōmotionis magnæ: quæ dei iram super israel populū, uen-
turam esse monstrabat. b ¶ Spiritus quoq; leuauit me et
assumpsit me ⁊c. Postq̄ eleuatus a spiritu est, & assumptus
ab eo: tunc in indignatione & in amaritudine spūs sui abijt
quo ferebatur, intelligens indignationem dei: & quid signi
ficaret uisio mēte pertractās. Siue sublimis ipso spiritus sui
impetu ferebat: cupiens ire quo dominus imperabat. Spi-
ritum autē eius, non spiritum sanctum, sed spiritū hominis
Esa.26.b intelligam⁹: de quo in multis locis dicitur: ut in Esaia: De
nocte cōsurgit spiritus meus ad te deus. Transferturq; pro-
pheta nō (ut quidā æstimant) in spiritu, sed in ipso corpore:
Dañ.14.f qd & de Habacuc iuxta Theodotionē legimus. c ¶ Do-
nus enim dñi erat mecū confortans me. Et veni ad transmi-
grationē ad aceruū nouarū frugum ⁊c. Pro eo qd nos uerti-
mus, aceruū nouarū frugū, Aquila, Symmachus, & Theo-
dotio, ipsa uerba posuere hebraica תֵּל אֲבִיב: quod Lxx.
transtulerunt, μετέωρος καὶ περίλυθρον, id est, sublimis & cir-
cuiui: melius esse credentes aliquid dicere q̄ imponere q̄
lectori faceret quæstionē. Nos autē ab hebræis didicimus
תֵּל אֲבִיב significare, quādo noua frumēta uel hordea con
gregant: & post famem & penuriam anteq̄ terant in area,

spem ciborū aliquam repromittunt. Ita & israel parᵘus & G
tenuis qui habitabat in ripis Chobar fluminis, quasi reui-
uiscens, ortusq; de terra, sementem iudaici populi promitte
bat. Manus autem domini fit super prophetam, confortans
eum, ut possit nomen speculatoris accipere, & docere quod
didicit: Septēq; prius
dieb⁹ uersaᵗ inter eos,
uidens cuncta quæ ge
rerent: ut postea sciret
quæ corriperet. Mœ-
ret autem siue conuer-
satur in medio eorum:
uidens scelera & iustā
dei, p pctōrū iniqtate
sentētiā. Pro eo qd nos
diximus, mœrens, &
in hebræo scriptū est
מְשֹׁמֵם, Theodotio
transtulit, admirans,
ut stuporē, pphetæ ini
quitates eorū cernētis
exprimeret. Aquilæ
vo secūda æditio, quā
hebræi κατὰ ἀκρίβειαν
nominant, transtulit:
ἠρεμάζων, id est quie-
scens, & seorsum posi-
tus: ut fuisse quidem
se in medio captiuorū,
sed ab eis separatum
mente monstraret.
b ¶ Cum autem per-
transissent septē dies,
factū est uerbū dñi ad
me dicens: Fili hois,
speculatorē dedi te do
mui israel ⁊c. Qui spe
culator futurus est, &
dei uerba populo nar-
raturus, multo tēpore
debet quiescere: & do-
lere ad ea quæ uideat:
nihilq; habere eorum
in conscientia, quæ in
alijs correpturus est.
2.Co.6.c

e ¶ Si dicēte me ad impium: morte morieris ⁊c. Duo sunt
impij siue iniqui, ut Lxx. transtulerūt. Vnus qui nihil audit
a speculatore, & in sua impietate morietur: cui⁹ sanguis de
speculatoris quæriᵗ manibus. Alter, cui speculator annun-
ciat: & ille audire contemnens, suo uitio moritur: ita dum-
taxat, ut speculator a culpa alienus sit. Ex quo intelligimus
ideo dominū impio cōminari & dicere: Morte morieris, ut
auertatur a uia sua impia & uiuat. Cōminatio enim non in
hoīes, sed in peccata est: nec in eos qui cōuertunᵗ a uitijs, sed
qui in peccato permanent. Magnūq; discrimē est, dei tacere
sermones: ob triplicē causam. Vel propter timorē, uel pro-
pter pigriciam, uel propter adulationē. Vnde & Esaias: Væ Esa.6.b
(inquit) mihi misero, quia tacui. Quodq; sequit: Tu autē
animā tuam liberasti: illud apostolicū sonat: Si cuius opus
arserit, damnū patiet: ipse autem saluus erit: sic tamē quasi
per ignem: ut probet utrum speculator externus a causa sit
mortis eius qui perijt, an reus. Opus enim magistri, salus
discipuli est. f ¶ Sed et si cōuersus iustus a iusticia sua fece
rit iniquitatem ⁊c. Sicut impios uel iniquos duos legimus:
Vnū, qui nō audiuit & perijt: alterū, qui audiuit: & perseue-
rauit in nequicia: Sic duo iusti sunt: unus qui nō audiuit &
perijt: alter qui audiuit, & cōuersus ad pœnitētiam, saluauit
animā suam. Notandumq; q̄ possit iustus cadere: & si ha-
buerit magistrū, ad meliora conuerti. Et bona igitur opera
indigent assiduo præceptore, ne lapsus ab optimo cursu, re-
trahat pedem. Et impius quidē uel iniquus si conuersus nō
fuerit, in impietate & iniquitate sua morietᵉ. Iustus autem si
Esa.20.a

fecerit

A fecerit impietatē atq; peccatū,non ſtatim moriē,ſed ponitur offendiculū coram eo ſiue tormentū:& ut Theodotio dixit, infirmitas:ut torqueaē,& planā uiam nō inueniat,& intelli
1.Co.11.g gat ſe languidū : de quibus & Apſtus dicit : Ideo infirmanē multi apud uos,& dormiunt multi.Prodeſt em̄ iuſto intelligere delictū ſuū,conſcientiæq; tormētum: & dicere cum pſalmiſta:
ps.31.a Conuerſus ſum in erumna mea, dū mihi infigitur ſpina.Et quō impio nō ſunt obuiæ iniquitates, ſi auertaē à uia ſua impia & uiuat:ſic iuſto nō ,pſunt antiquæ iuſticiæ, ſi nouis facinoribus oppriматur. Qđ autē intulit:Ipſe morietur,quia nō annunciaſti ei:ſubaudiē,potuiſſe eum uiuere, ſi ſpeculator magiſterq; docuiſſet.

a ¶ Et facta eſt ibi ꝛc. Qđ ex hebræo tranſtulimus,ibi,& in Lxx. nō habeē: ſignificāter poſitū eſt : nec dubiū, quē locum ſignificet.
6.3.d Supra em̄ legimus: Et ueni ad tranſmigrationem ad aceruū nouarum frugū,ad eos qui habitabant iuxta fluuium chobar.Rectecq; ei q dixerat,ſedi:iubeē ut ſurgat.Et qui ingreſſus fuerat ad tranſmigrationem,audit,egrede:nō in cōfragoſas ualles, non in præruptas rupes, ſed in campi latitudinē: quæ poſſit capere gloriam dñi.
2.Co.6.c Vnde & Corinthijs dicit:Dilatamini. Qñ ingrediē ad captiuos, de quib⁹ dictū eſt, q̄ inſaniant & perſequanē eum: forti manu indiget,ut poſſit reſiſtere:& furorē perſequentiū ſuſtinere. Qñ autē egrediē in campū , fit quidē ſuper eum manus dñi:quia abſq; illius adiutorio exire nō poterat, ſed non addiē fortis. Ad uidendā em̄ gloriā dei, nō ad pugnandum egrediē.Et hoc animaduertendū q̄ in medio captiuorum ſedentiū, ipſe ſedens ,ppheta gloriam dñi non uiderit.

b ¶ Et ſurrexi et egreſſus ſum in campū ꝛc. Iubente dño, ingrediē:& iubente,egrediē:ſedetq; cū ſedētibus:quia ſtantem illū numerus captiuorū audire non poterat.Egreſſuſq; in campi latitudinē,uidit ſtantē gloriā dñi,quā prius uiderat ambulantē & eleuantē ſe,& interdū ſtantē. Quia iuxta fluuiū ſæculi huius Chobar,qui interpretari poteſt grauiſſimus,gloria cernebaē: qđ ſignificat omnē mundi huius gloriam præterfluere:& gradū ſtabilē non habere. Gloria autē domini ſtans & perſeuerans,cū ſtante ,ppheta uideē in campo:quæ in medio captiuorum,nec ſtare poterat, nec uideri.

c ¶ Et cecidi in faciē meā ꝛc. Stantē gloriā dñi ferre nō ſuſtinens,cecidit in faciē ſuam:ut ab ingrediente in eum ſpiritu, leuareē. Qui ſpiritus ſtatuit eū ſup pedes ſuos : & locutus eſt ei dicēs:Intra & includere in medio domⁱ tuæ.Et eſt ſenſus : Quia corroboratus es aſpectu dominicæ maieſtatis, nullū timeas:nec aliquē pertimeſcas,ſed reuertere in domū tuam:uel ad neceſſitates corporis, ut quidam putant:uel in
Eſa.20.a ſignum futuræ obſidionis.Et quō Eſaias diſcalciatus & nudus,trium annorū captiuitatē & nuditatē populi nunciauit: ita & tu clauſus domo,opere ipſo ,ppheta uicinā obſidionē urbis hieruſalem.

d ¶ Et tu fili hoīs:ecce data ſunt ſup te uincula ꝛc. Qđ in domo claudiē , qđ uinculis alligaē, qđ non egrediē ad eos,inter quos habitat:ſed inter multitudinem captiuorū,ſolitudinē carceris patiē (ut ſupra dixi),obſidionis indiciū eſt:qđ clauſa hieruſalē atq; circūdata ab exercitu Chaldæorū , nullū habitantiū foras exire permittet: Hæc eſt olla de q̄ Hieremias loquiē : & ipſe hic ppheta in conſequētibus : in qua carnes populi conſumuntur : Qđ autē lingua ,pphetæ palato uel gutturi cohæret:& mutus effectus,auctoritatem nō habet increpantis, cauſa perſpicua eſt: qa (inquit)domⁱ exaſperans eſt. Et eſt ſenſus: Tantæ ſunt amaritudines,& tantæ aduerſus deum cōtentiones: ut obiurgantem non meream audire . Ex quo perſpicuū eſt ,ubi multitudo fuerit peccatorum,indignos eſſe peccantes qui a dño corrigantur. Hiere.3.c

e ¶ Cū autē locutus fuero tibi/ aperiam os tuū ꝛc. Illud quod in Eccleſiaſte legimus: Tempus tacendi,& tempus loquēdi, Eccs.3.ā etiam in ſermone prophetico cōprobaē: qđ eiuſdem ſit ſapiētiæ,& tacere,& loqui ,p tempore:& dare conſeruis in tēpore ſuo cibaria. Vnde & Eſaias ad populum non credentē: Eſa.65.ā Tacui, nunquid ſemp tacebo dicit dominⁱ? Qui igitur ob multitudinē peccatorū diu clauſum os tenuit:quia uidit aliquos poſſe conuerti, de quibus dictum eſt: Qui audit,audiat: & qui a malis quieſcit,quieſcat & deſinat:idcirco aperto ore & nō ,ppria uoluntate,ſed domini iuſſione loquiē ad populū. Id autē qđ nos poſuimⁱ: Qui audit,audiat:& qui quieſcit, quieſcat:pro quo Lxx. interpretati ſunt: Qui audit,audiat: & qui incredulus eſt,incredulus ſit: Secūda Aquilæ æditio ita tranſtulit: Qui audit,audieē:& qui relinquit,relinqueē. Et eſt ſenſus: Qui habet,dabiē ei:qui autē nō habet:etiam Mar.4.ē id quod uidetur habere, auferetur ab eo.

¶ Ca. IIII

¶ Et tu fili hominis / ſume tibi laterē ꝛc. Sicut prius diximus: Intra & includere in medio domus tuæ: & ecce data ſunt ſup te uincula,& ligabūt te, & nō egredieris,typū eſſe ,pphetā futuræ obſidionis urbis hieruſalē:ita nūc Geometrica iubeē in latere arte deſcribere:ipſumq; laterē poni in cōſpectu ,pphetæ: ut poſtq; deſcripſerit in puluere hieruſalē, omnē aduerſum eam pingaē obſidionē:adumbrans munitiones & cōportatos aggeres, & coronā uallantis exercitus,& arietes in circuitu: per quæ omnia,urbes capi ſolent. Munitiones dicunē,quibus urbs claudiē, ne quis obſeſſorū poſſit effugere . Cōportati aggeres,quibⁱ uallum foſſæq; cōpleē. Caſtra,militū cuſtodiæ per circuitū. Arietes,quibus murorū fundamēta quatiunē: & lapidum iunctura diſſoluiē. Hoc autē dicit, ut ſignificeē urbis hieruſalē ſub Sedechia rege uicina captiuitas : cūius anno undecimo , & rex & ciuitas capta eſt . Pro latere , qui græce dicit genere fœminino ἡ πλίνθος : Symmachus manifeſtius interpretatus eſt πλινθεῖον , quem nos laterculum & abacum appellare poſſumus . In cuius puluere ſolent geo-

B metræ γραμμας, id est, lineas radioscp describere. Ex quo quidam uolunt non absurdum esse etiam huius doctrinæ
Iosue.2.a habere scientiã: illa exẽpla replicantes, cp Iesus filius Nauæ exploratores miserit, qui terram describerent: quæ proprie
Zach.2.a uocatur geometria: Et angelus in Zacharia habuerit funiculum geometricũ ad hierusalẽ metiendam: Et qđ nunc iubetur propheta hierusalem in puluere describere, quæ apud eos proprie appellaẽ σχιογραφια. Possumus laterem & in sugillationẽ israelis accipere: cp in luto & Exo.1.c latere seruierit Pharaoni: Siue ut urbs quam putabant esse firmam & inexpugnabilẽ, fragilissimo lateri comparetur: qui ad tactum aquæ ilico soluitur: ut de quã prius dictũ est: nunquid petra durissima uel deserti mons est filiæ sion: uertatur in laterem, qui inundatione babylonia corrumpatur: iuxta Esa.8.b illud qđ scriptũ est: Propterea adducet dñs sup uos aquas multas & fortes, regem assyriorũ. a ¶ Et tu sume tibi sartaginem ferreã ẽ. Quod supra diximus: & ipsum prophetam, & descriptionẽ lateris, munitionib⁹, aggere, arietibuscp circũdantẽ, in signũ præcedere obsidendæ hierusalem: hoc nunc manifestius dicit, post multa quæ media sunt. Signũ est domui israel. Sartago ferrea, quæ instar muri inter prophetam & urbem ponit, grandẽ iram demonstrat dei: quæ nullis precibus fatigat, nec flectat ad misericordiam. Sicut eñ omnia metalla ferrũ domat, nihilcp eo durius est: sic incredibilia scelera hierusalẽ, deum natura mollem, suo uitio fecerunt esse durissimũ. Sartago quocp dicit medius inter
F populũ & deum murus oppositus: ut ostendat omnẽ multitudinẽ in breui esse frangendam, redigẽdamcp ad nihilũ. Obfirmatio aũt uultus cõtra urbem, seueritatis indiciũ est: iuxta illud quod alibi scriptum legimus: Facies domini super faciẽtes mala: ut disperdat de terra memoriam eorum. b ¶ Et tu dormies sup latus tuũ sinistrũ ẽ. numero dierũ trecẽtos & nonaginta dies ẽ. Quæramus qui sint anni trecenti nonaginta: qui ,p diebus totidem supputenẽ: quibus in sinistro latere ,ppheta dormierit uinctus atcp cõstrictus: ita ut in latus se alterũ non moueret, captiuitatẽ & miserias decẽ tribuũ, id est israelis ostendẽs: Et qui alij quadraginta anni, quibus ,p Iuda & iniquitatib⁹ eius in dextro iacuerit latere: siue ut narrat sancta scriptura, dormierit. De isrl' hoc
4.Reg.15.f dicendũ est, cp sub rege Phaceæ filio Romeliæ, qui undeuicesim⁹ regnauit in israel annis uiginti, uenit Teglathphalasar rex Assur: & cœpit Aion & Abel, domũ Maachã, & Ianoe & Cedes, Haçor & Galaad & galileã, & uniuersam terrã Nephtalim: & transtulit eos in assyrios. Post quẽ regnauit in israel
Ibi.17.a Osee filius Hela annis nouẽ: captuscp est cum omni samaria a Salmanassar rege assyriorum: & translatus in Elam & Abor fluuios Goçam in ciuitatibus Mœdorũ. Sexto autẽ Eçechiæ regis anno, ut sancta regũ narrat historia, captus est Osee. A quo si per ordinẽ supputemus, quot annis israel fuerit in angustia & iugo pressus captiuitatis: sic inuenire poterimus. A sexto anno uscp ad uicesimũ annũ: tot eñ Eçechias regnauit annis, supputantur anni uigintiquatuor: cui successit Manasses, regnauitcp annis quinquagintaquincp. Post hunc Amon regnauit annis duobus: Post quẽ Iosias annis triginta & duobus. Cui successit Ioakim, qui & Eliakim cognominat⁹ est: & regnauit annis undecim. Post quẽ Ioachin cognomẽto Iechonias, qui statim ductus est in captiuitatẽ: regnauitcp ,p eo Sedechias annis undecim: sub q̃ capta est hierusalẽ tẽplumcp destructũ. Fiunt itacp a prima captiuitate israel, quæ facta est sub rege Phaceæ uscp ad undecimũ annũ Sedechiæ, q̃ templũ desolatũ est, anni centum sexagintaquatuor. A secunda, qñ captus est Osee; & omnis subuersa samaria, anni centũ trigintaquincp. Fueruntcp desolationis tẽpli, anni septuaginta. Qui additi primæ captiuitati, faciunt annos ducẽtos trigintaquatuor. In secundo eñ Darij regis Persarũ anno, templũ extructũ est a Zorobabel filio Salathiel: & Iesu filio Iosedech, prophetantibus Aggeo & Zacharia, q regnauit annis triginta sex: unocp sublato, adduntur anni ei⁹ trigintaquincp. Post quẽ regnauit Xerses filius Darij, annis uiginti. Post quẽ Artabanus, mẽsibus septẽ. Et Xerses qui cognominabatur μακρόχερ, annis q̃draginta. Post quẽ Xerses, mensibus duobus: & Sogdian⁹, mensib⁹ septem. Cui successit Darius cognomẽto νόθος, qui regnauit annis decem & nouem. Post quem Artaxerses cognomento μνήμων Darij & Parisatidis filius, regnauit annis q̃draginta, qui ab hebræis Asuerus appellaẽ: sub q̃ Mardochei & Hester narraẽ historia: qñ oĩs pp̃lus iu Hester.8.b dæorũ de mortis periculo liberat⁹, recepit pristinã libertatẽ. Fiũtcp a sc̃do anno Darij uscp ad extremũ annũ Asueri, anni centũ quinquagintaquincp, mẽses quatuor. Qui additi superiorib⁹ annis ducẽtis trigintaquatuor, faciũt annos trecẽtos octogintanouẽ, & mẽses quatuor. Dextri autẽ lateris dormitio. i. annorũ quadraginta, facile supputaẽ. Post Eliakim eñ qui cognominatus est Ioakim, regnauit fili⁹ ei⁹ Ioachin cognomẽto Iechonias, mẽsib⁹ tribus. Quo regnante, ascẽderũt serui Nabuchodonosor regis babylonis in hierusalẽ: & circũdata est munitionib⁹: uenitcp nabuchodonosor rex babylonis ad ciuitatẽ, cũ serui eius oppugnarẽt eam. Et egressus ẽ Ioachin rex Iuda ad regẽ babylonis, ipse & mater ei⁹, & serui ei⁹, & principes ei⁹, & eunuchi eius: & suscepit eũ rex babylonis, anno octauo regni sui: & ,ptulit oĩs inde thesauros dom⁹ dñi, & thesauros dom⁹ regiæ. Et post paululũ trãstulit oĩm hierl'm, & uniuersos principes, & oĩs fortes exercit⁹, decẽ milia ĩ captiuitatẽ, & oĩm artificẽ & inclusorẽ, nihilcp relictũ est, exceptis paupib⁹ pp̃li terræ. Quo capto cũ infinita pp̃li mlt̃itudine, & cũctis opib⁹ hierl'm, regnauit Sedechias annis undecim: sub q̃ capta urbs tẽplũcp destructũ est. Cui⁹ solitudo uscp ad secundũ Darij annũ, permãsit annis septuaginta. Tricesimo autẽ desolationis tẽpli anno, Cyrus regnauit in Persis: subuerso Astyage rege mœdorũ: qui Esa.45 iuxta ,pphetiã Esaiæ, quinquaginta ferme hoĩm milia de tribu Iuda remisit in hierusalẽ: & uasa tẽpli quæ Nabuchodonosor asportauerat: & cætera quæ Esdræ narrat historia. Sicut igit̃ in israel, hoc est, decẽ tribub⁹ a Phacee rege isrl': sub q̃ Salmanasar israelitici pp̃li multa uastauit, uscp ad quadragesimũ annũ Asueri, supputam⁹ annos trecẽtos nonaginta: qñ uniuersi iudaici pp̃li p̃secutio mitigata est: sic a primo anno Iechoniæ qñ magna pars hierl'm trãslata ẽ in babylonẽ, uscp ad primũ Cyri regis persarũ annum: qui desolationis templi erat annus tricesim⁹, supputanẽ anni quadraginta: sub q̃ iudæorũ laxata captiuitas est, & libertas pp̃lo reddita. Quidã trecẽtos nonaginta annos israelis, & q̃draginta Iudæ iungẽtes, faciũt annos q̃dringẽtos triginta: & uolunt eos impleri a baptismate saluatoris, uscp ad consumationẽ mũdi. Alij ⁹o & maxime iudæi a secũdo anno Vespasiani, qñ hierl'm a Rhomanis capta, tẽplũcp subuersum est: supputari uolunt in tribulatione & angustia, & captiuitatis iugo pp̃li cõstituti, annos q̃dringẽtos triginta: & sic redire pp̃lm ad pristinũ statum: ut quõ filij isrl' q̃dringẽtis triginta annis fuerunt in ægypto: sic & in eodẽ numero finiaẽ extrema captiuitas. Scriptũcp eẽ in Exodo: Habitatio aũt filiorũ isrl', q̃ Exo.12.f habitauerũt in terra ægypti, anni q̃dringẽti triginta. Et iterũ: Ibidem

Et tu sumẽ tibi sartaginem ferream: & pones eam murum ferreum inter te & inter ciuitatem: & obfirmabis faciem tuam ad eam: & erit in obsidionem, & circundabis eam. Signum domui israel est. Et tu dormies super latus tuum sinistrum: & pones iniquitates domus israel super eo, numero dierum quibus dormies super illud: & assumes iniquitatẽ eorũ. Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorũ, numero dierũ trecẽtos & nonaginta dies: & portabis iniquitatẽ domus israel. Et cum cõpleueris hæc, dormies super latus tuũ dextrũ secũdo: & assumes iniquitatẽ domus Iuda quadraginta dieb⁹. Diem pro anno: diem inquam pro anno dedi tibi.

Factum est

A Factū est post annos quadringētos triginta, egressus est oīs exercitus dñi nocte. Satisq; miror cur uulgata exemplaria centum nonaginta annos habeant: & in quibusdam scriptū sit, centū quinquaginta: cū perspicue & hebraicū & Aquila, Symmachusq; & Theodotio, trecētos nonaginta annos teneant: & apud ipsos Lxx. qui tamen non sunt scriptorū uitio deprauati, idē numerus reperiat. Difficillimā quæstionē, & ne dicā superbe, a nullo explanatā, non tā nostri sciētia q̄ dñi gratia exposuisse nos credimus: impleto illo q̄ ipse pollicitus est: Quærite, & Matth. 7. a inuenietis: petite, & accipietis: pulsate, & aperietur uobis. Qui autē uoluerit supputare a prima captiuitate quæ facta est sub Manahē filio Gaddi rege israel: 4. Reg. 15 qui regnauit in samaria annis decē: quādo uenit Phul rex assyriorum in terrā israel: & mille talēta accepit argenti: & post eū alios duos ānos phaceæ q̄s regnauit in israel: inueniet. uicesimooctauo anno regis Assueri cōpleri, trecentos nonaginta annos, quando Hester fertur historia: q̄d & credibilius est. Neq; enim finito imperio Assueri, sed adhuc regnāte eo, israel iugū grauissimæ seruitutis abiecit.

a HEB. Et ad ôbsidionem hierusalem conuertes faciē tuā: & brachiū tuū erit exertum: & prophetabis aduersum eam.

SEP. Et ad conclusionem hierusalem parabis faciem tuam: & brachium tuum roborabis & prophetabis super eam.

b Ecce circundedi te uinculis: & non te conuertes de latere tuo in latus alterum: donec compleas dies obsidionis

c Vel conclusionis tuæ. Et tū sume tibi frumentum & hordeum, & fabam, & lentem, & milium, & uitiam, & mittes ea in uas unū: & facies tibi panes numero dierū quibus dormies super latus tuum: trecentis & nonaginta diebus comedes illud. Cibus autem tuus quo uescēris: erit in pondere uiginti statheres in die: a tempore usq; ad tempus comedes illud. Et aquam in mensura bibes sextam partem hin: a tempore usq; ad tempus bibes illud. Et quasi subcinericium hordeaceum comedes illud: & stercore humano operies illud in oculis eorum.

b Et dixit dôminus: Sic comedent filij israel panem suū pollutum inter gentes ad quas eīciam eos. Et dixi

B a Et ad obsidionē hierusalē cōuertes faciē tuā ⁊ brachiū tuū ⁊c. Præparatione uultus opus est ac robore & cōfirmatione exerti brachij atq; nudati: ut non solum uoce, sed & gestu & habitu prophetantis urbis obsidio demonstretur. b Ecce circūdedi te uinculis: ⁊ nō te cōuertes de latere tuo in latus alterū ⁊c. Sinistræ partes: quia sine templo & notitia dei fuerāt in samaria, delegantur israeli: dextræ, iudæ: in qua dei cultus & religio. Et notādū q̄ in altero sit pœna peccantiū: in altero uirtutis exercitatio. Nec conuertit se de altero in alterū latus: ut nulla cruciatuū requies indicetur: donec impleatur supradictorū dierū perfecta conclusio. Q. d. dies prophetæ, hoc annus est patiētibus. Et quos annos putabat Laban, Iacob erāt quasi pauci dies. Nō solū aūt in supplicijs uarietas ē, p diuersitate meritorū: sed in bonorū q̄q; retributiōe, agni ī dextera: & hedi stāt in sinistra. Vñ & in alio Eccs. 10. a loco scriptū est: Cor sapiētis in dextera eius: cor aūt stulti in Luc. 13. b sinistra eius. Alia sūt dñi uincula, q̄bus in salutē ligamur: alia Pro. 5. d diaboli, q̄bus decē & octo annis ligauerat mulierē in euāgelio. Iob. 11. f Vnde & funibus pctōrū suorū unusq̄sq; cōstringit. Quæ soluit dñs p typū Laçari suscitati: q̄ fasciolis & institis uinctus iacuerat in sepulchro. c Et tu sume tibi frumentū ⁊ hordeum ⁊ fabam ⁊ lentē ⁊ milium ⁊ uitiam ⁊c. Quā nos uitiā interpretati sumus: pro quo in hebræo dicit כֻּסְמִין Lxx. Theodotioq; posuerūt ὄλυραν, quā alij auenā, alij siglā putant. Aq̄læ autē prima æditio & Symmachus ζέας siue ζειάς interpretati sunt: q̄s nos uel far, uel gētili italiæ, panno niæq; sermone, spicā speltāq; dicimus. In uase quoq; Lxx. addidere ὀστρακίνῳ. i. fictili. Iubetur autem propheta famem futuram & inopiam populi israel opere demonstrare. Sicut enim in rerum omnium penuria non queruntur ciborum diuersitates & deliciæ, sed quomodo uenter impleatur: sic nunc propheta, frumentum & hordeum, fabam, lentem & milium auenamq; mittit in unum uas: facitq; trecentos nonaginta panes, quos p singulos dies comedat. Qui panes habent uicenos siclos: id est, statheres. Siclus autem: id est, stather, habet drachmas quatuor. Drachmæ autem octo, latinam unciam faciunt: ita ut unus panis decem uncias habere dicatur: quo trahitur magis anima quā sustentatur: Sterilitatē cibi, aquæ auget sterilitas. Sextam enim partem mēsuræ hebraice quæ appellatur hin, iubet p singulos dies bibere. Porro hin duos χόας atticos facit: quos nos appellare possumus duos sextarios italicos: ita ut hin mensura sit iudaici sextarij nostri q̄ castrensis: cuius sexta pars facit tertiam partem sextarij italici. Qui cibus & potus iuxta inclytū Oratorē, non uires tribuit: sed mortē prohibet. Q. d. autem dicit: A tēpore usq; ad tempus comedes uel bibes illud: a uespere usq; ad uesperā significat: licet quidā male ab anno usq; ad annum intelligi putent. Ipsiq; panes instar hordeacij panis subcineritij fiunt. Dicituq; ei ut humano stercore opiat eos, non ignorantibus his qui comessuri sunt: solet quippe insciti a miserias temperare: sed uidentibus & in oculis eorum: ut ante aspectus horrorem q̄ gustus nauseam sustineat. Notandum quoq; q̄ iuxta numerū dierū sinistri lateris, trecēti nonaginta subcineritij panes iubeant fieri, & p singulos dies comedi: & de q̄draginta dierum dextri lateris panibus omnino taceatur: ut occulte sancta scriptura insinuet, nō eandem pœnam populi esse peccatoris, si tamen noticiam habeat dei: & eius qui a religione ueri dei omnino discesserit. Possumus autem & hoc dicere iuxta intelligentiam spiritualem, q̄d iudaicus populus post offensam dei usq; hodie subcineritios panes comedat: mixtos frumento, hordeo, faba, lente, milio, & auena: quorum alter hominum: alter iumentorum cibus est. In eo em̄ q̄d uidentur in unum deum credere, habent aliquid & frumenti. Q. d. autem filium neganti: hordeo iumentorū pascuntur & fabis: quibus comedentium uenter inflatur: & mens opprimi dicitur: intantū ut Pythagoreis quoq; cibus detestabilis sit. Propter lentem Esau primogenita perdidit. Milium rusticorum & agrestium & altilium cibus est. Auena siue uitia & olyra, bruta pascuntur animalia. Quod autem scribitur iuxta Lxx. Helias fugiens Hieçabel inuenis panem ἐγκρυφίτου subcinericium: persecutionis & penuriæ signū est. Vnde & a coruis pascit: ut quia cibū nō inuenerat in israel: nationū quæ īmundæ erāt pascere alimētis. Lex quoq; ipsa quā legūt & nō intelligūt, subcineritius panis est & optus humano stercore. Quāobrē & Paulus apostolus Philip. 3. b lucra legis & pristinarū cerimoniarū obseruantiā: dicit se habuisse sicut stercora ut christum lucrifaceret. b Et dixit dñs: Sic comedēt filij israel panē suū pollutū ⁊c. Prophetas Zach. 3. c iuxta Zacharīā uiros esse portentosos: qui suis opibus futura portendāt: & de q̄bus loquitur deus: In manibus pphetarū assimilatus sum: in multis locis creberrime legimus. Sicut igit Ezechiel panē comedit in stercore: sic & filij israel uel oīs populus iudæorū: siue ut alij putāt decē tribus, comedēt panē pollutū in nationibus: licet ad eos nō sit comminatio qui iam eiecti sunt: sed ad eos qui eīciēdi sūt de terra repromissionis. Quod cum propheta didicisset: iuxta Aquilam

E tertio detestat⁹ est ah,ah,ah, Iuxta Symmachū uero & Lxx. rñdit μκδαμῶσ cp latine dicit nequaq̄. Pro quo Theodotio trāstulit: O dñe de⁹. Ne putem⁹ eū cōtradicere dñi impio, sed causas reddere immo deprecari: cur hoc facere non possit. Deniq̄ ipetrat qđ rogauit: & sentētiæ austeritas, mitiori impio tēpata ē. Quæritur cur Eçechiel faciliora renuerit: & Oseæ scorto statim fuerit copulatus, nec contradixerit: imo respōderit, castum habere se corpus: neq̄ cōmixtione meretricis debere maculari: dicente Apostolo: Qui adhæret meretrici, unū cū ea corpus efficitur. Ex quo ostenditur figurā fuisse synagogæ uel ecclīæ, nō uere iuxta literā perpetratū: qđ ipsū exponētes ꝓphetā pleni⁹ dissemus. Morticinum dicit cp absq̄ effusione sanguinis amittit uitā, & in q̄ morit anima, laceratum a bestijs, cp græce appellatur θηριάλωτον. Qđ autē ꝓ humano stercore, boum cōceditur fimus, leuiora significāt mala: dū iubent qdē coctū in bubulo stercore comedere panē: sed ab humani stercoris lōge esse īmūdicia: & usq̄ hodie in ppto iudæoꝝ seruat ista sentētia: ut nō comedāt panē suū in hūano stercore. Neq̄ em idolis seruiūt: nec uaria dæmonū portēta uenerāt: sed in fimo bubulo: dū oia ꝓpter carnē & uentrē, & terræ huius bona operātur: scd'm cp dicit: Qui fecerit ea, uiuet in eis. Nos aūt terrena contēnimus: & nō solum humani stercoris calcamus cibos: ac terrenas delitias putamus esse pro nihilo: sed comedimus panem qui de cœlo descendit: & fruimur illo cibo: de quo psalmista decantat: Panem angelorū comedit homo: nequaq̄ ægyptijs carnibus, sed mannæ tenuitate uiuentes. a Et dixit ad me: Fili hominis: ecce ego cōterā baculū panis ꝛc. Verbū hebraicū מַטֶּה prima Aquilæ ædition baculū: secūda & Symmachus Theodotioq̄ στερέωμα: id est firmamentum interpretati sunt. Qđ autem opere futurū esse monstrauerat, & sermone demonstrat: omnisq̄ sinistri & dextri lateris dormitio, & subcinericij panis, sexq̄ specierū uarietate commixti, mundi mala significās, illo tendit, ut inediam ciborū in hierusalē, & aquæ penuriam incredibilem protestetur: ita ut unusquisq̄ corruat ad fratrem suū, ab alio auxilium sperans, cp in se esse nō perUidet. Natura enim hominum est, ut præmentib⁹ malis & angustijs rum pondere, in proximo magis cp in se habeant fiduciam: contabescuntq̄ in iniquitatibus suis: dū pro iniquitatibus cuncta patiuntur. Vereorq̄ ne ista panis contritio etiā in nostra inueniatur hierusalē, in qua uisio pacis cernit: quē cōteret dñs qñ irascit: & indignos nos suo iudicat pane. Atq̄ utinam saltem in pondere eum & sollicitudine mereamur accipere: & arentem linguam nimia siccitate, extremus Laçari digitus irroret. Deficiente autem pane & aqua ecclesiæ: corruet uir contra fratrem suum: & ubiq̄ discordia est: scindētibus nobis christi tunicam: quā nec milites in passione saluatoris scindere ausi sunt: & contabescentibus in iniquitatibus nostris, dum dei iusticiā nō habemus. Scriptū est in Hieremia, cp paruuli: id est, uulgus ecclesiæ petierint panem: & nō fuerit qui eis frangeret. Paulus uero qui uir ecclesiæ erat, & sciebat christum panes fregisse legales: ac dedisse discipulis erogandos: loquitur confidēter: Panem quē frangimus, nōne cōmunicatio est corporis christi? Baculūq̄ uel fortitudinem panis comedere non possunt qui lacte infantiæ indigent: nec ualent accipere solidum cibum. Nihilq̄ ita uescentis animū roborat, quomodo panis uitæ: de quo scriptum est: Et panis confirmat cor hominis.

Et dixi ah,ah,ah, domine deus: Ecce anima mea nō est polluta: & morticinū & laceratum a bestijs non comedi ab infantia mea usq̄ nunc: & nō est ingressa in os meū omnis caro immunda. Et dixit ad me: Ecce dedi tibi fimum boum pro stercoribus humanis: & facies panem a tuum in eo. Et dixit ad me: Fili hominis: ecce ego conteram baculū panis in hierusalem: & comedent panem in pondere & in sollicitudine: & aquam in mēsura & angustia bibēt: ut deficiētib⁹ pane & aqua, corruat unusquisq̄ ad fratrē suū: & contabescāt in iniqtatibus suis.

Ose.1.b

1.Co.6.d

F

Ps.77.c

G

Luca.1

Ioel.2.d

Treno.4.a

1.Cor.10.d

H

Ps.103.b

Commentarij primi in Eçechielem prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SECVNDVM COMMENTARIORVM EZECHIELIS AD EVSTOCHIVM LIBER SECVNDVS

Secundi explanationum in Eçechiel uoluminis, O uirgo christi Eustochium, istud est exordium.

Et tu fili hominis sume tibi gladiū acutū q̄si nouaculā tonsorum siue radentem pilos ꝛc. Pro tribus partibus capillorum & pilorū: quarum una comburitur in medio ciuitatis: alia conciditur gladio in circuitu eius: tertia uēto huc illuc cp rapiēda dispergitur: de qua parum assumitur & ligatur in ora pallij: & rursum modicū quid partis tertiæ emittitur in ignē: de quo egreditur flāma in omnē domū israel: Lxx. quatuor ptes interpretati sunt. Cūcp dixissent: Quartā partē igni cōbures in medio ciuitatis: & quartā cōcides gladio in circuitu eius: & quartā dispges in uentū: qa remanebat eis quarta pars alia: addiderūt de suo: Et quartā ptē assumes, & combures eā in medio ciuitatis: q̄si nō sit ipsa q̄ prima: & aliud qd in prima dixerit: aliud in ista quæ addita ē. Deniq̄ & in cōsequētib⁹ ænigma capillorū in tres ptes diuisoꝝ, ipse dñs edisserit p ꝓphetā dicēs: Tertia tui ps peste morietur & fame cōsumet i medio tui: famē & pestilētiā ignē esse significās: & tertia tui ps gladio cadet in circuitu tuo: foris cædes ac bella describēs. Tertiā ẏo inqt ptē tuā in oēm uentū dispergam:

Et tu fili hominis sume tibi gladium acutum, quasi nouaculam tonsorum siue radentem pilos: & trahe per caput tuum & barbam tuam: & assumes tibi statherā ponderis & diuides eos. Tertiam partem

B

pſ.84.b
Ibi.73.c

Ibi.75.a

A diſpergam: eos eſſe demonſtrans qui ducendi ſunt in captiuitatem. Poſt quos dicit ſe nudare uel effundere gladiū ſuū: ut nec captiuitas nouiſſimū ſit malorū: ſumereq; de ipſis diſperſis atq; captiuis: & ligare in ſummitate pallij ſui eos qui de captiuitate redituri ſunt in hieruſalē: & ex ipſis quoq; tollere aliquā partem: & igni flāmaq; conſumere: ſignificans macedonas, ſub quibus habitatores iudeæ, & præcipue hieruſalem dura perpeſſi ſunt. Q. d' autem dicit ex eo: id eſt, populo iudæorum: ſiue iuxta Lxx. ex ea: ut ſubaudiatur urbe hieruſalē, egredieť ignis in omnē domū iſrael: Machabeorum narrat hiſtoria, q̄ quedā pars iudæorum ſe tradiderit Antiocho epiphani, & eum ad perſecutionem populi concitauerit: & multa alia quæ in eadem ſcribunť hiſtoria: & in Ioſephi uoluminib⁹ præcipueq; diſſenſiōe Hyrcani & Alexandri, per q̄rū occaſionē Cneus Pompeius cœpit hierl'm, & rhomanæ ditioni ſubdidit: poſteaq; ſub Tito & Veſpaſiano urbs
B capta eſt: tēplūq; ſubuerſum. Et poſt quinquagīta annos ſub Aelio Hadriano uſq; ad ſolū incēſa ciuitas atq; deleta eſt: ita ut priſtinū quoq; nomen amiſerit. Quō autem in cæſarie & barba, pulchritudinis ac uirilitatis indicium eſt: quæ ſi radantur, fœda nuditas apparet: & uniuerſi corporis pars extrema, atq; ut dicā emortua, in capillis atq; pilis eſt: ita hieruſalem & populus eius emortuus, & a uiuo dei corpore ſeparatus: fami ac peſtilentiæ & cædi, & gladio, captiuitati ac diſperſioni traditur. De qua diſperſione, ſub figura capillorum aliqua pars ligatur in ſummitate pallij: ut modicum quid rurſum tradatur incendio: de quo infinita flāma ac pene uniuerſa deuaſtans: egreditur in omnem domū iſrael. a ¶ Hęc dicit dñs deus: Iſta eſt hieruſalem: in medio gentium poſui eam ꝛc. Hieruſalem in medio mundi ſitam, hic idem propheta teſtatur, umbilicum terræ eam eſſe
Ps.84.b demonſtrans. Et pſalmiſta natiuitatem exprimens dñi: Ve-
Ibi.73.c ritas, inquit, de terra orta eſt. Ac deinceps paſſionē: Operatus eſt, inquit, ſalutē in medio terræ. A partibus enim orientis cingiť plaga quæ appellať Aſia. A partib⁹ occidētis, eius quæ uocať Europa. A meridie & auſtro, Libya & Aphrica. A ſeptētrione, ſcythis, armenia atq; perſidæ & cunctis pontinationibus. In medio igitur gentium poſita eſt: ut quia erat
Ibi.75.a Notus in iudæa deus, & in iſrael magnum nomen eius: omnes in circuitu nationes illius ſequerētur exempla: quæ gentium circa ſe poſitarum impietatem ſecuta: uicit etiam ipſas in ſcelere ſuo. Q. d' pulchre interpretatus eſt Symmachus. Hæc, inquiens, hieruſalem quā in medio nationum poſui: & circa eam regiones: cōmutauit iudicia mea impietatibus quas didicit a gētib⁹: & iuſtificatiōes meas a regionib⁹ quæ ſunt in circuitu ei⁹: quia legitima mea reprobauerūt, & in iudicijs meis nō ambulauerūt. Illud aūt q̄ dixere Lxx. Iuſtificationes meas inique ex gentibus, & legitima mea de regionibus quæ ſunt in circuitu eius: non habere conſequētiam,

tiam partē igne combures in medio ciuitatis, iuxta cōpletionem dierū concluſionis: & tertiam partem concides gladio in circuitu eius: tertiam uero aliam, diſperges in uentum, & gladium nudabo poſt eos. Et ſumes inde paruum numerū: & ligabis eos in ſummitate pallij: & ex eis rurſum tolles & proīcies eos in mediū ignis & combures eos: Ex eo egredieť ignis in omnē domū
a iſrael. Hēc dicit dominus deus: Iſta eſt hieruſalem: in medio gentiū poſui eā: & in circuitu ei⁹ terras: & contēpſit iudicia mea ut plus eſſet impia q̄ gentes: & præcepta mea ultra, q̄ terræ quæ in circuitu eius ſunt. Iudicia enim mea proiecerunt: & in preceptis meis non
b ambulauerunt. Idcirco hæc dicit dominus deus: Quia ſuperaſtis gentes quæ in circuitu ueſtro ſunt: in præceptis meis non ambulaſtis: & iudicia mea non feciſtis: & iuxta iudicia gentiū quæ in circuitu ueſtro ſunt nō eſtis operati. Ideo hæc dicit dominus deus: Ecce ego ad te: & ipſe ego faciam in medio tui iudicia in oculis gentiū. Et faciam in te quæ non feci: & quibus ſimilia ultra nō
c faciā, propter omnes abominationes tuas. Idcirco patres comedent filios in medio tui: & filij comedent patres ſuos: & faciam in te iudicia: & uentilabo uniuerſas reliquias tuas in omnem uentum.

Idcirco uiuo

b ¶ Idcirco hęc dicit dñs deus: Quia ſuperaſtis gentes quę in circuitu ueſtro ſunt ꝛc. Pro eo q̄ nos interpretati ſumus: Quia ſupaſtis gētes quæ in circuitu ueſtro ſūt: Symmachus trāſtulit: Quia multitudo ueſtra fuit ex gētib⁹ quæ in circuitu ueſtro ſunt. Aquilæ ſecūda æditio: Eo qd' numerati eſtis in gentibus quæ in circuitu ueſtro ſūt. Porro Lxx. Quia occaſio ueſtra de gētibus quæ in circuitu ueſtro ſūt. Et eſt ſenſus: uel ſupaſſe hieruſalē ſceleribus ſuis cunctas in circuitu nationes: uel multitudinē ei⁹, nō populū iſrl', ſed turbā cæterarū gētium eſſe dicēdā. Aut certe in numerū cæterarum gentiū quæ in circuitu eius ſunt eos eſſe cōuerſos: ſiue omnē occaſionē habuiſſe de gentibus, quas magis in bonā partē docere debuerint. Quid inquit cauſer q̄ in preceptis meis non ambulaueritis: & iudicia mea non feceritis: cū etiam omnes in circuitu natiōes uiceritis ſcelere ueſtro: & non feceritis quæ illi naturali lege ſcripta in cordib⁹ ſuis ſæpe fecerūt? Idcirco nō p angelos neq; p aliq̄s miniſtros, ſed ipſe ego faciā in te iudicia mea uidentib⁹ cunctis quæ ante non feci, & ultra non faciam.

C

D

Dicens aūt iudicia: oſtēdit ſentētiæ ueritatē: ne ira menſurā pœnarū uideať excedere. Nec fecit in ulla natione talia qualia fecit in hieruſalē: Quia ſeruus qui nouit uoluntatē dñi Luc.12,f
ſui & nō facit eā, uapulabit multis. Potēteſq; potēter tormē Sapiēn.6.a
ta patienť. Et ſimilia, inquit, ultra nō faciā. Pulchre dixit, ſimilia non faciā. Multo eīm poſt interfectionē chriſti duriora facturus eſt. Aliud eſt eīm coluiſſe interdū idola, ꝓpter quæ ante puniti ſunt: & aliud dei filiū trucidaſſe. c ¶ Idcirco patres comedent filios in medio tui ꝛc. Ad id qd' ſupra dixerat: quia ſupaſtis gentes quæ in circuitu ueſtro ſunt: ſiue, ꝓ eo qd' occaſio ueſtra eſt ex gētib⁹ quæ in circuitu ueſtro ſūt: in præceptis meis nō ambulaſtis: & iudicia mea nō feciſtis: tertio retulit ideo. Primū ita: Ideo hæc dicit dñs deus: ecce ego ad te: & ipſe ego faciā in medio tui iudicia. Secūdo: Ideo patres comedēt filios in medio tui. Tertio: Ideo uiuo ego dicit dñs de⁹: niſi, ꝓ eo q̄ ſanctū meū uiolaſti in omnib⁹ offenſionibus tuis: & reliqua. Attamen notandum, q̄ ubi decora ſunt & honeſta ac ꝓ merito eorum qui ea ſuſtinent: ſeipſum deus facere profiteť. Vbi autē triſtia & non digna deo: dicit qdē fieri, ſed nō a ſe: ut in præſenti: Ideo patres comedēt filios in medio tui: & filij comedēt patres ſuoſ. Nō eīm dixit, ego faciā ut patres comedāt filios ſuos in medio tui: & filij comedant patres ſuos. Q. d' aūt decorū erat, nec dei maieſtati uidebať indignū, ipſum ſe dicit facere. Sequiť eīm: Et faciā in te iudicia: & uentilabo uniuerſas reliquias tuas in oēm uentū. Tale quid & in maledictis Deuteronomij inuenire poterim⁹: & præcipue in loco illo: Glorificātes me glorificabo: q Deut.28,g
aūt me deſpiciūt, ad nihilū deducenť. Eos eīm q̄ ſe glorificāt, ipſe glorificat. Qui autē eū deſpiciunt, nō a dño deſpicientur, uel deducētur ad nihilū: hoc eīm ſequebať ut diceret: ſed

abſolute

E absolute, deducent ad nihilū: nō a deo, sed pro meritis suis atq; peccatis. Legimus in Regū uolumine, famis necessita/
4.Reg.6.f te cogēte: a matre filiū deuoratū. Iosephus q̄q; in obsidione hierm̄, multa huiuscemodi facta cōmemorat. Q̄n autē patres filios comederint, uel filij patres: nulla narrat historia: nisi forte in multis necessitatis malis, etiam hæc facta esse credendū sit. Potest hoc ipsū referri & ad nostrā hierusalē: q̄n magistri cōtra discipulos: id est patres contra filios, & discipuli cōtra magros, id est filij aduersum patres, seditiōe mutua cōcitantur: & implet illud qd̄ per Apostolū
Gal.5.c dicit: Si autē inuicem mordetis & accusatis: uidete ne ab inuicem cōsumamini. Vnde & propheta mystico ser/
ps.26.a mone cantabat: Cum appropinquarent ad/uersum me q affligūt me: ut comederēt car/
Iob.31.d nes meas. Et Iob simile quid loquit: Si aūt dixerunt ancillæ meæ: Quis det nobis de carnib⁹ eius ut comedamus? Et sup magistris qui lucra sectant de discipulis: salutisq; eorum nullā curā gerunt dicit: Qui deuorant populū meū sicut
ps.52.a cibum panis. De quibus & Apls: Et comedunt, inquit, domos uiduarū. Possumus patres qui comederint filios: & filios q comederint patres: nō solū in babylonia, sed & in Rhomana obsidione intelligere. Illud autem qd̄ dicitur: Et uentilabo uniuersas reliquias tuas in omnē uentum: magis ad
Matth.23.b rhomanā ptinet captiuitatē: q̄n in toto orbe terrarū dispersi sunt. Et hæc est in omnē uentū capillorū barbæq; dispersio.

a ¶ Idcirco viuo ego dicit dñs de⁹: nisi p eo q̄ sanctū meū violasti ꝛc. Proprie hoc ad hierusalem dicit: quia sancta mea uiolasti me deserens: & in tēplo meo idola coluisti: ego q̄q; confringā omnia idola tua: & conteram atq; concidam siue abijciā te: quia prius abiecisti me: & nō parcet oculus meus cū te uidero, fami, gladio, seruituti colla submittere: nec misere/
Ibi.5.a bor: quia misericordiā meā nō mereris. Scriptū est enim: Beati misericordes: q̄m ipsi misericordiā consequētur. Hoc idem & in ecclesia intelligendū est: q̄ magistris & sacerdotibus qui egerint negligēter, possit de⁹ quotidie dicere: quia sancta mea uiolastis in cūctis offensionib⁹ uestris: & in uniuersis abominationib⁹ quæ egistis: ego quoq; uos conterā atq; confringā, reddāq; per me q̄ in meū populū ꝓpetrastis.
Infra.34.a De quo contra pastores hic idē, ꝓpheta plenius loquit: q̄ lanis ouiū operiant: & lacte uescant & caseo: & fractū pecus ac morbidū non requirant. b ¶ Tertia tui pars peste morietur ꝛ fame consumet in medio tui ꝛc. Lxx. quia supra quatuor partes posuerant: quas in descriptione incendij, gladij & dispersionis: tres tm̄ esse sermo propheticus approbauit: ut supfluo una pars incēdij in duas ptes diuideret: In hoc quoq; loco eandē primā partē diuiserūt in duas: ut diceret, Quarta pars tui morte atteret: & quarta pars tui fame cōsumet in medio tui: & quarta pars tui cadet in circuitu tuo: & quartā partē tui in oēm uentū dispergā: Licet hoc qd̄ posuimus: Et quarta pars tui in gladio cadet: de Theodotionis æditione sub asteriscis additū sit. Perspicuū est autem, ut hebræa ueritas continet, tres esse partes. De quarū prima dicatur: Et tertia tui pars peste morietur, & fame consumetur in medio tui. Multoq; melius fuerat transferre q̄d̄ scriptū est, q̄ rei male translatæ patrociniū quærere. Nec hoc dicimus ab illis factū quibus uetustas auctoritatē dedit: sed p multa sæcula, scriptorū atq; lectorū uitio deprauatū. Quāq; & Aristeus & Iosephus & omnis schola iudæorꝝ, quinq; tantū libros Moysi a Lxx. translatos asserāt. De quo capitulo quia supra diximꝰ, nūc omittendū uideō: Hoc tm̄ addā, q̄d̄ necessarium est. In eo q̄ ait: Et implebo furorē meū: & requiescere faciā indignationē meā in eis: & consolabor, & sciēt qa ego dñs locutus sum in çelo meo, cū impleuero idignationē meā in eis: Quō sentiēdus sit furor & indignatio & çelus dei, sæpe exposuimus, q̄d̄ humanis affectib⁹ deus loquat: non q̄ ipse irascat: sed quo nos p pœnas atq; cruciatus deū sentiamus iratū. Zelus autē sub metaphora uiri & uxoris accipiēdus: qui quādiu uxorē diligit, çelotipus est: si neglexerit: dicit illud qd̄ in consequētibus dicturi sumus: Zelus meus recedet a te: & ultra nō irascar tibi. Quodq; iungit: Et sciēt qa ego dñs locutus sum in çelo meo: nō illi qui consumpti sunt fame & pestilentia, nec q̄ gladio ceciderūt in circuitu ciuitatis: sed illi qui dispergent in oēm uentū, aliorū mortibus suisq; miserijs sentiēt iratū deū, quem clæmentē sentire noluerūt.

c ¶ Et dabo te in desertū. Quodq; sequit: & in opprobriū gētibus quæ in circuitu tuo sunt: In Lxx. nō habet: pro quo addiderūt de suo: & filias tuas in circuitu tuo. Rursumq; iuxta utrāq; æditionē: in cōspectu omnis prætereūtis. Prodest aūt hierusalē omnia in ea uitia desolari & ad desertū redigi: & sua eā peccata cognoscere: ut quæ cæteris gētibus in exēplū uirtutū esse debuerat: sit exēplū miseriarꝝ. Filias aūt eius, urbes uel uiculos itelligere possumꝰ: siue ecclias in toto orbe dispsas: ut q̄cūq; huiꝰ pegrinꝰ est sæculi: & dicit cū psalmista: Aduena sum & pegrinus sicut oēs patres mei: & de quo dicit: Non dixerūt qui præteribāt: benedictio dñi sup uos: uideat opprobriū eius & doleat. d ¶ Et eris opprobrium ꝛ blasphemia ꝛc. Pro quo in Lxx. legit: Et erit σεναχτὴ. i. gemibilis. Et de Theodotione additū est καὶ βλασὴμ, cuius uerbi noticiā non habemus. Pro quo tres alij interpretes, blasphemiā trāstulerūt: quæ in hebraico dicit גְּדוּפָה. Sequtur.

e ¶ Cum fecero in te iudicia in furore ꝛ indignatione ꝛ increpationibus ꝛc. Gemitu autem dignam hierusalem cum offenderet deum: ut faceret in ea iudicia in furore & indignatione: testatur & Paulus: qui dicit: Eramus natura filij iræ, sicut & cæteri. Et iterum: Qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus aggrauati. Loquimurq; cum hierusalē: irā dñi sustinebo quoniam peccaui ei. Δειλαίσκω uel Δειλαίαν, quidam infœlicem & miseram: alij perspicuā & expositam ad miserias intelligi uolunt. f ¶ Quando misero sagittas famis pessimas quę erūt mortiferę: ꝛ q̄s mittā vt dispdā ꝛc. Famē & pestilentiā & bestias pessimas: & quicqd aliud malorum sustinemus in sæculo: propter nostra uenire peccata manifestū ē. Vñ & fames illa quæ facta memorat in Ruth: & in Regū uolumine sub Helia, q̄n tribus annis & sex mensibus cœlum clausum est: & sub Heliseo cuius incredibilē inopiam

Ps.38.c Ibi.5.a Eph.2.a 2.Co.5.i Ruth.1.a 3.Reg.17.a 4.Reg.8.a

A inopiam repentina abundantia cõpensauit: dei iudicio mis/
sa est. Q d' non solũ tunc in hierusalẽ factũ est, sed & in no/
stra fit hierusalẽ: in qua ꝓpter magnitudinẽ peccatorũ, pri/
mũ fames mittit audiẽdi sermonẽ dei. Deinde famẽ mors
sequitur: ut qui non audiuimus, gustate & uidete quoniam
suauis est dominus:
postea sentiam⁹, mors
peccatorũ pessima est.
5.4.d De firmamẽto & ba/
culo panis, supra dixi/
mus. a ¶ Et imittam
in vos famẽ ⁊ bestias
pessimas ⁊c. Bestias
pessimas induci super
terrã solitudinis, quæ
fame & gladio & peste
uastata est, præsentia
quoq; ostendunt tem
pora: qñ familiaria ani
malia canes, in dñorũ
carnes rabie cõcitant: & ursis ac lupis cun/
ctisq; alijs generibus bestiarũ terra cõpletur:
pestilentiãq; & sanguinẽ trãsire ꝑ eã, morbũ
gladiũq; significat. Sed & in nostrã hierusalẽ
mittũt bestiæ pessimæ qñ tradimur in passio
Rom.1.d nes ignominiæ: & in
2.Co.12.g reprobũ sensum, & cõ/
sciẽtiã peccatorũ quæ
B excruciãt atq; dilace/
rãt animũ nostrũ. Dis
sensiões: hæreses, schis
mata, emulatiões, in/
uidiæ, tristiciæ, detra/
ctiones, desyderia ma
la, auaricia quæ est ra/
dix omniũ malorũ, bestiæ pessimæ sunt. Quæ cũ fuerint in
Hiere.2.d nobis, meremur audire: Corripiet te præuaricatio tua. Præ/
ps.73.d camurq; & dicimus: Ne tradas bestijs animã cõfitentẽ tibi.

Et factus est sermo dñi ad me dicẽs. ¶ Ca. VI
Fili hois pone faciẽ tuã ad montes israel ⁊c. Q d'
sæpe in hoc ꝓpheta dicit adonai dñs, propter græ
cos & latinos qui hebreæ linguæ non habẽt scien/
tiã, breuiter exponendũ uidetur. Adonai unum nomen est
de decẽ uocabulis dei: & significat dñm: quo sæpe & in ho/
Geñ.18.b minibus utimur. Denicq; & Sara uocans Abrahã dñm suũ,
hoc uocabat noie. Et ubi dicitur, dñe mi rex: adonai scriptũ
est. Q ñ igitur duo, dñi & dñi iuncta sunt noia: prius nomẽ
cõmune est: scd'm proprie dei, qd' appellatur ἄῤῥητον. i. inef
Exo.28 fabile: & qd' scriptũ fuit in lamina aurea, quæ erat in fronte
pontificis. Montes autẽ israel, qui simulacris dæmonũ fue/
rant occupati: nõ auribus, sed impio ac potẽtia conditoris,
ps.113.a suũ audiũt & intelligunt creatorẽ: Quõ mare uidit & fugit,
iordanis cõuersus est retrorsum: nõ utiq; carnis oculis qb⁹
Mar.4.d carebat: Et ad mare dicit: Tace, obmutesce: Et uentorũ flati/
Ione.4.c bus imperat: Iubeturq; uermi: qui Ione percussit umbracu
ps.103.d lũ. Et de eadẽ terra scriptũ ẽ: Qui respicit terrã & facit eã tre
mere. Ad quos ꝓpheta loquit, indicans idola destruenda &
aras, uniuersasq; cærimonias qb⁹ prius idolis seruierãt cõ/
terendas. Possumus montes israel, & principes accipere eos
qui potẽtia, sapiẽtiaq; & scientia ac diuitijs præcellebant. Et
hoc aniaduertendũ, q; obfirmat quidẽ facies & ponit cõtra
montes: sed nequaq; solis montibus, sed & collibus loquit,
& rupibus & uallibus: in qbus inferior dignitas, & gradus
Tropo. prudẽtiæ sciẽtiæq; cognoscit. Videntur mihi Tropologice
mõtes esse, q ad ꝓfectã scientiã puenerũt. Colles, q paulo in
feriores sunt. Rupes, q nullã habẽtes scientiã & tm in cõuer
Iacobi.3.d satione fidentes, alit sibi de scripturarũ interpretatione præ
sumunt: habentes iuxta Apostolũ ꝛelum dei: sed non scd'm

a Et imittam in uos famẽ & bestias pessimas usq; ad in/
ternitionem: & pestilentia & sanguis transibunt per te:
& gladium inducã super te: ego dominus locutus sum.

b ET factus est sermo dñi ad me ¶ Ca. VI
dicens: Fili hominis pone faciẽ tuã ad montes
israel: & prophetabis ad eos. Et dices: Montes
israel: audite uerbum dñi dei. Hæc dicit dñs deus mon
c tibus & collibus, rupibus & uallibus: Eccẽ ego inducam
sup uos gladium: & disperdam excelsa uestra. Et demo
liar aras uestras: & confringentur simulacra uestra: &
deijciam interfectos uestros ante idola uestra. Et dabo
cadauera filiorũ israel ante faciẽ simulacrorũ uestrorũ:
& dispergam ossa uestra circa aras uestras: in omnibus
d habitationibus uestris. Vrbes dẽsertæ erunt: & excelsa
demolient: & dissipabũtur & interibunt aræ uestræ: &
confringentur & cessabunt idola uestra: & conterentur
delubra uestra: & delebũtur opera uestra. Et cadet in/
terfectus in medio uestri: & scietis quia ego dominus.
e Et relinquam in uobis eos qui fugerint gladiũ in genti
bus cum dispersero uos in terras: & recordabũtur mei
liberati uestri in gentibus, ad quas captiui ducti sunt.
Quia contriui

C quoscq; eorum a se mutuo indicat separãdos. Prodest enim
peruersæ scientiæ malos a malis diuidi: Et ut illi qui consen
su pessimo ædificabãt turrem, pro utilitate propria dissipati
sunt: diuisæq; linguæ eorum, ne consensus pessimus peiores
eos faceret: ita ossa montiũ dispergentur: ut uanos conatus
suos intelligant. Hoc q; nos posuimus: Et dabo cadauera
filiorũ israel ante faciem simulacrorũ uestrorũ: in Lxx. nõ ha
betur. d ¶ Vrbes desertę erũt ⁊c. Causa ꝓspicua cur urbes
montiũ deserẽdæ sint: scilicet ut demoliant excelsa araq; &
idola destruãt: & delubra peant: & oñis simulacroꝝ cultu/
ra desistat: cadãtq; interfecti in medio montiũ: & sciant qm
ipse sit dñs. Per quæ occasio nobis dat, spũalẽ magis itelligẽ
tiã seq; ut urbes hæreticoꝝ quæ interpretãt ecclias, & excel/
sa supbiæ eoꝝ, & araꝝ puersoꝝ dogmatũ cõfringant: & ido/
la peant quæ de suo sibi corde simularãt: & cõterant delu/
bra nõ tẽpla quæ cõtra tẽplũ dñi surrexerãt, græcoq; sermo
ne appellant τεμένη. i. phana atq; delubra: & oñia opa mõ/
tiũ cõterant quæ nõ opa dei sunt, sed magistrorũ falsæ sciẽ/
tiæ. Cũq; ceciderint iterfecti in medio mõtiũ: uel ꝙs ipsi mõ
tes interfecerãt, uel eccliastici uiri q eos male uiuẽtes in salu/
tẽ suã occiderãt: tũc finis erit montiũ supboꝝ: ut cognoscãt
q; ipse sit dñs. Põt aũt fieri ut de uno ꝓpło mõtiũ israel, alijs
interfectis cognoscãt alij. Pestilẽte em flagellato, stult⁹ astu/
tior erit. f ¶ Et relinquã in vobis eos q fugerint gladiũ ⁊c.
Illud q; dñs loqt ad heliã: Reliq mihi septẽ milia uiroꝝ q nõ 3.Reg.19.d
curuauerũt genu baal: & Paul⁹ apls scribit: Et nũc in hoc tpe Rom.11.a
reliquiæ scd'm electionẽ grãe saluæ factæ sũt: põt huic capło
cõuenire. Et apli em q erãt de semie isrl & gladiũ fugerãt: id/
circo sunt reseruati, ut dispgerent in terris, & in gẽtib⁹ euãge
liũ prædicarẽt, ac recordarent in gẽtibus dei, in qbus capti/
uitatis tpe uersabant. Potest autẽ & hoc dici, q; ideo alq de
captiuitate iudaica reseruati sint: ut in gẽtibus recordarent
noĩs eius: illiusq; potentiã prædicarẽt. De hæreticoꝝ quoq;

populis

populis, qui euadere potuerint gladium perditionis eorum & peſſimā factionem: quæ contra deū fuerat concitata, huc illucq; diſperſi, recordabunt nominis dei: agētes pœnitētiā, & captos ſe a uiris eccleſiaſticis exultabunt. a ¶Quia contriui cor eorum fornicans, & recedens a me &c. Multa de hoc capitulo a Lxx. præter miſſa ſunt: illudq; mutatū: Iuraui cordi eorū fornicanti. Pro quo nos poſuimus: cōtriui cor eorū fornicans. Iurauit aūt atq; decreuit ſe facturum eſſe quæ opere monſtrauit: ſiue cōtriuit fornicans cor, & recedēs a deo: eorū de quib⁹ p Oſeæ dñs
Oſee. 4. c loquit̄: Spiritu fornicationis ſeducti ſunt. Et oculos fornicātes poſt idola, per quorū feneſtras mors intraſſe perhibetur. Quā ob cauſam & in Daniele duo
Dañ. 13. d preſbyteri preceperūt reuelari Suſannam: ut nudati corporis decore fruerentur. Nec fruſtra locutus eſt dñs ut faceret malum uel mala, quādo ad cōminationem eius agūt pœnitentiam qui ſententiæ ſubiacebant. Sin autē cor durū ſit & indomabile, ne per pœnas quidē ſentiens beneficia corrigētis, dicit
Hiere. 2. f ad eos: Sine cauſa percuſſi filios ueſtros: diſciplinam nō recepiſtis. Prodeſt autem & hæreticis ut conteratur cor eorū, theſaurus peſſimus dogmatum peruerſorū: quia receſſit a dño: & fornicantes oculi poſt adinuentiones ſuas. Qui cū dñi fuerint recordati, diſplicebunt ſibi in uniuerſis abominatiōib⁹ ſuis: & intelligētes ueræ fidei ueritatē, ſciēt qa ipſe ſit dñs. Qui idcirco ſæpe infert tribulationē, quæ patiētib⁹ pernitioſa uideā & peſſima: ut ad pœnitudinē conuertātur.
b ¶Hæc dicit dñs deus: percute manu tua & allide pedem tuū &c. Magnitudinē peccatorū, iubetur ꝓpheta manibus pedibuſq; ac ſermone monſtrare: ut geſtu corpis & indignatione uocis, habitū ſtupentis mirantiſq; & plorantis oſtendat. Quō enim ſi quādo nouū aliquid mirandūq; conſpicimus, tam corpore q̄ animo perhorreſcimus: ita ut cōplodamus manus, & pedes allidamus ad terrā: & uocem inclinemus ad fletum: ſic nunc oculis animi, ꝓpheta cernēs uentura ſupplicia: ad uniuerſas abominatiōes malorū dom⁹ iſrl̄ loquitur quæ ſequuntur. Percutimus ſpiritualiter manu, quādo a malis nos operib⁹ ſeparamus. Allidimus pedem: quando non gradimur itinere peccatorum. Plangimus atq; ploramus: quando nobis diſplicent quæ gerunt. Q̄d oſtēditur uerbo, heu. Pro quo Aquila interpretatus eſt ἀ ἀ, Symmachus σχετλίασον, q̄ ſignificat lamentare uel plange. Lxx. & Theodotio ἔυγε, q̄ magis inſultantis eſt q̄ plangentis. c ¶Qui gladio, fame & peſte ruituri ſunt. Hæc eſt autē cauſa plangendi: q̄ habitatores montiū & ararū idolorūq; cultores gladio, fame, & peſte ruituri ſūt. Qui uarijs ducūt erroribus: & q̄tidie mutāt fidem: circūferūturq; omni uento doctrinæ: iſti cedūtur gladio, & diuidunt in partes, unitatem eccleſiaſticæ fidei relinquentes. Qui uero ſpirituales
Iob. 14. a non habet cibos, fame morietur: neſciēs eum qui dixit: Ego ſum uita. Porro qui uel ſingulis uel pluribus deditus uitijs ab eis non poteſt ſeparari: quaſi quodā ueterno peſtilentiæ corruit. d ¶Qui longe eſt, peſte morietur &c. Qui obſidionem urbis effugerit & ad deſerta migrauerit: peſte morieā:

a Quia contriui cor eorum fornicans & recedens a me: & oculos eorum fornicantes poſt idola ſua. Et diſplicebunt ſibimet ſuper malis que fecerant in uniuerſis abominationibus ſuis. Et ſcient quia ego dominus non fru
b ſtra locutus ſum ut facerem eis malum hoc. Hec dicit dominus deus: percute manu tua & allide pedem tuum: & dic: heu, ad omnes abominationes malorum
c domus iſrael: Qui gladio fame & peſte ruituri ſunt:
d Qui longe eſt, peſte morietur: qui autem prope eſt, gladio corruet: & qui relictus fuerit atq; circūdatus, fame
e morieā: & implebo indignationē meā in eis. Et ſciētis quia ego dominus cum fuerint interfecti ueſtri in medio idolorum ueſtrorum per circuitum ararum ueſtrarum in omni colle excelſo: in cunctis ſummitatibus montium: & ſubter omne lignum nemoroſum: & ſubter uniuerſam quercum frondoſam: locum ubi accen
f derunt thura redolentia uniuerſis idolis ſuis. Et extēndam manum meam ſuper eos: & faciam terram deſolatam & deſtitutam a deſerto deblata in omnibus habitationibus eorum: & ſcient quia ego dominus.

Et factus

G

qui prope fuerit, cadet hoſtiū gladio. Quē autem circūderit hoſtilis exercit⁹, fame interibit & penuria: in hiſq; omnibus implebitur indignatio dei: ut cognoſcant qui remanſerint, qa ipſe ſit dñs. Qui ab eccliā q̄q; receſſerit, ſtatim peſte morieā. Qui ſciolus ſibi uideā & diligēs, niſi cauerit, gladio ferieā inimici. Qui ſimplici contentus fide, inſtar brutorum animantium uerſatur quidē in eccleſia: ſed tū in nullo bono ope ꝓficit: nec imitator eſt formicæ, quæ in meſe præparat ſibi cibos atq; comportat: iſte fame morieā: & in omnibus his implebit̄ ira dñi. e ¶Et ſcietis qa ego dominus cum fuerint interfecti veſtri in medio idolorū veſtrorū p circuitū &c. Perſpicuū eſt iuxta literā, & interpretatiōe nō indiget: q̄ in mōtibus iſrl̄ & in excelſis collibus inter ipſa idolorū altaria lucoſq; qui appellātur ligna nemoroſa, iſraelitic⁹ ſit cæſus exercit⁹: ut ubi peccauerāt, ibi punirēt. Iuxta'Ana Anagog
gogen ſequamur ordinē propoſitū. Qū magiſtri hæreticorū ab eccleſiaſticis uiris qui inſtructi ſunt ſciētia ſcripturarū, contriti fuerint atq; ſuperati, uidemus interfectos peruerſorū dogmatum iacere inter ſimulacra quæ finxerant: & eos qui ſe cleuabant cōtra ſcientiā dei ſtratos in montibus collibuſq; ſubt⁹ omne lignū nemoroſum: qui habebant uerba pompatica: umbrāq; foliorū, & poma bonorū operum non habebant: qui erant ſub omni quercu frondoſa, quæ nō affert fructus hominū ſed porcorū: ubi accēderūt thura redolētia nō deo ſed idolis ſuis. Nec dicere poterant q̄ de Noe ſcriptum eſt: Odoratus eſt dñs odorem bonæ fragrātiæ: & id q̄ Paulus Geñ. 8. d
loquit̄: Chriſti bonus odor ſumus deo in omni loco. Quō 2. Co. 2. d
autem ſanctus odore ſuo delectat deū: ſic peccator ex cuius perſona pſalmus ille cantatur: Computruerūt & corruptæ pā. 37. b
ſunt cicatrices meæ, a facie inſipientiæ meæ: accendit idolis ſuis thura fetentia. Id q̄d nos interpretati ſumus, in cunctis ſummitatib⁹ montiū: Et poſt paululū: Et ſubter uniuerſam quercū frondoſam, Lxx. reliquerunt. f ¶Et extendam manum meā ſuper eos &c. O mōtes iſrael, cum interfecti ueſtri ceciderint in medio ararū idolorūq; ueſtrorū in omni colle excelſo: in cunctis montiū ſummitatibus: cum cōpleueroq; lucos ueſtros cadaueribus mortuorū, in quibus quondam accenderunt thura idolis ſuis redolentia: tunc extendā manum meā ad ultionē quæ fuerat huc uſq; contracta: & redigam uniuerſam terrā iſrael in ſolitudinē, a deſerto deblatha quæ eſt in terra emath, quæ hodie uocatur Epiphania ſyriæ in cunctis habitationib⁹ eorū: ut omnibus pateat nihil eſſe inter ſolitudinē & mare magnū, q̄ non hoſtilis mucro conſumpſerit. Multi putant eundem eſſe locum: de quo in Hie
remia ſcriptū eſt: Et apprehenderūt Sedechiā in deſerto q̄d Hiere. 39. b
eſt iuxta hiericho: & omnis comitatus eius diffugit ab eo. Quq; cōprehēdiſſent regē, adduxerunt eū ad regem babylonis in reblata, quæ eſt in terra emath. Poteſt & ob uicinā ſimilitudinē ר & ד hebraicarum literarum, quæ paruo apice diſtinguūtur: uel deblata uel reblata appellari. Iuxta myſticos autē intellectus, extendit dñs manum ſuam ſup omnes qui hæretico fuerant errore decepti: ut terrā eorū quæ inter

pretatur

A pretaꝫ ecclesia faciat desolatã a deserto deblata: qđ in lingua nostra παλάθην, hoc est massam ficorum sonat, carycarũq; inter se compactarum: ut postq; in simulata dulcedine quæ nõ erat terræ cultæ, sed solitudinis, amaritudinẽ repererint: Pro.5.a tunc cognoscant, quia ipse sit dñs. Mel em̃ distillat de labijs mulieris meretricis: quæ ad tẽpus impinguat uescentiũ fauces: & postea amarius felle reperitur. Hoc significant & duo calathi ficorũ qui positi sunt in Hiere.24.a Hieremia contra faciẽ templi: unus ficorum optimarũ: & unus pessimarum: quorũ alter ad ecclesiam christi refertur: alter ad congregationẽ malignantiũ.

a ET factus est sermo domini ad me dicens: Et tu fili hominis: hæc dicit dominus deus terræ israel: Finis, uenit finis super quatuor alas terræ. Nunc finis super te: & mittam furorem meum in te: & iudicabo te iuxta uias tuas, & ponam contra te omnes abominationes tuas. Et nõ parcet oculus meus super te: & non miserebor: sed uias tuas ponam super te: & abominationes tuæ in medio tui erũt: c & scietis quia ego dominus. Hæc dicit dñs deꝰ: Afflictio una, afflictio ecce uenit, finis uenit, uenit finis. Euigilauit aduersum te: ecce uenit. Venit contractio super te qui habitas in terra. Vẽnit tempus, ppe est dies occisionis, & non gloriæ montium.

Ca. VII

ET factus est sermo dñi ad me dicẽs. Et tu fili hominis ꝛc. Finis/venit finis super quatuor alas terrę. Quas nos plagas mũdi interpretati sumꝰ: orientẽ uidelicet & occidẽtẽ, Esa.24.c meridiẽ & septẽtrionẽ. De qbus alis & Esaias loqt̃: Dñe ab pũ.67.c alis siue a finibus terræ portẽta audiuimus: quæ in toto orbe per apostolos gerebant̃. Et de sanctis scriptũ est: Si dormieritis inter medios cleros pennæ columbæ deargentatæ: Matth.23.d & posteriora dorsi eiꝰ in pallore auri. Vñ & dñs cũ appropinquasset & uidisset hierusalem, fleuit & dixit: Quotiens uolui congregare filios tuos sicut gallina cõgregat pullos suos Deu.32.b sub alas suas: & noluisti. Iste est qui in Deuteronomij cantico expãdẽs alas suas suscepit eos: & assumpsit eos in humeris suis. Quidã spũales alas terræ quibus ad cœlestia subB uolamus: quattuor ponit genera credentiũ: domũ Aaron, & domũ Leui, & domũ israel, & timentes dñm. De quibus pũ.134.d & psalmista canit: Domus israel benedicite dñm: domus aaron bñdicite dñm: domꝰ leui bñdicite dñm: q timetis dominũ bñdicite dñm. In aaron, sacerdotiũ: in leui, ædituos & ministros: in israel, cunctũ populũ: in timẽtibus dñm, ꝓselytos intelligẽs. Nos aũt simpliciter explanandũ putamus, q̃ post cõminationẽ montiũ israel, ad omnẽ terrã israel siue decem siue duodecim tribuũ sermo propheticus dirigatur: & nequaq̃ propheta uentura prænũciet, sed iam ingruentẽ uideat captiuitatẽ. Quinto eim̃ anno Sedechiæ cœpit Eçechiel in babylone prophetare captiuis: & anno nono uenit Nabuchodonosor & obsedit hierm̃: cœpitq; eã anno undecimo Sedechiæ. Ex quibus perspicuũ est uenisse finem & appropinquasse, nõ super montes & colles rupesq; & ualles: sed sup̃ qttuor plagas terræ ex oñi ꝓte israꝫ: nõ omnis terræ: qđ si dixisset de toto mũdo credi poterat: sed terræ simpr, q̃ significat israelis. Sic em̃ cœpat: Hæc dicit dñs deꝰ terræ israꝫ: Finis: uenit finis super quattuor plagas terræ. b Nunc finis super te: ꝛ mittã furoꝛẽ meũ in te ꝛc. In hoc capitulo iuxta Lxx. interpretes ordo mutatꝰ est atq; cõfusus: ita ut prima nouissima sint: & nouissima uel prima uel media: ipsa q̃ media nũc ad extrema nũc ad principia trãsferanť. Ex quo nos & ipsũ hebraicũ & cæteros secuti interpretes: ordinẽ posuimꝰ ueritatis. Ad terrã igit̃ israꝫ sermo dirigit̃: q̃ uenerit super eam finis & cõsumatio, & emittat dñs furorẽ suũ in eã: non iniustum & tantũ de indignatione uenientẽ: sed plenũ æquitatis atq; rationis: ut iudicet eã scđm uias suas: & ostẽdat illi omnes abominationes suas: ut recordetur operũ suorum & intelligat qd male gesserit. Qđ autẽ dicit: Non parcet oculus meus super te & non miserebor: quasi clementissimus medicus incidere cupiens putridas carnes, & cariosa uulnera adurere cauterio: nõ parcit ut parcat: nõ miserẽ ut Deu.32.f magis misereatur: ne quid putridũ, uiuasq; carnes sui uicinia corupturũ, remaneat in corpore. Percutit aũt dñs quem diligit: & castigat omnẽ filiũ quẽ recipit. Cuius intelligẽtiæ Hebre.12.b est: Ego ꝓcutiã & ego sanabo. Oñis em̃ medicina ad tẽpus habet amaritudinẽ: sed postea fructus doloris, sanitate monstrat̃. Tale qd & per Amos loquit̃ deus: Qm̃ uos cognoui C de uniuersis tribubus terræ: idcirco ulciscar sup̃ uos omnia Amos.3.a peccata uestra. Nouit em̃ dñs eos qui eius sunt. Et uias, inquit, illius totiusq; uitæ egressum, abominatiõesq; & maculas ponam in medio eiꝰ: ut ante oculos peccatricis quæ ꝓ sanitate punitur, pristina peccata ponantur. Cũq; hoc fecerit dñs, scient q cruciati sũt, q̃ ipse sit dñs. Hoc ipsũ sonat & illud testimonium: Vlciscar Iacob scđm uias suas: & iuxta adinuentiones eiꝰ reddã illi. c Hęc dicit dñs deus: Afflictio una afflictio ecce uenit: finis uenit/uenit finis. Euigilauit ꝛc. Hæc in Lxx. nõ habẽt̃: sed in æditiõe eorũ de trãslatiõe Theodotionis sub asteriscis addita sũt. Nos aũt seq̃mur hebraicũ. Pro afflictiõe quã iuxta Symmachũ q̃ interpretatꝰ est κάκωσιν, ꝓspicuitatis causa posuimꝰ: & in hebraico & in græco κακία uel πονηρία, scribit̃: id est malicia. Dicit̃ aũt q̃ extremũ peccatorũ terræ israel tẽpus aduenerit: ut iã nõ effugiat sentẽtiã dei quã longo tẽpore merebatur. Et quia necdũ cõpleuerat peccata sua, propterea differebatur supplicium: scđm illud qđ scriptum est: Necdũ em̃ cõpleta sunt peccata amorreoꝝ. Gen.15.d Vnde & dñs ad iudæos: Et uos, ait, impletæ mensurã patrũ Matth.23.d uestrorũ. Venit tibi ergo miseria: uenit afflictio, uenitq; ca- D ptiuitas. Et ne putes me rursum futura minitari: ostendo digito atq; demonstro. Ecce uenit, finis uenit, uenit finis. Qui huc usq; dormitare tibi uidebat̃ & quiescere, euigilauit contra te repente atq; surrexit. Venit contractio quæ in hebraico dicit̃ הַצֹּפִירָה & quã Aquila interpretatus est προσκόπισμ: id est contẽplationẽ & ꝓspectionẽ: quã semp̃ pauida tibi uenire metuebas: & quam interpretatus est Theodotio πλοκήν: id est ordinem contextũq; malorum omniũ. Porro qđ dicitur: super te qui habitas in terra: iuxta illud Apocalypseos Ioannis debemus accipere: Væ super omnes qui Apoc.8.d habitant in terra. Sanctus em̃ nõ est habitator terræ: sed aduena atq; ꝓgrinus: dicitq;, Aduena sum & ꝓgrinus, sicut pũ.38.c oẽs patres mei. Quãobrem & Abrahã hebræus: id est περάτης & ꝓgrinꝰ trãsitorq; memorat̃: de pñti sæculo ad futurũ trãsire festinãs. Possumꝰ hũc locũ & spũaliter interpretari cõtra populũ iudæorũ: sup̃ quẽ uenit finis & cõsumatio: a sanguie abel iusti usq; ad sanguinẽ Zachariæ filij Barachiæ, Matth.23.d quẽ interfecerũt inter tẽplũ & altare. Quãdiu em̃ nõ miserũt manꝰ in filiũ dei, dormitauit sentẽtia eis dñi, & dilata est. Qñ ꝙo interfecerũt hæredẽ, ut periret hæreditas: tũc euigilauit aduersum eos atq; surrexit omnis ordo miseriarũ atq; ꝓplexio: qa nõ quæsierũt cœlestia, sed terræ hærere cupierũt. d Venit tẽpus/ꝓpe est dies occisionis ꝛ nõ glorię montiũ. Verbũ hebraicũ הֹמֶה הָרִים q̃ nos in duo uerba diuisum, primũ הֹמֶה scđm הָרִים iuxta Theodotionẽ gloriã montiũ interpretati sumus: Symmachus uertit in recrastinationẽ: dixitq;: Et tẽpus ꝓpe est: dies festinationis, & nõ recrastinationis. Porro Lxx. ita transtulerũt: Venit tẽpus, appropinquauit dies: nõ cũ ꝓturbatiõe, neq; cũ doloribus. Theodotio: Venit tẽpus, ꝓpe est dies famis & nõ gloriæ mõtiũ. Occisionis aũt tẽpus & famis nũc quoq; in iudaico populo cõprobat̃: non habẽte ꝓphetas nec uerbũ dei: quo anima credentiũ pascit̃. Montes aũt magistros intellige: & qui habeãt noticiã scripturarũ. De qbus & in alio loco dicit̃: Illuminãs pũ.75.a

E tu mirabiliter a montibus æternis. Porro Lxx. qui dixerunt, non cum perturbatione & non cum doloribus: illud significãt, qđ tantũ habeãt ignorãtiæ dei & animi cæcitatẽ: ut nec turbent in sceleribus suis, nec pœnitentiæ doloribus crucientur. a ¶ Nunc de propinquo effundã iram meam super te ꝛc. Si a quinto anno transmigratiõis regis Iechoniæ usq; ad nonũ annũ regni Sedechiæ, qñ uenit Nabuchodonosor & obsedit hierusalẽ suppu-

a Nũnc de propinquo effundam iram meam super te: & replicabo furorem meũ in te: & iudicabo te iuxta uias tuas. Et imponã Siue dabo tibi omnes abominatio-
b nes tuas. Et nõn parcet oculus meꝰ neq; miserebor: sed uias tuas imponam Siue dabo tibi: & abominationes tuæ in medio tui erunt: & scietis: quia ego sum domi-
nus percutiens.

c HEB. ¶ Eccé dies ecce uenit: egressa est cõtractio: floruit uirga, germinauit superbia. Iniquitas surrexit in uirga impietatis, non ex eis & non ex populo: neq; ex sonitu eorum: & non erit requies eis.

SEP. Ecce dies parit: ecce finis uenit: egressa est complexio: & floruit uirga, germinauit supbia, suscitata est iniuria, & cõteret fortitudinẽ iniqui: & non cum perturbatione neq; cum festinatione: & non ex ipsis sunt neq; pulchritudo in eis.

d e Vẽnit tempus: appropinquauit dies. Qui emit, non lætetur: & qui uendit, non lugeat. Qúia ira super omnem
f populũ eiꝰ. Qúia quẽdit ad id qđ uẽdidit nõ reuertetẽ.

Et adhuc

g Teſſ.2.b

F

Matth.23.d

tus est: Nũc peruenit in eos ira dei in finem. Qñ a Tito & Vespasiano hierusalẽ circũdata est: & aduenit desolatio eiꝰ, & ipletũ est: Ecce relinquetẽ uobis domꝰ uestra deserta: tũc iudicati sunt iuxta uias suas & blasphemias, quibus dñm negauerũt: & senserunt furorẽ dei: & omnis indignatio eius super illos effusa est: receperũtq; scelera sua: ut pmaneat desolatio templi usq; ad consumationem. b ¶ Et non parcet oculus meus neq; miserebor ꝛc. Causas seueritatis & austeritatis, siue ut hæretici putant crudelitatis dei, qđ nõ parcat oculus eius nec misereatur, subiecit dicens: Vias tuas dabo tibi & abominationes tuæ in medio tui erũt: ut sentias quæ feceris: & uidens abominatiões tuas uel in cõspectu tuo uel in medio omniũ positas, emẽdes errorem pœnitudine: & recedens a pristinis operibus cũ oderis quæ feceris: tunc sen-

Hebre.12.b tias q ipse sit dñs. Qui ideo percutit ut emendet: & castigat omnẽ filiũ quẽ recipit. c ¶ Ecce dies ecce venit: egressa est contractio: floruit virga ꝛc. Contracta est, inquit, dies & abbreuiata: instatq; uicina captiuitas. Floruit uirga quæ multo uobis tempore minabatur: & de flore fructũ plagarũ parturit. Supbia uestra germinauit qđ merebamini: ut super uirgã impietatis uestræ, quia subiectos uobis impie cedebatis cõsurgat iniquitas: quæ nõ est ex miserabili populo, neq; ex eis qui instar brutorũ animantiũ ducunt a magris: neq; ex clamore eorum & sonitu quo frustra uociferanẽ, a sacerdotibus pharisæisq; seducti: ut consona uoce clamarent &

Iob.19.a dicerent: Crucifige, crucifige talem. Vnde non erit eis requies, sed æterna captiuitas. Porro Lxx. iuxta illũ sensum in

Pro.27.a quo scribit: neq; eñ scitis quid uẽtura pariat dies, dixerũt: Ecce dies parit, q multo ante cõcepat: uenitq; finis & egressa est cõplexio: quæ mala uestra oñia complectat & teneat: Siue ut Symmachus interpretatus est inspectio: ut omnia uideat deus quæ feceris: & cõsyderet opera uestra & reddat

Pro.15.d et.23.b unicuiq; qđ meretur. In eo aũt qđ ipsi similiter trãstulerũt, floruit uirga: illo testimonio uti possumꝰ: Ne auferas uirgã

1.Co.4.d a filio tuo. Et apostolꝰ: Quid uultis? In uirga veniã ad uos, an in charitate & spiritu mãsuetudinis? Sed & deus ore psal-

Ps.88.e mistæ resonat: Visitabo in uirga iniquitates eorum: & in flagellis peccata eorũ: misericordiã autem meam non auferam ab eis. Ideo ergo dñs uisitat & percutit, ut oriatur & pateat omnis superbia quæ diu latebat inclusa: & suscitetur iniuria contra ortam & germinantẽ superbiã: conteraturq; fortitudo iniqui, nõ cum perturbatione neq; cũ festinatione. Finis enim florentis uirgæ, sanitas est atq; correctio: quæ non eorum merito uenit qui corripiuntur: nec pulchritudine quã in se nõ habent, sed misericordia dñi. Locus difficilis, & inter hebraicũ & Lxx. multũ discrepans, quibus plæraq; de Theodotionis æditione addita sunt, ut aliquã habere consequentiã uiderentur. d ¶ Venit tẽpus / appropinquauit dies. Non solũ ad hierusalem dicitur qđ uenerit ei tẽpus captiuitatis: & appropinq̃uerit dies quo babylonio sit uallãda exercitu: sed & ei qui extructis & dilatatis horreis exultabat, dñs loquitẽ: Stulte, hac nocte auferetẽ anima tua a te: quæ autẽ præparasti cuius erunt? Vnde & Apostolus: Tẽpus, 1.Co.7.d
H ait, abbreuiatũ est. Et
Ibidem.i in alio loco: Præterit
em figura mũdi huiꝰ. Notãdũq; qđ nõ in futurũ distulerit, sed de præsenti dixerit: præterit, & q̃tidie labit figura mũdi. Nunq̃ em in eodem statu permanet: sed semp crescentium & decrescentiũ figura præteruolat & mutatur. Vnde & dñs:
Matth.24.d Cœlum, inquit, & terra præteribit. Sin autem hæc quibus omnia quæ in mundo sunt continenẽ prætereunt atq; pertranseunt: quid potest in humanis rebus esse perpetuum?
e ¶ Qui emit nõ lętetur: ꝛ qui vendit non lugeat. Naturale est in possessionũ emptione lætari: in uenditione lugere. Cũ autem instet seruitus atq; captiuitas: & gaudium & tristicia in utroq; sunt uana. Vnde & Apostolus: Tempus abbreuia-
1.Cor.7.c tum est: de cætero qui habent uxores, sic sint quasi non habeant: & qui flent quasi nõ fleant: & qui gaudent quasi non
1.Co.6.a Ibidem gaudeant: & qui emunt quasi nõ possideant: & qui utuntur mundo isto, quasi non utantur. Nam & diluuium ementes
Matth.24.c oppressit atq; uẽdentes: ut dominus loquitur in euangelio.
f ¶ Quia ira super omnem populũ eius. Hoc in Lxx. nõ habet. Pro populo, potest multitudo & turba iuxta hebraicũ accipi: hoc em significat הֲמוֹנָה. Causaq; perspicua est qđ idcirco qui emit gaudere nõ debeat: & qui uẽdit lugere desistat: quia ira dei in breui uentura sit super omnẽ multitudinem terræ iudeæ siue hierusalem. Ex superioribus enim intelligitur: in quibus scriptum est: Hæc dicit dñs deus terræ
5.Esd. israel &ꝛc. g ¶ Quia qui vendit ad id qõ vendidit nõ reuertetur. Iuxta hebraicũ morem loquitur. Omnis em emptio ad uenditorem reuertebatur quinquagesimo anno remissionis: qui apud illos uocat iubileus. Ante igitur q̃ annus remissionis aduenias: quando possessiones ad priores dominos reuertuntur: ingruet captiuitas quæ omnem urbis auferet cõsuetudinẽ. Porro quod Lxx. transtulerũt: Quia qui emet, ad uenditorem non reuertetur: cum iuxta historiam penitus non cohæreat: iuxta Anagogen hunc sensum habere potest: ut dicamus eum qui hæretico fuerat errore decœptus: cum intellexerit magistri fraudulentiam: nequa-
Nu.10.a quã reuerti ad uenditorem: id est, ad magistrum: sed eum despicere atq; contemnere.

Et adhuc

A a ¶ Et adhuc in viuentibus vita eorum ꝛc. Quomodo pos/ sessio non reuertetur ad priorem dñm euersione urbis instā/ te: sic uisio & cōminatio prophetalis quæ ad omnem multi tudinē urbis dirigitur: nequaq̄ regredietur & irrita fiet, sed rebus explebit̄: uiuentibus adhuc his ad quos prophetalis sermo dirigit̄. Hoc aūt ait, ut ostendat iminen tē captiuitatē: ne sc̄m consuetudinem dice/ rent: Visio hæc in lon/ gos dies erit: & post tē pora multa cōplebit̄. Possumus & hoc dice re: q̄ postq̄ recesserit a iudæis uisio propheta Matth.11.b lis: Lex em̄ & prophe/ tæ usq̄ ad Ioannē ba/ ptistā: post interfectio nē saluatoris nequaq̄ regrediat̄ ad eos: nec ultra mereant̄ habere ꝓphetas. Significāter/ q̄ ad omnem, inquit, multitudinē uisio non regredietur. Ergo re/ gredi et̄ ad eos q̄ ex iu/ dæis dño crediderūt, apostolos uidelicet & reliquias populi iudai ci quæ ex israel saluæ factæ sunt. Sed nec isti duo uersus habentur in Lxx. æditione. b Et vir in iniquita te vitę suę non confortabit̄. Et est sensus iuxta hebraicū. Nō proderit homini iniquitas sua: nec ei præbebit aliquā forti/ B tudinē. Iuxta Lxx. Et homo qđ desyderauit qđ' in mundo putauit esse prætiosum non obtinebit: sed libertate pereun/ te, amittetur omne qđ pulchrū est. Ambiguitas autē hebrai carū literarū ר & ו quæ tantū magnitudine discernuntur: fe cit alios iniquitatē, alios oculos interpretari. c ¶ Canite tu ba/ prępareńt omnes. De tubarū clangore & sonitu, in mul/ Esa.58.a tis locis legimus: ut ibi. Sicut tuba exalta uocem tuā. Et ali/ Ps.80.a bi: Clāgite in neomenia tuba, in insigni die solēnitatis nr̄æ. Matth.6.a Et in Ap'o: Q̄m ipse dñs in iussu & in uoce archāgeli & in tuba dei descēdet de cœlo. Et in euāgelio: Nolite tuba clāge re ante uos. Et tubas ductiles atq̄ argēteas: Numerorū nar/ rat historia: q̄ sermoni ꝓphetico cōparāt̄: & doctrīæ aplicæ. Præcipit̄q̄ nūc ut oēs ad signū clangoris & buccinæ præpa rent̄ ad bella. Porro qđ' dixere Lxx. & iudicate omnia: nulli dubiū est quin apostolor̄ cōueniat potestati. Qui postq̄ ce cinerit angelorū tuba, iudicaturi sunt in duodecim thronis 1.Co.6.a duodecim tribus israel. Quorū Paulus loquebat̄: Angelos Ibidem iudicabim⁹. Et alibi: In uobis iudicabit̄ mūdus. Iuxta præ sentem autem sensum, iubentur per Ironiam hi qui huic officio mancipati sunt tuba clangere: ut omnes contra ba/ bylonium parent̄ exercitum. d ¶ Et non est qui vadat ad prælium. Ira em̄ mea sup oēm multitudinē ei⁹. Et hæc in Lxx. Nu.10.a nō habent̄. Præceperat de⁹ ut tuba canerēt ad exercitū præ/ parandū, qui babyloniorū posset resistere fortitudini: sed ni hil ꝓfuit imperasse: cū nō sit in populo qui audeat ad bella procedere. Idcirco aūt eneruatus est populus & caret uirib⁹ præliādi: Quia omnis ira dei sup omnē multitudinē eius: subaudit̄ urbis hierusalē siue terræ iudeæ. Sed & in nostra terra & hierusalem, quādo nos uel ꝓsecutio publica uel ua/ riorū incentiua uitiorū superare nituńt: frustra magistri ca/ nunt tuba, & præparare nos ad bella festinant: cū nulla sit in populo fortitudo: quæ idcirco subtracta est: quia iram dei præsentia meruere peccata. e ¶ Gladius foris/ pestis ꝛ fa/ mes intrinsecus ꝛc. quasi columbę conuallium ꝛc. Lxx. colū bas conualliū: siue ut Theodotio trāstulit, meditantes: om/ nimo tacuerūt. Hocq̄ qđ' nos interpretati sumus, oēs tre/ pidi: unusquisq̄ in iniquitate sua: Theodotio transtulit ita: omnes mussitātes: unaquæq̄ in iniquitate sua: ut sub meta/ phora columbarū meditantiū, significet unūquēq̄ de popu/

a Et adhuc in uiuentibus uita eorum: quia uisio ad om/ nem multitudinem eius non regredietur.

b HEB. ¶ Et ůir in iniquita/ te uitæ suæ non conforta/ c bitur. Canité tuba, præpa/ rentur omnes.

d Et nōn est qui uadat ad prælium. Ira em̄ mea super om/ e nem multitudinem eius. Gladius foris, pestis & fames intrinsecus. Qui in agro est, gladio morieť: & qui in ci/ uitate, pestilentia & fame deuorabuntur. Et salui erunt qui fugerint ex eis: eruntq̄ in montibus quasi colum/ bæ conuallium omnes trepidi: unusquisq̄ in iniquitate f sua. Omnes manus dissoluentur: & omnia genua flu/ ent aquis. Et accingēt se cilicijs & operiet eos formido. g In ōmni facie cōfusio: & in uniuersis capitibus caluitiū.

SEP. ¶ Et homo in oculis uitæ suæ non obtinebit. Clangite tuba & iudica/ te omnia.

Argentum eorum

lo suum flere peccatum: & intelligere atq̄ sentire cur ista pa/ tiatur. Tres autem partes aliorum qui in urbe pestilentia & fame morianť: & aliorū quos gladius foris interficiet: & eo rum qui captiuitatē fuga euaserint, supra legimus: quorum qui saluus fuerit, transibit ad montes: & instar mussitan/ tium columbarū, sua trepidus peccata defle bit. Tropologice uero Tropo. sic accipiendum: qđ' qui in agro & campo est, extra fines domini cæ ciuitatis, quæ inter pretat̄ ecclesia, aduer/ sarij mucrone feriatur: qui autem in ciuitate egerit negligenter: nec præpauerit sibi cibos: de quibus in Prouer/ bijs scriptum est: Qui Pro.12.b operat̄ terrā suā, reple/ bitur panibus: iste fa/ me morieť & pestilen/ tia. Pauci autē, qui uel hæreticorum gladium uel desidiæ suæ famē, mortēq̄ uitauerint: nō saluabunť nisi in mō/ tibus & nisi assumpse/ rint alas columbæ: & auolauerint & requie/ uerint. Quæ colūbæ q̄diu in uallib⁹ sunt trepidāt: & ad singula reformidāt: qua rū præcipimur imitari innocentiā: & de quibus in psalmo scriptū est: Si dormiatis inter medios cleros pennæ colum/ Ps.37.c bæ deargentatæ, & posteriora dorsi eius in pallore auri. In D cuius specie descendit spiritussanctus & mansit super dñm Matth.3.d saluatorē. Pulchreq̄ iuxta Theodotionē uocabimus colum bam meditantē eum, qui in lege dñi die ac nocte meditatur: & de quo scriptū est: Os iusti meditabit̄ sapiētiā. f ¶ Om Ps.36.f nes manus dissoluent̄: ꝛ omnia genua fluent aquis ꝛc. Pro genibus aquis fluentibus: Lxx. trāstulerūt: fœmora polluē tur humore. Cū aūt oēs trepidauerint, & ad montana cōfu/ gerint: manus omniū dissoluent̄: & nullus cōtra hostes po/ terit resistere: pauorisq̄ magnitudine urina polluet genua: nec ualebit profluentes aquas uesica cohibere. Accingent se cilitijs: & tremor omnia possidebit. Hoc in illo populo fa/ ctum est: non solum sub babylonijs, sed & sub Rhomanis: quādo peruenit in eos usq̄ ad finem ira dei. Cæterum & in nostra iudæa in qua est dñi confessio, quando multiplicatæ fuerint iniquitates & refriguerit multorū charitas: omnes manus bonorū operū dissoluent̄, & cūcta genua siue fœmo ra fluent aquis: eorū qui illicitos quæsierunt concubitus: & q̄s in lege τοὺς γονορρόους. i. fluxū seminis sustinētes, & im/ mundos scriptura cognominat. Vnde qui tales sunt, debēt se accingere cilitijs pœnitentiæ: & uenturū iudiciū formida re. Qđ' qui fecerit, merebitur Esaiam audire dicentē: Con/ Esa.35.a fortamini manus dissolutæ, & genua debilia roboramini. g ¶ In omni facie confusio: ꝛ in vniuersis capitibus caluitium. Rubor uultus, pudoris indicium est: & conscientia pec/ catorū lucet in facie: spesq̄ salutis est, quando delictū sequi/ tur uerecundia. Vnde ad eam quæ corde duro in suis pecca tis gloriabat̄, dictum est: Facies meretricis facta est tibi: ne/ Hiere.3.b scis erubescere. Caluitiū q̄q̄ capitis, luctus est signum, quā/ do perdit decorem cæsaries: & pulchritudinē comarū amit/ timus. Denicq̄ & ad hierusalē dicitur: Pro ornamento capi/ Esa.3.d tis tui habebis caluitiū, propter opera tua. Et alius prophe/ ta: Omnia, inquit, capita in omni loco attondent̄: & omnis Hiere.48.f barba radetur. Micheas quoq̄ ad eandem hierusalem: De/ Michee.1.d caluare, ait, & tondere super filios delitiarum tuarum: dila/ ta caluitiū tuū sicut aquila. Et sup mortuis iubetur fieri cal/ uitium. Soli autē sancti: hoc est Naçarei & qui ad pontifica/ tum domini meruerunt peruenire, non radunt capita sua. Nu.6.d Nec enim habent mortis opera nec immūdi sunt: quia na/

E çareit id est, sancti dñi sunt. Q d' si iuxta eos qspiã mortuus fuerit: omnes dies pristini non reputabunt sanctificationis eorũ. Samuel dei sanctus erat, & ꝓpterea æterna capitis ornamenta possedit: audiuitq; illud de Cantico canticorum:
Cañ. 5. c Cincinni tui nigri sicut coruus. Porro Samson quia pdidit
Iudic. 16. c comam: perdidit fortitudinem: paulatim, cꝫ renascẽtibus capillis, uires rediere pristinæ: ut mlto plures moriens cꝫ uiuus occideret. Heliseus uero licet
4. Re. 2. d corporis haberet calui ciũ: tñ quia naçareus dñi erat, cincinnis capitis fruebat. Vñ paruuli qa paruuli erant, & necdũ ad ætatẽ uiri puenerãt, illudẽtes caluitio eius atq; dicẽtes: Ascẽde calue, ascende calue: ferarum lanjati sunt morsibus: quarũ saltus ac syluæ sunt habitaculum. a ¶Argentũ eozũ foris ꝓiꝛcietur ⁊c. Fuga & captiuitate cogẽte: diuitias & auri argentiq; pondera proijcient in plateis: suas tantũ anias seruare cupientes: ne sint ponderi quæ pri⁹ fuere luxuriæ. Alioqn
Anago. & iuxta Anagogen captiuorũ atq; fugientiũ
F de hierusalẽ omne argentũ proijcietꝫ in plateis, in lata & spaciosa uia quæ ducit ad mortem: quia angustã salutis semitam relique rũt. Sed & omne aurũ erit contemptui, uel in sterquiliniũ atq; immũdiciam reputabitur. Nõ enim potest habere mundiciã: qui extra dñi ecclesiã est. b ¶Argentũ eozũ ⁊ aurũ eozũ nõ valebit liberare eos in die furoꝛis dñi. Et hoc in Lxx. non habet. Nulli autẽ dubiũ, quin obsidionis & famis tempore, aurum argentũq; esurientes nõ liberet: & illisi præciosissimo metallo dentes, instar durissimi lapidis retundant. Deniq; sequit: c ¶Animã suã nõ saturabunt: ⁊ ventres eozũ nõ implebunt. Præsentibus malis, dicimus multos diuites inter sericum, gemmas & auri argentiq; pondera egestate cõfectos, habuisse exitũ mendicantiũ. Argentũ autẽ & aurũ eorum qui extra ecclesiam sunt: non liberare animas possidentiũ in die furoris dñi: sed æternam eos habere famem, & inani uentre cruciari: ostendit il-
Pro. 15. b lud testimoniũ in quo dicit: Redẽptio animæ uiri, propriæ diuitiæ. Propriæ diuitiæ sũt, quas nos christi ueritas docuit:
Luc. 16. b qui præcæpit ut faciam⁹ nobis amicos de iniquo mãmona, qui nos recipiant in æterna tabernacula. d ¶Quia scandalum iniquitatis eozũ factum est. Ideo, inquit, possidentiũ aurũ & argentũ nec anima saturabit nec uenter implebit: quia hoc ipsum aurũ & argentũ, scandalũ scelerum eorũ factũ est. Significat autem idola, quæ auro argentoq; fabricata, suos condemnant artifices. Pro quo Lxx. transtulerũt: quia cruciatus iniquitatum eorum fuit, ut in suo iniqui errore crucientur: & se intelligant male dei munera in blasphemiam conuertisse. e ¶Et ornamentũ monilij suozũ in supbiã posuerunt ⁊c. Q uæ ego, inquit, dederã in ornamentũ possidẽtium atq; diuitias, illi uerterũt in superbiã: ut de quibus poterant per elemosynas & bona opa suã animã liberare: ex illis haberẽt materiã arrogãtiæ. Deniq; ex auro & argẽto fecerunt idola: & mea munera in dæmonũ simulacra uerterũt. Porro qd' dixere Lxx. Electa mundi in supbiã posuerũt: ad aurũ argentũq; referendũ est: qbus in mũdo nihil putatur esse præciosius. Illudq; qd' sequit: Offendicula eorũ: sciam⁹ de Theodotione additũ. Facilis autẽ sensus est iuxta Tropologiã: qd' aurũ & argẽtum, sensus & eloquia scripturarũ quæ electa sunt mũdi: & quæ nobis in ornamentũ data sunt, Hæretici posuerunt in fomentũ & materiã supbiæ: & imagines diuersorũ dogmatũ & abominationum atq; offendiculoꝝ suorum fecerũt ex eis: ut per quæ poterant colere & adorare deum, ex his deum offenderint. f ¶Propter hoc dedi eis illud in immundiciã ⁊c. Quia ex auro & argento & ornamẽtis monilij quæ dederam eis: imagines sibi abominationũ suarũ simulacrorũq; fecerũt: ꝓpterea dedi eis illa in imundiciã & in sterco ra. Pro qbus Symmachus interpretatus est nauseã: uolens idolorum sordes exprimere. Et tradã, inquit, ea in manus hostiũ ut diripiant oĩa: & nõ tã contaminẽ cꝫ cõtaminata esse demõstrem: quæ prius uidebãtur esse sanctissima. Nos q̃q; tradimur in manꝰ inimicorũ & alienorũ a deo: qñ facim⁹ ornamẽta nostra simulacra dæmonũ, & omnis gloria nostra possidet ab impijs siue pestilẽtibus terræ: ut nos suæ subijciant potestati. g ¶Et auertã faciẽ meã ab eis ⁊c. ⁊ introibũt in illud emissariũ. Siue ut Lxx. trãstulerũt ἀφυλάκτως .i. temere: uel ut Symmachus & Theodotio, irrũpentes & pestilentes. Et contaminabunt illud. Cum, inquit, propter superiores causas abominationũ populi auertero faciem meã ab eis: & nequaq; eos dignos meis oculis iudicauero: tunc uiolabũt arcanũ meũ: qd' significat sancta sanctorũ: pro quo Lxx. uisitationem transtulerunt: ut in sanctis dei fuisse presentiã demonstrarẽt; & irrũperent in ea impij & pestilẽtes terræ: quæ exceptis sacerdotibus soloq; pontifice nullus alius audebat intrare. Q uod scimus & a babylonijs & a rege Antiocho Cneoq; Pompeio: & ad extremũ factũ esse sub Vespasiano & Tito: quãdo tẽplũ captũ atq; subuersum est: & omnia perpetrata quæ sequẽs prophetæ sermo complectit. Ad nostra quoq; mala opera auertit deus faciem suã: & quia auersa est facies: ideo dei uiolatur arcanũ, ut pro sacerdotibus & sanctis dei pestilẽtes ingrediant, & uniuersa cõtaminẽt: ut q̃ locus esse debuit sanctitatis, fiat locus ĩmundiciæ: iuxta illud euangelicũ: Domus patris mei domus orationis uocabit: Matth.
uos aũt fecistis illã spelũcã latronũ. b ¶Fac cõclusionẽ: quoniã terra plena est iudicio ⁊c. Verbũ hebraicũ מִשְׁפָּט Aquila, cõclusionẽ, Symmachꝰ & Theodotio καθήλωσιν .i. confixionẽ interpretati sunt. Pro quo Lxx. posuere φυρμόν, qd' nos in pturbationẽ uertimus. Igitur o ꝓpheta, irã meã sup terrã iudææ & sup urbẽ hierusalẽ breui sermone conclude: ut quõ terra plena ẽ iudicio sanguinũ: Qẽs em̃ in sanguine iudicant, fundẽtes innoxiũ sanguinẽ: qd' & in nabuthe

---

a HEB. ¶Argẽtum eorum foris proijcietur: & aurum eorum in sterquiliniũ erit.
SEP. ¶Argentum eorũ in plateis proijcietur: & aurũ eorum erit contemptui.

b Argẽtum eorum & aurum eorum non ualebit liberare eos in die furoris domini. Animãm suam non saturabunt: & uentres eorum non implebuntur. Q uia scandalum iniquitatis eorum factum est.

c HEB. ¶Et ornamentum monilium suorum in superbiam posuerũt: & imagines abominationũ suarum & simulacrorum fecerunt ex eo. Propter hoc dedi eis illud in immundiciam: & dabo illud in manus alienorum ad diripiẽdũ: & impijs terræ in prædã: & cõtaminabũt illud.
SEP. ¶Electa mundi in superbiam posuerunt: & imagines abominationũ suarum: & offendicula sua posuerunt ex eis. Propter hoc dedi ea illis in immundiciam: & tradam ea in manus alienorum ut diripiant ea & pestilentibus terræ in prædam: & polluent ea.

g Et auertam faciẽ meã ab eis: & uiolabunt arcanũ meũ: & introibũt in illud emissarij: & contaminabunt illud.

b HEB. ¶Fac cõclusionem: quoniam terra plena est iudicio sanguinum: & ciuitas plena iniquitate.
SEP. ¶Et adducam perturbationem: quia terra plena iudicio sanguinũ & ciuitas plena iniquitatum.

Et adducam

A
4.Reg.21.c

persona feciſſe iudæos, ſcriptura cõmemorat: Sic ipſorum ꝙꝫ fundat cruor & plena iniqtatis ciuitas demonſtret. Nã & ſub manaſſe repleta eſt urbs hieruſalẽ a porta uſq; ad portam ſanguine prophetarũ. Venietq; eis concluſio & pturbatio atq; cõfixio: ut nullus de īminẽtibus miſerijs poſſit euadere. a ¶Et adducã peſſimos de gẽtibus & poſſidebũt domos eorum. Et hæc in Lxx. nõ habent. Pro ſacerdotibus & prophetis, peſſimos cunctarũ gẽtiũ adducã babylonios: ut domos ueſtras poſſideãt, uoſq; ſubijciant ſeruituti. Sed & noſtras domos. i. animas: templum em̃ ſumus dei, & ſpiritusſanctus habitat in nobis:
1.Co.6.d
poſſidebũt peſſimi dæmones, ſi fuerit terra noſtra plena ſanguinibus, & habitatio plena iniqtatis. b ¶Et quieſcere faciã ſuꝑb ã potentũ ꝛc. Omnis ſuperbia offendit deum:

a Et ꝺadducã peſſimos de gẽtibꝰ & poſſidebũt domꝰ eorꝝ.
b HEB. ¶Et qũieſcere faciã ſuperbiã potentiũ: & poſſidebũt ſanctuaria eorũ.
SEP. ¶Et auertam fremitum fortitudinis eorũ: & polluentur ſancta eorum.
c Aquila. ¶Angũſtia adeſt. Propiciatio ueniet.
ꝺ Angũſtia ſuperueniente, requirẽt pacem & non erit.
e HEB. Cõturbatio ſuꝑ cõturbationẽ ueniet: & auditꝰ ſuꝑ auditũ
SEP. Væ ſuꝑ uæ erit & nũciꝰ ſuꝑ nunciũ.
f Et qũærent uiſionem de propheta: & lex peribit a ſacerꝺote, & conſilium a ſenioribus. Rex lũgebit: & princeps
g
h induetur mœrore. Et manus populi terræ cõturbabuntur.
i Scꝺm uiam eorum faciam eis: & ſcꝺm iudicia eorum iudicabo eos. Et ſcient qũia ego dominus.

Propterea peſſimi gentiũ poſſidebũt domos potentiũ & ſuperborũ, & obtinebunt ſanctuaria eorũ: quia locũ ſanctimoniæ ſpurcus ingrediẽt: & ſua eum cõtaminat immũdicia. Significanter autẽ, quia polluta fuerant ſanctuaria dei, & uiolatum arcanũ eius: nõ dixit, poſſidebũt ſanctuaria mea, ſed ſanctuaria eorũ: quia poſt cõtaminationẽ mea eſſe ceſſarũt. c ¶Angũſtia adeſt. Iuxta ſuperiorẽ ordinẽ, recte Aquila & Theodotio interpretati ſũt, adeſſe angũſtiã: Symmachuſq; mœrorẽ. Lxx. autem in medio uniuerſorũ triſtiũ, uerbũ poſuere lætitiæ: ut lugentis animus ſuſtentetur: & ſperet interB
Pſ.144.c
aduerſa meliora, dominũq; ꝓpiciũ: de quo ſcriptũ eſt: Dominus erigit alliſos. Nos autẽ iuxta Symmachũ priorẽ ſententiã cum poſteriore cõiunximus, ut diceremus: ꝺ ¶Angũſtia ſupueniente requirent pacẽ & nõ erit. Qꝺ iuxta Lxx. omnino ſtare nõ poteſt. Si em̃ ꝓpiciatio ueniet, quõ quærẽt pacẽ & nõ inueniẽt? Quæret autẽ ille pacẽ & non inueniet:
Matth.10.b
q audiuit ab apoſtolis: Pax huic domui, & non ſeruauit eã, nec fecit in ſua mẽte requieſcere, ſed malis fugatã operibus
Phil.4.b
nõ poteſt inuenire. Ipſa eſt autẽ pax quæ exuperat omnem
Ioh.14.d
ſenſum: & quã ad patrẽ uictor aſcendẽs ſaluator, apſis dereliquit. e ¶Conturbatio ſuper conturbationẽ veniet: & auꝺitus ſuꝑ auditũ. Quõ ſanctis dicitur: Gaudete, iterũ dico
Phil.4.a
Pſ.83.b
gaudete: & de ipſis ſcriptũ eſt: Ibunt de uirtute in uirtutẽ: ut præſentia bona, futuris bonis cumulent: ſic & his ſuꝑ quos uenit anguſtia: & qui quæſierunt pacem & non inuenerunt eam: ueniet conturbatio ſuper conturbationem, ſiue uæ ſuꝑ
Apoc.11.c
uæ: iuxta qꝺ & in Apocalypſi ſcriptũ eſt: Væ unũ abiit: & uæ alterũ ueniet cito. Et auditus ueniet ſuꝑ auditũ: nũciuſq; ſu
Iob.1.d
per nunciũ: iuxta illud beati Iob: Cum adhuc unus loqueret: uenit alius nũcius, mala augẽs malis: & appropinquãtis babylonij fremitũ turbãq; deſcribẽs. f ¶Et quærẽt viſionẽ de ꝓpheta ꝛc. Proprie ſingula quærunt a ſingulis. Vaticiniũ futurorũ quærit a ꝓpheta. Legis interpretatio, ſacerdotis officiũ eſt. Prudẽs cõſiliũ, ætas matura ꝙrit: iuxta illud qꝺ ſcriptũ eſt: In cõſilio ſanctorũ & cõgregatione, magna opa dñi. Hæc aũt nõ ſolũ eo tpe qñ babylonius contra hierlm ueniebat exercitꝰ a ꝓphetis, ſacerdotibꝰ & ſenioribꝰ, quærebant, ſed ꝙtidie in eccleſijs reqrũt. Quæ ſi uiſionẽ, legẽ, cõſiliũq; ꝓdiderint, fruſtra ꝓphetas & ſacerdotes & ſeniores habere ſe iactant. g ¶Rex lugebit & ꝓn ceps induet mœroze. Si ue iuxta Lxx. interitu. Qui neſcio qꝺ uolẽtes: hoc qꝺ de hebraico ſermõe expreſſim̃, rex lugebit, oĩno tacuerũt. Luxiſſe aũt Sedechiã, & oẽs principes populi iudæoꝝ fuiſſe mœrore cõfectos, ſctã ſcriptura cõmemorat.
Pſ.110.a
C
Poſſumꝰ aũt, ꝙꝫ hoc prima fronte uideatur eſſe blaſphemũ, regem lugentẽ nra uitia atq; peccata chriſtũ dicere, qui loquit in pſalmis:
Pſ.29.c
Quæ utilitas in ſanguine meo, dũ deſcendo in corruptionem?
Et appropinquãs hie-
Matth.23.d
ruſalẽ fleuit ſuꝑ eã & dixit: Hieruſalẽ, hieruſalẽ quæ occidis ꝓphetas, & lapidas miſſos ad te: quotiens uolui cõgregare filios tuos ſicut gallina cõgregat ſub alas pullos ſuos, & noluiſti? Principes ꝙꝫ uel in bonã partẽ apli erũt: & lugent peccatores: uel in cõtrariã illi qꝺ dicit: Audite uerbũ dñi principes ſodomorũ. Indueturq; iuxta Lxx. interitu: qui nõ habet armaturã dei: nec indutꝰ eſt chriſto. Quotqt em̃ in chriſto baptiçati ſunt, chriſtũ induerũt. b ¶Et manus populi terrę conturbabunt. Siue iuxta Lxx. diſſoluent. Qñ uiſio
Eſa.1.c
Gal.3.d
D
non fuerit in propheta, & legis ſcientia in ſacerdote, & conſilium in ſenibus: rexq; luxerit: & princeps fuerit in mœrore ſiue in interitu: cõſequẽter & populi manus conturbabunt, ſuũ perdẽtes ordinem: ſiue diſſoluent, antiquã fortitudinẽ non habentes. Pulchreq; non populus dei dicit: cuius turbabunt manus: & cuiꝰ nõ eſt municipatꝰ in cœlo: ſed populus terræ: de ꝙ ſcriptũ eſt: Recedentes a te ſuꝑ terrã ſcribent.
Hiere.17.b
i ¶Scõm viam eorũ faciã eis: & ſm iudicia eorũ iudicabo eos. Siue ut Lxx. tranſtulerũt, ulciſcar eos. Peccatoribus reddit deus iuxta uias ſuas, ut teneat iudicij ueritatẽ. Cæterum in ſanctis excedit modum clæmẽtiæ. Neq; enim condignæ
Ro.8.d
ſunt paſſiones tẽporis huius ad futurã gloriã quæ reuelabit in nobis. Stipẽdia em̃ peccati mors: quã recipit peccator iuxta uias ſuas & opa ſua. Cæterum iuſtorũ uirtus frũitur domini largitate: de qua Paulus loquitur: Donũ dei uita æterna. Quodq; addidit: & ſcꝺm iudicia eorum iudicabo eos:
Ibi.6.d
Ibidem
illud euãgelicũ ſonat: In quo iudicio iudicaueritis, iudicabi
Matth.7.a
Rom.2.a
tur de uobis. Et apoſtolicũ: In quo enim iudicio iudicas alterum, teipſum condemnas. Eadem enim operaris quæ iudicas. k ¶Et ſcient quia ego dñs. Iſte uerſiculus frequenter in hoc propheta ponitur: qꝺ ſupplicia atq; cruciatus ſequatur ſcientia dei: ut quem nõ intelligebant per beneficia, per tormenta cognoſcant.

¶Commentarij ſecundi in Ezechielem ꝓphetam finis.

¶DIVI HIERONYMI PRESBYTERII IN TERTIVM COMMENTARIORVM EZECHIELIS AD EVSTOCHIVM PROEMIVM

NIhil longum eſt quod finem habet: & omnis retro temporum ſeries tranſacta non prodeſt: niſi forte bonorũ operum ſibi uiaticũ præparauerit: quæ ſemper ad futura, immo ad æterna reſpiciũt: & nullis terminis coartantur. Vera ſentẽtia eſt: Omnia orta occidunt: & aucta ſeneſcunt. Et alibi. Nihil eſt enim opere & manufactum: qꝺ

E non conficiat & consumat uetustas. Quis crederet ut totius orbis extructa uictorijs rhoma corrueret: ut ipsa suis populis & mater fieret & sepulchrum: ut tota orientis, ægypti, aphricæ littora olim dominatricis urbis, seruorũ & ancillarũ numero cõplerentur: ut quotidie sancta bethlehẽ, nobiles quondã utriusq; sexus atq; omnibus diuitijs affluentes, susciperet mendicantes? Quibus quoniam opem ferre non possumus, condolemus: & lachrymas lachrymis iungimus: occupatiq; sancti operis sarcina: dum sine gemitu confluentes uidere non patimur: explanationes in Ezechiel & pene omne studium omisimus: scripturarũq; cupimus uerba in opera uertere: & nõ dicere sancta sed facere. Vnde rursus a te cõmoniti O uirgo christi Eustochiũ: intermissum laborem repetimus: & Tertium uolumen aggressi: tuo desyderio satisfacere desyderamus: illud & te & cæteros qui lecturi sunt deprecantes: ut non uires nostras, sed uotum consyderent: quorum alterum fragilitatis humanæ: alterum sanctæ est in domino uoluntatis. G

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN EZECHIELEM PROPHETAM LIBER TERTIVS

Et factum est in anno sexto, in sexto mẽse &c. Quinto anno transmigrationis Iechoniæ, quarto mense, quinta mẽsis, superiorem uisionem factã ad prophetã legimus: Hæc aũt quã nunc exponere uolumꝰ: sexto anno eiusdem regis, sexto mense, quinta mẽsis facta memoratur. Ex quo perspicuũ est, post annũ & duos mẽses hæc facta quæ scripta sũt: & uel intermissam per annũ & duos menses ꝓphetiam: uel per totos quatuordecim menses gesta quæ superior sermo contexuit. Sexto autem anno, & sexto mense, & quinta die mensis: qui numeri ad fabricã mũdi referunt, & carneos sensus qui terrena cõspiciũt, & necdũ cœlestia cõtemplant, factã prophetiã nõ mirabit, q ad presbyteros iuda sermonẽ dirigi intellexerit. Eqbꝰ septuagĩta tenebãt turibula: & uiginti quinq; in templo adorabãt solem: sedebatq; propheta in domo sua fugiens frequentiã multitudinis: & senes iuda sedebãt coram eo: uel ꝓphetæ uerba audire cupientes: uel insidiantes sermonibus eius. Significanterq; dicuntur senes iuda, ut nihil ad israel: hoc est, ad decẽ tribus quæ prius captæ fuerant, sed ad eos qui de tribu iuda cum Iechonia ducti erant in captiuitatem dici intelligamus. b **Et cecidit super me ibi manus domini dei &c.** Virum, hebræus sermo non continet. Visionem autẽ auræ, quæ in Lxx. non habet, de Theodotione addidimꝰ. Et ꝓ eo qd nos diximꝰ, cecidit sup me manus dñi: Symmachus trãstulit, incidit mihi manus domini, qd in hebraico dicitur יָדָה. Manus autem ἐνέργειαμ. i. opera significat: ut uisionis possit sacramẽta cognoscere. Et hoc consyderandũ: qd nõ ipsas uideat ueritates, sed similitudinẽ ignis: qui a lumbis usq; deorsum ignis apparuit: & a lumbis sursum quasi aspectus splendoris, ut uisio electri. Pro splendore, qui in hebraico dicitur חַשְׁמַל: aurã Theodotio transtulit: ut in supernis dei refrigeria demonstret. Denicq; & in Regum uolumine beatus Helias aduentum domini, non in tempestate contemplatur & turbine: non in ignis ardoribus: sed in aspectu auræ tenuis atq; leuissimæ: ut dei omnipotentis mansuetudinem cõprobaret. Opera autem coitus, quæ significantur in lumbis: usq; deorsũ igne purgantur. Et opera uirtutum quæ a lumbis ad superiora consurgunt, splendorem habẽt atq; fulgorem: & tamen nec ignis usq; ad pedes dicitur: nec splendor electri usq; ad caput, sed deorsum & sursum: ut tam in peccatoribus q̃ in sanctis, pro diuersitate meritorũ, alius usq; ad illud & illud membrũ: aliꝰ usq; ad illa & illa perueniat. Et quomodo qui sanctitudinis perfectionem tenent, ad uerticem usq; perueniunt: sic qui in in peccatorum profundo sunt: plantas igneo

a **Et factum est in anno sexto, in sexto mẽse, in quinta mensis: ego sedebam in domo mea, & senes iuda sedebant coram me.**

b HEB. **Et cecidit super me ibi manus dñi dei.** SEP. **Et facta est super me manus adonai domini:** **Et uidi & ecce similitudo quasi aspectus ignis ab aspectu lũborũ eiꝰ, & deorsũ ignis: & a lũbis eius & sursum, q̃si aspectus splẽdoris, ut uisio electri.** **Et uidi & ecce similitudo quasi species uiri a lumbis eius: & deorsum ignis: & a lumbis eius & sursum quasi uisio auræ, q̃si uisio electri.**

c **Et ẽmissa similitudo manus apprehẽdit me in cincinno capitis mei.** **Et extẽdit similitudinem manus & assumpsit me in fimbria uerticis mei.**

d **Et eleuauit me spiritus inter terram & cœlum.** **Et adduxit**

rum pedum tenere credendi sunt. c **Et emissa similitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei.** Et hic similitudo manus, non ipsa manus extenditur: neq; enim in deo aliquid corporale est: uideturq; manus: ut membrum humani corporis atq; consueti: nequaq; terreat eum qui assumitur atq; comprehẽditur. Si enim in colubri uel in qualibet alia bestiarum similitudine tetigisset prophetam: ipsa dissimilitudo membrorum terruisset assumptũ. Parsq; comprehenditur capillorum: quia totius apprehensionem capitis, humana natura non sustinet. Pro cincinno, Lxx. transtulerũt κρόσσωδον. i. fimbriã: quorum alterum in capillis, alterũ in uestibus accipi solet. d **Et eleuauit me spiritus inter terram & cœlum.** Primum similitudine manus apprehenditur: postea eleuatur a spiritu: qui spiritus non eum statim ad cœlum leuat, sed inter terram & cœlum: ut terrena interim derelinquens, festinet ad cœlum. Possumus autem & hoc dicere: qd propter bona opera, propheta similitudine manus dei apprehensus sit, & propter scientiam rerum spiritualium eleuetur a spiritu.

Et adduxit

HEB. Et adduxit me in hie rusalē in uisione dei: iuxta ostium interi⁹ qđ respiciebat aquilonē, ubi erat statutū idolū çeli ad puocandam æmulationē. Et ecce ibi gloria dei isrl̄ scd̄m uisionē quā uiderā in cāpo.

SEP. Et ādduxit me in hierusalem in uisione dei ad uestibulum portæ quæ respicit aquilonem: ubi erat statua possidentis. Et ecce erat ibi gloria ⁊domini dei israel secundum uisionem quam uidi in campo.

b Et dixit ad mē: Fili hominis, leua oculos tuos ad uiam aquilonis. Et leuaui oculos meos ad uiam aquilonis: & ecce ab aquilone portæ altaris idolum çeli in ipso introitu. c Et dixit ād me: Fili hois, putas ne uides tu quid isti faciant: abominationes magnas quas dom⁹ israel facit hic ut procul recedam a sanctuario meo? Et adhuc cōuersus uidebis abominationes maiores. d Et introdūxit me ad ostium atrij: & uidi, & ecce foramen unum in pariete. Et dixit ad me: Fili hominis, fode parietē: & cū perfodissem parietem, apparuit ostium unum. Et dixit ad me: Ingredere & uide abominationes pessimas quas isti faciunt hic. e Et ingrēssus uidi: & ecce omnis similitudo reptiliū & animaliū abominatio: & uniuersa idola domus israel depicta erant in pariete in circuitu per totū.

Et septuaginta

a Et adduxit cē. ubi erat statua possidentis. Hoc autem quod in quibusdam codicib⁹ reperiē: Et in statua imaginē çeli, de Theodotione additū est. Reliqua similiter. Quādo dicit: adduxit me in hierusalē in uisione dei: ostendit se non in corpore, sed in spiritu esse translatū. Iuxta quā uisionem possumus & cœlos & profunda maris, & inferna conspicere: dum rationes singulorū cogitatione complecti/mur. Primum autem uenit ad uestibulū, ꝙ respicit ad aquilonem: ut ibi uideat statuam idoli çeli ad ꝓuocādā æmulationē: ut de illo loco possit ad interiora penetrare: & cernere reliqua, quæ postea describunt. Statuam autem idoli Baal in templo dei positam, narrat historia. Pulchrēꝙ appellat idolum çeli: quia ad æmulationē & çelum, dñm prouocat: iuxta illud quod in Deuteronomio di/
Deu.32.c citur: Ipsi me prouocauerunt ad çelum in eo qui non erat deus: & ego prouocabo eos ad çelum in gente quæ non est. Porro quia çelus & possessio, qđ hebraice dicitur קִנְאָה:
B eodē appellant nomine: ꝓ statua çeli, Lxx. statuam possidētis interpretati sunt. Denicꝙ
Gen.4.a qñ natus ē Cain, Possedi (inquit) parens hominē per deum: possessione hominis ad Cain nomen alludens. Ibiꝙ erat gloria dei israel: non ꝙ delectarē tali uicinia, sed ut sui præsentia idolū çeli tēplūꝙ deleret. Vnde & subuersio urbis templiꝙ post breue tem⁹
Esa.28.e sequit̄. Et in Esaia scriptum est, ꝙ lectus angustus nequaq̄ duos capiat: & pallium breue utrumꝙ operire nō possit: si/
2.Co.7.c gnificante scriptura illud Apostoli: Qui cōsensus Christo & Belial? Templo dei & idolo? b Et dixit ad me cē. et ecce ab aquilone portę altaris idolū çeli in ipso introitu. Pro eo quod nos posuimus: Ab aquilone portæ altaris idolum çeli in ipso introitu, Lxx. transtulerunt: Ab aquilone ad portam orientalem: quod in hebraico nō habetur: cætera quæ ibi scripta sunt relinquētes. Dixit (inquit) ad me: uel gloria dei, quam in campo uideram: uel spiritus qui me inter cœlum leuauit ac terrā. Locutusꝙ est mihi, postq̄ me transtulit in hierusalem: & fecit uel urbem uel templum uidere: & imperauit ut leuarem oculos ad uiam aquilonis. Ibi enim statua Baal posita erat, quā uocat idolum çeli: in ipso portæ introitu. Qui autem idolum çeli siue possidentis, ad gloriā dei, uel ad spiritum referunt, impie faciunt: personam idoli, dei maiestate mutantes. c Et dixit ad me: Fili hominis putas ne vides tu quid isti faciant cē. Ne me (inquit) putes iniuste templum deserere, & subuertendam relinquere ciuitatem: aspice quæ in templo faciant. Cumꝙ illa conspexeris, non putes finem esse scelerum, adhuc maiora cōspicies.
1.Reg.2.e Quod quidē potest & de nostra hierusalem, nostroꝙ templo intelligi: quando in exemplum Ophni & Phinees idolorum scelera operamur in tabernaculo dei: & fornicamur cum his quæ se militiæ & ministerio dei uouerint: & sacrificiorum eius primitiua decerpimus: dantes in usum clientum atꝙ famulorū: & omnia lucri causa facimus. Sin autē hæc tam magna sunt quæ uidemus: quanto maiora existimanda sunt, quæ humanam effugiunt conscientiam? C

d Et introduxit me ad ostium atrij: et vidi, et ecce foramē unum in pariete cē. Hoc quod transtuli: Et uidi & ecce foramen unum in pariete: in Lxx. non habetur. Et quia omnia quasi in imagine picturaq̄ mōstrant: unum in pariete foramen uidisse se dicit: iubericꝙ sibi ut illud perfodiat, & amplius faciat: quo uidelicet aperto foramine, latius possit intrare & uidere, quæ foris positus uidere non poterat. Per qđ ostenditur, tam in ecclesijs, cꝙ in singulis nobis per parua uitia maiora monstrari: & quasi per quædam foramina, ad abominationes maximas peruenīri. Ex fructibus enim arbor cognoscitur: & ex abundantia cordis, os loquit̄. Pro signo sunt interioris hois uerba erumpētia. Quomō libidinosum, qui sua callide celat uitia, interdum turpis sermo demōstrat: & auariciam latentem intrinsecus, paruulæ rei cupido significat. Minorib⁹ em̄ maiora monstrantur: uultuꝙ & oculis dissimulari non potest conscientia: dum luxuriosa & lasciua mens lucet
Matth.12.e
D
in facie: & secreta cordis, motu corporis & gestibus indicantur. e Et ingressus vidi: et ecce omnis similitudo reptilium et animalium abominatio cē. Non solum idolum çeli stabat in introitu portæ aquilonis: sed & omnes tēpli parietes diuersis idolorum imaginibus pingebant̄: ut nulla esset bestia quam non parietis pictura monstraret. Hoc in delubris idolorum phanisꝙ gentilium hucusꝙ perspicimus: ꝙ omnia genera bestiarum adoret stulta religio. Vnde & Vergilius ait: Omnigenūꝙ deum monstra & latrator Anubis. Quasi non & illa sint monstra quæ laudat cōtra Neptunū & Venerē, contraꝙ Mineruam. Possumus & in nostri templi parietibus, idola monstrare depicta: quando omnibus uitijs subiacemus: & pingimus in corde nostro peccatorū conscientiam, imagineſꝙ diuersas. De quibus & in psalmo dicitur: Domine in ciuitate tua, imaginem ipsorum dissipabis. Et in alio loco: Veruntamē in imagine perambulat homo. Quod scilicet nullus hominum sit qui aliquam imaginem non habeat, siue sanctitatis, siue peccati. Quamobrem furiosis dicitur & iracundis: Furor illis secundum similitudinem serpentis: sicut aspidis surdæ & obturantis aures suas: quæ non exaudiet uocem incantantium. Et de hominibus nequam: Generatio uiperarum, quis ostendit uobis fugere a uentura ira? Et de uersipellibus ac fraudulentis: Ite dicite uulpi huic. Ac de amatoribus fœminarū: Equi insanientes in fœminas facti sunt mihi: Vnusquisꝙ ad uxorem proximi sui hinniebat. De brutis quoꝙ ac uecordib⁹: Nolite fieri sicut equus & mulus: quibus non est intelligentia. Et iterum: In chamo & fræno maxillas eorum constringe: qui non appropinquant ad te. Et multa huiusce modi. Hoc autem quod posuim⁹: Et ecce omnis similitudo reptilium & animantium, in Lxx. non habetur.

ps.72.e
Ibi.38.b
Ibi.57.a
Matth.3.b
Luc.13.g
Hiere.5.b
ps.31.b
Ibidem

E a Et septuaginta viri de senioribus domus israel ꝛc. Q̃ dicit septuaginta uiros fuisse de seniorib⁹ domus israel, qui tenebant thuribula manibus: ostendit multos alios fuisse presbyteros qui hoc nō faciebant, sed forsitan peccatis alijs tenebant̃: unumq; nomine Ieçoniam filiū Saphan stetisse in medio eorū, quasi principem sceleris eorum, atq; sacrilegij: qui omissa religiōe dei, colebant idola: & in templo nō adorabant deū cuius erat templū, sed picturas parietū. Pulchreq; dicitur: Stabat Ieçonias fili⁹ Saphan, hoc est, iudicij & condēnationis suæ in medio stantiū presbyterorum: quia & princeps, & hi quorū princeps erat, firmo in sceleri⁹ stabant gradu: nec fluctuabant in malo, sed robustissime persistebant: uaporq; nebulæ & confusionis ac turbinis qui surgebat ex thure, offerentium sacrilegia demōstrabat. Hoc factum sit eo tempore iuxta literā. Cæterū & nobis orandū est, ne seniores domus israel septenarium numerum, qui est sanctus, septem decades multiplicantes, stent in erroribus suis: & adorēt picturas idolorū: uaporq; sacrilegij ascendat siue cōsurgat resistens deo. Q̃ uiderim⁹ plæbem pessimā
F Ps.25.b congregatā: de qua scriptū est: Odiui ecclesiam malignantium: & peiores plæbe præpositos, nequiorēq; principē qui præfectus est plæbi atq; presbyteris: dicamus Ieçoniam stantē ante picturas: & singulos habere thuribula in manibus suis: nō dei maiestatē, sed ꝓprias sententias adorantes: & nequaq̃ odorē bonæ fragrantiæ ad deum, sed fœtorē ad idola peruenire. b Et dixit ad me ꝛc. Ex eo (inquit) qđ in templo faciunt pariter congregati, ostenditur quid unusquisq; in cubiculo suo faciat. Anago. Sed scđm Anagogen melius intelligi potest, quod nōnulli principes ecclesiarū faciant in tenebris: quæ dictu quoq; turpia sunt. Iste est absconditus
Matth.6.a cordis homo: de quo dicit̃: Ingredere in cubiculum tuū. Et rursum: Q̃ui uidet in abscōdito, reddet tibi. Recolat unusquisq; cōsciētiā suā: & opa tenebrarū recordet̃ in tenebris:
Iob.3.c sciatq; scriptū: Oīs q̃ mala operat̃, odit lucē: & nō uenit ad
Pro.11.d lucē, ne arguatur a luce: Et in se illud intelliget esse cōpletū: Q̃ui inebriat̃, nocte inebriat̃. Q đ iuxta literā stare nō pōt. Quanti em̃ in prandijs cōuiuijsq; dierum inebriant̃? Sed quia ebrietas cordis offendens deum tenebrarū est, & non lucis: propterea quicunq; inebriatur, nocte inebriat̃. Cum autem seniores domus israel fecerint mala in tenebris & in abscondito cubiculorū suorū: & putauerint se deum posse celare, tunc consequēter dicent: Non uidet nos dñs: dereliquit dominus terram. Multiq; sunt peccatores & ambulantes iuxta cogitationes suas, qui deū non existimant curare mortalia: nec ad illum nostra uitia pertinere. Certe quando peccamus, si cogitaremus deum uidere & esse præsentem: nunq̃ quod ei displicet, faceremus. Porro quod sequitur: Dereliquit dominus terrā, quorundā etiam philosophorū sententia est: qui ex siderū cursu atq; cōstantia, suspicantur esse in cœlestibus prouidentiam: & terrena contemni, dum nihil recti nec iuxta ordinem in terris geritur. c Et dixit ad me ꝛc. plangentes Adonidem. Q̃uē nos Adonidem interpretati sumus, & hebræus & syrus sermo תמוז uocat: unde quia iuxta gentilem fabulam, in mēse Iunio amasius Veneris & pulcherrimus iuuenis occisus, & deinceps reuixisse narratur: eundem Iunium mēsem, eodem appellant nomine: & anniuersariam ei celebrant solennitatem: in qua plangitur a mulieribus quasi mortuus: & postea reuiuiscēs canit̃ atq; laudat̃. Consequēterq; posteq; principes & seniores domus israel quid fecerint in templo ac tenebris cubiculisq; monstratū est: etiam mulierū uitia describunt̃: quæ

a Et septuaginta uiri de senioribus domus israel: & Ieçonias filius Saphan stabat in medio eorū stantium ante picturas: & unusquisq; habebat thuribulum in manu sua: & uapor nebulæ de thure consurgebat. Et dixit ad me: Certe uides fili hominis, quæ seniores domus israel faciunt in tenebris, unusquisq; in abscōdito cubiculi sui. Dicunt enim: Non uidet dñs nos: dereliquit dñs terrā.
c Et dixit ad me: Adhuc conuersus uidebis abominationes maiores quas illi faciūt. Et introduxit me p ostium portæ domus dñi, quod respiciebat ad aquilonē: & ecce
b mulieres sedebant plangētes Adonidē. Et dixit ad me: Certe uidisti fili hoīs, adhuc cōuersus uidebis abominationes maiores his. Et introduxit me in atriū dom⁹ dñi interius: & ecce in ostio tēpli dñi inter uestibulū & altare quasi uigintiquinq; uiri, dorsa habētes cōtra tēplum domini: & facies ad orientē: & adorabāt ad ortū solis.

plangunt amatorū societate priuatæ: & exultant, si eos potuerint obtinere. Et quia eadē gētilitas huiusmodi fabulas poetarū, quæ habēt turpitudinē interpretat̃ subtiliter, interfectionem & resurrectionem Adonidis, planctu & gaudio prosequens: quorū alterū in seminibus quæ moriuntur in terra: alterū in segetib⁹ quib⁹ mortua semina renascuntur, ostendi putat: Nos quoq; eos qui ad sæculi mala & bona, uel cōtristant̃, uel exultāt, mulieres appellemus, molli & effœminato aīo: Dicamusq; plangere eos thammuç: ea uidelicet quæ in rebus mundi putantur esse pulcherrima. d Et dixit ad me: Certe uidisti fili hoīs ꝛc. Et ecce in ostio templi domini inter uestibulum ꝛc. Quod nos uestibulum iuxta Symmachum interpretati sumus, qui προπύλαιον posuit: pro eo quod Lxx. & Theodotio, ipsum uerbum hebraicum transtulerunt אולם: Aquilæ prima æditio, πρόσαδα: secunda, ἀιλὰμ templi interpretata est: Quam nos porticū templi exprimere possumus: siue intectum atrium quod inter templum & altare erat. Et quia supra legimus, postidolum çeli, quod ad portam aquilonis apparuit: Adhuc conuersus uidebis abominationes maiores: ostensisq; per parietem picturis omnium bestiarū, quas adorabant septuaginta presbyteri: & Ieçonias filius Saphan: tenentes thuribula in manibus: secundo dicitur: Adhuc conuersus uidebis abominationes maiores quas isti faciunt, eo quod sederent mulieres plangētes Adonidem. Post tertium quoq; peccatum dicitur: Adhuc cōuersus uidebis abominationes maiores his. Quæ est autem maior abominatio superiorū triū scelerū? Videlicet quarta quæ sequit̃: Ecce in ostio tēpli domini inter uestibulum & altare quasi uigintiquinq; uiri, dorsa habentes contra templum domini: & facies ad orientem: & adorabant ortum solis: eo quod contempto domino, id est creatore, adorarent solem: id est domini creaturam, præcipiente ipso dño per Moysen: q̃ nequaq̃ in morē gentilium contra orientem deum adorare deberent: sed in quacunq; fuissent orbis parte, siue ad orientem, siue ad occidentem, siue ad meridiem, siue ad septentrionē, adorarent contra templum: ubi in sancta sanctorū habitare dominus credebat̃. Quod quidem & Danielem in babylone fecisse legimus: qui apertis fenestris cœnaculi sui, adorabat dñm cōtra templum quod erat in hierusalem. Hoc iuxta literam fuisse sacrilegij, nemo dubitat. Secundum Anagogen, omnes hæreticos peiores esse priorib⁹: id est idolo çeli pictisq; in pariete figuris animantiū, & planctu Adonidis, per quæ idololatria uoluptasq; monstratur, ille scire poterit: qui intellexerit prophetam dicentē: Tu autem odisti disciplinam, & proiecisti sermones meos post te. Et in alio loco: Verterunt contra me scapulam recedentem. An ignoramus Marcionem & cæteros hæreticos: qui uetus laniant testamentū, contempto creatore, id est iusto deo: alium quendam bonū deum colere & adorare, quē de suo corde finxerūt? Oīesq; nostri tēporis hæretici qui dei filiū prædicāt creaturā: & tī

Et dixit

Deu.11.

Dañ.6.c

Anago.

Ps.49.c Hiere.2.l

Deu.3

Ps.8

adorant

A adorant eum, relicto diuinitatis tẽplo & post tergũ habito, ipsi confessione sua, creaturã adorare se dicunt. Nos autẽ sic adoram⁹ solem iusticiæ: ut deum adorem⁹ in tẽplo ueteris testamẽti, ubi lex & ꝓphetæ, ubi cherubim & propiciatoriũ est. Quos nos uiginti quinq; uiros transtulimus, Lxx. posuerunt, uiginti: & in quibusdã exemplaribus, quinq; de Theodotione additi sunt.

a Et dixit ad me ꝛc. Et ecce applicãt ramũ ad nares suas. Pro eo qd nos dixim⁹: Et ecce applicant ramũ ad nares suas: Lxx. transtulerũt: Et ecce ipsi sicuti subsannãtes: quibus de Theodotione additũ est: Extendunt ramũ: ut sit totũ pariter, Et ecce ipsi extendunt ramũ quasi subsannantes: Pro q̃ interpretatus est Symmachus: quasi emittẽtes sonitũ in similitudinẽ cantici per nares suas. Significat autẽ uiginti quinq; uiros, qui in quadrũ solida statione fundati sunt: & a quinq; sensib⁹ ꝓ quinquies quinq;, q̃ dranguli figurã efficiũt: nõ solũ tẽplũ habere post tergum, sed instar idolorũ applicare ramum ad nares suas: haud dubium quin palmarũ, quas græco sermone τὰ βαΐα uocant, ut ꝓ hoc eos idola adorare significet. Denicq; & Iob inter cæteras ῥtutes etiã hoc habuisse se dicit: ꝙ nunq; aspiciẽs cœlũ, & solẽ, & lunã, & astra fulgẽtia, osculatus sit manũ suã. i. adorauerit creaturas. Symmachi autẽ interpretatio, fœdũ raucũq; sonitũ de narib⁹ procedentẽ, in dei cõtemptũ significat. Qẽsq; hæretici qui repleuerũt terrã iniquitate, & cõuersi sunt ad falsi nominis sciẽtiã, ut dñm ad iracundiam prouocarent, æstimandi sunt: qñ laudare uoluerint deum: magis turpi sonitu blasphemare, uel testamenti ueteris deũ parui ducere, irridere, cõtemnere. b Ergo et ego faciã in furore: nõ parcet oculus meus nec miserebor. Qd ꝙ sequitur: Et cũ clamauerint ad aures meas uoce magna, nõ exaudiam eos: In Lxx. nõ habeẽ. Pro his ait oib⁹ quæ fecerũt: & ego faciã in furore: & nõ parcet oculus me⁹ nec miserebor. Qd audientes ueteres hæretici, creatorẽ calumniantẽ quasi crudelẽ, & sanguinariũ: nec cogitant apostolum Paulũ, qui certe boni dei (ut ipsi uolunt) apostolus est, scribere ad Corinthios: 2.Co.13.a Si uenero rursum nõ parcã: ut uirga corripiat delinquẽtes: & errantes retrahat ad salutẽ. Qui eñ nõ intelligunt quid sibi prosit, & orant frequẽter cõtraria: expedit eis ut nõ exMatth.6.b audiantẽ a dño. Vnde & in oratione dñica dicim⁹: Fiat uoluntas tua. Nõ uoluntas nostra quæ errare cõsueuit: sed uoluntas tua, quæ futura cognoscit. Magnæq; interdũ fœlicitatis est, ad præsens misericordiã nõ mereri. Et istis igit̃ qui sunt de domo Iuda, & a cõfessione ecclesiæ recesserũt, non parcet dñs. Cũq; clamauerint uoce magna, de qua dñs dixit: Clamor eorũ peruenit ad me: tñ dñs nõ exaudiet eos: ut malis coacti, intelligant quid fecerint. Ca. IX

Deu.32.e Et clamauit ꝛc. uisitationes uobis. Pro uisitationibus, ultionẽ Lxx. transtulerũt. Mihi eñ uindictã, & ego retribuã dicit dñs. Oisq; ultio, uisitatio est q̃si ægrotantis, q̃si habẽtis uulnera, q̃si medicas expectãtis manus: iuxta illud qd alibi scriptũ est: Visi[illegible]bo in uirga iniquitates eorũ: & in flagellis pcãtã eorũ: misericordiam autẽ meã nõ auferã ab eis. Rectoq; (ut supra diximus) uisitatio uel ultio appropinq̃re dicit captiuitate ulcina. b Et unusquisq;

B Ioh.31.c

Dñs.88.c

B vas interfectionis habet in manu sua. Nõ dixit, habebat: ut Lxx. trãstulerũt. Neq; eñ narrat præterita: sed præsentia, futuraq; demõstrat. Qui igitur malos percutit in eo qd mali sunt: & habet uasa interfectionis ut occidat pessimos, minister est dñi. c Et ecce ꝛc. uestitus lineis ꝛc. Pro lineis, qd nos iuxta Symmachũ ĩterpretati sum⁹: Lxx. ποδήρη: Theodotio, ipsum uerbũ hebraicũ בַּדִּים: Aquila, præcipua, interpretati sunt. Rursum ubi nos diximus: Et atramentariũ scriptoris ad renes ei⁹: Lxx. posuerẽt: Et ςona sapphirina sup renes eius: Theodotio κάσυ scribæ in manu eius: Aquila μελανοδόχου .i. atramẽtariũ scribæ ad lumbos eius: Symmach⁹: tabulas scriptoris habebat in renibus suis. Et ubi nos trãstulim⁹, limẽ dom⁹: Lxx. & Theodotio, εἰς τὸ ὑποθρίον. i. sub diuo posuere uestibulũ. Pro uasẽ q̃q; interit⁹: qd singuli uiri habebãt in manibus: soli Lxx. securim interpretati sunt. Ad hoĩm igit̃ pcãtã delenda, qui in sexta die fabricationis mũdi facti

C Ca. IX

a Et dixit ad mẽ: Certe uidisti fili hominis: Nunquid leue est hoc domui Iuda, ut facerẽt abominationes istas q̃s fecerũt hic: quia replentes terrã iniquitate, cõuersi sunt ad irritandũ me? Et ecce applicãt ramũ ad nares suas.
b Ergo & ego faciã in furore: non parcet oculus meus nec miserebor. Et cũ clamauerint ad aures meas uoce magna, non exaudiam eos.
c Et clamauit in auribus meis uoce magna dicens:
b Appropinquauerũt uisitationes urbis. Et unusquisq; uas interfectionis habet in manu sua. Et ecce sex uiri ueniebant de uia portæ superioris quæ respicit ad aquilonem: & uniuscuiusq; uas interitus in manu eius. Vir quoq; unus in medio eorum uestitus lineis: & atramentarium scriptoris ad renes eius: ingressiq; sunt & steterunt iuxta altare æneum. Et gloria dei israel assumpta est de cherub, quæ erat super eum ad limẽ domus. Et uocauit uirum qui indutus erat lineis: & atramentarium scriptoris habebat in lumbis suis.

Et dixit dñs

D sunt: ueniunt sex uiri & descẽdunt de porta superiori: siue ut Lxx. trãstulerẽt, excelsa ad aquilonẽ. Et habebat unusquisq; securim in manib⁹: de q̃ Ioannes loquit̃: Iam eñ securis ad radices arborũ posita est. Oĩs arbor quæ fructũ nõ facit, excidet̃ & in ignẽ mittet̃. Eratq; in medio sex uirorũ unus. i. septimus, in habitu pontificis uestitus lineis indumẽtis: & habebat atramentariũ scriptoris ad renes suos: quo omniũ peccata describeret: & sanctorũ a peccatoribus numerũ segregaret: siue ςonam sapphirinam coloris lapidis sapphiri, qui in ornamẽtis est principis sacerdotũ. Egressiq; sunt sex uiri & steterunt iuxta altare æneum. Duo eñ erant altaria: unum thymiamatis aureum intrinsecus: & alterũ ante templum æneum holocaustorũ. Iuxta altare autẽ stare dicunt̃ parati ad iubentis imperiũ: ut cuiuscũq; uiderint ibi nõ esse peccata dimissa, sentẽtiæ dñi & interfectioni eum subiacere cognoscant. Gloria quoq; dei israel ascendit, siue assumpta est de uno cherub: & iuit ad limen, siue ad subdiuũ atrij domus atq; uestibuli: quod nequaq; tecto præmitur, sed aeris fruitur libertate. Quæ ipsa gloria dñi uirum qui erat in habitu pontificis, habebatq; atramentariũ in lumbis suis, uocauit: & dixit quæ scriptura testat̃. Quidã sex uiros, sex interpretant̃ angelos: qui dei pareant uoluntati. Ipsumq; unũ qui habebat indumenta pontificis, saluatorem intelligunt: iuxta id, qd sacerdos est & magni cõsilij angelus: illudq; qd dicitur: Tu es sacerdos in æternum scd̃m ordinẽ Melchisedech. ποδήρη autem quod Lxx. transtulerunt: una ex octo uestium est pontificis: quæ latine dicitur talaris: & ex eo qd ad pedes usq; descẽdat, hoc sortita uocabulum est. De uestepontificis ante annos plurimos scio ædidisse me librum: ad cuius explanationẽ mitto lectorem. Neq; enim possum omnia in omnibus locis dicere. Quodq; Aquilæ prima ædition & Theodotio dixerant κάσυ: pro quo in hebræo legitur כֶּסֶת: cũ ab hebræo quærerẽ qd significaret: respõdit mihi græco sermone appellari καλαμάριον: ab eo quod in illo calami recondantur. Nos atramentarium, ex eo quod atramentum habeat dicimus. Multi significantius thecas uocant, ab eo quod thecæ sint scribẽtium calamorũ. De quatuor cherubim, unus cherub mittitur a gloria dominicæ

Luc.3.B

Dñs.109

maiestatis:

E maiestatis, locuturus ad eum qui pontificis indumentis indutus erat. Et quamq; plærique τὰ χερουβείμ neutrali genere numeroq; plurali dici putent: nos scire debemus singulari numero esse cherub generis masculini, & plurali eiusdē generis cherubim: non quo sexus in ministris dei sit, sed quo unūquodq; iuxta linguæ suæ proprietatem diuersis appellet̄ generibus. Angeli uocant̄ numero plurali: Malachim: & cherubim & seraphim eiusdem generis & numeri. Porro sabaoth qđ interpretatur militiarum, siue exercituum atq; uirtutum, dicunt̄ genere fœminino, numero plurali: & desinunt in extremā syllabā oth הוֹת. Qui autē uolunt sub figura pontificis intelligi saluatorē, de Apocalypsi Ioannis utunt̄ exēplo: in qua scriptū

Apoc.1.c est: Et conuerti me: & uidi uocē quæ loquebatur mecū. Et cōuersus aspexi septem candelabra aurea: & in medio candelabrorum similē filio hominis, & cætera. a ¶ Et dixit dñs ad eum ꝛc. Præcipitur ei qui indutus

F erat uestē talari siue linea, & sacerdotalē habitū præferebat: ut ponat signū sup frontes uirorū gemētiū & dolentiū, sup cunctis abominationib⁹ quæ fiunt in medio hierusalē. Pro signo, qđ Lxx. Aquila, & Symmachus transtulerūt, Theodotio ipsum uerbum hebraicū posuit תָּיו, quæ extrema est apud hebræos uiginti & duarū literarū: ut perfectā in uiris gemētib⁹ & dolentib⁹, scientiā demōstraret. Siue ut hebræi autumant: quia lex apud eos appellatur תּוֹרָה, quæ hac in principio nominis sui litera scribit̄: illi hoc accepere signaculum, qui legis præcepta compleuerant. Et ut ad nostra ueniamus, antiquis hebræorū literis quib⁹ usq; hodie utunt̄ Samaritani, extrema thau litera, crucis habet similitudinē: quæ in christianorū frontibus pingit̄: & frequēti manus inscriptione signat̄. Sunt qui putent, ex eo qđ scđm hebraicū alphabetū, ista extrema sit litera, demōstrari in multitudine peccantiū, reliquias superesse sanctorū. Gemētes igitur dolenteq; saluant̄: qui nō solum malis nō cōsenserunt operi-

1.Reg.16.a bus, sed & aliena plāxere pcta: scđm qđ & Samuel planxit sup Saul: & apostolus Paulus super his qui post peccatū

2.Co.5.a non egerunt pœnitentiā. Vnde & ipse dicebat: Qui sumus

Ro.9.a in hoc tabernaculo, ingemiscimus. Et alibi: Tristicia mihi

Ps.4.b est magna, & incessabilis dolor cordis mei. Præcipiturq; sex uiris, ut præter eos qui possunt dicere: Signatū est super nos lumen uultus tui domine, cunctos interficiant: nō seni parcant, non iuueni, non uirgini, non paruulo, non mulieri. Scđm mysticos intellectus: senes sunt in ecclesia: de quibus

Sapien.4.b dicitur: Cani hominis prudētia eius. Iuuenes, qui sunt ad fidei bella promptissimi. Virgines, qui pudicitiā tota mente conseruant. Paruuli, qui lacte potant̄ infantiæ: & necdū percipiunt solidū cibū. Mulieres, quæ fragilitate sexus, animæ imbecillitatē testant̄. Quib⁹ uniuersis nō parcitur, si absq; Christi signaculo aliquid esse se credunt. Qđq; sequit̄: Et a sanctuario meo incipite: siue ut Lxx. transtulerunt ἀπὸ τῶν ἁγίων μου ἄρξασθε. i. & a sanctis meis incipite: Vel sacerdotes significat, qui uersabant̄ in tēplo & adorabant idola: uel eos qui ꝓ sacerdotij merito sancti uocabant̄ in ppho: & qui

1.Co.7.e fuerāt in pphis causa peccati, primi meruere supplicia. Tem-

a Et dixit dñs ad eum: Transi p̄ mediā ciuitatē in medio hierusalē: & signa Thau תָּיו sup frōtes uirorū gemētiū & dolentiū sup cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio eius. Et illis dixit audiēte me: Transite p̄ ciuitatē sequētes eū, & percutite: non parcat oculus uester: neq; misereamini. Senē, adolescētulū, & uirginē, paruulū, & mulieres interficite usq; ad internitionē. Oēm aūt sup quem uideritis Thau תָּיו, ne occidatis: & a sanctuario

b meo incipite. Cœpĕrūt ergo a uiris seniorib⁹ qui erant ante faciē dom⁹. Et dixit ad eos: Cōtaminate domū: &

c implete atria interfectis. Et egrĕssi sunt & percutiebant

d eos qui erant in ciuitate. Et cædĕ cōpleta, remansi ego: ruiq; super faciem meā, & damans aio: Heu dñe deus, ergo ne dispersurus es omnes reliquias israel: effundens furorem tuum super hierusalem? Et dixit ād me: Iniquitas domus israel & Iuda, magna est nimis ualde. Et repleta est terra sanguinibus: & ciuitas repleta est auersione. Dixerunt enim: Dereliquit dominus terram: & dominus

G b ¶ Cœperūt & a uiris senioribus ꝛc. et implete atria interfectis. Pro atrijs quæ hebraice dicunt̄ חֲצֵרוֹת, Lxx. posuere uias. Occidunt̄ autē uiri seniores, de quib⁹ supra legimus, q; haberēt thuribula & adolerēt idolis incēsum. Nec est ulla templi religio: quia offenso religionis deo, contaminata sunt omnia: ut unde peccatum, inde iudiciū sit. Atriaq; cadauerib⁹ cōplent̄ in templo, & nō uiæ: quæ utiq; foris erant. Nisi forsitā uias intelligere possim⁹ plateas ciuitatis: nec audere poterāt angeli cōtaminare templū sanguine mortuorū: in q̄ pri⁹ habitabat gloria dei: nisi hoc recedētis gloriæ dominus præcepisset. Oīs qui peccato mortuus est, contaminat atria tēpli: & uias urbis dñi, in quibus uiuit: qui cū Christo resurgēs, mortuus esse desistit. c ¶ Et egressi sunt ꝛ percutiebant eos q̄ erāt in ciuitate. Siue ut alij trāstulerunt: percutiebant ciuitatē: ꝓ his qui erant in urbe, ipsam urbem appellantes. d ¶ Et cæde cōpleta ꝛc. Cunctis qui signaculū non habebant cæde prostratis, corruit ꝓpheta in faciem suam, pro interfectorū multitudine, nullum præter se arbitrans remansisse. Quod quia uidebat̄ esse cōtrariū ei sentētiæ qua iusserat dominus signatarū frontiū uiros nō esse cædendos: propterea in uulgata æditione subtractū est. Nos autē sequentes hebraicam ueritatē, posuimus, remansi ego. Notandumq; q̄ non dixerit, solus: qđ si dixisset, uidebat̄ esse cōtrarium: sed remansi ego, ut subaudiat̄ cū cæteris qui frontes habuere signatas. Vt autem sciamus signanter hoc dictū, remansi ego: in Re- 3.Re.19.b gum uolumine, quando Helias loquitur ad deum: Altaria tua domoliti sunt: & ego relictus sum solus: & quærunt animam meam auferre, solum, posuit: quia remāsisse alios nesciebat. Quidā putant ex persona domini, in cuius typum præcessit Ezechiel, posse hoc intelligi de populo iudæorum: qñ oēs declinauerūt, simul inutiles facti sunt. Et ꝓpheta Ps.13.a testat̄: Saluū me fac dñe: qm̄ defecit sanctus. Solus eī in- Ibi.11.a uentus est dñs: qui peccatū nō fecit: neq; inuētus est dolus 1.Pe.2.d in ore eius. Qđ autē intulit: Effundēs furorē tuū super hierusalē: uerbū effusionis, pœnarū ostendit magnitudinē: ut alibi legimus: Effusa est dēspectio super principes. Et iterū: Ps.106.d Pene effusi sunt gressus mei. Et in bonam partem: Charitas Ibi.71.a dei effusa est in cordib⁹ nostris. Et: Effusa est gratia in labijs Ro.5.a tuis. Et in cōtrariū: Effunde furorē tuū super gentes quæ te Ps.44.a nō intellexerūt: & super regna quæ nomē tuū nō inuocaue- Ibi.78.b runt. Et: Effunde frameam & conclude ex aduerso eorū qui Ibi.34.a persequunt̄ me. e ¶ Et dixit ad me: Iniquitas dom⁹ israel et Iuda, magna est nimis valde ꝛc. Videns dñs ꝓphetā suū flere pro ppho: & admirari indignationis magnitudinē: reddit causas: nō ut ille putabat iniusti uel excedentis modum supplicij, sed meritæ iustæq; sentētiæ. Iniquitas inquit decē tribuū israel, & duarū tribuū Iuda magna est: & nō solū magna, sed magna nimis. Nec hoc dixisse sufficit, sed repetit, ualde: ut ꝓ magnitudine iniquitatis, magnitudo supplicij sit. Ex q̄ discim⁹ non ut plærique æstimant & maxime Stoici, paria esse pcta, sed uel magna uel parua: & ꝓ qualitate mensuraq; peccantiū, diuersitatē esse iudicij puniētis. Repleta est

inquit

A inquit terra sanguinib⁹:siue ut Lxx. trāstulerūt,ppīis: & ciuitas ē repleta auersione:aut ut uulgata habet æditio,iniquitate & imūdicia:nō modicus sanguis effusus est,sed de porta usq; ad portā: & oīs ciuitas declinauit a cultu dei:& ꝓ eo plena est imūdicia,idololatriæ uidelicet sordib⁹. Causa aūt tātoꝝ scelerū illa est,ꝙ putauerūt ꝓuidētiā nō esse sup terrā, nec deū curare mortalia: iuxta illud qđ alibi legim⁹: Scilicet is superis labor ē, ea cura quietos
Ver.14.am. Sollicitat. Quia igit illi uel putauerūt nō esse ꝓuidētiā:uel quæ ante fuerat in populis, hoc tēpore suū populū reliquisse : propterea & dei nō parcet oculus, nec miserebit̄:ut contra uitia sæuiens, placabilis sit uirtutibus: uiasq; eorum atq; peccata reddat super capita eorū:uel sup principale cordis : uel super principes ppīi : iuxta Numerorū librū, in q̄ capita populorū principes esse dicuntur.

a ¶ Et ecce vir ꝛc. Ipse est uir, cui iussum est transire p mediam hierusalē & ponere signū in frontibus uirorum
B gemētium & dolentiū super cunctis iniquitatibus eorū. Dicit ergo se dñi præcepta cōplesse:& signaculo thau ת literæ frontes signasse lugentiū. Sex aūt uiri quib⁹ præceperat dñs dicēs: Transite per ciuitatē sequentes eum:& percutite,nulliusq; misereamini usq; ad interitionem,nihil tale renunciant. Neq; em̄ lætitiæ,sed mœroris impleuere sentētiā: quæ nō sermone, sed ope ꝓbat̄. Et in hoc loco ꝓ ποδήρκ, id est ueste talari quā interpretati sunt Lxx. Theodotio ipsum uerbū hebraicū posuit בַּדִּים :Symmachus,lineam: Aquila, præcipuam siue stolam:Pro çona quoq; Symmachus,tabulas: Aquila,atramentariū: Theodotio, κάσυ posuerunt.

¶ Et vidi et ecce in firmamento ꝛc. De ¶ Ca. X firmamento qđ erat super cherubim : & de lapide sapphiro qui habebat similitudinem throni: & de rotis quæ animalia sequebant̄, supra dixisse suffi-
ciat:& illorū lector explanatione cōtentus sit. Nunc aūt qđ iubetur ille qui indutus erat lineis:pro quo Lxx.in hoc loco stolā interpretati sunt: ut tollat prunas ignis de medio cherubim: & effundat siue spargat super ciuitatem : illud mihi uidet̄ ostendere,ꝙ post interfectionē cædemq; multorū,& in uijs cadauera mortuorū, prunarū ignis assumit̄ : ut puniat siue mundet hierusalem:iuxta illud qđ in Esaia scriptū
Esa.10.d est : Sanctificauit eū in igne ardēte:& deuorabit sicut fœnū materiā. Isti sunt carbones,quos in remedium linguæ atq; mēdacij desolantes uitia atq; peccata, ꝓpheta interrogatus
Ps.119.a exoptat: Quid detur tibi & quid apponat̄ tibi ad linguam dolosam? Sagittæ potentis acutæ: cum carbonibus desolatorijs. Multaq; istiusmodi in scripturis sanctis inuenire poterimus:de quibus crebro diximus. Hoc tantū notandum
Esa.6.b est,ꝙ in Esaia qui tantū in sermone peccauerat: & immūda

dominus non uidet. Igitur & meus non parcet oculus, neq; miserebor:uias eorū super caput eorum reddam.

a HEB. Et ecce uir qui indutus erat lineis, qui habebat atramētarium in lumbis suis, respondit dicens: Feci sicut præcepisti mihi.

SEP. Et ecce uir qui indut⁹ erat podere.i. ueste talari: & accinctus ẓona lumbos suos: & rndit uerbū dicēs: Feci sicut mandasti mihi.

b ET uidi, & ecce in firmamēto quod ¶ Ca. X erat sup caput cherubim quasi lapis sapphirus: quasi species similitudinis solij apparuit super eam.Et dixit ad uirum qui indutus erat lineis,& ait:Ingredere in medio rotarum quæ sunt subtus cherub: & imple manus tuas prunis ignis, quæ sunt inter cherubim:& effunde sup ciuitatē. Ingressusq; est in cōspectu
c meo. Cherubim autē stabāt a dextris domus cū ingrederetur uir:& nubes impleuit atrium interi⁹. Et eleuata est gloria domini desuper cherub ad limen domus: & repleta est domus nube: & atrium repletum est splendore gloriæ dñi. Et sonitus alarū cherubim audiebatur usq; ad atrium exterius,quasi uox dei omnipotentis loquentis. Cumq; præcepisset uiro qui indutus erat lineis, dicens: Sume ignē de medio rotarū quæ sunt inter cherubim:ingressus ille stetit iuxta rotā. Et extēdit cherub manū de medio cherubim ad ignem qui erat inter cherubim:& sumpsit & dedit in manu ei⁹ qui indutus erat lineis. Qui accipiens egressus est: & apparuit in cherubim similitudo man⁹ hominis subtus pennas eorum.

Et uidi

C

D

rationē,intelligētiæ poti⁹ nostræ relinqueret,cū oculis subiiceret. Introeunte autem uiro qui indutus erat uestibus lineis, cherubim stabant a dextris domus : ut sanctæ supernæq; uirtutes, dexteram dom⁹ dei partem tenere uiderentur:& illæ quæ mittuntur ad supplicia,de quibus scriptum
Ps.77.d est:Immissionem per angelos pessimos,sinistras partes possidere credantur. Cumq; eleuata esset gloria domini de cherub qui carbones ignis uiro traditurus erat: & transisset ad limen domus, statim nube tenebris & caligine atrium impletur interius. Neq; enim præsente domini maiestate exercentur supplicia : & gloria domini uidetur in atrio : de quo scriptum est: Sonitus alarum cherubim audiebat̄ usq; ad atrium exterius. Pro sonitu, in hebræo, uox ponitur: quæ uox habebat similitudinem uocis dei omnipotentis loquentis.Pro quo Lxx. transtulerunt:Sicut uox dei שַׁדַּי: Quod Aquila, Symmachus, & Theodotio ἱκανὸν : quod fortem potentemq; significat,transtulerunt. Nota lector in quibus superior & hæc uisio concordent siue discordent: ut ex collatione utriusq; absq; nostro admonitu, diuina intelligas sacramēta:& illud quod ante commonui,quoniam & in firmamento & in throno,& in manu hominis non ueritas, sed similitudo dicatur. Neq; enim facie ad faciem reuelato uultu,gloriam domini contemplamur:sed in similitudine omnia uidemus & imagine : q̄diu fragili & corruptibili & mortali circundamur corpore.

Et uidi

E

a Et vidi ꝛc. Species autē erat rotarū ꝛc. Obſerua quæ prius fuerit uel quot ſpecies rotarū, iuxta Lxx. quaſi uiſio tharſis: nunc autē iuxta eoſdē ὡς ὅρις λίθου ἄνθραχος. i. ῆſi uiſio carbunculi: ut pēnarū ꝓ ignē qui a cherub tradit, ſiḿ tudo monſtret: licet in hebraico, & ſupra, & hic, tharſis ſcriptum ſit: Q. d. Aquila, chryſolithū: Symmachus, hiacynthū tranſtulerunt. Rurſumq; ubi nos uertimus: Et oīe corpus earū, qd ſubaudit rotarum, in hebræo ſcriptū eſt: Et omnes carnes earū, & colla, & manus, & pennæ, & circuli. Nota carnes appellari in ſuperis uirtutibus: ut qñ
1.Co.15.f legimus: Caro & ſanguis regnū dei nō poſſidebunt: neq; corruptio, incorruptionem: ſciamus nō ſubſtantiā carnis, ſed opera condemnari. בָּשָׂר eīm qd in hoc loco ſcribit: nō corpus, ſed carnē ſignificat. Circulos autem rotarū, contos ferreos appellauit: quibus lignorū rotūditas artat & ſtringit. Rotæ autē iſtæ nō ſolum carnes habēt uel corpus, aut membra: ſed & colla, & manus, & pennas: ut efficiētias rerū in ſingulis, non membrorū imagines ſentiamus. Rotæ q̄q; ipſæ appellatæ ſunt lingua hebraica גַּלְגַּל: qd Symmachus, uolubiles: Aquila, rotam interpretat⁹ eſt. Porro qd ſequit: Audiente me, uſq; ad eum locū ubi ſcriptū eſt: Eleuati ſunt cherubim: in Lxx. nō habet, ſed de hebraico additum eſt. In quo obſeruandum, ꝙ nequaq; ut ſupra dicit: Facies hominis, & facies leonis quatuor: & facies uituli a ſiniſtris quatuor: & facies aquilæ, quatuor a dextris: ut uidelicet alia a ſiniſtris, alia a dextris eſſe credantur. Sed omniū æqualis ordo deſcribit, dicente ſcriptura: Quatuor autem facies habebat unum: Facies una, facies cherub: & facies ſecunda, facies hominis: & in tertio, facies leonis: & in quarto, facies aquilæ: ut prima, & ſecūda, & tertia, & quarta facies, non locorum diuerſitate dextri & ſiniſtri, ſed uno per gradus ordine deſcribatur. Vnam autē faciem, id eſt primā appellauit cherub: pro qua ſupra dixerat, facies uituli. Ex quo intelligitur faciem cherub eſſe faciem uituli. Quorum omnium ſenſum, præteritæ uiſionis explanatio continet.

b Ipſum eſt animal quod uideram iuxta fluuiū chobar ꝛc. Spiritus enim uitæ erat in eis. Omnia uiuunt deo, & ſuum ſentiunt creatorē. Non eſt enim deus mortuorū, ſed uiuentium. Vnde & omnia corpora rotarū plena ſunt oculis. Et in pſalmo dicitur: Cœli enarrant gloriam dei: & opera manuum eius annunciat firmamentum. Dies diei eructat uerbum: & nox nocti indicat ſcientiā. Sol quoq; & luna, mare & flumina, montes & colles laudant deum: & in ſuum circulum per annos ſingulos elemēta uoluuntur: cœlorumq; rationem in terris deprehendimus: ut antiquæ legis ordinē cōſeruantes, uoluantur & currant: & nihil nouū cernamus ſuper terram. Quod autē dicitur: Ipſum eſt animal quod uideram iuxta fluuiū Chobar, ſcriptura demonſtrat eadē nos debere itelligere in expoſitione animalis, quæ ſupra intelleximus.

c Et egreſſa eſt gloria dñi a limine templi et ſtetit ſup cherubim ꝛc. Gloria domini ſiue maieſtas quæ ſteterat in templi limine, ſtetit ſup cherubim. Qui eleuātes alas ſuas propheta cernēte, exaltati ſunt, rotis pariter ſequentibus: & ſtetit in introitu portæ domus domini oriētalis, paulatimq; ptectio dei reliquit iſrael. Primum fuit in templo, deinde ſtetit in atrio tēpli ſiue limine: qua recedente de templo, nubes & caligo impleuit templi penetralia. Rurſumq; ipſa gloria ſedit ſuper cherubim: & illis ſtatim auolantibus, & ad exteriora abeuntibus, ſecutæ ſūt rotæ. Et gloria ſtetit in porta domus domini orientalis: non in ianua templi, ſed poſt atriū & limen in introitu portæ domus domini orientalis. Quod cum propheta uidiſſet, ipſum eſt (inquit) animal qd uidi ſubter deū iſrael, iuxta fluuiū Chobar: & intellexi, quia cherubim eſſent. Quid eīm noui uiderat: qd intelligeret eſſe cherubim, quæ priꝰ nō intellexerat: Cherubim in lingua noſtra ſcientiæ multitudo eſt: noticia ſacramentorum dei: & thronus eius ac requies. Vnde & in pſalmo dicitur: Qui ſedes ſuper cherubim manifeſtare. Semper eīm gloria domini ſedet in ſcientiæ multitudine: & tunc manifeſtatur, quando cuncta rei prouidentia demonſtrantur. Nec fortuitu quid fieri, nec dicere quempiam: Dereliquit dominus terram, & dominus nō uidet: Vnde & intuitus cherubim & appetitus eorū, eſt obliuiſci præteritorum, & in futura ſe extendere.

F

Exo.d Matth.22.d ſ.1.c pſ.18.a

Sapiēti.ii

pſ.146.a

G

H

Ezech.1.a

Ezech.10.a

pſ.79.b

ſ.9.d

Ca. XI

a Et uidi, & eccē quatuor rotæ iuxta cherubim. Rota una iuxta cherub unum, & rota alia iuxta cherub unū. Species autem erat rotarū quaſi uiſio lapidis chryſolithi: & aſpectus earū, ſimilitudo una quatuor, quaſi ſit rota in medio rotæ. Cumq; ambularēt, in quatuor partes gradiebant: & nō reuertebant ambulantes, ſed ad locū ad quē ire declinabat quæ prima erat, ſequebant & cæteræ nec cōuertebant. Et oīe corpus earū, & colla, & manus, & pennæ, & circuli, plena erāt oculis in circuitu quatuor rotarum. Et rotas iſtas uocauit uolubiles audiente me. Quatuor aūt facies habebat unū. Facies una, facies cherub: & facies ſecunda, facies hominis: & in tertio, facies leonis: & in quarto, facies aquilæ: & eleuati ſunt cherubim. b Ipſum eſt ānimal quod uideram iuxta fluuium chobar. Cumq; ambularent cherubim, ibant pariter & rotæ iuxta eos. Et cum eleuarent cherubim alas ſuas ut exaltarentur de terra, non reſiſtebant rotæ: ſed & ipſæ iuxta erant. Stantibus illis, ſtabant: & cum eleuatis, eleuabantur. c Spiritus enim uitæ erat in eis. Et ēgreſſa eſt gloria domini a limine templi, & ſtetit ſuper cherubim. Et eleuantes cherubim alas ſuas, exaltati ſunt a terra coram me. Et illis egrediētibꝰ, rotæ quoq; ſubſecutæ ſunt. Et ſtetit in introitu portæ domꝰ dñi oriētalis: & gloria dei iſrael erat ſup eos. Ipſum eſt animal qd uidi ſubter deū iſrael iuxta fluuiū chobar: & intellexi, quia cherubim eſſent. Quatuor, quatuor uultus uni: & quatuor alæ uni: & ſimilitudo manus hominis ſub alis eorum. Et ſimilitudo uultuum eorū, ipſi uultus quos uideram iuxta fluuium chobar: & intuitus eorū & impetus ſingulorum ante faciem ſuam ingredi.

Ca. XI

b Et eleuauit me ſpiritus: & introduxit me ad portam domus dñi oriētalē quæ reſpicit ſolis ortū.

Et ecce

Et eleuauit me ſpiritus ꝛc. Quia egreſſa eſt gloria dñi a limine tēpli, & ſtetit ſup cherubim: poſteaq; auolantibꝰ cherubim, ſtetit ipſa gloria in introitu portæ domus dñi oriētalis: & ꝓpheta quia per ſe ad eam ire non poterat, eleuatus a ſpiritu eſt: & ductus ad eandem portam domus domini orientalem: quæ reſpicit ſolem iuſticiæ: de quo ſcriptum eſt: Ecce uir oriens nomen eius: ut ⸗equaq; remaneret in templo, qd erat ignorantiæ nube confuſum: ſed ſtans in porta domus domini orientalis: quæ ſequuntur ſacramenta cognoſceret.

Et ecce

A a ¶ Et ecce in introitu portę viginti et quinq; viri ꝛc. In finibus israel iudicabo vos: ꝛ scietis quia ego dominus: Q̃d sequitur, in Lxx. non habetur: sed de hebræo additum est: Quia in præceptis meis non ambulastis: & iudicia mea nō feciſtis: ſed iuxta iudicia gentiū, quæ in circuitu uestro ſunt eſtis operati. Aſſumiē ꝓpheta iuxta illud q̃d ꝑ.146.a ſcriptum eſt: Aſſumēs manſuetos dominus: ſiue eleuatur e terra: & introducię ad portam domus domini orientalem: ut poſſit uiginti quinq; uirorum qui erāt in introitu portæ & Ieçoniæ filij Açur, atq; Phaltiæ filij Banaiæ, principū populi ſacramēta cognoſcere. Hi igitur qui erant in introitu portæ domus domini orientalis: deſperantes ſalutē, & ſcelerum conſcientia parati ad interitum: nec uolentes per pœnitudinem peccata corrigere, dicunt: licet nuper poſt primā captiuitatem ædificatæ ſint domus quæ ante corruerant: tamē ſcim⁹ hanc ciuitatē eſſe inſtar lebetis: noſq; ꝓ carnibus, B ut in ea conſumamur & cōcrememur: iuxta illud q̃d in Eſaia ſcri- Eſa.28.d ptum eſt: Tempeſtas ſi tranſierit, non aſſumet nos. Illis iſta dicētibus, irruit in prophetam ſpiritus domini: & ſecundo præcipit ut uaticinetur, & dicat: Quoniā iſta dixiſtis: & cordiū ueſtrorū me ſecreta nō fallunt: ego uobis interpretabor quomodo ciuitas in lebetem, & uos in carnes reputemini: nō iuxta illum ſenſum quē locuti eſtis, ſed iuxta alterū quē nō timetis. Eſt quidē ciuitas in lebetis ſimilitudinē, ſed nō ueſtris implebię carnibus: uerum eorū quos interfeciſtis. Vos autē qui arbitramini uos in hac urbe morituros, educam de medio ciuitatis: & tradam hoſtiū manibus: faciamq; in uobis iudicia: ut cum ceciderit is gladio, nequaq; in urbe, nec extra terminos iſrael, ſed in finib⁹ ueſtræ prouinciæ, tunc cognoſcatis q̃ ego ſim dominus: Secundoq; dicię: In finibus iſrael iudicabo uos: & ſcietis quia ego ſum dominus. Hæc autem uniuerſa patiemini: quia in ꝑ.79.b præceptis meis non ambulaſtis: & iudicia mea non feciſtis: ſed cæterarū in circuitu gentiū ſcelera eſtis operati. Cumq; ſecundū literam manifeſtum ſit q̃ dicię: omiſſis parumper Ieçoniæ & Açur, Phaltiæ & Banaiæ nominib⁹, quæ in tempus aliud reſeruamus: hoc dicendū eſt, q̃ uſq; hodie in eccleſia quæ eſt domus domini: & ante portam, & in introitu ſiue in uia portæ, quæ ſignificat ſaluatorē, per quē ingredimur ad patrem, ſunt uigintiquinq; uiri, ad ſenſus cuncta referētes. Et quantū nō ſubterfugit memoriā meam, nunq; in bonā partē, hunc numerū potui reperire: licet in Leuitico ad ſacerdotale miniſteriū a uigintiquinq; annis eligant. In hebræo enim non habet hunc numerū qui in Lxx. dicitur, ſed tricenarium: qui in exordio huius prophetæ, & domini Zach.6.c cōtinet ætate: quādo uenit ad fluenta iordanis: & a Ioanne Luc.3.e baptiçatus eſt. Sin autem in euangelio quinq; uirgines pru- Matth.25.a dentes, & quinq; ſtultæ reperiunt: ſciamus hunc numerū in medio poſitū: & pro qualitate utentiū, uel ad bonam, uel ad malam partē poſſe conferri. Hi igitur uiri qui cuncta ad ſenſus referunt: & habent duos principes, de quibus ſupra diximus, duali numero continent: qui ſcindit unitatem: & in ſecundæ diei numero non uidetur a domino, iuxta hebraicā ueritatem. Vnde & in Gen.6.d arca Noe, bina & bina introducunt immunda. Dominus autem ſciſſionē in unum coartans, fecit utrūq; unū: Ephe.2.e & ſoluit mediū parietem, inimicitias in ſua carne cōdemnās. Vnde & auguſtius quid loquit atq; ſublimi⁹: Ego & pater unum ſumus: ut a iudaica duIoh.10.f litate, in unionem nos reuocet fidei chriſtianæ. Deniq; pōtificatu perdito iudæorū, dominus patię, nequaq; ſub uno principe, ſed ſub duobus, Anna & Caypha: ut religionis eorū, ſciſſum monſtraret errorē. Sunt multi in hui⁹ portæ introitu ante domum domini orientalem, qui uitijs ſuis nationibus comparantur: & peccatorū D conſcientia deſperant ſalutē, & dicunt: Ciuitas in qua uerſamur, lebes eſt, & nos oēs carnes: & babylonio conſumemur ardore cuius iacula ignita ſunt. Nolentes agere pœnitētiā, & deſperantes ſalutem: propterea audiunt, q̃ nō ipſi ſint carnes præteritæ & perditæ ciuitatis, ſed hi q̃s ſcandaliçauerint & quos interfecerint. Idcircoq; ſuper eos gladius inducitur: ut poſtq; in finibus iſrael nequaq; inter gentes, ſed inter chriſtianos fuerint iudicati: tunc cognoſcant, q̃ ipſe ſit dñs: ſecm illud q̃d in pſalmis legię: Cum interficeret eos, ꝑ.77.d requirebant illum: ut quem per beneficia nō ſenſerant, per tormenta cognoſcant. b ¶ Et factū eſt cum prophetarem, phaltias filius banaię mortuus eſt ꝛc. Vaticinante ꝓpheta, unus e duobus principibus Phaltias filius Banaiæ morię: qui interpretat ruina declinans: & eſt filius ſtructoris ſiue cœmētarij: οἰκοδομὸς em̄ aliud in linguam noſtrā uerti nō poteſt. Alter principū ſeruat incolumis, Ieçonias filiꝰ Açur. Ieçonias aures eius ſonat, q̃ ſubaudię animæ. Açur ꝓ ſulcrum ſiue adiutoriū. Qui igitur cadendo a dño declinarat, & erat ædificationis peſſimæ, recte cadit ꝓphetante eo quē cōfortauit deus. Qui aūt præceptis obediebat dei: & illius ſuſtentabat ac fulciebat auxilio, recte in imperio populi permanet. Legimus in Exodo, mortuo Pharaone rege ægypti, Exo.2.d ingemuiſſe filios iſrael ab operibus luti, palearū, ac laterū: & clamaſſe ad dñm: quē illo uiuente, inclamare nō poterant. Eſaias quoq; mortuo Oçia rege leproſo, uidit dñm ſedentē Eſa.6.a ſuper thronū excelſum & eleuatū: & ſeraphim ſtantia circa eum: intelligenſq; immunda habere ſe labia: & habitare in populo immunda labia habētē: meretur ut de altari carbo mittat, & labia eius purget immunda. Hic autē, ꝓphetante fortitudine dei, princeps q a domini declinauerat ſeruitute,

a Et ecce in introitu portæ uiginti & quinq; uiri: & uidi in medio eorū Ieçoniam filium Açur, & Phaltiam filium Banaiæ principes populi. Dixitq; ad me: Fili hominis, hi uiri qui cogitant iniquitatem, & tractant conſilium peſſimum in urbe iſta: dicentes: Nonne dudum ædificatæ ſunt domus? Hæc eſt lebes, nos autem carnes. Idcirco uaticinare de eis: uaticinare fili hominis. Et irruit in me ſpiritus domini: & dixit ad me: loquere: Hæc dicit dominus: Sic locuti eſtis domus iſrael: & cogitationes cordis ueſtri ego noui. Plurimos occidiſtis in urbe hac: & impleſtis uias eius interfectis. Propterea hæc dicit dominꝰ deus: Interfecti ueſtri quos poſuiſtis in medio eius: hi ſunt carnes, & hæc eſt lebes: & educam uos de medio eius. Gladium metuiſtis: & gladiū inducam ſuper uos (ait) dominus deus: & eiiciam uos de medio eius: daboq; uos in manu hoſtium: & faciam in uobis iudicia. Gladio cadetis: in finibus iſrael iudicabo uos: & ſcietis quia ego dominus. Hæc non erit uobis in lebetē: & uos nō eritis in medio eius in carnes. In finibus iſrael iudicabo uos: & ſcietis quia ego dominus. Quia in præceptis meis non ambulaſtis: & iudicia mea non feciſtis: ſed iuxta iudicia gentium quæ in circuitu ueſtro ſunt b eſtis operati. Et factum eſt cum prophetarem, Phaltias filius Banaiæ mortuus eſt: & cecidi in faciem meam, clamans uoce magna & dixi: Heu, heu, heu domine deus: conſummationem tu facis reliquiarum iſrael?

Et factum eſt

E cadit ut eleuet a Christo. Si em resurrectio dominus, ruina diabolus est. In quo quæritur, quomodo de saluatore dica/
Luc.2.e tur: Ecce hic positus est in ruinam, & resurrectionem mul/torum in israel. In ruinam eorum qui stabant pessime: & re/surrectionem eorum qui ceciderant. Quod cum propheta uidisset, cecidit in faciē suā: nō peccantis me/rito, sed plangentis af/fectu: & uoce magna, quæ de magno fidei ar dore ueniebat, tertio clamauit & dixit: Heu, heu, heu, domine de⁹, consumationem tu fa cis reliquiarum israel: Et est sensus: Etiā ipsæ reliquiæ quæ esse uide bantur in populo, te indignante delentur.

a ¶ Et factū est uerbū dñi ad me dicens: Fili hoīs / frēs tui / fratres tui uiri ꝓpinqui tui ⁊c. Primum de interpreta tionis uarietate dicen/dum est. Pro eo quod in hebræo habet, uiri propinqui tui: hoc em significat גְּאוּלָּתֵךְ: Lxx. transtulerūt, uiri captiuitatis tuæ. Dein de ubi sequit: uniuersi quibus dixerunt habi tatores hierusalē: pro uniuersis, illi posuerūt cōsumata est: propter literarum & uerbi am biguitatē: בְּלֹה enim quod Aquila & Sym/mach⁹ & Theodotio, uniuersos interpretati sunt: illi uerterunt, con sumata est: quod iux/ta sensum omnino nō resonat. Factus est igi/tur sermo domini ad Ezechielem, qui dixerat: Heu, heu, heu, domine deus, con/sumationem tu facis reliquiarum israel, in Phaltiæ uidelicet morte, & eorū qui cū eo interfecti sunt, qđ nequaq̄ illæ sint reliquiæ quas in hierusalem putabat ꝓpheta: sed hi qui in babylone uidebantur esse captiui. Et est sensus: O fili homi nis, fratres tui de eadem tecum stirpe generati: fratres in/quam tui, quibus dixerunt habitatores hierusalem, uos re/cessistis a domino, quia captiui estis: & cum Iechonia uos tradidistis: nobis autem terra israel data est in æternam pos sessionem: Dic ergo eis q̄ longe quidem eos fecerim a terra israel: & dispersérim in nationes: & in alienis terris esse præ/ceperim: sed quia meæ obedierint iussioni, sim in eis futur⁹ etiam in peregrinis & hostilibus locis in paruam sanctifica tionem: dum plæriq̄ inueniantur ex eis qui idololatriæ ne/quaq̄ colla submittant, sed memores sint mandatorū dei:
Dañ.3.b sicut fuerunt Daniel & tres pueri, & cæteros fuisse creden/dum est: in similitudinem tantorum principum, quos scri/ptura nunc cōmemorat. Ex quibus uniuersis discimus, nō esse insultandum his qui dei iudicio pœnis traditi sunt: nec exprobrandum homini conuerso a peccatis suis: nec pœni tentibus & egressis de ecclesia aliquādo dicendum: Longe recessistis a domino: nobis data est terra in possessionem. Quia hæc dicit dominus: Licet eos parumper a mea ecclesia separauerim, & inter gentes dispersérim: tamen ero eis in sanctificationem modicam, dum meminerint peccatorum suorum: ut qui propter uitia recesserūt de loco suo propter pœnitentiam, ad sedes pristinas redire festinent.

b ¶ Propterea loquere: Hæc dicit dñs deus: Congregabo uos de populis, & adunabo de terris in quibus dispersi estis: daboq̄ uobis humū israel. Et ingredient illuc: & auferēt omnes offensiones, cunctasq̄ abominationes de illa. Et dabo eis cor unū Siue alterū): & spiritū nouū tribuam in uiscerib⁹ eorū. Et auferam cor lapideum de carne eorum: & dabo eis cor carneum: ut in præceptis meis ambulent & iudicia mea custodiant: faciantq̄ ea, & sint mihi in populū: & ego sim eis in deum. Quorū autem cor post offendicula & abominationes suas am bulat: horū uiam in capite suo ponam dicit dñs deus.

Et eleuauerūt

a HEB. Et factum est uerbū dñi ad me dicēs: Fili hoīs, fratres tui, fratres tui: uiri ꝓpinqui tui & omnis do/mus israel: uniuersi quib⁹ dixerunt habitatores hie/rusalem: Longe recedite a domino: nobis data est terra in possessionem. Pro pterea hæc dicit dominus deus: quia longe feci eos in gentibus: & quia dissi/paui eos in terra, ero eis in sanctificationē modicā in terris ad quas uenerint.

SEP. Et factus est sermo dñi ad me dicēs: Fili hoīs, fratres tui & uiri captiuita tis tuæ, & oīs dom⁹ israel cōsumata est, quibus dixe runt habitatores hierūm: Lōge recessistis a dño: no/bis data ē terra in hæredi/tatē. Propterea dic: Hæc di cit adonai dñs: qa repellā eos in gētes: & dissemina/bo eos in omnē terram: & ero eis in sanctificationē paruulam in regionib⁹ ad quas ingressi fuerint illuc.

G Propterea loquere: Hæc dicit dñs deus: Congregabo uos de populis/et adunabo de terris in quibus dispersi estis: da boq̄ uobis humum israel: et ingredientur illuc/ et auferent omnes offensiones cunctasq̄ abominationes de illa ⁊c. Lo/quitur sermo diuinus ad eos qui captiui erāt in terra babylonis ad fratres Ezechielis pro/phetæ, & ad propin/quos, quibus dixerūt habitatores hierusalē: Longe recessistis a do/mino: nobis data est terra in possessionem. Loquitur autem hæc quæ sequuntur. Con/gregabo uos de popu/lis: & reddam uobis terram israel. Cumq̄ ingressi fueritis, aufere tis cuncta idola: pro/pter quæ offenderatis deum: & dabo uobis cor unū timoris, & ser uitutis dei: ut nequaq̄ diuersis idolis seruia/tis: siue alterū q̄ prius habuistis. Et spiritum nouū tribuā in uiscerib⁹ uestris: iuxta illud quod scriptū est: Cor Psal.50
mundum crea in me deus: & spiritū rectum innoua in uiscerib⁹ meis. Et auferam a uo bis cor lapideum: id est cor durum: secun/dum illud qđ loquit Stephanus prim⁹ mar tyr in Christo: Dura Act.7.d
ceruice, & incircumcisi corde. Et indurā cor Exo.7.d
Pharaonis, ne dimit/tat populum israel. Et dabo (inquit) uobis cor carneum, molle, & tenerum: & quod possit dei mandata suscipere: ut scribantur in tabulis cordis carnalib⁹. Idcirco autem datur cor molle, & aufertur cor durum: ut in præce/ptis meis ambulent, iudiciaq̄ custodiant: & sint in populo dei: dominusq̄ qui prius fuerat aduersarius, sit eis in deum. Qui autem nequaq̄ pœnitētia priora peccata correxerint, sed ambulauerint post abominationes suas: retribuam ait eis, quod merentur: ut uiæ eorum ponantur in capitibus eorum. Hæc sub Zorobabel filio Salathiel: & sub Iesu filio Iosedek sacerdote magno: & sub Esdra ac Neemia accidisse tribui Iudæ: & his qui cū eis reuersi sunt, plæriq̄ existimāt. Habitatores quoq̄ hierusalem qui sub Sedechia rege Iudæ 3.Reg.a
capti sunt: uel qui fugerunt cum Hieremia in ægyptum: in omnes terras esse dispersos: & nequaq̄ reuersos in urbem hierusalem. Plena autem cōuersio eorum qui captiui erant & reliquiarū israel, intelligitur in Christo: quando reliquiæ saluæ factæ sunt: & una die crediderunt tria milia, & iterum Act.2.g
quinq̄ milia: & alij de quibus loquit Iacobus ad Apostolū Ibi.21.d
Paulum: Vides frater tanta milia credentium iudæorū: hi omnes æmulatores legis sunt. Sed & quotidie superbi ha/bitatores urbis hierusalem: quorum cor post offendicula & abominationes suas ambulat, dei merentur offensam. Et hi qui foris erāt, ablato corde lapideo, & accepto corde mol lissimo, per pœnitentiam reuertuntur ad ecclesiam: & am/bulant in præceptis dñi: iudiciaq̄ eius custodiunt: fiuntq̄ domini populus: & dñs quē prius offenderant fit eis deus.

Et eleuauerunt

a Et eleuauerunt cherubim alas suas & rotæ cum eis: & gloria dei israel erat super eos. Et ascendit gloria domini de medio ciuitatis: stetitq; super montem qui est
b ad orientem urbis. Et spiritus leuauit me: adduxitq; in chaldæam ad transmigrationē in uisione in spiritu dei: & sublata est a me uisio quam uideram. Et locutus sum ad transmigrationem omnia uerba domini quæ ostenderat mihi.

Ca. XII

c ET factus est sermo domini ad me dicens: Fili hominis, in medio domus exasperātis tu habitas: qui oculos habent ad uidendum, & nō uident: & aures ad audiendū, & nō audiunt: quia domus exasperās est.
d HEB. Tu ergo fili hominis fac tibi uasa transmigrationis: & migrabis p diem coram eis. Migrabis autē de loco tuo ad locū alterū in conspectu eorū: si forte aspiciant: quia domus exasperans est.
e Et efferes foras uasa tua q̄si uasa transmigrātis per diē in cōspectu eorū. Tu autē egredieris uespere coram eis sicut egredit migrās añ oculos eorū. Perfode tibi parietē: & egredieris p eū in cōspectu eorū. In humeris portabis: in caligine effugies: Faciem

SEP. Et tu fili hominis, fac tibi uasa captiuitatis: & captiuare per diem corā eis: & captiuare de loco tuo in locum alterum in conspectu eorū, ut uideant quia domus exasperans est. Et proferes uasa tua, uasa captiuitatis per diem in oculis eorum. Et tu egredieris uespere in conspectu eorum, sicut egreditur captiuus. Perfode tibi parietem: & transibis per eum in conspectu eorum. In humeris portaberis & absconditus egredieris. Faciem

Iob.14.d Luc.13.g

Ps.50.a

Exo.7.a

Act.7.1

Exo.7.a

3.8.a

Hiere.39.et 4.Reg.25

Act.2.c Ibi.21.d

C

Ps.33.a

Iob.9.g

D

a Et eleuauerunt cherubim alas suas & rotæ cum eis: & gloria dei israel erat super eos ꝛc. Paulatim gloria domini recedit de hierusalem. Primum templum deserēs, stat in atrio uel in limine domus: & postea in introitu portæ orientalis: nouissime sublatis pennis rotisq; sequentibus, stat super montem qui est ad orientē urbis: haud dubium quin montē significet oliueti, unde saluator ascēdit ad patrem. Stabatq; gloria domini quæ de hierusalem urbe discesserat super montem oliueti, in signū resurrectionis & luminis: ut inde perituram arsuramq; cerneret hierusalē. Q. d. q; dicit: Ascēdit gloria de medio ciuitatis, aliis uerbis loquitur dominus ad discipulos: Surgite, abeamus hinc. Et ad Iudæos: Relinquet uobis domus uestra deserta. Iosephus q; refert auditam uocem in templo angelorum & fortitudinum cœlestium, quæ prius in urbis præsidio erāt: abeamus ex his sedibus. Mirumq; in modum usq; in præsentē diem gloria domini quæ deseruit tēplū, stat super montem oliueti: & in crucis signo rutilans, spectat tēplum quondam iudaicū, in fauillas & cineres dissolutum. b Et spiritus leuauit me ꝛc. Et sublata est a me uisio quā uideram ꝛc. Pro eo q; nos ex hebraica ueritate transtulim⁹: Et sublata est a me uisio quā uideram: Lxx. transtulerunt: Et ascendi a uisione quam uideram: Quod utrumq; significat non in corpore prophetā in hierusalem de babylone translatum, sed in spiritu: sublataq; uisione quæ eum in spiritu duxerat hierusalem, & uniuersa monstrauerat, quæ superior sermo narrauit: reuersus est in semetipsum: & locutus est ad trāsmigrationē omnia quæ ei fuerant demōstrata: ad eos uidelicet, de quib⁹ supra scriptū est: Ego sedebam in domo mea: & senes Iuda sedebāt iuxta me: & cecidit super me ibi manus domini dei, & uidi. Mirumq; in modum sedentibus his qui ad se uenerant uisitandum, uisiones mysticas ꝓpheta cernebat: & absens erat ab his qui coram se sederant, absens spiritu, præsens corpore. Omniaq; fiunt, ut consolationē recipiant qui captiui erant, q; reducēdi sint in terram israel: & ambulaturi in præceptis domini, futuriq; ei in populū: & ille futurus sit eis in deum. Qui autem non fuerint conuersi ad pœnitentiam, sed ambulauerint post abominationes suas, recipiant quæ fecerūt. Verba autem in scripturis sanctis pro rebus dici, sæpe admonuimus.

Ca. XII

Et factus est sermo domini ad me dicens: Fili hominis, in medio domus exasperātis tu habitas ꝛc. Pro eo q; nos uertimus: In medio domus exasperantis tu habitas: Lxx. posuerunt: In medio iniquitatū eorū tu habitas. Sed ex eo q; sequit: Quia domus exasperans est, intelligimus priorē quoq; sententiam huic uersiculo conuenire. Pro exasperatione quoq; dici amaritudinem, crebro docuimus: ut sit sensus: In medio domus ad amaritudinem cōuertentis tu habitas: quæ deum natura dulcem atq; clæmentem, uitiorum suorum amaritudine, amarū facit atq; crudelem. Alioquin de deo legimus: Gustate & uidete: quoniam suauis siue dulcis est dñs. Habitat autē propheta in medio populi deū ad amaritudinem prouocantis: qui habet oculos, & nō uidet: aures, & nō audit: non uitio sensuū, sed pertinacia prauitatis. Vnde & dominus ad Iudæos: Si cæci inquit essetis, peccatum non haberetis: uoluntariā cæcitatē in illis arguens atq; condemnans. Quia ergo oculos habent ad uidendū, & non uident: aures ad audiendum, & non audiunt: & tua uerba cōtemnūt: doceos per imaginē atq; picturam: & schematibus ostēde corporeis: ut uenturam captiuitatē nō solum auditu, sed & oculis recognoscant. d Tu ergo fili hominis fac tibi uasa trāsmigrationis ꝛc. Nulli dubiū quin uniuersa loci huius continentia, futurā captiuitatem indicet regis Sedechiæ tribus Iudæ, qui captus est cū hierusalem. Sed quoniā quidam uolunt captiuitatē Sedechiæ, qui interpretat̄ iustus dominus, in typum præcedere saluatoris: qui de cœlestib⁹ ad terrena descēdens, humanū corpus assumpserit: & hæc esse uasa captiuitatis: Ideo præmonendū puto prudentē cautūq; lectorē: & hæc quidē nos ponere, ne quid præterire uideamur, sed non probare. Neq; em̄ rex impius in figuram potest præcedere illius: qui totius pietatis exēplū est. Captū aūt esse Sedechiam a babyloniis atq; chaldæis: & Hieremias propheta & Regū narrat historia: & ductū de loco in locū, hoc est, de hierusalē in babylonem: & cætera quæ Ezechiel in cōsequentibus loquit̄. Qui autem referunt ad dñm Iesum christum captiuitatem eius, & transmigrationē de loco ad locum, descensionem ex cœlestibus ad terrena significari putant. e Et efferes foras uasa tua quasi uasa transmigrantis ꝛc. Facere iubet̄ propheta in figura, quæ Sedechias facturus est in ueritate. Collige inquit sarcinas tuas: hæc enim uasa sunt transmigrantis, uidentibus eis. Et postq; uiderint quæ facturus es, egredieris uespere in similitudinem transmigrantis. Legimus Sedechiam nocte muro suffosso fugisse ad deserta iordanis: ibiq; a babyloniis esse cōprehensum: & hoc significare perfossum parietem. Quod autem dicit: In humeris portabis, subauditur, sarcinas tuas: & quicquid ad uiæ solatium fugientes portare cōsueuerūt. In caligine effugies: ne uidearis

E a quoq; . Faciem tuam uelabis : uel cæcitate quæ ei accidit, erutis oculis a Nabuchodonosor : uel ne cognoscat quod ipse sit rex, & maior fiat cura seruantium . Quodq; sequit : Et nō uidebis terram : illud significat, quod cæcus ductus sit in babylonem , eamq; non uiderit. Quia portentū dedi te inquit domui israel.

In signum enim & in figurā ꝓphetarū tam dicta q̄ facta sunt. Vn
Zach.3.c de & in Zacharia, uiri portentosi uocantur, quod futura portendant. Et in Osee loqui
Osee.12.c tur deus: In manibus ꝓphetarū assimilatus sum. Qui autem uoluunt in Eçechielis persona Christum intelligi : uasa captiuitatis, humanum corpus accipiunt : & perfossum parietem, quo inferno rum claustra perfregit: & resurgens a solis credentib⁹ uisus est: portatusq; in humeris, q̄ cum angelicis potestatibus ad cœlū uictor ascendit. Et q̄ absconditus egredit̄, & uelat faciem suam: ne in carne mortali uideat̄ diuina maiestas : & non uidet terram, ne oculis illius illustretur : quæ eius non meretur aspe
F Ps.33.c ctum. Oculi enim dñi super iustos: & auertit faciē suam ab impijs. Hæc autem inquiunt, oīa fecisse narratur: ut per similitudinē hominis , dura ad fidem israelitici populi corda conuerteret. Et in portentum datur domui israel: iuxta illud quod
Luc.2.e scriptum est : Ecce hic positus est in ruinam, & resurrectionē multorum & in signum cui contradicetur.

HEB. Faciem tuam uelabis, & nō uidebis terram: quia portentum dedi te domui israel. Feci ergō sicut præceperat mihi: uasa mea protuli quasi uasa migrantis per diem: & uespere perfodi mihi parietem manu. In caligine egressus sum : & humeris portaui in conspectu eorum.

SEP. Faciem tuā operies, & nō uidebis terram: quia portētum dedi te domui israel . Et feci sic iuxta oīa quæ mādauerat mihi: uasa q̄ ꝓtuli sicut uasa captiuitatis p̄ diē: & ad uesperū pfodi mihi parietē manu: & abscōdit⁹ egressus sum: super humeros assumpt⁹ sum in cōspectu eorū.

migrationē babyloniā captiui ducent̄: & dux qui est in medio eorū in humeris portabit̄: uel iumētorū, uel eorum qui cū eo fugerant. In caligine, & in noctis tenebris egredietur: murumq; suffodient socij eius, ut educāt eum. Facies illius uelabitur, uel timore fugientis, uel cæcitatis iniuria: ut cæcus terram nō uideat babylonis. Et ego extendam rete meum super illum, & capietur in sagena mea. Concedente quippe dño, a babylonijs captus est: & hæc quæ ab hostibus passus est fieri, se fecisse testat̄. Ductusq; in babylonem, terram chaldæorum nō uidebit: ibiq; captiuus morietur. Omnes autem socios eius & adiutores & comites fugæ, cū ille fuerit comprehensus, huc illucq; dispergam: nec securos abire permittam: sed in manibus hostiū euaginabo gladium meum: ut quādo dispersi fuerint in gētibus, intelligant q̄ ego sim dominus: & mea cuncta uoluntate sint facta. Et relinquā (inquit) ex socijs eius qui cum eo fugerint, & qui euadere potuerint paucos qui gladium, & famem, & pestilentiam euaserint: ut cū uel fuga, uel captiuitate ad diuersas peruenerint regiones, narrent omnia scelera sua, uel sermone, uel exemplo: propter quæ tanta meruerint mala: & intelligant q̄ ipse sim dominus . Qui autē Tropologiā & cœptā explanationē sup̄ saluatore conat̄ exponere: ducem, qui est in medio hierusalē, ipsum interpretat̄ qui in portentū signūq; præcesserit: q̄ & ipse & socij eius captiui istius mundi sint: & ab inferis uictor ascendens, in humeris portatus sit angelorum : In caligine egressus, ignotus incredulis , destructo medio pariete, fecerit utrumq; unum: facies illius operta, ut terram non respiciat Iudæorū. Nec mirū si dominus celauerit faciem suam: cum usq; hodie ante uultum Moysi uelamen positum sit populo nō credenti . Extenditq; dominus rete suum super illum: iuxta id q̄d de eo sponsa loquitur in canticocanticorum: Ecce iste post parietem nostrum, prospiciens per fenestras , apparens per retia . De quo & Hieremias : Spiritus uultus nostri Christus dominus: captus est in peccatis nostris. Et: Cum non fecisset peccatum , pro nobis peccatum factus est. Et adducetur (ait) in babylonē, confusionē istius mundi: in terram Chaldæorū, qui interpretantur, quasi dæmonia: ut eos qui dæmonibus fuerant mancipati, retraheret ad salutem : & captiuam duceret pristinam captiuitatē. Ipsamq; (inquit) terram Chaldæorum non uidebit: & ibi morietur, ut omnes nos sua morte uiuificet. Cunctos autē adiutores eius & socios, apostolos & apostolicos uiros dispersit in uniuersum orbem . Et euaginauit gladium post eos: ut uarijs coronarentur martyrijs : & tunc intelligerent, uel ipsi, uel hi qui per eos crediderant, q̄ ipse sit dominus: & idcirco

Tropo

Cañ.1.
Treno.4.
2.Co.5.d

Anago.

Amos.8.d

a ¶ Feci ergo sicut præceperat mihi ꝛc. Quæ supra iussus est facere, opere se complesse testatur : nec interpretatione indiget iuxta utramq; sententiam, quod supra expositum est. Illud autem notandum, quod uno atq; eodem tempore Hieremias prophetabat in hierusalem & Eçechiel in babylone: & illius prophetia mittebatur ad captiuos: & huius ad eos qui habitabant in hierusalem : ut unius in diuersis regionibus dei prouidentia probaretur: & intelligerent audientes, quæcunq; accidebant populo : nequaq; idolorum potestate, sed domini iussione consistere. b ¶ Et factus est sermo domini mane ad me dicens: Fili hominis / nunquid nō dixerunt ad te domus israel : domus exasperans quid tu facis ꝛc. Si te (inquit) interrogauerit domus exasperans, quare ista facis? Vel sec̄m Lxx. etiā si non interrogauerint, tu ingredere ut sciant cur ista feceris. Dic ad eos : Hæc dicit dñs deus: c ¶ Super principem onus istud ꝛc. Primū exponamus historiam. Dic inquit ad eos, O fili hominis, qui uel interrogant, uel non interrogant: Quid tu facis hæc: quod super ducem onus istud & uisio sit, qui est in hierusalem, ducem significans Sedechiam. Et dic: Ego portentū uestrum: siue ut Lxx. transtulerunt: Ego qui portenta facio: ut ex præsentibus futura cognoscantur : quomodo feci, sic fiet illis: duci & cunctis qui in comitatu ducis sunt. In transl

A idcirco diſperſerit eos in gentibus, & diſſeminauerit in terras: ut multum fructum facerent. Et reliquit ex eis paucos uiros: ſicut Ioannē apoſtolum, & cæteros, a gladio, & fame, & peſtilentia liberatos, & pſecutionū impetū declinātes: ut narrent ſcelera Iudæorū & iniquitates cunctarū gētium ad quas ingreſſi ſunt: ut acta pœnitētia, ſcirent qđ ipſe eſſet domin⁹. Hæc dixim⁹, lectoris arbitrio iudiciū relinquētes. Cæterū nulla dubitatio eſt, pericu/loſum eſſe regis impij captiuitatē & necem, ſacramento dñi com/parare. a ¶ Et factus eſt ſermo dñi ad me dicens: Fili hominis/panem tuum in conturba tione comede: et aquā tuam in feſtinatione et mœroꝛe bibe ꝛc̄. Poſt principis & ſociorum eius prophetiam, quæ ſub corporali imagine mōſtrabatur, uenit ad populum: & quicquid prophetæ dicitur, per ꝓphetam refertur ad habitatores hieruſalē: qꝝ in obſidionis malo, panē ſuū comedant in anguſtia & egeſtate: & aquam ſuam nequaqꝝ in abundantia, ſed cū tormento bibant & tribulatione. Hæc autem inquit o propheta tibi dicuntur, ut tu loquaris ad populum terræ tuæ, & dicas: hæc dicit dominus habitatoribus hieruſalē, quæ eſt in terra iſrael: Obſeſſa a Nabuchodonoſor atqꝝ a chaldæis, famis & ſitis ſuſtinebitis malum: ut omnis terra cū ſua plenitudine delea/tur, habitatores ſignificans per eam quæ in habitatur. Et ne putent ſibi hoc euenire ſine cauſa: Dic (inquit) eis, quod propter ſcelera eorum & impietates, omnes urbes Iudææ ad ſolitudinē redigēdæ ſint: & uniuerſa terræ cultura diſpereat: ut cognoſcāt deū ſæuientem, quem miſerantē cognoſcere noluerunt. Poſſumus iuxta Anagogen habitatores hieruſalem credentes chriſto dicere, qui habitant in eccleſia. Et ſi per peccata illius offenſam meruerint, comedant panem cum egeſtate: & bibant aquam cum mœrore & anguſtia: Non cibum panis, nec potum aquæ: ſed famem ſermonis & doctrinæ dei ſuſtinentes. Quando enim uel uitio principum, qui capiendi ſunt & tradendi babyloniſ: uel noſtra duricia perdiderimus ſermonem dei, aquaſqꝝ nō meruerimus habere utiles: tunc in dolore & penuria, noſtrum ſumemus cibum: & terra perdet multitudinem credentium: & ciuitates quæ in toto orbe intelliguntur eccleſiæ, deſolabuntur: & terra deſerta erit: ut omnes ſciant, quia offenſa ſit dñi. Quod quidē & in perſecutionis tempore intellige/re poſſumus. b ¶ Et factus eſt ſermo domini ad me dicens: Fili hominis/quod eſt prouerbiū iſtud vobis in terra iſrael dicētiū ꝛc̄. Quod nos diximus: prouerbiū, iuxta Symmachum: omnes alij interpretes, parabolā, tranſtulerunt: quæ hebraice appellat מָשָׁל. Rurſum ubi a nobis æditum eſt: Neqꝝ erit diuinatio ambigua: uertere Lxx. Nec diuinans iuxta gratiam: pro quo omnes lubricum, interpretati ſunt: quod nos ambiguum diximus: ut decipientia audientes ſuos prophetarū uerba noſcamus. Eſt autē ſenſus omnis capituli hic: Supra ꝓphetauerat contra principem qui erat in hieruſalem: deinde populo famem & ardorem ſitis nunciauerat eſſe uenturū. Qđ multitudo nō credēs, uetus aſſumebat tritumqꝝ prouerbiū. In longum tēpus differtur cōminatio prophetarum: & omnis uiſio peribit, dū fruſtra cernitur: uel iuxta Symmachum διαπνεύσῃ, id eſt, in uentum & auram tenuem diſſoluetur. Dic ergo (inquit) eis, qđ nequaqꝝ mea comminatio differatur: nec diuinatio falſa atqꝝ ambigua proferatur in populos, quæ finem habeat incertum: ut alio dicaē tempore, alio impleatur: ſed nunc uiuēte te qui loqueris: & his qui audiunt, uerbum quod locutus ſum, complea tur. Significat autem uicinam captiuitatem urbis hieruſalē: & Sedechiam cum populo Iuda iamiamqꝝ capiendum. Non ſolum autem illo tempore, ſed uſqꝝ hodie uulgus incredulum & dura corda mortalium prophetiam dei non recipit: ſed omnia quæ prophetæ comminantur, quæ prædicat euangelium, in aliud tempus exiſtimant differendū. Sciamuſqꝝ

quia ego dñs: qñ diſperſero illos in gētibus: & diſſemi/nauero eos in terras. Et relinquā ex eis uiros paucos a gladio, & fame, & peſtilentia: ut narrēt oia ſcelera eorū in gentib⁹ ad quas ingredient: & ſcient quia ego dñs.

a HEB. Et factus eſt ſermo domini ad me dicens: Fili hominis, panem tuum in conturbatione comede: & aquam tuam in feſtinatione & mœrore bibe. Et dic ad populū terræ: Hæc dicit dominus deus ad eos qui habitant hieruſalem in terra iſrael: Panem ſuū in ſollicitudine comedent: & aquam ſuam in deſolatione bibēt: ut deſoleē terra a multitudine ſua propter iniquitatē omniū qui habitant in ea. Et ciuitates quæ nunc habitant, deſolatæ erunt: terraqꝝ deſerta: & ſcietis quia ego dñs.

SEP. Et factus eſt ſermo dñi ad me dicens: Fili hominis, panē tuū cū dolore comedes: & aquam tuam cū torméto & anguſtia bibes. Et dices ad populum terræ: hæc dicit adonai dominus habitatorib⁹ hieruſalem ſuper terram iſrael: Panes ſuos cū egeſtate comedent: & aquā ſuā cū diſſipatione bibēt: ut diſſipetur terra & plenitudo ei⁹. In impietate enim omnes qui habitant in ea: & ciuitates eorū quæ habitant in deſolationē erunt: & terra diſſipabitur, & cognoſcetis quia ego ſum dñs.

b Et factus eſt ſermo domini ad me dicens: Fili hominis: quod eſt prouerbium iſtud uobis in terra iſrael dicentium: In longum differentur dies: & peribit omnis uiſio? Ideo dic ad eos: hæc dicit dominus deus: Quieſcere faciam prouerbium iſtud: neqꝝ uulgo dicet ultra in iſrael. Et loquere ad eos, quod appropinquauerint dies & ſermo omnis uiſionis. Non enim erit ultra omnis uiſio caſſa: neqꝝ diuinatio ambigua in medio filiorum iſrael. Quia ego dominus loquar, quodcūqꝝ locutus fuero uerbum, & fiet. Non prolongabitur amplius: ſed in diebus ueſtris domus exaſperans loquar uerbū: & faciam illud dicit dñs deus. Et factus eſt ſermo domini ad me dicens: Fili hominis, ecce domus iſrael dicentium: uiſio quā hic uidet in dies multos: & in tempora longa iſte ꝓphetat. Propterea dic ad eos: hæc dicit dñs deus: Non prolongabit ultra oīs ſermo meus: uerbum quod locutus fuero, cōplebit: dicit dñs deus.

Tropo.

Cañ. 2. Treno. 2. Co. 5.

Anago.

Amos. 8. d

E hic parabolam,quæ a Lxx.ponit accipi ꝓ prouerbio: iuxta illud quod in psalmo legimus: Et factus sum eis in parabolam. Et in hoc eodem propheta: Quid est uobis parabola ista in populo israel,dicentium: Patres comederunt uuam acerbam:& dentes filiorum obstupuerunt? Manifesta perstringimus, ut in obscurioribus immoremur. G

Ps.68.c Infra.18.a

Commentarij tertij in Ezechielem prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN QVARTVM COMMENTARIORVM EZECHIELIS AD EVSTOCHIVM PROEMIVM.

VEllem,si fieri posset Eustochium, explanationes in Ezechielem per singulos libros ꝓprijs texere ꝓphetijs:& qđ uaticinatione cõiunctũ est,nequaq; expositiõe diuidere:ut facilior esset cursus dictãtis pariter & legẽtis: longũq; & imẽsum interpretationis iter,certis spacijs separare:ut q̃si titulis & indicib⁹:& ut ꝓpri⁹ loquar,argumẽtis ostẽderẽ,quid libri singuli cõtinerẽt. Sed qd faciã,cũ aliæ ꝓphetiæ breues sint,aliæ longæ: ut sæpe necessitate cogamur:& plures in unũ librũ coartare:& unã in multos diuidere? Vnde & nunc cõtra ꝓphetas & pphetias ad seniores q̃q; ppli israel, & ad terrã sup quã inducunt q̃tuor plagæ pessimæ:& de ligno uitis:qđ cũ fuerit abscisum,inutile est inter oĩa ligna syluarũ:catalogum etiã uitiorũ hierusalem uolum⁹ quarto libro cõprehendere. Quem quia unius uoluminis non patitur angustia, alterã partẽ eius quinto uolumini reseruamus:prudentissimi lectoris sollicitudinem præmonentes:ut sciat quid nobis in hoc explanandum,& quid sibi legendum sit.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN EZECHIELEM PROPHETAM LIBER QVARTVS.

Et fact⁹ est ꝛc.q̃ ꝓphetãt:ꝛ dices ꝓphetãtib⁹ de corde suo ꝛc.Hoc qđ nos posuim⁹: Qui ꝓphetant: & dices ꝓphetãtib⁹ de corde suo,omisere Lxx.& ꝓ eo qđ non habet in hebræo, addiderũt: & ꝓphetabis & dices ad eos. Est aũt sermo contra pseudoprophetas, qui decipiebãt ppl̃m: & cõtra dei mandata, aliud ꝓphetabãt. Nec quẽpiã moueat, q ꝓphetæ appellant. Hãc eĩ habet sancta scriptura cõsuetudinẽ, ut unumquẽq; uaticinationis suæ & sermonis ꝓphetã nũcupet: sicut ꝓphetæ appellant Baal: & ꝓphetæ idolorũ, & ꝓphetæ cõfusionis. Vnde & apls Paulus poetã græcũ, ꝓphetã uocat: Dixit quidã ꝓprius eorũ ꝓphetã: Cretẽses semp mẽdaces, malæ bestiæ, uẽtres pigri. Et in Osee legim⁹: Sicut ꝓpheta insaniẽs hõ portans spm̃. Quicquid autẽ eo tpe israelitico ppl̃o dicebat, hoc nunc referẽ ad ecclesiam: ut ꝓphetæ sancti sint apli & aplici uiri. Prophetæ autẽ mẽdaces atq; furiosi, oẽs hæretici: q̃rũ principes ex suo corde cõfingant:qui aũt ab eis seducti sunt,aliorũ mẽdacijs acqescãt. b Hec ꝓphẽt ꝛc. Lxx. Hęc bis q̃ ꝓphetãt de corde suo:ꝛ oĩno nõ vidẽt: Relinquẽtes illud qđ a nobis ꝓpositũ est, q̃ sequũt spm̃ suũ. Cũ ꝓphetarũ nomẽ scđm regulã scripturarũ bonis malisq; cõmune sit:in eo differũt, q boni ꝓphetæ esse dicunt sapiẽtes:mali autem stulti & insipiẽtes. Quorũ alterũ refertur ad ecclesiasticos uiros, alterũ ad omnes hæreticos:qui dei spiritũ relinquẽtes,sequunt spiritum suũ:quia nequaq; diuino instinctu,sed ꝓprio corde uaticinant:unde & nihil uidẽt. Qui autẽ sapiẽs est:nõ cordis sui cogitationes,sed dei spm̃ sequit:iuxta illud qđ & in superioribus animalia & rotæ spm̃ dei sequebant. Et ꝓpheta dicit: Post dñm deũ tuũ ambulabis. Et in alio loco: Deduc me in semitã rectam. Et iterũ: Spũs tuus bon⁹ ipse deducet me in terrã. Et ppl̃o dei, columna ignis & nubes erat dux in solitudine. Et Hieremias loquit: Non laboraui sequens te. Quis autẽ hæreticorũ qui sequit spiritũ suũ,nõ impingat in tenebris;& cæcus cæcos ducat in foueam? Vnde licet sibi in mysterijs, imo orgijs suis plura ecclesiasticis doctorib⁹ uidere uideantur: tñ nihil omnino uidẽt: qa solẽ iusticiæ perdiderunt:frustraq; imitant eos qui prius uocabant uidẽtes: & quib⁹ dicit: Qui uides,uade:recede in terram Iuda: & in Bethel nõ ꝓphetabis. Quãobrem uisio Esaiæ & Abdiæ ponunt in titulis. Et dñs Aplis præcepit: Leuate oculos uestros & uidete. Et ꝓpheta suppliciter deprecat: Reuela oculos meos: & consyderabo mirabilia de lege tua.

Titũ.1.c Osee.9.b ps.118.c Ps.68.c Amos.7.a Ioh.4.a Ps.118.c Num.16.g Hiere.7.c Exo.32.c Hiere.27.b

F

a Et factus est sermo domini ad me dicens:Fili hominis,uaticinare ad prophetas israel qui prophetant: & dices prophetantibus de corde suo:Audite uerbum domini: Hæc dicit dominus deus:

b HEB. Væ ꝓphẽtis insipientibus, qui sequunt spiritũ suũ & nihil uident. c Quasi uulpes in desertis prophetæ tui israel erunt. Nõ ascendistis ex aduerso:neq; oppositis murũ pro domo israel: ut staretis in prælio in die

SEP. Væ his qui prophetant de corde suo:& omnino non uident. Sicut uulpes in desertis prophetæ tui israel. Non steterũt in firmamẽto & congregauerunt greges super domum israel. Non resurrexerũt qui dicunt:

c Quasi uulpes in desertis ꝓphętę tui israel ꝛc. Dicamus primum iuxta hebraicũ. Prophetæ israel uulpiũ similes sunt: q̃tidie domesticarũ auiũ furta faciẽtes: q habitãt iuxta Aquilã & Lxx.in desertis: iuxta Symmachum & Theodotionẽ,in parietinis atq; ruinosis:q nõ pñt ascẽdere ex aduerso:neq; murũ ꝓ domo israel opponere. Legim⁹ Aaron aduersum ignẽ israelis populũ deuorantẽ occurrisse & stetisse medium: & opposuisse murũ pro salute ppli. Hieremiæ q̃q; dicit, ne occurrat dño: neq; stet cõtra irã ei⁹ oronis pseuerãtia. Sicut eĩ murus hosti opponitur,& aduersario occurri solet ex aduerso cõtraq; ueniẽti:ita dei sentẽtia sctõrũ precib⁹ frangit. Vñ & Moysi dicit: Dimitte me,& delebo ppl̃m istum. Cui eĩ dicit: Dimitte me,ostendit q tenendi habeat facultatẽ. Isti stare non pñt in prælio in die dñi:ut ꝓ ppl̃o precibus dimicẽt:& resistant obsecrationib⁹ sentẽtiæ dei. Quia igit uana cõspiciũt & diuinãt mẽdaciũ:& a dño missos esse se dicũt, cũ nõ sint missi ab eo:& pseuerãt in errorib⁹: & suũ cupiũt firmare sermonẽ:arguunt q oĩa sint cassa quæ prædicãt, suũ mẽdaciũ dñi sermonem esse dicẽtes. Porro iuxta Lxx. hic sensus est: Oẽs hæretici ꝓpter fraudulentiã ac nequitiã uulpiũ similes sunt:

Matth.8.c Luc.13.g A Cañ.2.d sunt:de quib⁹ saluator loquit̃:Vulpes foueas habent:& uolucres cœli nidos. Et de Herode scriptū ē:Dicite uulpi huic: Et de eisdē uulpib⁹ quæ puulos simplicesq; decipiūt:& populant̃ uineā christi,Salomon loquit̃:Capite nobis uulpes puulas dissipātes uineas. Et in psalmo sup̄ his q eorū fraudulētia supplātant̃ ca-

Ps.62.c nit̃:Introibūt in iferiora terræ,tradent̃ in manus gladij,ptes uulpiū erūt. Hi ꝓphetæ q uulpiū similes sūt:nō stetērūt in firmamēto: nec cū Petro audire merue-

Matth.16.c rūt:Tu es Petr⁹:& sup̄ hāc petrā ædificabo ecclesiā meā. Nec moysi similes sūt,cui dictū ē:

Deu.5.d Tu uero hic sta mecū. Nec illius q dicit:Statuit supra petrā pedes meos, sed fluctuauerūt oīi uēto doctrīæ. Nec steterūt in firmamēto:De q̄ in octauodecio psalmo legim⁹: Cœli enarrāt gloriam dei: & opa manuū ei⁹ annūciat firmamētū. Isti cōgregauerūt irrationabiles quosq; : & propter nimiam innocentiam pecudū similes,contra domū dei.

B Vnde nunc dicitur:Et congregauerunt greges super domū israel: neq; surrexerūt ipsi,nec alios suscitare potuerunt:sed quæcūq; egerunt & agūt,plena mēdacijs sunt. Quodq; sequitur:Et cœperunt suscitare sermonem:illud significat, qđ uelint quidē consurgere & se ad excelsa sustollere:sed qđ cupiant implere non possint. Dicituq; eis:Nōne uisionem falsam uidistis:& diuinatiōes uanas locuti estis:? Quodq; sequit̃:Et dicebatis dicit dñs, & ego nō sum locut⁹:in Lxx.nō habet̃.

a C Propterea hęc dicit dñs de⁹: quia locuti estis uana ⁊c. Sub prophetarū psona,sermo contra hæreticos est: qui loquunt̃ uana & uidēt mendaciū, & pseuerant suā firmare doctrinā: qđ ipse dñs

HEB. in die domini. Vident uana,& diuināt mendaciū: dicentes, ait dominus:cum dominus nō misit eos :& perseueraue-

Matth.16.c runt confirmare sermonē. Nunquid non uisionem cassam uidistis,& diuinationem mendacem locuti estis:? & dicitis, ait dominus,cum ego non sim locutus. Prōpterea hæc dicit

a dñs de⁹:Quia locuti estis uana & uidistis mēdaciū: ideo ecce ego ad uos, ait dñs de⁹. Et erit man⁹ mea super ꝓphetas qui uident uana & diuinant mendaciū. In concilio populi mei non erunt: & in scriptura domus israel non scribentur:nec in terram israel ingredientur: & scietis quia

b ego dominus deus. Eō qđ decœperint ppl'm meū dicētes:pax,& non est pax. Et ipse ædificabat parietē: illi aūt liniebāt eū luto absq; paleis. Dic ad eos qui liniūt absq; tēperatura qđ casurus sit. Erit em̄ imber inundans: & dabo lapides prægrandes desuper irruentes, & uentum procellæ dissipantem. Si quidem & ecce cecidit paries. Nunquid nō dicet̃ uobis ubi est litura quā linistis:?

SEP. dicūt in die dñi:uidētes mēdacia, diuinātes uana: qui dicunt,dicit dominus : & dominus non misit eos:& cœperūt suscitare sermonem. Nonne uisionem falsam uidistis: & diuinationes uanas locuti estis:? Et dicebatis,dicit dominus :& ego non sum locutus. Ideo dic: Hæc dicit adonai dominus. Quoniam uerba uestra mendacia & diuinationes uestræ uanæ: idcirco ecce ego sup uos dicit dominus deus: Et extēdam manum meā super prophetas qui uident mendacium & qui loquuntur uana. In disciplina populi mei non erunt, nec in scriptura domus israel scribentur:& in terram israel non intrabunt: & scient quia ego adonai dñs. Qm̄ deceperūt populum meum dicētes:pax pax,& nō erat pax: & iste ædificabat parietē & isti liniunt eū stultitia. Dic ad eos qui liniūt stultitia,cadet. Erit pluuia inundās: & dabo lapides magnos in iuncturas eorum,& cadēt. Et spūs auferēs: & dissipabit̃. Et ecce cecidit paries:& nō dicēt ad uos ubi ē litura uestra quā linistis:?

Propterea

lerūt:in disciplina siue in correptiōe populi mei nō erūt. Alia em̄ aduersariorū,alia filiorū correptio est. Vñ & Hieremias: Corripe,inqt,nos dñe:uerūtamē in iudicio & nō in furore: ut nequaq; paucos nos facias. Effunde furorē tuū sup̄ gētes quæ te ignorauerūt:& sup̄ regna quæ nomē tuū nō inuocauerūt. b C Eo qđ de ceperint ppl'm meū dicētes ⁊c. Prophetæ isrl' q nō erūt in cōcilio populi dei,nec scribētur in scriptura dom⁹ isrl': nec terrā repromissiōis itrabūt:ideo ista patiētur,qa decœperūt populū meū : pro rigore pœnitētiæ & cōuersionis iniuria, pacē eis & ꝓspa nūciātes:scđm illud qđ alibi dicit̃:Pax pax : ubi est pax:? Deus itaq; metaphorice ædificabat eis p̄ legis mādata sct̄ōq; ꝓphetarū eloqa & cōminationes maceriā. Hoc em̄ uerbū hebraicū significat חֵרֵץ : ut oēm ab illis incursionē bestiarū & hostilē ipetū submoueret: dum cōuersi ad deū, hoc quasi muro & pariete firmissimo cingerēt̃. Pseudo uero ꝓphetæ,nō semel sed frequēter pollicebant̃ eis pacē:hoc em̄ repetitus pacis sermo significat. Ipsūq; parietē q ī se quētib⁹ קִיר appellat̃ liniebāt pseudo ꝓphetæ absq; tēperamēto, ut iterpretat⁹ est Symmach⁹:hoc est puro luto,& qđ paleas nō haberet,ut nec p̄bere posset aliquā fortitudinē. Vt ỹo Lxx.& Theodotio, liniūt eū stulticia: Aqla aūt ỹbū hebraicū הַבֵּל interpretatus est ἀνάλω, qđ significat absq; sale:de trāslatiōe trāsiēs ad aliā trāslationē: ut quō cibus absq; sale nullū habet saporē: ita & lutū absq; paleis qb⁹ firmat̃ & stringit̃:nihil roboris possit præbere parieti. Dic,inqt, ad eos q illis uana ꝓmittūt,& cassum pollicēt̃ auxiliū: qđ casur⁹ sit iste paries & hæc maceria: & imittā imbrē uehemētissimū,hostes uidelicet seuissimos. Babylonios aūt chaldæosq; significat:& eos dē lapides grādinis desup̄ irruētes:oīa p̄ metaphorā:q̄ instabilē maceriā subit⁹ turbo subuertat & subruat:& postea dicat̃ eis.i. pseudo ꝓphetis:ubi est litura quā leuistis:& ubi est qđ polliciti estis auxiliū? Quicqd aūt de pseudoprophetis diximus,& ad hæreticos referri pōt:qđ oīa eor⁹ dei ira figmēta soluāt̃,& ædificatio pessimor⁹ dogmatū,q̄ spūssancti nō habet cōdimētū corruat:& usq; ad fundamēta & puluerem

C Hiere.10.d

Ibi.8.d

D

Hiere.17.b

 dilabatur

E dilabat: & adequet ipsa maceria terræ, & cadat & cõsumant pphetæ q̃ pmittebãt: & pp'is cui pmittebat in medio ei9: ut postq̃ cõpleuerit indignationẽ suã & dixerit eis: nõ est iste paries: hoc est, nõ est uestra defensio & nõ sũt q̃ liniũt eũ: sed oĩnia uana sũt & in nihilũ pficiẽtia: tũc ope cognoscatis qꝺ ego sim dñs. Vt autẽ sciamus q̃ sint isti q̃ liniunt parietẽ, Sequit. Prophetæ isr', hoc est pseudoprophetæ qui prophetãt ad hierusalẽ, & uident ei uisionẽ pacis: isti sũt causa peccati & ruinæ, & stultæ securitatis. Non enim erit pax dicit dom9: quia dominus nõ misit eos: nec est locutus ad eos. Hoc qꝺ Lxx. transtulerunt: & super iuncturas eorũ, in hebraico nõ habetur. Significat autem iuncturas lapidũ in pariete, uel adminicula lignorum quibus parietes roborãt. Necnõ illud qꝺ supra legimus: ipse ædificabat parietẽ: plaq̃ ad populum referunt israel: qui uanum sibi uel ægyptiorũ uel pacis promittebat auxilium. a ¶ Et tu fili hominis pone faciem tuam contra filias populi tui quę pphetant de corde suo: & uaticinare sup eas & dic &c. Supra ad pphetas diuinus sermo directus est, qui luto liniebant parietẽ, qꝺ paleas nõ haberet: nec ullũ possit parieti siue maceriæ robur tribuere: Nũc aduersus filias populi pphetissas, iubet faciẽ suam ponere siue dirigere: & ut Lxx. transtulerũt, obfirmare. Quomodo autẽ aduersum prophetas: alij pseudoprophetæ inspirabantur diabolico spiritu, ut dei mãdata subuerterent: ita aduersum pphetissas: q̃lis fuit Debora & Olda: & in Actib9 apostolorũ philippi euangelistæ quatuor filiæ pphetãtes: inspirabant dæmonia co spiritu: aliæ eiusdẽ sexus, quarũ fuit Prisca & Maximilla: quæ uaticinatione mendacij, fidem subuerterũt ueritatis. Has autẽ dicunt hebræi maleficis artibus eruditas, per necromantias & pythicum spiritum: qua-

Judic.5.a
4.Re.22.c
Act.21.b

F

HEB. ¶ Propterea hæc dicit dominus deus: Et faciam erumpere spiritũ tẽpestatum in indignatione mea: & imber inundans in furore meo erit: & lapides grandes iræ in consumationẽ. Et destruã parietẽ quẽ liuistis absq̃ temperamento: & æquabo eũ terræ: & reuelabitur fundamentum eius: & cadet & consumetur in medio ei9: & scietis quia ego sum dominus. Et complebo indignationem meam in pariete, & in his qui liniunt eum absq̃ temperamento: dicamq̃ uobis: non est paries: & non sunt qui liniunt eũ. Prophetæ israel qui prophetant ad hierusalem: & uident ei uisionẽ pacis: & non est pax dicit a dominus deus. Et tũ fili hominis pone faciem tuã cõtra filias populi tui quæ prophetant de corde suo: & uaticinare super eas: & dic: Hæc dicit dominus deus: Væ his quæ consuunt puluillos sub omni cubito manus: & faciunt ceruicalia sub capite uniuersæ ætatis ad capiendas animas: & cum caperent animas populi mei: uiuificabant animas eorum. Et uiolabant me ad populum meum propter pugillum hordei, & fragmentum panis: ut interficerent animas quæ non moriuntur: & uiuificarent

SEP. ¶ Propterea hæc dicit adonai dominus: Et disrumpã spiritum auferentem in furore meo: & pluuia inundãs in ira mea erit: & lapides magnos in furore inducam in consumationem: & suffodiam parietẽ quem liuistis & cadet. Et ponam eum super terram, & reuelabũtur fundamenta eius, & cadet: & cõsumemini cũ increpationibus: & cognoscetis quia ego dominus. Et complebo furorem meum super parietem: & super eos qui liniunt eum, cadet: dixiq̃ ad uos: Non est paries: neq̃ qui liniunt eum prophetæ israel: qui prophetant super hierusalem: & qui uident illi pacem: non non est pax eis dicit dominus deus. Et tu fili hominis, obfirma faciem tuã super filias populi tui quæ prophetant de corde suo: & propheta super eas & dices: Hæc dicit adonai dominus. Væ his quæ cõsuunt ceruicalia sub omni cubito manus: & faciũt uelamina super omne caput uniuersæ ætatis: ut peruertant animas. Animæ subuersæ sunt populi mei Et animas saluabant: & contaminabãt me ad populum meum propter pugillum hodei & fragmentum panis: ut occiderent animas quas nõ oportuit mori: & saluarent animas

carent

quas nõ

G

H

bus apostolorũ, cuius diuinatio multos dominis reditus acquirebat: de qua ad apl'm Pauli imperiũ immũdus eiectus est spũs. Nos aũt ita dicem9, alios hæreticos falsitate dogmatũ suorũ prædicare uirtutẽ. Quorũ fuit Pythagoras & Zeno, a q̃ Stoici, Indorũ brachmanes & æthiopũ gymnosophistæ: q ob uict9 cõtinentiã, miraculum sui, gentibus tribuunt. Rectęq̃ dicũtur parietẽ linire: & aliquã fortitudinẽ polliceri: sed quia christi nõ habent condimẽtum, uanus est eorũ labor, & peritura ædificatio. Nisi enim dñs ædificauerit domũ, inuanum laborant qui ædificãt eam. Alij autem uoluptatum libidinisq̃ doctores: dicuntur consuere puluillos, & ponere sub omni cubito man9, Epicurei, & Pyrrhonij: & apud nos Iouinianus & Eunomius: qui dicũt: Manducem9 & bibamus, cras eñ moriemur. Iubetur ergo pphetа ponere siue obfirmare faciem suam cõtra filias populi sui. Primũq̃ dicendũ qd sibi uelit posita facies siue directa & obfirmata. Nẽpe illud qꝺ de dño scriptũ est: Facies dñi sup faciẽtes mala: ut disꝑdat de terra mẽoriã eorũ. Sicut eñ liquescit cera a facie ignis: sic pereũt peccatores a facie dei. Secũm quẽ sensum in hoc eodẽ ppheta dicit Fili hoĩs obfirma faciẽ tuã sup theman & darom & nageb. Et iterꝫ: Factꝰ est sermo dñi ad me dicẽs: Fili hoĩs, obfirma faciẽ tuã sup filios hierl'm. Et post paulũ: Factꝰ ẽ sermo dñi ad me dicẽs: Fili hominis: obfirma faciẽ tuã sup filios amon. Et rursum: Obfirma uultũ tuũ sup pharaonẽ regẽ egypti. Et iterum: Fili hoĩs: obfirma faciẽ tuã sup gog & magog. Et in alio loco: Firmabo faciẽ meã sup hominẽ illũ, & ponã illũ in desertũ & in dissipationẽ & auferã eũ de medio pp'i: & scietis qa ego dñs. Væ igit' his hæresib9 hisq̃ doctrinis: q̃ requiẽ pollicẽtes, oẽm ætatẽ sexũq̃ decipiũt: ut capiant

Ibi.33.c
Ibi.67.a
Infra.10.g
Infra.21.a
Infra.25.a
Infra.38.a
Infra.14.a

A ut capiant animas mi/ serorū & contaminent, me ad ppm meū, dū credor diligere uolu/ ptatem: & hoc nō pro/ pter chorū & hemicho/ rū hordei: ut in Oseæ Osee.5.a legimus: sed propter pugillum hordei quo bruta uescuntur ani/ mantia: & fragmentū panis. Non panem in/ tegrum nec solida testi/ monia scripturarū: sed quæ hæretica prauita/ te fracta & decurtata atq; iminuta sunt: ut sanctos quosq; deci/ piāt & ad mortem tra/ hant: & peccatores ua/ nis promissionibus ui/ uificare cōtendāt. Pro/ pterea clæmens & mi/ sericors deus, nō ipsas prophetissas interficit, sed disrūpit pīuuillos earum: qui instar re/ tium uolātes animas capiunt: ut postq̄ ru/ pti fuerint, liberam uo/ landi habeant faculta/ tem. Et scindet uelami/ na siue ceruicalia: in q/ bus principale animæ B recumbebat, & quib⁹ deceptorū capita ope/ riebantur: Cum Apō/ 2.Co.3.d stolus doceat uirorū capita nō uelanda, sed reuelata facie domini gloriam contemplan/ dā: Vos enim, inquit, falsis terroribus seruiē/ tium deo animos fran/ gebatis: & promissio/ nibus fraudulētis, im/ pios tenebatis inclu/ sos: ne agentes pœnitē/ tiam, uitam reciperent quā perdiderant. Pro/ pterea uanas nequaq̄ uidebitis uisiones: nec uocabo uestra men/ dacia prophetias: sed diuinationes: de qui/ Nu.23.d bus scriptum est: Nō est augurium in Iacob neq; diuīatio in israel: ut eruam populū meū de manibus uestris, & opere cognoscatis me esse dominū: qui per/ ditos liberaui.

Ca. XIIII

ET uenerunt ad me uiri se/ niores israel & sederunt co/ ram me &c. Postq̄ lo/ cutus est ad ꝓphetas qui ꝓphetabāt in cor/ de suo, & liniebant pa/ rietem absq; tempera/

HEB. carent animas quæ non uiuunt: mētientes po/ pulo meo credenti mēda/ cijs. Propterea hæc dicit dominus deus: Ecce ego ad puluillos uestros, qui/ bus uos capitis animas uolantes: & disrumpam eos de brachijs uestris: & dimittam animas quas uos capitis, animas ad uo/ landum. Et disrūpam cer/ uicalia uestra: & liberabo populum meum de ma/ nu uestra: neq; erunt ultra in manibus uestris ad præ/ dam: & scietis quia ego dominus. Pro eo qđ mœ/ rere feciſtis cor iusti men/ daciter quem ego non cō/ tristaui: & cōfortastis ma/ nus impij ut non reuerte/ ret a uia sua mala & uiue/ ret: Propterea uana non uidebitis: & diuinationes non diuinabitis amplius: & eruam populum meū de manu uestra: & scietis quia ego dominus.

Ca XIIII

ET uenerunt ad me a uiri seniores israel, & sederunt coram me. Et factus est sermo domini ad me dicens: Fili homi/ nis: uiri isti posuerunt im/ mundicias suas in cordi/ bus suis: & scandalum ini/ quitatis suæ statuerunt cō/ tra faciem suam: nun/ quid interrogat⁹ respōde/ bo eis? Propter hoc loque/ re eis & dices ad eos: Hæc dicit dominus de⁹: Homo homo de domo israel qui posuerit immūdicias suas in corde suo: & scandalum iniquitatis suæ statuerit ei contra faciem suam: &

uenerit

SEP. quas non oportuit uiuere: dum loquūtur po/ pulo audienti uanos ser/ mones. Propterea hæc di/ cit dominus deus: Ecce e/ go super ceruicalia uestra super quæ uos colligitis animas: & disrumpam ea de brachijs uestris. Et di/ mittā animas quas uos p/ uertitis, anias cōrū in disp sionē: & disrūpā uelamina uestra: & liberabo populū meū de manib⁹ uestris: & nō erūt ultra in manib⁹ ue/ stris in cōgregationē: & co/ gnoscetis qa ego dns. Pro/ eo qđ peruertebatis ani/ mam iusti inique: & ego non peruertebam eum: & confortabatis manus ini/ qui: ut penitus non cōuer/ teret a uia sua pessima & uiueret. Propterea mēda/ cia uestra ultra nō uidebi/ tis: & diuīatiōes nequaq̄ diuinabitis adhuc: & libe/ rabo populū meū de ma/ nu uestra: & scietis quia ego dns.

Ca. XIIII

ET uenerunt ad me uiri de senioribus israel, & sederūt an/ te faciem meam. Et factus est sermo dni ad me dicēs: Fili hominis: uiri isti posu/ erunt cogitationes suas in cordibus suis: & tormentū iniquitatum suarum po/ suerūt ante faciem suam: si respondens respondebo eis? Propterea loque/ re eis: & dic ad eos: Hæc dicit adonai dominus: Homo homo de domo israel qui posuerit cogita/ tiones suas in corde suo: & tormentū iniqtatis suæ posuerit ante faciē suam:

& uenerit

mento: & ad prophe/ tissas quæ consuebant, ceruicalia & ponebant sub omni cubito ma/ nus: faciebantq̄ uela/ mina, & operiebant ca/ pita uniuersæ ætatis: ꝑ quæ puerſorū dog/ matū doctrina mon/ stratur: uenerūt ad ꝓ/ phetā, nō omes senes ne cuncti uiderent er/ rare, sed quidā senio⁹ israel: & sederunt corā propheta: quā ob cau/ sam uenissent interim silentio differētes: sta/ timq̄ dei sermo fact⁹ est ad prophetā, indi/ cans cur adessent: Ne/ q̄ em naturæ hoīs est q̄uis sancti cordis ar/ cana cognoscere: Vñ de solo dicit saluatore: Videns autē ieſus co/ Matth.9.a gitationes eorū, dixit: Vt quid cogitatis ma/ la in cordibus uestris? Et est sensus: Fili hoīs: isti uiri qui corā te se/ dent: posuerūt īmūdi/ cias suas in cordibus suis siue cogitationes: & iuxta Symmachū D & Theodotionē idola & scādalū: id est, ruinā atq; tormentū iniqui/ tatis suæ, posuerūt cō/ tra faciem suam: & sic ad sciscitandū dni ue/ nere sermonē: Nunqd huiusce modi homini/ bus debeo respōdere: qui cum cogitation/ bus pristinis ad me ue/ niunt: ne hoc quidem tēpore impietatis suæ scelera relinquētes: sed credētes idolis & diui/ nationibus fraudulē/ tis: & habentes ruinā iniquitatis contra fa/ ciem suam atq; tormē/ tum, dum meliora de/ sperant: & pati sunt ad suppliciū: & sic mea p/ te cupiunt uerba cog/ noscere? Quia igiē p/ uerso ad te corde uene/ runt: rñde eis nō ex p/ sona tua, ne leuis sit au/ ctoritas rñdētis: sed ex meo imperio: & dices ad eos: Hæc dicit dns deus. Est autē totius loci, ut latam explana/ tionem breui sermone comprehendam, ista sententia: Homo ho/ mo non aliarum gen/ tiū, quarū error pōt ha/ bere ueniā, sed domus israel: qui cū pristinis

uitijs

E uitijs de qbus supra diximꝰ ad ꝓphetā uenerit scisciandū: ego respōdebo ei iuxta cor & īmundicias suas: ut iuxta qđ uult & credit ita & audiat. Nō enim meret correctionē: q nō discēdi, sed tēptandi animo interrogat. Recesserūt em̄ a me: & idola sunt secuti. Breuiscq̄ ista est cōminatio: ut recedāt ab idolis cogitationibusq̄ peruersis: & cōuertantur ad me, priora scelera relinquētes. Nō em̄ meret audire ueritatē, q fraudulēter iterrogat: sed suo corde capiendus est: scd'm qđ scribæ & pharisæi interrogantes dn̄m imo temptātes, audiūt: Quid me tēptatis? Et rursū: Matth.21.c Nec ego dicā uobis in qua uirtute hæc faciā. Qui aūt hō talis est & sic iterrogat: ponit deꝰ faciē suā sup illū, siue cōfirmat: ut austerita-

F te uultꝰ, frōtis duricia molliat, & sit in exemplū & in prouerbiū, sive in solitudinem & interitū: ut illo ꝓdito de populo dei, cognoscant cæteri qđ ipse sit dn̄s qui cordis arcana cognoscit, & puersitatē mentis intelligit: nec consyderat uerba loquētium, sed corda. Quodq̄ sequit, & uidetur facere quæstionem. Propheta cū erra uerit & locutus fuerit uerbū, ego dn̄s decœpi prophetā illū: non putemus de uero propheta dici, sed de pseudopropheta, q συνγωνυμῶς ꝓpheta appellat. Et de illo scripturarū loco solui potest: quan 3.Reg.22.c do Achab rex isrł uadens ad prælium, non uult audire Micheam prophetā: sed pseudo propherarum cōsilijs acquiescit. Dicitq̄ Micheas qđ' uiderit dom inū sedentē in solio, & erroris spiritum ultro se obtulisse ad decipiēdum regem. Diabolus quoq̄ in uolu- Iob 1.et.2 mine Iob circuiens terram: stare dicit in conspectu dei: & in substātiam primo Iob: deinde in corpus eius acci-

HEB. uenerit ad prophetam interrogans eum per me: ego dominus respondebo ei in multitudine immundiciarum suarum: ut capiat domus israel in corde suo, quo recesserūt a me in cunctis idolis suis. Propterea dic ad domū israel: Hæc dicit dominus deus: Conuertimini & recedite ab idolis uestris: & ab uniuersis contaminationibus uestris auertite facies uestras. Quia homo homo de domo israel & de proselytis qcūq̄ aduena fuerit in israel, si alienatus fuerit in israel a me: & posuerit idola sua in corde suo: & scandalum iniquitatis suæ statuerit cōtra faciem suam: & uenerit ad prophetam ut interroget per eum me: ego dominus respondebo ei per me. Et ponam faciem meam super hominem illum: & faciam eum in exemplum & in prouerbium: & diserdam eum de medio populi mei: & scietis quia ego dominus. Et prophe-

SEP. & uenerit ad prophetam ut interroget eū in me: ego dn̄s respondebo ei in his qbꝰ tenet mēs eius: ut auerteret domum israel scd'm corda eorum quæ abalienata sunt a me in cogitationibus eorum. Propterea dic ad domū israel. Hæc dicit dn̄s deus: Conuertimini & recedite ab inuētionibus uestris: & ab oīmbꝰ impietatibꝰ uestris, & cōuertite facies uestras ad me: Quia homo homo de domo israel & de aduenis qui peregrinantur in terra israel: qui abalienatꝰ fuerit a me, & posuerit cogitatiōes suas in corde suo: & tormentū iniqtatis suæ posuerit ante faciem suam: & uenerit ad ꝓphetā ut interroget eum in me: ego dn̄s respō debo ei in eo quo tenetur, & obfirmabo faciem meā sup hominē illum: & ponam eum in desertum & in exterminiū: & auferā eū de medio populi mei: & cognoscetis qa ego dominus. Et propheta si erra uerit & locutus fuerit uerbum: ego dominus errare feci prophetam illum. Et extendam manum meā super eum: & exterminabo illū de medio populi mei israel. Et accipiēt iniqtatem suam: scd'm iniquitatem interrogantis, & iniquitas similiter prophetæ erit: ut nequaq̄ erret domus israel a me: & non polluantur adhuc in cunctis delictis suis. Et erunt mihi in populum: & ego ero eis in deum dicit adonai dominus.

Et factus est

pere a domino potestatē. Sed & Balaam hariolus a domino mitti tur ut decipiat Balac filium Beor. Hoc autē totum dicitur: ne pseudoprophetarū fortitudini reputet qđ decipitur populus: & magis uult audire mēdaciū: q̄ ueritati aurem accōmodare: sed quo dei iræ sit: ut puersus populꝰ & incredulus magis pseudoprophetas audiat q̄ prophetas. Deniq̄ extendit manum suā super eū: subauditur prophetā: & delet de medio populi eiꝰ ut portet iniquitatem suam: quia simi lis erroris, & pœna cōsimilis sit: ut tā ille q interrogat q̄ ille q interrogatur portēt iniquitatem suā: & nequaq̄ domus israel eorū qui dei uerba audire uoluerint, puersis uaticinationibꝰ illudat: sed sit populus dei: & ipse dominum habere mereatur. In eo qđ dixit: H Ego dn̄s decœpi illū: Salomonis uerba consentiūt: qui de deo disputans ait: Et illusori- Pro.3.d bus illudet: illudq̄ testimoniū: Si ambula- Leui.26 uerint ad me puersi: & ego ambulabo contra eos in furore peruerso. Quodq̄ scd'o dicit, homo, homo filiorum israel & aduenarū qui iuncti sunt eis: dupli- 1.Co.15.l cē in nobis iuxta Apostolū ostēdit hominē, exteriorē & interiorē. Multi em̄ habētes hominis faciem corpora lē: diuersarū bestiarū assumunt imagines: quas dissipari ꝓpheta cupiēs, deprecat: Dn̄e Psa.73.d in ciuitate tua imaginē eorū dissipabis. Illi de quibus scriptū est: Ibi.48.d Hō cū in honore esset nō intellexit: cōparatꝰ est iumētis insipiētibꝰ: & similis factus est illis: non sunt hoīes hoīes: sed hoīes sunt iumēta. Rursum q in euāgelio audiūt: Serpētes geni- Matth.23.f mina uiperarum: quis ostendit uobis fugere a uētura iram? non sunt hoīes hoīes, sed homines atq̄ serpentes. Et de quibus scriptū est:

Vulpes

Matth.8.c Luc.13.g A Vulpes foueas habent,& uolucres cœli nidos. Ac de Hero/de: Dicite uulpi huic: nō ſunt homines hoīes: ſed homines uulpes. Qui uero utrūq; hominis uocabulū poſſidēt: ſi erꝛauerint, ideo per ſupplicia corriguntᵉ, ut intelligant qđ ipſe ſit dñs. Necnō qđ iuxta Lxx. poſuimus: Homo qui abalie/natꝰ fuerit a me:& poſuerit cogitatiōes ſuas in corde ſuo:& tormē/tū ſiue ſuppliciū iniq/tatis ſuæ ante faciē ſuā: illi teſtimonio cōuenit q̄ in Eſaia ſcriptū eſt: Ambulate in lumine ignis ueſtri:& in flam/ma quā ſuccendiſtis. Eſa.50.d Vnuſquiſq; emꝫ ipſe ſi/bi flāmarū ſuccēdit ardores paratq; ſuppli/cia, dū non uult pœnitudie errata corrigere: ſed ꝓmanet in errori/bus qui flāmarū me/reꝫ incendiū. a ¶Et factꝰ eſt ſermo dñi ad me dicens: Fili hoīs: terra cū peccauerit mihi vt ꝓuaricet ꝓuaricās ⁊c. Quatuor pla/gæ inducunt ſup terrā prævaricatricē: ſiue ut Lxx. tranſtulerunt peccatricē: fames, beſtia, gladius, peſtilen/tia: quarū ſi ſingulæ ꝓ B ptes inductæ fuerint ſingulis regionibꝰ: & tres uiri iſti Noe & Daniel & Iob: quorū iuſtiacia'ſcripturarū uocibꝰ prædicatur, pro terra peccatrice fuerint de/præcati: non ſolum illam ſaluare non po/terūt: ſed ne filios qui/dem & filias ſuas ſi terræ peccatricis opera ꝓpetrarint: ſed ſeipſos tantūmodo poterunt liberare. Quæritur cū & Abrahā & Iſaac & Iacob, Moyſes quoq; & cæteri patriarchæ & ꝓphetæ iuſti fuerint: cur horum tantūmodo fiat mentio. Qđ Gen.6.&.7 facile ſoluitur: Noe emꝫ imminens orbi terrarum diluuiū, quia omnis terra poſſuerat uias domini, prohibere non potuit: ſed filios qui forſitan eiuſdem uirtutis erant,& ob ſeminarium humani generis habuit reſeruatos. Daniel quoq; imminentem captiui/tatem populi iudæorum: nullis fletibus mitigauit. Sed & Dañ.1.b Iob nō peccata, ſed ob probationem: nec domum nec filios liberauit. Alij aūt dicunt: quia hi tantū tres uiri & proſpera & aduerſa,& rurſum proſpera conſpexerunt: idcirco pariter nominatos: & hoc latenter ſignificari: ut quomodo illi & bona & mala & rurſum læta uiderunt: ſic & populum iſrael qui prius bonis fruitus fuerat: & poſtea captiuitatis ſuſtinuit iugum: ſi egerit pœnitentiam, redire ad priſtinam fœlicitatem. Qđ ſi Noe & Daniel & Iob pariter congregati: & in uno loco poſiti, peccatricem terram: hoc eſt eos qui in terra habitant, non poſſunt iræ dei ſubtrahere: quid dicendum eſt de his, qui pūtant merito parentum atq; uirtutibus poſſe filios peccatores de gehennæ ignibus liberari? Vnde nec peccatorem filium, iuſtus pater poterit liberare: nec ſanctæ cōuerſationis mater, impudicæ filiæ dabit præmia pudicitiæ. Et econtrario, parētum uitia, filijs nō nocebunt: ſed anima quæ peccauerit, ipſa morietur. Lot in ſodomis habitans, ſed & ſpiritu & carne peregrinus: uxorē quia poſt tergum reſpexerat non liberauit: ſed tantum filias, quæ forſitan non peccauerant. Et Ioſias uir ſanctus, nō ſolum peccatorem populum ſuis uirtutibus non ſaluauit: ſed & ipſe in peccatis illius mortuꝰ eſt. Quod ſi aliquando propter Abraham & Dauid in poſteros eorum miſericordiā ſuā dominus pollicetur: notandum quod non his parcat qui in ſceleribus perſeuerent: ſed qui agunt pœnitudinem, ut merita patrū, filiorum adiuuet conuerſio. Cum, inquit, hæc ſe ita habeant, & terram peccatricem a ſingulis plagis tantorum uirorum non ſaluet deprecatio: ſic dicit dñs deus: quia hieruſalem nefanda peccauit: quatuor ſimul plagas inducam ſuper eam. Gladiū, quo ab hoſtibus trucidatur: & famem, quā in obſidione ſuſtinet: & beſtias, quibus fugiētes in deſertis & ſaltibus deuorantur: & peſtilentiam, quæ ſemper famem ac penuriā ſequitur: Pro qua uulgata æditio mortem tranſtulit. Hæc autem, inquit, inducam ſuper eam: ut nec homines in ea remaneant, nec iumenta. Et tamen pro mea clæmentia quatuor ſimul imminentibus plagis & cuncta uaſtantibus: relinquam in ea aliquos qui educant filios ſuos & filias: & captiui huc ueniant: hoc eſt, in babylonem & in chaldæam: ut cum uideritis eos & opera ipſorum perſpexeritis: tunc intelligatis iuſte eos captos: & meam iuſtam fuiſſe ſententiā: & habeat conſolationē ueſtra captiuitas: dum intelligitis, idcirco me eos de gladio, fame, beſtijs, & peſtilentia liberaſſe: ut eorum peruerſitate diſcatis, merito eorum ſubuerſam hieruſalem templumq; ſuccenſum, & populū ductū eſſe captiuū, præter eos quos gladius, fames, beſtiæ, peſtilentiaq; conſumpſerint. Hæc dicta ſint de illa hieruſalem, cui ꝓphetāte Eçechiele apud chaldæos appropinquabat captiuitas. Cæterū & ſuper noſtrā terrā cui dicitur: Terra es & in terrā ibis: & ſup noſtram hieruſalem ſinguloſq; credentiū: ſi dei mandata contēpſerint & prævaricatores meruerint appellari: inducet fames: nō fames panis neq; ſitis aquæ: ſed fames audiendi uerbum dei. Inducetur & gladius: de quo legimus: Tradentur in manus gladij: partes uulpiū erūt. Et ad Mariam:

a Et factus eſt ſermo domini ad me dicēs: Fili hominis: terra cum peccauerit mihi ut prævaricetur prævaricās: extendam manum ſuper eam: & conteram uirgam panis eius: & immittam in eam famem: & interficiam de ea hominem & iumenta. Et ſi fuerint tres uiri iſti in medio eius, Noe & Daniel & Iob: ipſi iuſticia ſua liberabunt animas ſuas: ait dominus exercituū. Quod ſi & beſtias peſſimas induxero ſuper terram ut uaſtem eā: & fuerit inuia eo qđ non ſit pertrāſiens propter beſtias: tres uiri iſti ſi fuerint in ea: uiuo ego dicit dominus: qa nec filios nec filias liberabūt: ſed ipſi ſoli liberabūtᵉ: terra aūt deſolabitᵉ. Vel ſi gladiū induxero ſuper terrā illam: & dixero gladio, tranſi per terrā: & interfecero de ea hominem & iumentū: & tres uiri iſti fuerint in medio eius: uiuo ego dicit dominus deus: non liberabunt filios neq; filias: ſed ipſi ſoli liberabuntur. Si autem & peſtilentiam immiſero ſuper terram illam: & effudero indignationem meam ſuper eam in ſanguine: ut auferam ex ea hominem & iumentum: & Noe & Daniel & Iob fuerint in medio eius: uiuo ego dicit dominus deꝰ: quia filium & filiam non liberabunt: ſed ipſi in iuſticia ſua liberabunt animas ſuas. Quoniā hæc dicit dominus deus: Quod ſi quatuor iudicia mea peſſima, gladium & famem & beſtias malas & peſtilentiam miſero in hieruſalem: ut interficiam de ea hominem & pecus: tamen relinquetur in ea ſaluatio educentium filios & filias. Ecce ipſi egrediēt ad uos & uidebitis uiā eorū & adinuentiones eorum: & conſolabimini ſuper malo quod induxi in hieruſalem in omnibus quæ importaui ſuper eam. Et conſolabūtur uos cum uideritis uiam eorum & adinuentiones eorum: & cognoſcetis qđ nō fruſtra fecerim omnia quæ feci in ea ait dñs deus.

Et factus eſt

C

Infra.18.a Geñ.19.d

4.Reg.23.f

D

Pſ.67.c

Luc.2.e Mariam: Tuam quoq; animã pertransibit gladius. Inducẽ/
Ps.73.d tur & bestiæ: quibus ne tradatur iustus, postulat: Ne tradas
E bestijs animã confitentem tibi. Inducetur & pestilentia: pro
qua Lxx. mortẽ interpretati sunt. De qua scriptũ est: Mors
Ps.33.d peccatorũ pessima est. Et: Anĩa quæ peccauerit, ipsa morietur.
Et, si sic separat amara
mors. De quibus cun
ctis, nec spũaliũ parẽ
tũ ꝙs magistros intelli
gimus doctrina: nec
principes nos poterũt
liberare: nisi filiorũ fue
rit assensus: & illorum
obsecrationes suis co/
natibus iuuerint. Iusti
cia eñ iusti erit super
eum: & iniquitas iniq
Deu.24.c in ipso cõmorabitur.
Vnusquisq; peccato ꝓ
prio morietur: & iustitia
sua saluabit. Frustraq;
Iob.8.e dicunt iudæi: Abrahã
pater noster, cũ opera
Abrahã non habeant.
Q. d' si in aliquo fidu/
cia est: in solo dño con
Hiere.17.a fidamus. Maledictus
eñ omnis homo qui
spem habet in homĩe:
q̃uis sancti sint, q̃uis
Ps.14.5.a ꝓphetæ. Legim⁹: No/
Ibi.117.b lite confidere in homi/
nibus. Et iterũ: Bonũ
est cõfidere in dño, q̃
confidere in principi/
F bus. Non in principibus tantũ seculi: sed & in principibus
ecclesiarũ: q suas tantũ animas si iusti fuerint liberabũt. Fi/
lios aũt ac filias, ꝙs in eccl̃a genuerint, si fuerint negligẽtes,
1.Co.5.c saluare non poterunt: & tamẽ Apostolus loquitur: Si cuius
opus arserit, ipse saluus erit: sic tamen quasi per ignem. Ma
nus autem super terram prævaricatricẽ extẽditur: ut uirga
siue fortitudo panis cõteratur. Q. uæ extẽta, minatur plagas,
nolente qui eã extendit & subleuat peccantes percutere, sed
extensione terrere, & territos conseruare. ¶ Ca. XV

ET factus est sermo dñi ad me dicens: Fili hois qd
fiet ligno vitis ꝛc. Vtrãq; ptẽ ei⁹ cõsumpsit ignis:
& medietas eius redacta est in fauillam ꝛc. Pro eo
qd' nos interpretati sumus: utrãq; partẽ eius con/
sumpsit ignis: & medietas eius redacta est in fauillã: Lxx.
transtulerũt: Annuã purgationẽ eius consumit ignis & di/
mittit in finẽ. Rursum ubi nos dixim⁹: Cum posuero faciẽ
meam in eos: illi uerterũt, cũ obfirmauero. Præuaricationẽ
quoq; delictũ interpretati sunt. Varijs autem similitudini/
bus quas græci parabolas uocant: prenũciatur subuersio ur
s.4.a bis hierusalẽ. Et quomodo supra in sartagine in qua carnes
populi frigebantur, & in latere in quo munimenta & agge/
res arietum ac uinearum machinæ pingebantur, eiusdẽ ur/
bis obsessio fames q descripta est: & postea in hoc eodem le/
Hiere.1.c cturi sumus: In Hieremia quoq; scriptũ est: Ollam quæ a fa
cie aquilonis accenditur, significare urbẽ hierusalẽ: saltusq;
nageb & theman & darom, succisus, hoc ipsum prænũciat:
Ibi.2.d sic in præsenti loco eadem hierusalem, uineæ & uiti fructife/
ræ comparatæ. De qua in alio loco scriptũ est: Ego te plãtaui
Esa.5.a uineam frugiferam, omnẽ ueram: quõ conuersa es in amari
tudinem uitis alienæ? Et in Esaia: Plantaui, inquit, uineam
sorek: qd' electam & pulchrã sonat. Et in psalmis legimus:
ps.79.b Vineã ex ægypto transtulisti: eiecisti gentes, & plantasti eã.
Dux itineris fuisti in conspectu eius. Et manifestius disci/
Esa.5.b mus scriptura dicente: Vinea autẽ dñi sabaoth domus est
israel. Hæc uinea quãdiu affert fructus: in omnibus lignis
saltuum nihil ea præciosius est. Sin autem uuas habere de/
sierit: in nullo utilis erit: nisi ut cum radice & propaginibus
suis, tradatur incendio. Cætera ligna syluarum, ut de pomi/
feris arboribus taceã: quorũ & scriptura modo nullam facit
mentionẽ, cũ poma nõ habeant, succisa plurimã præbẽt uti/
litatẽ: & in omnẽ agriculturã & in usum armorũ ꝓficiũt: dũ
attenuantur in scuta: radunt̃ in hastilia, cludunt foribus: con/
tinent armarijs, risco, loculis, omnẽq; domus tribuunt sup/
pellectilẽ. Vitis autẽ si
semel uuas afferre ces/
sauerit: intãtũ inutilis
est: ut ne paxill⁹ qdẽ ex
ea possit fieri, de quo
aliquid pẽdeat. Cũq;
malleolos excideris:
utrãq; partẽ eorũ pri/
mũ ignis arripit: dein
de flãma consumit: tã/
tũq; nihil prodest cũ
redacta fuerit in fauil/
lam: ut etiã cũ integra
sit, absq; frugibus nul
lam præbeat utilitatẽ.
Ambiguitas aũt uerbi
hebraici שְׁנֵי qd' tri/
bus literis scribitur,
י & נ & ש. Si legat̃
שְׁנֵי, duo significat: si
שָׁנִי, annos. Vñ factũ
est: ut pro duab⁹ sum/
mitatib⁹ eius, qd' nos
ĩterpretati sum⁹ utrãq;
ptẽ eius: Lxx. ĩterpreta
rẽt, annuã purgationẽ
eius: cũ Aqla dixerit,
duo nouissima eius.
Symmachus & Theo
H dotio, duas sũmitates ei⁹. Et est ordo. Sicut uitis infructuosa
incẽdio tradit̃ in nullã utilitatẽ: sic & Hierusalẽ, imo habita/
tores eius tradent̃ ardoribus: ut egrediant̃ de igne, & ignis
consumat eos: id est, etiã si de urbe euaserint, foris hostili gla
dio cõsumant̃: & qui remãserint, ipso miseriarũ præssi pon/
dere, me esse dñm recognoscent: cũ posuero siue obfirmaue/
ro faciẽ meã sup eos: & dedero illos in æternã solitudinem.
Non eñ peccatores sicut cæteræ gentes, sed prævaricatores
extiterũt. Aliud est eñ negligere qd' ignores: aliud contem/
nere ꝙ colueris. Possumus uineã & hierusalẽ iuxta intelligẽ
tiã spiritualẽ, intelligere credentiũ multitudinẽ. Q. uæ si ne/
gligẽs fuerit: & culturã pristinæ religionis amiserit, nec attu/
lerit fruges uirtutum: nec uinum fecerit qd' lætificat cor ho/
minis: æternis tradet̃ ardoribus, & in nihilũ reputabitur.
Seruus eñ qui scit uoluntatẽ dñi sui & nõ facit eam: uapula Luc.12.f
bit multis. Tale quid & dñs loquit̃ in euãgelio scd'm Ioan/
nẽ: Ego sum uitis uera: & pater meus agricola. Omnis pal/ Iob.15.a
mes qui manet in me & nõ facit fructũ, tollet illũ pater. Et
omnis qui affert fructũ, purgabit eũ ut fructũ plus afferat.
Sin autẽ saluator uitis est & nos palmites, & deus pater agri
cola: quãdiu dei præcepta seruamus, semper excolimur: &
cultura nostra purgatio est. Non est eñ uolentis nec currẽ/ Rom.9.d
tis, sed miserentis dei. Q. d' si afferẽtes fructum, purgamur a
patre, ut fructus ampliores afferamus: ostendit̃ omnẽ no/
strũ conatũ adiutorio dei peruenire ad finẽ, & fructum facere
plenitudinis. Q. ui autẽ palmes fruges non fecerit, tolletur
a patre. Et cũ sublatus fuerit: quid de eo pater faciat, scriptu
ra nõ dicit: nisi forte sepatio a christi corpore, pœna perpe/
tua est & interitus. Q. d' in uinea & uite intellexim⁹, sub alia
figura saluator docet in euangelio: Bonum est sal: si autem Mar.9.c
sal infatuatũ fuerit, ad nihil est utile: nisi ut foris proijciatur,
& ab hominibus conculcetur. Et oculus qui totum corpus
illuminat: si fuerit excæcatus, audit a domino: Si lumẽ qd' Matth.6.
in te est tenebræ sunt: ipse tenebræ quãtæ erũt? Cõparatiõe
quippe prævaricatoris & eius qui confessum prius negaue/
rit deum: leuior pœna est eorum qui nunq; dei habuere no/
ticiam. Ligna autem saltuum siue syluarũ, scd'm uarietatẽ
credentium, habent in magna domo aliquã utilitatem: in

qua non

quia nō solum uasa aurea & argentea sunt, sed lignea & ficti/lia: alia in honorē, alia in contumeliā. ¶ Ca. XVI

ET factus est sermo dñi ad me dicens: Fili hois: notas fac hierusalē abominationes suas ꝛc. In quib⁹ breuis erat singularū ꝓphetiarū circūscriptio: tota capitula po/suimus, quid nobis uideret ilico subiungen/tes. Hic autē quia lon/gus ad hierm̄ sermo dirigit̄: testificantis & docentis eam peccata quæ fecerit: & pene us/q; ad ducētorū uersuū numerū extēdit̄ uatici/niū, usq; ad eū uideli/cet locū in q̄ scriptū est

Infra. eo. Cū placat⁹ fuero tibi in omnib⁹ quæ feci/sti, dicit dñs de⁹: necesse habem⁹ oēm ꝓphetiā p ꝑtes ponere: & his q̄ ꝓposuerim⁹, explana/tiones debitas coapta/re. Sub persona mulie/ris meretricis quæ pri/mū uiri fuerit consor/tio copulata: hierusalem & ortus, & educatio, & pubertas, & nuptiæ, & adulteriū, & repudiū, & rursum reuocatio con/texitur: ut & clæmētia uiri atq; iudiciū, & adulteræ atq; me/retricis scelera cognoscant̄: dum post uniuersa supplicia su/scitat ei pactū sempiternū: ut recordet̄ iniq̄tatis suæ & con/fundat̄: & nō sit ei ultra aperire os præ confusione sua: cum placatus fuerit illi in omnibus quæ fecerat. Multū nāq; pro/dest peccatoribus scire quid fecerint. Vnde & pœnitens lo/

Ps. 50 quit̄: Q̄m iniquitatē meā ego cognosco, & peccatū meū co/

B ram me est semp. Quatuor autē modis intelligi pōt hieru/salē. Vel hæc quæ babylonio & rhomano igne succensa est: uel cœlestis primitiuorū: uel ecclesia quæ interpretatur uisio pacis: uel animæ singulorū quæ fide cernūt deū. Illudq; qd̄ plæriq; de cœlesti hierusalem interpretandū putant, ecclesia non recipit: ne omnia quæ in præsenti ꝓphetia contexunt̄: ad cœlestiū fortitudinū ruinas atq; cruciatus, & restitutionē in pristinū statum suscipere cōpellamur. b ¶ Radix tua ⁊ generatio tua de terra chanaan ꝛc. Magna fides & grādis au/dacia ꝓphetarū, unum hominē, totam urbem ignobilitatis

Dañ.13.f arguere. Mirabilis Daniel, qui ad presbyterū delinquentem & adulterio iungentē homicidiū, puer ausus est dicere: Se/men chanaan & non iuda, species decœpit te. Magnus &

Esa.1.c Esaias, qui clamat ad principes & ad populū iudæorū: Au/dite uerbū domini principes sodomorū: auribus percipite uerba dñi populus gomorræ. Sed non minor Ezechiel, qui ad totā urbē loquit̄ confidenter: Radix tua & generatio tua de terra chanaan: Pater tu⁹ amorræus, & mater tua cethæa. Q̄uāq; & Stephanus primus martyr euangelij, ad insanie/

Act.7.f tem populum sit locutus: Dura ceruice & incircūcisi corde: uos semp sancto spiritui restitistis. Et licet possimus radicē hierm̄ & generationē ei⁹ terrā chanaan, scd̄m illud accipere qd̄ in ægypto uocat⁹ sit ꝓpl'us, & ibi multo tpe habitauerit. Chā q̄ppe pater chanaan princeps fuit gētis ægyptiæ: tñ iu/xta scelerꝫ similitudinē, radicē hierm̄ terrā ægypti esse dicem⁹: Vñ & pater illi⁹ appellat̄ Amorræ⁹ q̄ interpretat̄ λαλουμένος. i. mlto sermōe celebratus. Et mater tua cethæa. i. ἐξισῶσα: q̄ uel ipsa insanit: uel alios mittit in amētiā. Omis em̄ q̄ fa/

אמרי חתית Ezechiel. 16. Iob.3.d cit peccatū, de diabolo natus est. Vnde & in toto orbe huius antiq̄ patris famosū uocabulū est: & multos uertēs in amē/tiā. Precipit̄q; hierm̄ uel iuxta hebr̄am uel iuxta spm̄, ut relin/

Ps.44.c quat antiquū patrē, & dicit̄ ad eā: Audi filia & uide & īclina aurem tuā: & obliuiscere populū tuū & domū patris tui: & cōcupiscet rex decorē tuū. Et promittit̄ ei si post peccatū ad uerū uoluerit patrem reuerti: Restituā te sicut fuisti quando nata es. Cuius tanta nobilitas, ut urbs hierm̄ quæ de Abra/ham, Isaac, & Iacob stirpe descendēs deum habuit patrem:

¶ Ca. XVI

a ET factus est sermo dñi ad me dicēs: Fi/li hominis: notas fac hieru/salē abominationes suas: & dices: Hæc dicit domi/nus deus hierusalem:

b Rādix tua & generatio tua de terra chanaan. Pater tu⁹ amorræus, & mater tua cethæa.

c HEB. Et q̄ndo nata es, in die ortus tui nō est præ/cisus umbilicus tuus: & in aqua nō es lota in salutē: nec sale

SEP. Et generatio tua in die qua nata es: nō ligaue/runt mamillas tuas: & um/bilic⁹ tuus nō est præcisus: & in aqua quō uirorū seminariū significat̄ in lūbis: ita genitalia fœmi/narū honesto sermōe iuxta cōsuetudinē scripturarꝫ umbili/cus uocant̄: testimonio Iob, qui sub figura draconis loquit̄ de diabolo: Virtus eius in lumbis eius: & fortitudo illius in Iob.40.b umbilico uentris. Iste enim draco coluber antiquus, qui uocatur diabolus & satanas: & decepit orbem terrarū: ad/uersus uiros uirtutē habet in lumbis: aduersus fœminas in umbilico. Hoc autem significat de hierusalem: qd̄ non sta/tim legem acceperit: nec ei pudendæ natiuitatis exordia sint absciſa: sed gentilem primū uixerit uitam: pro quo. Lxx. in/terpretati sunt: In die qua nata es, non alligauerunt mamil/las tuas: hanc habente scriptura sancta consuetudinem: ut pro corde pectusculū siue pectus & mamillas nominet: ut unicuiq; loco congruum uiderit. Sacerdotes in quibus de/bet esse doctrina, & legem requirunt ex ore eorum: accipiūt pectusculū. Ioannes super pectus recumbit dñi: ut de fonte Iob.13.c uberrimo hauriret fluēta sapientiæ. Virginis in Cantico can/Cañ.4.b ticorū duæ mamillæ sūt, quasi duo hinnuli gemini capreæ: qui pascunt̄ in liliis, donec respiret dies & amoueātur um/bræ. Mater diligēs, statim ut nata fuerit infantula, ligat ma/millas eius ut a tenero tumore desistant, & pulchritudinem custodiant uirginalem. Cum autē ad ætatem uenerit puber/

Hiere.2.f tatis, dicetur de ea: Nūquid obliuiscet̄ sponsa ornatus sui: aut uirgo fasciæ pectoralis suæ? Sequitur. Et in aqua non es lota in salutem. Cruenta infantium corpora, statim ut emit/tuntur ex utero, lauari solent: Ita & generatio spiritualis, la/uacro indiget salutari. Nullus enim mundus a sorde: nec si Iob.15.et.25 unius q̄dē diei fuerit uita ei⁹. Et in psalmis legim⁹: In iniqui/Ps. 50. tatibus concœptus sum: & in delictis concœpit me mater mea. Secunda natiuitas soluit primam natiuitatē. Scriptum est em̄. Nisi q̄s renatus fuerit ex aqua & spū̄sancto: non po/Iob.3.a test intrare in regnū dei. Multaq; sunt lauacra quæ ethnici in mysterijs suis & hæretici pollicentur: qui omnes lauant, sed non lauāt in salutem. Propterea additum est: & in aqua non es lota in salutem. Q̄d̄ quidem non solum de hæreti/cis, sed de ecclesiasticis intelligi potest: qui non plena fide accipiunt baptismū salutare. De quibus dicendū est, qd̄ ac/ceperint aquam, sed non acceperint spiritum: sicut & Simon Act.8.d ille magus, qui pecunia uolebat redimere gratiam dei: ba/ptiçatus quidē est in aqua, sed nequaq; baptiçatus est in sa/lutē. Tertio dicitur, nec sale salita. Tenera infantiū corpora dum adhuc uteri calorem tenēt, & primo uagitu laborioſæ uitæ testant̄ exordia: solent ab obstetricibus sale cōtingi: ut sicciora sint & restringantur. Porro hierusalem, quæ de ma/lis parentibus nata est, nihil saporis, nihil diligentiæ conse/cuta est. Q̄ui autem renascuntur in christo: dicitur ad eos:

 Vos estis

Matth.5.b Vos estis sal terræ. Et præcipitur eis ab Apło: Sermo uester
Col.4.a semp in gra sale sit cōditus. Vñ & uulgo sapiētes salsi, & stulti uocāt insulsi. Et in Leuitico lege sancit: Oīe sacrificiū uestrū sale salieť. Nō cessabit sal testamēti dñi de sacrificijs uestris: in cūctis muneribꝰ uestris sal offeretis. Qui hoc sale cōditꝰ fuerit, & oēm puto rē hūorēq; noxiū huiꝰ admixtiōe siccauerit:
Dā.37.b ultra non dicet: Cōputruerunt & corruptæ sunt cicatrices meæ: a facie insipientiæ meæ. Scio me legisse in quodam uolumīe de dño saluatore: qđ ipse sit sal cœleste: & non solum terrena & inferna, sed cœlestia quoq; suo sapore condiuerit: & impleať illud qđ scriptū
Luc.2.b est: Gloria in excelsis deo: & sup terram pax hominibꝰ bonæ uolūtatis. Quartū est: nec inuoluta pannis. Et saluator pannis est involutꝰ infantiæ: & omnis qui nasciť per involucra pannorū, ꝓte ctione indiget dei. Naturale est, ubi tñ parentū nō deest diligentia: ortis infantibꝰ primū præcidi umbilicū: deinde ad eluendum sanguinē lauari eos aqua.
F Tertio, humorem corporum paruulorū, salis adiectione siccari. Quarto, ut tenera infantiū corpora pannis inuoluantur: duplicē ob causā: ut & sale siccet corpꝰ qđ pānis ne defluat seruať & strin/gitur: & mēbra tenerrima ne facile deprauenť. Vnde & corpora barbarorū: rhomanis corporibus rectiora sunt. Vsq; ad secundū em̄ & tertiū annū, semp pannis inuoluūtur. Sed nō talis hierusalē, cuius nec umbilicus abscisus, nec ligata sunt ubera: nec aqua lota est in salutē, nec sale salita: nec; inuoluta atq; constricta pannis infantiæ. Cur autē nihil horū meruit, sequens scriptura testatur. Non pepercit super te oculus: ut faceret tibi unū de his misertus tui. Pro quibus Lxx. posuerūt: Nō pepercit super te oculus tuus: ut facerē tibi unū ex omnibus istis. Et ne cesse est, ut duplex æditio, duplicē habeat intelligētiā. Prior hoc significat: Nō pepercit sup te oculus: ut faceret tibi unū de his misertus tui. Et est sensus: Nullus tui misertus est, offenso deo: nullius super te mota sunt uiscera: ut de quatuor supioribus saltem unū tibi faceret: quia oīa simul nō merebaris accipe. In altera dicit: Nō pepcit sup te oculus tuus ut facerē tibi unū de his misertus tui. Et hūc habet sensum: Ita egisti, & sic in peccatis nata es, & in delictis concœpit te mater tua, ut ne ipsa quidē tui misereris. Cūq; sic gesseris ut aduersum te per mala opa crudelis existeres: ego qd tibi potui facere: quæ ne unū quidē superiorū accipere mereris? Quia igitur nihil horū quæ fieri infantibus solent in te factū est: & hoc non sine causa nec absq; iudicio, sed tuo uitio atq; peccato, quæ ne ipsa qdē tui miserta es: ideo ꝓiecta es in faciē terræ siue cāpi: & ꝓiecta propter prauitatē aniæ tuæ in die qua nata es. Oremus ne prauitate animæ ꝓiciamur in faciē cāpi: in quo lata & spacioſa uia est quæ ducit ad mortē: in quo chaldæorū debacchať equitatus. Simulq; cōsyderandū q; nullus in die quo nasciť, prauū aliquid cōmittere potest, nisi lauacri tēpore: qñ sapiens generatio fide credētis assumiť. a ¶ Transiens aūt ꝓ te i vidi te cōculcatā in sanguine tuo ꝛc. Postq; proiecta es in faciē campi siue super faciem terræ, ꝓpter prauitatē animæ tuæ: meū ultra nō merebaris auxiliū: attamē trāsiens ꝓ te, uidi te cōculcatā siue cōmixtā in sanguine tuo. i. reā mortaliū criminū: & prouocaui te tribuens pœnitētiā: dixiq; tibi, Licet sis in sanguiē, tñ uiue cōuersa: tantaq; fuit in te omniū rerū abūdātia, ut agri uberrimi haberes similitudinē: & benedictionē Iacob: q̄ bñdixit ei pater suus dicens: Ecce Gen.27 odor filij mei sicut odor agri pleni cui benedixit dñs. Et intrares penetralia dñi, dicereq; cū sponsa: Introduxit me rex in cubiculum suū. Et ad mundū muliebrē ꝓuenires Cāt.1.c et 3.b pro quo Lxx. transtulerūt: & ingressa es in ciuitates ciuitatum: ut quō canticum cantico rū & sæculū dicit sæculorum: ita ciuitates appellenť ciuitatum. De quibus in euāgelio dicitur: Habeto potestatem sup decē siue sup quinq; ciuitates: ut nō solum ciuitas, sed metropolis ciuitas appelleris: scd'm illud q̄ in Esaia legiť: Mater urbium fidelis sion. Porro qđ interpretatꝰ est Symmachus, & ꝓueni sti ad ornatū mulierū: siue ut Theodotio, & ingressa es ad ornatū ornamentorū: pro quo nos secuti sensum hebraicum diximus: & peruenisti ad mundū muliebrē: tempus pubertatis ostendit, qñ puellæ nubiles appellanť: & possunt maritorū amplexibus copulari. Deniq; sequiť: Vbera tua intumuerūt: & pilus tuus germinauit. Honeste adolescentularū maturitas indicatur quādo intumescūt ubera siue eriguntur, & germinat pilus. Cūq; parata esset ad nuptias & haberet pulchritudinē corporis, uestimētorū tegmina nō habebat, nec dei ꝓtegebať auxilio. Si quis christi non habet indumētum, nudus est. Si quis nō est indutus uisceribus misericordiæ, bonitatis, humilitatis, pudicitiæ, mansuetudinis, patiētiæ: iacet sup faciē terræ: & pulchritudo eius confusione & nuditate turbatur. b ¶ Et transiui ꝓ te i ꝛ vidi te: ꝛ ecce tēpus tuū i tēpus amātiū ꝛc. Quanta clæmētia. Nō sufficerat semel uidisse eā conculcatā in sanguine: & ad pœnitentiam prouocasse: sed peccantē rursum inuisit: & quia erat nuda & cōfusiōis plena: rursū uenit & uisitat: & ecce tēpus eiꝰ, tēpus amantiū: siue iuxta Lxx. diuertentiū: & iuxta interpretationē Aquilæ secundā συναλλαγῆς, sponsaliū uidelicet & temporis nuptiarū. Iuxta primā uero eiusdē æditionē & Theodotionis μασῶν, qđ interpretatur uberū: pro quo Symmachus uertit ἀγαπῆς, qđ dilectionē sonat. Illud igiť tempus erat, qñ possunt mulieres uiris sociari & sustinere coitū maritalē. Attamen misericors deus expandit alas suas, & suscepit eos: & in humeris suis portauit eos: iuxta illud q̄ in euāgelio scriptum est: Quotiens uolui congregare filios tuos Luc.13.d sicut

SEP. & in aqua non es lota in salutē: nec sale salita: & pannis non es inuoluta: nec pepercit super te oculus tuus ut facerem tibi unū ex omnibus istis: & patereť quippiā sup te: & ꝓiecta es sup faciē cāpi prauitate aniæ tuæ, in die qua nata es. Et trāsiui ꝓ te: & uidi te mixtā in sanguine tuo: & dixi tibi, de sanguine tuo uita multiplicare. Sicut hortum agri dedi te, & multiplicata es & magnificata es & ingressa es in ciuitates ciuitatū. Vbera tua erecta sūt: & pilus tuꝰ ortus est: tu autē eras nuda, plena ignominiæ. Et transiui per te & uidi te: & ecce tempus tuum, tēpus diuertentium: & expandi alas meas super te: & operui ignominiam tuam.

Et iurauí

HEB. nec sale salita, nec inuoluta pannis. Non pepercit super te oculus, ut faceret tibi unū de his, misertus tui: sed ꝓiecta es sup faciē terræ, in abiectione animæ tuæ, in die qua
a nata es. Trānsiens autem per te: uidi te conculcatam in sanguie tuo. Et dixi tibi cum esses in sanguine tuo, uiue: dixi inquam tibi, in sanguine tuo uiue. Multiplicatam quasi germen agri dedi te: & ingressa es & peruenisti ad mundum muliebrem. Vbera tua intumuerunt: & pilus tuus germinauit: & eras nuda, & cōfusionis plena. Et trā-
b situi per te & uidi te: & ecce tempus tuū, tempus amātium. Et expandi amictū meum super te: & operui ignominiam tuam.

Et iurauí

G

H Lucl3.b

Ela.1.g

Ibidem.b

Ioel3.a

Mar.1.a

Ela.4.b

Mar.5.c

Luc.10.f

Pſ.44.b

Ibi.140.b

Ibidem

Gen.37.e

A sicut gallina congregat pullos suos sub alas suas: & nolui/
Ruth.3.c sti. Siue amictum expandit pro alis: hoc em̃ interpretatur πτερύγιομ: quo opta est & Ruth, ad pedes dormiens Booç. Et in ora.i. πτερυγίῳ uestimẽti nostri, iubemur hyacinthi/nas fimbrias alligare. Hæc autẽ fecit ut operiret ignominiã hierusalẽ: genitale fœ/minarũ sub hoc noĩe corpus ostendens. Et/
1.Co.13.c em̃ iuxta Apl'm: Inho/nesta corpis nostri ma/iore honore circũda/mus. Vñ & psalmista
ps.31.a canit: Beati quorũ re/missæ sunt iniquitates & quorũ tecta sũt pec/
Gen.9.d cata. Quæ cham quia non protexit in patre, æterna maledictiõe si/gnat'. Q̃d' de hierusa/lẽ diximus, referamus ad animã nostrã: quæ quãdiu in infantia cõ/stituta est, peccato ca/ret. Cum aũt ætatis eius tẽpus aduenerit, multi sunt amato/res, dæmonũ & hæreticorũ, quersorũq; dogmatũ: qui ad eã cupiũt declinare. Qui ꝓtectione dei repelluntur: ut nõ satelli/tes diaboli: sed ministros saluatoris recipiat. Pro diuerten/tium dilectione & uberũ, in hebraico habet' דודים: q̃d' scd'm linguæ eorũ ꝓprietatẽ, omnia quæ supra uersa sunt si/gnificat. Põt tẽpus dilectionis & uberũ siue amatorũ dei, in telligi Abrahã, & Isaac, & Iacob: qñ eis pollicit⁹ est dñs post ægyptiã seruitutẽ, suũ populũ liberandũ. a ¶ Et iurauí ti/bi ⁊ ingressus sum pactũ tecũ, ait dñs deus. Quia expandi amictũ meũ siue alas meas sup te: & operui cõfusionẽ tuã: ꝓpterea iurauí tibi & ingressus sum pactũ siue testamẽtũ te cũ: ut mihi potius q̃ cæteris q̃ ad te uolebãt diuertere iũge/
B ps.109 reris: iuxta illud: Iurauit dñs & nõ pœnitebit eũ: tu es sacer/
Hebre.6.c dos in æternũ, scd'm ordinẽ melchisedech. Omnis em̃ con trouersiæ finis est iuramẽtũ. Et uiuo ego dicit dñs: nisi malo pœnitẽtiã peccatoris q̃ mortẽ. Tẽpore igit' nuptiarũ, israel iuramentũ accipit dei, ꝓ oĩi dotali munere. Et quia Dauid
ps.131 de se dixerat: Memẽto dñe dauid, & oĩs mãsuetudinis ei⁹: Qui iurauit dño, uotũ uouit deo iacob: & ipse dñs iurat ei,
Ibidem.b scriptura dicẽte: Iurauit dñs dauid ueritatẽ, & nõ frustrabit' eũ. b ¶ Et facta es mihi: ⁊ laui te aqua ⁊c. Quia expandi alas meas & operui ignominiã tuã, & iurauí tibi & ingres/sus sum pactũ tecũ: ꝓpterea mea es facta possessio: ut quæ aliena eras, qñ uidebaris imũda: mea esse cœperis, qñ pactũ meũ tecũ iuramẽto firmaui. Siue iuxta cõsuetudinẽ, ꝓpheta rũ: facta es mihi ait, ꝓ eo q̃d' est, meo cõiugio copulata es: &
Ioh.3.a laui te, inqt, aq̃ baptismi salutaris. Nisi em̃ qs rẽnat⁹ fuerit ex aqua & spũsancto, nõ põt intrare in regnũ dei. Et alibi le/
Mar.1.a gimus: Ipse uos baptiçabit in spũsancto & igni. De quo ba/
Esa.4.b ptismate & Esaias loq̃t' dicẽs: Lauabit dñs sordes filiorũ & filiarũ sion: & sanguinẽ mũdabit de medio eorũ, spũ iudicij & spũ cõbustiõis. Cũ aũt lauerit & mũdauerit sanguinẽ q̃ &
Mar.5.c ἁγίαν αἱμορροοῦσαν, q̃ duodecim ãnis cruore manabat, fim/briæ sanauit attactu: nõ sufficit ei lauare aq̃ & mũdare san/guĩe, nisi oleo q̃q; unxerit: iuxta q̃d' samaritan⁹ q̃ ĩterpretat'
Luc.10.f custos, semineciſ uulnera, primũ olei infusiõe liniuit, deinde uini austeritate cõpescuit. Dñs autem noster alio unctus est oleo, q̃d' nõ dolorẽ uulnerũ mitigaret, sed læticiã tribueret:
ps.44.b dicẽte ad eũ spũsancto: Propterea unxit te de⁹ de⁹ tuus oleo exultatiõis præ cõsortib⁹ tuis. Habẽt & cõtrariæ fortitudies
Ibi.140.b simulati olei lenitatẽ: dulcia ꝓ hæreticos pollicẽtes: q̃ ꝓtunt in amaritudinẽ: & q̃ detestat', ꝓpheta cõmemorãs: Oleũ aũt pctõris nõ ipinguet caput meũ. Sin aũt ab unctiõe unct⁹. i. christus appellat': uide quantũ ꝓfecerit hierusalẽ: ut & ipsa uncta oleo spũali, christi nomen accepit: iuxta q̃d' & in psal/
Ibidem mis de abrahã legim⁹: Nolite tangere christos meos: & in ꝓphetis meis nolite malignari. c ¶ Et índuí te uarijs: Le/
Gen.37.e gis cerimonijs: quarum occupata studio, idola derelinque/res. Ista sunt uaria uestimenta quibus indutus est Ioseph:

sep. ¶ Et iuraui tibi: & in/gressus sum in testamẽtũ tecum: dicit adonai dñs.

b Et factã es mihi: & laui te aqua, & mũdaui sanguinem tuum ex te: & unxi te oleo.

HEB. Et uestiui te discolo/
c sep. ¶ Et idui tẽ uarijs. Et
d rib⁹. Et cãlciaui te iãthino. calciaui te hyacintho.

e Et cinxi tẽ byssо.

HEB. ¶ Et indui te subti/
f sep. ¶ Et circũdẽdi te tri/libus. chapto.

Et ornaui nec potuerũt eũ fratres uendere: nisi pri⁹ eũ tunicæ uarietate nudassent. Et de sponsa dicit' in quadragesimo q̃rto psalmo: Astitit regina a dextris tuis in uestitu deaurato, circũdata uarietate. Hoc est uestimentũ: de quo & Apl'us loquit': Induite nouũ hominẽ: q̃ renouat' in cognitionẽ iuxta imaginẽ crea/toris. Volumus scire quæ sint uaria uestimẽta: Idẽ nos Apl'us do/ceat, credẽtib⁹ scribẽs: Induimini ergo uiscerib⁹ misericordiæ, bonitatis, hũilitatis, mansuetudinis, patientiæ. Quid hac uarietate pulchrius? De qua & Iob loquebat': Quis dedit mulierib⁹ textu/ræ sapiẽtiã, aut uarietatis disciplinã? Et pontifex semel in anno: qñ ꝓ pplo adolebat incẽ/sum: & ĩgredies in sanctasanctoꝝ, uarijs ue/stibus utebat'. Certe si diuitiæ, uarietatẽ uestiũ & nõ sancti/tas faceret diuersitasq; ẏtutũ, Pharao & Nabuchodonosor hæc uestimẽta habuisse scriberent' & nõ Ioseph: q̃ sub pegri/no & pastorali patre, uestes discolores & regias habere non poterat. d ¶ Et calciaui te ianthino. Aquila & Symmach⁹ ianthina. Lxx. & Theodotio, hyacinthina trãstulerũt. Pro q̃ in hebræo scriptũ est תחש. Et pulchre, quia ad hierusalẽ sermo dirigit': & sub ꝓsona fœminæ, oĩs eius ornat⁹ expri/mit', hyacinthina siue ianthina calciamẽta narrant': quæ uirorũ ꝓsonæ nõ cõueniũt. Denicq; facturis pascha, præcipit' absq; ulla coloris uarietate, ut accinctis lũbis, & pedibus calciatis sint. Ista sunt calciamẽta de q̃bus & Apl's scribit: Calciati pedes in præpatione euãgelij pacis. Philo uir disertissimus iudæorũ, hyacinthon in uestib⁹ põtificis aeri cõparat: ꝓ quẽ supna atq; cœlestia significari arbitrat'. Nec prius hierusalẽ calciat' hyacinthinis nisi lauet' aqua. Vnde & apostolorũ, q̃bus prius precepat dñs ut excuterẽt pedũ suorũ puluerẽ, lauant' a saluatore pedes. Et spõsa dicit in Cãtico canti corũ: Laui pedes meos, quõ inquinabo illos? Et moysen & iesum diuinus sermo testat': ut soluãt corrigiam calciamẽti sui: q̃a loc⁹ in q̃ stent sanctus sit. Cũ aũt loti fuerint pedes & oĩi sorde purgati, calcianẽ hyacinthinis siue ianthinis: q̃d' utrũq; aerij & κυανέου, coloris est: ut rapiãt' in occursum dñi in aerẽ: & ad cœlestia regna festinẽt. e ¶ Et cíuxi te byssо. Hierusalẽ nõ solũ uestit' discolorib⁹ & calciat' hyacinthinis, sed & byssо accingit': de qua tenuissima in ueste pontificis fila texunt'. Et uxor in Prouerbijs, quæ uiro suo duas texuit clamydes, & p̃sentis sæcli & futuri, sibi de byssо & purpura fecisse dicit' uestimẽta. Hac byssо accingunt' renes, q̃riẽs pinguia libidinis incẽtiua tenuãda sunt: nihilq; in eis crassi humoris relinquit': & implem⁹ præceptũ Apl'i dicẽtis: State ergo succincti lũbos uestros in ueritate: q̃si alijs ẏbis diceret, byssо. Et dñs ad apl'os loquit': Sint lumbi uestri præcincti & lucernæ ardẽtes in manibus uestris. Nisi em̃ astrinxerim⁹ fluẽtia lũboꝝ reumata, lucernas in manib⁹ habere nõ possumus. Vñ & ad Iob loquit' de⁹: Accinge sicut uir lũbos tuos. Et comessuri agnũ, calciati pedes, tenẽtes baculũ, stantes in euãgelij ueritate, & ad christi sanguinẽ præpati, lũbos accinctos habere dicunt'. Q̃ua çona mortificante lũbos, Helias quoq; & Ioãnes baptista accingunt'. De q̃bus & pœnitens flebiliter ingemiscit dicẽs: Q̃m lũbi mei impleti sunt illusionibus. f ¶ Et circũdedí te trichapto. Pro quo Aquila florido siue palpabili. Symmachus, indumento. Theodotio ipsum uerbũ hebraicũ posuit מְשִׁי. Cũq; diligenter inquirerẽ q̃d sibi uellet uocabulũ trichapti, q̃d' Lxx. transtulerũt, & a nullo græcoꝝ nec usum nec etymologiã possem iuenire sermõis: tandẽ didici a Lxx. esse cõpositũ. Rebus em̃ nouis, noua fingẽda sunt noia: q̃d' tãtæ subtilitatis fuerit uestimẽtũ, ut pilorũ & capillorũ tenuitatẽ habere credat'. Vñ & ego uolẽs tenuitatẽ exprimere uestimẽti: ꝓ trichapto, subtilibus

 transtuli:

C

ps.44.c Ephe.4.f

Col.3.b

Exo.39.a Hebre.9.a

D

Sapien.18.d

Matth.10.b

Cañ.5.b Exo.3.b

Pro.31.c

Ephe.6.e

Luc.12.e

Iob.38.a Exo.12.b

4.Reg.1. Mar.1.a ps.37.b

E

Deu.32.b transtuli:qđ tenui ſtamine atq; ſubtegmine textũ erat. Et cõ grue illis de qbus increpãs dixerat: Incraſſatũ eſt cor popu/ li hui⁹:& mãducauit & bibit Iacob,& ſaturatus eſt & incraſ ſatus & calcitrauit dilectus, & dereliqt deũ factorẽ ſuũ: nũc tenuitas ueſtiũ cõdonaẽ. Nã & in libro ſapientiæ q a qbuſ/

Sapiẽ.7.c dam Salomonis inſcri bitur: ſpiritus ſapiẽtiæ unigenit⁹ & mltiplex, tenuis & mutabilis ap pellaẽ. Et manna de q̃

Ps.77.c ſcriptũ eſt: Panẽ ange/ lorũ mãducauit hõ: te nuiſſimũ in ſimilitudi

Exo.16.g nẽ pruinæ:& ſementis coriãdri fuiſſe narraẽ. Poſſumus iuxta inter/ pretationẽ ſecũdæ æditionis Aquilæ q̃ flori/ dũ interpretat⁹ eſt, ue/ ſtimẽtũ ubertatẽ terræ iudeæ p̃ metaphorã in telligere: uel diuini cul tus pulchritudinem.

a ¶ Et ornaui te ornamento. Generaliter or/ namẽta nũc ponit: de qbus in cõſequẽtib⁹ p̃ ptes enumerat, armillas & torquẽ, in aures & coronã,& reliq̃: quæ ornamẽta tribuit hieruſalẽ. Et in Eſaia dicit: qđ uitio ſuo uniuerſa p̃diderit. Scriptũ eſt eñ

Eſa.3.c Pro eo qđ eleuatæ ſunt: hoc eſt, ſupbierũt filiæ hier'm & am bulauerũt excelſa ceruice & reliq̃: Pro ẽona accinctæ ſunt fu nibus,& p̃ ornatu capitis caluitio deturpatæ:& p̃ pulchris & mollib⁹ indumẽtis, cilicij aſpritate circũdatæ. b ¶ Et de/ di armillas in manibus tuis. Q̃ñ nobis bona opera dederit

Oſee.13.c de⁹: circũdat armillas manib⁹ noſtris. Vñ & in manibus p̃/

Aggei.1 phetarũ aſſimilatũ eſſe ſe dicit:& crebro in manu Aggei ſiue

F Hieremiæ & reliq̃rũ factũ ſermonẽ legim⁹. In Iob q̃q; draco

Iob.40.d nis labiũ p̃foraẽ armilla, oẽſq; eius uenenati ſibili, q̃ in puer ſis intelligunt̃ dogmatib⁹: bonorũ operũ circulo p̃foranẽ.

c ¶ Et torquẽ circa collũ tuũ. Pro torque quã nos iuxta Aq læ ſecundã æditionẽ & Symmachũ interpretati ſum⁹: Lxx. & Theodotio κάθεμα trãſtulerũt: qđ nõ ſolum hic, ſed & in

Eſa.3.d Eſaia ſcriptũ eſt: Auferet dñs gloriã ueſtimẽti earũ & mure nulas,& corymbos & circulos & κάθεμα. Puto aũt κάθεμα ab eis dictum, ex uarijs gẽmis in pectus mulierum monile deſcẽdẽs, q̃ & ipſe ornat⁹ pulcherrim⁹ mulierũ eſt. d ¶ Et dedi inaurem ſup os ſiue nares tuas. Verbum hebraicum נֶזֶם, excepto Symmacho q̃ interpretatus eſt ἐπερρίνιον, oẽs inaurẽ trãſtulerũt: nõ q̃ inaures ponãt in narib⁹: quæ ex eo qđ de aurib⁹ pendeãt inaures uocant̃: ſed quo circulus in ſimilitudinẽ factus inauriũ, eodẽ uocabulo nũcupeẽ: & uſq; hodie inter cætera ornamẽta mulierũ, ſolent aurei circuli in os ex fronte pendere & ĩminere narib⁹. Q̃uos tũc accipim⁹

2.Co.2.g iuxta myſticos intellectus, q̃ñ cũ Apl̃o poſſum⁹ dicere: Chri ſti bonus odor ſumus in his q̃ ſalui fiunt,& in his q̃ peunt. Alijs qdẽ odor mortis in mortẽ: alijs aũt odor uitæ in uitã.

Ps.113.d Q̃ñ uiuimus & de nobis dici põt: Nõ mortui laudabũt te dñe, ſed nos uiuẽtes: tũc odoraẽ de⁹ odorẽ ſacrificij noſtri bo næ fragrãtiæ: & aureũ circulũ, ſenſuũ ac dogmatũ diuinoꝝ habemus in narib⁹. Q̃ñ uero mortui ſumus,& uerſamur in cœno atq; in ſordib⁹ turpitudinũ: habem⁹ illã inaurem

Pro.11.c in naribus de q̃ ſcripſit Salomon: Sicut inauris aurea in na/ ribus porcæ, ſic mulieri male moratæ pulchritudo. e ¶ Et circulos in auribus tuis. Q̃ui claudit aures ſuas ne audiat iudiciũ ſanguinis:& ſæpit eas ſpinis ne p̃ticeps fiat inuidis

Ibi.24.b & detractorib⁹ de qbus ſcriptũ eſt: Cũ detractorib⁹ ne cõ/ miſcearis: qm̃ repẽte ueniet interitus eorũ: & ruinã utriuſq; quis nouit? tam uidelicet ei⁹ q̃ detrahit q̃ illius q̃ libẽter au ſcultat: Iſte circulos habet & rotulas in aurib⁹: nõ rotas quæ ſequũtur cherubim: illud eñ angelicarũ fortitudinũ eſt: ſed rotulas diminutiue, quæ humanæ conueniunt fragilitati.

Ps.76.d Q̃uãobrẽ & ad deũ dicit̃: Vox tonitrui tui in rota. In his eñ q̃ terrena p̃trãſeũt,& uix modicis ueſtigijs cõtingũt ter/ rã: de qbus ſcriptũ eſt: Lapides ſancti uoluunt̃ ſup̃ terram:

Zach.9.d uox tonitrui dñi & excelſorũ dogmatũ p̃ſonat. Q̃ui autem G errorib⁹ ducũt̃ humanis:& nõ habẽt ſolida ueſtigia, ſed cir cũferũt̃ omi uẽto doctrinæ:& eiecti de paradiſo firmitatis, ha/ bitãt in regione naid: quæ interpretat̃ fluctuatio: merent̃ lin guæ mẽdacis ferre ſen tẽtiã: quæ inflãmat ro tã natiuitatis noſtræ.

f ¶ Et coronã decoris in capite tuo. Decorẽ iuxta Symmachũ ob ſenſus elegãtiã iterpre tati ſum⁹. Aliogn & in hebræo תִּפְאָרָה, & in reliqs trãſlatoribus κάυχησις gloriatio di/ cit̃. Ornamẽta cætera, mẽbroꝝ ſunt ſingulo rũ. Capitis ornat⁹, to/ tius corporis dignitas eſt. Coronã autẽ uo/ cat diadema fœmina/ rũ, quo capillorũ ſtrin git̃ & ornat̃ ambitio. Volum⁹ ſcire quæ ſit corona decoris in capi

Exo.39.e te hieruſalẽ? Reuoluam⁹ Exodũ in q̃ ſcriptũ eſt: Et fecit lami nam aureã,& ſcripſit in ea lr̃as deformatas ſigillo ſanctifica tiõis dñi:& poſuit ſup caput Aaron. Signũ dñicæ ſanctifica tionis nomẽ eſt omnipotẽtis dei: qđ q̃tuor literis hebraicis ſcribit̃:& apud eos uocat̃ ineffabile, dũ nomen ei⁹ nõ põt di ci. Cuius maieſtatẽ etiã gentilitas nõ ignorat, & Atheniẽſiũ teſtat̃ ara, ignoto deo. Vñ & Apl̃us: Q̃uẽ uos, inquit, igno/

Act.17.c tũ colitis, hunc nos annũciamus uobis. Iſtã puto coronam eſſe de qua & pſalmiſta dicit: Signatũ eſt ſup̃ nos lumẽ uul/

Ps.4.b tus tui dñe. Et Apl̃us loquebat̃: Curſum cõſumaui, fidẽ ſer

2.Tim.4.i uaui, de cætero repoſita eſt mihi corona iuſticiæ, quã reddet H mihi iuſtus iudex. Et in alio loco ad credẽtes: Gaudiũ meũ

Phil.4.a & corona mea, Gloria eñ patrũ filij. Et in Salomone ſcribit̃:

Pro.17.a Corona gloriæ ſenect⁹, eorũ uidelicet q̃ deſtruxerũt ea quæ paruulorũ ſunt:& poſt ætatẽ p̃fecti uiri uenerũt ad ſenectu/

1.Ioh.2.b tẽ & ad patrũ noĩa. Q̃uibus ſcribit Ioannes poſt pueros &

1.Co.13.c iuuenes qui poſſunt dicere: Q̃ñ erã paruulus, loquebar ut paruulus, ſapiebã ut paruulus, cogitabã ut paruulus: q̃ñ fa ctus ſum uir: deſtruxi ea quæ paruuli ſunt. g ¶ Et ornata es auro & argento. Crebro diximus aurum ad mentem, ar/ gentũ ad eloquiũ pertinere. Tribuatq; nobis dñs, ut diuinũ ſenſum accipe mereamur atq; ſapientiã:& id qđ mẽte cõci/ pim⁹ eloquij uenuſtate p̃ferre:& nequaq̃ ex his facere ido/

Oſee.2.b lum ſicut faciũt hæretici: de qbus ſcriptũ eſt: Dedi eis argen tũ & aurũ: ipſi uero ex argento & auro fecerũt Baal. Et hoc magis iuxta intelligentiã ſpiritualẽ, ornatui aptũ eſt fœmi/ narũ. Alioquin argẽti uilior materia, ruſticarũ & pauperum ancillarũq; ornatus eſt: q̃ nõ cõuenit hieruſalẽ quæ in regi/ nã dicit̃ profeciſſe. h ¶ Et veſtita es byſſo & polymito &c. Verbũ hebraicũ שֵׁשׁ:& hic Theodotio ipſum ut ſupra po

Ps.71.a ſuit. Aq̃la ἄνθιμον. Symmachus polymitũ. Nos aũt qđ ſup̃

Apoc.21.a ſubtile: hic iuxta Symmachũ polymitũ dixim⁹. Lxx. γρίχα/ πτα trãſtulerũt, ſeruãtes iterpretationẽ præteritã: ut ad ſiſ/

Ps.44.c tudinẽ capillorũ tenuia ueſtimẽta mõſtrarẽt. Omis aũt orna tus deſcribit̃ fœminarũ: ut laueãt̃, ut mũdeãt̃, ut ungaãt̃ oleo, & diſcolorib⁹ ueſtiaãt̃: calcieãt̃ hyacintho, accingaãt̃ byſſo, in/ duaãt̃ trichaptis ſiue ſubtilib⁹, accipiat armillas & torquẽ au reã: circulos in ora pẽdẽtes:& rotulas in aurib⁹: diadema in

Gal.4.d capite: auro argẽtoq; decoreãt̃: q̃q; argẽti uilior ſit materia: & poſt oĩa ĩferaãt̃: Veſtita es byſſo & polymito & ῥ̃ſicolorib⁹: ſiue ut Lxx. trãſtulerũt, amictu & pallijs: hoc eñ περιβόλαια ſignificãt: ut nõ ſolũ cultu corpis eſſet ornata, & oĩa haberet monilia fœminaꝝ: ſed ſtrati q̃q; ei⁹ & lectuli ſollicita eſſet di ligentia maritalis: ut poſtq̃ iſta cõpleſſet, ueniret ad ciborũ delitias: & ne in his qdẽ aliqd ei deeſſe patereẽ. Q̃uæ oĩa

Ps.126.a iuxta ſupiorẽ explanationẽ aptabim⁹ intelligẽtiæ ſpirituali: ut byſſinis opiaãt̃ atq; ſubtilib⁹, ne delicata cõiugis mẽbra,

graui palliorũ

graui palliorū onere prægrauenē, sed & usum pariter exhibeāt & decorem. a ¶ Similā ꝛ mel ꝛ oleum comedisti ꝛc. Post uestitū, ciborū curam gerit: ut comedat hierusalē similā & mel & oleū: uel per partes, ut plæriq; estimāt, uel cōmixtione triū, dulciorem panē: qui panis de cœlo descendit: ac subtribus noībus, ut nō nulli putāt, sacramētū indicat trinitatis: non quo alia atq; alia substātia sit, sed quo diuersis similæ & mellis & olei noībus, patris & filij & spiritussancti una dulcedo monstreē. Et hoc aniaduertēdū: qđ in multis sacrificijs oferaē simila, medulla frumenti atq; purissima: de qua scriptū est: Et de adipe frumēti saturauit eos: nō de hordeo nec de farina: quæ tūc solū offereē, qñ maritus çelotipiæ spū cōmoueē. In Iudicū uolumine Deboram legimus, quæ interpretaē apis: cuius ꝓphetia mella dulcissima sūt: & referē ad spiritūsanctū: qui apud hebræos appellaē genere fœminino רוּחַ. In euāgelio quoq; hebræorum qđ lectitāt naçarei: saluator inducit loquēs: Modo me arripuit mater mea, spūssctūs. Porro simila quæ de frumēto conficit, referē ad dñm, q de semetipso ait: Nisi granū tritici ceciderit & in terra mortuū fuerit, ipsum solū manet. Sin aūt mortuū fuerit, multū fructū affert. Oleū ẏo qđ lassorū mēbra sustētat & reficit: & est luminis nutrimētū: & q in tabernaculo dei iugē lucernæ lumē accēdit, patri dicit cōuenire. Quæ oīa unā credētibꝰ tribuūt gratiā: dicēte Apło: Diuisiōes sunt gr̄arū, unꝰ aūt spūs: & diuisiōes ministeriorū, unꝰ aūt dñs: & diuisiōes opationū, unꝰ aūt & idē deꝰ. Qui talē comederit cibū & hoc dulcissimo & suauissimo pane oleiq; splēdore fulgēte pastꝰ fuerit ac nutritꝰ, uerteē in decorē & fiet pulcherrimus: nō semel sed repetito nimis nimis. Duplicatū em̄ aduerbiū pondus facit orationis: quo ad pulchritudinis magnitudinē addi ultra nihil possit. b ¶ Et prǒfecisti in regnū. Hoc in Lxx. non habeē. Qui forsitan alexandriæ in græcū sermonē scripturas ex hebraica ueritate uertētes: timuerūt hoc ædere: ne regē ægypti uiderent offendere dū a deo hierusalē debitū regnū esse cōmemorarent: q̄q̄ eruditi solos quinq; libros moysi ab eis interpretatos ꝓbent. Post ornatū ergo multiplicē, post coronā, post auri & argēti abūdantiā, post indumēta palliaq; pulcherrima, post decorem incredibilē ꝓficit in reginā: qa ciuitas est magni regis: de q̄ scriptū est: Deus iudiciū tuū regi da, & iusticiā tuā filio regis. Et in Apocalypsi Ioānis, Hierusalē quasi sponsa ornata atq; cōpositā describit uiro suo. In psalmis quoq; de eadem dicit: Astitit regina a dextris tuis in uestitu deaurato circūdata uarietate. Omne autē qđ dicimus de hierusalem, ne in singulis hæreamus, & librorū magnitudo tediū legētibꝰ faciat, referamꝰ ad ecclesiā. Si em̄ hierusalē, iuxta Apłm, mater nostra est: mater aūt nostra ecclesia est: cōsequēter, hierusalē ecclesia est, mater primitiuorum qui descripti sunt in cœlis.

c ¶ Et egressum est nomen tuū in gentes ꝛc. Hunc locum manifestius interpretatus est Symmachus: Et egressum est nomē tuū in gētes, qđ ꝓfectū erat ꝓpter dignitatē meā quā posuerā sup te dicit dñs deus. Et est sensus: Meis beneficijs meaq; incredibili largitate ad reginæ uocabulū pueniſti: ita ut de te omniū gentiū sermo loquereē: & esses nō tuis meritis atq; uirtutibus, sed mea liberalitate ꝓfecta. Nisi em̄ dñs ædificauerit domū, inuanū laborauerūt qui ædificāt eam. Nisi dñs custodierit ciuitatē, frustra uigilabit q̄ custodit eā.

a Similā & mel & oleum comedisti: & decora facta es
b uehemēter nimis. Et prǒfecisti in regnum.
c HEB. ¶ Et ēgressum est nomē tuū in gentes propter speciē tuam: quia perfecta eras in decore meo quem posui sup te dicit dñs deꝰ.
SEP. ¶ Et exiuit nomē tuū in gentes in specie tua: qa completū erat in pulchritudine quam posui super te dicit dominus deus.
b Et hābens fiduciam in pulchritudine tua: fornicata es in nomine tuo: & exposuisti fornicationem tuam omni transeunti ut eius fieres.
c HEB. ¶ Et sumēns de uestimētis tuis, fecisti tibi excelsa hinc inde cōsuta: & fornicata es sup eis: sicut non est factū, neq; futurū est.
SEP. ¶ Et tulisti de uestibus tuis: & fecisti tibi idola consuta: & fornicata es super eis, & non ingredieris neq; fiet.

Et tulisti

Qui plātat em̄ & q̄ rigat nihil est, nisi dñs dederit incremētum: quia nō est uolētis neq; currētis, sed miserentis deꝰ: ut postq̄ oīa fecerimꝰ, dicamus: Serui inutiles sumus: quæ debuimus facere fecimꝰ. Non q̄ ex beneficētia dei liberū homini tollaē arbitriū, sed quo ipsa libertas dñm habere debeat adiutorē. d ¶ Et habens fiduciā in pulchritudine tua ꝛc. Grā de discrimē, nō in dei clæmētia, sed in suo decore confidere. Quantoq; qs sublimior fuerit, debet timere ne corruat, & forniceē in nomine suo. Aduersariæ siquidē potestates solitos contemnūt cibos, & pegrina alimēta desyderāt. Vñ de diabolo dicit: Escæ eius electæ. Nō uult quēlibet decipe. Saul regē qui electus a dño est: & ludam apłm supplātare festinat. Non ergo confidamus in ꝓpria pulchritudine: nec dei liberalitatē, nostrā putemus esse uirtutē: sed potius audiamus: Ne glorieris in crastinū: nescis em̄ quid uētura pariat dies. Et in alio loco: Fratres, si prǽuentus fuerit homo in aliq̄ peccato: uos q spūales estis ꝓficite huiusce modi in spū mansuetudinis: consyderans te ipsum, ne forte & tu tēpteris. Neq; exponamꝰ siue effundamus fornicationē nostrā omni trāseūti: ut nō dei in quē credimus, sed eiꝰ fiamꝰ a q̄ polluimur. Qui cūcta recipit uitia, & diuersorū peccatorū spiritū trāseūtē, suo suscipit gremio, & diuaricat pedes suos omni trāseunti: iste effundit fornicationē suā: & eius incipit sustinere dominatū, cuius hospes extiterit. e ¶ Et sumēs de uestimentis tuis fecisti tibi excelsa hinc inde consuta ꝛc. Symmachus hunc locū ita interpretatus est, Cūq; tulisses de uestibꝰ tuis, fecisti tibi excelsa multi coloria, & fornicata es in eis, nō facta neq; futura. Pro consutis & uersicoloribꝰ & excelsis siue idolis: Aquila & Theodotio ἐμβολίσματα trāstulerūt: qđ significat diuersos pannos hinc inde cōsutos, & instar emplastri factū idolū, q̄si ποικίλου ꝓμα uestimentū. Vestiui, inquit, te uersicoloribꝰ: & induta es byssō & polymito & multarū uarietate formarū. Tu aūt uestimēta tua qbꝰ mea largitate donata es, tulisti: & fecisti tibi idola uel excelsa: quæ hebraice dicuntur בָּמוֹת: qđ nunq̄ ante factū est neq; fiet: ut quæ accepis ad ornatū, trāstuleris ad iniuriā donatoris. Qđ sup hierłm iuxta lr̄am intelligi pōt: ut oīa præcepta legis & diuitias ac rerū omniū abundantiā idolis deputauerit: qđ gens alia nō fecerit nec factura sit. Oēs em̄ natiōes quæ a principio idolis seruierūt: nō tanti criminis reæ sunt. Nostra autē hierusalē quæ interpretaē uisio pacis, ab hæreticis scindit: qñ unū & alterū testimoniū scripturarū de ꝓprijs carpētes locis, conanē assuere his quibus nō queūt coaptare. Ad quos & supra dictum in hoc eodē ꝓpheta legimus: Væ his qui consuunt ceruicalia sub oīi cubito manꝰ, & faciūt operimēta sup caput uniuersæ ætatis: qđ dñs fieri ꝓhibens, loquit in euāgelio: Nemo assumit cōmissurā pāni rudis in ueteri uestimēto: Alioquin tollit de plenitudine eiꝰ & peior scissura fiet: nec mittūt uinū nouū in utres ueteres. Tales sunt Naçarei, qui ueteris legis obseruātiā, euāgelicæ gratiæ aptare conanē. Et oēs hæretici, q̄ testimoniū in suo loco alteri sensui cōgruēs, alteri nituneē assuere: cū dñica tunica desup texta p totū, scindi oīno nō possit, sed texta spūsancto nullā recipiat scissionem. Qđ aūt dicit iuxta Lxx. & non intrabis neq; erit: hoc significat: Cū tibi idola feceris puerſorū dogmatū quæ arbitraris excelsa: & fornicata lis sup eis, credēs in his quæ ipsa finxisti,

templū dei intrare nō poteris: & ſimulacra tua ſubſtātiā nō habebūt, neq; erunt in perpetuū: dicente Apſo: Scimus eṁ quia nihil eſt idolū in mūdo. a ¶Et tuliſti vaſa decoris tui de auro meo ⁊c. Iuxta literā dñs lege præcepit, ut fierent turibula, phialæ, cādelabrū, arca teſtamēti: cūctaq; uel aurea uel deaurata, & alia ex argēto: quæ oṁia cōfla/ uit hierm & uertit in idola belis ſiue baalis: chamos & aſtaroth, & melchom. Iuxta intel/ ligētiā ſpūalē, de auro & argēto ſanctarū ſcri/ pturarū idola facim⁹, qñ gratiā ſenſus & elo/ quētiæ, hæretica prauitate corrūpimus: & po/ nimus in cœlo os no/ ſtrū, & lingua noſtra p transit in terrā. Maſcu/ linæ aūt dicunt imagines, in quib⁹ oṁis hæreſis fornicat, ex eo qd unuſquiſq; ſe putat robuſtiſſima colere, & habere quæ finxit: nec ulla poſſe oppugnatione ſubuerti. Hæ ſunt imagines quas de noſtro corde cōfinximus: & quæ in cœ/ leſti hieruſalem deſtruendæ ſunt: de quibus ꝓpheta ꝓnun/ ciat: Dñe, in ciuitate tua imaginē ipſoꝝ diſſipabis. Quicūq; eṁ hō eſt & dei nomē amiſit, dicit de eo: Verūtamē in imagi/ ne pambulat hō, uerūtamē fruſtra cōturbat. Nos aūt unū habemus uirū, & unā ueneramur imaginem, quæ eſt imago inuiſibilis & omnipotētis dei. b ¶Et ſumpſiſti veſtimēta tua multicoloria ⁊ opuiſti illas: Subaudit imagines maſculi/ nas: ut oēm cultū quē accepat ad utendū, uerteret in blaſphe/ miā. Hoc aūt facim⁹: quotiēs prudētia, tēperātia, fortitudie, iuſticia, cūctiſq; uirtutib⁹ hæreticā circūdamus prauitatē: & ſub occaſione earum, ſimplices quoſq; deci/ pimus: ut uidētes mel/ la uirtutū, uitiorū ue/ nena non caueant. c ¶Et oleum meū ⁊ thymiama meum ⁊c. Oleum de quo ſupra dixim⁹: & thymiama ſiue incenſum, de quo pſalmiſta proclamat: Dirigat oratio mea ſi/ cut incenſum in con/ ſpectu tuo: & panes ꝓ poſitiōis quos deo iu/ bemur offerre: ſimilā quoq; ſenſum puriſſimū ſcripturarū: & mel qd guſtauit Ionathan & aperti ſunt oculi eius, & cō/ fortatus eſt: poſuit miſera hieruſalem in conſpectu idolorū ſiue coram imaginibus maſculinis: ut eſſent his in odorem ſuauitatis. Quæ natura ſua dulcia ſunt atq; ſuauiſſima: ſed dum offeruntur idolis falſiſq; doctrinis: uertuntur in ama/ ritudinem.

a Et tŭliſti uaſa decoris tui de auro meo atq; argēto meo qd dedi tibi: & feciſti tibi imagines maſculinas: & forni/
b cata es in eis. Et ſumpſiſti ŭeſtimēta tua multicoloria,
c & operuiſti illas. Et ŏleum meū & thymiama meū po/ ſuiſti coram eis. Et panem meum Siue ut Lxx. tranſtulerunt panes meos) quem dedi tibi: ſimilam & oleum & mel quibus enutriui te, poſuiſti ea in cōſpectu eorū in odo/ rem ſuauitatis.

¶Commentarij quarti in Eçechielem ꝓphetam finis.

¶DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN QVINTVM COMMENTARIORVM EZECHIELIS AD EVSTOCHIVM PROEMIVM

NE librorū numerus confundat: & per longa tēporū ſpacia, diuiſorū inter ſe uolumi/ nū ordo uitiet, præfatiūculas ſingulis libris præpoſui: ut ex frōte tituli ſtatim lector agnoſcat, quotus ſibi liber legēdus, & quæ nobis ꝓphetia explanāda ſit. In præterito igit uolumie: id eſt quarto, ptē ꝓphetiæ cōtra hieruſalē, cuius iſtud exordiū eſt: Ra/ dix tua & generatio tua de terra chanaan: uſq; ad eū locū ubi ſcriptū eſt: Similā & oleum & mel quib⁹ enutriui te, poſuiſti in cōſpectu eorū in odorē ſuauitatis: ut potui breui ſermone diſſerui. Nūc eiuſdē ꝓphetiæ pars reliqua cū cæteris quæ ſequūt, quinto uolumini, & tuo Euſtochiū no/ mini dedicat. In quo nihil ex arte rhetorica, nihil ex cōpoſitione reperies, & uenuſtate uerborū: ſed curā ſimplicis & ſolertis diligētiæ: ut iſta & ſola laus mea ſit, ſi ꝓphetæ ꝓ me dicta intelligas.

Eſa.1.a
Pſ.105.f
Ibidem
Exo.4.f

ET factū eſt ait dñs ad me⁹: ⁊ tuliſti filios tuos ⁊ filias tuas ⁊c. Qd filios ſuos & filias hieru/ ſalē de qb⁹ ſcriptū eſt: Filios genui & exalta/ ui: ipſi aūt ſpreuerūt me: idolis īmolauerit, ſancta ſcriptura cōmemorat: Immolauerūt filios ſuos & filias ſuas dæ/ monibus. Et iterum: Effuderūt ſanguinem innocentem, ſanguinē filiorum ſuorum, & fi/ liarum ſuarum quas immolauerūt ſculpti/ libus chanaan. Suos autem uocat iuxta he/ braicum. Ipſe enim de eis dixerat: Filius pri/ mogenitus meus iſrael. Siue iuxta Lxx. tuos, quos de fornicatione genuiſti. In eo autem loco in quo nos poſui/ mus: & dediſti illos conſecrans eis: ꝑ quo Lxx. tranſtulerunt: & dediſti eos ad placan/ dum ſiue expiandum: Aquila, Symmachus & Theodotio poſuerunt: tranſtuliſti & trāſduxiſti eos: quia ethnici per ignē filios ſuos uel tranſ/ ferunt paruulos uel adultos tranſire cōpellunt. Cū hæc, ait, feceris: nō es recordata infantiæ tuæ, quādo tuli te conſper/ ſam ſanguine & laui: & poſt multa quæ propheticus ſermo narrauit copulaui mi/ hi. Noſtra q̄q; hierm, ſi hæretica fraudulen/ tia ſupplantata fuerit, tollit filios ſuos qui ro/ buſtiores ſunt in fide: & filias quæ nō habēt tātā fidei fortitudinē: Aut certe filios q my/ ſtica queq; cognoſcūt: filias quæ ſimplicē ſe/ quūtur hiſtoriā: & tra/ dit dæmonibus deuo/ randos: & cum inter/ ficiat eos, uiuificare ſe credit & placare ſimu/ lacra: quorum occaſio/ ne ſaturantur. Quod q; dicitur iuxta Lxx. hoc eſt ſuper omnem fornicationem tuam, & abominatiōes tuas:

b ET factū ēſt ait dñs de⁹: & tuliſti filios tuos & filias tuas quas genuiſti mihi: & īmo/ laſti eis ad deuorādū. Nū quid parua eſt fornicatio tua, īmolātis filios meos: & dediſti illos conſecrans eis. Et poſt omnes abomi/ natiōes tuas & fornicatio/ nes nō es recordata dierū adoleſcentiæ tuæ, qñ eras nuda & cōfuſionis plena, cōculcata in ſanguine tuo.

Et accidit

ET factum eſt poſt hæc dicit adonai dñs: & tuliſti filios tuos, & filias tuas q̄s genui/ ſti: & īmolaſti eis in cōſum/ ptionē: q̄ſi parū fornicata ſis: & iterfeciſti filios tuos, & dediſti eos cū offerres illis: hoc eſt ſup oēm forni/ cationē tuā & abomiatio/ nes tuaſ: & nō es recordata diei infātiæ tuæ qñ eras nu/ da & ignominioſa: mixta in ſanguine tuo uixiſti.

Et factū

illud

illud ſignificat, q̃ cunctis peccatis & fornicationib⁹ peior ſit doctrina hæreticorũ, quæ dei filios facit filios dæmonum: immo interficit eos, q̃s uel multo labore genuerat deo: uel ſuos fecerat filios q̃s in fornicatione generauit. a ¶ Et accidit poſt oẽm maliciã tuã: vę vę tibi dicit dñs deꝛ. Hoc q̃ ſcꝛ̃o dicit, uæ uæ tibi, uulgata æditio nõ habet: ſed de Theodotionis æditione additum eſt. Rurſumq̃ ubi nos diximus: Et ædificaſti tibi lupanar: pro quo Lxx. tranſtulerunt: Et ædificaſti tibi habitaculum fornicationis: Symmachus & Theodotio προφυεῖον interpretati ſunt. Aquila uolens exprimere etymologiã ſermonis hebraici גֵּבֶ, poſuit βοθυνον: quod nos dicere poſſumus, foueã: ut ſignificet ganeam ac defoſſum ſpecũ atq̃ tenebroſum: in quo proſtitutarũ libido uerſatur. Q̃d q̃ ſequit̃: Et feciſti tibi proſtibulũ in cunctis plateis: pro quo Lxx. tranſtulerũt ἔκθεμα: in hebraico habet רֶמֶת: & tã Aquila, q̃ Symmachus, & Theodotio, excelſum ſiue ſublime interpretati ſunt. Denicq̃ & in cõſequẽtibus ubi ſcriptũ eſt: Ad oẽ caput uiæ ædificaſti ſignum proſtitutionis tuæ. Pro ſigno & fornicatione, rurſum in hebræo habet רֶמֶת: q̃d nos uel proſtibulũ, uel ſignũ interpretati ſumus: cũ apud hebræos unum uocabulũ ſit. Hoc autẽ poniẽ, ſiue excelſius ſit: ut uolentib⁹ fornicari, procul appareat fornicationis locus: & non neceſſe ſit quæri. Q̃d ſemel & iterũ atq̃ iterum diximus, in perpetuũ dixiſſe ſufficiat: ſub perſona mulieris poſt multa mariti bñficia fornicantis deſcribi fornicationẽ hierm, quõ a deo receſſerit, & iuncta ſit idolis: nec occulta fuerit fornicatione cõtenta, ſed ædificauerit ſibi lupanar: & in oñi uia ſignũ trãſeũtib⁹ poſuerit, ut uenirẽt ad ſcortũ: & ſatiarẽt libidinẽ, nõ tã ſuã q̃ ei⁹ quæ diuaricauit crura ſua oñi trãſeũti: & pulchritudinis magnitudinẽ, fornicationis magnitudine deturpauit: & inter cætera etiã ægyptijs uicinis ſuis amore magnarũ carniũ proſtrata ſit. Et ut omne genus turpitudinis demonſtraret, multiplici ſpurcitiæ genere deformata ſit. Nulli autẽ dubiũ q̃ ægypto uicina ſit palæſtina: dicente dño ad Abrahã: Dabo tibi omnem terrã a fluuio ægypti, uſq̃ ad fluuiũ magnũ euphratẽ: ut ex una parte, ægyptios, & ex altera habeat aſſyrios: cum quib⁹ & in poſteriorib⁹ dicit̃ fornicata. Fornicatio autẽ hieruſalem cum ægyptijs, idololatriæ eorũ imitatio eſt. Ad noſtram aũt hieruſalẽ, ſiue eccleſiam, ſiue credentiũ animas, ſi fuerint negligentes, & omnibus uitijs patuerint, duplex maledictionis ſermo dirigitur, ut audiant: Væ uæ tibi ait dñs deus: iuxta illud q̃d in Apocalypſi Ioannis ſcriptũ eſt: Væ ſup oẽs habitatores terræ. Si eñ ſanctus dicit: Aduena ſum & peregrin⁹ ſicut oẽs patres mei: quare nõ pc̃tor habitator terræ eſſe dicit̃? Edificat autẽ ſibi lupanar: qui tota frontis libertate delinquit: iuxta illud q̃d ſcriptũ eſt: Peccator cum uenerit in pfundũ iniquitatis, contẽnit. Et extruit altiſſimũ locũ in cunctis plateis? Lata eñ & ſpacioſa uia eſt quæ ducit ad mortẽ. Et in omni capite uiæ ædificat: ut nulla peccatorũ genera derelinquat: ſed imitans ſcortum Prouerbiorũ, manifeſte in plateis & in angulis platearum, prætereuntes ſtultos iuuenes ad ſuos inuitet amplexus: & polluat decorem animæ, quẽ p beneficio a deo cõditore ſortita eſt. Et omnia itinera eius plena ſunt turpitudinis cũctiſq̃ cogitationib⁹, quæ uitiorum incentiua ſuppeditant: aperit cor ſuum, & crura diuaricat: & fornicat̃ cum ægyptijs uicinis ſuis, quorum exempla ſectatur: ethnicis uidelicet qui in ſuis turpitudinibus gloriantur: & tam nefaria eſt, ut ipſos quoq̃ ſuperet in turpitudine. Et hæc omnia facit, ut deum ad iracundiam prouocet. Magnarum autẽ carnium, ægyptij eſſe dicuntur: ſiue ob turpitudinis magnitudinem: ſiue ob peccatorum deformitatẽ. Vnde ſanctus, carniũ dicitur paruularũ: quæ in eo decreſcunt quotidie, & per uirtutes attenuantur: ita ut neq̃ caro appelletur, ſed ſpiritus: & loquatur in pſalmo: Sitiuit anima mea ad te deus: q̃ multipliciter tibi caro mea: Siue (ut quædam habent exemplaria) quomodo cõſumpta eſt caro mea: In terra deſerta & inuia & in aquoſa: ſic in ſancto apparui tibi. Quamobrem & Corinthius fornicator tradit̃ in interitũ carnis, ut ſpiritus ſaluus fiat. De hac carne ſcriptũ eſt: Omnis caro fœnum: & omnis gloria eius quaſi flos fœni. Aruit fœnũ, & flos eius decidit: uerbum autem domini manet in æternum. De qua & Apoſtolus loquebatur: Caro & ſanguis regnum dei non poſſidebunt. Et in Geneſi loquitur deus: Non permanebit ſpiritus meus in hominibus iſtis, quia caro ſunt. Et ad credentes dicitur: Qui in carne ſunt, deo placere nõ poſſunt. Vos autem non eſtis in carne, ſed in ſpiritu. Alia autem caro ſanctorum eſt, de qua ſcriptũ eſt: Omnis caro uidebit ſalutare dei. b ¶ Si autẽ extendero ꝛc̃. que te declinare fecerunt de via tua. Q̃d q̃ ſequit̃: ὑποβήκοας, hoc eſt, impie egiſti: iuxta Lxx. ſequẽti capitulo coaptatur: iuxta cæteros, finis ſuperioris eſt. Extẽdit autem dñs ſuper hieruſalem manum ſuam: ut corrigat delinquentem, & auferat legitima eius. Quæ cũ diu dei præcepta ſeruabat, legitima domini dicebantur. Quando vo adorauit idola, & religionẽ in impietatẽ mutauit, legitima illius appellantur. Quod non ſolum in lege & cerimonijs, ſed in ſabbatis quoq̃ & diebus feſtis & neomenijs accipiendũ eſt. Dans enim legem, ait: Sabbata mea & dies feſtos meos. Quando autẽ receſſerũt a deo, dicitur eis: Neomenias ueſtras, & ſabbata, & diem magnũ nõ recipiam: Ieiunium & ocium & ſolennitates ueſtras odit anima mea. Q̃d & de populo ſcriptũ eſt. Qui eñ prius dei populus uocabat̃: poſtq̃ receſſit a dño, dicitur de eo ad Moyſen: Peccauit populus tuus quẽ eduxiſti de terra ægypti. Quæ hic extenſio manus, alibi eleuatio ſiue uiſitatio dicitur. Qñ eñ peccantẽ nõ corripit deus, cõtrahit manũ ſuã. Sin autẽ peccauerit, & in dei lege cœperit ægrotare, mittitur ad eum uiſitatio: iuxta illud quod in pſalmo caniẽ: Si dereliquerint filij eius legem meam, & in iudicijs meis nõ ambulauerint:

E uisitabo in uirga iniquitates eorũ. Et in hoc ꝓpheta scriptũ est: Terra si peccauerit mihi ut delinquat delictũ, extendam manũ meã sup eã: & cõterã firmamentũ panis ei⁹: & reliq̃. In q̃ quærimus quid sit inter extẽsionẽ manus, & emissionẽ
Iob.2.b eius. Loquit̃ diabolus ad dñm: Mitte manũ tuam, & tange oĩa quæ habet; nisi in facie benedixerit tibi. Videturq; mihi, mitti manus ad probationẽ eorum quibus mittit̃. Extendi autem ad pœnas eorum qui merentur supplicia. Nec solũ extensio & emissio, sed expansio man⁹ dei dicitur, Esaia ex persona
Esa.65.a dñi proclamante: Tota die expandi manus meas ad populum nõ credentẽ & cõtradicentem. Sanctus quoq; leuare narratur manus,
ps.140.a scriptura dicẽte: Eleuatio manuum mearũ sacrificium uespertinũ. Sublatis autem legitimis dei a ppõ iudæorum: interrogem⁹ eos quã habeant legis obseruantiam. Victimas sublato tẽplo atq; subuerso offerre non possunt: nec adulterarum lapidatio, cæterorũq; criminũ lege cõcessa exerceri potest: & uacatio terræ anno remissionis, & cætera huiusmodi. Da-

F tur autẽ in animas odientiũ se filiarũ palæstinarũ, qñ tradit̃ palæstinis: q̃s indifferẽter Lxx. alienigenas uocant: q̃s intelligere possumus urbes uel oppida palæstinæ. Nostra quoq; hierusalem, si præterierim⁹ cerimonias dei, & extenta fuerit manus eius super nos: & ablata cuncta legis obseruãtia, tradetur filiabus palæstinæ & nõ filijs. Neq; em̃ primũ fortioribus supplicijs tradimur, sed iuxta peccatorũ qualitatẽ inferioribus: ut correpti in minori, maiora cruciatuũ tormẽta uitemus. Philistim, hoc est, palæstini, prima literarũ parte mutata, interpretant̃ cadẽtes poculo, siue fractura. Per quæ significat̃ tradendos nos aduersarijs potestatibus: quæ biberunt de calice babylonis & corruerunt: & quarum opera peruersa sunt. Tantaq; erit miseræ hierusalẽ correptio atq; ignominia, ut erubescãt etiã ipsæ aduersariæ potestates sup nostrorũ magnitudine peccatorũ. Q̃d nos interpretati sumus iuxta Symmachũ, scelerata: Theodotio ipsum uerbũ hebraicũ posuit ירמות. Sublatis autẽ cerimonijs dei a ppõ iudæorũ, ad nos cum sacerdotio transit & legislatio: dicente
Ibi.9.d scriptura: Constitue dñe legislatorẽ super eos. Et in alio lo-
Ibi.26.d co: Legem pone mihi dñe in uia tua. a ¶ Et fornicata es in filijs assyriorũ ꝛc. Supra scriptũ est, hierusalẽ fornicatã cum filijs ægypti uicinis suis, qui sunt magnarũ carniũ: hic altera assyriorũ uicinitas indicatur. Et ꝓpterea utrisq; tradunt̃ gentibus: quia utrarũq; simulacra uenerati sunt: ingredientesq; chaldæam, quæ est terra chanaan, imitati sunt eorum
Tropo. errores, quorũ imperio subiacebant. Sc̃d̃m Tropologiam, de alijs peccatis ad alia sæpe transimus. Cũq; nõ egerimus priorũ scelerũ pœnitentiã, augem⁹ delicta delictis: & nullo errore satiamur: sed quasi fune longo & corrigia iugi uitulæ trahimus peccata: & testamentũ nostrum siue fornicationẽ
ps.39.a multiplicamus in terra chanaan: quæ interpretat̃ quasi fluEphe.6.b ctuatio, & cũ chaldæis: qui & ipsi nobiscũ sonant quasi dæmonia. Semperq; uestigia habemus in salo, & nunq; possumus dicere: Statuit supra petrã pedes meos. Hæreticorũq; prauitatibus subijcimur, qui habẽt similitudinẽ dæmonũ, siue ipsis dæmonib⁹: de quib⁹ Paulus scribit: Nõ est nobis pugna aduersus carnẽ & sanguinẽ, sed aduersum rectores tenebrarũ istarũ: aduersum spiritualia nequitiæ in cœlesti-

a HEB. Et fornicata es in filijs assyriorũ, eo q̃ necdũ fueris expleta: & postq̃ fornicata es, nec sic es satiata. Et multiplicasti fornicationẽ tuã in terra chanaã cũ chaldæis: & nec sic satiata es. b In quo mũdabo cor tuũ ait dñs deus, cum facias hæc omnia opera mulieris meretricis, & procacis? Quia fabricata es lupanar tuũ in capite omnis uiæ: & excelsum tuum feciste in omni platea: nec facta es quasi meretrix fastidio augens precium. Sed

bus. b ¶ In quo mundabo cor tuũ ꝛc. Q̃d̃q; dixere Lxx. G
Et fornicata es tripliciter in filiabus tuis: in hebraico nõ habetur: nec aliorũ interpretũ quispiam posuit. ἐπαπορρήτως autẽ hæc oĩa ad hierusalẽ loquit̃ deus, q̃ inuenire nõ ualeat quo ægrotantẽ & seminecẽ possit curare medicamine: iuxta illud q̃d̃ scribit Esaias:
Esa.5.b Quid est q̃d̃ debui ultra facere uineæ meæ, & non fecerim ei? Et
Ose.6.b Osee: Quid tibi faciã ephraim, quid faciam tibi Iuda? Misc̃dia uestra q̃si nubes matutina: & q̃si ros mane pertrãsiẽs. Idololatria em̃ tua non in occulto, sed tota libertate cõmissa est: ut in oĩbus uiarũ principijs & compitis poneres aras: & basim siue excelsum tuũ, de q̃ supra diximus, faceres in oĩ platea. Nec imitata es callidas meretrices: quæ solent difficultate augere libidinis precium: & ex hoc magis amatores ad insaniam ꝓuocare. Siue iuxta Lxx. non fuisti quasi meretrix congregans mercedes: sed desdes. tisti quæ accipere debueras: ut nec in eo q̃ fornicata es & secuta dæmones, eorũ ꝓtegereris auxilio: sed uarijs oppressa captiuitatib⁹, sentires H
calamitates tuas. Q̃d̃ quidẽ & ad omnẽ animã christianã referri potest: quæ deserto cultu dei, uitijs se luxuriæq; permisit: & sæcularẽ secuta uitam, ne in ea quidem egit fœliciter: sed & diuitias religionis perdidit: & mundi diuitias nõ accepit: nec in constuprando ea fuit aliqua difficultas, sed ipsa se ingessit amatorib⁹ suis. Est autẽ & alia fornicatio spiritualis, qñ deserẽtes ecclesiam, hæreticis iungimur: & ædificamus lupanar nostrũ in capite omnis uiæ, quib⁹ præcipit
Hier.6d sermo diuinus: State in uijs, & quærite semitas dñi sempiternas: & uidete quæ sit uia bona & ambulate in ea, Moysi
Ose.2.b Et uidelicet, Iesu, Iudicũ & Regũ libris, Esaiaq; & Hieremia, & alijs ꝓphetis. In omnib⁹ uiarũ principijs fabricat̃ lupanar suũ: qui ad peruersitatẽ doctrinæ, testimonijs male abutit̃ scripturarũ, & dicit: Hæc ait Esaias: hæc dicit Osee: hæc locutus est Moyses: hæc Daniel. Et pulchre non in medijs uijs, nec in uiarũ terminis ponit lupanar suũ, sed in principio. Si em̃ ad scientiã & profunda diuinorũ uenerit librorũ, errare nõ poterit. Excelsum quoq; suum siue basim facit in omni platea: ethnicorũ se & impiorũ lasciuiæ uitijsq; permittens: etiam inter ipsos hæreticos cũ ab eis fuerit deturpata, nõ habens gratiam: sed patens cõtemptui: quia facile præteritam fidei perdidit castitatẽ. Hoc autẽ q̃d̃ (ut supra diximus) in hebraico nõ habet̃: Fornicata es tripliciter in filiabus tuis: siue ad hierusalem iuxta literam dicitur: quod omni genere in suis oppidis & uiculis fornicata sit: & nullus remanserit angulus uel platea, ubi non idololatriæ signa condiderit: Siue ecclesiæ credentibusq; decœptis, qui nõ audierũt illud
1.Tess.5 Apostoli: Ipse autem deus pacis sanctificet uos per omnia: ut integer spiritus uester & anima & corpus sine querela in die aduentus dñi nostri iesu Christi seruetur: sed omni genere fornicati sunt, & corpore, & anima, & spiritu. Legimus
Pro.22.c in Prouerbijs: Tu autem scribe ea tripliciter: ut respondeas sermones ueritatis, qui ꝓponuntur tibi. Et iubetur nobis, ut eloquia ueritatis, id est scripturas sanctas intelligamus tripliciter. Primum, iuxta literam: sc̃d̃o, medie per Tropologiam: tertio, sublimius; ut mystica quæq; noscamus. Se-
1.Cor.10.b cundum literam, illud est: Neq; fornicemur, sicut quidam eorum fornicati sunt: & ceciderũt una die uigintitria milia.

Et: Nolite

2.Co.10.b Et nolite murmurare, ſicut quidã de eis murmurauerũt: & perierunt ab exterminatore. Medie autẽ & iuxta Tropologiam, quando recedimus a litera: & paululũ ad altiora conA 1.Co.9.b ſcendimus: dicente Apoſtolo: Scriptum eſt: Non alligabis os boui trituranti. Statimq; ſequitur: Nunquid de bobus cura eſt deo? An propter nos utiq; locutus eſt? Extrema autem, id eſt tertia & ſublimis ſacraq; intelligentia: iuxta illud eiuſdem Ephe.5.g Apoſtoli: Propterea relinquet homo patrẽ & matrem, & adhærebit uxori ſuæ. Sacramentum hoc magnum eſt. Ego autẽ dico in Chriſto & in eccleſia. Filiæ autẽ ſunt eccleſiæ fornicantis, credentium prius, & poſtea deceptorum in hæreſi animæ: quarum culpa refertur ad matrem.

a ¶ Sed quaſi mulier adultera/ quę ſup virũ ſuũ inducit alienos ꝛc. Hoc quod in Lxx. ſcriptum eſt, ſimilis tui: in hebraico nõ habetur: & lectionis conturbat ordinem: & facit non minimam quæſtionẽ: quæ mulier cui⁹ ſimilis ſit: cum hieruſalem ipſa, mulier adultera eſſe dicat. Tulit igitur B hieruſalẽ rerũ omniũ abundãtiã qua fuerat uiri liberalitate donata: & dedit eã alienis, dæmonibus uidelicet & idolis: iuxta illud qd̃ ſcriptũ eſt in Oſee: Oſee.2.b Et hæc non cognouit: quia ego dedi ei tritiCum, & uinũ, & oleũ, & argentũ multiplicaui ei: ipſa ꝙo argentea & aurea fecit Baalim. Vnde iratus ſtatim infert: Propterea conuertam & auferam tritiCum meum in tempore ſuo: & uinum meũ in tempore ſuo: & tollam ueſtimẽta mea, & linteamina mea: ut nõ operiam ultra ignominiam ei⁹: & nunc reuelabo immũdiciã eius in conſpectu amatorũ illius: & nemo eruet eam de manu mea. Cũq; omes mulieres fornicãtes ſoleant accipere mercedes ab amatoribus ſuis: hieruſalẽ fecit cõtrarium: ut magis daret q̃ acciperet. Et ut largitatẽ mercedis oſtẽderet: Onerabat (inquit) eos ut uenirẽt ad ſe p̃ circuitũ: ne quis eſſet uicinus q̃ ei⁹ ignominiæ nõ miſereret. Et quidẽ hieruſalẽ in hoc q̃q; uicit alias meretrices: ut nõ ſolũ ſua daret quæ pro ritu turpitudinis labore quæſiuerat, ſed & munera maritalia amatoribus & ſtupratoribus ſuis tribueret. Tantaq; fuit expoſitio adulteræ ad omnẽ turpitudinis magnitudinẽ: ut nõ ſolũ præſentib⁹, ſed etiã futuris meretricibus præferat. Vñ & nos iuxta Symmachũ interpretati ſumus: Et poſt te nõ erit fornicatio. Collatione eñ tui, omnis deinceps fornicatio leuior exiſtimabit̃. Quicquid de hieruſalem dixim⁹, refer ad eccleſiam aiaſq; credentiũ: quæ munera maritalia, aurũ uidelicet in ſenſu: & argẽtũ in eloquio: & ueſtimẽta quib⁹ fœditas nr̃a ac turpitudo uelat̃, dant amatorib⁹ ſuis: uel cõtrarijs fortitudinib⁹, uel magiſtriſ dogmatũ peruerſorũ: qñ aſſerunt nihil nocere luxuriã: & paſſiuã libidinẽ, iuxta corporis genitalia, coitũ naturali lege depoſcere: cibis oĩb⁹ indifferẽter utendum: qui ad hoc facti ſunt, ut ſumant̃. Prudentiã in eo tm̃ neceſſariã, ut ſibi proſit: nec iuſticiã habere locũ, quæ ſi ualeat, mendicandum ſit: & cætera huiuſcemodi. Quæ accipiens miſera hierl'm, in qua uiſio pacis eſſe deberet: acumen ingenij & eloquij uenuſtatem, uertit in turpitudinẽ. Et p̃ amatorib⁹ ſuis aduerſum maritũ ornata proceſſit: his ornamẽtis in quibus in boni abuſionẽ a uiro D fuerat ornata. Q d̃q; ſequitur: Et donabas eis ut intrarẽt ad te undiq; ad fornicandum tecũ: omne gen⁹ ſignificat p̃ctorũ: ut nõ uno ſit cõtenta delicto, ſed peccandi ſuſtineat famem: & cõtra iura naturæ omnib⁹ turpata mẽbris, uſq; ad ẏticẽ polluatur. b ¶ Propterea meretrix ꝛc. Primum hiſtoriæ fundamenta iaciam⁹. Quia hæc & illa feciſti, quæ ſuperior ſermo cõprehendit: idcirco audi meretrix quæ feceris, & quæ paſſura ſis. Effudiſti æs tuũ q̃a me acceperas: & dediſti mercedem amatorib⁹ tuis, quæ accipere debueras: & interfeciſti filios tuos, dum eos offerres idolis: ut non ſolum adultera, ſed & parricida extiteris. Idcirco cõgregabo ſup te oẽs amatores tuos, cũ quibus fornicata es: tam eos q̃s dilexiſti, q̃ illos q̃s oderas: & adulterarũ te lege nudabo: ut oẽs uideãt turpitudinẽ tuã: & genitalia, ꝓp̃ quæ pri⁹amoris amẽtia ferebant̃. Hæc aũt oia p̃ Metaphorã mulieris adulteræ & homicidæ: quæ nõ ſolũ cõtra uirũ ſuũ fornicata ſit, ſed & filios interfecerit, dicunt̃ ad hieruſalẽ: & q̃ cõgregãdæ ſint uniuerſæ gentes aduerſum eam quarũ adorauerit idola: & omia dei munera in cultũ eorũ cõuerterit: & deſtruat̃ tẽplum Baal: & aræ omis ciuitatis incẽdio ſubuertant̃: nihilq; in ea remaneat.

HEB. Sed q̃ſi mulier adultera, quæ ſup uirũ ſuũ inducit alienos: omnib⁹ meretricibus dant̃ mercedes: tu autẽ dediſti mercedes cunctis amatorib⁹ tuis: & donabas eis ut intrarẽt ad te undiq; ad fornicandum tecũ. Factũ q̃ eſt in te contra conſuetudinẽ mulierũ in fornicationibus tuis: & poſt te nõ erit fornicatio. In eo eñ q̃ dediſti merces, & mercedes nõ accepiſti: factũ eſt in te cõtrariũ.

b Propterea meretrix audi uerbũ dñi: Hæc dicit dñs deus: Quia effuſum eſt æs tuum, & reuelata eſt ignominia tua in fornicatione tua ſup amatores tuos, & ſup idola abominationũ tuarũ in ſanguine filiorũ tuorũ q̃s dediſti eis. Ecce ego congregabo oẽs amatores tuos, quib⁹ cõmixta es: & omes q̃s dilexiſti cũ uniuerſis quos oderas: & congregabo eos ſuper te undiq;: & nudabo ignominiam tuã corã eis: & uidebũt omnẽ turpitudinẽ tuã. Et iudicabo te iudicijs adulterarum, & effundentium ſanguinẽ: & dabo te in ſanguine furoris & çeli: & dabo te in manus eorũ: & deſtruent

ſep. des. Mulier adultera ſibis tui, a uiro ſuo accipiẽs mercedes: omib⁹ qui fornicabant̃ cũ ea, dabat mercedes: & tu dediſti mercedes cunctis amatorib⁹ tuis: & onerabas illos ut uenirent ad te p̃ circuitũ in fornicatione tua. Et factũ eſt in te peruerſum cõtra mulieres in fornicatione tua: & poſt te nõ fũt fornicatæ: in eo q̃ dares mercedes, & mercedes nõ ſunt datæ tibi: & factũ eſt in te p̃uerſum. Propterea meretrix audi ẏbũ domini: Hæc dicit adonai dñs: Quia effudiſti æs tuũ & reuelabitur ignominia tua in fornicatione tua ad amatores tuos: & in omes cogitationes iniquitatum tuarũ: & in ſanguine filiorum tuorũ, q̃s dediſti eis. Ideo ecce ego ſup te cõgregabo oẽs amatores tuos, quib⁹ cõmixta es: & omes q̃s dilexiſti cum uniuerſis q̃s oderas: & congregabo eos ſup te p̃ circuitũ: & reuelabo malicias tuas ad eos: & uidebũt cunctã ignominiã tuã: & ulciſcar te ultione adulterarũ & effundentium ſanguinẽ: & ponã te in ſanguine furoris & çeli: & tradã te in manus eorũ: & ſuffodient

Et ſicut ſolent cõtra adulterã oẽs lapides iacere & trucidare meretricẽ, ut ſingulorũ uulnerib⁹ occidaẽ: ita ut oẽs mulieres pœnam uideant fornicariæ: ſic in cõſpectu aliarũ in circuitu ciuitatũ & oĩm nationũ deſerẽdã hieruſalẽ. Et hoc fieri, ut deſinat fornicari: & nõ det ultra mercedes amatorib⁹ ſuis: & requieſcat indignatio dei: nec iraſcaẽ ei quã amare deſierit. Ex q̃ ꝓſpicim⁹ grandẽ offenſam eſſe nequaq̃ curæ haberi a deo, ſed permitti hominẽ ſceleribus ſuis atq; peccatis. Auferetur (inquit) ẓelus meus a te: & requieſcã, nec iraſcar amplius, quaſi alienæ, & quæ a me receſſerit: & quam æternæ tradiderim nuditati. Si autem hoc paſſa eſt hieruſalẽ, quia cum idolis fornicata eſt: quid eam paſſuram putam⁹, qñ dei filiũ trucidarit? Et hæc ait uniuerſa feciſti: oblita beneficiorũ priſtinorũ: & me ad iracundiam prouocaſti: ſiue cõtriſtaſti me: quẽ bonis operib⁹ debueras ad gaudia prouocare. Propterea & ego reddidi tibi opera tua in caput tuũ. Et cum te ſubuertero o adultera, tñ minus in te iræ meæ exercebo, q̃ meruiſti: quo & in hoc diuina clæmẽtia demonſtreẽ: ut maiora ſint peccata q̃ pœnæ. Iuxta Tropologiam, omnis anima accipit a deo pecuniã ſpiritualẽ: ſcd̃m illud euãgelij qd̃ dicitur in parabolis: Quinq; & duum, & unius talentorum: & ſeruorũ decẽmnas ſingulas accipiẽtium: qui cum egerint negligenter, debitores fiunt quinq̃ginta denariorũ & quingentorum: & ꝓpter hoc præſentibus amatoribus, quos dæmones contrariaſq; uirtutes intelligimus, reuelaẽ ignominia hieruſalẽ: uel in die iudicij, uel in tẽpore pœnitẽtiæ qñ corripiunt. Et pri⁹ quidẽ ſolus omnipotens deus cernit occulta: dicẽte ſermone euãgelico: Et pater q̃ uidet in abſcõdito. Et in alio loco: Scrutãs corda & renes deus. Et in Regũ uolumine: Tu ſolus noſti corda cunctorũ filiorũ hoĩm. Qñ ꝟo fuerit expletũ: Nõ eſt abſcõditũ qd̃ nõ manifeſteẽ, & opertũ qd̃ nõ reueleẽ. Et in alio loco: Nolite añ tẽp⁹ iudicare, donec ueniat dñs: qui illuminabit abſcõdita tenebrarũ: & manifeſtabit cõſilia cordiũ: & tunc laus unicuiq; erit a deo: & cũ correptionis temp⁹ aduenerit, tunc implebiẽ illud Oſee: Nunc circũdederũt eos cogitationes ſuæ. Et in alio loco: Inter ſe cogitationib⁹ accuſantibus ſiue defendẽtib⁹ in die, qñ iudicabit deus abſcõdita hoĩm. Et rurſum: Ecce hõ, & opera eius añ faciẽ illius. Et uidebũt oẽs turpitudinẽ ei⁹ qui priũs cũ ea fuerãt fornicati: & dabit eã deus in ſanguine furoris & ẓeli. Plen⁹ eſt eñ furor uiri cõtra uxorẽ adulterã: & nullo precio põt redimi. Sanguis autẽ filiorũ ſic intelligi põt: ut filios appellemus hieruſalẽ λογισμοὺς καλοὺς: i. cogitationes bonas, quæ a deo hoĩb⁹ inſitæ ſunt: quos interficit adultera, qñ ad mala opera declinauerit. Prodeſt ãq; hieruſalem, ut ſuffodiaẽ lupanar eius: & oĩs fornicationis ei⁹ ſeminariũ deſtruaẽ. Cũ eñ hoc factũ fuerit, mercedes ultra non dabit: & requieſcet dei indignatio: & nequaq̃ eam ẓelabitur, de illius caſtitate ſecurus: uidelicet iuxta eos qui in bonã partẽ accipiũt quæ dicunt. Alij ꝟo (ut ſupra diximus) ad contrariã partem referũt: ut magnæ iræ dei ſit nõ iraſci, cũ ſemel cõtemſerit fornicantẽ: & de ſalute illi⁹ deſperauerit. Sin autẽ hæretici qui uetus nõ recipiunt inſtrumentũ: iuxta Lxx. æditionẽ, in hoc loco reprehenderint illud qd̃ dictũ eſt: Et contriſtabas me in oĩbus iſtis: eo q; de⁹ nõ ſolũ irã recipiat, ſed & mœrori ſubiaceat atq; triſticiæ: interrogem⁹ eos quõ illud ſuſcipiãt, qd̃ certe boni dei mãdatũ eſt: Nolite contriſtare ſpiritũ ſanctũ dei, in q̃ ſignati eſtis in die redẽptionis. Quicquid eñ dixerint in defenſionẽ illius teſtimonij, hoc nos in ſatiſfactionem præſentis ſermonis aptabim⁹. a Ecce oĩs ῥẽ. Poſt κατάλογον uitiorũ & correptionis hierſm, q̃ ad ſalutẽ: aptaẽ ei tritũ uulgi ſermone ꝓuerbiũ: ſiue ut Lxx. tranſtulere, parabola: Qualis mater, talis & filia. Mater aũt hierſm ſicut & ſuꝑ, & in cõſequentibus ſcriptũ eſt, cethæa appellaẽ, interpretaturq; inſaniẽs, ſiue in amẽtiã uertens: q̃ quæ ſæculi huj⁹ incẽtiua mõſtraṅ, quæ captiuã animam ducunt ad interitũ, & a uiro ſuo ſeparãt: haud dubiũ quin ꝟbũ dei doctrĩaq; dicaẽ: Et ſoror ſororũ ſuarũ, ut poſt paululũ lecturi ſum⁹ ſodoma uocaẽ & ſamaria: q̃rũ altera gẽtilẽ uitã luxuriãq; ſignificat: altera, hæreticorũ decipulas. Porro qd̃ in Lxx. legiẽ: ſoror es ſororũ tuarũ, quæ repulerũt uiros ſuos & filios ſuos, non habet ſenſum. Quas eñ alias ſorores habebant ſodoma & ſamaria, quæ ſorores ſunt hieruſalẽ? Et hoc quærẽdũ, q̃s uiros ſodoma ſamariaq; dimiſerint, & q̃s proiecerint filios. Niſi forte poſſim⁹ hoc dicere, q; ſemp errãtiũ fluctuẽt pedes: nec ſint ſolida ueſtigia quæ cõtra ꝟitatẽ ſunt: ſed huc illucq; diſcurrãt: & circũferaṅ oĩ uento doctrinæ, dũ de falſitate tranſeunt ad aliã falſitatẽ. Et cũ in primis fruſtra ſe ſudaſſe cognouerint, ad ſcd̃a tertiaq; tranſcẽdant.

HEB. & deſtruent lupanar tuũ: & demolientẽ proſtibulũ tuũ: & denudabũt te ueſtimẽtis tuis: & auferent uaſa decoris tui: & derelinquent te nudam, plenãq; ignominia. Et adducẽt ſuper te multitudinẽ: & lapidabũt te lapidib⁹: & truncabũt te gladijs ſuis. Et cõburẽt domos tuas igni: & facient in te iudicia in oculis mulierũ plurimarũ: & deſines fornicari: & mercedes ultra non dabis. Et requieſcet indignatio mea in te: & auferet ẓelus me⁹ a te: & quieſcã, nec iraſcar amplius: eo q; nõ fueris recordata dierũ adoleſcẽtiæ tuæ: & ꝓuocaſti me in omnibus his. Quapropter & ego uias tuas in capite tuo dedi ait dñs de⁹: & nõ feci iuxta ſcelera tua in omnibus abominationib⁹ tuis.

8 Eccẽ oĩs qui dicit uulgo prouerbiũ, in te aſſumet illud dicẽs: Sicut mater, ita & filia ei⁹. Filia matris tuæ es, quæ ꝓiecit uirũ ſuũ, & filios ſuos: & ſoror ſororũ tuarũ tu, quæ proiecerunt uiros ſuos & filios ſuos.

Mater ueſtra

SEP. & ſuffodient lupanar tuũ: & deſtruẽt baſim tuã: & nudabunt te ueſtimẽtis tuis: & tollent uaſa gloriationis tuæ: & derelinquẽt te nudã & plenã ignominiæ: & adducent ſuper te multitudinẽ: & lapidabũt te lapidib⁹: & truncabunt te gladijs ſuis. Et ſuccẽdẽt domos tuas igni: & faciẽt in te ultiones corã mulieribus plurimis: & auertam te a fornicatione: & mercedes ultra non dabis: & immittam furorẽ meũ ſuper te: & auferet ẓelus meus a te, & requieſcam: & nõ ero ultra ſollicitus: quia non es recordata diei infantiæ tuæ: & contriſtabas me in his omnibus. Et ecce ego uias tuas in caput tuũ dabo dicit adonai dominus: & ſic feciſti iniquitatẽ ſup cunctis iniquitatib⁹ tuis.

Hæc ſunt oĩa quæ dixerũt cõtra te in parabola dicentes: Sicut mater, & filia. Filia matris tuæ tu es, quæ repulit uirum ſuũ, & filios ſuos: & ſoror es ſororum tuarum quæ reppulerunt uiros ſuos, & filios ſuos.

Mater ueſtra

Tropo.

Matth. 25. b

Ibi. 6. a
ꝑs. 7. c
3. Reg. 8. d
Luc. 12. a
1. Co. 4. d
Oſee. 7. a
Rom. 2. c

Ephe. 4. c

Amos. 6. a

A trāſcēdant. a ¶ Pater via hethęi & pr̄ veſter amorr̄ę⁹ ⁊c̄. Sup̄ dixerat: Pater tuus amorræus, & mater tua cethæa, hic ordine & numero cōmutato: Mater ueſtra cethæa, & pater ueſter amorræus. Cum enim ſcelera profecerint, ſcindunt in partes: & unione deſerta, in turbam proficiunt ac multitudinē: quæ cum Ieſu nō ualet ad montana conſcendere. Sorores autē hieruſalē ſamariā & ſodomā: quarū altera a ſiniſtris, altera a dextris eſt: etiā ſcd̄m intelligētiā corporalē ſi de templo hieruſalē orientē aſpicias, approbabis. Maiorq; dicit̄ ſamaria qa prior peccauit, & ab aſſyrijs ducta eſt in captiuitatē: & minor ac iunior ſodoma, quæ referēt ad gentium turbā. Alioquin eo tēpore ſodoma non erat: quæ prius q̄ in ſcripturis legam⁹ hieruſalem, cū gomorra, adama, & ſeboim, diuino fuerat igne deleta. Media autem inter duas ſorores hieruſalem: quæ alio nomine appellat̄ Iuda, a Chaldæis ducta eſt in babylonem: multoq; hieruſalem ſceleratiora peccauit q̄ ſamaria & ſodoma, in tēplo adorās idolum ęli: & poſtea dei filium interficiēs.

B Tropo. Porro ſcd̄m Tropologiam, ſamaria & ſodoma. i. hæretici & ethnici, ſæpe leuiora cōmittunt, q̄ hi qui putant̄ hieruſalē, hoc eſt, eccleſiaſtici. Vñ ad Corinthios dicit̄: Qui credebant quidē in Chriſtum, ſed malis operibus præmebant̄: Omnino audit̄ inter uos fornicatio; & talis fornicatio qualis nec inter gentes quidē: ita ut uxorē patris quis habeat, & cætera. Solent hæretici, qui tamē uetus ſuſcipiūt inſtrumentū, tres naturas ex hoc loco intelligere: ſpiritualē, animalē, atq; terrenam: Et ſpiritualē referunt ad hieruſalē: animalē, ad ſamariam: terrenā, ad ſodomā. Quos breuiter iterrogem⁹, quō tres naturæ, ſpiritualis, animalis, & terrena: quæ utiq; inter ſe diuerſæ ſunt, unam matrē & unum patrē habere dicant̄: q̄ figmēto eorū nō congruit. Et quō aialis & terrena natura, iuxta hunc eundē, pphetā reſtituant̄ in antiquū ſtatū, id eſt in ſpiritualē: q̄d & ipſum eorū rationib⁹ cōtrariū eſt. Q2 autē ſamaria intelligat̄ in hæreſibus: & in Oſee, ppheta & in multis alijs locis, præcipueq; illo teſtimonio cōprobat̄: Væ qui deſpiciūt ſion: & qui cōfidunt in monte ſamariæ: uinde miauerunt principia gentiū. Omnes em̄ hæretici deſpiciunt ſion, quæ interpretat̄, ſpecula, & referēt ad eccleſiam: & confidunt ſibi in monte ſamariæ: in ſuperbia uidelicet dogmatū peruerſorū, quæ putant eſſe ſublimia: & per has prædicationes fraudulentas, uindemiant atq; populant̄ principia gentium: ut miraculo doctrinarū, potētes quoſq; gentilium ad errorē hæreticū pertrahant. b ¶ Viuo ego ⁊c̄. Q̄d poſuere Lxx. hoc habebat ipſa & filiæ eius, in hebraico nō habet̄. In ueteri teſtamento, dei iuramentū eſt: Viuo ego dicit dñs. In nouo autē: Amē amē dico uobis. Sin aūt hoc cōe cū cæteris eſt: Deus Abrahā, deus Iſaac, & deus Iacob: nō eſt de⁹ mortuorū, ſed uiuentiū: Et in alio ſoco: Placebo dño in regione uiuētiū: quærim⁹, quā rōne cōmune uocabulum, pprie ſibi uēdicet de⁹. Sed quō dicit̄: arbor bona, & bon⁹ hō, & bon⁹ paſtor, & bon⁹ ſeruus: nemo autē abſolute bon⁹, niſi ſolus deus: ſic cū angeli cæteræq; uirtutes, patriarchæ q̄q; & pphetæ, atq; apli ſint uiuentes, cōparatione dei oīpotētis, mortui appellantur. Quis eſt enim hō q̄ uiuit, & non uidebit mortē? Vnde & aplus Paulus de deo: Q̄ui ſolus inquit habet immortalitatē, & lucē habitat inacceſſibilē. Et de fonte uiuētiū: Vita inquit nr̄a abſcōdita ē cū Chriſto in deo. Iſte igit̄ q̄ iurat & loquit̄: Viuo ego dicit dñs, deſcribens ſodomæ & filiarū ei⁹ ſcelera, primā ſuperbiā poſuit; ppriū diaboli: primūq; peccatū. Vñ idem Aplus: Ne inflat⁹ ait ſuperbia in iudiciū incidat diaboli: ppr̄ quā de cœlo corruit. Dixerat enim: Fortitudine faciā: & ſapiētia intelligētiæ auferam terminos gētiū: & robur earū deuaſtabo: & cōmouebo ciuitates habitatas: & orbē terrarū totū apprehendā manu ſicuti nidum: & ſicut cōfracta oua auferam. Et ſuperbis deus reſiſtit: humilib⁹ autē dat gratiā. Legim⁹ & in alio loco: Q̄uid ſuperbis terra & cinis? Et euāgeliū refert phariſæi ſuperbiā, publicani humilitate ſuperatā: cui⁹ ſeminariū, eſt ſaturitas panum, & rerū oīm abundantia & ociū: Siue ut Lxx. tranſtulerunt: delitiarū luxuriæq; opulentia. Diues ille in euangelio purpurat⁹, nihil aliud referēt habuiſſe criminis: niſi q̄ opib⁹ & diuitijs affluēs, in tantā eruperat ſuperbiā: ut manū ægenō & pauperi Laçaro nō porrigeret: & ſic oblitus ſit cōditionis ſuæ: ut ne hoc q̄dē miſero daret, q̄d̄ pſciendū erat. Ob quā cauſam & in alio loco ſcribit̄: Q̄is q̄ ſe exaltat, humiliabit̄: & q̄ ſe humiliat, exaltabit̄. Superbia, ſaturitas panis, rerū oīm abundātia, ociū & deliciæ, pctm̄ ſodomiticū ē: & ppter hoc ſequit̄ dei obliuio: quæ præſentia bona putat eſſe perpetua: & nunq; ſibi neceſſarijs indigēdū. Quapropter & lege præcipitur: Attēde ne comedēs & bibēs & ſaturatus, ædificatis domib⁹ optimis: habēſq; oues & boues, argētū & aurū, obliuiſcaris dñi dei tui. Et in alio loco de iſrl̄ ſcriptū eſt: Manducauit & bibit, & ſaturat⁹ eſt, & impinguat⁹: & calcitrauit dilect⁹. Q̄d ſciēs & ſapiētiſſim⁹ oīm Salomō in Prouerbijs deprecat̄: Tribue mihi neceſſaria & quæ ſufficiāt: ne ſaturat⁹ mendax fiam & dicā: Quis me uidebit? aut paup effectus, furer;

a HEB. Mater ueſtra hethæa & pater ueſter amorræus: & ſoror tua maior ſamaria, ipſa & filiæ ei⁹ quæ habitant ad ſiniſtram tuam. Soror autē tua minor te, quæ habitat a dextris tuis ſodoma & filiæ eius. Sed nec in uijs earum ambulaſti, neq; ſcd̄m ſcelera earū feciſti: paulo minus pene ſceleratiora feciſti illis in b omnibus uijs tuis. Viuō ego dicit dominus: quia nō fecit ſodoma ſoror tua ipſa & filiæ eius: ſicut feciſti tu & filiæ tuæ. Ecce hæc fuit iniquitas ſodomæ ſororis tuæ: ſuperbia, ſaturitas panis: & abundantia, & ocium ipſius & filiarum eius: & manum ægeno & pauperi nō porrigebant. Et eleuatæ ſunt, & fecerunt abominationes coram me: & abſtuli eas ſicut uidiſti. Et ſamaria dimidium peccatorum tuorum non peccauit: ſed uiciſti eam ſceleribus tuis: & ſEP. Mater ueſtra chettæa & pater ueſter amorræus: ſoror ueſtra ſenior ſamaria, hæc & filiæ ei⁹ quæ habitant a ſiniſtris tuis: & ſoror tua iunior te, quæ habitat a dextris tuis, ſodoma & filiæ eius: & nec ſic quidē in uijs ei⁹ ambulaſti: neq; ſcd̄m iniquitates illi⁹ egiſti: paulo minus & trāſgreſſa es eas in oīb⁹ uijs tuis. Viuo ego dicit adonai dñs: ſi fecit ſodoma ſoror tua, hæc & filiæ eius, ſicut feciſti tu & filiæ tuæ. Verūtm̄ fuit iniqtas ſodomæ ſororis tuæ ſupbia in ſaturitate panum: & in abūdātia. Delitijs affluebat ipſa & filiæ eius: hoc habebat ipa & filiæ ei⁹: & manū paupis & ægeni nō aſſumebāt: & gloriabant̄ magnifice: & fecerūt iniqtates in conſpectu meo: & abſtuli eas ſicut uidiſti. Et ſamaria dimidiū pctōrū tuorū nō peccauit: & multiplicaſti iniqtates tuas ſup eas.

C Nu.14.d Iob.13.b Mar.12.c pſ.114.b

Lu.18.d

pſ.88.g

1.Timo.6.c

Ibidem.3.b

D

Eſa.10.c

Iacobi.4.b

Eccl.10.b Luc.18.b

Ibi.16.c

Ibi.14.c

Deu.8.b

Ibi.32.b

Pro.30.b

1.Co.5.a

Amos.6.a

furer,& peierē nomē dei mei. Qđ ꝙ sequiē: Et iustificasti sorores tuas in cūctis abominationib⁹ tuis,q̄s operata es: nō simpliciter iustas Sodomā & Samariā eē decernit,sed cōparatione deteriorū: quō & publican⁹ (de q̄ supra dixim⁹) nō absolute iustus dicit̄,sed collatione peioris. Et tamē cū tales sint Sodoma & Samaria, ne dimidiū quidē peccauerūt cōparatione hierusalem. Seruus ēm qui scit uoluntatē domini sui & non facit eam, uapulabit multis. Et: Potētes potēter tormēta patient̄. Porro qđ pro delitijs,ociū in hebraico cōtinetur: sciendū ad illū sensum pertinere: In desyderijs est oīs anima ociosi: ꝙ uidelicet semp aliquid agendum sit: ne animi pectoris nostri cessante manu,malarū cogitationū sentibus occupetur. a ¶ Ergo & tu porta ꝓfusionē tuā &c. Secunda post naufragium tabula est: cum peccaueris, erubescere: & non illi subiacere increpationi, quæ contra hierusalē dicit̄: Facies meretricis facta ē tibi: nescis erubescere. Portat autem tormentum suum, qui ꝓpria torquet̄ cōscientia: & in isto sæculo sustinet ꝓpria uoluntate cruciatum, ne æterna tormenta sustineat. Corrūpimusq̄ fratres nostros uel sorores peccatis nostris,q̄ñ ꝑ nostra peccata ad maiora scelera ꝓuocañ. Qđ dico, ita fiet manifestius:

Finge aliquē in sacerdotali culmine cōstitutū nō bñ uiuere: & deturpare operibus dignitatē: Nonne imitatione uitiorū eius,laicus frater corrumpit̄? Nam & qui unū de minimis scandaliçauerit,mola collo alligata, præcipitat̄ in ꝓfundū. Sorores quoq; hierusalē sodoma & samaria iustificant̄: nō quo per se iustæ sint,sed ut diximus comparatione peioris. b ¶ Ergo & tu cōfundere & porta ignominiā tuā &c. Confusionē sequit̄ ignominia: ignominiā,correptio: correptionē, consolatio: consolationē,salus: iuxta illud Apī: Tribulatio operat̄ patientiā: patiētia,ꝓbationē: ꝓbatio,spem: spes autē non cōfundit. Haud dubiū quin in futurū: quia in præsentiarū,sua ꝑ confusionē pctā deleuit. Tale quid & illud euangelij sonat: Est cōfusio quæ ducit ad mortem: & est cōfusio quæ ducit ad uitā. Spūs q̄q; sanctus pctōres hortat̄ in psalmis: Cōfundant̄ & reuereant̄ oīes inimici mei: cōuertant̄ retrorsum,& cōfundant̄ ualde uelociter. Scriptum est & in alio loco: Dic tu primū pctā tua, ut iustificeris. Et rursum: Iustus accusator sui est in principio sermonis. Nō igit̄ mirū si prouocet̄ hierusalē ad confusionē & ignominiam: quæ in tantū peccauit,ut iustificaret sorores suas: cui deinceps dicitur: Et tu & filiæ tuæ reuertimini in antiquū statū. c ¶ Et cōuertā restituēs eas &c. Grandis profectus hierusalem: ut post cōfusionē & ignominiā,quā illatā sibi dei iudicio liberter excepit atq; portauit, dicēs: Iram dñi sustinebo, quoniā peccaui ei: promittat̄ ei restitutio in antiquū statum. Sed tñ q̄m cōparatione scelerū eius,iustificata est sodoma & samaria: quarū altera a dextris, altera a sinistris est: Primum restituitur cōuersio siue captiuitas sodomæ, ut interpretatus est Aquila. Sedo captiuitas samariæ: ut idem Aquilā & Symmachus transtulerunt: & nouissima restituetur hierusalem: quæ maiore fuerat iniquitate depressa: & peccatrices sorores cōparatione sui iustas esse mōstrauerat. Cui ēm dubiū, quin inter tres peccatores, immo impios, gentilē, hæreticum, eccleſiasticū, multo maiorib⁹ pœnis dignus sit, qui maioris fuerit dignitatis? Potentes ēm (ut dixim⁹) potenter tormenta patientur. Qui autē minimus fuerit, dign⁹ est misericordia. Et seruus qui scit uoluntatē dñi sui, & nō facit eam, uapulabit multis. Vnde & Petrus: Tēpus inquit, est, ut incipiat iudiciū a domo dñi. Et in hoc eodē ꝓpheta præcipit̄ secures habentibus: Asanctis meis incipite: ut extrema hierusalē, sororibus ante cōuersis & restitutis in pristinum statū, portet ignominiam suam: & confundatur & erubescat super his quæ peccauerat: & in omnib⁹ consolet̄ sorores suas, dū grauiora sustinet. Vel certe ideo cōfundat̄ & erubescat: quia deum ad iracundiā prouocarit. Ex q̄ perspicuū est, nō esse naturalē iram dei: sed nīis uitijs clarissimētissimū & mansuetissimū deū ad iracundiam ꝓuocari, dicente Apō: An diuitias bonitatis eius,& sustentationis,& patientiæ contemnis: ignorans quia bonitas dei ad pœnitentiā te prouocat? Sedm duriciā autē tuam & impœnitens cor, thesauriças tibi iram: quā deus naturaliter nō habet. Vnde & in alio loco scriptū est: Emisisti iram tuā quæ deuorauit eos sicut stipulā. Qđ ēm cōiunctū est, & in uno corpore copulatum, mitti nō potest: sed illud qđ extra corpus est. Verbi gratia: lancea, telum, sagitta, gladius. Legimus & in euangelio: Tolerabilius fore terræ sodomorū in die iudicij, ꝙm ei quæ apostolos non receperit. d ¶ Et sozor tua sodoma &c. Iudæi inter cæteras fabulas & interminabiles genealogias, & delyramenta quæ fingunt: etiā hoc somniant: in aduentu Christi sui, quē nos antichristū scimus: & in mille annorū regno, sodomā restituendā in antiquū statū: ita ut sit quasi paradisus dei & quasi terra ægypti: & samariā pristinā recipere fœlicitatē: ut de assyrijs reuertant̄ in terrā Iudæam. Legimus ēm decē tribus captas a Phul, & Salmanassar, & Teglathphalassar regib⁹ assyriorū: & usq; hodie ibi esse captiuas. Hierusalē q̄q; tunc esse fabricandā, & oīes filias eius, urbes uidelicet & uiculos & castella, quæ sub ipsius futura sint potestate: florituras ut prius floruerūt: & ipsam hierusalem auro & argēto, & preciosis lapidibus extruēdā: de qua & Esaias uaticinat̄: Constituam iudices tuos sicut prius: & cōsiliarios tuos sicut a principio: & post hæc uocaberis ciuitas iusticiæ, mater ciuitatū, fidelis sion: & nīra loquat̄ Apocalypsis: Et Dauid cantat: Bene fac dñe in bona uoluntate tua

Non fuit ab initio.

Luc.12.f
Sap.6.a
Gen.4.b
Hiere.3.b
Matth.18.a
Rom.5.a
Eccl.4.c
Ps.39.c
Esa.43.d
Pro.18.c
Rom.1.g
Exo.15.a
Matth.11.a
4.Reg.17.b
Esa.1.g
Apo.11.a
Ps.50

tua ſion:& ædificentᵉ muri hieruſalē. Et in alio loco: Edificabunt ciuitates Iudæ: & habitabunt & cōmorabuntᵉ ibi: & ſemē eorū in æternū dirigetᵉ. Nos aūt horū pfectā ſciētiā, dei iudicio relinquētes: īmo liquido cōfitētes, poſt ſecundū aduentum dñi ſaluatoris, nihil humile, nihil futurum eſſe terrenum, ſed regna cœleſtia quæ primum in euangelio promittuntur: hoc dicimus, q̄ in eccleſiæ ſtatu, cuncta cōpleta ſint, & quotidie compleanᵉ. Sodoma reuertitur in antiquum ſtatū: qñ naturæ ſuæ reddita gentilis prius & impia anima intelligit creatorē. Samaria recipit antiquā beatitudinē: hæretico/rum errore cōtempto, & iuncta doctrinæ: & fidei chriſtianæ. Cūq̄ illæ reuerſæ fuerint, & hieruſalē, uiſio pacis, quæ interpretatur eccleſia, reuertetur in priſtinum ſtatū. De qua ſcriptū eſt: Factus eſt in pace locus eius. Et: Hieruſalē quæ ædificatur ut ciuitas: cuius participatio eius in idipſum. Et in Apoſtolo: Quæ autē ſurſum eſt hieruſalē, libera eſt: quæ eſt mater noſtra. Et in eodē: Acceſſiſtis ad ſion montē & ad ciuitatē dei uiuentis hieruſalem cœleſtem: & milia angelorū frequētium. Et reuertetᵉ cum filiabᵍ ſuis: quæ in toto orbe diſperſæ ſunt. De q̄ plenius in Eſaiæ explanationibus diſſeruimus. a ¶ Nō fuit autē ſodoma ſoror tua audita in ore tuo ꝛc. Symmachus hunc locum ita interpretatus eſt: Quia non fuit ſodoma ſoror tua in auditu p os tuū in die ſuperbiæ tuæ, añq̄ reuelaretur ignominia tua, ſicut in tpe opprobrij filiarū ſyriæ: & omniū quæ in circuitu tuo ſunt filiarū palæſtinarū, quæ te ambiūt p gyrū: Scelus tuū & nefas tuū tu portabis. Theodotio hoc modo: Et nō erat ſodoma ſoror tua in auditu oris tui, in die ſuperbiæ tuæ, anteq̄ reuelareᵉ malicia tua: ſicut tempus opprobrij filiarū ſyriæ, & oīm p circuitū eiᵍ filiarū alienigenarū quæ abominanᵉ te p gyrū. Fornicationē tuā, & cōtamīationes tuas tu portaſti, dicit adonai dñs. Editioni Aquilæ congruit noſtra tranſlatio. Quas oīes poſui: ut ex collatione cūctarū, alicuius ſenſus poſſimᵍ reperire ueſtigiū: & interim abſq̄ aliorū præiudicio: ſic nobis uideᵉ lectionis ordo reddendus. In dieᵇ ſuꝑbiæ tuæ qñ peccabas, nō es recordata euerſionis ſodomæ ſororis tuæ, anteq̄ pateret malicia tua: quæ hoc tēpore reuelata eſt intantū, ut cunctis urbibᵍ ſyriæ & palæſtinæ quæ in circuitu tuo ſunt, fieres opprobrium. Quia igiᵉ uiciſti in ſcelere ſororē tuā: nec eiᵍ exēplo territa es, ne ſimilia ſuſtineres & phiberes pedē tuū: nunc aūt reuelata eſt ignominia tua, dei auſculta ſentētiā. Vel porta iuxta Lxx. uel portaſti, iuxta Aquilam & Theodotionē: uel portatura es, iuxta Symmachū, ſcelus & ignominiā tuā: ut poſtq̄ pœnas, p ſacrilegio ſuſtinueris: ueniā non ex pacto tuo, ſed ex mea clæmentia conſequaris. Syria hebræo ſermone dicit אֲרָם: quæ interpretatᵉ, ſublimitas. Et iuxta explanationē illiᵍ loci Eſaiæ, pphetæ, in quo Aram & Ephraim cōſentiūt cōtra Iudam & hieruſalem, ethnicorū argūta ſapiētia: & quæ ſibi ſublimitatem ſcientiæ repromittat, iūcta malitiæ hæreticorū, impugnat Iudam, in q̄ uera cōfeſſio eſt: & non pōt prævalere. Hic quoq̄ eadē arrogantia ſyriæ, id eſt philoſophorū cū filiabᵍ alienigenarū, in quibᵍ multiplex diuerſorum in gētibus dogmatū error oſtendit; illudit hieruſalem: & opprobrio habet eam cuiᵍ uitijs ſuperata eſt: b ¶ Quia hęc dicit dominus deus ꝛc. Ideo tibi dixi: ſcelus tuum & ignominiam tuam tu porta ſiue portaſti, aut portatura es, ut reci/pias q̄ mereris: quia deſpexiſti iuramētum meum: & irritū feciſti pactū meū. Cum autē fuerit expletū: ego occidam, & ego uiuificabo: ego percutiam, & ego ſanabo: tunc recordabor pacti mei, q̄ olim tecum habui: & ſuſcitabo tibi pactum, nequaq̄ legis q̄ præteriit, ſed pactū euangelij ſempiternū: ut cū recordata fueris uiarū tuarū: & receperis ſorores tuas maiores uel minores ſamariam & ſodomā earūq̄ ſocias: tribuā tibi eas in filias ſiue in probationem: Oportet em̄ & hæreſes eſſe, ut, pbati quiq̄ manifeſti fiant: non ex tuo merito, ſed ex mea miſcḋia: & tunc ſcias q̄ ego ſim dñs: & recorderis beneficiorū meorū: & cōfundaris, & dicas iuxta Apoſtolū: Qui nō ſum dignus uocari apoſtolus: quia pſecutus ſum eccleſiam dei. Et nō ſit tibi ultra aperire os præ cōfuſione tua. Sanctorū em̄ eſt aperire os, iuxta Apoſtolū qui ait: Os meū ad uos patet o Corinthij: & dñi ſaluatoris, qui aperiens os ſuū, docebat eos, dicēs & in pſalmo: Aperiam (inquit) in parabolis os meū. Peccatori autē dicitur: Peccaſti, quieſce. Et: Vt quid tu aſſumis teſtamentū meū per os tuū? Et: Nō eſt pulchra laudatio in ore pctōris. Sanctuſq̄ mereᵉ audire: Aperi os tuū & implebo illud. Ex quo intelligimus, etiā cū per miſcḋiam dei receperimus priſtinam gloriā: īmo acceperimus pactū euāgelij ſempiternū: poſtq̄ placatus fuerit nobis dñs in omnibᵍ quæ fecimus,

SEP. ab initio. Niſi fuiſſet ſodoma ſoror tua ad audiendum in ore tuo in diebus ſuperbiæ tuæ anteq̄ reuelarentur maliciæ tuæ, ſicut nunc eſt filiarū ſyriæ: & niſi hoc fuiſſet, quid factū eſſet tibi: & oīm in circuitu tuo filiarū alienigenarū, quæ circūdant te p gyrū? Impietates tuas & iniquitates tuas tu porta. Hæc dicit adonai dñs: Et faciā in te ſicut feciſti: ſicut deſpexiſti hæc ut præterires teſtamentū meū. Et recordabor ego teſtamenti mei, q̄ feci tecū in diebᵍ adoleſcētiæ tuæ: & ſuſcitabo tibi teſtamentū ſempiternū: & recordaberis uiæ tuæ: & deſpicieris cū receperis ſorores tuas te maiores cū iuniorib⁹ tuis: & dabo eas tibi in probationē, & nō ex teſtamēto tuo: & ſuſcitabo ego teſtamentū meum tecū: & cognoſces, quia ego dñs: ut recorderis & cōfundaris: & non ſit tibi ultra aperire os a facie ignominiæ tuæ: cū propicius fuero tibi iuxta oīa quæ feciſti dicit dñs deus.

Et factus eſt

E memoriam præteriti nos habere peccati: & ſemper os claudere: quia non ex operibus noſtris, ſed ex dei gratia ſaluati ſumus.

Ca. XVII

Et factum eſt verbū dñi ad me dicēs ꝛc. Q̃n ꝓphetæ dicitur: Propone ænigma, narra parabolam: ſiue ut Lxx. trāſtulerūt: narra narrationē, & dic parabolā, oſtēdit obſcurū eſſe qđ dicit. Nulli em̃ dubium, & ænigma & parabolam aliud præferre in uerbis, aliud tenere in ſenſibus. Et ſaluator em̃ ad ppm̃ loquebat in parabolis, quas ſecreto apſis diſſerebat. Ergo ænigma & parabolam ita debemus intelligere: quaſi ænigma & parabolā. Quæ autem in præſenti Eçechielis ꝓphetia aquilæ ꝓponunt. De prima nunc dicēdum eſt: de altera in conſequētibus diſſeremus. Et interim ſimplicem carpamus hiſtoriam.

F Aquila grandis magnarum alarū, longo mēbroꝝ ductu, plena plumis & uarietate: ſiue ut uertere Lxx. plena unguiū, Nabuchodonoſor rex chaldæorum eſt: de q̃ & Oſee

Oſee. 8. a loquit: Quaſi aquila ſuper domum dei. Iſte multis imperās nationibus & innumerabili uallatus exercitu: uenit ſuper domum dei, haud dubiū quin templum ſignificet: ſiue ut nunc ſcriptura dicit ad libanū: de quo loquit

Zach. 11. a Zacharias: Aperi libane portas tuas: & comedat ignis cedros tuas. Vlula abies, quia cecidit cedrus: qm̃ magnifici uaſtati ſunt. Et crebro templū qđ erat inclytū atq; ſublime, in ſcripturis ſanctis libanus appellatur. Tulitq; medullā cedri, & ſummitatē frondium eius euellit: & trāſportauit eam in terrā chanaan: in urbe negociatorū poſuit illam. Pro negociatorib⁹ ſiue negociationib⁹: muratā Lxx. trāſtulerūt. Indicat aūt Iekoniā regem Iuda: quem cœpit Nabuchodonoſor cū matre ſua & principibus populi, cūctiſq; opib⁹ hieruſalē & uaſis templi: & trāſtulit in babylonē, quæ eſt in terra chanaan, ibiq; conſenuit. De cuius poſtea genere, ſicut Matthæi euāgeliſtæ ſcriptura teſtatur: Dñs & ſaluator nr̃ natus ē ꝑ Salathiel & Zorobabel. Qui ꝑ tulit de ſemente eiuſdē terræ. i. de ſtirpe regia, Mathaniam patruum Iekoniæ: cuius uertit nomē & uocauit eum Sedechiam: & poſuit regē in hieruſalē: multiſq; præfecit populis. Et tn̄ in ſuperficie poſuit illū: nec poteſtatē eiꝰ alta imperij radice firmauit: ſed poſuit eū ut reſpiceret, & ſub poteſtate eſſet babylonia, ſiue humili ſtatura, reſpiciētib⁹ ramis eiꝰ ad eam: ut præeſſet quidē ppīs iudæorū: ſed reſpiceret ad babylonij iubētis imperiū. Hoc eſt em̃ qđ ſcriptura dicit: Humili ſtatura, reſpiciētib⁹ ramis eiꝰ ad eam, ſubaudit aquilā. Qđ apertius uertere Lxx. ortūq; eſt quod plantatū fuerat: & factum eſt in uineam infirmā & paruulam: ut tantū apparerent rami eius: ut uideretur quidem habere regnū: ſed ipſum regnū eius humile atq; infirmū, babylonij principis regeretur arbitrio. Hoc interim de præſenti capitulo, cui ſubnectamus & reliqua.

b Et factum eſt adla ꝛc. Aquila ſecunda. i. altera, & ipſa magna, plena plumis, multorū unguiū, ꝓpter rapacitatē & uaſtationē gētium pluriū, rex ægypti eſt Pharao. Et ecce uinea iſta, ſubaudit rex Sedechias, qui a Nabuchodonoſor in hieruſalem fuerat cōſtitut⁹: cœpit (inquit) mittere propagines ſuas ad eā: id eſt ad regē ægyptiorū legatos dirigere: & ab eo cōtra regē cui ſubditus erat, auxiliū poſtulare. Hoc eſt em̃ qđ ſcriptura

Ca. XVII

Et factum eſt ſermo dñi ad me dicens: Fili hoīs, ꝓpone ænigma, narra parabolā ad domū iſrl̃, & dices: Hæc dicit dñs de⁹: Aquila grandis magnarū alarū, longo mēbrorū ductu, plena plumis & uarietate uenit ad libanū & tulit medullā cedri. Summitatē frondiū eiꝰ euellit: & trāſportauit eam in terrā chanaan: in urbe negociatorū poſuit illā. Et tulit de ſemine terræ: & poſuit illud in terrā pro ſemine: ut firmaret radices ſuper aq̃s multas: in ſupficie poſuit illud. Cunq; germinaſſet, creuit in uineam latiorem humili ſtatura: reſpicientibus ramis eius ad eam: & radices eiꝰ ſub illa erāt. Facta eſt ergo uinea: & fructificauit in palmites: & emiſit ꝓpagines. Et facta eſt b aquila altera grandis, magnis alis, multiſq; plumis. Et ecce uinea iſta q̃ſi mittens radices ſuas ad eam: palmites ſuos extendit ad illam, ut irrigaret eam de areolis germinis ſui. In terram bonam: ſuper aquas multas plantauit eam: ut faciat frondes, & portet fructum: & ſit in uineam grandem. Dic: Hæc dicit dominus deus: Ergo ne proſperabitur? Nonne radices eius euellet: & fructum eius diſtringet: & ſiccabit omnes palmites germinis eius, & areſcet: & non in brachio grandi: neq; in populis multis, ut euelleret eam radicitus? Ecce plantata eſt: ergo ne proſperabitur? Nonne cū tetigerit

Ca. XVII

Et factus eſt ſermo dñi ad me dicens: Fili hoīs, narra narrationē: & dic parabolam ad domū iſrael, & dices: Hæc dicit adonai dñs: Aquila magna, magnarū alarū, longo ductu, plena unguiū: quæ habet ductū intrandi in libanum. Et tulit electa cedri: ſummitates teneritudinis auellit: & attulit eas in terra chanaan. In ciuitate murata poſuit illud: & tulit de ſemine terræ: & dedit illud in campo plantationē ſuper aquas multas: ut reſpiceret, poſuit illud: ortūq; eſt & factū in uineam infirmā & paruulā magnitudine: ut tantū apparerent rami eius ſub ea: & radices illius ſubter illam erant. Et facta eſt in uineā magnā: & fecit ꝓpagines & extendit ramos ſuos. Et facta ē aquila altera grandis magnarū alarū, pluri/mis unguib⁹: & ecce uinea hæc implicata erat ad eā: & radices eius ad illā: & ramos ſuos extēdit ad illam ut irrigaret eam cū gleba plantationis ſuæ. In campo bono, ſuper aquam multam ipſa impinguata eſt: ut faceret germina & afferret fructū: & eſſet in uineā grandē. Propterea dic: Hæc dicit adonai dñs: Si diriget? nonne radices teneritudinis eiꝰ: & fructꝰ illiꝰ cōputreſcet: & areſcent oīa quæ ex ea orta ſunt? Et nō in brachio magno, neq; in ppīo mīto: ut euellat eam a radicibus ſuis: & ecce impinguat. Nunquid diriget? Nonne ſtatim ut tetigerit

4. Re. 25. b Hiere. 39. a

4. Re. 25. b

Hiere. 34. a

A scriptura nūc dicit, ut irrigaret eam de areolis germinis sui: Quæ in terra bona a nabuchodonosor plantata erat: ut faceret frōdes, & afferret fructū & cresceret in uineam latiorē: ꝓpterea iubet ꝓphetæ, ut loquat ad uineam quæ a Nabuchodonosor plantata fuerat: & ramos suos ad aquilā ægyptiā miserat: Nūquid prosperabit: quia hoc facere conata est: & nō statim oēs propagines eius & palmites siccabunt? Et nō inquit in brachio grādi, neq; in ppło multo? Fugiens em Sedechias, & regis ægyptij auxilio destitutus, a ducib⁹ Nabuchodonosor in deserti hierichontijs comprehēsus est: & cuncti ei⁹ sōcij huc illucq; dispersi sunt: sicut in uo-
4.Re.25.b lumine Regū & Parali
Hiere.39.a pomenō, & Hieremiæ scriptum est. a ¶ Et factū est uerbū dñi ad me dicēs: Dic ad domum exasperantē &c. Hoc est ænigma', hæc est parabola, quod sub duabus aquilis & uinea, duos reges babylonis & ægypti scriptura mōstraret: & regem Sedechiam, qui cōtra iusiurandum, deserta amicitia Nabuchodo-
B nosor, se ad regē ægyptium trāstulit. Feriet inquit cū eo fœdus: & accipiet ab eo iusiurandum, ut custodiat pactum eius & seruet illud. Qui dissoluit ait pactum, nunquid effugiet? Ex q̄ discim⁹, etiā inter hostes seruādam fidem: & nō consyderandū cui, sed per quē iuraueris. Multo enim fidelior inuētus est ille qui, ꝓpter nomē dei tibi credidit & decœptus est, te, qui per occasionē diuinæ maiestatis hosti tuo, immo iam amico es molitus insidias. Quoniā (inquit) in loco regis qui constituit eum regē, cuius fecit irritū iuramentū: & soluit pactum
4.Re.25.b q̄ habebat cū eo, in medio babylonis morietur. Legim⁹ em Sedechiam captū, ductū esse in Reblatha: ibiq; interfectis filijs excæcatū: & instar feræ clausum cauea, translatū in ba-
Hiere.34.a bylonē. Vnde & scriptura cū uideat sibi esse cōtraria, tamen in utroq; uerissima est. Dictū em erat ad Sedechiam: Et intrabis babylonē, & nō uidebis eā. Intrauit em, quia ductus est babylonē: & nō uidit, quia fuerat excæcatus. Hoc autem q̄ sequit: Et non in exercitu grandi, neq; in populo multo, faciet cōtra eum Pharao prælium: in iactu aggeris, & in extructione uallorū, ut interficiat animas multas: Dupliciter intelligit, siue rex ægypti⁹ cōtra Nabuchodonosor regē babylonis ueniens, nō poterit præliari: neq; cum paruo exercitu tantæ resistere multitudini: siue ipse Sedechias expugnabit a Pharaone, a quo sperauit auxiliū: nō quo Pharao eum expugnauerit, uel hoc alicubi scriptura testetur: sed quo expugnatio Nabuchodonosor per occasionē sit facta regis ægyptij: nec iste uisus sit expugnare hierusalē qui obsidebat, sed ille in quo Sedechias frustra sperauerat. Ecce (inquit) dedit manū suam regi ægypti & tradidit se: & periurij cōtra deum

HEB. tetigerit eam uentus urens siccabitur: & in areis germinis sui arescet? SEP. tetigerit eā uētus urēs arescet ac siccabit ariditate: cū gleba germis sui arescet?

a Et factum est uerbū dñi ad me dicēs: Dic ad domū exasperantē: Nescitis quid ista significent? Dic: Ecce uenit rex babylonis hierusalem: & assumet regē & principes eius: & adducet eos ad semetipsum in babylonē. Et tollet de semine regni: feriet q; cū eo fœdus: & accipiet ab eo iusiurandū: sed & fortes terræ tollet, ut sit regnū humile & nō eleuet, sed custodiat pactū ei⁹ & seruet illud. Qui recedens ab eo, misit nuncios ad ægyptū ut daret sibi equos & populū multū. Nunquid prosperabit? Vel consequet salutē qui fecit hæc? Et qui soluit pactū, nunquid effugiet? Viuo ego dicit dñs deus: q̄m in loco regis qui cōstituit eum regē cui⁹ fecit irritū iuramentū, & soluit pactū quod habebat cū eo, in medio babylonis morietur. Et nō in exercitu grandi, neq; in ppło multo faciet cōtra eum pharao prælium in iactu aggeris: & in extructione uallorū: ut interficiat animas multas. Spreuerat enim iuramentū, ut solueret fœdus. Et ecce dedit
b manū suā: & cū oia hæc fecerit, non effugiet. Prōpterea hæc dicit dñs deus: Viuo ego q̄m iuramētū q̄d spreuit, & fœdus q̄d prævaricatus est, ponā in caput eius. Et extendā sup eū rete meū: & cōprehendet sagena mea: & adducā eū in babylonē: & iudicabo illū ibi in prævaricatione qua despexit me. Et omnes profugi eius cum uniuerso agmine in gladio cadent: reliquiq; in omnē uentū dispergent: & scietis quia ego dñs locutus sum.

Hæc dicit dñs.

C cōmisit sacrilegiū: Nunquid ait proderit ei? Et cū oīa hæc fecerit, nō effugiet. b ¶ Propterea hęc dicit dñs deus &c. Sentētia sæcularis est: Dolus, an uirtus, quis in hoste requirat? Quā solent nobis opponere, qui dicunt hostes fraude decipiendos. Cui ut acquiescamus: multo peius fecit Sedechias: non em hostem decœpit, sed amicum: cui fœdere dñi fuerat copulatus. Ergo q̄diu nō iures, & pactū non ineas sub nomine domini, prudentiæ est & fortitudinis, uel decipere, uel superare aduersarium utcunq; poteris. Cū autē te constrinxeris iuramento: nequaq; aduersarius, sed amicus est qui tibi credidit: & sub occasione iusiurādi, id est del nuncupatione decœptus est. Propterea scriptura nunc dicit: Iuramentū q̄d spreuit, & fœdus q̄d prævaricatus est, ponā in caput eius. Ac ne putarem⁹ iuramentū, & fœdus, & pactū regis esse babylonij, uel Sedechiæ qui fecerat, sequit: In prævaricatiōe qua despexit me. Ergo qui cōtemnit iuramentū, illū despicit per quē iurauit: illiq; facit iniuriā, cuius nomini credidit aduersarius. Propter quam causam: expandam (inquit) sup eum rete meum: & comprehendetur sagena mea: & adducā eum in babylonem: & iudicabo eum illic. Quicquid igitur cōtra Sedechiā fecit Nabuchodonosor: non suis fecit uiribus, sed ira dei: in cui⁹ nomine fuerat peieratū. Sc̄m Anagogen, licet uiolenta uideatur interpretatio: hoc sciendū, q̄ quō cætera animātia, & ad bonā, & ad malam partē referri solent: ita & de aquila, & de leone. In bonā partē dicit: Catulus leonis Iuda. In contrariam: Aduersarius noster diabolus, quasi leo rugiens circuit. Et illud in psalmo: Insidiat in abscōditis, sicut leo in cubili suo: insidiat, ut rapiat pauperē. In bonā partē de aquila dicit, q̄ iustus diues effectus faciat sibi alas sicut aquilæ: ut possit reuerti in domū præcessoris sui. Et in Esaia scriptū est, q̄ iusti pennas afferant sicut aquilæ, currant & non lassent: ambulent, & non esuriant. Recte autē ille qui dixerat: Fortitudine faciam: & sapientia intelligentiæ auferam terminos gentium: & uires earū depredabor: & cōmouebo ciuitates quæ habitant: & orbem terrarū uniuersum apprehendam manu quasi nidum, & sicut cōfracta oua: nunc sub persona aquilæ describit: q̄d nequaq; uelit de libano, qui interpretatur candor, & referet ad thymiama, paruula atq; humilia uirgulta perstringere, sed summitates cedrorū & de principibus, ac de stirpe regia: iuxta illud Abacuc: Escæ ei⁹ electæ. Ponitq; testamentū cū his quos cœperit, ut regi babylonio colla submittant: & impleant illud q̄d Apostolus loquitur: Quos tradidi satanæ, ut discant nō blasphemare. Et in alio loco: Quos tradidi (inquit) satanæ in interitum carnis, ut

Anagō.
Genē.49
1.Pe.5.c
Psā.9.f
Esa.40.g
Ibi.10.c
Abac.1.d
1.Timo.1.d

E ſpiritus ſaluus fiat. Non debemus ergo ſi forſitan ob aliqđ peccatū de congregatione fratrum, & de domo dei eijcimur reluctari: ſed æquo animo latam in nos ferre ſententiam: & dicere cum prophęta: Iram domini ſuſtinebo: quoniam peccaui ei, donec iuſtificet cauſam meam, & cætera. Et frequēter euenit, ut alteri ſubditi ad alterū tranſeamus, qui nobis ſuū repromittat auxilium: nec faciat in priſtina ſententia permanere. Qđ omni ratione uitandum eſt: ne ſiccent palmites noſtri & germina areſcant: & contra pactum dei facere credamur. a Hęc dicit dñs ꝛc. Hoc qđ in Lxx. legit: Et dabo de capite ramorū ei⁹, de Theodotionis æditione additū eſt. Rurſumq; qđ ſequitur: Et rami eius reſtituētur, obelo prænotandum eſt: quia in hebraico non habetur. Verus Nabuchodonoſor propterea ſumit de medulla cedri ſublimis: de uertice ramorū ei⁹: ut ſit regnū eius humile, & nō eleuetur. Dominus autem deus pater omnipotens, qui locutus eſt ad Eçechielem,

F tollit de ſtirpe regia: & de genere Dauid: & plantat ſup montē excelſum & eminentem,

ps.2.b qui loquitur in pſalmo: Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper ſion montem ſanctum eius. Defecerat enim prin-

Gen.49.b ceps de Iuda & dux de iſrael, donec ueniret cui repoſitū eſt: & ipſe erit expectatio gentium. Iſte erupit in germen & fecit fructum: & cedros omnes ſua ſublimitate ſuperauit: ita ut habitent ſub eo omnes uolucres cœli: & cuncta uolatilia, il-

Abac.3.a lius protegant umbraculo. De quo dicit Abacuc: Cornua in manibus eius: ibi abſcōdita eſt fortitudo eius: & qui congregare deſyderat quaſi gallina pullos ſuos ſub alas ſuas: ut oīa regionis ligna cognoſcant q̄ ipſe ſit dñs: tropologice de credentibus loquens: Iſte eſt qui iſrael quondam ſublime lignum humiliauit, & exaltauit humilē gentiū populū: qui exiccauit lignum uiride iudæorum, florens & germinans in lege & prophetis: & frondere fecit lignum aridum nationum: ut quod ſemper locutus eſt, opere compleret. Hoc idem ſignificant Symeonis in euāgelio uerba dicētis: Ecce hic Luc.2.c poſitus eſt in ruinam, & reſurrectionē mul- Matth.12.d torum. Et granum ſynapis, quod cum minimum ſit omnib⁹ ſeminibus, poſtq̄ creuerit, auium habitaculū eſt. Quidam aliter interpretant, lignū ſublime, humiliatū & humile exaltatum: referentes ad paſſionē domini ſaluatoris. Qui cū in forma dei eſſet, Phil.2.a non eſt rapinam arbitratus æqualem ſe eſſe deo: ſed exinaniuit ſe, formā ſerui accipiens: & poſt reſurrectionē, ipſum lignum poſtea ſublimatum eſt: quod prius uirens, morte ſicatum eſt: & poſtea reuiuiſcens, priſtinū receperit uirorē. Aliī iudaice utrumq; referunt ad iſrael: quod primo aduentu humiliatus ſit & arefactus: & ſecundo reſtituatur in priſtinum ſtatum: impleto illo quod dicit apoſtolus Paulus: Cum intrauerit plenitudo gentium, tunc Rom.11.d omnis iſrael ſaluus fiet.

Commentariī quinti in Eçechielem prophetam finis.

H EB. Hæc dicit dōminus: Et ſumam ego de medulla cedri ſublimis: & ponā de uertice ramorum eius: tenerum deſtringam: & plantabo ſuper montem excelſum & eminētem: in monte ſublimi iſrael plantabo illud. Et erumpet in germen, & faciet fructum, & erit in cedrū magnā: & habitabūt ſub eo omnes uolucres: uniuerſum uolatile ſub umbra frondium eius nidificabit. Et ſcient oīa ligna regionis: quia ego dominus humiliaui lignū ſublime: & eleuaui lignum humile, & ſiccaui lignum uiride: & frondere feci lignum aridum: ego dñs locutus ſum & feci.

SEP. Quia hæc dicit adonai dñs: Et auferā ego de electis cedri de uertice: & dabo de capite ramorum ei⁹: de corde eorū auferā: & plantabo ſuper montē excelſum: & ſuſpēdā illud in monte ſublimi iſrael: & plantabo & afferet germē & faciet fructum: & erit in cedrū magnā: & requieſcet ſub ea omnis auis, & oīe uolatile ſub umbra eius requieſcet: ÷ & rami ei⁹ reſtituent .. & ſciēt oīa ligna campi: quia ego dñs qui humilio lignū excelſum, & exalto lignum humile: & arefacio lignum uiride: & germinare facio lignū aridum. Ego dominus locutus ſum & facio.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SEXTVM COMMENTARIORVM EZECHIELIS AD EVSTOCHIVM PROEMIVM.

PVtabam quod medio ſerpente confoſſo, non reuiuiſcerent hydræ nouella plantaria: & iuxta fabulas poetarum, Scylla mortua, nequaq̄ in me ſcyllæi fæuirēt canes, qui latrare non ceſſant: & hæreticis, dei percuſſis manu, ne temptarent ſi fieri poteſt, etiam electi dei, hæreſis ipſa non moritur: hæreditariīs contra nos odiorum ſuorum catulis derelictis: qui noſtra ſimulantes, genitricis antiquæ & pellacis Vlyxis uenena non deſerunt: labiaq; tantum melle circumliniunt: & iuxta eloquia ſcripturarum, mollierūt uerba ſua ſuper oleum: ipſi autem ſunt iacula, & iacula ignita, quæ ſcuto fidei repellenda ſimul & extinguenda ſunt. Hæc dixi filia Euſtochium, ut laborantem me in opere prophetali, & hæreticis reſiſtentem, orationibus iuues. Et ſextum uolumen explanationum in Eçechiel, meo ore, ſuo ſenſu dñs explicet: eiuſdemq; ſpiritus gratia quo prophetis reuelata ſunt quæ ſcripta legimus: nobis quoq; diſſerētibus reuelent, ut poſſimus dicere: Os meum aperui & attraxi ſpiritū.

Et factus eſt

A

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN EZECHIELEM PROPHETAM LIBER SEXTVS.

Et factus est sermo dñi ad me dicēs ꝛc. Hoc qđ Lxx. dixerunt, fili hominis: in hebraico nō habetur. Monet autem diuina scriptura illud quod in Exodo dictum est: Ego sum dominꝰ deus tuus, deus æmulator, qui reddo pctā patrū super filios, usq; ad tertiā & quartam generationem his qui oderunt me: & facio misericordiam in milia his qui diligunt me: & custodiunt præcepta mea. Et iterum: Descēdit dominus in nube, & astitit iuxta Moysen: & inuocauit Moyses nomē dñi: & trāsijt dñs añ faciē eiꝰ, & inuocauit eū dicēs: Dñe deus miserator & misericors, patiens & multæ misericordiæ & uerax: & iusticiā seruans, & misericordiam in milia: auferens iniquitates, & iniusticias, & peccata: & nō emundabit reum: reddens iniquitates patrū super filios, & super filios filiorū in tertiam & quartam generationē: sic accipi debere, quasi prouerbiū & parabolā: ut aliud in uerbis sonet, aliud in sensu teneat: qđ in parabola quoq; duarū aquilarū supra diximꝰ. Vnde & dñs in septuagesimo septimo psalmo: Aperiam (inquit) in parabolis os meū: loquar ꝓpositiones ab initio. Et in euangelio, parabolā semētis, & lolij, & sinapis: qđ cū sit minimū oīm seminū, in magnā consurgit arborē: ita proponit: ut aliud prætendat in uerbis, aliud in sensibus teneat. Et nos usq; in præsentē diem putabamus duo testimonia Exodi quæ supra posuimus nō esse parabolam, sed simplicē explicare sententiā. Et quāq; nō auderemꝰ quippiā dicere: nec uas fictile loqui cōtra figulū, quare ita uel ita me feciſti: tū scandalū patiebamur occultū, qđ iniusticia uideretur dei, aliū peccare, & aliū luere peccata. Si em reddit peccata patrū sup filios in tertiā & quartā generationē, iniustū uidet ut alius peccet, & alius puniat. Sed ex eo qđ sequit: His qui me oderūt, cōminationis siue præcepti scandalum soluit. Nō em ideo puniunt in tertia & in quarta generatione: quia deliquerūt patres eorū: cū patres potius qui fuerūt peccatores, puniri debuerint: sed quia patrū extiterūt æmulatores & oderūt deum, hæreditario malo & impietate in ramos ꝙq; de radice crescente. Solent in hoc loco hæretici qui uetus nō recipiūt instrumentū, cōtra creatorē dicere: Q3 bonus & iustus deus legis & ꝓphetarū: qui quiescēs & silens ad peccata patrū, reddit his qui nō peccauerūt: īmo quanta in eo crudelitas, ut iram suā usq; ad tertiā & quartā extēdat generationē. Quibꝰ nos respōdebimꝰ, & in hoc dei creatoris clæmentiā demōstrari. Non em truculentiæ est & sæueritatis, iram tenere usq; ad tertiam & quartā generationē: sed signū miscđiæ, pœnam differre peccati. Quādo em dicit: dñe deus miserator & misericors, patiens & multæ miserationis: & infert: Reddens iniquitatē patrum super filios, & filios filiorū: hoc indicat, ꝙ tantæ misericordiæ sit, ut nō statim puniat, sed sententiā differat puniēdi. Sin autē uindicta peccantiū differt in tertiā & in quartā generationē, cū iustis sanctisq; quid amplius facit? Sequit: Et seruans iusticiā & misericordiam in multa milia, his qui custodiunt mandata eius, & faciūt præcepta illiꝰ. Scriptū est in Prouerbijs: Sicut uua acerba dentibꝰ noxia est: & fumus, oculis: sic iniquitas his qui utunt ea. Ex q̄ perspicuū est, nō aliorū dolere dentes & obstupescere, sed eorū qui uuam acerbā comederint. Est autē loci istius hic sensus: Quō si quis uelit dicere: Patres uuam acerbam comederūt, & dentes filiorū obstupuerūt: ridiculū est, & nullā habēs cōsequētiā: sic iniquū est atq; peruersum peccare patres & filios nepotesq; cruciari. Sunt qui hoc qđ in Exodo scriptū est: Reddens iniquitates patrum super filios in tertiā & quartā generationē, ita edisserant: ut ad animā humanā sententiā referāt: patrē in nobis, leuē punctū sensuū & incentiua uitiorū esse dicētes: filiū ꝙo, si cogitatio peccatū conceperit: nepotes, si qđ cogitaueris atq; cōceperis, ope perpetraueris: pronepotē autē, hoc est, quartā generationē: si nō solū feceris qđ malū est & sceleſtū, sed in tuis sceleribus glorieris: scđm illud qđ scriptū est: Impius cū in ꝓfundū malorū uenerit, cōtēnit. Deus igitur, primos & secūdos stimulos cogitationū, quas græci προπαθείας uocant: sine quibus nullus hoīm esse potest: neq; quāq; punit, sed si cogitata quis facere decreuerit: aut ipsa quæ fecerit, noluerit corrigere pœnitentia. Vnde scriptū est: Nullus hoīm sine pctō, nec si uniꝰ quidē diei fuerit uita eiꝰ. Numerabiles autē anni uitæ illiꝰ. Et in alio loco: Quis gloriabit castū se habere cor? Et rursum: Astra quoq; non sunt mūda in cōspectu eiꝰ: & aduersus angelos suos peruersum quid excogitauit. Sin autē sublimis illa natura pctō nō caret, quid dicēdū est de hominibꝰ: qui fragili carne circūdati, debēt loqui cū Aplō: Miser ego hō, quis me liberabit de corpore mortis huiꝰ? Et illud, ut cū oīa fecerimꝰ, debeamꝰ dicere: Serui inutiles sumus: qđ debuimꝰ facere, fecimꝰ. Et: Nisi dñs ædificauerit domū, in uanū laborauerūt qui ædificant eā. Nisi dñs custodierit ciuitatem, frustra uigilat qui custodit eā? Ad ꝓbationē aūt huiꝰ rei, qđ nequaq; primꝰ pulsus cogitationis, īmo paruus mētis instinctus puniat a deo: sed si qđ mēte cōceperis, ope cōsumes: illud de Geneſi ꝓferēdū est: Cham peccauit, irridens nuditatē patris: & sententiā nō ipse qui risit, sed filiꝰ eiꝰ suscepit Chanaan. Maledictus (ait) Chanaan seruus erit fratrū suorū. Quæ em iusticia est, ut pater peccauerit: & in filiū sentētia ꝓferat? Necnō qđ in cōtrariam partē ponit Aplus: saluā esse mulierē, si filij eiꝰ permanserint in fide, & sanctitate, & pudicitia: uidetur sentētia iusticiā nō habere: ut si filij boni fuerint & nepotes, saluēnt parētes. Quāti em parētes sancti sunt, & malos habēt filios: & ecōtrario q̄nti parētes pctōres, iustos & sctōs filios genierant. Ergo scđm hunc sensum cūcta accipiēda quæ sup dixi mus: pctā parētū atq; generātiū, in ramis, nō in radice puniri. Hoc interim de prouerbio siue parabola dixisse sufficiat: Qđ lex & ꝓphetæ, hoc ē, Exodus & Ezechiel, īmo ipse deus qui & hic & ibi locutꝰ est, nequaq; in sententijs discrepare uideat: aut hic corrigere qđ ibi male dixerit. Si quis autē uel meliorē uel alterū sensum potuerit reperire, qui contrariorū inter se testimoniorū scādalū tollat, illiꝰ magis acquiescēdū sententiæ est.

b Viuo ego dicit dñs ꝛc. Quid significet, Viuo ego dicit dñs, & parabola, uel prouerbiū, supra pleniꝰ diximꝰ: quæ nequaq; dicet in isrl, sed in his qui dei noticiā nō habēt: nec pñt perspicere ueritatē. Oēs (inquit) animæ meæ sunt: iuxta creaturā, nō iuxta meritū: ut Moyses appellabat hō dei: de q̄ scriptū est: Oratio Moysi hoīs dei. Et Helias qui ad quinquagint. militū principem loquebat: Et si

B

C

D

Exo 20. a
Deu. 5. a
Exo. 34. a
Matth. 13. d
Esa. 29. c
Pro. 10. d
1. Ioh. 1. c
Pro. 20. b
Iob. 15.
Rom. 7. d
Luc. 17. c
Pſ. 126. a
Geñ. 9. d
1. Timo. 2. d
Deu. 33. a
4. Reg. 1. c

E homo dei ego sum, descēdat ignis de cœlo super te & super
quinquaginta uiros. Homo ꝙ peccati & filius iniquitatis,
non uocatur homo dei: sicut seruus & famulus dei, hi ap-
Ioh.8.d pellantur: de quibus dici non potest: Omnis qui facit pec-
catum, seruus est peccati. Et iterum: A quo enim quis uinci-
tur, eius & seruus est.
Sicut peccata filiorum non nocent patribus: sic peccata patrum, ad filios non redundant: sed anima quæ pecca-
uerit, ipsa morieē: non abolitione substantiæ, sed ex eius consortio,
Ioh.14.a qui dicit: Ego sum ui-
Ibi.11.c ta. Et alibi loquiē: Om-
nis qui uiuit & credit in me, nō morietur in
Ibi.8.f æternum. Et: Amen amen dico uobis: qui sermonem meum cu-
stodierit, mortem non uidebit in sempiternū. Vita enim nostra ab-
scōdita est cū Christo in deo: quia uicturi sumus qñ Christus apparuerit uita nostra in gloria: & implebitur illud quod scriptū est:
Ibi.5.d Amen amen dico uobis: qui sermonē meū audit: & credit ei qui misit me, habet uitam æternā: & in iudicium nō uenit: sed transibit de morte in uitam. Illud autem quod a Ba-
F laam dicitur: Moriaē
Nu.23.b anima mea in aiabus iustorum: hunc habet sensum, ut cupiat mori sæculo atq; peccato: ac uiuere cum iustorū animabus, quorū uita Christus est: & possunt canere: Placebo domino in regione uiuentium.
Ps.114.b Matth.22.c Non est enim deus mortuorum, sed uiuorum. Et si Balaam (ut uerisimile est in linguam nostrā translatū) uanum populum sonat, perspicuū est ꝙ uanus prius gentium populus desyderet habere consortium cum animabus iustorū, Abraham, Isaac, & Iacob, qui εὐθεῖς, id est recti & iusti nuncupantur. Vnde & Genesis liber, ex eorum uocabulo nomen accepit. a ¶ Et uir si fuerit iustus et fecerit iudicium et iusticiam ⁊c. Vultis (ait)
Deu.5.a Hiere.31.e scire hoc quod dictum est: Peccata patrum reddam in tertiam & in quartam generationem, non id sonare quod plærique existimant: nec esse simile huic sententiæ: Patres comederunt uuam acerbam, & dentes filiorum obstupuerunt: Audite quæ illaturus sum: Si fuerit pater iustus: qui hæc fecerit, & illa non fecerit: & habuerit filium pessimum, qui desertis uirtutibus patris, se flagitijs manciparit: nonne & iste uita uiuet, quia iustus est: & ille morte morietur: quia omnia perpetrarit, quæ pater uitando iustus effectus est? Videamus catalogum uirtutum patris, quæ mihi uidentur in decem & septem partes diuidi. Quarum primum est, fecisse iudicium. Secundum huic simile, iudicio copulasse iusticiam. Tertium, non comedisse in montibus. Quartum, oculos nō leuasse ad idola: siue (ut Lxx. transtulerūt) ad cogitationes domus israel. Quintū, uxorem proximi sui non uiolasse. Sextum, menstruatæ uxoris uitasse complexus. Septimum, hominem non contristasse: siue ut Lxx. ædiderunt, oppressisse per potentiam. Octauum, pignus debitori reddidisse. Nonum, per uim nihil rapuisse: uel iuxta Lxx. rapinam nō rapuisse. Decimum, panem suum esurienti dedisse. Vndecimum, nudum operuisse uestimento. Duodecimum, ad usuram pecuniam nō dedisse. Tertiumdecimū, nihil ex his quæ dederis amplius accepisse. Decimumquartum, ab iniquitate auertisse manum suam. Decimumquintum, quod simile uidetur primo, sed in parte diuersum est:

a HEB. Et uir si fuēr it iustus: & fecerit iudicium & iusti-
ciam: in montibus non co-
mederit: & oculos suos nō leuauerit ad idola domus
israel: & uxorem proximi sui nō uiolauerit: & ad mu-
lierem menstruatam non accesserit: & hominem nō contristauerit: pignus de-
bitori reddiderit: per uim nihil rapuerit: panē suum esurienti dederit: & nudum operuerit uestimento: & ad usuram non commodauerit: & amplius non ac-
ceperit: ab iniquitate auer-
terit manum suam: iudi-
cium uerum fecerit inter uirum & uirum: in præce-
ptis meis ambulauerit: & iudicia mea custodierit, ut faciat ꝙ: itatē: hic iustus est, uita uiuet: dicit dñs deus.

Quod si sep. Homo aūt qui fuerit iustus: qui facit iudiciū & iusticiā: sup montes nō comederit: & oculos suos nō leuauerit ad cogitationes dom⁹ israel: & uxorē ꝓximi sui non cōtaminauerit: & ad mulierē fluentē sanguine nō accesserit: & hominē nō oppresserit: pign⁹ debitori reddiderit: & rapinā nō rapuerit: panē suū esurienti dederit: & nudū operuerit uestimēto: & pecuniam suā ad usurā nō dederit: & ampli⁹ nō accepe-
rit: ab iniquitate auerterit manū suā: iustū iudiciū fecerit inter uirū & inter ꝓximum ei⁹: in p̄ceptis meis ambulauerit: iustificationes meas custodierit, ut faciat eas: hic iustus est: uita uiuet dicit adonai dñs.

Quod si

G iudicium uerum feci-
se inter uirum & uirū, siue proximum suum. Decimumsextum, in præceptis domini ambulasse. Decimumseptimum, iudicia & iustificationes illius custodisse. Quorū singula quid uelint, dicemus in cōsequētib⁹. Si fuerit (ait) uir iustus & fecerit iudiciū. Scriptū est in Prouerbijs: Cogitationes iustorū iudicia. Quī hāc uirtutē possederit: ut nihil sine ratione faciat & iudicio, potest illud ꝓphe-
ticum dicere: Iudicia domini uera iustificata in semetipsis: & cū recte omnia iudicarit: ut non accipiat perso-
nam pauperis in iudicio, implebit præceptū dñi, Sicut minorem, sic & maiorem iudicabis: audacter dicens:
H Desyderauit ania mea desyderare iudicia tua in omni tēpore. Et iterum: Viam ueritatis elegi, iudicia tua non sum oblitus. Et in eodem psalmo: Cognoui, qa iusticia iudicia tua: & in tantam proficiet beatitudinem: ut intelligat iudicia domini, quæ sunt abyssus multa: & dicat cum Apostolo: O profundū diuitiarū sapientiæ & scientiæ dei, cū inscrutabilia sunt iudicia eius: & ininuestigabiles uiæ illius. Et in oratione commemoret: Quoniam iudicia tua iucunda. Post iudicium sequitur iusticia: quam qui habuerit, Christum liquido possidebit: qui iuxta Apostolum factus est nobis iusticia & sanctificatio & redēptio: ut faciat iusticiā ueram: nec personas respiciat in iudicio: sed de sua sciat in aliorū iudicio iusticia iudicandū. Tertiū est, in montibus nō comedere: quod Iudæi existimant ad idololatriæ pertinere peccatū. Crebro em̄ legimus in Regum & Paralipomenon libris: Veruntamē ab excelsis nō recessit: Adhuc populus īmolabat in excelsis: & adolebat incensum in sublimibus: hoc scriptura significante, quod in montibus luciscq;, idolis hostias immolauerint, & thura succenderint. Nos autem dicemus comedere eum in montibus, qui dicit cum pharisæo: Gratias ago tibi deus, cq; nō sum huic similis publicano: ieiuno bis in sabbato: decimas do omnis substantiæ meæ, & cætera. Et ecōtrario publican⁹ audiēs eū qui dixerat: Discite a me: qa mitis sum, & humilis corde: percutiebat pectus suū manu, hoc est, pessimarū cogitationū thesaurū: & oculos ad cœlū nō audebat extollere. Sed & illud qd̄ alibi dicit̄: Maiora te nō requiras: & fortiora te nō scruteris: omnes hæreticos arguit, in montib⁹ comedere superbiæ: & ecclesiasticam despicere simplicitatē: & nescire de se scriptū: Deus superbis resistit: humilibus autē dat gratiam. Quarto loco ponit̄: Et oculos suos non leuauerit ad idola domus israel: pro quibus Lxx. cogitationes transtulerunt. Idola autē, id est simulacra quæ de suo corde finxerūt, oēs

hæretici

Pro.11.d
Pro.11.d
Pro.11.d
Ibidem d
Ibidem f
Rom.11.d
Ps.118.c
1.Co.1.d
Luc.18.b
Matth.11.d
Iacob.4.d

A hæretici faciũt:ad quæ leuãt cordis oculos:qui falsitatẽ eorũ atq; mendacium putauerint ueritatẽ. Domus autem israel simulacra dicunt, quæ reperiunt in ecclesia: & per occasionem falsi nominis, scientiæ simplices quosq; seducũt:ut philosophorũ dogmata introducant in domum israel: eorum scilicet qui deum mente conspiciunt. Quinto loco ponitur:Et uxorem proximi sui non uiolauerit, siue contaminauerit:qđ aperte adulterium quidem prohibet: sed ex eo qđ additur, proximi sui:nisi omnis homo proximus intelligat: uidetur esse præceptum ut ab amicorum nos abstineamus uxoribus:inimicorum uero & ignotorum coniuges libere polluamus. Proximus ergo omnis homo hominis accipiẽdus:iuxta parabolam euãgelij, quæ a saluatore proponitur: Luc.10.e cuiusdã hominis qui hiericho descendẽs, a latronibus uulneratus est: quãdo interrogat pharisæus quis fuerit ꝓximꝰ eius:docẽs illum esse proximum qui bene fecerit. Potest iuxta mysticos intellectus uxor intelligi sancti uiri sapientia: Pro.4.b dicente Salomone: Ama illam, & amplexabitur te. Dilige illam, & custodiet te. Quã contaminare desyderat:qui aliorum bene dicta reprehendit:& facibus accẽsus inuidiæ, sancta uiolat, casta corrumpit, pura contaminat. Sextum est: Et ad mulierem siue uxorem menstruatam non accesserit. Per singulos menses, grauia atq; torpentia mulierum corpora, immundi sanguinis effusione releuantur. Quo tempore si uir coierit cum muliere: dicuntur concœpti fœtus uitium seminis trahere: ita ut leprosi & elephantiaci ex hac concœptione nascantur:& fœda in utroq; sexu corpora, paruitate uel enormitate membrorũ sanies corrupta degeneret. Præcipitur ergo uiris:ut non solum in alienis mulieribus: sed Geñ.1.d in suis quoq; quibus uidentur lege coniungi, scriptura dicente: Crescite & multiplicamini & replete terram:certa conCubitus norint tempora, quando coeundũ, quãdo ab uxoribus abstinendũ sit. Qđ quidẽ & Apostolus & Ecclesia- Eccs.3.a stes sonant: Tempus amplexandi, & tempus longe fieri a complexibus. Caueat ergo & uxor:ne forte uicta desyderio

B coeundi illiceat uirũ:& maritus ne uim faciat uxori: putãs omni tempore subiectam sibi esse debere coniugij uolupta- 1.Tess.4.a tẽ. Vnde & Paulus: Vt nouerit inquit unusquisq; possidere uas suum in sanctitate & pudicitia. Pulchre in Xysti pythagorici sententiolis dicitur: Adulter est uxoris propriæ, amator ardentior. Quẽ librum quidã in latinam linguã transferens, martyris Xysti nomine uoluit illustrare: nõ consyderãs in toto uolumine qđ in duas partes frustra diuisit, christi nomen & apostolorum omnino reticeri. Nec mirũ si gentilem philosophum in martyrem & rhomanæ urbis episcopum transtulerit:cum Eusebij quoq; Cæsariensis primum pro Origene librum, Pamphili martyris uocabulo cõmutarit:ut facilius tali laudatore, libros impijssimos περὶ ἀρχῶν rhomanis conciliaret auribus. Sequitur in loco septimo:Et hominem non contristauerit:siue ut Lxx. transtulerunt, nõ oppresserit per potentiam. Quo uitio atq; peccato, nescio quis alienus sit. Et ægyptij em̃ opprimebãt hebræos per po- Abac.1 tentiã. Vnde & Abacuc quæritur: quare impius opprimat iustum. Atq; utinam de solis his diceretur qui foris sunt: & nõ de his qui intus. Solẽt enim & principes ecclesiarum, op- Eccĩ.32.a primere plæbem per superbiam. De quibus scriptum est: Principem te constituerunt ne eleueris:esto inter eos quasi Matth.20.d unus ex ipsis. Et saluator præcipit: Qui uult inter uos esse primus, sit omnium minimus. Qđ autem iuxta hebraicũ dicitur:& hominem non contristauerit:apostolico congruit Ephe.4.g testimonio: Nolite contristare spiritũ sanctum qui habitat in uobis. Et in euangelio qđ iuxta hebræos Naçarei legere cõsueuerunt:inter maxima ponit crimina qui fratris sui spiritum contristauerit. Sin autẽ tristicia alterius interficit contristantẽ:quid de iniquitate & tyrannica mente dicendũ est: Eccĩ.10.b cui illud cõuenit: Quid gloriat terra & cinis:ut oblitus cõditionis suæ:quomodo plenus pituitis, felle, stercoribus:& post paululũ uermibus exarãdus, ponat in cœlum os suũ: & lingua eius ꝓtranseat usq; in terrã:& dicat cum uero Na- Esa.14.d buchodonosor: Ascendam in cœlum, super sydera cœli ponam thronum meum, & ero similis altissimo. Octauum est: Pignus debitori reddiderit. Non omni debitori:alioquin multis occasio recipiendorũ pignorum, fiet diuitiarũ materia: sed ei debitori, de quo in lege scribitur, qđ pauper sit: Deu.24.c & propriũ opposuerit uestimentũ:& ante solis occasum ope Exo.22.d rimentũ recipere debeat:ne cruciatus frigore, clamet ad dominũ:qui ultor est eiꝰ iniuriæ. Sin autẽ iuxta ea quæ sequũtur, panẽ esurienti dare debemus:& nudũ operire uestimento:quãto magis suũ reddere, si tamen debitoris indubitata paupertas est:Possumus quoq; pignus reddere debitori: quando ei cui dilectione coniungimur: & qui nobis debet mutuam charitatẽ, reddimus pignus suũ, nihil debiti eius apud nos ultra retinentes. Nonum possidet locum:per uim nihil rapuerit:siue iuxta Lxx. rapinam non rapuerit. De raptoribus & Apłus loquitur, qđ inter cæteros peccatores ne 1.Co.5.d uescendũ quidẽ cũ huiusce modi sit: omnisq; rapina mixta uiolentiæ est. Nisi em̃ uis fuerit illata, rapina non ꝓficit. Est autem & sancta uiolentia rapinaq; optabilis: de qua scribit & euangeliũ: A diebus Ioannis baptistæ regnũ cœlorũ uim Matth.11.b patitur, & uiolenti diripiunt illud. De qua & Iudas frater Iacobi loquit:Et alios quidẽ de igne rapite:aliorũ uero qui iu Iude.g dicant miseremini. Et ecõtrario aduersariæ potestates, in pniciẽ eorũ quos rapiũt, prædã rapę festinant. Qđ significat & Iacob dicens: Bestia mala comedit eũ: bestia mala rapuit Geñ.37.g Ioseph. Vñ & oues dñi quæ sequũt eũ: nõ rapiunt de mani Iob.10.e bꝰ eiꝰ. Et ipse dicit: Pater qđ dedit mihi omnibꝰ maiꝰ est: & nemo põt rapere de manu patris mei. Ex q̃ perspicit, una patris filijq; potestas, uirtus atq; substãtia: Si em̃ de filij manu quæ dedit pater nemo potest rapere:& hæc eadem in patris manu sunt quæ nõ rapiunt ab eo:liqdo cõprobat, oĩa patris & filij esse cõmunia:& in filij manu tenere patrẽ:sicut patris manu tenent quæ filij sũt. Decimũ est:Panẽ suũ esurienti dederit. Per qđ docemur elemosynã nõ saturis faciẽdã, sed esurientibꝰ:nec dãdũ panẽ his q̃ ructãt plenitudine, sed his q̃ inanitate cruciant. In pane autẽ oĩis cõtinet cibꝰ. Et significãter dicit suũ, ne de rapinis & usuris & alieno malo quæsitũ panẽ uertamꝰ in misericordiã. Redẽptio em̃ aniæ uiri, ꝓpriæ Pro.13.b diuitiæ. Qđ multos facere cõspicimus, clientes & paupes & D agricolas, ut taceam de militantium & iudicum uiolentia: qui opprimunt per potentiam: uel furta cõmittunt: ut de multis parua pauperibus tribuant:& in suis sceleribus glorientur: Publicęq; diaconus in ecclesijs recitet offerentium noĩa:tantũ offert illa:tantũ ille pollicitus est:placẽtq; sibi ad plausum populi, torquẽte eos conscientia: Damusq; materiã miseris, ut gaudeãt ad ea quæ tribuũt: & nõ lugeãt ad ea q̃ rapuerint. Melius aũt est ut intelligamus panẽ iusti eũ esse q̃ dicit: Ego sum panis uiuus q̃ de cœlo descẽdi:& quẽ in ora- Iob.6.e tione nobis tribui deprecamur:Panẽ nostrũ substãtiuũ siue supuẽturũ da nobis:ut quẽ postea semꝑ accepturi sumus: in præsenti sæculo q̃tidie mereamur accipe. Hũc panẽ iustꝰ esurientibꝰ tribuit:de qbus scriptũ est:Beati q̃ esuriũt & sitiũt Matth.5.a iusticiã. Quia q̃ iustus est:cõmunẽ omniũ panẽ, suũ facit ꝓpriũ:q̃ defecerat in iudæa, ꝓpheta dicẽte:Auferã ab eis fortitudinẽ siue baculũ panis. Hoc qđ loqmur, si tñ christi sumus, ĩmo qđ ꝓpheta cõmemorat, panis credentiũ est & esurientium. Qui omnino non dandus est his, qui manducauerunt & biberunt & saturati sunt, & incrassati calcitrauerũt: de quibꝰ dicit: Væ qui saturati estis nũc:quia esurietis: Luc.6.d ne euomãt illũ dicẽte Salomone: Euomet em̃ & cõtamĩabit Pro.23.b sermones tuos bonos. Qđ alijs uerbis saluator loquit: Nedetis sanctũ canibus:nec̃ mittatis margaritas uestras ante Matth.7.a porcos. Vndecimũ possidet locũ:Et nudũ operuerit uestimẽto. Qui sermo iuxta superioris uersiculi explanationẽ, dupliciter disserẽdus est: ut & nudis tribuamus operimẽtum, saluatore dicẽte: Nudus erã & operuistis me: & nudis fide atq; uirtutibus, tribuamus uestimentũ christi: de quo scriptũ est: Quotquot em̃ in christo bapti̇çati estis, christũ in- Gal.3.d duistis. Hoc uestimẽto nudꝰ erat q̃ uestẽ nõ habẽs nuptialẽ, Matth.22.b ꝓiectus est de cõuiuio. De hac nuditate & ad hierm̃ dñs loquit: Tu aũt eras nuda & cõfusione plena. Duodecimũ numerũ tenet: Et ad usurã nõ cõmodauerit:siue ut Lxx. trãstulerũt:pecuniã suã ad usurã nõ dederit. In hebraico cũctarũ speciem usura ꝓhibet:in Lxx. tantũ pecuniæ. Iuxta qđ & in q̃rtodecio psalmo scriptũ est: Qui pecuniã suã nõ dedit ad Ps. 14.b usurã. Et quõ dicit: Fratri tuo nõ fœnerabis:alieno aũt fœne- Deu. 15 rabis. Sed uide ꝓfectũ: In pricipio legis a fratribꝰ tãtũ fœnꝰ et.23.d

E tollit: in ppheta ab omnib⁹ usura phibetur dicente Eçechiele: Pecuniã suam non dedit ad usurã. Porro in euãgelio uirtutis augmẽtũ est, præcipiẽte dño: Fœneramini his a quib⁹ non speratis recipere. Sequitur in tertio decimo loco: Et amplius nõ acceperit. Putant quidã usuram tantũ esse in pecunia. Qđ præuidens scriptura diuina, omi rei aufert supabundãtiam: ut plus non recipias q̃ dedisti. Solent in agris frumẽti & milij, uini & olei, cæterarũq; specierum usuræ exigi: siue ut appellat sermo diuin⁹ abundãtiæ. Verbi gra: ut hyemis tẽpore dem⁹ decẽ modios: & in messe recipiamus quindecim, hoc est amplius partẽ mediam. Qui iustissimũ se putauerit: quartam plus accipiet portionem, & solẽt argumẽtari ac dicere: Dedi unũ modiũ: q̃ satus, fecit decẽ modios: Nonne iustũ est ut mediũ modiũ deo meo plus accipiã, cũ ille mea liberalitate, nouẽ & semis de meo habeat? Noli
Gal. 6.b
F
te errare, inquit Apls, deus non irridetur. Respõdeat em̃ nobis breuiter fœnerator misericors: utrum habenti dederit an non habenti. Si habenti, utiq; dare nõ debuerat, sed dedit quasi non habenti.
Ergo quare plus exigit quasi ab habente? Alij pro pecunia fœnerata solent munuscula accipere diuersi generis: & non intelligunt usuram appellari & superabundantiã, quicquid illud est, si ab eo qđ dederint plus acceperint. Quartusdecimus gradus: Ab iniqtate, ait, auerterit manũ suam: ut omni opere fugiat iniquitatem. Non em̃ solum manu, sed & alijs
Pro. 4.d membris cõmittit iniquitas: dicente Salomone: Iniqua la-
Ps. 72.b bia a te procul remoue. Et in psalmis: Iniquitatem in excelso locuti sunt. Pes quoq; currit ad iniquitatẽ: & oculus, si alienam mulierem concupiscat: nec sit eius imitator, de quo di-
Esa. 53. c citur: Iniquitatẽ non fecit: & dolus non est inuentus in ore eius. Vnde & de iniquo mammona iubemur facere nobis amicos: qui nos in æterna recipiant tabernacula. Quintũ decimũ est: Iudiciũ uerũ fecerit inter uirũ & uirũ siue proximũ suum. Qđ uidetur idem sonare qđ primũ, ubi scriptũ
s. eo. est: Si fuerit iustus & fecerit iudicium: sed addita ueritate iudicij qđ facit inter uirum & uirum siue proximũ suum, ἐπί-
τασιν cernitur habere uirtutum. Vnde & in Prouerbiorũ
Pro. 1. a exordio: post multa præcepta, correctio infertur iudicij. Scire inqt sapientiã & disciplinã, & intelligere uerba prudẽtiæ,
1. Co. 6. a suscipere uersutias sermonum: & nosse iusticiam ueram: & post omnia corrigere iudicium. Quãobrem & Apostolus reprehendit eos qui in ecclesia constituti sunt, qđ habeant inter se iudicia: minimusq; eligitur atq; contemptus: qui iuxta euangelium primus est, ut iudicet inter uirum & uirũ: qui destruxit ea quæ paruuli sunt, & puenit usq; ad pfectũ uirũm: & tamen maiori sententia indiget, ut possit ad ueritatem iudicij peruenire. Sequitur in sextodecimo loco: In præceptis meis ambulauerit: & in decimoseptimo: iudicia & iustificationes meas custodierit ut faciat ea, factaq; custodiat. Quor: utrũq; multiplicẽ habet intelligẽtiã, si uelimus om̃ia legis mandata replicare: in qbus præcepta domini & in qui
G bus iustificationes esse dicuntur. Plenus est præceptorũ & iustificationum centesimus octauus decimus psalmus: & ex parte octauusdecimus: in quo scriptũ est: Iusticiæ domini rectæ lætificãtes corda: & præceptum domini lucidum, illuminans oculos. In quo quæritur: quomodo in hoc eodem
Ps. 18.b ppheta dixerit deus: Dedi eis iustificatiões non bonas: in quibus non uiuant in eis. Facilisq; responsio est, & plenior in consequentibus: nõ uiuere iudæos sequẽtes occidentẽ literam, & uiuere christianos intelligẽtes spiritũ uiuificatẽ. Longũ est, si uoluerimus probare testimonijs: ubi præcepta dñi & ubi iustificationes esse dicantur: & quibus singula uel diuersitatibus uel obscuritatibus inuoluãtur. Vnde & in præsenti loco infertur: Hic iustus est: uita uiuet ait dominus deus. Qui hæc fecerit: & illa non fecerit: nequaq; punietur delictis patris, sed suis uiuet uirtutibus.
Infra. 20.d

a Quod si genuerit filium latronem effundẽtem sanguinem: & fecerit unum de istis Siue ut Lxx. transtulerunt & fecerit peccata: in uia patris sui iusti non ambulauerit): & hæc quidem omnia non facientem: sed in montibus comedentem: & uxorem proximi sui polluentem: egenũ & pauperem contristantem Siue opprimentem: rapientem rapinas: pignus non reddentem: & ad idola leuantem oculos suos: abominationẽ facientem: ad usuram dantem & amplius accipientem, nunquid uiuet? Cum uniuersa detestanda hæc fecerit, morte morietur: sanguis
b eius in ipso erit. Quod si genuerit filiũ qui uidẽs omia peccata patris sui quæ fecit timuerit & non fecerit similiter: super montes non comederit: & oculos suos non leuauerit ad idola domus israel: & uxorem proximi sui non uiolauerit: & uirũ non cõtristauerit: pignus non retinuerit: & rapinã nõ rapuerit: panẽ suũ esurienti dederit: & nudum operuerit uestimento: a pauperis iniuria auerterit manũ suã: usurã & superabundantiã non acceperit: iudicia mea fecerit: in præceptis meis ambulauerit: hic nõ morietur in iniqtate patris sui, uita uiuet. Pater eius qui calũniatus est & uim fecit fratri: & malũ opatus est in medio ppli sui: hic mortuus est in iniqtate sua.

Et dicitis

a Quod si genuerit filium latronem effundẽtem sanguinẽ &c. Pro latrone in hebraico scriptũ habet פָּרִיץ, qđ Aquilæ secunda æditio, peccatorem: Symmachus, transgressorem: Lxx. & Theodotio, pestilentem interpretati sunt. Quomodo autem pestilentia morbos creat: & passim regiones in quibus incubuerit uastare consueuit: sic pestilens homo uniuersa populatur. Dicamusq; primũ iuxta historiam: ut sciatis iniquitates patrum non redundare ad filios. Si iustus fecerit quæ superior sermo per ordinem texuit: uita uiuet. Qđ si genuerit filium recedẽtem a dñi seuitute: & patris uirtutes uitijs cõmutantẽ: ut faciat quæ ille non fecit, & non faciat quæ ille opatus est: nunquid uiuere poterit? Certe nõ uiuet, sed erit reus sanguinis sui. Porro iuxta intelligentiã spiritualem, iustus uir ecclesiasticus, si fidẽ euãgelicã prædicauerit, & filius eius atq; discipulus hæretico fuerit errore decœptus: uocabit pestilens. De quo & in
Ps. 1.a primo psalmo scribit: Et in cathedra pestilẽtiæ nõ sedit. Et in
Pro. 28.a Prouerbijs: Confidens & procax & superbus pestilens appellatur. Iste effudit sanguinem decœptorum: & omnia in se peccata congeminat: comedens in montib⁹ supbiæ: & ecclesiam proximi sui polluens: egenos & pauperes in sciẽtia scripturarũ contristans, opprimens atq; supplantans: rapinam rapiẽs eos quos de ecclesia seduxerit: pignus nõ reddẽs qđ a magistro acceperat, ut impleret qđ scriptũ est: Gratis acce-
Matth. 10.a pistis, gratis date. Et ad idola atq; simulacra quæ de suo cor de finxit leuans oculos suos: cunctasq; faciens abominationes: & dans ad usurã pecuniã: ut errorẽ magistri discipulorũq; augeat diligentia: & repetens ab his quibus tribuit amplius quã dederat: certe uiuere nõ poterit: sed in suo sanguine morietur. b Quod si genuerit filiũ q̃ uidẽs oia pcta patris sui q̃ fecit &c. Nec, inqt, miremini, si iusti uiri filij declinãs ad uitia atq; peccata morte moriatur: cũ ecõtratrio filij peccatoris & impij: si uiderit peruersitatẽ uiarũ patris sui, & cõuerterit se ut mala non faciat, & faciat bona: reus paternorum scelerum nõ teneatur. Quod & in nobis accipi potest: qui-
Ps. 44.c bus in psalmis dicit: Audi filia & uide, & inclina aurẽ tuã,
Deu. 24.c & obliuiscere

& oblitiſcere populũ tuũ & domũ patris tui: & concupiſcet rex decorẽ tuũ. Et qui de gentiũ ſumus ſtirpe generati: ut relinquamus parentũ crimina: & faciamus iudiciũ atq; iuſticiã: & uiuam⁹ in ea. Repetit itaq; quæ ſupra latius ꝓſecuti ſumus: Et ideo breuiter cũcta ꝓcurrim⁹: ad illa q̃ obſcuriora & noua ſunt tranſire cupientes. a ¶Et dicitis: Quare non portauit filius iniquitatẽ patris ꝛc. Soluit quæſtionem, quã ecõtrario poterat auditor oppone/re. Soletis, ait, dicere: Quare fili⁹ iuſtus nõ portauit iniquitatẽ patris? Ad q̃ ipſe rñdet: Videlicet, quia fili⁹ bene operatus eſt: & patris delicta nõ fecit: Iuſtumq; eſt: ut quomodo peccator in ſuo ſcelere moriẽ: ſic iuſtus in ſuis uiuat uirtutib⁹: & moriat̃ anĩa quæ peccauerit: & uiuat quæ dei præcepta cuſtodierit. b ¶Si autẽ impius egerit ꝓnitentiã ab omnibus peccatis ſuis ꝛc. Intantum, ait, peccata patrum ad filios non redundant: nec iuſtum filium ſceleratus prægrauat pater: neq; alĩ pro aliorũ ſceleribus puniuntur: ut ipſe unus atq; idem qui prius impius fuit atq; peccator: ſi poſtea egerit pœnitẽtiam: & ad meliora conuerſus, priſtina peccata deleuerit: non iudicetur ue/tuſtate peccati: ſed in meum ſuſcipiatur gregem, innouatione uirtutis. Simulq; conſyderandum: qualẽ impiũ & peccatorẽ ſuſcipiat pœnitẽtem. Si ab omnibus, inquit, peccatis ſuis quæ operatus eſt auerterit ſe, & cuſtodierit uniuerſa ꝓcepta domini: quo ſcilicet omnia crimina derelinquat: & cunctas uirtutes ſequatur: ſi omnia bona fecerit & cuncta deſeruerit mala: & ego omnium iniquitatum eius quas operatus eſt obliuiſcar. c ¶In iuſticia ſua quã opatus eſt viuet. Non tam mea q̃ ſua uiuet iuſticia: licet iuſticiæ meæ ſit, bonis bona, & malis mala reddere. d ¶Nunquid voluntatis meę eſt mors impĩ dicit dñs deus ꝛc. Ergo domini uoluntatis eſt, omnes ſaluos fieri: & ad noticiam ueritatis uenire. Vbicũq; autem dei uidetur ſeuera & truculenta ſentẽtia, nõ homines ſed peccata condẽnat. e ¶Si aũt auerterit ſe iuſtus a iuſticia ſua ꝛ fecerit iniquitatem ꝛc. Sicut iuſtum antea peccatorem non prægrauant antiqua delicta: ſic peccatorem qui prius iuſtus fuerit, nõ iuuant ueteres iuſticiæ. Vnuſquiſq; enim in quo inuenietur, in eo iudicabitur. f ¶Et dixiſtis: Non eſt ęqua via domini ꝛc. Reddit cauſas quare domini iuſta ſententia ſit. Putatis me, ait, iniquum ut peccata patrum reddam filĩs: & alĩs comedẽtibus uuam acerbam; aliorũ dentes obſtupeſcant: Ecce unuſquiſq; in ſuo peccato moriẽ, & in ſua iuſticia uiuificaẽ: in utroq; nõ præterita, ſed præſentia. Quin potius ueſtra iniqua ſentẽtia eſt: q̃ putatis ꝑabolã nõ eſſe ꝑabolã: ſed ſic eã accipitis q̃ſi hiſtoriæ ueritatẽ: ut aliorũ ſcelera in alĩs puniãt. g ¶Cum eñ auerterit ſe iuſtus a iuſticia ſua ꝛc. Poteſt & hoc intelligi: Iuſtus prius populus iſrael, auertit ſe a iuſticia ſua: quia iuſticiæ reliquit auctorem & fecit iniquitatẽ, deſ filium denegando. In peccato atq; ſcelere q̃ operatus eſt morieẽ: nõ in pluribus, ſed in uno: hæredem interficiens, ut perderet hæreditatẽ. b ¶Et cum auerterit ſe impius ab impietate ſua quã opatus eſt ꝛc. Econtrario ait, gentiũ populus nõ habens noticiam dei: & impi⁹ ſi ſe auerterit ab impietate ſua quã prius operatus eſt in idololatria: & fecerit ea quæ iſraeli lege præcepta ſunt, ipſe pri⁹ mortu⁹ uiuificabit animã ſuam. Videnſq; ſe interiſſe in iniquitatibus quas operatus eſt: credet in eũ q̃ dicit: Ego ſum uia ☧ uitas & uita: uita uiuet & non morieẽ. i ¶Et dicũt filĩ iſrael: Nõ eſt ęqua via dñi ꝛc. Vſq; hodie iſrl̃ blaſphemat deũ, cur ꝓpꝫm ſuũ reliquerit: & gẽtiũ aſſũpſerit multitudinẽ. Quos arguit dñs, q̃ uiæ eorũ prauæ ſint, dñi aũt iuſta ſẽtẽtia: ut ꝓditis colonis priorib⁹, alios in uineã ſuã mittat agricolas. Q̃ itelligẽtes in euã geliĩ ꝑabola, dixere iudæi: Non erit iſtud. k ¶Idcirco vnũquẽq; iuxta vias ſuas iudicabo ꝛc. Siue de gẽtiũ multitudine, ſiue de iſrael populo ſint qui iudicantur: non eſt perſonarum acceptio apud deum: ſed unuſquiſq; ſua coronabitur fide: & ipietate atq; infidelitate dãnabiẽ. l ¶Cõuertimini ꝛ agite pnitẽtiã ꝛc. Propriæ ad iſrl̃ iſte ſermo dirigiẽ: ut agãt pœnitẽtiã & relinquãt iniquitates ſiue prævaricatiões ſuas, q̃b⁹ in deũ prævaricati ſũt. Põt aũt & ad utrũq; ꝓpꝫm intelligi: ut & iſrl̃ & gẽtiũ turba, ſua uitia derelinquẽs: conuertat̃ ad eũ q̃ poſſit ſanare cõtritiones ſuas. m ¶Et facite vobis cor nouũ ꝛ ſpm̃ nouũ. Vt uetuſtatẽ lr̃æ deſerẽtes, uiuatis in nouitate ſpũs. Cor nouũ iſraelis, eſt credere in eũ quẽ pri⁹ negauerat. Cor nouũ gentiũ, eſt idola derelinquere: & mortuorũ cultura cõtẽpta, credere in eũ q̃ eſt de⁹ uiuẽtiũ. n ¶Et q̃re moziemini dom⁹ iſrl̃? Meli⁹ eſt ut ſuꝑ dixim⁹ exhortationẽ hãc in q̃ ſcriptũ eſt: cõuertimini & agite pœnitẽtiã, ſuꝑ ꝓſona accipe iudæoꝝ, quos nõ uult mori: & q̃bus nũc loq̃t̃: quare moriemini dom⁹ iſrl̃: q̃ habetis patres Abraham, Iſaac, & Iacob: de quibus ſcriptũ eſt: deus

Hiere. 31. c

Iob. 14. a

Luc. 20. c

Mar. 12. c

Deu. 24. c

Mar.12.c est: Deus uiuorum & non mortuorū. Cur uestro uitio mo/
E riemini: qui patrum merito, & mea debetis uiuere miseri/
cordia? a Quia nolo mortem morientis ꝛc̄. Nolo inquit
Esa.1.a uos mori quos in salutem genui. Filios enim genui & exal/
taui: ipsi autē spreuerūt me. Reuertimini ergo & uiuite. Non
dicit reuertimini: nisi
his qui prius cum deo
fuerant: & postea eius
deseruere comitatum:
Et uiuite per pœniten
tiam: qui estis mortui
per peccatū. Igit̄ israel
quia nō reuertitur ad
pristinū statum: mor/
tuus esse credēdus est.

a Quia nolo mortem morientis dicit dominus deus: re/
uertimini & uiuite.

Ca. XIX

ET tū assume plan/
b ctum super princi/
pes israel: & dices: Quare
mater tua leæna inter leo/
nes cubauit? in medio leū/
culorū, enutriuit catulos
suos. Et eduxit unum de
leūculis suis: leo factus est:
& didicit capere prædam
hominemq; comedere. Et
audierunt de eo gentes: &
non absq; uulneribus suis
cœperunt eum: & adduxe
runt eum in catenis in ter/
rā ægypti. Quæ cum uidis
set quoniā infirmata est
& perijt expectatio eius:
tulit unū de leunculis suis,
leonem constituit eum.
Qui incedebat inter leo/
nes, & factus est leo. Didi/
cit capere prædam, & ho/
mines deuorare. Didicit
uiduas facere: & ciuitates
eorum in desertum addu/
cere: & desolata est terra
& plenitudo eius, a uoce
rugit⁹ illius. Et cōuenerūt
aduersum eum gentes un
diq; de prouincijs: & ex/
panderunt super eum re/
te suum: in uulneribus ea
rū captus est. Et miserunt
eum in caueam in catenis,
adduxerunt eum ad regē
babylonis: miseruntq; eū
in carcerem ne audiretur
uox eius ultra super mon/
tes israel.

Mater tua

Ca. XIX

ET tu accipe lamen
tum super princi/
pem israel & dices: Quid
mater tua catulus in me/
dio leonum facta est? in
medio leonum multipli/
cauit catulos suos. Et exi/
liuit unus de catulis eius:
leo fact⁹ est: & didicit rape
re rapinas: homines come
dit, & audierunt contra eū
gentes. In corruptione ea/
rum captus est: & adduxe
runt in camo in terram
ægypti. Et uidit quoniam
ablatus esset ab ea & peris
set substantia eius: & tulit
alium de catulis suis: leo/
nem constituit eum: & cō
uersabatur in medio leo/
num. Leo factus est & di/
dicit rapere rapinas: homi
nes comedit, & pasceba/
tur in audacia sua: & ciui/
tates eorum ad desertum
adduxit, & uastauit terrā
& plenitudinem eius a uo
ce rugitus sui. Et dedit su
per eum gentes per cir/
cuitū de regionibus: & ex/
panderunt super eum re/
tia sua. In corruptione ea/
rum captus est, & posue/
runt eum in camo: & in
cauea uenit ad regem ba/
bylonis: & introduxerunt
eum in carcerem: ut non
audiretur uox eius ultra
super montes israel.

Mater tua

F

G

H

4.Reg.24

Ps.73.d & de psalmis: Ne tra/
das bestijs animā con
fitentem tibi. Certe
ubi ad historiam ue/
nit: dicit Ioannā filiū
careæ ductum in ægy/
ptum: qui quomodo
fugiens cū paucis leo
appellatus sit, scire nō
possum: & alterū leo/
num Sedechiam, qui
& ipse ductus in baby
lonē sit. Nos aūt istius/
modi explanatiões le
ctoris arbitrio relin/
quētes: dicemus capti
uitate uicina, ꝓphetā
non tā futura uaticina
ri q̄ narrare præterita.
Post sextum em̄ Sede/
chiæ annū, siquidem
statim in consequenti
bus legimus: & factū
est in anno septimo: in quinto mēse, decima mensis: assumit̄
planctus sup principes, uel principē israel, & dicitur: Quare
mater tua leæna inter leones cubauit? Planctus igitur super
principes est: omēs uidelicet q̄ de Iosiæ stirpe generati sunt.
Mater principū hierusalē leæna appellat̄, quæ leunculos ge/
nuit & nutriuit: unūq; de leunculis suis eduxit & fecit leo/
nem, Ioachaz significans filiū Iosiæ: quem nechao pharao
duxit in ægyptū & ꝓ eo constituit Ioakim. Quo mortuo,
Iechonias filius eius rex cōstitutus: cū matre & optimatib⁹
ciuitatis a Nabucho/
donosor ductus est in
babylonē: de q̄ nascit̄
salathiel pater çoroba/
bel: q̄ ex eo qđ in ba/
bylone nat⁹ ē nomē ac
cepit. Perspicuūq; est
sub metaphora leænæ
leūculorum & leonis,
rursumq; alterius leo/
nis, illa describi: quæ
eo tpe iā facta erant, q̄
hæc ꝓpheta dicebat.
Post q̄ em̄ hierm̄ edu
xit de stirpe regia Ioa/
chaz filiū Iosiæ & cōsti
tuit in regē: tā crudelis
in breui extitit tpe: ut
Tropologice cœpisse
prædas & hoies deuo
rasse mēoreť. Ad quē
cū uenisset ægypti⁹: cœ
pit eū nō absq; uulne/
rib⁹: siue in fouea: ut ꝓ
prie in hebraico conti
neť: ut cōseruet Tropo
logicā captionē leonū,
qua semp in foueis ca
pi solēt. Et adduxit eū
in camo siue in cate/
nis in terrā ægypti: ibi
q̄ mortuus est. Qđ
cū uidisset mater eius
hierm̄, quæ eū genue
rat, quæ nutrierat, q̄ cō
stituerat in regnū, qđ
pisset expectatio eius:
tulit de alijs regib⁹ le/
choniā filiū Ioakim: &
cōstituit in regē. Qui
& ipse præcessoris imi/
tat⁹ crudelitatē, sub leo
nis feritate describit̄,
qđ hoies deuorarit,
mītas uiduas fecerit,
ad desertū adduxerit
ciuitates: & ad uocē ru
gitus ei⁹ territa sit uni/
uersa ꝓuincia: ita ut cō/
uenirēt ad eū gētes, &
expāderēt sup eū rete
suū & ī fouea caperēt,
& mitterēt eū in caueā
& ī catenas: nō qđ hoc
Iechoniæ factū sit: ipse
em̄ se tradidit regi ba/ Ibi.24.c
bylonio & in chaldæā
asportat⁹ est: sed ut leo
nis seruet̄ translatio q̄
capit̄ in foueis, catenis
q̄ cōstrigit̄, & ī caueis
reseruat̄. Alioqn iuxta
historiā, hoc de Sede/
chia legim⁹, q̄ post Ie/ Gen.49.b
choniā rex hierm̄ cōstitut⁹ ē. Et hæc fecit occasio: ut qa ca/
tenæ legūt̄ & caueæ & carcer noīat̄, Sedechiā poti⁹ q̄ Iecho
niā plæriq; intelligāt. Seruat⁹ igit̄ in carcere est nec iterfect⁹
& tātūmodo sublatus e regno. Cæteꝝ Sedechiā cæcū ductū
in babylonē

in babylonē,ibiq; ſtatim occiſum,narrat hiſtoria. a Mater tua q̄ſi vinea ⁊c̄. Diuerſis ſermonibus una res dicit̄. Et quō in ſupiorib⁹ legim⁹ hier⁹m pulchræ mulieri cōparatā: & rurſū leænæ quæ in cubili ſuo leones nutrierit:ſic nūc uiti uel uineæ pulcherrimæ cōparat̄:quæ ſup aquas plātata ſit multas :& idcirco humore nutriti palmites intūm creuerint :ut un⁹ palmes quem ſcriptura uirgam ſolidiſſimā ſiue fortiſſimam nuncupat, profecerit in ſceptra dominantiū. Pro quo uertere Lxx.in tribum ducū: ut ſcilicet reges ex ea fierēt. Tantæ autē erat ipſa uinea pulchritudinis,ut ſplēdor uiroris eius,floribus mali punici coeq̄retur: qđ in hebraico dicit̄ q̄ſi uinea in ſanguine tuo: rubore florum ſanguine cōparato.Exaltata ergo uinea & erecta:Quia ſupbis deus reſiſtit, humilibus autē dat gratiam: euulſa eſt in furore dñi in terrāq; proiecta : ut ruinas hieruſalem,elegās uitis tranſlatio cuſtodiret. Quāuis em̄ pulchra ſit uinea & lōgis,ppaginibus extendatur : ſi haſtilia calamoſq; ſubtraxeris: terræ iuncta,areſcit calore, maxime ſi uentus urens quē græci καύσωνα uocant ſiccauerit fructū ei⁹ ut emarceſcat, & q̄ſi ignis cremetur ardorib⁹. Qđ aūt in Lxx.additū eſt: Vindicati ſūt:p eo qđ in hebraico ſcriptū eſt, emarcuerūt:quā cōſequētiā habere poſſit,ſcire nō ualeo.Illa igit̄ uinea tātæ ubertatis & fructuū,tantæq; pulchritudinis:quō nūc trāſplantata eſt in deſertū,in terra inuia & ſitienti:Significat autē terrā babylonis ad quā tranſlati ſunt:uel ægyptū,quo cōfugerūt: aut ipſam terrā iudææ,in qua pauci pauperes remanſerunt: quibus præfectus erat Godolias,ut cōgregaret & regeret reliquias populi. Contra quē ſurrexit de ſtirpe regia & de uirga ramorū uineæ iſmahel,qui interfecit eū in Maſpha:& comedit omnē fructū uineæ:& exinde nō fuit in ipſa uinea uirga fortis,& ſceptrū dominantiū. Nullus em̄ remāſit de regibus q̄ populū gubernaret:ſed cū Ioannā filio Careæ ad ægyptū confugerūt. Idcirco planctus eſt & parabola lamentationis:ut plangat̄ regiū gen⁹ qđ in iudæa ultra ceſſauit,donec ueniret cui repoſitū eſt. Et ipſe erat expectatio gentiū. Ex quo ꝓſpicuū eſt,& ſuperiorē lectionē in qua dicit̄: Quare mater tua leæna inter leones cubauit:& hanc in qua ſcriptū eſt:Mater tua quaſi uinea in ſanguine tuo ſup aquam plantata:ad hieruſalē pertinere,quæ perdidit leones & palmites ſuos:& non remanſit in ea uirga quæ conſurgeret in tribū: ſiue in ſceptra dominantiū. A planctu em̄ incipit,& finitur in planctu. Aſſume planctū ſuper principes iſrael. Hoc eſt in principio & nunc in fine,planctus eſt: & lamentatione planctuq; parabolæ ſtirps regia proſequēda. Porro ſcd'm Anagogen,qđ alij ad cœleſtem referūt hieruſalem:ut dicant ex ea in iſtā uallē lachrymarū plurimos corruiſſe: & reges eſſe deſiſſe : & uineā q̄ndā pulcherrimā uēto urēte ſiccatā: ita ut nullus in ea uirētiū palmitū remanſerit : quā poſtea ſub urbis figura plāgat Hieremias: nos intelligim⁹ ſup eccleſiā,eo qđ in nouiſſimo tpe multiplicata iniqtate,refrigeſcat charitas multorū:ita ut ꝓbent̄ ſi fieri pōt etiā electi dei:& principes ei⁹ capiant̄ retib⁹ diaboli:qui nō ſit uni⁹ regis captione contentus:ſed quotidie reges & principes capere feſtinet: ſcd'm illud qđ ſcriptū eſt: Eſcæ eius electæ. Palmites quoq; eccleſiæ, qui dudū floribus & rubori ſanguinis æquabant̄:poſtea uento urente ſiccētur. Quā expoſitionē & euāgelij q̄q; pabola ſonat:in q̄ ſole orto,ea ſi germīauerāt æſtuauerūt & repēte ſiccata ſūt:ita ut uix remaneat unus e palmitib⁹ qui conſurgat in uirgā:& dign⁹ populi princeps fiat. Qđ alijs uerbis loquitur Eſaias:Inducam famē & ſitim ſup terram:nō famem panis & ſitim aquæ: ſed famem audiēdi ſermonis dei. Vnde debemus plangere & lamētari ſup principes iſrl: quorum uitio & ſupbia iudæa deſerta, & capta eſt hieruſalem.

Ca. XX

ET factum eſt in anno ſeptimo in quinto in decima ⁊c̄. Poſt undecim menſes & q̄q; dies ſuperioris uiſionis:rurſum ſermo fit ad prophetam,poſtq; uenerūt uiri de ſeniori

a HEB. Mater tua quaſi uinea in ſanguine tuo ſuper aquam plantata : fructus eius & frondes eius creuerunt ex aquis multis.Et factæ ſūt ei uirgæ ſolidæ in ſceptra dominantium : & exaltata eſt ſtatura eius in frōdes. Et uidit altitudinē ſuā in multitudine palmitū ſuorū:& euulſa ē in ira: in terrāq; proiecta:& uēt⁹ urēs ſiccabit fructū eius: emarcuerunt & arefactæ ſunt uirgæ roboris eius: ignis comedit eam.Et nūc tranſplantata eſt in deſertū in terra inuia & ſitiēti. Et egreſſus eſt ignis de uirga ramorum eius qui fructus eius comedit : & non fuit in ea uirga fortis:ſceptrum dominantiū:planctus eſt,& erit in planctū.

SEP. Mater tua q̄ſi uinea: ſicut flos in malis granatis in aqua plantata. Fructus eius & germen illius factū eſt ex aqua mlta. Et facta eſt ei uirga fortitudinis in tribū ducum : & exaltata eſt magnitudie ſua in medio propaginum. Et uidit magnitudinē ſuā in multitudine palmitū ſuorū:& confracta in furore,in terram ꝓiecta eſt : & uentus urens arefecit electa eius. Vindicati ſūt: & arefacta eſt uirga fortitudinis eius. Ignis cōſumpſit eā & nūc plātauerunt eā in deſerto in terra ſine aq̄ : & exiuit ignis de uirga electorū ei⁹ & comedit eā:& nō erat in ea uirga fortitudinis. Tribus in parabolā lamentationis eſt,& erit in plāctū.

b ET factum eſt in anno ſeptimo,in Ca. XX decimo,in decima mēſis: uenerūt uiri de ſeniorib⁹ iſrael ut interrogarēt dñm: & ſedebāt corā me.

Et factus eſt

bus domus iſrael ut interrogarent dñm,& ſederunt coram eo. Hanc autem fuiſſe conſuetudinem populi iſrael,ut quicquid ſcire cupiebant a domino quærerent p ꝓphetas: multa exempla teſtantur. Saul quærēs aſinas,pergit ad Samuelem:accepitq; conſilium a puero ut offerat prophetæ quartam partem ſicli.Egrotante filio Hieroboam,mittitur in filo ad Achiam prophetam uxor eius:deferens munuſcula:panes & colliridas,uuas & lagunculam mellis:ut de filij infirmitate cognoſceret. Dauid quoq; propheta alium interrogat prophetam Nathan : utrum templum domino ædificare debeat. Et Achab ſciſcitatur, aſcendat an non in Ramoth galaad. In Eſaia quoq; & in Regum uolumine:quæ Sennacherib uentura ſint nunciantur. Nec mirum,ſi in ueteri teſtamento,ſingulis quæ uentura ſunt prophetæ annūcient:cum Agabum legerimus quæ paulo uentura ſunt prophetare. Scriptum eſt enim in Deuteronomio: Gentes quas perditurus eſt dominus in conſpectu tuo, iſte ſomnia & diuinationes audient: tibi autem nō ſic dedit dominus deus tuus. Gentium enim eſt adire chaldæos, hariolos, aruſpices,diuinos, ſortilegos,oracula dæmonū quibus errori earū illuditur. Vnde & nunc ſeniores iſrael prophetā adeunt: ut interrogent per eum dñm: & tñ de interrogatione ſilent: ipſo qui interrogandus erat ſciente quid interrogarent:ut & in eo miraculum ſit ſcire cur uenerint:& ad ea reſpondere quæ tacitus ſermo in animo continebat.

Et factus

A B C D G H

Matth.24.b

Abac.1.d

Mar.4.a

Amos.8.d

1.Re.9.a
3.Reg.14.b

2.Reg.7.a

3.Re.22.d

Eſa.37.b.et 4 Re.19.f
Act.21.c
Deu.18.c

4.Re.25.f
Hiere.40.b et.41.a

Gen.49.b

E a Et factus est sermo dñi ad me dicēs: Fili hois loquere senio: ibus israel ꝛc. Sanctis & congrua interrogātibus dat ꝓmissio: adhuc loquēte te dicā, ecce adsum. Peccatorib⁹ aūt, quales fuerūt seniores israel: & quorū scelera in cōsequētib⁹ propheta describit: nō datur responsio, sed increpatio ꝓ pec catis: & addidit iusiurandū, uiuo ego, ut firmior sit sentētia dene gātis. Q d⁹ autē dixere Lxx. Si rn̄dero uobis: Symmach⁹ manifesti⁹ trāstulit, nō respō debo uobis. b Si iudicas eos: si iudicas fili hois. Illi quidē ad interrogādū me uenerūt, cupiētes de his q bus ambigūt & futura cognoscere: tu autē fili hominis iudica eos: ut nō ꝓphetæ sit respon sio, sed sentētia iudicā tis pro iniqtatib⁹ quæ fecerūt: & patrū secuti sunt scelera: Vel certe si ultus eos fuero ultione: ut sit sensus. Tanta iniqtate coopti sunt, ut ne emēdatione qui dē & correptione sint digni, scd̄m illud q in

Osee. 4. c F ꝓpheta dicit: Non uisitabo ultra filias uestras & nur⁹ uestras cū

Pro. 18. a mœchatæ fuerint. Vñ & peccatores q in profundū uenere peccati, dimittūtur ut faciant desyderia cordis sui.

c Abominatiões patrū suoꝝ ostēde eis ꝛc. Si peccata patrum nō redundant ad filios: quō abominatiões & iniqtates patrū nūc senioribus proponunt? Hac uidelicet causa, ut ostendant similia parē tibus agere: & hæreditario malo, longissimū funem trahere peccatorū: ut quorū imitantur uitia, eorum supplicia pertimescant. d Hec dicit dominus deus: In die qua elegi israel ꝛc. quę est egregia inter oēs terras. Pro eo q d⁹ dixere Lxx. fauus est ultra omnes terras: pro quo nos interpretati sumus, egregia est inter oēs terras. Aquilæ prima æditio posuit, firmamentū: secūda, inclytum: Symmachus, regionē: Theodotio, fortitudinē: q d⁹ uidelicet omniū terrarū ista sit fundamentū, q d⁹ in ea dei religio sit & templū & cerimoniæ & noticia dei: & intm̄ popul⁹ israel in egypto constitutus ignorabat deū: ut missus ad eos moyses: Si interrogauerint ait me, quis misit te: quid dicam eis? Dic in

Exo. 3. d quit ad eos: Qui est, misit me. In ægypto igitur notus fact⁹ est populo & semini dōnus Iacob: q n̄ leuauit manum suā pro eis cōtra ægyptios, & dixit: Ego sum dñs deus uester: & elegit eos, ut educeret de terra ægypti, ad terrā fluentē lacte & melle. Necdū em̄ capere poterant solidū cibum, sed quasi paruuli atq lactentes, melle & lacte indigebant infantiæ. Iuxta literā uero inclytam esse terram iudeæ & cunctis terris fertiliorē: dubitare nō poterit, q a Rinocorura usq ad Taurum montē & Eufraten fluuium cunctā consyderauerit terram, & urbium potentiā amœnitatēq regionū: Palestinam uidelicet & Phœnicē, Arabiā, Syriā Cœlen, Cilitiā: & cæteras regiones: quas israeli si dei præcepta seruasset, dñs repromisit: quas quia non accepit, uitiū fuit incredulitatis eius. Nam & in ipsa Palestina Iudææq ꝓuincia, gentes plurimæ remāserūt, quæ nō sunt eiectæ. Necq em̄ sponsor in crimine est: si ille cui repromittit indignū se fecerit sponsione: præsertim cum proponat optio ꝓmittētis, Si uolueritis & audieritis me, quæ bona sunt terræ comedetis. Sin autem nolueritis, gladius deuorabit uos. Eliguntur ergo præsentia: nec statim qui eligitur, temptari non potest, nec perire: quia & Saul electus in regē, & iudas in apostolum, suo postea uitio corruerūt. Eleuatio aūt man⁹ siue extensio, habitum percutientis ostendit: ut percuteret pro eis ægyptios, & populum israel de ægypto liberaret. e Et dixit ad eos: unusquisq offensiones oculoꝝ suoꝝ abiiciat ꝛc. Pro offensionibus quæ hebraice dicuntur שִׁקּוּצֵי Symmachus interpretatus est, nauseas. Aq læ secūda æditio, abscisiones: ut significarent abiiciendas ab oculis lippitudines: & quasi nauseas, quæ nō solū aspectū impediūt, sed & contra cernentibus uomitū creāt: גִּלּוּלֵי quoq uerbum hebraicum est: q d⁹ Lxx. adinuentiones: Aquilæ prima æditio, ingnamenta: secunda, Symmachusq & Theodotio, idola interpretati sunt: quos & nos in præsentiarum secuti sumus. Præcipit autem exeuntibus primum de ægypto, ut obliuiscantur idolorum quibus multo tempore seruierūt, immo abiiciāt ea ab oculis suis: ut ne aspectu quidem digna habeant: & quibus multo tempore polluti sunt, ultra non acquiescant. Ego inquit dñs deus uester: non portenta ægyptia: non uariorum figmenta monstrorum. Sed & nobis, quando eximus de ægypto: iubetur ut offensiones oculorū nostrorum abiiciamus: ne scilicet his delectemur quibus antea delectabamur in sæculo: ne simulacris ægypti polluamur, adinuentionibus uidelicet philosophorum atq hæreticorum, quæ recte idola nominant. A spectaculis quoq īmo offensionibus ægypti remoueamus oculos, arenæ, circi, theatrorū: & oīm̄ib⁹ quæ aniæ cōtamināt puritatē: & per sensus ingrediūtur ad mentem: impleturq q d⁹ scriptum est: Mors intrauit per fenestras uestras. f Et irritauerunt me. Siue ut Symmachus interpretatus est: Non acquieuerūt mihi. Statimq uocati recedunt a deo: ut nullum sit spacium inter uocationem & recessionem. Et hoc notandum, q d⁹ nemo recedit a deo: nisi qui ante cum eo fuerit. Vnde & draco in Iob uolumine, apostata, præuaricator & recedēs appellat. g Noluerunt audire ꝛc. Propterea, inquit, irritauerunt me & recesserunt a me: quia noluerūt audire me: dum liberū hominis seruatur arbitrium: & fecerunt omnia, quæ ne facerent lege præcepi: statim desperantes salutem: & mussitantes cōtra

moysen

---

a Et factus est sermo dñi ad me dicens: Fili hominis, loquere senioribus israel, & dices ad eos: Hæc dicit dominus deus: Nunquid ad interrogandū me uos uenistis? Viuo ego: quia nō respondebo uobis: ait dñs deus.

b HEB. Si iudicas eos: si iudicas fili hominis. Abōminationes patrum suorum ostende eis: & dices ad illos. c Hec dicit dominus deus: In die qua elegi israel: & leuaui manum meā ꝓ stirpe dom⁹ iacob: & apparui eis in terra ægypti, & leuaui manū meā ꝓ eis dicens: Ego dñs deus uester. In die illa leuaui manum meam pro eis ut educerē eos de terra ægypti in terrā quā prouideram eis, fluentem lacte & melle: quæ est egregia inter omnes terras. e Et dixit ād eos: unusquisq offensiones oculorum suorum abiiciat: & in idolis ægypti nolite polluī: ego dominus deus uester. f g Et irritauerūt me. Noluerunt audire me. Vnusquisq abominatiões

SEP. Si ultus eos fuero ultione fili hominis. Iniqtates patrum eorum contestare eis: & dices ad eos. Hæc dicit dominus deus: Ex qua die elegi domum israel, & notus factus sum semini domus Iacob & cognitus eis in terra ægypti: & suscepi eos dicens: Ego dñs deus uester: in die illa apprehendi eos manu mea dicēs: ut educerē eos de terra ægypti in terram quā paraui eis: terrā fluentem lacte & melle: fauus est ultra omnem terram. Et dixi ad eos: Vnusquisq abominationes oculorum suorū proiiciat & in adinuentionibus ægypti nō polluat: ego dñs deus uester. Et recesserūt a me. Et noluerunt audire me:

Esa. 1. e

A moyſen, deicꝫ repromiſſionibus diffidentes. Vñ ſequitur.
a ¶ Et dixi vt effunderē indignationē meā ſup eos ꝛc. Statim ut præcepi eis relinquere ſiue abiſcere offenſiones oculorū ſuorū, & in idolis ægypti nequaꝫ pollui: irritauerunt me, & noluerūt audire quæ dixi: ſed ecōtrario fecerunt quæ non facienda præcepi.

Ideo decreuerā, ut effūderē in eos furorem & indignationē meā: & implerē irā meā quā mente cōcœperam in medio ægypti: qa nec dum egreſſi fuerāt de ægypto. Sequiē enim infra: Eieci ergo eos de terra ægypti, & eduxi in deſertum. Ex quo oſtendiē, nec dum eos fuiſſe egreſſos de ægypto, qñ effundere uoluit indignationē ſuā & implere iram ſuam ſuper eos, & percutere eos in medio terræ ægypti. b ¶ Et feci ꝓpter nomē meū: ut nō violareē ꝛc. Q d' facere cogitabam propter iuſticiam, non feci propter clæmētiæ magnitudinē: ne polluereturnomē meū: & uiderer nō potuiſſe complere qd' iſrael repromiſerā. Peperci igitur nomini meo, ne haberēt occaſionē blaſphemādi nationes, inter quas notus fact⁹ ſum eis in terra ægypti. Hucuſcꝫ qd eis promiſerit in terra ægypti conſtitutis: & quō ſtatim offēderint, & quid cōtra eos dñs cogitauerit, & tñ non fecerit, ꝓpheta deſcribit. Q uæ ſequuntur, egreſſis de ægypto locutus eſt. c ¶ Eieci ergo eos de terra ægypti ꝛ eduxi in deſertum ꝛc. Hæc ad eos dicunt qui educti ſūt de ægypto in deſertum: ut ægyptiorū uitijs liberati: facilius in ſolitudie dei præcepta cōplerent: & iudicia eius facerent & ſabbata cuſtodirent: Q uæ in ſignum data ſunt inter

HEB. quiſcꝫ abominationes oculorum ſuorum nō proiecit: nec idola ægypti reliquerunt.

SEP. Abominatiōes oculorum non proiecerunt: & adinuentiones ægypti nō reliquerunt.

a Et dixi ůt effunderem indignationē meam ſuper eos: & implerem iram meam in eis in medio terræ ægypti.

b Et feci prōpter nomen meū: ut non uiolaretur corā gentibus in quarū medio erant: & inter quas apparui eis

c ut educerem eos de terra ægypti. Eieci ergō eos de terra ægypti & eduxi in deſertū: & dedi eis præcepta mea: & iudicia mea oſtendi illis: quæ faciat homo & uiuat in eis. Inſuper & ſabbata mea dedi eis, ut eſſet ſignum inter me & eos: & ſcirent: quia ego dominus ſanctificās eos. Et irritauerūt me domus iſrael in deſerto: in præceptis meis non ambulauerunt: & iudicia mea proiecerūt: quæ faciet homo & uiuet in eis: & ſabbata mea uiolauerunt uehementer. Dixi ergo ut effunderem furorē meum ſuper eos in deſerto: & conſumerem eos: & feci propter nomen meum ne uiolaretur coram gentibus: de quibus eieci eos in conſpectu earum.

B

b HEB. Egō igitur leuaui manum meam ſuper eos in deſerto ne educerem eos in terram quam dedi eis, fluentem lacte & melle: præcipuam terrarū omnium: quia iudicia mea proiecerant: & in præceptis meis non ambulauerant, & ſabbata mea uiolauerant. Poſt idola enim cor eorum gradiebatur: & pepercit oculus meus ſuper eos ut non interficerem eos, nec cōſumpſi eos in deſerto.

SEP. Et ego leuaui manū meā ſup eos in deſerto: ut oino nō introducerē eos in terrā quā dedi eis: terrā fluentē lacte & melle: fauus eſt ultra omnē terrā: eo qd' iuſtificatiōes meas reppulerunt: & in præceptis meis non ambulauerūt: & ſabbata mea uiolauerunt, & poſt cogitatiōes cordiū ſuorum ambulauerunt. Et pepercit oculus me⁹ ſup eos ne delerē eos: & non interfeci eos in conſumptionē in deſerto.

Dixi autē eum qui dedit & eos quibus data ſunt: ſcriptura dicente: Et locutus eſt dñs ad moyſen dicens: Et tu præcipe filijs iſrael Exo.31.c dicēs: Videte, & ſabbata mea cuſtodite, qd' eiē ſignum inter me & uos in generationib⁹ ueſtris: ut ſciatis qd' ego ſum dominus qui ſanctifico uos: & cuſtodite ſabbatū quoniā ſanctū eſt uobis. Q ui uiolauerit illud morte morieē. Omnis q fecerit in eo opus: interficietur anima illa de medio populi ſui. Ergo ſabbatum & circūciſio in ſignū data ſunt ueri ſabbati, & ueræ circūciſiōis: ut ſciam⁹ nobis in ꝓfecto & æterno ſabbato requieſcēdum a ſæculi operibus: & non præputiū, ſed cor circūcidamus. Vnde in ſex diebus operātes, die ſeptimo requieſcamus: ut nihil aliud die ac nocte faciamus, niſi

Dixi autē præceptis meis nō ambulauerāt & ſabbata mea uiolauerāt: Ipſiuſcꝫ cauſæ hæc cauſa ē, ut iſta nō faceret: qa cor eorū ægypti idola ſequebaē. Pepcit aūt, ait, oculus me⁹ ne interficerē eos atcꝫ delerē: nec oīno cōſumerē. In q̄ quæriē, quō eis pepercerit: quorū cadauera in ſolitudine corruerūt: & excepto ieſu Naue & Caleb filio iephone, terrā repromiſſiōis nullus ingreſſus eſt. Ex quo intelligim⁹ uiuere eos: nec æternis ſupplicijs reſeruatos, nec deletos eſſe de libro uiuentiū: nec conſumptos ante faciem dñi. Si enim ex eo qd' non ſunt introducti in terram repromiſſionis periſſe credēdi ſunt: ergo & moyſes periit: qui uidit tantū terram repromiſſionis & non eſt ingreſſus in eam. De quo in libro Ieſu dominus loquiē:

C

D

omne qd' uiuimus, deberi dño nouerimus: & redeūte hebdomade, totos nos eius nomini conſecremus: ut per ſanctificationē diei recordemur dñi qui ſanctificat nos. Hæc præcepta & iuſtificationes & obſeruantiā ſabbati, dedit dñs in deſerto: ut facientes illa uiuerēt in eis: nō de illis ad maiora trāſirēt: ſicut in euāgelio, pmiſſū eſt. Q uæ illi uiolauerūt, nō ſemel nec parū, ſed uehemēter: ut uiolationis ἐπίτασις monſtrareē. Dixit ergo & in ſua mente decreuit, ut effunderet furorē ſuū ſup eos in deſerto, & conſumeret eos, qñ locutus eſt ad moyſen: Dimitte Exo.32.c me: & iratus furore cōtra eos, delebo illos. Sed noluit facere, parcens ægyptijs & cæteris gēnibus, ne ſcandaliçarenē: & ipſis quoꝫ miſertus eſt: expectās pœnitentiā conuerſorū. Notandūcꝫ qd' qñ conſtitutis in ægypto loquebatur poſt offenſam: feci ait ꝓpter nomen meū: ut nón uiolaretur corā gentibus de quibus eieci eos in conſpectu earū. Tunc enim adhuc in medio erant: quia nec dū exierant. Nunc autē poſtcꝫ egreſſi ſunt, dicitur: de quibus eieci eos in cōſpectu earū. b ¶ Ego igit leuaui manū meā ſup eos in deſerto ne educerem eos in terrā quā dedi eis ꝛc. Decreuerā quidē ut totū furorem meū effunderē ſup eos, & delerē illos atcꝫ conſumerē: ſed feci ꝓpter nomen meū ne uiolareē in gentib⁹, Ibi.17.c Amalechitis uidelicet Nu.14 & reliquis, quæ cōtra eos in ſolitudine dimicarūt: ut nequaꝫ inducerē eos in terram quā eis pollicitus ſum fluētē lacte & melle: quæ præcipua terrarū omniū eſt ſiue fauus. Cauſa autē pœnæ eſt, iſtiuſcꝫ ſentētiæ: qa iudicia mea ꝓiecerāt & in

Deu.34.b Malach. 4.b Hiere.15.a E Exo.32.g

Moyses famulus meus mortuus est. Et in Malachia: Memẽ tote legis moysi serui mei. Et in Hieremia, quasi de amico & familiarissimo suo loquitur deus: Si steterint moyses & Samuel in conspectu meo. Alioquin & moysi præces exaudi/tas esse credẽdũ est: qñ ꝓ populo interpellãs ait: Si dimittis eis peccatũ, dimitte: sin aũt nõ uis, me dele de libro tuo quẽ scripsisti Vt autẽ sciamus sentẽtiã dei in filios & famulos, non ad perditionẽ sed emendationẽ fieri, audiamus testimonia

Pro.3.b

scripturarũ. Fili ne contristeris ad disciplinã dñi: neq; deficias, qñ

Hebre.14.b

ab eo argueris. Quẽ em̃ diligit dñs corripit Flagellat aũt oẽm filiũ quẽ recipit. Et in alio

ps.77.d

oco: Cum interficeret eos, tũc quærebãt eũ. Et in Deuteronomĩ cantico: Ego interficiã

Deu.32.f

& ego uiuificabo. Possum⁹ & hoc iuxta lr̃am dicere, qđ nõ delcuerit eos, neq; cõsumpserit cũ stirpe sua atq; progenie: sed iterfectis patribus, pepcerit filĩs: quos in terram repromissionis induxit.

F

a ¶ Dixi autem ad filios eorum in solitudine: In præceptis siue legitimis patrum vestrorum nolite incedere ꝛc. Post interfectionem patrũ qui in eremo corruerunt: præcepta dat filĩs: in quorũ salutẽ misertus est patrum. Et pepercit, inquit, oculus domini super eos: ne omnino interficeret eos atq; deleret, sed patres in filĩs reseruaret: eadẽq; testatur quæ & patribus est locutus: ut postq̃ in præceptis illius ambulauerint, & iudicia illius custodierint, & sanctificationẽ sabbati qđ signũ datum est reseruauerint: tunc sciant quia ipse sit dñs de⁹ eorũ. Præcepta autẽ & legitima patrũ & iudicia eorum, errorem inolitum significat: ne peccata eorũ imitentẽ, quorũ tormenta ꝓspiciũt. b ¶ Et exacerbauerunt me filĩ: in præceptis meis nõ ambulauerunt ꝛc. Sed & filĩ inquit parentum scelera sunt secuti: fecerũtq; omnia quæ illi fecerant: unde & similẽ meruere sententiã: sed eadem qua & patres eorum misericordiæ meæ magnitudine reseruati sunt: & ob easdem causas quibus & patrũ misertus sum: ut unus atq; idem creator amborũ: simili iram meã patiẽtia mitigarem. Manifesta ꝓcurrimus, & ad obscuriora trãsimus. c ¶ Etiterum leuaui manum meã in eos in solitudine ꝛc. Vbi in ueteri testamento contra filĩos eorum qui in solitudine corruerũt dominus leuauerit manum suam, uolens eos dispergere in nationes, scriptura non dicit: sed ex eo qđ hic refert, factum esse credendum est. Siue hoc significat, qđ postq̃ terram repromissionis intrauerint, uarijs temporibus ob multa peccata diuersis traditi sunt gentibus regibusq; : & eo tempore quæ natura sua bona erant præcepta domini, & iudicia in quibus possent credentes uiuere: facta sint eis nõ bona, dũ nequaq̃ ualent in captiuitate legis præcepta seruare, & facere quæ diuinus sermo mandauit. Neq; dixit, dedi eis præcepta mala, sed nõ bona. Non em̃ statim sequitur: ut qđ bonũ nõ est, sit malũ: sicut & Apostolus docet, bonũ esse homini uxorẽ uel mulierẽ nõ tangere, sed propter incontinentiã unũquẽq; possidere uas suum in sanctificatione & castitate: Qđ si nõ fecerit, nec bonũ nec malum est. Dedit ergo eis deus dispersis in gentibus præcepta non bona: hoc est dimisit eos cogitationibus & desyderijs suis: ut facerent quæ non conueniũt. Et polluit eos in muneribus suis: sicut sacerdos leprosos de populo separãs: & eos pollutos esse demonstrans: dum idolis offerunt quæ deo offerre deberẽt. Et trãsducunt omne qđ aperit uuluam per ignem baali, id est, primogenita: ut postq̃ deserti fuerint a deo & idolorũ cultui traditi: tunc intelligant qđ ipse sit dominus quẽ suo uitio ad iracundiã concitauerunt. Hunc locũ manifestius interpretat⁹ est Symmachus, pro præterito ponens futurum. Igitur & ego dabo eis præcepta nõ bona, & iudicia propter quæ non uiuent: & polluã eos propter munera sua, quia consecrant & transducunt omẽ qđ aperit uuluã, ut deleam eos, & sciẽt quia ego dominus. Et est sensus. Quia uidi filios patrum sceleribus adæquari, & eadẽ facere propter quæ illi offenderant deum: uolui illos diuidere in nationes, & in toto orbe dispergere, & dare illis præcepta non bona & iudicia in quibus non uiuerẽt: ut polluerem illos in muneribus suis: quia omnia primogenita idolis consecrabant: & delerem eos in perpetuum & scirent qđ ego essem dñs. Per quæ ostendit, eis non se dedisse præcepta non bona qui in eremo morabantur: sed his quos dispergere uoluit in natiões & facere in toto orbe peregrinos, dare coegisse quæ non dedit: ut ibi dei præcepta bona, uitio suo non bona facerent, dum idolis exhibent quæ deus sibi præceperat exhibenda. Potest & hoc dici, qđ ante offensam decalogum tantũ acceperint: post idololatriam uero & blasphemiam multiplices legis cerimonias: ut deo potius offerrent uictimas quas dæmonibus offerebant: & comparationẽ sacrilegij, leuius fieret qđ non erat per se bonũ: & nequaq̃ malũ, quia deo offerebatur: & tamen non bonũ, quia boni auctorem offenderant. d ¶ Quãobrem loquere ad domũ israel filĩ hominis ꝛc. Volui inquit eos in solitudine delinquentes in cunctas dispergere nationes, & dare illis præcepta non bona: ut qđ mihi offerre debuerant, idolis immolarent: & omne primitiuũ suum consecrarẽt eis per ignem: ut interficerem eos atq; delerem. Quando autem dicit, uolui, ostendit se non fecisse qđ uoluit. Illudq; qđ sequitur: Et scient quia ego sum dominus: in Lxx. non habetur. Non em̃ eis uidebat cõsequẽs post interfectionẽ nosse qđ ipse sit dñs. Sed tu fili hominis rursum loquere ad eos, hoc est, ad seniores dom⁹ israel q te interrogare uenerũt: Patres uestri de quorum uos stirpe descẽdistis, etiam in hoc blasphema-

b HEB. ¶ Quãobrem loquere ad domũ israel: fili hominis

SEP. ¶ Idcirco loquere ad domũ israel fili hominis: & dices

2 uerunt me

A uerunt me: & duxere pro nihili: postq̃ introduxi eos in terram quã mea fortitudine possederũt: quã ego ad possidendũ dederam: illi uerterunt ad exasperandum me. Cum enim uidissent omnem collem excelsum: lignũq; nemorosum: sacrificabant in montibus & in lucis & saltibus, & idolis uictimas immolabant: & libabant. Quod cum uidissem, dixi ad eos: Quid est bama: hoc enim interpretatur excelsum: aut cur ingredimini istiusmodi locum quem uobis in cunctis collibus elegistis: ita ut usq; hodie istiusmodi loca appellentur bamoth: & antiquus error nomen pristinum teneat: Proba ma qđ nos in excelsum uertimus: in Lxx. æditiõe error obtinuit ut scribat̃ ἀββανὰ, qđ hebraico sermone nil resonat. Potest bama si utrãq; syllabam in duo diuidas uerba, significare, in q̃: sed præsenti loco sensus iste non congruit. Vbicũq; autem in Regum & Paralipomenon libris scribit̃, Adhuc populus adolebat incẽsum & immolabat in excelso, Bama singulariter: & bamoth pluraliter excelsa significat.

בָּמָה

B a ¶ Propterea dic ad domũ israel: Hęc dicit dñs deus: In uia patrũ uestrorũ uos polluimini ꝛc. Patrũ uestrorũ imitamini uitia: & per easdẽ inceditis uias: ut delicta similia similem mereãtur & pœnam: & in tantũ scelus profecistis: ut filios uestros per ignem dæmonibus consecretis. Nec semel hoc fecisse sufficiat: sed usq; in p̃sentiarum agatis eadem. Non qđ hæc seniores in captiuitate faciant: sed qđ illi qui hierosolymis morabãtur, & quibus captiuitas imminebat, hæc omnia facere non cessent. Et cum tantis flagicijs obligati sitis: responsionem, inquit, meam quæritis: Viuo ego dicit dñs deus, & iuro p memetipsum, quia non respondebo uobis. Quodq; sequitur: b ¶ Neq; cogitatio mentis uestrę fiet/ dicentium: erimus sicut gentes ꝛc. Hunc habet sensum: Ne putetis cogitationes uestras quibus contra me blasphematis posse compleri: dicitis enim, nolumus esse sub domino, nec populus illius appellari: sed sicut cunctæ in toto orbe sunt nationes: & unaquæq; gẽs suo uiuit arbitrio, ut colat ligna & lapides & idolis seruiat etiã nos una gens erimus e pluribꝰ. Ad quæ respondet deus, iuratq; per semetipsum & dicit: Nõ uos relinquam neq; contemnam, ut fugaces seruos domini negligentes solent contẽnere, sed ad meũ retrahã imperium: & brachio extento ac percutiente ac furore effuso, in pristinam uos redigã seruitutẽ: & regnabo sũper uos: ut uelitis nolitis me habeatis regẽ: & sentiatis regem iratũ cuius clæmentiã neglexistis. c ¶ Et educam uos de populis: ꝛ cõgregabo uos de terris in quibus dispersi estis ꝛc. Nec uos ait patiar esse in gẽtibus, nec æterna captiuitate teneri: sed educã de populis & cõgregabo de terris in quas uos ad seruiẽdum hostilis necessitas huc illucq; dispsit. Hec aũt faciã, nõ ut pdã uos & deleã: sed ut rex uester sim. Ex q̃ intelligimus etiã eam quã appellant hæretici creatoris crudelitatem, sonare clæmentiam: dũ ad hoc irascitur & deseuit & totum effundit furorem: ut retrahat eos ad regnum suum, qui dæmonum tyrannidem ad seruiẽdũ elegerunt. d ¶ Et adducam uos in desertum populorum ꝛ iudicabor uobiscum ibi facie ad faciẽ ꝛc. Faciã ait dñs uobis q̃ estis in babylone & nũc seruitis idolis: qđ feci patribꝰ uestris in ægypto ut educã uos in desertum populorũ: & ibi iudicer uobiscum facie ad faciem, sicut adiudicaui illos iudicio cõtẽdi, quãdo egressi sũt de ægypto. Et postq̃ uos iudicauero, subijciam uos sceptro meo & imperio, & inibo pactum uobiscum, & inducam uos in terram uestrã in uinculis charitatis: ut ligati amore meo, nequaq̃ a me possitis recedere. Transgressores autem & impios, qui cordis duricia in malis operibus

C

D

HEB. minis: & dices ad eos. Hæc dicit dominus deus. Adhuc & in hoc blasphemauerunt me patres uestri, cum spreuissent me contemnentes: & induxissem eos in terram super quam leuaui manum meam ut darem eis: uiderunt omnem collem excelsum: & omne lignum nemorosum: & immolauerunt ibi uictimas suas: & dederũt ibi irritationem oblationis suæ: & posuerunt ibi odorẽ suauitatis suæ: & libauerunt libationes suas. Et dixi ad eos: Quid est excelsum ad quod uos ingredimini? Et uocatũ est nomẽ eius excelsum usq; in hunc diem.

SEP. & dices ad eos. Hæc dicit adonai dñs: Vsq; ad hoc me ad iracundiã prouocauerunt patres uestri in delictis suis quibus corruerũt in me: & introduxi eos in terram super quam leuaui manũ meã ut traderem eã illis. Viderũtq; omnem collem excelsum & omne lignum nemorosum: & imolauerũt ibi dñs suis: & posuerunt ibi furorem munerum suorum: & posuerunt ibi odorem fragrantiæ eorum: & libauerũt ibi libamina sua. Et dixi ad eos. Quid est abbana: quia uos intratis illuc? Et uocauerunt nomẽ eius abbana usq; in hodiernum diem.

a Propterea dic ad domum israel: Hæc dicit dominus deus. In uia patrum uestrorum uos polluimini: & post offendicula eorũ uos fornicamini. Et in oblatione donorum uestrorum cum transducitis filios uestros per ignem: uos polluimini in omnibus idolis uestris usq; hodie: & ego respõdebo uobis domꝰ israel? Viuo ego
b dicit dominus deus: quia non respondebo uobis. Nẽq; cogitatio mentis uestræ fiet, dicentium: erimus sicut gentes, & sicut cognationes terræ: ut colamus ligna & lapides. Viuo ego dicit dominus deus: quoniam in manu forti & in brachio extẽto & in furore effuso regna-
c bo super uos. Et edũcam uos de populis: & congregabo uos de terris in quibus dispersi estis: in manu ualida & brachio extẽto: & in furore effuso regnabo super
d uos. Et addũcam uos in desertũ populorũ: & iudicabor uobiscum ibi facie ad faciem. Sicut iudicio contendi aduersus patres in deserto terræ ægypti: sic iudicabo uos dicit dominus. Et subijciam uos sceptro meo, & inducam uos in uinculis fœderis: & eligam de uobis transgressores

pseuerãt: eligã de uobis nõ ad possidẽdũ, sed ad abijciendũ: Et educam quidem eos de terra incolatus eorum: ut educti non ingrediantur terram israel: sed in diuersis pereant regionibus: & distinctione bonorum & malorum, cognosca-

E tis,quia ego sum dominus,qui facio cūcta iudicio. Ad reliqua festinat oratio,breuiterq; percurrimus singula: ut sensum tantū legētibꝰ præbeamus. a ¶Et vos domus ísrael: hec dicit dñs deus: Singuli post idola vestra ambulate ⁊c. Hunc locum manifestius interpretatus est Symmachus: Vnusq;sq; idolis suis euntes seruite,quia noluistis audire me:nomen autem meū sanctum nolite ultra polluere per munera uestra atq; simulacra: In mōte ÿo sctō meo, in mōte excelso israel ait dominus deus: ibi seruiet mihi omnis domus israel. Symmachi translatio hunc habet sensum. Quia mihi seruire non uultis: ite seruite idolis, & simulacrorum uestrorū calcate uestigia. Me enim audire non uultis, ut neq; mihi hostias īmoletis:nec adoleatis incensum: nec meus populus appellemini. Mihi enim neq; in lucis & phanis & idolorum locis seruient cultores mei, qđ uos facitis: sed in monte sancto meo,in monte excelso israel. Porro Lxx. proprium explicant sensum. Derelinquite cogitatiōes uestras pristinas:& malarū adinuentionū auferte peccata:& si post hæc audieritis me, & nomen meū non polluueritis in muneribus uestris atq; simulacris: tunc in mōte meo sancto offeretis mihi uictimas & seruietis o omnis domꝰ israel. Aquila uero Symmacho ex parte consentiens,in parte discordat: Ite,inquit, post idola uestra & seruite eis: quia indigni estis meo imperio: nec me uestra cultura delectat. Qđ si & in hoc nequaq; audieritis me,sed nomen sanctum meum polluueritis, dum mihi offerre simulatis quæ offertis idolis, & nomini meo tantum blasphemiā facitis: ut qui idolorū cultores estis,meos uos esse dicatis:hoc scitote,qđ in mōte sancto meo,in mōte excelso israel,ibi seruitura sit mihi oīs domꝰ israel: nō uos qui seruitis idolis:sed omnis domus israel quæ postea creditura est b ¶In monte vero sancto meo ⁊ in monte excelso israel ait dominus deus: ibi seruiet mihi omnis domus israel ⁊c. De hoc monte in quo seruitura est deo omnis domus israel, Esaias & Micheas pari uoce cecinerūt: In nouissimis diebus erit manifestus mons domus domini in uertice montiū,& eleuabitur super colles:& fluent ad eum omnes gentes:& ibunt populi multi,& dicent: Venite ascendamus in montē dñi & in domū dei Iacob:& docebit nos uias suas,& ambulabimꝰ in semitis eiꝰ. De sion eñ exibit lex & uerbū dñi de hierusalem. Et rursum Esaias: In montem, inquit,excelsum ascende qui annūcias sion: eleua & exalta uocem tuam qui euāgeliças hierusalem. Quē montē sion, aut ecclesiam intelligimus quæ interpretatur specula: & in altitudine sanctorū dogmatū constituta est: aut ipsum dñm saluatorem,in quo & primitiæ & decimæ & omnis cultura in odorem uertitur suauitatis:ut oīes in circuitu nationes uidentes populum domini esse saluatū, glorificent deum:& cognoscant qui saluati fuerint qđ ipse sit dominus. c ¶Cū induxero vos ad terrā ísrl ⁊c. Tūc scietis qđ ego sim dominus:quando induxero,ait,uos in terram israel pro qua leuaui manum meā ut inducerem in eam patres uestros, quam illi suo uitio pdiderūt:& uos nō tam uestro merito q̄ mea clæmentia recepistis. d ¶Et recordabímini viarū vestrarum ⁊ omniū scelerum vestrorū quibus polluti estis in eis ⁊c. Non possumus recordari scelerum nostrorum atq; uitiorum,nisi inducti fuerimus in terrā israel:ibiq; positi dicamus cum Apostolo: Qui non sum dignꝰ uocari apostolus: quia pſecutus sum ecclesiā dei. Et displicebitis ait uobis in conspectu uestro in oīibus malitiis uestris q̄s fecistis. Siue ut interpretatus est Symmachꝰ: & paruuli uobis uidebimini propter oīes malicias uestras quas estis operati:ut postq̄ excelsi fuerint, humiles se esse credant:quia dominus humilibus dat gratiam. Et in alio loco scriptum est: Ante contritionē exaltabitur cor uiri:& ante altitudinem humiliatur. Superbiam enim cōtritio: & humilitatē sequitur exaltatio. Et scietis quia ego dominus cū benefecero uobis. Et dominū saluatorē tunc magis cognouimus:quādo benefecit nobis: & passus est pro peccatis nostris,& portauit iniquitates nostras,& pro nobis doluit: nō pro aliquo merito eorum qui saluantur,sed propter nomē suum. Alioquin uiæ nostræ & scelera pessima:nō misericordiam meruere sed pœnam. Quicquid autem de populo diximus israel:qui liberatus de ægypto, in solitudine multa commisit & offendit deum:& postea in terram repromissionis inductus, ueneratus est idola,lignaq; & lapides coluit: & postea dei clæmentia conseruatus est: referamus ad eos qui de ægypto sæculi huius,manu excelsa domini liberati sunt:& introducti in uitiorum solitudinem,rursum ægyptum suspirarunt:& fecerūt ea p quæ puniri debuerant:sed nihilominus per pœnitentiam non suo merito:sed domini clæmentia conseruati sunt.

HEB. ¶Et uos domꝰ israel hæc dicit dominus deus: singuli post idola uestra ambulate & seruite eis. Quod si & in hoc non audieritis me,& nomen meū sanctum polluueritis ultra in muneribus uestris & in idolis uestris.

SEP. Et uos domus israel hæc dicit adonai dominus Vnusquisq; adinuentiones suas auferat: & post hæc si uos audieritis me: & nomen meū sanctū nō polluueritis ultra in muneribus uestris, & in studijs uestris.

b In mōnte uero sancto meo, in monte excelso israel ait dominus deus: ibi seruiet mihi omnis domus israel: omnes inquā in terra in qua placebunt mihi: & ibi requiram primitias uestras,& initium decimarum uestrarum,in omnibus sanctificationibus uestris. In odore suauitatis suscipiā uos,cū eduxero uos de populis, & congregauero uos de terris in quas dispersi estis: & sanctificabor in uobis in oculis nationū: & scietis quia c ego dominus. Cūm induxero uos ad terram israel:in terram pro qua leuaui manum meam ut darem eam d patribus uestris. Et recordabimini uiarū uestrarum & omnium scelerum uestrorū: quibus polluti estis in eis: & displicebitis uobis in conspectu uestro in omnibus malicijs uestris quas fecistis: & scietis quia ego dominus cum benefecero uobis propter nomen meum: non scd'm uias uestras malas: & scd'm scelera uestra pessima domus israel:ait dominus deus.

Commentarij sexti in Ezechielem prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SEPTIMVM COMMENTARIORVM EZECHIELIS AD EVSTOCHIVM PROEMIVM

OLim pueri legimus: nihil tam facile est quin difficile fiat, qđ inuitus facias. Fateor me explanationes in Ezechiel multo ante tempore promisisse: & occupatione de toto huc orbe uenientium implere nō posse: dū nulla hora, nullū q̄ mometū est, in quo nō fratrū occurram⁹ turbis: & monasterij solitudinē, hospitū frequentia cōmutamus: intātū ut aut daūdēdū sit nobis hostiū, aut scripturarū, p q̄s aperiēdæ sūt fores, studia relinquenda. Ita q̄ lucratiuis imo furtiuis noctium horis, quæ hyeme propinquāte longiores esse cœperunt: hæc ad lucernulam qualiacū q̄ sunt dictare conamur: & æstuantis animi tedium, interpretatiōe digerere. Nec iactamus, ut quidā forsitan suspicant, fratrū susceptionē, sed morarū causas simpliciter confitemur: præsertim cum occidentalium fuga, & sanctorum locorum constipatio, nuditate atq; uulneribus indigentiū, rabiē preferat barbarorū (quos absq; lachrymis & gemitu uidere non possumus): illam quondam potentiam & ignorantiam diuitiarum ad tantā inopiam peruenisse: ut tecto & cibo & uestimento indigeat: & tamen nequa q̄ duri quorundā atq; crudeles animi molliuntur, dum pannos eorum & sarcinulas discutiunt, aurum in captiuitate quærentes. Accedit ad hanc dictandi difficultatem: qđ caligantibus oculis senectute, & aliquid sustinentibus beati Isaac: ad nocturnum lumen nequa q̄ ualeamus hebræorum uoluminа relegere: qui etiam ad solis diei q̄ fulgorē, literarū nobis prauitate cæcātur. Sed & græcorum cōmentarios, fratrum tantum uoce cognoscimus. Nulli q̄ dubium, qđ alienis dentibus cōmoliti cibi, uescentibus nauseam faciant. Vnde obsecro te filia Eustochium: ut ista quæ notariorum stilo cudimus, & ad quæ emēdanda spaciū uix habem⁹: id est septimū in Ezechielē librū post interualla suscipias: & ut ante iam dixi: si librorū breuitas uel longitudo inter se fuerint inæquales, uisionum immo ὑποθέσεων breuitati imputes ac longitudini, dum & iuncta nolumus separare: & dissonantia in unam coartare congeriem.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN EZECHIELEM PROPHETAM LIBER SEPTIMVS

ET factus est sermo dñi ad me dicēs: Fili hominis pone faciē tuā cōtra uiā austri ꝛc. Quid significet pone uel obfirma faciē tuā: supra pleni⁹ diximus. Obfirmatione em̄ uultus opus est & frontis duricia: ut quæ imperant, pphetæ loquat intrepidus: maxime cū ad totam populi multitudinem tristia nuncianda sint. Theman autem & darom & nageb: & rursū nageb: p quo Lxx. ἀπηλιώτην interpretati sunt: quid sonent in hebræo, expressit nostra translatio. Qđ q̄ dixere ducē nageb, melius habet in hebræo, agri uel regionis meridianæ, Non enim שֵׂר ut putauerūt Lxx. qđ uerbū ducē & principē sonat, sed שֵׂרֵה scriptū est, qđ proprie agrū regionē q̄ signat: & propter ה & ח literarū similitudinē, error inoleuit. Loquit aūt sermo diuinus p metaphorā saltus contra hierusalē, quæ bestiarū & ferociū hominū habitatio est: qđ succēdat eū: omnia q̄ ligna illius concrement: nequa q̄ arbores uocans quæ fructibus indigebant: sed ligna quasi incendio præparata. Primū q̄ combu-

ET factus est sermo dñi ad me dicēs: Fili hominis pone faciē tuā cōtra uiā austri & stilla ad aphricū: & pphetа ad saltū agri meridiani. Et dices saltui meridiano: Audi uerbū dñi: hæc dicit dñs de⁹. Ecce ego succēdā in te ignē: & cōburā in te oм̄e lignū uiride, & oм̄e lignū aridū: nō extinguet flāma succensiōis: & cōburet in ea oм̄is facies ab austro usq; ad aqlonē. Et uidebit uniuersa caro qa ego dñs succēdi eā nec extinguetur. Et dixi. ha, ha, ha, dñe de⁹: ipsi dicūt de me: Nūqd nō p pabolas loq̄t iste.

Et factus est

ET factus est sermo dñi ad me dicēs: Fili hois, obfirma faciē tuā sup theman: & respice ad darom, uaticinare sup saltū ducē nageb: & dices saltui nageb. Audi sermonē dñi: hæc dicit dñs. Ecce ego succēdā in te ignē & deuorabit in te oм̄e lignū uiride, & lignū aridū. Nō extinguet flāma succensa: & ardebit in ea oм̄is facies a meridie usq; aqlonē: & cognoscet oм̄is caro qa ego dñs succēdi illā: nō extinguet. Et dixi: Nequa q̄ dñe domine: ipsi dicūt ad me: Nonne parabola est quæ dicitur hæc:

Et factus est

rit in eo lignū uiride, secm̄ qđ in hoc eodē pphetа legimus: Et a sanctis meis incipite: & postea aridū, qđ nihil in se poterat habere uitale: sanctos uide licet simul & peccatores: ut alij captiuitatis mala morte effugiant: alij supplicijs tradant æternis. Quod q̄ infert: Ab austro usq; ad aquilonē, hoc indicat, ab hierusalem usq; ad babylonē: ut oм̄e iter pergentiū in captiuitatē gladio, fame, pestilētia ruentiū cōpleatur. His em̄ qui in babylone sunt, hierusalem ad austrū sita est: quō econtrario olla in Hieremia quæ significat hierusalem, a facie aquilonis, id est babylonis succēdit. Et pulchre in principio: stilla, inquit, ad

Hiere. i. c

E aphricũ: ut non tota dei ira uideat effusa, sed stilla quædã & pars. Sin aũt stilla tãtæ seuitiæ est: qd in totis imbribus æstimandũ est? Vt omis caro quæ uisura est salutare dei: p syluarũ incẽdiũ & flãmã quæ nulli⁹ extinguit auxilio: cognoscat qd' ipse sit dñs. Q d' intelligẽs ꝓpheta rñdit: ah,ah,ah dñe deus: uel ut Lxx. transtulerũt, nequaq; dñe dñe. Et infert: Et ipsi dicũt ad me: Nũquid non p parabolas loquit' iste: uel pabola est ista quæ dicit? Et est sensus. Planius loquere: nõ intelligimus p parabolã quid loquaris: apto sermone, dei nobis pande sentẽtiam.

Tropo. Potest aũt tropologice theman & nageb & darom ægypt⁹ intelligi:

Dañ.11 Legim⁹ em̃ in Daniele crebro austrũ pro ægypto accipi: ægypt⁹ aũt refert ad mũdi istius angustias. Prophetat igit Ezechiel quæ mũdo uentura sint mala: quẽ saltũ uocat, pomiferas arbores nõ habẽtem, sed habitaculũ bestiarũ. De quo & in uigesimooctauo psalmo dicit: Vox dñi pficientis ceruos, & reuelabit condensa syluarũ. Istæ

F sunt syluæ & saltus q plus deuorauerunt in prælio de exercitu abesalon q̃ interfecit gladius. Succẽdituq; in saltibus primũ lignũ uiride & sic aridũ: hi q uiuũt in malo: & hi q iusticiæ mortui sũt. Q d' q; dicit: & cõburet in ea omnis facies ab austro usq; ad aqlonẽ: hoc dicit: Ab his q feruẽte spũ uidebant, usq; ad eos q crescẽte iniqtate & refrigerata charitate multorũ, calorẽ pristinũ perdiderunt: ita ut omis caro ꝓspiciat flãmã dñi nõ extingui. Precaturq; ꝓpheta ne fiat qd' dñs cõminat⁹ est: hoc est, ne succẽdat saltus, & ligna omnia cõcrement, ut aut adhuc accipiãt locũ pœnitẽtiæ: aut sibi nõ ipo nat necessitas tristia nũciãdi: p̃sertim cũ pp̃ls ea nõ itelligat: & obscuritate dictor̃, magis ad insaniã ꝓuocet. Ca. XXI

Et factus est sermo dñi ad me dicẽs: Fili hois pone faciẽ tuã ad hierusalẽ ꝛc. Quia sup̃ dixerat, ipsi dicũt de me: nunqd nõ per parabolas loquit' iste: & apertã populus flagitabat sententiã: idcirco id quod dominus per metaphoram siue parabolam, & ut alij uertere prouerbium est locutus, nunc manifestius loquitur: saltus nageb & darom & theman esse hierusalem: & templum illius sancta sanctorum, & omnem terram iudææ: flammãq; quæ combustura sit saltum, intelligi gladium deuorantẽ, qui eductus sit de uagina sua, ut interficiat iustum & impium. Hoc est enim lignum uiride & lignum aridum. Vnde & dominus: Si in ligno, ait, uiridi tanta faciunt: in sico quid facient? Pro quo nescio quid uolentes Lxx. iniquũ & iniustum interpretati sunt: quasi non idem utrumq; significet. Quodq; ibi dixerat: Et uidebit uniuersa caro: quia ego dominus succendi eam: hoc est syluam siue flammam, nec extinguetur: hic alijs uerbis loquitur: ut sciat omnis caro quia ego dominus eduxi gladium meũ de uagina sua irreuocabilẽ. Vere enim cõtra hierm̃ nõ est flãma sopita, nec extinctum incendium: nec reuocatus gladius: qa modicum tempus in medio, & hierusalem cum templo suo, babylonio igne succẽsa est.

b Et tu fili hominis ingemisce in contritione lumborũ & in amaritudinib⁹ ingemisce coram eis. Cũq; dixerint ad te quare tu gemis dices ꝛc. Primum dixerat: uaticinare uel stilla ad austrũ, aphricum & meridiem, & ad saltum meridianũ: Quod quia uidebatur obscurum: & dicta prophetæ populus ne sciebat: secundo ponitur manifestius, saltũ meridianum esse hierusalem: & omnes infructuosas arbores ad quarum radices securis posita sit, intelligi habitatores eius: gladiũq; interpretari pro incendio. Tertio iubetur prophetæ: ut tacentibus illis nec interrogantibus cur ista uaticinatus sit: faciat per quæ interrogetur: & respondeat quæ dominus locutus est. Ingemisce inquit, eiulare, non leui uoce, nec dolore moderato: sed in contritione lumborũ: ut gemitus tuus eximis uiscerib⁹ & amaritudine animi proferatur. Et hoc facies coram eis: ut cum te interrogauerint cur tanto gemitu conteraris: & quid tibi mali acciderit ut sic ingemiscas: tu eis meo sermone respõdeas: Idcirco plango, & dolorem cordis mei dissimulare non ualeo: quia auditus qui semper meis auribus insonuerat: opere completur & uenit: imminens uidelicet babylonij furẽtis exercitus. Qui cum uenerit & uallauerit hierusalem: tunc tabescet omne cor: & dissoluentur uniuersæ manus: ut occupante pauore mentes hominum, nullus audiat repugnare. Infirmabit' em̃ omniũ bellatorũ spiritus, & tanta cunctos occupabit trepidatio atq; formido, ut timore cogẽte, art⁹ & uiscera dissoluantur: & uesica humorẽ tenere non ualeat: ita ut urina genua polluantur. Naturale est em̃ ut timore cogẽte, uesica laxetur: & aduersus hominis uolũtatẽ, humor defluat. Q d' qdẽ & in morborũ magnitudine accidere solet: ut postq; uires defecerint egrotantiũ: non solum genua, sed & lectuli polluant'. Ecce, inqt, uenit qd' sæpe predixi & ope

completur

E Ca. XXI

Et factus est sermo dñi ad me dicens: Fili hominis, pone faciem tuam ad hierusalem & stilla ad sanctuaria: & ꝓphetа cõtra humũ israel: & dices terræ israel: Hæc dicit dominus de⁹. Ecce ego ad te, & ejciam gladiũ meũ de uagina sua, & occidã in te iustũ & impiũ. Pro eo autẽ qd' occidi in te iustũ & ipiũ: idcirco egredie' gladius me⁹ de uagina sua ad oẽm carnẽ, ab austro usq; ad aquilonẽ. Et sciet omis caro: quia ego dominus eduxi gladium meum de uagina sua irreuocabilẽ.

b Et tũ fili hominis ingemisce in contritione lumborum: & in amaritudinibus ingemisce coram eis. Cunq; dixerint ad te: quare tu gemis? dices: Pro auditu, quia uenit: & tabescet omne cor, & dissoluentur uniuersæ manus: & infirmabitur omnis spiritus: & per cuncta genua fluent aquæ. Ecce uenit & fiet, ait dominus.

Et factus est

E Ca. XXI

Et factus est sermo dñi ad me dicens: Idcirco uaticinare fili hominis: & obfirma faciem tuã cõtra hierusalẽ: & aspice ad sancta eor̃: & ꝓphetа sup̃ terrã israel: & dices ad terrã isr̃l. Hæc dicit dñs de⁹. Ecce ego ad te: & educã gladiũ meũ de uagina sua: & interficiã ex te iniquũ & iniustũ. Sic egredietur gladi⁹ me⁹ de uagina sua sup̃ omnẽ carnẽ a meridie usq; ad aquilonem: & cognoscet omnis caro quia ego dominus eduxi gladium meũ de uagina sua: non reuertetur ultra.

H Et tu fili hominis ingemisce in cõtritiõe lũborũ tuorũ, & in doloribus geme in cõspectu eorũ. Eritq; si dixerint ad te: quare tu gemis? & dices: Propter nunciũ qa uenit: & cõprehẽdetur pauore oẽm cor: & dissoluent' uniuersæ manus: & examinabit' oẽis caro & oẽis spũs, & oẽia fœmora polluẽt' humore. Ecce uẽit & erit dicit dñs de⁹.

Et factus est

A

B

G

H

4 Reg. 19. c

Anago

A completur ac fiet: quod non ego, ſed dominus locutus eſt. Scio quendam in cõtritione lumborũ & fluentibus aquis, multa teſtimonia replicaſſe: ut prophetæ caſtitas impleretᵉ & amaritudo animi, & dolor mentis internus: quod aquæ ſeminum genua polluant. Sed hæc expoſitio ad præſentem non pertinet locum.

a ℂ Et factus eſt ſermo domini ad me dicens ꝛc. Multum eſt ſi utramq; ponam æditionem: & librorum extenditur longitudo: maxime ubi aut nulla aut parua diſtãtia eſt. Ponã igitur nonnulla quæ diſcrepãt. Pro eo qđ nos diximꝰ: Qui moues ſceptrum filij mei, ſuccidiſti omne lignum: illi trãſtulerũt: Interfice, cõtemne, repelle omne lignũ. Rurſum ubi nos diximus: Qui fugerant, gladio traditi ſunt: & illi & alij tranſtulerunt: Hoſpites mei ſiue habitatores. Et ubi nos diximus: Plaude ſuper fœmur: illi poſuerũt: Percute manu. Et ubi trãſtulimus: Et hoc cum ſceptrum ſubuerterit: illorum habet æditio: tribus repulſa eſt. Loquitur autem ad gladium Nabuchodonoſor, ut ueniat cõtra hieruſalẽ, & exacuaᵗ atq; limeᵗ: multos emꝫ eſſe cedendos: & ad ipſum Apoſtrophã facit: Tu es qui moues atq; ſubuertis ſceptrũ filij mei, imperiũ uidelicet ppli iſrael: & oẽme lignũ ſuccidis, uniuerſam ppli multitudinẽ. Dedi (inquit) iſtum gladiũ, ut teneatur manu Nabuchodonoſor: & ſit in manu uiri robuſtiſſimi. Vnde o propheta, clama & ulula: & mala inſtantia, uocis lamentatione teſtare. Hic gladius nulli pepercit: nec aliquem imminentium malorum reliquit expertem. Factus eſt in populo, factus in ducibus iſrael, factus in hoſpitibus meis ac ſacerdotibꝰ, qui habitabant in tẽplo meo. Idcirco percute fœmur, ſiue manum: & habitum plangentis aſſume. Hic enim gladius probatus eſt mihi: & hoc cum ſceptrum meum regnumq; ſubuerterit: quod ultra nõ erit: & in Sedechia rege finietur. Iterum tibi propheta iubeo: ut qui fœmur percuſſeras pro ſtupore & miraculo, percutias & manus: ut non ſolum ſemel, ſed ſecũdo ac tertio gladius ueniat ad interficiendũ. Primo enim uenerat Nabuchodonoſor, quando tulit Iekoniam: & ſecundo, quando regnabat Ioakim: tertio, quando Sedechias. Et hic eſt gladius triplicatus, quando facta eſt magna occiſio: & intantum multiplicauit ruinas: ut obſtupeſcerent animo, & corde tabeſcerẽt: & in oẽmibus portis eorũ daret cõturbationẽ. Præcipitur ergo illi, hoc eſt, gladio acuto & limato ad fulgendũ, amictoq; & expedito & parato ad cædem: ut uadat ſiue ad dexterã uoluerit, ſiue ad ſiniſtram. Quocunq; (ait) faciei tuæ placuerit, audaᶜᵗer ingredere: me habẽs ducem, me adiutorem. Ego plaudam manu ad manum: ut ſæuientem te contra aduerſarios meos, quaſi fautor tuus & exhortator inſtigem. Ne dubites: ne formides: & pati timeas quod
4.Reg.19.g paſſus eſt Sennacherib: ego dominus ſum locutus: meæ
mini ter es uoluntatis: meam comple ſententiam. Poſſu-
Anago. mus iuxta Anagogen, gladium acutum paratumq; ad cædem accipere diabolum: de quo ait Apoſtolus: Tradere huiuſcemodi ſatanæ in interitum carnis, ut ſpiritus ſaluus fiat. Et in alio loco Hyminæus & Alexander: Quos tradidi ſatanæ, ut diſcant non blaſphemare. Et in pſalmis ſcriptum eſt: Miſit furorẽ, & iram, & anguſtiam: immiſſionẽ per angelos peſſimos. Hunc quidam putant gladium & in manu fuiſſe angeli: quando ſub Dauid percutiebatur hieruſalem. Alij autẽ & de illo dici gladio ſuſpicantur: de quo in euãgelio ſcriptum eſt: Nõ ueni pacẽ mittere ſuper terram, ſed gladium: & diuidere inter ſe omnem conſanguinitatis affectum: ut mali corruant, & ſancti reſurgant. Sed hoc impium eſt credere de gladio ſaluatoris: & non potius de diabolo, qui domini in eccleſia ſceptra ſubuertit: qui interficit cunctos in populo, & duces & hoſpites dei: & tunc a domino comprobatur, quando ludam proditorem & ſimiles eius ſubuertet. Qui poſtq; comedit buccellam, intrauit in illum ſatanas. Duplicaturq; & triplicatur gladius interfectorum: ut ſoluatur peccatum hieruſalẽ: quia ſuſcepit de manu domini duplicia peccata ſua. Gaudet autem dominus & exultat & hortator eſt gladij ſæuientis: ut uadat ſiue ad dexterã ſiue ad ſiniſtram: & quocunq; eum faciei ſuæ tulerit appetitus: ut interfectis malis, remaneant boni: & impleaᵗ illud quod ſcriptum eſt: Quid paleis ad frumentum dicit dominus? b ℂ Et factus eſt ſermo domini ad me dicens: Et tu fili hois, pone tibi duas uias: & ueniat gladius regis babylonis ꝛc. Scio me in hoc loco iuxta Lxx. interpretes, cuiuſdam multiplicem legiſſe expoſitionẽ: Rabbat filiorum Ammon, referentis ad gentiũ populum: Iudam uero & hieruſalem ad eos qui ſub Chriſti nomine congregantur: & factis dent nominis dignitatẽ: regemq; confuſionis diabolum ſtare in omni uiarum capite: & inſidiari in occulto: impleriq; illum uerſiculum: Iuxta ſemitam ſcandalum poſuerunt mihi: & ſtare eum in biuio: uel eos qui ſui ſunt tenere cupiẽtem: uel nouũ ſibi acquirere ſeruitiũ: & ad dexterã ſemper pergere: ad eos ſcilicet qui in dextera parte ſunt poſiti, ut expugnet eos: ut exultet in cæde: ut arietibus & congeſtione operum terrenorũ capiat miſeram hieruſalem: & primo quidem ut uideaᵗ ei nihil agere: & fruſtra conari. Illo uero recordante iniquitates eorũ qui in eccleſia cõmoranᵗ: immo malis operibus reducũt aduerſarias poteſtates in memoriam ſcelerũ priſtinorum, patefiunt omnia peccata populi: & cogitationes eorũ: & idcirco capiuntur, quia nouis uetera delicta cumularunt. Hæc alius dixerit: nobis cœpta hiſtoriæ ueritas perſequẽda eſt. Cum (inquit) dixiſſet mihi ſermo diuinus: Propheta fili hominis, & loquere ad gladiũ & dic: Gladius, gladius, & cætera quæ prophetia gladij continenᵗ: Sᶜᵈo factus eſt ad me ſermo dñi dicens: Vis fili hominis ſcire quis iſte ſit gladius: & apertius perſonã diſcere gladij ſæuientis? Auſculta quæ dico: pone duas uias, ut p illas gladiꝰ ueniat

Hiere.25.c

E regis babylonis: qui egredietur quidem uno itinere Chaldæorum: sed cum uenerit per desertū & solitudinē ad biuiū terræ Arabiæ, quæ appellatur filiorum Ammon: quarum una uia, hierusalem ducit ad dexteram partem: sinistra uo ad Rabbath filiorum Ammon, quæ est ciuitas metropolis: & hodie Philadelphia noīaē. Memor inquit internitionis quæ accidit regi assyrio: quando centum octoginta quinq; milia, una nocte sunt cæsa: formidabit ad partem dexteram declinare: & ire contra munitissimam hierusalem: sed stabit in ipso compito: & ritu gētis suæ oraculum consulet: ut mittat sagittas suas in pharetram: & cōmisceat eas inscriptas, siue signatas nominibus singulorum: ut uideat cui⁹ sagitta exeat: & quam prius ciuitatē debeat oppugnare. Hanc autē græci βελομαντίαμ siue ῥαβδομαντίαμ nominant. Interrogauit igitur idola, exta consuluit. Ad dexterā facta est diuinatio eius: ut pergeret contra hierusalem: & oppugnaret eam: aggeres comportaret: arietes poneret: ædificaret munitiones: urbēq; concluderet: & in cæde aperiret os suum: & fremitum exultantis & ululantis exercitus concitaret. Hoc (inquit) faciens, uidebitur habitatoribus hierusalem, oraculum frustra consulere: & quasi sabbatorū ocium tenere, ludere uidelicet, & nihil operis perpetrare. Rex autem babylonis, nō in sua fortitudine, sed in iniquitate ppli confisurus est: qua eos scit offendisse deum: & peccata patrum nouis cumulare delictis: & præuaricationes eorū omnibus patuisse: & idcirco non dubitabit de uictoria: quia confidet de iniquitate hierusalē. Hæc iuxta hebraicū: a quo Lxx. nō tam sensu q; uerbis in plærisq; discordant. a ¶ Tu autem prophane / impie dux israel ꝛc. Symmachus hunc locum ita interpretatus est: Tu autem prophane, inique dux israel: cuius uenit dies in tēpore iniquitatis cōstitutus: Hæc dicit dñs deus: Abstulit cidarim, & tulit coronam: neq; hoc neq; illud: humilem subleuabit, & sublimem humiliabit. Iniquitatem, iniquitatē, iniquitatē faciam illud. Et hoc nō fuit iste, cui⁹ iudiciū est: quē daturus sum. Post urbis hierlm subuersionē & captiuitatē ppli, ad ducē israel sermo dirigit: quē nemini dubium est significari Sedechiam: in quo regū israel de stirpe Dauid imperiū finitum est. Venit inquit tibi dies, quæ longo tempore præfinita est in te: & propter te sacerdotium & regnum interijt populi iudæorū. Cidaris enim insigne pontificis est: corona, hoc est diadema, regis indicium. Nōne hæc est cidaris, & hæc corona quæ nihil fecit iudicio: sed ad imitationē regis babylonij, quos uolebat, exaltabat: & quos uolebat, humiliabat? Propterea nō semel nec iuxta Lxx. bis, sed tertio iniquitatem ponam tibi in perpetuum: quæ non statim tibi reputata est, sed donec ueniat Christus cuius est iudicium: & tradat ei pater regnū & sacerdotium, uel ecclesiam de gētib⁹ congregatam. Non enim iudicat pater quemq;: Ioh. 5. d sed omne iudicium dedit filio. Et in alio loco: Deus (ait) iudiciū tuum regi da: & iustitiam tuam filio regis. Ps. 71. a Iste est cui repositū est imperium, & sacerdotium sempiternū: De quo loquebatur & Iacob: Non deficiet princeps ex Iuda: neq; dux de fœmoribus eius, donec ueniat cui repositū est: & ipse erit expectatio gentium. In eo loco ubi nos interpretati sumus: Nonne hæc est: pulchre trāstulit Symmachus, neq; hoc neq; illud. Quia em̄ dixerat: Aufer cidarim, tolle coronā: subiunxit, neq; hoc neq; illud: id est regnum cessabit, & sacerdotiū. Vnde qui postea usq; ad aduentum Christi reges fuerunt pariter & sacerdotes: quorū unus Hyrcanus pontifex diadema capiti suo imposuit, frustra sibi & hoc & illud uoluit uendicare: cum regnum ei nō deberetur post Sedechiam: sed illi cui repositum erat: & qui fuit expectatio gētium: de quibus loquit̄ & Malachias: Vos sacerdotes, qui contaminatis nomē meum. Et post paululum: Non est uoluntas mea in uobis: & uictimas non suscipiam de manibus uestris. Ab ortu enim solis usq; ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus: & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda. Quæ munda oblatio, sine sanguine hircorum, arietum, atq; taurorum, in Christi completur aduentu: quando uenit desyderatus gentibus: & ortus est sol iusticiæ, in cuius pennis est sanitas. b ¶ Et tu fili hominis / propheta et dic ꝛc. Gladium regis babylonis stetisse in capite duarum uiarum, in compito dexteræ & sinistræ: quarum altera ducebat hierusalem: altera ad Rabbath filiorū Ammon: & exisse sortem ut pergeret prius contra hierusalem: supra legimus: Qua expugnata & capta: regnum quoq; & sacerdotiū eius in æternū periisse prænunciat. Residuum erat filijs Ammon: & ipse diuisionis ordo poscebat, qd & sinistra uia factū esset. Vnde imperat̄ pphetæ ut loquat̄ ad filios Ammon, & ad opprobrium eorū: qd & ipsi capiēdi sint: & ad eundem gladiū sermonē dirigit: O mucro, mucro qui paratus es ad cædē: qui limatus

Esa. 37. g

F

a HEB. ¶ Tū autem propha ne, impie dux israel: cuius uenit dies in tempore iniquitatis præfinita. Hæc dicit dominus deus: Aufer cidarim: tolle coronam. Nonne hæc est quæ humilem subleuauit: & sublimem humiliauit? Iniquitatē, iniquitatē, iniquitatē ponam eam: & hoc non fiet donec ueniat cuius est iudiciū, & tradam ei.

SEP. ¶ Et tu prophane, inique dux israel: cuius uenit dies, in tempore iniquitatis finis. Hæc dicit dominus deus: Abstuliſti cidarim, & posuisti coronam. Hæc non erit similis: Humiliasti excelsum: & subleuasti humilem. Iniquitatem, iniquitatē ponam eam: nec hæc talis erit, donec ueniat cui debetur: & dabo ei.

b Et tū fili hominis, propheta & dic: Hæc dicit dominus deus

G

H

Malachi. 1. c

Ibidem

Ps. 49. a

Aggei. 2. b

Rom. 2. a

A limatus ut fulgeas & interficias: licet tibi idola respõderint: & uanum sit omne quod a dæmonibus respondetur: ut uidelicet uulneratorum ceruicibus immineres: & per te comperetur quod multo dominus tempore fuerat cõminatus: tamẽ expleto opere tuo quod egisti cõtra filios Ammon: reuertere ad uaginam tuam, id est in babylonem, ad locum in quo factus es & creatus: ut in terra natiuitatis tuæ iudicẽ te: & effundam super te indignationem meam: & Mœdorũ atq; Persarum uirtute capiaris. Qđ plenius in Esaiæ uolumine dicitur, in uisione contra babylonem: Ecce ego suscitabo super eos mœdos. Et post paululum: Et erit babylon illa gloriosa in regnis: inclyta in superbia Chaldæorum: sicut subuertit deus sodomam & gomorram, non habitabitur usq; in finem. Et quia semel sub persona gladij de rege, immo regno babylonis loquebaẽ, seruat μετάφοραν. In igne inquit furoris mei suffla bo in te, ut faciam te igne consumi: & tradam te in manib⁹ hominum stultorũ & imperitorum: qui artem non habent cudendi gladios & acuendi: ut nequaq; ultra acuaris, limeris, & fulgeas ad occidendum: sed sis ignis cibus: sanguisq; tuus, quẽ fudisti cunctis spectantibus, in te potius redundet: & tradaris æternæ oblitioni, & pereas in perpetuum: quia ego dominus locutus sum: cui⁹ dixisse, fecisse est.

Isa. 13. d

B

Ca. XXII

Et factum est uerbum domini ad me dicens: Et tu fili hominis, nonne iudicas ciuitatem sanguinum: et ostendis ei omnes abominationes suas ꝛc. Et tu (ait) fili hominis (utar enim cõsueto ad te uocabulo) iudica ciuitatem sanguinũ: & ostende illi omnes abominationes suas: ut sciat se imminentem captiuitatem merito sustinere: & in multis sanguinibus adduxisse tempus ruinæ suæ. Primum omnium scelerum, pro deo idola uenerata es: & adorasti opera manuum tuarum: & appropinquare fecisti tempus annorum tuorum, quod multo tempore dicebatur: & differebatur, ut ageres pœnitentiam. Tu autem secundum impœnitens cor tuum, thesaurizas tibi iram in die iræ: Idcirco dedi te opprobrium gentibus & illusionẽ uniuersis terris, quæ in circuitu tuo sunt: tam iuxta, q̃ procul: quæ triumphabunt de te, siue illudent tibi. Sordida, nobilis, grandis interitu. Sordida: quia munda esse desisti. Nobilis in malo: quæ quondã in bono cunctas urbes nobilitate superabas. Grandis interitu: ut quanto sublimior eras, tanto fortius rueres. Et interim ut cætera prætermittam, pauca numerabo quæ in te fuerint. Principes tui non iustitia, sed roboris & brachij fortitudine iudicantes, fuderunt in te innoxium sanguinem. Alij patrẽ & matrem contumelijs affecerunt, siue maledixerunt parentibus: scriptura dicẽte: Qui maledixerit patri & matri, morte moriatur. Aduenam & peregrinum oppresserunt in medio tui: quasi non illis sufficeret pro omni angustia peregrinatio & exilium patriæ. Pupillum & uiduam contristauerunt, siue oppresserunt apud te: ut quorum omne præsidium est in legum iustitia: non solum contristarentur, sed opprimerenẽ a te. Sanctuaria mea, siue sancta cõtempsistis: & sabbata mea polluistis: ut non discerneretis inter sanctum & pollutum: inter decretum religioni diem ociumq; sabbati ad culturam dei: & cæteros dies, quibus operari & seruire carnis necessitatibus lege permissum est. Viri detractores, siue iuxta Symmachum & Theodotionem, dolosi: quod in hebræo dicitur רַכִּיל: & homicidæ erant in te: ut blasphemarent deum: siue cuncta dolo agerent, aut uiolentia. Et comederunt in mõtibus alta sapientes: & eleuati cõtra deum superbia: scelus, siue incestum operati sunt in medio tui: ut quod in angulis quoq; & secreto rapiunt: quando a malis conscientiæ hominum deuitantur, hoc tu in propatulo feceris. Quid sit autem incestus, sequens sermo significat: Verecundiora patris nudauerunt in te: nouercæ contras fas & licitum copulati: & immundiciam menstruatæ humiliauerunt in te: non parcentes naturæ: nec inducias dantes turpitudini: & ad uxorem proximi sui adhinnientes. Quodq; hoc sceleratius est, socer exarsit in nurum: & frater sororis iura nescuit: ut non uterinam, sed de eodem patre uiolaret sororem. Acceperunt

Exo. 21. b

C

D

muneras

deus ad filios Ammon, & ad opprobriũ eorum. Et dices: Mucro, mucro, euagina te ad occidendum: limate ut interficias & fulgeas. Cum tibi uiderentur uana & diuinarentur mendacia: ut dareris super colla uulneratorum impiorũ: quorum uenit dies in tempore iniquitatis præfinita. Reuertere ad uaginam tuam, in locum in quo creatus es: in terra natiuitatis tuæ iudicabo te. Et effundam super te indignationẽ meam: in igne furoris mei sufflabo in te: daboq; te in manibus hominũ stultorum, & fabricantium corruptionem. Ignis eris cibus, sanguis tuus erit in medio terræ: obliuioni traderis: quia ego dominus locutus sum.

a

Rom. 2. a

liauit in te.

ro fit: quando a malis conscientiæ hominum deuitantur, hoc tu in propatulo feceris. Quid sit autem incestus, sequens sermo significat: Verecundiora patris nudauerunt in te: nouercæ contras fas & licitum copulati: & immundiciam menstruatæ humiliauerunt in te: non parcentes naturæ: nec inducias dantes turpitudini: & ad uxorem proximi sui adhinnientes. Quodq; hoc sceleratius est, socer exarsit in nurum: & frater sororis iura nescuit: ut non uterinam, sed de eodem patre uiolaret sororem. Acceperunt

E munera,ut innocentem sanguinem funderent. Necessitatē pauperum uerterunt in lucrum,ut usuram acciperent, & superabundantiam: & propter auariciam amicos calumniati sunt. Hoc autem (inquit) fecisti o hierusalem: quia mei oblita es. Memoria enim dei excludit cuncta flagitia. Vnde habitum domini irascentis assumpsi: & complosi manus meas contra auariciam tuam: & contra sanguinē qui effusus est in medio tui: ut intelligas, & mente cognoscas: utrum uel animo, uel manibus possis meam iracundiam sustinere. Ego enim dominus locutus sum & ego faciam: ut postq̄ capta fueris hierusalē, dispergam te in nationes & uentilem in aerem: quasi inutiles paleas huc illucq; rapiendas: tantæq; clæmētiæ sum: ut sæuitia mea uertat̄ in misericordiam. Omnia enim faciam ut deficiat immundicia tua a te: & recipias pristinam puritatē. Quam cum receperis, possidebo te in conspectu omnium gētium: ut cum a me possessa fueris, tunc intelligas quod ipse sim dominus. Sin autem interpretationē Symmachi & Theodotionis sequimur: quorum alter ait: Et uulnerabo te, siue confodiā: Alter: Contaminabo te in conspectu gentium: ad malam partem cuncta referenda sunt: quāq̄ illud huic sensui contrarium sit, qđ supra dicit̄: Et deficere faciam immunditiam tuam a te. Defectio enim immundiciæ, restitutio puritatis est. Vtramq; æditionem pariter disserui: ut librorum magnitudinem declinarem. a ¶ Et factum est verbum domini ad me dicens: Fili hominis / versa est mihi domus israel in scoriam &c. Verbum hebraicum סִיג, Symmachus scoriā, Aquilæ prima æditio σύμφυλον & γίγαρτον: quod utrumq; acinū uinacij significat interpretati sunt. Secunda autem eius translatio, & Lxx. uertere, commixtionē. Porro scoria, sordes & purgamenta metallorū sonat: ut consequenter captiuitate uicina, immo iam imminente urbis excidio, ignis adhibeatur: ut sub translatione conflationis, purum argentum remaneat: quod ære, stagno, ferro, plumboq; mixtum fuerat atq; uiolatum: quorū tria, æs, stagnū, & plumbum, fusilis materiæ sunt, & igni soluuntur. Ferrum uero inter incudem & malleum molescit atq; tenuatur: & diuersas accipit formas, pro ut uoluntas artificis fuerit. Sicut igitur argentum quod supradicta metalla uiolarunt, in fornacē mittitur: ut ablatis sordibus, & adulterinis materijs, purum remaneat: ita (inquit) cōgregabo uos in mediū hierusalem: & babylonia obsidione circundabo: ut succendam in uobis ignem ad conflandū. Quodq; ibi facit flammarum ardor immensus, hic fames & pestilentia faciet: ut postq̄ congregauero uos atq; succendero in igne furoris, tunc requiescam: & cōtemptus dolorē, pœnarū uestrarum ultione compescam. Et hoc totum faciam: ut postq̄ effudero indignationem meam super uos, finis uestri cruciatus mei noticia sit: & sciatis qđ ego sim dominus iudex omniū & retributor. Quod autē dicatur esse cōflator: & in multis quidem alijs locis, sed maxime in Malachia, & Esaia legimus: quorum alter: Ecce inquit dominꝰ egredi̇ quasi ignis conflatorij: & sicut herba lauantiū: & sedebit conflans quasi aurum & argētum: & conflabit filios Leui. Alter: Et lauabit dominus sordes filiorum & filiarū sion: & sanguinem mundabit de medio eorum, spiritu iudicij, & spiritu combustionis. Et puto illud sonare quod in psalmis dicitur: Proba me dñe & tēpta me. Post quod infertur: Vrerenes meos & cor meū: ut uniuersa lumborū noxij in me humoris pituita siccetur. Qđ de hierusalē intellexi/mus, intelligamus de aiarū statu: quæ puræ a deo cōditæ sunt: aurumq; in sensu atq; sapientia: & argētum in sermone atq; eloquio susceperunt: ut quod mente cōceperint, uerbis explicēt. De argento legimus: Eloquia dñi, eloquia casta: argentum igne examinatum, ꝓbatū terræ, purgatum septuplum. De auro similiter & argento, sexagesimus septimus cōtinet psalmus: in q̄ scriptū est: Si dormiatis inter medios cleros pennæ columbæ deargētatæ: & posteriora siue interiora dorsi eiꝰ, in uirore aut pallore auri. Qīs em̄ gl̄ia filiæ regis intrinsecus: quæ loquit̄ in canticocanticorū: Introduxit me rex in cubiculū suū. Qui inter duo dormierit & requieuerit testamenta, statim assumit pennas columbæ deargētatas: auriq; in cordis thesauro fulgore radiabit. Ad hunc sensum reor & illa esse referēda: qđ peccatoribꝰ & qui meruerūt offensam dei, cœlū æneum, terra sit ferrea: & maxime terra ægypti: de qua educit dñs israel quasi de fornace ferrea. In Zacharia q̄q̄, Iniquitas sedet sup talentū plumbi. Et in Exodi cantico dicit̄: Demersi sunt quasi plumbum in aqua uiolentissima. Graui em̄ pc̄tōrū pondere præmebant̄, & loqui poterant: Quasi onus graue grauatæ sunt super me. Quō autē auri speciē adulterina æris similitudo mentit̄, sic argēti candorē stagnū simulat: qđ simplex & rusticus nō facile dinoscit. Et sæpe accidit, ut aurum & argentum hæretica prauitate commixtum, igne spiritussancti & dñi iudicio separet̄: & purū aurum remaneat & argentū: de quo ꝓpheta dicit: Dedi eis argentū & aurū: ipsi autē fecerūt ex eis Baal. Cui simile est: Eduxi eos in argēto & auro: & nō erat in tribubꝰ eorū infirmus: Finisq; pœnarū omniū sit, nosse q; ipse sit dñs. Lapidē stagneum siue massam stagneam: & in Zacharia legimus: quæ quid significet, suo loco interpretati sumus.

Et factum est

Et factum est

A a ¶ Et factum est verbum domini ad me dicens ꝛc. Poterat diligens auditor inquirere, quæ esset scoria quæ argenti uio lauerit puritatem: & ære, plumbo, stagno, ferroq; miscuerit. Q̃d ibi igitur sub persona urbis & fornacis expressum est: & hic sub specie terræ, quæ nō sit rigata, nec pluuiā suscepe/rit, prædicaē. Pluuias illas debemus intelli/gere: de quib⁹ scriptū Esa.5.b est: Mandabo nubib⁹ ne pluant sup eam im brem: quem expecta/mus, qñ datur nobis pluuia temporanea & serotina: de qua scri/pū.67.b ptum est: Pluuiam uo luntariam segregabis deus hæreditati tuæ. Dies autē furoris est: quem sibi unusquisq; conciliat multitudine peccatorū. Scire cupi/mus quæ sit urbis sco ria, qui terræ durissi/mæ & plenæ ueprium sentiūq; squalor. ¶ Con iuratio (inquit), pphe/tarum: siue iuxta Lxx. ducum in medio eius habentium similitudi nem leonis: de q̃ scri/1.Pe.5.c bit & Petrus: Aduersa rius noster diabolus, quasi leo rugiens cir/cuit. Q̃ui leo omnesq; eius socij non quærūt corpora deuorare, sed aīas: accipiuntq; mer/B cedes, & pecunia cun/cta dijudicant. Q̃uod in illo quidem tēpore accidisse pp̃o iudæo/rum, nulli dubiū est. Propter sacerdotes em̃ & principes & prophe tas adduxit dominus super eos malū. Sed in nostra hierusalem hoc sæpe conspicimus: qui iuxta Lxx. deuorāt ani mas in potentia: & pre cium accipiūt ut mul/tas uiduas faciāt quæ sponsum dominū per/diderūt. Horum autē pphetarum factio est, & cōiuratio: ut inuicē sui fautores sint: & om nia turpis lucri gratia faciāt. Sacerdotes qui præsules tēpli esse de/berent: & ex quorum ore noticia legis inquiritur, uiolant sanctuaria: nullamq; inter sanctum & prophanum, nisi pe/cuniæ habēt distantiam. Auertunt oculos a sabbatis: & dei requiem quæ in noticia scripturarū est, non recogitant: nec Ps.118.c dicunt cum propheta: Reuela oculos meos: & consyderabo 2.Co.3.d mirabilia de lege tua. Neq; illud Apostoli: Nos autē omnes reuelata facie gloriā domini contemplamur. Inter tales pro Iob.1.d phetas & sacerdotes, medius dominus inquinatur: de quo scriptum est: Medius autē inter uos stat, quē uos ignoratis. Prophetæ igitur siue duces, leonibus cōparanē. Principes autem quos inferioris gradus homines intelligimus, lupo/rum imitantur rapinam: ut effundant sanguinē non corpo/rum, sed animarū: & auare sectantur lucra: nequaq; illo con/tenti: Q̃ui seruiūt altari, uiuant de altario: sed postq; ad mi/nisterium dei accesserint, Crœsi diuitias congregant. Pro/phetæ quoq; illi qui uentura prænunciant, liniebant eos absq; temperamēto: de quo & supra diximus uaticinantiū pphetarum: qui absq; cōmixtione palearum linierunt pa/rietem: qui imbribus dissipatur. Istiusmodi uidēt uana: & nō tam pphetant, q̃ diuinant mendacium, dicentes terræ miserabili: Hæc dicit dominus: domi/nus ista promittit: cū dominus non sit locu/tus ad eos. Populus autem terræ nequaq; dei, sed terrenorū ope/rum, principū ac sacer dotum æmulator exi/stens, per calumniā & potentiam cuncta fa/ciebat: nō diuites, sed pauperes opprimens: de quibus scriptū est: Pauper autē non susti Pro.13.b net cōminationē: & re demptio animæ uiri, pp̃riæ diuitiæ. Adue/nam quoq; & peregri/num, qui necdū ciuis eccl̃iæ fuerat effectus, sed tm̃ auditor: & ha/bens initia fidei, oppri mebant calumnia: ut postq; circuissent ma/re & aridam, facerent unum proselytū: & fa/cerent eum filium ge/ D hennæ. Inter tanta au/tem uitia & scelerum multitudinē: quæsiui de eis uirum, qui iræ meæ posset resistere: & instar Moysi & Aaron & Samuelis, igni meo & incendio se oppone ret, & nō potui reperi/re. Vnde loquebaē ad Moysen: Dimitte me: Exo.32.c & delebo populū istū. Et quia resistentē mihi retinentēq; me, nō po/tui reperire: propterea to. um sup eos effudi indignationē meam: & consumpsi illos nō absq; mensura atq; iu/dicio, sed ut redderem uias eorū in capita illo rum: uel pp̃ria pecca/ta quæ fecerant auctoribus tribuens: uel certe in capita po/puli ducis, principis, ac prophetarū: quorū nullus fuit qui irascenti dn̄o auderet resistere: & quorū causa terra squalida atq; deserta, imbrē domini suscipere nō meruit.

b ¶ Et factus est sermo domini ad me dicēs: Fili ho/minis, duæ mulieres filiæ matris unius fuerunt: & fornicatæ sunt in ægypto: in adolescentia sua fornicatæ sunt. Ibi subacta sunt ubera earum: & fractæ sunt mammæ pubertatis earum: Siue ut in Lxx. cōtineē: Ibi ceciderūt ubera earū, & ibi deuirginatæ sunt). Nomina earū: ¶ Olla maior Siue senior), & ¶ Oliba soror eius. Et habui eas Siue factæ sunt mihi): & pepererunt filios & filias. Et noia earū, samaria ¶ Olla, & hierusalem ¶ Oli/ba. Fornicata est igit̃ ¶ Olla super me: & insaniuit Siue abīt) ad amatores suos in assyrios, qui appropinq̃bant ei, uestitos

¶ Ca. XXIII

¶ Et factus est sermo dn̄i ꝛc. Duodecim tribus israel quæ fuerūt iunctæ in ægypto: postea esse diuisas in duas & decē trib⁹ appellataq; Iudā & israel, Regū & Paralipomenon scriptura testaē. Iudæ regnauit de stirpe Dauid, Roboam fili⁹ Salomonis in hieruſalē, ubi erat tēplū & sacerdotes, & magna pars trib⁹ Leui. Decē aūt tribub⁹ in samaria Ieroboam fili⁹ Nabat de tribu Ephraim & Ioseph: quarū samaria nunc appellaē ¶ Olla, qđ in lingua nostra sonat tabernaculū: hierm̃ ¶o Oliba, hoc est, taber/naculum

אָהֳלָה
אָהֳלִיבָה

E naculū meū in ea. Si quidē & in decē tribubus erat tabernaculū nō dei, sed idolorū. Aureos ēm Hieroboam, ut populū auerteret a cultu dei, uitulos collocarat in Dan & Bethel. Dicām⁹ ergo de singulis. Duæ istæ mulieres, samaria & hierūm, filiæ fuerūt matris uni⁹ de israel stirpe generatæ, & fornicatæ sunt in ægypto in ado

lescentia sua. Nec⁹ ēm accepissent legem eductæ de ægypto in monte sina prohibentē eos uenerari idola, nisi in ægypto fuissent ægyptia portēta uneratæ. Potest autē mater amb.15.a barum esse cethæa, de qua supra legimus: Pater uester amorræus & mater uestra cethæa. Sed & quādo dicitur: Vnusquisq⁹ abominationes ægypti auferat ab oculis suis: hoc significat, qđ in ægypto israel idolis seruierit: & ibi ceciderint, siue fracta sint ubera uirginitatis eius: maior⁹q⁹ samaria dicit & senior: uel propter multitudinem decem tribuum: uel quia post mortem Moysi de Ephraim tribu, Iesus filius Nauæ populo præfuit: unde & Hieroboam qui scidit eas a domo Dauid 3.Re.12.g fuisse legimus. Et habuit eas deus, siue factæ sunt eius: qñ ingemuerunt ab operibus F ægypti, luto prius & lateri seruientes. Quæ postea illi filios & filias, uel in solitudine, uel in repromissionis terra genuerunt. Primumq⁹ fornicata est Holla, id est samaria super deum, quando insaniuit in assyrios: qui uestiti erant hiacynthinis: & non quoslibet de populo, sed duces & magistratus: nec ætate cōfectos, sed iuuenes omnes, equites electos: quorū secuta est idola: & a quibus contra iussionē dei postulauit auxilium. Qui uenerunt & polluerūt eam: ut quicquid in adolescentia fecerat in ægypto, non relinqueret. Nam & ægyptij cōcubuerant cum ea in adolescentia eius: quorum simulacra uenerata est: ibiq⁹ deuirginata, & cōfracta sunt ubera illi⁹: & tanta fuit fornicationis abundantia: ut non fornicati cum ea, sed fornicationē suam sup illā effudisse dicantur. Propterea tradita est ipsis 4.Re.17.d et.18.c amatoribus suis, Phul, & Theglatphalassar, & Salmanasar: 1.pa.5.d in quorū insaniuit libidinem: & ipsi discooperuerunt ignominiam eius: προπολογικῶς, quasi mulieris meretricis. Reuelatio autem urbis, captiuitas est: qui filios & filias earū duxere captiuitas: & ipsam gladio trucidarunt: ita ut in omnium mulierum exemplum iugulata sit: & in malam partē cunctarū sermone celebretur. Qui iudicia & ultiones fecerunt in ea: ut nihil in illa salutis relinquerent, sed usq⁹ hodie decem tribus captiuæ teneantur in montibus & in urbibus Anago. Mœdorū, ad quas translatæ sunt. Iuxta Anagogen in Osee propheta quid significet, Ioseph, Ephraim, samaria, Ieçrael, & israel: & quomodo contrariæ sint domui Dauid, & hierusalem, quæ significat ecclesiam, plenius disseruimus. De quibus & septuagesimusseptimus psalm⁹ sonat: Filij Ephraim intendentes & mittentes arcum: conuersi sunt retrorsum in die belli. Et iterum: Repulit tabernaculum Ioseph: & elegit tribum Iuda. Elegit enim deus domum confessionis ecclesiam: & repulit tabernaculum Ioseph, quod interpretat augmentū. Qui prætermissa lege dei, aureos culturæ suæ uitulos addiderunt: & appellantur Holla, id est tabernaculum, G non dei, sed erroris & dæmonū. Et soror maior ac senior: propter multitudinem & captiuitatem ab assyrijs fornicata est cōtra deum: quia dereliquit fidei ueritatem: & insaniuit in hæreticorum principes amatores suos: qui uestiti erāt hiacynthinis, excelsa illi & cœlestia promittentes: & ascensores, de quibus dictum est: Hi in curri Pā.19.b bus, & hi in equis: electos filios assyriorū, & duces ac magistratus, qui scientiā sibi & eloquētiam repromittūt. Hoc autem propterea fecit, qđ eadem fornicationes quas habuerat in ægypto. i. antēq⁹ crederet, & adhuc in sæculo uersabat, etiā in hæresi exercuit. Et deuirginata est a uiris assyrijs, qui in malicia perseuerāt, siue ultoribus. Aduersarius ēm 1.Pe.5.d noster diabolus, ipse ē inimicus & ultor. Illi H confregerunt ubera samariæ: & uirginitatē ei⁹ quā habuerat in ecclesia, perdiderūt. Propterea tradita est amatorib⁹ suis: iuxta Apostolum qui scribit: Tra 1.Tim.1.d didi eos satanæ ut discant nō blasphemare. Et: Tradidi eos in interitū carnis, ut spiritus saluus fiat. Illi 1.Co.5.b discooperuerunt ignominiam miseræ samariæ: & omnem illius ostenderunt turpitudinem: filios⁹q⁹ & filias, qui de illa generati sunt: scientia præditos, & simplices atq⁹ imperitos duxere captiuos: & ipsam interfecerunt gladio spirituali: totiusq⁹ mundi in malam partē sermone celebrantur: & fiunt famosi inter cuncta sæculi dogmata, ut in exemplum omnium fœminarū, turpitudo illius puniat. a ¶ Quod cum uidisset soror eius Holiba &c. Iuxta literam facilis interpretatio est: quod uidens Holiba, id est hierusalem in qua erat dei tabernaculum plagas sororis, non est exemplo commonita, ut retraheret ab errore pedem suū: sed auxit germanæ fornicationem. Illa enim semel & foris idola fabricata est in Dan & Bethel: Ista autē crebro in excelsis, & in templo dei adorauit statuam Baalis: & cum assyrijs fornicata est. Idolum autē Baal siue Bel, & (ut apertius dicam) Belis, assyriorum religio est: consecrata a Nino Belis filio in honorem patris. Et fornicationē suam assyrijs præbuit impudenter, ducibus & magistratibus, qui induti erant uestе uaria, & multicolori, equitibus & adolescentibus forma cunctis egregia: ita ut ambarum sororum una fieret fornicatio. In eo autem auxit hierusalem fornicationes suas: quod uidens in parietibus imagines Chaldæorum insaniuit libidine: & forma eorū uestituq⁹ decœpta, misit ad eos nuncios auxilium postulans: qui uenerunt & polluerunt eam. Et quia uoluptas nō est perpetua: sed cito affert satietatem, polluta & saturata in eos,

ei: uestitos hiacynthinis, principes & magistratus, iuuenes cupidinis siue electos, uniuersos equites, ascensores equorū. Et dedit fornicatiōes suas sup eos electos filios assyriorū uniuersos: & in oib⁹ sup ǫs insaniuit, in immundicijs siue adinuentionibus eorum polluta est. Insuper & fornicationes suas quas habuerat in ægypto, non reliquit. Nam & illi dormierant cum ea in adolescentia eius: & illi cōfregerāt ubera pubertatis eius: Siue & ipsi deuirginauerāt eam): & effuderunt fornicationē suam super eam. Propterea tradidi eam in manus amatorū suorū: in manus filiorū Assur, super quorum insaniuit libidinē. Ipsi discooperuerunt ignominiā eius: filios & filias illius tulerunt: & ipsam occiderūt gladio. Et factæ sunt famosæ mulieres Siue facta est in sermone mulie- a rum): & iudicia Siue ultiones) fecerunt in ea. Quōd cum uidisset soror ei⁹ Holiba, plusq⁹ illa insaniuit libidine: & fornicationē suam super fornicationem sororis suæ. Ad filios assyriorū præbuit impudēter: ducibus ac magistratibus ad se uenientibus, indutis uestе uaria Siue preciosa): equitibus, qui uectabant equis: & adolescēti- bus forma cunctis egregia. Et uidi qđ polluta esset uia una ambarū: & auxit fornicationes suas. Cum q⁹ uidisset uiros depictos in pariete, imagines chaldæorum expressas coloribus: & accinctos baltheis renes, & tiaras tinctas in capitib⁹ eorū: forma ducum omniū Siue cri- statarū omniū) similitudine filiorū babylonis: terræq⁹ chaldæorum

A in eos, receſſit ab eorum fœdere. Vnde & ego cernens turpi/tudines & fornicationes omnibus publicatas, receſſi ab ea: ut quæ ſororis ſcelera uiderat: pœnarũ quoq; ſororem ma/gnitudine ſuperaret. Quæ tantæ procacitatis fuit, ut cun/ctos errores adoleſcentiæ ſuæ in grauiori iam ætate cõmit/teret: & ægyptia uitia, in Chaldæorũ quoq; libidine ſectaretur. In/ſaniuit em̃ quondam in concubitu ægyptio/rum: quorum carnes ſunt ad ſimilitudinem aſinorum: & tam lar/gus ſeminum fluxus, ſiue uerenda tam gran/dia: ut equorum ſupe/rent deformitatẽ. Nec ceſſauit ſcelus adole/ſcentiæ eius: immo re/uerſa ẽ poſtq; facta eſt mihi, ut & in eremo & in terra repromiſſionis ſuſpiraret antiquam li/bidinẽ: in qua deuirgi/nata eſt, & fracta ſunt ubera ei⁹: & oĩs decor periſt uirginitatis. Por/ro ſecundum Tropo/logiam, difficilis intel/ligentia: quomodo ec/cleſia hæreticam uin/cat libidinẽ: niſi forte poſſimus hoc dicere, Luc.12.f qđ ſeruus qui ſcit uo/luntatem domini ſui: & non facit eam, uapu/labit multis: & quod B hæretici foris nefanda committant: & extra arcam Noe naufragio pereãt. Eccleſiaſtici aũt ſi ueram fidem ſequen/tes, aſſyria atq; Chal/dæa imitentur uitia: & diſcolores ſequantur imagineſ peccatorum, maioribus digni ſint cruciatibus. An non mittimus nuncios ad Chaldæos, qui inter/pretant̃ quaſi dæmo/nes: quãdo pandimus eis atq; præbemus eis frangenda in pectore ubera, ubi mentis ho/ſpicium eſt: & ſaturati uoluptatibus, ab alijs tranſimus ad alias: & non tam fornicationẽ, q̃ meretricum nume/rum deſyderamus: & ad tantã uenimus ra/biem: ut poſt multa tempora dominicæ ſer/uitutis reuertamur ad ægyptum: & ea facia/mus, quæ in ſæculo fe/cimus, anteq̃ nomen fidei acciperemus?

a ¶ Propterea Ooli/ba/ hęc dicit dominus deus: Ecce ego ſuſcita/bo oñes amatores ꝛc.

Quia ægyptiarũ carnium recordata es: & imitata turpitu/dinem gentis immundæ, quæ omnium beſtiarum ſimula/cra ueneratur: propterea adducam cõtra te amatores tuos: quorũ ſaciata complexu, receſſiſti ab eorũ fœdere: ut quan/tus prius amor fuerat, in tanta odia uertereris. Filios (in/quam) babylonis om/neſq; chaldæos, nobi/les, tyrannos & princi/pes: pro quibus in he/braico habetur פְּקוֹד & שׁוֹעַ & סוֹעַ, quas multi gentes orienta/les intelligunt: cũ hu/iuſcemodi nomĩa, nec in Regum uolumine, nec in Paralipomenõ, neq; in Hieremia qui/dem, qui deſcribũt ca/ptiuitatẽ hieruſalẽ: aut in aliquo loco ſcriptu/ræ ſanctæ inueniam⁹: Nec mirũ, ſi Lxx. ipſa hebraica poſuerũt no/mina: cũ Symmachus quoq; & Theodotiõ in eadẽ ẏba cõſentiãt: Oẽs (inquit) aſſyrios, equites, & iuuenes, for/ma egregia, duces & magiſtratus, ſiue triſta/tas, quos nos princi/pes principum inter/pretati ſumus. De qui/bus & in Exodo legi/mus: Electos aſcenſo/res triſtatas: pro qui/bus latina ſimplicitaſ, ternos ſtratores tran/ſtulit. Triſtatæ autẽ no/men eſt apud græcos, ſecũdi gradus poſt re/giam dignitatem. De quibus ſcriptũ eſt: Ve/runtamen ad tres pri/mos nõ peruenit: qui principes equitũ pedi/tumq; erant & tributo/rum: q̃s nos magiſtra/tus utriuſq; militiæ, & præfectos annona/rij tituli nominamus: Omnes (inquit) in cur/ribus & in equis, lori/ca armati, galea & cly/peo, obſederunt te per circuitum: & dabo eis iudicium: ut quos reli/queras: & quorum ir/ritum feceraſ pactum, ab his iudiceris: & iu/dicabũt te iudicijs ſuiſ quaſi adulterã. Et po/nam (inquit) çelum meum in te: quẽ exer/cent tecum in furore. Zelus enim meus eſt inter hoſtes fidei etiã non ſeruatæ. Naſum (inquit) tuum & aures tuas præcident, quaſi adulteræ & deprehen/ſæ in ſtupro: ut defor/mata placere deſiſtas.

Exô.15 D

i.Para.ii.c

chaldæorum in qua orti ſunt: & inſaniuit ſuper eos con/cupiſcentia oculorum ſuorum: & miſit nuncios ad eos in chaldæam. Cumq; ueniſſent ad eam filij babylonis ad cubile mammarum Siue diuertentium): polluerunt eam ſtupris ſuis: & polluta eſt in eis, & ſaturata eſt Siue receſſit) anima eius ab illis. Denudauitq; fornicationes ſuas: & diſcooperuit ignominiã ſuam: & receſſit anima mea ab ea, ſicut receſſit aia mea a ſorore eius. Multipli/cauit em̃ fornicatiões ſuas, recordãs dierũ adoleſcẽtiæ ſuæ, quibus fornicata eſt in terra ægypti. Et inſaniuit li/bidine ſuper concubitu eorum: quorum carnes ſunt, ut carnes aſinorum: & ſicut fluxus equorum, fluxus eorũ: Siue uerenda equorum, uerenda eorum). Et uiſitaſti ſcelus adoleſcentiæ tuæ: quãdo ſubacta ſunt in ægypto ubera tua: & confractæ ſunt mammæ pubertatis tuæ.

a HEB. Prõpterea Ooliba, hæc dicit dominus deus: Ecce ego ſuſcitabo omnes amatores tuos contra te, de quibus ſaciata eſt ani/ma tua: & cõgregabo eos aduerſum te in circuitu. Fi/lios babylonis, & uniuer/ſos chaldæos, nobiles, ty/rannoſq; & principes, om/nes filios aſſyriorum, iuue/nes forma egregia, duces & magiſtratus, uniuerſos principes principũ, & no/minatos aſcenſores equo/rum. Et ueniẽt ſuper te in/ſtructi curru & rota multi/tudo populorum: lorica & clypeo, & galea armabun/tur contra te undiq;. Et da/bo eis iudicium: & iudica/bunt te iudicijs ſuis: & po/nam çelum meum in te: quẽ exercẽt tecũ in furore. Naſum tuũ & aures tuas præcidẽt: & quæ remanſe/rint, gladio concident. Ipſi filios tuos & filias tuas ca/pient: & nouiſſimũ tuum deuorabitur igni: & denu/dabũt te ueſtimentis tuis:

& tollent

SEP. Propterea Ooliba, hæc dicit dominus deus: Ecce ego ſuſcitabo amato/res tuos cõtra te a quibus receſſit anima tua: & addu/cam eos aduerſum te per circuitũ filios babylonis: & omnes chaldæos φακοὺδ & σουὲ, & κοὺδ, & omẽs filios aſſyriorum cum eis, iuue/nes, electos, duces, & magi/ſtratus omnes triſtatas & nominatos equitantes in equis. Cuncti uenient ſu/per te ab aquilone currus & rotæ, cum multitudi/ne populorum, clypei & peltæ: & mittent cuſto/diam ſuper te in circuitu. Et dabo ante faciem eo/rum iudicium: & iudica/bunt te iudicijs ſuis: & da/bo çelum meum in te: & facient tecum in ira furo/ris. Naſum tuum & au/res tuas auferent: & reli/quos tuos gladio deijciẽt. Ipſi filios tuos & filias tu/as tollent: & reſiduos tuos deuorabit ignis: & denu/dabunt te ueſtimẽto tuo:

& aſſumient

E Quomodo enī in facie omnis pulchritudo oris in narium decore consistit, & in auribus: e quibus in fœminis uniones & margaritæ dependent: ita dignitas regis & iudicium, quæ in ore auribusq; signaī, eorū gladio præcideī. Ipsi filios tuos & filias tuas capient. Tuos (inquit) & tuas, non meos & meas: quia de adulterio generati sunt: & cætera uorabuntur incendio. Et denudabūt (inquit) te uestimentis tuis, quibus te ornaueram: & uasis gloriæ tuæ, quæ tibi ad cerimonias tēpli aurea argenteaq; concesseram: de quibus scriptū est:

Osee.2.b Ego dedi eis aurum & argentum: & ipsi fecerunt ea Baal. Hæc autem omnia faciam: ut perdita pulchritudine & uultu ueneficio deturpato: quiescat aliquando scelus tuum: & fornicatio quam didicisti & exercuisti in ægypto: ut postq; nasum aurescq; perdideris: nequaq; audeas oculos tuos leuare ad Chaldæos, & amatoribus pristinis ostendere fœditatem tuam: nec recorderis amplius ægyptiorum libidinis: quorum magnitudine carnium delectabaris. Quæ uniuersa dicuntur sub translatione adulteræ, & ꝓpter adulteriū deturpatæ: ut nequaq; ultra glorieī in decore suo: sed erubescat in fœditate, quā magnitudine meruit uoluptatū. Quicquid de hierusalē τροπικῶς dicīt, & ad animam referri pōt: quæ uirtutibus dei iuncta cōplexui: postea adulterauit in uitia & recessit ab eo: & patefactis uniuersis sceleribus eius, denudata est atq; turpata & ostensa omnibus, ut a scelere suo aliquando desistat: nec glorieī in nominis dignitate, sed pro mali cōscientia & recordatione ægypti, oculos ultra ad cœlum nō audeat tollere. Vnde & nasus ei præcidīt, & aures amputanī: quia odorē bonæ fragrantiæ uerterat in fœtorē: & audierat iudiciū sanguinis: qđ non solum de odore & auditu, sed de uisu quoq; intelligimus: quo quia male fuerant abusi Samson & Sedechias,

Exo.4.c priuantur. Surdum quoq; deus & mutum fecit: ne lingua eorum pertranseat usq; ad terram: & tactus omnis auferet in his qui uitam penitus perdiderunt. Et hæc fient, ut igni cuncta purgentur: & pereat ægypti fornicatio: nec ultra oculos suos ad mala possit attollere. a ¶ Quia hæc dicit dñs deus: Ecce ego tradam te in manus eorū quos odisti: in manus ꝛc. Prodest & hierusalem inimicitias habere cōtra assyrios atq; chaldæos: & nequaq; ægypti recordari, sed tradi eis in manus ad puniendū qui illam oderant: quibus ante non tradīt, nisi satiata fuerit de eis anima eius: ut postq; pœnituerit ueterū peccatorū, tunc purgeī supplicijs: & perdat omnes labores quos arte meretricia conquisiuit: uideatq; nuditatē suam & ignominiam: & sciat qđ hæc uniuersa nō ei dominus fecerit, sed fornicationes suæ: quibus fornicata est per gentes quas supra enumerauit, ut earū coleret simulacra. In uijs (ait) sororis tuæ samariæ ambulasti: propterea debes calicem illius bibere, cuius peccata sectata es. Calix autem quod sæpe accipiatur pro pœnis atq; supplicijs, multa exempla sunt: e quib⁹ illud est: Calix in manu domini uini meri plenus mixto: & inclinauit ex hoc in hoc: uerūtamē fex eius nō est exinanita, bibēt ex eo omnes peccatores terræ. Et in Esaia: Calix ruinæ, & poculum furoris dicitur. Et ad Hieremiam loquitur deus: Accipe calicē uini meri de manu mea: & potabis omnes gētes ad quas ego mittam te: & bibent & uoment & insanīēt. Sicut enim quædam dantur cathartica, ut noxius humor quiq; est corporibus ægeratur: sic & dominꝰ dat calicem tormētorum meracissimū: ut quicquid fellis amaritudinisq; est, auferat a peccatoribus: & pristinæ eos restituat sanitati. Et ipse calix erit profundus & latus. Profundus, pœnarū magnitudine. Latus, tempore captiuitatis. Cū autē (ait) inebriata fueris & dolore comprehensa, & biberis calicem usq; ad feces: & intantum hauseris, ut fragmenta q̄q; ipsius calicis deuores: tunc tedebit te fornicationis pristinæ: & lacerabis ubera quæ fracta fuerant in ægypto: & quæ ab amatoribus

HEB. & tollent uasa gloriæ tuæ. Et requiescere facient scelus tuū de te: & fornicationē tuā de terra ægypti: nec leuabis oculos tuos ad eos: & ægypti non recordaberis amplius.

SEP. & assument uasa gloriationis tuæ: & auertent impietates tuas a te: & fornicationem tuam de terra ægypti: & nō eleuabis oculos tuos ad eos: & ægypti nō recordaberis amplius.

a Quiā hæc dicit dominus deus: Ecce ego tradam te in manus eorum quos odisti: in manus de quibus saciata est anima tua. Et agent tecum in odio: & tollent omēs labores tuos: & dimittent te nudam, & ignominia plenam. Scelus tuū, & fornicationes tuæ fecerunt hæc tibi: quia fornicata es post gentes, inter quas polluta es in idolis earum. In uia sororis tuæ ambulasti: & dabo calicem eius in manu tua. Hæc dicit dominus deus: Calicem sororis tuæ bibes profundum & latum. Eris in derisum & in subsannationē, quæ est capacissima: ebrietate & dolore repleberis: & calice mœroris & tristiciæ, calice sororis tuæ samariæ. Et bibes illum, & epotabis usq; ad feces: & fragmenta eius deuorabis: & ubera tua lacerabis: Siue ut Lxx. transtulerūt: festiuitates & neomēnias eius auferam): quia ego locutus sum ait dominus. Propterea hæc dicit dominus deus: Quia oblita es mei, & proiecisti me post corpꝰ tuū: tu quoq; porta scelus tuū

b & fornicationes tuas. Et ait dōminus ad me dicens: Fili hominis, nunquid iudicas Oollam & Oolibam: & annuncias eis scelera uel iniquitates earum: quia adulteræ sunt, & sanguis in manibus earum: & cum idolis Siue adinuentionibus) suis fornicatæ sunt: insuper & filios suos quos genuerāt mihi, obtulerūt eis ad deuorandū

siue tuis subacta atq; collisa sunt: siue omnes festiuitates & neomenias tuas auferam: ut pro solennitate atq; læticia, æternū planctū habeas & mœrorē. Quia igiī ista feci sti, & oblita es mei, & proiecisti me post corpꝰ tuū, siue retrorsum ꝓpter corpis uitia: uel post genitalia, quibꝰ turpitudinis fœditas indicatur: propterea porta scelus & impietatem tuam: uide licet supplicia quæ propter impietatem & scelera meruisti. Potest hoc quod dicī: Et potabis usq; ad feces, & fragmenta eius deuorabis: significanter intelligi super hierusalem, quæ calicem samariæ sororis suæ bibit nouissima: & quasi feces tormētorum eius usq; ad fundum epotauit. b ¶ Et ait dominus ad me dicens ꝛc. Vt sæpe commonui, parua in quibus Lxx. æditio discrepat ab hebraico, ex latere copulauī, lectoris fastidio prouidens. Consequens autē erat: ut qui samariæ & hierusalem adulteria separatim descripserat, pariter earum supplicia nunciaret. Omnia autem dicuntur quasi ad adulteras: & facta ἀνακεφαλαιώσεως, breuiter earū scelera ꝓponunī: ut recte iuxta legis imperiū in adulteras lapidatio populi consequaī. Quia igiī adulteræ sunt, iustā prome sententiam. Sunt enī mœchatæ in idolis: & sanguis

in manibus

A in manibus earum: eorum uidelicet quos idolis immolarunt: ut filios quos mihi genuerant, dæmonibus consecrarent. Nec hoc fecerunt foris & in montibus, ac lucis, ut sæpe facere cõsueuerant, sed ad extremum polluerunt templum meum: ut statuam Baal in eo ponerẽt. Et sabbata mea prophanauerunt: ut nec loci, nec temporis custodiretur apud eas religio. Sed nec præsentibus tantũ adulteriis contentæ erant: nec̃ suffecit eis quod filios meos immolauerunt idolis suis uel dæmonibus: sed peregrinis quoq; uoluptatib⁹ lasciuientes, assyriorum atq; Chaldæorũ simulacra ueneratæ sunt. Qui cum uenissent, Ooliba hierusalẽ, omnem adulteræ habitũ implesti super eos, ut lauares corpus, oculos stibio linires: ut assumeres cultum muliebrem, sederes in lectulo libidini præparata, epulas proponeres: quibus fractas ad libidinem uires reparares amatorum tuorum: thymiama meũ & unguentũ qd̃ mihi specialiter iussera fieri: & exterminari animã illã de populo, quæ in priuatos usus hoc facere uoluisset, tu offerres idolis: ut cõgregares frequentiã pplorũ: siue omni genere musicorũ caneres: ut non solũ uisu, sed & auditu & odoratu, & cunctis sensibus placeres amatoribus tuis, qui uenerũt ad te ebrij: nõ urbanæ alicui⁹ elegantiæ: sed de deserto ac solitudine rusticorum ac latronũ habitũ præferentes. Et in tantam exarsistis o sorores pessimæ insaniam uoluptatum: ut armillas uestras & discriminalia imponeretis manibus & capitibus amatorũ uestrorum, siue uobis ipsis: ut plenæ ornatu turparemini. Quamobrẽ dixi ei, uel hierusalem, uel samariæ, uel utriq;. Sic attriuistis frontẽ: ut nequaq̃ secreto polluamini: uel mariti, uel hominum uitetis aspectum, sed instar meretricum publice prostituamini: qui ingressi sunt ad uos, quasi ad meretrices certatim uos polluere cupientes. Tradam igitur uos ad puniendum his, quibus ultro traditæ estis ad deturpandum. Iusti enim uiri sunt, in eo quod adulterã & parricidam me iubente discruciant. Hæc eñ dicit dominus deus: Monitu uocis tuæ congrega ad eas o propheta multitudinem populorũ: & primũ diripiatur earum uniuersa substantia: deinde lapidentur & confodiantur gladijs eorum: filios & filias earum interficient: & domos earum igni succendent: & auferam scelus Siue impietatẽ de terra: & discent oñes mulieres ne faciant scd̃m scelus Vel impietatẽ) earũ. Et dabunt scelus Siue impietatẽ uestram) super uos: & peccata idolorum uestrorũ portabitis: & scietis quia ego dñs deus.

B

ET fa Ca. XXIIII ctum est uerbũ dñi ad me, in anno nono, in mense decimo, decima

Siue transduxerunt per ignẽ). Sed & hoc fecerunt mihi: polluerunt sanctuarium meum in die illa: & sabbata mea prophanauerunt. Cumq; immolarent filios suos idolis suis: & ingrederentur sanctuariũ meũ in die illa, ut polluerẽt illud: etiam hæc fecerunt in medio domus meæ. Miserunt ad uiros uenientes de longe, ad quos nuncium miserant. Itaq; ecce uenerũt quibus te lauisti, Siue cum uenissent, statim lauabaris): & circũlinisti oculos tuos: & ornata es mundo muliebri. Sedisti in lectulo pulchro: & mẽsa ornata est ante te. Thymiama meũ & unguẽtum, & oleum posuisti super eam: & uox multitudinis exultantis erat in ea: Siue & uoce cõposita per sultabat). Et in uiris quidem multitudines hominũ adducebantur, & ueniebant de deserto, Siue ebrij de deserto): posuerũt armillas in manibus suis: & coronas speciosissimas in capitibus suis. Et dixi ei quæ attrita est in adulterio: Nunc fornicabit̃ in fornicatione sua etiam hæc. Et ingressi sunt ad eam: quasi ad mulierem meretricem, sic ingrediebantur ad Ollam & Oolibam mulieres nefarias: Siue ut facerent iniquitatem). Viri ergo iusti sunt: hi iudicabunt eas iudicio adulterarum, & iudicio effundentium sanguinem: quia adulteræ sunt: & sanguis in manibus earum. Hæc enim dicit dominus deus: Adduc ad eas multitudinẽ: & trade eas in tumultum & in rapinam: & lapidentur lapidibus populorũ: & confodiantur gladijs eorum: filios & filias earum interficient: & domos earum igni succendent: & auferam scelus Siue impietatẽ) de terra: & discent oñes mulieres ne faciant scd̃m scelus Vel impietatẽ) earũ. Et dabunt scelus Siue impietatẽ uestram) super uos: & peccata idolorum uestrorũ portabitis: & scietis quia ego dñs deus.

ET fa Ca. XXIIII ctus est sermo dñi ad me, in anno nono, in mense decimo, decima

C

pietas: & discant oñes mulieres uniuersæq; prouinciæ procul positæ, pœnis earum similia deuitare: ut postq̃ receperitis quæ meremini: & portaueritis scelera idolorum uestrorum: tunc cognoscatis quod ego sim dominus. Hæc autem omnia Tropologice & sub Typo adulterarũ dicta sunt contra samariam & hierusalem: qd̃ assyrijs traditæ atq; chaldæis, ductæ sint in captiuitatẽ, & urbes earũ incendio concremarint: interfecti sint populi qui pro deo dæmonũ simulacra uenerati sunt. Possunt hæc & post aduẽtum Christi intelligi: quod uiri iusti de populis nationũ, ipsi samaritanos & Iudæos comparatione sui iudicent: & tradant eos ad deuorandum: quibus dominus dixerat: Relinquet̃ uobis domus uestra deserta: & quando uideritis circundari ab exercitu hierusalem, scitote quia appropinquat desolatio ei⁹. Vsq; hodie enim adulteratæ sunt: & totius orbis lapidibus opprimuntur. Quoniã miserunt nuncios ad eos qui erant procul: & dicere nõ poterant: Ego deus appropinquans & non deus de longe, dicit dominus: & præparauerunt se amatoribus suis dæmonib⁹: & omnẽ cultum atq; ornatum quem a deo acceperãt naturali bono, uerterũt in cultum dæmonũ: & opera sua decoremq; quẽ in armillis & diademate intelligimus, adulteris amatoribus præbuerunt: q̃rũ pœna, gẽtib⁹ timor est: ĩmo his qui ex gentib⁹ crediderũt, ne similia patiantur: si ea fecerint quæ fecit samaria & hierusalem. A quib⁹ tunc auferentur impietates, cum receperint scelera sua: & uelamen quod positũ est ante uultum Moysi, abstulerint ab oculis suis: ut cognoscant q̃ ipse sit dñs Iesus Christus, quẽ dei filium negauerũt. Ca. XXIIII Scõm vias tuas & ẽm adinuentiones tuas iudicabo te dicit adonai dñs. Quorũ plæraq; de Theodotione addita sunt: & uerbũ hebraicũ ונשפטתיך: pro q̃ nos execrabilẽ immũdiciã interpretati sumus. Illudq; ab eis additũ est, qd̃ in hebraico nõ habet̃: & obelo prænotandũ est: Propterea ego iudicabo te iuxta sanguinẽ tuum: & iuxta cogitationes tuas, iudicabo te immunda atq; famosa, & nimia ad irritandum. Dicamus ergo de singulis. Nono anno captiuitatis regis Ioakim: quinto enim exorsus est prophetare: & decimo mense eiusdem noni anni: decima die mensis deci-

Matth. 23. d

Luc. 21. d

Hiere. 23. e

D

Exo. 34. g 2. Cor. 3. c

E mi, factū est uerbū domini ad Eçechiel prophetam, in babylonis regione cōstitutum: & dixit ei: Fili hominis, scribe tibi hanc eandē diem: & scito qđ rex babylonis hodie in regione Iudæa obsidere cœperit hierusalem: & uallare eam exercitu: & obsidionem istam per parabolam describe atq; prouerbium: quæ in præsenti loco Metaphoram translationēq; significat. Pone(inquit)ollam æneam, id est lebetem: & mitte in eam aquā: & pinguissimorum animantium, omne corpus in frusta concide: tam fœmur, q̄ crus & armum, carnesq; diligenter ab ossibus separa: & carnibus missis in lebetē, ossa pone uel cōpone sub lebete: & fac strues, & cumulos ossium: ut efferuescat nō semel, sed frequenter coctio lebetis: & discoquantur carnes intrinsecus: & ossa sub ter incēdio cōcremen
F tur. Vis autē scire propheta quis sit iste lebes, uel quæ carnes aut ossa? Loquere: hæc dicit dominꝰ deꝰ: Væ ciuitati sanguinum, id est hierusalem, lebeti, cuiꝰ rubigo, id est malicia nimia est: & licet ignis suppositus sit, tamen rubigo eius non exiuit de ea. Perseuerauerunt enī etiam capti atq; cruciati in pristino scelere. Per ptes, & singillatim consumite eam, nemo remaneat in salutem. Nō cecidit super eam sors: ut alij perirēt, & alij saluarentur: sed cunctis cōmunis uenit interitꝰ. Sanguis enim eius, id est homicidia & filiorum neces in medio illius sunt. Quem sanguinē effudit super limpidissimam petram, ut pateret omnibus: nec terra operiret aut puluere: ne trāsiret uidelicet indignatio mea: sed super apertissimum sanguinem ultio properaret. Naturæ est enī: ut si sanguis fundatur in terram, combibat hu

HEB. ma mensis dicēs: Fili hominis, scribe tibi nomē diei huius in qua cōfirmatus est rex babylonis aduersum hierlm hodie. Et dices per prouerbium ad domum irritatricē parabolam, & loqueris ad eos: Hæc dicit dns deus: Pone ollā, pone inquā & mitte in eā aquā. Cōgere frusta eiꝰ in eam, omnē partē bonam, fœmur & armū: electa & ossibus plena. Pinguissimum pecus assume: cōpone quoq; strues ossium sub ea: efferbuit coctio eius: & discocta sunt ossa illius in medio eius. Propterea hæc dicit dominus deus: Væ ciuitati sanguinum, ollæ cuius rubigo in ea est: & rubigo eius non exiuit de ea: per partes, & per partes suas eijce eam: non cecidit sup eam sors. Sanguis enim eius in medio eius est: sup limpidissimā petrā effudit illū: non effudit illū sup terrā ut possit operiri puluere. Vt superducerē indignationē meā, & uindicta ulciscerer: dedi sanguinē eiꝰ sup petrā limpidissimā, ne operiret. Propterea hæc dicit dns deus: Væ ciuitati sanguinū, cuiꝰ ego grandē faciā pyram. Cōgere ossa quæ igne succendā: consument carnes: & cōcoquet uniuersa cōpositio, & ossa tabescēt. Pone quoq; eam sup prunas uacuā: ut incaleſcat & liquefiat æs eiꝰ: & conflet in medio inquinamentū eiꝰ: & cōsumat rubigo eiꝰ. Multo labore sudatū est: & nō exiuit de ea nimia rubigo eiꝰ: neq; per ignem

SEP. ma mensis dicēs: Fili hoīs, scribe tibi diē ab hac die qua obfirmatꝰ est rex babylonis super hierusalē ab hodierna die: & dic ad domū exasperantē parabolā, & dices ad eos: Hæc dicit dns deꝰ: Pone lebetē & infunde sup eum aquā: & mitte in eū diuisiones: omnē incisurā bonā, crus, & humerū, carnibꝰ separatis ab ossibus de electis pecoribꝰ assumpta: & incēde ossa sub eis: ferbuit, & sunt cocta ossa eius in medio illius. Propterea hæc dicit adonai dns: O ciuitas sanguinū, lebes in quo est rubigo in eo: & rubigo non est egressa ex eo: per partes suas protulit: non cecidit sup eam sors: quia sanguis eius in medio illiꝰ est. Sup leuissimā petrā posui illū: nō effudi illū sup terrā, ut operiret terra. Vt ascēderet furor in ultionē uindictæ: dedi sanguinē eius sup limpidissimā petram, ut nō operiret. Propterea hæc dicit adonai dns: Væ ciuitas sanguinum: & ego magnificabo torrē: & multiplicabo ligna, & succēdā ignē, ut tabescāt carnes: & iminuant ius, & ossa concrement: & stet sup carbones suos. Incēsa ē ut exurat & frigat æs eius: & cōcremet in medio illiꝰ imūdicia eiꝰ: & deficiat rubigo eiꝰ. Humiliabit rubigo: & nō exiet de ea multa rubigo eiꝰ: cōfundet rubigo illiꝰ: imūdicia tua çema, p eo q; cōtaminata es tu: & non es emundata ab immūdicia tua. Et quid erit si non fueris emundata ultra donec impleam

mus humorē sanguinis: uel paulatim terra operiatur & puluere. Cum autē super limpidissimam petram & nullam habentem foueam, sanguis fuerit effusus, labitur & latam obtinet sedem. Hoc autem indicat: quod nō occulta, sed publica fecerit homicidia: scđm illud quod dicitur ad Cain: Sanguis fratris Geñ.4.d
G tui clamat ad me: propterea dic ciuitati: non unius sanguinis, sed sanguinum multorū: Ecce ego grandē in te pyram faciā: siue eduCam torrem, quē uulgus titionem uocat: & nō solum carnes in te molles & teneras, sed durissima quoq; ossa succendam: ut nihil in te remaneat, qđ nō cremetur incendio. Cūq; & carnes & ossa consumpta fuerint & cremata, ipsum lebetem uacuū pone super prunas: ut æs quoq; illius incalescat & consumatur: & ære cōsumpto,
H rubigo quoq; illiꝰ pereat: id est ciuitate incendio cōcremata, malicia cum urbe dispereat. Sed quid prodest fecisse qđ iussum est: Ne per ignē quidē rubigo atq; malicia lebetis, & urbis potuit auferri: sed permanet in ea immūdicia scelesta, & execrabilis: Hoc enī çemma significat. Et Apostrophā ad ipsum lebetē. i. ad ipsam urbē facit. Mūdare te uolui, & nō es mūdata sordibus tuis: nec ultra poteris emundari, donec in te cōpleam indignationē meam. Ego dns locutus sum: & sententia mea nō potest præterire. Venit iam urbis obsidio: faciam quod minatꝰ sum: nec transibo sicut sæpe feci scelera tua: & ultra nō parcam, nec placabor tibi etiā si multiplicaueris preces: sed uias tuas, & adinuentiones tuas reddam tibi: immo iudicabo te iuxta opera & cogitationes tuas: ut in hoc quoq; ostendam clæmētiā meam instar medici, qui putridis

A tridis nō parcit carnibus, ut ſana mēbra ſaluenē: nō parcit, ut parcat: crudelis eſt, ut miſereatur: nec cōſyderat patientis dolorē, ſed uulneris ſanitatē: iuxta illud euangelicū magis
Matth.5.d uolens unū perire mēbrū, q̄ totū corp⁹ interfici. Notandū quoq; quō a principio ,pphetiæ uſq; ad præſentē diem, qñ obſideri cœpit hieruſalē, per ordinē captiuitas ueniat. Primū, gladius ,puocaē: deinde duæ uiæ ponunē Ammon & hieruſalē: q̄rū ad dexterā partē ſors cadit Nabuchodonoſor: conflaē argentum in ciuitate, æs, ſtagnū, plumbū, & ferrū: terra quoq; nō cōpluiē, ſed ſentib⁹ occupaē: poſtea ſub nomine duarū ſororū Oollæ & Oolibæ, ſamariæ, & hieruſalem peccata narrantur: quō illa ſit capta, & iſta capiēda. Ad extremum nono anno, decimo menſe, decima die menſis, in captiuitate poſito Eçechiel & his qui cū eo erāt: & traderant ſe cū rege Iekonia: oſtendiē qua die urbs cœperit obſideri: & ſimilitudo lebetis poniē: ut quō carnes & oſſa cōgeſta in lebetem, incendio concremanē: ſic cuncta ciuitas cum ſuis interitura ſit ciuib⁹: & nullus remaneat eorum qui obſeſſi ſunt: quin fame, gladio, peſtilentia conſumantur: & pars reliqua captiua ducaē in babylonē. Poteſt hæc eadem ,pphetia & ad tēpus pertinere dominicæ paſſionis: ,pptera quā exercitu circūdata eſt hieruſalē, & interfecti filij eius: & obſidente Tito filio Veſpaſiani, ad ſalutē nullus euaſit: templūq; ſubuerſum eſt: & poſt quinq̄ginta annos ſub Hadriano, ciuitas æterno igne cōſumpta eſt. Præſentē autē captiuitatem qñ Eçechiel in babylone iſta cernebat: & Hieremias
Hiere.1.c in principio ponit uoluminis ſui: Quid tu uides Hieremia? Qui reſpōdēs ait: Ollam ſuccēſam: & faciē e⁹ a facie aquilonis. Sunt q̄ iuxta Tropologiā, totū locū iſtū ad cōſummationē mūdi tranſferāt: nonūq; numerū qui in ſcripturis ſanctis, pœnarū & dolorū eſt, & ſemper ſequiē iuſticiā, decimi mēſis & diei decimæ clæmētia tēperāt. Idcirco eī adhibenē
1.Ioh.5.d ægrotātib⁹ pœnæ, ut dolorē ſanitas cōſequaē. Mūdus ergo qui in maligno poſit⁹ eſt, die iudicij diuino igne ſuccēdiē: &
Eſa.47.d ciuitas ſanguinū poniē ſup carbones ignis: ut impleaē illud qđ ſcriptū eſt in Eſaia: Habes carbones ignis, ſedebis ſuper eos: hi erūt tibi in adiutoriū. Illud q̄ difficile eſt, quō cū carbones & oſſa cōſumanē: quib⁹ pleni ſūt etiā phariſæi, quib⁹
Matth.23.c dñs loquiē in euāgelio: Væ uobis ſcribæ & phariſæi q̄ ſiles eſtis ſepulchris dealbatis: quæ intus plena ſunt ſpurcitia, & oſſib⁹ mortuorū: nūc dicaē q̄ rubigo ſordeſq; mūdi cōſumptæ nō ſint, ſed etiā poſt iudicij ſæueritatē malicia remaneat.
Gal.5.d
Roma.8.d Qđ facile ſoluiē, ſi intelligamus illud Apoſtoli: Concluſit deus omnia ſub peccato, ut omnib⁹ miſereaē. Vanitati eī creatura ſubiecta eſt. Et poniē ſanguis qui effuſus eſt in propatulo creaturæ uniuerſæ, ut omniū ſcelera pateant. Petrā autē limpidiſſimā poſſum⁹ accipere, & dñm ſaluatorē, quæ ſequebaē in ſolitudine populū iſrael: de qua ſcriptū eſt: Bibebant autē de ſpirituali cōſequēte eos petra: petra autē erat Christus: qđ in illo reuelenē omnia: & impleaē qđ ſcriptū eſt: Nihil occultū qđ nō reueleē. Dicitq; ſe dñs non miſereri: nec mūdi præterire peccata: neq; parcere impijs, nec placari: ut uiæ pereant impiorū: ſcđm illud qđ in primi pſalmi fine poniē: Et iter impiorum peribit. a ¶ Et factū eſt uerbum dñi ad me dicens ⁊c. Supra ollæ lebetiſq; ſuccenſio, obſidionem urbis oſtendē rat: nunc captam eam atq; deletā: & omnem populū, uel interfectū gladio, uel ductum in captiuitatē, ,pphetalis ſermo teſtatur. Et primum iuxta cōſuetudinem noſtrā, hiſtoriæ fundamēta iaciamus. Fili (inquit) hoīs, ecce auferam de conſpectu oculorū tuorum quic quid tibi deſyderabile eſt: & auferā in plaga: ſiue ut Lxx. uerterunt, in præparatione: ut uidelicet præpares te ad ea nō facienda, quæ ſolent in luctu fieri. Non plāges, neq; plorabis, nec fluētes lachrymæ, dolorem cordis oſtendent: ſed ſi forte nimīo fueris mœrore ſuperatus, tacitū habeto gemitū: ne qui prorumpat in uerba. Mortuorum luctū non faciest uel ut uertere Lxx. gemitus ſanguinis, renū luctus eſt. Per quod oſtendit uxorē eius eſſe moriturā. Statim enim ſequitur: Et mortua eſt uxor mea ueſperi: quod ,pprie ad coniunctionē renū pertinet. Nihil eī uiro uxore bona amabilius: quæ a deo homini prouideē: & cui dñi lege cōiungiē: & unū cū ea corpus efficiē. Qđ q̄ ſequiē: Corona tua circūligata ſit tibi: & calciamēta tua erunt in pedib⁹ tuis: hoc ſignificat: Habebis comam, quæ tondeē in luctu: & calciamēta in pedibus: quæ lugētes ſolent abijcere. Vnde & Dauid Abeſſalon filiū fugiens: & pœnitēs ſuper nece Vriæ, nudis pedib⁹ incedit. Aiunt hebræi hucuſq; babylonios magiſtros legis præceptā ſeruantes, decalogū ſcriptū in mēbranulis circūdari capiti ſuo: & hæc eſſe quæ iubeanē ante oculos & in frōte pendere: ut ſemp uideant quæ præcepta ſunt. Et qa Eçechiel ſacerdos erat, neq; eū debere deponere coronā gloriationis, ſed ligatā habere in capite. Hoc illi dixerint. Nos autē iuxta Lxx. coronā capillorū intelligamus cæſariem: licet & ipſorū interpretatio nequaq; uim hebraici ſermonis expreſſerit. Nec amictu (inquit) ora uelabis, nec cibos lugētiū capies: quæ ſolent in luctu fieri, ut operiant uultum: & quæ græci περίδειπνα uocant a cōſolatoribus accipiant. Locutus ſum (inquit) ad pplm mane, quæ mihi dñs imperarat: & ueſperi mortua eſt uxor mea, oculorū deſyderabile, lumborūq; & ſanguinis luctus. Statimq; die altera mane feci omnia quæ mihi fuerāt imperata. Interrogauitq; me populus cur cōtra morē omniū fecerim. Cauſaq; quærētib⁹ tantæ patientiæ,

B SEP. impleam furorē meū in te? Ego dñs locut⁹ ſum & ueniet, & faciā: nō differam, nec miſerebor: nec deprecabilis ero. Scđm uias tuas, & ſcđm adinuentiones tuas iudicabo te dicit adonai dñs. ÷ Propterea ego iudicabo te iuxta ſanguinē tuū: & iuxta cogitationes tuas iudicabo te, immunda atq; famoſa: & nimia ad irritandum. . Et factus eſt ſermo dñi ad me, dicens: Fili hoīs, ecce ego auferā a te deſyderabilia oculorū tuorū in acie ſiue in preparatione: nō planges, neq; flebis: nec ueniēt lachrymæ tibi: gemit⁹ ſanguinis, renum luctus eſt. Erunt crines tui colligati ſup te: & calciamēta tua in pedibus tuis: nec cōſolaberis in labijs eorū: & panē hoim non comedes. Locutus ſum ad populū mane: ſicut

C 1.Co.10.a

Matth.10.e

Pro.19.b

2.Re.12.d 15.c. &.18.g

D

E

reſpōdi: Sermo dñi qui ad me factus eſt: ut ad populū iſrael loquerer, iſta præcepit: Ecce ego.i. iam nunc polluam ſanctuariū meū, ut incēdat tēplū & cunctis alienigenis pateat ac ꝓphanis: & in quo habebatis ſuperbiā.i. confidentiā, & ſpem ac deſyderium ſalutis ueſtræ: & ad cuius obſidionem uestræ animæ formidabant: filios quoq; & filias ꝙs uobis fames, ac peſtilentia reliquos fecerant, cōſumam gladio. Quicquid ego feci, & uos facietis. Qñ cōſuetudo ſeruatur in luctu, medi⁹ dolor eſt: qñ autē tanta malorū incumbit neceſſitas, ut oñi ploratu maior ſit: unuſquiſq; de ſua neceſſitate ſollicitus, ad aliorū q̄uis ſint proximi miſerias non ingemiſcit. Nihil (inquit) facietis qđ ſolet in luctu fieri: ſed urbe temploq; ſuccēſis, ſtupebitis ad malorū magnitudinē. Nō attondebitis, nec nudis incedetis pedib⁹, nec plangetis, nec amictu ora uelabitis, nec cibos accipietis a cōſolantibus: ſed tabeſcetis, & cōſumemini in iniquitatibus ueſtris: & uix liberum habebitis gemitum: ne offendatis uictorū ſuperbiā, ſi publice flere uideamini: ita ut Eçechiel ꝓpheta ſit uobis in portētū: & oīa quæ ille nō fecit in morte uxoris ſuæ, uos in euerſione urbis & tēpli nō faciatis. Et adhuc aperti⁹: O inquit fili hois, in tēpore qñ abſtulero ab eis fortitudinē eorū, templi ut diximus cōfidentiā & gaudiū dignitatis: & in q̄ ſpem ſolam habebant, ac deſyderiū in q̄ requieſcebant animæ eorū: inſuꝑ filios eorū & filias, ſubauditur ex ſuperioribꝰ abſtulero: eo inquit tpe, cū uenerit ad te de hieruſalem fugiens, uel qui euaſerit, dicēs urbē eſſe ſubuerſam: tunc qui pri⁹ tacueras, & gemitū liberum nō habebas: & tantæ eras patientiæ, ut in uxoris nece & lū borum dolore, lachrymam non emitteres: aperies os tuum & loqueris, non ad eū qui uenerit, ſed cum eo: ut quæcunq; tu uentura prædixeras, ille nun

F

HEB. & mortua eſt uxor mea ueſperi: feciq; mane ſicut præceperat mihi. Et dixit ad me populus: Quare non indicas nobis quid iſta ſignificent, quæ tu facis? Et dixi ad eos: Sermo dñi factus eſt ad me dicēs: Loquere domui iſrael: hæc dicit dominus deus: Ecce ego polluam ſanctuariū meum, ſuperbiam imperij ueſtri & deſyderabile oculorū ueſtrorum: & ſuꝑ quo pauet anima ueſtra: & filij ueſtri, & filiæ quas reliquiſtis, gladio cadent. Et facietis ſicut feci: ora amictu non uelabitis: & cibos lugētium non comedetis. Coronas habebitis in capitibus ueſtris: & calciamenta in pedibus: non plangetis, neq; flebitis: ſed tabeſcetis in iniquitatibus ueſtris: & unuſquiſq; gemet ad fratrem ſuū. Eritq; Eçechiel uobis in portētum: iuxta oīa quæ fecit, facietis: cū uenerit iſtud: & ſcietis qa ego dñs de⁹. Et tu fili hois, ecce in die q̄ tollam ab eis fortitudinē eorum & gaudium dignitatis, & deſyderium oculorum eorum ſuper quo requieſcunt animæ eorum: filios & filias eorum. In die illa cum uenerit fugiens ad te, ut annunciet tibi: in die inquā illa aperietur os tuum cū eo qui fugit: & loqueris, & non ſilebis ultra: eriſq; eis in portentū: & ſcietis quia ego dominus.

SEP. ſicut præceperat mihi: & mortua ē uxor mea ueſperi: feciq; mane ſicut præceptū ē mihi. Et dixit ad me ppłs: Nō annūcias nobis quid ſunt hæc quæ tu facis? Et dixi ad eos: Sermo dñi factꝰ eſt ad me dicens: Dic ad domū iſrael: hæc dicit adonai dñs: Ecce ego contaminabo ſancta mea, ſuperbiā fortitudinis ueſtræ, deſyderabilia oculorū ueſtrorū: & quibꝰ parcunt aiæ ueſtræ. Filij ueſtri & filiæ ueſtræ ꝙs reliquiſtis, in gladio cadent: & facietis ſicut feci. Ore eorum non cōſolabimini: & panē uirorū nō comedetis: & cōmæ ueſtræ ſuꝑ capita ueſtra: & calciamenta ueſtra in pedibꝰ ueſtris. Nō plangetis nec flebitis: & conſumemini in iniquitatibꝰ ueſtris: & cōſolabit unuſquiſq; fratrē ſuū: & erit Ieçekiel uobis in portentū. Scd'm oīa quæ fecit, facietis. Cūq; uenerint hæc, cognoſcetis qm̄ ego adonai dñs. Et tu fili hois, nōne in die qñ abſtulero fortitudinē ab eis: elationem gloriationis eorum, deſyderabilia oculorum eorum: & elationem animæ eorū, filios & filias eorū. In die illa ueniet qui ſaluus factus fuerit ad te: ut annūciet in auribꝰ tuis. In die illa aperiet os tuū ad eum qui fugerit, & loqueris: & nequaq̄ ultra reticebis: & eris eis in portentum: & cognoſcēt: quoniā ego dominus.

G

Zach. 6

Ezech. 24

Veniamus ad Anagogen: ſi tñ uiolenta non fuerit uiſa cauti lectoris prudentiæ. Filium hois dici dñm ſaluatorem: nulli dubiū: q ex trema hora, hoc eſt, ad ueſperam mūdi huiꝰ, uxorē priſtinā pdidit: nec fleuit eam, nec amictu ora uelauit: nec recepit ullam hominū conſolationem: & hæc uentura prædixit mane, quæ completa ſunt ueſperi: & rurſum mane in ſecūdo aduentu facta, ꝓbauit quæ uentura prædixerat, ſanctuarium Iudæorum: & quod deſyderabile habuerāt in oculis: & ſuper quo tremebant animæ eorum eſſe polluta: filios quoq; eorū & filias, rhomano gladio concidiſſe. Quod autem dicitur: Coronam habebitis in capitibus ueſtris: & calciamenta erunt in pedibus: ad illam partē referemus: qđ nequaq̄ lugere debeant: nec ſigna luctus aſſumere, poſtq̄ pro umbra recepérint ueritatē: & Naçarei quidam facti fuerint: & unuſquiſq; ſuper fratre ſuo conſolabitur: ita ut Eçechiel quem cōfortauit deus pater, ſit eis in portentum, uentura prænuncians: & poſtq̄ ſubuerſa fuerit hieruſalē, templūq; ſuccenſum: & hoc totus mundus audierit: & diſperſio iſrael, quæ orbis terminos colit: tunc uerba dñi ope cōpleta, habeant libertatem: & polluto ſanctuario eiꝰ, lege cōpleta, uel deſtructa ſcd'm occidentē literā, aperta ſit euāgelij gꝛa: & cognoſcat iſrł, qđ ipſe ſit dñs & deus qui hæc mane uētura prædixerit: & ueſperi atq; in cōſumationem mūdi eſſe cōpleta, ſuo probarit aduentu.

Commentarij ſeptimi in Eçechielem prophetam finis.

A

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN OCTAVVM COMMENTARIORVM EZECHIELIS AD EVSTOCHIVM PROEMIVM

C

QVid alijs prosit in prophetas nostra dictatio, dei iudicij est, eorumq; conscientiæ, qui omissis declamationibus ac plausu & compositione uerborum, cupiunt scire quid eorum sermo uel narret præteritum, uel præsens arguat, uel prædicat esse uenturum. Nobis interim prodest. Dum enim hoc facimus & nihil aliud cogitamus: in modū furti explanationes aggredimur: & dierum miserias, noctium studio cōpensamus: pascitur animus & obliuiscitur sæculi calamitatū: qđ in extremo fine iam positum congemiscit & parturit, donec qui tenet de medio fiat: & pedes statuæ quondam ferrei, fragilitate digitorum fictilium conterantur. Cadit mundus, & ceruix erecta nō flectitur. Pereunt diuitiæ, & nequaq; cessat auaricia. Congregare festinant, quæ rursum ab alijs occupent. Aruerūt lachrymæ, pietas omnis ablata est. Multi qui petant, pauci qui tribuant. Nec erubescimus pauperta-
tem uili palliolo præferētes, crœsi opibus incubare: famēq; & interitū plurimoꝝ nostris custodire thesauris: scđm illū diuitē purpuratū: qui ut nihil aliud fecerit, neq; em̄ rapinas eius & iniquitates scriptura testatur: crudelitas eius atq; superbia nō habebat modū: Laçaro ante fores iacenti atq; semineci, ne ea quidem iussit dari quæ canibus proijciūtur. Quanti nunc Laçari iacent, & quantorū purpuræ diuersis uestium coloribus proteguntur, ne in usus quidē proprios uertentium quæ peritura conseruant. Hæc uirgo christi Eustochium ex cordis abundantia os locutū sit: & paulo liberi9 quā humilitati nostræ cōuenit dixerim9: cæterū octauus in Eçechielē liber q filioꝝ ammon & gētiū cæterarū icrepationē cōtinet & uaticiniū futuroꝝ, hoc habebit exordiū.

B

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN EZECHIELEM PROPHETAM LIBER OCTAVVS

FActus est sermo dñi ad me dicēs: Fili hominis, pone siue obfirma faciē tuam contra filios Ammon, & prophetabis de eis &c. Capta uel obsessa hierusalē, postq; uenit in babylonem qui poterat euadere: & nunciauit urbem iam iamq; capiendam, uel cum templo esse subuersam: iuxta consuetudinē omnium prophetarū aduersum cæteras in circuitu nationes quæ insultauerant ruinæ hierusalem, templiq; incēdio, sermo cōuertitur prophetalis: primūq; contra filios ammon qui habebant metropolim noīe rabbath: quæ hodie a rege ægypti Ptolæmeo cognomento philadelpho: q arabiam tenuit cum iudæa, philadelphia nuncupata est. Fili inquit hominis: pone siue obfirma faciem tuam contra filios Ammon qui de Lot stirpe generati sunt, & dices ad eos: Hæc dicit dñs deus (Non sunt em̄ ꝓphetæ uerba: sed domini: De obfirmatione uultus: in hoc eodē propheta plenius disputauim9) Pro eo qđ dixistis: euge, euge: siue insultastis & gauisi estis: quia templum & sanctuarium meum hostium ingressione pollutum est: & super terrā israel quoniam desolata est: & specialiter super domū iuda: id est, duatum tribuum, quæ nunc ductæ sunt in captiuitatē: ꝓpterea

a

ET factus est sermo dñi ad me dicēs: Fili hois, pone Siue obfirma) faciē tuā cōtra filios ammō, & prophetabis de eis: & dices filijs ammō. Audite uerbū dñi dei: hæc dicit dñs de9: Pro eo qđ dixistis, euge euge sup sanctuariū meū Siue qa gauisi estis sup sanctuarium meū), quia pollutū est: & super terram israel quia desolata est: & super domū iuda quia ducti sunt in captiuitatem. Idcirco ego tradam te filijs orientalib9 Siue cedem) in hæreditatem: & collocabūt caulas suas in te: & ponent in te tentoria sua: ipsi comedēt fruges tuas, & ipsi bibent lac Siue ubertatem tuā: daboq; rabbath in habitaculum camelorū Siue ciuitatem ammon in pascua camelorū): & filios ammon in cubile pecorū: & scietis

D

& ego tradam te filijs cedem: quos orientales interpretati sumus. Nullicq dubiū est madianitas & totā eremi uastitatem adiacere terræ arabiæ, q habēt camelorꝝ greges: ouiūq; & caprarū multitudines, & his opibus uictitāt. Q đ & terræ israel in Iudicū libro accidisse narrat historia: qñ uenerūt madianei, & depasti sunt usq; gaçam oēs regiones eorum. Metaphoricos ergo per Madianeos ismaelitas & agarenos qui nunc sarraceni appellantur: assumentes sibi falso nomen saræ: qđ scilicet de ingenua & dña uideant esse generati, scriptura significat: Diciturq; de rege Nabuchodonosor & oī eius exercitu: qđ ueniat & capiat urbē rabbath: quæ uel proprie hoc appellat noīe uel ob magnitudinē. Rabbath em̄ maxima dicit. Et ne dubitem9 nabuchodonosor subuertisse arabiā postq; capta est hierusalē: supra scriptura testat: Et tu fili hominis, pone tibi duas uias, ammon & hierusalē: & ueniat gladius regis babylonis. Et iterū: In capite uiæ ciuitatis cōijciet, uiā pones: ut ueniat gladius ad rabbath filiorū ammon, & ad iudam in hierusalē munitissimā. Et rursum: Hæc dicit dñs deus ad filios ammon, & ad opprobriū eorū. Veniēt ergo filij cedē: & collocabūt caulas suas quasi pastores figentq; tentoria. Ipsi uastabunt fruges tuas, & bibent lac & ubertatē terræ, immissis gregib9 camelorū & omniū populorū: ita ut sint filij ammon in cubile pecorum: & malorū necessitate intelligant qđ ipse sit dñs q & futura prædixit, & ut fierēt imperauit. Nec hoc suffecit filijs

Iudic. 6.a

רבה

s.21.d

Ibidem

E ammon, ut insultarent & dicerent: Euge euge super templo & sanctuario domini, qđ pollutum erat diuersarum introitu nationum: sed tanta fuit insultandi lasciuia: ut cunctus simul populus manibus & pedibus concreparet: & ex toto cordis clamaret affectu: eo qđ terra israel esset desolata. Propterea nō per angelos neq; per alia ministeria: sed ipse dñs extendens manū suā ad percutiendū, tradet eam in direptionē: nequaq; camelis & ouium gregibus, sed manifestius gentibus: ut de populorū numero penitus eradicetur & pereat: & redigatur ad nihilum: & postq; contrita fuerit: tunc intelligat qđ ipse sit dñs qui cuncta dijudicet: & in omnes terras habeat potestatem. Possumus iuxta Tropo. Tropologiā filios ammon intelligere qui de Lot in spelunca generati sunt semine: & generati in ebrietate & incestu, omnes hæreticos, de quibus dicit & Iob.2.c Apls Ioannes: Ex nobis exierūt: sed nō fuerunt ex nobis. Si enim fuissent ex nobis, pmā sissent utiq; nobiscū. Isti em̄ de inclinatione orti sunt: hoc em̄ lot in linguam nostram uertitur: Quia omnes de ps.13.a clinauerunt simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, nō est usq; ad unum. Aduersum hos ponitur siue obfirmatur facies prophetalis: ut eos sua austeritate cōterat: & dicit eis: Quia insultastis ecclesiæ meæ tempore persecutionis: eo qđ diuersorum uitiorum pollutum esset sanctuariū meum: siue eorū uitio qui mihi seruiebant, siue hostium crudelitate qui meos persequebantur: terram quoq; israel, sensus uidentes deum, esse desolatam uirtutum choro: & quomodo filij domus iuda: id deū confitentis, in qua est uera fides & recta confessio ducti sunt in captiuitatem: & seruire domino desierunt: idcirco o omnis insultans traderis filijs orientalibus qui de uero lumine sunt profecti: & traderis in hæreditatem: ut tu quoq; discas dominū confiteri. Et per translationem dicitur, qđ filij orientis ponant super eos caulas suas, & figant tentoria, & bibāt lac, & comedant fruges: & ciuitas quondam superbiæ fiat in habitaculum camelorum: qui possint deposito onere peccatorū intrare per foramen acus, & in cubile pecorum, quæ regunt̄ a pastore bono: ut cum hoc fecerint, mixti & traditi orientis pastoribus, intelligant qđ ipse sit dominus. Rursumq; exprobrat eis, quare insultauerint nimio cordis affectu ruinis populi dei: & terram israel putauerint omnino desertā: pro quo mereantur manum ulciscentis dei: ut qui excesserant modum exultationis & gaudij super ruina domus iudæ, nequaq; tradantur filijs orientis: sed sint in direptionē cunctarum gentium: & interficiantur de populis & pereant & conterantur: & nequaq; de stirpe Abraham: sed de cunctis nationibus esse credendi sint: & tunc malorum cognoscant magnitudine & contritione sua & interfectione populi, qđ ipse sit dominus. Quod generaliter de ecclesia intellexim⁹, super unūquēq; sanctorū intelligi potest: ad quorū ruinam gaudent sæculi homines & aduersariæ potestates: si multi temporis perdiderint pudicitiam: dum mali consolationē suorū scelerū putant, si plures habeant consortes criminum atq; supplicij: & hoc nemo faciat, nisi fuerit filius Ammon: hoc est filius populi qui in declinatione generatus est.

a Hęc dicit dñs deus: Pro eo qō dixerūt moab & seir: ecce sicut oēs gētes domus iuda &c. Hoc qđ nos interpretati sumus, & seir, in Lxx. non habetur: sed de Theodotionis æditione additum est. Ridiculam uero in hoc loco hebræi narrāt fabulam. Postq; urbs apta templūq; reseratū est, filijq; ammō & moab & seir ingressi sunt tēplū: uideruntq; cherubim protegentia propiciatorium, dixerūt: Sicut cunctæ gētes colunt simulacra: ita & iuda habet suæ religionis idola: & idcirco inquiūt irat⁹ est dominus: & tradidit eos captiuitati. Nos autē hoc dicem⁹, qđ & isti insultauerint domui iudæ, quando a chaldæis capta est: putantes sicut in cæteris gētibus non ibi esse auxilium dei: & ideo regnū iudæ & hierusalē dei præsidio destitutū, patuisse babyloniæ potestati. Idcirco non multo post tempore, sed in præsentiarum dominus cōminatur se humerum, robur uidelicet & fortitudinē mo-

& scietis qa ego dñs. Quia hæc dicit dñs de⁹: Pro eo qđ plausisti manu & pcussisti Siue insonuisti) pede: & gauisa es ex toto affectu Siue isultasti ex animo tuo) sup terrā israel: idcirco ego extendā manū meā sup te, & tradā te in direptionē gentium: & interficiam te de populis: & perdam de terris & conteram: & scies quia ego dñs.

a HEB. Hęc dicit dñs deus: Pro eo qđ dixerūt moab & seir: ecce sicut omnes gē tes domus iuda: idcirco ecce ego aperiam humerum moab: de ciuitatibus inquā ei⁹ & de finib⁹ eius in dyta terræ beth iesimoth & beelmeō & cariathaim: filijs oriētis cum filijs ammon: & dabo eam in hæreditatem: ut non sit ultra memoria filiorū ammon in gentibus: & in moab faciam iudicia: & scient quia ego dominus.

Hæc dicit

SEP. Hæc dicit adonai dominus: Pro eo qđ dixit moab & seir, ecce sicut omnes gentes domus iuda: idcirco ecce ego dissoluam humerum moab: de ciuitatibus promontoriorum eius, electam terram domū beth iasimuth sup fontem urbis maritimæ, filios orientis, sup filios ammō dedi ei in hæreditatē: ut nō sit memoria filiorū ammon in gentibus: & in moab faciā ultiōes: & cognoscent quoniā ego dñs.

Hæc dicit

ab de ciuitatibus eius dissoluturum siue aperturum: ut ad ipsos quoq; babylonius uictor introeat, & ciuitates in moab esse desistant: & in finibus eius ac terminis urbes inclytæ destruātur: quarū ponit nomina, Beth iesimoth & beelmeō & cariathaim: pro quibus nescio qđ uolentes Lxx. interpretati sunt, domū beth iasimuth: cum hoc uocabulum uillam desertam significet: beelmeon quoq; usq; hodie in moab uicus sit maximus: quem illi uerterunt super fontem: & Cariathaim ciuitatem maritimā: traditurq; & ipsa cum filijs ammon filijs orientis, babylonijs uidelicet: iuxta illum sensum quem contra filios ammon interpretati sumus. Et dabo, inquit, moab in hæreditatem, ut quomodo filiorum ammon non est memoria ultra in gentibus: sic & in moab ultiones faciam atq; iudicia: ut cognoscant qđ ego sim dominus qui iudam tradidi pro peccato: & in filios ammon & in moab ultor existam. Vsq; hodie autem moab qui interpretatur ex patre: & Seir qui in pilosum uertiē & hirsutū: despicit & contemnit domū iuda in qua uera confessio est: & putat tam facile eam posse subuerti, q̄ cæterarum subuertuntur urbium munimenta. Vnde & dominus cōminatur aperturum se siue dissoluturum omnem fortitudinem moabitarum: ut ciuitates habere desistant: & nequaq; in dialectica arte confidere: sed cuncti illius termini quos pro illusione fluctuū uocant promontoria, destruantur: & inclytæ atq; electæ terræ beth iesimoth, quæ interpretat̄ dom⁹ solitudinis atq; deserta: & beelmeon quæ & ipsa uertitur habēs fontem, siue per fontē: & cariathaim, quā Lxx. ciuitatē maritimā trāstulerūt percant. Quāuis em̄ habeant robora pugnatorū, & inclyta pergant ad prælium arte pugnādi: & ex omni parte circūsepti munitiq; gradiantur: tamen inclyta eorum terra non est domus habitatiōis, sed domus solitudinis. Quodq; se putāt habere fontē sciētiæ & urbē maritimā quæ cūctas sustinere

possit

A possit sæculi tempestates, patientiã sibi & fortitudinem pro/
mittentes: tamen illuc cõuertentur, ut & ipsi tradantur filijs
orientis ueri in christo luminis: sicut traditi sunt filij Am/
mon qui sibi in hæretica multitudine confidebant. Et con/
syderemus, pfectũ atq; in ipsa cõminatione clæmentiã dei:
ut tradãtur cum filijs
ammon, filijs orientis
in hæreditatem: & ne/
quaq; hæresis ulla no/
mineꝫ in gẽtibus, sed
factis in moab iudi/
cijs suis & ultionibus
pro arrogantia, rerũ fi
ne cognoscant domi/
nũ esse qui cuncta dis/
pensẽt. Ad approban/
dũ autẽ qđ moab in
præsenti loco sup phi/
losophorum intelliga/
tur superbia: de quib⁹
1.Co.1.c dicitur: Perdam sapiẽ/
tiam sapientiũ, & intel
ligentiã intelligẽtium
reprobabo: pauca de
prophetis exempla re/
plicãda sunt. Amos lo
quitur: Hæc dicit dñs
Amos,2.a Super tribus impieta/
tibus moab, & sup q̃/
tuor nõ auersabor eũ,
pro eo qđ combussit
ossa regis idumææ in
cineres. Vere eñ quic
qd in sæculo dogma/
tum peruersorum est,
B quicqd ad terrenã sciẽ
tiã pertinet & putatur
esse robustũ: hoc diale
ctica arte subuertiꝫ: &
instar ĩcẽdij in cineres
fauillasq; dissoluiꝫ: ut
probetur nihili quod
putabatur esse fortissi/
mum. Sed & Esaias su
Esa.16.b perbiam arguit Moab
moab: contumeliosus
Hieremias quoq; contra oñes uaticinans nationes, ꝓprie
loquiꝫ ad moab: Quoniã cõfidebas in munitionibus tuis.
Hiere.48.b Et post paululũ: Habebis fiduciã in gẽa tua. Et iterũ: Quõ
Ibi.c dicitis fortes sumus? Ac deinde: Iuxta est dies moab ut ue/
niat, & malicia eius uelox nimis. Et manifestius: Dicite quo
modo contritus est baculus glorioſus, uirga magnificẽtiæ?
Ibi. d Et iterum: Contritum est cornu moab. Hæc autem dicun/
tur: ut sub nomine moab, stulta sæculi in cœlum se efferens
superbia conteratur. a Hec dicit dominus deus: Pro eo
qđ fecit idumea vltionem vt se vindicaret de filijs iuda ꝛc.
Supra duo proposuerat, pro eo qđ dixerunt moab & seir: &
postea de seir tacens, contra moab tantũ locutus est: nunc
reddit cœptum problema, quid seir, hoc est idumæa fecerit.
Qđ autẽ esau & seir & edom & idumæa & duma, una gens
appellentur, non ambiget qui scientiam habuerit scriptura/
rũ. Et ut de cæteris prophetis taceã: Esaia, Hieremia, Amos,
qui cõtra idumææ, & dumã & edom uaticinati sunt: Abdi/
as ꝓpheta totã prophetiã cõtra hanc dirigit nationem: quẽ
ut potuimus olim disseruimus. Arguiꝫ igitur seir, qui quia
Gen,25.d hispidus erat, pilosi nomẽ accepit: & Edom sanguinarius, q̃
ob lenticulæ ruffæ coctionem primogenita perdidit, & ab
edulio sortitus uocabulum est, Esau quoq; facta interpre/
tãtur. Et hoc sciendũ qđ in hebræo nunq; scribaꝫ idumæa,
sed semper edom, quẽ idumææ expressit græca trãslatio. Ne
quaq; ergo idumæa ut moab locutus est, sed fecit ultionẽ de
filijs iuda, peccauitq; siue memoriã pristini doloris tenuit:
ut ultionem de eis caperet, a q̃bus in utero supplãtatus est.

a HEB. Hec dicit dñs deꝰ: Pro eo qđ fecit idumæa ul
tionẽ ut se uindicaret de fi
lijs iuda: peccauitq; delin/
quens & uindictam expe/
tiuit de eis. Idcirco hæc di/
cit dominus deus: Exten/
dam manũ meam super
idumæam: & auferã de ea
hominem & iumẽtum. Et
faciam eam desertam ab
austro: & qui sunt in de/
dan gladio cadent. Et da/
bo ultionem meam super
idumæam per manũ po/
puli mei israel: & faciam in
edom iuxta iram meam
& furorem meum: & sciẽt
indignationem meam di
b cit dominus deus. Hec di/
cit dñs deus: Pro eo qđ fe/
cerũt palestini in uindicta,
& ulti sunt se toto ani/
mo interficiẽtes & implẽ/
tes inimicitias

SEP. Hæc dicit adonai do
minus: Pro eo quod fecit
idumæa ut ulciscerẽtur ul/
tionem de domo iuda: &
memoriã retinuerunt ma
li, & ulti sunt ultione: pro/
pterea hæc dicit adonai
dominus: Extendam ma/
num meã super idumæã,
& interficiam de ea homi
nem & pecus: & ponam
eam desertam: & de the/
man fugientes gladio ca/
dent. Et dabo ultionem
meã super idumæam in
manu populi mei israel: &
faciẽt in idumæa iuxta irã
meam & furorem meũ: &
cognoscent ultionẽ meã:
dicit adonai dominus.
Propterea hæc dicit ado/
nai dominus: Pro eo qđ
fecerunt alienigenæ ultio/
nẽ: & suscitauerũt uidictã
insultantes

dicens: Audiuimus contumeliam
est nimis: superbiam eius abstuli.

Idcirco non per angelos neq; per aliũ quẽlibet, sed ipse dñs C
manũ extendẽs sup idumæã, abstulit de ea hominẽ & iumẽ
tum, & ciuitates illius redegit in desertũ, id est theman: quã
nos in austrũ uertimus: de qua & de alia urbe dedan, inter/
fecti gladio cadẽt. Cũq; illi se de iuda ulti fuerint: ego dabo
ultionẽ sup idumæos
per manũ siue in ma/
nu populi mei israel:
ut ab his opprimanꝫ
in ꝙs exercuerunt uin/
dictam. Qui faciẽt in
edom siue idumæã iu
xta irã & furorẽ meũ:
ut meã expleant indi/
gnationẽ: & per manꝰ
populi mei israel in ini
micã gentẽ, mea ira de
seuiat: & intelligant cõ
tra iniquã ultionẽ idu
mææ: meã iustam fuis/
se uindictã, dicit ado/
nai dñs. Scđm Tropo Tropo.
logiã: hic mihi sensus
uidetur, Idumæa terre
na appellaꝫ & carnea:
quæ consurgit contra
spiritũ: ut nõ faciamꝰ
ea quæ spũs sũt: & ani
mã in meditullio posi
tam ad se retrahere fe/
stinat: uultq; ultiones
reddere quibus prius
subdita fuerat filijs iu/
da: & recordatur dolo
ris antiqui qđ nõ pro D
priæ fuerit potestatis:
& ideo uindictam ex/
petiuit de eis: qui rece/
dẽtes a carne, spiritũ se
quebantur. Propterea
ipse dñs filiorũ iuda
ultor existens, extẽdit
manũ sup idumæã: &
aufert de ea hominem
& iumẽtũ: qcqd uel rõnis uideꝫ habere uel simplicis fidei:
ut eã redigat in solitudinẽ. Et de themã quæ interpretaꝫ de/ תֵּימָן
ficiẽs: & Dedan quæ & ipsa cognationẽ sonat: oẽs gladio in דְּדָן
terficit, quẽ posuit in manu ppli sui israꝫ, ut subuertaꝫ edom
& irã dñi sentiat ac furorẽ: & intelligat uindictã eius ad hoc
ꝓfecisse, ut seruiat domui iudæ. Hoc ẽ illud de q̃ & Apls dis/
putat scribẽs: Iacob dilexi, esau aũt odio habui. Diligit autẽ Rom.9.c
iacob, qa carneũ atq; terrenũ supplãtat & supat, & bñdictio
nes illiꝰ mereꝫ accipe. Primũ eñ iuxta carnẽ: & postea scđm
spm̃ uiuimus. Ante uitia, deinde uirtutes, qbꝰ uitia subruũ/
tur: quia appositum cor hominis ad maliciam a puericia:
erroresq; adolescentiæ, ætas natura condemnat. Vnde & da
uid: Delicta, inquit, iuuẽtutis meæ, & ignorantias meas ne ps.18.d
memineris. Et tñ sciendũ qđ Iacob primam accepit benedi
ctionem, Esau secundã. Et qđ ad extremũ dicitur de eo, ser/ Gen,27.f
uus eris fratris tui: hoc significat, qđ postq̃ caro spiritui sub
iecta fuerit, illiq; coniuncta, caro esse desistat: & idumæa trã/
seat in iudæam. b Hec dicit dñs deus: Pro eo qđ fece/
runt palestini in vindicta & vlti sunt ꝛc. Post filios Ammon,
Moab & Seir: q & ipsi sunt idumæi: & ꝙ Lot & Esau populo
israel & domui iudæ cognatione sociaꝫ: uenit ad philistim,
quos Lxx. ἀλλοφύλους: id est, alienigenas transtulerũt: non
generali nomine omnium gentium quæ non sunt de gene/
re iudæorũ, sed speciali gentis suæ: quæ nunc dicitur palesti
na: mutata ה litera iuxta græcorũ cõsuetudinẽ in π: sicut &
apud nos pro hebraico פֶּסַח, græcum & latinũ pascha ce/
lebraꝫ. Philistim ĩterpretãtur cadẽtes poculo: q & ipsi de aureo
babylonis calice inebriati sũt, & seuiũt, & toto anio insultãt:
inimicitiarũ

E inimicitiarū contra israel ueterū recordantes: quibus a dei
Deu.32.f populo diuisi sunt. Cūcp dns dicat: Mihi uindictā & ego retribuam: ipsi se ulciscunt interficiētes & implentes antiqua odia. Propter quæ extētam super se manū dñi sentient: quæ interficiet interfectores: Pro quo Lxx. nescio quid uolentes, cretenses interpretati sunt: cum & Aquila & Symmachus & Theodotio ipsū ꝟbū hebraicū uel interfectores uel iterfectionē uerterint: nō solū in pñti loco, sed etiam in Sophonia: ubi contra palestinos ista dicunt:
Sopho.2.a Gaza direpta erit: & Ascalon in pditionē, & Azotus & Accaron eradicabuntur. Væ habitatorib⁹ funiculi maris accolæ cretarum: uerbum dñi sup uos chanaan terra alienigenarum: & disperdam uos ex habitatione: & erit creta in pabulū pastorum & cubile ouiū: Et hic enim cum Lxx. cretā uerterint: cæteri translatores ὄλεθρον .i. iterfectionē uel pditionē interpretati sūt. De q̄ in sup̄dicto ꝓpheta deo p̄stante qd nobis
F uisum est dixim⁹. Vñ & duarū legionū Dauid: quarū una appel-
2.Re.15.d labat phelethi: & altera cerethi: ultia ab eo qd interficerēt atcp iugularēt cherethim, hoc ē interfectorū nomē accepit. Perditcp dns omnes reliquas maritimæ regiōis, quæ salsis tunditur fluctibus: & uindictas non paruas, sed magnas faciet in furore: ut furor eius finem habeat misericordiæ: & postcp ultiones fecerit arguens cū furore: tunc cognoscant palestini quod ipse sit dominus.

HEB. tes inmicitias ueteres. Propterea hæc dicit dominus deus: Ecce ego extendam manum meam super palestinos & interficiam interfectores: & perdā reliquias maritimæ regionis: faciācp in eis ultiones magnas: arguēs in furore: & scient quia ego dominus, cum dedero uindictam meam super eos.

SEP. insultātes ex anio: ut delerēt uscp ī æternū. Propterea hæc dicit adonai dns: Ecce ego extēdā manum meam sup alienigenas: & disperdā siue interficiā cretēses: & pdā reliquas littoris maritiæ & faciā in eis ultiones magnas ī uindicta furoris: & cognoscēt qa ego adonai dns cū dedero ultionē meā sup eos.

G nationibus: quarum oppugnatione, muri tui & turres destruētur: intantū ut uscp ad solum cōcidant: & puluis illius radatur, siue in partes uarias uentiletur: & sic humiliabitur, ut petræ nitidissimæ comparetur: tantacp erit in urbe quondam frequentissima solitudo: ut sagenæ piscatorum expandantur & siccentur in medio eius. Ego enim dominus locut⁹ sum: cuius uerba irrita esse nō possunt: & tradam eam in direptionē gentib⁹. Filiæ quoq; eius quæ sūt in agro siue in cāpo, hoc est in phœnicis littore, urbes & oppida, uici atcp castella interficient gladio: metaphoricos quia filias appellauit, interfectionem ponit gladij: ut rē fine cognoscant, me esse dñm: qui fieri ista præcepi. Potest iuxta Tropologiā quia sonomē hebraicum uertitur in angustiā: omnis anima quæ perturbationibus occupata est sor appellari: quæ quādo uiderit ꝓ suis uitijs atcp peccatis dei iudicio subuerti hierusalē, in q̄ fuit tē plū & pacis uisio: exultat & ad se putat urbis
H quondam inclytæ imperium transferendū. Quod & in cōtrarijs dogmatib⁹ accipitur, & in hominibus sæculi: quādo uiderint hominē sanctū per negligentiā esse ꝓlapsum, gaudēt & exultāt, quasi aliorū ruina, sua sit resurrectio. Propterea dominus cōminatur: qd ipse contra huiusmodi homines dimicet, & ascendere faciat contra eos instar marinorum fluctuum plurimas natiōes: quæ

Ca. XXVI

a ET factū est in undecio anno, pria Siue una) mensis, fact⁹ est sermo dñi ad me dicēs: Fili hois ꝓ eo qd dixit tyrus Siue sor) de hierlm: euge cōfractæ sunt portæ populorū Siue gētes): cōuersa est ad me, iplebor, deserta ē: Siue quæ fuit plena deserta ē). Propterea hæc dicit dns de⁹: Ecce ego sup te tyre Siue sor): & ascēdere faciā sup te gētes multas sicut ascēdit mare fluctuās. Et dissipabūt muros tyri, & destruēt turres ei⁹: & tradā Siue uētilabo) puluerē ei⁹ de ea: & dabo eā in limpidissimā Siue nitidissimā) petrā. Siccatio sagenarū erit in medio maris: qa ego locut⁹ sū ait dns deus: & erit in direptionem gentibus. Filiæ quoq; eius quæ sunt in agro Siue in campo), gladio interficient: & sciēt qa ego dns.

b Quia hæc dicit dns: Ecce ego adducā ad tyrū Siue ad te sor) nabuchodonosor regē babylonis ab aqlone, regē regū cū equis & curribus & eqtibus & cœtu populoq; magno. Filias tuas quæ sūt in agro gladio interficiet: & circūdabit te munitionibus, & cōportabit aggerem in gyro, destruāt in eis quicqd munitissimū & firmum uidetur: & ita omnia eorum argumenta subuertat: ut in puluerem redigantur. Sagenas quoq; & retia quibus prius decoeptam multitudinem piscabantur cessare faciat, & in desertæ urbis solo, expandi atcp siccari: ut pro illis alij subeant piscatores quos dns ad piscandum misit. Sed & filias eius quæ prius quasi in thalamo seruabātur, & pro mysticis secretioribuscp doctrinis nulli facile credebantur, proceīsuras ꝓtrahēdascp in publicū, & ecclesiastico mucrone truncandas: ut tunc intelligant qd ipse sit dominus, qui & hierusalē pro peccatis parūp reliquit, & tyri ꝓ insultatiōe eius & gaudio munimēta destruxit.

a Quia hec dicit dns: Ecce ego adducā ad tyrū siue ad te sor ⁊c. Vtrācp æditionē ex more cōiunxi, & in quibus discrepāt ex latere copulaui: breuitati uoluminū ꝓuidēs. Ergo qd dixerat, ascēdere faciā ad te gētes multas sicut ascēdit mare fluctuās: & erit tyrus in direptionē gētib⁹: nūc ponit manifesti⁹ qd nabuchodonosor regē babylonis adducat dns ab aqlone, regē regū, cū eqs & currib⁹, & cū infinita exercit⁹ multitudine: q pri⁹ subditas tyro in littore ciuitates & castella subuertat: & postea obsideri faciat tyrū: ualletcp eā exercitu:

Matth.4.a

A exercitu,& aggere & munitionibus:uineisq; & arietibus impugnet muros & destruat: & tanta sit multitudo equitum eius :ut puluere equitatus & sonitu ululantis exercitus rotarūq; strepitu & equorū hinnitu,urbis fundamēta moueātur: & sic ingrediatur ciuitatem dissipatis muris: quasi de campo securus ingrediens: tantaq; securitas sit uincentis exercit⁹,ut plateas tyri cōculcent equorum ungulæ:& omnis populus in medio corruat ciuitatis:& statuæ q̄ndam nobiles,siue uniuersa substantia in terrā corruat:nihilq; pristinarum diuitiarū in expugnata urbe seruetur:sed cum muris domus quoq; nobiles destruantur: & tanta sit uictorum sæuitia: ut ligna & lapides qui residui incendio fuerint in mediū mare proiiciant:& uel Nabuchodonosor uel ipse dominus qeſcere faciat uniuersam urbis lætitiā: qua prius in canticis & psalteriis psonabat: & ad solum usq; subuersa,sit siccatio sagenarum.Quodq; sequitur: Nec ædificaberis ultra:uidet facere quæstionē:q̄modo non sit ædificata: quā hodie cernim⁹ phœnicis nobilissimā & pulcherrimā ciuitatē. Ex quo q̄dam uolunt in ultimo tempore hæc tyrū essepassuram: quæ postea non sit ædificāda.Sed quomodo Nabuchodonosor personam seruare poterunt:præsertim cum legamus in cōsequētib⁹ Nabuchodonosor oppugnasse tyrum: & laboris sui nō accepisse mercedē: & ꝓpterea tradi ei ægyptum quia dei sententiæ in tyri oppugnatione seruierit:Græcas & phœnicū maximeq; Nicolai damasceni,& alias barbarorū, aiūt se q̄ huic historiæ cōtradicūt legisse historias: & nihil super oppugnatiōe a chaldæis inuenisse tyriæ ciuitatis:cū ꝓbare possimus multa dici in scripturis facta,quæ in græcis uoluminibus nō inueniant:nec debere nos eorū auctoritati acquiescere:quorū perfidiā & mendacia detestamur.Potest ergo q̄d dicitur,nec ædificaberis ultra,sic accipi:q̄d nequaq; ultra sit regina populorum: nec propriū habeat imperium: quomodo habuit sub Hirā & cæteris regibus: sed uel chaldæis uel macedonibus uel ptolomeis: & ad postremū rhomanis regibus seruitura sit. Nulli aūt ambiguū iuxta Anagogen Nabuchodonosor regē babylonis q̄ uenit ab aqlone diabolū intelligi:q̄ cū sit uentus durissimus & siniſter:noīe, dexter uocatur,præsumēs sibi nominis dignitatē: & est rex regū omniūq; regnorū quæ oīstēdit dño,dixitq; ad eū: Hæc omnia mihi tradita sunt:quæ dabo tibi si ꝓcidens adoraueris me.Iste habet equos & currus:de qbus scriptū est:Fallax equus in salutē:& dormierūt oēs qui ascēderūt equos. Et in alio loco:Equū & ascensorē ꝓiecit in mare. Iste filias tyri, animas in angustia & in quodā peccatorū carcere positas,interficit in agro cāpoq; latissimo,& circūdat tyrū munitiōib⁹ suis,ut clausam teneat & nullus ex ea babylonij regis euadere possit īperiū. Destruxit muros turresq; subuertit: & qcq̄d forte habuit in dogmatib⁹, inundatione equorū ei⁹ & sonitu equitū rotarūq; & curruū strepitu pertremiscet: & ingredietē portas eius nullo ꝓhibente & plateas ciuitatis:Quia lata & spacioſa uia est quæ ducit ad mortē. Equorū ei⁹ calcabūt ungulæ,uniuersamq; substātiam siue statuas nobiles: quibus sibi imagines finxerāt falsitatis:de q bus scriptum est:Dñe in ciuitate tua imagies eorū dissipabis: ad terram deiiciet:& destructis muris, dom⁹ q̄q; nobiles subuertentē oīs sibi pauerat: & in qb⁹ exultabat : atq; in tantā desolationē ueniet: ut lapides ei⁹ & ligna qb⁹ ædificauerat muros & cementa cōstruxerat,proiiciāt in pfundū:cāticaq; ei⁹ & musica qb⁹ sibi in sapientia huius sæculi confidebat:& omnis citharārū sonus non audietur amplius:& piscatio ei⁹ cessabit, & erit humilis:ita ut sit siccatio sagenarum,& ultra nō ædificet:quia ad dñi sentētiā tradita Nabuchodonosor omnino subuersa est: iuxta q̄d & Apl's dicit:Quos tradidi satanæ, ut discant nō blasphemare.Loca difficilia sunt: & prudens lector ac diligēs debet ignoscere labori meo. Aut si melius quid potuerit inuenire:& ego in eius trāsibo sententiā,dūmodo nouerit ueniā quā mihi tribuet se ab alijs accepturū. a Hæc dicit dñs deus tyro: Nunquid non a sonitu ruinę tuę ⁊ gemitu interfectorū tuorū ⁊c. Primū ipsa historiæ uerba pandamus, breuissima μεταφράσι sensum dictorum aperientes. Hæc dicit adonai dominus tyro,quæ hebraice appellatur צור Nunquid in die ruinæ tuæ,quando Nabuchodonosor oppugnante corrueris,& in gemitu uulneratorū siue interfectorū qui occisi fuerint in medio tui non cōmouebunt insulæ? Et descendēt omnes reges de sedibus siue solijs suis: & principes maris qui diuersis imperāt insulis, & auferent diademata de capitibus suis:omnē regnādi gloriam deponētes: & uestes præciosissimas & incredibili uarietate fulgētes abijciēt a se:& stuporis magnitudie uertēt in amētiā:atq; humilitate delecti,sedebūt in terra: & cū te uiderint corruisse,sibi similia

Pſ.32.d C Exo.15.a

Pſ.72.e

D

Matth.4.8

in gyro,& leuabit cōtrā te clypeum: & uineas & arietes Siue lanceas)temperabit in muros tuos : & turres tuas destruet in armatura sua.Inundatione equorum eius, operiet te puluis eorū:a sonitu eqtū & rotarū & curruū mouebunt muri tui, dum ingressus fuerit portas tuas quasi per introitū urbis dissipatæ Siue quasi ingrediēs urbem de campo). Vngulis equorū suorum conculcabit omnes plateas tuas:populū tuū gladio cædet,& statuæ tuæ nobiles in terrā corruēt Siue substātiā fortitudinis tuæ in terrā deducet). Vastabūt Siue uastabit) opes tuas:diripiēt negociatiōes tuas Siue spoliabit substātiā tuā):& destruēt Vel destruet)muros tuos,& domos tuas præclaras Siue desyderabiles) subuertēt Siue uertet:)& lapides tuos & ligna tua & puluerē tuum in medio aquarū ponēt:Siue medio maris iniiciet.)Et reqescere faciam multitudinē cātorū tuorū Siue destruā mltitudinē musicorū tuorū):& sonit⁹ citharārū tuarū Siue uox organorū tuorū)nō audiet ampli⁹. Et dabo te in limpidissimā Siue nitidissimā)petrā. Siccatio sagenarū eris,nec ædificaberis ultra:qa ego locutus sum,dicit dominus deus.

HEB. Hæc dicit dominus deus tyro: Nunquid non a sonitu ruinæ tuæ & gemitu interfectorum tuorum cum occisi fuerint in medio tui commouebuntur insulæ? Et descendent de sedibus suis omnes principes maris: & auferent exuuias suas, & uestimenta sua uaria abijcient:& induentur stupore . In terra sedebunt: &

SEP. Quia hæc dicit dominus deus tyro: Nonne a uoce ruinæ tuæ cum ingemuerint uulnerati tui cum euaginatus fuerit gladius in medio tui , commouebuntur insulæ: & descendent de sedibus suis omnes principes maris: & auferent coronas suas: & uestimentis suis uarijs nudabuntur? Furore insanient: in terra sedebunt: &

attoniti formidabunt

E similia formidabunt: nihilq; putabunt in terræ bonis esse p petuū: sed ecōtrario assument sup te lamentū, & flebile canti cum cōmemorabunt: dicētes, Quō periisti quæ habitas in mari, urbs inclyta siue laudata? Tyrum eñ fuisse insulam & nullum habuisse de terra introitū, in græcis lattnisq; & barbaris historijs legim⁹: sed postea à Nabucho donosor rege chaldæorum: uel ut nōnulli affirmāt ab Alexandro rege macedonū iactos esse aggeres: & oppugnatiōe uineisq; & arietibus locū præparatū: ac de insula factā esse peninsulam. Tu igitur o Sor, o tyre, quæ ǫn dam fuisti in cunctis fortissima insulis, siue in urbibus omniū uoce laudata cū habitatoribus tuis, quos uniuersi timebāt: quō subito corruisti? Nūc stupebunt siue pauebunt sup te insulæ: & ut melius habet in hebraico, nauef, in die pauoris & ruinæ tuæ: & turbabū tur insulæ in mari. Vñ cōsequētius est sup naues legere: ne secundo ponātur insulæ, eo qđ nullus egrediat ex te: F sive ut Lxx. trāstulerūt, in die egressionis tuæ: qñ fueris ducta captiua. Hæc interim quasi quædā historiæ iacta sint fundamēta: nunc spiritale nitemur culmē ponere. Finge aliquē diu seruata pudicitia, multis floruisse uirtutib⁹, & postea in aliq̄ graui mortalicq; peccato esse collapsum: Nōne ad sonitū ruinæ ei⁹ interfecta rūq; uirtutū oēs insulæ mouebunt? hi uidelicet q salsis amarisq; hui⁹ sæculi tundū fluctib⁹? & descēdēt de throno sup biæ suæ, oēs q in seculi hui⁹ salsugine principes uidebant: & hūilitate delecti, auferēt diademata de capitib⁹ suis quæ uidebāt bonis opib⁹ possidere: & uestimēta uaria diuersita te uirtutū abijcient: & induētur stupore, siue timoris magnitudine quodāmodo uidebunt insani: sedebuntq; humi, & stupentes super repētino casu eius admirabunt: intantū ut omnes assumāt planctū & lamentationē sup eū qui corruit, & dicant: Quō periisti qui prius saluus eras? quō corruisti, qui tanto tēpore steteras: qui in mari huius sæculi inter omnes inclytos putabaris, q eras cūctorū opinione robustus? & habitatores tyri: hoc est, cogitatiōes fortissimæ aduersum omnia ignita diaboli iacula resistentes, quæ prius erant formidini omnibus aduersarijs, uersæ sunt in stuporem. Sed & naues, oēs uidelicet sancti, q huius sæculi fluctus transeunt, obstupescent cum te uiderint concidisse. In die pauoris & ruinæ tuæ turbabuntur insulæ: ne & ipsæ similia sustineant. Aliorū eñ ruinæ, exempla iustorum sunt: dum oēs infirmo & imbecillo statu fluctuanticq; uestigio in isto sæculo cōmoramur: & nunc est nostra certa securaq; uictoria: quando egredient ex te qui prius steterant: uel in exitu tuo in fine & consumatione tua. Non enim ex præteritis, sed ex præsentibus iudicamur. Cauendūq; est & semp timēdum, ne ueterē gloriam & solidam firmitatē, unius horæ procella subuertat.

HEB. attoniti super repentino casu tuo admirabuntur: & assumentes super te lamentum, dicent tibi: Quomodo periisti quæ habitas in mari urbs inclyta: quæ fuisti fortis in mari cum habitatoribus tuis quos formidabāt uniuersi? Nūc stupebunt naues in die pauoris tui, & turbabunt insulæ in mari eo qđ nullus egrediat ex te.

SEP. formidabūt perditionē suā: & gemēt sup te: & assumēt sup te lamentū & dicent tibi: Quomodo pisti & dissipata es in mari urbs laudata: quæ fuisti fortis in mari ipsa & habitatores eius: quæ dedit timorē suū omnibus habitatorib⁹ suis? Et formidabunt insulæ in die ruinæ tuæ: & turbabūtur insulæ in mari in exitu tuo.

a Quia hæc dicit dominus deus: Cum dedero te urbem desolatam sicut ciuitates quæ non habitantur: & adduxero sup te abyssum: & opuerint te aquæ multæ: & detraxero te cum his qui descendunt in lacum: Siue ad eos qui descendunt in foueam) ad populum sempiternum: & collocauero te in terra nouissima Siue in profundo terrarum) sicut solitudines ueteres cum his qui deducuntur in lacum Siue descendunt in foueam): ut nō habiteris: & dedero gloriam in terra uiuentium: Siue ut non resurgas in terra uiuentium): ad nihilum redigam te: Siue perditionem dabo te) & non eris: & requisita nō inuenieris in sempiternum, dicit dominus deus.

Et factū est

G uibem desolatam sicut ciuitates quę nō habitant ꝛc. Cū superioribus iunge quæ dicta sunt. Quando te dedero o tyre urbem in perpetuū desolatam, sicut ciuitates sunt aliæ quæ omnino nō habitant: & adduxero super te abyssum: & opuerint te aquæ multæ, uel hostiū infinitæ multitudines: uel certe qui ad insulā loquit & ad urbē in insula constitutā, tropologice aduersariorum frequentiā abyssi fluctibus cōparat: & detraxero te cum his qui descendūt in lacū siue in foueam ad eos q in inferno sunt: de qbus & in psalmis legimus Introibūt in inferiora terræ: tradent in manus gladij, partes uulpium erūt: ad populū sempiternū: ubi est fletus oculorū & stridor dētiū: & posuero te in terra nouissima: in qua antiquus draco cōstitutus ē & sicut ueteres solitudines atq; desertæ: ubi nulla honorū recordatio, sed pœnæ erunt sempiternæ: neq; te fecero suscitari in terra uiuentiū: de qua scriptum est: Beati mites: qm̄ ipsi possidebūt terrā: Et in alio loco: Placebo domino in regione uiuorum: tunc redigeris in nihili: siue peribis in æternū: & ultra nō eris: scdm illud qđ in alio psalmo scripū est: Dimitte mihi ut refrigerer priusq; abeam & amplius nō ero. Nō qđ esse desistat qui in pœnis ē sempiternis: sed qđ qui deo non uiuit, in scripturis sanctis dicat nō subsistere. Vnde & Hester contra idola loquēs: Ne tradas, inqt, sceptrū tuū his qui non sunt. Vtiq; erant qbus obsecrat ne tradatur: sed deo nō erant: qui uirtutibus & uiuēti deo esse cessarant. Et hoc notandū, qđ quærit tyrus ab eo qui uenit quærere & saluū facere qđ perierat: & nonagintanouē ouibus in montibus derelictis, quærit unam erroneam ouem. Mulier quoq; quæ unam drachmam perdiderat, quærit & inuenit: & uicinas conuocat ad læticiæ societatem. Sin autē requisita non inuenitur tyrus, non est quærētis uitium, sed eius qui boni pastoris fugerit manū. Et ultra inquit nō eris in sempiternū: siue ut in hebraico עוֹלָם: & in greco ἀιῶνα, scribit, unū sæculū significat: iuxta illud Esaiæ: q post septuaginta annos dicit tyrum restituendam in integrum statum. Aiunt autem unum sæculum: id est, humanæ tempus ætatis, septuaginta annorum numero supputari: psalmista dicēte: Dies annorum nostrorum, in ipsis septuaginta anni. Sin autem in potentatibus, octoginta anni: quicquid supra, labor & dolor est. Hoc metaphrasticos breuiter de tyro diximus. Quod & ad eos referri potest, qui in angustia huius sæculi cōstituti, deducuntur ad inferos: & operiuntur abyssis fluctibusq; pœnarū: & trahūtur ad inferiora terræ: & his copulantur qui in ueteri solitudine sunt: & deducūtur in lacum siue in foueam sempiternam: ut ultra non habitentur a spiritu sancto. De quibus scriptum est: Impius cum ceciderit in profundum malorū, contemnit. Nec de cætero erūt in terra uiuentiū, sed peribunt: & redigētur ad nihili: & deo esse cessabunt

a Quia hęc dicit dñs deus: Cum dedero te

A esse cessabunt. Quibus testimonijs abutuntur, qui dicunt impiorum atq; peccatorum pœnas non esse perpetuas: qui quæsiti a deo, nō sunt inuenti: & in æternū esse cessarunt: qa
Ioh.14.a suo uitio pdiderūt cū q dicit, ego sum uita. ¶ Ca. XXVII

ET factū est verbū dñi ad me dicens: Tu ergo fili hominis assume sup tyrum lamentū &c. Si uoluero totā prophetiam contra tyrum siue super lamentatione tyri uno sermone cōprehēdere: & longum faciam, & sensum lectoris obscurē: dum omnia simul nō potest mentē retinere: præcipue in quib⁹ ab hebraico in hoc loco Lxx. æditio discrepat: hoc ē, quæ addiderint quæ ue subtraxerint. Itaq; nostra erimus interpretatione cōtenti: & sicubi dissonant, ex latere copulabimus: p sectā omniū deo sentē tiam relinquentes: & quid nobis uideat in singulis, breuiter admonebimus. Qui plā gitˇ, adhuc curæ est ei a quo plangitur. Vnde
1.Reg.15.g & Samuel flebat atq;
B plangebat super Saul:
2.Co.12.g Et apls Paul⁹ lamētat & luget sup his q fornicati sūt: & nō egerūt pœnitētiā. Et Hieremias lamētationes sup euersione hierlm quatuor scribit alphabetis. Habitat ergo iuxta literā tyrus siue sor in introitu maris: uel qd pri⁹ insula fuit: uel qd portu tutissimo de alto uenientes recipit naues: & est negociatio populorum ad insulas multas, siue de insulis multis. Qd quidē usq; hodie pseuerat: ut omniū propemodū gentium in illa exerceantur cōmertia. Cœptam autem interpretationē sequentes: quicquid de tyro dicitur, referamus ad συνοχὴν: id est, angustias istius mundi, qui in maligno positus est: & uarijs perturbationibus quasi fluctibus coartatur atq; percutiē. De huiusce modi negociatoribus & in psalmo
Pſ.106.c mystico sermone narrat: Qui descendūt mare in nauibus, facientes operationes in aquis multis: ipsi uiderunt opera domini: & mirabilia eius in profundo. b ¶ O tyre dixisti perfecti decoris ego sum &c. Primum crimen est tyri: si quid uidetur habere boni, non dei putare, sed suum: & omnē pulchritudinem quæ illi de diuersis uenit regionibus, propriæ æstimare diligentiæ atq; uirtutis. Dixit enim: Perfecti decoris ego sum, siue ego mihi circūdedi decorem: cum sit in corde, hoc est, in medio maris sita: & quasi insula moueatur & fluctuet, & undarum illisionibus confringatur. Qd autem cor maris, medium significet: & ille propheticus sermo demonstrat: Propterea non timebimus cum conturbata fuerit terra & translati montes in cor maris. Sonuerunt & turbatæ sunt aquæ eorū. Sed & dñs noster in corde terræ: hoc est, in medio, & ad inferos dicitur descendisse. Vera autem & perfecta pulchritudo in nullo hominū, nisi in christi corpore, qd interpretatur ecclesia: & multorū sanctorū uirtutibus
Cañ.4.b congregatur. Vnde & ipse loquitur ad sponsam: Tota pulchra es proxima mea: & macula non est in te. c ¶ Finitimi tui &c. Cedrum de libano tulerunt vt facerent tibi malum. Pro quo nescio quid uolentes: ita Lxx. transtulerūt: Beelim filij tui circundederunt tibi decorem: cedrus de sanir ædificata est tibi: tenues tabulas cypressinas de libano tulerunt: ut facerent tibi malos abiegnos. Sermo enim beelim, in hoc loco apud hebræos penitus nō habetur: sed pro beelim scriptum est בְּרוֹשִׁים: qd significat terminos tuos, In eo quoq

a ET factum est uerbum domini ¶ Ca. XXVII ad me dicens: Tu ergo fili hominis: assume super tyrum lamentum: & dices tyro quæ habitat in introitu maris, negociationi populorum ad insulas multas Siue ab insulis multis): Hæc dicit dominus de⁹.
b O tyrē, dixisti, perfecti decoris ego sum: Siue dixisti, circundedi mihi ego decorem) & in corde maris sita.
c HEB. Finitimi túi qui te ædificauerunt, impleuerūt decorē tuū. Abietibus de sanir extruxerūt te cū omnibus tabulatis maris. Cedrū de libano tulerunt ut
d facerēt tibi malū. Quercus de basan dolauerūt in remos tuos, transtra tua fecerūt tibi ex ebore indico: & ptoriola de insulis italiæ.
SEP. Beelim filij tui circundederūt tibi decorem: cedrus de sanir ædificata est tibi. Tenues tabulas cypressinas de libano tulerūt: ut facerent tibi malos abiegnos. De basan fecerunt remos tuos & tēpla tua: & fecerūt tibi ex ebore domos syluestres de insulis chettiim.

Byssus uaria

Byssus cum

C quanta tibi dei largita te collata sint. Finitimi & contermini tui, qui nō de longinquis, sed de uicinis sunt regionibus: ipsi impleuerūt decorem tuum: & tu putas tuū esse qd alienum est? Et loquitur quasi ad nauem τροπικῶς, urbis significans pulchritudinem & rerum omnium abundantiam: ut postq; uniuersam illius supellectilem descripserit: malū, antemnas, remos, uela, prorā, carinam, funes, opertoria, pelles & cætera quibus nauiū optime instructarum usus indiget: tūc tempestatē illi & uentum austrum quo fluctus maximi cōmouebuntur uenire denunciet: & eam subiacere naufragio. Per quæ significat urbis tyriæ e
D uersionē a rege Nabuchodonosor, siue ut multi putant ab Alexandro rege macedonum, qui sex mensibus ipsam urbem obsedisse & cœpisse narratur, postq; Darium uicit in lycia. Iuxta mysticos uero intellectus, abietibus siue cedris de sanir, nauis tyriæ tabulata ceduntur: quibus texitur atq; compingitur: & cedro siue cypariſſo de libano malus eius: abietibus propter leuitatem iuncturasq; tabularum mollius inuicem se tenentium atq; mordentium: siue cedris, qd lignum imputribile est. De sanir autem dicitur: qd interpretatur uia lucernæ: aut ut nos uerius arbitramur dens uigiliarum: eo qd omnis nauis prosperitas & illustratio uenerit ex uero lumine. Sanir autem mons iuxta literam ipse est qui & hermon, quem alij uocant sanior. Lege historiam. Libanus interpretatur candor siue dealbatio, qd & ipsum ad gratiam pertinet aliunde uenientem. d ¶ Quercus de basan dolauerūt in remos tuos: & transtra tua fecerūt tibi ex eboze indico &c. Quanta pulchritudo nauis & suppellectilis eius: ut remos haberet cedrinos, nō undelibet sed de basan, & trāstra eburnea, & prætoriola siue cellaria, in quibus merces præciosissimæ reponuntur, de insulis chettiim, qd nos in italiam uertimus: ex ea regione quæ greciæ propinquior est: omnes occidentalium insularum partes intelligentes. Dicamus ergo iuxta Anagogen, remos fieri nauis tyriæ de basan: de qua & in Anago.
psalmis scribitur: Dixit dñs de basan conuertā, cōuertā de Pſ.67.e
profundo maris. Basan in lingua nostra interpretatur ignominia. Eos igitur qui fuerunt in profundo maris, & ignominia peccatorū, conuertit deus, & cōuertit in remos, ut cum apostolis nauigantes, possint ad terram & ad littora peruenire: Et fiunt transtra de ebore, cum mortificauerint corpora sua: uel usum dentiū ad laudes dei contulerint: & prætoriola siue cellaria de insulis chettiim, quæ iuxta hebraici sermōis etymologiā uertitur in percussam: ut plagis diaboli nō tam interfecta sit q̄ probata. Possumus ex ebore & syluestres domos dicere de insulis chettiim, quas hæretici nō in domo dei sed in naui tyria fabricare conātur. Et ipsi habentes ebur suū sermonis & linguæ ædificantes templa, dei templo cōtraria: & domos syluestres, habitacula bestiarum, cum scriptura dicat, in domo dei nemora & syluas ac lucos nō esse plātādos.

שְׁנִיר

לְבָנוֹן

בָּשָׁן

E a Byssus varia de egypto texta est tibi in velũ ꝛc. Quia dixerat tyrus, perfecti decoris ego sum: uel circundedi mihi ipsa pulchritudinem: arguitur quid a singulis acceperit regionibus: scd'm illud scripturæ: Quid habes qd' non accepisti? Si autem accepisti: quid gloriaris quasi non acceperis? Describitur ergo qd unaquæq; mittat prouincia: scd'm illud Vergilianum: India mittit ebur: molles sua thura sabei: At calibes duri ferrum uirosaq; pontus castorea, & cætera. Byssus in ægypto q̃ maxime nascitur, ex qua contextũ est tyriæ nauis uelum, qd' suspendit malo: & operimentũ illi⁹ qd' in solis calore atq; tranquillo nautis atq; uectorib⁹ præbet umbraculum: de hiacyntho & purpura fit: quæ sunt de insulis elisa: ionij maris sic appellans insulas. Porro iuxta Lxx. de byssо in stratũ & in requiem tyriæ nauis uelamẽta texunt: ut his opta gloriosior sit: & circũdata amictũ habeat pulchriorem. Byssum autem referri ad terram quia ex terra oritur, & hiacynthũ ad aerem: purpurã ad mare ex quo conficit, addito coccino bis tincto, quibus pontificis uestimenta texuntur: sæpe admonuim⁹ qd' quatuor elemẽta signi ficẽt: terrã, ignẽ, aerẽ, & aq̃s: ex qb⁹ cõstant omnia q̃ sibi assumit tyrus: ut dei creaturis nõ utat' cũ gra: sed dicat: Perfecti decoris ego sum: uel decorem mihi ipsa circũdedi. b Habitatores sidonis & aradij fuerunt remiges tui ꝛc. Dixerat supra: finitimi tui qui te ædificauerũt, implerunt decorem tuum: anteq; ueniat ad eos qui longe habitant, proximarũ prouinciarũ describit auxilia. Habitatores inquit tui, siue principes sidonis & aradij, quæ uicina est insula, remiges tui. Sapiẽtes tui o tyre facti sunt gubernatores tui. Ad sapientes enim proprie pertinet gubernatio, scriptura dicente: Quibus non est gubernatio: cadent quasi folia. Senes siue seniores biblij & prudentes eius præbuerũt nautas ad ministerium tuum: siue confortauerunt consiliũ tyri: & uariam suppellectilem præbuerũt: omnesq; naues maris & nautæ earũ fuerunt in populo negociationis tyriæ, siue in occidentẽ occidentis. Hoc interim scd'm literã. Cæterũ iuxta mysticos intellectus: quia sidonij interpretantur uenatores, & aradij deponẽtes: dicemus tyrum gloriosam & superbissimam ciuitatem quæ uento flante postea cõterenda est, habere ciues siue principes uenatores: de quibus scriptũ est. Anima nostra quasi passer erepta est de laqueo uenantium. Vbi enim nos legimus uenãtiũ, in hebræo scriptũ est, sidonior. Isti uenantur incautas animas in sublimibus cõstitutas, ut ad terrena deducant: & efficiuntur remiges, ut ducãt eos ad naufragia. Sapientes autem tyri, qui in malam partem accipiuntur: per quã sapientiores sunt filij tenebrarum a filijs lucis: ipsi gubernant tyrum naufragio præparatam. Seniores biblij & prudentes eius præbuerunt nautas tyro ad ministerium: siue confortauerunt consilium eius. Sacra narrat historia, seniores plurimos fuisse a domino reprobatos: & iuniores electos in typum synagogæ & ecclesiæ. Senior Cain abijcit, & Abel iunior eligitur: Ismael filius Abraham alienus a patre est, & Isaac iunior hæreditatem accepit. Filiorũ quoq; isaac senior esau uenator est, & uagatur in saltibus: iunior Iacob simpliciter habitat domi. Vnde scriptum est & in Malachia: Iacob dilexi: esau autẽ odio habui. Et recte iuxta Apostolũ: nihil in matris utero constituti boni uel mali fecerant: nec habebant meritum nec offensam, ut alter eligeret & alter abijceret: nisi in typo ut diximus synagogæ & ecclesiæ, senior repellitur, & assumitur iunior. Omnes inquit naues maris & nautæ earum fuerunt in populo negociationis tyriæ: siue in occidentẽ occidẽtis. Quõ dicitur canticũ cãtico rum, & sæculum sæculorũ, & opera operũ: ut canticũ maius alijs cãticis sit: & sæculũ plixius alijs sæculis: opusq; cæteris opibus utilius: sic appellat occidens occidẽtis: ut magnitudinẽ occidentalium partiũ significet. Et pulchre naues maris & nautæ earũ & remiges q in tyriæ nauis auxilio sũt: nõ pergũt ad orientẽ nec ad ortũ luminis ubi sol iustitiæ nascit: sed ad occidentẽ occidẽtis ubi lumẽ occũbit: & ubi tenebrarũ exordiũ est. c Persę & lydij & libyes erant in exercitu tuo viri bellatores tui ꝛc. Persas fuisse fortissimos, quorũ rex Cyrus, ut Esaiæ uaticinio prædicatur: subuerso Astyage rege medorũ babylonẽ cœperit: & sacra & sæcularis narrat historia. Lydos quoq; illo tempore inter gentes robustissimas reputatos: quorũ rex Cræsus ab eodẽ Cyro captus sit, Xenophon scribit plenissime. Et lybias cũ troglodytis & æthiopibus uenisse cõtra hierusalẽ: in Paralipomenon uolumine legimus. Qui quia illis tẽporibus florẽtissimi erãt, & famosi ad prælia pugnatores: tyriæ urbis defensores esse memorant: & ad terrẽdos hostes scuta & galeas inter murorũ ꝓpugnacula suspẽdisse. Spiritalis autẽ intelligẽtia illud sonat: qd' persæ q interpretant tẽptantes siue tẽptati: & lydij quos generatos intelligim⁹: & libyes qui hebraico sermone appellatur פוּט: & uertunt in os: ab ore nõ ab osse: frustra tyrũ nitant defendere: cũ tẽptatione superent: & generationi ac libidini seruiant: cassaq; tantũ uerba multiplicent: non habentes galeã salutis, nec scutũ fidei, sed gloriã tantũ strepitũq; sermonũ prætendãt ad ornatum illius. d Filij aradij cũ exercitu tuo erãt sup muros tuos in circuitu: sed & pigmei ꝛc. Verbum גַּמָּדִים, Aquilæ prima æditio, pigmeos: Symmachus, medos: Lxx. custodes. Theodotio גַּמְּדִים ipsum hebraicum interpretati sũt. Aradũ insulam quæ tota sit ciuitas, & cõtra se positũ oppidũ Antaradũ habeat: uicinaq; sit tyro: & prætẽdat in phœnicis littore cõtinẽtis terræ, usq; hodie cernim⁹: hij sunt in exercitu urbis tyriæ custodesq; turriũ eius: & suspẽderũt pharetras suas

F

a HEB. Byssus uaria de ægypto texta est tibi in uelũ, ut poneretur in malo: hyacinthus & purpura de insulis Elisa, facta sunt operimentum tuum. Habitatores sidonis & aradij, fuerunt remiges tui. Sapiẽtes tui tyre, facti sũt gubernatores tui. Senes biblij & prudẽtes ei⁹ præbuerũt nautas ad ministeriũ uariæ suppellectilis tuæ. Oẽs naues maris & nautæ earũ: fuerũt in populo negociationis tuæ.

SEP. Byssus cũ uarietate de ægypto facta est tibi in stratum, ut circũdaret tibi gloriã & opiret te hyacintho & purpura de insulis Elissa, facta sunt optoria tua. Principes tui q habitabãt in sidone & aradij, fuerũt remiges tui. Sapiẽtes tui sor q erãt in te: isti gubernatores tui. Senes biblij & sapiẽtes eius erãt in te: isti confortabãt cõsiliũ tuũ: & oẽs naues maris & remiges earũ facti sunt tibi in occidentẽ occidentis.

b HEB. Filij aradij cũ exercitu tuo erãt sup muros tuos in circuitu: sed & pigmei q erãt in urbib⁹ tuis: pharetras suas suspẽderũt in muris

SEP. Filij aradiorũ & fortitudo tua super muros tuos: in circuitu custodes in turribus tuis erant: pharetras suas suspenderũt sup ꝓpugnacula

c Persæ & lydij & libyes erant in exercitu tuo, uiri bellatores tui: clypeum & galeam suspenderunt in te pro ornatu tuo: Siue peltas & galeas suspenderunt in te): ipsi dederunt gloriam tuam.

H

יְאוֹר אֹרְנוּ

ps. 123. a

A retras ſuas per gyrũ, cõplentq; pulchritudinẽ eius ut ſagitarij eſſe doceãtur: ſiue pygmei ſunt, hoc eſt bellatores & ad bella promptiſſimi: ἀπὸ τῆς πυγμῆς, quæ græco ſermone in certamẽ uertit. Sin autẽ aradij deponẽtes ſonãt: omnis q prætẽdit falſi nominis ſcientiam, & habet in pharetra pectoris ſui ignita diaboli iacula: qbus decœptorũ corda uulnerat atq; ſuccendit: aradius appellandus eſt. ¶ Cupit eñ deponere eos qui nitunt̃ ad alta conſcendere, & cõplet pulchritudinẽ tyri: de qua in Prouerbijs ſcriptũ eſt:

Pro.6.c Nõ te decipiat pulchritudinis deſyderiũ, ne capiaris oculis tuis. Et

Ibi.11.c iterũ: Sicut inauris in naribus porcæ, ſic mulieri male moratæ pulchritudo. a ¶ Carthaginenſes negociatores tui a multitudĩe cũctarũ diuitiarũ ꝛc. Non ſolum in præſenti loco, ſed & in Eſaia ubi

Eſa.23 ſcriptũ eſt: Vlulate naues carthaginis: cæteri interpretes uerbũ hebraicum tranſtulerũt תַּרְשִׁישׁ: quam coloniam eſſe tyriorũ nulli dubiũ eſt. Ipſi de occidentis partib⁹ argento, ferro, ſtagno, & plũbo, tyri nũdinas repleuerunt. Tharſis in lingua noſtra ſonat, exploratio gaudij. Exploratores autem hic non

Nu.13.a in bonã partem debemus intelligere: quales moyſes miſerat ad explorandã terram repromiſſionis, ſed in cõtrariam:

Gal.2.a quales & Apoſtolus uitare ſe dicit: propter ſubintroductos falſos fratres: q intrauerũt explorare libertatẽ noſtrã quã ha

Geñ.42.b bemus in chriſto: & de qbus Ioſeph loquit̃: Exploratores eſtis, conſyderare ueſtigia regionis ueniſtis. Fratreſq; eius intelligẽtes crimen eſſe nõ modicũ aliena per inſidias explorare, reſponderunt: Non ſunt exploratores ſerui tui. Iſti ergo nundinas tyri non auro, nec lapide præcioſo: ſed argento, ferro, ſtagno, plũboq; multiplicant: habentes eloquij uenuſtatem, & arma ad expugnandũ: & in ſtagno eloquij ſimilitudinẽ qd̃ mentitur argentũ: & in plumbo impietatẽ grauiſ

Zach.5.c ſimã, iuxta Zachariã, in quo mulier ſedit ſup talentũ plumbi: & ægyptij dimerſi ſunt in profundũ ſicut plumbũ. Longa ſingulorũ diſputatio metallorũ, ſed breuitati ſtudẽdum eſt. b ¶ Græcia thubal ⁊ moſoch ipſi inſtitores tui: mancipia ⁊ vaſa ænea adduxerunt ꝛc. Iones inquit qui hebraice appellãtur iauan & thubal: id eſt Iberi orientales: uel de occidentis partibus hiſpani: qui ab Ibero flumine hoc uocabulo nuncupantur: & moſoch quos cappadocas intelligimus: quorum metropolis quæ poſtea ab Auguſto cæſare, Cæſarea appellata eſt: uſq; hodie lingua ipſorum maçaca dicitur: Iſti præcioſum tyri fecere cõmertium: ut mancipia, & ænea uaſa ex corintho adducerent tyrum: & de domo thogorma: id eſt de phrygia equos & equites & mulos: quorum quondam illa prouincia maximam habuit copiam.

M Aiunt hebræi græciam: id eſt, iauan: interpretari eſt, & non eſt: qd̃ proprie refertur ad ſapientiam ſæcularem: in qua ſi recte aliquid repperiunt, eſt appellatur: ſi in contrariam partem, non eſt. Multa enim naturæ bono & ipſi diſſerunt de officijs, de continentia, de opibus contemnendis: qd̃ pro-

HEB. muris tuis per gyrum: ipſi compleuerunt pulchritudinem tuam.

SEP. propugnacula tua per gyrum. Ipſi perfecerunt decorem tuum.

a Carthaginenſes negociatores tui a multitudine cũctarũ diuitiarum, argento, ferro, ſtagno, plumboq; repleuerunt nundinas tuas.

b HEB. ¶ Græciã thubal & moſoch ipſi inſtitores tui: mãcipia & uaſa ænea adduxerunt populo tuo: de domo thogorma, equos & equites & mulos adduxerunt ad forum tuum.

SEP. ¶ Græcia uniuerſa & adiacẽtia ei⁹, ipſi negociatores tui in aniab⁹ hoim, & uaſa ænea dederũt mercatũ tuũ de domo thorgama, eq̃s & eqtes & mulos dederunt nundinas tuas.

c Filij dãdan negociatores tui.

b HEB. ¶ Inſulæ mũltæ negotiatio manus tuæ: dentes eburneos & hebeninos cõmutauerunt in præcio tuo. Syrus negociator tuus: propter multitudinẽ operum tuorum guttam, purpuram, & ſcutulata: & byſſum

SEP. ¶ Ex inſulis multiplicauerũt negociationẽ tuã: dẽtes elephantinos & his qui introducebant̃ reddebas mercedes tuas. Hoies negociationẽ tuam a multitudine mercatus tui: in aphec ſtacten & polymita de tharſis

B

tamine glorioſa: & propter tutiſſimũ portum, mercatorum omnium receptaculum. Et quia rhodij in linguam noſtram uertuntur uidentes iudicium: de his nunc Tropologice dicitur: qui cernunt iudicij ueritatem & ipſi non faciunt: dicente Apoſtolo: Propter qd̃ inexcuſabilis es o homo oñis qui Rom.2.a iudicas: In quo enim iudicas alium, teipſum condemnas: Eadem enim facis quæ iudicas. Sed melius eſt dadan alterius loci nomen accipere: & ut in hebraico & apud cæteros interpretes habetur. ¶ Inſulę multę negociatio manus tuę: dentes eburneos ⁊ hebeninos cõmutauerunt in pręcio tuo ꝛc. Multum ab hebraico in præſenti loco Lxx. æditio diſcrepat: ideo iuxta utrãq; pauca dicenda ſunt; ne in tyri mercimonijs occupati, ad reliquas prophetias tardius tranſeamus. Filij dadan negociatores tyri, de multis inſulis multiplicauerunt negociationem eius: ita ut dentes elephantorum darent his qui ueniebant ad cõmertium eius: & haberent homines in nundinis propter negociationis multitudinem. Haberent autem in aphec, qd̃ de Theodotionis æditione in Lxx. additũ eſt: p̃ quo Symmachus uertit polymita: Stacten quoq; pro quo omnes alij purpuram interpretati ſunt: quæ hebraice dicitur אַרְגָּמָן: & uarietates ex tharſis: pro quo in hebræo בַּדִּיל dicitur, quæ ab omnibus in byſſum tranſlata eſt. Tharſis autẽ in præſenti loco penitus non habetur. Et ramoth inquiunt & chodchod dederunt in nundinis tuis: qd̃ ita habetur in hebræo: niſi qd̃ pro ramoth Aquila ſerica uel ſubtilia interpretatus eſt. Chodchod uero omnes interpretes: ita ut in hebræo poſitum eſt tranſtulerunt. Igitur iuxta Lxx. filij rhodiorum negociatores tyri, de inſulis plurimis multiplicauerunt negociationẽ eius: iuxta hebraicum poſt filios dadan negociatores eius: inſulæ quoq; diuerſarum gentiũ auxerunt in mercimoniũ eius:

C

תּוֹגַרְמָה

& nundinas eius equi adducentur & equites & muli: de quibus ſcriptũ eſt: Fallax equus ad ſalutem. Et in alio loco: Dormitauerunt omnes qui aſcenderũt equos. Et in pſalmis: Nolite fieri ſicut equus & mulus in quib⁹ nõ eſt intellectus. Quãobrem & doech accuſator & interfector ſacerdotũ, præfect⁹ mulorum fuit: & hos eſſe de domo aduenæ atq; peregrini, qui non comedunt carnes agni: de quibus ſcriptum eſt: Aduena & mercenarius non comedent ex eo: ut omnes nundinæ tyri his mercimonijs compleantur.

ps.32.d

Ibi.75.a

Ibi.31.c

1.Reg.22.d

Exo.12.g

c ¶ Filij dadan negociatores tui. Pro q̃ neſcio qd uolentes Lxx. filios rhodiorum interpretati ſunt: niſi forte primæ literæ falſi ſimilitudie: ut ,p dadan legerent radan: quæ & ipſa cycladum maxima eſt, & in Ionio mari quondam urbs potẽtiſſima: naualiq; certa de tharſis

D

E afferẽtes dẽtes eburneos ex india: & ligna hebenina, quæ nigri coloris præciosissima sunt: & cõmutauerũt cũ alijs tyri mercib⁹. Syrus quoq; fuit negociator tyri: pro q̃ in hebræo positum est אֲרַם :in cuius loco, Lxx. homines interpretati sunt: pro aram legentes adã: & ר & ד literarũ sicut supra dicepti similitudine. Vsq; hodie autẽ permanet in syris ingenit⁹ negociationis ardor: qui per totum mundum lucri cupiditate discurrunt: & tantam mercãdi habẽt uesaniam: ut occupato nunc orbe rhomano, inter gladios & miserorũ neces quærant diuitias, & pauptatẽ periculis fugiãt. Istiusmodi homines negociatores tyri sunt: q polymita, purpurã & scutulata mercantur: byssum quoq; & sericũ & chodchod proponunt in mercatu eius. Pro purpura, quã omnes interpreti sũt: stacten, id est gutã, Lxx. transtulerunt. Chodchod autem qd significet, usq; in præsentiarum inuenire non potui. Aiunt hebræi oẽs p̃ciosissimas merces, hoc nomĩe significari: uel speciẽ quãdã esse p̃ciosarũ mertiũ quã rhoman⁹ sermo nõ resonet: uel cõmuni uocabulo scruta uendentium. De mul-

Anago. F tis aũt insulis, ut trãseam⁹ ad Anagogẽ: quæ salsis & amaris hui⁹ sæculi tundunt̃ fluctibus: deferũt negociatores dadan dẽtes eburneos, candorẽ eloquẽtiæ pollicẽtes: de qb⁹ scri-

ps.44.b ptũ est: A domib⁹ eburneis ex qb⁹ delectauerũt te filiæ regũ in honore tuo. Sed nõ sunt cãdidi, nec imitanẽ spõsam de q̃

Can.5.6.8 dicit̃: Quæ est ista quæ ascẽdit dealbata, innitẽs sup fratrue lẽ suũ: uerũ hebenini nigri coloris: q nõ possunt suã mutare

Hiere.13.d nigredinẽ, Hieremia dicẽte: Si mutabit æthiops pellẽ suã: & pardus uarietatẽ suã. Syrus quoq; id est, aram qui interpretat̃ excelsus, & tumet superbia, negociator tyri est: & in multitudine operũ tyriorũ defert falsi nominis scientiã: multas uarietates, & stacten odoris optimi repromittens: & purpurã regiæ dignitatis: & scutulata ex arte dialectica: & byssum pro qua Lxx. tharsis interpretati sunt, terræ operibus dedi-

רַאמוֹת tus: & sericum: pro quo in hebræo scriptũ est ramoth, quod interpretatur uisio mortis: Omnia em̃ opera terrena ad interitum properant: & chodchod quicquid illud est qd̃ intelligitur, proponẽs in nundinis tyri. Dadan autem ex his mercibus quæ a negociatoribus eius insulisq; dicuntur afferri: uel Indiæ regio intelligenda est: uel idumæorũ ac uastæ solitudinis, ut nonnulli æstimant, sonatq; cognationem: ut similitudinem diuinorum dogmatum in hæreticis cognoscamus. a Juda & terra israel ipsi institores tui: in frumento primo / balsamum & mel &c. Verbum hebraicum בִּנְּךָ Aquila, Symmachus & Theodotio ita ut apud hebræos positum est transtulerunt: pro quo Lxx. unguenta: nos balsamum uertimus. Dicitur autẽ quibus terra iudæa quæ nũc appellatur palestina abundet copijs, frumẽto, balsamo, melle & oleo, & resina: quæ a iuda & israel ad tyri nũdinas deferunt̃. Cũq; manifesta sit litera: iuxta spiritualem sensum dicemus, non debere terram confessionis & sensu cernentis deum, qui refertur ad ecclesiam, deferre tyro primũ triticũ, quod cadens in terrã multiplicatur: & accipitur pro uerbo

Deu.8.a dei: Non enim in pane solo uiuit homo: sed in omni sermone dei: Deinde balsamum qd̃ nascitur in uineis engaddi: si-

ps.132.a ue unguentum de quo scriptum est: Sicut unguentum in capite qd̃ descendit in barbam, barbam aaron: Et mel super

Pro.25.c quo loquitur & Salomon: Mel inuenisti, comede quantũ sa-

HEB. byssũ & sericũ, & chodchod ꝓposuerũt in a mercatu tuo. Iuda & terra israel ipsi institores tui, in frumẽto prio: balsamũ & mel, & oleũ & resina ꝓposuerunt in nundinis tuis. b Damascenus negociator tuus in multitudine operum tuorum: in copia diuersarum opum: in uino pingui: in lanis coloris optimi. Dan & græcia & meuçal in nundinis tuis posuerunt

SEP. ta de tharsis & ramoth & chodchod dederũt in nũdinas tuas. Iudas & filij israel, isti negociatores tui in frumẽti cõmertio & unguẽtis: primũ mel & oleũ & resinã dederũt in nundinis tuis. Damascus negociator tu⁹ in multitudine operũ tuorũ ex multitudie omis fortitudinis tuæ: uinũ ex chelbon & la c nas de mileto. Dán & iauan & meoçel in nundinis tuis

G tis est. Si enim plus comederis, euomes illud: dum saturita-
te nimia mel uertitur in absinthium: Oleum quoq; de quo
in tabernaculo dei lucerna accenditur: ne aptetur nobis il-
lud propheticum: Oleum in ægypto uenundabas. Qd̃ si Osee.12.a
in ægypto & in tyro fuerit, uertetur in contrarium: & dice-
tur de eo: Oleum autẽ ps.140.b
peccatoris non impin-
guet caput meũ. Sed
& resina lenis est, apta
corporibus, & pro me
dicina accipitur. Vnde
& in Hieremia scriptũ
est: Nunqd resina non Hiere.8.g
est in galaad: aut medi
cus non est ibi? Qua
re nõ ascendit curatio
filiæ populi mei? Hãc
resinam habebat & la Gen.43.c
cob, quã mittebat filio
suo Ioseph cum mele
& terebintho, nucib⁹, thymiamate & stacte. Ibi.37.a
Ismaelitæ quoq; qui
emerunt Ioseph de ter
ra isrl̃, hæc in ægyptũ
portabant: thymiama
ta & resinã de galaad,
& stacten. Et ut manifestius scire possimus, quid sit frumentũ, bal-
samum, mel, & oleum, resinamq; ad mercatum ferre tyri: au- Matth.7.c
diamus domini uerba dicentis: Nolite dare sanctum canibus: neq; margaritas uestras mittatis ante porcos. Mulieri Ibidem
quoq; chananææ quæ pro filia præcabatur dicẽs: Filia mea
male uexat̃ a dæmonio: rñdit dñs: Non oportet tollere panem filiorum & dare eum canibus. Sed quia exierat de finibus tyri & sidonis, & propinquabat terræ israel: idcirco qd̃
rogauerat consecuta est. b Damascenus negociator tuus
in multitudine operũ tuorũ / in copia diuersarũ opũ: in uino
pingui &c. Pro uino pingui, qd̃ interpretatus est Symmach⁹
& apud Aquilam & Theodotionem: & in ipso hebraico habet uinũ de חֶלְבּוֹן. Rursumq; ubi nos posuimus, lanis coloris optimi siue splendentibus: Aquila & Theodotio transtulerũt, in lanis soor. Significat autem qd̃ inter cæteras negociationes tyri, ad nundinas eius de damasco deferebatur uinum pinguissimum, & lana præcipua: qd̃ usq; hodie cernimus. Sin autem damascus interpretatur sanguinem bi- דִּמֶּשֶׂק
bens, & hebræorum uera traditio est: campũ in quo interfectus est Abel a parricida Cain fuisse in damasco: unde & lo- Gen.4.b
cus hoc insignit⁹ uocabulo sit: iuste & Paul⁹ post interfectionem Stephani primi in christo martyris perrexit damascũ: Act.9.a
ut credẽtes in christo uinctos duceret hierusalem: deiq; misericordia, qui fecit uidentem & cæcum, oculos carnis amisit ut mentis acciperet: ceciderũtq; squamæ draconis ex oculis eius, quibus lumẽ perdiderat ueritatis: ut iret ad uicum Exo.4.c
qui appellatur rectus: & inueniret Ananiã, qui in lingua nostra interpretatur obediens. De hac igitur terra cui dictum Act.9.b
est: Maledicta terra quæ aperuit os suũ, & hausit sanguinem Gen.4.b
fratris tui, tyri nundinæ congregantur, & uinum pingue si-
ue lanæ splendẽtes. Vinum de chelbon interpretat̃ lacteus. Lxx. pro lanis coloris optimi, lanæ de mileto siue soor sensерunt. Miletum in hebraico non habetur, sed quia inde lanæ præcipuæ deferuntur, pro soor miletum interpretati sunt. Ex quo perspicuum, qd̃ tyrus lacte uescatur infantiæ: & uestimenta nõ habeat propria, sed aliunde & ex uarijs congesta prouincijs. Illud autẽ qd̃ damascus interpretat̃ sanguis cilicij & sanguis osculi: pñti nõ cõuenit loco. Frequẽter em̃ hebræa noia ꝓ diuersitate accẽtuũ & mutatiõe literarũ uocaliũq; uel maxĩe quæ apud illos habẽt ꝓprietates suas, uarie interpretanẽ. c Dan & iauan & meoçel in nundinis tuis. Quæ in æditione eorum de Theodotione addita sunt. Ferrum factũ ope & rota in cõmixtione tua est. Ex noĩe patriarchæ dan:

A chæ dan: & trib⁹ & locus in q̃ habitauit tribus nomẽ accepit: ubi hodie paneas quæ quondam cæsarea philippi uocaba tur. Vnde & iordanis fluuius sortitus est uocabulum: ior ui delicet riuus, dan qui fluit de libano. Iauan autem græciam sonat: quæ interpretatur ut diximus, est & non est. Pro meo/gel quoq; Symmach⁹ transtulit deferens: ut sit sensus. Dan & græ/cia detulerunt in nun/dinis tuis ferrum fa/brefactum & cætera. Aquila uero pro meo/gel posuit de uçal. De quibus credẽdum est regionibus, ferrum & stacten & calamũ ad tyri nundinas depor/tata. Dicamusq; qđ græcia: id est, iauan fer rũ habeat fabrefactũ, & ad bella promptissi/mum, dialecticaq; arte constructũ, iactans se cuncta iudicio & ratio ne, pferre: uocalẽq; so/nũ qui interpretat in calamo, & stacten odo ris optimi repromittat siue ferrũ fabrefactũ, & rotam quæ uerborũ compositione uolua/tur, & cursum habeat orationis. a ¶ Da/dan institores tui in ta/petibus ad sedendum. Multum hebraicũ & Lxx. in præsenti loco discrepant: præter nomen regionis qđ uicinum est dedan & dadan. Infinita quippe distantia in ta/petibus ad sedendum, & iumentis electis ad currus: nec du bium quin quadrigæ, currus & equi, in malam partem acci piantur si terreni sint. Alioquin & Helias ad cœlestia curru 4.Re.2.b rapt⁹, appellaturq; ab Heliseo pater pater: auriga & currus Ibi.6.d israel. Et ¶ Gieçi aperiũtur oculi, ut currus in monte & equos uideat sine ascensoribus, sessioni domini præparatos. In ta/petibus autem sermonum pulchritudo monstratur: in qui/bus uehuntur & requiescunt institores dedan sessione com/posita, uenientes ad nundinas tyri. b ¶ Arabia & vniuersi principes cedar: ipsi negociatores manus tuę cum agnis & arietibus & hedis venerunt ad te. Pro agnis, arietibus & hedis: Lxx. camelos & arietes & agnos interpretati sunt. Arabia autem & principes cedar: quæ hodie sarracenorum Hiere.49.f regio est, sicut in Hieremiæ sermõe qui aduersum cedar scri/bitur plenissime demonstratum est, abundant his animan/tibus: agnis uidelicet & arietibus & hedis: & tyri nundinas hac illatione multiplicãt. Sed & camelorum fertilissima re/gio est ob pascuarum eremi latitudinem aerisq; temperiem, quibus hoc animal delectatur. Arabia autem interpretatur uespera: & cedar tenebræ. De qua & in psalmis dicitur: Ha/ Ps.119.b bitaui cum habitantibus cedar. Quæ regiones deferunt ty ro camelos, grauissimis peccatorũ oneribus prægrauatos, siue agnos & arietes & hedos: quos immolant in altaribus suis: quæ de iniquo ac rebelli corde simularũt. Sed & in hoc Infra.34.e eodem propheta in uisione pastorum, arietes aquas purissi/mas conturbantes & impingentes lateribus oues: & corni/bus dimicãtes legimus: hedos quoq; q ad sinistrã stare con sueuerunt, & agnos qui mentiuntur agnum: de quo scriptũ Ioh.1.d est: Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi. In bonam Esa.60.a autem partem camelos scribit Esaias, de madian qđ inter/pretatur domini iudicium, uenire hierusalẽ, & epha & arie/tes de nabaioth & saba deferentes aurum & thus: quorum Matth.2.b duo ultima etiam a magis offeruntur domino. Istiq; came/li depositio onere peccatorum, possunt intrare artam & an/

HEB. posuerunt ferrum fabrefactũ: stacte & cala/mus in negociatione tua.
a Dadan institores tui in ta petibus ad sedendum.
SEP. tuis. Ferrum factũ opere & rota in commi/xtione tua est. Dedan ne gociatores tui cum iumen tis electis ad currus,
b Arabiã & uniuersi principes cedar: ipsi negociatores manus tuæ: cum agnis & arietibus & hedis uenerunt
c ad te. Venditores saba & raama: ipsi negociatores tui cum uniuersis primis aromatibus & lapide præciosissi/mo, & auro quod proposuerunt in mercatu tuo.
HEB. Arãn & channe & edẽ negociatores tui: saba, assur, chelmad, uẽditores tui: ipsi negociatores tui, multifariã inuolucris hya/cinthi & polymitorũ ga/çarũq; p̃ciosarꝝ: q̃ obuolu tæ & astrictæ erãt funib⁹.
SEP. Charran & chana & edne isti negociatores tui: sabba, assur, & chalmã institores tui, deferẽtes ne/gociationẽ in machalim & in galima, hyacinthũ & polymita thesauros elec/tos funibus colligatos.
Cedros

B

C

D

gustam uiam quæ ducit ad uitam. c ¶ Venditores saba & raama ipsi negociatores tui cum vniuersis primis aroma/tibus & lapide pręciosissimo &c. In psalmis ubi scriptum est: Reges arabum & saba munera offerent tibi: in hebræo ha/ Ps.71.b bet reges saba & saba munera offerent tibi: quorũ unum saba per ש literã scri/ שְׁבָא bitur, alterum per ס, סְבָא quæ nostræ literæ simi lis est. Quia igitur sa/ba interpretatur con/uersio: hoc dicendum est, qđ in præsenti lo/co non conuersionem significet sed auersio/nem: de qua tyro mu/nera deferuntur cum uniuersis aromatibus & odoribus optimis, & lapide præcioso & auro: quæ omnia in ty ri nundinis proponũ/tur. Et ipsi enim men/tiuntur odorem opti/mum lapidemq; præ/cioșum: quo extruere peruersitatis suæ nitũ/tur ecclesias, & aurum qđ pollicentur in sen/su: omniaq; peruer/sa sunt. Nihil enim gra tuito accipiũt nec gra/tis tribuunt, sed uni/uersa mercantur: cum reges arabum & saba gratis christo munera offerant. Hi sunt qui oñia turpis lucri causa faciũt: & ab eo hæc munera suscepe/runt: qui dicit in euãgelio: Hæc oñia tradita sunt mihi: quæ Matth.4.a dabo tibi, si pcidens adoraueris me. Raama siue iuxta Lxx. בְּעַמּוֹת rhegma, in nullo alio scripturarꝝ loco iuenire potui: nec quæ regio sit, qđ ue significet: nisi qđ manifestum est: & ex eo qđ iũgitur saba, uicinã huic prouinciæ esse regionẽ. d ¶ Charan & channe & eden negociatores tui saba/assur/chelmad/venditores tui: ipsi negociatores tui multifariam &c. Et iste gentes diuersorum locorum nomina çontinentes. Qđ autem de Theodotione in Lxx. additũ est: in machalim & in galima: Symmachus interpretatus est, præciosis inuolucris. Poly/mita quoq;, quæ Theodotio uaria interpretat⁹ est: de Aq̃la & Symmacho addidimus. Tam præciosæ autem uestes ne/gociatorũ inuolucris ferebant, ut funib⁹ hyacinthinis strin/gerent. Aran siue ut Lxx. dixere charran, in nostra lingua so nat foramina: channe præparationẽ: eden delicias: pro quo חָרָן בִּנֵּה עֵדֶן apud Lxx. edne, qđ in hebraico nõ habet, quid sonet igno/ramus: & ficti nominis etymologiã quærere non debemus. In negociatione ergo tyri, per carneos sensus qui indicantur in foraminibus, tota sæculi hominum præparatio est: qui so las delitias putant si augeant tyriæ urbis cõmertia. De saba אַשּׁוּר כִּלְמַד supra diximus. Assur interpretatur dirigens, Chelmad siue ut in quibusdã exemplaribus continetur cherma: transfer/tur in uincas: haud dubium quin sodomorum, qui ueniũt in mercatu tyri: ut praua dirigant, immo arguant pœnis: & corrigant quæ fuerant deprauata: iuxta illud qđ in psal/mis dicitur: Vt destruas inimicum & ultorem. Habentq; Ps.8.a multifariam suppellectilem, & incredibili uarietate distin/ctam: quæ inuolucris hyacinthi astricta est: siue thesauri eo/rum funibus constringunt, quos thesauriçauerunt sibi in Pro.5.d terra: iuxta illud quod scriptum est: Funibus peccatorum suorum unusquisq; constringitur. Nec habuerunt negocia/tionem liberam: sed cuncta peccatorum uinculis innexue/runt. Inuolucra hyacinthina, propter coloris similitudinem, referamus ad aereas potestates: quæ thesauros suos sæculi nundinis largiuntur.

E a ¶ Cedros quoq; habebant in negociationibus tuis ꝛc. Pro cedris, Lxx. cyparissos transtulerunt. Et quia supra de utroq; diximus: superfluum est lectoris augere fastidium. b ¶ Et repleta es ꝛ glorificata siue aggrauata nimis in corde maris. Nihil inquit tibi defuit qđ ad diuitias pertinet insularum. Quæ tñ glorificatio, fuit aggrauatio possidẽtis, dũ non potes moderate ferre diuitias: ꝯq; & paupertatis sæpe tentatio sit.

Pro.30.b Vñ & Salomõ necessaria tãtũ postulat: & diuitias & pauptatẽ pariter detestat: ne in altero supbia: in altero subrepat ipatiẽtia atq; mẽdaciũ. c ¶ In aquis multis adduxerũt te remiges tui. Supra remiges tyriæ ciuitatis sidonios legim⁹ & aradios: ꝙrũ alteri uenatores, alteri interpretanẽ deponentes. Venant em eorũ animas, quos inter sæculi hui⁹ fluctus suo ducũt arbitrio, & non ad excelsa subleuant, sed in profunda demergunt: nec imitãtur eos qui usq; ad matutinã uigiliam nauigantes, fregerunt insanos maris fluctus, & dominum saluatorem

F suscipere meruerunt: statimq; tali uectore & comite peruenerunt ad portum quietis. De quo in euange-

Matth.14.c lio plenius scribitur. d ¶ Ventus auster contriuit te in corde maris. Omnes diuitiæ tyri, austro flante dispereunt: qui significãtius hebraice קָדִים, græce καύσων, interpretatur: quem nos in uentum urẽtem transferre possumus. De quo

ps.120.b dicebat sanctus Dauid: Per diẽ sol nõ uret te, neq; luna p noctem. Hoc uento Iacob exustus erat: & tamen non contritus

Gen.31.f dum loquitur: Fui per diem exustus æstu & gelu nostris. Illi quoq; qui ab hora prima conducti sunt: totius diei calorem & estus tulerunt, & tamen accipiunt denarium: quia exusti

Can.1.b sunt & non contriti. Vnde & sponsa dicit in cantico: Nigra sum sed formosa, quia despexit me sol: siue ut melius in hebraico continetur, decolorauit me sol. e ¶ Diuitiæ tuæ ꝛ thesauri tui ꝛ multiplex instrumentũ tuũ. Multi ita legũt: In corde maris diuitiæ tuæ & thesauri tui, & multiplex instrumentũ tuum: ut omnes tyri diuitiæ & thesauri, uniuersaq; substantia in corde maris sit posita, & sæculi fluctibus obruatur: nihilq; habeant stabile habitatores eius atq; per-

Luc.12.c petuum: impleto illo euangelico: Stulte, hac nocte auferent animam tuam a te: quæ autem præparasti cuius erunt? Et il-

1.Timo.6.b lo apostolico: Qui uolunt diuites fieri, incidunt in temptationem & muscipulas multas, & trahuntur in profundum. Manifesta est historia: & propterea singulis pene uersiculis, breues sententiolas coaptamus. Iam enim ad finem libri festinat oratio. f ¶ Nautæ siue remiges tui ꝛ gubernatores tui qui tenebant suppellectilem tuã ꝛc. Remiges siue nautas urbis tyriæ, sidonios legimus & aradios, de quibus iam dictum est: & iuxta æditionem Lxx. cõsiliarios bybli, quæ he-

f braice appellatur גֶּבַל: uiros quoq; bellatores eius persas, lydos, & libyas: qui oẽs cadent, & esse nihili monstrabuntur cum ceciderit tyrus, & uniuersa gloria eius finem habuerit ruinarum. Multitudinẽ autem quã cõmixtionem Lxx. transtulerunt, exceptis principibus uulgus significat: qui absq; nomine dignitatũ, simili iudicio conterẽtur. Mixtaq;

a Cedrõs quoq; habebant in negociationib⁹ tuis. Naues maris: Siue ut in hebraico continetur tharsis: principes tui in
b negociatione tua. Et rẽpleta es & glorificata Siue aggra
c uata) nimis in corde maris. In aquis multis adduxe-
d runt te remiges tui. Ventus auster contriuit te in cor-
e de maris. Diuitiæ tuæ & thesauri tui, & multiplex in-
f strumẽtũ tuũ. Nautæ Siue remiges) tui & gubernatores tui qui tenebant suppellectilem tuam & populo tuo preerãt: uiriq; bellatores tui qui erant in te cum uniuersa multitudine tua quæ est in medio tui: cadent in cor-
g de maris in die ruinæ tuæ. A sonitũ clamoris gubernatorum tuorum conturbabuntur classes: & descendent de nauibus suis omnes qui tenebant remum: siue nautæ & uniuersi gubernatores maris uectoresq; & proretæ in terra stabunt: & eiulabunt super te uoce magna: & clamabunt amare: & superiacient puluerem capitibus suis, & cinere conspergentur Siue cinerem sternent sibi). Et radẽt super te caluitiũ, & accingent cilicijs, & plorabunt te in amaritudine animæ ploratu amarissimo: & assumẽt super te carmen lugubre & plangẽt te.

Quæ est ut

G ¶ A sonitu clamoris gubernatorũ tuorũ conturbabunt ꝛc. Et superiacient puluerem capitibus suis: ꝛ cinere conspergentur siue cinerem sternent sibi. Quod autem sequitur: Et radent super te caluitiũ & accingentur cilicijs: & plorabũt te in amaritudine animæ ploratu amarissimo, & assument super te carmen lugubre & plangẽt te: In Lxx. non habetur, sed de Theodotionis æditione additum est. Quando tyrus ceciderit, gubernatores illius turbabuntur, descendentq; de classib⁹: & remiges uectoresq; ac proretæ siue nautæ: & uniuersi gubernatores maris iactati fluctibus, stabili aliquando consistẽt gradu: & eiulabunt super ea uoce magna quã prius suis locupletabant mercibus: & mentis amaritudinẽ clamore signabũt: puluerem quoq; siue terram iacient super capita sua, pro terrenis operibus agentes pœnitentiam. Et cinere conspergẽtur uel uitulæ iuxta legem, ut

H purificentur: uel certe substernent cinerẽ sibi, iuxta illud qđ dicitur ad hierusalem: Sparge terram super caput tuum, & cinerem substerne tibi & fac planctum. Et in euangelio scriptum est: Si in tyro & sidone facta essent signa hæc olim in sacco & cinere egissent pœnitentiam. Et psalmista dicit: Cinerem quasi panem manducaui. Radentq; super tyro caput, & facient caluitium: quod in luctu fieri solet, eo tempore quo magnitudo doloris omnem excluserit læticiam. Apostolorum uero capilli numerati erãt: quia crinem suum instar naçarenorum domino consecrarãt. Et Samson ꝛ diu crines habuit, possedit fortitudinem: ablata uero cæsarie, captus est ab allophylis. Quando autem dicitur, & accingentur cilicijs: uetus lumborum libido damnatur: ut qui uixerant in delitijs, postea pœnitentes uiuant in austeritate atq; duritia. Niniuitæ habuere saccos. Et iterum ad hierusalem dicitur: Plange ad me quasi sponsa accincta cilitio super uirum suum uirginalem. Et plorabunt te inquit in amaritudine animæ ploratu amarissimo. Melius est enim ingredi in domum luctus, ꝙm in domum conuiuij: ut plangant tyrum & carmen lugubre congeminent: qđ sequẽs scriptura subiungit. Vt autẽ sciamus profectum esse eorũ qui plangunt ruentẽ, & qui prius in maris corde & in medio illius uersabanẽ, ꝓphetæ nos doceat exemplũ: qui & ipse plangere iubetur tyrũ: ut expleto tẽpore pœnitẽtiæ, restituaẽ in antiquũ statum & assumpta cithara dño ꝓsonet. Lege Esaiam. Quidã ridicule, sed tñ qđ legimus est dicendũ: gubernatores episcopos hæreticoꝝ, cõsiliatores præsbyteros, ꝓpetas archidiaconos, remiges atq; nautas, diaconos interpretantur: uectores ꝩo ad cunctũ populũ referunt: ꝙ si addidissent nauclerũ diabolũ, ĩplessent tragœdiã. Qui oẽs eiulabũt pariter & flebunt amarissime & agẽt pœnitentiã, postq; naufragiũ senserint nauis suæ & in terra steterint: oẽmq; decorẽ falsi nominis sciẽtiæ amiserint: & pro gaudio atq; læticia, in cordis amaritudine pœnitentiam mœrore signauerint.

Nu.19.b

Hiere.4.g

Luc.10.c

ps.101.b

Matth.11.c

Luc.4.c

Iudicum.16

Ione.3.b

Ioel.2.b

Eccl.7.a

Quæ est ut

D

a Quę est vt Tyrus quę obmutuit ꝛc. Gubernatores, remiges, proretæ, atq; uectores, in planctu Tyri ista memorabunt: quæ alia ciuitatũ ita cõticuit, ut loquẽdi fiduciam nõ haberet: & audiret illud euangelicũ: Tace, & obmutesce. Et de psalmis: Peccatori autem dixit deus: Quare tu enarras iusticias meas: & assumis testamẽtum meũ per os tuũ? Quantis mercib⁹ o Tyre ditata es? Et quid tanto labore quæsisti, ut dieb⁹ ac noctib⁹ peritura naufragio cõgregares? Implesti qdẽ pp̃os multos: & opib⁹ tuis locupletasti reges: de quibus scriptum est: Astiterunt reges terræ: & principes cõuenerunt in unũ: aduersus dñm & aduersus Christum eius. Sed nunc cõtrita es in mari, & in aquarum profundis: iuxta illud qđ de Pharaone scriptum est: Currus Pharaonis, & fortitudinem eius proiecit in mare. Qui dimersus est in profundũ quasi lapis: & dicere poterat: Veni in profundum maris: & tẽpestas demersit me: Omnes insulæ uel habitatores insularum: quæ sæculi huius fluctib⁹ uerberanẽ, stupebunt super te: & reges earũ tẽpestate perculsi, sentient interitũ suũ: imitanteq; uocẽ colubri, sibilabunt & dicent: Ad nihilum deducta es, siue facta perditio es: ut nõ naturã perditionis habueris, sed uoluntatẽ. Et nõ eris. Qđ si hucusq; dixisset, magna quæstio nasceret: quõ nõ esset, quã nunc uidemus extructam. Sed ex eo qđ sequit: Vsq; in sæculũ, unius sæculi tempus ostendit: qđ iuxta ætatem hominis annorũ septuaginta circulo supputat. Siue non eris deo, dicẽte Apostolo: Qui uocauit ea quæ nõ erant. Et Esaia propheta: Ecce confundent & erubescẽt omnes aduersarij tui: Erunt eñ quasi nõ sint. Et Hester iuxta Lxx. interpretes: Ne tradas sceptrũ tuum his qui nõ sunt. Et in psalmo: Dimitte mihi ut refrigerer prius q̃ abeam: & amplius nõ ero. Quæ testimonia q̃ sensu accipienda sint, supra diximus. Quia autẽ hæc ad hæreticorũ possum⁹ referre psonã: q in cõtritione Tyri atq; naufragio, sentiẽt errorẽ suũ: & in medio maris positi, liberare suas aias cõcupiscẽt: plangẽtq; male diuitias congregatas, quib⁹ multos ditauerant reges: patriarchas uidelicet suos, & uulgus ignobile: quorum opes in medio corruẽt mari. Habitatores q̃q; omniũ insularũ (si tñ uoluerim⁹ ad bonã partẽ referre quæ dicta sunt) obstupescẽt sup cõtritione Tyri, & reges insularũ oĩm: uel ipsi q̃si tẽpestate perculsi, mutabũt uultus: uel certe cordis mœrorẽ fletu & lachrymis indicabũt: stuporisq; magnitudinẽ, admiratione & sibilo testabunt: quõ nihili facta sit & perierit, quæ salutẽ multis gentib⁹ p̃mittebat. Et ultra non erit, nequaq; certo tpe ut εἰς τὸν αἰῶνα interpretemur in sæculo, sed in perpetuũ: quia idem sermo utrumq; significat.

Ps. 49. c
Mar. 4. c
Ibi. 44. c
Exo. 15. a
Ps. 68. a
Ibi. 14. b

a Quæ est ut Tyrus, quæ obmutuit Siue conticuit) in medio maris? Qđ in Lxx. nõ habet. Quæ in exitu negociationum tuarũ: Siue quã inueniſti mercedẽ) de mari, implesti populos multos. In multitudine diuitiarũ tuarũ: & populorũ ditasti reges multos. Nunc cõtrita es a mari Siue in mari): in profundis aquarũ opes tuæ Siue negociatio tua): & omnis multitudo tua quæ erat in medio tui, ceciderũt. Vniuersi habitatores insularũ obstupuerunt Siue cõtriti sunt) super te: & reges earũ omnes tempestate perculsi Siue uersi) in amentiam, mutauerũt uultus Vel fleuerũt). Negociatores gentiũ Siue populorũ) sibilauerũt sup te: ad nihilũ deducta es Siue facta perditio es): & nõ eris ultra usq; in sæculũ Siue in perpetuũ).

Commentarij octaui in Ezechielem prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN NONVM COMMENTARIORVM EZECHIELIS AD EVSTOCHIVM PROEMIVM.

CONsequens erat filia Eustochiũ: ut prophetiã Tyri & principis Tyri, uno uolumine cõprehenderẽ: & tam locis q̃ uaticinatione cõiunctos, nequaq; librorũ ordine separarẽ. Sed quia plura sunt quæ dicunt, & modũ prolixitatis excedunt: ideo in nonũ librũ dilata est explanatio: quã orationib⁹ tuis omniũq; sanctorũ, ad calcẽ credim⁹ peruenturã: ut cõtra Pharaonẽ quoq; & uniuersam ægyptũ, quæ in Ezechiel scripta sunt, differamus. Quæ & ipsa nobis longitudine sui, in librũ decimũ diuidenda sunt: quo & uoluminũ inter se mensura seruet: & diuisus dictantis scribentisq; & legentis labor respiret in partibus.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN EZECHIELEM PROPHETAM LIBER NONVS.

ET factus est sermo domini ad me dicens: Fili hominis, dic principi Tyri: hęc dicit dominus deꝰ ꝛc.

Vbicunq; iuxta Lxx. scđo ponit, dñs, dñs: primum nomẽ Tetragrãmaton est: qđ proprie ad deũ pertinet, & ineffabile dicitur: secundũ cõmune, qđ sæpe in hoib⁹ inuenitur. Quõ aũt Tyriæ urbis

a ET factus est sermo dñi ad me dicens: Fili hois, dic principi Tyri: hæc dicit dominꝰ deus: Eo q̃ eleuatũ est cor tuum, & dixisti: Deus ego sum, & in cathedra dei sedi in corde maris: cum sis homo

ET factus est sermo dñi ad me dicens: Et tu fili hominis, dic principi Tyri: hæc dicit dñs deꝰ: Pro eo q̃ exaltatũ est cor tuũ, & dixisti: Deꝰ ego sum, habitationẽ dei habitaui in corde maris: tu autẽ sub figura nauis, primum diuitiæ, deinde ruina planctusq; descriptꝰ est: sic ad principẽ Tyri primũ sermo fit, pphetalis, q̃ erectus sit p superbiã: nec bñ abusus opib⁹ q̃s habebat: deinde luctus & lamẽtatio, de quãtis bonis ad mala quãta ꝓuenerit. Primũ igit prima dicẽda sunt. Scriptũ est in Esaia ad regẽ babylonis Nabuchodonosor, qđ se dei potẽtiæ coequarit: & in tantã elatꝰ sit arrogantiã: ut auderet dicere: Sup sidera cœli ascẽdam, & ero similis altissimo. Præcipitatusq; de solio, meruit audire: Quõ cecidit lucifer, q̃ mane oriebat? Et de Pharaone in hoc eodẽ pphęta: Mea sunt flu-

Esa. 14. d
Ibidem
Infra. 29. d

E mina,& ego feci ea. Et de principe Tyri, qꝝ elato corde dixerit arroganter: Deus ego sum,& in cathedra dei sedi: siue in habitaculo dei habitaui: cum sit homo, & non deus. Quæ quamꝯ uideanť uires humanæ fragilitatis excedere: & nō tam hominū uerba esse qꝝ insanientiū dæmonū: tamen Hyperbolen debemꝰ accipere: qꝝ instantū intumuerint & nescierint mēsurā suā: ut elati fœlicitate sæculi & regni potentia, dū præsentia bona putāt esse perpetua, hoīes se esse nescierint: & æternū sibi imperiū uindicarint. Licet sub typo, principū, regum, & singularum urbium, uel prouinciarum, potestates aduersariæ demonstrentť: de quibꝰ scribit & apłus
Ephe.6.b Paulus: Nō est nobis pugna aduersus carnē & sanguinem: sed contra principes & potestates rectoresqꝫ tenebrarum istarū, & spiritualia nequitiæ in cœlestibus. Et in alio loco:
1.Co.2.b Sapientiam loquimur inter perfectos. Sapientiam uero non mūdi huius neqꝫ principum sæculi istiꝰ, qui destruunť. Et iterum de sapiētia disputans,
F Ibidem ait: quā nullus de principibus huius mundi cognouit: Si enim cognouissent, nūqꝫ dñm gloriæ crucifixissent. In Danielis q̄q; ꝓphetia perspicue legitur:
Dañ.10.c Princeps israelitici populi Michael: & princeps græciæ, princepsqꝫ persarum. Et Moyses apertius scribit in Deuteronomiō cātico:
Deu.32.a Quādo diuidebat altissimus gētes, & disseminabat filios Adam: cōstituit terminos nationum iuxta numerū angelorum dei: siue ut melius habetur in hebraico, iuxta numerū filiorū israel. Et facta est pars domini populus eius, Iacob funiculus hæreditatis eius israel. Nec mirabimur in parte contraria pessimos reges in typo præuaricatorū præcedere principū: cum optimos reges Dauid, & Salomonem, & Iosiam, & patriarchas, ac ꝓphetas in figura dñi saluatoris præcessisse docea-
a mus. Igitť iuxta utrāqꝫ intelligētiā, regū pariter superborꝫ & apostatarū principū, quæ scripta sunt, differamꝰ. Ait ergo: Licet in medio maris & insulæ tenearis angustijs, plus dicam, cum sis homo, & humanæ carnis fragilitate circundatus: rumore cordis elatus, in solio dei, in cœlis te habitare arbitratus es. Simulqꝫ quia tactas sapientiam, intantum ut regni tui homines, Salomonem ænigmatibus prouocarēt:

HEB. homo, & nō deus: & dedisti cor tuum quasi cor dei: ecce sapiētior es tu Daniele? Omne secretū non est absconditū a te. In sapientia & prudētia tua fecisti tibi fortitudinē: & acquisisti aurum & argentū in thesauris tuis. In multitudine sapientiæ tuæ: & in negociatione tua multipli casti tibi fortitudinē: & elevatū est cor tuū in robore tuo. Propterea hæc dicit dominus: Eo qꝫ eleuatum est cor tuū quasi cor dei: Idcirco ecce ego adducam super te alienos robustissimos gentiū: & nudabunt gladios suos sup pulchritudinem sapientiæ tuæ: & polluent decorē tuum. Interficient & tradent te, & morieris in interitu occisorum in corde maris. Nunquid dicēs loqueris: Deus ego sum corā interficientibus te: cū sis homo & non deus, in manu occidentiū te? Morte incircumcisorū morieris in manu alienorum: quia ego locutꝰ sum ait dñs deus. Et factus est sermo dñi ad me dicens: Fili hominis, leua planctū super regem Tyri & dices ei: hæc dicit dominꝰ deus:

Tu signaculū

SEP. tu autem es hō, & nō deus: & dedisti cor tuū q̄si cor dei: nunquid sapiētior es Daniele? Sapiētes non erudierūt te disciplina sua: nūqd in eruditiōe tua aut prudētia tua fecisti tibi fortitudinē: & fecisti aurū & argentū in thesauris tuis: aut in mltā eruditiōe tua, & negociatiōe tua mltipli casti fortitudinē tuā? Elatum ē cor tuū in fortitudine tua: propterea hæc dicit dñs deus: Quia dedisti cor tuū q̄si cor dei: ppt̄ hoc ecce ego adducā sup te alienos pestilētes de gētibꝰ: & euaginabūt gladios suos in te sup pulchritudine doctrinæ tuæ: & humiliabūt pulchritudinē tuā in pditione: & deducēt te & disponēt te: & morieris mortе uulneratorū i corde maris. Nūquid loquēs dices: Deꝰ ego sum, in cōspectu interficiētiū te? Tu aūt es hō & nō deꝰ in mltitudine uulnerātiū te. Mortibꝰ incircūcisorū morieris, in manibꝰ alienorū: qa ego locutus sum dicit adonai dñs. Et factꝰ est sermo dñi ad me dicens: Fili hois, sume planctū sup pncipē tyri, & dices ei: hæc dicit dñs deꝰ:

Tu signaculū

nunquid sapientior es Daniele, qui dei gratia uicit omnes magos & hariolos: & nunc in babylone sapientissimus est? Siue ita intelligendum: Etiam sapientior sis Daniele, qui omnium confessione sapientissimus est: & diuitiarum ac potentiæ magnitudine dei te cupias potentiæ coæquare: tñ capieris ab aduersarijs & urbe perdita, multis cōfodieris uulneribꝰ & ultra nō dices: Deꝰ ego sum: sed doctus interitu, hoīem te esse cognosces, nō deum. Sin autem uoluerimꝰ principē Tyri eandem dicere potestatem, cui a deo tradita est ipsa ciuitas siue prouincia, illud assumamus testimonium: Ego dixi dij estis: & filij excelsi omnes. Vos autem sicut homines moriemini: & sicut unus de principibus cadetis. Traditæ enim illis sunt ad regendum prouinciæ, quasi iudicibꝰ ab imperatore. Qui obliti honorem suum ex alterius iussione pendere: qualis nuper Heraclianus in Africa fuit: erecti sunt mente tyrannica contra regem & dominum suum: ut in toto orbe dispersi, sub nominibus idololatriæ, deorum sibi nomina assumerēt: & inflati superbia, in iudicium diaboli inciderent & laqueum. De quo & saluator locutus in euāgelio est: Vidi satanam quasi fulgur cadentē de cœlo.
a Et factus est sermo domini ad me dicens: Fili hominis, leua planctum super regem Tyri et dices ei: hęc dicit dñs deus ꝛc. Quia diximꝰ, qui sit princeps Tyri: & quomodo corruerit per superbiam, lamentationes eius super pristina gloria cognoscamus. Primum cōmonetur quid fuerit, ut doleat se perdidisse quod habuit. Tu inquit signaculum similitudinis:

Pro.10.c Sicubus

Luc.10.c

iuxta illud quod proprie de saluatore dicit Ioannes euangelista: Hunc enim deus signauit pater. Et de hominibus: Signauit, quoniam deus uerax est. Et in psalmis: Signatum est super nos lūmē uultus tui domine. Et in alio loco: Charissimi, nunc filij dei sumus: & nec dum apparuit quid futuri sumus. Scimus qm̄ cum apparuerit, similes ei erimus. Vnde & ad deum dicit: Quis similis erit tibi? Aliud est em̄ similitudo, aliud æqualitas. Vnde sæuissima hæresis est, quæ in Christo tm̄ patris similitudinē confitetur, aufert naturam. Nos aūt in filio nō solum similitudinē dicimꝰ, sed æqualitatē.

Ioh.6.c Ibi.3.d pā.4.b 1.Ioh.3.a Deu.33.d

Propterea

Propterea enim eum persequebant Iudæi: quia non solum soluebat sabbatū, sed & æqualem se faciebat deo. Vbi autē æqualitas est, ibi eadem natura unaq; substantia. Hoc est
Gal.4.c illud quod de similitudine loquit & Apostolus: Filioli mei quos iterū parturio: donec Christus formet in uobis: ut recipiatis uidelicet similitudinē ei⁹, quā uestro uitio perdidistis. Et quia in latinis codicibus, p signaculo, resignaculū legit: dum κακοζήλως uerbum e uerbo exprimens, qui interpretat⁹ est iuxta Lxx. translationē ἀπροφράγισμα, id est, resignaculū posuit. Vnde quidam sic intelligunt, q̄ signaculum dei & figurā quæ uelut in cera mollissima expressa sit, rex Tyri resignauerit atq; perdiderit: ut pro signaculo fecerit resignaculū: nequaq̄ habens imaginem & similitudinē dei: iuxta quam & primus hō conditus est,
Gen.1.c dicēte deo: Faciamus hominē ad imaginē & similitudinē nostram. Et notandū, q̄ imago tunc facta sit tm̄, similitudo in Christi baptismate cōpleat. Et cōsequēter ei cui dictum
B est: Tu signaculū similitudinis, iungit: plenus sapiētia, perfectus decore: siue corona decoris. Vbi em̄ similitudo dei est, ibi & plenitudo sapientiæ, & perfectus decor: siue quasi diuersis floribꝰ ornata, atq; cōposita corona uirtutum, quā, pprio studio auget diligēs, dum naturæ bonum nutrit industria, & negligēs minuit: iuxta illud qd̄ in Prouerbijs sub figura mulieris pulchræ, & male moratæ dicitur:
Pro.11.c Sicut inauris in naribus porcæ, sic mulieri male moratæ pulchritudo. Sequit: In delicijs paradisi dei fuisti: p quo in hebraico habetur: in עֵדֶן: quod & geneseos narrat historia. Eden autē uertitur in delicias. Et pulchre ad distinctionem paradisum dei nominat: ut ostēdat esse & cōtrarium paradisum non dei, apud eos qui ueritatem mutant mendacio: & paradisum habere se iactant. Quo sermone demonstrat,

HEB. Tu signaculū similitudinis, plenus sapiētiæ, & perfectus decore: in delicijs paradisi dei fuisti. Omnis lapis preciosus, operimentum tuum: sardius, topaçius, & iaspis, chrysolithus, onyx, & berillus, sapphirus, carbunculus, & smaragdus. Aurū opꝰ decoris tui: & foramina tua in die qua cōditus es præparata sunt. Tu cherub extentus & protegens: & posui te in monte sancto dei. In medio lapidum ignitorum ambulasti: perfectus in uijs tuis a die conditionis tuæ: donec inuenta est iniquitas in te. In multitudine negociationis tuæ repleta sunt interiora tua iniquitate: & peccasti: & eieci te de monte dei: & perdidi te o cherub protegens de medio lapidum ignitorū. Et leuatū est cor tuum in decore tuo: perdidisti sapientiam in pulchritudine tua: in terram proieci te: ante faciem regum dedi te, ut cernerent te. In multitudine iniquitatum tuarum & iniquitate negociationis tuæ polluisti sanctificationē tuam. Producam ergo ignem de medio tui, qui comedat te: & dabo te in cinerem super terram, in conspectu omnium uidentium te. Omnes qui uiderint te in gentibus obstupescent super te. Nihili factus es: & non eris in perpetuum.

Et factus est

SEP. Tu signaculū similitudinis, plenꝰ sapiētia, & coronā decoris: in delicijs paradisi dei fuisti. Omī lapide bono circūdatꝰ es: sardio, & topaçio, & smaragdo, & carbūculo, & sapphiro, & iaspide, & argēto, & auro, & ligurio, & achate, & amethysto, & chrysolitho, & berillo, & onychino, & auro replesti thesauros tuos: & horrea tua in te: a die qua cōditꝰ es parauerūt cū cherub uncto a deo, & habitante in tabernaculo: & deduite in monte sctō dei: factus es in medio lapidum ignitorū. Fuisti imaculatꝰ in diebꝰ tuis a die q̄ creatꝰ es: donec inuētæ sunt iniqtates in te: a multitudine negociationis tuæ, replesti cellaria tua iniqtate, & peccasti: & uulneratꝰ es a mōte dei: & adduxit te cherub obumbrās de medio lapidum ignitorū. Elatum est cor tuū in decore tuo: corrupta est disciplina tua cū decore tuo. Propter multitudinē pctōrū tuorū in terram proieci te: in cōspectu regū dedi te, ut dehonestareris. Propter multitudinē pctōrū tuorū, & iniqtates negociationis tuæ cōtaminauit sancta tua. Et educā ignē in medio tui, hic deuorabit te. Et dabo te in cinerē sup terrā in cōspectu oīm uidētiū te: & oēs q̄ nouerūt te in gētibꝰ, cōtristabunt sup te. Perditio factꝰ es: & nō eris ultra i sæculū.

Et factus est

C

nequaq̄ hominē esse de quo scribit: sed contrariā fortitudinem, quæ quondā in dei paradiso cōmorata sit: licet Iudæi hoc per τρόπον, qui appellat ὑπερβολή, de Hiram rege Tyri existiment, pphetari. Cui autē dicit: In delicijs paradisi dei fuisti, siue factus es: qd habuerit, ostendit: quid ue perdiderit. Porro qd̄ habitationi paradisi copulat, omnis lapis preciosus operimētum tuū, siue colligatio tua, & circūdatio, sardius, topaçiꝰ, & iaspis, chrysolithus, & onyx, & berillus, sapphirus, & carbūculus, & smaragdus: siue ut in Lxx. diuerso ordine nominibusq; alijs, duodecim lapides continent: Hoc obseruandum est, non omni lapide precioso regē Tyri fuisse circundatum, siue opertū: & ut Symmachus transtulit, uinctum atq; cōstrictum: sed omnē lapidē quē habuit princeps Tyri, fuisse preciosum. Alioquin mīti sunt precios lapides, quos in præsenti loco scriptura nō noīat: chalcedonius, sardonix, chrysoprasus, hiacynthus: crystallus quoq; & precioſſimū margaritū. Sed & Aquila & Symmachus ac Theodotio in præsenti loco multum inter se, & Lxx. interpretes: non solum ordine, sed & numero discrepant atq; nominibus. In Apocalypsi quoq; Ioannis, ubi de
Apoc.21.c uiuis lapidibus hierusalem extructa memoratur: paululum in extremis partibꝰ ordine cōmutato, idē in fundamētis eius ponunt lapides: ita ut portæ illius crystalli lumīe scribant ædificatæ. Sed & in pectore pōtificis, p
Exo.28.b quatuor ordines in rationali, idē lapides describunt: & in humeris eius duo lapides onychini: in quibus duodecim patriarcharum scripta sunt noīa: ḡs uerus pōtifex, de q̄
ps.109 scriptū est: Tu es sacerdos in æternum, secūm ordinē Melchisedek, portat in pectore, portat in humeris: ut in duodecim lapidibus apl̄orū numerū, & in duobus utriusq; testamēti sacramēta demōstret: q̄rū unꝰ Ioannes euangelista

Ioh.15.c euangelista recubuit in pectore eius: ut hauriret fluenta sa/
Ibi 1 pientiæ: & posset dicere: In principio erat uerbum: & uerbū
E erat apud deum: & deus erat uerbum: hoc erat in principio
apud deum. Isti sunt uiui lapides, de quibus ædificaē eccle/
1.Pe.2.a sia: & de quib⁹ scribit apostolus Petrus: Si credidistis, quia
suauis est dñs: ad quē accedentes lapidē uiuentē, ab homini
bus quidē reprobatū: a deo autē electū, honorabilē: & ipsi
sicut lapides uiuentes ædificamini domus spirituales in sa/
cerdotiū sanctū, offerre spirituales uictimas placētes deo p
Esa.28.d Iesum Christū: quoniā dicit scriptura: Ecce ponam in sion
lapidē angularē, electum, precio sum: & qui credit in eo, nō
cōfundet. Sup quo & uas electionis pari uoce cōsentit di/
Ephe.2.d cens: Superædificati in fundamēto aplorum & ꝓphetarū,
ipso angulari lapide Christo Iesu dño nostro: in quo omnis
ædificatio cōstructa, crescit in templū sanctū dei. Hi sunt la/
Za.9.d pides de quibus & in alio loco legimus: Lapides sancti uol
uuntur super terrā instar rotarū, paululū tangētes humū: &
uolubilitate sua ad cœlestia festinantes. De quib⁹ & scriptu
Esa.54.c ra cōmemorat: Ecce ego præparo carbunculū lapidē tuū: &
fundamēta tua sapphirū: & ponam propugnacula tua iaspi
dem: & portas tuas lapide crystallo: & murū tuū lapidibus
electis: & omnes filios tuos doctos a deo: & in multa pace
filios tuos: & in iusticia ædificaberis. Sup quo quid nobis
uideret, in eiusdem ꝓphetæ explanationibus diximus. De
huiuscemodi lapidib⁹ & uicesimus psalmus canit: Dñe in
uirtute tua lætabit rex: & super salutare tuū exultabit uæhe/
menter. Desyderiū animæ eius tribuisti ei: & uoluntate la/
biorū eius non fraudasti eum. Quoniā præueniisti eum in
bñdictionib⁹ dulcedinis: posuisti in capite eius coronā de
lapide precioso. Istæ sunt margaritæ ꝓphetarū & aplorum:
Matth.13.f quæ cōparatione Christi, omnes uenundant in euangelio:
ut ematur preciosissimū margaritū: & lapis de q̄ Zacharias
Zach.3.&.4 scribit: ꝙ septē habeat oculos. i. septē gratias spiritussancti.
1.Co.3.c Lege Esaiam. Et ponit ꝓ apostolū Paulū in fundamēto ec/
clesiæ: sup quo ædificent aurū, argentū, & lapides precios:
Quorū colores atq; naturas & efficiētias singulorū: nō est
F huius temporis differere, sed ꝓpriū uolumē desyderant: ita
ut in Ezechiel, & in Exodo, & in Apocalypsi, & in Esaia, sibi
omnes lapides & lapidū ordines cōparati, magnā & legēti
& differenti faciant quæstionē. Super quibus & uir sanctus
Epiphanius episcopus, propriū uolumē mihi præsens tradi
dit. Et tricesimusseptimus liber Plinij secundi, naturalis hi/
storiæ, post multiplicē omniū rerū scientiā, de gemmis & la/
pidibus disputat: Ad quorū noticiā, diligēs a nobis mitten
dus est lector. Porro Symmachi interpretatio, istum princi/
pem Tyri, quasi precio sissimū monile lapidibus scribit esse
distinctum. Denicq; auri tympanū uocat: in quo infixi sint
lapides. Vnde & iuxta hebraicū sequit: Aurū opus decoris
tui: & foramina tua in die qua conditus es, præparata sunt.
Pro quo posuere Lxx. Auro replesti thesauros tuos & apo/
thecas tuas, ad sensum mentēq; referētes: ꝙ cogitatio eius,
diuinis patuerit sacramētis: & cōgregauerit sibi diuitias spi
Matth.6.c rituales: de quibus dñs præcepit: Thesauriçate uobis the/
sauros in cœlo: ubi nec erugo, nec tinea demolitur: nec fu/
Ibidem res effodiunt & furantur. Vbi est em̄ thesaurus tuus, ibi est
& cor tuū. Iste est thesaurus absc̄ditus: de q̄ & in euangelio
Ibi. 13. f loquit: Simile est regnū cœlorū thesauro absc̄dito in agro:
quē qui inuenerit, absc̄dit: & præ gaudio suo uadit & uen/
dit omnia quæ habet, & emit agrū illū. Apothecæ autē sunt
Deu.28. a siue horrea: de quib⁹ in alio loco scriptū est: Benedictæ apo
thecæ tuæ & reliquiæ tuæ. Post hæc dicitur iuxta hebraicū:
Tu cherub extentus & protegēs, subaudit arcam dei & pro
piciatoriū: uel iuxta Lxx. qd ipse cum cherub unctus sit &
creatus. Ex quo ostendit ad hominē urbis Tyriæ principē
hoc pertinere nō posse: sed ad sanctā quondā & præcipuam
fortitudinē, quæ urbis Tyriæ princeps posita sit. Et posui te
(inquit) in monte sancto dei: haud dubiū quin paradisum
2.Co.12.a significet: ad quē post cœlū tertiū Paulus aplus raptū esse
se dicit. Cherub autē genere masculino, numero singulari &
plurali dicunt cherubim, qui interpretant scientiæ multitu
do: super quib⁹ requiescit, & sedet deus: & hoc curru utitur,
ps.79.a dicēte ꝓpheta ad eū: Qui sedes sup cherubim, manifestare.
Ibi. 17. b Et in alio loco: Ascēdit super cherubim & uolauit: uolauit
sup pēnas uentorū. Iste autē cherub, siue creatus cū cherub,
extentus & protegēs sacramēta, positus est in monte sancto G
dei: de quo crebro diximus. Et Paulus apostolus loquit, si
quis tamē ad Hebræos epistolā suscipit: Accessistis ad sion Hebr.12.d
montē & ciuitatē dei uiuētis hierusalē cœlestem, & milia an
gelorū. Vel certe mons sanctus dei, paradisus (ut diximus)
intelligēdus est. Ambulauit quoq; in medio ignitorū lapi/
dum: de quib⁹ scriptū est: Qui facit angelos suos spiritus: ps.103.a
& ministros suos ignē urentē. Et nō solum deus qui uocat
ignis cōsumens, fœnum, ligna, stipulamq; cōsumat: sed & Deu.4.d
angeli qui uocant igniti lapides, spirituq; feruentes. Vnde
& dñs: Ignē (inquit) ueni mittere super terrā: & quā uolo ut Luc.12.d
ardeat. Quodq; sequitur: Perfectus in uijs tuis a die condi
tionis tuæ: ꝓ quo posuere Lxx. Fuisti immaculatus in die/
bus tuis a die qua conditus es, donec inuenta est iniquitas
in te: ostendit omnē creaturā bonā a deo cōditam, & perfe/
ctam habuisse uirtutē: & per hoc principē quoq; Tyri fuisse
immaculatū: ut deinceps macula non naturæ sit, sed uolun
tatis. Donec inuenta est iniquitas in te. Inuenta a deo, quæ
in thesauris pectoris tui ꝓ superbiā & abusionē potestatis
quā acceperas, tenebat incluſa. In multitudine quoq; nego
ciationis eius repleta sunt interiora illius, siue cellaria iniqui
tate. Dum em̄ multa conquirit: & non est cōtentus scientia
quā acceperat, nec potestate cui præpositus erat: repleuit cel
laria & interiora pectoris sui: ut saturatus & incrassatus cal/
citraret cōtra creatorē suū. Manducauit em̄ Iacob, & satura/
tus est: & recalcitrauit dilectus: incrassatus & impinguatus Deu.32.b
& dilatat⁹: & dereliquit deum qui fecerat eum. Et de corde
procedunt cogitationes pessimæ: propter quas dicit deus:
Peccasti, & eieci te de monte dei, siue uulneratus es a monte
dei: qd legentes, timere cōpellimur. Si em̄ cherub extentus
& protegens positus in monte sancto dei: & in medio igni/
torum lapidū perfectus & immaculatus, propter multitudi
nem negociationis repleuit interiora sua iniquitate: & pec/
cauit, & eiectus est de monte dei, hoc est, de habitatione pa/
radisi: siue uulneratus a monte dei, qui perspicue Christus
intelligitur: aut certe in monte dei constitutus & habitans, H
a semetipso uulneratus est: & conscientiæ cōpunctus malo,
dum se intelligit habitatione montis indignū, quid de no/
bis existimandū est: Propter quod dicitur ei: Et perdidi te o
cherub, protegens de medio lapidum ignitorū: ut nequaq;
inter ignitos lapides consisteres, sed perires. O ipse cherub,
siue cherubim qui te protegebat: eduxi te de medio lapidū
ignitorū: iuxta illud qd & de Adam scriptū est: Eiecit Adā, Gen.3.d
& cōstituit eum contra paradisum deliciarū. Causasq; red/
dit, cur eductus sit siue proiectus de medio lapidum ignito
rum. Eleuatū est em̄ cor tuū in decore tuo: dum tuū putas
esse qd dei est. Vnde & Apostolus, stimulum carnis & an/ 2.Co.12.b
gelum satanæ accepisse se dicit, qui eum collaphiçaret, ne re
uelationū magnitudine superbiret: & in iudiciū incideret
diaboli. Et idcirco corrupta est (inquit) doctrina tua cū de/
core tuo, siue perdidisti sapiētiā tuam in decore tuo: ut dum
plus uis esse, q̄ cōditus es: & magis sapere, q̄ a deo accepe/
ras: etiam id perderes qd habebas: & ꝓ pulchritudine atq;
doctrina, deformitas te & stulticia possideret. Vnde in terrā
proiectus es, qui ante habitabas in monte dei. De q̄ & Esaias Esa.14.c
scribit: Quō cecidit lucifer qui mane oriebat? Et saluator Luc.10.c
in euāgelio: Videbā (inquit) satanā quasi fulgur de cœlo ca/
dentē. Qd & Hieremias loquit ad hierusalē: Quō obscu/ Treno.2.a
rauit dom⁹ in ira sua filiam sion: proiecit de cœlo in terrā
gloriam israel? Proiectus es autem in conspectu omnium
regum, ut tuo terrerentur exemplo: uel bonorum regum,
quorum cor in manu dei est: uel malorum, quorum regna Pro.21.a
ostendit diabolus saluatori: qui occurrerūt regi babylonio, Matt.4.c
dicentes: Et tu captus es sicut nos: atq; inter nos reputatus
es. Quamobrem & polluit sanctificationem suam quam
habuerat, quando habitabat in monte: & conuersabatur in
medio ignitorum lapidum. Sequitur: Producam ignem de
medio tui qui deuoret te. Istum ignem in Tyri regis corde
succenderat ille cuius ignita sunt iacula: & de quo scriptum
est: Omnes adulterantes, quasi clibanus corda eorū. De q̄ Osee.7.a
igne loquit & Esaias: Ambulate in lumine ignis uestri: & in Esa.50.d
flāma quā succēdistis; ut foras egrediēs, deuoret possidētē:

iuxta illud

Eſa.13.g et.5.f iuxta illud qđ in eodē Eſaia ſcriptū eſt: Deuorauit ſicut fœnum materiā. In die illa extinguent montes, & colles, & ſaltus: & deuorabit ab anima uſq; ad carnes. Hunc ignem qui
A Leui.10.a alienus appellatur, Nadab & Abiu ad altare domini obtulerant: & idcirco diuino igne cōſumpti ſunt. Vnde & Moy-
Ibidem ſes ait: Hoc eſt uerbū quod dixit dominꝰ: in his qui appropinquāt mihi, ſctificabor. Sanctificatio autē dei eſt, pœna peccantiū. Poſt hæc dicitur: Et dabo te in cinerē: ut omnia quæ ſuperædificaſti, malæ conſcientiæ tuæ ignis abſumat. Qui cum debueras requieſcere in ſabbato: & neq; opus facere ſeruile: ligna in ſabbato collegiſti: ut haberet qđ in pectore tuo deuoraret incendiū. Perdet quoq; omnia mala opera conuertens in cinerē: ut ignis noxius penitus extinguatur: ut omnes conſpiciant & obſtupeſcant periſſe regē Tyrium: & nihili factū eſſe: non in multis ſæculis, ſed in uno: uel certe in perpetuū: ut impleatur illud qđ ſcriptū eſt: Non parcā tibi: & non miſerebor.
B Solent hebræi inter cæteras fabulas ſuas & genealogias atq; interminabiles quæſtiōes, hæc contra Hiram regem Tyri dicta intelligere, cum a Salomone uſq; ad Eçechielem anni ſint plurimi: quos eo tempore homines nō uixiſſe perſpicuum eſt: & ſic pronunciare, quaſi per hyroniam prophetā ad eum loquatur: Nunquid tu es ſignaculum ſimilitudinis dei, plenus ſapiētia, & perfectus decore: tu cunctis ornatus lapidibus: tu cherub, uel creatus cum cherub: cum ecōtrario peccaueris, & in cinerē diſſoluēdus ſis? Adduntq; fabulæ ſuæ miraculum: ut contra ſcripturā, immo ſine ſcripturæ auctoritate, dicant Hiram mille uixiſſe annis. Verū hæc q̄ uiolenta ſit interpretatio, abſq; noſtro iudicio prudens lector intelligit. a ¶ Et factꝰ eſt ⁊c. et ſciēt q⁊ ego dñs deꝰ eoꝝ. Quodq; ſequitur iuxta Lxx. Et deus patrū eorū, in hebraico non habetur. Conſequenter autē poſt Tyrum, ſermo fit ad Sidonē. Vnius enim utraq; urbs prouinciæ eſt:
Matth.11.c & in euāgelio, Tyrus & Sidon pariter nominant: Si in Tyro
Ibi.15.b & Sidone factæ eſſent uirtutes, quæ factæ ſunt in te. Vnde & Chananæa cuius filia a dæmonio uexabat: quia egreſſa eſt de finibus Tyri & Sidonis: qđ poſtulauerat, impetrauit. Prædicit autem ſermo diuinus, qđ a babyloniis & ipſa capienda ſit: & malorum cognoſcat pondere, q̄ ipſe ſit dominus cum iudicauerit eam: & ſanctificatus fuerit in illa: & fame eam ac peſtilentia, gladioq; cōſumpſerit: ita ut corruat in plateis illius: & nequaq; ultra ſit in offendiculum populo dei: nec eos frequenter impugnet. Cum autem hoc factum fuerit, reuertat populus iſrael, quos in diuerſas diſperſerat nationes in terram ſuam: & ſanctificetur in eis, nequaq; ut in Sidone in malam partē, ſed in bonam, cum eis miſertus fuerit: & habitauerint in terra quam dedit patri eorū Iacob: & habitauerint ſecuri, & in domino confidentes: & ædificauerint domos, & plantauerint uineas, cū ſua promiſſa compleuerit: & tunc cognoſcant quod ipſe ſit dominus: cuius promiſſa firmiſſima ſunt. Quod multi ad tempus referunt Zorobabel, Eſdræ, & Neemiæ: qñ reuerſus eſt populus iſrl & habitauit in terra Iudæa. Alij uero in ultimo tempore, & in mille annis ſperant eſſe complendum. Porro ſecundum intelligētiam ſpiritualem, hic nobis ſenſus uidetur. Sidonij interpretantur uenatores: de quibus & in pſalmis ſcriptum
C eſt: Anima noſtra ſicut paſſer erepta eſt de laqueo uenātium. Et in Prouerbijs: Oculus meretricis, laqueus eſt peccatoris. Sunt autē & in bonam partē his cōtrarij uenatores: De quibus ſcribit & Hieremias: Ecce ego mittam piſcatores & uenatores, qui uenent uos de omni colle & monte: quos & dñs mittit ad piſcandum: & facit eos de piſcatoribus piſcium, piſcatores hominum. Vnde & uiculus Petri & Andreæ hoc appellat uocabulo. Bethſaida enim in lingua noſtra interpretatur, domus uenatorum. Aduerſum hos igitur peſſimos uenatores, dei ſermo dirigitur: & imperat pphetæ, ut ponat ſiue obfirmet faciē ſuam contra Sidonem: & nequaq; fluctuet oīi uento doctrinæ: ſed in ueritate conſiſtens, interficiat uenatores. Quæ ſunt ergo quæ Sidoni dñs cōminat? Ecce ego ad
D te ipſe ueniam: & glorificabor in te, cū te interfecero: & ſciēt oēs qui uixerint quod ego ſum dñs, cum tibi reddidero quæ mereris: mittamq; peſtilentiam & ſanguinē in plateas tuas. Rectaq; plateæ dicunt Sidonis. Lata enim & ſpacioſa uia eſt quæ ducit ad mortē. Et corruent interfecti qui male ſteterant gladio per circuitū: illo gladio quē uenit dominus mittere ſuper terram, ut male iuncta diſſocient: & ſciant qui remanſerint, q̄ ipſe ſit dominus. Cumq; illic ceſſauerit, nequaq; ultra erit offendiculū amaritudinis: & ſpina doloris compungens & uulnerans populum dei. Omnia autē hæc dicuntur contra aduerſarias poteſtates, qđ in extremo tempore deleant: & ſit æterna ſecuritas, quando congregauerit dominus domū iſrael, eos qui ſenſu cernunt deum: & ſanctificatus fuerit in eis: & complebit illud quod ſcriptū eſt: Sancti eſtote, quoniam ego ſanctus ſum. Et habitauerint in terra ſua. De qua & alibi legimus: Credo uidere bona domini in terra uiuentium. Quam dederat Iacob, qui priorē ſupplantauerat fratrē: & primitiua eius meruerat accipere. Et habitabunt in ea ſecuri, ſiue in ſpe: & ædificabunt domos, plantabuntq; uineas: & habitabunt ſecundo in ſpe: iuxta illud quod legit in Eſaia: Qui ablactati eſtis a lacte: qui abſtracti ab ubere, tribulationem ſuper tribulationem, expectate, & ſpem ſuper ſpem. Edificabunt autem domos, quas & in euangelio ædificat: qui non ſuper arenam, ſed ſuper petram fundamēta conſtituit. De quibus ſcriptum eſt: Niſi dominus ædificauerit domū: in uanum laborauerunt qui ædificant eam. Et in Exodo iuxta Lxx. Quia timebant obſtetrices dominum, fecerūt ſibi domos: & multa huiuſmodi. Cum autē fecerit dominus iudicium contra eos qui aduerſantur, ſiue cōtumelijs afficiunt iſrael in circuitu: tunc omnis creatura cognoſcet q̄ ipſe ſit dñs: cuius uera iudicia ſunt: & iuſtificata in ſemetipſis. ¶ Ca. XXIX

Eſa.60.c

Matth.7.d

Pſ.126.a

Exo.1.d

In anno

E In anno decimo ꝛc. Post ſidonē, quæ & ipſa in phenicis littore conſtituta eſt, ſermo fit ad ꝓphetā decimo anno captiuitatis regis Ioakim, & duodecimo mēſe, & una die menſis: ut ponat faciē ſuam, ſiue obfirmet cōtra Pharaonē regē ægypti: & loquaē de eo, & de uniuerſa ægypto, ſiue ad omnē ægyptū: ex alia eē parte Iudææ in eodem littore conſtituta ægypti ꝓuincia eſt: & quæ illi uentura ſint, ꝓphetet. Sin aūt oportet de numeris aliquid dicere, quē locū habeat inter decē dies una. Vnde & in principio Geneſeos nō eſt dictū: Factū eſt ueſpere & mane dies prima, ſed una: ut eandem diē reuolui ſemꝑ doceat. Eundē ordinē inter decem decadas, hoc eſt, centenariū numerū decimus numerus poſſidebit: qđ ad uictimā agn⁹ aſſumiē, ut immoleē die quartadecima: atꝙ hoc modo uſꝙ ad mille & decem milia, & centū milia, & ultra ꝑ decadas ſuas numerorū ordo procedit. Poſt decimū autē annū, mēſis duodecimus poniē: ut perfectus duodecim ꝓpoſtolorū ac ꝓphetarū (qui in uno uolumine cōtinenē) numerus demonſtreē. Porro iuxta Lxx. decimus menſis qui hebraice appellatur טֵבֵת: & apud ægyptios, ϯυβί: apud rhomanos, ianuarius dicitē: eo ꝙ apud illos anni ſit ianua: oīm calore ſublato, hiberni frigoris continet principatū. Hoc de numeris dixiſſe ſufficiat. Cæterū illud uel maxie requirēdū eſt: utrū ipſe ſit Pharao q in Exodo, & Eſaia, & Hieremia, & Eçechiel, multiſꝙ aliīs in locis, & in cāticocanticorū noīaē: Equitatui meo in curribꝰ Pharaonis aſſimilaui te proxima mea, an alius atꝙ alius? Videturꝙ mihi non eſſe unus, ſed apud ægyptios hoc uocabulo demonſtrari regiā dignitatē: ſicut apud rhomanos, cæſares & Auguſti reges eorū appellanē a primo Caio cæſare, & ſecūdo adoptiuo eius Octauiano: qui poſtea Auguſtus eſt noīatus: & apud Syros, Anthiochi: apud Perſas, Arſacide: apud Philiſtim, Abimelech: & poſt Alexandrū in ægypto Ptolomæi, uſꝙ ad Cleopatram: qua uicta apud Actium, ægyptus rhomana eſt facta ꝓuincia. Ergo in præſentiarū aduerſum unū quēlibet regū ægypti, ſermo fit dñi: qui interpretaē διασκεδάσης, interfector uidelicet & lacerator: & gladio cuncta cōcidens & diuidēs: Qđ iuxta myſticos intellectus referēdū eſt ad eā poteſtatē, cui ſubiecta eſt ægyptus. Nunꝙ eē hō auderet dicere: mea ſunt flumina, & ego feci illa: nec draco appellareē magn⁹, & ſedens in medio fluminū ſuorū. Egyptus autē hebraice appellaē מִצְרַיִם: & in linguā noſtrā uertiē ἐκθλιβοῦσα, coangustans uidelicet & tribulās eos q ſibi ſubditi ſunt: & nō dimittēs oculos ad cœlū leuare: ſed iuxta euangeliū & exēplū mulieris illius, quā decē & octo annis diabolus incuruauerat, ſemꝑ ad terrena demergēs. Videam⁹ igiē quæ ſit cōminatio contra Pharaonē, & omnē ægyptū. b ¶ Ecce ego ad te pharao rex ęgypti ꝛc. Studio breuitatis ædītionē utrāꝙ miſcemus, ubi non multū inter ſe diſcrepant. Alioquin ubi magna diuerſitas eſt, utramꝙ ꝓponimus. Dicit autē cōtra Pharaonē principē ægypti: & ſub figura eius ad magnā loquiē poteſtatē, cui ægyptus tradita eſt ad regendū: & nihilominus ſuperbit contra creatorē ſuū, ſibi dominationē terræ uendicās: & ſe colendā ægyptijs gētib⁹ tradēs. Loquiturꝙ iuxta ſitum prouinciæ, q̄ſi ad regē: ꝙ in Nili inundatione cōfidat: & pluuias de cœlo nō magnopere deſyderet: auctoremꝙ ſui ſeipſum putet: uel fluuios, hoc eſt, διώρυχας & riuos Nili a ſe factos iactitet. Non (inquit) angelum mittam, ſed o draco magne, qui cubas & reſides in medio fluminū tuorum, ipſe ad te ueniam puniēdū. Auſus es eē dicere: meus eſt Nilus fluuius, & ego mei conditor ſum: uel ipſe feci flumē, q̄ oīs ægyptus irrigaē. Cūꝙ uenero, ponā frenū in maxillis tuis: ſiue conſtringā laqueis oſ tuū, quo magnifice loquebaris: & omnes ſocios ac duces tuos quos piſces uocat, adhærere faciā pennis uel ſquamis tuis: ut extractus e flumine, proīciaris, ſiue deponaris. Nimiū eē te extuleras in deſerto. Et cades ſuper faciē cāpi, uel terræ tuæ: eo ꝙ ægyptus campeſtris prouincia ſit. Nec colligeē cadauer tuū, nec congregaberis: id eſt nequaq̄ ſepelieris: ſed beſtijs & uolatilibus cœli dabo te deuorandum: ut cū hæc uiderint in te meo iudicio perpetrata habi-

a In annō decimo Siue iuxta Lxx. duodecimo: in decimo menſe: Siue iuxta hebraicū, duodecimo: in prima Siue una) menſis die, factum eſt uerbū dñi ad me dicens: Fili hois, pone Siue obfirma) faciē tuā cōtra Pharaonē regem ægypti: & ꝓphetabis de eo: & de ægypto
b uniuerſa: loqueris & dices: hæc dicit dñs deus: Eccē ego ad te Pharao rex ægypti draco magne, qui cubas Siue ſedes) in medio fluminū tuorū, & dicis: meus eſt fluui⁹, & ego feci memetipſum Siue eos). Et ponam frenū Siue laqueū) in maxillis tuis: & agglutinabo piſces fluminū tuorū ſquamis Siue pennis) tuis: & extraham te de medio fluminū tuorū: & uniuerſi piſces tui, ſquamis tuis adhærebūt. Et proīciam Siue deponā) te uelociter Siue in deſertū): & omnes piſces fluminis tui: ſuper faciem terræ Siue campi tui) cades. Nec colligeris, neq̄ congregaberis: beſtijs terræ & uolatilibus cœli dedi te ad deuorandum. Et ſcient oīes habitatores ægypti: quia ego ſum dñs: pro eo qđ factus es Siue fuiſti) baculus: Siue uirga arundinea) domui iſrael: q̄n apprehenderūt Siue apprehendit

F tatores ægypti, cognoſcant ꝙ ipſe ſim dñs. Hæc autem tibi euenient: quoniā populū meū iſrael, tuo auxilio decœpiſti: ut nequaq̄ in deo creatore ſuo, ſed in te confiderent. Fuiſti eis baculus arundineus iuxta Eſaiam: uel uirga uacua & calamus fragiliſſimus: cui innitentes, caſſum deprehendere præſidium: ita ut incumbentibus illis frangereris: & lacerares humerū, & manum qua tenebaris: & dum in te ſecuri ſunt, cōminuerenē omnes lumbi eorū cadentiū in terrā: & pro auxilio accipientiū uulnera. Hæc autē per Metaphorā dicuntur quaſi ad regem ægypti: eo ꝙ & ipſa prouincia nequaq̄ aduerſaria fuerit iſraeli: ſed dum magna promittit, a dei eos auxilio ſepararet. Draconē autem iuxta Anagogen, contrariam poteſtatē ſæpe legimus. Vnde & Pharao dicitē διασκεδάσης qđ a deo ſeparet atꝙ ſeiungat: & ægyptus. i. מִצְרַיִם, in tribulantes & affligentes uertitur: eos uidelicet quos ſibi potuerit ſubiugare. Iſte draco eſt præuaricator: de quo Iob pleniſſime loquiē. Et in pſalmis ſcriptū eſt: Tu confregiſti capita draconis: dediſti eum in eſcam populis æthiopum. Et draco magnus ad comparationē minorū draconū dicitē: de quibus canitur in pſalmo: Tu cōfregiſti capita draconū in aquis. Et in alio loco: Hoc mare magnū & ſpacioſū manib⁹. Illic reptilia q̄rū non eſt numerus: animalia puſilla cum magnis, illic naues pertranſibunt: Draco iſte quē formaſti ad illudendum ei. De quo & in alio loco dicitē: Ipſe eſt rex omniū qui in aquis ſunt: & principiū figurationis dñi: qui factus eſt, ut illuderēt ab angelis eius. Sedet autem ſiue cubat in medio fluminū ſuorū: nō unius fluminis, ſed multorum: quæ in diuerſis hæreſibus accipim⁹: per quas fluxit in ægyptū ſæculi iſtius: & irrigauit animas ſeductorū: non pluuijs de cœlo uenientibus, ſed de terra aquis turbidis: quas bibere nos prohibet Hieremias dicens: Quid tibi & uiæ ægypti, ut bibas aquam geon? Pro quo in hebraico שִׁחוֹר ſcriptū eſt: quod uerbū in aquas turbidas tranſferē atꝙ cœnoſas. Vt autē intelligamus quæ ſint ægyptij draconis flumina: ex cōtrarijs ſcire poterimus. Dominus loquiē de fluminib⁹ ſuis: Qui credit in me, flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ. Et ad ſamaritanā: Qui biberit de aqua quam ego

Luc.13.b

Eſa.30.a

Anagoꝙ

Iob.40.a

pſa.73.c

Ibidem

Ibi.103.c

Iob.40

Hiere.2.d

Ioā.7.d

Ibi.4.b

A quam ego dedero ei, nō ſitiet in æternum: ſed fiet in eo fons aquæ ſalientis in uitam æternam. Iſta ſunt flumina de cœlo
ps.45.a uenientia, de quibus Dauid canit: Fluminis impetus lætifi cat ciuitatem dei: haud dubium quin eccleſiam ſignificet. Conſyderemus ergo, quæ draconis pœna, quod ue ſuppli/cium ſit. Sequit̄: Et po nam frenū, uel laqueū in maxillis tuis. Cui ſi
Iob.40.c mile eſt illud Iob: Ad/duces autē draconē in hamo: & pones capiſtrum circa nares ei⁹. Confidit qđ introeat iordanis in os eius: in oculo ſuo ſuſcipiet li/lum. Perforabit autē nares eius armilla, & labia illius. Ponit autē dñs in maxillis draconis iſtius frenū: & perforat labia ei⁹ atq; conſtringit armillæ circu/lo: quādo per eccleſiaſticos uiros, qui in ſcripturis ſanctis eruditi ſunt, imponit ei ſilen/tium: & uniuerſa per/uerſitatis dogmata diſſoluunt̄. Agglutinatq; piſces fluminū eius pennis ipſius uel ſquamis: quibus hæretici per ſuperbiam ad alta feſtinant: ut & ipſi uincti cum dracone, unum cum eo corpus efficiant: & copulentur ei uel

B in erroris conſortio, uel in pœnæ ſimilitudine: quomodo qui adhæret domino, unus ſpiritus eſt. Neq; uero unum habet flumen draco ægyptius, ſed multa flumina: quibus
Eſa.8.b irrigat ægyptū humilem atq; deiectam, & nihil in ſe habentem mōtium: nec aquas ſiloe quæ uadunt cum ſilentio, ſed turbidas & cœnoſas. Vnde & extrahit eum dñs de medio fluminum ſuorū: ut nequaq; eis incubet, nec ſedeat in eis: & omnes piſces ſquamis illius adhæreant: pro qualitate uitiorum per totum corpus draconis, uel capiti, uel uentri, uel caudæ, & extremis partibus adhærētes: ut extracto draco/ne, piſces quoq; qui adhærent ei, pariter extrahantur. Et proſciam te (inquit) in deſertū: ut nequaq; reperias quos decipias. Vel certe deponam te de culmine ſuperbiæ tuæ: &
Ibi.16.c deponam uelociter, iuxta illud Apoſtoli: Deus autem pacis cōterat ſatanan ſub pedib⁹ ueſtris uelociter: ut dracone contrito atq; depoſito, piſces quoq; fluminis illius deponant̄: & cadat auctor criminū, qui prius ſtare ſe arbitrabat̄, & in toto orbe diſcurrere. Cadat autem ſuper faciem terræ ſuæ, ad quam de cœlo præcipitatus eſt: ut nequaq; ultra in hæreticorum eccleſijs colligatur, neq; congregetur ſiue ſepelia/tur in his qui crediderint ei, cum ab eo fuerint liberati: ſed detur ad deuorandū beſtijs terræ & uolatilib⁹ cœli: Beſtijs,
ps.73.d de quibus ſcriptum eſt: Ne tradas beſtijs animam confitentem tibi: Et uolatilibus cœli: quæ iuxta uiam ſementem co/
Matth.13.c medunt: & a ſaluatore interpretantur eſſe diabolus. Non ſolum enim princeps maliciæ, ſed & diſcipuli eius diaboli no/
Iob.6.g minant̄: iuxta illud quod de Iuda dicitur: Nonne ego uos duodecim elegi: & unus de uobis diabolus eſt? Cœli autē uocantur uolatilia: quia ſibi ſublimia repromittunt: ut poſtq; draco cum piſcibus ſuis depoſitus fuerit atq; proiectus, & traditus ad deuorandū beſtijs terræ, quæ nihil in ſe habent manſuetudinis, & his qui circumferunt̄ omni uento doctrinæ: tunc intelligant habitatores iſtius ſæculi quod ipſe ſit dominus. Omnis autem cauſa pœnarum eſt: quod fruſtra domui iſrael promiſit auxilium: & fuit ei uirga uel baculus arundineus, uacuus & inanis: nihilq; in ſe habens
Iob.1.b plenitudinis: quia non poterat dicere: Nos autem omnes de plenitudine eius accepimus: cum ſcriptura præceperit:
Exo.23.b Non apparebis in cōſpectu domini dei tui uacuus, aut in/anis. Quod autem nō debeamus ab ægypto auxilium po/
Eſa.31.a ſtulare: & alibi ſcriptura teſtatur: Væ eis qui deſcendunt in ægyptum ad auxilium. De iſtiuſmodi baculo arundineo, & Rabſaces fruſtra exprobrat Eçechiæ regi Iudæ dicens: Ecce confidis in uirga arundinea atq; confracta iſta ſuper ægypto: cui qui innixus fuerit, ingreditur in manum eius. Sic eſt Pharao rex ægypti omnibus qui confidunt in eo. Et ille quidem de iuſto re/ge mentiebat̄ iſta commemorans, qui interpretatur multus pocu/lo. Inebriatus em̄ erat de aureo calice babylonis: & idcirco quæ ſua erant, ingerebat popu/lo dñm confitenti. Hic uero exprobratur Pharaoni q; fuerit domui iſrael uirga ſiue bacu/lus arundineus, uanū eis & fragile & cito cō/minuēdum auxilium repromittens. Vt autē ſcire ualeamus, qui ſit baculus arundineus, ſup quo domus iſrael confidere non debeat, ex contrario baculo & uirga domini intellige/re poterimus: de qua ad dñm dicitur: Virga
ps.22.b tua & baculus tuus, ipſa me cōſolata ſunt. Hanc uirgam habuit & Aaron, quæ dracones ægyptios deuorauit: & quādo
Exo.7.&.8 percuſſit aggeres Nili, & cyniphes in tota ægypto generatæ ſunt. Moyſes quoq; iuxta Lxx. extendit hanc uirgam, & le/uauit in cœlum: & dominus induxit uentū auſtrum ſuper terram toto illo die & tota nocte: & mane leuauit uentus, & adduxit locuſtas ſuper omnem terram ægypti. De hac puto uirga ſcribi & in Numerorū libro, q; floruerit: & nuces ſiue
Nu.17.c amygdalas germinarit. Hanc habebat & Apoſtolus cū dicebat: Quid uultis: in uirga ueniam ad uos? Et qui paſcha
1.Co.4.d celebrabant, baculos tenebant manibus: ſine quibus imbecillitatem humani corporis ſuſtentantibus, carnes agni co/medere nō poterāt. Hæc eſt uirga de radice Ieſſe: ſuper quā
Eſa.11.a ſeptē ſpiritus requieuerūt. Sed nō talis Pharao, nec baculus ægypti & uirga arundinea quæ decipit apprehendentes ſe: & lacerat humeros eorū, id eſt fortitudinē. Et quicūq; ſuper eam fuerit innixus, diſſoluunt̄ lumbi ei⁹ & ſtare nō poteſt: nec accinctus renibus, paſcha celebrare. Qđ his congruit, quorū ſcrutatur corda & renes deus. a Propterea hec
Apoc.2.f dicit dñs deus ꝛc. Iunge priorib⁹ quæ ſequunt̄. Quia fuiſti baculus arundineus domui iſrael: & non ſolum cōfractus es in manu eius: ſed iuxta Eſaiam, perforaſti manum eius:
Eſa.36.a & nunc laceraſti humerū, & ipſe comminutus es: & inniten tium ſuper te diſſoluiſti lumbos: Idcirco ego inducā ſuper te hoſtium gladium: & cum hominibus iumēta uaſtabo: & redigeē terra ægypti in ſolitudines: & ſcđo ſcient ægyptij q; ego ſum dñs. Nec hoc ero fine cōtentus: ſed quia in tantam prorupit blaſphemiā, ut ſuos eſſe diceret fluuios, & omnē abundantiam ægypti: ideo & ipſum auferam qui ſe dixerat creatorem, & flumina quæ a ſe creata iactauerat: & redigam terram ægypti in longiſſimā ſolitudinē & gladio diſſipatā, a turre ſyene uſq; ad terminos æthiopiæ. Pro turre quæ hebraice מִגְדֹּל dicit̄: Lxx. loci nomē poſuerūt, ut μαγδωλὸν ſcriberent. Turris autē ſyene uſq; hodie permanet: caſtrum ditioni rhomanæ ſubditum, ubi ſunt Nili cataractæ: & uſq; ad quē locum de noſtro mari Nilus nauigabilis eſt. Totam igitur ægyptum dicit eſſe depopulandam uſq; ad terminos æthiopiæ, quibus extrema ægypti regio iungitur: ita ut pes hominis in ægypto nō pertranſeat: nec iumēta reperiant̄ in ea: & non habitetur per quadraginta annos. Parcitur enim ægyptijs: & quia hoſpites quondā fuere iſrael, breuior temporis condemnatio eſt. Tyrus ſabbatiçauit ſabbata ſuā per annos ſeptuaginta: & ſic in antiquum ſtatum reſtituta eſt. Captiuitas quoq; Iudææ templiq; ſubuerſio, uſq; ad Cyrū

C

D

Sapien. 6.a regem Perſarũ, ſeptuaginta cõpleuit annos. Potentes enim
E potenter tormẽta patient̃. Quod autẽ dicit: Dabo terram ægypti deſertã in medio terrarũ deſertarũ: palæſtinos ſignificat, Idumæos & Moabitas, omneſq; alias regiones; aduerſum quas ſupra prophetæ uaticiniũ eſt. Tunc diſperget ſiue diſſeminabit ægyptios in nationes, & uentilabit eos in terras. Et qa clæmens & miſerator eſt dominus, patiens, & multarũ miſeratiõnum, poſt quadraginta annos ægypti reſtitutio eſt: & reducet̃ in antiquum ſolum uniuerſa captiuitas: & collocabitur in urbe metropoli, quæ appellat̃ phatures, ũbi orta eſt, & unde ꝓfecta eſt: itadumtaxat ut ꝓ utilitate ſua amittat antiquã ſuperbiam: & ſit in regnum humile: immo humillima oĩm nationum: ut non eleuetur ultra cõtra gentes, nec in eas habeat imperiũ, ſed redacta in paucitatem, nequaq; decipiat domũ iſrael ſui confidentia: nec doceat eos iniquitatẽ: ſiue redigat eos in memoriam iniquitatis: ꝙ deſerto dei auxilio, ægypti quæſierũt adminiculũ. Et
F hæc oĩa fient, ut tertio cognoſcant ægyptij, ꝙ ipſe ſit dominus. Hæc breui ſermone perſtrinximus, hiſtoriæ fundamenta iacientes. Nunc Allegoriæ nubilũ diſſerendũ eſt: & eadem breuitate uitare conabimur, & huius explanationis longitudinẽ. Ad draco
3.eo. nem ſermo eſt: qui dixerat: Mea ſunt flumina, & ego feci ea: quod inducat ſuper eum ipſe dominus gladium, de quo
Ifa.34.a in Eſaia ſcriptum eſt: Inebriatus eſt gladius meus in cœlo: nunc deſcendet in terram, ut perdat ex ea hominẽ & iumentum: quicquid uel rationis uidetur habere, uel ſimplicitatis: & perdat nõ abſolute, ſed draconi: ut draconi pereant, & uiuant deo: & fiat ægypti terra perditio, ſcdm ſuperiorẽ ſenſum, qđ draconi pereat: & poſt perditionẽ redigatur in ſolitudinẽ, peſſimũ hoſpitẽ habere deſiſtens. Et tunc cognoſcẽt homines & iumenta, & terra diſperdita ꝙ ipſe ſit dominus: illo ſenſu quo in ſeptuageſimoſeptimo pſalmo ſcriptũ eſt:
pſ.77.d Cum interficeret illos, tunc quærebant eum. Omnis enim qui quærit, inueniet. Dei quidẽ miſericordiæ eſt, ut mundi huius pereat abundantia: & ægypti fluenta ſiccentur: immo terra eorum ſit in ſolitudines: & ſententia domini diſſipetur
סְוֵנֵה a turre ſyene, quæ interpretatur gyrus: ut nihil in ſe recti habeat uſq; ad terram æthiopum, qui humiles appellantur: ut uidelicet omnis ſuperbia quæ ſe contra dei ſcientiam erexerat, deſtruatur: & humilietur in ſalutem ſuam: Nec pes hominis, hoc eſt, rationale quippiam tranſeat per ægyptum: nec ꝙ pes iumenti gradiat̃ in ea: ut ſimplices quoſq; non teneat, quos dimiſſis hominib⁹, Pharao in ægypto tenere cupiebat: Moyſe contradicente, & uolente iumenta quoq; de ægypti captiuitate liberari. Et non (inquit) habitabitur quadraginta annis: qui numerus ſemper afflictionis & pœnæ
Exo.34.d eſt. Vnde & Moyſes & Helias & ipſe ſaluator, quadraginta
3.Re.9.b diebus ieiunauerũt & noctibus: & per quadraginta annos
Matth.4.a populus erat in ſolitudine: ut poſtea circumciſus in galga-
Nu.14.f lis, opprobrio & ignominia ægypti libereꝫ. In cuius numeri ſacramẽto, & hic idem propheta pro tribu Iuda quadraginta diebus dormit in dextro latere: & quadringẽtis annis po

Dabo q; terrã ægypti deſertam in medio terrarũ deſertarum: & ciuitates eius in medio urbium ſubuerſarum: erunt deſolatæ quadraginta annis. Et diſpergam Siue diſſeminabo) ægyptios in nationes: & uentilabo eos in terras. Quia hæc dicit dominus deus: poſt finẽ quadraginta annorum congregabo ægyptum Siue ægyptios) de populis Vel gentibus) in quibus diſperſi fuerant. Et reducam captiuitatem ægypti: & collocabo eos in terra phatures, in terra natiuitatis ſuæ Siue in terra de qua aſſumpti ſunt). Et erunt ibi in regnum Siue principatum) humile: inter regna cætera erit humillima. Et nõ eleuabitur ultra ſuper nationes: & imminuam eos ne imperent gẽtibus, Siue ne plures ſint inter gẽtes). Neq; erunt ultra domui iſrael in cõfidentia Siue in ſpe) docẽtes iniquitatem, ut fugiant & ſequantur eos Siue reducãt eos in memoriã iniquitatis, ut ſequant̃ illos): & ſcient quia
a ego ſum dñs deus. Et factũm eſt in uiceſimo & ſeptimo anno, in primo & una die menſis, factum eſt uerbũ domini ad me dicens: Fili hominis, nabuchodonoſor rex babylonis ſeruire fecit exercitũ ſuum ſeruitute magna

aduerſum

G pulus ſeruiturus in ægypto nunciatur: qui faciunt quadraginta decadas, ſiue quatuor ἑκατονταδάδας. Pluuiæ quoq; diluuij quadraginta diebus inferunt orbi naufragium. Iuſtum enim erat, ut qui per quatuor elemẽta mundi, quibus omnia conſtare dicunt̃, dum ea diligit & fouet, deum offenderat, in ipſo numero puniret̃: & iſrl̃ qui peccauerat in ſabbatum, ſeptem decadarũ, hoc eſt, ſeptuaginta annorum ſupplicĩ ſuſtineret. Daturq; terra ægypti deſerta: & ciuitates eius in medio terrarũ & urbium ſubuerſarũ: quæ nõ ſunt extructæ de lapidib⁹, ſed latere & paleis: ut diſpergat̃ ægyptus quæ male ſibi fuerat copulata: & uentilet̃ in terras, quo ſcilicet frumentũ a paleis ſeparetur: & quadraginta annorũ fine completo, ſit reſtitutio ægypti: & reducat̃ captiuitas eius: & collocetur in terra phatures, quæ interpretatur פתרוס panis cõculcatus: ubi panis ille qui dixerat:
Ioh.6.d Ego ſum panis qui de cœlo deſcẽdi, prauitate hæretica cõculcatus eſt: ut cũ uenerint ad eccleſiam, habitent in
H pane cõculcato: & neq; eleuentur in ſuperbiam, ſed ſint in regnũ humile: Et ut etiam cum reſtituti fuerint in priſtinũ ſtatum, ſe per humilitatẽ deijciant qđ in ægypto uixerint: & latericias extruxerint ciuitates: & inter multa regna eccleſiæ ſint humiles: & ſciant in quẽ peccauerint: & ultra non eleuet̃ ægyptus ſuper eccleſias in toto orbe diuiſas, ſed redigatur in paucitatẽ: & pauci in ea remaneant inter gentes: iuxta illud quod ſcriptũ eſt: Da illis domine.
Oſee.9.c Quid dabis illis? Da illis uuluam ſterilẽ, & ubera arentia: ut nequaq; gaudeãt & extollant ſe in multitudine deceptoꝝ, ſed redigant̃ in paucos: Multi enim uocati, pauci ẏo electi.
Matth.20.b Et ultra nõ decipiant domũ iſrael, id eſt eccleſiam: nec uanã eis ſpem cõfidentiamq; repromittant, docentes iniquitatẽ: ut fugiant eccleſiaſticam diſciplinam, & ſequant̃ ægyptias uoluptates. Hæc autẽ fient, ut tertio cognoſcant ægyptij qđ ipſe ſit dñs. Quod mihi propterea uidetur dici, ut cognitio prima ægyptiorũ in carne ſit: ſecunda in anima: tertia in ſpiritu. Primo, ſuper terram: ſecundo, mundi huius conuerſatione finita: tertio, poſt reſurrectionẽ. a ¶ Et factum eſt in uiceſimo et ſeptimo anno ꝛc. Quæriť quomõ poſt decimũ annum ſuperioris ſermonis, ſtatim uiceſimus & ſeptimus ponat̃ annus: & in cõſequẽtibus decimus duodecimuſq;: & in extrema deſcriptione templi, uiceſimuſquintus. Sed facilis ſolutio eſt. Quia enim de ægypto & ſuperior, & hæc quæ nunc dicitur, ꝓphetia contexitur: licet diuerſis ſit facta temporib⁹: tamẽ quia de una prouincia prophetat̃, iunctæ ſibi ſunt. Qđ & in Hieremia crebro legim⁹: ut præpoſtero ordine tempora deſcribantur. Prius enim Sedechiæ in quibuſdam geſta referunt̃: & poſtea Ioakim qui ante eum fuit. In pſalmis autẽ quia carmen eſt lyricum, hiſtoriæ ordo non quæritur. Dicamus ergo prius iuxta literam. Nabuchodonoſor cũ oppugnaret Tyrum, & arietes, machinas, uineaſq; eo qđ cincta eſſet mari, muris nõ poſſet adiungere: infinitã exercitus multitudinẽ iuſſit ſaxa & aggeres comportare: & expleto medio mari, immo freto anguſtiſſimo, uicinum litus inſulæ fecit cõtinuũ. Qđ cum uiderẽt Tyrij iamiamq;

perfectum

perfectum: & percussione arietū, murorū fundamēta quaterentur: quicquid precioſum in auro, argento, ueſtibuſq; & uaria ſupellectili nobilitas habuit: impoſitum nauibus ad inſulas aſportauit: ita ut capta urbe, nihil dignū labore ſuo inueniret Nabuchodonoſor. Et quia dei in hac parte obedierat uoluntati, poſt aliquot captiuitatis annos Tyriæ, dat ei ægyptus: multoq; ſæuior Tyrus ægypto. Illa em̄ oppugnabat hieruſalem: hæc uanum polli cebatur auxiliū. Aliud eſt enim ſpe imbecilli/tatem decipere: aliud aduerſum populū dei dimicare. Hoc eſt ergo qđ dicit, Nabuchodonoſor rex babylonis, in oppugnatiōe Tyri, ſuum mihi ſeruire fecit exercitū, ut implerem uoluntatē meam: Omne caput decaluatum, & omnis humerus depilatus eſt, geſtantiū cophinos terræ, & lapides quibus raduntur humeri, & decaluat caput: & tamen nec ipſe, nec exercitus eius aliquid dignum inuenit in Tyro. Et cū in hoc mihi ſeruierit, & meam contra Tyrū impleuerit uoluntatē: idcirco dabo ei terram ægypti. Quod quidā dicunt ſub Nabuchodonoſor eſſe cōpletū: alij ſub Cambyſe filio Cyri, qui ægyptū uſq; ad æthiopiā uaſtauit: ita ut Apim interficeret: & omnia eorum ſimulacra deleret: Quā ob cauſam putāt eum uerſum in amentiam, caſu equi & ꝓprio pugione confoſſum. Pleniſſime hanc hiſtoriā narrat Herodotus: ubi & omnis ægyptus per pagos & caſtella & uicos deſcribit: & Nili origo gentiſq; illius populi, & menſura terræ per circuitum uſq; ad deſertū æthiopiæ, & littora magni maris, libyæq; & arabiæ cōfinia demōſtrant. Cauſa autē iræ dñi cōtra ægyptū, illa eſt: q̄ populū dei ſuo deceperit auxilio, ne ſperaret in deum: & illum ad iracundiā prouocaret. In illo (inquit) die q̄ ægyptus capta fuerit, pullulabit cornu domus iſrael: haud dubiū quin regium genus ſignificet. Quod quidā ad Zorobabel filiū Salathiel qui ꝓ Iekoniam de Dauid ſtirpe generatus eſt: alij ad ultimū tempus referunt: quando putant & Heliam eſſe uenturū. Nos autē cornu dñi ſup Chriſto intelligētes, præſentē carpimus hiſtoriam. Cumq; ait o ꝓpheta hoc prius fuerit expletum, tunc aperiet os tuū: & uaticiniū tuū nequaq; dubia promiſſione pendebit, ſed cernet opere perpetratū: ut ſciant omnes qui audierint me eſſe dominū: cuius dixiſſe, feciſſe eſt. Hæc ſcđm literā, imo iuxta ueritatē dicta ſint ꝓphetiæ. Cæterū ex eo q̄ Nabuchodonoſor mercedem accepit boni operis, intelligimus etiam ethnicos, ſi quid boni fecerint, nō abſq; mercede dei iudicio præteriri. Vnde & per Hieremiam Nabuchodonoſor, columba dei appellat: eo q̄ aduerſum populum peccatorē dei ſeruierit uoluntati. Et adducā (inquit)

Hiere. 25. b.

aduerſum Tyrum: omne caput decaluatum, & omnis humerus depilatus eſt: & merces nō eſt reddita ei, neq; exercitui eius ſup Tyro, pro ſeruitute qua ſeruiuit mihi aduerſum eam. Propterea hæc dicit dominꝰ deus: Ecce ego dabo Nabuchodonoſor regem babylonis in terra ægypti: & auferet multitudinem eius: & depredabitur manubias eius, & diripiet ſpolia eius: & erit in mercedē exercitui illiꝰ & operi, pro quo ſeruiuit mihi aduerſum eam: dedi ei terram ægypti, pro eo quod laborauerunt mihi ait dominꝰ deus. In die illo pullulabit cornu domus iſrael: & tibi dabo apertum os in medio eorum: & ſcient quia ego dominus.

Ca. XXX

a ET factū eſt uerbū dñi ad me dicens: Fili hoīs, ꝓpheta, & dic: hæc dicit dñs deus: Vlulate, uæ, uæ diei: quia iuxta eſt dies: & appropinquat dies domini, dies nubis, tempus gentium erit. Et ueniet gladius in ægyptū: & erit pauor in æthiopia cum ceciderint uulnerati in ægypto: & ablata fuerit multitudo illiꝰ & deſtructa fundamenta eius. Ethiopia & libya, & lydi, & omne reliquū uulgus: & chub, & filij terræ fœderis cū eis

B

ET factus eſt ſermo dñi ad me dicens: Fili hominis, uaticinare, & dic: Hæc dicit adonai dñs: O o dies: quoniā iuxta eſt dies, & iuxta uia dñi: dies nubis, finis gentium erit. Et ueniet gladiꝰ ſuper ægyptios: & erit conturbatio in æthiopia. Et cadent uulnerati in ægypto: & auferent multitudinem eius: & cōcident fundamēta illius. Perſæ & cretenſes, & lydi, & libyes, & omnes commixti, & de filijs teſtamenti mei gladio cadent

C

D

cū ipſa

ſeruū meū nabuchodonoſor. Ex quo perſpicuū eſt cōdemnari nos cōparatione gentilium: ſi illi lege faciant naturali, quæ nos etiā ſcripta negligimꝰ. De quo pleniſſime ad rhomanos Paulus apoſtolus diſputat. Ac ne aliquid præterire uideamur: ſcđm intelligentiā ſpiritualē, quærimꝰ ubi hunc numerū, hoc eſt, uiceſimum ſeptimum legerimus. In Geneſeos libro ſcriptura teſtatur, ſexcenteſimo anno uitæ Noe, ſecundo menſe, uiceſima ſeptima die menſis ſecundi, ſuper faciem terræ aquas inductas eſſe diluuij: & poſtea ſeptimo menſe eiuſdem anni, qui uicinus eſt ſabbato: & uiceſima ſeptima die eiuſdem menſis ſeptimi, aquas ceſſaſſe diluuij: & ſediſſe arcā Noe ſuper montes ararat, qui interpretant armeniæ. Ex q̄ intelligimꝰ, medium eſſe numerū, & ad utrumq; poſſe conferri: qñ in hoc & ira dei incipit a diluuio: & clæmētia eius ſeptimo menſe in eodem dierū numero demonſtrat. Et quia apud hebræos menſis, qui apud nos kalendis & nonis idibuſq; deuoluit, ſcđm lunæ curſum ſupputatur: unde & græco uocabulo μὴν .i. luna a menſe nomen accepit: hoc dictū eſt, in uiceſimo ſeptimo lunæ die parū quid luminis remanſiſſe, ne penit⁹ ira eius abſq; miſcđia ſit. Quādo autem totus lunæ orbis impletur, tunc & paſcha celebratur, & omnes maxime ſolennitates. Quod ſtrictim poſuimus: ut ſciamus in hoc numero, & bona & mala pariter contineri. Bona nabuchodonoſor, cuius labori merces reddit. Mala ægyptijs, quorum uaſtitas nunciatur.

Gen. 7. d.

Ca. XXX

ET factū eſt uerbum domini ad me dicens ꝛc. Poſt uiceſimum & ſeptimum annum captiuitatis regis Ioakim, reuertit ad præſens tēpus, quando contra ægyptū cœperat ꝓphetare, id eſt ad annū decimū, & decimū menſem, undecimi menſis die: & dicit ſibi præceptum a dño, ut loquat ad omnes nationes: & cū omnibus ſpecialiter ad ægyptū. Quæ ſunt ergo quæ loquit? Vlulate uæ, uæ, diei: quia iuxta eſt dies, & appropinquat dies dñi: non claro ſole rutilans, ſed operta nubibus, & babyloniam afferens tempeſtatem. Cumq; cœperit gladius uaſtare ægyptum, pauor erit in æthiopia quæ uicina eſt ægypto, ne ad ſe uſq; babylonius mucro perueniat. Cadent enim in ægypto uulnerati, & auferet multitudo illius: & uſq; ad fundamenta omnia deſtruent: ita ut ſi quis in ægypto reperiat de æthiopia, & libya, & lydia, & in cōmune de uarijs populis & chub, qđ Symmachus uertit in arabiam: & de filijs terræ fœderis, hoc eſt, de populo iudæorū, cum illis gladio cadat. Pro quibus gentibus Lxx. poſuerunt, Perſæ, & cretenſes, & lydi, & libyes, & oēs cōmixti: & filij teſtamēti mei gladio

E

cū ipsa cadēt. Et ut sciremus has oēs gentes fuisse in auxilio ægypti, sequens sermo demonstrat: Et corruent fulciētes ægyptū, siue sustentacula ægypti. i. socij: & oīs superbia imperij, siue contumelia fortitudinis illi⁹ destruetur ac deponet, a turre syene, quā in extremis finibus ægypti sitā dixim⁹: siue a magdalo usq; syenē, sicut Lxx. transtulerūt: oēs ciuitates ægypti desertæ erunt: ut cognoscāt dñm, qñ ignis Chaldæorum uniuersa uastauerit: & attriti fuerint uniuersi auxiliatores ei⁹: & peruenerint nuncij iuxta Aquilam & Theodotionē צרם, q̄s Symmachus transtulit, festinantes: nos in trieres uertimus: ita enī ab hebræis accepimus: ut oīs æthiopiæ fiducia cōteratur: & qñ fuerit uicina, puincia desolata, pauor teneat proximā. Vt aūt sciremus quis esset iste gladius qui uastaret ægyptum & terreret æthiopiam, sequit manifestius: Et cessare faciam multitudinem ægypti in manu nabuchodonosor regis babylonis: qui nō solū ueniet, sed ueniet multis comitatus nationibus: ita ut oīs ægypt⁹ interfecto-

F

rum sanguīe cōpleat: tantaq; erit ira dñi, ut siccent aluei fluminū, hoc est, Nili διώρυχες, usq; ad solū: & in manu pestilentiū, siue hominū pessimorū, plenitudo ægypti desolet. Mea enim uerba irrita esse nō possunt: illucq; pficiet indignatio: ut simulacra ægypti disperdant: & cessent idola de memphis, quæ usq; hodie metropolis est superstitionis ægyptiæ, siue optimates & principes de mēphis, & de terra ægypti. Tantus autē terror, cunctā ægyptū possidebit, ut terra phatures oīs pereat: & ignis uastet taphnis: siue ut Lxx. trāstulerūt, tanin. Faciāq; (ait) iudicia in Alexandria, quæ hodie sic uocatur. Cæterū pristinū nomen habet No: quē Aquila, Symmachus, & Theodotio, sicut in hebræo positum est, transtulerūt. Pro q̄ ne scio quid uolētes Lxx. dixere dios polim: quæ ægypti parua ciuitas est. Nos autem p No, Alexādriā posuim⁹, p Anticipationem, quæ græce προλήψις appellatur: iuxta illud Vergilianū: Lauinaq; uenit littora: non quo eo tpe qñ uenit Eneas in latiū Lauinia dicerēt: sed quæ postea lauinia nūcupata sunt: ut manifestior locus fieret lectoris intelligentiæ. Et effundā (inquit) indignationē meam super Sain, quā nos in pelusium uertim⁹: & robur appellat ægypti: eo q; portum habeat tutissimum, & negociatiōes maris ibi uel maxime exerceant. Vñ & Pelusiacā appellat lentē: non q; ibi genus hoc leguminis gignat uel maxime: sed q̄dē thebaida & omni ægypto p riuum Nili illuc plurimū deferatur. Et interficiā (ait) multitudinē Alexandriæ, quæ rursum in hebræo posita est נא: pro qua ne quaq; dios polim, ut supra, sed memphim Lxx. trāstulerūt. Et ut ostēdat populosam iā illo tēpore fuisse urbē, Perdam (ait) multitudinē No: & dabo ignē, hoc est, regem babylonis in ægypto: qui instar ignis cuncta depopuletur. Quasi partiriens dolebit Sain, id ē pelusium: siue contūbatione turbabitur: & in Alexādria. i. in No, erit scissura, & diffundent aquæ: p qua rursum Lxx. dios polim trāstulerūt. Moris aūt ægyptiorum est, ppter inundationē Nili, excelsos aggeres cōstruere ad ripas Nili. Qui si custodū negligentia uel nimia aquarū magnitudine rupti fuerint, subiacētes cāpos, nequaq; rigant aquæ, sed opprimūt atq; populant. Per qđ significatur, sic chaldæorum

exercitu

HEB. cū eis gladio cadent. Hæc dicit dñs de⁹: Et corruent fulciētes ægyptū: & destruet superbia imperij eius: a turre syenes gladio cadēt in ea, ait dñs exercituū. Et dissipabunt in medio terrarū desolatarū: & urbes ei⁹ in medio ciuitatum desertarum erunt. Et scient qm̄ ego dñs, cū dedero ignem in ægypto: & attriti fuerint oēs auxiliatores eius. In die illa egredientur nuncij a facie mea in trierib⁹ ad cōterendam æthiopiæ cōfidētiā: & erit pauor in eis in die ægypti, quia absq; dubio ueniet. Hæc dicit dñs deus: Et cessare faciā mltitudinē ægypti in manu nabuchodonosor regis babylonis: ipe & pplus eius cū eo fortissimi gētiū adducent ad disperdendā terrā. Et euaginabunt gladios suos sup ægyptū: & implebūt terrā interfectis. Et faciā alueos fluminū aridos: & tradā terrā in manu pessimorū: & dissipabo terrā & plenitudinē ei⁹ in manu alienorum, ego dñs locut⁹ sum. Hæc dicit dñs deus: Et disperdā simulacra & cessare faciam idola de mēphis: & dux in terra ægypti nō erit amplius: & dabo terrorem in terra ægypti. Et disperdā terrā phatures: & dabo ignē in taphnis. Et faciā iudicia in alexandria: & effundam indignationem meam super pelusium robur ægypti: & interficiam multitudinē alexandriæ: & dabo ignem in ægypto. Quasi parturiens dolebit pelusium: &

alexandria

SEP. cadēt. Hæc dicit adonai domin⁹: Et cōcidēt sustentacula ægypti: & descēdet cōtumelia fortitudinis ei⁹: a magdalo usq; ad syenen gladio cadēt in ea, dicit adonai dñs. Et desolabitur in medio regionum desolatarū: & ciuitates ei⁹ in medio urbiū desertarū erūt: & scient qm̄ ego sum dñs: qñ dedero ignē super ægyptū: & contriti fuerint oēs qui auxiliant ei. In die illa egredient nuncij a facie mea, festinātes dispergere æthiopiæ spem: & erit cōturbatio in eis in die ægypti: quia ecce ueniet. Hæc dicit dñs deus: Et disperdam multitudinē ægyptiorū p manū nabuchodonosor regis babylonis ipsius, & populi ei⁹ cū eo, pestilentes qui de gētibus missi sunt ad perdendam terrā. Et euaginabunt oēs gladios suos sup ægyptū, & replebit terra uulneratorū. Et dabo fluuios eorum desertos: & tradā terram in manu pessimorū: & disperdā terrā & plenitudinē ei⁹ in manib⁹ alienigenarū: ego dñs locutus sum. Quia hæc dicit dñs dñs: Et perdam abominationes, & deficere faciam optimates de mēphis: & principes de terra ægypti, & nō erunt ultra. Et dabo terrorē in terra ægypti: & disperdā terrā pathures: & dabo ignē sup tanin: & faciam ultionē in dios poli: & effundā furorē meū super sain, robur ægypti: & disperdā mltitudinē mempheos. Et dabo ignē sup ægyptū: & conturbatione

cōturbabit

Gen. 47. b.

Ysaiæ 19. a

Ezech. 30. b

Matth. 7. b

Matth. 15. b

Hiere. 1. b

A exercitu occupandã ægyptũ: quõ inundantibus Nili aquis & ſup modũ creſcẽtib⁹, operiri ſolet atq; corrũpi. Pro inundatione aquarũ & irruptione atq; ſciſſura aggerũ: in hebræo poſitũ eſt: Et erunt in memphis anguſtiæ q̃tidianæ: ut unde Nilus diuidit, & ubi Apis tẽplũ eſt, & cõſulta rñdent oracula, ibi quotidianæ anguſtiæ fiant. Iuuenes q̃q; heliopoleos, quæ hebraice appellat און, & bubaſti alteri⁹ ciuitatis, gladio corruẽt: ita ut ipſæ urbes, hoc eſt, habitatores, ſiue mulieres earũ ducant in captiuitatẽ, qui ſexus iniuriæ ſubjacet. In taphnis ץחפ quæ ẽ regia ciuitas, cõterent ſceptra ægypti .i. oẽ regiũ genus. Cũq; potentia eius interfectis principibus defecerit, tunc nigreſcet dies: & caligine ac tenebris, omnia complebuntur: ita ut ipſa urbs operiat nube mœroris ac luctus: & filiæ ei⁹ .i. opida reliqua ducant in captiuitatẽ: ut poſtq̃ fecero iudicia in ægypto, & me cunctis iudicem demõſtrauero: tũc ſciant ægyptij q̃ ego ſum dñs. Hæc q̃ſi paruulis elemẽta deſcripſim⁹: ut p̃ literas, ſyllabas, noia, uerborũq; contextũ, poſſint ad lectionẽ proſæ uel carminis peruenire. Nunc aggrediamur Tropologiã: & latiſſimũ diſputationis pelagus, breui q̃ſi picturæ tabula demõſtrem⁹. Sermo dñi qui erat ſemp in patre, factus eſt ad ꝓphetã: & uocat eum nequaq̃ noĩe ſuo, ſed filiũ hoĩs. Q̃d in ſcripturis ſanctis, in bonã partẽ ſemp accipit, dũtaxat numero ſingulari: ut in hoc eodẽ ꝓpheta, & in Daniele, & in euãgelio. Alioquin plurali numero in cõtrariũ legit: ut eſt illud: Filij hoĩm, dentes eorũ, arma & ſagittæ: & lingua eor̃ gladi⁹ acutus. Et rurſum: Filij hoĩm uſq; quo graui corde? Leo eñ rugiet: & quis nõ timebit? Dñs locut⁹ eſt: & quis nõ ꝓphetabit? Vlulate (inquit) uæ uæ diei, quia iuxta eſt dies, & appropinquat dicit dñs: dies nubis, tẽpus ſiue finis gẽtium erit. Duplex cõſumatio eſt: aut generaliter oĩm, q̃n finis mundi aduenerit: aut ſpecialiter ſingulorũ, q̃n tẽpus mortis inſtiterit. Iuxta autẽ dicit: quia æternitati cõparatũ, oñe tempus breue ẽ. Vñ & Iacob centũ & triginta annos quib⁹ uixerat: pauci (inquit) & peſſimi ſunt dies mei. Et pſalmiſta de uniuerſi generis humani fragilitate diſputãs ait: Dies noſtri q̃ſi umbra pertrãſeunt. Q̃d reputantes, nec potẽtia erigemur, nec diuitijs incubabim⁹, nec fœlicitate lætabimur, cito oĩa auferẽda noſcẽtes. Pulchreq; dies dicit dñi, q̃n oñis ſæculi cõuerſatio deſtruet: & errore ſublato, una ueritas apparebit: dieſq; nubis & nebulæ. Nullus eñ intrepidus incertuſq; de ſentẽtia, abſq; pauore iudicẽ præſtolat. Et tempus ſiue finis gẽtiũ erit: nõ unius gẽtis ægyptiæ, ſed uniuerſarũ: ut manifeſtum fiat de cunctis gentibus ꝓphetari. Sequit: Veniet in ægyptũ gladi⁹, gladius uerſatilis & flãmeus, ſermo diuin⁹: qui bonos a malis diuidat: & peſſimos ſuo igne conſumat. In ægyptũ autẽ hui⁹ ſæculi, ita ut pauor ſit in æthiopia: qui trans ægyptũ in nocte erroris & tenebris cõmorant: & q̃rũ nigredo in candorem, aut difficulter, aut nequaq̃ cõuertit. Cadẽtq; uulnerati in ægypto, qui male ſteterãt in nequitia. Et auferet multitudo ægypti. Lata eñ & ſpacioſa ẽ uia quæ ducit ad mortem. Et fundamẽta illius deſtruent: ut nihil in ægypto priſtinæ reſideat firmitatis: ſed deſertis fundamẽtis peſſimis, ponat fundamẽtũ Chriſti: ſup q̃ ædificet eccleſia. Omnis quippe plantatio quã nõ plantauit cœleſtis pater, eradicabit. Vñ & Hieremias deſtruere iubet quæ cõſtructa erant, ut ædificet meliora. Peribũt q̃q; in ægypto æthiopes, libyes, & lydi: ſiue iuxta Lxx. perſæ, cretẽſes, & lydi, & libyes, & chub .i. arabes, & oñe reliquũ uulgus, q̃s hyberidas atq; mixticios Lxx. trãſtulerũt. Quos oẽs ꝓ diuerſitate uitiorũ & interpretatione noĩm, quæ in uiſione Tyri poſuim⁹, diuerſas poſſum⁹ intelligere nationes. Vñ & Apls: Vos (inquit) gẽtes in carne, qui dicimini præputiũ. Nunq; eñ dixiſſet, in carne gẽtes, niſi eſſent aliæ in ſpũ: ut in alio loco: Videte iſrl ſcd̃m carnẽ. Vñ magnopere prouidendũ eſt: ne cor de reuertamur in ægyptum, de q̃ ſemel exiuimus: & inter cæteras gentes inueniamur: & pereamus gladio: de q̃ in cõſequẽtibus dicit: Iuuenes heliopoleos, & bubaſti gladio cadent: maxime cũ iungatur: & filij terræ fœderis, ſiue teſtamenti mei ſimul mucrone ferient: de quib⁹ ſcriptũ eſt: Væ qui deſcẽdunt in ægyptũ ad auxiliũ, in equis & currib⁹ confidentes. Sin aũt cæterarũ gẽtiũ hoies trucidant in ægypto, q̃nto magis filij terræ fœderis & teſtamenti dei: qui contemnẽtes angelorũ panẽ, ægypti, peponũ, & ceparũ, & alliorũ, & cucumerum recordati ſunt? Tunc corruent ſuſtentacula & fulcra ægypti, quæ eã in nequitia ſuſtẽtabãt, dialecticorũ argutiæ, & philoſophorũ ſtrophæ. Contumelioſum q̃q; ac ſuperbũ imperiũ deſtruet: qui oñia loquunt p̃ arrogantiã: & eccleſiaſticã ſimplicitatẽ ducũt p̃ nihili. A turre eñ ſyenes cadẽt in ea, quæ in extremis terminis ægypti, æthiopiæ, blemmyarumq; cõfinis eſt: ubi Nilus innauigabilis eſt, & cataractarum fragor, & oĩa inuia plenaq; ſerpentũ, & uenenatorũ animantiũ. Sin autẽ (ut ſupradixim⁹) magdalus, magnificẽtiã: & ſyene, gyrũ ſonat: perſpicuũ eſt q̃ ægyptiæ opes, & contumelioſa fortitudo ac magnificẽtia .i. iactantia & exaltatiões ui pereant, uſq; ad gyrũ ægypti, ubi nihil ſtabile eſt: ſed incerto uoluit lapſu, & peruenit ad ruinã. Tunc diſſipabunt ægyptiæ ciuitates, & terra deſerta erit: & nulla cõgregatio remanebit, habens aliquid firmitatis: ut rerũ fine cognoſcant q̃ ipſe ſit dñs: q̃n miſerit ignem in ægypto, quẽ dñs ardere deſyderat: ut fœnũ, ligna, ſtipulam, quæ ſupra fundamentũ Chriſti ædificata ſunt, cõcrement: & oñes auxiliatores perſuaſorũ dogmatũ cõterant. Ex q̃ intelligẽdũ, falſi nominis ſcientiam, & eos de quib⁹ ſcriptum eſt: Diſſipa gentes quæ bella uolunt: ſocios & auxiliatores ægypti nuncupari. In die (inquit) illa egredient nuncij a facie dei: de quib⁹ ſcriptũ eſt in euãgelio: Angeli eorũ ſemp uident faciẽ patris mei qui in cœlis eſt. Et in ſemẽtis parabola: meſſores angeli .i. qui nuncij ſunt, mittunt, ut uniuerſa ſcandala cõgregẽt: & mittẽt ea in caminũ ignis: ubi eſt fletus oculorũ & ſtridor dentiũ. Feſtinabuntq; implere præceptum, ut deterreant ſiue cõterant æthiopiæ cõfidentiã: qui ad ſum̃ũ maliciæ uerticẽ peruenerunt: ut in euerſione ægypti, æthiopia cõterat & paueat: eo q̃ dies dñi ſit ultionis atq; uindictæ, qua fugent tenebræ peccatorũ, & lux uirtutũ remaneat. Et ceſſare (inquit) faciam multitudinẽ ægypti in manu nabuchodonoſor regis babylonis, cui traditi ſunt ad puniendũ. Ipſe eſt eñ inimicus & uindex, qui etiã mercedẽ accepit, eo q̃ ſeruierit in expugnatione Tyri, ægypti multitudinẽ: ut multi in ægypto eſſe deſiſtant, qui ſemp in ea ſunt. Sin autẽ aliquis oppoſuerit: quõ illud dicat in Deuteronomio: In ſeptuaginta aĩab⁹ deſcẽderunt patres ueſtri in ægyptum: nunc aũt facti eſtis ut ſtellæ cœli in multitudine. Facile ſoluit. Nec̃q; eñ exẽplũ terrenæ multitudinis poſuit, ſed cœleſtis: quæ uirtutibus fulgeat, & plena ſit luminũ: ſuper quã multitudinẽ ægypti, adducunt fortiſſimi gẽtiũ ut diſperdant terrã: ꝓ quib⁹ Lxx. peſtilẽtes,

HEB. alexandria erit diſſipata: & in memphis anguſtiæ quotidianæ. Iuuenes heliopoleos & bubaſti gladio cadent: & ipſæ captiuæ ducentur. Et in taphnis nigreſcet dies, cum cõtriuero ibi ſceptra ægypti: & defecerit in ea ſuperbia potẽtiæ eius: ipſam nubes operiet: filiæ autẽ eius in captiuitatẽ ducentur. Et faciã iudicia in ægypto: & ſcient quia ego dñs.

SEP. cõturbabit ſais: & in dioſpoli erit ſciſſura: & diffundent aquæ. Iuuenes heliopoleos & bubaſti gladio cadent: & mulieres captiuæ ducent: & i taphnis tenebreſcet dies, q̃n cõtriuero ibi ſceptra ægypti: & peribit ibi cõtumelia fortitudinis ei⁹: & ipſam nubes operiet: & filiæ ei⁹ captiuæ ducent: & faciã iudicia in ægypto: & ſcient quoniã ego ſum dominus.

Et factum eſt

Et factum eſt

B

C

D

E interpretati sunt: Q̃ nescio quō cōueniat his q̃ adducunt̃ a dño, nisi forte iuxta illud exēplū, īmissionē p̃ angelos pessi
pā.77.c mos: qui euaginabunt gladios suos sup̃ ægyptū: & imple/bunt terram interfectis siue uulneratis: ut occisos uulnera/toscp̃ esse se sentiāt: & intm̃ ægyptū esse destructā, & ad nihili perueniſſe, ut oīa flu mina eloquētiæ quib⁹ errores ægyptij, iūcus & calam⁹ rigabantur, arefiant: & tradant̃ in manu pessimorū, qui eos torqueant: & ple/nitudo terræ ægypti, quæ male creuerat, de leat̃ in manu alienorū a deo. Necp̃ em̃ boni, sed mali angeli tormē/tis præpositi sunt. Hæc necesse est ut sciant: qa locutus est dñs. Q̃ frequenter assumit̃, ut sciant qui audiunt nō ꝓphetæ uerba esse, sed dñi: cui⁹ præcepta irri ta esse nō possunt. Se/quit̃: Et disperdā simu lacra: quæ abomina/tiones Lxx. transtule/runt. Et cessare faciam idola uel optimates de memphis: & dux siue principes in terra ægy pti nō erunt amplius. Clæmētissimi em̃ dñi est, male ficta subuerte re: ut nulla similitudō quæ mentit̃ imaginem ueritatis, remaneat in ægypto: opti/mates quoq̃ pereant de memphis, quæ interpretat̃, ex ore: de quo omnia idola cōfinxerūt: ut truncatis capitib⁹ & ma gistris idolorū, nō sit princeps in ægypto: & terrore ac perdi tione, omnis ægyptus cōpleat̃. De cuius urbib⁹ dicitur: Et disperdam terrā phatures, & dabo ignem in taphnis siue in tanin: & faciā iudicia in No, quā Lxx. dioſpolim transtule/runt: & effundā indignationē meā sup̃ sain, robur ægypti. Phatures interpretat̃, panis cōculcatio: Taphnis, mandatū humile: Dioſpolis, ꝓ qua in hebræo posita est No, requies: Sain, temptatio: quib⁹ nominib⁹ diuersa hæreticorū & oīm mēdaciorū cōcilıabula demōstrant̃: qui cōculcant panē ec/clesiasticū atcp̃ cōtemnunt: & sequunt̃ mandatū humile, & ad cœlestia nō perducēs: & delicijs uacāt, & sunt in requie:
Luce.16.d. qualē in euangelio legim⁹ diuitē purpuratū: & tēptationib⁹ inseruiūt: quorū unus expetiuit a dño, ut tēptandi Iob habe ret poreſtatē. Hæc oīa dñs disperdet atcp̃ succendet: & effun det super ea indignationē suā, & robur ægypti dissipabit: ut redacti ad nihilū, nequaq̃ ꝓp̃m dei sollicitēt, & in suo spe/rare faciant auxilio: ut deserta ueritate quærant mēdaciū: & q̃si a baculo arundineo sic suo præsidio uulnerent̃. Post hæc dicit̃: Et interficiā siue disperdā multitudinē mēpheos: pro qua in hebræo habet No: quā supra idem Lxx. dioſpolim transtulerūt: quæ interpretat̃, requies. Multi enim sunt qui quærunt requiē: & iacere uolunt sup̃ lectos eburneos: & co medere agnos lactētes. Siue iuxta Lxx. qui interpretati sunt mēpheos: multi sunt qui loquunt̃ alijs: Dimitte ut auferā festucā de oculo tuo, cū ipsi trabes habeant in suo. Daturcp̃ ignis in ægypto: qui uerbositates atcp̃ delicias, suo ardore cōsumat. Dolebit uniuersa tēptatio: & in dioſpoli, quæ rur/sum in hebræo No ponit̃, erit scissura: ut effundant̃ aquæ: oīscp̃ pessima cōgregatio dissipet̃, & huc illucp̃ dispereat: Vel iuxta hebraicū in mēphis erunt angustiæ quotidianæ: ut ꝓ omni uerbo ocioso reddant rationē: ut intelligāt nihil dictorū suorū dñi iudicium præterire. Iuuenes quoq̃ helio poleos & bubasti gladio cadent. Heliopoleos hebraice On dicit̃, quod interpretat̃ dolor. Bubastus autē iuxta linguā ægyptiacam, oris experimentū. Oīmes isti qui dolorē sæculi ferre nō poterant, sed delicias dioſpoleos sectabant̃: & con/fidebant sibi in uolubilitate sermonum: & aduersum cætera dogmata disputātes, habuerāt experimēta uictoriæ, gladio sermonis dei concident: Et qui nequaq̃ iuuenes, sed imbe/cillitate mentis mulie/res appellantur, capti/ui ducentur. Siue ipsæ urbes, dolore & oris iactantia, ducentur in captiuitatem. Et in ta/phnis inquit nigrescet dies. Taphne interpre tantur, cædentes ori: subaudit̃ diaboli: cui qui cesserint, amittent lumē ueritatis: & diem in noctem mutabunt: & sceptra ægypti, atcp̃ omne imperiū sentiēt in taphnis esse contri/tum: ita ut deficiat in ea contumelioſa forti/tudo siue superbia po tentiæ eius: & solis iu/sticiæ radij in nube cæ centur: & nequaq̃ mu lieres, sed filiæ ducant̃ in captiuitatē: faciatcp̃ dñs non unum iudi/cium, sed mīta iudicia in ægypto. Sicut enim bonorū apud patrē di uersæ sunt mansiones: ita & ægypti supplicio rum diuersa iudicia: ut cū hæc oīa facta fuerint, cognoscāt ægyptij cp̃ ipse sit dñs: cui⁹ iudicia uera iustificata in semetipsis. a ¶ Et factū est in undecimo anno ꝛc. Reuertit̃ ad ordinē ꝓphetiæ: post uicesi/mum em̃ & septimū annū, nūc ponit undecimū. Q̃ quæ stio etiā in supiorib⁹ cōtinet̃. Cū em̃ sermo dñi cōtra Tyrū factus sit in anno undecimo, q̃ pri⁹ posit⁹ est: in cōsequētib⁹ loquit̃ ad Pharaonē anno decimo: rursumcp̃ ponit uicesi/mū septimū ut dixim⁹, & nūc undecimū. Vt cætera præter/mittā quæ in psalmorū ordine cōtinent̃: quæritur̃, quō terti⁹ psalm⁹ præponat̃ his psalmis in qb⁹ mutauit faciē suā Da/uid corā Abimelech, & de Doech idumæo: & qñ inuētus ē in spelunca: & quinq̃gesim⁹ pœnitētiæ: in cui⁹ titulo demō strat̃, cp̃ introierit ad Bethsabeæ uxorē Vriæ, cū priores sint isti psalmi tertio, in quo fugere notat̃ a facie filij sui Abessa/lon. Sed in psalmis facilis respōsio est, carmē esse lyricū: & in huiusce modi ope nō quæri ordinē historiæ, sed factorū car mina singulorū. In historia ꝓo illud dicēdum est: ea quæ de una re diuersis sunt dicta tpib⁹: nō debere oratione diuidi, sed uni⁹ loci narratione cōcludi. Verbi gra: ut quæ de ægy/pto dicta sunt alio atcp̃ alio tpe, uno lectionis ordine cogno scant̃. Cū hæc dixerim⁹, manet nihilomin⁹ quæstio: Cur in hoc eodē loco primū factus sit sermo dñi ad Pharaonē an/no undecimo: & postea uicesimoseptimo, & deinceps anno decimo: cū utiq̃ iuxta ordinē, primo decim⁹: scdo, undeci/mus: tertio, uicesimusseptim⁹ ann⁹, singulis ꝓphetijs debue rint prænotari. Ad qd̃ illud possum⁹ respōdere: O ꝓfundū Roma.11.a diuitiarū sapiētiæ & sciētiæ dei: q̃ inscrutabilia iudicia eius, & inuestigabiles uiæ eius. Et in alio loco: Abyssum & sapien Eccl.1.a tiam quis inuestigabit: Possumus autē hoc dicere, qd̃ & in ꝓphetis nequaq̃ historiæ ordo seruet̃, dumtaxat nō in om nibus, sed in quibusdā locis: Necp̃ em̃ narrāt præterita, sed futura prænūciāt, ꝓ ut uolūtas spūssancti fuerit. In historia ꝓo, ut sunt Moysi quinq̃ libri, & Iesu, & Iudicū uolumina, Ruth quoq̃ & Hester, Samuel, & Malachim, Paralipomenō liber & Esdræ, iuncto sibi pariter Neemia, præposterā narra tionē nequaq̃ reperiri. Hæc de annorū ordine dixisse suffi/ciat: Nunc uideam⁹ quæ cōtra pharaonē siue de Pharaone ꝓphetia fit.

A pphetia sit. Brachiū ei⁹ cōfregisse se dicit, & nō esse obuolutū neq; ligatū, nec fartū linteolis, nec accepisse malagma: iuxta il
Esa.1.b lud qđ scriptū ē: Nō ē malagma īponere nec oleū nec alliga turas. Q đ si factū fuisset, utiq; recepta fortitudine posset te/nere gladiū, & ad bella ꝓcedere. Idcirco clæmēs & misericors de⁹ rursum cōminuit brachiū ei⁹ siue brachia: ut penit⁹ ca/dat gladi⁹ de manu ei⁹ & in gētes ægypt⁹ dispgaī, & uētileī in terras. In brachio aūt robur accipe & fortitudinē: dicente
pē.9.g scriptura: Cōtere brachiū pctōris & maligni. Q đ cōteriī in aduersarijs nostris: qñ nos ꝓsequunt qdē, sed opprimere nequeunt. Et pro salute seruorū dei aduersus pharaonē rex babylonis sæpe cōsurgit: ut potentē opprimat potentior, & mali tradant peioribus, confortāte deo brachia pessimorū: ut sciat qui liberatus est qđ ipse sit dns: Profectū autem esse uirtutis scire qđ ipse sit dns. Ecōtrario possumus dicere: Fi
1.Re.2.e lij Heli, filij pestilētiæ nescientes deū. Et in bonā partē de regi bus qui rectū fecerūt in cōspectu dei, scriptū est, qđ noue/rint dñm. Illud autē qđ in Lxx. dicit: Et conteram brachia eius fortia & dispositā: qđ græce dicit τεθραγμένα, scriptorū uitio deprauatū est. Illi em interpretati sunt non τεθραγμένα sed τεθλιμμένα: hoc est nō dispositā sed extentā. Pro quo iu/xta consuetudinē suā alij interpretes excelsa posuerunt.

C

Commentarij noni in Ezechielem prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN DECIMVM COMMENTARIORVM EZECHIELIS AD EVSTOCHIVM PROEMIVM

VEllem ut ante iam dixi, prophetias contra unam prouinciā, aut unum regem, ĩsdē explanare libris: & nequaq; sensum lectoris diuidere. Sed quid faciam longitudi/ni: quæ nisi diuidatur in partes, modum uoluminis egreditur: & infinita congeries, tam dictanti q; legenti molesta est. Itaq; post sermonē contra ægyptum & plan/ctum eius, regemq; ægypti, de cuius brachio nequaq; obuoluto neq; restituto pristinæ sanitati, in ultima parte noni libri diximus: transimus ad principium decimi libri contra eundē pharao/nem regem ægypti: qui comparat regi assyrio: & post longissimam prophetiam, lamentatio su-per eodem assumitur: & deinceps contra omnē ægyptum. In quibus disserendis O uirgo christi Eustochium, eleua cū Moyse manus: ut nostra uictoria, tuarū orationū fructus sit. Non est em uolentis neq; currētis, sed miserentis dei, qui loquit ad prophetā: Aperi os tuū & adimplebo il/lud: propheta ad dñm respondente: Aperui os meū & attraxi spiritum: qui ubi uult spirat. Vbi aut spiritus dñi, ibi libertas: qua libertate donauit nos dns. Quā frustra se iudæi habere iacta-bant dicentes: Semen abrahæ sumus: & nemini seruiuimus unq;, multis uitijs peccatisq; subie-cti & ignorantes illam sententiam: a quo quis uincitur, eius & seruus est.

B

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN EZECHIELEM PROPHETAM LIBER DECIMVS

ET factū est in undecimo anno, tertio una mēsis dc. Vtrāq; æditionem ex more cōmiscui, ubi tñ pluri/mum discre pabāt, ne duplex ꝓpo sitio augeret librorum magnitudinē. Ac pri/mū sciēdū, qđ quæcū q; dicunt de rege assy/riorū futuro tēpore: in Lxx. q̄si transacta me/morant: & sic uel ad ar borē uel ad principē loqt assyriox: ut tā masculino q; fœmini no genere de una ꝓsona intelligat: dū & arbor refert ad assy riū, & assyri⁹ in arbore noīat. Nec de rege babylonio in pñti sermone ulla fit mētio: ne uideat cōtra captiuū ppīm positū in chaldæa, dñox atq; regnātiū iracūdiā ꝓuocare: sed dicit de rege assyriorū q eo iā tpe capt⁹ fuerat a chaldæis, & oīne robur assyriorū babylonio subiacebat impio. Vñ & decē tri bus, hoc est israel, assyrij capiūt: duas aūt, hoc est iudā & ben iamin, chaldæi superāt, & urbē subuertūt hierlm. Dicturus igit cōtra pharaonē regē ægypti & ppīm ei⁹ sermo diuinus, tali aduersum illū ē usus exordio: Cui similis fact⁹ es in ma gnitudine tua? Ecce assur q̄si cedr⁹ in libano, & reliq̄. Et est sensus. Nō mireris si a babylonijs sis uincēdus atq; piturus, & tuū ꝓditur⁹ imperiū, oēsq; opes ægyptiæ destruēdæ sint: cū assur mlto te fortior, eodē chaldæo superāte delet⁹ sit. De scribitq; potētiā regis assyrij sub figura arboris cedri, iuxta hebraicū: iuxta Lxx. cypariss̄i, in mōte libano cōstitutæ q̄ sit pulchra ramis & cōdēsa frōdib⁹ & ad nubes usq; subrecta: quæ idcirco tantū creuit, qđ nō aqs sed abyssis, hoc est aqs abūdātissimis irrigeī: Abyssus em multitudo sonit⁹ aquarū: ita ut oēs aues nidos fecerint in ramis ei⁹, & sub frōdib⁹ illi⁹ genuerint oēs bestiæ saltuū. Et ne dubitarem⁹ quæ essent cœ li uolatilia, quæ syluarū bestiæ, aptius posuit: Et sub umbra culo illi⁹ habitabat cœtus gentiū plurimarū. Cedri inqt & cypariss̄i, abietes siue pin⁹ & platani siue cy/pariss̄i, nō fuerūt æque ramis illi⁹. Et ne sigil/latim de cūctis arbori bus diceret: & oīa in quit ligna paradisi dei non sunt assimilata illi & pulchritudini eius. Per quæ nōnulli intel gunt, nō de rege dici assyrio, sed de cōtraria fortitudīe, quæ in sermōe tyri inter cherubim dicit esse gene rata, & præciosis distincta lapidib⁹: & postea ad terrena suo uitio cōcidisse. Q ui & in Esaia cadēs, lucifer appellat: & in euāgelio signat a dño: Videbā satanā q̄si fulgur de cœlo ca/dentē. Sed nos hæc oīa ut interim seq̄mur historiā hyperbo licos dicta intelligam⁹: qđ tātæ assyrius fuerit potētiæ, & sic cūctas oppresserit nationes: ut se angelorū fortitudini cōpa/rit. Oīa aūt metaphorice sub altissima cedro siue cypariss̄o dicunt ad assyriū: interfectioq; illi⁹ appellat succisio. Q đ q; sequit: Tradidi eā in manu fortissimi gētiū: regē babyloniū uocat: ut qđ uicit assyriū, nō ꝓpriæ fortitudinis, sed diuinæ intelligat potestatis. Iuxta impietatē inquit eius eieci eā: ut occulte babyloniū moneat nō debere esse crudelē: nec oppri mere populū dei qui sibi traditus sit: ne similia patiat ab as/syrio, qui crudelis & impius fuit. Et succidēt illam alieni & crudelissimi nationū: siue iuxta Lxx. pestilentes: qđ nunq; diceret positus in chaldæa: ne illū aduersum gentem suam commoueret. Proficitur quoq; super montes, & in cunctis conuallibus corruunt rami eius & confringunt in rupibus,

a ET factū est in undecimo anno, tertio una mēsis: factū est uerbū dñi ad me dicēs: Fili hominis: dic pharaoni regi ægypti & populo eius: Cui si/milis factus es in magnitudine tua? Ecce assur qua/si cedrus Siue cypariss̄us) in libano, pulcher ramis & frondibus nemorosus excelsusq; altitudine: & inter condensas

Esa.14.c
Luc.10.c

E & a cūctis derelinquīē populis: hoc est uolatilibus cœli & bestijs cāpi: & in tantā ueniet pditionē ut oēs arbores quæ putabāt̄ excelsæ: cōpatiōe assyriæ arboris, suo exēplo eleuari, & in sublime erigi ultra desistāt: nec stēt in altitudine sua, sed illa succisa, oēs metu pariter succidant̄. Q. d. q̄ p translationē dictū erat fit manifestius: Omēs ait traditi sunt, subaudiē reges in mortē: ad terrā ultimam, hoc est ad infernū in medio filiorū hominū: nequaq̄ inter arbores, ad eos qui descendūt in lacū: haud dubiū qn infernа significet. Post succisionem arboris assyriæ: siue in die qñ descēdit ad inferos assyrius & induxit dñs luctum: rursum p trāslationē de eo loquit̄ q. optus sit abysso: iuxta illud q. scriptū est: Veni in pfundū maris, & tēpestas demersit me: Et omnia flumina, oēs uidelicet natiōes eū ultra rigare cessauerint: & contristatus sit siue cōtenebratus sup eā: id est arborē: uel eū, id est assyriū libanus. Ac ne putaremus de arbore esse sermonē, sequit̄: A sonitu ruinæ ei⁹ cōmoui gētes. Quæ em̄ tanta ruina esse unius arboris pōt, ut ad sonitū ei⁹ uniuersæ cōmoueant̄ gētes? Cū deducerent inquit eā ad infernū: luxta literā arbor ad inferos deduci nō potest: cū alijs qui in lacū: id est ad inferos descēdebāt. Et cōsolata sunt in terra infima: in corde uidelicet terræ, oīa ligna uoluptatis siue delitiarum: q. hebraice appellat̄ עֵדֶן. ut nemorosos saltus syluasq̄ significet egregias atq̄ præclaras quæ fuerūt in libano: & irrigabantur aquis. Nā & ipsæ arbores cū eo: hoc est, cum assyrio descendent ad infernū: ad interfectos siue uulneratos gladio. Ligna gladijs nō uulnerant̄, sed cædūt̄: nec descēdūt ad infer-

ps. 68. a

F

condēsas frondes Siue in medio nubium) eleuatum est cacumen eius. Aquæ nutrierūt illum: abyssus eleuauit eū: flumina ei⁹ manabāt in circuitu radicū ei⁹, & riuos suos emisit ad uniuersa ligna regionis. Propterea eleuata est altitudo ei⁹ sup oīa ligna regionis Siue cāpi): & multiplicata sunt arbusta Siue rami) ei⁹ præ aqs multis. Cū q̄ extēdisset umbrā suā: in ramis ei⁹ fecerūt nidos oīa uolatilia cœli: & sub frōdib⁹ ei⁹ genuerūt oēs bestiæ saltuū: & sub umbra illi⁹ habitabat cœt⁹ gētiū uniuersarū. Eratq̄ pulcherrim⁹ in magnitudine sua: & in dilatatiōe Siue multitudine) arbustorū uel ramorū suorū: erāt em̄ radices illi⁹ iuxta aquas. Cedri Siue cypariss̄i) nō fuerūt altiores illo in padiso dei: & abietes Siue pini) nō adæquauerūt sūmitatē ei⁹: & platani uel abietes nō fuerūt æquæ uel similes frōdib⁹ Siue ramis) illi⁹. Omne lignū paradisi dei Siue in padiso dei) nō est assimilatū ei & pulchritudini ei⁹: qm̄ speciosā feci eā, & multis condēsiq̄ frōdib⁹: & emulata sunt eā oīa ligna uoluptatis Siue delitiarū) quæ erāt in padiso. Propterea hæc dicit dñs de⁹: Pro eo q. sublimata est in altitudinē & dedit sūmitatē suā uirentē atq̄ cōdensam Siue in medio nubiū eleuatū est cor ei⁹ in altitudine sua: tradidi eam Siue eū) in manu fortissimi Siue principis gētiū: faciēs faciet ei Siue & faciā pditionē ei⁹): iuxta impietatē ei⁹ eieci eā. Et succēdēt eā alieni & crudelissimi nationū Siue pstilētes gētiū), & pijciēt eā sup mōtes: & i cūctis cōvallib⁹ corruēt rami ei⁹: & cōfringēt̄ arbusta ei⁹ in uniuersis rupib⁹ Siue cāpis) terræ: & recedēt de umbraculo ei⁹ oēs ppli terræ & relinquēt eā. In ruina ei⁹ habitauerūt Siue requeuerūt) oīa uolatilia cœli: & in ramis ei⁹ fuerūt uniuersæ bestiæ regionis. Quāobrē nō eleuabunt̄ in altitudine sua oīa ligna aq̄rū: neq̄ ponēt sublimitatē suā inter nemorosa atq̄ frondosa Siue in nubibus): nec stabūt in sublimitate sua oīa quæ irrigant̄ aqs: qa oēs traditi sunt in mortē ad terrā ultimā, in medio filiorū hominū ad eos q descendūt in lacū. Hæc dicit dñs de⁹: In die quādo descēdit ad inferos induxi luctum Siue luxit eū abyssus): operui eū abysso & pphibui flumina ei⁹, & coercui aquas multas. Contritus est Siue contenebratus) sup eum libanus: & omnia ligna agri concussa sunt Siue defecerunt. A sonitu ruinæ eius commoui Siue cōmotæ sunt) gentes cū deducerent eum Siue eā ad infernum) cum his qui descendebāt Siue descēdunt) in lacū: & consolata sunt in terra infima omnia ligna uoluptatis Siue delitiarū) egregia atq̄ prædara in libano: uniuersa quæ irrigabant̄ aquis. Nā & ipsi cū ea Siue cū eo) descēdēt Siue descēderūt) ad infernū ad interfectos Siue uulneratos) gladio: & brachiū Siue semen uniuscuiusq̄ habitātiū sub umbraculo ei⁹, in medio nationū Siue uitæ suæ perierūt. Cui assimilatus es o inclyte atq̄ sublimis

G

nū. Et brachiū inquit Siue semen: quoniam apud hebræos sermo זְרוֹעַ utrūq̄ significat: requiescet in umbraculo eius in medio nationū: nequaq̄ syluarum sed gentium. Ad extremū fit Apostropha ad ipsum assyrium, siue ad pharaonem. Qui assimilatus es o inclyte atq̄ sublimis inter ligna uoluptatis? Nullus tibi inquit par fuit: sed omnes reges potentia superasti: & tamen cum cæteris regibus qui erāt in comitatu tuo, ad terras ultimas: id est ad inferos deductus es: dicēte scriptura: Ingredientur ad extrema terræ: tradentur in manus gladij, partes uulpium erunt. In medio ait incircūcisorum dormies: cū his qui interfecti sunt gladio. Ostendit quæ essent ligna, quæ cedrus siue cyparissus gladijs uulnerata, & iacens cū incircūcisis. Et ut extrema anterioribus iungeret: quia supra dixerat, cui similis factus es in magnitudie tua: ecce assur quasi cedrus in libano pulcher in ramis & frondibus, & reliqua: nunc infert: Sic est pharao & omnis multitudo eius dicit dominus. Quomodo inquit assyrius, cedrus & cyparissus babylonio succidente deiecta est: sic pharao & pps eius: hoc est ipsa arbor & rami illius a babylonio succidētur. Hæc interim iuxta historiā dicta sint: quæ plæriq̄ in cōsumatione mundi futura intelligunt: & regem pharaonem hoc est eā potestatem cui ægyptus subiecta sit, comparari regi assyriorum potentissimo, id est antichristo: q. si ille corruerit, utiq̄ & alij rectores tenebrarū istarum & principes mundi facilius corruant. Dicam⁹ ergo de singulis breuiter oīa pstringētes: ut nō tā dissera-mus & explanemus obscura, q̄ explanare cupiētibus

H

pā. 61. a

inter ligna

A cupiētibus materiā dediſſe uideamur: primūq; diſcutiēdū, cur undecimo anno, tertio mēſe, una die mēſis factū eſt uerbum dñi ad Eçechielē dicēs: Fili hominis, dic pharaoni regi ægypti & multitudini eius. Locuturo ad pharaonē, undecimo anno ſermo fit dñi: necdū em̄ uenerat ad duodecimū: q̄ numer⁹ plenæ conſummataq; uirtutis ē. Vñ & duodecim ſunt filij Iacob: a q̄bus poſtea duodecim noīa ꝓphetarū uno uolumīe cōtinēt. Et apli duodecim ſūt: ꝙrū q̄a un⁹ iudas ꝓditor fuit: in locū ei⁹ Matthias eligit̄. Et archiſynagogæ filia annorū duodecim a dño ſuſcitat̄. Hæmorrouſa quoq; anno duodecimo recipit ſanitatē. Sed quia corripit̄ pharao, & poſtea plangitur: propterea tertius mēſis & unus dies undecim annorū numero copulant̄. Vnde & in conſequētibus duodecimo anno, mēſe duodecimo, una mēſis: fit uerbum dñi ad Eçechiel dicēs: Fili hominis aſſume planctū ſuper pharaonē regem ægypti, & dices ad eum. Q̄ui em̄ plangitur, ideo plangitur ut intelligat quanta bona perdiderit: & tamen quia pharao erat: & brachiū eius necdū fuerat colligatū, nec priſtinā recepat fortitudinē: propterea in anno & in menſe duodecimo, uiginti nouem dies adhuc remanent, ut duodecim annorū numerus compleat̄. Vno igitur menſis die, ſermo fit dñi ad prophetam: & præcipit̄ ei ut loquat̄ regi ægypti & multitudini eius. In quo mirandū q̄d' quattuor interpretes non populū dixerint, ſed mꝰtitudinē. Multi em̄ uocati, & pauci electi. Et in lege ſcriptū eſt: Non eris cum multitudine in malo. Dicitur ꝙ ad regē ægypti: Cui ſimilis factus es in magnitudine ſiue in altitudine tua? Q̄d' & ipſe ſe exaltauerit, & ſubiaceat illi ſententiæ: Omnis qui ſe exaltat humiliabit̄, ſed tamē nō ſit eius altitudini ſimilis: qui quaſi cedrus ſiue cypariſſus in libano fuerit, pulcher ramis & frondibus nemoroſus: excelſuſq; altitudine & ad nubes uſq; erexerit caput: ad q̄s ſcꝫm Dauid ueritas dei puenit: & quibus mandat̄ ne pluant ſup iſrael imbrē. Pulchritudo quoq; illius prædicat̄ quæ in turpitudinē praua uoluntate mutata eſt: ita ut dicat̄ de eo: Cōfringet dñs cedros libani: & excelſus ipſe in altiſſimo montiū libano cōſtitutus: quāto ſublimior fuerat, tanto fortiꝰ caderet. Cuius ſcriptura ſancta uolens altitudinē demonſtrare, appellat cedrū magnā quā nutrierunt aquæ: nō aquæ ſiloe quæ uadūt cū ſilentio, ſed aquæ raſin & aquæ ægypti: de quib⁹ ſcriptū eſt: Q̄uid tibi ut bibas aquas geon ſiue ſior? q̄d' aquas turbidas ſonat. Abyſſus quoq; exaltauit eū ſup quā in principio mūdi tenebræ ferebant̄, & ad quā in euangelio dæmones ne mittant̄ rogant. Flumina eiuſdem abyſſi in circuitu radicū ei⁹ erant: de q̄bus dicit̄: Q̄uid tibi & uiæ aſſyriorū, ut bibas aquas fluminū? Et in alio loco: Ecce dñs inducet ſuper uos aquā fluminis fortem & multam: regem aſſyriorū & omnē gloriā ei⁹. Riuos quoq; ſuos emiſit abyſſus ad uniuerſa ligna regionis: ut nō ſolum principē mundi huius, ſed & ſocios illius irrigaret. Propterea eleuatus eſt, & ſuper oīa ligna altiſſima ſuccreuit, & multiplicata ſunt arbuſta eius: & totius orbis poſſedit imperiū, dicēs: Hæc oīa mihi tradita ſunt. Et eleuati ſunt rami eius, qui aquis abyſſi fuerant irrigati. Q̄ui extēdit ſiue dilatauit umbraculū ſuū: ut oīes ſubijceret ſuæ ditioni. In ramis eius fecerūt nidos oīa uolatilia cœli. Omnis em̄ qui facit peccatū: de diabolo natus eſt: & de ramorū eius numero cōputat̄. Illa autē uolatilia fecerūt nidos in ramis eius: quæ iuxta uiam euangelicā comedere ſementē: ſiue q̄ūa oīes peccauerūt & indigent miſericordia dei: de quibus dictū eſt: Omnes declinauerūt, ſimul inutiles facti ſunt: Idcirco in ramis eius fecerūt nidos. Sequit̄: Et ſub frondibus eius genuerūt omnes beſtiæ ſaltuū: quæ chriſti manſuetudinē ꝓdiderūt: & ſub umbraculo illius habitabat cœtus gentiū plurimarum: ut nullus eſſet qui nō eius tangeretur umbraculo: præter eum qui dixit: Ecce uenit princeps mūdi iſtius: & inueniet in me nihil. Per unum enim hominem peccatum intrauit in mundū, & per peccatū mors: & ſic in omnes homines mors pertranſijt, in quo omnes peccauimus: & in adā omnes morimur, cūctiq; peccauimus, & indigemus gloria dei. Et tamē in ipſa habitatione diuerſa cōditio eſt. Alij habitāt in ramis eius quaſi uolatilia, ſcientiā ſibi in philoſophia & in hæreticorū dogmatibus pollicētes. Alij quaſi beſtiæ feræ, inimitesq; atq; crudeles: alij q̄ſi multitudo gētiū pluriū: ut cōmixtos diuerſis uitijs ſignificet atq; peccatis. Erat aūt aſſur pulcherrimus in magnitudīe ſua, & in dilatatione arbuſtorū ſuorū: q̄a aq̄s multis radix ei⁹ fuerat irrigata: intātū ut in paradiſo dei nulla cedros & cypariſſos eſſet altior, nec abietes piniq; adæq̄rēt ſublimitatē ei⁹: ſiue platani nō eſſent æquæ frondib⁹ illi⁹. Idcirco autem nulla arborū in paradiſo plātatarū ei fuerat adæquata: quia omne lignū paradiſi dei nō eſt aſſimilatū illi & pulchritudini eius. Nequaq; em̄ erectæ ſunt ꝑ ſupbiā, ſed ſcierunt humilitatē ſuam: neq; ſimilitudinē dei ſacrilego ſibi animo uēdicare conatæ ſunt. Q̄uodq; ſequit̄: Et æmulata ſunt eā omnia ligna delitiarū quæ erāt in paradiſo: ſic ediſſerimus. Emulata ſunt ligna paradiſi multitudinē ramorū eius: Multi em̄ uocati, & pauci electi. Et, lata & ſpacioſa uia quæ ducit ad mortē. Cupit em̄ tantos habere in ſalutē, quantos aſſur habuit in perditionē. Vnde quia aſſur ſublimatus eſt in altitudine: & dedit ſublimitatē ſuā uirentē atq; condenſam: ſiue uſq; ad nubes cacumen erexit: & eleuatum eſt cor eius ut diceret: Erō ſimilis altiſſimo: ꝓpterea traditus eſt in manu fortiſſimi gentiū: q̄ā intelligimus aliā deteſtabilē poteſtatem, cui tradit̄ ad puniēdū, ipſe eſt em̄ inimic⁹ & ultor: ut aſſur intelligatur antichriſtus: & fortiſſimus gentiū cui traditus eſt, ſatanas: iuxta illud Apoſtoli: Q̄uos tradidi ſatanæ ut diſcāt nō blaſphemare: Q̄ui faciēs faciet ei quæcūq; ei a dño fuerint imperata. Iſta autē cypariſſus eiecta eſt de paradiſo dei ꝓpter impietatē ſuā: & ſuccidēt illam alieni & crudeles ſiue peſtilentes in gentibus: ut impleatur illud q̄d' ſcriptum eſt: Peſtilēte flagellato, ſtultus aſtutior fiet. Et iterū: Iam ſecuris ad radices arboris poſita eſt: qui præcident eā ſup montes, ut corruat in ſupbia ſua. In cūctis aūt cōuallib⁹ corruēt rami eius: ut ad tartarū deducant̄ oīes qui in ei⁹ fuere comitatu: & recedāt de umbraculo illius & relinquāt eā: ut uolatilia cœli & beſtiæ terræ, quæ prius ſub illa fuerāt & illi⁹ umbraculo tegebant̄, poſtea pœnæ ei⁹ participes ſint. Cūq; uiderint cætera ligna ſyluarū ſiue paradiſi, aſſur cypariſſū ſententia dei corruiſſe: nō eleuabunt̄ in ſuperbiā: nec ſe eſſe aliquid æſtimabūt, nec irrigationē aquarū ſuarū proprias arbitrabūtur diuitias: eo q̄d' omnes rami & uolatilia cœli & beſtiæ terræ quæ erant ſub imperio aſſur, deducātur in mortē ad terram ultimam. De quibus ſcriptū eſt: In conſpectu ei⁹ cadent omnes qui deſcendūt in terrā. Et in alio loco: Ingredient̄ ad extrema terræ: & erunt nequaq; cū angelis, ſed cū filijs hominū qui deſcēdūt in lacum, ſiue in foueā ſempiternā. Cū aūt ille deſcēderit ad extrema terræ: & pars uulpium fuerit a q̄bus lacerādus eſt: tunc luctus erit uel omniū ſociorū eius uel ſanctarū fortitudinū: quæ illum dolebūt ad inferos deſcendiſſe. Vnde dicit dñs: Operui eum abyſſo: cuius aquis fuerat ante nutritus: & prohibui flumina eius, id eſt abyſſi: & coercui aquas multas, ne eum irrigarent, ſed magis opprimerent. Cōtriſtatus eſt ſup eū libanus in quo fuerat exaltatus: & omnia agri ligna concuſſa ſunt, ſucciſionem ſimilē formidantia. A ſonitu ruinæ eius cōmoui gentes: ut nullus ꝓditionē illius ignoraret: & deductionem ad inferos cū cæteris ſocijs ei⁹. Acceperūtq; cōſolationē oīa ligna uoluptatis, id eſt paradiſi: dū uident & mala malis, & bona bonis reſtitui. Hæc autem ligna libani ſunt, aquis irrigata fluminū dñi: quibus & illa arbor fuerat irrigata quæ corruit. Siue omnia ligna quæ quondam fuerunt bona & irrigabantur aquis, & in libani altitudine morabantur, accipient cōſolationē, q̄ principē ſuū ſimilia uiderint ſuſtinere tormēta. Et ipſa em̄ deſcēdēt ad infernū ad interfectos gladio dñi: & oīs fortitudo lignorū habitabit ſub umbraculo ei⁹: id eſt

inter ligna uoluptatis. Ecce deductus es cū lignis uoluptatis ad terram ultimā. In medio incircūciſorum dormies, cū his qui interfecti ſūt gladio. Sic pharao & omnis multitudo eius dicit dominus deus.

Et factum eſt

in pœnā

1. Co. 15. c

Prouer. 19. d
Matth. 3. c

Deu. 21. g
Ibi. 62. c

E in pœna: in medio omniũ nationũ quæ clauſtris inferni tenebũt. Poſt hæc ad ipſũ pharaonẽ ſermo cõuertit: cui dictũ fuerat in principio: cui ſimilis fact⁹ es in magnitudine tua: & dicit ad eũ: Cui aſſimilat⁹ es o inclyte atq; ſublimis inter ligna uoluptatis? Nẽpe aſſyrio q corruit. Et tu eras inclytus atq; ſublimis inter ligna eden, hoc eſt deliciarũ & paradiſi: & ecce deductus es ſicut aſſyrius cũ oĩb⁹ lignis quæ q̃ndam fuerãt in delitijs ad terrã ultimã & ad inferos: & dormies nõ in requie, ſed in pœnis: in medio incircũciſorũ, hoc eſt immũdorũ: & cũ his qui in gladio dñi concidẽrũt. Et ut ſciam⁹ q ſit ille cui dixerit, o inclyte atq; ſublimis inter ligna uoluptatis: ponit manifeſti⁹: Ipſe eſt pharao & oĩs mꝫtitudo eius: Siue iuxta Lxx. ſic eſt pharao & oĩs multitudo ei⁹: ut quõ ſupra aſſyrius ſucciſus eſt & corruit, ſic & ægyptius ſubruatur.

a ET factũ eſt duodecimo anno, Ca. XXXII in mẽſe duodecio Siue decimo, in una die mẽſis: factũ eſt uerbũ dñi ad me dicẽs: Fili hois, aſſume lamentum ſuper pharaonem regem ægypti: & dices ad eum: Leoni gentium aſſimilatus es & draconi qui eſt in mari: & uentilabas cornu in fluminibus tuis: & cõturbabas aquas pedibus tuis: & cõculcabas flumina earũ Siue tua). Propterea hæc dicit dñs de⁹: Expãdã ſup te rete meũ in multitudie ppl̃orũ multorũ: & extrahã te in ſagena mea: Siue extrahã te in hamo). Et ꝓjciã Siue extrahã) te in terrã: ſup faciẽ agri abjciã te Siue cãpi replebunt tui): & habitare Siue ſedere) faciã ſup te oĩa uolatilia cœli: & ſaturabo de te beſtias uniuerſæ terræ: & dabo carnes

Ca. XXXII

ET factũ eſt duodecimo anno, in mẽſe duodecimo ſiue decimo, in una die mẽſis: Factũ ẽ uerbũ dñi ꝛc. Editionẽ utrãq; miſcemus: in his dũtaxat in q̃bus diſcrepãt. Alioq; ubi unus ſenſus eſt, hebraicũ ſequimur. In multis aũt exẽplarib⁹ iuxta Lxx. duodecim⁹ annus, & mẽſis decimus ponit: Iuxta cæteros aũt interpretes, decimus annus & duodecim⁹ mẽſis: ut uel iam capta ſit hieruſalẽ & gaudiũ pharaonis malis ſibi ĩminẽtibus auferatur: uel certe capiẽda: & ſuis magis miſerijs doleat q̃ aliorũ captiuitate lætet. Et interim breuiter quædam hiſtoriæ fundamenta iaciẽtes: q̃d hebræi ſup hoc loco intelligant ꝓcurramus. Leoni cõparat pharao, nõ unius gentis ſed multarum gentiũ: ſiue draconi in mari: ut terrã aquaſq; poſſideat: qui irrigatione fluminũ erigebat in ſupbiã, quæ cornu uocat: & multitudine exercitus ſui oĩes aquas tranſiens poterat cõturbare: idcirco expandere ſe dicit rete ſuũ ſup multitudinẽ eius, & extrahere eũ ſagena ſua uel hamo: & projcere ſiue extẽdere eũ ſuper terrã: qui quaſi coluber multis ſpiris fuerat inuolutus: ut a cũctis cœli uolatilibus deuoret. Cũq; non ſolũ aues, ſed oĩes beſtiæ terræ eũ lacerauerint: reliquæ carnes eius montes & ualles cãpoſq; cõplebunt: ita ut cuncta uermibus ſcateãt. Hæc autẽ loquit ꝓ metaphorã: ut poſtq; uolatilia cœli & beſtiæ carnibus eius fuerint ſaturatæ: id eſt exercitus ei⁹ & uniuerſa multitudo: reliq̃ pars in uermes & ſaniem cõuertat. Tunc inquit cœli tenebris obuoluent: ſol & luna & cætera luminaria nõ dabũt lumen ſuum: ſed ſup te cuncta nigreſcent: nihilq; tibi lætum erit: & ad tuũ interitum omnes populi & cuncti reges eorũ horrore nimio formidabũt, cõſpiciẽtes gladiũ meũ huc illucq; uolitare & nulli parcere: & in tua ruina, ruinã ſimilẽ pertimeſcent. Vt autẽ ſcias q̃s iſte ſit gladius: audi manifeſtius: Gladius regis babylonis ueniet tibi: in gladijs fortium ſiue gigantiũ dejjciã omnem multitudinẽ tuam. Qui gigantes inexpugnabiles gentes ſunt: quæ babylonij regis tenebant exercitu. Iſti uaſtabunt ſiue diſperdent ſuperbiã ægypti & omnẽ multitudinem eius: nihilq; in ægypto remanebit: ſed cũ hominibus, & iumenta brutaq; animalia pariter auferentur. Et tãta erit ſolitudo in ægypto: ut nec pede hominis nec ungula iumenti aquæ illius conturbent: ſed quieta ſint omnia: & aquæ fluminũ eius quaſi oleum fluant puriſſimæ ac nitentes: nullo per eas tranſeunte nec carũ fluenta turbante. Hoc autem fiet ꝓpter ægypti ſolitudinẽ: quæ rediget in deſertum ab omni multitudine ſua: quãdo habitatores eius dñs percuſſerit: ut intelligant qui remanſerint q̃d ipſe ſit dñs. Idcirco planctus eſt pharaonis, & plangẽt eũ filiæ gentiũ in circuitu. Nõ ſolũ autẽ ſup illo, ſed & ſup multitudine eius quæ dño uaſtante deleta eſt. Hæc ſup ſimplici lra curſim dixiſſe ſufficiat: ueniamus ad intelligẽtiã ſpiritualẽ. Nec puto magnope laborãdũ noſſe qui ſit pharao rex ægypti, cũ ſupra plenius dixerimus, eã uidelicet poteſtatẽ cui ægypt⁹ credita eſt, uel una prouincia, uel ægyptus totius mũdi: quæ nõ eſt leo cõdita, ſed ꝓprio uitio aſſimilata leoni gẽtium. Hõ eñ cũ in honore eſſet nõ intellexit: cõparat⁹ eſt iumẽtis inſipiẽtib⁹ & ſimilis fact⁹ eſt illis. De hoc leone & Pet⁹ loquitur: Aduerſarius noſter diabolus quaſi leo rugiẽs circuit quærẽs quẽ deuoret. Et in nono pſalmo ſcriptũ eſt: Inſidiatur in abſcõdito quaſi leo in ſpelũca ſua: inſidiatur ut rapiat pauperẽ. Et in Hieremia ſpũs ſanct⁹ ait: Leo de ſylua percuſſit eos. Draconẽ aũt dici diabolũ: pro quo Aquila interpretat⁹ eſt leuiathan, nomen draconis exponẽs: iuxta ſuperiorẽ explanationẽ, multis teſtimonijs docui: qui dixerat, mea ſunt flumina & ego feci ea. Iſte igitur draco fluminibus ſuis quaſi cornibus uẽtilabat plurimas nationes: quæ ſup Marciõe, Valẽtino, Arrio & Eunomio cæteriſq; hæreſeon principib⁹ intelligere poſſumus: q imitant eccleſiaſticos uiros: dicẽtes ad dñm ſaluatorẽ: In te inimicos noſtros uentilabimus cornu: & nõ uentilant ad ſalutẽ, ut de terra ad cœlum leuẽt: ſed ut in profundum abjciant. Deniq; ſequit: Et conturbabas aquas pedib⁹ tuis: iuxta illud Apoſtoli: Qui aũt cõturbat uos, portabit iudiciũ. Nõ uult eñ aquas ſiloe bibere, quæ uadũt cũ ſilentio, ſed aquas ægypti turbidas atq; cœnoſas, quæ anteq; pedibus cõculcarent draconis, puræ erãt & ſuo fluẽtes ordine: poſtq; autẽ pedibus illius conturbatæ ſunt, curſus ſui ordinẽ perdidcrũt. Neq; eñ utuntur hæretici teſtimonijs ſcripturarũ ſibi cohærẽtibus, ſed cõturbãt oĩa. Et quia ipſe eſt inimicus & ultor: non ſolum aquas alienas draco ægyptius conturbat pedibus ſuis: ſed cõculcat flumina ſua, ne parcat eis quos ſemel in ſuam redegerit poteſtatẽ. Q̃d deuitare cupiẽs iuſtus, præcatur: Nõ ueniat mihi pes ſuperbiæ. Et in alio loco, conculcatus petit ne iterum conculcet: Miſerere inquit mei dñe, quoniã cõculcauit me homo. Inimicus aũt homo diabolus eſt: de quo & alter pſalmus loquitur: Vt nõ magnificet ultra homo ſup terrã. Propterea hæc dicit dñs deus: Expandã ſup te rete meũ: in multitudine populorũ multorũ. Rete dñi ueteris & noui teſtamẽti ratione contextũ, mittit ſup draconẽ qui habitat in populorũ multitudine: & ſemp turbis & populorũ multitudine delectatur: ut extrahat eũ in ſagena ſua ſiue in hamo ſuo. Iſta eſt ſagena, quæ in mare hui⁹ ſæculi mittit & extrahit piſces multos: alios eligẽdos & alios abjciẽdos. Siue iſte eſt ham⁹: de quo in Iob ſcriptũ eſt: Adduces aũt draconẽ in hamo: & circũdabis capiſtrũ circa nares ei⁹: ꝓ q̃ interpretat⁹ eſt Aqla: extrahes leuiathã in hamo: & funib⁹ colligabis linguã ei⁹. Extrahit aũt draco ſiue leuiathã de mari hamo uel ſagena dñi: ut ꝓjciat ſiue extẽdat ſup terrã: & oẽs ſpiræ ei⁹ q̃bus ſuas inſidias occultabat, aperiant & ꝓferant in publicũ & in terrã abjciant: & iaceat qui in cœlo poſuerat os ſuum, & ſe altiſſimo ſimilem eſſe iactabat. Vnde ſequitur: Et habitare ſiue ſedere faciam ſuper te omnia uolatilia cœli: & ſaturabo de te beſtias uniuerſæ terræ: ſcd̃m illud q̃d ſcriptum eſt: Diſti eũ eſcam populis æthiopum. Qui uel uolatilia uocantur uel beſtiæ terræ. Volatilia, quæ ſementẽ ut diximus iuxta uiam rapiunt. Beſtiæ terræ, uitijs efferatæ; q̃d ad hæreticos atq;

G

H

Ps. 44.d

Ps. 55.d

Ps. 58.a

Ibi. 9.d

Matth. 13.d

Iob. 40.d

Ps. 77.a

Gal. 5.b

Eſa. 8.b

tiens atq; gentiles referri potest. Q. d' autem sequitur: Et dabo carnes tuas sup mõtes, & implebo colles tuos sanie tua: siue implebo ualles sanguine tuo: hunc habet sensum: ut uolatilia cœli & bestias terræ, deceptos; populos intelligamus crudelitatẽq; gentiliũ: montes autẽ ad principes referamus hæreseon: qualis fuit Valentin⁹ & Marcion: collesq; successores eorũ qui saturant sanie draconis: siue ualles, quæ implentur draconis sanguie, inferiores quosq; credentiũ. Aut certe montes aduersarias potestates, quæ in aere discurrũt: & ualles, quæ inferna penetrãt: & æternis suppliciis mãcipatæ sũt. Porro q. d' dicit: & irrigabo terrã putore sanguinis tui sup mõtes, siue irrigabit terra de stercoribus tuis sup mõtes, & ualles iplebũt ex te: illud significat q. d' omis supbia & arrogãs hæreticorũ tumor, nõ tã uitali & puro q; putrido atq; fetenti sanguie compleat: iuxta illud q. d' scriptum est: Pone eos sicut stercus terræ. De quo sanct⁹ a dño liberat: Qui suscitat de terra inopem, & de stercore erigit pauperẽ Vt collocet eũ cũ principibus, cũ principib⁹ ppli sui. Valles autẽ ima depressæ: ut supra diximus: aut inferna significãt, aut humilem hæreticorũ sensum, propter uoluptatẽ & terrenas opes cũcta facientiũ. Q. d' aũt iũgit: Et operiã cũ extinct⁹ fueris cœlũ, & nigrescere faciã stellas ei⁹: solẽ nube tegã, & luna nõ dabit lumẽ suũ: oĩa luminaria cœli mœrere uel tenebrescere faciã sup te: & dabo tenebras sup terrã tuã ait dñs de⁹: si seq̃mur lr̃am, penit⁹ intelligi nõ põt. Q. ñ em̃ interfecto pharaone siue dracone, sol & luna & stellæ nõ dederũt lumẽ suũ: & cœlũ optũ est tenebris: iuxta illud poeticũ: Impiaq; æternam timuerũt sæcula nocte: Ergo hoc dicẽdũ est, q. d' extincto pharaone q trãsfigurabat se in angelũ lucis: de q̃ in alio loco scriptũ est: Lux impiorũ extinguet, cœlũ siue cœli operient tenebris. De qbus & Paulus loq̃t: Et spiritalia neqtiæ in cœlestib⁹. Et nigrescere faciet dñs stellas eius, uel draconis uel cœli. Sup q̃ & Iudas apl̃us scribit: Sidera errãtia, qb⁹ caligo tenebrarũ in æternũ reseruat. Sol quoq; nube tegẽt: sol iniqtatis q cõtrarius est soli iusticiæ: nube aũt, uel ipso dño saluatore qui descẽdit in ægyptũ sup nubẽ leuem, nullo peccatorũ pondere prægrauatam: uel prophetis & apostolis, de quibus legimus: Mandabo nubibus ne pluant super eam imbrem. Et in psalmis: Veritas tua usq; ad nubes. Cum autẽ sol iniquitatis fuerit obscuratus: luna quã hæreticorũ sentimus ecclesiã, & quæ a sole iniqtatis lumen putabat accipe, nõ dabit lumẽ suũ: nec decipiet credẽtes falsi nois scientia. Oĩa quoq; luminaria & quicq̃d uidet in hæreticis esse doctrinæ, extincto dracone cæcabit: siue mœrebũt principe perdito: ita ut ipse dñs terrã hæreticorũ operiat tenebris, ignorantia scilicet ueritatis: ut cæci cæcos ducant in foueam: & habitatores terræ mittant in tenebras exteriores: ubi est fletus & stridor dentiũ. Post hæc dicit: Et irritabo cor populorũ multorũ: cum induxero

& dabo carnes tuas sup mõtes: & implebo colles Siue ualles) sanie tua uel sanguine tuo: & irrigabo Siue irrigabit) terrã putore sanguinis tui Siue stercoribus tuis) super montes: & ualles implebunt ex te. Et operiã cum extinctus fueris cœlum: & nigrescere faciã stellas eius: Solem nube tegã, & luna nõ dabit lumen suum. Oĩa luminaria cœli mœrere faciã Siue cõtenebrescent super te): & dabo tenebras super terrã tuam: dicit dñs deus. Et irritabo cor populorũ multorũ cum induxero cõtritionem Siue captiuitatẽ) tuam in gentibus super terras, Siue in terra, quã nescis. Et stupescere faciam Siue cõtristabũtur, super te populi uel gentes multæ: & reges eorum horrore nimio formidabũt super te: cum uolare cœperit gladius meus super facies eorũ: & obstupescẽt repente singuli pro anima sua in die ruinæ tuæ: Siue expectantes ruinam suam a die ruinæ tuæ). Quia hæc dicit dñs deus: Gladius regis babylonis ueniet tibi. In gladijs fortiũ Siue gigantium) deijciam multitudinem Siue fortitudinẽ) tuam: inexpugnabiles gentes omnes he, Siue pestilentes de gentibus cunctis): & uastabunt Siue perdent) superbiã uel iniuriam ægypti: & dissipabitur multitudo eius Siue cõteret omis fortitudo illi⁹. Et pdã omia iumẽta ei⁹ quæ erãt sup aq̃s plurimas Siue ab aqs multis): & non cõturbabit eas pes hominis ultra neq; ungula iumentorũ turbabit Siue calcabit) eas. Tunc purissimas reddam aquas eorum: Siue ut aliquando quiescãt aquæ eorũ): & flumina eorũ quasi oleum adducã Siue ut oleũ fluent, ait dñs deus: cum dedero terrã ægypti desolatã Siue perditam). Deseretur autẽ terra a plenitudine sua Siue cũ plenitudine) quãdo percussero Siue disseminauero

contritionẽ siue captiuitatem tuã in gentib⁹ sup terrã quã nescis: ut qui prius pharaoni seruierant, irascãtur cõtra eum: uidẽtes captiuitatem eius ad aliam terrã quã draco nescie bat esse perductã. Nec debem⁹ ambigere bonas esse terras q̃s pharao nesciat, scilicet quãdo captiuitas pharaonis alia captiuitate mutatur: de qua dicit ad saluatorẽ: Ascendẽs in altum, captiuã duxit captiuitatẽ: accepit, siue iuxta Apostolũ, dedit dona hominibus. Et stupescere, inqt, faciam super te populos multos: ut qui prius pharaonis admirabantur potentiã, postea cũ admirent de suo culmine cecidisse. Reges quoq; populorũ horrore nimio formidabunt super eum, quorum regna dño diabolus ostendit: & de quibus in psalmo dicit: Astiterũt reges terræ, & principes conuenerunt in unũ. Hoc autẽ fiet cum uolare cœpit gladius dñi super facies eorum: subaudit regum siue populorũ. Gladius autẽ dñi intelligendus est, uiuẽs sermo dei & efficax & acutus super omnem gladium ex utraq; parte acutũ: q uolat atq; discurrit & perstringit cernẽtiũ oculos uultusq; deterret, ut obstupescentes sup ruina pharaonis, se in illo uideant esse deiectos. Et dñi quidẽ gladius de quo scriptũ est: Ecce hic positus est in ruinã & resurrectionẽ multorũ, iacẽtes eleuat, & male erectos humilitate cõmutat. Gladius autẽ regis babylonis ueniet sup draconẽ ægyptiũ: ut in gladijs fortiũ siue gigantiũ deijciat dñs multitudinẽ eius q regẽ ægypti sectabat. Inexpugnabiles inqt siue pestilentes de gẽtibus omes isti: ut mali ad puniendum tradant peioribus: de qbus scriptũ est: Immissionẽ per angelos pessimos. Et Apl̃us: Q. uos tradidi inquit satanæ: ut discãt nõ blasphemare: uel in interitũ carnis, ut spũs saluus fiat. Cum autẽ p huiuscemodi ministros deiecta fuerit superbia ægypti & multitudo ei⁹ dissipata: pdent omia iumenta illius quæ erãt sup aquas plurimas: & nõ cõturbabit eas pes hominis ultra. Si em̃ beatus q seminat sup aquas ubi bos & asinus calcat: ecõtrario infœlix: q simplices q̃dẽ suo ultra poterit errore retinere: ita ut pes hois non calcet in eis: quo ne signũ q̃dẽ sapiẽtiæ atq; rõnis aquæ ægyptiæ in se habere uideant. Vngula q̃q; iumẽtorũ nõ turbabit eas: ut de limpidissimis atq; nitẽtib⁹ faciat turbidas atq; cœnosas. Tũc reddẽt nõ ab alio sed ab ipso dño aquæ purissimæ q̃ draconis fuerãt

Ps.48.d
1.Pe.5.b
Hiere.5.b
Ps.82.b
Ibi.11.a
Ps.35.d
Ps.54.b
Ibi.9.d
Matth.
Iob.40.
Ioel.3.a
Ephe.6.b
Iude.d
Eſa.19.a
Ibi.5.b
Ps.35.b
Ps.77.d
Luc.2.e
Ps.67.d
Ephe.4.b
Ps.2.a
Ps.77.e
1.Timo.1.d

E nis fuerãt dñatione turbatæ: ita ut flumia earũ labanẽ quasi oleum: & sint ueri luminis nutrimentũ. Hæc autẽ fient, cũ dederit dñs terram ægypti desolatã, & perdiderit multitudinẽ eius, & pcussi fuerint omnes habitatores illius: ut isto profectu scire possint qđ ipse sit dñs. Qđ autẽ iungit: Planctus est, & plãgẽt eũ filiæ gentiũ sup ægyptũ & sup multitudinẽ eius plãgẽt eũ ait dñs deus: perspicuũ est animas omniũ gẽtiũ quæ prius oppressæ fuerãt: siue earum gentium quæ nequaq̃ in ægypto morabanẽ, sed in regione uiuentiũ, interfectum draconem plangere & omnẽ multitudinẽ eius: nõ spe salutis: sed qđ de tanta potentia, suo uitio & superbia deiectus sit in æterna supplicia.

a ¶ Et factũ est in duodecio anno, in quintadecima mensis: factũ est uerbũ dñi ad me dicẽs Fili hois cane lugubre ꝛc. Multum in hoc loco Lxx. interpretum æditio, & ordie & trãslatione discordat: & quædã in ea de Theodotiõe addita sũt. Vnde necesse habuim⁹ & ipsã ponere: nequaq̃ parcẽtes longitudini, & studiosi lectoris diligentiæ seruientes.

b ¶ Et factũ est in duodecimo anno ꝛc. Non ignoro, fastidiosam fore delicato lectori tantam inter duas æditiones discrepantiã. Sed quid faciam calũniatoribus meis: q si aliqđ de Lxx. interpretũ trãslatione subtraxero: me sacri legum & absq̃ timore dñi uociferanẽ: maxie q cũ in fidei ẏritate discordẽt & manichæorũ sequãtur errores, in eo imperitorum animas cõmouent, si de ueteri quippiã monstrare potuerint mutatũ cõsuetudine: libẽtius errare cupientes, q̃ aliquid ab emulo uerum discere. Et interim iuxta historiã manifestus est sensus. In eodẽ em̃ anno duodecimo, & in eodem, ut putamus mense: sed nõ in una, ut supra mensis: uerum in quintadecima die, nequaq̃ sup pharaone: sed sup fortitudine siue multitudine ægypti planctus assumit: qui detrahit de superbia sua cum uniuersis filiabus suis, siue gentiũ robustarũ, ad terrã ultimã: id est in ꝓfundũ inferni: diciturq̃ ad regẽ ægypti: Quo melior es, ut mortem mereris euadere? Cum em̃ assur & elam, id est persæ: & mosoch q interpretanẽ cappadoces: & thubal, quos alij Iberos, alij italos intelligi uolũt: idumæi quoq̃ & principes aquilonis ac sidonij cũ uniuersis exercitib⁹ suis, quorũ auxilio horrorẽ cũctis gẽtibus præbuerũt, mortui sint & interfecti gladio: & posuerint gladios suos sub capitibus suis: qđ dictum ἐμφαλικώτερον accipiendũ est: tu solus poteris nõ eadẽ sustinere? Quin potius cũ uideris tantã tecũ apud inferos multitudinẽ dormientiũ: & sepulchrũ tuũ fortissimorũ quondã principũ circũdari memorijs: habebis consolationẽ, leuiora tormẽta æstimãs consortio plurimorũ. Hæc interim iuxta simplicẽ sẽsum strictim dixisse sufficiat. Nũc eadẽ breuitate, quãtũ explanationis patitur difficultas: spiritualis intelligentiæ summa quæq̃ carpamus. Supra una mensis die factus est sermo dñi ad prophetã: hic quintadecima. In prima autẽ die, hoc est in kalẽdis, mẽsis ex ordiũ est: in quintadecima, quãdo totus lunæ orbis implet: & si quidẽ primus mensis fuerit, açimorũ est prima dies: sin autẽ septimus, scenophegiarũ, quãdo figunt tabernacula: Quæ solẽnitates apud hebræos uel maxime sunt. Fit aũt plãctus sup fortitudinẽ ægypti, ut fortis in malo esse desistat: & recipiat infirmitatẽ: & qñ infirmior fuerit, tunc fortior sit. Pro fortitudine ægypti: in hebraico habet multitudinẽ. Lata em̃ & spaciosa uia est quæ ducit ad mortem: & multi ingrediũtur per eã: sicut ecõtrario dicit ad israel: Vos autẽ estis pauci inter omnes gentes: semper em̃ uirtus rara est: & arta & ãgusta uia quæ ducit ad uitã, & pauci sunt qui ingrediunt̃ p eam. Qđ autẽ ægyptũ plangit, & mortuæ filiæ eius iuxta Lxx. siue gentiũ robustarũ deducunt ad terram ultimã in lacũ siue in foueam profundissimã: significãtur animæ in ægypto huius sæculi cõmorãtes: quæ pdiderunt eũ qui dicit: Ego sum uita: & peccatis mortuæ, pondere eorũ ad inferos detrahunt: dicẽte peccatore: Qm̃ iniquitates meæ supgressæ sũt caput meũ: sicut onus graue grauatæ sunt sup me. Istræ sunt de qb⁹ scriptũ est in alio loco: Ingredient̃ in inferiora terræ, tradent̃ in manus gladij, ptes uulpiũ erunt. Qui em̃ fodit foueã, incidet in eã. Vnde & legimus: Lacũ aperuit & effodit eũ: & incidit in foueã quã fecit. Qđ q̃ sequit̃: Quo pulchrior es defcẽde & dormi cũ incircũcisis: ꝓprie ad pharaonem regẽ ægypti sermo dirigit̃: siue ut in Lxx. de Theodotione additũ est ad ipsam ægyptũ: De aqua pulcherrima descende & dormi cum incircumcisis. Qđ specialiter ad eum ꝓtinet: q in baptismate christi renatus, & audiẽs cũ ecclesia: Quæ est ista

F

disseminauero) omnes habitatores eius: & scient quia ego sum dñs. Planctus est: & plangẽt eum filiæ gentiũ super ægyptum & super multitudinem eius Siue omni fortitudine illius): plangent eum ait dominus deus.

a HEB. ¶ Et factum est in b SEP. ¶ Et factũ est in duodecimo anno, in quintadecima mensis: factum est uerbum dñi ad me dicens: Fili hominis, cane lugubre super multitudinẽ ægypti: & detrahe eã ipsã & filias gentiũ robustarũ ad terrã ultimam cum his qui descẽdũt in lacũ. Quo pulchrior es, descende & dormi cum incircũcisis. In medio interfectorũ gladio cadent: gladius datus est: attraxerũt eã & omnes populos eius. Loquentur ei potentissimi robustorum de medio inferni: qui cum auxiliatoribus eius descenderunt & dormierunt cum incircumcisis interfectisq̃ gladio. Ibi assur & omnis multitudo eius: in circuitu illius sepulchra illius, omnes interfecti & qui ceciderũt gladio: quorum data sunt sepulchra in nouissimis laci: & facta est multitudo eius per gyrum sepulchri eius, uniuersi interfecti cadentesq̃ gladio: qui dederant quondã formidinẽ

duodecimo anno, in quintadecima mẽsis: factus est sermo dñi ad me dicẽs: Fili hois, plãge sup multitudinem ægypti: & deducent filias eius gẽtes mortuas in ꝓfundũ terræ, ad eos qui descẽdũt in foueã. Porro sub asteriscis additũ est ※ De aq̃ pulcherria descẽde, & dormi cũ icircũcisis. Rursum ordo sequit̃. In medio uulneratorũ gladio cadent cũ eo: & dormiet omnis fortitudo eius: & dicẽt tibi gigantes, in profundo foueæ: descẽde de quo melior es: descẽde & dormi cum incircũcisis in medio uulneratorũ gladio. Ibi assur & omnis cõgregatio eius. Quodq̃ sequit̃: Omnes uulnerati ibi dati sunt: & sepulchrũ eius in profundo foueæ: & facta est cõgregatio eius: In hebraico nõ habet̃, sed a Lxx. additũ est Rursum dicit̃: In circuitu sepulchri eius omnes uulnerati q ceciderãt gladio. Et iterũ de æditiõe Theodotionis sub asteriscis additũ est ※ Qui dederũt sepulchra

Gẽn.14.d Deu.2.g

Mattb.7.b

Psa.87.a Ibi.42.c Eccl.10.b Psa.7.d

Ioã.14.a

Psa.37.a

Hiere.2.e

A Quæ est ista quæ ascendit dealbata, innitens sup fratruelē suū: postea uel fornicatione uel alijs uitijs sordidatus, ejcit̄ de ecclesia: & dicitur ad eū: De aqua pulcherrima descēde & dormi cum incircūcisis: id est, cū immūdis: iuxta illum sen/
Philip.3.a sum quē ponit Apl̄us: Nos sumus circūcisio: qui in spiritu deo seruiētes & gloriā/ tes in dño: & nō in car/ ne confidētes. Hi om/ nes in medio uulnera/ torum siue interfecto/ rum cadent cū pharao/ ne: illo gladio quē ue/
Matth.10.d nit mittere dñs sup ter/ rā. Sicut em̄ christi gla/ dius bonos a malis se/ parat, dicens: Non ue/ ni pacem mittere sup/ terram sed gladiū: sic hæreticorum gladius/ omnes truncat popu/ los, & uulneratos ad/ infernum deducit. Isti/ sunt gigantes potētissi/ mi & rebelles & ponē/ tes in excelsū os suū: & quāto per superbiā/ se ad excelsa sustollūt, tāto ad p̄fundū foueæ/ & in inferni nouissima/ detrahūtur: qui oēs/ interfecti sunt gladio.
Et ut sciret uel pharao/ uel omnis ægypti for/ titudo quæ ad inferna/ detracta est, quos ha/ beret in pœnis socios, sequēs sermo demon/
B strat; Ibi assur & oīs/ multitudo eius: uel sy/ nagoga eius. Princeps/ enim hæreticorū dia/ bolus: cuius uere con/ gregatio synagoga est:
Apoc.2.c de qua in Apocalypsi/ dicitur: Qui sunt syna/ gogæ satanæ. Sequētes/ autē uersiculos q obe/ lo prænotāt̄, prætereū/ dos puto: dicēdumq; qd̄ habet̄ in hebraico:
In circuitu illius sepulchra eorū: uidelicet deceptorū ab eo. Qui oēs uulnerati uel interfecti sunt gladio: & ideo cor/ ruerunt: quorū sepulchra data sunt in nouissimis laci. Qd̄
Ps.27.a autem lacus uocet̄ infernus: perspicue psalmus ille demon/ strat: in quo pœnitēs loquit̄: Assimilatus sum cum his qui/ descendūt in lacū. Quē nequaq; debem⁹ iuxta latini sermo/ nis proprietatē eum intelligere qui græce λίμνη dicit̄: ut est/ lac⁹, Tiberiadis: & lac⁹ Larius & Benacus, multiq; alij: sed/ quas nos solemus appellare cisternas. Quos lacus, qa aq̄s/ refrigerāt & omnē ab eis calorē spiritus auferūt: peccatores/ cūctiq; hæretici fodiūt: & quantū in mea memoria est, nul/
Iob.11.a lum sanctorū lacū, id est cisternā fodisse, scriptura testatur:/
Ps.37.a sed oēs peccatores: quor̄ fuit Oçias rex leprosus: & qui per/
Para.26.b suā superbiam corruit: de quo scribit̄, qd̄ homo fuerit terræ/ operibus incubans: & multas superbiæ turres ædificarit in/
Pro.5.c angulis, & lacus foderit. Ecōtrario ad iustum dicitur: Bibe/ aquā de tuis uasis: & de puteorū tuorū fontib⁹. Et rursum:/
Hiere.2.c Fons aquæ tuæ sit proprius. Vnde loquit̄ & dñs: Me dere/ liquerūt fontē aquæ uiuæ: & foderunt sibi lacus: id est, cister/ nas, quæ aq̄s cōtinere nō possunt. Seq̄t̄: Et facta est multitu/ do ei⁹ p gyrū sepulchri eius. Hi oēs cingūt assyriū, & est eorū/ plurima multitudo: q uniuersi uulnerati sūt & interfecti, & cadētes gladio. Nemo em̄ eor̄ stare pōt cū moyse, nec audi/ re: Qui statis in domo dñi: sed oēs uulnerati interfecti q̄ sūt & cadentes: qui q̄ndā dederāt formidinē in terra uiuentiū. Formidinē aūt his qui erāt ecclesijs præpositi: ne in terra ui/ uentiū facerēt populos mortuorū, & simplices quosq; deci/ perent. Vnde & Paulus aiebat: Timeo aūt, ne forte sicut ser/
2.Co.11.a pens decœpit Euā ma/ litia sua: ita corrūpant̄ sensus uestri a simplici/ tate quæ est in christo.
Sed hic timor spe dñi/ mitigat̄, dicēte eccles/ iastico uiro: Dñs illumi/
Ps.26.g natio mea, & sal⁹ mea/ quē timebo? Dñs pro/ tector uitæ meæ a quo/ trepidabo? Post hæc/ dicit̄: Ibi ælā & oīs/ multitudo eius p gy/ rū sepulchri ei⁹: haud/ dubium quin assyrij.
עֵילָם Elam in linguā nostrā/ uertitur ascēsus eorū.
Omnes em̄ qui christi/ humilitate cōtempta, diaboli ascendere sup/ biā, & se in falsi nomi/ nis scientia esse aliq̄d/ æstimauerūt: ælamitæ/ sunt nuncupandi: qui/ assyrij regis sepulchrū/ ambiunt; & interfecti/ sunt uulneratiq; gla/ dio: Et licet in excels/ posuerint os suum: tñ/ descenderunt īmundi/ & incircūcisi ad terrā/ ultimā: ut quāto subli/ mius fuerāt eleuati, tā/ to fortius caderēt. Isti/ posuerūt terrorē suum/ non semel, sed secūdo/ in terra uiuētiū. Quis/ enim ecclesiasticor̄ ab/ huiuscemodi ælamita/ rū terrore securus est:/ & nō aliquē sui p̄didit/ gregis? Pulchreq; eccle/ sia christi appellat̄ ter/ ra uiuentiū: ut ecōtra/ rio hæreticorū cōcilia/ bula mortuor̄ terra esse credant̄. Et portauerūt inquit igno/ miniā siue tormentū suū cū his quos secū detraxerūt in la/ cū & in profundū inferni: quorū cubile in medio interfecto/ rū est: eorū uidelicet quos suo mucrone iugularūt, & circū/ dant̄ huiuscemodi populis. Hi populi, assyrij regis populi/ sunt: & licet circūcisos esse se iactēt: tñ incircūcisi interfectiq; sunt gladio: & tertio dederūt terrorē atq; formidinē in terra/ uiuentiū. Vnde portauerūt tormentū suū atq; suppliciū in/ medio eorū, q̄s suis fraudib⁹ deceperūt. Ibi q̄q; est, id est, iu/ xta assyriū mosoch & thubal & omnis multitudo eius in cir/ cuitu sepulchri eius: oēs incircūcisi interfectiq; & cadētes/ gladio: qui dederāt formidinē suā in terra uiuentiū. Pro mo/ soch & thubal, Symmach⁹ & Theodotio interpretati sūt, cu/ bile eorū: ut ostenderēt cubilia hæreticorū īmo foueas sem/ piternas, assyrij regis esse supplicia. Mosoch interpretat̄ insa/ nia, Thubal cōuersio: nō in bonū a malo, sed de bono in ma/ lū: siue uniuersa: ut ostēdat oēs hæreticos insanire, & pari/ studio ad peiora cōuerti. Nec mirū si insaniētes & coacerua/ ti in malū habēt multitudinē, cū ægyptij regis socij sint qui/ gaudet multitudine. Oēs hi interfecti gladio, q dederāt for/ midinē suā, nō semel nec secūdo, sed tertio in terra uiuētiū: de q⁹ supra pleni⁹ dixim⁹. Seq̄t̄: Et nō dormiēt cū fortib⁹/ siue gigātibus cadētibusq; & nō circūcisis qui descēderunt/ ad infernū

HEB. formidinē in terra uiuētiū. Ibi ælam & oīs multitudo eius per gyrū sepulchri illius: omnes hi interfecti ruētesq; gladio: qui descenderūt incircūci/ si ad terrā ultimā: q posue/ runt terrorē suum in terra uiuentium: & portauerūt ignominiā suā cū his qui/ descēdūt i lacū. In medio interfectorū posuerūt cu/ bile ei⁹ in uniuersis pp̄lis/ ei⁹: in circuitu ei⁹ sepulchrū/ illius. Omnes hi incircūci/ si interfectiq; gladio. De/ derant em̄ terrorē in terra/ uiuentiū: & portauerunt/ ignominiā suā cū his qui/ descendūt in lacum: in me/ dio interfectorum positi/ sūt. Ibi mosoch & thubal/ & omnis multitudo eius: in circuitu illius sepulchra/ eius. Oēs hi incircūcisi/ interfectiq; cadentes gla/ dio: qui dederunt formidi/ nem suā in terra uiuētiū.
Et nō dormiēt

SEP. dederunt sepulchra/ eius in lateribus laci: & fa/ cta est congregatio in cir/ cuitu sepulchri eius. Om/ nes isti uulnerati cadētesq; gladio. Post quæ posuere/ LXX. Qui dederūt timorē/ suum in terra uitæ. Ibi ælā/ & omnis fortitudo eius in/ circuitu sepulchri eius, om/ nes uulnerati & cadentes/ gladio: & qui descendunt/ incircūcisi in terræ profun/ dū: qui dederūt terrorem/ suū in terra uitæ, & accepe/ runt tormentū suum cum/ his qui descēdūt in foueā/ in medio uulneratorum.
Ibi dati sūt mosoch & thu/ bal & omnis fortitudo eo/ rum in circuitu sepulchri/ eius, omnes uulnerati eius/ uniuersi incircūcisi & uul/ nerati gladio: qui dederūt/ terrorem suum super ter/ ram uitæ: & non dormie/ runt cum gigantibus qui/ ceciderunt ab æterno: qui
descenderunt

C

D

E ad infernū cū armis ſuis,& poſuerūt gladios ſuos ſub capitibus ſuis:& fuerūt iniqtates eorū in oſſibus eorū:qa terror fortiū facti ſunt in terra uiuentiū. Hi inquit qui hæreticorū principes extiterāt:ad tantū maliciæ puenere culmē atq; cruciatū:ut nec cū fortibus atq; gigātibus q a principio corruerunt,ſimilia mereātur ferre ſupplicia. Qui ne quaq; erroris ſui acta pœnitētia: deſcēderūt ad inferos cum armis ſuis:rebelles cōtra deū & eccleſiā eius:ſecū arma deferētes de qbus ſcriptū ē:Filij hoim dētes eorū arma & ſagittæ. Et poſuerūt,ait,gladios ſuos ſub capitib⁹ ſuis:reqeſcētes in anio pduelli:& pro ſumma uictoria,ſentētiarū ſuarū iacula cōplexātes: intātū ut iniqtates eorū fuerit in oſſib⁹ eoꝝ, hoc ē fortiſſima figmēta:& erroris ſui dogmata poſſidētes. Quia terror fortiū facti ſūt in uita ſua:ſiue in terra uiuētiū. Q d' q̄rto dicit:ut fortiſſimos q̄ſq; & habētes ſciētiā ſcripturarū & q eſſēt de regione uiuētiū, ſua puerſitate terrerēt:dū deſcendūt ad ifernū cū armis ſuis & ponūt gladios ſuos ſub capitib⁹ ſuis,& iniqtates eoꝝ uſq; ad oſſa pueniūt. Poſt hæc ſcriptū ē:Et tu ergo in medio incircūciſorū cōtereris:q d' uel ad pharaonē uel ad fortitudinē ſiue mſtitudinē ægypti dicit̄;q d' & ipſa conteraſ̄:iuxta illud q d' ſcriptū ē: Deꝰ aūt cōterat ſatanā ſub pedib⁹ ueſtris uelociter. Et dormies inquit cū interfectis gladio,ſomno perpetuo. Ibi cū aſſyrio,& cū ægyptia mſtitudie erit idumæa & reges eiꝰ,oēs q terrenis opibus ſeruierūt ſiue ſanguine delectati ſunt. Etem̄ idumæa & terrenā & ſanguinariā ſonat. Oēs reges & uniuerſi principes de qbꝰ crebro & Apſtus loq̄t̄, terrenis opibus incubātes,& effundētes q̄ti die ſanguinē eorū q̄s ſua fraude decœperit, cū incircūciſis & imūdis dormierunt: & cū his q deſcēderūt in lacū:de qbꝰ ſup̄ diximꝰ. In ipſo comitatu erūt & principes aqlonis:a quo exardeſcunt malæ ſup terrā. Et a quo uel in Hieremia uel in hoc eodē ꝓpheta, olla illa plena carniū oſſiūq; ſuccēdit̄. Et non ſolū principes aqlonis,uerū oēs magiſtratus aſſur:pro q̄ in hebraico uerius poſitū eſt,uniuerſi ſidonij:quos nos in uenatores uertimus:iuxta illud q d' ſcriptū eſt:Ania noſtra ſicut paſſer erepta eſt de laqueo uenātiū:pro quo in hebraico poſitū eſt,ſidonioꝝ. Qui ſidonij ſiue uenatores, deducent̄ ad inferos pauētes:in ſua quondā confiſi fortitudine:& dormiēt imundi,& portabūt cōfuſionē ſiue tormentū ſuū: habētes malæ cōſcientiæ pœnitudinē ſempiternā:ita ut ignis eorū non extinguat̄:& uermis eorū nō moriat̄. Quos oēs cū uiderit pharao conſolabit̄, uel habēs adhuc maliciā priſtinā: & multos pœnæ ſuæ ſocios habere ſe cernens: uel certe cōſolatus eſt,uidēs & illos cōfundi in ſupplī cij̄s & terroribus ſuis, ſup uniuerſa multitudine ſua q̄ iterfecta eſt gladio, pharaonis ſcilicet uel omniū ſocioꝝ eiꝰ: præcipueq; aſſyrij regis & moſoch & thubal & idumæorum,& principū aqlonis & ſidoniorū. Hi em̄ dederant terrorē ſuū in terra uiuentiū. Q d' qnto dicit̄:ut oēs iſtiuſmodi nationes cauere & fugere debeamus: quæ cunctis nos ſenſibus decœperūt, & ſcire eſſe horribiles:nec facile poſſe uitari: niſi omni cuſtodia ſeruauerimus cor noſtrum. Dormiuit inq̄t & ipſe pharao cū ſocijs ſuis interfectis gladio:qui ſocij multitudo eius ſunt:per latā & ſpacioſam uiam pergētes ad ſupplicia ſempiterna.

Hiere.46 Ezech.32.d G Pſa.123.a

HEB. Et non dormiēt cū fortibus cadētibuſq; & incircūciſis: q deſcēderūt ad ifernū cū armis ſuis,& poſuerunt gladios ſuos ſub capitib⁹ ſuis:& fuerūt iniqtates eorum in oſſibus eorū:quia terruerūt gigātes in uita ſua. Et tu in medio incircūciſorum contereris:& dormies cum uulneratis gladio. Ibi edom & reges eius & oēs principes aſſur q dederunt fortitudinem eius in uulnere gladij̄: iſti cum uulneratis dormierunt cū his qui deſcenderunt in foueam. Ibi principes aquilonis omnes, uniuerſi magiſtratus aſſur, qui deſcenderūt uulnerati cum terrore ſuo: & in fortitudine ſua confuſi, dormierunt incircumciſi cum uulneratis gladio: & abſtulerunt tormentum ſuum cum deſcendentibus in foueam. Videbit eos pharao & conſolationem accipiet ſuper omni fortitudine eorum:uulnerati gladio pharao, & omnis fortitudo eius dicit dominus deus. Quia dedi formidinem eius ſuper terrā uiuentiū, & dormiet in medio incircumciſorum cum uulneratis gladio,pharao & omnis multitudo eius dicit dominus deus.

SEP. deſcēderūt in infernum cū armis quibus utebantur ad bella, & poſuerūt gladios ſuos ſub capitib⁹ ſuis: & factæ ſunt iniquitates eorum in oſſibus eorū:quia terruerūt gigātes in uita ſua. Et tu in medio incircūciſorum contereris:& dormies cum uulneratis gladio. Ibi edom & reges eius & oēs principes aſſur q dederunt fortitudinem eius in uulnere gladij̄: iſti cum uulneratis dormierunt cū his qui deſcenderunt in foueam. Ibi principes aquilonis omnes, uniuerſi magiſtratus aſſur, qui deſcenderūt uulnerati cum terrore ſuo: & in fortitudine ſua confuſi, dormierunt incircumciſi cum uulneratis gladio: & abſtulerunt tormentum ſuum cum deſcendentibus in foueam. Videbit eos pharao & conſolationem accipiet ſuper omni fortitudine eorum:uulnerati gladio pharao, & omnis fortitudo eius dicit dominus deus. Quia dedi formidinem eius ſuper terrā uiuentiū, & dormiet in medio incircumciſorum cum uulneratis gladio,pharao & omnis multitudo eius dicit dominus deus.

F

Roma.16.c

Philip.3.d

H

B

Ca. XXXIII

A ET factum eſt uerbum domini ad me dicens:Fili hominis,loquere ad filios populi tui:& dices ad eos:Terra cum induxero ſuper eam gladium: & tulerit populus terræ uirum unū de nouiſſimis ſuis: ſiue hominē

Ca. XXXIII

ET factū eſt uerbū dñi ad me dicēs: Fili hoīs loq̄re ad filios ppli tui ꝛc. Rurſum ad ꝓphetam ſermo fit dñi q aliquā eo ſiluerat tpe: eo q d' nō poſſit ꝓpheta nec humana fragilitas iuge ad ſe atq; continuū ſuſtinere uaticiniū: & loquit̄ eadē quæ in ſuperiorib⁹ cōtinent̄. Fili hoīs ſpeculatorē dedi te domui iſrael, & audies

audies ex ore meo uerbum, & cõminaberis eis ex me, in eo qđ dicã iniquo, morte morieris: & nõ annũciasti ei: nec locutus es ut annũciares iniquo & cõuertereť a uijs suis & uiueret: iniquus ille in iniquitate sua morieť, & sanguinẽ eius de manu tua requirã. Et tu si annũciaueris iniquo, & nõ conuersus fuerit ab iniquitate sua & a uia sua, iniquus ille in iniquitate sua morietur, & tu animam tuam liberasti. Quæ si diligenter inspicias: intelligis similia quidẽ esse: sed non eadẽ, dum in plæriscp discordant. Et hoc in omnibꝰ scripturis sanctis obseruare debemus: ubi uideť aliqua similitudo esse sententiæ: nõ in omnibus eadem dici: sed uel subtrahi plæracp uel addi: & singulorum inter se uerborum discrepantiã habere rationẽ. Et interim priuscp ad altiora ueniamꝰ, breuis est explicãda sentẽtia. Si speculator fuerit cõstitutus in populis, ut annunciet gladiũ dñi irãcp ueniẽtẽ: & annũciãte eo populus audire noluerit, speculator liber erit: & ille qui oppressus est gladio, ipse sãguinis sui sustinebit reatum: qđ si audierit, saluabit animã suã. Si autẽ speculator non souerit buccina, & populus ignorãs uenturũ gladiũ nequacp se obseruauerit: populus quidẽ in sua morietur iniqtate, attamen sanguinẽ moriẽtis de speculatoris reqrã manu. Et ut sciret ꝓpheta Eçechiel generalẽ disputationẽ ad se potissimũ ꝓtinere, Et tu inquit fili homis, nõ a terra & a ꝓpꝰo terræ, ut supra dixi, sed a me cõstitutꝰ es speculator domui israel. Si ergo me dicẽte ad impiũ: impie morte morieris, nõ fueris locutꝰ ad eũ ut se custodiat & de iteritu libereť: & ille qđẽ in sua iniqtate morieť quã priꝰ cõmiserat, & de q̃ si annũciasses potuit liberari: sanguinẽ eius de manu tua reqrã. Qđ si tu annũciaueris atcp præcepis impio ut cõuertať a uijs suis pessimis, & ille hoc facere noluerit: ille qđẽ in sua iniqtate morieť: tu autẽ liberasti de interitu negligẽtiæ animã tuã. Ex qbꝰ ỹbis discimꝰ, posse hominẽ cuius iniquũ & impiũ si mgri uerba audierit & egerit pœnitentiã, a sua ipietate saluari: nec minꝰ magistrũ subire discrimẽ si docere noluerit: uel timore discriminis uel desperatiõe peccantis, dũ reus est sanguinis eiꝰ qui liberari potuit & de morte erui: nisi magistri silẽtio cõcidisset: & in utroq liberũ seruari arbitriũ, dũ & in magistri uoluntate est uel tacere uel loqui: & in auditoris arbitrio uel audire & facere atcp saluari, uel contẽnere & proprio perire contẽptu. Nec statim sequiť: ut quia propheta prædicit, ueniat qđ prædixit: Non eñ prædicit ut ueniat, sed ne ueniat: nec quia deus loqtur, necesse est fieri qđ minať: sed ideo cõminať, ut cõuertatur ad pœnitentiã cui minať: & nõ fiat qđ futurũ est si uerba dñi contẽnanť. Possumus aũt tripliciter locũ istũ dissere: ut terra quæ sibi speculatorẽ constituit: uel iuxta literã terra iudæa sit: uel iuxta spiritalẽ intelligentiã ecclesiã: quæ sæpe de nouissimis populi sui speculatorẽ eligit: illũ uidelicet quẽ & Apꝰs scribens ad Corinthios assumit iudicẽ: uel certe ania credentis quæ mentẽ atcp rationẽ præponit populo ac turbæ cogitationũ suarũ: ut nõ omnia cogitationũ incentiua suscipiat, sed iudicet atcp discernat quæ sectãda sibi, q̃ ue fugiẽda sint. Speculator terræ iudææ, uel rex põt itelligi uel ꝓpheta: speculator aũt ecclíæ, uel episcopꝰ uel presbyter q̃ a populo electꝰ est: & scripturarum lectione cognoscens & præuidens quæ futura sint, annũciet ppꝰo & corrigat delinquẽtem. Vñ magnopere formidandũ ẽ, ne ad hoc officiũ accedamus indigni: & assumpti a populo, negligẽtiæ nos demus atcp desidiæ: & qđ his peius est, delitijs uentricp & ocio seruiẽtes, honorẽ nos accepisse putemus nõ ministeriũ. Siquidẽ filius hominis nõ uenit ministrari sed ministrare: & pedes discipulorũ lauit: ut ostẽderet omes sordes & uitia a magistris in discipulis debere dilui atcp purgari. Nec statim respondeamus: quid ꝓdest docere: si nolit auditor facere qđ docueris? Vnusquisq eñ ex suo anio atcp officio iudicať: Tu si locutus nõ fueris: ille si audire contempserit. De magistris negligentibus Salomon loquiť: Sapiẽtia abscõdita & thesaurꝰ occultꝰ: quæ utilitas in utrisq? Tale qđ significať & i euãgelio, qđ q̃ scãdaliçauerit unũ de minimis ecclíæ, expediat ei ut alligeť ad collũ eius mola asinaria & abijciatur in profundũ: cp in specula cõstitutus, plurimis noceat. a ¶ Tu ergo fili hois dic ad domũ israel: sic locuti estis dicẽtes: Iniqtates nostrę ꝛ pctã nostra sup nos sunt ꝛc. Si negligẽter legamus: uidetur nobis eadem ꝓphetia esse quæ supra, in qua diciť: Nunqd uolẽs cupio mortẽ iniqui dicit dñs: nisi cõuerti eũ a uia sua mala & uiuere? Et in fine eiusdẽ ꝓphetiæ: Cõuertimini & redite ab uniuersis impietatibꝰ uestris, & nõ erũt uobis in tormentũ iniqtates. Ibi eñ ad eos sermo fit qui uolũt agere pœnitentiã & iusticia peccata delere: ut cũ fiducia cõuertanť & pleno anio agant pœnitentiã. Hic aũt ad eos loquiť q̃ magnitudine peccatorũ imo impietatũ suarũ desperãt salutẽ & dicũt: Iniqtates nostræ & peccata nostra sup nos sunt, & in ipsis tabescimus: quõ ergo uiuere poterimus? Et est sensus: Cũ semel nobis mors ꝓposita sit: & uulneribus nostris nulla medicina possit restituere sanitatẽ: qđ necesse est laborare & frustra cõsumi, & præsentẽ uitã nõ cũ desperatiõe trãsigere, ut saltem hac fruamur: qa futurã ꝓdidimus? Quibus respondet deus, nõ uelle se mortẽ impĳ, sed ut reuertať & uiuat. Et apostrophã facit ad impios desperãtes: cõuertimini a uijs uestris pessimis. Atcp ut sciamus q̃ sint impĳ ad quos loquiť, sequẽs sermo demõstrat. Quare moriemini domus

Siue hominem unum de suis): & constituerit eum super se speculatorem: & ille uiderit gladium uenientem super terram: & cecinerit buccina, & annunciauerit populo. Audiẽs autẽ quisquis ille est sonitum buccinæ & nõ se obseruauerit: ueneritcp gladius & tulerit Siue comprehẽderit) eũ: sanguis ipsius sup caput eius erit. Sonitum uel uocem buccinæ audiuit, & non se obseruauit: sanguis eius in ipso erit: si autem se custodierit, animã suam saluabit. Quod si speculator uiderit gladium uenientem, & nõ insonuerit buccina: & populus nõ se custodierit: ueneritcp gladius & tulerit de his animam: ille quidẽ in iniquitate sua captus est: sanguinem autem eius de manu speculatoris requirã. Et tu fili hominis, speculatorẽ dedi te domui israel. Audiens ergo ex ore meo sermonem: annunciabis eis ex me: Si me dicente ad impium: impie morte morieris, non fueris locutus ut se custodiat impius a uia sua: ipse impius in iniquitate sua morietur: sanguinem autem eius de manu tua requiram. Sin autem annunciante te ad impium ut a uijs suis conuertatur, non fuerit cõuersus a uia sua: ipse in iniquitate sua morietur: porro tu animam tuam liberasti. Tũ ergo fili hominis dic ad domum israel: sic locuti estis dicentes: Iniquitates nostræ & peccata nostra sup nos sunt: & in ipsis nos tabescimus: quomodo ergo uiuere poterimus? Dic ad eos: Viuo ego dicit dominus deus: Nolo mortem impĳ, sed ut reuertatur impius a uia sua & uiuat: Conuertimini a uijs uestris pessimis: Et quare moriemini domus israel? Tu itacp fili hominis

Nn 2 israel?

E israel: Vita autē & mors in hoc loco nō hæc significaī, qua omnes cōmuni cū bestijs lege naturæ, uel uiuimus uel mor
Ps.114.b te dissoluimur: sed illa de qua scriptū est: Placebo dño in re/
5.18.a gione uiuentiū. Et, anīa quæ peccauerit ipsa morieī. Et a spe/
ciali cōmonitione qua israel domui loquebaī, ad generalē
transit disputationem:
qđ & iustū præteritæ
non saluent iusticiæ si
nouis sceleribus fuerit
occupatus: & peccato/
rem uel impium anti/
qua peccata non per/
dant, si operibus iusti/
ciæ ueteres emendarit
errores: deumq; non
præterita in utroq; iu/
dicare, sed præsentia.
Si dixero inquit iusto,
uita uiues, & ei præ/
mia iusticiæ pollicitus
fuero, cōfisusq; ille pec
cauerit: omnes iusti/
ciæ eius pristinæ obli/
uioni tradētur: & præ/
senti iniquitate morie/
tur: nec mea est muta/
ta sententia: cum non
possim eidem homini
peccatori reddere qđ
iusto promiserā. Econ
trario si peccatori &
impio fuero cōmina/
tus & dixero: Adhuc
tres dies & niniue sub
uertetur: & ille egerit
pœnitentiam, bonisq;
F operibus ueterē emen
darit errorem: ita ut iu
dicium faciat & iusti/
ciam: pignus restituat
rapinamq; reddat: in
mandatis uitæ ambu/
let, nec faciat quicq;
iniustū: nōne debet ui
ta quæ christus est ui/
uere & nequaq; mori:
cum cōminatio pecca
toris, iustū punire non
debeat: Tale quid lo/
quitur sermo diuinus
ad Hieremiā quando
Hiere.18.a descendit in domum figuli: & audit uel promissa uel cōmi/
nationē dei id agere: ut uel homines prouocent ad salutem,
uel deterreāt a peccato. Vnde qui dicunt: Non est æqua uia
domini, arguuntur qđ ipsorum sit iniqua sententia: haben/
tium oculum pessimū, & nequaq; noua, sed uetera iudican/
tium. Quibus omnibus demonstratur, nec peccatorem sa
lutem desperare debere si agat pœnitentiam: nec iustum in
sua confidere iusticia, si perdiderit negligēter qđ magno la/
bore quesierat. Manifesta transcurrimus, ut in obscuriorib⁹
īmoremur. In quibus autem præsens prophetia discrepet a
præterita & in quibus loquatur similia, collatio utriusq; po/
terit indicare. Porro quid sit iudicium facere & iusticiam, pi
gnus restituere, rapinam reddere, in mandatis uitæ ambu/
lare & cætera, in hoc eodē propheta supra diximus. a ¶ Et
factum est in duodecimo anno in decimo mense quinta men
sis transmigrationis ꝛc. Vndecimo anno regni Sedechiæ,
quinto mense, capta est ciuitas hierusalem. Hæc autem pro/
phetia, duodecimo anno, decimo mense, quinta mensis ca/
ptiuitatis siue transmigrationis quando captus est Iecho/
nias. Ex quo ostenditur, post unum annum & quatuor
menses & uigintiquinq; dies, capta hierusalem uenisse baby
lonem unum ciuium hierusalem; qui nunciaret captam ur/

hominis, dic ad filios populi tui: Iusticia iusti non libe
rabit eum in quacūq; die peccauerit: & impietas impij
non nocebit ei, in quacūq; die conuersus fuerit ab im/
pietate sua: & iustus non poterit uiuere in iusticia sua
in quacūq; die peccauerit. Etiam si dixero iusto qđ ui/
ta uiuat: & confisus in iusticia sua fecerit iniquitatem:
omnes iusticiæ eius obliuioni tradentur: & in iniquita/
te sua quā operatus est, in ipsa morietur. Sin autem di/
xero impio, morte morieris, & egerit pœnitentiam de
peccato suo: fecerit q; iudicium & iusticiam, pignus re/
stituerit, rapinamq; reddiderit: in mandatis uitæ am/
bulauerit, nec fecerit quicquā iniustum: uita uiuet & nō
morietur. Omnia peccata quæ peccauit non imputa/
buntur ei: iudicium & iusticiam fecit, uita uiuet. Et di/
xerunt filij populi tui: Non est æqui ponderis uia do/
mini: & ipsorum uia iniusta est. Cum enim recesserit
iustus a iusticia sua, fecerit q; iniquitates, morieī in eis.
Et cum recesserit impius ab impietate sua, fecerit q; iudi
cium & iusticiam: uiuet in eis. Et dicitis: Non est recta
uia domini, Vnumquēq; iuxta uias suas iudicabo de
8 uobis domus israel. Et factū est in duodecimo anno:
in decimo mense, quinta mensis transmigrationis Siue
captiuitatis nostræ:) uenit ad me qui fugerat Siue qui
saluatus fuerat) de hierusalem, dicens: Vastata Siue ca/
pta) est ciuitas. Manus autem domini facta fuerat ad
me uespere anteq; ueniret qui fugerat: aperuitq; os
meum donec ueniret ad me mane: & aperto ore meo
b non silui amplius. Et factū est uerbum domini ad
me dicēs: Fili hominis, qui habitāt in ruinosis his super
humum israel

G: bem atq; uastatam. Ante unum autem diem q̄ ueniret qui
ista narraret: uespері facta est manus domini ad Eçechielem
prophetam, quæ aperuit os eius qđ diu clausum fuerat: &
quicquid erat ille dicturus, hic factum ante replicauit: nec
siluit amplius uidens prophetiam suam opere completam,
& nequaq; dubitare
populum qui erat in
babylone, uel eos qui
capti erāt de uaticinio
pphetali. Tunc enim
aperitur os prophetæ,
quando qđ prius nū/
ciauerat, ope monstra
rit effectum: & tota li/
bertate proclamat: qui
nequaquā futura: sed
uel præsentia uel trans
acta demonstrat. Hoc
scđm literam. Cæterū
iuxta Anagogē, si Eçe/
chiel interpretaī forti/
tudo dei: christ⁹ aūt est
dei uirt⁹ & dei sapiēt̄ia:
hoc intelligēdum, qđ
capta hierusalē & sub/
uersa: quicūq; perfidiā
iudæorū potuerit eua/
dere, q̄les fuerunt apo/
stoli & reliq̄æ quæ sal/
uæ factæ sūt: ipse chri/
sto nunciat omnes ce/
rimonias iudæorū esse
subuersas: quas qui/
dam usq; hodie obser/
uandas putāt: non au
diētes illud Apostoli:
H: A gratia excidistis qui Gal.5.a
in lege iustificamini.
Mirorq; hominū per/
tinaciam: id uelle ser/
mone defendere, qđ
opere implere non au/
deāt: nisi forte sub pel/
le ouium: id est, chri/
stianorum, lupi celanī
iudaici. Quid defen/
sor synagogæ in christi
ecclesijs personat: Ca/
pta ergo hierusalē atq;
subuersa, aperitur os
domini per apostolos
& apostolicos uiros, qui possunt dicere: Os meū apertum
est ad uos o Corinthij, & apertum est mihi ostium magnū
& efficax. Et illud: Os meum aperui & attraxi spiritum: qđ Pā.118.d
nunq; tacere poterit, nec audire cū israel: Audi israel & tace:
sed in toto orbe resonabit, & christi euāgeliū pādet gētibus.
Vnde iuxta hunc sensum, & duodecimus annus ad duode
cim refertur tribus: & decimus mensis ad tempus propicia
tionis iudaicæ: quæ græce dicitur ἱλασμός, & quinta dies
mensis ad sensus carneos: quæ omnia capta hierusalem &
euangelio succedente, deleta esse & transisse monstrauimus:
& uespere, hoc est, in consumatione mundi factam manum
domini ad uerum Eçechiel: qui futuras ruinas urbis ceci/
nerat per prophetas & mane impletas esse monstrauit.
b ¶ Et factum est uerbum domini ad me dicens: Fili homi/
nis qui habitant in ruinosis ꝛc. Primum sciendum, qđ octo
plus uel minus uersus ab eo loco quem posuimus: Qui in
sanguine comeditis, & oculos uestros leuatis ad immundi/
cias uestras: usq; ad eum locum ubi scriptum est: Hæc dices
ad eos, sic dicit dominus deus, in Lxx. non habentur: qui
cum multis alijs & hæc prætermiserunt: siue interpretata ab
eis, scriptorum paulatim sublata sunt uitio. Et latini nostri
immo inuidi christiani: & ut aptius dicam Grunnianæ fa/
ctionis

Hiere.39.c

Gā.15.b

ctionis hæredes aduersum nos latrãt, cur iuxta hebraicum disseramus: quasi nolentibus ingerendi sint cibi, & non his epulæ præparẽtur qui eas cum gratiarũactione suscipiunt. Certe si nobis non habent fidem: legant alias æditiones: Aquilæ, Symmachi, & Theodotionis: interrogent hebræos non unius loci: ne eos a me redemptos iacti/tent, sed diuersarũ pro uinciarum: & cum er/rori meo uel imperitiæ cunctos uiderint con/sonare: tũc se intelligãt nimiũ esse prudẽtes & magis cupe dormire q̃ discere: habitentq; in septuaginta cellulis alexandrini phari: ne uela perdant de naui/bus: & funiũ detrimẽ/ta suspirent. Hæc con/tra inuidos: nunc qđ proposuimus dissera/mus. Capta ut dixi/mus hierusalem tem/ploq; subuerso, paupe/res terræ de quib⁹ scri/Hiere.39.c bit Hieremias, soli reli/cti fuerant in hierusa/lẽ: qui uineas & agros colerent: & in ruinis incensæ urbis habita/rent. Cumq; deberent agere pœnitentiam su/per his propter quæ captiuitas uenerat: se/ipsos cassa spe decipiẽ/tes loquebãtur: Vnus fuit pater noster Abra/ham, & tamẽ hanc ter/ram hæreditate posse/dit: non qđ ipse possederit: sed qđ semen eius terram repro/missionis acceperit. Si igitur ille unus in tantos multiplica/tus est populos: nos multo plures qui relicti sumus in terra iudæa, & habitamus in urbibus desertis ac ruinosis: utiq; multo amplius multiplicabimur: ut possideamus plures qđ unus ille possedit. Quibus respondit dominus, Abra/Gen.15.b ham unum, fide possedisse terram repromissionis. Credidit enim abraham deo, & reputatum est ei ad iusticiam. Istos autem incredulitate & sceleribus occupatos, etiam si plures sint, possidere non posse. Simulq; enumerat quid facientes offendant deum: sex uidelicet genera peccatorum. Qui in sanguine comeditis, & oculos uestros leuatis ad immundi/cias, hoc est, ad idola uestra: & sanguinem funditis, hoc est, Psã.118 homicidium perpetratis: nunquid ista facientes poteritis terram hæreditate retinere? Nec hoc estis scelerum fine con/tenti: sed statis in gladijs uestris, quotidie parati ad occiden/dum: & imitantes Esau, qui stetit & uixit in gladio suo: faci/tis abominationes incredibiles: uidelicet libidinum turpi/tudines: & unusquisq; uxorem proximi sui polluit: ut in eo sit sceleratior, qđ amici & proximi polluerit uxorem. Et cũ hæc inquit faciatis: arbitramini uos terrã hæreditate reten/turos? Responde igitur eis o propheta: & hanc super eos ex meo sermone prome sententiam. Iuro per memetipsum, qđ qui habitant in ruinosis & parietinis, gladio cadent: & qui in agris sunt siue in campo, a bestijs deuorentur: & qui in mu/ratis siue in præsidijs ac speluncis: dei iram uitare non pos/sint: sed fame moriantur & pestilentia. Et dabo inquit terrã iudæam in solitudinem: & deficiet superba fortitudo eius, quæ quõdam fuerat fortitudo. Superbis autẽ resistit deus, & humilibus dat gratiam. Montes quoq; & omnia deserẽ/tur, & in tantam uenient solitudinem, ut nullus per eos tran seat: & tunc nequaq; cõfident in multitudine sua pauci qui remanserant: sed cognoscent solitudinis magnitudine qđ ego sim dominus, qui dedi terram in desertum propter om/nes abominatiões quas operati sunt. Hæc dicta sint aduer/sus eos qui capta hierusalem omniq; iudæorum regione ua stata, pauci habitabãt in ruinosis & in desertis urbibus uil/luliscq. Nunc ueniamus ad Tropologiam: & iuxta consuetu Tropo. dinem nostram, latam disputationẽ stringa/mus potius q̃ dissera/mus. Omnis hæreti/cus in parietinis habi/tat & desertis: & possi/dere se putat terrã isrl, dicitq;: Si abraham fi/de sua unus homo in tantam uenit beatitu/dinem: ut semen eius multiplicaretur sicut arena maris, & sicut astra cœli: quanto ma/gis nos plures terram israel, hoc est, cernen/tium deum: & iudæã, cõfessionis dominicæ possidebimus? Qui/bus respondit domi/nus. Ille possedit ter/ram fidei merito: ue/stra autem infidelitas immo blasphemia, ter/ram israel, id est, eccle/siam possidere non po terit. Primum enim co meditis in sanguine, ef fundentes eorum san/guinem quos scanda/lizatis. Deinde oculos uestros leuatis ad im/mundicias uel abomi nationes uestras, quas de uestro animo con/finxistis: cum debueritis imitari ecclesiasticum uirum, & di/cere: Ad te leuaui oculos meos qui habitas in cœlo. Tertio Psã.122. sanguinem funditis, non uiuificantes eos quos seduxistis, sed interficientes. Nec uobis sufficit tria ista fecisse, sed statis in gladijs uestris, hoc est, perseueratis in prauitate sententiæ & parati estis ad cædes: & fecistis abominatiões, ea agẽtes in cubilibus quæ turpe est loqui: & uxorem proximi uestri polluistis, ecclesiasticam uidelicet conuersationem, quotidie de complexu christi decœptos rapere festinantes. Et cũ hæc feceritis, putatis uos terrã israel hæreditate tenturos? Qui/bus loquitur deus: qđ quicũq; in ruinosis hæreticorum ha bitauerit cõciliabulis: gladio cadat ecclesiastico: de quo scri/ptum est: Gladij ancipites in manibus eorum. Et in euange ẽ.149.b lio: Non ueni pacem mittere sed gladium. Et, seruus qui se Matth.10.d luxuriæ tradit & ocio: diuidetur, id est, mucrone ferietur: & Luc.12.f pars eius ponetur cũ infidelibus. Et qui in agro siue in cam po est: bestijs tradetur ad deuorandum: quas propheta ui/tare desyderans deprecatur: Ne tradas bestijs animam con/Psã.73.d fitentem tibi. Qui aũt in præsidijs & in muratis est: de qui/bus scriptum est: Ciuitates firmas ascendit iustus, & destru Prouer.21.c xit munitiones earum in quibus confidebant impij: & uer/satur in speluncis: de quibus dicitur: Scriptũ est: Domus pa Matth.21.b tris mei, domus oratiõis uocabitur: uos autem fecistis eam speluncam latronum: iste fame sermonis dñi & peste morie tur: & dabitur omnis terra hæreticorum in solitudinem, ita ut frangatur eorum superbia: & redigantur montes in soli/tudinem, qui sibi altitudinem scientiæ promittebant. Qui montes uocantur israel: quia sub christi nomine decœptos quosq; supplantãt: nullusq; per eos transibit: nec dicere po/terit qđ moyses: Transiẽs uidebo uisionem hanc magnam: Exo.3.a habitatores enim sunt peruersorum montium, non pere/grini & accolæ: ut cum hæc passi fuerint: tunc cognoscant q̃ ipse sit dñs, qui dederit terrã eorũ in solitudinẽ ꝓpter abomi

diens a dño.

E nationes quas operati sunt. Sequitur: Eadem quidem die & eodem tempore, hoc est, duodecimo anno, decimo mēse, in quinta mensis, quando uenit qui fugerat de hierusalem: & quando locutus est propheta ad eos qui erant in terra iudæa, & æternæ possessionis sibi spem pollicebant: & iubet prophetæ ut dicat populo qui in babylone uersatur & habitat cū eo: & arguat eos super insidijs blandiētibus: qui prophetæ uerba audire desyderant, nō ad animæ salutem sed ad aurium uoluptatē. Isti iuxta muros sedebant & in ostijs domorum: nequaq̄ intrare cupiētes, sed mutuo se hortantur & dicunt: Venite & audiamus qui sit sermo egrediens a domino: & sic ueniunt quasi populus qui ingrediatur ecclesiam dei: & sedent coram te populus meus qui meum esse se dicit: & nolunt facere qd' audiens a domino. Et ueniunt ad te quasi si ingrediatur populus: Vel quomodo populus congregari solet): & sedent corā te populus meus & audiūt sermones tuos & nō faciūt eos: quia in canticū oris sui uertūt illos: & auariciā suā sequitur cor eorū. Siue ut in Lxx. continetur: Quoniā mendaciū in ore eorum ipsi faciunt: & post abominationes suas cor eorū graditur. Sequitur: Et es eis quasi carmen musicum, qd' suaui dulciq̄ sono canitur: & audient uerba tua, & non facient ea: & cum uenerit qd' prædictum est: ecce enim uenit: tunc scient quod propheta sit in medio eorum.

G runt. Istiusmodi mihi uidētur eorum similes qui theatralibus ludunt carminibus: & uel tragœdos audiūt uel comœdos, & ibi cum uoluptate palpantur: ita ut cum egressi fuerint a te, replicent ea & decantent: & dulci sono se decipiant. Et audient inquit uerba tua & non faciēt ea. Tales sunt usq̄ hodie mīti in ecclesijs, qui aiunt: Venite audiamus illum & illū: mira eloquētia prædicatiōis suæ uerba uoluentē, plaususq̄ cōmouēt & uociferant & iactāt manū: & quæ operib⁹ neglexerāt, postq̄ aduenisse cognouerit: necesse ē eū uenire qd' propheta dei sermone pnūciat: tunc incipiēt approbare & nosse, qd' cuncta quæ audierāt, non fuerint hominis uerba sed dñi: qui per prophetā & uirū ecclesiasticū locutus est.

Commentarij decimi in Ezechielem prophetā finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN VNDECIMVM COMMENTARIORVM EZECHIELIS AD EVSTOCHIVM PROEMIVM

F VNdecimus in Ezechielem explanationum liber, in extrema sui parte contra Gog & Magog uaticinium cōtinebit: & usq̄ ad exordiū ciuitatis in monte positæ & tēpli in ea siti ueniet hierusalē. Quē si adiuuāte dño & sua mysteria differēte, potuero ad calcem usq̄ perducere: diu mihi erit multū q̄ dubitandū: utrum ad spiritale templū debeam mittere manus: an aperte ignorantiā confiteri: præsertim cum & apud iudæos & apud nos super interpretatione eius grande silentium sit: alijs in futuro tempore extruendū esse censentibus: alijs bono quidē animo, sed imperito, scientibus spiritualia esse quæ dicūtur: & tamen ipsa spiritualia quomodo differi debeant nescientibus. Et interim ut præsentis operis cura nos teneat: scias O uirgo christi Eustochium orandū tibi esse pro nobis. In prophetia difficillima, illud breuiter admoneo, qd' uir nostræ ætatis haud ignobilis, ad imperatorē scribens super hac natione, dixerit: Gog iste, gothus est: cui qua ratione possint omnia quæ in ea scripta sunt coaptari, non est meum sed eorum qui hoc putant differere.

H

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN EZECHIELEM PROPHETAM LIBER VNDECIMVS

ET factum est verbū domini ad me dicens: Fili hominis, propheta de pastoribus Siue ad pastores israel: ppheta & dices pastoribus: Hæc dicit dominus deus: Væ pastoribus israel qui pascebant semetipsos Siue o pastores israel): nunquid pascunt pastores semetipsos? Nōne greges pascūtur a pastoribus? Siue nonne oues pascunt pastores?) Lac comedebatis: & lanis operiebamini: & quod crassum erat occidebatis:

a lone qui fugerat, locutus est de his qui habitabant in ruinosis hierusalem: & deinde ad eos qui in captiuitate positi, nihilominus perseuerabant in malicia, prophetæ uerba audire nolentes: nunc ad pastores, id est, ad principes sermonem dirigit: quorū uitio oues, id est, populi dissipati sunt. Et hoc notandū, qd' a duodecimo anno, decimo mēse, quinta mensis transmigrationis siue captiuitatis Iechoniæ & qui cum eo capti fuerāt, usq̄ ad uicesimum & quintū annum, quādo super montem urbis ædificatæ templum extruitur: & incredibilia ecclesiæ sacramenta panduntur

A duntur:nullus in medio annus, nullumq; tẽpus eſt poſitũ, ſed ſimpliciter dicit̃:Factus eſt ſermo dñi ad me dicẽs : Fili hominis,loquere ad illas,& ad illos:ut intelligere debeam⁹ omnia quæ leguntur tredecim annis,diuerſis dicta tempo/ribus:& tamen certa inter ſe ſpacia temporum non habere.

Ad paſtores autẽ iſrael ſermo dirigitur: quos uel reges uel principes, ſcribas & phariſæos ac magiſtros iudaici po/puli debemus accipe/re: Vel certe in euãgeli co populo, epiſcopos, preſbyteros, & diaco/nos : aut iuxta myſti/cos intellectus , ange/los ſingularum eccle/ſiarum : ad quos ſcri/
Apoc.1.a pſit Ioannes in Apoca lypſi ſua.Et quorũ an/geli quotidie uident fa ciem dei . Primũq; di/citur : Væ paſtoribus iſrael:qui cum gregem domini paſcere debe/ant,& ſaluti illius pro/uidere,,p ſua feſtinant luxuria. Vnde magno pere cauendum eſt, & obſeruanda illa præce
Ecci.7.a pta: Ne quæras iudex fieri, ne forte nõ poſſis auferre iniquitates. Et
Ibi.5.c iterũ: Quanto maior es, tanto magis te hu/
B milia : & in conſpectu domini inuenies gra/
Ibi.32.a tiam. Et rurſum: Du/cem te conſtituerũt,ne eleueris : ſed eſto inter eos quaſi unus ex illis.
1.Co.3.a Vnde & Apſtus,quaſi paruulũ atq; lactentẽ inter diſcipulos eſſe ſe dicit. Quodq; ſequi/tur: Lac comedebatis, & lanis operiebamini: per Metaphoram pa/ſtorũ ad principes lo/quitur : de quib⁹ & in alio loco ſcriptum eſt:
Pſ.52.a Qui deuorãt plæbem meã ſicut eſcam panis. In lacte,omẽs eſcas in/telligẽ:in lanis, multi/plicem ueſtium uarie/tatem . Quod autem dicitur : Et quod craſ/ſum erat,occidebatis:

debatis: gregẽ autẽ meũ nõ paſcebatis. Quod infirmũ fuit,non ſolidaſtis Siue cõfortaſtis):& qd̃ ægrotũ,nõ ſa naſtis:qd̃ fractũ,non alligaſtis:& qd̃ abiectũ erat Siue errabat), nõ reduxiſtis:quod perierat, nõ quæſiſtis:ſed cum auſteritate imperabatis eis & cum potentia : Siue qd̃ forte erat, afflixiſtis labore) . Et diſperſæ ſunt oues meæ,eo quod non eſſet paſtor Siue paſtores) : & factæ ſunt in deuorationẽ omnibus beſtijs agri : & diſperſæ ſunt.Errauerũt greges mei Siue oues)in cunctis monti/bus,& in uniuerſo colle excelſo:& ſup omnẽ faciẽ terræ diſperſi ſunt greges mei Siue oues):& nõ erat qui requi reret,nõ erat inquam qui requireret Siue qui reduceret. Propterea o paſtores,audite uerbũ dñi: Viuo ego dicit dñs deus:quia ,p eo qd̃ facti ſunt greges mei Siue oues) in rapinam : & oues meæ in deuorationẽ omnium be/ſtiarum agri , eo quod non eſſet paſtor Siue paſtores): neq; enim quæſierunt paſtores gregem meum,ſed pa/ſcebant paſtores ſemetipſos:& greges meos non paſce bant.Propterea paſtores audite uerbum domini : hæc dicit dominus deus: Ecce ego ipſe ſuper paſtores requi ram gregem meum de manu eorum : & ceſſare eos fa/ciam, ut ultra non paſcant gregem meum : nec paſcant amplius paſtores ſemetipſos:Siue oues):& liberabo gre gem meum Siue oues)de ore eorum: & non erunt ultra eis in eſcam. Quia hæc dicit domin⁹ deus:Ecce ego ipſe requiram oues meas: & uiſitabo eas ſicut uiſitat paſtor gregem ſuũ in die quando fuerit in medio ouium ſua/rum diſſipatarum : Siue quando fuerit caligo & nubes in medio ouium ſuarum ſeparatarũ:)ſic uiſitabo oues meas:& liberabo eas de omnibus locis in quib⁹ diſper/ſæ fuerant in die nubis & caliginis . Et educam eas Siue eos) de populis Siue de gentibus) : & congregabo eas Siue eos) de terris Siue regionibus): & inducam eas Siue eos)in terram ſuam:& paſcam eas Siue eos)in montib⁹ iſrael,

de diuitibus populi loquitur:quos mali principes in eccle/ſijs iugulare narrantur, dum eos prædicant:& uitia eorum increpare non audent. De quibus & propheta dicit: Popu/
Eſa.3.b lus meus,qui beatos uos dicunt,ſeducunt uos: & ſemitam
Iaco.2.a pedum ueſtrorum ſupplantant. De quibus & Iacobus lo/quitur : quod cum ingreſſi fuerint ad eos precioſis circum/dati ueſtibus,& anulo aureo, honorantur ab eis : & ſanctis
Ibidem. pauperibus dicitur: Tu ẏo ſede in ſcabello ſiue in terra , aut ſta. Iſti qd̃ infirmũ eſt,nõ confortant ſiue cõſolidant. Vnde
Roma.14.a & Paulus loquitur:Suſcipite infirmos: & infirmum in fide aſſumite:& multi inter uos infirmi & ægrotantes. Ad quos
Pſ.106.b mittitur ſermo diuinus: de quo ſcriptũ eſt in pſalmis: Miſit uerbum ſuum & ſanauit eos: & eripuit eos de corruptioni/

erat qui requireret,nec qui reduceret: quia delitijs occupa/ti,gregis dominici damna non curant. Vnde ad malos pa/ſtores ſermo fit domini : quia iſta & iſta feciſtis , quæ ſupra expoſui, & quæ ſecundo enumerat: Ecce ego ipſe ad paſto/res ueniam : & requiram gregem meum de manu eorum: quibus expedit,ut mola aſinaria alligetur ad collum : q̃ ut minimum ſcandaliçent de populo meo . Et hæc erit eorum pœna uel maxima, ut ultra non paſcant gregem meum : ne ſub occaſione ouium ſeipſos paſcant, & opes congregent. Et liberabo populum meũ de ore eorũ. Requirã(inquit) de manu,& liberabo de ore,quod auidis faucibus deuoratur. Cum autẽ requiſierit oues,uiſitat eas quaſi ægrotantes atq; macilentas, & paſtorum negligentia diſſipatas : & liberabit

C tos ſaluare cupientes, q̃ eos qui ſunt in ec/cleſijs deuorare : ſed cum auſteritate impe/rantes eis, & cum po/tentia : quod proprie ad ſupercilium epiſco/porum pertinet : eorũ uidelicet qui operibus dedecorãt nominis di gnitatem:& pro humi litate aſſumunt ſuper/biam : ut honorem ſe putent conſecutos nõ onus:& quoſcunq; in eccleſia uiderint præ/potentes , & dei habe/re ſermonẽ, opprime/re nitunt̃. Vnde iuxta Lxx . ſcriptum eſt : Et quod forte erat , affli/gebatis labore . Et di/ſperſus eſt ppl⁹ dei, uel uitijs , uel errore hæreticorum:eo quod nõ eſſet paſtor bonus, qui poneret animam ſuam pro ouibus : ſed omẽs mercennarij qui lucra tantum de gre/gibus conſyderant: &
D cum lupum uiderint, fugiunt. Quorum nẽ gligẽtia , grex domini deuorat̃ a beſtijs agri: de quib⁹ ſcriptum eſt:
Pſ.105.c Poſuiſti tenebras,& fa cta eſt nox:in ipſa per/tranſibunt omnes be/ſtiæ agri : catuli leonũ rugientes , ut rapiant: & quærãt a deo eſcam ſibi . Et diſpergunt̃,& errant in cunctis mon tibus,qui eleuant̃ con tra ſcientiam dei , & in uniuerſo colle excelſo: qui per hæreticam ſu/perbiam , eccleſiaſticã deſpiciunt ſimplicita/tem. Et ſuper omnẽ fa ciem terræ diſpergun/tur:terrena, non cœle/ſtia requirẽtes. Et non

E de omnibus locis in die nubis & caliginis: de qua loquitur & Ioel: Adest dies domini, & prope est dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & nebulæ. Tunc educentur de terris, ut inducantur in terram suam, quæ est terra uiuentiū: & ipse eas pascet in montibus israel: de quibus loquitur Dauid:

Ps.120.a Leuaui oculos meos in mōtes: unde ueniet auxilium mihi. Et nō solum in montib⁹, sed in riuis, & in cunctis sedibus terræ, in pascuis uberrimis, & in mōte excelso: de quo Esaias Esa.2.a & Micheas plenius uaticinant: siue in montibus excelsis israel: Ibi requiescent in herbis uirentibus: & dicent: Mich.4.et.7

Ps.22.a Dominus pascit me: & nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocauit: Sup aquas refectionis educauit me. Et pascētur in pascuis pinguissimis sup montes israel. Est infinita promissio, spesq; beatitudinis: quando ipse dominus pollicetur dicens: Ego pascā oues meas: & nequaq; eas committam malis pastoribus: & ego eas accubare faciam dicit dominus deus: ut requiescant in sinu Abrahā, Isaac, & Iacob. Tunc quod perierat in gentium populis, requiretur: & quod errauerat in hæreticorū persuasione, reducetur: & qđ confractum fuerat, alligabitur: & quod contritum atq; infirmum, consolidabitur: ut impleatur quod scriptū est: Qui sanat infirmitates eorum: & alligat cōtritiones eorū. Cor enim contritum & humiliatū deus non spernit. Vnde & sanctus loquitur: Sana me domine: quoniā conturbata sunt ossa mea. Et in tricesimoseptimo psalmo pœnitēs: Non est (inquit) pax ossibus meis a facie peccatorum meorum. Et quod pingue (ait) & forte, custodiam: ne uoretur a bestijs. Et pascet oues suas in iudicio: sciens cui oui, quæ pascua debeant. Diuersæ enim sunt mansiones apud patrem: & nō iudicat pater quemq;: sed omne iudicium dedit filio. Hæc aduersum pastores locutus est: nunc loquit ad oues. i. ad populū: & ad utriusq; pecoris gregem, id est, ouium & caprarum: & non solum ad oues & capras, sed & ad arietes & hircos, qui sunt in gregibus principes: quibus ait: Nonne uobis satis erat, q bonis scripturarum pascuis uescebamini: sed insuper reliquias pascuarū uestrarū conculcabatis pedibus: Et cū aquā eloquium dei purissimam biberetis, reliquas aquas pedibus turbabatis: ut populus meus conculcatas a uobis pascuas & turbidas aquas manducaret & biberet: & uestro uitio qđ

F israel, in riuis & in cunctis sedib⁹ terræ. In pascuis uberrimis pascā eas Siue eos): & in montibus excelsis israel erunt pascua earum Siue ouilia eorum): ibi requiescent in herbis uirentibus: & in pascuis pinguibus pascentur super montes israel. Ego pascam oues meas: & ego eas accubare faciam Siue requiescere) dicit dominus deus. Quod perierat, requiram: & quod abiectum erat Siue errauerat), reducam: & quod confractum fuerat, alligabo: & quod infirmum erat, consolidabo Siue confortabo): & quod pingue & forte, custodiam: & pascam illas in iudicio Siue cum iudicio). Vos autē greges mei Siue oues meæ): hæc dicit dominus deus: Ecce ego iudico inter pecus & pecus, arietum & hircorum. Nonne satis uobis erat pascua bona depasci? Insuper & reliquias pascuarum uestrarum cōculcabatis pedibus uestris: & cum purissimam aquam biberetis, reliquam pedibus uestris turbabatis. Et oues meæ his quæ conculcata pedibus uestris fuerant, pascebantur: & quæ pedes uestri turbauerant, hæc bibebant. Propterea hæc dicit dominus deus ad eos: Ecce ego ipse iudico inter pecus pingue & macilentum Siue inter pecus forte & infirmum): pro eo quod lateribus & humeris uestris impingebatis: & cornibus uestris uentilabatis omnia infirma pecora, donec dispergerent foras. Saluabo gregem meū, & non erit ultra in rapinam: & iudicabo inter pecus & pecus Siue inter arietem & arietem). Et suscitabo super eas Siue eos) pastorem unum qui pascat eas Siue eos): seruum meum Dauid: ipse pascet eas Siue eos): & ipse erit eis in pastorē. Ego autē dominus ero eis in deum: & seruus meus Dauid princeps in medio eorum: Ego dominus locutus sum. Et faciam cum eis pactum Siue testamentum) pacis: & cessare faciam bestias pessimas de terra: & qui habitabant in deserto securi dormient in saltibus. Et ponam eos in circuitu collis mei benedictionē:

G & omnes quidē hæretici faciunt, ut carpant eloquia scripturarum: & quantū in se est, maculent. Sed & ecclesiastici uiri qui dogmatū nō custodiunt ueritatē: sed de suo corde cōfingunt, magistramq; habēt præsumptionē suam, simili errore retinent. Qui cū pplo persuaserint uera esse quæ fingūt: & in theatralem modū plausus cōcitauerint & clamores: immemores fiunt imperitiæ suæ: & adducto supcilio, libratisq; sermonibus atq; trutinatis, magistrorū sibi assumunt auctoritatē. Videam⁹ igitur qđ sit iudiciū inter pecus & pecus: & quo iudicio iudicet eos bonus pastor & uerus, qui accepit omne iudiciū a patre. Ecce (inquit) ipse ego iudico inter pecus pingue & macilentū: siue inter forte & infirmum. Fortes em̄ lateribus & humeris suis impingunt atq; colliduntinfirma pecora, & cornibus uentilant: nesciētes in lege taurū cornupetā debere puniri. Impingebant aūt lateribus, & cornibus uentilabant: donec dispergerent & ejicerent oues foras. Superbia em̄ maiorū & præpositorū iniquitate frequēter pellunt de ecclesia: ut disperganť a dño, q̄s ipse saluauit. Sed non dimittet eos ultra dñs in rapinā: & iudicabit inter pecus & pecus: non inter noia dignitatū quibus tumēt præpositi, sed inter hominē & hominē: iuxta id qđ uterq; seruus est domini. Tunc suscitabit pastorē unum, qui dicit in euangelio: Ego sum pastor bonus: seruum suū Dauid, scđm id qđ formam serui dignatus est assumere: qui Dauid interpretatur, manu fortis. Ipse pascet eos, & dñs erit eis in deum: uel filius & pater, uel certe pastor iuxta assumptam carnem: dominus autem & deus iuxta uerbum quod erat in principio apud deum. Qui Dauid, proficiētibus pecudibus in rationale animal, nequaq; pastor uocabit, sed princeps in medio eorū: de quo scriptū est: Medius autē uestrum stat quē uos ignoratis. Tunc ponet cū eis pactū pacis, nequaq; bellorū atq; discordiæ: quia factus est in pace locus eius: sed pacis Christi, quæ exuperat omnē sensum, qui dicit: Pacē meam do uobis: pacē meā relinquo uobis. Et cessare faciet bestias pessimas de terra: uitia uel perturbationes, quibus animæ uexant humanæ: uel aduersarias potestates a quib⁹ impugnant. Et qui habitant in deserto securi dormient in saltib⁹. Dominus em̄ reuelabit condensa syluarū: & in templo eius omnes

Ioh.10.b

Philip.4.b Ioh.14.d

Ps.28.b

A omnes dicent gloriam. Eiectis autē bestijs, & redacta terra in solitudinem: ab istiusmodi animantibus securi dormiēt
Ps.26.a & dicent: Dominus illuminatio mea & salus mea, quem timebo? Et ponet eos qui securi dormiēt in circuitu montis, uel collis sui: & erunt bñdictio. Tunc dabit imbrem in tempore suo: & pluuiæ benedictionis erūt: quas
Deu.28. in Deuteronomij benedictionibus pollicetur. Et dabit (inquit) lignū uitæ: de quo in
Gen.2.b Genesi scriptū est. Lignumq; sapientiæ: de
Prouer.3.c quo dicitur: Lignum uitæ est omnibus qui assumunt eam. Dabit autē fructū suum, qñ & terra dederit fructū suū: Siue ligna regionum, sanctorum plurima multitudo. Et terra dabit germē suum:
Ps.84.b Veritas em̄ de terra orta est. Et erunt in terra sua absq; timore, siue in spe pacis: in terra uentiū, terra māsueto-
Matth.5.a rum: de qua scriptum est: Beati mites: quoniam ipsi possidebunt terram: ut rerū omniū fœlicitate cognoscant, q̄ ipse sit dñs: quando cōtriuerit catenas, uel circulum ferreum iugi eorum: quo quasi gra-
B uissimo premebantur imperio: & eruerit eos de manu imperantiū, siue seruitute affligentium eos. Seruus est enim unusquisq; eius a quo uincitur. Et nequaq; erunt ultra in rapinam dæmoniacis gētibus: nec bestiæ terræ deuorabunt eos, de quibus diximus: sed habitabunt cōfidenter absq; ullo terrore, iuxta superiorem expositionē. Et suscitabo (inquit) eis ger-
Ioh.15.a men nominatum, siue plantationem pacis: quæ loquitur in euangelio: Ego sum uitis uera. Et nō erunt ultra imminuti fame in terra. Ergo fames in terrenis est: fames autē audiendi sermonem dei: quæ sub pastore bono & germine nomi-
nato atq; omnium sermone celebrato, & plantatione pacis, nequaq; erit in terra: neq; amplius opprobrijs gentium sub
Ps.113. iacebunt, ut dicant: Vbi est dominus deus eorum? Et scient post hæc omnia q̄ non solum ipse sit dominus, quod & supra quoq; dixerat: sed cū additamento, q̄ dominus omniū
Ioh.10.b proprie deus eorū sit cum eis: qui dicit in euangelio ad apo-
Matth.28.d stolos: Ecce ego uobiscum sum cunctis diebus, usq; ad consumationem sæculi. Cum autem fuerit ipse dominus deus eorum, tunc & ipsi erunt populus eius: nō quilibet, sed qui meruerint appellari domus israel. Ac ne putaremus uniuersa quæ dicta sunt ad pastores, & oues hircosq; & arietes pertinere: soluit ænigma, immo metaphoram, & ponit manifestius: Vos autē oues meæ, & oues pascuæ meæ hoīes estis. Omnis igitur sermo diuinus de hoībus est, ad quos dicit: Ego sum dñs deus uester, dicit dñs deus. ¶Ca. XXXV

Et factus est sermo &c. et sciēt q; ego sum dñs. Illud autem quod in Lxx. additum est, & consumentur: in hebraico nō habet. Si semper in prophetis esset
Ioh.1.d sermo dei: & iuge in pectore eorum haberet hospitium, nunq; tā crebro Ezechiel poneret: Et factus est sermo domini ad me dicens. Sed quia ob humanam fragilitatē, &
Philip.4.c Ioh.14.c uitæ huius necessitates, interdū recedebat ab eis: propterea
Ioh.1.e Ioannes baptista loquit: Qui misit me baptizare, ipse dixit mihi: Super quē uideris spiritū sanctum in specie columbæ

benedictionē: & deducam Siue dabo) imbrem in tempore suo, pluuiæ benedictionis erunt. Et dabit lignum agri Siue dabunt ligna camporū) fructum suū: & terra dabit germen suum Siue fortitudinē): & erunt Siue habitabunt) in terra sua absq; timore Siue in spe pacis): & scient quia ego dominus, cum contriuero catenas Siue torquem iugi) eorum: & eruero eos de manu imperantium sibi, Siue seruire eos facientium). Et nō erunt ultra in rapinā gentibus: neq; bestiæ terræ deuorabunt eos: sed habitabunt confidenter Siue in spe) absq; ullo terrore. Et suscitabo eis germen nominatum Siue plantationem pacis): & nō erunt ultra imminuti Siue pereuntes) fame in terra: neq; portabunt amplius opprobria gentium. Et scient quia ego sum dñs deus eorū cum eis: & ipsi pplus meus domus israel dicit dñs deus. Vos autē greges mei, grex pascuæ meæ Siue oues) homines estis: & ego dñs deus uester dicit dñs deus. ¶Ca. XXXV

Et factus est sermo domini ad me dicēs: Fili hominis, pone Siue conuerte) faciē tuam aduersum montem seir: & prophetabis de eo Siue ad eum) & dices illi: hæc dicit dñs deus: Ecce ego ad te mons seir: & extendam

C

Numer.11.d

manū meā super te: & dabo te in solitudinem & in desertū. Ciuitates tuas habitabiles dabo, & eris in solitudinem: & scies quia ego dominus. Eo quod dixeris: duæ gentes & duæ terræ meæ erunt, & possidebimus eas: & dominus erat ibi. Propterea uiuo ego dicit dñs deus, faciam secundum iram tuam & secundum inuidiam tuam, quam fecisti ex odio tuo contra eos: & notus fiam in eis cum te iudicauero. Et scies quia ego dominus audiui omnes blasphemias tuas quas locutus es contra montes israel dicens: Desolati nobis dati sunt ad deuorandū. Et magnificastis os uestrum contra me, & locuti estis uerba uestra ego audiui. Hæc dicit dñs deus: Lætante uniuersa terra, in solitudinē te redigā. Sicut gauisus es super hæreditate domus israel, eo quod fuerit dissipata, sic faciam tibi, in Lxx. non habetur: sed sub asteriscis de Theodotionis æditione additum est. Omnis autem ira dei illuc proficit contra montē seir: ut cum fuerit dissipatus, & ipse & uniuersa Idumæa cognoscant, quia ipse sit dñs. Hæc iuxta historiam, & sensum magis q̄ uerba cursim dixerim: Transibo ad Anagogen, & studio breuitatis pauca perstringam. Pone (inquit) siue cōuerte faciē tuam aduersum montem Seir. Et significanter (ait) conuerte: ab alia prophetia ad aliam ꝓphetiā. Faciem autē nō corporis, sed animi: de qua dicit & Apostolus: Nos autē omnes reuelata facie, gloriam
2.Co.3.d domini cōtemplantes. Mons autem Seir qui interpretatur, hispidus & pilosus, contraria fortitudo accipienda est: quæ præsidebat genti filiorū Esau: & se cōtra populum Iuda, id est, cōfessionis & ueræ fidei erexerat. Q. d. si prudens lector opposuerit, quō in isto loco Seir, hoc est, hispidus & pilosus
4.Reg.1.b intelligat in malam partē: cum Helias quoq; uir pilosus dicGen.25.d tus sit. Breuiter respōdebo: de Esau scriptum esse, q̄ rufus fuerit, & quasi pellis hispidus: de Helia ꝓo q̄ uir tm̄ pilosus. In Esau qui sanguinarius & cruentus, pelli hispidæ cōparatur: mortaliū operū & ipsius mortis indicium est: in Helia uirilitatis argumentū. Q. uāobrē & habitatio eius in solitudine & cōuersationis austeritas: non solum uirū, sed & uirū fortissimū demonstrabat. Porro Iacob qui supplantauerat Esau, & primogenita eiꝰ acceperat: quia simpliciter habitabat domi: & non erat uenator sicut gigas Nemrod: idcirco
Gen.10.b læuis appellat & nitidus. Videamꝰ ergo quid dici præcipiat deus

D

E deus ad montē, siue cōtra montē Seir. Ecce ego ad te mons Seir: non mittam angelos, nec alijs utar ministris: sed ipse ad te ueniam: & extendam manum meam super te: & habitum percutientis assumam: & dabo te desolatum atq; desertum: ut qui male habitabaris, & plurimos habebas impietatis tuæ socios: in tantū ut & urbes extrueres, imperiūq; tibi ꝓpriū uendicares: nunc desolatus cū urbibus tuis, quas & Hieremias destruere iubet̄ atq; suffodere, ut bonas ꝓ eis extruat ciuitates: in eo proficies, ut scias qđ ego sim dominus, quē ante solitudinē tui nosse nō poteras. Omnis autē causa peccati est, q; fueris inimicus sempiternus. Vnde dicit & psalmus: Irascimini & nolite peccare: ut cito conciliemur inimicis, & odia charitate mutemus. Sed non talis mons Seir, qui super inimicitias sempiternas concluſit siue obsedit filios israel dolo in manu gladij. Ex quo intelligimus, qđ quicunq; gladiū arripuerit cōtra filios dei, & doloſe aliquid egerit & obsederit eos, tra
F datur in manus gladij sicut mons Seir in tempore iniquitatis extremæ: quādo dies pessimi sunt, & mūdus in maligno positus est: & multiplicata iniquitate, refrigescit charitas multorum. Est autem & aliud peccatū montis Seir: ut qm̄ oderat sanguinem iustorum, quē singulis ꝑsecutionibus cupiebat effundere, ab ipso sanguine sustineat persecutionē. Vnde & sub altari sanctorum animæ clamitant: & ultionem a domino sui sanguinis deprecantur. Et auferuntur de monte Seir, euntes & redeuntes, id est, omnis habitator, siue homines & iumenta quæ saluantur in ecclesia: de quibus scriptū est: Homines & iumenta saluos facies domine. Quod in monte Seir utrumq; deletur: ut & hi qui uidentur aliquid habere rationis: & illi qui simplici fide cōtenti sunt, deo iubente dispereant. Et implentur montes eius uulneratorum & occisorum. Et non solum montes qui ad impietatis uerticem peruenerunt: sed colles quoq;, hoc est, inferiores discipuli montis Seir: & ualles quæ in ima depressæ sunt: siue torrentes qui turbidas habent aquas, & hinc inde collectas, uenientesq; de superbia: uel iuxta Lxx. campos qui medij inter colles & ualles sunt. Hi oēs interfecti cadent gladio dñi, & extentæ manus eius atq; percutiētis: ut rediganť in solitudines sempiternas: & si quæ erant ciuitates, hoc est,

Hiere. 1. b. 51.

pō. 4. a

pō. 35. b

& extendam manum meam super te: & dabo te desolatum atq; desertum. Vrbes tuas demoliar Siue in urbibus tuis faciam solitudinem): & tu desertus eris: & scies quia ego sim dominus: eo q; fueris inimicus sempiternus: & conclusseris filios israel in manus gladij: Siue & assederis domui israel fraudulenter in manu gladij) in tempore afflictionis eorum, in tempore iniquitatis extremæ. Propterea uiuo ego dicit domin⁹ deus: quoniā sanguini tradam te, Siue quoniam in sanguine peccasti, & sanguis te persequetur): & cum sanguinē oderis, sanguis persequetur te. Et dabo montem seir desolatum & desertum: & auferam de eo euntem & redeuntem: Siue homines & iumēta). Et implebo montes eius occisorū suorum Siue uulneratorū): in collibus tuis & in uallibus tuis atq; torrentibus, interfecti gladio cadent. In solitudines sempiternas tradam te: & ciuitates tuæ non habitabuntur: & scietis Siue scies) quoniā ego sum dominus: Eo qđ dixeris: duæ gentes, & duæ terræ Siue regiones) meæ erunt: & hæreditate possidebo eas, cum dominus esset ibi. Propterea uiuo ego dicit dominus deus: quia faciam iuxta iram Siue inimicitiam) tuam: & secundum çelum tuum quem fecisti odio habens eos: & notus efficiar tibi cum iudicauero te: & scies quia ego sum dñs. Audiui uniuersa opprobria tua: Siue uocē blasphemiarum tuarū) quæ locutus es: Siue quia locutus es) de montibus israel, dicens: deserti nobis dati sunt ad deuorandum: & insurrexistis sup me ore uestro: Siue magnifice locutus es super me ore tuo): & derogastis aduersum me: Siue uociferati estis contra me) uerba uestra: ego audiui. Hæc dicit dominus deus: Lætante uniuersa terra, in solitudinē te redigam: sicuti gauisus es super hæreditate domus israel, eo quod fuerit dissipata: sic faciam tibi. Dissipatus Siue desertus) eris mons seir: & omnis idumæa: & scient quia ego sum dñs. ¶ Ca. XXXVI

Tu autem

G conciliabula malæ habitationis: & ipsæ dispereant & desti-
nant in malam partem habere consensum: & diuidant̄ linguæ eorum, ne turrem blasphemiæ contra deum possint extruere: & redactæ in solitudinem atq; desertum, cognoscant quod ipse sit dominus. Nec sufficit monti Seir tanta dixisse quæ præteritus sermo narrauit: sed hoc quoq; per superbiam locutus est: Duæ gentes & duæ terræ siue regiones meæ sunt: Idumæa uidelicet & Iudæa: & hæreticos & ecclesiasticos possidebo pariter. Et hoc (inquit) dixisti cum dominus esset ibi qui suo populo presidebat. Propterea iurat dominus & dicit: Viuo ego dicit dominus deus: qđ iuxta iram tuam qua sæuiebas in populum dei: & çelum tuum quo persequebaris Christi familiam, odio habens eos quos possidere cupiebas: cū te percusserо & iudicauero, tunc tibi notus efficiar: & scies quod opprobria tua & blasphemias nō alio referente cognouerim, sed ipse audierim quæ locutus es contra
H montes israel dicens: deserti nobis dati sunt ad deuorādum. Montes israel, Moysen, prophetas & apostolos debemus accipere: quos hæretici & hæreticorū princeps diabolus sibi putant traditos ad deuorandum: quādo aut rarus, aut nullus in ecclesia reperiť qui possit pugnare ꝓ montibus domini: & eorū lacerationem sua uoce defendere. Et insurrexistis (inquit) sup me ore uro siue magnifice locuti estis: nō ut putatis cōtra montes, sed p illos aduersum me: & rogastis siue clamastis aduersum me. Oēs enim preces uestræ o mons Seir & socij montis Seir: de quibus supra dictum est: Implebo montes eius, & colles, & ualles, & campos, siue torrentes, fuerunt aduersum me: ne-quaq; preces & orationes, ut putatis ad deum: sed clamores, uociferationes, atq; blasphemiæ. Vnde & dominus comminatur & dicit: Sicuti gauisus es super hæreditate domus israel: quando tuis persecutionibus dissipata est, atq; lacerata, & in toto orbe dispersa, sic faciam tibi. Lætante eā uniuersa terra uiuentium, terraq; sanctorum, & omnibus conuersis ad seruitutem dei: tu dissipatus eris mons hispide, mons piloſe, & oēs Idumæa, opera uidelicet terrena & cruori & sanguini dedita: ut tunc cognoscas quod ipse sim dominus, qui alibi sum locutus: Ego sum dominus deus uester. ¶ Ca. XXXVI

Tu autem

Nume. 32. Iosue. 13. b

ā. eo. b

A Tu autẽ fili hoīs, ꝓpheta ſuper montes iſrael ꝛc. Supra poniť ꝓphetæ facies, ſiue cõuertiť aduerſum montem Seir: hic filius hominis loquiť ad montes ſiue ſuper montes iſrael, qui iubenť dei audire ſermonẽ. Et ut parumper differã Tropologiã, totius ad mõtes iſrael ꝓphetiæ, breuiter hic ſenſus eſt. Quia inſultauit uobis inimicus, hoc eſt, mons Seir: & putauit qđ in perpetuum ipſe uos poſſideret: & altitudines quõdam dñi nunc deſertas ceſſiſſe ſibi in hæreditatem: & nõ ſolum dixit, ſed & aliquãto tempore uos poſſedit: intantum ut ſuperbe loquereť contra uos, ꝙ opprobriũ eſſetis cunctis gentibus: Propterea hæc dicit dominus deus, nõ ſolum monti Seir, ſed & montibꝰ eius & collibus, torrẽtibus, uallibuſq; & deſertis atq; uaſtatis, & urbibꝰ derelictis: qm̃ in igne ẓeli ſui & aduerſum omnes quidem gẽtes, ſed præcipue contra Idumæam locutꝰ ſit: quæ cum cæteris (inquit) gentibꝰ tenuit terram meam in poſſeſſionẽ: & poſſedit gladio, & toto corde poſſedit, ut eiſceret habitatores de ea terramq; uaſtaret.

B Propterea loquere (ait ꝓpheta) ſup terrã iſrl: & dices montibus & collibꝰ & iugis (ꝓ quibus Lxx. ταῖς νάπαις interpretati ſunt: quæ nos nemoroſa intelligimus loca) & uallibꝰ: Hæc dicit dominus deus: In ẓelo & in furore meo, oppro-
brij ueſtri ultor exiſtam: & leuabo manum meam, ut gentes quæ in circuitu ueſtro ſunt, ignominiam & cõfuſionẽ ſuam portent: uos autem o montes iſrael, ſecundum priſtinum ſtatũ germinetis uirgulta, ramoſq; mittatis: ſiue iuxta Lxx. afferatis uuas, quibus populus meus ſatureť iſrael. Quod non putetis poſt longum tempus futurũ: prope eſt, inſtat, & ueniet tempus. Ac ne uobis uideaťr hoc eſſe difficile, ipſe ego ueniam ad uos: & qui a uobis receſſeram, conuertar ad uos: ut priſtinam culturã recipiatis: & ſemente omnia compleantur: ita ut multi in uobis ſint homines: & habitentur ciuitates quæ prius deſtructæ fuerant. Et non ſolum homines multiplicabo, ſed & iumenta æque multiplicabuntur & creſcent: & habitare uos faciam ſicut a principio: quando Nume.32. Moyſe duce trans iordanem, duæ & ſemis tribus accepe- Ioſu.1.c.13.b runt poſſeſſionem: & ſub Ieſu filio Naue, aliæ nouem & ſemis tribus terram Iudæam poſſederunt: boniſq; uos donabo multo maioribus, cꝫ fuiſtis ab initio priuſcꝫ captiuitates uarias ſentiretis. Et cum hoc uobis fecero, tunc cognoſcetis quod ego ſim dominus. Et impleberis (inquit) o terra iſrael populo meo, qui te hæreditate tenturus eſt: & eris eis poſſeſſio: & non addes ultra, ut abſcꝫ filijs ſis. Cum autem multiplicatus fuerit ueſter habitator o montes iſrael: tunc nequaq; dicent inimici ueſtri contra uos, quod homines deuoretis, & abſcꝫ liberis ſit ueſtra poſſeſſio: ſed contrario multiplicetis homines: & largiſſimam prolem ueſtra poſteritas germinet. Nec audies (inquit) amplius nec ſuſtinebis cõfuſionem gentium: ſed nec amittes gentem tuam, ut aliquando ſuſtineas captiuitatem: quia dñs locutus eſt. Hæc παραφραστικῶς more iudaico dixerimus: quæ illi expectant in mille annorũ regno, quando ciuitatem hieruſalẽ aſſerunt extruendam: & templum quod in fine huius uoluminis deſcribitur, & rerum omniũ fœlicitatem: quorum nõnulli arbitranť ſub Zorobabel hæc fuiſſe cõpleta. Sed quõ ſtare poterit hoc quod dicitur: Et habitare uos faciam ſicut a principio: boniſq; donabo maioribus, cꝫ habuiſtis ab initio? Sub Zorobabel eñ, Eſdra, & Neemia pauci de populo ſunt reducti: & ipſi obedientes Mœdis ac Perſis: & deinceps macedonibus & ægyptijs atq; rhomanis, uſq; ad Titum & Veſpaſianũ diuerſarum gentium, regibus ſeruierunt: & uſq; hodie ſeruiunt: ut ſtare omnino non poſſit hoc quod in extrema dicitur prophetia: & opprobrium populorum nequaq; portabis: & gentẽ tuam nõ amittes amplius. Et quia longum eſt nunc aduerſum dogma iudaicum, & beatitudinem uentri & gutturi iudaico ſeruientẽ: qui omnia terrena deſyderant, & dicunt: Man- 1. Corin. 15.d ducemus & bibamus: Ibidem. b.c

C

D

a Tv autẽ fili hoīs, propheta ſup montes iſrael, & dices: Montes iſrael audite uerbũ dñi: hæc dicit dñs deus: eo qđ dixerit inimicus de uobis: euge, altitudines Siue ſolitudines) ſempiternæ in poſſeſſionem datæ ſunt nobis: ꝓpterea uaticinare & dic: hæc dicit dñs deus: Pro eo qđ deſolati eſtis & cõculcati per circuitũ: Siue ꝓ eo qđ diſperſi eſtis ab his quiťin circuitu ueſtro ſunt): & facti in hæreditatẽ Siue in poſſeſſionẽ) reliquis gentibꝰ: & aſcẽdiſtis ſup labium linguæ, & opprobriũ populis Siue gentibꝰ). Propterea mõtes iſrael audite uerbũ dñi dei: Hæc dicit dñs deus montibus & collibꝰ, torrẽtibus, uallibuſq; & deſertis parietinis Siue diſſipatis), & urbibus derelictis quæ depopulatæ ſunt, & ſubſannatæ Siue cõculcatæ) & reliquis gentibus ꝓ circuitum. Propterea hæc dicit dñs deus: Quoniã in igne ẓeli mei locutus ſum de reliquis gẽtibus: & de Idumæa uniuerſa, qui dederũt terrã meam ſibi in hæreditatẽ cũ gaudio, & toto corde, & ex aio: & eiecerũt eam ut uaſtarent: Siue cũ odio deſpiciẽtes animas ut ſubuerterẽt eas in uaſtatione. Idcirco ait, uaticinare ſup terrã iſrael: & dices montibus & collibꝰ, iugis & uallibꝰ, hæc dicit dñs deus: Ecce ego in ẓelo meo, & in furore meo locutꝰ ſum, eo qđ confuſionẽ Siue opprobria) gentiũ ſuſtinueritis. Idcirco hæc dicit dñs deus Siue adonai dñs): Ego leuaui Siue leuabo) manũ meã: ut gẽtes quæ in circuitu ueſtro ſunt, ipſe cõfuſionẽ Siue ignominiã) ſuam portent. Vos autem montes iſrael ramos ueſtros Siue uuas ueſtras) germinetis: de quibus & Apoſtolus loquiť: Eſca uentri, & uenter eſcis: deus autem & hunc & illam deſtruet, in breui explanatione dicere: nunc ad ſpiritualem intelligentiã tranſeamus: iuxta quã & Eſaiæ extremas partes interpretati ſumus. Nec eñ iuxta Iudaicas fabulas, quas illi δευτερώσεις appellant, gemmatam & auream de cœlo expectamus hieruſalem: nec rurſum paſſuri circumciſionis iniuriam: nec oblaturi taurorũ & arietum uictimas, nec ſabbati ocio dormiemꝰ. Quod & multi noſtrorum, & præcipue Tertulliani liber, qui inſcribitur de ſpe fidelium: & Lactantij inſtitutionum uolumen ſeptimum pollicetur: & Victorini Pitabionenſis epiſcopi crebræ expoſitiones: & nuper Seuerus noſter in dialogo, cui gallo nomen impoſuit. Et ut græcos nominem, & primum extremumq; coniungam, Irenæus & Apollinarius. Nos ergo montes iſrael, prophetas & apoſtolos eſſe dicemꝰ, qui audiunt uerbum dei: & quibus diabolus inſultauit inimicus dicens: Euge, excelſi quondam montes: de quibus ſcriptum eſt: Montes in circuitu eius: & dominus in circuitu populi ſui, mihi dati ſunt in poſſeſſionem: quando perſecutionis anguſtijs deſolati ſunt & conculcati per circuitum: & facti in hæreditatem reliquis gentibus, & ab omnibus blaſphemati. Propterea loquitur dominus conculcatis montibus & deſolatis: & nõ ſolum montibus, ſed & inferioribus ac per ſingulos gradus in terra Iudæa, hoc eſt, in monte eccleſiæ conſtitutis; de qua ſcriptum eſt: Non poteſt ciuitas abſcondi Pſ.124.a Matth.5.b

E abſcondi ſuper montem poſita: & collibus atq; torrẽtibus: quorum hyeme perſecutionum & tempeſtate, preſſuræ augetur fides. Vallibus quoq; his qui in humilitate depreſſi ſunt: & deſertis eccleſijs & parietinis: atq; in toto orbe eccleſiarum conciliabulis derelictis: qualis ſub Diocletiano & Maximiano in toto orbe perſecutio fuit: per quam proſcriptæ ſunt eccleſiæ atq; uaſtatæ: quãdo ſubſannauerũt eccleſiam omnes gentilium & hæreticorum gentes per circuitum: qđ in igne çeli furoris ſui locutus ſit: & proprie aduerſum idumæam, quæ terrenis operibus uolebat omnes depoſita imagine cœleſtis, portare imaginem terreni. Illi enim dederunt terrã dei ſibi in hæreditatem: & ex toto corde atq; ex animo eccleſiam dñi perſecuti ſunt: & eiecerũt eam de ſedibus ſuis & uaſtauerunt. Sed quid ꝓfuit nationibꝰ: quid iuuit hæreticorũ gentes inſultaſſe terræ domini: cum dñs loquat̃ ad eam, & montibus illius collibuſq; ac iugis ſiue nemoroſis locis, quæ amœnitate uirebant paradiſi: & collibus, de quibꝰ ſupra diximus, in çelo & in furore ſuo locutus ſit: & pro opprobrio gentium leuet manum ſuam cõtra aduerſarios, qui eccleſiam perſecuti ſunt: ut portent confuſionem & ignominiam ſuam. Tunc perſecutoribꝰ interfectis, & pace eccleſiæ reddita, montes iſrael, apoſtoli uidelicet & apoſtolici uiri, germinabunt arbores ſuas, & extendent ramos: uuaſq; afferẽt calcandas in prælo domini: de quibus muſta fundunt̃, quæ inebrient credentium populos: & exprimitur uinum quod lætificat cor hominis: ut omnis fructus montium, de quibus conficitur panis de cœlo deſcendens, comedat̃ a populo dei iſrael. Et ne forſitan deſperemꝰ in perſecutionibꝰ, additur: Prope eſt tempus ut ueniat. Veniens enim ueniet: & non tardabit. Vnde ſuum ad montes & ad eos qui in tribulationibus perdurarũt, pollicet̃ aduentum: atq; promittit q̃ poſt perſecutionis ardorem exerceat̃ terra prius decerpta Chriſti uomere, & omnem uirtutũ ſementem recipiat: de qua naſcant̃ & multiplicent̃ homines & oñis domus iſrael. Cumq; ciuitates, hoc eſt, eccleſiæ credentiũ fuerint inhabitatæ redeuntibꝰ turbis: tunc nequaq̃ ſolum homines qui poll̃bant ſcientia ſcripturarum: ſed & iumẽta, ſimplices quiq; credentium multiplicabuntur atq; ſuccreſcent: & habitabunt̃ eccleſiæ ſicut a principio, hoc eſt, priuſq; eſſet perſecutio: boniſq; florebunt maioribus quam habuerunt ab initio, martyrum uictorijs coronatæ. Et tunc ſcient q̃ ipſe ſit dominꝰ qui reſtituit plæbem ſuam priſtino ſtatui: quæ poſſideat eccleſias: & ipſa ſit eccleſiarum hæreditas: & nequaq̃ ultra abſq; liberis ſit, quos in perſecutione perdiderat. Vnde iubetur prophetæ, ut loquatur ad terram manſuetorũ terramq; uiuentium, ſiue ad montes iſrael: &

germinetis: & fructũ ueſtrũ afferatis ppło meo iſrael: prope eſt eñ ut ueniat. Quoniã ecce ego ad uos: & conuertar ad uos Siue reſpiciam uos): & arabimini & accipietis ſementẽ: & multiplicabo in uobis homines omnẽq; domũ iſrael: & habitabunt̃ ciuitates & ruinoſa inſtaurabunt̃ Siue deſerta ædificabunt̃). Et replebo uos hominibus & iumẽtis: & multiplicabunt̃ & creſcent: & habitare uos faciã ſicut a principio: boniſq; donabo maioribus quã habuiſtis ab initio: & ſcietis quia ego ſum dñs. Et adducã Siue generabo) ſuper uos homines, populũ meũ iſrael: & hæreditate poſſidebũt te Siue uos): & eris Siue eritis) eis in poſſeſſionẽ: & nõ addes ultra, ut abſq; eis ſis: Siue & non addetis ultra, ut abſq; liberis uos faciant). Hæc dicit dñs deus: Pro eo qđ dixerũt de uobis Siue tibi): deuoratrix hominũ es & ſuffocans gentẽ tuã: propterea homines nõ comedes amplius: & gentẽ tuã nõ necabis ultra ait dñs deus: nec auditam faciam in te Siue in uobis) amplius cõfuſionẽ Vel ignominiã) gẽtiũ: & opprobria populorũ nequaq̃ portabis Siue portabitis): & gentem tuam nõ amittes amplius, Siue gens tua a abſq; liberis ultra nõ erit) dicit dñs deus. Et factũm eſt uerbũ dñi ad me dicẽs: Fili hominis, domus iſrael habitauerunt Siue habitauit) in terra ſua: & polluerunt eam in uijs ſuis & in ſtudijs Siue idolis) ſuis: iuxta immunditiam mẽſtruatæ facta eſt uia eorꝝ corã me. Et effudi indignationẽ meam Siue furorẽ meũ) ſuper eos, pro ſanguine quẽ fuderunt ſuper terrã: in idolis ſuis polluerũt eam.

Domus iſrael, hoc eſt, populus iudæorum habitauit quondam in terra ſua, hoc eſt, in terra Iudææ: qñ educta eſt de ægypto: ſed polluerunt eam in uijs & in ſtudijs, ſiue idolis ſuis: & intantũ extitere polluti, ut immũdiciæ mulieris menſtruatæ cõparati ſint. Propter qđ deus effudit indignationem ſuam ſuper eos, pro ſanguine prophetarũ atq; iuſtorũ, quẽ fuderant ſuper terrã: dicẽte in euãgelio ſaluatore: Hieruſalem, hieruſalẽ quæ occidis ꝓphetas: & lapidas eos qui ad te miſſi ſunt. Et iterũ: Amen amen dico uobis: requireẽ ſanguis qui effuſus eſt a generatione hac a ſanguine Abel iuſti, uſq; ad ſanguinẽ Zachariæ filij Barachiæ, quem effuderunt inter altare & templũ. Nõ ſolũ autẽ effuderũt ſanguinẽ, ſed & polluerunt terrã ſceleribꝰ ſuis. Quamobrẽ diſperſit eos, uel ſub babylonia captiuitate, uel ſub rhomana: quãdo uere effuderunt ſanguinẽ Chriſti: & uentilati ſunt in terras, quõ paleæ uentilantur: & iuxta uias ſuas & inuẽtiones peſſimas iudicati: ita ut in gẽtibꝰ quoq; ad quas captiui ducti fuerãt, polluerẽt nomẽ ſanctũ dei: eo q̃ ꝓ irriſionẽ dicerẽt uniuerſæ nationes: Ecce ppłus dei iſte eſt, qui ſe iactabat ꝓprie noſſe cultũ dei. Quđ cum uidiſſem, ait: non ꝓpter eos, ſed ꝓpter nomẽ meũ ſanctũ: creator eñ omniũ ſum, peperci eis, & ſanctificaui illos: & gloriæ priſtinæ reſtitui: ita ut ſup credentes & ab errore cõuerſos, effunderẽ aquã mundã baptiſmi ſalutaris: & mundarẽ eos ab abominationibꝰ ſuis: & ab uniuerſis erroribꝰ quibus fuerãt occupati: & darem eis cor nouũ, ut crederẽt eam.

Abac. 2. a

Matth. 23. d

Ibidem.

2. Para. 24.

A ut crederẽt in filium dei: & ſpiritũ nouũ: de quibus Dauid
pſ.50. loquitur: Cor mundum crea in me deus: & ſpiritũ rectum innoua in uiſceribꝰ meis. Et cõſyderandũ, qꝺ cor nouum & ſpiritus nouus detur per effuſionem & aſperſionem aquæ. Quando autem cor nouũ datum fuerit & ſpiritus nouus, tunc auferet de corde iudaico oĩis duricia, quæ lapidi comparat: ut ꝑ lapideo corde, ſit cor carneum, molle, & tenerũ, qꝺ ſpiritũ dei in ſe poſſit recipere: & inſcribi literis ſalutaribus. Tunc ambulabunt in præceptis domini, & cuſtodiẽt iudicia eiꝰ: & habitabũt in terra confeſſionis, quã dederat patribus eorũ Abraham, Iſaac, & Iacob, & cunctis ſanctis ac ꝓphetis: & erunt in populũ dei, & dñs erit eis in deũ, qꝺ præſenti tempore comprobat. Cunqꝫ ſaluati fuerint, uocabit dñs frumentum & mꝫltiplicabit illud. Niſi enim granũ
Ioh.12.d tritici cadens in terra, mortuũ fuerit, ipſum
Amos.8.d ſolum manet. Et nequaqꝫ patient famem: nõ famem panis & ſitim aquæ, ſed famem audiendi ſermonẽ dei: quã paſſus eſt ille qui a patre, ꝓfectus, omnẽ quã acceperat ſubſtantiam, diſſipauit: qñ famis neceſſitate cogẽte,
B porcorũ paſtus eſt ſiliquis. Tunc multiplicabitur fructꝰ ligni, hoc
Prouer.3.c eſt, ſapientiæ: de quo ſcriptũ eſt: Lignum uitæ eſt omnibus qui requirunt eam: & genimina agri, in ſimilitudinẽ Iacob:
Gen.27.d cuius odor erat quaſi odor agri pleni, cui bñdixit dñs. Nec ultra portabunt opprobriũ famis in gentibus: qꝺ hodieqꝫ Iudæorũ patiẽt incredulitas: ſed poſtqꝫ beatitudinẽ fuerint
1.Co.15.b conſecuti, imitabunt Apoſtolũ qui dicit: Non ſum dignus uocari apoſtolus: quia perſecutus ſum eccleſiam dei. Et recordabunt uiarũ ſuarũ peſſimarũ, & ſtudiorũ non bonorũ quibus offenderãt deum: & diſplicebũt eis iniquitates ſuæ: & ſcelera ſua quibus prius errauerant. Hæc autẽ omnia tributurus eſt dñs: non ꝓpter eos qui ꝓprio errore perierunt, ſed ꝓpter nomẽ ſanctũ ſuũ. Vnde prouocat domũ iſrael, ut cõfundatur & erubeſcat ſuper prioribus uitijs: & ſuũ intelligat creatorẽ. Poſtqꝫ autẽ mundauerit credentiũ ex Iudæis populũ ab iniquitatibus ſuis: & habitari fecerit urbes eccleſiæ: & inſtauraverit ruinoſa quæ in ſynagogis cõciderant: & terra cõfeſſionis fuerit exculta cerimonijs dei: quæ quondã uiſa eſt deſolata omnibꝰ ſanctis, qui terrenæ cõuerſationis opera prætereunt: Tunc omnes dicent: quomõ terra Iudæa quæ quondã fuerat inculta, nunc habet ſimilitudinẽ paradiſi dei: & ciuitates Iudææ quæ deſertæ fuerãt & deſtitutæ, & ſua incredulitate ſuffoſſæ, nunc erectæ & munitæ ſunt in confeſſione & nomine dñi ſaluatoris: ita ut omnis creatura cognoſcat, & multitudines angelorũ, quæ terram ambiunt iſrael: qꝺ dñs diſſipatas ædificauerit ciuitates, & incultas plantauerit regiones: & qꝺ pollicitus fuerat per prophetas, opere cõpleuerit. Nec hoc erit liberalitatis ſuæ in populum quẽ ſaluauerit cõtentus munere, ſed multo maiora præſtabit: Inueniet eĩm a domo iſrael, qui multo tẽpore quæſitus fuerat, & nõ inuentus. Et poſtqꝫ inuenerit eum, multiplicabit eos ſicut oues: nõ brutorũ animantiũ, ſed oues hominũ: quæ rationis cõfeſſioniſqꝫ ſunt plenæ: ſicut oues ſanctas & greges hieruſalẽ: in qua ꝓprie dei cultus, & uiſio pacis eſt, in ſolennitatibꝰ eius: qñ comedimus açyma ſynceritatis & ueritatis: & agni carnibus ueſcimur, & cruore potamur: & in ſeptẽ hebdomadibꝰ & in tabernaculis huiꝰ ſæculi dñica feſta celebramꝰ: ut ciuitates ꝗndã deſertæ, plenæ fiant gregibus hominũ: & hac ratione cognoſcant, qꝫ ipſe ſit dñs qui cuncta præſtiterit. Hæc iuxta hiſtoriæ ueritatẽ, imo iuxta ꝓphetiæ fidem: quõ populus iſrael reſtituat in integrum ſtatum: & reliquiæ populi iudæorũ apl̃o Paulo docente, ſaluæ ſint in apoſtolis, & in oĩibꝰ qui ex iudæis in principio crediderunt: & uſqꝫ hodie redeunt ad eccleſiam, breuiter dixiſſe ſufficiat. Nũc Tropologiæ eadẽ breuitate aperiẽdus eſt ſenſus: Quicumqꝫ de domo eſt iſrael, & cernit pacẽ Chriſti, quæ exuperat omnẽ ſenſum: habitat in terra ſua eccleſia, uel in carnis hoſpitio, qꝺ ei a deo traditũ eſt. Sin aũt polluerit utramqꝫ terrã in uijs ſuis peſſimis, & ĩmundiciæ mulieris mẽſtruatæ fuerit comparatus: effundit deus indignationẽ ſuam ſuper eum, ꝑ ſanguine uel ſuo, uel eorũ, qs ſcandaliçauerit & effuderit ſup terrã: & peruerſis cogitationibꝰ quibꝰ polluit eam. Tunc diſpergẽt in gentes, ut incredulis coæquẽt: & uentilabit in terra inſtar palearũ, ut a frumẽto eccleſiæ ſeparẽt: & iudicẽt ſcꝺm uias ſuas. Qꝺ ſi nec ſic ſenſerit peccatũ ſuũ, ſed polluerit nomẽ ſanctũ eiꝰ, dicent omnes inter qs habitauerit: Ecce ꝓpꝫs dei: ecce qui egreſſus eſt de terra eius, imo ꝓiectus. Sin autẽ egerint pœnitentiam, & ſanctificatus fuero in medio eorũ: tunc omnis gentiliũ turba cognoſcet, qꝫ ego eos tollam de terris in quas diſperſi erant: & reducã in terrã eccleſiæ: & effundã ſup illos nequaqꝫ aquas baptiſmi ſalutaris, ſed aquas doctrinæ & ſermonis dei: & mũdabo illos ab omnibꝰ inquinamẽtis ſuis: & ab uniuerſis idolis atqꝫ erroribꝰ, quæ in ſuo corde ſimulauerant. Et dabo (inquit) eis cor nouũ, qꝺ ꝑ peccatũ perdiderant: & ſpiritũ rectum innouabo in cordibꝰ eorũ. Et auferã cor lapideũ, cor uidelicet incredulũ: & dabo cor carneum, molle, & tenerũ, qꝺ dei præcepta ſuſcipiat: ita ut ambulent in præceptis meis: & faciant iudicia quæ prius neglexerant: & habitent in terra quam dederã patribus eorũ, magiſtris uidelicet atqꝫ doctoribus, & rurſum ſit populus dei: & dñs eis uertat in deum quẽ prius offenderant. Tunc ſaluabunt ab uniuerſis inquinamentis ſuis: & multiplicabitur eis frumentum de quo efficiẽt cœleſtis panis: & nõ patientur ultra famem ſermonis dei: & multiplicabit in eis lignũ ſapiẽtiæ: & genimina in eorũ pectore cõplebunt. Nec erunt ultra opprobrium in gẽtibus: ſed poſtqꝫ miſertus fuerit eorũ deus, recordabunt uiarũ ſuarũ peſſimarũ: & ſcient ubi fuerint: & diſplicebunt ſibi in iniquitatibus ſuis. Qꝺ dicit dominus,

C

in præceptis

D

E non ꝓpter illos, sed ꝓpter suam se facere clæmẽtiam. Vnde & cohortatur errantes, ut confundant̃ & erubescant in uijs suis: & restituantur in urbes eccleſiæ, quæ rursum habitent̃ ab eis: & omnia quæ in eis corruerant, ædificentur: & ad pristinas redeant cerimonias: & terra quondam deserta quæ accolis & peregrinis & mundi huius conuersationẽ transeuntibus uisa fuerat desolata, reuertatur in pristinum statũ: omnesq; mirent̃ & dicant: Terra illa inculta, terra deserta, in qua omnes quondam periere uirtutes: nunc facta est q̃si hortus uoluptatis & paradisus dei: & ciuitates q̃ndã desertæ quæ deum hospitem nõ habebãt: & destitutæ erant a spiritu sancto, & suffossæ incredulitate, munitæ erunt fide Christi: ut sciant omnes in circuitu, q̃ ꝓ dñs ædificauerit animas dissipatas: & plantauerit in eis atq; conseuerit cunctarum uirtutum arbores: & ipse rebus præstiterit, quæ sermone ꝓmisit. Rursumq; cohortatur sermo ꝓpheticus pœnitentes: ut etiam cum regressi fuerint in ecclesias, semper requirant dominũ, & inueniant eum: ut multiplicẽtur redeuntiũ turbis greges domini: nõ iumentorum & brutorũ animantium, sed greges hominũ, qui fidei rationisq; sint pleni, greges sancti, greges urbis hierusalem, in cunctis solẽnitatib⁹ quas dei clæmentia recepe-
F runt: ut postq̃ ciuitates domini huiusce-modi gregum multitudo cõpleuerit, tunc sciant omnes q̃ ipse sit dñs. ¶ Ca. XXXVII

FActa est sup me man⁹ domini: et eduxit me in spiritu dñi: et dimisit me in medio campi ꝛc. Famosa est uisio, & omnium eccleſiarũ Christi lectione celebrata: ob quam uel maxime causam utramq; ædificationem ex integro posui: ne qua nobis ab hebræis calumnia fieret, si saltem in uerbis aliquid discreparent. Solent enim ridere de nobis & attollere supercilium: & inflatis buccis, ructare scientiam scripturarum, si non dicam sensuum discrepantiam: quæ si fuerit, iure reprehenditur, si uerborum dissonantiam in nostris codicib⁹ potuerint demonstrare. Qui ergo putant de resurrectione, quæ ab omnibus & iudæis & christianis credit̃, dei esse sermonẽ: hæc solent dicere: Facta est super prophetã manus domini, hoc est, dominus atq; saluator, per quem pater cũcta operatus est. Q̃ia em̃ ꝑ ipsum facta sunt: & sine ipso factũ Ioh.i. est nihil q̃d factũ est. Et eduxit me (inquit) in spiritu dñi, subaudi tur man⁹ dñi. Eduxit autem eum in spiritu: non in corpore, sed extra corpus: & posuit illum siue dimisit in medio campi, qui plenus erat humanis ossibus: nec eum est passa requiescere: sed fecit ossa oñia circuire: quæ nõ erãt operta humo, sed super campum iacentia: nec solũ multa, sed multa nimis: & ꝓpter tẽporis uetustatẽ, arida siccaq; uæhemẽter: & nihil in se humoris habẽtia. Cumq; interrogasset eum sermo diuinus, utrum existimaret hæc ossa posse uiuere: respondit: Domine deus tu nosti, qui plenam habes scientiam futurorũ. Dixitq; ad eum dominus: Vaticinare de ossibus, siue super ossa hæc, & dices ad ea: Ossa arida audite uerbum domini. In quo mirandum quomodo ad ossa arida sit locutus: quæ ante neruos, carnes, & cutem, & spiritum uiuificantem, dei possent audire sermonẽ. Primũq; ossa cum alijs ossibus, neruorũ uinculis colligantur: deinde implentur carnib⁹, & desuper ob pulchritudinem extenditur cutis quæ nudarum carniũ operiat fœditatem: & tunc accipiunt spiritũ, qui uiuere ea faciat: & postq̃ uixerint, tunc cognoscant q̃ ipse sit dominus. Dicente itaq; prophe-
H ta q̃d ei fuerat imperatũ, statim est facta cõmotio, ossaq; in suã sunt applicata compagẽ: astricta neruis, plena carnibus, pelle cooperta: iacebantq; humana

in præceptis meis Siue iustificationib⁹ meis) ambuletis: & iudicia mea custodiatis, & operemini Siue faciatis) ea. Et habitabitis in terra quã dedi patrib⁹ uestris: & eritis mihi in ꝑplm: & ego ero uobis in deum. Et saluos uos faciam ex uniuersis inquinamẽtis Siue immũdicijs) uestris: & uocabo fructũ & multiplicabo illum, & nõ imponã Siue dabo) uobis famem: & multiplicabo fructũ ligni, & genimina agri: ut nõ portetis ultra opprobriũ famis in gentibus. Et recordabimini uiarum uestrarũ pessimarũ studiorũq; nõ bonorũ: & displicebũt uobis iniquitates uestræ, & scelera uestra. Non propter uos faciam ait dñs deus: notũ sit uobis: cõfundimini & erubescite super uijs uestris dom⁹ israel. Hæc dicit dominus deus: In die qua mundauero uos ex omnibus iniquitatibus uestris: & habitari fecero urbes, & instauratuero ruinosa: & terra deserta fuerit exculta, quæ quondã erat desolata in oculis omnis uiatoris, dicẽt: Terra illa inculta Siue deserta) facta est, ut hortus uoluptatis: & ciuitates desertæ & destitutæ atq; suffossæ, munitæ sederũt. Et scient gẽtes quæ derelictæ fuerint in circuitu uestro: quia ego dñs ædificaui dissipata & plãtaui inculta: ego dñs locut⁹ sim & fecerim. Hæc dicit dñs deus: Adhuc in hoc inueniet me dom⁹ isr̃l Siue quærar domui israel) ut faciam eis. Multiplicabo eos sicut gregem hominũ Siue ut oues hoies): ut gregem sanctũ Siue ut oues sanctas) ut gregem Siue oues) hierusalem in solennitatibus eius: sic erunt ciuitates desertæ, plenæ gregibus Siue ouibus) hominũ: & scient quia ego dominus. ¶ Ca. XXXVII

FActa est sup me man⁹ dñi & eduxit me in spiritu dñi: & dimisit me in medio campi, qui erat plen⁹ ossib⁹: & circũduxit me ꝑ ea in gyrũ. Erãt aũt multa ualde super faciem campi, siccaq; uæhemẽter. Et dixit ad me: Fili hominis, putasne uiuent ossa ista? Et dixi: Dñe deus tu nosti. Et dixit ad me: Vaticinare de ossib⁹ istis, & dices eis: Ossa arida audite uerbũ domini: hæc dicit dñs deus ossib⁹ his: Ecce ego intromittam in uos

ET facta est sup me man⁹ dñi: & eduxit me in spũ dñi & posuit me in medio campi: & hic erat plen⁹ ossiũ hoim: & circũduxit me sup ea ꝑ gyrũ i circuitu: & ecce mlta nimis super faciẽ campi: & arida uæhemẽter: & dixit ad me: Fili hois, si uiuẽt ossa hæc? Et dixi: Vnde dñe: dñe tu nosti hæc. Et dixit ad me: Fili hois, propheta super ossa ista, & dices eis: Ossa arida, audite uerbũ dñi. Hæc dicit dñs deus ossibus istis: Ecce ego addu-
cam super uos

A mana corpora ſpiritū nō habētia. Idcirco ꝓpheta uaticinaꝫ ad ſpiritū,& ait: Hæc dicit dñs deus: A quatuor uentis ueni ſpiritus: a quatuor uidelicet mundi plagis: ut quō in prima cōditione hominis, inſufflauit deus in faciem eius: & factus eſt in animam uiuentē: ſic & ſecunda conditio, id eſt, reſurrectio mortuorum, inſufflante ſpiritu uiuificetur: Qui ingreſſus eſt humana corpora, ſtatimq; uixerūt, ſteteruntq; ſup pedes ſuos. Vnde & reſurrectio dicitur mortuorum, congregatio ſiue eccleſia multa: & ut in hebræo habetur, grandis exercitus: eoq; completur
Pſ.103.d tempore: Emitte ſpiritum tuum & creabuntur: & renouabis faciē terræ. Quod autē ſequitur: Et dixit ad me: Fili hoīs, oſſa hæc uniuerſa domus eſt iſrael: uideꝫ facere quæſtionem: eo q̄ nō de generali reſurrectione, ſed ꝓprie de reſurrectione dicaꝫ domꝰ iſrael: quæ dicat: Aruerūt oſſa noſtra & perijt ſpes noſtra: & abſciſi ſumus a terra noſtra, ſiue omnino deſperauimus: quibus iſta dicētibus, ter-
B tio Eçechiel propheta re cōpellitur: & dicere oſſibus aridis: Hæc dicit dominꝰ deus: Ecce ego aperiam tumulos ueſtros. In quo quæritur: Si aperit tumulos, quomodo ſupra dixerit: Erant autem multa ualde ſuper faciem campi, ſiccaq; uahementer. Et, educā (inquit) uos de ſepulchris ueſtris populus meꝰ: ſcd'm illud quod ſcriIoh.5.d ptum eſt in euangelio: Venit hora, qñ qui in ſepulchris ſunt audiēt uocem filij dei: & exibunt qui bona egerūt in reſurrectionē uitæ.
Ibidem Et iterum: Qui audierint, uiuent. Et ſi, ſicut nonnulli arbitrantur, de generali reſurrectione dicit ſermo diuinus: quid neceſſe fuit ſpecialiter dici: Et inducam uos in terram iſrael: cum in omni orbe terrarū reſurgere debeant mortui ex his locis in quibꝰ ſepulti ſunt? Cumq; (ait) eduxero uos de tumulis ueſtris: & dedero ſpiritū meum in uobis & uixeritis, tunc requieſcere uos faciam ſuper humū ueſtrā; ut poſtq; requieueritis in terra iſrael, tunc cognoſcatis q̄ ipſe ſim dominus, qui promiſſa mea opere compleuerim. Qui ergo de generali reſurrectione hæc dicta intelligunt: illud quod uidetur facere quæſtionem: Oſſa hæc uniuerſa domus eſt iſrael: ad ſanctorū reſurrectionē referunt: de qua
Apoc.20.b & apoſtolus Ioannes in Apocalypſi loquitur: Beatus & ſanctus qui habet partem in reſurrectione prima, ſuper eum ſecūnda mors non habet poteſtatem: q̄ uidelicet alia ſanctorum, alia peccatorū ſit reſurrectio. Vnde & in pſalmo primo dicitur: Non reſurgunt impij in iudicio: neq; peccatores in C conſilio iuſtorum. Terram autem iſrael quam reſurgētibus dominus pollicetur: illam eſſe confirmant, de qua ſcriptum eſt: Beati mites: quoniam ipſi poſſidebunt terram. Et: Placebo domino in regione uiuentiū. Hæc loquunt, qui de gene- Matth.5.a Pſ.114.b
rali (ut diximus) reſurrectione Eçechielē ſcripſiſſe autumant. Qui autem taliter interpretantur iſta, nō debent nobis facere inuidiā: q̄ iſtum locū aliter exponētes, reſurrectionē negare uideamur. Scimus em̄ multo robuſtiora teſtimonia, & in quibus nulla ſit dubitatio, in ſcripturis ſanctis reperiri: ut ē illud Iob: Suſcitabis pellem Iob.19.d
meam, quæ iſta ſuſtinet. Et in Daniel: Multi q̄ dormiunt in terræ puluere, reſurgent: iſti Dañ.12.a
in uitam æternā: & iſti in opprobriū & in confuſionem æternam. Et in euangelio: Nolite timere eos qui corpus Matth.10.c
interficiūt, animā autē non poſſunt occidere: timete autē eum magis qui pōt & animā, & corpꝰ perdere in gehennam. Et apoſtolus Paulus: Qui uiuificabit mortalia ueſtra corRoma.8.b
D pora ꝓpter inhabitantem ſpiritū eius in uobis: & multa alia. Ex q̄ perſpicuum eſt nō nos reſurrectionē negare, ſed hæc non ſcripta de reſurrectione cōtendere: & per reſurrectionis parabolā, de reſtitutione iſrl' ꝓphetari: qui eo tēpore captiuus erat in babylone. Nec ſtatim hæreticis occaſionem dabimꝰ, ſi hæc de reſurrectione communi intelligi denegemus. Nunq; em̄ poneretur ſimilitudo reſurrectionis ad reſtitutionē iſraelitici populi ſignificandā: niſi ſtaret ipſa

SEP. cam ſuper uos ſpiritū uitæ: & dabo ſuper uos neruos, & inducam ſuper uos carnes: & extendam ſuper uos pellem: & dabo ſpiritū meum ſuper uos, & uiuetis: & cognoſcetis, quoniam ego ſum dominus. Et ꝓphetaui ſicut præcepit mihi: & facta eſt uox cum ego prophetarem: & ecce commotio, & accedebāt oſſa ad oſſa ad iuncturam ſuam. Et uidi, & ecce ſup ea nerui & carnes oriebant': & aſcēdebant ſuper ea pelles deſuper: & ſpiritus nō erat in eis. Et dixit ad me: Propheta fili hominis, propheta ſuper ſpiritum: & dic ſpiritui: Hæc dicit dominus deus: A quatuor ſpiritibus ueni ſpiritus, & inſuffla ſuper mortuos iſtos, & uiuāt. Et prophetaui ſicut præceperat mihi: & ingreſſus ē in eos ſpiritus & uixerūt: & ſteterunt in pedibꝰ ſuis: cōgregatio multa uæhementer nimis. Et locutꝰ eſt dñs ad me dicēs: Fili hoīs, oſſa hæc oīs domꝰ iſrl' eſt. Ipſi dicunt: Arida facta ſunt oſſa noſtra: reſurrectio, & futura crederēt: quia nemo de rebus non exantibus incerta cōfirmat: Totaq; noſtra illo tendit aſſertio, q̄ quō uideꝫ incredulū q̄ oſſibꝰ aridis, & multa uetuſtate confectis, futura reſurrectio promittaꝫ: & tñ futurū eſt q̄ promittitur: ſic & reſtitutio populi iſrael qui ductus eſt in captiuitatē: & in toto orbe diſperſus: uideꝫ quidē incredibilis his qui dei nō norunt potentiā, ſed tamē futura eſt: quia ego (inquit) dñs locutus ſum: & faciam ſicut pollicitus ſum. Denicq; & in anteriori ꝓphetia, in qua montibus iſrael antiquus repromittitur ſtatus: dicit ad eos dñs: Et cōuertar ad uos & arabimini: & accipietis ſementem, & multiplicabo in uobis homines: omnēq; domū iſrael: & rurſum, q̄ domus iſrael habitatura ſit in terra ſua, quæ quondā inculta, poſtea futura ſit quaſi hortus uoluptatis: & ciuitates deſertæ & deſtitutæ muniant': & multiplicetur in eis domus iſrael, ſicut

noſtra:

E grex ouium: & cætera quæ sequunt̃ ad eundẽ sensum pertinere: qui nunc sub Tropologia & parabola dicitur aridorũ ossium, & penitus nullũ humorẽ uitæ habẽtiũ: impleto illo
Matth 19.d qđ in euãgelio scriptum est: Quæ apud hoĩes impossibilia uident̃, apud deũ possibilia sunt. Electi sũt aũt de sepulchris suis, de sepulchris captiuitatis: & uinculis quib⁹ seruitute babylonia tenebantur astricti. Sed hæc oĩa iudæi uel sub Zorobabel, ut pri⁹ dixi, expleta cõfirmant, qñ magna est facta cõmotio: & regnũ Chaldæorum in Mœdos Persasq; translatũ: uel in præsentia Christi sui, quẽ putant esse uẽturũ. Nos aũt spiritualiter post crucẽ dñi saluatoris cõpleta memoram⁹: & q̃tidie fieri in his uel maxime, qui
Iob.11.e instar Laçari peccatorum suorũ fasciis colligati, ad uocẽ dñi suscitantur: & uere sunt domus israel, arens q̃ndã & nullam spem habẽs salutis: sed intrante in se spiritu gratiæ, & porrigente dño manũ, de pfundo inferi liberentur: & qui pri⁹ dixerãt:

F Dñe de⁹ tu nosti hæc:
Matth.14.d postea audiãt liberati: Modicæ fidei q̃re dubitastis: a Et fact⁹ est sermo dñi ad me dicens ꝛc. Regum narrat
3.Re.12.d historia, sub Roboam filio Salomonis duodecim trib⁹ fuisse diuisas: & duas, hoc est, Iudam & Beniamin cũ leuitis ac sacerdotib⁹ secutas esse Roboam: qui regnauit in hierusalem, & regnũ ei⁹ appellatũ est Iuda: Alias vo decẽ tribus quæ dixerũt: Nõ est nobis ps in Dauid, neq; hæreditas in filio Isai: Hieroboam filio Nabath de tribu Ephraim, q fuit fili⁹ Ioseph submisisse ceruices: & seruisse ei, appellataq; ex magna parte pplõ antiquo nomine israel: & multo tpe regnum Iuda & israel aduersum se habuisse certamina, pprijsq; pa
4.Reg.12.a ruisse regib⁹: primaq; decẽ trib⁹ captas ab assyrijs: & post aliquãtũ tpis eas quæ appella-
4.Reg.25.a bant̃ Iuda, a chaldæis in babylonem ductas esse captiuas: & tribũ Iuda post annos septuaginta, antiquæ ter-

HEB. nostra: & perijt spes nostra, & abscisi sum⁹. Propterea uaticinare & dices ad eos: hæc dicit dñs de⁹: Ecce ego aperiã tumulos uestros: & educã uos de sepulchris uestris populus meus: & inducã uos in terram israel: & scietis quia ego domin⁹ cum aperuero sepulchra uestra & eduxero uos de tumulis uestris populus meus: & dedero spiritũ meũ in uobis & uixeritis: & requiescere uos faciam sup humũ uestrã: & scietis quia ego dñs locut⁹ sum & feci, ait dñs deus. Et factus est sermo dñi ad me dicens: Et tu fili hominis, sume tibi lignũ unũ, & scribe super illud Iudæ & filiorũ israel socior⁹ ei⁹: & tolle lignũ alterũ, & scribe super illud Ioseph lignum Ephraim, & oĩs dom⁹ israel, sociorũq; eius. Et adiunge illa unum ad alterũ tibi in lignũ unũ: & erũt in unione in manu tua. Cum aũt dixerint ad te filij pplĩ tui, loquentes: Nonne indicas nobis qd in his tibi uelis? Loqueris ad eos: hæc dicit dñs de⁹: Ecce ego assumã lignũ Ioseph qđ ẽ in manu ephraim, & trib⁹ israel, quæ iunctæ sunt ei: & dabo eas pariter cum ligno Iuda: & faciã eas lignũ unũ: & erũt unũ in manu ei⁹. Erũt aũt ligna sup quæ scripseris in manu tua in oculis eorũ: & dices ad eos: hæc dicit dñs de⁹: Ecce ego assumã filios israel

SEP. nostra: periit spes nostra: desperauim⁹: ppterea uaticinare & dic ad eos: hæc dicit dñs de⁹: Ecce ego aperiã memorias uestras: & reducã uos de sepulchris uestris ppls me⁹: & introducã uos in terrã israel: & cognoscetis, qm̃ ego sum dñs cũ aperuero sepulchra uestra: ut educã uos de sepulchris uestris ppls me⁹. Et dabo spiritũ meũ in uobis & uiuetis: & ponã uos sup terrã uestrã: & cognoscetis quia ego sum dñs: locutus sum & faciã dicit domin⁹ dñs. Et factus est sermo dñi ad me dicẽs: Et tu fili hois, assume tibi uirgã unam, & scribe super eam Iudã & filios israel qui appositi sunt ei: & uirgam secundã assumes tibi: & scribes sup eam Ioseph, uirgã Ephraim: & omnes filios israel qui appositi sunt ei: & cõiunges eas inuicẽ tibi in uirgam unã, ut copules eas: & erunt in manu tua. Et erit qm̃ dixerint tibi filij israel loquẽtes: Non indicas nobis qd sint ista tibi? Et dices ad eos: hæc dicit dñs dñs: Ecce ego assumam in tribum Ioseph p manum Ephraim trib⁹ israel, quæ adiunctæ sunt ei: & dabo eos oĩes sup tribũ Iuda: & erunt in uirgam unã: & erunt una in manu Iuda. Et erunt uirgæ quas inscripsisti sic in manu tua corã eis, & dices eis: hæc dicit dñs deus: Ecce ego assumã omnẽ domũ

G quæ ei sociatæ sunt: & iungatur uirgæ Iudæ: ut nequaq̃ uocetur Iuda & israel, sed uno noĩe appellent̃ Iuda: & sub figura pphetæ, q præcedit in typo dñi saluatoris: nequaq̃ duab⁹ manib⁹, sed una Christi teneant̃ manu. Dicit enim se assumere filios israel de medio nationũ, ad quas captiui ducti sunt: & reductu rum eos in terrã & in mõtes israel, de quib⁹ supra legim⁹: & appellandam unam gentẽ: uniusq; regis regendã ĩperio: ut ultra nõ polluant̃ in idolis & abominationib⁹ suis: sed cum fuerint de captiuitatis sedib⁹ liberati in quib⁹ peccauerũt, omnibus uitijs esse mundandos & futuros populũ dei: ita ut dñs sit deus eorum. Et seruus (inquit) meus Dauid rex sup eos. De q̃ & angelus loquit̃ in euangelio, q regnaturus sit Luc.1 sup domũ Iacob: & regni ei⁹ nõ sit finis: tanq; erit clæmẽtiæ: ut non solũ rex, sed & pastor appellet̃: eo q sup perbũ nomẽ imperij, pastoris uocabulo mitiget. Qui postq̃ fuerint in gentẽ unã, & in terra israel, ac mõtib⁹ habitauerint, ambulaturi sint in oĩbus iudicijs dñi, & præcepta illius custodituri: habitaturi autem nõ in alia terra, sed in ea quã dedit seruo suo Iacob: in q̃ habitauerũt patres eorũ, Abraham, Isaac, & Iacob, & reliqui sancti: & non solũ ipsi habitaturi sint, sed & filij eorum ac nepotes: iuxta illud Vergilianum: Et nati natorũ & qui nascent̃ ab illis: habitẽtq; nõ ad breue tẽpus, sed in perpetuum. Vultis aũt (ait) scire qui sit iste rex & pastor? Ipse est de q̃ supra dixi, seruus meus Dauid. Qui cũ Philippus
in forma dei esset, non est rapinam arbitrat⁹ esse se æqualẽ deo, sed se

A se exinaniuit formã serui accipiens: & factus est obediẽs patri usq; ad mortẽ: mortẽ autẽ crucis. Quocirca sub tali rege fuerint, percutiam illis fœdus pacis: nequaq; ut in ueteri testamento certaminũ atq; bellorũ, sed pactũ pacis quæ exuperat omnẽ sensum: de qua saluator loquit̃ ad Apl̃os: Pacem meam do uobis: pacẽ meã relinquo uobis. Et propheta dicit: Factus est in pace locus ei⁹. Quos cũ in eccl̃ia fundauerit & stabilierit, ita ut possint dicere: Statuit supra petrã pedes meos: tunc multiplicabunt̃ uel credentium numero, uel multiplicatione uirtutum. Et dabo (inquit) sanctificationẽ meã, siue sanctuariũ in medio eorũ in perpetuũ: qd̃ Iudæi de tẽplo interpretant̃, qd̃ sub Zorobabel extructum est. Sed quõ stare poterit hoc qd̃ dicitur, in perpetuũ: cum templum illud quod a Zorobabel extructũ est, & postea a multis instauratum, rhomano igne succẽsum sit?

B Quæ omnia referẽda sunt ad eccleſiam & ad tẽpora saluatoris, qñ tabernaculũ eius positum est in eccleſia: ubi factus est deus noster, & nos populus eius. Profectusq; omnium est, ut sciant qd̃ ipse sit dñs: & ipse sanctificet israel, non iuxta carnẽ, sed iuxta spiritum: qñ sanctificatio ei⁹ in medio credentiũ facta est in perpetuũ. Qd̃ autẽ dñs abiecerit tribum ephraim: & elegerit tribum Iuda: & in psalmis legimus, in quib⁹ scriptum est: Et repulit tabernaculũ Ioseph: & tribũ Ephraim nõ elegit: sed elegit tribũ Iuda: de qua scriptũ est: Non deficiet princeps ex Iuda: neq; dux de fœmoribus ei⁹, donec ueniat cui repositũ est: & ipse erit expectatio gentiũ. Vere em̃ in aduentu dñi saluatoris, duæ uirgæ: & ut in hebraico positũ est: duo ligna in unum iuncta sunt sceptrũ: & in baptismate Christi, dudũ separata sociantur: ut fiant in unũ nouũ hominẽ, & in unã gentẽ: neq; polluant̃ ultra in idolis & abominationibus: sed mũdi lauacro, sint pp̃ls dei: & imperet eis christus: & habitẽt sup̃ terrã mitiũ, terrã uiuẽtiũ, quã dederat seruo suo Iacob: qui pp̃lm isr̃l in mr̃is utero supplãtauit. Sin aũt uoluerim⁹ iuxta prophetiã Osee, quæ pene oĩs ad decẽ trib⁹ dirigit̃. i. ad Ioseph & Ephraim, & samariã & isr̃l, intelligere falsi noĩs scientiã & diuersas turbas hæreticorũ: hoc dicem⁹, q̃ in ultimo tempore qñ subintrauerit plenitudo gẽtiũ, & oĩs israel saluus fuerit: tunc etiã aduersarij pp̃li, qui cõtra domũ Iudæ & confessionẽ eccl̃iæ pugnauerunt, tradãt se eccleſiasticæ fidei: & uniuersis errorib⁹ derelictis: & principibus mundi istius qui destruunt̃: & patriarchis suis, qui eos in blaſphemiarum barathrũ deduxerunt: cõsurgant & relinquãt idola sua, & abominationes suas q̃s de suo corde cõfinxerãt: & de cunctis sedib⁹ suis in quibus peccauerunt, transeant ad eccleſiasticam fidem: & mũdentur, & sint pp̃us Christi, & ipse sit deus eor̃: quæ plenius in Osee propheta dictaſſe me noui. Qd̃ si Iudæi & Christiani iudaiçantes, hæc ad mille annorum uoluerint referre regnum: neceſſitate coguntur, ut suscipiant oĩnes qui salui fuerint habitaturos in terra israel, ædificandã hierusalem, extruendũ templum, cunctas legis cerimonias exercendas, obſeruandũ ſabbatũ: accipiẽdam circumcisionis iniuriam: manducandũ & bibendũ: & diuitiarũ abundantiam pro ſumma beatitudine & cunctis opibus exiſtimandam: cũ Apoſtolus dicat: Esca uentri, & uenter escis: deus autẽ & hunc & illas deſtruet. Quõ aũt in typo reſurrectionis ſuperior ſermo, pphe/ticus, reſtitutionem iudaici pp̃li demonſtrauit, nõ carnalẽ, ſed ſpiritualẽ: sic & ista, pphetia nequaq; ad carnis, ſed ad aiæ ꝓtinet fœlicitatẽ: & ad christi fidẽ q̃ mũdamur in baptiſmate: cui⁹ regnũ in perpetuũ est: ut non expectemus uentura quæ trãſacta sunt: & q̃tidie tranſigi nouimus.

C

D

HEB. filios israel de medio nationũ ad q̃s abierũt: & cõgregabo eos undiq; & adducã eos ad humũ suã: & faciã eos gentẽ unam in terra in mõtib⁹ isr̃l: & rex unus erit oĩb⁹ imperãs. Et nõ erunt ultra duæ gẽtes: nec diuident̃ amplius in duo regna: neq; polluent̃ ultra in idolis suis, & in abominationib⁹, & in cũctis iniquitatib⁹ suis: & saluos eos faciã de uniuersis sedibus suis in quibus peccauerunt: & mũdabo eos, & erũt mihi populus, & ego ero eis deus. Et seruus meus Dauid rex super eos: & pastor unus erit omnium eorũ: in iudicijs meis ambulabũt, & mandata mea custodient & faciẽt ea. Et habitabunt super terram quam dedi seruo meo Iacob: in qua habitauerunt patres uestri: & habitabunt super eam ipsi & filij eorũ, & filij filiorũ eorum usq; in sempiternũ: & Dauid seruus meus princeps eorũ in perpetuũ. Et percutiã illis fœdus pacis: pactum sempiternũ erit eis: & fundabo eos, & m̃ltiplicabo eos: & dabo sanctificationẽ meã in medio eorum in perpetuum. Et erit tabernaculũ meũ in eis: & ero eis deus, & ipsi erunt mihi pp̃s. Et scient gẽtes, quia ego dñs sanctificator isr̃l: cũ fuerit sanctificatio mea in medio eorũ in perpetuũ.

SEP. omnẽ domũ israel de medio gẽtiũ ad q̃s ingressi sunt: & cõgregabo eos ex oĩb⁹ q in circuitu ei⁹ sunt: & inducã eos in terrã isr̃l: & dabo eos in gentẽ unã in terra mea in montibus israel: & princeps un⁹ erit oĩm istorũ in regẽ. Et non erunt ultra in duas gẽtes: nec diuident̃ ultra in duo regna: ut non polluant̃ ultra in idolis suis, & in offendiculis suis, & in oĩb⁹ impietatib⁹ suis. Et eruã eos ex oĩb⁹ iniqtatib⁹ eorũ in qb⁹ peccauerũt: & mũdabo eos: & erũt mihi in populũ: & ego ero eis in deũ. Et seruus me⁹ Dauid princeps in medio eorũ: & pastor un⁹ erit oĩm istorũ: qa in præceptis meis ambulabunt: & iudicia mea custodient & facient ea. Et habitabunt in terra sua quam dedi seruo meo Iacob: ubi habitauerũt patres eorũ: & habitabunt in ea ipsi & filij eor̃, & filij filior̃ eor̃ usq; in sempiternũ. Et Dauid seru⁹ me⁹ priceps eor̃ erit in perpetuũ: & disponam eis testamẽtũ pacis: testamẽtũ sempiternũ erit cũ eis. Et dabo eos & multiplicabo eos: & ponã sctã mea in medio eorũ in perpetuũ: & erit tabernaculũ meũ in eis: & ero eis de⁹ & ipi erũt mihi pp̃s. Et sciẽt gẽtes quia ego sum dñs q̃ sanctifico eos: cum fuerint sctã mea in medio eor̃ in perpetuũ.

Ro. 11. d

1. Co. 6. c

E ET factus est sermo dñi ad me ꝛc. Ca. XXXVIII
Primũ historiæ fundamẽta iacienda sunt: sciẽdũq; q̃ ad Eçechielẽ ꝓphetã, iste extrem⁹ sermo sit dñi. Necq; em̃ post hunc simile quid possum⁹ inuenire: præter illud qđ in uicesimoquinto anno scriptũ est transmigratiõis Iechoniæ: Facta est super me man⁹ dñi: & adduxit me illuc, hoc ẽ, in terrã isrł: qñ ædificatio tẽpli describẽ: & cerimoniarũ eius ordo narrãr. Deinde obseruãdũ est, q̃ ponẽ siue obfirmatur facies prophetæ cõtra Gog terram, siue terrã Magog. Obfirmatiõe em̃ & multa cõsyderatione uultus opus est: ut quæ dicunẽ, nosse possimus: scđm illud
2. Co.5.d Apostolicũ: Nos autẽ oẽs reuelata facie gloriam dñi cõtẽplantes, in eandem imaginẽ reformamur, a gloria in gloriã quasi a dñi spiritu. Igitur Iudæi & nostri iudaiçantes putãt Gog gẽtes esse scythicas, immanes, & innumerabiles, quæ trans Caucasum montẽ, & Meotidẽ paludẽ, & prope Caspiũ mare ad Indiam usq; tendanẽ: & has post mille annorũ regnũ esse a diabolo cõmouendas: quæ ueniant in terram israel, ut pugnẽt cõtra sanctos multis secũ gẽtib⁹ congregatis. Primum, Mosoch, quos Iosephus interpretaẽ, cappadocas: deinde Thubal, quos idem Iberos uel Hispanos, hebræi Italos suspicanẽ: habentes secum in exercitu persas,
F æthiopas, & libyas: Gomer quoq; & thogorma, quos galatas & phrygas interpretantur: Sabæos quoq; & Dedan & Carthaginẽses siue tharsis: & hoc est qđ Ioannes quoq; in
Apo.20.c sua ponit Apocalypsi. Et cũ finiti fuerint mille anni, soluẽ satanas de custodia sua: & egredieẽ ut seducat gẽtes in quatuor angulis terræ Gog & Magog: ut cõgreget eos ad bellũ, quorũ numerus est sicut arena maris. Et ascẽderũt sup latitudinẽ terræ, & circũdederũt castra sanctorũ, & ciuitatẽ dilectam. Et descendit ignis a deo de cœlo & deuorauit eos: & diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris: ubi erat bestia & pseudopropheta: & cruciabunẽ diebus & noctibus in sæcula sæculorũ: nõ intelligẽtes totũ uolumẽ Ioannis, qđ reuelationis titulo prænotaẽ esse mysticum: & reuelatione nos indigere, ut possimus cũ ꝓpheta di
Pš.118.c cere: Reuela oculos meos: & consyderabo mirabilia de lege tua. Alij ꝙo terrenum sensum relinquẽtes, & iudaicas atq; aniles fabulas quæ noxiæ sunt: & acquiescentes sibi detra-
1. Timo. 4. b hunt in ꝓfundũ, nimiũ ad alta cõscẽdunt: & multo peiores fingunt nænias: ut in cœlesti hierusalẽ, diaboli & oẽs exercitus ei⁹ bella describãt: & sub τοπολογίαις gentiũ singulorum interpretanẽ spiritualia nequitiæ in cœlestibus. Quæ nos oẽia lectoris arbitrio cõcedentes: nõ tam aliena damnare quã ecclesiasticã explanationẽ affirmare conabimur. Gog græco sermone δόμα, latino tectũ dicit. Porro Magog interpretaẽ, de tecto. Oẽis igit superbia & falsi noĩs sciẽtia, quæ erigit se cõtra noticiã ueritatis, his noĩbus demõstraẽ.
Esa.22.a Ista sunt tecta de quib⁹ & Esaias loquit in uisione cõtra ualem sion: Quid tibi factũ est nunc, qm̃ ascẽdistis omnes in tecta uana? Tectũq; interpretabimur hæreticorũ principes: & de tecto, eos qui illorum suscepere doctrinas. Et pulchre post mꝛtas & mysticas in hoc uolumine ꝓphetias, extremũ uaticiniũ est cõtra Gog & Magog. Si em̃ tempus iudicij est
1. Pe. 4. d iuxta Petrũ, ut incipiat a domo dei: & iuxta hunc eundẽ Eçe
ẽ. 9. c chielẽ, qui ait: Et a sanctis meis incipite: & nouissim⁹ inimi-
Esa. 2. a cus destrueẽ mors: In Esaia quoq; prim⁹ sermo fit cõtra Iudæam, in qua cõfessio dñi est: & extrem⁹ cõtra q̃drupedes, quæ in deserto sunt: recte & hic nouissimus sermo fit cõtra
Pš. 45. a Gog & Magog: qui oppugnãt ciuitatẽ dei, quã fluminis im-

a ET factus est sermo dñi ad me dicẽs: Fili hois, pone faciẽ tuã contra Gog, terrã Magog principẽ capitis Siue ros) mosoch, & thubal: & uaticinare de eo. Et dices ad eũ: hæc dicit dñs deus: Ecce ego ad te Gog pricipẽ capitis Siue ros) mosoch, & thubal: & circũagã te, & ponã frenũ in maxillis tuis: & educã Siue congregabo) te & oẽm exercitũ tuũ, equos & equites uestitos loricis uniuersos: multitudinẽ magnã, hastam & clypeũ arripientiũ: & gladiũ Siue peltas) & galeas & gladios. Persæ, æthiopes, & libyes, cũ eis oẽs scutati & galeati. Gomer, & uniuersa agmina ei⁹: dom⁹ thogorma, latera aquilonis Siue ab extremis aquilonis): & totum robur

quod in exercitu Gog siue Magog, qui iuxta Lxx. Symmachum, & Theodotionem, princeps est Ros, Mosoch, & Thubal: primã gentem Ros, Aquila interpretatur caput: quẽ & nos secuti sum⁹: ut sit sensus: Principẽ capitis mosoch, & thubal. Et re uera, nec in Genesi, nec in alio scripturæ loco, nec in Iosepho quidẽ, qui omnia hebraicarũ gentiũ in primo antiquitatũ libro exponit nomina: hanc gentẽ potuimus inuenire. Ex q̃ manifestum est, Ros nõ gentẽ significare, sed caput. Illud q̃q; breuiter annotãdũ, q̃ in Eçechiel Gog, princeps terræ Magog esse dicatur: Apocalypsis ꝙo & Apoc.20.c
Gog & Magog nationes esse cõmemoret, quæ egrediuntur de quatuor angulis terræ. Et quõ a Iacob q̃ postea appellatus est israel, omnis ppł's hebræorũ israel sortitus est nomẽ: Geñ.32.f
& ab Aram syria, a Mesraim ægyptus, quorũ in Geneſi scripta sunt nomina: sic & a principe Gog, omnes qui ei subditi Ibi.10.
מֹשֶׁךְ
תֻּבַל
sunt, Magog appellanẽ. Mosoch autẽ interpretaẽ, amentia: H
& Thubal, tota uel oẽia. Princeps igit & caput superbientis amentiæ, & omniũ malorũ: iuxta illud qđ scriptum est: 1.Ioh.5.d
Mundus in maligno positus est: Gog & Magog appellanẽ. Quæ gentes, inimicæ aduersariæq; sanctor⁹, egrediunẽ ab angulis terræ: rectam lineam relinquẽtes: & dispositionem castrorũ dei, quæ narratur in Numeris: & illud testimoniũ nescientes: Multi de oriente, & occidente, & septentrione, & Matth.8.b
meridie uenient: & discumbent cum Abraham, Isaac, & Esa.43.a
Iacob in regno dei. Et in alio loco: Dicam aquiloni, affer: & aphrico, noli prohibere. Adduc filios meos de terra longinqua: & filias meas ab extremo terræ: omnes qui uocati sunt nomine meo. Sed nõ tales anguli terræ, de quib⁹ egrediuntur Gog & Magog: iuxta quos angulos stat meretrix in Prouerbijs, quæ prætereuntes stultos iuuenes per plateas: per Prouer.23.c
latam uidelicet & spaciosam uiam quæ ducit ad mortẽ, decipere festinat. Scribæ quoq; & pharisæi orant in angulis Matth.6.a
platearum, ut ab hominibus uideantur: qui receperũt mercedem suam. Quæ est igitur contra Gog comminatio? Circumagam te siue conuertam: & ponam frenum in maxilis tuis. Primum, a sentẽtia tua fluctuare te faciam atq; conuerti: Et ponam frenum in maxillis tuis: de quo scriptum est: In chamo & freno maxillas eorum constringe: qui non Pš.31.c
approximant ad te: ut indomitus equus atq; lasciuiens & corruens per præcipitia, freno domini subiugetur: ad quem propheta dicit: Ascende super equos tuos: & equitatio tua Abac.3.b
salus. Et ad Iob per nubem & turbinem dicitur: Tu circumdedisti equo fortitudinem? Tales erant equi & equites, quorum multitudinem Ioannes uidit in cœlo. Dicit ergo ad Apo.6.a
Gog: Educam siue congregabo te, & omnem exercitum, uel fortitudinẽ tuam. Qui educitur, & de dispersione congregatur, retrahitur ad salutem: iuxta illud quod in lege promittitur: Si fuerit dispersio tua a summitate cœli usq; ad Deu.30.a
summitatem eius: inde congregabo te. Equos quoq; eius & equites uestitos loricis: qui imitantur armaturam Apostoli, & loricas iusticiæ habere se iactant, multitudo nimia Ephe.6.a
est: omnesq; arripiunt cõtra ecclesiam clypeum & gladium & sunt gentes sæuissimæ & inimicæ israel, Persæ, æthiopes, & libyes: quorum aduersum populum dei in scripturis sanctis bella narranẽ. Gomer quoq; & domus thogorma, qui

2 ueniunt

A ueniunt de lateribus aquilonis, qui est uētus frigidissimus, & noīe dexter uocatur, totūq; robur magog & omnes qui subiecti sunt ei populi, uenient cū illo ad prælium. Cui dicit per Ironiam, præpara te & instrue, & omnem multitudinem tuā quæ tuis paret imperijs coacerua ad te: & scito qd' post dies multos uisitaberis: iuxta illud qd' scriptū est: Visitabo in uirga iniqtates eor̄: & in uerberib⁹ pctā eor̄. In nouissimo inqt ānorū uenies. Vñ & Ioānes loqt̄: Filioli mei nouissima hora ē. Et pp̄s gētiū hora undecima ad operandā cōducit uineam: ad quorum terram, id est, terrā mitiū, terrāq; sanctorū, quæ affert centenos & sexagenos & tricenos fructus, uenit gog expugnandā: quæ reuersa est siue auersa a gladio Scit em̄ scriptū: Dissipa domine gētes quæ bella uolūt. Et in pace consistit, & cōgregata est de populis & gentibus multis: ut nationū errore contēpto, ueniret ad montes israel, patriarchas uidelicet & ꝓphetas: q̄ fuerunt quondā deserti iugiter sine lege & præceptis dei: cui postea dicitur: Plures filij desertæ magis q̄ eius quæ habet uirū. Ista sunt deserta & inaquosa: in quib⁹ diabolus locū inuenire nō poterat: quia uocati fuerāt ad salutē: & postea assumptis alijs septē dæmonibus nequioribus se, reuersus est in domū suam, ad gentē uidelicet israel. Hæc inqt de populis educta est, subauditur terra: siue hic de gentibus eductus est, ut intelligat credentium populus, qui habitauit in pace, & confidit in dño. Ascendēs autē gog cum omni exercitu suo, quasi tempestas ueniet & quasi nubes, ut opiat terrā credentiū. Quis em̄ hæreticorū, quorū princeps diabolus est, nō q̄si tēpestas uenit cōtra ecclesiā: & nube uerborū suorū simplices quosq; credentium opprimere & operire festinat? Vnde dicit ad eum, Quantū in te est: cuncta operies tu & omnia agmina tua: & populi multi tecum. Pulchreq; ascendens gog non habet pluuiā uoluntariā, nō imbrem temporaneū & serotinū, qui arentia arua lætificat, sed tempestatē & caliginē: ut cuncta tenebris & errore cōfundat. Propterea hæc ei loquit̄ dñs de⁹: In illo tpe, hoc est, in dieb⁹ nouissimis: ascēdēt sermones super cor tuū, & cogitabis cogitationē pessimā: scriptura dicente: Si spiritus potestatē habentis ascendere uoluerit super te: locum tuū ne derelinquas. Ecōtrario autem in sancti cor ascēdit deus: de quo scriptū est: Ascensiones in corde suo disposuit. Dicitq; gog: Ascendā ad terrā absq; muro siue ꝓiectā: hoc est, quæ dei auxilio destituta ē: nec dialecticorū argumētatione munita: ueniā ad quiescētes habitantesq; secure, siue in pace. Rex em̄ noster pacificus est, & in pace locus ei⁹. Omnes inquit habitant sine muro, uectes & portæ non sunt eis. Hoc diabolus princeps hæreticorū loquit̄: qd' nulla habeat munimēta ecclesia: nec sapientiā secularē, quæ apud deū stultitia est: ut diripiat spolia & inuadat prædam ecclesiæ, & inferat manum suam super eos qui deserti fuerant, quando dei noticiā non habebāt: & postea restituti p christū, ueniāt ad patrē: cui loquit̄ in euangelio: Pater, reuelaui nomen tuū hominib⁹. Et ut sciamus populū qui desertus fuerat & postea restitut⁹, significare populū christianū: seqt̄: Et super populum qui est congregatus ex gētibus. Qui populus possidere cœpit hæreditatem christi, & esse habitator umbilici terræ: de qua scriptū est: Op̄at⁹ eit salutē in medio terræ. Veritas em̄ de terra orta ē: quæ dicit in euāgelio: Ego sū uia & uita & ueritas. Hæc illo cogitante atq; dicente & possessionem ecclesiæ rapere festināte: gentes quæ ab errore pristino cōuersæ fuerant ad salutem: saba & dedā & negociatores tharsis, carthaginis siue maris q̄ inter sæculi hui⁹ fluctus bonis opibus quærūt mercimonia: & oēs uillæ earū siue leones: aut catuli leonū, ut in hebraico cōtinetur, loquent̄ ei quæ sequūt̄.

C

Iob.17.a

ꝑs.73.c

Ibi.84.b

Iob.14.a

Vt añt pro catulis leonum qui hebraice dicuntur כְּפִירֵי. Lxx. & Theodotio ponerēt uillas: error ꝑspicuus est. † Si em̄ per chi literam scribas, appellatur catulus leonis: Sin autem p ce quæ hebraice dicit̄ coph, ager appellat̄ & uilla. Vnde & capharnaum ager pulcherrimus dicitur. Dicent ergo saba & dedan & negociatores tharsis & omnes sancti, qui leonum catuli nuncupātur: uel certe uillæ habitationesq; credentium: o gog nunquid idcirco uenis ut spolia rapias ecclesiæ: & ideo multitudinem congregasti ut christi possessio tua fiat hæreditas? Aut putas te argentum & aurum, quod in eloquio sensuq; intelligitur, ecclesiæ possessurum: ut auferas suppellectilem omnemq; substantiam, & diripias manubias infinitas, christi uictorijs congregatas? Propterea o propheta Eçechiel qui in typo christi appellaris filius hominis: loquere ad gog & dic ei: Hæc dicit dominus deus: quando totius mundi errore sublato, populus meus israel qui mente cernit deum habitauerit in ecclesia confidenter siue in pace: tunc scies si ue consurges, & uenies de loco tuo. Qui sit autem locus hæreticæ prauitatis, sequens sermo demonstrat. A lateribus aquilonis, qui omnem calorem credentium refrigerare conatur. Venientq; cum eo populi multi, omnes ascensores equorum: de quibus scriptum est: Equum & ascensorem proiecit in mare: cœtus magnus & exercitus uehemens cum quibus ascendes ait super populum meum israel quasi nubes & caligo, ut operias terram meam: de qua supra dictum est: In nouissimis diebus eris, quando euangelica prædicatio, & adducam te super terram meam. Oportet enim & hæreses esse, ut probati quiq; manifesti fiant: & dei uoluntate ἀγνοισῆς diabolus & omnia

D

† Forsan legendum est, Si em̄ כְּפִירֵי per כ literam in prima & י in ultima syllaba scribas, appellat̄ catulus leonis. Sin autē sine כְּפִירֵי, ager appellatur & uilla.

Exo.15.a

1.Co.11.d

E peruersitatis dogmata derelicta sunt: ut sciāt omēs gētes & intelligāt me: cū sanctificat⁹ fuero in te in oculis eorū o gog: hoc est, cū pœnis tuis me intellexerint iudicē. Et facit apostrophā ad ipsum gog. Nōne tu ille es de quo locut⁹ sum in dieb⁹ antiq̄s, in manib⁹ seruorū meor⁹ ꝓphetar⁹ isrl̄: moysi uidelicet q̄ ait in Numerorū libro dūtaxat

Nume.24.b iuxta Lxx. Egredietur hō de semīe ei⁹: & dñabit̄ gentiū plurimarū: & eleuabit̄ gog regnū eius: & crescet regnū illius. Cæterū iuxta hebraicū ita scriptū rep/

Ibidem peri: Tolletur ꝓpterea agag rex eius, & auferetur regnū illius: eo q̄d regnū israel in Saule ꝓpter agag regem amalech destructū sit. Et in

Ioel.3.a alio loco: Mūdabit terrā populi sui. Ioel q̄q̄ in ualle iosaphat, hoc est, iudiciī dei: describit populos cōgregandos. Et Esaias oēsq̄ ꝓphetæ: in quorū manibus & bonis operibus sermo fit dñi. Cū igit̄ ueneris sup terrā israel, ascēdet indignatio mea in furore meo cōtra te & in çelo meo ꝓ populo meo. In igne iræ meæ locutus sum:

F qui oīa uitiorū tuorū ligna cōsumat. Illo inquit tēpore, erit magna cōmotio sup terrā israel. Immittēte enim diabolo, crebra contra ecclesiā psecutio fiet: quæ q̄n sopita fuerit & dei uicta præsidio: tūc cōmouebunt̄ a facie eius pisces maris: & uolucres cœli & bestiæ agri: & oīne reptile q̄d mouet̄ sup terrā, cunctiq̄ homines, qui sunt sup faciem terræ: q̄d manifeste de habitatorib⁹ ecclesiæ demōstrat̄: q̄rū alij ut pisces maris: alij ut uolucres cœli: alij ut bestiæ agri, & omnia reptilia quæ mouent̄ sup terrā: alij ut retinētes hominis dignitatē: habitant sup faciem terræ.

Q̄d autē morū diuersitas, uarijs signet̄ nominibus: & Apo

1.Co.15.e stolus scribit ad corinthios: qui alia corpa post resurrectionē dicit esse cœlestia: alia terrena: & aliud corp⁹ piscis: aliud uolucris: aliud bestiarū: aliud reptilium: & aliud hominū:

Actu.10.b qui nomē pristinū seruauerūt. In Actibus quoq̄ apostolorum linteū illud q̄d quatuor principijs tertio Petro apostolo demonstratur: uarietatē credentiū significat: quæ in arca quoq̄ diluuij continetur. Tunc autē a facie domini & a conspectu maiestatis eius subuertent̄ montes, qui se eleuabant contra scientiam dei: & cadent sepes siue ualles, quæ uel humilitate sensus ad ima demersæ sunt: uel certe munitiones quæ aliquid pollicentur: ut imitentur ecclesiā dei: de cuius sepibus dicitur: Qui destruit sepem, mordebit eum colu/ber. Et omnes muri in terram corruent. Cū em̄ ecclesiastici sermonis apparuerit fortitudo: omnia hæreticorū corruent munimenta. Et uocabo inquit eum aduersum illū, hoc est, hæreticorū principē gog: in cunctis montibus eius gladiū: ut principes exercitus eius gladio dñi confi/cianē. Tunc hæresis di/micabit aduersum he/resim: quorū inter se cōpugnatio, nostra ui/ctoria est. Et iudicabo inquit eū morte uel peste & sanguīe & imbre uehemēti: & lapidib⁹ īmensis siue grādinis. Iudicat̄ autē gog morte sua: & sanguine quē effudit & imbre uehemēti, sermonib⁹ eruditi & pfecti uiri: & lapidibus īmēsis q̄ eū obruant testimonijs scripturarū: siue grādinis qui calorē illius faciāt refrigescere. Oīes em̄ Ose.7.a adulterātes, quasi clibanus corda eorum, Ignē inquit & sulphur pluā sup eū: per quæ demonstrat̄ pœna iudicij sempiterni. Et nō solū sup eū qui auctor

H puersitatis fuit: sed & sup omnē exercitū & multitudinē eius: & super populos multos qui sunt cū eo. Plures em̄ habent hæretici socios: immo diabolus princeps eorū infinita multitudine circūdat̄: Omniq̄ errore sublato, & punitis atq̄ destructis hæreticorum principib⁹: magnificat̄ dñs & sanctificatur in credētib⁹ & notus fit in oculis gētiū multarū: quæ illi⁹ fidei crediderūt: & tā ex beatitudine sui q̄ ex aduersariorū pœnis sciēt atq̄ cognoscēt q̄d ipse sit dñs. Hæc ut potuim⁹ interpretati sum⁹: obedientes illi ꝑcepto: Neq̄ ad dexterā neq̄ ad sinistrā declinabis, sed uia regia īgredieris. Si qs aūt nr̄a reprehēdit: aut meliora ꝓferat quæ seq̄mur: aut si nihil uoluerit dicere, pfectā deo scientiā derelinquat: dū tñ sciat nequaq̄ in nobis ures, sed animū iudicandū.

Ca. XXXIX

a TV aūtem fili hominis uaticinare aduersum gog: & dices: hæc dicit dñs de⁹: Ecce ego sup te gog pricipē capitis Siue ros) mosoch & thubal: & circūagā Siue cōgrega bo te: deus: Nunquid non in die illo cum habitauerit populus meus israel confidenter Siue in pace) scies: Siue consurges): Et uenies de loco tuo a lateribus Siue a nouissimis) aquilonis, tu & populi multi tecum: ascensores equorū uniuersi: cœtus magnus & exercitus uehemens. Et ascendes super populum meum israel quasi nubes ut operias terram. In nouissimis diebus eris Siue erit): & adducam te super terram meā: ut sciant omnes gentes me, cum sanctificatus fuero in te in oculis eorum o gog. Hæc dicit dominus deus: Tu ergo ille es de quo locutus sum in diebus antiquis in manu seruorum meorum prophetarum israel: qui prophetauerunt in diebus illis atq̄ temporibus Siue annis): ut adducerem te super eos? Et erit in die illa, in die aduentus gog super terram israel, ait dominus deus: ascendet indignatio mea in furore meo. Et in çelo meo, in igne iræ meæ locutus sum: quia in die illa erit cōmotio magna super terram israel: & cōmouebuntur a facie mea pisces maris & uolucres cœli, & bestiæ agri Siue campi): & omne reptile q̄d mouetur super humum: cunctiq̄ homines qui sunt super faciem terræ: & subuertentur Siue scindent̄) montes: & cadent maceriæ Siue ualles): & omnis murus in terram corruet. Et conuocabo aduersum eum in cunctis montib⁹ meis gladiū Siue oēm formidinē gladij): dicit dominus deus: Gladius uniuscuiusq̄ Siue homi/nis) in fratrem suū dirigetur. Et iudicabo eū peste Siue morte) & sanguine & imbre uehemēti: & lapidibus immensis Siue grandinis). Ignem & sulphur pluam super eum & super exercitum eius Siue super omnes qui cum eo sunt): & super populos multos qui sunt cum eo. Et magnificabor & sanctificabor & notus ero in conspectu gentium multarū: & scient quia ego sum dominus.

Ca. XXXIX

TV autē fili hominis uaticinare aduersum gog: & dices: Hæc dicit dñs deus: Ecce ego sup te gog pricipē capitis siue ros mosoch &c. Et hæc iudaicæ traditiōis hæredes & discipuli interminabiliū fabularū: post mille annorū regnū futura cōtendūt: interficiēdūq̄ gog principem ros, mosoch & thubal in finibus israel: & ab omnib⁹ uolatilib⁹ & bestijs deuorandū: & habitatores urbiū israel septem annis lignorum usum nequaq̄ habituros de succisione syluarum, sed de armis gog, scutis uidelicet & hastis

A & hastis sagittisq; & baculis siue contis: ipsum autem Gog sepeliendum in ualle quæ hebraice dicitur גיא, & nomen sepulchri illius appellandum polyandrion: ubi scilicet multitudo hominum sit sepulta. Septem autem mensibus eum sepeliendum a domo israel ut terra mundetur: & inclytam futuram diem quando interfectus sit gog: constituēdosq; qui ossa diligenter inquirant & sepeliant, quo scilicet nihil in terra remaneat insepultum. Post menses aūt siue in mēsibus septem peragrādam terram: & sicubi os hominis iacere perspexerint, titulo prope posito demonstrādū, ut postea sepeliant illud qui huic operi præpositi sunt: nomen autem ciuitatis appellari amona quæ græce dicitur πολυάνδριον, hoc est multitudo hominum sepultorum: & sic terram esse mundam. Hoc illi dixerint: Nos autem cœptæ explanationis sensum tenentes: singula quæ proposuimus differamus. Habet Gog & ipse trinitatem suam: ros, mosoch, & thubal: caput uidelicet & insaniam, & uniuersa: ut nullum sit uitium quod non in gog possessione consistat. Iste educetur siue circūagetur: & palpabitur siue lactabitur: ut sperans uictoriam, occidēdus ducatur ad prælium: Et ascendet de lateribus siue de nouissimis aquilonis: ex quo exardescunt mala super omnem terram. Et ab eo ipso adducetur super montes israel: quos apostolos & apostolicos uiros atq; ecclesiasticos intelligere debemus: ut postq; adductus fuerit ad montes israel: tunc percutiatur arcus qui est in manu sinistra eius: & sagittæ quæ manu tenentur dextera. Et ipse enim imitatur ad interficiendos eos quos deceperit, habere arma a sinistris & dextris, per bonam & malam famam. Istæ sagittæ sunt & hæc iacula, de quibus & Psalmista loquitur: Ecce enim peccatores intenderunt arcum: parauerunt sagittas suas in pharetra: ut sagittent in obscuro rectos corde. Quæ ignita diaboli iacula, scuto fidei restinguenda sunt. Deiscietur autem siue cadet gog, qui ascenderat super montes israel, in ipsis montibus cum omni exercitu suo cunctisq; agminibus: & erit in escā feris, auibus, omnibusq; uolatilibus & bestijs terræ: ad uersarijs uidelicet potestatibus: quæ iuxta uiam comedere sementem, & sanguinarijs bestijs. Quomodo enim scriptum est de dracone: Dedisti eum escam populis æthiopum: sic decœpti quiq; ab hæreticis, dæmonum cibi sunt. Cadet autē gog uel in campi latitudine, uel in agri, qui cultus est a dei agricolis. Neq; enim fieri potest ut domini uerba sint irrita. Tunc mittetur ignis in magog, in eos uidelicet qui gog suscepere doctrinā, & in eos qui ad similitudinem insularum sæculi fluctibus uerberantur: & putant se debere esse securos: ille ignis de quo dominus loquitur: Ignem ueni mittere sup terrā: & quā uolo ut ardeat: ut sciant omnes & intelligant qd' ego sim dominus, & nomen sanctum meum notum fiat in medio populi mei, qui nequaquā gog auctoritate seductus est: neq; ultra per occasionem falsi nominis scientiæ polluatur nomen meum in hæreticis: & sciant gentes quæ in circuitu sūt qd' ego sim dominus. Quod autem sequitur: Ecce uenit & factum est: de iudicio christi dicitur: Qui uenit uenies & non tardabit. Et ipsa est dies pœnarum atq; uindictæ: de qua per omnes prophetas locutus est dominus. Et egredientur habitatores urbium israel, credentium populi: urbes autem israel, intelligim⁹ ecclesias rectæ fidei. Et succendent & comburent arma: de quibus & in alio loco scriptum est: Arcum conteret & confringet arma: & scuta comburet igni. Clypeos & hastas, arcum & sagittas, baculos manus, in quibus puersum pascha celebrabāt: lanceas siue contos: quibus lata & insanabilia infere bant uulnera doctrinarum: clypeosq;, arcus & sagittas: de quibus supra dictum est. Quodq; sequitur: Et succendent ea igni septem annis: de Exodo & Leuitico exponēdū est: in quibus lege præcipitur, ut septimo anno remissionis quando seruis hebræis libertas redditur, & debita cuncta soluuntur: & ad dominos redit antiqua possessio, & quies terræ tribuitur: & omnes fruges pauperibus condonantur: quo scilicet in septem annis numero sacrato atq; perfecto hæreticorum armatura dispereat: & ecclesiastici uiri nequaq; ligna succidant de campis & regionibus syluisq; & saltibus gentium: quos magis saluare cupiunt q; perdere: sed de hæreticorū, quos uicerint clypeis, hastis, sagittis, baculis, contisq; & lanceis. Habent enim & ipsi ad impugnandam ecclesiam christi tela diuersa: quæ ab eruditis hominibus igne sancti spiritus succendenda sunt: sermone uidelicet ecclesiastico: quem qui habuerit, poterit dicere: Nonne cor nostrum erat ardens in uia cum aperiret nobis iesus scripturas? Nec possumus plenam habere pacem & habitationis confidentiam: nisi cunctam aduersariorum suppellectilem depredemur: ut pereant omnia & in cinerem concremētur: & depredemur eos qui nos fuerant ante prædati: & uastemus illos qui uastauerunt prius ecclesiam. In die illa, in claro prædicationis lumine: Dabo, inquit, gog locum nominatum sepulchrum in israel: iuxta hebraicum, uallem uiatorū ad orientem maris, quæ obstupescere facit prætereūtes. Cuius sermonis hic sensus est: Sepulchrum gog non erit in montibus, sed in depressis uallibus & in cōfragosis locis quæ hebraice appellantur עברים, quæ hæretici

B bo te: & reducam Siue deducam) te: & ascendere faciam de lateribus Siue de nouissimis) aquilonis: & adducam te super mōtes israel. Et percutiam Siue perdam) arcum tuum in manu Siue de manu) sinistra tua: & sagittas tuas de manu dextera tua: & deijciam te super montes israel: & cades tu & omnia agmina tua, & populi Siue gētes, quæ tecum sunt. Feris, auibus, omniq; uolatili & bestijs terræ dedi te deuorandum. Super faciem agri Siue campi) cades: quia ego locutus sum dicit dominus deus. Et emittam ignem in magog & in his qui habitant in insulis confidenter: Siue & habitabuntur insulæ in pace:) & scient quia ego dominus. Et nomen sanctum meū notum faciam in medio populi mei israel: & non polluam Siue non polluetur) nomen sanctum meum amplius: & scient gentes quoniam ego sum dominus sanctus israel. Ecce uenit & factū est: Siue & scies quoniam erit) dicit dominus: hæc est dies de qua locutus sum. Et egredientur habitatores urbium israel, & succendent & comburent arma, clypeum, & hastas Siue peltas, & contos), arcum & sagittas, baculos manuum: & contos Siue lanceas): & succendent ea igni septem annis. Et non portabunt Siue non assument) ligna de regionibus Siue de campis:) neq; succident de saltibus: quoniam arma succendent igni & depredabuntur eos quibus prædæ fuerant: & diripient uastatores suos: ait dominus deus. Et erit in die illa dabo gog locum nominatum sepulchrum in israel: uallem uiatorū ad orientē maris quæ obstupescere facit p̄tereūtes Siue πολυάνδριον

C Luc.12.f

Abac.2.a

Ps.45.b

D Exo.21.a Leui.25.b

Ps.10.a

Ephe.6.c

Luc.24.e

Ps.73.c

E quæ hæretici cum in occidente sint, orientis loca esse con/
fingũt: ut decipiant uiatores, eos uidelicet qui sæculũ istud
pertranseunt, & nõ sunt habitatores, sed peregrini: dicentes
Ps.38.c illud propheticum: Aduena sum ego & peregrinus sicut om
nes patres mei. Quis enim prætereuntium de quibus scri/
Ibi.128.a ptum est: Et non dixe/
runt qui præteribant,
benedictio domini su/
per uos: non admirabãt
& obstupescit cũ uallẽ
uiderit uiatorũ: quæ
uiatoribꝰ uallis: habita
toribus mons uideꝫ?
Hoc iuxta hebraicum:
Cæterũ Lxx. transtu/
lerũt, polyandrion eo/
rum qui uenerint ad
mare, & ædificabunt
in circuitu' introitum
uallis. Labor enim est
eorum, qui egrediun/
tur de urbibus israel:
ut omnem introitum
& exitũ hæreticæ pra/
uitatis qui uenerãt ad
mare & amaritudine
illius delectabãtur: un
darumq; molibus &
crudelitate naufragij,
claudant & circũædifi
cẽt, & in uoraginibus
terræ sepeliãt: ne ultra
exire ualeãt & aliquos
sua fraude decipe. Ibi
ergo sepelient gog &
F omnem multitudinẽ
eius: qua semper hære
tici delectantur. Et uo
cabitur nomen uallis
illius in qua gog sepul
tus est, multitudinis ge
sive πολυάνδριον, hoc
est, sepulchrum pluri/
mæ multitudinis. Et
quomodo supra dixi/
mus, per septem annos aduersariorum arma succẽdi: sic per
septem menses sordibus hæreticorum terra mundabitur.
A primo enim mense, quando pascha domini celebramus:
& exterminatorem ægypti, agni in postibus nostris cruore
uitamus: usq; ad exitum anni, hoc est, usq; ad septimũ men
sem, quando tabernacula figimus: & inter cæteras frondes
palmarum quoq; ramis protegimur: ut perfecta contra ho/
stes uictoria demonstretur, festiuitates omnes complemus
in populis: nec solum magistri, sed & omnis populus hoc
certatim faciet, ut sepeliat gog, & terra opiat: & nequaq; aerẽ
liberum capere permittat. Post necem autem & interfectio/
nem sive sepulchrum gog: eligentur uiri ecclesiastici: qui hoc
habeant studij: ne quid in terra israel maneat sordium pristi
narum: ne quid morticinum: qui lustrent terram & requi/
rant mortuos & sepeliant: ut uidelicet mundetur terra eccle
siæ. Sin autem post septem menses, quando debẽt esse cun/
cta purgata, hi qui terram peragrant atq; circũeunt: in ali/
quo os hominis, hoc est, duritiam hæreticæ prauitatis, sive
morticinum quid doctrinæ pristinæ uiderint remansisse: po
nent iuxta illud, sive ædificabunt titulum: ut postq; notati
fuerint qui huiuscemodi sunt: tunc uel emundentur uel sepe
liantur cum gog, & in tumba sepulturæ illius retrudanẽ. No
men autem ciuitatis ubi seruorum dñi uictoria est & iacent
aduersarij, & omis inimicorũ eius multitudo prostrata est,
appellabitur amona sive polyandrion: ut finis omniũ, resti/
tutio puritatis sit. Denicq; sequitur: Et mũdabũt terrã: haud
dubiũ quin hi de quibus supra scriptũ est: quærere incipiẽt
& circuibunt peragrantes terrã. ❡ Tu ergo fili hois: hec

dicit dñs deus: Dic omni uolucri & uniuersis auibꝰ cũctisq;
G bestijs agri sive campi &c. Hoc qđ transtulimus iuxta he/
braeos: & congregabo eos super terram suam & nõ derelin/
quã quemq; ex eis ibi: in Lxx. non habetur. Rursumq; qđ
iuxta hebræos pro benedictione in ultimo ponitur, eo qđ
effuderim spiritũ meũ:
Lxx. transtulerunt, fu/
rorẽ: qui ad iram per/
tinet, præsertim cũ in
hebræo רוּחִי positum
sit: qđ proprie sonat
spiritum meum: & ne/
quaq; furorem meũ.
Omnia autem usq; ad
eum locũ, in quo suc/
cedit tẽpli ædificatio,
hi quos supra diximꝰ
iudæos & nostros iu/
daiçãtes, ad ultimum
tempus referunt: qđ
carnibus gog cunctiq;
eius exercitꝰ, quasi pin
guissimis hostijs uolu
cres bestiæq; saturan/
dæ sint: & restituatur
israel in pristinum sta/
tum, & nequaq; ultra
a gentibus expugneꝫ,
sed effundat spiritum
suum super eos deus,
ut habitẽt in terra sua:
nõ omnes gentes, sed
proprie domus israel.
Nos autem cœptã tro
pologiã sequẽtes, hoc
dicemus, qđ omẽs uo
H lucres & uniuersas be/
stias conuocet dñs: ut
tradat eis hæreticorũ
prĩcipes, q̃si pinguissi/
mas hostias deuoran/
dos. Volucres autem
& bestiæ, uel ,ppter ce/
leritatem in omnia dis
currẽdi, uel propter fe/
ritatem & crudelitatem appellantur: quibus traduntur ad/ 1.Timo.4
uersarij in interitũ carnis, ut spiritus saluus fiat, & discãt nõ
blasphemare. Comedent autem grandẽ & pinguissimã ui/
ctimam, nõ alibi sed super montes israel: quos ,pphetas &
apostolos & sanctos uiros intelligere debemus. In illis eñ
contrariorũ dogmatũ magistri corruunt, & ab ipsis pereunt
uulnerati, super quos ædificatur ecclesia: & ut uerius dicam
super montium montẽ: de quo Esaias loquiꝫ & Micheas: Esa.2.a
Venite ascẽdamus in montẽ domini, & in domũ dei iacob: Mich.4.a
& annunciabit nobis uias suas. Istæ autem aues & istæ be/
stiæ celeres atq; crudeles, comedent carnes & bibent sangui
nem, quæ regnum dei possidere non possunt: carnes for/
tium sive gigantium qui contra dei scientiã rebellabant: &
sanguinem principum, non cœli sed terræ bibent: qui cun/
cta terrena sapuerunt: sanguinem arietum & agnorum, &
hircorum: sive iuxta Lxx. arietum, uitulorum, & hircorum:
ut tria significent animantia: quæ in dei uictimis immolan/
tur. Imitantur enim & hæretici ecclesiasticam mansuetudi/
nem, sed oblatio eorum non in dei cultum, sed in dæmonũ
cibum proficit, quæ est pinguissima hostia eorum, & quasi
adipe saturantur: & bibunt sanguinem decœptorum usq;
in ebrietatem. Hanc autem uictimam deus immolat per ec/
clesiasticos uiros, ut multitudine decœptorum saturentur
conuiuæ pessimi, & bibant usq; ad uomitum & ebrietatem.
Quando uideris sanctos uiros & scripturis diuinis erudi/
tos truncare equos hæreticorum & ascensores: de quibus Exo.15.a
scriptũ est: Equũ & ascẽsorẽ, piecit in mare: & omẽs rebelles
& gigãtes suo mucrone cõcidere, & cunctorũ bellatorũ falsi

quã ego

nominis

A

noīs sciētiæ ſanguinē fundere: tūc ſcito mēſam dñi præpatā, ut ponat gloriā ſuā in cūctis gētib⁹ quæ illi⁹ credūt nomini: & intelligāt eccleſiæ ſanctor⁹ illi⁹ iudiciū qd̄ fecerit ſup̄ aduerſarios, & manū fortē q̄ eos p̄cuſſerit: & ſciāt dom⁹ iſrael atq; cognoſcāt qd̄ ipſe ſit dñs de⁹ eor⁹, q̄ locut⁹ eſt: Ego ſum dñs de⁹ ueſter, a die uictoriæ dñi uſq; in p̄peruū: & recogitēt idcirco captā eſſe q̄ndā ab hæreticis domū iſrael, & in toto p̄uerſorū dogmatū orbe diſperſam, qd̄ reliquerint eū, qui parūper abſcondit ſi|ue auertit faciē ſuā ab eis: & tradidit eos in manu hæreticorum: & ceciderunt illorū mucrone confoſſi, p̄pter imundicias & iniquitates ſuas: quæ cauſa extitit ut abſconderet & auerteret faciem ſuā ab eis. Expoſitis autē rationib⁹, ſcd̄m illud 1. Corīū. 11. d qd̄ ſcriptū eſt: Oportet & hæreſes eſſe ut p̄bati quiq; manifeſti fiant: captiuitatis iſrael uidelicet eccleſiæ, in q̄ habitāt cernētes deū: nunc polliceē qd̄ reducat in eccleſiā captiuitatē Iacob, qui iudaicum populū ſupplantarat & poſtea hæreticorū fraudib⁹ ſupplā|tat⁹ eſt: & miſereaē omni domui iſrl̄ nō iuxta carnē, ſed iuxta ſpiritū. Et aſſumā inquit çelū meū pro nomine ſancto meo qd̄ blaſphemabaē in gentibus p̄pter hæreticos: ut poſt q̄ eos liberauerim, erubeſcāt & confundanē, quare fide eccleſiaſtica derelicta, præuaricati ſint in me. Cōfundāē aūt & erubeſcāt ualde uelociter, cū habitauerint in terra ſua: terra mitiū, terraq; ſāctorū: & habitauerint cōfidenter ſiue in pace, nequaq̄ hæreticorū inſidias formidātes. Tūc reducēē de populis & cōgregabunē de terris inimicorum ſuorū in terram ſuam: & ſanctificabiē dñs in eis in conſpectu gentiū plurimarū: quæ & ipſe creditura ſunt dño: finiſq; ſit beatitudinis, ſcire atq; cognoſcere quod ipſe ſit dñs deus eorū: eo qd̄ apparuerit eis in gentibus, ſiue tranſtulerit eos de nationibus: & congregauerit ſup̄ terram ſuam, terrā iudæam, terram cōfeſſionis, terrā mitiū, terrāq; uiuentiū: & ne unū q̄dē relinquerit hæreticæ prauitati: & ultra nō abſcondat faciem ſuā ab eis: nec auerſetur illos, eo qd̄ effuderit ſpiritum gratiæ ſuæ: de quo & Ioel p̄pheta loquitur: In nouiſſimis diebus effūdā de ſpiritu meo ſuper omnē carnē: effuderit autē ſuper omnē domum iſrael. Sin aūt pro ſpiritu iuxta Lxx. furorē legerimus, qui in hebraico nō habeē: ſic ſentiēdū eſt, qd̄ ultra non abſcondat faciem ſuā ab eis: in q̄s furorē ſuū ante effuderat. Huc uſq; in Eçechiel prophetā, deo ut optamus & credimus auxiliante & aperiente os noſtrū, locuti ſum⁹: non aliorum ſi qui ſcripſerunt uel deinceps ſcripturi ſunt ſentētiā deſtruētes, ſed aſſerentes qualiacūq; ſunt noſtra. In ædificatiōe aūt tēpli & ordine ſacerdotū terræq; ſanctæ diuiſione, & flumine egrediente de templo, & arboribus ex utraq; ripa ſemper uirentibus: & per ſingulos mēſes afferentibus fructum, & reliq̄s quæ uſq; ad finem prophetico uolumine continētur, aperte imperitiam cōfitemur: melius arbitrantes interim nihil quā parum dicere.

B

C

D

Ioel. 2. g

quā ego imolaui uobis. Et ſaturabimini ſuper menſam meā de equo & de eqte forti Siue gigāte): & de uniuerſis uiris bellatorib⁹: ait dominus deus. Et ponā Siue dabo) gloriā meam in gentibus Siue in uobis): & uidebūt omnes gentes iudicium meum qd̄ fecerim: & manum meā quā poſuerim Siue induxerim) ſuper eos. Et ſcient domus iſrael quia ego ſum dñs deus eorū a die illa & deinceps. Et ſcient oēs gētes quoniā p̄pter iniq̄tates ſuas capta ſit domus iſrael, eo qd̄ reliquerint me, & abſcōderim Siue auerterim) faciē meā ab eis: & tradiderim eos in manu hoſtiū Siue inimicorū) eorū: & ceciderint in gladio uniuerſi. Iuxta imūdicias eorū & ſcelera Siue iniq̄tates) eorū feci eis: & abſcōdi Siue auerti) faciē meā ab illis. Propterea hæc dicit dñs deus: Nunc reducā captiuitatē iacob & miſerebor omni domui iſrael: & aſſumā çelū pro nomine meo ſancto: & portabūt confuſionem Siue ignominiā) ſuā: & omnē præuaricationē qua preuaricati ſunt in me: cū habitauerint in terra ſua confidenter Siue in pace) neminē formidantes: & reduxero eos de populis Siue gentibus): & cōgregauero de terris inimicorū ſuorū Siue de regionibus gentiū): & ſanctificatus fuero in eis in oculis Siue in cōſpectu) gentiū plurimarū. Et ſcient quia ego ſum dñs deus eorū cū trāſtulerim eos in nationes Siue cū apparuero eis in gētibus): & congregauero eos ſup̄ terrā ſuā, & non dereliquerim quemq̄ ex eis ibi. Et nō abſcondā Siue auertā) ultra faciem meā ab eis, eo qd̄ effuderim ſpiritū Siue furorem) meū ſuper omnē domū iſrael, ait dñs deus.

pſa. 6.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN DVODECIMVM COMMENTARIORVM EZECHIELIS AD EVSTOCHIVM PROEMIVM

TRepidationē meā in explanatione tēpli Eçechiel, immo tacendi perſeuerantiam, tuæ filia Euſtochium præces & domini promiſſa ſuperarunt, dicentis: Petite & accipietis: quærite & inuenietis: pulſate & aperietur uobis. Et qua nos excuſatione uſi ſumus, ut in calce anterioris uoluminis dicerem⁹: meli⁹ eſt nihil q̄ parū dicere: tu eā uertiſti in cōtrariū: ut referre putes ſaltem parū q̄ nihil dicere: qa in altero uolūtas prōpta: in altero toti⁹ opis deſpatio eſt: naturāq; huiuſcemodi hominū eſſe cōmemoras: ut nō tantā gratiā habeāt p̄ his q̄ tribueris, quantū dolorē ſup̄ his q̄ negaueris. Minore em̄ ſtudio uirtutes laudam⁹ q̄ uitia reprehēdim⁹: & q̄ uis pulchra ſint corpa: uni⁹ prauitate ac deformitate mēbri inſigniora fiunt.

Cōmentarij undecimi in Eçechielem prophetā finis.

E signiora fiũt. Obsequar igiẽ uolũtati tuæ,& flãte spiritu sancto,uela suspendã, ignorãs ad quæ G
sim littora peruenturus:& cũ hoc eodẽ propheta clamitans:a quatuor uentis ueni spiritus:fasti/
dioso; lectori immo animo perduelli nostra lecturo,illud in explanatione templi tota liberta/
te denuncio:ut si ueritatem desyderat,quærat eam ab alijs. Nos autem ea quæ in opere difficil/
limo possumus suspicari,simpliciter confitemur atq; dictamus:gratias acturi domino si non in
omnibus(qd'impossibile est)sed in plærisq; nobis aperuerit fores scientiæ. Prima em̃,ut ait sub/
limis orator,quæq; sectanti:honestum est etiam in secũdis tertijs ue consistere.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN EZECHIELEM PROPHETAM LIBER DVODECIMVS

In vicesimo & quinto anno transmigratio/nis nr̃æ siue captiuitatis: in exordio anni &c.

Si qn to an/no ca/ptiui/tatis siue transmigra/tionis regis Ioachin,in quarto mense,in quin ta mensis aperti sunt cœli Eçechieli ꝓphetæ iuxta fluuiũ chobar, & uidit uisiones dei: nunc autẽ dicit̃ qd' in uicesimo & quinto an no trãsmigratiõis eius/dem Ioachin, in exor/dio anni,decima men sis,facta sit sup eũ ma nus dñi: adductusq; in terrã israel & posit⁹ sup montẽ excelsum nimis,ut uideret ædifi cium ciuitatis uergen/tis ad austrũ:nulli du/bium est,quin decem & nouẽ annis nouẽq; mensibus & quinq; diebus anni uicesimi completis,omnis illius prophetia contexta sit. Qd' si iuxtã Theodotionẽ,qui in eo loco ubi nos posuimus,in exordio anni,interpretatus est,in nono anno,decima mensis: nonus autẽ annus apud hebræos uocatur mensis septimus:qui apud eos habet uo/cabulũ תִּשְׁרִי ut Kalen.mensis septimi sit tubarum clan/gor: & decima dies eiusdẽ mẽsis dies ieiunij & placationis, quintadecima uero quãdo totus lunæ orbis expletur,dies scenophegiæ:datur intelligi qd' decima die placationis do minicæ mõstratũ fuerat Eçechieli ædificiũ ciuitatis. Et quõ restitutionẽ populi imo uiuificationẽ in ossibus campi sub resurrectionis imagine demonstrauit:sic nũc instaurationẽ urbis quæ babylonio fuerat ante annos q̃tuordecim igne deleta,sub descriptione eius dñs pollicet̃:ut sicut captiuita/tem & euersionẽ,ollæ succensæ a facie aquilonis monstraue rat typus,& ꝓphetiæ ueritas opere cõprobata est:ita ex præ/teritorũ fide,futuræ ædificationis ueritas uaticinio ꝓbaret̃. Nec hoc de illo tpe dicit̃,qd' quidã imperiti iudæorũ uolũt: quãdo sub Zorobabel & sub Iesu filio Iosedech sacerdote magno templũ extructũ est:,ꝓphetãtibus Aggeo & Zacha/ria. Hoc enim templũ qd' nunc describit̃,& ordo sacerdotij terræq; diuisio & fertilitas:multo augusti⁹ est q̃ fuit qd' Sa/lomon extruxerat. Illud autẽ qd' ædificatũ est sub Zoroba/bel,intantũ paruũ erat & prioris cõparatiõe nihili: ut q pri⁹ templũ uiderãt & postea hoc aspiciebãt, eiularent,dolorẽq; suũ lachrymis testarent̃:& multo maior esset clamor ululan tiũ q̃ clangor tubarum. Lege Esdræ librũ. Porro qd' addit̃, quartodecimo anno postq̃ ꝓcussa siue capta est ciuitas:iu/xta mysticos intellectus quatuordecim significat generatio/nes:quibus completis a Dauid usq; ad natiuitatem christi: urbis restitutio ,ꝓmittitur ab eo,de quo scriptũ est:Ipse ædi/ficabit ciuitatẽ meã,& captiuitatẽ populi mei reducet. Et ite/rũ:Venit ut prædicaret captiuis remissionẽ,& cæcis uisum: dicẽs his q erant in uinculis, exite:& qui erãt in tenebris,re uelamini. Fit autẽ sup eum manus dñi, ut iuxta carnẽ in ba bylone positus:in spiritu ad terrã ueniret israel: & nequaq̃ in uisione,sed in uisionibus dei poneretur sup montẽ excel/sum nimis: de q̃ Esai/as & Micheas uatici/nãtur: Venite ascenda mus in montẽ dñi:& ad domum dei iacob. Qui mõs excelsus est nimis ad cõparationẽ montiũ cæterorũ:de q bus ꝓpheta testat̃,di/cens: Leuaui oculos meos in mõtes, unde ueniet auxilium mihi. Et in alio loco: Mõtes in circuitu eius,& dñs in circuitu populi sui. De quo & Esaiæ di/citur: In montẽ excel/sum ascende tu q euã/geliças sion. Sup hũc montẽ ostendit̃ ædifi/cium ciuitatis: iuxta Lxx. & Aquilã e regio ne & ex aduerso aqui/lonis, unde ad terram israel propheta uenie/bat:iuxta Theodotionẽ uero & Symmachum uergentis ad austrũ:ubi plenũ lumen est, & sol iusticiæ in sũmo cœli uer/tice positus. Vnde & in cantico dicit̃ cãticorũ: Exurge aqui/lo & ueni auster,perfla hortũ meũ,& fluẽt aromata illius.Fu gat̃ em̃ de horto dñi aquilo uẽtus durissimus: ne refrigeret̃ dilectionis calor,floresq; marcescãt. Q̃n autẽ dicit̃: Quasi ædificium ciuitatis: nõ uere ciuitas, sed ciuitatis similitudo monstrat̃: de qua scriptũ est: Glorioſa dicta sunt de te ciui/tas dei:quæ est hierusalẽ ædificata ut ciuitas,cuius partici/patio eius in idipsum:& in qua magnus dñs & laudabilis nimis:in ciuitate dei nostri,in monte sancto eius. Et in turri bus ciuitatis istius de⁹ cognoscit̃, q̃n suscipiet eã. De qua & alibi:Fluminis impetus lætificat ciuitatẽ dei. Et: Non potest abscõdi ciuitas sup montẽ posita:quæ loq̃t̃ in Esaia: Ego ci uitas firma,ciuitas quæ oppugnat̃. Nõ dixit quæ expugna/tur,sed oppugnat̃:quæ ædificata est sup petrã, & nulla tem/pestate cõcutit̃. Sequit̃: Et introduxit me illuc:subauditur, manus dei. Illuc autẽ,hoc est,quasi ad ædificiũ ciuitatis:ut mihi cuncta quæ erant intrinsecus demonstraret. Et ecce in/quit uir,cuius erat species siue uisio quasi species æris fulgẽ/tis:ille uidelicet de quo scriptũ est:Ecce uir oriens nomẽ ei⁹. Habebat autẽ speciẽ nequaq̃ electri,ut in principio hui⁹ uo luminis dicit̃: neq; accinctus erat çona aurea, ut in Ioãnis apocalypsi cõtinet̃:sed habebat speciẽ iuxta hebraicũ quasi æris. Hæc em̃ materia cũctis metallis uocalior est: & tinnitu longe resonat. Vnde & in Daniel, in imagine quæ erat ex au ro argento ære ferroq; cõpacta,regnũ alexandri atq; græco/rum in æris similitudine demonstrat̃: ut græcæ linguæ elo/quẽtia signaret̃:per quã manifestum est adhuc eos indigere doctrina:qui tẽpli spiritaliter ædificãdi necdũ plene nouere mysteria. Funiculus q̃q; erat lineus siue cemẽtariorũ in ma/nu eius:de quo & in Zacharia scriptũ est; qd' funiculũ ha/buerit

In vicesimo et quito an

no transmigrationis nostræ Siue ca/ptiuitatis)in exordio anni Siue in pri mo mẽse),decima mensis,quartode/cimo anno postq̃ ꝓcussa Siue capta) est ciuitas: in ipsa hac die Siue in die illa):facta est sup me manus domini: & adduxit me il/luc. In uisionibus Siue in uisione)dei, adduxit me in terram israel:& dimisit Siue posuit) me super montem excelsum nimis,super quem erat quasi ædificium ciui/tatis,uergentis ad austrum Siue e regione). Et introdu/xit me illuc: & ecce uir cuius erat species æris Siue æris splendẽtis): & funiculus lineus Siue cementariorum)in manu eius:& calamus mensuræ in manu eius. Stabat autẽ in porta

Esa.61.a
Esa.1.a
Michee.4.a
Ps.11.o
Ibi.11.a
Esa.40.b
Ps.86.a
Ps.45.a
Matth.5.b
Esa.23.c
Zach.6.c
Apoc.1.c
Dañ.2.c
Zach.2.a
Cañ.4.d
3.Esdre.5.g
Esa.45.c

A buerit geometricũ: ut latitudinẽ & longitudinẽ urbis meti/
retur. Cœmẽtariorũ autẽ, uel angelorũ qui dei imperio mi/
niſtrabãt: uel moyſi & omniũ ꝓphetarũ, atq; apoſtolorũ q
ædificãt ciuitatẽ dei: & adiutores uel miniſtri ſunt dñicæ uo
1.Co.3.b luntatis. Vnde & Paulus apſus loquebaẽ: Dei agricultura,
dei ædificatio ſumus.

Quodq; ſequiẽ: Et ca
lamus mẽſuræ in ma/
nu eiꝰ: deſignat gratiã
ꝓphetalẽ: de qua ſcri/
ptũ eſt in quadrageſi/
moq̃rto pſalmo: Lin/
gua mea calamus ſcri/
bæ, uelociter ſcribẽtis.
Et de Ioanne prophe/
Matth.11.a ta atq; baptiſta: Quid
exiſtis in deſertum ui/
dere: calamum uento
agitari? Quem cala/
mum imitari cupiũt,
qui ſcribẽtes ſcribunt
iniquitatẽ: & quibus
pſ.67.f imprecaẽ ꝓpheta: In/
crepa feras calami. Sta
bat autẽ in porta: quia
per ipſum ad patrẽ in/
gredimur: & ſine ipſo
ciuitatẽ dei intrare nõ
poſſumus: ut dignos
ſuſcipiat, ĩdignos abi�non/
ciat. In porta quoq; iu
diciũ eſt. Vnde & pro/
Eſa.29.f pheta dicit: Oderunt
arguentes in porta. Et
pſ.126.a in alio loco: Non con/
fundeẽ cũ loqueẽ ini/
micis ſuis ĩ porta. Hic
B uir locutꝰ eſt ad ꝓphe
tã, in cuius manu erat funiculus, & cuiꝰ erat ſpecies q̃ſi æris:
& qui calamũ tenebat manu. Locutus eſt ad Ezechielem ue
rus architectus, quem imitabatur & Paulus aplus dicens:
1.Co.3.b Quaſi ſapiens architectus fundamentũ poſui. Sapientem
autẽ uocat architectũ ad diſtinctionẽ illius qui ſtultus eſt:
Zach.11.d & in Zacharia paſtor inſipiẽs appellaẽ: locutꝰ eſt autẽ quæ
ſequunẽ. Fili hominis, uide oculis tuis, & auribꝰ tuis audi:
nõ oculis carnis, ſed ſpiritus: nec auribꝰ corporis, ſed aniæ.
Ioh.4.e Leuate inq̃t oculos ueſtros, & uidete q̃a meſſes iã albæ ſunt
Luc.8.b ad metendũ: & qui habet aures audiendi audiat. Videẽ aũt
ædificatio ciuitatis, & audiẽ ordo cerimoniarũ & ſacerdotũ,
terræq; deſcriptio. Nec ſufficit præcepiſſe ut cerneret ocu/
lis & audiret auribus: ſed adiecit: Et pone cor tuum in om/
nia, ſiue & pone in corde tuo omnia quæ ego oſtendam tibi.
Nihil eñ prodeſt uidiſſe & audiſſe: niſi ea quæ uideris & au/
dieris, in memoriæ repoſueris theſauro. Q̃ autẽ dicit: om
nia quæ ego oſtendã tibi: intentũ facit auditorẽ: facit & cor/
dis oculis præparatũ: ut memoriter teneat quæ ſibi oſtendẽ
da ſunt: quia ut omnia oſtendantur tibi, adductus es huc.
Quo dicto, oſtendit ſpecialiter nihil theoria & ſcientia dul/
pſ.26.b cius: quã ꝓpheta deſyderat dicens: Vnã petiui a dño, hãc re
quirã, ut inhabitẽ in domo dñi ꝑ omẽs dies uitæ meæ: Vt
Ibidem.6.c uideam uoluntatẽ dñi & uiſitem templũ eius. Vnde iungit
Ibidem.25.b & loquiẽ: Dñe dilexi decorẽ domus tuæ, & locũ habitatio/
nis gloriæ tuæ. Annũcia inquit omnia quæ tu uides domui
iſrael: ut qui per ſe uidere nõ poſſunt, per te diſcant quæ tibi
a dño demõſtranẽ. Domui autẽ iſrael, his qui mente conſpi
ciunt deum: de quibus erat & Nathanael, qui chriſtũ ſtudio
Ioh.1.g ſiſſime requirebat, & meruit audire: Ecce uerus iſraelita in
quo dolus non eſt. a ¶ Et ecce murus forinſecus: ⁊ in cir/
cuitu domus vndiq; et in manu viri calamus menſurę ſex
cubitorũ ⁊ palmo ⁊c. Dum eſſem rhomæ puer & liberalibꝰ
ſtudiſ ſ erudirer: ſolebã cum cæteris eiuſdẽ ætatis & ꝓpoſiti,
diebus dñicis ſepulchra apoſtolorũ & martyrũ circuire: cre
broq; cryptas ingredi, quæ in terrarũ profunda defoſſæ, ex

autẽ in porta: & locutus eſt ad me idẽ uir: Fili hominis,
uide oculis tuis, & auribus tuis audi: & pone cor tuũ in
omnia quæ ego oſtendam tibi Siue pone in cor tuum
omnia quæ oſtendero tibi:) quia ut oſtendantur tibi
adductus Siue ingreſſus) es huc: & annuncia Siue mon/
ſtrabis) omnia quæ tu uides domui iſrael.

a HEB. ¶ Et ẽcce murus fo/
rinſecus: & in circuitu do/
mus undiq; : & in manu
uiri calamus menſuræ ſex
cubitorum & palmo: &
menſus eſt latitudinẽ ædi
ficij calamo uno: altitudi/
nem quoq; calamo uno.
Et uenit ad portã quæ re/
ſpiciebat uiam orietalem:
& aſcẽdit per gradus eius,
& menſus eſt limen por/
tæ calamo uno latitudinẽ,
id eſt limen unũ, calamo
uno in

SEP. ¶ Et ecce murus extra
domũ ꝑ gyrũ: & in manu
uiri calamus menſuræ cu/
bitorũ ſex, & palæſtes: &
murũ menſus eſt, latitudi/
nem æqualem calamo: &
altitudinẽ eiuſdem mẽſu/
ræ. Et ingreſſus eſt portã
quæ reſpiciebat orientem
ſeptem gradibus, & men/
ſus eſt thee, ſex hinc & ſex
inde, ælam portæ æqualẽ
calamo lõgitudie, & æqua
lem calamo in latitudine:
& ælam

C utraq; parte ingredientiũ per parietes habent corpora ſepul
torum: & ita obſcura ſunt omnia, ut propemodũ illud pro/
pheticũ cõpleatur: Deſcendãt ad infernũ uiuẽtes: & raro de/
ſuper lumen admiſſum, horrorẽ temperet tenebrarũ: ut nõ
tam feneſtram q̃ foramen dimiſſi luminis putes: rurſumq;
pedetentim acceditur,
& cæca nocte circũda/
tis, illud Vergilianũ ꝓ
ponitur, Horror ubiq;
animos ſimul ipſa ſilẽ
tia terrent. Hoc mihi
dictũ ſit: ut prudens le
ctor intelligat quã ha/
beã ſententiã ſup ex/
planatione tẽpli dei in
Eẓechiel: de quo ſcri/
ptũ eſt: Nubes & cali/
go ſub pedibus eius.
Et rurſum: Tenebræ la
tibulum eius. Vnde &
moyſes nubem ingreſ
ſus eſt & caliginem: ut
poſſet dñi myſteria cõ
tẽplari, quæ populus
longe poſitus & deor/
ſum manẽs, uidere nõ
poterat. Deniq; poſt
quadraginta dies, uul
tũ moyſi uulgus igno
bile caligantibus ocu/
lis non uidebat: quia
glorificata erat, ſiue ut
in hebraico cõtinetur,
cornuta facies moyſi:
Ita & mihi legenti de/
ſcriptionẽ templi my/
ſtici, qd' Iudæi ſcd'm li
teram in aduentu chri
ſti ſui, quẽ nos eſſe antichriſtũ cõprobamus putãt ædificã/
dũ: & nos ad chriſti referimus eccleſiã: & quotidie in ſanctis
eius ædificari cernimus, accidit: ubicũq; oculus cordis ape/
ritur, & me aliquid uidere eſtimauero & tenere ſponſum, &
gaudens dixero: Inueni quẽ quæſiuit ania mea: tenebo eum
& nõ dimittã eũ: rurſum me deſerit ſermo diuinus, fugitq;
ſponſus e manibus: & clauduntur oculi cæcitate: ita ut co/
gar dicere: O profundũ diuitiarũ ſapientiæ & ſcientiæ dei,
q̃ inſcrutabilia ſunt iudicia eius, & ininueſtigabiles uiæ il/
liꝰ. Et qd' alibi ſcriptũ eſt: Iudicia dñi abyſſus multa. Et: De
profundis clamaui ad te dñe: dñe exaudi uocem meã: & il/
lud heliſei, qui raptũ a ſe magiſtrũ cordis oculis ſequebaẽ
dicens: Pater, pater: currus iſrael & auriga eius. Simpliciter
igiẽ eſt fatendũ me templũ beati Eẓechielis, qd' ſæcula cun/
cta tacuerũt, non temeritate uelle diſſerere, ſed fide & timore
dei, coniecturã animi mei cupere legẽtibus demonſtrare: ut
ſi ego in tabernaculũ dei pelles caprarũ piloſq; obtulero, un
de peccatorũ ſpinæ & aculei ꝓteganẽ, & arceantur pluuiæ &
tempeſtates: alius qui diues eſt pro qualitate meritorũ, uel
ferrũ, uel æs, uel argẽtũ, aurũq; & præcioſiſſimos lapides of
ferat: & non noſtra quia ſunt minora contemnat, ſed ꝓpriis
gaudeat opibus. Niſi eñ ima fuerint, ſũma eſſe nõ poterũt:
& ut maiora laudenẽ, minorũ cõparatiõe ſuccreſcũt. Videa
mus igitur quid ingreſſus Eẓechiel ædificiũ ciuitatis uergẽ/
tis ad auſtrũ primũ uiderit: deinde audierit. Et ecce inquit
murus forinſecus in circuitu domus undiq;. Pro muro quẽ
Aquila & Theodotio interpretati ſũt: Symmachus & Lxx.
poſuere περίβολον. Murus ergo ſiue περίβολος ex oñi par/
te domum, hoc eſt, templũ dñi circũdabat: habebatq; uir cu
ius erat ſpecies quaſi ſpecies æris, nõ ſolũ funiculũ geome/
tricum & cœmentariorũ, ſed & calamũ tenebat in manu: cu
ius ſupra menſura tacita eſt: & nunc ponitur cubitorũ ſex &
palmo: qui rectius græce dicitur παλαιστὴ, & eſt ſexta pars cu
biti. Alioquin palmus σπιθαμὴ ſonat, quã nõnulli pro diſtin
ctione palmã, porro παλαιστὴν palmũ appellare conſueruñ.

Hoc igitur

pſ.54.c
pſ.96.a
Ibi.17.b
Exo.24.d.et 34.a
Cañ.3.b
Rom.11.d
Pſ.35.b.et 29.a
4.Re.2.b

D

E Hoc igitur calamo mẽsus est latitudinẽ & altitudinẽ muri: & utrũq; hoc est latitudo & altitudo uno fuere calamo, hoc est senis cubitis & palmo uno. Cũq; essent portæ plurimæ, noluit p alias intrare portas, sed p eã quæ respiciebat ad oriẽ talẽ plagã. Et quia nõ erat æqualis locus: & murus eñ p circuitũ & ipsa ædes dei in excelsioribus locis ædificata erat: ꝓpterea per gradus ingreditur ĩmo conscendit: q̃s soli Lxx. septẽ nominant: cũ & in hebræo & in cæteris translatoribus gradus tantũ absq; numero legerim⁹. Ingressusq; portã, statim mẽsus est limen portæ qđ Lxx. θεέ nominant: p quo in hebræo scriptũ est סף. Et diligentem & studiosum lectorẽ ãmonendũ puto: si tñ scientia scripturarũ & nõ uanis oratorũ declamationibus ducit: ut sciat oñia ꝓpe uerba hebraica & nomina quæ in græca & latina translatione sunt posita, nimia uetustate corrupta: scriptorũq; uitio deprauata: & dum de inemendatis scribunt inemẽdatiora, de uerbis hebraicis facta esse sarmatica: ĩmo nullius gentis, dũ & hebræa esse desierint & aliena esse non cœperint. Limen igitur portæ siue θεέ ĩmo saph, qđ Symmachus ὄυδοµ: Aquila & Theodotio πρόθυρον interpretati sunt: habebat calamũ unum, hoc est, sex cubitos & palmũ in latitudine: pro quo nescio qd uolẽtes Lxx. addidere de suo, sex hinc & sex inde.

HEB. Uno in latitudine: & thalamũ uno calamo in longũ: & uno calamo in latũ: & inter thalamos quinq; cubitos: & limen portæ iuxta uestibulum portæ intrinsecus calamo uno. Et mensus est uestibulum portæ octo cubitorum: & frontem eius duobus cubitis: uestibulũ autẽ portæ erat intrinsecus.

SEP. & ælam in medio theelath cubitorum sex: & thee scd'm, æqualem calamo in latitudie, & æqualem calamo in longitudine: & ælam cubitorum qnq;. Et thee tertiũ æqualem calamo in latitudine trium, & æqualem calamo in longitudine triũ, & ælã portæ qui iuxta ælam portæ octo cubitorũ: & ælam duorum

Porro

F Post limen autẽ portæ, iuxta hebraicũ mẽsus est thalamum siue cubiculũ: ut Symmachus transtulit παραστάδας, id est postes ex utraq; parte calamo uno tam in longũ q̃ in latũ: qđ & ipsum Lxx. ælam trãstulerũt, qđ in cõsequẽtib⁹ Symmachus anteliminare interpretatus est. Inter thalamos aũt duos siue cubicula & παραστάδας erant quinq; cubiti: & aliud prolimen portæ iuxta uestibulum intrinsecus calamo uno. Tertiũ quoq; uestibulũ portæ, octo habebat cubitos, & in fronte eiusdem siue in marginibus duos cubitos. Qđ uestibulũ ne quis putet idem esse qđ supra, addidit: Uestibulum autem erat portæ interioris: pro quibus Lxx. primũ & secundũ & tertiũ uestibulum transtulerũt. Thalami autẽ, id est cubicula quæ post portam orientalem erant ædificata in uestibulis, respiciebant ad uiam orientalẽ. Et ut sciamus quot fuerint thalami: iungit, tres hinc & tres inde: ad septentrionẽ uidelicet & ad meridiẽ respiciẽtes & ad orientalẽ uiã: unaq; mensura frontium erat ex utraq; parte. Mensus est quoq; mensuram in latum liminis portæ, & repperit decem cubita, & in longum tredecim cubita: & in unum cubitum artabant extrema thalamorũ, uel ut Symmachus transtulit παραστάδων: & utraq; frons singulos habebat cubitos. Thalami autem siue παραστάδες & ut Lxx. de suo posuere θεκλάθ ex utraq; parte sena habebant cubita. Mensusq; est portam a tecto thalami siue παραστάδος usq; ad tectum siue ad parietem eius: & inuenit inter tectum & tectum latitudinis uiginti & quinq; cubita: Tantũ eñ erat spaciꝰ inter ostium & ostium, siue inter portam & portam. Hæc breuiter diuinãtis magis q̃ explanantis animo dixerimus, uolentes iuxta literam obscuram, & pene non apparentẽ adumbrare picturam. Cæterũ pauca quæ possumus suspicari, strictim, dubitantesq; ponemus. Apostolus Paulus uolens Ephesios sacratiora cognoscere, imprecatur eis ut repleãtur sapientia & charitate dñi: ut radicati atq; fundati, scire ualeant & cõprehẽdere q̃ sit latitudo & lõgitudo & altitudo & ꝓfundũ diuitiarũ ei⁹: & ad eosdẽ loq̃t: Ergo nequaq̃ estis pegrini, sed ciues sanctorũ & domestici dei: ædificati sup̃ fundamẽtũ apostolorum & prophetarum, ipso angulari lapide iesu christo: in quo omnis ædificatio compacta, crescit in templum sanctum domino: in quo & uos superædificati estis in habitaculum dei in spiritu sancto. Petrus quoq; apostolus eisdem pene uerbis: quia eodem spiritu, in epistola loquitur: Si quidem credidistis quoniam bonus dñs: ad quem accedentes lapidem uiuentem: ab hominibus quidem reprobatum, a deo autem electum & honoratum: & ipsi ut lapides uiuentes ædificamini domus spiritalis in sacerdotium sanctũ, offerẽtes spirituales uictimas acceptabiles deo per iesum christum. Ex quo perspicuum est, dñm saluatorem qui uerus architectus est, probare lapides q possint poni in templi fundamẽtis, q in medio, qui in superioribus locis & inferioris mensuræ: uel nõ tã solidæ firmitatis in muro & extra templũ in circuitu τοῦ περιβόλου collocari. Nõ ẽ eñ parui roboris nec minimæ firmitatis, impositos desuper lapides sustinere. Unde scribit Apostolus ad credentes: Inuicem onera uestra portantes. Et in alio loco scriptũ est: nõ debere nos pondus assumere qđ ferre non possumus. Calamus autem mẽsuræ qui habebat sex cubita & palmũ unũ, illud significat, notam esse deo conuersationẽ nostram: quæ in sex diebus in quibus mundus factus est cõtinetur, & notam esse rationem operum singulorũ: ut aliud ad opera ptineat, aliud ad mentem. Unde & latitudo æqua est altitudini: quorũ latitudo ad opera ut diximus: altitudo refertur ad animũ qui ad alta festinat. Illud autẽ semel monuisse sufficiat: nosse me cubitum & cubita neutrali appellari genere: sed pro simplicitate & facilitate intelligentiæ uulgiq; consuetudine ponere & genere masculino. Non eñ curæ nobis est uitare sermonũ uitia: sed scripturæ sanctæ obscuritatem quibuscũq; uerbis disserere. Ingreditur igitur uir cui oriens nomen est per portam orientalem: ut illuminet eos quos in prima uestibuli fronte reppererit siue in ipso introitu portæ: nõ per unum sed per plures gradus: quorum siletur numerus, ut ascensionis appareat difficultas, & quotcũq; gradus tibi proposueris, scias minus esse ab eo qđ dubium derelinquitur. Istam arbitror portam de qua & in psalmis canit: Hæc porta domini, iusti intrabunt per eam. Mensusq; est limen portæ, ut scire ualeam⁹ omnia patere noticiæ dei. Qđ limen in latitudine unius dicitur calami, & de altitudine siletur ac longitudine. Uia eñ est & introitus, & per eam ad interiora pergẽdum est: licet in hoc loco Lxx. superflue longitudinẽ, uel ut in plærisq; codicibus continetur altitudinẽ dixerint: cubicula autem, id est, thalami & παραστάδες tam in lõgum q̃ in latum singulos habeant calamos: sed inter thalamum & thalamũ, quinq; tantũ sunt cubita: ut interiora cubiculorum plenã habeant mensuram calami, id est sex cubitorum & palmi unius, dum opera pariter ratioq; consentiunt. Ea uero quæ extrinsecus sunt, hoc est inter thalamũ & thalamũ quinq; cubita: necdum eñ christi secreta penetrarunt, nec possunt dicere: Introduxit me rex in cubiculum suum. Et alibi: Omnis gloria filiæ regis intrinsecus. Sed discipulis cum christo domi cõmorantibus, mysteria eius audire non possunt, & foras ad se cupiũt dei exire sermonẽ: & propterea quinq; cubitorũ mensura in eis ponit: ut ad sensus quinq; omnia referre doceãtur. Limen quoq; alterius portæ, siue ut in Lxx. continetur secũdi uestibuli & tertij, eiusdem calami unius mensuræ est. Post qđ uestibulum eius, hoc est, limen portæ, in introitu octo ponũtur cubita: ut interiora uestibuli nequaq̃ septenariũ numerũ & sex cubita & palmum unũ, sed octonariũ teneant: qui ad resurrectionis & diei dominicæ pertinent sacramentũ. Et in fronte inquit eiusdẽ uestibuli

duo erant

G
1.Pe.2.a

H

Ps.117.a

Cañ.1.a

Ps.44.i

Gal.6.a

Epł.3.d

Ibi.2.d

A duo erant cubita: quæ uel ad utrūq; pertinent instrumentū, uel ad literam & spiritum, uel ad mysterium forcipis: qua in Esaia de altari carbo comprehēdit, & defertur ad prophetæ labia purgāda. Et ut sciamus qđ sit hoc uestibulū qđ octo & duobus cubitis terminatur, ponit manifestius. Vestibulum autem portæ erat intrinsecus: per qđ peruenimus ad templum dei. Thalami quoq; & cubicula quæ erāt ad uiam portæ orientalis: pro quibus Lxx. ἐλεῦ scribunt, tres erāt hinc & tres inde, mensuræ unius: id est calamo uno: qui sex cubita & unum palmū habebat: de quib⁹ supra dictū est: Et ἐλάμ uno calamo in longum & uno calamo in latum: & inter thalamos qnq; cubitos. Ne igit̄ putaremus duos tantū esse thalamos, ternos ex utraq; parte posuit: ut senariū numerū demonstraret: qui & in
Iob.2.a hydrijs euangelij indicatur: in quibus aquæ in uina mutatæ sunt: & quotidie iudaici lactices uertūtur in uinū, qđ lætificat cor hoīs: & christi cruore fit dulcius. Mēsus est quoq; latitudinē liminis portæ decē cubitorū, qui
B perfectus est numerus: & uel decalogo continetur: uel euangeliorū quatuor sacramento. Qui ab uno incipiēs, ita ad quatuor peruenit, ut denariū impleat numerū. Cuius longitudo habebat tredeci cubitos: pro qua in Lxx. rursum ponitur latitudo: qđ mihi uidetur scriptorū negligentia deprauatū. Neq; em̄ in uno loco latitudinē: & rursum latitudinē decem uel tredecim cubitorū scriptura dixisset. Potest aūt porta liminis, in quo sacratus est numerus ueteris & noui testamēti, uel ipse dñs intel-
Iob.10.b ligi, qui dicit: Ego sum ostium: uel certe omnes sancti p q̄s ingredimur ad noticiā dei, quorū apostolus Paulus loque-
2.Co.9.c batur: Os meū patet ad uos o corinthij: & dilatamini & uos. Tredecim autē cubiti post octonariū numerū, librorū moysi
Matth.14.b continent sacramentū: qui & in quinq; mōstrant̄ panibus:
Iob. 4.c & in samaritana euangelij, quæ arguit̄ qđ quinq; habuerit uiros, & sextum quē se putabat habere non habebat: & tm̄ octonarius & quinarius numerus, uno cubito, id est quarto decimo consumat̄: quia in christo recapitulantur omnia. Vnde dicit̄: Et cubitus unus finis utrinq; : dū & uetus & nouum testamentū, una christi mensura complectitur: & altitudinem triginta cubitorum arcæ Noe, unus cubitus includit. Thalami aūt, inquit, siue ut Lxx. posuere thau uel thee: uertentes atq; mutantes per singula loca ut uoluerunt hebraica nomina: sex cubitorum erant ex utraq; parte qđ dicitur hinc & inde: & nequaq̄ habebant palmum nec rationem desuper additam: quæ præsentem conuersationem ad futurā beatitudinē prouocaret, sed tantū sex cubita. Vnde sequit̄: Et mensus est portam a tecto thalami usq; ad tectū siue parietē eius: & inuenit latitudinis uiginti & quinq; cubita: qui & ipse numerus licet quadrus sit: tamē refertur ad

HEB Porro thalami portæ ad uiam orientalē tres hinc & tres inde: mensura una trium, & mēsura una frontium ex utraq; parte. Et mensus est latitudinē liminis portæ decem cubitorum: & longitudinē portæ tredecim cubitorum. Et marginē ante thalamos cubiti uni⁹, & cubit⁹ unus finis utrimq;: thalami autem sex cubitorum erant hinc & inde. Et mensus est portam a tecto thalami usq; ad tectum eius, latitudinē uiginti & quinq; cubitorum: ostium contra
a ostium. Et fēcit frontes p sexaginta cubitos: & ad frontem atrium portæ undiq; per circuitum. Et ante faciem portæ quæ pertingebat usq; ad faciem uestibuli portæ interioris quinquaginta cubitos:
& fenestras

SEP. Cduorum cubitorū: & ælam portæ intrinsecus & thee portæ e regione, tres hinc & tres inde: & mē sura una trium: mensura una ælā hinc & inde. Mensus est latitudinem introitus portæ decem cubitorum: & latitudinem portæ cubitorum tredecim: & cubitus unus redigebatur in cōspectu theri cubiti uni⁹: & cubiti unius terminus hinc inde: & thee cubitorum sex hinc, & cubitorū sex inde. Et mēsus est portam a muro thee, usq; ad parietem thee, latitudine uigintiquinq; cubitorū. Hæc porta cōtra portā. Et sub diuo ælam portæ sexaginta cubitis: & theim atrij portæ per circuitum. Et sub diuo atrij extrinsecus ælam portæ interioris quinquaginta cubitis:
& fenestræ

C sensus. Si enim quinos cubitos contra se quinquies ordinaueris, uicesimum & quintum numerum efficies, qui est inter tectum thalamorum & tectum: & tamen utrūq; e regione sui positum, a summis partibus habet ostiū contra ostiū. Hæc non friuola uideantur esse lectori: licet & mihi ipsi qui dico displiceāt, sentiēs me clausam pulsare ianuam: sed legenda cū uenia sunt, alioqn̄ potui simpliciter ignorātiam confiteri: & om̄e studiosorum amputare desyderiū. Sicut em̄ a perfecta scientia procul sumus: leuioris cul pæ arbitramur saltem parum q̄ omnino nihil dicere. a Et fecit frontes per sexaginta cubitos ⁊c. Symmachus hunc locum ita interpretatus est: Et fecit περισάσεις, quasnos circūstantias possumus dicere: pro quibus in hebraico habet אֵלָם, quæ Aquila interpretat⁹ est κρίωμα, & nos in frontes uertimus. Rursū ubi Lxx. posuere theim atrij: in hebraico habet אוּל, numero singulari: qđ Symmachus propeatriū: Aquila κρίωμα. i. frontem atrij transtulerūt. Sub diuo quoq; ælā portæ: Aquila, ante faciem postiū portæ: Symmachus, contra faciē uestibuli portæ interpretati sunt. Fenestras absconditas q̄ hebraice appellantur אֲטוּמוֹת: Symmachus τοξικὰς transtulit. Et ubi dixere Lxx. sup theim & sup ælā: idē Symmachus postes posuit & circūstantias: Aquila, thalamos & frōtes eorum: pro quibus in hebraico scriptum est תְּאִים et אֵלָי. Porro elamoth, qđ Lxx. & Theodotio similiter ἐλαμωθ trā stulerunt: Symmachus, circūstantias: Aquila, frontes interpretati sunt. Elam autē pro quo in hebræo scriptū est אוּל, ostium uel porticus appellatur. Pro palmis quoq; in hebraico scriptum est תְּמוֹרִים numero plurali: quia singularis numerus, palmam תָּמָר uocat. Hæc fastidioso lectori scio molesta fore: sed uolui breuiter ostendere, quantū temporis longitudine imo scriptorum uitio, & ut apertius loquar imperitia, ab hebraica ueritate discrepet antiqua trāslatio: præcipueq; in hebraicis nominibus: quæ nos de aliorū æditionibus in latinum sermonē expressimus: non tam explanationē dictionum q̄ suspitionem nostram simpliciter indicātes. Puto autem inter murum templi extrinsecus per circuitum, & ipsam ædem in atrio, hoc est in medio, quædā fuisse propter ornatum posita, quæ Symmachus interpretatur circūstantias: id est stātia quædam & de terræ solo erecta in sublime: & hæc sexaginta cubitorum obtinere spacium: Rursumq; egredientibus de porta interiori ad faciem uestibuli, qđ respiciebat portam exteriorem, quinquaginta cubitos obtinuisse locum: in quibus fenestræ erant obliquæ: quas Lxx. absconditas: Symmachus τοξικὰς uocat. Et hæ

D

E fenestræ erant in thalamis, hoc est, in cubiculis singulis & porticibus quæ ante cubicula tendebantur, obtinentes cubitos qnquaginta. Quæ fenestræ obliquæ siue τοξικαὶ, id circo a sagittis uocabulum perceperunt: qđ instar sagittarũ angustum in ædes lumen immittant, & intrinsecus dilatentur: omniaq; per circuitum plena erãt huiusce modi fenestris. Et ante frõtes, inquit, porticuũ, pictura siue cælatura palmarum: per quæ ostenditur in introitu portæ, statimq; ingredientibus murũ, sexaginta occurrere cubita cum uarijs ornamentis: quæ referuntur ad conditionẽ mũdi: ut ex creaturis creator intelligatur: & omnia ordine & ratione currẽtia, ostendãt mũdi uarietatẽ: qui apud græcos κόσμος ab ornatu nomen accepit: & in sex diebus factus est, ut p singulos dies, decades singulæ supputentur, quem perfectum numerũ supra diximus. Post hæc ingredientibus nobis atrium interius, occurrunt ante ipsum uestibulum portæ interioris thalami cũ obliqs fenestris, quinquaginta cubitorum tenẽtes spacium: qui & ipse saceratus est numerus.

HEB. & fenestras obliquas in thalamis, & in frõtibus eorum quæ erant intra portam undiq; per circuitum. Similiter autem erant & in uestibulis fenestræ per gyrũ intrinsecus: & ante frõtes pictura palmarum. Et eduxit me ad atrium exterius: & ecce gaçophylacia & pauimentũ stratũ lapide in atrio per circuitũ: triginta gaçophylacia in circuitu pauimenti. Et pauimentum in fronte portarum scd'm longitudinẽ portarũ erat inferius. Et mẽsus est latitudinẽ a facie portæ inferioris usq; ad frontẽ atrij interioris extrinsec9, cẽtũ cubitos ad orientẽ & ad aqlonẽ.

SEP. & fenestræ absconditæ super theim & super ælam intra portam atrij per circuitum. Et similiter elamoth, & fenestræ in circuitu intrinsecus, & super ælam palmæ hinc & inde. Et introduxit me in atriũ interius: & ecce thalami & intercolumnia atrij per circuitum: triginta thalami per columnas & porticus post ianuas in longitudinem ianuarum ante columnas inferius. Et mensus est latitudinem atrij ab eo loco q erat sub diuo portæ exterioris usq; ad interius: sub diuo portæ interioris quæ respiciebat exteriora, cubitos centũ: & uergebat ad orientẽ.

Portã quoq; Et introduxit

F

G

H

dicitur & ad aquilonẽ. Ex quibus intelligimus illud euangelicum qđ a saluatore narratur: missæ in agrum semẽtis in terram bonã, quæ multiplicet fruges pro uarietate uirtutũ in tricenariũ & in sexagenariũ & centenariũ numerũ, huius loci uaticinio cõuenire: Et hic em̃ tricesimus & sexagesimus & centesimus numerus ponit̃: ut his quasi gradibus ad perfectam scientiã q̃uenire ualeamus, ita dũtaxat ut ad interiora ecclesiæ quinquagenarius nos perducat numerus: qui finito septem hebdomadarũ sabbato, in diem resurrectionis erupit. Gaçophylacia autem appellant̃ quæ plena sunt spiritualibus diuitijs: de quibus scriptũ est: Redemptio animæ uiri, ꝓpriæ diuitiæ. Super quibus & Paulus apostolus gratulatur discipulis suis, qđ pleni sint omi uerbo & omni sciẽtia. Gaçæ autem lingua persarũ diuitiæ nuncupant̃. Vel certe thalami qui græce dicuntur παστοφόρια, ostendunt sponsi aduentui cubicula præparata, quæ fuere triginta numero: ut perfectam ætatem habitantiũ demonstrarent. Et pauimentum stratũ erat lapide: ne luto & terra & puluere peccatorũ habitantiũ polluerent̃ uestigia: sed ut super uiuos incederẽt lapides, quibus ædificatur templum dei: Siue intercolumnia erant ante thalamorũ fores, quæ impositũ desuper ædificium sustentarent. Istæ sunt colũnæ de quibus & Paulus apostolus scribit: Dexteras dederũt mihi & Barnabæ, Petrus & Ioannes qui uidebantur columnæ esse. Et in alio loco: Columna & firmamentũ ueritatis. Et in Ioannis apocalypsi legimus: Qui uicerit, faciam eum columnã in templo dei mei: & foras non egredietur amplius. Pauimentũ ergo qđ erat in fronte portarum: de quo iam diximus, siue porticus post tergum portarum, quæ habitatores thalamorũ ab imbribus defendebant, erat inferius. Semper enim quæ inferiora sunt in altioribus collocantur: ut ad mystica atq; secreta & plena diuitijs spiritualibus, ascensu & gradibus per-

uenire

Matth.13.a

Prouer.17.b

Philip.2.b

Gal.2.b

1.Timo.3.i Apoc.3.c

Matth.5.a Esa.40.a

Ps.67.g

mysticos intellectus & profectus ingredientiũ, quæ interiora in doctrinis fuerint latiora sint. Introductus autẽ in atriũ interius, siue ductus ad exterius atriũ, ut in hebraico continetur: statim intuit9 est triginta thalamos uel gaçophylacia, siue ut Symmachus interpretatus est exedras, quæ habitationi leuitarũ atq; sacerdotũ fuerant præparatæ: & pauimentũ uiuis stratum lapidibus siue inter colũnas: ut ostẽdat̃ interius atriũ uel exterius habere ante fores ordinẽ columnarum, & pauimentũ in fronte portarũ, siue porticus post tergum portarũ. In quib9 porticibus puto columnas ordiẽ fuisse dispositas: ut ante gaçophylacia essent portic9, & in frontibus porticuũ colũnæ porticus sustinentes. Pauimentũ autem qđ stratum erat lapidibus & ante porticus atrij tẽdebatur: inferius erat in ascensione porticuũ, & eandẽ habebat longitudinẽ quã thalamorũ ædificatio possidebat. Mensusq; est idẽ uir, in cuius manu erat funiculus & calamus a facie portæ iferioris, siue ut Lxx. uolunt exterioris usq; ad frontem atrij uel portæ interioris, cẽtum cubitos ad orientem, & ut in hebraico

uenire possimus. Plenusq; numerus atq; perfectus in decem
Gen.26.c decadarum numero est: qui & sementem Isaac centena fru/
A ge multiplicat. Sed quia in terra erat, & adhuc dicere pote/
Ps.38.c rat: Aduena ego sum & peregrinus sicut omnes patres mei:
Matth.13.a hordeum seuisse, & centesimam frugem messuisse narratur.
Ioh.12.d Nec dum enim granū tritici mortuum fue/rat in terra, qđ multas fruges faceret, & famē iudaici populi audien di sermonis dei, saturaret eo pane qui de cœ/lo descendit. Quomodo autem centum cubiti non solum ad portam oriētalem fuerint, sed & ad portam aquilonis, sequens testimonium demonstrabit.

a HEB. Portā quoq; quæ respiciebat uiam aquilonis atrij exterioris mensus est, tam in longitudine q̄ in latitudine: & thalamos eius tres hinc & tres inde: & frontem eius & uestibulum eius, scd'm mensuram portæ prioris: quinquaginta cubitorum longitudinem eius: & latitudinem uigintiquinq; cubitorum. Fenestræ autem eius & uestibulum & sculpturæ, scd'm mēsurā portæ quæ respiciebat ad oriē tem. Septem graduum erat ascensus eius & uestibulum ante eam. Et porta atrij interioris contra portam aquilonis & orientalem. Et mensus est a porta usq; ad portam centum cubitos.

SEP. Et introduxit me ad aqlonē, & ecce porta respiciēs atriū exteri9. Et mē sus est eā in lōgitudine & in latitudine: & thee eius tres hic & tres inde: & eleu & elamoth, & qđ in hebraico non habetur, & palmas eius: & factū est scd'm mēsurā portæ quæ respicit oriētē: qnquaginta cubitorū lōgitudo ei9, & latitudo ei9 ui/gintiqnq; cubitorū. Et fenestræ eius & elamoth & palmæ ei9 sicut in porta q̄ respiciebat oriētē: & in gradibus septē ascēdebat ad eā: & elamoth intrinsec9 & porta atrij iterioris respiciens ad portā aqlonis: & qđ in hebraico nō habet sicut porta quæ respicit ad orientē. Et mēs9 ē atriū a porta usq; ad portā cētū cubitor.

b Et eduxit me ad uiam australem: & ecce porta quæ respiciebat ad austrum. Et mensus est frontem eius & uestibulū eius

B

Hiere.1.c portam oriētalem. Ab aquilone enim exarde scunt mala super habitatores terræ. Pulchreq; qui habitator terræ est & non adue na atq; peregrinus, patet iaculis eius qui uenit ab aquilone,
Epł.6.c cuius ignita sunt iacula: quæ iuxta Apostolum scuto fidei restinguūtur. Et ad aquilonem exterius atrium nominat: ad meridiem uero, hoc est ad austrū, non exterius sed interius. Dicit em scriptura: Et introduxit me ad atrium interius ad portam australem: qđ & in orientali atrio scriptum simili/ter inuenitur. Primus enim ad uirtutem ingressus, est aqui/lonem calcare pedibus: & per quinquagenarium & uicesi/mum & quintum numerum, ad summitatem centenarij per uenire: deinde introduci ad australem plagam, & aquilonis frigus expellere: & tunc ad perfectam uenire uirtutem: id est ad portam orientalem, in qua oritur sol iusticiæ: & per quā solus ingreditur pontifex. Et hoc obseruandū, qđ cum quatuor plagæ sint, de occidentali porta taceatur: de qua in principio sexagesimi septimi psalmi scriptū est: Iter facite ei qui
Matth.3.a ascendit super occidentem, dns nomen eius: ut postq̄ no/
Esa.40.a bis præparantibus iter dño, & illud implentibus qđ Ioannes baptista clamat in eremo: Parate uiam domino, rectas
Ps.67.g facite semitas eius: possimus audire qđ in extrema p̄te eius/dem psalmi dicitur: Cantate deo, psallite domino qui ascendit super cœlum cœli ad orientem. Qđ autem dicūtur thalami tres hinc & tres inde: hoc docet, qđ tā litera q̄ spūs, & utraq; itelligētia, & historiæ & tropologiæ, ad trinitatis sacramēta pertineāt. Illudq; qđ addit: Et frontē eius & uestibulū scd'm mensuram portæ prioris: orientalem portam significat: quæ prior non ordine, sed merito nuncupatur. Et habebat, inquit, quinquaginta cubitos in longitudine, & uiginti quinq; in latitudine: ut in quinquaginta post septē hebdomadas æterna requies demonstretur: tendens per diem resurrectionis ad regna cœlorum, in quibus uera requies est.

C

In uigintiquinq; autē, de quo numero ante iam diximus, qnq; sensuum per quinq; ordines quadranguli mensura seruetur: quorum alterum longitudini, alterum latitudini coaptatur: ut in longitudine requies & delectatio sacratioris scientiæ, in latitudine præsentiū quæ ad sensus pertinet ratio demonstretur. Quodq; infertur: Et fenestræ eius & uestibula & sculpturæ, siue ut Lxx. addidere palmæ erant iuxta mēsurā portæ quæ respiciebat ad oriētem: hoc subtiliter indicat, qđ quicūq; in introitu uirtutum positus, tres & tres thalamos fuerit ingressus, frontēq; & uestibulum mēsuræ portæ prioris agnouerit: ad ea perueniat illaq; conspiciat, quæ & in porta orientali plenissime susceptur9 est. Porro qđ sequit: Et septē graduum erat ascēsus eius, & uestibulum ante eam siue interius: hūc habet sensum: qđ per septē gradus hebdomadis, & ollæ quæ a facie aquilonis accēditur, & cerimonias iudæorum quibus dedit deus præcepta non bona: & iustificationes in quibus non uiuant, in eis scandamus ad altiora & ad uestibulum eius, id est portæ: pro quo Lxx. elamoth transtulerūt. Qđ uestibulum ante portam est siue interius. Nec solum una porta est aquilonis, quæ supra porta appellatur exterior: sed & altera interior, quæ habet similitudinem portæ orientalis: ut manifestius dixere Lxx. Et porta atrij interior respiciens portam aquilonis: sicut erat porta quæ respiciebat ad orientē. Mensusq; est a porta exteriori aquilonis usq; ad portam eiusdem aquilonis interiorem centum cubitos: ut his quasi gradibus atq; mensuris, recedentes a porta exteriori, ad interiorem peruenire ualeamus: de cuius numeri sacramento supra dictum est. b Et eduxit me ad uiam australem: & ecce porta quę respiciebat ad austrum. Et mēsus est frontem eius &c. Lxx. in eadem uerba consentiūt, præter thee & elau & elamoth & ælam: pro quo in hebræo positum est ulam. Thee autē interpretatur limen siue frons: Elau, circa eum siue sustentacula: Elamoth propyla, siue uestibula. Ulam πρόπυλον, id est ante fores. Illud autem qđ iuxta hebraicū posuimus: & uestibulum siue πρόπυλον in circuitu per gyrum longitudinis uigintiquinq; cubitorum, & latitudinis per quinq; cubitos: in Lxx. non habetur. Sed & hoc notandū, qđ in australi porta iuxta Lxx. non dicatur uia, sed simpliciter: & eduxit me ad austrū: & ecce porta quæ respiciebat ad austrū. Per singulos igitur introitus Ezechiel quem confortauit deus, hoc enim nomē eius sonat, ducit:

D

אולם

E & de porta aquilonis transit ad portam australē: cuius frontes & limina προπύλαια siue uestibula fenestræq; per circuitum similes habebant mensuras, quinquaginta cubitorum longitudinem: & uigintiquinq; cubitorum latitudinem: & per gradus septem ascendebatur ad eam: id est ad portā australem: & uestibulum eius, hoc est elamoth ante fores eius: duæ quoq; palmæ cælatæ, de quibus in septētrionalis plagæ porta diximus. Et hoc tantum admonuisse sufficiat, qđ quæcūq; ibi ponūtur iuxta intelligentiā uiliorem, hoc est iuxta literam: in meridiana porta intelligimus iuxta spiritualē sensum: Eisdem enim lineis & historia currit & tropologia: sed illa humilior est, ista sublimior: Illa hæret terræ, ista ad cœlestia subuolat. Et in circuitu ꝓ fenestras cuncta plena erant luminis. Singula enim προβλήματα habent terminos suos: & proprium per illa ad animam credētis lumen ingreditur: præsertim si longitudo uitæ eius quinquagenarij anni, hoc est, iubilei mysterio fuerit protelata, & ad diuinioris sensus latitudinē potuerit peruenire. In qua latitudine & plateis, agit sapiētia confidenter: & cum sublimi uoce clamitat: septemq; gradibus ingreditur, ut perueniat ad uestibulum: & per palmas propositi sui atq; conatus, uictoriam teneat sempiternam. Et ne putaremus unum esse ad australem partem atrium: de secundo dicit̄ atrio: Et porta atrij interioris in uia australi: & mēsus est a porta usq; ad portā in uia australi centū cubitos: ut post hebdomadis & instrumēti ueteris sacramēta, ad terrā bonā & euāgelij gratiā pueniret. Nec solū in porta australi secūdū atriū est: sed tertiū, de q̄ nunc dicit̄: Et introduxit me in atriū interius ad portā australē: & mēsus est portā iuxta mēsuras supiores &c. Singula em̄ atria habent mensuras & ordines suos: & in eisdē mensuris diuersa gratia est: dum easdē res aliter in principio, aliter in ꝓfectu, aliter in fine cognoscim⁹. Hoc uero qđ in Lxx. non habet̄: & uestibulū siue πρόπυλον per gyrū, longitudine uigintiquinq; cubitorū, & latitudine quinq; cubitorū: uidet̄ facere quæstionē, propter qđ in ueteri interpretatiōe nō posit̄ū est, quō post ꝓfectū tertij grad⁹ uigintiqnq; cubiti & qnq; ponant̄. Sed tollit ambiguitatē illud qđ sequit̄: Et uestibulū eius ad atriū exteri⁹, & palmas eius in fronte: ut scilicet hoc atriū qđ habebat in longitudine uigintiquinq; cubitos, & in latitudine quinq: non interioris sed exterioris atrij sit: ut prioris atrij latitudinem, hoc est uigintiquinq; cubitos, exterioris atrij possideat longitudo: & in latitudine quinq; cubitos teneat. Quas mēsuras, id est, uigintiquinq; & quinq;, ad eosdem sensus referimus: uisum uidelicet, & auditum, gustum, & odoratum, & tactum: quas si ad altiora conscendimus, quinquies duplicamus, & de carnalib⁹ sensibus facimus spiritales: ut est illud: Leuate oculos uestros & uidete, quoniam iam messes albæ sūt ad metēdū. Et: Qui habet aures audiēdi audiat. Et: Gustate & uidete quoniā suauis est dn̄s. Et: Christi bon⁹ odor sumus deo in his qui credunt. Et in Ioannis epistola dicit̄: Qđ audiuimus & uidimus, & manus nostræ palpauerūt de uerbo uitæ. Et ad extremum nequaq; ut in septentrionali plaga septē tantū gradus sufficiunt: sed post septem octonarius ponit̄ numerus: ut de synagoga ad eccleſiā, de ueteri instrumēto ad nouum, de terrenis ad cœlestia transeamus. a Et introduxit me in atriū interius ꝓ uiā orientalem &c. De septētrionali plaga, in cuius atriū septē tantū ascendebatur gradibus, trāsit ad australē portā & atriū eiusdem plagæ: ad qđ nō solum septē ut sup̄, sed octo gradib⁹ ascē/ditur: uidelicet ut per uetera transeamus ad noua: & ut loquar manifesti⁹ ꝓ patriarchas & prophetas ueniam⁹ ad apostolos: ut in altero hebdomas, in altero ogdoas sit. Nunc autē uenit ad ultimū īmo ad summū: & introducit prophetā per uiam portæ interioris, siue per atrium: ad qđ itur per uiā orientalē. Via iuxta Lxx. in hoc tantū habet̄ loco: in septentrionali & australi plaga omnino tacita est: ut possimus intelligere in orientali tantum porta illam intelligendam uiam, quæ dicit: Ego sum uia, ueritas & uita. Per ipsum em̄ uenim⁹ ad patrem, & de ipso scriptū est: Beati immaculati in uia: qui nihil de christo sinistrū sapiunt, sed fides eorum pura est, & nequaq; hæreticorum sorde polluta. Idemq; numerus thalamorum, frontium & uestibulorum & fenestrarum & luminis earū: & eadem mensura longitudinis & latitudinis: quinquaginta uidelicet & uigintiquinq; cubitorum sacramenta conseruans: & uestibulum eius portæ siue atrij interioris: qđ iuxta hebraicum exterius ponitur: ut orientali lumine omnia teneantur inclusa: sed m illud qđ scriptum est: Nec est qui se abscōdat a calore eius. Sin autem & exterius & interius accipimus atrium: sic intelligendum est, qđ deus & circumfusus sit & infusus: dicens per prophetam: Qui tenet cœlum palmo & terram pugillo: ut omnia ab illo uideātur includi. Et rursum: Cœlum mihi thronus est: terra autem scabellum pedum meorū: ut intra omnia esse credendus sit: iuxta illud Vergilianū. Principio cœlum ac terras camposq; liquentes: Lucentemq; globum lunæ titaniaq; astra, Spiritus intus alit: totamq; infusa per artus: Mens agitat molē, & magno se corpore miscet. Cūq; per arma iusticiæ a dextris & sinistris, per gloriam & ignominiā: per bonam & malam famam: per laudes & uituperationes, uictoriā de isto sæculo cœperimus: tunc palmæ nobis dant̄ ex utroq; latere: quos nec gaudia mutauere nec

G Ioh.4.e Luc.8.b Pſ.33.b 2.Co.2.d 1.Ioh.1.a

a.Co.5.d

H

stibulum eius, iuxta mensuras superiores: & fenestras eius & uestibula in circuitu, sicut fenestras cæteras: in qua erat quinquaginta cubitorum longitudo: & latitudo uigintiquinq;: & in gradibus septem ascendebatur ad eam: & uestibulum ante fores eius, & cælatæ palmæ erant, una hinc & altera inde in fronte eius. Et porta atrij interioris in uia australi: & mensus est a porta usq; ad portam in uia australi, centum cubitos. Et introduxit me in atrium interius ad portam australem: & mensus est portam iuxta mensuras superiores, thalamum eius, & frontem eius, & uestibulum eius, eisdem mensuris: & fenestras uestibulorum eius in circuitu, quinquaginta cubitos longitudinis, & latitudinis uigintiquinq; cubitos. Et uestibulum per gyrum longitudine quinq; cubitorum: & latitudine quinq; cubitorum. Et uestibulum eius ad atrium exterius & palmas eius in fronte, & octo gradus eius erant quibus ascendebatur ad eam. Et introduxit me in atrium interius per uiam orientalem: & mensus est portam scd'm mēsuras superiores: thalamum eius, & frontem eius, & uestibula eius sicut supra: & fenestras eius & uestibula ei⁹ in circuitu: longitudine quinquaginta cubitorū: & latitudine uigintiquinq; cubitorū. Et uestibulū eius: id est, atrij exterioris: pro quo Lxx. & Symmachus interiorem, posuerunt: & palmæ cælatæ in frontib⁹ eius hinc & inde: & in octo gradibus ascensus eius.

Et introduxit

F

A mœror, nec prospera nec aduersa superarũt: & nequaq̃ per septẽ gradus, sicut in aquilonis plaga: nec per septẽ & octo, sicut in meridie cõtinet: sed per octo tm̃ gradus ad summa conscendimus: eo q̃ sufficiat nobis octonarij numeri, id est euangelicum sacramentum: ut possimus iuxta Apostolum
2.Co.5.d dicere: Et si noueram⁹ scd'm carnẽ christum, sed iam nunc nõ noui mus eum, subauditur iuxta carnem. a ¶Et introduxit me ad portam quę respiciebat ad aquilonẽ ꝛc. Multũ in hoc testimonio hebraica ueritas a Lxx. interpretũ æditione discordat. Hoc enim qd' diximus: Ibi lauabunt holocaustum: & in uestibulo portæ duæ mẽsæ hinc. & rursum: Vt immoletur super eas holocaustũ & pro peccato, in Lxx. non habet: sed in plærisq̃ codicibus de Theodotione additum est. Rursum ubi nos dixim⁹: Et labia earũ palmi unius, reflexa intrinsecus per circuitũ: Lxx. transtulerunt: & γείσος palmi habentes dolatum intrinsecus per circuitũ. Quod uerbũ, utrum hebræum, an græcum sit, scire nõ possumus: nisi hoc tantum quod ℞ γείσω Symmachus & Theodotio, χείλος, id est, labia: Aquilæ pria æditio ἐπισάσμᾳ, numero plurali: secunda, labia transtulerũt: pro q̃ in hebræo habetur שִׂפָתַיִם. Et ubi nos dixim⁹: Sup mensas autem carnes oblationis: Lxx. posuere de suo: & in mensis desuper tecta: ut operiantur a pluuia & siccitate. Illud autem quod hebræis nominibus ædiderunt, thee, & elau, & elammoth, & ælam: quid significet, & supra admonuim⁹: & e regione ostendere potest nostra translatio: Nec necesse est super hoc sæpe admonere lectorem: & prudentia eius studioq̃ diffidere. Introducitur ergo rursum ad portam quæ respiciebat ad aquilonem: sed nequaq̃ ut supra ad atrium exterius, sed interius. In eo enim quod in consequentibus dicitur: Vestibulum eius respiciebat in atrium exterius: ostenditur hoc atrium fuisse intrinsecus: Per quæ profectus ingredientis ostenditur: dum in singulis locis nomina mensuræq̃ sunt propriæ: & fenestræ per circuitum luminis plenæ scientiæ uniuersa monstrantes: & per quinquaginta & uigintiquinq̃ cubita remissionis diuinorumq̃ sensuum sacramenta sunt posita: ut in uestibulo atrij interioris positi, exteriora uideamus: præteritorum & præsentium noticiam cõtemplantes: per quam ueniamus ad duplices palmas atq̃ uictorias: & octo graduũ mysteria cognoscamus, introgressi gaçophylacia: in quibus templi diuitiæ cõtinentur: & lauant̃ orationes nostræ ab omni sorde peccati: mensæq̃ ex utraq̃ parte binæ sunt positæ: ut primũ immoletur holocaustum, quod totum sacer ignis assumat: deinde pro peccato: & ad extremum pro ignorantia: quod uel scientes commisimus uel ignorãtes. Ad latus quoq̃ exterius iuxta Lxx. erat riuus fabrefactus: qui holocaustorum cineres, & carniũ uirulentias efferebat exterius, siue erant duæ mensæ: & ad latus alterum uestibuli eiusdem portæ duæ mensæ: id est ex utraq̃ parte quaternæ, quatuor hinc, & quatuor inde: & post tergum, siue ad latus earum aliæ octo mẽsæ: ut simul faciant mensas sedecim: quo numero, pphetarũ mysteria demonstrantur: ut quicquid per euangelicam offerimus dignationẽ, prædictum eorũ uaticinationibus approbemus. Q d'q̃ inferunt̃ q̃tuor mensæ de lapidibus quadris extructæ, & hæ ipsæ ad sacrificium & holocaustũ: isti sunt uiui lapides qui uoluuntur super terram: & habẽt secum angularem lapidem, quo ueteris & noui instrumẽti parietes cõtinentur. Quatuor autem numerus, euangelica sacramẽta demonstrat: longitudine & latitudine habens unum cubitum & dimidium, id est per quadrum: quæ simul iuncta, tres cubitos faciunt: qui tres cubiti, habẽt in altitudine cubitum unum: ut mysteria trinitatis unius cubiti, hoc est, diuinæ maiestatis mẽsura conseruet: dicẽte domino ad discipulos: Ite baptiçate omnes gentes in nomine patris, & filij, & spiritussancti. Nomen autem dei, quasi unius altitudinis cubitus est, qui tres complectitur proprietates: & holocausta oblationum nostrarũ semper assumit. Super ipsas autẽ quatuor mensas holocaustorum de uiuis lapidibus extructas: quarum longitudo, & latitudo, & altitudo descripta est, ponuntur uasa in quibus immolatur holocaustum martyrũ: de quibus dicitur: Pretiosa in conspectu domini mors sanctorum eius: Et eorum uictimæ, qui cõtinentia & corporis sanctitate, animas suas immolant domino. Mensarumq̃ istarum nomina, puto in Matthæo, & Luca, Marco, & Ioanne apostolis contineri: quarum corona desuper flexa intrinsecus, per circuitũ margines ambiebat: ut holocausta contineret intrinsecus, & nõ passim fluere permitteret: teneretq̃ carnes oblationis: siue ut Lxx. transtulerunt: Et ipsæ mensæ tectæ erant desuper propter imbriũ uiolentiã, & æstiui solis nimiam siccitatẽ: ut carnes desuper positæ, possint dicere cũ propheta: Per diem sol nõ uret nos, neq̃ luna p noctem. Quorũ alterũ, nimijs pluuijs & tempestatibus tribulationũ dissoluit oblationes: alterũ uæhemẽti æstu psecutionũ arefacit quicquid oblatũ est. Ignosce lector difficultati locorũ: aut si melius quid inuenire potes, doce: libenter discimus, qd' nescimus. b ¶Et extra portã interiorẽ gaçophylacia cãtorũ ꝛc. Pro gaçophylacijs: Lxx. ἐξέδρα transtulerunt. Illudq̃ qd' nos diximus, exedræ siue gaçophylacia cantorũ, ab eis prætermissum est.

a Et introduxit me ad portam quæ respiciebat ad aquilonem: & mensus est scd'm mẽsuras superiores, thalamũ eius, frontẽ eius, uestibulũ eius, & fenestras eius per circuitum: longitudine quinquaginta cubitorũ: & latitudine uigintiquinq̃ cubitorũ. Vestibulũ eius respiciebat in atrium exterius: & cælatura palmarũ in fronte illius hinc & inde: & in octo gradibus ascẽsus eius. Et per singula gaçophylacia ostium in foribus portarũ: ibi lauabunt holocaustum. Et in uestibulo portæ, duæ mensæ hinc, & duæ mensæ inde: ut immoletur super eas holocaustum, & p̃ peccato, & p̃ delicto. Et ad latus exterius qd' ascendit ad ostium portæ quæ pergit ad aquilonẽ, duæ mensæ: & ad latus alterũ ante uestibulum portæ, duæ mensæ. Quatuor mensæ hinc, & quatuor mensæ inde: per latera portæ, octo mensæ erant, sup̃ quas immolabunt: quatuor autẽ mensæ ad holocaustũ de lapidibus quadris extructæ, longitudine cubiti unius & dimidij: & latitudine cubiti unius & dimidij: & altitudine cubiti unius, sup̃ quas ponent uasa in quibus immolat̃ holocaustum & uictimæ. Et labia earũ palmi unius, reflexa intrinsecus p̃ circuitũ: sup̃ mensas autẽ carnes oblationis. b Et extra portã interiorẽ gaçophylacia cantorum in atrio interiori, qd' erat in latere portæ respiciẽtis aquilonẽ: & facies eorũ cõtra uiam australẽ: una ex latere portæ oriẽtalis, quæ respiciebat ad uiam aquilonis. Et dixit ad me: Hoc est gaçophylaciũ qd' respicit uiam meridianã sacerdotũ, qui excubant in custodijs templi. Porro gaçophylaciũ qd' respicit ad uiam aquilonis, sacerdotum

E Rursumq; post mensuram uestibuli quinq; cubitorũ hinc, & quinq; cubitorũ inde, addidere de suo: & latitudo portæ cubitorũ quatuordecim: cum in hebræo tantum positum sit: & latitudo portæ trium cubitorum hinc, & trium cubitorum inde. Hæc lectorem admonui, ne translationũ diuersitate turbet: sed ut in præsenti loco & maxime in mẽsuris templi, hebraica ueritate contentus sit. Igitur post murum, quem περίβολον, Lxx. transtulerũt: qui totũ templum per quadrũ ambiebat in circuitu, introductum prophetam legim⁹ in atrium interius: & deinde ad aquilonem, & ad austrum, & ad portam orientalem, & rursum ad aquilonẽ: De quibus ut potuimus, diximus: & in quorũ diuersitatibus, uel nominum, uel mensurarum, quid nobis uideretur, præteritus sermo monstrauit: quorũ sensum, testimonium saluatoris breuiter ostendit dicentis: In domo patris mei multæ sunt mansiones. Quibus expletis, ingreditur templum, hoc est, sancta sanctorũ: de quibus nunc dicitur: Et intra portam interiorem, gaçophylacia, siue exedræ cantorum. Ad quos illud imperium est: Cantate domino canticum nouum. Qui cum angelis clamitant: Gloria in excelsis deo: & super terram pax in hominibus bonæ uoluntatis. Quod atrium interius erat situm in latere portæ, quæ respiciebat ad aquilonem, & ad austrum, & ad orientem: ut

cerdotũ erit qui excubãt ad ministeriũ altaris. Isti sunt filij Sadoch qui accedunt de filijs Leui ad dominũ, ut ministrent ei. Et mensus est atrium longitudine centũ cubitorum: & latitudine centum cubitorum per quadrum: & altare ante faciem templi. Et introduxit me in uestibulum templi: & mensus est uestibulum quinq; cubitis hinc, & quinq; cubitis inde: & latitudinem portæ trium cubitorum hinc, & trium cubitorũ inde. Longitudinem autem uestibuli uiginti cubitorum: & latitudinem undecim cubitorum: & octo gradibus ascendebatur ad eam: & columnæ earum in frontib⁹: una hinc, & altera inde.

¶ Ca. XLI

Et introduxit

Ioh.14.a

ps.95.a
Luc.2.b

F semper meminerint cantores domini, & qui angelorum officio detinentur: per quos gradus ad summa peruenerint: & mysteria singulorum locorum diligenter agnoscant. Denicq; uir ille cuius calamus & funiculus erat in manu, introducto propheta in atrium interius, quod respiciebat uiam meridianam, hæc locutus est: Hoc est gaçophylacium siue exedra: & ut Theodotio posuit, thalamus: qui habitationi sacerdotum separatus est, obseruãtium in excubijs templi. Porro gaçophylacium quod respicit ad uiam aquilonis, sacerdotum erit, qui excubant ad ministerium altaris. In quo notandum quod sacerdotes quibus custodiæ templi delegatæ sunt, habitant in gaçophylacio quod respicit ad uiam meridianam, in qua lux plenissima est. Hi autem qui excubant ad ministerium altaris, in quo offeruntur uictimæ pro peccato, in gaçophylacio sint quod respicit uiam aquilonis: eos qui ab aquilone ueniunt & offerunt uictimas pro peccatis, suscipere & saluare cupientes. Qui utriq; pro officijs suis domino seruientes, appellantur filij Sadoch, qui interpretatur, iustus siue iustificans: omnipotens uidelicet deus:

ps.10.b
צַדִּיק

de quo scriptũ est: Iustus dominus & iusticias dilexit: æquitatem uidit uultus eius. Isti autem filij Sadoch de filijs Leui, qui interpretatur, assumptus: & ipsi assumuntur a domino, ut accedant ad eum: & nequaq; de solo dicat Moyse,

Exo.19.a

Moyses accedebat ad dominum: alij uo non accedebant: sed & omnes qui seruiunt ei & ministrant, domino appropinquare dicuntur. Iste autem uir qui introduxit Eçechielem in atrium interius: & ut ita loquar, ad sancta sanctorũ: mensus est ipsum atrium in quo erant duæ exedræ siue gaçophylacia custodum templi, siue altaris habitaculis delegata: & repperit longitudinis & latitudinis per quadrũ centenos cubitos: ut sacerdotes dei ministerio seruientes, qui per artam & angustam uiam intrauerant, habeant deambulacra latissima: & in perfecto consumatoq; uirtutum numero cõmorentur. Et in ipso atrio erat altare ante faciem templi: ut nunq; sanctorũ ad deum cesset oratio. Supra dictus quoq; uir, introduxit Eçechielẽ in uestibulũ siue προπύλον templi: quod mensus est quinq; cubitis hinc, & quinq; cubitis inde: quoniam qui introductus est, diuinis sensibus fuerat eruditus: & nec dexteram nouerat, nec sinistram: sed uia regia ingrediebatur. Latitudo autem ipsius portæ, per quam introitus erat ad uestibulum templi: habebat ternos cubitos hinc & inde. In quo scripturæ sanctæ obseruãda elegantia: quod non dixerit, a dextera & sinistra, ne uideretur in sanctis sanctorum sinistrum aliquid nominare: sed hinc & inde, id est, ex utraq; parte. Statimq; prudens lector intelligit, trinum numerum ad trinitatis mysteriũ pertinere, quæ porta est ingredientium ad deum: dum & pater in filio est, & filius in patre, & in utroq; spiritussanctus. Qui ternus numer⁹, una porta est eorum qui post baptismum trinitatis perueniunt ad salutem. Quod autẽ sequitur: Longitudo uestibuli uiginti cubitorum, & latitudo undecim cubitorum: uidetur facere quæstionem, quomodo dualis numerus qui refertur ad duas decadas: & undecimus qui unum uidetur habere minus, ut sacrum numerum expleat duodecimum, in uestibulo templi esse dicatur. Quod plærisq; sic soluunt: Quamuis sancti sint sacerdotes, & in templi ministerijs collocati: & quotidie uictimas offerant Christo: tamen quia in hoc mortali fragilisq; corpusculo, & ægrotationibus uitijsq; subiecto commorantur, uicenarium habẽt numerum & undecimũ. Vnde dicebat & Apostolus: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Non quod iuxta sæuissimam hæresim abolenda corpora esse credamus: sed quod uoti nostri sit superuestiri, non spoliari: & mortale hoc accipere immortalitatem: & corruptiuum induere incorruptionem. Illud autem quod sequitur: Et octo gradibus ascendebatur ad eam, id est, ad portam interiorẽ: scientibus hebræam linguam, facit magnam difficultatẽ. Denicq; Symmachus, quem in hoc loco secuti sumus, octo gradus posuit: Lxx. decem, Theodotio & Aquilæ secunda æditio, undecim: prima autem nullum numerum posuit, sed absolute ait: & gradibus in quibus ascendebatur ad eam: ut uel iuxta consuetudinem priorum portarum, octo intelligamus gradus: sicut intellexit & Symmachus: uel certe quos habebat porta interior: quorum numerum scriptura non dixit: pro quo in hebræo positum est uerohab וְרֹחַב, id est, & latitudo עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה aste esre. Quod si ita legatur, undecim significat: sin autem pro esre עֶשְׂרֵה, hoc est, decẽ, legamus אֲשֶׁר escr, non significat decem, sed pronomen, qui. Hæc hebræi sermonis expertibus delyramenta uideantur: sed nunc non cõtrouersias scribimus: aut orationes, in quibus ludi solet compositione uerborũ, sed explanationes & commentarios hebræorum uoluminum. Verum redeamus ad cœptum: Octo siue decem gradibus, qui perfectus est numerus: aut undecim, de quo iam diximus, ascenditur ad portam sanctorum: in cuius frontib⁹ columnæ erant: una hinc, & altera inde. Non dixit, duæ, ne in dualem incurreret numerum, sed una & una: qui perfectus est numerus: & unione sui imitatur deum. Istæ autem erant columnæ duæ: de quibus & in Apocalypsi dicitur: Qui uicerit, faciam eum columnam in templo dei mei: & foras non egredietur. Et Petrus ac Ioannes columnæ appellantur ecclesiæ: per quos ingredimur ad sancta sanctorum: & quorum doctrina ad Christum, noster introitus est.

Roma.7.d

Apo.3.c

Gal.2.b

¶ Ca. XLI

Et introduxit

A ET introduxit me in templum ꝛc. Post multa mysteria, uariosq; introitus, & locorum singulorum proprietates: tandem aliquando uir, cuius funiculus cœmẽtariorũ, & mensuræ calamus in manu erat, Ezechielem prophetã introducit in templum: & mensus est frontẽ tẽpli: ꝑ q̃ ælam, Lxx. & ælim, Theodotio: & in circuitu Symmachus transtulerũt. Et ex utraq; parte latitudo tabernaculi, senũ cubitorum erat: sacramentũ creaturarũ omnium cõtinens: In sex eñ diebus, mũdus est cõsummatus. Per q̃rũ noticiã causasq; conditionis atq; rationẽ, intramus ad templum dei: & ex creaturarũ ordine atq; cõstantia cognoscim⁹ creatorẽ. Latitudo autẽ portæ templi erat decẽ cubitorũ: qui sacratus & perfectus est numerus: & in quo mẽse septimo, die decimi mẽsis, ieiunũ & propiciatio est. Decima autẽ die mensis primi, qui appellatur Nisan, ad immolationem & præparationẽ paschæ, agnus assumitur. Septimo igit̃ mense, decimæ offerunt̃ in dei horrea: siue ut scriptura appellare cõsuuit torcularia. Vnde di
2.Co.6.c cit & Aplus: Dilatamini & uos: ut postq; per decẽ portæ cubitos templũ quis fuerit ingressus, ex utraq; parte portæ ipsius latera, siue ut proprie in hebraico dicitur humeri mensurent̃, qui semper referuntur ad opera. Vnde
Gen.49.c & Isachar desyderauit bonum, requiescẽs inter medios cleros: uidensq; requiem, quia bona est: & terrã, quia pinguis: supposuit humerum ad laborandum: & factus est uir agricola. Et in ueste pontificis, humerale cum rationali stringit̃, ut rationi opera copulent̃: & possit dicere uir ecclesiasticus:
ps.118,n A mãdatis tuis intellexi. Qui humeri portæ, ex utraq; parte, quinas habebant porticus: ut per terrenos sensus atq; diuinos, super quorum differentia sæpe scripsimus, ingrediamur adyta templi: cuius mensus est uir ille qui ductor prophetæ erat longitudinem quadraginta cubitorum: & latitudinem uiginti cubitorũ: siue ut melius est, portæ longitudinem ac latitudinem: quia supra tantum de latitudine & humeris eius dixerat. Quod autem uicies quadraginta octingẽtesimum numerũ faciat, qui uicinus est octonario,
Eccl.11.a nulli dubium est. Vnde & in Ecclesiaste præcipitur: Da partes septem: da & octo. De cuius numeri sacramẽto, crebro disputasse me noui: siue quia per tribulationes & angustias huius sæculi, intramus ad sanctuariũ domini: idcirco longitudo portæ habebat cubitos quadraginta, qui numerus
Deu.9.b semper in labore positus est. Vnde & Moyses &
3.Re.19.b Helias quadraginta diebus non comedunt panem: & aquam non bi-
Deu.29.a bunt: Et annis quadraginta, populus israel uexatur & probatur in solitudine: & per multos labores terram repromissionis ingreditur: Et dominus atq; saluator scd̃m assumpti
Matth.4.a corporis fragilitatem, quadraginta diebus temptatur in solitudine: ut post uictoriam accedant angeli & ministrent ei. Cum autem per tribulationes & angustias poterimus di-
2.Tes.2.c cere illud Apostolicum: In omnibus tribulati, sed non coangustati: atq; illud propheticum: In tribulatione dilatasti mihi: tunc nobis latissimus aperitur introitus, qui uiginti cubitorum habet latitudinem: & superatis mundi certaminibus atq; terrenis: qui & ipse dualis est numerus, ingrediamur templi penetralia: & audiamus imperantẽ discipulis
ps.4.a C dñm: Confidite, ego uici mundũ. b ℂ Et ingressus intrinsecus, siue in atriũ interi⁹ ꝛc. Quantumuis proficiamus, semper nobis maior profectus aperitur. Vnde post introitum templi rursum ingredimur intrinsecus: siue ut Lxx. transtulerunt, interius atrium: in cui⁹ fronte siue elau
Iob.16.g pro quo Symmachus περὶ τὴν θύραν, id est, circa portam: Theodotio hebraicum שַׁעַר el, Aquila, ostium: nos frontẽ interpretati sumus: duo erãt cubiti: ut iuxta superiorẽ sensum ꝑ dualem numerum ingrediamur ad eum locũ, ubi sunt sanctasanctorũ. Vnde & ipsa porta sex cubitorum erat, ꝑ quã ingressi, æternã requiẽ possidemus: quæ in septenario numero demonstratur: Pro quo Lxx. transtulerunt: & latitudinem portæ septẽ cubitorum hinc, & septẽ cubitorum inde: in hebræo & cæteris æditionibus semel tantũ septem cubiti in latitudine portæ, positi sunt. Qd̃ autẽ sequit̃: Et mensus est longitudinẽ eius: siue ut Lxx. trãstulerũt, ostiorũ uiginti cubitorũ: ꝑ q̃ in plærisq; codicibus iuxta Lxx. quadraginta continentur: latitudinẽ quoq; uiginti cubitorũ ante faciem templi: illud significat, quod ante templi faciem & introitum eius, præteriti laboris atq; certaminis nobis mensura semper occurrat. Quã enim rationem in singulis numeris duplex numerus possidet, eandem duæ habent decades. Et hoc consyderandum, quod ingressus intrinsecus per portam duorum in fronte cubitorum, & sex habentem cubitos: septemq; in latitudinẽ ex utraq; parte: & uiginti cubitos in longitudine: totidemq; in ipsis templi foribus, doceatur propheta qui sit ille locus, uel quo appellet̃ uocabulo. Dixit enim (inquit) mihi: Hoc̃ est sanctũsanctorũ. Sin autẽ añ templũ, siue ut scriptura cognominat ante faciẽ tẽpli sanctũsanctorũ est: quantã beatitudinẽ in templi adytis, & in interiorib⁹ eius existimare debemus? De qua ꝓpheta loquit̃: Hoc labor est in conspectu meo, donec ingrediar in sanctuariũ dei: & intelligam in nouissimis eorũ. Sed & hoc notandũ, q̃ in descriptione tabernaculi dicunt̃ sanctasanctorũ, plurali numero: hic autẽ sanctum sanctorũ, numero singulari: ut post sancta ueniamus ad sanctũ: quõ post multa cantica peruenimus ad canticũ, canticorũ: qd̃ omniũ carminũ cãrmẽ est: & quod canentes, sponsi copulamur amplexib⁹. c ℂ Et mẽsus est parietẽ domus sex cubitorũ ꝛc. et sic de inferioribus ascẽdebat ad superiora et medium. Quod autem in Lxx. ponitur: Et de medijs ad tristega, id est, ad tria cœnacula & thrael: in hebraico nõ habetur. Pro thrael quoq; quod nescio quid significet: neq; eñ in hebræo legit̃, apud illos וְרַאֲרִיתֵי: qd̃ & nos & cæteri transtulerunt, & uidi: ut sequatur ordo testimonij:
ps.72,d

Et uidi

E a ¶ Et vidi in domo altitudinem per circuitum fundata latera ad mensuram calami / sex cubitorum spacio : et latitudinem per parietem lateris forinsecus / quinq; cubitorum ꝛc. Postq; peruenit ad sanctũ sanctorũ (de q̃ supra diximus) uir ille uenerabilis, mensus est sanctisanctorũ parietẽ: qui propter fabricã mundi, & omnem uisibilem creaturam, quæ in sex diebus condita est, sex habebat cubita : & latitudinem unius lateris quatuor cubitorũ: nõ ex uno latere, sed p̃ circuitũ. Quatuor autẽ cubita tenebat per circuitum domus latitudo, ut quatuor elementa monstraret: ex quibus uniuersa compacta sunt: & maxime humana corpora, contra quæ sancti dimicantes & subijciẽtes se animæ potestati, interiora merentẽ intrare, & domini arcana cognoscere. Ipsa autẽ latera quæ in circuitu domus erant:

a Et uidi in domõ altitudinem per circuitum fundata latera ad mensuram calami, sex cubitorum spacio: & latitudinem per parietem lateris forinsecus, quinq; cubitorum: & interior domus in laterib⁹ domus: & inter gaço phylacia latitudine uiginti cubitorum in circuitu dom⁹ undiq;. Et ostium lateris ad orationem: quod in Lxx. non habetur: ostium unum ad uiam aquilonis: & ostium unũ ad uiam australem : & latitudinem loci ad orationem: quod & ipsum Lxx. non transtulerunt, quinq; cubitorum in circuitu. Et ædificiũ qd̃ erat separatũ uersumq; ad uiam respicientem ad mare, latitudinis septuaginta cubitorum : paries autem ædificij quinq; cubitorum latitudinis per circuitum : & longitudo eius nonaginta cubitis.

Et mensus est

& quatuor cubitorum spacio a templi parietibus separabantur, iuncta sibi erant: ita ut unum latus, aliud latus contingeret : & haberet in longitudine non triginta & tres cubitos : sed bis trigintatres, hoc est, sexagintasex. Vetus in Leuit. 12.a Leuitico loquitur testamentum, in ortu maris post unam hebdomadam, & illam quæ genuit, & illum qui genitus F est trigintatres explere dies, ut ueniant ad purificationem. Porro si genuerit fœminam, duplicem obseruari numerum, id est, sexagintasex. Et quia ut ueniamus ad sancta sanctorum : non solum prima indigemus natiuitate, sed & secunda: ut nati in carne renascamur in spiritu: Idcirco non sexagintasex, sed bis triginta & trium ponitur numerus : ut utraq; natiuitas deo authori debeatur, illiusq; clæmentiæ: & duplici muro circumeant latera domus, quæ templi fulciunt ædificium. Quodq; sequitur iuxta hebraicũ: Et erant quædam eminẽtia quæ egrederentur per parietem domus per latera in circuitu : ut continerent & non attingerent parietem templi : illud significat, quod sancti uiri in multitudine credentium erumpant per parietem templi: per omnia uidelicet latera in circuitu: & contineant ecclesiæ fundamenta : & tamen non tangant parietem templi : tantum uidisse contenti, & de longe inenarrabilia adorasse mysteria. Nunc enim uidemus per speculum in ænigmate : & plenissimam tangere atq; comprehendere non possumus ueritatem. Quod autem platea erat in rotundum, ascendens sursum per cochleam, & in cœnaculum templi deferebat p̃ gyrum: & idcirco latius erat templum in superioribus : & sic de inferioribus ascendebatur ad superiora & medium: puto perspicuum esse lectori, semper angustiora esse quæ deorsum sunt, in ieiunijs, χαμαιδυνίαις, & uictus continentia: paulatimq; dum ad summa conscendimus, latiorem nobis aperiri uiam : & impleri quod scriptum est : In tribulatione dilatasti mihi. Per rotundum autẽ & per cochleam ascendimus templi cœnaculũ: quæ figura inter omnia χἠματα a philosophis quoq; huius sæculi pulchrior approbat̃ : dum & cœlum, & sol, & luna, & astra cætera, & punctum terræ: in corporibus quoq; humanis, oculi quasi altera sydera, & figura capitis, quod omnium sensuum receptaculum est, tereteſq; digiti, & fœmina, & brachia hanc præferunt rotunditatem. Porro cœnaculum templi ad quod de angustioribus ad altiora conscendimus : illud puto esse quod in Regum uolumine Helias habuit & Helisæus : & in Apostolorum actibus, tabia. i. δόρκας, & dammula nostra possedit, quæ bonis operibus ad summa conscenderat. Apostolus autem Petrus, super quem dominus ecclesiæ fundamenta solidauit, transcendit cœnaculum, & uenit ad tectum quod significantius græce δῶμα dicitur, id est, tecti solarium : & incognitã prius sæculo ecclesiæ sacramenta cognouit. Saluator quoq; generis humani pascha fecit in cœnaculo, & magno latoq; cœnaculo, atq; omni sorde purgato stratoq;, & ad spirituale cõuiuiũ præparato : ubi mysteriũ corporis & sanguinis, suis tradidit discipulis : & æternam nobis agni immaculati reliquit festiuitatẽ. Quẽq; addidit : Et de medijs ad tristega. i. tertia cœnacula & θρακὲλ, uidetur mihi obelo prænotandum. Quid enim necesse est dubia & nõ scripta differere : cum in ea quæ hebræorum tenentur libris debeamus incumbere? Sequitur : Et uidi in domo altitudinẽ per circuitum fundata latera ad mensuram calami, sex cubitorum spacio: & latitudinem per parietem lateris forinsecus quinq; cubitorum : & inter gaçophylacia quæ Symmachus ἡξέδρας uocat, latitudinem cubitorum uiginti per circuitum domus. Quibus numeris ostenditur, quod de mundo hoc, & de terrenis sensibus, & de duali duarum decadarum numero, qui refertur ad uiginti, non solum in sanctasanctorum, sed & in H cœnacula eorum mereamur ascendere: & semper habere in memoria, quod per sex dies conditionis nostræ, & p̃ quinq; sensus, & per uiginti cubita latitudinis ascenderimus ad cœnaculum templi: & terrenam humilitatem, sensumq; literæ relinquentes, transierimus ad summitatem ecclesiæ, spirituscp sancti consortio gaudeamus. Et ostium (inquit) lateris ad orationem cõtra uiam aquilonis, a quo exardescunt Hiere.1.c mala super omnem terram: & quem dominus abacturum se a nobis pollicetur dicens : Et eum qui ab aquilone est, Ioel.2.e abigam a uobis. Pulchreq; in ostio contra aquilonem locus orationis est : ut secundum Apostolum, oremus sine 1.Tes.5.d cessatione : & dicamus cum Hieremia : Non sileat pupilla Treno.2.d oculi mei : uel præsentia mala uitare cupientes, uel agentes gratias pro præteritis. Quamdiu enim in tabernaculo cor- Ro.7.d poris huius sumus : ingemiscimus dicimusq; : Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hui⁹? Sed & ad uiam australem erat ostium: & ipsum iuxta hebraicum habens locum orationis : & quinq; tendens cubitis per circuitum. Post frigus enim aquilonis ad australem transimus calorem: & tamẽ rursum orationis quærimus locum, in aquilonis ostio, ut euadamus pericula : in australi, ut agamus gratias pro præteritis : & sit nobis uictoriæ secura possessio. Quinq; autem cubiti, & in hoc loco diuinos indicant sensus, per quos de terrenis ad altiora cõscendimus. Et ædificium (inquit) quod erat separatum uersumq; ad uiam respicientem ad mare, latitudinis septuaginta cubitorum : ut post labores, & pericula, & sæculi istius fluctus atq; naufragia: & annos septuaginta: de quibus Hieremias Hier.25.c scribit, & Daniel, & Zacharias, uerum & legitimum septem Dañ.9.a decadarum sabbatum consequamur : ut sit nobis æterna Zach.7.b requies : & per quinq; cubitorum latitudinem ueniamus ad longitudinem nonaginta cubitorum : in qua ætate de repromissione filium Sara generauit : quæ nonaginta anGen.21.a norum, id est, nouem decadarum, peperit Isaac, iuncta Abraham centenario: id est, decem decadarum habenti mysterium. Qui numerus quid significet, sequens scriptura monstrabit.

Et mensus est

Pſ.4.a
5.Re.17.d
4.Re.4.b
Actu.9.g

A a ¶ Et mensus est domus longitudinē centum cubitorū ꝛc. Verbum, cōtra, quod Lxx. transtulerunt in principio testimonij, ubi scriptum est: Et mensus est contra domum, in hebraico non habetur: & idcirco obelo prænotandum est: ut sit rectius & uerius, & mensus est domum longitudine cubitorum centum, & reliqua. Describuntur autē sanctasanctorum & templū interius, qđ post nonaginta cubitos, ex tribus partibus centenos cubitos habere dicat: perfectum uidelicet numerum decadarum decem: ut & mente, & sermone, & operibus domino seruiamus: recordantes illius apostolici exempli in quo ait: Vt scire possimus quæ sit latitudo, & longitudo, & profundum, & altitudo. ¶ Quod autē in hebraico dicit, ædificiū separatum & parietes eius: Lxx. reliqua interpretantur & separātia: quæ non hæreant parietibus tēpli, sed propinquos & suos habeant parietes. Ipsum quoq; templum & anguli eius: & ælam, id est, προπύλον siue uestibulum, exterius erāt strata ligno: sapientia uidelicet, qđ lignū uitæ situm in paradiso scriptura commemorat. Genē.2.b Fenestræ quoq; erant factæ in modum retis instar cancellorum: ut non speculari lapide nec uitro, sed lignis interrasilib⁹ & uermiculatis clauderentur: pro quibus in hebraico, obliquas fenestras habet: quæ in tribus tantum erant partib⁹ templi, ad dexteram uidelicet & sinistrā, & post tergum: id est ad meridiem & ad aquilonem, & ad occidentem. ¶ Orientalis autem pars nō habebat fenestras: quia ipse introitus clarū immittebat lumen intrinsecus: & cuncta interiora templi, ianuarum lumine complebantur: ita ut per singulas fenestras & cancellorū foramina intro quis posset aspicere. Et non solum exteriora erant strata ligno, sed tanta erat lignorum copia per circuitum: ut & pauimentum & de pauimēto usq; ad fenestras, lignis omnia iungerentur. ¶ Quæ fenestræ iuxta Lxx. aperiebantur tripliciter: ut apertis eis, triplex in templo dei intelligētia monstraretur: iuxta illud quod alibi dicitur: Tu autem describe Prouer.22.c ea tripliciter. Prospicitur autem per eas non solum interius, sed & exterius: ut quæ interiora sunt, inuisibilia: quæ exteriora, uisibilia cognoscamus: ut aliud mentem, aliud carnē, aliud spiritualem intelligentiam, aliud simplicem monstret historiā: & per omnes parietes in circuitu, tam intrinsecus q̄ extrinsecus erant mensuræ suæ. Nihil enim absq; ratione & mensura in templo dei, & maxime in sanctasanctorum a deo factum est. ¶ Cælata quoq; erāt cherubim, haud dubium quin in lignis, de pauimento usq; ad fenestras pertingentibus: & tam fabrefactæ erant cælaturæ: ut non sculptæ, sed appositæ uiderētur. ¶ Cherubim interpretatur, scientiæ multitudo. Igitur intrinsecus in interioribus templi post scientiæ multitudinē cælantur & palmæ: in quib⁹ signum uictoriæ est: dicente Apostolo: Perse- Philip.3.e quor autē ad statutū brauium supernæ uocationis dei, in christo iesu. ¶ Uaæ palmæ erāt iter cherub & cherub: ut unum cherub duarum palmarum lateribus uallaretur: qđ cherub nequaq̄, ut in principio hui⁹ prophetæ legim⁹, quatuor habebat facies, hominis scilicet & leonis, & uituli, & aquilæ: sed tantum duas, hoc est, hominis & leonis: quorū primum ad rationem pertinet, sequens ad furorem: qui significantius græce Θυμὸς appellatur. Furorē autē dicimus: nō eum qui perturbationi & uitio proximus est: sed qui mentis cōsolidat molliciem, & fortiorem facit animum dimicantis. In principio enim subiacemus concupiscentiæ: quæ refertur ad uitulum, ꝓpter terrena opera: & alia sunt carnalia, alia spiritualia, quorum extremū aquilæ deputat. ¶ Cum autē intrauerimus sanctasanctorum, & interiora templi possederi-

B

ΑΛ. ἐκθέτας

ΑΛ. ἐκθέτας

a HEB. Et mēnsus est dom⁹ longitudinem centum cubitorum: & quod separatum erat ædificiū & parietes eius, longitudinis centum cubitorum. Latitudo autē ante faciem domus, & eius quod erat separatū contra orientē, centū cubitorū. Et mensus est longitudinē ædificij cōtra faciē ei⁹ quod erat separatū ad dorsum †אתיריתא, id est eminētia ex utraq; parte, centū cubitorū: & templū interius, & uestibula atrij. Limina & fenestras obliquas †אתיריים in circuitu per tres partes cōtra uniuscuiusq; limē, stratumq; ligno per gyrum in circuitu: terra autem erat usq; ad fenestras: & fenestræ clausæ. Super ostia, & usq; ad domum interiorem: & forinsecus per omnē parietē in circuitu intrinsecus: & forinsecus ad mensuram. Et fabrefacta cherubim & palmæ: & palma inter cherub & cherub: duasq; facies habebat cherub. Faciē hominis iuxta palmā ex hac parte: & faciem leonis iuxta palmā ex alia parte: expressam per omnē domum in circuitu. De terra usq; ad superiora portæ, ¶ Cherubim & palmæ cælatæ erant

SEP. Et mēsus est ÷ contra domū longitudinē cubitorū centum: & reliqua & separantia & parietes ei⁹, in longitudinē cubitorum centum: & latitudinē cōtra faciem templi, & reliqua ecōtra cubitorū centum. Et mensus est longitudinem separantis cōtra faciē reliquorū, quæ erant post tergum domus illius & reliqua hinc & inde, cubitorū centū longitudinē: & tēplū & anguli, & ælam exterius strata ligno: & fenestræ in modum retis factæ, tres ad lucēdū, ut prospiceret per eas. Et dom⁹, & ea quæ proxima erant, strata ligno per circuitū: & pauimētū & de pauimēto usq; ad fenestras. Et fenestræ aperiebant tripliciter ut prospiceretur per eas: & usq; ad domū interiorē & exteriorē: & per omnē parietem in circuitu intrinsecus & extrinsecus mēsura, & cælata cherubim, & palmæ inter cherub & cherub. Duæ facies cherub: facies hois ad palmā hinc, & facies leonis ad palmā inde: cælatus omis paries p circuitū a pauimēto usq; ad laquearia cherubim, & palmæ cælatæ. Et sanctuariū & templum aperiebat per quatuor

mus, nequaq̄ alia re indigemus, nisi ratione atq; fortitudine: quorum alterum ad sensum atq; prudentiam: alterum refertur ad animi perseuerantiam. ¶ Omnis igitur paries per circuitum templi a pauimento usq; ad laquearia, cherubim habebat, & palmas mira arte cælatas: postq; aperiebatur sanctuariū & templum per quatuor angulos contra faciem

sanctorum,

E sanctorum. Prius enim habemus scientiæ multitudinem, per quam uictoriam de hoste consequimur: & postea nobis sanctuarium aperitur & templum: quod habet quatuor angulos, & stationem firmissimam: & quæ in nullam partem decliuior sit. Hanc enim habet naturam mensura quadranguli, ut stabili consistat basi: & in mystico numero, qui prudẽti lectori perspicuus est, elemẽta quatuor ex quibus constant oĩa, solida perpetuaq; possideat. Et cuncta contra faciem sanctuarij aspiciebant: ante qđ sanctuarium, siue in quo sanctuario erat species altaris lignei trium cubitorũ altitudine, & longitudine cubitorum duorũ: & latitudine cubitorũ duorũ: qui iuncti, septem faciunt cubitos. Quod altare habebat cornua: & tam bases, q̃ parietes eiꝰ, hoc est, latera erant lignea: in quo scripturæ sanctæ mysteria, humanꝰ sermo non potest explicare: quomodo altare in quo ignis succendendus erat: mensa uidelicet thymiamatis nihil ab igne patiatur: sed ut ita dicam, igne purius fiat. Sicut enim sanctorum opera, de quibus scribit Apostolus: Vniuscuiusq; opus quale sit, ignis probabit: non pereunt, sed per ignem puriora monstrantur: ita & altaris ligna quæ de lignis paradisi sunt: non cremantur igne uicino, sed puriora redduntur. Nec mirum hoc de sanctuario, & interioribus templi & altari thymiamatis credere: cum etiã ἀμίαντον qđ ligni genus est, uellini habens similitudinem: quanto plus arserit, tanto mundius inueniatur. Ignosce lector difficultati: & ueniam tribue pauperis intelligentiæ. Per fenestras enim obliquas & in modum retis factas, & quæ semper clausæ sunt, uix usq; ad interiorem domũ cordis nostri oculum possumus intromittere: ut omnia quæ cernimus in umbra, uideamꝰ & in imagine: & cum Apostolo clamemus: O profundum diuitiarũ sapientiæ & scientiæ dei: q̃ inscrutabilia sunt iudicia eius: & ininuestigabiles uiæ illius. Et: Quis cognouit sensum dei: nisi ille qui est magni cõsilij angelus: & sua põt dignis aperire mysteria? † הָאֻתִּירִים autẽ rhomæ appellant solaria de cœnaculorũ parietibus eminẽtia, siue meniana ab eo qui ea primus inuenit, quæ nonnulli græcorum † uocant.

a Et locutus est ad me: Hæc est mensa coram domino &c. Multum in hoc loco Lxx. æditio ab hebraica ueritate discordat. Vnde hoc solum admonebo, q̃ pro crassioribus lignis, ἀπουσαῖα, hoc est, necessaria, siue cura digna transtulerint: & pro obliquis fenestris, absconditas: & quod in fine testimonij positum est: & mensus est hinc & inde laquearia superliminaris siue uestibuli, per latera domus compacta siue coniuncta, quæ illi dixerunt, ἐξυγωμμία: pro quibus possumus æqui ponderis uertere. Vir ergo ille qui prophetam in abdita templi introduxerat: & inter cætera ostenderat ei altare ligneum: quod & angulos & cornua iuxta Lxx. & parietes habebat ligneos, dixit ei: Hoc altare quod respicis, ipsa est mensa coram domino: quæ in similitudine rubi ardet & non comburitur: de qua sanctus loquitur ad deum: Parasti in conspectu meo mensam, aduersus eos qui tribulant me. Duo quoq; ostia erant in templo & in ipso sanctuario: per quæ utriusq; instrumẽti sacramẽta monstrantur: & in duobus ostijs ex utraq; parte bina erant ostiola quæ in se inuicẽ plicabantur: ut & in historia spiritualem habeas intelligentiam: & in Tropologia historiæ ueritatẽ: quorum utrumq; altero indiget: & si unum defuerit, perfecta caret scientia. Quod autẽ sequitur: Bina erant ostia ex utraq; parte ostiorum, iuxta literam perspicuum est. Solent eĩ in maioribus triclinijs bina sibi hærere atq; coniungi: ut maior introitus nequaq̃ duobus & ingentibus, sed q̃tuor minoribꝰ claudatur, uel aperiatur foribus. In quibus ostijs templi, siue sanctisanctorũ cælata erant cherubim: de quibꝰ supra diximus: Et sculpturæ palmarũ: ut post scientiæ multitudinẽ, uictoria intrantibus præberetur. Quæ sculptura palmarum, in omnibꝰ quoq; parietibus templi erat. Redditq; causas, quare cælatæ fuerint cherubim in ipsis ostijs, & palmarum expressæ similitudines. Vnde & crassiora erãt ligna in uestibulo portæ forinsecus: ut & firmitatẽ haberent & cælaturam possent recipere. Pulchreq; iuxta in-

HEB. // tæ erant in pariete tẽpli. Limẽ quadrangulũ erat: & facies sanctuarij aspectus cõtra aspectũ altaris lignei, triũ cubitorũ altitudo eius: & longitudo eius dũorũ cubitorũ: & anguli eius, & longitudo eius & parietes eius lignei.

SEP. quatuor angulos contra faciem sanctorũ: uisio quasi species altaris lignei: trium cubitorum altitudo eius: & longitudo cubitorum duorum: & latitudo cubitorũ duorũ: & cornua habebat. Bases quoq; & parietes eius lignei.

a Et locutus est ad me: Hæc est mensa coram domino: & duo ostia erant in templo & in sanctuario: & in duobꝰ ostijs ex utraq; parte bina erant ostiola, quæ in se inuicem plicabantur. Bina enim ostia erant ex utraq; parte ostiorum: & cælata erãt in ipsis ostijs templi cherubim & sculpturæ palmarũ: sicut in parietibꝰ quoq; expressæ erant. Quamobrẽ & crassiora erant ligna in uestibuli fronte forinsecus: super quæ fenestræ erant obliquæ: & similitudo palmarũ hinc atq; inde in humerulis uestibuli, scđm latera domus latitudinemq; parietum.

1. Co. 3. c telligentiam spiritualem, firmiora & cælata sunt ostia: ut & firmitatem habeant & pulchritudinem: ne quis in sancta/sanctorum similis Ociæ possit irrumpere, & sibi sacerdotiũ uendicare. 2. Par. 26. Super quæ ostia erant fenestræ obliquæ siue absconditæ: ut ipsum quoq; lumen quod præbebatur intrinsecus, non haberet perfectam scientiam, nec clarum lumen & cunctis patens: sed plæriscq; ex parte esset absconditum. Nunc enim uidemꝰ in ænigmate: & necdum nouimꝰ sicut oportet nos scire: cum autem uenerit quod perfectum est, tunc quod ex parte fuerat, destruetur. Et erat similitudo palmarum hinc atq; inde. Eleganter in interioribus templi, & in sanctissanctorum non posuit dexteram & sinistram: ne quid sinistrum in his quæ magna sunt & arcana dicere uideretur: sed hinc atq; inde, iuxta illud quod in euãgelio scriptum est: Qui te percusserit in dexteram maxillam, præbe ei & alteram. Nunquid dicere non potuit, & sinistram? Sed quando percutitur dextra, præbetur altera dextra: quia in sancto uiro utrumq; dextrum, utrumq; perfectum est. Et in humerulis uestibuli secundum latera domus, latitudinẽq; parietũ: pro quo Lxx. transtulerũt, in laquearibꝰ ælam, hoc est, propyli, & latera domus, æqualis ponderis siue mẽsuræ: per quæ latẽter ostendit, & postes superliminaris, siue uestibuli: hoc enim humeruli uidentur significare, & latera domus, & latitudinẽ parietum, cuncta rationis plena esse atq; mensuræ: & nihil in templo domini reperiri, qđ absq; mẽsura & sapientia constitutum sit.

Roma. 11. d

Esa. 9. b

† Aq. ἐκθέτας

† Forsan legendum est, ἐξώσασ.

Ps. 22. b

Commentarij duodecimi in Ezechielem prophetã finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN TERTIVMDECIMVM COMMENTARIORVM EZECHIELIS AD EVSTOCHIVM PROEMIVM.

A

TErtiusdecimus explanationū in Eçechielem liber, secundus est expositionis templi: quē & quartūdecimū opitulante saluatore nostro ad finē usq; dictare cupio: illud eiusdē numeri cū Dauid in quartodecimo psalmo canēs: Dñe quis habitabit in tabernaculo tuo: aut quis requiescet in monte sancto tuo? Qd' & p difficili & impossibili debem⁹ accipere. Vnde & in alio loco quasi uir desyderiorū enixius deprecat' ac dicit: Vnū petiui a dño hoc requirā: ut inhabitē in domo dñi omnib⁹ diebus uitæ meæ: ut uideam iocunditatem dñi: & uisitem templum sanctū eius. Et rursum: Qz dilecta (inquit) tabernacula tua dñe uirtutū: cōcupiscit & deficit anima mea in atrijs dñi. Emulorū maledicta prævenio: qui nō quid ipsi possint, sed quid ego nō possim, cōsyderant: & cū nostra dijudicēt, sua iudicanda nō præbēt: nunq; in agone pugnantes: sed de pugnantib⁹ ocioso, imo superbo animo iudicantes. Facile est dare dictata de populo: & singulos ictus calumniari, ac de alieno ridere sanguine: & ubi uulnus infigi debuerit, imperiti lanistæ more disserere. Ego in explanatione tēpli Eçechielis, & cæterorum quæ ad finē ipsius uoluminis pertinēt: fateor me pro rei magnitudine nihil dignū scribere: & in paucis, si qua tñ accipere meruero, gratias agere saluatori. Scriptū est em̄: Nisi crediderit is, nō intelligetis. Et in alio loco: Si habueritis fidem ut granū sinapis: & dixeritis monti huic, transmigra & transplantare in mari, fiet. Et quō Apostolus granū sinapis nō modicā fidei portionē, sed totā fidem esse cōmemorat, dicēs: Et si totā fidem habuero: ita ut montes tranferā? Igit' granum hoc sinapis, etiā si modicū fuerit, in magnam succrescit arborē: & uolatilia cœli habitant in ramis eius. Quāobrē tibi filia Eustochiū quæ nostra qualiacū q; fuerint libēter accipis, cōtestatū uolo: & illud rhetoris Victorini breuiter admoneo, ut obscuritatē uoluminū ex trib⁹ rebus fieri scias: uel rei magnitudine, uel doctoris imperitia, uel audientis duricia: quorū primū & secundū liquido in hoc opere cōfitebor: tertiū, acumen ingenij tui & desyderiū scripturarū facile rennuit: quæ priuilegio uirginali, & uictus cōtinentia, nō dicam frequentē, sed iugem hospitem possides deum. Igitur tertiumdecimū in Eçechiel arripiamus librum: cuius hoc principium est.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN EZECHIELEM PROPHETAM LIBER TERTIVSDECIMVS.

B

ET eduxit me in atriū exteri⁹ p uiam ducentem ad aquilonē ꝛc. Hoc qd' Lxx. transtulerunt, ad orientē, in hebraico nō habet': & superfluū esse manifestū est. Quō enim educit' ad portā exteriorē ad orientē: cū sequat', contra portam aquilonis? Illud qd' & supra, & in hoc loco posuim⁹: Et eduxit me in gaçophylacium qd' erat contra separatū ædificium: & cōtra ædem uergentē ad aquilonē: pro quo habet' in Lxx. Et eduxit me: & ecce exedræ quinq; de reliquo ædificio, & iuxta separatū ad aquilonē: Pro separato, qd' Aquila & Symmachus trāstulerūt: secūda Aquilæ æditio, & Theodotio ipsum

† תנה

uerbū posuere, † gaçera: in oñib⁹ locis similiter exprimētes: multaq; alia quæ in præsenti loco posita sunt inter hebraicū & Lxx. nō solū ordine, sed & numero, & uerborū interpretatione discordant: ut si uoluerim⁹ hærere in singulis, & diuersitates eorū quærere, & explanare rationē, multū aberrem⁹ a ꝓposito: Voluerāq; desperatione & magnitudine rei præsens testimoniū silentio præterire: sed meli⁹ arbitratus sum qd'cunq; dicere, q̄ omnino nihil dicere, Socraticū illud assumens: Scio qd' nescio. Pars enim scientiæ, est scire quod nescias. Postq; igit' ea quæ erant intus, ꝓpheta diligētius contemplatus est: eduxit eum uir, cuius funiculus & calamus erat in manu ad atriū exteri⁹, p uiam ducentē ad aquilonē: qd' & supra iam uiderat, anteq; interiora penetraret. Sed aliter uidem⁹ perfectam habētes scientiā: aliter in principio disciplinæ. Et necesse est: ut q interiora cōspexerit, scd'm eandem formam atq; mensuras & recondita sacramēta, etiam quæ exteriora sunt, uideat. Eductus autem est in gaçophylaciū: siue ut Symmachus & Lxx. transtulerunt, exedrā: uel ut Theodotio πασοφόριον, quod in thalamum uertit': qd' erat contra separatū ædificium. Qd' autē Lxx. addidere pro gaçophylacio, exedras quinq;, in hebraico nō habetur. Quod gaçophylacium erat cōtra separatum ædificium, de q̄ supra iam diximus, gaçera. Separatū autē erat, eos suscipiēs qui ab aquilone ueniebāt: & erat cōtra ædem uergentem ad aquilonē, id est, respicientē quidē aquilonis partes, sed nō in aquilone positum, ut facilior esset transitus his qui aquilonis frigora relinquebant: a q̄ exardescūt mala super terram. Legimus in Numerorum libro, tribus Dan & Nu. 2. d
Neptalim, & Aser filiorū Bale & Zelphe ancillarum Rachelis & Liæ, ad aquilonis plagas castra tenuisse: Nunc quoq; in facie longitudinis ostij aquilonis centū fuisse cubitos, &

C

ET edu Ca. XLII

Exit me in atriū exterius p uiam ducentem ad aquilonē: & induxit me in gaçophylacium quod erat cōtra separatū ædificium, & cōtra ædem uergentē ad aquilonē. In facie longitudinis centum cubitos ostij aquilonis: & latitudinis

ET edu Ca. XLII

Exit me in atriū exterius ad orientē contra portā aquilonis: & introduxit me: & ecce exedræ quinq; iuxta partem ædificij, & prope ædificiū separatum ad aquilonem: econtra cubitis centū longitudinis ad aquilonē: & latitudinis

latitudinis quinquaginta: ut ex decē decadis, quadrangulus numerus atq; perfectus: & ex septē hebdomadibus, qui remissionis est numerus: & in principiū unionis, id est, octoadis erumpit, sacerdotalia in tēplo dei spacia monstrarentur. Illudq; qđ iuxta hebraicū iungit: cōtra uiginti cubitos atrij interioris: ꝑ quo Lxx. transtulerūt: descripta erāt sicut portæ atrij interioris: hunc habet sensum: q; exterioris atrij, cētenarius & quinquagenarius numerus, eandē uim habeat quam uicenarius atrij interioris. Si em̄ q̄tuor quinquies supputes, in numero uicenario, utrūq; repperies testamentum: ut & lex teneaī in euangelio: & euangeliū de legis radice nascaī. Pro q̄ numero, Lxx. similitudinem atrij interioris interpretati sunt: forsitā formidātes uicenariū numerū, in q̄ offerunt̄ Esau munera, in atrio interiori ponere. Sequitur: Et contra pauimentum stratum lapide atrij exterioris: ubi erat porticus, iuncta porticui triplici: pro q̄ Lxx. transtulerunt: Et sicut columnæ atrij exterioris per ordinē posītæ, contra faciem porticuum triplicium. Significat autē, q; pauimentū atrij exterioris, uiuo fuerit stratum lapide: ut nec æstatis puluere, nec luto hyemis, sacerdotū uestigia polluantur. Vnde & dñs ascensurus ad patrem, Ioh.13.a apostolorum lauat pedes: ut mūdatis purgatisq; uestigijs scādant regna cœlorū: & imperat apostolis, ut in quamcunq; ingressi fuerint ciuitatem, & non susceperint eos: excutiant pedum suorum puluerem: quo scilicet nihil munerum terrenorū ab eis apud se remanere patiantur. Non solum autem pauimentū stratum erat lapide: sed & porticus erat iuncta porticui triplici. Vna porticus ab imbre & æstu protegens sacerdotes, & iuncta porticui triplici: demonstrat mysterium trinitatis: quod cum patris, & filij, & spiritussancti diuidatur nominibus: tamen una sibi diuinitate coniungitur. Erat quoq; ante gaçophylacia siue exedras uel thalamos, deambulatio decem cubitorū latitudinis, ad interiora respiciens uiæ cubiti unius. Quodq; a Lxx. additū est: Per cubitos longitudinis centū: superfluum est: quia in hebraico non habetur: quod ponentes, tulerunt id quod habetur in hebræo, ad interiora respiciens uiæ cubiti unius: qđ nos de hebraica ueritate transtulimus. Significat autem qđ ante fores gaçophylaciorū omnium siue exedrarum & thalamorū fuerit deambulatio, latitudinem habens cubitorum decem: qui & ipse perfectus est numerus: uel propter decalogum, uel propter euangelij sacramentum. Si enim ab uno per duos & tres ad quartum numerū uenias, decennarius euangeliorū numerus efficit̄: In cuius latitudine deambulant sacerdotes, ante singula gaçophylacia gradientes: ita dumtaxat ut semper ad interiora respiciant uiæ eius quæ ducit ad cubitum unum: ad cultū uidelicet unius diuinitatis: dicēte filio ad patrem: Reuelaui Ioh.17.c nomē tuum hominibus. Ipsa est em̄ uia, interiora respiciēs, G quæ dicit in euangelio: Ego sum uia, & uita, & ueritas: quia Ibi.14.a nemo uenit ad noticiam patris, nisi per filium. Sequitur: Et ostia earum ad aquilonē, ubi erant gaçophylacia in superioribus humiliora: quia supportabāt porticus quæ ex illis eminebāt de inferioribus & medijs ædificij. Tristega em̄ erant, & non habebant columnas sicut erāt columnæ atriorū: propterea eminebant de inferioribus & medijs a terra cubitis quinquaginta. Qđ iungitur: ostia earum, subauditur, exedrarū, siue gaçophylaciorū: de quib⁹ sermo supra fuit. Quæ gaçophylacia erāt in superioribus, id est, in cœnaculis humiliora. Quæ cœnacula ascēdit Helias & Helisæus: & dñs cū discipulis pascha facturus: & Nabia quæ & fide apostoli, & uirtutum suarū merito suscitata est. Ista sunt cœnacula: de quibus in psalmo H scriptū est: Qui rigat montes de cœnaculis suis. Nisi em̄ qs mons fuerit effectus & ad altiora surrexerit, pluuiā dñi non irrigabit̄: qui pro diuersitate meritorum de primo, secūdo, & tertio irrigaī cœnaculo. Ipsa quoq; gaçophylacia, hoc est, thesauri gaçarū dñi, in superioribus humiliora sunt. Quāto em̄ quis excelsior fuerit, tanto cū Apostolo humilitate deijcit̄ dicēs: Qui non sum dignus 1.Co.15.b uocari apl'us: quia persecutus sum ecclesiam dei. Erant autē ipsa gaçophylacia in cœnaculis humiliora: quia supportabāt porticus quæ ex illis eminebant de inferioribus & de medijs ædificij. Redditq; causas cur gaçophylacia in cœnaculis posita, humiliora fuerint: Quia supportabāt (inquit) porticus, quæ libertate aeris fruebanī: & eminebāt de inferioribus & de medijs ædificij: ut secundū cœnaculū pauimento inferioris dom⁹ esset eminētius: & tertiū cœnaculū secundo esset excelsius: & quanto quis ad superiora cōscenderet, tanto altiori uteretur cœnaculo: qđ humilitate crescebat, dicente dño: Qui uult inter uos maior esse, fiat oīm minim⁹. Mar.9.a Necq; em̄ columnis alijs portabanī: sicut in atriorū columnis legim⁹: sed eminebant de inferioribus & de medijs a terra cubitis quinquaginta, numero remissionis omniū debitorū. Hæc sunt autē tristega, de quib⁹ præcipit̄: Describe ea prouer.22 tripliciter, cōsilio & scientia, ut respōdeas sermonib⁹ ueritatis his quæ ꝓponunt̄ tibi. Inferiora igit̄ & exteriora, columnis indigent: quæ autē altiora sunt & interiora, columnarū, id est, alieni auxilij usu non egent. Post hæc dicit̄: Et peribolus exterior scđm gaçophylacia quæ erant in uia atrij exterioris ante gaçophylacia: longitudo eius quinquaginta cubitorū: quia longitudo erat gaçophylaciorū atrij exterioris quinquaginta cubitorū: & longitudo ante faciē templi, centum cubitorū. Peribolus murū significat qui erat exterior:

& cingebat

HEB. latitudinis quinquaginta cubitos, cōtra uiginti cubitos atrij interioris: & cōtra pauimentū stratū lapide atrij exterioris: ubi erat porticus iuncta porticui triplici. Et ante gaçophylacia deambulatio decem cubitorū latitudinis, ad interiora respiciēs uiæ cubiti unius: & ostia earū ad aquilonē: ubi erant gaçophylacia in superioribus humiliora: quia supportabant porticus quæ ex illis eminebāt de inferioribus & de medijs ædificij. Tristega em̄ erāt, & nō habebāt columnas sicut erāt columnæ atriorū: propterea eminebant de inferioribus & de medijs a terra cubitis quinquaginta. Et peribolus exterior secundum gaçophylacia quæ erant in uia atrij exterioris ante gaçophylacia: longitudo eius quinquaginta

SEP. latitudinis quinquaginta cubitis, descriptæ sicut portæ atrij interioris: & sicut columnæ atrij exterioris ꝑ ordinē cōtra faciē porticus ternæ: & cōtra exedras deambulatio cubitorum decē latitudinis, ꝑ cubitos centū longitudinis, in interiorem uiam cubiti uni⁹: & ostia earū ad aquilonē. Et deambulationes cœnaculorū similiter: quoniam eminebāt columnæ a columnis inferioribus: & spaciū simile erat. Et porticus triplices erāt, & columnas nō habebant sicut columnæ in exterioribus: propterea eminebant ab his quæ erāt inferius & in medio de terra quinquaginta cubitorū: & lumē exterius sicut exedrarum atrij exterioris quæ respiciebāt contra exedras aquilonis, longitudine cubitorum quinquaginta

A & cingebat gaçophylacia in uia atrij exterioris, habẽs in longitudine quinquaginta cubitos: de cuius numeri ſacramento crebro diximꝰ. Porro longitudo ante faciẽ tẽpli, nequaq̃ quinquaginta cubitorũ erat, ut ante gaçophylacia, ſed centum cubitorũ: ut poſt remiſſionẽ omniũ peccatorũ, perfecta præmia in centenario numero præſtolemur. Pro peribolo ſiue muro, qđ hebraice dicit̃, גָּדֵר, Lxx. lumẽ interpretati ſunt, qđ uenit extrinſecus, & illuminat cordis noſtri oculos: non ſufficiẽte natura noſtri luminis, qđ uerſatur in ſenſu, perfectum ſcientiæ habere fulgorem: niſi extrinſecus per dei gratiam introeat: Qđ primũ oculos noſtri cordis illuminat: & omne atriũ exterius qđ quinquaginta cubitorũ latitudine tenditur, facit clarescere. Poſtea ꝙo cum uenerimꝰ ante faciem tẽpli, perfecta in centenario numero recipiemus præmia. Erat autem ſubter gaçophylacia introitus ab oriẽte, ingrediẽtium in ea de atrio exteriori. Qportet eñ dei nos poſſidere diuitias: & de atrio

B exteriori ſubter gaçophylacia oriẽtis introitum reperire: & ꝑ latitudinem periboli, qui reſpicit uiam orientis uenire ad ædificiũ qđ ſanctis eſt ſeparatum: ante quod ſunt gaçophylacia: & in ipſa uia ſimilitudo gaçophylaciorũ, quæ erant in uia aquilonis. Licet enim Co.15.b ad orientis peruenia/mus introitum: tamẽ ſimilitudo maiorũ eſt in minoribus: & non poſſumus ad orientis peruenire lumen, niſi per uiam aquilonis: id eſt, per minora & humiliora, ad maiora & altiora tendamus. In ipſo autẽ introitu, longitudo erat ſimilis latitudinis, id eſt, eadem menſura per quadrum: omniſq̃ ingreſſus & ſimilitudines, & oſtia, eandem habebant menſuram & ſimilitudinem quam gaçophylacia quæ erant in uia reſpiciente ad auſtrum. Per orientem quippe aquilonis frigora reſtinguẽtes, peruenimus ad auſtrum in quo ſponſus recubat in meridie: & in pleno uerſatur lumine. In capite autem eiuſdem uiæ, hoc eſt, orientalis quæ patet ingredienti/

Ioã.10.b bus oſtium eſt: quod niſi apertũ fuerit ab eo qui dicit: Ego

Eſa.22.f ſum oſtium: & qui habet clauem Dauid, ad ueſtibulũ ſanctorum uirtutibus ſeparatum, & quod ab aquilone uenientes ſuſcipit, non poſſumus peruenire. Superfluum eſt iuxta Lxx. ſingula loci huius uerba diſſerere: cũ & hæc quæ dicta ſunt, obſcuritate non careant: & illa quæ reticemus, ſimilia

HEB. quinquaginta cubitorũ. Quia lõgitudo erat gaçophylaciorũ atrij exterioris quinquaginta cubitorũ: & longitudo ante faciem tẽpli centũ cubitorũ. Et erat ſubter gaçophylacia hæc introitus ab oriente ingredientium in ea de atrio exteriori: in latitudine periboli atrij qđ erat cõtra uiam orientalẽ in faciem ædificij ſeparati. Et erãt añ ædificiũ gaçophylacia: & uia ante faciẽ eorũ iuxta ſiſitudinẽ gaçophylaciorum, quæ erant in uia aquilonis: ſcđm longitudinem eorum, ſic & latitudo eorũ. Et omnis introitus eorum & ſimilitudines, & oſtia eorũ, ſcđm oſtia gaçophylaciorũ, quæ erant in uia reſpiciẽte ad auſtrũ: oſtium in capite uiæ, quæ erat ante ueſtibulum ſeparatum per uiam orientalẽ ingredientibus.

SEP. quaginta. Lõgitudo enim exedrarũ reſpicientium in atriũ exterius, erat cubitorum quinquaginta. Et hæc ſunt contra faciem ſuam, omnes cubitorum centum. Et oſtia exedrarum iſtarum ad introitum orientalem: ut ingrediatur per eadem in atrio exteriori, ſecundũ lumen qđ erat in principio deambulationis ad auſtrũ contra meridiem & faciẽ reliqui ædificij, & ſeparati. Et exedræ & deambulatio, contra faciem ſuam, iuxta menſuras exedrarum & uiam ad aquilonẽ, & longitudinem earum, & latitudinem earum: & omnis exitus earum & introitus, & luminaria, & oſtia exedrarũ cõtra meridiem: & introitus ab initio deambulacri ad luminare ſpacio calami: & ut ad orientem iretur per ea.

a Et dixit ad mẽ: Gaçophylacia aquilonis, & gaçophylacia auſtri, quæ ſunt ante ædificium ſeparatũ: hæc ſunt gaçophylacia ſancta in quibus ueſcunt̃ ſacerdotes qui appropinquant ad dñm in ſanctaſanctorũ. Ibi ponẽt ſanctaſanctorũ, & oblationẽ pro peccato & ꝑ delicto: locus enim ſanctus eſt. Cum autem ingreſſi fuerint ſacerdotes, nõ egredientur de ſanctis in atrium exterius:

& ibi reponẽt

a Et dixit ad me: Gaçophylacia aquilonis/& gaçophylacia auſtri ꝛc. Vir ille qui ductor prophetæ fuit, poſtq̃ eum duxit in atrium exterius, & monſtrauit omnia quæ præteritus ſermo narrauit: gaçophylacia quoq̃ ſiue exedras, in quibus diutiſſime cõmoratus eſt, dixit ad eũ: Hæc ſunt gaçophylacia uel exedræ thalamiq̃ ad aquilonem & ad auſtrũ, quæ ſunt ante ædificium ſeparatum, & appellant̃ ſancta gaçophylacia, in quibꝰ ueſcunt̃ ſacerdotes, qui appropin/quant ad dñm in ſanctaſanctorũ. Ex quibꝰ diſcimus, multas ciborum eſſe diuerſitates, quibus ueſci ſacerdotibus licet uel non licet: & de his ipſis quos licet in cibos ſumere, nõ in omnibꝰ ſumunt̃ locis: nec ab omnibus, nec omni tẽpore. Gaçophylacia aquilonis & auſtri puto eſſe, quæ uel hiſtoriæ cõtineant ſimplicitatem, uel ſpiritualis intelligẽtiæ ſacramẽta: ut per aquilonem ueniamus ad meridiem. Necq̃ enim ſic legenda eſt litera, & hiſtoriæ fundamenta iacienda, ut non ueniamus ad culmina: nec ita pulcherrimo ædificio tecta ponenda, ut nequaq̃ fundamenta ſint ſolida. Sacerdotes autem qui ueſcunt̃ in cellarijs in quibꝰ multæ diuitiæ cõtinentur, ipſi ſunt qui appropinquant ad dominum: De quibus ſcriptura teſtatur, qđ Moyſes ap- Exo.24.a propinquauerit ad dominum: & cæteri accedere non potuerint. In ædificatione tẽpli myſtici, & in eccleſiæ ſacramẽto, multi ſunt ſacerdotes & apoſtolici uiri qui accedunt ad dominum: & non in quolibet loco, ſed in ſancto/ſanctorum. Quodq̃ iuxta Lxx. dicitur: Filij Sadoch, qui interpretatur, iuſtus: in hebraico non habetur: Ibi inquit: Sacerdotes ponent ſanctaſanctorũ & oblationẽ, hoc eſt, uictimam holocauſti, & pro peccato, & pro ignorantia: ut non ſolum iuge offerant ſacrificiũ, ſed pro diuerſitate temporũ, & qualitate peccati, atq̃ ignorantiæ ſciant placare dominum: quia ipſe locus ſanctus eſt: & ſacerdotalis in eo dignitas cõmoraꝛ, quæ poſſit rogare pro cæteris. Quando autẽ procedendum eſt ad eos qui nõ poſſunt templi adyta penetrare, nec diuinæ ſcientiæ arcana cognoſcere: egrediantur (inquit) foras ad eos ſacerdotes in atrium exterius: nequaq̃ cum his ueſtimẽtis quibus intrinſecus induti erant, uiſcera uidelicet miſericordiæ & dominum ſaluatorem: de quibus ſcriptum eſt: Induimini dominũ Ieſum Chriſtum: Roma.13.d

E nec his utantur sermonibus: de quibus loquitur deus: My
sterium meum mihi & meis: ne incurrant in illud quod sal/
Matth.7.a uator prohibet dicens: Nolite dare sanctum canibus: nec
proijciatis margaritas ante porcos: Sed ponent uestimenta
sua intrinsecus: quibus induuntur, quando ministrant in
templi adytis: sancta
enim sunt: & ad eos qui
perfectam nō habent
sanctitatē, non debent
pferri: accipientq; alia
uestimēta, & sic proce/
dent ad populum. Sic
(inquit) loquentur ad
populum: quomodo
potest audire populus.
Vnde & Apostolus co
rinthijs loquebatur,
1.Cor.5.a in quibus audiebatur
fornicatio: & talis for/
nicatio quæ nec inter
Ibi.3.a gentes quidem: Lac
uobis potum dedi, nō
escam: id est, solidum
cibum: nec dum enim
capere poteratis. Ad
Gal.4.c quos rursum dicit: Fi
lioli mei, quos iterum
parturio: donec Chri/
stus formetur in uo/
bis. Paruulis em̄ atq;
lactentibus, nō solum
non prodest solidus ci
bus, sed interficit eos:
F qui perfectæ ætatis ho b
minibus congruit. Il/
lud autē quod a Lxx.
additum est: Propter/
ea non egredientur in
atrium exterius sacer/
dotes, ut semper sancti sint qui offerūt, obelo prænotemus:
quia in hebraico non habet̄. a ¶Cumq; complesset men/
suras domus interioris/eduxit me per viam portę quę respi
ciebat ad viam orientalē: & mensus est eam &c. Sciendum q̄
post uentum oriētalem & aquilonē, in uento australi & oc/
cidentali, apud Lxx. ordo præposterus sit. Illi enim primum
posuerunt, occidentalem: id est, mare: & postea, australem:
cum apud hebræos primum ponatur uentus australis, &
postea occidentalis. ¶Quodq; scriptura nunc dicit: ¶Cumq;
complesset mensuras domus interioris, eduxit me per uiam
portæ quæ respicit ad uiam orientalē: ostendit cuncta quæ
supra dicta sunt, & forinsecus, & intrinsecus, & in interiori/
bus templi, hoc est, sanctisanctorum, proprie ad templi ædi
ficium pertinere, & templi interioris. Vnde nunc sequitur:
Eduxit me per uiam portæ quæ respiciebat ad uiam orien/
talem: & mensus est eam undiq; per circuitum, siue similitu
dinem domus. Per quod demonstratur, non ipsam domū,
sed similitudinem domus esse quæ cernitur: quia nunc per
6.Cor.13.c speculum uidemus in ænigmate: cum autem uenerit quod
perfectum est, tunc quod ex parte est, destruetur. Vnde &
Moyses in tabernaculo, & Salomon in ædificio: non ueri/
tatem tentorij & templi, sed similitudinem figuramq; fece/
runt: ut per hæc quæ minora sunt & terrena: ea quæ in cœ/
lestibus & in spirituali ædificio sunt, intelligere possimus.
Vir autem qui prophetam eduxerat, nequaq̄ in atrium ex/
terius, sed per uiam portæ quæ respiciebat ad uiam orienta/
lem, primum mensus est contra uentum orientalem: id est,
ad orientalem plagam quingentos calamos per gyrum: se/
cundo ad aquilonem: tertio ad austrum: quarto ad mare:
id est, ad occidentem, per quatuor uidelicet uentos, murum
in circuitu, tam in longitudine, q̄ in latitudine, hoc est, per
quadrum: qui murus simul habebat duo milia calamos.
Sin autem calamus sex cubitorū erat, & παλαισῑ uno, qui
παλαισῑς sexta pars cubiti est: perspicuum est murum exte/
riorem habuisse per circuitum calamos duo milia, qui fa/
ciunt cubitos duodecim milia, trecētos, trigintatres, & trien
tem de duobus milibus. Prudens lector & diligens legat
librū Iesu naue, & inueniet quō in suburbanis hæc mensura
serueē. Vnde & legio dæmonū, hunc numerū elegit in suffo
catione porcorum: ut
qui seruientibus deo,
præcepto dñi separat⁹
est: in cōtrariā partē re
feratur ad perditionē
eorū, qui uitā cœno di
gnam, & sordib⁹ cōse/
ctanē. Qis aūt murus
qui ē exterior, & habet
spaciosissimam longi/
tudinem & latitudinē
per quadrum, aposto/
lorum continet nume
rum: id est, duodecim
miliū: ut singulis apo/
stolis millenus nume/
rus deputeē: & tamen
ad mensurā plenitudi
nis Christi, & perfecti
uiri nō ueniat: nisi iun
gatur ei & παλαισῑς,
qui trecenti, triginta,
& tres cubiti sunt, &
cubiti tertia pars: per
quæ sanctæ & uenera/
bilis trinitatis myste/
rium demōstrat̄, quæ
cingit & uallat omnia:
& habitatores templi
sui præstat tutissimos.
Vnde trecentorum cu
bitorum arca Noe ha/
bet longitudinem: &
triginta cubitorum al/
titudinem: quæ consumatur in uno cubito. Quod autem
ibi adduntur quinquaginta cubiti in latitudine, remissio/
nis (ut sæpe diximus) significat sacramentum. Vnde & do/
minus triginta annorum uenit ad baptismum: & hic ipse
propheta in principio uoluminis sui annum ponit tricesi/
mum: qui trecentesimus & tricesimus numerus tribus ad/
ditis & tertia parte completur. Illud autem quod per sim/
plicitatem interpretationis, dum parum attendimus cele/
ritate dictandi, & Lxx. habent & nostra translatio: murum
eius undiq; per circuitum, longitudine quingentorum cu/
bitorum, & latitudine quingentorum cubitorum, hebræus
sermo non continet: sed simpliciter, longitudinem quingen
torum, & latitudinem quingentorum, ut subaudiatur, cala
morum: sicuti quarto supra dictum est, ad orientalem uen/
tum, & ad aquilonem, & ad austrum, & ad mare quingen/
tis calamis, murum partium singularum ab eo qui tene/
bat calamum fuisse dimensum. Quingentesimus autem
numerus qui uicinus est quinquagenario, quod ad remis/
sionem pertineat omnium peccatorum: non solum uetus Leui.25.b
scriptura, sed & saluatoris in euangelio uerba demonstrant,
dicentis: Duo debitores erant fœneratori cuidam, unus Luc.7.d
debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta. Et
murus diuidit inter sanctuarium & uulgi locum. Ex quo
intelligimus omnem supra templi descriptionem, sacerdo/
tum qui sunt filij Sadoch, fuisse ministerijs delegatā. Hunc
autē murū, qui tanto spacio dilateē & uniuersa circumeat,
separare sanctuarium & uulgi locum. ¶Ca. XLIII

& ibi reponēt uestimēta sua in quibus ministrant, quia
sancta sunt: uestientur q; uestimentis alijs: & sic proce/
a dent ad populum. ¶Cūm q; complesset mēsuras domus
interioris, eduxit me per uiam portæ quæ respiciebat
ad uiam orientalem: & mensus est eam undiq; per cir/
cuitum, Siue similitudinem domus per circuitum in or/
dine). Mensus est autē contra uentum orientalem, Siue
& steti post tergum portæ respicientis ad orientem) ca/
lamo mensuræ per circuitum quingentos calamos, in
calamo mensuræ per gyrū. Et mensus est cōtra uentum
aquilonis quingentos calamos, in calamo mēsuræ per
gyrum. Et ad uentum australem mensus est quingētos
calamos, in calamo mēsuræ per circuitū. Et ad uentum
occidentalem mensus est quingentos calamos, in cala/
mo mensuræ. Per quatuor uentos mensus est murum
eius undiq; per circuitum, longitudine quingentorū cu
bitorū, & latitudine quingentorū cubitorū, diuidentē
inter sanctuarium & uulgi locum. ¶Ca. XLIII

ET ēduxit me ad portam quæ respi/ciebat ad uiam ori/entalem:

ET adduxit me ad portam quæ respi/ciebat contra orien/tem: &

H

Gen.6.c

Luc.3.a

Ezech.40.a

Apoc.14.a

Ezech.32.a

Ezech.47.d

Apoc.14.a

Ezech.40.b

Apoc.14.a

Ezech.40.b

Apoc.15.g

quin dei:

A quin dei, quasi uox aquarum multarum: quod & Ioannes in sua confirmat Apocalypsi: Lxx. posuerunt: Et uox castro
Apo.14.a rum quasi uox geminantium multorũ. Tertio in hebraico habetur: Vidi uisionem secũdum speciem quam uideram, quando uenit ut disperderet ciuitatem. Venit autem ille qui in principio huius prophetæ uestitus erat lineis: & atramentariũ habebat ad lumbos cum alijs sex, ut disperderet ciuitatem: nõ ut ungeret, qđ Lxx. transtulerunt: qui quarto dixere: Et uisio currus quam uideram: quod in hebraico non habetur. Dicamus strictim de singulis, quantum explanationis patitur difficultas: ne dum studemus breuitati, uelamentum non solum Moysi, sed & ꝓphetæ Ezechielis remaneat in nobis: qui cupimus reuelata facie ueritatem domini contemplari. Gloria ergo dei israel ingrediẽs ꝑ uiam orientalem: per quã & egressa fuerat, quando ciuitas domini furore percussa est. Ingreditur autem, immo regreditur ad eam: quia templũ domini ædificatum in
B monte monstrauerat. Et tamen multo plus est quod in consequentibus dicitur: Leuauit me spiritus, & introduxit me in atrium exterius: & ecce repleta erat gloria domini domus. Hic enim gloria tantum dei israel ingreditur: ibi autẽ dicit, ꝙ plenitudo gloriæ domini fuerit in templo: de qua & Esaias scribit: Vidi dominum sedentem super thronum excelsum & eleuatum: & plena erat domus gloria eius: quando reuelata facie gloriam domini contemplantes, reformamur in imaginem creatoris. Vox quoq; erat dei, quasi uox aquarum multarum, om
Apo.14.a nium scilicet in toto orbe populorum: ut Ioannes euangelista interpretatur: siue quasi uox castrorum: & sicut uox geminantium multorum, ut exercitus dei sacramenta cognoGen.32.a sceret. Quod intelligens Iacob, uocauit nomen illius loci
Ps.67.d castra. De quibus & alibi scriptum est: Currus dei decem milium multiplex milia lætantium. Vna aut uox dicitur castrorum & multitudinis: propter unum in dei laude consensum. Geminaturq; uox canentiũ patri, & filio, & spiritui sancto: Sanctus, sanctus, sanctus, dñs deus sabaoth, plena est
Esa.6.b terra gloria eius. Sequitur: Et terra splendebat a maiestate eius. Quod proprie in aduentu Christi factum est, quãdo
Ps.18.a in omnem terram exijt sonus apostolorum: & in fines or-
Ro.10.d bis terræ uerba eorum: quotidieq; impletur in credẽtibus:
1.Co.15.g & ad perfectum complebitur, quãdo corruptiuum hoc induerit incorruptionẽ: & mortale istud fuerit immortalitate uestitum. Quod autem infertur: Et uidi uisionem scđm speciem quam uideram, quando uenit ut disperderet ciuitatem: pro quo Lxx. transtulerunt: quando ingressus sum, ut ungerem ciuitatem: cum iuxta hebraicum perspicuum sit: iuxta Lxx. plurimam obscuritatem habet: quomõ Ezechiel ingressus sit ut ungeret ciuitatẽ: ad cuius prophetiam comminationemq; ceciderit: nisi forte illud dicamus: quod correptio prophetæ sit unctio ciuitatis: & unctio olei exultatio-
C nis sacerdotalis & regij: quod qui libenter receperint, & audire uoluerint, efficiuntur uncti domini: de quibus scriptũ est: Nolite tangere chri
Ps.104.b stos meos: & in ꝓphetis meis nolite malignari. Ille autẽ potest iuxta Anagogen, ungere ciuitatẽ, de qua scriptum est: Gloriosa dicta sunt de te ciuitas
Ps.86.a dei: qui uidit uisionẽ currus & mysteriorũ dei: quam intuitus est Ezechiel super fluuiũ chobar, qui onus ponduscq; significat. Quid enim grauius fluminibus babylonijs, super
Ps.136.a quæ Dauid sedit & fleuit cum recordaretur sion? De quibus scriptum est: Præterit em̃ figura huius mundi.
1.Co.7.f Nihilq; puto in sæculi huius confusione esse perpetuũ: sed oĩa præterire & fluere. Quæ qui consyderauerit, cadet sup faciem suam, intelligẽs q̃ procul sit a maiestate dei: & flectet genua ad patrem in nomine Iesu christi.
D Cumq; (ait) ego corruissem, maiestas dñi ingressa est templum per uiam portæ quæ respiciebat ad orientẽ: statimq; me eleuauit spiritus: ipse enim iacens pergere non ualebam: & introduxit me in atrium interi9, foris em̃ cecideram: & ecce qui prius cõspexeram gloriam dei israel uenientem per uiam orientalem: uidi repletam gloria domini domum eius: & uocem ad me de domo interiori loquentem audiui. Quæ quid sit locuta, scriptura non narrat: nisi forte illud Apostoli: Et audiui uerba
2.Co.12.a ineffabilia quæ non licet homini loqui. Vir autem (inquit) qui stabat iuxta prophetam, dixit ad eum: quem perspicue dominũ intelligimus. Cui enim alij poterit cõuenire quod sequitur: Fili hominis, locus solij mei, & locus uestigiorum pedum meorũ, ubi habito in medio filiorum israel in æternum: nisi illi qui habitat in ecclesia in medio filiorum israel cernentium deum: & habitat in perpetuum, non secundum templũ Salomonis ad tempus? Et locus eius est ille: de quo scriptum est: Et factus est in pace locus eius, quæ exuperat
Ps.75.a omnẽ sensum: Et locus uestigiorum pedum illius, apostolis dicentibus: Adoremus in loco ubi steterunt pedes eius.
Ibi.131.b Et pulchre dixit, steterunt: In ecclesia enim stant pedes domini: in synagoga ambulant & prætereunt. Vt autem scia-
mus hoc dici de ecclesia, iungitur: Et non polluent ultra domus israel nomẽ sanctum meum: quod proprie ad eos pertinet qui sanctæ conuersationis in ecclesia commorantur. Qui sint autem qui polluerint prius nomen sanctum dei, ponit manifestius: Ipsi & reges eorum, tam populus, q̃ sacerdotes, in fornicationib9 suis quibus a deo fornicati sunt: & in ruinis regum suorum: qui frustra sibi per superbiam regium nomen assumunt. Deniq; sequitur: Et in excelsis.

E Arrogans enim mens offendit deum: humilis ad misericordiam prouocat. Qui post superbiam, immo per superbiam fabricati sunt limen suum iuxta limen dei: & postes suos iuxta postes illius. Audiant hæc iuxta literam mulierculæ oneratæ peccatis, quæ circumferuntur omni uento doctri-

2. Timo. 3. b næ: semper discentes, & nunq̃ ad scientiam ueritatis peruenientes: mẽtem iunctam deo, non uicinitatẽ ecclesiarum & habitationẽ p̃ximã, dei in se prouocare clæmẽtiam: quin potius indignationem domini commoueri, quando in consecratis deo locis, indignus habitator est. Fabricati sunt (inquit) limẽ suũ iuxta limen meum: ut nihil interesset inter sacrum & prophanum, & postes suos iuxta postes meos: ut unus lai-

1. Cor. 11. f corum & sacerdotum esset introit9. Vnde & Apostolus dicit: Probet autem se homo: & sic accedat ad corpus & sanguinem domini. Et ut grauius faceret qđ dicebat, sequentẽ iungit uersiculum: Et murus erat inter me & eos: ut sacerdotalia sacrificia & loca sacramẽtorum corporis & sanguinis Christi, breuissimus murus diuideret. Et polluerunt in-

F quit nomen sanctum meum, in abominationibus quas fecerunt. Quid prodest habitationis uicinia, & medius inter cellulam nostram & altare dñi paries: cum in his quæ secreto facim9 & quæ turpe est etiam dicere, contaminetur & polluatur nomẽ domini? Ego hoc arbitror, qđ non polluat nomen dñi, nisi ille qui uisus est nomini eius credere: & ex illius censeri uocabulo. Et quomõ tollit membra Christi, & facit membra meretricis, qui prius Christo credidit: sic ille polluit nomen dei, qui prius nominis eius fidem susceperit. Alioquin ethnicus & iudæus cum sint polluti & contaminati, immo contaminatio ipsa atq̃ pollutio, nomen dei polluere & contaminare non possunt: quod illi

Roma. 2. d polluunt, ad quos dicitur: Nomen meum per uos blasphematur in gentibus. Propter has igitur causas cõsumpsi eos in ira mea: quia hæc fecere quæ diximus. Et tamẽ clæmens dominus rursum prophetæ præcipit, ut iubeat eis procul a se remouere fornicationes pristinas, & ruinas regum suorũ ac principum derelinquere: & repellere non tam a se, q̃ a deo: & boni operis statim præmia pollicetur dicens: Et ha-

Iob. 1. d bitabo in medio eorum: de quo & in euangelio dicitur: Medius inter uos stat quem uos nescitis: & habitabit non paruo tempore: ut in synagoga, sed in perpetuũ: qđ in Christi ecclesia comprobatur. a ¶ Tu autem fili hominis ostende domui israel templum: & confundant ab iniquitatibus suis: et metiantur fabricam: et erubescant ex omnibus quę fecerunt ꝛc. Non parui operis est, quod oculis carnis uel mente conspexeris audientibus demonstrare: ut & ipsi tecum uidisse uideantur. Quamobrem scribit & Iosephus, eos qui ad describendam terram missi sunt ab Iesu filio Naue fuisse γεωμέτρας, & artem quæ nunc philosophorum propria est habuisse geometriæ. Domui igit̃ israel, eorum qui animo conspiciunt deum, ostenditur domus, hoc est, templum qđ Ezechiel situm in monte conspexit: & non solum in monte, sed sicut nunc dicitur in summitate montis: quã nequaq̃ illam putemus, quæ a Salomone constructa narratur in Regum & in Paralipomenon libris. Illa enim alterius ordinis atq̃ mensuræ est: & in singulis magnam habens diuersitatem: tantumq̃ inferior tẽplo quod nunc ostenditur Ezechieli: ut non solum cultores eius & æditui, sed & ipse fabricator eius Salomon peccauerit, & offenderit deum, licet postea egerit pœnitentiam, scribens Prouer-

Prouer. 24 H bia in quibus ait: Nouissime ego egi pœnitentiam: & respexi ut eligerem disciplinam. Ista autẽ quæ Ezechieli & per Ezechielẽ domui israel ostenditur, talis est: ut qui eam mẽte cõspexerit, cesset ab iniquitatibus suis: non quibusdam, sed omnibus: siue ut in hebraico continetur: confundatur & sustineat tormentum suum pro omnibus quæ fecerit.

HEB. Et nõ polluent ultra domus israel nomen sanctum meum, ipsi & reges eorum in fornicationibus suis, & in ruinis regum suorum & in excelsis: qui fabricati sunt limen suum, iuxta limẽ meũ: & postes suos iuxta postes meos: & murus erat inter me & eos: & polluerunt nomen sanctum meum in abominationibus quas fecerũt: propter quod consumpsi eos in ira mea. Nunc ergo repellant procul fornicationem suam, & ruinas regum suorum a me: & habitabo in medio eorum

a semper. Tu aũtẽ fili hominis ostende domui israel templum: & confundantur ab iniquitatibus suis: & metiantur fabricam, & erubescãt ex omnib9 quæ fecerunt. Figuram domus & fabricæ eius, exitus & introitus, & omnem descriptionem eius, & uniuersa præcepta eius: cunctumq̃ ordinem

SEP. Et nõ cõtaminabunt ultra domus israel nomẽ sanctũ meũ, ipsi & duces eorum in fornicatiõe sua, & in homicidijs ducum in medio sui, cũ ponerẽt limẽ meum in liminib9 suis: & postes meos iuxta postes suos. Et dederũt parietem meum quasi cõnexũ inter me & se: & cõtaminauerũt nomen sanctũ meũ in iniquitatibus suis quas faciebant. Et contriui eos in furore meo & in occisione. Et nunc abijciant fornicationẽ suam, & homicidia ducum suorũ a me: & habitabo in medio eorũ in sempiternũ. Et tu fili hois ostẽde domui isrl̃ domũ: & cessabũt a peccatis suis: & uisionẽ ei9, & dispositionem illi9: & ipsi sustinebũt tormentũ suũ, p oib9 quæ fecerũt. Et describes domũ & præparationem eius, & exitus atq̃ introitus eius: & substantiã ei9, & omnia præcepta illius, & omnia

legitima

Sustinet autem tormentum iniquitatum suarum, qui cessat præterita facere peccata: multumq̃ prodest ei qui ante peccauerit uidere domum dei: & omnis fabricæ eius nosse rationem: ut & peccare desistat: & habẽs illius desyderium, dicat ad dominum: Domine, dilexi decorem domus tuæ: Ps. 25. b & locum habitationis gloriæ tuæ. Et iterum: Vnum petiui Ibi. 26. b a domino, hoc requiram: ut inhabitem in domo domini omnibus diebus uitæ meæ: cum cœpero uiuere & esse cum Christo, qui est uita credentium. Sequitur: Exitus eius & introitus, subauditur, domus. Exitus autem eorum qui egrediuntur ad eos qui foris sunt: & introitus eorum qui per magistrorum disciplinam ad interiora penetrant. Et omnem (inquit) descriptionem eius, siue substantiam eius, ut Lxx. transtulerunt: quæ non tam ad naturam domus, q̃ ad suppellectilem pertinet atq̃ diuitias. Et uniuersa præcepta, cunctumq̃ ordinem, & omnes leges templi ostendes eis, qui portauerunt tormentum iniquitatum suarum: & cessauerunt, siue confusi sunt super his quæ antè gesserant. Idcirco autem ostende eis, ut custodiant omnia quæ

præcepta

A præcepta ſunt. Nihil enim prodeſt ſcire deſcriptionem domus & omnes diſtributiones eius: de quibus ſcriptum
Ioh.14.a eſt: Multæ manſiones apud patrem meum. Et iterum: Sta-
Deu.32.a tuit terminos gentium ſcd'm numerum filiorum iſrael, ſi-
ue angelorum dei: niſi feceris quæ præcepta ſunt. Domus
autem & lex omnium præceptorum dei: & urbs quæ in ſummitate montis eſt conſtituta: illa credenda eſt: de qua ſcriptum eſt:
Matth.5.b Non poteſt ciuitas abſcondi ſuper montem poſita. Et:
Ps.45.a Fluminis impetus lætificat ciuitatem dei: Quæ perſpicue refertur ad eccleſiam: & ſita eſt in eo monte qui in uertice omnium mõtium eſt: & a quo uulneratus eſt princeps tyri: omneſq; fines & termini domus huiꝰ, ſãcta ſanctorum ſunt. In illa domo, hoc eſt, in tabernaculo quod fabricatus eſt Moyſes: & in templo qd' a Salomone conſtructum eſt: interiora tantum ubi erant cherubim & propiciatorium & arca teſtamenti & menſa thymiamatis, appellabantur ſancta ſanctorum. In hac autem domo quæ monſtratur Eçechieli, & quæ in ſummitate montis eſt conſtituta: omnes termini eius reputantur in ſancta ſanctorũ. Qd', q; infertur: Hæc eſt lex domus: uel ad prætерita pertinet, de quibus iam dictum eſt: uel ad ea quæ dicenda ſunt poſtea. a ℭIſtę mẽſurę altaris i cubito

HEB. ordinem, & omnes leges eius oſtende eis: & ſcribes in oculis eorum ut cuſtodiant omnes diſtributiones eius & præcepta illius, & faciant ea. Iſta eſt lex domus in ſummitate mõtis. Omnes fines eius in circuitu, ſanctũ ſanctorum erit. Hæc eſt ergo lex
a domus. Iſtę menſuræ altaris in cubito ueriſſimo qui habebat cubitũ & palmũ Siue παλαισ῾ῆμ, in ſinu eiꝰ erat cubitꝰ: & cubitꝰ in latitudine: & definitio uſq; ad labiũ eius in circuitu palmi uniꝰ. Hæc q̃q; erat foſſa altaris. Et de ſinu terræ uſq; ad crepidinem nouiſſimã duo cubiti, & latitudo cubiti uniꝰ: & a crepidine minori uſq; ad crepidinẽ maiorem quatuor cubiti: & latitudo unius cubiti. Ipſe autem ariel quatuor cubitorum: & ab ariel uſq; ſurſum cornua quatuor.

Et ariel

B

SEP. // legitima eiꝰ, & omnes leges eius oſtendes illis, & deſcribes coram eis: & cuſtodient omnes iuſtificationes & omnia præcepta mea, & faciẽt ea: & deſcriptionem domus in uertice montis: omnes termini eius in circuitu, ſancta ſanctorum ſunt. Iſta eſt lex domus. Et hæc mẽſura altaris in cubito perfecto cubitus & παλαισ῾ῆς, ſinus illius altitudo per circuitum & cubitus latitudinis: & γεῖσος per labiũ eius in circuitu palmi unius. Et hæc eſt altaris altitudo a ꝓfũdo exordij in ſinu eiꝰ uſq; ad ꝓpiciatoriũ magnũ qd' erat ſubter cubitorũ duorũ, & latitudo cubiti. Et a ꝓpiciatorio minori uſq; ad ꝓpiciatoriũ maius cubiti q̃tuor: & latitudo cubiti: & ariel cubitorũ quatuor: & ab ariel uſq; ad ſuperiora cornuũ cubitus.

Ipſum

C

nem interpretatus ſum, ſupra coronam trãſtulerim. Illud q; breuiter demonſtratur: qd' in circuitu ipſius altaris, id eſt in margine & circulo repandum fuerit labium, & quaſi corona in modum lilij: habens in aſpectu plurimam uenuſtatem. Quæ definitio ſiue giſus per circuitum palmi unius ſiue παλαισ῾ῆς latitudine tendebatur. Fouea autem altaris ſiue profundum & altitudo: ꝑ qua in hebraico ponitur בֵּית: de ſinu terræ uſq; ad crepidinem nouiſſimam, uel uſq; ad propiciatoriũ maximum, duobus cubitis erat: & latitudo eiꝰ cubiti unius. Inferiora enim & profunda & terræ cohærẽtia, duali numero, qui & in immũdis animalibus poſitus eſt continentur: ſuperiora autem & ad crepidinem ſiue propiciatoriũ peruenientia, qd' Theodotio ipſo hebraico nomine appellauit עֹזְרָה, unius cubiti habẽt latitudinẽ: ut dualis numerus trãſeat ad ſolitarium: & bonum nuptiarũ, qd' inferius eſt, ad unionis perueniat beatitudinem. Quod q; ſequitur: Et a crepidine minori uſq; ad crepidinem maiorem quatuor cubitorum, & latitudo unius cubiti: pro quo in Lxx. poſitum eſt: Et a propiciatorio minori uſq; ad propiciatoriũ maius: & Theodotio in utro q; açara tranſtulit: illud eſt intelligendum, quod propiciatorium minus, lapis ſit exciſus de monte ſine manibus: & propiciatorium maius, ipſe lapis qui creuit in mõtem magnum & impleuit uniuerſum orbem. Siue iuxta alterum ſenſum, propiciatorium minus eſt, quando exinaniuit ſe formam ſerui accipiens: & propiciatorium maius, quãdo recepit gloriam quã habuit apud patrem antequã mundus fieret. Prius enim chriſti humiliora cognoſcimus: & ſic ad diuinitatis eius altitudinẽ peruenimus: & tamen utriuſq; naturæ propiciatorium, hoc eſt minoris atq; maioris, ad unius altaris pertinet ſacramentũ. Inter duo autem propiciatoria minus atq; maius: quatuor erant cubita, quatuor mũdi elementa ſignantia: quæ & ipſa perueniũt ad unius cubiti altitudinem. Et hoc animaduertendum, qd' in menſura altaris primus cubitus in latitudine nulli copulatur, ſed ſua unione perfectus eſt: ſecũdus autem latitudinis cubitus, poſt duos cubitos creſcit ad ſummũ: & tertius cubitus poſt propiciatoriũ minus & maius ꝙ quatuor elementa ad unius cubiti myſteriũ tendit: ut unus & alter & tertius cubitus in altare domini, nequaq; primus, ſecundus, & tertius: ſed unus, & unus, & unus eſſe dicatur. Ipſe autem ariel quatuor cubitorum erat, & ab ariel uſq; ſurſum cornua quatuor: ſiue ut in Lxx. dicitur, ab ariel uſq; ad ſuperiora cornuum cubitus unus. Ariel ut plærique

D

Dañ.2.c

Philip.2.b

Ioh.17.a

Ecc.1.a Roma.11.d

Exo.83.a 5.25.b 31.26.b

eſtimant

Estimāt, interpretatur lux mea deus. De quo & in Esaia propheta ubi scriptum est: Væ tibi ciuitas ariel quā expugnauit Dauid siue circūdedit, plenius diximus. Vt autem ego arbitror, leo uel fortis dei: qđ nomen refertur proprie ad altare, in q̄ uel illuminatio dei est, uel leo & fortitudo eius, dicēte Iacob ad Iudam: Catulus leonis iuda: ad prædam fili mi ascendisti: requiescens accubuisti ut leo, & quasi leæna, quis suscitabit eum? Cubitorum autem quatuor est & cornua habet quatuor: siue superiora quatuor cornuum uno cubito finiūtur: ut euāgeliorum mensura & in totum orbem fortitudo discurrens: sub illuminatiōe dei & leonis fortitudine demonstretur, ad unumq̄ cubitum perueniāt diuinæ confessionis. Et ut paulatim obscuritas præsentis loci manifestior fiat. Sequitur: Et ariel duodecim cubitorū in longitudine, per duodecim cubitos latitudinis, quadrangulum æquis lateribus. Qđ nemo dubitat ad duodecim tribus pertinere: quæ in Ioannis Apocalypsi scriptæ sūt & ad apostolorum numerum: de cuius sacramēto supra dixisse me memini. Per quatuor autem latera mūdi, duodeni cubiti, simul effi ciūt q̄dragintaocto cubitos sacerdotaliū ciuitatum: ut istis quasi fundamētis in toto orbe diuisis, ecclesiæ fortitudo solidetur. Porro crepido, p qua Lxx. propiciatorium: Theodotio ut supra açara: Symmachus περιδρομήν, hoc est, circuitum interpretati sunt: quatuordecim cubitorum erat longitudinis, per quatuordecim latitudinis, in quatuor angulis eius: & corona in circuitu eius dimidij cubiti: pro qua rursum Lxx. γεῖσον interpretati sunt: & sinus siue iuxta Symmachum consumatio eius atq̄ perfectio, cubiti unius per circuitū: illud latēter ostēdit, qđ dominus noster qui uere propiciatoriū dicitur, non solum pro peccatis nostris, sed pro omni mundo per quatuordecim generationes uenerit ab Abrahā usq̄ ad Dauid: & rursum per alias quatuordecim usq̄ ad captiuitatem Iechoniæ: & eiusdem numeri sacramēto ad terrena descēderit: ut in tertia τεσσάρα καὶ δέκάδι & diuini numeri sacramēto saluaret quatuor angulos mundi: de quibus scriptum est: Multi ab oriente & occidente, & ab aquilone & meridie uenient: & accubabūt cū Abraham, Isaac, & Iacob in regno cœlorum. Quodq̄ sequitur: Et corona siue gisus p circuitū eius: subaudiē, propiciatorij: habebat dimidium cubitum: & sinus ipsius propiciatorij siue cōsumatio atq̄ pfectio, quā Symmachus interpretatus est περιδρομήν, habebat unum cubitū: illud significat, qđ & peccatores & iusti, domini propiciatione saluentur: dicente apostolo Paulo: Reconciliati sumus deo in sanguine filij eius. Et de peccatoribus dicitur, qđ dimidij cubiti mensurā habeant per circuitū: qui tamen saluantur misericordia creatoris: iuxta illud qđ in psalmo scriptum est: Pro nihilo saluos facies eos. De iustis: qđ in uno saluēt numero solitario atq̄ perfecto: & imitentur unā diuinitatē, dicente eodem Apostolo: Deus erat in christo mundū reconcilians sibi. Qđ autē in fine huius testimonij ponit, & gradus eius uersi ad orientem: gradus huius propiciatorij, uel uigintiquatuor libri ueteris instrumēti debēt accipi: qui habebāt citharas in Apocalypsi Ioannis & coronas in capitibus suis: uel sacramentū patris & filij & spiritussancti, in quo uera nobis dat propiciatio. Et ut dicamus aptius: propterea graduū numerus incertus relinquitur: ut quantocūq̄ studio ad altiora scandere potuerimus, in inferioribus nos putemus collocatos: & cogitemus illud psalmistæ: Ibūt de uirtute in virtutē. a Et dixit ad me: fili hoīs: hęc dicit dns deus: Hi sunt ritus altaris &c. Postq̄ prophetæ monstrauit altare: & cubitū eius cubitosq̄ duos: & rursum cubitum & quatuor cubitos: & tertio cubitū: duodecim quoq̄ cubitos p alios duodecim: & quatuor altaris cornua: ariel q̄q̄ duodecim cubitorū, per duodecim cubitos: & crepidinem, hoc est propiciatoriū quatuordecim cubitorum per quatuordecim cubitos: coronā quoq̄ illius, & sinum dimidio cubito & uno cubito per circuitum: graduq̄ ad orientem: quorum incertus est numerus: Locutus est uir, cuius calamus & funiculus erat in manu: & docet eum quomodo altaris opere perfecto, altare debeat expiari & consecrari. Primumq̄ offertur uictima, & datur sacerdotibus de genere leui qui sunt de semine sadoch: quem cur Lxx. sadduc nominent, scire non ualeo. Sadoch autem interpretatur iustus: offerturq̄ iuxta Lxx. & Theodotionem uitulus: iuxta Symmachum taurus: qui hebraice dicitur פַּר. Vitulum autem qui pro nobis immolatus est: & multa scripturarum loca, & præcipue Barnabæ epistola, quæ habetur inter scripturas apocryphas nominat. Et hircus caprarum secundo offertur die. Vnde & pascha facturi assumunt de grege agnum & hædum: & qui primum pascha facere non potuerunt, in secundo mense faciunt: quorum alterum ad iustos pertinet: alterum ad pœnitentes.

Esa.29.a אֲרִיאֵל

Geñ.49.b

F Apo.7.a

Matt5.8.b

HEB. Et ariel duodecim cubitorum in longitudine, per duodecim cubitos latitudinis, quadrāgulū æquis lateribus. Et crepido quatuordecim cubitorū longitudinis, per quatuordecim latitudinis in quatuor angulis eius: & corona in circuitu illius dimidij cubiti: & sinus eius uni⁹ cubiti per circuitum. Gradus autem eius uersi ad a orientem. Et dixit ād me: Fili hominis: hæc dicit dominus deus: Hi sunt ritus altaris in quacūq̄ die fuerit fabricatum ut offeratur super illud holocaustum & effundatur sanguis. Et dabis sacerdotib⁹ leuitis qui sunt de semine sadoch, qui accedunt ad me ait dominus deus: ut offerant mihi uitulum de armento pro peccato. Et assumes de sanguine eius, pones sup quatuor cornua, & super quatuor angulos crepidinis, & super coronam in circuitu: & mūdabis illud & expiabis.

Et tolles

SEP. Ipsum autem ariel duodecim cubitos habebat in longitudine: & duodecim cubitos in latitudine quatuor angulorū per singulas partes eius: & propiciatorium quatuordecim cubitorum in latitudine per quatuor partes eius: & gisus eius p circuitū gyrans illud dimidio cubito: & circuitus eius cubito p gyrū: & gradus eius respicientes ad orientem. Et dixit ad me. Fili hominis: hæc dicit dominus deus: Hæc sunt præcepta altaris in die qua factum fuerit ut offerantur super eo holocausta & effundatur super illud sanguis. Et dabis sacerdotib⁹ leuitis qui sunt ex semine sadduc, & appropinquant ad me dicit dominus deus ut ministrent mihi uitulum de bobus pro peccato: & tollent de sanguine eius, & ponent super quatuor cornua altaris: & super basim eius in circuitu: & mundabunt & expiabūt illud.

Et tollent

G Ro.5.b

pſ.55.b

2.Co.5.d

Apo.5.c

H pſ.83.b

1.Co.16.c

A

niltentes. Sin autem Lxx. nobis interpretatio placet, qui dixerunt: die autem secundo tollent hædos duos immaculatos pro peccato: audax quidem est qđ dicturi sumus: sed tamen aliorum simpliciter ponenda sententia est: qui aiunt duos hædos immaculatos post passionem domini oblatos esse ad altare domini,

Actu.12.a Iacobū & Stephanū: quorum alter de apostolorum numero: alter de septem electis in ministerium domini princeps fuit. Iste est Iacobus qui transformatum saluatorem uidit in monte: qui resurgentem filiam archisynagogi cum domino Petroq; & Ioāne intuitus est: qui in Catalogo apostolorū in quo bina iunguntur nomina, prior fratre ponit. Hunc interfecit Herodes, & quasi hædū immaculatū post passionem saluatoris in die immolauit secunda. Stephanum quoq; cuius sapientiæ & doctrinæ nullus poterat resistere: & q stantē uidit filiū ad dexterā patris: & dixit: Domine iesu suscipe spiritum meū: lapidibus obruere iudæi. Et quomodo ꝙsdam credentium primitias Achaiæ & Asiæ

B

1.Co.16.c Apostolus nominat: sic & isti primitiæ fuere martyrū, quos christi postea confessio coronauit. Et hoc notandum, qđ uitulus totus offertur holocaustum: & crassitudo corporis eius, diuino igne consumitur. Et si enim nouerāmus christum secm carnem: sed iam nunc non nouimus eum secm carnem. Iacobus autem & Stephanus qui secunda die oblati sunt: siue hircus qui iuxta hebraicum narratur oblatus: offertur quidem in uictima: sed holocaustum præsentiæ domini reseruatur. Qđ autē tollitur sanguis, de quo

1.Pe.1.c loquitur Petrus: Redempti sumus de uana nostra conuersa
1.Co.7.d tione paternæ traditionis præcioso sanguine christi: & Pau-
Col.1.e lus apostolus docet: Precio redēpti estis: & in alio loco: Pacem faciens per sanguinem crucis suæ, siue in terra siue super cœlos: illud significat, qđ sanguine saluatoris, quatuor cornua purificentur altaris: id est quatuor mundi plagæ: aspergiturq; corona ꝓpiatorij siue bases per circuitum: ut uniuersa purgentur, & firma sit propiciatio. Propterea autē in secūda die, uel duo hædi de qbus supra diximus, uel hircus assumitur: quia animal est semper ad excelsa festinans: & nihil periculi sustinens in præcipitijs: & ibi inuenit uiam, ubi cæteris animantibus interitus est. Vnde & græco sermone caprarū & hircorū grex, sublimium cōuersatio dicit: hoc est ἀιπόλιον, quasi ἀιποπόλιον, siqdē ἆιπος excelsū, πόλιον cōuersationē significat. Porro altare christi expiatur sanguine: ut orationes sanctorum mundæ permeent ad deum. Hoc quoq; notandum, qđ iuxta hebraicum ipse Ezechiel, quasi sacerdos uitulum iubetur assumere & holocaustum facere: & sanguinem eius in circuitu aspergere, tam altaris q̄ angulorum & coronæ siue basis. Lxx. autem interpretes alios sacerdotes hoc facere demonstrant: de quibus dictum est: Dabis sacerdotibus leuitis qui sunt ex semine sadoch:

HEB. Et tolles uitulū qui oblatus fuerit ꝓ peccato: & combures illum in separato loco domus extra sanctuarium. Et in die secūda offeres hircum caprarum immaculatum pro peccato: & expiabūt altare sicut expiauerunt in uitulo.

a Cūq; cōpleueris expiās illud: offeres uitulū de armēto immaculatū: & arietem de grege imaculatū. Et offeres eos in conspectu domini: & mittent sacerdotes super eos sal: & offerent eos holocaustum domino. Septē diebus facies hircum pro peccato quotidie: & uitulū de armēto & arietē de pecorib9 immaculatos offerēt. Septē dieb9 expiabūt altare & mundabūt

qui accedūt ad me. a Cūq; cōpleueris expians illud, offeres uitulū de armento imaculatū &c. Postq; altare & mensuræ eius in montis uertice demonstratæ sunt: rursumq; expiatio & consecratio illius prophetæ ostensa est, per unum uitulum immaculatū & hircum siue duos hædos: quorum primum ad dominum saluatorem: duo sequentia ad apostolos ministrosq; retulim9: ne in consecratione spiritalis altaris & ꝓprie ad ecclesiam pertinentis, lex & prophetæ uiderentur excluſi: propterea consecrato altari, uitulus immaculatus assumitur & aries: & offertur in conspectu domini: & filij sadoch, hoc est, iustorū sacerdotes, aspergunt super capita eorum sal: ut & lex & prophetæ sapore euangelij condiātur. Nec ullum est sacrificiū iuxta legis imperium & interpretationem Apostoli, qui ait: Sermo uester sit sale conditus: qđ sale careat. Vtrūq; autem offertur holocaustū domino: ut corpus pinguis literæ, qđ' significatur in lege, & ꝓphetiæ nubilum, igne domini, hoc est spiritusancto: de quo dicit Paulus: Spiritu feruētes, in spiritualem & tenuem substantiam conuertātur. Volum9 scire apertius qui sit uitulus de armento imaculatus, & aries de ouibus puríssimo uellere: Intelligamus Moysen & Heliam: quorum prior mansuetissimus fuit inter omnes homines qui uersabantur in terra: alter ardore fidei similis moysi. Vnde & audebat dicere: Ego relictus sum solus. Qđ autem in hebraico scriptum est: Offeres uitulum: in Lxx. offerent sacerdotes: nulla sit quæstio. Et ipse enim Ezechiel cui hæc dicuntur, de numero sacerdotum est, plenæ ætatis atq; perfectæ: & sacerdotalem gradum, prophetiæ auxit gratia. Et Moyses & Helias uidentur in monte cum domino, id est, lex & prophetæ: qui ei nunciabāt quæ hierosolymis passurus esset. Expiato autem altari: septē diebus offertur hircus siue hædus pro peccato quotidie, & uitulus de armento, & aries de pecoribus immaculatus: ut per hæc sacrificia septem dierum ad perfectum expietur altare. In septem diebus sabbatismus ostenditur: qui iuxta Apostolum populo dei reseruatur: in quibus æternam ueramq; speramus requiem: & nequaq; seruile opus faciam9 peccatorum. In hirco autem & uitulo & ariete: tria generalia delicta monstrantur: quibus omne mortalium subiacet genus. Aut enim cogitationibus, aut sermone, aut opere peccamus. Cogitatio refertur ad arietē, quæ prima est omnium peccatorum: & ex qua alia duo peccata nascuntur. Hædus autem siue hircus, ad eloquium siue sermonem, qui semper de excelsioribus disputat. Opera uero proprie uitulo deputantē: quoniā uomeri & labori & terrenis opibus mancipatus est. Hæc igitur immaculata per septem dies ueri sabbati atq; perfecti deo offerre debemus & expiare altare: ut oratio nostra munda perueniat ad deum. Qđ autem infertur: Et mundabunt illud & implebunt manū eius: qđ & hebraicū

C

Cok.4.b

D

Ro.12.e

Nu.12.a

3.Re.19.b

Heb.4.d

& cæteri

E & cæteri interpretes transtulerunt: illud significat, qđ ipsius quoq; altaris, pro cuius expiatione offertur sacrificiū, dona complenda sint: sicut offerẽ pro sacerdotibus & populo atq; pontifice: ne quid uacuū stetisse uideatur in conspectu dñi. Pro quo posuere Lxx. Et mundabūt illud, & implebūt manus suas: ut subaudiatur sacerdotes: qui cū pleni fuerit bonis operibus, hoc em̄ plenæ significant manus, trās/acto sabbato, ueniant ad diem resurrectiōis octauam, & dicant cū Roma.6.d Apło: Resurrexim⁹ cū Col.3.a christo: & ultra octauā tendant ad cœlestia, & offerant pro nobis holocausta: siue quæ pro pace peccatorum nostrorum & salute sunt nostra: ut per ignē spiritussancti, oīa quæ cogitamus, loqmur & facimus, in spirituale substantiā cōuertanť: & huiuscemodi dñs delectaťs sacrificijs, nobis placabilis fiat.

HEB. & mundabūt illud & implebunt manū eius. Expletis dieb⁹, in die octauo & ultra facient sacerdotes sup altare holocausta uestra & quæ pro pace offerūt: & placat⁹ ero uobis ait dominus deus.

SEP. & mundabūt illud: & implebunt manus eorū & cōsumabūt dies. Et erit a die octauo & ultra, faciēt sacerdotes sup altare holocausta uestra & p salute uestra: & suscipiam uos dicit dominus deus.

¶ Ca. XLIIII

ET conuertit me ad uiam portæ sanctuarij exterioris quæ respiciebat ad orientem: & erat clausa. Et dixit dominus ad me: Porta hæc clausa erit & non aperietur: & uir nō transibit per eam: quoniā dominus deus israel ingressus est Siue ingredietur) per eam, eritq; clausa principi. Princeps ipse sedebit in ea, ut comedat panem coram domino. Per uiam uestibuli, id est ælam, portæ ingredietur, & per uiam eius egredietur.

Et adduxit

¶ Ca. XLIIII

F ET conuertit me ad uiam portę sanctuarij exterioris q̄ respiciebat ꝛc. eritq; clausa p̄ncipi ꝛc. Pro eo qđ in hebraico scriptum est: erit clausa principi: Lxx. transtulerunt: erit clausa, quia dux ipse sedebit in ea. Multæ sunt portæ quas in descriptione templi Ezechielis scriptura cōmemorat, tam intus q̄ foris. Altaris quoq; figuram & consecrationē & sacrificia: sermo præteritus percucurrit. Quo finito, uenit ad portā sanctuarij exteriorem quæ respiciebat ad orientem & erat clausa: statimq; uir ille qui erat ductor prophetæ, & ei omnia demonstrabat: locutus est ad eum: Porta hæc quā respicis clausam, semper clausa erit & nō aperietur: nullusq; uirorū trāsibit per eā. Et reddit causam cur clausa sit semp: qm̄ dñs deus israel ingressus est uel ingredietur per eam: eritq; clausa iuxta hebraicū principi, quem ducem Lxx. transtulerunt. Qui princeps & dux, id est נָשִׂיא: sedebit in ea ut comedat panē corā dño: & per uiam uestibuli portæ ingredietur, & per ipsam egredietur. Quæ nam ista porta est, quæ semper clausa est: & solus dñs deus israel ingreditur per eam? Nempe illa de qua saluator loquitur in euāgelio: Matth.23.b Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ: & uæ uobis doctoribus legis: qui tollitis clauem Luc.11.g sciētiæ: ipsi non ingredimini, & intrantes ꝓhibetis. De hac Esa.29.d sub nomine libri scribit & Esaias: Erunt uerba libri istius sicut uerba libri signati: quem cum dederis homini nescienti literas, & dixerit ei, lege: respōdebit tibi, nescio literas. Et dabunt illum homini scienti literas, dicentes, lege: & dicet, nō possum legere: qa signatus est. Iste aūt liber est, cui⁹ nemo pōt soluere & apire signacula: neq; in cœlo, neq; in terra, neq; sub terra: nisi ille de quo in Apocalypsi Ioānis dicit: Apoc.5.a Ecce uicit leo de tribu iuda, radix & genus dauid: ut aperiat librū & soluat signacula eius. Prius em̄ q̄ saluator humanū corpus assumeret, & humiliaret se formam serui accipiens, clau- Philip.2.a sa erat lex & prophetæ & omnis scientia scripturarum: clausus erat paradisus. Postq̄ autem ille pependit in cruce, & locutus est ad latronem: Hodie mecum eris in paradiso: sta- Luc.23.f tim uelū templi scissum est, & aperta sunt oīa: ablatoq; uelamine dicimus: Nos autem omnes reuelata facie gloriam 2.Cor.3.d domini contemplantes, in eandem imaginem transformamur a gloria in gloriam. Sin autem reuelata sunt omnia: in christo enim iuxta sermonem Pauli omnia reuelantur: quomodo porta clausa erit & non aperiet, & uir nō transibit per G eam? Ex quibus discimus, quāuis ad summam scientiam uenerimus, comparatione diuinæ scientiæ, nūc ex parte nos 2.Cor.13.c scire & ex parte cognoscere: quando aūtem uenerit qđ perfectum est, tunc qđ ex parte est destruetur. Vnde & in alio loco ipse apostolus im- Philip.3.c perfectum se esse loquitur, rursumq; perfectum. Qđ si interpretatione caret: uidetur esse contrariū. Dicit enim: Nō quia iam accepi, aut quia iam perfect⁹ sum. Fratres: ego me non arbitror com- Ibidem. prehendisse: Vnum uero, posteriora obliuiscēs & ad priora me extendēs, statutum persequor ad brauium supernæ uocationis dei. Quicūq; putaremus eum scđm professionē suā non esse iam perfectū: & magis quærere q̄ inuenisse qđ uerum: nō solum se sed & alios dicit esse pfectos: Quotquot ergo perfectiores sumus hoc sapiamus. Est autem sensus huius loci. Ad comparationem hominum cæterorum, qui curā nō H habent noticiæ scripturarum nec mysteriorum dei, perfectū esse me fateor: quantum autem ad scientiam diuinæ maiestatis, nūc in ænigmate uideo & per nubilum & caliginem: & dico cum propheta: Mirabilis facta est scientia tua ex me: Pā.138.a confortata est & non potero ad eam. Hæc igitur porta, quæ omnibus clausa est (uir enim nō transibit per eā), erit clausa principi siue duci: & illius aduētu reserabitur, qui sedebit in ea ut comedat panem coram dño: de quo ipse in euangelio profitetur dicens: Meus cibus est ut faciam uoluntatem Ioā.4.c eius qui me misit, & compleam opus eius. Ipse est princeps & pōtifex scđm ordinem melchisedec, & hostia & sacerdos: qui in conspectu patris nobiscum cœlestem comedit panē & uinum bibit: de quo loquitur in euangelio: Non bibam Matth.26.c de genimine uitis huius, nisi cū bibero illud nouū in regno patris mei: in illo uidelicet regno, de q̄ & ipse alibi ait: Regnū Luc.17.c dei intra uos est. Clausaq; erit porta. Nemo enim potest passionis domini corporisq; eius & sanguinis pro maiestate rei sacramenta cognoscere. Tantæq; bonitatis est & clæmentiæ princeps noster: ut cum solus sedeat in porta quæ clausa est, & panem coram dño comedat, uelit mensæ suæ atq; cōuiuij plures habere cōsortes: & dicat: Ecce ego sto ad ostiū & pulso: si quis aperuerit mihi, ingrediar ad eū & cœnabo cū illo, Apo.3.d & ipse mecum. Solus autem panem comedit coram domino: quia substantia eius diuinaq; natura, a cunctis creaturarum substantijs separata est. Ipse per eandem uestibuli portam ingreditur & egreditur: quia & intus & foris, hoc est infusus & circūfusus omnibus: ingredienq; per portam, ut secum introducat eos qui absq; doctrina & eius auxilio intrare nō possunt: & egrediēs, ut rursum alios introducat, & lcq̄t eis qui difficiliora non capiūt. Qđ autē porta orientalis extra terminos mundi semp clausa sit, & humano nequaq; pateat aspectui, Ioānis euāgeliū ꝓbat dicētis: Deū nemo uidit Ioā.1.b unq̄: unigenitus filius qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Quasi alijs uerbis dixerit: Eritq; clausa principi. Princeps solus sedebit in ea, ut comedat panem, perfectæ & consummatæ scientiæ. Nemo enim nouit filium nisi pater: & nemo no- Matth.11.d uit patrem nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare. Pulchre quidam portā clausam, per quā solus dominus deus israel

ingreditur

A ingreditur,& dux cui porta clausa est;Mariam uirginem in/
telligunt:quæ & ante partum & post partum uirgo perman
Luc.1.d sit. Etem tempore quo angelus loquebatur:Spiritussanctus
ueniet super te:& uirtus altissimi obumbrabit te:qđ autem
nascetur ex te sanctū,uocabitur filius dei: & quando natus
est uirgo pmansit æter
na:ad cōfundēdos eos
q arbitrant eā post na
tiuitatē saluatoris ha/
buisse de Ioseph filios,
Mar.3.d ex occasione fratrū ei⁹
qui uocantur in euan/
gelio. Super qua quæ/
stiuncula,rhomæ ad/
uersum Heluidiū illi⁹
temporis hæreticum,
in adolescētia nō gran
dem librum scripsisse
me noui. a ¶Et ad/
duxit me per viā portę
aquilonis in cōspectu
domus rc̄. Vir qui du
ctor prophetæ est, &
quo cuncta in templo
mōstrante cognoscit,
postq̄ clausam ei ostē/
derat portā nunq̄ re/
serandā,& tamen aper
tam ei q clausis ingressus est ostijs: ducit prophetā ad uiam
portæ aquilonis,quæ tamē & ipsa esset in cōspectu domus:
haud dubium quin templum significet. Cumq̄ propheta e
regione uidisset plenā domū dñi gloria dñi:eandē uidelicet
quā in aquilonis plaga positus contra cernebat:statim ceci/
dit in faciem suam,maiestatem gloriæ domini ferre non su/
stinēs. Vnde quia fuerat humilitate deiectus: dicit ad eum,
nequaq̄ uir sed dominus: Fili hominis pone cor tuum:&
B reliqua. In consumatione tabernaculi & ædificij templi qđ
a Salomone constructum est, apparuit gloria domini:quæ
postea euangelicæ gloriæ comparatione destructa est:dicen/
2.Co.3.c te Apostolo:Etenim non est glorificatum, qđ glorificatum
est in hac parte : propter excellentem gloriam. Si enim qđ
destruitur per gloriam est:multo magis qđ manet in gloria
est. Cauendūq̄ ne destructionem prioris gloriæ abolitionē
putemus:sed sic sentiendū,qđ postq̄ uenerit qđ perfectū
est:id qđ ex parte fuerat destrueť:uelut si solis radijs lampa
dem compares,aut lampadis lumē lucernæ. Quāobrem &
Ioā.5.f de Ioanne baptista dicitur:Ille erat lucerna lucens in domo.
Ibi.3.d Postq̄ autem uenit sol iusticiæ,lucernæ lumen absconditū
est:dicente ipso propheta atq̄ baptista:Illum oportet cresce
re,me autem minui. Cecidit autem in faciem suam prophe/
ta:ne dum plus cernere cupit quā potest humana fragilitas
intueri: etiam ipsum oculorum lumen amitteret. Vnde fa/
miliarius eum uocat dominus, filium hominis:præcipitq̄
ut ponat cor suum, & uideat oculis,& auribus audiat. Pri/
mum enim ad intelligendum qđ dicitur aperiendus est ani
mus: Secundo cordis intelligēdum oculis:de quibus dici/
Genē.15.b tur ad Abraham: Leua oculos tuos & uide stellas cœli: Ter
Luc.8.a tio his auribus audiēdum:de quibus saluator ait: Qui ha/
bet aures audiendi audiat:ut possit cunctas templi cerimo/
nias & legitima eius intelligere:& ad extremum ponere cor
suum in uijs templi:quia diuersi ad eū introitus sunt. Siue
q uias templi, cerimoniarum ordinem significat, & exitus
sanctuarij. Proemium igitur est & præparatio prophetæ,ad
intelligenda quæ postea super templi ordine cogniturus est.
Et hoc notandum,qđ in mūdi huius plaga qui in maligno
positus est,& in aquilonis frigore constitutus : cœlestis no/
bis cerimoniarum ordo monstratur. b ¶Et dices ad ex/
asperantem me domū israel:hęc dicit dominus deus: Suf/
ficiant vobis omnia scelera vestra domus israel rc̄. Quan/
do dicit,sufficiant uobis omnia scelera siue iniquitates ue/
stræ:ad priorum peccatorum hortatur pœnitentiam;ne au/
geamus peccata peccatis:& materiam futuro paremus in/
Esa.5.e cendio;sed audiamus illud qđ Esaias loquitur: Væ his qui

a Et addūxit me per uiam portæ aquilonis in conspectu domus:& uidi, & ecce impleuerat gloria domini domū dñi: & cecidi ante faciem meā. Et dixit ad me dominus: Fili hominis:pone cor tuum, & uide oculis tuis: & auribus tuis audi omnia quæ ego loquor ad te de uniuersis cerimonijs domus domini, & de cunctis legibus eius:& pones cor tuum in uijs templi per omnes b exitus sanctuarij. Et dices ad exasperantem me domum israel: hæc dicit dominus deus: Sufficiant uobis omnia scelera uestra domus israel:eo qđ inducitis filios alienos Siue alienigenas)incircūcisos corde,& incircūcisos carne:ut sint in sanctuario meo & polluāt domū meā:& offertis panes meos, adipem & sanguinem: & dissoluistis

attrahūt peccata sicut funiculo longo, & sicut iugo corrigiæ uituli iniqtates. Primūq̄ peccatū est:qđ inducūt filios alie/
nos siue alienigenas incircūcisos corde & incircūcisos carne:
ut sint in sanctuario dei & polluāt domū dei. Modicū eñ fer 1.Co.5.b
mentum totam massam corrumpit:& in quibusdam exem
plaribus fertur Pro/
uerbiorum: Ne intro/
ducas impium in ta/
bernacula iustorum.
Vrgent nos in hoc lo/
co Iudæi & hebionitæ,
qui circumcisionē car/
nis accipiunt: quomo
do possimus præsen/
tem locum exponere
incircūcisos corde &
incircumcisos carne:
quo uidelicet post spi/
ritualē intelligentiam,
etiam carnis circumci
sionem susципere de/
beamus. Sed qui legi/
mus Paulum dicen/
tem: Contestor autem Gal.5.a
omnem hominē qui
circumciditur:quoniā
si circūcidamini,chri/
stus uobis nihil pro/
derit. Et illud Hieremiæ: Ecce incircumcisi aures uestræ,& Hiere.6.b
noluistis audire. Et in Exodo locutus est moyses in conspe/
ctu domini dicens: Ecce filij israel non audierūt me:& quo/ Exo.6.b
modo audiet me pharao? ego autem sum tardi sermonis:
pro quo Lxx. dixere ἐγὼ δὲ ἄλογός ἐιμι. qđ melius ha/
betur in hebræo:Ego autem incircūcisus sum labijs: Inter/
rogemus eos immo cogamus circumcidere aures & labia D
desecare, ut scripturam implere uideātur. Sin autem eœpe/
rint circumcisionem aurium interpretari,quando nihil tur/
pe & inhonestum audire nos patimur:& circumcisionem la
biorum,quādo nihil indecens loquimur: dicamus eis,ean/
dem expositionem etiam in corde & in carne seruare debe/
tis. Cor circumcidimus cultello dei,& aufertur de corde no
stro præputium: quando turpes cogitationes nequaq̄ ex/
eunt de corde nostro: nec de nobis dicitur: Impinguatū est Actu.28.f
cor populi huius:& auribus suis grauiter audierunt. Ergo
& caro similiter circumciditur: ut nequaq̄ faciamus terre/
na opera,quæ pro necessitate corporis facere compellimur:
cibum capere,& potum, & somnū, & uti uestibus:quæ tūc
circumcidimus:si non ad delitias & ad luxuriam & ad iner
tiam,sed ad necessitatem naturæ & corporis istius sustenta/
culum cuncta faciamus. Qui bibit uinum modicum pro/ 1.Timo.5.d
pter stomachum & frequentes infirmitates, & odit ebrieta/
tem:circumcidit carnem suam. Qui dormit quantū natu/
ra patitur,audiet a Salomone: Si sederis, absq̄ timore eris: Prouer.5.c
si dormieris,suauiter dormies:& non timebis pauorem su/
peruenientem tibi:neq̄ impetus impiorum superueniētes.
Et qui fugit fornicationem & uxori debitum reddit: reuer/ 1.Co.7.a
tens ad idipsum ne temptet eum satanas:audiet cum popu
lo israel:In hac die abstuli opprobrium ægypti a uobis. Ve/ Ioſ.5.c
stibus quoq̄ utetur quæ frigus repellant: non quæ tenuita/
te sui, corpora nuda demōstrent. Attenuata ieiunijs caro &
circumcisa continentia:fugit opprobrium ægyptiorum qui
sunt magnis carnibus ; & illud potest dicere qđ in plærisq̄
iuxta æditionem Lxx. legitur: Quomodo contabuit caro ps.62.a
mea:in terra deserta inuia & inaquosa sic in sancto apparui
tibi. Si quādo ergo alienigenas introducere uoluerimus in
templū dei,circūcidamus aures eorū & labia,& cor & omnē
carnem:oculosq̄,gustum & odoratum: ut omnia cum dei
timore & ratione faciam⁹. Audiāt hoc episcopi atq̄ presby/
teri & omnis ordo ecclesiasticus: ut nō inducāt filios a lienos
incircūcisos corde & incircūcisos carne:ne sint in sanctuario
dei,& polluant domū eius. Si enim hoc fecerint, aptabit illis
qđ sequit:Et offertis panes meos:panes uidelicet ppositio/
nis in cūctis ecclesijs & orbe terrarū, de uno pane pullulātes;

& non solū

& nō solum panes, sed adipem quoq; de quo scriptum est:
Ps.14.7.a Ex adipe frumenti saturauit eos: & sanguinem qui in chri-
E sti passione effusus est. Legendūq; ita: & sic lectiōis ordo red
dendus. Cum filios alienigenas incircūcisos corde & corpo
re inducatis in sanctuarium meū, & polluatis domū meā:
audetis offerre panes
& adipē & sāguinē, my
stica sacramenta: & nō
intelligitis qđ solueri-
tis & prætergressi sitis
pactū meū in omnib⁹
scelerib⁹ & īpietatib⁹
uestris: & nō seruaue-
ritis præcepta sanctua
riȷ mei: neq; posueritis
custodes cerimoniarū
mearum in sanctuario
meo. Omnis autē ad-
uersus eos est cōmina
tio: qui non audierunt
Apostolū præmonen-
1.Timo.5.d tem: Manus cito nemi
ni imposueris: neq; cō
munices peccatis alie-
nis. Vel certe sic intel-
ligēdum: Dissoluistis
pactum meum in om
nibus scelerib⁹ uestris,
& non seruastis præce-
pta sanctuariȷ mei, &
audetis indignos alie-
nosq; custodes ponere
in obseruatiōe sāctua-
riȷ mei uobismetipsis:
ut subaudiaē nō mihi.
F Et ē sēsus: Qui uobis
in carnalib⁹ seruiāt ac
ministrēt: & ob uestra
refrigeria meū polluāt
sanctuariū. a Hęc
dicit dñs deus: Om-
nis alienigena incircū-
cisus corde ⁊ incircūci
sus carne nō ingredieē
sanctuariū meum ⁊c.
Iuxta utrāq; æditionē
posui testimonium: ut
ex cōparatione earum
qd Lxx. senserint: qd
hebraicum teneat, sci-
re ualeamus. Lxx. hoc
significāt, qđ alienige-
næ incircūcisi corde &
carne qui habitant in
medio filioꝝ israel, in-
gredi nō debeant san-
ctuariū dei: Leuitæ au
tem, hoc est, sacerdota
lis gradus, qui lōge re
cesserūt a dño in erro-
re filiorū israel & erra-
uerunt post idola sua,
postq; receperint iniq-
tatem suā, stent in san
ctuario dñi æditui &
ianitores ministriq; do
mus: & mactent holo-
causta & uictimas po
puli: & isti sint in con-
spectu eorum ut mi-
nistrent eis: eo qđ ministrauerint illis in conspectu idolorū
suorū: & facti sunt domui israel in tormentū iniquitatis: &
idcirco manū leuasse se dicit sup eos dominus deus: ut non
dissoluistis Siue præteristis) pactum meum in omnib⁹
sceleribus uestris: & non seruastis præcepta sanctuariȷ
mei: & posuistis custodes obseruationum mearum in
sanctuario meo uobismetipsis.

a HEB. Hęc dicit dominus deus: Omnis alienigena incircūcisus corde & incir-
cūcisus carne, nō ingredie-
tur sanctuarium meum:
omis filius alienus q est in
medio filioꝝ israel. Sed &
leuitæ q longe recesserūt a
me in errore filiorū israel,
& errauerūt a me post ido
la sua, portabunt iniqtatē
suā: q erant in sanctuario
meo ædituī & ianitores
portarū dom⁹, & ministri
domus: ipsiq; mactabant
holocausta & uictimas po
puli: & ibi stabāt ante eos
ut ministrarent pro illis.
Pro eo ergo qđ ministra-
uerunt pro eis in conspe-
ctu idolorum suorum: &
facti sunt domui israel in
offendiculum iniquitatis:
idcirco leuaui manū meā
super eos dicit dominus
deus: & portauerūt iniqui
tatem suam. Et nō appro-
pinquabunt ad me: ut sa-
cerdotio fungantur mihi:
neq; accedēt ad omne san
ctuarium meū iuxta san-
cta sanctorum: sed porta-
bunt confusionem suam
& scelera sua quæ fecerūt.
Et dabo eos ianitores do-
mus in omi ministerio ei⁹
& uniuersis quæ fiūt in ea.
Sacerdotes autem leuitæ
filȷ sadoch
qui recesserunt a me cū
erraret israel a me post
cogitationes suas: & acci-
pient iniquitatem suam:
& erunt in sanctis meis
ministrātes, ostiariȷ in por
tis domus, & ministri do-
mus. Isti imolabūt holo-
causta & uictimas popu-
lo: & isti stabunt ante po-
pulū ut ministrēt eis. Pro
eo qđ ministrauerunt eis
ante faciem idolorum suo
rum: & factum est domui
israel in tormentum ini-
quitatis: propterea leuaui
manum meam super eos
dicit dominus deus: & ac-
cipient iniquitatem suam:
& non accedent ad me ut
sacerdotio fungantur mi-
hi: neq; ut offerāt ad om-
nia sancta filiorum israel:
nec ad sancta sanctorum
meorū: & suscipient igno
miniam suā in errore quo
errauerunt. Et ponent eos
ut seruent custodias do-
mus in omnia opa eius: &
in uniuersa quæ fecerūt in
eo: sacerdotes
in errore filiorū israel,
& errauerūt ab eo post
idola sua: ipsi ministrēt
in domo & mactēt ho
locausta & uictias po
puli: & ipsi stent in cō
spectu eorum ut mini
strent eis: Quid enim
ampli⁹ facturi sunt sa
cerdotes filȷ sadoch q
custodierunt cerimo
nias sanctuariȷ dei: de
quibus dicit: Ipsi acce
dēt ad me ut ministrēt
mihi: & stabunt in cō
spectu meo ut offerāt
mihi adipem: & reliq;
Hebraicū autem hunc
habet sensum. Omis
alienigena incircumci
sus corde & carne, nō
ingredieē sanctuariū
meū, licet cum populo
israel esse uideaē: Leui
tæ aūt, hoc est sacerdo
talis gradus, qui lōge
recesserunt a me in er
rore filiorū israel, & se
cuti sunt idola, porta
bunt iniquitatē suam,
eo qđ fuerint in san
ctuario meo ministrā
tes in officio portarū
domus, & ministri ei⁹.
Ipsi em offerebant ho
locaustū & uictimas
populi: & ipsi stabant
in conspectu eorum
ut ministrarēt pro eis.
Quia ergo ministra
uerunt pro illis in con
spectu idolorum suo
rum: & fuerunt do
mui israel offendiculū
iniquitatis: propterea
leuaui manū meā sup
eos dicit dñs deus: &
portauerunt iniquita
tem suam: & nō appro
pinquabunt ad me ut
sacerdotio fungantur
mihi: neq; accedent ad
omne sanctuariū meū
iuxta sancta sanctorū:
sed portabunt confu
sionē suam & scelera
sua quæ fecerunt. Pro
sacerdotali enim offi
cio, qui holocaustum
& uictimas omneq; sa
crificiū offerre consue
uerāt, redigent in ulti
mū gradum: & erūt ia
nitores dom⁹ in igno
miniā sempiternā: ut
ab uniuerso populo uideantur intrāte & exeūte, de qua sub
limi dignitate ad quē ultimū gradū puenerint. Sacerdotes
autē inqt, id est leuitæ q sunt filȷ sadoch: hoc est iustorū siue
iusti dei,

A iusti dei:& qui tempore erroris uniuersi israelis,custodierũt cerimonias sanctuarij mei:ipsi accedent ad me ut ministrẽt mihi,& stent in conspectu meo, & offerãt mihi adipem,hoc est pinguissimã hostiam & sanguinẽ, uiuã scilicet & placentẽ hostiã deo: & ipsi ingredientẽ sanctuariũ meũ & accedent ad mensam meã,ut accendant thymiama mihi, & omnẽ ritum sacrificij custodiãt.Si autem hoc ita est, ut q in tpe erroris & ꝓsecutionis idola sunt secuti quæ de suo corde confinxerãt:& nõ solũ uoce,sed & subscriptiõe manus asseruerũt dei filiũ creaturã, & seruierũt creaturæ magis q̃ creatori q est bñdict⁹ in sæcula: quõ sibi sacerdotale & pontificale assumũt fastigiũ: & audent offerre uictimas deo cultores quondã idolorũ: Sed ut ardentissimus poeta testatur, quicqd a multis peccat̃, inultũ est: multitudo peccantiũ impetrabiliorẽ fecit impijs ueniã: ut q redacti in laicos pristina sacrilegij sui deberant scelera deplorare: nunc resupini in ponti ficali solio sedeant: &

HEB. filij sadoch qui custodierunt cerimonias sanctuarij mei cum errarent filij israel a me:ipsi accedent ad me ut ministrent mihi:& stabunt in conspectu meo ut offerant mihi adipem & sanguinem ait dominus deus. Ipsi ingrediẽtur in sanctuarium meum : & ipsi accedent ad mensam meam ut ministrent mihi:& custodiãt cerimonias meas.

SEP. eo. Sacerdotes leuitæ filij sadduc: qui custodierunt custodias sanctorum meorum cum erraret domus israel a me: isti accedent ad me ut ministrent mihi:& stabunt ante faciẽ meã ut offerant mihi hostiã adipẽ & sanguinẽ dicit dñs de⁹. Isti ingredient̃ in sancta mea:& isti accedent ad mensam meã ut ministrent mihi:& obseruẽt custodias meas.

a Cũmq; ingredient̃ portas atrij interioris,uestibus Siue stolis)lineis induentur: nec ascendet super eos quicq̃ laneum Siue & non induentur lanificijs)quando ministrãt in portis:Siue a portis)atrij interioris & intrinsec⁹.

Vittæ lineæ

B ructent nobis simulatæ fidei nauseas,immo apertæ ꝓfidiæ aperta cõpendia. Audiant igitur saltem sero:& obseruẽt præcepta omnipotẽtis dei. Omnis alienigena incircũcisus corde & incircũcisus carne,nõ ingredieť sanctuariũ meũ. Licet ille sit filius:licet cognatione sociatus: licet antiq̃ nobis hæreat necessitudine:si incircũcisus corde uel carne est, non introducatur in sanctuariũ dei : ne ministros christi, nostros faciamus ministros:& pro carnalibus refrigerijs,altaria dñi polluamus. Pro eo qd̃ nos posuimus: Et dabo eos ianitores domus in omni ministerio eius,& uniuersis quæ fiunt in ea:eos uidelicet leuitarum qui longe recesserunt a deo in errore filiorꝫ israel,& secuti sunt idola quibus uictimas imo lauerunt. Symmachus ordinẽ lectionis sensumq; consyderans:rectius interpretatus est dicens:Posueram em̃ eos custodes ianuarũ domus uniuersi ministerij eius & cunctorũ quæ fiunt in ea:ut nõ ad eos ꝓtineat qui futuri sunt in templo:sed ad eos qui fuerunt. a Cũq; ingredient̃ portas atrij interioris: uestibus siue stolis lineis induent̃ ꝛc. Primũ historiæ uerba pandẽda sunt. Inter cætera quæ sacerdotib⁹ præcipit sermo dñicus,hoc quoq; obseruandũ iubet: ut in ipsis portis interioris atrij:uestibus,id est,stolis lineis induãtur:nec utant̃ laneis indumentis tam in portis atrij interioris q̃ intrinsec⁹:hoc est, in adytis sanctisq; sanctorũ: Vittæ quoq; siue cidares lineæ sint in capitibus eorum : & fœminalia linea in lumbis. Quoq; sequitur iuxta Lxx. Et non accingentur uiolẽter:pro quo Aquila & Symmachus transtulerunt, in sudore : Theodotio ipsum uerbũ hebraicũ exprimẽs posuit in יזיע. Aqlæ secũda æditio †, buça:ꝑ qd̃ significat non eos uiolenter arcte atq; cõstricte instar uinctorum esse cingendos:ne in ministerijs sacerdotalibus atq; leuiticis inhabiles fiãt:& tenere & cedere uictimas, attrahere q̃q; nequeant atq; discurrere. Et quia semel præceperat quibus uestibus uti deberent sacerdotes quando intrinsecus in ministerijs essent:rursum iubet ut egrediẽtes in gaçophylacijs siue in exedris sanctorum,exuant se pristinis uestibus & induantur alijs:ne si sanctas uestes habuerint,sanctificent populum foris positum, qui necdum fuerit sanctificatus, nec se præparauerit in sanctificationẽ tẽpli: ut sit dñi naçareus.

† בויע

Per quæ discimus,non quotidianis & quibuslibet pro usu uitæ cõmunis pollutis uestibus nos ingredi debere in sancta sanctorum:sed munda conscientia & mundis uestibus tenere domini sacramenta. Qd̃ autem sequitur: Caput autem suum non radent neq; comam nutrient: sed tondentes attondebũt capita sua: perspicue demonstratur,nec rasis capitibus sicut sacerdotes cultoresq; Isidis atq; Serapis nos esse debere:nec rursum comã demittere: qd̃ proprie luxuriosorum est,barbarorũq; & militantiũ: sed ut honestus habitus sacerdotum facie demonstreť. Pro quo dixere Lxx. Capita sua non radent : & comas suas ad pressum non tondebunt: sed operiẽtes operiẽt capita sua. Iuxta qd̃ discim⁹, nec caluitiũ nouacula esse faciendum: nec ita ad præssum tondendum caput, ut rasorũ similes esse uideamur: sed intãtũ capillos demit tẽdos,ut opta sit cutis. Vel certe sacerdotes sẽper operire capita sua debẽt:iuxta illud Vergilianũ:Purpureo uelare comas adopertus amictu. Sed hæc uiolenta interpretatio est. Vinum autem non solũ in ministerio sacerdotes non bibent atq; leuitæ:sed ne ingressuri quidem sancta sanctorꝫ: ne opprimatur mens,& sensus crassior fiat. Vnde & Apꝰus: Bonum est,inquit,uinum non bibere,& carnem non manducare. Et in alio loco: Et uinum in quo est luxuria. Manducauit em̃ populus & bibit : & surrexerunt ludere. Quodq; concedit Timotheo ut uini paululũ bibat: ꝓspicue demonstrabat cur hoc concesserit: propter stomachũ inquit, & frequentes infirmitates. Vestibus lineis utuntur ægyptij sacerdotes,non solum intrinsecus,sed & extrinsecus. Porro religio diuina alterum habitum habet in ministerio:alterum in usu uitaq; cõmuni. Fœminalia recte assumuntur: ut honestas decorq; seruet̃: ne scilicet ascendentes altaris gradus & in ministerio discurrentes,reuelent turpitudinem. Rasa capita habet superstitio gentilis. Vinum autem quantũ ad me pertinet,non reor aliquem se abstinere gentilium. Quæ uniuersa quid iuxta sensum indicent spiritualem,sequentia uerba monstrabunt. Esse indumẽta sancta & spiritualia: docet & Apostolus dicens: Induimini dominũ iesum christum. Et in alio loco: Induite uos uiscera misericordiæ: bonitatis, humilitatis,mansuetudinis,& patiẽtiæ. Et iterum: Expoliati uetere homine cum operibus eius:& induti nouo qui renouatur in scientiam iuxta imaginẽ creatoris: qd̃ & illud significare puto: Oportet enim corruptiuum hoc indui incorruptionẽ,& mortale hoc indui imortalitatẽ. Cum autem corruptiuum hoc indutum fuerit incorruptionẽ:& mortale hoc imortalitatẽ,tunc fiet sermo qui scriptus est: & reliqua. De sacerdotalibus uestibus in Exodo plenius scriptum est: & nos olim æditim⁹ librũ:ad cuius interpretationẽ diligẽs mittendus est lector. Neq; enim possumus latam materiam breui sermone cõprehendere. Hæc uestimenta proprio nobis labore conficimus:quæ texta sunt desuper: qualem & dñs habebat tunicam quæ scindi non potuit: quibus indui mur,quando secreta domini & arcana cognoscimus, & habemus spiritum qui scrutatur etiam alta & profunda dei: quæ non sunt monstranda uulgo,nec proferenda ad populum qui non est sanctificatus, nec domini sanctitudini præparatus:

Roma.14.d Eph.5.d 1.Cor.10.b 1.Timo.5.d Roma.13.d Col.3.b Ibidem. 1.Co.15.g Exo.28. Ioh.18.d

E paratus: ne si malora se audierint, maiestatem scientiæ ferre non possint: & quasi solido suffocētur cibo, qui adhuc lacte infantiæ nutriendi sunt. Esse autem econtrario pessima uestimenta, docet scriptura diuina: ut est illud qđ in psalmis de iuda p̄ditore cantatur: Indutus est maledictione sicut uestimēto. Et post paululum: Fiat ei sicut uestimentum quo circūdatur: & sicut ẓona qua semp accingitur. Vnde & dominus qui p nobis doluit, & nostra peccata portauit: in Zacharia sordida habere dicitur uestimenta: de quibus scriptum est: Et iesus erat indutus uestibus sordidis: quæ postea deponit, scriptura dicente: Auferte ab eo uestimenta sordida: & induite eum podere: & reliqua. Qđ autē sequitur: Vittæ siue cidares lineæ erunt in capitibus eorū: puto coronam ostendere gratiarum: de qua scriptū est: Coronā enim gratiarum suscipiet tuus uertex. Nec illud nobis de operto & nudo capite faciat quæstionem, qđ Apostolus loquitur: Mulier debet uelamen habere super caput propter angelos. Si enim non uelatur mulier, attondeatur. Sin autē turpe est mulieri tonderi aut radi, operiatur. Vir enim non debet operire caput, cum sit imago & gloria dei: Mulier autem gloria uiri est. Si enim uirorum est non operire caput: uidetur esse contrarium quomodo nunc sacerdotes capita uittis uel cidare operire iubeātur. Sed si legamus diligētius, ex prioribus soluentur præsentia. Supra em̄ dicitur: Quando ministrant in portis atrij interioris & intrinsecus. Si em̄ ingrediamur ad sancta & stemus in cōspectu domini: capita nostra operire debemus: Quia nō iustificabitur in cōspectu domini omnis uiuens: Et ab infantia cor hominis appositum est ad maliciam. Denicp & fœminalibus intrinsecus utimur: ne ulla in conspectu dei pollutæ conscientiæ & operis nuptialis appareat turpitudo. Quibus fœminalibus accingi uult saluator apostolos dicens: Sint lumbi uestri accincti, & lucernæ ardētes in manibus uestris. Et Apostolus credētibus loquitur: State ergo accincti lumbos uestros in ueritate. Et imitatores christi, audiunt illud qđ de eo scriptum est: Erit iusticia accinctus lumbos: & ueritate circūdatus latera. Et hac ipsa ẓona qui sanctus est & ad uirtutum culmen ascenderit nequacp uiolenter astringitur: ne inuitus bonum continentiæ obseruare uideatur, & in sudore uultus sui comedere panem: sed præceptum domini facere uoluntate. Denicp quando foras egreditur & miscet se populo: sacerdotalia uestimenta deponit in gaçophilacio: in quo dominicæ diuitiæ cōseruātur: & alijs utunt̄ uestibus sacerdotes aliacp doctrina ad uulgus ignobile, ne sanctificetur populus in stolis eorum. Graue est multitudini onus ultra uires suscipere: dicēte Salomone: Laqueus est uiri, cito quid de suis sanctificare: cum enim uotum fecerit, surrepit pœnitentia. Denicp & Naçarei spōte se offerūt: & quicūcp aliquid uouerit & nō impleuerit: uoti reus est. Vnde & de uiduis dicitur: Cum luxuriatæ fuerint, in christo nubere uolunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Melius est em̄ non promittere, cp̄ ꝓmittere & non facere. Anna obtulit Samuelem qui in æterna sanctitate permansit: & Manue obtulit Samson filium: sed sanctificationē capillorum eius Dalilæ libido turpauit. Denicp dominus recessit ab eo, & cæcitate damnatus est: nisi qđ postea crescētibus capillis, pristinum robur accepit: & in typo christi multo plures alienigenarum mortuus cp̄ uiuus occidit. Vult autem dominus sacerdotes suos capillos sanctificationis habere perpetuos: & operiri capita eorum, nō aliquo extrinsecus uelamento, sed sua naturalicp cæsarie: nō ad ornatum atcp luxuriā, sed ad honestatē. Vnde & capilli capitis apostolorū numerati sunt: dicente saluatore: Vestri autem capilli capitis numerati sunt. Illius capitis de quo in Ecclesiaste scriptū est: Sapientis oculi in capite eius. Caput autem uiri christus est: quod peccator conculcat & despicit: & ut ita loquar radit nouacula, & aufert eis pulchritudinem. Qđ & filij Ammon fecerunt his quos Dauid legatos miserat. Sin autem legis præuaricatio inhonorat deum: consequēter qui legis præcepta conseruat honorat eū: ut impleatur qđ scriptum est: Vt omnes honorificent filium sicut honorificant patrem. Porro qđ sequitur: Vt omnis sacerdos quādo ingressurus est atrium interius uinum non bibat: perspicuum est ebrietate & sicera statum mentis euerti: & non plene nos sapere, quando uini sacietate animus occupatur. Ebrietas autem non solum in potione uini, sed in omnibus rebus ostenditur: quibus & in cōtractib⁹ & in negocijs sæculi & dānis ac lucris, amore & odio mens inebriatur & fluctuat: & statum suum tenere non potest. Et quia fragili carne circūdamur, & cogimur pro uictu atcp uestitu & necessarijs quæ ad corpus pertinent aliqua facere, quæ facere non debemus: saltem hoc a nobis exigitur, ut quando in nos reuertimur & scimus curnati sumus, & interiora atcp adyta templi ingredimur, recedamus a uitijs sæculi, & ne minima quidē peccata faciam⁹. Per quæ ostenditur & peccare nos pro necessitatibus carnis peccata leuia: & rursum esse tempus quando atrium ingredientes interius: ab omni ebrietate mundi atcp alieni esse debemus. a Viduam & repudiatam siue eiectam non accipient uxores: sed uirginem de semine domus israel &c. Omnis hic locus præcepta continet sacerdotum: qui post multa quæ supra exposuimus: iubentur uiduam & repudiatam siue eiectam non accipere uxores. Vidua & repudiata est synagoga: id est, congregatio iudæorum quæ dominū non recepit. Vnde eiecta recte dicitur siue uidua synagoga. Eiecta uero hæreticorum frequentia: qui exierunt a nobis, quia non erant ex nobis. Sed uirginem, inquit, de semine domus israel: quæ nutrita est in domo dei: in lege & prophetis: de qua & Apostolus loquitur: Volo omnes uos uirginem sanctam exhibere christo. Ista est uirgo de qua & alibi dicit sermo diuinus: Ama illam & seruabit te: circūda illam, & exaltabit te: honora eam ut te amplexetur. Quæ sit autem uirgo quæ amanda sit & suum custodiat amatorē: sciet qui illud legerit: Hāc dilexi & quæsiui ab adolescētia mea, & quæsiui sponsam ducere mihi: & amator fui decoris ei⁹. Et iterū: Et omnium dominus dilexit eam. Non solum autem uirginem, sed & uiduam debent sacerdotes ducere, quæ tamen alterius sacerdotis uxor fuerit: scientiam uidelicet quā alius dei cultor inuenerit. Necp enim noua tantū contenti debemus esse

Vittæ lineæ erūt in capitib⁹ eorū: Siue cidares lineas habebunt super capita sua): & fœminalia linea erunt in lūbis eorum: & non accingentur in sudore Siue uiolenter. Cūcp egrediētur atrium exterius ad populum: exuent se uestimētis Siue stolis) suis in quibus ministrauerant: & reponent ea Siue eas) in gaçophylacijs Siue exedris) sanctuarij Vel sanctorum): & uestiēt se uestimētis Siue stolis) alijs, & non sanctificabunt populum in uestimētis Siue stolis) suis. Caput autem suū non radent neq; comam nutrient: sed tondentes attondebūt capita sua: Siue capita sua non radent: & comas non ad pressum tondebunt: operientes operient capita sua). Et uinum non bibet omnis sacerdos, quando ingressurus est a atrium interius. Vidūam & repudiatam Siue eiectam) non accipient uxores: sed uirginem de semine domus israel. Sed & uiduam quæ fuerit uidua a sacerdote accipient: & populum meum docebunt quid sit inter sanctum & pollutum: & inter mūdum & immundum ostendēt eis.

Ps.108.c

Zach.3.b

Ibidem

F

1.Co.11.b

Ps.142.a

Geñ.8.d

Luc.12.e

Eph.7.e

Esa.11.a

Eccs.7.d

1.Timo.5.b

1.Reg1.d

Iudic.13.c

G

Matth.10.b

1.Cor.11.a

2.Reg.10.a

Matth.7.a

H

Ioh.5.d

Ps.81.a

Ps.38.c.b

Ps.94.b

Esa.1.d

Num.12.a

Esa.37.a

1.Cor.5.c

Sap.8.a

Ibidem

Apo.3.a

Matth.8.c

A mus esse doctrina: sed & ueterem excolere, & nostro iunge/re cõmitatui, si tamen sacro cultu fuerit erudita. Sacerdotis quoq; officium est docere populum quid inter sanctum & pollutum, inter mundum & immundum sit: ut prius refe/ramus ad dogmata, secundum ad opera quæ per carnem ef

pſ.18.d ficiuntur. Delicta eñ qs intelligit: Et cũ fue/rit controuersia de om ni re, siue ut Lxx. trã/stulerũt, sanguinis: hoc est qđ ad mortale perti net crimẽ: stabũt sacer dotes in iudicijs meis, ut non iudicent scđm honorem, nec accipiãt personam pauperis si/ue diuitis in iudicio, sed stent in iudicijs dei & recordentur illius

pſ.81.a psalmi: Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos di/iudicat: Deos appel/lãs qui habent iudicã/di de hominibus po/

Matth.7.a testatẽ: qui in quo iu/dicio iudicaueritis, iu/dicabitur de eis. Leges inquit meas & præce/pta mea in omnibus solẽnitatibus meis cu/stodient: ut sciant quo modo nobis christus pascha sit immolatus: quomodo septem heb domadas implere de/beamus gaudij atq; læ

B ticiæ, & humiliare animas nostras in ieiunio: clangorẽq; tu/barum intelligere & scenophegias spirituales: in qui/

pſ.38.c bus dicimus: Aduena sum ego & peregrinus sicut oñes pa/tres mei. Hæ sunt ueræ solennitates dei, quas consequentius quis pentateuchũ disserẽs interpretabitur. Prima uirtus est sacerdotis, non tantum docere quæ nouerit, sed omnes dei festiuitates custodire: ut possit alijs custodienda præcipere quæ & ipse obseruauerit. Sacerdotum autem officium esse

Malach.2.b legis habere noticiam: & in Malachia discimus, qui ait: La/bia sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius: quia angelus domini exercituum est. a ¶ Et sab/bata mea sanctificabunt: ꝛ ad mortuum hominem non ingre dientur ne polluantur ꝛc. Adhuc sacerdotibus præcipitur. In quibus obseruandum, quod non dixerit absolute: &

Ela.1.d sabbata sanctificabunt: uel iuxta Esaiam: Neomenias & sab bata uestra odit anima mea, sed cum distinctione sabbata

Matth.12.a mea. Vnde & in euangelio scriptum est: Sacerdotes in tem/plo sabbatum uiolant & absq; culpa sunt: non sabbatũ dei, sed sabbatum literæ, sabbatum iudæorũ: qđ recte uiolant qui sunt genus electum, regale, sacerdotale. Porro sabbatũ qđ sanctificatum est: illud intelligamus qđ & Apostolus

pſ.94.b docet relictum esse populo dei: de quo dicitur: Si intrabunt in requiem meam: qđ hebraice sabbatum nominatur. San/ctificat autem sabbatum dei, qui non portat onus peccati in

Ibi.37.a sabbato: nec dicit: Sicut onus graue grauatæ sunt super me. Qui talis est, non colligit ligna in sabbato: nec superædifi/

1.Cor.3.c cat fundamento iesu christi, ligna, fœnum, stipulam: nec ac/cendit ignem qui inutilem consumat materiam: & die sab/bati in uno permanet loco: nec foras egreditur, sed quasi co/lumna in templo dei positus permanet: super quo Ioannes

Apo.3.a scribit in Apocalypsi: Qui uicerit, faciam illum columnam in templo dei mei: & foras non egredieť amplius. Quodq; sequitur: Et ad mortuum hominem non ingredieñ ne pol/luantur: proprie sacerdotalis officij est, morticina non tange

Matth.8.c re: ut qui pro aliorum uitijs deprecatur, ipse ad altare mun/

ostendent eis. Et cũ fuerit controuersia ut in Lxx. additũ est sanguinis) stabunt in iudicijs meis, & iudicabunt: leges meas & præcepta in omnibus solẽnitatibus meis custo

a dient. Et sabbãta mea sanctificabunt: & ad mortuum hominem non ingredientur ne polluantur. Pro quo Lxx. transtulerunt, & super animam hominis non ingrediẽtur ne polluantur): nisi ad patrem inquit & matrem: filium & filiam: fratrem & sororem quæ uirum non habuit, contaminabuntur. Et postq; fuerit mundatus, septem dies numerabuntur ei: & in die introitus sui in sanctua rium & ad atrium interius ut ministret mihi in sanctua rio: offeret pro peccato suo domino deo Siue offeret placationem). Non erit autem eis hæreditas: ego hæ/reditas eorum: & possessiones non dabitis eis in israel:

b ego possessio eorum. Victimãm & pro peccato & pro delicto Siue pro ignorantia) ipsi comedent: & omne uo tum Siue separatio) in israel ipsorum erit. Et primitiua omnium primogenitorum & omnia libamenta ex om nibus quæ offeruntur, sacerdotũ erũt: & primitiua cibo/rum uestrorum

fuerit emundatus purificationis ordine quæ in mosaica le/ge conscripta est: septem dies numerabuntur ei, uel perfe/ctus numerus pœnitudinis, uel post consumationem mun di, quando ad ueram transimus ogdoadem, ut introeat san cta sanctorum: hoc est enim interius atrium: & possit mi/nistrare in sanctuario: & semper offerre pro peccato con/scientiæ uictimam: nec ullum tempus sit quo non recor/detur maculatum se fuisse super patre & matre, filio & fi/lia, fratre & sorore. Multa quippe facere compellimur in sæ/culi huius angustijs constituti: uel conditione carnis uel fragilitate naturæ. Qui autem talis extiterit, ut ministret in sanctuario: & atrium ingrediatur interius, & offerat sem/per deo sacrificium: ita ut uerus sacerdos sit, immo imita/tor eius, de quo scriptum est: Tu es sacerdos in æternũ scđm pſ.109.a ordinem melchisedec: iste nullam habebit hæreditatem, ni/si deum qui est hæreditas eius: nec accipiet possessionem in israel, hoc est inter uulgus ignobile, sed sacerdotalem: ut dicat de eo dominus: Ego sum hæreditas & ego posses/sio eorum. Quem cum inuenerint, loquentur ac dicent: Te/nebo eum & non dimittam illum: & psallent cum prophe/ta: Pars mea dominus. b ¶ Victimam ꝛ pro peccato ꝛ pro pſ.72.d delicto siue pro ignorantia ipsi comedent ꝛc. Pro uictima & sacrificio, qđ hebraice dicitur חַטָּאת: Aquila & Symma/chus interpretati sunt, donum. Rursum pro uoto qđ Lxx. ἀφόρισμα, hoc est separationẽ transtulerunt: Aquila & Sym mach⁹ & Theodotio ἀνάθημα interpretati sunt, qđ hebrai/ce dicitur חֵרֶם. Et consyderandum qđ omnia quæ nunc per prophetam dominus loquitur: per moysen ante iam di xerit. Quærẽdũq; cur eadem quæ dicta sunt repetat: Vt ui delicet quæ in mentibus hominum sunt uel legendi negli/gentia, uel audiendi contemptu & obliuione deleta, uiua uo ce mnouentur: quæ non sit scripta calamo & attramento, sed spiritu & uerbo dei. Vnde & saluator nullum uolumen do/ctrinæ suæ propriũ dereliquit, qđ in plærisq; apocryphorũ

C

Cañ.2.a

D

E delyramenta confingunt: sed patris & suo spiritu quotidie loquit̃ in corde credẽtiũ. Et hæc erit respõsio aduersum eos q̃ calumnianẽ pphetas, cur quæ in pẽtateucho cõtinent̃, in suis uoluminibus replicent. Victimã igitur & pro peccato & pro delicto siue ignorantia comedent sacerdotes: de qui-

Osee. 4.b bus scriptum est: Peccata populi mei comedent. Nec tantum gaudendum est ad oblationem munerũ: quantum timendum ad honoris condẽnationẽ, si eo abutamur indigne. Primitiua iuxta literã sunt animãtiũ & inanimãtiũ q̃ prima nascũt̃ & quæ primũ terra gignit. Primitiæ q̃q; ciborũ nostrorũ sacerdotibus offerunt̃: ut nihil gustemus nouarũ frugũ, nisi sacerdos ante gustauerit. Hoc aũt facimus: ut reponat sacerdos bñdictionẽ & oblationẽ nostrã in domo sua: siue ut ad imprecationẽ suã, dñs benedicat domibus nostris. Grãdis dignitas sacerdotũ: sed grandis ruina coꝝ si peccãt. Læ-

F temur ad ascẽsum, sed timeam⁹ ad lapsũ: Nõ est tanti gaudij excelsa tenuisse, quãti mœroris de sublimioribus corruisse. Necq; em̃ solum pro nostris delictis reddemus rationem: sed pro omnium quorũ abutimur donis: & nequaq̃ sumus de eorũ salute solliciti.

a ¶ Omne morticinum & captũ a bestia/de auibus & de pecoribus non comedent sacerdotes. Et iuxta literam, omni generi electo, regali & sacerdotali, qđ proprie ad christianos refertur, qui uncti sunt oleo spirituali: de quo scriptum

Ps.44.b est: Vnxit te deus, deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis: hæc præcepta conueniunt: ut morticinum non comedat tam de auibus q̃ de pecoribus, cuius nequaq̃ san-

Actu.15.d guis effusus est: qđ in actibus apostolorum dicitur suffocatũ: & quæ necessario obseruanda, apostolorũ de hierusalem epistola monet: & captũ a bestia, quia & ipsum similiter suffocatũ est: & condemnat sacerdotes qui in turdis, ficedulis, gliribus & cæteris huiuscemodi hæc auiditate gulæ non custodiunt. Possumus autem iuxta Anagogen morticinum dicere, in quo animæ sanguis emortuus est: & imitatur Na-

1.Re.25.f bal carmeliũ, qui interpretatur stultus: & audita ira Dauid pauore contremuit, & mortuum est cor eius in eo. Captus autẽ a bestijs, quarũ ne morsibus lanietur, ppheta suspirat

Ps.73.d dicens: Ne tradas bestijs animã confitentẽ tibi: ille dicẽdus est qui aduersarij leonis morsibus deuorat̃: & pardi qui nõ mutat uarietatem suam: & ursæ quæ raptis sæuit catulis: & luporum Arabiæ & reliquarum bestiarũ: quas in uarietate dæmonum accipimus. Aues autem illas esse dicimus, quæ ponũt in cœlũ os suum: & illa pecora, quæ prona in terrãq; uergẽtia, uentri tantũ & his quæ sub uentre sunt seruiunt.

¶ Cmq; ceperitis terrã ¶ Ca. XLV diuidere in possessionem: separate primitias domino sanctificatum de terra longitudinis uiginti quinq; milia ꝛc. Post cerimonias sacerdotũ, cultum q̃ eorum & cibum: quæ debeant sumere, quæ uitare: nunc terræ sanctæ facit descriptionẽ: & anteq̃ oẽm in trib⁹ diuidat, de cũctis tribub⁹ iubet eligi locũ, q̃ in lõgitudine habeat uigintiq̃q; milia, & in latitudine decẽ milia. Et qa nõ est positum cubitorũ siue pedum aut ulnarum: subintelligi datur significare calamũ qui erat in manu uiri: & habebat mensuræ sex cubitos & sextam partẽ unius cubiti: id est παλαιστὴν. Diligens supputet lector quot calami mille passus faciant: & quã multa milia in longitudine fuerint & latitudine. Post quã descriptionem: rursus præcipit ut de sanctificata terra quæ electa est ex oñibus tribub⁹ israel: id est uigintiq̃q; milium calamorũ in longitudine: & decem milium in latitudine: eligatur ad ædificãdum sanctuarium, id est tẽplum domini, alia intrinsecus terra, quingẽtorum calamorum per circuitum: hoc est duum milium. Et ne forsitan ædificio templi ædes aliæ iungerẽtur: præcipit ut quinquaginta cubitis per circuitum terra sit ua cua in suburbana: uel ut Symmach⁹ & Theodotio & Lxx. transtulerunt in terminum & separationẽ & spaciũ. Hac descriptione finita: alia ex integro separandæ sanctificationis mensura præcipitur: ut uigintiq̃q; miliũ calamorũ in lõgitudine, & latitudine decẽ miliũ, post superiorem mensuram terra alia metiatur: in qua nequaq̃ sit templum: id est sanctum, sed sanctũ sanctũq̃ sanctorũ: & habitent in ea sacerdotes, qui accedunt ad ministeriũ domini. Habitent autem eo tempore, quando sacerdotali funguntur officio: & sit ipsa ut diximus possessio uigintiquinq; milium calamorum in longitudine: & decem milium in latitudine. Porro leuitæ qui sacerdotibus seruiunt & habent propria ministeria, accipient locum ad ædificanda uiginti gaçophylacia: iuxta Aquilam, exedras: iuxta Symmachũ, thalamos: iuxta Theodotionẽ, gaçeras: siue ut Lxx. transtulerunt ciuitatem. Per qđ intelligimus, separatum quendam locum ad habitationem leuitarum, urbis uocabulo nuncupari: qui locus quinq; milia habeat calamorum in latitudine: & uigintiquinq; milia in longitudine. Hæc autem omnia: id est sanctuarium & alterum sanctuarium, sanctumq̃ sanctorum, & habitacula sacerdotum, & domus leuitarum qui ministrant sacerdotibus, appellantur loca separata & consecrata in ministeriũ & in sanctificationẽ domui israel. Post quadruplicem terræ sanctæ descriptionẽ: ponitur quinta diuisio. Princeps siue dux populi accipiat hinc & inde: hoc est ex utraq̃ parte sanctuarij in possessionem suam, & in urbe uersetur: respiciatq̃ eius possessio ad separatum templo locum & faciem urbis: sitq̃ a latere maris: hoc est ab occidente usq̃ ad alterum latus maris: latitudinem habens, quã inferius in descriptione tribuum singularum prophe-

G tum ueſtrorum dabitis ſacerdoti: ut reponat benedi-
ctionem domui ſuæ: Siue ut ponat benedictiones ſu-
a per domos ueſtras. Omnẽ morticinum & captũ a be-
ſtia de auibus, & de pecoribus: non comedent ſacer-
dotes. ¶ Ca. XLV
b CVmq; cœperitis terrã diuidere in poſſeſſionẽ:
ſeparate primitias domino ſanctificatũ de ter
ra longitudinis uiginti quinq; milia: & latitu-
dinis decẽ milia: ſanctificatũ erit in omni termino ei⁹ p
circuitũ. Et erit ex hoc ſanctificatũ, quingẽtos p quin-
gẽtos quadrifariã per circuitũ: & quinquagita cubitis
ſuburbana eius per gyrũ. Et a menſura iſta menſurabis
longitudinẽ uigintiquinq; miliũ, & latitudinẽ decẽ mi-
liũ: & in ipſo erit tẽplũ Siue ſanctificatio) ſanctũq; ſan-
ctorum. Sanctificatum de terra, erit ſacerdotibus mini
ſtris ſanctuarij qui accedunt ad miniſterium domini:
& erit eis locus in domos, & in ſanctuarium ſanctita-
tis. Viginti quinq; milia longitudinis: & decẽ milia la-
titudinis. Leuite autem qui miniſtrant domui: ipſi poſ-
ſidebunt uiginti gaçophylacia. Pro quibus Lxx, tranſtulerunt
ipſi tenebunt ciuitatẽ ut habitent). Et poſſeſſionẽ ciuita
tis dabitis qnq; milib⁹ latitudinis, & lõgitudinis uiginti
qnq; milibus, ſcd'm ſepationẽ ſanctuarij omni domui
iſrael. Principi q̃q; hinc & inde de ſeparatiõe Vel primi
tiſs ſanctuarij

H

A unamquāq; partem quā ſingulæ tribus accipiunt, a termino occidentali, id eſt maris, uſq; ad terminum orientalem: qui ubi finiatur, in tribuum deſcriptione noſcemus. Et hæc erit poſſeſſio ducis ſiue principis in terra iſrael. Hæc interim dicta ſint: ut ſimplex hiſtoriæ ſermo noſcatur. Cæterum ſi uoluerimus comparare ſpiritualibus ſpiritualia: & iuxta quoſdam interpretes ad altiora conſcendere, qui aſſerunt figuram futurorum eſſe præſentia: & omnia quæ dicuntur pertinere ad cœleſtem hieruſalem, quæ eſt mater omnium noſtrum & eccleſiam primitiuorum: non quidem difficile erit dicere quæ dicta ſunt ab aliis: ſed ueremur ne huiuſmodi expoſitionem prudēs lector nequaq; recipiat. Vnde ad præſens tempus & ad eccleſiam quæ nunc laborat in mundo & ad cœleſtia ire feſtinat referenda ſunt omnia: ut de uniuerſo mūdo eligant alij in poſſeſſionē dei qui ſanctū poſſideāt: alij qui ad maiora ꝓfecerint teneant ſancta ſanctorum. In miniſtris quoq; ordo diuerſus eſt ſacerdotū & leuitarū: quorū alij orationibus ſuis atq; uirtutibus quotidie ſacrificia offerunt deo: alij in ſecundo & minori gradu ſunt ut eis miniſtrēt: & per eos qui ad uirtutum culmina conſcenderunt: & ad extremum ſit dux ſiue princeps, qui tantum poſſit: ut contra unam tribum poſſeſſionem accipiat: uniuſq; meritum compenſet merita plurimorum: & primum dum uerſatur in ſæculo, de mari uſq; ad mare latitudinem poſſideat: deinde ab occidente ſiue a mari uſq; ad orientem: ut præſentia derelinB quēs ad futura feſtinet, & habeat certam poſſeſſionem ſuā: & nequaq; principes aliena deſyderent: & unaquæq; tribus ſuam partem teneat: Q d' proprie ad epiſcopos & preſbyteros referri poteſt: quibus dicitur: ut non uaſtent atq; depopulentur ultra populum dei, nec terrā iſrael hæreditate poſſideant: ſed unuſquiſq; habeat poſſeſſionem ſuam quæ gradui illius conſtituta eſt. Vigintiquinq; autem milia referuntur ad ſenſus: quæ quater poſita ſunt. Porro decem milia ad perfectam ſcientiam: ut in altero ſimplex tantum teneatur hiſtoria: in altero etiam de theologia & ſupernis uirtutibus diſputetur: quia decēnarius perfectus eſt numerus. Illud quoq; conſyderandum, qd' ſacerdotes qui in maiori gradu ſunt conſtituti, uigintiquinq; milia poſſideant in longitudine: & decem milia in latitudine. Leuitæ autē, id eſt inferior gradus, eūdem quidem numerum habeat in longitudine, hoc eſt, uiginquinq; milia: ſed latitudo ipſorum quinario numero finiatur. Vnde & uiginti tantum tenent gaçophylacia: in quo numero offeruntur munera Eſau. Princeps uero qui uere princeps in populo eſt: & meretur ducis nomen accipe, hinc inde accipit poſſeſſionē ſanctuarij: ex omnibus uidelicet qui ei uoluntate ſubiecti ſunt: & urbis habitator eſt: multorūq; ſalutem, ſuam mercedem facit. In priori templo qd' dicitur ſanctuarium, quingenti per ſingula latera calami deſcribuntur: & rurſum quinquaginta cubiti: quibus omnis ſacerdotum poſſeſſio ſeparatur. In ſecundo autem ſanctuario ubi ſunt ſancta ſanctorum, latitudo templi & ſpaciū nō deſcribitur, ſed incertus numerus eſt. Q d' quidē & in poſſeſſione principis inuenimus: qui abſq; ullo numero habet poſſeſſionem in populo iſrael: dum profectus uniuerſorum redundat ad principem: & diſcipulorum ſalus, præmium magiſtrorum eſt. a ¶ Hec dicit dominus deus: Sufficiat uobis principes iſrael: iniquitatem & rapinas intermittite: & iudicium & iuſticiam facite &c. Pro rapinis Lxx. miſeriam tranſtulerunt: pro confinijs, oppreſſionē. Eſt autem ſenſus. Quia acceptiſtis partem ueſtram o principes ſcriptura dicente: Principi quoq; hinc inde in ſepationē ſanctuarij poſſeſſionē ciuitatis ſubaudit dabitis: & tanta eſt ueſtra potētia: ut unius tribus partē acceperit ueſtra poſſeſſio: idcirco præcipio atq; cōmoneo: ut ſufficiat hucuſq; iniqtatē feciſſe & rapinas, dum aliena inuaditis atq; diripitis: Et quia ſcriptum eſt: Dimitte malum & fac bonum: ecō trario, iudicium facite atq; iuſticiam, iudicantes pupillo & iuſtificā/tes uiduā: ſeparate ueſtra confinia a populo meo: ne uidelicet terminos tranſferatis: Et quia ipſa uicinia ledit humiliorē, qui ſupercilium maioris & potentioris nō poteſt ſuſtinere. Hoc interim dictum ſit ad illius temporis populum. Cæterum & noſtris principibus præceptum poterit coaptari: qui in morem pharaonis & ægyptiorum opprimunt filios iſrael per potētiam: nec meminerunt ſcriptum: Ducem te conſtituerunt, ne eleueris: ſed eſto inter eos quaſi unus ex ipſis. Et illud qd' in euangelio καὶ λοῦκαμ dominus loquitur: Si autem dixerit ſeruus ille in corde ſuo, moratur dominus meus uenire: & cœperit percutere ſeruos & ancillas: cōmedere & bibere & inebriari: ueniet dominus ſerui illius in die qua non putat, & hora qua neſcit: & diuidet eum & partem eius ponet cum infidelibus. Diſcipulos quoq; ſuos in euangelio ſcdm Matthæum his præceptis erudit. Scitis quoniam principes gentium dominantur eorum: & qui maiores ſunt poteſtatem exercent in eos? Non ſic erit inter uos: ſed qui uoluerit in uobis magnus eſſe, fiat miniſter: & qui uoluerit eſſe primus, ſit omniū ſeruus: ſicut filius hominis non uenit miniſtrari, ſed miniſtrare: & dare animam ſuam redemptionē pro pluribus. Multa ſunt ſi uoluero de ſacris ſcripturis reuoluere: ubi maiorum ſuperbia coercetur, & ad humilitatē omnes domini prouocātur dicentis: Diſcite a me: quia mitis ſum & humilis corde.

C

ps. 43. c

Eſa. 1. e

Eccl. 32. a

Luc. 12. f

Matth. 20. d

D

Matth. 11. d

¶ Cōmentarij tertijdecimi in Ezechielem ꝓphetā finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN QVARTVMDECIMVM COMMENTARIORVM EZECHIELIS AD EVSTOCHIVM PROEMIVM

E QVod in principio templi Eçechielis debui dicere:nunc præpostero ordine in fine dicturus sum:illi⁹ uersiculi memor: Hic labor, illa domus & inextricabilis error. De q̃ & in alio loco idem poeta decantat. Vt quondã Creta fertur labyrinthus in alta Parietib⁹ textũ cæcis iter,ancipitẽq; Mille uijs habuisse dolũ: qua signa sequẽdi Falleret indeprẽsus & irremiabilis error. Ita & ego istarũ scripturarũ ingressus oceanũ & mysteriorũ dei,ut sic loquar labyrinthũ: de quo scriptũ est:Posuit tenebras latibulũ suũ:& nubes in circuitu eius:perfectã quidẽ scientiã ueritatis mihi uendicare nõ audeo,sed nosse cupientibus aliqua doctrinæ indicia præbuisse,nõ meis uiribus,sed christi misericordia:qui errãtibus nobis ipse dolos tecti ambagesq; resoluit:cæca regens spũsancto uestigia:quẽ sequẽtes,ad portũ explanationũ ꝓphetæ Eçechielis puenire poterimus:in quẽ extremus,id est quartusdecimus liber est. Quẽ si orãte te uirgo christi Eustochiũ ad finẽ usq; ꝓduxero: & dñs uitæ hui⁹ cõcesserit spaciũ:trãsibo ad Hieremiam qui unus nobis remanet prophetarũ:cui⁹ interpretatio,mei quidẽ laboris & tuarum orationum,sed proprie christi erit clæmentiæ. G

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN EZECHIELEM PROPHETAM LIBER QVARTVSDECIMVS

Stathera iusta,ɼ ephi iustum,ɼ batus iustus erit vobis ɼc. Hic locus iuxta Lxx. non cohæret & penitus intelligi nõ põt: dũ nõ solũ numeros mensurarũ: sed etiã noia cõmutarũt. Pro ephi em̃ interpretati sunt mẽsurã,generale nomẽ ꝓ speciali:& ꝓ bato chœnica: ꝓ homer q̃q hebraico q grecæ dicit̃ κόρος transtulerunt gomor: rursumq; ꝓ bato chœnica. Dicam⁹ ergo iuxta hebraicũ & literã: & quid nobis uideat̃ in singulis aptius explicem⁹. Stathera quæ hebraice dicit̃ מֹאזְנַי: in his intelligit̃ quæ appendunt̃. Epha autẽ quæ in græco sermone corrupte dicit̃ ὖφι:ad mẽsuram ptinet uariarũ frugũ. Verbi grã:tritici, hordei, leguminũ. Porro batus qui hebraice appellat̃ bath,בַּת:eadẽ mẽsura est quæ & ephi:& in specieb⁹ tantũ liqdis,uini & olei,& istiusmodi. Corus triginta habet modios:& in utraq; mẽsura,hoc est,tam aridarum q̃ liquentiũ tenet principiũ. Decima pars cori in his quæ modio mensuranẽ,appellat̃ epha:id est, tres modij, & decima pars cori in speciebus liquidis,uocat̃ batus siue uadus:ut eiusdẽ mẽsuræ sit epha & batus. Porro siclus qui græce dicit̃ σατὴρ,uiginti habet obolos. Mina uero quæ appellat̃ mna: habet siclos sexaginta:qui faciũt obolos mille ducẽtos. Quæ autẽ dicit̃,uiginti sicli & uigintiquinq; sicli,& quindecim sicli minã faciũt:lectorẽ turbare nõ debet. Idcirco em̃ difficultas in numeris ponit̃:ut intentũ animũ faciat auditoris. Vñ & multa dicunẽ in parabolis & ænigmatib⁹:ut qui habet aures audiẽdi audiat. Omnisq; ꝓphetia in obscuritate cõtinet ueritatẽ: ut discipuli intrinsecus audiãt: uulgus ignobile & foris positũ,nesciat qd dicat̃. Præcipit ergo scriptura diuia ut iusta sint põdera dicẽs:Nõ erit in marsupio tuo mensura grãdis & minor:stathera uera & iusta erit uobis:& mensura uera & iusta erit uobis. Et in Prouerbijs dicit̃: Stathera grãdis & minor,abomĩabile est utrũq; in cõspectu dei. Quæ q̃ dẽ nõ solũ in cõmertijs & in usu q̃tidianæ uitæ nobis est obseruandũ,sed in oĩb⁹ custodiẽda iusticia: dicẽte scriptura: Sermonib⁹ tuis facies statherã & appẽdiculũ:ut & in uerbis & in ope & cogitationibus, oĩa põdere & ratiõe faciamus. Obolũ aũt, hoc ẽ uicesimã ptẽ sicli siue statheris esse minimã portiũculã in alio loco legim⁹:Eius q fidelis est,tot⁹ mũd⁹ diuitiarũ:illi⁹ aũt q infidelis est,neq; obolus. Quasi alijs uerbis dixerit:Infidelis nihil in mundo possidet: sed etiã minima ĩdiget portiõe. De q̃ alijs uerbis in euãgelio dicit̃: Non egredieris inde:nisi reddat nouissimũ q̃drantẽ,hoc est etiã extremũ nũmũ & minutũ. Legimus decẽ mnas singulis seruis ad negociandũ traditas: & in alia ꝓbola ĩter seruos talenta diuisa:& debitorẽ q̃gẽtoq; denariorũ & q̃nquaginta:& operarios uineæ qui singulos accipiunt denarios:& mulierem uiduã quæ drachmã perdiderat & uix eam lucernæ accẽsione repperit. Quæ omnia quẽ sensum habeãt, nõ est hui⁹ tpis disserere. b Et hẽ sunt ꝓmitiẽ q̃s tolletis: sextã partẽ ephi ɼc. Et hic mutatis noĩb⁹ mẽsurarũ in Lxx. æditiõe cõfusa sũt oĩa:ut qd dicat̃ nõ possit intelligi. Quia em̃ supra ꝓ ephi mensurã: & pro bato chœnica dixerant:& ꝓ coro gomor: ꝓ siclo appẽdiculũ:& hic ꝓ ephi posuere mẽsurã: ꝓ coro nũc gomor nũc ipsum corũ: & in mẽsura olei ꝓ bato κοτύλην.i.cyathũ. Dicam⁹ igit̃ primũ iuxta lr̃am: δεκάδα,hoc est decimã ptẽ omniũ frugũ, leuiticæ tribui populus ex lege debebat. Rursũ ex ipsis decimis,leuite,hoc est inferior ministrorũ grad⁹, decimas dabat sacerdotib⁹: & hæc est quæ appellat̃ δευτερο δεκάδα. Erant q̃q & aliæ decimæ: quas unusquisq; de populo israel in suis horreis sepabat:ut comederet eas cũ iret ad templũ in urbe hierusalẽ & in uestibulo tẽpli:& sacerdotes ac leuitas inuitarẽt ad cõuiuia. Erãt autem &

a

Stathera iusta & ephi iustũ & batus iustus erit uobis. Ephi & bat⁹ eq̃lis, & uni⁹ mẽsuræ erũt:ut capiat decimã ptẽ cori bat⁹ & decimã ptẽ cori ephi:iuxta mẽsurã cori erit æq̃ libratio eorũ. Siclus autẽ uiginti obolos habet. Porro uigiti sicli & uigintiq; sicli, & quindecim sicli, minã faciunt. Et hæ sũt primitiæ quas tolletis: sextam partem ephi de coro frumenti: & sextam partem ephi

Stathera iusta & mẽsura iusta & chœnix iust⁹ erit uobis ad mẽsurã:& chœnix similiter un⁹ erit ad accipiẽdũ. Decima pars gomor chœnix,& decima pars gomor ephi. Gomor erit æquum ad pondus uiginti oboli. Viginti sicli: quinq; & uiginti sicli,& quindecim sicli, mina erit uobis. Et hæ sunt primitiæ quas separabitis. Sextam partem mensuræ de gomor tritici: & sextam partem ephi

Prouer.11.c

Eccl.18.d

H

In ꝓlogo Galeato.

Matth.5.d

Luc.19.b

Matth.25.b

Luc.7.f

Matth.20.a

Luc.15.b

Luc.8.a

Leui.19.g

A autem & aliæ decimæ, quas pauperibus recondebant: quæ græco ſermone appellant̃ πωχοδόχαδαι. At ꝯo primitiua quæ de frugibus offerebant: non erant ſpeciali numero definita, ſed offerentiũ arbitrio derelicta: Traditionēq; accepimus hebræorũ nō lege præceptam, ſed magiſtrorũ arbitrio inolitã: qui plurimũ, quadrageſimam partē dabat ſacerdotib⁹: qui minimũ, ſexageſimã: inter quadrageſimã & ſexageſimã licebat offerri qđcunq; uoluiſſent. Q. Igitur in pentateucho dubium derelictum eſt: hic ſpecialiter definitur, propter ſacerdotum auariciam, ne amplius a populo exigant in primitijs deferendis, id eſt, ut ſexageſimam partē offerãt eorum quæ gignuntur e terra. Si em̃ corus qui hebraice appellat̃ חמר: & a Lxx. dicitur gomor, trigintа habet modios: tam in aridis ſpeciebus, q̃ in liquētibus: Epha quoq; & batus, iuxta quod ſupra diximus, decima pars eſt cori: præcipitur q̃ ut ſexta pars tam ephi, q̃ bati detur ſacerdotibus in primitijs offerendis, quæ de tribus modijs dimidium facit modium: perſpicue ſupputatur, ſexageſimã partem primitiarũ ſacerdotes accipere debere. Hæc interim iuxta literam, & iuxta hebraicam ueritatem, & ſenſiſſe, & audiſſe ſufficiat. Nunc reuertamur ad in

B telligentiam ſpiritualem: in qua primũ quærendũ, quomõ

prouer.3.b dicatur: Honora dominũ de tuis iuſtis laborib⁹: & da ei de fructibus iuſticiæ tuæ: ut impleant̃ cellaria tua frumẽto: & uino torcularia tua redundẽt: ut poſtq̃ obtuleris primitias laborũ tuorũ atq; uirtutum, & dixeris: Ecce nunc ego attuli tibi primitias frugum terræ, quas dediſti mihi dñe, merea-

Deu.28.a ris audire: Benedictus tu in ciuitate, & bñdictus tu in agro: benedicti filij uteri tui, & genimina terræ tuæ, & fructus iu-

Eph.1.a mentorũ tuorũ, & cætera: & poſſideas (iuxta Apoſtolum) omnẽ benedictionẽ ſpiritualium in cœleſtibus in Chriſto: dum quicquid habes, non tuæ putas eſſe uirtutis, ſed eius miſericordiæ, qui fruges dedit. Et ſi quidem tantam habuerimus ſcientiam ſcripturarũ, ut myſtica quæq; pandamus: & doceamus homines, id eſt rationale animal: damus primitias frumẽti noſtri. Si autẽ poſt Anagogen, puram tantũ ſequamur hiſtoriã, quæ ſimplices nutrire poteſt: iuxta illud

pſ.35.b quod ſcriptũ eſt: Homines & iumẽta ſaluos facies domine: damus primitias hordei noſtri: qđ hordeum ſeuit Iſaac, ſed in terra alienigenarũ: & ortum eſt ei centuplũ. Q. ui hordei

pſ.22. dat primitias, poteſt dicere: Dñs paſcit me, & nihil mihi deerit: in loco paſcuæ ibi me collocauit: ſup aquas refectionis educauit me. Q. ui autem rationalia paſcit animantia: uertit

Ibi.22.b ſententiam, & dicit: Præparaſti in cõſpectu meo mẽſam aduerſus eos qui tribulant me. Et poſtq̃ olei & uini obtulerit

Ibidem primitias, iungit & loquit̃: Impinguaſti in oleo caput meũ: & calix tuus inebrians q̃ præclarus eſt: illo oleo qđ abſq; fece mundiſſimũ, ad lucernam domini præparat̃. Q. đ qui

pſ.51.b præparauerit, exhilarat̃ facies eius in oleo, oleo exultationis quo unctus eſt Chriſtus præ participibus ſuis: & effectus oliua, cum ꝓpheta cantabit: Ego autẽ ſicut oliua fructifera in domo dei: Et illo uino qđ de uera uite redundat in torcu-

Ioã.15.a laribus ſaluatoris: dicente domino: Ego ſum uitis: uos autẽ propagines: pater meus agricola. De his torcularibus tres pſalmos legimus: octauum, & octogeſimũ, & octogeſimũ tertium: qui omnes ad eccleſiæ ſacramẽta referuntur. Et in ueteri quidẽ lege, abſq; menſura erant & numero primitiæ:

Ioã.3.d non em̃ ad menſurã deus ſpiritũ dabat. In ſecunda autem

SEP. ephi de coro hordei: & præceptũ olei cotylem, id eſt, cyathum, olei decem cotyles: quia decem cotyles ſunt gomor.

HEB. ephi de coro hordei. Méſura quoq; olei: batus olei, decima pars cori ẽ: & decẽ bati corũ faciũt: quia decẽ bati implẽt corũ.

a Et ariẽtem unum de grege ducẽtorũ de his quæ nutrit iſrael in ſacrificium, & in holocauſtum, & in pacifica, ad expiandum pro eis ait dñs deus: Omnis populus terræ tenebit̃ primitijs his principi in iſrael. Et ſuper principe erunt holocauſta, & ſacrificiũ, & libamina, in ſolennitatibus, & in kalendis, & in ſabbatis, & in uniuerſis ſolennitatibus dom⁹ iſrael. Ipſe faciet ꝓ peccato ſacrificiũ, & holocauſtum & pacifica, ad expiandũ ꝓ domo iſrael.

Hæc dicit dñs

ædificatione templi, qđ Eçechielis prophetia continet, certa menſura eſt. i. ſexagenarius numerus, quo mundus expleꝫ: & dicitur nobis: In qua menſura menſi fueritis, remetietur uobis. a Et ariẽtem unum de grege ducentorum de his quę nutrit iſrael ꝛc. Supra dixit quota pars eorum quæ appenduntur, menſuræ quoq; tam aridarũ ſpecierum, q̃ liquentium debeat offerri principi: nunc eundem primitiarum in animantibus ordinẽ tenet: ut unum de grege ducentorum arietum iubeat offerri, q̃s nutrit iſrael in ſacrificium, & in holocauſtum, & in pacifica, ad expiandũ ꝓ populo iſrl̃ ait dñs deus. Quod nos interpretati ſumus, de his quæ nutrit iſrl̃: in hebraico ſcriptũ eſt מבושׁעה: quod Aquila & Symmachus interpretant̃, ἀπὸ τῶν ὑδάτων: Lxx. & Theodotio, ἀπὸ τῶν ποτηρίων: quorum alterum de irriguis, alterum de canalibus ſiue piſcinis ſonat: ut uidelicet primitiæ principis, non alibi niſi in irriguis nutriantur. Et quomodo in ſuperioribus legimus ſexageſimã partem debere offerri principi de his quæ appenduntur, & quæ menſuræ ſubiacẽt: ſic nunc ducenteſima pars animantium iubetur offerri: & huiuſcemodi legis præceptis, omnẽ populum eſſe ſubiectum: ut offerat duci ſiue principi: quod uidelicet per illum holocauſta, & ſacrificia, & libamina, in ſingulis ſolennitatibus offerantur pro populo: & expietur domus dei. Ex quo animaduertendum, q̃ quomodo populus debitor eſt primitiarum offerendarum principi: ſic princeps debitor eſt populi offerre pro eo uictimas: quem iuxta Tropologiam non alium intelligere poſſumus, niſi dominum ſaluatorem. Iſte de ducẽtis animantibus ſuſcipit arietem: ſiue ut ſignificantius hebraicus ſermo demonſtrat, βόσκημα, quod ad cuncta animantia, & nõ proprie ad arietem referri poteſt: & ſuſcipit animal uel arietem, qui nutritus eſt in locis irriguis, ſanctarum uidelicet ſcripturarum: & poteſt dicere: Dominus paſcit me & nihil mihi deerit: in loco paſcuæ ibi me collocauit: ſuper aquas refectionis educauit me. Hæc erant irrigua, immo hi canales: ad quos & Iacob ducebat pecora ſua: ut in ipſis biberent atq; concipe-

pſ.22.

Geñ.30.f rent: & iuxta uirgarũ colorem, fœtus æderent domino. Pro ſacrificio, hoc eſt, θυσία, Aquila & Symmachus donum interpretantur: quod in hebraico dicitur מנחה: & ꝓprie nõ pertinet ad hoſtiam, ſed ad ea quæ ex ſimila, & polenta, & oleo offeruntur in ſacrificio. Holocauſtum ꝯo eſt, qđ totum offertur deo: & ſacro igne conſumitur. Pacifica, quando reꝯciliamur deo: & pro nobis Apoſtolus loquit̃: Precamur

2.Co.5.d pro chriſto, recõciliamini deo. Et in alio loco: Deus erat in

Ibidem Chriſto: mundũ recõcilians ſibi. Iſte autẽ princeps cui primitiæ de animantibus offeruntur: ipſe eſt & rex: ut in crucis quoq; titulo demonſtrat̃: hebraicis, & græcis literis, ac latinis. Nitentibuſq; iudæis, ut deponer̃ titulus triumphalis, gentium in Pilato turba reſpondit: Qđ ſcripſi, ſcripſi. Sub

Ioã.19.d principe (inquit) erunt. Pulchre ſacerdotalis dignitas commonet̃, cui ſubiecta ſit officio: ut ſciat ſe ſacrificiũ & libamina quæ offerunt̃ ex uino, pro ꝓpło offerre debere in cunctis ſolennitatibus: tam uidelicet in kalendis. i. neomenijs, q̃ in ſabbatis: qñ tenebris cuncta operiẽtib⁹, lunaris exordiũ luminis eſt, & in requie ſabbatorũ: ut faciat uidelicet ꝓ pcto ad expiandũ ꝓ domo iſrl̃, quæ eſt eccl̃ia dei uiuẽtis: columna & firmamentũ ueritatis. Iſta eſt em̃ domus dei uiuẽtis & domus iſrael, quæ expiatione ſuorum indiget peccatorum.

E a Hæc dicit dominus deus: In primo mẽse / una mensis / sumes vitulum de armento immaculatum / et expiabis sanctuarium ⁊c. Totum capitulum posui, ne diuisum per singula legentis animum conturbaret. Et primum de interpretationis uarietate dicendum est. Vbi nos interpretati sumus, in quatuor angulis crepidinis altaris: Lxx. transtulerunt, & super quatuor angulos templi, & super altare. Et ubi nos diximus, pro unoquoq; qui ignorauit & errore deceptus est: illi posuerunt, pro ignorante & ꝑ paruulo. In eo quoq; ubi nos diximꝰ, & sacrificium ephi per uitulũ, & ephi per arietẽ faciet, & olei hin per singula ephi: illorum æditio tenet: & sacrificium & coctionem uitulo, & coctionem arieti dabis: & olei hin coctionis. In extremo quoq; uersiculo ubi nos diximus, in sacrificio & in oleo: illi dixerunt, sicut in manaa, sicut in oleo. In primo (inquit) mense & prima die mensis: haud dubiũ, quin nisan significet: sumes uitulum de armento: nõ qui domi nutritus sit, sed qui in armento, hoc est, de grege & numero plurimorum: In septima quoq; eiusdem mensis die: quæ duæ solennitates, hoc est, primi mensis prima dies: & eiusdẽ septima, in lege Mosaica nõ habentur. Quartumdecimũ autẽ diem
Exo. 12.c mensis, quo pascha celebraꝛ: & Moyses præcepit obseruandum, qñ septẽ diebus açyma comedimꝰ. Quartã ỹo solennitatẽ de qua dicit: septimo mense, quintadecima die mẽsis in solennitate, & cætera: uidetur mihi significare scenophegiam: quam hic sine nomine posuit. Curramus ergo ad singula: & quid nobis uideaꝛ, breuiter disseramus. Esse solen-
Col. 2.c nitates spirituales, & Apostolus docet: Ne ergo quis uos iudicet in cibo & potu, aut in parte solẽnitatis, aut neomeniæ, aut sabbatorũ, quæ sunt umbra futurorũ. Et sic per Esaiam
Esa. 1.d loquiꝛ deus: Neomenias uestras, & sabbata uestra, & diem magnũ nõ susc ipio: ieiuniũ, & ferias, & neomenias, & solennitates uestras odit anima mea. Manifestũ est, ꝙ qui solennitates oderit iudæorũ, suas diligat: sabbatum uidelicet qꝺ relictum est populo dei: ut uideamꝰ quæ a deo donata sunt nobis: & loquamur, nõ indoctis humanæ sapiẽtiæ uerbis, sed in doctrina spiritus, spiritualibꝰ spiritualia cõparantes. In præsenti eñ sæculo qꝺ in maligno positũ est, dies bonos uidere nõ possumus, sed in nouo: de quibus diebus in car-
Deu. 32.a mine Mosaico spiritussanctus canit: Memẽto dierũ antiquitatis: intellige annos generationis generationũ. De quibus
ps. 76.b & sanctus loquebaꝛ in psalmo: Nocte in corde meo meditabar. Et iterũ: Et annos æternos in mente habui: & meditatꝰ sum. Qui istum nõ suscipit intellectũ: respõdeat quõ illud
Ibi. possit exponere qꝺ Esaias de futuro, & nouo sæculo uaticinatur: Esa. 66.g Erit mẽsis ex mense, & sabbatũ ex sabbato: & ueniet omnis caro adorare dominũ: qñ ueri adoratores nequaq; Ioh. 4.c adorabunt in monte gariçim, nec in hierusalẽ, sed in spiritu
Esa. 65.c & ueritate: qñ erit cœlum nouũ, & terra noua: & liberabiꝛ
Rom. 8.d omnis creatura a seruitute corruptionis, in libertatẽ filiorũ dei: & sol septies tantũ lumen accipiet: & luna soli comparabitur: Accessimꝰ eñ ad montẽ sion, qui interpretaꝛ, specula: & ad ciuitatẽ dei uiuentis hierusalem cœlestem: & ad milia angelorũ solennitates. De qua solennitate loquitur & alius

ꝓpheta: Quid facietis in diebus cõgregationis, & in diebꝰ solẽnitatis dñi? Hoc est illud qꝺ & alibi diciꝛ: Celebra Iuda festiuitates tuas: redde uota tua. Si ergo didicimus solenni- Osee. 9.a
tates spirituales, cõsequẽter docebimur & uictimas spirituales. Assumiꝛ uitulus de armento, siue taurus, ut interpreta- Naũ. 1.d
G tus est Symmachus, liber & nullo pressus iugo, hoc est, onere peccatorum: & immaculatus, qui peccatum nõ fecit: nec dolus inuentus est in ore eius: uitulus nouellus, cornua ef ferẽs & ungulas: ut in ipso mundeꝛ & expietur sanctuariũ. Et tollet (inquit) sacerdos de sanguine eius qꝺ erit ꝓ peccato omniũ: qui aliꝭ uerbis agnus appellaꝛ in Exodo & in euangelio, baptista Ioanne diceꝛ: Ecce agnꝰ dei, qui tollit peccata Ioh. 1.d
mundi. Sanguis autẽ ipse est preciosus, in q̃ redimimur in passione dñi saluatoris: cuiꝰ carnibꝰ alimur, & cruore potamur: quo tanguneꝛ quatuor anguli crepidinis altaris: qꝺ Theodotio ipsum uerbum hebraicũ posuit, עזרה: siue ἐσχάρου, id est
H tẽpli, ut Lxx. transtulerunt: ut sanctificeꝛ domus & altare. Vniuersa eñ mũdi elementa hoc sanguine sanctificaneꝛ: ut cũ quis expiatus fuerit atq; mundatus, ingrediaꝛ portã atriꝭ interioris: & possit dñi arcana cognoscere: & cõsequẽter uenire ad septimam diem mensis primi, & cõsequi requiẽ: & dño offerre sacrificiũ tam ꝓ ignorãtia: de qua Dauid loquiꝛ: Delicta iuuẽtutis meæ, ps. 24.b
& ignorantiæ meæ ne memineris: ꝙ pro paruulo: qui cũ ad perfecti uiri mensuram peruenerit, destruet ea quæ paruuli sunt: & loquiꝛ cõfidẽter: Dum essem paruulus, quasi paruu- 1. Cor. 13.c
lus loquebar, quasi paruulus sapiebã: Siue ꝓ eo qui errore deceptus est: & nõ tam uolũtate, ꝙ boni opinione peccauit. Completis autẽ duabus solennitatibꝰ primi mẽsis, hoc est, primæ diei & septimæ eius, uenit ad quartumdecimũ diem mensis in q̃ paschæ solennitas est: de qua scriptũ est: Etenim 1. Co. 5.b
pascha nostrũ immolatus est Christus. Tunc comedimus septẽ diebꝰ açyma in requie & securitate rerũ omniũ, qñ fermentũ maliciæ & nequitiæ destruẽtes, manducamꝰ açyma synceritatis & ueritatis: principe nostro cuncta hæc ꝓ nobis offerẽte: & primũ ꝓ seipso. Suscepit eñ corpus humanũ: & per peccatũ destruxit peccatum: qui ꝓ nobis dolet & portat infirmitates nostras: deinde pro domo sua, qꝺ in Lxx. scriptum est: sed in hebraico nõ habeꝛ. i. ꝓ ecclesia, & ꝓ omni populo terræ: uniuerso uidelicet humano genere. Saluator est eñ omniũ hoĩm & maxime fideliũ: & ipse est ꝓpiciatio pro peccatis nostris: & nõ solum ꝓ nostris, sed ꝓ omni mũdo. Oblato autẽ uitulo ꝓ uniuerso populo terræ, in septẽ diebꝰ reliquis dominicæ passionis, septẽ uituli & septẽ arietes immaculati offeruntur q̃tidie, ut holocausto & igne dñico consumeneꝛ. Septẽ autẽ uituli & septẽ arietes sunt, qui configurantur dominicæ passioni: ut imiteneꝛ uerũ uitulũ, & uerum arietẽ: & sanguine martyrũ per septẽ dies totius mundi peccata purgentur. Hircus quoq; caprarũ offertur pro peccato q̃tidie, septẽ uidelicet diebꝰ. Attẽdendũq; diligẽtius, ꝙ in sacrificio ephi per uitulũ, & ephi per arietẽ, & olei hin offeruneꝛ quæ lege præcepta sunt. In oblatione aũt hirci, nec ephi, nec (ut Lxx. transtulerũt) coctio ponitur: qui pro ephi, πέμμα, hoc est, coctionem interpretati sunt. Hin ỹo quæ olei certa

Hæc dicit dominus deus: In primo mense, una mensis sumes uitulum de armento immaculatum, & expiabis sanctuarium. Et tollet sacerdos de sanguine quod erit pro peccato, & ponet in postibus domus: & in quatuor angulis crepidinis altaris: & in postibus portæ atriꝭ interioris. Et sic facies in septima mẽsis pro unoquoq; qui ignorauerit & errore deceptus est, & expiabitis ꝓ domo. In primo mense, quartadecima die mensis, erit uobis paschæ solennitas: septem diebus açyma comedent. Et faciet princeps in die illa pro se, & pro uniuerso populo terræ uitulum pro peccato. Et in septem diebus solennitate faciet holocaustum domino: septem uitulos, & septem arietes immaculatos quotidie septẽ diebus: & pro peccato hircum caprarum quotidie. Et sacrificium ephi per uitulum, & ephi per arietem faciet: & olei hin per singula ephi. Septimo mense, quintadecima die mensis in solennitate: faciet sicut supra dicta sunt per septem dies: tam pro peccato, q̃ pro holocausto & in sacrificio, & in oleo.

Hæc dicit dominus

F

mensura

A mensura est, de qua ante iam diximus, assumit in sacrificio uituli & arietis: ut fomentum luminis sempiterni & requiē laboris & lassitudinis sanitatem, post placationem peccatorum accipere possimus. In septimo quoq; mense, quintadecima mensis die, hoc est, scenophegiarum, id est, oblationis & sacrificiorum ordo seruandus est, tam p peccato q̄ pro holocausto, & in sacrificio & in oleo: ut festiuitatem domini fugatis tenebris, & orto lumine olei cōsequamur: clarioresq; habeamus solennitates in quib⁹ nobis omnia peccata donantur.

Ca. XLVI

HEc dic̄ dominus de⁹. &c. et sacrificiuz ephi p arietē &c. Vbi nos interpretati sumus ephi, quæ est decima pars cori: Lxx. transtulerūt πέμμα, qđ in nostra lingua coctionē sonat. Et ubi nos diximus, sacrificium: illi ipsum hebraicum posuere uerbum מִנְחָה: qđ Aquila, donū uel sacrificiū: Theodotio, sacrificiū transtulit. Et interim priusq; quid ista significent, disseramus: ipsa scripturæ παραφρασι χῶς uerba pandenda sunt. Porta (inquit) atrij interioris sex dieb⁹, de quib⁹ scriptū est: Sex dieb⁹ operaberis, & facies omnia opa tua, erit clausa: nec quælibet porta, sed quæ respicit ad orientē, unde oritur sol iusticiæ. Porro die sabbati. i. septimo, in q̄ requies est: aperietur per singulas hebdomadas: & rursum completis diebus triginta, quando alterius mensis finis, & alterius exordium est, id est neomenia, die uidelicet kalendarū aperietur: ut quod priuilegium habet septimus dies in hebdomada, hoc habeat priuilegiū mensis exordiū. Cur autē aperiatur die septimo & die kalendarum porta interioris atrij quæ respicit ad orientem, sequens sermo monstrabit. Et intrabit (inquit) princeps, per uiam portæ deforis atrij uidelicet exterioris: & stabit in limine portæ interioris atrij, quæ respicit ad orientē: nec ingredietur atrium interius: sed illo stante, alij sacerdotes facient pro ipso holocaustum: quam oblationem interpretatus est Symmachus: & pacifica, siue quæ ad salutem pertinent: ut postq̄ hostia principis, sacro igne fuerit concremata, & dux reconciliatus deo: tunc adorare possit super limen portæ interioris atrij in quo steterit, & egrediatur. Quid igitur? Post egressionem principis statim porta claudetur? Nequaq̄, sed aperta erit usq; ad uesperam: ut post principem, omnis populus terræ adoret cōtra ostium portæ illius: adoret autem in sabbatis & in kalendis quando aperitur porta. Et quia supra dixerat: Facient sacerdotes holocaustum eius & pacifica eius: nec significauerat holocaustorum numerum, nunc infert: Holocaustum autē hoc offeret princeps domino in die sabbati. Offeret autem non per se, sed per sacerdotes: de quibus scriptum est: Et facient sacerdotes holocaustū eius & pacifica eius: sex (inquit) agnos immaculatos, & arietem immaculatū: ita ut sacrificium arietis mēsura ephi sit, quæ hebraice appellat אֵיפָה. Sex autem agnis sit sacrificiū quod offerre potuerit manus eius qui offert: & per singula ephi, erit olei mensura quæ appellatur hin. Kalendarum autem, hoc est, neomeniarum dies, hoc habebit priuilegium amplius a die sabbati: ut uitulus immoletur de armēto, siue taurus immaculatus. Cætera autē, hoc est, sex agni immaculati & aries immaculatus & sacrificia eorū, ritum sabbati possidebūt: ita dumtaxat ut sicut in ariete ephi offertur sacrificij, id est, similæ & hin olei: ita offeratur & in uitulo. Hæc perspicuitatis causa sint posita: nunc spiritualē sensum domino donante referemus. Sex diebus quibus operamur in mundo, porta orientalis atrij interioris clausa nobis est: Postq̄ autē uenerim⁹ ad diem septimū, id est ad diem sabbati, in q̄ æterna requies est: siue ad diem kalendarum, qñ post cæcā noctem, & horribiles tenebras, lucis exordiū ē, aperiē nobis porta orientalis: & si quis nostrū p merita uirtutū, ducis nomen & dignitatē fuerit consecutus: p uiam uestibuli portæ deforis, hoc est, per mundi hui⁹ labores, & portā ecclesiæ, quæ adhuc in terrenis finibus posita est, ingrediē: nō interius atrium: hoc em̄ in præsenti loco scribiē, sed ad limen portæ interioris: & stabit in ea. Sin autem princeps in præsenti scriptura nō ingrediē atriū interi⁹, sed stat in limine eius: nulli dubiū est nunc ex parte nos uidere, & ex parte cognoscere: & necdum reuelata facie gloriā domini cōtemplari. Denicq̄ stante principe in limine portæ atrij interioris: cæteri sacerdotes, quibus hoc officiū delegatum est, q̄s possumus intelligere uirtutes angelicas, faciēt p ipso holocaustum & pacifica. Indigemus em̄ misericordia dei: & omnis creatura ad cōparationē creatoris immunda est, & diuino igne purganda: quo & Esaiæ pphetæ purgata sunt labia: ut postq̄ per sacrificiū pacem receperit, tunc in limine cōstitutus, adoret omnipotentiā dei: & se atrij interioris ingressu fateat indignū: & statim ingrediat. Postq̄ autē qui primus est, fuerit egressus: non claudet uscq; ad uesperā huius sæculi ipsa porta interioris atrij, sed aperta erit: ut populus quoq; terræ sit ad ostium, & adoret ad eum: nequaq̄ omni tempore, sed qñ requieuerit a peccatis: & fugatis tenebris fidei, & scientiæ lumen acceperit. Hoc autē ipsum holocaustum qđ offert princeps p sacerdotes in die sabbati, sex agnorū immaculatorū numero terminat: pro sex uidelicet dieb⁹ in quib⁹ operamur in mūdo: & arietem immaculatū qui princeps gregis est: ita ut per singulos arietes offerat in sacrificio ephi, id est, decima pars cori. In agnorū autē sex sacrificio, certa mēsura nō ponitur: sed quantūcunq; dederit manus eius qui offert, hoc est, pro operū qualitate atq; mensura. Olei autem hin offeret per singula ephi, hoc est oleum qđ sibi quinq; uirgines præparārūt, ut ungat similam siue cōmisceat: & omnis oblatio dei, plena sit lumine ueritatis: & exhilaret facies offerētis oleum. Die autem kalendarū, hoc est, die tricesimo, qñ primogenita & leuitæ numerant̄ in lege præter omnem israel, de quibus supra diximus: offertur uitulus immaculatus de armento: super q̄ plenius in priori capitulo disseruimus: & agni sex, & arietes immaculati, & cætera quæ offerunt̄ in sabbatis, ut æternā requiem consequamur, & mereamur audire: Euge serue bone, quia in pauci fidelis fuisti, super multa te cōstituam: intra in requiem domini tui: & nō solum ad portā interioris atrij peruenire, sed etiā penetralia eius intrare possim⁹: & illud opere possidere: Plantati in domo dñi: in atriis dei nostri florebunt.

Esa. 6. b

Matth. 25. a

Ibi. b

Ps. 91. a

Cumq; ingreditur

E a Cumq; ingreditur p̄inceps per viam vestibuli portę ingrediatur: et per eandem viam exeat ꝛc. Princeps ille de quo supra dictum est: Et intrabit princeps p̄ uiam uestibuli portæ deforis, per eandem portam ingrediat̄, & per eandē egrediatur: liberi em̄ arbitrij est: & potestatē habet ponendi animam suam, & rursum resumendi eam: tanq; ad nos ueniens, q̄; ad cœlestia conscendens, eadem maiestatis suæ utitur libertate. Denicq; non quærit nundinas nec solennitates, nec differentiam ullam obseruat dierū: quia omne tempus, ei festiuitas est. Populus autē in nundinis tantum & in solennitatibus ingreditur & egreditur: & nō per eandē uiam, sed per alteram atq; alteram. Scriptū est enim: Et cum intrabit pp̄lus terræ in conspectu domini in solennitatibus: qui ingreditur per portam aquilonis ut adoret, egrediat̄ per uiam portæ meridianæ: & qui ingredit̄ per uiam portæ meridianæ, egrediatur per uiam portæ aquilonis: nō reuertetur per uiam portæ p̄ quā ingressus est: sed e regione illius egredietur. Quod non solum his præcipitur qui egrediuntur de sodomis, & dicitur eis: Ne respicias retrorsum: neq; illis qui manum mittunt ad aratrum, ut non respiciant ea quæ post tergū sunt: sed in domo quoq; dñi cōstitutis, iubet̄ ne post terga respiciant: & reuertantur ad egena & infirma elementa: & incipientes spiritu, carne consumentur: sed ut de spiritualibus quoq; ad maiora procedant: & dicant cū Apostolo: Præteritorum obliuiscens, & in priora me extendens: ut nequaq; ex parte cognoscant, & ex parte prophetent, sed ueniant ad perfectum: iuxta eam tamē perfectionem quam potest capere humana natura, ut intelligamus illud euangelicum: Et uos cum omnia feceritis, dicite: serui inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus. Vnde & Apostolus in eadem epistola de duabus loquit̄ perfectionibus: quasi imperfectus em̄ scribit: Nō quia iam accepi, aut quasi iam perfectus sim: persequor autem si apprehendam in quo & comprehensus sum a Christo. Statimq; quasi perfectus loquitur: Vnum autem, posteriorum obliuiscens, ad ea quæ in priora sunt me extendens: iuxta propositum persequor ad brauium supernæ uocationis. Quotquot ergo perfecti sumus, hoc sapiamus. Quomodo enim potest stare sententia: ut qui dixerat, non quia iam accepi: aut quia iam perfectus sum, audeat dicere: Quotquot ergo perfecti sumus, hoc sapiamus? Ex quo perspicuum est omnem hominem, & uniuersam creaturam, cuius ad perfectionem uenerit: tamen indigere misericordia dei: & plenam perfectionem ex gratia, non ex merito possidere. Præcipitur itaq; populo terræ: ut si ingreditur per portam aquilonis ut adoret, egrediatur per uiam portæ meridianæ. Quis est iste populus cui hoc præcipitur? Nempe gentilium: ut qui derelinquēs portam aquilonis, a quo exardescunt mala super terram, ingressus fuerit templum, non egrediatur nisi per uiam portæ meridianæ, ad portam luminis, ad portam caloris, ad portam in qua sponsus cubat in meridie. Denicq; dicitur in eodem Canticocanticorū: Surge aquilo, & ueni auster. Qui uero ingreditur per uiam portæ meridianæ, egrediatur per uiam portæ aquilonis. Quis nā ille est populus? Scilicet iudæorum, qui derelinquens portam uiæ luminis, uadit ad portam aquilonis: de quo dicitur: Aquilo uentus durissimus. Hiere.1.c
Nam & olla Hieremiæ a facie aquilonis accenditur. Dicamus & aliter: Per portam aquilonis ingreditur, qui peccata dimittit: & egreditur per portam meridianam, qui uirtutes sequit̄. Et ecōtrario: si iustus lapsus fuerit in peccatis, ingreditur quidem per portam meridianam: sed egredit̄ per uiam portæ aquilonis. Princeps autem (inquit) in medio eorum erit: ingredientiū scilicet & egredientium: iuxta illud quod scriptū est: Medius inter uos stat quē uos ignoratis. Et Apostolus: An ignoratis, quia Christus in uobis est? Sin autē ignorantibus dicit̄, q̄ medius inter eos stet christus, quanto magis scientibus? Sed cū interscientes Christus stetterit: tunc corpus mortuum fiet, p̄pter peccatum: & spiritus uiuens propter iusticiam. Ingreditur autem princeps cum ingredientibus, & egreditur cum egredientib⁹: utrorūq; uirtutis atq; peccati testis assistens. In nundinis ergo & in solennitatibus, sabbatorum uidelicet & kalendarum, & uniuersæ festiuitatis: de qua in anterioribus locuti sumus: tam in uitulo, q̄; in ariete per singula ephi offerenē in sacrificio. In agnis uero nō erit certus numerus: nec uoluntati dimissum arbitrium, sed uiribus quis utetur & bono cōscientiæ: ut quantum potest, non quantum uult offerat: & super omnia olei hin per ephi singula: ut ungatur simila, & lucerna accendatur in conspectu domini: & qui eo utitur, possit dicere: Ego autē sicut oliua fructifera in domo dñi. b Cum autem fecerit p̄inceps spontaneum holocaustum aut pacifica voluntaria domino ꝛc. agnum immaculatū anniculum faciet holocaustum quotidie domino mane ꝛc. Vbi nos legimus, immaculatum: & in hebraico scriptum est תְּמִימִם: Aquila, perfectum interpretat̄. Et ubi Lxx. מִנְחָה, Theodotio, sacrificium: Aquila & Symmachus, donum transferunt. Pro eo autem quod nos diximus, spōtaneum, Lxx. ὁμολογίαν, id est, confessionem, uerterunt: & pro principe, ducem: hoc enim נָשִׂיא significat. Adhuc autem sermo de principe est: de quo Esaias loquitur: Ecce testimonium in gentibus dedi eum, principem & præceptorē in gentib⁹. Et Ezechiel: Et ego dominus ero eis in deum: & Dauid princeps in medio eorum. Cum igitur iste princeps fecerit spontaneum: & dixerit: Voluntaria siue spōtanea oris mei beneplacita fac domine: Spontaneum autē holocaustum, ut totum se offerat deo: & pacifica uoluntaria, quod in prioribus non inuenitur: scriptum est enim: Et facient sacerdotes holocaustum eius, & pacifica eius: Et de spontaneis ac uoluntarijs, quibus nunc dicitur, omnino reticetur: ut non necessitate faciant, sed uoluntate: post holocaustum offerat pacifica, & reconcilietur deo. Vnde & uirginitas maior est nuptijs: quæ non exigitur nec redditur, sed offertur. Pro pacificis, quæ hebraice dicuntur שְׁלָמִים Lxx. salutaria interpretantur: ut ipsa reconciliatio pacificorum, salus sit offerentis. Cum ergo hoc fecerit princeps, aperietur ei porta: uel iuxta Lxx. aperiet sibi portam quæ respicit ad orientem: illam uidelicet portam: de qua scriptum est: Hæc porta domini, iusti intrabunt per eam: & unde oritur sol iusticiæ. Et faciet (inquit) holocaustum suum & pacifica sua: de quibus nunc diximus. Faciet autem quia spontaneū

a Cumq; ingreditur princeps, per uiam uestibuli portæ ingrediatur: & per eandem uiam exeat. Et cum intrabit populus terræ in conspectu domini in solennitatibus: qui ingreditur per portam aquilonis ut adoret, egrediatur per uiam portæ meridianæ: & qui ingreditur per uiam portæ meridianæ, egrediat̄ per uiam portæ aquilonis. Non reuertetur per uiam portæ per quam ingressus est, sed e regione illius egredietur. Princeps autem in medio eorum, cum ingredientibus ingredietur: & cum egredientibus, egredietur. Et in nundinis, & in solennitatibus erit sacrificium ephi per uitulum, & ephi per arietem. Agnis autē erit sacrificium sicut inuenerit
b manus eius: & olei hin per singula ephi. Cum autē fecerit princeps spōtaneū holocaustum, aut pacifica uoluntaria dño, aperiet̄ ei porta quæ respicit ad orientem: & faciet holocaustū suū & pacifica sua, sicuti fieri solet in die sabbati:

Hiere.1.c
Ioh.1.d
2.Co.13.b
Deu.23.d
Luc.9.g
Philip.3.c
Luc.17.c
Philip.3.c
Cañ.4.d
Esa.53.a
Esa.53.a
Ioś.1.d
Ezech.11

A

ſpontaneū ſacrificiū eſt, & nō alij pro eo facient ſacerdotes: uidelicet ſicut fieri ſolet in die ſabbati. Ergo omni tempore holocauſtū & pacificū qđ offerē uoluntarie, reſeratā habet portam domini: nec obſeruat ſabbatum, ſed omnes dies ei reputantur in requiem. Denicp poſtcp obtulerit holocauſtū & pacifica, ſtatim egreditur & clauditur poſt eū ianua, ſiue claudit ianuam: ut ſeruet principi priuilegiū ſuum: nec ſacrificia eius ppō miſceanē. Et quia generaliter dixerat, ſpontaneum holocauſtum aut pacifica uolūtaria domino: nec appoſuerat taurum ſiue uitulū & arietē uel ouem, hircumcp p peccato: docet qđ ſit ipſum holocauſtū. Agnū inquiēs anniculū immaculatū faciet holocauſtum: & non certis diebus, ſed quotidie: nec qualibet hora, ſed mane, mane faciet illum: per ſingula uidelicet mane, qñ orto ſole lucis exordiū eſt. De quo mane Dauid loquit in pſalmo:

pſ.5.a Mane exaudies uocē meā: mane aſtabo tibi & uidebo. Et in alio loco: Ad ueſperū demorabitur fletus: & in matutino lætitia. Et

Ibi.29.b

B

Ibi.62.a iterū: Deus deus meus, ad te de luce uigilo. Qui ſit aūt iſte agnus immaculatus, ſiue perfectus & anniculus,

Eſa.53.a Eſaias plenius docet, dicens: Sicut ouis ad uictimam ductus eſt: & ſicut agnus in conſpectu tondentis ſe ſine uoce:

Hiere.11.d & non aperuit os ſuum. Et Hieremias: Ego autem ſicut agnus innocens ductus ad uictimam, nō cognoui. Et Ioan

Ioh.1.d nes baptiſta: Ecce agnus dei, qui tollit peccata mūdi. Iſte eſt

Exo.12.d agnus qui immolatur in ægypto: de cuius ſanguine armantur poſtes fidei: & exterminator excluditur. Anniculus autem, quia prædicauit annum domini acceptabilem, & diem retributionis. Nec miretur lector, ſi idem & princeps eſt & ſacerdos, & uitulus, & aries, & agnus: cum in ſcripturis ſanctis pro uarietate cauſarum legamus eum dominū, & deum, & hominem, & prophetam, & uirgam, & radicem, & florem, & principem, & iudicem, & regem, iuſtum, & iuſticiam, apoſtolum, & epiſcopum, brachium, ſeruū, unigenitum, paſtorem, filium, & puerum, unigenitum, & primogenitum, oſtium, uiam, angelum, ſagittam, & ſapientiam: & multa alia: quorum omnium, ſi uoluero teſtimonia dicere, proprio libro indigent. In holocauſto itacp iſtius agni immaculati & anniculi qui mane ſemper offertur, faciet ipſe princeps ſacrificium, ſiue manaa: & ſimilam, ſiue donum mane, mane ſextam partem ephi, ſubauditur, ſimilæ. Sexta autem pars ephi, dimidius modius eſt. Si enim ephi, decima pars cori eſt, id eſt, tres modij: nulli dubium, quin ſexta pars ephi, dimidium faciat modium. De oleo quocp menſuræ hin, tertia pars offertur: ut miſceatur, ſiue aſpergatur ſimilæ ſacrificium deo, legitimum, iuge atcp perpetuum: quod nulla intermittitur die: ſed omni tempore orto ſole ſemper offertur: ut impleatur quod in fine capituli huius ponitur: Faciet agnum in ſacrificium: & oleum mane, mane holocauſtum ſempiternū. a ¶ Hęc dicit dominus deus: Si dederit princeps ſiue dux donum alicui de filijs ſuis: hereditas eius filiorum ſuorum erit: poſſidebunt eam hereditarie. Sin autem dederit legatum de hereditate ſua uni ſeruorum ſuorum / erit illius uſcp ad annū remiſſionis ꝛc. Hucuſcp ſermo de principe, nunc de hæredibus eius præcepta tribuunt: immo de donis, hæreditate atcp legatis, quib⁹ dare debeat: & quorū ſit, uel ad tempus, uel æterna poſſeſſio. Si inquit filijs ſuis dederit, uel donū, uel hæreditatem, ipſi poſſidebūt eam: quia eis ſucceſſionis iure debetur: & de alio ad aliū non poteſt tranſire poſſeſſio. Sin autē dederit uni ſeruorum ſuorum legati nomine: tamdiu habebit poſſeſſionē, cōdiu uel ſeptimus annus remiſſionis qui dicit דרור: uel iubileus, hoc eſt, quinquageſim⁹ aduenit: qñ oīs emptio, atcp donatio reuertit ad priores dominos: ita ut ſeruus uſum habeat p tēpore, & ppri tatem poſſeſſionis filij principis. Quod autē ſequit: Et nō accipiet princeps de hæreditate populi p uiolentiā: ſiue ut Lxx. tranſtulerunt, ut opprimat eos: uel ut Aquila & Symmach⁹, ut affligat eos atcp contriſtet: ſed de poſſeſſione ſua hæreditatem dabit filijs ſuis: Sugillat nō ſolū illius tēporis ſacerdotes & principes, ſed noſtri quocp qui ditiores fiunt ſacerdotes dignitate: & præter ea quæ ſibi domini diſpoſitione debentur, tollunt a pauperibus per uiolentiam: uel ſub honoris nomine diuites ſpoliant: ut ipſis quocp filijs ſuis quibus paterna debetur hæreditas nil debeant derelinquere: niſi quod ſibi a parentibus derelictum eſt. Ergo qui ditior eſt ſacerdos cp uenit ad ſacerdotium: quicquid plus habuerit, non filijs debet dare, ſed pauperibus & ſanctis fratribus, & domeſticis fidei: qui uincunt merita liberorū: ut reddat ea quæ domini ſunt, domino ſuo: qui loquitur in euāgelio: Quicquid uni iſtorum feciſtis, mihi feciſtis. Ipſe enim in pauperibus ſuſcipitur hoſpitio: uiſitatur in carcere: nūdus tegitur: ſitiens bibit: ſaturatur eſuriens. Vt non diſpergatur (inquit) populus meus a poſſeſſione ſua. Si enim licētiam habuerit princeps, uel accipere, uel rapere, uel ſub figura honoris tenere, quæ non ſunt ſua & liberis derelinquere: populus qui in nomine dei fuerat congregatus, diſpergetur in partes atcp lacerabitur: ſiue iuxta legē, ne paulatim alteri⁹ hæreditas tranſeat ad alium: & pereat funiculus diuiſionis, per quem ſorte ad unumquēcp uenit hæreditas. Diſpergit ergo populū dei & aufert ab eo poſſeſſionē fidei ſempiternā: q aliena dona uel bona, uel rapina, uel adulatione, uel blanditijs, uel prætextu religionis, filijs fratribuſcp & conſanguineis derelinquit.

C

Leui.25.c

D

Matth.25.d

b ¶ Et introduxit me per ingreſſum qui erat ex latere / uel poſt tergū ꝛc. Et dixit inquit ad me: Hęc eſt dom⁹ culinarū in qua coquunt miniſtri domus victimas ppli ſiue victimā: hoc enim hebraice ſignificat גבה. Vir qui calamum tenebat manu & funiculum cœmentarij, quo ædificium metiretur: Introduxit (inquit) me per ingreſſum qui erat ex latere portæ, uel poſt tergū portæ. Nec poſuit cuius portæ, orientalis, auſtralis, aut alterius plagæ, ſed reliquit incertū: ut irem

ad locum

E ad locum sanctuarij: & in gaçophylacia, siue in cubicula sacerdotum, quæ respiciebant ad aquilonem & ad mare, ad septentrionem uidelicet & ad occidentem: hanc habēte scriptura sacra consuetudinem: ut pro situ terræ Iudææ, semper mare occidentem uocet. Et consyderandum ꝙ locus sacerdotum ubi ꝓ delicto, siue ignorantia & pro peccato coquuntur sacrificia ne cruda offerantur, in atrium exterius ad aquilonem & occidētem positus sit: unde uentus frigidissimus oritur: & ubi solis lumē occumbit. Ex quo ostēdit, quicquid ad ædulium pertinet: uel pro errore esse, uel pro peccato. Sin autē & pro ignorantia offertur sacrificiū, quanto magis pro delicti conscientia? Vnde & Iob offerebat mane quotidie hostiam pro filijs suis, timēs ne per ignorantiam deliquissent. Quod autem sequit: Vt nō efferant in atriū exterius: & sanctificet populus qui sanctificationi nō fuerat præparatus: illud significat, ne facile nō sancti/ficatis sancta tribuamus: nec mittam ꝓ (iuxta euangelium) margaritas ante porcos: nec demus sanctum canibus. Denicq Moyses tribus diebus ab omni immundicia, & ab uxorū complexu uult populum sanctificari, ut accedat ad montē Sina: & sanctificatus sancta suscipiat. Si autem accessuri ad audienda & suscipienda uerba dei sanctificari iubentur ab uxoribus, manifestum est in lege illud apostolicū contineri: Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut uacetis orationi: & ex consensu abstinendum ab uxoribus, ut uacemus orationi. Post hæc scriptum est: Et eduxit me in atrium exterius: & circumduxit me per quatuor angulos atrij: & ecce atriolum erat in angulo atrij, atriola singula per angulos atrij: in quatuor angulis atrij atriola dispositi. Ille uir quem sæpe cōmemorat, eduxit eum de loco sacerdotum qui uergebat ad aquilonem: siue qui erat separatus, ubi coquunt sacerdotes pro delicto, & ꝓ peccato, uel ignorantia: eduxit autem in atrium exterius. Ex quo intelligimus illud atriū de quo egressus est fuisse interius: & multa esse atria in scripturis sanctis: de quibus legimus: Qui statis in domo dñi, in atrijs domus dei nostri. Et in Ioanne: Et alias oues habeo quæ non sunt ex hoc atrio: & illas oportet me adducere & uocem meam audiēt: & fiet unum atriū, & unus pastor: hoc enim græce αὐλὴ significat: quod latina simplicitas in ouile transtulit. Quando autem dicit, ex hoc atrio, ostendit esse & aliud: quod uel in gentium turba ad distinctionem israel, uel in cœlis ad separationē terreni atrij demonstratur: & pro qualitate meritorum unicuiq officio atrium delegatū: super quo in anterioribus plenius disputatum est. Hoc autem atrium de quo nunc sermo est, per singulos angulos quatuor habebat atriola, quæ Lxx. minora uocant: & nos pro facilitate sensus ὑποκοριστικῶς, atriola diximus. Quadraginta cubitorum erant per longum, & triginta per latum. De quibus numeris in hoc eodem prophe ta disputasse me memini: quod aliud ad tribulationes & angustias, aliud ad perfectam referatur ætatem. Vnde quadraginta diebus, Moyses & Helias, & dominus atq saluator in eremo ieiunarunt: & ad sacerdotale officium, nō post uicesimumquintum ætatis annum, sed post tricesimū accedunt. Quamobrem & dominus triginta annorū erat, cum uenit ad baptismum: & in hoc eodem ꝓpheta tricesimus annus ponitur in exordio. Vbi igitur cibi, ibi & angustia atq temptatio, per quæ parantur cibi. Et ubi in perfecti uiri ueneri/mus ætatē, ibi calcanda sunt oīa, & dicendum: Habētes uictum & uestitum, his cōtenti simus. Et: Si dederit mihi dominus cibum ad uescēdū, & uestem ad operiendū. Vel certe illud: Esca uentri, & uenter escis: deus autē & hūc & illa destruet. Neq enim in futuro manducabimus & bibemus: sed illo uescemur pane qui de cœlo descendit: de q̄ in psalterio canitur: Panē angelorum manducauit homo. Et: Meus cibus est, ut faciam uoluntatem eius qui misit me. Quod autē mensura una atriolorū erat quatuor, quæ atrij maioris angulos possidebant, quatuor mundi significat plagas: qđ in sudore uultus nostri comedamus panē: & oīs labor uentri ster coriq proficiat: Quæ quatuor atriola, uel unus paries ambiebat: & culinæ fabricatæ erant subter porticus per gyrum, uel propinqua habebant accubita: ut ubi cibi, ibi & mensarum præparatio. Et ne forsitan ignoraret ꝓpheta quid essent quæ cerneret, dixit ad eum: Hæc est domus culinarū, in qua coquēt ministri dñi uictimas populi. Populi quidē uictimæ, quæ offerunt ꝓ delicto siue peccato & ignorantia, sunt alimenta & refrigeria sacerdotum: ut meminerint nihil se aliud debere appetere, cum etiā in tēplo carnes ad eorū refrigeria præparatæ sint. Ca. XLVII

ad me: Iste est locus ubi coquent sacerdotes pro delicto & pro peccato Siue pro ignorantia), & ubi coquent sacrificium Siue manaa & donum): ut non efferant in atrium exterius, & sanctificetur populus. Et eduxit me in atrium exterius: & circūduxit me per quatuor angulos atrij: & ecce atriolum erat in angulo atrij, atriola singula per angulos atrij. In quatuor angulis atrij atriola disposita, quadraginta cubitorum per longum, & triginta per latum. Mensuræ unius quatuor erant: & paries per circuitum ambiens quatuor atriola: & culinæ fabricatæ erant subter porticus per gyrum: Siue prope accubita), quæ Aquila, σιβάδας interpretatus est: Symmachus, περὶ φράγματα, Theodotio ipsum uerbum hebraicum posuit תירוֹת. Et dixit inquit ad me: Hæc est domus culinarum, in qua coquēt ministri domus uictimas ꝓpli Siue uictimam).

a ET cōuerti me ad portam domus: & ecce aquæ egrediebant subter limen domus ad orientem. Facies enim domus respiciebat ad orientem. Aquæ autem descendebant in latus templi

Iob.1.a

Matth.7.a

F

Exo.19.c

1.Cor.7.a

Ps.134.a

Ioh.10.c

Exo.34.d
3.Re.19.b
Matth.4.a

G

Luc.3.e

I.Timo.6.b

Gen.28.d

1.Co.6.c

Ps.77.c

Ioh.4.c

H

Ca. XLVII

ET conuerti me ꝛc. Et mēsus est mille torrentē quē nō potui pertrāsire: qm intumuerāt aquę ꝓfundę torrētis: q̄ nō poterat trāsuadari. Pro q̄ Lxx. trāstulerūt: Et mēsus ē mille, & nō poterat pertrāsire: qm ferebat aqua instar præcipitis torrentis, qui transiri nō potest. Aquæ istæ quæ egrediebantur subter limen domus, id est templi, non ferebantur ad aquilonem & ad occidentem, sed ad orientē, & in latere templi dextro, id est ad meridiem: ipsamq meridiem non cuiuslibet loci, sed altaris. Ex quo perspicuum fit sacras esse aquas: & saluatoris nostri significare doctrinam: iuxta illud quod scriptum est: De sion egredietur lex: & uerbum domini de hierusalem. Et in alio loco: Repleta sunt omnia scientia domini: sicut aqua multa operiens mare. De his aquis & Zacharias propheta uaticinatus est dicens: In die illo egredieē aqua uiuens de hierusalē: & mediū eius in mare primū: medium autem illius in mare nouissimum. De his aquis & ad Samaritanam dominus loquebatur: Si scires quis est qui dicit tibi, da mihi bibere: tu forsitan petisses eum, & dedisset tibi aquam uiuentem. Et iterum: Omnis qui bibit de aqua ista, sitiet denuo: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum. Et in tēplo clamabat atq dicebat: Si quis sitit, ueniat ad me & bibat. Qui credit in me (sicut dicit scriptura) flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ: hoc autem dixit de spiritu quē accepturi erant credētes in eum. Istæ sunt aquæ de quibus propheta loquebatur in psalmo: Super aquas refectionis educauit me. Et Ezechiel: Assumā uos de gentib⁹ & de terris:

Esa.2.a

Ibi.11.c

Zach.14.b

Ioh.4.b

Ibidem.

Ioh.7.d

Ps.22.a
& 56.c

A & de terris: & aſpergam ſuper uos aquã mundam: & mundabimini ex omnibus immundicijs ueſtris. Apparuerunt em̃ fontes aquarũ. Et in nonageſimoſecundo pſalmo canitur: Eleuauerunt flumina dñe: eleuauerunt flumina uoces ſuas a uocib⁹ aquarũ multarũ. Mirabiles elationes maris.

Eſe.8.b Iſtæ ſunt aquæ ſiloe quæ uadũt cũ ſilentio:

templi dextrum ad meridiem altaris. Et eduxit me per uiam portæ aquilonis: & conuertit me ad uiam foras portam exteriorem, uiam quæ reſpiciebat ad orientẽ: & ecce aquæ redundantes a latere dextro cum egrederetur uir ad orientem qui habebat funiculum in manu ſua: & menſus eſt mille cubitos: & tranſduxit me per aquam uſq; ad talos: Siue tranſiuit in aqua aquam remiſſionis). Rurſumq; menſus eſt mille: & tranſduxit me per aquã uſq; ad genua Siue tranſiuit in aqua, aquã uſq; ad fœmina). Et menſus eſt mille, & traduxit me per aquam uſq; ad renes: Siue & tranſiuit aquam uſq; ad lumbos). Et menſus eſt mille torrentem, quem non potui pertranſire: quoniam intumuerant aquæ profundæ torrentis, qui non poterat tranſuadari.

Ibi.12.a de quib⁹ loquit̃ Eſaias: Haurietis aquas de fontibus ſaluatoris. Et
pſ.67.f pſalmiſta: Benedicite dño de fontib⁹ iſrael.
Eſa.33.a Et idem Eſaias de dño ſaluatore: Iſte (ait) habitabit in excelſa ſpelunca petræ fortiſſimæ. Panis ei dabitur: & aqua illi⁹ fidelis. Erupit em̃ in deſerto aqua: & uallis in terra ſitienti. Di-
Eſa.43.a citurq; credentib⁹: Noli timere: quoniam redemi te: meus es tu: & ſi tranſieris per aquã, tecum ego ſum. Et rurſum:
Eſa.55.a Q̃ui ſititis, ite ad aquã. Et per Hieremiã
Hiere.2.c loquit̃ deus: Duo mala fecit populus meus. Me dereliquerũt fontem aquæ uiuæ: & foderunt ſibi lacus, qui aquam continere non poſſunt. Sicut igitur legimus in bonam partem aquas quæ egrediunt̃ de limine templi: & referuntur ad doctrinam eccleſiæ: ſic ſunt aquæ amaræ, & aquæ peſſimæ: ad quas Hieremias propheta nos prohibet
Ibi.d accedere dicens: Q̃uid uobis & uiæ ægypti, ut bibatis de
B aquis geon: quæ hebraice dicuntur שִׁיחוֹר, id eſt, turbidæ atq; cœnoſæ. De quib⁹ iratus ſuper hæreticis loquit̃ deus:
Ibi.9.e Ecce ego cibabo eos anguſtijs: & dabo eis potum aquã fel-
Ezec.29.a.23.c lis: in qua draco regnat ægyptius, qui dicit: Mea ſunt flumina, & ego feci ea: qui omne excelſum uidet: & ipſe eſt rex eorum qui in aquis ſunt. Vnde uir eccleſiaſticus dominũ de-
pſ.68.a precatur & dicit: Saluum me fac domine: quoniam intrauerunt aquæ uſq; ad animã meam. Infixus ſum in limo profundi, & nõ eſt ſubſtantia: & tẽpeſtas demerſit me. Et iterũ:
Ibi.d Libera me ab his qui oderunt me: & de profundis aquarum: non me præcipitet tempeſtas aquæ: nec abſorbeat me profundum: neq; urgeat ſuper me puteus os ſuũ. Et in alio
Ibi.123. pſalmo: Niſi quia dominus erat in nobis, dicat nunc iſrael: niſi quia dominus erat in nobis. Cum exurgerẽt homines in nos, forſitan uiuos deglutiſſent nos. Cũ iraſceret̃ furor eorũ ſuper nos: forſitan aqua abſorbuiſſet nos; Et ſponſa in
Cañ.8.c Canticocanticorũ: Aqua multa non poterit reſtinguere charitatem: & flumina nõ demergent eam. Iſta eſt aqua de qua
Oſee.6.c dicit Oſee: Contempſit me Galaad ciuitas quæ operat̃ uanitates conturbans aquam: & fortitudo eius uiri piratæ.
מָרָה Q̃uæ aqua alio nomine uocat̃ marah, hoc eſt, amaritudo:
Eſa.2.a in qua lignum crucis mittitur: & amara uertunt̃ in dulcia.
Exo.21.c Cõſydera legem Moyſi, ſi intelligat̃ iuxta ſenſum carneum
2.Re.13.c iudæorum: quomõ amara ſit, effodiens oculum pro oculo,
Oſee.1.a dentem pro dente: uide in Thamar fornicationem: & Oſee
Hiere.13. iunctum fornicariæ, Hieremiæ περίζωμα, Moyſi uxorem
Nu.12.Exo.2 æthiopiſſam, & interfectionem ægyptij: & mille alia: quæ ſi intelligamus iuxta occidentem literam, & non iuxta ſpiritũ uiuificantẽ, amara ſunt: & lectorẽ ſuum non tam ædificant, q̃ deſtruunt. Iſtæ igitur aquæ, quæ egrediuntur de templo domini, & pergunt ad orientẽ: & deſcẽdunt in latus templi dextrum ad altaris meridiem: ubi ſponſus conuiuas ſuos paſcit & accubat. Q̃uod autem ſequitur: Et eduxit me per uiam portæ aquilonis: & conuertit ad uiam foras portã exteriorem, uiam quæ reſpiciebat ad orientem: illud latenter oſtendit, q̃ ſtatim ad portam orientalem peruenire nõ poſſumus, niſi per uiam portæ aquilonis longo circuitu perueniamus ad eam. Niſi enim uentum frigidiſſimũ uicerimus

Et dixit ad me:

calore fidei: & calcauerimus regiones eius: ut impleat̃ illud in nobis Apoſtolicũ: Deus autem conteret ſatanã ſub pedibus ueſtris uelociter: portam per quam egrediunt̃ aquæ, & ſunt a latere dextro, ingredi nõ ualebimus. Et nota q̃ aquæ iſtæ quæ egrediunt̃ per portam orientis, intantũ leuas partes fugiũt: ut a dextris altaris ad meridiẽ pergere deſcribantur. Vir autem (inquit) ille qui habebat funiculum in manu: cũ me duxiſſet per portam aquilonis forinſecus ad uiã, quæ reſpiciebat orientẽ: & ipſe quoq; eſſet in eõdem loco, menſus eſt eiuſdẽ aquæ mille cubitos: & trãſduxit me per aquam uſq; ad talos: ꝺs Aquila & Symmachus & Theodotiõ ἀσφαγάλους interpretati ſunt: pro quibus Lxx. tranſtulerunt: & trãſiuit in aqua, aquã remiſſionis: q̃ intelligere poſſumus prima hominum ſignificare peccata: quæ ingrediẽdunt gratiam ſalutarẽ: & initia ſunt profectuum, tamẽ ipſa ſublimia. Deniq; ad talos uſq; pertingunt, qui plantæ calcaneoq; uicini ſunt: qui patet morſibus colubri, dicẽte domino: Tu eius obſeruabis caput: & ipſe obſeruabit tuũ calcaneum. Et in pſalterio de Iuda dicit̃ proditore: Q̃ui ædebat panes meos, magnificauit ſuper me ſupplantationẽ ſiue calcaneum: hoc em̃ græcũ πτέρνη ſignificat. Poſt mille autẽ cubitos qui peruenit̃ uſq; ad talum, menſus eſt alios mille cubitos in aqua: & tranſduxit me uſq; ad genua. Poſt remiſſionẽ ſiquidẽ peccatorũ & iter profectuum, quãdo paululũ de terrenis ad altiora conamur aſcẽdere: flectimus domino genua, dicente Apoſtolo: Vt omne genu flectat̃, cœleſtium, terreſtrium, & infernorũ: & omnis lingua confiteat̃: quoniã dominus Ieſus chriſtus in gloria eſt dei patris. Tertio menſus eſt mille alios cubitos: & tranſduxit (inquit) me p aquã uſq; ad renes. His em̃ gradib⁹ ad ſublimia peruenim⁹: quæ tñ ipſa ſublimia uſq; ad lumbos & renes perueniunt: ut oĩs in nobis ignobilis libido trunceat̃: & poſſideam⁹ ſanctificationẽ corporis, ſine qua nemo uidet deum. Vnde & in hoc eodem propheta: A pedibus uſq; ad lumbos deus igneus cernitur. Indigent enim igne & purgatione opera lumborũ: dicente iuſto: Q̃uoniã lumbi mei repleti ſunt illuſionibus: per quos nobis & in die, & in noctium phantaſmate illudit inimicus. A lumbis ỽo uſq; ad caput & uerticẽ, precioſiſſimo metallo electri fulgore reſplendet: ut nihil in ſe ſordidũ, nihil habeat uilitatis. Vnde nunc quarto dicit̃: Et menſus eſt mille, ſubaudit̃, cubitos, torrentẽ: quod Lxx. nõ tranſtulerunt, quẽ non potui pertranſire: multo melius q̃ Lxx. qui dixerunt, & non poterat pertranſire. Propheta em̃ & omnis humana natura, poſt lumbos torrentẽ cogitationũ, & inceniua in corde uitiorũ, non poteſt pertranſiri. Vir autem ille qui indutus erat baddim, & ductor prophetæ, liquidõ pertranſijt: qui peccatũ non fecit, nec dolus inuentus eſt in ore ei⁹. Cauſaſq; reddit, cur ꝓpheta mille quartos cubitos nõ potuerit pertrãſire: qm̃, inquit, intumuerãt aquæ profundæ torrentis, qui non poteſt tranſuadari. Et quomodo ſcriptũ eſt, gloriante ꝓpheta: Torrentẽ pertranſiuit anima noſtra: Sed facile ſoluitur, ſi ſciamus ꝓ hoc ſcriptũ eſſe in hebræo: Torrens pertranſijt animã meam. De hoc torrẽte & Eſaias loquitur: Ecce ego inclino ſuper eos ſicuti fluuium pacis: & ſicut torrentem inundantẽ gloriam. Et in triceſimoquinto pſalmo de ſanctis dicitur: In protectione alarum tuarũ ſperabunt. Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ: & torrentẽ

C Ro.16.c

Gen.3.c
pſ.40.ẽ
D

Philip.2.d
pſ.123.a
Eſa.66.d

E delitiarum tuarum potabis eos: quoniam apud te est fons uitæ. Et in centesimo uicesimoquinto: Conuerte domine captiuitatem nostram, sicut torrens in austro. Et super salua tore: De torrente bibet in uia. Quis enim hominũ gloriari potest castum se habere cor: uel ad cuius mentem per ocu/ lorum fenestras, mors cõcupiscentiæ non in/troibit: & (ut parũ di/cam) animi titillatio? 1.Ioh.5.d Mundus enim in ma/ligno positus est: & a Gen.8.c pueritia appositum est cor hominis ad malũ: ut ne unius quidẽ dici a natiuitatis suæ exor/dio, sine pcto sit huma na conditio. Vnde & Dauid confitet in psal Ps.50.a mo: Ecce em in iniqui tatibus cõceptus sum: & in peccatis concepit me mater mea. Non in iniquitatib⁹ matris meæ uel certe meis, sed in iniquitatib⁹ huma/næ conditionis. Vñ & Rom.5.c Apostus dicit: Regnauit mors ab Adam usq ad Moysen, etiã super eos qui nõ peccauerũt in similitudinem præ/uaricationis Adæ. Quod cubitos genere masculino, & nõ neutrali, cubita dicimus, iuxta regulam grammaticorũ: & in superioribus docui, nõ nos ignorãtia hoc facere: sed con suetudine propter simplices quosq & indoctos: quorũ in cõgregatione ecclesiæ maior est numerus. a Et dixit ad me: Certe vidisti fili hominis ꝛc. Totum capitulum quãq prolixum sit, simul ponere uolui: ne sensum legentis irrum/perem: & lectionis ordo diuisus in partes, audientis intelli/gentiam conturbaret. Primumq dicendum, qd pro torrẽte in hebraico dicitur נַחַל: & græco sermone χειμάρρους appel latur: Lxx. flumen transtulerunt. Deinde pro galilæa, quæ hebraice dicitur גְּלִילוֹת: Aquila, θνάς interpretatus sit: qd tumulos significat arenarum, Symmachus μετόριον: quod possumus transferre confiniũ. Pro Arabia quoq, Symma/chus, inhabitabilẽ: Aquila, humilia uel plana: Theodotio, arabas transtulerũt. Dicamus ergo quid nobis uideatur in singulis. Vir ille q erat ductor Ezechielis, cõmonet, pphetã, ut diligẽtius intueatur & uideat: & occulta mysteria oculis mentis attendat. Vocat autem filium hominis, uel in figurã domini saluatoris: etenim Ezechiel interpretatur, fortitudo uel imperium dei: uel certe ad cõmonitionẽ fragilitatis hu/manæ: ne obliuiscat conditionis suæ, dum ei magna mon/strantur: & cõmonitũ, ducit atq conuertit ad ripam torren/tis: ut quoniam mediam profunditatem transire non po/tuerat: saltem ea quæ in ripis sunt, recognoscat. Cumq (ait) me conuertissem, siue ille me conuertisset, qui ductor erat & monitor: ecce in ripa torrentis siue fluuij, ligna multa uel ar bores plurimæ nimis ex utraq parte. Torrens iste qui pro aquarũ abundantia fertur more torrẽtis: & suscipit de cœlo pluuias: de quo in præterita diximus lectione: ipse a Lxx. appellatur fluuius, eo qd perpetuas aquas habeat: nec de pluuijs hinc inde collectas, sed de uiuo & perpetuo fonte manantes. De quo fluuio multa in scripturis sanctis legi/mus: sed in præsentiarum pauca dicenda sunt: ac primum Ps.45.a illud: Fluminis impetus lætificat ciuitatẽ dei. Et in alio lo/ Ibi.64.b co: Flumẽ dei repletum est aquis: præparasti cibum eorũ: Ibi.92.a quia sic est præparatio tua. Rursumq pluraliter: Eleuauerũt flumina domine: eleuauerũt flumina uoces suas: a uocibus aquarum multarũ: Mirabiles elationes maris. Et in Esaia: Esa.43.c Faciam in deserto uiam: & in inuio flumina. Et in alio eius/ Ibi.44. dem loco manifestius: Apparebit in sion fluuius decurrens glorioſus in terra sitienti. Super hunc fluuiũ erant arbores plurimæ ex utraq parte ripæ: ut inter duo scilicet instrumẽ ta uetus & nouum, clausus curreret fluuius. Ligna autem multa uel arbores plurimas & multas nimis, illas arbitror, quas in paradiso scriptura cõmemorat pomis uarijs abun/dare: docetq prophetã ductor præuius & magister, & dicit: G

a Et dixit ad mẽ: Certe uidisti fili hominis: & eduxit me & cõuertit ad ripam torrentis Siue fluminis). Cũq me cõuertissem Siue conuertisset), ecce in ripa torrentis Siue fluminis) ligna multa nimis Siue arbores multæ nimis) ex utraq parte. Et ait ad me: Aquæ istæ quæ egrediun tur ad tumulos sabuli orientis, & descendunt ad plana deserti: Siue aqua ista quæ egredit in galileam quæ uer/git ad orientẽ, & descẽdit ad arabiam) intrabunt mare: & exibunt, & sanabunt aquæ. Et omnis anima uiuens Vel animalium) quæ serpit Siue serpentium): quocunq uenerit torrens Siue fluuius) uiuet: & erunt pisces mul/ti satis postq uenerint illuc aquæ istæ: & sanabuntur, & uiuent omnia ad quæ uenerit torrẽs Siue fluuius). Et stabunt sup illas piscatores ab engaddi usq ad engal/lim, siccatio sagenarũ erit. Plurimæ species erunt pisciũ eius: sicut

Aquæ istæ quæ egre/diunt uel in galilæam gentiũ, iuxta Lxx. uel (ut uerius in hebræo continet) ad tumulos sabuli orietalis: & de/scendunt ad plana de/serti, uel ad arabiam, intrabunt mare uel ad exitus maris: & sana/buntur aquæ. Aquas uel baptismi gratiam, uel euangelicã signifi/care doctrinã, dudum dixim⁹. Quæ si egre/diantur de limine tem pli dñi, & apostolicam teneant disciplinã: tu/mulos sabuli, steriles pri⁹ & infertiles faciũt esse frugiferos: & oĩa plana atq deserta ita ir rigant, ut exprimãt in se hierichontini fluuij sacramentũ: quẽ Heli/ 4.Reg.2.d sæus euãgelico & apo/ H stolico curauit sale intantum ut ubi prius sterilitas fuerat & mors, ibi ubertas esset & uita. Nec solũ deserta sanarunt, sed intrant mare orientale: mare uidelicet mortuũ, in quo nihil poterat esse uitale, & mare amarissimum: quod græce λίμνη ἀσφάλτου, id est, stagnũ bituminis uocat. Mirũq in modũ aquis euãgelicis, aquæ sanant mortuæ: quæ ab eo qd nihil in se uitale habeant, nomẽ mortis sortitæ sunt. Non em no/uerant eum qui dicit: Ego sum uita & ueritas. Et reuera iux Ioh.14.a ta literã hucusq nihil qd spiret & possit incedere præ amari tudine nimia in hoc mari repperiri põt: nec cochleolæ qui/dem paruiq uermiculi & anguillæ: & cætera animãtiũ siue serpentiũ genera: quorũ magis corpuscula possumus nosse, q̃ noia. Denq si Iordanis auctus imbribus pisces illuc in/fluens rapuerit, statim moriunt: & pinguibus aquis super/natant. Cũ hæc itaq nihil utilitatis habeant, ut simplex ser mo testat: etiã si facta fuerint, qd stulta iudæorũ superstitio credit: iuxta intelligẽtiã spiritualẽ dñi torrente curatæ, habe bunt pisces plurimos: & uiuent oĩa ad quæ torrens iste per/ uenerit: ita ut piscatores stent sup ripas ab engaddi, usq ad engallim: quorũ prius fontẽ siue oculũ hædi, sequẽs fontẽ oculumue uitulorum sonat. Engallim enim in principio est עֵין עֶגְלַיִם maris mortui, ibi Iordanis ingredit. Engaddi uero ubi finit עֵין גֶּדִי atq cõsumit. Mare autẽ mortuũ illud puto esse: de quo Za charias loquit: In die illa egredient aqua uiues de hierusalẽ: Zach.14.b & medium eius in mare primũ. Daniel quoq in hæc uerba cõsentit. Videbam, & ecce quatuor uenti cœli innitebant in Dañ.7.a mari magno. Et Dauid: Mirabiles elationes maris. Et ex Ps.92.a persona saluatoris in psalmo: Veni in profundum maris: & Ibi.68.a tẽpestas demersit me. Rex q̃q ægypti iuxta eundẽ Ezechielẽ draco appellat, qui habitat in mari: & uentilat fluminibus Ezech.29.a quasi cornibus suis. Et iterũ: Hoc mare magnum & spacio/ Ps.103.c sum. Qd q̃diu nõ susceperit in se aquas fluminis siue tor/rentis, omne qd in se habet, mortificat: sed dñs, de q̃ dictũ est: Percutiet & curabit post duos dies: & in die tertio sur/ Osee.6.a gemus, & uiuem⁹ in cõspectu eius: ipse loquit in eodẽ pro/pheta Osee: Ego colligaui ephraim: suscepi eum in brachio Ibi.11.a meo: & nõ cognouerũt, quia sanaui eos in correptione hois; qui uulneratus est, ppter peccata nostra: & infirmatus pro iniquitatibus nostris. Disciplina pacis nostræ super eum: & Esa.53.b liuore eius sanati sumus. Ipse istud mare qd est salsissimũ, & nimia amaritudine mortuũ, sua morte sanauit: qui dicit p Ibi.61.a Esaiam: Spũs dñi sup me: ppter qd unxit me, euãgelizare pauperibus

A pauꝑib⁹ miſit me: ſanare eos q̃ cõtriti ſunt corde. Vnde & ꝓ
Hiere.3.g Hieremiã clamitat: Cõuertimini filij cõuertẽtes, & ſanabo
cõtritiones ueſtras. Dixit em̃ populus impatiens: & dolorẽ
uulnerum ſuorũ diutius ferre nõ ſuſtinens: Tranſiuit æſtas,
pertranſijt meſſis: & nos ſaluati nõ ſumus. Vnde reſpondit
Hiere.8.g ei dominus: Nunquid reſina nõ eſt in galaad: aut medici non ſunt
ibi? Quare non aſcendit ſanatio filiæ populi mei? Et ipſe Hieremias uociferatur, & dicit: Sana me dñe, & ſanabor: ſaluũ me fac, & ſaluus ero. Denicꝫ angeli qui præſides erant populi iudæorum: eo tempore qñ clamauit multitudo inſipiẽs, &
Matth.27.c ait: Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros. Et: Velum tẽpli ſciſſum eſt: & oñia hebræorũ ſacramenta reſerata: reſpõderũt præcipienti dño atꝫ dixe-
Hiere.51.a runt: Curauim⁹ babylonẽ, & non eſt ſanata: relinquamus eam, urbem uidelicet cõfuſionis atꝫ uitiorũ. Vnde & Ioſephus in ſua narrat hiſtoria: qđ poſtq̃ dñs crucifixus eſt: & uelum templi ſciſſum eſt, ſiue liminare templi fractũ corruit: audita ſit uox in adytis templi uirtutũ cœleſtium, tranſeamus ex his ſedibus. Hoc totũ nõ ſuperfluo, ſed neceſſario dictum ſit: quia mare mortuũ, influente in ſe flumine
B dñi, dicit eſſe curatũ. Super hoc mare ab engaddi oculo & fonte hædi, qui ꝓ peccato ſemp offert, uſq; ad engallim fontem uitulorũ, qui mactant dño: & imitant uitulum cornua
Matth.4.c efferentem & ungulas: qui in typo ſaluatoris ad altare mactatur: erunt piſcatores quib⁹ loquit dñs Ieſus: Venite ad
Hiere.16.c me, & faciam uos piſcatores hoim: de quib⁹ & Hieremias:
Ioh.21.c Ecce ego (inquit) mittam piſcatores. Et plurimæ ſpecies, immo genera piſciũ erunt in mari quondã mortuo. Quos piſces ad dexterã partẽ iubente dño extraxit Petrus: & erant centũ quinquagintatres: ita ut præ multitudine eorũ retia rumperent. Aiunt autẽ qui de animantiũ ſcripſere naturis & ꝓprietate, qui ἁλιευτικὰ tam latino, q̃ græco didicere ſermone: de quibus Oppianus Cilix eſt poeta doctiſſimus: centũ quinquagintatria eſſe genera piſciũ: quæ oñia capta ſunt ab apoſtolis: & nihil remanſit incaptũ: dum & nobiles & ignobiles, diuites & pauperes, & omne genus hominum de mari huius ſæculi extrahit ad ſalutẽ. Q̃d autẽ ſequit: In littoribus eius & in paluſtribus, ſiue in his quæ extra littora egrediunt aquæ nõ ſanabunt: illud latenter oſtendit, q̃ qui in Noe arca nõ fuerit, pereat regnante diluuio: & q̃s iſte fluuius nõ attigerit, nõ ſuſcipiant ſanitatẽ: ſed in ſalinas inquit
Prouer.19.d dabunt: iuxta illud qđ ſcriptũ eſt: Peſtilente flagellato, ſtultus ſapiẽtior erit. Erudiunt em̃ bonos exempla peiorũ. Siue in ſalinas dabunt: iuxta illud qđ in euangelio ſcriptum eſt:
Mar.9.g Bonũ eſt ſal: ſi aũt ſal infatuatũ fuerit, in nihil eſt utile: ut in perpetuũ frugib⁹ careant & uirore. Q̃d & urbs poſt ruinã ſale cõſperſa demõſtrat. Super torrentẽ ꝩo ſiue fluuiũ orietur in ripis eius ex utraq; parte omne lignum pomiferũ: ſiue ut omnes uoce cõſona trãſtulerũt βρώσιμον, qđ cibũ & eſcam tribuit: & qđ mandi poteſt: appellaturq; lingua hebraica, בראבל: & nihil iuxta Lxx. ueteraſcet in eo; ſed q̃tidie innouabunt fruges ei⁹: ſiue nõ defluet foliũ ex eo, & non deficiet fructus ei⁹: iuxta illud qđ in primo pſalmo ſcriptum eſt: Et erit tanq̃ lignũ qđ plantatũ eſt ſecus decurſus aquarũ, qđ fructũ ſuũ dabit in tpe ſuo: & foliũ ei⁹ nõ defluet. Per ſingulos (inquit) mẽſes afferet primitiua: ſiue ut in Lxx. ſcriptum eſt: Fructus ei⁹ in renouatione ſui primitiua dabit: ut oñes credẽtiũ fructus primitiæ ſint: & ſinguli mẽſes, ſingulis apoſtolis deputent. Hoc autẽ eueniet: qñ aquæ ei⁹ de ſanctuario egredient. Ne putemus riparũ eſſe, uel arborũ aut mẽſiũ tantarũ frugũ abundãtiã: reddit cauſas ubertatis, & infert: Quia aquæ eius de ſanctuario egredient. Non ergo uolentis neq; currentis, ſed miſerẽtis dei eſt. Horũ omniũ lignorũ principatũ tenet lignũ uitæ: qđ intelligit ſapiẽtia: de q̃ ſcriptũ eſt: Lignũ
ꝓuer.3.e uitæ eſt oib⁹ credẽtib⁹ in eã. Illud q; qđ dicit: Et erunt fructus ei⁹ in cibũ: & foliũ ei⁹ ad medicinã, diuinorũ librorum ſacramẽta demõſtrat: q̃rũ alterũ ptinet ad literã, alterũ ad ſpiritũ: ut uerba ſimplicia intelligam⁹ in foljs: in fructib⁹ ꝩo ſenſum latentẽ. Sicut em̃ ſciẽtia ſcripturarum ducit ad regna cœlorũ: & præbet nobis panẽ qui dicit: Ego ſum panis qui
Ioh.6.e de cœlo deſcendi: ſic folia eius moralem doctrinã continẽt, & tribuunt ſanitatẽ: ut peccantiũ curẽt uulnera. Pro foljs quæ hebraice dicunt עָלֶה: ꝓpter uerbi & uocis ſimilitudinẽ, Lxx. aſcẽſionẽ tranſtulerũt: qđ & ipſum ſic ædiſſeri põt: ut poſt cibos fructuũ, uerborũ monitis ad cœleſtia cõſcendamus. a ¶ Hæc dicit dominꝰ deus ꝛc. quia ioſeph duplicẽ funiculũ habet ꝛc. Pro eo qđ nos diximus: quia Ioſeph duplicẽ funiculum habet: Lxx. tranſtulerunt, augmentũ funiculi. Etem̃ Ioſeph interpretat, augmentũ: rem intelligẽtes ꝓ noïe: & lectoris animũ cõfundentes. Subtracta em̃ leuitica tribu, & tẽpli ſacrificijs delegata, remanebant undecim tribus: quarũ tribus Ioſeph diuiſa
D eſt in duas, Ephraim & Manaſſe: qui dixerunt ad Ioſue filiũ
Ioſ.17.d Nun: Quare dediſti mihi poſſeſſionem ſortis & funiculi unius, cum ſim tantæ multitudinis, & bñdixerit mihi dñs? Quibus reſpondit Ioſue: Si populus multus es, aſcende in ſyluam: & ſuccide tibi ſpacia in terra phereꝛei & raphaim: quia anguſta eſt tibi poſſeſſio montis ephraim. Et iterũ: Dixitq; Ioſue ad domũ ephraim & manaſſe: Populus multus
Ibidem es, & magnæ fortitudinis: nõ habebis ſortẽ unam, ſed tranſibis ad montẽ: & ſuccides tibi atq; purgabis ad habitandũ ſpacia: & poteris ultra procedere, cũ ſubuerteris chananæũ: quẽ dicis ferreos habere currus, & eſſe fortiſſimũ. Hoc propterea dixerim: quia nunc ſcriptura commemorat Ioſeph, hoc eſt, Ephraim & Manaſſe duplicẽ habere funiculũ. Singulæ autẽ tribus iuxta multitudinẽ ſuam, æqualia accipiũt terræ ſpacia: nequaq̃ arbitrio diuidentis, ſed ſorte quæ in
Ioſ.19.d dñi poteſtate cõſiſtit. Denicꝫ & ipſe Ioſue, qui diuiſor terræ fuit, nõ ꝓpriã ſibi ſeparauit terrã, ne optimã elegiſſe uideretur: ſed accepit a principibus omniũ tribuũ thamnathſareh in monte Ephraim. b ¶ Hic eſt autẽ terminus terræ ad plagam ſeptentrionalẽ ꝛc. Inter deſcriptionẽ terræ ſanctæ duodecim tribuum Ioſue filij Nun, & quæ nunc per Ezechielẽ fieri imperat, hoc intereſt: qđ ibi inter tribus ſorte terra diuiditur: hic dñi iubentis arbitrio delegatur. In Numerorũ
Nu.34.B igitur libro in quo omnis terra repromiſſionis per quatuor plagas breui ſermone diuidit: ab aquilone, id eſt, plaga ſeptentrionali iſta deſcriptio eſt: Porro ad ſeptentrionalẽ partẽ a mari magno termini incipient: peruenientes uſq; ad montem altiſſimum, a quo ueniẽs in hemath, uſq; ad terminos Sedada: ibuntq; confinia uſq; Zephrona, & uillam Enan; ſiue Haſer enon: Dicuntq; hebræi ſeptentrionalẽ plagã incipere a mari magno: qđ Paleſtinæ, Phœnicis, & Syriæ, quæ appellat Cœle, Ciliciæq; prætendit littoribus: & ꝓ ægyptũ

a hethalon

b & cadet terra hæc uobis in poſſeſſionẽ. Hic eſt autẽ terminꝰ terræ ad plagã ſeptentrionalẽ a mari magno uiæ

E tendit ad Libyam. Quod autem dicit: Peruenient termini uſq; ad montē altiſſimū: idem hebræi autumāt uel Amanū montē ſignificari uel taurum: quod nobis uidetur uerius. A quo (inquit) uenies in Hemath, quæ nunc Epiphania nominat: ab Antiocho crudeliſſimo tyrannorū nomine commutato: Nam cognomentū habuit Ἐπιφανής. Vſq; ad terminos inquit Sedada: qui locus & in præſenti Eçechielis ponit lectione: Ibunt cōfinia uſq; Zephrona: quam urbem hodie Zephyriū opidum Ciliciæ uocant. Hoc autem qd ſequit: Et uilla Enan: pro quo in hebraico ſcriptū eſt, חֲצַר עֵינָן ſiue Enan, & præſens continet locus. Et interim ſcd'm hiſtoriā breuiter ſtrinxiſſe ſufficiat: & tam Numerorū q̄m Eçechielis deſcriptionem ſibi ex latere copulaſſe: ut prudens lector intelligat in quibus, uel eadem, uel uicina, uel diuerſa commemorarint. Nunc interpretatis nominibus ſingulorum, ſequamur Anagogen: & quid nobis uideatur in ſingulis, præbēte dño diſſeramus. Hethalon interpretat, incunabula mœroris: Sedada, latus eius: a latere, non a latitudine intellige. Hemath, furor: qui græce dicitur, χόλος. Berotha, putei: Sabarim, circuitus montium: Damaſcus, ſanguis ſacci, & oſculi ſiue poculi. Domum autem ſiue atrium Thicon, Symmachus interpretat, atrium medium: quod pergit ad terminos Hauran. Igitur Thicon, medium ſonat. Hauran quā Lxx. in græcū uertere ſermonē, haurani tidis, iracundiam. Haſer autē Enon quæ eſt terminus Damaſci, in lingua noſtra dicit atrium fontis. Septentrionalis igitur plaga incipit a mari magno p uiam Hethalon: quod interpretat, incunabula mœroris: & per pœnitentiā uenit ad Sedada, ubi ē ex latere declinatio. Intelligim⁹ em̄ impendentē nobiſ Hemath, hoc eſt, indignationē dei: ſiue Hemath ueritate cōperta, aperiunt nobis putei Berotha: quos foderunt principes, Abraham, Iſaac, & Iacob: longoq; circuitu peruenimus ad montes Sabarim: qui poſiti ſunt inter Damaſcū, hoc eſt, ſanguinē cilicij, & cōfiniū Hemath (ut ſupra diximus) ueritatis. Sicut em̄ per mœrorē declinamus mala impendentia, & ex latere deuitamus: ſic poſt ſanguinē & cilicium uitæ ſanguinariæ: anteq; ueniam⁹ ad cōfinia Hemath, circuimus & peruenimus ad montes: de quibus ſcriptum
Pſ.124.a eſt: Montes in circuitu eius, & dominus in circuitu populi ſui. Qui locus appellatur, atrium Thicon, hoc eſt, atrium medium, ut interpretatus eſt Symmachus: iuxta terminos Hauran, quod iracundiam ſonat: & cum ꝓpheta dicamus:
Michee.7.b Iram domine ſuſtinebo, qm̄ peccaui ei. Et a mari uſq; termi
Actu.9.a nos Damaſci: in quo & apoſtolus Paulus a furore iudaico, & effuſione eccleſiaſtici ſanguinis, lumē cæcitate cōſpexit: & aſſumpto cilicio perſecutionis ueteris, euāgeliū prædicauit: ut peruenire ad atrium fontis æterni: & in aquilone quondam poſitus, apprehēderet terminū ueritatis. a ¶ Porro plaga orientalis de medio hauran / et de medio galaad ꝛc.
Nu.34.b Pro quo in Numerorū libro ita ſcriptum repperi: Inde metientur fines contra orientalē plagam de uilla Enan, hoc eſt, Haſer enon, uſq; Sephema: & de Sephama deſcendent termini Rebla cōtra fontē: inde peruenient contra orientem in mare Chenereth, & tendent uſq; ad Iordanē: & ad ultimū claudent mari. Supra dixerat: Et erit terminus a mari uſq; ad Haſer enon, terminus Damaſci. A fine igitur ſeptentrionalis plagæ, hoc eſt, atrio Enan, tendunt fines iuxta Numerorum librū uſq; Sephama, quam hebræi Apamiam nominant: & de Apamia deſcendunt termini in Rebla, quæ nunc Syriæ uocat Antiochia. Et ut ſcias Reblam hanc ſignificare urbem, quæ nunc in Syria Cœle nobiliſſima eſt, ſequitur:

hethalon ueniētib⁹ ſedada, hemath, berotha, ſabarim, quæ eſt inter mediū damaſci & cōfiniū hemath: atriū thicon, quæ eſt iuxta terminos hauran Siue hauranitidis). Et erit terminus a mari uſq; ad atrium enon Siue ſeranan) terminus damaſci: & ab aquilone ad aquilonē
a terminus hemath plaga ſeptentrionalis. Porrō plaga orientalis de medio hauran, & de medio damaſci, & de medio galaad, & de medio terræ iſrael: Iordanis diſterminans; ad mare orientale metiemini plagam orienta
b lem. Plagā autē auſtralis meridiana a thamar uſq; ad aquas

חֲתְלוֹן
צְדַדָה
חֲמַת
בְּרוֹתָה
סִבְרַיִם
רַמַּשׂ
תִּיבוֹן
חוֹרִן
חֲצַר עֵינָן
F

G Contra fontem, quē perſpicuum eſt ſignificari Daphnē: de quo fonte ſupra dicta urbs, aquis abundantiſſimis fruitur. Hic autē locus a Cneo Pompeio, qui primus Iudæam rhomano ſubegit imperio, militari manu conſitus eſt: & ab eo iuxta fabulam poetarū, Daphnes nomen accepit ob lauros & cypariſſos: quæ arbores in ipſo loco frequētiſſimæ ſunt. Inde (inquit) peruenit terminī cōtra orientalem plagā ad mare Chenereth, uſq; ad ſtagnum Tyberiadis. Mare autē dicit, cum habeat dulces aquas: iuxta idioma ſcripturarū: q̄ congregatiōes aquarū appellant maria. Et tendent (inquit) termini uſq; Iordanē: & ad ultimum claudent mari: uel mari mortuo, uel ut alij putant, lingua maris rubri: in cuius littore Ahila poſita eſt: ubi nūc moratur legio & præſidiū rhomanorū. Hoc iuxta Numerorū librū dictū ſit: Iuxta Eçechielē ꝙo de medio Hauran, qd eſt opidum Damaſci in ſolitudine, & de medio Galaad, qui mons libani collibus copulatus, cecidit in ſortem Ruben, & Gad, & dimidiæ tribus Manaſſe: & eſt a tergo Phœnicis & Arabiæ: ad quem montem peruenit de Carris profectus Iacob: & cōprehenſus eſt a Laban: de quo & Hieremias loquitur: Galaad tu mihi initiū libani: quā cœpit de Amorreorum regione Galaad filius Machir, filij Manaſſe: finiſq; huius plagæ, Iordanis fluuius diſterminans, & mare orientale: qd in hoc loco mare mortuū, nō linguam maris rubri intelligunt. Dicamus iuxta Tropologiam: Poſt terminos aquilonis lōgo circuitu p Hethalon, & Sedada, & Berotha, Sabarim quoq;, Thicon, & Hauran, & Damaſcū, & atrium Enon, ad Hemath uſq; puenit oriētalis plaga: de medio iracundiæ Hauran, & de medio Damaſci, ſanguine uidelicet pœnitentiæ, & de medio Galaad: qd interpretat, reuelatio, uel tumulus teſtimonij: ut poſt iram & pœnitentiam, ſpem ſalutis oſtendat: & de medio terræ iſrael, quæ uiſionem continet pacis, uſq; ad dulciſſima Iordanis fluenta pertingat: quæ longe ſeparato mari lumen orientis conſequitur: ita ut fluuio Iordanis, qui interpretat, rituus iudicij, & orientis termino finiatur. Quod autē in Lxx. ponit, φοινικῶνος, id eſt, palmeti, in hebraico non habet: pro q̄ nos metiemini interpretati ſumus: Errorq; manifeſtus, q̄ pro תֶּחֱמֹרוּ literæ de
coepti ſimilitudine ר & ר legerunt תֶּחֱמֹרוּת. b ¶ Plaga autē auſtralis meridiana ꝛc. Hæc eſt plaga ad meridiem auſtralis. Pro quo in Numerorū libro ita ſcriptū eſt: Incipiet a Nu.34.a
ſolitudine Sin, quæ eſt iuxta Edom: & habebit terminos cōtra orientē mare: qui circuibunt auſtralē plagam p aſcēſum ſcorpionis: ita ut tranſeant Senna, & peruenient in meridie uſq; ad Cades barne: unde egredient cōfinia ad uillam nomine Addar: & tendent uſq; ad Aſemona: ibiq; per gyrum terminus ab Aſemona uſq; ad torrentem ægypti: & maris magni littore finiet. Qd breuiter hoc ſignificat, ne per occaſionem Eçechielis, ad expoſitionem uideamur Numerorū tranſiſſe latiſſimā. A ſolitudine Sin, quæ eſt iuxta Edom, & mari rubro terminū circuire: & per aſcēſum ſcorpionis: & p Senna & Cades barne & atriū Addar: & ab Aſemona peruenire uſq; ad torrentē ægypti: qui iuxta urbem Rhinocoruram mari influit. Hic ꝙo terminus plagæ auſtralis, hoc eſt, meridianæ incipit a Thamar: quæ urbs in ſolitudine eſt, quā & Salomō miris operibus extruxit: & hodie Palmyra nuncupat: hebræoq; ſermone תָּמָר dicitur: quæ in lingua noſtra, palmā ſonat: uſq; ad aquas contradictionis Cades, quā in deſerto eſſe nō dubiū eſt: & torrens ingrediens mare magnum, hoc qd ægypti Paleſtinæq; prætendit littoribus: & hæc eſt plaga auſtralis ad meridiem. Poſt plagam ergo

aquilonis

A aquilonis & orientis, quãdo ortus nobis fuerit ſol iuſticiæ: accipimus meridianam plagam, quando totum nobis de/
Geñ.19.a Pſ.103.b ſuper lumẽ infunditur: & cum Abraham inimus conuiuiũ: & inebriamur uino, qđ lætificat cor hominis, cum Ioſeph & fratribus eius. Incipit autem iſta poſſeſſio, & hi termini a Thamar: a palma uidelicet uictoriaq; uitiorum, uſq; ad aquas cõtradictionis. Semper enim uirtutibus contradicit. Vnde & prædicationi euangelicæ,
Actu.15.a Iudæi contra Paulum diſſerẽtes, in toto orbe aſſerunt contradici. Et in euangelio legimus,
Luc.2.c Symeone dicente: Hic erit in ruinam & reſurrectionem multorũ: & in ſignum cui contradicetur. Omnis autẽ contradictio eſt ſanctitatis, quod interpretatur Cades: dicẽte pſalmiſta:
Pſ.28.b Concutiet dominus deſertũ Cades: quod uidelicet primũ nõ habebat dñi ſanctitatẽ: ſed concuſſum eſt atq; cõmotum: ut reciperet hoſpitem deum
Eſa.66.a qui dicit: Super quẽ requieſcit ſpiritus meus, niſi ſuper humilem & quietum & tremẽtem
B uerba mea? Poſt deſertum Cades uſq; ad mare magnũ in meridie plagæ auſtralis torrens eſt: de quo ſupra diximꝰ: qui nõ de terra, ſed de cœlo pluuias habet diuerſarum uirtutum uarietate collectas. a ¶ Et plaga maris ꝛc. hęc eſt plaga maris. De qua manifeſtius & breuius ſcribit Numerorum liber. Plaga autem occidentalis a mari magno incipiet, & ipſo fine cõcludetur, hoc eſt, de mari uſq; ad mare: ad torrentem uidelicet Rhinocoruræ, qui influit in mare, uſq; ad eum locum qui eſt cõtra
Iu'34.a Hemath urbem Syriæ: de qua ſupra diximꝰ. Occidens autem iuxta leges Tropologiæ ſemper in mari eſt: ſemper in ſalo & fluctibus, ubi quotidie naufragia ſuſcitantur: & miſerorum neces, & diuitiarum & mercium amiſſio: & tamen cum hæc omnia patientia fregerimus, uenimus per directũ ad Hemath, hoc eſt, ad domini ueritatẽ: qui uictis perſecutionibus, æterna nobis præmia repromiſit. b ¶ Et diuidetis terram iſtam uobis per tribus iſrael: et metietis eam in hęreditatẽ uobis ꝛc. Per hoc capitulum diſcimus, & decutitur ſupercilium iudæorum, nihil inter iſrael & gentium populum eſſe diuiſum. Si enim aduenis & alienigenis cum his qui ſunt de populo iſrael, hoc eſt, indigenis terra diuiditur: nulli dubium eandem eſſe hæreditatem populi gentiũ & populi iudæorum: ſi tamen conuerſi fuerint ad cultum dei iſrael: quod proprie nomẽ poſſidet chriſtianum: habentibus iudæis legis literam & nobis ſpiritum: illis tenentibus membranas: & nobis eum qui ſcriptus eſt in membranis. Et apud Moyſen ſorte terra diuiditur: hic autem (ut diximus) domini iudicio delegatur: unaq; poſſeſſio eſt aduenæ & iſraeli: & in ſingulis tribubus datur hæreditas iubente dño deo. ¶ Ca. XLVIII

Et hęc nomina tribuum / a finibus aquilonis iuxta uiam hethalon pergẽtibus hemath atriũ ꝛc. Deſcripta terræ ſanctæ poſſeſſione tam iuxta præſentẽ Eçechielis ꝓphetiã q̃ iuxta Numerorum librum: nunc ſingularum tribuum a plaga orientali uſq; ad plagam occidentis, id eſt, maris poſſeſſio deſcribit̃: & primũ fines accipiunt ab aquilone iuxta uiam Hethalon pergẽ tibus Hemath, atrium ſiue haſer Enon terminum damaſci ad aquilonem iuxta Hemath: de quibꝰ ante iam diximus. Incipit autẽ primum tribus Dan: ſecunda, Aſer: tertia, Neptalim: quarta, Manaſſe: quĩta, Ephraim: ſexta, Ruben: ſeptima, Iudæ, hoc eſt, a ſiniſtra parte: & completur numerus ſeptenariꝰ: Deinde primitiæ ſacerdotum & leuitarũ, & ſanctuariũ domini in medio, ſanctumq; ſanctorum. Vrbs quoq; ipſa deſcribitur per ſingula latera in quadrũ, quatuor milia & quingentos habens calamos. Suburbana quoq; ſacerdotum & leuitarũ per ordinẽ deſcribuntur, & poſſeſſio principis. Rurſumq; a parte dextera ſuccedunt quinq; tribus a plaga ſimiliter orientis, uſq; ad plagam occidentis: quarũ prima ẽ Beniamin: ſecũda, Symeon: ſuam ſpecialiter habẽs poſſeſſionẽ: & nequaq; ut prius mixtam cum Iuda: tertia, Iſachar: quarta, Zabulon: quinta, Gad: portæq; ciuitatis ternæ per ſingulas plagas: & nomẽ ipſius ciuitatis, qđ in fronte pontificis auri lamina cõtinet̃: De quibus uniuerſis in ſuis diſſeremus locis. Hocq; notandum, quod quadragintaocto ciuitatum Nume.35.a quæ in Numerorũ uolumine tribui leuiticæ dantur ad habitandum cum ſuburbanis ſuis, hic ſilentur nomina: & ciuitates fugitiuorum: quarũ tres trans Iordanẽ, Boſor uidelicet & Ramoth & Gaulon in duabus & dimidia tribu datæ ſunt: & tres intra Iordanem, Cades uidelicet, & Sichem, & Cariatharbe. Neq; enim opus erat in deſcriptione myſtica, & habitatione ſanctorũ & conuerſatione perfecta, fugitiuorum deſcribi auxilia: quibus iſrael indiguit adhuc in terra poſitus: & per multos labores atq; diſcrimina ad hanc ciuitatem uenire feſtinãs: & in ſingulis ſanctis loquẽs: Aduena Pſ.38.c ſum atq; peregrinus ſicut omnes patres mei. Et in alio loco: Ibi.118.b Habitaui cum habitantibus Cedar: multum peregrinata eſt anima mea. c ¶ Et ſuper terminum Iuda a plaga orientali uſq; ad plagam maris ꝛc. Superfluum eſt diſſerta diſſerere: & in quibus ſupra laborauimus, quaſi non ſint dicta iterum laborare. Poſt ſeptem tribuum terminos, ab oriente uſq; ad occidentem deſcribuntur primitiæ: quarũ latitudo teneat uigintiquinq; calamorũ: longitudo ꝟo ſicuti tenent ſingulæ tribus ab oriente uſq; ad mare: cuius longitudinis incertus eſt numerus. Neq; enim in ſingularũ deſcriptione tribuum, menſura deſcripta eſt. Sin autem latitudo habeat uigintiquinq; miliũ calamorũ, conſtituitur multo maiorẽ eſſe numerũ longitudinis, quæ ſemper maior eſt latitudine:

E In medio autem sanctuariū ponit iuxta primitias quæ sunt dño separatæ, longitudinis uigintiquinq; miliū calamorū, & latitudinis decē milium: quæ legens nihil aliud possum
Roma. 11.d dicere, nisi illud Apostoli: O profundū diuitiarū sapiētiæ & sciētiæ dei, q̄ inscrutabilia iudicia eius: & ininuestigabiles uiæ ei⁹. Et in alio loco:
Eph. 3.d Vt possitis cōprehendere cū oīb⁹ sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profundū: scire etiā supereminentē sciētiæ charitatem Christi: ut impleamini in omnē plenitudinē dei. Vigesimumquintū aūt numerū referri ad sensus: de quibus dictum est: Sensum diuinum possidebitis: & decē miliū ad pfectā cōsumatāq; uirtutē: quæ decalogo ueteris instrumēti, ad euāgelicū perueniat sacramētū: & pri⁹ breui sermone perstrinxim⁹, & hic ex parte commonebimus. Si enim abuno addens numero, ad quatuor perueniaſ, denariū implebis numerum: atq; ita fiet ut & uetus testamentum cōstringaē in nouo, & nouū in ueteri dilateē.

F a ¶ Hę autē erunt primitię sanctuariį sacerdotū ⁊c. Quatuor primitiarū sanctuariį describuntur plagæ: quæ non ad populū, nec ad uulgus ignobile, neq; ad leuitas inferiorē gradum, sed proprie ad cultū pertinēt sacerdotū: aquilonis uidelicet & occidentis, & orietis, & austri: & p partes ꝓfectuū ordo narrat: ut aquilonis frigora relinquētes, uenjam⁹ ad occidentē: qđ scilicet occidant nobis uitia atq; intereant: & inde trāseam⁹ ad orientē: ortoq; nobis sole iusticiæ, ueniam⁹ ad meridiē: in quo clarissimū lumē atq; perfectū est: & tam ab aquilone usq; ad mare, q̄ ab oriente usq; ad meridiem uigintiquinq; milia longitudinis, & latitudinis decem milia sint: ut ubiq; eadē longitudinis & latitudinis mēsura seruet. Sanctuariū autē, id est, tēplū dñi in medio erit primitiarū sacerdotaliū: & æquo latere ex omni parte uallabitur. Et qđ dixerat: Hæ autē erunt primitiæ sanctuariį sacerdotū: ne cōmuni uocabulo oēs sacerdotes uindicarēt sibi huius loci possessionē & cerimonias obseruādas, ponit specialiter inferēs: Sacerdotibus sanctuariū erit de filijs Sadoch, qui interpretat, iustus:
צדוק
Ps. 10.b de quo dicit: Iustus dñs & iusticias dilexit: æquitatē uidit uultus eius. Pro quo Sadoch, Lxx. scribunt Sadduc. Iste Sa
Ioh. 5.d doch loquit in euāgelio: Non em̄ pater iudicat quemq̄: sed omne iudiciū dedit filio. Et de hoc sub noīe Salomonis my
Ps. 71.a stice ꝓpheta decantat: Deus iudiciū tuū regi da: & iusticiā tuam filio regis. Illi autē sacerdotes, dñi sanctuariū possidebunt & custodient cerimonias eius: qui nō errauerūt cum errarent filij israel atq; leuitæ: de quib⁹ in superiorib⁹ disputatum est: qui nō offerunt uictimas, sed priuilegio nominis & erroris sui humilitate cōtenti, semper loquunt in corde:
Ibi. 50. Iniquitatē meam ego agnosco: & peccatū meū cōtra me est semper. Audiat hoc sacerdotalis gradus, & Arianæ persecutionis ardore superatus, ac ueræ postea fidei ne opib⁹ careat & potētia colla submittēs, sufficere sibi si nō expellaē ex tēplo, si pristini nominis umbrā quandā & imaginē teneat: & nō resupin⁹ ructans delitias: quasi immaculatus & purus

separabitis, uigintiquinq; milia latitudinis & longitudinis: sicuti singulæ partes a plaga orientali, usq; ad plagam maris: & erit sanctuarium in medio eius. Primitiæ quas separabitis dño, longitudo uigintiquinq; milib⁹,
a & latitudo decem milibus. Hæ autē erunt primitiæ sanctuarij sacerdotum: ad aquilonē longitudinis uigintiquinq; milium: & ad mare latitudinis decē milia: sed & ad orientē latitudinis decē milia: & ad meridiem longitudinis uigintiquinq; milia: & erit sanctuarium dñi in medio ei⁹. Sacerdotib⁹ erit sanctuariū de filijs Sadoch, qui custodierunt cerimonias meas: & nō errauerunt cū
b errarēt filij israel, sicut errauerūt leuitæ. Et erūt primitiæ de primitiuis terræ sanctū sanctorū, iuxta terminū leuitarum. ¶ Sed & leuitis similiter iuxta fines sacerdotū uigintiquinq; milia lōgitudinis, & latitudinis decē milia: omnis longitudo uigintiquinq; miliū, & latitudo decē miliū. Et non uenundabunt ex eo neq; mutabunt Siue metient) nec transferent primitiæ terræ Siue auferent): quia sanctificatæ sunt dño. Quinq; milia autē quæ superfunt in latitudine per uigintiquinq; milia, ꝓphana erunt urbis in habitaculum, & in suburbana: & erit ciui
c tas in medio eius. Et hæ mēsuræ eius: ad plagam septentrionalem, habeant quidē leuitæ confinia sacerdotū, sed umbilicū. i. mediū ei⁹ & ipsam possessionem tenere non ualeant.
b ¶ Sed ⁊ leuitis similiter iuxta fines sacerdotum ⁊c. Q̄d nos uertimus in prophanū, pro quo Aquila βέβηλον, Symmachus & Theodotio λαϊκὸν transtulerūt, Lxx. dixere πρότειχισμα, qđ antemurale possumus dicere. Prophanū autē est & laicū. i. uulgare, quod oīni populo habitare passim licet. Illud autē qđ dixerunt Lxx. nec mensurabit̄, nec auferetur: ꝓ eo q̄d nos diximus: nō mutabitur, nec transferet̄, sensum non habere perspicuū est. Describitur quoq; leuitarū possessio quæ uicina quidē est finib⁹ sacerdotū: & eadē habet spacia in longitudine & in latitudine pro multitudine leuitarū, quæ habet paucitas sacerdotū: sed tñ ꝓprijs utitur terminis: & intelligit se a sacerdotali gradu esse disiunctam, ad decutiendā superbiā ministrorū: qui ignorantes humilitatē status sui, ultra sacerdotes, hoc est, presbyteros intumescūt: & dignitatē nō merito, sed diuitijs existimant. Certe qui prim⁹ fuerit ministrorū: quia per singula concionat̄ in pp̄los, & a pontificis latere nō recedit: iniuriā putat si presbyter ordinet̄: & nō meminit mensarū & uiduarū minister, in obsequiū se & ministeriū non solū sacerdotū, sed & uiduarū & pauperū delegatū. Et non uenundabunt (inquit) ex eo neq; mutabūt, ut permaneat leuiticæ distributiōis æterna possessio: nec uincat̄ precio meritū dignitatis: nec ab alio transferam⁹ ad aliū: qa quæ sanctificata sunt dño, nō sunt eorū quib⁹ data sunt, sed eius cuius noie possidentē. Quinq; milia autē quæ supersunt in latitudine: per uigintiquinq; milia, subaudiē, longitudinis, prophana erunt urbis: ut cunctis habitare liceat israelitis, omniq; de plæbe: nō q̄ immūda sint, aut aliquid in habitatione terræ sanctæ cōtaminatū, putridū puteē & sordidū: sed qđ præter sacerdotes oīb⁹ in eis habitare ꝓmissum sit. Per quæ intelligim⁹ cūcta quæ referim⁹ ad sensus, hoc est, ad corporis uoluptates: quæ uisu, & auditu, tactu, odore, & sapore capim⁹. esse ꝓphana: & tēpli sanctimoniā nō habere: nec sacerdotale esse priuilegiū, sed laicæ uilitatis. ¶ Ciuitas autē erit in medio: de q̄ scriptū est: Fluminis ipet⁹ lætificat ciuitatē dei. Et: Ps. 45.a Matth. 5.b
Non pōt ciuitas abscōdi sup montē posita: de q̄ dicem⁹ in cōsequētib⁹. πρότειχισμα, hoc ē, antemurale: & διάσημα. i. spaciū: qđ Lxx. ꝓ suburbanis interpretati sunt: quē sensum in hoc loco habeant, ignoramus. c ¶ Et hę mēsurę ei⁹ ⁊c. Q̄d dicit: Et hæ mēsuræ eius, subaudiendū est, ciuitatis: In fine em̄ præteriti capituli positū est: Et erit ciuitas in medio eius. i. terræ. Primūq; a plaga septentrionali incipit: & e regione ponit plagam meridianā: Rursumq; par reddit parit: ut orientali plagæ econtrario ponat occidentalem, id est,

mare

A mare: singulaq; latera ciuitatis habeāt quatuor milia & qngentos calamos, q faciūt supputatim undecim milia passuū & octogintaquinq; ut simul omnis urbs sicut in fine huius uoluminis scribit: p circuitū habeat decē & octo milia calamorū, qui faciūt quadragintaquatuor milia passuū & trecētos q̄draginta. Vnde & q̄drageſimus quartus psalmus qui inscribit, in finē p his q cōmutabunt: & pertinet ad Idida: id est, ad amabilē dñi: siue ut interpretatus est Aqla p lilijs, Symmachusq; p flori b⁹, ecclesiæ, quæ urbs dñi est continet sacramēta: de qua scribit in eodē psalmo: Astitit regina a dextris tuis in uestitu deaurato circūdata uarietate. Et iterum: Omnis gloria filiæ regis intrinsecus: Matth. 23.c ut nō sit similis sepulchris forinsecus dealbatis, sed & intus & foris omnia lauet paropsidis. Cūq; recesserim⁹ ab aquilone uento frigidissimo: trāsimus ad meridiē, & post ortū in nobis lumen scientiæ, occasum fortitudinū formidamus, nequaq; præterita sed futura cō syderātes: nec habētes certā uirtutis possessionem: sed quotidie in B oratione dicentes: Ne Mat. 5.b inducas nos in tēptationem quā ferre non possumus. a ¶ Erunt autem suburbana ciuitatis ad aquilonem ducenti quinquaginta: z ad meridiē ducēti qnq̄ginta ꝛc. Pro suburbanis quæ hebraice dicūtur מִגְרָשׁ: rursum Lxx. διάστημα: id est spaciū trāstulerūt. Q d' autē dicit, ducēti quinquaginta p singulas plagas, sub audit calami: qui sena cubita habēt & unū palmū, & p singula latera faciūt passus sexcētos decē & septē paulo minus: & in cōmuni mille calamos: habētes passus duo milia quadringētos sexaginta octo: quæ spacia muros per circuitum ambiunt ciuitatis: ut inter urbē & ea quæ reliqua sunt diuidāt. Ex quo ostendit nullū de his spacijs ad exercendū opa ciuitatis capiēdorūq; fructuū habere licentiā: sed uacare ab usu & ope hominū: ut circūmuralia urbis, sponte nascentiū uirgultorū atq; herbarum, & cæterorū quæ terra gignit, habeant amœnitatē. b ¶ Q3ō autē reliquū fuerit in longitudine ſm primitias sanctuarij decē milia ꝛc. Post urbis sanctæ descriptionē & suburbana eius: reliquā partē primitiarū sanctuarij decem milia calamorum in orientem: & alia decem milia ad occidentem tendentium, delegari his qui opera ciuitatis exercent ad uarios usus, & quibuscūq; urbs indiget: ut scilicet serantur: & ex frugibus quæ in hoc terræ nascunt̄ spacio uescantur operarij: qui uel mœnia urbis extruunt: uel interrupta & ruinosa restituunt: ut habeat ciuitas cultū suum: & sarta tecta cum popoſcerit necessitas instaurentur. Et hæc non solum in israel uel in possessione terræ sanctæ spiritualiter ecclesiæ mysterio continetur: sed in rhomano quoq; fieri probamus imperio: ut quædam uillæ sint pertinentes ad iura urbium, uel regia munificentia, uel hæreditatibus & donatione multorum: ne scilicet paulatim ædificia collabantur, & ædes publicæ quæ ornamento sunt ciuitati, longa uexentur incuria. Operarij autem inquit siue qui seruiunt in operibus ciuitatis, erunt ex omnibus tribubus israel: ut nullus se ab opere ciuitatis immunem putet: C sed omnes certatim extruant ecclesiam. Quod in tabernaculo quoq; factum legimus: ut pro uarietate uirium: alius aurum & argentum, coccum, byssum & purpuram, uariaq; & diuersa subtegmina: alij pelles & caprarum offerant pilos: & cum essent dona diuersa pro qualitate substantiæ, unum donantium esset præmium: immo maius eorum qui parua quidem obtulerint, sed maiora pro uiribus: in exemplum uiduæ pauperis quæ duo minuta in gaçophylacij dona mittebat: & domini est iudicio laudata, dicentis: Vere dico Luc. 12.d uobis quia uidua hæc pauper plusq; omnes misit: Nam omnes hi ex abundantia sibi miserunt in munera dei: hæc autem ex eo q̄d deest illi: omnem uictum suum quem habuit misit. Sicut ergo diximus de operibus ciuitatis: sic illud breuiter perstringendum est: q̄d omnes primitiæ sanctuarij & possessio ciuitatis pariter supputata per quadrum, contineat milia ducenta quadraginta sex & D partem tertiam. Si em̄ uigintiquinq; milia calamorū qui senos cubitos habent & palmū unū, faciunt nostra, hoc est rhomana sexaginta & unū milia & sexcentos sexaginta septem passus: nulli dubiū est: hæc in q̄druplū supputata supiorem efficere numerū. Ex quo ꝑspicimus omnia intelligēda spiritualiter: ecclesiæ possessionē multo latiorē esse q̄ quondam fuit in iudæa: qui ne accepere quidem partes terræ sanctæ: sed ex singulis tribubus quadragintaocto ciuitatum, non ex pleno possessionem: sed habitationem & hospitia susceperunt: ut ipsi quoq; qui uidentur laici nec peruenisse ad sacerdotalem & leuiticum gradum: tamen si operentur in domini ciuitate uescantur de sancta terra: terra mitium, terraq; credentiū: quorum unus loquebatur: Credo uidere bona domini in ps. 26.d terra uiuentium. c ¶ Q3ō autem reliquum fuerit p̄incipis erit ex omni parte siue hinc siue inde p̄imitiarum sanctuarij z possessionis ciuitatis: e regione siue cōtra faciē uigintiq̄nq; milium p̄imitiarū usq; ad terminū orientalem ꝛc. De hoc principe supra plenius disputatum est: & quod tantum solus acciperet quantum una tribus: Nunc autem aliud discimus quod ex cunctis tribubus quicquid reliquum fuerit hic solus accipiat: ut nulla tribus sit quæ principi dona non offerat: non aliunde, sed ex primitijs quæ templo & sanctuario & delegatis urbis partibus seruiunt. Hoc est enim q̄d dicit: E regione siue cōtra faciē uigintiq̄nq; miliū primitiarū usq; ad terminū orientalē siue usq; ad terminū maris: ut sint primitiæ inter septē & q̄nq; trib⁹: & in ipsis primitijs ciuitas & suburbana ei⁹: & in medio ciuitatis sanctuariū tēpli. Sed & de possessione leuitarū & de possessione ciuitatis quicquid reliquum est, principi deputabitur: eritq; pars extrema septem tribuum uicina primitijs & ciuitati & templo in tribu iuda: & pars extrema quinq; tribuum eodem iure quo supra in tribu beniamin: ipsa extrema pars ad principem pertinebit. Ex quo scripturæ sanctæ sacramenta miranda sunt;

E & cogitanda magis, q̄ eloquio proferenda. In priori enim
Nume.32. diuisione terrarum trans iordanem per moysen duabus tri
Ios.13.a bubus Ruben & gad & dimidiæ tribui manasse terra diui-
sa est: intra iordanem autē per Iosue filiū Nun & Eleaçarū
Ios.15.a filium aaron, Iudas possedit ab austro: & Ephraim & ma-
nasse tribus dimidia,
ab aquilone. Postea ue
Iosue.18.a ro de silo missis explo
ratoribus per singu-
las trib⁹, & descriptio-
ne terræ allata ad Io-
sue & Eleaçar: benia-
min iuxta iudā ab au-
stro: & iuxta ephraim
& dimidiam tribum
manasse accepit posses-
sionem. Secunda tri-
bus symeon hæredita
tem accepit in tribu iu
Genē.49.b da: ut implerēt q̄d scri
ptum est de leui & sy-
meon: Diuidā eos in
iacob & dispergā eos
in israel. Tertia çabu-
lon galileam accepit in
qua est mons thabor.
Quarta Isachar ubi
est ieçrahel usq; ad ior
danem. Quinta aser
usq; ad montē carme-
lū qui imminet mari
magno tyrumq; & si-
donem. Sexta nepta-
lim, in galilæa usq; ad
iordanem: ubi tybe-
rias quæ olim appella
batur chenereth. Septi
ma dan usq; ioppen:
F ubi sunt turres Hai-
lon & selebi & emaus:
quæ nunc appellatur
nicopolis: licet postea
legerimus q̄d cœpe-
rint sibi trāscēsis aliis
tribubus urbem Lesem in tribu dan, quæ hodie appellatur
Paneas. Cum hæc se ita habeāt: & inter priorē tribuum de-
scriptionem, & quæ nunc habetur tanta diuersitas sit: hoc
cōsyderem⁹ quō & in præsēti descriptiōe & in præterita in-
ter tribū iuda & beniamin urbs & tēplū collocatū sit. Et in
priori q̄dē descriptiōe iudas erat ab austro, & beniamin ab
aq̄lone: hic uero ecōtrario fit: ut iudas sit ab aq̄lone & benia
min ab austro: post quē secūdus est symeon: tertius isachar:
quart⁹ çabulon: qnt⁹ gad: qnq; uidelicet trib⁹, sicut in cōse-
quētib⁹ dicit: Scriptū est em̄: a ¶ Et relicꝙs tribub⁹: a pla-
ga orientali vsq; ad plagā occidentalē/beniamin vna ꝛc. Q d'
in qnq; & septē tribub⁹ sp in fine ponit una: subintelligit,
uel ps uel possessio uel hæreditas, licet Aq̄la & Symmachus
interpretent genere neutrali τὸ ὅριον, q̄d significat terminū.
Illudq; breuiter attēdēdū in extrema qnq; tribuū, trib⁹ gad
q̄ in priori descriptiōe fuit trās iordanē, poni in eā ptē quā
pri⁹ iudas tenuit: ad plagā uidelicet austri in meridiē: & esse
terminū de thamar usq; ad aq̄s cōtradictionis cades, hære-
ditatē cōtra mare magnū. Thamar ipsā de q̄ iā dixim⁹, quā
nūc palmyrā uocāt & o⁊m a salomone cōstructa est: palma
תָּמָר em̄ hebræo sermone thamar appellat, ab eo q̄d ibi palmeta
sint plurima, q̄dā putant hoc sortitā uocabulū. Q d'q; seq̄t:
Vsq; ad aq̄s cōtradictiōis cades, hæreditas cōtra mare ma-
gnū: ꝑ quo Lxx. trāstulerūt de thæman & aqua marimoth
cades, hæreditas usq; ad mare magnū: illud est obseruandū
in hebraico eundē sermonē מֵי מְרִיבַת קָדֵשׁ ambiguus sit: & hære
ditatē sonare & torrentē: & hic magis torrentē accipi debere
q̄ hæreditatē. Iste est em̄ torrēs q̄ ingredit mare magnū rhi-

quoq; leuitarum: & de possessione ciuitatis in medio
partium principis erit inter terminum iuda & inter ter-
a minum Beniamin: & ad principem pertinebit. Et rēli-
quis tribubus: a plaga orietali usq; ad plagā occidenta
lem, beniamin una. Et cōtra terminū beniamin, a pla-
ga orientali usq; ad plagam occidētalem, symeon una.
Et super terminū symeonis a plaga orientali usq; ad
plagam occidentis, isachar una. Et sup terminū isachar
a plaga orientali usq; ad plagam occidentalem, Zabu
lon una. Et super terminum çabulon a plaga orientali
usq; ad plagam maris, Gad una. Et super terminū gad
ad plagam austri in meridiem: & erit finis de thamar
usq; ad aquas contradictionis cades: hæreditas contra
mare magnum. Hæc est terra quā metiemini tribubus
israel: & hæ partitiones earum ait dominus deus.
b Et ēgressus ciuitatis a plaga septentrionali quingen-
tos & quatuor milia mensurabis. Et portæ ciuitatis ex
nominibus tribuum israel: portæ tres a septentrione.
Porta ruben una: porta iude una: porta leui una. Et
ad plagam orientalem quingentos & quatuor mi-
lia: & portæ tres. Porta Ioseph una, porta beniamin
una: porta Dan una. Et ad plagam meridianam quin
gentos & quatuor milia metieris: & portæ tres. Por-
ta symeonis una: porta isachar una: porta çabulon una.

Et ad plagam

G

יְרִיבוֹת

Psa.105.c

H

nocoruræ: ut anteiā diximus. Cades aūt quæ in libro Iosue
appellatur cades barne: in deserto est q̄d' extenditur usq;
ad urbem petram: Mariboth uero q̄d' interpretatur con-
tradictionis: non uocabulum loci est: ut plærisq; estimant:
sed aquarum: in quibus populus domino contradixit, &
moyses offendit deū:
dicente psalmo: Tēpta
uerūt eum ad aquam
contradictionis: & af-
flictus est moyses pro-
pter eos. Omnisq; ter-
ræ sanctæ hæreditas
ab australi plaga iuxta
termīos ægypti, rhino
corura, & torrente fi-
nitur. Et quia gad in-
terpretat̄ temptatio: in
possessione eius de pal
metis transimus ad a-
quas contradictionis
usq; cades quæ inter-
pretatur sancta: ut in-
telligamus nos etiam
post uictoriam mun-
di debere esse, sollici-
tos & semp in metu:
& recordari illi⁹ uersi-
culi: Tēptatio ē uita ho
minū sup terrā: & ad
sanctitatē aduersarijs
impugnātib⁹ puenire:
sicq; obtinere uictoriā
ut e uicino torrentem
plenū imbriū cōtēple-
mur. b ¶ Et egressus
ciuitatis a plaga septē-
trionali quingentos &
quatuor milia mensu-
rabis ꝛc. De ambitu
ciuitatis q̄d' per latera
singula in quadrum,
quatuor milia quingē
tos calamos habuerit,
præteritus sermo nar-
rauit: qui faciunt decem & octo milia calamoru: ut in præ-
senti capitulo q̄q; positū est: id est quadraginta q̄tuor milia
passuū: & trecentos quadraginta passus: Nunc scribitur per
singula latera, hoc est per undecim milia passuum, & octo-
gintaquinq; passus, ternas fuisse portas: quas Aquila, Sym-
machus, & Theodotio διεξόδους, Lxx. διεκβολάς uocant:
nos interpretati sumus, egressus & exitus ciuitatis. Illudq;
primum breuiter admonendū: easdem tribus in circuitu ta
bernaculi ita castrametatas: ut ad orientem fuerit, iudas, isa-
char, & çabulon filij liæ: & ad meridiem, ruben, symeon, gad
duo filij liæ & tertius filius çelphe ancillæ liæ. Ad occiden-
tē uero ephraim & manasses & beniamin, duo uidelicet filij
rachelis: q̄a Ioseph ꝑ tribu leui quæ sacrificijs deputata est,
in duas trib⁹ ephraim & manasse diuisa est. Ad Aq̄lonē aūt
dan & aser & neptalim: q̄rū prim⁹ & terti⁹ filij sūt bale ancil-
læ rachelis: secūd⁹ fili⁹ çelphe ancillæ liæ ignobiles: & ad aq̄
lonē positi: q̄ppe q̄ ex ancillarū inter se dissidētiū stirpe gene
rati sint. Hoc iuxta Numerorū librū & descriptionē taberna
culi q̄ iubēte deo moysi ore dictata ē. Nostra ꝙo urbs q̄ est ci
uitas magni regis, cui⁹ artifex & cōditor ē de⁹: de q̄ & psalmi
sta canit: Nūq̄d sion dicet hō, & hō nat⁹ ē in ea: & ipse funda
uit eā altissim⁹: aliā habet tribuū in terra sctā descriptionē:
& mēsurā ciuitatis & possessiōis ordinē & plagas tribuū sin
gularū. Primū em̄ plagæ aq̄lonis opponūt̄ tres portæ siue
exit⁹ ciuitatis: q̄rū est primogenit⁹ ruben: & iudas regiæ stir
pis auctor, & leui sup cui⁹ noīe in tabernaculo & sacrorū de-
scriptione nil dictū est: ut primogenita possidētes q̄si genus
regale & sacerdole, aq̄lonis frigora cōtēnam⁹. Secūdo ꝙo ad

Psa.86.a

orientē

A orientē ē ioseph, bēiamin, & dan: ambo filij rachel & unꝰ bale ancillæ eiꝰ. Ad meridiē ꝟo symeon, isachar, & çabulō: q̄ tres liæ filij sūt. Porro ad occidētē gad, aser, & neptalim: q̄rū prio res duo filij Zelphæ sunt ancillæ Liæ: tertius filius Bale an cillæ rachelis. Quis sapiens & intelligit hæc: intelligens & cognoscet ea? Quia rectæ uiæ dñi: & iusti ambulabūt in eis: præuaricatores uero corruent in illis. Has duodecim portas siue exitus, pro qualitate meritorū atq; uirtutum singulis tribubus sub apostolicis & patriarcharū nominibꝰ arbitror delegatas. De q̄bus & in Apocalypsi Ioānis apertius scribitur: & multa diuinarū scripturarum sacramenta testantur. Et necesse est, ut talis ciuitas decem & octo milium per circuitum teneat calamorum: sub quo numero & in duo de uigesimo psalmo lex naturalis est scripta gratiaq; euangelij describitur: quibus ecclesia: id est urbs saluatoris extructa est. Nomen quoq; ipsius ciuitatis nequaq̄ erit ut prius hierosolyma quæ interpretatur uisio pacis: sed adonaisama, qd' in latinum sermonem uertitur dominus ibidem: qui nunq̄ recedat ab ea ut a priori populo ante discessit: dicens ad discipl'os: Surgite, abeamus hinc. Et ad Iudæos: Relinquetur uobis domus uestra deserta: sed æternam habeat possessionē: & sit ei ipse possessio: ijsdem discipulis repromittēs: Ecce ego uobiscū sum usq; ad consumationem sæculi.

Osee.14.d

Apoc.21.d

Et ad plagam occidentalem quingētos & quatuor milia: & portæ eorum tres. Porta gad una, porta aser una, porta neptalim una, per circuitū decem & octo milia: & nomen ciuitatis ex illa die, dñs ibidē.

C

יהוה שמה

Iob.14.d

Matth.25.d

Matth.28.d

Commentariorum in Eçechielem ꝓphetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN PRIMVM COMMENTARIORVM DANIELIS AD PAMMACHIVM ET MARCELLAM PROEMIVM

Contra prophetam Danielem duodecimum librum scribit Porphyrius, nolens eum ab ipso cuius inscriptꝰ est nomine esse cōpositū: sed a quodā qui tēporibus Antiochi qui appellatus est Epiphanes fuerit in iudæa: & non tam Danielem uentura dixisse q̄ illū narrasse præterita. Deniq; quicq̄d usq; ad Antiochū dixerit, uerā historiā continere: si quid autē ultra opinatus sit, quia futura nescierit, esse mētitū. Cui solertissime respōderūt Eusebius cæsariēsis episcopus tribus uoluminibus: id est octauodecimo & nonodecimo & uicesimo. Apollinariꝰ quoq; uno grandi libro: hoc est uicesimosexto: & ante hos ex parte Metodius. Verū quia nobis propositū est non aduersarij calumnijs respondere, quæ longo sermone indigent: sed ea quæ a propheta dicta sunt nostris disserere, id est christianis: illud in præfatione cōmoneo: nullum prophetarum tam aperte dixisse de christo. Non enim solum scribit eum esse uenturum, qd' est cōmune cum cæteris: sed etiam quo tempore uenturus sit docet: & reges per ordinē digerit: & annos enumerat, ac manifestissima signa prænunciat. Quæ quia uidit Porphyrius uniuersa completa & transacta, negare non poterat: superatus historiæ ueritate, in hanc prorupit calumniā: ut ea quæ in cōsumatione mūdi de antichristo futura dicūtur: propter gestorum in quibusdam similitudinem sub Antiocho epiphane impleta contēdat. Cuius impugnatio testimonium ueritatis est. Tanta enim dictorum fides fuit, ut propheta incredulis hominibus nō uideat' futura dixisse sed narrasse præterita. Et tñ sicubi se occasio in explanatione eiusdē uoluminis dederit, calūniæ illiꝰ strictim rñdere conabor: & philosophiæ artibꝰ imo maliciæ sæculari, ꝑ quā subuertere nitit' ueritatē, & q̄busdā p̄stigijs clarū oculoꝝ lumē auferre, explanatione simplici cōtraire. Itaq; obsecro uos Pāmachi φιλομαθέστατε & Marcella unicū rhomanæ sanctitatis exēplar, iūctos fide & sanguīe: ut conatꝰ meos uestris oratiōibꝰ adiuuetis: ut dñs atq; saluator pro causa sua: suo sensu, meo ore respondeat: qui loquitur ad ꝓphetā: Aperi os tuum & implebo illud. Si enim cum apprehensi fuerimus ante iudices & tribunalia, monet ne cogitemus quid respondere debeamus: quanto magis contra aduersarios blasphemantes, sua potest bella bellare: & in seruis suis uincere? Vnde & psalmi plurimi illud hebraicum qd' in titulis ponitur לַמְנַצֵּחַ: pro quo Lxx. transtulerunt in finem: magis pro uictoria continent. Aquila enim interpretatus est τῷ νικοποιῷ: hoc est ei qui præbet uictoriā. Symmachus ἐπινίκιον, quod proprie triumphū palmamq; significat. Sed & hoc nosse debemus inter cætera Porphyrium de Danielis libro nobis obijcere: idcirco illum apparere confictū: nec haberi apud hebræos, sed græci sermonis esse cōmentū: quia in Susannæ fabula cōtineatur: dicēte Daniele ad præsbyteros ἀπὸ τοῦ σχίνου σχίσαι καὶ ἀπὸ τοῦ πρίνου πρίσαι quā etymologiā magis græco sermoni cōuenire q̄ hebræo. Cui & Eusebius & Appollinariꝰ pari sentētia rñderūt: Susannæ Belisq; ac draconis fabulas nō contineri in hebraico: sed partem esse ꝓphetiæ Habacuc filij Iesu de tribu leui: sicut iuxta Lxx. in

B

D

terpretes

E terpretes in titulo eiuſdem Belis fabulæ ponitur. Homo quidam erat ſacerdos nomine Daniel, filius Abda, conuiua regis babylonis: cum danielē & tres pueros de tribu iuda fuiſſe, ſancta ſcriptura teſtetur. Vnde & nos ante annos plurimos cum uerteremus Danielem, has uiſiones obelo prænotauimus: ſignificantes eas in hebraico non haberi. Et miror quoſdam μεμψιμοίρους indignari mihi: quaſi ego decurtauerim librum: cum & Origenes & Euſebius & Apollinarius alīq; eccleſiaſtici uiri & doctores græciæ: has ut dixi uiſiones nō haberi apud hebræos fateātur: nec ſe debere reſpōdere Porphyrio pro his, quæ nullam ſcripturæ ſanctæ authoritatem prebeāt. Illud quoq; lectorem admoneo, Danielem non iuxta Lxx. interpretes, ſed iuxta Theodotionem ecclesias legere: qui utiq; poſt aduentū chriſti incredulus fuit: licet eum quidā dicant Hebionitam qui altero genere iudæus eſt. Sed & Origenes de Theodotionis ope in æditione uulgata aſteriſcos poſuit: docens defuiſſe quæ addita ſunt: & rurſus quoſdam uerſus obelis prenotauit, ſuperflua quæq; deſignans. Cūq; omnes chriſti eccleſiæ tam græcorum cp̄ latinorum ſyrorūq; & ægyptiorum hanc ſub aſteriſcis & obelis æditionē legāt: ignoſcant inuidi labori meo: qui uolui habere noſtros qđ græci in Aquilæ & Theodotionis ac Symmachi æditionibus lectitant. Et ſi illi in tantis diuitijs doctrinarū nō contēnunt ſtudia hominū iudæorū: cur latina paupertas deſpiciat hominē chriſtianū? Cuius ſi op9 diſpliceat, certe uolūtas recipiēda eſt. Verū iā tēpus eſt ut ipſius prophetæ uerba texamus, non iuxta conſuetudinem noſtram proponentes omnia & omnia diſſerētes, ut in duodecim prophetis fecimus: ſed breuiter & per interualla ea tantū quæ obſcura ſunt explanantes: ne librorū innumerabiliū magnitudo, lectori faſtidiū faciat. Ad intelligendas autē extremas partes Danielis, multiplex græcorū hiſtoria neceſſaria eſt: Suctorij uidelicet Callinici, Diodori, Hieronymi, Polybij, Poſſidonij, Claudij, Theonis, & Andronici cognomēto aliptē: quos & Porphyri9 eſſe ſecutū ſe dicit. Ioſephi quoq; & eorū q̄s ponit Ioſephus, præcipueq; noſtri Liuij & Pompei trogi atq; Iuſtini: q oēm extremæ uiſionis narrāt hiſtoriā: & poſt Alexādrū uſq; ad cæſarē auguſtū ſyriæ & ægypti: id eſt Seleuci & Antiochi & Ptolemæorum bella deſcribunt. Et ſi quādo cogimur literarum ſæculariū recordari: & aliqua ex his dicere quæ olim obmiſimus: non noſtræ eſt uolūtatis, ſed ut ita dicam grauiſſimæ neceſſitatis: ut probemus ea quæ a ſanctis prophetis ante ſæcula multa prædicta ſunt: tam græcorum cp̄ latinorū & aliarum gentium literis contineri.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN DANIELEM PROPHETAM LIBER PRIMVS

F Anno tertio regni Joakim regis iuda, venit nabuchodonoſor rex babylonis ꝛc. Ioakim fili9 Ioſiæ cuius tertiodecimo anno pphetare orſus eſt Hieremias, ſub quo & Olda mulier pphetauit: ipſe eſt qui alio noīe appellat̄ Heliachim: & regnauit ſup tribū iuda & hieruſalem annis undecim. Cui ſucceſſit in regnū filius eius Ioachin cognomēto Iechonias: q tertio menſe regni ſui, die decimo captus eſt a ducib9 nabuchodonoſor, ductuſq; eſt in babylonē: & in loco eius cōſtitut9 eſt Sedechias filius Ioſiæ patruus eius: cui9 anno undecimo hieruſalē capta atq; ſubuerſa eſt. Nemo igit̄ putet eundē in Danielis principio eſſe Ioakim q in Eçechielis exordio Ioachin ſcribit̄. Iſte em extremā ſyllabā kim habet, ille chin. Et ob hāc cauſā in euāgelio ſcđm Matthæū una uidet̄ deeſſe generatio: qa ſecūda τεσσαρασ'έκας in Ioakim deſinit filio Ioſiæ, & tertia incipit a ioachin filio ioakim. Qđ ignorās porphyrius, calumniā ſtruit eccleſiæ, ſuā oſtendēs impitiā, dū euāgeliſtæ Matthæi arguere nitit̄ falſitatē. b Et tradidit dñs in manu ei9 Ioakim regē iuda. Quodq; tradit9 ſcribit̄ Ioakim, mōſtrat nō aduerſariorū fortitudinis fuiſſe uictoriā, ſed dñi uolūtatis. c Et partē vaſorū domus dei ꝛ aſportauit ea in terrā ſennaar ꝛc. Terra ſennaar locus eſt babylonis, in q̄ fuit campus Dura, & turris quam uſq; ad cœlum hi qui ab oriēte mouerāt pedes ſuos, ædificare conati ſunt. Vnde & a cōfuſione linguarum locus nomen accepit babylon: quæ in linguā noſtrā tranſfertur cōfuſio. Simul & animaduertēdum ſcđm Anagogen, qđ rex babylonis non potuerit uniuerſa dei uaſa tranſferre, & in idolo qđ ſibi finxerat collocare: ſed partem uaſorum domus dei, quæ intelligenda ſunt dogmata ueritatis. Si enim cunctos philoſophorum reuoluas libros, neceſſe eſt ut in eis reperias aliquā partem uaſorum dei. Vt apud Platonem, fabricatorem mūdi deum: ut apud Zenonem Stoicorū principem, inferos & immortales animas: & unum bonum, honeſtatem. Sed quia iungunt mendacium ueritati: & naturæ bonum multis perdunt malis: ideo partē uaſorū domus dei, & nō omnia uaſa integra atq; pfecta cœpiſſe memorant̄. d Et ait rex aſphaneç præpoſito eunuchorū ſuorū ꝛc. Pro Aſphaneç in æditione uulgata ἀβριεσδ'ι

G

Gen. 11. f

Gen. 11. a

Gen. 47. a

Dan. 1. b ibi.

Anno tertio regni Joakim regis iuda, uenit Nabuchodonoſor rex babylonis hieruſalem & obſedit eā. Et trādidit dñs in manu ei9 Ioakim regē iuda. Et pārtē uaſorū dom9 dei: & aſportauit ea in terrā ſennaar in domo dei ſui: & uaſa intulit in domū thеſauri dei ſui. Et āit rex aſphaneç præpoſito eunuchorū ſuorum

A ἀβρεσσὶ scriptū repperi, & p φορβομμὶμ qđ Theodotio posuit, Lxx. & Aquila, electos trāstulerunt: Symmachus parthos, p uerbo nomen gētis itelligēs: qđ nos iuxta æditionem hebræorū quæ κατ' ἀκρίβειαν legitur, in tyrannos uertimus: maxime quia præcedit de regio semine. Vnde & arbitrāt hebræi, danielē & ananiam & misael & açariam fuisse eunuchos: ipleta illa pphetia quæ ad Eçechiā p Esaiā pphetā dicit: Et de semine tuo tollēt, & facient eunuchos in domo regis. Si aūt de semine regio fuerūt: nulli dubiū quin de genere fuerint Dauid. Nisi forte huic sensui illud cōtrariū sit qđ sequit: Pueros siue iuuenes in quibus nulla esset macula ut doceret eos literas & linguā chaldæorū. Philo arbitrat lin/guā hebræorū ipsam esse chaldaicam: quia Abrahā de chaldæis fuerit. Q. qđ si recipim⁹ quærēdū est, quō nūc hebræi pueri linguam quā nouerāt doceri iubeant: nisi forte iuxta quorūdā opinionem duas abrahā linguas, & hebræorum & chaldæorū scisse dicamus.

Esa.39.d

B a ¶ Et imposuit eis præpositus eunuchorū nomina: danieli balthasar &c. Nō solū præpositus eunuchorū siue magister, & ut alij transtulerūt ὁ ἀρχιευνοῦχος sāctis imutat noīa, sed & pharao Ioseph ægypto appellauit, saphanatphaneh, nolentes eos i terra captiuitatis uocabula habere iudæorū. Vñ ppheta dicit in psalmo: Quō cātabimus cāticū dñi in terra aliena? Porro dñs in bonā partē nomina mutat antiqua: & ex rebus imponit uirtutū uocabula: ut abram appellaret abraham, & Sarai saram. In euangelio quoq; quōdam Simon Petri nomē accepit, & filij Zebedei appellati sunt, filij tonitrui: qđ nō ut plærique putant boanerges, sed emendatius legitur benereem.

Gen.41.f

Psa.136.a

Gen.17.a

Mar.3.b ibi.

b ¶ Proposuit aūt daniel in corde suo ne polluer et de mēsa regis &c. Qui de mēsa regis & de uino pot⁹ eius nō uult comedere ne polluat: utiq; si sciret ipsam sapiētiā atq; doctrinā babyloniorū esse peccatū, nunq; acquiesceret discere qđ nō licebat. Discunt autem non ut sequantur, sed ut iudicent atq; conuincant. Quomodo si quispiam aduersus mathematicos uelit scribere imperitus μαθήματος,

suorū ut introduceret de filijs israel & de semine regio & tyrānorum pueros in quibus nulla esset macula, decoros forma, & eruditos omni sapientia, cautos scientia & doctos disciplina: & q̄ possent stare in palacio regis: ut doceret eos literas & linguā chaldæorū. Et cōstituit eis rex annonā p̄ singulos dies de cibis suis & de uino unde bibebat ipse: ut enutriti trib⁹ annis, postea starēt in conspectu regis. Fuerūt autē inter eos de filijs iuda, a Daniel, Ananias, Misael, & Açarias. Et impōsuit eis præpositus eunuchorum nomina: Danieli, Baltasar: & Ananiæ, Sedrach: Misaeli, Misae: & Açariæ Abdenago. Prōposuit autem daniel in corde suo ne polluer b retur de mensa regis & de uino potus eius: & rogauit eunuchorū præpositū ne contaminaretur. Dēdit autē c deus danieli gratiā & misericordiā in conspectu principis eunuchorū. Et ait princeps eunuchorū ad danielē: Timeo ego dñm meum regem qui constituit uobis cibum & potū: qui si uiderit uultus uestros macilētiores præ cæteris adolescētibus coæuis uestris, condēnabitis caput meū regi. Et dixit daniel ad malassar quē constituerat princeps eunuchorū sup danielē, ananiā, misaelem, & açariam: d Tēpta nos obsecro seruos tuos diebus decem: & dentur nobis legumina ad uescendum & aqua ad bibēdū: Et contēplare uultus nostros & uult⁹ puerorū q uescunt cibo regio, & sicut uideris, facies cū seruis tuis. Qui audito sermone huiusce modi, tēptauit eos dieb⁹ decē. Post dies autē decē apparuerūt uultus eorū meliores & corpulētiores præ omnib⁹ pueris qui uescebant cibo regio. Porro malassar tollebat cibaria e & uinū potus eorū dabatq; eis legumina. Pūeris autē his dedit de⁹ sciētiā & disciplinā in oīi libro & sapientia. Danieli aūt intelligētiā omniū uisionū & sōniorū. f Cōplētis itaq; dieb⁹ qs dixerat rex ut introducerent: introduxit eos p̄posit⁹ eunuchorū in cōspectu nabuchodonosor. Cumq; eis locutus fuisset rex: non sunt inuenti tales de uniuersis ut daniel, ananias, misael & açarias, g & steterunt in conspectu regis. Et ōmne uerbum sapientiæ & intellectus qđ scisciatus est ab eis rex, inuenit in eis decuplum super cunctos hariolos & magos qui erant

C Dedit aūt deus danieli gratiā & misericordiā in cōspectu principis eunuchorū &c. Qui ppter peccata maiorū ductus est in captiuitatē, propter uirtutum suarum magnitudinē stātim mercedē recepit. Proposuerat enim in corde suo ut non poluereturde mēsa regis, & epulis regijs præpo suerat uiles cibos: Idcirco gratiam & misericordiam in conspectu principis eunucho rum accepit domino largiente. Ex quo intelligimus pro necessitate rerum, si quādo diluguntur sancti ab infidelibus, dei esse misericordiæ non bonitatis hominū peruersorū.

d ¶ Tempta nos obsecro seruos tuos diebus decē & dentur nobis legumina ad uescēdum & aqua ad bibendū & cōtēplare uultus nostros &c. Incredibilis fidei magnitudo: non solum sibi corpulentiā polliceri esu uilioris cibi, sed & tēpus statuere. Nō est ergo temeritatis sed fidei, ob quā regias dapes contempserūt. e ¶ Pueris autē his dedit de⁹ scientiam & disciplinā in omni libro & sapientia &c. Nota q deus dederit sāctis pueris sciētiam & disciplinam sæcularium literarum in omni libro & sapientia. Pro quo Symmachus interpretatus est artem grammaticam: ut cuncta quæ legebant intelligerent, & spiritu dei de chaldæorum sciētia iudicarēt. Daniel autem hoc extra tres pueros habebat insigne, qđ uisiones & somnia quibus per symbola quædā & ænigmata futura mōstrantur, sagaci mente cernebat: ut qđ alij uidebāt in phātasmate, hic oculis cordis aspiceret. f ¶ Completis itaq; diebus quos dixerat rex vt introducerētur, introduxit eos p̄positus eunuchorū in cōspectu nabuchodonosor &c. Completos dies, triennij tēpus intellige, qđ rex cōstituerat, ut enutriti tribus annis, postea starent in conspectu regis. g ¶ Et ōme verbū sapiētię & intellect⁹ qō scisciat⁹ est ab eis rex, inuenit in eis decuplū sup cūctos hariolos & ma. &c. Pro hariolis & magis, uulgata æditio, sophistas & philosophos transtulit:

D

E

transtulit:non iuxta hanc philosophiam & sophisticam di/
sciplinã,quã græcorũ eruditio pollicet, sed iuxta doctrinã
gentis barbaræ,qua usq; hodie chaldæi philosophantur.
a ¶Fuit autem daniel usq; ad annũ primũ Cyri regis. Di/
cemus in cõsequentibus,quomodo qui usq; ad annum pri
mum regis Cyri hic
fuisse describit:postea
tertio anno eiusdẽ Cy
ri regis & primo Darij
fuisse memoretur.

I ¶Ca. II
In anno secun/
do regni Na/
buchodonosor/
vidit nabuchodonosor
somniũ ⁊c. Si post tres
annos pueri igressi sũt
in cõspectu ei⁹, ut ipse
præceperat:quomodo
nunc secundo anno re
gni sui somnium uidit
se narrare? Q̃d ita sol/
uũt Hebræi: secundũ
hic annum dici regni
eius omniũ gentium
barbararum: non iu/
dææ tm̃ & chaldæorũ,
sed assyriorũ quoq; &
ægyptiorum & moabi
tarum & reliquarũ na/
tionum,quas dño cõ/
cedente superarat. Vñ
& Iosephus in decimo
antiquitatũ scribit li/
bro:Post annũ secun/
dum ægyptiæ uastita/
tis: rex Nabuchodo/
nosor uidit mirabile
somniũ,& conterritus
est spirit⁹ eius, & som/
nium eius fugit ab eo.
Vidit rex impius som
nium futurorũ, ut in/
terpretante sancto q̃d
uiderat,deus glorifica
retur: & captiuorum
deoq; in captiuitate ser
uientiũ sit grande sola
Genũ.14.a tium. Hoc idẽ in Pha/
raone legimus:non q̃
pharao & nabuchodo
nosor uidere merue/
rint, sed q̃d Ioseph &
Daniel digni extite/
rint qui interpretatio/
ne eorum omnibus
præferrent. c ¶Cepit ergo rex vt cõuo
carẽt hariolos ⁊ magos ⁊
maleficos ⁊c. Quos nos
hariolos, cæteri ἑπα/
οιδοὺς interpretati sũt,
id est incantatores. Er/
go uidentur mihi incã/
tatores esse,qui uerbis
rem pagũt. Magi q̃ de
singulis philosophan/
tur. Malefici q̃ sanguĩe utuntur & uictimis,& sæpe cõtingũt
corpa mortuorũ. Porro in chaldæis γενεθλιαλόγους signifi/
cari puto: q̃s uulgus mathematicos uocat. Cõsuetudo autẽ
& sermo cõmunis,magos p̃ maleficis accipit: q̃ aliter habẽ
tur apud gentẽ suã,eo q̃ sint philosophi chaldæorũ: & ad ar
tis hui⁹ scientiã,reges q̃q; & principes eiusdẽ gẽtis omnia fa

F

a qui erant in uniuerso regno eius. Fuit autem Daniel
usq; ad annum primum Cyri regis. ¶Ca. II
b In anno secundo regni Nabuchodonosor, uidit
nabuchodonosor somnium,& conterritus est spi
c ritus eius,& somnium eius fugit ab eo. Præcepit
ergo rex ut conuocarentur harioli & magi & malefici
& chaldæi,ut indicarent regi somnia sua. Qui cum ue/
d nissent,steterunt coram rege. Et dixit ad eos rex: Vidi
somnium, & mente confusus ignoro quid uiderim.
e Respõderunt chaldæi regi Syriace:Rex in æternũ ui/
ue:dic somniũ seruis tuis,& interpretationẽ ei⁹ tibi indi
cabim⁹. Et rñdẽs rex ait chaldæis:Sermo recessit a me.
f Nisi indicaueritis mihi somnium & coniecturam eius:
peribitis uos,& domus uestræ publicabũtur. Si autem
somnium & coniecturam eius narraueritis:præmia &
dona & honorem multum accipietis a me. Somnium
igitur & interpretationem eius indicate mihi. Respon/
derunt secundo atq; dixerunt:Rex somnium dicat ser/
uis suis, & interpretationem ei indicabimus. Respon/
dit rex & ait:Certe noui q̃d tempus redimitis, scientes
q̃d recesserit a me sermo. Si ergo somnium non indi/
caueritis mihi,una est de uobis sententia q̃d interpre/
tationem quoq; fallacem & deceptione plenam com/
posueritis ut loquamini mihi donec tẽpus pertranseat.
g Somnium itaq; dicite mihi ut sciam q̃d interpretatio/
nem quoq; eius ueram loquamini. Respondẽtes ergo
chaldæi coram rege dixerunt:Non est homo super ter
ram qui sermonem tuum rex possit implere:sed neq;
regũ quisq; magnus & potẽs uerbũ huiuscemodi scisci
tat ob omni hariolo & mago & chaldæo:Sermo enim
quem tu rex quæris grauis est,nec reperietur quisq; qui
indicet illum in conspectu regis, exceptis dijs quorum
h non est cum hominibus conuersatio. Q̃uo audito rex
in furore & in ira magna præcepit ut perirẽt omnes sa/
pientes babylonis. Et egressa sententia sapientes inter/
ficiebãtur: quærebaturq; daniel & socij eius ut perirẽt.
Tunc Daniel requisiuit de lege atq; sententia ab Arioch
principe militiæ regis,qui egressus fuerat ad interficien
i dos sapientes babylonis. Et interrogauit eum qui a re/
ge acceperat potestatem: quã ob causam tam crudelis
sententia

Mat.2.a

G

niſci eorum quæ uide/
rat & neq̃uaq̃ eum de
ciperent mentientes.
e ¶Respõderũt chal
dei regi Syriace:
Huc usq; quæ lecta
sunt,sermone narrant
hebræo. Ab hoc loco
usq; ad uisionẽ ãni ter
tij regis Baltasar quã
Daniel uidit in Susis,
hebraicis qdẽ lr̃is,sed
lingua scribũt chaldai
ca: quã uocat hic syria
cã. f ¶Nisi indicaueri
tis mihi sõniũ ⁊ piecu
rã eius pibitis vos ⁊c.
Cõminatus est pœnã
apponit & præmia: ut si
potuerint somniũ dice
re, consequẽter credat
etiam his quæ incerta
sunt:hoc est quid signi
ficet somnium. Q̃d si
non potuerint ea dice/
re de q̃bus rex in plæ/
risq; cõfusus poterat re
cordari,etiam futuræ
interpretationis p̃dãt
fidem. Denicq; sequit.
g ¶Somniũ itaq; di/
cite mihi vt sciam q̃ in
terp̃retatione ãq; eius
verã loq̃mini. Respõ/
dẽtes ergo chaldei co/
rã rege dixerũt: Non
est hõ super terrã ⁊c.
Cõfitentẽ magi,cõfitẽ/
tur harioli & oñis scie
tia secularis literaturæ:
p̃scientiã futurorũ nõ
esse hominum,sed dei.
Ex q̃ probat̃ ꝓpheras
dei spũ locutos q̃ futu
ra cecinerẽt. b ¶Quo
audito rex in furore ⁊
in ira magna p̃cepit vt
pirẽt oẽs sapiẽtes ba/
bylonis ⁊c. Quærunt
hebræi, cur Daniel &
tres pueri nõ sint igres
si ad regẽ cũ aliis sapiẽ
tibus:& ꝓpter sententia
iubeant̃ pire cũ cæte/
ris. Q̃d ita edisserũt,
ut eo tpe q̃ rex præmia
& dona & honorẽ ma
ximũ promittebat ire
noluerint,ne impudẽ/
ter diuitias & dignita/
tẽ chaldaicã uiderent̃
appetere. Aut certe ipsi
chaldæi inuidẽtes gloriæ eorũ & scientiæ,soli ingressi sunt q̃si
soli præmia p̃cepturi:& postea in piculo uoluerũt habere cõ
sortes q̃s in spe gloriæ refutauerãt. i ¶Et interroꝙuit eũ
qui a rege acceperat potestatem:quã ob causam ⁊c. Scientes
chaldæi q̃ decuplũ sup cũctos hariolos & magos qui erant
in uniuersa chaldæa Daniel & tres pueri saperẽt & intellige/
rent,celauerunt

rent,celauerunt eos interrogationē regis,ne præferrent sibi in interpretatione somnij: Et ob hanc causam interrogauit Daniel de crudelitate sentētiæ qui causam periculi sui nescie bat. a Cū ergo rem indicasset arioch danieli: daniel ingressus rogauit regem vt tēpus daret sibi ⁊c. Daniel tēpus postulat: non quo tractatione & sagacitate mētis occulta ꝓquireret, sed quo occultorū dominum precaretur. Et ideo ananiā & misaelē & açariā iūgit ad preces, ne solus de suo merito uideat̄ præsumere: ut q̄d erat cōmune discrimē, cōmunis esset & oratio. b ¶ Tūc danieli p̄ visionē nocte mysteriū reuelatū est. Somniū regis suo discit somnio: immo & somniū & interpretationē eius, dei reuelatione cognoscit: qđ dæmones ignorabant, sapientia sæculi scire nō poterat. Vñ & apl̄s mysteriū qđ cūctis retro generationibus fuerat ignoratū, dño reuelante cognoscūt. c ¶ Et daniel benedixit deo cœli ⁊ locut⁹ ait: Sit nomē dñi ⁊c. Ad distinctionem eorū q uersant̄ in terra, & dæmoniacis artibus atq; prestigijs terrena deludunt: daniel deo cœli benedixit. Dij enim q nō fecerūt cœlū & terrā pibunt. d ¶ Et ipse mutat tēpora ⁊ ętates ⁊ trāsfert regna atq; constituit. Non ergo miremur si qñ cernimus & regib⁹ reges & regnis regna succedere, quæ dei gubernant̄ & mutant̄ & finiunt̄ arbitrio. Causasq; singlor̄ nouit ille q cōditor omniū ē: & sæpe malos reges patit̄ suscitari, ut mali malos puniāt: simulq; subostēdit & generali disputatiōe præpat auditorē, sōniū qđ uidit esse de mutatiōe & successiōe regnor̄.

Prouer.1.a e ¶ Det sapientiā sapiētibus ⁊c. Iuxta illud qđ scriptū est: Audiet sapiēs & apponet sapientiā. Qui em̄ habet, dabitur

Matth.25.c illi: & aniæ quæ feruet amore sapiētiæ libēter spiritus dei in-

Sap.1.a fundit̄. In puersā aūt animā nō introibit sapiētia. f ¶ Ipse reuelat ꝓfunda ⁊ abscondita ⁊c. Cui deus reuelat profunda

Ro.11.d & potest dicere: O profundū diuitiarū sapiētiæ & sciētiæ dei: iste habitāte in se spiritu scrutat̄ etiā ꝓfunda dei, & in ꝓfundo aniæ suæ fodit altissimos puteos, & omnē terram egerit, quæ ꝓfundas aquas opire cōsueuit: seruatq; mandatū dei

Prouer.5.d dicens: Bibe aquā de tuis uasis, & de puteorū tuorū fonte. Quodq; sequit̄: Nouit in tenebris cōstituta, & lux cū eo est: Tenebræ significāt ignorātiā, & lux sciētiam atq; doctrinā. Itaq; deū ut puersa nō celāt: ita recta ambiūt atq; circūdāt. Siue ita interpretādū est, q tenebrosa mystica quæq; & profunda significēt: iuxta illud qđ legim⁹ in Prouerbijs: Intelligit quoq; parabolā & tenebrosum sermonē: hoc ipsū significat qđ in psalmis legimus: Tenebrosa aqua in nubibus ae-

Ps.17.b ris. Q ui em̄ ad excelsa cōscēdit, & terrena deserēs, instar auiū tenuissimū aerē & ætheria quæq; desyderat: iste nubes efficit: ad quā ueritas dei puenit: & quæ sup̄ sanctos pluere cōsueuit: repletusq; multitudie sciētiæ, habet multas aquas in corde suo tenebrosas & inuolutas caligine: quā solus moyses Exō.33.b ingredit̄ & loquit̄ deo facie ad faciē: de q̄ scriptum est: Posuit tenebras latibulum suum. Ps.1.b g ¶ Tibi deus patrū nostrorū ꝓfiteor ⁊c. Ne sui uideatur meriti qđ ipetrauit, refert ad patrū iusticiā & ad ueritatē dei, q seminis eorū etiā in captiuitate miseretur. h ¶ Et nunc ostendisti mihi q̄ rogauimus te ⁊c. Q d' quatuor rogāt, uni oñdit: ut & arrogantiā fugiat ne solus impetrasse uideatur: & agat gratias qđ mysteriū sōnij solus audierit. i ¶ Sapientes babylonis ne perdas. Imitatur clementiam dei: qui pro persecutoribus deprecatur & non uult eos perire propter quos fuerat ipse periturus. k ¶ Inueni hominē de filijs transmigrationis iudę qui solutionem regi annunciet. Dei gratiā ad suam refert diligentiā: & inuenisse se dicit, cū daniel ultro se obtulerit ut introduceret̄ ad regē: in quo ἦθος ostēdit̄ nunciorū: qui cū bona nūciāt, sua uideri uolūt. Q ui autem solutionē sōnij repromittit utiq; ante narratur⁹ est somniū. Et nota q̄ de filijs iuda sit daniel, non sacerdos: sicut in fine Belis fabula continet. l ¶ Putas ne vere potes indicare mihi somniū qđ vidi ⁊c. Seruat ordinē quæstionis, ut primū somniū qđ se magi ignorare responderāt, & postea interpretationē quærat somnij: ut cum somniū audierit, & q̄ uiderat recognouerit, tūc credat & interpretationi quæ uariā recipit coniecturā. m ¶ Mysterium qđ rex interrogat, sapiētes magi ⁊ harioli ⁊ haruspices non queunt indicare regi. Pro haruspicibus qđ nos uertimus: in hebræo גְּזָרִין habet̄: qđ solus Symmachus θυὰς interpretatus est, q̄s græci solēt ἱπατοσκόπους appellare: q̄ exta inspiciūt ut ex his futura prædicāt. Mysteriū aūt uocās ordinē somnij reuelati, ostēdit qcqd occultū est & ab hoīb⁹ ignoratur, posse mysterium nuncupari. Tollit q̄q; regi prauā suspitionē, ne humana æstimet inueniri posse solertia qđ dei soli⁹ noticiæ reseruat̄. n ¶ Sed est deus in cęlo reuelās mysteria. Frustra igit̄ ab hominib⁹ quæris in terra qđ' deus solus nouit in cœlo. Et occulte retrahēs eū a multorū deorū cultu, ad uni⁹ dei noticiā dirigit. o ¶ Qui indicauit tibi rex nabuchodonosor q̄ vētura sint nouissimis tēporibus. Absq; adulatiōis uitio ueritate sociata blādit̄ ut regi: qđ illi a deo mysteria sint reuelata quæ nouissimis tēporib⁹ sint uētura.

Somnium

E Nouissimi aũt dies, aut ex eo numerãdi sunt tẽpore q̃ danie/li somniũ reuelatũ est usq; ad cõsũmationẽ mũdi. Aut certe hoc sentiendũ est q; uniuersa interpretatio somnij tendat ad finẽ in q̃ imago statuaq; q̃ cernit cõterẽda est. a ¶ Somniũ tuũ ⁊ uisiones capitis tui ⁊c. Nõ dixit uisiones oculorũ tuorũ: ne qd putarem⁹ esse corporeũ, sed capitis. Sapiẽtis em̃ oculi in capite ei⁹: in principali uidelicet cordis: iuxta illud qd in euãgelio legim⁹: Bti mũdo corde, qm̃ ipsi deũ uidebũt: Et: Quid cogitatis in cordib⁹ uestris. Alij uero hui⁹ occasione capituli τὸ ἡγεμονικὸν nõ in corde, sed iuxta Platonẽ in cerebro suspicãt. b ¶ Tu rex cogitare cepisti in stratu tuo qd esset futurũ post hæc. Pro eo qd est post hæc: soli Lxx. dies nouissimos transtulerũt. Qd si ita legit, sollicitius requramus ubi dies nouissimi scripti sunt: & redarguamus eos q mũdũ nõ putãt esse pituri. Nunq; em̃ dies appellarent nouissimi si mũd⁹ esset æternus. Qd q; dicit: Tu rex cogitare cœpisti: indicat causas sõnij: qd idcirco ei de⁹ futurorũ mysteria reuelauerit: qa ipse rex uoluerit scire uentura: & ut nabuchodonosor diuiæ inspiratiõis miret gram nõ solũ qd in sõno uiderit, sed ante somniũ qd tacit⁹ cogitarit exponit. c ¶ Et q reuelat mysteria oñdit tibi q̃ vẽtura sunt. Illud qd in euãgelio legimus: Qui solẽ suũ oriri facit super malos & bonos: etiã sup nabuchodonosor itelligim⁹ esse cõpletũ. Tanta em̃ est clæmẽtia omnipotẽtis dei, ut etiã nabuchodonosor dispẽsationis suæ q̃ mũdũ regit mysteria reuelaret. Interrogemus eos qui diuersas asserunt esse naturas: cuius naturæ nabuchodonosor intelligãt, bonæ an malæ. Si bonæ, cur impius dicitur? Si malæ (ut certũ est) cur malo atq; terreno. i. χοϊκῷ, sua de⁹ sacramẽta mõstrauit? d ¶ Mihi q̃s nõ in sapiẽtia q̃ est in me plus q̃ in cũctis viuẽtib⁹ sacramẽtũ h̃ reuelatũ est ⁊c. Putauerat rex noticiã futurorũ sollertia mẽtis humanæ posse cõprehẽdi: & ideo sapiẽtes babylonis interfici iusserat. Ergo daniel eos excusat q dicere nõ potuerũt: & ipse inuidiã fugit, ne q̃s æstimet eũ quæ dicturus est ꝓpria dixisse sapiẽtia. Causa autẽ reuelationis ꝓpheticæ regis est desyderiũ, q uoluit uentura cognoscere. Ergo honorat regẽ qñ ꝓpter illius sciẽtiã sibi dicit a deo mysteria reuelata. Et hoc cõsyderãdũ q; somnia in q̃b⁹ aliq̃ uẽtura signant & q̃si p nubilũ ueritas demonstrat, nõ pateãt cõiectoribus & humanæ mẽtis arbitrio, sed dei solius sciẽtiæ. e ¶ Tu rex videbas ⁊ ecce quasi statua una grandis ⁊c. Pro statua. i. ἀνδριάντι, qd solus interpretat⁹ est Symmach⁹, cæteri imaginẽ transtulerũt: uolẽtes hoc noie similitudinẽ ostẽdere futurorum. Sequamur interpretationẽ ꝓpheticã: & danielis ꝓba interpretãtes: q̃ ab illo breuiter dicta sũt, lati⁹ exponam⁹. f ¶ Caput ipse aureum tu es rex. Per qd ostẽdit primũ regnũ babyloniũ auro præciosissimo cõparatũ. g ¶ Et post te cõsurget regnũ aliud minus te argenteũ. Medorũ uidelicet atq; persarũ: qd argenti habet similitudinem, minus priore & maius sequẽte. b ¶ Et regnũ tertiũ aliud æneũ qd̃ imperabit uniuersæ terræ. Alexãdrũ significat & regnũ macedoniũ, successorumq; alexandri. Quod recte æneũ dicit. Inter oĩa em̃ metalla æs uocalius est & tinnit clarius, & sonit⁹ eius lõge lateq; diffundit: ut nõ solũ famã & potẽtiã regni, sed & eloquẽtiã græci sermonis ostenderet. i ¶ Et regnum quartũ erit ueluti ferrum: quõ ferrũ cõminuit et domat oĩa sic cõminuet ⁊ cõteret oĩa ⁊c. Regnũ aũt quartũ qd perspicue ptinet ad rhomanos, ferrũ est qd cõminuit & domat omnia: sed pedes eius & digiti ex pte ferrei & ex pte sunt fictiles: qd hoc tẽpore manifestissime comprobatur. Sicut enim in principio nihil rhomano imperio fortius & durius fuit: ita in fine rerum nihil imbecillius: quãdo & in bellis ciuilibus & aduersum diuersas nationes, aliarum gentiũ barbararũ indigemus auxilio. In fine autẽ horũ omniũ regnorũ auri, argẽti, æris & ferri, absciscus est lapis: dñs atq; saluator, sine manibus: id est, absq; coitu & humano semine de utero uirginali: & contritis oĩbus regnis, factus est mons magnus, & impleuit uniuersam terrã: qd Iudæi & impius Prophyrius male ad populum referũt israel, quem in fine sæculorum uolunt esse fortissimum & omnia regna conterere & regnare in æternum.

Deus magnus

Ecclẽ. 2. b

Matt. 5. a

Ibi. 9. a

Matth. 5. g

a Somniũ tuũ & uisiões capitis tui in cubili tuo huiuscemodi sũt. Tu rex cogitare cœpisti in stratu tuo qd esset futurũ post hæc. Et q reuelat mysteria, ostẽdit tibi quæ uẽtura sunt. Mihi q̃o q; nõ in sapiẽtia q̃ est in me plus q̃; in cũctis uiuẽtibus sacramentũ hoc reuelatũ est: sed ut interpretatio regi manifesta fieret, & cogitatiões mẽtis tuæ scires. Tu rex uidebas, & ecce quasi statua una grandis: statua illa magna & statura sublimis stabat cõtra te: & intuit⁹ eius erat terribilis. Hui⁹ statuæ caput ex auro optimo erat: pect⁹ aũt & brachia de argẽto: porro uẽter & fœmora ex ære, tibiæ aũt ferreæ: pedũ q̃dã pars erat ferrea & q̃dã fictilis. Videbas ita donec abscisus ẽ lapis de mõte sine manib⁹: & pcussit statuã in pedib⁹ suis ferreis & fictilib⁹ & cõminuit eos. Tũc cõtrita sunt pariter ferrũ, testa, æs, argentũ, & aurũ & redacta q̃si in fauillã æstiuæ areæ q̃ rapta sũt uẽto, nullusq; loc⁹ inuẽtus est eis. Lapis aũt q pcusserat statuã, factus est mons magnus & ipleuit uniuersam terrã. Hoc ergo est sõniũ: interpretationẽ q̃q; ei⁹ dicem⁹ cor̃ te rex: Tu rex regũ es, cui de⁹ cœli regnũ & fortitudinẽ & imperiũ & gloriã dedit: & omnia in qbus habitant filij hominũ & bestiæ agri: & uolucres cœli dedit i manu tua: & sub ditiõe tua uniuersa cõstituit. Tu es ergo caput aureũ. Et post te cõsurget regnũ aliud minus te argenteũ. Et regnũ tertiũ aliud æneũ qd̃ imperabit uniuersæ terræ. Et regnũ quartũ erit ueluti ferrũ: quõ ferrũ cõminuit & domat oĩa: sic cõminuet & cõteret omnia hæc. Porro qa uidisti pedũ & digitorũ partẽ testã figuli & partẽ ferreã: regnum diuisum erit, qd̃ tñ de plantario ferri orieť: secundũ qd̃ uidisti ferrũ mixtum testæ ex luto: & digitos pedum ex pte ferreos & ex pte fictiles: ex pte regnũ erit solidũ & ex pte cõtritũ. Q; aũt uidisti ferrũ mixtũ testæ ex luto, cõmiscebũť qdẽ humano semine, sed nõ adhærebũt sibi: sicut ferrũ miscẽri nõ põt testæ. In dieb⁹ aũt regnorũ illorũ suscitabit de⁹ cœli regnũ qd̃ in æternũ nõ dissipabit: & regnũ ei⁹ alteri ppõ nõ tradet. Cõminuet autẽ & cõsumet uniuersa regna hæc, & ipsum stabit in æternũ: scdm qd̃ uidisti qd̃ de mõte abscisus est lapis sine manibus: & cõminuit testã & ferrũ & æs & argentũ & aurum.

F

f

g

b

i

Gen. 41. e

Hebr. 8. a

A a ¶ Deus magnus ostendit regi quę futura sunt postea ꝛc. Rursum reuelationē somnij nō sui dicit meriti, sed ut interpretatio regi manifesta fieret: & doceret regē qđ deus solus esset colēdus. b ¶ Tūc rex nabuchodonosor cecidit in faciē suā ꝛ danielē adorauit ꝛc. Hunc locū calūniaē Porphyrius, qđ nūq̄ supbissimus rex captiuum adorauerit: q̄si non & lycaones ob signorum magnitudinē Paulo & Barnabæ uoluerint hostias molare. Error ergo gētiliū, qui oīe, qđ sup se est deos putant, scripturæ nō debet imputari quæ simpliciter refert uniuersa quæ gesta sūt. Sed & hoc possumus dicere, qđ causas adorādi & īmolandarū hostiarū & incēsi atq̄ sacrificij ipse rex exposuerit dicēs ad danielē. c ¶ Uere deꝰ uester deus deorū est ꝛc. Ergo non tā danielē q̄ in daniele adorat deū qui mysteria reuelauit Qđ & Alexādrū magnū regē Macedonū, in pōtifice Ioiada fecisse legimꝰ. Qđ si displiceat hoc, dicēdū est nabuchodonosor signorum magnitudine & stupore confusum, qd faceret ignorasse: ut q dīm uerū intelligebat & dīm regū, seruū eiꝰ adoraret & illi adoleret incensū. d ¶ Tūc rex danielē in sublime extulit ꝛ munera magna ꝛ mlta dedit ei ꝛc. Et in hoc calūniator ecclesiæ, pphetā reprehēdere nititur, quare nō recusarit munera, & honorē babyloniū libenter suscepit: nō cōsyderās ideo regem uidisse somniū, & interpretationis mysteria p puerū reuelata, ut Daniel cresceret, & in loco captiuitatis prīceps omniū fieret chaldæorū, & dei omnipotētia nosceret. Qđ qdē & in Ioseph apud pharaonē & ægyptū factū legimus: Et in mardocheo apud asuerū: ut in utraq̄ gēte haberēt captiui & pegrinātes iudæi solacia, uidētes hominē gētis suæ ægyptiorū esse principē uel chaldæorū. e ¶ Daniel aūt postulauit a rege ꝛ cōstituit sup opa puincię babylonis sedrach ꝛc. Nō obliuiscit eorū cū qbus dīm deprecatꝰ est: & q secū piclitati fuerāt. Itaq̄ facit eos iudices puinciarū: ipse autem a regis latere non recedit. Nabuchodonosor rex fecit statuam ¶ Ca. III aureā altitudine cubitorū sexaginta ꝛc. Velox obliuio ueritatis: ut qui dudū seruū dei quasi deū adorauerat, nūc statuā sibi fieri iubeat, ut ipse adoreē in statua. Q2 autē aurea sit & infiniti pōderis: illud in causa est, ut stupore uidētibus creet, & res inanīata adoreē ut deꝰ, dū unusquisq̄ suā cōsecrat auariciā. Qđ autē p occasionē captiuorū barbaris nationibꝰ salutis occasio: ut q primū p danielis reuelationē potētiā cognouerāt uniꝰ dei: in triū pueroꝝ q̄q̄ fortitudie discāt mortē cōtēnere & idola nō colere. g ¶ Et statuit eā in cāpo dura, puincię babylonis. Pro dura Theodotio, deira. Symmachus doraū. Lxx. πεϱὶ βολοῳ trāstulerūt, qđ nos uiuariū uel cōclusum locū dicere possumus. h ¶ Itaq̄ nabuchodonosor rex misit ad cōgregādos satrapas magistratus ꝛ iudices ꝛc. Excelsa periculosius stant, & citius corruūt quæ sublimia sunt. Principes cōgregant ad adorandū statuā, ut p principes seducant & gētes. Qui eīm diuites sunt & potētes, dū timent carere diuitijs & potētia, facilius supplātant. Seductis aūt magistratibꝰ, subditi populi maiorum exemplo pereūt. i ¶ Et p̄co clamabat valēter: vob dicit pplis ꝛc. Nō q̄ oēs pp̄li uniuersarū nationū i cāpo dura potuerint cōgregari & adorare statuā aureā, sed q̄ in principibꝰ cīctarū gentiū oēs gētes & pp̄li adorasse credāt. Qđ eīm scripturā sāctā mēte pcurrēs, nisi tīm me fallit obliuio, neq̄q̄ repio q̄ sāctoꝝ q̄sq̄ deū cadēs adorauerit: sed q̄cūq̄ idola & dæmōes & res illicitas adorauerit, cadēs dicit adorare: ut in p̄nti locō nō semel sed crebrius. Et in euāgelio diabolꝰ loq̄t ad dīm: Hæc oīa dabo tibi si cadēs adoraueris me. Sed & hoc dicēdū: oēs hæreticos q̄ fulgore eloquētiæ sæcularis falsum dogma cōponūt, aureā statuā facere: & q̄ntū in se est psuasione compellere, ut cadentes adorēt idolum falsitatis. k ¶ Post hęc igit statim vt audierūt oēs pp̄li sonitū tubę ꝛc. Eodē sensu accipiendū quo supra: ut oēs pp̄los intelligamꝰ in pricipibꝰ. Neq̄ eīm adesse uniuersæ simul poterāt nationes. l ¶ Statiq̄ ꝛ in ipso tpe accedētes viri chaldęi accusauerūt iudęos. Quos præpositos in babylone regis opibus inuidēbāt & offendebant pegrino cultu & auersione idoloꝝ, nacti occasionē

a & aurū, Deus magnꝰ ostēdit regi q̄ futura sunt postea:
b & uerū est sōniū & fidelis interpretatio eiꝰ. Tūc rex nabuchodonosor cecidit in faciē suā & danielē adorauit: & hostias & incēsum præcepit ut sacrificarēt ei. Loquēs
c ergo rex ait danieli: Uere deꝰ uester deꝰ deorū ē & dns regū, & reuelās mysteria: qm̄ potuisti apire hoc sacra-
d mentū. Tūnc rex danielē in sublime extulit: & munera magna & multa dedit ei: & cōstituit eū pricipē sup oēs prouincias babylonis: & præfectū magistratuū super
e cūctos sapiētes babylonis. Dāniel autē postulauit a rege & cōstituit sup opera puinciæ babylonis Sedrach, Misac, & Abdenago. Ipse aūt daniel erat in foribꝰ regis.
f NAbuchodonosor rex fecit ¶ Ca. III
statuā aureā altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorū sex. Et stātuit eam in cam-
g po dura prouinciæ babylonis. Itaq̄ nabuchodonosor rex misit ad cōgregādos satrapas, magistratus & iudices, duces & tyrānos & præfectos: omnesq̄ principes regionū ut cōuenirēt ad dedicationē statuæ quā erexerat nabuchodonosor rex. Tūc cōgregati sunt satrapæ, magistratus & iudices, duces & tyrāni & optimates q̄ erāt in potestatibus cōstituti: & uniuersi principes regionū ut cōuenirēt ad dedicationē statuæ quā erexerat nabuchodonosor rex. Stabāt autē in cōspectu statuæ quam
i posuerat nabuchodonosor rex. Et prēco clamabat ualenter: Vobis dicit populis, tribubus & linguis, in hora q̄ audieritis sonitū tubæ & fistulæ & citharæ, sambucæ & psalterij & symphoniæ, & uniuersi generis musicorū: cadētes adorate statuā aureā quā cōstituit nabuchodonosor rex. Si qs autē nō cadens adorauerit, eadē hora
k mittet in fornacē ignis ardētis. Pōst hæc igit statim ut audierūt oēs populi sonitū tubæ, fistulæ, & citharæ, sambucæ & psalterij & symphoniæ & omnis generis musicorū: cadētes oēs populi tribus & linguæ adorauerūt statuā aureā quā cōstituerat nabuchodonosor rex.
l Statimq̄ & in ipso tpe accedētes uiri chaldæi accusauerūt iudæos. Dixerūtq̄ nabuchodonosor regi: Rex in æternū uiue: Tu rex posuisti decretū ut oīs homo q audierit sonitū tubæ, fistulæ & citharæ, sambucæ & psalterij & symphoniæ & uniuersi generis musicorū, pster nat se

Actu. 14. b
Gen. 41. e
Hester. 8. a
Matth. 4. b

E occasionē criminātē ad regē. Denicq; sequit: a ¶ Sunt ergo viri iudei qs cōstituisti sup opa regionis babylonię/sedrach/misac/z abdenago q̄ ptēpserūt decretū tuū. Et q̄dāmodo sic loquūt: Quos p̄tulisti nobis & captiuos uel seruos, principes esse fecisti: hi elati in superbiā, tua p̄cepta cōtēnūt: deos tuos nō colunt, & statuā aureā quā erexisti non adorāt. Q̄d in principio huius uisionis diximus, hic manifestius approbat, alios esse deos nabuchodonosor & alia statuā aureā quā in cultu sui iussit erigi: nā & in cōsequētibus ipse rex loquit: b ¶ Deos meos nō colitis: z statuā aureā quā cōstitui nō adorastis. Alij hanc dicūt scripturæ sanctæ cōsuetudinē, ut unum idolū appellet pluraliter:
Exo.32.a ut est illud in Exodo de uitulo: Isti sunt dii tui israel, q eduxerunt
3.Reg.12.g te de terra ægypti. Et in Regū uolumine: Hieroboā ponēs aureū uitulū in bethel, idola fecisse narrat. Ecōtrario multa dæmonia singu-
Esa.44.c lari numero appellantur: ut in Esaia: Inclinat se & adorat illud & uotum faciēs dicit: deus meus es tu. c ¶ Prosternite vos z adorate statuam quam feci zc.
F Q̄q̄ in furore præcepit adduci pueros, tm̄ dat spaciū pœnitudinis; ut si ceciderint & adorauerint, prior culpa ueniā cōsequat: sin autē adorare contēpserint, pñs pœna sit fornacis ardētis. d ¶ Et qs est deus qui eripiat vos de manu mea? Ille uidelicet cui⁹ seruū dū adorasti: quē uere deū deorū & dñm regū esse dixisti. e ¶ Nabuchodonosor rex zc. In hebræo nō habet regē, sicut in Lxx. ne adulari uideret ipio, aut regē uocare eū q ad iniq̄ cōpelleret. Q̄d si qs cōtētiosus regē q̄q̄ legerit: dicem⁹ eos nō p̄caciter regē ad effusionē sui sanguinis, p uocare, sed ita reddere regi honorē debitū, ut dei cult⁹ nō ledat. Q̄d aūt ait: Nō oportet nos de hac re rndere tibi: Ille sensus est: nō debes audire uerba q̄rū iam reb⁹ ipsis p̄babis fortitudinē atq; cōstātiā. f ¶ Ecce em̄ deus noster quē colim⁹ pōt eripe nos de camino ignis ardētis zc. Vnde se putauerat terrere pueros, inde cernit in eis materiā fortitudinis. Nec in longū differūt, sed pñs sibi pollicet auxiliū dicētes: Ecce em̄ deus noster quē colim⁹, ipse nos & de eo qd minaris incēdio & de tuis pōt manib⁹ liberare. g ¶ Q̄ō si noluerit. Pulchre ad id q̄d dixerāt: Pōt eripe nos: nō intulit cōtrariū: si nō poluerit, sed si noluerit: ut nō ip̄ossibilitatis dei, sed uolūtatis sit si pierint. h ¶ Notū tibi sit rex q⁹ deos tuos nō colimus z statuā aureā zc. Siue statuā, ut Symmachus: siue imaginē aureā, ut cæteri trāstulert uoluerim⁹ legere, cultores dei eā adorare nō debēt. Ergo iudices & p̄rincipes sæcli q imperatoꝝ statuas adorāt & imagies: hoc se facere itelligāt qd̄ tres pueri facere nolētes placuerūt deo. Et notāda p̄prietas, deos coli, imaginē adorari dicūt: qd̄ utrūq; seruis dei nō cōuenit i ¶ Tūc nabuchodonosor repletus est furore/z aspectus faciei illi⁹ cōmutat⁹ est zc. In q̄busdā psalmis tituli p̄notant, Pro his q cōmutabūt. Sermo igit cōmutatiōis ambiguus est, & de bono in malū & de malo in bonum. Nec enim cōmutatio uult⁹ nabuchodonosor bonæ p̄ti poterit coaptari: Licet qdā & inscriptionem psalmoꝝ de bono ad malū referāt: qd̄ hi q naturaliter de buerāt intelligere deū, cōtra christū & sāctos eius p̄turbatiōe mētis & furore mutati sunt. k ¶ Et p̄cepit vt succēderet fornax septuplū q̄ incēdi p̄sueuerat zc. Quasi nō posset simplex & solit⁹ ignis triū puerorū cōsumere corpora: sed furor & ira q̄ insaniæ p̄xima est, modū tenere non pōt. Et uult eos multiplicis pœnæ cōminatiōe terrere q̄s patos uidebat ad mortē. l ¶ Et p̄festim viri illi vincti brachis suis zc. Pro brachis q̄s Symmachus ἀναξυρίδας interpretat⁹ ē. Aqla & Theodotio sarabalas dixerūt: & nō ut corrupte legit̄ sarabara. Lingua aūt chaldæoꝝ saraballa crura hominum uocant & tibiæ: & ὁμωνύμως etiā brachæ eoꝝ: qb⁹ crura tegūt & tibiæ q̄si crurales & tibiales appellatæ sunt. Tiara autē uerbū græcū est & usu uersum in latinū. De quo Vergilius: Sceptrūq; sacerq; tiaras. Est autē genus pillioli quo p̄sarū chaldæorūq; gens utit. m ¶ Propter viros illos q̄ miserāt sedrach zc. Eos uiros scilicet de qb⁹ sup̄ dixerat: Et uiris fortissimis de exercitu suo, iussit ut ligatis pedib⁹ sedrach misac & abdenago, mitterēt eos in fornacē ignis ardētē. Nō ergo fortuito q̄scūq; ministros p̄didit nabuchodonosor, sed uiros fortes de exercitu suo & ad bella p̄mptissimos: ut nō solū miraculū p̄timesceret, sed exercit⁹ sui damna sentiret. n ¶ Viri aūt hi tres sedrach/misac z abdenago ceciderūt in medio camino ignis ardentis colligati. Q̄rāde miraculū, ligati mittūt in fornacē & cadūt in mediū ignis præcipites: ardēt uincula q̄bus ligati sunt & uinctorū corpora, timēs flāma nō tangit. ¶ Hucusq; hebræi legūt: media quæ sequunt usq; ad finē cantici triū puerorū, in hebraico

nat se ut adoret statuā aureā. Si qs aūt nō p̄cidēs adorauerit, mittat in fornacē ignis ardētis. Sunt ergo uiri iudæi qs cōstituisti sup opa regiōis babyloniæ, sedrach misac & abdenago: q cōtēpserūt decretū tuū: Deos tuos nō colūt: & statuā aureā quā erexisti nō adorāt. Tūc nabuchodonosor rex in furore & ira p̄cepit ut adducerent sedrach, misac & abdenago. Qui confestim adducti sunt in cōspectu regis: p̄nunciāsq; nabuchodonosor rex ait eis: Vere ne sedrach, misac & abdenago Deos meos nō colitis: & statuā aureā quā cōstitui nō adoratis? Nunc ergo si estis parati q̄cūq; hora audieritis sonitū tubæ, fistulæ, citharæ, sambucæ, & psalterij & symphoniæ omnisq; generis musicorū: Prosternite uos & adorate statuā quā feci: q̄d si nō adorauerit is, eadē hora mittemini in fornacē ignis ardētis: Et qūis est deus q eripiat uos de manu mea? Respondētes sedrach, misac & abdenago, dixerūt regi: Nabuchodonosor rex: non oportet nos de hac re rndere tibi. Eccē em̄ deus noster quē colim⁹ pōt eripe nos de camino ignis ardētis, & de manib⁹ tuis o rex liberare. Quōd si noluerit: Notū tibi sit rex qa deos tuos nō colim⁹: & statuā aureā quam erexisti nō adoram⁹. Tūc nabuchodonosor replet⁹ est furore: & aspect⁹ faciei illi⁹ cōmutat⁹ est sup̄ sedrach misac & abdenago. Et p̄cepit ut succēderet fornax septuplū q̄ incēdi cōsueuerat: & uiris fortissimis de exercitu suo iussit ut ligatis pedib⁹ sedrach, misac & abdenago, mitterēt eos in fornacē ignis ardētis. Et cōfestim uiri illi uincti brachis suis & tiaris & calciamētis & uestib⁹, missi sunt in mediū fornacis ignis ardētis: Nā iussio regis urgebat: fornax aūt succēsa erat nimis. Porrō uiros illos q miserāt sedrach, misac & abdenago iterfecit flāma ignis. Viri aūtē hi tres sedrach, misac, & abdenago ceciderūt in medio camino ignis ardētis colligati. Et ambulabāt in medio flāmæ laudātes deū & bndicētes dño. Stans autē açarias orauit sic: aperiēsq; os suū in medio ignis ait:

A braico nō habenē: De qb⁹ ne oīno preteriſſe uideamur, pauca dicē da ſūt. a ¶ Bñdictus es dñe deus patrū no/ſtroꝝ ⁊c. Q̄ diuerſis p̄mimur anguſtijs, ex toto cordis hoc loqua mur affectu: & qcqd nobis acciderit, iuſte noſſuſtinere fateamur ut cōpleaē in nobis il/
pſ.96.b lud qđ ſcriptū eſt: Ex/ultauerūt & lætatæ ſūt filiæ iudæ in omnibus iudicijs tuis domine.
b ¶ Peccauimus em̄ ⁊ inique egim⁹ recedē/tes a te ⁊c. Et certe tres pueri nō peccauerūt: nec ei⁹ ætatis erāt qñ ducti ſunt in babylo/nē, ut ꝓpter ſua uitia punirenē. Ergo quō hi ex perſona populi lo/quūē: ſic illud apſi le/
Roñ.7.c gendū eſt: Nō em̄ qđ uolo hoc ago, ſed qđ nolo illud operor, & cætera q̄ in eodē loco ſcripta ſunt. c ¶ Q̄m dñe imminuti ſum⁹ pluſq̄ oēs gētes ⁊ ſu/mus ⁊c. His uerſiculis utendū eſt, ſi qñ eccle/ſiæ ꝓpter pcātā populi, B ſanctorū uirorū & ma giſtrorū q̄ in lege dei doctiſſimi ſūt ſuſtinēt penuriā: & qñ in p̄ſecu tionib⁹ nō offerē ſacri ficiū & oblatio. Qui/dā hūc locū, & ad cœ/leſtē referūt hierēm qđ aniæ ad terrena dela/pſæ, & in loco lachry/marū & cōfeſſiōis po ſitæ, plāgāt antiq̄ deli/cta: & cætera quæ pro phetalis ſermo cōple/ctiē: ſed hæc nō recipit eccleſia dei. d ¶ Sed in ania ꝓtrita ⁊ ſpū bu militatis ſuſcipiamur. Et ex præſenti loco & ex eo qđ ſequiē: Bñdi cite ſpūs & aniæ iuſto/rū dño: Et in pſalmis:
pā.5.d Sacrificiū deo ſpūs cō tribulat⁹, cor cōtritū & humiliatū deus nō de ſpicit: ſunt qui aliū ue lint eſſe ſpiritū in hoīe excepto ſpūſancto, & aliā animā. Sed labo/rādū eis erit, quō abſq̄ carne & gr̄a ſpūſſancti duæ ſubſtātiæ & duo iteriores hoīes in uno homine eſſe di cantur. e ¶ Et nō ceſſabāt qui miſerāt eos miniſtri re gis ſuccēdere fornacē naphtha ⁊c. Saluſtius

a ignis ait: Bēnedict⁹ es dñe de⁹ patrū noſtroꝝ: & laudabi le & gl̄oſū nomē tuū in ſæcl̄a: q̄a iuſt⁹ es in oīb⁹ q̄ feciſti nobis, & uniuerſa op̄a tua uera: & uiæ tuæ rectæ, & oīa iudicia tua uera. Iudicia em̄ uera feciſti iuxta oīa q̄ iduxiſti ſup̄ noſ & ſup̄ ciuitatē ſāctā patrꝝ noſtroꝝ hierēm: q̄a in ỽritate & in iudicio iduxiſti oīa hæc ꝓpt̄ pcātā no/
b ſtra. Peccauim⁹ em̄ & iniq̄ egim⁹ recedētes a te & deliq̄ mus i oīb⁹: & p̄cepta tua nō audiuim⁹ nec obſeruauim⁹ nec fecim⁹ ſicut p̄cepas nobis, ut bñ nobis eſſet. Oīa er/go q̄ iduxiſti ſup̄ nos & uniuerſa q̄ feciſti nobis in ue/ro iudicio feciſti: & tradidiſti nos in manib⁹ inimicorū noſtroꝝ iniq̄ꝝ & peſſimorū p̄uaricatorūq̄ & regi iniu ſto & peſſimo ultra oēm terrā. Et nūc nō poſſum⁹ apire os. Cōfuſio & opprobriū facti ſum⁹ ſeruis tuis & his q̄ colūt te. Ne q̄ſum⁹ tradaſ nos in perpetuū ꝓpter nomē tuū: & ne diſſipes teſtamētū tuū: neq̄ auferaſ miſericor diā tuā a nobis ꝓpt̄ abrahā dilectū tuū, & iſaac ſeruū tuū & iſrl̄ ſctm̄ tuū: qb⁹ locut⁹ es pollicēs qđ multiplica res ſemē eorū ſicut ſtellas cœli & ſicut arenā q̄ ē in litto
c re maris. Q̄m dñe iminuti ſum⁹ pluſq̄ oēs gētes: & ſu/mus hūiles in uniuerſa terra hodie, ꝓpt̄ pcātā noſtra: & nō eſt in tp̄e hoc princeps & ꝓpheta & dux: neq̄ holo/cauſtū neq̄ ſacrificiū neq̄ oblatio neq̄ incenſum neq̄ loc⁹ primitiarū corā te ut poſſim⁹ iuenire miſericordiā.
d Sed in ania cōtrita & ſpū humilitatis ſuſcipiamur: ſicut in holocauſto arietū & taurorū: & ſicut in milib⁹ agno rū pinguiū: ſic fiat ſacrificiū noſtrū in cōſpectu tuo ho/die ut placeat tibi: q̄m nō ē cōfuſio cōfidētib⁹ i te. Et nūc ſeq̄mur te in toto corde & timem⁹ te, & q̄rim⁹ faciē tuā. Ne cōfundas nos, ſed fac nobiſcū iuxta manſuetudinē tuā, & ſcd̄m multitudinē miſericordiæ tuæ: & erue nos in mirabilib⁹ tuis: & da gloriā noī tuo dñe: & cōfundāt oēs q̄ oñdūt ſeruis tuis mala. Cōfundāt in oīpotētia tua, & robur eorū cōteraē: & ſciāt q̄a tu es dñs de⁹ ſolus
e & glorioſus ſup̄ orbē terrarū. Et nō ceſſabāt q̄ miſerāt eos miniſtri regis ſuccēdere fornacē naphtha & ſtupa & pice & malleolis: & effūdebaē flāma ſup̄ fornacē cu/bitis q̄dragītanouē: & erupit & icēdit q̄s repit iuxta for
f nacē de chaldæis. Angel⁹ aūt dñi deſcēdit cū açaria & ſocijs ei⁹ in fornacē & excuſſit flāmā ignis de fornace: & fecit mediū fornacis q̄ſi uētū roris flātē: & nō tetigit eos oīno ignis neq̄ contriſtauit, nec q̄cq̄ moleſtiæ intulit. Tunc hi tres q̄ſi uno ore laudabāt & gl̄ificabāt & bñdi/cebāt deū in fornace dicētes: Bñdict⁹ es dñe de⁹ patrū noſtroꝝ: & laudabilis & gl̄oſus & ſupexaltat⁹ in ſæcl̄a Et bñdictū nomē gl̄iæ tuæ ſctm̄: & laudabile & ſupexaltatū in oīb⁹ ſæculis. Bñdictus es in tēplo ſctō gloriæ tuæ: & ſuplaudabilis & ſupgloriоſus in ſæ cula. Bñdictus es in throno regni tui: & ſuplaudabilis & ſupexaltat⁹ in ſæcu la. Bñdict⁹ es q̄ intueris abyſſos & ſedes ſup̄ cherubim: & laudabilis & ſup̄ exaltat⁹ in ſæcl̄a. Bñdict⁹ es in firmamēto cœli: & laudabilis & gl̄oſus in ſæ
g cula. Bēnedicite oīa op̄a dñi dño: laudate & ſupexaltate eū in ſæcl̄a. Bñdici/

C ſcribit in hiſtorijs qđ naphtha ſit genus fo/mitis apud p̄ſas, q̄ uel maxīe nutriant incen dia. Alij oſſa oliuarum quæ ꝓſciūē cū amur/ca arefacta, naphthan appellari putāt: Vñ & græce πυρίνη dicit ab eo qđ πῦρ: id eſt ignē nutriat. f ¶ Angelus aūt dñi deſcēdit cū açaria ⁊ ſocijs ei⁹ in fornacem ⁊ excuſſit flāmam ignis de fornace ⁊c. Oppreſſa pturbationi bus ania & uarijs mo/leſtijs occupata, cū ho minū deſperauerit au/xiliū: & tota ad dñm fuerit mēte cōuerſa, de ſcēdit ad eā angel⁹ dñi ſcilicet ſermo diuinus & excutit flāmæ æſtuā tis ardoreſ: ut nequaq̄ ignita iacula inimici cordis nr̄i arcana pene trēt, nec illius fornace claudamur. g ¶ Bñ/dicite oīa op̄a dñi dño laudate ⁊ ſupexaltate eū in ſęcula ⁊c. Genera li laudatiōe præmiſſa, qđ oīs creatura de/beat laudare dñm: in cōſequētibus p̄ partes ſingulas cohortaē an/gelos & cœlos, aquas atq̄ uirtutes, ſolē & lu nā, imbrē & rorē, ſpm̄, ignē & æſtū, frigus & cauma, & cætera quæ lōgū ē texere: ita ut fōtes q̄q̄ & maria & ce/te & uolucres beſtiaſq̄ & pecora ad laudē dñi prouocet & filios ho/minū: & poſt oīe ho/minū genus iſraelē: & de ipſo iſrael ſacerdo/tes & ſeruos dñi: ſpūs aniaſq̄ iuſtorū, ſāctos & humiles corde: Et ad extremū Ananiam Açariā, Miſaelē: q̄ ad laudē dñi præſenti bñ ficio ꝓuocanē. Oīs aūt creatura nō uoce, ſed op̄e laudat dñm: q̄a ex creaturis conſe/quenter creator intelli giē: & in ſingulis operi bus atq̄ effectib⁹ dei magnificētia demon/ſtratur.

D

E a ¶ Benedicite sancti ⁊ humiles corde dño: laudate ⁊c. Humilitatẽ cordis habere, & q̃ sens uerficulus docet: & illud qđ in euãgelio
Matth.11.d dicit̃: Discite a me qa mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiẽ aniabus uestris. Cordis aũt illa est humilitas, quæ in alio loco pauptas spũs appellat̃: ut nõ erigamur superbia, nec ficta gloriã humilitate quæram⁹: sed toto corde inclinemur. ¶ Hucusq; de Theodotionis ædition̄e pauca pstrinximus cõfessionis & laudum triũ puerorũ quæ non habent̃ in hebræo: exinde seq̃mur hebraicã ueritatẽ. b ¶ Tũc nabuchodonosor rex obstupuit ⁊ surrexit ppere ⁊ ait optimatibus suis ⁊c. Punitis principibus, rex corripit̃ ut uiuens glorificet deũ. Interrogat aũt optimates suos: quorũ accusatiõe & cõsilio tres pueros in ignem fornacis miserat: ut illis respondẽtibus se misisse tres pueros in fornacẽ, iste eis nũciet & ostendat.
F c ¶ Qui respondẽtes regi dixerũt: Vere rex: Respõdit rex ⁊ ait: Ecce ego video viros q̃tuor ⁊c. Rursum dicã: O q̄ sapiẽs ignis, q̄ inenarrabilis dei potẽtia: uinculis stricta sũt corpora, urunt̃ uincula, corpa nõ urunt̃. Speciẽ aũt quarti quẽ similẽ dicit filio dei, uel angelũ debem⁹ accipe ut lxx. trãstulerũt: uel certe ut plæriq; arbitrant̃ dñm saluatorem. Sed nescio quõ rex impius dei filiũ uidere mereat̃ Ergo iuxta Symmachũ q interpretat⁹ est: Species aũt q̃rti similitudo filiorũ, nõ dei sed deorũ, angeli sentiẽdi sunt: q & dij, & deorũ uel dei filij sæpissime nũcupãt̃. Hoc iuxta historiã. Cæterũ in typo præfigurat iste angel⁹ siue fili⁹ dei, dñm nr̃m iesũ christũ q ad fornacẽ descẽdit ihsrni: in q̃ clausæ & pctõres & istorũ aniæ tenebãt̃, ut absq; exustiõe & noxa sui eos q tenebãt̃ iclusi te angeli domini dño: laudate &c. Benedicite cœli dño: lauda. Bñdicite aquæ oẽs q̃ sup̃ cœlos sunt dño: lauda. Bñdicite oẽs uirtutes dñi dño: lau. Bñdicite sol & luna dño: lau. Bñdicite stellæ cœli dño: lau. Bñdicite imber & ros dño: lau. Bñdicite oms spũs dei dño: lau. Bñdicite ignis & æstus dño: lau. Bñdicite frig⁹ & æstas dño: lau. Bñdicite rores & pruina dño: lau. Bñdicite gelu & frig⁹ dño: lau. Bñdicite glacies & niues dño: lau. Bñdicite noctes & dies dño: lau. Bñdicite lux & tenebræ dño: lau. Bñdicite fulgura & nubes dño: lau. Bñdícat terra dñm: laudet & supexaltet eũ in sæcla. Bñdicite mõtes & colles dño: lau. Bñdicite uniuersa germinãtia in terra dño: lau. Bñdicite fontes dño: lau. Bñdicite maria & flumia dño: lau. Bñdicite cete & oia q̃ mouẽt̃ in aqs dño: lau. Bñdicite oẽs uolucres cœli dño: lau. Bñdicite oẽs bestiæ & pecora dño: lau. Bñdicite filij hoim dño: lau. Bñdícat isrl̃ dñm: laudet & supexaltet eũ in sæcula. Bñdicite sacerdotes dñi dño: lau. Bñdicite serui dñi domino: lau.
a Benedicite spũs & animæ iustorũ dño: lau. Benẽdicite sancti & humiles corde dño: lau. Benedicite anania açaria misael domino: laudate & supexaltate eũ in sæcula. Qui eruit nos de inferno, & saluos fecit de manu mortis & liberauit nos de medio ardẽtis flãmæ: & de medio ignis eruit nos. Cõfitemini dño q̃m bon⁹: q̃m in sæculũ misericordia ei⁹. Bñdicite oẽs religiosi dño deo deorũ: laudate & cõfitemini ei: qa in oia sæcla misericordia ei⁹.
b Tũc nãbuchodonosor rex obstupuit & surrexit ppe & ait optimatib⁹ suis: Nõne tres uiros misimus in mediũ
c ignis cõpeditos? Qui rndentes regi dixerũt: Vere rex. Respõdit rex & ait: Ecce ego uideo uiros q̃tuor solutos & ambulãtes in medio ignis: & nihil corruptiõis in eis
d est: & species q̃rti similitudo filij dei. Tunc accessit nabuchodonosor ad ostiũ fornacis ignis ardentis & ait: Sedrach, misac & abdenago serui dei excelsi: egredimini & uenite. Statiq; egressi sunt sedrach, misac & abdenago de medio ignis. Et cõgregati sunt satrapæ, magistratus & iudices & potentes regis cõtemplabantur uiros illos: quoniã nihil potestatis habuisset ignis in corporibus eorũ: & capillus capitis eorum nõ esset adustus & saraballa eorũ nõ fuissent immutata, & odor ignis nõ transisset
e per eos. Et erumpens nabuchodonosor ait: Bẽnedictus deus sedrach, misac & abdenago: qui misit angelũ suum & eruit seruos suos qui crediderunt in eum: & uerbum regis imutauerunt: & tradiderunt corpora sua in ignem ne
f seruirent & adorarent omnem deũ præter deum suum. A mé ergo propositum est hoc decretum: ut omnis populus, tribus & lingua quæcũq; locuta fuerit blasphemiam contra deum sedrach, misac & abdenago dispereat: &
g domus eius uastetur. Neq; em̃ est deus alius qui possit ita saluare. Tũc
h rex promouit sedrach, misac, & abdenago in prouincia babylonis. Nabuchodonosor rex omnib⁹ populis, gentib⁹, & linguis q habitãt in uniuersa terra: pax uobis multiplicet̃. Signa & mirabilia fecit apud me deus excelsus: placuit ergo mihi p̃dicare eius signa, qa magna sunt: & mirabilia ei⁹, qa fortia: &

G mortis uinculis libera ret. d ¶ Tunc accessit Nabuchodonosor ad ostiũ ⁊c. Pauore p̃territ⁹, nõ p nũcios q̃rit a pueris sed ipse eos ex noie uocat, seruos dei excelsi appellãs, & petẽs ut ad se egrediãt̃ q̃s uinctos in fornacẽ miserat. e ¶ Bñdicat⁹ de⁹ sedrach ⁊c. Quẽ supra filiũ dei, hic angelũ uocat: q̃q̃ in superiorib⁹ similitudo filij dei nõ ỹitas appellata sit. Rursum ergo nabuchodonosor dei cõfessionẽ recipit: & dãnatis idolis laudat tres pueros, q noluerũt seruire & adorare oẽm deũ, excepto deo suo: & mirat̃ q̃ sãctos dei ignis tangere nõ potuerit. Qđ aũt ait: f ¶ A me ꝓpositũ est hoc decretũ ut omnis populus trib⁹ ⁊c. Quidã pessime ad diabolum referũt, qđ in consumatione & fine mũdi, etiã ipse recipiat noticiã dei & oẽs ad pœnitẽtiã cohortet̃: & hũc uolunt esse regem Niniue qui nouissime descẽdit de throno superbiæ, & humilitatis præmia cõsecutus sit.
H g ¶ Tunc rex promouit sedrach ⁊c. Qui dicũt sup̃ tres pueros nõ iudices ꝓuinciarũ, sed p̃fectos operũ singulorũ fuisse in babylone: hic uolũt etiã eos ꝓuinciarũ iudices cõstitutos.
b ¶ Nabuchodonosor rex ⁊c. Epistola nabuchodonosor in prophetæ uolumine ponitur: ut

A nitur: ut non fictus ab alio postea liber, sicut Sycophanta mentiť, sed ipsius Danielis esse credať. ¶Ca. IIII Ego nabuchodonosor ꝛc. Historia quidē manifesta est, & nō magna interpretatiōe indiget: ꝙ ad offensam dei Nabuchodonosor uersus in amentiā, septē annis inter bruta aīalia uixerit: & herbarū radicibus alitus sit: ac postea misceťia dei restituꝰ in regnū, laudauerit & glorificauerit regē cœli: quia oīa opa eiꝰ uera: & uiæ eiꝰ iudicia: & gradiētes in superbia pōt humiliare. Sed qui uolūt ꝙ Nabuchodonosor cōtrariā intelligere fortitudinē: de q̄ dñs loquiť in euangelio: Videbā satanā q̄si fulgur cadētē de cœlo: Luc.10.c Et Ioannes in Apocalypsi, ꝙ draco cadēs in terrā, tertiā partē stellarum secum traxerit. Et Apoc.12.a Esaias: Quō cecidit lucifer q̄ mane oriebaťs asserūt neq̄q̄ potuisse fieri, ut fœno per septē annos uesceretur hō qui nutritꝰ est in delitijs: & septē annis absq̄ ulla laceratione corpis sui, inter bestias uixerit. Et quomodo amenti homini p septē annos imperium reseruatum sit, regnūq̄ potentissimū absq̄ rege tanto tempore fuerit: aut si alius illi successerit in regnū: cuius uecordiæ æstimandus sit, ut cederet imperio, qđ tanto tempore possidebat: præsertim cū historiæ chaldæorū nihil tale contineant: nec potuisse fieri: ut qui de minoribus scripserant, maiora reticerent. Hæc autē oīa quærant & replicēt: ut cum historia nō steterit, per Nabuchodonosor, diabolus significeť. Qđ nos neq̄q̄ recipimꝰ, ne oīa quæ legimus, umbræ uideanť & fabulæ. Quis eīm amētes hoies nō cernat instar brutorū aīantiū in agris uiuere lociscq̄ sylueſtribꝰ? Et ut cūcta præteream, cū multo incredibiliora & græcæ & rhomanæ historiæ accidisse hoībꝰ prodiderint: Scyllā q̄q̄ & chimerā, hydrā atq̄ centauros, aues & feras, flores & arbores, stellas & lapides factos ex hoībꝰ narrēt fabulæ: quid mirū est si ad ostendendā potentiā dei, & humiliandā regū superbiā, hoc dei iudicio sit patratū? Quietus erā in domo mea, & florēs in palatio meo, siue in throno, ut interpretatus est Theodotio. Domū aūt diaboli, qui sensum sequunť cōtrariū, mundū istū intelligūt. De q̄ & in euāgelio Matth.11.b ipse loquiť ad saluatorē: Hæc oīa mihi tradita sunt. Et Apls Ioh.5.d dicit: Mūdus in maligno positus est. b ¶Somniū vidi ꝛc. Respondeant quale somniū uiderit contraria fortitudo: nisi fōrte oīe qđ in hoc mūdo habere uideť, umbra & somniū est. c ¶Et visiones capitis mei cōturbauerūt me. Nota ꝙ & Nabuchodonosor uisiones nō oculorū & cordis, sed capitis nouerit: quia ꝓpter gloriā seruorū dei, futurorū illi mysteria reuelanť. d ¶Donec collega ingressus est ꝛc. Exceptis Lxx. trāslatoribus, q̄ hæc oīa nescio q̄ rōne præterierūt: tres reliqui, collegā interpretati sunt. Vñ iudicio magistrorū ecclesiæ, æditio eorū in hoc uolumine repudiata est: & Theodotionis uulgo legiť; quæ & hebræo & cæteris trāslatoribꝰ

fortia: & regnū eiꝰ, quia regnū sempiternū: & potestas eius in generatione & generationē. ¶Ca. IIII

a Ego Nabuchodonosor quietꝰ erā in domo mea:
b & florens in palatio meo. Somniū uidi qđ perc terruit me: & cogitationes meæ in stratu meo: Et uisiōnes capitis mei conturbauerūt me. Et p me ꝓpositū est decretū ut introducerenť in cōspectu meo cūcti sapientes babylonis: & ut solutionem somnij indicarēt mihi. Tunc ingrediebanť harioli, magi, chaldæi & haruspices: & somniū narraui in cōspectu eorū: & solutionē eiꝰ
d nō indicauerūt mihi: donēc collega ingressus est in conspectu meo Daniel: cui nomē Baltasar scđm nomē dei
e mei: Q̄ui habet spiritū deorū sanctorū in semetipso: & somniū corā ipso locutꝰ sum. Baltasar princeps hariolorū, qm̄ ego scio ꝙ spiritū deorū sanctorū habeas in te: & oīe sacramentū non est impossibile tibi: uisiones somniorū meorꝝ q̄s uidi, & solutionē earū narra. Visio
f capitis mei in cubili meo: Videbām, & ecce arbor in medio terræ, & altitudo eiꝰ nimia: magna arbor & fortis, & ꝓceritas eiꝰ cōtingēs cœlū: aspectus illiꝰ erat usq̄ ad terminos uniuersæ terræ. Folia eiꝰ pulcherrima, & fructus eiꝰ nimiꝰ, & esca uniuersorū in ea. Subter eā habitabāt aīalia & bestiæ, & in ramis eius conuersabanť uolucres cœli: & ex ea uescebaťs oīs caro. Videbā in uisione capi-
g tis mei sup stratū meū. Et ecce uigil & sanctus de cœlo descēdit, clamauitq̄ fortiter, & sic ait: Succidite arborē, & præcidite

cōgruit. Vñ & Origenes in nono Stromatū uolumine, asserit se quæ sequunť ab hoc loco in ꝓpheta Daniele, nō iuxta Lxx. interpretes: qui multū ab hebraica ueritate discordāt, sed iuxta Theodotionis æditionem disserere. e ¶Qui habet spiritum deorum sanctorum ꝛc. Pro eo quod hic dicitur, deorum sanctorū, lingua chaldaica qua scriptus ē Daniel, legimꝰ אֱלָהִין קַדִּישִׁין, qđ deos sanctos, & non deū sanctū significat: ut Theodotio interpretatus est. Nec mirum si erret Nabuchodonosor: & quicquid sup se cernit, nō deū, sed deos arbitreť. Denicq̄ & in cōsequētibus: Baltasar inquit princeps hariolorum, quē ego scio ꝙ spiritū deorū sanctorꝝ habeas in te: Baltasar princeps hariolorum siue incātatorū, ut alij interpretati sunt. Non mirū si princeps hariolorū oīm cōstituꝰ sit: qui ad præceptū regis sapiētiā didicerat chaldæorꝝ: & decuplū oīm sapiētior fuerat inuentus. Quæramꝰ ab his qui in hac uisione non recipiūt historiā: quis iste sit Nabuchodonosor qui somniū uiderit: & quis Daniel qui somniū eiꝰ ædisserat, & uētura prædicat: & quō hic ipse Daniel ꝙ utiq̄ iuxta eos, sancta intelligēda est fortitudo: a Nabuchodonosor princeps hariolorū eius cōstituiť, & collega appellaťs f ¶Videbam ꝛc ecce arbor in medio terræ ꝛc. Nō solū de Nabuchodonosor rege chaldæorū, sed de oībꝰ impijs ꝓpheta loquiť. Vidi impiū superexaltatū & eleuatū sicut cedros libani: qui Ps.36.g non uirtutū magnitudine, sed sua eleuanť superbia: & ideo excidunť & corruunt. Vñ bonū est illud sectari qđ dñs docet in euāgelio: Discite a me: quia mitis sum & humilis cor- Matth.11.d de. Qđ autē ait iuxta Theodotionē, τὸ κῦτος, id est, altitudo eius, siue κυφεία, ut postea ipse interpretatus est, id est dominatio: pro q̄ nos uertimꝰ aspectus eius: idē cōtēptores historiæ calumnianť, ꝙ nequaq̄ dominatio Nabuchodonosor regis orbem terrarū possederit. Neq̄ eīm græcis & barbaris, cunctisq̄ septentrionis & occidentis nationibꝰ imperauit, sed tm̄ orientis prouincias tenuit: id est Asiam, nō Europā, & Libyam. Ex quo intelligi uolunt cuncta ad diabolū referenda esse: cū hæc oīa nos hyperbolice dicta debeamus accipere, ob superbiā regis impij, qui tm̄ gloriaťs in Esaia: ut cœ- Esa.14. lum se tenere iactet: & orbē terrarū quasi nidum & oua uolucrum. g ¶Et ecce vigil ꝛc. Pro uigili, Theodotio ipsum chaldaicū uerbum posuit עִיר: qđ per tres literas ע י ר scribitur: significat autem angelos quod semper uigilent: & ad dei imperium sint parati. Vnde & nos crebris pernoctationibus imitamur angelorū officia. Et de domino dicitur: Non dormitabit, neq̄ dormiet qui custodit israel. Denicq̄ Ps.120.a in consequentibus legimus: In sententia uigilum, hoc est, angelorum decretum: & sermo sanctorum & petitio. Consuetudo autem græci latinicq̄ sermonis ἐριμ uocat, quæ per multicolorem arcum ad terras descendere dicitur.

E a ¶ Tunc daniel cui⁹ nomẽ baltasar ⁊c. tacitus cogitare ⁊c. Tacit⁹ intellexit Daniel somnium esse cõtra regẽ: & timorẽ cordis, uultus pallore signabat: dolebatq; ꝓ eo qui ei plurimum honoris detulerat. Et ne uideret insultare atq; lætari contra hostem regem: denicq; detestans id qđ intelligebat loquit̃ ad eum. b ¶ Dñe mi rex ⁊c. Vides ergo Nabuchodonosor eum metuere: ne sinistrũ quid atq; contrariũ contra regẽ dicere uideret: cohortatur eũ ut simpliciter & uere loquatur qđ intelligit, nec qcq; metuat. c ¶ Arborẽ quã vidisti sublimẽ ⁊c. Absq; regis iniuria explicat ueritatẽ: ut nõ eũ superbiæ, sed potẽtie uideat arguere. d ¶ Et vinciat ferro ⁊c. Et sup̃ sic ter scriptũ est. Quærunt ergo a nobis qui historiæ cõtradicunt: quõ in uinculo ferreo, & æreo fuerit Nabu / F chodonosor: aut quis eũ uinxerit, & cõpedibus alligauerit: cũ perspicuũ sit oẽs furiosos ne se præcipitẽt: & alios ferro inuadant, catenis ligari. e ¶ Hęc est interpretatio sententię ⁊c. Austeritatem sentẽtiæ uerborũ tẽperat blandimẽtis: ut cum dura præcesserint, mitiorib⁹ repromissis releuat animum territi. Denicq; infert: f ¶ Regnũ tuũ tibi manebit postq; cognoueris ptãtẽ esse cęlestẽ. Vñ hi q̃ historiæ cõtradicunt & uolunt diabolo reddi pristinã dignitatẽ, in hoc loco uelificant: ꝙ post tormẽta, post efferationẽ, post herbarũ & fœni cibos, & septẽ annorũ circulos, cõfiteat dñm & sit qui prius fuerat. Qui respõdere debẽt quõ cõgruat ut angeli qui nunq; corruerant, eum rursus principem habeant qui per pœnitentiam sit reuersus. g ¶ Quãobrẽ rex ⁊c. et pctã tua elemosynis redime ⁊c. Si prædixit sentẽtiã dei quæ nõ potest ĩmutari, quõ horꝛ

& præcidite ramos ei⁹: excutite folia ei⁹, & dispergite fructus ei⁹: fugiãt bestiæ quæ subter eã sunt: & uolucres de ramis ei⁹. Verũtñ germẽ radicũ ei⁹ i terra sinite: & allige tur uinculo ferreo & æreo in herbis quæ foris sũt: & rore cœli tingat: & cũ feris pars ei⁹ in herba terræ. Cor ei⁹ ab humano cõmutet, & cor feræ det ei: & septẽ tpa mutent sup eũ. In sentẽtia uigilũ decretũ est: & sermo sanctorũ & petitio, donec cognoscant uiuẽtes, qm̃ dñatur excelsus in regno hoim: & cuicũ q; uoluerit, dabit illud: & humillimũ hominẽ cõstituet sup eum. Hoc somniũ uidi ego nabuchodonosor rex. Tu ergo Baltasar interpretationẽ narra festin⁹: quia oẽs sapiẽtes regni mei nõ queunt solutionẽ edicere mihi. Tu autẽ potes: quia spi/ a ritus deorũ sanctorũ in te est. Tũnc Daniel cui⁹ nomẽ Baltasar, cœpit intra semetipsum tacitus cogitare quasi hora una: & cogitationes ei⁹ cõturbabãt eum. Respon densq; rex ait: Baltasar somniũ & interpretatio eius nõ b cõturbet te. Respõdit Baltasar & dixit: Dñe mi rex, somnium hoc his qui te oderũt: & interpretatio ei⁹ hostib⁹ c tuis sit. Arborẽ quã uidisti sublimem atq; robustã, cui⁹ altitudo pertingit ad cœlum: & aspectus illius in omnẽ terrã: & rami ei⁹ pulcherrimi, & fructus eius nimius: & esca oĩm in ea: subter eã habitantes bestiæ agri, & in ramis eius cõmorãtes aues cœli: tu es rex, quia magnificatus es, & inualuisti: & magnitudo tua creuit & peruenit usq; ad cœlũ: & potestas tua in terminos uniuersæ terræ. Q; aũt uidit rex uigilẽ & sanctũ descẽdere de cœlo & dicere: Succidite arborẽ & dissipate illam: attamẽ germen radicũ ei⁹ in terra dimittite: Et ũinciat ferro & ære d in herbis foris, & rore cœli cõspergat: & cum feris sit pabulũ ei⁹, donec septẽ tpa cõmutent sup eũ. Hæc est in/ e terpretatio sententiæ altissimi, quæ peruenit super dñm meũ regẽ: Eĩciẽt te ab hoib⁹ & cũ bestijs ferisq; erit habitatio tua: & fœnũ ut bos comedes: & rore cœli infunderis. Septẽ quoq; tpa mutabunt sup te, donec scias ꝙ dñet excelsus sup regnũ hoim: & cuicunq; uoluerit det illud. Q; aũt præcepit ꝙ relinqueret germẽ radicũ ei⁹, f id est, arboris: Regnũ tuũ tibi manebit postq; cogno/ g ueris potestatẽ esse cœlestẽ. Quãobrẽ rex consiliũ meũ placeat tibi & pctã tua elemosynis redime: & iniquita/ h tes tuas misericordijs pauperũ: Forsitan ignoscet deus delictis tuis. Hæc oĩa uenerũt sup regẽ Nabuchodonosor. Post duodecim mẽsium finẽ in aula babylonis deambulabat. Respõditq; rex & ait: Nõne hæc ẽ babylon ciuitas magna quã ego ædificaui in domũ regni in ro/ i bore fortitudinis meæ, & in gl̃ia decoris mei? Cũ ãdhuc sermo esset in ore regis, uox de cœlo irruit: Tibi dicitur Nabuchodonosor rex, regnum tuum transijt a te, & ab hoib⁹ eĩcient te, & cũ bestijs & feris erit habitatio tua: fœnũ q̃si bos comedes: & septẽ tpa mutabunt super te:

Donec

tat ad elemosynas, & G
miscd̃ias pauperũ, ut
dei sentẽtia cõmutet ẽ
Qđ facile soluit̃ Eçe/
chiæ regis exẽplo: quẽ
Esaias dixerat eẽ mori
turum: & Niniuitarũ,
quib⁹ dictum est: Ad Esa. 38.a
huc q̃draginta dies, & Ione. 3.a
niniue subuertet. Et tñ
ad preces Eçechiæ &
niniue, dei sentẽtia cõ/
mutata ẽ: nõ uanitate
iudicij, sed eorũ cõuer
sione, q; meruere indul
gentiã. Alioquin & in
Hieremia loquit̃ de se Hiere. 18.a
mala minari sup gẽtẽ:
& si bona fecerit, minas
clæmẽtia commutare.
Rursum bona agẽti se
asserit polliceri: & si ma
la fecerit, dicit se suam
mutare sentẽtiã: nõ in
hoies, sed in opa quæ
mutata sunt. Nec ꝙ
de⁹ hoib⁹, sed uitijs ira
scit̃: quæ cũ in hoie nõ
fuerint, nequaq; punit
qđ mutatũ ẽ. Dicam⁹
& aliter: Fecit quidem
Nabuchodonosor iux
ta Danielis cõsiliũ mi
sericordias in paupes:
& idcirco usq; ad men
sem duodecimũ in eũ H
est dilata sentẽtia: Sed
qa postea ambulãs in
aula babylonis, gloria
tur & dicit: Nõne hæc
ẽ babylon magna quã
ego ædificaui i domũ
regni, in robore fortitu
dinis meæ, & in gloria
noĩs mei? bonũ miseri
cordiæ perdidit malo
sup̃biæ. b ¶ Forsitã
ignoscet de⁹ delict. ⁊c.
Cũ beat⁹ Daniel præ/
scius futurorũ de sen
tentia dei dubitet: rem
temerariã faciũt, q; au/
dacter pctõrib⁹ indul
gentiã pollicent. Et tñ
sciẽdũ ꝙ si Nabucho/
donosor bona opa fa/
ciẽti uenia repromitti/
tur: multo magis alijs
ꝓmittit̃, q; leuiora pec/
cata cõmisert. Legim⁹
& in Hieremia præce/ Hiere. 31.
ptũ ppĥe iudæorũ, ut
orẽt ꝓ babylonijs: qa
in pace eorũ sit pax ca/
ptiuorũ. i ¶ Cũ ad/ Hiere. 51.g.
huc sermo ⁊c. Arrogãs
gloriatio statim punit̃
a dño. Et ideo differt̃
sentẽtia, ne uideat̃ mi/
sericordia in pauperes
minime profuisse. Sed Esa. 21.c
statim ut locutus est ꝓ
sup̃biã, perdidit regnũ
qđ ob

qđ ob elemosynas fuerat reseruatũ. a ¶ Donec scias q̃ dominet excelsus in regno hoim ꝛc. Magna miseriæ cõsolatio: qñ in tormẽtis posit⁹, scit, ꝓspera secutura: quã q̃ Nabucho donosor tanti furoris sit & amentiæ, ut malorũ tpe, bonorũ quæ ei de⁹, ꝓmiserat, nõ fuerit recordat⁹. b ¶ Ego nabucho donosor oculos meos ad cęlũ leuaui ꝛc. Nisi oculos leuasset ad cœlum, sensũ pristinũ nõ recepisset. Q ñ autẽ dicit sensum sibi redditũ, ostendit non formã se amisisse, sed mentem. c ¶ Et regnũ ei⁹ in generatione ⁊ generatione ꝛc. Si hoc qđ in scripturis dicit: In generatione & generatione, simpliciter accipim⁹, ꝓ eo qđ est, in oia futura tpa: nulla quæstio est: Sin autẽ (ut sæpe diximus) generatio & generatio, duas generationes significat, legis, & euãgelij: Q uærẽdũ est quõ Nabuchodonosor dei sacramenta cognouerit? Nisi forte hoc dicam⁹, q̃ post q̃ oculos ad cœlũ leuauit, & recepit pristinũ statum, & exaltauit & benedixit deũ uiuentẽ in sempiternum: etiam hoc non ignorauerit. d ¶ Juxta voluntatẽ eñ suã facit tam in virtutibus cęli, q̃ in habitatoribus terrę: et non est q̃ ꝛc. Et hoc loquit q̃si hõ sæculi. Non eñ qđ uult, hoc facit: sed qđ bonũ est, hoc uult deus. Nabuchodonosor aũt sic locut⁹ est: ut dũ potentiã dei prædicat, iusticiã ei⁹ uideat arguere, qđ immerito pœnas sustinuerit. e ¶ Et optimates mei et magistrat⁹ ꝛc. Ergo iuxta eos qui historiæ cõtradicũt, oẽs angelicæ fortitudines requisituræ sunt diabolũ: & in tantã crescit potentiã, ut qui quondã aduersus deũ superbierat, maior futurus sit, q̃ fuit añ peccatũ. f ¶ Nunc igit ego nabuchodonosor laudo ꝛc. Intellexit Nabuchodonosor, q̃re septennij pœnas sustinuerit: & idcirco se humiliatũ, quia cõtra deũ superbierit. ¶ Ca. V

Baltasar rex fecit grande conuiuiũ ꝛc. Sciendũ est nõ hunc esse filiũ Nabuchodonosor, ut uulgo le
Hiere.25. gentes arbitrant: sed iuxta Berosum, qui chaldæam scripsit historiã: & Iosephũ, qui Berosum sequit: Post Nabuchodonosor qui regnauit annis quadraginta tribus, successisse in regnũ eius filiũ qui uocabat Euil
Hiere.52.g. marodach: de quo scribit Hieremias, qđ in primo anno regni sui leuauerit caput Ioachin regis Iudæ: & eduxerit eum de domo carceris. Refert idem Iosephus, ꝓ post mortẽ Euil marodach, in regnũ patris successerit filius ei⁹ Neglisar: post quẽ rursum fili⁹ ei⁹ Labosordach: q̃ mortuo, Baltasar filius eius regnũ tenuerit: quẽ nũc scriptura cõmemorat: q̃ interfecto a Dario rege medorũ, qui Cyri regis persarũ auuncu-
Esa.21.c lus fuit & Cyro persæ: quæ duo regna Esaias ascẽsorẽ bigæ, cameli, & asini uocat, destructum esse imperiũ chaldæorũ.

a Dõnec scias q̃ dñet excelsus in regno hoim: & cuicũ q̃ uoluerit, det illud. Eadẽ hora sermo cõplet⁹ est sup Nabuchodonosor: & ex hoib⁹ abiectus est, & fœnũ ut bos comedit: & rore cœli corpus eius infectũ est, donec capilli ei⁹ in similitudinẽ leonũ crescerẽt: & ungues ei⁹ quasi
b ungues auiũ. Igit post finẽ dierũ egõ Nabuchodonosor oculos meos ad cœlũ leuaui: & sensus me⁹ redditus est mihi: & altissimo benedixi: & uiuentẽ in sempiternũ laudaui & glorificaui: quia potestas ei⁹, potestas sempi
c terna. Et rẽgnũ ei⁹ in generatiõe & generatione: & oẽs
b habitatores terræ apud eũ in nihilũ reputati sunt. Juxta uoluntatẽ eñ suã facit tã in uirtutib⁹ cœli, q̃ in habitatorib⁹ terræ: & nõ est qui resistat manui eius: & dicat ei, quare fecisti? In ipso tpe sensus meus reuersus est ad me: & ad honorẽ regni mei decorẽq̃ peruenĩ: & figura
e mea reuersa est ad me. Et õptimates mei, & magistrat⁹ mei requisierunt me: & in regnũ meũ restitutus sum: &
f magnificẽtia amplior addita est mihi. Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo, & magnifico, & glorifico regẽ cœli: quia oĩa opa ei⁹ uera, & uiæ ei⁹ iudicia: & gradien-
g tes in superbia potest humiliare. ¶ Ca. V

Baltasar rex fecit grande cõuiuiũ optimatibus suis mille: & unusquisq̃ scd̃m suã bibebat ætab tem. Præcẽpit ergo iam temulentus, ut afferrẽtur uasa aurea atq̃ argentea, quæ asportauerat Nabuchodonosor pater ei⁹ de tẽplo qđ fuit in hierl̃m, ut biberẽt in eis rex & optimates ei⁹, uxoresq̃ ei⁹, & cõcubinæ. Tunc allata sunt uasa aurea quæ asportauerat de tẽplo qđ fuerat in hierl̃m: & biberũt in eis rex & optimates ei⁹, uxo-
i res & cõcubinæ illi⁹. Bibebãt uinũ & laudabant deos suos aureos

Q đ quidẽ & Zenophon in Cyri maioris scribit infantia: & Pompeius trogus, & multi alij q̃ barbaras scripsere historias. Hũc Dariũ in græcis uoluminib⁹ quidã Astyagen, alij Astyagis filiũ putãt: & alio apud eos appellari noĩe. Vnusq̃sq̃ aũt principũ uocatorũ iuxta suã bibebat ætatẽ. Siue ut cæteri interpretes transtulerunt: Bibebat ipse rex uinũ corã cunctis principib⁹ ꝺs uocaue-
rat. b ¶ Dixit q̃ ĩã temulentus, ut afferrentur uasa aurea ꝛc. Tradũt hebræi huiusmodi fabulã: usq̃ ad septuagesimũ annũ, q̃ Hieremias captiuitatẽ ppli Iudæorũ dixerat esse soluẽdã: de quo & Zacharias in pricipio uoluminis sui loquit: irritã putãs dei pollicitationem Baltasar, fal-
sumq̃ ꝓmissum, uersus in gaudium, fecerit grande cõuiuiũ: insultans q̃dãmodo spei iudæorũ, & uasis templi dei: sed statim ultio cõsecuta ẽ. Q̃ aũt Baltasaris patrẽ Nabuchodonosor uocat, non facit errorẽ sciẽtibus sanctæ scripturæ cõsuetudinẽ: qua patres, oẽs proaui, & maiores uocantur. Et hoc cõsyderandũ, ꝓ sobri⁹ ista nõ faciat, sed temulentus: oblitusq̃ pœnæ, quæ nabuchodonosor pro auum illi⁹ cõsecuta est. i ¶ Bibebant uinũ et laudabant ꝛc. Q uãta stulticia, in aureis uasis bibentes, deos ligneos laudabãt & lapideos. Q Ediu uasa fuerunt in idolio babylonis, non est iratus dñs: uidebantur eñ rem dei scd̃m prauam quidem opinionem, tamẽ diuino cultui cõsecrasse: post q̃ autem humanis usibus diuina contaminant, statim pœna sequitur post sacrilegium. Laudant autem deos suos, insultantes deo Iudæorum, ꝓ illis uictoriam tribuentibus, bibebant in uasis eius. Iuxta Tropologiam, hoc dicendum est: ꝓ omnes hæretici & doctrina contraria ueritati, quæ assumit uerba prophetarum: & testimoniis diuinæ scripturæ abutitur ad sensum suum: & dat bibere his q̃s decipit, & cum quibus fornicata est: tollat uasa tẽpli dei, & inebriet in eis, & nõ deũ cui⁹ uasa sunt: sed deos laudet aureos & argẽteos, & æneos & ferreos, ligneosq̃ & lapideos. Aurei mihi uidẽt hi qui sæculari ratione cõpositi sunt. Argentei, qui habent eloquij uenustatem: & rhetorica arte constructi sunt. Q ui autẽ inferunt fabulas poetarũ, & uetustis utuntur traditionibus: habẽtes inter se multam uel elegantiæ, uel stulticiæ differentiam: isti uocantur æneĩ & ferrei. Q ui autẽ penitus inepta proponunt, lignei appellantur & lapidei. Q uos omnes in duas partes Deuteronomium diuidit scribẽs: Maledictus qui facit sculptile & con-
Deu.27.c flatile opus manuum artificis: & ponit illud in abscondito. Abscondunt enim omnes hæretici, & operiunt mendaciorũ suorũ dogmata, ut sagittent in obscuro rectos corde.

In eadem hora

E

a ¶ In eadē hora ꝛc. Pulchre dixit: In eadē hora, ſicut & ſupra legimus de Nabuchodonoſor: Cum adhuc ſermo eēt in ore regis, uox de cœlo ruit: ne ob aliud ſibi illata ſupplicia, ſed ob blaſphemiam cognoſceret. Videnſ autē digiti in pariete ſcribere cōtra candelabrū: ne & manus & id qđ ſcribebaſ, longius a lumine non parerēt. Et ſcribunt in pariete aulæ regiæ: ut intelligat rex ad ſe pertinere quod ſcribitur.

b ¶ Tunc facies regis cōmutata eſt ꝛc. Et hic notandum ꝓpter eos pſalmos qui habēt titulos: Pro his qui cōmutabunſ, qꝫ immutatio nō ſolum ſancti, ſed & pctōris ꝗqꝫ ſit. Nam & in cōſequentibus legimus: Rex Baltaſar ſatis cōturbatus eſt: & uultus illius immutatus eſt. c ¶ Exclamauit itaqꝫ rex fortiter / vt introducerent magos / chaldęos / et haruſpices. Oblitus eorum quæ Nabucho donoſor acciderāt: antiquum & inolitū ſuæ gētis ſequiſ errorē: ut non dei prophetā, ſed magos, & chaldæos, & haruſpices uocet.

d ¶ Purpura veſtiet: et torquē aureā habebit ꝛc. Rem quidem facio ridiculā, ut in expoſitione ꝓphetarum de ỿborū generib⁹ quaſi grāmaticus diſputem. Sed quia a qđā nihil ſciente, & oīa pollicēte reprehenſus ſum, cur torquē genere fœminino tranſtulerim, breuiter annotabo: quod Cicero & Maro, torquem genere fœminino, Titus Liui⁹ maſculino dixerint. e ¶ Et tertius in regno meo erit. Vel tertius poſt me, uel unus e tribus principibus, quos alibi τριάτας legimus.

f ¶ Regina autem ꝓ re quę accidérat regi ꝛc. Hanc Ioſephus auiam Baltaſaris, Origenes matrem ſcribūt: unde & nouit preterita quæ rex ignorabat. Euigilet ergo

F

ſuos aureos & argēteos, & æreos, ferreos, ligneoſqꝫ, & lapideos. In eadē hora apparuerūt digiti qſi manus hoīs ſcribentis contra candelabrū in ſuperficie parietis aulæ regiæ. Et rex aſpiciebat articulos manus ſcribētis. Tūnc facies regis cōmutata eſt: & cogitationes eius conturbabant eum: & compages renū eius ſoluebanſ: & genua eius adinuicē collidebanſ. Exclamāuit itaqꝫ rex fortiter ut introducerēt magos, chaldæos, & haruſpices. Et proloquens rex ait ſapiētibus babylonis: Quicunqꝫ legerit ſcripturā hanc, & interpretationē eiꝰ manifeſtam mihi fecerit: Purpura ueſtiēſ: & torquem auream habebit in collo: Et tertius in regno meo erit. Tunc ingreſſi omnes ſapientes regis non potuerunt ſcripturam legere, nec interpretationem indicare regi. Vnde rex Baltaſar ſatis conturbatus eſt: & uultus illius immutatus eſt. Sed & optimates eius turbabanſ. Reginā autē pro re quæ acciderat regi & optimatibus eius, domū conuiuiꝫ ingreſſa eſt: & proloquens ait: Rex in æternū uiue: non te cōturbent cogitationes tuæ, neqꝫ facies tua immutetur. Eſt uir in rēgno tuo qui ſpiritū deorū ſanctorū habet in ſe. Et in diēbus patris tui ſapiētia & ſcientia inuentæ ſunt in eo: Nam & rex Nabuchodonoſor pater tuus, principē magorū, incantatorū, chaldæorū, & haruſpicum cōſtituit eum. Pater inquā tuus o rex: quia ſpiritus amplior, & prudentia intelligentiaqꝫ & interpretatio ſomniorū, & oſtenſio ſecretorū, ac ſolutio ligatorū inuentæ ſunt in eo, hoc eſt, in Daniele: cui rex impoſuit nomē Baltaſar. Nunc itaqꝫ Daniel uocetur, & interpretationē narrabit. Igitur introductus eſt Daniel coram rege. Ad quē præfatus rex ait: Tu es Daniel de filiīs captiuitatis Iudæ: quem adduxerat pater meus rex de Iudæa? Audiui de te, qm̄ ſpiritū deorū habeas: & ſcientia intelligentiaqꝫ ac ſapientia ampliores inuentæ ſunt in te. Et nunc ingreſſi ſunt in conſpectu meo ſapientes magi, ut ſcripturam hanc legerent: & interpretationem eius indicarent mihi: & nequiuerunt ſenſum huius ſermonis edicere. Porro ego audiui de te qꝫ poſſis obſcura interpretari, & ligata diſſoluere. Si ergo uales ſcripturam legere: & interpretationem eius indicare mihi, purpura ueſtieris: & torquem auream circa collum tuū habebis: & tertius in regno meo princeps eris. Ad quæ reſpondens Daniel ait coram rege: Munera tua ſint tibi: & dona domus tuæ alteri da: ſcripturam autem legam tibi rex: & interpretationem eius oſtendam tibi. O rex, deus altiſſimus regnum & magnificentiam, gloriam & honorē dedit Nabuchodonoſor patri tuo: & propter magnificentiam quam dederat ei, uniuerſi populi, tribus & linguæ tremebant & metuebant eum. Quōs uolebat, interficiebat: & quos uolebat, percutiebat: quos uolebat, exaltabat: & quos uolebat, humiliabat. Quando autem

G

Porphyrius, qui eam Baltaſaris ſomniatur uxorē: & illudit plus ſcire, qꝫ maritum.

g ¶ Eſt uir in regno tuo / qui ſpiritū deorū ſanctorū habet in ſe. Præter Symmachum, qui chaldaicā ueritatē ſecutus eſt: cæteri ſpiritum dei interpretati ſunt. h ¶ Et in diēb⁹ patris tui ꝛc. Patrem uocat Nabuchodonoſor (ut ſupra diximus) proauum eius, ſcđm conſuetudinē ſcripturarum. Imitanda autē eſt ſancti uiri & inter barbaros conuerſatio: cū regiſ auia uel mater ꝓ uirtutū magnitudine tantis eum laudib⁹ eleuet. i ¶ Ad quę reſpōdens daniel ait coram rege: munera tua ſint tibi: et dona dom⁹ tuę alteri da ꝛc. Emulemur Danielē, regis dignitatē & munera contemnentem: qui abſqꝫ precio proferens ueritatem, iam illo tēpore præceptum euāgelicū ſequebaſ: Gratis accepiſtis, gratis date. Alioquin & triſtia nuncians tem, indecēs erat libenter dona ſuſcipere. Matth. 10.a

H

k ¶ Quos volebat / interficiebat: ꝛ quos volebat / percutiebat: ꝗs volebat ꝛc. Nabuchodonoſor proaui ponit exemplū: ut & dei iuſticiam doceat: & propter ſuperbiam etiam pronepotē ſimilia ſuſtinere cōfirmet. Si autē Nabuchodonoſor ꝗs uolebat, interficiebat: & ꝗs uolebat, percutiebat: ꝗs uolebat, exaltabat: & ꝗs uolebat, humiliabat: In huiuſcemodi honorib⁹ & percuſſionibus, exaltatione & humiliatione, nō eſt dei prouidētia, nec præceptū: ſed eorū uoluntas qui percutiunt ꝗs uoluerint: & exaltant & reliq̄. Qđ cum ita ſit, quærendū eſt: q̄ ſenſu illud legaſ: Cor regis in manu dei: quocūqꝫ uoluerit, illud declinabit: niſi forte ſanctum quēqꝫ dicam⁹ regem: cuius nō regnat pctm̄ i mortali corpe: & cui⁹ ideo ſeruaſ cor: quia in manu dei eſt. Prouer. 21.a

Quicquid Roma. 6.d

A Quicquid autē in manu dei pris fuerit iuxta euāgeliū, nullus potest rapere ex ea: & quicūq; raptus fuerit, intelligitur in manu dei nō fuisse. a ¶ Tu q̄z fili⁹ ei⁹ ⁊c. Proauus tuus, quia eleuatū est cor ei⁹, & spūs illi⁹ obfirmatus est ad superbiam: depositus est de solio regni sui: & gloria ei⁹ ablata est: & reliqua. Et tu igitur cum hæc de parēte cognouisses: & scires q̄ superbis resistit deus: humilib⁹ autē dat gratiam: nō debueras adiacob.4.b uersus dñatorem cœli eleuare cor tuū: & insultare maiestati illi⁹, & ea facere quæ fecisti. Hunc locū quidā ad Antichristū referūt: q̄ imitatus patris sui diaboli superbiā, cōtra deū erectus sit. Sed quærendū est ab eis, quis sit Daniel, qui eis scripturā dei interpretat̄: & q̄ medi & persæ occidentes eū, & succedentes in regnū ei⁹. Nulli em̄ dubiū, quin post Antichristū sancti regnaturi sint. b ¶ Hæc est aūt scriptura quę digesta est: mane/thecel/phares ⁊c. Tria tantū ẏba in pariete scripta signauerat: Mane, thecel, phares: q̄rū primū, numerū: secundū, appensionē: tertium, diuisionē sonat. Nō solum ergo lectione op⁹ fuit: sed interpretatiōe eoꝝ quæ legerat: ut intelligeret q̄d hæc ẏba prædicerēt: quo scilicet numerasset de⁹ regnū illi⁹ atq; complesset, & appēdisset in stathera iudicij sui: & añ eū iugularet gladi⁹, q̄ natura dissolueret: & imperiū ei⁹ in medos diuidere tur & persas. Cyr⁹ em̄ ut ante iā diximus rex persarū, iūcto sibi Dario auunculo, subuertit imperiū chaldæoꝝ.

B

c ¶ Tūc iubēte rege ⁊c. q̄ haberet ptātē terti⁹ in regno. Sue tertiæ partis regni. Accepit aūt insigne regiū, torquē & purpurā: ut Dario q̄ erat successurus in regnū fieret notior, & p noticiā honoratior. Nec mirū si Baltasar audiēs tristia, solueritpræmiū q̄d pollicit⁹ est. Aut em̄ longo post tpe credidit uentura quæ dixerat: aut dū dei ꝓphetā honorat, sperat se ueniam cōsecuturū. Quā si nō impetrauit, maius fuisse credendum est sacrilegium in deum q̄ honorē in hominem.

d ¶ Eadem nocte interfectus est baltasar rex chaldęus ⁊c. Iosephus scribit in decimo Iudaicæ antiquitatis libro: obsessa babylone a medis & persis, Dario uidelicet & Cyro, in tantā uenisse Baltasar regē babylonis obliuionē sui, ut celeberrimū iniret cōuiuiū: & in uasis tēpli biberet: & obsessus uacaret epulis. Vnde potest stare historia, q̄ eadem nocte sit captus atq; iugulatus: dum omnes aut uisionis interpretationisq; pauore terrent̄: aut occupati sunt festiuitate & ebrietate cōuiuij. Q̄d autē uincēte Cyro rege persarū, & Dario rege medorū, solus Darius succesisse in regno scribit: ordo ætatis, & propinquitatis, & regni est. Darius em̄ sexaginta duorū annorū erat: & maius regnū medorū q̄ persarū legimus: & auunculus q̄ prior erat iure naturæ, successor regni debuit numerari. Vnde & in uisione quæ cōtra babylonem in Esaia legit̄: post multa quæ longū est ponere, hæc futura narrant̄: Ecce ego suscitabo super eos medos qui argentū non quærant, nec aurū uelint: sed sagittis paruulos interficiant: & lactantibus uteris nō misereantur. Et Hieremias: Sanctificate (inquit) cōtra eam gētes, reges mediæ, duces eius, & uniuersos magistratus eius, cunctamq; terrā potestatis illius. Et in cōsequētibus: Filia babylon quasi area, tempus tritur æ ei⁹: adhuc modicū & ueniet tempus messionis ei⁹. Q̄d autē in cōuiuio capta sit babylon quā hortatur ad pugnā, manifestius scribit Esaias: Babylon dilecta mea, facta est mihi in miraculum: pone mēsam, contemplare in specula comedentes & bibentes: surgite principes, arripite clypeum. ¶ Ca. VI

C

Esa.13.d

Hiere.51.e

Ibidem

Esa.21.b

D

Placuit dario et constituit ⁊c. Igitur Daniel superabat omnes p̄ncipes ⁊ satrapas: quia spūs dei amplior erat in illo. Iosephus (de q̄ supra diximus) huius loci scribēs historiam, ita locutus est. Darius autē qui babyloniorū destruxit imperiū: iuuante se & pariter dimicante Cyro propinquo suo, annum uitæ agebat sexagesimum, secundū, quando cœpit babylonem: eratq; filius Astyagis, qui altero apud græcos uocabat̄ nomine: tulitq; secum Danielē ꝓphetā, & adduxit in Mediam: & unum fecit e tribus principibus, qui uniuerso regno eius præerant. Ex quo intelligimus subuersa babylone, Dariū reuersum esse ad regnū suū in Mediam, secumq; adduxisse Danielem in honore eodē, quo a Baltasar prouectum acceperat. Nec ambiguū est, audisse eum signum atq; portentum, q̄d Baltasari acciderat: & interpretationem quam Daniel exposuerat: & quō medorum regnum persarumq; prædixerit. Nemo ergo perturbētur, quod nunc in regno Darij, nunc in regno Cyri, Daniel fuisse dicatur. Pro Dario, Lxx. Artaxerxen interpretati sunt. Quod autem ordo præposterus est, ut ante sub Dario narretur historia, q̄ sub Baltasar, quod postea lecturi sumus, qui a Dario interfectus est: illud uidetur mihi in causa, q̄d statim historiam historiæ copulauit. In fine enim superioris dixerat uisionis: Et Darius medus succesit in regnū, annos natus sexagintaduos. Sub hoc igitur Dario qui interfecit Baltasar hæc gesta sunt quæ dicturi sumus.

Porro rex

do aūt eleuatū est cor eius, & spiritus illius obfirmatus est ad superbiam: depositus est de solio regni sui: & gloria eius ablata est: & a filijs hoim eiectus est: sed & cor eius cū bestijs positū est: & cum onagris erat habitatio ei⁹. Fœnū q̄q; ut bos comedebat: & rore cœli corp⁹ ei⁹ infectū est: donec cognosceret q̄ potestatē haberet altissimus in regno hoim: & quēcunq; uoluerit, suscitabit sup illud. a Tu quoq; fili⁹ eius baltasar nō humiliasti cor tuū cū scires hæc oīa: sed aduersum dominatorē cœli eleuatus es: & uasa dom⁹ ei⁹ allata sunt corā te: & tu & optimates tui, & uxores tuæ, & cōcubinæ tuæ, uinū bibistis in eis. Deosq; aureos & argenteos, & æreos, ferreos ligneosq;, & lapideos: qui nō uident, neq; audiūt, neq; sentiunt, laudasti. Porro deū qui habet flatū tuū in manu sua, & omnes uias tuas nō glorificasti: Idcirco ab eo missus est articulus manus quæ scripsit hoc q̄d exaratū b est. Hæc ē aūt scriptūra quæ digesta est: Mane, Thecel, Phares. Et hæc interpretatio sermonis: Mane, numerauit deus regnū tuū & cōpleuit illud. Thecel, appensum est in stathera: & inuentū est min⁹ habēs. Phares, diuisum est regnū tuū, & datū est medis & persis. Tunc iubente rege indutus est Daniel purpura: & circūdata est torques aurea collo eius: & prædicatū est de eo q̄ habe b ret potestatē terti⁹ in regno. Eadē nocte interfectus est baltasar rex chaldæus: & Darius medus succesit in regnū, annos natus sexagintaduos. ¶ Ca. VI

e Placuit Dario & cōstituit supra regnū satrapas centū uiginti, ut essent in toto regno suo: & super eos principes tres, ex quib⁹ Daniel unus erat: ut satrapæ illis redderēt rationem, & rex non sustineret molestias. Igitur Daniel superabat omnes principes & satrapas: quia spiritus dei amplior erat in illo.

Porro rex

E a Porro rex cogitabat constituere eum sup omne regnū: vnde príncipes ꝛc. Pro principib⁹ qđ Symmachus transtulit: Theodotio, ταχλικούς: Aquila, σωκλικούς interpretatus est. Cumq; quærerem qui essent isti principes ταχλικοὶ, uel σωκλικοὶ, in Lxx. æditione legi manifestius, qui dixerunt: Et duos uiros ꝯs constituit cū eo: & satrapæ centum uiginti. Quia igit̄ inter duos principes inter ꝯs erat tertiꝰ: hunc primū facere rex cogitabat: inuidiæ & insidiarū nata occasio est. Quærebāt occasionem ut inuenirēt Danieli ex latere regis. Et in hoc loco hebræi tale nescio quid suspicantur: latus regis, regina est: uel cōcubinæ eius, cæteræq; uxores, quæ ex latere dormiunt. Quærebāt ergo occasionē in rebꝰ huiusce modi, si in sermone, tactu, nutu, internuncio, possent accusare Danielem. Sed nullā inquiūt causam & suspitionem reperire potuerunt: quia eunuchus erat: & eum in re stupri arguere nō potuerunt. Hoc illi dixerint, qui ꝓpter occasionem uniꝰ ꝙbi longas sōlent fabulas texere. Nos interpretemur simpliciter, ꝙ nullam occasionem aduersus eum repererint, in q̄ regi noxius fuerit: eo ꝙ fidelis esset: & oīs culpa & suspitio nō inueniretur in eo. Pro suspitione Theodotio & Aquila, ἀμβλάκημα interpretati sunt: quæ chaldaice dicitur ססתהא. Cūq; ab hebræo quærerē quid significaret: respōdit uim uerbi sonare ἁέλεαρ, quā nos illecebrā siue σφάλμα hoc ē, errorē dicere possumus. Porro Euripides in Medea ἀμπλακίας, per π, & non per β, ἁμαρτίας. i. peccata appellat. b Dixerunt ergo viri illi: Nō inuenīemus danieli aliquam occasionē / nisi forte in lege dei sui. Fœlix cōuersatio in quā inimici nullam reperiūt occasionē, nisi forte in legitimis dei. c Tunc príncipes ꝛ satrapę surripuerūt regi ꝛc. Pulchre dixit, surripuerūt: Non em̄ hoc locuti sunt qđ agere cogitabāt: sed p honorē regis, inimico moliunt insidias. d Nunc itaq; rex cōfirma sentētiā ꝛc. Perspicuū fit qđ sup̄ diximꝰ, unū regnū fuisse sub Dario & Cyro medorū atq; persarū. e Qđ cū daniel cōperisset. i. cōstitutā legē ꝛc. De omni scriptura sancta celeri memoria cōgregandū est: ubi δώματα, quæ latine dicunt mœnia uel tecta, siue solaria: & ἀνάγαια, id est cœnacula legerimꝰ. Nā Mar.14.b & dominꝰ noster pascha celebrat in cœnacula. Et in actibꝰ apostolorū super centum uiginti animas credentiū, spiritus sanctus descendit in cœnaculo. Et nunc Daniel regis iussa cōtemnens: & in deo habens fiduciam: non orat in humili loco, sed in excelso: & fenestras aperit contra hierusalē, ubi erat uisio pacis. Orat autē sc̄m præceptū dei: dictaq; Salomonis, qui cōtra templum orandū esse admonuit. Tria aūt sunt tēpora quibus deo flectenda sunt genua: tertiam horā, sextā & nonam, ecclesiastica traditio intelligit. Denicq; tertia hora descēdit spiritussanctus sup apostolos. Sexta uolens Petrus comedere, ad orationē ascēdit in cœnaculū. Nona, Petrus & Ioannes pergebant ad templū. f Viri igit̄ illi curiosius inquirentes ꝛc. Ex hoc loco discimꝰ, ne temere nos offeramꝰ periculis: sed quantum in nobis est, insidias declinemus. Vnde & Daniel, nō in foro, non in plateis faciebat contra regis imperiū, sed in abscondito: ut ueri dñi dei omnipotentis iussa nō negligeret. g Rex nunqđ nō ꝓstituisti ꝛc. Tacēt de Danielis nomine: ut cū rex generaliter se iussisse responderit, uerbo suo teneatur: ne aliter super Danielem faciat ꝙ locutus est. h Verus est sermo iuxta decretū ꝛc. Crebrius annotamꝰ: ubicūq; dicit, regnum medorū atq; persarū: ut soluamus difficillimam quæstionē, qua nunc sub Dario, nunc sub Cyro Daniel fuisse memorat. i Tūc respondentes dixerūt coꝝ rege ꝛc. Vt maior sit indignitas contemnentis eum qui regis iussa cōtemnit, dicunt esse captiuū. k Qđ verbū cū audisset rex / satis cōtristatus est ꝛc. Intellexit se ꝓpria respōsione esse deceptū: & ꝙ causa insidiarū esset inuidia. Itaq; ne cōtra suā legē facere uideret: nō auctoritate regia, sed ratione atq; cōsilio uult Danielē de discrimine liberare. Et intantū nitit̄ & laborat, ut rex potētissimꝰ usq; ad solis occasum cibū nō accipiat: & illis tanta in malo pertinacia est: ut nec uoluntate regis moueantur, nec iniuria. l Viri aūtē illi intelligentes regē ꝛc. Sicut rex intelligebat principes accusare propter inuidiam: sic & illi intelligebant regis animū, ꝙ uellet Danielē de præsenti morte eruere. Vnde iuxta legem medorū atq; persarū, dicunt regis iussa nō posse fieri irrita. m Tunc rex pręcepit ꝛc. Cedit multitudini, & cōsentiētibꝰ aduersarijs, mortē amici nō audet negare: quodq; ipse obtinere nō potuit, dei tradidit

Actu.1.c

3.Re.8.c

Actu.3.a

Ibi.10.b

Ibi.3.d

A tradidit potentiæ. Nec ambigue loquit: ut dicat, si potuerit liberare te: sed audacter & confidenter: Deus (inquit) tuus quē colis semper, ipse te liberabit. Audierat em tres pueros, qui inferioris a Daniele gradus erāt: flammas uicisse babylonias: & Danieli multa mysteria reuelata: unde & diligebat eum: hominēq; captiuū habebat in honore maximo. a ¶ Allatusq; est lapis vnus/ et positus sup os laci: quē obsignauit rex annulo suo ⁊c. Obsignauit annulo suo lapidē, quo os laci claudebatur: ne quid cōtra Danielem molianť inimici. Credidit em eū dei potentiæ: & qui de leonibus securus est, de hominib⁹ pertimescit. Obsignat autem & annulo optimatum suorum: ne quid suspitionis contra eos habere uidereť. b ¶ Et abīt rex in domum suam/ ⁊ dormiuit incęnatus: cibiq; nō sunt allati coram eo ⁊c. Quāta regis beneuolētia, ut cibū nec die nec nocte caperet: somnū oculis nō concederet: sed cum periclitante propheta ipse penderet affectu. Si autem rex nesciēs deum, hoc facit, p altero, quē uult de discrimine liberari: quanto magis nos, p peccatis, ppriis inedia, & uigilijs debemus deū ad clæmētiā flecterе? c ¶ Tūc rex prio diluculo ꝓsurgēs/ festinus ad lacū leonū perrexit. Lacum uocat depressam in altum foueam, uel arentē cisternam, in qua leones nutriebanť. Festinus aūt primo diluculo pergit ad lacum, credēs eum uiuere. Lacus autem latine, aquarū dulciū congregatio nuncupatur: ut lacus Benacus, & Lari⁹, & cæteri: quē græci λίμνην. i. stagnū uocant. d ¶ Appropinquansq; lacui/ Danielem voce lachrymabili inclamauit ⁊ affatus est eum. Cordis affectum lachrymis indicat: & oblitus regiæ dignitatis, uictor ad captiuum, dominus currit ad seruū. e ¶ Daniel serue dei viuentis. Viuentem uocat, ad distinctionem deorum gentilium: qui simulacra sunt hominum mortuorum. f ¶ Deus tuus cui tu seruis semp/ putas ne valuit liberare te a leonibus? Non qđ dubitet de dei potētia: de quo supra dixerat: Deus tuus quem colis semper, ipse liberabit te: sed ambiguam sententiam temperat: ut cum Daniel illæsus apparuerit: quanto res incredibilior est, tanto aduersum principes iustior indignatio sit. g ¶ Rex in ęternum viue. Honorat honorantem se: & ei uitam imprecatur æternam.
b ¶ Deus meus misit angelū suū/ et conclusit ora leonū ⁊c. Non leonum feritas immutata est: sed rictus eorū & rabies concluſa est ab angelo: & idcirco clausa: quia prophetæ bona opera præcesserant: ut non tam gratia liberationis sit, q̄ iusticiæ retributio. Has autem uoces, omnis sanctus uir proferat qui ereptus est de ore leonum inuisibilium, & de lacu inferni: quia credidit in deū suū. f ¶ Tunc darius rex scripsit vniuersis pplis/ tribubus et linguis ⁊c. Sicut Nabuchodonosor scribētem linguis & gentib⁹, quidam interpretatus est in cōtrarias fortitudines: ita & Dariū interpretať, q̄ omnes ad pœnitētiam prouocet. Et quærit, utrum hoc in isto mundo futurū sit, an in altero: uel certe post alios mundos. Quæ nos pro delyramentis & cassis ducentes fabulis: hoc solum dicimus: ideo signa fieri per seruos dei apud barbaras nationes: ut unius dei cultus & religio prædicetur.
k ¶ Porro daniel pseuerauit usq; ad regnū darij / regnumq; Cyri persę. Ergo qđ supra legimus in fine primæ uisionis: Fuit autē Daniel usq; ad annū primum Cyri regis: non uitæ illius tempus accipiendum est. Siquidem in ultima legim⁹ uisione: Anno tertio Cyri regis persarum, uerbum reuelatum est Danieli cognomento Baltasar: sed hoc significatur, qđ usq; ad primum annum Cyri regis, qui chaldæorū destruxit imperiū, Daniel potēs fuerit in Chaldæa: postea ꝓo a Dario in Medos translatus sit.

lacum leonum. Dixitq; rex Danieli: Deus tuus quem colis semper, ipse liberabit te. Allatusq; est lapis unus, & positus super os laci: quē obsignauit rex annulo suo, & annulo optimatum suorū, ne quid fieret contra Danielem. Et abīit rex in domum suam, & dormiuit incœnatus: cibiq; non sunt allati coram eo: insuper & somnus recessit ab eo. Tunc rex primo diluculo cōsurgens, festinus ad lacum leonū perrexit: Approp̄inquansq; lacui, Danielem uoce lachrymabili inclamauit, & affatus est eum. Daniel serue dei uiuentis: Deus tuus cui tu seruis semp, putas ne ualuit liberare te a leonibus? Et Daniel respōdens regi ait: Rex in æternū uiue. Deus meus misit angelum suum, & conclusit ora leonum: & nō nocuerunt mihi: quia coram eo iusticia inuenta est in me, sed & coram te rex delictum non feci. Tunc uæhementer rex gauisus est super eo: & Danielem præcepit educi de lacu. Eductusq; est Daniel de lacu: & nulla læsio inuenta est in eo: quia credidit deo suo. Iubente autem rege, adducti sunt uiri illi qui accusauerunt Danielem: & in lacum leonum missi sunt, ipsi & filij & uxores eorū: & nō peruenerunt usq; ad pauimentum laci, donec arriperēt eos leones: & omnia ossa eorum comminuerunt. Tunc Darius rex scripsit uniuersis populis, tribub⁹ & linguis habitantib⁹ in uniuersa terra: Pax uobis multiplicetur. A me cōstitutum est decretum, ut in uniuerso imperio & regno meo tremiscant & paueant deū Danielis. Ipse est enim deus uiuens & æternus in sæcula: & regnū eius non dissipabitur: & potestas eius usq; in æternum. Ipse liberator atq; saluator, faciēs signa & mirabilia in cœlo & in terra: qui liberauit Danielem de lacu leonū. Porro Daniel perseuerauit usq; ad regnum Darij, regnumq; Cyri Persæ.

Ca. VII

Anno primo Baltasar regis babylonis Daniel somnium uidit. Visio autem capitis eius in cubili suo. Et somnium scribens, breui sermone comprehendit:

Ca. VII

Anno prio baltasar regis babylonis daniel somniū vidit ⁊c. Hæc Pericope, quam nunc conamur exponere, & sequēs, de qua dicturi sumus: priores sunt iuxta historiam q̄ duæ superiores. Ista enim & sequēs, primo & tertio anno Baltasar regis accidisse memorantur: illa autem quæ ante superiorem lecta est, nouissimo anno, immo nouissima die regni Baltasar scribitur. Et hoc non solum in Daniele, sed in Hieremia q̄q; & Eçechiele legim⁹: sicut in locis ipsis si uita comes fuerit, docere poterimus. Sed in superioribus ordo sequitur historiæ: quid sub Nabuchodonosor & Baltasar, & Dario siue Cyro mirabilium signorum acciderit. In his ꝓo narrantur somnia quæ singulis sint uisa temporibus: quorum solus ꝓpheta conscius est: & nullam habent apud barbaras nationes signi uel reuelationis magnitudinē, sed tm̄ scribuntur, ut apud posteros eorū quæ uisa sunt, memoria perseueret.

Hiere. 39. a
Eçech. 17. d

E perſeueret. a ¶ Videbam in viſione mea nocte: et ecce qua
tuor venti cœli ꝛc̄. Quatuor uentos cœli, quatuor arbitror
angelicas poteſtates: quib⁹ principalia regna cōmiſſa ſunt:
Deu.32.a iuxta illud quod in Deuteronomio legimus: Quando di/
uidebat altiſſimus gentes: quando ſeparabat filios Adam,
cōſtituit terminos po/
pulorū iuxta numerū
angelorum dei. Pars
autē domini populus
eius: Iacob funiculus
hæreditatis ei⁹. Mare
autē mundum iſtum,
ſæculumq; ſignificat:
ſalſis amariſcq; fluctu/
bus redundantē: ſicut
dominus in parabola
ſagenæ miſſæ in mare
interpretatur. Vnde &
draco rex dicit̄ omniū
quæ in aquis ſunt: &
ps.73.c cuius ſcd̄m Dauid in
mari cōfringuntur ca/
Amos.9.a pita. Et in Amos legi/
mus: Si deſcenderit in
profundum maris, ibi
mandabo draconi: &
mordebit eum. Qua/
tuor autē beſtias, quæ
aſcēdebant de mari: &
erant diuerſæ inter ſe,
angelo diſſerēte noſca
mus. Hæ (inquit) quatuor beſtiæ magnæ, quatuor regna
conſurgent de terra. Quatuor autem uenti qui pugnabant
in mari magno: ideo uēti cœli eſſe dicunt̄: quia unuſquiſq;
angelus facit pro eo regno quod ſibi creditum eſt. Et hoc
notandum, q̄ regnorum feritas atq; crudelitas, beſtiarum
nomine demonſtretur. b ¶ Prima quaſi leæna, et alas ha
bebat aquilę ꝛc̄. Regnum babylonium propter ſæuitiam &
crudelitatē, ſiue propter luxuriam, & uitam libidini ſeruien
tem: non leo, ſed leæna appellatur. Aiunt enim hi qui de be/
ſtiarum ſcripſere naturis, leænas eſſe ferociores, maxime ſi
catulos nutriant: & ſemper geſtire ad coitum. Q̄ autem ha
bebat alas aquilæ, ſuperbiam ſignificat regni potentiſſimi:
Eſa.14.d cuius princeps loquitur per Eſaiam: Super ſydera cœli po/
nam thronum meum: & ero ſimilis altiſſimo. Vnde dicitur
Abdie.b ad eum: Si alte feraris ut aquila, inde te detraham. Alioquin
ut leo inter beſtias, ita aquila inter aues regnū tenet. Sed &
hoc dicendum, aquilam multo tempore uiuere: & regnum
aſſyriorum multis ætatibus fuiſſe dominatum. Q̄ autem
euulſæ ſunt alæ eius, id eſt leænæ ſiue aquilæ, cætera regna ſi
gnificat: quibus prius imperabat & uolitabat in mundo. Et
ſublata eſt (inquit) de terra: ſubuerſo uidelicet imperio chal/
dæorū. Quodq; ſequitur: Et ſuper pedes quaſi hō ſtetit, &
cor eius datum eſt ei: Si de Nabuchodonoſor intelligimus,
perſpicuum eſt q̄ poſtq̄ perdidit regnum, & potentia eius
ablata eſt: rurſum in priſtinum ſtatum reſtitutus ſit: & non
leænam, ſed hominem ſe eſſe didicerit: & cor receperit quod
amiſerat. Sinautem generaliter de regno chaldæorum: hoc
ſentiendū eſt, q̄ interfecto Baltaſar, & mediſ perſiſq; impe/
rio ſuccedentibus, babyloniſ homines & humilis fragiliſq;
naturæ ſe eſſe intellexerint. Nota ordinem: qui in imagine ca
put aureū dicit̄, hic leæna appellat̄. c ¶ Et ecce beſtia alia
ſimilis urſo ꝛc̄. Beſtia ſecunda urſo ſimilis, ipſa eſt de qua in
3.2.a uiſione ſtatuæ legimus: Pectus eius & brachia de argento.
Hæc ob duriciam & ferocitatem urſo comparat̄. Rigidum
enim & partioris uictus, in morem lacedæmoniorū, regnū
perſarum fuit: ita ut in pulmento ſale uteretur & cardamo.
Zach.1.g Legamus Cyri maioris infantiam. Quodq; dicit̄: In par/
te una ſtetit: ſic hebræi interpretantur, nihil eos aduerſum
iſrael crudele geſſiſſe. Vnde & in Zacharia propheta, equi al
bi appellant̄. Tres autē ordines ſiue uerſus qui erant in ore
eius & in dentibus: quidam ſic interpretatus eſt: ut regnū
perſarum in tres principes diceret fuiſſe diuiſum: ſicut in
πεφικοπῆ Baltaſar & Dariſ legimus, tres fuiſſe principes:
qui centum uiginti ſatrapis præfuerint. Aliſ autē, tres reges
poſt Cyrum fuiſſe perſarum autumant: & quæ illis ſint no/
mina reticēt. Nos ꝛo cum poſt Cyrum qui regnauit annis
triginta, ſciamus apud perſas regnaſſe Cambyſem filium
eius, & fratres magos,
& deinceps Darium:
cuius ſecundo anno
cœptum eſt ædificari
templum in hieruſalē.
Quintū, Xerxen filiū
Dariſ: ſextum, Artaba
num: ſeptimum, Arta
xerxen: qui μακρόχειρ,
id eſt, longimanus co/
gnominatus eſt. Octa
uum, Xerxen: Nonū,
Sogdianum: decimū,
Darium cognomento
νόθον: undecimū, Arta
xerxen: qui appellatus
eſt μνήμων, id eſt recor
dans: Duodecimum,
aliū Artaxerxen, qui
& ipſe cognominatus
eſt ochus: Tertiumde/
cimū, Arſen Ochi fi/
lium: Quartumdeci/
mum, Dariū Arſami
filium: qui ab Alexan
dro Macedonum rege
ſuperatus eſt: Quomō tres reges perſarum fuiſſe dicemus:
niſi forte legamus aliquos ſæuiſſimos, quos ex hiſtoriſs re/
perire nō poſſumus. Ergo tres ordines in ore regni perſarū,
& in dentibus eius, tria regna debemus accipere: Babylo/
niorum, Medorum, atq; Perſarum: quæ in unum redacta
ſunt regnum. Quodq; infertur: Et ſic dicebant ei: Surge co
mede carnes plurimas: Illud tempus ſignificat, quando ſub
Aſuero, quē Lxx. Artaxerxen uocāt: ad ſuggeſtionē Aman Heſter.3.d
Agagitæ, una die oēs iudæi iuſſi ſūt trucidari. Et pulchre nō
ait: deuorabat eos, ſed ſic dicebāt ei: ut conatus tm̄ fuerit: &
nequaq̄ rei exitus ſit conſecutus. d ¶ Poſt hoc aſpiciebā
et ecce alia quaſi pardus: ꝛ alas habebat auis quatuor ſuper
ſe ꝛc̄. Tertium regnum Macedonum, de quo in ſtatua legi/
mus: Venter & femora ei⁹ ex ære: pardo beſtiæ uelociſſimæ
& θερμικαὶ comparatur: quæ præceps fertur ad ſanguinē:
& ſaltu in mortem ruit. Et alas habebat quatuor. Nihil em̄
Alexandri uictoria uelocius fuit, qui ab illyrico & adriatico
mari uſq; ad Indicum oceanum, & Gangem fluuium: non
tam prælijs, q̄ uictorijs percurrit: & in ſex annis partem Eu
ropæ, & omnem ſibi Aſiam ſubiugauit. Quatuor autem ca
pita eoſdē dicit duces eius, qui poſtea ſucceſſores regni exti
terunt: Ptolemæum, Seleucum, Philippum, Antigonum.
Quodq; addit̄: Et poteſtas data eſt ei: oſtendit, nō Alexan/
dri fortitudinis, ſed domini uoluntatis fuiſſe. e ¶ Poſt
hoc aſpiciebam in viſione noctis: et ecce beſtia quarta terri/
bilis atq; mirabilis: et fortis nimis / dentes ferreos habebat
magnos ꝛc̄. Quartum quod nunc orbem tenet terrarū, im
perium rhomanorū eſt: de quo in ſtatua dicitur: Tibiæ eius
ferreæ: pedum quædam pars ferrea, quædā fictilis: & tamē
ipſius ferri ex parte nunc meminit: dentes eius ferreos &
magnos eſſe cōteſtans. Satiſq; miror, q̄ cum ſupra leænam
& urſum & pardum, in tribus regnis poſuerit: rhomanum
regnum nulli beſtiæ cōpararit: niſi forte ut formidoloſam
faceret beſtiam, uocabulum tacuit: ut quicquid ferocius co
gitauerimus in beſtijs, hoc rhomanos intelligamus. Hoc
quod hic tacitum eſt, hebræi in pſalmis dictum putant. De ps.79.b
uaſtauit eam aper de ſylua: & ſingularis ferus depaſtus eſt
eam. Pro quo in hebræo habet: Omnes beſtiæ agri lacera/
uerunt eam: dum in uno imperio rhomanorū, omnia ſimul
regna cognoſcimus: quæ prius fuerant ſeparata. Illud autē
q̄d ſequit̄: Comedens atq; cōminuens, & reliqua pedibus
ſuis conculcans: ſignificat omnes nationes, uel interfectas
ab eis,

a hendit, ſummatimq; perſtringens ait: Videbām in ui/
ſione mea nocte: & ecce quatuor uenti cœli pugnabant
in mari magno: & quatuor beſtiæ grandes aſcēdebant
b de mari diuerſæ inter ſe. Primā quaſi leæna, & alas ha/
bebat aquilæ. Aſpiciebam donec euulſæ ſunt alæ eius:
& ſublata eſt de terra: & ſuper pedes quaſi homo ſtetit:
c & cor eius datum eſt ei. Et eccē beſtia alia ſimilis urſo in
parte ſtetit: & tres ordines erant in ore eius & in denti/
bus eius: & ſic dicebant ei: Surge comede carnes pluri/
d mas. Poſt hoc aſpiciebam, & ecce alia quaſi pardus, &
alas habebat auis quatuor ſuper ſe: & quatuor capita
e erant in beſtia: & poteſtas data eſt ei. Poſt hoc aſpicie/
bam in uiſione noctis: & ecce beſtia quarta terribilis
atq; mirabilis & fortis nimis: dentes ferreos habebat
magnos, comedens atq; cōminuēs, & reliqua pedibus
ſuis conculcans.

ab eis,uel tributo & seruituti subiugatas. a ¶ Dissimilis autē erat cęteris bestijs ꝗs viderā pri⁹. In priorib⁹ ēm bestijs singula formidinū signa,in hac oīa sunt. b ¶ Et habebat cornua decē.Porphyrius duas posteriores bestias, macedonū & rhomanorū,in uno macedonum regno ponit & diuidit: Pardum uolens intelligi ipsum Alexandrū: bestiam autē dissimilem cæteris bestijs,quatuor Alexandri successores : & deinde usq; ad Antiochum cognomento Epiphanen: decem reges enumerat, qui fuerunt sæuissimi: ipsosq; reges nō unius ponit regni. Verbi gratia: Macedoniæ,syriæ, asiæ, & ægypti : sed de diuersis regnis, unum efficit regum ordinē : ut uidelicet ea quæ scripta sunt : Os loquens ingentia: non de antichristo, sed de Antiocho dicta credantur. c ¶ Considerabā cornua: & ecce cornu aliud paruulū ortum est de medio eorum &c. Frustra Porphyriuſ cornu paruulum, quod post decem cornua ortum est,Epiphanen Antiochum suspicatur:& de decē cornib⁹ tria euulsa cornua,sextum Ptolemæum cognomento philometorem : & septimum Ptolemæum euergetem,& Artarxiam regem Armeniæ:quorum priores multo anteq; Antiochus nasceretur, mortui sunt. Contra Artarxiam uero dimicasse quidem Antiochum nouimus:sed illum in regno pristino permansisse. Ergo dicamus qđ omnes scriptores ecclesiastici tradiderunt: in consummatione mundi, quando regnū destruendum est rhomanorum, decem futuros reges : qui orbem rhomanum inter se diuidant:& undecimū surrecturū esse regem paruulum,qui tres reges de decem regibus superaturus sit:id est, ægyptiorum regem,& aphricæ,& æthiopiæ : sicut in consequētibus manifestius dicemus. Quibus interfectis, etiam septem alij reges uictori colla submittent. Et ecce (ait) oculi quasi oculi hominis erant in cornu isto . Ne eum putemus iuxta quorundam opinionem,uel diabolum esse uel dæmonem,sed unum de hominibus:in quo totus satanas habita
2.Tes.2.a turus sit corporaliter. Et os loquens ingentia. Est enim homo peccati filius perditionis:ita ut in templo dei sedere audeat,faciens se quasi deum. d ¶ Aspiciebam donec throni positi sunt:et antiquus dierum sedit &c. Simile quid & in Io
Apo.4.b annis Apocalypsi legimus:Post hæc statim fui in spiritu: & ecce thronus positus erat in cœlo,& super thronum sedens: & qui sedebat,similitudinē habebat lapidis iaspidis & sardini, & iris erat in circuitu throni similis aspectui smaragdino: & circa thronum,alij throni uigintiquatuor:& super uigintiquatuor thronos, uigintiquatuor senes sedentes, amicti uestibus candidis: & super capita eorum , coronas aureas: & de throno egrediebantur fulgura & uoces,& tonitrua: Et septē lampades ardentis ignis in conspectu throni:quæ sep-
f.79.b tem sunt spiritus dei . Et in conspectu throni ,sicut mare uitreum simile crystallo . Multi igitur throni quos uidit Daniel,hi mihi uidenē esse, quos Ioannes uigintiquatuor thronos nuncupat. Vetus autem dierum ille est,qui apud Ioan-
Apo.5.a nem solus in throno sedet.Filius quoq; hominis,qui uenit ad uetustum dierum,ipse est qui apud Ioannem,leo dicitur de tribu Iuda,radix Dauid,& cætera his similia.Hos thro-

nos esse reor, de quibus Paulus apostolus loquitur : Siue throni,siue dominationes. Et in euangelio legimus:Vos autem sedebitis super duodecim thronos , iudicantes duodecim tribus israel. Sedens autem & uetustus dierum dicitur deus,ut æterni iudicis habitus demonstretur . Vestimentū
Coloſ.1.c Mat.19.d C
ei⁹ quasi nix candidū: & capilli capitis eius, quasi lana munda . Et
Matt.17.a saluator trāsformatus in monte, & gloriam diuinæ maiestatis assumens , in candidis uidetur uestibus. Qđq; capilli eius lanæ mundissimæ cōparanē,purum ostenditur syncerumq; iudiciū: & nullam personam in iudicando recipiēs . Senex quoq; describitur : ut maturitas comprobetur sentētiæ. Thronus eius flammæ ignis:ut peccatores tormentorum magnitudinē pertimescant , & iusti saluentur: sic tamē quasi per ignem . Rotæ eius ignis accēsus siue currus ei⁹. Et in Ezechiel,
Ezech.1.a quadrigæ sedens in / ducitur deus: & oīa dei flammea sunt . De quo & alibi dicitur :
Deu. 4.d Deus ignis consumēs D
est : ut lignū, fœnum, stipulam arsura in die iudicij nouerimus. Et in psalmis legimus : Ignis ante eum
Ps. 96.a præcedet: & inflammabit in circuitu omnes inimicos eius. Fluuius igneus rapidusq; egrediebatur a facie eius: ut peccatores traheret in gehennam. e ¶ Milia milliū ministrabant ei:et decies millies centena milia assistebāt ei. Non quo iste ministrorum dei numerus diffinitus sit,sed quo maiorem multitudinem humanus sermo explicare nequiuerit. Ista sunt milia, & iste myriades: de quibus in psalmis legimus : Currus dei decem milibus, multiplex milia lætan-
Ps.67.d tium,dns in eis. Et in alio loco: Qui facit angelos suos spi-
Ibidē.103.a ritus:& ministros suos ignem urentem. Duplex autem angelorum officium est: Aliorum qui iustis præmia tribuunt: aliorum qui singulis præsunt cruciatibus. f ¶ Judicium sedit:et libri aperti sunt. Conscientiæ , & opera singulorum in utramq; partem,uel bona uel mala omnibus reuelantur. Bonus liber ille est:quem sæpe legimus,liber uiuentiū. Malus liber, qui in accusatoris tenetur manu : qui est inimicus & uindex:de quo & in Apocalypsi legimus: Accusator fra-
Apo.12.c trum nostrorum. Liber iste terrenus est:de quo & propheta dicit:In terra scribantur. g ¶ Aspiciebam propter vocem
Hiere.17.b sermonum grandium quos cornu illud loquebatur. Dei iudicium uenit propter humiliandam superbiam: Idcirco rhomanum delebitur imperium: quia cornu illud loquebatur grandia. h ¶ Et vidi quoniam interfecta esset bestia &c. In uno rhomano imperio propter antichristum blasphemantem,omnia simul regna delenda sunt:& nequaq; terrenum imperium erit,sed sanctorum conuersatio, & aduentus filij dei triumphantis:de quo dicit: i ¶ Et ecce cum nubibus cęli quasi filius hominis veniebat. Qui in somno Nabuchodonosor,lapis scribitur abscisus sine manibus: & creuit se in montem magnum,& comminuisse testam,ferrum,æs, argentum,& aurum : nunc sub persona filij hominis introducitur : ut assumptio carnis humanæ significetur in filio dei:iuxta illud quod in actibus apostolorum legimus:Viri
Actu.1.b galilæi quid statis aspicientes in cœlum? hic Iesus qui assumptus est a uobis in cœlum:sic ueniet quemadmodū uidistis

E eum euntem in cœlum. a ¶ Et vsq; ad antiquum dierum peruenit ꝛc. Totum quod dicitur, oblatum eum omnipotenti deo: & accepisse potestatem, & honorē, & regnū: iuxta Philip.2.c illud Apostoli accipiendū est: Qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo: sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens: in similitudinē hominum factus: & habitu inuentus ut homo, humiliauit semetipsum, factus obediens usq; ad mortem, mortē autem crucis. Quæ cuncta si hæresis Arrianorum pio uellet aduertere sensu, nequaq; filio dei, calumniam inæqualitatis moueret.

b ¶ Et omnes populi tribus ꝛ linguę ipsi seruient: potestas eius potestas ęterna quę non auferetur: et regnum eius quod nō corrumpetur. Hoc cui potest hominum conuenire, respondeat Porphyrius: aut quis iste tam potens sit, qui cornu paruulum quē Antiochum interpretaꝝ, fregerit atq; cōtriuerit. Si responderit, Antiochi principes a Iuda machabeo fuisse superatos, docere debet quomodo cum nubibus cœli ueniat, quasi filius hominis: & offeratur uetusto dierū: & detur ei potestas & regnum: & omnes populi, tribus ac linguæ seruiant illi: & potestas eius æterna sit, quæ nullo fine claudatur. c ¶ Hę quatuor bestię magnę quatuor sunt ꝛc. Quatuor regna, de quibus supra diximus, fuere Eccl.3.d terrena. Omne enim qđ de terra est, reuertetur in terrā: sancti autem nequaq; habebūt terrenum regnum, sed cœleste. Cesset ergo mille annorū fabula.

d ¶ Et obtinebunt regnum usq; in sęculum: et sęculum sęculorum. Si hoc de Machabeis intelligitur, doceat qui ista contendit quomō regnum eorum perpetuum sit. e ¶ Et sermones cōtra excelsum loquetur. Siue ut interpretatus est Symmachus: Sermones quasi deus loquetur: ut qui dei assumit potentiam, uerba quoq; diuinæ sibi uendicet maiestatis. f ¶ Et sanctos altissimi conteret: et putabit q; possit mutare tempora et leges. Præliabitur enim antichristus contra sanctos, & superabit eos: In tantāq; erigetur superbiā, ut leges dei & cerimonias mutare conetur: & eleuetur supra omne quod dicitur deus, religionē cunctā suæ subijciens potestati. g ¶ Et tradentur in manu eius usq; ad tempus: et tempora: et dimidium temporis. Tempus, annū significat: Tempora iuxta hebraici sermonis proprietatē, qui & ipsi dualem numerum habent, duos annos præfigurant. Dimidium autē tēporis, sex menses: quibus sancti potestati antichristi permittendi sunt: ut condemnentur iudæi qui non credentes ueritati susceperūt mendaciū. De quo tempore & saluator in euangelio loquitur: Nisi abbreuiati essent dies illi, ne quaq; salua esset omnis caro. Non conuenire hæc tempora Antiocho, in extrema uisione dicem⁹. b ¶ Et iudicium sedebit vt auferatur potentia ꝛ conteraꝝ: et dispereat usq; in finem. Hoc de antichristo, id est, de cornu paruulo, qđ grandia loquebatur: quia regnum eius destruendum sit in perpetuū. i ¶ Regnum autem ꝛ potestas: et magnitudo regni: quę est subter omne cęlum: detur populo sanctorum altissimi: cuius regnum: regnum sempiternū est: et omnes reges seruiēt ei et obedient. Hoc loquitur de Christi iperio qđ sempiternum est. k ¶ Hucusq; finis uerbi. Istius uerbi atq; sermonis, quem mihi in præsenti uisione dominus reuelauit.

l ¶ Ego daniel multum in cogitationibus meis conturbabar: et facies mea mutata est in me: uerbum autem in corde meo conseruaui. Hactenus liber Danielis chaldaico syriacoq; sermone conscriptus est. Cætera quæ sequunt usq; ad finē uoluminis, hebraice legimus. ¶ Ca. VIII.

A Nno tertio regni balthasar regis uisio apparuit mihi. Ego daniel post id quod uideram in principio. Post duos annos superioris reuelationis, hæc uisio: Illa enim in primo anno Baltasar: hæc in tertio cernit. Vnde infert: Post id quod

---

a Et usq; ad antiquum dierum peruenit: & in conspectu eius obtulerunt eum: & dedit ei potestatem, & honorē,
b & regnum. Et omnes populi, tribus, & linguæ ipsi seruient. Potestas eius, potestas æterna quæ nō auferetur: & regnum eius quod non corrumpetur. Horruit spiritus meus: ego Daniel territus sum in his: & uisiones capitis mei conturbauerunt me. Accessi ad unum de assistentibus: & ueritatem quærebam ab eo de omnibus
c his. Qui dixit mihi interpretationem sermonum, & docuit me. Hæ quatuor bestiæ magnæ, quatuor sunt regna quæ cōsurgent de terra: Suscipient autem regnum
d sancti dei altissimi: Et obtinebunt regnum usq; in sæculum & sæculum sæculorum. Post hæc uolui libenter discere de bestia quarta, quæ erat dissimilis ualde ab omnibus & terribilis nimis. Dentes & ungues eius ferrei: comedebat & cōminuebat: & reliqua pedibus suis conculcabat: & de cornibus decem quæ habebat in capite: & de alio quod ortum fuerat, ante quod ceciderant tria cornua: & de cornu illo quod habebat oculos: & os loquens grandia: & maius erat cæteris. Aspiciebā, & ecce cornu illud faciebat bellum aduersus sanctos: & præualebat eis donec uenit antiquus dierū: & iudicium dedit sanctis excelsi, & tempus aduenit: & regnum obtinuerunt sancti. Et sic ait: Bestia quarta, regnum quartum erit in terra: quod maius erit omnibus regnis: & deuorabit uniuersam terram, & conculcabit, & comminuet eam. Porro cornua decē ipsius regni, decē reges erunt: & alius consurget post eos: & ipse potentior erit priori-
e bus: & tres reges humiliabit: & sermōnes contra excel-
f sum loquetur: Et sanctos altissimi conteret: & putabit
g q; possit mutare tempora & leges. Et trādentur in manu eius usq; ad tempus, & tempora, & dimidium tem-
h poris. Et iudicium sedebit ut auferatur potentia: & con-
i teratur, & dispereat usq; in finem. Regnum autem & potestas, & magnitudo regni, quæ est subter omne cœlum, detur populo sanctorum altissimi: cuius regnum, regnum sempiternum est: & omnes reges seruient ei & obedient. Hucusq; finis uerbi. Egō Daniel multum co-
k l gitationibus meis cōturbabar: & facies mea mutata est
m in me: uerbum autem in corde meo cōseruaui. Anno tertio regni Baltasar regis, ¶ Ca. VIII uisio apparuit mihi. Ego Daniel post id quod uideram

A id qđ uideram in principio. a ¶ Vidi in uisione mea ꝛc. qđ est in Elam regione. Siue ut Symmachus interpretatus est, ciuitate: a q̄ etiā regio nomē accepit: ut a babylone, babylonij: & ab elam, elamitæ: ꝑ q̄ Lxx. elimaidem regionē interpretati sunt. Susis aūt metropolis ē regionis elamitarū, in q̄ Daniel scd'm historiā Iosephi, turrim extruxit excelsam, & q̄dro ædificatam marmore: tantæq; magnitudinis & pulchritudinis, ut usq; in præsens uideaē esse noua. In eaq; regū Persarū atq; Medorū cōdunē reliquiæ: & custos siue ædituus, ac sacerdos eiusdē loci Iudæus est. Cū essem in Susis castro. Nō q̄ castrum ipsa sit urbs (ut dixim⁹) metropolis & potētissima, sed q̄ tanta firmitate ædificata: ut castrū esse uideatur.

b ¶ Vidi aūt in uisione me esse sup portam ulai. Pro quo Aquila אוּבָל transtulit, super ubal אוּלָי ulai: Theodotio, super ubal: Symmach⁹, sup paludē ulai: Lxx. sup portā ulai. Sciendū est aūt ulai, nomē esse loci siue portæ: ut in Troia, σκαιὰ porta, & apud Romanos, carmētalis dicit, habētes singulæ ex ꝓprijs causis origines noīm. c ¶ Et leuaui oculos meos ꝛc & vidi. Quis in somnis uideant, quæ uidentur in umbra uidelicet & imagine: tamē ne ipsa quidē uidere possum⁹ sine oculis eleuatis.

B d ¶ Et ecce aries ꝛc. Arietē, Darium uocat auunculū Cyri: q̄ post Astyagen patrē regnauit in Medis. Cornu aūt unū excelsius altero atq; succrescēs, ipsū Cyrū significat: q̄ post Astyagē auū maternū cum auunculo Dario, quē græci κυαξάρην uocant, medis imperauit & persis. e ¶ Postea vidi arietē ꝛc. Nō ipsū arietē Cyrū uidelicet, uel Dariū, sed eiusdē regni arietē. i. Dariū alterū, qui ultim⁹ potētiæ persicæ rex fuit: & quē superauit Alexāder Philippi filius, rex macedonū. Q̄ autē Darius iste rex potētissim⁹ & ditissim⁹ fuerit, tā græcæ, q̄ latinæ, ac barbaræ narrāt historiæ. f ¶ Et ego intelligebā. Ex superioribꝰ em̄ uisionibꝰ in qbꝰ secūdū regnū ꝑ arietē & hircū significatū est: etiā nūc intelligit, qđ medorū atq; ꝑsarū cernat īperiū. g ¶ Et audiui vnū ꝛc. nescio cui loquētī. Pro altero nescio q̄, qđ Symmach⁹ interpretatus est τινί ποτε: quē & nos secuti sum⁹. Aquila & פַלְמוֹנִי Theodotio, & Lxx. φελμωνί ipsum ẏbū hebraicū posuerūt. Nomē ergo angeli tacēs generaliter unūquēlibet de angelis indicauit. h ¶ Vsq; quo visio ꝛc. Vnus angelus interrogat alterū angelū usq; ad qđ tempus dei iudicio sub Antiocho rege syriæ, templū futurū sit desolatū: & simulacrū Iouis staturum in tēplo dei: iuxta id qđ subiunxit, dicēs: Et sanctuarium, & fortitudo cōculcabit. i ¶ Et dixit ei: Vsq; ad vesperā & mane dies duo milia trecēti ꝛc. Legam⁹ machabeoꝝ libros, & Iosephi historiā, ibiq; scriptū reperiem⁹: centesimo q̄drageſimotertio anno a Seleuco, qui primus regnauit in syria post Alexādrū, ingressum Antiochū hierosolymā, & uniuersa uastasse: reuersumq; anno tertio, in tēplo posuisse statuam Iouis: & usq; ad Iudam machabeum. i. usq; ad annū cētesimū q̄drageſimū octauū, ꝑ annos uastitatis hierusalē sex: contaminationis aūt tēpli tres, duo milia trecentos dies, & tres mēses esse cōplētos: post q̄s templum purgatū est. Quidā, ꝑ duob⁹ milibus trecentis, duo milia ducētos legunt: ne sex anni & tres mēses supesse uideant. Hunc locū plærique nostrorū ad antichristū referūt: & qđ sub Antiocho in typo factū est, sub illo in ueritate dicunt esse cōplendum. Q. d' autē infert: Mundabit sanctuariū, Iudæ machabei significat tpa: qui de uico Modin filijs ac propinquis secū annitentibus, & multis de pplo iudæorū Antiochi duces superat: iuxta Emaus, quæ nunc Nicopolis dicit. Q. d' audiens Antiochus q̄ contra principē principum surrexerat. i. dominū dominantiū; & regē regū in Elimaidē, quæ regio persarū est: tēplū Dianæ spoliare cupiēs, quod habebat preciosa donaria: & ibi quoq; amisso exercitu sine manibus cōtritus est: id est tristiciæ morbo periit. Vespere aūt & mane, successionem diei noctisq; significat.

k ¶ Factū est aūt cū uiderē ego Daniel uisionē ꝛc. Videbat uisionē per picturā & imaginē: & illi⁹ intelligētiā nesciebat. Non ergo oīs q̄ uidet, intelligit: quō si scripturā sanctā legam⁹ oculis, & corde nō intelligam⁹. l ¶ Et ecce ꝛc. species viri. Nō em̄ uiri sūt angeli, sed in specie uidentē uirorū. Sicut Abraham ad quercū Mambre tres uisi sunt uiri: q̄ utiq; uiri nō erāt: e quib⁹ unꝰ adoraē ut dn̄s. Vn̄ & saluator loquit in euangelio: Abrahā uidit diē meū: uidit, & lætat⁹ ē. m ¶ Et audiui vocē viri ꝛc. Virū istū qui præcepit gabrieli, ut Danielē faciat intelligere uisionē, iudæi Michaelē autumāt. Cōsequēter aūtē qa uisio de prælijs erat: regūq; certaminibus, imo regnorū successionibus: gabriel q̄ præpositꝰ ē prælijs, huic officio mancipat. Gabriel em̄ in linguā nostrā uertit, fortitudo, uel robustus גַּבְרִיאֵל

Gen. 18. a

Ioh. 8. g

E dei. Vñ & eo tpe q̄ erat dñs naſciturus, & indicturus bellū
Lu.1.a dæmonib⁹, & triūphatur⁹ de mūdo: gabriel uenit ad Zacha
pſ.23.a riam & ad Mariā. Et poſtea in pſalmis legim⁹ de dño trium
phāte: Quis ē iſte rex gl̄iæ: dñs fortis & potēs, dñs fortis in
prælio: ipſe eſt rex gl̄iæ. Vbicūq; aūt medicina & ſanatio ne-
ceſſaria ē, raphael mit-
titur: q̄ interpretat̄, cu-
ratio uel medicina dei:
hoc uidelicet nōis in-
terpretatiōe ſignificāte
q̄ in deo ſit medicina
Tobie.5.a ỽa: Si cui tñ placet To
biæ librū recipe. Porro
ubi pp̄ſo ꝓſpera ꝓmit
tunt̄: & ἱλασμός, q̄d
nos uel ꝓpitiationem
uel expiationē poſſum⁹
dicere, neceſſaria ē: Mi
chael dirigit̄: qui inter
pretat̄, q̄s ſicut de⁹: ut
ſcilicet intelligat̄: quia
ꝓpiciationē uel expia-
tionē nullus poſſit of-
ferre niſi de⁹. a ¶ Et
dixit ad me ⁊c̄. Et Ezechi
el, & Daniel, & Zacha
rias: q̄a ſæpe inter an-
gelos eſſe ſe cernūt: ne
eleuent̄ iſupbiā, & an-
gelicæ, uel naturæ, uel
dignitatis ſe eē credāt:
admonent̄ fragilitatis
ſuæ, & filij hoīm nūcu
pant̄, ut hoies ſe eē no-
uerint. b ¶ Et tetigit
me ⁊c̄. Propheta q̄ pa-
F uore lapſus, q̄drupes
& pron⁹ iacebat ī terra:
ad tactū angeli erigit̄,
ut poſſit abſq; formidi
ne audire & intelligere
quæ dicunt̄. c ¶ Ego
oſtēdam tibi ⁊c̄. Ne qs
me putet propriū ſen-
ſum ponere: gabrielis
exponentis uiſionem,
ꝓphetæ ỽba diſcam⁹.
d ¶ Aries ⁊c̄. Darius
uidelicet filius Arſami,
in q̄ medorū & pſarū
regnum deſtructū eſt.

mauit & ait: Gabriel fac itelligere iſtā uiſionē. Et uenit,
& ſtetit iuxta ubi ego ſtabā. Cūq; ueniſſet, pauēs corrui
a in faciē meā: Et ait ad me: Intellige fili hois, q̄m in tpe fi
nis cōplebit̄ uiſio. Cūq; loqueret̄ ad me, collapſus ſum
b ꝓnus in terrā: & tetigit me, & ſtatuit me in gradu meo.
c Dixitq; mihi: Ego oñdā tibi q̄ futura ſūt in nouiſſimo
d maledictiōis: q̄m habet tēp⁹ finē ſuū. Arietē quē uidiſti
habere cornua duo, rex medorū eſt atq; pſarū. Porro
hirc⁹ caprarū, rex græcorū ē: & cornu grāde qd̄ erat int̄
oculos ei⁹, ipſe eſt rex prim⁹. Q̄z aūt fracto illo, ſurrexe
e runt q̄tuor ꝓ eo: q̄tuor reges de gēte ei⁹ cōſurgēt: ſed nō
f in fortitudine ei⁹. Et póſt regnū eorū cū creuerint iniq-
tates, cōſurget rex ipudēs facie, & itelligēs ꝓpoſitiōes, &
roborabit̄ fortitudo ei⁹, ſed nō in uirib⁹ ſuis: & ſupra-
credi pōt uniuerſa uaſtabit & ꝓſperabit̄ & faciet: & in-
terficiet robuſtos: & pp̄lm ſctōrū ſcd̄m uolūtatē ſuā: &
diriget̄ dolus in manu ei⁹: & cor ſuū magnificabit: & in
copia rerū oīm occidet plurimos: & cōtra principē prin
cipū conſurget, & ſine manu cōtereť. Et uiſio ueſpere &
g mane q̄ dicta eſt, uera eſt. Tu ergō ſigna uiſionē: quia
h poſt dies multos erit. Et egō Daniel langui & egrotaui
i per dies. Cunq; ſurrexiſſem, faciebā opa regis. Et ſtupe
k Ibam ad uiſionē: & nō erat q̄ interp̄taret̄. ¶ Ca. IX
l In annō prio Darij filij Aſueri de ſemine medor⁹
q̄ impauit ſup regnū chaldæorū, anno uno regni
ei⁹: Egō Daniel itellexi in libris numerū annor⁹: de q̄ fa
ctus ē ſermo dñi ad hieremiā ꝓphetā, ut cōplerēt̄ deſo
lationis hierūm ſeptuaginta anni: Et poſui faciē meā ad
dñm deū rogare & deprecari in ieiunijs ſacco & cinere.

Et oraui

G quod mane offerebat̄ & ueſpere, & polluerit atq; deiecerit locū ſanctificatiōis ei⁹. Et hoc nō ſua ỽtute, ſed ꝓpter peccata pp̄li. Atq; ita factū eſt, ut ỽitas proſterneret̄ in terram: & cultu idolorū florente, dei religio conquieſceret. g ¶ Tu g̃ ſigna viſionē ⁊c̄. Expoſita Gabriel angelus uiſione, quā ſupra ut potuim⁹ diſſeruim⁹, ponit in fine: Tu ergo ſigna uiſionem: q̄a poſt dies multos erit. Ex ỽbo oſtendēs ſignaculi, obſcura eſſe quæ dicebant̄: & nō patere m̄tor⁹ auditui: nec poſſe ante intelligi, niſi rebus & opib⁹ impleant̄. h ¶ Et ego daniel langui et egrotaui ꝓ dies ⁊c̄. Hoc eſt illud q̄d in Geneſi de Abraham legim⁹: q̄d poſtq; dominū audierit loquentē ſibi, terrā Geñ.18.d
& cinerē eſſe ſe dixerit.
H Ergo Daniel ad uiſionis horrorē languiſſe & ægrotaſſe ſe dicit: Et cum ſurrexiſſet feciſſe opa quæ ſibi a rege fuerant imperata, reddēs oībus oīa: & euāgelicū illud ſciens: Reddite quæ ſunt cæſaris, cæſari: & quæ ſunt dei, deo.
i ¶ Et ſtupebā ad viſionem: et non erat qui interpretaretur. Si nō erat qui interpretaret̄, quomō ſupra interpretatus eſt angelus? Sed q̄d dicit, hoc eſt, reges audierat: & eorum nomina neſciebat, futura cognouerat: & quo tempore futura eſſent, dubius fluctuabat. Itaq; q̄d ſolum facere poterat, ſtupebat ad uiſionē: & dei ſciētiæ cuncta relinquebat.

I n anno ꝓmo Darij ⁊c̄. Hic eſt Darius ¶ Ca. IX
qui cum Cyro chaldæos babylonioſq; ſuperauit: ne
putemus illum Darium, cuius ſecundo anno tem-
plum ædificatum eſt: quod Porphyrius ſuſpicatur:
ut annos Danielis extēdat: uel eum qui ab Alexandro ma-
cedonum rege ſuperatus eſt. Addit ergo nomen patris: ad-
ditq; uictoriam: quia primus de ſemine medorū, ſubuertit
regnum chaldæorum: ut auferat propter ſimilitudinem no
minis lectionis errorem. l ¶ Ego daniel intelleri in libris
numerū annor⁹: de quo factus eſt ſermo dñi ad hieremiam
ꝓphetam: vt cōplerent̄ deſolationis hieruſalē ſeptuaginta
anni ⁊c̄. Prædixerat Hieremias ſeptuaginta annos deſolatio Hiere. 51.c
et. 29.c
nis templi: poſt quos rurſus ueniret populus in Iudæam: &
ædificaretur templum & hieruſalem: quæ res Danielem nō
facit negligentem, ſed magis prouocat ad rogandum: ut q̄d
deus ꝓ ſuam promiſit clæmētiam, per horū impleat preces:
ne negligētia & ſuperbia pariāt offenſam. Deniq; in Geneſi Geñ.6.a
legimus centū uiginti annos pœnitētiæ cōſtitutos añ dilu-
uiū: q̄ quia tanto tpe, hoc ē, centū annis noluerūt agere pœ-
nitentiam:

a Et oraui dñm deũ meũ, & cõfessus sum, & dixi: Obsecrõ
b dñe deꝰ magne & terribilis: Cũstodiẽs pactũ & miseri
c cordiã diligẽtibꝰ te & custodiẽtibꝰ mãdata tua. Peccaui
mus, iniq̃ egimꝰ, impie egimus, & recessimꝰ & declinaui
mus a mãdatis tuis atq; iudicijs: Nõ obediuimꝰ seruis
tuis ꝓphetis q locuti sũt in noĩe tuo regibꝰ nostris, prin
d cipibꝰ nostris patribꝰ nostris, omiq; ppl̃o terræ. Tibi dñe
iusticia: nobis aũt cõfusio faciei sicut est hodie uiro iuda
& habitatoribꝰ hierl̃m & omi isrl̃: his q ꝓpe sunt & his
q ꝓcul in uniuersis terris ad q̃s eiecisti eos ꝓpt̃ iniqtates
eorũ in qbꝰ peccauerũt in te. Dñe nobis cõfusio faciei: re
gibꝰ nostris, pricipibꝰ nostris, & patribꝰ nostris q peccaue
e rũt. Tibi dñõ deo nostro misericordia & ꝓpiciatio: qa
recessimꝰ a te: & nõ audiuimꝰ uocẽ dñi dei nostri ut ãbu
larem⁹ in lege eiꝰ quã posuit nobis ꝑ seruos suos ꝓphe
tas: & omis isrl̃ ꝑuaricati sũt legẽ tuã & declinauerũt ne
f g audirẽt uocẽ tuã. Et stillauit sup nos: Maledictio & dete
statio q̃ scripta ẽ in libro moysi serui dei: qa peccauimꝰ
ei. Et statuit sermões suos q̃s locutꝰ ẽ sup nos, & sup pri
cipes nostros q iudicauerũt nos ut supinducerẽt in nos
magnũ malũ: q̃le nũq̃ fuit sub omi cœlo, scd̃m q factũ
h est i hierl̃m sicut scriptũ ẽ in lege moysi: Omẽ malũ hoc
uenit sup nos: & nõ rogauimꝰ faciẽ tuã dñe deꝰ noster ut
reuerteremur ab iniqtatibꝰ nostris & cogitarem⁹ ꝟitatẽ
i tuã. Et uigilauit dñs sup maliciã: & adduxit eã sup nos:
qm̃ iustus dñs deꝰ noster in omibꝰ opibus suis q̃ fecit.
k Nõ em̃ audiuimꝰ uocẽ eiꝰ. Et nũnc dñe deꝰ noster q edu
xisti populũ tuũ de terra ægypti in manu forti: & fecisti
tibi nomẽ scd̃m diẽ hãc: peccauimꝰ, iniqtatẽ fecimꝰ: dñe
in oẽm iusticiã tuã, auertat̃ obsecro ira tua: & furor tuꝰ
a ciuitate tua hierl̃m & a monte sancto tuo: ꝓpter pec
cata em̃ nostra & iniqtates patrũ nostrorũ, hierusalẽ &
populus tuus in opprobriũ sunt omnibꝰ ꝑ circuitũ no
strũ. Nunc ergo exaudi deꝰ noster orationẽ serui tui &
l preces eius. Et ostende faciẽ tuã super sanctuariũ tuũ
m qd̃ desertũ est. Prõpter temetipsum inclina deꝰ meus
aurẽ tuã & audi: aperi oculos tuos & uide desolationẽ
nostrã & ciuitatẽ super quã inuocatũ est nomen tuũ.
Neq; em̃ in iustificationibꝰ nostris ꝓsternimus preces
nostras ante faciẽ tuã: sed in miserationibꝰ tuis multis.
Exaudi dñe: placare dñe: attẽde & fac: nec moreris pro
pter temetipsum deꝰ meus: quia nomen tuũ inuocatũ
n est sup ciuitatẽ & sup populũ tuũ. Cũmq; adhuc loque
rer & orarẽ & confiterer peccata mea & peccata populi
mei isrl̃: ut ꝓsternerẽ preces meas in cõspectu dei mei
o ꝓ mõte sancto dei mei. Adhũc me loquẽte in oratione:
p ecce uir gabriel quẽ uideram in uisionis principio: Citõ
q uolãs tetigit me in tẽpore sacrificij uespertini. Et docuit
r me & locutus est mihi: dixitq;: Daniel nunc egressus
sum ut docerem te & intelligeres.

Ab exordio

A nitẽtiã neq̃q̃ expectat ut & uigiti alij cõpleãt̃: sed ĩfert ante qd̃ postea fuerat cõminatꝰ. Vñ & ad Hieremiã dicit̃ ob duritiã cordis ppl̃i iudæorũ: Ne ores ꝓ populo hoc: qa nõ audiã te. Et ad samuel: Vsq; q̃ luges sup saul: & ego abieci eũ? In cinere igit̃ & sacco postulat ĩpleri qd̃ ꝓmiserat deꝰ: nõ q̃ esset ĩcredulꝰ futurorũ, sed ne securitas negligẽtiã: & negligẽtia pareret offensã. a ¶ Obsecro dñe deus magne ⁊ terribil̃. Aduersꝰ eos q tua ꝑcepta cõtẽnũt. b ¶ Custodiẽs pactũ ⁊ misericordiã ⁊c. Nõ ergo qd̃ pollicet̃ deꝰ statim futurũ est, sed in eos sua ꝓmissa cõplet q custodiũt mãdata illius. c ¶ Peccauimus iniq̃ egimꝰ ⁊c. Peccata ppl̃i: qa unꝰ e ppl̃o est enũerat ex ꝑsona sua: qd̃ & Apl̃m in epl̃a ad rhomanos facere legimus. d ¶ Tibi dñe iusticia. Iuste enim patimur quod meremur. e ¶ Tibi dño deo nr̃o miscdia ⁊c. De q̃ supra dixerat, tibi dñe iusticia: nũc qa dñs nõ solũ iustꝰ sed & misericors ẽ dicit: tibi dñe misericordia, ut post sẽtẽtiã iudicãtis eũ ꝓuocet ad clæmẽtiã. f ¶ Et stillauit sup nos. Nõ totã ĩ nos effudisti irã quã ferre nõ poteramꝰ, sed stillã furoris tui: ut correpti in plaga, reuerteremur ad te. g ¶ Maledictio ⁊ detestatio ⁊c. In Deuteronomio maledictiones & bñdictiões dei legimꝰ: q̃ postea dictæ sunt in mõte gariçim & Ebal super iustos & pctõres. h ¶ Omẽ malũ h̃ venit sup nos ⁊c. Grãdis duritia ut & in plagis positi, deũ nõ rogarẽt: qd̃ & si rogarũt ideo nõ rogarũt qa nõ sũt reuersi ab iniqtatibꝰ suis. Reuersio aũt ab iniqtate ẽ cogitare ꝟitatẽ dei. i ¶ Et uigilauit dñs sup maliciã ⁊c. Qñ ꝓpt̃ pctã corripimur, uigilat sup nos deꝰ & uisitat nos. Qñ ꝟo a deo deserimur: & nõ iudicamur indigniq; sumus correptiõe dñi: tũc dormire dicit̃. Vñ & in psalmis legimꝰ: Surrexit q̃si dormiẽs dñs & q̃si crapulatꝰ a uino. Malicia em̃ nr̃a inebriat deũ: q̃ qñ in nobis corripit̃ euigilare dicit̃ & de sua ebrietate cõsurgere: ut nos pctõ ebrios euigilare faciat iusticiæ. k ¶ Et nunc dñe deꝰ ⁊c. Memor est antiq bñficij, ut ad similẽ deũ clæmẽtiã ꝓuocet. l ¶ Ostẽde faciem tuã ⁊c. Imple ope qd̃ sermone pollicitus es: uicinũ tẽpꝰ desolatiõis ĩplet̃. m ¶ Propter temetip̃m inclina deus meꝰ aurẽ tuã ⁊ audi/aperi oculos ⁊c. ἀνθρωποπάθως hæc loqt̃ ut qñ exaudimur, inclinare deus uideat̃ aurẽ suã: qñ respicere nos deꝰ dignat̃, apire oclos suos: qñ ꝟo auertit faciẽ suã, & oclis eiꝰ & auribus uidemur ĩdigni. n ¶ Cũq; adhuc loq̃rer ⁊ orarẽ ⁊ confiterer pctã mea ⁊c. Ergo ut sup̃ diximꝰ nõ ppl̃i tm̃ pctã sed & sua replicat qa unꝰ e ppl̃o est: Siue humiliter cũ pctm̃ ipse nõ fecerit: se iũgit ppl̃o pctõri, ut ex hũilitate ueniã cõseq̃t̃. Nota q hic dixerit, confiterer pctã mea: In mltis em̃ sctẽ scripturæ locis cõfessio nõ pœnitẽtiã sed laudẽ sonat. o ¶ Adhuc me loq̃nte ⁊c. Principiũ uocat ꝑteritã uisionẽ quã hæc seqt̃: Et grãdis oratiõis effectꝰ est: impletaq; ꝓmissio dñi q ait: adhuc te loq̃nte dicã ecce assũ. Videt̃ aũt gabriel nõ ãgelus uel archãgelus, sed uir: ut neq̃q̃ sexũ sed nomẽ ꝟtutis oñderet. p ¶ Cito volãs ⁊c. Volare dicit̃ qa ut uir apparuerat: & ĩ tp̃e sacrificij uesp̃tini: qa oratio ꝓphetæ a sacrificio matutino usq; ad sacrificiũ uesp̃tinũ perseuerat: & ꝓpterea dei in se flexit misericordiam. q ¶ Et docuit me ⁊c. Tam obscura est uisio ut propheta angeli doctrina ĩdigeat. r ¶ Daniel nũc egressus sũ vt docerẽ te ⁊ ĩtelligeres. Nũc ad te missus sũ: & egressus sũ nõ a facie dei ut ab eo recederẽ, sed ut ad te uenirẽ.

Ab exordio

Hiere.7.b
I.Re.16.a
Rom.5.e
Deu.27.b
C
Ps.77.g
D

E a Ab exordio precū tuarū egressus est sermo ꝛc. Vt roga/re cœpisti, statim ipetrasti misericordiā dei: & egressa est sen tentia: & ego idcirco missus sum, ut exponerē tibi quæ igno/ras: qa uir desyderiorū es: siue amabilis & dei amore dign⁹ ut Salomon appellatus est ididia: siue uir desyderiorū ꝙ pro desydério tuo dei secre ta audire merearis & esse cōscius futurorū. b Tu ergo aniaduer te sermonē ⁊ itellige vi sionē. Si danieli dicit: diligēter attende ut au dias & intelligas qđ uides: qd nos facere oportet q̄rū oculi igno rātiæ tenebris & caligi ne uitiorum obcæcati sunt: c Septuagin ta hebdomades abbre uiatę sunt sup populū tuū ⁊ sup vrbē sanctā tuā ꝛc. Quia ꝓpheta dixerat, eduxisti ppl'm tuū & nomē tuū inuo/catū ē sup ciuitatē tuā, & sup populū tuū: ꝓ/pterea ex persona dei loquitur Gabriel: Ne/quaq̄ populus dei est, sed populus tuus: nec urbs sācta dei, sed san cta, ut dicis tibi. Simi/le quid & in Exodo le/gimus quādo deus lo quitur ad moysen: Descende, peccauit enim populus tuus: hoc est, non populus meus quia me deseruit. Quia igitur postulas ꝓ hierusalē: & oras pro populo iudæoꝝ: audi qd in septuaginta annoꝝ hebdomadib⁹ futurū sit ppl'o tuo, & urbi tuæ quæ sequūtur. Scio de hac quæstione ab eruditissi/mis uiris uarie disputatū: & unūquēq̄ ꝓ captu ingenij sui dixisse qđ senserat. Quia igitē piculosum est de magistrorū ecclesiæ iudicare sententijs & alterū præferre alteri: dicā qd unusquisq̄ senserit, lectoris arbitrio derelinquēs, cui⁹ expo/sitionē seq̄ debeat. Affricanus in qnto tēporū uolumine: de septuaginta hebdomadib⁹ hæc locut⁹ ad uerbū est. Capitu lū qđ in daniele de septuaginta hebdomadib⁹ legim⁹ multa & mirabilia cōtinet: q̄ nūc longū est dicere: ergo qđ ad præ/sens opus ꝓtinet de tēporib⁹ disserendū est. Nulliq̄ dubiū qn de aduētu christi prædicatio sit: q̄ post septuaginta heb/domadas mūdo apparuit: post quē cōsumata sunt delicta: & finē accepit peccatū: & deleta est iniqtas: & annūciata iusti
Luc.16.d cia sempiterna, quæ legis iusticiā uinceret: & īpleta ē uisio & ꝓphetia: qa lex & ꝓphetæ usq̄ ad baptistā Ioannē: & unct⁹ est sanctussanctorū: quæ oīa priusq̄ christus humanū cor pus assumeret sperabant magis q̄ tenebant. Dicit aūt ipse angelus septuaginta annorū hebdomadas. i. annos q̄drin/gētos nonaginta: ab exitu sermonis, ut rn̄deat & ut ædifice/tur hierusalē: uicesimū Artaxerxis regis ꝓsarū annū habere
Nee.1.d principiū. Neemias qppe hui⁹ pincerna: sicut in Esdre libro legimus, rogauit regem: accepitq̄ responsum ut ædificaret hierusalē. Et iste egressus est sermo q̄ extruēdæ urbis & cir/cūdandæ muris daret licentiā: quæ usq̄ ad illud tēpus uici/narū gentiū patebat incursibus: Si quidē ad Cyri regis im/periū, q̄ uolētib⁹ reuerti hierosolymā dederat potestatē, Iesus pontifex & Zorobabel: & postea Esdras sacerdos & cæteri qui cū eis proficisci uoluerāt, templū & urbē & muros eius ædificare conati sunt, ꝓhibētibus in circuitu nationibus, ne implerēt opus, quasi hoc rex nō iussisset. Māsit itaq̄ impse/ctū op⁹ usq̄ ad Neemiā & uicesimū annū regis Artaxerxis: quo tēpore regni persarū, centū & quindecim anni fuerant euoluti: captiuitatis autē hierusalē, centesim⁹ octogesimus & qntus annus erat: & tūc primū Artaxerxes iussit muros ex/trui hierusalē: cui operi præfuit Neemias: & ædificata est pla tea & muri circūdati: & ex illo tpe si numerare uelis, septua/ginta annorū hebdomadas usq̄ ad christū poteris inueni/re. Qđ si harū principiū ab alio tēpore uoluerimus sumere, & tēpora nō concurrēt & multa rēperiemus cōtraria. Nam si a Cyro & prima eius indulgētia q̄a iudæorū est laxata ca ptiuitas, septuaginta numerent hebdomadæ: centū & eo am/pli⁹ inueniem⁹ annos: q̄ statutū septuaginta hebdomadarum exce dāt numerū: & multo plus si ex qua die locu tus est danieli angel⁹: additurq̄ amplior nu mer⁹ si captiuitatis ex/ordiū uolueris hebdo madarū habere princi piū. Permansit em̄ re/gnū ꝓsarū usq̄ ad ini/tiū macedonū, annis ducētis triginta: & ipsi macedones regnaue/rūt annis trecētis: atq̄ exinde usq̄ ad annū qntūdecimū Tyberij cæsaris, qñ passus est christus: numerant ani sexaginta: q̄ simul fa ciūt annos quingētos nonaginta: ita ut centū supsint anni. A uicesi/mo aūt anno Artaxer/xis regis usq̄ ad chri/stū, cōplent hebdoma dæ septuaginta: iuxta lunarē hebræorū sup/putationē: q mēses nō iuxta solis, sed iuxta lunæ cursum nu merāt. Nam a cētesimo & qntodecimo anno regni persarū qñ Artaxerxes rex eiusdē imperij uicesimū regni sui habe/bat annū: & erat octogesimæ & tertiæ olympiadis annus q̄r tus, usq̄ ad ducēteſimā secūdā olympiadē: & secūdū eiusdē olympiadis annū Tyberiiq̄ cæsaris annū qntūdecimū, col/ligunt anni quadringēti septuagintaqnq̄, qui faciūt annos hebraicos q̄dringētos nonaginta iuxta lunares ut diximus mēses. Qui scđm illorū supputationē possunt facere p sin/gulos mēses dies uigintinouē & semis: ita ut solis circulus p annos q̄dringētos nonagīta plus habeat dies trecētos sexa/gintaqnq̄ & quartā diei ptē: & p duodecim mēses singulo/rū annorū undecim dies & q̄rta diei pars ampli⁹ repiat. Vñ græci & iudæi p octo annos triū mēsiū ἐμβολίσμους faciūt. Si em̄ octies undecim & q̄rtā partē uolueris supputare, no/naginta dies, hoc est tres mēses efficies, & in quadrigētis se/ptuagintaqnq̄ annis octonarij, repient anni, qnquaginta/nouē & mēses tres: q̄ simul faciūt plus minusue annos qn/decim: q̄s si q̄dringētis septuagintaqnq̄ annis uolueris ad dere, septuagīta annorū facies hebdomadas: hoc ē simul an nos q̄dringētos nonagīta. hæc Affrican⁹ eisdē ꝙbis qbus ex pressim⁹ locut⁹ ē. Trāseam⁹ ad Eusebiū Pāphili q̄ in octauo li bro εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως tale nescio qd suspicat: Non mihi uidet fruſtra septuaginta hebdomadaꝝ facta diuisio: ut primū diceret septē, deinde sexagīta duæ: & ultīa adderet hebdomada una, q̄ & ipsa in duas ꝓtes secta ē. Scriptū ē em̄: Scies & itelliges ab exitu sermonis: ut rn̄deat & ædificet hie rusalē usq̄ ad christū ducē hebdomadas septē, & hebdoma das sexagītaduas. Et post alia q̄ narrauit in medio, ponit in fine: Et cōfirmabit testamentū plurimis hebdomada una. Hæc nō fruſtra & absq̄ inspiratiōe dei āgelū rn̄disse manife stū ē. Quæ obseruatio cautā atq̄ sollicitā uidet expetere ra/tionē: ut lector diligēter attēdat & causā diuisiōis inqrat. Sin aūt necesse est nos dicere qđ sentim⁹: iuxta aliā expositionē quæ in pñti uersat lectiōe: in eo qđ angel⁹ ait: ab exitu sermo nis ut rn̄deat & ædificet hierl'm usq̄ ad christū ducem: non alios arbitramur quā principes, q̄ post hāc ꝓphetiā & reuer sionē de babylone iudaico ppl'o præfuerūt: hoc est ἀρχιερεῖς & pōtifices q̄s christos ab eo qđ uncti sunt scriptura cogno minat: q̄rū princeps fuit Iesus filius iosedech sacerdos ma/gnus: &

a Ab exordio precū tuarū egressus est sermo: ego aūt ue
b ni ut indicarē tibi qa uir desyderior̄ es. Tu ergo aniad
c uerte sermonē & intellige uisionē. Septuaginta hebdo
mades abbreuiatæ sūt sup ppl'm tuū & sup urbē sāctā
tuā: ut cōsumet̄ ꝓuaricatio, & finē accipiat pctm̄ & de/
leat̄ iniqtas & adducat̄ iusticia sempiterna: & ipleat̄ ui
sio & ꝓphetia & ungat̄ sanctussanctorū. Scito ergo &
aniaduerte: ab exitu sermonis ut iterū ædificet̄ hierl'm
usq̄ ad christū ducē, hebdomades septē, & hebdoma/
des sexaginta duæ erūt: & rursum ædificabit̄ platea &
muri in angustia tēporū. Et post hebdomades sexagin
taduas occidet̄ christus: & nō erit ei⁹ populus q̄ eū nega
tur⁹ est: & ciuitatē & sanctuariū dissipabit ppls cū duce
uēturo: & finis ei⁹ uastitas, & post finē belli statuta deso
latio. Cōfirmabit autē pactū multis hebdomada una:
& in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificiū.
Et erit in tēplo abominatio desolationis, & usq̄ ad con
summationē & finem ꝓseuerabit desolatio.

Exo.32.b F

G

H

A gnus: & q fuerũt uſq; ad aduẽtũ dñi ſaluatoris. Hoſq; ſignificat & uaticiniũ, pphetale dicẽs: ab exitu ſermõis, ut rñdeat & ædificet hierlm uſq; ad chriſtũ ducem, hebdomadæ ſeptẽ & hebdomadæ ſexagintaduæ: id eſt, ut ſeptẽ hebdomadæ & poſtea ſexagintaduæ, quæ faciũt annos quadringẽtos octoginta tres a Cyro numerẽtur. Ac ne uideamur procacẽ tantum ferre ſententiã: & non probare quæ dicimus: numeremus eos qui poſt Ieſum filium Ioſedech uſq; ad aduentum dñi populo præfuerũt chriſti: id eſt, uncti in pontificatũ. Primus igitur ut ante iam diximus poſt danielis prophetiam: quæ facta eſt ſub Cyro rege poſtq; de babylone reuerſus eſt populus: Ieſus filius ioſedech fuit ſacerdos magnus: & Zorobabel filius ſalathiel, qui templi fundamẽta iecerũt: impeditoq; opere a ſamaritis & alijs in circuitu nationibus, ſeptẽ hebdomadarum anni completi ſunt: id eſt quadraginta & nouem in quibus imperfectum opus templi fuit: & quas prophetia a reliquis ſexagintaduabus hebdomadibus ſeparat. Deniq; & iudæi in euangelio ex hac opinione loquũtur
Iob.2.d ad dñm: Quadraginta & ſex annis ædificatũ eſt templum hoc, & tu in tribus diebus ſuſcitabis illud? Tot eñ anni ſunt a primo anno Cyri regis qui libertatẽ dedit uolentibus iudæis reuerti in patriam, uſq; ad ſextum annum Darij regis: ſub quo templi opus omne completũ eſt. Porro Ioſephus & alios tres annos addidit, in quibus περιβολοὶ tẽpli & quædam alia quæ remanſerant perfecta ſunt: qui additi quadraginta ſex annis, faciunt annos quadragintanouem: id eſt ſeptem annorũ hebdomadas. Reliquas autẽ ſexagintaduas hebdomadas ab eiuſdem Darij ſeptimo anno enumerant. Quo tempore Ieſus filius ioſedech, & Zorobabel iam maioris ætatis populo præerant: ſub quibus prophetauerunt Aggeus & Zacharias: poſt quos Eſdras & Neemias de babylone uenientes, muros urbis extruxerunt, tenente pontificatũ ioachim filio ieſu cognomẽto ioſedech: poſt quẽ ſucceſſit in ſacerdotium Eliaſub: ac deinde Ioiade & poſtea Ioan-
B nes: poſt quem Iaddus: cuius ætate Alexander rex macedonum condidit alexandriã, ut Ioſephus in antiquitatũ libris loquitur: uenitq; hieroſolymã & uictimas in templo immolauit. Mortuo autẽ Alexãdro centeſima tredecima olympiade, anno ducenteſimo trigeſimoſexto regni perſarum: quod cœperat primo anno quinquageſimæquintæ olympiadis: quo tempore Cyrus rex perſarũ babylonios chaldæoſq; ſuperauit: & poſt mortem Iaddi ſacerdotis, qui ſub alexãdro tẽplo præfuit, ſuſcepit pontificatũ Onias: quo tẽpore Seleucus ſubiugata babylone, diadema totius Syriæ & Aſiæ capiti ſuo impoſuit: anno duodecimo mortis alexandri. In qd tempus ſupputanẽ omnes anni a Cyri impio, ducenti quadragintaocto. Ex qua ætate ſcriptura Machabeorũ regnum græcorũ enumerat. Poſt Oniã præfuit iudæis pontifex Eleazarus. Quo tẽpore Lxx. interpretes ſcripturas ſãctas alexãdriæ dicunẽ in græcum uertiſſe ſermonem: poſt quem alter Onias, cui ſucceſſit Simon: q̃ regẽte populũ, Ieſus filiꝰ ſirach ſcripſit librum qui græce παραιρέτος appellatur: & a plæriſq; Salomonis falſo dicitur. Cui ſucceſſit in põtificatum alius Onias, quo tempore antiochus iudæos dñs gentiũ immolare cogebat. Quo mortuo, Iudas machabeus purgauit tẽplum, & idolorũ ſimulacra contriuit. Cui ſucceſſit frater Ionathan: & poſt eum rexit populum Simon frater utriuſq;: in cuius morte ducẽteſimus ſeptuageſimuſſeptimus regni ſyriæ impletus eſt annus: & uſq; ad hoc tempus machabeorũ primus liber hiſtoriã continet. Supputanturq; a primo anno Cyri regis perſarum uſq; ad finem primi Machabeorũ uoluminis & mortẽ Simonis põtificis, anni q̃dringẽti uigintiq;. Poſt quẽ Ioannes tenuit põtificatũ annis uigintino-
uẽ: q̃ mortuo Ariſtobulus uno anno præfuit populo: qui primus reuerſus de babylone, diadema inſigne regiæ poteſtatis cum honore pontificatus aſſumpſit. Huius ſucceſſor fuit Alexander, rex pariter & pontifex: qui rexit populũ annis uigintiſeptem: Et hactenus a primo anno Cyri regis & captiuorum reditu, qui in iudæam uenire uoluerunt, ſupputanẽ anni quadringenti octogintatres: quos ſeptem & ſexagintaduæ hebdomadæ: id eſt, ſexagintanouem ſimul efficiunt: Et hoc omni tempore pontifices rexerunt populum iudæorum, quos ego nunc arbitror uocari chriſtos duces. Mortuo autem nouiſſimo eorum Alexandro: huc atq; illuc in uarias partes abſq; ullo duce gens iudæorum ſeditionibus uexabatur: intantum ut Alexandra: quæ & ſalina uocabatur C
eiuſdem alexandri uxor obtineret imperium: & pontificatum quidem Hircano filio reſeruaret: Ariſtobulo autẽ alteri filio regnum traderet: qd obtinuit annis decem. Pugnantibus autem contra ſe inteſtina ſeditione germanis: & gentem iudæorum in diuerſa ſtudia trahentibus: ſuperuenit Gneus Pompeius dux rhomani exercitus: captaq; hieroſolyma, uſq; ad adyta templi ingreſſus eſt, quæ uocabantur ſancta ſanctorum: uinctumq; Ariſtobulum rhomam miſit, ſeruans triumpho ſuo: & pontificatum hyrcano fratri eius tradidit. Tunc primum gens iudæorum rhomanis facta eſt tributaria. Poſt quem herodes filius antipatris interfecto Hyrcano, regnum iudæorum ſenatus cõſulto accepit: & primus alienigena iudæis præfuit. Qui pontificatum quoq; nequaq; iuxta legem moyſi mortuis parentibus tradebat liberis, ſed alienis: & nec ipſis multo tempore, niſi ob gratiam & precium, diuinæ legis iuſſa contemnens. Ponit & aliam idem Euſebius explanationẽ, quã ſi uoluerimus in latinũ ſermonem uertere, extendemus libri magnitudinem. Hæc eſt ergo interpretationis eius ſententia: A ſexto anno Darij qui poſt Cyrum & Cambyſen filium eius regnauit in perſis, quando templi opera conſumata ſunt: uſq; ad herodem & cæſarem auguſtum, numerat hebdomadas ſeptem & ſexagintaduas: quæ faciunt annos quadringentos octogintatres: quando chriſtus, hoc eſt, hyrcanus nouiſſimus pontifex de genere Machabeorum ab herode iugulatus eſt. Et ceſſauit iuxta legem dei pontificum ſucceſſio. Ciuitatem quoq; & ipſum ſanctuarium ſub duce rhomano, rhomanus uaſtauit exercitus: ſiue ipſe herodes qui per rhomanos indebitum in iudæos arripuit imperium. Quodq; infert: Confirmabit eñ pactum multis hebdomada una: & in dimidio hebdomadis deficiet hoſtia & ſacrificiũ: ſic interpretatur: qd herode regnante apud iudæam & Auguſto apud rhomanos, chriſtus natus ſit: qui tribus annis & ſex menſibus iuxta euangeliſtã Ioannẽ euãgeliũ prædicauit, & confirmauit ueri dei cultũ multis: haud dubiũ qn apoſtolis & credentibus, quando poſt paſſionem dñi in dimidia rurſum hebdomada defecit hoſtia & ſacrificium. Quicquid eñ in templo poſtea factum eſt: non fuit ſacrificiũ dei, ſed cultus
D diaboli: cunctis in cõmune clamantibus, Sanguis eius ſup nos & ſuper filios noſtros. Et hoc: Non habemus regem niſi cæſarem. Quem locum in chronica eiuſdem Euſebij: quã ante annos plurimos in latinam linguam uertimus: diligẽs lector plenius ediſſertũ poterit inuenire. Quod autẽ a perfectione templi uſq; ad decimũ Auguſti imperatoris annũ quãdo interfecto hyrcano herodes iudæam obtinuit: ſeptẽ & ſexagintaduæ hebdomadæ: id eſt, quadringẽti octoginta tres ſupputentur anni: ſic poſſumus approbare: ſexageſimæſextæ olympiadis primo anno: hoc eſt Darij ſexto: completa eſt templi ædificatio: & centeſimæ octogeſimæſextæ olympiadis anno tertio: id eſt, auguſti decimo: herodes in iudæos cœpit imperium: qui faciunt annos quadringẽtos octogintatres, per ſingulas olympiades quadriẽnio ſupputato. Dicit idem Euſebius & aliam opinionem: quæ ex parte non reprobatur: qd plæriq; unam hebdomadam annorum, in ſeptuaginta annos extendant: per ſingulos hebdomadæ annos, decennio ſupputato. Et uolunt a paſſione dñi uſq; ad Neronis imperium annos eſſe trigintaquinq;: quando contra iudæos rhomana primum arma cõmota ſunt: & hanc eſſe dimidiam hebdomadam annorum ſeptuaginta. Poſtea uero a Veſpaſiano & Tito & deinceps quando hieroſolyma templũq; ſuccenſum eſt: uſq; ad Traianũ, alios eſſe annos trigintaquinq;: & hanc eſſe hebdomadam de qua angelus loquitur danieli: Confirmabit autẽ pactum multis hebdomada una. In totum enim orbem per apl̃os euangelium prædicatum eſt: qui uſq; ad illud tempus perſeuerauerunt: tradentibus eccleſiaſticis hiſtorijs Ioannem euangeliſtam uſq; ad tẽpora uixiſſe Traiani. Sed neſcio quõ ſuperiores hebdomadas ſeptẽ & ſexagintaduas per ſeptenos annos: & hanc unã per denos. i. ſeptuaginta annis poſſimus accipe: Hæc Euſebius. Hippolitus aũt de eiſdẽ hebdomadibus opinatus eſt ita: Septem hebdomadas ante reditũ populi ſupputat: & ſexagintaduas poſt reditum: uſq; ad nati-
Matth.27.c

uitatem

E uitatem christi: quarũ tempora omnino nõ congruunt. Si quidem regni persarũ ducenti & triginta supputant anni, & macedonum trecenti: & post illos usq; ad natiuitatẽ dñi, anni triginta: hoc est ab initio Cyri regis psarũ usq; ad aduentũ saluatoris, anni quingenti sexaginta. Nouissimam quoq; hebdomadã ponit in consumatione mundi: quã diuidit in
Dañ.9.f Heliæ tẽpora & antichristi: ut tribus & semis annis ultimæ hebdomadæ dei noticia cõfirmet. De qua dictũ est: Confirmabit pactũ multis hebdomada una: & tribus alijs annis sub antichristo deficiet hostia & sacrificiũ. Adueniente autẽ christo & iniquũ spiritu oris sui interficiente: usq; ad consumationẽ & finem perseueret desolatio. Appollinarius autẽ laodicenus omni præteritorũ temporũ se liberans quæstione: uota extendit in futurũ: & periculose de incertis profert sentẽtiã. Quæ si forte hi q̃ post nos uicturi sunt statuto tempore completa nõ uiderint: aliam solutionẽ quærere cõpelentur: & magistrũ erroris arguere. Dicit ergo: ut uerbum e uerbo interpreter ne calumniã uidear facere nõ dicenti. In q̃dringẽtis nonagĩta annis peccata & oñia quæ ex peccatis oriuntur uitia cõprimenda: post quæ uentura sint bona: & reconciliandũ deo mundũ in aduentu christi filij eius. Ab exitu eñ uerbi quãdo christus de maria generatus est uirgine, usq; ad quadragesimũnonũ annũ: id est finem septẽ hebdomadarũ, israelis expectatam pœnitentiã. Postea uero ab octauo Claudij cæsaris anno, cõtra iudæos rhomana arma
Lu.3.c correpta. Tricesimo eñ iuxta euangelistã Lucam anno ætatis suæ, cœpit in carne dñs euãgeliũ prædicare: & iuxta Ioan
Iob.2.c b a nem euangelistã per tria paschata duos postea impleuit an-
11.g nos: & exinde sex Tyberij supputant anni & q̃tuor. C. Cæsaris cognomento caligulæ: & octo Claudij: id est simul anni q̃dragintanouẽ, qui faciũt hebdomadas annorũ septem. Cũ autẽ quadringenti triginta q̃tuor anni post hoc fuerint
Lu.1.b euoluti: id est sexagintaduæ hebdomadæ: tunc ab Helia qui uẽturus est iuxta sermonẽ dñi saluatoris: ut restituat cor patrum ad filios, in ultima hebdomada ædificandã hierusalẽ & templũ, per annos tres & semis: uenturũq; antichristũ: &
2.Thessal.2.b iuxta Apostolũ sessurum in templo dei: & interficiendũ spi-
F ritu dñi saluatoris, postq; contra sanctos dimicauerit: atq; ita fieri: ut media hebdomada confirmet testamentũ dei cũ sanctis: & rursum media cessationẽ uictimarũ esse ꝓnũciet sub antichristo: qui ponet abominationẽ desolationis: id est idolum & statuam proprij dei in templo: & erit extrema uastitas & condẽnatio populi iudæorum: qui spreta ueritate christi, rẽceperunt antichristi mẽdacium. Asserit autem idẽ Appollinarius hanc se temporũ capere coniecturam: quia Affricanus scriptor temporũ, cuius supra expositionẽ posui: ultimam hebdomadã in fine mundi esse testetur: nec posse fieri ut iunctæ diuidant ætates: sed omnia sibi iuxta prophetiam danielis esse tempora copulanda. Clæmens uir eruditissimus, presbyter alexandrinæ ecclesiæ, paruipendẽs annorũm numerũ: a Cyro rege persarũ usq; ad Vespasianum & Tytum imperatores rhomanos: septuaginta annorũ hebdomadas dicit esse completas: id est annos quadringentos nonaginta, additis in ipso numero duobus milibus trecentis diebus: de quibus supra diximus: Persarũq; & macedonũ & cæsarum tẽpora in his hebdomadib⁹ enumerare conat̃: cum iuxta diligentissimã supputationẽ, a primo anno Cyri regis persarum atq; medorum in quo imperauit & Darius: usq; ad Vespasianũ & euersionem templi, supputentur anni sexcenti triginta. Origenes cum proposuisset hoc idem capitulũ, hortatus est nos ut quæramus qđ nõ intelligimus: & quia nõ habebat locum allegoria in qua est libera disputatio, historiæ ueritate conclusus: hæc in decimo Stromatum uolumine breuiter annotauit. Studiosius requirenda sunt tempora a primo anno Darij filij Asueri usq; ad aduẽtum christi: quot anni sint: & quæ in illis gesta dicantur: & uidendum est an eã possimus aduentui dñi coaptare. Tertulianus quid dixerit, ex eo libro quem cõtra iudæos scripsit, nosse poterimus: cuius uerba breuiter ponenda sunt. Vnde igitur ostendemus quia christus uenit intra sexagintaduas hebdomadas? Numeremus a primo anno Darij: qm̃ ipso tempore ostenditur danieli uisio ipsa. Dicit eñ ei: Intellige & conijce a ꝓphetatione sermonis respondere me tibi hæc. Vnde a primo anno darij debemus cõputare, quando hanc uidit uisionem daniel. Videamus igitur anni quõ impleantur usq; ad aduentũ christi. Darius, annis regnauit decẽ & G
nouem. Artaxerxes, annis quadraginta. Ochus qui & Cyrus, annis uigintiquatuor. Argus, anno uno. Darius alius, qui & melas nominatus est, annis uigintiunũ. Alexander macedo, annis duodecim. Deinde post alexãdrũ qui & medis & persis regnauerat: quos deuicerat: & in alexandriam regnum suum firmauerat: quando & nomine suo eam appellauit: Post eũ regnauit illic in alexandria Soter, annis trigintaquinq; : cui successit Philadelphus, regnãs annis triginta octo: post hunc Euergetes, regnauit annis uigintiquinq; : deinde Philopater, annis decem & septem: & post hunc Epiphanes, annis uigintiquatuor. Itẽ alius Euergetes, annis uigintinouẽ. Soter, annis triginta octo. Ptolemæus, annis trigintaseptẽ. Cleopatra, annis uiginti, mensibus quinq; . Item Cleopatra conregnauit Augusto annis tredecim. Post Cleopatrã August⁹ alijs annis q̃dragintatrib⁹ impauit. Nã oẽs anni Augusti imperij, fuerũt numero quinquagintasex. Videamus autem quoniam in quadragesimoprimo anno imperij augusti, qui post mortem Cleopatræ impauit, nascitur christus. Et superuixit idem augustus ex quo natus est christus, annos numero q̃decim. Et erũt reliq̃ tẽpora annorũ in diẽ natiuitatis christi: in annum augusti quadragesimũ primũ post mortem cleopatræ, anni quadringenti triginta septem, menses quinq; . Vnde adimplẽtur sexagintaduæ hebdomadæ & dimidia: quæ efficiunt annos quadringẽtos triginta septem, menses sex in diem natiuitatis christi. Et manifestata est iusticia æterna, & unctus est sanctus sanctorũ: id est christus, & signata est uisio & prophetia: & dimissa sunt peccata: quæ per fidem nominis christi omnibus in eũ credentibus tribuuntur. Quid est autem qđ dicit signari uisum & prophetiam: quoniã omnes prophetæ nunciabant de ipso qđ esset uenturus & pati haberet. Igitur quoniam impleta est prophetia per aduentum eius: propterea signari uisionem & prophetiam dicebat: quoniam ipse est signaculum omniũ prophetarũ, adimplens omnia quæ retro de eo ꝓphetæ nunciabant. Post aduentũ eñ & passionẽ eius, iam non est uisio neq; prophetia quæ christum nunciet esse uenturum. Et post paululũ: Videamus inquit: quid aliæ septẽ H
& dimidia hebdomadæ quæ sunt subdiuisæ in abscisione priorum hebdomadarũ: in quo actu sint adimpletæ. Post augustum enim qui superuixit post natiuitatem christi, anni quindecim efficiũtur. Cui successit Tyberius cæsar: & imperium habuit annis uigintiduobus, mensibus septem, diebus uigintiocto. Huius imperij decimoq;nto anno patitur christus, annos habens quasi triginta cum pateretur. Item Caius cæsar qui & caligula: annis tribus, mẽsibus octo, diebus tredecim. Nero annis nouẽ, mẽsibus nouẽ, diebus tredecim. Galba, mẽsibus septẽ, dieb⁹ uigintiocto. Otho mẽsibus tribus, diebus quinq; . Vitellius mensibus octo, dieb⁹ uigintiocto. Vespasianus anno primo imperij sui debellauit iudæos: & fiunt anni numero quinquagintaduo, mẽses sex. Nam imperauit annis undecim: atq; ita in diem expugnationis suæ, iudæi impleuerunt hebdomadas septuaginta prædictas a Daniele. Hebræi quid de hoc loco sentiãt breui sermone ꝑstringam: fidem dictorum his a quibus dicta sunt derelinquens. Dicamus igitur περιφρασικῶς ut sensus manifestior fiat. O daniel, scito qđ a die hac qua tibi nũc loquor: erat autem annus primus Darij: qui occidit baltasar, & regnum chaldæorũ in persas medosq; trãstulit: usq; ad septuagesimam annorum hebdomadam: hoc est annos quadringentos nonaginta, hæc populo tuo per partes accident. Primum propiciabitur tibi deus: quæ nunc magnopere deprecaris: & delebitur peccatum, & finem accipiet prauaricatio. Nunc enim urbe deserta & templo usq; ad fundamenta destructo, in luctu est populus constitutus: sed non post grande tempus instaurabitur. Et non solum hoc fiet in his septuaginta hebdomadibus: ut ædificet̃ ciuitas, & templum instauretur: sed nascetur christus: id est iusticia sempiterna. Et signabit̃ uisio & prophetia: ut nequaq; ꝓphetа inueniatur in israel: & ungatur sanctus sanctorũ. De quo in psalterio legimus: Propterea unxit te deus de⁹ tuus oleo pſ.44
lætitiæ præ consortibus tuis. Qui & in alio loco dicit de se. Leui.11.b
Sancti estote qa & ego sanctus sum. Scito igit̃ qm̃ a die hac
qua nunc

A qua nunc tibi loquor & dei sermone promitto: qđ reuertatur populus & hierusalem instauretur: usq; ad christum ducem & perpetuam desolationem templi, hebdomadæ numerenť sexagintaduæ: nec non & aliæ septē hebdomadæ, in quibus iuxta ordinē suū duæ res fient: de quibus & ante iā dixi, qđ reuertatur populus & ædificeť platea a Neemia & Esdra. In fine ergo hebdomadarū cōplebiť dei sententia in angustia temporū, quando rursum destruetur templū & capietur ciuitas. Nam post sexagitaduas hebdomadas occideť christus: & nō erit eius populus qui eum negaturus est: siue ut illi dicūt non erit illius imperiū qđ putabat se redempturū. Et quid dico de christo occidendo & populo penitus deserendo auxilio dei: cū & ciuitatē & sāctuariū dissipaturus sit populus rhomanus, cū duce uēturo Vespasiano? Quo mortuo transactis septem hebdomadis: id est ānis quadragintanouē, Aelius hadrianus: a q̄ postea de ruinis hierusalem B urbs Aelia cōdita est: rebelliātes iudæos Timo ruffo magistro exercitus pugnāte superauit. Et tunc deficiet hostia & sacrificiū: & usq; ad consumationē mundi & finē perseuerabit desolatio. Nec nos inquiunt moueat qđ primum numerenť septem hebdomadæ, & postea sexagintaduæ: & rursum una, quæ in duas partes diuiditur: Est enim hoc idioma sermonis hebraici & antiquorum sermonis latini: ut ante minorem numerum supputent, & postea maiorem. Verbi gratia, nos iuxta proprietatem linguæ nostræ nunc dicimus: Abraham uixit annis centum septuagintaquinq; : illi econtrario loquuntur: uixit abraham annis quinq; & septuaginta & centū. Non igitur ut legitur ita impletur, sed ut totum pariter supputetur, ita finē accipit. Nec ignoramus quosdam illorum dicere qđ una hebdomada de qua scriptū est: Confirmabit pactum multis hebdomada una, diuidatur in Vespasiano & in Hadriano: qđ iuxta historiam Iosephi, Vespasianus & Titus tribus annis & sex mensibus pacem cum iudæis fecerint. Tres autem anni & sex menses sub Hadriano supputanť quādo hierusalem omnino subuersa est: & iudæorum gēs cateruatim cæsa: ita ut iudææ quoq; finibus pellerentur. Hæc loquūtur hebræi, non magnopere curantes a primo anno Darij regis persarum, usq; ad extremam subuersionē hierusalem, quæ sub Hadriano eis accidit: supputari olympiades cētū septuaginta quatuor: id est annos sexcentos nonagintasex, qui faciūt hebdomadas hebraicas nonagintanouē & annos tres: quādo Chochebas dux iudæorū oppressus est, & hierusalē usq; ad solum diruta est. ¶ Ca. X

A Anno tertio Cyri regis persarū verbū reuelatū est danieli cognomēto baltasar ꝛc. Et quō in fine primæ legimus uisionis: Fuit autem daniel usq; ad annū primū Cyri regis: Fuisse ergo eū apud chaldæos in pristina dignitate purpura byssoq; uestitum, usq; ad annum primū Cyri regis intelligimus, quādo subuertit chaldæos: & postea cœpit esse cum Dario filio Asueri de semine medorū, qui imperauit super regnum chaldæorū. Aut certe iam Dario mortuo, cuius anno primo septuaginta hebdomadarū sacramēta cognouerat: nūc tertio anno regis Cyri hæc uidisse narratur. Et uerū uerbum & fortitudo magna: Siue dei, q̄ ista facturus est: siue ,pphetæ, q̄ hæc intellectur⁹ est. b ¶ In dieb⁹ illis ego daniel lugebā triū hebdomadarum diebus: panē desyderabilē non comedi ꝛc. Hoc docemur exēplo, tpe ieiunij a cibis delicatioribꝰ abstinere: qđ ego puto nunc dici panem desyderabilē: nec carnē comedere nec uinū bibere: Insuper & unguēta nō quærere. Qui mos apud Persas & Indos hodie q̄q seruať: ut pro balneis utantur unguentis. Tres autē iungit hebdomadas affligēs animam suam: ne trāsitoria & fortuita uideatur depcatio. Scđm Anagogen ꝙo hoc dicēdū est: qđ qui in luctu est, & spōsi luget absentiā, non comedit panē desyderabilē q̄ de cœlo descēdit: neq; solidum capit cibū, q̄ intelligiť in carne: nec bibit uinum qđ lætificat cor hoīs: nec exhilarat faciē in oleo: iuxta illud qđ in psalmis legimꝰ: Vt exhilaret faciē in oleo. Hoc aūt ieiuniū ipetrabiles facit lachrymas qñ spōsus fuerit ablatus ab ea. Recte q̄q; daniel audet dñm deprecari: quia iam ex parte primo anno regis Cyri, iudæorū fuerat laxata captiuitas. c ¶ Die autem uicesima quarta mēsis pmi ꝛc. Et Ezechiel iuxta fluuiū chobar uidit uisionem magnam: Et domino saluatori & baptistæ Ioanni super fluenta iordanis aperiuntur cœli. Vnde eorū delyramēta cōticescāt, q̄ umbras & imagines in ueritate quærētes, ipsam conanť euertere ueritatē: ut flumia & arbores & paradisum putēt allegoriæ legibus se debere subruere. d ¶ Et leuaui oculos meos ꝛ uidi. Eleuatiōe opus est oculorū ut uisionē mysticā cernere ualeam⁹. e ¶ Et ecce uir unus uestitus lineis. Pro lineis qđ interpretatꝰ est Aqla: Theodotio βαδδίμ posuit. Lxx. byssina. Symmachꝰ ἐξαίρετα. i. præcipua. Pro eo aūt qđ nos iuxta hebraicū uertimꝰ: ecce uir: Symmachꝰ posuit, quasi uir: nō eīm uir erat, sed uiri habebat similitudinē. f ¶ Et renes eius accincti auro obryzo. Pro q̄ in hebræo legiť וּמָתְנָיו, qđ Aqla ita interpretatꝰ est: Et lūbi eiꝰ accincti erāt colore ὠφάζ. g ¶ Et corpus eiꝰ q̄si chrysolitꝰ. De qbꝰ in explanatiōe Ezechielis plenius interpretati sumꝰ: nūc de chrysolitho pauca dicamꝰ. Pro chrysolitho q̄ unꝰ est de duodecim lapidibꝰ q̄ poniť in logio pōtificis: in hebræo habeť tharsis: qđ Theodotio & Symmachus eodem uerbo interpretati sunt tharsis: Lxx. uero mare appellauerūt: iuxta illud qđ in psalmo legimꝰ: In spū uiolēto confringes naues tharsis. i. maris. Et Ionas fugere cupiebat nō in tharsū urbē ciliciæ, ut plærique æstimāt lra pontēs ,p lra: uel Indiæ regionē, ut putat Iosephus, sed absolute in pelagꝰ. b ¶ Vidi aūt ego daniel uisionē solus ꝛc. Et Paulus apls simile qđ in actibus

D

Ezech.1.a
Matth.3.d
Ezech.28.d
תַּרְשִׁישׁ
Ps.74.b
Ione.1.a
Actu.22.a

Ps.44
Leui.11

E actibus apl̄oꝝ passus est, ut cæteris nō cernētibus uisionē solus aspiceret. a Et ecce manus tetigit me & erexit me sup genua mea ꝛc. In hominis figura uidet angelus, & humanā ad pphetā iacentē mittit manū: ut sui generis corp⁹ aspiciēs nequaq̄ paueat. b Et dixit ad me: Daniel uir desyderiorum, intellige ꝛc. Congruēter uir desyderiorum uocat: q̄ initātia precū & afflictiōe corporis, ieiuniorūq̄ duricia cupit scire uētura, & dei secreta cognoscere. Pro uiro desyderiorum, Symmachus interpretatus est uirum desyderabilē. Omnis enim sanctus habens in se animæ pulchritudinem amatur a dño. c Et dixit ad me: Noli metuere daniel: quia ex die primo quo posuisti cor ꝛc. Vicesimaquarta die mēsis primi: id est Nisan: expletis tribus hebdomadib⁹: hoc est uiginti diebus & uno, cernit hanc uisionem: & audit ab angelo, q̄ ex die primo quo orare cœperit & affligere se in conspectu dei: exaudita sūt uerba ei⁹. Quæritur si statim exaudi-
F tus est, cur non statim ad eum missus sit angelus. Data est ei per moram occasio amplius deum deprecandi: ut ex eo q̄d plus desyderat, per laborem plus audire mereatur. Q̄z autem ait: Et ego ingressus sum ad uerba tua: hunc habet sensum. Post q̄ tu cœpisti bonis operibus & lachrymis atq̄ ieiunio dei inuocare misericordiam, & ego accepi occasionem ut ingrederer in conspectu dei, & orarem pro te. d Princeps autem regni persarum restitit mihi uiginti ꝛ uno diebus. Videtur mihi hic esse angel⁹ cui Persis credita est: iuxta illud q̄d
Deu.32.a in Deuteronomio legimus: Quando diuidebat altissimus gentes & disseminabat filios adam: statuit terminos gentium iuxta numerum angelorum dei. Isti sunt principes de
1.Co.2.b quibus & Paulus apostolus loquitur: Sapiētiam loquimur inter perfectos, quā nullus principum sæculi huius cognouit. Si enim cognouissent: nunq̄ dominū gloriæ crucifixissent. Restitit autem princeps: id est angelus persarum, faciens pro credita sibi prouincia, ne captiuorum omnis populus dimitteretur. Et forsitan cum prima die ex quo posuit cor suum propheta ad intelligendum, exauditus sit a deo: idcirco non statim missus est angelus qui ei dei indulgentiam nūciaret: quia uiginti & uno diebus restitit ei princeps persarum: enumerans peccata populi iudæorum q̄d iuste tenerentur captiui & dimitti non deberent. e Et ecce michael unus de principibus primis uenit in adiutoriū mihi. Resistente persarum angelo precibus tuis & meæ legationi qui orationes tuas deo offerebam: uenit in adiutorium mihi angelus michael qui præest populo israel. Principes autem primos, archangelos intelligimus. f Et ego remansi ibi iuxta regem persarum. Regem persarum angelum: id est principem uocat: & ostendit q̄d iuxta michaelē sit paululum moratus, qui contra principem persarum loquebatur. g Veni autem ut docerem te quę uētura sūt populo tuo in nouissimis diebus: quoniā adhuc uisio in dies ꝛc. Quod daniel deprecatus est, hoc a deo meretur audire, quid futurum sit populo israel: non in uicino tempore, sed in nouissimis diebus: id est in consummatione sæculi. Dñe mi in uisione tua cōuersa sunt interiora mea in me. Sic Theodotio interpretatus est: iuxta illud q̄d in centesimo secundo psalmo legimus: Benedic anima mea domino: & omnia interiora mea nomen sanctum eius. Prius enim q̄ uisionem dei uidere mereamur: interiora nostra foras aspiciunt: cum autē uiderimus uisionem dei, cōuertentur in nos interiora nostra & toti in illis sumus. De quibus & in alio loco scribit̄: Omnis gloria eius filiæ regū abint⁹ in fimbrijs aureis. b Cumq̄ loqueretur mecum cōualui ꝛ dixi: Loquere domine mi quia confortasti me. Nisi eum cōfortasset tactus quasi filij hominis, & pauor recessisset ex corde, sacramenta dei audire non poterat: & idcirco nūc ait: Quia confortasti me: loquere domine. Tu enim fecisti ut possim & audire & sentire quæ loqueris. i Et ait: Nunquid scis quare uenerim ad te? Et nunc reuertar ut prelier aduersus principem persarum. Q̄d dicit hoc est: ueni quidem ut docerē te exauditas preces tuas: sed reuersurus sum rursum ut pugnem contra principem Persarum in conspectu dei, qui non uult populum tuum de captiuitate laxari. k Cum enim egrederer, apparuit mihi princeps grecorū ingrediens. Ego inquit egrediebar de conspectu dei ut tibi nunciarem quæ uentura sunt populo tuo in nouissimis diebus: licet adhuc non sim securus, stante persarum principe & contradicente tuis precibus ac meæ legationi. Et ecce princeps græcorum: id est, macedonum ueniebat & ingressus est in conspectu dei ut accusaret persarum principem atq̄ medorum: ut in locum eorum regnum macedonum succederet. Et reuera mira sacramenta dei. Laxato enim de captiuitate populo iudæorū, persarū regnū atq̄ medorū, interfecto Dario, subuertit Alexander rex macedonū, & princeps græcorū uicit principē persarū. l Verūtamē annūciabo tibi q̄d expressum est ꝛc. Hic ordo lectionis est: Adhuc

a Et ecce manus tetigit me: & erexit me super genua mea
b & super articulos manuum mearū. Et dixit ad me: Daniel uir desyderiorum, intellige uerba quæ ego loquor ad te: & sta in gradu tuo: Nunc enim sum missus ad te. Cumq̄ dixisset ad me sermonem istum: steti tremens:
c Et dixit ad me: Noli metuere daniel: quia ex die primo quo posuisti cor tuum ad intelligendū ut te affligeres in conspectu dei tui: exaudita sunt uerba tua: & ego
d ingressus sum ad uerba tua. Princeps autem regni per-
e sarū restitit mihi uiginti & uno diebus. Et ecce michael unus de principibus primis uenit in adiutorium mihi.
f Et ego remansi ibi iuxta regem persarum. Veni autem
g ut docerem te quæ uentura sunt populo tuo in nouissimis diebus: quoniam adhuc uisio in dies. Cūq̄ loqueretur mihi huiuscemodi uerbis: deieci uultum meum ad terram & tacui. Et ecce quasi similitudo filij hominis tetigit labia mea: & aperiens os meum locutus sum: & dixi ad eum qui stabat contra me: domine mi in uisione tua dissolutæ sunt compages meæ: & nihil in me remansit uirium: & quomodo poterit seruus domini mei loqui cum domino meo? Nihil enim in me remansit uirium: sed & halitus meus intercluditur. Rursum ergo tetigit me quasi uisio hominis: & confortauit me & dixit: Noli timere uir desyderiorum: pax tibi: Confortare & esto robustus. Cūq̄ loquēreretur mecum, conualui
h
i & dixi: Loquere domine mi: quia cōfortasti me. Et ait: Nunquid scis quare uenerim ad te? Et nunc reuertar
k ut prelier aduersum principem persarum. Cum enim
l egrederer, apparuit princeps grecorū ingrediens. Verūtamen annunciabo tibi q̄d expressum est in scriptura ueritatis

G

H

Ps.44.c

res in dubio est. Te enim precante dominū, & me offerente orationes tuas, stat e regione princeps persarum: & non uult populum tuum de captiuitate laxari. Ego autem quia uenit princeps grecorum, & interim pugnat contra principem persarum, habens illic michaelem in adiutorium, donec illi inter se dimicant, referam tibi quæ deus mihi futura prædixerit, & tibi narranda præceperit: Nullicp oriatur scrupulus quare pro principe macedonum, principem grecorum dixerit, hoc ē ἐναίνωμ. Alexander enim rex macedonum primum subuersa græcia & subiecta potestati suæ, in persas arma corripuit. a ¶Et nemo est adiutor meus in omnibus his nisi michael princeps vester. Ego sum inquit angelus ille qui offero deo oratiões tuas: & nullus est alius qui adiutor meus sit rogādi pro uobis deū, nisi Michael archangelus: cui creditus est populus iudæorum: Et interim hoc tempore ego & princeps græcorum cōmuni labore aduersum persarum principem dimicamus. Reuoluēdæ sunt ueteres historiæ & consyderandæ: ne forte illud tempus significet quando persæ a græcis uicti sunt. Iuxta æditionē uulgatam usq ad finem libri una putatur uisio: quæ anno tertio Cyri regis persarum apparuit danieli. Porro iuxta hebraicam ueritatē, separata sunt quæ sequuntur: & scripta ordine præpostero. De cuius causis supra diximus: Non enim sub Cyri anno tertio: sed sub Darij primo qui subuertit Baltasar, narrātur ista quæ scripta sunt. ¶Ca. XI

Ego autē ab anno primo Darij medi stabam vt confortaretur & roborarer. Ego inquit Daniel ab anno primo regis Darij q subuertit chaldæos: & mede manu inimicorum quātum in se fuit liberauit: ob custodiam meam etiam lacum leonum suo signans annulo, ne me aduersarij interficerent: stabā in cōspectu dei: & rogabā eius clæmentiā pro eo qui me diligebat: ut confortaret, uel ipse uel regnū eius & roboraret. Cūcp in oratione psisterē, hæc dño respondente cognoui. Consuetudinis autē prophetarum est repente personas introducere sine ulla præfatione uerborum: ut est illud in psalmo triceſimoprimo: cū enim rogasset dominū propheta & dixisset: Tu es refugium meū a tribulatione mea quæ circūdedit me: exultatio mea: erue me a circūdantibus me: repente persona dei introducitur respondēris: Intellectum tibi dabo: & instruam te in uia hac qua gradieris, firmabo sup te oculos meos. Ergo & nūc narrāte propheta: ab anno primo Darij medi, stabam & deprecabar ut confortaretur & roboraretur eius imperium: deus repente respondit: c ¶Et nunc veritatē annunciabo tibi. Estcp sensus: Quia uis nosse de persarū regibus quid futurum sit: audi ordinem rerum & ausculta qd quæris: d ¶Et ecce tres adhuc reges stabūt in perside, & quartus ditabit opibus nimijs sup omnes &c. Quatuor reges post Cyrum dicit in perside resurrecturos. Cambysen filium Cyri: & Smerdē magum qui pantapten filiā cambysis duxit uxorem. Qui cum a septem magis fuisset occisus: & in locum eius Darius suscepisset imperium: eadem pantaptes nupsit dario: & ex eo Xersen genuit filium: qui potētissimus rex & ditissimus, aduersum græciā innumerabilē duxit exercitū: & ea gessit quæ græcorū narrāt historiæ. Succēdit em Athe-

a ra ueritatis. Et nēmo est adiutor meus in omnibus his
nisi michael princeps uester. ¶Ca. XI
b Ego autem ab anno primo Darij medi stabam
c ut confortaretur & roboraretur. Et nūc uerita-
b tem annūciabo tibi. Et ecce tres adhuc reges sta
bunt in perside: & quartus ditabitur opibus nimijs su-
per omnes: & cum inualuerit diuitijs suis, cōcitabit om-
e nes aduersum regnum græciæ. Surget uero rex fortis
& dominabitur potestate multa: & faciet qd placuerit
f ei. Et cum steterit conteretur regnum eius: & diuidetur
in quatuor uentos cœli: sed non in posteros eius: neq
s scd'm potentiam illius qua dominatus est. Lacerabitur
enim eius regnum etiam in externos: exceptis his.
b Et cōfortabitur rex austri. Et de principibus eius præ-
i ualebit super eum: & dominabitur ditione: Multa em
dominatio eius.

Et post finem Sardis cœpit: posteaq capta India & urbe Alexādria condita: cū triginta & duos ætatis haberet annos, & duodecimū imperij annū, in babylone ueneno periit. f ¶Et diuidetur in quatuor ventos cœli &c. Post Alexandrū in quatuor uētos cœli, orientē uidelicet & occidentē, meridiē & septētrionē, regnū illius diuisum est. In ægypto em prim⁹ regnauit Ptolemæus lagi filius: id est ad meridiē. In macedonia philippus qui Arideus frater alexādri: id est ad occidentē. Syriæ & babylonis & supiorū locorū, Seleuc⁹ nicanor: id est ad orientē. Asiæ & pōti cæterarūcp in ipsa plaga ꝓuinciaꝝ Antigonus, id est ad septentrionē. Hæc scd'm totius orbis plagas dicimus. Cæterū qui in iudæa est, ad aquilonē syriā: & ad meridiem ægyptū habet. Qd autē ait: sed non in posteros eius: hoc significat, qd liberos nō habuerit: sed regnum ipsius in alienos laceratū sit: excepto fratre Philippo q macedonas tenuit. Necp scd'm potentiā illius qua dñatus est. Diuisum em in quatuor partes regnū imbecillius fuit: dum aduersum se dimicant, & intestino furore bacchantur. g ¶Lacerabit em eius regnū etiā in externos: exceptis his. Præter regna qtuor macedoniæ, asiæ, syriæ, ægypti: etiā in alios obscuriores & minores reges macedonū regnū laceratum est. Significat aūt Perdicā & Crateron & Lysimachū. Nā cappadocia & armenia, bithynia & heraclia, bosphorusq & aliæ ꝓuinciæ de potestate macedonū recedētes, diuersos sibi reges constituerūt. b ¶Et confortabit rex austri. Ptolemæū indicat filiū lagi qui primus regnauit in ægypto: & uir prudētissimus fortissimusq ac ditissimus fuit: & tantæ potentiæ, ut Pyrrhū regem Epirotarū expulsum restitueret in regnum: Cyprūcp obtinuerit & phœnicē: & uicto Demetrio filio antigoni: seleuco regni sui partē: quæ ab antigono fuerat ablata restituerit: Cariā qcp obtineret, & multas insulas urbesq & regiones: de quibus nō est huius tēporis scribere. Idcirco autē cætera regna dimittens: macedoniæ uidelicet & Asiæ: tantū de ægypti & syriæ narrat regib⁹: quia in medio iudæa posita, nunc ab illis, nunc ab istis regibus tenebatur. Et scripturæ sanctæ propositum est: non externam absq iudæis historiam texere: sed eam quæ israeli populo copulata est. i ¶Et de principibus eius prevalebit super eum & dominabitur ditione &c. Iste est Ptolemæus philadelphus, secundus rex ægypti, filius Ptolemæi superioris: sub quo Lxx.

E interpretes Alexandriæ ſcripturam ſanctam in græcum di/cuntur uertiſſe ſermonem: qui & Eleaçaro pontifici multa hieroſolymam, & in templi donaria uaſa tranſmiſit; cuius bibliothecæ præfuit Demetrius phalereus, idem apud græcos orator & philoſophus: tantæq; potentiæ fuiſſe narratur, ut Ptolemæum patrē uinceret. Narrant ēm hiſtoriæ habuiſſe eum peditum, ducenta mi/lia: equitū, uiginti mi/lia: curruum ẏo duo milia: elephantos q̄s prim⁹ eduxit ex Ethiopia, quadringētos. Naues longas quas nunc liburnas uocant, mille quingentas: alias ad cibaria militū deportanda, mille: auri quoq; & argēti grande pōdus: ita ut de ægypto p̄ ſingulos annos quatuor/decim milia: & octin/genta talenta argenti acceperit: & frumenti artabas, quæ menſu/ra tres modios, & ter/tiam modij partem habet, quinquies & de/cies centena milia.

a ¶ Et poſt finem an/norum fœderabuntur. Primū Syriæ regnauit (ut diximus) Seleucus cognomēto Nicanor. Secūdus Antiochus, qui appellatus eſt So/ther. Terti⁹ & ipſe An/tiochus qui uocabat̄ θεὸς. i. deus. Iſte aduerſus Ptolemæum phila

F delphū, qui ſecundus imperabat ægyptijs geſſit bella q̄ plurima: & totis babylonis atq; orientis uiribus dimicauit. Volens itaq; Ptolemæus philadelphus poſt multos annos moleſtum finire certamē, filiam ſuam noīe Berenicē, Antiocho uxorē dedit: qui de priore uxore nomine Laodice, habebat duos filios: Seleucum, qui cognominatus eſt Callinicus: & alterū Antiochū. Deduxitq; eam uſq; Peluſium: & infinita auri & argēti milia dotis noīe dedit. Vñ φερνοφόρος. i. dotalis appellatus eſt. Antiochus autē Berenicē cōſortē regni habere ſe dicens: & Laodicen in cōcubinæ locū: poſt multum tēporis amore ſuperatus, Laodicen cū liberis ſuis reduxit in regiam. Quæ metuens ambigui uiri animū ne Berenicē reduceret, uirū p̄ miniſtros ueneno interfecit: Berenicen aūt cū filio qui ex Antiocho natus erat, Icadioni & Genneō Antiochiæ principibus occidendā tradidit: filiumq; ſuū maiorem Seleucum Callinicum in patris loco regem conſtituit. Et hoc eſt qđ nunc dicitur: Poſt multos annos Ptolemæus philadelphus, & Antiochus θεὸς faciunt amicitias: & filia Auſtri regis, hoc eſt, Ptolemæi ueniet ad regem aquilonis: id eſt ad Antiochum, ut inter patrem ac uirum iungat amicitias. Et non poterit (inquit) obtinere: nec ſemen illius ſtare in regno Syriæ: ſed & ipſa Berenice, & qui eam adduxerunt interficientur. Rex quoq; Antiochus qui confortabat eam, hoc eſt, per quem poterat prævalere, ueneno uxoris occiſus eſt. b ¶ Et ſtabit de germine radicum eius plantatio: et veniet cum exercitu et ingrediet̄ p̄uinciam regis aquilonis ꝛc. Occiſa Berenice, & mortuo Ptolemæo philadelpho patre eius in ægypto, frater illius & ipſe Ptolemæus cognomento Euergetes, tertius ſucceſſit in regnum, de plantatione & de germine radicis eius, eo q̄ eſſet germanus: & uenit cum exercitu magno, & ingreſſus eſt prouinciā regis aqui/lonis, id eſt Seleuci cognomento Callinici: qui cum matre Laodicæ regnabat in Syria: & abuſus eſt eis, & obtinuit: intantū ut Syriā caperet & Ciliciā, ſuperioreſq; partes trans Euphraten & propemodū uniuerſam Aſiam. Cumq; audiſſet in ægypto ſeditionem moueri, diripiens regnum Seleuci, quadraginta milia talentorum argenti tulit: & uaſa precioſa ſimulacraq; deorum, duo milia quingenta: in quibus erant & illa quæ Cambyſes capta ægypto, in perſas portauerat. Deniq; gens ægyptiorum idololatriæ dedita: quia poſt multos annos deos eorum retulerat, Euergeten eum appellauit: & Syriam quidē ipſe obtinuit. Ciliciam autē amico ſuo Antiocho gubernandā tradidit: & Xantippo alteri duci prouincias trans Euphraten. c ¶ Filij autem eius p̄uocabuntur: ꝛ cōgregabūt multitudinem exercituum plurimorum ꝛc. Poſt fugam & mortem Seleuci Callinici, duo filij ei⁹ Seleucus cognomento Ceraunus: & Antiochus qui appellatus eſt magnus: prouocati ſpe uictoriæ & ultione parentis: exercitu congregato aduerſus Ptolemæum philopatorem arma corripiunt. Cumq; Seleucus maior frater, tertio anno imperij eſſet occiſus in Phrygia per dolum Nicanoris & Apaturij: exercitus qui erat in Syria Antiochū fratrē eius cognomento magnum de babylone uocauit ad regnum. Et propterea nunc infert, q̄ duo quidem filij prouocati ſunt: & congregauerunt multitudinem exercituum plurimorum. Sed q̄ unus Antiochus magnus uenerit de babylone in Syriam: quæ eo tempore tenebatur a Ptolemæo philopatore filio Euergetis: qui quartus regnauit in ægypto. Cunq; pugnaſſet aduerſum duces eius, immo proditione Theodotij obtinuiſſet Syriam: quæ per ſucceſſionem iam a regibus ægypti tenebatur, in tantam uenit audaciam cōtempta luxuria philopatoris & magicis artibus, quibus inſeruire dicebatur: ut ultro ægyptijs bellum conaretur inferre. d ¶ Et p̄uocatus rex auſtri egredietur et pugnabit aduerſum regem aquilonis: et p̄ęparabit multitudinem nimiam ꝛc. Ptolemæus enim cognomēto philopator amiſſa Syria proditione Theodotij, cōgregauit plurimam multitudinem: & ingreſſus eſt aduerſus Antiochum magnum, quem nunc regem aquilonis uocat: iuxta ſitum ægypti & Iudææ prouinciæ: idem ēm locus pro qualitate regionis, alteri ad Auſtrū, alteri ad aquilonem ſitus eſt. Verbi gratia: Si de Iudæa dicam⁹, ægyptijs ad aquilonem, Syrijs ad Auſtrum eſt. Inito ergo certamine iuxta opidum Raphiæ, quod in foribus ægypti eſt: omnem Antiochus amiſit exercitum: & per deſerta fugiens, pene captus eſt: Cunq; cepiſſet Syriam, ad extremū fœdere & quibuſdam cōditionibus pugna finita eſt. Et hoc eſt quod ſcriptura nunc dicit: Deijciet multa milia Ptolemæus philopator, ſed non prævalebit. Aduerſariū enim ſuum capere non potuit. Quodq; ſequitur: e ¶ Et conuertetur rex aquilonis ꝛc. Antiochū magnū ſignificat: qui cōtempta Ptolemæi philopatoris

a Et poſt finem annorum fœderabuntur. Siue ut Theodotio interpretatus eſt: Et poſt annos illius cōmiſcentur). Filiaq; regis auſtri ueniet ad regē aquilonis, facere amicitiam: & non obtinebit fortitudinem brachij, nec ſtabit ſemē eius: & tradetur ipſa, & qui adduxerunt eam iuuenes b eius: & qui confortabant eam in temporibus. Et ſtabit de germine radicum eius plantatio: & ueniet cum exercitu, & ingrediet̄ prouinciam regis aquilonis: & abutetur eis, & obtinebit. Inſuper & deos eorum & ſculptilia: uaſa quoq; precioſa auri & argenti captiua ducet in ægyptum: ipſe prævalebit aduerſus regem aquilonis. Et intrabit in regnum rex auſtri, & reuertet̄ ad terram c ſuam. Filij autem eius prouocabuntur: & cōgregabunt multitudinem exercituum plurimorum: & ueniet properans & inundans: & reuertetur & cōcitabitur: & egre-
d dietur cum robore eius: & exaltabitur cor eius. Et prōuocatus rex auſtri, egredietur & pugnabit aduerſum regem aquilonis: & præparabit multitudinem nimiam: & dabitur multitudo in manu eius. Et capiet multitudinem, & exaltabitur cor eius: quia deijciet multa milia,
e ſed non prævalebit. Et cōuertetur rex aquilonis, & præparabit multitudinem multo maiorem q̄ priùs: & in fine tēporū

philopatoris ignauia: eo qđ deperiret Agathocleã pſaltriã: fratremq; eius, & ipſum agathoclen haberet concubinum: quem poſtea ægypti ducem conſtituit: incredibilem de ſuperioribus locis babylonis exercitum congregauit. Et ptolemæo philopatore mortuo, aduerſum filium eius, qui tunc quatuor annorũ erat, & uocabatur Ptolemæus ἐπιφανὴς rupto fœdere mouit exercitum. Tantæ enim diſſolutionis & ſuperbiæ agathocles fuit: ut ſubditæ prius ægypto .p. uinciæ rebellarẽt: ipſaq; ægyptus ſeditiõibꝰ uexaretur: Philippus quoq; rex macedonũ & magnus antiochus pace facta, aduerſum Agathoclen & Ptolemæum epiphanem dimicarent: ſub hac conditione ut proximas ciuitates regno ſuo ſinguli de regno Ptolemæi iungerent. Et hoc eſt qđ nunc dicit multos conſurgere aduerſus regem auſtri, ptolemæum ſcilicet epiphanẽ: qui erat ætate puerili. a ¶Filij quoq; p̃uaricatorum populi tui extollentur vt impleant viſionem ⁊ corruant. Pugnãtibus cõtra ſe magno antiocho & ducibus ptolemæi: in medio iudæa poſita in contraria ſtudia ſcindebatur: alijs antiocho, alijs ptolemæo fauentibus. Deniq; Onias ſacerdos aſſumptis iudæorum plurimis fugit in ægyptum: & a ptolemæo honorifice ſuſceptus, accepit eam regionem quæ heliopoleos uocabatur: & concedente rege, templum extruxit in ægypto ſimile templi iudæorum: qđ permanſit uſq; ad imperium Veſpaſiani: annis ducentis quinquaginta. Ipſa autem urbs quæ uocabatur Onie: dimicantibus poſtea aduerſus rhomanos iudæis, ad ſolum uſq; deleta eſt: & neq; urbis neq; templi ullum reſtat ueſtigium. Sub occaſione igitur Oniæ pontificis, infinita examina iudæorum ægyptum confugierunt. Eo tempore & Cyreneorum multitudine repleta eſt. Aſſerebat enim Onias ſe Eſaiæ implere uaticinium ſcribentis: Erit altare domini in ægypto & titulus domini in terminis eius. Et hoc eſt qđ nunc dicit: Filij p̃uaricatorum populi tui qui dereliquerunt legem domini: uolentes in alio loco p̃ter quã iuſſum erat deo uictimas immolare: extollentur in ſuperbiã & uiſionem: hoc eſt domini p̃ceptũ ſe implere iactabunt. Sed corruẽt: quia & templum & urbs poſtea deſtruentur. Cumq; antiochus teneret iudæã, miſſus Scopas ætholi filius, dux ptolemæi partium, aduerſus antiochum fortiter dimicauit: cœpitq; iudæam & optimates ptolemæi partium ſecum abducens, in ægyptum reuerſus eſt. b ¶Et veniet rex aquilonis ⁊ comportabit aggerẽ: ⁊ capiet vrbes munitiſſimas: ⁊ brachia auſtri non ſuſtinebunt: ⁊ conſurgent electi eius ad reſiſtendum ⁊ non erit fortitudo ⁊c. Antiochus eñ uolens iudæam recuperare & ſyriæ urbes plurimas: Scopam ducem ptolemæi iuxta fontes iordanis, ubi nunc Paneas condita eſt, initò certamine fugauit: & cum decem milibus armatorum obſedit clauſum in Sidone. Ob quem liberandũ miſit ptolemæꝰ duces inclytos Eropũ & menocleã & damoxenũ. Sed obſidionem ſoluere non potuit: donec fame ſuperatus Scopas, manus dedit, & nudus cum ſocijs dimiſſus eſt. Q.đ.q

Eſa. 19. c

in fine temporum annorumq; ueniet, properans cum exercitu magno & opibus nimijs. Et in temporibus illis multi conſurgẽt aduerſum regem auſtri. Filij quoq; p̃uaricatorum populi tui extollentur ut impleant uiſionem & corruant. Et ueniet rex aquilonis, & comportabit aggerem & capiet urbes munitiſſimas: & brachia auſtri non ſuſtinebunt: & conſurgent electi eius ad reſiſtendum & non erit fortitudo. Et faciet ueniens ſuper eum iuxta placitum ſuum: & non erit qui ſtet contra faciem eius: & ſtabit in terra inclyta, & conſumetur in manu eius. Et põnet faciem ſuam ut ueniat ad tenendum uniuerſum regnum eius, & recta faciet cum eo: Et filiam fœminarum dabit ei: ut euertat illum: Et nõn ſtabit nec illius erit. Et conuertet faciem ſuam ad inſulas: & capiet multas: & ceſſare faciet principem opprobrij ſui: & opprobrium eius cõuertetur in eum. Et conuertet faciem ſuam ad imperiũ terræ ſuæ: & impinget & corruet & non inuenietur. Et ſtãbit in loco eius uiliſſimus & indignus decore regio: & in paucis diebus conteretur: non in furore nec in prælio.

Et ſtabit

ait: Comportabit aggerem: illud ſignificat, qđ præſidium ſcopæ in arce hieroſolymorum adnitentibus iudæis, multo tẽpore oppugnarit: & cœperit alias urbes: quæ prius a ptolemæi partibus tenebant, Syriæ, Ciliciæ, & Lyciæ. Eo enim tpe captæ ſunt Aphrodiſias & Soloe & Zephyrion & Mallos & Anemurũ & Selenus & Coraceſiũ & Coricus & Andriacæ & Limyra & Patra & Xanthꝰ: & ad extremũ Epheſus: de quibꝰ uniuerſis & græca & rhomana narrat hiſtoria: Quodq; intulit: Et ſtabit in terra inclyta & conſumetur ſiue perfi|cietur in manu eiꝰ: Terrã inclytã: ſiue ut Lxx. interpretati ſunt uolũtatis, hoc eſt quæ complaceat deo, Iudææ ſignificat & proprie hieruſalẽ: in qua honorifice ſuſceptos eos q partium ſcopæ erant perſecutus eſt. Pro terra inclyta qđ interpretatus eſt Aquila: quem nos in hoc loco ſecuti ſumus: Theodotio ipſum hebraicum uerbum poſuit σαβί|ρ: p quo Symmachus uertit terrã fortitudinis. c ¶Et ponet faciẽ ſuã vt veniat ad tenendũ vniuerſum regnũ eius ⁊ recta faciet cũ eo. Et filiã fœminarũ dabit ei vt euertat illũ. Hoc eſt ptolemæũ: ſiue illud, hoc eſt regnũ eius. Volẽs antiochus nõ ſolũ ſyriã & ciliciam & lyciam & alias p̃uincias quæ ptolemæi fuerãt partium poſſidere: ſed in ægyptum quoq; regnũ ſuũ extẽdere: filiam ſuam Cleopatram per Euclem rhodiũ ſeptimo anno regni adoleſcentis deſpondit ptolemæo: & tertiodecimo anno tradidit: data ei dotis nomĩe omĩi Cœleſyria & Iudæa. Filiã aũt fœminarũ p πλεονασμὸν uocat: ut eſt illud poeticũ: Sic ore locuta eſt: Vocemq; his auribus hauſi. d ¶Et nõ ſtabit nec illius erit: ⁊ conuertet faciem ſuam ad inſulas: ⁊ capiet multas: ⁊ ceſſare faciet p̃ncipem opprobrij ſui: ⁊ opprobriũ eius cõuertet in eũ. Et conuertet faciẽ ſuã ad imperiũ terrę ſuę ⁊c. Necq; enim obtinere potuit ægyptum: quia ptolemæus epiphanes, & duces eius ſentientes dolum, cautius ſe egerunt, & Cleopatra magis uiri partes q̃ parentis fouit. Vnde uertit ſe ad Aſiam: & nauali certamine aduerſum plurimas inſulas dimicans: cœpit rhodum & Samũ & colophonã & Phoceã & alias multas inſulas. Sed occurrit ei. L. Scipio Naſica cũ fratre ſuo Publio ſcipione aphricano: qui Hannibalẽ uicerat. Cum eñ conſul Naſica frater aphricani hebetioris eſſet ingenij: & contra regẽ potentiſſimũ ſenatus ei bellum nollet credere, ſpontaneã legationẽ obtulit aphricanus pro fratris iniuria. Victus ergo antiochus, intra Taurum regnare iuſſus eſt: & indẽ fugit ad Apamiam ac Suſam & ultimas regni ſui penetrauit urbes. Cumq; aduerſum eli|meos pugnaret, cũ omni eſt delectus exercitu. Et hoc eſt qđ nũc ſcriptura dicit: qđ multas inſulas cœpit, & uincẽte rhomano, regnum aſiæ perdiderit: & opprobriũ eius cõuerſum ſit in caput eius: & ad extremũ de aſia fugiẽs, reuerſus ſit ad imperiũ terræ ſuæ: & ipegerit atq; corruerit: & locus eius nõ ſit inuentus. e ¶Et ſtabit in loco eius viliſſimus ⁊ indignꝰ decore regio: ⁊ in paucis diebus cõtereť nõ in furore nec in p̃lio. Seleucũ dicit cognomẽto philopatorẽ filium magni Antiochi, qui nihil dignum ſyriæ & patris geſſit imperio:

E & absq; ullis prælijs inglorius perijt. Porro porphyrius non uult hunc esse Seleucum, sed Ptolemæum epiphanem, qui Seleuco sit molitus insidias: & aduersum eum exercitū præparauerit: & idcirco ueneno sit interfectus a ducibus suis. Qđ cū unus ab illo quæreret, tātas res moliēs ubi haberet pecuniam: respōdit, sibi amicos esse diuitias. Quod cū diuulgatū esset in populis, timuerunt duces ne auferret eorū substantiā: & idcirco eū maleficis artibus occiderunt. Sed quomodo potest in loco magni antiochi stare ptolemæus qui hoc omnino non fecit: maxime cum Lxx. interpretati sunt: & stabit de radice eius plantatio: id est de germine eius & semine, percutiens dignitatem imperij: & in paucis diebus conteretur: absq; ira & prælio? Hebræi uilissimum & indignū decore regio, Triphonē intelligi uolūt: q tutor pueri arripuit tyrānidem. a ¶ Et stabit in loco eius despectus: & non tribuetur ei honor regius: & ueniet clam & obtinebit regnum in fraudulentia. Hucusq; ordo historiæ se sequitur: & inter Porphyrium ac nostros nulla contentio est. Cætera quæ sequūtur usq; ad finem uoluminis: ille interpretatur super persona Antiochi qui cognominatus est epiphanes: frater seleuci, filius antiochi magni: qui post Seleucum undecim annis regnauit in Syria: obtinuitq; iudæam, sub quo legis dei persecutio & Machabeorum bella narrantur. Nostri autem hæc omnia de antichristo prophetari arbitrantur: qui ultimo tempore futurus est. Cūq; eis uideatur illud opponi: quare tantos in medio dereliquerit sermo propheticus, a Seleuco usq; ad consūmationem mundi: respondent qđ & in priori historia ubi de regibus persis dicebatur, quatuor tantum reges post Cyrum persarum posuerit: & multis in medio transilitis, repente uenerit ad Alexandrum regem macedonum: & hanc esse scripturæ sanctæ consuetudinem: non uniuersa narrare: sed ea quæ maiora uideanť exponere. Cūq; multa q̄ postea lecturi & exposituri sumus, super Antiochi persona conueniant: typum eum uolunt antichristi habere: & quæ in illo ex parte præcesserint, in antichristo ex toto esse complenda. Et hūc esse morem scripturæ sanctæ, ut futurorum ueritatem præmittat in typis: iuxta illud qđ de dño saluatore in septuagesimoprimo psalmo dicitur: qui prænotať salomonis: & omnia quæ de eo dicuntur, salomoni non ualent conuenire. Neq; eñ pmansit ille cū sole & ante lunā generationis generationum: neq; dñatus est a mare usq; ad mare, & a flumine usq; ad terminos orbis terrarum: nec omnes gentes seruierunt ei: neq; ante solem permansit nomen eius: nec benedictæ sunt in ipso omnes tribus terræ: neq; omnes gentes magnificauerūt eum. Ex parte autem & quasi in umbra & imagine ueritatis in salomōne præmissa sunt: ut in dño saluatore perfectius implerentur. Sicut igitur saluator habet & salomonem & cæteros sanctos in typum aduentus sui: sic & antichristus pessimum regem antiochum, qui sanctos persecutus est templumq; uiolauit, recte typum sui habuisse credēdus est. Sequamur igitur expositionis ordinem: & iuxta utramq; explanationem, quid aduersarijs, quid nostris uideatur, breuiter annotemus. Stabit inquiunt in loco seleuci frater eius Antiochus epiphanes: cui primum ab his qui in syria Ptolemæo fauebant non dabatur honor regius: sed postea simulatione clæmentiæ obtinuit regnum syriæ. Et brachia pugnātis Ptolemæi & uniuersa uastantis, expugnata sunt a facie antiochi atq; contrita. Brachia autem fortitudinem uocat: unde & manus appellatur exercitus multitudo. Et non solum ait Ptolemæum uicit fraudulentia, sed dū

> a Et stābit in loco eius despectus: & non tribuetur ei honor regius: & ueniet clam & obtinebit regnum in fraudulentia. Et brachia pugnantis expugnabuntur a facie eius & conterentur: insuper & dux fœderis. Et post amicitias cum eo faciet dolum: & ascendet & superabit in modico populo. Et abundantes & uberes urbes ingredietur: & faciet que non fecerunt patres eius & patres patrum eius: rapinas & prædam & diuitias eorum dissipabit: & contra firmissimas cogitationes inibit: & hoc
> b usq; ad tempus. Et cōcitabitur fortitudo eius & cor eius aduersus regem austri in exercitu magno. Et rex austri puocabit ad bellū multis auxilijs & fortibus nimis: & nō stabunt, quia inibūt aduersum eū consilia. Et comedentes panem cum eo conterēt eum: exercitusq; eius opprimetur, & cadent interfecti plurimi.

cem quoq; fœderis: hoc est Iudam machabeum superauit dolis. Siue qđ dicit hoc est: Cū ipse obtulisset pacem Ptolemæo: & fuisset dux fœderis: postea est ei molitus insidias. Ptolemæum autē hic non epiphanem significat: qui quintus regnauit in ægypto: sed ptolemæum philometorē, filiū Cleopatræ sororis Antiochi: cuius hic auunculus fuit. Et cum post mortem Cleopatræ Eulaius eunuchꝰ nutritius philometoris & Leneꝰ ægyptum regerent: & repeterent syriam quā antiochus fraude occupauerat: ortum est inter auunculū & puerum Ptolemæum præ

Duorum quoq;

lium. Cumq; inter Pelusium & montē Casiū cōmississent: uicti sunt duces ptolemæi. Porro antiochus parcens puero & amicitias simulans, ascendit memphim: & ibi ex more ægypti regnum accipiens: pueriq; rebus se prouidere dicens, cum modico populo omnem ægyptum subiugauit sibi: & abundantes atq; uberrimas ingressus est ciuitates. Fecitq; quæ non fecerunt patres eius & patres patrum illius. Nullus enim regum syriæ ita uastauit ægyptum: & omnes eorum diuitias dissipauit: & tam callidus fuit, ut prudentes cogitationes eorum qui duces pueri erant, sua fraude subuerteret. Hæc Porphyrius sequens Suctorium, sermone latissimo prosecutus est: quæ nos breui compendio diximus. Nostri autem & melius interpretantur & rectius: quod in fine mundi hæc sit facturus antichristus: qui consurgere habet de modica gente: id est de populo iudæorum: & tam humilis erit atq; despectus, ut ei nō detur honor regius: & per insidias & fraudulentiam obtineat principatum: & brachia pugnantis populi rhomani, expugnētur ab eo & conterantur. Et hoc faciet quia simulabit se ducem esse fœderis: hoc est legis & testamenti dei. Et ingredietur urbes ditissimas: & faciet quæ non fecerunt patres eius, & patres patrum illius. Nullus enim iudæorū absq; antichristo in toto unq; orbe regnauit: & cōtra firmissimas cogitationes sanctorū inibit consilium: facietq; uniuersa usq; ad tempus: donec eum dei uoluntas facere ista pmiserit. b ¶ Et cōcitabitur fortitudo eius ꝛ cor eius aduersus regem austri in exercitu magno. Et rex austri prouocabitur ad bellum multis auxilijs ꝛ fortibus nimis: ꝛ non stabunt quia inibunt aduersus eum consilia: Et comedentes panem cum eo conterent eum: exercitusq; eius opprimetur ꝛ cadent interfecti plurimi. Hæc Porphyrius interpretatur de Antiocho, qui aduersus Ptolemæū sororis suæ filium profectus est cum exercitu magno. Sed & rex austri, id est duces Ptolemei prouocabuntur ad bellum multis auxilijs & fortibus nimis: & non poterunt resistere Antiochi consilijs fraudulētis: qui simulabit pacem cum sororis filio, & comedet cum eo panem: & postea occupabit ægyptum. Nostri autem scđm superiorem sensum interpretantur omnia de antichristo, qui nasciturus est de populo iudæorum, & de babylone uenturus, primum superaturus est regem ægypti: qui est unus de tribus cornibus de quibus antea iam diximus.

Duorum quoq;

a ¶ Duorum quoq; regum cor erit vt male faciãt: & ad mensam vnam mendacium loquentur &c. Nulli dubium est quin Antiochus pacem cum Ptolemæo fecerit: & inierit cum eo conuiuiũ & dolos machinatus sit: & nihil ꝓfecerit ꝙa regnũ eius nõ potuerit obtinere: sed a militibus Ptolemæi electus sit. Verũ ex eo quia scriptura nunc dicit duos fuisse reges, quorũ cor fuerit fraudulẽtum ut sibi mutuo malefacerent: hoc scd'm historiã non potest demonstrari. Ptolemæus ẽm paruꝰ ætate erat, & decœptus antiochi fraude, illi malum cogitare quid potuit? Vnde uolunt nostri hæc omnia referre ad antichristũ & ad regẽ ægypti: quẽ primũ supaturus est. b ¶ Et cor eiꝰ aduersum testamẽtũ sanctũ &c. Et venient sup eũ trieres & rhomani & pcutiẽt. Siue ut aliꝰ interpretatꝰ est: & cõminabunt ei. Et græca & rhomana narrat historia: postquã reuersus est Antiochꝰ expulsus ab ægyptijs, uenisse eũ in iudæam: hoc est aduersus testamentũ sanctum: & spoliasse templum & auri tulisse ꝯ plurimũ: positoq; in arce præsidio macedonum: reuersum in terram suã. Et post bienniũ rursum contra Ptolemæum exercitum congregasse & uenisse ad austrum. Cũq; duo fratres Ptolemæi Cleopatræ filij: quorũ auunculus erat, obsiderentur Alexandriæ: legatos uenisse rhomanos: quorũ unus Marcus Popilius lenas: cum eum stantem inuenisset in littore, & senatus consultũ dedisset: quo iubebatur ab amicis populi rhomani recedere & suo imperio esse contentus: & ille ad amicorum responsionem consilium distulisset: orbem dicitur fecisse in arenis baculo quem tenebat in manu: & circũscripsisse regem atq; dixisse: Senatus & populus rhomanus præcipiũt ut in isto loco respõdeas quid consilij geras. Quibus dictis ille perterritus ait: Si hoc placet senatui & populo rhomano recedendum est: atq; ita statim mouit exercitum. Percussus autem dicitur esse, non qd' interierit, sed qd' omnẽ arrogantiæ perdiderit magnitudinẽ. De antichristo nullus ambigit quin pugnaturus sit aduersus testamentum sanctum: & primum contra regem ægypti dimicans, rhomanorum pro eius auxilio terreatur. Hæc autem sub antiocho epiphane in imagine præcesserunt, ut rex sceleratissimus qui persecutus est populum dei præfiguret antichristum, qui christi populũ persecuturus est. Vnde multi nostrorũ putant ob seuiciæ & turpitudinis magnitudinẽ, Domicianũ, Neronem antichristũ fore. c ¶ Et reuertetur & indignabitur contra testamentum sanctuarij &c. Hæc plenius in Machabeorũ gestis legimus: qd' postq; eum de ægypto pepulerunt rhomani: indignans uenerit contra testamentũ sanctuarij, & ab his inuitatus sit qui dereliquerant legẽ dei, & se cerimonijs miscuerant ethnicorum. Qd' plenius complendũ est sub antichristo, qui indignabitur contra testamentũ dei: & cogitabit aduersum illos quos uult legem dei derelinquere. Vnde significantius interpretatus est Aquila: Et cogitabit ut deseratur pactum sanctuarij. d ¶ Et brachia ex eo stabunt & polluent sanctuariũ fortitudinis &c. Pro brachijs alius interpretatus est, semina, ut significaret stirpem atq; progeniẽ. Volunt autem eos significari qui ab Antiocho missi sunt post biennium quã templũ expoliauerat, ut tributa exigerent a iudæis: & auferrent cultũ dei: & in templo hierusalẽ, Iouis olympij simulacrum, & antiochi statuas ponerent: ꝙs nũc abominationẽ desolationis uocat: quando ablatum est holocaustum & iuge sacrificiũ. Quæ uniuersa in typo antichristi, nostri ꝓcessisse contendũt: qui sessurus est in templo dei & se facturus ut deũ. Iudæi autem hoc nec de Antiocho epiphane: nec de antichristo sed de rhomanis intelligi uolũt: de ꝙbus supra dictũ est: Et uenient trieres siue itali atq; rhomani & humiliabit. Post multa inqt tẽpora de ipsis rhomanis qui Ptolemæo uenere auxilio, & Antiocho cõminati sunt: cõsurget rex Vespasianꝰ: surgẽt brachia eiꝰ, & semina Titus filiꝰ cũ exercitu: & polluent sanctuariũ: auferẽtq; iuge sacrificiũ: & tẽplũ tradẽt æternæ solitudini. & qppe צִיִּים בְּתִים quos nos trieres & rhomanos ĩterpretatisumꝰ: hebræi italos uolũt intelligi atq; rhomanos. e ¶ Et impij in testamẽtũ simulabunt fraudulenter &c. Et hoc in Machabeis legimus, qd' quidã simulauerint se legis dei esse custodes: & postea cum gentibus pactum fecerint: alij uero permanserint in religione: qd' & antichristi temporibus futurum arbitror, quãdo refrigescet charitas multorum. De quibus dominus loquitur in euangelio: Putas filius hominis ueniens inueniet fidẽ super terram? f ¶ Et docti in populo docebunt plurimos: & ruẽt in gladio & in flãma & in captiuitate & in rapina dierũ. Quanta iudæi ab antiocho passi sunt, Machabeorũ libri referunt: & triumphi eorum testimonio sunt: qui pro custodia legis dei flãmas, & gladios, & seruitutem, & rapinas, & pœnas ultimas sustinuerũt. Quæ futura nemo dubitet sub antichristo, multis resistentibus potentiæ eius & in diuersa fugientibus. Quæ hebræi in ultima euersione templi quæ sub Vespasiano & Tito accidit interpretantur: fuisse plurimos de populo qui scirent dominũ suum: & pro custodia legis eius interfecti sunt. g ¶ Cumq; corruerint subleuabunt auxilio paruulo: & applicabũtur eis plurimi fraudulenter &c. Paruulũ auxilium, Mathathiã significari arbitrat Porphyrius de mõte modin: qui aduersum duces antiochi rebellauit: & cultum ueri dei seruare conatus est. Paruũ aũt inquit auxiliũ uocat, quia occisus est in prælio mathathias: & postea iudas filius eius qui uocabatur machabæus pugnans cecidit: & cæteri fratres eius aduersariorũ fraude decœpti sunt. Lege machabeorum libros. Hæc ait, omnia idcirco sunt facta: ut probentur & eligantur sancti & dealbentur usq; ad tempus præfinitum: quia in aliud tempus erat dilata uictoria. Sub antichristo paruum auxilium nostri intelligi uolũt, quia congregati sancti resistunt ei: & utẽtur auxilio paruulo: & postea de eruditis corruent plurimi. Et hoc fiet ut quasi conflentur in fornace & dealbentur & eligantur donec

a Duorum quoq; regum cor erit ut male faciant: & ad mensam unam mendacium loquentur: & non proficient: quia adhuc finis in aliud tempus. Et reuertetur in
b terram suam cum opibus multis: Et cor eius aduersum testamẽtum sanctum: & faciet & reuertetur in terram suã. Statuto tempore reuertetur & ueniet ad austrum: & non erit priori simile nouissimum. Et uenient super
c eum trieres & rhomani: & percutietur: Et reuertetur & indignabitur contra testamentum sanctuarij: & faciet ac reuertetur & cogitabit de his qui dereliquerunt testa
d mentũ sanctuarij. Et brachia ex eo stabunt & polluent sanctuarium fortitudinis: & auferẽt iuge sacrificium: &
e dabunt abominationem in desolationẽ. Et impij in tẽstamentũ simulabunt fraudulẽter. Populus autẽ sciens
f deum suum, obtinebit & faciet. Et docti in populo docebunt plurimos: & ruent in gladio & in flamma & in
g captiuitate & in rapina dierum. Cũmq; corruerint subleuabuntur auxilio paruulo: & applicabuntur eis plurimi fraudulenter. Et de eruditis ruent ut conflentur & eligantur & dealbentur usq; ad tempus præfinitum: quia adhuc aliud tempus erit.

Et faciet

C

D

g. eodem Nu. 24. d

Matth. 24 b

1. Mach. 2. a

1. Mach. 2. b

donec ueniat tempus præfinitum: quia uera uictoria in aduentu christi erit. Hebræorũ quidam hæc de Seuero & Antonino principibus intelligunt: qui iudæos plurimum dilexerũt. Alij uero de Iuliano imperatore: qđ quãdo oppressi fuerint a Caio cæsare & in captiuitatis angustijs multa ppessi, ille consurgat: Iudæos amare se simulans: & in tẽplo eorũ ĩmolaturũ se esse promittẽs: in quo paruã spem auxilij habebũt: & applicabunt illis gentiliũ plurimi, nõ in ueritate, sed in mẽdacio. Pro idolorum enim cultu, eius simulabũt amicitias. Et hoc facient ut qui probati sunt, manifesti fiant. Tempus enim ueræ salutis eorum & auxilij futurum esse christum, quẽ falso putant esse uenturũ: cum sint recepturi antichristũ.

1. Cor. 11. d

a Et faciet iuxta uoluntatẽ suam rex: & eleuabitur & magnificabitur aduersum omnem deũ: & aduersum deũ deorum loquetur magnifica: & diriget donec compleatur ira: perpetrata quippe diffinitio est. Et deum patrum suorum non reputabit: & erit in concupiscentijs fœminarum: nec quemcp deorum curabit: quia aduersum uniuersa consurget. Deum autem mauçim in loco suo uenerabitur: & deum quem ignorauerunt patres eius colet, auro & argento & lapide præcioso, rebusq; præciosis. Et faciet ut muniat mauçim cum deo alieno quem cognouit: & multiplicabit gloriam & dabit eis potestatem in multis & terram diuidet gratuito. c Et in tẽpore præfinito præliabitur aduersum eum rex austri: & quasi tempestas ueniet contra illum rex aquilonis in currib9 & in eqtibus & in classe magna: & ingredietur terras & conteret & pertrãsiet. Et introibit in b terram gloriosam & multi corruent. Hæ aũtem solæ saluabuntur de manibus eius, edom & moab & principiũ filiorum ammon.

a Et faciet iuxta uoluntatẽ suã rex: & eleuabit & magnificabit aduersum omnẽ deũ &c. Perpetrata est qppe diffinitio. Siue ut alius interpretat9 est: in ipso enim erit consumatio. Ab hoc loco iudæi dici de antichristo putãt qđ post Iuliani paruũ auxiliũ, surrecturus sit rex q faciat iuxta uolũtatẽ suã: & eleuet cõtra oñe qđ dicit de9: & aduersum deũ deorũ loquat magnifica: ita ut sedeat in templo dei: & seipsum faciat deum, & dirigatur uoluntas eius donec cõpleat ira dei, quia in ipso erit cõsumatio. Qđ quidem & nos de antichristo intelligimus. Porphyrius autem & cæteri qui sequũtur eum de antiocho epiphane dici arbitrantur: qđ erectus sit contra cultum dei: & in tantam superbiam uenerit: ut in templo hierosolymis simulacrum suum poni iusserit. Quodq; sequitur: & diriget donec cõpleatur ira: quia in ipso erit consumatio: sic intelligunt, tamdiu eum posse donec irascatur ei deus, & ipsum interfici iubeat. Siquidem Polybius & Diodorus qui bibliothecarũ scribunt historias, narrant eum non solum contra deum fecisse iudeæ: sed auariciæ facibus accensum, etiam templum Dianæ in elimaide qđ erat ditissimũ spoliare conatum: oppressumq; a custodibus templi, & uicinis circum gentibus: & quibusdam phãtasijs atq; erroribus uersum in amentiã: ac postremũ morbo interijsse: & hoc ei accidisse cõmemorãt quia templũ Dianæ uiolare conatus sit. Nos autẽ dicimus etiam si acciderit ei, ideo accidisse, quia in sanctos dei multã exercuerit crudelitatem, & polluerit templũ eius. Non eñ pro eo qđ conatus est facere: & acta pœnitentia desiuit implere: sed pro eo qđ fecit punitus esse credẽdus est. b Et deum patrum suorum nõ reputabit: & erit in concupiscẽtijs fœminarũ: nec quẽcp deorũ curabit &c. Pro eo qđ nos interpretati sumus, & erit in concupiscentijs fœminarum: Lxx. transtulerunt: & concupiscentijs mulierum non subiacebit. Rursum pro deo מָעֻזִּים, qđ habebatur in hebraico, Aquila transtulit, deum fortitudinum: Lxx. deum fortissimum. Quia uero in hebraico pro eo qđ nos diximus: & erit in cõcupiscentijs fœminarum, ambigue positũ est: dicente Aquila q uerbũ expressit e uerbo: καὶ ἐπὶ θεὸν τῶν πάτρων αὐτοῦ ὃν σωκόσ, καὶ ἐπιθυμίαν γυναικῶν, καὶ ἐπὶ πάντα θεὸν οὐ σωκόσ: id est, & super deum patrũ suorũ non intelliget, & super concupiscentiã fœminarũ: & super omnẽ deum nõ intelliget. Quibus uerbis intelligitur habere eum concupiscẽtiã fœminarum & non habere. Si legerimus & intellexerimus ἀπὸ κοινοῦ, & super cõcupiscentiã fœminarũ non intelliget: de antichristo facilior interpretatio est: qđ ideo simulet castitatem ut plurimos decipiat. Sin autem ita legerimus, & super cõcupiscẽtiã fœminarũ: ut subaudiat erit: antiochi persona magis coaptabit qui luxuriosissim9 fuisse dicit: & in tantũ dedecus p stupra & corruptelas uenisse regiæ dignitatis: ut mimis quoq; & scortis publice iungeret, & libidinẽ suam populo præsente cõpleret. Deũ mauçim ridicule Porphyrius interpretatus est: ut diceret in uico modin, unde fuit Matthathias & filij eius, antiochi ducis, Iouis posuisse statuã: & compulisse iudæos: ut ei uictimas immolarẽt: id est, deo modin. Qđ autẽ sequitur: & deum quẽ ignorauerũt patres eius colet: hoc magis antichristo cp antiocho conuenit: Legimus eñ antiochum idolorum græciæ habuisse cultũ: & iudæos atq; samaritas ad ueneratiõnẽ suorũ deorũ cõpulisse. Necnõ & hoc qđ infert: & faciet ut muniat mauçim cum deo alieno quem cognouit: & multiplicabit gloriã: & dabit eis potestatẽ in multis & terrã diuidet gratuito: Theodotio ita interpretat9 est: Et aget hæc ut muniat præsidia cũ deo alieno: & cum eis ostenderit, multiplicabit honorem, & dominari eos multis faciet: & terram diuidet gratis. Pro præsidijs, cõfugia interpretatus est Symmachus: qđ Porphyrius ita edisserit: faciet hæc oñia ut muniat arcẽ hierusalẽ, & in cæteris urbibus ponat præsidia: & iudæos doceat adorare deum alienũ: haud dubium quin Iouem significet: Quẽ cum illis ostenderit & adorandũ esse persuaserit: tunc dabit deceptis honorem & gloriã plurimã: & faciet cæteris q in iudæa fuerint dñari: & p præuaricatione possessiões diuidet & dona distribuet. Antichrist9 quoq; multa deceptis munera largietur: & terram suo exercitui diuidet: quosq; terrore non quiuerit, subiugabit auaricia.

c Et in tempore præfinito præliabit aduersum eũ rex austri &c. Et introibit in terrã gloriosam & multi corruent. Pro quo interpretatus est Symmachus: & multa milia corruẽt: Theodotio: & multi infirmabũt. Multas aũt corruere iuxta Aqlã uel urbes uel regiones uel puincias intellige. Et hæc porphyrius ad antiochũ refert: qđ undecimo anno regni sui rursus cõtra sororis filiũ ptolemæũ philometorẽ dimicauerit: Qui audiẽs uenire antiochũ, cõgregauit mlta populorũ milia. Sed antiochus q̃si tẽpestas ualida in currib9 & in equitib9 & in classe magna igressus sit terras plurimas, & trãseũdo uniuersa uastauerit: ueneritq; ad terrã inclytam: id est iudæam: quã Symmachus terram fortitudinis interpretatus est: pro qua Theodotio ipsum uerbum hebraicum posuit עִבְרִי & arcẽ munierit de ruinis murorũ ciuitatis: & sic prexerit ægyptũ. Nostri autẽ ad antichristũ & ista referẽtes, dicũt qđ primũ pugnaturus sit contra regẽ austri: id est ægypti: & postea libyas & æthiopas supaturus: quæ de decẽ cornib9 tria cõtrita cornua sup̃ legim9: & qa uẽtur9 sit in terrã isrl & multæ ei uel urbes uel puinciæ daturæ man9. b Hæ aũtem solæ saluabuntur de manibus eius/edom & moab & principiũ filiorũ ammon. Antiochus aiunt festinans cõtra ptolemæum

mæum regem austri, idumæos & moabitas & ammonitas qui ex latere iudææ erant non tetigit: ne occupatus alio prælio, ptolemæum redderet fortiorem. Antichristus quoq; idumæam & moabitas ac filios ammon: id est arabiam relinquet intactam: quia illuc sancti ad deserta confugient.

a ¶Et mittet manum suam in terras: & terra ægypti non effugiet: & dñabitur thesaurozũ auri & argenti & in omnibus pręciosis ægypti. Per libyas quoq; & ethiopias transibit. Hæc antiochũ ex parte fecisse legimus. Sed qđ sequit̃, per libyas & ethiopias transibit: magis nostri asserunt antichristo conuenire. Antiochus enim libyam quam plæriq; aphricam intelligunt, æthiopiamq; non tenuit: nisi forte quia in ipso climate sunt prouinciæ ægypti & longe per deserta uicinæ: captis ægyptijs etiam istæ prouinciæ conturbatæ sint. Vnde non dicit qđ cœperit eas: sed per libyas æthiopiasq; trãsierit. b ¶Et fama turbabit eum ab oriente & ab aquilone: & veniet in multitudine magna vt conterat & interficiat plurimos &c. Et in hoc loco Porphyrius tale nescio quid de antiocho somniat: Pugnãs inquit cõtra ægyptios, & libyas æthiopiasq; pertrãsiens: audiet sibi ab aquilone & ab oriente prælia concitari: unde & regrediens capit aradios resistentes: & omnẽ in littore phœnicis uastauit prouinciã. ¶Confestimq; pergit ad

a Et mittẽt manum suam in terras, & terra ægypti non effugiet: & dominabitur thesaurorum auri atq; argenti & in omnibus præciosis ægypti //Per libyas
b quoq; & æthiopias transibit. Et famâ turbabit eum ab oriente & ab aquilone: Et ueniet in multitudine magna ut conterat & interficiat plurimos. Et figet tabernaculum suum in apadno: inter duo maria super montem inclytum & sanctum: & ueniet usq; ad summitatẽ eius & nemo auxiliabitur ei. ¶Ca. XII

B Artarxiam regem armeniæ, qui de orientis partibus mouebatur: & interfectis plurimis de eius exercitu, ponet tabernaculum suum in loco apadno, qui inter duo latissima situs est flumina, tigrin & euphraten. ¶Cumq; hucusq; pcesserit, in quo monte inclyto sederit & sancto, dicere non potest: quamq; inter duo maria eum sedisse probare non potest: & stultum sit duo mesopotamiæ flumina, duo maria interpretari. Montẽ autem inclytum idcirco prætermisit: quia secutus est Theodotionis interpretationẽ, qui ait: inter media maria super montẽ Sabin sanctum. ¶Cumq; sabin nomen montis uel armeniæ uel mesopotamiæ putet: quare sit sanctus dicere non potest: etiam hac licentia mentiendi, possumus nos addere quod ille conticuit: sanctum dici montem: quia iuxta errorẽ armeniorũ sit idolis cõsecratus. Et ueniet inqt usq; ad summitatem ipsius montis in elimaide prouincia: quæ est ultima persarum ad orientẽ regio: ibiq; uolens templum Dianæ spoliare, qđ infinita donaria habebat: fugatus a barbaris est: qui mira uenerationẽ phanum illud suspiciebant: & mortuus est mœrore consumptus in Tabes opido perfidis. Hæc ille in fugillationẽ nostri, artificiosissimo sermone composuit: quæ etiã si potuerit approbare non de antichristo dicta sed de antiocho, quid ad nos: qui non ex omnibus scripturarum locis christi probamus aduentum, & antichristi mendacium? Pone enim hæc dici de antiocho: quid nocet religioni nostræ? Nunquid & in superiori uisione ubi in antiocho prophetia consumata est, aliquid de antichristo dicitur? Dimittat itaq; dubia: & in manifestis hæreat: dicatq; quis sit ille lapis qui de monte abscisus sine manibus, creuerit in montẽ magnũ: & orbem impleuerit: & quadriformẽ imaginem contriuerit: qui sit ille filius hominis qui cum nubibus uenturus sit: & staturus ante uetustum dierum: & dandum sit ei regnũ qđ nullo fine claudat̃: oñesq; populi tribus ac linguæ, ipsi seruituri sint. Hæc quæ manifesta sunt præterit, & de iudæis asserit prophetari: quos usq; hodie seruire cognoscimus. Et dicit eum qui sub nomine Danielis scripsit librum, ad refocillãdam spem suorum fuisse mentitum. Non quo omnem historiam futuram nosse potuerit: sed quo iam facta memoraret: & in ultimæ uisionis calumnijs immoratur, flumina ponens pro marit & montem inclytum & sanctum apadno: quem ubi legerit, nullam potest proferre historiam. Nostri autem extremum uisionis huius capitulum super antichristo sic exponunt, quod pugnans contra ægyptios libyasq; & æthiopias: & tria cornua de decem cornibus conterens: auditurus sit de aquilonis & de orientis partibus, aduersum sẽ bella consurgere: qđ ueniens cum magna multitudine ut conterat & interficiat plurimos, figat tabernaculum suum in apadno iuxta nicopolim: quæ prius emaus uocabatur: ubi incipiunt iudææ, puinciæ montana consurgere. Deniq; inde se erigens usq; ad montem oliueti, hierosolymorum regio ascenditur: & hoc esse qđ nunc scriptura dicit: Et cũ fixerit tabernaculũ suũ in montanæ, puinciæ radicib⁹ inter duo maria: mare uidelicet quod nunc appellatur mortuum ab oriente: & mare magnum in cuius littore cæsaria, Ioppe, ascalon, & gaça sitæ sunt: Tunc ueniet usq; ad summitatem montis eius: hoc est montanæ prouinciæ, id est uerticem montis oliueti: qui inclytus uocatur: quia ex eo dominus atq; saluator ascendit ad patrem: & nullus antichristo poterit auxiliari contra se domino sæuiente. Et asserunt ibi antichristum esse periturũ unde dominus ascendit ad cœlos. Apadno uerbum compositum est: quod si diuidas intelligi potest θρόνου ἀυτοῦ: id est solij sui. Et est sensus: Et figet tabernaculũ suũ & thronum suum inter maria super mõtem inclytum & sanctum. Hunc locum Symmachus ita interpretatus est: καὶ ἐκτενεῖ τὰσ σκηνὰς τοῦ ἱπποσασίου ἀυτοῦ, μεταξὺ τῶν θαλασσῶν εἰς τὸ ὄρος τῆς δυνάμεως τὸ ἅγιον καὶ ἕως ἄκρου ἀυτοῦ. quod in latino sonat: & extendet papiliones equitatus sui inter maria, super montem fortitudinis sanctum: & ueniet usq; ad uerticem montis. Theodotio uero sic uertit: καὶ πήξει τὴν σκηνὴν ἀυτοῦ ἐν ἀφαδανῶ, ἀνὰ μέσον τῶν θαλασσῶν ἐπ' ὄρος σαβὶμ ἅγιον καὶ ἕως μέρους ἀυτοῦ: id est: & figet tabernaculum suum in aphadano inter maria in monte sabin sancto: & ueniet usq; ad partem eius. Aquila ita: Et plantabit tabernaculum prætorij sui in ἀφαδανῶ inter maria, in monte sabin glorioso & sancto, & ueniet usq; ad finem eius. Soli Lxx. omni se nominis quæstione liberantes, interpretati sunt: Et statuet tabernaculũ suũ tunc inter maria & montem uoluntatis sanctum, & ueniet hora cõsumatiõis eius. ¶Quos Apollinarius secutus, de nomine apadno omnino conticuit. Hoc ideo prolixius posui: ut & porphyrij ostẽdam calumniam: qui hæc omnia ignorauit, aut nescire se finxit: & scripturæ sanctæ difficultatem: cuius intelligentiam absq; dei gratia & doctrina maiorum sibi imperitissimi uel maxime uendicant. Notandum autem qđ p litteram hebræus sermo non habeat: sed pro ipsa utatur ב cuius uim græcum φ sonat. In isto tantũ loco apud hebræos scribatur qdẽ ב sed legaf̃p. ¶Quod autẽ antichristus ueniat usq; ad summitatem montis sancti & inclyti: & ibi pereat, Esaias plenius loquitur: Præcipitabit dominus in monte sancto faciem dominatoris tenebrarum super omnes gentes: & eum qui dominatur cunctis populis: & unctionem quæ uncta est contra uniuersas nationes.

¶CAPITVLVM XII

E

IN tempore autem illo consurget michael princeps magnus qui stat pro filijs populi tui: & veniet tempus quale non fuit ex eo quo gentes esse cęperunt usq; ad tempus illud. Et in tempore illo saluabitur populus tuus: omnis qui inuētus fuerit scriptus in libro. Et multi de bis qui dormiunt in terrę puluere, euigilabunt alij in vitam ęternam: & alij in opprobrium vt videant semper ꝛc. Hactenus Porphyrius utcunq; se tenuit: & tam nostrorū imperitis, q̄ suorum male eruditis imposuit. De hoc capitulo quid dicturus est: in quo mortuorū describitur resurrectio: alijs suscitatis in uitā æternam: & alijs in opprobriū sempiternū ꝛc Nec potest dicere qui fuerint sub Antiocho fulgentes quasi splendor firmamenti: & alij quasi stellæ in perpetuas æternitates. Sed quid non facit pertinacia ꝛc Quasi contritus coluber eleuat caput: & moriturus in eos qui morituri sunt uenena diffundit. Et hoc inquit de antiocho scriptum est: qui uadens in persidem, Lysiæ qui antiochiæ & phœniciæ præerat, reliquit exercitum: ut aduersum iudæos pugnaret: urbemq; eorum hierusalem subuerteret: quæ omnia narrat Iosephus historiæ auctor hebrææ: quod talis fuerit tribulatio, qualis nunq̄: & tempus aduenerit quale nō fuit ex quo gentes esse cœperunt usq; ad illud tempus. Reddita autem victoria & cæsis antiochi ducibus, ipsoq; antiocho in persida mortuo: saluatus est populus israel: omnes qui scripti erant in libro dei: hoc est q legē fortissime defenderunt: & econtrario qui deleti sunt de libro: hoc est qui prævaricatores extiterunt legis: & antiochi fuerūt partiū. Tūc ait hi q quasi in terræ puluere dormiebant, & operti erant malorum pondere: & quasi in sepulchris miseriarum reconditi, ad insperatam victoriam de terræ puluere surrexerunt: & de humo eleuauerunt caput, custodes legis resurgētes in uitam æternam: & prævaricatores in opprobrium sempiternum. Magistri autem & doctores qui legis noticiam habuerunt: fulgebunt quasi cœlum: & qui inferiores populos exhortati sunt ad custodiendas cerimonias dei: ad instar astrorum splendebunt in perpetuas æternitates. Ponit quoq; historiam de Machabeis: in qua dicitur multos iudæorū sub Matthathia & Iuda machabeo ad eremum confugisse: & latuisse in speluncis, & in cauernis petrarum: ac post victoriam processisse: & hæc μεταφορικῶς quasi de resurrectione mortuorum esse prædicta. Tempore autem antichristi talem tribulationem fore, qualis nunquā fuit ex eo quo gentes esse cœperunt, uerius intelligitur: Ponamus enim uicisse lysiam qui victus est: & penitus oppressos iudæos esse qui uicerūt: Nunquid fuit talis tribulatio qualis eo tempore quo hierusalem capta est a babylonijs, templumq; subuersum, & omnis populus ductus in captiuitatem? Oppresso igitur antichristo & spiritu saluatoris extincto: saluabitur populus qui scriptus fuerit in libro dei: & pro diuersitate meritorum alij resurgent in uitam æternam: & alij in opprobrium sempiternum. Magistri autem habebunt similitudinem cœli: & qui alios erudierunt, stellarum fulgori comparabūtur. Non enim sufficit scire sapientiam nisi & alios erudias: tacitusq; sermo doctrinæ alium non ædificans: mercedem operis recipere non potest. Quem locum Theodotio & uulgata ædi tio ita expressit: Et intelligentes fulgebunt quasi splendor firmamenti: & de iustis plurimi quasi stellæ in æternum & ultra. Solent nonnulli quærere, utrum doctus sanctus, & simplex sanctus: eandem mercedē habeāt, & unam in cœlestibus mansionē. Vnde nunc iuxta Theodotionem dicitur: qđ docti simi litudinē cœli habeant: & absq; doctrina iusti, stellarum fulgori comparentur: tantumq; sit inter eruditā sanctitatē & sanctam rusticitatē, quantū cœlum distat & stellæ.

F

G

a IN tempore autē illo consurget Michael princeps magnus, qui stat p filijs populi tui: & ueniet tempus quale non fuit ex eo quo gentes esse cœperūt usq; ad tempus illud. Et in tempore illo saluabitur populus tuus: omnis qui inuentus fuerit scriptus in libro. Et multi de his qui dormiunt in terræ puluere, eui gilabunt: alij in uitam æternam: & alij in opprobrium, ut uideant semper. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamēti: & qui ad iusticiam erudiunt b multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Tu autē Daniel claude sermones: & signa librum usq; ad tempus statutum: Pertransibunt plurimi, & multiplex erit c sciētia. Et uidi egō Daniel, & ecce quasi duo alij stabāt: unus hinc super ripam fluminis: & alius inde ex altera ripa fluminis. Et dixi uiro qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis: quomodo usq; ad tempus finis mirabilia hæc? Et audiui uirum

b Macha. 2. b

b Tu autē daniel claude sermones: ꝛ signa librum usq; ad tempus statutum: Pertransibunt plurimi et multiplex erit scientia. Qui Danieli multiplicem reuelauerat ueritatē, ipsa occulta esse significans quæ locutus est: præcepit ut inuoluat sermones & signet librū ut legant plurimi: & quærāt historiæ ueritatē: & propter obscuritatis magnitudinem diuersa opinentur. Quod autem ait: Pertransibunt: id est, percurrent plurimi: multorum significat lectionem. Solemus enim dicere: percurri librum, pertransiui historiam. Quod quidem & Esaias de obscuritate sui uoluminis loquitur: Et erunt sermones libri istius, quasi uerba uoluminis signati: quod si dederint homini nescienti literas, dicentes ei, lege: Respondebit, nescio literas. Sin autem dederint illud homini scienti literas & dixerint: Lege librum: Respondebit, non possum legere: signatus est enim. Et in Apocalypsi Ioannis liber uidetur signatus sigillis septem intus & foris. Cumq; nullus posset signacula illius soluere: ait Ioannes, Flebam nimis. Et uenit ad me uox dicens: Ne plores: Ecce uicit leo de tribu iuda radix Dauid, aperire librum & soluere signacula eius. Librū autē illū potest soluere qui scripturarū sacramenta cognouit: & intelligit ænigmata & uerba tenebrosa, propter mysteriorum magnitudinem: & interpretatur parabolas: & occidentem literam transfert in spiritum uiuificantem.

H

Esa. 29. d

Apocal. 5. b

c Et vidi ego daniel: ꝛ ecce quasi duo alij stabant: vnus hinc sup ripā fluminis: ꝛ alius inde ex altera ꝛc. Vidit Daniel duos angelos stantes ex utraq; parte super ripam babylonij fluminis: qui cum hic ponatur absq; nomine: secundū præteritam uisionem puto eum esse tigrim qui hebraice dicitur חִדֶּקֶל: & tamen non interrogat eos qui stabant super utramq; ripam: sed eum quem in principio uiderat: qui indutus erat uestibus lineis siue byssinis: quod hebraice dicitur בַּדִּים, Et hic ipse angelus stabat super aquas fluminis babylonij, suo eas calcans pede. Ex quo intelligimus superiores duos angelos quos uidit stantes super ripam: & non interrogat nec putat scisci tatione condignos, angelos esse persarum atq; græcorum. Hunc autem esse angelum clæmentissimum: qui orationes Danielis in conspectu dei obtulerat: quando ei uigenti & uno diebus persarum angelus resistebat. Interrogabat autem hæc mirabilia quæ in præsenti uisione dicuntur, quo complenda sint tempore: quod Porphyrius more suo de Antiocho: nos de antichristo interpretamur.

Et audiui uirum

Iosephus li. 12. ca. 10.

bat super aquas fluminis: usq; quo finis istorum mirabilium? a Et audiui uirum qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis: cum eleuasset dextram & sinistram suam in cœlum: & iurasset per uiuentem in æternũ: quia in tempus, & tempora, & dimidium temporis. b Et cũm completa fuerit dispersio mãnus populi c sancti, complebuntur uniuersa hæc. Et egõ audiui, & non intellexi: Et dixi: Domine mi quid erit post hæc? Et ait: Vade Daniel, quia clausi signatiq; sunt sermones usq; ad tempus consummationis. Eligentur & dealbabuntur: & quasi ignis probabuntur multi: & impie agent impij: neq; intelligent omnes impij, porro docti d intelligent. e Et a tẽpore quo ablatum fuerit iugè sacrificium: & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille, ducenti, nonaginta. Beãtus qui expectat & peruenit usq; ad dies mille, trecentos, trigintaquinq;. f Tu aũtem Daniel uade ad præfinitum: & requiesce, & stabis in sorte tua in fine dierum.

Ca. XIII

Et erat

a Et audiui uirum qui indutus erat lineis/qui stabat super aquas fluminis: cum eleuasset dextrã et sinistram suam in cęlum: et iurasset per uiuentem in ęternum: quia in tempus/et tempora/et dimidium temporis. Tempus, & tempora, & dimidium temporis, tres & semis annos interpretatur Porphyrius: quod & nos iuxta scripturarum sanctarũ idiomã nõ negamus. Nam & supra legimus, quod septem tempora transierint super Nabucho donosor: id est, septem anni efferationis eius: & in uisione quatuor bestiarũ scriptum est: leonis, & ursi, pardi, & alterius bestiæ: cuius nomen tacetur, quæ regnum significat rhomanorum: & postea de Antichristo, quod reges humiliet: & sermones contra excelsum loquatur: & sanctos altissimi cõterat: & putabit (ait) quod possit mutare tempora & leges: Et tradentur in manu eius usq; ad tempus, & tempora, & dimidium temporis: Et iudicium sedebit, ut auferatur potentia & conteratur: & dispereat usq; in finem. Et manifeste de aduẽtu Christi atq; sanctorũ dicit: Regnũ autẽ & potestas, & magnitudo regni, quæ est subter omne cœlũ, detur populo sanctorũ altissimi: cuius regnũ, regnũ sempiternũ est: & omnes reges seruient ei, & obedient. Si itaq; superiora quæ perspicue de Antichristo scripta sunt, refert Porphyrius ad Antiochum, & ad tres & semis annos: quibus templum dicit fuisse desertum: ergo & hoc quod sequitur: Regnum eius sempiternum: & omnes reges seruient ei & obedient, debet probare super Antioche: uel ut ipse putat, super populo Iudæorum: quod nequaq; stare manifestum est. Legimus in Machabeorum libris; Iosephus quoq; in eandem consentit opinionem, qđ tribus annis templum pollutum fuerit in hierusalem: & in eo Iouis idolum steterit sub Antiocho Epiphane, centesimo quadragesimoquinto anno regni Macedonum, a Casleu mense eiusdem anni nono, usq; ad mẽsem nonum, centum, quadragintanouem anni, qui faciunt annos tres. Sub Antichristo autem nõ tres anni, sed tres & semis, hoc est, mille, ducenti nonaginta dies, desolationis templi sancti & euersionis futuri esse dicuntur. b Et cum completa fuerit dispersio manus populi sancti/complebuntur vniuersa hęc. Quando (inquit) populus dei dispersus fuerit: uel Antiocho persequente (ut uult Porphyrius): uel Antichristo, ut nostri uerius probant, tunc hæc omnia complebuntur. c Et ego audiui/et non intellexi: et dixi: Domine mi/quid erit post hęc: Et ait: Vade Daniel/quia clausi signatiq; sunt sermones vsq; ad tempus consummationis. Eligentur et dealbabuntur: et quasi ignis probabuntur multi: et impie agent impij: neq; intelligent omnes impij: porro docti intelligent. Vult propheta intelligere quod uiderat, immo quod audierat: & futurorum cupit cognoscere ueritatem: Audierat enim regum bella diuersa, & inter se prælia, & multiplicẽ historiam: sed nomina non audierat singulorum. Si autem propheta audiuit & non intellexit: quid facient hi qui signatum librum & usq; ad tempus consummationis, multis obscuritatibus inuolutum, præsumptione mentis edisserunt? Cum autem (inquit) finis aduenerit, impij non intelligent: & qui docti fuerint disciplina dei, ipsi intelligere poterũt. In peruersam enim animam non introibit sapientia: nec potest se infundere corpori, qđ peccatis subditum est. d Et a tempore quo ablatum fuerit iuge sacrificium: et posita fuerit abominatio in desolationem dies mille/ducenti nonaginta. Hos mille ducẽtos, nonaginta dies, Porphyrius in tempore Antiochi, & in desolatione tẽpli dicit completos: quam & Iosephus & Machabeorũ (ut diximus) liber, tribus tantũ annis fuisse commemorant. Ex quo perspicuũ est tres istos & semis annos, de antichristi dici temporibus: qui tribus & semis annis, hoc est, mille, ducentis, nonaginta diebus, sanctos ꝑsecuturus est: & postea corruiturus in monte inclyto & sancto. A tẽpore igit ἐνδελεχισμοῦ, qđ nos interpretati sumus iuge sacrificiũ: qñ Antichristus orbem obtinẽs, dei cultũ interdixerit, usq; ad internitionẽ eius, tres & semis anni: id est, mille, ducenti & nonaginta dies complebuntur. e Beatus qui expectat et peruenit vsq; ad dies mille/trecentos trigintaquinq;. Beatus (inquit) qui interfecto Antichristo, dies supra numerum præfinitum quadragintaquinq; præstolatur: quibus est dominus atq; saluator in sua maiestate uenturus. Quare autem post interfectionem Antichristi, quadragintaquinq; dierum silentium sit: diuinæ scientiæ est: nisi forte dicamus: Dilatio regni sanctorum, patientiæ cõprobatio est. Porphyrius hunc locum ita edisserit, ut quadragintaquinq; dies qui super mille ducentos nonaginta sunt, uictoriæ contra duces Antiochi tempus significent: quando Iudas Machabeus fortiter dimicauit, & emundauit templum, idolumq; cõtriuit: & uictimas obtulit in templo dei. Quod recte diceret, si Machabeorũ liber, tribus & semis annis templum scriberet fuisse pollutum & non tribus. f Tu autem Daniel vade ad pręfinitum: et requiesce et stabis in sorte tua in fine dierum. Pro quo Theodotio ita interpretatus est: Tu autem uade & requiesce: & resurges in ordine tuo in consumatione dierum. Quo uerbo ostenditur omnem prophetiam uicinam esse resurrectioni omnium mortuorum: quando & propheta surrecturus est. Et frustra Porphyrius, quæ in typo Antiochi de Antichristo dicta sunt, uult omnia referre ad Antiochum. Cuius calumniæ (ut diximus) plenius respondert Eusebius Cæsariensis, & Appollinarius Laodicenus: & ex parte dissertissimus uir martyr Methodius: quæ qui scire uoluerit, in ipsorũ libris poterit inuenire. Hucusq; Danielem in hebræo uolumine legimus: cætera quæ sequuntur usq; in finem libri, de Theodotionis æditione translata sunt.

1.Mach.4.

Ioseph. li.12.ca.10.

Ca. XIII

Et erat

E

ET erat vir habitans in babylone: et nomen eius Ioakim: et accepit vxorem nomine Susannam filiam Helchię/ pulchram nimis/ et timentē dñm. Expositis ut potuimus, quæ in Danielis libro iuxta hebraicū continent, ponam breuiter quid Origenes in decimo Stromatū suo rum libro de Susannæ & Belis fabulis dixerit. Cuius hæc uerba sunt, quæ locis suis subnotabis. b ¶Et parētes eius iusti/ edocuerunt filiam suam iuxta legem moysi. Hoc utendum est testimonio ad exhortationem parentum, ut doceant iuxta legem dei, sermonemq; diuinum: non solū filios, sed & filias suas. c ¶Erat aurē Ioakim diues valde: et erat ei pomarium vicinum domui suę: ꝛ ad ipsum confluebant iudęi: eo q; esset honorabilior omnium. Et constituti sunt duo senes de populo iudices in anno illo. Referebat hebræus istos esse Ahab & Sedechiam, de quibus scribit Hieremias:

Hiere. 29. e

F

Faciat te dominus sicut Ahab & Sedechiam, quos frixit rex babylonis in igne ꝓpter iniquitatem quam fecerant in israel: & adulterarant uxores ciuiū suorum. d ¶De quibus locutus est dominus: q; egressa est iniquitas de babylone a senibus iudicibus/ qui videbantur regere populum. Isti frequentabant domū Ioakim: et veniebāt ad eos omnes qui habebant iudicia. Pulchre de presbyteris peccatoribus nō ait: Qui regebant populum: sed qui uidebantur regere. Qui enim bene præsunt populo, regunt populū: qui autem tm̄ nomen habent iudicum & iniuste præsunt populo, regere uidentur populum magis q̄ regant. e ¶Et deambulabat in pomario viri sui: et videbant eā senes quotidie ingredientē ꝛ deambulantem/ et exarserunt in concupiscentiā eius: et euerterunt sensum suum: et declinauerunt oculos suos/ vt non viderent cęlum: neq; meminissent iudiciorum iustorum. Erant ergo ambo vulnerati amore eius: nec indicauerunt sibi vicissim dolorē suū. Erubescebant enim indicare sibi concupiscentiam suam/ volentes concumbere cum ea: ꝛ obseruabant quotidie sollicitius videre eam. Dixitq; alter ad alterū: Eamus domū quia prandij hora est. Et egressi recesserunt a se. Cunq; reuertissent/ venerunt in vnum ꝛc. Quod græci uocant πάθος, nos perturbationem magis q̄ passionem rectius interpretamur. Hæc igitur perturbatio & cupido libidinis titillauit, immo percussit corda seniorum. Sed ut in animis eorum iaceret fundamentum, & cogitarent desyderata complere, ipsi euerterūt sensum suū: quo subuerso, oculi eorum inclinati sunt: ut cœlestia non uiderēt, nec recordarentur iudiciorum iustorum, siue dei, siue honestatis, siue naturæ: quæ omnibus ad bonū insita ē. f ¶Et ecce Susanna inambulabat iuxta consuetudinem ꝛc. Ante iam dictum est q; facto mane inambularet Susanna. Nec incongruum est ad placandos eos qui omnium quæ gerimus de scripturis sanctis quærūt exempla: hunc inambulandi locum assumere: quod recte quis ad uegetandum corpusculum deambulet. Quem locū (inquit) de Lxx. æditione nunc posui: quo dicto Origenes ostendit cætera se non iuxta Lxx. interpretes dissentiisse. g ¶Cum autē egressę eēnt puellę/ surrexerunt duo senes/ et accurrerunt ad eam/ et dixerūt: Ecce ostia pomarij clausa sunt/ ꝛ nemo nos videt: et in ꝛc. Qui ad summitatem perfectæ uirtutis uenerit, nunq; dicit sibi imminere discrimen: si adulterorū manus nō effugerit, dicentium:

G

ET erāt uir habitans in babylone: & nomen eius Ioakim: & accepit uxorem nomine Susannam filiam Helkiæ, pulchram nimis, & timentem dominum. Et pārentes eius iusti, edocuerunt filiam suam

b iuxta legem Moysi. Erāt autem Ioakim diues ualde: &

c erat ei pomārium uicinum domui suæ: & ad ipsum confluebant iudæi: eo q; esset honorabilior omniū. Et constituti sunt duo senes de populo iudices in anno illo.

d De quibus locutus est dominus: quia egressa est iniquitas de babylone a senibus iudicibus, qui uidebantur regere populum. Isti frequentabant domum Ioakim: & ueniebant ad eos omnes qui habebant iudicia. Cū autē populus reuertisset per meridiem, ingrediebat Susan-

e na: & deāmbulabat in pomario uiri sui: & uidebant eam senes quotidie ingredientem & deambulantem, & exarserunt in concupiscentiam eius: & euerterunt sensum suum: & declinauerunt oculos suos, ut non uiderent cœlum: neq; meminissent iudiciorum iustorum. Erant ergo ambo uulnerati amore eius: nec indicauerunt sibi uicissim dolorem suum. Erubescebant enim indicare sibi concupiscentiam suam, uolentes concumbere cum ea: & obseruabant quotidie sollicitius uidere eam. Dixitq; alter ad alterum: Eamus domum, quia prandij hora est. Et egressi recesserunt a se. Cunq; reuertissent, uenerunt in unum: & scisitantes abinuicem causam: confessi sunt concupiscentiam suam. Et tunc in commune statuerunt tempus, quando eam possent inuenire solam. Factum est autem cum obseruarēt diem aptum, ingressa est aliquando sicut heri, & nudiuster-

f tius. Vel secundum Lxx. (Et eccé Susanna inambulabat iuxta cōsuetudinē) cū duabus solis puellis: uoluitq; lauari in pomario: Estus quippe erat: & non erat ibi quisq; præter duos senes absconditos & contemplantes eam. Dixit ergo puellis: Afferte mihi oleum & smigmata & ostia pomarij claudite ut lauer. Et fecerunt sicut præceperat: clauserūtq; ostia pomarij: & egressæ sunt per posticum, ut afferrent quæ iusserat. Nesciebatq; senes intus esse abscōditos. Cūm autem egressæ essent puellæ,

g surrexerunt duo senes, & accurrerunt ad eam, & dixerunt: Ecce ostia pomarij clausa sunt, & nemo nos uidet: & in concupiscentia tui sumus. Quamobrem assentire nobis, & commiscere nobiscum. Quod si nolueris, di-

cemus

H

Assentire

cemus contra te teſtimonium qđ fuerit tecum iuuenis: & ob hanc cauſam emiſeris puellas a te. Ingemuit Suſanna, & ait: Anguſtiæ mihi ſunt undiq;. Si enim hoc egero, mors mihi eſt: ſi autem non egero, nequaq; effugiam manus ueſtras. Sed melius mihi eſt abſq; opere incidere in manus ueſtras, q̄ peccare in conſpectu domini. Et exclamauit uoce magna Suſanna: Clamauerunt autem & ſenes aduerſus eam. Et cucurrit unus ad oſtia pomarij & aperuit. Et cum audiſſent clamorem in pomario famuli domus, irruerunt per poſticum: ut uiderent quid nam eſſet. Poſtq; autem ſenes locuti ſunt, erubuerunt ſerui uæhemēter: quia nunq; dictus fuerat ſermo huiuſcemodi de Suſanna. Et facta eſt dies craſtina. Cunq; ueniſſet populus ad uirum eius Ioakim, uenerunt & duo preſbyteri pleni iniqua cogitatione aduerſus Suſannam ut interficerent eam: & dixerunt coram populo: Mittite ad Suſannam filiam Helkiæ uxorem Ioakim. Et ſtatim miſerunt: & uenit cum parentibus, & filijs, & uniuerſis cognatis ſuis. Porro Suſanna erat delicata nimis, & pulchra ſpecie. At iniqui illi iuſſerunt, ut diſcooperiretur: erat enim cooperta, ut uel ſic ſatiarentur de decore eius. Flebant igitur ſui & oēs qui nouerant eam. Conſurgentes autem duo preſbyteri in medio populi, poſuerunt manus ſuas ſuper caput eius. Quæ flens ſuſpexit ad cœlum: Erat enim cor eius fiduciam habens in domino. Et dixerunt preſbyteri: Cum deambularemus in pomario ſoli, ingreſſa eſt hæc cum duabus puellis: & clauſit oſtia pomarij, & dimiſit a ſe puellas. Venitq; ad eam adoleſcens qui erat abſconditus, & concubuit cum ea. Porro nos cum eſſemus in angulo pomarij, uidentes iniquitatem, cucurrimus ad eos & uidimus eos pariter cōmiſceri. Et illum quidem non quiuimus comprehendere: quia fortior nobis erat: & apertis oſtijs, exiliuit. Hanc autem cum apprehendiſſemus, interrogauimus quis nam eſſet adoleſcens, & noluit indicare nobis. Huius rei teſtes ſumus. Credidit eis multitudo quaſi ſenibus & iudicibus populi, & condemnauerunt eam ad mortem. Exclamauit autem Suſanna uoce magna & dixit: Deus æterne qui abſconditorum es cognitor: qui noſti omnia antequā fiant: tu ſcis quoniam falſum contra me tulerunt teſtimonium. Et ecce morior, cum nihil horum fecerim quæ iſti malicioſe compoſuerunt aduerſum me. Exaudiuit autem dominus uocem eius. Cūnq; duceret ad mortem, ſuſcitauit dominus ſpiritum ſanctum pueri iunioris: cuius nomen Daniel. Et exclamauit uoce magna: Mundus ego ſum a ſanguine huius. Et cōuerſus oīs pplus ad eum, dixit: Quis eſt iſte ſermo quē tu locutus es? Qui cum ſtaret in medio eorū, ait: Sic fatui filij iſrael, nō iudicātes, necq; qđ uerū eſt cognoſcētes, cōdemnaſtis filiā iſrael? Reuertimini ad iudiciū: quia falſum teſtimoniū locuti ſunt aduerſus eam. Reuerſus eſt ergo pplus cum feſtinatione. Et dixerūt ei ſenes: Veni & ſede in medio noſtrū, & indica nobis: quia tibi deus dedit honorē ſenectutis. Et dixit ad eos Daniel: Separate illos abinuicē procul, & dijudicabo eos.

Cunq;

dicitiæ magnitudine, per quā clamabat ad dominū. Vnde & ſancta ſcriptura in exclamatione ſeniorum nō appoſuit magnam uocem. Sequit ēm: Clamauerunt & ſenes aduerſus eam. d Exclamauit autē ſuſanna voce magna ⁊c. Cordis affectus, & mentis pura cōfeſſio, & bonū conſcientiæ, uocē eius fecerāt clariorē. Vnde magna erat exclamatio eius deo, quæ ab hominibus nō audiebatur. e Cunq; duceretur ad mortē, ſuſcitauit dominus ſpiritū ſanctū pueri iunioris: cuius nomen Daniel. Quo ſermone oſtenditur: non intraſſe in Danielem ſpiritum ſanctum: ſed eum qui erat in illo, & quieſcebat propter ætatis infirmitatem: nec ſua poterat opera demonſtrare, data occaſione pro ſancta fœmina a dño ſuſcitatum. f Et exclamauit voce magna: Mundus ego ſum a ſanguine huius ⁊c. Suſcitato & ſpiritu ſancto & quæ puer deberet dicere ſuggerente, uox eius magna erat. Et notādum, ſicubi in ſcripturis ſanctis, peccatoris uox magna uocatur.

Cunq;

A Aſſentire nobis, & cōmiſcere nobiſcū. Alioquin & ſi nolueris, dicemus teſtimoniū contra te, q̄ fuerit tecū iuuenis: & hac de cauſa dimiſeris puellas a te. Humanæ quippe fragilitatis ē, mortē timere, quæ inferē ꝑ iuſtitia: niſi forte anguſtiā interpretabimur: non imminētis mortis, ſed opprobrij & ignominiæ: qua perfundenda erat, illis accuſantibꝰ atq; dicentibus: Fuit cum illa iuuenis, & idcirco dimiſit puellas.

a Si ēm hoc egero, mors mihi eſt ⁊c. Peccatum mortem uocat. Sicut ergo ei qui facit adulterium, mors eſt adulterium: ſic omne peccatum quod ducit ad mortem, mors appellandum eſt. Et totiēs mori credimur, quotiēs peccamus ad mortē. Vnde econtrario totiens reſurgimus & uiuificamur, quotiens uitæ digna opera facimus.

B b Sed melius mihi eſt abſq; opere incidere in manus veſtras, q̄ peccare in cōſpectu domini. In græco non habet, ἀμεινότερον, id eſt, melius, ſed ἀμεινόν: quod bonū interpretari poſſumus. Vnde elegāter non dixit: Melius mihi ē incidere in manus iniquorū preſbyterorum, q̄ peccare in conſpectu domini: ne uideret comparatione peccati qđ erat bonū, hoc appellare melius. Sed bonū eſt (inquit) mihi non facere malū, & incidere in manus ueſtras, ne peccem in cōſpectu domini. Nō ergo per cōparationē legendum eſt: Melius mihi ē incidere in manus ueſtras, q̄ peccare in conſpectu domini: ſed abſolute: Bonum mihi eſt nō facere malum, & incidere in manus ueſtras, ne peccem in conſpectu domini.

c Et exclamauit voce magna ſuſanna ⁊c. Magna uox erat: non aeris percuſſione & clamore faucium, ſed pu

E a ¶ Cũq; diuisi essent alter ab altero vocauit vnum de eis ꝛc. Quia hebræi reprobant historiam Susannæ, dicentes eam in Danielis uolumine non haberi: debemus diligenter inquirere nomina, σχίνου καὶ πρίνου, quæ latini ilicem & lentiscũ interpretantur: si sint apud hebræos: & quã habeãt etymologiam: ut a σχίνω, scissio: & a πρίνω, sectio siue serratio dicatur lingua eorum. Q; si non fuerit inuentum, necessitate cogemur: & nos eorũ acquiescere sententiæ, qui græci tm̃ sermonis hanc uolunt esse περικοπήν, quæ græcã habeat tm̃ etymologiam & hebraicam non habeat. Q; si quis ostenderit, duarum istarum arborũ scissionis & sectionis in hebræo stare etymologiam: tunc poterimus etiam hanc scripturam recipere.

F b ¶ Exclamauit autẽ omnis synagoga voce magna ꝛc. Si interfecit eos omnis synagoga, uidetur illa opinio refutari: de qua supra diximꝰ scd'm Hieremiã, q; ipsi essent presbyteri Ahab & Sedechias: nisi forte hoc quod scriptum est: Interfecerũt eos: sic interpretemur :q; eo q; est, regi babylonis occidendos tradiderunt. Sicut & nos dicimꝰ, q; iudæi interfecerint saluatorẽ: non quo ipsi percusserint, sed quo tradiderint occidendũ, & succlamantes dixerint: Crucifige, crucifige eũ. c ¶ Helkias autẽ et uxor eius laudauerũt deum p; filia sua Susanna cum Joakim marito eius: et cognatis omnibus: quia non esset inuenta in ea res turpis ꝛc. Digne quasi sancti laudant deum: non quia liberata est de manu presbyterorum Susanna: hoc enim non satis laudabile est: nec magni discriminis, si non esset liberata: sed quia nõ est inuenta in ea res turpis.

Hiere.29.e

Luc.23.c

Statimq;

a Cunq; diuisi essent alter ab altero, uocauit unum de eis, & dixit ad eum: Inueterate dierum malorũ: nunc uenerunt peccata tua quæ operabaris prius, iudicans iudicia iniusta, innocẽtes opprimens, & dimittens noxios, dicente domino: Innocentẽ & iustum non interficies. Nunc ergo si uidisti eam, die sub qua arbore uideris eos colloquentes sibi. Qui ait: sub schino. Dixitq; ei Daniel: Recte mentitus es in caput tuum: Ecce em̃ angelus dñi accepta sententia ab eo scindet te medium. Et amoto eo, iussit uenire alium: & dixit ei: Semen chanaan & non Iuda, species decepit te: & concupiscentia subuertit cor tuum. Sic faciebatis filiabus israel, & illæ timentes loquebant uobis: sed non filia Iuda sustinuit iniquitatem uestram. Nunc ergo dic mihi sub qua arbore comprehenderis eos loquentes sibi. Qui ait: sub prino. Dixitq; ad eum Daniel: Recte mentitus es & tu in caput tuum. Manet enim angelus
b domini gladium habens, ut secet te medium & interficiat uos. Exclamauit autem omnis synagoga uoce magna: & benedixerunt deum qui saluat sperantes in se. Et consurrexerũt aduersus duos presbyteros. Conuicerat enim eos Daniel ex ore suo falsum dixisse testimonium. Et fecerunt eis sicut male egerant aduersum proximum: ut facerent scd'm legem Moysi, & interfeceru-
c nt eos: & saluatus est sanguis innoxius in die illa. Helkiãs autem & uxor eius laudauerunt deum pro filia sua Susanna cum Joakim marito eius: & cognatis omnibus, quia non esset inuenta in ea res turpis. Daniel autem factus est magnus in conspectu populi a die illa & deinceps. ¶ Ca. XIIII

ET rex Astyages appositus est ad patres suos: & suscepit Cyrus Perses regnum eius. Erat autem Daniel conuiua regis, & honoratus super omnes amicos eius. Erat quoq; idolum apud babylonios nomine Bel: & impendebantur in eo per singulos dies similæ artabæ duodecim & oues quadraginta: uini quoq; amphoræ sex. Rex quoq; colebat eum: & ibat per singulos dies adorare eum. Porro Daniel adorabat deum suum. Dixitq; ei rex: Quare non adoras Bel? Qui respondens ait ei: Quia non colo idola manufacta, sed uiuentem deum qui creauit cœlum & terram: & habet potestatem omnis carnis. Et ait rex ad eum: Non uidetur tibi esse Bel uiuens deus? An non uides quanta comedat & bibat quotidie? Et ait Daniel arridens: Ne erres rex: Iste est enim intrinsecus luteus: & forinsecus æreus: nec comedit aliquando. Et iratus rex uocauit sacerdotes eius, & ait eis: Nisi dixeritis mihi, quis est iste qui comedat impensas has, moriemini: si autem ostenderitis, quoniam Bel comedat hæc, morietur Daniel: quia blasphemauit in Bel. Et dixit Daniel regi: Fiat iuxta uerbum tuũ. Erant autem sacerdotes Bel septuaginta, exceptis uxoribus, & paruulis, & filijs. Et uenit rex cum Daniele in templum Belis. Et dixerunt sacerdotes Belis: Ecce nos egrediemur foras, & tu rex pone escas, & uinum misce: & claude ostium, & signa annulo tuo. Et cum ingressus fueris mane, nisi inueneris omnia comesta a Bel, morte moriemur: uel Daniel qui mentitus est aduersum nos. Contẽnebant autẽ, quia fecerant sub mensa absconditum introitum: & per illum ingrediebantur semper & deuorabant ea. Factum est igitur postq; egressi sunt illi: & rex posuit cibos ante Bel: præcepit Daniel pueris suis, & attulerũt cinerem: & cribrauit per totum templum coram rege: & egressi clauserunt ostium: & signantes annulo regis, abierunt. Sacerdotes autem ingressi sunt nocte iuxta consuetudinem suam, & uxores, & filij eorum: & comederunt omnia, & biberunt. Surrexit autem rex primo diluculo, & Daniel cum eo. Et ait rex: Salua ne sunt signacula Daniel? Qui

respondit:

A o respondit: Salua rex. Statimq; cum aperuisset ostia, aspiciens rex super mensam, exclamauit uoce magna: Magnus es Bel, & non est apud te ullus dolus. Et risit Daniel, & tenuit regem ne ingrederetur intro, & dixit: Ecce pauimentū, animaduerte cuius uestigia sunt hæc. Et dixit rex: Video uestigia uirorum & mulierum & infantium. Et iratus est rex. Tunc apprehendit rex sacerdotes, & uxores, & filios eorum, & ostenderunt ei abscondita ostiola per quæ ingrediebantur, & consumebant quæ erant super mensam. Occidit ergo illos rex, & tradidit Bel in potestatem Danielis: qui subuertit eum & templum eius. Et erat draco magnus in loco illo, & colebant eum babylonij. Et dixit rex Danieli: Ecce nunc non potes dicere, quia iste non sit deus uiuens. Adora ergo eum. Dixitq; Daniel regi: Dominum deum meum adoro: quia ipse est deus uiuens: iste autem non est deus uiuens. Tu autē rex da mihi potestatem, & interficiam draconem absq; gladio & fuste. Et ait rex: Do tibi. Tulit ergo Daniel picem, & adipem, & pilos, & coxit pariter: fecitq; massas, & dedit in os draconis: & diruptus est draco. Et dixit Daniel: Ecce quem colebatis. Quod cum audissent babylonij, indignati sunt uæhementer: & congregati aduersum regem dixerunt: Iudæus factus est B rex. Bel destruxit, draconem interfecit, & sacerdotes occidit. Et dixerūt cum uenissent ad regem: Trade nobis Danielem: alioquin interficiemus te & domum tuam. Vidit ergo rex q; irruerent in eum uæhementer: & necessitate compulsus, tradidit eis Danielem. Qui miserunt eum in lacum leonum: & erat ibi diebus sex. Porro in lacu erant leones septem: & dabantur eis duo corpora quotidie, & duæ oues: & tunc non data sunt eis, ut deuorarent Danielem. Erat autem Habacuc propheta in Iudæa: & ipse coxerat pulmentum, & intriuerat panes in alueolo, & ibat in campum ut ferret messoribus. Dixitq; angelus domini ad Habacuc: Fer prandium quod habes in babylonem Danieli qui est in lacu leonum. Et dixit Habacuc: Domine, babylonē non uidi, & lacum nescio. Et apprehendit eum angelus domini in uertice eius: & portauit eum capillo capitis sui: posuitq; eum in babylonē super lacum in impetu spiritus sui. Et clamauit Habacuc, dicens: Daniel serue dei, tolle prandium quod misit tibi deus. Et ait Daniel: Recordatus es mei deus, & non dereliquisti diligētes te. Surgensq; Daniel, comedit. Porro angelus domini restituit Habacuc confestim in loco suo. Venit ergo rex die septimo ut lugeret Danielem: & uenit ad lacum, & introspexit: & ecce Daniel sedens in medio leonum. Et exclamauit uoce magna rex dicens: Magnus es domine deus Danielis: & extraxit eum de lacu leonum. Porro illos qui perditionis eius causa fuerant, intromisit in lacum: & deuorati sunt in momento coram eo.

¶ Commentariorum Hieronymi in Danielem prophetam finis.

a ¶ Statimq; cū aperuisset ostia / aspiciens rex super mensam: exclamauit voce magna: Magnus es bel / & nō est apud te vllus dolus. Hoc quod scriptura nunc dicit: Exclamauit uoce magna: quia de idolatra & ignorante deum dicitur: uidetur obseruationem nostram subuertere, quā dudum asseruim⁹ uocem magnā in sanctis tm̄ reperiri. Quod solet facile qui hanc historiā in libro Danielis apud hebræos dixerit non haberi. Si quis autē potuerit eam approbare esse de canone, tunc quærendum est quid ei respondere debeamus.

C

¶ FINIS

D

¶ QVATERNIONVM ET FOLIORVM INDEX

A
Primum uacat
Diui Hieronymi
minis ſcriptum
ponunt cuſtodes
dem & in Eſaiæ
B
cum expugnarentur
mus. Sicut
mari imminet
qui imminente
dum eſt
C
conſtitueret. Et
Emanuel.
Primo tempore
Diui Hieronymi
uitas, ſed
D
mecp retractantem
aut dæmones
ſupra legimus
lyme ad arabas
Væ terræ cymbalo
E
à Nabuchodonoſor
Commentariorum
aurum optimum
exactores ueſtri
crediti ſunt
F
prophetæ
iuxta ſenſum
miſceat: &
relicti eſtis
peccatorum
G
& aureæ hieruſalem
ſuperbos humiliet
longe receſſerunt
diabolum acturum
percutiet, ſiue
H
accedebat ad eum
a facie regis
longam traxit
albam & calorem
pore præparata
I
Lætabitur deſerta
domino: iuxta
Sobnam ſcribam
Propterea
tem ſequenti
K
Et tu
porcorum gregem
urbis potentiam
ſalus atcp
Ego ſum
L
niſeſta tranſcur.
ſtella ex Iacob
aſſumptæ dico
conuenit. Ipſe
nunc cœpi
M
Et contritionem
tionem, ululabunt
ſanctum domini
Aut propter
N
ſcriptoribus uidetur
Non enim
domini ſe non
ſignificat:
O
ingerunt deo
Si abſtu.
Tunc de.
dilectus meus
P
cedrum: aut
lugentibus ſion
Tu es Petrus
ta eſt hæc
Q
impetus lætificat
loquebatur. Iſte
quod interpretatur
poſſunt huius
R
manis: ſed
appellantur: quondã
tranſtulerunt in
Diui Hieronymi
S
dicem, cum impie.
atcp aſſyrios
fortitudo &
idcirco lectus
T
uulneratos cupit
dignetur. Et dices
A Dan
nudatiſcp
V
cor meum tecum
bos hominis
potenti manu
adhiberi medicina
X
peruerſa, dicente
iugulata eſt
obſcurioribus
Quia hæc
Y
interpretati ſunt
egreſſa pollutio
retraherent ad
de cœleſti hieruſalem
Z
culis. Alioquin
opere completa
magis nõ habentibus
Et ad
Aa
Delicta iuuentutis
& ſpiritus dei
turus ſit ad eum
nihil fuit
Bb
in eis: non
læticiam, iuſte
illa: de qua
Iacuerunt
Cc
oculis, falſa
legitur, induratur
in deſperationem
dimeret illos
Dd
mundis atcp
mento. Scriptuſcp
fecerit impietatem
factum eſt
Ee
pretatur eccleſia
Et adhuc
perſona feciſſe
Et adduxit
Ff
Et ecce
Et eleuauerunt
idcirco diſperſerit
ſunt: de quibus
Gg
qua non ſolum
ſicut gallina
graui palliorum
illud ſignificat
Hh
tua ſion
ſcriptura nunc
Commentariorum
hæretici faciunt
Ii
Moyſen, deicp
uerunt me
Diui Hieronymi
completur ac
Kk
in eos
in manibus
tridis non
Diui Hieronymi
Ll
eſſe ceſſabunt
retras ſuas
chæ Dan
Quæ eſt
Mm
quam ego
perfectum: &
exercitu
prophetia ſit
Nn
Quæ eſt iſta
audies ex ore
ctionis hæredes
duntur: nullus
Oo
ut crederent
mana corpora
ſe exinaniuit
ueniunt de.
Pp
buerit geometricis
duo erant
uenire poſſimus
mœror, nec
Qq
Diui Hieronymi
& cingebat
quin dei
præcepta ſunt
Rr
iuſti dei
mus eſſe
unamquamcp
autem & aliæ
Ss
& de terris
pauperibus
aquilonis &
mare ſingulacp
Tt
rent, celauerunt
Deus magnus
braico non
nitur: ut non
Vu
tradidit potentiæ
ab eis,
id quod
nitentiam
Xx
res in dubio
philopatoris
Duorum quocp
mæum regem
Et audiui

¶ Finis

SEXTVS TOMVS

OPERVM DIVI HIERONYMI
COMMENTARIOS IN
DVODECIM PROPHETAS,
QVOS MINORES VO/
CANT, IVXTA
VTRAMQVE TRANSLA
TIONEM CON
TINET.

BRVNO AMORBACHIVS CANDIDO LECTORI. SD.

COmmentarios diui Hieronymi in duodecim prophetas, quos minores uocant hic sextus Tomus continet. In quibus Hebraica, sicut & alibi, in suis addita sunt locis, & item Græca. Commentarios autem in Amos prophetã, nescio quis ita confuderat, ut ex unis geminos reddiderit: & tamẽ essent utriq; temere permixti. Hos iuxta ueterũ codicũ authoritatẽ, pristinæ restituim⁹ integritati. Demiq; epitomen i Habacuc adiecim⁹, quã Hieronymi titulo scriptã repperimus, quanq; stilo reclamante. Arbitror ex Hieronymi scriptis ab aliq̃ studioso collectã. Verũ emuero scis cãdide lector, cũ sacra res sit, pphetia, nec ignoras, sacrũ esse interpretẽ, si qd oĩno sacrũ habet apud latinos christi eccl'ia. Nemo eĩ, pphetas intelligere põt, nisi q spũ sit, pphetico. Proinde si religiose subire soles ædes sacras: caue ne illotis (qd' aiũt) pedib⁹ in hæc irruas mysteria, neue qcq; ἀνίπτοις χερσὶ cõtrectes, ubi sancta sunt oia. Atq; hic quidẽ thesaurus p se preciosissimus, aliquãto tibi charior est futurus, si scieris cũ a multis eruditis uiris: e quorũ numero sunt Ioannes Reuchlinus, Conon Norimbergẽsis, Gregorius Reischius, Chonradus Pellicanus, haud æstimandis uigiliis sit desudatum, ut hæc partim ex uetustis exemplaribus, partim ex sagaci coniectura restituerentur, non ignorantibus quo minus superest bonorum authorum, hoc acrius annitendum, ut ab interitu uindicẽtur. Equidẽ tot totius Græciæ proceres, pro una Helena restituenda dimicarunt, at quot Helenis unus præstat Hieronymus? Cui mirum igitur uideri possit, si tam multis eruditissimorũ hominũ suppetiis ad hoc præclarum negociũ sumus usi? Neq; uero silẽtio prætereũdi sunt, q institutũ nostrũ, cõmodatis exemplaribus adiuuerunt, ut illis etiã se debere sciãt studiosi. Miserũt ad nos itaq; Marpacenses cœnobitæ uolumina aliquot uetustissima, nõnulla Lucellenses, sed & Maioraugiani, & Cœnobitæ diui Blasij in sylua Hercinia, & diui Galli: & Albiburgẽses, & Murbachij, quæ habebant benigne, cõmunicarũt. Nam sine ueterũ auxilio codicũ, in restituẽdis authoribus nihil agit'. Nunc̃q; eĩ eorũ exemplũ placuit, qui pro ut temere quod uis in mentẽ inciderit, ita scripturã statim aut supplendam, aut eradendã putant. Exemplariorũ authoritate, & imprimis iudicio neutiq̃ p̃cipiti opus est. Porro nunc qñ superis auxilian tibus, q uod laboris erat, exanclatũ est atq; cõfectũ, superest ut fruamur toto pectore eximij doctoris monumẽtis. Hæc eĩ nõ solũ docent, uerũetiã inflãmãt affectũ, ac linguã simul & uitã emẽdãt. Decuerit aũt postremo candidũ lectorẽ, ut grat⁹ sit nostris laborib⁹, & nostrã operã boni cõsulat. Nã ut in ludo spheræ nõ satis est cõmode mittere, nisi cõmode & accipiat' qd' mittit': ita i officijs respõdere debet, q accipit. Et ut in cõuiuio cõmode agit etiã q accipit', Ille dat operã ut præstet lautũ cõuiuatorẽ, iste ut comem cõmodũq; conuiuã, sic is qui bñficiũ suscipit, erga eũ qui offert animatus esse debet. Bene uale. Basileæ Calend. Iunias. Anno restitutæ salutis. M. D. XVI.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI COMMENTARIORVM IN OSEE PROPHETAM AD PAMMACHIVM PROEMIVM

In explanationibus oim ꝓphetarū ſancti ſpiritus indigemus aduētu,ut cui⁹ inſtinctu ſcripti ſunt,illius reuelatione pandantur:Et in Eſaia,ſignatū librum legimus,quem ſcribæ & phariſæi,qui legis literas noſſe ſe iactant, nō poſſunt legere, quia ſignatus eſt: nulluſq; inueniri potuit,niſi leo de tribu iuda, quem ſignauit deus pater,qui eius poſſet reſerare myſteria: quantomagis in explanatione oſee prophetæ orandus eſt dominus,& cum Petro dicendū:Ediſſere nobis parabolam iſtam:Præſertim cum obſcuritatem uoluminis in fine teſtetur ipſe qui ſcripſit:Quis ſapiens & intelliget iſta,intelligēs & cognoſcet ea? Quod non pro impoſſibili,ſed pro difficili debemus accipere ,iuxta illud euangelij: Quis putas eſt ſeruus fidelis & prudens quem cōſtituit dominus ſuper familiam ſuam? Quis em̄ nō ſtatim in fronte libri ſcandaliçetur,& dicat: Oſee primus omniū prophetarū meretricē accipere iubetur uxorē,& nō contradicit? Non ſaltem nolle ſe ſimulat,ut rem turpem facere uideatur inuitus:ſed exequitur lætus imperiū, q̄ſi optauerit,q̄ſi multo tpe eū pudicitiæ uacaſſe pœniteat:cū honeſtiora & abſq; peccato,ſanctos uiros renuiſſe dño legerimus. Moyſes mittitur ad Pharaonem, & dux iſraelitici populi conſtituitur,& tamē non imbecillitate ſed humilitate reſpondit:Prouide alium quē mittas. Hieremias puerum eſſe ſe dicit ne peccantē arguat hieruſalem. Eçechiel de omni genere legumi nis ac ſementis unum ſubcinericiū panem facere, & coquere illum in humano ſtercore iubetur, & ait: Nequaq; domine,quia nunq; immūdum introiuit in os meū.Et Oſee audiēs a domino: Accipe uxorē fornicariam,non frontē rugat,nō mœrorē pallore teſtatur,non uerecundiam mutato genarum rubore demonſtrat:ſed pergit ad lupanar, & ſcortum ducit ad lectulum. Et non initiat illam pudicitiæ matronali,ſed ſe luxurioſum ac nepotem probat. Qui enim adhæret meretrici,unum cum ea corpus efficitur. Hæc igitur audientes quid poſſumus reſpondere niſi illud propheticū:Quis ſapiens & intelliget iſta,intelligens & cognoſcet ea? Vnde & nobis dicendum eſt cum dauid:Reuela oculos meos & cōſyderabo mirabilia de lege tua,ut introducat nos rex in cubiculum ſuum,& uelamen quod ante oculos Moyſi poſitum fuit in lectione ueteris teſtamēti tollat a nobis. Statim enim ut locutus eſt dominus: Pater in manus tuas commendo ſpiritum meum,& hæc dicens expirauit,uelum templi ſciſſum eſt,& omnia iudæorum ſecreta patuerunt. Et fons qui egrediebatur de domo dauid,ingreſſus eſt mare ſolitudinis: & uerus heliſeus aquas ſteriles atq; mortiferas ſapiētiæ ſuæ condiuit ſale,& fecit eſſe uitales. Marath aqua legis,quæ interpretatur amaritudo, ligno patibuli dulcorata eſt. Intelligimus enim quis ſit iudas patriarcha electus in regem,nec miramur cur ad thamar quaſi ad meretricem uir ſanctus introierit, Quare Samſon qui interpretat̄ ſol, Dalilam amauerit quæ tranſfert̄ in pauperē:& propter eam irriſus & mortuus aduerſariorū milia trucidarit, Cur Salmon uirū iuſtum Booç de raab meretrice generarit:qui ruth moabiten pinna pallij ſui operiēs: & iacentē ad pedes ad caput euāgelij tranſtulit. Quid cauſæ ſit ut cum dauid tot habuerit uxores, nullum alium regni ſui fecerit ſucceſſorem niſi eum qui de Bethſabee procreatus eſt:ut non ſolum meretrices, ſed etiam adulteræ deo placere uideantur. Vnde & in hoc ipſo propheta legimus,q; iunctus primū meretrici,ſecundo adulteræ copuletur,dicente ad eum domino: Adhuc uade dilige mulierem dilectam amico,ſiue diligentem mala & adulteram. Hæc eſt mulier meretrix & adultera,quæ in euāgelio pedes domini lachrymis lauit,crine deterſit,& confeſſionis ſuæ honorauit unguento,indignantibuſq; diſcipulis,& maxime proditore, q; nō fuiſſet uenditum & precium illius in alimenta pauperū diſtributum,dominus reſpōdit: Quid moleſti eſtis mulieri? opus bonū operata eſt in me:pauperes em̄ ſemper habebitis uobiſcū,me autē nō ſemp habebitis. Et ne putarem⁹ leue eſſe quod fecerat:& nardum piſticum:id eſt unguentum fideliſſimū,ad aliud quid & non ad eccleſiam eſſe referendum,dat nobis occaſionē intelligētiæ: & magnæ fidei,magna præmia repromittit dicēs: Amen dico uobis, ubicunq; prædicatum fuerit hoc euangelium in toto mundo,dicetur q; hæc fecit in

memoriam eius. Hæc eſt meretrix de qua loquitur dominus ad iudæos: Amen dico uobis, meretrices & publicani præcedent uos in regno dei. Vos enim miſſum ad uos filium patriſſamiliæ & dominũ uineæ qui plantauit eam ſuſcipere noluiſtis. Iſta meretrix exploratores meos duos fortiſſimos iuuenes: quorũ alterum in circumciſionẽ miſi, alterũ ad gentes, humanitate ſuſcepit, abſcondit ſtudio, leuauit in tectum, operuit lini ſtipula, Quæ cæſa perſecutionibus, & lota in baptiſmate, immutat colorem, & de tetro in album uertitur, Nec mirum ſi in figura domini ſaluatoris & eccleſiæ de peccatoribus congregatæ hæc facta memoremus, cũ ipſe in hoc eodem dicat propheta: Loquar ad prophetas: ego uiſiones multiplicaui, & in manibus prophetarũ aſſimilatus ſum. Vt quicquid prophetæ iubentur operari, ad meam referatur ſimilitudinẽ. Cuius uxor æthiopiſſa eſt: contra quam aaron & maria carnale ſacerdotium iudæorum, & prophetia literæ ſeruiens muſſitant & offendunt deum, Quæ dicit in Canticocanticorum: Fuſca ſum & formoſa filia hieruſalem. Alioquin ſi omnia quæ præcipiuntur ob cauſas ut in ſimilitudinem fiant uere facta contendimus: Ergo & hieremias accinctus lumbari, ueſtimento muliebri, inter innumerabiles nationes & aſſyrios atq; chaldæos, gentes inimiciſſimas iudæorũ, iuit ad euphraten ut ibi abſcõderet lumbare ſuum: & poſt multa tempora reuerſus, inuenit illud cõputruiſſe quod nullo eſſet uſui. Quomodo exire poterat & ire tam longe obſeſſa hieruſalem, extructis per circumitũ munitionibus, foſſa, uallo, atq; caſtellis. Qui cum ſemel ad anatoth uiculum ſuum in tertio miliario ab urbe ſitum uoluiſſet exire in portam, capitur: & reductus ad principes, quaſi proditor uerberatus in carcerem mittitur. Si illud in typo, quia fieri non potuit: ergo & hoc in typo, quia ſi fiat turpiſſimũ eſt. Sed reſpõdebis, deo iubente nihil turpe eſt: & nos dicimus, nihil deus præcepit niſi quod honeſtum eſt: nec iubendo turpia, facit honeſta quæ turpia ſunt. Sed quia ſcimꝰ nihil deum uelle niſi quod honeſtũ eſt, hoc præcepit qđ honeſtũ eſt. Hæc in principio prolixius ſum locutus, ut difficillimã primũ ſoluerem quæſtionem: & abditum in ipſo exitu ſcopulum dei auxilio prætergrediens, ad tuta decurrerem. Cæterũ non ignoro Pammachi chariſſime a multis eccleſiaſticis prætermiſſam: & qui exponere ſunt conati, apud græcos repperi Apollinariũ laodicenum: qui cum in adoleſcentia ſua breues & in hunc & in alios prophetas commentariolos reliquiſſet, tangẽs magis ſenſus cꝫ explicans: rogatus eſt poſtea ut in Oſee plenius ſcriberet: qui liber uenit in noſtras manus: ſed & ipſe nimia breuitate ad perfectam intelligẽtiã lectorẽ ducere non poteſt. Origenes paruum de hoc propheta ſcripſit libellum, cui hunc titulum impoſuit περὶ τοῦ πῶς ὠνομάσθη ὁ θεὸς ὡσηὲ ἐφραίμ, hoc eſt quare appellatur in oſee ephraim, uolens oſtendere quæcunq; contra eum dicuntur, ad hæreticorum referenda perſonam. Et aliud uolumen ἀκέφαλον καὶ ἀτέλεσον: quod & capite careat & fine. Pierij quoq; legi tractatum longiſſimum, quem in exordio huius prophetæ die uigiliarũ dominicæ paſſionis extemporali & diſerto ſermone profudit. Et Euſebius cæſarienſis in octauodecimo libro εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως quædã de Oſee ꝓpheta diſputat. Vnde ante annos circiter uiginti & duos, cũ rogatu ſanctæ & uenerabilis ſocrus, immo matris tuæ Paulæ: illud enim nomen carnis, hoc ſpiritus eſt: quæ monaſteriorum & ſcripturarum ſemper amore flagrauit, eſſem alexandriæ: uidi Didymum, & eum frequenter audiui, uirum ſui tẽporis eruditiſſimũ: rogauicꝫ eũ ut quod origenes nõ fecerat ipſe cõpleret, & ſcriberet in Oſee commentarios: qui tres libros me petente dictauit, quinq; quoq; alios in çachariam. Nam & in ipſum duo tm̃ Origenes ſcripſit uolumina, uix tertiam partem a principio libri uſq; ad uiſionẽ quadrigarum ediſſerens, Hæc dico ut noueris quos in prophetæ huius campo habuerim præcurſores: quos tamẽ ut ſimpliciter & non ſuperbe (ſicut quidam meorum amicorum ſemper inſibilat) tuæ prudentiæ fatear, non in omnibus ſum ſecutus, ut iudex potius operis eorum quam interpres exiſterem, diceremq; quid mihi uideretur in ſingulis, & quid ab hebræorũ magiſtris uix uno & altero acceperim: quorũ & apud ipſos iam rara auis eſt, dum omnes delitijs ſtudent & pecunijs, & magis uentris cꝫ pectoris curam gerunt: & in hoc ſe doctos arbitrantur ſi in taberna medicorum de cunctorum operibus detrahant. Sed iam tempus eſt ut prophetæ uerba ponentes, ea quæ ſcripta ſunt diſſeramus.

A

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI COMMENTARIORVM IN OSEE PROPHETAM LIBER PRIMVS.

VErbū dñi ꝛc. Verbum dñi qđ in principio erat apud deū patrē, & deꝰ erat uerbū: factū est ad osee filiū beeri, ut ꝓphetā quoq; deū faceret: saluatore dicente: Si illos dixit deos ad qs sermo dei factꝰ ē, & nō pōt solui scriptura: Quē pater sanctificauit & misit ī mundum: uos dicitis blasphemas: qa dixi filiꝰ dei sū. Vt quō deꝰ deos facit, & stat in synagoga deorū, in medio autē deos dijudicat: & cū ipse sit uerū lumē quod illuminat oēm hoiem uenientē in hunc mundū: ad apłos loquit: Vos estis lux mūdi: Sic & ipse saluator ꝓphetam suū faciat saluatorē. Osee em̄ in lingua nostra saluatorē sonat: quod nomen habuit etiā iosue filius nun, anteq; ei a deo uocabulū mutaretur. Non enim (ut male in græcis codicibus legitur & latinis) ause dictus est: qđ nihil oīno itelligit: sed osee, id est saluator: & additū est eiꝰ nomini, dñs, ut saluator dñi diceret. Iste ergo saluator filiꝰ est beeri, id ē putei mei: qs puteos fodit abrahā, isaac & iacob: & allophyli eos conabātur semp obruere. Inter puteū & lacū. i. cisternā, hoc interest, q; putꝰ ꝓpetuas aquas habet, & de uiuo fonte manantes: Cisterna, quæ refrigerat aquas suas, externas & aduēticias possidet. Vñ per hieremiam prophetā loquit deus: Me dereliquerūt fontē aquæ uiuæ, & foderūt sibi cisternas, quæ aquas nō ualent cōtinere. De hoc fonte ad dcū psalmista ꝓclamat: Apud te fons uitæ, & in lumine tuo uidebimꝰ lumen. Vñ quidā putant beeri interpretari, lumen meū: sed supior uera trāslatio est.

Nume. xiij. τῆς φυλῆς ὁρμᾶ ἀυσῶν ἡγεμὼν בְּאֵר

b ¶ In diebus oçie ꝛc. Açarias qui uocat & oçias, de stirpe dauid, regnauit in hierusalē sup duas tribus quæ appellabant iuda, annis quinquaginta duobꝰ: Cui successit in regnū filius eius ioatham: qui & ipse regnauit ānis sedecim: post quē filius eius achaç regnauit annis similiter sedecim Cuiꝰ anno undecimo decem tribus quæ appellabant isrl, captæ sūt a salmanasar rege chaldæorꝝ, & in medorꝝ mōtibus collocatæ. Post achaç regnauit filiꝰ eius eçechias annis uiginti & octo. Ex q̄ ꝓspicuū est ꝓphetante osee, esaia, & iohel & amos & abdia & iona & michea: q σύγχρονοι: id est contemporanei eius fuerunt, regnū decem tribuum esse finitū: quod a primo rege hieroboam usq; ad ultimum osee ꝑmansit, annis ducētis quinquaginta: Eo aūt tpe quo oçias regnare cœpit sup iudam, duodecimū annū sup isrl regnabat hieroboam pronepos iehu, cui dñs repromiserat usq; ad quartā generationē sobolē illius regnaturā: eo q; ꝑcussisset duos reges impios, iuda & israel. Hoc dicimus ut tibi breuiter ostēdamus osee ꝓphetā, & ante captiuitatē israel & post captiuitatē eius uaticinatū: & tam uicinā q; præsentē & præteritā & denunciasse uenturā, & luxisse ingruentem, Et in emēdationē iudæ retexuisse præterita: qđ in ipso ꝓpheta iuxta historiā conabimur approbare. Oçias interꝓpretat, fortitudo dñi: ioathā, dñi consūmatio atq; ꝑfectio: achaç, uirtus: eçechias, imperiū dñi. Hi regnabant in ꝑplo iuda, cuius nomen confessio est. Porro in isrl qui sibi idola fecerat & a dei ꝑplo fuerat sepatus regnabat hieroboam: qui interpretat, χρονισμὸς: id est temporalitas siue mora: quod mundū amauerit, & in ipso morari diu, uitā putauerit sempiternā, nequaq; futuris sed præsentib⁹ delectatus.

עֻזִּיָּה יוֹתָם אָחָז יְחִזְקִיָּה יְהוֹאָחָז יָרָבְעָם

c ¶ Principiū loquendi ꝛc. Quia ut supra diximꝰ, & aliis ꝓphetis præferuntur in titulo: oçias, ioatham, achaç, & eçechias, quibꝰ regnantibꝰ ꝓphetauerūt: idcirco nūc dicit qđ inter oēs hos primū in osee dñs sit locutus, & postea ad cæteros. Aliud est autem loqui dñm in osee: aliud ad osee. In osee, nō ipsi loquit osee, sed ꝑ osee ad alios: ad osee ꝩo lo quēs, ad ipsum significat cōferre sermonē. Alij autē nō primū oīm ꝓphetarū uolunt fuisse osee, ex eo qđ dicit: Principium loquēdi dñi in osee, sed oñdi qđ hæc quæ sequunt, primū ad osee dñs sit locutꝰ.

C

ὀζίου. ἰωάθαμ. ἄχαζ. ἐζεκίου ἱεροβοὰμ ἰωὰς.

d ¶ Et dixit dñs ad osee: Vade su. ꝛc. Verbū hebraicū, זְנוֹנִים nō fornicariā & fornicationē ut plærique æstimant: sed multas fornicatiōes sonat. Ex q̄ ostenditur mulier ista quā ꝓpheta sumit in coniugē, nō semel sed frequētiꝰ fornicata: ut quāto illa sordidior ē, tanto sit ꝓpheta patiētior q talē uxorē duxerit. Quodq; addit:

e ¶ Ac filios fornicationū, ἀπὸ κοινοῦ subauditur, Sume tibi uxorē fornicationū, & sume tibi filios fornicationū Vtrūq; pōt itelligi, q; & fornicariæ priores de fornicatiōe susceptos recipiat filios, & ipse ex meretrice generet filios: q; idcirco fornicationis appellādi sūt filij, q; sint de meretrice generati. Nec culpādꝰ ꝓpheta interim ut seq̄mur historiā, si meretricē cōuerterit ad pudicitiā, sed potiꝰ laudandus q; ex mala bonā fecerit. Nō em̄ q bonꝰ ꝑmanet ipse polluit si societ malo: sed q malꝰ est, in bonū uertit, si boni exēpla sectet. Ex q̄ intelligimꝰ nō ꝓphetā perdidisse pudicitiā fornicariæ copulatū, sed fornicariā assūpsisse pudicitiā quā antea nō habebat: Præsertim cū beatus osee, nō ob causam luxuriæ, nō libidinis, nō ꝓpria fecerit uolūtate: sed dei paruerit iperio: ut qđ in isto carnaliter legimꝰ, in deo factū spūaliter ꝓbaremꝰ: Qui susceptit synagogā: hoc est populū iudæorum fornicatiōi & libidini seruientē. Ad quam dñs loquit per eçechielē: Et tu meretrix audi uerbū dñi: Fractæ enim sunt in ægypto mammæ eius: & uolutabat in sanguine: & fuerat polluta usq; ad uerticē, ut nulla pars corporis atq; membrorū eius turpitudinis maculam non haberet. Operuit talem dñs pallio, & suis iunxit amplexibus: dedit ei mel & oleū & similā manducare: & induit eam uestibus preciosissimis: posuit in collo ornamēta gemmarꝝ: aures ornauit auro & lapide preciosissimo: armillas quoq; brachijs præbuit ut bonis operibus uteret. Et nihilominus hæc cōtempta largitate & bonitate uiri, prioris immemor turpitudinis, amatores chaldæos & assyrios & ægyptios q magnarum sunt carniū secuta est. De saluatoris & ecclesiæ typo in præfatiūcula diximus q; sumpserit sibi uxorē fornicariam quæ prius idolis seruiebat. Si quis aūt cōtētiosus & maxime gentiliū noluerit figuraliter dictum recipere: & irriserit ꝓphetā fornicariæ copulatū, opponamus ei illud quod solet laudare græcia, & philosophorū scholæ cōcinunt: Qua rōne predicēt uirū eruditissimū Xenocratē qui Polemonē luxuriosissimū iuuenē & inter psaltrias atq; tibicines & impudicas mulieres ebriū & hedera coronatū fecit obedire sapientiæ: & adolescentē turpissimū mutauit in sapiētissimū philosophorꝝ. Cur socratē ad cœlum leuent, qui phædonē ex cuius noīe platonis liber est, de lupanari ob crudelitatē & auaricīā domini multorū libidini seruientē in academiam transtulerit. Et quicquid illi de philosophiæ magistris responderint, nos ad ꝓphetæ defensionē referimus. Hæc aduersum ethnicos & eos qui ethnicorū sunt similes dixerimus. Cæterū nostris: qui tñ uolunt susciꝑe ueritatē: illud breuiter ostēdamꝰ, ex eo qđ dicit:

D

f ¶ Quia fornicans fornicabit terra a dño: nō tam ꝓphetā iunctū esse meretrici q; oīne hoim genus a societate dñi recessisse. Potest quoq; ex eo q; nō est additū: omnis terra, nūc iudæa accipi, uel proprie samaria & israel: id est decē tribus, quæ eo tēporꝝ quo

 hæc

E hæc dicebãtur a dño receſſerant. a ¶ Et abĳt et accepit gomer ꝛc. Prophetæ ſic miſta poſt ſæcla de aduẽtu chriſti & uocatiõe gẽtiũ pollicẽtẽ, ut præſens tẽpus nõ negligant: ne cõtionẽ ob aliud cõuocatã, nõ docere de hiſ quæ inſtãt, ſed de icertis ac futuris ludere uideanẽ. Itaq; & hæc gomer filia deblaim q̃ ab oſee uxor accipiẽ: & concipit ex eo & parit ei filiũ noie יזרעאל q̃ interpretaẽ ſemẽ dei: in cui⁹ ſanguinis ultionẽ, regnũ ſubuertit iehu: ſiue ut male error obtinuit iuda, ſic ad uocationem referẽda eſt nationũ, ut illi tpi congruat ſub quo filiũ generaſſe memoraẽ. Et ne lõgo tractatu lectoris auiditatẽ differã: duæ iſtæ mulieres quarũ una uocaẽ gomer, & eſt meretrix, paritq; tres liberos: Primũ iezrael, ſecundã puellã, quæ uocatur abſq; miſericordia: & tertiũ maſculũ, q & ipſe appellaẽ, non populus meus. Et altera mulier quæ conducitur argenteis quindecim, & coro, & dimidio coro hordei, & uocatur adultera: referuntur ad iſrael & ad iudã. i. ad decem trib⁹: quæ erant in ſamaria ſub rege hieroboam, qui fuit de ephraim: & ad iudã q regnabat in hierl̃m de ſtirpe dauid. Hæ ſũt duæ mulieres quæ in Zacharia upupæ ſiue milui ſiue herodĳ pennas hr̃e dicunẽ: & ire in terrã ſennaar, ubi babylon cõdita eſt. Has mulieres ſub noie duarũ ſororũ oolla ſignificat & ooliba: hæ ĩ duab⁹ uirgis, q̃s eçechiel in unã uirgã ſociat de mõſtrãtur. Et qa cõmẽtarios, nõ lata uolumina ſcribim⁹, ſingulis capitulis explanatiões ꝓprias in ſuis locis reſeruãtes: nunc tm̃ de præſenti capitulo diſputemus. גמר interpretaẽ τετελεσμένη. i. cõſummata atq; ꝓfecta: alĳ θώρακας id eſt loricas ſignificari putant. Sunt qui menſurã ſiue amaritudinẽ ſuſpicenẽ: quod recte dicerent ſi ג literam non haberet. עמר דבלים παλάθας ſonat: quarum in palæſtina permagna copia eſt: & quas eſaias ꝓpheta ulceri ezechiæ regis iubeaẽ apponere. Eſt autẽ maſſa pinguiũ caricarũ, quas in morem laterũ figurãtes, ut diu illæſæ ꝓmaneãt, calcant atq; cõpingunt. Igiẽ & iſrael cõſummata in fornicatione atq; ꝓfecta filia uoluptatis, quæ fructibus ſuauis uideaẽ & dulcis, in typo dñi ſaluatoris ab oſee uxor accipiẽ: & prim⁹ ex ea dei filius generaẽ. i. Iezrael: eſt autem ciuitas metropolis decẽ tribuũ, in qua iterfect⁹ eſt naboth: ob cuius ſanguinẽ ſuſcitaẽ iehu qui deleuit domum achab & iezabel. Verũ quia & ipſe iehu ultor ſanguinis iuſti, ingreſſus eſt per uias hieroboã filĳ nabath, qui fornicari fecit iſrael: & cõſtituit uitulos aureos in dan & in bethel: regnũ quoq; eius diciẽ ſubuertendũ: ſub cuius ꝓnepote hieroboam prophetare cœpit oſee: quo mortuo, fili⁹ ei⁹ zacharias ſucceſſit in regnũ: quẽ ſexto mẽſe imperĳ ſui occidit ſellum de alia ſtirpe generat⁹. Q̃ob cauſam nunc dicitur: Adhuc modicũ & uiſitabo ſanguinẽ ieçrael .i. occiſionẽ populi mei ſup domũ iehu regiã, quæ eo tẽpore præerat iſrael. Nec mirũ ſi dom⁹ iehu ſubueraẽ, cũ ctiã regnũ domus iſrael: hoc eſt decem tribuũ poſt nõ multos annos oĩno ſit delendum. A zacharia eñ filio hieroboã, cui⁹ atauus fuit iehu: uſq; ad nonũ annũ oſee, ſub quo decẽ tribus ductæ ſunt in captiuitatẽ: ſupputanẽ anni q̃draginta & nouẽ. Occiſoq; Zacharia, qui fuit ultim⁹ de ſtirpe iehu: ſtatim reges aſſyrĳ cœperũt ruben & gad & dimidiã tribũ manaſſe, quæ erãt trãs iordanẽ: & deinde multas ciuitates ſamariæ & deinde totam neptalim, ad extremũ oñes reliquas trib⁹. Pro iehu in æditione uulgata legitur iuda: ſed hoc mihi uidetur nõ uitio ſeptuaginta interpretum, ſed ſcriptorũ inoleuiſſe imperitia, qui ignorantes iehu, q̃d magis tritũ erat ſcripſerunt iuda. Typ⁹ aũt ſeminis dei, & ultio ſanguinis ei⁹ referẽ ad domini paſſionẽ, propter quã & domus iuda & regnũ uniuerſi iſrl̃ dicit̃ ſubuertẽdũ. b ¶ Et in illa die ꝛc. Quãdo ultuſ fuero ſanguinẽ iezrael ſuper domũ iehu, & regnũ iſrael aſſyrio uincẽte deleuiero: tũc in illa die, & in illo tpe cõterã oñe robur exercitus iſrael in ualle iezrael. Supra dixim⁹ iezraelem quæ nunc iuxta maximianopolim ẽ, fuiſſe metropolim regni ſamariæ: ꝓpe quã ſunt campi latiſſimi, & uallis niſ miæ uaſtitatis: quæ plus q̃ decem miliũ tenditur paſſibus. In hac commiſſo certamine, ab aſſyrĳs cæſus eſt iſrael: id eſt decem tribus: quæ ob hieroboã de tribu ephraim, q prim⁹ ſchiſma fecit ĩ popl̃o, appellatæ ſunt ephraim. Interdũ ꝓpter ioſeph qui fuit pater ephraim uocaẽ ioſeph: nõnũq; ſamaria: quæ & ipſa altera urbs fuit metropolis decẽ tribuũ: quæ poſtea ab Auguſto cæſare appellata ẽ auguſta .i. σεβαστη: in q̃ oſſa ioannis baptiſtæ cõdita ſunt. Poſt diuiſionẽ ergo duaꝝ & decẽ tribuum, ob maximã partẽ multitudinis quæ hieroboã ſecuta eſt, nomẽ priſtinũ iſrael remãſit in decẽ tribubus. Et ꝓpter tribũ iuda quæ regnauit ĩ hierl̃m, aliæ duæ trib⁹ appellatæ ſunt iudas, ſimulq; typi ueritas explicaẽ. Quõ eñ, ꝓpter ſanguinem naboth q effuſus eſt in ieçrael deleta ẽ dom⁹ achab, ut heliæ uaticiniũ cõpleret̃: ſic ꝓpter ſanguinẽ ueri iezrael: hoc eſt ſemis dei, regnũ deſtructum eſt iudæorũ. In oĩbus quidẽ ꝓphetis: ſed præcipue in oſee, decem tribus referunẽ ad hæreticos, quorũ mltitudo maxima eſt: duæ aũt tribus quæ appellanẽ iuda, eccleſiæ ꝓponam poſſidẽt, quæ ſub ſtirpe dauid regnabãt. Arcus igiẽ hæreticoꝝ de quibus ſcriptũ eſt: Filĳ ephraim intẽdẽtes, & mittentes arcum, conuerſi ſunt in die belli: confringeẽ in ualle ſeminis dei, de quo humilia & terrena ſenſerunt. c ¶ Et cõcepit adhuc ꝛ peperit filiam ꝛc. Poſtq; cõtritus eſt atq; confractus arcus iſrael, in ualle iezrael: & regnũ decem tribuum deſtitutum: ita ut ducerẽtur in captiuitatem: nequaq; iam iezrael: id eſt ſemen dei: nec maſculini ſexus filius naſciẽ: ſed filia, id eſt fœmina fragilis ſexus, & quæ uictorum pateat contumeliæ, & uocatur, abſq; miſericordia. Idcirco enim captiua ducta eſt: quia miſericordiã dei non habuit. Et cõſyderanda dñi indignatio, q ne quaq; domui iſrael ſe dicat miſereri ultra, ſed eos de memoria ſua æterna obliuione delere, quia uſq; hodie perſarum regibus

a HEB, dño. Et abĳt & accepit gomer filiã deblaim, & cõcepit & pepit filiũ. Et dixit dñs ad eũ: Voca nomẽ ei⁹ iezrael: qm̃ adhuc modicum & uiſitabo ſanguinem iezrael ſuper domũ iehu: & quieſcere faciam regnum domus iſrael.

SEP, dñm. Et abĳt & accepit gomer filiã† debelaim: & cõcepit & peperit filiũ. Et dixit dñs ad eũ: Voca nomẽ ei⁹ iezrael: quia adhuc modicũ & ulciſcar ſanguinẽ iezrael ſuper domũ iuda: & quieſcere faciam regnum domus iſrael.

† debelaim

b Et in illã die conteram arcum iſrael in ualle iezrael.

c HEB, Et cõcepit adhuc & peperit filiam & dixit ei: Voca nomẽ eius abſq; miſericordia: quia non addã ultra miſereri domui iſrael: ſed obliuione obliuiſcar eorum. Et domui iuda miſerebor: & ſaluabo eos in domino deo ſuo: & non ſaluabo eos in gladio, & in arcu, & in bello, & in equis, & in equitibus.

SEP, Et cõcepit adhuc & peperit filiã, & dixit ei: Voca nomẽ ei⁹ abſq; miſericordia: qa nequaq; addã ultra miſereri domui iſrl̃: ſed aduerſans aduerſabor eis: filiorũ autem iuda miſerebor: & ſaluabo eos in dño deo ſuo: & non ſaluabo eos in arcu, neq; in gladio, neq; in bello, neq; in equis neq; in equitibus.

Et abla

Et abla.

F

G

H

עמר

A rum regibus seruiunt, & nunc̄ est eorū soluta captiuitas. Domui autem iuda misericordiam pollicet̄: & dicit q̄ eos saluet in domino deo suo, uel in seipso qui loquit̄, uel pater saluet in filio: iuxta illud quod scriptum est: Pluit dom⁹ a domino. Saluauit eos etiam quando israel assyrijs tradi/tus est de manu senna cherib, non in arcu & gladio & bello & ī eq tum multitudine: sed in suo robore, quan/do misit angelū, & p/cussit de exercitu sen/nacherib regis assyrio rum una nocte centū octoginta quinq̄ mi/lia. Iuxta typum, dici/mus eos qui propter sanguinē seminis dei uocantur absq̄ misē/ricordia, & dicere ausi sunt: Sanguis eius su/per nos & super filios nostros, hucusq̄ ser/uire romanis. Domū autē iuda, eos uideli/cet ex iudæis qui do/minū sunt cōfessi: nō in exercitus fortitudi ne, sed in euāgelij præ dicatione saluatos.

a Et ablactauit eam quæ erat absq̄ misericordia: & con/cepit, & peperit filiū, & dixit: Voca nomē ei⁹ nō popu/lus me⁹: quia uos nō pp̄us meus, & ego nō ero uester.

b HEB, Et erit numerus fi/liorū israel q̄si arena ma/ris, quæ sine mēsura est: & non numerabit̄. Et erit in loco ubi dicetur eis: Non populus meus uos: dicet̄ eis, filij dei uiuentis. Et con gregabunt̄ filij iuda, & fi/lij israel pariter: & ponent sibimet caput unū: & ascē/dent de terra: quia ma/gnus est dies iezrael.

SEP, Et erit numer⁹ filio⁹q̄ isrl̄ sicut arena maris, quæ nō mensurabit̄ nec nume rari pōt. Et erit in loco ubi dictum est eis: Nō pp̄us meus uos: uocabunt̄ filij dei uiuentis. Et congrega/bunt̄ filij iuda & filij israel simul: & ponent sibi prin/cipatum unum: & ascen/dent de terra: quoniā ma/gnus est dies iezrael.

Dicite fratri

Dicite fra

Quod in israel & iu/da tam iuxta historiā q̄ iuxta typū interpretati sumus, refe ramus ad hæreticorū cōciliabula, & ad ecclesiā domini sal uatoris: q̄ illis absq̄ misericordia derelictis, regnū q̄ pdē/tibus, ecclesia dei sui uirtute superarit. a ¶ Et ablactauit eā ⁊c̄. Qui uocabatur semē dei, uersus in fœminā: & p/pter imbecillitatē uiriū, offēsamq̄ dei, ductus in captiuita tē: quia dñi misericordiā nō habebat, nequaq̄ ablactatus dicit̄, sed ablactata: uiri em̄ robur amiserat. Qui ablacta/tur, recedit a matre, parētis lacte nō uescit̄: alimētis sustētat̄ externis: Ita & israel proiectus a dño & captiuitatis circun datus angustijs, atq̄ in babylone cibis sustentat⁹ inmun/dis, uocat̄ nō populus dei: & æterna gētis alienæ ferit̄ sen/tentia, ut dicat̄ nō pp̄s meus, & abijciat̄ in perpetuū. Q⁹ recte intelligere possumus, & in oīi populo iudæorū: qui p/pter offensam seminis dei captiuitati traditus, regnū per/didit &, puinciam, appellaturq̄ nō populus dei: Et in per/sona hæreticorū. Si quis autē cōtentiosus interpres nolue/rit recipere ista quæ diximus: sed meretricem noīe Gomer filiam deblaim: primū & tertiū masculos: secundam quæ media est, fœminā intellexerit procreasse: hoc uolens scri/pturā sonare quod legit̄: Respōdeat quō in Eçechiel illud exponat, ubi iubet̄ a dño portare iniquitates dom⁹ israel. i. decem tribuū: & trecentis nonaginta diebus in uno latere sinistro dormire perpetuo, licet in Lxx. cētum & nonagin/ta scripti sunt, & dormire ita ut nunc̄ euigilet, nec mutet la tus, nisi forte sopore satiat⁹ paululum aperuerit oculos ad sumendum sordidissimū cibum subcinericij panis: qui de frumēto & hordeo & faba & lente & milio coctus sit in hu/mano stercore. Hoc em̄ rerum natura nō patitur, ut quisq̄ hominū per trecentos nonaginta dies in uno semper latere dormiat. Et rursus inquit, susc̄ipies iniquitates dom⁹ iuda: & diebus quadraginta dormies in latere dextro. Hi autem dies p annis supputant̄, quib⁹ Israel & Iudas obsidione & captiuitate lōgissima detinent̄: ita ut uincti & immobiles, de altero in alterū latus se uersare nō possint. Si illa & cæte/ra his similia quæ in scripturis sanctis legimus, facta non poterit approbare, sed aliud quid significare contenderit: ergo & meretrix ista mulier & illa adultera mulier, quæ aut prophetæ iungebant̄, aut seruantur a propheta: nō turpem stupri coniunctionem, sed sacramenta indicant futurorū.

b ¶ Et erit numerus filiorū israel ⁊c̄. Legimus abiectionē decem tribuū & nō miserabilem israel, nec ultra populum dei indignatione perpetua cōdemnatum: Nunc discimus quō filij iuda & filij israel pariter cōgregent̄: & ponant sibi caput unum siue principatū, & ascēdant de terra: & in loco ubi prius dicebatur: non populus meus, appellent̄ filij dei uiuentis: & hoc fieri, quia magnus sit dies ieçrael. Ambi/genti & in uarias sen/tentias fluctuanti, il/lud occurrit Pauli a/postoli ad Romanos scribētis: Q⁹ si uolens deus ostendere iram & notam facere potē/tiam suā, sustinuit in mlta patiētia uasa iræ apta ī interitū, ut ostē/deret diuitias gl̄iæ suæ in uasa misericordiæ quæ præparauit ī glo/riā: q̄s & uocauit nos, nō solū ex iudæis, sed etiam ex gētib⁹: sicut in Osee dicit: Vocaui nō plæbē meā, plæbē meā: & nō misericor/diam consecutā, mise ricordiam consecutā. Et erit in loco ubi di/ctū est eis: Nō plæbs mea uos, ibi uocabū/tur filij dei uiui. Esai/as aūt clamat, p israel: Si fuerit numerus filiorū israel tanq̄ arena maris, reliquiæ saluæ fient. Verbum em̄ cōsummās & breuians in æquita te: quia uerbū breuiatū faciet dñs super terrā. Et sicut præ/dixit Esaias: Nisi dom⁹ sabaoth reliquisset nobis semen, sicut sodoma facti essem⁹: & sicut gomorra sīles fuissem⁹. Quid ergo dicem⁹: q̄ gentes quæ non sectabant̄ iusticiā, apprehenderunt iusticiam, iusticiā autē quæ ex fide est: Isrl̄ ⁊o sectans legem iusticiæ, in legē iusticiæ nō peruenit. Igit̄ beatus ap̄us, Osee, pphetæ assumēs testimoniū, & expo/nēs illud sup uocatione gentium, & eoq̄ fide qui ex iudæis credere uoluerūt: oēm nobis difficultatē interpretationis absc̄idit, asserēs christi tēporib⁹ esse cōpletū: ut. s. in israel eligantur duodecim tribus: hoc est, oīs pp̄us iudæorum: & in iuda hi qui ex gentibus iesum dñm cōfitent̄. Si quis autē alien⁹ a fide christi, & nō recipiens auctoritatē noui te/stamēti: sed de numero circūcisionis, respōderit filios iuda, & filios israel duas tribus sonare & decē, de quibus crebro diximus: & in hoc dantes manus, nihil fidei nostræ nocere mōstrabimus. Sed postq̄ fuerit numerus filiorū israel q̄si arena maris in toto orbe dispersus: & omnē supputationē uicerit populi multitudo: tunc habebit licentiam israel, qui hodie quoq̄ captiuus est, et qui prius dicebat̄, absq̄ mise ricordia, & nō pp̄s me⁹, cū duab⁹ tribub⁹. i. iuda & benia/min, quarū magna pars in christū cred̄idit, inire cōcordiā: ut corp̄ib⁹ separatos iungat fides: & unū sibi caput ponant & principem, de quo scripsit Eçechiel: Et princeps unus in medio eorū, dauid seruus meus: & resuscitabunt̄ quasi ab inferis mortui: Iuda. s. & Israel qui in infidelitate mortui erant. Et hæc oīa fient: quia magn⁹ est dies seminis dei, qui interpretat̄ christus. Ex quo perspicuū est: ideo in typo na/both ieçraelitis sanguinē præcessisse, ut ueritas cōplerē in christo. In hoc em̄ & non in illo magn⁹ est dies ieçrael, de q̄ dicitur: Hæc est dies quā fecit dñs: exultem⁹ & lætemur in ea. Interpretationis tertiæ quā suscepim⁹, Isrl̄ in hæreticis: Iuda in ecclesiæ hoīb⁹ exponendis, hic sensus est: Vt postq̄ dñs in claritate sua uenerit regnaturus: hi qui añ uocabant̄ nō pp̄s ei⁹, uocent̄ filij dei uiuentis: cū Iudæ. i. ecclesiæ dei fuerint copulati: & unū caput christū habuerint: & ascende rint de terra. i. de terrenis sensibus & hūilitate literæ: & su sceperint magnū diē seminis dei. Pro οὐκ ἠλεημένη. i. absq̄ misc̄dia: in quibusdā ferē exēplarib⁹ οὐκ ἠγαπημένη. i. nō dilecta: Sed ueriora sunt exēplaria, quæ habēt absq̄ miseri/

E eordia, maxime quia ad distinctionē Israelis cui nō miserē infert dē: Domui aūt iuda miserebor.) Ca. II Date fratrib⁹ vr̄is ⁊c. Quia magn⁹ est dies Ieç rael: in q̄ Iudas & Israel unū habebūt principē: & nequaq̄ dicēt israeli, nō ppl's meus: sed ecō/ trario uocabunt filij dei uiuentis: Idcirco o hoīes trib⁹ iuda no/ lite desperare decē tri/ buū salutē: sed eam q̄/ tidie & sermone & uo to & literis ad pœni/ tētiā prouocate: quia frater uester appellat & soror. Frater, ex eo q̄ dicit, ppl's meus: soror, ex eo q̄ appella tur misericordiā con/ secuta. Aliter: Qui in christū creditis & estis tam ex iudæis q̄ ex gē tibus, dicite fractis ra mis & priori populo, qui proiectus est: po/ pulus meus, quia fra ter tuus est: & miseri/ cordiā cōsecuta, quia soror tua ē. Cū em̄ in/ trauerit plenitudo gē/ tium, tunc omnis isr̄l saluus fiet. Hoc idem nobis præcipit, ne hæ reticos penit⁹ despere mus, sed prouocem⁹ ad pœnitētiā: & illorū salutem germanitatis optemus affectu.

F b Iudicate matrē vestrā ⁊c. Hucusq̄ ad isr̄l' ppl'm, hoc est decē tribus sermo directus est: Nūc alterū caput incipit: & præcipit filijs. i. pp̄o, ut ineant iudicium aduersum matrē suam, quæ eos genuit: quæ de mere/ trice uxor effecta, mo/ res pristinos non reli/ quit: & rursum forni/ cata est cū amatorib⁹ suis. Et uide clæmētiā uiri: Iam repudiata ē, iam abiecta est, iam ei locutus est: hæc non uxor mea, & ego non uir eius: tñ præcipit filijs ut neq̄q̄ ad uxorē patris quē illa dimisit, sed ad matrem suam loquant' quæ eos genuit. Lo quant' aūt ad pœnitentiam prouocantes: ut auferat forni/ cationes a facie sua: & adulteria sua de medio uberū suoꝝ. Fornicaria est, quæ cū plurib⁹ copulat'. Adulterа, quæ unū uirū deserens, alteri iungit'. Quorū utrūq̄ est synagoga: quæ si p̄manserit in fornicatione & adulterio, auferet ab ea deus uestē & ornamēta quæ dederat. De q̄bus scribit Eçe chiel: In die qñ nata es, nō ligauerūt mamillas tuas, & sale nō es salita: & trāsiui p̄ te & inueni te nudā & deturpatā & cōspersam in sanguine. Et post paululum: Indui te byssino & subtilib⁹ & ornamēta circūposui tibi: & dedi armillas cir ca man⁹ tuas, & monile circa collū tuū. Hæc tūc ei dedit ma ritus largissim⁹, qñ inuenit illā i ægypto idololatriæ libidi/ ne cōstupratā & diuaricantē oīb⁹ pedes suos. Et nūc cōmi/ nat' si ad uirū suū noluerit reuerti: ita eā futurā absq̄ deo & uiro, sicut pri⁹ i ægypto fuerat. Ne semp̄ triplici explanatio ne tēdam⁹ uolumina, hoc raro admonuisse sufficiat, quæ di cta sūt cōuenire & iudæis negantib⁹ Christū & hæreticis si dē dñi relinquētib⁹: q̄rū fornicatio, p̄prie inter ubera est, & in artificio idolorū & uariorū dogmatū corde uersat': q̄ re/ uertent' ad diē natiuitatis suæ: ut si nō ægerint pœnitētiā, ethnicis comparent'.

G A Dicitē fra/ trib⁹ uestris, po/ pulus me⁹: & so/ rori uestræ, misericordiā b cōsecuta. Iudicate matrem uestram, iudicate: qm̄ ipsa nō uxor mea, & ego non uir eius: auferat fornicatio nes suas, a facie sua: & adul teria sua de medio uberū suorū, ne forte expoliem eam nudam: & statuā eā scd'm diē natiuitatis suæ. c Et pōnā eam quasi solitu/ dinē: & statuā eā uelut ter ram inuiam: & interficiam d eam siti. Et filiorū illi⁹ nō miserebor: qm̄ filij fornica tionū sunt: quia fornicata est mater eorū: cōfusa est quæ concepit eos, quia di/ xit: Vadā post amatores meos q̄ dant panes mihi, & aquas meas, lanā meā, & linū meū, & oleū meū, e & potū meū. Prōpter hoc ecce ego sepiam uiam tuā spinis: & sepiam eam ma/ ceria: & semitas suas non inueniet. Et sequet' amato res suos, & nō apprehēdet eos: & quæret eos & nō in ueniet, & dicet: Vadam & reuertar

Dicite fratri Ca. II uestro, ppl's me⁹ & sorori uestræ, misc'diam cōsecuta. Iudica mini cū matre uestra, iudi camini: quia hæc nō uxor mea, & ego nō uir ei⁹: & au ferā fornicationē ei⁹ a facie mea: & adulteria ei⁹ de me dio uberū illi⁹, ut expoliē eā nudā: & restituā eā iux/ ta diē natiuitatis suæ. Et po nā eā ut desertū: & statuā eā sicut terrā sine aq̄: & oc/ cidā illā i siti. Et filiorū ei⁹ nō miserebor: qm̄ filij for/ nicationis sunt: quia forni cata ē mater eorꝝ: cōfusa ē quæ peperit eos, dixit em̄: Vadā post amatores me/ os q̄ dant mihi panes me/ os, & aquā meam, & uesti/ menta mea, & linteamina mea, & oleū meū, & om̄ia quæ mihi necessaria sunt. Propterea ecce ego sepiā uiam ei⁹ in sudib⁹, & ob/ struam uias illi⁹: & semitā suā nō inueniet. Et p̄sequ tur amatores suos, & non apprehēdet illos: & quæ/ ret eos & non inueniet: & dicet: Vadam & reuertar ad uirū

H B meum primum, quia melius erat mihi tunc quam nunc. Et nō cognouit quia ego dedi ei frumentum & uinum & oleum, & argentum multiplicaui ei, & aurum fecerunt Baal. Propterea conuertar & sumam frumentum meum in tempore suo, & uinum meum in tempore suo, & auferam lanam meam & linum meum, dantia uelamen turpitudinis eius. Et nunc reuelabo turpitudinem eius coram oculis amatorum eius, & nemo eruet eam de manu mea. Et quiescere faciam omnem lætitiam eius, solemnitates eius, neomenias eius, & sabbata eius, & omnes festiuitates eius. Et disperdam uineas eius & ficus eius, de quibus dixit: Hæc mihi merces dedit quæ dederunt mihi amatores mei: & ponam eas in saltum, & comedet eas bestia agri. Et ultionem dierum Baalim in quibus adolebat eis incensa, & ornabatur inaure sua & torque suo, & ibat post amatores suos, & mei obliuiscebatur, dicit dominus. Propterea ecce ego lactabo eam, & ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius. Et dabo ei uineas eius inde, & uallem Achor in ostium spei. Et respondebit ibi sicut in diebus adolescentiæ suæ, & sicut in die ascensionis eius de terra Ægypti. Et erit in die illa, dicit dominus, uocabis me: Vir meus es, & non uocabis me ultra: Baalim. Et auferam nomina Baalim de ore eius, & non memorabitur ultra nominum eorum. Et percutiam eis fœdus in die illa cum bestia agri, & cum uolucre cæli, & cum reptili terræ. Arcum & gladium & bellum conteram de terra, & faciam eos dormire confidenter. Et sponsabo te mihi in sempiternum: & sponsabo te mihi in iustitia & iudicio, & in misericordia & miserationibus. Et sponsabo te mihi in fide, & scies quia ego dominus. Et erit in die illa: exaudiam dicit dominus, exaudiam cælos, & ipsi exaudient terram, & terra exaudiet frumentum & uinum & oleum, & ipsa exaudiet Iezrahel. Et seminabo eam mihi in terra, & misericordiam consequar non misericordiam consecutam, & dicam non populo meo: Populus meus es tu, & ipse dicet: Deus meus es tu.

Et dixit dominus ad me: Adhuc uade, & dilige mulierem dilectam amico & adulteram, sicut diligit dominus filios Israel, & ipsi respiciunt deos alienos, & diligunt uinacia uuarum. Mercatus sum ergo eam mihi quindecim argenteis, & corore hordei & lagone uini. Et dixi ad eam: Multis diebus sedebis mihi, non fornicaberis, & non eris uiro, & ego ad te similiter. Quia multis diebus sedebunt filii Israel sine rege & sine principe, & sine hostia & sine altari, & sine ephod & sine theraphim. Et post hæc reuertentur filii Israel, & quærent dominum deum suum, & Dauid regem suum, & pauebunt ad dominum & ad bonum eius in nouissimo dierum.

Audite sermonem domini filii Israel, quia iudicium domino cum habitatoribus terræ: non est enim ueritas, & non est misericordia, & non est scientia dei in terra. Maledictum & mendacium & homicidium & furtum & adulterium inundauerunt, & sanguis sanguinem tetigit. Propterea lugebit terra, & infirmabitur omnis habitator eius in bestia agri, & in uolucre cæli, & pisces maris congregabuntur. Verumtamen uir non iudicet, & non arguatur homo: populus tuus sicut hi qui contendunt sacerdotibus. Et corruet sacerdos tecum die, corruet & propheta tecum nocte, & conticescere faciam matrem tuam. Conticuit populus meus, eo quod non habuerit scientiam: quia tu scientiam repulisti, repellam te ne sacerdotio fungaris mihi: & oblitus es legis dei tui, obliuiscar & ego filiorum tuorum. Secundum multitudinem eorum sic peccauerunt mihi: gloriam eorum in ignominiam mutabo. Peccata populi mei comedent, & ad iniquitates eorum leuabunt animas eorum. Et erit sicut populus, sic sacerdos: & uisitabo super eum uias eius, & cogitationes eius reddam ei. Et comedent, & non saturabuntur: fornicati sunt, & non cessauerunt, quoniam dominum reliquerunt in non custodiendo. Fornicatio & uinum & ebrietas auferunt cor populi mei. In ligno meo interrogauit, & baculus eius annuntiauit ei: spiritus enim fornicationum decepit eos, & fornicati sunt a deo suo. Super capita montium immolabant, & super colles sacrificabant subter quercum & populum & terebinthum, quoniam bona erat umbra eius. Propterea fornicabuntur filiæ uestræ, & sponsæ uestræ adulterabuntur. Non uisitabo super filias uestras cum fornicatæ fuerint, & super sponsas uestras cum adulterauerint: ipse enim cum meretricibus secedebat, & cum effeminatis immolabat: & populus non intelligens uapulabit. Si tu fornicaris Israel, non delinquat saltem Iuda: & nolite ingredi Galgala, & ne ascendatis Bethaun, neque iuraueritis uiuit dominus. Sicut uitula lasciuiens declinauit Israel: nunc pascet eos dominus quasi agnum in latitudine. Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum. Separatum est conuiuium eorum: fornicatione fornicati sunt, dilexerunt dare ignominiam protectores eius. Spiritus eum deuinxit in alis suis, & confundentur a sacrificiis suis.

Audite hoc sacerdotes, & attendite domus Israel, & domus regis auscultate, quia uobis iudicium est: quia laqueus factus estis speculationi, & rete expansum super Thabor. Victimas declinantes fecerunt profundum: & ego eruditor omnium eorum. Ego cognoui Ephraim, & Israel non est absconditus a me: quia nunc fornicatus es Ephraim, contaminatus est Israel. Non dabunt cogitationes suæ ut reuertantur ad deum suum, quia spiritus fornicationum in medio eorum, & dominum non cognouerunt. Et humiliabitur superbia Israel in facie eius, & ruent Israel & Ephraim in iniquitate sua, corruet & Iuda cum eis. In armentis suis & in gregibus suis ibunt ad quærendum dominum, & non inuenient: declinauit enim ab eis. Dominum quasi filios alienos prodiderunt: nunc deuorabit eos mensis cum partibus suis. Canite tuba in Gabaa, buccinate in Rama: commouete Bethaun post te, Beniamin. In die correptionis in tribubus Israel ostendi fidem. Factus est principes Iuda quasi qui transferunt terminos: effundam super eos quasi aquam indignationem meam. Calumniam patitur Ephraim, confractus iudicio, quia cœpit ire post sordes. Et ego quasi tinea Ephraim, & quasi putredo domui Iuda. Et uidit Ephraim infirmitatem suam, & Iuda uinculum suum: & abiit Ephraim ad Assyrios, & misit ad regem Vltorem: ipse autem non potest curare uos, nec dissoluet a uobis uinculum. Quia ego quasi leæna Ephraim, & quasi catulus leonis domui Iuda: ego capiam & uadam, tollam & non est qui eruat. Vadens reuertar ad locum meum, donec agnoscant delictum suum, & quærant faciem meam: in tribulatione sua mane consurgent ad me. Venite & reuertamur ad dominum, quia ipse cepit & sanabit nos, percutiet & curabit nos. Viuificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, & uiuemus in conspectu eius. Sciemus sequemurque ut cognoscamus dominum. Quasi aurora præparata est egressus eius, & ueniet quasi imber nobis serotinus & matutinus terræ. Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Iuda? misericordia uestra quasi nubes matutina, & quasi ros matutinus transiens. Propterea dolauit in prophetis, occidi eos in uerbis oris mei: & iudicia tua quasi lux egredientur. Quia misericordiam uolui & non sacrificium, & scientiam dei plus quam holocausta. Ipsi autem sicut homo transgressi sunt pactum, ibi prædati sunt in me. Galaad ciuitas operantium idolum, supplantata sanguine. Et quasi latrones insidiantur uiro, sic globus sacerdotum in uia interficient de consensu: scelus operati sunt. In domo Israel horribilia uidi, ibi fornicatio Ephraim, contaminatus est Israel. Et tu Iuda messem pone tibi, cum conuertero captiuitatem populi mei.

Curabam Israel, & reuelata est iniquitas Ephraim, & malitiæ Samariæ: quia operati sunt mendacium, & fur ingressus est domum, latrocinium expoliauit foris. Et nescierunt in corde suo quod omnium malitiarum earum recordatus sum. Nunc circumdederunt eos adinuentiones eorum, coram facie mea factæ sunt. In malitia sua lætificauerunt regem, & in mendaciis suis principes. Omnes adulteri quasi clibanus succensus a pistore, quiescet succendens a conspersione panis usque dum fermentetur totum. Dies regis nostri cœperunt principes infirmari a uino, extendit manum suam cum illusoribus. Quia applicauerunt quasi clibano cor suum, dum insidiantur eis: tota nocte dormiet uir eorum, mane ipse ardebit quasi flamma ignis. Omnes calefacti sunt quasi clibanus, & deuorauerunt iudices suos: omnes reges eorum ceciderunt, non est qui clamet ad me in eis. Ephraim in populis ipse commiscebatur, Ephraim factus est subcinericius panis qui non uertitur. Deuorauerunt alieni robur eius, & ipse ignorauit: sed & canities effloruit in eo, & ipse non cognouit. Et humiliabitur superbia Israel in facie eius, & non reuertentur ad dominum deum suum, & non requirent eum in omnibus his. Et factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor: Ægyptum inuocauerunt, ad Assyrios abierunt. Cum abierint, expandam super eos rete meum, quasi uolucres cæli deducam eos, castigabo eos iuxta auditum congregationis eorum. Væ eis quia recesserunt a me, uastabuntur quia impie egerunt in me: & ego redimere uolui eos, & ipsi locuti sunt contra me mendacia. Et non clamauerunt ad me in corde suo cum ululatibus suis, super frumento & uino & oleo recedebant a me. Et ego erudiui & confortaui brachia eorum, & contra me cogitauerunt malum. Reuersi sunt ut non prodesset eis, factus est arcus pendulus: corruent in gladio principes eorum a furore linguæ suæ. Iste irrisio eorum in terra Ægypti.

Ad fauces tuas tuba quasi aquila super domum domini, eo quod transgressi sint pactum meum, & contra legem meam præuaricati sint. Ad me clamabunt: Deus meus, nos cognouimus te Israel. Abiecit Israel bonum, inimicus persequetur eum. Ipsi regnauerunt, & non ex me: principes extiterunt, & non cognoui. Argentum suum & aurum fecerunt sibi idola, ut interirent. Abiecit uitulum tuum Samaria, iratus est furor meus contra eos: usquequo non poterunt mundari? Quia de Israel uitulus iste, faber fabricauit illum, & non est deus: quia in uitulos conminutus erit uitulus Samariæ. Quia uentum seminabunt, & turbinem metent: culmus stans non erit in eis, germen non faciet farinam: si autem fecerit, alieni deuorabunt eam. Deuoratus est Israel, nunc factus est in gentibus quasi uas in quo non est uoluntas. Ipsi enim ascenderunt ad Assyrios, onager solitarius sibi: Ephraim mercede conduxit amatores. Sed & cum mercede conduxerint inter gentes, nunc congregabo eos, & requiescere facient modicum ab onere regis principum. Quia multiplicauit Ephraim altaria ad peccandum, facta sunt ei altaria ad delinquendum. Scribam ei multiplices legis meæ, quasi alienigenæ reputabuntur. Victimas carnium immolabunt, & comedent: dominus non recipiet eos. Nunc recordabitur iniquitatis eorum, & uisitabit peccata eorum: ipsi in Ægypto reuertentur. Et obliuiscetur Israel factoris sui, & ædificauit templa, & Iuda multiplicauit ciuitates munitas: & mittam ignem in ciuitates eius, & deuorabit ædificia eius.

Ne lætare Israel, ne exultes quasi populus: quia fornicatus es a deo tuo, dilexisti mercedes super omnes areas frumenti. Area & torcular non pascet eos, & mendax erit uinum. Non habitabunt in terra domini, Ephraim in Ægypto reuertetur, & in Assyriis immundi comedent. Non libabunt uino domino, & non placebunt ei sacrificia eorum: quasi panis luctus eorum omnes qui manducant ex eo contaminabuntur: quia panis eorum animæ ipsorum, non introibit in domum domini. Quid facietis in die solemni, & in die festo domini? Ecce enim profecti sunt a uastitate, Ægyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos: possessor argenti eorum hereditabit eos, spina in tabernaculis eorum. Venerunt dies uisitationis, uenerunt dies retributionis: cognoscat Israel stultum prophetam, insanum uirum spiritualem, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multam uexationem. Speculator Ephraim cum deo meo, propheta laqueus uenantium in omnibus uiis eius, odium in domo dei eius. Profundauerunt peccare sicut in diebus Gabaa: recordabitur iniquitatis eorum, & uisitabit peccata eorum. Quasi uuam in deserto inueni Israel, quasi uisum ficus primi temporis patrum eorum: ipsi autem ingressi sunt Beelphegor, & separauerunt se in confusionem, & facti sunt abominabiles sicut quæ dilexerunt. Ephraim quasi auis auolabit gloria eorum, ex partu & ex utero & ex conceptu. Quia si enutrierint filios suos, in nouissimo orbabo eos ab hominibus: quia uæ eis cum recessero ab eis. Ephraim sicut uidi Tyrum in possessione plantatam, Ephraim autem in interfectorem educet filios suos. Da eis domine: quid dabis? da eis uulvam sine liberis, & ubera arentia. Omnis malitia eorum in Galgalis, quia ibi odium meum: propter malitias adinuentionum suarum eiciam eos de domo mea, non diligam eos amplius: omnes principes eorum refugi sunt. Percussus est Ephraim, radix eorum exaruit, fructum non facient. Etiam si genuerint, interficiam dilectos uteri eorum. Proiciet eos deus meus, quia non audierunt eum, & erunt uagi in gentibus.

Vitis fructificans Israel, secundum fructum suum multiplicauit sibi altaria: iuxta bonitatem terræ suæ, multiplicauerunt simulacra. Diuisum est cor eorum, nunc interibunt: ipse confringet altaria eorum, uastabit simulacra eorum. Quia nunc dicent: Non habemus regem, quia non timuimus dominum, & rex quid faciet nobis? Verba uana locuti sunt, iurantes falsa, percutientes fœdus: & germinauit quasi amaritudo iudicium super sulcos agri. Habitatores Samariæ timebunt propter uitulos Bethaun: quia luxit super eum populus eius, & sacerdotes eius super eum exultauerunt, super gloria eius quia migrauit ab eo. Etenim ipse cum Assyrios delatus fuerit munus regi ultori, confusione capietur Ephraim, & confundetur Israel in uoluntate sua. Disperdetur Samaria rex eius quasi spuma super faciem aquæ, & disperdentur excelsa idoli peccatum Israel: spinæ & tribuli ascendent super altaria eorum, & dicent montibus: Operite nos, & collibus: Cadite super nos. A diebus Gabaa peccauit Israel, ibi steterunt: non comprehendet eos in Gabaa prœlium super filios iniquitatis. Desiderans desiderabam eos, congregabuntur super eos populi, cum corripientur propter duas iniquitates suas. Ephraim uitula docta diligere triturare, ego transiui super pulchritudinem colli eius: ascendam Ephraim, arabit Iuda, confringet sibi Iacob. Seminate uobis in iustitia, & metite in fructu uitæ, & illuminate uobis lumen scientiæ: quærite dominum donec ueniat qui docet iustitiam uobis. Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis fructum mendacii: quia confisus es in uia tua, in multitudine fortitudinis tuæ. Consurget tumultus in populo tuo, & omnes munitiones tuæ uastabuntur, sicut uastauit Salmana domum Baalarbel in die prœlii: mater super filios allisa est. Sic faciet uobis Bethel a facie malitiæ nequitiæ uestræ: mane consumptus rex Israel.

Quia puer Israel, & dilexi eum: & de Ægypto uocaui filium meum. Ipsi uocauerunt eos, abierunt a facie eius: Baalim immolabant, & sculptilibus incensa libabant. Et ego quasi nutritius Ephraim portabam eos in brachiis meis, & nescierunt quod curarem eos. In funiculis Adam traham eos, in uinculis caritatis: & ero eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum, & declinans ad eum escam ponebam ei. Non reuertetur in terram Ægypti, & Assur ipse rex eius, quoniam nolunt reuerti. Cecidit gladius in ciuitatibus eius, & consumet electos eius, & deuorabit eos in cogitationibus suis. Populus meus pendet ad reditum meum, & iugo desuper imponetur illis simul. Quomodo tradam te Ephraim, protegam te Israel? quomodo dabo te sicut Adama, ponam te sicut Seboim? conuersum est in me cor meum, pœnitet me super uitulos Bethaun. Non faciam furorem iræ meæ, non reuertar ut disperdam Ephraim: quia deus ego & non homo, in medio tui sanctus, & non ingrediar ciuitatem. Post dominum ambulabunt quasi leone rugiente: quia ipse rugiet, & formidabunt filii maris quasi auis. Sicut auis de terra Ægypti, & quasi columba de terra Assyriorum: & habitare faciam eos super domos suas, dicit dominus. Circumdederunt me in negatione Ephraim, & in dolo domus Israel: & Iuda testificatus est cum deo, & cum sanctis fidelis.

Ephraim pascit uentum, & sectatur æstum tota die: mendacium & uastitatem multiplicauit, & fœdus cum Assyriis pepigit, & oleum in Ægyptum portabatur. Iudicium domini ad Iudam, & uisitare super Iacob secundum uias eius, secundum adinuentiones eius reddet ei. In utero supplantauit fratrem suum, & in fortitudine sua directus est cum angelo. Et infirmatus est, flauit super eum: flebit & deprecabitur eum. Domum inuenit Bethel, & ibi locutus est ad nos. Et dominus deus exercituum, dominus memoriale eius. Tu autem ad deum tuum conuertere, misericordiam & iudicium custodi, & spera in deo tuo semper. Chananæus in manibus eius, stateram iniquitatis amauit calumniari. Et dixit Ephraim: Verumtamen diues factus sum, inueni mihi substantias: omnes labores non inuenient mihi iniquitatem quæ peccatum sit. Ego autem dominus deus tuus ab Ægypto, adhuc habitare te faciam in tabernaculis sicut in diebus solemnitatis. Et locutus sum in manu prophetarum, & ego uisionem multiplicabo, & in manu prophetarum assimilabor. Si Galaad iniquitas, uanitate fuerunt, in Galgalis uitulos immolantes: & altaria eorum quasi acerui in sulcis agri. Fugit Iacob in regionem Syriæ, & seruiuit Israel in uxore, & in uxore custodiuit. Et per prophetam eduxit dominus Israel de Ægypto, & per prophetam custoditus est. Ad iracundiam amaritudinis eius, & effusiones sanguinis eius adducet dominus super eum, & opprobrium eius reddet ei dominus.

Ephraim in tribu Israel, ipse autem locutus est tremor, exaltatus est in Israel, & offendit in Baal, & mortuus est. Et nunc addiderunt ad peccandum, & fecerunt sibi conflatile de argento suo, idola secundum intellectum suum, opus artificum totum ipsi dicunt: Immolantes homines uitulos adorent. Propterea erunt quasi nubes matutina, & quasi ros matutinus præteriens, quasi turbo elatus de area, & quasi fumus de fumario. Ego autem dominus deus tuus ab Ægypto, & deum præter me non cognoscas, & saluator non est absque me. Ego cognoui te in deserto, in terra solitudinis: secundum pascua sua saturati sunt, & impleti sunt, & eleuauit cor suum, & obliti sunt mei. Et ero eis quasi leæna, sicut pardus in uia Assyriorum. Occurram eis quasi ursa raptis catulis, & dirumpam clausuram cordis eorum, & deuorabo eos ibi quasi leæna, bestia agri uastabit eos. Perditio tua Israel, tantummodo in me auxilium tuum. Ubi est rex tuus, ut saluet te in omnibus ciuitatibus tuis? & iudices tui, de quibus dixisti: Da mihi regem & principes? Dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatione mea. Colligata est iniquitas Ephraim, absconditum peccatum eius. Dolores parturientis uenient ei: filius non sapiens, quia non stabit tempore conterens uterum. De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos: ero mors tua o mors, morsus tuus inferne. Consolatio abscondita est ab oculis meis. Quia ipse inter fratres diuidet, uentus urens ascendet de deserto, & siccabit uenas eius, & exsiccabit fontem eius: ipse diripiet thesaurum omnis uasis desiderabilis. Peribit Samaria, quoniam exacerbauit deum suum: in gladio cadent, paruuli eorum allidentur, & prægnantes eorum diuidentur.

Conuertere Israel ad dominum deum tuum, quia corruisti in iniquitate tua. Tollite uobiscum uerba, & conuertimini ad dominum, & dicite ei: Omnem aufer iniquitatem, & accipe bonum, & reddemus uitulos labiorum nostrorum. Assur non saluabit nos, non in equo fugiemus, & non dicemus ultra deo nostro opera manuum nostrarum: quia in te pupillus miserebitur. Sanabo contritionem eorum, diligam eos spontanee: quia auersus est furor meus ab eis. Ero quasi ros Israel, germinabit sicut lilium, & erumpet radix eius sicut Libani. Egredientur rami eius, & erit quasi oliua decor eius, & odor eius sicut Libani. Reuertentur sedentes sub umbra eius, uiuent frumento, & germinabunt quasi uinea: memoriale eius sicut uinum Libani. Ephraim quid mihi ultra idola? ego exaudiam, & uidebo eum quasi abietem uiridem: ex me fructus tuus inuentus est. Quis sapiens, & intelliget hæc? prudens, & sciet ea? quia rectæ sunt uiæ domini, & iusti ambulabunt in eis: iniqui autem corruent in eis.

A quì oim rerũ mihi abundantiã præbuerũt. Rñdit dñs: Ego sepiã uiam tuã spinis siue sudib⁹, ne possis ire quo desyderas: & interponã maceriã siue murũ: & semitas tuas quas crebro trieras pede, nõ inuenies, ne apprehendas eos ꝙs tanto studio sequebaris: & rerũ necessitate cõpulsa reuertaris ad uirũ tuũ: & dicas illud de euãgelio: Quanti mercenarij in domo patris mei abũdant panib⁹: ego autẽ hic fame pereo. Surgam & ibo ad patrẽ meũ & dicã illi: Pater, peccaui in cœlũ & coram te: & iã non sum dign⁹ uocari filius tuus, fac me sicut unum de mercenarijs tuis. Ex quo intelligimus ꝙ, p uidentia dei, sæpe nobis accidant mala, ne habeam⁹ ea quæ cupimus: & uarijs calamitatib⁹ huius sæculi, ac miserijs ad dei seruitutẽ redire cogamur. Amatores autem hierusalem & gentis iudeæ, sec̃m historiam illi⁹ tpis, assyrios atq; chaldæos & ægyptios nationesq; cæteras intelligam⁹: cum quorũ idolis fornicata est: a quib⁹ bellorũ tẽpore & premẽtibus malis, frustra sperauit auxilium. Hos amatores iuxta intelligentiã spiritualẽ, sequunt hæretici: a quibus sæpe deserti, malorũ pondere ad sinũ matris ecclie reuertunt. Per omnia enim flagella atq; tormenta erudit israel.

NEB, reuertar ad uirum meum priorẽ: quia bene mihi erat, tunc magis ꝙ̃ nunc. Et hæc nesciũit, quia ego dedi ei frumentum, & uinũ, & oleum, & argentũ multiplicaui ei & aurum, quæ fecerunt baal. Idcirco reuertar & sumã frumẽtũ meum in tpe suo, & uinũ meũ in tpe suo: & libera/bo lanã meã & linũ meũ quæ operiebant ignominiam eius. Et nunc reuelabo stulticiam ei⁹ in oculis amatorum eius: & uir nõ eruet eam de manu mea: & cessare faciã omne gaudium eius, solennitatẽ ei⁹, neomeniam eius, sabbatũ ei⁹, & oia festa tpa eius: & corrumpã uineã eius, & ficum eius, de quibus dixit: mercedes hæ meæ sunt, ꝙs dederunt mihi amatores mei: & ponã eam in saltũ & comedet eã bestia agri.

SEP, ad uirũ meũ priorẽ: quia meli⁹ mihi erat tunc, ꝙ̃ nũc est. Et ipsa nesciuit quia ego dedi ei frumẽtũ, & uinũ, & oleũ, & argentũ multiplicaui ej: hæc autẽ argẽtea & aurea fecit ipsi baal. Propterea reuertar & tollã triticũ meũ in tpe suo, & uinum meũ in tpe suo: & auferam uestimẽta mea, & linteamia mea, ne operiãt ignominiã ei⁹. Et nũc reuelabo imũdiciã ei⁹ in cõspectu amatorũ illi⁹: & null⁹ eruet eã de manu mea: & auertã oẽs lætitias ei⁹, solẽnitates illi⁹, & neomenias & sabbata, & cunctas festiuitates illi⁹: & disperdã uineã ei⁹ & ficus illius, quæ dixit: mercedes meæ istæ sunt, ꝙs dederũt mihi amatores mei: & ponã eã in testimoniũ, & comedẽt eã bestiæ agri, ÷ uolatilia cœli & reptilia terræ: Et ulciscar

Et uisitabo

a ¶ Et hæc nesciuit: q; ego ꝛc. Ad superiora respondit, Dixerat em̃: Vadã post amatores meos, qui dant panes mihi, & aquas meas, lanã & linũ, & oleũ, & potũ meũ: quæ uniuersa susceperat ut in dei cultum uerteret. Illa uero panẽ & uinũ, qui cõfirmat: & quod lætificat cor hominis: & oleum quod illuminat oẽm hominẽ uenientẽ in hũc mundum: & argentũ de quo sæpe dixim⁹, Eloquia dñi, eloquia casta: argentũ igne examinatũ, pbatũ terræ, purgatũ septuplũ. Et aurum de ꝙ legim⁹: Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ, & posteriora dorsi ei⁹ in uirore auri: uertit in idola, & fecit baal, qd̃ interpretat̃ supior & deuoratio: dũ aut maiora se putat habere dogmata ꝙ̃ ecclesia: aut in ipsa falsæ opinationis scientia deuorat̃. Q; aũt iuxta literã, auro & argẽto & cunctis opib⁹ abundauerit hierusalẽ, & fecerit idola baal dæmoni sidoniorũ: siue ut quidã rectius arbitrant̃, babylonio, ex quo & bel dicit̃, Eçechiel plenius in suo ponit uolumine: & omnis prophetarũ narrat chorus. b ¶ Idcirco reuertar ꝛc. Grauior pœna est, qñ in tempore messis & uindemiæ sperat̃ fruges auferunt̃ & uinũ, & ꝗdãmodo tentæ tollunt̃ e manib⁹: Sin autẽ in tpe areæ & præli & torcularis, qñ sterilitatẽ præteritam nouis frugib⁹ terra fœcundat, omniũ rerũ penuria est: quid de reliquo anni tpe qñ uetera cõseruant̃ æstimare debem⁹? Liberat̃ autẽ lana & linũ siue uestes & linteamina, ne ultra ignominiam operiãt meretricis: ut. s. dei nudet̃ auxilio: & omniũ ab ea angelorũ tutela discedat. Vnde & apꝰ liberatam dicit creaturã a seruitute corruptionis in libertatẽ gloriæ filiorũ dei. Multi acceperẽ aurũ & argentũ sapientiæ & eloquẽtiæ, de quib⁹ facerẽt candelabrũ septẽ lucernarũ ex auro purissimo: & mensam propositionis auream, & propitiatoriũ, & cherubim auri splendore radiantia, & bases columnarũ argenteas, & triticũ sermonis dei, & uinum gaudiũ spiritussancti, uestimenta ꝙq; & linteamina quib⁹ credentes uestirent̃ in christo: quæ uniuersa uertũt i idololatriæ cultum, uaria errorũ dogmata cõponẽtes: & decepti alios decepẽrũt: Quæ omnia auferet de⁹: ut qui ex copia datorem nõ sensẽrant, sentiant ex penuria. c ¶ Et nunc reuelabo ꝛc. bestie agri ꝛc. Quod sequitur: Volatilia cœli & reptilia terræ, obelo prænotãdum ẽ. Pro saltu quo ꝙq; qd̃ hebraice dicit̃ סְרִיהּ יְעָרִים vñ יַעַר interpretatur uilla syluarum, Lxx. transtulerunt testimonium ר & ר literarũ falsi similitudine. Si em̃, p ר. ר. legatur, testimoniũ dicitur: ita dumtaxat, ut ר litera nõ præcedat. Liberatis ergo uestẽ & linteamine ne operirent ultra ignominiã fornicariæ: omnis turpitudo hierusalem, siue stulticia per quam operata est turpitudinem reuelabit̃ in conspectu amatorũ eius: ut quã uelatã desyderabãt, apertã cõtemnãt. Cũq; tradita fuerit amatorib⁹ suis, assyrijs siue dæmonib⁹, quib⁹ & ipsa & assyrij seruiũt, null⁹ inquit eam de manu mea poterit eripere: Probata imbecillitate dæmoniaca, ꝙ quos rebus omnibus abundantes receperant, oppressos malis liberare nõ possunt. Tradita aũt babyloniæ seruituti, nequaq; tres solennitates paschæ & pentecostes & tabernaculorum celebrare poterit. Non neomeniæ. i. kalendarum, non sabbati exercere læticiam: nec oẽs festiuitates ꝙs uno noĩe cõprehendit. Vinea quoq; & ficus in rerũ oim abundantia corrũpet̃: in uinea læticiã, in ficu suauitatẽ & dulcedinem intellige: quæ auferentur grauissimæ seruitutis malis: & auferentur idcirco, quia non a deo sibi donata quasi coniugi, sed ab amatorib⁹ suis quasi meretrici pro libidinis mercedibus arbitrata est. Tunc ne quaq; habebit arbores pomiferas, sed omnia uertentur in saltum. Et quia semel metaphorã a syluis cœperat, finit in reliquo: ut hostes a quibus deuoranda sunt omnia, bestias nũcupet. Hæc & iuxta historiam, & iuxta tropologiam, infœlix iudæa perpessa est: cuius omnis turpitudo in oculis gentiũ reuelata est & nullus eam eruere potuit de manibus dei. Cessauerunt uniuersæ cerimoniæ: in luctum est uersa festiuitas: omnia quæ sibi putabat dari a dæmonib⁹, nunc ob offensam dei ablata cognoscit. Deuorauerunt eam primum assyrij atq; chaldei, medi, & persæ, & macedones: ad extremũ sæuissima lacerauit bestia, romanorũ imperium: Cuius in Daniele nomẽ tacetur, ut maior formido his qui

E deuorandi ſunt augeaꝫ. Quæ de iudæa diximus, refer ad hæreticos: qui prima fronte doctrinā & ſcientiā promittentes, egreſſi de eccleſia deſeruñt a deo, & omnis eorū ignominia in cōſpectu amatorū ponitur, quos prius deceperant: & traditi beſtijs quas propheta declinat, dicens: Ne tradas beſtijs animam confitentē tibi, earū morſibus derelinquentur.

a ¶ Et viſitabo ꝛc. Seruat perſonam meretricis, quæ auro ornaꝫ & gemmis ut placeat amatorib⁹ ſuis: & quicquid pulchritudinis nō habet per naturā, arte cōquirit. Has inaures, quib⁹ aures eius doctrina dei fuerant adornatæ: & hæ margaritæ quæ ex collo precioſæ pendebāt: ita ut ſponſus ad eam diceret & marit⁹: Collum tuum ſicut monilia, miſit ante porcorū pedes: & dedit ſanctū canibus. Et impletū eſt quod in Proverbijs legim⁹: Sicut inauris aurea in narib⁹ ſuis: ita mulieri peſſimæ pulchritudo. Hæc aūt uniuerſa faciebat, ut ſequereꝫ amatores ſuos, & relinqueret uirū. Tātūcꝫ fuit deſyderiū uoluptatis ac libidinis, ut omnē memoriā amiſerit maritalem, & oblita ſit fuiſſe ſe coniugem. Quamobrē in ipſis ſolēnitatib⁹ quibus incendebat thura dæmonibus, uiſitabiꝫ in plagis, & corripietur in pœnis. Baal, nūero ſingulari: Baalim pluraliter, eadē idola nominanē genere maſculino. Vbicunꝫ enim in fine hebraici ſermonis ים ſyllabam legimus, numero plurali eſt genere maſculino: ubi autem והּ, numero plurali genere fœminino. Ergo שְׂרָפִים & בְּרוּבִים plurali intelligimus numero, genere maſculino. צְבָאוֹת autem quod interpretatur militiarū uel exercituum ſiue uirtutum, numero plurali genere fœminino. Itaꝫ & baalim maſculino genere, numero ſunt plurali: licet quidā male π βαὰλ καὶ βααλειμ legant genere fœminino. Quomodo autē decipiant hæretici amatores ſuos, & componantur eloquij uenuſtate, ſtructuraꝫ uerborum, ut mēdacio ſimulent ueritatem, & coniugalem pudicitiam derelinquant, & incēdant baalim, id eſt idolis, quæ de ſuo corde finxerunt, quotidie cernimus. Nō enim habent curā ruſticæ ſimplicitatis, quæ meretricia ornamenta non quærit, ſed artificis elegantiſꝫ mēdacij, ut amatoribus ſuis diabolis & dæmonijs placeant.

b ¶ Propter hoc ecce ego ꝛc. Pro eo quod nos diximus, ad aperiendam ſpem: & Lxx. uerterunt, ad aperiendam intelligētiam eius: interpretatus eſt Symmachus εἰς θύραν ἐλπίδος: id eſt in oſtiū ſpei: Theodotion ἀνεῴξαθʒ τὸν ὑπομονὴν αὐτῆς: id eſt aperire patientiam uel expectationem eius. Poſtꝫ reuelata fuerit ignominia hieruſalem ſiue iudææ meretricis in oculis amatorum eius: & ceſſauerit uniuerſa ſolennitas: uineam & ficum uel ſiccitas uel grando corruperit: & redacta in ſyluas atꝫ infructuoſas arbores, a beſtijs fuerit deuorata: & reddiderit ei dominus cruciatus atꝫ tormenta: quia dæmonibus baalim thura ſuccenderat: & nequaꝫ ſe ultra de cinerib⁹ ac fauillis putauerit poſſe conſurgere: Tunc, hoc eſt in aduētu chriſti filij ſui, aperiet ſpem ſalutis: & dabit locum pœnitētiæ & blandietur ei: Hoc eſt ſignificat, lactabo eam: ut poſt pœnarū magnitudinem, dolores priſtinos reamiſſione mitiget proſperorum, Et ducam eam inquit in ſolitudinem, id eſt educam ex malis, ſicut & prius de ægyptiaca eduxeram ſeruitute: & loquar ad cor eius uerba mollia, uerba conſolatoria: ut triſticiam gaudio tēperem: iuxta

a HEB. Et uiſitābo ſup eam dies baalim, quib⁹ accēdebat incenſum, & ornabaꝫ inaure ſua & monili ſuo: & ibat poſt amatores ſuos: & mei obliuiſcebatur, b dicit dñs. Propter hoc ecce ego lactabo eam: & ducam eam in ſolitudinem: c & loquar ad cor ei⁹: & dābo ei uinitores eius ex eodē loco: & uallē achor ad d aperiendā ſpem. Et cānet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ, & iuxta dies aſcenſionis ſuæ de terra ægypti.

Et erit

ſEP, ræ: Et ulciſcar ſuper eam dies baalim: in quibus immolabat eis: & circūdabat ſibi inaures ſuas & monilia: & ibat poſt amatores ſuos: mei autē oblita eſt, dicit dñs. Ideo ecce ego ſeducā eam, & ponam illā q̄ſi deſertū, & loquar ad cor eius: & dabo ei poſſeſſiones ſuas inde: & uallē achor ad aperiendam itelligētiā ei⁹. Et humiliabiꝫ iuxta dies infantiæ ſuæ, & iuxta dies aſcēſionis de terra ægypti.

Et erit

idioma ſcripturarū: quibus uerbis & ſichen locutus eſt ad cor dinæ, & ioſeph in ægypto fratribus ſuis triſtibus atꝫ metuētibus, ut mœror gaudio mutaretur. Quod ſequit̄:

c ¶ Et dabo ei uinitores ei⁹ ex eodē ꝛc. Quia blanditias & ſolitudinē in præteritæ hiſtoriæ exeuntiū de ægypto ſiſtudine præmiſerat, in q̄ moyſes & aaron de eadem gente iudæorum principes extiterunt: etiam nūc pollicetur, q̄ uinitores ei⁹ de eodem loco daturus ſit. Vineā intelligi iſrael, oīm̄is & ueteris inſtrumēti & noui ſcriptura teſtaꝫ: Vinea dñi ſabaoth, domus iſrael eſt: Et uineam ex ægypto tranſtuliſti. Et in euāgelio: Paterfamilias locauit uineam ſuam, fructuſꝫ non recepit. Et interfecto filio ſuo, nouiſſime locauit eā alijs uinitorib⁹. Hoc igitur prophetalis ſermo promittit, q̄ principes huius uineæ exeuntes de gentibus & de captiuitate hoſtiū ſiue uitiorum, de ipſo ſint genere iudæorū, id eſt apſi: & locus tumult⁹, uallisq̄ turbarū: hoc em̄ interpretaꝫ achor: mutetur in oſtiū ſpei, ſiue ad aperiendā ſpem atꝫ patientiam, q̄ idcirco ſupplicia & tormēta perpeſſa ſit, ut per hæc ad ꝓſpera peruenire. Q̄ autē uallis achor in q̄ interfectus eſt achan ob furtū eorum quæ deo fuerant cōſecrata, cōturbatio & tumultus interpreteꝫ: nō ut qdā putāt ϑιαϑοφή: id eſt peruerſitas: ipſe Ieſus interpretaꝫ loquens ad achan: quia turbaſti nos, conturbet te dominus in die hac. Vnde appellatus eſt locus ille עֵמֶק עָכוֹר: id eſt uallis cōturbatiōis. Simulq̄ & in hoc intelligim⁹: q̄ in principio terræ ſanctæ, iuxta hiericho quando de ſolitudine egreſſus eſt populus, prope fluenta iordanis, in prima iſraelis victoria, mœror in gaudiū cōmutat⁹ ſit. Ibiq̄ aperta eſt ſpes ubi fuerat deſperatio: ut punitis his qui peccauere in chriſto, & cōmiſere ſacrilegium: ſaluentur ex eis qui blaſphemantes iudæos fuerint deteſtati, & c̄ptū in ſe eſt interfecerint. Hæc, cōciſio, & noſtri iudaiçātes, ad mille annorū regnū referūt: quæ & in principio per apoſtolos uinitores, & crēdentium multa milia ex iſrael uidem⁹ eſſe cōpleta, & compleri quotidie in his qui credere uoluerint. Quodq̄ nos diximus: Lactabo eam: & Lxx. interpretati ſunt: Seducā eā, ad anti chriſti tempus referunt: ut qui chriſti nō receperint ueritatem, illius recipiant mendacium: & poſtea Chriſto aduenīte ſaluentur.

d ¶ Et canet ibi iuxta dies ꝛc. In eo loco ubi nos poſuim⁹, canet: & Lxx. trāſtulerūt ταπεινωθήσεται. i. humiliabiꝫ: in hebraico ſcriptū eſt, עָנְתָה: qđ Symmachus interpretatus eſt κακωθήσεται: id eſt affligeꝫ, Theodotion ἀποκριθήσεται. i. reſpōdebit, Aquila ὑπακόσει. i. obediet: nos ab hebræo κατὰ λέξιμ magis accipimus: id eſt præcinet: Vt quia ſemel lactationē & eductionē in ſolitudinē, & uinitores ex eodē loco, & uallem achor poſuerat: & totam hiſtoriam exeuntium de ægypto & pergentium ad terram ſanctam, breui ſermone perſtringens: etiam nunc hiſtoriæ ſimilitudinē cōſeruaret. Vt quomodo eo tempore quando egrediebantur de terra ægypti, ſubmerſo pharaone in mari rubro, arripuit maria tympanum, & præcinēs cæteris exultauit & dixit: Cantemus domino, glorioſe em̄ magnificat⁹ eſt: equū & aſcenſorē deiecit in mare: Sic nunc quoq̄ ſcd̄m dies iuuentutis ſuæ ſiue adoleſcentiæ ſuæ, q̄n egreſſa eſt de terra ægypti canat atꝫ lætet: & regnū chriſti ac ſuā ſalutē inter eccleſiæ choros concinat. Et aīaduerte q̄ quando exi-

mus de

mus de ægypto,& ad meliora tranſimus,dicamur aſcende re: quia hieruſalē in montibus ſita eſt: de qua qui hiericho deſcendere uoluerat,uulneratus eſt. Ad eos autē qui ægypti:id eſt ſæculi huius quærūt auxilia,dicit: Væ qui deſcendunt in ægyptum propter auxilium. Interpretatio Aquilæ & Theodotionis e quibus alter ὑπακόσει poſuit.i. audiet: alter ἀπκριθήσεται.i. reſpōdebit,nobiſcū facit, q̄ præcinentibus alijs,alij reſpondeant cōcinentes: Humiliabitur autē & affligeē, q̄ Lxx.& Symmach⁹ tranſtulerūt,nō cōuenit tempori lætitiæ,niſi forte imitabit Paulum:qui poſtq̄ uocatus eſt apoſtolus, plāgit antiqua peccata:& ſe dicit indignum uocatiōe apoſtoli,qa perſecut⁹ ſit eccleſiā dei: ut humiliatio & afflictio in cōſciētia præteriti uulneris, nō in dolore maloꝝ præſentiū accipiat.

a Et erit in die illa, ait dominus, uocabit me uir meus:& nō uocabit me ultra baali:& auferam nomina baalim de ore eius,& non recordabitur ultra nominis eorum.

b HEB. Et pĕrcutiam eis fœdus in die illa, cum beſtia agri, & cum uolucre cœli, & cum reptili terræ: & arcum, & gladiū, & bellum cōterā de terra: & dormire eos faciam fiducialiter.

SEP. Et diſponā eis teſtamentū in die illa cum beſtijs agri:& cū uolatilibus cœli & cū reptilibus terræ: & arcum, & gladiū & bellum conteram de terra: & habitare eos faciā in ſpe.

c Et ſpōnſabo te mihi in ſempiternū: & ſpōſabo te mihi in iuſticia,& iudicio, & in miſericordia, & in miſerationibus: & ſpōſabo te mihi in fide: & ſcies quia ego dñs.

a ¶Et erit in die illa ꝛc. Primum omni aſiæ regnaſſe Ninum beli filium: omnes et græcæ & barbaræ narrant hiſtoriæ: qui apud aſſyrios Ninum ſui nominis condidit ciuitatem,quam hebræi uocant נִינְוֵה. Huius uxor Semiramis,de q̄ multa & miranda referunt,muros babylonis extruxit: de q̄ inſignis Poeta teſtat dicēs: Quā dicitur olim: Coctilib⁹ muris cinxiſſe ſemiramis urbē. Hic aduerſus Zoroaſtrē magū, regē bactrianorū forti certamine dimicauit:& in tantā uenit gloriā,ut patrē ſuū Belū referret in deū,q hebraice dicit בֵּל:& in multis ꝓphetis maximeq̄ in Daniele:& iuxta Theodotionē ſub idolo babylonis,hoc appellat nomine. Hūc ſidonij & phœnices appellant בַּעַל: eadem enim inter ב et ל literas conſonantes,ע uocalis litera ponit, quæ iuxta linguæ illi⁹ ꝓprietatē nūc beel, nunc baal legitur. Vñ & Dido ſidonia regij generis: cum æneam ſuſcepiſſet hoſpitio, hac patera ioui uina delibat,qua belus & omnes a belo ſoliti. Didicimus exordium dæmonis: immo hominis in dæmonem conſecrati: omnia enim idola ex mortuorum errore creuerunt, Audiamus cætera: Lingua hebræa & ſyra בַּעַל interpretat̄ ὁ ἔχων μ. id eſt habens Si uoluerimus dicere: habens me,dicimus בַּעֲלִי: & apud utranq̄ gentem,uxores uiros ſuos uocant baali: id eſt uir meus:quod intelligitur,habēs me:& eſt ſenſus,qui me habet in cōiugio. Eadē hebræorū lingua uocat̄ uir אִישׁ:unde & uxor quæ de uiro ſumpta eſt in Geneſi appellatur אִשָּׁה quaſi a uiro uirago. Q̄z ergo dicit dñs, uir meus: hoc eſt, cum utroq̄ ſermone, אִישִׁי: & בַּעֲלִי appelleē uir meus ſiue maritus meus,tantū odi idolorū nomina:ut etiam qd̄ bene dici poteſt,propter ambiguitatē & uerbi ſimilitudinē,ne q̄q̄ uelim dici:ſed appellari me אִישִׁי magis q̄ בַּעֲלִי:ne dū aliud loquiē,alteri⁹ recordeē:& uirū nominās,idolū cogitet. Ignoſce obſcuritati,quæ trib⁹ naſcit modis: aut rerū difficultate:aut magiſtri imperitia: aut diſcentis nimia tarditate. Neq̄ enim hebræum prophetā ediſſerens,oratorijs debeo declamatiunculis ludere:& in narrationib⁹ atq̄ epilogis aſiatico more cantare: ſed auxilio orationū tuarū, & incredibili diſcendi ſtudio,aperire quæ clauſa ſunt. Denicq̄ Aquila diligens & curioſus interpres: Vocabit(inquit)me uir meus:& non uocabit me ultra habens me: id eſt בַּעֲלִי

b ¶Et percutiam eis fœdus ꝛc. Quando omnia religionis aduerſæ uocabula,fuerint ablata de populo dominū confitente, Et uocauerit me(inquit)uir meus:& nequaq̄ baali: id eſt idolum meū: tunc percutiam eis fœdus atq̄ concordiam cū beſtijs agri & uolucribus cœli,& reptilibus terræ. De hoc tempore & Eſaias loquitur: Habitabit lupus cum agno: & pardus cū hædo accubabit: Vitulus & leo & ouis ſimul morabuntur:& puer paruulus minabit eos. Vitulus & urſus paſcentur: & ſimul requieſcent catuli eorū: & leo quaſi bos comedet paleas: neq̄uaq̄ carnē ſanguinēq̄ deſyderans, ſed mundis atq̄ ſimplicibus ueſcens cibis. Quādo petro ut Corneliū ſuſciperet ex nationibus reuelatū, iuſſumq̄ eſt ut comederet omnes beſtias: & nihil īmundū eſſe cognoſceret qd̄ cū gratiarūactiōe pciperēt: ſup quib⁹ audit poſtea:quod deus mūdauit,tu ne cōmune dixeris. Ergo in aduētu dñi ſaluatoris,poſt reſurrectionis eius triū phos, & aſcenſum ad patrem,duo parietes angulari lapide copulati ſunt,ab eo qui fecit utrumq̄ unum. Et uocauit eam quæ dicebatur abſq̄ miſericordia, miſericordiam cōſecutam:& eum qui dicebatur non populus meus,populum ſuum: pacatiſq̄ omnibus,arcus & gladius conteretur ac bellum. Non em erunt neceſſaria inſtrumenta pugnantiū,cum qui pugnent defuerint: Iungetur iſrael gentibus, & implebitur illud Deuteronomij: Lætamini gentes cum populo eius. Notus enim in Iudæa deus:in Iſrael magnum nomen eius:& factus eſt in pace locus eius: & habitatio eius in ſion, hoc eſt in eccleſia:in qua confregit potentias arcuum,ſcutum, gladium & bellum:quibus fractis atq̄ contritis dormiēt credentes fiducialiter, & ſub uno paſtore requieſcent ſiue ſperabunt:In his quæ oculus non uidit:& auris non audiuit: & in cor hois nō aſcēderūt:quæ præparauit deus diligētibus ſe. c ¶Et ſponſabo te mihi ꝛc. O quanta clæmētia dei: meretrix quæ cū multis amatorib⁹ fornicata eſt, & ob crimē beſtijs tradita:poſtq̄ reuertiē ad uirum, nequaq̄ reconciliari ei dicitur, ſed deſpondi. Et uide quid ſit inter dei coniunctionem & hominum:homo cum uxorem acceperit,de uirgine mulierem facit:id eſt non uirginem: Deus etiam meretricibus copulatus,eas mutat in uirgines:iuxta illud quod adulteræ dicitur per Hieremiam: Non ut dominum me inuocaſti aut patrem aut principem uirginitatis tuæ. Vnde & apoſtolus poſt fornicationem & idolorū cultum credentibus Corinthijs loquitur: Deſpōdi enim uos uni uiro uirginē caſtam exhibere chriſto. Quærimus cur tertio deſponſionis nomē repetierit. Primo enim ait: Sponſabo te mihi in ſempiternum: Secundo: Sponſabo te mihi in iuſticia & iudicio, & in miſericordia & miſerationibus. Nec hoc ſine contentus iungit & tertium: Sponſabo te mihi in fide: & ſcies quia ego dominus. Primo deſpōdit eam in abraham ſiue in ægypto, ut uxorē habeat ſempiternam. Secundo in monte ſinai,dans ei pro ſponſalibus legis iuſticiam, atq̄ iudicium & iunctam legi miſericordiam: ut quādo peccauerit tradatur captiuitati:cum ægerit pœnitentiam,reuocetur in patriam,& miſericordiam conſequatur. De his ſpōſalibus in diuerſis locis Pſalmiſtā decantat: Miſericordiam & iudiciū cantabo tibi domine. Et: Miſericordia & ueritas obuiauerunt ſibi:& iuſticia & pax deoſculatæ ſunt ſe. Quos duos calices in ſeptuageſimoquarto pſalmo legimus: Calix in manu domini uini meri plenus mixto: & inclinauit ex hoc in illum: de iuſticiæ calice in calicē miſericordiæ,& rurſum de calice miſericordiæ in calicē iuſticiæ.

Si iniquita

E Si iniquitates inquit obseruaueris domine: domine quis sustinebit: Quia apud te ppitiatio est. Ista igitur meretrix quæ primum uoto sponsi in æternos fuerat iuncta complexus, ut nunq̃ a uinculo recederet maritali: quia recessit & in ægypto fornicata est: rursum per legẽ assumit̃: quã quia præterijt: pphetis q̃si spõsi sodalib⁹, qui ad se missi fuerant, interfectis: Nouissime uenit dei filius dñs iesus: quo crucifixo & a mortuis resurgente, desponsatur: nequaq̃ in legis iusticia, sed in fide & gratia euangelij: ut cum cognouerit unigenitũ, cognoscat & patrem. Dicit enim ipse ad philippũ: Tanto tempore uobiscum sum, & non cognouistis me: Philippe, qui uidet me, uidet & patrẽ meũ: quomodo tu dicis: ostende nobis patrẽ: nõ credis, quia ego in patre, & pater in me est: Qui in fide fuerit desponsatus & crediderit euangelio, statim sciet quia ipse sit deus, credens in eũ quẽ prius negauerat.

a ¶ Et erit in die illa ⁊c. In die illa & in illo tempore quando te mihi in fide desponsero: & cognoueris q̃ ego sim dñs⁹: exaudiam cœlos qui enarrant gloriã dei: & cœli exaudient terrã, ut eã cœlesti pluuia irrigẽt: & terra de q̃ orta est ueritas: & in cui⁹ agrũ paterfamilias egredit̃ ut seminet semen suum, exaudiet triticũ & uinũ & oleũ, de qb⁹ supra diximus: & hæc oĩa exaudiẽt ieçrael. i. semẽ dei, ut intelligat̃ oĩm rerũ abundantia atq̃ fertilitas ob dei semẽ q̃ Christus ẽ cõdonari: qđ dei semen seminat̃ in terra, ut mltiplices fructus afferat, cẽtenariũ, sexagenariũ & tricenariũ. Et illa meretrix quæ deo fuerat copulata & tres ædiderat liberos: duos masculos & unã fœminã: primũ ieçrael, secundã absq̃ misericordia, tertiũ nõ ppl̃us meus: Videat ꝓpter semẽ dei mutata esse rerũ uocabula: & in christi fide cõsecutã misericordiam, quæ absq̃ misericordia erat: et uocatũ populũ dei, q̃ prius nõ ppl̃us uocabat̃. Ex quo ꝓspicim⁹ posse uniuersa quæ dicta sunt referri, & ad decẽ trib⁹ quæ isrl̃ uocant̃, & sub noĩe meretricis tres liberos ædiderũt: & ad oẽm gentẽ iudaici nominis. De exauditione cœli & terræ & frumenti, uini, & olei, & ieçrael: hoc quidã sentiunt, q̃ postq̃ christ⁹ aduenerit, oĩa suo currant ordine: & utilitati hoĩm cũcta deseruiat creatura, ut ab initio cõdita est. Quæ q̃a iudæi & nostri iudaiçantes post antichristũ in fine mũdi corpaliter præstolant̃.

¶ Ca. III

Et dixit dñs ad me ⁊c. Priori mulieri in typũ decẽ tribuũ uel totius iudaici ppl̃i fornicantis, pphetæ cõiungit̃: & abiectos filios atq̃ cruciatos tandem recipit in salutẽ: hic iubetur ut adhuc diligat aduleram mulierem. Quãdo dicitur: adhuc, ostendit q̃ prius amauerit fornicariã: quæ adultera, uel diligat illa mala, uel diligatur ab amico & proximo. רֵעַ enĩ uerbum hebraicũ, uel malum legitur, uel amicus: Et ne putemus dilectionem prophetæ in adulterã, aliud quid significare q̃ dei dilectionem in filios israel. Ergo q̃ ꝓpheta diligit adulterã, & tamẽ nõ ei matrimonio copulatur, nec fornicatione cõiungitur, יזרעאל

b HEB, Et erit in die illa: Exaudiã dicit dñs: exaudiã cœlos, & illi exaudient terram: & terra exaudiet triticum & uinũ, & oleum: & hæc exaudiẽt ieçrael: & seminabo eã mihi in terra: & miserebor ei⁹ quæ fuit absq̃ misericordia: & dicã non ppl̃o meo, ppl̃us meus es tu: & ipse dicet, deus meus es tu. ¶ Ca. III

b ET dixit dominus ad me: Adhuc uade, dilige mulierẽ dilectã amico & adulterã, sicut diligit dñs filios isrl̃: & ipsi respectant ad deos alienos: & diligunt uinacia uuarũ.

c Et fodi eã mihi q̃ndecim argenteis: & coro hordei, & dimidio coro hordei, &

b dixi ad eam: Dies multos expectabis

SEP, Et erit in die illa dicit dñs: Exaudiã cœlum, & cœlũ exaudiet terrã: & terra exaudiet frumẽtũ, uinũ & oleum: & hæc exaudiẽt ieçrael: & seminabo eã mihi sup terrã: & miserebor eius quæ fuit absq̃ misericordia: & dicã nõ populo meo, populus me⁹ es tu: & ipse dicet, dominus deus me⁹ es tu. ¶ Ca. III

ET dixit dominus ad me: Adhuc uade & dilige mulierẽ diligẽtem mala & adulterã, sicut diligit dñs filios isrl̃: & ipsi respiciũt ad deos alienos: & amant† coctiones cum uinacijs. Et conduxi eam mihi quindecim argẽteis: & gomor hordei, & nebel uini, & dixi ad eam: Dies multos

dẽtes, aridi sũt & uetteri siccitate marcẽtes. Vñ ꝓ uinacijs q̃ hebraice dicit̃ אֲשִׁישֵׁי

Aquila interpretatus est παλαιὰ: id est uetera. Symmachus ἄκαρπους. i. steriles: & nõ solũ uinacia sũt, sed & uetera uinacia, ut anti q̃ delicta testentur. Et notandũ q̃ hæc adultera, præsens tẽp⁹ significet iudæorũ, q̃ absq̃ deo & noticia scripturarũ & gratia spiritussancti diligantur a dño, q̃ omnium expectat salutẽ & aperit ianuã pœnitentibus: & nihilomin⁹ illi res inutiles amant, traditiones hominum & δαιμονίων somnia diligẽtes: & neq̃q̃ uuas habeãt & uinũ & plena musto torcularia, sed ueĺa uinacia quæ ꝓpriecta sunt. Pro pemmatib⁹ quæ Lxx. trãstulerũt, & comedunt̃ cũ uuis passis siue uinacijs, placẽtas latine possum⁹ dicere, uel crustulas quæ idolis offerunt̃: & græce appellantur πόπαμα. Filijs aũt israel in præsenti loco duodecim uocantur trib⁹: supra ꝓo decem quæ erãt ĩ samaria, & possidebant metropolim, ieçrael. c ¶ Et fodi eam mihi q̃n. ⁊c. Pro γομὸς in hebraico scriptum est חֹמֶר: quod omnes interpretes absq̃ Lxx. cor̃ interpretati sunt: sermone græco & maxime palæstino qui habet triginta modios. Et ꝓ nebel uini in hebraico legitur לֶתֶךְ שְׁעוֹרִים quod cæteri interpretes ἡμίκορον hordei transtulerũt. i. mediã partẽ cori, quæ facit q̃ndecim modios. Qđ q̃ iungit̃ in æditione uulgata: Nec̃ eris alteri uiro: alteri, in hebraico nõ habet̃: sed simpliciter, nõ eris uiro. Si eñ ponat̃ alteri, subaudit̃ qđ a suo habeat̃ uiro. Qñ autẽ absolute dicit̃: nõ eris uiro, intelligim⁹ q̃ nulli iungat̃ omnino, & absq̃ coitu maritali sit. Mensuram autẽ cori in eçechiel legim⁹: & in euangelio. Fodit itaq̃ eam sibi: id est adulterã, siue cõduxit quindecim argẽteis. Quando dicit: fodi, ostendit uineam quæ a dño plantata est: & in multis locis ponit̃ scripturarũ, significans populum iudæorũ. Sin autẽ legerim⁹: cõduxi, adulteræ preciũ est: nõ ut cũ ꝓpheta dormiat, sed ut cõtenta mercede sua adulterare desistat: nec passim cæteris copulet̃. Fodit̃ etiã siue conducit̃ coro hordei, & dimidio coro hordei. i. q̃draginta & q̃nq̃ modijs: & hac mercede suscepta, audiuit a dño: d ¶ Dies multos expectabis me, siue sedebis mihi: non fornicaberis et non eris viro: hoc est, nec alijs amatorib⁹ turpiter te prostitues: nec mihi uiro a quo cõducta es, legitime cõiungeris. Ac ne putes factam tibi iniuriam: quia dixi, expectabis me, par pari referam, & ego expectabo te. Quintadecima die illuceſcẽte mẽsis Nisan, percussa sunt ægyptiorũ prĩogenita: & israelis de ægypto eductus est ppl̃s, ac in seruitutẽ dei mercede conductus. Denicq̃ pro primogenitis israel quæ plagam nõ senserẽ cõmunẽ, quinos argenti accipe siclos: qui in templi do

narią conferunt̃

A maria conferunt. Plærique nostrorū quindecim ad hebdomadem legis, & ogdoadem referūt euāgelij. i. sabbatū & diem resurrectiōis, q̄ exercet circūcisio spiritualis. Sed quō adultera mulier quæ hordeo pascit, & a uiro aliena est: utrunq; in mercedem accipiat testamentum, explanare nō possunt. Quadragesimo quinto die ad montē sina puenit ppl̄s, statimq; altero die ut sanctificent a coitu fœminarū p triduū, & se præparēt ad accipiēdā legē dei edicit. Transactis tribus diebꝰ, qn quagesimo die Moyses ascēdit in montē & decalogū suscepit. Sedet itaq; ppl̄us iudæorū qui quondā quindecim argēteis, & quadragintaquinq; hordei modijs est cōductus, post aduentum dñi saluatoris, & uiri sui expectat aduentū. Quodq; dicit: nō fornicaberis, & non eris uiro: hoc ostendit q̄ interim modo idolis non seruiat: nec tñ habeat deū, sed & amatoribus & uiro spoliata sit. Et quia uirum nō habet, nō uescit cibo hoim, frumēto & legumine, sed hordeo irrationabiliū iumētorū, B ruminans uilitatē literæ quæ interficit & nō habēs spiritū uiuificantē. Vnde & in lege mulier quæ a marito accusat adulterij: in potatiōe τοῦ ἐλέγμου, id est conuictiōis qñ arguitur in peccato, farinā accipit hordei: quæ em̄ imitata est equos & mulos, quibꝰ non est intelligentia, equorū atq; mulorū sustentat alimentis. Pro dimidio coro hordei, nebel uini Lxx. transtulerūt: qđ penitꝰ in hebraico non habetur. Et possumus dicere: in nebel uini, hoc est mensura plena atq; perfecta inebriatam adulteram: & plenis afflictam esse supplicijs: Vnde & Hieremias calicē meri propinat gentibus & hierusalem. Vir quoq; sedet, immo expectat adulteræ pœnitentiam: ut postq; plenitudo gentium subintrauerit, & nouissimus crediderit israel: ita ut qui fuerat caput, uertat in caudam, & cauda uertatur in caput: tūc fiat unus grex & unus pastor. a ¶ Quia dies multos sede. ſi. zē. Pro אֲפֻדֹ֔ר et תְּרָפִ֑ים Lxx. ἱερατείας, id est sacerdotium: & δήλωσις, id est manifestationes interpretati sunt. Sciendum autē ut crebro diximus ephod significare indumentū sacerdotale: quod in Exodo & Leuitico a Lxx. ἐπωμὶς dicitur: id est superhumerale. Aquila ἐπένδυμα: id est superindumentū. תְּרָפִים autē proprie appellantur μορφώματα: id est figuræ & simulachra: quæ nos possum⁹ in præsenti dumtaxat loco cherubim & seraphim: siue alia quæ in templi ornamenta fieri iussa sunt dicere. Verum quia Lxx. δήλους interpretati sunt: pro quibus Aquila φωτισμοὺς trāstulit: & hæc ipsa sunt ἐμ λογείω, id est in rationali: hoc intelligim⁹, quod in pectore & corde pōtificis ἀλήθεια καὶ φωτισμοί: id est ueritas esse debeat atq; doctrina: ut non solum sciat rectam fidem, sed & quod nouerit possit ore proferre. Quod & apl̄s Paulus scribit ad Titum, docēs qualis episcopus ordinandus sit: Oportet em̄ episcopū sine crimine esse tanq; dei dispensatorē: nō superbū, nō iracundū, nō uinolentū, nō percussorē, nō turpis lucri cupidum: sed hospitalem, benignū, sobriū, iustum, sanctum, continentē, amplectentē eū q̄ scd̄m sanam doctrinā est fidelē sermonē: ut potens sit exhortari in doctrina sana: & eos qui cōtradicūt arguere. Ephod ac theraphim, & in Iudicum libro legim⁹, quæ sibi fecerat leuites: qui postea cū sexcētis de tribu dan armatis profectus est. Post passionē domini saluatoris usq; in præsentē diem, paulomin⁹ quadringētesim⁹ ann⁹ explet̄ur: & q̄ntū tēporis reſideat usq; ad diē iudicij, nec angeli nouerūt nec filiꝰ. Qui ideo ignorare se dicit, qa nobis nō expedit discere. Hi sunt ergo multi dies, quibꝰ infœlix synagoga, & mulier adultera hordeo pascit, & sedet cōtracta: quia cū christo stare nō potest. Sine rege, de q̄ locutꝰ est pater: Suscita, ui regē cū iusticia. Et ipse dicit in psal. Ego autē constitutus sum rex ab eo sup sion mōtem sanctū eius. Sine principe, uel ipso domino saluatore, uel certo pontifice, de q̄ scriptum est: Principi populi tui non maledices. Et sine sacrificio, & sine altari, Subuerso em̄ tēplo & incensa hierusalem, nec sacrificium, nec sacerdotiū iudaica gens exercere pōt. Et sine ephod & sine theraphim. i. instrumentis sacerdotalis habitus, De hoc re D gē & Iacob in benedictiōe Iudæ patriarchæ loquit̄: Nō deficiet princeps ex iuda, nec dux de fœmoribus eiꝰ, donec ueniet cui repositū est: & ipse erit expectatio gētium. Ergo postq; defecit princeps ex iuda & dux de fœmoribꝰ eius: & herodes alienigena & ꝓselytꝰ suscepit imperiū, intelligimꝰ uenisse cui regnū repositū est: & ipse erat expectatio gentiū. Hæc est cæcitas quæ ex ꝑte accidit israeli, ut subintraret plenitudo gētiū: & tūc oīs israhel salu⁹ fieret: & multo post tēpore reuertēt, & quærēt dñm deū suū & dauid regē suū, q̄ de dauid stirpe generatꝰ est: & interpretat̄ fortis manu. Ipse em̄ soluit captiuitatē ppl̄i sui, & dedit uinctis remissionē. Cūq; eū uiderint filij israhel, q̄ a suis fratribꝰ denegatꝰ est, in patris & sua maiestate regnantē, pauebūt & stupebūt ad dominū & ad bonū eiꝰ. Qui bonꝰ filius de bono natꝰ est patre, siue ad bona dñi: de quibꝰ sanctus loquit̄: Credo uidere bona dñi, in terra uiuētiū: hæc em̄ quā incolim⁹ peccatores, terra est mortuorū. Præsens capitulū: alij iudæorū super babylonica captiuitate interpretantur, qñ septuaginta annis desolatū est tēplū & altare, & uictimæ, & sacerdotiū nō fuerūt: & postea sub Zorobabel in sedes pristinas sunt reuersi. Alij ut nos in futurū deferūt tempꝰ: & quæ sit causa tā grandis offensæ, ut tanto tēpore relicti sint, maxime cū idola nō colant: præter interfectionē saluatoris, aliā nō ualēt inuenire.

בְּנֵי֥ם שְׁרָפִֽים

HEB, expectabis me: non fornicaberis, & nō eris uiro: sed & ego expectabo te. Quia dies multos sedebunt filij israel sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine ephod & sine theraphim. Et post hæc reuertent filij israel, & quærent dominū deum suum, & dauid regē suū: & pauebunt ad dñm & ad bonū eius in nouissimo dierum. ¶ Ca. IIII

b AVdite uerbū dñi filij israh: quia iudicium dño cū habitatoribus terræ: non est enim ueritas, & nō est misericordia: & non est scientia dei in terra. Maledictū & mendaciū

SEP, multos sedebis mihi: & non fornicaberis: nec eris alteri uiro & ego tibi. Quia diebus multis sedebunt filij israh sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdotio, sine manifestationibꝰ (quæ græce dicūt δήλωμ.) Et post hæc reuertent filij israel, & quærēt dñm deum suū & dauid regem suū: & stupebunt ad dñm & sup bonis eiꝰ, in nouissimo die. IIII

AVdite uerbū dñi filij israh: quia iudicium dño ad habitatores terræ: quia non est ueritas, neq; misericordia: neq; sciētia dei super terrā. Maledictio, & mendacium, & homicidiū

C

Audite uerbum dñi ꝛc. A principio pphetæ usq; ad hūc locū sub meretricis descriptiōe & adulteræ: q̄rū post grauissimas pœnas & relictionē longissimam, postea fit in pristinū uel in meliorē statū restitutio: decē tribuū uel duarū, & in cōmune oīm peccata numerant̄: Nūc rursum ad Israel, id est decē tribꝰ sermo cōuertit̄, exponēs nō frustra iratū deū, tam grauia cōminari & inferre supplicia, ne forsitan non ex iudicij ueritate, sed ex potētia dei iniuste uideat̄ in eos q̄ nō peccauerūt lata sententia prophetiæ: b ¶ Audite (inquit, ppheta) uerbum dñi o filij israel: Quia uult dominus cum

) suo populo

E suo populo iudicari & exponere causas indignationis suæ: Non est ueritas, & nō est misericordia, & nō est sciētia dei in terra. Nec ueritas em̄ absq; misericordia sustineri potest: & misericordia absq; ueritate efficit negligētes: unde alterum misceť alteri: quæ q nō habuerit, cōsequēter & dei noticiā nō habebit: Sed econtrario pro ueritate mēdaciū: & p misericordia maledictū, homicidiū, furtū, adulteriū Nō dixit: est, sed ut delictorū abundantiam demonstraret, intulit, inundauerunt: & pro sciētia dei, quæ nō est in terra: sanguis sanguinē tetigit: siue sanguinē sanguini miscuerunt, ut augerent peccata peccatis: & nouis uetera cumularēt. Recte autem qui habitatores terræ sunt & nō incolæ, ad iudiciū pro uocantur: quia a facie aquilonis exardescūt mala super habitatores terræ. Et in apocalypsi Ioannis: Væ uæ uæ dicitur sup habitatores terræ. Q. Qui autē pōt cū propheta dicere: Aduena sum apud te, & peregrinus, sicut omnes patres mei: & ptrāsit mūdū istū q̄si incola & peregrinus, ueritatē sequit̄ & misericordiā & sciētiam dei, ne inundatiōe maledicti atq; mendacij, homicidij & furti & adulterij & sanguinis opprimať. a ¶ Propter hoc lugebit terra ⁊c. Quia non est ueritas, & nō est misericordia, & non est scientia dei sup terrā: sed e regione maledictum, & mendaciū, & homicidium, & furtū, & adulteriū inundauerūt: & sanguis sanguinē tetigit: Idcirco lugebit terra cum habitatoribus suis: & infirmabitur ut non habeat bestias agri, & uolucres cœli, & pisces maris deficient. Cum enim captiuitas decem tribuū uenerit: habitatore sublato, bestiæ quoq; & uolucres cœli & pisces maris deficient: iramq; domini etiam muta elementa sentient. Hoc qui nō credit accidisse populo isrl̄, cernat illyricum, cernat thracias, macedoniam atq; pannonias, omnemq; terram, quæ a propontide & bosphoro usq; ad alpes iulias tendit̄: & probabit cum hominib⁹ & animantia cuncta deficere: quæ in usus hoīm a creatore prius alebant̄. Sin autē uoluerimus ut quidā putant, feros hoīes bestias interpretari: & uolucres cœli eos qui eleuant̄ in superbiā, & oīa humana cōtēnant: & pisces maris qui irrationabiles sunt, & ita bruti, ut nihil omnino sapiant: & aerem liberū cœlumq; nō uideāt, hoc nō tam irati q̄ clæmētis est domini: ut quæ mala sunt, auferant̄ de terra. b ¶ Verūntamen ⁊c. Scd̄m lxx. interpretes: hoc qđ posuimus, ut nullus neq; iudiceť, neq; arguať quisq;, superiori capitulo coaptandū est: sed nos hebræos sequimur. Prouocati ad iudiciū dei, filij isrl̄, qui habitabant in terra ut causas dominicæ indignationis audirent, & præterita peccata

HEB. & mēdaciū, & homicidium, & furtum, & adulterium inundauerunt: & sanguis sanguinē tetigit.
a Prōpter hoc lugebit terra & infirmabit̄ oīs qui habitat in ea: in bestia agri & in uolucre cœli, sed & pisces maris congregabunt̄.
b Verūntamen unusquisq; nō iudicet, & nō arguatur uir: populus em̄ tuus sicut hi qui cōtradicūt sacerdoti: & corrues hodie, & corruet etiā propheta tecum.
c Nōcte tacere feci matrem tuam: cōticuit ppl̄us me⁹, eo q; nō habuerit sciētiā: quia tu sciētiam repulisti: repellā te & ego, ne sacerdotio fungaris mihi: & oblita es legis dei tui, obliuiscar filiorū tuorum & ego.
d Scd̄m mltitūdinem eorū sic peccauerūt mihi: gloriā eorū in ignominiā cōmutabo: peccata populi mei comedēt, & ad iniquitatē eorū subleuabunt animas eorū: &

SEP. homicidiū, & furtū, & adulterium effusum est super terram: & sanguinē sanguini miscuerūt. Ideo lugebit terra, & minuet̄ cū omnib⁹ qui habitant eam: cū bestijs agri, cū serpentibus terræ, & cū uolatilib⁹ cœli: & pisces maris deficient. Vt nullus neq; iudicetur, neq; arguať quisq;: ppl̄s autē me⁹ quasi sacerdos, cui cōtradicet̄ & infirmabitur per diem: & infirmabit̄ etiā ꝓpheta tecū. Nocti assimilaui matrem tuā: & assimilatus est ppl̄s me⁹ q̄si nō habēs sciētiā: quia tu sciētiam repulisti, & ego repellam te ne sacerdotio fungaris mihi: oblita es legis dei tui, & ego obliuiscar filiorū tuorum. Scdm mltitudinē eorum sic peccauerūt mihi: gloriā eorū in ignominiā ponā: peccata populi mei comedent: & in iniquitatib⁹ eorum accipient alij animas eorū: &

mihi: q̄si si discipulus magro, sacerdoti plebeĺa cōtradicat, quæ non habet sacerdotij dignitatē. Et quia tales estis, ideo hodie corruetis. i. ducemini in captiuitatē, & perdetis regnū israel. Q. autē dicit, hodie, aut præsens temp⁹ significat: aut non fraude & insidijs, sed clara in captiuitatē luce ducemini, tātaq; erit uestri infirmitas, ut etiam prophetæ qui uobis solebant prophetare mendacium, uobiscū corruant, & sentiāt captiuitatem. Hic, ꝓphetas aut pseudoprophetas debem⁹ accipere: aut certe omnē gratiā prophetalem. Q. diu em̄ nō sunt captæ decē tribus, habuerť & heliā ꝓphetā & helisæum, & cæteros filios ꝓphetarum, qui ꝓphetauerunt in samaria: Vnde & amos propheta qui de tribu iuda erat & de uiculo thecuæ cogitur redire ad patriā suā, ne ī alieno regno & samaria ꝓphetaret.
c ¶ Nocte tacere ⁊c. Nō q; alia mater sit, & alij filij, matrē uocat & filios, sed quō dns loquēs ad populū iudæorū dicebat: Hierusalem hierusalē quæ occidis ꝓphetas, & lapidas eos q ad te missi sunt: quotiēs uolui cōgregare filios tuos, sicut gallina cōgregat pullos suos sub alas & noluisti: Nō q; alia esset hierusalē, & alius ppl̄us eius, neq; em̄ absq; populo ad cemēta urbis & ligna & lapides loquebatur. Sic mater uocatur populi frequētia, & omnis turba nationis hebrææ, ad quā loquitur: filij autē, uel singuli ex populo, uel per opida uilla sq; dispersi. In nocte ergo ac tenebris captiuitatis & mœroris & premētis angustiæ tradit̄ israel: & ppl̄us eius æterno silentio cōticescit: quia non habuit legis scientiā, nec dei præcepta seruauit: recepitq; qđ fecerat: Ipsa em̄ dei repulit legem: & ideo sacerdotiū perdidit in æternū, colens uitulos aureos in dan & bethel: & quia oblita est legis dei: & penit⁹ ægyptijs se idolis mancipauit: Idcirco & dns obliuiscet̄ filiorum eius, tradens eos æternæ captiuitati: qui enim ignorat ignorabit̄. Et in psalmis legimus: Nescierunt neq; intellexerunt, in tenebris ambulant. Oīa quæ dicunt̄ ad decē tribus, referre possum⁹ ad hæreticos: qui reliquerūt regnū dauid & hierusalem. i. christum & ecclesiam: & ideo æterna nocte cooperti sūt: nec habēt sciētiā dei, & repelluntur a dño, ne sacerdotio fungant̄ ei: & filiorū quos genuerint nunq; meminit: quia filij alieni facti sunt ei. d ¶ Scd̄m multitudinem ⁊c. Quot hoīes habuit isrl̄, tot aras extruxit dæmonibus, in

nibus, in quor uictimis peccauit mihi: Propterea gloriam eorũ in q̃ gloriabant̃ sibi, & deo idola præferebant, in igno miniã cõmutabo: ut & sacerdotes capiant̃ & populi. Siqui dem sacerdotes peccata populi mei comedũt, de quib⁹ scri ptum est: Qui deorãt plæbem meam, sicut escam panis. Et idcirco peccata po puli mei deuorant, cõ sentiẽtes sceleribus de linquẽtiũ: quia cũ eos peccare perspexerint: nõ solũ nõ arguũt, sed laudant atq; sustollũt & beatos prædicant. De quib⁹ & Esaias lo quit: Populus meus, qui beatos uos dicũt, seducũt uos: & semi tas pedũ uestrorũ sup plantant. De his & p Psalmistam clamat: Q̃m laudat̃ pc̃tor in desyderijs animæ suæ & iniquus benedicit̃. Vnde æq̃liter populus & sacerdos, indignan tis dei sentẽtiã sustine bunt: quia non solum opera eorum uisitabit, quæ appellant̃ uiæ in quib⁹ ingrediunt̃: sed & cogitationes quib⁹ ut talia facerẽt, tracta uerunt. Non solũ em̃ opus, sed & cogitatio mali operis pœnas lu et. De hæreticis facilis intelligẽtia est, q̃ q̃nto plures fuerint, tanto magis delinquũt deo, & glorientur in popu lis: & idcirco decipiãt infœlices, ut peccata populi comedant: & p dulces sermones de uorent domus uidua rum. C̃ũ em̃ uiderint aliquos delinquẽtes, aiunt: nihil aliud quæ rit deus nisi fidei ueritatẽ: quã si custodieritis, nõ curat qd agatis. Hæc em̃ dicentes: in iniquitatibus eorũ subleuant animas eorũ: ut nõ solũ nõ agant pœnitentiã nec humiliẽ tur, sed gaudeant in sceleribus suis, & erecta ceruice gra dianť. Vnde & populus & sacerdos & hi qui docti sunt, & hi qui docuerunt, pari iudicio constringentur. a ¶ Et co medent ꝛc. Voluptas insatiabilis est: & quanto magis ca pitur, tanto plus utentibus se famem creat. Econtrario bea ti esurientes & sitientes iusticiã: quoniã ipsi saturabunt̃. Si cut iusticia saturat: sic iniquitas substantiã nõ habẽs, uana comedentes fraude deludit: & uteros deuorantiũ uacuos derelinquit. Fornicati sunt & nõ cessauerũt: Vires in fornica tione deficiũt: & fornicãdi desyderiũ nõ quiescit. Fornicatæ sunt & decẽ tribus cũ idolis hieroboam filij nabat: & reli querunt dñm deũ suũ, nõ custodiendo quæ iusserat, dicẽs: Dominũ deũ tuũ adorabis: & ipsi soli seruies. ἐμφανίκως autẽ legẽdũ: Fornicatio & uinum & ebrietas aufert cor. Si cut em̃ uinũ & ebrietas eum qui biberit mentis suæ impo tem facit: ita & fornicatio ac uoluptas peruertit sensum ani mumq; debilitat: & de rationabili homine, brutũ efficit ani mal: ut ganeas & lupanaria & libidinũ lustra sectẽt. C̃unq; ita cor loco suo motũ fuerit, ligna & lapides deos putat: & adorat opa manuũ suarũ. Vñ & ꝓpheta q̃si stupẽs & mira bũdus eloquit̃: Popul⁹ me⁹ q quondã meo uocabat̃ noie, lignũ interrogauit & uirgas: quod gen⁹ diuinationis græci

Deut.6.c

HEB. eorũ: & erit sicut po pulus sic sacerdos: & uisita bo sup eũ uias eius: & co gitationes illius reddã ei. a Et cõmedent & nõ satura bunt̃: & fornicati sunt, & nõ cessauerũt: q̃m dñm re liquerunt in nõ custodien do: fornicatio, & uinum, & ebrietas aufert cor. Popu lus me⁹ in ligno suo inter rogauit: & baculus ei⁹ an nunciauit ei. Spiritus em̃ fornicationũ decepit eos: & fornicati sunt a deo suo b Super capita mõtiũ sacrifi cabant: & sup colles accen debant thymiama: subt⁹ quercũ & pp̃lm & terebin thũ, qa bona erat umbra c ei⁹. Ideó fornicabunt̃ filiæ uestræ: & sponsæ uestræ adulteræ erũt. Non uisita bo sup filias uestras cũ fue rint fornicatæ, & sup spon sas uestras cũ adulteraue rint: q̃m ipi cũ meretricib⁹ cõuersabãtur

SEP. eor⁹: & erit sicut pp̃s sic & sacerdos: & ulciscar su per eum uias eius: & cogi tationes illius reddam ei. Et comedent & nõ imple bunt̃: fornicati sunt & nõ dirigentur: quia dñm reli querunt, ut nõ custodirẽt: fornicationẽ, & uinum, & ebrietatẽ suscepit cor pp̃i mei: in augurijs interroga bãt: & in uirgis suis annũ ciabant ei: q̃m spũ fornica tionis seducti sunt & for nicati sunt a deo suo. Sup uerticẽ mõtiũ sacrificabãt: & super colles imolabant: subter quercũ. & pp̃lm & nemorosas arbores: quia bonũ erat umbraculum. Propterea fornicabunt̃ fi liæ uestræ: & spõsæ uestræ mœchabũt̃: & nõ uisitabo sup filias uestras cũ fuerit fornicatæ: & sup spõsas ue stras cũ adulteraverit: q̃m ipsi cũ meretricib⁹ misce bantur: & cum collibus adolebat incensum: excelsa terræ diligens loca: quia excelsum reliquerat deũ, & umbrã quærens, ꝓdiderat ueritatẽ. Hoc est qd legimus de singulis regib⁹: Verũtamẽ excelsa nõ abstulit: adhuc pp̃lus immolabat & sacrifica bat in excelsis: qd hebraice appellat̃ בָּמוֹת. Hæretici sub limitatem sibi dogmatum repromittũt: & sacrificant sub ter quercũ & populum & terebinthũ, infructuosas arbo res: ficũ & uineam non habẽtes, sub quibus sanctus requi escere dicit̃. Assumũt autẽ sibi interdum terebinthũ, quæ iuxta Esaiã folia nõ habet: ut abrahæ imitari uideant̃ exẽ plum. c ¶ Ideo fornicabuntur filiæ uestræ: et sponsæ ve stræ adulteræ erunt. Non uisitabo super filias uestras cum fuerint ꝛc. Verbum כְּלִמָּה quod Aquila ἐνηλλαγμέ νωμ. Symmachus ἐξαιρέσωμ: Septuaginta τετελεσμένων: Theodotion κεχωρίσμένωμ interpretati sunt: nos effœ minatos uertimus, ut sensum uerbi, nostrorũ auribus pan deremus. Hi sunt quos hodie Romæ matri, nõ deorũ, sed dæmoniorũ seruientes, gallos uocant: eo q̃ de hac gẽte ro mani trũcatos libidine, in honorẽ Atys (quẽ eunuchũ dea meretrix fecerat) sacerdotes illius manciparint. Propterea autem gallorũ gentis hoies effœminant̃, ut qui urbem ro manã cœperãt, hac feriant̃ ignominia. Istiusmodi idololã tria erat in israel: colentibus maxime fœminis beelphegor ob obsceni magnitudinẽ, quem nos priapũ possumus ap pellare. Vñ & asa rex tulit excelsa de populo: & huiusce mo di sacerdotes: &

Eccl.25.

Hiere.3.c

Psa.72.d

Esa.5.d

3.Re.15.

di ſacerdotes:& matrẽ de auguſto depoſuit imperio: ſicut
3.Reg.15.b ſcriptura teſtat dicẽs :Et fecit Aſa rectum ante cõſpectum
domini ſicut dauid pater eius: & abſtulit effœminatos de
terra:purgauitq; oẽs ſordes idoloꝝ,quæ fecerãt patres ei⁹:
Inſuꝑ & maacham matrẽ ſuam amouit, ne eſſet princeps
in ſacris priapi,& in
luco eius quẽ conſe/
crauerat: ſubuertitq;
ſpecum eius,& cõfre/
git ſimulacrũ turpiſſi/
mũ & comb uſſit i tor
rente cedron: Excelſa
aũt non abſtulit:uerũ
tamẽ cor aſa ꝓfectum
erat corã deo ,cunctis
dieb⁹ ſuis.Sciẽdũ aũt
ꝙ i præſenti קְדֵשׁוֹת,
meretrices,ἱερεῖς.i.ſa
cerdotes priapo man/
cipatas uocet. In alijs
autem locis uiros exe
ctos libidine, cade/
ſim legimus: Eſaia di
cente:καὶ ἐμπαίκται
καθαγυρεύσουσιν ἄυ/
τῶν.id eſt & illuſores
dominabuntur eorũ:
ꝙ quo in hebræo ſcri/
ptũ eſt:& קְדֵשִׁים dominabũtur eorũ:qđ nos in effœmi
tos uertimus . Aqla aũt ἐμπλαγμένους interpretans.i.
mutatos, hoc oſtẽdere uoluit ꝙ ſuã naturam mutauerint:
& de uiris facti ſint fœminæ. Symmach⁹ ἑταίρας proprie
meretrices appellauit .Lxx.τετελεσμένους.i.cõſecratos &
initiatos,ut cultores idolorũ oñderẽt.Theodotiõ,κεχωρίσ
μένους.i.a populo ſeparatos:q ſibi uidebãt a uulgo ali/
quid plus habere.De ꝙbo breuiter diſſeruimus:nũc ad ſen
ſum capti reuertamur. Grandis offenſa eſt poſtq̃ peccaue/
ris,iram dñi nõ mereri. Fornicatus fuerat iſrael a dño deo
ſuo, & ſpiritu fornicationis ſeductus : ideo fornicantur &
filiæ eius & ſponſæ:& abſq; ulla uindicta,in ſuo ſcelere re/
linquuntur:ut qđ filij & uxor,uero parenti fecerant & ma/
rito: hoc in liberis ſuis & uxoribus ſentiãt:& ex ꝓprio do/
lore,intelligant dolorẽ dei:qui intantũ iratus eſt ut nequa
q̃ percutiat delinquentes. Q đ & apoſtolus ad Romanos
Roma.1.c ſcribens, myſtico ſermone teſtat: Dicẽtes eñ ſe eſſe ſapien
tes,ſtulti facti ſunt:& mutauerũt gloriã incorruptibilis dei
in ſimilitudinẽ imaginis corruptibilis hoĩs , & uolucrũ, &
q̃drupedũ,& ſerpentũ. Et quia cũ idolis fuerãt fornicati,ta
li feriunt ſentẽtia:Propter qđ tradidit illos deus in deſyde
ria cordis eorũ, in immundiciã ut cõtumelijs affiçiant cor/
pora ſua in ſemetipſis:qui cõmutauerũt ueritatẽ dei in mẽ
dacium:& coluerũt & ſeruierunt creaturæ potius q̃ creato
ri:qui eſt benedictus in ſæcula:amen. Vt aũt ſciamus uiſi/
tationẽ quaſi uulneratorũ & languentiũ,ideo inferri a deo,
ut ueluti cauterio & amariſſimis potiõibus recipiãt ſanita/
tem & morbis careãt, per ꝓphetã loquentẽ audiamus do/
minum: Viſitabo in uirga iniqtates eorũ: & in uerberibus
ꝑ.88.c peccata eorũ: miſericordiã aũt meam nõ diſpergam ab eo.
Qui igitur amaṫ,corripiṫ:qui negligiṫ,ſuis peccatis dimit
tiṫ: Tãtuſq; fuit nũerus fornicatorũ iſrael ut ceſſet ultio,de/
ſperans emẽdationẽ. Quid eñ turpius q̃ uiros meretricũ
cultui copulari: & cũ effœmiatis ĩmolare hoſtias libidinis
ſuæ? Q̃ autẽ iungit:Populus nõ intelligẽs uapulabit, ꝓ q̃
Lxx. trãſtulerũt: Et populus nõ intelligẽs adhærebat mere
trici: hoc ſignificat quod uapulet in captiuitate:& diuerſis
afficiaṫ plagis: ut ꝙ dolorẽ recipiat diſciplinã. De hæreticꝭ
facilis ĩtelligẽtia eſt,q̃ filij eoꝝ fornicentur:& ſpõſæ.i.animæ
quas in errore genuerũt,& ſuis dogmatibus deſponſarũt:
Iſtiuſmõi indigni ſunt correptiõe dei: qm̃ omnis eorũ cul
tus fornicatio eſt:& turpes turpib⁹ cõmiſcentur: & ꝓpterea
uapulabũt,ut aliqñ ꝙ plagas intelligant quẽ requirãt deũ.
Quãdo uideris peccatorẽ diuitijs affluere: iactare ſe potẽ/
tia:ſanitate gaudere:delectari coniuge:corona circũdari li/

HEB. cõuerſabant:& cum effœminatis ſacrificabãt:
& ppłs nõ intelligẽs uapu
a labit. Si fornicaris tu iſrael
nõ delinquat ſaltẽ iuda:&
nolite ingredi i galgala:&
ne aſcẽderitis i bethauen:
neq; iuraueritis uiuit dñs:
qm̃ ſicut uacca laſciuiens
declinauit iſrł. Nũc paſcet
eos dñs quaſi agnũ in lati
b tudine. Pãrticeps idolorũ
ephraim:dimitte eũ:ſepa/
ratũ eſt

berorũ : & ipleri illud qđ ſcriptũ eſt:In labore hoĩm nõ ſũt ꝑ.72.a
& cũ hoĩbus nõ flagellabunt:dicito in illo cõminationẽ ꝓ
phetæ eẽ cõpletã:Non uiſitabo ſuꝑ filias ueſtras cũ fuerint Oſee.4.d
fornicatæ:& ſuꝑ ſpõſas ueſtras cũ adulteraueriṅt. a Si
fornicaris tu iſrael ⁊c.Pro domo ὤμ in qbuſdã exẽplarib⁹
& maxime in Theo/
dotiõe legim⁹: οἶκον
τῆσ ἀδικίασ.id ẽ do/
mũ iniqtatis:qđ Aq/
la & Symmachus in/
terpretati ſunt οἶκον
ἀμωφελῆ.i. domũ in/
utilem quæ nihil,pſit:
& alio uerbo idolum
nuncupeṫ.Eſt aũt be/
thel & quæ prius uo/
cabaṫ dom⁹ dei:poſt/
q̃ uituli i ea poſiti ſũt,
appellata eſt bethauẽ:
id eſt dom⁹ inutilis &
domus idoli: qđ nos
ut in hebræo legiṫ ex/
preſſimus. Videṫ aũt
mihi idcirco & ppłus
iſrł in ſolitudine feciſ/
ſe ſibi caput uituli qđ
coleret:& hieroboã fi/
li⁹ nabat uitulos aure
os fabricatus:ut qđ in ægypto didicerãt ἀπὶμ καὶ μνεῦϊμ
q̃ ſub figura boũ colũt,eſſe deos:hoc in ſua ſuꝑſtitiõe ſerua
rent. Dicam⁹ ſenſum capti. Si ſemel o iſrael errore decep⁹
es & te cũ meretricib⁹ miſcuiſti:ita ut qcũq; impleret manũ
uel ſuam uel regis,offerendo &dando ei munera, ſacerdos
fieret excelſoꝝ:ſaltẽ tu iuda q̃ poſſides hieruſalẽ:& habes
ex lege leuitas:& exerces tẽpli cerimonias,non debes ſoro/
ris quondã tuæ Oollæ in fornicatiõe exẽpla ſectari:& cum
ea idola colere. Non ingrediaris in galgala:De q̃ in hoc ꝓ/
pheta legim⁹: Oĩs malicia eoꝝ in galgalis:in q̃ ſaul unct⁹ Oſee.9.d
eſt in regẽ:in q̃ exiẽs ppłs de deſerto,primũ caſtrametatus,
ſecũda circũciſiõe purgat⁹ eſt:Ex q̃ tpe religiõis aduerſæ:in
loco celebri error inolcuit: Et ne aſcẽdas i bethauen.i. quæ
quondã uocabaṫ bethel: quia poſtq̃ aurei ibi uituli poſiti
ſũt ab hieroboam filio nabat:nõ dom⁹ dei appellaṫ, ſed do
mus idoli. Pro qua miror cur Lxx. domum ὤμ interpretati
ſũt:niſi forte errore cõſueto ꝓ ל littera media quæ ך & ן litte
ris ex utraq; parte uallaṫ, ן quæ ſola differt magnitudie pu/
tauerũt. Neq; iuraueritis uiuit dñs. Nolo eñ ꝙ os ueſtrum
nois mei fieri mẽtionẽ qđ idolorũ recordatiõe pollutũ eſt.
Sicut eñ uacca laſciuiẽs & abiçiẽs iugũ:ita iſrł.i. decẽ tri/
bus declinauit a dñi ſeruitute. Pro laſciuiẽte uacca. Lxx. trã
ſtulerũt παροιστρῶσαμ: quæ oeſtro aſilo q̃ pcuſſa ſit: quẽ
uulgo tabanũ uocãt . De q̃ & Vergiṫ. in. iij. georgi. li. refert:
Cui nomẽ aſilo Romanũ eſt: oeſtrũ graij uertere uocãtes:
Aſp acerba ſonãs:q̃ tota exterrita ſyluis Diffugiũt armẽta:
furit mugitib⁹ æther Cõcuſſus,ſyluæq; & ſicci ripa tanagri.
Quia ergo inſaniuit iſrł: & pcuſſus fornicatiõis ſpũ,icredi/
bili furore bacchatus eſt:ideo nõ młto poſt tpe: ſed dũ ꝓ/
pheto,dũ ſpũs hos regit art⁹:paſcet eos dñs q̃ſi agnũ in la
titudine. Quia metaphoram a uacca laſciuiente ſiue oeſtro
cœperat:ſeruat in reliqs : ut captiuitatẽ in aſſyrios, & in la
tiſſimã medorũ terrã diſpſionẽ ppłi iſrł q̃ſi i cãpo latiſſimo
& i ſpacioſa terra gregis & agnorũ paſturã uocet. Suꝑ hære
ticis ,pna intelligentia eſt:ad q̃s,uel de qbus diciṫ:Si ſemel
fornicaris hæretice:ſaltẽ tu eccłiaſtice nõ delinq̃s:ne ingre/
diaris in galgalã:hæreticorũ conciliabula,ubi peccata oĩm
reuelanṫ:& inſtar porcorũ uolutanṫ i cœno. Ne te aſcẽdere
putes ad ſuꝑbas & arrogãtes falſorũ dogmatũ fictiones.
Nõ eſt eñ ibi dom⁹ dei,ſed dom⁹ idoli. Nec iuraueris ꝙ no
mẽ chriſti cui⁹ maieſtatẽ miſcẽdo idolis polluiſti. Sicut eñ
uacca pcuſſa aſilo,pcuſſi ſũt hæretici ardẽtib⁹ diaboli ſagit
tis:& legis noticiã reliquerũt:ideo paſcenṫ in lata & in ſpa/
cioſa uia ,quæ ducit ad mortẽ:& patiẽtia dñi bonicq; paſto
ris eoſ nutriet ad ĩteritũ. b ¶ Pãrticeps idoloꝝ ⁊c. Ephrai
de qua

3.Reg.18.

A de qua tribu hieroboam filius nabath: qui primus aureos uitulos in bethel dancq; constituit, rex est decem tribuum. O igitur iuda cui supra dixi: si fornicatur israel, non delinquat saltem iuda: Audi consilium meū: prophetæ uerba non spernas: quia ephraim semel idolorū amicus & particeps est, dimitte eum: ne sequaris impietatē eius, cuius cultus & religio & cibus a tuo conuiuio separat⁹ est. Illi enim semel idolis seruiunt, & dæmonibus īmolant, & quoti die fornicantur, & diligunt fornicationem suā: immo principes & protectores eius, id est reges dilexerunt ignominiam afferre populo: id est uitio principū, infœlix populus suscepit cultū idolorū: quoꝝ imundus spūs ligauit israelem in alis suis, & eum libere uolitare non patitur. Cōfundentur igitur in sacrificijs suis, & ignominiā principū in sua cōfusione suscipient. Symmachus pro eo quod nos interpretati sumus, ligauit spiritus eum in alis suis: hoc mō uertit ī græcū ἐδέκσετο τὸν ἄνεμον ἐν πτέρυξιν ανέμου: uelut si qs liget uentū ī alis uēti: ut. s. & principes & populū, īmo & dæmones & israelem, uanos uanis, & inanib⁹ inanes asserat copulatos: Ventus em̄ & spiritus apud hebræos uno uerbo appellanē רוּחַ. Id qđ Lxx, trāstulerūt ἤρέτκσε χαναναίους. i. puocauit chananæos: in hebraico non habetur: tamē sic interpretari potest: ut dicamus tm̄ studium habuisse israelem in idolorū cultu, ut nō imitatus sit chananæos, id est ethnicos: sed ad imitationē sui eos prouocarit erroris. Hoc ipsum & ad hæreticos referri potest: & dicit ad iudam, id est ad uirum ecclesiasticū: quia ephraim q interpretat̄ καρποφόρος, falsam sibi doctrinæ ubertatem, & frugifera dogmata ꝓmittit: & semel amicus est dæmonū: dimitte eum atq; contēne: presertim cum sacrificia eorū a tuis sint sacrificijs separata: Hoc est em̄ qđ dicit: separatū est cōuiuiū eorū: semel fornicati sūt: & principes eorū infœlicem populū deceperūt: & pro dei cultu imbuerunt eos ignominia idolorū: & ligauit eos diaboli spiritus in alis suis: qui circūferuntur omni uento doctrinæ: & stabili in ecclesia pede permanere nō possunt: Qui uere in suis sacrificijs confundentur, quia panis eorum panis luctus est. Quodq; dicitur, prouocauit chananæos: eodē sensu referri potest ad hæreticos: quod tam spurca plæriq; hæreticorum & nefanda confinxerint habeātq; īmunda sacrificia, ut idololatria inferior sit: Vel certe qa chananæus interpretat̄, negociator siue μετάβολος. i. translator: oēs q domū patris faciūt domū negociatiōis: & lucra quærūt de populis, & ecclesiæ ueritatē trāsferūt in mēdaciū, chananæi appellandi sunt.

HEB, ratū est cōuiuiū eorū: fornicatione fornicati sūt: dilexerūt afferre ignominiā, ꝓtectores eius: ligauit spiritus eū in alis suis: & confundentur a sacrificijs suis. Ca. V

a AVdite hæc sacerdotes & attendite domus Israel: & domus regis auribus percipite: quia uobis iudicium est: quoniam laqueus facti estis speculationi: & rete expansum super thabor: & uictimas declinastis in profundum. Et b ego eruditor omnium eorum: & ego scio ephraim: & israel non est absconditus a me: quia nunc fornicatus est ephraim: contaminatus est israel: non dabūt cogitationes suas: ut reuertantē

SEP, uocauit chananæos: fornicantes fornicati sunt: dilexerunt ignominiam ex fremitu eius: turbo spiritus sibilabit in alis eius: & confundentur ex altaribus suis. Ca. V

AVdite hæc sacerdotes & attendite domus Israel: & domus regis auribus percipite: ad uos enim est iudicium: quia laqueus facti estis speculationi: & sicut rete expansum super itabyrium, quod qui capiūt uenationē cōfixerūt. Ego em̄ magister uester: ego cognoui ephraim: & isrl̄ non recessit a me quia nunc fornicat⁹ est ephraim: cōmaculat⁹ est Isrl̄: nō dederūt cogitatiōes suas ut reuerterentur ad dn̄m deum suū

inquit uos posui, & principes in populo: & in excelso dignitatis culmine constitui, ut populum regeretis errantem: Vos autem facti estis laqueus: & non tam speculatores & principes q̄ uenatores appellandi. Expanditis enim rete super montem thabor, quē lxx. ἰταβύριον transtulerunt: hanc habentes consuetudinem, ut hebræa nomina græco sermone declinent: sicut edom, hoc ē Esau & Seir, semp idumeā interpretantur. Est autem thabor mons in galilea, situs in campestribus, rotūdus atq; sublimis & ex omni parte finit̄ equaliter: De hoc monte & in psalmo legimus: Thabor & hermon in nomine tuo exultabunt. Hūc montē & in Hieremia lxx. itabyrium transtulerunt: in quo aues laqueis capi solent. Et uictimas inquit declinastis in ꝓfundū: ut nullus ageret pœnitētiā, nec occisus eleuaret caput: Prohibuerunt & reges, & sacerdotes ire populum ad templū hierusalem: idcirco in profundum uictimas declinasse dicuntur. Iuxta tropologiam, accusatur populus ne se alienum arbitretur a crimine, si inductus sit a regibus, & a sacerdotib⁹: quos hæreticorum principes intelligimus. Ipsi quoq; principes accusantur, qđ quasi laqueus, cœperint populum: & positi speculatores in ecclesia, eos duxerint in errorem: Et in monte thabor excelso atq; pulcherrimo: qui interpretatur uiens lumen, insidias posuerūt: ut deceptos q̄sq; pertraherēt in ꝓfundū & īmolarēt dæmonib⁹: & in barathrū uictimas declinarēt, ne aliq̄n resipiscerent: ne domū dei ecclesiā suspicarent. Quidam thabor interpretari putant lacum, id est cisternam: & præsenti sensui conuenire: quod hæretici foderint lacū: & inciderint in foueam quā fecerūt. b Et ego eruditor ꝛc. O sacerdotes & reges qui meum populum decepistis: & tu populē qui deceptus es: tā grauiter deliquistis; ut nō solum occideritis uictimas: sed in profundum eas miseritis inferni, nolite arbitrāri magnitudine sceleris uos a me penitus recessisse: Ego sum magister uester: immo eruditor, qui emendare cupiam, non punire: & saluare, non perdere. Ego inquit scio ephraim, id est hieroboam: a quo seductus est populus, & oēs reges qui eum & dignitate & scelere sunt secuti: & Israel nō est absconditus a me, id est decem tribuum populus: quia fornicante rege, contaminatus est israel. Rex primo cœpit a dei cultu fornicari, uitulos aureos cupiens adorare: & uolens secutus est populus: paremq; impietatem pari studio compleuerunt. Denicq; non reuertentur ad dominum, quia quod uoluerunt inuenerunt: & spiritus fornicationis qui iuxta apostolum

b operatur

Ca. V

VAdite hec ꝛc. Sacerdotes decē tribuū ad iudiciū uocant̄, & reges: nō qđ sacerdotes sint de tribu leui: sed qđ sacerdotes uocent̄ a pplō. Vn̄ & sacerdotes baal & pphetæ q̄dringenti q̄nquaginta q̄s interfe

3.Reg.18.f

4.Reg.9.c et.10.t

C

ps.88.c

Hiere.46.c

D

תָּבוֹר

E operatur in filijs diffidētiæ,possidet eorum corda captiua: & idcirco illo regnante dominū nescierunt:imo obliti sunt creatoris sui. Vnde & principes dogmatum peruersorum & populum,dominus non ignorat: non qđ eius noticia digni sint: sed qđ nihil eum lateat eorum que occulte faciunt: quorum alij deceperunt: alij sunt decepti. Nec dabunt cogitatiões suas ut agāt pœnitentiam qui semper in perditione proficiunt:Spiritus enim fornicationis quo fornicati sunt in ecclesia, & a uero matrimonio recesserūt, uersatur in medio eorū: ideo dominum non cognouerunt. a ¶Et respondebit arrogantia ꝛc. Verbum גְּאוֹן:Lxx.& Symmachus interpretantur τὴν ὕβριν.i.iniuriā: Aquila & theodotiō ἀλαζονείαν.i.superbiā. Quicquid igit̄ fecit israel,uel superbe agēs contra dominū, uel in iniuriam creatoris idola uenerans, respondebit in facie eius: ut non abeat impunitus:sed humilietur eius contumelia:& populus & reges in iniquitate sua pariter corruant siue infirmentur: ut qui fortes erant in scelere,infirmi ad dominum redire cogātur. Et hoc non solum eueniet israeli & ephraim,id est decem tribubus & regibus earum,ut ducātur in captiuitatē:sed etiā iudas,id est duæ tribus quæ regnabant in hierusalē,sequētur uestigia captiuorum:ut quorum imitantur scelera,imitētur & pœnam. Hæretici matrem habent iniquitatis suæ superbiam,dum semper altiora se scire iactitant:& in ecclesiæ contumeliam debacchantur. Sed infirmabitur arrogantia eorum: & populus ac magistri pariter corruent: iudas quoq; qui uidetur esse in domo dei, & in ecclesia:nō mente,sed corpore commoratur:& eandem habet cū hæreticis in errore sententiā:frustra nomen ecclesiasticum repromittit:quia & ipse cum hæreticis puniendus est.Manifesta trāscurrimus,ut in obscurioribus īmoremur. b ¶In gregibus suis ꝛc.Non solum israel & ephraim ibunt cum gregibus & armentis ad dominū requirendum:sed etiam iudas,de q̄ supra scriptū est:ruet etiā iudas cū eis: hoc habentes oēs certamē:ut quē preuaricationib⁹ offēderant,hostijs placare nitātur:& nō inueniēt quē reqrūt:qa a recedentib⁹ & ipse discessit:presertim cum & alibi loquatur: Nunquid manducabo carnes taurorum: aut sanguinem hircorū bibam:Et iterum: Non accipiam de domo tua uitulos neq; de gregibus tuis hircos:Et in esaia:Holocausta arietum & adipem agnorum, & sanguinem hircorum atq; taurorum

HEB. ut reuertant ad deū suum: quia spiritus fornicationū in medio eorum: & dñm non cognouerūt. a Et respōdebit arrogantia israel in facie ei⁹:& isrl & ephraim ruent in iniquitate sua: ruet etiam iuda cum eis. In grēgibus suis & in armētis suis uadent ad quærendū dñm, & nō inuenient: ablatus est ab eis:in domino preuaricati sunt: quia filios alienos genuerūt: nūc deuorabit eos mēsis cū partib⁹ suis.

SEP, deum suū: quia spiritus fornicationis est in eis: dominum autem non cognouerunt. Et humiliabitur iniuria israel in faciem eius: & israel & ephraim infirmabūtur in iniquitatibus suis:infirmabit̄ etiā iudas cū eis. Cum ouibus & uitulis ibunt & querent dñm & nō inueniēt eū:declinauit ab illis quia dominum reliquerunt: quia filios alienos genuerunt sibi: nunc deuorabit eos rubigo & deros eorum.

G

1.Esdre.10.c

Iohel:Reliqas bruchi comedet rubigo.i. חָסִיל: mensis autem חֹדֶשׁ dicitur: denicp Aquila neomenias, id est Kalendas interpretatur: Symmachus & Theodotion, mēsem: & est sensus: per singulos menses hostis ad ueniet & cuncta uastabit. Legamus regum & paralipomenon libros: & inueniemus sub rege phacee: qui regnabat decem tribubus,uenisse teglathphalasar regem assyriorum, & magnam partem populi samariæ in assyrios transtulisse: quo tempore apud græcos secundus annus primæ olimpyadis fuit: & apud latinos (necdum roma condita fuit) Albæ uicesimo anno Amulius imperabat:quem postea romulus regno pepulit. Hæretici suspicantur qđ in sacrificiorum multitudine placent deum: & ecclesiastici qđ faciendo elemosynas redimāt peccata, in quibus permanēt: cum omne sacrificium præterita scelera deleat non præsentia: ideo nō inueniūt dominum: quia auferetur a talibus, & procul recedit.Isti uere præuaricati sunt in deum:& alienos filios non christo,sed diabolo procrearunt: ideo omni tempore maledicta sunt opera eorum: & cuncta quæ faciunt, cruenti coloris rubigo populatur: quia sanguini & interfectioni proxima sunt. Rubigo autem proprie descendere dicitur in rore nocturno:ac lactantia in spicis frumenta maculare colore minij uel sinopidis: & congrue iuxta, ἀναγωγήν uastat cleros hæreticorum: de quibus dicitur, Cleri eorum non proderunt eis.

alienos filios accipere qui in idolorum errore generati sūt:siue q̄s ducētes per ignē,idolis consecrarūt. Quia igitur hoc fecerūt: nō multo post tempore: non annorum spacijs infinitis: & ut solitus erā prius,longe post futura prædicere: sed nūc & in præsentiarū aduenient assyrij, atq; chaldæus,& deuorabunt eos cū partibus siue cleris suis, id est cū possessiōibus quas in diuisionem terræ ad mensuram funiculi susceperunt. Pro eo qđ nos diximꝰ,deuorabit eos mēsis, Lxx. rubiginem, transtulerūt:cum utiq; rubigo: id est ἐρυσίβη חָסִיל appelletur, ut ipsi q̄q; dixerunt in propheta

Iohel.1.a

H

F

Ps. 49.c
Ibidem.a.
Esa.1.c.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SECVNDVM LIBRVM COMMENTARIORVM OSEE AD PAMMACHIVM PROEMIVM.

QVi sæpe nauigat,aliquando patitur tempestatē:qui uiam frequēter ingreditur,aut sustinet latronum impetus,aut certe metuit:omniq; in arte,tam gloria q̄ obtrectatio,secundis aduersisq; uentis oritur:dum aut amici plus merito laudant,aut inimici plus iusto detrahūt: rarumq; inuenias qui in utrāq; partē non fauore,aut odio, sed rerum æquitate ducatur.Quod mihi in scripturarum explanatione sudanti accidere uideo. Alij em̄ quasi parua contēnunt:& quicquid dixerimus,cōtrectare despiciunt:Alij odio nois nostri,non res,sed personas cōsyderant:magisq; aliorum silentiū q̄ nostrum studium probant.

In Osee prophetam

A Sunt qui audacter nos facere asserant, qđ arripuimus opus, quod nullus ante nos latinorum tẽtare ausus est. Quidam in eo se disertos arbitrantur & doctos, si alieno operi detrahãt: & nõ quid ipsi possint, sed quid nos non possimus dijudicent. Tu autẽ Pãmachi qui nos facere præcepisti hoc, necesse est ut fautor sis imperio tuo: & Amasinios ac Rabirios nostri tẽporis: qui de græcis bonis, latina faciunt non bona: & homines eloquentissimos, ipsi elingues transferũt, euã gelico calces pede: hydrãq; & scorpium, iuxta fabulas poetarũ, aduras cauterio, solea conteras: & scylleos canes ac mortifera carmina sirenarum surda aure pertranseas: ut pariter audire & nosse ualeamus quid uaticinetur Osee propheta: in cuius explanationẽ secundum dictabimus librum. Cũq; tuo læter adminiculo: & in prima urbe terrarum, primũ & nobilitate & religione habere me gaudeã defensorẽ: tñ magis optarẽ illud mihi contingere: quod Titus liuius scribit de Catone: cuius gloriæ neq; pfuit quisq; laudando, nec uituperãdo qsq; nocuit: cũ utrũq; summis prædiri fecerint ingenijs, Significat autẽ M. Ciceronẽ & C. Cæsarem: quorũ alter laudes, alter uituperationes supradicti scripsit uiri. Dum enim uiuimus & in uase fragili continemur: uidentur amicorum pdesse studia: & nocere æmulorũ opprobria. Postq; autem reuersa fuerit terra in terrã suã: & tam nos qui scribimus, cq; eos qui de nobis iudicant, pallida mors subtraxerit, & alia uenerit generatio, primisq; cadentibus folijs uirens sylua succreuerit: tũc sine nominũ dignitate, sola iudicantur ingenia: nec consyderat qui lecturus est, cuius: sed quale sit quod lecturus est: siue ille episcopus, siue sit laicus, imperator & dominus, miles & seruus: aut purpura & serico, aut uilissimo panno iaceat: non honorum diuersitate. sed operũ merito iudicabitur. C

COMMENTARIORVM DIVI HIERONYMI IN OSEE PROPHETAM AD PAMMACHIVM LIBER SECVNDVS

B Clãgite buccina ẽ Ephraim & Israel & iudã, mẽses singuli, siue rubigo cũ suis partib⁹ deuorabunt. Quãobrẽ præcipio uobis q audi tis, ut nõ uoce sublimi: sed clara buccina cõ crepetis: claro enim auditu opus est, ut oñes audiant qui in circũitu sunt. Clangite buccina in gabaa: cui⁹etymologiã i colles Lxx. transtulerunt: & tuba in Rama, quæ interpretat excelsa: iste aũt duæ, sunt in tribu beniamin, uicinæ sibi mutuo ciuitates: id est gabaa, in qua natus est saul: & rama, quæ est iuxta gabaa, in septio lapide a hierosolymis sita: et quã rex israel occupare conatus est, ut exitũ & introitum clauderet tribui iudæ. In gabaa itaq; & in rama clara buccina & tuba personate: quoꝝ buccina pastoralis est: & cornu recuruo efficitur: unde & ꝑprie hebraice שׁוֹפָר. græce κερατινὴ appellatur. Tuba autẽ de ære efficitur uel argento: qua in bellis & in solennitatibus concrepabant. Super bethauẽ, quæ quondã uocabatur bethel: id est in tribu ephraim in qua uitulus aureus erat: nõ clãgore & sonitu, sed ululatu opus est: quia uicina captiuitas est. Et pulchre dixit qđ bethauen post tergum sit beniamin: ubi enim tribus finitur beniamin, haud procul in tribu ephraim hæc urbs condita est. Idcirco autem dico atq; præcipio: clangite buccina in gabaa, & tuba in rama, & ululate in bethauen: quia domus regia ephraim, siue ipse ephraim, hoc est imperium israel, iam in desolatione erit: & instat uicina captiuitas. In die ꝯreptionis, atq; supplicij decem tribuum israel: ostendi mea fidelia uerba: quæ per prophetas comminatus sum: ut quod sermone prædixeram, opere comprobarem. Quidam bethauen iuxta. lxx. qui dixerunt domus ὤν, ciuitatem solis, interpretati sunt: & solem iusticiæ christũ dicẽtes, urbem illius eccleſiã esse uoluerũt. Quod mihi displicet: Neq; em̃ domus idoli, quã Aquila interpretatus, est domum inutilem, iuxta tropologiam ad eccleſiam referri potest: Sed hoc dicam⁹, q hæretici q in gabaa & rama, excelsam sibi scientiam pollicentur, iubeantur ululare in domo idoli: et non sint ante faciem beniamin, qui interpretat, filius dextræ: sed post tergum eius, ubi oculos non habet. Omnis enim ephraim iactãtia, quæ interpretatur ubertas: breui in desolatione erit: & cum iudicij inquit dies & tempus correptiõis aduenerit: uerba mea nõ esse inania, rebus ostẽdam. Pro eo qđ transtulimus nos, post tergum tuũ beniamin: Lxx. uerterunt, mente motus est beniamin: semper ἔκστασιμ, id est mentis excessum, beniamin uiro ecclesiasti, co aptãtes: Vnde & in sexagesimoseptio psalmo dicit: Ibi beniamin adolescentulus in mentis excessu. Et in benedictionibus iacob sub persona beniamin, de qua tribu paulus apostolus fuit, scriptum legimus: Beniamin lupus rapax, mane comedet predã, & ad uesperã dabit escã. Qui em̃ in principio ꝑsequebatur eccleſiam, postea in toto orbe, euangelij credentibus alimenta largitus est. Vnde & saul qui de tribu beniamin fuit: in mentis excessu, tota die usq; ad uesperum uaticinatus est inter prophetarum chorum. D

גִּבְעָה

רָמָה

בִּנְיָמִין

אֶפְרַיִם

Gen. 49. d

1. Reg. 10. c

Clangite buccina in gabaa, tuba in Rama: ululate in bethauẽ post tergũ tuum beniamin: ephraim in desolatione erit in die correptionis, in tribubus israel ostendi fidem.

Clãgite tuba sup colles: sonate sup excelsa: predicate in domo ὤν: mẽte excidit beniamin: ephraĩ in desolatiõe fact⁹ est in dieb⁹ correptiõis: in tribub⁹ isrł ostẽdi fidelia.

Facti sunt

E

a ¶ Facti sunt principes iuda ꝛc. Ductis ephraim & israel in captiuitatē, & redacta terra eorū in solitudinē: principes iuda qui flere debuerant: & suū populū cohortari ut recederent ab idololatria, ne & ipsi similia sustinerent: cœperunt gaudere atq; lætari, quod pateret sibi terra eorum ad possidendū latius: & facti sunt quasi assumētes terminos israel, transeuntes fines suos: & in locis quondam eorū, regnū suū & possessionem dilatare cupientes. Quamobrē dicit dñs: Et sup ipsos principes iuda uenient babylonij: & ita eos quasi aquæ impetus occupabunt: non suis uiribus, sed indignatione mea. Dicit quoq; & ad principes iuda, hoc est ecclesiæ: qđ nō debeant exultare: & hæreticorū perditionem suam salutē æstimare: sed potiꝰ plangere, qđ illi perierint. Vnde &

Ro.11.c apl'us Paulꝰ docet ecclesiasticos uiros, ne glorientē sup fractione iudaicoꝝ ramorū: sed potiꝰ timeāt ne & ipsi

2.Cor.11.g franganē. Et in alio loco: Quis ait scandaliçat, & ego non uror? Alioquin sup tales prncipes qui in alioꝝ miserijs gloriantē: & idcirco se stare putant si alij corruant: effundet dñs

F quasi aquam iram suam. Pro ira, Lxx. ὄρεμμα: id est impetū transtulerūt: & putant quidā pro benedictione accipi-

Ps.45.a endū, iuxta illud qđ alibi legimus: Fluminis impetus lætificat ciuitatē dei. Sed rectius (ut omnes præter Lxx. transtulerunt) ira accipienda est: præsertim cū nomen effusionis & iræ cōueniat: dicente propheta ad dñm: Effunde super eos iram tuam: & furor iræ tuæ cōprehendat eos. Transferunt principes iuda terminos quos posuerūt patres eorū: qñ immutant mēdacio ueritatē: & aliud prædicant q̄ ab apostolis acceperūt. b ¶ Calumniā patiēs est ephraim ꝛc. Si impius est ephraim, & ꝓpter impietatē suam erit in desolationem: quō nunc dicit: calumniā patiens ephraim fractus iudicio? qui enim calumniam patitur & frangit, iudiciū eius inique opprimit: maxime cū causa iusta ponatur, quare sit traditus captiuitati: Sequit enim: quoniā cœpit abire post sordem: hoc est, post idola quæ sordibus cōparanē? Quod

4.Reg.15.d ergo dicit, hoc est: opprimit ephraim ab assyrijs: primum a phul, deinde a teglathphalasar, postea a salmanasar: nō qđ illi iusti fuerint, qui eum oppresserūt, & idcirco traditus eis sit: sed quod qui quondā fuerunt populus meus, me eos deserēte tradunt ad pœnas: & in hoc uideē esse calumnia, non deo, qui iustam infert sententiā: sed his qui tormenta sustinent, dū peioribus se aduersarijs concedunt: Redditq; causam dominus, idcirco eos in hac parte calumniam sustinere, & tradi peioribus, & erga illos iudicium non seruari: quia cœpit ephraim: id est hieroboam abire post idola, & deum derelinquere: ipse em̄ aureos fabricatus est uitulos. Secm Lxx. interpretatiōnē: oppressit ephraim, id est hieroboam aduersariū suū roboam: id est tribum iuda: & in eo oppressit: quia deserta hierusalem & templo, ægyptiarū sordium simulachra sectatus sit. De hæreticis manifestus est sensus: quod sophismatibus suis & arte dialectica sæpe opprimant ecclesiasticos: sed cum hoc fecerint, non mundiciā ueræ fidei: sed sordes sequanē mendacij: qui traditi diabolo & angelis eius, uidentur sibi calumniam pati: & in se fractam esse iudicij ueritatē. Taliter uastat israel, & omnes labores eius assyrio uincēte populant: deumq; perdidit præsulem: & idcirco fractus iudicio est: quia secutus est idola.

c ¶ Et ego quasi tinea ꝛc. עָ lingua hebraica tinea dicit.

a HEB, Facti sunt principes iuda quasi assumentes terminū: sup eos effundam

b quasi aquā iram meā. Calumniā patiens est ephraim: fractꝰ in dicio, quoniā cœpit abire post sordem.

c Et egō quasi tinea ephraim: & quasi putredo domui iuda. Et uidit ephraim languorem suum: & iudas uinculum suū: & abijt ephraim ad assur: & misit ad regē ultorē: & ipse non poterit sanare uos: nec soluere poterit a uobis uinculum.

G

עָ putredo & caries: quorū alterū uestes, alterum ligna cōsumit: ꝓ quibus Lxx. ταραχὴν & κέντρον. i. tumultū uel conturbationē & stimulū transtulerūt. Et notandū q̄ tinea referat ad ephraim: & putredo ad domū iuda. Quō igitur tinea uestimenta consumit: & putredo uel caries ligna: qđ utrunq; longo fit tpe: ita deꝰ & decē tribubꝰ & postea tribubꝰ duabus, lōgo tpe dans locum pœnitētiæ: & eos prouocās ad salutem: thesauriçantes sibi irā in die iræ, q̄si tinea efficiē & putredo: nō q̄ deꝰ tinea sit uel putredo, aut cōturbatio uel stimulus: sed q̄ sustinentibus pœnas, hæc uniuersa uideat. Primus igit cōsumptꝰ est ephraim & israel, deinde secuta est & domus iuda: nō ipse iuda, sed domꝰ eiꝰ: alioquin reseruabat de genere iuda cui repositū fuit: Et ipse erat expectatio gētium. Punitis autē hæreticis: qui itelliguntē ephraim: etiā iudas, scilicet hij q̄ cū eccl'ia permanēt, & hæretico

SEP, Facti sunt principes iuda quasi transferētes terminos: super eos effundā sicut aquā impetū meum. Oppressit ephraim aduersariū suū, conculcauit iudiciū: quia cœpit abire post uana. Et ego q̄si conturbatio ephraim: & q̄si stimulus domui iuda. Et uidit ephraim infirmitatē suā: & iudas dolorē suū: & abijt ephraim ad assyrios & misit ÷ legatos: ad regem iarib: & ipse non potuit liberare uos: nec cessare faciet

rum uel errorib⁹ uel uitijs cōtinentē, simili sententiæ subiacebunt. b ¶ Et uidit ephraim languorē suū ꝛc. Legatos, nō habet in hebræo: Et ubi Lxx. posuert iarib, nos iuxta Symmachū, ultorē uertumꝰ: nam Aquila & Theodotion, iudicē interpretati sunt. Q̄ autē יָרֵב ultorē significet & iudicē, nomen gedeonis ostendit: quē cū cultores baal expeterent ad supplicīū, eo q̄ lucū baal arasq; euertisset: respōdit pater: Vlciscat se baal, aut judicet eum baal: & appellatus est inquit יְרִבַּעַל. i. ulciscatur se baal. Intelligens itaq; ephraim infirmitatē suam: & iudas uinculum suū: q̄ cum decem tribubus peccato fuerat colligatus: non a deo qui soluere poterat, sed a rege assyriorū quæsiuit auxilium. Legimus q̄ sub 4.Reg.15.d rege manahen, qui decē tribubus præfuit: israel assyrijs donа transmiserit: & iudas sub rege Achaç præsidium flagitarit teglathphalasar regis assyriorū: qui eos aduersante deo liberare nō potuerunt: nec captiuitatis uinculum soluere. Possumus uinculum ꝓ quo in hebræo scriptum est בְּזַיִת & Aquila interpretatus est ἐπίδεσιν siue σωδεσμόν. i. colligationē siue cōiurationē, & ad illud tēpꝰ referre: qñ Rasin & 4.Reg.16.b phacee multa de tribu iuda hoim milia uastauerunt: q̄ frustra iudas aduersus reges duos: nō dei, sed assyriorū auxilium flagitarit. Quidā iuxta tropologiā: ephraim & iudā, ad hæreticos, & ad uiros ecclesiasticos referunt: eo q̄ & illi & iudas peccatorū uinculis colligati: iuxta illud quod scriptum est: Funibus peccatorū suorum unusquisq; constringitur: miserint ad assur & ad regem ultorem: id est ad diabolum: de quo legimꝰ: Vt destruas inimicum & ultorem. Et quia non uerum uel auxiliatorem uel iudicem deprecati sunt: idcirco permanere eos fecit in dolore languoris & uinculis delictorum. Legi in cuiusdam cōmentarijs regem iarib christum interpretari. Et quia sequitur: Ipse non poterit sanare uos: Hoc argumento usus est, q̄ hæreticos uel ecclesiasticos peccatores christus sanare non possit in tempore iudicij, ubi nulla ē misericordia: iuxta illud quod scriptum est: In inferno autem quis confitebitur tibi? Et q̄ sanare uel liberare nō possit: nequaq̄ sua imbecillitate, sed eorum merito, qui sero auxilium postularint: Quomodo & dominus dicitur signa in patria sua facere non potuisse: & causa cur non potuerit, exponitur: quia inquit non credebant in eum. Hæc ille dixerit. nos in malam partem regem interpretemur ultorem. Pro eo q̄ nos exposuimꝰ iarib: id est ultorem: alij male legunt יְעָרִים, per ם literā, qđ trans-

In trāslatione Lxx. ταρσὸν reperimus

H

Iudic.6.d

4.Reg.15.d

Ps.79

Ps.84.a

4.Reg.16.b

Ioh.14.a

Ps.118.b

Ps.8.a

Ps.6.b

Ioh.10.a

A ertur in siluas: unde סְרִיָה יְעָרִים interpretat̃ uilla siluar̃.
a ¶ Cum̃ ego q̃si leæna ephraim. Illis eũtib⁹ ad assur, & mittẽtib⁹ ad regẽ uindicẽ uel ultorẽ, q eos sanare nõ poterit, nec soluere uinculũ colligatũ: ostendã qd̃ me aduersante omne hominũ auxiliũ uanũ sit: Ero eũ q̃si leæna ephraĩ, & q̃si catulus leonis domui iuda. Pro leæna, qd̃ hebraice dicitur שְׁחַל, lxx. interpretati sũt pantherẽ, quæ græce similiter dicit̃ & latine: et tã nomẽ bestiæ q̃ oĩs bestia accipi põt: ut qc qd sæuũ in bestijs est: hoc in dei indignatiõe cognoscas: Nihil panthere uelocio⁹, nihil leone fortius: in panthere uelox p̃ assyrios regni samariæ significat̃ interitus: & in leone fortissimũ cõtra hierusalẽ & iudã aliquãto post tpe regnũ ostenditur chaldæorũ. Et quia leænã siue pantherẽ, & leonẽ se eẽ dixerat, metaphoram seruat, & dicit:

a HEB. lum. Quoniã ego q̃si leæna ephraim, & q̃si catul⁹ leonis domui iuda.

b ¶ Ego ego capiã: ⁊ vadã: ⁊ tollã: ⁊nõ est q̃ eruat. Querit̃ si capiẽte, & tollẽte, & tenente deo, nullus de manib⁹ eius põt eripere: iuxta illud quod scriptũ est: Nemo põt rapere de manu patris mei: quomodo iudas de manu dei proditione sit raptus? Ad quod breuiter respondebimus nullum posse rapere de manu dei: posse autẽ eum qui tenet̃ propria uoluntate de manu dei excidere. Qd̃ q̃ sequitur: Vadens reuertar ad locum meũ. Locum, dei magnificentiã & maiestatem eius debemus accipere: ut nequaq̃ p̃ dispensatione descẽdat ad hoĩes, irascat̃ misereatur, obliuiscatur, fiat quasi panther, uertatur in leonem, mutet̃ in bestias: sed res spernat humanas, & p̃mittat eos q̃s antea p̃tegebat hostibus subiacere: ut tabescãt, & deficiãt & intereãt, & postea querant faciẽ dñi, & dicãt: Illumina faciẽ tuã, & salui erimus: Et: Ostẽde nobis dñe misericordiã tuã: & salutare tuũ da nobis. Hæreticis quoq̃ & ecclesiæ negligenti, deus in pantherẽ uertitur & leonem: & tollet ab his predam quã ecclesiæ ante rapuerunt: ut capti saluentur qui liberi perierant: & nequaq̃ habitabit in cõciliabulis p̃uersorũ, sed reuertetur ad locũ suũ: de quo dicit: Ego in patre, & pater in me: & eos spernet atq̃ despiciet donec deficiẽt in impietate, & querant eũ per pœnitentiã a quo fuerant derelicti. Alij locum dei cœlum putant: quo offensus deus ab his qui in terra habitant reuertat̃: & eos faciet disperire, qui clæmẽtissimũ dominũ magnitudine peccatorum, in ferarũ sibi rabiem conuerterunt.

Ps.79. Ps.84.a Ioh.14.b

¶ Ca. VI

In tribulatione sua ⁊c. Ideo deus tradidit ephraim & iudam captiuitati, & nullus est qui de manu ei⁹ possit eripere, & reuertetur ad locum suũ donec deficiãt, et querãt faciem eius: ut quẽ propitiũ præsentẽq̃ non sensẽrant, iratũ & absentẽ requirant: & in tribulatiõe sua orto eis lumine pœnitentiæ, mane cõsurgãt ad eũ: iuxta illud quod in Esaia legimus: In tribulatione dñi recordatus sum. Et in primo graduum psalmo: Ad dñm cum tribularer clamaui & exaudiuit me. Cũq̃ ad dominũ mane surrexerint, quid loquentur? Venite & reuertamur ad dominũ. Non sunt p̃pria salute contenti, sed se mutuo prouocant: ut reuertantur ad dñm, quem reliquerãt, quẽ propter peccata deseruerãt, a quo fuerant derelicti: quia ipse cœpit, & sanabit nos, qui supra dixerat: Ego ego capiam: percutiet & curabit nos. Pro eo quod nos diximus curabit, omnes similiter transtulerunt, μοτώσει: proprie autem μότα appellantur linteola: quæ inferuntur uulneribus, ut putridas carnes comedant, & extrahant purulentias: artisq̃ medicorum est grandia uulnera longo sanare tẽpore: & per dolorem reddere sanitatem. Percutit ergo dominus & curat nos: q̃a quem diligit, corripit: & castigat omnẽ filiũ quem recipit: & non solum curat, sed uiuificat post dies duos: & die tertio resurgens ab inferis, omne hominum secum suscitat genus. Cũq̃ percussos curauerit, & curatos uiuificauerit, & uiuificatos suscitauerit: tũc uiuemus in cõspectu eius, qui illo absente mortui iacebamus. Viuentes autem in conspectu eius, sciemus eũ, & omni studio sectabimur: ut cognoscamus dñm; quo tertia die resurgẽte, surreximus. His sermonibus explicat̃ illud qd̃ sæpe iã admonuimus: & israelẽ & iudã, id ẽ decẽ & duas trib⁹, tũc unũ habituras esse pastorẽ, & regẽ dauid: cũ crediderint in dñm resurgẽtẽ: frustraq̃ iudæi mille ãnorũ sibi somnia pollicent̃: cũ salus uniuersoꝝ die tertio repromissa sit: q̃ dñs ab inferis resurrexit. Hebræi diẽ secũdũ in aduẽtu christi sui interpretant̃: & diẽ tertiũ in iudicio, quãdo saluãdi sunt: Qd̃ ut concedam⁹ respondeant nobis, quæ sit dies prima: hoc est primus saluatoris aduentus? Et cum respõdere nõ potuerint, inferamus primũ diem esse iuxta quod ipsi uolunt in humilitate saluatoris aduentum: secundũ in gloria: tertiũ in habitu iudicantis. Qui autẽ secundum tertiumq̃ suscipiunt: primũ se perdidisse testantur: quia secundus & tertius sine primo nõ potest appellari.

Hebre.12.b

b ¶ Quasi diluculũ p̃parat⁹ est egressus eius ⁊c. Venite inq̃t & reuertamur ad dñm, q̃a ipse q̃ cœpit & sanabit nos: p̃cutiet & curabit nos, & uiuificabit nos post dies duos: & die tertio suscitabit nos: ipse & nõ ali⁹: Quasi mane & aurora parat⁹ est nobis. De q̃ & uicesimi primi psalmi titulus est: Pro assumptiõe matutina, licet in hebræo scriptum sit: Pro ceruo matutino: eo qd̃ interfecta morte, & tortuoso antiquoq̃ serpente, cupiat ad montana cõscendere: & ipse tenebris dissipatis, oritur nobis sol iusticiæ: ut nostrã illuminet cæcitatẽ. Et pulchre ¶ p̃parat⁹ ẽ inquit egressus ei⁹: de quo iuxta tropologiã in octauodecimo psalmo legimus: Et ipse tãq̃ sp̃õsus egredit̃ de thalamo suo. Qui non solum mane uocat̃, & aurora & diluculũ: sed ueniet nobis, quasi imber tẽporaneus & serotinus terræ. Nos christũ recipimus temporaneũ, quãdo fidei in nobis iacta sunt fũdamenta: & suscipiemus eum imbrẽ serotinũ: quãdo maturis segetibus fruges capiemus æternas, & in dominica horrea recondemur. Ergo iudæi qui temporaneas pluuias nõ receperunt: & absq̃ pluuijs iecere sementem: fructus in ultimo tempore nõ recipient. Hæc est pluuia, de qua dominus pollicetur dicens: Dabo uobis pluuiam temporaneã, & serotinã. Iuxta allegoriã: datur pluuia tẽporanea, quãdo ex parte

Ps.18.b Deu.11.b

E ex parte cognoscimus: datur pluuia serotina, quãdo uenerit qđ perfectum est. Semperq; dñs mane surgentibus paratus est, q possũt dicere: Cõsurgam diluculo. Et: Deus de⁹ meus ad te de luce uigilo: Sitiuit in te ania mea. a Quid faciã tibi ephraim: qđ faciã tibi iuda ꝛc. Quando dicit: qđ faciam tibi ephraim, qđ faciã tibi iuda: parẽtis in perditos filios mõstrat affectũ: iuxta illud qđ in Esaia legimus: Quid est qđ ultra debui facere uineæ meæ, & nõ feci ei? Et ĩ Michea: Popule me⁹ quid feci tibi, aut qđ molestus fui tibi? Respõde mihi: quia eduxi te de terra ægypti: de domo seruientium liberaui te, & misi ante faciem tuam moysen, & aaron, & mariã. Quid igitur faciã tibi ephraim, quid faciã tibi iuda? misericordia uestra, qua uobis semper misertus sum: quasi nubes matutina pertrãsijt, & quasi ros mane consurgens qui orto sole siccatur: Iam eñ captiuitas ꝓpe est: iam uos cerno duci in assyrios, & in babylonios catenatos: dolui uos in prophetis, & uerbis terribilibus cõminatus sum: scalpellum, ignes & cautes ria protuli: ut qui clæmentẽ cõtemnebatis, timeatis offensum: & occidi negligentes in uerbis oris mei, ut ante peccatores uerborũ terrore punirẽ, q̃ captiuitas immineret. Et hæc uniuersa feci, ut iudicij q̃ te iudicatur⁹ sum ueritas apperet: nullusq; dubitaret uos iuste quæ patimini fuisse ꝓpessos. Pro eo qđ est dolaui in ꝓphetis, Lxx. trãstulerũt ἀπεδέρισα ὑυς πϱοφήτας ὑμῶν. i. succidi ꝓphetas uros ipsos pseudoprophetas occisos a dño itelligẽtes: ut q̃ causa erroris fuerant prospera ꝓmittentes: interfecti uerterẽtur in occasionẽ salutis: Et est sensus: ne diceretis, ꝓphetis credidimus: etiã ipsos interfeci, ut omnis uobis peccandi tolleretur occasio. Legimus in regũ uolumine quadringentos quinquaginta ꝓphetas baalim interfectos sub helia: & aliã innumerabilẽ multitudinẽ sub iehu: qui subuertit domũ Achab. Hæc eadem & ad hæreticos, & ad uerũ iudã, qui similia ꝓpessurus est dicta sentimus: qđ ꝓuocet eos dñs ad misericordiã, & reuerti cupiat ad salutẽ. Sed illi delitias huius sæcli & refrigeria, q̃si nubẽ & rorẽ q̃ cito trãseat cõsectẽtur: quibus in euangelio dicit: Stulte hac nocte repetunt animã tuã a te, quæ aũt parasti cuius erũt? Et dies ille purpuratus, q̃ ante ianuas suas iacentẽ lazarũ cõtẽnebat: oñe qđ fruitus est, instar nubis ac roris transisse cognouit. Semper aũt ꝓphetas hæreticorũ interficit deus: dum æterna eis supplicia cõminatur, & aufert de uera uita, & morti scelerũ derelinquit. Nos aũt nubẽ diligam⁹ illã quæ ꝓpetua est, & quæ a mũdi hui⁹ ardore nos ꝓtegit: cui sedens dñs uenit in ægyptum, & omnia ægyptiorũ simulachra cõfregit. Amemus illũ rorem de quo moyses loquitur: Descendant sicut ros uerba mea. Et de quo Esaias dicit: Resurgẽt mortui & resuscitabuntur, qui in sepulchris sunt: ros eñ qui a te est, sanitas eorum est. Sunt q̃ ꝓphetas interfectos uere sanctos æstiment, eo qđ causa populi peccatoris etiã ꝓphetæ occisi sint, & hostibus traditi. b Quia misericordiã volui ꝛc.

Pš.56. Pš.62. Esa.5.b Michee.6.a 3.Reg.18.g 4.Reg.10.c Lu.12.c Luce.16.e Deuter.32.a Esa.26.d

F

a HEB. ræ. Qũid faciã tibi ephraim? quid faciã tibi iuda? misericordia uestra, quasi nubes matutina, & q̃si ros mane pertrãsiens: ꝓpter hoc dolaui ĩ ꝓphetis, & occidi eos in uerbis oris mei: & iudicia tua q̃si
b lux egrediẽt. Quia misericordiam uolui, & nõ sacrificiũ: & scientiam dei plus q̃ holocausta: ipsi autem sicut adam transgressi sũt pactũ: ibi preuaricati sunt
c in me. Galaad ciuitas operantiũ Idolum, supplantata sanguine: & quasi fauces uirorum latronũ, siue
d uiri latronis. Pârticeps sacerdotũ in uia interficientium pergentes de sichẽ: quia scelus operati sunt.

In domo

SEP. Quid faciam tibi ephraim: quid faciam tibi iuda? misericordia autem uestra, quasi nubes matutina, & q̃si ros mane ꝓtrã siẽs: ꝓpterea succidi ꝓphetas uestros: occidi eos in uerbo oris mei, & iudiciũ tuum quasi lux egrediet. Quia misericordiã uolo, & non sacrificium: scientiam dei magisq; holocausta: ipsi uero sunt sicut homo præteriẽs testamẽtum. Ibi eñ contẽpsit me galaad, ciuitas quæ operatur uana: & conturbat aquã: & fortitudo tua uiri piratæ. Absconderunt sacerdotes uiam domini, interfecerunt sicima, quia iniquitatem operati sunt.

In domo

G

H

d̃ sequit in Lxx. Ibi cõtẽpsit me galaad ciuitas, quæ operat uana, & reliq̃: sequẽti capitulo coaptanda sũt. nos quod ꝓpositum⁹ differamus: Dolaui eos in ꝓphetis, occidi in uerbis oris mei: grauia cõminat⁹ sum, ut misererer pœnitentiũ, ut lapsis atq; surgẽtibus porrigerẽ manũ. Neq; eñ in sacrificijs delector & uictimis, & holocaustorũ mꝛtitudine: Victimæ meæ & holocausta, salus credẽtiũ, & cõuersio pctõꝝ est. Ipsi aũt imitati sũt adã, ut qđ ille ĩ paradiso fecerat, pactũ meũ legẽq; præteriens, isti in terra facerẽt: Et ibi, hoc est in paradiso, oẽs præuaricati sunt in me, in similitudinẽ præuaricationis adã: Nõ eñ mirũ si qđ in parẽte præcess, sit, etiã in filijs cõdemneť. Quotidie de⁹ & eos q̃ extra eccliam sũt & q̃ peccant in ecclesia cõmorantes, ꝓuocat ad pœnitentiã, & dicit eis: Misericordiam uolo, & nõ sacrificium, & scientiam dei plus q̃ holocausta. Illi uero offerũt panẽ sacrilegũ, & dant elemosynas, et sectari uidenť humilitatem: quæ ego si uere fiant, holocausta interpretor. Cũ autẽ sciam dei reliquerint: frustra trũcato capite fidei cætera mẽbra habere se iactãt: præuaricati sũt eñ pactũ dei in ecclesia, sicut adam præuaricatus est in paradiso: & imitatores se antiq parẽtis ostendunt: ut quõ ille de paradiso, sic isti eĵciant̃ de ecclesia. c Galaad ciuitas operantiũ idolũ ꝛc. virorũ latronũ siue viri latronis: utrũq; eñ legi potest. Legimus in ramoth galaad unctum esse in regẽ iehu, q̃ sanguinẽ sanguini miscuit: & Achab subuertit domũ: & añ solis ortũ aceruos capitum filiorꝝ eius iussit statui: in hac urbe trãs iordanẽ in possessiõe trib⁹ gad, idolũ cõsecratũ est: quæ habitabat̃ a sacerdotibus: nã & ipsa fugitiuorũ ciuitas fuit: Quanto igit̃ celebrior & maioris auctoritatis, quia in partẽ sacerdotũ fuerat delegata: tãto trãs iordanẽ habitãti israel principiũ idololatriæ & malorũ omniũ fuit: ut qui primi peccauerant, primi ab assyrijs caperentur. Et qm̃ ipsa ꝓuincia plena est latrociniorum, comparat eos latronibus: ut quomõ illi uiatoribus, sic sacerdotes simplicitati populi insidiati sunt: Porro scd̃m tropologiã, galaad interpretat̃ trãsmigratio testimonij: & cõtemnit deũ, dum testimonia scripturarũ ad peruersa deprauat dogmata, & oĩa opera illius uana sunt: cõturbatq; eccleſiæ aquas: & de purissimis fontibus cœnosos & sordidos riuos facit, q̃ maculent potius q̃ mũdent baptiçatos: Quisq; fortitudo huius urbis, q̃si uiri piratæ est, dũ imitat̃ diabolũ, q̃ in hui⁹ sæcli mari, in q̃ naues ꝓtrãseũt, insidiat̃ his q̃ ad portũ puenire cõtendũt. Denicq; Symmach⁹ manifestius interpretat⁹ est, dicens: Et fauces tuæ q̃si uiri insidiatoris. De istiusmodi piratis in iob legim⁹: Nõ est dilatio piratis. Quamuis eñ in præsenti sæculo se iactare uideanť, & cõturbare aq̃s, & operari uana, & exercere piraticam: tamen non est mora pœnarũ, quæ eos uelociter cõprehendent. d Pârticeps sacerdotũ in uia ꝛc. Symmach⁹ hũc locũ ita interpretatus est: societas sacerdotũ in uia interficiebãt sichẽ. Theodotion hoc modo: absconderũt sacerdotes uiã, interficiebãt in

dorso

4.Reg.9.d Hiere.20 Hebre.12. Pš.12 Gene.49

A dorſo. Aqla: participatio ſacerdotū in uia occidebāt hume
ros: q̄p cū intelligētiā iuxta hiſtoriā quererem⁹ ab hebræo:
ita nobis expoſitū eſt. Sacerdotes bethel īmo fanatici betha
uē, tpibus paſchæ, & pētecoſtes, & ſcænophegiæ: qñ p ſichē:
quæ hodie neapolis appellat, eundū erat hieroſolymā: ubi
ſolū licebat uictimas
īmolare, ponebant in
itinere latrones, q inſi
diarēt pgētib⁹: ut ma
gis uitulos aureos in
dan & in bethauen, q̄p
in hieroſolymis & ī tē
plo adorarēt deū, Q2
aūt dicit: Participatio
& ſocietas ſacerdotū,
cōiurationē eop̄ ſigni
ficat & in mala pte cō
ſenſum: Sin aūt legere
mus, ut nos interpre
tati ſumus, particeps
ſacerdotū: ad galaad
inquit referendū eſt,
quæ operatur idolū:
& ſupplantata eſt ſan
guine, qđ ſacerdotū
impietatem ſecuta ſit,
& latrocinijs uacet ac
ſanguini. Hoc illi dixe
runt: Nos dicamus in
tercludere hæreticos
uiam, ne de ſichem, id
eſt de bonis operibus
pergamus in hieruſalē, id eſt in eccleſiā: Iſti ſunt quaſi fau
ces uirorum latronū, & interficiunt eos, qui per huius ſæcu
שכמה li uiam ad ueritatem pergere cupiunt. Sichem interpretatur
ὦμοι, id eſt humeri: in humeris opus intelligimus, & oēs
B falſi ſacerdotes abſcondunt uiam, & occidunt hoīes malis
operibus, ne perueniant hieruſalem. Q2 autem humerus
opus ſignificet, illud oſtēdit: Da cor tuum in humerū tuū,
Gene.49.c hoc eſt, quæ intelligis, uerte in opera. Et de iſachar legim⁹
quod ſuppoſuerit humerū ſuū ad laborandū, & uir agrico
la ſit. a ¶ In domo iſrael ꝛc̄. De hoc ſcelere & horrore
Hiere.2.c. terribili, eſt Hieremias locut⁹: Obſtupuit cœlū ſuper hoc,
& exhorruit terra uæhementer. Quid enim horribilius, q̄p
decē tribus ad idolorū cultum repente tranſgreſſas? Vnde
ad metropolim earū dicit: Aufer uitulū tuū ſamaria, in qua
primus fornicatus eſt ephraim. i. hieroboā de tribu ephra
im: & illo fornicante cōtaminatus iſrael eſt, populus uideli
cet ſamarie: q magna ex parte cōmune iſraelis nomen obti
nuit. Vnde & ad iudā ſermo conuertit: Tu quoq̄ iuda po
ne meſſem tibi: & eſt ſenſus: Non te putes eſſe ſecurum, q̄p
iſrael captiuus abducitur: tu quoq̄ præpara tibi ſegetes, ut
metantur: non multo em̄ poſt tpe duceris captiuus in ba
bylonē: & meſſionis tuæ tempus aduenit: cūq̄ te chaldæi
meſſuerint, cōuertā rurſum captiuitatē populi mei: et ſub
Cyro rege perſarū, & artaxerſe reducā populū meū. Et no
ta, q̄p ſignificanter iudæ captiuitas, & regreſſio pariter ꝓphe
tetur. De iſrael autē, hoc eſt de decē tribubus, & nunc tacitū
eſt: & ſi quando ꝓſperū quid dicitur, in chriſti differtur ad
uentū. In domo autē hæreticorū quotidie uidemus horren
da: fornicantibus primū magiſtris, & populo qui ab eis in
ducitur ſordidato. Iudæ quoq̄, hoc eſt eccleſiæ præcipitur,
ut & ipſe, ꝓpter peccata paret ſibi meſſem, ſiue uindemiam
cū iudicij tēpus aduenerit. Sed huic ignoſcit, & ueniā dñs
Hebre.12.b pollicetur: qa quē diligit corripit: & caſtigat omnē filiū quē
recipit, ut ꝓbatū & purgatū cōdat in theſauros ſuos. Qui
dā hoc q̄p dicit, iudaincipe uindemiā tuā, ſiue pone meſſem
tibi, ad bonā partē referūt: ut punito iſrl̄, iſte opeꝝ ſuoꝝ fru
Ps.125a ctus recipiat: iuxta illud qđ ſcriptū eſt: Qui ſeminat in la
chrymis, in gaudio metēt. Nobis ſuperior ſen
ſus magis placet. ¶ Ca. VII

¶ Vm ſanare uellem iſrael ꝛc̄. Multa ſæpe iſrl̄ ido
lolatriæ accæpit uulnera: & maxime illud quan

a HEB. ¶ In dōmo iſrael ui
di horrēdū: ibi fornicatio
nes ephraim: cōtaminat⁹
eſt iſrl̄: ſed & iuda pone
meſſem tibi cū conuerte
ro captiuitatē populi mei.

SEP. In domo iſrael uidi
horribilia: ibi fornicatio
nē ephraim: cōtaminatus
eſt iſrl̄ & iuda, incipe uin
demiam tuā cum conuer
tero captiuitatē ꝓpli mei.

b Vm ſanare uellē iſrael, & reuela ¶ Ca. VII
ta eſt iniquitas ephraim, & malicia ſamariæ: quia operati ſunt mendacium, & fur ingreſ
ſus eſt, ſpolians latrunculus foris.

c HEB. ¶ Et nē dicant in
cordibus ſuis oīs maliciæ
eorū me recordatū: nunc
circūdederūt eos adinuen
tiones ſuæ: corā facie mea
d factæ ſunt. In mālicia ſua
lætificauerūt

SEP. Vt cōcināt q̄ſi canē
tes in cordib⁹ ſuis, oēs ma
licias eorū recordat⁹ ſum:
nūc circūdederūt eos cogi
tatiōes ſuæ, cōtra faciē meā
factæ ſūt, In malicijs ſuis
lætificauerūt

no ſaluatore poſt effuſionem ſanguinis ſui, & eccleſiam ſuā
tam de iudæis q̄p de gentibus congregatam, uolente popu
li peccata ſanare, & eos ad pœnitētiā reducere: ſubito ephra
im, qui ubertatem falſorum dogmatum repromittunt, &
popul⁹ ſamariæ qui ſe dicit dei præcepta ſeruare: ſurrexerūt D
& operati ſunt idolum falſorum dogmatū: & per illos in
greſſus eſt fur & latro diabolus in eccleſiam: ſiue ipſa do
ctrina hæreticorum ingreſſa eſt, quaſi fur & latrunculus:
de quibus ſaluator dicit in euangelio: Omnes qui uenerūt Ioh.10.b
ante me, fures fuerunt & latrones. Fures inſidiantur, & oc
culta fraude decipiunt. Latrones audacter aliena diripiūt.
Qui enim furantur, nocte furantur & in tenebris. Vnde ſi
gnificanter ait, qđ fur ingreſſus clam ſit: & latrunculus ex
poliet foris: Non enim poſſunt expoliare ueſte chriſti quos
docuerūt: niſi eos de eccleſia foris eduxerint, & in peruerſa
doctrinarum ſuarum uia fecerint ambulare. Fures & latro
nes qui uenerunt ante dominum, non moyſen & prophe
tas, qui ſemper ſaluatoris ore laudantur: ſed pſeudopro
phetas debemus accipere: & poſtea hæreticos, qui nō miſſi
ſūt a domino, ſed ſua uoluntate uenerunt. c ¶ Et ne di
cant in cordibus ſuis ꝛc̄. Ne forſitan inquit dicant in cordi
bus ſuis: uetera nobis deus peccata reſtituit, & patrum de
licta perſoluimus: illi comederunt uuam acerbam, & den Hiere.31.
tes filioꝝ obſtupuerunt: idcirco quæ nunc & in præſentia
rum me uidente fecerunt, & quotidie faciunt, ſequenti ſer
mone narrabo: & oſtendam illis adinuentiones ſuas, ſiue
cogitationes, quibus mala ſtudioſiſſime conſectati ſunt, &
quæ me præſente geſſerunt, nō timētes faciem meā. Q2 aūt
in Lxx: legimus, ut concinant quaſi canentes in cordibus
ſuis, ad illud referendum eſt: qđ ideo fur ingreſſus, ſiue la
trunculus expoliauerit foris, ne in priſtinis diuitijs & ueſti
bus permanentes, repellerent furis latroniſq̄ conſenſum:
ſed cum ſpoliati fuerint concinant cum eis, & uno corde
afficiantur: idcirco recipient quæ fecerunt, & oēs cogita
tiones eorum uel opera, meum non merebūtur aſpectum.
Hæretici quoq̄ non poſſunt uetera contra deum peccata
cauſari, cum quotidie antiquis operibus nouam addāt im
pietatem: et cum perditis pereant ſuiſq̄ ligentur errori
bus: & cū deū ſe celare putēt, oculos eius uitare nō ualeāt.
d ¶ In malicia ſua ꝛc̄. Exponit quæ coram facie eius fece
runt: In malicijs ſuis lætificauerūt regem hieroboam: & in

 mendacijs ſuis

E mendacijs ſuis principes q ſub hieroboā popło præfuerāt. Hæretici quoq; in malicia operū ſuoꝝ lætificauerūt regem diabolū, & in mendacijs dogmatū ꝓuerſorum principes: haud dubium quin mūdi huiꝰ: quoꝝ falſam ſapientiā deſtruit deus. Poſſumus regē apud hæreticos dicere, q primꝰ hæreſim reperit: & principes eos q præpoſiti hæreticorum populiſ, falſum ſibi uendicant ſacerdotium. Et ſimul notandum, qđ in peccatis noſtris gaudeāt cōtrariæ fortitudines & rectores ac principes tenebrarū iſtarū.

a Cōmes adulterantes ꝛc. Qui in malicia ſua lætificauerūt regē, & in mendacijs ſuis principeſ: oēs adulteri ſunt, & inſtar clibani ab hieroboam idololatriæ igne ſuccenſi, ut panē coquerēt impietatis: q cum erroris in anīas eorū miſiſſet in cēdiū: q̄ſi canimus & cliban⁹ primo igne ſuccēſus, paululū cōquieuit: ut nō uim faceret populo, ſed ſuæ eū dimitteret uoluntati, donec fermētareť totū mēdaciū: quicqd em̄ neceſſitate fit, cito ſoluiť: qđ uolūtate arripitur, ꝓſeuerat. Ideo & hic qa trāſlationē a clibano ſumpſerat, q ad coquēdos panes ſuccendiť: ſeruat in reliqs: ut in cōmixtione fermēti totius populi monſtret aſſenſum: quo ſcilicet & rex & popul⁹ pari in idololatria ardore corruerint. Hæreticorū corda diaboli igne ſuccenſa, ut in eis panes coquant̄ antichriſti, nemo ambigit: q idcirco primū qeſcūt in eccl̄a, & loquūť occulte, & oīa pacificare ꝓmittūt: ut cancer paulatim ſerpat in populos, & fermētū doctrinæ eoꝝ: (qđ & dñs intelligens loquiť: Cauete a fermēto phariſæoꝝ) cum intumuerit in cordibus deceptoꝝ: tunc in apertā prorumpunt inſaniā, & impletur in eis qđ a Ioāne apoſtolo dicit: Ex nobis exierūt, ſed nō fuerūt ex nobis: ſi em̄ fuiſſent ex nobis, manſiſſent utiq; nobiſcū. b Dies regis noſtri ꝛc. Obſcurus locus & attento lectoris ſenſu indigens. Vt primū hiſtoriā cognoſcamus: paululū iſrael & ſamariæ ciuitas cō quieuit recepto in ſe erroris ardore, donec tota maſſa fermēto ſimilis fieret, & creſceret atq; erumperet: ac populus intumeſcēs clamaret ad fores hieroboā regis & diceret: Hic eſt dies hieroboam regis noſtri, hic eſt feſtus dies quem nobis cōſtituit imperator noſter: hūc celebram⁹, hunc canim⁹: in hoc exultamus & ludim⁹, in hoc uitulos aureos adoram⁹: Clamāte populo: Principes nō irati ſunt, ut quidā putant: ſed & ipſi cœperūt furere a uino, & intelligentiā ſuæ mētis amittere, obliuiſci dei & in idoloꝝ ligna ipingere. Q̄d cū rex cerneret clamare ſcilicet pp̄m & dicere: Dies iſte regis nr̄i eſt, & principes q̄ſi temulentos, & fanaticos neſcire qd dicerent: extendit manū ſuam illuſoribus, copulauit aſſenſum his q ei uanis laudib⁹ illudebāt. Qui illuſores cū inſi diaretur eis rex ſuus, & eos a deo ſuo abduceret: præbuerūt ei quaſi clibanū cor ſuum, ut eos ſuccenderet, & idololatriæ flammis ardere faceret. Idcirco em̄ aſſenſus eſt populo, qa intellexit omni eos ad errorē mente cōuerſos. Q̄d cū ſequiť: tota nocte dormiuit coquens eos, mane ipſe ſuccenſus quaſi ignis flāmæ: hoc ſignificat: poſtq̄ miſit ignem in clibanum cordis eorum, & uidit eos furere, & nullum eſſe qui ſuæ reſiſteret uoluntati: tota nocte dormiuit, id eſt ſecurus fuit: uerſatus in tenebris eſt, dum illi coquerentur & impietatis panem efficerent: Vnde poſtea ſurrexit mane, & ſcelerum ſuorum flammā aperta oſtendit inſania: ut nequa q̄ per inſidias, ſed impudenter a dei cultu ad idolorum cerimonias trāſilirent. Quid pluraꝫ oēs q̄ſi cliban⁹ idololatriæ igne calefacti ſunt, & deuorarūt iudices ſuos: ut etiam qui bon⁹ eſſe potuerat per naturā & religionis dñi recordari: uidēs & principes & populum uitulis ſubditos, & illos putare deos: etiā ipſe a ſcelere deuoraretur. Denicq; oēs reges ceciderunt iſrael: & ambulauerunt in uijs Hieroboam filij Nabath, q peccare fecit iſrł: & nullus inuentus eſt q deſertis idolis reuertaē ad deū. Hæc iuxta hebræoꝝ traditionē audacter magis q̄ ſcienter locuti ſumus, fidē dictorum auctoribus relinquētes: Nunc ad ſpiritualem intelligentiam trāſeamus: inſœlices ppłi: q a rege diabolo, & ab eius principibus ſeducunt̄: ſiue qui ab hereſæos principe, & ab eius ducib⁹ ſolēnitates alias ſuſceperūt: relinquentes eccleſiam, & ueritatem conculcantes fidei, ſolent clamare & dicere: Hæc eſt dies regis noſtri: Verbi gratia: Valentini, Marcionis, Arij, atq; Eunomij. Quod audientes qui eis præpoſiti ſunt, non inebriantur uino, ne leue putetur eſſe peccatum: ſed inſaniunt ex uino: de quo moyſes ſcripſit in cantico deuteronomij: Furor draconū uinum eorum, & furor aſpidum inſanabilis: hi em̄ comedūt cibos impietatis & uino iniqtatis inebriant̄. Dicit & Apoſtol⁹: Nolite inebriari uino, in q̄ eſt luxuria. Et in ꝓuerbijs legimus: Principes uinum non bibant, ne obliuiſcantur ſapientiæ, & recta iudicare non poſſint. Vnde deceptis & populis & ducibus: princeps extendit manum ſuam, uel illuſoribus & peſtilentib⁹, quales erant filij Heli: et de qbus in primo pſalmo legimus: In cathedra peſtilentium nō ſedit. De quo dicitur: Eijce peſtilentem de concilio, & egredietur cum eo contentio: quorum ſuccenſa ſunt corda, ut allidant quos deceperint. Hoc enim iuxta Lxx. ſignificant cataractæ, quæ nō ſurſum leuant, ſed allidūt deorſum. Quod q̄ dicit: Tota nocte Ephraim in ſomno repletus eſt, oſtēdit hæreticos dormiētes lucem ſolis iuſticiæ nō uidere: Qui em̄ dormiūt, nocte dormiūt, qa oppreſſus eſt ſenſus eoꝝ. Et de his in pſalmis legim⁹: Dormierūt ſomnū ſuū, & nihil inuenerunt. Horū corda calefiunt uarijs perturbationibus: ira, amore: auaricia: & deuorant iudices ſuos: uel ſi qd pñt in animo habere uirtutum, uel ſenſus quibus mala diſcernūt a bonis. Siue hoc dicendum q̄ duces hæreticorum a ſuis populis deuorentur: ut quorum domos deuorant turpis lucri gratia: ipſi eorum deuorentur aſſenſu. Omnes hæretici corum principes ceciderunt, q̄uis clament ad dominum: nullus eſt qui inuocet nomen eius: Omnis enim qui inuocauerit nomen domini, ſaluus erit. Moyſes & Aaron in ſacerdotibus eius: & Samuel inter eos qui inuocant nomen eius: inuocabant dominū, & ipſe exaudiebat illos: q hæreticorum reges & principes non exaudit, quia non eſt inter eos qui clamet ad dominū. a Ephraim in populis ꝛc. Factum eſt regnum decem tribuum, ſicut omniū nationū, quia

F

G

H

Matth. 16. a

1. Ioā. 2. c.

Deuter. 32.

Ephe. 5. d

Prouer. 31. a

ps. 1.

Pro. 22. b

ps. 75

Rom. 10. c

A quia receſſerũt a domino: & ſicut ſubcineritius panis, q̃ nõ reuerſatur: hoc eſt, nõ agit pœnitẽtiam: comederunt aſſyrij atq; chaldæi fortitudinẽ eius: & q̃q̃d uiriũ habere poterat deuorauerũt. Tãtæq; uecordiæ fuit: ut deuoratũ eẽ ſe neſciret: aut certe ignoraret cãm, ꝓpter quã fuiſſet deuorãtib⁹ tradit⁹ denicq; uſq; ad ſenectutẽ. i. uſq; ad ultimã captiuitatẽ, in cepto errore ꝑmanſit: Vñ humiliabit̃ ſuperbia iſrl̃, nõ multo poſt tpe, ſed nũc & in pñti: hoc eſt enim qđ dicit, in facie eius: humiliabitur autẽ, quia ſe erexerat, & nõ in deo, ſed in multitudine confidebat exercitus: Et quia ſuperbis deus reſiſtit, humilibus autẽ dat gratiã. Pro ſuperbia, id eſt גְּאוֹן more ſuo Lxx. ὕβριμ. i. iniuriã trãſtulerũt. Et q̃a ſupra dixerat: Ephraim fact⁹ eſt ſubcineriti⁹ q̃ non reuerſatur: & uidebatur ambiguũ, nec ſatis ſonare quid diceret: nũc ponit manifeſti⁹: Non ſunt reuerſi ad dñm deũ ſuum, & nõ quæſierũt eũ in oĩbus his: qđ ſi fuiſſent reuerſi ad dñm deum ſuum, audiſſent utiq; ꝑ Hieremiam loquentem deũ: Reuertimini ad me, & ego reuertar ad uos. Et cum tanta fecerint, nõ quæſierũt eũ, quẽ ſuo uitio perdiderũt. Cum aũt debeat ephraĩ (ut ad ſenſum alium tranſferamus)

B docere populos, & ad ſimilitudinem ſui ſubtrahere: ipſe populis commiſcetur, & ſimilis eorum efficitur: iuxta quod ſupra dictum eſt: Erit ſicut populus ſic ſacerdos. Siue ephraim populis & gentibus cõmiſcetur, ut omnes hæretici nihil differãt ab errore gentiliũ. Et q̃ quondã fuit princeps in eccleſia: factus eſt ſubcineritius panis: ex omni parte immundo cinere & ignium ardore circũdatus: ut non reuerteretur ad dñm, ſed in cæpto ꝑmaneret errore. Comederunt dæmones robur eius: iſti ſunt eñ alieni & hoſtes omniũ chriſtianorũ: & ipſe neſciuit, aduerſarios amicos putãs, & deuoratores ſuos arbitrans eſſe cõuiuas: ſed & cani effuſi ſunt in eo, ĩmo efflorueruũt. i. multo errauit tẽpore: & nihilomin⁹ ignorauit ſenectutẽ & uetuſtatẽ ſuã: Heb. 8. d de qua ſcriptũ eſt: Qđ ueteratur & ſeneſcit, prope extermiSapien. 4. b niũ eſt. Et ſi ad iuſtum uirũ, & ad eccleſiaſticũ dicitur: Cani hominis ſapientia eius, quare nõ dicat̃ ad iniquũ, & ad hæreticũ: Cani hominis ſtulticia eius? De hac ſenectute Da-
Da. 13. f niel dicebat ad preſbyteros: Inueterate dierũ malorũ. Vnde & in libro paſtoris: ſi cui tñ placet illi⁹ recipere lectionẽ: Hermæ primũ uidet̃ eccleſia cano capite: deinde adoleſcentula & ſponſa crinibus adornata. Cũq; humilitet̃ ſuperbia hæreticoꝝ, ſiue cõtumelia quã quotidie faciũt eccleſiaſticis uiris: nõ reuertunt̃ ad dñm, ſed in oĩbus his nequaq; requrũt eũ: q̃a calefacti ſũt q̃ſi cliban⁹, & nõ quæſierũt eũ: deuorauerũt iudices eoꝝ, & reges pariter cõciderũt: nec eſt q̃ clamet ad dñm. Quæ uniuerſa ꝓpeſſi ſũt: ut dñm q̃rerẽt, quẽ quærere noluerũt. a Et fact⁹ eſt ephraim q̃ſi colũba ꝛc. Præce-
Matth. 10. b pit dñs in euãgelio: ut ſim⁹ ſimplices q̃ſi colũbæ: & aſtuti q̃ſi ſerpẽtes: ut imitãtes ſimplicitatẽ colũbaꝝ, & ſerpẽtis aſtutiã, nec alijſ nocere poſſim⁹, nec ab alijs patiamur inſidias: ſed ſimplicitate & prudentia, exhibeam⁹ hoĩem tẽperatũ: q̃a prudẽtia abſq; bonitate malicia eſt, & ſimplicitas abſq; rõne ſtulticia noĩat̃. Fact⁹ẽ ergo ephraim q̃ſi colũba ſeducta qđ hebraice יוֹנָה מְפֻתָּה ab Aqla & Symmacho θελγομένη ἢ ἀπατῶμένη dicit̃. i. lactata, ſiue decepta: et a Lxx. ĩſipiẽs, ſiue ĩſenſata: ἄνους enim utrũq; exprimere põt. Et pulchre colũba ſeducta, ſiue inſipiẽs appellat̃, q̃a eſt columba & ſapiens: quæ dicit ĩ pſalmis: Quis dabit mihi pẽnas ſicut columbæ, & uolabo & requieſcã? Cui⁹ pẽnæ deargentatæ ſũt, & poſteriora dorſi ei⁹ in uirore auri. Ephraĩ aũt colũba inſipiẽs, & non habens cor, intm̃ brutæ mẽtis oñdit̃, ut ægyptũ inuocãs, ad aſſyrios prexerit. Qui enim depræcatus ægyptiorum auxilium eſt, ab aſſyrijs captiu⁹ abducitur. Baculus arũdineus ægyptus: cui qui innixus fuerit ſtatim conteret eum: & fract⁹ atq; cõtrit⁹, manũ trãſforat incũbẽtiſ. Et ut oñderet de⁹ q̃ cõmutãtes loca oc̃los ei⁹ uitare nõ poſſum⁹, & ſp dei regimur ptãte: Cũ inq̃t, pfecti fuerint in aſſyrios, etiã ibi extẽdã rete meũ: & ſi exaltati fuerint ut uolucreſ, inde detrahã illoſ. Detrahã illos aũt nõ ĩ

C

pditionẽ, ſed ut cædã q̃ſi filioſ: & cædã nõ ĩ pœnaꝝ magnitudie, ſed in timore: ut audiẽtes uẽtura ſupplicia, ſolis terroribus emẽdẽt̃. Quærit̃ cur Ephraĩ nõ alijs auib⁹, ſed colũbæ cõparat⁹ ſit. Aues cæteræ pullos ſuoſ etiã cũ ꝑiculo uitæ ſuæ ꝓtegere feſtinãt, & cũ ad nidũ ſuũ accipitrẽ, colubraꝝ, coruũ, ſiue cornicẽ accedere uiderint: huc illucq; uolitãt, & ĩmittũt ſe morſu, & unguib⁹ lacerãt, & dolorẽ parẽtis quærula uoce teſtãt̃: ſola colũba ablatos pullos nõ dolet, nõ requrit: Et iõ recte cõparat̃ ephraim, qđ uaſtatũ ꝓ partes populũ nõ ſentiat: ſed negligẽs ſit ſalutis ſuæ. Quẽq; dicit: cædã eos ſcđm auditionẽ cœt⁹ eoꝝ, hoc ſignificare põt: ſicut iuncto cõſilio oẽs idola fabricati ſunt: ita me irato oẽs pariter uaſtabunt̃. Magiſtros cõtrarioꝝ dogmatũ q̃ chriſtũ reliquere ſapiam, & de eccleſia ſũt egreſſi: recte inſipiẽtẽ & excordẽ colũbã poſſum⁹ dicere: q̃ terrena deſyderãtes, aſſyrijs traditi ſũt. Et cũ ꝓfecti fuerint de eccleſia: expãdit dñs ſup eos rete ſuũ, teſtimonijs ſcripturaꝝ, & artifici ſapiæ ſermone cõtextũ: ut eleuãtes ſe cõtra ſapiam dei, & inſtar auis ad excelſa uolantes, ad hũilia detrahat: & corripiat eos cõminatiõe, & auditiõe pœnaꝝ, ut correpti nõ pereãt in æternũ. b Uæ eis ꝛc. Metextẽdẽte rete meũ, ut eos cõprehenderẽ: & q̃ſi uolucrẽ cœli, de ſuperbia deponerẽ & cæderẽ in auditu anguſtiæ: illi receſſerũt & reſilierunt a me: hoc eñ ſignificat ἀποπτήσεσθαι, qđ Lxx. trãſtulerũt. Et ꝓpterea uaſtabũt̃, q̃a prævaricati ſũt in me. Pro eo q đ nos dixim⁹, uaſtabunt̃: & in hebræo ſcriptũ eſt. שָׁדַי לָהֶם id eſt uaſtatio eis: Symmachus interitũ: Theodotio, miſeriam interpretati ſunt. Porro in edi-

D

E tione uulgata dupliciter legimus: qđã em̃ codices habent ἄμωμοι εἰσὶ μ, hoc est manifesti sunt: alij δειλαῖοι εἰσὶ μ, hoc est meticulosi, siue miseri sũt. Vastabunt igit & miseri erũt, & sp timẽtes ac formidãtes: qa præuaricati sũt in deũ, adorãtes uitulos aureos, & relinquẽtes eũ q redemit eos de ægyptia seruitute, & eduxit in excelso brachio: ipsi uero locuti sũt cõtra dñm mendacia: di
Exo.32.a cẽtes de idolis: Hi sũt dij tui isrl, q te eduxerũt de terra ægypti: & nõ clamauerũt ad dominũ in corde suo, sed in idololatriæ fornicatiõibus uolutabãt. Siue qa dæmonũ cultũ sequit libido & luxuria, q colebant dæmones, cõsequẽter instar porcoꝝ in cœno libidinũ uersabant. Et pulchre cantica idolis seruiẽtiũ nõ carmia in deũ, sed ululatũ appellat. Sup hæreticis facilis interpretatio est, qm uæ habeant sempiternũ, qa recesserũt a deo: & miseri sũt, qa reliq̃runt creatorẽ suũ q redemit eos sanguĩe suo: & ipsi loquunt cõtra eũ mẽdacia, impia falsitatis dogmata cõponẽtes: & nõ clamãt in cordib⁹ suis, sed ululãt
F semp in cõciliabulis: quæ pulchre cubilia
Ps.6.b appellat & ferarũ lustra. Istiusmodi nõ possũt dicere: Lauabo p singulas noctes lectũ meũ, lachrymis meis stratũ meum rigabo: sed uolutant in sordib⁹ libidinũ, uacãt stupris: & qcqd loquũt & putauerint se in laudẽ dei dicere: ululat⁹ lupoꝝ & bacchaꝝ insaniẽtiũ sonit⁹ est. Raro hæreticus diligit castitatẽ: & qcũq amare pudicitiã se simulãt: ut Manicheus, & Marcion, & Arius, & Tatian⁹, & instauratores ueteris hæreseos, uenenato ore mella ꝓmittũt. Cæterũ iuxta
Ephe.5.c Apostolũ: quæ secrete agũt, turpe est dicere. a ¶ Sup triticũ ⁊ vinũ ⁊c. Propter abundantiã inqt reꝝ omniũ corruerũt: Qđ etiã ezechiel in sodomis & gomorris factũ eẽ cõmemorat: ut nihil aliud nisi cibos & luxuriã ruminarent: pro q̃ Lxx. trãstulerũt ἐπὶ σίτῳ καὶ οἴνῳ κατετέμνοντο. i. sup frumento & uino dissecabant: in exẽplũ ꝓphetaꝝ baal, q pñte Helia cõcisiõe mẽbroꝝ pluuias præcabant. Simulq̃ ut oñderet eos iumẽtoꝝ sises: nõ dixit, comedebãt, sed ruminabãt: & ideo recesserũt a dño q dicit: Ego eos erudiui, ego fortitudinẽ præbui, & contra me suas erexere ceruices: nõ qđ aliqd possint facere & nocere creatori suo: sed q solũ facere potuerũt, cogitauerũt mala cõtra me. Et quõ a principio fuerũt priusq̃ uocarẽ eos p abrahã, & postea p moysen & aaron: & erãt absq̃ iugo, legisq̃ noticia, & cũctis natiõib⁹ miscebant: Ita etiã nũc reuersi sũt in pristinũ statũ: ut absq̃ iugo & frenis deferrẽt ꝓ præcipitia, & mutarẽt in arcũ dolosum: ut q̃s de⁹ cõtra aduersarios intẽderat, ipsi cõtra suũ dñm uerterẽt, & mitterẽt aduersũ eũ blasphemiaꝝ sagittas. Vñ principes eoꝝ q infœlicẽ ppl'm deceperũt, cadẽt gladio ꝓpter furorẽ linguæ suæ, q uitulos aureos deos appellare sũt ausi: ut hoc facerẽt in terra repromissiõis, q in ægypto dicerãt, colẽtes apĩ ægyptiũ, & oĩa eoꝝ portẽta uenerãtes: ita em̃ & in solitudine, qñ egressi sũt de ægypto dñm subsanna
Exo.16.a et 32.b uerũt dicẽtes: Isti sũt dij tui isrl, & utinã essem⁹ in terra ægypti, ubi sedebamus sup ollas carniũ, & cætera. Sup tritico & uino falsis mysterijs corpis & sanguinis christi, q dicit in
Iohã.12.d euãgelio: Nisi ceciderit granũ tritici in terrã, & mortuũ fuerit, ipsum solũ manet: Et in alio loco: Ego sum uitis uera: Et Ioh.15.a
niſi biberitis sanguinẽ meũ. sup hoc ergo tritico & uino hæ Ioh.6.f
retici cõcidunt, & diuersa ibi construunt tabernacula: siue G
præcidunt ab ecclesiæ corpe, & legem dei meditari, & rumi
nare se simulãt. Sed hoc faciẽtes recedũt a dño q docuit eos

a HEB. Sup triticũ & uinũ ruminabant: recesserunt a me: & ego erudiui & cõfortaui brachia eorũ, & in me cogitauerunt maliciã: reuersi sũt, ut essent absq̃ iugo: facti sunt quasi arcꝰ dolosus: cadent in gladio principes eoꝝ, a furore linguæ suæ: ista subsannatio eorum in terra ægypti,

b IN gůttu ¶ Ca. VIII re tuo sit tuba, quasi aquila super domũ dñi: pro eo quod trãsgressi sunt fœdus meũ & legẽ meã præuaricati sunt. Me inuocabunt, deus meus cognouimus te israel: Proiecit israel bonum: inimicus persequetur eum.

Ipsi

SEP. ¶ Super tritico & uino dissecabantur: eruditi sũt in me, & ego cõfortaui brachia eoꝝ: & contra me cogitauerunt m: alacõuersi sunt in nihilũ: facti sunt quasi arcus intentus: cadẽt in gladio principes eorum, ꝓpter imperitiã linguæ eorum: sic est subsannatio eoꝝ in terra ægypti

IN sinu ¶ Ca. VIII. eorum quasi terra sicut aquila superdomum domini: pro eo qđ transgressi sunt testamentũ meum, & contra legem meã impie ægerunt: Me inuocauerũt: deus cognouim⁹ te, qa isrl auersata est bona, inimicũ ꝓsecuti sũt:

ex semetipsis

uersus est, q ꝓcutit dirigẽtẽ, & uulnerat dñm suũ: Siue facti sũt q̃si arcus intẽtus, parati semp ad pugnã & cõtentiones, in subuersionẽ audiẽtiũ. Vñ principes eoꝝ. i. hæresiarchæ, dñi mucrone ferient, ꝓpter insaniam linguæ suæ, q̃ dominum blasphemauerunt: hoc idẽ facientes in falsi nois ecclesia, qđ faciebãt eo tpe q̃ in ægypto sæculi morabant, hoc est qñ gentiles erãt. Oẽs em̃ hæreticoꝝ & gentiliũ questiones eedẽ sunt, quia non scripturarum auctoritatẽ, sed humanæ rationis sensum sequunt. ¶ Ca. VIII In gutture tuo sit tuba ⁊c. Hoc qđ interpretati sum⁹ in gutture tuo sit tuba: pro quo in hebræo scriptum est, אֶל חִכְּךָ שׁוֹפָר, Aqla & Symmachus & Theodotio similiter transtulerunt: Soli Lxx. dixerunt, εἰς κόλπους αὐτῶν ὡς γῆν, id est, in sinu eorum quasi terra: quod quid significet incertum est. Quidam enim æstimant sinum dupliciter accipi: & inferiorem partem uestimenti a genitalib⁹ usq̃ ad pedes, & colpũ maris. i. sinũ. Verbi gra: Hadriatici, & Ionij & Propõtidis, falsosq̃ magistros q blasphemiã ægypti sũt secuti: oĩa in sinu suo libidini seruientia & terrena retinere: uel certe in portu, & refugio nauigatiõis suæ nihil preciosaꝝ merciũ, sed terrena cõqrere. Nos aũt sequẽtes ueritatẽ hebraicã, cœptæ explanatiõis texam⁹ ordinẽ. Præcipit ꝓphetæ, & dicit ad eũ: In gutture tuo sit tuba: hoc est, sic exalta uocẽ tuã, ut tubæ sibis sit: ut plurimi audiant, qa plurimi peccauerũt. Cũq̃ exaltaueris uocẽ tuã, hoc dicito cũ clamore, q̃si aqla sup domũ dñi: & est sensus: Ve
Exe.17.a niet nabuchodonosor cũ omi exercitu suo tã raptim, tã uelociter, ut aqlæ imitet uolatũ festinãtis ad prædã: & ueniet nõ ad aliũ locũ, sed ad Hierlm, in q̃ tẽplũ dei situ est, ut eã destruat, atq̃ subuertat. De hac aqla & Ezechiel pleni⁹ loq
Zach.11.a tur: Magnaꝝ alaꝝ plumaꝝq̃ & unguiũ, q̃ habet ductũ in trãdi i libanũ: hoc est in tẽplũ dei. Iuxta zachariã ꝓphetã in q̃ scriptũ est: Api libane portas tuas & comedat ignis cedros tuas. Hoc aũt o ꝓpheta, q tibi dico atq̃ præcipio: In gutture tuo sit tuba, ut uociferes, & dicas, q̃si aqla, sup domũ dñi:

regem

A Regē uenire chaldæorū, nō aliā cām iubeo, niſi q transgreſſi ſunt fœdus meū, & meas cerimonias reliquerunt. Vñ tpe neceſſitatis & anguſtiæ: qñ captiuitas uenerit: me iuocabūt & dicēt: Deꝰ meꝰ cognouimꝰ te iſrl: nos q appellamur iſrl: ſcimus te atq; cognoſcimꝰ: & nomē Iacob q tibi placuit, ſeruamus antiquū: ut dicamur iſrl. Quibꝰ reſpōdit dñs: Quō uocamini iſrl: cū Iſrl, piecerit bonū. i. dñm ſuū a q appellatꝰ eſt iſrl: Idcirco qa iſrl, piecit bonū: inimicus, hoc eſt aſſyrius perſequet eū, atq; cōprehendet: qui me rege deſerto, petierunt ſibi regē ſicut & gentes reliquæ, & fecerūt cōtra uolūtatē dei.

1.Reg.18 Denicq; ſamuel ideo eis dura regis exponit imperia: & filios eorū ac filias dicit regibus ſeruituras: ut ad dñm regē clæmētiſſimū cōuertant. Sed illi abſq; uolūtate dei principes extiterunt. Et non eis ſuffecit hoc ſcelus: niſi maiori impietate facinus duplicarēt: ut argentū ſuū & aurū: qd acceperāt ad diuitias & ornatū, in idola uerterent. Ergo ſaul non

B ex uoluntate dei: ſed ex populi errore rex factus eſt. Et qa radicē pietatis nō habuit: ſtatim ut regnare cœpit, impietate ſuccenſus eſt. Poteſt hoc qd dici: a ¶ Ipſi regnauerūt & nō ex me: principes extiterūt: & nō cognoui: etiā de Hieroboā accipi filio nabath: & de cæteris principibꝰ, q ei in ipſo ſucceſſerūt. Nec ſtatī qa deꝰ Salomoni iratꝰ eſt, regnū eiꝰ diuidi uoluit: idcirco iſrl bene ſuſcepit regē. Debuerat eñ iuxta legis præcepta interrogare dñm, an uellet hoc fieri.

Matth.26.b Nam & de ſaluatore dicit: quod oporteat quidem tradi filiū hominis, ſed uæ illi p quē tradendus ſit. Diabolū q ponere cupit ſupra aſtra cœli nidum ſuum, aquilā ſæpiſſime

Abdie.1.b legimus: Si exaltatꝰ fueris ut aquila: inde detrahā te dicit

prouer.30.c. dñs. Oculus quoq; q irridet patrē, & deſpicit ſenectutem matris: effodietur a coruis: & deuorent eū pulli aquilarū: per diabolum ac dæmones, clarū uiſionis ſuæ lumē amit-

Leuitici.11.b. tens. Vnde in lege præcipitur, ut non comedamus aquilā. Hæc igitur aquila uenit ſuper hæreticorū cōciliabula, quæ quondā fuerant domus dñi: & idcirco uenit, qa prætiſū fœdus eiꝰ, & legē dei reliquerūt: & ſine cauſa inuocāt eū, & dicunt: Deus meus es, & cognouimus te: nos quocamur iſrael, cernētes deū, & uocamur nomine chriſtiano. Fruſtra inquit hæc faciunt, cum ipſi ſibi reges cōſtituerint, & cōtra meā fecerint uoluntatē, & principes habeāt aduerſarios meos: quos ego neſcio, quia mei noticiā nō merent. Argentum quoq; ſuū & aurum, & quicqd habere poterāt naturaliter: ſermones ac ſenſus, uerterunt in idola, quæ de ſuo corde finxerunt: & uerterunt, nō ut interirent: ſed quia uerterunt: ideo interierunt. Necq; eñ hac rōne fecerunt, ut perirent: ſed qa fecerunt: idcirco perierunt. b ¶ Proiectꝰ eſt uitulus tuus ſamaria ꝛc. In eo loco in quo nos poſuimꝰ aranearum telas, in hebraico ſcriptum eſt שְׁבָבִים per י penultimā literam: nō ut quidā falſe putant שְׁבָבִים. i. p ו: qd Lxx. & theodotion, πλανῶμ, interpretati ſunt, id eſt ſeducēs atq; decipiens: Aquila, errātibus ſiue cōuerſis: Symmachus, inconſtans, uel inſtabile. i. ἀκαταστάτων. Quinta æditio ρεμβεύωμ uagus & fluctuās. Nos ab hebræo dicimꝰ שְׁבָבִים, pprie nominari aranearū fila per aerē uolantia: quæ dum uidentur, intereunt, & in atomos atq; in nihilū diſſoluunt. Et recte his ſamariæ uitulus cōparat: quē eo tēpore, p precij magnitudine, quia aureus erat: populus adorabat. Hoc qd ſupra dixerat: Argentū ſuum & aurum ſuum fecerunt ſibi idola, ut interirent: nunc exponit manifeſtius: Proiectꝰ eſt uitulus tuus ſamaria: iratꝰ eſt furor meus in eos: uel in uitulos, qa duos fecerāt: uel in ſamariæ habitatores, q eos adorabant. Porro qd in Lxx. legimus: Proiſce uitulum tuū ſamaria: cohortat habitatores eiꝰ, non uniꝰ urbis: ſed omniū decē tribuū quæ appellant ſamaria: alioquin in urbe ſamaria uituli non erant: ſed in dan & in bethel, ut proiſci at uitulos ſuper quos iratus eſt deus: ſiue ἀποτρίψεται, id eſt defricet: ut quos multo tempore colucrat, paulatim defricet & emūdet. Illiſq; non audientibus, conuertitur ad alios, & quaſi ad tertiam perſonā loquit: Vſq; quo nō poterūt emundari? Quæ iſta inquit inſania eſt: mediāte locū pœnitentiæ illos ad ſanitatē nolle cōuerti? Et quia dixerat: Proiſce uitulū tuum ſamaria: exponit qui iſte ſit uitulus: quia ex iſrael & ipſe eſt: nō ab aliis ait uitulum genti-

bꝰ accepiſtis: ut baal & aſtaroth a ſidoniis, ut chamos a mo 4.regū.23.c.
abitis, ut moloch ab āmonitis: ſed uos ipſi, & rex ueſter Hieroboam: qd in ægypto didiceratis, feciſtis in iſrael: Aut q alis ille eſt deus, q manu formatur artificis? Denicq; ut aranearū fila diſſoluunt in uentū: ita uitulus ſamariæ redigē in nihilū. Proiſcit dñs hæreticorū uitulos & ſamariæ: qui ſe dicunt legis precepta ſeruare: qui ituli, hærent humo, operantur in terra nō ſpiritu, nec oculos ad cœlum leuant: & idcirco iratus eſt furor dñi ſuper eos: & miratur quæ ſit tanta peruerſitas, ut nolint relinquere idola, quæ ſibi fabricati ſunt: & amant ſordes hæreticas, p eccleſiæ mundicijs. Quos uitulos nō accepit iſrael, qui dñm uidere ſe fingit a cæteris gentibus: ſed de ſcripturis ſanctis ſibiipſe cōflauit intelligentiæ prauitatem, & artifex eſt dei ſui: qui cito peribit: et aranearum telas imitabitur: quæ leui rumpuntur attactu. c ¶ Quia ventū ſeminabunt ꝛc. Aranearū telis, ſamariæ uitulum cōparat: idcirco metaphorā ſeruat in reliquis: ut quos aranearum telas dixerat, comparet uento, & turbini, culmiſq; nō ſtantibus: & ſi ſteterint, farinam nō habentibus: & ſi farinam inquit fecerint, ab aliis deuorabitur. Et quia tam de hæreticis q; de his, qui in ſamaria fabricati ſunt idola, cōmunis eſt ſenſus, cōmuniter diſputandū eſt. Iſti uentum ſeminant, ſiue ἀνεμόφθορα, quæ a uento corrupta ſunt ſemina: quæ medullam non habeut, quæ græci ἐνθερίωνας uocant: & idcirco uacua ſeminantes, inania uacuaq; recipiunt: imo ſeminantes in carne, de carne metunt corruptionē, & circūferuntur omni uento doctrinæ. Cūq; uentum ſeminauerint, metunt turbines & tempeſtates: & primum quidem culmus, hoc eſt ſtipula non erit ex his ſeminibus, nec aliquā poterunt ſpeciem ſegetis habere fœcūdæ. Qd ſi raro acciderit: ut eccleſiaſtici qd dogmatis ſimile habere uideantur: ipſum germē & ſpica farinā nō faciet. In cuiꝰ farinæ ſatis tribꝰ, mittit fermentū euāgelica mulier: Matth.13.e
ut ſpiritus quo ſentimus, & aīa qua uiuimus, & corpus q incedimus, in unū ſanctū ſpiritū rediganē: iuxta Apoſtolū: In ipſo uiuimus mouemur & ſumus. Qd ſi raro acciderit Act.17.f
hæreticis: ut

SEP. ex ſemetipſis regnauerunt, & nō per me: principes extiterunt, & nō indicauerunt mihi: argentum ſuum & aurum ſuum fecerūt ſibi idola, uo diſpereāt. Proiſce uitulum tuum ſamaria: cōcitatus eſt furor meus ſup eos: uſq; q nō potuerūt emūdari in Iſrl? & hoc artifex fecit: & non eſt deus: qa ſeducēs erat uitulus tuus ſamaria. Quia corrupta uēto ſeminauerūt, & ſubuerſio eoꝝ ſuſcipiet ea: manipulus nō hñs uires, ut faciat farinā: qd & ſi fecerit, alieni comedēt eā

Deuoratus eſt

C

D

E hæreticis, ut farinã quoq; sementis eorũ faciat: de hac farina fiet subcinericius panis: q nõ reuersat, & quẽ alieni comedent. Vnde & nunc ait: qd & si fecerint farinã, alieni comedent eam. Alienos autẽ illos debemus accipere, de quibus scriptum est: Filij alieni mẽtiti sunt mihi. Et in octauo decimo psalmo: Ab occultis meis mũda me dñe: & ab alienis parce seruo tuo. Qui si iusto uiro, nõ fuerint dominati: tunc immaculatus erit, & mundabitur a dilecto maximo.

ps. 17. g

a ¶ Deuoratus est israel ꝛc. quasi vas immundũ. Lxx: pro immũdo inutile trãstulerũt. Immundum uas siue inutile hebræi matulã uocant: quo ad suscipienda, & proijcienda stercora uti solemus. Huic ĩmũdiciæ idololatras, & hæreticos cõparat: q miscent gentib⁹ dũ dei nõ custodiunt ueritatem: & facti uas in honorẽ, cõuersi sunt in uasa contumeliæ. Quid enim ĩmundius demonico spũ, & hæreticorum dogmatib⁹, quæ eos ethnicis miscuerũt? Talis erat Iechonias idolis mãcipat⁹: de quo p Hieremiam loquitur deus: Inhonorat⁹ est Iechonias, sicut uas cui⁹ nulla est utilitas. Econtra

F

Hiere. 22 g

2. Cor. 13. a

rio Paulus qui dicere poterat: An experimẽtũ queritis ei⁹ qui in me loquitur christus? appellatur uas electionis aureum, & argentũ: quia habebat sapientiã, & eloquium quo christi euangelium prædicabat. Quod autem dicit deuoratus est uel absorptus: hoc significat: qd mixt⁹ idolis, & nationibus: proprium israelis & christiani nomen amiserit.

b ¶ Quia ipsi ascenderũt ad assur ꝛc. Deuoratus est (inqt) Israel: & factus est tanq; uas ininutile, siue ĩmũdũ: de quo nõ supersit testa, in qua hauriri possit aqua, aut modicum quid igniculi. Et quia factus est uas ĩmundum: ideo ascenderũt in assyrios imitantes onagrũ solitariũ: nequaquã ut oues pasti a dño: sed male abutentes libertate sua: & educti in captiuitatem: quos propheta plangit & dicit: Ephraim munera dederunt assyrijs, & cõduxerũt mercede amatores suos: de quibus scribit Ezechiel: Omnibus meretricib⁹

Ezech. 16. d

dantur mercedes: tu autem dedisti mercedes amatoribus tuis: et ecõtrario factum est in te. Cũq; dederint dona gentibus: & mercede ad auxiliandũ sibi conduxerint natiões: congregabunt ad pugnã, & uicti pariter abducẽtur. Et qa amãt offerre aduersarijs munera: ideo paulisper beneficiũ cõsequent: ut non soluant stipendia regi & principib⁹, do nec perueniant in assyrios: ubi nequaq; tributa, & stipendia dabunt ut liberi: sed redigent in ultimã seruitutem. De hæreticis nõ ambigim⁹: qn iuxta errorẽ mẽtis suæ euntes ad assyrios, ascendere se putẽt, & nõ descẽdere. Vnde dicit ad eos per Esaiam: Quid factũ est tibi nunc: qa ascẽdistis oẽs in tecta uana? quorũ assyriorũ princeps, est sensus magnus. Vnde in semetipso germinauit ephraim, presumptione sui æstimãs se creuisse: Siue onager factus est solitarius, ut nõ ecclesiæ cõsita: sed diaboli deserta penetraret. Amauit munera, p errore suo: ipsi sibi premia repromittẽs, siue turpis lucri gratia oĩa faciens: Vel certe dedit amatorib⁹ suis dæmonibus munera atq; mercedes: et cũ hoc fecerit, tradetur gentibus. Sicut eĩm nationes corporalia simulachra uenerantur: sic isti idola deos putant, quæ de suo corde finxerunt: et ideo reputabant in numero nationũ. Sin autẽ inqt nũc, & in pñti sæculo ægerint pœnitẽtiã, & susceperim eos: cessabũt paruũ sup se regẽ cõstituere & principes eius: Vt intelligam⁹ paruũ regẽ diabolũ, ad distinctionẽ magni regis: q societatẽ cũ beli al hre nõ põt: sed stati ut receptus fuerit, de corde credentiũ fugat paruũ regem & principes eius. Iuxta hebrai cũ autẽ: cõgregabunt in ecclesia dei qui fuerant antea dispersi: & mercede sibi cõduxerãt natiões: & qescent ab onere regis. Super quo apostolus scissos ab ecclesia increpat dicens: Sine nobis regnatis: atq; utinam regnetis: & a principib⁹, quos habent in syna-

1. Cor. 4. b

ps. 51. a

gogis diaboli constitutos. c ¶ Quia multiplicauit ephraim ꝛc. Ducti ait in captiuitatem, cessabunt paulisp ab onere regis & principis: Et hoc patient qa ephraim princeps eorum multiplicauit altaria: nõ in quibus ĩmolaret domino: sed in quib⁹ peccatis peccata coniungeret: quæ altaria, id est aræ uertuntur ei in delictum: ut quanto plura fuerint: tanto illius scelera multiplicent. Deinde ut supra dixerat: Quid faciam tibi ephraim: qd faciã tibi iuda: uelut ambigẽs & reqrẽs: q medicamine sanaret infirmũ: & qbus cõsilijs peccantẽ retraheret ad salutẽ: d ¶ Scribã inqt eis rursus leges: qs prius dederã p Moysen. Sed qd, pdest ultra alias scribere, cũ cõtẽpserit eas qs añ suscepit? An nõ cõtẽptus dei est: qñ me iubẽte, ut unũ in hierusalẽ eẽt altare: p omnes montes & colles idola fabricati sunt: qbus irritarent dñm? Altaria quoq; idcirco fecerunt: non ut mihi placerent: sed ut multis hostijs ĩmolatis carnes earũ comederent: iuxta illud qd dominus loquit in euangelio: Amen amen dico uobis queritis me, non qa uidistis signa: sed qa mãducastis de panibus, & saturati estis. Omne eĩm studiũ uictimarũ in eo habẽt, ut deuorent hostias: nõ ut p eas placeãt deo: nec suscipiet eas dñs qs nõ illi: sed suo uentri ĩmolauerũt & gutturi. Vnũ aũt esse altare in ecclesia, & unam fidẽ, & unũ baptisma Apls docet: qd hæretici deserẽtes, multa sibi altaria fabricati sunt: nõ ad placandũ deũ: sed in delictorũ mltitudinẽ: ppterea leges dei accipe nõ merent: cũ eas qs acceperãt añ cõtẽpserint. Et si qd dixerint de scripturis: neq; diuinis uerbis: sed & ethnicorũ sensibus cõparãdũ est. Isti multas ĩmolãt hostias & comedunt carnes earũ: unã christi hostiã deserentes: nec comedẽtes ei⁹ carnẽ: cui⁹ caro cib⁹ credẽtiũ est. Quicqd fecerint, sacrificio; ordinẽ ritũq; simulãtes, siue dederint elemosynã, siue pudicitiã repromittãt, siue hũilitatẽ simulẽt, fictisq; blãditijs, simplices q̃sq; decipiãt: nihil de huiuscemodi sacrificijs dñs suscipiet.

Iob. 6. c

Ephe. 4. a

e ¶ Nũc recordabit ꝛc. Inter ἀνόμια p. i. iniquitatẽ & pctm: hoc ĩtereſt: qd iniqtas añ legẽ: pctm post legẽ est: & q p manẽt in delictis, iniqtates eo; dñs recordabit, qs añ legẽ cõmiserant: pctõ; aũt nõ recordabit, sed faciet ultionẽ. Ideo aũt & ueterũ iniqtatũ recordabit, & pctã pristina uisitabit: qa in ægyptũ sũt reuersi, uel auxilia postulantes, uel eosdẽ colentes deos: in qbus prius errauerant, ἄπωϊμ. & μνεῦιμ,

Ezech. 4. c

Pro. 18. a

oblitus est eĩm

a Deuorat⁹ ẽ Isrl: nũc fact⁹ est ĩ natiõib⁹, q̃si uas ĩmũdũ.

b HEB. Quia ipsi ascẽderũt ad assur: onager solitari⁹ sibi: ephraĩ munera dederũt amatoribus: sed & cũ mercede cõduxerũt nationes: nũc cõgregabo eos, & qescẽt pauliſp ab onere regis & principũ. Quia multiplicauit ephraim altaria ad peccãdũ, factæ sunt ei

c aræ in delictum: scribã ei mltiplices leges meas, quæ uelut alienæ reputatæ sũt: hostias offerent, immolabunt carnes, & comedent: & dñs non suscipiet eas.

d Nũc recordabitur iniquitates eorum: & uisitabit peccata eorum: ipsi in ægyptum conuertentur:

& oblitus

SEP. Quia ipsi ascenderunt ad assyrios: germinauit apud semetipsum ephraĩ: munera dilexerũt: idcirco tradentur in gentibus: nũc suscipiam eos: & qescent paruũ, ut unguãt reges & principes. Quia multiplicauit ephraim altaria: in peccatum facta sunt ei altaria dilecta: scribam eis multitudinem: legitima eius in aliena reputata sũt altaria: quia si ĩmolauerint hostias, & comederit carnes, dñs nõ suscipiet eas. Nunc recordabit iniqtates eorũ: & ulciscet iniusticias eorũ: ipsi in ægyptũ conuersi sunt:

& oblitus

A Oblitus est enī Israel factoris sui: & ædificauit delubra in excelsis: totos colles, & montes, & umbrosas arbores, Baal & astaroth, & alijs idolis consecrans. Iudas quoq; intelligens Israelem de dei amore recessisse, & uisitata eorum peccata esse: nō est conuersus ad dñm: sed in urbium munitione cōfisus est: quas dñs destructurū eē se dicit: & usq; ad fūdamētū illius uoraturū. Illi⁹: haud dubiū, qn iudam significet: licet quidā fundamenta earum, id est urbiū, p illius legāt. Scd'm autē anagogē iniqtates. i. ἀνομίαι & ἁδικίαι uocāt quas añ baptismū commisimus: & quæ nobis in baptismate sunt dimissæ: Peccata autē quæ post baptismū ægimus: de qb⁹ & in psalmo scriptum
Psal.31.a est: Beati quorū remissæ sunt iniquitates: & quorū tecta sunt peccata. Quæ omnia imputabunt hæreticis: ut & ueteres iniquitates, & noua eis peccata reddant. Qui enī de ægypto exierunt p confessionē christi: perfidia in ægyptum sunt reuersi. Oblit⁹ est Isrl factoris sui: & creatore cōtempto, aliū sibi
B finxit dominū. Iudas quoq;, id est uir ecclesiasticus, in malis operibus, uel in sanctarū scripturarum interpretatione peruersa, ædificauit sibi urbes munitas: nō auxilio dei: sed artifici mendatio: quas dominus igne sui spiritus succensurum esse se dicit: & deuoraturum βασιλείας eius, id est magnas & in modū turrium ædificatas domos: & fundamenta male posita subuersurū, ne possint sacrilega cōtra deum delubra construere. Quidam urbes a iuda munitas in bonam partem accipiunt: & illud quod huic sensui contrariū uidebatur: immittam ignem in ciuitates eius, & deuorabit ædes illius: ita tēperare nituntur: ut postq; uenerit quod p
In uetustissimis exēplaribus Lxx non habetur fectū est, id quod ex parte est destruatur. Quod iuxta lxx. interpretes legimus: & in assyrijs īmunda comederunt: in hebraico nō habeē: & idcirco obelo prænotandū est. Possumus aūt dicere qd' desyderātes ægyptū Israelitæ, capti ab assyrijs, ibi īmūda comederint: iuxta
Ezech.4.c Ezechiel: q eos in chaldæa idolothyta comedisse describit: & intantū idolorū polluta sordib⁹, ut hūano stercori cōparent. Hæretici ãq; quorū principes sūt assyrij, de qbus crebro dixim⁹, comedunt apud eos īmunda dū illorū sordibus inquinant. ¶ Ca. IX

Pro.18.a Noli lętari israel ꝛc. Qui a deo recesserunt: cū in profundū uenerint peccatorū, & desperauerint salutē suam, uniuersa contēnent. Denicq; & isrl're/cedens a lege dei, & colens idola: ex multis gentibus, unā gentē esse se dicit: gaudēs & gratulās quod a dei noticia recesserit, & sit gens mixta cum cæteris: & ꝓpterea nūc corripit eos, & dicit: Ne gaudeas, ne læteris, nec putes te talē eē, ut sūt cæteræ nationes. Aliter enī nesciens deum, aliter punitur recedens a deo: quia seruus qui scit uoluntatem dñi sui, & non facit eam: uapulabit multū. Mercedē fornicatiōis tuæ, areas multas & torcularia reputasti: ut rerū omniū abūdantia fruereris: ideo area & torcular, triticū,

HEB. & oblitus est Israel factoris sui: & ædificauit delubra: & iudas multiplicauit urbes munitas: & mittam ignē in ciuitates eius: & deuorabit ædes il/

Nlius. ¶ Ca. IX

Noli lætāri israel: noli exultare sicut populi: quia fornicat⁹ es a deo tuo: dilexisti mercedem sup oēs areas triti/ci: Area & torcular nō pascet eos: & uinū mētietur
b eis. Nōn habitabūt in terra dñi: reuersus est ephraim in ægyptum: & in assyrijs pollutū comedit. Non libabunt dño uinum, & non placebūt ei: sacrificia eorū, quasi panis lugētiū: oēs qui cōmedunt illū cōtaminabūtur: qa panis eorū, animæ ipsorum, nō intrabūt in domū domini.

Quid facietis

SEP. & oblitus est Israel eum, qui fecit illū: & ædificauerūt delubra: & iudas multiplicauit urbes munitas: & emittā ignem in ciuitates eius: & deuorabit fundamēta eius. ¶ Ca. IX.

Noli gaudere israel: & noli lætare sicut populi: quia fornicatus es a deo tuo: dilexisti munera super oēm aream tritici: Area & torcular non cognouit eos: & uinū mentitū est illis. Nō habitauerūt i terra dñi: habitauit ephraī in ægypto: & in assyrijs īmūdū comedit: nō libauerunt dño uinū nec placuerunt ei: sacrificia eorū, q̄si panis luctus eis⁹: oēs q manducauerint ea cōtaminabuntur: quia panes aniarū eorū, nō intrabūt in domū domini.

Quid facietis

C 4.Reg.6.f

buerūt. Dicit & ad hæreticos ne exultēt atq; lætent: & putēt se cæterarū sīles nationū. Illæ enī nō credidert i deū: isti ꝙo sub noīe dei idola colūt, & fornicant a deo suo: & plures sibi areas, & torcularia infinita mltiplicāt: & cō medēt triticū, de q effici panis luctus: & bibunt uinū sodomoꝝ, qd' cū aspidū, felle calcat. Et qa sibi plā torcularia, & mltas areas ꝓparūt: idcirco de ꝙa & de una area: & de torculari qd' calcauit dñs iesus, nō uescent, & nō bibēt: sed qd'cū/q; se habere putauerit, mēdatio deprauabit.

b ¶ Nō habitabūt in terra dñi ꝛc. Non solū area, & torcular nō paiuit eos, & uinū mētitū est in terra israel: qñ p trienniū, & menses sex cūcta perierint: Sed & ipsi habitatores recedēt de terra dñi, & ducent in terrā alienā: ne habitēt in terra sancta quam suis fornicatiōnibus polluerunt. Reuersus est inqt Ephraī in ægyptum, & in assyrijs pollutū comedit: De hoc loco quidam supra addiderūt: & in assyrijs pollutū comedit: qd' i hebraico nō habeē: de q̄ iā dixim⁹. Cū aūt fuerint in chaldæa absq; tēplo & absq; altari: nō libabūt dño uinū, sed dæmonib⁹ & nō placebūt ei, q libant dijs alienis: & q in captiuitate retinent atq; i assyrijs, idolothyta comedūt, & q̄si panes lugētiū sunt. Nō est enī licitū de sacrificijs comedere lugentiū: & si comederit, īmundū fiet qd' licite oblatū est. Lugentiū cœnas græci νεκρόδειπνα uocant: nos parentalia possum⁹ dicere: ab eo q parentibus mortuis īmolent. Et non solū qui obtulerit: sed etiā qui comederit de huiuscemodi cibis īmūdus erit: Panis enī eorū hoc est cibus quē offerūt: non intrabit in domū dñi, quæ destructa est, q̄ babylonio igne succēsa est: sed erit aniæ eorū: Et est sensus, suæ gulæ, & suæ, puidēt uoluptati. Cæterū mihi nō placent polluta: Nō habitabunt in terra dñi, q ab ecclesia recesserūt: & reuersi sunt mente in ægyptū, & assyrioꝝ. i. dæmonū comedunt sacrificia, nec libant dño uinū q̄ inebriati, sūt in luxuriā: & nō placēt ei, nec illa quæ offerūt, nec ipsi q offerūt. Sacrificia hæreticorū panis luctus est & lachrymarū: oīa enī quæ faciunt uertunt in fletū. Nec audire poterūt: Bti lugentes, qm ipsi Matth.5.a cōsolabunt: sed ecōtrario audiēt: Væ ridentib⁹ qa ipsi lugebūt. Quicqd offerūt nō deo, sed mortuis offerūt, his uidelicet q sceleratas hæreses cōfinxerūt: & qcūcq; de eoꝝ comederit uictimis, cōtaminabit. Cæci in foueam ducētur a cæcis. Quicqd fecerint, delitiaꝝ causa faciūt, ut pplm decipiāt, ut domus deuorēt uiduaꝝ. Panē luctus possumus dicere, uerba mortifera, qbus iniquitatē loquunt cōtra dñm: qui panis non ingreditur in domū dei: hæreticorum enī concilia/bula, non domus dei appellantur, sed speluncæ latronum.

Quid facietis

E a ¶ Quid facietis in die solenni ꝛc. Cum uenerit (inquit) dies captiuitatis, & sæuissimus hostis ingruerit: quæ mea solennitas est: quã ego placabilẽ habeo hostiã: quia me de meis hostibus uindicat: & iniuriæ ponit modũ: & flagellat impios filios: quid igit facietis in die festiuitatis domini: Respondete. Illisq; tacentib⁹ sibiipse respondet: immo quæ facturi sint, diuinis oculis intuet. Ecce (inqt) miseria & uastitate præmẽtib⁹, & assyrio atq; chaldæo captos ligare cupientib⁹, ad ægyptũ cõfugerunt: Ibi memphis sepeliet eos: quæ eo tpe erat metropolis ægypti, añq; alexãdria, quæ prius appellabat נוֹ ab alexãdro macedone, & magnitudinẽ urbis & nomẽ acciperet. Q̃d autẽ in Lxx. dicit, sepeliet eos machmas: in hebræo nõ habet: sed מַחְמַד quod appellatur desyderabile. Ex quo perspicuum est falsos eos esse similitudine literarũ ר & ד: & p machmad q̃d omnes desyderabile transtulerũt, putasse machmas ægypti ciuitatẽ. Possum⁹ F hoc q̃d dicit: ecce em profecti sunt a uastitate, ægyptus congregabit eos, memphis sepeliet eos: & de tribu iuda accipere: quãdo 4.Reg.25.g interfecto Godolia ab hismaele: quẽ Nabuchodonosor terræ præposuerat: reliquiæ pplĩ cũ Hieremia propheta ad ægyptum transfugerũt: & ibi persequentibus postea chaldæis: uel captæ sunt, uel sepultæ. Desyderabile autẽ argentũ eorũ, quod urtica possedit: uillas & omnia ornamenta uillarũ intelligemus, quæ precio emuntur argẽti. Quodq; sequit, lappa in tabernaculis eorũ: longã significat uastitatẽ: ut ubi quondã domus erant, ibi lappæ & urticæ nascant ac spinæ. Dicit & ad hæreticos: Cũ dies solennis aduenerit, quid facturi estis? Pro die solenni: Aquila interpretatus est tempus. Ex quo manifestum est: nõ festum diem sonare, sed tẽpus retributionis: statim em sequitur: uenerunt dies ultionis: uenerunt dies retributionis tuæ. Ecce uastati estis a multis hostibus: assyrij uos chaldæiq; iugularunt, fugistis ad sæculũ: & cæteris estis nationibus בּוּת cõparati: ibi uos memphis sepeliet, quod interpretatur ex ore: & est sensus, iuxta uestras blasphemias recipietis: & quod locuti estis, in supplicijs sentietis: desyderabilia, hoc est dogmata quæ uobis artifici cõposueratis eloquio, q̃d interpretatur argentũ, possidebit urtica, quæ uos æterno ardore cõsumet: & erit lappa uel spina ĩ tabernaculis uestris: Hiere.51.a Matt̃.15.b spinæ quippe orient in manib⁹ eorũ, qui inebriati sunt calice babylonio. Et in euangelio legimus, turpes cogitationes & curas hui⁹ mũdi, & inhærẽtia uicia, spinas appellari: quæ surgentia in herbis frumẽta suffocent. b ¶ Uenerunt dies uisitationis ꝛc. Et in hoc loco error est solitus: ubi em nos interpretati sumus, scitote israel: hoc est, israelitæ: & in hebraico legitur יְרֵעוּ: Lxx. transtulerunt καὶ κακωθήσετε: וְיֵרֵעוּ id est & affliget: ר literã ד putantes: & pro ר legentes ר: quorum alterũ sciẽtiã, alterũ afflictionẽ uel maliciã sonat. Ve-

a HEB. Quid facietis in die solenni, in die festiuitatis domini? Ecce em profecti sunt a uastitate: ægyptus cõgregabit eos: memphis sepeliet eos: desyderabile argentũ eorũ, urtica hæreditabit: lappa in tabernaculis eorũ. b Venerunt dies uisitationis, uenerunt dies retributionis. Scitote israel stultum prophetam, insanum uirũ spiritalem, propter multitudinem iniquitatis tuæ & multitudinem c amẽtiæ. Speculator ephraim cum deo meo prophe-ta: laqueus ruinæ super omnes uias eius: insania in domo dei eius: profunde peccauerunt, sicut in diebus gabaa: recordabitur iniquitates eorum: & uisitabit peccata eorum.

Quasi uuas

SEP. Quid facietis in die cõuentus, & in die solenni tatis dñi? Ideo ecce ibunt de miseria ægypti: & suscipiet eos memphis, & sepeliet eos machmas, argentum eorum interitus possidebit: spinæ in tabernaculis eorũ. Venerunt dies ultionis, uenerunt dies retributionis tuæ: & affliget israel sicut propheta insaniens, homo qui habebat spiritum: ppter multitudinem iniquitatum tuarum multiplicata est amentia tua. Speculator ephraim cũ deo propheta: laqueus tortuosus sup omnes uias ei⁹: insaniam in domo dei cõfinxerunt: corrupti sunt sicut in dies collis: recordabitur iniquitates eorũ: uisitabit peccata eorũ.

Sicut uuam

G Ioẽ.8.f

pes locuti sũt ad iehu: Quid uenit ad te iste 4.Reg.9.c uesan⁹? Igitur propter multitudinẽ iniquitatum tuarũ, q̃b⁹ in scelere diu debacchatus es: nõ pphetã meum, sed te insanum esse cognosce: qui ad hoc laborasti, ut mea uerba calcares. Pro amẽtia, id est μανία: Aquila uertit ἐγκότωσιν: quã nos uel iracundiã, uel memoriam doloris in latino possumus dicere. Dies ultionis & retributionis, quidã interpretant diẽ iudicij: qñ affliget israel, qui nunc deũ se uidere iactat: & nõ sanctos spiritu regit, sed dæmonia co in partes uarias circumfert, nesciẽs quid loquatur: dicensq; dei filiũ creaturã, sanctũ spiritũ deũ negãs. Et rursum alium deũ bonum, aliũ mundi asserens creatorẽ: quorũ uesania multiplex est: quia & iniqtates fuere q̃ plurimæ. Quẽ nos stultum pphetã dixim⁹, Lxx. pseudoprophetã interpretati sunt. Et ne eadẽ sæpe repetentes, uideamur H lectoris prudẽtiæ diffidere: breuiter admonem⁹ quicqd de israel & de ephraim in hoc propheta dicit, ad hæreticos esse referẽdũ: q uere insaniẽtes, cõtra deũ loquunt mendacia.

c ¶ Speculator ephraim ꝛc. Idcirco deus principes dedit: ut pplm corriperẽt delinquentẽ, & ad rectũ iter retraherẽt. Vnde & ad Eçechiel loquitur: Speculatorẽ te dedi domui Eçeh.3.d israel: ergo hieroboam q̃si speculator datus in pplo est: & q̃si ppheta cũ deo meo: hoc est, cũ deo q hæc Osee loquit. At ille iuxta id quod supra scriptũ est: Laqueus facti estis speculationi: & rete expansum super thabor, & uictimas declinastis in profundũ: etiã nunc pplm israel laque⁹ appellat: eo q omẽs in laqueo eius corruant: maxime cũ insaniã in בֵּית אֵל domo dei posuerit siue cõfinxerit: id est in bethel uitulũ aureum fecerit: hoc em interpretat dom⁹ dei: & tã pfunde in scelere peccauerit, sicq; in ipietatis barathrũ sit dimersus: Iudi.19.f ut uincat scelus q̃d quondã gestũ est in gabaa, qñ uxorẽ leuitæ reuertẽtis de bethleẽ illicito necauere cõcubitu. Possumus dies gabaa & illd tẽp⁹ accipere, qñ p deo elegerũt sibi regẽ de urbe gabaa. i. saul. Et multo nunc eos dicit maiora peccasse, eligẽdo hieroboam & adorando idola: q̃ eo tpe q̃ elegerunt saul: hic enim schismati etiã idololatria copulata est: ibi uero dei cultus permansit in populo: ideo recordabitur iniquitates eorũ qui nunc p patientiã putat oblitus: & uisitat peccata eorũ: & uulnera quæ longo tẽpore cõputruerunt. Veteres scrutãs historias, inuenire nõ possum scidisse ecclesiã, & de domo dñi populos seduxisse: præter eos q sacerdotes a deo positi fuerãt & pphetæ, id est speculatores: Isti ergo uertunt in laqueũ tortuosum, ĩ oĩb⁹ locis ponẽtes scandalũ: ut quicũq; p uias illorũ ingressus fuerit, corruat:

& in christo

A & in christo stare non possit: uarijsq; abducat erroribus: & semitis tortuosis ad precipitia deferatur. Hi sunt speculatores ephraim, qui insaniam in domo dñi cõfinxerũt: hoc est in ecclesia siue in scripturis sanctis, peruerse eas interpretãtes: uel certe in unoquoq; credentiũ, qui domus dei rectissime nominatur: propterea corrupti sunt: & interierũt iuxta dies collis: quando iniquitatem in excelso locuti sunt, & ascẽderunt in tecta uana. Recordabitur dñs iniquitatis eorum per quã iniquæ gesserũt in proximũ, educentes eum de ecclesia: & uisitauit peccata eorum quibus in
pã.139.b suas animas peccauerũt. Hoc est qd in psalmo legimus: Iuxta semitã scãdalũ posuert mihi. Nisi em̃ qs dei uiderit semitã. i. christi nomẽ audierit, nõ ingredieť per eam: Idcirco & hæretici sub nomine christi iuxta semitã ponunt laqueos: ut q in christo calcare se credit: de quo legimus, qd ipse sit uia: calcet & in eorũ laqueis, qui insaniã in
B domo dei cõfinxerũt.

a ¶ Sicut uuã in deserto ẽ. & facti sũt abominabiles sic dilecti.

Pro q̃ in alijs exẽplarib9 legim9: & facti sũt dilecti, quasi abominabiles: qd magis cõgruit ueritati. Cũ ois orbis esset desertus, & dei noticiã nõ haberet: inueni ait populũ Israel q̃si uuã in solitudine: & quõ eũ inuenerit dicit: Sicut prima poma ficulneæ: in cacumine eius uidi patres eorum: Ergo in Abraham in Isaac & Iacob inuentus est popul9. Et nota proprietatem: parentes uidentur: populus inuenitur: & in utroq; uinea est, & ficulnea: sub quibus requiescere dicit
Nu.25.a qui confidit in domino. Ipsi autem educti de ægypto, fornicati sunt cũ madianitis: & ingressi sunt ad beelphegor idolum moabitarum: quẽ nos priapum possumus appellare.
בַּעַל פְּעוֹר Deniq; interpretatur beelphegor: idolum, tentigines habens in ore, id est in summitate pellem: ut turpitudinem membri uirilis ostenderet: Et quia intrauerunt ad beelphegor: idcirco abalienati sũt a deo: & cõfusioni suæ, id est idolo mancipati: ut propter quod recesserant a deo, illud cole-
2.pe.2.d rent; scdm quod scriptum est: A quo enim quis superatur, huius & seruus est: ut sicut gulæ seruientes, habent uentrem deum: ita qui libidini deseruiunt, habent deum beel-
phil.3.d phegor. Et facti sunt inquit abominabiles, sicut ea quæ
pš.134.d dilexerũt: iuxta illud quod scriptum est in psalmis: Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis: ut non solum idololatræ: sed idola nuncupentur. Dicen-
Esa.63.a te autẽ domino in passione sua: Torcular calcaui solus, &
pš.11.a de gentibus non est uir mecum: & in psalmo: Saluum me fac domine, quoniam defecit sanctus: Cum omnis mundus teneretur in peccato: & gentes ignorarent deũ: Israel repulisset quem ante cognouerat: primum in apostolis, & in apostolicis uiris, inuenit dominus Israel, populũ christianum, & sensu uidentem deum: & dulcissimis eorum satiatus est fructibus, uua & ficu: quæ si in deserto inuenian tur, & necdum maturo tempore, ob raritatem maioris sũt gratiæ. Ipsi autem, hoc est Israel qui sibi christianum nomẽ assumunt (neq; enim de patribus intelligendum est) intrauerunt ad idolum beelphegor: quod habet in ore pellem:

HEB. ¶ Quasi uuas in deserto inueni israel: quasi prima poma ficulneæ in cacumine eius uidi patres eorum: ipsi autẽ intrauerũt ad beelphegor: & abalienati sunt in confusionem: & facti sũt abominabiles, sicut ea quæ dilexerunt. Ephrãim quasi auis
b auolauit, gloria eorum a partu, & ab utero, & a cõceptu: quod & si enutrierint filios suos: absq; liberis eos faciã in hominib9. Sed & uæ eis cũ recessero ab eis. Ephraim, ut uidi, tyr9 erat fũdata in pulchritudine: & ephraim educet ad iterfectorẽ filios suos.

Da eis

a SEP. Sicũt uuam in deserto inueni israel: & sicut ficum in arbore ficus tẽporaneã uidi patres eorum: ipsi aũt ingressi sũt ad beelphegor: & abalienati sũt in cõfusionem: & facti sũt abominabiles sicut dilecti. Ephraim quasi auis auolauit: gloria eorum in partu, & in parturitionib9 & conceptu: quia etiam si enutrierint filios suos: sine filijs erunt in hominibus: quia & uæ eis est: caro mea ex eis: ephraim, sicut uidi, in captionẽ præbuit filios suos: & ephraim: ut educeret ad interfectionem filios suos.

Da eis dñe

C

habent gloriã in cõfusionẽ suã, & facti sunt abominabiles, qui prius diligebantur in patribus. Si autẽ uoluerimus legere: facti sũt abominabiles, sicut dilecti: quod tñ in hebraico nõ habeť: dicimus, ita factos esse gẽtiles, qui sunt abominabiles: quomõ & hæreticos q prius diligebanť in pr̃ib9, hoc est ut & hi, & illi pariť aboiabiles sint. b ¶ Ephraim quasi auis auolauit ẽ. Multum in hoc loco inter se discordãt interpretes. In eo em̃ loco in quo nos dixi-
mus, uæ eis cũ recesse ro ab eis: Lxx. & Theodotiõ trãstulerũt, uæ eis, caro mea ex eis: querensq; causam cur sit tãta uarietas, hanc mihi uideor reperisse: Caro mea, lingua hebræa dicit: בְּשָׂרִי. Rursum si dicam9, recessio mea, siue declinatio mea: dicit, בְּשׁוּרִי.

D

Lxx igit & theodotion p eo, qd est recessio mea, & declinatio mea, uerterunt, caro mea. Rursum ubi nos posuimus: ephraim, ut uidi, tyrus erat: Lxx. interpretati sũt θῆρα p, id est uenationẽ, siue capturã. Aquila & Symmachus & Theodotion, petrã durissimã, id est silicem: quæ lingua hebraica appellat צוּר: qd si legamus צוֹר, Tyrus dicit: Putantes autem Lxx. interpretes ob literarum similitudinẽ ר & ד, non esse ר, sed ד: legerunt צוּר, id est uenationem siue capturã: unde & בַּיִת צַיָּדָה dom9 dicitur uenatorum. Diuersitatẽ interpretũ diximus: reuertamur ad sensum: Ephraĩ, id est decẽ trib9, q̃si auis auolauit in captiuitatẽ: & de suo recessit loco. Auem aũt appellauit: ut uelocẽ in babylonẽ trãsitũ demõstraret: Sin aũt legerim9, q̃si auis auolauit gẽs eorũ: hoc dicim9 qd dei ab eis recesserit & auolauerit auxiliũ. Q̃d q̃ sequit, a partu, & ab utero, & a cõceptu: dupliciter intelligi põt: ut gẽs quæ auolauit ab ephraim, etiã a partu, & ab utero, & a cõceptu eorũ recedat: hoc est deserat filios eorũ, & posteros derelinquat. Aut certe dicimus oẽm gẽm Israel habuit in multitudine; & in eo se maiorem arbitratus est iuda fratre suo: q̃a ipse decẽ tribubus, ille duabus præfuit. Vnde dñs loquitur: qd etiã si enutrierint filios, & liberos̃ multitudinẽ cõgregauerint, tradenť neci: & tũc eis uerũ incumbat uæ, cũ ab eis recesserit deus. Et cõsequẽter exponit, q̃lis quõdã fuerit ephraĩ, q nũc desert9 est. Tã pulcher inq̃t erat, & sic dei uallabat auxilio, ut tyrus mari cíngit: ut certe, ut scopul9 durissim9: q fix9 in terra, oẽs cõtẽnit procellas, & de turbinib9 uẽtisq; nõ curat. Ipse aũt. i. ephraim siue tyrus, quæ erat fũdata in maris pulchritudine, educet ad captiuitatem filios suos. Multi hoc capitulũ ad Azaelis tpa referũt: q obsedit samariã, & lõgo tpe afflixit fame, ut leuius arbitrenť obsessi gladio perire q̃ inedia. Nos aũt dicamus iuxta tropologiã: Ephraim. i. hæreticos q̃si auem de ecclesia recessisse: & oẽm habere gloriã, in partu, & in utero, & cõceptu, si multos genuerint filios: q̃s dñs cõminat etiã

si nutriti fuerint

E si enutriti fuerint puniẽdos. Et puniẽdos nõ ab alio ꝙlibet, sed ab ipso domino, quoniam filios fornicationis genera/rint: & uerum illis sit uæ cũ deus recesserit ab eis. Simulq; replicat qualis fuerit ephraim: quando inquit in ecclesia erat, ita sæculi huius temptationibus, quasi tyrus maris fluctibus tundeba/tur: & tamen nihil ad/uersi poterat sustine/re, quia habebat fun/damentum christi: su/per quo ædificata do/mus, euerti nõ potest. Nunc autẽ filios suos educit ad interfecto/rem, hoc est ad diabo/lum. Et pulchre dixit educit, id est de eccle/sia facit exire foras. Possum⁹ filios ephra/im, cogitationes pessi/mas dicere & cõtraria dogmata ꝓtati: quæ interficit dominus spi ritu oris sui, & eos ta/les liberos habere nõ patiẽ, & æterno interi tui derelinqt. Qđ aũt ī lxx. legim⁹: Caro mea ex eis: ephra im, quõ uidi, ī uenationẽ præbuit filios suos, ita ītelligim⁹: Si christus caput est corporis, id ẽ ecclesiæ, omnes nos chri/sti & ecclesiæ mẽbra sumus: qui ergo de ecclesia recesserit, christi corpus lacerat: igitur & ephraim caro fuit & mẽbrũ domini saluatoris. Sed in uenationem præbuit filios suos: in uenationẽ autem eorum de quibus scriptum est: Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo uenantium. Et edu/xit de ecclesia liberos suos, ad occisionem siue ad uulneran dum: ut uulnerentur ab his qui mittũt ardentes sagittas: ut percutiant pariter & exurãt. a ¶ Da eis dñe ꝛc. Si his quæ deus pro benedictione donauit male abutamur: & in contrarium ꝙ ab eo data sunt cõuertantur: expedit ut au/ferãtur a nobis. Denicꝙ lingua data est ad laudãdum domi num deum, & quæ bona sunt eloquenda: si quis ea abutaẽ in blasphemiam, contra hunc psalmista dominum depre/catur: Muta fiant labia dolosa quæ loquũtur aduersus iu/stum iniquitatem in superbia & in abusiõe. Et in alio loco: Disperdat dominus uniuersa labia dolosa, & linguam ma gniloquam. Quia igitur ephraim gloriabatur in utero, & in cõceptu, & in partu, & in populorũ multitudine: ꝓphe/ta dominũ deprecatur & dicit: Da eis domine. Sibiꝙ ipse respõdit: Quid dabis eis? & statim infert: Da eis uuluã ste rilem, & ubera arentia, ne habeant causas superbiæ: ut in q̃ sibi gloriari solent, in eo confundantur. Quod & de magi/stris contrariorũ dogmatum intelligi posse, perspicuũ est: qui in populorum multitudine gloriantur, & in ijs liberis quos nutrierunt ad interitum: ut educerent eos de ecclesia, & educerent ad interfectorem. Tot enim diabolus iugulat, quot hæretici in errore genuerunt filios. De istiusmodi ani ma dicitur: Beata sterilis imaculata, quæ nõ cognouit cu/bile in peccato, Beatus est enim uir ecclesiasticus, qui com/paratione hæretici in errore filios non procrearit. Et in alio loco legimus: Melius est filios non habere cum uirtute. Ex iniquo enim concubitu semen peribit: & cum longi fuerint temporis, reputabuntur in nihilum, & ignobilis in nouissi mis erit senectus eorum: fœcũda enim impiorum multitu do ad nihilũ est utilis: neq; enim existimare debemus qđ uuluam sterilem, & ubera arentia corporaliter deprecat⁹ sit. b ¶ Oẽs nequitie eorũ i galgal ꝛc. In galgal saul un/ctus in regẽ est, samuele irã dei populo nũciante. Ibi inquit exosos habui eos: & sibi regem hominẽ postulantes, a meo imperio recesserũt: Siue quia galgala idololatriæ locus est, ibi omnia scelera cõmiserunt. Verum quia galgala interpre/tat reuelatio aut κυλισμοι id est uolutabra: oẽs malicias hæ reticorũ dicit eo tempore reuelandas, cum eis dederit deus uuluam sterilem & ubera arentia, & uiderint ignominiam suam. Et qui se iactabant per superbiã, quod ad excelsa con/scenderent, deuoluentur in terram, siue ad inferos pertrahẽ/tur. Vere hæretici odio dei digni sunt qui loquũtur contra dominũ mendacium: de quibus dicit in consequentibus:

a Dã eis dñe: qd dabis eis? da eis uuluã sine filijs & ubera
b arẽtia. Oẽs nequtie eorũ ī galgal qa ibi exosos habui eos.
c Propter maliciã adinuẽtionũ eorũ de domo mea eijciã
eos. Nõ addã ut diligã eos: oẽs pricipes eorũ recedẽtes.
b HEB. Percussus est ephra im: radix eorum exiccata est: fructum nequaꝙ fa/ciẽt: qđ & si genuerint, in/terficiã amantissima uteri eorum: Abijciet eos de/us meus: qa nõ audierũt eũ & erũt uagi ī natiõib⁹.
SEP. Doluit ephraim ra/dices suas: arefactus est: fructum nequaꝙ affert: quia & si genuerint, iterfi/ciã desyderabilia uteri eo rum: Repellet eos deus: quia non audierunt eum: & erũt uagi in nationib⁹.
Vitis frõdosa
Vitis frondosa

c ¶ Propter malicią adinuentionũ eorũ ꝛc. omnes pꝛin/cipes eorum receden/tes siue inobedientes. Et de hæreticis qui/dem non est dubium, quin de domo dei eie ćti sint, & non addat ut diligat eos, ꝙdiu in errore permãserint: omnesq; principes eo rum recedentes a deo sũt, siue inobediẽtes, ut Valẽtin⁹, Marcion & cæteri. Possumus principes hæreticorũ dæmones dicere, qui uere a deo recesserũt: & appellantur princi/pes, iuxta quod domi nus loquitur in euan/gelio: Veniet priceps huius mundi & inue/niet in me nihil. Et apꝛus aduersus potestates, & principat⁹ & rectores tenebrarũ istarũ pugnare nos dicit. Queriẽ aũt iuxta historiã quomodo de domo sua eiecerit eos. i. decem tribus, cum in domo dei non fuerint: Sed domum dei uel terrã sanctam appellabimus in quã introducti sunt: uel fal sum nomen israelis: uel qđ ad eos, quasi ad populum dei mittebantur prophetæ: quod autem non addat ut diligat eos, & omnes reges israel a deo fuerint recedentes, pspicuũ est: usq; hodie enim permanent in captiuitate. Alij hoc qđ scriptum est, de domo mea eijciam eos: ad regnũ iuda refer ri arbitrantur: quod & ipsi ducendi sint in captiuitatẽ. Sed quomodo eis poterit adaptari: nõ addam ut diligam eos: cum postea hierosolymã sint reducti, et omnes principes eorũ recedẽtes: cum legerimus Dauid Asa Iosaphat, Eze/chiam, Iosiam reges fuisse iustos? Vnde ad christi tempora transeundum est: quod in aduẽtu eius eiecti sint de domo dei: & nequaꝙ saluentur ut israel, sed ut populus christia/nus. Vnde & dominus fecit sibi flagellum de funiculis, & eiecit eos de templo: quia domum patris eius fecerant do/mũ negociationis. d ¶ Percussus est ephraim ꝛc. Meta/phoram sumit ab arbore: cui⁹ si radices aruerint, fructũ af/ferre non poterit: et si paululum fecerit, statim in ipso flore siccabitur. Dicit autem de ephraim: cuius radix aruit, quia deũ in quo fundatus erat perdidit: siue patres suos abrahã Isaac & Iacob, in quibus radicem miserat, habere non me/ruit: & propterea fructũ iusticiæ non faciet: quod & si fece/rit, interficiam inquit amãtissima uteri eius: iuxta id quod supra dixerat: si enutrierint filios suos, absq; liberis eos fa ciã in hoĩb⁹: unde & abiecit eos deus, & fecit ire captiuos: & erunt uagi in nationib⁹. Possumus hoc ipsum, & de om/nibus iudæis dicere: quorum quia principes a deo recesse/runt, commouentes populum, ut eum ad mortem expete/rent: propterea eiecit eos de domo sua: & nõ addet, ut ultra diligat eos: Percussit radicem eorum & exiccauit, & fructũ ultra non facient: quod & si fecerint, & uisi fuerint scriptu/ram sanctam legemq; meditari: & quasi amantissimos fi/lios aliquid sciẽtiæ atq; doctrinæ de suo corde protulerint, aduersante domino succideẽ. Abiecit emꝫ eos deus omniũ prophetarum: quia non audierunt eum: & uagi erũt in na/tionibus: non habentes altare, non sedem, non ciuitatẽ pro priam. Vnde & dauid loquitur in psalmo: Ne occidas eos, ne quãdo obliuiscantur populi mei: disperge illos in uirtu te tua. Et in alio loco: Secundum multitudinem impietatũ eorum expelle eos, quoniam irritauerũt te domine. De hac arbore etiam in euangelio legimus: Iam securis ad radices arborũ posita est. Omnis arbor quæ non facit fructum bo num, excidetur & in ignem mittetur. Hæreticos fructus fa

cere non

Ioh.14.d
Ephe.6.b
Ioh.2.c
Matth.3.c

Pſ.123.a
Pſ.30.e
Ibi.in.a
Sapien.3.c
Sapien.3.d
1.Reg.10
Pſ.58.c
1.Reg.17.a
Pſ.5.c

A cere non posse uirtutũ, quia dñm perdiderũt: in quo iuxta
Eph.3.d Apostolũ radicati esse debuerãt & fundati, nemo dubiter:
quod & si fecerint, & aliqs uteri sui fœcũditate generarint,
dño aduersante morienť: Siue qa fructus eorũ, uniuersa
que fingũt, & de suo corde generãt, arefiẽt & peribũt: & erit
cunctis pspicuũ siccã radicẽ fruges afferre nõ posse. Isti abiciẽ-
tur, ĩmo abiecti sunt a deo: quia nõ audierũt
Deu.19.d eum dicentẽ: Ne transferas terminos quos posuerũt patres tui. Et idcirco uagi erũt ĩ nationibꝰ: nunc ad has, nũc ad illas sentẽtias trãseuntes, dũ non eis placet, qđ semel reperierint: sed semp uetera mutãt nouis, & ethnicorum imitantur errores.

a Ca. X Vitis frõdosa isrł: ꝛc. Pro uite frondosa: Aqla ĩterprætatꝰ est ἔννυδρον quam nos aqsam uel ἔξοιμον possumꝰ dicere, eo qđ uini pdat saporẽ: Symmachus ὑλομένουσαμ q̃ tota in frõdibꝰ creuerit. Vites quæ putatæ a uinitore nõ fuerint, in flagella frõdescẽ luxuriant: & humorẽ quẽ debuerãt in uina mutare, uana frõ diũ & foliorũ ambitiõe dispdũt: istiusmodi uitis dãnosa est agricolis. Talis fuit israel, crescẽs in multitudine ppłorũ, & nõ reddens fructus agricolæ deo. Dicamus & aliter. Vitis frõdosa siue iuxta Lxx. εὐκλήματοῦσα. id est bonas habẽs propagines, & flagella fructifera: multos botros attulit: & uuarũ fœcũditas, ramorum magnitudinẽ coæquauit. Sed hæc quæ prius talis erat anteq̃ offenderet deũ, postea abundantiã fructuũ uertit in offensæ multitudinẽ: ut quãto plures haberet populos, tãto plura ædificaret altaria, & abũdãtiã terræ numero uinceret idolorũ. Pro simulachris, Lxx. uerterũt στήλας, quas nos statuas, uel titulos appellamus: qui proprie dæmonũ sunt, aut hominũ mortuorum. Ita & hæretici dũ essent in ecclesia plantati, & crescerent in domo dei, uocabanť uinea sorech, & afferebãt uberrimos fructus: postea uero quãto plures facti sunt, tanto sibi multiplicauerũt altaria: ut pro uno altari qđ uerũ est, plures erroris sui aras extruerẽt: & iuxta ubertatẽ terræ suæ exuberauerũt simulachris. Hæreticorũ terra fœcunda est: qui a deo acumẽ sensus & ingenij ꝓcipiẽtes: ut bona naturæ in dei cultũ uerterẽt, fecerũt sibi ex his idola. Nullus em̃ põt hæresim struere, nisi qui ardentis ingenij est: & habet dona naturæ quæ a deo artifice sunt creata. Talis fuit Valẽtinus: talis Marcion, qs doctissimos legimꝰ. Talis Bardesanes, cuiꝰ etiã philosophi admiranť ingeniũ. Isti ergo terræ suæ bona uerterũt in titulos mortuorũ: qa oĩs doctrina eorũ nõ ad uiuẽtes referť sed ad mortuos, tã eos quos colũt q̃ illos quos decipiunt.

b Diuisum est cor eor ꝛc. Tradũt hebræi huiuscemodi fabulã: suspitionẽ suam scripturarũ auctoritate cõfirmãtes. Qđiu & reges & ppłi pariter uitulos aureos adorabãt: & habebãt in impietate cõsensum: nõ uenit captiuitas. Extremus rex decẽ tribuũ fuit Osee: de quo scriptũ est: quod fecerit quidẽ malũ Osee in cõspectu dñi: sed nõ sicut reges israel
4.Reg.17.a qui fuerũt ante eũ: cuiꝰ nono anno salmanasar rex assyriorũ cœpit populũ israel, & eduxit eos in assyrios, & habitare fecit iuxta flumẽ goçan in ciuitatibꝰ medorũ. Quæriť ergo quare sub pessimis regibus capti nõ fuerint: sed sub eo qui

Vitis fron/ Ca.X
dosa isrł: fructus
abundans in ea:
scđm multitudinẽ fructuũ
suorum multiplicauit alta
ria: iuxta bona terræ eorũ
ædificabũt titulos. Diuise/
rũt corda sua: nũc pibunt:
ipse suffodiet altaria eo/
rum: affligentur tituli eo/
rum. Propterea nunc di/
cent, nõ est rex nobis: quia
nõ timuimus dominum:
rex autem quid faciet no/
bis? loquẽs uerba, occasio
nes mẽdaces: disponet te/
stamentum: orietur sicut
gramen: iudicium super
desertum agri.

C cœperat ex pte aliqua ad meliora cõuerti? Ad qđ hæc inferũt: excusabat se primũ populus & dicebat: regũ paremus imperijs: nec possumꝰ eorũ resistere tyrãnidi: colimꝰ uitulos qs adorare cõpellimur: in diebꝰ aũt Osee ab eodẽ rege præceptũ est, ne tãto studio uituli colerenť: sed qui uellet iret in hierusalẽ & in tẽplo sacrificaret deo: huic aiunt sentẽtiæ populus contradixit: Et hoc est quod nũc dicit: diuisum est cor eorũ, hoc est regis & populi: & nulla excusatione remanẽte, nũc interibũt & tradenť æternæ captiuitati: statim em̃ ut ppłs dissẽsit a rege, uenit interitꝰ. Quodq; sequiť: ipse confringet simulachra eorũ: de deo dicit: arasq; depopulabiť: nõ qđ deus ipse propria hoc fecerit manu, sed qđ p hostes uolũtas eiꝰ expleta sit. Hæreticoq; inter se corda diuisa, & contrarijs repugnare sententijs, etiã ipsi nõ negãt dũ diuersa sentiũt: Vnde disperdentur & cõfringet siue suffodiet dñs simulachra uel altaria eorum, quæ de suo corde finxerũt: & uastabit titulos quibꝰ
D singuli suis appellanť noĩbus: & uocauerũt noĩa sua super terras suas, ut nequaq; christi ecclesiæ, sed illius uel illiꝰ esse dicanť. c Quia nũc dicẽt ꝛc. Postq; cõfregerit deꝰ simulachra israel, & depopulatꝰ fuerit aras uel statuas eorũ: & extrema captiuitas uenerit, dicent: non est rex nobis. Et ne in longũ tẽpus putẽt sententiã ꝓtelari, addidit: Nũc dicẽt, qñ uastanť, qñ sentient osee regẽ ultimũ a se esse sublatũ: ideo rex ablatꝰ a nobis est: quia nõ timuimꝰ dñm uerũ regẽ: hõ em̃ rex ꝓdesse qd poterat? Dicite quid uultis, errores uetres suspirate: pollicemini uobis ꝓspa q̃ uertenť in cõtraria: fœdꝰ ferietis, neq; q̃ cũ deo, sed cũ mẽdacio: Et post fœdꝰ, qđ Lxx. interpretati sunt, testamentũ: germinabit uobis, nõ seges fœcũda frumẽti, nõ saltẽ iumẽtorũ cibos hordeũ, nõ legumĩa uaria, nõ uites quæ fructꝰ suos in musta desudãt, nõ poma arbores germiabũt, quæ humorẽ terræ in uarios mutant sapores: sed orieť uobis amaritudo, ĩmo amaritudinis iudiciũ: siue ἄγχωσιν, quã latine in gramẽ uertimꝰ. Est em̃ genus herbæ calamo simile, quæ p singula genicula, fruticẽ sursum & radicẽ mittit deorsum: rursusq; ipsi frutices & uirgulta alteriꝰ herbæ seminaria sunt: atq; ita in breui tpe si nõ imis radicibꝰ effodiať, totos agros uepriũ silẽs facit. Deniq; etiã si sicca eiꝰ aliq̃ pars, dũmodo geniculũ habeat, sup cultã terrã ceciderit: oĩa replet gramĩe. Hæc diximꝰ iuxta Lxx. interpretes: Cæterũ in hebraico אֲחָזָה scriptũ habet: q; in amaritudinẽ uertiť: hoc est amaritudinis iudiciũ: de quo & dñs loquiť in euãgelio: In iudiciũ ego in mundũ istũ ueni: & de alijs scriptũ est: qđ recipiãt amplioꝰ iudiciũ. Discipuli quoq; Iob.9.g
cõtrariorũ dogmatũ cũ eorũ fuerint cõtrita mẽdacia: & aræ Mar.12.d
luciq; subuersi, sero dicẽt: Nõ habemꝰ reges qui nobis prioꝰ imperauerãt: qbꝰ decipiẽtibꝰ, dñm nõ timuimꝰ: qd em̃ nobis profuit illos sequi q̃rũ in necessitate nõ sentimꝰ auxiliũ? Hæc loquenť quærẽtes aliquã excusationẽ, ut nõ p se sed p doctores pessimos errasse uideanť. Vnde & Lxx. uerba eorũ, excusatiões falsas trãstulerũt: quas propheta deuitat, dicẽs: Ne declines cor meũ in uerba maliciæ ad excusandas excu/ ps.140.a
satiões in peccatis: libẽter uitijs nostris applaudimꝰ: & superati uoluptatibus, obtendimus carnis infirmitatẽ, aut dura

c maiorũ imperia

E

maiorum imperia: unde uerba & uisiones hæreticorũ inutiles erunt. Et feriẽt fœdus, nequaq̃ cũ deo, sed cũ amaritudine: quæ cũ dies iudicij aduenerit, germinabit super sulcos agri eor̃: ut q̃ seminauerũt in gaudio, metãt in lachrymis: qui riserũt, fleant: qui habuerũt consolationẽ, lugeant. G

Cõmentarij secũdi in Oseeprophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN TERTIVM LIBRVM COMMENTARIORVM IN OSEE AD PAMMACHIVM PROEMIVM

NOn ignoro Pammachi, difficillimum me duodecim prophetarũ opus cudere: certe interpretatũ latinis: & quod magis temeritatẽ nostrã possit arguere, q̃ scientiã prodere. Sed quia tibi hortanti, imo imperãti, negare nihil possumus: & pro offerentiũ uiribus in gaçophylatiũ dei, multor̃ diuitias, duo mulieris pauperis æra superarũt: Luce.21.a quicquid possumus, primũ deo, deinde tibi qui dei es soluimus: illiusq̃ semper uersiculi recordamur: Pollio & ipse facit noua carmina. Cũq̃ aptum fautorẽ pro iure amicitiæ esse te gaudeã: tacitum eruditionis tuæ iudiciũ ptimesco: magisq̃ te laudantem q̃ aduersarios detrahẽtes metuo. Illis em̃ æmulatio detrahit fidem: & nõ tam iudices q̃ accusatores uocãdi sunt. Tu autẽ qui diligis, nequaq̃ psonarũ, sed rerũ ꝓmis sententiã: q̃q̃ & amor recipiat errorem: pulchrũ q̃ sit illud θεόφράσου, quod Tullius magis ad sensum q̃ ad uerbũ interpretatus est τυφλὸν τὸ φιλοῦν περὶ τὸ φιλούμενον. id est, amantiũ cæca iudicia sunt. Attamen in istã partẽ peto magis ut labaris: non odio sed amore. Tertiũ in Osee ꝓphetã dictamus librũ: & ad uaccas bethauen usq̃ peruenimus: nobisq̃ interpretationis uela pandẽtibus, tu debes ꝓpheticũ illud dicere: A quattuor uẽtis cœli ueni spiritus: ut celeri cursu uarios insidiantiũ scopulos transeuntes; merces dominicas, ex omni parte sæuiente naufragio: ad portus tutissimos perferamus. Ecce.37.c

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI COMMENTARIORVM IN OSEE PROPHETAM LIBER TERTIVS.

F יְרַע

VAccas bethauen coluerunt ꝛc. Quæ sit bethauen: ꝓ qua Lxx. transtulerũt, domũ ὤν, & qui sit rex Iarib q̃ interpretat ultor: supra pleni⁹ disputauim⁹. In bethauen igitur, id est bethel, uaccas aureas coluerunt habitatores samariæ: quas cũ irrisione nõ uitulos sexus masculini, sed uaccas, id est fœminas appellauit: ut uidelicet israel non solũ deos uitulos, sed deas uaccas coleret. Et ut ostenderet uaccas bethauen, unũ in bethel uitulũ sentiẽdum, nõ intulit: luxit super eis populus, sed super eo, id est uitulo aureo. Si autẽ luxit populus, quare æditui eius super eo exultauerunt? Tradunt hebræi uitulos aureos a sacerdotibus furto esse sublatos: & pro his æneos & deauratos repositos. Cum igitur lugeret populus tempore necessitatis & angustiæ: etiã uitulos aureos inter munera cætera assyrijs regib⁹; & maxime regi sennacherib ab israel rege esse directos, exultabant editui, q̃ fraus eorũ nequaq̃ possit argui uel deprehendi. Et hoc est qđ ait: æditui eius, id est uituli, super eo exultauerunt in gloria populi: hoc est in uitulo quem habebant pro gloria: quia migrasset ab eo, id est a populo, & translatus esset ad assyrios. Et ut sciamus inquiunt hoc esse quod dicitur, perspicue sequens uersus ostendit: Si quidẽ ipse in assur delatus est: munus regi ultori: statimq̃ sequitur: Confusio ephraim capiet: & confundetur israel in uolũtate sua, siue in consilio suo. Depræhensa enim fraus deauratorum uitulorũ, regi israel literis indicatur: & unde se placere estimauerant, inde uel maxime confundũtur: & offendũt eos quibus munera miserant, estimantiũ nõ furto sacerdotum, sed fraude regũ atq̃ consilio hoc esse pfectũ. Legimus in regum uolumine regẽ israel Manahen, regi assyriorũ phul mille argenti talenta misisse, ut esset manus eius cum eo: id est ut ei præberet auxilium: interquæ nõnulli arbitrantur etiam uitulos aureos esse directos. Protarib in præsenti loco Symmachus interpretat⁹ est ὑπερμάχοντι: id est præsuli & defensori. Iuxta spiritualẽ intelligentiã laborandũ est quõ omnia hæreticis coaptem⁹: Vaccas bethauen, siue domus ὤν, quod interpretatur labor, coluerunt hæretici: qui se in custodia mandatorum dei, hoc est samaria habitare iactabant: dicq̃ iudicij quando germinabit quasi amaritudo iudicium super sulcos agri: lugebit populus super eum: hoc est super uitulum, & super dogma peruersum: quod putabat deum: Sed & æditui, nõ dixit exultabunt, sed exultauerunt, ad præteritum tempus referens, super gloria sua: qua quondã glorioſa confinxerant: eo qđ migrasset populus a deo: siue qđ ipsa gloria dei migrasset a populo, a quo fuerat derelicta. Quicquid autẽ loquũtur hæretici: & pulchro sermone cõponunt: & mittunt munera regi suo diabolo, ad illum cuncta referentes: unde confusio eos capiet in æternum & confundentur in uolũtatibus suis. Quidam et supra & in præsenti loco in commentarijs suis scriptum reliquit: regem יְרַב id est ultorem, christum intelligendũ. Qđ nobis omnino displicet.

H

A

nino displicet: Impiũ em̃ est qđ iuxta historiã intelligit̃ de rege assyrio: iuxta tropologiã ad christũ referri. a ¶ Trãsi re fecit samaria regẽ ꝛc. Pro spuma quã Lxx. & Theodotiõ φρύγανον, id est cremiũ transtulerunt: aridas herbas, siccaq; uirgulta quæ camino & incẽdio præparant̃: Symmachus posuit ἐπίζεμα: uolẽs ostẽdere feruẽtis ollæ supiores aquas & in spumã bullasq; surgẽtes, quas græci πομφόλυγας uocãt. Sicut igitur spuma que sup aquã ẽ cito dissoluit̃: sic regnũ decẽ tribuũ uelociter finiet̃: & peri tibũt excelsa. i. בָּמוֹת de quibus scriptũ est:

3 Regũ. 22. f Verũtamen adhuc po pul⁹ ĩmolabat & ado lebat in excelsis. Ipsa aũt excelsa ὦν sũt: siue אָוֶן id est idoli qđ in terpretat̃ inutile: qđ idolum & inutile, pec catum est israel. Dissi pato autẽ idolo & ex celsis eius. b ¶ Lappa ꝛ tribul⁹ ascẽdet su per aras eorũ: Signũ ultimæ solitudinis, ut ne parietis quidẽ & ex trema ædificiorũ uesti gia relinquantur. Eo tempore dicent mon tibus, operite nos: & collibus, cadite super nos. Qđ dñs in ultimo tempore captiuitatis iudaice dicit esse complendũ. Quicquid ergo nũc contra decem tribus

B siue contra omnẽ dicitur israel: sciamus τυπικῶς etiam ad totum populum posse trãsferri: ut quando romani cœpe rint hierusalem & subuerterint templum: siue cum iudicij dies uenerit, ut alij suspicantur: dicant magno horrore me tuentes: operite nos montibus: & collibus, cadite sup nos: mori magis optantes q̃ cernere quæ afferunt mortẽ. Sed & spiritalis nequitiæ samaria: quæ se a populo dei diuiserat: fecit regem suum transire uelociter: sermonẽ uidelicet hæ reticorum atq; doctrinam, quasi spumã siue cremium sup faciẽ aquæ: quorũ aliud dum uidetur, repente dissoluitur: aliud facile est tollere de aquarum summitatibus & in ignẽ mittere. Tales sunt hæretici spumãtibus uerbis tumentes: & arsura præcepta christi baptismate ac sermonibus illius cõmiscentes. Quæ omnia pertransibunt: & uerba magni fica in quibus laborauerũt, qđ interpretatur ὦμ, ilico disp gent̃: in quibus peccauit israel: tantaq; erit solitudo doctri næ pessimæ: ut spinæ & tribuli ascendant super aras eorũ. Spinas & tribulos ibi nasci, ubi agrorum nulla cultura est: omnibus patet. Istæ spinæ sunt quæ suffocant sementem: & crescere non sinunt quæ nascũtur in manu temulenti: quas pro uua fecit israel. Dominus enim expectauit ut faceret uuas: & fecit spinas, siue labruscam habentem uuæ simili tudinem: & amaro gustu uescentium ora torquentem. Ideo cum iudicij tempus aduenerit: & fuerint cuncta subuersa: dicent montibus quos prius excelsos putabant: & magi stris quondã suis: operite nos: collibusq;, cadite super nos. Sed quia in montibus posuit, operite nos: & in collibus, ca dite, sacratius aliquid explanandũ est. Montibus. i. sanctis qui ueram habent & non fictam altitudinem, dicent: operi

Psã. 31. a te nos: Beati em̃ quorũ opertæ sunt iniquitates. Et collibus qui non habent altitudinẽ naturalem, quos dudum puta bant habere aliquid summitatis, loquẽtur: cadite sup nos: montes em̃ operient & colles cadent: hæc autẽ fient præ pa uore & incredibili formidine, per quã & mõtes & colles hu miliabuntur. c ¶ Ex diebus gabaa peccauit israel ꝛc. Ex

a HEB, Trãsire fecit sama ria regẽ suũ quasi spumã sup faciẽ aquæ: & dispden tur excelsa idoli: peccatum

b israel: Lappa & tribulus ascendet sup aras eorũ: & dicent montibus, operite nos: & collibus, cadite sup

c nos. Ex diebus gabaa pec cauit israel: ibi steterũt. Nõ cõprehendet eos in gabaa præliũ sup filios iniquita tis: Iuxta desyderiũ meũ corripiã eos: congregabũ tur sup eos populi, cũ cor ripientur sup duas iniqui

d tates suas. Ephraim uitula docta diligere trituram: & ego transiui super pulchri tudinem

sep, Proiecit samaria re gem suũ sicut cremiũ sup faciem aquæ: & auferẽtur aræ ὦν peccata israel. Spi næ & tribuli ascendẽt sup altaria eorũ: & dicẽt mon tibus, operite nos: & colli bus, cadite super nos. Ex q̃ colles sunt peccauit isrl̃: ibi steterũt: nõ comprehẽ dit eos in colle bellum su per filios iniquitatis: uenit ut corrumperet eos: & cõ gregabũtur sup illos po puli, quando correpti fue rint in duabus iniquitati bus suis. Ephraim uitula edocta diligere contentio nem: ego aũt ueniã super pulchritudinẽ

eo die quo uxorem leuitæ turpiter atq; crudeliter interfecit beniamin in urbe gabaa: peccauit mihi omnis israel: non quia ultus est iniuriam, & scelus sanguine uindicauit: sed quia dolore maritali, psiluit ad pugnã, & sacrilegium in deũ suũ noluit uindicare: eo q̃ in domo michæ ephod & thera

C Iudic. 19. f phim quæ pro idolis adorabantur neglexe rint. Hic igitur stetit israel: ibi suũ repræssit gradũ ne ultra ambu laret in uijs dñi: idcir co nõ eos cõprehẽdet ꝓpter gabaa præliũ, si ue captiuitas sicut ipsi putant: ibi em̃ bñ fece rũt ut ꝓsequerẽt̃ filios iniquitatis: Sed corri piam inquit eos atq; erudiã tota mei animi uoluntate: & cõgrega bo aduersus illos po pulos mꝫtitudinẽ, qa duas fecerunt iniqui tates: uindicando ho minẽ & dei sui iniuriã negligẽdo. Siue duas iniquitates: quia pri mũ peccauerũt in ido lis michæ: secundo in uitulis hieroboã: uel certe duos uitulos sa mariæ in dan & be thel, possumus duas iniquitates appellare: de quib⁹ & Hieremi as loquit̃: Duo pessi Hiere. 2. c ma fecit ppl̃us meus: me dereliquerũt fontem aquæ uiuæ: & foderunt sibi lacus contritos qui nõ possunt aquas continere. Hæ duæ iniqui

D tates cõtra duo decalogi erupere præcepta: in quib⁹ dicit̃: Ego dñs deus tuus: non erunt tibi dij alij absq; me. Lxx. Exo. 20. a Gabaa, colles interpretati sunt. A diebus ergo colliũ pecca uit israel: quãdo montes eccleſiæ dereliquit, & ad colles siue cliuos descẽdit hæreticos: doctiorẽ se putans q̃ eccleſia est: & sublimius aliquid reperisse: ibi steterũt, hoc est in errore ꝑseuerauerũt. Quodq; sequit̃: Nõ cõprehẽdet eos in colle prælium: quidã sic interpretati sunt: Quia genuerũt filios iniquitatis: & de eccleſia recedẽtes, cœperũt esse in collibus: cũ persecutio aduenerit, nõ eos cõprehendet prælium, dia bolo suos impugnare nolente. Alij ita: qm̃ ex diebus colliũ peccauit isrl̃ & ibi stetit & ultra ambulare nõ potuit: nonne oportet eum in collibus a prælio cõprehendi? Nõne debẽt pugnare aduersum eum uiri eccleſiastici, ut illos destruant super filios iniquitatis? qui si fuerint cõprehẽsi & superati, ultra generare nõ poterunt. Simulq; dñs polliceꝫ q̃ corri piat eos atq; erudiat: ut cũ superati fuerint magistri, congre gentur aduersus eos discipuli sui, quos ante deceperant: & uideant correptionẽ, ꝓpter duas iniquitates: quia & eccleſiã fontem dñi reliquerunt: & foderunt sibi lacus cõtritos, spe luncas scilicet hæreticorum: qui non possunt aquas, id est doctrinam saluatoris & sacramentum baptismi continere.

d ¶ Ephraim vitula siue vacca: Etem̃ qđ hebraice dicitur עֶגְלָה id est μόχος, et δάμαλις, utrũq; significat. Locus iste ĩmo omnia quæ hoc capitulũ sequũtur: magnis obscu ritatibus inuoluta sunt. Vnde & nos qui explanare cona mur: & prudens simul lector attendat: ut si nõ ueritatem, q̃ difficillimũ est: saltem suspitionẽ ueriſimiliũ inuestigare ua leamus. Hãc habet consuetudinem sermo diuinus: ut per tropologiam & metaphoram historiæ exprimat ueritatẽ. Igitur ephraim similis est uaccæ uel uitulæ, quæ a iuuẽtute sua didicit aream terere, & ferreos orbes super aceruos segetum trahere, ut paleæ a tritico separẽtur: & non solum didi cit, uerum nimia consuetudine cœpit amare qđ docta est.

E Et ego inquit trāsiui sup pulchritudinē colli eius. Verbū hebraicū עָבַרְתִּי id est trāsiui, maxīe qñ a deo dicit, semp plagas & aduersa significat: Deniq; & exterminator in ægypto transisse memoratur. Quia ergo ephraim uacca uel uitula diligit aream terere: ego inquit transiui sup pulchritudinem colli eius: & tu mentes ceruicū toros iugo iposito edomui. Quid memorē legis iugū? Ipse ascendi sup eam: & me ita laborāte: iudas, hoc est duæ tribus cœperunt arua scindere uomere, & in sulcos terram reclinare. Portante autē iugū ephraim, & arante iuda: cōfregit sibi sulcos iacob. Hic iacob ad distinctionē israel & iudæ, duodecim tribus intelligamus: qđ cœperint rastris glebas frangere: terrāq; cōminuere: ut emollita recipiat sementem, & fœcunda post modicum seges pullulet. Pro tritura uel area, contentionē Lxx. transtulerunt: Et est sensus: Quia ephraim non uult legis recipe iugum: ego transibo & ascendam sup pulchritudinē colli eius: ut discat contentiosa uacca atq; lasciuiens laborare qđ nō uult. Iudas autē arabit sponte sua: quia habet templū & moratur in lege: ut totæ certatim duodecim tribus arua præparēt ad serendū. Quodq; sequitur iuxta eosdem Lxx. superponā ephraim & reticebo iudam, roborabit sibi iacob: hic esse sensus pōt:

F Ephraim qui contentiosus est, & non uult legis onera portare, imponā captiuitatē: iudam autē parumper relinquā, & nihil loquar de eo: quicūq; autē tam de ephraim q̄ de iuda mea præcepta seruauerit, roborabit sibi & uocabitur iacob. Scđm ἀναγωγήν hoc dici potest: qđ ephraim qui eruditus fuit in lege dei ut tereret aream scripturarū, & meditaret in ea die ac nocte: cœpit diligere cōtentionē: & iugum legis abiicere: & contēdere cōtra ecclesiasticos in subuersionē audientiū. Vnde dñs eleuatam ceruicem & sibi sublimia promittentē: uel iugo præmet, uel ipse transiens calcabit pedibus suis: & ascendet sup eum: ut sciat se habere dñm. Iudas autē, hoc est ecclesiasticus arabit: incœpto opere perseuerās, siue reticebo inquit iudam. Non enim sani indigēt medico, sed qui male habent. Iacob uero q̄ interpretat supplantator: & quotidie supplantat uitia atq; peccata: & accipit primitiua fratris sui: & hæres paternæ possessionis est: & dormit in bethel, qđ interpretatur domus dei: sulcos glebasq; cōfringet: ut molli sinu iactatam sementē terra suscipiat: & faciat centū modios hordei: siue ut habeat in hebræo centuplū. Neq; eñ credēdū est qđ patriarcha Isaac hordeo studuerit: & nō frumēto. Vsq; hodie uir ecclesiasticus iacob glebas historiæ & literæ duritiam confringit in partes: & spiritaliter diuidit ut possint fruges reddere spiritales: Q. đ qui dem & dñm fecisse legimus: ut quinq; legis panes quos integros populus comedere nō poterat, in frusta cōcerperet: ut p aplōrū manꝰ uescēdos credētibꝰ daret. Q. đ aūt dicit iuxta Lxx. ἐνισχύσει αὐτῷ Ἀκώβ, i. roborabit sibi iacob: oñdit sibi omnē laborantē laborare: ut fructꝰ capiat sempiternos.

a Seminate vob in iustícia ꝛc. Seruat ab agricolis semel cœptam translationem: Dixerat ephraim uitulam edoctā triturā areæ amare ac diligere: & se ascendisse sup collū eius & arasse iudam: & cōfregisse sulcos, siue glebas iacob: Nūc præcipit ut seminent sibi per pœnitentiā, & seminēt in iustitia, id est in lege: metantq; in misericordia: id est in gratia euangelij: Ibi enim oculum pro oculo, dentem pro dente: hic legimus: Q. ui te percusserit in dexteram maxillā: præbe ei & alteram. Cūq; seminaueritis in iustitia, & messueritis in tis in misericordia: innouate uobis læta noualia. Redditq; causas cur seminēt, cur metāt: cur inouēt læta noualia: Tempus inqt requrēdi dñm est: cū uenerit christus atq; saluator qui docebit uos iusticiā quā nūc speratis in lege: finis eñ legis christꝰ est ad iusticiā oñi operāti bonū. Pro eo qđ nos diximꝰ, metite in ore misericordiæ: Lxx. trāstulerunt, uindemiate fructū uitæ: magisq; semini conuenit messio q̄ uindemia: fructus autē uitæ ipse est, q & lignum uitæ. Et p eo qđ nos posuimus, innouate uobis nouale: illi uerterūt, illuminate uobis lumen scientiæ: ut ex opibus atq; mandatis legis noticiam habere mereamur: iuxta illud qđ in quodam libro legimꝰ Desyderasti sapientiā, serua mandata: & dominus dabit eam tibi: Qui enim mādata in opa uerterit, semīat in iusticia & metet ex ea fructus uitæ. Vnde & alibi legimus: Mandatū domini lucidum illuminans oculos. Et esaias ad dñm dicit: Lux præcepta tua super terram. Et in alio loco: A mandatis tuis intellexi. His quoq; q ab ecclesia separati sunt & falsum sibi christianorum nomen assumunt: præcipitur ut agant pœnitentiam, & utrūq; recipiant testamentū: in ueteri iusticiam seminent: in nouo metant misericordiā: & illuminent sibi lumen sciētiæ: siue innouent sibi noualia & requirant dominum, qui docere eos potest ueram iusticiam: falsosq; magistros destruant: a quibus nō discunt iusticiam, sed iniquitatem. b Arastis impietatem ꝛc. Cogor cōtra uolūtatem meam sæpius de hebreæ linguæ proprietatibus disputare: Neq; enim rhetorum more sentētias repetimus: uerba cōstruimus: & audientes uel legentes in laudes nostras declamationibus suscitamꝰ: sed quæ obscura sunt, maxime alienæ linguæ hominibꝰ explanare nitimur. Supra ubi nos interpretati sumus: arabit iudas, in hebraico legitur יְהָרֹשׁ per ׳ primam literam: quā Lxx. ׳ putātes interpretati sunt, & tacebo. Nūc quoq; in hebræo scriptum est חֲרַשְׁתֶּם qđ nos uertimus, arastis: pro quo Lxx. transtulerūt, quid reticetis: simili errore quo supra, silentiū p aratione interpretātes. Est autem sensus iste dictorum: Super collum uitulæ ephraim contentiosæ amantisq; triturā: ego transiui & ego ascēdi: ut arāte iuda & cōfringēte sulcos iacob, tereret areā, & solis ferret calorē: Monuitq; eos ut semīarēt in iusticia: & meterēt in misericordia: & facerēt sibi noualia: tēpusq; requrendi dñm illud esse cognoscerent: quo uēturus est qui docebit nos iusticiā. Me hæc iubente & uolēte de lætis noualibus, fructus iusticiæ ac misericordiæ accipere: arauerunt impietatem: qua egerunt impie contra dominū, relinquentes creatorem & colentes idola: & messuerunt iniquitatem: de malo semine, malas fruges recipientes: de quibus fecerunt non solum panem subcincritium, sed fraudulentum atq; mendacem: qui uana spe deciperet comedētem. Istiusmodi sunt hæretici: qui arant sermone composito & protegunt uel tacent impietatem: ne impietas esse uideatur, sed credatur pietas. Vnde qa dixerūt in corde suo, nō est deus: corrupti sunt & abominabiles facti sunt: & messuerunt siue uindemiauerunt iniquitates. Q. uomodo enim radix omnium malorum est auaricia: sic peccatorum scelerumq; cunctorum radix est impietas: quā qui arauerit siue seminauerit, metet iniqtates. Q. ui igitur arauerunt impietatē & messuerunt iniquitates, comederūt fructum mendacij: omnia quæ falsa sunt deceptis populis prædicantes: ut non quærant panē uerum, qui de cœlo descendit: sed panem mendacij qui

Rom. 10.a

Eccl. 1.d

Ps. 18.c

Ps. 118.

יִזְרְעֶאל

וחרוש

Ps. 19.b

1. Timo. 6.b

Luce. 5.f

יַעֲקֹב

בֵּיתְאֵל

Luc. 9.b

Exo. 21.c

Matth. 5.f

A dacij qui suffocat & interficit deuorantes. a Quia confi sus es in curribus tuis ꝛc. Ideo comedetis frugē mendacij: & in cunctis quæ proposuistis spes uos uana decepit: quia confisus es o ephraim in uijs idololatriæ tuæ: hæ sunt enim uiæ tuæ: & in multitudine fortiū tuorum: nō in deo habēs spem: sed in exercitus robore: Itaq; cōsurget tumult⁹ in pp̃lo tuo: qđ hebraice dicitur, שְׁאוֹן, id est sonitus & fremitus ululantis exercitus: quibus cla mātibus, omnes mu nitiones tuæ uastabū tur: & ea quæ muni ta arbitrabaris et tu ta, patebunt hostibus: & sic uastabūtur: quo modo uastatus est at Iudicū.8.e q; contritus salmana princeps madianita rum: qui interfectus est a domo hierobaal: Haud dubium quin gedeonem significet: qui ex eo qđ destru xit phanum baal lu cumq; succidit: & ille se uindicare nō potuit cognomētū Hieroba al sortitus est, id est ul ciscaē se baal: ut quo modo salmana inter fecit filios coram ma trib⁹: ipsis quoq; ma tribus deinceps inter B fectis: sic & filij tui o Ephraim te præsente interficientur, qui & ipse trucidandus es. Quærimus ubi scriptū sit qđ salmana matrem super filijs occiderit: Legi mus in Iudicum libro loquente gedeone ad principem ma dian: Quomodo absq; liberis fecit gladius tuus multas matres: ita sine filijs erit inter mulieres mater tua. Sicut igiē uastatus est salmana ab Hierobaal, quē male qdā arbitran tur hieroboam filium nabath, qui decem tribub⁹ præfuit: & uastatus est: ut in hebræo cōtinetur ab אַרְבְּאֵל: id ipsum יְרֻבַּעַל significante, q & hierobaal, sed breuiori disertioriq; ser mone: sic fecit uobis o israel a facie maliciarum uestrarum bethel, in qua uitulū aureū posuistis, & estis uenerati ægy ptios deos. Pro בֵּית אֵל qđ interpretatur domus dei: Lxx. trāstulerūt οἶκος τοῦ ἰσραηλ, i. dom⁹ israel: qđ in hebræo pe nitus non habetur. Euasimus utcūq; de confragosis locis: Nunc in altum uela tendentes, allegoriæ pelagus transea mus. Quia confisus es o ephraim in uijs siue in curribus Ps.19.b tuis: de quibus scriptū est: Hi in currib⁹ & hi in equis: nos autem in nomine dñi dei nostri magnificabimur: et confi sus es in multitudine fortium tuorū, quos tibi falsa sciētia roborasti: ideo consurget tumultus & sonitus in populo tuo. Quicquid enim loquūtur, non habent uocem senten tias explicantem: sed tumultum clamoremq; & sonitum: Et oēs munitiōes tuæ siue que murata sunt uastabūtur: nō enim testimonijs scripturarum: sed arte dialectica, & argu mētis philosophorum munita sunt atq; constructa: Sicut uastatus est quondā salmana a gedeone, matre sup filijs in terfecta: Cuius historiæ & octogesimus secūdus psalmus meminit: ubi inter cæteros duces madian etiam salmana fuisse cōmemorat dicēs: Fac eis dñe. haud dubiū quin eos significet qui contra dominum inierunt pactum siue testa mentum, sicut madian & sysare. Et post reliqua: Pone in quit principes eorum sicut oreb & zeb & sebee & salmana: oēs principes eorū qui dixerāt: hæreditate possideam⁹ san ctuarium dei. Et in hoc eodem psalmo duces hæretici de scribunt: qui altare dei sibi uēdicare conati sunt. Qđq; se quit: Sic fecit uobis bethel a facie maliciæ neqtiaꝝ uestraꝝ: C pprie hæreticoꝝ pricipib⁹ coaptaē: q; eis fecerit bethel quā ipsi uocāt bethel, hoc ē domū dei, & falsā ecclesiā: ut sit sēsus Sic uobis faciet ecclesia uestra quā uocatis domū dei: cæ terū ex quo a uobis tenetur, appellanda est bethauen, id est בֵּית אָוֶן domus idoli propter multitudinē malitia rū uestrarū. Ca. XI

a HEB. Quiā confisus es in uijs tuis: in multitudie for tium tuorū: consurget tu multus in populo tuo: & omnes munitiōes tuæ ua stabunt: sicut uastatus est salmana a domo eius: qui uindicauit baal in die præ lij: matre sup filios allisa: sic fecit uobis bethel a fa cie malitiæ nequitiarū ue strarum. Ca. XI

b SIcut mane transijt: Spertrāsit rex israel: quia puer israel: & dilexi eum: & ex ægypto uocaui filium meum: Vo cauerūt eos: sic abierunt a facie eoꝝ: Baali īmolabāt & sīmulachris sacrificabāt. Et ego SEP. Quia speraſti in cur ribus tuis: in multitudine fortitudinis tuæ: cōsurget perditio in populo tuo: & oīa murata tua abibūt sicut princeps Salmana de domo hierobaal in dieb⁹ belli: matrē sup filios alli serunt: sic faciā uobis do mus israel a facie malitia rum uestrarum. Ca. XI

MAne proiecti sunt, piect⁹ ē rex isrl: qa par uulus israel: & ego dilexi eū & ex ægypto uocaui filios suos. Sicut uo caui eos ita abierūt a facie mea ipi: baali īmolabāt & sculptilib⁹ adolebāt icēsū. Et ego

SIcut manetrā sijt ꝛc. Diuer sis figuris eū dem explicat sensum. Qui supra di xerat, transire fecit sa maria regem suū qua si spumam super faciē aquæ: eo qđ spuma & bullæ in aquarū sum mitatibus natantes ce leriter dissoluāt: Nūc eandem rem sub alia ponit similitudine: Si cut enim ortus auro ræ & diluculū & prici piū diei, qđ appellaē mane, inter noctis so lisq; uiciniā transit ce leriter: ita ut finiatur nox & claresçat dies: sic rex israel, id est de cem tribuū uelociter transiet: Exponitq; be neficia quæ in ipsum cōtulerit deus. Dum inqt esset puer & par uulus & capt⁹ in ægy pto teneretur: intan tū eum dilexi ut mit D terem seruum meum moysen: & ex ægypto uocarem filium meū: de quo dixi in alio loco: Filius primogenitus meus Exo.4.f israel. Et quia israel singulariter quidem dicitur: sed plurali ter intelligitur, quō & populus & ephraim & iudas: si qui dem in numero singulari multus est numerus, qui hoc nu mero continetur: ueteris recordatur historiæ: qđ uocaue rit quidem eos per moysen & aaron, qui uocauerunt eos ut egrederentur de ægypto: ipsi uero uocati ab eis recesserunt a facie eorum, uertentes eis terga & mētis duritiā gestu cor poris indicātes. Nec eis suffecit uocantes contēnere, nisi īmo larent baal & sculptilibus siue simulachris adolerent incen sum. Adorasse eos baal primum sub Achab rege israel legi 3.Reg.16.g mus: qui sidonij regis filiam ieçabel duxit uxorem: & baby loniū ac phœnicis idolum transtulit in samariā. Ergo distā tia peccata temporibus, uno sermone coniungit: quomodo primū uocati sint de ægypto & appellati filij: deinde in so litudinē recesserint a deo: beelphegor magis colētes q; deū: et postea in terra sancta baalim & astaroth & cæteris idolis seruierint. Et transire hæreticos instar diluculi, & regem eo rum diabolum uel heresiarchā intelligimus: quos in infan tia quando crediderunt in ecclesia & erant paruuli & christi nomine censebanē: dilexit deus & uocauit illos de tribula tione & tenebris ægypti: Vocauit autē per apostolos & do ctores ecclesiæ. Cūq; a meis inquit ducibus sint uocati, re cesserunt a facie eorum: & adorauerunt beelphegor, hoc est suis uitijs & libidini seruierunt: & postea īmolabant baalim & simulachris quæ sibi confinxerant. Singuli em̄ hæretico rum habēt deos suos: & quodcūq; simulauerint, quasi scul ptile colunt atq; conflatile. Pro eo qđ nos diximus: Ex ægy pto uocaui filium meū. Lxx. transtulerunt: ex ægypto uoca ui filios eius: qđ in hebraico non habetur: nullicq; dubium est Mattheū de hoc loco sumpsisse testimoniū iuxta hebrai Matt.2.c cam ueritatē. Ergo q detrahunt nostræ translationi, uideāt scripturam de qua euangelista hoc testimoniū sumpserit: & interpretatus est in dño saluatore: qñ de ægypto reductus

 est in terram

E est in terram israel: & cum inuenire nō quiuerint: desinant rugare frontem, adducere supercilium; crispare nares, digitis cōcrepare. Hunc locū in septimo uolumine Iulianus augustus qđ aduersum nos, id est christianos euomuit calumniatur: & dicit qđ de israel scriptū est, Matthæus euāgelista ad christum trāstulit: ut simplicitati eorum qui de gētib⁹ credidērāt illuderet. Cui nos breuiter respōdebim⁹: Primū matthæū euangelium hebræis literis ædidisse: qđ non poterant legere nisi hi qui ex hebræis erant: ergo nō propterea fecit ut illuderet ethnicis. Sin autem hebræis illudere uoluit, aut stult⁹ aut impitus fuit: stultus, si apertum finxit mendatiū: imperitus si nō intellexit de quo hæc dicerentur. Stulticiam ipsū uolumē excusat: qđ prudēter ordinateq; cōpositum est: imperitum nō possumus dicere quem ex alijs testimonijs scripturarum scientiam legis habuisse cognoscimus. Supereſt ut illud dicam⁹ qđ ea quæ τυπικῶς præcedunt in alijs: iuxta ueritatem & adimpletionem referantur ad christū: qđ Apostolū in duobus montibus sina & sion, & in sara & agar fecisse cognouimus. Neq; enim est sina mons, & non est sion: non fuit sara & non fuit agar: quia hæc apostolus Paulus ad duo retulit testamēta. Sic igitur hoc qđ scriptū est: Paruulus israel & dilexi eum: & ex ægypto uocaui filiū meum: dicitur quidem de populo israel: qui uocatur ex ægypto qui diligitur: qui eo tempore post errorem idololatriæ quasi infans & paruulus est uocatus: sed perfecte refertur ad christū. Nam & F isaac in typo christi fuit: qđ futuræ mortis ligna sibi ipsi portauerit: & iacob qa liam dolentē oculos: & rachel pulchrā habuerit uxorem. In lia quæ maior erat, cæcitatem intelligimus synagoge: in rachel pulchritudinem ecclesiæ: et tamen qui ex parte typi fuerunt domini saluatoris, nō omnia quæ fecisse narrantur, in typo eius fecisse credēdi sunt: Typus ēm partem indicat: qđ si totum præcedat in typo, iam non est typus, sed historiæ ueritas appellāda est. Hæc breuiter ut in cōmentarijs diximus: nūc ad reliqua recurramus. a ¶ Et ego quasi nutricius ephraim ⁊c. Multū inter se hebraicū & Lxx. interpretū æditio dissonat. Tentemus igitur iuxta hebræos historiam: iuxta Lxx. ἀναγωγὴν texere. Qui supra dixerat: puer israel, & dilexi eum: & ex ægypto uocaui filiū meum: et postea intulit qđ perpetrauerit nefas, baalim immolabāt & simulachris sacrificabāt: Nunc narrat quo israel
Deu.1.e amore dilexerit, scđm illud qđ in Deuteronomio legit: Portauit te dñs deus tuus ut solet homo gestare paruulū filium suum in omni uia per quā ambulasti: donec uenires ad lo-
Ibi.32.b cum istum. Et in alio loco: Expādit alas suas & assumpsit eū atq; portauit in humeris suis. Ego inquit qui pater erā, nutricius factus sum: & paruulum meū in ulnis meis ipse portabam, ne lederetur in solitudine: & ne uel æstu uel tenebris terreretur, in die nubes erā: in nocte ignis colūna: ut quos protexeram, meo illustrarem & sanarem lumine: cūq; peccassent & fecissent sibi uituli caput, dedi locum pœnitentiæ: & ignorauerunt qđ curarem eos, & uulnus idololatriæ quadraginta annorum spacio obducerem, & pristinæ redderē sanitati. Curaui autem eos propter funiculos & uincula charitatis: quibus mihi abraam isaac & iacob astrinxeram. Pro adam enim Aquila & Symmachus & Lxx. theodotio, homines transtulerunt: ut dicerent, in funiculis hominum traham eos, in uinculis charitatis. Quodq; sequit: Ero eis quasi exaltans iugū: pro quo interpretatus est Symmachus: & putauerunt qđ imponerem iugum super maxillam eorum: dupliciter accipitur: Aut absţuli ab eis iugum

a HEB. Et ego q̄si nutricius ephraim, portabā eos in brachijs meis: & nescierūt qđ curarē eos. In funiculis adam traham eos: in uinculis charitatis. Et ero eis quasi exaltans iugum sup maxillas eorū: & declinaui ad eum ut uescerētur.

b Nōn reuertetur in terram ægypti: & assur ipse rex eius: qm̄ SEP. Et ego colligaui ephraim: suscepi eū sup brachiū meū: & non cognouerunt ut sanarem illos in corruptione hominum: extēdi eos in uinculis charitatis meæ. Et ero illis quasi dās alapas hō super maxillas eius: & respiciā ad eū p̄uales ei. Habitabit ephraim in ægypto: & assur ipse rex eius: quia

cunctarum per circūitum nationum: aut legem meam quasi grauissimum iugi pōdus arbitrati sunt. Et dedi eis escam manna in deserto quo uescerētur: hoc est enim qđ ait: declinaui ad eū ut uesceretur: pro quo interpretatus est Symmachus: & declinaui ad eum cibos: Non qđ deus ad eum declinauerit: sed quod cibū mannæ ad eū fecerit declinare. Aliter: Intantū dilexi eos: & tā clæmēs pastor fui: ut morbidā ouem humeris meis ipse portarem: ipsi uero ignorauerunt qđ mea illos passione curarem: & q amator sum omniū hominū, traherē eos ad credendum in uinculis charitatis: iuxta illud qđ in euangelio Ioh.6.e
scriptum est: Nemo uenit ad me nisi pater qui misit me traxerit eum. Et arbitrati sunt iugum meū leue, esse grauissimū: et declinaui ad eos deserēs regna cœlorum: ut cum eis uescerer assumpta forma hominis: siue dedi eis esum corporis mei: ipse & cibus & conuiua. Transeamus ad intelligentiam spiritalem, iuxta Lxx. dumtaxat interpretes: ne si utrūq; & scđm historiā & scđm ἀναγωγὴν, uoluerim⁹ exponere, tēdamus libri magnitudinem: Illis imolantibus baalim que de suo corde finxerunt: & me uocante fugientibus a facie mea: ita enim in Lxx. continetur: Ego clæmētissimus dominus ligabam pedes ephraim, ne a me longius fugerēt: hoc enim significat σωφρόνισα: ligabam autem testimonijs scripturarum, & disputatiōe magistrorum ecclesiæ: ut ligatos per patientiam suis brachijs contineret: non intelligentes qđ patientia dei salutis eorum esset occasio: Vnde in corruptione hominū uidelicet magistrorū qui eos deceperant contractos perfidiæ frigore extendi calorem fidei: & quasi repugnātes uinculis meæ dilectionis astrinxi. Et qa non sua sponte currebant: sed uincti funibus trahebantur: paululum maxillas eorum alapis uerberaui: non puniens sed corrigens & emendans. Iudex lacerat carnes, torquet funiculis, flagellis atq; ignibus cruciat. Qui autem pater est: lasciuientem filium palma percutit manus. Et pulchre non dixit: ero eos alapis uerberās, sed q̄si homo maxillas manu percutiens: Percutit autem deus filios aberrantes cōminatione pœnarum: euangelica lectione, & testimonijs prophetarum. Cūq; sic percusserit in maxilla ut hæreticorū panem atq; doctrinam excutiat de ore polluto: tūc respicit ad eum dicente sibi filio uerberato: Respice in me & miserere mei. Et psā.85.e
iterum: Respice & exaudi me dñe deus meus. Cūq; eos re- Ibi.12.a
spexerit, præualebit siue proderit eis: id est superabit aduersarios: et de fugitiuis seruos faciet. Siue dabit eis uerum & dulcem cibum qui prius hæreticorum mendacia & cibos amarissimos deuorabant. b ¶ Non reuertetur in terram ęgypti ⁊c. Q. ñ dicit: nō reuertet in terrā ægypti: ostēdit qđ reuerti cupiat sed ire non possit. Reuerti autē cupiebat israel ab ægyptijs auxiliū efflagitans: sed possessus est ab assyrio: qui cœpit eum & dominatus est illius iure uictoris: & hoc passus est: quia cōuerti noluit, nec agere pœnitentiam. Vel certe dicamus quod reuersus sit in terram ægypti: quando ægyptios in terra sancta adorauit deos. uel illo sensu accipiēdum quo supra dictum est: ægyptum inuocabant: ad assyrios abierunt. Cœpit itaq; gladius in ciuitatib⁹ eius: siue irruet: ut interpretatus est Aquila: aut uulnerabit, ut Sym-
Gen.19. machus transtulit. Et uide quātum pondus sit miseriarum ut non agri uel possessiones ac rura uastentur: sed medias ciuitates hostis introeat, & cōsumat electos eius, siue brachia illius: ut interpretat⁹ est Symmach⁹ qđ hebraice dicit בְּדִיר
Cumq; consumpserit gladius electos & principes, siue robur exercitus

A bur exercitus:& deuorauerit uel capita uel consilia eorum, ut non possint aliquod inuenire præsidium: tunc plæbs miserabilis quæ ad me reuerti noluit,meum ad se reditū præstolabitur:& sero aget pœnitentiam,hostibus cuncta uastãtibus:Itaq; qa peccata grãdia, grãdibus sunt puniẽda supplicijs: imponẽt eis q derelicti fuerint de populo (rege eorum ac principib⁹,assyrio mucrone truncatis) iugũ grauissimũ seruitutis: et imponẽt pariter qđ nõ auferetur iuxta literã:nisi spiritaliter tollatur in christo. Iuxta Lxx.habitabit ephraim in ægypto: terram sanctam se habere dicẽs,& ecclesiã dñi saluatoris:sed uitijs atq; peccatis & ꝓuersitate fidei semp in ægypto cõmoratus est. Quia igit̃ habitauit in ægypto : sensus magnus assyrius erit rex eius: noluit em̃ reuerti ad ecclesiã:& uirtute perdita,id est christo:qui est dei uirtus & dei sapiẽtia:semp in lãguore uersatus est & infirmus fuit,cunctis dæmonib⁹ ac ꝓturbationibus subiacẽs:idcirco gladius,hoc est sciẽtia spiritalis uel sermo ecclesiastici uiri uastãs atq; debellãs sẽp uersabit̃ in urbib⁹ ei⁹:q̃s ĩpiæ extruxit cõtra dñm:& ipse gladi⁹ requescet in manib⁹ ei⁹:ut occisus ab alio,aliũ nõ possit occidere:nec contra aduersarium leuare manũ. Deniq; recipiẽt & uorabunt scđm cõsilia sua. Infœlix autẽ populus & uulgus indoctũ suspirabit antiquã patriã & captum se esse sentiet:siue pendebit in incolatu suo,nesciẽs quid agat: & quo uertatur ignorans:deus uero sup̃ præciosa eorũ, aurũ uide licet & argentum quæ acceperant ab eo:de quibus sæpe diximus,irascet̃:& nequaq̃ liberabit eũ q suo uitio corruit. Hoc iuxta Lxx.eũdẽ aũt sensum & hebraico coaptabimus.

a Quõ dabo te ephraim ⁊c. In eo loco ubi nos & Lxx.interpretati sumus: ꝓtegã te israel, in hebraico scriptum est: אֲמַגִּנְךָ יִשְׂרָאֵל:qđ Aqla trãstulit ὅπλῳ κυκλώσω σε,i.scuto circũdabo te. Qđ cum in bonã partẽ putaremus intelligi:& significare protectionẽ:ex æditione Symmachi cõtrarius nobis sensus subĵcitur dicẽtis:ἐκδιώσω σε, id est tradã te.Ex translatione quoq; theodotionis: nõ ꝓspera sed aduersaria demonstrant̃: ἀφοπλίσω σε, qđ significat nudabo te:& auferã a te ὅπλον,hoc est scutum,quo te ante ꝓtexerã: & hic sensus magis cõuenit dño cõminãti. Qđ igit̃ dicit: hoc est: qm̃ noluerũt cõuerti:& assur factus est rex eorum: deorauitq; gladius & urbes & principes & populum:& imponet̃ eis iugum,qđ non auferetur ab eis,et uidebatur dura sentẽtia:nequaq̃ eis locũ pœnitẽtiæ derelinquẽs.Nũc de⁹ parẽtis ad isrl̃ loquit̃ affectu:Quid tibi faciã ephraim: quõ te meo auxilio denudabo: quid tibi faciã:qua te arte corripiã:quo potero sanare medicamine:sicut adama & seboim ponã te:que duæ sunt quinq; urbium,sicut in genesi legim⁹:Sodoma & gomorra,adama & seboim & bale,quæ est segor:& syro sermone ꝯoara dicit̃.Ponã itaq; & uertam te in solitudinẽ,& delebo usq; ad cineres ac fauillas:sicut de leui adama & seboim. Cũq; duram ĩmo crudelẽ sententiã ꝓtulisset:rursum parẽtis affectu misericordia uincit̃:& austeritatẽ iudicis pietate mitigat patris. Dicit em̃: Conuersũ est in me cor meũ:pariter cõturbata est pœnitudo mea. Statim ut locutus sum,me ephraim & israel sicut adama sebo/imq; posituru:mea cõmota sunt uiscera.Pœnituit me meũ ꝗndã populũ delere in ꝓpetuũ:idcirco nõ faciã scđm furorẽ iracũdiæ meæ:nec de mea clæmẽtia cõmutabor,ut dispdã ephraim:nõ em̃ ꝓcutio ut perdã in ꝓpetuũ,sed ut emendem: Crudelitas mea,pœnitẽtiæ & piætatis occasio est:deus enim ego sum & nõ hõ. Homo ad hoc punit ut ꝓdat: deus ad hoc corripit ut emendet.In medio tui sanct⁹: & nõ ingrediar ciuitatẽ: hoc est non sum unus de his qui in urbibus habitant:qui humanis legibus uiuunt:qui crudelitatẽ arbitrant̃ iusticiã:Ius summũ,summa malicia est: mea aũt lex meaq; iusticia, est saluare correptos. Possumus & aliter dicere: qa primus cain parricida extruxit ciuitatem in noĩe filij sui enoch: in huiuscemodi urbẽ dñs nõ ingredit̃, quæ ex scelere & sanguine & parricidio fabricata est. Sin autẽ uoluerim⁹ legere:quõ dabo te ephraim,protegã te isrl̃:sic intelligẽdũ ẽ: Quid tibi faciã, nũ ꝓtectione dignus es,q tãta feciste:Notandũ ꝗq; qđ ubi contra iudam dicitur.i.populũ dei:non adama ponitur & seboim:sed sodoma & gomorra. Legimus em̃ in Esaia: Audite legem dei principes sodomorum: attendite uerbũ dñi populus gomorræ. In euãgelio quoq; ciuitas que aposto/los nõ receperit, excutiẽtibus eis puluerẽ pedũ suor⁹:dicit̃ de ea:qđ in die iudicij tolerabilius sit terræ sodomorum & gomorræ q̃ ciuitati illi:Et ad hierusalẽ ꝓphetalis sermo dirigit̃:iustificata est sodoma ex te. Dat̃ ergo nobis suspitio: qđ sodoma & gomorra principes fuerint in pctõ:& adama & seboim earũ exẽpla sectatæ sint:& qđ potẽtes potẽter tormenta patianť:& seruus qui scit uoluntatẽ dñi sui & nõ facit eam:uapulet multis. Vnde & ecclesiastici: si ꝯsdẽ qbus hæretici scelerib⁹ cõtinent̃:nequaq̃ adamæ & seboim,quæ inferiores sunt:sed sodomæ & gomorræ quæ maiorũ criminum esse dicunt̃ cruciatib⁹ subiacebũt.Ad hereticos quoq; deceptũq; ab eis populũ loquit̃ dñs: q nisi ægerint pœnitentiã,ponant̃ sicut adama & seboim,ut nullã spem habeãt salutis.Rursũ ut clæmẽtissim⁹ pater, dicit se suã mutare sententiam:& pœnitere qđ talia sit locut⁹:ut illos quoq; ad conuersionẽ & ad pœnitẽtiã ꝓuocet: Non faciã inqt in furore meo:non dispdã ephraim. Quantũ inqt in me est:quantũ ego cupio:si errorẽ ueritate correxerit: si me magis amauerit q̃ principes hæreseos:deus em̃ ego sum & nõ homo: lapsis manũ porrigã:errãtes ad salutẽ uocabo. Et qa sanctus sum:ꝓpterea nõ ingrediar ciuitatẽ,id est cõciliabula & urbes hæreticor⁹.Foras exeuntes de urbibus suis libẽter recipio:in ciuitates eor⁹ nõ ingrediar. Hoc qđ dixi nõ ingrediar ciuitatẽ:& iuxta Lxx.seqt̃: post dñm ambulabo:qdã sic interpretati sunt: ut diceret dño ꝓpm̃ rñdisse: & esse sensũ: Quia cõuersũ ẽ cor tuũ in te & nõ scđm pctã nr̃a fecisti nobis:sed imitaris clæmẽtiã tuã,& nr̃a delicta nõ punis,& poliliceris te sctm̃ & clæmẽtẽ in nr̃i medio uersatur⁹:idcirco & ego malor⁹ hominũ nõ ingrediar ciuitatẽ:nec ero de nũero

Gen.19.e

Esa.1.c

Matth.10.b

Sap.6.a
Lu.12.f

B

pcōr: sed ābulabo post dñm deū meū. Hebraī aūt ex pso/na dei ita æditerūt: Nō te derelinquā: nō ibo ad aliā gentē, nec ingrediar alterā ciuitatē. a ¶ Post dñm ambulabūt ꝛc. Dño, pspera pollicēte, populus cōuertit ad eū: & ambulabit post dñm: qa dñs rugiet q̄si leo: De q̄ & amos ꝓpheta cōmemorat. Amos.1.a Dñs de sion rugiet: & de hierlm dabit uocem suā. Rugiet aūt q̄n dicit: sicut adama, ponā te ut seboim Cūq; ille rugierit: tūc formidabūt filij maris siue aquarū: ut Lxx. trāstulerūt. Etem uerbū maim qđ p tres literas scribit מים. Si legat מִיָּם aq̄s, significat. Si מִיָּם de mari intelligit. Hæc hebraei ad aduētū christi referūt: quē sperāt esse uēturū: Nos iā transacta cōuincimus: qa & de ægypto, & de assyrijs, hoc est & ab oriente & occidēte, & ab aq̄lone & a meridie uenerūt: & q̄tidie ueniūt q̄ discūbāt cū abrahā isaac & iacob. Filios aūt maris siue aquarū eos possumus appellare, q̄ sagena dñi comprehēsi sūt, & abstracti de mari huiꝰ sæcli. Cūq; capti fuerit de morte ad uitā: collocabunt in domibꝰ suis, quæ horrea uocat euāgeliū, in q̄bus electa & a paleis sepata frumēta cōdūt. Natura leonū esse dicit: ut cū infremuerit & rugierit, oīa animātia cōtremiscāt: & fixo gradu se mouere nō possint: tāt⁹ pauor est & tāta formido. Itaq; & dñs cū istar leōis rugierit & itonuerit ac dederit uocē suā: cūctæ aues & uniuersa uolatilia ꝓhorrescēt: & ibūt ad nidos, id est ad domos suas in q̄bus dñs habitabit cū eis. Dicamꝰ & aliter. Cū uerus leo infremuerit, falsus leo q̄ ē iuxta apl̄m Petrū aduersariꝰ nr̄, ilico cōticescet: & oīne dogma puersum, os suū aperire nō poterit: quicq; ante ab eo capti fuerāt, rugitu leonis soluti & cōminatiōe terribili, sequēt dñm deū suū: Tūc timebūt filij maris siue aquarū: q̄ in amaritudine & falsis hæreticoꝝ aquis fuerāt ꝓcreati: & assumptis pennis, uolabūt q̄si aues ex ægypto, & quasi colūba de terra assyriorū: & dicēt: Quis dabit mihi pēnas sicut colūbæ & uolabo & requiescā: ut q̄ apud hæreticos laborauerāt, reqescāt in ecclesia: & habitēt in domibꝰ suis: de q̄bꝰ fuerāt errore seducti. Egyptū. i. מִצְרַיִם tribulationē interpretari: & angustiā nouimus: assyrios q̄q; dirigētes: siue ut meliꝰ arbitramur, arguētes. Ab his ergo liberant hæretici, cum habitare cœperint in domibus suis: & malis parētibus dixerint: Relinquet uobis domus uestra deserta. אַשּׁוּר b ¶ Circūdedit me in negatione ꝛc. Tradūt hebræi huiuscemodi fabulā: In exitu isrl̄ ex ægypto q̄n ex alia pte mons, ex alia rubrū mare: & ex alia pharaonis cingebat exercitus, & inclusus populus tenebat: cæteris tribubꝰ desperātibꝰ salutē, & aut reuerti in ægyptū, aut bellare cupiētibꝰ: solꝰ iuda fidelit̄er ingressus ē mare: unde & regnū meruit accipe: & hoc esse qđ nūc dicat: Iudas testis sermonū dei, & astipulator ac uindex descendit cū deo in mare: & inter sanctos fuit fidelissimus: ut uerbis iubētis crederet dei. Hoc illi dicūt. Nos cœptæ explanatiōis seq̄mur ordinē. qđ circūdederit ephraim regia tribꝰ & domus israel, populus q̄ tribui regiæ seruiebat: & circūdederit eū in negatione siue mēdacio: dū dñm negāt & idola cōfitent. Iudas aūt, hoc est duæ tribꝰ, quæ habebāt tēplū, legē, ꝓphetas & seruabāt præcepta legalia: erāt testes gradiētesq; cū deo & cū sanctis fideles. Sāctos possumus dicere, uel angelos uel patriarchas ac

HEB. Pōst dñm ābulabūt: q̄si leo rugiet: qa ipe rugiet & formidabūt filij maris & uolabūt q̄si auis ex ægypto: & q̄si colūba de terra assyriorū: & collocabo eos in domibꝰ suis: dicit dñs. Circūdedit me in negatione sua ephraim: & in dolo domꝰ isrl̄: Iudas aūt testis descendit cū deo & cū sanctis fidelis. ¶ Ca. XII

EPhraim pascit uentū & sequit̄ æstū: tota die mendaciū & uastitatem multiplicat: & fœdus cum assyrijs iniit: & oleum in ægyptū ferebat. Iudiciū ergo

SEP. Post dñm ābulabo: sicut leo rugiet: qa ipe rugiet & formidabūt filij aquarū & uolabūt q̄si auis ex ægypto: & q̄si colūba de terra assyriorū: & collocabo eos in domibꝰ suis: dicit dñs. Circūdedit me in mendacio ephraim: & in impietate domꝰ isrl̄ & iuda: nūc cognouit eos deꝰ: & ppl̄s sanctus uocabit̄ dei. Ca. XII

EPhraim aūt pessimus spūs p̄secutꝰ ē æstū tota die īania & uana multiplicauit: & testamētū cū assyrijs pepigit & oleū i ægypto mercabat Et iudiciū

Aqla trāstulit ἐπικράτησαν. Iuxta ἀναγωγήν circūdāt heretici dñm in mēdacio, imo in negatione: Quicqd em̄ loquunt̄, negatio, imo mēdaciū ē: & circūdāt eū i dolo siue in ipietate domꝰ isrl̄: dū uniuersa quæ simulāt artifici sermōe componūt, & ipietatē loquūt̄ cōtra dñm. Iudas aūt, hoc ē uir ecclīasticꝰ, nō supbit, nō inflat̄ tumore hæretico: sed hūiliat̄ eū deo: & cū sanctorū choro fidelis ē & robustus: dū ædificat domū suā sup petrā quæ nulla tēpestate q̄tiat̄: Lxx. mlto aliter trāstulerunt: qđ & ephraim & domus isrl̄ & iudas circūdederit deum in mēdacio & in ipietate: & tātæ clemētiæ sit deꝰ ut nō ab eis abscidat spem salutis: sed cognoscat illos: & patꝰ sit uocare ppl̄m sctm̄ & ppl̄m dei q̄ nūc ipietate puersus est. Iuxta tropologiā q̄q; uelle deū & hæreticos saluari: & ecclīasticos pctōres & oēs suo uocabulo nūcupari. Qui aūt uere sanctꝰ est: nō circūdat deū in mēdacio sed in ueritate: psalmista dicēte: Potēs es dñe: & ueritas tua in circūitu tuo. ¶ Ca. XII.

EPhraim pascit ventū & sequit̄ æstū ꝛc. Sacra narrat historia. Manahen regē isrl̄ pace facta cū assur: ab ægyptijs auxiliū postulasse: & hoc est q̄ nūc dicitur: ephraim pascere uētos, id est spe uana se decipere: sequiq; καύσωνα, hoc est æstum: & ire ad meridiem, nīhilq; aliud agere tota die nisi sibi illudere. Et dū huc illucq; discurrat, uastitatē & euersionē suis urbibus preparare. Ari nō est uastitas atq; mēdaciū pepigisse fœdus cū assyrijs: & oleū tulisse in ægyptū: σωκλοχικῶς a pte totū, qđ uidelicet munera ægyptijs miserit. Licet q̄dā arbitrent̄ qđ neq; in ægypto oleum gignit̄: sed præciosissimū missum esse ab ephraim: cuiꝰ terra samaria olei fertilissima est. Porro scdm tropologiā oēs hæretici pessimo dæmonū spū cōtinent̄: de q̄ & in Apl̄o scriptū est: Aduersus spūalia neq̄tiæ in cœlestibus. Et īmūdus spūs cū exierit ab hoīe, & requiē nō inuenerit: septē alios spūs neq̄ores se sibi copulat: & pristinā reuertit̄ ad domū. Spū igit̄ pessimo sequūtur καύσωνα. i. arīdita tē siue uētū urentē: q̄ cōtrariꝰ floribꝰ est & germinātia cūcta dispdit: tota die inania uacuaq; sectat̄: nec ꝓprio errore cōtētus est: sed multos discipulos, īmo comites suæ uanitatis erroriscq; multiplicat. Fœdus q̄q; facit cū assyrijs: q̄rū princeps est sēsus magnꝰ: ut quæcūq; finxerit, sapiēter simulasse uideat̄: ea sapiētia quæ destruit̄ a deo: quā & Apl̄s præcipit declinādā dicēs: Videte ne q̄s uos deprædet̄ p philosophiā & inanē seductionē, scdm traditionē hoīm, scdm elementa mūdi. Sed & oleū fert i ægyptū siue mercat̄ ægypti sapiētiā, ecclesiasticis cupiēs miscere dogmatibꝰ oleū unctiōis: q̄ ungebāt̄ ꝓphetæ ac sacerdotes: q̄ ungebāt̄ & reges. Hoc oleū hñt & sancti de q̄bꝰ dicit̄: Filij tui sicut nouellæ oliuarū in circūitu mēsæ tuæ. Et bona oliua in q̄ oleaster nr̄ insertus est. Quāuis aūt conent̄ hæretici ueritati miscere mēdaciū: oleū aquis & cæteris humētibus & liquētibus rebus non potest copulari: Semper ueritas supra est: deorsumq; mēdacium.

Omnes

Matt.13.d

1.Pe.5.b

Ps.88.b

4.Reg.15.d

Eph.6.b

Luc.11.c

Col.2.d

Ps.127.a

A Omnes aliæ ſpecies. i. hæreſes, quæ nō habēt (ut diximus) oleum ueritatis, poſſunt ſibi miſceri: & de pluribus unum effici corpus. Sed harū oleum qđ defertur in ægyptū: & de terra ſancta ad pharaonis regna deſcendit, deteſtaē prophe
ps.140.b ta dicens: Oleum peccatoris non impinguet caput meum.

a ¶ Iudiciū ꝝ dñi ⁊c. Ephraim ſemel paſcē/te uentos, & ſequente mēdaciū: qui in tantā uenit amētiā: ut inter duas gentes aduerſa/rias dubiꝰ fluctuaret, faciens pacem cū aſſy/rijs: & oleū portans in ægyptum: Nunc mihi omne iudiciū eſt cū iu/da, & uiſitatio ſuper ia/cob. Viſitationē autē uocat flagella atq; ſup/plicia: ut qui ephraim reddidit qđ merebaē: iudæ quoq; qui de ia/cob ortus eſt ſemine: reddat iuxta uiaſ & iu/xta adinuētiōes ſuas: qui nō tm̄ fortuito er/rore deceptus, de hu/mana cōcidit fragilita/te: ſed inquiſiuit & ad inuenit in quibus pec/caret & rueret. Expo/nit autē q̄nta bona iu/das, hoc eſt, iacob ac/ceperit: & in patre filiꝰ nominaē, ueteriſq; re/cordaē hiſtoriæ: ut &
B dei miſericordia erga iacob: & illiꝰ cōtra do/minū duritia cognoſcatur. Dū adhuc eſſet in utero rebeccæ, ſup/plantauit fratrē ſuum eſau: nō utiq; fortitu/dine propria, qui ſen/tire nō poterat: ſed miſcdia dei: qui cognoſcit & diligit eos quos prædeſtinauit. Et nō ſolū in utero ſupplantauit fratrē ſuū: ſed in fortitudine quoq; directus eſt cū angelo, q̄n ad torrentē iabok aduerſum angelum tota nocte pugnauit. Et quia directus eſt cū angelo: ppterea εὐθυτάτου: qđ hebraice dicit יְשָׁר, hoc eſt dirigētis ſiue directi nomē accepit. Et in/ualuit inquit aduerſum angelū: & eiꝰ bñdictione quē uice/rat, cōfortatus eſt. Fleuit quoq; & rogauit eum. i. angelū di/cens: Nō te dimittā niſi mihi bñdixeris. Cunq; patris ma/triſq; conſilio in meſopotamiā fugeret, inuenit eundē ange/lum in bethel: qui locutꝰ eſt ad eū: locutus eſt nobiſcū. i. in patre locutus & filijs eſt: & in iacob dilexit & iudā: ex q̄ tpe uſq; ad præſens, nominis eius, qđ illi ab angelo & a deo im/poſitū eſt, memoria perſeuerat. Cū hæc ſe habeant ita: & tu o iuda imitare parentē tuū: plora & roga dñm exercituū: & ad eum cōuertere. Cuſtodi miſericordiam & iudiciū: & cū utrunq; feceris, ſpera in deo tuo, ſemper bonis operibꝰ ad maiora proficiens. Pro eo q̄ in hebraico habet, fleuit & ro/gauit eum, in bethel inuenit eum, & ibi locutꝰ eſt nobiſcū: legimus in æditione uulgata: fleuerunt & rogauerūt me, in domo ὤφ inuenerunt me: & ibi dictū eſt ad eos. ὤφ interpre/tatur dolor. Si q̄s igiē flet, & agit pœnitētiā, & dñm depre/cetur, inueniet eū in dolore cordis ſui: & eū eū inuocauerit, ſibi audiet rñdentē. Poſſumꝰ iudā eccliaſticū uirū intellige/re, q̄ a dño corripiē: qđ nō ſit priſtinorū in ſe bñficiorū eius memor: ſed quotidie peccatis peccata conſocier. & exponit quæ ſint ipſa beneficia: Cū te inquit naſcentē in fide eccliā parturiret, ſupplantaſti iudæum ſiue gentilem fratrē tuū: & eiꝰ accæpiſti primogenita: & in fortitudine tua directus es

HEB. Iudiciū ergo dñi cū iuda & uiſitatio ſup iacob iuxta uias eiꝰ & iuxta ad/inuentiones eiꝰ reddet ei. In utero ſupplantauit fra/trem ſuū: & in fortitudine ſua directꝰ eſt cū angelo: & inualuit ad angelum: & cōfortatus eſt: fleuit & ro/gauit eū: in bethel inuenit eum: & ibi locutus eſt no/biſcū: & dñs deꝰ exercituū dñs memoriale eius: & tu ad deum tuum conuerte/ris: miſericordiam & iudi/cium cuſtodi: & ſpera in
b deo tuo ſemp. Chanaan in manu eius ſtathera do/loſa calumniam dilexit: & dixit ephraim: Veruntñ diues effectus ſum: inue/ni idolū mihi: oēs labo/res mei nō inueniēt mihi iniquitatē quam peccaui.

Et ego dñs

SEP. Et iudiciū dño cum iuda ut ulciſcatur iacob: iu/xta uias eius & iuxta adin/uentiones eiꝰ reddet ei. In utero ſupplantauit fratrē ſuū: & in labore ſuo præ/ualuit deo: & cōfortatꝰ eſt cū angelo & potuit: fleue/runt & deprecati ſunt me: in domo ὤφ inuenerūt me & ibi dictū eſt ad eos: dñs autē deus omnipotēs erit memoriale eius: & tu in deo tuo cōuerteris: miſeri/cordiā & iudiciū cuſtodi: & appropinqua deo tuo ſemp. Chanaan in manu eiꝰ ſtathera iniquitatis, op/primere p potētiā dilexit: & dixit ephraim: Verūtñ diues effectus ſum: inueni requiē mihi: oēs labores eiꝰ nō inuenient ei ppter iniqtates in qbꝰ peccauit.

Ego autē dñs

cū angelo: uel uincēs aduerſarias fortitudines: uel roboratꝰ bñdictionibꝰ angeli, qui ipſe eſt deus: & inualuiſti p figurā cōtra angelū, ut inualeſceres contra hoīes, & cōfortatus es. Cūq; eſſes uictoriā cōſecutꝰ, fleuiſti & rogaſti angelū dñi: & peccatorū ueterū recordatꝰ, inueniſti eū in bethel, hoc eſt in domo dei, quæ eſt eccleſia: ſiue in domo ὤφ, doloris & lachry/marum & pœnitētiæ. Et ut ſcireꝰ q̄s eſſet iudas: ibi inquit, locu/tus eſt nobiſcum, hoc eſt nobis chriſtianis: & ex eo tēpore uſq; in præſentē diem, chriſti cenſemur noīe: & ipſo dirigente corrigimur. Q ita q; uir eccliaſtice qui appellaris iudas, & cōfitens: cōuertere quotidie per pœniten/tiam ad dñm tuū: & ſi forte peccaueris, imita/re, pphetā dicentē: La- Ps.6.b
boraui ī gemitu meo: lauabo p ſingulas no/ctes lectū meū: lachry/miſ meis ſtratū meū ri/gabo. Nec hoc dixiſſe ſufficiat, ſed dei ſerua mandata: fac in alios miſericordiam, ut & ipſe miſericordiā con/ſequaris: Iudiciū uerū iudica: ut in quo iudi/caueris, iudiceē de te. Et ſpera ī deo tuo ſem/per: ſiue appropinqua deo tuo iugiter: ut om/ni tpe in uirtute pro/ficiens, appropinques deo tuo. b ¶ Chana/an in manu eiꝰ ⁊c. Mo/nuerat iudā ut cōuer/tereē ad dñm deū ſuū, & miſcdiam ſeruaret atq; iudiciū: & ſperaret in dño ſemp, ſiue appropinq̄ret ei iugiter: Nunc ad ephraim, hoc ē ad decē tribꝰ ſermo cōuertiē: quē uocat cha/naan: iuxta illud qđ loquiē Daniel ad preſbyterū: qui utiq; Dañ.13.f
erat de ſemine iuda: Semē chanaan & nō iuda, ſpecies decæ/pit te. Et in Eçechiel ad hieruſalē dictū legimus: Pater tuus Eçech.16.a
amorreus & mater tua cethea. Et in Eſaia diciē ad tribū iu/da: Audite uerbū dñi principes ſodomoꝝ: percipite auribꝰ Eſa.1.c
legē dñi noſtri ppls gomorræ. In Zacharia q̄q extremo uer/ſiculo legimꝰ: & nō erit chananeꝰ ultra in domo dñi. Dicit Zach.14.d
autē chanaā, hoc eſt ephraim habere in manu ſua ſtatherā doloſam ſiue iniquā: iubēte ſcriptura: æqua ſint tibi pōde/ra: & nō ſolū habere ſtatherā iniquā ac doloſam, ſed dilige/re calūniā & opprimere hoīes p potētiā. Et ne putaremꝰ cha/naan aliū quēpiā ſentiēdū: ponit manifeſtiꝰ qui ſit iſte cha/naan: Dixit ephraim: Verūtñ diues effectus ſum: & eſt ſen/ſus: Nō refert unde poſſideā, dūmodo poſſideā. Hoc mor/bo laborāt plurimi, de qbꝰ ſcriptū eſt: Diuitiæ congregatæ Iob.20.b
inique, euomentē: Redēptio em̄ aīarū uiri, ppriæ diuitiæ. Vñ Prouer.13.b
præcipit ut faciamꝰ nobis amicos de iniq̄ māmona, q̄ nos Lucæ.16.c
poſſint recipere in æterna tabernacula. Ephraim autē q̄ glo/riaē & dicit: Verūtñ diues effectus ſum: inueni idolū mihi; ſiue ἀνωφελές, hoc eſt אָוֶן: qđ nō proſit poſſidēti, caſſo labo/re ſudauit. Sicut autē guloſi & luxurioſi uenter deꝰ eſt: ita & auarus adorat auri idolum: & dicit in corde ſuo: inueni qđ quærebam: ſed audiet: Stultē, hac nocte rapieē aīa tua a te: Lucæ.12.c
quæ autē præparaſti, cuiꝰ erunt? Cūq; ſemel oculos eiꝰ diui/tiarū: nō dicā fulgor, ſed cæcitas occuparit, loqē: Oēs labo/res mei nō inueniēt iniquitatem meā in quā peccaui: & eſt

E

sensus: quicquid peccauero, si habuero diuitias ab his qui meo indigent auxilio, mihi non poterit imputari: sc̃m illud quod scriptum est: Et qui iniqua gerit, benedicitur: Diuitum enim amici multi. Vnde & ad hæreticos hoc ipsum refertur. Chanaan quippe interpretari potest, quasi mouentes. Et nota qđ dixerit: quasi mouẽtes, nõ mouentes. Mouentes sunt eos quos decepe rint: quasi mouẽtes illos quos mouere tem ptauerint. Sed qa fundati sunt super petrã, nullo possunt turbine concuti: nec pedũ suorum mutare uestigiũ. In istiusmodi Chanaan manu, hoc est, operibus, stathera dolosa est & iniqua: quicqd eñ hæreticus loquit̃, dei iusticiam non habet: & plenũ est doli & fraudium: unde & calumniã diligũt, dũ deprimũt innocẽtes, siue opprimũt eos p̃ potentiam. Opprimit̃ pauper ecclesiasticus uerbositate & argutijs hæreticorũ: qui post̃ aliquos decepe rint, solent dicere: diuites facti sumus: habemus plurimam multitudinem: discipulorũ turba nos sequitur: inuenimus idolum uel refrigeriũ nobis. Idcirco enim uel maxime hæres componunt̃, ut deuorent domos uiduarũ: quæ semper discunt & nunq̃ ad scientiã perueniũt ueritatis. Et pulchre inueni ait idolũ mihi: Omnia eñ hæreticorũ figmẽta idola

F

sunt & simulachra gẽtiliũ: nec multũ differũt in impietate: licet in noie discrepare uideant̃. Solẽtq̃ dicere: quicqd fecero: quicqd egero, mihi nõ poterit imputari: habeo eñ diuitias meas, argumẽta philosophorũ: habeo populi multitudinem: quã q aspexerit, me peccare non arbitrabit̃. ¶ Et ego dñs deꝰ tuus ꝛc. Tu quidẽ tanta peccasti ut lætareris in scelere: & multitudinẽ peccatorũ putares esse diuitias, & diceres: Diues effectus sum: inueni idolum mihi: omnes labores mei, peccata mea inuenire non poterunt: Ego autẽ dominus deus tuus qui te eduxi de terra ægypti, quando seruiebas pharaoni: & ædificabas de luto & paleis ciuitates: adhuc tribuo tibi locum pœnitentiæ: & magnitudine promissorũ hortor, ut ad me redeas: adhuc enim sedere te faciã in tabernaculis, sicut in diebus festiuitatis. Diem festiuitatis, scœnophegiam uocat: septimo mẽse quintadecima die mensis qñ de ægypto egressi sunt filij israel. Sicut inquit in eo tempore te de ægypto liberaui: & habitasti in tabernaculis ad terram sanctam, & ad locum templi ire festinans: Sic etiam nunc educam te de tribulatione & angustijs: & immi nente captiuitate, si tamẽ feceris quæ præcepi. Ego eñ sum qui per omnes prophetas & uaria genera uisionũ assimilatus sum hominibus: & te ad pœnitentiã prouocaui. An nõ est humanæ similitudinis, quando moyses in altum extol

Exo. 17.c

lens manus orat, ut iesus uincat amalech: & crucis in eo sacramenta monstrentur? Nonne in manibus prophetarũ assi mulatur deus, quando Ionas tribus diebus ac noctibus in profundo est: ut dominũ significet die tertia ab inferis resurgentem? Multiplicatas autẽ uisiones in omnibus prophe

Eçech. 10.c

tis legimus: quando in eçechiel dominum cernit in aurigæ modum sedentẽ super cherubim. Et esaias: Vidi inquit do

Esa. 6.a

minum sedentẽ super thronũ excelsum & eleuatum: & duo seraphim in circumitu eius clamantia ad inuicẽ: Sanctus,

Abacuk. 3.a

sanctus, sanctus, dominꝰ deus sabaoth. Et abacuk: Stabat in specula sua, ut cornua uideret in manibus saluatoris: in quibus absc̃dita est fortitudo eius. Vnde & psalmista con

Pſ. 84.

clamat: Audiam quid loquat̃ in me dominus deus. Vt autem sciamus omnẽ prophetiam in scripturis sanctis appellari uisionẽ: Et omnis (inquit) populus uidebat uocem domini: unde & prophetæ ante dicebantur uidentes. Ad eos quoq̃ qui ab hæreticis seducti sunt, dicit̃ ut reuertant̃ ad dominũ: qui mauult pœnitẽtiã peccatoris q̃ mortẽ: ipsum eñ esse qui eos eduxerit de terra ægypti. i. de tenebris & errore gentiliũ. Et ne forsitan peccati memores tardi⁹ reuertant̃: Adhuc inquit sedere uos faciã in tabernaculis, sicut in diebus festiuitatis: ut quod facit baptisma, hoc faciat pœnitentia: & habitẽt in tabernaculis saluatoris, hoc est in ecclesijs: de qb⁹ dicit̃: Plantati in domo dñi, in atrijs domus dei nostri florebũt: Et ne putẽt hæresiarchas & principes erroris sui dei locutos spiritu: Ego sum inqt qui locut⁹ sum ad prophetas, & nõ ad magistros uestros: & ego uisiones multiplicaui: & in manu ꝓphetarum meorũ qui sunt in ec

Gen. 27.c

clesia constituti assimilatus sum. b ¶ Si galaad idolũ ꝛc. Pro eo quod nos trãstulimus, bobus, qui hebraice appellantur שְׁוָרִים: Lxx. interpretati sunt ἄρχοντες. i. principes, qui uocant̃ שְׁעִירִים: uerbi similitudine atq̃ ambiguitate decæpti. Rursum ubi nos posuimus, aceruos, qui hebraice appellantur גַּלִּים: & proprie θινὰς significant, hoc est, exarena tumulos congregatos: qui maxime in deserto, & in litoribus flante uento, uel augentur, uel minuuntur: Lxx. trãstulerunt χελῶνας, id est testudines: pro quibus Symmachus, aceruos lapidum, interpretatus est: Theodotio, colles. Et re uera si θινὰς respicias, habent similitudinem magnorum testudinum in deserto agro: uel in ripis atq̃ litoribus paululum humo eminentiũ. Quod ergo dicit, hoc est: si in galaad de qua scriptũ est: Galaad ciuitas operantiũ idolum supplantata a sanguine, falsi sunt dij & perսersa religio: & est trans iordanẽ ubi duæ tribus habitant ruben & gad & dimidia tribus manasse: ergo & galgal de qua in hoc eodem propheta legimus: Omnis malicia eorũ in galgala, quæ est post tergũ bethauen: quicunq̃ idola colunt: nõ boues dijs immolant, sed bobus offerũt sacrificia, imitantes errorẽ samariæ. Eo eñ tẽpore quo hæc prophetabantur, galaad in regno decẽ tribuũ erat: & galgal sub imperio duarũ tribuũ, quæ appellabant̃ iuda. Ergo & decem tribus: & duæ pari idololatriæ errore deceptæ sunt: & altaria eorum sicut acerui & tumuli de lapidibus cõgregati siue de arenis. Cunq̃ & illi & hi in captiuitatem fuerint abducti: araꝛ quondam eorum absq̃ cultoribus testudinũ uel tumulorum habebunt similitudinem. Quia גלעד galaad interpretatur, translatio testimonij: & galgal, uolutabrũ: hoc dicere possumus, q̃ principes hæreticorum testimonia ueritatis transferant in mendacium: & quicquid colunt, idolum sit: & sacrificia eorum habeant similitudinem, uel aceruorum de lapidibus congregatorum uel testudinum. Quomodo enim θινές & acerui hinc atq̃ illinc de lapidibus & sabulo cõgregantur: ita & hæretici de sapientia sæculari & argutijs hominũ fraude atq̃ mendacio simulachra componunt. Et cum hoc fecerint, tardis gressibus in uno mouentur loco: & totum orbem occupare non possunt. Testudo tardigrada & onerata: immo oppressa pondere suo, non tam ambulat q̃ mouetur: hæreticorum grauissima peccata significans: qui suis in cœno & uolutabro luti erroribus immolant: adorantes opera manuum suarũ, & instar boum cuncta pro terrenis frugibus laborantes.

4. Regũ. 1. c

4. Regũ. 12. c

Fugit iacob

A a ¶ Fugit iacob in regionē syrię ꝛc. Videt absq; ratione & ordine, pphetali post idolū galaad & galgal & altaria aceruis lapidū sita, subito historiā geneseos de iacob uoluisse narrare: Q̄d statim soluit, qui supra de iacob legisse se memi/nit, in utero supplantauit fratrē suum: & in fortitudine sua directus est cum angelo: & inualuit ad angelum, & cōfortatus est: fleuit & rogauit eū: in bethel inuenit eum & ibi locut⁹ est nobiscū. Iste igit iacob nō frustra ab angelo cōfortatus est: sed quia tota nocte pugnauit & uicit aduersarium, ut ex hoc fratrē disceret non timere: cuius metu in Gen.27.g syriā fugeret ad laban auunculū suū: & seruiuit in uxore rachel septem annis: & pro liaoues soceri laban, eodem annorum spacio custodiuit. Et quia semel iacob dixerat & israel: patrē filioq; coniungit: & sequentis recordat historiæ qñ in ppheta moyse eduxit dñs israel de ægypto: & duodecim tribus, q generati sunt de israel ppheta educēte seruatæ sunt. Non errabit B qui supplantatorē iacob: & israel uidentē deum in typo domini dixerit præcessisse: & rachel primū sterilem atq; formosam, quam plurimū dilexit iacob significare ecclesiam: Liam autē lippiētib⁹ oculis atq; fœtosam, synagogæ sacramēta monstrare: & q ipse credentiū populum eduxerit de tenebris huius sæculi: & ad dulcissima iordanis, id est baptismi fluēta peruenerit. b ¶ Ad iracundiam me prouocauit ephraim ꝛc. Cum ergo ephraim tanta præstiterim, ut nudū & exulem & solū, diuitē dominūq; reducerem & multorū filiorū parentē: deseruit me ephraim immo ad iracundiā prouocauit: & amaritudine sua amarū fecit esse qui dulcis sum. Vnde sanguis ei⁹ sup eū ueniet. i. ipse erit causa mortis suæ, scd̄m id q̄d Dauid loquit ad eū qui saulis nunciauit interitū: & a se regem israel cæsum esse 2.Regū.1.e memorabat: Sanguis tuus super caput tuū. Non mea sententia, sed saulis sanguine tuus sanguis effundetur. Q̄d q̄ sequit: Et opprobrium eius restituet ei dominus: illi sensui 2.Regū.12.d congruit quē Nathan loquitur ad Dauid: Quia blasphemare fecisti inimicos nomē domini, propter hanc rem: hoc est, propter hoc peccatū quo interfecisti uriā: ipsa blasphemia atq; opprobrium, quo per te dominus blasphematus est, uertetur in caput tuum. Semper hæretici ad iracundiā prouocant clæmentē dominū: & qui mauult pœnitentiam peccatoris ęq; mortē, duritia cordis sui punire compellunt: & sanguis eorū quo & suū & multorū effuderunt sanguinē ueniet super caput eorum: & opprobria quibus dominum blasphemauerunt, restituet eis dominus suus: non q eorū dominus sit, sed qui quondam dñs eorū fuit. ¶ Ca. XIII Loquente ephraim ꝛc. Pro eo q Lxx. interpretati sunt, immolate homines, uituli enim defecerunt: & nos uertimus, immolate homines uitulos adorantes: Symmachus interpretatus est, immolate: homines uitulos adorēt: ut sit sensus: Immolate, hoc est sacrificate idolis: & hucusq; distinctio: sequat, rationale animal homines, adorent uitulos muta animantia. Loquente ergo ephraim: id est hieroboam filio nabath de tribu ephraim, horror inuasit israel: id est decē tribus. Pro horrore qui hebraice dicit, רתת quem Symmachus & Theodotio tremorē interpretati sunt: nescio qd uolentes δικαιώματα: id est iustificatiōes Lxx. transtulerunt. Et tantus israelem horror inuasit; ut delinqueret & offenderet deum in baal & moreretur, perdens eum qui dicit: Ego sum uita. Anima enim quæ peccauerit, Ioh.14.a Eçech.18.a ipsa morit. Et aplus: Vidua (inquit) quæ in delitijs est, uiuens mortua est. Et nō solū mortu⁹ est in baal, sed addidit peccata peccatis: ut ex argēto quod dominus dederat, idola fabricaretur opera manuum hominum. Quib⁹ ipsi dicunt: id est sacerdotes & principes qui populū bona docere debuerant: Immolate hoīes uitulos adorantes: quod quidem & in psalmis dicit: Immolauerūt filios suos & filias suas dæmonijs. Pro eo q̄d iuxta Symmachum & Theodotionem uertimus, adorātes: Aquila interpretatus est καὶ ταρτλοῦντες: id est deosculantes. Qui em adorāt, solent deosculari manum suam: q̄d Iob fecisse se negat, dicens: Si osculatus sum manū meam Iob.31.e apponens ori meo: & hoc mihi ad iniquitatem maximam reputetur. Sin autē ut quidam uolunt, dæmones loquuntur ad populum: Immolate homines, uituli enim defecerunt: ostenditur ingluuies eorum, qui sanguine uictimarum aluntur, & holocaustorum fumo: quod deficientibus hostijs, homines sibi cupiant immolari: quorum nō solum interitu, sed & cruore lætantur. Loquentibus autem hæreticis: immo principibus hæreticorum: id est ephraim: horror & tremor inuasit infœlicem populum: & deliquit in idolis, quæ de suo corde confinxit: & moritur cum populo quē seduxit: Et non ei sufficit corruisse nisi linguam quam ad canendum deum accæperat uertat in imagines idolorum: & artifici eloquio simile ueritati dogma componat: quod nihil est aliud, nisi excogitatio prauitatis humanæ: præcipiuntq; discipulis suis, ut & ipsi immolent homines: hoc est, furentur de ecclesia dei: & introducant ad hæreticos, & occidant quos decæperint. Quodq; sequit: Vituli enim defecerunt, hunc habet sensum: Nolite quærere quos seducatis de gentibus, qui uocantur bruta animalia: sed eos rapite, eos immolate, qui in ecclesia constituti, Christi censentur nomine: & homines appellantur.

C

D

Ego autē

a HEB. Fugit iacob in regionem syriæ: & seruiuit israel in uxore, & in uxore seruauit: In ppheta autē eduxit dñs israel de ægypto: & in propheta seruatus est.

SEP. Et recessit iacob in campum syriæ: & seruiuit israel in uxore, & in uxore custodiuit: & in propheta eduxit dñs israel de ægypto: & in pphetā seruatus est.

b Ad irācundiam me prouocauit ephraim in amaritudinibus suis: & sanguis eius super eum ueniet: & opprobrium illius restituet ei dominus suus.

c Loquētē ephraim, horror inuasit israel: & deliquit in baal, & mortuus est: & nunc addiderūt ad peccandum: feceruntq; sibi conflatile de argēto suo quasi similitudinem idolorū: factura artificum totum est: his ipsi dicunt; immolate homines uitulos adorantes.

Iuxta uerbū ephraim iustificationes accæpit ipse in israel: & posuit baal & mortu⁹ est: & nunc apposuit ut peccaret: & fecerunt sibi conflatile ex auro & argēto suo, scd̄m imaginem idolorū: opera artificū cōpleta: hijs ipsi dicunt: imolate homines, uituli em̄ defecerunt.

d Idcirco erunt quasi nubes matutina: & sicut ros matutinus pertransiens: sicut puluis turbine raptus ex area: & sicut fumus de fumario.

d ¶ Idcirco erunt quasi nubes matutina: et sicut ros matutinus pertransiens ꝛc. et sicut fumus de fumario. Lxx. hoc solum quod in ultimo est immutantes: & sicut uapor de locustis siue de lachrymis: qa in plærisq; codicib⁹ ἀκρίδων, in alijs δακρύων positum reperim⁹. Quia inquit homines pro uitulis, immo uitulis immolauerunt & adorauerunt uitulos: idcirco erunt quasi nubes matutina: & sicut ros mane pertransiens: sicut puluis turbine raptus ex area, & sicut fumus de fumario. Quæ omnia uidentur ad temp⁹ & subito

E subito dilabunt, iuxta illud quod dixerat: Transire fecit sa/maria regē suū quasi spumā super faciem aquæ. Et iterū: Sicut mane transit, pertransijt rex Israel. Et nubem quidē aut rorem transire uelociter, & puluerē ex area: & fumū de
ps.67.a fumario, nemo ambigit, iuxta illud quod scriptū est: Sicut deficit fum⁹, deficiāt.

Quærimus autē quare Lxx. pro fumario qđ Theodotio trāstu/lit καπνοδόχον locu/stas interpretati sunt: apd hebræos, locusta & fumariū, ijsdē scri/bitur literis: ארבה: q si legaē אַרֻבָּה, locusta dicit: si אַרֻבָּה, fumariū: pro quo Aquila καταράκτην: Symmachus foramē interpretati sunt. Catarac/tam autē proprie uocat foramen in pariete fabricatū, p quod fumus egredit. Si quis autem cōtentiosus & nolēs recipere hebraicam ueritatē, locustæ sensum quæsierit: audiat ephraim ἄτμῶ. i. uapori siue auræ & spiritui cōparari: qui ita tenuis de ore locustæ egreditur, ut nō sentiatur: Qđ si ecōtrario obiecerit, quare nō alijs, quæ minora sunt, periturum ephraim assimilauerit: uerbi gratia pulici,
F qui omnia membra habet: caput, oculos, pedes, uentrē, & cætera: quæ licet oculis non uideamus, tamen sensu intelligimus: intantū ut os pulicis ac dentes nō uidentes oculis, morsibus sentiamus. Respōdendū est ei q ideo uapori locustæ, siue auræ tenuissimæ, perituroru gloria cōparata sit: quia locusta noxia est, & sic inimica mortalibus: ut famem faciat, & segetum culta populet: intantū ut arbores quoq
Iohelis.1.et.2 & uineas decorticet: quod plenius in Iohel propheta legimus. Et huic locustæ & nubi matutinæ & rori & puluerihæretici cōparant: de quibus & in epistola catholica dici/
Iude,d tur: Hi sunt nubes sine aquis. Habent enim speciē prophetarum, & nubium apostolicarū: ad quas dei ueritas peruenit: sed non habent aquas, id est gratiam spiritussancti, di/
Ioh.7.f cente domino in euangelio: Qui credit in me (sicut dicit scriptura) flumina de uentre ei⁹ fluent aquæ uiuæ: Hoc autem (inquit) dixit de spiritu quē accæpturi erant credentes in eum. De lachrymis autem, quæ sermone græco habent aliquam similitudinē locustarū δακρύων καὶ ἀκρίδων, manifestus error est: quibusdam pro locustis lachrymas æstimantibus. a ¶ Ego autem dominus deus tuus ÷ firmans cęlum ⁊ creans terrā: cuius manus creauit omnē milítiam cęli: et nō ostendi ea tibi/ vt ambulares post ea: Quæ quoniā & in hebraico nō habent, & a nullo uertunt interpretum: in antiqua quoq æditione Lxx. nō legunt, obelo prænotanda sunt: præsertim cū sensus eorū perspicuus sit. Vnde ad reliqua transeamus: cum his quæ sequunt iungentes superius capitulum. a ¶ Ego autē dominus de⁹ tuus de terra ęgypti ⁊c. Qui supra dixerat: Fugit iacob in regionem syriæ: & seruiuit israel in uxore, & in uxore seruauit: In propheta autem eduxit dominus deus israel de ægypto, & in propheta seruatus est: etiam nunc quid eis præstiterit, refert: Ego dominus deus tuus qui eduxi te de terra ægypti: quod tibi mandaui per moysen attende: ne forte comedas & satureris: & obliuiscaris dei tui, q eduxit te de terra ægypti: Nō est em alius deus præter me, & qui possit saluare, nullus est ali⁹. Ego qui cōditor omniū sum: cognoui siue paui te in deserto & in terra inhabitabili: ubi rerum omniū penuria, ubi nullæ aquæ: dedi tibi manna de cœlo: G
& aquarū fontes, produxi de petra durissima. Qui iuxta
Deuter.32.b illud quod alibi scriptū est: Incrassatus est, impinguatus, dilatatus, & recalcitrauit dilectus: nunc quoq comede/runt & saturati sunt: & eleuauerunt cor suum, & obliti sunt eius cuius beneficiorum memores esse debāt. Necq enim per tantam eremi uastitatem, ubi non solum fruges & arbores uineæq, sed nec herba quidem gignitur: & nullæ aquæ ardorem temperant solis: quadraginta annis poterat israel ad terrā peruenire iordanis, nisi dominus oīa præstitisset. Hæreticos quoq eduxit dom⁹ de terra ægypti, de domo seruitutis, & de camino ferreo: qui primū seruiebāt regi Pharaoni & ducib⁹ eius: præcepitq eis in ecclesia, ut alium nescirēt deū: nisi eum qui creator est omnium: & nouit saluare quos fecit. Ipse cognouit eos & pauit in terra solitudinis: ita ut possint dicere: Do/
ps.22.a minus pascit me & nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocauit: super aquam refectionis educauit me. Deditq H
eis angelorū panē manna de cœlo, quod in ægypto nunq comederant: & aquas de sequenti eos petra. Petra autem
1.Cor.10.a iuxta Apostolum Christus est: qui comederunt & impleti sunt: & cibos domini nō tulerunt. Quibus idem Apostolus loquitur: Iam saturati estis, iam diuites facti estis: sine
1.Cor.4.b nobis regnatis, atq utinam regnetis, ut & uos regnemus uobiscum. Comederūt enim in sanctis scripturis, panem qui de cœlo descendit: & cum Dauid dixerunt: Incerta &
ps.50.b occulta sapientiæ tuæ, manifestasti mihi. Impletiq & saturati, eleuauerūt contra creatorem cor suum: & alterum sibi finxerunt deum. Quicquid biberant & comederant, suis meritis, nō dei misericordiæ deputātes: Idcirco obliti sunt dei, qui præceperat eis: ut legis uerba religarent inter oculos & in manibus, atq in fimbrijs palliorum: ne unq ob/liuiscerentur dei sui. b ¶ Et ego ero eis quasi leęna ⁊c. Illi adimpleti sunt & saturati: eleuauerunt corda sua & obliti sunt mei. Ego autem (inquit) ero eis quasi leæna siue panther: de quo supra plenius diximus: & sicut pardus in uia assyriorum: quando ducentur captiui ab assyrijs: & occurram illis quasi ursa raptis catulis siue indigens cibo: & dis/rumpam eorum uniuersa uitalia. Aiunt qui de bestiarum scripsere naturis: inter omnes feras nihil esse ursa sæuius cum perdiderit catulos, uel indiguerit cibis: & non solum pantheræ, pardi, & ursæ ferociam comminatur, sed leonis quoq & omnium bestiarum, quæ gignuntur in saltibus: & in hæc omnia dicit se esse uertendū, quādo ierint ad assyrios: ne cum ibi dura fuerint perpessi: non potentiæ & indignationi domini, sed hostium fortitudini, assignent misérias suas. Simulq consyderemus: quod qui in euangelio credentibus loquitur: Venite ad me omnes qui laboratis
Matth.11.d & onerati estis, & ego reficiam uos: iugum em meū suaue est & onus meum leue: nunc per prophetam incredulis, & nolentibus agere pœnitētiam: panther, pardus, ursa & leo efficit: nō solū israelitis qui propter idololatriā in medorū urbibus siue montibus collocati sunt: sed etiam hæreticis, qui ppter mētis superbiā & falsorū dogmatū uanitatē obliti sunt dei sui: & finxerunt idola & secuti sunt deos alienos.

a HEB. Egō autē dominus deus tuus, de terra ægypti: & deum absq me nescies: & saluator non est præter me: ego cognoui te in deserto: in terra solitudinis: iuxta pascua sua adimpleti sunt & saturati sunt: & eleuauerūt cor suū b & obliti sunt mei. Et egō ero eis q̄si leæna: sicut pardus in uia assyriorū: occurram eis quasi ursa raptis catulis: & disrumpam interiora iecoris eorū: & consumam eos ibi quasi leo: bestia agri scindet eos.

Perditio

a SEP. Egō autē domin⁹ deus tuus ÷ firmans cœlum, & creans terram: cuius manus creauit omnē milítiā cœli, & nō ostendi ea tibi, ut ambulares post ea. Et ego eduxi te de terra ægypti, & deū præter me nō cognosces, & saluator nō est absq me. Ego pascebam te in solitudine, in terra inhabitabili, scd'm pascua sua: & repleti sunt in saturitate, & eleuata sunt corda eorū, idcirco obliti sunt mei. Et ero eis quasi panther, & sicut pardus in uia assyriorum, occurram eis sicut ursa indigens cibo, & disrumpam interiora cordis eorū, & deuorabunt eos ibi catuli syluarū, bestiæ agri disrumpent eos.

Corruptioni

Perditio tua

A a ¶ Perditio tua israel/ tm̃modo in me ꝛc. Pro eo qđ Lxx. interpretati sunt ἀνέχου. i. habui: omnes abstuli transtule/runt. Infœlix israel & dignus maledictione perpetua: qui in tantū impietatis descendit profundū, ut solius dei salue tur misericordia. Potest autem in hebræo & hoc sensu legi: Dispereas israel, quia nihil tibi reliquū est, nisi ut mea solū clæmẽtia cõseueris. In Lxx. autem alter est sensus: Corruptioni tuæ israel qs auxiliabit̃: id est captiuitati tuæ & ultimæ seruituti: quis fer/re poterit auxilium eorum quos tibi præsu/les æstimasti? Vbi est rex tuus de quo dice/
1. Regū. 8.a bas ad Samuel: Constitue super nos regẽ, ut iudicet nos: sicut & gentes habẽt cæteræ? Cunctis ille contradicere: respondebas: ne/quaq̃, sed rex erit nobis: & erimus etiã nos sicut & gentes oẽs: & iudicabit nos rex noster: & egredie͠t ante nos & pugnabit ꝓ nobis. De quo ergo tibi promiseras q tua bella bellaret: nunc in necessitate subueniat, & uniuersas urbes tuas liberet de seruitute.

B Vbi sunt iudices tui? ubi reges? Tu em̃ dixisti: Da mihi regem & principes: itaq̃ dedi tibi saulem regẽ in furore meo: intantū ut in diebus messis pluuiam demõstrarẽ, cõtra naturã iudææ prouinciæ. Et abstuli (inquit) in indignatione mea regem uidelicet Sedechiam: ut quẽ cũ furore dederã, tollerẽ cum indignatione. Alij arbitrant̃ datum in furore regem Hieroboam filiū nabath: & ablatū in indignatione Osee ultimū regẽ decẽ tribuū. Hoc qđ exposuimus, dedi tibi regẽ & abstuli regem in indignatione mea, hebræi ad futurū tempus referunt: Eo (inquit) tẽpore quo dicebas: da mihi regem & principes: ego tibi respõdebam per Samuelem, q daturus tibi essem in furore meo, & ablaturus in indignatione mea. Perditus est omnis hæreticus & corruptioni tradit9: Qui enim corrumpit templū dei, corrumpet illū dominus: & in nullo alio habet auxilium, nisi in sola misc̃dia dei, quã pœnitudine cõsequit̃: Huius rex & iudices diabolus est & dæmones: siue omnes principes dogmatū peruersorū: qui eos tẽpore necessitatis & angustiæ liberare nõ poterũt: qui dati sunt in furore, & auferent̃ in indignatione: non q dñs tales eos uoluerit habere reges: alioquin non auferret quos sponte dederat: sed q dimiserit eos uoluntatibus suis: ut comedẽtes & incrassati carnib9 nausearent, & euomerẽt pernares suas: & odisse inciperẽt eos quos tanto studio seque/bantur. b ¶ Colligata est iniquitas ephraim ꝛc. Quomõ si ligetur quid in sacculo, cõseruatur, & non perit ei cui ligatum est: sic omnis iniquitas qua in deũ peccauit ephraim colligata est ei & abscondita: & q̃asi in marsupio reseruat̃. Denicq̃ cũ dies ultionis aduenerit, & extrema captiuitas: dolores quasi parturientis uenient ei, siue apprehendent illum. Mulier parturiens multo anteq̃ pariat, ex eo tempore quo concepit, scit se esse pariturã: & expectat quotidie extrema tormẽta cruciatusq̃ uenturos: Ita & ephraim filius insipiens de quo supra dixerat: Ephraim columba insipiẽs, nõ habens cor in cõtritione filiorũ & populi sui: cum dies parturitionis & captiuitatis aduenerit, aut stare aut sufferre nõ poterit. Pro insipiente filio, in Lxx. per ironiam legitur: Iste filius sapiens, hoc est quem sapientẽ putabas, ut ecõtrario intelligat̃ insipiens. Omnibus autẽ hæreticis iniquitas colligata est: quã in excelso locuti sunt: & abscõditũ est peccatũ eorũ, dum se putant uenena sui cordis abscondere & habere secreta: quæ cum dies parturitionis aduenerit, dolore eiulationibusq̃ pandentur. Iste ephraim filiꝰ insipiens est, quia dei sapientiam dereliquit: de q̃ in Hieremia scriptũ est: Nouissimũ eius erit insipiẽs: & in cõtritione filiorũ suorum quos interfecit, q̃s iugulauit: dei iram sustinere non poterit. Hiere. 17.b

c ¶ De manu mortis liberabo eos ꝛc. Scd'm utranq̃ intelligẽtiã: & ephraim, hoc est & decem tribuũ, & hæreticorũ qui sustinere nõ poterũt, in cõtritione filiorũ suorũ cum dolores quasi parturientis aduenerint, dominus pollicet̃ de manu mortis se eos liberaturum, & de morte redẽpturũ. Manũ autẽ mortis appellat opera quib9 interficit: iuxta illud qđ scriptũ est: In manu linguæ mors & uita. Liberauit autem omnes dominus: & redemit in passione crucis & effusione sanguinis sui: quando anima eius descendit in infernum: & caro eius non uidit corruptionẽ: & ad ipsam mortem atq̃ infernum locutus est: Ero mors tua o mors. Idcirco enim mortuus sum ut tu mea morte moriaris. Ero morsus tuus inferne, qui omnes tuis fauci/bus deuorabas. Videnscq̃ mortis duram necessitatẽ: & q̃ nullus sit hominum qui uiuat & non uideat mortem: clæmentissimus pater sententiæ recordatur antiquæ: quia in Adam omnes morimur. Siue propheta intelligẽs fragilitatem suam: & conditionem carnis humanæ: Consolatio ait abscondita est ab oculis meis: & est sensus: Non ualeo consolari: quicquid mente concæpero, dolorem meum nõ potest mitigare: cernẽtis charissima inter se nomina morte seiungi: ipse inquit infernus inter fratres diuidit. Quicquid igitur separat fratres, infernus est appellandus: & maxime mulier meretrix: quæ uocans insipientem ad se dicit in opibus prudentiæ: panes ocultos libenter attingite, & aquæ furtiuæ dulcedinem: & nescit insipiens, quoniam terrigenæ apud eam pereunt: & in pfundum inferni incurrũt. Quicquid enim non licet, magis desyderat̃: & quod raritate dulce est, assiduitate in amaritudinem uertitur. Et mel distillat de labijs mulieris meretricis, quæ ad tempus impinguat fauces insipientis: nouissime autem amarius felle inuenitur: & acutius magis cũ gladius utrinq̃ acutus. Quicunq̃ terrigena est, & de cœlo non nascitur: interficitur eius amplexibus: & ligatur institis lectulorum: & insipientiæ pedes deducunt eos, qui utuntur ea cum morte ad inferos. Inter mortem autem & inferos, hoc interest: Mors est, qua anima separatur a corpore. Infernus, locus in quo animæ recluduntur: siue in refrigerio, siue in pœnis, pro/qualitate

C

D

1. Cor. 15.c

Prouer. 18.d

Prouer. 5.a

SEP. Corruptioni tuæ israel quis auxiliabitur? ubi est rex tuus iste? & saluum te faciat in cunctis urbibus tuis: iudicet te de quo dixisti: da mihi regem & principem: & dedi tibi regem in ira mea, & habui in furore meo. Cõgregatio iniquitatis ephraim abscõditum peccatum eius: dolores quasi parturiẽtis uenient ei: iste est filius tuus sapiens: quia nunc non sustinebit in contritione filiorum. De manu inferni liberabo eos: de morte redimam illos: ubi est causa tua mors? ubi est aculeus tuus inferne? cõsolatio abscondita est ab oculis meis: quia ipse inter fratres diuidet.

Adducet

E qualitate meritorū. Hoc diximus, ut ostenderemus id mortem facere, quod meretricē mulierem: Mors enim diuidit fratres, hoc & mulier facit. In fratribus, omnē intellige charitatem: ꝙ & mater diuidatur a filia, & pater a filio, & frater a fratre. Q̄z autem aliud sit mors, & aliud infernus, & psalmista demonstrat, di/

Ps.6.b cens: Non est in morte qui memor sit tui: in inferno autem quis cōfitebitur tibi? Et in

Ibi.54.c alio loco: Veniat mors sup eos & descēdāt in infernū uiuentes. Pro eo ꝙ nos interpretati sumus: Ero mors tua o mors: ero morsus tuus inferne: Lxx. trā/stulerunt: ubi est causa tua mors, ubi est stimulus tuus inferne? pro q̄ Apostolus po/

1. Cor. 15.g suit: Absorpta ē mors in cōtentione: ubi est mors cōtētio tua: ubi est mors aculeus tuus? Et exponēs uirtutē testimonij intulit: Aculeus autē mortis peccatum: uirtus ꝩo peccati lex: Deo autem gratias qui dedit nobis uictoriā, per dominū nostrū iesum christum. Itaq; qđ ille in resurrectionē interpretatus est domini: nos aliter interpretari, nec possumus nec audem⁹. Potest mors, & infernus & diabolus accipi, qui christi morte iugulatus est:

Esa.25.c scdm Lxx. de quo & in Esaia loquit̄: Deuorauit mors inualescens. Et postea sequit̄: Abstulit dominus omnē lachrymā ab omni facie. Duos autē fratres inter se morte diuisos, iuxta histo/

F riam illius tēporis: quidā israel & iudā intelligunt: ut qđ tunc figurabat̄ in parte, nunc sentiat̄ in toto: & cū omni humano genere israel & iudas liberādus sit & redimēdus. In eo loco in q̄ Lxx. transtulerūt: πρὸς ἡ νίκη σου. i. ubi est causa tua, & nos diximus, ero mors tua: Symmachus interpretatus est, ero plaga tua. Quinta æditio & Aquila: Vbi sunt sermones tui, qđ hebraice scribit̄ דְּבָרֶךָ, legentes דֶּבֶר: hoc est uerbū pro רֶבֶר, qđ interpretat̄ mors: iuxta illud qđ in

Esa.9.b Esaia legimus: Mortē misit dñs in iacob & uenit in israel: hoc est deber: ꝑ quo nos interpretati sumus: Verbū misit in iacob, & uenit in israel. i. dabar. Pro aculeo quoq; quem nos morsum transtulimus: Symmachus ἀπάντημα. i. occursum: Theodotion & quinta æditio, plagā & cōclusionē interpretati sunt. b ¶ Adducet urentē ventum ⁊c. Legi in cuiusdā cōmētarijs, uentū urentē quē adducet dñs de de/

Iob.1.d serto: illum esse qui percusserit domū iob in quatuor angulis: & fecerit eam sup filios ruere cōiuantes: & unū esse de

Matth.7.d his uentis: q̄s in euāgelio legim⁹ flare & uenire cū turbine, pluuijs atq; fluminibus, ut subuertant domū: quæ sup petram ædificata est, siue sup arenas. Qđ neq; q̄q; mihi uidet̄: neq; em̄ in Iob scriptū est ꝙ uentū de deserto dñs adduxerit: sed nomē dñi tacitū est: ut uentus de solitudine, qui contra sanctū uirū sua uenerat uoluntate, cōtraria possit accipi fortitudo: & uenti qui domoꝝ fundamēta subuertūt, utiq; ad bonā partē nō poterūt referri: Supereſt ut uentū urentē quē adducet dñs de deserto ascendentē illū intelligam⁹, de

Abacuk.3.a quo & in Abacuk legim⁹: Deus ab austro ueniet & sanctus de mōte pharan: qui utiq; in solitudine & in meridie situs

Can.1.b est. Et in Cātico legim⁹: Vbi pascis, ubi cubas in meridie? Hunc itaq; uentū urentē qui siccet uenas mortis, & fontes eius arefaciat: adducet dñs de deserto ascendentē: de deserto autē humani generis: in q̄ & diabolus quærēs requiem, inuenire nō potuit: Siue desertū intelligim⁹ sanctæ Mariæ uterū uirginalē, ꝙ absq; semine humano nulla frutice pullulauerit: sed uirga simplex atq; purissima & unione fœcun

Can.2.a da ædiderit eū florē qui dicit in Canticocāticorū: Ego flos campi & lilium cōualliū. Et pulchre tam in Esaia q̄ in præsenti loco, flos ascēdēs & uentus ascēdēs dicit̄: quia de hu/

Esa.11.a militate carnis ad excelsa cōscēdit: & nos secū duxit ad patrem, dicēs in euāgelio: Cū exaltatus fuero, omnia traham

Iob.12.e ad me. Ipse quasi radix ascēdet de terra inhabitabili: & neq; quaq; mors in eū, sed ipse morti supueniet. Neq; em̄ mors in eo ullā suæ potestatis uiā repperit: & hoc est qđ in Prouerbijs dicit̄: Impossibile est

Prouer.30.c sup petrā serpentis inuenire uestigia. Et ipse loquitur in euāgelio:

Iob.14.d Ecce ueniet princeps mūdi hui⁹, & inueniet in me nihil. Iste siccabit uenas mortis & desolabit fontes ei⁹. Venæ mortis & fontes & acule⁹, pctā ab Apło nominant̄: qb⁹ arefactis, mors quoq; ipsa siccabit̄. Qđ ꝙ sequitur: Ipse diripiet thesaurū omnis uasis desyderabilis, dupliciter accipit̄: Siue ꝙ desyderabilia sunt his qui in morte habitāt: siue uasa desyderabilia quæ in thesauro retinebant̄ inferni, sctōs intelligim⁹: q̄s alligatos forte dñs eripuit: & rapuit & tulit de inferis: & q̄si uasa preciosissima secū perduxit in paradisum. Pro thesauro, Lxx. terrā trāstulerūt: terra haud dubiū quin mortē significet. Et in psalmis legim⁹: Credo uidere

Ps.26.d bona dñi in terra uiuētiū. Et iuxta euāgeliū: Mites possidebunt terrā. Ecōtrario debem⁹ accipere terrā inferni nō esse

Matth.5.a terram uiuentiū, sed mortuorū: quæ diripit̄ atq; uastat̄: q̄n morte christi uinctæ apud inferos animæ liberant̄. Scdm tropologiā in eisdē (de qb⁹ supra diximus) cōmentarijs legimus: uentū urentē, diabolum intelligi & singulos hæresiarchas. Qđ nobis displicet: Neq; em̄ diabol⁹ uenas mortis fonteſq; erroris siccare pōt: cū ipse fons & initiū mortuorū sit. Itaq; sermo ecclesiasticus, urens intelligēdus est uentus: qui omnia hæreticorum dogmata arefaciat & perducat ad nihilū: & diripiat eos atq; dispergat, qui hæreticorū doctri/

H na in morte fuerant congregati. ¶ Ca. XIIII

Pereat samaria ⁊c. Sæpe diximus decē tribus appellari samariam a metropoli samaria: quæ ex noīe Augusti nunc uocatur Augusta. i. sebaste. Cur autē samaria dicta sit ciuitas, in regum uolumine legimus. Imperat igit̄ ꝓpheta: & ut ueri⁹ dicā, optatiuo modo loquit̄, ut samaria pereat. Cui cū deus tanta præpararet bona, illa cōtra deū faciat: & magis dæmonū simulachra sectetur. Symmachus autē nō dixit, pereat: sed μεταμελήσθω. i. aget pœnitētiā: suiq; eam pœnitebit erroris, ꝙ dulcissimū deū in amaritudinē uerterit: ita ut bellatores eius in gladio pereant: paruuli & lactentes elidant̄ ad terram: & fœtæ ei⁹ atq; prægnātes dirumpant̄ in mortē. Quæ oīa ei accidisse credendū est, tpe captiuitatis & angustiæ qñ suā patriā perdiderunt: & q̄ euasere gladiū, in seruitutē perpetuā sunt abducti. De hæreticis facilis intelligentia est ꝙ uocent̄ samaria, eo ꝙ dei præcepta seruare se iactent: nō ꝙ custodes sint legis eius, sed ꝙ hoc esse se dicant, in similitudinē schismatis Nauatianoꝝ: qui & ipsi καθαροὺς. i. mūdos se uocant, cū sint omniū immūdissimi, negantes pœnitentiā ꝑ quā peccata mundant̄: iuxta illud qđ scriptum est: Lauabis me & Ps.50.b

Esa.1.d super niuem dealbabor. Et in Esaia: Lauamini, mundi este te. Lauacrum autem non baptismū uocat, sed omnē pœnitudinē quæ sordes abluit peccatorū. Pereat igitur huiuscemodi samaria: quia quicquid loquitur, repugnat deo suo: & clæmentiam eius uertit in crudelitatem: usq; eo ut qui uiri sunt apud illam & ad maliciæ ætatem uenere perfectam, spiritali mucrone truncent̄. Qui autē paruuli atq; lactentes, elidantur ad petram. De quibus & in psalmo legim⁹:

) Beatus

Beatus q tenebit & allidet paruulos suos ad petrã. Fœtæ quoq; eius atq; pregnãtes quæ de malo semine cõceperũt: ideo disrũpentur, ne pessimos liberos faciant. Tale quid & in euangelio nobis subiicit: Væ pregnantibus & nutriẽtibus in diebus illis: diebus uidelicet tribulationis & angustiæ. Interficiũt autẽ & bellatores samariæ gladio, & lactẽtes elidũtur, & pregnantes dirumpũtur: ut pereũte malo semie çiçanijsq; ei⁹ exustis, solũ remaneat triticũ: quod in dñi horrea recondat.

a ¶ Cõuertere israel ad dñm deũ tuum ꝛc. Pereũte samaria & uiris eius, & paruulis & pregnantibus occisis, elisis atq; discissis: totus israel ad pœnitentiã, puocat: ut q infirmatus est, siue corruit in iniqtatibus suis: reuertatur ad medicũ & recipiat sanitatem: uel stare incipiat qui corruerat: doceturq; quõ debeat agere pœnitentiã. Tollite inquit uobiscũ uerba .i. preces & delictorũ confessionẽ: & cõuertimini ad dñm tã uerbis q̃ operibus: & dicite ei: Omnem aufer iniquitatẽ: nihil languoris in nobis & ruinæ pristinæ derelinquas: ne rursũ mali seminis pullulẽt rediuiua plantaria. Et accipe inqt bonũ: Nisi eñ tuleris mala nostra: bonũ tibi qd̃ offeramus habere nõ possumus: iuxta illud qd̃ alibi scriptũ est: Declina a malo & fac bonũ: & reddemus ait uitulos labiorũ nostrorũ. Pro uitulis q hebraice appellãt פָּרִים καρπὸν .i. fructũ Lxx. trã stulerũt q dicit פְּרִי שְׂפָתֵינוּ falsi sermõis similitudine. Vituli aũt labiorũ, laudes in deo sũt & grãrũ actio: Sacrificiũ eñ deo spũs cõtribulat⁹. Igit̃ illo iã tpe carnalibus uictimis reprobatis: placabilis deo hostia, est pura cõfessio: Qui reddituros se esse dicunt labiorũ uitulos, & dei laudes ppeti uoce canituros: etiã illud repromittũt qd̃ nequaq; in assyrijs spem habeant: nec sup equos ægyptios, quia fallax equus ad salutẽ: & ultra non adorent opa manuũ suarum uitulos aureos: quos in dan bethelq; conflauerant: & idcirco inquiũt: Nequaq; operi manuũ nostrarum dicemus dij nostri: quia tu eius qui in te est pupilli misereberis: hoc est populi israel: de quo dixeras: Filius primogenitus meus israel. Et: Filios genui & exaltaui: ipsi aũt me spreuerũt. Et in alio loco: Filij alieni mẽtiti sũt mihi. Pupillus autẽ uocatur: quia deũ p̃didit patrẽ. Quidã autem pupillũ exposuit eum qui a malo patre recesserit diabolo: & idcirco dei misericordia subleuet̃. Ad omne quoq; dogma peruersum quotidie ꝓpheta loquit̃: & sectatores eius ad pœnitentiã prouocat dicens: Cõuertimini ad dñm deum uestrũ: q corruistis siue elãguistis dñi p̃dita sanitate: tollite uobiscũ uerba, uerã fidei cõfessionẽ, & dicite: Aufer iniqtatẽ quæ in nr̃o corde uersat̃: & accipe bona fidei: q̃ corde creditur ad iusticiã: ore autẽ cõfessio fit ad salutẽ. Vituli & uictimæ siue fructꝰ labiorũ, sũt in patrẽ & filiũ & spm̃ sctm̃, & in passionẽ & resurrectionẽ dñi credere: quã q obtulerit ei, neq; q̃ spabit i rege assyrio de q̃ crebro diximus. Nec ascẽdet sup equũ quẽ præcepit dñs ne/quaq; multiplicãdũ: quẽ habẽs pharao, cũ suo est demersus eqta tu. Omis eñ hæreticꝰ ascẽdit eq̃s p supbiã, q̃s i errore suo ipse generauit. Et nequaq; ultra dicent opibus manuũ suarũ: quæ ipsi artifici elogo cõfinxerũt dij nr̃i. Gulosi uenter deꝰ est: auarꝰ colit mãmona: hæreticꝰ dogma qd̃ finxit: qui uniuersa hæc deseruerit .i. assur & equũ & opera manuũ suarũ, reuertet̃ ad dñm: & placabit patrẽ suũ a q̃ fuerat abiectus.

b ¶ Sanabo ꝓtritiões eorũ ꝛc. Cõuersis ad pœnitẽtiã: & ĩstar pupilli patrẽ quẽ reliquerãt cognoscẽtibus, tñdit deus: Sanabo cõtritiões uel habitacula eorũ in qbꝰ fuerãt uulnerati siue confracti, uel in qbꝰ tã male habitauerãt: diligã eos spõtanee: qd̃ Lxx. trãstulerũt ὁμολογουμένως, pspicue atq; apte uel absq; ulla dubitatiõe. Diligit aũt dñs diligẽtes se: de qbꝰ & in alio loco ait: Ego diligẽtes me diligo: quia eñ prius irascebar eis ꝓpter pcã quæ fecerãt: nũc miserebor ꝓpter clæmẽtiã meã. Et ero eis q̃si ros: ut fornacẽ babylonicã, & caminũ æstuãtis incẽdij meo rore restinguã: q & p isaac patriarchã ad iacob seruũ meũ locutꝰ sum: De rore cœli erit habitaculũ tuũ. Quõ eñ dñs fit credẽtibus lumẽ, uia, ueritas, panis, uinea, ignis, pastor, agnus, ianua, uermis &c̃: Sic q indigemꝰ illiꝰ misecꝺia, & pcõrũ febribꝰ æstuamus: in rorẽ nobis uertit̃: ad quẽ dicit Esaias: Ros eñ q a te est, sanitas eorũ ẽ. Et in deuteronomij cãtico moyses loqt̃: Descẽdãt sicut ros ẏba mea. Cũ aũt nos dñs suo rore respserit: & siccitatẽ pectoris nr̃i suis pluuijs irrigarit: germinabimus, ĩmo florebimꝰ ut liliũ, imitãtes dñm saluatorẽ: qui dicit in cãticocãticorũ: Ego flos cãpi & liliũ cõualliũ: & loqtur ad spõsam suã, quæ nõ habet rugã neq; maculã: Sicut liliũ in medio spinarũ sic ꝓxima mea in medio filiarũ. Cũq; creuerimꝰ in dñο: mittemꝰ radices nr̃as sicut arbores libani: quæ quantũ in auras cõsurgũt uertice: tñ radicẽ in ima demergũt: ut nulla tẽpestate q̃tiãt̃, sed stabili mole cõsistãt. Harũ arborũ rami huc illucq; tẽdunt̃: ut ueniãt uolatilia cœli & habitẽt in eis. Et ne forsitã putaremꝰ, qa dixerat erũpet radix eiꝰ, siue emittet radices suas q̃si libanꝰ, de cedris eũ loq & infructuosis arboribꝰ: sanctũ uirũ & cõuersum ad dñm

oliuæ

Ps. 136.b A

Lu. 21.c

Ps. 56.c

B

Ps. 50.d

Ps. 52.d

Exo. 4.f Esa. 1.a Ps. 17.g

C

Ro. 10.b

Exo. 14

D

Pro. 8.b

Esa. 26.d. secũm Lxx. Deu. 32.a

Can. 2.a

E oliuæ frugiferæ cõpat: quæ dicit in alio loco: Ego autẽ ſicut
ps. 51.b oliua fructifera in domo dei. Cui⁹ fructũ qñq; ſibi ſapiẽtes
Matth. 25.a. uirgineſ parauerũt: ex q̃ uulnera mitigaſ tumor: lãguẽtis mẽ
bra reqeſcũt: in tenebris lumen accẽdiſ: unguunt̃ in agone
certãtes. Hæc oliua habebit odorẽ quaſi libani uel thuris:
qđ genus eſt thymia/
matiſ: ὁμωρύμως apđ
græcos & hebræos, &
mõſ appellaſ & thus:
Vel certe montis liba
ni, q̃ fertiliſſim⁹ & ui/
rẽs: denſiſſimis arbo/
rũ comis, ptegitur: ita
ut poſſit oliua dicere:
Chriſti bon⁹ odor ſu/
mus. Qui autẽ cõuer
ſi fuerint ad dñm, acci
piẽt cõuerſiõis ſuæ premiũ: ut ſedeãt in umbra ei⁹ & dicãt:
2. Cor. 2.d Cañ. 2.a Sub umbra ei⁹ reqeui & ſedi: & fructus ei⁹ dulcis eſt in ore
meo. Cũq; ſederint in umbra illi⁹, uiuẽt q̃ pri⁹ mortui fue/
rãt: ſiue iuxta Lxx. bibẽt & inebriabũt̃ tritico: hoc eſt rerũ
oĩm abũdantia. Q2 aũt hic ebrietas, non euerſionẽ mentis,
ſed copiam rerum omnium ſignificet: uerſiculus ille de/
ps. 64.b clarat dicens: Viſitaſti terrã & inebriaſti eam, Et Ioſeph cõ/
Geñ. 45.g uiuiũ, in quo inebriaſſe dicitur fratres ſuos: Et dñs loquẽs
ad apoſtolos: Comedite amici mei, & bibite & inebriami/
ni fratres. Siue quia dñs noſter ipſe eſt frumẽtum & uinea:
quicũq; crediderit in eo, inebriari dicitur. Denicq; ſequitur:
Et efflorebit quaſi uinea: memoriale ei⁹ ſicut uinũ libani.
Vinũ autẽ libani poſſumus appellare mixtum & conditũ
thymiamate, ut odorẽ ſuauiſſimũ habeat: uel uinum liba
Zach. 11.a ni qđ dño libatur in templo: de quo in Zacharia ſub liba/
ni uocabulo legimus: Aperi libane portas tuas. Cum ergo
tanta rerũ abundãtia ſit futura, O ephraim, omnis qui agis
pœnitentiã & qui meus eſſe cœpiſti: dimitte idola, ſimula/
chra cõtemne: Ego eñ ſum qui humiliaui te, & ego exalta/
bo te, ſiue ego exaudiam & dirigã: & faciam eũ quaſi abie/
tem uirentem: ut de illo iuxta hebræos dicatur in pſalmo:
Abies domus eius. Aut certe ego ero quaſi iuniper⁹ cõden
ſa: ut ſub mea umbra requieſcat. De ἀρκεύθοις, id eſt iuni/
F peris, iuxta Lxx. interpretes Salomon ianuas tẽpli feciſſe
memoraſ: quia chriſtus p̃ quẽ ad patrẽ accedimus, hãc ha
bet naturã: ut ſemp floreat, ſemp nouos afferat fruct⁹, & nũ/
q̃ deponat uirorẽ ſuũ. Hæc iuniper⁹ ſub umbra ſua qeſcẽti
Ione. 4 bus, ne mundi huius ardore ferianſ, & percutiat æſtus ca/
put eorũ, ſicut quondã pcuſſit & Ionæ: dat fruges: & nõ ſo
lũ dormiẽtibus requiẽ & ſedẽtibus, ſed & ſaturitatẽ ueſcẽti
bus præbet. Quicqd ſcđm ἀναγωγήν interpretati ſum⁹,
in aduentu dñi ſaluatoris, & in cõuerſione ueri iſrael: hoc
tam ad hæreticos & iudæos, q̃ ad gẽtes & ad oĩne dogma
peruerſum referri poteſt: ut cum ægerint pœnitentiã, ueniã
conſequãtur. Si ergo plenitudo repromiſſionis adimpleta
eſt in aduentu ſaluatoris, & quotidie impletur in eccleſia:
credendũ eſt qđ plenius impleaſ: qñ pfectione ueniẽte, qđ
nunc ex parte eſt deſtruetur. Notandũ qđ ſæpe iam dixim⁹
ſalutẽ iſraelis & reuer
ſiõis ad dñm: & de ca
ptiuitate redẽptiõem,
non carnaliter accipi, ut
iudæi putant, ſed ſpi/
ritualiter, ut ueriſſime
cõprobaſ. a ¶ Quis
ſapiẽs & intelliget iſta
&c. Qñ dicit: Quis
ſapiẽs & itelliget hæc,
intelligẽs & cognoſcet
ea: obſcuritatẽ uolu/
minis & difficultatẽ explanatiõis oſtẽdit. Si autẽ ipſe q̃ ſcri/
pſit: uel difficile uel ipoſſibile cõfiteſ: qđ noſ facere poſſum⁹
q̃ lippiẽtib⁹ oculis & pẽtõrũ ſordib⁹ obſcuritatiſ, clariſſimũ
iubar ſolis nõ poſſum⁹ intueri: niſi dicere illud qđ ſcriptũ
Ro. 11.b eſt: O profundum diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ dei: q̃
inſcrutabilia ſunt iudicia eius: & inueſtigabiles uiæ eius:
Quis enim poteſt abſq; chriſto docente cognoſcere quid
ſignificet ieçrahel: quid ſoror eius, non miſericordiam con
ſecuta: quid tertius frater, non populus meus: quæ ſit adul
tera: quæ ſine lege dei mſto ſeſſura ſit tpe: quob ſit pactũ
cum beſtijs terræ, & cum uolatilibus cœli: qui ſit dauid
ad quẽ ppſs reuerſurus ſit: cui⁹ ſit die tertia reſurrectio: &
egreſſus eius diluculo comparetur: quæ ſit pluuia prima &
nouiſſima: qui ſit quem propheta dicit eſſe uenturum, qui
nobis monſtret iuſticiam: aut in cuius typo iſrael educatur
ex ægypto, & portetur in brachijs: & ducatur in funiculis
charitatis: qui ſit qui interficiat mortẽ, & ſiccet uenas eius
& fontes arefaciat: & diripiat uaſa quæ in theſauro condita
tenebãtur: & cætera quæ longũ eſt retexere: Vnde quicũq;
ſanctus & iuſtus eſt: rectas uias domini eſſe cognoſcet. Vi/
as autem domini eſſe cognoſcimus lectionẽ ueteris & no/
ui teſtamenti: & ſanctarum intelligentiam ſcripturarum.
In his uijs qui ambulat, niſi conuertatur ad dominum, &
ablatum ab eo fuerit uelamen quod erat ante oculos Moy
ſi, rectum iter inuenire non poterit. Sin autem dixerit cum
ps. 118. dauid: Reuela oculos meos & cõſyderabo mirabilia de le/
ge tua: ambulabit in eis, & chriſtũ inueniet: & iudæos atq;
hæreticos: quos uel præuaricatores uel impios ſcriptura
nũc nomĩat, offendere in eis: & infirmari atq; corruere ſen/
tiet: iuxta illud qđ ſcriptum eſt: Ecce iſte poſitus eſt in rui/
Luc. 2.e nam & in reſurrectionem multorum in iſrael.

G

H

¶ Cõmentariorũ in Oſee prophetam, finis

¶ DIVI HIERONYMI PRESBYTERI COMMENTARIORVM IN IOELEM AD PAMMACHIVM PROEMIVM

NOn idem ordo eſt duodecim prophetarũ apud Lxx. interpretes, qui in hebraica ueritate retinetur. Illi enim ponũt ſecundũ Amos, tertiũ Micheam, quartum Ioel, quintũ Abdiam, ſextũ Ionam, ſeptimũ Naum, octauũ Abacuk, nonũ Sophoniã, decimũ Aggeũ, undecimũ Zachariã, duodecimũ Malachiã. Hebræi aũt poſt Oſee q̃ apud utroſq; primus eſt: ſecundũ legũt Ioel, tertiũ Amos: quartũ Abdiã, quintũ Ionã, ſextũ Micheã, ſeptimũ Nahũ, octauũ Habakuk, nonũ Sophoniã, decimũ Aggeũ, undecimũ Zacharia, duodecimũ qui & ultimus eſt Malachiã. Et q̃a ſemel oẽs uni⁹ uoluminis pphetas enumera uimus: utile nobis uidetur ἐτυμολογίας ſingulor̃ & græce & latine breuiter adnotare. Oſee interpretaſ σώζων, quẽ nos ſaluatorẽ poſſum⁹ dicere. Ioel ἀρχόμενος, id eſt incipiens. Amos βασάζων, qui apud latinos portãs diciſ. Abdias, δοῦλος κυρίου, id ẽ ſeru⁹ dñi. Ionas περιστερά, hoc ẽ colũba. Micheas ὁσιοῦν, ex duab⁹ oratiõis ptib⁹ nomẽ cõpoſitũ, qđ apud nos ſonat, q̃s q̃ſi: aut q̃s uelut. Naũ παράκλησις, id eſt cõſolatio. Abacuk περιλαμβάνων, id eſt ãplexãs ſiue luctans. Sophonia κεκρυμμένος κυρίου hoc eſt arcanus dñi. Aggeus ἑορτάζων, quẽ nos feſtiuũ ſiue ſolẽnem poſſumus dicere. Zachariã

μνήμη κυρίου

A μνήμη κυρίου,id est memoria dñi.Malachias ἄγγελός μου.i.nuntius meus.Quæ oĩa q̃ sensu accipien/ C
da sint,in suis uoluminibus differetur.Quatuor autẽ reliqui prophetæ:ut sedecim compleamus Esaias,Ezechiel,Hieremias, Daniel,hanc habẽt intelligẽtiã:Esaias σωτηρία κυρίου dicitur.i.salus dñi, Ezechiel κράτος κυρίου,quod nos robur,uel imperiũ dñi possum⁹ appellare: Hieremias ὕψλὸς κυρίου, id est excelsus dñi:Daniel ἔκρινέ με κύριος.i.iudicauit me dñs. Quæ cum ita se habeant: obsecro mi Pammachi,qui omni arte pugnandi aduersum diabolũ dimicas: ut nobis contra amalech pu/ gnantibus leues cũ Moyse ad dñm manus,& aduersarios israel orationibus tuperes. Nuper de ægypto egressi sumus,& in Ose pharaone submerso,rubrũ transiuimus mare: nũc post latam eremi uastitatem,multo nobis labore sudandũ est:ut ad Lxx.palmas & fontes apostolicos per/ uenire ualeamus. Insurgat licet scorpio, & arcuato uulnere ferire conetur: tu comes itineris: & excantator uenenatorũ morsuum:spiritalem nobis ἀντιδοτὸν exhibe:quodq; sanctæ ac uenerabi/ li Paulæ parenti tuæ pollicíti sumus,pius hæres susci̇pe:& quicquid uel ingenio uel doctrina mi/ nus tua expectatiõe possumus, amici fauore sustẽta:nec in nobis uires cõsyderes sed uoluntatẽ.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN IOEL PROPHETAM COMMENTARII

VErbum dñi qđ factũ est ꝛc. Lxx.interpretes pro בְּתוּאֵל uerterunt Bathuel:quod apud hebræos omnino nil resonat: Phatuel autẽ in linguam nostram uertitur, latitudo dei
Mar.7.g uel aperiens deus: ut in Marco legimus:saluatorem ad sur/ dum mutumq; dicen/ tem: הִפָּתַח quod est adaperire. Quia eñ cum Apostolo dicere
1.Cor.6.c poterat: Os nostrum patet ad uos o corin/ thij:cor nostrũ dilata/ tum est:& audiebat a
Ps.80.b dño: Dilata os tuũ,& B ĩplebo illud. Ipsa q̃q oris adapertio:non in hominis, sed in dei po testate est:Paulo dicen
1.cor.16.b te:Ostium mihi aper/ tũ est magnum & eui/ dens, sed aduersarij multi:idcirco aperiẽs dicit deus. Cũq; san/ ctus semp ꝓficiat, ex parte cognoscẽs & ex parte ꝓphetãs, donec ueniat qđ pfectum est: de latitudine & adaptione genera/ tus, appellatur ioel : qđ apud nos sonat incipiens, uel est
Philip.3.c deus:dicẽte Apostolo:Fratres ego me nõ arbitror cõprehẽ/ disse: qua humilitate succrescẽs cũ Moyse meretur audire:
Exo.3.d.14..c Qui est,misit me: Ad distinctionẽ eñ eorũ q nõ sũt:de qb⁹
hester.14.b in Hester legimus: Ne tradas sceptrũ tuũ his q nõ sunt: de⁹ & sancti eius esse monstrant. Hæc de noĩe ioel,& patris eius stricta sint breuiter:ut recte uerbũ dei,qđ erat in principio apđ deũ factũ eẽ narret, baptista ioãne referente: Qui post
Ioh.1.b me uenit⁹ ẽ:añ me fact⁹ est:qa prior me erat. Porro factũ eẽ sermonẽ ad meritũ ei⁹ refert,cui fit,nõ ad cõditionẽ illi⁹q fie
Ps.117.d ri dicit: ut alibi legim⁹: Dñs mihi fact⁹ est in salutẽ. Quõ aũt in Ose ꝓpheta: quẽ in principio duodeci ꝓphetarum ante hunc librum explanauimus,sub nomine Ephraim ad decem tribus conferẽ uaticiniũ: quæ uel Samaria uel israel sæpe memorant : Sic in Ioel q iuxta hebræos scđs est:om/ ne qđ dicit,ad tribũ iuda,& ad hierusalẽ pertinere creden/ dum est:& nullã omnino israelis, id est decẽ tribuũ in hoc fieri mentionẽ. Tempora quoq; in qbus prophetauit:eadẽ debemus accipere,quæ & in Ose legim⁹: In diebus Oziæ Ioatham & Achaz & Ezechiæ regum iuda:& in diebus hie roboã filij Ioas regis israel. b Audite hoc senes ꝛc.Se nes iubent audire:habitatores terræ aurib⁹ ꝑcipere.Sem⁹ nõ dicit, audite oẽs: habitatoribus terræ addit, aurib⁹ per cipite oẽs.Auditus eñ in scripturis sanctis non est iste q in aure resonat:sed q corde percipit :iuxta illud qđ dñs loqui tur in euãgelio:Qui habet aures audiendi audiat: Qz aũt Matth.13.b nos interpretati sumus, auribus ꝑcipite : & apud græcos & apđ hebræos unũ uerbũ est:apđ græcos ἐνωτίσασθε:apđ he/ braeos הַאֲזִינוּ: qđ ꝓ/ prie nõ corde,sed aure percipit. Et ut sciam⁹ sacratiorẽ esse auditũ q̃ id qđ in auribus re sonat: Esaia loquente discamus: Audi cœlũ Esaie.1.a & auribus ꝑcipe terra. Qui senes sunt & cæ/ lestes,audiũt spiritali/ ter: q habitãt in terra appellant̃ q̃ terreni,au D rib⁹ ꝑcipiũt. Et hoc in oĩb⁹ scripturis notãdũ ubi hæc duo uerba iũ/ cta ponuntur. Qz in la mech q̃q legim⁹ pecca tore: q locutus est ad uxores suas Ada & sel la: Audite uerba mea uxores lamech: auri/ Gene.4.d bus ꝑcipite uerba mea:quia uirũ occidi in uulnus meũ & iuuenẽ in liuorẽ meũ:sciebat obscura esse quæ loquebat̃:& idcirco uxores suas nõ ad simplicẽ tm̃ uerborũ sonũ:sed ad recõditã quoq; dictorũ intelligentiã ꝓuocabat.Si qs igitur senex est,& maturæ ætatis,in dño elect⁹ senex:ut i cõsequẽ/ tibus iuxta Lxx.interpretes legim⁹:ac paruulorũ reliqt in/ fantiã,audiat quæ dicunt̃. Qui aũt adhuc habitat in terra: & nõ põt dicere: Aduena sum & ꝑegrin⁹ sicut oẽs patres Ps.38. mei,aurib⁹ ꝑcipiat.Si factũ est inqt istud in diebus uestris, aut in diebus patrũ uestrorũ,Arte rhetorica ex rẽ magni/ tudine attẽtũ auditorẽ facit:nulla hæc inqt ætas meminit, quæ dicturus sum:nec uestra nec ꝑtrũ uestrorũ atq; maio/ rũ facta sunt tpe. Patres aũt auos atauosq; cognosce: & fi/ lios filiorũ,oẽm deinceps sobolẽ:iuxta illud Vergilianũ.Et nati natorũ:& q nascent̃ ab illis.Et senes ergo & habitatores terræ,filijs uris posterisq; narrate:q senex ẽ,liberos suos do ceat sacramẽta:q habitator est terræ,simplicem narret histo riã. Vnde usq; hodie nos q in christo credimus : quorũ cũ Moyse ablatũ est uelamen ab oculis:& de qbus dicit̃: Cani Sapiẽ.4.b hoĩs sapientia eius:filijs nostris secreta & mira narramus: Iudæi autẽ q habitãt in terra,loquũtur terrena,& humi co hærẽtia:de qb⁹ scriptũ est:Qui de terra est,de terra loquit̃: Iohã.3.d q de cælo uenit,sup oẽs ẽ. c Residuũ beruce comedit lo custa ꝛc.Exordiũ sequit̃ narratio:ibi ut attẽtũ faceret audi

• VErbum domini quod fa/ ctum est ad Ioel filium phatuel.

b HEB. Audite hoc senes & auribꝰ ꝑcipite oẽs habita tores terræ:si factũ ẽ istud in diebꝰ uestris:aut i diebꝰ patrũ uestrorũ: sup hoc fi lijs uestris narrate: & filij uestri filijs suis:&filij eorũ
c gnatiõi alteræ. Reſiduũ herucæ comedit locusta:& resi/ duũ locustæ comedit bruchꝰ & residuũ bruchi comedit rubigo

SEP. Audite hæc senes:& auribus ꝑcipite oẽs ha/ bitatores terræ:si facta sũt talia in diebꝰ uestris:aut i diebus patrum uestrorũ: pro his filijs uestris narra te:& filij uestri filijs suis:& filij eorũ i gnationẽ alterã

E torē magna & incredibilia ſe dicturū eſſe ꝓmiſit: quæ nec ue
t⁹ ſciret hiſtoria: nec præſēs ætas facta cognoſceret. Hic heru
cā, & locuſtā, bruchū, & rubiginē poſuit: ut quæ ſingula raro
eueniūt: oīa ſimul facta memorent: & ideo mirabilia ſint.
Herucā quæ hebraicæ גָּזָם graece dicit̄ κάμπη: hebræi aſſyri
os interpretāt̄, babylo
nios atq; chaldæos: q
de uno orbis climate
ꝓcedētes: tam decem
tribuū q̄ duarū: hoc
eſt iſraelitici popli cun
cta uaſtarūt. Locuſtā
aūt medos interpretā
tur & ꝑſas: q ſubuerſo
imperio chaldæoꝝ, iu
dæos habuere capti
uos. Bruchū macedo
nas: & oēs Alexandri
ſucceſſores: maxīeq; regē antiochū cognomēto epiphanes q
inſtar bruchi ſedit in iudæa: & oēs prioꝝ regū reliqas deuo
rauit: ſub quo Machabæoꝝ bella narrant̄. Rubiginē refe
rūt ad imperiū romanoꝝ: q quarti & ultimi intm̄ oppreſſe
re iudæos: ut de ſuis finib⁹ eos pellerent. Scribit plenius Io
ſephus ſeptem uoluminib⁹, Veſpaſiani & Titi narrans triū
phos: Hælij q̄q; hadriani cōtra iudæos expeditionem legi
mus: q ita hieruſalē muroſq; ſubuertit: ut de urbis reliquiſſ
ac fauillis ſui noīs Hæliā conderet ciuitatē. Hæc q̄ttuor re
gna quæ ſubuertere iudæā: in q̄ttuor cornibus Zacharias
uidiſſe ſe ſcribit: dicente ad eū angelo: Hæc ſūt cornua: quæ
Zach. 1. d uentilauerūt iudā & iſrael & hieruſalem. Et rurſum: Leuaui
Ibidem. 6. a inquit oculos meos & uidi: et ecce q̄ttuor quadrigæ egrediē
tes de medio duoꝝ montiū: & mōtes, mōtes æneī: in q̄dri
ga prima equi rufi, & in quadriga ſcd̄a equi nigri, & in qua
driga tertia equi albi, & in quadriga quarta, eq uariꝰ fortes.
Cūq; ꝓpheta dixiſſet ad angelū qui loquebat̄ in eo: Quid
ſunt hæc dñe mi? Reſpōdit angelus: Iſti ſunt quattuor uen
ti cœli qui egrediunt̄, ut ſtent coram dñatore omnis terræ:
& eſt ſenſus: iſti ſunt qui egrediuntur a facie dñi, ut eius im
pleant uoluntatē. Cum habitatoribus terræ, percepim⁹ au
F ribus, quid heruca, locuſta, bruchus, rubigo, ſignificet: nūc
cum ſenibus q̄d dictū eſt audiamus: Quattuor eſſe ptur
bationes quibus animaꝝ ſanitas ſubuertatur: oēs philo
ſophoꝝ ſcholæ cōclamāt. Duæ pñtes ſibiq; cōtrariæ: duæ
futuræ mutuo diſſidentes. Præſentes, ægritudo & gaudiū.
ægritudinē animi dicimus, alioquin corporis non ægritu
do, ſed ægrotatio nominat̄. Aut igit̄ triſtes ſumus: & mœ
rore cōficimur: ſtatuſq; noſtræ mentis euertitur. Vñ & Apo
1. Corin. 2. b. ſtolus monet: ne abundantiori triſticia abſorbeat̄ frater:
Aut ecōtrario gaudem⁹, geſtim⁹q; lætitia: & bona nr̄a mo
deranter ferre nō poſſumus: iuſtiq; & fortis uiri eſt: nec ad
uerſis frangi, nec proſperis ſubleuari: ſed in utroq; eſſe mo
deratum. Diximus de perturbatione præſentiū: dicam⁹ de
futuroꝝ: in quibus mœtus, aut ſpes eſt. Aduerſa timemus,
proſpera præſtolamur: & quod ægritudo & gaudiū operan
tur in pñti: mœtus & ſpes faciunt de futuro: dū aut aduer
ſa plus q̄q; decet timemus eſſe uentura: aut ꝓſpera quæ ſpera
mus intm̄ nos faciunt exultare: ut nō teneamus modum:
maxime in his quæ incerta ſunt: quia futura & ſperant̄ po
tius q̄q; tenent̄. Has perturbatiōes uno, & nec pleno uerſicu
lo illuſtris poeta cōprehendit. Hi mœtuunt cupiuntq;: hoc
de futuro. Dolent gaudentq;: hoc de pñti. Necq; auras inqt
reſpiciunt clauſi tenebris & carcere cæco, Qui em̄ ꝓturba
tionū tenebris obuoluunt̄, claꝝ ſapiētiæ lumē nō ualēt in
tueri. Cauēdū eſt igit̄ ne ægritudo, quaſi heruca nos come
dat: ne locuſta uaſtet in gaudio, huc illucq; uolitās: & geſtiē
te lætitia per diuerſa ſe iactans: ne bruchus. i. pauor & futu
rorum mœtus, radices ſapiæ deuoret: ne rubigo & deſyde
riū futuroꝝ res inutiles cōcupiſcat & nos ꝓferat ad ruinā:
Sed ut in oībus, q̄tuor q̄drigas & q̄ttuor cornua: & q̄ttuor
eq̄s rufos, & uarios, & albos, & nigros. i. uel aduerſa uel ꝓ
ſpera, uel ex utroq; ſociata frenis ſapiētiæ gubernem⁹. Ego
reor herucā eſſe incipientē in anīo paſſionē: quæ tarda eſt,
& diſcurrere nō poteſt: & mora ipſa ac ptinacia ebibit & ex
ugit omnem uirorem: quam ſi non occiderimus, in nobis
creſcet & auolat: & nūc deuorat quicq̄d attigerit: nūc ſeme
ſa dimittēs pergit ad alia: reuertenſq; ad priſtinā ſedē bru
chus efficitur: ut non ſolum fruges, & folia & cortices: ſed
& ipſam medullam deuoret tarditate. Sin autem euenerit:
quod tamē rarū eſt: ut etiā poſt bruchū uitalis quippiā in
nobis ſpirit⁹ reſideat:
cuncta rubigo popula
tur: ita ut ſtipulā & ui
le fœnum uertat in ni
gredinem, ut non ſolū
eſui: ſed & fimo inuti
lia ſint. De his q̄ttuor
perturbationibus, in
principio q̄q; Amos ſi
uita comes fuerit diſſe
remus: ubi ſcriptū eſt: Amos. 1. a
Super trib⁹ ſcelerib⁹:
& ſup quatuor dama
ſci: gaçe, tyri, idumeæ, filioꝝ ām̄on, & moab, & iuda, & iſrl̄:
non conuertam eos dicit dominus. Quas nos perturba
tiones interpretati ſumus: græci πάθη appellāt: quæ ſi κα
κοπάθως in paſſiones uertamus, uerbum magis q̄q; ſenſum
uerbi expreſſerim⁹. a Expergiſcimini ebrij ⁊c. Quaſi
ſenes atq; preſbyteri audire debemus: nulla res ita inebriat
ut animi perturbatio. Eſt triſticia, quæ ducit ad mortē: hæc
abominanda ebrietas eſt. Eſt ira quæ iuſticiam dei nō ope
ratur: & furori proxima, mētis ſuæ impotem facit: intantū
ut labia tremant, dentes concrepent, uultus pallore mutet̄:
Rectēq; illud laudatur Archytæ tarentini, qui cū uillico ſuo
eſſet iratus: Iam te inquit occidere nisi iratus eſſem. Quid
referam de gaudio & uoluptate, & maxime amore, qui ex
cæcat cordis oculos: & nihil aliud amantē, niſi id q̄d amat
cogitare permittit. An nō eſt dicenda ebrietas, cum propter
uile ſcortum, & ignominioſam corporis partem, animæ li
bertas in ſeruiles blandicias inclinatur: cum laborem ſuū
alterius facit eſſe delicias: cum furto ſcelere atq; periurijs
opes futuræ præparet uoluptati: & cū uideat̄ ab omnibus,
ſe æſtimat non uideri: dummodo potiatur eo quod deſy
derat. Sed & auaricia excæcat animū ei⁹: cui nihil ſatis eſt,
& muliebris timor, & dulcium cupido uitiorum: Vnde di
citur ad eos: Euigilate & expergiſcimini qui ebrij eſtis: neq̄
q̄q; uino: ut in ſolis Lxx. continet̄: ſed oīm ꝓturbatiōe uitio
rū. Flete & plāgite, & agite pœnitentiā: & aſſumite triſticiā
quæ ducit ad uitam: & ululate omnes qui bibitis uinū in
dulcedine, ſiue in ebrietate. Dulcia em̄ ſunt uitia: quia mel Pro. 5. a
diſtillat de labijs mulieris meretricis: & idcirco in dei ſacri
ficio non offertur: quoniam perijt ſiue ablatum eſt de ore
ueſtro uinū: ebrietas atq; dulcedo quæ uos deceperat. Sæ
pe quippe dei fit prouidentia: ut qui nō cognouerūt deum
in proſperis, cognoſcant in aduerſis: & q diuitijs male ab
uſi ſunt, ad uirtutes penuria corrigant̄. Iuxta hunc ſenſum
audiant ſenes: habitatores autem terræ percipiāt auribus:
de illo uino nunc præcipi: in quo eſt luxuria: & quo qui
inebriati fuerint, regnū dei poſſidere non poſſunt. Qui ui
ni ebrietate ſopit⁹ eſt, euigilet & ploret ebriū ſe fuiſſe, & ulu
let: ut poſtea ululatus eius & fletus uertat̄ in riſum: & gau
deat ſe ebrietatis materiam non habere: quæ eum per abun
dantiam ebrium fecerat & ueſanum. b Gens em̄ aſcē
dit ſuper terram ⁊c. Iudæi putant in diebus ioel tam innu
merabilem locuſtarū ſuper iudæam ueniſſe multitudinē:
ut cuncta complerent: & non dicam fruges: ſed ne uinearū
quidem & arborū cortices ramoſq; dimitterent: ita ut om
ni uirore conſumpto, arentes arborum rami, & ſicca uinea
rum flagella remanerent. Hoc utrum factum nec ne ſit: li
quido affirmare non poſſumus: neq; enim regum & para
lipomenon narrat hiſtoria: Quod utiq; ſi fuiſſet: quomō
famē ſub helia trium annorum, & ſex menſiū legimus: nūq;
ſcriptura tacuiſſet. Tantum dicimus q̄d ſub metaphora
locuſtarum, hoſtium deſcribatur aduentus: Siue aſſyriorū
& babyloniorum, qui tunc imminebant: ſiue medorū atq;
perſarum, qui poſt futuri erant: ſiue macedonū, quos mul
to tpe poſt fuiſſe cognouimus: ſiue ultimos romanorum,
de quibus ſupra diximus: licet nunc nobis magis de ba
bylonijs dici uideatur atq; chaldæis: quorum crudelitas in

a HEB. rubigo. Expgiſcimi
ebrij & flete: & ululate oēs
q bibitis uinū in dulcedi
ne: q̄niā perijt ab ore ue
b ſtro. Gens enim aſcendit
ſuper terram meam for
tis

SEP. Euigilate qui ebrij
eſtis in uino ueſtro: & plo
rate & plangite oēs qui
bibitis uinū in ebrietate:
qm̄ ablatum eſt de ore ue
ſtro. Quia gēs aſcēdit ſup
terram

) populum

A populum dei feritaſq; deſcribitur: & ni fallor, uideor mihi in hoc ꝓpheta aliquid reperiſſe: Narratur impietas hoſtiū ſub figura locuſtarum: & rurſum ſic de ipſis locuſtis dicit̃, quaſi hoſtibus comparentur: ut cum locuſtas legeris, hoſtes cogites: cū hoſtes cogitaueris, redeas ad locuſtas. Aſcēdit ergo gens locuſtarum de ſolitudine, ſiue exercitus chaldæorum ſuper terram dei, fortis & innumerabilis: Quid em̃ locuſtis innumerabilib⁹ & fortius, quibus humana induſtria reſiſtere non poteſt? Dentes ei⁹, gētis uidelicet locuſtarū (oīa autem τυπικῶς, intellige) quaſi dentes leonis: & molares illi⁹, ut catuli leonis: ut qui in fortitudine & multitudie locuſtis coequātur: in ferocitate & crudelitate leonib⁹ comparentur. Hæc inquit gens poſuit uineā meam in deſertum: quā de ægypto tranſtuli, & plantaui: & ficū meā decorticauit, populū iudæorum ad quē uenit ſaluator: ut comederet fructus, & nō in
Marc.11.c uenit: maledixitq; ei & aruit in æternū. Oīa
B autem ſub metaphora locuſtarum, dicta noſcamus: quæ intantū cuncta populantur: ut derodant arborū cortices: exutaſq; proſciant: & omni uirore cō ſumpto, albos ramos & aridos derelinquāt. Diximus iuxta hiſtoriā: tranſeamus ad intelligentiā ſpiritalem: ut cum ſenibus audire poſſimus: Aſcendit gens ſuper terrā dei: animā uidelicet humanā: Omnes em̃ animæ dei ſunt: ſicut anīa patris, ſic & anima filij: & aſcendit gens principū mundi iſtius, & tenebrarū, & ſpiritalia nequitiæ in cœleſtib⁹: aduerſum quos
Eccl̃.10.a nobis eſt lucta atq; certamen: de quibus dicitur: Si ſpirit⁹ poteſtatē habentis aſcenderit ſuper te: locum tuū ne dimiſeris: Cuius gentis dentes ſunt, ſicut dentes leonis: de q̃
1.Petri.5.b petrus apoſtolus loquitur: Aduerſarius noſter diabolus: quaſi leo rugiens circūit quærens quē deuoret. Et molares illius quaſi catuli leonis. Catulū leonis, uel eū intellige: qui eleuat̃ cōtra omne quod dicitur deus, et religio: uel certe omne dogma puerſum. De cuius contritis molaribus qui intrinſecus latent: & nō uidentur, ne facile uitent̃: etiā pſal-
pſ.57.a miſta lætat̃ dicens: Molas leonū cōfringet domin⁹. Si ergo dederimus locū huic genti, ut aſcendat in nobis, ſtatim ponet uineam noſtram in deſertum, de qua uinum facere ſolebamus: qd̃ lætificat cor hominis: & ficus noſtras decorti-
Eccl.40.c cat ſiue cōfringit: ne habeamus in nobis ſpiritus ſancti dona dulciſſima: ne ſub noſtra uinea & ficu, uir ſanct⁹ requieſcat: ſub quibus cum fuerit, aduerſariorū impetus non timebit. Nec ſufficit huic genti uineā diſperdere, ficumq; cōfringere: niſi ſcrutans ſcrutet̃ eas: & qcq̃d in illis uitale fuerit, interficiat: ut omni uirore conſumpto, albi atq; emortui
Luc.23.c ramuſculi remaneant: & compleatur in nobis: Si in uiridi ligno hæc faciunt, in ſicco quid facient? a ¶ Plange quaſi

HEB. tis & innumerabilis: dentes eius ut dentes leonis: & molares eius ut catuli leonis: Poſuit uineā meā in deſertū: & ficū meam decorticauit: nudans ſpoliauit eam, & proiecit: albi facti ſunt rami eius.
a Plānge quaſi uirgo accincta ſacco, ſuper uirum pu-
b bertatis tuæ. Perijt ſacrificiū & libatio de domo domini: & luxerunt ſacerdotes miniſtri dñi: de populata eſt regio: luxit hum⁹: quoniā deuaſtatū eſt triticum. Confuſum eſt uinū: elanguit oleum: confuſi ſunt agricolæ: Vlulauerūt uinitores, ſuper frumento & hordeo: quia perijt meſſis agri: uinea confuſa eſt: & ficus elanguit: malogranatum & palma & malū: & omnia ligna agri aruerunt: quia confuſum eſt gaudium a filijs hoim.

Accingite

SEP. terrā fortis & innumerabilis: dentes eius leonis: & molares eius, ut catuli leonis: poſuit uineā in diſſipationē: & ficos meas in confractionē: ſcrutans ſcrutatus eſt eā: & ꝓiecit, dealbauit ramos eius.
Plāge ad me ſuꝑ ſpōſam accinctam cilitio, ſuꝑ uirū ſuū uirgineū. Ablatū eſt ſacrificiū & libatio de domo dñi: lugete ſacerdotes miniſtri domini: quoniā deſolati ſunt cāpi: lugeat terra q̃niam afflictum eſt triticum, aruit uinū, immi nutū eſt oleum: aruerunt agricolæ: lugete poſſeſſiones, ꝓ fruméto & hordeo: quia perijt uindemia de agro: uinea aruit, & fic⁹ im minutæ ſunt: malograna tum & palma & malū & oīa ligna agri arefacta ſunt: quoniam confude runt gaudiū filij hominū.

Accingite

C

virgo accincta ſacco ⁊c̃. Vir pubertatis: ſiue ut Lxx. tranſtulerunt, παρθενικόν, quem uulgo uirgineum uocant: eo qd̃ primus, florē uirginitatis abſtulerit: non alius intelligitur niſi deus: qui in abraham iſaac & iacob deſpondit ſibi uirginem ſponſam: nulla idololatriæ ſorde maculatā: Ad quā & per hieremiā loquitur: Non ut dominū me uocaſti, & patrem & principem uirginitatis tuæ. Vñ & Apoſtolus ad credētes loq tur: Deſpōdi uos uni uiro uirginē caſtā exhibere chriſto: ꝯdiu cū hac ſpōſa ſpōſus fuerit, nō pōtieiunare: nec plangere, nec abſentis ſponſi deſyderium lachrymis indicare: Cū autem ablatus fuerit ſpōſus ab ea, plangit & plorat & accingit ſe cilicio, & pro çona reſte circūdat̃. Intellexi mus qs ſpōſus ſit ỽginalis: uerū qa iſte ſpōſus ſiue maritus, non ſolū ỽginē accepit ſpōſam: ſed & meretricē in Oſeæ ducit uxorē: propterea ſcriptū eſt in Deuteronomio: Si egreſſus fueris contra inimicos tuos: & tradiderit eos, dominus deus tu⁹ in manu tua, captiuoſq; duxeris: & uideris in numero captiuoꝝ mulierem pulchram, & adamaueris eā, uolueriſq; habere uxorē: introduces in domum tuā: quæ radet cæſariem: & circūcidet ungues ſuos: & deponet ueſtē in qua capta eſt: ſedēſq; in domo tua, flebit patrē & matrem ſuā uno menſe: & poſtea intrabis ad eam: dormieſq; cum illa, & erit uxor tua: Huiuſcemodi mulieris non eſt maritus, id eſt dominus uirginalis, ſed meretricem de gentium ſordibus ducit uxorem: Q̃d & de oīm anima credentium poſſum⁹ dicere: Si a parua ætate credidit domino, habet ſpōſum dominū uirginalem: Sin autem ex iudæis ſiue gētilibus, & hæreticorū ſpurciſſimis fecibus, ad fidei uenerit ueritatē: & de tenebris ad lucē tranſierit: habebit quidē ſponſum, ſed non uirgineū: & de huiuſcemodi hominibus dicitur: In ægypto fractæ ſunt māmæ tuæ, & ibi deuirginata es. b ¶ Perijt ſacrificium ⁊ libatio de domo dñi ⁊c̃. Eçech.23a
Quantū ad hiſtoriam pertinet, ob locuſtarū, ſiue hoſtium multitudinem qui ſub earum ſpecie deſcribūtur: uaſtatis omnibus atq; conſumptis, perijt ſacrificiū & libatio de domo domini: quorum alterum de ſimila: alterū de uino offerre ſoliti erant: Idcirco luxerunt ſacerdotes qui ſunt miniſtri domini: nec ſacrificijs, nec libamētis rite celebratis: maxime quia & decimæ quas accipere conſueuerant: nequaq̃ oblatæ ſunt. Regio em̃ uniuerſa populata eſt. Luxit humus μετωνυμικῶς pro eo q̃ eſt: hi qui uerſant̃ in humo: triticū uinum oleumq; elanguit: ipſi quoq; agricolæ & uinitores confuſi ſunt, & ululauerunt: quia non ſolum frumentū, ſed hordeū quoq; qd̃ uilius fertiliuſq; eſt aruit. Et legumina quæ ego puto ſignificari in eo qd̃ ait, perijt meſſis agri: id eſt cuncta quæ ſolet hum⁹ gignere. Quid loquar de frumē

D

) to uino

E to uino oleoq; & hordeo: cũ etiam arborum poma ſiccata ſint: ficus elanguerint, & malogranatũ, & palma, & malũ, & oĩa ligna, uel infructuoſa, uel frugifera locuſta uaſtante conſumpta ſint: quæ facta ſunt oĩa, ut auferet̃ ſiue cõfunderet̃ gaudiũ a filijs hominũ. Poſſumus hæc eadem & poſt aduẽtũ dicere ſaluatoris ac cidiſſe populo iudæorũ, qñ pari furore clamãtes dixerũt: Cruci
Iob.19.b fige, crucifige talẽ, nõ habemus regẽ niſi cæſarẽ: qñ circũdata eſt hieruſalẽ ab exercitu: & in tantã neceſſitatẽ uenerũt famis ac peſtilentiæ: ut filiorum nec dum maturis corporibus ueſcerent̃: & ſacrificia uniuerſa ſublata ſũt, & cõfuſum eſt gaudium a filijs hominũ: qa gaudiũ recipe noluerunt: de q̃ angelus loquitur ad paſtores:
Luc.2.b Annũcio uobis gaudium magnũ. Iuxta ἀναγωγὴν, iſte nobis ſenſus uidetur: Poſtq; ſponſa quæ receperat doctrinã dei a ſponſo fuerit ſeparata, & p byſſinis lineiſq; ueſtibus, cilicio circũdata, id eſt habitũ lugẽtis aſſumpſerit: tunc perijt ſacrificiũ: de quo ſcriptũ
ps.50.d eſt: Sacrificiũ deo ſpũs
F contribulatus, & uini libatio, qd̃ lætificat cor hoĩs, de domo dei quæ eſt eccleſia:
1.thi.3.d dicente Apoſtolo ad timotheũ: Vt ſcias quõ in domo dei cõuerſeris: quæ eſt eccleſia dei uiuentis. Auferetur aũt ſacri
Matth.24.a ficiũ & libatio de domo dñi, qñ multiplicata iniquitate, refrixerit charitas multorũ: & principes populi ac miniſtri altaris uiderint campos & plana credentiũ, fructus nõ afferre uirtutũ: ſed oĩa uitijs inhorreſcere: qñ frumentũ & hordeũ uineaſq; & oleum: heruca, locuſta, bruchus, rubigo cõſumpſerint: & neq; q; habuerim⁹ calicẽ: de quo ſcriptũ eſt:
ps.22.b Calix tuus inebrians q; preclarus eſt: Et perierit oleũ: de q̃
Eccs.9.b in eccleſiaſte legimus: Omni tpe ſint candida ueſtimenta tua: & oleũ de capite tuo nõ deficiat: quo exhilarat̃ facies: & caput ieiunantis unguit̃. Tũc cõfũdent̃ agricolæ cũ uiderint in poſſeſſionib⁹ ſuis non naſci triticũ q̃ aluntur hoies: & hordeũ quo iumẽta irrationabilia ſuſtentant̃: & cõfuſam
Eſa.5.a eſſe uineã: de qua ſcriptũ eſt: Vinea frondoſa iſrael, fructus abundans in ea: expectante dño, ut faceret uuas, & fecit ſpinas. Ficus quoq; elanguit ſub qua fuit anteq; crederet na-
Iob.1.g thanael: et malogranatũ, cuius cortici genæ ſponſæ in can-
Can.6.b tico cõparant̃: et palma quæ perdito uirore ſiccata eſt: de
ps.91.c qua olim dicebatur: Iuſtus aut̃ ut palma florebit: & malũ
Can.2.a de quo in eodẽ cantico legimus: Sicut malũ in medio lignorũ: ita fratruelis me⁹ in medio filioꝝ. Quid neceſſe eſt oẽs arbores pcurrere: cũ uniuerſa aruerint: & pro gaudio atq; lætitia filios hoĩm mœror oppreſſerit & cõfuſio? **a Accingite uos & plãgite ſacerdotes ꝛc.** Qui ſanctus ſacerdos eſt, & comedit paſcha dñi: accingatur balteo caſtitatis: & au
Luc.12.c diat cũ apłis: Sint lũbi uri præcincti: & lucernæ ardẽtes in manib⁹ uris. Qui aut̃ peccator eſt, & quẽ remordet ppria cõſciẽtia: cilicio accingat̃ & plãgat, uel ppria delicta, ul' ppũ: & ingrediat̃ eccleſiã: de q̃ ppter peccata fuerat egreſſus: & cubet, uel dormiat in ſacco: ut præteritas delicias p q̃s offẽ-
Iob.1.a derat deũ, uitæ auſteritate cõpẽſet: Qui em̃ mollib⁹ ueſtiũt̃ in domib⁹ regũ ſunt. Accingãt̃ aũt ſacerdotes & plãgant & ululẽt, & dormiãt in ſacco; ppheta eos ad pœnitẽtiã cohortante: qui dicit: Miniſtri dei mei: quõ interijt de domo dei ueſtri ſacrificiũ & libatio: de quib⁹ ſupra dictũ eſt. Nec ſufficit flere uel plangere & habitũ lugẽtis aſſumere: niſi ſancti
Ioel.2.d ficent ieiuniũ & uocent cœtũ. Si oĩe ieiuniũ placeret deo, nũq; diceret, ſanctificate ieiuniũ; & nõ tale ieiuniũ elegi: dicit dñs. Et in euãgelio cõdemnãt̃ q extermi-
Matth.6.b nãt facies ſuas, ut uideãt̃ hoib⁹ ieiunare: & in diebus inquit ieiu-
niorũ ueſtrorũ pcutitis pugnis, & opprimitis pauperem: Idcirco nunc dicit ſanctificate ieiuniũ. Ieiunat Manicheus, & multi hæretici: maximeq; Encratitæ: quoꝝ princeps Tacian⁹ eſt: ſed hoc ieiuniũ ſaturitate & ebrietate deterius eſt. Et uocate cœtũ ſiue curatione: ut p pœnitentiam nr̃a peccata curemus. Pro cœtu in hebraico legitur עֲצָרָה quod Symmachus, ſynodũ; Aquila, diem collectæ interpretat⁹ eſt. Cõgregate ſenes: quoꝝ ætas uicina morti, maturæq; ſententiæ, magis timorẽ & cultũ ſuſcipit dei. Oẽs q̃q; habitatores terræ de qb⁹ ſupra dixerat: audite hoc ſenes: & auribus pcipite oĩes habitatores terræ: ut & ſenes & habitatores terræ in domũ dei quæ eſt eccleſia cõgregent̃. Cũq; fuerint in eccleſia & de diſpari gre-
H ge ſacerdotũ & populi, ſenũ & habitatorũ terræ unus grex fuerit effectus: **b Clamate inquit ad dñm ꝛc.** Pro eo qd̃ nos tranſtulim⁹, a potẽte: & hebraice dicitur שַׁוְעוּ qd̃ unũ eſſe de decem dei nominib⁹ aliquoties diximus: Lxx. interpretati ſunt miſeriã: שִׁוְרוּ pro שַׁוְעוּ legentes. Vox igit̃ ſacerdotũ & populi ad dñm clamãtis inducit̃: ut tertio dicãt heu mihi: credo, quia ppter peccata quæ fecerũt ſanctã offenderant trinitatẽ. Dies aũt retributiõis omniũ delictorũ illa eſt, de qua uniuerſi ſcribunt pphete: et maxime Eſaias
Eſa.13.b clamitat: Ecce dies dñi inſanabilis uenit, furoris & iræ, ut ponat uniuerſum orbem deſertũ, & peccatores pdat ex eo. Hic dies recte appellatur inſanabilis: quia cum dies iudicij uenerit, non erit locus pœnitentiæ: quia æternitati cõparatur: prope eſt & nõ longe. Q d̃q; ſequit̃: Et quaſi miſeria de miſeria ueniet: ſiue uaſtitas a potente ueniet: hic ſenſus eſt: quod mala ſuccedant malis: & omnis afflictio, deo iudice diſpenſetur: qui potens eſt & corpus & animã perdere in
Matth.10.c gehennam. Q d̃ generaliter de die iudicij diximus, ſpecialiter referamus ad tempus iudaicæ captiuitatis: quãdo hieruſalẽ capta, templũq; deſtructũ eſt: Non multo em̃ poſt tẽpore uenit & decẽ & duarũ tribuum ab aſſyrijs chaldæiſq; captiuitas: prædicit̃q; uentura: ut cum uenerit, nõ caſu accidiſſe uideatur, aut hoſtium fortitudine: ſed ira & cõminatiõe dei: uel certe agente populo pœnitentiã nõ ueniat: quæ uentura eſt, ſi permanſerit in delictis. **c Numquid non coram oculis noſtris ꝛc.** Ante oculos pereunt alimenta peccantium, quando iam ſperatæ fruges e manibus auferũtur: & præuenit locuſta meſſorem: ut quod ſpe in horreis conditũ eſt, bruchus & rubigo conſumat. His quoq; qui in eccleſia cõmorantur, pro qualitate meritoꝝ, frumentũ ſpiritus, & hordeũ literæ ſi peccauerint tollitur: ut patiantur famen ſermonis dei: Cũq; fuerint alimenta ſublata, cõſequẽter gaudiũ & lætitia tollitur de domo dei: ut q audiebant

ante apoſtolũ

ps.58.d
Ioel.1.d
Eſa.22.d
Ioũ.10.b

Phi.4.a A Matth.5.a ante Apostolum dicentem: Gaudete in domino semper, iterum dico gaudete: postea dominum audiant ad pœnitentiam prouocantem: Beati qui lugent qm̃ ipsi consolabunt. q C Computruerunt iumenta in stercore suo ꝛc. Postq̃ alimēta perierūt, & de domo dei gaudiū lætitiaq̃ sublata sūt: iumenta quoq̃ cōputruerūt i stercore suo: siue iuxta intelligētiā spiritalē lasciuierūt in præsepibus suis: & calcitrauerunt cōtra creatorem suū: ut impleretur quod scriptum ps.58.d est: Si saturati non fuerint, murmurabunt: Ioel.1.d Cōputrescit in sterco/re suo cuius deus uenter ē: & qui dicit, Mā Esa.22.d ducemus & bibamus cras enim moriemur: huic demolita sūt horrea & apothecæ dissipatæ sunt: uel subuersa sūt torcularia: quia si frumenta & uina nō fuerint, frustra horrea & torcularia præparā/tur. Cūq̃ oia aruerint, uoce flebili querebuntur & dicent: quid reponim⁹ nobis: Q d̃q̃ sequit̃ iuxta Lxx. Fleuerunt armēta boum, qm̃ nō sūt eis pascua: compellit nos non de bobus & armentis accipere quæ dicta sunt: sed de his q̃ ꝓpter simplicitatem boues uocantur & oues: De q̃/rum pascuis saluator Ioa.10.b loquitur: Ingredietur & egrediet̃, & pascua inueniet. Hæc aūt oia intellige sub metapho/ra, herucæ, locustæ, bruchi & rubiginis, q̃ sublatis frugibus atq̃ uastatis: fames & pestilentia cuncta possede/rint: b C Ad te domine damabo ꝛc. Propheta clamante ad dominū, uel populo ꝓ ꝓphetā: qa ignis comederit speciosa deserti: & flamma succēderit oīa ligna regionis: bestiæ & iumēta agri siue campi suspexerūt ad dñm q̃si areola sitiens imbrem: Hoc em̃ uno uerbo significat Aquila dicens, ἐπρασίωθη: & suspexerūt ad eum: quoniam aruerunt fontes, uel emissiones aquarū: & ignis deuorauit speciosa deserti: quod scilicet & hoc heruca, & locusta, & bruchus fecerint & rubigo, quod ignis in stipula, flāma in uepribus. Speciosa autem deserti quæ hebraice dicuntur: נאות intelligamus aut plana camporū, aut pratorum florentia, aut uirentia herbis loca: quæ pascua præbuere iumētis. Clamare autem ad dñm ꝓ prophetā & iumenta ad eū suspicere, fecit ignis qui deuorauit speciosa deserti: & flāma quæ succendit omnia ligna regionis: ut & fruges & poma pariter interirent: & quia siccati sunt fontes aquarū: & quicquid in deserto poterāt inuenire, uorax flamma cōsumpsit: Simulq̃ cōsyderemus, q̃d nisi propter angustiā, & ablationem delitiarū: nec propheta, nec bestiæ clamassent ad dñm aut ad dñm suspexissent: q̃d q̃dem & ad iustū quondā uiꝛ referri potest: q cū declinauerit & fecerit malū: neq̃q̃ eius uirtutes pristinæ proderunt: sed iudicabit eum dominus in quibus inuenerit. Speciosa deserti appellare possum⁹: de quibus scriptū est: Plures filij desertæ magis q̃ ei⁹ quæ habet uirū. Flāma autem quæ succendit oīa ligna regionis: illa esse credenda est: quæ imittitur ardentibus diaboli sagittis: ut nihil in nobis bonarū frugum remaneat: sed cūcta incendio consumant̃: Omnes em̃ adulterantes, quasi clibanus corda eorū: & nō solū propheta, uel populus per prophetam: qui ratiōale anīal est: sed iumēta quoq̃, de quibus dictū est: Ho/mines & iumenta saluos facies dñe. Et alibi: Quasi iumentum factus sum apud te. Et iterū: Seminabo eos semine hominum & iumentorum: suspexerunt ad dominum: & rorem illius misericordiæ flagitarūt: qa exicati sunt fontes aquarū, quos ceruus desyderat. Et de qbus dñs loquit̃ ꝓ hieremiam: Me dereliquerunt fontem aquæ uiuæ. Siccatis autē fontibus aq̃/rum: qui arētia quæq̃ irrigāt atq̃ refrigerāt: consequenter quicqd in nobis pulchrū fuit, ignis ardore consum/ptum est: de quo dominus dicit in euangelio: Videbam sathanā quasi fulgur cadentē de cœlo. C Ca. II Tuba in sion ꝛc. Rursum ꝓ metapho/rā locustaꝝ, describit̃ impetus chaldæoꝝ: & iubet̃ ꝓpheta: īmo per ꝓphetā oēs q pñt dei audire sermonē: ut q̃/si tuba exaltent uocē suā: & in sion prædicent: & clangant in monte sancto eius: ut ad strepitum clamoris & buccinæ oīs hierusalē populus cōtremiscat. Cūq̃ ait cecineritis: hoc dicite: Neq̃q̃ dies dñi ultra differt̃, i. dies ultionis atq̃ uindictæ: adest uicina captiuitas: iā de suo loco babyloniorū est egressus exercitus: ꝓpe est dies tenebrarum, & angustiæ, dies caliginis & nubis & turbinis: in q̃ auferet̃ lumē oīe lætitiæ & cūcta tenebris opprimēt̃. Sicut inqt mane & dilucu lū subito tenebras fugat: & cūctos mōtes aurora collustrat: ita babyloniorꝝ semp oēm terrā uestrā fundet̃ exercit⁹. Nec putetis turbā eē inualidā: ꝓpl⁹ mult⁹ & fortis est: cui⁹ similis nec in preterito, nec in futuro ulla gens alia poterit inueniri: qcqd attigerit q̃si uorax flāma cōsumet: nihilq̃ post se inte grū derelinq̃t: q̃si hort⁹ & paradisus uoluptatis oīs terra est quā nō tetigerit: q̃si solitudo & desertū qcqd fuerit depredat⁹: neq̃ ull⁹ poterit inueniri, q illi⁹ effugiat man⁹. Aspect⁹ eoꝝ q̃si ferociū eq̃ꝝ: & q̃si eqtes huc illucq̃ discurrēt. Nō q babylonij eqtibus cōparent̃: sed q locustæ ꝓ trāslationē

a HEB. Cōputruerūt iumenta in stercore suo: demolita sunt horrea: dissipatæ sunt apothecæ: qm̃ confusum est triticū: quid ingemuit animal: mugierunt greges armēti? quia non est pascua eis, sed & greges pecorum disperierunt. b Ad tē dñe clamabo: quia ignis comedit speciosa deserti: & flāma succendit omnia ligna regionis: sed & bestiæ agri, q̃si area sitiens imbrē suspexerunt ad te: quoniā exiccati sunt fontes aquarū: & ignis deuorauit speciosa deserti.

c CAnite tuba Ca. II in sion: ululate in monte sancto meo: cōturbent̃ oēs habitatores terræ: qa uenit dies dñi: quia prope est dies tenebraꝝ & caliginis: dies nubis & turbinis: q̃si mane expansum sup montes ppl⁹ multus ac fortis: simile ei nō fuit a principio: & post eū nō erit usq̃ in annos generatiōis & generationis. Ante faciē ei⁹ ignis uorans SEP. Subsultauerūt uituli in præsepib⁹ suis: dissipati sunt thesauri: suffossa sūt torcularia: quia arefactū est triticum: quid reponemus nobis? fleuerūt armē ta boum: quia non erant pascua eis: & greges ouiū disperierunt. Ad te domine damabo: quoniā ignis consumpsit speciosa deserti: & flāma succēdit oīa ligna agri: & iumēta campi suspexerunt ad te: quoniam arefactæ sūt emissiones aquarum, & ignis deuorauit speciosa deserti.

CAnite tu Ca. II ba in sion: prædicate in monte sancto meo: cōturbentur oēs habitatores terræ: quoniā adest dies dñi: qm̃ iuxta est dies tenebraꝝ & caliginis: dies nubis & pruinæ: sicut mane fūdetur super montes: populus multus & fortis: similis ei nō fuit a principio: & post eū non erit usq̃ ad annos generationis generationum. Ante eum consumens ignis: & post eū

C

Esa.54.a

ps.35.b

Ibi.72.d

Hiere.31.e

hiere.2.c

D

Luc.10.e

E hostiũ ꝗsi eqtes dicant hucilluc ꝙ discurrere: Sicut sonit⁹ inqt ꝗdrigaꝝ & curruũ: sic erit sonitus locustaꝝ: Sup capita mõtiũ exilient: ut oĩa excelsa cõscendãt: & sicut stipulã cito flãma cõsumit: ita sonitus & terror uocis eoꝝ cũcta populabit. Q d ꝙ infert: Velut popul⁹ fortis præparat⁹ ad prelium: rursum ad locustas refert: ut nõ ꝗsi de hostibus: sed quasi de locustis referre uideat: & tñ dum locustas legimus, babylonios cogitem⁹. Tantus terror erit ut oẽs per circũitũ natiões, & aĩo & corpe phorrescãt: imo crutiẽtur: & pauoris magnitudine, uultus omniũ in ollæ similitudinem cõuertãt: quæ igne cõbusta, nigredinẽ & fuliginem fœdi monstret aspect⁹: Discurrẽt inqt ꝗsi uiri fortes: haud dubiũ qn locustæ: & ꝗsi uiri bellatores ascẽdẽt murũ: ut murorũ sublimitas impetũ fortiũ ꝓhibere nõ ualeat: & neq ꝙ ꝑ portas: sed ꝑ muros ingrediant. Singli in uijs suis gradient: & non declinabũt a semitis suis. Hoc nup in hac ꝓuincia uidim⁹: Cũ em locustaꝝ agmina uenirent: & aerem q inter cœlũ & terrã est occuparẽt, tãto ordine ex dispositione iubẽtis dei uolitãt: ut instar tesserulaꝝ q in pauimẽtis artificis figunt manu suũ locũ teneãt: & ne pũcto quidem ut ita dicã ungue trãsuerso declinent ad alterã. Et ut aptã faceret metaphorã: & ꝑ fenestras ait cadẽt: & nõ demolient. Nihil em locustis inuiũ est: cum & agros, & sata, & arbores, & urbes, & domos, & cubiculoꝝ secreta penetrent. Hoc aũt de locustis dicit: ut de hostibus intelligat: Q d ꝙ nos interpretati sumus, ꝑ fenestras cadẽt, & nõ demolieẽt: Lxx. trãstulerunt, aggrauati in armis suis ibũt: & in iaculis suis cadẽt & nõ cõsument: qd neq ꝙ mihi uidet expositiõis ordini cõuenire: sed ĩ eo errorẽ esse generatũ qd ׳ח׳ש uerbũ hebraicũ: illi iacula: nos fenestras intelleximus: Seruatq cœptã narrationẽ: ut eos dicat urbẽ ingredi, in muris discurrere: domosq cõscendere: & ꝑ fenestras intrare ꝗsi fures: non qd furum timorẽ habeant q uictores sũt: sed ut fures solẽt ingredi ꝑ fenestras, & occulte rape: sic illi clausis ianuis: ne ulla sit mora ꝑ fenestras, tota irrumpent audacia. A facie istiusmodi locustarũ terra cõtremuit, cœli moti sũt: Q uæ dicta hyperbolice sentiam⁹: nõ qd locustaꝝ aut hostiũ tãta uis sit ut possint mouere cœlos, & terrã cõcutere: sed qd aduersa patiẽtib⁹ præ terroris magnitudine: & cœlũ ruere & terra fluctuare uideat. Deniq ꝙ præ multitudine locustarũ obtexentiũ cœlũ: sol & luna cõuertent in tenebras: & stellæ retrahẽt lumen suũ: dũ lumẽ: in medio nubes posita locustaꝝ, ad terrã nõ sinit peruenire. Dñs q ꝙ dabit uocẽ suã añ faciẽ tã potẽtis exercitus: quia multa sũt castra ei⁹: & magnitudo uirtutis illi⁹ ĩ paruis q ꝙ aniantibus demõstrat. Hæc aũt multa castra & inumerabilia fortia sũt nimis: & facientia uerbũ illius: Quo dicto oñdit babylonios dei uolũtate uenturos: & illi⁹ imperio parituros. Magn⁹ est inqt dies dñi: q capienda est hierusalẽ: & ualde terribilis, & nullus eũ poterit sustinere: & de necessitate captiuitatis aut mortis euadere. Iunctã & cohærentẽ sibi pericopẽ diuidere nolui: ne qd sensu unũ erat, diuersis capitulis carperet. Trãseam⁹ ad intelligẽtiã spũalẽ singla quæq repetẽtes: Tubaꝝ buccinarũq clangorẽ: nõ solũ in leuitico & nũeroꝝ libro legim⁹: in q bus iubet, ut duas argenteas tubas faciat moyses: qbus & in kalẽdis, & in septimo mẽse, prima die mẽsis, & in iubileo, & in cæteris festiuitatibus: & qñ ad bella ꝓcedũt canãt hi q huic officio mãcipati sunt: sed etiã muros hiericho ad tubaꝝ clãgorẽ scriptũ est corruisse: Et dñs angelũ misit suum se dicit eẽ cũ clangore tubæ: & Apls resurrectionẽ mortuoꝝ, ad tubæ sonitum fieri prædicat. Et ĩ Apocal. quoq Ioãnis legim⁹: Septẽ angelos accepisse tubas singulas: qb⁹ ꝑ ordinẽ canẽtibus, facta sunt quæ scriptura describit. Præcipit ergo nũc sacerdotib⁹ & magistris: ut exaltẽt ꝗsi tuba uocẽ suã: & impleãt illud qd scriptũ est: In montẽ excelsum ascende q euãgeliçãs siõ: exalta uocẽ tuã q ãnuncias hierlm: Vt canãt tuba in sion. i. in eccla quæ interpretat speculaq sublimitas: Et in sancto dei mõte, q christ⁹ est: ut cõturbent siue cõfundant oẽs habitatores terræ: & cõfusio eos ꝓtrahat ad salutẽ. Diẽ autem dñi, diẽ intellige iudicij: siue diẽ exitus uniuscuiusq de corpore: Q d em in die iudicij futuꝝ est oĩbus: hoc in singulis die mortis implet. Dies tenebraꝝ est & angustiæ: dies nubis &

HEB. uorans: & post eum exurens flãma: ꝗsi hortus uoluptatis terra corã eo: & post eũ solitudo deserti: neq est q effugiat eũ: ꝗsi aspect⁹ equorũ aspectus eorum, & quasi equites sic current: sicut sonitus quadrigarũ super capita mõtium exilient: sicut sonitus flammæ ignis deuorãtis stipulã: uelut ꝑplus fortis ꝑparatus ad ꝓliũ: a facie ei⁹ cruciabunt ꝑpli: oẽs uult⁹ redigẽtur in ollam: sicut fortes currẽt: ꝗsi uiri bellatores ascẽdẽt murũ: uiri in uijs suis gradiẽt: & nõ declinabũt a semitis suis: unusqsq fratrẽ suũ nõ coartabit: singuli in calle suo ambulabũt: Sed & ꝑ fenestras cadẽt: & non demolient: urbẽ ingrediẽt: in muro currẽt: domos cõscendẽt: ꝑ fenestras intrabũt ꝗsi fur: a facie ei⁹ cõtremuit terra: moti sunt cœli: sol & luna obtenebrati sunt: & stellæ retraxerunt splendorẽ suum. Et dominus dedit uocem suam ante faciem exercitus sui: qa multa sunt nimis castra eius: quia fortia & facientia uerbum eius. Magn⁹ em dies dñi & terribilis ualde & qs sustinebit eũ.

SEP. & post eũ flãma succensa: Sicut paradisus uoluptatis terra añ faciẽ ei⁹: & posteriora illius, sicut cãpus solitudinis: & q saluet nõ erit ei: sicut aspect⁹ eq eoꝝ: & sicut eqtes sic ꝓsequẽt: Sicut uox ꝗdrigaꝝ sup uertices mõtiũ exiliẽt: & sicut uox flãmæ ignis deuorãtis stipulã: & sicut ꝑplus multus & fortis ꝑparatus ad ꝓliũ: a facie ei⁹ cõterent populi: omnis uult⁹ sicut adustio ollæ: sicut pugnatores current: & sicut uiri bellatores ascendent sup muros: & unusqsq in uia sua ambulabit: & nõ declinabũt a semitis suis: singuli a ꝓximo suo nõ recedent: aggrauati armis suis ibunt: & in iaculis suis cadẽt & nõ cõsumẽt: urbẽ apprehendẽt: & sup muros discurrent: sup domos ascendent: & ꝑ fenestras intrabũt sicut fures: a facie ei⁹ cõfundet trã: & commouebit cœlũ: sol & luna cõtenebrabũt: & stellæ auferẽt lumẽ suũ: & dñs dabit uocẽ suã a facie fortitudinis suæ: qm mlta sũt nimis castra eius: qm fortia opa sermonũ illi⁹: qa magna dies dñi magna & illustris nimis: & qs erit sufficiẽs ad eã? Et nũc

Nũc ergo

Nu.10.a

H

Ioſ.6.c

Matt.24.c

1.Cor.15.g

Apo.8.a

Eſa.40.b

Matth.21
Eſa.

bis &

A bis & turbinis: ꝙa cũcta pœnaꝝ plena ſunt atq; cruciatuũ. Veniet angelorum populus multus & fortis: ut reddat unicuiq; ſcd'm opa ſua: & ſicut mane & aurora cõſurgens primũ occupat montes: ſic iudiciũ ab excelſis & potentib⁹ incipiet: ut potentes potenter tormenta patiant̃. Siſis ei nõ fuit a principio: & poſt eũ nõ erit uſq; ad ānoſ gñatiõis & gñatiõis. Oia em̃ mala quæ ue/teribus hiſtorijs cõti/nent̃, aut inundatione maris, aut alluuiõe flu minũ, aut peſtilentia, morbis, fame, beſtijs, hoſtiũ uaſtitate, hoib⁹ acciderũt: his ſ:ppli/cijs quæ in die ſũt red denda iudicij nõ pote rũt cõparari. Añ faciẽ hui⁹ populi ꝙ fortis & mult⁹ eſt: erit ignis uo rans, ſiue cõſumens: ut oñe i nobis fœnũ, ligna, ſtipulãq; conſu/mat. Vñ & de deo di/
Deu.4.d cit̃: Deus ignis conſu/mens: & poſt eũ urenſ flamma, ut nihil abſq; ſupplicijs derelinq̃t. Quẽcũq; hic popul⁹ nõ attigerit: nec inue/nerit in eo cõbuſtiõis materiã: horto dei & paradiſo aſſimilabit̃ uo/luptatis, ꝙ hebraice di cit̃ גַּן־עֵדֶן: Si quẽ aũt exuſſerit, q̃ſi ſolitudi/nẽ in cinerẽ rediget ac fauillas: nec eſt ꝙ furo rẽ eius poſſit euadere:
B cui⁹ crudelis aſpectus fremẽtiũ equoꝝ habe bit ſimilitudinẽ: & ſic diſcurrẽt ad crutiãdoſ q̃s in ptãtẽ acceperint, q̃ſi eqtes huc illucq; uolitãtes: terribil'erit ſonit⁹ eoꝝ, q̃ſi q̃drigaꝝ p̃.pna currẽ/tiũ: & ſup̃ capita mõtiũ exiliẽt: excelſos q̃ſq; & i eccl'hæ culmi ne cõſtitutos cruciare cupiẽtes. Et ꝙa añ faciẽ eoꝝ ignis eſt uoraꝝ, atq; cõſumens: ſic cũcta uaſtabũt quõ ſtipulã flam/ma cõſumit: ita uenient ad puniendũ: ita expediti erunt & parati, ut ppl's fortis ad preliũ. Tãtus erit timor omniũ, & tã ta cõſcientia pctõꝝ: ut nullus luceat, nec ſplendorẽ habeat gaudij: ſed inſtar aduſtæ ollæ facies ei⁹ uertat̃ in tenebras. Aſcendent murũ & oẽm munitionẽ: iniũctũq; ſibi explẽtes opus nõ declinabũt in partem alterã: ſed inhiabũt miſeroꝝ ſupplicijs: nec tormentis eoꝝ ſaciabunt̃: ſed unuſq; ſq; credi ta ſibi in pctõres ſupplicia p̃ſequet̃. Sed & p̃ feneſtras intra bunt, ſiue cadent: uel aggrauati armis ſuis ambulabunt: & in iaculis eoꝝ cadent hi q̃s acceperint cõſumẽdos. Hæ ſũt
Hiere.9.f feneſtræ, de ꝙb⁹ & Hieremias dicit: Mors ītrabit p̃ feneſtras nr̃as: p̃ oñes em̃ ſenſus noſtros ingredi hoſtes deſyderãt: & cape urbẽ bonæ cõſcientiæ: & p̃ nr̃a munimenta diſcurrere: domoſq; quas nobis bonis operib⁹ ædificauim⁹ deſtruere. Oia aũt faciunt introeũtes p̃ feneſtras, q̃ſi fur: libere em̃ nõ ingrediũt̃: ut ſagittent in obſcuro rectos corde. A facie iſti⁹
Matth.24.c ppl̃ q eſt multus & fortis, terra cõtremuit: & cœli cõmoti
Eſa.40.b ſũt. Cœlũ em̃ & terra trãſibunt: uerbum aũt dñi p̃manet in æternũ: Sed & ſol & luna tãta miſeroꝝ ſupplicia uidere nõ poterũt: & mœrebũt, nõ habẽtia officij ſui iuſticiã: &, p̃ claro lumine, tenebris operient̃ horrendis: ſtellæ q̃q; retrahẽt ful gorem ſuũ: dũ etiã q̃ ſancti ſunt p̃ntiã dñi abſq; formidine nõ uidebũt. In his oib⁹ dabit dñs uocẽ ſuã, añ faciẽ exerci/tus ſui: Quõ em̃ babylonij punientes hierl'm, dei uocant̃
Pſ.77.c exercit⁹: ſic angeli peſſimi: de ꝙb⁹ ſcriptũ eſt, Furorem & irã & anguſtiã, īmiſſionẽ p̃ angelos peſſimos, dei exercit⁹ dicũt̃, & caſtra illi⁹ noiant̃, dũ dñi faciũt uolũtatẽ. Magn⁹ eſt dies dñi atq; terribilis: de q̃ alibi ſcriptũ eſt: Vt q̃d deſyderatis diem dñi: & hic eſt tenebræ, & nõ lux: & terribilis ualde: ra ruſq; aut null⁹ eũ poterit ſuſtinere: q̃n in ſe præbeat materiã ſæuiẽdi. a ¶ Nũc er go dicit dñs ⁊c. Superius capl'm ab eo loco ubi ſcriptũ eſt: Canite tuba in ſiõ: ululate in mõte ſcto meo: cõtur/bent̃ oẽs hĩtatores ter ræ: uſq; ad eũ locũ ubi legim⁹: Magn⁹ eſt dies dñi & terribilis ualde: q̃s ſuſtinebit eum: per trãſlationẽ locuſtarũ, aduentũ nunciat chal dæoꝝ: & q̃ mala uen/tura ſint ppl'o: Nunc eos ad pœnitentiã, p̃/uocat: & conuerti ad dñm cohortat̃: ut to/ta mẽte correcti, nõ pa tiant̃ q̃ dñs cõminat̃: & eſt ſenſus: Oia quæ ſermone præterito cõ/tinẽt̃, ꝓpterea ſum lo/cutus: ut uos cõmina tione mea terrerẽ. Vñ cõuertimini ad me in toto corde ur̃o: & ani/mi pœnitentiã ieiunio & fletu, & planctib⁹ in dicate: ut nũc ieiunan tes poſtea ſaturemini: nũc flentes poſtea re/deatis: nũc plãgentes poſtea cõſolemini. Et ꝙa cõſuetudinis eſt: ut in triſtib⁹ atq; aduerſiſ ſcindatis ueſtes: qđ & põtifex ad dñi ſalua toris crimen augendũ in euãgelio feciſſe me/morat̃: & Paulum & Barnabã audientes ỿba blaſphemiæ legim⁹ ꝓpetraſſe, ldcir co ego præcipio uobis: ut neq; q̃q; ſcindatis ueſtimenta: ſed corda q̃ plena ſũt pctis: q̃ iſtar utriũ niſi ſciſſ'a fuerint, ſpõte rũpent̃. Cũq; hoc feceritis, redite ad dñm deũ ueſtrũ: quem uobis priora pct̃a alienũ fecerãt: nec deſperetis ueniã ſcele rũ magnitudine: ꝙa magna pct̃a, magna delebit miſcd'ia: Eſt em̃ benign⁹ & miſericors: malens pœnitentiã pctõꝝ q̃ſ mortẽ: patiẽs & mult⁹ in miſcd'ia: q̃ nõ humanã imitat̃ im/patientiã: ſed lõgo tp̃e nr̃am præſtolat̃ pœnitẽtiã: & præſta bilis, ſiue pœnitẽs ſup̃ malicijs: ut ſi nos ægerim⁹ ſup̃ pct̃is pœnitentiã, & ipſum pœniteat cõminatiõis ſuæ: & mala q̃ cõminat⁹ ẽ nobis nõ iferat: nr̃æq; mutatiõe ſnĩæ, & ipſe mu teb̃. Maliciã aũt i hoc loco nõ cõtrariã ỿtuti debem⁹ accipe: ſed afflictionẽ: iuxta illd̃ qđ alibi legim⁹: Sufficit diei mali cia ſua: Et ſi eſt i ciuitate malicia, quã dñs nõ fecerit. Sil'q; ꝙa ſup̃ dixerat: benign⁹ & miſericors patiẽs & mult⁹ in miſcd'ia & p̃ſtabilis ſiue pœnitẽs ſup̃ malicijs: ne forſitan magnitu do clæmẽtiæ nos faceret negligẽtes: ex pſona ꝓphetæ iũgit & dicit: Quis ſcit ſi conuertat̃ & ignoſcat & relinq̃t poſt ſe bñdictionẽ. Ego inq̃t hortor qđ meũ eſt ad pniam, & deũ ineffabiliter noui eẽ clæmentẽ, dicente dauid: Miſerere mei
Pſ.50. de⁹ ſcd'm magnã miſcd'iã tuã: & ſcd'm mł'titudinẽ miſera/tionũ tuaꝝ dele iniq̃tatẽ meã. Sed ꝙa ꝓfundũ diuitiaꝝ & ſapĩæ & ſciæ dei noſſe nõ poſſum⁹: ſniam tẽpo: & opto poti⁹ q̃ p̃ſumo dicẽſ: q̃s ſcit ſi cõuertat̃ & ignoſcat. Q̃z ait, q̃s, aut impoſſibile: aut difficile ſentiẽdũ ẽ. Sacrificiũ & libam ẽ dño deo nr̃o. Vt poſtq̃ dederit bñdictionẽ & nr̃a nobis pct̃a do nauerit: deo hoſtias offerre ualeam⁹. b ¶ Canite tuba ⁊c. Adhuc eos ad pœnitentiã cohortatur: anteq; ueniat hoſti/lis exercitus

C Amos.5.c

D Matth.26.g Actũ.14.c Eçech.33.c Matth.6.d

E lis exercitus. Supra inquit dixerã: Canite tuba in sion: ululate in monte sancto meo: & reliqua: qa uenit dies dñi: qa ppe est dies tenebrarũ & caliginis: dies nubis & turbinis: annũciãs uobis populũ multũ & fortẽ esse uenturũ: q uestras possessiões urbesq; subuerteret: Nũc qa benign⁹ sum & misericors: patiens & mult⁹ misericordia: rursum præcipio & dico: Clãgite tuba i sion: & pniam i ppls ꝑdicate: sctificate ieiuniũ: ꝑdicate curationẽ siue cœtũ de qb⁹ iã añ diximus: congregate ppm: ut q dispsus peccauerat, cõgregat⁹ peccare desistat: Sctificate ecclesiã: ut nullus in eccla nõ sanctus sit: ne forsitan impediant orationes uestræ: & modicũ fermentũ totam massam corrumpat. Coaduna te siue eligite senes: ut nõ ætas in eis: sed sanctitas eligat: Cõgregate quoq; paruulos & sugentes ubera, ne ulla sit ætas quæ non cõuertatur ad dñm: Paruulos atq; lactentes: de qb⁹ in psalmis
ps. 8. h & in euãgelio legim⁹:
Matth. 21. a Ex ore infantiũ & lactentiũ pfecisti laudẽ.

F Quos petr⁹ rõnali & absq; dolo dicit lacte
1. pe. 2. a nutritos: quib⁹ Paul⁹
1. Cor. 3. a loqt: Lac uobis potũ
Matth. 25. d dedi, non escã: q̃r & saluator meminit: Ne cõtẽpseritis unũ de minimis istis. Egrediat q̃q; sponsus de cubili suo, & spõsa de thalamo suo: ut in tpe ieiunij, uocatiõis & cœtus, sanctificatiõis ecclesiæ, electiõis senũ, cõgregatiõis paruulor & sugentiũ ubera, nõ seruiat spõsus & spõsa opi nuptiali: q bus & lege pmissum est, ut ad bella non procedant. Vñ &
1. Cor. 7. a Apsus recedendũ parũp a coitu præcipit: ut uacare possimus oratiõi. Ergo q in castigatiõe uictus, & ieiunio atq; elemosynis dicit se agere pœnitentiã: frustra hoc sermone ꝑmittit, nisi egrediat de cubili suo: & sanctũ purũq; ieiuniũ pudica expleat pœnitẽtia. Q̃d q; sequit: Inter uestibulũ & altare plorabũt sacerdotes. Pro uestibulo: Lxx. ἀνὰ μέσον τῆς κρηπίδος, .i. inter crepidinẽ interpretati sũt. Symmach⁹ προπύλαιον: Aquila πρόδομον: Theodotio, ipsum ẏbũ hebraicũ posuit: אוּלָם: quã nos antefores templi porticũq; possumus dicere. Et nota q̃ sacerdotib⁹ præcipiat qui sunt ministri dñi: ut ploret inter tẽplũ & altare: & dicat cũ Apl̃o:
2. Cor. 11. g Quis infirmat, & ego nõ infirmor? qs scandaliçat, & ego nõ uror? Et flere cũ flentibus. Locusq; aptus pœnitentiæ & cõfessioni, tẽplũ est & altare: docetq; quid dicere debeãt sacerdotes: imo quõ dñm deprecari: Parce dñe ppl̃o tuo: q qñ peccabat, uocabat nõ popul⁹ tu⁹: nũc postq; recessit a uicijs appellat populus tu⁹: Et ne des hæreditatẽ tuam in opprobriũ: ut dñent eis natiões. Apertũ est ænigma q̃d latebat: Populus eñ ille mult⁹ & fortis: q supra sub herucæ & locustæ, & bruchi, & rubiginis descript⁹ est noïe: nũc manifestius q sit ostendit: Vt dñent inquit eis natiões. Dat aũt in opprobriũ hæreditas dñi, qñ seruierit hostib⁹, & dixerit natiões: Vbi est de⁹ eor: quẽ sibi præsulẽ: quẽ defẽsorem esse iactabãt. Possum⁹ nationes interpretari & aduersarias potestates: quæ q̃diu nõ agim⁹ pœnitẽtiã dñant nr̃i: & exprobrãt & dicũt: Vbi est de⁹ eor. Iudæi istũ locũ ad gog & magog referunt, sæuissimas natiões: q̃s in ultimo tpe contra israel dicũt esse uẽturas: de qb⁹ pleni⁹ scribit in ezechiel.

a Zelatus est dñs ꝛc. Postq; sacerdotes pro populo deprecati sũt, & dixerũt: ꝑce dñe ppl̃o tuo: & ne des hæreditatẽ tuã i opprobriũ: fecitq; ppl̃s q̃d præceptũ ẽ: ut sctificaret ieiuniũ: prædicaret curationẽ: congregaret multitudinẽ: sctificaret ecclesiã: eligeret senes, puulos & sugẽtes ubera cõgregaret, & egrederet spõsus de cubili suo, & spõsa de thalamo suo: & neq; carni & uoluptati: sed aniæ & fletib⁹ inseruirent: Zelat⁹ est dñs terrã suã: quã prius quasi alienã cõtempserat: & passus fuerat locusta uastante populari: & intm̃ pepercit pœnitentib⁹: ut eos dignos sua respõsione faceret: diceretq; qm̃ oẽs fruges uestras: locusta, bruchus, rubigo q; uastauit: lõ dabo uobis frumẽtũ: & cætera, quæ ꝑpheta describit: & ultra uos nõ tradam captiuitati: Et assyriũ atq; chaldæũ q ab aq̃lone est: ꝑcul faciã a uobis: de q̃ supra dictũ est: Ppl̃s multus & fortis, añ faciẽ ei⁹ ignis uorãs: & post eũ exurẽs flãma: q̃si aspect⁹ eq̃rũ aspect⁹ eorũ. Et expellã inqt eũ i terrã solitudinis: & primæ ptes illi⁹ cadẽt in mare oriẽtale: & posteriores i mare nouissimũ: & ascẽdet fœtor ei⁹. i. q ab aquilone est & putredo quia superbe ægit.

SEP. ne dederis hæreditatẽ tuã in opprobrium: ut dñent eor gentes: ne dicãt in natiõib⁹: ubi est de⁹ eorum? Et zelatus est dñs terram suam: & pepercit ppl̃o suo: & rñdit dñs & dixit ppl̃o suo: Ecce ego mittã uobis frumẽtũ & uinũ & oleũ: & implebimini ex eis: & non dabo uos ultra opprobriũ in gentibus: & eũ q ab aq̃lone est repellã a uobis: & educam eũ in terrã q̃ est sine aq̃: & dispердã faciẽ ei⁹ in mare primũ: & posteriora ei⁹ in mare nouissimũ: & ascẽdet furor ei⁹, & ascẽdet putredo illius: quoniã magnificata sunt opera eius.

HEB. & ne des hæreditatẽ tuam in opprobriũ ut dominent eis natiões: Quare dicunt in populis: ubi a est deus eorum? Zelatus est dominus terrã suam: & pepcit ppl̃o suo: & rñdit dñs & dixit ppl̃o suo: Ecce ego mittã uobis frumẽtũ & uinũ & oleũ: & replebimini eo: & non dabo uos ultra opprobriũ in gentibus: & eum qui ab aq̃lone est ꝑcul faciã a uobis: & expellã eũ in terrã inuiam & desertam: facies eius cõtra mare orientale: & extremum ei⁹ ad mare nouissimum: & ascendit fœtor eius: & ascendet putredo illius quia superbe ægit.

Cõfide

Noli timere

G

H

aquilone est & putredo quia superbe ægit.

Sepe cõmonui sub trãslatione locustarũ describi impetũ chaldæorũ: q̃ iudæa uastata est: Itaq; seruat metaphorã in reliquis: & iuxta situm ꝑuinciæ sic loquit, quasi nõ de hostibus: sed de locustis referre uideat. Etiã nostris tẽporib⁹ uidimus agmina locustar terrã texisse iudæã: quæ postea misericordia dñi inter uestibulũ & altare: hoc est inter crucis & resurrectiõis locũ, sacerdotib⁹ & ppl̃is dñm deprecãtibus atq; dicẽtibus: Parce populo tuo: uento surgente in mare primũ & nouissimũ præcipitatæ sunt. Mare primum q̃d iuxta solitudinẽ est: & uergit ad orientẽ, illud intellige, in quo fuit quondã sodoma & gomorra, adama & seboim: q̃d nũc mortuũ noiat: eo q nulla ibi uiuãt animãtia. Mare autẽ nouissimũ hoc q̃d ad occidentem est: & q̃d ducit in ægyptũ: in cui⁹ littore gaza, & ascalon, açotusq;, & ioppe, & cæsarea, & cæteræ urbes maritimæ sitæ sunt. Cunq; littora utriusq; marisaceruis mortuar locustar: q̃s aquæ euomuerãt implerẽt: putredo earũ & fœtor intm̃ noxi⁹ fuit: ut acrẽ quoq; corrũperet: & pestilẽtia tam iumẽtorũ q̃ hominũ gigneret. Querat eruditus lector ubi hoc iuxta literã factũ sit de chaldæis? Nõ multo post tpe q̃ hæc ꝑphetata sunt: si quidẽ in Esaia legimus: centũ octogintaq̃nq; milia chaldæorũ sub rege Eçechia in una nocte angelo sæuiente ꝑcussa. Hoc iuxta historiã dixerimus: Cæter iuxta tropologiã oĩs ania terra est dñi: in qua seminat paterfamilias semẽtẽ suã: quæ cũ pro tritico çiçaniã fecerit. i. auenas & lolium, & offenderit dñm suũ: & postea ægerit pœnitentiã plãgẽsq; dixerit: parce domine populo tuo: zelatur dñs terrã suam, & parcet ei quã dudũ cõtẽpserat: suoq; eã dignat alloquio & dicit: Mittã tibi frumẽtũ, de q̃ scriptũ est: Amẽ amẽ dico uobis, nisi granũ frumẽti cadens in terra mortuũ fuerit, ipsum solũ manet: si autẽ mortuũ fuerit, multos fructus facit: & uinũ q̃d lætificat cor hoïs: & oleũ q̃d exhilarat faciem: ut uetus tristicia peccator, frumẽti & uini & olei. i. uirtutũ lætitia tẽperet: Tantãq; habebunt bonor omniũ abũdãtiã: ut repleant eis atq; saturent. Cũq; hoc fuerint cõsecuti, ne

Esa. 37. g

Ioh. 12. d

quaq;

A quaꝯ tradẽtur in opprobriũ gẽtibus: de qbus Apl̃s loqtur: Epĥe.6.b Nõ est nobis colluctatio aduersus carnẽ & sanguinẽ: sed aduersus principes & ptãtes: aduersus mũdi rectores tenebrarũ haꝝ: cõtra spiritalia nequitiæ in cœlestibus. Eũ quoꝯ qui Hiere.1.c ab aq̃lone est: de q̃ Hieremias loquit̃: Ab aquilone exardescẽt mala sup̃ oẽs habitatores terræ: de q̃ & Salomõ scribit: Aq̃lo uentus durissimus: procul inquit a uobis faciã, & expellã eũ in terrã inuiã & desertam: q̃ nõ habet noticiã dei: in q̃ non habitat spũs scẽtus: Facieſq; ei⁹ erit ĩ mari primo & in mari nouissimo: in his q̃ aperuerint ei ianuam pcẽtoꝝ: & apud q̃s usq; ad extremũ uitæ tẽpus pmãserint: & fœtor illi⁹ & putredo ascendit: etiã in eos q̃ sibi magna pmittũt: & cadũt p̃ superbiã: q̃a nũq; tuta est hũana fragilitas: & q̃nto ẏtutib⁹ cresci⁹, tãto magis timere debemus, ne de sublimibus corruamus. Iuxta lr̃am, greges locustarũ magis auster q̃ aq̃lo consueuit adducere. i. B non ex frigore ueniũt, sed ex calore: ueꝝ q̃m de assyrijs loq̃batr̃ locustarũ ponẽs similitudinẽ: ideo aq̃lonẽ interposuit: ut non uerã locustã: q̃ ab austro uenire cõsueuit sed sub locusta itelligam⁹ assyrios atq; chaldæos. a ¶ Noli timere terra ꝛc. Oĩb⁹ qb⁹ sup̃ fuerat cõminat⁹ nũc cõtraria polliceẽr. Sup̃ dixerat: ignis comedit speciosa deserti: & flãma succẽdit oĩa ligna regiõis: & bestiæ agri q̃si area sitiẽs imbrẽ suspexerũt ad te: q̃m exiccati sũt fõtes aq̃rũ: & ignis deuorauit speciosa deserti: Nunc lætis tristiciã mitigat & lachrymas ẏtit in risũ: Nolite inqt timere aĩalia regiõis: q̃a germinauerũt speciosa deserti: q̃a lignũ attulit fructũ suũ: fic⁹ & uinea dederũt ẏtutẽ suã: & tãta erit reꝝ omniũ abũdãtia: ut neq̃q̃ desit uobis frumẽtũ, uinũ & oleũ q̃ saturemini: Sed adipleanẽ areæ frumẽto, & redũdent torcularia uino & oleo: ut non solũ ipsi comedere: sed etiã alijs p̃bere ualeatis. Ad filios q̃q; sion spẽaliter loq̃t̃, ut exultẽt & gaudeãt, nõ ĩ q̃cũq; re leui: sed in dño deo suo q̃ dedit eis alimẽta iusticiæ: & ut Lxx: trãstulerunt, imbrẽ tẽporaneũ & serotinũ: ut comedãt atq; lætenẽ: & laudẽt nomẽ dñi dei sui: q̃ fecit cũ eis mirabilia: & neq̃q̃ cõfundanẽ: & sciãt q̃a dñs de⁹ isrl̃ habitet in medio eoꝝ: & p̃ter illũ null⁹ sit alius: q̃a pr̃ in filio, & fili⁹ in pr̃e: & nõ cõfundet̃ ppl̃s illius in æternũ. Hæc iuxta lr̃am: q̃a a dño repromissa sũt credim⁹ accidisse: & sterilitatẽ p̃teritã nouis frugib⁹ cõpẽsatã: ut quicquid locusta, bruchus, & rubigo & heruca consumpserat: annis sequentib⁹ impleret̃. Querim⁹ cur heruca fortitudo uel ẏtus dñi appellata sit: & nõ solũ ẏtus: sed ẏtus magnat̃. Quõ potẽtia dei in ægyptijs plagis oñsa est p̃ parua aĩalia: & p̃cipue ciniphes q̃ tã parui sũt culices: ut uix cernanẽ oculis: Sic & nũc ĩ p̃uo tardoq; ẏmiculo, q̃ uix moueri põt: & leui tactu conterit̃: dei potẽtia & hũana fragilitas demonstrat̃. Nõ q̃ de⁹ ad nutũ suũ & potẽtiæ maiestatẽ nequeat terras subuertere: & opire cũcta diluuio uel fulmine cõcremare: sed p̃ parua, & ut ita dicã, p̃ũcta corpoꝝ oñdit hũanã fragilitatẽ. Vñ & illud solemus Marcioni & cæteris rñdere hæreticis q̃ uetus laniãt testamẽtũ: q̃d & pulices, & culices, & cimices: & huiusce modi aĩantia idcirco fecerit de⁹: ut fragilitatẽ & imbecillitatẽ nostræ carnis ostẽderet: quæ intũ nihil est: ut ab his quæ parua sunt uulneret̃. Si autẽ heruca paruusq; uermiculus fortior hoie est: q̃d gl̃iat̃ terra & cinis: & elatæ p̃ superbiã (cũ ex humo sit a q̃ hõ appellat̃) humana cõtemnit? C Quidã locũ istũ sic interpretãt̃: A dextris & a sinistris ẏtutes & fortitudines dei legim⁹: q̃s græci δυνάμεις uocãt: A dextris seraphim & cherubim: cũctasq; angelicas potestates: a sinistris contrarias fortitudines: de quib⁹ scriptũ est: Mi/ Pſ.77.c sit in eos irã indignatiõis suæ: furorẽ & irã, & tribulationẽ, imissionẽ p̃ angelos malos: de qb⁹ & Micheas in regũ uolumine loquit̃: Vidi dñm deum 3.Reg.22.c israel sedentẽ sup̃ thronũ suũ: & oĩs exercitus cœli stabat iuxta eũ a dextris, & sinistris eius. Ego puto sinistrum fuisse spũm: q̃ egressus est, & stetit coram dño, & ait: Ego decipiã Achab: & egrediar & ero spũs mendax in ore omniũ pphetarũ ei⁹. Ad D quã sinistrã & cõtrariam potestatẽ quæ apta erat ad decipiendum, & exercitata ad ruinas, & multos ante deceperat: loquitur de⁹: Decipies & p̃ualebis: egredere & fac sic. Spũs q̃q; ille q̃ suffocabat saul: de quo dixerũt ad eũ pueri sui: Ecce spũs 1.Reg.16.c dei malus obstupescere te facit: de sinistris partibus erat: qui ministrant dño ad puniendos eos q̃ cruciari ꝓpter pcã meruerũt: Nõ solũ eñ hoĩes ministri sunt: & ultores iræ ei⁹, in his q̃ malũ operanẽ: & nõ sine causa portãt gladiũ: Sed etiã cõtrariæ fortitudines: quæ appellãt̃ furor & ira dei: quos ꝓpheta declinãs ait: Dñe ne in furore tuo arguas me: Pſ.6. neq; in ira tua corripias me: Istiusmodi (ut ita dicã) questiõarijs atq; tortoribus, tradidit Apl̃us peccatorẽ in interitũ carnis: ut 1.Coꝝ.5.b spũs saluus fieret: de quib⁹ & sathanas est: cui tradidit alios: ut 1.Timo.1.d discerent non blasphemare. Hæc de heruca cur dei appellata sit uirtus. Transeamus ad ordinẽ intelligentiæ spiritualis: Ne timeas terra imo cõfide atq; lætare: quæ prius sementẽ dñicam tua ariditate p̃dideras: q̃a magnificauit dñs: ut faceret tecũ misericordiã: intm̃ ut etiã iumẽta regiõis & desertæ solitudinis, lætis noualib⁹ cõplerenẽ. Et lignũ crucis afferret fructũ suũ: & spũs sancti dona dulcissima suã cunctis tribuerẽt largitatẽ. Vos q̃q; q̃s iuste post pœnitẽtiã uoco filios sion & eccl̃iæ: lætamini atq; gaudete: q̃a dedit uobis de⁹ pr̃ doctorẽ iusticiæ siue tribuit uo/ Eſa.30.c bis alimẽta iusticiæ & descẽdere fecit ad uos pluuias tẽporaneas atq; serotinas. Pluuia tẽpestiua ẽ q̃n primũ doctrinã suscipim⁹: pluuia serotina q̃n laboris nostri fruct⁹ recipimus: & ad pfectã sc̃tarũ scripturarũ scientiã puenimus. Potest pluuia tẽporanea & serotina, uetus & nouũ accipi testamentũ. Et non solũ inquit hoc dedit, sed fecit uos nouis uirtutũ frugibus abundare: & saturari atq; inebriari frumẽto uino & oleo: de q̃ sæpe diximꝰ. Et

a HEB. Noli timẽre terra: exulta & lætare, q̃m magnificauit dñs ut faceret: nolite timere anialia regiõis, quia germinauerũt speciosa deserti: q̃m lignũ attulit fructũ suũ: ficus & uinea dederũt uirtutem suã: & filij sion exultate & lætamini in dño deo uestro: q̃a dedit uobis doctorẽ iusticiæ & descẽdere faciet ad uos imbrẽ matutinũ, & serotinũ in principio: & implebũt̃ areæ frumẽto: & redũdabũt torcularia uino & oleo: & reddã uobis ãnos quos comedit locusta, bruchus, & rubigo, & heruca, fortitudo mea magna q̃ misi in uos: & comedetis uescẽtes, & saturabimini: & laudabitis nomẽ dei uestri qui fecit uobiscũ mirabilia: & non cõfundet̃ populus meus in sempiternũ: & scietis quia in medio israel ego sum: & ego dñs de⁹ uester: & nõ est amplius & non

SEP. Cõfide terra, gaude atq; lætare: q̃a magnificauit dñs ut faceret: cõfidite iumẽta cãpi: q̃m germinauerũt cãpi solitudinis: quia lignũ attulit fructũ suũ: ficus & uinea dederũt fortitudinẽ suã: & filij sion gaudete atq; lætamini in dño deo uestro: q̃m dedit uobis escas iusticiæ: & pluit uobis imbrẽ tẽporaneũ & serotinum, sicut a principio: & replebunt̃ areæ tritico, & redũdabunt torcularia uino & oleo. Et reddã uobis p̃ ãnis in qb⁹ comedit locusta, & bruchus, & rubigo, & heruca: Fortitudo mea magna quã misi ĩ uos: & uescemini comedentes, & saturabimini: & laudabitis nomen dñi dei uestri: q̃ fecit uobiscũ mirabilia: & nõ cõfũdet̃ populus me⁹ in æternũ: & scietis q̃a in medio isrl̃ ego sum: & ego dñs deus uester: & non est amplius p̃ter me: & non

E annos quos perturbatiõibus añ regnantib⁹ ꝓdideratis in uobis: qñ opera uestra locusta, bruchus, rubigo herucaq; consumpserant: de⁹ uobis perire nõ passus est. Tunc comedetis fruct⁹ iusticiæ: & saturabimni & laudabitis nomen dñi dei uestri: qui fecit uobiscũ mirabilia. Si aũt post pœnitentiã tã tã ubertatẽ de⁹ rerũ omnium polliceꝛ: quid respondebit Nauatus negans pœnitẽtiã: & reformari posse pctõres in pristinũ statũ, si digna fecerint opa pniæ? intñ eñ de⁹ recipit pœnitẽtes: ut uocet eos populũ suũ: & neq; asserat cõfundendos: & habitaturum se in eoꝝ medio repromittat: nec ampli⁹ eos aliũ habituros deũ: sed in eũ toto animo confisuros: q in illis maneat in æternum.

a ¶ Et erit post hęc ꝛc. Actũ.2.c Hunc locũ beat⁹ apls Petr⁹ impletũ tpe dñicæ passiõis exposuit: qñ descendit die pentecostes spũs sanctus sup credentes: & oẽs loquebanꝛ sicut spũs sanct⁹ dabat eis: ita ut mirarenꝛ q; aderant & dicerẽt: Nõne oẽs isti qui loquunꝛ galilæi sũt: & quõ nos audiuim⁹ linguã nostrã in q̃ nati sum⁹, parti, & medi, & elamitæ: & reliq̃: alij uero dicebãt: qd uult hoc esse? Irridẽtibus q; alijs atq; dicẽtib⁹: musto pleni sunt: stans petr⁹ cũ undecim eleuauit uocem suã, & ait:

F Viri iudæi, & q habitatis hierusalẽ uniuersi: hoc notũ sit uobis, & auribꝰ ꝑcipite uerba mea: Neq; eñ ut uos æstimatis isti ebrij sũt: cũ sit hora tertia diei: sed hoc est qd dictũ est ꝑ ꝓphetã ioel: Et erit post hæc dicit dñs: Effũdã de spũ meo sup omnẽ carnẽ & ꝓphetabũt: & reliq̃: usq; ad eũ locũ, quẽ in capitulo ꝓposuim⁹. Cũ igiꝛ Petr⁹ illo tpe q̃ passus est dñs ꝓphetiã ioel impletã esse memoret: hoc tñ quærim⁹, quõ & superiora & media, & quæ sequũtur usq; ad finẽ uoluminis sibi ualeãt cohærere: ne sub uno textu cõsequẽtiaq; sermonis, diuersa & dissonãs iter se explanatio scatere uideaꝛ? A principio ergo usq; ad eũ locũ ubi scriptũ est: Magn⁹ dies dñi & terribilis ualde, & qs sustinebit eũ: cõminatio est atq; descriptio quæ pctõri pplo dñs illatur⁹ sit. Ab eo aũt loco ubi legim⁹: Cõuertimini ad me in toto corde: & in ieiunio, & in fletu & in plãctu: usq; ad eũ locũ, ubi ait: Quare dicũt in pplis ubi est de⁹ eoꝝ: cohortatio dñi est post pœnas atq; supplicia ad pœnitẽtiã ꝓuocãtis. Rursum ab eo loco q sequit: Zelat⁹ est dñs terrã suã, & pepercit pplo suo: & respõdẽs dñs dixit: usq; ad eũ locũ, ubi scriptũ est: Et nõ cõfundeꝛ ppls me⁹ in æternũ: repromissio futuroꝝ ẽ: quæ bona postq; ægerint pœnitẽtiã debeãt præstolari. Et post multa q̃ nũc longũ est retexere: hæc quoq; in ꝓmissiõe dicunꝛ: quæ in pñtiarum conamur exponere: Effundã de spũ meo sup oẽm carnẽ: &, ꝓphetabunt filij uestri & filiæ uestræ: & reliqua. Videor mihi a principio usq; ad hunc locũ, textũ seruasse sermonis: laboris est maximi: quõ quæ sequũt his quæ nũc disserimus coaptãda sint. Ali⁹ dicit quæ generaliter in ultimo tpe repromissa sunt, nunc ex parte cõpleta. Et qa premiũ futuroꝝ in primo aduẽtu dñi apostoli sentiebãt: libamẽta quædã, & primitias mirabiliũ expleta mẽoraſſe: ut donec ueniat qd ꝑfectũ est: id qd ex parte præcesserat sentirem⁹. Alius uero apostolicæ esse asserit consuetudinis: iuxta illud qd

ꝑs. 111.a de sancto uiro scriptũ est: Dispensabit sermones suos in iudicio: ut quicqd utile audiẽtib⁹ esse cernebãt: & nõ repugnare præsentib⁹: de alteri⁹ tpis testimonijs roborarẽt: nõ qd abuterenꝛ audiẽtiũ simplicitate, & imperitia: ut impius calumniaꝛ Porphy-

2.Tim.4.a rius: sed iuxta apostolũ Paulũ prædicarẽt oportunæ importunæ. Et sequẽtes regulã ꝓphetaꝝ, q̃cquid iudæi in ultimo tpe sibi carnaliter repromittũt: spũaliter in primo aduẽtu dñi saluatoris dicerẽt eẽ cõpletũ: maxime cũ & illi, & nos quæ ꝓmissa sũt in christo dicam⁹ eẽ cõplẽda: in hoc tñmõ discrepãtes: qd illi futura cõtendunt, nos iã facta cõuincim⁹: de q̃ in his quæ sequũtur pleni⁹ disserẽdũ est. Qis aũt caro su-

G ꝑ quã effusurũ se de spũ suo dñs polliceꝛ: illa est de q̃ Esaias loq̃ꝛ: Et uidebit ois caro salutare dei. Ergo salutare dei uideri nõ põt, nisi spũssanctus effundaꝛ. Et quicũq; credere se dicit in christũ, nõ credẽs in spiritũsanctũ, ꝑ fectæ fidei oculos nõ habebit. Vñ & in actibus apl̃oꝝ: qui baptisati erãt baptismate Ioãnis in eũ qui uẽturus erat: hoc est in noie dñi iesu: quia responderũt Paulo interroganti: Sed ne si sit qdẽ spũssanct⁹ nouim⁹: iteꝝ baptiçanẽ: imo uerũ baptisma accipiũt: quia sine spũsancto & mysterio trinitatis, quicqd in unã & alterã ꝑsonã accipiꝛ, im-

H ꝑfectũ est. Neq; uero ois qui accepit spm̃sanctum statim habebit & gratiã spiritalẽ: sed per effusionẽ spũssancti diuersas gras cõsequeꝛ: alij, ꝓphetiã, ut filij & filiæ qui maioris sunt meriti: alij somnia, ut senes iã ꝓuectioris ætatis: alij uisiones, ut iuuenes q uicerũt malignũ. Serui uero & ancillæ qui adhuc spiritũ timoris habẽt, & nõ dilectiõis: qa ꝑfecta dilectio foras mittit timorẽ: nõ habebũt ꝓphetiã, nõ somnia, nõ uisiões: sed spũssancti effusiõe cõtẽti, fidei tñ & salutis gratiã possidebũt. Tũc dabit ꝑdigia dñs in cœlo & in terra: in cœlo, quia sol est uersus in tenebras, & luna in sanguinẽ: in terra, quia tã uæhemẽti & insolito motu terra cõtremuit: ut monumẽta aperta & saxa disrupta sint. Q̃ autẽ dicit, sanguinẽ & uapores: siue uaporem fumi: Sanguis ille est, de q̃ in psalmis legimus: Vt tingaꝛ pes tu⁹ in sanguine: Et in Esaia: Q̃ rubicunda sũt uestimẽta tua? Et quẽ pcusso latere saluatoris mixtis aquis romanus miles effudit. Et ignis spiritussancti qui descẽdit de cœlo: ut in actibus apl̃oꝝ legim⁹: Apparuerunt illis distinctæ linguæ tanq̃ ignis: seditq; supra singulos eoꝝ: & repleti sũt oẽs spũsancto: & cœperũt loqui uarijs linguis ꝓut spũssanct⁹ dabat eloq̃ illis. Hic est ignis quẽ uenit dñs mittere sup terrã: & añq; pateret in discipl̃s suis optabat ardere. Ignis naturæ est duplicis: habet lumẽ credẽtib⁹: habet tenebras suppliciaq; incredulis: qui appellanꝛ, uapores fumi. Iste fum⁹ est amarissim⁹: q excæcauit oculos iudæoꝝ: de q̃ in ꝓuerbijs legim⁹: Sicut fumus noxius est oculis: & ĩmatura uua dẽtib⁹: sic iniquitas utẽtib⁹ ea. De hoc fumo & Esaias in uisione magna loquit̃: in q̃ prædicebaꝛ cæcitas iudæoꝝ: Et supliminare motũ est, & dom⁹ impleta est fumo: Vñ postea sequit̃: Vade & dic pplo huic: Auditu audietis, & nõ intelligetis: & uidentes aspicietis, & nõ uidebitis: incrassatũ est eñ cor populi huius, & auribꝰ suis graue audierunt. Sol quoq; est uersus in tenebras, qñ pendentẽ dñm suum uidere non ausus est: et luna in sanguinẽ: Q̃d aut iuxta historiam factum esse credamus: & ab euãgelistis silentio prætermissum: Neq; eñ oñia quæ fecit iesus scripta referunꝛ: quæ si scriberenꝛ per singula: ne ipsum qdẽ arbitror mundum capere eos qui scribendi sunt libros: Aut certe quomodo sol uersus in tenebras est: non q ipse sit mutatus in tenebras: sed tenebras mundo induxerit: Sic & luna non est uersa in sanguinẽ: sed iudæos blasphemiaꝝ & negacionis in

HEB. & nõ confundetur populus meus in sempiternũ. a Et erit post hæc: effundã spũm meum super oẽm carnẽ: & ꝓphetabũt filij uestri & filiæ uestræ: senes uestri somnia somnia bũt: & iuuenes uestri uisiones uidebũt: Sed & sup seruos meos & ancillas meas in diebus illis effundã spiritũ meũ: & dabo prodigia in cœlo & in terra: sanguinẽ & ignẽ & uapores fumi: Sol conuertet̃ in tenebras & luna in sanguinem: antecq; ueniat dies domini magnus & horribilis: & erit oĩs q inuocauerit nomen dñi saluꝰ erit. Quia in

SEP. & nõ cõfundetur populus meus in æternum. Et erit post hæc effundam de spiritu meo super oẽm carnẽ, & ꝓphetabũt filij uestri, & filiæ uestræ: & senes uestri somnia somniabunt: & iuuenes uestri uisiões uidebũt: & sup seruos meos & super ancillas meas in dieb⁹ illis effundã de spũ meo: & dabo ꝑdigia in cœlo: & sup terrã sanguinem ignẽ & uaporẽ fumi: Sol cõuertet̃ in tenebras & luna in sanguinẽ: antecq; ueniat dies domini magn⁹ & illustris. Et erit omnis qui inuocauerit nomen dñi saluus erit. Quia in

A nis in christū horrore coopertos, æterno testimonij sui san/
guine cōdemnauit dicētes: Sanguis ei⁹ sup nos, & sup filios
Matth. 27c nostros. Hæc oīa priusq; dies dñi ueniat magn⁹ & horribi/
lis futura describit. Dies aūt dñi magn⁹ & horribilis: aut re
surrectiōis eē credēd⁹ est: aut certe multa post tpa dies iudi
cij: q uere magnus est
& horribilis. Sed qa se
quit: Et erit oīs q iuo/
cauerit nomē dñi sal/
uus erit: & hoc aposto
lus Paulus refert ad tē
pus dñicæ passionis:
magis de resurrectio/
nis die intelligēdū est:
Ait em scribens ad ro
Rom. 10. c manos: Nō est distin/
ctio iudæi & græci:
Idem em ipse dñs om
niū: diues i oēs q inuo
cāt illū: Quis em qcūq;
inuocauerit nomē dñi
salu⁹ erit: Quō em in
uocabūt in quē nō cre
diderunt, aut quō cre/
dent ei quē non audie
rūt: quō aut audient
sine prædicāte: quō au
tē prædicabūt nisi mit
tant? Qđq; ait Quis q
inuocauerit nomē dñi
salu⁹ erit: nō leue esse
credam⁹: licet em idē
Cl. ad Cor. 16. a Apl̄us scribat: Nemo
dicit dominum iesum
nisi in spū sancto: ta/
mē hoc ipsum dicere:
nō sermone, sed affe/
ctu cordis est ponde/
randū: Quis em q inuocauerit nomē dñi salu⁹ erit. Vnde &
B Paulus & sosthenes scribunt ecclesiæ dei quæ est corinthi:
Ibi. 1. a Sanctificatis in christo iesu: uocatis sanctis cū uniuersis q
inuocāt nomē dñi iesu christi: scd̄m illud qđ in psalmis le/
Ps. 98. b gimus: Moyses & aaron in sacerdotib⁹ eius: & samuel inter
eos q inuocāt nomen ei⁹: Inuocabāt dñm & ipse exaudie/
bat eos: in colūna nubis loquebat ad eos. Si igit de creden
tibus corinthijs: & de moyse & aaron ac samuele scribit,
qđ inuocauerint nomē dñi: nō incipientiū, sed pfectoꝝ hāc
gratiā esse credam⁹. Verbū quoq; effusiōis: qđ hebraice di
cit אשפור: & oēs similiter transtulerūt: ostēdit muneris
largitatē: qđ neq; in paucos pphetas (ut olim fiebat in ue/
Rom. 10. c teri testamēto) sed in oīes credētes in noīe saluatoris spūs
sancti dona descēderent: neq; in hūc & illum, sed in om/
nem carnem: Nec enim est distinctio iudæi & græci: serui
& liberi, uiri & fœminæ: quia omnes in christo unum su/
Actu. 12. d mus. Vnde & Agabus Cæsareæ prophetauit, & in antio/
1. Cor. 14. f chia erant pphetæ plurimi: & Apostolus præcipit: ut si al/
tero pphetante alteri fuerit reuelatū, prior taceat: Et q̄tuor
Actu. 21. c filias philippi euāgelistæ legim⁹ pphetasse. Senes quoq; ui
derūt somnia, qñ Paulus iā senex audiuit uiꝝ macedonem
Ibi. 16. b dicentē sibi: Trāsiēs in macedoniā adiuua nos. Et oēs iuue
nes q in christo extitere fortissimi, & ī dño bellarūt: uiderūt
Osee. 12. c uisiones, dño sua pmissa cōplente. Ego uisiōes multiplico,
& in manib⁹ pphetaꝝ assimilat⁹ sum. a Quia in mōte
sion ꝛc. In eo loco in q̄ nos posuim⁹, saluatio siue saluatus:
& in hebraico scriptū est: פליטה Symmachus transtulit,
q fugerit. Et rursum ubi nos dixim⁹, in residuis: & Lxx. trā
stulerūt annuncias: in hebraico legit׳ שרידים qđ iudæi loci
nomen existimāt. Postq; igit׳ uenit dies dñi magn⁹ & horri
bilis: & saluus effectus est, qcūq; post dñi resurrectionē no/
men illi⁹ inuocauit: oīs q fuit in monte sion, & in hierusalē
Esa. 2. a saluat⁹ est: de sion em egressa est lex, & uerbū dñi de hieru/
Luc. 13. g salem: de q̄ scriptū est. Nō capit pphetā perire extra hieru/
salē. Principiū ergo eoꝝ q saluati sunt, fuit in sion & hieru/
salē: in specula, & in uisiōe pacis: & in his q residui fuerunt:
q̄s uocauit dñs. Residuos eos debem⁹ intelligere, qui de iu/
dæoꝝ pplo crediderūt: de q̄bus Esaias loquit׳: Nisi dñs sa
baoth reliq̄sset nobis semen, sicut sodoma facti essem⁹: & si
cut gomorra simles fuissemus. Hos residuos dñs uocauit: si/
ue euāgeliçauit eos q̄s uocauit: sic enim Lxx. interpretati sūt. Locus
hic difficillimus est, & multiplicē recipiēs ex
planationē: ut sub tro
pologia oīa quæ dicta
sunt ad illa tpa refera/
mus: ad quæ Petr⁹ &
Paulus apl̄i retulerūt:
hoc est qñ passus est
dñs & resurrexit. Ne/
q; em fieri pōt, ut supe
riora in tpe passiōis, &
quæ sequunt intelliga
mus in die iudicij: ma
xime cū seq̄t׳: Quia
ecce in diebus illis: &
in tpe illo: Et iste uersi
culus precedentib⁹ in/
feriora cōnectēs: uno
dicat cuncta tempore
perpetrata.

C

Esa. 1. c

SEP. Quia in monte sion & in hierusalē erit q salua tus fuerit: sicut dixit dñs: & annūciās q̄s dñs uocauit.

b Viā ec/ Ca. III

Quce ego in diebus illis: & in tpe illo qñ conuerte ro captiuitatē iuda & hie/ rusalē: cōgregabo oēs gē tes: & deducā eas in uallē ioſaphat: & disceptabo cū eis ibi p pplo meo: & hæ/ reditate mea isrl̄: q dispsi sūt in gētibus: & terrā me/ am diuiserūt: & sup pplm meū miserūt sortes: & po/ suerūt puerum in prosti/ bulo: & puellas uende/ bant p uino & bibebant.

Quid

Ca. III

Quia ecce ī diebus il/ lis ꝛc. Di/ camus ut polli/ citi sum⁹: primū iuxta anagogen priorib⁹ po steriora iūgentes: & ea dē si poterim⁹, ad diē iudicij referre tēptabi/ mus. Saluatis credētib⁹ ī mōte sion & hierl̄m: & uocatis resi duis de pplo iudæoꝝ: q cū apl̄is & p apl̄os crediderūt: in tpe illo postq̄ cōuerterit dñs captiuitatē iuda & hierl̄m: q uenerat prædicare cæcis uisum: & captiuis remissionē, & li/ berauit eos q dñm cōfitent׳: & q uersant׳ in ecclesia: in q̄ ui/ sio pacis est: cōgregabit oīes gentes: quæ credere nolue/ runt: & deduxit eas in uallem ioſaphat: qđ significāti⁹ iux/ ta hebraicā ueritatē græce dicit׳ κατάξω. i. deorsum ducam: & de sublimib⁹ ad inferiora detrahā. Simulq; consydera qñ incredulos q̄sq;, uel aduersarias ptātes dñs ad iudicium p uocat: & disceptat cū eis p pplo suo: deducā inquit eas in uallem ioſaphat: Qñ aūt credentes ad præliū cohortat׳ & dicit: susciate robustos: accedant, ascendant oēs uiri bella/ tores: cōsurgant & ascendant gentes in uallē ioſaphat: non descendere, sed ascēdere cohortat׳. Quis em q iudicat׳, in ual le positus est: quæ appellat׳ ioſaphat. i. dñi iudiciū. Qui em credit ī dño nō iudicabit׳. Ibiq; disputabit cū eis, nō potētia maiestatis, sed ratiōis eos ueritate cōuincēs, q partiti sūt po pulū dei & hæreditatē illi⁹ dispersērūt in natiōib⁹: ut seruos dei sibi seruire cōpellerent: & terrā illius diuiserunt, multis eā inter se errorib⁹ separantes: ut alij colerent iouem: alij iu nonē, & mineruā, & febrem, & rubiginē, anubim, & crocodi lū, & ibin noctuas, accipitres, & ciconias. Sub his noīb⁹ quō dā diuisus est pplus dei: quæ aduersariæ natiōes. i. principes mūdi isti⁹, & rectores tenebraꝝ: nō solū diuiserūt sibi pplm dei: sed posuerūt pueros ī pstibulū: ut uirilē cogerēt mutare naturā: de q̄b⁹ Apl̄s loq̄t׳: Propterea tradidit illos de⁹ ī pas/ Rom. 1. c siōes ignominiæ: siqdē fœminæ eoꝝ imutauerūt naturalē usum, in eū usū q cōtra naturā est. Simlter & masculi: relicto naturali usu fœminæ, accensi sūt in desyderiū sui, in inuicē masculi in masculos turpitudinē operantes: & mercedē quā oportuit erroris sui in semetipsos recipiētes. Nec hoc fecisse cōtēti, uēdiderūt puellā p uino, ut biberēt & libidini præfer rēt gulā. Quæ uniuersa iudæi: Vespasiani Titiq; tpibus, & maxie Hadriani: iuxta lr̄am impleta eē cōmemorāt. Si aūt

D

יְהוֹשָׁפָט

ad diem

E ad diẽ iudicij quæ ſcripta ſũt uoluerimus referre: dicim⁹ omnẽ qui ſaluaẽ, ſaluari in eccleſia, ſiue in cœleſti hieruſalẽ: Et poſtq̃ iudæ fuerit & hieruſalẽ cõuerſa captiuitas: tũc cõgregandos & deducendos oẽs in uallẽ ioſaphat: & ibi diſcepaturũ dñm cũ eis q ſuũ populũ p̃ſecuti ſunt: & diuiſerũt ſibi hæreditatem dñi: & diſperſerũt eos in natiõibus: & ſup terrã illius miſerũt ſortem: Quæ non ſolũ ſuper hæreticis debemus accipere: qui ſibi dei populum diuiſerũt & eos faciũt eſſe gentiles: ſed ad oẽm rigidũ ſuperbũq̃ doctorem: qui ſub nomine doctrinæ & ſacerdotij dñant̃ cleris: & opprimunt eos qui ſibi ſubiecti ſũt. Cũq̃ fuerint negligentes, & ſcandaliçauerint unũ de minimis etiam pueros: ponunt in ꝑſtibulũ, ſiue tradunt meretricibus: & cauſa uoluptatis ſuæ: quorũ de⁹ uenter eſt: & gloria in cõfuſione eorum: uendunt puellas, ut bibãt uinum. Tradit autem adoleſcentes meretricibus: & puellas uendit luxuriæ: qui turpis lucri gratia nõ corripit delinquentes.

a HEB. Verũ quid uobis & mihi tyrus & ſidon & oĩs termin⁹ palæſtinoꝝ: Nũqd ultionẽ uoſ reddetiſmihi? & ſi ulciſcemini uos cõtra me cito uelociter reddã uiciſſitudinẽ uobis ſup caput ueſtrũ: Argẽtũ eĩ meũ & auꝝ meũ tuliſtis: & deſyderabilia mea: & pulcherrima intuliſtis in delubra ueſtra: & filios iuda, & filios hieꝛlm uẽdidiſtis filijs græcorũ: ut longe faceretis eos de finib⁹ ſuis.

b Eccẽ ego ſuſcitabo eos de loco, in quo uendidiſtis eos: & conuertam retributionem ueſtram in caput ueſtrum: & uendam filios ueſtros & filias ueſtras in manibus filiorum iuda: & uænundabunt eos ſabæis genti longinquæ: qa dominus locutus eſt. Clamate hæc in gentibus: ſanctificate

SEP. Quid mihi & uobis tyrus & ſidon & oĩs ga-
lilea alienigenaꝝ? Nũqd retributionẽ uos redditis mihi: aut irã in corde retinetis aduerſum me? (hoc eĩ græce ſignificat μνησικακειτε): uelociter & cito reddã retributionẽ ueſtrã, in capitibus ueſtris: ꝓ eo q̃d argentũ meũ & auꝝ meũ tuliſtis: & electa mea & optima intuliſtis in tẽpla ueſtra: & filios iuda, & filios hieruſalẽ uendidiſtis filijs græcorum: ut eĩceretis eos de finib⁹ ſuis. Ecce ego ſuſcitabo eos de loco in q̃ uendidiſtis eos: & reddã retributionẽ ueſtrã i capita ueſtra: & uẽdã filios ueſtros & filias ueſtras i manib⁹ filioꝝ iuda: & uænundabũt eoſ i captiuitatẽ gẽti q̃ ꝓcul abeſt: qm̃ dñs locut⁹ eſt, Prædicate hæc i gẽtib⁹ ſanctificate

G

Matth.10.d

4.Reg.25.c
Dañ.5.a

Ioel.3.a

F

a Verũ quid vobis & mihi ꝛc. Et hæc iudæi aduerſum tyrum & ſidonẽ & palæſtinorũ terminos, ſiue galileam alienigenaꝝ dicit arbitrãt̃: q̃d tpe captiuitatis iudaicæ: qñ uicti ſunt a romanis, dei ꝓpl̃m ꝓſecuti ſũt: imo in ꝓpl̃o dei ipſum deũ q prefuit ꝓpl̃o: ſecũdũ illd̃ q̃d ſcriptũ eſt: Qui uos recipit, me recipit: Ergo ecõtrario q perſequit̃ populũ dei, ipſum deũ ꝓſequit̃ cuius eſt ꝓpl̃us. Reddã inqt uobis quæ feciſtis populo meo: quia argentũ meũ & aurũ: id eſt uaſa tẽpli: & qcq̃d in eo præcioſiſſimũ & ſpecioſiſſimũ fuit: candelabrũ aureũ & menſam propoſitionis auream: & duos cherubim aureos: & propiciatoriũ: & phialas ac thuribula aurea tuliſtis, & conſecraſtis idolis ueſtris. Hæc autem narrat hiſtoria chaldæos magis feciſſe: q uaſa tẽpli dñi poſuerũt in tẽplo bel: unde poſtea balthaſar potat in phialis: & ſtatim regnũ eius in medos & perſas tranſferẽ. Sed quia poſt diẽ dñi magnũ & horribilẽ hæc futura dicuntur: quæ apoſtoli in reſurrectione dñi interpretant̃: et hebræi in futurũ iudicij tempus differunt: magis de romanis eſt intelligendũ: q̃d Veſpaſianus & Titus romæ templo pacis ædificato: uaſa templi & uniuerſa donaria in delubro illius cõſecrarunt: quæ græca & romana narrat hiſtoria. Eo tempore filij iuda & hieruſalẽ: neq̃q̃ iſrl̃ & decẽ tribuũ quæ uſq̃ hodie in medorũ urbibus & montibus habitant: uenditi ſunt filijs græcoꝝ: ut exterminarent̃ de finib⁹ ſuis: & oĩs orbis iudaica captiuitate completus eſt. Hoc illi referunt: ut ultionẽ ſanguinis chriſti & ſubuerſionem hieruſalẽ: quæ dei iudicio accidit, cõtra tyrũ & ſidonẽ accidiſſe confirmẽt. Nos aũt iuxta cœptã tropologiã, tyrũ & ſidonẽ & palæſtinos, eos interpretemur, qui dei populũ coanguſtant & tribulãt & perſequunt̃: hoc eĩ tyrus in lingua noſtra reſonat: & eũ uenerint̃ in mortẽ: q̃d nomẽ ſidonis indicat: & bibẽtes ſanguinẽ corruunt, ſiue uolutantur in cœno: q̃d philiſtijm galileaq̃ ſigni

צר
צידון
פלשת
גלילות

ficat. Velociter & cito reſtituet eis dñs q̃d merent̃: qa perſecuti ſũt eũ. Et argẽtũ illius & aurũ, eloquia uidelicet ſcripturaꝝ & νοήματα. i. ſententias: & omne q̃d pulchrũ in eccleſia fuit, ſuis erroribꝰ mãciparũt. Hæreticꝰ q̃ſcũq̃ deceperit & ſua fecerit adorare ſimulachra: filios iuda & filios hieꝛlm uendit græcis ſiue gẽtilibꝰ: & eos de chriſtianis ethnicos facit: ut exterminet de finibus ſuis, in q̃bus in chriſto fuerant procreati: & neq̃q̃ in iudæa & ueritatis cõfeſſiõe, ſed in gentiũ errore uerſent̃. Quæ oĩa & ad diem iudicij referre poſſumꝰ: nõ diſcrepante uindicta: licet in tẽpore a ſuperioribus diſcrepare uideant̃. Pro galilea in hebræo ſcriptum eſt: גלילות: quod Aquila θινάς: Symmachus terminos tranſtulit: θινάς aũt. i. tumulũ arenarum, referamus ad littora palæſtinæ: non ad galileã philiſtijm quæ oĩno nulla eſt.

H

b Ecce ego ſuſcitabo eos de lo. ꝛc. Verbũ hebraicũ שׁבאים: q̃d Aqla & Symmachꝰ ita ut ſcriptũ ẽ trãſtulerũt Lxx: εἰς ἀιχμαλωσίαμ. i. captiuitatẽ interpretati ſũt: q̃d meliꝰ capti uos ſignificat. Sabaim autẽ gens trans indiã dicit̃: de qua fuit & regina Saba: quæ uenit ſapientiã audire ſalomonis: de quibus & Eſaias loq̃t̃: Et ſabaim uiri excelſi ad te tranſibũt. Vñ & thus uenire phibet̃: dicẽte Vergilio: Centũq̃ ſabæo thure calẽt aræ: licet q̃dã ſabæos, Arabes ſuſpicẽt̃. Promittũt ergo ſibi iudæi ĩmo ſomniãt: q̃d in ultimo tpe congregent̃ a dño: & reducant̃ in hieruſalẽ. Nec hac fœlicitate cõtẽti, ipſum deũ ſuis manibus romanoꝝ filios & filias aſſerũt traditurũ: ut uendant eos iudei, nõ perſis, & æthiopibꝰ & cæteris nationibꝰ quæ uicinæ ſunt: ſed Sabæis genti longiſſimæ: quia dñs locutꝰ ſit & populi ſui ulciſcat̃ iniuriã. Hæc illi & noſtri iudaiçantes q mille annorũ regnũ in iudeæ ſibi finibꝰ pollicent̃: et aureã hieruſalẽ, & uictimaꝝ ſanguinẽ: & filios ac nepotes & delicias incredibileſ: & portas gẽmaꝝ uarietate diſtinctas: Nos aũt dicamus q̃d & ſuſcitauit dñs poſt aduẽtum ſuũ, & quotidie ſuſcitat, & ſuſcitaturus eſt eos: quos uarius error eduxerat de finibus ſuis: Pulchreq̃ ſuſcitabo ait, q̃ſi iacentes & corruentes: ut qui iacebant in hæreſi, ſtent in eccleſia: reddens hæreticis q̃d fecerant: Vt filios eoꝝ & filias: q̃s & in myſticis & in carnalibꝰ erudierãt: tradat in manibꝰ filioꝝ iuda: in manibꝰ eoꝝ q eccleſiaꝝ principes extiterũt: & inſtructi ſũt armatura Apl̃i: & habẽt ſcutũ & lanceã ueteris & noui inſtrumẽti. Vt cũ cœperint filios eoꝝ & filias: uẽ dãt Sabæis, & faciãt eẽ captiuos: ut ꝓcul ſint a finibꝰ ſuis. Et ad meliora cõuerſi, eccl̃aſticis dogmatibꝰ incipiãt eẽ ſubiecti.

Ioel.3.a

c Clamate hec ꝛc. Locꝰ iſte dupliciter itelligit̃: Qui dã eĩ arbitrant̃ hæc ſanctis gentibꝰ prædicari: ut præparẽtur ad bellũ: & pro populo dei dimicent: ut oĩa inſtrumẽta agriculturæ in gladios lanceaſq̃ cõuertant: Vt infirmus dicat ſe eſſe robuſtũ: & ueniant oĩes de circũitu, & in certamen

Eſa.45.c

3.Reg.10.a

A tamen domini congregentur: maxime quia iuxta Lxx. ſequ/
1.para.5.d tur: Manſuetus & mitis ſit pugnator: iuxta illud qđ in Pa/
ralipomenis ſcriptū eſt: Et trans iordanē de ruben & gad &
dimidia tribui manaſſe, in omnibus uaſis belliçis centū ui/
ginti milia: omnes iſti uiri bellatores parati ad pugnā men/
te pacifica: Hos eē uo/
lūt imitatores ueri da/
uid: de quo legimus:
Ps.131.a Memēto domine da/
uid & omnis manſue/
tudinis eius. Et ipſe lo
Matt.11.d quit̄ in euāgelio: Diſci/
te a me qa hūilis ſum
& mitis; ſiue manſue/
tus. Viros q̄q eos in/
telligi uolūt: q deſtruē
tes initia paruulorū,
ad perfectæ ætatis ro/
bur acceſſerint: & oīm
ſtudiū quo prius ani/
marū ſuarū exercebāt
agros, ad neceſſitatem
prælij contulerūt. No/
bis autē hebræoꝝ opi
nionē ſequentibus ui/
detur eſſe cōtrarium:
Ideo enim gentes ad/
uerſariæ iſrael paranē
ad pugnam: & aratra
Eſa.2.b ſua ligoneſq̄, uel fal/
ces in gladios lanceaſ/
q̄ cōmutāt: & infirmꝰ
robuſtum ſe eſſe dicit:
erumpūtq̄ & ueniunt
B de circūitu: & cōtra do
mini exercitum con/
gregātur: ut occumbe
re dominꝰ faciat robu
ſtos earum: et intelli/
gant ſe deo aduerſan/
te ſuperatas. Hæc iux/
ta literā ſibi iſrael mi/
ſerabilis repromittit.
Nos iuxta cæptā tro/
pologiā: & gentes dæ/
monū, & eos q quoti
die cōtra eccleſiam di/
micant: et in ultimo
qui ſub antichriſto ad
uerſum ſanctos domi
ni pugnaturi ſunt, accipere poſſumus: q idcirco cōgregan/
tur ut pereant. a ¶ Conſurgant ꝛ aſcendant ꝛc̄. Et hæc
iuxta ſuperiorē ſenſum interpretātur bifariam. Alij em̄ gen
יְהוֹשָׁפָט tes aſcendere in uallem ioſaphat, quæ interpretatur domini
iudicium: & ſedere ibi deū, ut dijudicet omnes gentes: quæ
de circūitu ueniunt: in bonam partē intelligūt: quo ſcilicet
ſancti contra aduerſarios cōgregenē: & mittant falces ſuas:
ut maturam hoſtiū meſſem demetant: & ueniant atq̄ deſcē
dant, calcentq̄ torcularia: quia adſit uindemia: & intantū
muſta exuberent: ut torcularia capere non poſſint. Et ut ſci
remus quæ ſit uindemia, plenumq̄ torcular, intulit: mul/
plicata eſt malicia eorum: haud dubiū quin eos ſignificet:
qui contra dominū congregati ſunt. Alij autem conſurgere
gentes & cōuenire in uallem ioſaphat: & ſedere dominū, ut
omnes iudicet nationes: ideo aſſerunt: ut parent ſe & aſſu/
mant uniuerſa arma pugnantiū: & in ualle ioſaphat domi/
ni falcibus demetantur: Veniſſe enim cōtra eos tempus iu/
dicij: & intantū eorū creuiſſe mala: ut dei uincerent patien/
tiam. Nam & amorrei tunc expulſi ſunt, quādo expleta ſūt
peccata eorum. Iudæi iſtum locū ad gog & magog gentes
ſæuiſſimas referunt: de quibus ſupra diximus: arbitrantes
ultimo tempore quādo hieruſalē fuerit inſtaurata, ſub mil/
le annorum imperio contra dei populū eſſe uenturas: & in

HEB. ſanctificate bellū: ſuſcitate robuſtos: Acce/
dant, aſcendant omnes ui
ri bellatores: Cōcidite ara
tra ueſtra in gladios: & li/
gones ueſtros in lanceas:
Infirmus dicat, quia fortis
ego ſum: Erūpite & uenite
omnes gentes de circūitu:
& congregamini, ibi occū
bere faciet dñs robuſtos
a tuos. Cōſurgant & aſcen
dant gentes in uallem Io/
ſaphat: quia ibi ſedebo ut
iudicem omnes gentes in
circūitu: Mittite falces q̄/
niā maturauit meſſis. Ve/
nite & deſcendite quia ple
nū eſt torcular: exuberant
torcularia quia multiplica
b ta eſt malicia eorum. Pō/
puli populi in ualle conci/
ſionis: quia iuxta eſt dies
domini in ualle conciſio/
nis: Sol & luna obtene/
brati ſunt: & ſtellæ retra
xerūt ſplendorem ſuū. Et
c dōminus de ſion rugiet
& de

SEP. ſanctificate bellum: ſuſcitate pugnatores: ad/
ducite & aſcendite oēs ui/
ri bellatores: concidite ara
tra ueſtra in gladios: & fal
ces ueſtras in lanceas: For/
tis dicat, qa prævaleo ego.
Congregamini & introite
omnes gentes per circūi/
tum: & congregamini il/
luc: manſuetus ſit pu/
gnator. Conſurgant &
aſcendant omnes gentes
in uallem Ioſaphat: quia
ibi ſedebo ut iudicem om
nes gētes in circūitu: emit/
tite falces quoniam adeſt
uindemia: Introite & cal
cate: quia plenum eſt tor/
cular: & redundant tor/
cularia, quia repleta ſunt
mala eorum. Sonitus ex/
auditi ſunt in ualle iudi/
cij: quia iuxta eſt dies do/
mini in ualle iudicij: Sol
& luna obtenebrabun/
tur: & ſtellæ occidere fa/
cient ſplendorem ſuum.
Dñs aūt de ſiō

C

D

b ¶ Populi ppli in valle cōciſio nis ꝛc̄. In eo loco ubi nos poſuimus, populi ppli: & Lxx: trā ſtulerūt ἤχοι ἐξήχησαν .i. ſonitus exauditi ſunt: in hebraico ſcriptum eſt הֲמוֹנִים הֲמוֹנִים: quod utiq; multitudinē, & turbaſ eorū q iudicādi ſunt, nō ſtrepitū ſonitūq; ſignificat. Rurſum ubi nos diximꝰ, i ualle cōciſiōis, ſequētes trāſlationē Aqlæ & Symmachi & qntæ æditiōis Lxx: & Theodotio τῆς δίκης καὶ τῆς κρίσεως .i. cauſæ & iudicij, trāſtulerunt: pro quo in hebraico ſcriptū ē חָרוּץ qđ hebræi nō ſolū cōciſionē, ſed & aurū interpretari putant: quo ſcilicet in ualle iudicij quā ſuſpicanē gehennam: excoctis ſordibꝰ peccatorū, purum aurū remaneat. Idcirco autem gentiū, de quibus ſupra diximus in ualle iudicij, ſiue conciſionis, populi cōgregantur: ut interficianē & corruant, & a domino iudicentur. Cuius mœrorem diei & tormenta pereuntiū: ne ſol quidē & luna aſtra q̄q cætera poterunt intueri, ſed retrahent fulgorem ſuum: et ſæueritatem iudicantis recedentiſq; uniuſcuiuſq; opus in caput ſuum, aſpicere non audebūt: Non qđ clæmentiora ſint q̄q dei iudicia: ſed qđ oīs creatura in tormētis aliorum de ſuo iudicio pertimeſcat.

c ¶ Et dñs de ſion rugiet ꝛc̄. Cum ſolis & lunæ cunctarū/q̄q ſtellarū ſplendor tenebris fuerit cōmutatꝰ: dominus de ſion inſtar leonis rugiet ſiue clamabit: & tam excelſa uox eiꝰ erit atq; terribilis: ut cœlorum cardines & terrarum fundamēta quatiantur. Cūq; tam ſæuerus in eos fuerit qui puniē di ſunt: erit clæmens erga populū ſuū: & dabit eis fortitudinem qui appellantur filij iſrael: mens ſcilicet cernens deū: uel εὐθύτατον θεοῦ quē nos rectiſſimū dei dicere poſſumꝰ: q nō ambulauerūt p prauas ſemitas, ſed gradiētes in uia chriſti, oīa recta fecerūt. Tūc ſciēt & hi q punienē, & illi q aſſumēt in gloriā: qđ dñs habitet in ſpecīa ſua ſiō, & in chriſto mōte ſancto ſuo, ſiue i eo q ſe dignū dei habitacło præparauit. Tūc erit ſancta hierlm uiſio pacis: a q̄ & ſalomon nomē accepit: et alieni nō ptranſibunt per eam amplius. Alienos uel dæmones intellige: qui externi a deo ſūt: Vel oēs peſſimas cogitatiōes atq; peccata: de qbus ꝓpheta loquit̄: Ab Ps.18.d alienis parce ſeruo tuo: quæ neq̄q ultra in nobis uiā reperient: ſi habuerimꝰ dei pacē: & cor noſtrū aduerſarijs nō patuerit. Hæc iudæi & noſtri, ut diximus iudaiçantes ad mille annoꝝ fabulā referunt: qñ putant chriſtū habitaturū in ſion, & in hieruſalē aurea atq; gemmata ſanctorū populos cōgregandos: ut qui in iſto ſæculo oppreſſi ſunt ab uniuerſis gentibus: in hoc eodem cunctis imperent nationibus.

Et erit

E a Et erit in die illa ꝛc. Habitante dño in sion & in monte sancto suo: quãdo nullus per hierusalẽ sanctã ꝓtransire tem ptauerit: quicunq; in ea mons fuerit: & ad uirtutũ excelsa ꝓ uenerit: dulcedine & melle sudabit: & stillabũt ex eo gratiæ
ps.118. spiritales: de quibus ꝓpheta loquit̃: Quã dulcia gutturi meo eloquia tua: super mel ori meo. Qui aũt infe rior montibus est: & necdum ad pfectiõis culmen ascenderit: uo cabit̃ collis: & fluent de eo riui lactis, quib⁹ rudis in christo nutrit̃ infãtia: & aq̃ꝫ flumĩa
Ioh.7.f quæ de uẽtre suo dñs manare testat⁹ est. Oẽs ẽm riui siue emissiões iuda implebunt̃ aqs: & nihil in eis siccũ erit redundãtibus cũctis gr̃a spiritali. b Et fons de domo dñi ꝛc. Pro torrente spinarũ: Lxx. trãstulerũt, torrẽ tẽ funiculorũ. i. χϖάϱ ρσω τῶ̃ χοίνω̃ : ꝙ aut funiculũ signifi cat: aut iuxta ægyptios mensuram certi itine ris, Psalmista dicente:
ps.138.a Semitam meam & fu niculum meũ tu inue stigasti. In nilo enim flumine siue in riuis eius solent naues funi bus trahere: certa ha bentes spacia, quæ ap pellant funiculos: ut
F labori defessoꝝ, recen tia trahentiũ colla suc cedant. Nec mirum si unaquæq; gens certa uiarum spacia suis ap pellet nominibus: cũ & latini mille passus uocent: & galli, leucas: & persæ, parasangas: & rastas, uniuersa germania: atq; in singulis noĩb⁹ diuersa mẽ sura sit. Hæc ꝓpterea, qa uerbũ hebraicũ שִׁשִּׁים : Lxx. χοι νοῦ̃ς. i. funiculos trãstulerũt. Cæterũ nulli dubiũ est oĩa quæ in tabernaculo dei legim⁹, de lignis sethim fuisse pfecta: quæ Lxx. interpretati sũt ligna ĩputribilia. Est aũt gen⁹ arboris in eremo, spinæ albæ simile, colore & foliis nõ, magnitudine: Alioq̃n tã grãdes arbores sũt: ut latissima ex illis tabulata cedantur: lignumq; fortissimum est: & incredibilis leuitatis ac pulchritudinis: ita ut ex his etiã uasa torcularium quæ ἄρσενας καὶ θηλύας uocãt, ditissimi q; & studiosissimi fa ciant: quæ ligna in locis cultis: & in romano solo, absq; ara biæ solitudine non inueniuntur. Pro torrente funiculorum siue spinarum: Symmachus interpretatus est, uallem spina rum. Est autem locus iuxta liuiadem trans mare mortuũ: sexto ab ea distans milliario: ubi quondam cũ madianitis
Miche.6.a fornicatus est israel. Huius loci ex persona dei Micheas pro pheta meminit dicens: Populus meus, memẽto quæso qd cogitauerit balach, rex moab: & quid responderit Balaam filius beor de sethim usq; ad galgalam: pro quo & ibi Lxx. trãstulerũt ἀπὸ τῶν χοίνω̃, hoc est a funiculis usq; ad gal galam. Ergo egredie t̃ fons de domo domini quæ interpre tatur ecclesia. De quo & ezechiel & Zacharias ponũt in fi ne uoluminũ suorũ: ut spinas nostras & uitia atq; peccata, quæ nullam frugem habuere iusticiæ, cõmutent in domini noualia: & ariditatem nostram rigent aquis largissimis: & pro spinis ac uepribus, flores uirtutũ multiplices germine/

HEB. & de hierusalem da bit uocem suam: & moue/ buntˇ cœli & terra: & dñs spes populi sui & fortitu/ do filiorũ israel: & scietis quia ego dñs deus uester: habitans in sion monte sancto meo: & erit hieru/ salem sancta: & alieni nõ trãsibunt per eã ampli⁹.
a Et erit in die illa stillabũt mõtes dulcedinem: & col/ les fluent lacte: & per oẽs riuos iudæ ibunt aquæ.
b Et fõs de dõmo dñi egredietˇ & irrigabit torrẽtẽ spinarꝝ
c HEB. Egyptus in desola/ tione erit: & idumæa in de sertum perditionis: ꝓ eo quod inique egerunt in fi lios iuda: & effuderũt san guinẽ innocentẽ in terra
b sua. Et iudæa in æternum habitabit̃: & hierusalẽ in generatione & generatio nẽ: & mundabo sanguinẽ eoꝝ quos nõ mũdauerã: & dñs cõmorabit̃ in sion.

SEP. Dñs aũt de sion da/ mabit & de hierlm dabit uocẽ suã: & mouebit̃ cœ/ lum & terra: & dñs parcet populo suo: & cõfortabit filios isrl̃: & scietis qa ego dñs de⁹ uester habitãs in sion mõte sancto meo: & erit hierusalẽ sancta: & ali/ enigena nõ trãsibit ꝓ eam amplius. Et erit in die illa stillabũt mõtes dulcedinẽ & colles fluẽt lacte & oẽs emissiões iudæ fluẽt aqs.
SEP. Egyptus in ꝓditiõe erit: & idumæa in campũ desolatiõis ꝓpter iniqui/ tates filiorum iuda: ꝓ eo quod effuderũt sanguinẽ iustũ in terra sua. Iudæa autẽ in æternũ habitabit̃: & hierusalem in genera/ tiões & generationẽ: & re/ quiram sanguinem eorũ: inultumq; esse nõ patiar: & dñs habitabit in sion.

G

H

B

מִצְרַיִם : quod interpretatur ἐχθλίβουσα : id est sanctos dei persequens & tribulans. Idumea terrena & cruenta: Quicunq; igitur dei populum persecutus est: & terrenis uacabit operibus: ac multitudine delictorum quotidie fu/ derit sanguinem innocentem, eoꝝ scilicet quos decipit, erit in perditionẽ: ut animas quoq; martyrũ sub altari clamare cognouim⁹: Vsq; q̃ dñe sanctus & uer⁹ nõ iudicas & uindi
Apo.6.c cas sanguinẽ nostrũ de his q̃ habitãt in terra? d Et iu dæa in ꝛternũ habitabit̃ ꝛc. Non utiq; hæc iudæa in æternũ habitabit̃ quã uidem⁹ esse desertã: nõ ista hierusalẽ cui⁹ rui nas cernim⁹: Sed illa iudæa cui⁹ filiæ exultauerũt, & lætatæ sũt in oĩbus iudiciis dñi. Et de q̃ in fine qnq̃gesimi psalmi legim⁹: Benigne fac dñe in bona uolũtate tua sion: ut ædifi
ps.50.d cent̃ muri hierusalẽ. In hac ꝓuincia cõfessiõis & gloriæ: et in hac urbe in q̃ pax dñi cernit̃: erit æterna habitatio: non in unã uel in tres aut plures generatiões: sed in generatione & generationẽ: hoc est in duab⁹ generationib⁹ eoꝝ, q̃ de iu/ dæis & de gẽtib⁹ crediderũt. Et mũdabit dñs sanguinẽ om niũ peccatoꝝ: quẽ pri⁹ nõ mũdauerat: ut mũdet in euãge/ lio: q̃s in lege peccantes imũdos reliquerat. Ideo ẽm cõclu/ sit oĩa sub pctõ: ut oĩb⁹ misereret̃: siue ulciscet̃ seruoꝝ suoꝝ sanguinẽ: quẽ in martyrio ꝓ noĩs ei⁹ confessiõe fuderũt. Et
ps.86.a dñs cõmorabit̃ in siõ: de q̃ scriptũ est: Fũdamẽta ei⁹ in mõ tib⁹ sctis: diligit dñs portas sion, sup oĩa tabernacla Iacob.

Amos.7.c

Commentarij in Ioel prophetam, Finis.

A

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI COMMENTARIORVM IN AMOS PROPHETAM AD PAMMACHIVM PROEMIVM.

AMos propheta, qui sequitur ioelem, & est tertius duodecim prophetarũ: non est ipse quẽ patrẽ esaiæ prophetæ legim⁹. Ille em̃ אמוץ scribitur ꝑ primam & ultimam nominis sui literam א & ץ: & interpretatur fortis atq; robustus. Hic uero עָמוֹס per ע & ס: & interpretatur populus auulsus: mediæ literæ מ & ו utriq; cõmunes sũt. Apud nos autem qui tantam uocalium literarum, & .s. literæ, quæ apud hebræos triplex est, differentiã non habemus. Hæc & alia nomina uidentur esse cõmunia: quæ apud hebræos elementorum diuersitate, & suis proprietatibus distinguũtur. Hic igitur propheta quem nunc habemus in manibus, fuit de opido thecue, quod sex milibus ad meridianã plagam abest a sancta bethleem, quæ mũdi genuit saluatorem: & ultra nullus est uiculus, ne agrestes quidem casæ & furnorũ similes, quas aphri appellant mapalia: Tanta est eremi uastitas: quæ usq; ad mare rubrum, persarũq; & æthiopum atq; indorum terminos dilatat̃. Et quia humi arido atq; areno/so nihil omnino frugum gignitur: cuncta sunt plena pastoribus: ut sterilitatem terræ, cõpensent pecorũ multitudine. Ex hoc numero pastorũ, & amos propheta fuit: imperitus sermone, sed non scientia. Idem em̃ qui per omnes prophetas in eo spũs sanctus loquebatur. Vnde nos ex hebræo uertimus: a ¶ Verba amos qui fuit ꝛc̃. Septuaginta aũt ne scio quid uolentes interpretati sunt. Sermones amos qui facti sũt ꝛc̃. q̃s vidit ꝑ hierlm. Sciendũq; hũc ꝓphetã, nõ ꝑ hieruſalẽ q̃d in hebræo penit⁹ nõ habet̃: sed sup̃ israel. i. decem tribus quæ appellantur israel, & erant in samaria prophetasse. Q̃d quidem & Aquila & Symmachus & Theodotio similiter transtulerunt. Primus ergo Osee ꝓpheta ad decem tribus quæ appellant̃ ephraim, samaria, dom⁹ ioseph & israel loquit̃. Scd̃s Ioel, ad hierusalẽ & duas tribus quæ uocant̃ iuda & hierusalem & iacob profert uaticiniũ, nullã oĩno israelis faciens mentionẽ. Tertius Amos, nec̃q; ad hierusalẽ quæ regebat̃ a tribu iuda, sed ad israel & in samaria prædicat. Q̃d & de toto uolumine ei⁹ ꝓbari potest, & maxime ex eo q̃d̃ scriptũ est: Misit amasias sacerdos bethel ad hieroboam regem israel dicens: Rebellauit contra te amos in medio domus israel. Et post paululum: dixit amasias ad amos: Qui uides gradere, fuge in terrã iuda, & comede ibi panem, & ibi prophetabis: & in bethel non adijcies ultra ut prophetes, quia sanctificatio regis & domus regni est. Cui respondit amos: Non eram propheta, nec ꝓphetæ filius: sed opilio, ruborꝫ mora destringens: tulitq; me dñs cũ sequerer gregem, & dixit ad me: Vade, ꝓpheta ad populum meũ israꝫ: nõ utiq; ad iudam & hierusalem, ut male apud græcos & latinos habetur: sed ad israel, id est decem tribus: quæ ob populi multitudinẽ, pristinum nomẽ obtinuerãt. In eo autem loco ubi Lxx. transtulerunt: in accarim, theodotio ipsum uerbum hebraicum posuit: בֹּקְרִים: quod aquila uertit ἐν ποιμνοτρόφοις, id est in pastoralibus. Symmachus & quinta æditio ἐν τοῖς ποιμέσιν, id est in pastoribus. Et puto propter ר & ד literarum similitudinem hic quoq; deceptos: pro בֹּקְרִים quasi בֹּקְדִים: & exinde accarim posuisse sermonẽ: quãq; in principio nominis ב litera nullam excusationem relinquat erroris. Accarim autẽ usq; in præsentiarum hebræum esse nõ legi. Et qui sterilitatem, id est σείρωσιν interpretantur, magis עֶקְרוֹן urbem philistim q̃ accarim exprimunt, quæ omnino non legitur. Sermones itaq; amos q̃ fuit de oppido thecue ex numero pastorum, quia pastoralis & ipsa est regio: hoc uolumine continentur: quos uidit super israel: non carnis oculis, sed mentis intuitu: quia ꝓphetæ uocabant̃ uidentes: alioquin scd̃m literã sermones non uidentur: sed audiuntur. Vnde & popul⁹ uidebat uocem dei: et moyses tacens loquebatur ad dominũ, qñ dicebat ei: Quid clamas ad me? In nouo quoq; legimus testamento: Quod uidimus, & audiuim⁹ oculis nostris: & manus nostræ palpauerũt de uerbo uitæ: Verbum em̃ dei q̃d ꝑ se inuisibile est, uident apostoli, & tractant manib⁹ suis. Quod uerbũ caro factum est, & habitauit in nobis. Vidit autem hos sermones: b ¶ In dieb⁹ ozię regis iuda: ⁊ in diebus hieroboam filij ioas regis israel añ duos ãnos terremotus: Quãdo apud assyrios urbesq; ciliciæ regnabat sardanapalus: de quo insignis Orator. Turpior inquit uitijs q̃ nomine. Et apud latinos Procas sylui⁹. Cui amuli⁹ expulso numitore, germano successit in regnũ. Quo interfecto; cõgregata pastorum & latronum manu, romulus sui nominis condidit ciuitatem. Hic est aũt Ozias rex iuda, cognomento azarias: qui indebitum sibi sacerdotium uindicare conatus, lepra percussus in fronte est: quando iram domini non solum pœna eius, qui sacrilegus fuit, sed & terremotus ostendit: quem hebræi tunc accidisse cõmemorant. Hieroboam uero non est filius nabath, qui peccare fecit israel: sed filius ioas, filij ioathã, filij iehu, ꝓnepos eiusdẽ iehu: sub q̃ ꝓphetauerũt, osee & ioel & amos. Igitur interpretat̃ Ozias κράτος κυρίου, id ẽ imperiũ uel fortitudo domini. Hieroboã δικασμὸς λαοῦ, id est iudicatio uel causa populi. licet quidam per χ græcam literam legentes, diuisionem populi suspicentur. Ioas κύριου χρόνισμα, id est domini mora siue temporalitas. Verba itaq; amos quo tẽpore populus israel auulsus erat a domino, & aureis uitulis seruiebat, siue auulsus a regno stirpis dauid, clara uoce cecinerunt: instar clangentis tubæ, quæ interpretatur thecue. Et cecinerũt super israelem, qui quondam erat rectissimus dei, id est εὐθύτατος θεοῦ. In dieb⁹ ozię regis iuda, in quo ꝓpter templum & sancta sanctorum, fortitudo domini permanebat, suoq; regebat imperio populũ confitentem. Nomẽ autem hieroboam qui diuisionis populi causa extiterat, significat israelẽ longo tpe in idololatriæ errore mansisse, priusq; captiuitas uniuersa concuteret: quæ in duobus annis duplicem ostendit angustiam decem tribuum, ac duarum: ut agẽtes si uellent pœnitentiam, motum terræ de cætero non sentirent. Hæc pammachi animo meo charissime, qui ex interpretatione nominis tui, quodã uaticinio futuroꝝ omni arte pugnandi aduersum diabolum, & contrarias potestates te bellare demõstras, quasi argumentum & ὑπόθεσιν amos prophetæ longo sermone complexus sum: Illud breuiter admonens, explanationem, & huius, & osee, & çachariæ prophetarum: me & alijs quidem sanctis uiris, sed præcipue sanctæ & uenerabilis memoriæ parenti tuæ paulæ dum uiueret promisisse. Nec multum errare in sponsionis fide si q̃d matri pollicitus sum reddam filio. Verum iam tempus est: ut ipsius prophetæ uerba proponens, quid mihi uideatur in singulis edisseram.

B

Amos.7.c

C

1.Ioh.1.a

†In exẽplaribus Lxx. que nobis uidere cõtigit καιρια θιαρειμ reperimus.

D

עזיה ירבעם יואש תקוע

¶ COMMENTARIORVM HIERONYMI IN AMOS PROPHETAM LIBER PRIMVS.

E

ET dixit: dñs de sion rugiet ⁊c. Naturale est, ut omnes artifices suæ artis loquantur exē plis: & unusquisq; in quo studio triuit æta tem, illi⁹ similitudinē, pferat: Verbi gratia, qui nauta est & gubernator, tristiciam suā cōpa/ rat tempestati: damnū naufragium uocat: ini micos suos, uētos con trarios appellat. Rur/ sum prosperitatem & læticiā, aurā placidissi mā, & secundos nomi nat uentos, tranquil/ la maria & equora, cā/ pi similia. E regiōe mi les qcq̄d dixerit: scu/ tum, gladium, loricā, galeam, lanceam, ar/ cum, sagittam, mortē, uulnus, & uictoriā so nat. In ore philosopho rū: sp Socrates & Pla/ to, Xenophon & Theo phrastus, Zeno & Ari stoteles, stoici uersanē & peripatetici. Orato/ res, Lysiā & hyperidē Periclen & Demosthe nem, Grachos, Cato/ nes, Tullios & Hortē/ sios, in cœlum laudi/ bus ferūt. Poetæ si epi ci sunt: Homerū atq; Vergiliū: si lyrici, Pin/ darū & Flaccū crebro

ET dixit: Dominus de sion rugiet: & de hierusalē dabit uocē suam. Et luxe/ rūt speciosæ pastorū: & ex iccat⁹ est uertex carmeli.

b Hēc dicit dñs. Sup trib⁹ sce leribus damasci: & sup q̄t/ tuor non cōuertam eū: eo qđ triturauerint in plau/ stris ferreis galaad. Et mit c tām ignem in domū aza/ hel & deuorabit domos b ben adad. Et cōteram ue ctem damasci: & dispердā habitatorē de campo ido e li: et tenentem sceptrum de domo uoluptatis: & transferet

sermone cōcelebrāt. Cur hæc dicta sūt: ut scilicet oñdam⁹ etiā amos, pphetā q̄ pastor de pastorib⁹ fuit: & pastor nō in locis cultis, & arborib⁹ ac uineis cōsitis, aut certe inter syluas & prata uirentia: sed in lata eremi uastitate: in qua uersatur leonum feritas, & interfectio pecorū, artis suæ usum esse ser/ monibus: ut uocē dñi terribilem atq; metuendam, rugitū leonū & fremitū nominaret: Euersionē israeliticaꝝ urbiū: pastorum sollicitudini & ariditati montiū cōparans. Dñs inquit de sion rugiet, & de hierusalem dabit uocem suā. Ru giet hebraice dicitur יִשְׁאַג: Pulchreq; de sion rugiet & de hierusalē dabit uocem suā: ubi erat templū & dei religio: ut doceret deū nō in israel urbib⁹: id ē in bethel & in dan, ubi erant aurei uituli: nec in metropoli samaria ieçrael: sed in uera religione uersari, quæ illo tēpore colebaē in sion & hie/ rusalē. Quo rugiente de sion, & dante uocē suā de hierusa/ lem (de sion em egredieē lex, & uerbum dñi de hierusalem) omnia pastorū & regū israel speciosa luxerunt: & exiccat⁹ est uertex carmeli, qui quōdā lætis pascuis abūdabat. Car/ melus græce dicit & latine: hebraice aūt dicit כַּרְמֶל: & sūt duo mōtes, q̄ uocant hoc nomine. Alter in quo fuit nabal carmelus, maritus abigail ad australē plagam. Alter iuxta ptolomaidem: quæ prius uocabaē acho, mari imminens: in quo helias propheta flexis genibus pluuias impetrauit. Si ergo de chermel dicit in quo habitauit nabal: magis pasto/ rū gregibus cōuenit: quia est iuxta solitudinē. Sin autē de illo q̄ uicinus est litori: ad reges & ad superbiā ptinet regū israel: quos imminēte captiuitate instar montiū desertoꝝ dicit esse uastandos. Aliter. Cū dñs de sion & hierusalē: de specula eccle siæ, quæ super montē sita latere nō potest, & in q̄ uisio pacis est, dederit per uetus & nouū instrumētū, & p doctores eccleſiasticos uocem suā: & quasi clara buccina in sonuerit: tunc omnia speciosa pastoꝝ: id est doctrina hære ticorū: quæ pulchro uidebaē sermone composita; & cogni tio circūsionis: hoc enim interpretatur בַּרְמֶל per quam sibi ueræ circūsionis sciam pollicētur, lugebit atq; siccabit: & populoꝝ milia quæ propter simplicitatem uocātur gre/ ges, subita ariditate marcescent. b Hec dicit dñs super

tribus sceleribus damasci ⁊c. Pro tribulis quæ hebraice ap/ pellant חֲרִיצוֹת & a theodotione translatæ sunt rotæ ferreæ, quæ nos plaustra ferrea interpretati sum⁹: Lxx. transtulerūt πρίσαι σιδηροῖς. i. serris ferreis. Est aūt gen⁹ plaustri qđ rotis subter ferreis, atq; dētatis uoluit: ut excussis frumētis, sti/ pulā in areis cōterat: & in cibos iumentoꝝ, p/ pter fœni sterilitatē pa leas cōminuat. Rursū ubi in hebraico habeē בֶּן־חֲדָד & unū nomē est: Lxx. ĩterpretati sūt ὑοῦ ἄδερ. i. filij ader ר & ר elemētorū falsi sili tudine. In eo q̄q̄ loco ubi nos dixim⁹, de do mo uoluptatis, qđ he braice dr בֵּית־עֵדֶן & oēs similiter trāstule runt: Lxx. interpretati sūt ἐξ ἀνδρῶν χαρρὰν. i. ex uiris charrā me diam nois literā ר ar/ bitrātes: & iuxta cōsue tudinē suā ע primæ he braice literæ χ græcū preponētes. Cyrenem etiā quæ hebraice dici tur קִירֶת ἐπικλακτόν: id est uocatū, uel noia/ tū transtulerūt, ppter uerbi similitudinēm: quia קְרָאת uocātio dici pōt, & nomē ppri

ET ait: Dominus de siō effatus est: & de hierusalē dedit uocem suam: & lu/ xerunt pascua pastorum: & arefactus est uertex car meli. Et dixit domin⁹: Su/ per tribus impietatib⁹ da/ masci: & sup quattuor nō auersabor eos, pro eo qđ secuerunt serris ferreis pre gnātes in galaad. Et emit/ tam ignem in domū aza/ hel: & deuorabit fūdamē/ ta filij ader, & cōteram ue/ ctes damasci: & dispdā ha bitatores de cāpo ὠμ: & cō cidā tribū ex uiris charrā & captiu⁹

um appellatiuū intellexerūt. De causis diuersæ translatio/ nis breuiter diximus: nunc ad sensum eorū quæ dicta sunt transeamus. Primū aduersum damascum in qua regnabat açahel sermo dei dirigiē: qui eo tpe q̄ amos, pphetabat gra/ uiter urgebat israel, id ē decem trib⁹: intm ut supato achab rege israel in ramoth galaad, oēm regionē quæ appellaē ga/ laad, & in hæreditatē cesserat dimidiæ tribui manasse, instar tribuloꝝ frumentū in areis triturantiū iugularet atq; conte reret. Qđ plenius heliſæus, ppheta in regū uolumine loq/ tur, ubi scriptū legimus: Stetitq; cū eo & cōturbat⁹ est usq; ad suffusionē uultus: fleuitq; uir dei. Cui açahel ait: Qua re dñs meus flet? At ille rñdit: Quia scio quæ factur⁹ sis fi/ lijs israel mala. Ciuitates eorū munitas igne succendes: & iuuenes eorum interficies gladio: & paruulos elides, & pre/ gnātes diuides. Dixitq; açahel: Quid sum em seru⁹ tu⁹ ca/ nis: ut faciā rem istā magnā? Et ait heliſæus: Ostēdat mihi dñs te regē syriæ fore. Qđ aūt sequit in ppheta: c Et mittā ignem in domū açahel ⁊ deuorabit domos ben adad: dat intelligentiā, qđ açahel regnātib⁹ oçia & hieroboā iam in syria mortuus erat, & ei in regnum succeſſerat filius suus ben adab: a quo oēs postea reges arā, id est syriæ & dama sci ben adad uocabulū possiderunt. Vñ pulchre non dixit, mittā ignē in açahel, sed in domū açahel: id est in domū ei⁹ regiā: cui ben adad filius eo tpe præerat. d Et conterā inquit uectes damasci ⁊ dispdā habitatorē de cāpo idoli: oēm uidelicet syrorū fortitudinē: quæ ueluti quodam plau stro, & uectibus aduersarioꝝ impetus submouebāt. Cāpum autē idoli quod hebraice dicit אָוֶן & Lxx. & Theodo/ tio interpretati sūt ὠμ: Symmachus & quinta æditio trāstu lerunt, ἀδικίαμ. i. iniquitatē. Aquila ἀνωφελῆ, id est inutilē: ut ostenderet uana idoloꝝ auxilia, cū ppls damasci assyrio ueniēte capiaē. Legim⁹ em quod theglathphalassar rex assy/ ri⁹: interfecto rasin rege damasci: de q̄ & esaias loq̄ē: oēm sy/ riæ pplm, q̄ appellabaē aram in cyrenē trāstulerit: & ob hāc causam esse nūc dictū: e Tenentē sceptrū de domo vo luptatis atq; luxurie: ut subaudiaē cōterā & dispердam: &

populus

4. Reg. 16

4. Reg. 16

A ppūs syriæ in fines ægypti ultimꝰ trāſſereť. Q dcꝫ in principio dicit: ſuper tribus ſceleribꝰ damaſci, & ſuper quatuor nō cōuertā eum: & ſcd'm Lxx. nō auerſabor eum: id eſt damaſci ppm ſiue ארם, id eſt ſyrū: hunc ſenſum iuxta hiſtoriam habere poteſt: Si ſemel meū eſſet populū perſecutus, aut ſecundo: darē ueniam: nunc ꝙo cū tertio & quarto crudelis extiterit, ut captiuam multitudinē plauſtris ferreis tereret: nonne debeo eū plagis corripere: nonne clæmētiæ meæ uultum auerſare ab eo: Iuxta tropologiam ꝙo hoc poſſumꝰ dicere: Primū pctm, eſt cogitaſſe, quæ mala ſunt. Secundū, cogitationibꝰ adquieuiſſe peruerſis. Tertium, ꝙ mente decreueris opē cōpleſſe. Quartum, poſt peccatū nō agere pœnitētiam: & in ſuo ſibi cōplacere delicto. Hoc omnes faciūt hæretici: qui non ſolū cogitant & faciūt mala, ſed doctrina ſua ꝺſcꝫ ſimplices decipiūt: & in morē damaſceno/ rum, ꝙ interpretanť ſanguinē bibētes, eorū ꝺs decæperint, ſanguinē bibunt. Super huiuſcemodi inquit peccatis dns: nōne dignū eſt, ut eos plagis corripiā: & auertā ab eis faciē meā: ut qui ueritatē dogmatū meorū nō uident, auerſione uultus mei, tenebris obruanť. Cōtriuerūt eē ſiue diſſecuerunt in plauſtris ferreis prægnantes galaad. Iſtæ ſunt prægnantes de quibꝰ dns in euāgelio loquiť: Væ prægnantibꝰ & nutrientibꝰ in illis diebꝰ. Prægnātes ſunt animæ credentium, quæ in principio fidei poſſunt dicere: A timore tuo dñe concæpimꝰ & parturiuimꝰ: & ſi nō fuerint plauſtris ac rotis ferreis ac dentatis, de quibꝰ pſalmiſta dicit: Filij hoīm dentes eorum arma & ſagittæ, cōciſæ atꝙ ferratæ. poſſunt etiā ea dicere quæ ſequunť: Et peperimꝰ, ſpiritū ſalutis tuæ faciemꝰ ſuꝑ terrā. Simulꝙ cōſydera qd pfectæ ætatis uiros ſecare non poſſint: ſed eos qui adhuc in utero ſunt: uel qui ſolidū cibū capere nequeunt, & adhuc lacte nutriunť infantiæ. Iſtæ aūt prægnātes de galaad ſunt: qd interpretatť trāſlatio ſiue tranſmigratio teſtimonij. Migrauerūt eē de eccłia in hæreſim: & teſtimonia dei quæ priꝰ accæperāt, ad alienos terminos trāſtulerūt. Sed mittet dns ignē in domū haçael quā ipſi uocant חזאל .i. uiſionē dei: Ignē qui ligna in eis ſtipulamꝙ cōſumat & deuoret fundamēta filij ader. Debemus eē & iuxta Lxx. dicere: ne eos fruſtra ꝓpoſuiſſe uideamur. Ader interpretatť ἐυπρέπεια: quē nos decorē poſſumꝰ dicere: eo ꝙ omnis ſermo hæreticorū cōcinnus atꝙ cōpoſitus: & habens pulchritudinē eloquētiæ ſæcularis, facilius decipiat audientes. Vectes autem damaſci quaſi ſeræ robuſtiſſimæ atꝙ fortiſſimæ, hi intelliganť qui inſtructi ſunt arte dialectica, & argumentis philoſophorum. uerbi gratia: Oſtium uocatur qui falſum dogma concepit & peperit, ut Arius in alexādria: uectes eiꝰ & firmiſſimæ ſeræ eiꝰ: Euticiꝰ & eunomiꝰ, qui ſyllogiſmis & enthymematibꝰ, imo ſophiſmatibꝰ & ϕθυσδομέναις atꝙ σωρείταις: quæ ab aliis male inuenta ſunt, roborare conantur. Cunꝙ contriti fuerint atꝙ cōfracti uectes damaſci, diſperdet etiā habitatores de campo ὠμ, qd interpretatť labor ſiue dolor. Omnes eē hæretici labore nimio ac dolore quærendi, ordinē aliquē & conſequētiā hæreſeos ſuæ reperire conati ſunt. Et cōcidā tribū ex uiris charran: ꝙ lingua noſtra in foramina uertiť. Non eē habent feneſtras ꝑ quas ad eos lumē ueritatis introeat: ſed foramina quædam & occultos meatus, per quos noxia & immunda ingrediantur animantia. Et captiuus ducetur aram, ppūs excelſus atꝙ ſublimis: ꝙ erectus eſt in ſupbiā: & ſibi cœleſtia repromittit, ut capiať in ſalutē ſuā: & iuxta hebraicū in cyrenē, ubi uocatio dei eſt tranſferať. C Hęc dicit dns ꝛc. In tertia & quarta generatione peccata patrū ſe dominus cōminať in lege, filijs redditurū: non in æqualitate iudicij ut alij peccent, & alij puniank: ſed magnitudine clæmētiæ; dum ſemper expectat pœnitētiā: & quod in prima generatiōe delinquiť: nō priꝰ corripit & emēdat, niſi tertia & q̄rta generatio uenerit. Tale quid & Paulus apūs loquiť ad romanos: An diuitias bonitatis eiꝰ & ſuſtentatiōis & patiētiæ cōtēnis: ignorās, qm benignitas dei, ad pœnitentiam te adducit: Scd'm duritiam autē tuā & cor impœnitēs theſauriças tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij dei: ꝙ reddet unicuiꝙ ſcd'm opa ſua. Quod ergo dicit: hoc eſt, expectaui multo tpe ut agerēt pœnitētiam: & ideo nolui punire peccantes, ut aliqñ cōuerſi reciperēt ſanitatē: Verū quia tertio & quarto eadē faciunt, cogor mutare ſentētiā: & plagis corrigere delinquētes. Videamꝰ autē qd philiſtim, & urbes eiꝰ peccauerint: ꝺs Lxx. ſemper alienigenas trāſtulerūt: ubicūꝙ eē in ueteri teſtamēto ἀλλοφύλους: id eſt alienigenas legerimꝰ: nō cōmune nomē oīm externarum gentiū, ſed ꝓprie philiſtim, qui nunc paleſtini uocanť accipiēdi ſunt. Quid fecit gaça, ut ad iracundiā atꝙ uindictā dnm, puocaret: Trāſtulit captiuitatē ꝓfectā ppūs iudæorū, & cōcluſit eā in idumæam: ut idumæis uēderet, ꝺs coperat ex iudæis. Pro captiuitate ꝓfecta: Lxx. captiuitatē ſalomonis interpretati ſunt: ꝙbū hebraicū שלמת qd ſignificat ꝓfectā atꝙ cōpletā, nomē ſalomonis æſtimātes. Denicꝙ aquila ἀπκρτισμένλω tranſtulit: & ἀναπεπλκρωμένλω Symmachus: & Theodotio τελείαμ: quod non ſalomonē, ſed ꝓfectā ſignificat atꝙ cōpletā: ut nullus remāſerit captiuoꝝ, ꝙ nō ſit traditꝰ idumæis. Vnde ignē ſe in gaçæ muros & ædes ſiue fundamēta dicit eſſe miſſurū: ꝙ uniuerſa deuoret & abſorbeat. Et quia palæſtinorū quinꝙ legimꝰ ciuitates, quæ, ꝓpter arcæ iniuriā ꝑcuſſæ ſunt plagis: poſt gaçam trāſit ad açotū, quæ appellať אשדוד: & rurſus ad aſcalonem: & uoce terribili cōminať habitatores ſe açoti perditurum: & tenentē ſceptrū de aſcalone, regiā uidelicet poteſtatem ſiue tribū aſcalonis: ut nullus ibi remaneat, ne ultimæ quidē ætatis hoīes: ꝙ tremētes artus baculo regente ſuſtentent. Rurſumꝙ trāſſert manū ſuā, ut percutiat accaron. Et quatuor enumeratis urbibus, reliquas philiſtim ciuitates uno ſermone cōprehēdit. Et peribūt reliqui philiſtim: ꝺs aut geth ciuitatē, aut omnes uicos qui ſupradictis urbibꝰ ſubiacent, debemꝰ accipere. Scd'm tropologiā ſic nobis exponendum uidetur. Gaça quæ hebraice dicit עזה, ſonat fortitudinem uel imperium: שלמת, pacificū ארם, ſanguinarium atꝙ terrenum: açotus id eſt אשדוד ignē uberis ſiue patrui. Licet quidam רוד pro רוד male legentes, ignem generationis putent: אשקלון interpretatť ignis homicida, ſiue appenſa & ponderata עקרון σείρωσις. i. ſterilitas: & ἐκρίζωσις, quod interpretatť eradicatio. Igitur gaça quæ ſibi fortitudinē ſcientiæ ſuæ & imperium repromittit, accuſatur in eo ꝙ captiuos de familia ſalomonis cōcluſerit

HEB. tranſferetur populus ſyriæ cyrenē, dicit dns.
a Hæc dicit dñs: Super tribus ſcelerib⁹ gaçæ, & ſuper quatuor non conuertam eos: eo ꝙ tranſtulerit captiuitatē perfectam, ut cōcluderet eā in idumæa: & mittam ignem in murū gaçæ: & deuorabit ædes eius: & diſperdā habitatorem de açoto, & tenētem ſceptrū de aſcalone: & conuertā manū meā ſuꝑ accaron: & peribūt reliqui philiſtinorū dicit dominus.
Hæc dicit dñs

SEP. & captiuus ducet populus ſyriæ noiatus dicit dns. Hæc dicit dns: Super trib⁹ impietatib⁹ gaçæ, & ſuper quatuor nō auerſabor eos: eo ꝙ captiuā duxerunt captiuitatem ſalomonis, ut cōcluderēt eā in idumæam: & emittā ignē ſuꝑ muros gaçæ: & deuorabit fundamēta eiꝰ: & diſperdā habitatores açoti: & auferet trib⁹ de aſcalone: & inferā manū meā in accaronē, & peribūt reliq alienigenarum dicit dns.
Hæc dicit dñs

B

C

E

Luc.21.d

Eſa.26.c

pſ.56.a

1.Reg.5.a

E in idumæa. Hos ego arbitror iudæorũ magiſtros, & oẽs qui occidentẽ ſequunt̃ literã, noluntq; recipere ſpiritũ uiui ficantẽ: ſed quæcũq; interpretant̃ & ſapiunt, uolunt eſſe terrena: nec audiũt cũ diſcipulis parabolas dñm differentẽ, & dicentẽ eis: Qui habet aures audiẽdi audiat: præſertim cũ

Gal.4.c Apls manifeſtã hiſtoriã in duob9 intelligat teſtamẽtis: Vnũ ſuper montem ſina, quæ eſt agar: & ſeruit cũ filijs ſuis: alterũ ſup hierusalem libera, quæ eſt mater noſtra. Ignẽ igitur ſe i muros gaçæ, & ois ei9 dicit argumẽta miſſurũ, qb9 ſua mendacia circundare nitit̃ & tueri. Cũq; ignẽ in muros miſerit, deorabunt̃ ædes ſiue fundamẽta illius, qcquid firmũ habere poterit: & dialectica arte conſtructũ. De açoto ãq; quæ & ipſa alienigenarum eſt, auferet habitatorẽ: cui9 qa literã ſequit̃, ubera non lacte, ſed igne ſunt plena: & quæ mẽtit̃ ignẽ hre ſe patrui, ei9 uniuerſa generatio ignib9 deputãda eſt. Et tollet ſceptrũ ſiue tribũ de aſcalone: ubi ignis homicida ẽ. Sicut enim ignis dñi ſaluos faciet eos, q̃rũ corda penetrauerit: ſic ignis iſte q de cœlo decidit, q̃ſi fulgur q̃ ſuccẽdit diaboli ſagittas: q̃ſcũq; afflauerit, interficiet. Trãſferet q̃q; manũ ſuã ſup accaron, ubi ſterilitas & eradicatio eſt: Quicũq; eñ ſpiritalem nõ receperit intelligẽtiã, audiet p Oſee: Da eis dñe. Quid dabis eis? Da eis uuluã ſterilẽ, & ubera arẽtia. Et ut oĩa ſemel uno ſermone cõprehẽderet: perditurũ eſſe ſe dicit oñes reliquias philiſtim, uel geth ciuitatem: in q̃ torcular diaboli eſt: uel oñes reliq̃s philiſtim, q interpretant̃ cadentes poculo. Cũ eñ inebriati fuerint, corruẽt, & in ſuo uomitu uolutabunt̃. a Hæc dicit dñs ꝛc. Easdẽ tres & q̃tuor impietates ſiue ſcelera quæ imputauerat damaſco, gaçæ, & açoto & aſcaloni & accaroni, & reliquis urbib9 philiſtijm: etiã tyro ingerit: & exprobrat quare concluſerit captiuitatẽ cõſummatã atq; pfectã in idumæa, de quib9 ſupra dixim9:

3.Reg.5.c & nõ ſunt recordati fœderis fratrũ ſuorũ. Quærim9 quõ
2.para.2.d tyrij fratres ſint iudeorum? Fratres hic amicos uocat & neceſſitudine copulatos, eo q hiram princeps tyri cũ dauid & ſalomone habuerit amicitias: intm̃ ut & ille in ædificationẽ tẽpli atq; palatij, ligna cedrina ratibus ioppen uſq; perduceret: & hi frumẽtũ & oleũ tyrijs largirent̃: & uiginti urbes in baſan eis dono darent: q̃s illæ quia graminis plenæ erant, ſuſcipere noluit. Ignẽ igit̃ in muros ei9 ſe miſſurũ eſſe dicit, & deuoraturũ ædes uel fundamẽta ei9: qđ Eçechiel, pphe-
ta in uiſione tyri nabuchodonoſor regem chaldæor̃ feciſſe
Eçech.26.d cõmemorat, ubi ait: Circũdabit te munitiõib9: & cõporta
bit aggerẽ in gyro. Et rurſum: Nabuchodonoſor rex babylonis ſeruire fecit exercitũ ſuũ ſeruitute magna aduerſum
Ibi.29.d tyrũ: Oñe caput decaluatũ, & ois humer9 depilat9: & merces nõ eſt reddita ei, neq; exercitui ei9 ſup tyrũ p ſeruitute q̃ ſeruiuit mihi aduerſum eã, eo q aggerẽ ad capiendũ tyrũ: quæ fuit pri9 inſula illi9 cõportarit exercit9: Q đ & Alexandrum macedonẽ feciſſe narrat hiſtoria: ut ex inſula peninſulam faceret: quã græci uocãt χερρόνησον. צֹר. i. tyrus interpretat̃ tribulatio ſiue coanguſtans: oĩſq; doctrina peruerſa capere nitit̃ ueritatẽ: & concludere eã in terrenis ſenſib9: &

nõ recordat̃ fœderis fratrũ ſuorũ, q̃ de literã debeam9 aſcẽdere ad ſpiritũ: de terrenis ad cœleſtia: præceptũq; ſit nobis deſcribere ſacrã ſcripturã in corde noſtro tripliciter. Mittet autẽ de9 ignẽ in oẽs munitiones tyri: q nõ ſolũ muros, ſed & fundamẽta illi9 deuorabit. De captiuitate Salomonis, p quo in hebraico habetur שְׁלֹמֹה. i. cõſummata atq; perfecta, ſupra dixim9. b Hæc dic dñs: Sup trib9 ſceleríb9 edom ꝛc. Edom ipſe eſt qui & Eſau, ob coctionem rufæ lentiſ ita appellat9: cui9 edulio primogenita perdidit: hic alio noĩe appellatur ſeir, piloſus & hiſpidus. Vnde montes idumæorum uocantur montes ſeir: & ab edom, græco ſermone ἰδουμαία dicitur: Iſte pſecutus eſt in gladio fratrẽ ſuũ, filios uidelicet iacob: de quib9 in benedictionib9 iſaac, quib9 bñdicit primũ iacob & poſtea eſau, pleni9 ſcriptum eſt: ut odium fratrũ ſeruaret̃ in poſteris: & gẽs idumæa intm̃ pſequeret̃ fratres ſuos, ut egrediẽtib9 de ægypto, ne trãſitũ quidẽ in terrã ſanctam cõcederet: & nõ ſolũ in gladio pſecutus eſt fratrẽ ſuũ, ſed uiolauit miſcẽkiam ſiue uuluã ei9: uel ut apertius interpretat9 eſt Symmach9, uiſcera, ppria: ut obliuiſceretur germanitatis, & obduraret uiſcera miſcẽkiæ, fratrẽq; ſe eſſe neſciret: & cõtẽneret uuluã rebeccæ, quæ uno partu geminos ædidiſſet infantes. Q đq; ſequit̃: Et tenuit ultra furorẽ ſuũ, & indignationẽ ſuã ſeruauit uſq; in finẽ: odiũ mõſtrat antiquũ q nunq; ſibi pace iuncti ſunt. Vnde pœnã, p ſceleríb9 cõminat̃, & dicit: Mittã ignẽ in theman: quæ idumæorũ regio eſt, & uergit ad auſtralẽ partẽ: qđ interpretat̃ theman: quæ, puincia nõ ſolũ theman, ſed & darõ & nageb dicit̃, eo q eurũ & auſtrũ africũq; reſpiciat. Q đq; dicit: Deuorabit ædes boſræ: nõ ut quidã putãt alterã ciuitatẽ, ſed idumæã: ὁ χυρωμένλω & munitã ſignificat: iuxta illud qđ in Eſaia legim9: Quis ẽ iſte q uenit de edom, tinctis
Eſa.63.a ueſtib9 de boſra: iſte formoſus ĩ ſtola ſua: gradiẽs in mꝛtitudine fortitudinis ſuæ? Quicq̃d de eſau & iacob dixim9, referam9 ad iudæos & ppłm chriſtianũ. Illi eñ terreni & ſanguinarij, pſecuti ſunt fratrẽ ſuũ iacob q eos ſupplantauit & abſtulit primogenita eorũ: & perſecuti ſunt in gladio: ita ut ſubſtãtias poſſeſſioneſq; credẽtiũ publicarẽt: qđ in Actib9
Actur.2.g& 4.g apłorũ legim9. Et uiolauerũt miſcẽkiam ac iura naturæ: ob litiq; ſunt matris ſuæ rebeccæ, quæ interpretat̃ patientia: & ſimul eos generauit in chriſto: antiquũq; furorẽ & iracũdiã tenẽtes, uſq; hodie in ſynagogis ſuis ſub noĩe naçarenorũ blaſphemãt ppłm chriſtianũ: & dũmõ nos interficiant, uolunt igne cõburi. Sed dñs mittet ignẽ in theman, in deſerta ſiccaq; iudææ: quæ nequaq̃ irriganẽ imbrib9 pphetarũ: & deuorabit oñes munitiones corũ ſiue fundamẽta muror̃ ei9: ut oñi ſenſu literæ cõcidẽte, ſuperædificet̃ eccłia chriſti dñi fundamẽtis. Pro miſcẽkia, Lxx. μήτραν. i. uuluã trãſtulerũt. Et p furore φρίκλω. i. horrorẽ: & p indignatione τὸ ὄρμωμα. i. impetũ, ducti ambiguitate uerborũ: quia רֶחֶם & uuluã & miſcẽkiam: אַפּוֹ & furorẽ ei9, & horrorẽ ſuũ ſignificat: עֶבְרָה yo & indignatio & ĩpet9 dicit̃. Porro אַרְמְנוֹת

quas nos

A quas nos ædes interpretati sumus: Aquila & Symmachus βάρεις. i. domos, Theodotio, habitatores trāstulit. Soli Lxx. & hic & supra θεμέλια τοῦχέωμ αὐτῆς. i. fundamēta murorū eiꝰ dixerūt. a ¶ Hæc dicit dñs: Super tribꝰ sceleribꝰ filiorū ammon ⁊c. Filios ammon q de loth stirpe generati sunt: & habitāt in arabia: ubi nunc est philadelphia corripit sermo diuinꝰ:

1.Reg.11.a quare sub saule rege iudææ naas āmonites princeps eorū uastauerit iabes galaad: & desecuerit prægnātes eiꝰ: ut dilataret terminos suos: & omnē galaaditin suo īperio subiugaret. Vñ cōminat̄ succēsurū se ignē in muros rabba, quæ fuit metropolis ammonitarū, ut deuorent̄ ædes illiꝰ, in clamore & in ululatu uincētis exercitꝰ: in die cōmotiōis & turbinis qñ captiui eius nabuchodonosor uincente ducent̄, & idolum ammonitarū qđ uocatur

מַלְכָּם melchom. i. rex eoꝝ ferent̄ in assyrios: & principes eiꝰ. i. sacerdotes eiꝰ pariter abducent̄. Sacerdotes in hebræo non habet̄, sed principes. Addiderunt itaq; Lxx. οἱ ἱερεῖς αὐτῶμ. i.

B sacerdotes eorum: ut si uelis scire qui sint illi principes, audias sacerdotes. Inter crudelitatem autē damasci & filiorū ammon hoc interest, q illi cōtriuerūt in plaustris ferreis galaad, siue in serris ferreis prægnantes galaad: isti autē dissecuerunt prægnantes galaad ad dilatādū terminum suū. In damascenis q bibūt sanguinē, accipiunt̄ hæretici: q non solū ppīm dei ab ecclia diripuerūt, sed & cōtriuerūt eū: & cōmollierūt ferreis dentibꝰ, de qbꝰ scriptū ē:

ps.52.a עַמּוֹן Qui deuorāt plæbē meā sicut escā panis. In filijs ammō q interpretat̄ ppls mœroris, uel ppls meus: schismaticos accipimꝰ: q separāt qdē deceptā mltitudinē ab ecclia dei: & rudes aīas quæ nup christi cōcepere sermonē, abrūpunt & diuidūt: tñ hoc nō faciūt crudelitate q̄ hæretici deceptos q̄sq; trucidāt: sed in eadē regula fidei pmanētes, dilatare cupiūt terminos suos: & nomē gliæ in posteros mittere. Itaq; dñs

רַבַּה cōminat̄ se muros rabbe. i. multitudinis in die ululatus & belli, cōmotionis & turbinis incēsurū: & regē eorū auctorē schismatis ire captiuū: & principes eccleſiæ iugo colla sum-

a HEB. Hēc dicit dñs: Super tribus sceleribꝰ filiorū ammon, & super quatuor nō cōuertam eum, eo q̄ desecuerit prægnantes galaad ad dilatandum terminū suū: & succendam ignē in muro rabbe: & deuorabit ædes eiꝰ in ululatu: in die belli & in turbine, ī die cōmotionis: & ibit melchom in captiuitatē, ipse & principes eius simul, dicit dñs.

b HEc dicit dōminus: Super tribus sceleribus moab, & super quatuor nō conuertam eum, eo q̄ incenderit ossa regis idumeæ usq; ad cinerem. Et mittam ignē in moab, & deuorabit ædes carioth: & morie- t̄ in sonitu moab in clangore tubæ: & dispердam iudicē in medio eiꝰ: & omnes principes eiꝰ interficiam cum eo, dicit dominus.

c Hēc dicit dominꝰ: Super tribus sceleribꝰ iuda, & super quatuor non cōuertam eum, eo q̄ abiecerit legē domini, & mandata eius non custodierit: deceperunt

SEP. Hæc dicit dñs: Super tribus impietatibꝰ filiorū ammon & sup q̄tuor non auersabor eos, eo q̄ desecuerit prægnātes galaaditarū ut dilataret terminos suos: & succēdā ignē super muros rabba, & deuorabit fundamenta cū clamore in die belli: & cōmouebitur in die cōsummationis suæ: & ibūt reges in captiuitatē: sacerdotes eorū & principes eoꝝ simul, dicit dominus. ¶ Ca. II

HEc dicit dñs: Sup tribus impietatibus moab & sup q̄tuor non auersabor eos, pro eo q̄ incēderit ossa regis idumææ in cinerem: & emittam ignē in moab, & deuorabit fundamenta ciuitatū eiꝰ: & morie- t̄ in infirmitate moab cū clamore & cum uoce tubæ: & dispердā iudicē ex ea: & oēs principes eiꝰ interficiā, dicit dñs. Hæc dicit dñs: Sup tribꝰ ipietatibꝰ filioꝝ iuda & sup q̄tuor nō auersabor eos: qa repulerūt legē dñi, & p̄cepta illiꝰ nō custodierunt:

qbꝰ audiat: os q̄ loquat̄: dētes qbꝰ cibos cōterat. Qui legit ītroijsse iudā ad thamar meretricē, & ex ea duos filios, perasse: si turpitudinē seq̄t̄ lr̄æ: & nō ascēdat ad decorē intelligētiæ spiritalis, comburet ossa regis idumææ. Qui putat osee accepisse uxorē fornicariā: & nihil plꝰ sentit in dicto q̄ uerbis simplicibꝰ cōtinet̄: ossa cōburet regis idumææ. Et idcirco mittet dñs ignē in moab, q interpretat̄ ex pte: eo q̄ natꝰ q̄dē sit ex deo, sed eū reliquerit. Et deuorabit ciuitates siue opida eiꝰ: qđ interpretat̄ carioth. Vñ & cariathiarim in lingua nr̄a uertit̄, uilla syluarū. Et nō aliter morie- t̄ moab nisi in clamore & sonitu & ululatu, & clangore buccinæ, ut excelsis sensibꝰ opprimant̄: q in sanctis libris clāgoribꝰ buccinæ cōparant̄. Tunc & iudices & principes, & oēs q̄ præsunt terrenis opibꝰ destruit sermo diuinꝰ: & præcipit ecclīæ doctoribus: In montē excelsum ascēde q euangeliças sion: exalta uocē tuā q prædicas hierusalē. c ¶ Hæc dic dñs: Sup tribus sceleribꝰ iuda ⁊c. Cæteris supradictis urbibꝰ gētibusq; damasco & açoto, ascaloni, gaçe, accaron, & reliquis opidis

C
4.Reg.3.a

קְרִיּוֹת

ma ut deuoret ædes carioth: qđ nomē est ciuitatis: licet Lxx. πᾶν πόλεωμ αὐτῆς. i. urbiū eiꝰ interpretati sūt. i. moab: periturūq; in sonitu & in ululatu uincētis exercitus: quorū hebraice alterū dicit̄ שְׁאוֹן alterū תְּרוּעָה: & ī clāgore tubæ siue buccinæ: hoc em̄ שׁוֹפָר significat. Cūq; perierit moab, uanū erit principū iudicūq; cōsiliū, urbibus pariter ducibusq; subuersis. Quō aūt nō oportet trāsferre captiuitatē pfectā, siue salomonis: & concludere eā in idumæa: ut de excelsis atq; cœlestibꝰ humiles faciat atq; terrenos, qđ gaça & tyrus fecisse memorant̄: sic ossa regis idumææ cōburere nō debemus: & in cinerē fauillāq; dissoluere. Iudæi trāsferūt intelligētiā spiritalē in carnes idumæas: sensumq; regiū q uersat̄ in lr̄a: & ē solidissimꝰ atq; firmissimꝰ, genealogijs q̄busdam & traditionibꝰ superfluis eneruant atq; cōminuūt & ī puluerē redigūt: & nō solū illi hoc faciūt, sed oēs hæretici, q uolūt ī modū humanæ sitūdinis sedere deū in solio excelso & eleuato: & pedes ponere super terrā, ne scilicet pēdeāt: hr̄e nasum, q̄ odoret̄ odorē bonæ fragrantiæ: oculos qbꝰ uideat: manꝰ p q̄s operet̄: pedes p quos ambulet: aures

Genē.38.d

Osee 1.b

מוֹאָב

קְרִיּוֹת יְעָרִים

D

Esa.40.b

c 2 palæstinorū

E palæſtinorũ: tyro q̃q; & idumææ & filijs ammon & moab nõ exprobrat q̃ legem dei abiecerint & illi⁹ mãdata cõtem pſerint: nõ em̃ habuerũt ſcriptã legẽ, ſed naturalẽ. Vñ dicit eos uiolaſſe uiſcera, ꝓpria & uiſcera miſcẽtiæ: & cõtriuiſſe in plauſtris ferreis prægnãtes galaad: & trãſtuliſſe captiuitatẽ ſalomonis ſiue ꝓfectã & cõcluſiſſe ĩ idumæa: nec eſſe recordatos fœderis patrum ſuoꝝ, & ꝓſecutoſ eſſe in gladio fratrẽ ſuũ: & in tãtã nõ dico crudelitatem, ſed rabiẽ ꝓpriſſe, ut incẽderent oſſa regis idumææ: & non paterent̃ mortẽ eſſe oĩm extremum malorũ. Iudas aũt in q̃ illo tpe q̃ hæc dicebant̃, erat dei religio, & templũ & cærimoniæ: qui acceperat legem, & præcepta, & iudicia, & teſtimonia, atq; mãdata: ſup q̃rũ differentia in decimooctauo pſalmo, & in cẽteſimo decimooctauo pleni⁹ diſputat̃: increpat̃ a dño atq; conuincit̃: & digna ſuppli cia recepturus eſt: q̃re abiecerit legem ei⁹: & mãdata illi⁹ nõ cuſtodierit. Quæ quia abiecit atq; cõtẽpſit, ordine & uia deceperũt eũ idola ſua. Nõ em̃ poterat ante ab idolis decipi: niſi legẽ dñi repuliſſet, & mãdata illius non feciſſet. Hæc ſunt idola poſt quæ abierũt pres eorũ in ægypto: ægyptij bouis ſimulachra fingẽtes: & adorãtes beelphegor, & colẽtes aſtaroth & baalim. Vñ dñs cõminat̃ etiã in iudã ſe ignẽ miſſurum, q̃ deuoret ædes & fundamenta hierl̃m: nõ illi⁹ in q̃ pacis uiſio cõmorat̃, ſed earũ quæ ſub noĩe hierl̃m in diuerſis urbib⁹ ſurrexerũt. Quicq̃d de iuda dixim⁹, referẽt ad eccleſiam: in q̃ eſt uera confeſſio: & pax dñi & uiſio ueritatis. Et ideo arguit̃ q̃ legẽ dei cõtẽpſerit, & ei⁹ mãdata nõ fecerit: & unuſquiſq; adorans uitia ſua atq; pctã, deũ cœperit hr̃e a q̃
2.Pe.2.d uictus ẽ, dicẽte Petro apl̃o: A q̃ em̃ q̃s ſuperat̃, hui⁹ & ſeru⁹ eſt. Auarus, aurũ: guloſus, uentrẽ: libidinoſus, penẽ & beelphegor colit: laſciua mulier: quæ cũ ſit in delitijs uiuẽs, mortua ẽ, adorat uenerias uoluptates. Vñ mittet dñs ignẽ in iuda & deuorabit ædes peſſimas & fundamenta uitioſa, quæ hieruſalẽ gloriã perdiderũt: ſimulq; diſcim⁹ creatorẽ oĩm, nõ ſolũ iudæ & iſrl̃, ſed uniuerſarũ gentiũ hr̃e curã: & iuxta
Rom.2.b apl̃m: eos q̃ ſine lege peccauer̃t, perire ſine lege: & q̃ in lege cõmiſere delicta, lege dñi iudicari. a Hæc dic̃ dñs: Sup trib⁹ ſcelerib⁹ iſrl̃ ꝛc. Idcirco ponit nouiſſimũ iſrl̃. i. decẽ tribus: q̃m, ꝓpe oĩa quæ ſequũt̃, ad ipſũ ſcripta prædixim⁹: ut ſub uno textu ſermo, ꝓphẽtic⁹ libri ordinẽ cõtineret. Primũ ergo eorũ ſcelus ẽ ſiue ĩpietas in trib⁹ criminib⁹ enumerata uel q̃tuor: q̃, ꝓpt̃ pecuniã hoĩem uẽdiderint & hoĩem iuſtũ: q̃ in eo admirabilior eſt: qd̃ nec paupertate ſuperat⁹ eſt, ut iniquũ aliq̃d faceret: & ſi quidẽ pauperẽ iuſtũ famis neceſſitate cõpulſi precio uẽdidiſſent, eſſet aliq̃ ſceleris excuſatio: nunc aut̃ ꝓ re uiliſſima calciamẽtis q̃b⁹ puluerẽ calcant & ſimũ, precioſam animã hoĩs uẽdiderũt. Iſti iuxta Lxx. ἔκον/ σὐλιζομ ἐις κεφαλὰς πτωχῶμ. i. pugno percutiebãt in capita pauperũ. Scd̃m hebraicũ: cõterũt ſup puluerẽ terræ capita pauperũ: & in tantã eleuant̃ ſuꝑbiã, ut nolint cũ hoĩb⁹ ambulare. Et ne paruũ uideret̃ hoc facin⁹, fili⁹ & pater ad unã ingreſſi ſunt puellã, ut nomẽ dei ſanctũ uiolarent. Quicq̃d ergo fit turpiter, ad dei referr̃ iniuriã q̃ dicit: Per uos nomẽ meũ blaſphemat̃ in gẽtib⁹: hoc eſt qd̃ & Apl̃s ſcribit ad corinthios: Omino audit̃ in uobis fornicatio: & talis fornica/ 1.Cor.5.a
tio, q̃lis nec inter gẽtes q̃dẽ, ita ut uxorẽ pr̃is habeat aliq̃s. Et uos inflati eſtis: & nõ poti⁹ luxiſtis: ut tolleret̃ de medio ueſtrũ, q̃ hoc op⁹ fecit. Crebro euenit, ut pr̃ filij ſui uxorẽ, ſocer poluat nurũ: qd̃ in lege utrũq; ꝓhibet̃: Turpi/ Leui.18.b
tudinẽ pr̃is tui non reuelabis: & turpitudinem nurus tuæ nõ diſcooperies. Habet itaq; & litera utilitatẽ maximam ſi ſeruet̃. Et quia oẽ flagitiũ ſi terminũ pudoris exceſſerit, crimina auget criminib⁹ & ſemper ad deteriora ꝓcedit: etiã ſup ueſtimẽtis pigneratis accubuere decẽ trib⁹ iuxta omne altare: qd̃ ita interpretant̃ hebræi: Super ueſtimẽtis eorũ q̃ ad idola ire nolebãt: & quæ ui extorſerãt epulantes, in idolio accubabant. Scd̃m Lxx. aut̃ tant⁹ erat cõtẽpt⁹ in deum, ut ueſtimẽta ſua in quib⁹ dormiũt uel in q̃b⁹ fornicant̃, iuxta altare funib⁹ extẽderẽt & facerẽt παρα πετάσμαλα. i. uelamina, quo fornicantes in tẽplo null⁹ aſpicere poſſit: & ebrietati & libidini ſeruiẽteſ, etiã ipſum uinũ qd̃ bibebant: nõ de ꝓprio labore, ſed de calũnijs emerent: & hoc faciebãt ĩ phano dei ſui: ut q̃s putabãt deos, turpitudine ac ſtupris polluerẽt. Hæc loquũt̃ & ſic ædiſſerũt, q̃ ſimplicẽ ſequunt̃ hiſtoriã. Nos aut̃ q̃ & in Oſee docuim⁹ ſub noĩe iſraelis & ſamariæ & ephraim, & filiorũ ioſeph: de qua tribu fuit hieroboã, q̃ a regno dauid & hierl̃m, & tẽplo dei ppl̃m ſegregauit, hæreticos ſignificari: etiã nũc poſt iudã & hierl̃m, quæ ĩterpretat̃ eccl̃ia: intelligam⁹ ad hæreticos ſermonẽ dirigi, ꝓpheticũ, qui uendunt uirũ ſanctũ iuſtũq;, ſed pauperẽ ꝓ pecunia. Vir pauꝑ & iuſtus ille eſt eccl̃iaſtic⁹ qui nõ habet ſciẽtiã ſcripturarũ: ſed ſimplicitate cõtentus, facit mãdata quæ iuſſa ſunt: de q̃ ſcriptũ eſt: Pauꝑ nõ ſuſtinet cõ Pro.13.b
minationẽ. Et ad galathas: Tm̃ ut pauperũ memores eſſe/ Gal.2.b
mus. Hæc omnia hæretici ꝓ diuitijs faciũt: & ꝓ calciamẽtis q̃b⁹ calcãt puluerẽ terræ: quia em̃ nõ pñt nudis pedib⁹ ſtare ſup terrã ſanctã in q̃ ſtetit moyſes & ieſus fili⁹ naue: Vñ apl̃i nudis pedib⁹ iubent̃ incedere, ne qd mortis habeãt & Luc.10.a
pellium, quæ referunt̃ ad carnes: ideo percutiunt in capite pauperes. Et ſaluator diſcipulis præcepit: ut ſi forte, q̃m ad/ Ibidem
huc uerſabant̃ in terra, mortale qd in eoꝝ opib⁹ adhæſiſſet, excuterẽt puluerẽ de pedib⁹ ſuis. Percutiũt aut̃ hæretici capita pauperũ, q̃q; hoc in hebraico nõ legit̃: quia uiã humilium declinauerũt. Via humiliũ illa eſt quæ dicit: Ego ſum Ioh.14.a
uia, uita, & ueritas: quæ nos prouocat ut ambulem⁹ ꝓ eã, & dicit: Venite ad me oẽs q̃ laboratis & onerati eſtis: & ego re Matth.11.d
ficiã uos. Oẽs aut̃ hæreticorũ principes intumeſcũt ſuperbia, de q̃b⁹ & Apl̃s loquit̃: Ne inflat⁹ incidat in iudiciũ dia/ 1.Timo.3.b
boli, qui dicit: In cœlũ aſcẽdã: ſup ſidera cœli ponã nidum Eſa.14.d
meũ, ero ſim̃is altiſſimo. Vñ & ſuperbis hæreticis de⁹ reſiſtit: Iac.4.b
humilib⁹ aũt ecclĩaſticis dat gr̃am. Fili⁹ q̃q; & pr̃ ĩtroiert̃ ad unã puellã, ut uiolarẽt atq; polluerẽt nomẽ ſanctũ dei. Patrẽ noſtrũ eſſe ppl̃m iudæorũ ſæpe legimus, dicẽte paulo: Nolo 1.Cor.10.a
uos ignorare fratres, q̃ pres nr̃i oẽs ſub nube fuerũt: & oẽs

per mare

A per mare trāſierūt: & oēs in moyſe baptiçati ſunt in nube & in mari. Et i alio loco: Interroga pres tuos, & annūciabūt tibi: ſeniores tuos, & dicēt tibi. Et rurſum: Pro pri̇b⁹ tuis nati ſunt tibi filij. Vñ & eccl̇ia gētiū loquit̄: Filij matris meæ pugnauerūt cōtra me. Nos ergo filij ſum⁹, & pr̄ pp̄ls iudæorū.

Deu.32.a ps.44.d Cañ.1.b

Peccam⁹ & ſcelus cō/mittim⁹, qñ ad obſer/uationē ſabbati circū/ciſionis iniuriā, cæri/monias legis abolitæ cū parēte nr̄o ingredi/mur, qb⁹ dicit Ap̄lus:

Gal.5.a Ecce ego paulus dico uobis: quia ſi circūci/damini, chriſt⁹ uobis nihil prodeſt. Et iterū:

Ibidem Q Qui in lege iuſtifican/tur, a gratia exciderūt. Q Qui ita ingreditur ec/cleſiam, ut legē ſeruet in euāgelio: iſte cū pr̄e ingredi̇t̄ ad puellā: & cōmittit ſtuprū & uio/lat nomē dñi. Vñ qui dicunt non nocere iu/dæis poſt aduētū chri/ſti, ſi ita credant in do/minū, ut legis q̄ꝫ præ/cepta cuſtodiāt: patrē & filiū una fornicatio/ne cōtaminant. Sed & ueſtimēta ſua ligantes funib⁹, uelamina faciūt iuxta altare, prætēdētes fidē chriſti.

Gal.3.d Q Quot q̄t em̄ in chriſto baptiçati ſunt, chriſtū induerunt: &

B ueſtimēta ſua quæ p̄ctōrū funib⁹ ligauerūt, opponunt ocu/lis uidentiū, ne eorū cernan̄t flagitia: ut q altare reſpicit, ſtu/prū nō ſuſpiceā. Hoc faciūt oēs hæretici ſub chriſtiano noīe fornicātes: & errorib⁹ ſuis atq; mēdacijs obtēdētes teſtimo/

Matt̄.21.a nia ſcripturarū. Vñ & ap̄li ueſtimētis ſuis ſtrauerunt pullū aſinæ, ut molli⁹ ſederet dñs: & ex lege & pphetis ſtratā cal/caret uiā. Ecōtrario hæretici nō ſubſternūt ueſtigijs ſaluato/ris ueſtimēta ſua: ſed ligāt ea iuxta altare: & prætēdūt pecca/tis ſuis, ut bibant uinū de calūnia ſiue dānatorū: q ex eo q̄ egreſſi ſunt de eccleſia dānati ſunt. Hoc uinū eſt ſodomorū furoris draconum & aſpidum: quod qui biberit, ſanari nō poterit. Bibūt aūt uinū nō in domo dei, ubi tēplū eſt & hierl̄m: ſed in domo dei ſui: quē ſibi artifici ſermone finxe/runt. a ¶ Ego autē exterminaui ⁊c. Vos quidē uēdidiſtis argēto iuſtū: & pauperē, p calciamētis, percutiētes ei⁹ caput: ſiue cōterētes in puluere capita pauperū: & uiā humiliū de/clinaſtis: intm̄ ut p̄r & fili⁹ ad unā introirēt puellā: & uiola/rent ſiue polluerēt nomē ſanctū meū: & ueſtimēta ueſtra lu/panarib⁹, & fornicatione polluta: peccatorū uinculis nexui/ſtis: ita ut in loco ſcto cōmitteretis adulteriū: & ebriati iniu/ſticiam copulātes, uinū biberetis alienū: & hoc faceretis in domo dei uī. Ego aūt ecōtrario, p malis ueſtris quæ mihi reddidiſtis uobis tribui bona, ut exterminarē egrediētib⁹ uobis de ægypto añ faciē ueſtrā ſeon regē amorræorū: q tā excelſus erat & fortis, q̄ſi cedr⁹ & querc⁹: & cōtriui ei⁹ fructū

Deu.29.a deſuper & radices deorſum. Ego uos eduxi de ægypto: & p q̄draginta annos lōgo ad terrā ſanctā feci puenire circūitu: ut poſſideretis terrā amorræi: de q ſup̄ dixim⁹: quā diuiſit

Nu.32.f moyſes filijs rubē & gad & dimidiæ tribui manaſſe: & poſt tanta bñficia etiā hoc addidi, ut de filijs ueſtris aſſumerem mihi pphetas: & de iuuenib⁹ ueſtris ſiue electis facerē naça/

נְזִירִים reos, q̄s Lxx. interpretati ſunt τοὺς ἡγιασμένους. i. ſanctifica/tos. Nec p̄ vo ubi de laudib⁹ dicit̄ dei, hiſtoriæ ordo ſeruan/dus eſt: ſed frequēter euenit, ut quæ prima facta ſunt, extre/ma dicant̄: & quæ nouiſſima, referant̄ ad prima. Q d̄ ſep/tuageſim⁹ ſeptim⁹ pſalm⁹, & centeſim⁹ quart⁹: ubi ſignorū potētia nō ordo deſcribit̄, docere nos poterit: & tituli pſal/morū: de qb⁹ duo tm̄ ponam⁹ exēpla: Tertij pſalmi, & quin/quageſimi primi: ubi quæ pri⁹ facta ſunt, narrant̄ extrema: & quæ extrema legimus, referunt̄ in principio. Ante em̄ de/

doech idumæo ſcriptū legim⁹ in regū uolumine: q titulus eſt quinquageſimi primi pſalmi, q̄ abſalon cōtra patrē ſur/geret: qd̄ in tertij pſalmi titulo prænotat̄. Itaq; & amorræ⁹ nouiſſim⁹ exterminat⁹ eſt ſiue delet⁹, q̄ nunc primū referē: & q̄ aſcendere eos fecit de terra ægypti, & reduxit in eremū

1.Reg.21.a et 22.b 2 Reg.15.a C

p q̄draginta annos, in principio factum legi/mus: quæ hic dicunē ordīe cōmutato. Pri⁹ ergo q̄ꝫ educeret nos de⁹ de terra ægypti, de fornace ferrea extermi/nauit añ faciē noſtrā amorræū: q dicit̄ ama/rus, ſiue λαλητὸς. i. lo/quēs ſiue famoſus: & frequēti ſermone cele/brat̄. Hic aūt amorræ/us & rex amorræorū appellatur ſeon, arbor infructuoſa & ſterilis: nō q̄ fruct⁹ nō faciat, ſed malos afferat fru/ctus, de quibus dicit̄: Q Oīs arbor quæ nō fa/cit fruct⁹ bonos, exci/det̄ & in ignē mittet̄. Et de pſeudoprophe/tis legim⁹: Q Qui ueni/unt i ueſtimētis ouiū: & intus ſunt lupi rapa/ces: ex fructib⁹ eoꝝ co/gnoſcetis eos, malis uidelicet fructib⁹. Siue igit̄ fructū nō faciat, ſiue faciat: ſed nō bonū, infructuoſa arbor appellat̄. Iſte ſeon de q̄ ſcriptū eſt: Iā ſecuris ad radices arborū poſita eſt: quia infructuoſa arbor fuit: dñō percutiēte, ſuccīſus eſt: cui⁹ altitudo cedrorū altitudini cōparat̄, de quibus legim⁹: Vidi impiū exaltatū & eleuatū ſicut cedroſ libani: & trāſiui, & ecce nō erat: & quæſiui eū, & nō eſt inuentus locus ei⁹. Et pulchre tranſiſſe ſe dicit: quia ei q tranſit de ſæculo & dicere pōt: Trāſiēs uidebo uiſionē hanc magnā: auferē cedrus, & locus ſuperbiæ nō poterit inueniri. Fortitudo q̄ꝫ ei⁹ quaſi querc⁹ arboris duriſſimæ atq; fortiſſimæ: Ex cui⁹ uocabulo philo uir diſertiſſim⁹ hebræoꝝ eſau appellatū putat δρύϊνον. i. quercinū & roboreū: licet & eſau poſſit ποίημα. i. factura intelligi, ut ad mala opa referat̄. De hoc forti atq; robuſto loquit̄ in euangelio: Q Cū fortis armat⁹ cuſtodit atriū ſuū, in pace ſunt oīa quæ poſſidet: Si aūt fortior illo ſuperueniens uicerit eum, uniuerſa arma ei⁹ auferet in quib⁹ cōfidebat: & ſpolia ei⁹ diſtribuet. Nobiſq; præſtitit dñs, ut fructus hui⁹ amorræi ſeon, quem interpretari infructuoſam arborē dixi/mus: qa mali erāt, cōtereret deſup & auferret: ne q̄s bonos æſtimās, comederet & periret. Radices q̄q; illi⁹ ſuccidit atq; cōminuit, ut nihil poſtea malæ arboris pullularet. Ipſe dñs fecit nos exire de ſæculo: & p annos q̄draginta, q numerus ſemp afflictionis & ieiunij, luctus eſt & doloris, p tribula/tiones & anguſtias peruenire in terrā ſanctam: ut poſſidere mus primū terrā amorræi: & illi⁹ quōdā regio fieret noſtra poſſeſſio: & poſtea ſuſcitaret de filijs noſtris pphetas, oēs ſanctos uiros, q accepet̄ ſpiritū pphetalē: de qb⁹ in prima epla ad corinthios pleni⁹ legim⁹: Et de iuuenib⁹ ueſtris uel electis aſſumeret naçareos & ſanctificatos: q deo animas ſuas īmolantes, uinū qd̄ inebriare pōt, & ſtatū mētis euer/tere nō attingunt: ut habeāt comā ſamſon: in cui⁹ capite (qa caput uiri chriſtus eſt) fortitudo & uictoria conſiſtebat.

Deu.32.a Iſa.10.a Luc.3.b D ps.36.g Exo.3.a Luc.11.c Nu.6.a 1.Cor.14.a Iudic.16.d

b ¶ Nunq̄d nō eſt ita ⁊c. Me uobis tanta præſtante bñficia ut aduerſarios ueſtros interficerē, & terrā eorū uobis trade/rem: & de filijs ueſtris ac iuuenib⁹ pphetas eligerē & naça/reos, meoq; cultui cōſecrarem: Nunquid poteſtis dicere q̄ iſta nō fecerim: & meā erga uos clæmētiā p quā uiuitis de/negarē? Q Qui in tantā rabiē prupiſtis, ut inebriaretis naça/reos meos uino: quib⁹ lege præceptum eſt, ut omne qd̄ in/ebriare poteſt, nō bibant: & pphetis mandaretis ne in meo noīe pphetarēt. Q d̄ & amos pphetæ quē nunc habem⁹ in

E manib⁹,præcepit amasias sacerdos bethel:& Hieremiæ a rege mādatū est ne uerbis dñi loqueret̄ ad pp̄m: intantū ut etiā sermones ei⁹ ignib⁹ cōcremaret. De hoc loco hæresim suā Tatian⁹ encratitarū princeps struere nitit̄,uinū asserens nō bibendū:cū & lege præceptū sit ne naçarei bibant uinū: & nūc accusent̄ a propheta:q ꝓpinēt naçareis uinū. Qui si ſram sequunt̄ in oīb⁹:& iudaicas fabulas eccle/sīs ingerunt christi:ergo & comā nutrire debent: & uuam passam ac uiridē non comedere: & sup matre & p̄re mortuis non ingredi: & si forte hæc fecerint & fuerint humana uel fragilitate uel necessitate superati,radāt capita: & irriti sint omnes dies consecrationis & laboris eorum. Q& si hæc non faciunt, neq; possunt more iudaicorum cauponū miscere aquā uino,umbras ueritati,euāgelīj gratiæ legis necessitatē: ebrietatē illā intelligant, qua curis sæcularib⁹ inebriat̄,& obruit̄ animæ uigor:& illos prophetis mādare dicētes: Ne ꝓphetetis, qui liuore superati,,phibent eruditos uiros doctrinæ proferre sermonem. Et dicēte dño:Vade & dic ꝓp̄o huic: illi ecōtrario iubēt ne loquaris in noīe dñi:maxime si ille q doceat,nō turpi lucro,& gloriæ atq; iactantiæ:sed utilitati legētium, audiētiūq; prouideat.

Esa.6.c

a ¶Ecce ego stridebo ꝛc. Me uobis præstante beneficia,& educēte uos de terra ægypti: & interficiēte ante faciē uestrā amorræū,ut possideretis terrā eius:& suscitāte de filijs uīs ꝓphetas:& de iuuenib⁹ uestris naçareos:uos inebriabatis naçareos meos uino:& ꝓphetis dicebatis, ne prophetetis: Idcirco sicut plaustrū stipulæ uel fœni onerē prægrauatū, stridore & sonitu longe exululat: sic ego p̄cta uestra ultra nō sustinēs: & q̄si stipulā tradēs incēdio,clamabo & dicā: Peribit fuga a ueloce:quē hebræi hieroboā filiū nabath intelligunt:qui pri⁹ in ægyptū fugerat. Hic autē nō ipsos principes:sed domos eorū & sobolē accipiam⁹. Et fortis nō obtinebit uirtutē suā:fortē baasan interpretant̄, q fuit ad bella promptissim⁹. Et robustus nō saluabit animā suā: hunc hic amri sentiunt. Et tenēs arcū,nō stabit siue sustinebit:de iehu filio namsi: qui iorā regē isrl̄ sagitta percussit,dictū putant. Et uelox pedib⁹ suis nō saluabit̄: Manahen intelligūt: qui frustra festinans regi assyriorū dona direxit. Et ascensor equi nō saluabit aīam suā:hunc phaceæ filiū romeliæ interpretant̄:q iuncto aram.i.syro sub rege achaz iudæ multa uastauit. Et robustus corde,inter fortes nudus fugiet in die illa dicit dñs: Solus Osee q ultim⁹ rex decē tribuū fuit: & errantem pōpulum ad dei cultum reuocare conatus est,q̄si nudus egreditur de incendio. Nudū autē uocat: quia sub ipso decē trib⁹ captæ sunt. Hoc hebræi autumāt:& sicut nobis ab ipsis traditum est,nostris fideliter exposuim⁹. Nunc autē ad nostra redeam⁹: Voluere se subter eos plaustrū cominat̄ de⁹ fœno uel stipula pregrauatū: ut quia frumentū nō habēt qđ in horrea cōdat̄: fœnū eorū & stipula incēdio cōcremet̄. Hoc est fœnū de q̄ ꝓpheta dicit: Fiant sicut fœnū ædificiorū,qđ priusq; euellat̄ exaruit. Et oīs caro fœnū. Stipula autē illa est: super cui⁹ incēdio flebiliter ꝓpheta cōplorat dicēs: Heu mihi qa fact⁹ sum sicut q colligit stipulā in messe:& sicut racemos in uindemia: cū nō sit botrus ad māducandū primitiua. Heu mihi aīa mea: quia perijt reuerens de terra: & qui rectū faciat in hominib⁹ nō est: omnes in sanguine iudicant̄,& reliqua. Hoc est fœnū & stipula:de qua & Apostolus loquitur: Ligna,fœnum, stipula, uniuscuiusq; opus manifestum fiet:qm̄ in die dñi in igne reuelabitur: Plaustrūq; qđ uoluit̄ illud est, de quo in Esaia legimus: Conculcabit̄ moab sub eo,sicut cōculcat̄ area in plaustris. Et in alio loco:Ponā inq̄t te sicut rotas plaustri nouas cum serrarū dentibus:& cōteres montes, & cōminues colles: & postq; montes colles q contriueris, periat fuga a ueloce,dicēte Paulo: Nescitis quia hi q in stadio currunt:omnes quidē currunt, unus autē accipit brauium. Et in alio loco: Currebatis bene: qs uos impediuit nō acquiescere ueritati: Vñ & de se timens ait: Nō quia iā accepi, aut perfectus sum: curro autem si apprehendā,in q̄ & apprehensus sum a christo. Hæc uniuersa faciebat, ne periret fuga a ueloce: quāobrem cū iam peruenisset ad calcem: & accepisset brauium uictoriæ,secur⁹ aiebat: Certamē bonum certaui: cursum cōsummaui: fidem seruaui: de cætero reposita est mihi iusticiæ corona:quam reddet mihi dñs in illa die iustus iudex: non solum autem mihi,sed & omnibus qui diligunt aduentū eius. Si gradu concito fugerimus, peccatū nos apprehendere nō ualebit: sin autē ligauerit malicia pedes nostros, loquemur cū ꝓpheta ad deum: Quo ibo a spiritu tuo:& quo a facie tua fugiam: De malis cursoribus Apostolus loquitur: Non uolentis, neq; currentis,sed miserētis dei. Sequitur: Et fortis non obtinebit uirtutē suam:non quo fortis sit,sed quo fortem esse se iactet: Siue qui confidit in fortitudine sua: & nō in dei misericordia:iuxta illud quod scriptū est: Perdam sapientiam sapientū:& intelligentiam prudentiū reprobabo: non quo perire possit uera sapientia,& ueritatis intelligētia reprobari:sed quo eorū pereat sapiētia: qui apud se uidēt esse sapiētes:& in sua eruditione cōfidunt. Robustus quoq; siue pugnator qui non saluabit animā suam:ille est qui nequaq; Apostoli possidet armaturā: habens scutum,sed nō fidei:accinctus lumbos,sed nō in ueritate: indutus lorica, sed nō iusticiæ:portans gladiū,sed nō salutis:huiuscemodi pugnator nō sanctificat prælium:nec dñi potest bella bellare: cōtra ueritatē dimicans ꝓ mendacio. Talis pugnator non potest dicere: Benedictus dñs deus meus qui docet manus meas ad prælium:& digitos meos ad bellū. Misericordia mea & refugiū meū. Habēt & sagittarios hæretici q frustra tendentes arcum,sagittā dñi sustinere non poterūt,qui loquit̄ per esaiam:Ego autē sicut sagitta electa,in phareta domini. Isti sunt sagittarij,de q⁹ & dauid canit: Ecce pctōres intenderunt arcū: parauerūt sagittas suas in pharetra:ut sagittēt in obscuro rectos corde. Et uelox(inquit)pedib⁹ suis non saluabitur:qui ꝓpter acumen ingenij discurrit per testimonia scripturarū,& oratorū eloquētia,uel sophismatib⁹ dialectiorum opprimere nititur ueritatē: & in eo præpedit̄ & corruet:quia non in deo,sed in suis pedibus cōfidit. Ascensor quoq; equi non saluabit animā suam, qui ignorat dictum per prophetam: Fallax equus ad salutē. Et nescit scriptum esse: Dormitauerunt omnes qui ascenderūt equos. Hic nō saluabit animam suam, sed periens audiet: Hi in curribus & hi in equis: nos autē in nomine domini dei nostri inuocabimus:Isti impediti sunt & ceciderunt:nos autē surrexi/mus & erecti sumus. Robustus etiam corde inter fortes nudus fugiet. Qui locus dupliciter exponi pōt: Vt aut ideo possit euadere,quia expoliauit se ueterē hominē:& pelliceas tunicas peccatorum: & nulla fuit sarcina prægrauatus: aut ecōtrario, quia nudus est & christi perdidit uestimentū,de quo ibi Apostolo dicit̄: Induite uos christum iesum. Et in alio loco: Siquidem induti non nudi inueniamur. Nihil ei proderit fortitudo sua, sed in die prælij atq; certaminis fugiet persequentes: & absq; armatura apostoli resistere non ualens,hostibus terga præbebit. ¶ Ca. III

Ibi.41.d
1.Cor.9.b
Gal.5.a
Philip.3.c
Sapi.6
2.Timo.4.b
Ezech.9 & Dc.4.
Luc.8.
Exo.20
1.Cor.1.c
Pſ.138.b
Rom.9.c
Rom.13.b
2.Cor.5.a
Epſ.6.c
Gal.4
2.Cor.12
Luc.
Hebre.1

3.Reg.11.g
Ibi.15.& 16
4.Reg.9.e
Ibi.15.d
Ibidem e
Ibi.17.a & 18.c
Pſ.128.a
Esa.40.b
Mich.7.a
1.Cor.3.c
Esa.25.d

SEP. Quapropter ecce ego uoluā subter uos sicut uoluit̄ plaustrū plenū stipula: & peribit fuga a cursore: & fortis non obtinebit fortitudinē suā: & pugnator nō saluabit aīam: & sagittarius nō sustinebit: & uelox pedibus saluari nō poterit: & eques nō saluabit aīam suā: ÷ & inuētū cor ei⁹

HEB. Ecce ego stridebo subt̄ uos sicut stridet plaustrū onustū fœno:& peribit fuga a ueloce: & fortis nō obtinebit ỹ tutē suā:& robust⁹ nō saluabit aīam suam:& tenēs arcū nō stabit:& uelox pedib⁹ suis nō saluabitur: & ascēsor equi nō saluabit animā suā: & robustus corde inter fortes,

Audite uerbū

A Audite verbum ꝛc. Ad filios israel ꝓphetalis sermo dirigit̃:& qui sint isti filij israel,seqūs uersus ostēdit:Sup omni (inquit) cognatione quā eduxi de terra ægypti: qđ nō solū in decē tribubus,sed in omnib⁹ duodecim, addentes iudā & beniamin debem⁹ accipere. Oēs enim de terra ægypti eduxit, & ait: Tm̃mō, siue ut Symmach⁹ interpretat⁹ ē:Solos uos cognoui ex oīb⁹ cognatiōib⁹ terræ. Et qa solos uos cognoui, q̄ creator sū oīm : & uos habui peculiarē ppl'm meū:idcirco sup solos uos, oīa pc̄ta uestra resapi. 6.a tituā:Potētes em̃ potēter tormēta patient̃: qui autē minim⁹ est, dignus est miscdia.Et in Ezechiele legimus:
Ezech.9.c A sanctis meis incipite:Et iudicium dei de
1.pe.4.d domo ei⁹ dicit̃ hr̃e principiū. Hoc interim iuxta historiā dictū sit: cæterū quia audit⁹ in scripturis sanctis, nō solum iste accipit̃ quē auribus carnis excipimus, sed etiā ille de q̄
Luc.8.b dñs ait:Q̄ui habet aures audiendi, audiat.
Exo.20.c Vñ & oīs ppl'us uidebat uocē dei,ꝓprie ad
B eos sermo fit dñi, qui sensu uidēt deū:quos eduxit de terra ægypti & de ptāte pharaonis: ut nequaq̄ luto & paleis deseruirēt, extruētes ægyptias ciuitates: & q̄s ex oīb⁹ tribub⁹ terræ cognouit, dicēte
Gal.4.b Apl'o:Nunc autem cognoscētes deū: magis autē cogniti a deo . Et
1.Cor.14.g in alio loco:Q̄ui ignorat,ignorabit̃. Non ergo oēs cognoscit de⁹,sed eos q̄ ei⁹ cognitiōe sūt digni: loquēs i euāgelio:
Luc.13.f Recedite a me oparij iniqtatis,nescio uos. In eo em̃ qđ oparij iniqtatis sunt,ignorant̃ a deo: idcirco inqt : Quia solos uos cognoui & meos habui:uisitabo sup uos oēs iniqtates
Hebre.12.b uestras. Q̄uē diligit dñs,corripit: & castigat oēm filiū quē recipit. Et pulchre dixit: Visitabo & non percutiā:qa plaga dei uisitatio ē,atq̄ curatio. Et oēs (inqt) iniqtates siue pc̄ta ur̃a uisitabo:ne qđ impcussum remaneat,ne qđ nō recipiat sanitatē. b Munqđ ambulabūt ꝛc. Legi in cuiusdā cōmētarijs,rē difficilē psuaderecupietis, octo scelerib⁹ siue ipietatib⁹ atq̄ pc̄tis:primū,damasci:scdo,gazæ & cæteris urbib⁹ palæstinæ:tertio,tyri:q̄rto,idumææ.i.edom: qnto, filiorū ammon:sexto,moab:septimo,iudæ,hoc est duab⁹ tribub⁹: octauo,qđ ultimū est israeli.i.decē tribub⁹, totidē cōminationes nunc redditas: & primā primæ.i. damasci:scdam secundæ.i.gazæ & reliq̄s reliquis rn̄dere :Q̄ utrū uerū sit, nouerit ipse qui scripsit. Ali⁹ autē putat sex exēpla,ꝓposita: duorū pariter in uia ambulantiū:& leonis rugientis in saltu: & catuli leonis dantis uocē suā,cū aliquid apprehēderit: & auis captæ ab aucupe:& laquei q̄ in terra defigit̃ ad capiendam prædā,& tubæ in ciuitate clangētis: hisq̄ exēplis reditā sit̃itudinē: ut quō supiora causam habent:& nō fiunt, nisi illa præcesserint:sic nullū in ciuitate accidere malū, qđ dño præcipiēte nō factū sit. Sunt q̄ primū exēplū æstimant cōtinere doctrinā,qa nō possint duo pariter ambulare: nisi sibi ante cōsenserint in eū q̄ fecit utraq̄ unū, & mediū parietem maceriæ destruxit:& duos cōdidit i unū nouū hoīem: fecitq̄ inter eos pacē:& copulauit uinculo charitatis : ut cū fuerint simul duo,postulēt a pr̃e:& impetrent q̄cq̄d rogauerint. Hæ sunt duæ uirgæ quæ sibi in Ezechiel copulantur:& duo ppl'i circūcisionis & gentiū:de quib⁹ adheliā loq̄t̃ dñs : Reliq̄ mihi septē milia uiro/ rum, q̄ nō curuauer̃t genu añ baal./Et i alio loco de⁹: Inuētus sum ait his q̄ me nō quærebant:apparui eis q̄ me nō interrogabant. Cū autē duo redacti fuerint in unum, adhærebunt dño,& fiet unus spūs:Q̄ui em̃ adheret dño, un⁹ ē spūs. Isti ergo duo q̄ sibi cōsētiūt, & in uia christi pariter ambulāt,nulli⁹ aduersariorū p̄n̄t impetum pertimescere. Q̄z si discordia separentur,stat̃im eos leo rugiēs inuadet : de q̄ & Petrus apl's ait : Aduersarius ues̃er diabolus tanq̄ leo rugiēs circūit quærēs quē deuoret. Q̄ui leo rugiēs, nō uersat̃ i agris cōsitis,nō in uineis, nō i oliuetis: nec inter ligna pomifera, quæ laudāt deum:sed ubi syluæ sunt & inculta hum⁹, & bestiæ cōmorant̃:& nō solū leonis patebūt morsib⁹, sed apprehēdet eos catulus leonis : & ducet ad cubile suū,fugiens lucē,& pergēs ad tenebras. Oīs em̃ qui peccat , amat tenebras,& odit lucē: de q̄b⁹ & in psalmo legim⁹:Posuisti tenebras,& facta ē nox:in ipsa pertrāsibūt oēs feræ syluarū: Catuli leonū rugientes,ut rapiāt & quærāt a deo escam sibi . Q̄uærit em̃ catulus leonis nō eā prædā quā possidet,quæ suæ est ptātis:sed ut de eccl'ia christi rapiat: de q̄ & in Abacuk scribit̃:Escæ eius electæ. Tertia pœna ē eor̃ q̄s discordia sepauit,ut perdāt alas q̄b⁹ pri⁹ sublimiter ferebant̃:& de cœlis in terrā corruāt : & teneant̃ ab aucupe,qui meli⁹ dicit̃ ὀρνιθολήπτης:eo q̄ hærēte uisco,aues liberas capiat:quæ ꝓpria uolūtate ad terrena descēdūt : de q̄b⁹ in Prouerbijs scriptū est: Nō iniuste tēdunt̃ retia auib⁹:Iusta em̃ ruina est pc̄tōrū . Q̄ui cū habuerint alas columbæ, & p̄ aerē uolitare debuerint, pōdere pc̄tōrum ad terrena depressi sunt: & uitio suo adhæserūt uisco: de q̄ & in Apl'o legimus:Q̄ui adhæret meretrici,un⁹ cū ea corp⁹ efficit̃.Quarta pœna ē discordātiū,ut capiant̃ laqueo:q̄ nō i cœlo posit⁹ est,sed in terra:de q̄ qđ euaserit sc̄tūs gloriat̃, & dicit: Anīa nr̃a sicut passer erepta ē de laqueo uenātiū: laque⁹ cōtrit⁹ ē, & nos liberati sum⁹. Iste est cōtrit⁹ laque⁹:de q̄ Apl's loquit̃ ad credētes: De⁹ cōteret sathanā sub pedib⁹ uestris uelociter. Rursumq̄ in Dauid legim⁹: Iuxta semitā scandalū posuerūt mihi.Nō em̃ p̄n̄t decipe simplices q̄sq̄ credētiū, nisi nomē christi ꝓposuerint: ut dū putam⁹ nos christū inuenire,pergam⁹ ad antichristū.Q̄uinta pœna ē eorū q̄ relinquere pacē,quæ exuperat omnē sensum : & quā dñs pergēs ad patrē,apl'is dereliquit dicēs:Pacē meā do uobis: pacē meā relinquo uobis:ut in ciuitate dñi cōstituti,tubæ sonitu ter/

nisi

reantur.

Ephe.2.c

C

Ezech.7.c

3.Reg.19.d

Esa.65.a

1.Cor.6.d

1.pe.5.c

D

Ioh.3.c

Ps.103.c

Abac.1.d

Pro.1.b.29.a

1.Cor.6.d

Ps.123.a

Rom.16.c

Ps.139.b

Ioh.14.d

E reant. Quicqd em̃ i scripturis sanctis dicit, tuba cõminas est: & grandi uoce aures credẽtiũ penetrans. Si iusti sum⁹, p tubam christi ad btitudinẽ ꝓuocamur: si pctores, audim⁹ quæ sim⁹ tormẽta passuri. Malũ autẽ qd dns facit in ciuitate: nõ cõtrariũ est uirtuti, sed afflictio & cruciatus: de q̃ legi-

Matth.6.d mus: Sufficit diei malicia sua. i. tribulatio & angustia. Et in ꝓpheta

Esa.45.b legim⁹: Ego de⁹ q feci lucẽ & tenebras: qui facio pacẽ & cõdo mala: Sicut em̃ tenebræ contrariæ sunt luci & diei: sic & paci bellũ contrariũ ẽ: qd nõ p se malũ est: sed malũ uidet his eẽ q sustinẽt. Et ut sciamus in scripturis sctis maliciã interdũ nõ cõtrariã ꝟtuti accipi: sed afflictionẽ pœnasq & angustiã, unũ adhuc de Iona sumamus exẽ-

Ione.3.d plũ: Et uidit de⁹ opera eorũ: qa cõuersi essent a suis uijs pessimis: & pœnituit eũ sup malicia, quã locut⁹ est ut faceret eis. Malicia utiq ibi subuersio niniuitarum ẽ, quã p ꝓphetã de⁹ fuerat cõminat⁹: & nõ ꝟtuti cõtraria quæ ad pctm ptinet: p q̃ cõminabat tormẽta peccantib⁹. Sequit: Non

F faciet dns de⁹ uerbũ, nisi reuelauerit secretũ suũ, siue correptionẽ suã seruis suis ꝓphetis: nõ q̃ oĩa de⁹ reuelet ꝓphetis, quæ in

Gen.6.b cœlo faciat, uel añ iã fecerit: sed quæ fact⁹ i terris sit. Reue-

Ibi.18.c lauit noe seruo suo q eẽt inductur⁹ diluuiũ. Reuelauit abraham & loth seruis suis, q arsurus eẽt sodomã & gomorrã,

Ibi.41.d adamã & seboim. Reuelauit ioseph interpretationẽ somniũ septẽ annor̃ famis in ægypto: & ionæ ꝓphetæ subuersionẽ

Ione.3.d niuiue: ut q audirẽt uẽtura supplicia, aut agerẽt pœnitẽtiã, & tormẽta uitarẽt: aut cõtẽnentes iust⁹ punirent: Ita & nũc dns reuelat p amos seruũ suũ & ꝓphetã: qd fact⁹ sit decẽ tribub⁹: ut si fuerint ad meliora conuersæ, & idola deserue-

rint, de iminẽti periculo liberent. Et nota q clæmẽs & benignus de⁹ semp futura prænunciat, ne cogat inferre supplicia. Et q hæretici calumniant in creatore, q̃si seuero & truculento, crudeli, & tm̃ iudice: eo q nullũ sit malũ in ciuitate, qd ille non faciat: hoc nos referim⁹ ad magnitudinẽ miseri cordiæ, q nõ inferat pœnas nisi ante prædixerit. Qui autẽ prædicit, nõ uult punire peccantes. Leo inquit rugiet: & qs nõ timebit? Dns de⁹ locut⁹ est: qs nõ ꝓphetabit? Quis, in hoc loco nõ ꝓ impossibili, sed ꝓ raro accipit. Ille em̃ non timebit, & ille nõ ꝓphetabit: q ꝓpter duritiã suã dñm audire cõtemperit. Et est sensus iuxta historiã: Si ad leonis uocẽ oĩa cõtremiscũt, & cuncta animãtiũ natura terreat: nos iubẽte deo ut loquamur, & annũciem⁹ ppõ uentura supplicia: nõ ꝓphetabim⁹? nõ loquemur? Scio quendã in suis scriptũ cõmẽtarijs reliquisse, leonẽ rugientẽ diabolũ intelligẽdũ: & rugientẽ his q perituri sunt: deũ autẽ qui loquat̃ p ꝓphetas referẽdum esse ad dñm saluatorẽ: ut quõ illi in malã partẽ audiũt leonis rugitũ, & capiunt in mortẽ: sic sancti in bonã partẽ dñm præcipientẽ audiãt & saluent. ¶ Auditũ facite in ędib⁹ &c. Supra dixim⁹ amos ꝓphetã speciaľr, imo magnã uoluminis partẽ ad decẽ trib⁹, quæ appellant israel & ephraim, & samariã ꝓphetare. Itaq etiã nũc iubet: ut annũciet açoto, & terræ ægypti quæ sequũt. Pro açoto nescio qd uolẽtes Lxx. ἀσυρίους posuerũt: cũ açot⁹ lingua hebræorũ appellet אַשְׁדּוֹד & assyrij אַשּׁוּר. Pro ædib⁹ q̃q quæ dicuntur אַרְמְנוֹת uerterunt χώρας. i. regiones, quæ uocant

HEB. uerbũ, nisi reuelauerit secretũ ad seruos suos ꝓphetas. Leo rugiet quis nõ timebit? Dns de⁹ locutus est & quis nõ ꝓphetabit? a Auditũ facite in ædibus açoti & in ædib⁹ terræ ægypti, & dicite: Congregamini super montes samariæ: & uidete insanias multas in medio ei⁹: & calumnias patiẽtes in penetralib⁹ ei⁹: & nescierunt facere rectum dicit dns: thesauriçantes iniquitatẽ, & b rapinas in ædib⁹ suis. Prõ pterea hæc dicit dominus deus: Tribulabitur & circumietur terra: & detrahetur ex te fortitudo tua: & diripientur ædes tuæ.

Hæc dicit dns

שְׁחָקָה: & nihil in ꝟbo sistudinis habent. Dicite inquit, ut cõgregent oẽs gẽtes quæ in uicino sunt: & uideãt scelera israel, ne iniquũ putent dei esse iudiciũ: quõ si diceret: Prius uidete quæ faciãt: & tũc meã sentẽtiã cõprobate. Pulchre q̃ intulit: Sup mõtes samariæ uel ciuitatis, quæ nunc sebaste, tũc samaria uocabat̃: uel uniuersæ ꝓuinciæ, quæ i mõtuosis sita ẽ: & uidete insanias multas in medio ei⁹, ut p deo adorẽt uitulos & imolẽt filios suos: nec hoc scelere cõtenti, calumnient̃ pauperes in penetralib⁹ suis: & omnino rectum facere nesciant, thesauriçãtes sibi nõ aurũ & pecunias quæ interdum labore quærũt̃: sed iniqtates & rapinas in ædibus suis: ut qa deserto dei cultu adorauerũt idola, tradat eos de⁹ in reprobum sensum, ut faciant quæ nõ oportet. Rom.1.d

Et quia semel iuxta leges tropologiæ, samaria referẽt ad hæreticos q custodes mãdatorũ dei eẽ se mẽtiunt̃: præcepit sermo diuin⁹, ut in gentib⁹ prædicent, quæ nõ habẽt noticiã dei: in q̃rum doctrina ignis exurẽs est, & tribulatio & angustia: ut consyderent falsam samariã: & ascẽdant ad

mõtes supbiæ ei⁹: & uideãt mltas insanias in medio ciuitatis, dũ unusq̃sq fingit qd uoluerit: & adorat figmẽtũ suũ: ut Marcion bonũ deũ & ociosum: ut Valẽtin⁹ ἀιῶνας triginta: & extremũ christũ quẽ appellat ἔκτρωμα. i. abortiuũ.: ut Basilides, q oĩpotentẽ deũ portẽtoso nõie appellat ἄβραξας: & eundẽ scdm græcas lr̃as: & annui cursus numerũ dicit in solis circulo cõtineri: quẽ ethnici sub eodẽ numero aliarũ literarũ uocãt μύθραμ. Et iberæ ineptiæ in balsamo barbeloq miranť. Nõne hæc insaniæ sunt, & multæ insaniæ: uno q̃q fingẽte, q in animũ ei⁹ inciderit? Calumniã q̃q patiunt̃ in penetrabilib⁹ ei⁹: siue opprimunt̃ simplices quiq credẽtiũ: dum sub nõie ꝟitatis colunt mẽdaciũ, & oĩno rectũ facere neściũt: quia perdidere tramitẽ ꝟitatis: nec credũt in eo q dicit: Ego sum ꝟitas. Et thesauriçãt sibi dogmata iniqtatis: & rapiũt atq cõcludũt in ædib⁹ suis q̃s potuerint falso errore decipere. Sin autẽ placuerit ut legam⁹ assyrios: qd tm̃ in hebraico nõ habet̃: dicam⁹ hos esse de q̃b⁹ scriptũ est: Inducã sup sensum magnũ principẽ assyriorũ, q dixit: fortitudine mea faciã, & cætera: ut capiant̃ hæretici ab assyrio: & teneantur in terra ægypti: de q̃ iã ueniẽtes ad eccl̃iam liberati sunt. Ioh.14.a

b ¶ Propterea &c. Pro tyro quæ in hebraico duab⁹ lr̃is scripta est צ & ר: & appellat̃ צֹר: qd & Aquila & Lxx. sĩliter trãstulerũt: hebræ⁹ q me in scripturis sanctis erudiuit, tribulationẽ interpretat⁹ est: nec renuim⁹ ei⁹ sentẽtiã: qa & Symmach⁹, q nõ solet ꝟborũ κακοζηλίαμ, sed intelligẽtiæ ordinẽ sequi, ait: obsidio & circumdatio terræ. Pro obsidione terræ quæ ab eo dicit̃ πολιορκία, fortitudo a Theodotiõe posita ẽ, qui putauit nõ צֹר & צוּר: qd tribulatio uel tyrus dicit̃: sed צוּר legẽdũ: qd ꝓprie referẽt ad petrã durissimã: quæ græce appellat̃ ἀκρότομος: & quã nos latine sĩlicẽ dicere possum⁹. Loquamur ergo de singulis. Lxx. dixerũt τύρος καὶ κυκλόθεν ἡ γῆ σου. i. tyrus & p circũitũ terra tua: uidebaturq pẽdere sentẽtia: Addidere ergo de suo ἐρκμωθήσετη. i. deserta erit: nec error interpretũ est, ubi ꝓpter ꝟbi ambiguitatẽ & tribulatio & tyrus dici põt. Et est sensus: Super montes samariæ

multas

A multas ppls meus insanias perpetrauit: calumnias faciēs:& rectum penit⁹ ignorās,& thesauriçās sibi iniquitatē & rapinas: Ideo tribulabit siue cōtereť:& assyrio exercitu terra circūdabit eorum: & detraheť ait ex te,o samaria, & o decem trib⁹,o q̄ndā ppls meus fortitudo tua:& diripienť in ædib⁹ tuis quæ p calūniā ex miserorum lachrymis congregasti. Hæretici q̄q; aut tribulabūť in die iudicij: & ois eorū fortitudo attenuabit: & diripientur quæ habuerant de rapinis,ut liberenť populi quos deceperāt:aut certe q̄tidie p uiros ecclesiasticos tribulabunť,& circūdabunť testimonijs scripturarū,& detraheť ex eis fortitudo syllogismoꝝ & uerborū argutiæ q̄b⁹ suū dogma firmauerant. Et ædes eorū diripientur:ut qui rapti fuerāt de ecclesia, ad ecclesiā reuertanť. a Hęc dicit dns. Quō si ꝛc. In principio Amos ubi uersiculos illos disseruimus: Dns desion rugiet,& de hierusalē dabit uocem suam:& luxerūt speciosa pastorū, & exiccatus est uertex carmeli:diximus illū artis suæ usū esse sermonibus: ut quia pastor gregum,nihil terribilius leone cognouerat:irā dni leonibus cōpararet. Iuxta hunc ergo sensum etiam nunc de eo q̄d sæpe uiderat sumit exemplum:& sic decē tribuū paruas reliquias de assyriorum narrat manibus eruendas:quō pastor deuoratis omnibus mēbris,duo crura aut extremū auriculæ de leonis faucibus rapiat:positoq; cōparatiōis exemplo:ita inquit eruenť filij israel,decem uidelicet tribus quæ habitant in samaria,in plaga lectuli & in damasci grabato. Esa. 7. a Quod mihi sic explanandū uideť: Legimus in Esaia rasin regē aram,id est syroꝝ qui regnabat in damasco:& phaceæ filium romeliæ regem israel,inito fœdere contra iudam uenisse pugnantes: de q̄bus dns præcepit achaz regi iudæ & hierusalē ne timeat duos semiustos torres: qñ in signū plenæ libertatis,uirginis ei & cōceptus & ptus ostēdit. Filij ergo samariæ habitāt in regione & plaga lectuli,requiescētes in syrorum auxilio,& in damasci grabato sibi uictoriā pollicentes: ut quomodo qui fessus est refocillatur in lectulo:sic illi fractas uires uicinæ gentis auxilio roborarent. Vnde & Ibidem c in eodē Esaia per typum dicit futurorū, q̄d nasciturus sit puer qui priusq; sciat patrem & matrē uocare, accipiat spolia samariæ & uirtutē damasci:quæ scilicet contra hierusalē iūctis uirib⁹ dimicabāt. Pro plaga lectuli & damasci grabato: Lxx. trāstulerūt καὶ τέραμπλι φυλῆς ἡ ϑν δαμασκῶ .i. cōtra tribū & in damasco:ut iuxta tropologiā referamus tribum ad iudam,& damascū ad uocationē gentiū:de q̄bus unus grex factus est dni : cuius sæpe oues leonū feritas laniat: de quoꝝ faucibus uix duo crura aut extremū auferť auriculæ. In crure uia ostendit doctrinarū: in aure sacramenta dicto Matt8.10.b rū. Vñ & apostoli absq; calciamētis & ulla mortui animalis pellicula,nudis pedibus iubebanť incedere:& ad credentes Luc.8.a dicit: Qui habet aures audiendi audiat. In apocalypsi q̄q; Apo.2.b Ioannis legimus: Qui habet aures audiat quid spiritus dicat ecclesijs. Et manifestius per ꝓphetam: Ponite inquit sermones uestros in auribus cordis uestri. Hoc iter tam hæretici q; magistri eorum dæmones impedire festinant & intexere retibus:ut in uia qui christus est corruamus. Sed si uenerit uir ecclesiastic⁹ & hō dei,& samson qui interpretat sol: leonē interficit: descēdensq; in inferni lacū qui aquas refrigerat tempore niuis,tempestatis & hyemis, suffocat leonē: ut securo pede & tutis auribus dnm sequi,& uerba eius audire ualeam⁹. b Audite ꝛ cōtristamini ꝛc. Q̄d in principio capituli iuxta Lxx. positū est, sacerdotes: in hebraico non habeť: sed pro hoc uerbo legitur עֵרֶשׁ q̄d Aquila interpretatus est grabatū:& puto Lxx.ipsum uerbū posuisse hebraicū:q̄d quidā nō intelligētes p עֵרֶשׁ legerunt ἱερεῖς,id est sacerdotes . Præcepit autē sermo propheticus ut primū audiāt: deinde cōtestenť in domo iacob,id est in decem tribubus quæ dns dixerit. Cum cœpero inqt uisitare præuaricationes uel impietates domus israel,& ei reddere quæ mereť,& captiuitatis tēpus aduenerit:tunc destruenť altaria bethel ubi erant aurei uituli : & amputabuntur cornua altaris: q̄d hieroboā q̄q; manū extendente diruptum est: & ruēt in terrā assyrio uastante cōfracta . Et percutiam inquit domū hyemalē cum domo æstiua: q̄d simpliciter iuxta literā accipere possumus, tantarū eos fuisse opū: ut duplices habērēt domos,hyemales & æstiuas:quarū aliæ uersæ essent ad aquilonem,aliæ ad austrum: ut pro uarietate temporū,frigoris & caloris cœlicq; temperiē ꝓuiderent.Possumus domū hyemalem appellare regnū israel: in qua frigus erat religionis & cultus dei: uarijq; uētorum turbines & sæua tempestas: & domū æstiuam iudam & hierusalem:in qua erat templū: & offerebanť holocausta mane & uesperi & uigebat calor religionis. Et pibūt ait domus eburneæ: q̄d & iuxta historiā 3.Reg.22.f stare potest: Legimus em̄ Achab regem israel tantis fluxisse delicijs,ut domum sibi eburneam fecerit. Pro eburneis, domos dentis, id est elephantinas in hebræo inuenimus. De quibus & in quadragesimoquarto psalmo scriptū est: A domibus eburneis:ex quibus delectauerunt te filiæ regū in honore tuo. Q̄n uisitare cœperit dns præuaricatiōes isr̄l qui prius deū mēte cernebat: uisitabit & sup altaria bethel: non unum altare q̄d habet ecclesia:sed altaria hæreticorū plurima; Tot em̄ habet altaria q̄d schismata. Amputabit & cornua altaris q̄d per superbiā unum se habere iactant. Cadentq; eorum cornua,id est arrogantia in terram: & percuciet domū hyemalem:eos hæreticos qui laborant cōtinētia & ieiunijs,xerophagijs,chaumenijs, e quibus Tatianus est & manicheus. Et domū æstiuam: ut Nicolaitas & eunomianos & ueteris hæreseos nouos sectatores: q̄ppter uētris ingluuiē,omnē recipiūt uoluntatē. Et peribunt domus eburneæ,quæ artifici dente & rhetorici nitoris splendore cōpositæ sunt. Et dissipabunť ædes multæ quæ in toto orbe dispsæ sunt. Vna em̄ ueritate surgente,multa mendacia destruētur. Pro domo hyemali τὸμ ὄικομ τ̄ περίπτερομ, Lxx. transtulerunt q̄d nos interpretati sumus pinnatam, eo q̄ ostiola habeat per fenestras & quasi pinnas ad magnitudinem frigoris repellendam.

B

C שִׁמְשׁוֹן

D 3.Reg.13.a

Commentarij primi in Amos finis.

E

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SECVNDVM COMMENTARIORVM AMOS AD PAMMACHIVM PROEMIVM

G

LEgi in quadam controuersia: imbecillitas corporis, animæ quoq; uires secum trahit. Econtrario Paulus apostolus: Quãdo infirmor inquit, tunc fortior sum: & uirtus in infirmitate perficitur. Spiritus enim contra carnem, & caro contra spiritũ: hæc inuicẽ sibi aduersantur, ne quæ uolumus illa faciamus. Vnde & in euangelio dicitur: Spiritus promptus est, caro autẽ infirma. Senectus multa secũ, & bona affert & mala. Bona, quia nos ab impudentissimis dominis liberat uoluptatibus: gulæ imponit modum, libidinis frangit impetus, auget sapientiã, dat maturiora consilia: & frigescẽte corpore, dormit cũ ꝑpetua uirgine sunamite: luxuriãq; contẽnens cũ berçellai, delegat eã filio adolescẽti camaham: & nõ uult trãsire iordanẽ atq; in alienos fines de suis finibus, id est regionibus exire. Quæ autẽ putantur senectutis mala, ista sunt: crebræ infirmitates, pituita molestissima: quã græcorũ alij κόρυζαν, alij φλέγμα nuncupant: caligantes oculi, acescẽtes cibi, tremens interdũ manus, nudi gingiuis dentes & inter cibos cadẽtes. Ad hæc tormínib⁹ & aculeis stomachi podagræq; & chiragræ doloribus sæpe torquetur: ita ut ne stilũ quidẽ aut calamũ tenere queat, ut suis pedibus nõ possit incedere: magnaq; parte uitæ uideatur esse truncata, & multis membris præmortua. Cum hæc ita se habeant: in malorum comparatione tolerabilius sustinebo morbos, dũmodo una & grauissima domina libidine careã. Patiẽ quidẽ & senectus nonnunq; incentiua uitiorum: nullusq; iuxta sanctũ martyrem Cyprianũ diu tutus est periculo proximus. Sed aliud est titillari, aliud obrui uoluptatibus. Ibi cum Apostolo adolescentia loquitur, quæ nouit uirentis
Rom. 7. e corporis necessitates: Non enim qd̃ uolo bonũ hoc ago, sed qd̃ nolo malũ illud facio. Et miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Hic autẽ raro inter emortuos cineres scintilla sublucens reuiuiscere nititur: & tamen incendia non potest suscitare. Quãobrẽ Pammachi cano iam mecũ capite impetra mihi a domino, ut comitẽ mihi merear habere sapientiã: de qua scriptum est: Ama illam, & seruabit te: Pro. 4. a honora illam, & amplexabitur te: ut ipsa adiuuante & socia, cœptum in Amos opus expleam: secundusq; liber principium sumat a uaccis basan: ut qui in Osee propheta de uaccis siue uitulis bethauen pleno sermone tractaui: nũc quoq; de uaccis pinguissimis postlim disserere.

F

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN AMOS PROPHETAM LIBER SECVNDVS

Ca. IIII

Audite verbũ hoc uaccæ pingues etc. Pro uaccis pinguib⁹: lxx. posuerẽt μαμάλῃς τῆς βασαμῖτιδος, Aquila & Theodotio ipsũ uerbũ hebraicũ בַּשָּׁן Nos Symmachi interpretationẽ secuti qui ait αἱ βόες εὐτροφοι .i. boues saginatæ: uaccas pingues interpretati sumus. Loquitur aũt ad principes israel & optimates quosq; decem tribuũ, qui delicijs ac rapinis uacabant: ut audiant sermonem dei: & nõ aratores boues: sed uaccas pingues de armento se esse nouerint: siue quæ nutriantur in pascuis basan: quæ sunt loca herbarum fertilissima: ac per hoc significat eos, non agriculturæ sed immolationi & esui præparatos. Vos uaccæ pingues estis in monte samariæ: & humiles quosq; confringitis: & dicitis domínis uestris, id est pastoribus, per quos reges intelligimus: Date nobis & bibemus, id est iubete tm̃, & nos cuncta uastabim⁹. Ex eo aũt ꝙ posuit: date nobis & bibem⁹: & nõ dixit, date & comedemus: ebrietatem earum significat in uino atq; luxuria, quæ statum mentis euertunt. Iurauit itaq; dñs de⁹ in sancto suo, uel in semetipso, uel in filio, uel in tẽplo, uel in omni qui sanctus est & appellatur templum dei: qd̃ aduentura sit dies non longe & post multa sæcula: sed iã immínens dies captiuitatis & ãgustiæ: in q̃ uaccæ leuent̃ in contis, & reliquiæ earũ in ollis feruẽtibus: ꝑ quo in hebraico בְּסִירוֹת רוֹגָה & apud Aquilam scriptum est, in lebetibus piscículorum. Pro contis quoq; q̃ hebraice dicunt̃ צִנּוֹת Aquila interpretat⁹ est, clypeos: Symmach⁹ & lxx ὅπλα, id est arma. solus theodotio δόρατα quem nos secuti, contos uel hastas interpretati sumus. Hoc autẽ significat, ꝙ capiãtur in prælio: & portentur atq; auferãtur iure uictoriæ: seruans tamẽ cœptam uaccarũ metaphoram, ut quas esse pingues dixerat uaccas, earum carnes narret in contis uel scutis esse portandas. Et sicut lebes feruentissimus minutos pisces pariter inuoluit: ita & uaccas basan absq; ullo ordine captiuitatis miserijs opprimendas. Quodq; sequitur: Et per aperturas exibitis altera contra alteram:

explanari

a

Audite ẽ uerbum hoc uaccæ pingues quæ estis in monte samariæ: quæ calumniã facitis ægenis & confringitis paupéres: quæ dicitis dominis uestris: afferte & bibemus Iurauit dominus deus in sancto suo: quia ecce dies uenient super uos, & leuabunt uos in contis: & reliquias uestras in ollis feruẽtib⁹: & ꝑ apturas exibitis altera cõtra alterã: & ꝓijciemini in armon dicit dñs.

Venite

H

Audite) Ca. IIII uerbũ istud uaccæ basanitides q̃ estis in monte samariæ: quæ opprimitis pauperes & cõculcatis ægenos: q̃ dicitis dñis uestris: date nobis ut bibam⁹: Iurat dñs ꝑ sanctos suos: quoniã ecce dies ueniẽt sup uos: & tollent uos in armis: & eos q̃ uobiscum sunt in ollis, negociatores pestilentes: & eijciemini nude contra inuicem: & proijciemini sup montẽ remmã dicit dñs.

Introistis

A sic explanari pōt: Apta uobis ē captiuitatis uia: & cū lebetes uri fuerint exusti, exibitis altera cōtra alterā, scd'm hebræos idioma: qui pro eo qd' nos, mutuo uel uicissim, mulierem & mulierē, hoc est alterā contra alterā uocāt. Et ꝓficiemini inqt in locis armeniæ quæ uocāt armona. Denicq; Symmachus ita ĩterpretat⁹ est: Et ꝓficiemini in armenia: ꝑ qb⁹ Lxx. montē rēman: Aqla, mōtē armona: Theodotio, mōtem mona: qnta autē ædītio, excelsū montē trāstulerūt. Verbū aūt dñi qd' uaccæ basan iubēt audire: scd'm ceptā tropologiā, hæreticis præcipit: q uētri & gulæ seruiētes, recte appellant uaccæ pinguissi/mæ siue uaccæ ignominiosæ: hoc em̄ interpretatur basan. i. ἀσχύμων, quā si cōfusionem dicere uoluerimus, babylonē magis q̄ basan interpretabimur. Hæ uaccæ pingues sine ignominiosæ & aridæ, nam basan & hoc intelligitur, in monte samariæ sunt: cui & in Osee dicit̄: Aufer uitulū tuū samaria Et rursum in eodē: Quia seducēs erat uitul⁹ tu⁹ samaria. & ideo in mōte samariæ: qa semꝑ erigūt in supbiā & sibi sublimia repromittūt, Samaria q̄q; custodia dicit̄: nō q̄ custodiāt sermōes dñi: sed qa custodes ꝓceptoꝝ ei⁹ esse se iactēt. Quæ calūniā faciūt ægenis & cōfringūt paupes. Egenū & pauperē ĩtellige eccl'iasticū uirū: q ueritatis simplicitate cōtēnentus, hæreticorū supellectilē, & eloquētiæ fulgorē argumēto/rūq; diuitias nō requrit. He uaccæ dicūt dñis suis: Afferte & bibem⁹. Dños earū uel principes, puerōꝝ dogmatū possum⁹ appellare: ut Valētinū & Marcionē & Ariū & eunomiū: Aut eos q ꝑ multiplices libros ab alijs male inuēta corroborāt. Istis dicūt uaccæ basanitides: afferte nobis & bibemus: Nisi em̄ illi dederint, isti qd' deuorent nō habent: ĩmo qd' bibāt ut ĩebriēt̄. Vt aūt sciam⁹ aq̄s & pocula significare doctrinā, dñs loq̄t̄ ad samaritanā: Oīs q biberit ex aq̄ hac, sitiet iterū: qui aūt biberit ex aq̄ quā ego dabo ei, nō sitiet in æternū. Ergo q de samaritanæ. i. hæreticorū aqs biberint, semꝑ sitient: & ardorē fauciū siccarū refrigerare nō poterūt: Esaia de hac eadē cōclamāte: Sicut sōniat q sitit q̄si bibat, & cū surrexerit adhuc sitit: anīa aūt ei⁹ frustra sperauit: sic erūt oēs gētes quæ pugnāt cōtra hierl'm. Vere em̄ q de hæreticoꝝ aqs biberit, & pugnauerit cōtra hierl'm ecclesiā dei, in somnis bibit, & aīa ei⁹ uanis imaginib⁹ illudit̄. Cūq; æstimauerit se satiatū, tūc sitiēdi habebit principiū. Vñ & ad uirū ecclesiastic̄ dicit̄: Bibe aq̄s de uasis tuis & de puteorū fontibus aq̄s tuas: & sint tibi soli. Et iurat dñs de⁹ tu⁹ in sctō suo cōtra uaccas saginæ & dapibus seruiētes: siue iurat in sanctis suis, qd' ueniēt dies sup eas: dies iudicij atq; pœnarū, ut portēt eas in armis suis, & eos q cū ipsis sūt mittāt in lebetes siue portēt: & uel ipsæ uaccæ sint negociatores pestilētes: uel ipsi q ueniūt ut portēt eas: & ei⁹ciāt̄q; sup montē rēman dicit dñs de⁹. Debem⁹ em̄ & iuxta Lxx. dicere ne frustra eos ꝓposuisse uideamur: Q̄n uenerit cōtra hæreticos dies iudicij atq; uindictæ: tūc auferent̄ in armis, hoc est cū armis suis qbus aduersus ecclesiā dimicauerāt: uel uicti armatura dei, & ab illius pugnatorib⁹ supati, mittent̄ in lebetes ut exurant̄ & excoquant̄ q fuerūt prius negociatores pestilētes: ad hoc em̄ negociabant̄ ut morti traderēt q̄s deceperāt. Isti sunt de quib⁹ dicit̄: Filij heli, filij pestilētiæ q in cathedra pestilentiæ sederūt. Cūq; excocti fuerint & exusti, egredient̄ nudi, nihil eoꝝ hñtes quæ sibi antea præsumebāt: Et uidebunt ignominiā suā, & ꝓficient̄ super montē rēman, qui interpretat̄ sublimitas, ut in supbia sua conterant̄. Quidā remmā uisionem alicuius. i. ὅρασιν τινὸς, interpretant̄. Non em̄ oia uidere poterāt: sed sibi partis alicuius sciētiā ꝓmittebant, ut ꝓficiant̄ eo qd' se scire credebāt. Possum⁹ iuxta l'ram qñ uenerint dies captiuitatis sup uaccas samariæ, ĩtelligere, qd' superēt eas in prælio, & opprimāt armis suis: & ĩ cōgressiōe supatas, cōpellāt ad urbes munitas quæ cōparēt̄ ollis feruētib⁹: ut quō hierl'm habens clausos ꝑ eos & obsessos assimilat̄ ollæ feruenti & plenæ carniū: sic & urbes samariæ ollis feruētib⁹ comparent̄, quæ fame & pestilētia clausos populos exire cōpellant: & ire ĩ captiuitatē mutuo se uidētes, & transferri in armon mōtes armeniæ: q medis per siscq; confines sunt.

a HEB. Venitē ad bethel: & impie agite: ad galgalā, & mltiplicate ꝓuaricationē: & afferte mane uictimas uestras: trib⁹ dieb⁹ decias uestras. Et sacrificate de fermēto laudē: & uocate uolūtarias oblatiōes & annū ciate. Sic em̄ uoluistis filij israel: dicit dñs deus. Vñ & ego dedi uobis stuporē dētiū ĩ cūctis urbib⁹ uestris: & indigētiā panū in oib⁹ locis uestris: & nō estis reuersi ad me dicit domin⁹.

SEP. Introistis in bethel, & inique ægistis: in galgala mltiplicastis impie agere: & intulisti s mane hostias uestras: in die tertio decias uestras. Et legerūt foris legē & inuocauerūt cōfessiones. Annūciate qa hæc dilexerūt filij israel: dicit dñs de⁹. Et ego dabo uobis stuporem dētium in cunctis urbibus uestris: & indigētiam panū in omnibus locis uestris: & nō estis reuersi ad me: dicit dominus.

Et ego

C

idolis libere fornicare: ut quanto tu fueris impudentior, tanto mea super tormentis tuis iustior uideatur sententia. Venite inquit in bethel, in qua aureum posuistis uitulum: & impie agite in deū. Venite ad galgalā locū idololatriæ: de qua ꝑ Osee locut⁹ sum: Omnis malicia eorū in galgalis. Et rursum in eodē: Frustra erāt in galgala bobus immolātes. Cūq; ueneritis ad galgalā: multiplicate preuaricationem: Quicqd enim ibi ægeritis: præuaricatio contra deū est: cui idola prætulistis. Et afferte mane uictimas uestras: ne in scelere sit ulla dilatio. Tribus dieb⁹ decimas uestras: siue ut interpretat⁹ est Symmach⁹, tertia die decimas uras. Cui⁹ loci hæc nobis uidet̄ explanatio: In Leuitico lege præceptum est: ne quedā hostiæ in alteꝝ diem reseruent̄: & ne aliæ in diē tertiū maneant: qd' si remanserint, ĩmundæ sint. Est igit̄ sensus: Immūdas quotidie uictimas cedite: & cōtaminata offerte sacrificia: & sacrificate de fermento laudem: qd' iuxta præcepta moysi deo penitus nō offertur. Pro laude εὐχαριστίαν. i. gratiarūactionē interpretatus est Aqla: quæ hebraice dicit̄ תּוֹדָה. Et uocate inquit uolūtarias oblatiōes, quas hebræi appellāt נְדָבוֹת id est spontaneas. Vltroneū aut sacrificiū ad lætitiā ꝑtinet: qd' latine epulū possumus appellare. Cūq; hoc feceritis, impietatē uestram omnibus nūciate: ut non solum feciss̄e, sed & alios docuisse uideamini. Hæc autē precipio, & impatiuo modo loquor, ut uestræ satisfaciā uolūtati: quia sic ægistis & sic uoluistis filij israel, dicit dñs de⁹. Quapropter & ego dedi uobis stuporē dentiū: ut Lxx. transtulerūt: quos in hoc loco, ꝓpter simplicitatē uerbi secuti sumus: siue mūdiciā dentiū, ut interpretati sunt Aqla & Symmachus: ut per mūdos dentes famis magnitudinē demonstrarēt. Et feci indigentiā panū: nō in una urbe, sed in omnibus urbibus uestris: nec in uno loco, sed in omnibus locis uestris. Cūq; hoc fecerim, non puniens sed occasionem tribuēs pœnitētiæ, nec sic quidē estis reuersi ad me dicit dñs. Hæc iuxta hebraicū diximus: Transeamus ad Lxx. interpretes: & qd nobis iuxta anagogen uideat̄ in singulis breuiter disseramus: necq; em̄ si in utraq; æditione utrūq; dicere uoluerim⁹, librorū patit̄ magnitudo. Ingressi estis ĩ bethel. i. in domū dei, qd' sentit̄ ecclesia: & impie ægistis in dñm, illius præcepta calcantes. In galgala aūt qd' interpretatur, reuelatio siue uolutabrum, impietates multiplicastis, sanctarū uobis scripturarū sciētiā uendicātes: & dū erigimini in supbiā, estis in cœni ultima deuoluti: Intulistis q̄q; mane hostias uestras, die tertia decimas uras, trāsfigurati in angelū lucis: & triplicē ĩtelligētiā scripturarū de q̄ nobis præceptū est: ut de/

scribamus

D

Osee. 9. d
Ibi. 12. c

Leui. 7. b

E scribamus eã tripliciter in cordib⁹ nostris, in unius diei sententiã coartantes. Debemus em̃ scripturã sanctam, primũ scd̃m litteram intelligere, facientes in ethica quæcũq; præcepta sunt. Secundo iuxta allegoriam, id est intelligentiam spiritalẽ. Tertio scd̃m futuror̃ beatitudinẽ. Vos aũt primã inqt & secũdã cõtemnẽtes dic̃: spiritalia uobis quedã figmẽta cõponitis sine fundamẽto: & parietib⁹ tectum desup̃ ponentes. Nec hoc sunt hæretici de q̃bus & ad ꝙs dic̃t ipietatis fine cõtẽti: sed legerũt foris legẽ dei de eccl̃ia recedẽtes: & singulis dogmatib⁹ suis, quæ puerso corde simularũt, confessiones & testimonia sociare conati sunt: siue sacrificauerũt de fermento: sup̃ q̃ in euãgelio dicitur: Matth. 16.a Cauete uobis a fermento, id est doctrina pharisæorũ. Et hæc fecerunt nõ errore, sed studio: nõ fortuita uolũtate, sed malorũ charitate plenissima. Vñ ultionẽ sup̃ his cõminat̃ dñs: dabo ingens uobis stuporẽ dentiũ q̃ græce γομφιασμὸς dicit̃. Eçech. 18.a Si ꝙs em̃ scd̃m Eçechiel, uuã acerbã comederit, stupebũt dẽtes ei⁹: ut nõ bñ scripturar̃ sctãr̃ testimonijs abutẽtes comedẽtesq; ea ĩmatura & absq; sua dulcedine, p̃dãt robur dẽtiũ: ne possint dura cõmolere, & ĩ aluũ toto corpi, p̃futura trãsmittere. Hũc stuporẽ dẽtiũ ciborũq; penuriã: dabo & in cunctis urbibus atq; in omnib⁹ locis uestris, ut patiamini Ioh. 6.e famẽ sermonis dei: & eius panis q̃ de cœlo descendit: & de q̃ Ps. 77.c in psalmis scriptũ est: Panẽ angelorũ manducauit hõ. Quæ uniuersa feci, nõ ob crudelitatẽ & sæuitiã, ut hæretici calumnian̄ truculẽti & tristis iudicij: sed ut cõuerteremini ad me: Hiere. 2.f iuxta illud qd̃ scriptũ est: Frustra p̃cussi filios ur̃os, disciplinam nõ recepistis. a Ego quoq; phibui a vobis imbrẽ ꝛc. Non solũ stuporẽ dedi dẽtiũ in cũctis urbibus uestris: & indigentiã panũ in oĩbus locis ur̃is: sed ,phibui a uobis imbrem, cũ adhuc sup̃essent tres mẽses usq; ad messẽ: quæ appellat̃ pluuia serotina: & agris palæstinæ aruisq; sitiẽtib⁹ uel maxime necessaria est: ut q̃n herba turgeret in messem & triticũ parturiret, nimia siccitate aresceret. Significat aũt uernũ tẽpus extremi mensis aprilis, a quo usq; ad messem frumẽti tres mẽses sup̃sunt: Maius, Iunius, Iulius. Pro עָצִיר id est messe: Lxx. suo more τρύγητον, i. uindemiã trãstulerunt: qd̃ si recipimus, oĩno iuxta orientis oĩes regiones & insolitũ & impossibile est. Nunq; em̃ in fine mensis iunij, siue in mense iulio, in his ,puincijs maximeq; in iudæa pluuias uidimus. Veniq; in regũ libris pro signo magno atq; portẽto diebus æstatis & messis orãte samuele pluuiæ cõcitatæ sunt. Et sup̃ fluuum erat nunc cõminari mensis iulij siccitatem: in quo nunq; pluuias dederat. Prohibuit aũt imbrem, ut nõ solum indigẽtiã panũ: sed & sitis ardorẽ & bibẽdi penuriã sustinerẽt: In his em̃ locis in q̃bus nũc degim⁹, præter paruos fontes, oĩs cisternarũ aquæ sunt: & si imbres diuina ira sus̃pen-
3.Reg. 17.a derit, maius sitis quã famis p̃iculũ est: qd̃ & in dieb⁹ heliæ ,pphetæ trib⁹ annis & sex mẽsibus factũ, scriptura cõmemorat. Et ne forsitan putarẽt hoc lege naturæ & astrorũ cursu ac uarietate tẽporũ urbib⁹ & pp̃lis accidisse: sup̃ unã urbẽ & agros ei⁹ pluere se dicit, & ab altera imbrẽ sus̃pẽdere: ut duæ & tres ciuitates p̃gant ad aliã ciuitatẽ, & tñ nõ satient̃ aq̃rũ potib⁹. Cũq; hæc fecerit, nõ in pœnã sed in medicinã ĩcrepat in scelere p̃manẽtes: & nec sic q̃dẽ ad me redistis, dicit dñs. Prohibet ꝙq; siue reprimit ab hæreticis dñs pluuias spiritales, & oẽm rorẽ diuĩe sapiæ: & mãdat nubib⁹ suis ne pluãt sup̃ eos imbrẽ añ tres mẽses messis siue uĩdemiæ: ut ad fruct⁹ mysterij tri nitatis p̃uenire nõ possint. Et quõ sol iste quẽ cernim⁹ annuũ cursum donec ad pristinã metã redeat duodecim explet mẽsibus, q̃ singuli tricenis uoluunt̃ dieb⁹: & luna quæ hebraice יָרֵחַ grecæ μήνη dicit̃, iuxta utrãq; linguã ex suo noĩe mẽsib⁹ nomẽ dedit: & solis illustrat̃ radijs ab ea p̃te q̃ ei uicina est, uel plus uel minus p̃ uarietate tẽpor̃ lumẽ accipiẽs: Sic & ecclesia ueri solis splẽdore decorata, duodecim implet apl̃or̃ numer̃. Vnde & duodecim in isr̃l̃ appellãt̃ trib⁹: & in testimoniũ æternæ mẽoriæ de iordanis al Ios. 4.a ueo duodecim lapides auferunt̃ ut ponãt̃ in loco scd̃æ circũcisiõis. Pluit aũt dñs sup̃ unã ciuitatẽ uere cõfessiõis ecclãiam: & sup̃ alterã nõ pluit: quæ in hæreticor̃ cõciliabul̃ẽ. Cũ q̃ illa imbrẽ recipiat sẽpiternũ: ista iugi aridi-
Matth. 16.a tate siccat̃: ut q̃ sitiunt coacti penuria ueniãt ad dñi ciuitatem: de q̃

SEP. Et ego repressi a uobis pluuiã ante tres mẽses uindemiæ: & pluã super ciuitatẽ unã: & sup̃ ciuitatem unã nõ pluã. Pars una irrigabit̃: & pars sup̃ quã non pluero arefiet. Et cõgregabunt̃ duæ & tres ciuitates in ciuitatẽ unam, ut bibãt aquã, & non satiabunt̃: & nõ estis reuersi ad me, dicit dominus. Percussi uos in ardore & ĩ aurugie. Multiplicastis hortos uestros: uineas uestras & fic⁹ uestras & oliueta uestra comedit heruca: & ne sic q̃dẽ cõuersi estis ad me, dicit dñs.

HEB. Egõ q̃q; ,phibui a uobis imbrẽ: cũ adhuc tres mẽses sup̃essẽt usq; ad messẽ. Et plui sup̃ ciuitatẽ unã: & sup̃ ciuitatẽ alterã nõ plui. Pars una cõpluta est: & ps una sup̃ quã nõ plui aruit. Et uenerũt duæ & tres ciuitates ad ciuitatẽ unã ut biberẽt aquã: & nõ sunt saciatæ: & nõ redistis ad me, dicit dñs. b Percussi uos in uẽto urente & in aurugine. Multitudinẽ hortorũ uestror̃, & uinear̃ uestrarũ: oliueta uestra & ficeta uestra comedit heruca: & nõ redistis ad me, dicit dñs.

Emisi in egredit̃ fõs largissim⁹: q̃ irrigat torrẽtẽ spinar̃. Iste aũt ẽ fõs q̃ dicit p̃ Hieremiã: Me dereliquerũt fõtẽ aquæ uiuæ, & fode Hiere. 1.c rũt sibi lac⁹ cõtritos q̃ aq̃s cõtinere nõ p̃nt. Hic fons de uno fonte ,pcedẽs, triplici unione decurrit: ꝙs fõtes p̃is & filij & spũssẽti in cerui sitiẽtis modũ psalmista suspirat dicẽs: Sicut Ps. 41.a ceru⁹ desyderat ad fõtes aq̃r̃: ita desyderat aia mea ad te de⁹. Cũq; duæ & tres ciuitates ad unã p̃rexerit ciuitatẽ, ĩ q̃ aquæ sũt abũdãtes, spei, fidei, charitatis, nõ satiabũt̃: qa ad diuinã gratiã req̃rẽdã, nõ uolũtate sed necessitate uenerũt. b Per cussi vos ꝛc. Non solũ priora feci ut uos corrigerẽ: sed q̃q̃d sup̃fuit, siccitate, uẽto urẽte, p̃cussi & aurugie, Pro שִׁדָּפוֹן .i. uẽto urẽte ἀνεμοφθορίαν, Aqla & Symmach⁹ & theodotio interpretati sunt: Lxx. πύρωσιν, quã nos cõbustionẽ possumus dicere. יֵרָקוֹן .i. auruginẽ oẽs ἴκτερον, sim̃iter trãstulerũt, ab q̃ theodotiõe q̃ sol⁹ ὠχρίασιν quæ pallorẽ significat interpretat⁹ ẽ. Cũq; aduersũ irã dñi multiplicarẽt hortos & uineas & ficeta & oliueta, oĩa heruca cõsumpsit: de q̃ in Ioel Ioel. 1.a pleni⁹ dic̃t. Et ne plagis q̃dẽ ac malor̃ põdere ad deũ uenire uoluerũt. Quo dicto cõfũdãt̃ hæretici: q̃ disciplinã creatoris: & ut ita dicã medicinã, crudelitatẽ ĩterpretãt̃. Percutit aũt spiritaliter hæreticos dñs exustiõe ea de q̃ Paul⁹ apl̃s: Me- 1.Cor. 7.b li⁹ ẽ inqt nubere q̃ uri. Et p̃ceps apl̃or̃: Charissimi nolite 1.Pe. 4.c pegrinari ĩ ardore q̃ ad tẽptationẽ uobis accidit: & aurugie quæ felle diffuso ruborẽ sanguis in pallorẽ cõmutat: & nihil in corpe sani esse p̃mittit: intm̃ ut etiã mella dulcissima amara uideãt̃. Et q̃ dudũ audiebãt ĩ eccl̃ia: gustate & uidete q̃m Ps. 118.n suauis ẽ dñs: ipsi q̃ dicebãt: q̃ dulcia gutturi meo eloq̃a tua sup̃ mel ori meo, uocẽt̃ παραπικραίνοντες: & aquæ eor̃ & Ps. 37.a pluuiæ nõ stillẽt dulcedinẽ: nec sint de repromissiõis t̃ra quã legim⁹ lacte & melle manãtẽ: sed appellent̃ מֵרָה .i. amaritudo. Isti mltiplicauerũt sibi hortos, in ꝙs ne sua uinea mutarẽt̃ naboth occũbere uoluit. Qui em̃ infirm⁹ ẽ, olera man- Rom. 14.a ducet. Et qa sp̃ hæretici tumẽtes sup̃bia & ĩcidẽtes ĩ iudiciũ diaboli magna sibi ,pmittũt & bonor̃ fingũt imagines: ut melli uenena cõmisceãt: etiã uineas & oliueta & ficeta hr̃e se iactãt: sed uinea eorũ, uinea sodomorũ est: oliueta eorũ nõ sũt de bonis oliuis, sed de oleastris: ꝙs Apl̃s radicib⁹ bonar̃ Ibidem 11.e oliuar̃ præcipit inserẽdos. Ficeta ꝙq; talia hñt, quæ calathũ pessimar̃ ipleãt ficor̃: ꝙs hieremias pre amaritudie comedi Hiere. 29.d nõ posse testat̃. Ad quæ cũ dñs uenerit, æterna eis ariditate maledicit

A maledicit: ut nunc̄ fructum afferāt, ne uirore foliorū decipiāt transeūtes. Et ut intelligamus hortos hæreticorꝝ & uineas & olieta & ficeta ad malā ptē referri: singulis sermonibus addidit, uestra: ut nō dei sed hæreticorū ea esse mōstraret: hortos uros: uineas uras: olieta ura & ficeta ura: quæ oia heruca popłata ē, extremū pœnaꝝ oim: quæ nō auolat ut locusta: & huc usq; discurrēs semesa dimittit: sed pmāet pituris frugibꝰ & tardo lapsu pigrisq; morsibꝰ uniuersa consumit. Cūq; hæc passi sint: nec sic quidē ad dñm redire uoluerūt.

a ¶ Misi in vos mortem ꝛc. Per omnia flagella & tormēta eruditur israel: unde & eo tē pore quo ab ægyptijs auxilia postulabant, mittit̄ in eos mors: & pcutiunt̄ in gladio iuuenes eorū: & equos ꝙs sibi contra dei præceptū młtiplicauerāt, captiuitas sæua cōcludit: ut putredo castrorū & fetor moriētis exercitus, uiuētiū nares impleat. Cūq; & hæc fecerit, ut corripet delinquētes & emēdaret errantes, nec sic quidē redierūt ad eum dicit dñs. Qui nō solum illo tēpore, sed quotidie mittit mortem in uia ægypti: ut q ægyptiā triuerit semitā, audiat moriens docentē Apostolū: Qd em mortuus sum, mortuus sum peccato: qd autē uiuo, uiuo deo. Et in alio loco: Si mortui sumus cū christo: simul & iā uiuemus cū eo. Et iterum: Semp mortificationē iesu in corpore meo porto. Et rursum: Viuo autē nō ego: sed uiuit in me christꝰ. Hac morte uiuificare nos uult dñs: ut moriētes peccato, uiuamus deo. Morimur aūt peccato, qñ mortificamus mēbra nostra sup terrā: fornicationē, īmundiciā, luxuriā, idololatriā & reliq̄. Legimꝰ in Esaia dūtaxat iuxta Lxx. interpretes: alioqn in hebraico aliter cōtinet̄: Misi mortē in iacob: & uenit sup israł. Iacob uocabulū ē nascētis corpis: israł nomē bñdictiōis. Quia em̄ tota nocte luctauit & uicit in certamīe: & oriēte lucifero dicere potuit cū Apło: Nox præcessit, dies appropinq̄uit. ꝓpterea israel uidētis deū sortitꝰ est nomē. Mittit̄ ergo primū mors in iacob: ut mortificemꝰ mēbra nostra sup terrā: & p mortificationē mēbrorū corporalium, ueniamus ad mortem israelis: ut omnia perturbationū in nobis incentiua morianꝰ. Percutit deꝰ quicqd robustū in malis est & puersa erigitur iuuēta, ne ad senectutem usq; pueniat: equosq; tradit captiuitati: ne p precipitia labanꝰ infreni: & ascendere facit putredinē castrorū in nares eorum, ut sua peccata cognoscant, & putere sentiant: dicātq; cū dauid: Putruerūt & corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipiētiæ meæ. Cūq; hæc sanātis uoto fecerit, nec sic quidē reuersi sunt ad eum: dicit dñs.

b ¶ Subuerti vos sicut ꝛc. Extrema medicina est, & decē tribuum & hæreticorꝝ & omniū peccatorū: ut postq; mortē miserit in uia egypti, & pcusserit iuuenes eorꝝ gladio, equosq; cōsumpserit: & ascēdere fecerit putredinē castrorꝝ in nares eorū: & nec sic qdē ad eū reuersi fuerīt: subuertat eos sicut subuertit deus sodomā & gomorrā: & cū subuersi fuerint, ob similitudinē criminū sodomæ & gomorræ, pessimaq; in eis ædificia, diuinꝰ ignis exusserit, ipsi liberenꝰ q̄si torris raptꝰ de īcēdio. Et quō loth sodoma peunte seruatus est, amittēs substantiā & partē corporis sui, quā intelligimꝰ uxorē: sic oēs isti sodomorū diuitias amittētes euadāt nudi: iuxta illud qd in Apło legimꝰ: Si cuiꝰ opus māserit qd supædificauit, mercedē accipiet: si cuiꝰ aūt opus arserit, detrimentū patiet̄: ipse autē saluꝰ erit, sic tñ q̄si p ignē. Qui ergo saluat̄ per ignē, q̄si torris de incēdio rapit̄. Et ad istiusmodi hoīes ꝙs in euāgelio saluator arguēs loquebat̄: Si filij essetis abrahā, opa abraham faceretis: iohānes baptista dicit: Progenies uiperarū ꝙs demōstrabit uobis fugere a uentura ira? facite ergo fructum dignū pœnitentiæ: & ne uelitis dicere intra uos: patrē habemus abrahā: Dico em̄ uobis: quō pōt deus de lapidibꝰ istis suscitare filios abrahā? Igit̄ & israel & cūcti hæretici: quia habebant opa sodomæ & gomorræ, subuertunt̄ ut sodoma & gomorra: ut q̄si torris raptꝰ de incēdio liberenꝰ. Et hoc est qd in ppheta legimꝰ: Restituet̄ sodoma in antiquū: ut q suo uitio sodomites ē: postq; i eo sodomæ opa arserint: in antiquū restituatur statum.

c ¶ Quapropter hęc faciā ꝛc. Pro eo q nos interpretati sumꝰ, postq;: & in hebraico scripū est עֹדֶנּוּ & Aqla interpretatus est ὕστερον, id est postea: & Theodotio ἐσχάτως. i. nouissime: & Lxx. πλήν. i. uerūtamen: in hebraico sic legi pōt: Quapropter hæc faciā tibi israł postea. i. młto post tpe & i nouissimis sæculis: ut rursus ab alio principio ihūs icipiat: Cūq; hoc factur sim tibi: prepare in occursū dei tui israł. Rursūq; in eo loco ubi Lxx. trāstulerūt, prepare ut iuuoces deū tuū: & nos iuxta theodotionē posuimus prepare i occursū dei tui: Symmachꝰ & qnta æditio trāstulerūt prepare ut aduersetur deo tuo: qd hebraice dicit̄ הִכּוֹן לִקְרָאתַ אֱלֹהֶיךָ Pro mōtibꝰ ꝙq; q hebraice dicūt̄ חָרִים solī lxx. βροντήν. i. tonitruū ihterūt. Cur aūt illi spm̄, & nos dixerimꝰ uētū q hebraice uocat̄ רוּחַ causa manifesta ē: qa hoc ihbo & uētꝰ & spūs appellat̄. Qd q̄q; seqt̄, annūciās hoī elo quiū suū: cūctis ita ut nos uertimꝰ interpretātibꝰ: solī Lxx. trāstulerunt ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν χριστὸν αὐτοῦ. i. annunncians in homines christum suū: uerbi similitudine & ambiguitate decepti. Si enim legamus christum suum qd hebraice dicitur מְשִׁיחוֹ scribitur per has literas מ ש י ח qd Lxx. putauerunt, Sin autem מַה־שִּׂיחוֹ ut in hebreo est: iuxta Aqlā τὴν ὁμιλίαν αὐτοῦ, iuxta Symmachū τὸ φώρημα αὐτοῦ: iuxta theodotionē, τὸν λόγον αὐτοῦ, iuxta qntā æditionē τὴν ἀδολεσχίαν αὐτοῦ, quæ oīa interpretant̄, qd sit eloquiū eiꝰ, his literis scribit̄ מ ה qd dicit̄ מַה hoc est, qd uel quid. Deinde ש י ח qd legimus שִׂיחַ. i. eloquiū. Q, autē qd scribitur per solā literā ו αὐτοῦ. i. eius significat, simulq; cōmixtū legit̄ מַה־שִּׂיחוֹ asupiori uerbo ח secundā literam plus habens. De uarietate interpretationis diximus: quæ molesta erit negligentibus, studiosis grata: nūc ad sensum eorum quæ scripta sunt transeamus. Dedi stuporē dētibꝰ uestris: & nō redistis ad me dicit dñs. Prohibui a uobis imbrē: & plui sup ciuitatē unā: & sup alterā nō plui: & uenerūt duæ & tres ciuitates ad unā ut biberēt aq̄s & nō

SEP. Emisi in uos mortē in uia ægypti & occidi in gladio iuuenes uestros cū captiuitate eq̄rꝝ uestrorꝝ. Et eduxi i igne castra uestra in iramea: & ne sic qdē reuersi estis ad me dicit dñs. Subuerti uos sicut subuertit deꝰ sodomā & gomorrā: & facti estis sicut torris eutꝰ de igne: & ne sic qdē conuersi estis ad me dicit dñs. Propterea sic faciā tibi israel: uerūtamen quia sic faciā tibi, præparare ut inuoces deum tuū israel. Quia ecce firmās tonitruū & creans spiritū & annunciās in hoies christū suū: faciens mane, & nebulā: & ascēdēs sup excelsa terræ, dns deꝰ oipotēs nomē eiꝰ.

Audite

Audite

Gen. 19.e

C

1. Cor. 3.c

Ioh. 8.e

Matth. 3.b

Ezech. 16.g

D

Gal. 2. d

Rom. 6. b

2. Cor. 4. c

Gal. 2. d

Esa. 9. b

Rom. 13. b

2. 7. b
4. c

Ps. 37. a

E & nō sunt saciatæ: & nec sic redistis ad me dicit dñs. Percussi uos in uēto urēte: & aurigine hortos uros & uineas & oliueta atq; ficeta: & nō redistis ad me dicit dñs. Misi i uos mortē in uia ægypti, & pcussi in gladio iuuenes uestros: & ascēdere feci putredinē castrorū uestrorū in nares uestras: & nō redistis ad me dicit dñs.

Subuerti uos sicut subuertit dñs sodomā & gomorrā: & facti estis quasi torris raptus de incēdio: & nō redistis ad me dicit dñs. Idcirco hæc faciā tibi o isrl: ut qui preterita contēpsisti, saltē ad ea quæ illatur⁹ sum corrigaris. Cūq; dixerit, hæc faciā tibi: quid facturus sit tacet: ut dū ad singula pœnarū genera isrl pendet incertus: quæ ideo terribiliora sunt: quia oīa suspicant, agat pœnitentiā: ne deus inferat quæ minat. Postq; aūt fecero tibi quæ me facturū esse cōtestor: præparare ad inuocā
Ioel.2.g dū dñm deū tuū. Ois em̄ q inuocauerit nomen dñi saluus erit. Siue præparare in occursum dei tui: ut uenientem ad te dñm, tota auiditate suscipias. Iste est q firmat tonitruū siue
Eccl.16.c mōtes cōfirmat: ad cui⁹ uocē cœlorū cardines & terræ fundamēta q̄tiūt. Iste q creat spm̄ quē in hoc loco nō spm̄ sctm̄, ut hæretici suspicāt: sed uētū intelligim⁹ siue spm̄ hois: qa ne
Rom.8.e mo scit quæ sūt i hoīe, nisi spūs q ē in eo: & ipse spūs interpellat p nobis gemitib⁹ ineffabilib⁹. Vel certe spm̄ animā debe
ps.103.d mus accipe: scd̄m illud q̄ scriptū ē: Auferes spm̄ eor̄ & defi
Luc.23.f ciēt: & in puluerē suū reuertent. Et: Pr̄ in man⁹ tuas cōmēdo spm̄ meū: & hoc dicēs expirauit. Cūq; creauerit spm̄, annūciat hoīb⁹ eloquiū suū: siue annūciat hoi eloquiū ei⁹: q cogitationū secreta cognoscit, & qd latēs anim⁹ tacito sermōe tra

F ctet itelligit: iuxta illud qd̄ in Hieremia scd̄m hebraicū legi
Hiere.17.b mus: Prauū ē cor hoīs & iscrutabile: qs cognoscet illud? Ego dñs scrutās cor & pbās renes. qd̄ & in cētesimo tricesimo octauo psalmo scriptura testat: Imperfectū meū uiderūt ocli tui: Et ē sensus: Anteqū cōderer: priusq; deformarer i mēbra: dū adhuc in semie cōtinerer, uiderāt me ocli tui. Et hieremias
Hiere.1.a audit a dño: Priusq; te formarē i utero noui te: & añq; exires de uulua sāctificaui te, & pphetā in gētib⁹ posui te. Et euāge
Luc.11.c lista: uidēs ait dñs cogitatiōes eorū. Sin aūt legerim⁹ annūcians hoī eloquiū suū: iuxta supius dictū accipiēdū in q̄ ait:
ē.3.b Nō faciet dñs deus uerbū nisi reuelauerit secretū suū seruis suis pphetis. Qui aūt annūciat cogitatiōes hoīs & eloquiū eius siue suū: ipse est qui facit aurorā & diluculū: et cōplet nubibus oīa, & gradit̄ sup excelsa terrarū: cuius nomē est dñs deus oīpotēs: Pro quo in Lxx. legit̄: Annūcians in hoies christū suū: sub qua occasiōe hæretici spm̄ sctm̄ creatū uolūt ordine sequēte: creans spiritū & annūcians in hoies christū suū: ut ille creat⁹ sit, hic annūciet in pphis. Quib⁹ rndebim⁹ iuxta sensum eorum & uulgatā æditionē: Qui creator est oīm, & firmat tonitruū: siue fingit montes: cōsequēter educit uentos de thesauris suis: & quasi uniuersitatis conditor, filiū suū christū hoīb⁹ repromittit. Postq; aūt christus fuerit nūciat⁹, tūc nobis ueritatis lumē apiet̄: nō ad pfectū: qa nūc
1.Cor.13.c ex pte uidem⁹ & ex pte cognoscim⁹, & p speculū & imaginē ea quæ uētura sūt cōtēplamur. Vñ sequit̄: faciēs mane nebulā: & ascendēs sup excelsa terræ. Excelsus em̄ in excelsis est dñs: & nō habitat in humilib⁹ q excelsus est: sed creator montiū ascēdit in mōtes in his qui municipatū habēt in cœlestib⁹: & in carne ambulātes nō uiuūt scd̄m carnē, sed scd̄m spiritū Q2 si iuxta Symmachū & Aquilā legerimus: hæc faciā tibi israel postea: & cum hæc fecero tibi, præpara te aduersari deo tuo: sic intelligendū est: Feci ut te corrigerē quæ præterit⁹ sermo descripsit: & quia noluisti reuerti ad me, faciam tibi quæ meo continent̄ arcano. Occidisti seruos q̄s ad te miseram: mittā nouissime filiū meū: tu autē iuxta cōsuetudinē tuam: qua semp uolūtati dñi restitisti: prepa te ut cōtradicas & ad uerseris deo tuo: iuxta illud qd̄ scriptū est: Ecce hic positus Luc.2.e
est in ruinā & in resurrectionē multorū: & in signū cui cōtradicet̄. Et hoc dicit nō quo precipiat qd facere debeat: sed añ G
prædicit qd sponte facturus sit: quasi increpās & arguēs: ut saltem correptus non faciat qd̄ predictum est. Ca. V

Audite uerbum istud rē. Quantū ad ordinē lr̄æ ptinet & ceptā historie ytatē: decē tribus quæ appellāt isrl ductæ i captiuitatē, ne quaq; ad terrā suā postea sūt reuersæ. Virgo autē appellatur pplus israel: nō qa in uirginitatis pmāserit puritate: sed qa q̄ndā instar uirginis sit dño copulat⁹. Unde & planctū sup eum ppheta iubetur assumere: qd̄ nequaq; in antiquū restituat̄ gradū. Quantū uero ad intelligētiā spiritalē: planctū sup oēm isrl q deū mente cernebat & postea ei seruire desiuit, assumit propheta: scd̄m illud quod
Ezechieli precipit̄: ut deuoret librū i q̄ & int⁹ & foris scriptū Ezech.2.d
erat, lamētatio & carmē & uæ. Intus intellige salomonis cāticū sequēs, q ait: Introduxit me rex in cubiculū suū. Et qua Cañ.1.a
drageſimū quartū psalmū in q̄ scriptū est: Ois glia filiæ regis intrinsec⁹. Foris aūt est quicqd in lr̄a legit̄: & uidetur in cortice, & in medulla spūs nō teneāt. Itaq; & iuxta lr̄am & iuxta tropologiā, in oībus pphetarū libris script⁹ est plāctus sup eos q post pctā agūt pœnitētiā: Carmē sup illos q nulla peccator̄ sorde macl'ati, cāticō & laude sūt digni: Væ sup eos q nō agūt pœnitētiā? sed iuxta duritiā cordis sui thesaurizant sibi irā in die iræ. Si aūt ut diximus planctus est sup H
eos q agūt pœnitētiā: & pœnitētia reddit uulneris sanitatē: quō iuxta Lxx. dicit̄, dom⁹ isrl cecidit, ampli⁹ nō resurget: Virgo isrl errauit in terra sua: nō ē q suscitet eā? Qd̄ sic soluī potest: Postq; dom⁹ israel sua uolūtate corruerit, nequaq; pristinā recipiet dignitatē: postq; uirgo israel errauerit in terra sua, ultra inuenire nō poterit suscitantē. Et consydera uerbor̄ pprietates. Qui domus est & numerat̄ in turba, cadere dicit̄. Qui autem de numero uirginū si errauerit, ob leue quoq; peccatū nō poterit suscitari: non quo nō suscitet̄, sed nequaq; suscitetur uirgo israel: & nequaq; resurgat domus israel. Nō est em̄ eadē gloria eius qui semp secutus est dñm, & eius q aberrauerit a grege: & postea boni pastoris repor- 1.Cor.11.a
tatus est humeris. Unde & p aliū pphetā dñs ait: Malo pœ Ezech.18.g
nitētiā pctōris quā mortē. Pœnitētia nō sanctitati purissimæ & eccleſiæ christi, quæ nō habet rugā neq; maculā: sed morti & inferis cōpata fit melior. Hæc dicimus, nō q̄ iuxta Nouatū tollam⁹ spem pniæ, sed q̄ timidiores faciam⁹ eos: & idcirco sollicitos q apta ianua pœnitētiæ, dū sperāt futura, pdūt pntia: & q absq; uulnere poterāt pmanere, incauti uulnus accipiūt, ut postea dolore cruciēt̄. Multæ mānsiōes sunt Ioh.14.a
apud patrē meū: & stella a stella differt in claritate: ita & re- 1.Cor.15.c
surrectio mortuor̄: sctis splēdētib⁹ sicut sol & luna, uesp & lucifer. Qui aūt post pctm̄ egerit pniam, p diuersitate meritor̄ stellis albis eq̄bunt̄. b ¶ Quia hæc dicit dñs deus rē. Causas qb⁹ dom⁹ isrl corruēs nō resurgat: & uirgo isrl errās uel pjecta i trā nō hēat suscitātē: reddit sermo diuin⁹: Urbs inqēs de q̄ egrediebāt̄ mille, relinquēt̄ i ea cētū: & de q̄ egrediebāt̄ cētū, relinquēt̄ i ea decē i domo isrl: ut ubi q̄ndā fuerat mltitudo, ppter nimiā uastitatē uix decīa remaneat ps. Et ne oīno hærētes lr̄æ, sacr̄a nūeror̄ relinq̄m⁹ itacta: Septe Gen.2.a
nariū nūerū esse sctm̄, etiā sabbatū pbat: in q̄ requeuit de⁹ ab oīb⁹ opib⁹ suis. Et iubet ne qd i eo opis seruil̄ fiat, nisi ea tm̄ quæ ad aīam ptinēt & ne i eo onera portem⁹. Vñ & i solitudine q die sabbati ligna collegerat quæ arsura sunt, sentētia dñi cōdēnat̄. Et septē hebdomades cōplēt nūer̄ sancte pentecostes: & iubile⁹ ann⁹ remissiōis tubarūq; clāgētiū hoc numero texit̄. In septēo q̄q mēsæ figūt̄ tabernacla: & hebre⁹ cū

sex

A Vdite uerbum istud qd̄ ego aſ/
sumā sup uos plā
ctū. Domus isrl cecidit: nō
adiciet ampli⁹ ut resurgat
Virgo isrl piecta ē sup ter
rā suā: nō est q suscitet eā.
Quia hæc dicit dominus deus: Urbs de qua egredieba-
tur mille, relinquent̄ in ea centum: & de qua egredieba-
tur centum, relinquentur in ea decem in domo israel.

A sex annis seruierit: anno septimo liberabit. Nouit & hoc sæcularis philosophia & medicorū libri: quoꝝ Galenus diserti ssimus atq; doctissim⁹ scripsit ternos libros περὶ κρισέως καὶ τῶν κριτικῶν ἡμερῶν, In quibus septenarij numeri ostē dēs potētiā: ardentissimas febres septio dicit solui die: aut si tāta hūoris noxij & pituitæ fuerit magnitudo ut primæ hebdomadis nequaq; feruore cōsumpta sit: secundæ hebdomadis ultimus expectat dies, id est quartusdecimus. Q. si hunc, ut iuxta Hippocratē λοιμὸς uicerit, transeunt ad uicesimā primam diē, hoc est ad finē tertiæ hebdomadis: ita ab initio mūdi diebꝰ cōditis, ut oēs labores & molestiæ septio numero cōquiescāt. Denicq; & captiuitas ppli isrl tēplicq; subuersio, septuagesimo āno desolatiōis ipleta est: & septē astra iuxta numerū dierū dicunt errantia. De cuius numeri sacramētis in Scipionis somnio plenius narrat Tullius: & obscurissimus Platonis timæus liber est: q ne Ciceronis qdē aureo ore fit planior. Sicut igit septenariꝰ nūerꝰ habet sacramētū suū: sic sanctificatꝰ atq; perfectus: & ut ita dicā uerus est numerꝰ, qui unione retinet, & unius dei maiestate cōcludit. Vñ dicit filius: Ego in patre: & pater in me: volensq; oēs unū esse cū patre, loquit ad eū: Pater da, ut sicut ego & tu unum sumus: sic & isti in nobis unū sint. Prima ergo beatitudo est esse in primo numero, q unus & uerus est. Secūda in secūdo: id est in decade. Tertia in tertio, id est in hecatōtade. Sicut em̄ decas decima unione cōplet: sic hecatōtas ex decē decadibꝰ struit. Quartus numerus q millenario numero cōtinet, de decē cōstat hecatontadibus. Cum igit quis ægerit pœnitentiā, de millenario & quarto numero uix reuertit ad centenariū & tertium numerū. Rursum qui in centenario est, uix redit ad secūdū primæ decadis numerū: atq; ita fit ut domꝰ israel quæ corruerat nō possit resurgere: & uirgo isrl quæ errauerat in terra nō habeat suscitantē: q a q semel ab unione discesserit: & illā purissimæ uirginitatis pdiderit gloriā: de qua Apls dicit: Zelo em̄ uos çelo dei: & statui uos uni uiro uirginē castā exhibere christo, in qua nō est macula neq; ruga: pristinum statū & unionis beatitudinē recipe nō ualebit: & uix ei concedetur ut de mille reuertat ad centū, & de centū ad decē redeat. Hæc breuiter sum locutus: ne oīno in hoc capitulo, p/pter numerorū difficultatem fugisse uiderer tropologiam.

a HEB. Quiā hæc dicit dominus domui israel: querite me & uiuetis: & nolite querere bethel, & in galgala nolite itrare: & in bersabeæ ne transieritis: quoniam galgala captiua ducet: & bethel erit inutilis.

b Querite dñm & uiuite: ne forte cōburat ut ignis dom⁹ ioseph: & deuorabit & nō sit q extinguat bethel.

Qui cōuertitis

SEP. Quia hæc dicit dñs ad domū isrl: querite me & uiuetis: & nolite querere bethel: & in galgala ne ingrediamini: & sup puteū iuramēti nō transeatis: q a galgala captiua ducet: & bethel erit q̄si nō sit. Querite dñm & uiuite: ne forte succēdat ut ignis domus ioseph: & deuoret eā & nō sit q extinguat domū isrl.

Qui facit

C

a **Quia hec dicit dns domui israel ⁊c.** Mos est scripturarū semp aduersis læta subiungere: & postq; tristi adeus fuerit cōminatꝰ, ad pœnitētiā eos q̄s terruit, p uocat: iuxta illud Esa.1.a qd in Esaia legim⁹: Væ gens peccatrix, ppls plenꝰ delictis, semē pessimū, filij iniq. Cūq; dixisset, terra ura deserta, ciuitates ure igne cōsumptæ, regiōes uras corā uobis alieni co Ibidem.d medēt: loqt ad eos meliora, pmittēs: Lauamini, mūdi estote: auferte malicias uras ab anis uris. Discite bñfacere, q̄rite iudiciū: iudicate pupillo: iustificate uiduā: & uenite disputemus dicit dñs. Quō ergo i Esaia q̄s sæuera uoce terruerat, blāda oratiōe sustētat: ita & in hoc, ppheta q bus dixerat: domus isrl cecidit, nō adiiciet ut resurgat: uirgo isrl errauit in terra, nō est q suscitet eā: Nūc loquit ad eos, & dicit: domꝰ isrl. i. decem tribus: querite me & uiuetis: q̄m in eo qd me nō queritis, estis mortui. Cūq; quesieritis, inuenietis: & cū inueneritis, uiuetis. Et nolite querere bethel, in q̄ erat uitulꝰ Osee 9.d aureus: & galgalā locū idololatriæ: de q̄ & supra dixi: Omis malicia eoꝝ in galgalis. Et in bersabeæ nō transibitis. Pul/ בְּאֵר שֶׁבַע chre in bersabeæ inquit, hoc est ad puteum iuramenti non trāsibitis: ubi si q̄n errabat tribus iuda, idola adorare consueuerat. Intū aūt simulachroꝝ cultu furebat isrl, ut neq; cōtētus idolis suis ad aliena trāsiret. Denicq; galgala inqt captiua ducet, & bethel erit inutilis siue penitꝰ nō subsistēs: cū idola in ea subuersa fuerint. De bersabeæ oīno tacuit: q a uictis decē tribubꝰ, urbs noīe bersabeæ quæ erat in tribu iuda illo tpe, nec capta nec destructa est, Simulq; aīaduertendū q Lxx. interpretes in presenti loco nomē bersabeæ interpretati sunt dicētes τὸ φρέαρ τοῦ ὅρκου. i. puteū iuramēti: & i posterioribꝰ ipsum nomē posuerūt Viuit deꝰ tuꝰ dan: & uiuit uia bersabeæ. Viā aūt bersabeæ posuert: q de isrl lōgo itinere pgebāt ad ultios termios iudæ: q erāt i gerariſ &, ægyptiæ solitudini iūgebāt ut idola colerēt. Est aūt locꝰ i q̄ hitauit abrahā: et ex eo qd cū abimelech dātis septē ouibꝰ in fœdꝰ mutuū iurauerūt, appellatꝰ est puteus iura- Gen.26. mēti, siue putеꝰ septimi, ppter numerū septē ouium שְׁבַע em̄ utrūq; significat. Precipit autē scd̄m leges allegoriæ domui isrl. i. his q sibi noticiā dei pollicēt: ut nō querāt bethel & nō itroeāt in galgalā: & nō trāseāt uel ascēdāt ad puteū iuramēti, sed magis querāt deū & uiuāt in eo. Querūt aūt bethel, qd iterpretat dom⁹ dei, q dicūt: tēplū dñi, tēplū dñi: & cōfidūt i ædificijs: de qb⁹ dñs ad discipl̄os loquebat: Veniēt Luc.21.b dies i qb⁹ nō relinquet lapis sup lapidē q nō destruat. Et in gredi unt in galgalis: q post aduētū christi rursū cupiūt circūcid i. In galgalis em̄ scd̄o ppls circūcisus est. Vñ & ipse locus nomē accepit: eo q abstulerit dñs opprobrium ægypti ab eis. Et in bersabeæ inqt siue ad puteū iuramēti nō trāsibitis, ne illos putetis termios iudææ q̄s olim scd̄m lram scriptura pmiserat A dan usq; bersabeæ: nec dicatis ultra cū, pphe- ta: Not⁹ in iudea deꝰ, in isrl magnū nomē eiꝰ: sed audite cū Ps.75.a apls: In oēm terrā exiuit sonus eoꝝ: & in fines orbis terræ Ibi.18.a uerba eorū: q a galgala. i. carnis circūcisio, captiua ducet a uera circūcisione cordis: & bethel quā putatis domū dei, nō subsistet: siue ut melius arbitror erit inutilis. i. אָוֶן: ut nequaq; appellet dom⁹ dei, sed uocet dom⁹ inutilis siue idoli. Aliter. Querit bethel q tm̄ lram segt occidētē, nec sensū q deꝰ est querit in ꝟbis: & itrat in galgala q ad maiores enitit reuelatiōes, supnor ū sibi sciam repromittēs, trāsitq; siue ascēdit ad puteū: de q̄ samaritana haurire cupiēs aq̄s, quæ sitim sa- Ioh.4.a tiare nō posset: ignorabat eū de cuiꝰ uētre, pcedūt flumia salientis aquæ in uitā æternā. b **Querite dñm ⁊ viuite ⁊c.** Quō ex pson̄a dei dicit: Quærite me & uiuetis: ita ppheta de dño loqt, ut querāt eū & uiuāt. In eo em̄ qd querūt dñm uiuere icipiūt: sin aūt nō quesierint eū: & idcirco nō uixerit, statim succēdet ut ignis domꝰ ioseph: quā ppter hieroboā q de tribu ephraim & de domo ioseph fuit: decē tribus sentire debemꝰ quæ appellabāt isrl: & ex maiore ppli parte nomē pristinū possidebāt. Duæ aūt tribꝰ quæ regebant a stirpe dauid q de tribu iuda fuit, uocatæ sunt iudas: & possidebāt hierlm, in q̄ erat tēplū dei. Cūq; succēsa fuerit domꝰ ioseph, deuorabit atq; cōsumet bethel: de q̄ supius dixi: Nolite querere bethel, & nō erit q extinguat, cū a regibꝰ suis fuerit incēsa. Pro bethel in Lxx. legit domus isrl, sensum magis quā uerbū interpretātibꝰ: ut succedēte rege hieroboā: & cūctis deinceps regibꝰ q ei in impio successerūt: ardeāt decē tribꝰ quæ appellabāt isrl. Iste est ignis q succēdit siue resplēdet & inflāmat domū ioseph ut cōsumat bethel: de q̄ alibi dicitur: Ambulate in lumīe ignis uri: & i flāma quā succēdistis. Esa.50.d Et q a crebro domū ioseph ppter hieroboā q a stirpe dauid ppli m dei sepauit, & uaccas fecit aureas in dan & in bethel: & dixit, nō est ps nobis i dauid, neq; hæreditas in filio iesse: 3.Reg.12.d ad pson̄a hæreticoꝝ retulimꝰ q sermōe cōpositō, decora atq; formosa: & ut ita dicā aurea, simulachra finxerūt: & adorāt

opa manuū

D

E opa manuū suaꝝ,& agriculturæ sub uaccaꝝ specie sibi imaginē repromittūt: dicit̄ ad eos: Querite dñm & uiuite,eū q
Iob.14.a dixit: Ego sum uia ueritas & uita: ut postꝙ ambulauerint in eo & iuenerint ueritatē: tūc incipiāt uiuere q pri⁹ mortui erāt. Et nisi hoc fecerint, diaboli cōburent̄ ardorib⁹: nullusꝙ poterit iueniri de principib⁹ eoꝝ q & ipsi hæretico igni succēsi sūt, q possit uorantē cūcta flāmā restinguere: & præcipue bethel quæ falsum sibi domus dei nomen assumit.

a Qui cōuertitis in absynthiū iudiciū ⁊c. Multū in hoc loco ab hebraica ueritate ædition uulgata discordat: sicut absq cōmonitione nr̄a ex his quæ ppo suim⁹, prudens statim lector intelligit. Itaq exponam⁹ primū iuxta hebræos, & postea qd nobis uideatur in trāslatione Lxx. Christo si meruim⁹ pandēte, dicam⁹. Domus ioseph, i. domus ephraim, ac p hoc regia & bethel: siue sicut Lxx. trāstulerūt, dom⁹ isrl̄. i. & reges & populi & cultores & idola, pariter sub uertentē: q iniq iudicio deū ad iracūdiā puocāt. Et cōuertit rūt dulcedinē iudicij in absynthij amaritudinē: qd⁹ gen⁹ est herbæ amarissimæ: assumētes iniqtatē, & iusticiā relinquentes. Quæ sit aūt ista iusticia, sequēs uersus ostēdit. Facientē arctuꝝ & orionē, & cōuertētē in mane tenebras, & diē nocte mutantē. De q supra dixerat: formās montes, & creans uentum, & annūcians homini eloquiū suū: faciens matutinam nebulā: & gradiens sup excelsa terræ: dñs deus exercituum nomen eius: ipse est creator arcturi qui hebraice כִּימָה dicitur, & a Symmacho & theodotiōe ἐσπερίδα uertit̄: quem uulgo bootē uocant. Quodꝙ sequit̄, oriona: qui hebraice dicit̄ כְּסִיל Symmachus absolute stellas, theodotio interpretatus est uesperū. Hebræus autē q nos in scripturis sanctis erudiuit כְּסִיל interpretari putat splendorē, et significare generaliter astra fulgētia. Quādo autē audiuimus arcturum & oriona: nō debemus sequi fabulas poetarum, & ridicula ac portentosa mendacia: quibus etiā cœlum infamare conantur, & mercedē stupri inter sidera collocare: dicentes Arcturū, pleiadesꝙ, hyadas geminosꝙ triones: armatūꝙ auro circūspicit oriona: Sed hebræa nomina que apud eos aliter appellant̄, uocabulis fabularū gentiliū in linguam nostram esse trāslata. Qui nō possumus intelligere qd⁹ dicit̄, nisi p ea uocabula quæ usu didicim⁹ & errore cōbibim⁹. Vñ et in regū uolumine רְפָאִים hebræum, græci titanas trāstulerūt, quæ apud ethnicos celeberrima fabula est: ex q̄ in laudes deoꝝ scribūt γιγαντομαχίας, & tela typhoea & ipositū encelade ethnā mōtē: ad cui⁹ motū trinacria cōtremiscat. Iste aūt de⁹ creator oīm: qui facit arcturū & orionem, noctē in diē, & diē in noctē cōmutat: & aquas maris amarissimas æthereo calore suspensas excolat, & eliquat in dulcem pluuiarum saporem, instar medicinalis cucurbitæ: quæ calore superioris gyri, humorē & sanguinē sursum trahit: ex quo discimus unde sint pluuiæ. Quodꝙ sequit̄: Qui subridet uastitatem super robustum: ad præsens tempus reuertitur: & est ordo: Qui creator est omniū, cōminatur etiam captiuitatē super samariam, & depopulationē super potētem adfert: quoniā cōuertit in absynthium iudicium, & iusticiam relinqt in terra. Vbi nos diximus, q subridet: Aquila interpretatus est ὁ μόρωμ. proprie aūt μόρια dicitur qd⁹ nos subrisionē possumus appellare: quādo quis irascitur & apertis paululū labijs subridere se simulat, ut iræ ostēdat magnitudinē. Dicam⁹ & iuxta Lxx. Deus in excelso facit iudiciū: quando iudicat ueritatem: & reddit unicuiꝙ scd̄m opus suum: & oīnis qui imitator & filius eius esse desyderat & esse perfectus, sicut pater eius pfectus est, qui moratur in cœlo: facit in excelso iudicium: & nō imitatur eum iudicē qui deum non timebat, & hominē non uerebatur: & peruersita te iudicij, sententiam suam non leuabat ad cœlum: sed ad humilia detrahebat. Qd⁹ seq̄t̄: & iusticiā in terra posuit: iuxta illud debemus accipe: qd⁹ dederit nobis christū iusticiā suā & nō proiecerit eā sed deposuerit in terram: ut omni iniqtate supata, nos de terrenis cœlestes faceret. Ego puto ex hoc loco etiā gentilē pœtā furatū fuisse: q de rusticoꝝ simplicitate & bītudīe edisserens, intulit: Extrema per illos iusticia: excedens terris uestigia fecit. Qd⁹ autē dicūt, faciēs oīa atꝙ transformans: uno ῥbo arcturū & oriona cōprehēdūt, negligētes ꝓprietatē nominū in græcū trāsferre sermonē. Transformat aūt de⁹ oīa, qñ facit de terrenis cœlestia, & hoies angelorū donat similitudine: qñ luna solis fulgore rutilabit, & sol habebit lumē septuplū: qñ animal & infirm⁹ & corruptibilis hō, trāsformat̄ in spiritalē & robustū & incorruptū, mutās gloriā nō naturā: qñ itelligētes fulgebūt sicut splēdor firmamēti, & iplebit̄ qd⁹ scriptū ē: Alia gloria solis, alia gloria lunæ, alia gloria stellarū. Stella eē a stella differt in claritate: sic & resurrectio mortuorum. Qñ omnis creatura liberabit̄ de seruitute corruptiōis in libertatē gloriæ filiorū dei. Iste deus qui cuncta transformat, etiā umbrā mortis mutat in lucem: qñ hi qui sedebāt in tenebris & umbra mortis, uiderūt lucem magnā: & qui erāt filij noctis & tenebraꝝ, facti sūt filij lucis & filij diei. Iste est deus qui etiā diem uertit in tenebras. Eorū diem qui dixerunt: crucifige, crucifige eum: aufer de terra talem: quando ab hora sexta in typum iudaicæ cæcitatis dies in noctē uersus est. Et nō solum scd̄m literam, sed etiā scd̄m altiorē intelligentiā: lux quæ eis oriebatur in lege & prophetis, uersa est in tenebras, ignorātibus quid legant, quid audiant: ut ipleat̄ de illis qd⁹ scriptū est: Obscurēt̄ oculi eorū ne uideāt: & dorsum eorū semp incurua. Iste deus uocat ad se aquam maris, & effundit eam super faciem terræ: de peccatoribus iustos faciens. Ad qd⁹ exponendū, unum tm̄ studio breuitatis ponamus exemplū. Paulus apl̄s q̄si turbo uiolētus & sæua tēpestas: & tumētes maris gurgites psequebat̄, & oppримere nitebat̄ eccleslā dei. Qui uocat⁹ a dño, effusus ē sup faciē uniuersæ terræ: ut prædicaret euāgeliū de hierosolymis usq ad illyricum: & ædificaret nō super alterius fundamētum, ubi iam fuerat prædicatū, sed usq ad hispanias tenderet: & a mari rubro imo ab oceano usq ad oceanū curreret, imitans dñm suū & solem iusticiæ: de quo legimus: A summo cœlo egressio eius: & occursus eius usq ad summū ei⁹: ut ante eum terra deficeret: q̄ studium prædicādi. Iste deus & contritionē diuidit super fortitudinē: ut eos qui male fortes sunt, imbecilles faciat: & imitari possint Apostolum dicentem: Quando infirmus sum: tunc fortior sum. Nam & filij huius sæculi prudentiores sunt filijs lucis in generatione sua. Fortitudo corporis, imbecillitas aniæ est: & rursum animæ fortitudo, imbecillitas corporis est. Igit̄ dñs qui oīa rōne dispensat, & uero facit cūcta iudicio: diuidit cōtritionē super robustū inimicū, ut inducat miseriā super munitionē quæ se erigit cōtra scientiā dei. De qua & in puerbijs legimus: Ciuitates robustas ingressus est sapiens & destruxit munitionē in qua confidebāt impij. Hoc & ad omnē quidē fortitudinem sæcularem, sed proprie cōtra hæreticos facit: qui argumētis & sophismatibus & arte dialectica, dogmatum falsitatem roborare conantur. Sed destruit eam sapiēs uir: & dei adiutus auxilio, omnem munitionem ostēdit esse uanissimā

SEP. Qui facit in excelso iudicium: & iusticiā in terra posuit: qui facit omnia & transformat & conuertit in mane umbram mortis: & diem nocte cōtenebrat. Qui uocat aquā maris. & effundit eam super faciē terræ: dñs deus omnipotens nomē eius. Qui diuidit cōtritionē: & miseriā sup munitionem adducit. Odio

HEB. Qui cōuertitis in absynthiū iudiciū: & iusticiā in terra relinqtis facientē arcturū & orionē & cōuertētē in mane tenebras: & diē nocte mutātē. Qui uocat aq̄s maris: & effundit eas super faciē terræ: dominus nomen eius. Qui subridet uastitatem super robustū: & depopulationem sup potentem affert. Odio

Matth.5.g
G
H
1.Cor.15.e
Luc.1.g
Iob.19.g
pā.68.a
Actu.9.a
Rom.15.a
pā.18.b
2.Co.11.d
Luc.16.b
pro.21.c

A se uanissimam: ut inducat super eam miseriam: & inclina/
ta superbia, possit cum Apostolo dicere: Miser ego homo:
Rom. 7. d quis me liberabit de corpore mortis huius. a Odio ha
buerūt in porta ꝛc. Hi sup quos deus subridet uastitatem
& affert in eos populationē, qui in malo robusti sunt: & ad
opprimendū potētes:
odio habuerūt in por/
ta, id est in iudicio cor
ripientem, uel me, uel
alios ꝓphetas qui ad
eos missi sūt: & loquē
tem ꝓfecte siue uerbū
īmaculatū: ut interpre
tat⁹ est Symmachus:
aut λόγον ὅσιον, id est
sermonē sanctum: ut
Theodotio & Lxx. trā
stulerunt. In porta aūt
iuxta ueterem iudaici
morē, populi fuisse iu/
dicia, & sæpe legimus
& crebro interpretati
sumus: ut nec agrico/
la ad causam ueniens,
frequentia ciuitatis &
nouo terrereť aspectu:
nec urbis habitator lō
ge ab urbe ꝓperaret:
& subuectionē quere/
ret iumentorū. Hoc iu
xta lr̄am dixerim⁹: cæ
terum grande peccatū
Matth. 18. c est odisse corripiētem,
maxime si te nō odio
B sed amore corripiat: si
solus ad solum, si assumpto fratre altero, si postea præsente
ecclesia: ut nō studio detrahendi: sed emēdatiōis tuæ uidea
tur crimen ingerere. Duplices portas, mortis & uitæ, uitio/
rū atq; uirtutū, sæpe in scripturis legim⁹: ut illud in psalmis:
Pś. 9. c Qui exaltas me de portis mortis: ut annunciē omnes lau/
dationes tuas in portis filiæ sion: haud dubium quin eccle/
siam significet excelsum montē sion: & ciuitatē dei uiuentis
hierusalē cœlestem: & multitudinē angelorū: & ecclesiā pri/
mitiuorū qui scripti sunt in cœlis. Qui in portis sion fuerit
Matth. 16. c exaltatus, portas mortis timere nō poterit: de quibus Petro
dns loquebať: Sup hāc petrā ædificabo ecclesiā meā: & por
tæ inferi nō prævalebūt aduersus eā. Portas uirtutis manife
Pś. 117. c ste in alio psalmo discim⁹: Aperite mihi portas iusticiæ: ingres
sus in eas confitebor dño. Hæc porta dñi: iusti intrabunt in
eam. Denicq; & sapientia in portis ciuitatis confidēs dixit:
Quanto tēpore innocētes obtinuerint iusticiā, nō confun/
dent. Ego portas ciuitatis, hoc est aniæ credētis in christū,
puto esse uirtutes p qs ad credētes christus ingredit. Et qa
nō est scriptū in qbus portis oderint corripientē: utrum in
malis an in bonis: nos ad utrūq; referamus. In uitiorū por/
tis stantes peccatores arguit ꝓpheta: & idcirco detestationi
habeť ab eis. Aut certe ipse propheta stat in portis initiiscq;
uirtutū: & odio habeť ab his quos corripit: nec sufficit pec/
Matth. 10. d catoribus odisse in portis arguentē siue corripientē: nisi uer
bum sanctū abominenť qđ de eius ore ꝓferť. Qui em̄ nō
recipit ꝓphetā, nō recipit eū q misit illū. Sin aūt uerbū sctm̄
Pś. 15. c uel q ꝓfecte loquebať abominati sunt: porro uerbum sctm̄
dns est ihesus: de q̄ dicit: Non dabis sanctū tuum uidere cor/
ruptionē: Omnes iudæi dicentes anathema iesu: uerbū dei
abominanť, qđ & ꝓfectū & sanctū & īmaculatū est. Abomi
natio em̄ peccatori est pietas. Quicqd autē de iudæis dixi/
mus tā ad ethnicos q̄ ad hæreticos referri pōt: quoꝝ alij oēs
scripturas sctās abomīanť in qb⁹ ꝙbū dei est. Alij dū ꝓuerse
itelligūt qđ legūt: abomīationē ponūt ī domo dei. b Ideo
arco p̄o eo ꝛc. Ne forsitan putaret israel qđ ꝓpter solā ido/
lolatriā hostib⁹ tradereť ad pœnā: iūgit & cætera quæ amis/
sa ueritatis religione cōmiserit. Diripiebatis inquit pauperē
ut ab eo tolleretis, qui uictui necessaria uix habebat: & qc/

a HEB. Odiō habuerunt in porta corripientem: & lo/
quentē pfecte abominati
b sunt. Idcirco pro eo q̄ diri
piebatis pauperem: & præ
dam electā tollebatis ab
eo: domos quadro lapide
ædificabitis, & nō habita/
bitis in eis. Vineas aman/
tissimas plantabitis: & nō
bibetis uinū earū: quia co/
gnoui multa scelera uestra
& fortia peccata uestra: ho
stes iusti, accipiētes mune/
ra: & paupes in porta de/
primentes: ideo prudens
in tempore illo tacebit:
quia tempus malum est.
Querite

SEP. Odio habuerunt in
portis arguentē: & uerbū
sanctum abominati sunt.
Propterea quia pugno p/
cutiebatis paupes, & mu/
nera electa accipiebatis ab
eis: domos dolatis lapidi/
bus ædificastis: & nō habi
tabitis in eis. Vineas desy
derabiles plantastis, & nō
bibetis uinū earū: qa ego
cognoui multas īpietates
uestras, & fortia pcta ue/
stra: cōculcātes iustū, acci/
piētes cōmutatiōes & pau
pes in portis declinātes: ió
q̄ itelligit in tpe illo silebit
quia tempus malum est.
Querite

C ꝙd preciosum uidebatis & pulchrū, uestris usib⁹ tradebatis.
Vñ & ex præcio eoꝝ quæ rapiebatis & tollebatis a paupere,
domos q̄dro lapide ædificastis: ut spoliātes hoies, parietes
marmorib⁹ uestiretis: q̄s qa ædificastis de rapinis: & nō solū
māsioni & tecto, q̄ exigit hūana fragilitas: sed pulchritudi/
ni & delitijs præpastis:
repentina captiuitate,
uel morte subtracti nō
hītabitis ī eis. Vineas
q̄q̄ amātissimas futu/
ris potibus ꝓuidētes
plātastis: & nō bibetis
ex eis uinū: qa ego uni
uersa scelera uestra &
pcta cognoui: & pcta
fortia quæ meā iracū/
diam ꝓuocarūt: Qui
estis hostes iusticiæ si/
ue omnis iusti: & acci/
pitis munera: & pau/
peres in iudicio depri/
mitis: Ideo q̄ paup & D
prudēs est, cū furentē
iudicē uiderit, tacebit
in tpe illo: qa tēp⁹ ma
lū ē. Vel certe ita intel/
ligendū: Quid ꝓdest
nūc uicina captiuitate
ūra enumerare pcta:
cū iam nullū remediū
sit: & muros urbiū ue/
straꝝ hostilis cingat ex
ercitus? Possum⁹ hoc
ipsum & de hæreticis
dicere: q̄ diripiūt pau/
peres siue stricta manu pcutiunt caput ei⁹: hoc em̄ græce si/
gnificat κατεκομδυλίζειε πτωχούς, iuxta illud q̄ supra legim⁹
percutiētes in capite pauperē. Nō em̄ percutiūt hæretici nisi
pauperem qui sustinere nō potest cōminationē: nec in alijs
mēbris, sed in prīcipali cordis & ī fidei ueritate: paupes reor
q̄ simplici cōtenti fide, hæreticorū maliciæ nō ualēt rn̄dere.
Sed & quicqd boni opis in dei munera præpararūt, nisi ad
uersarijs restiterint: pdēt tpe pugnæ atq; certaminis: q̄ aduer
sarij cōpositiōe structuraq; ꝙboꝝ ædificāt sibi domos: ut tu
ti maneāt & securi. Sed nō hītabūt in eis cū ab ecclīasticis ui
ris destructæ fuerint atq; subuersæ. Et nō solū domos ædifi
cāt, uerūetiā amātissimas q̄q̄ & desyderabiles plantāt uine
as: ut christi mysteria mētianť: sed nō bibēt ex eis uinū, nisi
qđ est furor draconū insanabilis: Expectauit em̄ dns, ut istæ
uineæ afferrent fructus: & nō attulerūt uuā, sed spinas uel la
bruscā: nec iudiciū sed clamorē: quo contra deū suū insano
ore blasphemant. Ideo autē nō habitabūt in domibus suis:
& nō bibēt uinū earū quas plātauerāt uinearū: quia cogno
uit dns mltas īpietates eoꝝ. Hic cognitio, nō iuxta illud in/
telligēda est qđ alibi legim⁹: Cognouit dns eos q̄ eius sunt: 2. Timo. 2. c
sed qđ nihil deū lateat: & omnia peccātiū secreta cognoscat.
Cognoui inquit multas impietates: quæ nō solum multæ,
sed & fortes sunt: & opprimentes siue conculcantes ipsam
iusticiam: uel eū qui iustus est. Et accipitis inquit cōmuta/
tionē: pro qua cōmutatione omnes similiter ἀλλάγματα,
id est ꝓpiationē trāstulerūt: nos mun⁹ diximus: ἄλλαγμα
aūt iuxta idioma scripturarū prīciū dicit: qđ in euangelio
quoq; legimus: Aut quā dabit homo cōmutationē ꝓ anīa Matth. 16. d
sua. Paupes quoq; in portis declinauerūt, id est ἐκκλιμοῦτες
siue ut Symmachus interpretatus est: oppresserūt: ut cōtra
iudicij ueritatē præcio sententiā uēderēt: incurrētes in illud
qđ scriptū est: Munera excæcāt oculos etiā sapientiū. Quæ Deu. 16. d
accipiūt hæretici: ut austeritatē scripturarum quæ peccato/
ribus tormēta denūciāt, uertant in beatitudinē: & cū diuiti/
bus ꝓspera queq; ꝓmittāt: tm̄ apud paupes truculēti sūt &
sæueri. Qn̄ igit uir ecclesiastic⁹ & prudēs atq; itelligēs mul/
tas impietates in ea quæ uocať domus dei esse cognouerit,
& nō solum multas, sed & fortes, & quæ opprimere possint

f iusticiam

E iusticiã: & intm̃ doctorũ rabiem processisse: ut accipiãt præ
cium in iudicio: & om̃ia ꝑ munerib⁹ faciãt: paupes quoq;
dcuitẽt in portis, & audire contẽnãt: taceat in illo tp̃e ne det
sanctũ canib⁹: & mittat margaritas ante porcos, q conuersi
Hiere. 15. d conculcent eas: et imiteẽ Hieremiã dicentẽ: Solus sedebã:
quia amaritudine re/
pletus sum. Et illud in
Ps. 140. c psalmis: Singularis sũ
ego donec transeam.
a ¶ Querite bonũ ⁊c̃.
Dicitis deũ esse uobis/
cũ: qa sitis filij abrahã:
Iob. 8. e audite qd̃ seqt̃: Si filij
estis abrahe: opa p̃ris
ũri facite. Quæ sunt
opa p̃ris ũri abrahe:
Diligite bonũ & non
malũ. Grande pecca/
tum est, nõ solũ facere
malum sed & diligere.
Multi peccãt: & exple/
to uoluptatis ardore:
mordent̃ cõsciẽtia sua
& pœnitet eos peccati
sui. Qui aũt non solũ
non dolet se fecisse qd̃
malũ ẽ: sed in suo scele
re gloriat̃, iste implet
illud qd̃ scriptum est:
Pro. 18. a Peccator cũ uenerit in
ꝑfundũ ipietatis cõtẽ/
nit. Querite ergo bo/
F nũ & nõ malũ: Si em̃
quesieritis bonũ: in eo
qd̃ quæritis bonũ sta
tim repellitis malum.
Nunq; aũt quæreretis
bonũ, nisi pri⁹ repelle/
retis malũ, implentes
ỹba psalmistæ dicẽtis:
Ps. 36. e Declina a malo & fac
bonũ. Cũq; quæsieritis bonũ & uitaueritis malũ: tũc uiuetis
Iob. 14. a in eo q dicit: Ego sum uita. Bonũ quærit, q credit in eũ q in
Ibidem 10. c euãgelio loqt̃: Ego sum pastor bon⁹: Repellit malũ q fugit
1. Iob. 5. d eũ de q̃ scriptũ est: Mũdus i maligno posit⁹ est. Et in oratiõe
Matth. 6. b dñica dicit: Libera nos a malo. Cũq; quesieritis inqt bonũ
& nõ malũ, & uixeritis: tũc erit dñs de⁹ exercituũ uobiscũ: si
cut dixeratis, ideo eũ esse uobiscũ: qa nati essetis de abrahã,
Nec sufficit bonũ querere malũq; nõ q̃rere, nisi ἐπιεικκαιμ. i.
pietatẽ habeatis in utroq;: ut primũ odiatis malũ, deinde di
ligatis bonũ. Odit malũ q nõ solũ uoluptate nõ uincit̃, sed
odit opa uoluptatis: & diligit bonũ: q nõ inuit⁹ aut necessi/
tate aut metu legũ facit qd̃ bonũ ẽ: sed idcirco qa bonũ ẽ: ut
mercedẽ boni opis hẽat cõsciam suã & dilectionẽ quã erga
2. Cor. 9. b bonũ possidet. Vñ & ap̃s inqt: Datorẽ hilarẽ diligit de⁹: Nõ
em̃ om̃is elemosyna placet deo: nisi quæ cũ hilaritate ꝑferẽ.
Cũq; oderitis malũ & dilexeritis bonũ: cõstituite in portis
iudiciũ: de q̃ supra dictũ est: ut iniquitate expulsa ueritas re
deat. Et si feceritis hoc, forsitan miserebit̃ dñs deus om̃ipo/
tẽs residuis ioseph: de tribu ephraim, & de decẽ tribub⁹ ca/
ptiuitatẽ euadere poterint: Quæ oĩa possunt & hæreticis co
aptari: ut deserto errore q̃ ẽ finxerũt, redeãt ad ecclesiam, &
oderint priora dogmata: diligãtq; in ecclesia dñi ueritatẽ &
iudiciũ uerũ exerceãt in portis uitioꝝ & ỹtutũ: relinquẽtes
illas & ad has trãseũtes: & sperẽt misericordiã q ex faucibus
diaboli euadere querint. Iuxta Lxx. aũt ordie cõmutato, sic
manifestior lectio præsentis capituli reddi põt. Quõ dixi/
stis, odio habuim⁹ mala & dileximus bona: sic quærite bo/
nũ & nõ malũ: ut uiuatis, & sit dñs de⁹ omnipotẽs uobiscũ:
& reddite i portis iudiciũ: ut misereat̃ dñs de⁹ om̃ipotẽs reli
quijs ioseph. b ¶ Propterea hec dicit dñs ⁊c̃. Præcepi ut
quæreretis bonũ & nõ malũ, ut uiueretis esset̃q; dñs uobis/
cũ. Et iterũ intuli: ne semel tm̃ uos monitos diceretis: Odio
habete ma lũ: & diligite bonũ, & restituite iudiciũ i portis q̃
odio habuistis i porta corripientẽ: ut misereat̃ dñs reliquijs
ioseph: & qa facere noluistis, mea p̃cepta calcãtes, & uertistis
ad me scapulã recedẽtẽ: ideo hæc dicit dñs de⁹ oĩpotẽs q est
exercituũ dñs: ubiq; plãct⁹ ubiq; mœsticia. Agricolæ uoca/
bũt̃ ad luctũ: & q sciũt
more ꝑuiciæ precine/
re ad cõcitãdas lachry
mas uocabunt̃: ut ne/
quaq; in omnib⁹ pla/
teis, sicut supᵭ dictũ est:
sed in uineis sit plãct⁹
atq; luctus: ut ubi ọ̃n
dã fuit materia læticie
sit origo lachrymarũ.
Et hæc oĩa fiẽt: qa per
trãsibo inqt in medio
tui. Verbũ hebraicũ,
ꝑtrãsibo, qd̃ eoꝝ ligua
dicit אעבר ọ̃tiens in
scripturis sc̃tis ex ꝑso/
na dei ponit̃, ꝑ pœna
accipiẽdũ: ut nequaq;
apud eos maneat, sed
pertranseat ac relin/
quat. Vñ & in alijs lo/
cis scd̃m interpretatio/
nẽ Aqle qñ iracundiã de⁹
furorẽ suũ & irã ὰμυ/
περθεσίαμ uocat: quæ
oĩa referri p̃nt ad hære
ticos: ut quia illa & il/
la quæ iussa sunt face/
re noluerũt: sit in oĩb⁹
plateis eoꝝ luct⁹. Lata Matth. 7. b
em̃ & spaciosa uia quæ H
ducit ad mortẽ: singu
liq; hæreticoꝝ & gẽti/
liũ in fabulis suis atq;
figmẽtis hñt plateas,
qb⁹ cõsequẽt er inferẽ:
Et i cũctis quæ foris sũt dicẽt̃, uæ, uæ. Qui em̃ i eccl̃ia fuerit
nõ audiẽt uæ, qd̃ pœnaꝝ ultimũ ẽ: sed si forte peccauerint,
sumeẽt̃ sup eos lamentũ. Ideo aũt foris siue in om̃ib⁹ uijs di/
cetur uæ uæ: quia nõ hñt unã uiã quæ ducit ad uitã: & quæ
uia regia ẽ: sed prauas atq; puersas & declinãtes ad dexterã
ac sinistrã, dũ nõ audiũt dñm dicẽtẽ: Ne sis iust⁹ multũ. Et Eccs. 7. c
Peruersæ sũt uiæ quæ a sinistris sũt. Incurrũtq; i duplex, uæ: Pro. 4. d
carnis & spũs, p̃ntis sæculi atq; futuri. Cũ ecõtrario eccle/
stici audiãt: Gaudete: iterũ dico gaudete. Sed & agricola uo Philip. 4. a
caẽt̃ ad luctũ: habent em̃ hæretici agricolas suos, in quorũ ar
uis tribuli nascunt̃ & spinæ. Et ad planctũ uocant̃ q norũt
plãgere uel sua uel aliena pct̃a: quãq; & hæc in bonã ptẽ pos
sim⁹ accipe: ut uir eccl̃iastic⁹ & potẽs ad pœnitentiã ꝑuoca
re, imiteẽ dñm suũ dicentẽ: Lamẽtati sum⁹, & nõ planxistis: Luc. 7. e
& plãgat hæreticũ: sicut saulẽ regẽ israel plãxit ọ̃ndã samuel. 1. Reg. 15. g
Et Ap̃s lugere se dicit sup eos q nõ ægerunt pœnitentiã. In 2. Cor. 12. g
omnib⁹ q̃q; uineis erit plãctus: qa uineæ sodomoꝝ uineæ
eoꝝ. Et ꝑ uino læticiæ qd̃ letificat cor hoĩs: attulerunt uinũ
draconũ & furorẽ aspidũ insanabilẽ. Et hæc uniuersa patiẽ/
tur: quia ꝑtransibit ꝑ medium eoꝝ dñs: ut nõ habitet inter
eos, nec dicat: Habitabo in eis & inambulabo. Et: Ecce ego Matth. 28. d
uobiscũ sum omnibus diebus usq; ad cõsumationẽ sæculi.
c ¶ Ve desyderãtibus ⁊c̃. Ne de tribu iuda thecuites ꝑphe
ta oĩno hoĩes trib⁹ suæ negligere uideret̃, & ad decẽ tm̃ trib⁹
cõferre sermonẽ: ad utrũq; regnũ, hoc est iudã & israel nunc
dirigit sermonẽ uaticinij: qd̃ ex multis q̃dẽ alijs, sed præci/
pue ex eo ꝙ sequit̃: Væ qui opulẽti estis in sion & cõfiditis
in mõte samariæ itelligi põt. Væ igit̃ iudæ israeliq; dicẽtib⁹:
Veniat dies: ueniat prædicta captiuitas: dũmodo qd̃ ꝑmit
tit̃ ꝑ ꝑphetas, etiã restitutiõis tẽpus cõseqũtur. Nõ est em̃ tã
tũ mali in captiuitatis iniuria, q̃ntũ boni in his quæ post ca
ptiuitatẽ dñs pollicet̃: quibus ꝑpheta rñdit, frustra eos qd̃

a HEB. Quærite bonũ & nõ malũ ut uiuatis: & erit dñs deus exercituũ uobiscũ sicut dixistis. Odite malũ & diligite bonũ: & cõstituite in portis iudicium, si forte misereat̃ dñs deus exerci/
b tuũ reliquijs ioseph. Prõ/
pterea hæc dicit dñs deus exercituũ dñator: in omni bus plateis planctus: & in cũctis quæ foris sũt dicet̃: uæ uæ. Et uocabũt agrico/
lã ad luctũ: & ad planctũ eos q sciũt plangere. Et in om̃ib⁹ uineis erit plãctus: qa ꝑtrãsibo ĩ medio tui di/
c cit dñs. Væ desyderãtibus diem domini: ut quid eam uobis? Dies domini iste tenebræ & nõ lux: quomõ si fugiat uir a facie leonis: et occurrat

SEP. Quærite bonũ & nõ malũ ut uiuatis, & erit sic: dñs de⁹ om̃ipotẽs uobiscũ sicut dixistis. Odio habui mus mala, & dilexim⁹ bo/
na: & reddite in portis iu/
diciũ: ut misereat̃ dñs de⁹ his q reliq sunt de ioseph. Ideo hæc dicit dñs de⁹ om̃i potẽs: In cũctis plateis plã ctus: & in om̃ib⁹ uijs dicet̃: uæ uæ. Vocabit̃ agricola ad luctũ & ad plãctũ, hi q sciunt lamẽtationẽ: & in omnib⁹ uijs plãctus: qa ꝑ/
transibo per medium tui, dicit dominus. Væ desy/
derantibus diem domini: ut quid hãc uobis diẽ do/
mini? Et ea est tenebræ & non lux. Quomodo si fu/
giat homo a facie leonis: et incidat

A longo tpe post futurũ est, in aduẽtu filij dei post Lxx. annos captiuitatis babyloniæ præstolari: quos uastitas atq; paupe
ries & innumerabiles miseriæ cõsequent. Fugiẽtib⁹ em̃ in/
qt a facie nabuchodonosor leonis: occurret assuerus sub q̃
hester narrat historia: siue destructo assyriorũ & chaldæorũ
impio, medi, psæq; cõ
surgẽt. Cũq; regnãte
Cyro fueritis reuersi,
& præcipiente Dario
cœpitis ædificare do/
mũ dñi: & omnẽ fidu
ciã habueritis in tẽplo:
ita ut reqescatis in eo,
& lassas manus super
parietes inclinetis: tũc
ueniet Alexander rex
macedonũ siue anti/
och⁹ cognomẽto ἐπι/
φανὴς, q̃ moret in tẽ/
plo: & uos instar colu/
bri mordeat: nequaq;
foris ī babylone, & in
susis: sed intra termi/
nos terræ sãcte. Qui/
b⁹ reb⁹ ꝓbat, diẽ quã
cõcupiscitis nõ esse lu
cis & gaudij, sed tene/
brarum atq; tristiciæ.
Hæc iuxta historiam
breuiter diximꝰ: ne penitꝰ iudæorũ opinionẽ relinquerem⁹
intactã: Cæterũ nulli dubiũ est oẽs nr̃os diẽ tenebrarũ, diẽ
Sopb.1.b intelligere iudicij: de q̃ scribit & Sophonias: Iuxta ẽ dies dñi
magnꝰ, & iuxta ẽ & uelox nimis: uox diei dñi amara & dura
Esa.13.b Et esaias: Ecce dies dñi insanabilꝫ uenit, furoris & iræ ponere
B orbẽ terrarꝫ desertũ, & pctõres ꝑdere ex eo. Simulq; decutiẽ
cõfidẽtia supborũ: q ut apud hoies iusti appareãt: solẽt diẽ
expectare iudicij & dicere: Vtinã ueniat dñs: utinã nobis li/
Philip.1.d ceat dissolui & esse cũ christo: imitãtes pharisæũ q in euãge/
Luc.18.b lio loquebat: Deus ago grãs tibi: qa nõ sum sicut cæteri ho
mines, raptores, iniusti, adulteri: & sicut hic publicanꝰ: Ieiu/
no bis ī sabbato: decimas do oĩm quæ possideo. Ex hoc em̃
ipso qd diẽ dñi desyderãt & nõ ꝓtimescũt: digni supplicio
Iob 25.b iudicant: qa nullꝰ hoĩm absq; pctõ est: Et: Astra imũda sunt
Gal.3.d corã eo: Et concluſit oĩa sub pctõ: ut oĩm misereret. Cũ igit
nemo possit de dei iudicare iudicio: & de ocioso ꝺq; uerbo
Iob.1.a reddituri sumꝰ rõnẽ: Et Iob q̃tidie ꝓ filijs suis obtulerat ho
stias: ne q̃d forte puersum cõtra dñm cogitarẽt: quæ teme/
1.Cor.4.b ritas est audire cũ corinthijs: Sine nobis regnatis: atq; uti/
nã regnaretis: ut & nos uobiscũ regnaremꝰ. Certe si eos etiã
ꝓpria cõsciẽtia nõ remorderet: debuerãt imitari Paulũ dicẽ
1.Cor.11.g tem: Quis scandaliçat, & ego nõ uror? & ꝓ omnibꝰ esse sol
liciti, ne q̃si amatores sui, ut ipsi regnẽt, aliorũ tormẽta desy
derarẽt: Quõ si qs uelit capi patriã suã urbẽq; subuerti: ut
solus amicitia uictor⁹ pfruat: solemꝰ in angustijs & tribula
tionibꝰ dicere: Vtinã mihi liceat exire de corpe, & sæculi hu/
ius miserijs liberari: nesciẽtes qd q̃diu in hac carne uersa/
mur habemꝰ locũ pœnitẽtiæ: si aũt recesserimꝰ, audiemꝰ il/
Ps.6.b lud ꝓphetæ: In iferno aũt qs cõfitebit tibi? Ista ẽ sæculi tristi
1.Cor.5.b cia quæ ducit ad mortẽ: q̃ Aplꝰ nõ uult pire eũ q cũ uxore
Matth.27.a pris fuerat fornicatꝰ: q̃ & iudas perijt infœlix: q abũdãtiori
absorptus tristicia, ꝓditioni homicidiũ copulauit: & homi/
cidiũ omnibꝰ peius homicidijs: ut ubi putabat remediũ &
mortẽ suspendij finẽ malorũ: ibi Leonẽ & ursum & colubrũ
repiret. Quibꝰ noibꝰ uidenẽ mihi significari uel diuersa sup
plicia: uel ipse diabolus, q recte & leo & ursus & coluber ap
Esa.26.d pellat. Cũq; nos putauerimꝰ Esaiam audire dicentẽ: Vade
ꝓpꝛs meꝰ intra cubicla tua: claude hostiũ, abscõdere pusillũ
donec trãseat ira dñi, & esse q̃si in domo nr̃a, q̃si in iferno re
עַד־שׁ לִרְגַע qescere: tũc mordebit nos coluber q in pñti loco nahas: in
Iob appellat leuiathã. De cuiꝰ natura & terrore mꝛtiplici ple
niꝰ in ipso uolumĩe diximꝰ. In caligine autẽ & tenebris quæ
cõtraria sunt luci & splendori: tormentorũ diuersitas expli/
cat. a ¶ Odi & pieci festiuitates ꝛc. Proprie hoc cõtra tribũ
iuda dicit, & eos q exisꝛ ad dei cerimõias cõmigrarãt & ni
hilominꝰ nõ recedebãt de excelsis: colebãtq; idola, & pctõꝝ
magnitudĩe dei sacrificia polluebãt. Nũq; em̃ reor qd de ob
latiõibꝰ uitulorꝝ q̃s offerebãt in dan & bethel dixerit: si obtu
leritis mihi holocaustomata & mũera ur̃a nõ suscipiã. Odit
aũt deꝰ & nõ solũ odit,
sed & ꝓiecit festiuita/
tes eorũ: q fugiũt leo/
nẽ & incurrũt ursum:
& ingrediunt domũ:
& a serpẽte mordent:
quia non celebrãt fe/
stiuitates dei, sed festi/
uitates suas dicẽte do/
mino: Odi & ꝓieci fe/
stiuitates ur̃as. Et hu/
iuscemodi hoĩm cõuẽ
tũ odorẽq; nõ suscipit
nec habet in odorẽ bo
næ fragrãtiæ: & oĩa eo
rũ munera detestat &
pinguissima uota non
respicit: Quod q̃dem
nõ solũ illiꝰ tpis hoibꝰ
sed & nobis accidet si
sicia delinq̃mus: & de
rapinis & periurijs sce
leribusq; quæsita, deo
nos putemus offerre:
& nr̃a pctã redimere: cũ legerimꝰ Zacheũ q̃cq̃d rapuerat in Luc.19.a
q̃druplũ reddidisse: & de his quæ bn̄ quæsierat, mediã ob/
tulisse substantiã. Neq; em̃ qd male quæsitũ erat in dei do/
naria poterat offerre: nisi prius dñis suis redderet: & postea
impleret: qd scriptũ est: Honora dñm de iustis tuis labori/ Pro.3.b
bus: Et: Redẽptio aniæ uiri ꝓpriæ diuitiæ: de mercede em̃ Ibi.13.b
meretricis deꝰ uota nõ suscipit. Ecõtrario iustus dicere põt:
Dirigat oratio mea, sicut incẽsum in conspectu tuo. Quæ Ps.140.a
oratio iudæ proditori uersa est in peccatũ: non em̃ habebat
bonũ odorẽ, sed ope loquebat: Putruerũt & corruptæ sũt Ibi.37.b
cicatrices meæ: a facie insipiẽtiæ meæ. Quæ oĩa & de hære
ticis dicere possumꝰ: qui dum fugiũt leonẽ, incurrũt ursum:
& ingressi domũ quã putãt ecclesiam dei: innitunt parieti/
bus quos ipsi fecerũt: & a serpente mordent: quorũ lucem
& diẽ tenebræ eripiunt & caligo: ita ut palpabiles tenebræ
sint: & interficiant primitiua eorꝝ. Horũ deus odit sacrificia
& a se ꝓiicit: & quotiens cũq; sub noĩe dñi fuerint congrega/
ti, detestat fœtorẽ eorũ: & claudit nares suas. Odisse autẽ &
ꝓiicere & non odorari, hũana loquitur similitudine: ut nos
affectũ dei, nostris sermonibꝰ cognoscamꝰ. Et si obtulerint
holocausta ut uideant ieiunare: dare elemosynas: pudicitiã
polliceri, quæ holocausta sunt uera: non ea suscipit dñs: nec
dignat aspicere pinguissimas hostias eorũ. Non em̃ sacrifi/
ciorum magnitudinẽ, sed offerentiũ merita causasq; dijudi/
cat. Vnde & uidua quæ in euangelio in corbonam duo mi/ Luc.21.a
nuta miserat: omnibꝰ a saluatore præferẽ qui uota pinguis/
sima & hostias medullatas se offerre credebant, de multo
dantes parũ: cum illa totũ q habuit obtulisset. Manifestius
& uerius hæc post aduentũ dñi dicunt populo iudeorꝝ: qui
destructo tẽplo & altari, hostias offerre se credũt: quorũ deꝰ
odit & ꝓiicit festiuitates & non capit odorẽ cœtus eorũ: qñ
cõgregati dicunt: Crucifige, crucifige talem: Et: Sanguis eiꝰ
sup nos & sup filios nostros. Et q̃ obtulerint holocausta in
synagogis, & munera in concilijs sathanæ, & uota pinguissi
ma: nõ ea respicit dñs: sicut non respexit munera cain. Qui Gen.4.a
bn̄ q̃dẽ unũ deũ colũt & recte offerũt: sed ī eo nõ respiciunt:
qa nõ diuidũt in patrẽ & filiũ & spiritũ sanctũ confessionẽ.
Nostra autẽ munera, id est ecclesiæ quæ offerimus de primi
tiuis nostris: respicit deus, sicut respexit q̃ndã sacrificia abel.
b ¶ Aufer a me tumultũ ꝛc. Pulchre cantica leuitarũ q̃bus
laudabãt deũ tumultũ uocat, sonitũq; cõfusum: qa non est
pulchra laudatio in ore pctõris: & hæc eadem idolis offer/
re quoq; consueuerãt. Iudeorũ q̃q; oratio & psalmi q̃s in sy
nagogis canũt, & hæreticorꝝ cõposita laudatio: tumultꝰ est

E dño:& ut ita dicã grunnitus ſuis,& clamor aſinoꝝ:q̃ꝫ magnis cantibus iſraelis opa cõparanť. Pſalmũ autẽ & carmina,lyrã & organa:uel iuxta lr̃am accipe in populo iſrl̃ quæ olim fiebant in imagine futurorũ:uel iuxta ſpiritũ in nobis & in hæreticis:quæ ſi bonis opibus dirigamus,audiũtur a dño:ſi malis,cõcludit aures ſuas:& impioꝝ cantica nõ dignať audire. a ¶ Et reuelabitur quaſi aq̃ ꝛc. Sicut aqua ſi labať in ꝓnũ, qđ prius texerat nudat:& patere facit omnium oculis: ſic iudicium dei atq; iuſticia quæ de ſuo q̃ndã populo iudicauit, patebit oĩbus & feretur inſtar torrẽtis fortiſſimi. Quicq̃d arripuerit ſecum trahit:& ſibi obſiſtere nõ patiť. Iuxta Lxx.aũt uoluiť q̃ſi aqua iudicium peſſimorũ :quia nõ ſtat in una ſentẽtia,ſed circũfertur omni uento doctrinæ,qđ probauerat improbãs: & qđ priꝰ laudauerat,putãs eſſe pro nihili.Iuſtificationes eorum non flumini bꝰ & puriſſimis fontibus,ſed turbidis cœnoſiſq; torrẽtibꝰ cõparãtur:qui ſuas aquas non habent,ſed de ſaxis rupibuſq; & uepribus collectas:

HEB. me tumultũ carminum tuorꝝ:& cantica lyræ tuæ nõ audiã.Et reuelabiť q̃ſi aqua iudiciũ:& iuſticia q̃ſi torrens fortis. Nunqd hoſtias & ſacrificiũ obtuliſtis mihi in deſerto q̃draginta annis domus iſrael? Et portaſtis tabernaculũ moloch ueſtro:& imaginẽ idolorũ ueſtrorꝝ:ſidus dei ueſtri quæ feciſtis uobis. Et migrare uos faciã trans damaſcũ dixit dñs: deus exercituũ nomẽ eius.

SEP. me ſonitũ carminum tuorꝝ:& pſalmũ organorꝝ tuorꝝ nõ audiã.Et uoluiť ſicut aq̃ iudiciũ: & iuſticia ſicut torrẽs inuiꝰ. Nunqd hoſtias & uictimas obtuliſtis mihi in eremo q̃draginta anniſ domus iſrael? Et aſſumpſiſtis tabernaculũ moloch,& ſidus dei ueſtri rephphan,figuras eorum quas feciſtis uobis. Et tranſferam uos trans damaſcũ, dicit dominus: deꝰ oĩpotẽs nomẽ eius.

Magis eñ intelligẽtiã q̃ ỿbũ poſuit:q̃a trãs damaſcũ ducti ſũt i babyloné ſiue trãs babyloné. In eo aũt loco ubi Lucas poſuit μολόχ & in hebraico ſcriptum eſt מוֹלְכֶם Aquila uertit μελχόμ: Symmachꝰ & Theodotio: regis uĩ. Pro eo q̃ꝫ qđ i Lxx.legiť ῥαιφφὰμ, Aq̃la & Symmachꝰ ipſũ hebraicũ tranſferẽtes poſuerunt כִּיּוּן. Theodotio ἀμαύρωσίμ .i. obſcuritatẽ.Rurſum ꝓ סִכּוּת Aq̃la συσκιασμούς .i. umbracula: Symmachꝰ & Lxx. τὴν σκηνήν tabernaculũ: Theodotio trãſtulit uiſionẽ.Et hoc in omnibꝰ ſcripturis ſctis obſeruãdũ eſt Apſtos & apſticos uiros in ponendis teſtimoniis de ueteri teſtamẽto, nõ uerba cõſyderare ſed ſenſum: nec eã dẽ ſermonũ calcare ueſtigia,dũmodo a ſentẽtijs nõ recedãt. Quicq̃d aũt iuxta lr̃am dicitur cõtra ppl̃m iudæorũ:hoc omne refer ad eos q̃ ſub noĩe chriſti uenerať idola: & prua ſibi dogmata cõfingentes, portant tabernaculũ regis ſui diaboli & imaginẽ ſtatuarũ & idolorũ ſuorum. Nõ eñ unũ colũt idolũ:ſed ꝓ uarietate doctrinæ diuerſos adorant deos:& ſidus dei ſui. Qui cũ ſit angelꝰ ſathanæ, trãſſigurať in angelũ lucis:& cadit de cœlo q̃ſi fulgur:& imitať chriſtũ antichriſtus. Pulchreq; intulit: quæ feciſtis uobiſ:Nõ eñ ea a deo acceperť,ſed de ꝓpria mẽte finxerũt. Vñ migrare eos faciet dñs trãs damaſcũ, ut nõ bibãt ſanguinẽ dñi:ſed trãſeant in babyloné & audiãt ꝓ ꝓphetã: Calix aureꝰ babylon inebriãs oẽs gentes. Damaſcus eñ ut crebro diximus interpretať ſanguinẽ bibẽs:ſiue ſanguis cilicij:ut ꝓ pœnitẽtiã ad bibendũ dñi ſanguinẽ ꝓuocemur. c ¶ Qui opulenti eſtis ꝛc. Ad ſion ut ſuꝑ diximꝰ & ad mõtẽ ſamariæ.i.ad duaſ tribꝰ quæ appellabãť iuda:& ad decẽ quæ iſraelis noĩe uocabãť, ꝓphetæ ſermo cõferẽ:& maxime ad eos q̃ in utroq; ppl̃o optimates ſunt & prĩcipes,& uacabãt delicijs in exemplũ illius diuitis purpurati:q̃ lætabať in cõuiuio:& in tantã erigebať ſuꝑbiam,ut laçarũ ante oſtiũ ſuũ plenũ ulceribus indignareť aſpicere: & ne hoc q̃dẽ ei tribueret qđ periturũ eſſet ex menſa. Iſti ſunt capita populorũ q̃ cõfidunt in diuitijs:& opulenti ſunt in ſion:& habent fiduciã in mõte ſamariæ : & ingrediunť pompatice domũ iſrael:ut tumorẽ animi corpus oſtẽdat,& põparũ fercula ſiſes eſſe uideãť. Iuxta leges aũt tropologiæ & Lxx.interpretes,ſion referť ad eccl̃iam:de qua ſcriptũ legimꝰ: Qui ex altas me de portis mortis:ut annũciẽ oẽs laudationes tuas in portis filiæ ſion. Mons uero ſamariæ ꝓpter ſuperbiã & iactantiã cuſtodiæ mandatorũ dei intelligiť ſuꝑ hæreticis:q̃ deſpiciũt eccleſiam:quia infirma mũdi elegit deus,ut cõfundat fortia:& ſtulta, ut perdat ſapientiã ſapientiũ:& intelligẽtiã prudentiũ reprobet. Iſti uindemiauerũt primitias gentium:ut ſub nomine chriſtiano introducerẽt eos in torcularia ſua:ubi non calcať uua ſed perdiť:ubi nõ muſtum exprimitur,ſed uenenum. Et ingreſſi ſunt ſibi. Pulchræ dixit ſibi: non enim ingreſſi ſunt deo,ſed ſibi ingreſſi ſunt: Alioquin deo magis egreſſi ſunt dum recedunt de eccleſia. Qđ ꝙ ſequiť:Domus iſrl̃:iuxta Lxx.in principio capituli ſequentis legẽdũ eſt:iuxta hebræos in fine huiꝰ qđ expoſuimus.

¶ Commentarij ſecundi in Amos finis.

Pſ.39.a non habent,ſed de ſaxis rupibuſq; & uepribus collectas: F Quas qui trãſire uoluerit,ſtatim rapieť in præceps:& ſuperſis pedibꝰ dicere nõ poterit: Statuit ſupra petram pedes meos:calcat eñ ſup arenas quæ nõ habent fundamentũ:& cũ ꝑclitatus fuerit,loqueť iuxta hebræos: Torrẽs tranſiuit ſup animã meã.Ecõtrario de iuſtis legimꝰ:quoꝝ nõ uoluitur ſicut aqua iudiciũ:& iuſticia nõ ferẽ quaſi torrẽs inuius: Cogitatiões iuſtoꝝ iudicia. b ¶ Nunquid hoſtias ꝛc ſacrificiũ ꝛc. Ex hoc loco diſcimꝰ oẽs hoſtias & ſacrificia quæ i deſerto obtulit iſrl̃, nõ deo obtuliſſe, ſed moloch regi ſuo cuiꝰ portauerũt tabernacula:& imaginẽ idoloꝝ ſuoꝝ ſtatuarũq; uenerati ſũt. Et quæ ſit ipſa imago uel idolũ,ſequẽti ſermõe demonſtrat:Sidus dei ueſtri, qđ hebraice dicitur כִּיּוּן id eſt luciferi quẽ ſarraceni hucuſq; uenerãť. Quã ob cauſam migrare eos fecit dñs trans damaſcũ.i.in aſſyrios atq; chaldæos: Cuiꝰ oĩpotẽtia ex eo q̃ deꝰ exercituũ eſt demõſtrať. Quærimꝰ quõ hoſtias & ſacrificiũ nõ deo obtulerint in deſerto:ſed regi ſuo,quẽ luciferũ nũcupãt. Ex eo tpe quo aurũ in caput uituli tranſformarũt dicẽtes: Iſti ſunt diĩ tui iſrael q̃ te eduxerunt de terra egypti:oĩa quæ fecerũt,nõ deo ſed idolis feciſſe monſtrãť. Et qđ poſtea quedã dño eos legimꝰ obtuliſſe:nõ uolũtate ſed pœnarũ fecerũt metu: & eorũ interfectione:q̃ ꝓpter idola corruerunt: Dñs autẽ nõ ea quæ offerunť,ſed uoluntatẽ reſpicit offerẽtium. Denicq; ubicũq; occaſio fuit, ſemp corde reuerſi ſunt in ægyptum: deſyderãtes allia & cepæ,& cucumeres & carnes ægyptias:& manna qđ de cœlo datum eſt contẽnentes. Qđ ut ſic intelligamus Stephanus primꝰ martyr euãgeliſ,dignus noĩe ſuo, in apoſtolorũ narrat hiſtoria: Et uitulũ fecerunt in illis diebus:& obtulerũt hoſtiã ſimulachro:& lætabanť in opibus manuũ ſuarũ. Cõuertit autẽ deus & tradidit eos ſeruire militiæ cœli:ſicut ſcriptũ eſt in libro ꝓphetarũ: Nunqd uictimas aut hoſtias obtuliſtis mihi annis q̃draginta in deſerto domus iſrael? Et ſuſcepiſtis tabernaculũ moloch & ſidus dei ueſtri rhẽphan,figuras q̃s feciſtis adorare eas:& trãſferã uos trãs babylonẽ. Nec putãdus eſt primꝰ martyr erraſſe:q̃ ꝓ eo q̃ in ꝓpheta ſcriptũ eſt: trãs damaſcũ, dixerit trãs babylonẽ:

Nu.11.b

Actũ.7.e

Ibidem

Hiere.51.a

4.Reg.2.

1.Para.16.

2.Cor.11.c

Luc.10.c

Luc.16.e

ps.9.e

1.Cor.1.d

A

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN TERTIVM COMMENTARIORVM AMOS AD PAMMACHIVM PROEMIVM

C

REpostero ordine atq; confuso, duodecim pphetarū opus & cœpim⁹, & christo adiuuāte cōplebimus. Nō em̄ a primo usq; ad nouissimū iuxta ordinē quo legunt: sed ut potuim⁹, & ut rogati sum⁹, ita eos disseruim⁹. Naū, Micheā, Sophoniā, & Aggeū prīo φιλοπρωτάλαις paulæ eiusq; filiæ eustochio πρὸσεφώνησα: scdo i Abacuk duos libros Chromatio aqleiēsi epo delegaui: tertio post lōgi tpis silētiū, Abdiā & Ionā tibi iperāti edisserui: pśenti anno q sexti cōsulat⁹, archadij augusti & Annicij pbi fastis nomē iposuit, Exupio Tolosanæ ecclesiæ pontifici, Zachariā: & eiusdē urbis Mineruio & Alexandro monachis, Malachiā prophetā interpretatus sum. Statimq; recurrens ad principiū uoluminis: Osee & Ioel & Amos tibi negare nō potui. Et post grauissimā corporis ægrotationē, dictandi celeritate ostendi temeritatē meā: ut q d' alij stilū sæpe uertēdo nō audēt scribere, ego cōmitterē casui: q semp dictantes seqtur, & de ingenio atq; doctrina audaciæ piculū facit: qm̄ ut sæpe testatus sum: laborē, ppria scribēdi manu ferre nō ualeo: & in explanatione sanctarū scripturarū, nō uerba cōposita & oratorijs floribus adornata: sed eruditio & simplicitas quæritur ueritatis.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN AMOS PROPHETAM LIBER TERTIVS

Ca. VI

TRansite in chalane et videte ꝛc.

B

TRāsite oēs in chalane quæ nūc appellat̄ ctesiphon: & trāsite oēs. Qui sūt isti oēs? Vtiq; illi de q⁹ supᵭ dixerat: Optimates capita populoꝝ: & q opulenti estis i sion: & cōfiditis in mōte samariæ. Vos igit̄ trāsite i pśidis ciuitatē, & diligēter attēdite: & inde pergite in hemath magnā q nūc antiochia noīat̄. Magnā aūt uocat ad distinctionem minoris hemath, quæ appellat̄ epiphania. Vnde usq; hodie pgētib⁹ mesopotamiā prīa māio uocat̄ emmaſ, corrupto q dē uocabulo: sed pristini noīs uestigia retinēs: cuius regio appellat̄ reblatha in qua præsente nabuchodonosor regis iudeæ, Sedechiæ interfecti sunt filij & oculi illius excæcati. Et descendite inquit in geth palæstinorū. Vos qui habitatis in monte sion & in mōte samariæ, descēdite ad palæstinos qui morant̄ in cam pestribus, & ad optima queq; regna horū: quæ diuersis ciuitatibus subiacent, gaze & ascaloni, açoto, accaron, & geth: & uidete si latior terminus eoꝝ termino uestro sit: utrum uos an illi maiores obtineatis puincias: uos inquā, uos de populo israel qui separati estis in diem malum: in diem uidelicet captiuitatis: & appropinq̄tis solio iniqtatis, ad iniquū iudicē pgentes regē babyloniū. Qui cum hæc passuri estis: nunc dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis mollibus, ut somno libidinē copuletis. Qui comeditis non ad repellēdā famē & ad sustētandū corpus humanū: sed ad delitias atq; luxuriā: ut quicqd in gregibus & in armentis tenerū atq; pingue est, uestræ gulæ paretis: quib⁹ nō sufficit libido penis & gutturis & æstuantis cibis aqualiculi, nisi & tibiarū & psalterij & lyræ canticis aures uestras mulceatis: ut qd' dauid fecit in cultum dei, leuitarum ordines & organorum reperiens uarietates: uos ad uoluptatē & luxuriā conferatis: Et bibitis in phialis uinum: non ad satiandā sitim, sed ad opprimendū animū. Et ungimini, nō ad labores corporis mitigandos oleo purissimo: sed unguētis precio sissimis. Cūq; his delicijs affluatis: si quos uideritis perire de populo: nulla misericordia supᵭ interfectiōe eorū flectimini: sed cōtēnitis q̄si bruta aīalia & in suo bestias cruore pereūtes. Hūc eūdē sensum etiā Eçechiel ppheta sub pastorū ponit exēplo. Qui comedūt lac de ouibus: & uestiuntur lanis: & quicquid primū est deuorāt: & uulnerata nō sanant: confracta nō solidant: pereūtia nō requirūt. Cuncta quæ iuxta historiæ diximus ueritatem: scd'm Lxx. interpretes ad allegoriæ nubilum transferamus. Domus israel quæ a me recessisti: quæ confidis in monte samariæ: quæ uindemiasti primitias nationum: Eçech. 34. a

Ca. VI

DOmus israel trāsite omnes, & uidete in chalanen, & ptrāsite inde in emath rabba: & descēdite i geth alienigenaꝝ optimas ex oib⁹ regnis his: si āpliores sūt termini eoꝝ terminis uestris: q uenitis in diē malū: appropinq̄tis & tāgitis sabbata mēdacia

qui dormitis

D

transi & uide & perge ad muros plurimos: hoc em̄ interpretatur hemath rabba: atq; inde clæmēter descēde in torcular eoꝝ q cadēt bibētes: geth em̄ & philistijm hoc resonant. Et oīa contēplare: precipueq; omnia regna uel optimas ciuitates de oīb⁹ regnis: & cōsydera si plures sint termini eoꝝ ᵭ uestri. Si em̄ uoluerim⁹ mēte tractare & uniuersarū gētiū discutere philosophiā: ægyptioꝝ, indoꝝ, atq; psarū: repiemus angustiores eoꝝ terminos sanctaꝝ terminis scriptura rū. In oēm em̄ terrā exiuit sonus eoꝝ: & in fines orbis terræ ῥba eoꝝ. Isti q⁹ supra dixerat: dom⁹ isrl trāsite oēs & uidete: a q̄lib⁹ uitijs ad meliora trāsire iubeant̄, sequēs sermo dicit: Qui ueniunt in diem malū: parantes sibi uitio suo diem malum: non quo dies ullus sit malus, sed quo unusquisq; paret sibi malum: iuxta illud qd' in ecclesiaste legimus: Ne dixeris, dies priores meliores erant mihi quā isti: quoniam non in sapientia interrogas super hoc: stultum est enim referre ad tempora, cum in nostra sit potestate, uel bonum diem nobis facere uel malum. Isti sunt qui appropinquant atq; contingunt sabbata mendacia. Quō em̄ cōcisio carnis & circūcisio cordis appellatur, & sunt in manifesto iudæi & in occulto: quorū alterū abijcitur: & alterꝝ cōprobat̄: ita sūt sabbata dñi sctā & ῥitate subnixa: & alia nō sctā atq; mēdacia: quæ occidentis literæ sequūtur ocium. Quodq; sequitur: qui dormitis supᵭ lectos eburneos: sic interpretari חמות רבה גת פלשתים Ecc. 7. b

E possumus: Qui athleta est dñi & exercetur ad luctū: & præparat se cōtra aduersarias potestates: dormit in nuda humo imitans iacob: & ponit sibi lapidem ad caput quē reprobauerunt ædificantes: & factus est in caput anguli. Qui uero delicijs uacant atq; luxuriæ, & omnia causa uentris faciunt: dormiūt in lectis eburneis mortui animalis, & immundis hærent ossib⁹: & quia pulchra uidēt uitia & præsenti nitore delectant: requiescunt in eorum lectulis, & sopore grauissimo deprimunt. Isti non comedunt solidū cibū & athleticū, de q̄ roborant uires luctantiū, sed mollem & tenerum & siniſtraꝝ ptiū: q̄les sunt hædi de gregibus & uituli sagināti & tenelli, īmo adhuc lacte nutriti: hoc em̄ significat μοσχάρια γαλαθηνὰ. Concrepant quoq; manib⁹ ad uocem organorum & sonitum: ut omia opera eorum expectent uoluptatē: nihilq; faciūt nisi qđ uentri ꝓcurēt & libidini: Nec statim nobis illud prudēs lector opponat: & quo-

F pſ.97.a modo scriptū est: Flumina concrepent manibus. Et: omes gen-

Ibi.46. tes plaudite manib⁹.

Ibi.80.a Et: Iubilate deo adiutori nostro: Ibi em̄ nō ad organorū sonitum dicuntur concrepare: sed in laudes dei habere unum consensum. Post organorum uocem intulit: quasi stantia putauerunt: & nō quasi fugiētia. Res em̄ sæculi & omnia corpora scđm Epicurū per momēta fluunt & abeunt: & nihil in suo cō sistit statu: sed uel crescunt omnia uel decrescunt: & aquarum more torrentium labunt̄ in preceps. Vnde & in sæculari literatura legimus: Sed fugit interea: fugit irreparabile tempus. Et in alio loco: Heu heu fugaces posthume posthume. Labunt̄ anni. Nihil em̄ fugatius sæculo rebusq; sæculi. Quas dū tenem⁹ amittimus: & per infantiam, pueritiam, iuuentutē ac uirilem & ingraueſcentem ac maturam ætatem: annosq; ultimos senectutis: in quæ septem spacia philo uitā describit humanā mutamur & currimus: & nesciētes ad mortis terminos perueniimus. Qđ q̄ sequitur: Qui bibūt defecatum uinum: proprie referri ad hæreticos potest: qui quasdam scripturas probant, quasdam reprobant: defecata cupientes uina potare: cum in sanctis scripturis nihil turbidum sit atq; cœnosum, sed totum de superiori unda purissimum. Isti primis unguntur unguentis, qui non habētes artem unguentariā: asq; ulla scientia scripturarum & traditionibus atq; doctrina apostolorꝝ, uendicant sibi sacerdotij dignitatē: & unctos domini dicunt se esse: oleūq; purissimū sensus sui fece contaminant. Cūq; hæc faciant, in interfectionē eorum quos deceperunt, nullo dolore cruciantur: sed gaudēt in alienis mor-

HEB. Qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis uestris: qui comeditis agnum de grege, & uitulos de medio armēti: qui canitis ad uocem psalterij. Sicut dauid putauerūt se habere uasa cantici: bibētes in phialis uinum: & optimo unguento delibuti: & nihil patiebantur super contritione ioseph.

a Quapropter nunc migrabunt in capite transmigrātium: & auferetur factio lasciuientiū. Iurauit dominus deus in ania sua: dicit dñs deus exercituū. Detestor ego superbiā iacob: & domos ei⁹ odi: & tradā ciuitatē cū habitatorib⁹ suis. qđ si reliqui fuerint decē uiri in domo una, & ipsi morientur: & tollet eū propinquus suus: & comburet eum ut efferat ossa de domo: & dicet ei qui in penetralibus domus est: Nū quid adhuc apud te est? & respondebit: finis est: & dicet

SEP. Qui dormitis in lectis eburneis, & affluitis delitijs in stratis uestris: & comeditis hædos de gregibus: & lactentes uitulos de medio armentorū: qui concrepatis ad uocem organorum: quasi stantia putauerunt, & non quasi fugientia: qui bibitis uinū defecatū: & primis unguētis ungimini: & nihil patiebamini sup cōtritiōe ioseph. Propterea nūc captiui erūt ab initio fortiū: & auferet̄ hinnit⁹ equoꝝ ex ephraim: qa iurauit dñs p semetipm: dicit dñs deus uirtutū: qa ego abomino bor oēm cōtumeliā iacob: & regiones ei⁹ odi: & auferā ciuitatē cū omib⁹ habitatoribus suis. Et erit si remanserint decē uiri in domo una & mortui fuerint, & tollēt domestici ei⁹ & conabūt̄ ut auferāt ossa eorū de domo: & dicēt his q̄ p̄sunt domui: Si adhuc est apud te? & dicet: nequaq̄: & dicet

tibus: & miserorum sanguine delectantur. Sensus iste pulcherrimus in quo dicitur: quasi stantia putauerunt & non quasi fugiētia, in hebraico nō habetur: sed pro eo scriptū est בְּרוֹר חָשְׁבוּ לָחֶם כְּלֵי שִׁיר .i. sicut dauid putauerūt se habere uasa cantici. Vñ uideꝝ mihi ab interpretib⁹ additū: q̄ in descriptione luxuriæ, cōtra uitia & uoluptates huiusmodi sententiam ꝓtulerunt: ut nō uerterēt qđ scriptū erat: sed de suo qđ sibi uideret adderēt, īmo mutarent. a Qua propter nunc ⁊c. Propter superiores causas quas propheticus sermo describit, eoꝝ qui dormiūt in lectis eburneis: & lasciuiunt in stratis: & comedunt agnos de grege & uitulos de medio armēti, & canunt ad uocē psalterij: & bibūt in phialis, & optimo unguento delibuti sunt: & insuper nihil patiuntur super contritione populi ei⁹, qui de ioseph stirpe generat⁹ est: nūc dñs cōminatur & dicit: Quia ista & ista fecerunt: nūc migrabūt in capite transmigrantium. Et est sensus: Ne quaq̄ in futurum pœna differtur, nec de longis post sæculis ꝓphetatur: qđ nūc ingruit, nunc uenturū est, me⁹ sermo prædicit, eos ituros esse in prīcipio trās migrātiū: prīcipes uidelicet & potētes, qb⁹ supra dixerat: Audite uerbū hoc uaccæ pingues: quæ estis īmonte samariæ. Et rursum Væ qui opulenti estis in sion: & confiditis in monte samariæ: optimates, capita populorū: ingredientes pom- ſ.4.a

patice domum israel: Vos qui primi estis diuitijs, primi captiuitatis sustinebitis iugum: scđm illud q̄ in Eçechiele scriptum est: A sanctuario meo incipite: Nō a sanctis ut plerīq; Eçech.9.e
estimant: sed a subuersione templi qđ sanctum fuit. Potentes enim potenter tormenta patientur: & cui plus creditur, Sap.6.a
plus exigetur ab eo. Et auferetur inquit factio lasciuiētium, qui in capiendis uoluptatibus unum habuere consensum, & comesationes exercuere ac symbola: hi pariter auferētur: ut quorū una fuit luxuria, una sit pœna: Pro q̄ Lxx. interpretati sūt καὶ ἐξαρθήσεται χρεμετισμὸς ἵππων ἐξ Ἐφραίμ, id est auferetur hinnitus equi de ephraim, q̄ in hebraico nō habetur: & ex superfluo dissereretur a nobis, cum tropologiam texere cœperimus. Iurauit dominus in semetipso, siue ut in hebræo legimus בְּנַפְשׁוֹ id est in anima sua. iuxta illud q̄ Esa.1.d
in Esaia scriptum est. Neomenias & sabbata uestra: & dies festos odit anima mea: non quo deus animam habeat, sed quo humanis loquatur affectibus. Nec mirum si animam habere dicatur: cum etiam mēbra cætera quæ uiliora sunt anima: pedes, manus, & uentrem, & artus cæteros se habere testetur. Qđ si opposuerint nobis hi qui christū negant

humanā

A humanã habuisse animã: sed in hũano corpe deũ fuisse proaia: audiãt in christo substãtiã aniæ demõstrari: quõ & mẽbra corpis eiꝰ habuere substãtiã. In deo aũt patre caput & pedes & cætera quæ dicunt: nõ sunt mẽbra, sed per eorũ uocabula efficientiarũ diuersitas indicatur: sic & animã non esse substantialem, sed affectum mentis internæ, & cogitationũ locũ p quem deus suam indicet uoluntatem. Iurauit ergo dñs deus exercituũ, i. sabaoth: p q δυμάμεωρ. i. uirtutum Lxx. trãstulerũt: se detestari supbiã iacob & domos eiꝰ odisse. Hic iacob scd̃m supius capitulũ, ubi scriptũ est: Et nihil patiebãtur super cõtritione ioseph: aut decem tribus accipe: aut certe uniuersã domũ duodecim tribuum. Et traditurum ciuitatem cũ habitatoribꝰ suis: uel samariã, uel certe hierm̃: uel in cõmuni utrãq;. Qd̃ ad tempus dñi saluatoris referre possumꝰ: post cuius aduentum & passionem, detestatus est deus omnem superbiam uel iuriam iacob: quia illũ fabri filium & samaritanũ & habentem dæmonium conclamabant: idcirco hierusalem tradita est cũ habitatoribꝰ suis romanis exercitibus. Et intm̃ cõtra eos dei ira desæuit: ut etiã si remanserint decẽ uiri in domo una, ipsi quoq; moriantur: & propinquus siue uicinus comburat cadauera mortuoꝝ: ut efferat ossa de domo: quia præmoriẽtium turbis, integra corpora efferri non ualeãt. Cũq; iam lassus fuerit asportando: interroget eum qui in penetralibus domus est: utrum supersint quos sibi tradere debeat: & ille respondeat: Finis est: iam non habeo quem tibi tradã ad sepeliẽdum: & anteq; non habere se iuret, ille qui interrogauerat & foris erat: & non esse cognouerat: imperat ei & dicit: Tace & non recorderis nominis domini. Hoc autem idcirco cõmemorat: ut ostendat nec malorum quidẽ pondere & necessitate compulsos uelle nomen domini confiteri: & in tantã apud israel obliuionem dei uenisse uocabulum: ut ne in simplici quidem iuramento nomen eius dignetur audire. Tenues historiæ lineas duximus: nũc allegoriæ imprimamus manum. Principes hæreticoꝝ qui propter delitias suas meum populũ deuorarunt: & nihil patiebantur super contritione ioseph: primi ducentur ad pœnas: & auferetur hinnitꝰ equi ex ephraim: Qui in scripturis sanctis dupliciter accipitur: aut in superbiã potentiãq; eorum qui hinniũt: aut in libidinis magnitudinẽ. In superbiã malorũq; consensum: ut ibi: Hi in curribꝰ: & hi in equis. Et: Fallax equus ad salutẽ. Et regibus israel præcipit̃: ne sibi multiplicent equos Et in libro Iob: uox equi clangori tubæ comparatur. In Zacharia quoq; legimus, qd̃ euãgelij testimonio comprobat̃: & refertur ad præsentiã saluatoris: Gaude nimis filia sion, prædica filia hierusalem: Ecce rex tuus uenit tibi iustus & saluator, ipse mansuetus: & ascendens super asinam & pullum asinæ: & disperdet quadrigas ex ephraim: & equos de hierusalem. In libidinis uero magnitudinẽ & effrenatũ coitus desyderiũ: ut in Hieremia: qui luxuriosos adulterosq; describens intulit: Vnusquisq; super uxorẽ proximi sui hinniebat. Tales equos, christi aduentus, & dei ira subneruat. Et iurat dominus per semetipsum: quia maiorem per quẽ iuret non habet: se detestari omnes hæreticorum contumelias, & uniuersas regiones eorum odisse. Quicquid enim loquũtur iniuria est: & dignum dei odio. Et ablaturum ciui

HEB. & dicet ei: Tace: & nõ recorderis nominis dñi.

a Quia ecce dñs mandabit & percutiet domũ maiorẽ ruinis: & domũ minorem scissionibus: nunqd̃ curre/re queũt in petris equi: aut arari potest in bubalis? Quoniam conuertistis in amaritudinem iudiciũ: & fructum iustitiæ in absynthiũ. Qui lætamini in nihil: q dicitis: Nunqd̃ non in fortitudine nostra, assumpsimꝰ nobis cornua? ecce

SEP. & dicet: Tace, nec nomines nomen domini.

Propterea ecce dominus mandabit: & percutiet domum magnam ruinis, & domum paruam scissionibus. Si persequentur in petris equi: si reticebũt ad fœminas? quoniam conuertistis in furorem iudicium & fructũ iustitiæ in amaritudinem. Qui lætamini sup nullo uerbo bono: q dicitis: nõne in fortitudine nostra habuimꝰ cornua? quia

C

Gen. 18. d

Ecech. 18. a

peccauerit, ipsa morietur. Istorum ossa sepeliunt propinqui & domestici eorum: de quibus dicitur: Sine, mortui sepeliant mortuos suos. Luc. 9. g

Et ille qui foris est & domum non ingreditur mortuorũ, sed magis mortuos foras eijcit: imperat ei q comburit mortuos & dissoluit in cineres, & eorum ossa cõminuit ut taceat: & puriss̃imũ dei nomẽ mortuo orẽ non maculet. Peccatori eĩ dixit deus: quare tu enarras iusticias meas: & assumis testamentum meum per os tuum? Vnde & nos, puidere debemus, ne mortui sepeliamꝰ mortuos: sed ut magis uiuẽtes eos q sunt mortui, producamus ad uitã. Qd̃ si nõ fecerimus: imperatur nobis & dicitur: Tace: quia indigni dei nomine iudicamur.

ps. 49. c

a Quia ecce dominus mandabit &c. Quia in tantam rabiem prosiliss̃tis: ut etiam mortis tempore & imminẽtibus malis nolueritis nomen domini nominare: Ideo mandabit dominus: & percutiet domum maiorem ruinis: & domum minorem scissionibus. Si mandat: quomodo percutit? Si percutit: quomodo mandat? Sed in eo qd̃ mandat & iubet ministris: uidetur ipse percutere. Quomodo in iubente patre & faciente filio facit ipse qui iussit: impleto illo uersiculo: Ipse dixit & facta sunt: ipse mandauit & creata sunt: Omnia enim per ipsum facta sunt: & sine ipso factum est nihil, qd̃ factum est: Et in ægypto ubi primogenita quæ ab extermi/natore cæsa referuntur, se dominus interfecisse testatur: Sic & in præsenti loco mandat dominus: & ipse percutit per ministros domum maiorem ruinis, id est decem tribus quæ appellabant̃ israel: & domum minorem scissionibus: duas tribus quæ regebantur a stirpe domus dauid. Et nota singulorum proprietates. Israel, quia maiora peccauerat, feritur ruinis: & in æternam traditur captiuitatem. Domus autẽ iuda in qua erat templũ: & quæ ex parte peccauerat, septuaginta annorum captiuitate retinetur: & non percutitur ruinis, sed scissionibus. Scissa enim domus sarciri potest: ruinæ non tam instaurationem q̃ ædificationem desyderant. Cuius utriusq; domus, ruinas, scissiones: equis & bubalis comparat: quorum priores in petris currere nequeunt: posteriores tam indomiti sunt: ut iugum ceruicibus non recipiant: & cum syluestres boues sint: propter feritatem nolint terram uomere scindere. Vos autem, cum equi & bubali naturam suam mutare non possint, mutatis naturã dei: ut dulcem amarum faceretis: & fructum iustitiæ eius in absynthium uerteretis, quæ est herba amarissima. Qui lætamini in nihili: uel idolis uitulisq; aureis: qui nihil sunt dicẽte Hester ad dominum: Ne tradas sceptrum tuum his qui non sunt: uel in nihili atq; mendacio. Qui propria fortitudine putatis assumpsisse uos cornua & reges & potẽtiã quibus uentilaretis inimicos. Quia igitur ista fecistis: ecce ego suscitabo super uos o domus magna & domus minor, quæ feriendæ estis ruinis & scissionibus: id est o domus israel & omnes duodecim tribus, gentem sæuissimam assyriorum & chaldæorum quæ uos conterat atq; subuertat a principio usq; ad

D

ps. 148. a
Iob. 1. a
Exo. 12. b

Hest. 14. c

Matth. 13. g
Iob. 8. f
B
ps. 19. b
Ibi. 32. d
Deu. 17. d
Iob. 39. c
Zach. 9. c
Hiere. 5. c
Hebre. 6. c

E

uſq; ad finem: a capite uſq; ad caudam: a terminis terræ ue/ſtræ qui ſolem reſpiciunt, uſq; ad torrentem deſerti ſiue occi dētis, ut Lxx. tranſtulerūt .i. ab hemath, uſq; ad rhinocolu/rā: inter quā & peluſium riuus nili ſiue torrēs de eremo ue/niēs mare ingreditur. Hemath ſupra epiphaniam diximus, quæ ab antiocho cui cognomētum ἐπιφα/νής fuit nomen ſortita eſt. Qui autem putāt q; hic domus iſrael de cem tribus ſignificet: explanare non pote/runt, quomodo in cō minatione dicatur ad uerſus decem tribus qd' conterēdæ ſint ab epiphania uſq; ad ter/minos ægypti: quib⁹ terminis, nō utiq; de/cem tribus, ſed om/nes duodecim conclu dūtur: in quibus fuit etiā iudaſ & beniamin Quidam iuxta ana/gogen, domū magnā & domum minorem, iudaicum populum ſignificari putāt: & de gentibus eccleſiam congregatā. Illi enim magni pro/pter patres uocantur, & legem & prophetas: nos minores, quia abſq; teſtamento fuimus & mandatis dei: de quibus Cañ.8.c & in cantico legimus: Soror mea paruula eſt: & ubera non habet. Quæ domus magna & parua, in unam dei familiā congregata: ſi non habuerit diſciplinam, & dei mandata nō fecerit: percutietur ruinis & ſciſſionibus. Quotienſcūq; er/go uel in p̄ſecutiōibus uel in hæreſibus & ſchiſmatibus do mus dei, quæ eſt eccleſia corruit atq; laceratur: dei percutien tis oſtendit manū: quā ſi uolumus effugere, comparationis

F audiamus & faciamus exemplum. In petris equi perſequi non ualent. Petra chriſtus eſt: qui donauit apoſtolis ſuis: ut 1. Cor. 10. a ipſi quoq; petræ uocentur: Tu es petrus: & ſuper hanc pe/ Matth. 16. c tram ædificabo eccleſiam meam. Qui in iſtis petris fuerit: aduerſariæ poteſtates quæ appellantur equi: de quibus ſu/pra diximus: perſequi eum non poterunt, curſibus præpe/ditis, & per ſingulas petras corruentibus. Veniamus & ad aliam ſimilitudinem: iuxta conſuetudinem noſtram æditio nem Lxx. interpretum diſſerētes: ne ſi hæreamus omnino hebraico, illuſiſſe lectoris diligentiæ: & tacēdo de æditione uulgata, fruſtra eam propoſuiſſe uideamur. Aut reticebunt inquit in fœminis: haud dubium quin equos ſignificet: de quib⁹ ſupra dixerat: Si perſequentē in petris equi. Iſti equi, id eſt cōtrariæ fortitudines qui inſaniūt ad fœminas: quan do uirilem uiderint animum & dei fortitudine roboratum, non audent accedere. Quādo uero effœminatam mentem & unguentis & delitijs eneruatam, & in muliebrem uerſam molliciem: ſtatim inſaniunt, & ſe tenere non poſſunt: & ge/ſtiūt ad libidinē. Sequitē: Quia cōuertiſtis in furorē iudiciū. Deu.16.d Cōuertit in furorē iudiciū: q; irat⁹ iudicat: & dicēte dño: Nō accipies p̄ſonā in iudicio. Et in alio loco: Non miſereberis paupis in iudicio: q̄a dei iudiciū eſt: ille irata ad iudicādū mēte deſcēdit: imo cū cauſā neſciat, nec iudiciꝫ nouerit ueri/tatē: ante preiudicat q̄lē debeat ferre ſentētiā: fructū q̄q; iu/ſticiæ q; dulciſſim⁹ eſt: uertit ī amaritudinē. Q̄d' de una uir tute dixim⁹, itelligam⁹ & de reliqs, prudētia, fortitudine, tē/perātia: quarū q; iratus fuerit, fructus capę nō poterit: & cū Eſa.5.e cœperit, amari erūt. Unde dicit' in Eſaia: Væ qui dicunt dul ce amarum: & amarum dulce. Hoc autem illi dicunt: qui nō cauſas in iudicando, ſed perſonas conſyderant: & fru/ctum chriſti iuſticiæ qui eſt dulciſſimus, uertūt in amaritu/dinē. Quicūq; igit' aut conſanguinitate aut amicitia: & ecō trario: uel hoſtili odio, uel inimicitijs in iudicando ducitur: peruertit iudicium chriſti qui eſt iuſticia: & fructum illius uertit in amaritudinem. Qui hoc faciunt, lætantur in nul/lo uerbo bono: ſiue fruſtra, ut Symmachus trāſtulit. i. ἀλό/γως, & erecti in ſuperbiam dicunt: Nonnē in fortitudine noſtra habuimus cornua? cum e regione iuſtus in domi/no glorietur, & dicat: In te inimicos noſtros uentilabimus cornu. Et in alio loco. Non enim in arcu meo ſperabo: & gla dius meus nō ſaluabit me. Unde & ī Exodo iuxta hebraicū & Aquilæ æditionē le gimus: Et Moyſes ne/ſciebat: quia cornuta erat ſpecies uultus ei⁹: qui uere dicere pote/rat: In te inimicos me/os cornu uentilo. Le/gim⁹ & in alio loco: Et exaltabit cornu popu li ſui: Et exaltabit cor nu chriſti ſui: Et cor/nu altaris: & munda animalia atq; cornuta quæ ſola offerūt̄ deo, quorum interpretatio non huius eſt tempo/ris. Ob hæc tanta pec cata & extremam ſu/perbiam: quæ iniqta/tē loquitur cōtra deū: & ponit in excelſo os ſuum: gentem ſæuiſſimam dominus deus omnipotens ſe ſuſcitaturum eſſe dicit: quæ conterat & tribulet eos: immo prohibeat ingredi in hemath & uſq; ad torrentem occidentis. Hemath interpretatur murus aut חֲמָת murata. Vetabuntur itaq; ab hac gente ſæuiſſima: cui ſup/plicia delegata ſunt, confugere ad ciuitatem munitam: quæ eſt cœleſtis hieruſalem, ne introeāt & ſaluentur: in modum illius capituli qd' in Geneſi legimus: ubi poſuit deus che/ Geñ.3.d rubim & flammeam rompheam: quæ uertitur ad cuſtodiē dam uiam ligni uitæ: ut qui eiectus fuerat de paradiſo, ne/ quaq; illuc ingrederetur indignus. Q̄d' ſequitur: Uſq; ad torrentem occidentis: de ſexageſimoſeptimo pſalmo in/terpretabimur: in quo ſcriptum eſt: Cantate domino, pſal/ H mum dicite nomini eius: iter facite ei qui aſcendit ſuper oc/caſum: dominus nomen illi: Niſi enim mala opera in no/bis occiderint: chriſtus non aſcendet ſuper nos. Cunq; illa occiderint: & chriſtum habuerimus aurigam: tunc nobis proficientibus & ad meliora pergentibus in eodem pſal/mo imperabitur: Cantate deo, pſallite domino qui aſcen/dit ſuper cœlum cœli ad orientem. Unde & in myſterijs, pri mum renunciamus ei qui in occidente eſt, nobiſq; moritur cum peccatis: & ſic uerſi ad orientem, pactum inimus cum ſole iuſticiæ: & ei ſeruituros nos eſſe promittimus. Pro tor/rente occidentis, Symmach⁹ interpretatus eſt, uallem cam/peſtrem: Theodotio, torrentem arabiæ: Aquila, torrentem qui eſt in planicie: Quibus uerbis oſtendit̄ nequaq; in eis a murata ciuitate excluſis, muniri poſſe cōtra peccata: nec p/uenire illos ad torrentem campeſtrem & planū ſiue deſerti: qui torrens dicitur uoluptatis: iuxta illud q; legimus: De torrente uoluptatis tuæ potabis eos. Ca. VII

G

Pſ.43.b
Ibidem
Exo.34.d
Pſ.148.b
et 1.Reg.2.b
Pſ.35.b

HEB. Ecce em̄ ſuſcitabo ſu per uos domus iſrael dicit dñs deus exercituū gen/tem: & cōterent uos ab in/troitu hemath, uſq; ad tor rentem deſerti. Ca. VII

HEc oſtendit mihi dominus deus: Et ecce fictor lo/cuſtæ in principio germi/nantium ſerotini imbris: & ecce

SEP. Quia ecce ego ſu/ſcitabo ſuper uos domus iſrael: ait dominus deus exercituum gentem: & cō/terent uos: non ut introe/atis in emath, & uſq; ad torrentem occidentis.

SIc oſten/dit mihi dominus: Et ecce fœtus locu/ſtarū ueniebat matutin⁹: & ecce

Hec oſtendit mihi dominus deus. Et ecce ꝛc. Non ſolū ea quæ multa poſt ſæcula futura ſūt, p/phetic⁹ ſermo prædicit: ſed & uicina, & quæ ſta/tim uaticinum conſequantur. Solemus enim homines multo plus de nobis q̄ de poſteris cogitare: dicē/te Eçechia: Fiat pax in diebus meis. Et ut qui uiderint reb⁹ 4.Reg.20.d expleta quæ ante nūciata ſunt, conuertātur ad cultum dei: in cuius prophetis diuinationis eſt ueritas. Oſtendit igitur dominus ſennacherib regem aſſyriorum cum infinita exer citus multitudine, inſtar locuſtæ uniuerſa tondētis eſſe uen turū in principio imbris ſerotini: quādo extrema dei omni potentis miſericordia indigebat iſrael: Huius autē locuſtæ fictor & creator eſt dominus. Quæ locuſta uenit in princi/pio imbris ſerotini: quādo cuncta uirent & parturit omnis ager: & diuerſaꝝ arborꝝ flores in ſui generis poma rūpunt̄. Et ut uno ſermone indicem quod uolo, cunctarum abun/dantiā rerum, flores arborum, atq; herbæ ſegetum pollicē/tur: haꝝ

A tur. Has autem locustas, quæ primo uere uolitabant, bruchus innumerabilis sequebaꝫ: qui ueniebat post imbrem serotinum: & appellabatur tonsor uel tonsura regis: eo ꝙ uniuersa uastauerit: & nihil penitus reliquerit herbæ uirentis in terra. Esa. 7. d Hunc tonsorem siue tonsuram, Esaias acutam nouaculam uocat: quæ pilos omnes & capillos israelitici corporis raserit: Cūq; ait dubitarem quæ esset ista nouacula: statim intulit, regē assyriorum. Nouacula igitur & tonsor regis, exercitus chaldæorū est, qui in modum bruchi uniuersa populatus est: & nō solū fruges: sed ligna, fœnum stipulamq; consumpsit. Factum est autem cum consummasset bruchus qui uenerat post locustam comedere herbā terræ: & propheta intelligeret quod uidebat, ad preces uertitur & ait: Domine deus propicius esto obsecro: Nolo in subuersione populi mei mea uerba compleri: nolo me ad hoc electum de pastorum numero, ut ruinam decem tribuum

HEB. Et ecce post serotinū tonsor siue tonsura regis. Et factū est cū cōsummasset comedere herbā terræ, & dixi: Dñe deus ꝓpicius esto obsecro: quis suscitabit iacob: quia paruulus est. Misertus est dñs super hoc: nō erit dixit dñs. Hæc ostēdit mihi dñs deus. Et ecce uocabit iudicium ad ignē dñs deꝰ: & deuorabit abyssum multam: & comedet simul partem. Et dixi: Dñe deꝰ quiesce obsecro: quis suscitabit iacob: quia paruulus est. Misertus est dñs super hoc: sed & istud non erit dixit dñs deus.

Hæc ostendit

B nunciem. Quis enim poterit suscitare iacob, nisi tu solus? quo allidente, nullus est qui suscitet. Paruulus est iacob: & crebra hostium incursione deletus. Cunq; ille precaretur, & interioris hominis lachrymas funderet: misertus est dominus super hoc, & respondit: Non perdam omne genus israel: reliquiæ saluæ erunt. Aut certe sic accipiendum: Duo pariter futura conspexit. Primum, locustam: deinde bruchum. Pro utroq; dominum deprecatus est: & in uno tantum exauditur, ut bruchus usq; ad internetionem cuncta non uastet. Locusta autem uolitans, quedam deuoret: quædam integra derelinquat. Videntur mihi Lxx, interpretes, uerbum hebraicum גזר: quod interpretatur tonsor, siue tonsura intellexisse גזר, ר literam ז arbitrantes: & bruchi innumerabilem multitudinē, gog genti sæuissimæ cōparasse: quæ terrā iudæam uastatura describitur. Quid autem uoluerit Aquila dicere: ecce serotinꝰ post gaçe regem, cum gaça uerbo hebraico עזה appelletur: non satis intelligo, nisi forte ipsum sermonem גזר posuit: & paulatim in gaçam errore corruptus est. Dicamus & spiritaliter: Qui post opera iusticiæ (de quibus in propheta dicitur: Seminate uobis in iusticia: & innouate uobis noualia: & ne seminetis super spinas) grauia peccata commiserint, inducitur super eos fœtus: uel generatio locustarum ueniens matutina: quando transeuntibꝰ noctis tenebris, incipiunt sua peccata cognoscere: & quia non ægerunt pœnitentiam, adducitur bruchus qui appellatur gog rex: גג autē in linguā nostrā uertitur δόμα: id est tectum, superba quædam & arrogans fortitudo. Cunq; terræ nostræ fœnum stipulamq; consumpserit: quicunq; sancti in populo fuerint, ueniam precabuntur, & dicent: Dñe deus ꝓpicius esto. Quis enim alius suscitare poterit iacob? quis medicorum sanare δυσῤῥοῦσαν, nisi tu solus? Luc. 8. f ad cuius tactum fimbriæ, statim sanitas redit. Esa. 10. e Paruulus est enim iacob, siue modici numeri: quia nulla in eis uel pauca uirtutum remansere uestigia. Pœniteat te domine super hoc, quod te facturum tuo populo comminatus es. Pœnitentiam autem dei in scripturis sic debemus accipere, quo modo somnium & iram: non ꝙ deum pœniteat, aut mutet sententiam, qui loquitur per prophetam: Ego deus & non mutor. Et cui nos dicimꝰ: Tu autē idem ipse es: & anni tui nō deficient: sed ꝙ nobis ad meliora cōuersis, & ipsum pœniteat sententiæ suæ: ut nec iusto reddat præmia quæ ꝓmisit, si declinauerit ad iniquitatem: nec peccatori pœnas, quas cōminatus est, si conuersus fuerit ad salutē. Dicitur ad eum qui acturus est pœnitētiam: Nec dederis somnum oculis tuis: neq; dormitationem palpebris tuis: ut liber eris quasi damula de cassibus: & sicut auis ex laqueis. Qui si dñi primū māMalach. 3. b
pō. 101. d
Pro. 6. a
data contempserit: & postea in angustijs cōstitutus euigilare cœperit, suscitat dominū dormientem sibi, & dicit: Exurge q̄re obdormis domine. Ecōtrario: qui thesauriçauerit sibi irā in die iræ, deum iratum sentiet. Qz si ægerit pœnitentiam, ira uertet in misericordiam: & cū perturbationibus nostris atq; ꝟtutibꝰ, in utrāq;

pō. 45. d
Rom. 2. a

C

D

partem pœnarum atq; clæmentiæ dominus cōmutabitur.

a Hæc ostendit mihi dñs deus ꝛc. Primū dominus ostendit prophetæ fictorē locustarū in principio germinantium serotini imbris: & post imbrē serotinū, tonsorē regē siue regis: & ut uerbū exprimamꝰ e uerbo, tonsurā regis sennacherib: qua cūcta decē tribuū totonderit atq; uastauerit: Nunc idem dñs ostēdit nabuchodonosor, immo uocat & uenire præcipit cōtra iudam & hierusalem. Vocat autē ut templū hierusalē igne succendat, & faciat in igne iudiciū: de eo qui quondā fuit populus suus. Cunq; uenisset ignis ad iudiciū ut impleret dñi iussionē, deuorauit abyssum multam: & comedit simul partē, cunctas urbes iudææ & partē dñi quæ uocabaꝫ templū eius. Cunq; hoc ꝓpheta uidisset, dixit ad dñm: nō ut supra, ꝓpicius esto obsecro: sed quiesce uel desine: ut quē cœpisse iam uiderat, cessare precibus impetraret: præsertim cum nullus sit alius qui iacentē & paruulū & humiliatū iacob ualeat suscitare: nisi dñs qui potest captos in chaldæam q; translatos reducere in terrā iudam. Quia ꝟo semel iuxta osee, ꝓphetā & psalmistā dicentē: Filij ephraim intēdentes & mittentes arcū, conuersi sunt in die belli: decē tribus ad hæreticorū personā retulimus, quæ appellabanꝫ israel: & duas quibꝰ iudas præerat ad ecclesiā & ecclesiæ peccatores: qui cōfitenꝫ quidem rectam fidem: sed ꝓpter uitiorū sordes purgantibꝰ se indigēt flammis: idcirco nunc dominus ad ignem iudicium uocare se mōstrat: ut uniuscuiusq; opus quale sit ignis probet: & impleaꝫ illud quod scriptū est: Ambulate in lumine ignis uestri: & in flamma quam succendistis. Vnde & ad babylonem dicitur: Habes carbones ignis: sedebis super eos, hi erunt tibi in adiutoriū. Et in psalmo: lingua dolosa & plena mendacijs, igne carbonum dicitur esse purganda: Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam dolosam? Sagittæ potentis acutæ: cum carbonibus desolatorijs. De his altaris carbonibus desolator carbo duorum testamentorum forcipe prendit: & Esaiæ labia purgat immunda: ut possit uerbum domini prophetare. Vocatus autem ignis ad iudicium, deuorat

pō. 77. b
Esa. 50. d
pō. 119. a
Ibidem
Esa. 6. b

E primum abyssum: id est omnia genera peccatorum: ligna, fœnum, stipulam: & postea comedit simul partem, hoc est, ad sanctos illius peruenit, qui in peculium domini & in ei⁹ parte reputantur: tempus em̃ est ut incipiat iudicium a do/
Eçech.9.c mo domini. Et in Eçechiel præcipitur his qui pœnas illatu/
ri sunt: A sanctis meis
1.Cor.3.c incipite. Et in Apostolo legimus: Si cuius opus arserit, detrimẽtum patietur: ipse autem saluus erit: sic tamen quasi per ignem. Cunctꝫ omnes fuerimus in peccato & iacuerimus ad sentẽtiæ ueritatem, miserebitur dominus nostri: & quia paruuli sum⁹, resurrectionis nos tempore suscitabit: siue suscitabit p uirtutes qui in uitijs iacebamus: hoc domino promittente, atꝫ dicẽte: Sed & istud non erit. Pulchre autẽ dixit, sed &: quia iam supra dixe/
ps.102.b rat: hoc non erit. Non enim in finem irascet̃, necꝫ in æternũ cõminabit̃. Nõ scd̃m pct̃a nr̃a fecit nobis, necꝫ scd̃m iniqtates nr̃as retribuet nobis. Quãtum distat ortus ab occidente, longe fecit a nobis iniquitates nostras. Quomõ miseret̃ pater filiorũ, misertus est do/
F minus timentibus se. a ¶ Hæc ostendit mihi dominꝰ ꝛc̃. Priusꝫ de adamante disseramus, quem Symmachus & Lxx. pro eo quod in hebraico אזר scriptum est, transtulerunt: Dicendũ est breuiter ꝙ hoc uerbum Aquila ἀλείφω/σιν, Theodotio, τηκόμενον interpretati sunt: quorum alterum stagnaturam, alterum tabescentem significat: ut illa
Eçech.4.a sartago quam legimus in Eçechiel: in qua populi obsidione uallati, frixura significatur: etiam in decem tribubus, &
4.Reg.14. in regno hieroboam, qui nepos erat iehu: sub quo prophetia hæc cernit̃, per stagnaturæ uocabulum demonstretur. Dominus itaꝫ cernitur stans supra murum stagnatum siue litum: & in manu eius stagnatio siue trulla cæmentarij: qua solent superinduci parietes: & non solum pulchritudinem accipere, sed & fortitudinem cõtra iniuriam imbrium
Eçech.13.b & creberrimas tempestates. Legimus in Eçechiel: dominum comminantem ꝙ tempestate & grandine consurgente, nequaq̃ linat nec uestiat parietẽ israel: sed dimittat eam pluuijs dissipari. Vnde & nunc dicit ille, de quo scriptum est: Structor macerie uocabit̃, ipse angularis lapis, ædificator domus, ꝙ deponat trullam in medio populi sui israel: & cessare faciat atꝫ torpere: ut nequaq̃ ultra superinducat eum: & suo uestiat ac tueat̃ auxilio. Cunctꝫ dñs protectionẽ suam: & ut ita dicam, parietis uestimentum trulla cessante subtraxerit: tunc demolient̃ excelsa idolorum, quæ hebraice appellantur במות: & sanctificationes decem tribuum desolabuntur: ut destruatur dan & bethel, in quibus adorabantur uituli aurei. Diximus ut potuimus quid ab hebræis nobis iuxta historiæ sit traditum ueritatem: transeamus ad anagogen: de Xenocrate, qui scribit super lapidum gemmarumꝫ naturis pauca uerba ponentes. Adamas sui nominis lapis est, quem latine indomitum possumus appellare: eo ꝙ nulli cedat materiæ, nec ferro quidem: Nam si ponatur super incudem: & graui ictu feriatur mallei, antea incus & malleus uulnus accipiunt, q̃ adamas conteratur. Cunctꝫ ignis omnia domet, & uniuersa metalla consumat, reddit adamantem duriorem: ut ne paruulum quidẽ in eo angulum uis nimij ardoris obtundat. Vidi & in auro adamantem magnitudine milij: cunctꝫ uicinum consumatur aurum longo usu ac nimia uetustate, solus adamas non atteritur: & nulla lima imminui potest: sed econtrario limam terit: & quicquid attigerit, lineis sulcat. Hic lapis durissimus & indomabilis, solo hircorũ cruore dissoluitur: & missus in calidum sanguinem, perdit fortitudinem suam. Est autem paruus & indecorus: ferrugineum habens colorem, & splendorẽ crystalli. Quatuorꝫ adamantis genera describunt̃. Primus est indicus: secundus arabicus: tertius macedonicus: quartus cypri⁹: pro qualitate regionũ plus uel minus duriciam possidentes. Dicitur quocꝫ in electri similitudinem uenena deprehẽdere: & maleficis resistere artib⁹. Talis est dominus & saluator: Qui cum in
Philip.2.a forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo: sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens: in similitudinẽ hominum factus: & habitu inuentus ut homo: humilians semetipsum, factus obediens usqꝫ
H ad mortem, mortem autem crucis. De quo Esaias scribit:
Esa.23.a Non est species illi necꝫ decor: uidimus eum, & nõ erat pulchritudo: despectum & nouissimum hominum: uirum dolorum & scientem ferre infirmitatem. Hic stat supra murũ adamantinum, id est super sanctos & apostolos suos: quibus donauit, ut & ipsi adamantes uocarentur: & a nullo superati dicerent: Quis nos separabit a charitate christi? tri/
Rom.8.g bulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Et iterũ: Certus sum: quia necꝫ
Ibidem mors, necꝫ uita, necꝫ angeli, necꝫ principatus, necꝫ instantia, necꝫ futura, necꝫ fortitudo, necꝫ altitudo, necꝫ profundum, necꝫ creatura alia poterit nos separare a charitate dei:
Matth.16.c quæ est in christo iesu domino nostro. Petrus quocꝫ qui erat fortissimus adamas, portæ inferorum non præualuerunt aduersus eum. Hic uir & dominus qui stat super murum adamantinum, habet in manu sua adamantem: qui nisi dei teneat̃ manu, & illius ualletur auxilio: omnẽ perdit
Ioh.10.f fortitudinem, dicente domino in euangelio: Nemo potest rapere de manu patris mei. Et intantum robustus est ut dicatur ad eum: Si transieris per ignem, flamma non combu/
Esa.43.a ret te: quantocꝫ magis temptationibus cæditur, tanto fortior fit: & pro nomine saluatoris inter flagella lætat̃. Cunctꝫ a nullo superari queat, solo mortiferæ libidinis calore dissoluitur. Hæc enim sanguinis hircorum & ipsius hirci dicitur esse natura: ut sit ad libidinem calidissimus: & qd̃ ignis edomare nequeat, solus illius dissoluat cruor. Ponit ergo dominus huiuscemodi adamantem in medio populi sui israel: & ultra non transit eum, nec dimittit ut dissipentur aræ: quæ risu & subsannatione sunt dignæ: & omnia hæreticorum mysteria, domumꝫ hieroboam, qui primus dei populũ separauit, percutiat gladio atꝫ subuertat. b ¶ Et misit amasias sacerdos bethel ꝛc̃. Salomonis prouerbium
Pro.9.b est, immo mandatum: Noli arguere malos, ne oderint te.
Ibidem Et ecõtrario de bonis præcepit: Argue sapientem, & diliget
Ibi.28.d te. In alio quocꝫ loco: Qui arguit (inquit) hominis uias, gratiam habebit magis q̃ is qui loquit̃ quæ delectẽt. Itaꝫ & amos emendationis affectu loquebatur ad populũ: & ex

sermonibus

a HEB. Hæc ostendit mihi: Et ecce dominꝰ stabat super murũ litum, & in manu eius trulla cæmentarij. Et dixit dominus ad me: Quid tu uides amos? Et dixi: Trullam cæmentarij. Et dixit dominꝰ: Ecce ego ponã trullam in medio populi mei israel. Nõ adijciam ultra superindu/
cere eum: & demolientur excelsa idoli: & sanctifica/
tiones israel desolabunt̃: & cõsurgã sup domũ hie/
roboã in gladio. Et misit
b Amasias sacerdos bethel
ad hieroboam

SEP. Sic ostendit mihi dominus: Et ecce uir stabat super murũ adamantinũ: & in manu eius adamas. Et dixit dñs ad me: Quid tu uides amos? Et dixi: Adamantẽ. Et dixit dñs ad me: Ecce ego inijciam adamantem in medio populi mei israel. Nequaq̃ ultra addam ut pertranseam eum: & dissipabuntur aræ risus: & sacrificia israel desolabuntur: & consurgam super domũ hieroboã in gladio. Et misit
Amasias sacerdos bethel
ad hierobam

A sermonibus dei terribilia minabatur: ut agentes pœnitentiam, reuerterentur ad deum, & idola desererẽt. Tunc sacerdos bethel in qua erat uitulus aureus: quem constituerat hieroboam filius nabath: & alij qui illi in imperio successerant, mittit ad hieroboam nepotem iehu, qui ei nunciet dicens: Rebellauit cõtra te amos, siue congregationes facit: atq; cõuent⁹ in medio regni tui isrl̃: & tãta loquit̃, ut terra regni tui uerba eius sustinere non possit. Audet autẽ mittere ad regẽ israel quasi pontifex: metuẽs ne si populus cõuertatur ad cultum dei, ille sacerdotij perdat gloriã. Cunq; duo audierit, demolient̃ excelsa idoli siue aræ risus: & sanctificationes uel cærimoniæ israel desolabuntur: & consurgam super domum hieroboam in gladio: eo q; idola penitus destruãtur, quib⁹ præerat Amasias sacerdos: & contra hieroboã deus cõsurgat in gladio, nisi ægerit pœnitẽtiam: ille de sua nõ mandat iniuria, ut de regis tm̃ contumelia dolere uideat̃: Hæc em̃ inquit, dicit amos. Erras calũniator: In omnib⁹ em̃ sermonib⁹ suis nõ q̃si ex se, ꝓpheta loquitur, sed semp; præponit in titulo: Hæc dicit dominus. Igitur quæ locutus est dominus, amos prophetam dixisse commemorat, ut magis regẽ prouocet ad uindictã. Quæ sunt quæ dicit amos? In gladio morietur hieroboam. Et in hoc mẽtiris: Non em̃ dixit, morietur: si enim hoc dixisset, uidebatur non suscipere pœnitentiam: sed consurget dominus super domum hieroboam in gladio, comminans pœnam, non inferens. Nec dixit: In gladio morietur hieroboam, sed consurgam in gladio super domum hieroboam. Hieroboam quippe gladio nõ est mortuus, sed domus eius: id est filius ẓacharias deo percutiẽte deletus est. Et israel (inquit) captiuus migrabit de terra sua: adde & cætera, si non ægerit pœnitentiam. Porro hieroboam uanissima amasiæ mandata contemnens: nihil ad ea quæ ille mandauerat uoluit respondere: Vnde ipse sibi assumit auctoritatem sacerdotalis fastigij, & loquitur ad amos: Qui uides, gradere, fuge in terram iuda. Prophetæ (ut crebro diximus) prius appellabantur uidentes: quia quæ uentura dicebant, cordis oculis intuebantur. Quærat prudens lector, quare uidentem uocet & nomine prophetali, quem de terra israel exire compellit? Cui respõdendum est: aut cum irrisione eum dicere κατὰ ἀντίφρασιμ: q; omnia mentiatur: aut quia uidebat multos esse in populo, qui eum libenter audirent: propter q̃d & regi retulit: congregationes facit contra te amos: Aperte iniuriam non audet facere, ne audientes ledere uideatur. Vade inquit in terram iuda in qua natus es: ubi libenter audiuntur insani: & comede ibi panem tuum, uel ibi uiue: aut certe exerce artem tuam per quam tibi reperias cibos: & ibi uaticinare qui habes multos quos consueuisti seducere: in bethel autem in qua ego sum sacerdos, ultra non adijcies prophetare: quia sanctificatio regis est, & domus regni. Et hoc quasi falsus sacerdos loquitur: adulans regali fastigio, ut non dicat: sanctificatio dei nostri est & domus idoli, sed sanctificatio regis & domus regni: hanc habentibus cunctis qui falsos deos colunt consuetudinem: ut superbiam suam regibus imputent: & quod ipsi faciunt, rex fecisse uideatur. Omnia quæ de amasia, & hieroboam, & israel, & amos interpretati sumus τροπολογικῶς, ad hæreticos referenda sunt: quorũ sacerdos amasias solet interdũ mittere ad hieroboam regẽ hæreticum, atq; hæreticorũ patronũ: & sanctos uiros ac precones fidei accusare apud eum: & iubere doctorib⁹, ne prædicent in israel: ne cõtra regis faciant uoluntatem: quia bethel, hoc est domus dei, & falsa ecclesia sanctificatio regis sit, & dom⁹ regni. Solent em̃ dicere: Impator nobis cõmunicat: & si quis eis resistiterit, statim calumniantur: ergo tu contra imperatorẽ facis? Augusti mãdata contemnis? & tamen consyderem⁹ q; multi reges christiani qui persecuti sunt ecclesiam dei: & arianam impietatem in toto orbe fundare conati sunt, uincant in scelere hieroboam regem israel. Ille enim falsi sacerdotis mandata despexit, nec ad suggestionem eius quicq̃ uoluit respondere: Isti autem cum multis amasijs sacerdotibus suis, fame & penuria, carceribus & exilijs amos prophetam, & sacerdotes domini necauerunt.

HEB. ad hieroboã regẽ israel dicens: Rebellauit contra te amos in medio domus israel: Non poterit terra sustinere uniuersos sermones eius. Hæc enim dicit amos: In gladio morietur hieroboã: israel autẽ captiuus migrabit de terra sua. Et dixit amasias ad amos: Qui uides, gradere: fuge in terram iuda: & comede ibi panem, & ibi prophetabis: & in bethel non adijcies ultra ut prophetes: quia sanctificatio regis & a dom⁹ regni est. Et respõdit amos, & dixit ad amasiam: Nõ sum ꝓpheta ego & nõ sum filius prophetæ, sed opilio

SEP. ad hieroboã regẽ israel dicens: Cõgregationes facit contra te amos in medio domus israel. Non poterit terra sustinere omẽs sermones eius. Hæc enim dicit amos: In gladio morietur hieroboã: israel autem captiuus ducet̃ de terra sua. Et dixit amasias ad amos: Qui uides, egrede: recede in terrã iuda: & ibi uiue, & ibi prophetabis: in bethel autem non adijcies ultra prophetare: quia sanctificatio regis est & dom⁹ regni. Et respondit amos & dixit ad amasiam: Non eram ꝓpheta ego neq; filius prophetæ, sed pastor

a ¶ Et respondit amos, et dixit ad amasiam: Non sum ꝓpheta et non sum filius ꝓphetę ꝛc̃. Hoc q̃d beatos Apostolos fecisse scriptura commemorat: quando denunciauerunt eis scribæ & pharisæi, ne docerẽt in nomine iesu: & illi responderunt dicentes: Obedire deo magis oportet, q̃ hominibus? etiam amos prophetam fecisse cognoscimus: qui iubente idolorum pontifice, ne prophetaret in bethel: non solum prophetat & ostendit se magis deum timere mittentem, q̃ illum prohibentem: sed audacter & libere ipsi denunciat supplicia, qui uetare conatus est, & dei impedire sermonem. Non solum (inquit) non sum propheta, siue non eram: quorum alterum humilitatis, alterum ueritatis est: Nec filius prophetæ, nec de ꝓphetali stirpe descendens: sed cum essem armẽtarius, & ruborum mora destringerem, tulit me dominus sequentem greges. Pro armentario qui hebraice dicitur בּוֹקֵר: Aquila & Symmachus & Theodotio, & quinta æditio βουκόλον transtulerunt: qui armenta pascit, non oues. Soli Lxx. ἀιπόλον dixerunt: qui ꝓprie pastor caprarum appellatur ἀπὸ τοῦ, ἀιπόλιον, q̃d interpretatur quidem grex qui in altioribus cõuersatur: ut ostendat greges caprarũ, semper rupes & asperas cautes & altiora conscendere. Sed quoniam infert: Et tulit me dominus ἐκ τῶν ποβάτων: id est de pecoribus: uidetur oues magis significare q̃ capras: licet in principio leuitici legerimus: & oues & capras, pecorum nomine demonstrari. Ita enim dominus loquitur: Si obtuleris ἀπὸ τῶν ποβάτων: id est de pecoribus domino agnum uel hædum, & ouem, siue capram. Porro hoc quod ait Vellicans sycamina: id est συκάμινα κνίζων. quod Aquila interpretatus est ἐρθυνῶν συκομόρους: id est scrutans sycomoros. Et Theodotion χαραχῶν συκαμίνους: id est uellicans sycamina. Et Symma-

Actũ. 4. d

chus

E chus ἔχων συκομώρους. i. habens sycomoros. Quidam ita edisserunt, ut sycamina uelint appellari genus arborũ, quæ palæstinæ nascuntur in campestribus: & agrestes afferunt ficus: quæ si nõ uellicentur, amarissimas cariculas faciunt: & a culicibus corrumpunt. Nobis autem (quia solitudo in qua morabat amos, nullam huiuscemodi gignit arborẽ) magis uidetur rubos dicere, qui afferunt mora: ac pastorũ famẽ & penuriam cõsolant. Vtcũq; uoluerit lector accipere, hoc dicendum est: q̃ humilem pastorem & rusticum assumpserit dominus: & miserit ad populum suum israel: & præceperit ei, ut egrediens de terra sua, samariã pergeret: & ibi quæ uẽtura sunt ꝓphetaret. Quia igit̃ domino inquit, iubente ut loquar, tu amasia dicis mihi: Noli prophetare super israel: & nõ stillabis sup domũ idoli, audi quæ cõtra te dominus cõminet̃. Pro domo idoli in hebraico scriptum est: בֵּית יִשְׂחָק id est domus risus: Isaac enim risus interpretatur: qd̃ Lxx. transtulerunt, domum iacob: nomẽ ꝓ altero nomine, & non rem intelligẽtes. Rursum ubi nos posuimus: & non stillabis: Symmachus interpretatus est, non increpabis. Stillare autem ꝓphetas, idioma scripturarum est: q̃ non totam dei simul inferant iram, sed paruas stillas comminatione denunciẽt. Quia ergo dixisti mihi, nõ ꝓphetabis: uxor tua in ciuitate fornicabit̃: quod melius interpretatus est Symmachus πορνευθήσεται: non q̃ ipsa fornicetur: sed q̃ passiuo genere, ab alijs constuprata sustineat fornicationẽ. Grandis autem dolor, incredibilisq; ignominia: quando maritus in media ciuitate, præsentibus cunctis, uxoris iniuriam prohibere non potest. Filij quoq; inquit tui & filiæ tuæ in gladio cadent. Non est tantus dolor in filia cõstuprata, quant9 in uxore polluta: nec tantus dolor in uxore occisa, quantus in filijs trucidatis. Maritus enim libentius audit uxorem interfici q̃ pollui. Nec hoc sufficit ad iniuriam, nisi & terra ipsius funiculo ab hostibus diuidatur: & nouos cultores recipiat. Ipse quoq; Amasias qui nunc gloriatur in sacerdotij potestate, nequaq; morietur in terra sua: sed ductus in captiuitatem, morietur in terra quæ polluta est idolis: & non ante morietur, nisi populum quem deceperat, seruientem uideat atq; captiuum. Scd̃m tropologiam, Amasias sacerdos interpretat̃ robustus & rigidus: eo q̃ rebellis & ferox, ecclesiasticũ uirũ, & uere ꝓphetã uetet dei uerba proferre & doctrinã: & errantẽ pp̃lm corrigere, phibeat. Hui9 uxor falsa ecclesia, patebit fornicationi omniũ: & filij ei9 ac filiæ q̃s male in errore generauit, domini mucrone ferientur: hum9 quoq; illius & uniuersa possessio erit pars dæmonũ: & ipse morietur in terra polluta: quæ non habeat habitatorem deum, sed multis prauæ religionis contaminetur erroribus: & omnis populus qui falsum sibi nomen assumit israel, captiuus migrabit de terra sua: ut non seruiat deo, sed hæreticorum ac dæmonum iugo colla submittat.

HEB. sed opilio ego sum uellicãs sycomoros: & tulit me dñs cum sequerer gregem, & dixit ad me: Vade ꝓpheta ad populum meũ israel, & nunc audi uerbũ dñi, tu dicis: Non ꝓphetabis super israel: & nõ stilla bis super domũ idoli. Propterea hæc dicit dñs: Vxor tua in ciuitate fornicabit̃: & filij tui, & filiæ tuæ in gladio cadẽt: & humus tua funiculo metiet̃: & tu i terra polluta moreris: & israel captiu9 migrabit de terra sua.

SEP. sed pastor uellicans sycamina: & tulit me dominus ex ouibus, & dixit dñs ad me: Vade & prophetisa sup populũ meũ israel: & nũc audi sermonẽ dñi, tu dicis: Noli ꝓphetare sup israel: & ne congreges audiẽtes cõtra domũ iacob. Propterea hæc dicit dñs: Vxor tua in ciuitate fornicabit̃: & filij tui & filiæ tuæ in gladio cadẽt: & terra tua funiculo diuidet̃: & tu in terra imũda moreris: israhel autẽ captiu9 ducet̃ de terra sua.

Ca. VIII

HEc ostẽdit mihi dñs deus: Et ecce uncin9 pomorũ, & dixit: Quid tu uides amos? Et dixi: Vncinum pomorũ. Et dixit dñs ad me: Venit finis super populum meum israel: non adijciã ultra ut pertranseã eũ: & stridebunt cardines templi in die illa dicit dñs de9. Multi morient̃: in omni loco proijcient̃ silentiũ. Audite

Ca. VIII

SIc ostẽdit mihi dñs deus: Et ecce uas aucupis. Et dixit: Quid tu uides amos? Et dixi: Vas aucupis. Et dixit dominus ad me: Veniet finis super populum meũ israel: non addam ultra ut pertranseam eum: & ululabunt laquearia templi in die illa, dicit dñs deus: Multi cadẽtes erũt: in omni loco inijciam silentium. Audite

Ca. VIII

HEc ostẽdit mihi dñs deus: Et ecce uncin9 pomorũ, & dixit: Quid tu uides amos? Et dixi: Vncinum pomorũ. Et dixit dñs ad me: Venit finis super populum meum israel: non adijciã ultra ut pertranseã eũ: & stridebunt cardines templi in die illa dicit dñs de9. Multi morient̃: in omni loco proijcient̃ silentiũ. Audite

Hiere. 1. c

Hieremias sub uirga cernit uigiliarum, siue nucis: eo q̃ uigilaue/rit super peccata populi sui: ne quasi clausis & conniuentibus oculis eorum delicta non uiderit: hoc nũc amos aduersus iudã & israel pariter intuet̃ sub specie uncini, qui hebraice dicitur בלוע: & a Lxx. in uas aucupis uertitur: cum auceps proprie מוקש nuncupetur: sicut supra in hoc eodem ꝓpheta legimus: Si cadet auis sup terrã sine aucupe. Et est sensus: Sicut uncino rami arborũ detrahunt̃ ad poma carpenda: ita ego proximum captiuitatis tempus attraxi. Et ut sciamus hoc esse, q̃ dicimus: ipse interpretat̃ deus, quid significet uisio, quam prophetæ ostẽderat. Venit finis super populum meũ israel: Q̃d̃ q̃ sequit̃: Non adijciam ultra ut pertrãseam eum: Hoc significat, q̃ iniquitates populi sui ultra non transeat: nec negligat: neq; impunita scelera transire permittat. Et ne solũ de decẽ tribubus dicere uideretur, intulit: Stridebunt cardines templi, siue laquearia in die illa dicit dominus. Hoc autem ὑπερβολικῶς accipiendũ est: quod tam graue malorum pondus incumbat: ut ipsi quoq; portarũ cardines & excelsa laquearia ululent: & incredibilem sentiant uastitatẽ: quando multi morientur: & captis habitatorib9 uel occisis, in omni loco proijciat̃ silentium. Sin autẽ uoluerimus legere pro uncino pomorũ, uas aucupis: hoc dicendum est, q̃ quomodo auceps uisco uel retibus aues uolantes per aerem, & sublimius discurrentes ad terrã detrahit: sic deus per sennacherib siue nabuchodonosor, quos nunc aucupes intelligimus, populũ suum pri9 liberum, & legis obseruatione sublimem comprehenderit, uinxerit, transtulerit, enecarit: Non enim iniuste tenduntur retia auibus. Et hoc nõ solũ ad babyloniæ captiuitatis tẽp9 referendũ est, sed & in aduentũ dñi saluatoris, q̃ dixerũt: Aufer de terra talem: crucifige eum, crucifige eum: & perdiderunt alas columbæ. Et uenit finis sup eos: & extrema captiuitas, ultraq; nõ pepercit eis dñs. Et ululauerũt cardines tẽpli, uel laquearia tẽpli, sup occisum pp̃lm corruẽtia. Et in omni loco proiectũ est silentiũ: habẽtib9 iudæis moysen & prophetas: & nõ habentibus uerbum dei: legentibus literã & perdentibus

A & perdentibus ſpiritum: qñ facta eſt menſa eorũ in laqueũ & in retributionẽ & ruinã: & excæcati ſunt oculi eorũ, ut nõ uiderent: & obduratæ ſunt aures eorũ, ut nõ audirẽt: & incuruatũ eſt dorſum eorũ ne cœlũ ſuſpicerẽt: ſed cũ euangelica illa muliere quæ habebat ſpiritũ infirmitatis ſemp terræ Mar.7.c incumberent: & effuſa eſt ſuper eos ira dei, & furor iræ ei⁹ cõprehendit illoſ: ita ut fieret habitatio eorũ deſerta: & in tabernacul⁹ eorũ nõ eſſet habitator: qñ cõpletũ eſt: Ecce dies uenĩunt dicit dñs: & emittã famem ſup terram: nõ famem panis neq; ſitim aquæ, ſed famem audiendi uerbum domini: de quo in poſteriorib⁹, ſi peruenerim⁹ ad calcẽ, plenius diſſerendum eſt. Nos ergo cernẽtes, qa deus naturalib⁹ ramis nõ pepercit, timeam⁹ eadem perpeti: & aucupis laqueos decli/ nemus, dicamuſq; ad ps.27.a dominum: Ne taceas neq; cõpeſcaris deus: & ne ſileas a me: & aſſimilabor deſcẽdentib⁹ in lacum. In toto orbe terrarũ proiectum eſt ſilentium iudæorum: ubicũq; fuerint muſſitãt poti⁹, q̃ loquunt: B & cũ blaſphemia eorũ contra dñm ſaluatorẽ ad cœlum uſq; peruenĩat: omnis interpre/ tatio ſcripturarũ muta eſt & ſilens: & aures nõ penetrat audientium. a ¶ Audite hoc q̃ conteritis pauperẽ ꝛc. Ne frũſtra uideaꝫ uncinus pomorũ, & uas aucupis eſſe mõſtratũ: & p hæc uicina imminere captiuitas, cauſæ offenſæ dei breuiter deſcribuntur: O tu iuda, & o tu iſrael, audite quæ ſcelera feceritis: de nocte ſurgentes, pro oratione & hymnis in deũ, ſtudium habetis opprimẽdi ſiue cõterẽdi pauperes: ut fame & ægeſtate cõfecti auferanꝫ de terra. ¶ Qui expectatis kalendas ut negociemini, & uſuras augeatis de uſuris: & ſabbata, ut aperiatis horrea, detiſq; frumẽta ampli⁹ receptu/ ri: & dei ſolennitates turpis lucri gratia in uẽſtra cõpendia uertitis: qui minorẽ in uendendis mercib⁹ mẽſurã facitis, & maiora pondera in accipiẽdis: ſtatheraq; iniquã, ut poſſideatis pecunia pauperes, & tam uiles habeatis homĩes: ut ẽ.2.b impleatis illud qd̃ ſupra de uobis dixerã: Pro eo q̃ uendidiſtis argento iuſtum, & pauperẽ, p calciamẽtis: & in tantã lucri rabiem proſiliſtis: ut nõ frumenta, quorũ eſu hominũ corpora ſuſtentanꝫ: ſed quiſquilias & purgamẽta frumenti uendatis pauperibus, puluerẽ & paleas tritico cõmiſcẽtes. ¶ quidẽ & peruerſos doctores ac principes, qui abſq; dei timore dominanꝫ cleris: de quib⁹ Hieremias loquit̃: ¶ Cleri Hiere.23. eorũ nõ proderunt eis, nõnunq; facere cernim⁹: qui putant queſtum eſſe pietatẽ: & ſedentes in tẽplo nummulariꝫ proponunt columbas: nõ in caueis, ſed in cathedris quaſi magiſtri, ſpirituſſancti dona uendentes: qui faciũt mẽſurã minorẽ atq; maiorẽ: ut pauperib⁹, uel parũ uel nihil: diuitib⁹ autẽ & his de quibus ſectanꝫ lucra in modũ concionatorũ loquanꝫ ſermone longiſſimo: & ꝓpter pecuniam cõterant capita pauperũ atq; cõculcent: & nõ frumentũ domini, qd̃ cõfirmat cor hominis: ſed quiſquilias & uiliſſimũ puluerẽ auidis faucib⁹ ingerant: etiam hæc quæ nullius ſunt preciꝫ Matth.10.a uenditantes, cum dominus Apoſtolis præceperit: Gratis

a HEB. Audite hoc qui conteritis pauperẽ: & deficere facitis ægenũ terræ dicentes: Q̃n tranſibit mẽſis & uenundabim⁹ merces: & ſabbatũ, & aperiem⁹ frumentũ: ut iminuam⁹ menſurã, & augeam⁹ ſiclum: & ſupponam⁹ ſtatheras doloſas: ut poſſideam⁹ in argẽto ægenos: & pauperes ꝓ calciamẽtis: & quiſquilias frumenti uendamus.

b Iurauit dñs in ſuperbiã iacob: ſi oblit⁹ fuero uſq; in finẽ oĩa opa eorũ. Nunqd ſup iſto nõ cõmouebit̃ terra: & lugebit oĩs habitator ei⁹: & aſcẽdet quaſi fluui⁹ uniuerſus, & eiciet̃ & defluet quaſi riuus ægypti.

c Et erit in die illa dicit dñs: Occidet

SEP. Audite hæc qui conteritis mane pauperem, & opprimitis ægenos de terra, qui dicitis: Q̃n pertrã/ſibit menſis & negociabimur: & ſabbata, & aperiemus horreum: ut faciam⁹ minorẽ menſurã & maius pondus: & faciam⁹ ſtatheram iniquam: ut poſſideamus in pecunia pauperes & ægenũ ꝓ calciamẽtis: & de omni uenditione negociemur. Iurauit dñs cõtra ſuperbiã iacob: ſi obliuiſcet̃ in finẽ oĩa opa ueſtra. Et ſup his nõ cõturbabit̃ terra: & lugebit oĩs habitator ei⁹: & aſcẽdet q̃ſi flumẽ cõſummatio ipſi⁹: & deſcendet q̃ſi fluui⁹ egypti. Et erit in die illa dicit dñs deus: Occidet

C Genĩ.22.c

ẽ.4.a

D

Rom.2.a

Iac.4.b

Luc.23.f

miat: & uigilantibus uigilet: hiſq; qui ſibi theſauriçauerũt iram in die iræ, dicaꝫ iraſci. Iurat autẽ qd̃ nõ obliuiſcaꝫ uſq; in finẽ operũ eorũ: Superbis enĩ deus reſiſtit: humilibus autem dat gratiã: ſed omnia memoriter teneat quæcunq; pecauerint: & uſq; ad finem & iudiciꝭ tempus adducat. Vnde pœnitentes rogant: ne memineris iniquitatum noſtrarum antiquarum: præſertim cum aduerſus ſuperbos ipſa terra moueatur ſiue turbetur & lugeat: non colonus & aduena, ſed habitator eius: & aſcendat ſicut fluuius conſummatio: & deſcendat ſicut flumen ægypti: ut qui egerit pœnitentiã, aſcendat cum fluuio ſcandente: qui autem perſeuerauerit in delictis, deſcẽdat ſicut fluuius ægypti: & ingreſſus mare abſorbeaꝫ: ac per hoc oſtendit ſuperbiam iacob, cõtra quã iurat dominus æternis ſupplicijs deuorandã. c ¶ Et erit in die illa dicit dominus ꝛc. Dies illa, diem captiuitatis ſignificat: quando uterq; populus ducetur in aſſyrios atq; chaldæos, quibus præ triſticiæ magnitudine occidet ſol meridie: & clara omnibus luce, tenebræ cuncta comprebunt: quando feſtiuitates eorũ & omnia cantica in luctum planctumq; cõuerſa ſunt. Et ſuper omne dorſum ſiue lumbos accincti ſunt cilicio: & iuxta conſuetudinem ueterum lugentiũ ſuper capita habuere caluitium: qd̃ & Iob in mortibus filiorum feciſſe legimus. Et tanta erit magnitudo luctus atq; triſtitiæ, ut unici filij morientis matriq; chariſſimi uincat dolorẽ: & omnia planctu & amaritudine compleantur. Poſſumus hunc locum & in domini intelligere paſſione: quando ſol hora ſexta retraxit radios ſuos: & pendentem in cruce dominum ſuum ſpectare non auſus eſt: quando tenebris cuncta complentibus, feſtiuitates eorũ & cantica, Veſpaſiano Titoq; ſuperantibus, in planctũ luctumq; mutata ſunt: quando lachrymarum & pœnitudinis & ciliciorum repleta ſunt omnia, & capita habuere caluitium:

Iob.1.d

Luc.23.f

quæ prius

E quæ prius naçareorum decorata cæsariæ, comam domino nutriebant. Tunc primogenitus filius dei ppłus israel: qui in unigenitū & uere filium dei miserat manū, æterno luctui traditus est: & nouissima eius siue qui cum eo erant, amaritudine sunt repleta. Nunc ergo illis habentibus tenebras, quia repulerūt solem iusticiæ: nos qui sedebamus in tenebris, &
Esa. 9. a in umbra mortis, uidimus lucē magnā: & illorū uniuersa festiuitas ad ecclesiæ translata est mysteria: ut illis flētib⁹, nos laudes domino concinam⁹. Illi ꝓ çona accingunē fu-
nibus & cilicijs: nobis cum Apostolis dicit:
Luc. 12. e Sint lumbi uestri præcincti: & lucernæ ardentes in manib⁹ uestris. Nos accincti sumus Christi ueritate, implentes illud quod
Eph. 6. c scriptū est: State accincti lumbos uestros in ueritate: Illi autē ꝓ ueritate circundati sunt diaboli mēdacio. Nostrum caput: de quo
Matth. 10. d saluator loquitur: Vestri autē & capilli capitis numerati sunt: habet comā perpetuam, & in capite nostro qui christus est, fortitudinem possidem⁹: ut interficiamus leonē: Illi autē dormierūt in me
F retricis synagogæ genib⁹: & diabolo tondente derasi, uirtutem capitis perdiderunt: amittētes cum robore oculos: de quibus in
Eccē. 2. c Ecclesiaste scriptū est: Sapiētis oculi in capite eius: qui autem stultus est, in tenebris ambulat. Illorū socij uersantur in luctu: nostri comites induunt̄ læticiæ uestimēto.

HEB. Occidet sol in meridie, & tenebrescere faciam terrā in die luminis: & conuertā festiuitates uestras in luctū: & omnia cantica uestra in planctum: & inducam sup omne dorsum uestrū saccū: & sup omne caput caluitiū: & ponā eā quasi luctum unigeniti, & nouissima ei⁹ quasi diem amarū. Ecce dies ueniunt dicit dñs: & emittā famem super terrā: nō famem panis neq; sitim aquæ, sed audiendi uerbū domini. Et commouebuntur a mari usq; ad mare: & ab aquilone usq; ad orientē: circumibunt quærentes uerbum dñi, & nō inuenient. In die illa deficient uirgines pulchræ: & adolescētes in siti: qui iurāt in delicto samariæ, & dicunt: Viuit deus tuus dan, & uiuit uia berłsabeæ: & cadent & non resurgent ultra. ¶ Ca. IX

Vidi dñm

SEP. Occidet sol meridie, & cōtenebrescet super terram in die lux: & cōuertā solennitates uestras in luctum: & oīa cantica uestra in planctum: & inducam super omnē lumbū saccū, & super omne caput caluitium: & ponā eam quasi luctum dilecti: & qui cum eo sunt, quasi diem doloris. Eccē dies ueniunt dicit dñs de⁹: & emittā famem sup terrā: non famē panis neq; sitim aquæ, sed famē audiendi uerbū dñi. Et cō mouebunt̄ aquæ de mari usq; ad mare: & ab aquilone usq; ad orientē: circumibunt quærentes uerbum dñi, & nō inueniēt. In die illa deficient uirgines pulchræ, & iuuenes in siti: q iurant p ꝓpiciationē samariæ, q dicūt: Viuit de⁹ tu⁹ dan, & uiuit deus tuus berłsabeæ: & cadēt & nō resurgent amplius. ¶ Ca. IX

Vidi dñm

G & adolescētes siue electi atq; doctores: hoc em̄ significat: בְּחוּרִים defecerunt in siti, uirgines pulchræ, quas synagogas interpretā tur: & electos magistros populi. Qui cū defecerint, maledictiones Deuteronomij in populo iudaico dicēt esse completas. Hi electi atq; doctores iurauerunt in idolo samariæ, in uitulis scilicet aureis & dixerūt: Viuit deus tuus dan: in terminis terræ iudaicæ, ubi nunc Pameas est: & eo tempore uitulus aureus colebatur: & uiuit uia berłsabeæ: qa longo illuc & raro itinere cōmeabāt, propter reges iudæ iustos pariter & iniustos. Et quia hoc fecerūt, idcir co corruēt: & nō resurgent ampli⁹. i. nō recipient eū statū quē pri⁹ habuerāt. Mittit autē dñs famē in terrā sup eos q terrena sapiunt: & famem non panis: sitimq; non aquæ, sed audiēdi uerbum dñi: qñ ꝓpter peccata ppli doctrina defecit in ecclesijs: & a mare usq; ad mare, id est a salsis & amarissimis fluctibus usq; ad mare peruenīūt: nō occurrētes fluminib⁹, nō dulcissimis & uarijs fontib⁹: sed rursus ad amara currētes: & ab aquilone usq; ad orientem, cupiētes aquilonē deserere, qui est uentus durissim⁹: & ab ignorantib⁹ dexter uocat̄: & peruenire ad orientē, quē reperire nō poterūt: quia nō recto pergūt itinere, sed deuijs circūeunt callib⁹: uiāq; regiā nō tenētes, curuis ducunt̄ anfractib⁹. In illo tpe deficiēt aniæ uirginales, q̄s incorruptas apls noīat: & cupit æternā pudicitiā possidere, scribēs ad co-
2. Cor. 11. a rinthios: Despondi em̄ uos uni uiro uirginē castā exhibere christo: Timeo aūt ne sicut serpēs euam seduxit astutia sua:
Matth. 25. a ita corrumpant̄ sensus uestri: & excidāt a simplicitate quæ est in christo. Et si essent om̄es uirgines pulchræ uel bonæ, nunq; dixisset, deficient uirgines bonæ: sed ad distinctionē malarū uirginū bonas posuit, quæ sunt sanctæ corpore & spiritu. Malæ uirgines quinq; sunt stultæ, quæ lampadib⁹ suis oleum non parauerunt. Bonæ & speciosæ uirgines illæ sunt, quæ lumē habuerūt uirtutū: & sponsi thalamū ingressæ sunt. Deficiēt autē ỹgines: qa ỹbū dñi nō inueniēt. Ex q̄ intelligim⁹: qñ doctrina nō fuerit in ecclesijs, perire pudicitiam, castitatē mori: oēs abire ỹtutes: qa nō comederūt uerbum dñi: qđ qui comederit saginat⁹ ei⁹ cibo, audiet p salomonē: Iustus comedēs, saturat aīam suā: aniæ autē impioꝝ
Pro. 13. d esuriēt. Et dauid qui ad senectutē peruenerat abrahā, libere
Ps. 36. d decantabat: Iuuenis fui & senui: & non uidi iustum dereliłctum:

A ctum: nec semen eius quærens panem. Quanti martyres in persecutionibus perierunt fame, & indiguerunt frumento alimentisq; istis corporum. Ergo de eo dicit pane qui de cœlo descendit: quē qui comederit, nec esurire poterit nec sitire. Deficientibus autem uirginibus, & adolescētes deficient qui pri⁹ uicerant mūdū: & idcirco deficient: qa iurant in idolo samariæ, quā in hæreticoꝝ persona semp accipimus: dicēte hoc
5.6.a eodem propheta: Væ qui despiciunt sion, & cōfidunt in monte samariæ. Despiciunt em̄ hæretici ecclesiam dei, & cōfidunt in falsitate dogmatū suorū: erigēte s se cōtra sciētiā dei: & scisso pp⁹o ei⁹ dicen
3.Reg.12.d tes: Nō est pars nobis in dauid: neq; hæreditas in filio isai. Si quis ergo iurat in delicto samariæ, & dicit: Viuit de⁹ tuus Dan: & uiuit uia Bersabeæ: iste cadet & resurgere ultra nō poterit. Dan trib⁹ in ultimis iudæorum terminis posse sionem inuenire nō potuit: si-
Iudic.18. cut in libro iudicū scriptum est, interpretaturq; iudiciū. Bersabeæ autem pro uarietate accentuū uertitur in linguam nostrā, puteus iuramēti: aut puteus sacietatis ac septimi. Itaq; & hæretici in extremis scripturarū scrūtatores finib⁹ sitient, dei iudiciū cōtēnētes: & desyderātes uiā bersabeæ quæ fuit in tribu iuda: multaq; ecclīæ imitari sacramēta cupiētes, saturatos & repletos eē se dicūt:
1.Cor.4.b Quib⁹ ap'ls exprobrat Paulus: Iam saturati estis, iā diuites facti estis: & iurant in noīe dñi: qui semel cadētes: qa deos idolorū, deū arbitrant̄ suū: ampli⁹ nō resurgent. Qui autē uoluerint agere pœnitentiā, & nō dixerint: uiuit deus tuus
Hiere.8.b Dan: & uiuit uia bersabeæ, audiēt p Hieremiā: Nunquid q cadet, nō resurget: aut q auersus est, nō reuertet̄?

Ca. IX

Eçech.1.a Vidi dñm stantē cē. Qui cū Eçechiel & Ioanne
Matt5.3.d baptista apertos uiderit cœlos: & uelamē qd̄
Exo.34.g positum erat ante faciem moysi, ab oculis eius fuerit ablatum: ut compleatur in eo quod scri-
Pſ.18.b ptum est: Mandatū dei lucidū illuminās oculos: Iste uidebit stantem dñm super altare, præcipientē ꝓphetæ: siue ut multi putāt, angelo: qui reddendis pc̄ōrū supplicijs mancipatus est: ut percutiat cardines tēpli, siue ꝓpiciatoriū: & cōmoueant̄ superliminaria eius siue uestibula. Cuncq; ait: templū, ppter m liciā hoīm dissipatū fuerit & destructum, & ira mea a sanctuario meo cœperit: unusquisq; cognoscat se nō posse euadere, auaricia oīa possidēte: & nouissima sua esse mortē: nullaq; præsidia ad euadendā sentētiā dei posse succurrere. Qd̄cq; iuxta Lxx. legim⁹: ut dissiceret in capita omniū: Pulchre eorū capita diuidunt̄: qui ab eo qui est ca-
Iob.19.c put omniū, sua sponte diuisi sunt atq; dixerūt: Nō habem⁹ regē nisi cæsarē: qui uoce impia clamauerūt: Crucifige, crucifige talē. Et: Sanguis ei⁹ super nos & super filios nostros. Quæ oīa & ad hæreticos referre possum⁹: quorū altare percutitur: & oēs initiationes & sacramēta sacrilega cōmouentur: qui auariciā habuerūt in capitib⁹ suis, clamante p eos perdice: & cōgregante, quos nō peperit: & faciente diuitias absq; iudicio. Vñ & nouissima ei⁹ siue reliquias dñs interficiet: ut cœptū capitulū compleat̄: & nouissimū eius erit insi-

Vidi dñm stantē sup altare, & dixit: Percute car-
a dinē: & cōmoueant̄ sup liminaria: auaricia em̄ in capite omniū, & nouissimū eorū in gladio interficiā. Nō erit fuga eis, fugiēt & nō saluabit̄ ex his qui fu-
b gerint. Si descēderint usq; ad infernum, inde manus mea educet eos: & si ascenderint usq; in cœlū, inde detraham eos: & si absconditi fuerint in uertice carmeli, inde scrutans auferam eos: & si celauerint se ab oculis meis in fundo maris, ibi mandabo serpenti & mordebit eos: & si abierint in captiuitatem
corā inimicis

Vidi dñm stantē sup altare, & dixit: Percute sup ꝓpiciatorium: & cōmouebuntur uestibula, & dissice in capita omniū: & reliqs eorū gladio interficiā. Nō fugiet ex eis, qui fugerit: & nō saluabit̄ ex illis, qui fuerit resaluat⁹. Si defossi fuerint in inferno, inde man⁹ mea euellet eos: & si ascenderint in cœlum, inde detraham illos: si absconditi fuerint in uertice carmeli, inde scrutās auferā eos: & si demerserint se ab oculis meis in ꝓfundū maris, ibi mandabo draconi & mordebit eos: & si abierint in captiuitatem ante faciem
inimicorū

C

Deu.32.f

D

educēt eos: nō q̄ nullus añ resurrectionis diē ab inferis retrahat̄: sed q̄ & in inferno positi, in illi⁹ ptāte sint: Qd̄ sup dathan & abiron impletū esse cognoscim⁹, qs uiuētes terræ hiatus absorbuit. Et si ascēderint inquit usq; ad cœlū, inde detrahā eos: qa & enoch & helias rapti cū corpib⁹ in cœlū, dei regunt̄ arbitrio. Et cerne ꝓprietates: ad infernū descēdi tur, ad cœlū cōscēdit̄: de inferno educi mur, de cœlis detrahimur. In altero extrema desperatio est, in altero superbiæ magnitudo. Si absc̄ōditi fuerint in uertice carmeli, uel iuxta phenicis terminos in septentrionali plaga, uel ad meridiē ꝓpter eremi uastitatē, ubi habitauit q̄ndā nabal carmelius: inde inquit, scrutans auferā eos: & si in ꝓfundo maris: atq; ut de ꝓpheta loquar in tharsis, dei oculos uitare conent̄: ibi mandabo serpenti, quem in hoc leuiathan siue cete significat: ut seruet metaphoram: & per serpentem atq; cete ad hostes ueniat. Et mordebit eos, id est suis faucibus deuorabit. Et ne forsitan per superiora quæ dixit aliud quid, cū captiuitatem ab hostibus sentiremus: iuxta morem suum aperit scriptura qd̄ prius sub ænigmatibus dixerat. Et si abierint in captiuitatem coram inimicis suis, ibi mandabo gladio & occidet eos: ne scilicet extrema malorum suorum æstiment seruitutem, sed etiam captos hostilis mucro confodiat: & qui superesse potuerint & mortem euadere, dei aspectum non effugiant: sed ponat super eos oculos suos in malum & non in bonum, ut semper eos uisitet: & ad pœnitentiam per tormēta compellat. Et hæc facturū esse se dicit omnipotens deus, ad cuius tactum & nutum terræ fundamēta quatiuntur siue tabescunt: & omnis eius habitator planctu & luctibus occupatur. Quæ loquitur ut ostendat magnitudinem diuinæ potentiæ: ne forsitan uelit quidem facere quod minatur, sed uires non impleant uoluntatem. Sin autem terra tabescit siue concutitur: & creatorem suum insensibilis quoq; natura persentit: quanto magis homo fragile animal, cuius animæ thesaurus in uasis fictilib⁹ atq; corporeis

Deu.32.f
Nu.16.e
Eccī.44.
4.Reg.2.a
1.Reg.25.a
Ione.4.a

E corporeis claudit: & quō ægypti fluui⁹ decurrit ī mare atq; sorbet: ita & terra isr̄l de q̄ supra dixerat: Qui tangit terrā & tabescit, ibit in captiuitatē & ab hostib⁹ deuorabit: μέσω/νυμικῶς, ab eo q̄ habet id qd̄ habet, diuino significante sermone. Et hæc quidē sequentes historiæ ordinē, utcunq; potuimus interpretati sumus: si tn̄ in quibusdā nos intelligētia nō defecit: Cæterū oēm loci istius περιοχήν, dauid
Ps.138. explicat dicens: Dñe probasti me & cognouisti me. Statimq; infert: Quo ibo a spiritu tuo: & a facie tua q̄ fugiam? Si ascendero
Ibidem in cœlum, tu illic es: si descēdero ad infernū,
Ibidem ibi es. Si sumpsero pēnas meas diluculo: & habitauero ī extremis
a maris: etēm illuc manus tua deducet me: & tenebit me dextera tua. In deuteronomio q̄q; sīle quid legimus:
Deu.30.c Mandatū hoc qd̄ ego præcipio tibi hodie, nō supⁿ te ē: neq; procul positū, nec ī cœlo situ: ut possis dicere: Quis nostrū ad cœlū ualet cōscendere, ut deferat illud ad nos: & audiamus atq; opere compleamus: Neq; trans
F mare positum, ut causeris & dicas: Quis e nobis transfretare poterit mare: & illud ad nos usq; deferre: ut possim⁹ audire, & facere qd̄ præceptū est? sed iuxta ē sermo ualde in ore tuo & in corde tuo ut facias illud. Quando ēm anima uinculis laxata corporeis uolandi quo uelit, siue q̄ ire cōpellit, ꝓpter tenuitatē substantiæ habuerit libertatē:
Ps.9.c aut ad inferna ducetur: de quib⁹ scriptum est: Conuertant peccatores in infernū: omnes gentes quæ obliuiscunt deū:
Ibi.6.b Et: In inferno q̄s cōfitebit tibi? Et: Descēdit in infernū gloria tua:
Ibi.48.e Aut certe ad cœlestia subleuabit, ubi sunt spiritalia nequitiæ in cœlestib⁹: & si sibi ueræ circūcisionis sciētiā uoluerit uendicare, hoc ēm interpretat carmelus: & humilitate cōtempta habitare in montib⁹: & ibi scrutantē manū dei
בַּרְמֶל euadere nō ualebit. Q̄z si desperans salutē, oculos domini uitare tentauerit: & in ultimos falsorū fluctuum terminos
Apo.20.a puenire: etiā ibi mandabit dñs serpēti tortuoso & antiquo, qui est inimicus & ultor, & mordebit eam. Capta quoq; uitijs atq; peccatis, gladio domini punietur: & ponet oculos suos super eam in malum & non in bonū: ut per cruciatus atq; supplicia ad dñm reuertat. Cunq; deus omnipotēs tetigerit terrā eorū atq; concusserit: & tabescere fecerit cuncta terrena: intelligentes scelera sua uertent in luctū: & ipse dñs dupliciter ascendet atq; descendet. Ascendet super sanctos quasi fluuius cōsummationis ei⁹. i. terræ: ut opera eorū terrena cōsumat. Descēdet super peccatores quasi flumē ægypti, ut in tormētorū amaritudinē impetu dñi detrudantur.
a Qui ędificat in cęlo ascensionē suam ⁊c. Dñs deus omnipotens qui respicit siue tangit terrā & cōmouet eam: ipse est qui quotidie ædificat in cœlū ascēsionē suam: & dicit in
Iob.5.c euangelio: Pater meus usq; hodie operat, & ego operor: &
Gen.2.d nō solum de costa adam in typum ecclesiæ semel ædificauit euam, sed q̄tidie credētes & mēbra corporis sui ædificat: & de terris ad cœlū leuat, ut in illis ipse cōscēdat. Ascēdit dñs in cœlū cū enoch: ascēdit cū helia: ascēdit cū moyse: cui⁹ sepulturæ loc⁹, qa in cœlū ascenderat, in terra nō potuit inueniri. Ascēdit cū paulo, qui uas electionis, in apostolū de persecutore mutat⁹ est: & de humilib⁹ raptus in sublimia: ita ut
2.Cor.12.a ascēderet in cœlū tertiū: & p spiritū sanctū & filiū peruenire ad patrem: & audiret uerba ineffabilia mysteria trinitatis, quæ hoīb⁹ audire nō licitū est. Iste ergo qui q̄tidie ascendit in sanctis, fasciculū suū fundauit super terrā: de q̄
Luc.12.d in euāgelio loquit: Ne timeas grex paruule: quia complacuit patri meo habitare ī te. Iste fasciculus una dñi religione cōstrictus est. Vn̄ & ipsa religio a religādo, & in fascē dñi uinciendo nomē accepit. Porro iuxta Lxx. πλὴν ἐπαγγελίαμ αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς θεμελιῶμ.i. repromissionē suā fundat sup terrā: ut oēs illius repromissiōes q̄s sancti ꝓphetæ suo ore cecinerūt nō inanē sonū habeāt: & cassa solius tropologiæ noīa, sed fundentur in terra: Et cū historiæ habuerint fundamēta, tunc spiritalis intelligentiæ culmen accipiant: ut uere christus de uirgine natus sit, uere laçarū mortuū suscitarit: uere ad tactū ei⁹ αἱμορροοῦσα sanata sit, uere in aduētu dñi cæci uiderint, claudi cucurrerint, contractæ manus extensæ sint, lepra mundata sit: licet scd̄m tropologiā quotidie de anima uirginali nascat sermo diuin⁹: quotidie peccato mortui, & uitiorū funib⁹ alligati, de sepulchro scelerū suorū iubeant exire: quotidie sanguinis opa cōstringant: cæci infidelitate christi lumē aspiciāt: claudicātes pri⁹ fide, currāt in uia dñi: & aridæ man⁹ auaricia, extēdant ad elemosynā: & lepra mariæ quæ cōtaminat quicquid attigerit, recipiat pristinā puritatē. Iste autem dñs amarissimas quoq; aquas maris uocat: & effundit eas sup eos, qui faciē suā uerterūt ad dñm. Ideo autē uocat amaras aquas, ut dulces faciat: & educat uentos de thesauris suis: & graues salsugine aquas, sua in altū iussione suspendat: eli quansq; eas, & æthereo calore decoquēs, dispēset in pluuias & emittat sup faciē terræ: ut arentia quæq; rigent imbrib⁹: & ubi abūdauit peccatū, superabundet gra. b Nunqd nō ut filij ⁊c. Pro cyrene Aquila & quinta æditio ipsum uerbum hebraicū posuerūt קִיר, Lxx. foueā. i. βόθρον: Theodotio, parietē: Symmach⁹, cyrenē: quē & nos in hoc loco secuti sum⁹. Totā loci hui⁹ quē ꝓposui, & omniū quæ hoc capitulo cōtinent intelligētiā, breui sermone cōcludam: usq; ad eū locū in q̄ scriptū est: Qui dicunt: nō appropinquabit: & nō ueniet sup nos malū: ut possim⁹ nosse qd̄ dicit: Ego dominⁿ de⁹ oīpotēs, quē celare nihil pōt: qui tango terrā & mouebit: q ædifico in cœlo ascēsionē meā: qui uoco aquas maris: & effundo eas sup faciē terræ: cui⁹ est nomē dñs: qui creator sum oīm: cūctas gētes de eodē finxi luto: & æquali sorte generaui. Deniq; æthiopes, palæstinos, syros, atq; iudæos, distantes locis atq; corpib⁹, mortalitatis lege sociaui: & p arbitrio meo seruos meos huc illucq; commuto: & in uniuersas, puincias trāsfero. Ne erigamini in supbiā, q̄ uos de ægypto eduxerim: & q̄si peculiarē ppl'm meū pharaoni seruire non passus sim: hoc idē feci & palæstinis, quos Lxx.
Rom.5.d

G

H

SEP. inimicorū suorū, ibi præcipiā gladio & interficiet eos: & obfirmabo oculos meos sup illos in mala, & non in bona. Et dñs de⁹ omnipotēs qui tangit terrā & cōmouet eā: & lugebunt oēs habitatores ei⁹: & ascēdet sicut fluuius consummatio eorū: & descēdet sicut flumē ægypti. Qui ædificat in cœlo ascēsionē suam, & ꝓmissionē suā sup terrā fundat: qui uocat aquā maris: & effundit eā sup faciē terræ: dñs oīpotens nomē ei⁹. Nōne ut filij æthiopū, uos estis mihi filij israel, dicit dñs? Nonne israel eduxi de terra ægypti: & alienigenas de cappadocia, & syros de cyrene? fouea?

alienigenas

A alienigenas tranſtulerũt,qui hebraice appellanť בְּנֵי־תוּרִים: ut tãſſerrẽ eos de cappadocia:& in paleſtinæ regionib⁹ collocarem:Syros quoq;,id eſt אֲרָם trãſtuli de cyrene: ex quo q æquali cõditione ſunt facti, æquali iudiciȝ mei ſentẽtia punient:& oĩa abſq; diſcretione perſonaȝ,impia regna ſubuertã: uos autẽ o filiȝ iſrael:de quibus dixi:

Exo.4. f Primogenitus filius
Oſee.11.a me⁹ iſrael:Et ex ægy-
pto uocaui filiũ meũ:
pſ.88. e percutiam in uirga:& uiſitabo peccata ueſtra:ſed non in perpetuũ conterã:& miſericordiã meã nõ auferã a uobis:& q̃ſi in cribro agitatos atq; concuſſos,mũdabo & eligam:ut q lapillus fuerit,& per pœnitentiã roboratus: de cribro meo non excidat: qui autem inſtar pulueris ceciderit in terram, p-cutiať gladio: ut moriantur peccatores populi mei: nõ quia ante peccauerint:ſed qa uſq; ad mortem perſeuerauerint in peccatis. Oĩs autem qui eſt iſrael,& prius deũ mente cõſpiciens: eductuſq; de ægypto:ſi de ſyderans uitia ægypti & ſæculi uoluptates: non ſolum in ægyptũ

B ſed i æthiopiã reuerta

Hiere.13. d tur:in qua qui fuerit iuxta Hieremiã,pellem ſuam mutare non poteſt, chriſti ſaluatur aduẽtu:& implẽť in eo qd̃ ſcri-
pſ.67. g ptum eſt: Ethiopia præueniet manus eius deo. Cũq; eum
Ibi.71. a adorauerit,dicetur de illo:In conſpectu ei⁹ procident æthiopes. Qui cum prociderint,& trans flumina æthiopiæ inde
Cañ.1.b detulerint uictimas dño,dicere poterunt: Nigra ſum & ſpecioſa quoniam decolorauit me ſol. Corpora eĩm umbrioq; marcentia, tentationes, & æſtus ſæculi ferre nõ poſſunt:quæ autem ad luctam & ad certamina præparanť,ſole ſiccata:ſuperant mundi iniurias & benedictionem ſancti
pſ.120.b ſpiritus cõſequunť, dicentis ad iuſtum:Per diem ſol non uret te:neq; luna per noctem Ethiopes ergo uertunť in filios dei,ſi ægerint pœnitentiã:& filiȝ dei tranſeunt in æthiopes:ſi in profundũ uenerint peccatorum. Ipſe enim creator omniũ de⁹ cappadoces uertit in palæſtinos:& eos qui uerſabantur in frigore fidei,& aquiloni uento duriſſimo ſubiacebant,fecit bibentes cadere:& depoſita ſuperbia, domini ſentire iudiciũ. Syros quoq;,id eſt excelſos atq; ſublimes q dicuntur אֲרָם: tranſtulit de cyrene infirmo pariete: ſiue quæ imminebat amariſſimo mari,& uicina ſyrtib⁹ erat: & iuxta Lxx. in fouea tenebať,mutauit in bonam partem:ut excelſos faceret. Oculi enim dñi ſuper oĩa ſũt regna peccantia:
Matth.4.b quæ oſtendit diabolus dño:& de quibus Apſtus dicit:Non
Rom.6.b regnet peccatũ in mortali ueſtro corpore, ad obediendũ deſyderiȝ eius. Verũtamẽ cum in uirga uiſitet peccatores: & cõterat eos atq; percutiat q permanſerint in pctõ:eas anĩas quæ appellanť dom⁹ iacob,& ſupplantãt peccatũ:& in certamine ſuperãt:& plantã cruenti fratris inuadũt:in æternũ perire non patitur. a Ecce eĩm ego mandabo ꝛc. Deus
Eſa.40.c qui menſus eſt aquas manu,& cœlum palmo,& omnẽ terram concludit pugillo: ipſe ꝑ magnitudine ſua, utraq; manu tenens margines terræ,quaſi cribrũ huc illucq; concutiet:ut paleis ac ſordibus peccatorũ in terrã cadentibus:purum frumentũ remaneat:qd̃ condať in horrea:ſiue ut Lxx.

HEB. cyrene? Ecce oculi dñi dei ſup regnũ peccãs:& cõterã illd̃ a facie terræ:uerũtamẽ cõterẽs nõ cõterã domum iacob dicit dñs. Eccẽ enim ego mandabo:& cõcutiam in omnibus gentibus domũ iſrael:ſicut concutitur in cribro: & non cadet lapillus ſup terram. In gladio morient oẽs peccatores populi mei: qui dicunt:nõ appropinquabit: & nõ ueniet ſup nos malũ. b In die illa ſuſcitabo tabernaculũ dauid qd̃ cecidit &reædificabo apturas muroȝ ei⁹:& ea q̃ corruerãt iſtaurabo: & reædificabo illd̃ ſicut i dieb⁹ antiqs:

) ut poſſideant

SEP. fouea? Ecce oculi dñi dei ſuper regnũ peccatorũ:& auferam illud a facie terræ. Veruntñ nõ in finẽ auferam domũ iacob dicit dñs. Quia ecce ego p̃cipio & uentilabo in cũctis gentibus domũ iſrael: ſicut uentilať in uẽtilabro: & non cadet contricio ſup terrã. In gladio moriẽtur omnes peccatores populi mei:qui dicũt:non appropinquabit,neq; ueniẽt ſuper nos mala. In die illa ſuſcitabo tabernaculũ dauid,qd̃ ceciderat & ædificabo ea q̃ corruerãt:& q̃ ſuffuſa ſũt ſuſcitabo:& iſtaurabo eã ſicut dies antiq̃s:

) ut querant

C tranſtulerunt:uentilabrũ tenebit in manu:& purgabit areã ſuam:& triticum condet in horreis:paleas autem. cõburet igni inextinguibili:de quibus loquiť per Hieremiãm: Quid Hiere.23. f
paleis ad frumẽtũ dicit dñs? De hoc eodẽ ſub figũra alteri⁹
parabolæ:ſagena illa demonſtrat, quæ mittiť in mare hui⁹ Matth.13. f
ſæculi: & extrahit piſces omniũ generũ: proiectiſq; malis piſcibus, boni tñmodo reſeruantur: ita & domin⁹ miſerabilem domum iſrael toto orbe diſperſit: & concuſſit in cribro, & uẽtilauit palam: lapilliſq; & calculis ſuperterram non cadentibus, moriẽtur in gladio, qui propter ſordes & puluerem peccatores ppli nominanť. Et hoc patienť: quia non credunt uaticinia prophetarũ: nec putãt eſſe uentura quæ per eos dñs comminatur. Cũq; ſibi proſpera repromittãt: mala poſtea ſuſtinebũt: E regione ſanctis timẽtibus, & nõ peccãtibus:& id circo neq; morientibus gladio:quia dixerũt:Appropinquabũt nobis mala: & ueniẽt D
ſuper nos ſupplicia: quæ peccata nr̃a meruerũt: de quo pleni⁹ in Hieremia loquitur
Hiere.18.b deus: Aſſumã & loquar ſup gentem & regnum ut auferã eã & diſperdã:ſi cõuerſa fuerit gens illa a malis ſuis:& ego agã pœnitẽtiã de his quæ cogitauerã facere ei: Nõ ergo de⁹ mutať q ſemp eſt ĩmutabilis:ſed nos eũ noſtra cõuerſiõe mutamus. Sæuit, iraſciť,cõminať,& dicit ſe illaturuȝ eẽ ſupplicia: ſi agamus pœnitentiã,ipſum q̃q; ſuæ pœnitebit ſententiæ.
Rurſum iuxta eundem Hieremiã promittit,ꝓſpera:ſi negli- ꝛ.17.
gentia diſſoluamur,& illũ pœnitebit ſpõſionis ſuæ,promiſſaq; mutabit. Cuius rei exemplũ niniuitas & hieruſalẽ habere poſſumus:quorũ alij de imminentibus ſupplicijs liberati ſunt:alij quæ patribus ꝓmiſſa fuerant perdiderunt.

b In die illa ſuſcitabo tabernaculũ dauid ꝛc. Vbi apſtoȝ
Gal.2.b præcedit auctoritas, maxime petri & iacobi: quos columnas eccleſiæ uas electiõis uocat: ibi oĩs uariæ explanatiõis tollenda ſuſpitio eſt:& quod a tantis uiris exponiť, hoc ſequendũ. In actibus apoſtolorȝ queſtione inter apoſtolos Actũ.15.c
ſuſcitata,cur hoĩes ex gentib⁹,paulus & barnabas abſq; circũciſione & obſeruantia ſabbati ſuſcepiſſent:Petrus reſpõdit,ut debuit:cui⁹ ſententiã ꝓbans iacobus, hæc locut⁹ eſt:
Viri fratres audite me: Simon enarrauit quẽadmodũ primũ deus uiſitauit ſumere ex gentib⁹ populũ nomini ſuo:&
Ibidem huic concordãt uerba ꝓphetarũ,ſicut ſcriptũ eſt: Poſt hæc reuertar,& ædificabo tabernaculũ dauid quod cecidit,& diruta eius reædificabo:& erigam illud:ut requirãt cæteri hominũ dñm:& oẽs gẽtes ſuper quas inuocatũ eſt nomẽ meũ dicit dñs faciens hæc:notũ a ſæculo eſt dño opus ſuũ. Hoc igitur tabernaculũ dauid quod ceciderat:ciderat autẽ in his qui dicũt: non appropinquabit,& nõ ueniet ſuper nos malũ: q̃s dñs cribro ſuo concuſſerat & ꝓbauerat:& quoȝ aream maieſtatis ſuæ purgauerat uẽtilabro: & quicũq; peccatores fuerant interfecit gladio: Nunc iuxta conſuetudinẽ ſcripturarũ,poſt tormenta,poſt pœnas:proſpera & læta ꝓmittens,ſuſcitaturũ eſſe ſe dicit:& in reſurrectione dñi oĩa reſtituturũ: ut qd̃ in ſynagogis ceciderat,ſurgat in eccleſijs, & poſſideant credentes reliquias idumeæ,& omnes natio-

g) tiones:ut

E nes: ut quicquid reliquū fuerit de regno ſanguinario atq; terreno, in cœleſtia regna mutet: & omnes gentes quæ oblitæ ſunt dñm, cōuertant & reuertant ad eum. Sin autē iuxta Lxx. legere uoluerim⁹, ut querant me reliq hominū: & oēs gentes ſuper quas inuocatū eſt nomē meū: reliquos hominum, eos debemus accipere, qui de iudaico populo crediderunt: & quaſi lapillus nō ceciderunt de cribro: nec cum puluere paleiſq; & ſordibus ſunt proiecti. Reliquiæ enim in principio fidei ſaluæ fient, & in fine mūdi: ut cum ſubintrauerit plenitudo gentiū: tūc oīs iſrael ſaluus fiat. Nomen autem domini quod inuocat ſup reliquos & ſuper omnes gentes: illud eſt de quo ſaluator dicit:
Ioh.17.a Pater reuelaui nomen tuū hoibus. Et ne longo ſermone regulā differā ſponſionum: & in hoc propheta, & in cæteris quæcūq; de ædificatione hieruſalē & templi, & rerum omnium beatitudine prædicantur: iudæi in ultimo tēpore uana ſibi
F expectatione promittunt: & carnaliter implenda cōmemorant: Nos autem qui nō occidentem literam: ſed ſpiritū ſequimur uiuificantē: iam in eccleſia conuincimus expleta: & quotidie impleri in ſingulis: q ruētes per peccatum, reædificātur per pœnitentiā. a ¶ Ecce dies veniunt dicit dñs ꝛc. Suſcitato tabernaculo dauid qd̄ ceciderat: & reædificatis his quæ fuerant lapſa atq; ſubuerſa, deſcribitur rerum omniū abundantia: quomodo hi qui
ps.125.a pri⁹ euntes ibāt & flebant portātes ſemina ſua: ueniētes uenient cū exultatione portantes manipulos ſuos: ut conſequatur manipulorum tritura uindemiā, ſiue arator meſſorem: & uua uarietur, ac ducat colorem in tempore ſeminis: ſiue ut uerius eſt, calcator uuæ cōprehēdat ſementem: & ſic ſibi inuicem cuncta ſuccedant: ut nulla dies ſic abſq; frumento, uino & gaudio. In illo tempore plenis torcularibus uua calcabitur, & de chriſti ac martyrum ſanguine rubentia muſta fundentur: & huiuſcemodi calcator uuæ erit ſeminarium ſermonis dei: ut ſanguis eorū magis clamet in mūdo: q̄ clamauit ſanguis abel iuſti. Quicunq; autem merito uirtutum ſuarum ad montana cōſcenderit: melle ſudabit: īmo ſtillabit dulcedinem ſermonis dei, de quo ſcriptū
ps. 33. b eſt: Guſtate & uidete q̄ ſuauis eſt dominus: Et q̄ dulcia
Ibi.118.n eloquia tua gutturi meo: ſuper mel & fauum ori meo. Et

HEB. ut poſſideant reliquias iudumææ: & oēs nationes: eo quod inuocatum ſit nomen meū ſuper eos: dicit dominus faciens
a hæc. Eccē dies ueniūt dicit dñs: & cōprehendit arator meſſorem: & calcator uuæ mittentem ſemen. Et ſtillabunt montes dulcedinem & omnes colles culti erūt. Et cōuertā captiuitatē populi mei iſrl̄: & ædificabūt ciuitates deſertas, & habitabūt: & plantabunt uineas, & bibent uinum earū: & facient hortos, & comedent fructus eorū. Et plantabo eos ſup humū ſuā: & non euellā eos ultra de terra ſua quam dedi eis: dicit dominus deus tuus.

SEP. ut querant me reliq hominū: & omnes gentes ſup quas inuocatū eſt nomen meū: dicit dñs faciēs hæc oīa. Ecce dies ueniunt dicit dñs: & apprehendet tritura uindemiam: & uariabit uua in ſemente. Et ſtillabunt montes dulcedinem: & oēs colles cōſiti erūt. Et conuertam captiuitatem populi mei iſrael: & ædificabūt ciuitates diſſipatas, & habitabunt: & plantabunt uineas, & bibent uinū earum: & facient hortos, & comedent fructum eorū. Et plantabuntur ſup terram ſuā: & non auellentur amplius de terra ſua quam dedi eis: dicit domin⁹ de⁹ omnipotens.

G Cañ.2.b populi quōdam eius iſrael, reuertetur ad fidem chriſti: ut quem in prophetis audierat, in euangelio teneat. Hi autem montes qui ſtillabunt dulcedinē: & colles qui cōſiti fuerint, poſtq̄ cōuerterit dñs captiuitatē pop̄li ſui iſrl̄, ædificabūt ciuitates antea deſertas & habitabūt i eis: ut una q̄q; ciuitaſ extructa dicat: Ego ciuitas firma quæ oppugnaſ: & de q̄ dñs in euāgelio loquitur: Non poteſt Matth.5.b ciuitas abſcōdi ſuper montem poſita. Et in pſalmis dicit: Flumi⁹ impet⁹ lætificat ciuitatē dei. Plantabunt quoq; uineas cū noe, & bibent uinum eaꝝ: & inebriabūtur, & audient a dño ſaluatore: Bibite amici mei & inebriamini. Bibent au- Marc.14.c tem uinū: quod ſe in H regno patris cum apoſtolis ſuis, nouum bibiturū eſſe pollicitus eſt. Hæc eſt uinea ſorech: cui⁹ uinū quotidie in myſteriis bibimus. Nec harum rerum fœlicitate cōtenti: propter delicias facient hortos & irrigabunt eos: ut nulla deſint in eis genera uirtutum, & comedēt fructus eorū: Qui eīm plantauerit & rigauerit, ipſe & comedet. Cūq; hæc oīa montes & colles fecerint, ſtillantes dulcedinem: & ædificantes ciuitates, & habitantes in eis: plantantes uineas, & bibentes uinū earū: facientes hortos, & comedētes fructus eorū: tunc ipſos plātatores plantabit dñs ſuper terram ſuam: de qua dicitur: ¶ Credo uidere bona dñi in terra uiuentiū: Et in euangelio: ps.26.d Beati mites, quoniam ipſi poſſidebunt terram. Poſtq̄ autē plantauerit eos: & firma in altum radice ſolidarit: non euellet ultra de terra, quā dederat eis. Ex quo intelligim⁹ eccleſiam uſq; ad finem mundi, concuti quidem perſecutiōib⁹: ſed nequaq; poſſe ſubuerti: tētari, non ſuperari. Et hoc fiet quia dominus deus omnipotens: ſiue dominus deus eius: id eſt eccleſiæ, ſe factur̄ eſſe pollicitus eſt: cuius promiſſio, lex naturæ eſt.

¶ Commentariorū in Amos pphetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN ABDIAM PROPHETAM AD PAMMACHIVM PROEMIVM.

A CVm essem paruulus: ut paruulus loquebar,ut paruulus sapiebam,ut paruulus co/ 1.Cor.13.c
gitabam:postꝙ factus sum uir ,quæ paruuli erant deposui. Si apostolus proficit:& C
quotidie præteritorum obliuiscens, in priora se extendit:ac secundum præceptum Luc.9.g
domini saluatoris stiuam tenens,post tergum non respicit:Quanto magis ego,qui necdum ad ætatem perfecti uiri, & in mensuram christi ueni, mereri debeo ueniã: qꝫ in ado/lescentia mea prouocatus ardore, & studio scripturarum,allegorice interpretatus sum Abdiam prophetam:cuius historiam nesciebam.Ardebat animus cognitione mystica: & quia legeram omnia possibilia credentibus:ignorabam diuersa esse charismata:literas sæculi noueram, & ob id putabam me librum legere posse signatum. Stultus ego,uigintiquatuor seniores habẽtes in Apo.5.c
manibus phialas & citharas: & quatuor animalia plena oculis consurgunt de throno suo: im/peritiam confitentur:gloriam agno canunt, & uirgæ de radice iesse:& putabam posse me quod credebam.Cuius in manu non fiebat sermo dei:nec dicere poteram: A mandatis tuis intellexi: ps.118.n
neꝙ illius de euangelio beatitudinis recordabar:Beati mundo corde,quoniam ipsi deum uide Matth.5.a
bunt.Necdum de altari carbo sublatus,labia mea purgauerat:Nec dum error ueteris ignorãtiæ igne spiritussancti fuerat circũcisus:& audacter loquebar ad dominum:Ecce ego,mitte me. Spe Esa.6.c
rabam in scriniolis latere quod scripseram:& ingenioli mei primam temeritatem ignibus uoue/ram:cum subito de italia affertur exemplar a quodam iuuene tot annis: quot & ego quondam scripseram,laudante opusculum meum. Fateor miratus sum,qđ q̃ntũuis aliquis male scripserit inuenit similẽ lectorẽ sui.Ille p̃dicabat, ego erubescebã:ille q̃si mysticos intellectꝰ ferebat ad cœ/lum: ego demisso capite confiteri meum pudorem prohibebar.Quid igitur, condemnamus in quibus pueri lusimus? minime:Scimus enim in tabernaculum dei,& aurum & pilos caprarũ si/militer oblatos.Legimus in euangelio uiduæ pauperis duo minuta,magisꝙ diuitum substan/ Mar. 12.d
tias approbatas:Et tunc dedimus quod habuimus:& nunc,si tamen aliquid profecimus,domi/no suum reddimus :Gratia em̃ eius sum quod sum.Nec diffiteor per hosce triginta annos in
B eius opere me ac labore sudasse:Clæmens est pater:cito reuertentẽ filium suscipit:nec expectat D
donec quis aperiat ostium: ipse egreditur obuiam:annulũ & stolam parat: licet germanus in/uideat,& scortatorem ac nepotem uocet:de salute illius symphonia angelicæ lætitiæ cunctarũ qꝫ uirtutum in cœlestibus personat.Hoc est illud tempus mi Pãmachi,hac luce dulcior:quo egressi scholam rhetorum diuerso studio ferebamur:quando ego & Heliodorus charissimꝰ:pariter ha bitare solitudinem syriæ chalcidis nitebamur: quod putabam latere,uulgatum est.Per uetera uestigia rursum ingrediar,emendans si fieri potest curuos apices literarum. Infans eram, necdũ scribere noueram:titubabat manus:tremebãt articuli.Nunc ut nihil aliud profecerim,saltem so craticum illud habeo: Scio quod nescio. Dicit & Tullius tuus: adolescẽtulo sibi inchoata quæ dam & rudia excidisse.Si hoc ille tam de libris ad herẽnium,cꝫ de rhetoricis : quos ego uel per fectissimos puto:ad comparationem senilis peritiæ dicere potuit:quantomagis ego libere pro/fitebor: & illud fuisse puerilis ingenij: & hoc maturæ senectutis.In libris quoꝙ contra Marcio/nem Septimius Tertullianus,hoc idem passus est:& Origenes in canticocanticorum:& Quinti lianus in.xij. libris institutionis oratoriæ. Ex quibus perspicue ostenditur unãquãqꝫ ætatem in suo esse perfectã: & ex annorũ debere numero iudicari.Sed iam tempus est ,pponere exordiũ abdiæ:& orationum tuarum auxilio,cui uolumen hoc scribitur,confragosum mare & sæculi re/cursos gurgites transfretare.

E

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI COMMENTARII IN ABDIAM PROPHETAM.

VIsio abdie: Hūc aiunt esse hebræi: qui sub rege samariæ achab: & impijssima ieçabel

3.Reg.18.a pauit centū pphetas in specubus: qui nō curauerunt genu baal: & de septē milib⁹ erāt quos Helias arguitur ignorasse: sepulchrūq; ei⁹ usq; hodie cū mausoleo Helisei prophetæ & baptistæ Ioannis in sebastæ ueneratione habetur, quæ olim samaria dicebat. Hanc herodes rex iudeæ antipatri filius, in honorē Augusti cæsaris græco sermone uocauit augustā. Hic igitur quia centum prophetas aluerat: accepit gratiam prophetalem: & de duce exercitus, fit dux ecclesiæ. Tunc in samaria parùum gregem pauerat: nunc in toto orbe, christi pascit ecclesias: &: φερωνύμως, sicut in actis apostolorum stephanus martyrio coronatus: ita & hic seruus appellatus est domini. Porro q̄ contra idumæam cernens, non onus: id est λῆμμα, & pondus idumeæ uidet, scd̄m regulam & distinctionē quā in nahum scripsimus: illud in causa est, qd̄ uel edom, id est Esau: non de extraneis gētibus computat̄, fili⁹ isaac & frater iacob: unde & terra illius non dat̄ in possessionem israel: nec dimittitur bellare cōtra eā: & aduersus fratrem armari prohibetur. Vel certe uisio est, nō idumææ: quod poterat si ita scriptum esset facere quæstionem: sed abdiæ, id est serui domini quam uidet gentibus, ad q̄s legatum misit dominus: Et quibus dicitur: Surgite & cōsurgamus aduersus eam in præliū: Destructio em̄ idumææ: uisio nationum est. Sin autem quærit̄ quare ponatur in titulo, uisio abdiæ: & nihil postea qd̄ uisum est demonstret̄: scd̄m

Actū. 7. g

עברית

Esa.6.a illud Esaie: Vidi dominū sabaoth sedentē super thronum
Eçech.1.a excelsum & eleuatum. Et Eçechiel: Aperti sunt cœli: & uidi uisiones dei, statimq; subiungitur: Et uidi, & ecce spiritus

F turbinis ueniebat ab aquilone: & nubes magna: & splendor in circūitu eius: Sed post uisionem abdiæ protinus inferatur: Hæc dicit dominus ad edom. Et iterum: Ecce parDeu.4.b uulum dedi te in gentibus: de Deuteronomio sumem⁹ exemplum, in quo non res, sed uerba cernuntur: Attende ingt tibi & conserua animā tuam uæhementer, ne forte obliuiscaris sermonū, quos uiderunt oculi tui. Et ioannes in epistola: Quod uidimus inquit oculis nostris: quod p̄spexim⁹:

1.Ioh.1.a & manus nostræ palpauerūt de uerbo uitæ: Et moyses uocem dn̄i: quæ ad eū loquebat̄ uidisse se dicit. Si ergo post uisionem inferuntur quæ dicta sunt: & uident̄ mentis oculis quæ auribus percipi solent: recte uidens, quia prophetæ antea uocabantur uidentes, titulo prænotat uisionem.

b ¶ Hęc dicit dominus deus ꝛc̄. Paruus propheta, uersuum supputatione nō sensuum: Alioquin ut in tribus uoluminibus Salomonis, canticūcanticorum quanto breuius est, tanto difficilius: Et epistola ad philemonem quem sensum haberet expræssimus: Euangelicus quoq; sermo breuiatus, lacinios is legis operibus angustior est: Ita hic q̄q; ꝓpheta quasi seruus dn̄i iuxta abraham, isaac & iacob & moysen famulū dei: & apostolum seruum christi, ea uidet, ea audit, quæ prophetali digna sunt seruitute. Multi putant iuxta interpretationē nominis, quod seruus iste sit domini: cui dicit̄ in Esaia: Magnū tibi est uocari te puerū meū: qui se exinaniuit formā serui accipiēs. Sed si hoc ita intellexerimus, alius nobis querendus erit legatus, qui est missus ad gentes: Et dum tropologiam sequimur, perdimus manifestissimam ꝓphetiam. Querimus ergo qs sit iste edom, uel idumæa ad quā nunc per abdiam dominus loquitur. In li

Geñ. 25. d bro geneseos esau filiū isaac appellatum fuisse edom: quia propter rufum lenticulæ cibū primogenita uēdiderit: manifestissime legimus: Edom em̄ interpretat̄ πυῤῥός, id est rufus. In eodem uolumine scribitur hunc eundem uocatum esse seir, id est pilosum quia hispidus erat: & non habebat læuitatem iacob. Vnus ergo atq; idem tribus nominibus appellatur, esau, edom, seir: possiditq; eam regionem quæ

אֱדוֹם שָׂעִיר G

nunc gebalena dicitur, & in finibus est ἐλευθεροπόλεως, ubi nate habitauerāt horrei qui interpretant̄ liberi: unde & ipsa urbs postea sortita uocabulum est. Q̄z ergo hebraice: אֱדוֹם & græce dicitur, ἰδουμαία, nunc uiculus palæstinæ est: a conditore sic imposito nomine: cuius latina q̄q; & græca meminit historia. Iste est cui dicit̄ ꝓ amos: Super trib⁹ sceleribus edom: & super quatuor non conuertam eū: eo q̄ persecutus sit gladio fratrem suum: & uiolauerit misericordiam eius: & tenuerit ultra furorem suum: & indignationem suam seruauerit usq; in finem. In Esaia quoq; iuxta hebraicū legimus: Onus duma ad me clamat ex seir: custos qd̄ de nocte? custos qd̄ de nocte? Et Hieremias in eandē ꝓphetiā pari uoce cōsentit, dicens: Nunq̄d nō est ultra sapientia in theman: & reliqua usq; ad finem eiusdem prophetiæ, ubi dicitur: Et erit cor fortium idumææ in die illa, quasi cor mulieris parturientis, Exceptoq; ordine cōmutato, & alijs quæ uidentur discrepare: magna pars Abdiæ in Hieremiæ uolumine continetur. Isti sunt montes seir aduersum quos Eçechielis facies roboratur: & dicitur: Dabo montem seir desolatū, & desertū. Et post paluulū: Dissipatus eris mons seir & idumæa omnis. Longum est si uoluero cunctas scripturas euentilare: & proferre in medium super montes seir: maxiēq; Malachiæ: ubi statim in principio scriptū est: Nō ne frater erat esau iacob: dicit domin⁹? Et: dilexi iacob: esau autem odio habui. Et posui montes eius in solitudinem: & hæreditates eius in dracones deserti. Quod si dixerit idumæa: destructi sumus: sed reuertentes ædificabimus quæ deserta sunt. Hæc dicit dominus exercituū: Isti ædificabūt, & ego destruam: & uocabūtur termini impietatis, & populus cui iratus est domin⁹ usq; in æternum. Quia ergo didicimus terram idumæorum aduersariā esse terræ repromissionis: & Esau inimicum legimus iacob: & populū esse, cui iratus est dominus in sempiternum: Nosse debemus scd̄m leges tropologiæ: aut contra iudæos factum esse sermonē: qui sunt æmuli christianis: & persequuntur fratrem suum iacob, populum supplātatorem: qui illis primogenita præripuit. Aut certe aduersus oēs hæreses & cōtraria dogmata ueritati: quæ uidētur quidem nobis esse uicina: sed magis aduersaria sunt: & de paterna hæreditate simplicē, & habitatorē domus iacob nitunt̄ expellere. Porro qa idumæa & terrena interpretatur, & propter colorem rubrum cruenta quoq; intelligi potest: Idcirco saluator reportans ad patrem de mundo uictoriam: quando angeli conclamabant: Aperite portas principes uestras & introibit rex gloriæ. Et in Esaia stupētes interrogabāt: Quis est iste qui ascendit de edom fuluida ueste de bosor: sic formosus in stola cādida. Et ad ipsum cominus loquebant̄: Quare rubrum est indumentum tuū: & uestimenta tua sicut calcantiū in torcular? Ipse loquitur in triūpho exponens palmas crucis suæ: Torcular calcaui solus: & de gentibus non est uir mecum. Sunt qui idumææ ad carnē referant, & aduersus illius pugnā animā æstimāt ꝓuocari: ut mortificātes mēbra nr̄a sup̄ terrā, fornicationē, imūdiciā, passionē, æternā in christo uictoriā conseq̄mur. Iudæi frustra somniāt cōtra urbē romā, regnū q̄ romanū hāc fieri ꝓphetiā: Et illud qd̄ in Esaia scriptū est: Onus duma, paululum literæ apice commutato ꝓ ר legi posse ו, & sonare romā: ר qppe litera & ꝓ, u, & ꝓ, o, eorum lingua accipit̄. b ¶ Auditū audiuim⁹ ꝛc̄. Iam ut supra diximus, eundē esse edom quā & idumæā: qa in hebraico ipse

a cōdidit

H

Malach.1.b

יוֹמָה

A qui condidit, in græco urbs quæ ſit ab eo cõdita nominat: Audiuit ergo uel abdias, uel omnes prophetæ pariter audierunt: Oēs em̃ ſcribunt cõtra edom: qđ ad gentes legatus miſſus ſit mediator dei & hominũ, homo chriſtus ieſus: de q̃
Aggei.2.b & pater loquitur per Aggeũ: Mouebo omnes gentes: & ueniet deſyderatus cunctis gentibus. Iſte in
Eſa.9.b Eſaia, magni cõſilij angelus: & pater futuri ſæculi ſcribit. Quod autem p̃ legato, id eſt ציר Lxx. περιοχὴν: id eſt munitionẽ interpretati ſunt: poſſum⁹ dicere, qđ ipſe legat⁹ noſter ſit, & ipſe munitio: dicens ea quæ p̃pheta lis ſermo contexuit: Surgite & cõſurgam⁹ aduerſus eum, uel eã in prælium. Legat⁹ q̃ ad gentes eſt miſſus: hæc loquitur: Surge q̃ dormis & eleuare a mortuis, & illuminabit te chriſt⁹: Ac ne forſitan grauis nobis, & inſolita pugna uideat: me inquit habetis primũ in acie: Ego ero ἀρχι-
B στρατηγός prælio, q̃
Ioſ.5.d & ieſu filio naue gladium tenens apparui:
Exo.17.c Et amalech in crucis uexillo moyſe pugnãte ſuperaui. Hieremias in uiſiõe cõtra idu-
Hiere.49.c mæã nõ multũ ab his diſcrepat: Auditu inq̃t audiui a domino, & legatus ad gentes miſſus ſum: cõgregamini & uenite contra eam, & cõſurgamus in prælium. Sequit: a ¶Ecce paruulũ dedi te ꝛc̃. Hieremias cuius ſupra fecimus men-
Ibidem tionem, prope in eadem uerba cõſentit, dicẽs: Ecce paruulũ dedi te in gentibus: contemptibilem inter homines: arrogãtia tua decepit te: & ſupbia cordis tui: q̃ habitas in cauernis petræ: & apprehendere niteris altitudinem collis: cum exaltaueris, quaſi aquila nidum tuum: inde te detraham, dicit dominus. In interpretatiõe prophetica debemus morẽ noſtrum ſequi: ut primum hiſtoriæ fundamẽta iaciamus: deinde ſi poſſumus, excelſas turres & tectorum culmina ſubrigamus: O inquit edom qui cũ minimus ſis inter omnes in circũitu nationes, & ad comparationem gentium cætera rum paruus in numero, ultra uires erigeris ſuperbia: Cũq̃ habites in ſpeluncis, ĩmo in cauernis petrarũ: humilis atq̃ pauperculus: & excelſa ædificiorũ tecta non poſſidens, q̃ſi aquila in ſublime extolleris: & tãtũ cogitatione intumeſcis, ut inter ſydera habitare te credas: etiam ſi ultra naturã poſſes cœli alta penetrare: inde te detraherẽ, & ad terram deducerem, dicit dominus deus. Illud autẽ qđ in Hieremia additũ eſt, & apprehendere niteris altitudinẽ collis: aperuit ænigma: collem ſignificãs montẽ ſion: ac per hoc uel ipſam urbem hieruſalẽ: uel tẽplũ qđ in ea conditum eſt uult intelligi. Aquilã autẽ cũctis auibus altius uolitare: etiã hi qui de natura auium diſputant memoriæ prodiderũt: tanticq̃ cõtuit⁹ eſſe dicit: ut cũ ſup̃ maria ĩmobili pẽna ferat, nec hũanis pateat obtutib⁹, de tãta ſublimitate piſciculos natare uideat: & cũ iuxta litt⁹ fuerint, tormẽti ĩſtar deſcẽdere, raptãq̃ prædã pẽnis ad littus p̃trahere. Si didicim⁹ hiſtoriã: ſequamur intelligẽtiã ſpiritalẽ: Licet tibi o hæretice magn⁹ eſſe uidearis: & contemnas eccleſiæ paucitatem: tñ paruus es in gentibus, & cõtemptibilis: & non ſolũ cõtẽptibilis, ſed & cũ ἐπιτάσει ualde cõtemptibilis. Supbia cordis tui extulit te. Quis enim hæreticorũ non in ſuperbiã extollitur, eccleſiæ ſimplicitatem paruipendens: & fidem, imperitiam reputãs;

HEB. te & conſurgamus aduerſus eũ in prælium. a Eccẽ paruulũ dedi te in gẽtibus, cõtemptibilis tu es ualde: Supbia cordis tui extulit te: habitantẽ in ſciſſuris petræ: exaltantem ſolium tuum: qui dicis in corde tuo: Quis detrahet me in terrã? Si exaltatus fueris ut aquila: & ſi inter ſydera poſueris nidũ tuũ: inde te detraham, dicit dominus. b Si fures introiſſent ad te: ſi latrones per noctem: quomodo conticuiſſes? Nõne furati eſſent ſufficientia ſibi? Si uindemiatores introiſſent ad te:
nunqđ

SEP. te & conſurgamus aduerſus eum in prælĩũ. Ecce minimũ dedi te in gẽtibus: inhonoratus es tu ualde: Supbia cordis tui eleuauit te, habitantem in foraminib⁹ petrarum: exaltantem habitaculũ tuũ atq̃ dicentẽ in corde tuo: Quiſ me deducet in terrã? Si exaltatus fueris ut aquila: & ſi inter media ſydera ponas nidũ tuum: inde te detrahã dicit dñs. Si fures introiſſent ad te: uel latrones per noctem: ubi proiect⁹ eſſes? Nõne furati eẽnt ſufficiẽtia ſibi? Et ſi uindemiatores ĩtroiſſent ad te:
nonne

C Habitãtem in ſciſſuris petræ: & exaltantem ſoliũ ſuum. Petra p̃p̃ frequenter uel in p̃ſona domini, uel in ſoliditate ponatur: unde & propheta dicit: Statuit ſupra petram pedes meos: & ad Petrum dicitur: Tu es petrus & ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meam: tamen & in contrariam partem frequenter accipitur: Auferam inquit cor lapideũ, & dabo uobis cor carneũ: Et: Potens eſt deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios abrahæ: maxime q̃ hic, ubi nõ dixit habitantem ſuper petram: in qua prudens ædificator domũ ſuã extruit, ſed in ſciſſuris petræ: ut hæreſeon a petra chriſto: & ab eccleſia ſignificet ſciſſiones. Porro qđ ſequit: Exaltantẽ ſoliũ tuũ: & qui dicit in corde ſuo: Quis detrahet me in terram? tumorem hæreticæ mẽtis oſtendit: confidentiũ ſibi in myſterijs & in ſecretis ſuis: & quantum in ipſis eſt (hyp̃bolice autem hoc accipere debem⁹) repromittentiũ ſibi regna cœlorũ. Vnde ad huiuſcemodi homies ſcribit Apoſtol⁹: Iã ſine nobis regnatiſ: atq̃ utinam regnaretis: ut & nos uobiſcũ regnarem⁹: Tale qđ & dauid loq̃t: Poſuerũt in cœlo os ſuũ: & lingua eorum tranſiuit in terram. Si exaltati ergo fuerint, ut aquila (nam & ipſi aquilarum ſibi ſimilitudinem pollicent) quæ ſolent ad cadauer dominicũ congregari: & inter media ſydera poſuerũt nidũ ſuum: inde detraham eos, dicit dominus. Sicut enim dormiente patrefamilias inter bonam ſementẽ inimicus homo çiçania ſuper ſeminat: Ita ſolet aquila illa grandis magnarũ alarum, longo membrorum ductu, plena plumis & uarietate: quæ habet ductũ intrandi in libanũ, & tollit de cacumine cedri: & plantat ſup aq̃s multas, ut in uineã plãtaria pullulẽt, inter ſydera eccleſiæ: de quibus & in alio loco dicitur: Iuſti aũt ſicut ſtellæ fulgebunt: ponere nidum ſuum. Dixi ſupra hoc ipſum, & aduerſum carnem poſſe intelligi: q̃ ĩminutæ ſint uires eius in aduẽtu chriſti: & contemptibilis ſit, animæq̃ ſubiecta imperio, & fruſtra erigatur: cum habitet in cauernis petræ, uel ſenſibus, uel cogitationibus: & uelit dominari animæ, exaltans ſolium ſuum: nec opera ſua credens poſſe ſuperari: Cui dicit, q̃ q̃uis ſe erigat & aquilæ imitet excelſa, multoſq̃ ſanctoꝝ deceperit: tamẽ a dño ſuperata ſit atq̃ deiecta. Quod in hæreticis & in carne intellexim⁹: cõtra iudæos quoq̃ intelligi poteſt. b ¶Si fures introiſſent ad te ꝛc̃. Hieremias ſimiliter: licet ordine commutato: Si uindemiatores ueniſſent ſup̃ te, nõ reliquiſſent racemũ: ſi fures in nocte: rapuiſſent utiq̃ quod ſufficeret ſibi. Ego uero diſcooperui Eſau, reuelaui abſcondita eius: & celare non poſſũt: Q̃ dicit hoc eſt: Si fures & latrones q̃ de nocte domos ſuffodere conſueuerunt & rapere quæ in domibus ſunt, introiſſent ad te: & abſconditi tenebris circũiiſſent domus tuæ angulos: utiq̃ hoc tuliſſent qđ ſibi putabant poſſe ſufficere: & aliquid in ædibus tuis, uel per ſatietatem, uel per ignorantiã reliquiſſent: Si uindemiatores introiſſent uineam tuã: & eã uel hoſtiliter uaſtare, uel a te cõducti demetere cuperent: q̃uis diligens eorum fuiſſet uindemia: tamẽ racemos uitibus foliiſq̃ celatos: inter palmites reliquiſſent. Sed omnia, hoſtes qui ad te domino iubente uenerũt

D

Pſ.39.a
Matth.16.c
Eçech.36.f
Matth.3.b
1.Cor.4.b
Pſ.72.b
Matth.13.c
Sapi.3.b
Matth.13.f
Hiere.49.b

E (significat autē babylonios, & exercitū nabuchodonoſor) inueſtigauerunt: omnia ſecreta tua & cauernas ac forami/na ſpeluncarū in quibus habitas luſtrauerūt. Et reuera (ut dicamus aliquid & de natura loci): omnis auſtralis regio idumæorū de eleutheropoli uſq; petrā: & hailā (hæc eſt em poſſeſſio Eſau) in ſpe/cubus habitatiuncu/las habet. Et propter nimios calores ſolis: quia meridiana ,puincia eſt, ſubterraneis tu gurijs utiē. Diſcoope rui inqt Eſau. i. qđ terra præmebatur in me/diū protuli: & aperta ſunt omnia quæ clau/debas: ſubſtātiāq; tuā me pariter cum hoſti/bus perquirente, nul/la potuerūt ſecreta ce/lare. Aliter: Fures & latrones qui ingrediun/tur nocte: quia filij ſūt noctis & tenebrarum: hæreticos puto cōtra/ria ueritati dogmata prædicantes, qui furā tur ſufficientia ſibi: & ꝙtidie de eccleſiæ gre/gibus rapere feſtinant: Iſti ingrediētes uineā
Pſ.79.b dñi noſtri quā de ægy/pto huius ſæculi tran/ſtulit: & de cuius geni/
F mine uinū ſe eſſe bibi/turum in regno patris pollicetur: ita cupiunt uniuerſa populari, ut uix racemū relinquāt in ea. Sed ecōtrario dñs agit: oīa em ſecreta eorum & occulta myſteria, & patriarcharū eſau: hos quippe intelligo qui primi hæreſes adinuenerunt, per ſanctos ſuos & eccleſiaſticos uiros atq; doctores profert in medium: & prima illius uictoria eſt patere quæ tegebant occulta. Vñ & cum admiratione dicitur: Quomodo perſcrutatus eſt eſau, deprehenſa ſunt occulta eius. Vide Marcionē & Valentinū: & omnes hæreticos quō in doctrinis dæmoniorum cauteriatam habentes cōſcientiā applaudant ſibi: & ſimplices animas quaſi quibuſdā diuinis myſterijs inītiantes, cōpoſito ſermone decipiant: Sed cū triginta Eonas & quadradas, & octoadas, & duodecadas, & duplicē deū: & portētoſum abraxas in medio ſermo ,ptulerit: tunc prudētia eſau ſtulticia demōſtrabitē: & inueſtigabūt ſecreta ei⁹.

a ¶ Uſq; ad terminos emiſerūt ꝛc. Quidam id qđ ſupra expoſuimus, quō perſcrutatus eſt eſau: & cōprehenſa ſūt abſcondita eius, ad terminos uſq; diſtinguūt: ut ſit ſenſus: Abſcondita tua atq; ſecreta uſq; ad terminos reuelata ſunt: Nobis autem melius uidetur, ut cum poſterioribus copuleā. Veniēte ergo nabuchodonoſor: de quo in Hieremia cō
Hiere.49.d tra idumæam dicitur: Ecce quaſi leo aſcendit de ſuꝑbia iordanis ad pulchritudinem robuſtam: quia ſubito currere eū
Ibidem faciam ad illam: Ac deinde: Ecce quaſi aquila aſcēdet & uolabit, & expādet alas ſuas ſuper boſram: & erit cor fortium idumææ in die illa, quaſi cor mulieris parturiētis. Omnes qui ante erant fœderati edom: & in præſidio urbis ſuperbiſſimæ fuerant, reliquerunt eum: & iuncti hoſtibus cōtra inſidias tetenderunt: prævalueruntq; aduerſus eum: & tunc indicatum eſt, quia nulla in edom eſſet ſapientia: dum ſperat in his qui aduerſarij demonſtrati ſunt. Aliter: Cum abſcondita eſau: & quaſi ſacramenta magnifica: quibus priuſ ppū fuerant irretiti prolata fuerint in mediū: ita ut uir eccleſiaſticus poſſit dicere: Nō em ignoram⁹ ei⁹ aſtutias: derelinquēt terminos edom, & dimittēt eum: & uſq; ad terminos eccleſiæ trāſmigrantes, proferent doctrinas peſſimas: Tūc illudent & reſiſtent quondam magiſtro ſuo: dicentes falſa eſſe quæ didicerant: prævalebunt contra eum & eruditi fide eccleſiæ, & falſum dogma cōuincent. Illi qui quondā comedebant apud hæreticos: nō panem euchariſtiæ, ſed panē luctus: & panem ſubcineritium qui non reuerſatur: præponent quæſtiones de ſcripturis: tendent inſidias idumæo atq; terreno, & in omnibus carneo præceptori: hæreſes enim ad galathas inter carnis opera numeratas legim⁹: & tunc oſtendetur nō eſſe prudentia in edō.

b ¶ Nunquid non in die illa ꝛc. Cum hoſtiſ fines tuos poſſederit, & oēs uiri fœderis tui illuſerint tibi & prævaluerint cōtra te: tūc peribit ſapiētia de idumæa & calliditas eius ſtulticia demonſtrabitur. Prudentiā quoq; ipſe dominus auferet de mōte eſau: id eſt de montibus ſeir: uel qa urbs idumæa in monte ſita eſt: uel quia omnis illa regio quæ ad auſtrum uergens cōfinis eſt eremo, prærupti montis ædita ſit. Vnde & dicitur: paue būt pugnatores tui de theman: qđ nos interpretati ſum⁹ meridiæ.

SEP. nonne reliquiſſent racemum? Quomodo ꝑſcrutatus eſt eſau: & deprehenſa ſunt abſcondita ei⁹? Uſq; ad terminos diſmiſerunt te: omnes uiri teſtamenti tui reſtiterunt tibi: prævaluerunt aduerſum te uiri pacifici tui: poſuerunt inſidias ſubter te: non eſt ſapientia in eo. In die illa, dicit dominus: perdam ſapientes ex idumæa & intelligentiam de monte eſau. Et paue/bunt pugnatores tui de theman, ut auferatur homo de monte eſau. Propter interfectionē & ipietatē aduerſum fratrē tuū
c iacob

Quomō aūt ſupra dixeram, eſau tribus nominibus appellatū: ita & plaga regni eius quæ ad auſtrum uergit, trib⁹ uocabulis appellatur רמות תימן נגב: quæ omnia iuxta Eçechiel, auſtrum, aphricū, meridiēq; ſignificant. Poſtq; uero timuerint fortes regni eius qui habitabant in meridie: tunc interibit uir de monte eſau: q et pugnare pro ciuitate, & prudenter dare conſilium ſolitus erat. Aliter: Poſtq; hi qui pri⁹ decepti erant conuerſi fuerint ad eccleſiam: tunc ipſo domino dimicante peribunt ſapientes idumææ: qui carnalia & terrena ſapiebant: et auferetur prudētia de mōte eſau quæ eleuabatur cōtra ſcientiam dei: Et qui prius pro eſau & idumæa dialectica arte pugnabāt: & erāt in præſidijs theman: qđ interpretatur cōſūmatio: deſinēt pugnare pro magiſtris prioribus: Siue qui ante lumen ſibi ſcientiæ promittebant: & putabant ſe eſſe in meridie: timebunt & formidabunt eccleſiaſtico uiro obtinente ſophiſmata eorum: intantum ut nullus reſideat qui poſſit, uel regis conſilio, uel pugnatoribus uiris, pro hæreticorum ſuperbia & falſo dogmate dimicare.

c ¶ Propter interfectionem ꝛc. Idcirco interibit uir de monte eſau: & peribit ſapientia de idumæa, & prudētia de monte eſau: quia interfeciſti germanū: & inique ægiſti contra fratrem tuum iacob: quando chaldæis babyloniſq; uaſtantibus hieruſalem: & obſidentibus ciuitatē: & ingredientibus portas eius: mittētibuſq; ſortem, in diuiſione prædarum tu eorum ſocius eras: & in hoſtiū numero uerſabaris. Aliter: Cuncta quæ ſupra ſcripta ſunt patieris: o edom cruente, terrene, crudelis: quia falſa mortiferaq; doctrina, & aduerſum dominum impietatē loquentē occidiſti fratrem tuum iacob. Legimus in Salomone: Sunt qui loquuntur & interficiunt gladio. Et in alio loco: Venenū aſpidum ſub labijs eorum: & lingua eorū gladius acutus. Operiet ergo te confuſio, & dices: Confuſio uultus mei operuit me: ac peribis: non ad breue tempus, ſed in æternum. Eterno em quātū in te fuit fratrē uulnere percuſſiſti: Sed & hæc erit cauſa cruciatus: Nam quando alieni deuaſtabant exercitū iacob

Pro.5.a et.25.c Pſ.13.et 139. Ibi.56.a

A citum iacob:& ingrediebãtur per portas eius in pacificam quondam hierusalem:mittebantq; sortes:ut eius sibi spolia diuiderẽt:tu unus eras ex hostibus. Legimus, uidimus quotidieq; cõprobamus: quando persecutio contra ecclesiam oritur:multo peiores persecutores iudæos & hæreticos in christianos fieri:q; ethnicos. Possumus extraneos ingredientes portas hierusalẽ,λογισμούς: id est cogitationes pessimas dicere:portasq; hierusalẽ:id est animæ quiescentis,& uidentis deum,quinq; sensus interpretari per quos introeant hostes,& spolia diuidant hierusalẽ.

Matth. 5. d Si uiderimus mulierẽ ad concupiscendam: mors ingressa est per

Hiere. 9. f fenestras nostras:si susceperimus per aures mẽdacium ac iudiciũ sanguinis,per aliã portam hostis ingressus est. Odorat9 quoq; gustus & tact9: si uel uarijs odoribus,uel dulcibus cibis,uel amplexibus delicatis captus fuerit:per alias portas ingressi sunt aduersarij: & spolia diuidunt

B miseræ hierusalem. Eo igitur tẽpore quo persecutiõis ipetu & mortiferis uoluptatib9 de ecclesia quispiam corruerit: uidem9 exultare hæreticos: gaudere iudæum,& unum esse de persecutoribus: & in ethnicorũ eos nũero cõputari. a ¶ Et nõ despicias in die ꝛc. Idẽ sensus qui supra: Cum interierit uir de monte esau, ꝓpter interfectionem & impietatem fratris eius iacob:& operuerit eum æterna confusio: nequaq; faciet quæ fecit ante contra germanũ: Non enim despiciet & paruipendet uidens fratrem suum ire captiuũ: nec lætabitur super filios iuda. Duæ em̃ tribus excepta læuitica,quæ regnabãt in hierusalẽ:& appellabãt iuda,a chaldæis captæ sunt. Et nequaq; magna loqueris: & quasi unũ de uictoribus esse te credens, in fratris ridebis angustia: Neq; in die uastitatis & ruinæ populi mei,tu p portã hierusalem gloriabũdus incedes. Et ideo ista non facies: quia & tu similia patieris. Aliter: Quãdo captiuum uideris diuersis persecutionibus fratrem tuũ:& abduci uinctum de ecclesiæ fide:nec ciuitatem suam,sed peregrina quæq; sectari: nequaq; lætaberis:quia & tu similia patieris. Lætabaris em̃ quando capiebatur iacob:& super filios iuda,quos discipulos christi intelligimus:exultabas in die perditionis eorũ. Significatur autem quod anima in meditullio uitiorũ atq; uirtutum posita sit:& possit in utrãq; partẽ per horarũ momenta conuerti. Nequaq; inquit magnificabis os tuum in die angustiæ. Q. d. secm duplicem sensum accipere debemus: corporalis, in persecutionibus& in peccatis:spiritalis angustiæ: cum anima hostibus uitijsq; capta fuerit,& ducit in babylonem. Neq; ingredieris portam populi mei in die ruinæ eorum: quando em̃ aut negacio nos oppresserit,aut uoluptas:& rigorem pristinum infœlix conscientia non seruauerit: tunc facile ad contraria dogmata labimur blandientia errori nostro:& non curantia uulnus, sed palpantia. Solatium miseriæ est,q; uis perditũ,habere qd̃ speret. b ¶ Neq; despicies & tu in malis eius ꝛc. Cum ipse captus fueris & babylonio uastãte deletus: inter cætera quæ fecisti,nec hæc facies quæ sequuntur: Nõ despicies atq; contẽnes fratrem tuũ iacob in die uastitatis illius: neq; apponeris ad exercitũ babyloniorũ:siue non emitteris aduersum exercitũ iuda: qñ superatus ab aduersarijs terga uerterit. Cũq; cœperint fugere p notas sibi uias & diuerticula, & colles ad solitudinẽ perferentes: nõ stabis in biuio: nec uenientes expectabis in compitis:ut interficias eos qui fuerint liberati: alioscq; comprehensos recludas:& uel ipse capias,uel captiuitati hostiũ serues. Hæc iuxta historiam diximus:de

C D bemus enim breuiter manifestiora carpentes, ad ea quæ obscura sunt pergere. Quis hæreticorum non despicit ecclesiasticos? Quis non exultat in malis eorum:si quando propter peccata populi persecutioni traditi fuerint:& multi uel infirma fide:uel supra petrosa seminati, in negacionẽ corruerint uideas illos exultare, gaudere:nostram ruinam suam putare uictoriã: intantũ,ut iungantur gentibus: & persecutio sæuior, uel ex iudæis, uel ex his fiat:qui fratres nostros esse se simulant: & eodẽ censẽt nomine. Cũq; aliquis,uel fuga,uel pœnitentia elapsus fuerit:stant in diuerticulis,& proponunt sophismata:& testimonia,quasi de scripturis proferũt:ut lassis atq; confectis, consuta offerant ceruicalia:& ponãt ea sub omni cubito manus: Atq; ita fit,ut q forsitan psecutionẽ:aut uirtute superarint,aut timore effugerint: decepti prauis dogmatibus,rursum in carcere teneantur errorum:& multo fiat peior tribulatio q̃ fuit ex gentibus: Facilius enim ab ethnicis captum liberes:q̃ hæreticorum præstigijs irretitũ. c ¶ Quoniã iuxta est dies dñi ꝛc. Hæc autẽ o idumæa ideo facere cessabis: quia ueniet super te ultio dñi. Si enim iuxta Hieremiã Hiere. 25. d qb9 nõ erat iudiciũ ut biberẽt calicẽ,bibẽtes biberũt: tu q̃si innocens relinqueris: non eris innocẽs:sed bibens bibes. Porro qd̃ ait: Iuxta est dies dñi sup oẽs gẽtes: Legam9 eũdẽ Hieremiã,& uidebim9 calicẽ dñi,cũctis gẽtib9,ꝓpinatũ. Vñ dicit in eodẽ: Calix aureus babylon in manu dñi inebriãs Ibi. 51. a oẽs gẽtes: uniuersas qppe natiões usq; ad ꝓpontidẽ scythicũq; mare,& ioniũ uel egeũ,assyrij babylonijq; tenuerunt. Legam9 Herodotũ,& græcas barbarasq; historias:& uidebimus quomodo sub babylonijs & assyrijs impletũ sit hoc quod dicitur: Iuxta est dies dñi super omnes gentes. Q2 aũt sequẽ

E autē sequit̄: Sicut feciſti fiet tibi: retributionē tuam conuertet in caput tuū: hic eſt ſenſus: quem & in pſalmo legimus:
pſ. 136. b Memento domine filiorum edom in die hieruſalē dicentium: exinanite, exinanite uſq; ad fundamentū in ea. Vñ &
Ibidem cōtra babylonē imprecat̄ ꝓpheta: Filia babylonis miſera:
beat⁹ q̄ retribuet tibi retributionē tuā: quā retribuiſti nobis: Beatus qui tenebit & alliDet paruulos ſuos ad petram. Sicut em̄ ſup mōtem ſanctum meū ſion bibiſti cum babylonijs atq; lætatus es: ſic om̄es gentes quas tecū habebat babyloni⁹ in p̄ſidio, cōuerſæ cōtra te bibēt, & lætabunt̄. Et nō ſolum bibent: ſed ita te abſorbebūt: ut ſūt idumæi q̄ſi nō ſint: ul̄ certe ip̄e gētes cū te abſorbuerint, abſorbebuntur a mædis: & hoc circulo uindicta ꝓcedet: ut tu iſraelē, te babylonius: babyloniū mædus ac perſa conſumat. Seq̄mur interpretationis ordinē. Iuxta eſt o hæretice dies dñi ſup oēs gētes: ꝓpe eſt tēpus iudicij ī q̄ oēs iudicādæ
F ſūt natiōes: Sicut feciſti contra ecclaſticos: cōuertet̄ in caput tuū dolor tu⁹: & in uerticē tuū iniqtas tua deſcēdet. Quō em̄ in nece eor⁊ lætat⁹ es cōuiuiūq; celebraſti: & in mōte ſcto meo, hoc eſt eccl̄a, bibiſti
Abac. 2. c nō meū calicem, ſed diaboli: de quo & in abacuk dicit̄: Væ q̄ potat ꝓximū ſuū ſubuerſiōe turbida: ita uniuerſæ gētes uel fortitudines contrariæ ſupplicijs delegatæ, uel aduerſariæ quæq; uirtutes, bibent & abſorbebunt ſanguinē tuum: & ad extremum in cunctos ueniente cruciatu: ipſæ quoq; erunt quaſi nō ſint. Qui em̄ perit ei q̄ eſt: & q̄ dicit ad moyſen: Qui eſt miſit me ad uos, ſcd̄m regulā ſcripturar⁊ nō eē
Heſt. 14. d dicit̄. Vnde & in Heſter legimus: Ne tradas dñe regnū tuū his qui nō ſunt. Poſſumus hunc locum & aliter interpretari: Quia lætati eſtis in ruina ſeruorum meor⁊, eadem perſecutio cōtra uos q̄q; ueniet: & patiemini quæcūq; feciſtis. Et ſicut lætati eſtis aduerſum populū meum cum gentib⁹ reliquis: ita omnes gentes lætabuntur contra uos: & deuorabunt & bibent: & perſecutione ſimili conterent. a ¶ In monte autem ſion erit ſaluatio ꝛc. Idumæa ſubuerſa: & ab inimicis gentibus cū quibus prius cōtra iacob fœdus inierat deuorata: in monte ſion erunt reliquiæ: eritq; ſaluatio, & erit ſanct⁹: hoc eſt, uel ipſe dñs reuertetur ad templum, qđ ꝓpter pctā dimiſerat: uel erit abſolute ſanctū. i. ſanctūſanctorum. Et poſſidebit dom⁹ iacob: ſub Zorobabel, & Eſdra & Neemia eos q̄ ſe hæreditate poſſederant. Et erit domus iacob: id eſt iuda ignis: & domus ioſeph: id eſt decem tribuum flamma. De ioſeph quippe natus eſt ephraim: ex q̄ tribu ſamariæ imperiū fuit: domus aūt eſau: id eſt idumæorū qui tam ſæui & crudeles extiterant contra fratrē ſuū, uertetur in ſtipulam. Et quomodo ignis & flamma cito ſtipu-
Eſech. 17. d lam deuorat: ſic duo regna in uni⁹ ſibi uirgæ iuxta Eſechiel copulam fœderata, uaſtabunt idumæā & deuorabūt eā: & non erit reſiduus ex populo qui poſſit euerſionem aduerſariorum uicinis gentibus nunciare: Hoc enim qđ Lxx. tranſtulerunt πυροφόρον, quem nos in frumētarium uertimus, iuxta antiq̄ ſermonis eloquiū: eos em̄ q̄s nūc agentes in rebus, ul̄ uereda rios appellāt: ueteres frumētarios nōiabant:

Sed melⁱ⁹ eſt ut ipſū ſequamur hebraicū. i. שְׁרִיד qđ interpretat̄, uel reliquus, iuxta Aquilā: uel effugiens, iuxta Symmachū: uel ſcd̄m Theodotionē & quintā æditionē, reſidu⁹: Hæc autē omnia fient quia dñs locutus eſt: & illius ruſſiſſe feciſſe eſt. Aliter: Deſtructis carnis operib⁹ & terreno ꝑio
G deſolato, eritin eccleſia ſaluatio eorum qui a matre non exierint. Et in ipſa morabitur ſanctus: de quo in Eſaia dicitur: Sanctus, ſan- Eſa. 6. b
ctus, ſanctus, domin⁹ deus ſabaoth: quia & qui ſanctificat, & qui ſanctificantur, ex uno omnes. Et poſſidebit domus ſupplātatoris iacob, eos qui ſe hæreditate poſſederant, de perſecutoribus faciēs chriſtianos, & ipſos idumæos in eccleſiæ fidē recipiens: domus autem eſau, uertet̄ in ſtipulam. Et quomodo ignis uiciniam culmus non ualet ſuſtinere: ita diſputationem iacob: quæ ignita eſt ſermone dñi: Eloquia pſ. 17. e
enim domini igne examinata: & flamma ioיוֹסֵף
ſeph qui interpretatur augmentum: Et qui a
H fratribus uenditus populum pauit in ægypto: domus eſau ſuſtinere nō poterit: ſed ad primā cōgreſſionē ſophiſmata eor⁊ uertent̄ in nihilū. Et deuorabūt̄ in ſalutē ſuā: iuxta illđ qđ in bñdictiōe iſaac dicit̄ ad eſau: Si dñm tuū illū feci, & oēs fratres tuos ſubieci ei ſer- Geñ. 27. f
uos: fratriq; tuo ſeruies: Et non erunt reliquiæ dom⁹ eſau: quando oīa chriſto genu flectēt cœleſtiū & terreſtriū & iferorū: & ſubijciētur ei uniuerſa: ut ſit de⁹ oīa in oībus. Quia uero eſau ſup fundamētū chriſti uitio ſuo extruxerat fœnū, ligna & ſtipulā: Idcirco dom⁹ iacob & ioſeph in ignē uertet̄ & flāmā: imitās dñm ſuū: q̄ dicit: Ego ſum deus ignis con Deu. 4. d
ſumens: ut deuoratis paleis pctōr⁊, frumentū purū in horrea cōgregeт. Cuncta quæ diximus & quæ dicturi ſum⁹ iudæi ſibi futuro tpe pollicent̄, qñ pro chriſto recipiēt antichriſtū: impleta ꝓphetia dñi ſaluatoris: Ego ueni in noīe patris Ioh. 5. g
mei, & nō ſuſcepiſtis me: ſi alius uenerit in noīe ſuo, illū recipietis. Et qcqđ cōtra idumæā īterpretati ſum⁹: illi aduerſus romanū regnū ſomniāt: Qđ nos dicim⁹ aut iuxta hiſtoriā ſub zorobabel eſſe iam factū: aut certe iuxta ꝓphetiā & myſticos intellectus q̄tidie in eccleſia fieri, & in regno aniæ aduerſus carnē: in unoquoq; cōpleri. Frumentariū aūt ſcd̄m tropologiā deſinere eē dicim⁹ in hæreticis: qñ nullus fuerit q̄ apud eos granū tritici q̄ in terra mortuū eſt: & panem de cœlis habere ſe iactet. Sunt q̄ nō, πυροφόρον. i. frumentariū: ſed πυροφόρον, hoc eſt q̄ geſtare poſſit igniculum, a Lxx. trāſlatū putent. Acquieſcētes igit̄ diuerſis interpretationib⁹, dicemus iuxta tropologiā: nō ſolū frumētariū ceſſaturⁿ apud hæreticos: ſed & eū qui lucē chriſti habere ſe ſimulat. Etem̄ 2. Cor. 11. c
ipſe ſathanas tranſfigurat̄ in angelū lucis. b ¶ Et hęreditabunt ꝛc. Reuerſo in regnū ſuū iuda q̄ habitauit in meridie: & poſſedit cūctā regionē, iuxta diuiſionē ieſu filij nauē q̄ uergit ad ſcorpionē. i. oēm acrabathenā. Nā hi q̄ pri⁹ terminis artabant̄ anguſtis: poſſidebūt montē eſau. i. montes ſeir: & montana quæ edom añ poſſederat. Qui aūt habitabāt in ſephela. i. in cāpeſtrib⁹ lyddā & emmaus, dioſpolim ſcilicet nicopolimq; ſignificās, poſſidebūt palæſtinos: qnq; urbes palæſtinor⁊: Gaçam, Aſcalonē, Açotū, Accarō, Geth,
uel oēm

A uel oēm illā plagā: quæ iuxta Act⁹ apl̄oꝝ saronas appellat. Alij uero putāt eā sephelā. i. cāpestrē regionē quæ circa eleutheropolī ē repromitti, ꝙ ad rhinocolurā & ad mare usꝙ tē dēda sit. i. de tribu iuda nō solū eleutheropolī teneāt: sed usꝙ ad maritima pueniāt: & philistijm suo iperio subiugent, ꝙs prius nō habuerūt subiugatos. Dilatabitur ꝙꝙ termin⁹ filiorū iuda usꝙ ad ephraim: ubi nūc Neapolis est: & usꝙ ad regionē samariæ: ubi sebasta cōdita est. Beniamin aūt cui⁹ statim ab hierm̄ cōtra septētrionem termini dilatantur: cūctā possidebit arabiā quæ priuſ uocabat galaad: & nunc gerasa nūcupat. Iuxta Lxx. aūt & montē ephraim & cāpos samariæ & beniamin & galaad: hi qui fuerint in meridie possidebūt. hoc utrū factū sit de⁹ uiderit: pōt em̄ ex parte ꝓ ānos qngētos usꝙ ad aduētum christi eē cōpletū: qđ sicut certissime scio ꝙtidie cōpleť ī nobis: & in regno eccl̄iæ cōfirmať. Hi em̄ q habitāt in meridie. i. in nageb: & in uero sūt lumine: & q tenent cāpestria & hūilia. i. discipuli ei⁹ q
Matth. 11. d bus dicit: Discite a me qa mitis sum, & humilis corde: possi
B debūt montē esau & philistim: qꝝos possum⁹ ꝓpter superbiā dogmatū & eloquētiā sæcularē in ethnicoꝝ ꝓsona accipere: Vt in mōte sint magr̄i: in philistim & alienigenis discipuli, q magistroꝝ auctoritate ducūť: Et nō solū mōtē esau, & alienigenas: sed regionē ꝙꝙ ephraim & samariæ possidebūt. Ephraim & samariā crebro in Osee legim⁹: & in hæresib⁹ quæ sub noīe christiano eccl̄esiā diuidūt interpretati sumus: Et ibi em̄ sperať ubertas: & ibi custodiam fidei reprobְנִימִין גִּלְעָד mittūt. Porro beniamī fili⁹ dexteræ atꝙ ꝟtutis ubi tēplū dei est: possidebit galaad: quæ interꝑtať trāsmigratio testimonij israelē carneū significans: ab illis em̄ ad nos testimoniū dn̄i cōmigrauit. Iuxta Lxx. aūt & ipsum beniamin, & galaad: hi q fuerint ī meridie possidebūt. a ¶ Et trāsmigratio exercitus ei⁹ ⁊c. Multū in hoc loco trāslatio nr̄a discrepat ab ædiciōe uulgata. Vn̄ debem⁹ ī expositiōe historiæ hebraicā ueritatē seq: Qui de babylone iuxta uolumē Esdræ & Neemiæ reuersi fuerant in iudæā: recte transmigratio uocabuntur: Totus ille exercitus filiorū israel: ad meridiē quidē, & ad occidentē, & ad septentrionē possidebūt idumæos, & palæstinos, & montē ephraim, & samariā. Beniamin quoꝙ: qa cōfinis est solitudini, specialiter obtinebit galaad. Contra oriē tem uero cunctis quæ in terra chananæoꝝ sunt, imperabūt usꝙ ad sareptam sidonioꝝ: ubi quondam Heliam pauit uidua. Porro hi qui de ipsa hierusalē metropoli ciuitate translati fuerant in sapharad: qđ nos in bosphorū uertimus: possidebunt ciuitates austri: quæ sūt in tribu iuda: Reuersi em̄ in urbē suā: ea quæ urbi uicina sūt obtinebūt. ¶ Cūꝙ hæc expleta fuerint, sicut in iudicū libro, mittebat dn̄s saluatores q populū de captiuitate saluarent: sic ascendēt & ueniēt in montē sion: ut iudicent atꝙ discernant: quasi subiectū, & seruientē sibi montem esau: hoc est idumæos: subiugatisꝙ oībus, erit dn̄o regnū. Vbi nos posuimus bosphorū: in hebraico habet סְפָרַד: qđ nescio cur Lxx. ephrata trāsferre uoluerint: cū & Aqla, & Symmach⁹, & Theodotio, cum hebraica ꝟitate cōcordēt. Nos aūt ab hebræo, q nos in scripturis eruditi didicim⁹ bosphoꝝ sic uocari: & q̄si iudæ⁹: Ista inqt est regio ad quā Hadrian⁹ captiuos trāstulit. Qñ ergo christ⁹ nr̄ uenerit: tūc reuersura est in iudæā etiā illa captiuitas. Possum⁹ aūt locū quēlibet regni babylonis intelligere, q̄ꝙ & aliud arbitrer. Nā cōsuetudinis ꝓphetarū est: qñ loquunť cōtra babylonē, āmanitas, moabitas, philistijm, & cæteras natiōes: multis sermonib⁹ linguæ eorū abuti: & seruare idiomata, puinciarū. Quia ergo lingua assyrioꝝ termin⁹, q hebraice uocať, גְּבוֹל dicit sapharad: hūc sensum eē cōjcio: Transmigratio hierm̄ quæ in cunctis terminis regiōibusꝙ diuisa est: urbes austri. i. tribus suæ recipiet. Pro eo aūt qđ nos interpretati sumus: & ascēdent saluatores, ac Lxx transtulerūt: ἀναβασωζόμενοι. i. hi qui salui fuerint, in hebraico scriptum est: מוֹשִׁיעִים: Qui nō ut Aqla & Lxx. & theodotio passiue σῳζόμενοι, uel ἀναβασωζομένοι: sed iuxta Symmachū σώζοντες. i. actiue saluatores intelligēdi sūt, Siqđē σεσῳσμένοι. i. saluati פְּלֵיטִים hebræo sermone dicunť. Quia iuxta historiā, ut potuim⁹ ītерpretati sum⁹: & inter cōfragosos scopulos nr̄am naviculā rexim⁹: spiritalis ītelligētiæ uela pādam⁹: ut flāte dn̄o & sua reserāte mysteria læti pueniamus ad portū. Eo tpe q̄ beniamī possederat galaad: trāsmigratio exercit⁹ filioꝝ isr̄l, D
uł certe principiū trāsmigratiōis carnei q̄ndā isr̄l: ſtuduerit ut ad chananæoꝝ terrā pueniat: et ꝓphetic⁹ sermo q fame picli tabať ī iudæa: exiccato uellere israel ad gētiū rura trāseat: Ibi ꝙ pascať & pascat: dū & recipiť a credētib⁹: & pascit ipse credētes: Sarepta, uł exduob⁹ cōpositū ē, & ītерptať angustia panis: uł unū ꝟbū ē, & trāsferť ī incēdiū: Chanaāꝟo ī σάλομ. i. motū uertit: aut certe negociator, & hūilis appellať. Igiť trāsmigratio filioꝝ isr̄l qñ occidētē dimiserit lr̄am: & ad spm̄ uenerint uiuificātē: mouebit cūcta quæ legis sūt. Negociabit de mr̄is margaritis unā pciosissimā margaritā: & deposita iudæoꝝ superbia, hūilitatē sectabit christianā: & illuc usꝙ ꝓueniet, ubi antea fuit tribulatio panis: & mulier uidua a suo conditore deserta pupillū filiū uix alebat: & uniuersa illius pctā & uitia cōcremēť. Captiuitas aūt siue trāsmigratio hierusalē: ubi quōdā erat uisio pacis: & q̄ nūc in toto orbe dispersa est: possidebit ciuitates austri. i. eccl̄ias ueri & ꝓfecti lumi
צָרְפַת בְּנַעַן nis: dicetꝙ cū spōsa pœnitēs: Vbi pascis, ubi cubas in meridie. Et cū ioseph in antiquā germanitatē recepta, inebriabit sanguine pastoris & principis. Q2 si iuxta Lxx. ephrata legimus, nulli dubiū est qn christi intelligať fides. Ephrata em̄ אֶפְרָתָה
interꝑtať καρποφορία. i. ubertas: & δυώνυμος est, appellať ꝙ bethleē in q̄ ort⁹ est cœlestis panis. His aūt ita gestis, ascendēt saluatores, uel q saluati fuerint de reliquijs ppł̄i iudaici in mōtē sion: ut iudicēt, & ulciscant mōtē esau. Quō lumē dn̄s lucē appellat apl̄os suos & dicit: Vos estis lux mundi: Matth. 5. b
& ipsa petra, petro donauit ut petra sit: pastor ꝙꝙ bon⁹ illis pastoꝝ largit⁹ ē noīa: & qđ cūꝙ dicit seruis tribuit ut dicāt: sic ipe saluator apl̄os suos mūdi eē uoluit saluatores: q ascēdere speculā mōtis eccl̄iæ: & deponētes superbiā iudaicā, uniuersorūꝙ montiū quæ aduersū sciam dei erigebant: regnū dn̄o parauerūt. Hæc ad duas lucubratiūculas uetꝝ auctoritatē secut⁹: & maxime expositionē hebraicā, ꝓpero sermone dictaui, aperuiꝙ os meū: sed nescio an illud christ⁹ impleuerit. Vn̄ sapiēs lector sensuū magis debet cōsequētiā q̄rere q̄ꝙ eloquij uenustatē. Necꝙ em̄ ea leuitate & cōpositione ꝟboꝝ dictam⁹: ut scribim⁹. Aliud est mi Pāmachi sæpe stilū uertere: & quæ mēoria digna sunt scribere. Aliud notarioꝝ articulis ꝓparatis pudore reticēdi dictare qđ cūꝙ in buccā uenerit. In hoc ꝓpheta & adolescētuli lusim⁹ & senes ꝓsumpsim⁹. Qui ueriora & meliora dixerit: in illi⁹ sententiā trāsgredere.

¶ Finis.

AD CHROMATIVM.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN IONAM PROPHETAM AD PAMMACHIVM PROEMIVM.

E TRiennium circiter fluxit,poſtq̄ quinq; pphetas interpretat⁹ſum,Micheā,Nahum, G
Abacuk,Sophoniam,Aggeum:& alio opere detentus, non potui implere qđ cœpe
ram:Scripſi enim librū de illuſtribus uiris: & aduerſum Iouinianū duo uolumina.
Apologeticum quoq;:& de optimo genere interpretandi ad pammachium: & ad
nepotianum,uel de nepotiano duos libros:& alia quæ enumerare lōgum eſt. Igitur tanto poſt
tempore,quaſi quodam poſtliminio a Iona interpretandi ſumens principium:obſecro ut qui
typus eſt ſaluatoris:& tribus diebus ac noctibus in uentre ceti moratus,prefigurauit domini re/
ſurrectionem: nobis quoq; feruorē priſtinum tribuat: ut ſancti ad nos ſpiritus mereamur ad/
יוֹנָה uentum. Si em̄ Ionas interpretatur,columba:columba aūt referť ad ſpiritumſanctū:nos quoq;
columbam & aduentū ad nos interpretemur columbæ. Scio ueteres eccleſiaſticos tam græcos
q̄ latinos ſuper hoc libro multa dixiſſe: & tantis quæſtionibus, non tam aperuiſſe q̄ obſcuraſ
ſe ſententias: ut ipſa interpretatio eorū, opus habeat interpretatione. & multo incertior lector
recedat,q̄ fuerat anteq̄ legeret. Nec hoc dico,quo magnis ingenijs detraham: & alios mea lau/
de ſugillem: ſed qđ cōmentatoris officium ſit:ut quæ obſcura ſunt,breuiter aperteq; dilucidet:
& non tam diſertitudinem oſtēntet ſuam,q̄ ſenſum eius quē exponit ædiſſerat. Querimus igi/
tur,Ionas propheta, excepto uolumine ſuo & euangelijs,hoc eſt domini de eo teſtimonio:ubi
alibi in ſcripturis ſanctis lectus ſit: Et ni fallor in regum uolumine,de eo ita ſcriptum eſt: Anno
quintodecimo Amaſiæ filij Ioas regis iuda:regnauit hieroboam filius Ioas regis iſrael in ſama/
ria quadraginta annis & uno. Fecitq; malum coram domino,& non receſſit ab uniuerſis pecca/
tis hieroboam filij nabath:qui peccare fecit iſrael:Ipſe cōuertit fines iſraelis in ſamaria ab introi/
tu hemath,uſq; ad mare ſolitudinis:iuxta uerbum domini dei iſrael:qđ locutus eſt in manu ſer
F ui ſui Ionæ,filij amathi prophetæ:q fuit de geth:quæ eſt in opher. Tradūt autē hebræi hūc eſſe H
filium uiduæ ſareptanæ:quem Helias propheta mortuum ſuſcitauit: matre poſtea dicente ad
eum: Nunc cognoui quia uir dei es tu: & uerbum dei in ore tuo eſt ueritas: & ob hanc cauſam
אֱמֵתִי etiam ipſum puerum ſic uocatum. Amathi em̄ in noſtra lingua ueritatem ſonat:& ex eo qđ ue/
rum Helias locutus eſt:ille qui ſuſcitatus eſt filius eſſe dicitur ueritatis. Porro geth in ſecūdo ſe/
phorim miliario: quæ hodie appellatur Dioceſaria eūtibus tyberiadem:haud grandis eſt uicu
lus,ubi & ſepulchrum eius oſtenditť. Quāq̄ alij iuxta dioſpolim:id eſt lyddam:eū & natū & cō
ditū uelint: Non intelligentes hoc qđ additur opher:ad diſtinctionem aliarum geth urbium p/
tinere: quæ iuxta eleutheropolim,ſiue dioſpolim hodie quoq; monſtrantť. Liber quoq; Tobiæ
licet non habeatur in canone:tamē qa uſurpatur ab eccleſiaſticis uiris:tale quid memorat: dicē/
te Tobia ad filium ſuum : Fili ecce ſenui:& in eo ſum:ut reuertar de uita mea: Tolle filios tuos &
uade in mediā fili:ſcio em̄ quæ locutus eſt Ionas ,ppheta de niuiue qm̄ ſubuertetť. Et reuera quā
tum ad hiſtorias tam hebræas q̄ græcas ptinet:& maxime Herodotū:legimus niniuen regnāte
apud hebræos Ioſia a Aſtyage rege medor; fuiſſe ſubuerſā. Ex q̄ intelligimus primo tpe ad Io
næ p̄dicationē acta pœnitētia, Niniuitas ueniā cōſecutos:poſtea uero in priſtinis uitijs pſeuerā/
tes,dei in ſe ,puocaſſe ſentētiā. Tradūtq; hebræi Oſee,& Amos,& Eſaiā ac Ionā ijſdē ,pphetaſſe
tēporib⁹. Hoc quātū ad hiſtoriæ ptinet fūdamēta: Cæter; nō ignoram⁹ chromati papa uenera/
bilis ſudoris eē uel maximi totū ,pphetā referre ad intelligētiā ſaluatoris:qđ fugerit,qđ dormie
rit,qđ p̄cipitatus in mare ſit: qđ ſuſceptus a ceto,qđ ejectus in littus pœnitentiā p̄dicarit: qđ
cōtriſtat⁹ ob ſalutē urbis innūeræ,cucurbitæ ſit delectat⁹ umbraculo:q; rep̄hēſus a deo cur maio
rē curā habuerit herbæ uirētis, & extēplo aridæ q̄ tātæ hominū multitudinis:& cætera q̄ in ip̄o
uolumine explanare nitemur:& tn̄ ut totū ,pphetæ ſenſum breui p̄fatione cōprehendā: nullus
melior typi ſui interpres erit:q̄ ipſe q inſpirauit ,pphetas:& futuræ ueritatis in ſeruis ſuis lineas
añ ſignauit. Loquitť ergo ad iudæos ſui ſermōis incredulos:& chriſtū dei filiū neſciētes: Viri Ni/
niuitæ ſurgēt in iudicio cū gn̄atioe iſta:& cōdēnabūt eā:qa pnīam ægerūt in p̄dicatioe Ionæ: &
ecce pluſq̄ iona hic. Cōdēnatť gn̄atio iudæor; credēte mūdo:& niniue agēte pœnitētiā,iſrl'incredulus perit. Illi habēt libros,nos libror; dn̄m: illi tenēt ,pphetas:nos intelligētiā ,pphetar;: illos
occidit litera,nos uiuificat ſpūs: Apd'illos Barrabbas latro dimittitť:nobis chriſt⁹ dei fili⁹ ſoluitť.

A

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI COMMENTARII IN IONAM PROPHETAM.

ET factum est verbum domini ꝛc. Lxx. excepto eo qđ dixerunt: ἀνέβη ἡ κραυγὴ τῆς κακίας αὐτῆς πρός με: id est, ascēdit clamor malitiæ eius ad me: cætera similiter transtulerunt. In condemnationem israelis Ionas ad gētes mittitur: qđ Niniue agente pœnitentiam: illi in malicia perseuerent. Porro qđ ait, ascēdit malicia eiꝰ coram me: siue clamor malitiæ eius ad me: Hoc ipsum est qđ in genesi dicitur: Clamor sodomorum & gomorræ multiplicatꝰ est. Et ad cain: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Iuxta tropologiam uero dominus nōster, Ionas: hoc est columba, siue dolens: utrumq; enim interpretatur: uel quia spiritussanctus in specie columbæ descendit & mansit in eo: uel quia nostris doluit ipse uulneribus: & fleuit super hierusalem: Et liuore eius sanati sumus: Vere filius ueritatis: deus quippe ueritas est: mittitur ad niniuen pulchram, id est mundum: quo nihil pulchrius oculis carneis aspicimꝰ. Vnde & apud græcos κόσμος, ab ornatu nomen accepit: consummatisq; operibus singulis, de eo dicitur: Vidit deus quia bonum est: Ad niniuem inquam ciuitatem magnam: ut quia israel audire contempsit: totus gentium mundus exaudiat: Et hoc propterea, quia ascenderit malicia eius coram deo. Cum enim deus quasi quandam pulcherrimam domū seruituro sibi homini extruxerit: deprauatus est homo propria uoluntate: & a pueritia diligenter appositum est ad malum cor eius: posuitq; in cœlos suum, & extructa turre superbiæ meretur ad se descendentem filium dei: ut per pœnitentiam ruinæ conscendat ad cœlum: qui per tumorē superbiæ non potuit. b ¶ Et surrexit Ionas ꝛc. Scit propheta sancto sibi spiritu suggerente: quod pœnitentia gentium, ruina sit iudæorum: Idcirco amator patriæ suæ, nō tam saluti inuidet niniue: q̄ nō uult perire populum suum: Alioquin legerat Moysen rogantem dixisse pro eo: Si dimittis eis peccatum, dimitte: sin autem non dimittis, & me dele de libro tuo quē scripsisti: & ad præces illius saluatum israel: & moysen de libro non fuisse deletum: quin potius dominum occasionem accepisse per seruum: ut cæteris conseruis illius parceret: Dum eī dicit dimitte me, ostēdit se posse retineri. Tale quid & Apostolus loquitur: Optabam anathema esse pro fratribus meis: qui sunt israelite scđm carnem: Nō quod ipse perire desyderet: cui uiuere christus est, & mori lucrum: sed magis meretur uitam, dum saluare uult cæteros. Præterea uidens Ionas comprophetas suos mitti ad oues perditas domus israel: ut ad pœnitentiam populum prouocarēt, Balaam quoq; diuinum de salute israelitici populi prophetasse: dolet se solum electum, qui mitteretur ad assyrios inimicos israel: & ad ciuitatem hostiū maximam: ubi idolatria: ubi ignoratio dei: & quod his maius est: timebat ne per occasionem prædicationis suæ: illis conuersis ad pœnitentiam, israel penitus relinqueretur. Nouerat enim eodem spiritu quo illi gentium præconium credebatur: quod quando nationes credidissent: tunc periret domus israel: & quod aliquando futurum erat: hoc ne in suo fieret tēpore uerebat. Vnde imitatus cain Ionas: & recedens a facie domini, fugere uoluit in tharsis: quam ioseph⁹ interpretatur tharsum ciliciæ ciuitatem: prima tantum litera cōmutata: quātū uero in paralipomenō libris intelligi datur, quidā locus Indiæ sic uocatur. Porro hebræi תַּרְשִׁישׁ mare dici generaliter autumant: scđm illud: In spiritu uæhemēti confringes naues tharsis, id est maris: Et in Esaia: Vlulate naues tharsis. Super quo ante ānos plurimos in epistola quadam ad marcellam dixisse me memini. Non igitur propheta ad certum fugere cupiebat locum: sed mare ingrediens, quocunq; pergere festinabat: & magis hoc conuenit fugitiuo & timido: nō locū fugæ ociosæ eligere: sed primā occasionem arripere nauigandi. Hoc quoq; possumus dicere: qui notum tantum putabat in iudæa deum: & in israel magnum nomen eius: postq; illum sensit in fluctibus: confitetur & dicit: Hebræus ego sum, & dominū cœli ego timeo qui fecit mare & aridam: Si autem ipse fecit mare & aridam: cur aridam relinquens arbitraris te conditorem maris in mari posse uitare? Simulq; instruitur per salutem conuersionemq; nautarum: etiam tantam multitudinem Niniue simili posse confessione saluari. De domino autem & saluatore nostro possumus dicere: q̄ dimiserit domum, & patriam suam: & assumpta carne, quodammodo de cœlestibus fugerit, ueneritq; in tharsis: hoc est in mare istius sæculi: secundum quod alibi dicitur: Hoc mare magnum & spaciosum, ibi reptibilia: quorum non est numerus: Animalia pusilla cum magnis: illic naues pertransibunt: Draco iste quem formasti ad illudendum ei: Idcirco enim & in passione dicebat: Pater si possibile est: transeat calix iste a me: ne populo conclamante, crucifige, crucifige talem: & nos non habemus regem, nisi cæsarem: plenitudo gentium subintraret, & frangerentur rami oliuæ: pro quibus oleastri uirgulta succrescerent: Tantæq; pietatis & amoris fuit in populum pro electione patrum, & repromissione ad Abraham: ut in cruce positus diceret: Pater ignosce eis, quod enim faciunt, nesciunt. Vel certe quoniam tharsis interpretatur contemplatio gaudij: ueniens ad Ioppen propheta, quæ & ipsa speciosam sonat, ire festinat ad gaudium, & quietis beatitudine perfrui, totum se tradere theoriæ: melius esse arbitrans, pulchritudine, & uarietate scientiæ perfrui: q̄ per occasionem salutis gentiū cæterarum perire populum, de quo christus in carne generandus sit. c ¶ Et descendit in Ioppen ꝛ inuenit nauem ꝛc. Ioppen portum esse iudææ: & in regnorum, & paralipomenon libris legimus: Ad quem hiram quoq; rex tyri ligna de libano ratibus transferebat: quæ hierusalē terreno itinere perueherētur. Hic locus est, in quo usq; hodie saxa monstrantur in littore: in quibus Andromeda religata, Persei quondam sit liberata præsidio: Scit eruditus lector historiam: sed & iuxta regionis naturam de montanis & arduis ad ioppen, & campestria ueniens propheta, recte dicitur descendisse & inuenisse nauem funem soluentem e littore, & ingredientem mare: deditq; naulum eius, siue mercedem nauis: id est subuectiōis eius, iuxta hebraicū, siue τὸ ναῦλον αὐτοῦ. i. naulū suū: ut Lxx. trāstulerūt: Et descendit in eā: ut proprie cōtinetur in hebraico: יָרַד eī descēdit dicit: ut fugitiuꝰ sollicite latebras quereret: Vel ascendit: ut scriptū est ī ædītiōe uulgata: ut q̄cūq; nauis pergeret, peruenire

B

C

D

Esa. 23. a

Gen. 18. c
Ibi. 4. b

יוֹנָה

Esa. 53. b

Exo. 32. g

Rom. 9. a

Nu. 22.

Ps. 103. c

Luc. 22.

Ibi. 25. e

יָפוֹ

2. para. 2. d

E peruenirẽt: euaſiſſe ſe putans ſi iudæam relinqueret. Sed & dominus noſter in extremo iudææ littore: quod quia in iudæa erat, appellabatur pulcherrimum: non uult tollere panem filiorum, & dare eum canibus: Sed quia uenerat ad oues perditas domꝰ iſrael: dat uectoribꝰ præciũ: ut qui primum ſuum ſaluare uult populũ, ſaluet accolas maris: & inter turbines ac tempeſtates: id eſt paſſionem ſuam, crucisq; cõuitia ſubmerſus in inferno: ſaluet eos q̃s quaſi in naui dormiẽs negligebat. Prudẽs rogandus eſt lector: ne eundẽ uelit ordinẽ tropologiæ: quem & hiſtoriæ quærere: Nã &
Gal. 4. d Apoſtolus, Agar & ſaram ad duo teſtamenta refert: & tamen non oĩa quæ in hiſtoria illa narrãtur, tropologice interpretari poſſumus: Et ad Epheſios de adam & eua diſputãs ait: Propter hoc re-
Ephe. 5. d F linquet homo patrem & matrem ſuã: & adhærebit uxori ſuæ: & erũt duo in carne una: Sacramẽtum hoc magnum eſt: Ego autem dico in chriſto & in eccleſia. Nunquid totum principium geneſeos: & fabricam mundi: & hominum conditionem: ad chriſtum & ad eccleſiam referre poſſumus, quia hoc teſtimonio ſic abuſus eſt Apoſtolus? Hoc
Ibidem enim hoc quod ſcriptum eſt: Ideo relinquet homo patrem ſuum: referamus ad chriſtum: ut dicamus eum patrem in cœlis reliquiſſe deum, ut gentium populus iungeretur eccleſiæ: hoc qđ ſequitur, matrem ſuam: quomodo poſſumus interpretari: niſi forte dicamus reliquiſſe eũ cœleſtẽ hieruſalẽ: quæ eſt mater ſanctoꝝ: & cætera multo his
1. Cor. 10. a difficiliora. Illud etiã quod ab eodẽ Apl̃o ſcribit̃: Bibebant aũt de ſpiritali cõſequẽte eos petra: petra autẽ erat chriſtus: nequaq; nos artat, ut omnem exodi librum referamus ad chriſtum: Quid em̃ poſſumus dicere, q̃ hæc petra a moyſe percuſſa ſit, nõ ſemel, ſed bis: qđ aquæ fluxerint: & torrentes repleti ſint? Num uniuerſam loci huius hiſtoriam p̃ hãc occaſionem cogemus ſub leges Allegoriæ? & non potius unuſquiſq; locus ſcđm hiſtoriæ diuerſitatem: diuerſam recipiet intelligentiam ſpiritalem? Igitur ſicut hæc teſtimonia ſuas interpretatiões habẽt: & nec præcedentia, nec cõſequẽtia eandẽ deſyderãt allegoriã: Sic & Ionas ꝓpheta, nõ abſq; periculo interpretãtis, totus referri ad dn̄m poterit. Nec ex
Matth. 12. c eo q̃ in euãgelio dicit̃: Generatio peſſima & adultera, ſignũ querit, & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ prophetæ: Sicut em̃ fuit Ionas in uentre ceti, tribꝰ diebus & tribꝰ noctibus: ſic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus: reliqua etiam quæ in propheta digeſta ſunt, eodem ordine referunt̃ ad chriſtum. Certe ubicunq; abſq; diſcrimine hoc fieri poteſt: nos quoq; facere nitemur. a ¶ Dn̄s autem miſit ventũ magnũ ꝛc. Poteſt fuga prophetæ & ad hominis referri in cõmuni perſonam: q̃ dei præcepta contẽnens, receſſit a facie eius: & ſe mundo tradidit: ubi poſtea malorꝝ tempeſtate, & totius mundi contra ſe ſæuiente naufragio compulſus eſt ſentire deum: & reuerti ad eum quem fugerat. Vnde intelligimus etiam ea quæ G
ſibi hoĩes æſtimant ſalutaria, deo nolẽte uerti in perniciem: & non ſolũ non prodeſſe auxilium, his quibus præbetur, ſed & ipſos qui præbent pariter conteri: Sicut legimus uictã ab aſſyrijs ægyptũ, quia opitulabatur iſraeli contra domini uoluntatem. Periclitatur nauis quæ periclitantem ſuſcepe-
rat: uento maria concitantur: in tranquilli tate tempeſtas oritur: nihil deo aduerſante ſecurũ eſt. b ¶ Et timuerunt nautę ꝛc. Arbitrãtur nauem ſolito onere prægraua-
ri: & non intelligunt totum pondus eſſe fugitiui prophetæ: Timent nautæ: clamat unuſquiſq; ad deum ſuum: ignorantes ueritatem, non ignorant prouidentiam: & ſub errore religionis ſciunt aliquid eſſe uenerandum: pro-
iciunt onera in mare, ut magnitudinem fluctuum claſſis leuior tranſiliret. At con- H
tra iſrael nec bonis nec malis intelligit deum: & plangente chriſto populum, ſiccos oculos habet. c ¶ Et Jonas deſcendit ad interioza nauis ꝛc.

SEP. deditq; naulum ſuũ: aſcendit in eam: ut nauigaret cum eis in tharſis a facie dñi. Et dñs ſuſcitauit ſpiritũ magnũ in mare, & facta eſt tẽpeſtas magna in mari, & nauis periclitabatur conteri. Et timuerũt qui nauigabant: & clamauerunt unuſquiſq; ad deũ ſuũ: & iactũ fecerũt uaſorũ nauis i mare, ut alleuiaret̃ nauis. Ionas aũt deſcẽdit in uentrẽ nauis, & dormiebat & ſtertebat. Et acceſſit ad eum proreta, & dixit ei: qd tu ſtertis? Surge inuoca deum tuum: ſi quõ ſaluos faciat nos deus: & non pereamus.
Et dixit

HEB. & dedit naulum eiꝰ: & deſcendit in eam: ut iret cũ eis in tharſis a facie dñi. Et dñs ſuſcitauit
a mini. Dominus autem miſit uentum magnũ in mare: & facta eſt tempeſtas magna in mari: & nauis periclitabatur conteri. Et
b timuerũt nautæ: & clamarunt uiri ad deum ſuum: & miſerũt uaſa q̃ erant in naui in mare, ut alleuiaret̃
c ab eis. Et Jonas deſcẽdit ad interiora nauis: & dormie
b bat ſopore graui. Et accẽſſit ad eum gubernator & dixit ei: quid tu ſopore deprimeris? Surge inuoca deũ tuũ ſi forte recogitet deꝰ de nobis: & nõ peamꝰ.
Et dixit

Quantum ad hiſtoriam pertinet, prophetæ mens ſecura deſcribitur: nõ tempeſtate, non periculis conturbatur: eũdem & in tranquillo & imminente naufragio animum gerens. Deniq; aliſ clamant ad deos ſuos, uaſa proiiciunt: nititur unuſquiſq; quod poteſt: Iſte tam quietus eſt & ſecurus, animiq; tranquilli: ut ad nauis interiora deſcendens, ſomno placido perfruatur. Sed & hoc dici poteſt: Conſcius erat fugæ & peccati quo domini præcepta neglexerat: & tempeſtatem ignorantibus cæteris contra ſe ſæuire cernebat: ideo deſcendit ad interiora nauis: & triſtis abſconditur: ne quaſi dei uindices fluctus aduerſum ſe uideret intumeſcere. Quod autem dormit, non ſecuritatis eſt, ſed mœroris: Nam & apoſtolos legimus in domini paſſio- Matth. 26. d
ne, præ triſticiæ magnitudine ſomno fuiſſe depreſſos. Sin autem interprætamur in typo: ſomnus prophetæ & grauiſſimus ſopor: hominem ſignificat erroris ſopore torpentem: cui non ſuffecerat fugiſſe a facie dei: niſi quadam uecordia mens illius obruta, ignoraret iracundiam dei: & quaſi ſecurus dormiret, & profundiſſimum ſomnum roncho nare ſonaret. d ¶ Et acceſſit ad eum gubernator: ꝛ dixit ei ꝛc. Naturale eſt unumquemq; in ſuo periculo de alio plus ſperare: Vnde gubernator, ſiue proreta qui uectores timidos debuerat conſolari: cernens diſcriminis magnitudinem: excitat dormientem: & arguit improuidæ ſecuritatis: commonetq;, ut ipſe quoq; pro uirili portione deprecetur deum ſuum: ut cuius erat commune periculum, communis eſſet oratio. Porro iuxta tropologiam plures ſunt, qui cum Iona nauigantes & habentes proprios deos ad contẽplationẽ gaudij ire feſtinãt: Sed poſtq̃ Ionas fuerit ſorte deprehẽſus: & morte illiꝰ mũdi ſedata tẽpeſtas: mariq; trãquillitas reddita: tũc unꝰ adorabit̃ deꝰ: & ĩmolabũt̃ uictimæ ſpiritales: q̃s utiq; iuxta lr̃am in medijs fluctibꝰ nõ habebãt.
Et dixit

A a ¶Et dixit vir ad collegam ſuum ꝛc. Nouerant naturam maris: & tanto tẽpore nauigãtes, ſciebant tempeſtatũ uento rũq; ratiões: & utiq; ſi ſolitos, & quos aliquãdo experti fue rãt fluctus uidiſſent cõſurgere: nũq; ſorte auctorẽ naufra/gij quererẽt: & p rem incertam, certũ cuperẽt euitare diſcri/men. Nec ſtatim debe mus ſub hoc exẽplo ſortibus credere: uel illud de actibus apo/ſtolorũ huic teſtimo/nio copulare: ubi ſor/te in apoſtolatum Ma thias eligitur: cũ pri/uilegia ſingulorũ non poſſint legẽ facere cõ/munẽ. Sicut eñ in cõ/demnationẽ balaã aſi na loquit̃: & pharao, & nabuchodonoſor i iudiciũ ſui, ſomnijs fu tura cognoſcunt: & ta men deum non intel/ligunt reuelantẽ: Cai/phas quoq; ꝓphetat ignorans, quod expe/diret unum perire pro cunctis: Ita & hic fugi tiuus ſorte deprehen/ditur: nõ uiribus ſor/tium, & maxime ſorti bus ethnicorũ: ſed uo lũtate eius qui ſortes regebat incertas. Q̃d autem dicit̃: Et cogno ſcamus ꝓpter quẽ ma B licia hæc eſt ſup nos: hic maliciã ꝓ afflictio ne & calamitate acci/pere debem⁹: ſc̃m il/lud: Sufficit diei mali cia ſua. Et in Amos ꝓ pheta: Si eſt maliciã in ciuitate quã dñs non fecerit. Et ĩ Eſaia: Ego dñs qui facio pacẽ & creo mala. In alio uero loco: malicia cõtraria uirtuti intelligit̃: iuxta q̃d in hoc eodẽ ꝓphe ta ſuꝑ legim⁹: Aſcẽdit clamor maliciæ ei⁹ ad me. b ¶Et dixerũt ad eum ꝛc. Quẽ ſors indicauerat, co gũt uoce ꝓpria cõfiteri: cur tanta tẽpeſtas ſit, uel q̃re cõtra eos dei ira deſæuiat: Indica inquiunt nobis cui⁹ cauſa malũ iſtud ſit ſup nos: quid operis agas, de qua terra, de quo po/pulo, pficiſcaris: quo abire feſtines. Et notãda breuitas, quã admirari in Vergilio ſolebamus. Iuuenes: quæ cauſa ſub/egit Ignotas tentare uias: quo tenditis inquit: Qui genus: unde domo, pacẽ ne huc fertis: an armas? Interrogatur per/ſona, regio, iter, ciuitas: ut ex his cognoſcatur & cauſa diſcri minis. c ¶Et dixit ad eos hebræus ego ſum ꝛc. Non di/xit iudæus ego ſum: q̃ ſciſſura decẽ tribuũ a duabus, popu lo nomen impoſuit: ſed hebræus ſum: hoc eſt περατικὸς, trã/ſitor: ſicut & abraham: qui dicere poterat: Aduena ſum ego & peregrinus, ſicut oñes patres mei: de quo in alio pſalmo ſcribitur: Tranſierunt de gente in gentẽ: & de regno ad po/pulũ alterũ. Moyſes, trãſeam inq̃t & uidebo uiſionẽ hãc ma עִבְרִי gnam. Et dñm deum cœli ego timeo: Nõ deos quos inuo/catis: & qui ſaluare non poſſunt: ſed deum cœli: qui mare fecit & aridam. Mare in quo fugio: Aridã de qua fugio. Et ẽlegãter ad diſtinctionẽ maris: nõ terra, ſed arida nũcupat̃. Et in breui uniuerſitatis factor oſtenditur: qui & cœli do/minus eſt, & terræ, & maris. Queritur autẽ quomodo ue/re dicere cõprobetur: Dominũ deũ cœli ego timeo, cũ eius præcepta non faciat. Niſi forte reſpondeamus, q̃d & pecca tores timeant deũ: ſeruorũq; ſit nõ diligere, ſed timere: q̃q̃ in hoc loco timor ꝓ cultu poſſit ĩtelligi: iuxta ſenſum eor⁹ q̃ audiebãt, & adhuc ig/norabãt deũ. d ¶Et timuerunt viri timore magno ꝛc. Hiſtoriæ or do præpoſterus eſt: Quia eñ poterat di/ci: nulla cauſa timoris fuit, ex eo quod eis cõ feſſus eſt, dicens: He/bræus ego ſum, & do/minũ deum cœli ego timeo: qui fecit mare & aridam: Statim ſub nectitur q̃d idcirco ti/muerũt: quia eis indi/cauerat ſe dñi fugere conſpectũ: & eius non feciſſe præcepta. Deni q̃ cauſantur, & dicũt: quid hoc feciſti? id eſt: ſi times deum, cur fu/gis? Si tantæ potentiæ prædicas quem colis: quõ te putas eum poſ ſe euadere? Timent au tẽ timore magno: q̃d intelligũt ſanctum & D ſanctæ gentis uirum: de loppe quippe ſoluẽ tes funẽ: hebrææ gen/tis nouerãt priuilegiũ: & tñ fugitiuum cela/re nõ poſſunt. Magn⁹ eſt q̃ fugit, ſed maior ille qui querit: nõ au/dẽt tradere: celare nõ poſſunt. Reprehendũt ꝛ.17. culpam: timorem cõfi tentur: Rogant ut ipſe remedio ſit: q̃ auctor peccati fuerat. Vel cer/te q̃d dicũt: quid hoc feciſti? nõ increpãt, ſed interrogãt uolẽtes cau ſam fugæ noſſe: ſerui a dño, filij a patre, ho/minis a deo. Q̃d eſt inquiũt tantũ myſteriũ: ut terra deſera tur: expetant̃ maria: relinquat̃ patria: loca appetant̃ aliena? e ¶Et dixerũt ad eũ quid faciemus tibi ꝛc. Propter te dicis uẽtos, fluctus, mare, gurgites, cõcitatos: expoſuiſti cauſam morbi, indica ſanitatis. Ex eo q̃d contra nos ſurgit mare, intelligimus irã eſſe ſuſceptiõis tuæ. Si culpa eſt q̃d ſuſcepi mus: q̃d facere poſſumus ne dñs iraſcat̃: q̃d faciemus tibi? hoc eſt, interficiem⁹ te? Sed cultorẽ dñi, ſeruabim⁹? ſi deũ fu gis: noſtra eſt ꝓbere man⁹: quid fieri iubeas, tuũ eſt ĩperare: q̃ facto q̃eſcat mare: q̃d nũc creatoris irã ſuo tumore teſtat̃. Statimq; hiſtoricus cauſam iũgit iſtiuſmodi q̃ſtiõis: mare dicẽs, ibat & intumeſcebat: ibat ut iuſſum fuerat, ibat in uin dictã dñi ſui, ibat pſequẽs fugitiuũ ꝓphetã. Intumeſcebat aũt p ſingl̃a momẽta tẽpor⁹: & q̃ſi nautis morãtib⁹ in fluct⁹ maiores ſuſcitabat̃: ut oñderet ultionẽ creatoris ſe differre nõ poſſe. f ¶Et dixit ꝛc. Cõtra me tẽpeſtas detonat, me q̃ rit, naufragiũ uobiſ minat̃, ut me prẽdat: me ꝓhẽdit, ut mea morte uiuatis: Scio inq̃t qa ꝓpter me tẽpeſtas hæc grãdis eſt. Nõ ignoro in meã pœnã elemẽta turbari, mũdi eẽ cõfu ſionẽ, mihi iraſci, in uoſ ſæuire naufragiũ: fluct⁹ ipſi imperãt uobis, ut me mittatis ĩ mare. Si ego ſenſero tẽpeſtatẽ, uos re cuperabitis

e HEB. Et dixit uir ad colle/gam ſuum: uenite & mit/tamus ſortes, & ſciamus quare hoc malum ſit no/bis: & miſerunt ſortes, & cecidit ſors ſuper Ionam. b Et dixerunt ad eum: indi/ca nobis cuius cauſa ma/lum iſtud ſit nobis: quod opus tuũ: quæ terra tua: & quo uadis, uel ex quo po/pulo es tu? c Et dixit ad eos hebræus ego ſum: & dñm deum cœli ego timeo: qui fecit mare & aridam. d Et ti/muerunt uiri timore ma/gno, & dixerunt ad eũ: q̃d hoc feciſti? Cognouerũt eñ uiri quod a facie dñi fugeret: q̃a indicauerat eis e Et dixerunt ad eum: q̃d fa ciemus tibi, & ceſſabit ma re a nobis? q̃a mare ibat & intumeſcebat. f Et dixit ad eos: tollite me & mit/tite me in mare: & ceſſabit mare a uobis: ſcio eñ q̃a ꝓpter me tempeſtas hæc grandis eſt ſuper uos.

SEP. Et dixit unuſq̃ſq; ad ꝓximũ ſuũ: uenite mitta/mus ſortes, & cognoſcam⁹ cui⁹ gratia malicia hæc eſt ſup nos: & miſerũt ſortes, & cecidit ſors ſup Ionam. Et dixerunt ad eũ: annun/cia nobis cuius gratia hæc malicia eſt in nobis: quod eſt op⁹ tuũ: & unde uenis, & quo uadis: & ex q̃ regio ne, & ex q̃ popl̃o es tu? Et dixit ad eos: ſeru⁹ dñi ego ſum: & deũ cœli ego colo: qui fecit mare & aridam. Et timuerunt uiri timore magno, & dixerũt ad eũ: q̃d hoc feciſti? Cognoue/runt eñ uiri quod a facie dñi fugeret: eo quod indi caſſet eis. Et dixerũt ad eũ: q̃d tibi faciem⁹ & quieſcet mare a nobiſ: q̃a mare ibat & ſuſcitabat magis fluct⁹. Et dixit Ionas ad eos: tolli te me & mitte me ĩ mare & q̃eſcet mare a uobis: ego eñ noui q̃d ꝓpter me flu/ct⁹ magni cõtra uos ſunt.

Et remigabãt

Et conabant

Et remigabãt

E euperabitis trāqllitatē. Et aīaduertēda pariter fugitiui nr̄i magnanimitas: nō tergiuersaī, nō dissimulat, nō negat: sed qui confessus fuerat de fuga: pœnā libenter assumit: se cupiens perire, ne propter se & cæteri pereant: & ad peccatū fugæ: alienæ quoq; delictū addaī necis. Hoc quātū ad historiam: cæterum nō ignoramus flantes uentos: qb⁹ in euangelio: ut quiescerent dn̄s imperauit: & periclitantē nauiculā, in qua dormiebat Ionas: & intumescens mare qđ increpatur: tace & obmutesce, referri ad dominum saluatorē: & periclitantē ecclesiam, uel apostolos suscitātem: qui eum deserentes in passionē quodāmodo in fluct⁹ præcipitabāt. Iste Ionas dicit: Scio quia ꝓpter me tempestas grandis est super uos: qa me uidēt uenti uobiscū ire in tharsis: hoc est ad contemplationē læticiæ nauigare: ut uos mecū perducam ad gaudiū: Vt
F Iob.14.a ubi ego sum & pater, ibi & uos sitis. Idcirco sæuiunt: idcirco mundus q̄ in maligno posit⁹ est, fremit: ideo elementa turbantur: me cupit deuorare mors, ut uos pariter occidat: & non intelligit, quia uelut in hamo escam capit, ut mea morte moriaī. Tollite me & mittite in mare: Non est enim nostrū mortem arripere: sed illatam ab alijs libenter excipere: Vnde & in ꝑsecutionibus non licet propria perire manu, absq; eo ubi castitas periclitatur: sed percutienti colla submittere. Sic inqt placate uentos: sic in maria libamina fundite: tēpestas quæ ꝓpter me sæuit cōtra uos: me moriēte sedabit̄. a ¶ Et remigabant viri ꝛc. Protulerat propheta cōtra se sententiā: sed illi cultorem audientes dei: manus inijcere non audebant: ꝓpterea nitebanī reuerti ad aridam: & effugere discrimen ne sanguinē funderent: magis uolentes perire q̄ perdere. O rex quāta mutatio: popul⁹ qui seruierat deo dicit, crucifige, crucifige talem: Istis imperatur ut occidant: mare furit, tempestas iubet: & proprium periculū negligentes, de aliena salute solliciti sunt: Quāobrem & Lxx. παρεβιάζοντο inquiunt, id est uim cupiebant facere: & naturā rerū uincere, ne uiolarent prophetam dei. Quod autem dicit: remigabāt uiri ut reuerterenī ad aridam: putabant absq; sacramento eius qui passurus erat, posse nauem de periculo liberari: cū Ione submersio, nauis fuerat releuatio. b ¶ Et clamauerūt ad dn̄m ꝛ dixerūt ꝛc. Grandis uectorum fides: periclitanī ipsi: & ꝓ alterius anima deprecanī: sciunt enim peiorē mortem peccati esse q̄ uitæ: Et ne des inquiunt sup nos sanguinē innocētē. Cōtestanī dn̄m, ut quodcūq; factu ri sunt nō sibi reputeī: & quodāmodo dicunt: nolumus interficere prophetam tuū: sed iram tuam, & ipse cōfessus est: & tempestas loquitur: quia tu domine sicut uoluisti, fecisti: uoluntas tua expletur per nostras manus. Nōne nobis uidetur nautarum uox pilati esse confessio: qui lauat manus
Matth.27.c suas & dicit: Mundus sum ego a sanguine uiri huius: Nolunt christum perire gentes, innocentē sanguinē protestantur. Et iudæi dicunt: Sanguis eius super nos, & super filios nostros: Et ideo si leuauerint manus, non exaudiētur: quia plenæ sūt sanguine. Quia tu domine sicut uoluisti, fecisti: Quod nos suscepimus, qđ turbo cōsurgit, qđ uenti sæuiunt, qđ mare suscitatur in fluctus, qđ prodit̄ sorte fugitiu⁹, qđ indicat quid fieri debeat: tuæ est domine uoluntatis: tu enim sicut uoluisti, fecisti: Vnde & saluator dicit in psalmo: Domine ut facerem uoluntatem tuam uolui. c ¶ Et tulerunt Jonam ꝛ miserunt in ꝛc. Non dixit arripuerunt: nō ait inuaserunt: sed tulerunt, quasi cum obsequio & honore portantes, miserūt in mare: non repugnantem, sed præbentē manus ipsorū uoluntati. Et stetit mare, quia in uenerat quem querebat: Velut si quis persequatur fugitiuum: & concito pergat gradu: postq̄ fuerit cōsecut⁹, desistit currere, & stat ac tenet quē apprehēderit: Ita & mare qđ absente Iona irascebaī, in uiscerib⁹ suis desyderatū tenēs, gaudet & consouet, & ex gaudio trāquillitas redit. Si consyderem⁹ aī passionem christi erro
H res mundi: & diuersor̄ dogmatū flat⁹ contrarios: & nauiculam totumq; humanū genus: id est creaturā domini periclitantem: & post passionem ei⁹ trā quillitatem fidei, & orbis pacē, & secura oīa, & conuersionē ad deū: uidebim⁹ quō post p̄cipitationē Ionæ steterit mare a feruore suo. d ¶ Et timuerunt viri timore ꝛc. Ante domini passionē timētes clamauerunt ad deos suos: post passionem eius dominū timent, id est uenerantur & colunt: & non timent simpliciter, ut in principio legimus: sed timore magno: iuxta illud qđ dicitur: Ex tota anima, & ex toto corde, & ex tota mēte tua: Et immolauerunt hostias: quas certe iuxta literam in medijs fluctibus non habebant: sed quia sacrificiū deo spiri- Ps.50.d
tus cōtribulatus est. Et in alio loco dicitur: Immola deo sa- Ibi.49.d
crificiū laudis: & redde altissimo uota tua. Et rursum: Reddemus tibi uitulos labiorū nostrorū. Idcirco in mari īmolant hostias: & alias sponte promittūt: uota facientes se nūq̄ ab eo quē colere cœperant recessuros: timuerunt enim timore magno: Quia ex tranquillitate maris & tempestatis fuga: uera ꝓphetæ uerba cernebāt. Ionas in mari fugitiu⁹, naufragus, mortuus, saluat nauiculā fluctuantem: saluat æthnicos in diuersas prius sentētias mūdi errore iactatos. Et Osee, Amos, Esaias, Ioel: qui eodē tempore ꝓphetabāt, populū in iudæa nequeūt emendare. Ex quo ostendit̄ sedari non posse naufragium, nisi morte fugitiui. ¶ Ca. II

ET ꝓparauit dominus piscem grandem ꝛc. Morti & inferno præcepit dominus, ut prophetam suscipiat. Quæ auidis faucibus prædam putans: quantū in deuoratiōe lætata est: tantū luxit in uomitu. Tūcq; cōpletū est illud qđ legim⁹ in Osee: Ero mors tua o mors: ero morsus tuus inferne. In hebraico autem Osee.13.d
piscem grandem legimus: pro quo Lxx. interpretes, & dominus in euangelio cetum uocant: rem ipsam breuius explicantes. In hebraico enim dicitur: דָּג גָּדוֹל quod interpretatur, piscis grandis: haud dubium quin cetum significet. Et animaduertendum, quod ubi putabatur interitus, ibi custodia sit. Porro quod ait: præparauit, uel ab initio cum conderet: de quo & in psalmo scribitur: Draco Ps.103.d
iste quem formasti ad illudendum ei: Vel certe iuxta nauem fecit uenire; ut præcipitem Ionam in suos reciperet

sinus

ET præcepit dominus ceto magno: & deuorauit Ionā. Et erat

A sinus: & pro morte præberet habitaculum: ut qui in naui iratum senserat deum, propitium in morte sentiret.
Matt.12.c a ¶ Et erat Ionas in ventre piscis ꝛc. Huius loci mysteriū in euangelio dñs exponit: & supfluum est, uel id ipsum, uel aliud dicere. Hoc solū querim⁹, quō tres dies & tres noctes fecerit in corde terræ:
Quidā παρασκευὴν, quando sole fugiente ab hora sexta usq; ad horā nonam, nox succesſit diei, in duas dies & noctes diuidūt: & apponētes sabbatū, tres dies & tres noctes æstimant supputandas: nos uero σωεκδοχικῶς, totum intelligamus a parte: ut ex eo qđ ἐν παρασκευῇ mortu⁹ est, unā diē supputemus & noctē, & sabbati alterā: tertiam uero noctem quæ diei dñicæ mancipatur, referamus ad exordium diei alteri⁹: nam & in genesi nox, nō præcedentis diei est, sed sequētis: id est principiū futuri, nō finis præteriti. Hoc ut intelligi possit, dicā simplicius. Finge aliquē horā nona egressum esse de mansione, & alterius diei hora tertia ad mansionē alteram peruenisse: si dixero bidui eum fecisse iter: non statim reprehendar mendacij: quia ille qui
B ambulauit, non omnes horas utriusq; diei, sed quandā partē in itinere cōsumpserit. Certe mihi hæc uidetur interpretatio. Si quis autē istam non receperit: & meliori sensu potest loci huius exponere sacramentum: illius magis sequenda est sententia. b ¶ Et orauit Ionas ad dominum deum suum ꝛc. Si Ionas refertur ad dominum: & ex eo quod tribus diebus ac noctibus in utero ceti fuit, passionem indicat saluatoris: debet & oratio illius typus esse orationis dominicæ. Nec ignoro quosdam fore quibus increDani.3.c dibile uideatur tribus diebus ac noctibus, in utero ceti in quo naufragia digerebantur, hominem potuisse seruari: Qui utiq; aut fideles erunt, aut infideles: si fideles, multo credere maiora cogentur: Quomodo tres pueri missi in caExo.14.e minum æstuantis incendij intantū illesi fuerint: ut ne uestimenta quidē eorum odor ignis attigerit. Quomodo recesserit mare, & ad instar murorum hinc inde rigidum steterit: ut præberet uiam populo transeunti. Quō humana ratione, aucta fame leonum, rabies prædam suam timens aspexerit: nec tetigerit, & multa huiusce modi. Sin autē infideles erunt: legant quindecim libros Nasonis metamorphoseos: & omnem græcam latinamq; historiam: ibiq; cernent uel daphnē in laurum, uel phaetōtis sorores in populos arbores fuisse conuersas: quomodo Iupiter eorum sublimissimus deus, sit mutatus in cygnum: in auro fluxerit: in tauro rapuerit & cætera: in quibus ipsa turpitudo fabularū diuinitatis denegat sanctitatē: Illis credunt, & dicunt deo cuncta possibilia. Et cum turpibus credant: potētiaq; dei uniuersa defendant: eandem uirtutem nō tribuūt & honestis. Qz autem scriptum est: Et orauit Ionas ad dñm deum suū de utero piscis, & dixit: intelligimus eum postq; in utero ceti sospitem esse se senserit non desperasse de dñi misericordia: & totum ad obsecrationem esse cōuersum. Deus enim
Ps.90.c qui dixerat de iusto: Cum ipso sum in tribulatione: Et: Cū
Ibi.4.a inuocauerit me dicam adsum: affuit ei: & dicere potest qui exauditus est: In tribulatione dilatasti mihi. c ¶ Clamaui de tribulatione mea ad dñm ꝛc. Lxx. similiter: hoc tantūmodo cōmutato: de uētre inferi clamoris mei, audisti uocē meā. Nō dixit clamo, sed clamaui: nec de futuro precat, sed de præterito gratias agit: indicans nobis, q̄ ex eo tēpore quo præcipitatus in mare uidisset cetum: & tantam corporis molem, & immanes rictus aperto se ore sorbere: domini recordatus sit & clamauerit: uel aquis cedentib⁹ & clamore inueniente locum: uel toto cordis affectu: scđm illud qđ Apostolus dicit: Clamantes in cordibus uestris abba pater: & clamauerit ei qui solus nouit corda hominum: & loquit̄ ad moysen: Quid clamas ad me: cīi utiq; nihil ante hanc uocem clamasse moysen scriptura commemoret: Hoc est illud q̄ & in primo graduum psalmo legimus: Ad dominum cum tribularer clamaui, & exaudiuit me. Ventrem autem inferi, aluum ceti intelligam⁹: quæ tantæ fuit magnitudinis: ut instar obtineret inferni. Sed melius ad personam christi referri potest: qui sub nomine dauid cantat in psalmo: Non derelinques Ibi.15.c animam meam in inferno: nec dabis sanctum tuum uidere corruptionem. Qui fuit in inferno uiuens, inter mortuos liber. d ¶ Et proiecisti me in profundum ꝛc. Quantū ad personā Ionæ nō est difficilis interpretatio: qđ ceti clausus aluo, in, pfūdissimo & in medio maris fuerit, fluminibusq; uallatus sit. Quantū ad dominum saluatorem sexagesimi octaui psalmi sumamus exemplum, in quo loquitur: Infixus sum in limo profundi, & non est substantia: Veni in profundum maris, & tempestas demersit me: de quo & in alio psalmo dicit̄: Tu autem abiecisti & despexisti: distulisti christum tuum: subuertisti testamentum serui tui: contaminasti in terra sanctuarium eius: destruxisti omnes macerias eius: & reliqua: Ad comparationē eīm cœlestis beatitudinis: & eius loci, de quo scriptū est: In pace sancta locus eius: omnis terrena habitatio plena est fluctibus, plena tēpestatibus. Porro per cor maris significatur infernus: pro quo in euangelio legimus: In corde terræ. Matt.12.c Quomodo autem cor animalis in medio est: ita & infernus in medio terræ esse perhibetur. Vel certe iuxta ἀναγωγὴν in corde maris, id est in medijs temptationibus esse se memorat: Et tamen cum inter amaras aquas fuerit, & temptatus sit iuxta oīa absq; peccato: nō sensit amaras aq̄s, sed flumine circumdatus est: de quo & in alio loco legimus: Fluminis impetus lætificat ciuitatem dei: alijs bibentibus salsos fluctus, ego in medijs temptationibus dulcissima fluenta sorbebam. Nec impium tibi esse uideatur, si nunc dominus dicat: Proiecisti me in profundum: qui loquitur in psalmo: Quoniam quem tu percussisti, ipsi persecuti sunt: Scđm illud quod ex persona patris in Zacharia ponitur: Percutiā pastorē & oues dispergentur. e ¶ Omnes gurgites tui ⁊ fluctus tui ꝛc. Quod super Ionam tumentes maris fluctus transierunt: & detonuerit sæua tempestas, nulli dubium est. Querimus autem quomodo omnes eleuationes, & gurgites & fluctus dei super saluatorem trāsierint. Temptatio est uita hominum super terram: siue ut in hebraico habetur milicia: quia hic militamus, ut alibi coronemur: Nullusq; est hominum qui cunctas sustinere queat temptationes: absq; eo qui temptatus est in omnibus iuxta nostram similitudinem sine peccato: Vnde & ad Corinthios dicitur: Tēptatio uos nō apprehendat, nisi I.Cor.10.c humana. Fidelis autem deus qui non dimittet uos temptari supra id qđ potestis: sed faciet cum temptatione & exitum, ut possitis sustinere. Et quoniam omnes persecutiones, & uniuersa quæ accidunt absq; dei non ingruunt uoluntate: Idcirco dei gurgites dicuntur & fluctus, qui non oppresserunt iesum: sed transierunt per eum, minantes tm̄ naufragiū non inferentes. Vniuersæ ergo persecutiones, & turbines quibus genus uexabat̄ humanū: & cūctæ nauiculæ frangebātur, sup meū detonuere caput. Ego sustinui tēpestates & fregi turbines sæuientes: ut cæteri securi⁹ nauigarēt

Et ego

SEP. ¶ Et erat Ionas in uentre ceti, tribus diebus & tribus noctibus.
HEB. ¶ Et erat Ionas in uentre piscis, tribus diebus & tribus noctibus.
b Et orauit Ionas ad dñm deū suū de utero piscis & dixit
c Clamaui de tribulatione mea ad dominū, & exaudiuit me: de uentre inferni clamaui, & exaudisti uocē meam.
d Et proiecisti me in profundum in corde maris & flumen circumdedit me.
Proiecisti me in profundum cordis maris & flumina me circūdederunt.
e Omnes gurgites tui & fluctus tui sup me trāsierūt.
Omnes eleuatiōes tuæ & fluct⁹ tui sup me trāsierūt.

Ego dixi

C
Rom.8.c
Exo.14.d
Ps.119.
Ps.88.f
D
Ps.75.a
Ps.45.a
Ibi.68.f
Zach.13.c

E a Et ego dixi abiectus sum ꝛc. Antequ clamarem de tribulatione mea & exaudires me: qui formam serui accepe/ram: fragil: tatē quoq illius imitatus dixi: Abiectus sum a conspectu oculorum tuorū: Qñ eram tecū, & tuo lumine perfruebar: & in te lumine ego eram lumen, non dicebā: abiectus sum. Postq ueni in profundum ma/ris: & hominis carne circumdatus sum: humanos imitor affectꝰ & dico: abiectus sum a conspectu oculorū tuorum: Hoc quasi homo locutus sum: cæterum quasi deus: & his qui cum essem in forma tua, non sum rapinā arbitratus æq/lem me esse tui: uolēs ad te euehere humanū genus: ut ubi ego sum & tu, ibi sint & omnes qui in me, & te crediderunt, dico:

a HEB. Et ego dixi: abiectꝰ sum a conspectu oculorū
b tuorꝝ. Verūtamē rursum uidebo templū sanctum
c tuum. Circūdederunt me aquæ usq; ad animā meā:
d abyssus uallauit me. Pelagus operuit caput meum: ad extrema montiū descē
di: terræ uectes cōcluserūt
e me in æternū. Et subleua/bis de corruptione uitam meā: domine deus meus.
f Cūm angustiaretur in me
aia mea: dñi recordatꝰ sū.

SEP. Ego dixi abiectꝰ sum ex oculis tuis. Putas ne addam ut uideam templum sanctum tuum. Circūfusa est mihi aqua usq; ad animā meā: abyssus uallauit me nouissima. Intrauit caput meū ad scissuras mōtiū: descendi in terrā: cuiꝰ uectes sunt retinacula sempiterna. Et ascendet de corruptiōe uita mea ad te domine deus meus. Cum deficeret ex me anima mea, domini recordatus sum. Vt ueniat

b Verūtamen rursum videbo ꝛc. Hoc quod in græco dicit, ἆρα: & habet uulgata æditio putas, interpretari potest, igitur: ut sit quasi propositiōis & assumptionis, cōfirmationisq; ac syllogismi extrema cōclusio: nō ex ambigentis incerto: sed ex fiducia cōprobantis: pro quo nos interpretati sumus: ueruntamen rursum uidebo templum sanctum tuum: scḋm illud qḋ ex persona eius in alio psalmo dicitur: Dñe dilexi decorem domꝰ tuæ: & locum tabernaculi gloriæ tuæ. Et euangelicā lectionē in qua scriptum est: Pater glorifica me apud te ea gloria quā habui priusq; mundus fieret. Et rñdit de cœlo pater: Et glorificaui & glorificabo. Vel certe quia legitur: Pater in me & ego in patre: Sicut templū patris filius est: ita templum filij pater. Ipse enim dicit: Ego de patre exiui, & ueni: Et uerbū erat apud deum: & deus erat uerbum: Aut unus idēq; saluator quasi homo postulat: quasi deꝰ pollicetur: & de sua quā semper habuit possessione securus est. Ex Ionæ uero ꝓsona uel optantis uel cōfidētis affectu: liquido intelligi potest: qḋ desyderauerit in ꝓfundo maris positꝰ uidere tēplū dñi: & spū ꝓphetali alibi sit: & alibi cōtēpletur.

F
ps. 25. b
Ioñ. 17. a
Ibi. 12. e
Ibi. 17. c
Ibi. 16. f

c Circumdederunt me aquę ꝛc. Aquæ istæ quæ uicinæ sunt Abyssis, quæ in terris uoluuntur, & defluunt: quæ multū secū limi trahunt: nō corpus, sed animā nitunt occidere: amicæ quippe sunt corporū, & eius uoluptatibꝰ cōfouent: Vñ scḋm illud qḋ supra diximus loquitur dñs in psalmo:

ps. 68. Ibi. 123. a

Saluum me fac dñe, quoniā intrauerunt aquæ usq; ad animā meam. Et in alio loco: Torrentē pertransijt anima nr̄a: Et: Ne urgeat super me puteus os suum: neq; concludat infernus, nō mihi deneget exitum: qui sponte descendi, sponte cōscendā: qui uolūtarius captiuꝰ ueni, debeo liberare captiuos: ut impleatur illud:

Ibi. 67. d

Ascendens in altum captiuā duxit captiuitatem: eos em̄ qui ante captiui fuerant in morte: iste cœpit ad uitā. Abyssos aūt pernicioſas quasdam & pessimas fortitudines accipere debemus: uel tormentis suppli/

Luc. 8. e

cijsq; deditas potestates: ad quas & in euangelio dæmones rogant ne ire cogātur: Vnde & tenebræ erant sup abyssum. Interdū abyssus accipit & ꝓ sacramētis ac ꝓfundissimis sensibus, & iudicijs dei: Iudicia dñi abyssus multa: Et abyssus

ps. 35. b et 41. b

abyssum inuocat: in uoce cataractarū tuarꝝ.

d Pelagus operuit caput meū ꝛc. Q2 Ionæ caput pelagus operuerit: & ad montiū extrema descenderit: & uenerit usq; ad ꝓfūda terrarꝝ, qbus q̄si uectibꝰ & columnis dei uolūtate globus terræ sustentatur, nulli dubiū est: de qua & alibi dicit:

ps. 74. a

Ego confirmaui columnas eius. De domino autem saluatore iuxta utrāq; æditionē uidetur mihi sic posse intelligi: qḋ principale & caput eius, id est anima quā cū corpore pro salute nostra dignanter assumpsit: descenderit in scissuras montiū: qui fluctibꝰ operiebant: qui se a cœli subtraxerant libertate, quos abyssus ambiebat: qui se a dei sciderant maiestate: & postea etiā ad inferna penetraret: ad quæ loca quasi in extremo limo peccatorum animæ trahebant: dicēte psalmographo: Intrabūt in inferiora terræ, partes uulpiū erūt: Isti sūt uectes terræ, & q̄si quædam seræ extremi carceris ac supplicioꝝ, nolētes ab inferis animas exire captiuas: Vñ significanter, σωτῆρος: Lxx. κάτοχοι ἀϊδίου: transtulerunt, hoc est semper tenere cupientes: quos semel inuaserāt: Sed dñs noster, de quo sub persona cyri i Esaia legimꝰ: Fores æneas conterā: & uectes ferreas confringā, ad montiū extrema descēdit: & æternis cōclusus est uectibus: ut omnes q clausi fuerant liberaret.

ps. 62. e
Esa. 45. a

G

e Et subleuabis de corruptione ꝛc. Proprie dixit, subleuabis, uel ascendet de corruptiōe uita mea: quia ad corruptionē, & ad inferna descenderat: hoc est qḋ apostoli interpretātur in quintodecimo psalmo ex persona dñi prophetatum: Qñ nō derelinquas animā meā in inferno: nec dabis sanctum tuū uidere corruptionē: Quod dauid scilicet & mortuus sit & sepultus: saluatoris autē caro non uiderit corruptionē. Alij uero interpretātur qḋ ad comparationem cœlestis beatitudinis & uerbi dei, humanū corpꝰ corruptio sit: qḋ seminatur in corruptione: & in centesimosecundo psalmo ex persona iusti significet: Qui sanat omnes infirmitates tuas: qui redemit de interitu uitā tuā: Vñ & Apostolus dicit: Miser ego homo, qs me liberabit de corpore mortis huius? Et appellatur corpus mortis, uel corpus humilitatis. Hoc illi ad occasionē suæ ducunt hæreseos: ut sub persona christi mētiantur antichristū, ecclesias teneant: ut uentrem pinguissimū nutriant: & carnaliter uiuentes, cōtra carnem disputant: Nos aūt scimus de incorrupta uirgine corpus assumptū, non corruptionem christi fuisse, sed tēplum: Qḋ si in Apostoli ad corinthios sentētiā trahimur: in qua

1. Cor. 15. f

corpus dicitur spiritale: ne cōtentiosi uideamur: dicemꝰ id ipsum quidem corpus, & eandem carnē resurgere, quæ sepulta est: quæ in humo condita: sed mutare eā gloriam: nō mutare naturā: Oportet em̄ corruptiuū hoc induere incorruptionē: & mortale hoc induere īmortalitatē. Quādo dicit: hoc, quodāmodo duobꝰ digitulis cōprehensum corpꝰ oñdit: hoc in q̄ nascimur: hoc in q̄ morimur: hoc qḋ timēt recipere q puniēdi sūt: hoc qḋ uirginitas expectat ad premiū: adulteriū formidat ad pœnā. Sup Iona aūt ita ītelligi potest: qḋ qui in uentre ceti iuxta naturā corporum corrūpi debuerat, & in cibos bestiæ proficere: ac ꝑ uenas artusq; diffundi: sospes & integer manserit. Porro qḋ ait: Dñe deꝰ meus, bladientis affectus est: qḋ cōmunē deū omniū: beneficij magnitudine, suū & quasi proprium senserit deum.

Ibidem. g

f Cum angustiaretur in me anima mea ꝛc. Cū inquit nullum aliud sperarē auxiliū: recordatio dñi mihi saluti fuit: Iuxta illud: Recordatus sum dñi &, lætatus sum. Et in alio

ps. 76. a
Ibi. 142. b

loco: Recordatus sum dierū antiquorꝝ: & annos æternos in mente habui: Ego cū desperarē salutē: & carnis fragilitas

Ibi. 76. b

in medio uētre ceti nihil me de uita sperare permitteret: qḋ impossibile uidebat, dñi recordatiōe superatū est: Videbā me clausum in utero ceti, & tota spes mea dñs erat. Ex q

H

bus discim

A bus discimus iuxta Lxx. eo tempore quo deficit anima nostra, & a corporis compage diuellit: nō nos debere alio cogitationē uertere: nisi ad eum qui & in corpore & extra corp⁹ noster est dñs. Sup saluatoris uero persona non est difficilis
Matth. 26. d interpretatio: qui dixit: Tristis est ānia mea usq; ad mortē. Et: Pater si possibile est transeat a me calix iste
ps. 30. b Et: In manus tuas cōmendo spiritū meum: & cætera his similia.

a ¶ Vt veniat ad te oratio mea ad &c. Idcirco in tribulatione dñi recordatus sum: ut oratio mea de extremo mari, & scissuris montium conscendat ad cœlos, & ueniat ad templū sanctū tuum: in quo tu æterna fruēris beatitudine. Et cōsyderandū qđ nouo genere, oratio fiat pro oratione: & præcet ut oratio illius conscēdat ad templum dei. Petit autē quasi pontifex ut in corpore suo popul⁹ libereť. b ¶ Qui custodiunt vanitates &c. Deus natura miseri-

B cors est: & paratus ut saluet clæmētia, quos nō potest saluare iustitia: nos autē uitio nostro paratā misericordiā, & ultro se offerentem perdimus & relinquimus. Et nō dixit, q
Eccs. 1. a faciūt uanitates. Vanitas quippe uanitatū: & omnia uanitas: ne damnare uidereť uniuersos: & cūcto generi humano misericordiā denegare: sed q custodiūt uanitates siue mēdaciū: qui trāsierūt in affectū cordis: qui nō solū faciunt, sed ita custodiūt uanitates, quasi diligāt, & thesaurū inuenisse se putēt. Simulq; cerne magnanimitatē ꝓphetæ: in ꝓfundo maris: in uentre tantæ bestiæ æterna nocte cooptus: nō cogitat de piculo suo: sed de natura rerum, generali sententia philosophaꝝ. Misericordiā inqt
ps. 144. b suā derelinquent. Licet offensa sit misericordia, quā nos possumus ipsum intelligere deum: Misericors eī & miserator dñs, patiens & multæ miserationis: tamē eos qui custodiūt uanitates: nō relinquit: nō detestaꝝ, sed expectat ut redeāt: Illi uero stantem misericordiā & ultro se offerentē sponte ꝓpria derelinquūt. Potest hoc & ex ꝓsona dñi de iudæoꝝ ꝓfidia ꝓphetari: qui dum se æstimāt præcepta hominū & phariſæorū mādata seruare: quæ uanitas atq; mendaciū sunt: deum qui semp eorū misertus fuerat reliquerūt. c ¶ Ego autē in voce &c. Qui custodiunt uanitates, suam misericordiam reliquerunt: Ego autē qui pro multorū salute deuoratus sum, in uoce laudis & cōfessionis īmolabo tibi, meipsū
1. Cor. 5. c offerens: quia pascha nostrū īmolatus est christus. Et quasi pontifex & ouis seipsum pro nobis obtulit. Et confitebor
Matth. 11. d inquit tibi ut ante confessus sum dicens: Confiteor tibi pater dñe cœli & terræ: & reddā uota quæ feci pro salute om-
Iob. 6. d nium dño: ut omne qđ dedisti mihi nō pereat in æternum.
et 18. b Cernimus quid in sua passione saluator pro nostra salute ꝓmiserit: non faciamus mendacē iesum: mundi simus & abuniuersis peccatorū sordibus separati: ut nos deo patri offerat uictimas quas uouerat. d ¶ Et dixit dñs pisci &c. Hæc quæ supra legimus sub persona Ionæ dñs deprecatus est in
Iob. 3. b uētre ceti: de quo & Iob mystice loquitur: Maledicat ei qui maledixit diei: ille qui magnum cetum capturus est. Præcipitur ergo huic magno ceto, & abyssis & inferno: ut terris restituant saluatorem: & qui mortuus fuerat, ut liberaret eos qui mortis uinculis tenebantur, secum plurimos educat ad uitam. Q đ autem scribitur, euomuit, ἐμφατικώτερον debemus accipere: qđ ex imis uitalibus mortis, uictrix uita processerit. ¶ Ca. III

ET factum est verbum dñi &c. Non dicitur ꝓphete quare nō feciſti qđ tibi fuerat imperatum: sed sufficit ei naufragij & deuoratiōis sola correptio: ut qui imperātem nō sensērat, dñm intelligeret liberantē. Alioquin superfluum est delinquenti seruo post plagas uelle imputare qđ fecit: cum huiusce modi correptio non tam emendatio sit, q; exprobratio. Dominus autem noster post resurrectionem secundo mitti-

D tur ad niniuen: ut qui prius quodāmodo fugerat: dicens: Pater, si possibile est, transeat a me calix iste: Et noluerat dare panem filiorū canibus: Nunc quia illi dixerant: crucifige, crucifige talē: nos nō habemus regem nisi cæsarem: sponte pergit ad niniuen: ut hoc prædicet post resurrectionem, qđ ut prædicaret & ante passionē ei fuerat imperatum. Totum autem qđ iubetur, qđ obedit: qđ non uult: qđ iterū uelle cogitur: qđ patris secūdo exequiť uoluntatē: refer ad hominē & ad formam serui, cui talia ῥba cōueniūt.
f ¶ Et surrexit ionas &c. Statim Ionas qđ fuerat sibi impatum ope perfecit. Niniue aūt erat ad quā pergebat ꝓpheta: ciuitas magna, & tanti ambitus: ut uix trium dierū possit itinere circūiri. At ille præcepti & supioris naufragij memor uiam trium dierū unius diei festinatione compleuit: quāq; sint qui ita simpliciter intelligant: qđ in tertia tantū parte urbis prædicauerit: & ad reliquos confestim prædicationis sermo peruenerit. Dñs autē noster proprie post inferos consurgere dicitur, & uerbū dñi prædicare: quando mittit apostolos ut baptiçent eos qui erant in niuiue: in nomine patris & filij & spūssancti: hoc est itinere trium dierū. Et hoc ipsum sacramētū salutis humanæ unius diei uia, id est uni⁹ dei confessione ꝓficiť: nō tā apostolis q; in aplis prædicāte iona: Ipse eī dicit: Ecce ego uob'cum sum usq; ad consu- Matth. 28. c
mationem sæculi. Nulliq; dubium quare niniue magna sit ciuitas dei: cum mundus & uniuersa per ipsum facta sint: & sine ipso factum est nihil. Notandū quoq; qđ nō dixerit tribus diebus & noctibus: uel uno die & nocte: sed absolute diebus & die: ut ostēderet in mysterio trinitatis, & unius dei confessione nihil esse tenebrosum. g ¶ Et clamauit &c. Trinus numerus qui ponitur a Lxx. non conuenit pœnitētiæ: & satis miror cur ita translatum sit: cum in hebræo nec literarum nec syllabarum nec accentuum, nec uerbi sit ulla cōminitas. Tres eī dicit שְׁלֹשׁ & quadraginta אַרְבָּעִים Alioquin & de iudæa tanto itinere missus propheta in assyrios, dignam suæ prædicationis pœnitentiam flagitabat: ut

h / antiqua

a Vt ueniat ad te oratio mea ad templum sanctū tuum.
b HEB. Qui custodiūt uanitates frustra: misericordiā
c suam derelinquent. Egō autē in uoce laudis immolabo tibi: quæcunq; uouī reddam pro salute do-
d mino. Et dixit dominus pisci: & euomuit ionam in aridam. ¶ Ca. III
e ET factum est uerbum dñi ad Ionā secūdo dicēs: Surge & uade in Niniuen ciuitatē magnā: & prædica in ea iuxta prædicationē priorē quā ego loquor ad te.
f Et surrexit Ionas & abiit in Niniuen: iuxta uerbum dñi: & niniue erat ciuitas magna dei itinere triū dierū: & cœpit ionas itroire in ciuitatē itinere diei unius.
g Et clamauit & dixit: ad-

/ huc

SEP. Qui custodiūt uana & mendacia: misericordiā suā reliq̄tūt. Ego aūt cū uoce laudis & cōfessionis immolabo tibi: quæcūq; uoui reddā tibi salutare dño. Et præcepit ceto, & eiecit Ionam sup siccū. ¶ Ca. III

ET factus est sermo dñi ad Ionā secundo dicēs: Surge & uade in Niniuen ciuitatē magnam: & prædica in ea iuxta predicationē priorē quā ego locut⁹ sum ad te, Et surrexit Ionas: & abiit in niniuē: sicut ei locut⁹ fuerat dñs. Erat aūt niniue ciuitas magna deo: q̄si itinere uiæ dierū trium: & cœpit Ionas ingredi ciuitatem quasi itinere uni⁹ diei. Et prædicauit & dixit: ad-

/ huc tres

E antiqua & putrida uulnera, diu appoſito curarentur emplaſtro. Porro quadragenarius numerus conuenit peccatoribus, & ieiunio, & orationi, & ſacco, & lachrymis, & perſeuerantiæ deprecãdi: ob q̃ & moyſes quadraginta dieb⁹ ieiunauit in monte ſina: & helias fugiẽs ieçabel: & dei deſuper ira pendente, quadraginta dies ieiunaſſe deſcribit. Ipſe quoq; dominꝰ uerus Iona miſſus ad prædicationem mũdi, ieiunauit q̃draginta dies: & hæreditatẽ nobis ieiunij derelinquens, ad eſum corporis ſui ſub hoc numero nr̃as anĩas præparat. Q̃z autẽ clamauit, euãgelicũ illud expleꝫ: Stans clamabat in tẽplo dicẽs: Qui ſitit, ueniat ad me & bibat. Omnis enim ſermo ſaluatoris quia de magnis prædicabat, clamor appellatur.

Exo.34.d
3.Reg.34.b
Ioh.7.f

a ¶ Et crediderunt viri niniuite ꝛc. Credidit niniue: & iſrael incredulus peꝛſeuerat. Credidit præpuciũ, & circumciſio permanet infidelis. Et primum credunt uiri de niniue qui ad ætatem chriſti peruenerant: prædicantq; ieiunium, & ueſtiunt̃ ſaccis a maiore uſq; ad minorem: Dignus & uictus & habitus pœnitentiæ: ut qui offenderãt deum luxu & ambitione, eorum damnatione placent, per quæ prius offenderãt. Saccus & ieiunium, arma ſunt pœnitẽtiæ, auxilia peccatorũ: ante, ieiunium: & ſic ſaccus: ante, quod occultum eſt: & poſtea, quod palam: hoc ſemper deo, illud interdum exhibetur & hominibus. Et ſi e duobus neceſſarijs unum eſt ſubtrahendum: magis ieiuniũ abſq; ſacco, q̃ ſaccum eligam abſq; ieiunio. Maior ætas incipit, & uſq; ad minorẽ peruenit: nullus enim abſq; peccato: etſi unius quidem diei fuerit uita eius, & innumerabiles anni uitæ illius. Si enim ſtellæ non ſunt mundæ in conſpectu dei: quanto magis uermis & putredo: & hi qui peccato offendentis adam tenentur obnoxij? Sed & ordo pulcherrimus: Præcipit deus prophetæ: propheta prædicat ciuitati: prius uiri credunt: & illis ieiunium prædicantibus, omnis ætas ſacco induitur: uiri nõ prædicant ſaccũ, ſed tm̃ ieiuniũ: At uero his quibus pœnitentia præcipitur, conſequenter ad ieiunium ſaccum copulant: ut inanis uenter, & habitus luctuoſus, ambitioſius dominũ deprecẽtur.

Iob.25.b

b ¶ Et peruenit uerbum ad regẽ niniue: ⁊ ſurrexit ꝛc. Scio plæroſq; regem niniue qui extremus audiat prædicationẽ: & deſcendat de ſolio ſuo: & priſtinum abijciat ornatum: ueſtituſq; ſacco, ſedeat in cinere: nec ſua cõuerſione cõtentus: cæteris quoq; conducibus ſuis prædicet pœnitentiam, dicens: Homines & iumenta & boues & pecora crucientur fame, operiantur ſaccis: & damnatis priſtinis uitijs, totos ſe conferant ad pœnitentiam, ſuper diabolo interpretari: qui in fine mundi, quia nulla rationabilis, & quæ a deo facta ſit creatura pereat, deſcendens de ſua ſuperbia, acturus ſit pœnitentiam: & in locum priſtinum reſtituendus. Ad cuius ſenſus comprobationẽ: etiam illud de Daniele exemplum

Dañ.4.e

F proferunt: ubi nabuchodonoſor acta per ſeptem annos pœnitentia, in regnum priſtinum reſtituitur. Sed hoc quia ſcriptura ſancta non dicit: & euertit penitus timorem dei: dum facile homines labuntur ad uitia: putantes etiam diabolum, qui auctor malorũ eſt, & omnium peccatorũ fons, acta pœnitentia, poſſe ſaluari: de noſtris mẽtibus abijciamus: Et ſciamus peccatores in euãgelio mitti in ignẽ æternũ, qui præparatus ſit diabolo & angelis eius: & de his dici: Vermis eorum nõ morietur: & ignis eorum non extinguetur. Scimus quidem clæmentẽ eſſe deum: nec qui peccatores ſum⁹, crudelitate illius delectamur: Sed legimus: Miſericors & iuſtus dominus: & deus noſter miſeretur. Iuſtitia dei uallatur miſericordia: & tali ad iudicium ambitione procedit: ſic parcit, ut iudicet: ſic iudicat, ut miſereatur. Miſericordia & ueritas obuiauerũt ſibi: iuſticia & pax oſculatæ ſunt ſe: Alioquin ſi omnes rationabiles creaturæ æquales ſũt: & uel ex uirtutib⁹, uel ex uitijs ſponte, ppria aut ſurſum eriguntur: aut in ima mergunt̃: & longo poſt circũitu atq; infinitis ſæculis, omnium rerum reſtitutio fiet: & una dignitas militantium: quæ diſtantia erit inter uirginem & proſtibulum? Quæ differentia erit inter matrem domini: & quod dictu quoq; ſcelus eſt, uictimas libidinum publicarum? Idem ne erit gabriel & diabolus? Idem apoſtoli & dæmones? Idem prophetæ & pſeudoprophetæ? Idem martyres & perſecutores? Finge quod libet: annos & tempora duplica: & infinitas ætates congere cruciatibus: ſi finis omnium ſimilis eſt, præteritum omne pro nihilo eſt: quia non quærimus quid aliquando fuerimus: ſed quid ſemp futuri ſimus. Nec ignoro quæ aduerſum hæc ſoleant dicere: & ſpem ſibi ac ſalutẽ cum diabolo præparare. Verũ nõ eſt iſtius tpis cõtra dogma peruerſum & σύμφραγμα, diabolicum regnum docentiũ, & angelis publice denegantium priuilegium, latius ſcribere. Sufficit nobis indicaſſe quid de hoc teſtimonio ſenſerim⁹: & quaſi in cõmentarijs breuiter intimare, quis ſit rex niniue: ad quem extremũ dei ſermo perueniat. Quid ualeat apud hoĩes ſæculi eloquentia & ſapiẽtia ſæcularis, teſtes ſunt Demoſthenes, Tullius, Plato, Xenophon, Theophraſtus, Ariſtoteles, & cæteri oratores ac philoſophi: qui uelut reges habentur hominum: & præcepta eorum: non ut præcepta mortalium, ſed quaſi oracula accipiuntur deorum. Vnde & plato dicit: Fœlices fore reſpublicas, ſi aut philoſophi regnent: aut reges philoſophentur. Q̃z autem difficile iſtiuſmodi homines credant in deum, ut quotidiana exempla præteream, & ſileam de ueteribus hiſtorijs æthnicorum, ſufficit nobis apoſtoli teſtimonium: qui ad corinthios ſcribens ait: Videte fratres uocationem ueſtram: quia non ſunt multi ſapientes ſcd̃m carnem: nõ multi nobiles: ſed ſtulta mũdi eligit deus, ut confundat ſapiẽtes:

1.Cor.1.d

G

H

Hebr. huc quadraginta dies & niniue ſubuertet̃.

a Et crediderunt uiri niniuite in deum, & prædicauerunt ieiuniũ: & ueſtiti ſunt ſaccis a maiore uſq; ad minorẽ.

b Hebr. Et peruenit uerbum ad regem niniue: & ſurrexit de ſolio ſuo: & abiecit ueſtimentum ſuum a ſe, & indutus eſt ſacco: & ſedit in cinere: & clamauit & dixit in niniue, ex ore regis & principum eius dicens: Homines & iumenta & boues & pecora non guſtent quicq̃ nec paſcant̃: & aquam non bibant: & operiant̃ ſaccis homines & iumenta: & clament ad dominum in fortitudine: & cõuertatur uir a uia ſua mala: & ab iniquitate quæ eſt in manib⁹ eorũ. Quis ſcit ſi cõuertat̃ & ignoſcat deus: & reuertat̃ a furore iræ ſuæ, & nõ peribimus?

Sep. huc tres dies, & niniue ſubuertetur.

Sep. Et appropinquauit ſermo ad regem niniue: & ſurrexit de throno ſuo: & abſtulit ſtolam ſuã a ſe: & coopert⁹ eſt ſacco, & ſedit in cinere: & prædicatũ eſt niniue a rege & ab omĩb⁹ maiorib⁹ ei⁹ dicẽtib⁹: Homines & iumẽta & boues & oues nõ guſtent quicq̃ nec paſcant̃: & aquã nõ bibant: & cooperti ſũt ſaccis hoĩes & iumẽta: & clamauerunt ad dm̃ uæhementer: & reuerſus ẽ unuſq; ſq; de uia ſua mala: & ab iniq tate quæ erat in manibus eorũ dicentiũ: Quis ſcit ſi cõuertat̃ deus & exhortetur, & auertatur ab ira furoris ſui & nõ pereamus?

Et uidit

Et uidit

A fundat ſapientes: & infirma mundi elegit deus, ut confundat fortia: & ignobilia mundi & ea quæ erant contemptibi
1. Cor. 1. c lia elegit deus, & cætera. Vnde rurſum dicit: Perdam ſapientiam ſapientium: & intelligẽtiam prudentium reprobabo.
Col. 2. b Et: Videte ne quis uos ſpoliet per philoſophiam & inanem ſeductionem. Ex quo perſpicuum eſt prædicationem chriſti reges mundi audire nouiſſimos: & depoſito fulgore eloquentiæ & ornamẽtis ac decore uerborũ, totos ſe ſimplicitati & ruſticitati tradere: & in plæbeium cultum redactos ſedere in ſordibus: & deſtruere ꝙ ante prædicarant. Proponamus nobis beatũ Cyprianum: qui prius idolatriæ aſſertor fuit: & in tantam gloriam uenit eloquentiæ, ut oratoriam quoq; doceret Carthagini: audiſſe tandẽ ſermonẽ Ionæ: & ad pœnitentiã conuerſum, in tantam ueniſſe uirtutem, ut chriſtum publice prædicaret: & pro illo ceruicẽ gladio flecteret. Profecto intelligim⁹ regem niniue deſcendiſſe de ſolio ſuo: & purpurã
B ſacco, unguenta luto, mundicias ſordib⁹ cõmutaſſe: non ſordib⁹ ſenſuum, ſed uerboꝝ. Vnde & de babylone
Hiere. 51. a in Hieremia dicit̃: Calix aureus babylon inebrians omnẽ terram. Quem non inebriauit eloquẽtia ſæcularis? Cuius non animos compoſitione uerborum & diſertitudinis ſuæ fulgore perſtrinxit? Difficile homines potentes & nobiles & diuites: & multo his difficilius eloquentes credunt deo: obcæcatur enim mens eorum diuitijs & opibus atq; luxuria: & circundati uitijs, non poſſunt uidere uirtutes: ſimplicitatemq; ſcripturæ ſanctæ: non ex maieſtate ſenſuum, ſed ex uerborum iudicant uilitate. Cum autem ipſi qui prius mala docuerant, uerſi ad pœnitentiam docere cœperint bona: tunc uidebimus niniuiticos populos una prædicatione conuerti: & fieri illud quod in Eſaia legimus: Sanata eſt gens ſimul. Homines quoq; & iumẽta operta ſaccis & clamantia ad dominum: eodem ſenſu intellige: ꝙ & rationabiles & irrationabiles, & prudentes ac ſimplices ad prædicationem Ionæ agant pœnitentiam: iuxta illud quod & ali
ps. 35. b bi dicitur. Homines & iumenta ſaluabis domine. Poſſumus autem iumenta operta ſaccis & aliter interpretari: de
Ezech. 32. b his maxime teſtimonijs in quibus legimus: Sol & luna in-
Eſa. 50. b duentur ſacco. Et in alio loco: Induam cœlum ſacco: pro lugubri ſcilicet habitu: & mœrore atq; mœſticia quæ μεῖω-φορικῶς ſaccus nominatur. Illud quoq; quod dicit̃: Quis ſcit ſi conuertatur & ignoſcat deus: ideo ambiguum ponitur & incertum: ut dum homines dubij ſunt de ſalute, fortius agant pœnitentiã: & magis ad miſericordiam prouocent deum. a ¶ Et vidit deus opera eorum quia conuerſi ſunt de via ſua mala ꝛc. Scd'm utramq; intelligentiam, ſiue tunc urbis aſſyriæ, ſiue quotidie mundi deus populis comminatur ut agant pœnitentiam: qui ſi conuerſi fuerint, ipſe quoq; uertet ſententiã ſuam: & populi cõuerſione mutat̃: Quod hieremias & eçechiel manifeſtius explicant: nec bona uidelicet implere dominum quæ promiſerit, ſi boni uer

a HEB. Et uidit deus opera eorũ quia cõuerſi ſunt de uia ſua mala: & miſertus eſt de⁹ ſuper malicia quã locut⁹ fuerat ut faceret eis & non fecit. ¶ Ca. IIII

b ET afflictus eſt Ionas afflictione magna & iratus eſt: &
c orauit ad dominum & dixit: Obſecrõ domine: nunquid non hoc eſt uerbum meum, cum adhuc eſſem in terra mea: propter hoc præoccupaui ut fugerem in tharſis: Scio enim quia tu deus clæmens & miſericors: patiens & multæ miſerationis, ignoſcẽs ſuper malicia: & nunc dñe tolle quæſo animã meã a me: quia melior eſt mihi morſ ꝙ uita.

SEP. Et uidit deus opera eorum, qm̃ reuerſi ſunt de uijs ſuis malis: & ægit pœnitentiã deus ſup malicia, quã locutus fuerat ut faceret eis & nõ fecit. Ca. IIII

ET contriſtatus eſt Ionas triſticia grandi, & confuſus eſt: orauitq; ad dominum & ait: O domine, nonne iſti ſunt ſermones mei, cum adhuc eſſem in terra mea: ꝓpterea præoccupaui fugere in tharſis: Scio enim ꝙ tu miſericors & miſerator, patiens & multæ miſerationis: & agens pœnitentiam ſuper malicijs: & nunc dominator domine tolle animã meam a me: quia melius eſt mihi mori ꝙ uiuere.

Ego ſolus electus ſum de tanto numero prophetarum, qui per aliorum ſalutem ruinam meo populo nunciarem. Non igitur contriſtatur ut quidam putant, ꝙ gentium multitudo ſaluet̃, ſed ꝙ pereat iſrael. Vnde & domin⁹ noſter fleuit Luc. 19. f
ſuper hieruſalem: & noluit tollere panem filiorum, & dare Mar. 7. c
eum canibus. Et apoſtoli primum prædicant iſraeli: Et paulus cupit eſſe anathema ꝓ fratribus ſuis, qui ſunt iſraelitæ: Rom. 9. a
& quorũ adoptio, & gloria, & teſtamentum, & repromiſſiones, & legiſlatio: ex quib⁹ patres: ex quib⁹ chriſtus eſt ſcd'm carnẽ. Pulchre autẽ dolens (qd̃ interpretat̃ Ionas) affligit̃ dolore: & triſtis eſt anima eius uſq; ad mortẽ: quia ne periret populus iudæorũ, ꝗtum in ſe fuit multa perpeſſus eſt. Hiſtoriæ quoq; magis dolentis conuenit nomẽ, ſignificans laborioſum prophetam, & peregrinationis atq; naufragij miſerijs prægrauatum. c ¶ Obſecro domine ꝛc. Hoc quod nos interpretati ſumus, obſecro: & Lxx. tranſtulerũt ὦ δ᾽ in hebraico legitur נָא: quæ mihi uideꝝ interiectio deprecantis ſignificare blandientis affectum. Quia igitur oratio eius dum ſe dicit iuſte fugere uoluiſſe, quodammodo iniuſticiæ arguit dominum: querelas ſuas obſecrationis exordio temperat. Nunquid ait, non hoc eſt uerbũ meũ cum adhuc eſſem in terra mea? ſciui te hoc eſſe facturũ: non ignorabam miſericordem: propterea fœuerum & truculentum nunciare nolebam: ideo fugere uolui in tharſis, uacare cõtemplationi rerum: & in mari iſtius ſæculi quiete potius & ocio perfrui: Dimiſi domum meam: reliqui hæreditatẽ meam: egreſſus ſum de ſinu tuo, & ueni. Si miſericordẽ dicerem atq; clæmentem & ignoſcentem maliciæ, nullus ageret pœnitentiam: ſi crudelem & tantum iudicium nunciarem, ſciebam hoc tuæ nõ eſſe naturæ. In hoc ergo ambiguo poſitus, malui fugere potius, qm̃ aut pœnitentes lenitate decipere: aut de te prædicare qd̃ non eras. Tolle igit̃ domine

C

Deu. 32. c

D

E

animam meam: In manus enim tuas commendo ſpiritum meum: melior quippe mihi eſt mors q̄ uita. Viuens unam iſrael gentem ſaluare non potui: moriar & mundus ſaluabitur. Hiſtoria manifeſta eſt: & ſuper perſona prophetæ ſic poteſt intelligi, ut crebro iam diximus: qđ propterea contriſtetur & mori uelit, ne cōuerſa multitudine gentium, in æternū pereat iſrael. a ¶ Et dixit dñs: putas ne bñ iraſceris tu. Verbum hebraicum חָרָה לְךָ: & iratus es tu: & contriſtatus es tu, transferri poteſt: quod utrūq; & pphetæ & domini perſonæ conuenit: q̄ uel iratus ſit, ne uideretur apud niniuitas fuiſſe mētitus: uel contriſtatus, intelligens iſrael eſſe periturum. Et rationabiliter nō ei dicit, male iratus es, uel cōtriſtatus es: ne uideretur reprehēdere contriſtatū. Nec rurſum bene iratus es aut contriſtatus: ut uel cauſas

a HEB. q̄ uita. Et dixit dō/minus: putas ne bene ira/ſceris tu?

SEP. q̄ uiuere. Et dixit do/minus ad Ionā: uæhemen ter contriſtatus es tu?

b Et egreſſus eſt Ionas de ciuitate, & ſedit contra orientē ciuitatis: & fecit ſibimet umbraculū ibi: & ſedebat ſub/ter illud in umbra donec uideret quid accideret ciuitati.

c HEB. ¶ Et præpārauit do/minus deus hæderam, & aſcēdit ſuper caput Ionæ: ut eſſet umbra ſup caput eius: & protegeret eum, la/borauerat enim: & lætat⁹ eſt Ionas ſup hædera læti

SEP. Et præcepit dominus deus cucurbitæ, & aſcēdit ſuper caput Ionæ, ut eſſet umbraculū ſup caput ei⁹, & protegeret eum a ſuis malis: lætatuſq; eſt Ionas ſuper cucurbita gaudio

b cia magna. Et pārauit dñs

uermem

magno. Et præcepit deus

uermi

iræ reſpōdeat uel mœroris: aut ſi ille tacuerit, uerum dei iudicium ex ei⁹ ſilentio cōprobet. b ¶ Et egreſſus eſt Ionas de ciuitate ꝛc. Primus cain fratricida & homicida, cruentū mundum germani ſanguine dedicans, ædificauit ciuitatem & uocauit eam ex nomine filij ſui enoch. Vnde & Oſee propheta dicit: Deus ego & non hō, in medio tui ſanctus: & non ingrediar in ciuitatem: Domini enim (Pſalmiſta dicente) ſunt exitus mortis: Quamobrem & una fugitiuorum ciuitas appellatur ramoth, quod interpretatur uiſio mortis. Et recte quicunq; fugitiuus eſt, & propter peccata non meretur habitare hieruſalem, habitat in urbe mortis: & eſt trans fluenta iordanis, qui deſcenſus exprimit. Egre/ditur ergo columba, uel dolens, de iſtiuſmodi ciuitate: & habitat cōtra orientē unde ſol oritur: & eſt ibi in tabernaculo ſuo, ubi labentia quæq; tempora cōtemplatus, expectat quid ſupradictæ eueniat ciuitati: anteq̄ niniue ſaluaretur: & areſceret cucurbita: anteq̄ chriſti euangeliū coruſcaret: & compleretur Zachariæ prophetia: Ecce uir oriens nomen eius: ionas ſub umbraculo erat: Nec dum quippe ueritas uenerat, de qua idem euangeliſta & Apoſtolus loquitur: Deus ueritas eſt. Et eleganter additur: Et fecit ſibimet umbraculum ibi, iuxta niniuen. Sibimet fecit: nullus enim de niniuitis tunc temporis habitare poterat cum propheta: & ſedebat ſub umbra, uel iudicis habitu, uel de ſua maieſtate contractus: & accinctus lumbos in fortitudine: ut non tota ad pedes & ad nos qui deorſum ſumus, ueſtimenta defluerent: ſed in ſe artiori baltheo contraherentur. Porro quod dicit: ut uideret quid accideret ciuitati: Solita conſuetudine utitur ſcripturarū, ut humanos deo iungat affectus. c ¶ Et pæparauit dominus deus hederam ꝛc. In hoc loco quidam Canthelius de antiquiſſimo genere corneliorum, ſiue (ut ipſe iactat) de ſtirpe Aſinij pollionis, dudum romæ dicitur me accuſaſſe ſacrilegij: quod p cucurbita hæderam tranſtulerim: timuit uidelicet ne ſi pro cucurbitis hæderæ naſcerentur: unde occulte & tenebroſe biberet, non haberet. Et reuera in ipſis cucurbitis uaſculorum: quas uulgo ſaucomarias uocant, ſolent apoſtolorum imagines adumbrare: e quibus & ille non ſuum ſibi nomen aſſumpſit. Q2 ſi tam facile uocabula commutantur: ut pro cornelijs ſedicioſis tribunis, Emilij conſules appellentur: miror cur mihi nō liceat hæderā tranſferre pro cucurbita. Sed ueniam⁹ ad ſeria. Pro cucurbita ſiue hædera in hebræo legim⁹ קִיקָיוֹן quæ etiam lingua ſyra & punica elkeroa dicitur: Eſt autem genus uirgulti, uel arbuſculæ, lata habens folia in modum pampini: & umbram denſiſſimā, ſuo trunco ſe ſuſtinens: quæ in palæſtina creberrime naſcitur: & maxime in arenoſis locis: mirumq; immodum ſi ſementem in terram iecēris, cito confota conſurgit in arborem: & intra paucos dies quam herbam uideras, arbuſculam ſuſpicis. Vnde & nos eodem tēpore quo interpretabamur, pphetas, uoluim⁹ idipſum hebrææ linguæ nomē exprimere: quia ſermo latinus hanc ſpeciem arboris non habebat: ſed timuimus grammaticos ne inuenirent licentiam commentandi: & uel beſtias indiæ, uel montes beotiæ: aut iſtiuſmodi quædā portēta confingerent: ſecuticq; ſumus ueteres tranſlatores: qui & ipſi hæderam interpretati ſunt: quæ græce appellatur κικιόν: aliud em̄ quid dicerēt, nō habebant. Diſcutiamus ergo hiſtoriam: & ante myſticos intellectus, ſolam literā uentilem⁹. Cucurbita & hædera huius naturæ ſunt, ut per terram reptent: & abſq; furcis uel adminiculis, quibus innitunt, altiora nō appetant: Quomodo igitur ignorante propheta, cucurbita in una nocte cōſurgens umbraculum præbuit: quæ naturam non habet ſine pergulis & calamis uel haſtilibus in ſublime conſurgere: Ciceion autem cum in ortu ſubito miraculum præbuerit, & potētiam oſtenderit dei in protectione uirentis umbraculi, & naturā ſuam ſecuta eſt. Ad perſonā uero domini ſaluatoris, ne penitus propter φιλοκολοκεύθον, cucurbitā relinquamus: ſic referri poteſt, ut illuſa commemoremus Eſaiæ: Relinquetur filia ſion ſicut tabernaculum in uinea: & uelut caſula in cucumerario: quaſi ciuitas quæ expugnatur. Et dicam⁹ quia in alio ſcripturæ loco cucurbitam non inuenimus, q̄ ubi cucumis naſcitur, ibi naſci ſoleat & cucurbita. Et iſrael huic generi cōparatum, quod quondam protexerit Ionam ſub umbra ſua, conuerſionem gentium præſtolantem: & non paruam læticiam tribuerit ei faciens umbraculum, & tabernaculum potius q̄ domum: habens tectorum imaginem: domorum non habens fundamenta. Porro ciceion noſtra, arbuſcula modica, cito conſurgens, & cito areſcens, ordine & uita comparabitur iſraeli, radices paruas mittenti in terram: & conanti quidem in excelſa ſuſtolli, ſed altitudinem cedrorum dei & abietum non æquanti. Q2 mihi uidentur & locuſtæ ſignificare, quibus ueſcebatur Ioannes: qui dicit ſub typo iſraelis: Illum oportet creſcere, me autem minui. animal paruum, infirmas habens alas: de terra quidē conſurgens: ſed altius non ualens auolare, ut plus ſit q̄ reptile: & tamē auibus non æquet. d ¶ Et parauit dominus ꝛc. Anteq̄ oriretur ſol iuſticiæ, uirens erat umbraculum: & nō arebat iſrael: poſtq̄ ille ſurrexit: & tenebræ niniuiticæ eius luce diſcuſſæ ſunt: paratus uermis in craſtinum aſcenſione diluculi: de quo uiceſimus primus pſalmus inſcribit: pro aſſumptione matutina: & qui abſq; ullo ſemine de terra oritur: & dicit: Ego ſum uermis & non homo: percuſſit umbraculum quod deſertum auxilio dei omnem uirorem perdidit. Præcepitq; dominus uento calido & urenti: de quo prophetatur in Oſee: Adducet urentem uentum dominus de deſerto aſcendentem, & ſiccabit uenas eius: & deſolabit fontem eius. Et eſtuare cœpit Ionas: & iterum uelle mori in baptiſmate cum iſraele: ut in lauacro recipiat humorē quē in negatione perdiderat. Vnde & Petrus arentibus loquit iudæis: Pœnitentiā agite & baptiçetur unuſquiſq; ueſtrum in nomine ieſu chriſti in remiſſionem peccatorum ueſtrorū: & accipietis

Gen. 4. c

Oſee. 11. c

Ps. 67. e

F

רָאמֹת

יָרֵק

Zach. 6. c

1. Ioh. 4. c

G

H

Esa. 1. b

Matth. 5. a

Luc. 5. g

Oſee. 13. d

Act. 2. f

A & accipietis donū ſpirituſſancti. Sunt qui uermem & urentem uentum, romanos intelligant duces: qui poſt reſurrectionem chriſti iſrael penitus deleuerunt. a ¶ Et dixit dominus ad ionam: putas ne bene iraſceris tu ſuper hẽderam ⁊c. Supra niniuitis agentibus pœnitentiam: & gentiū urbe ſaluata, interrogatus idipſum ꝓphęta: Putas ne bene iraſceris tu? Nihil reſpondit: ſed interrogationem dei ſilentio comprobauit: ſciens enim clæmentem eſſe deum & miſericordem & patientem & multæ miſerationis & ignoſcentem malicijs, ſuper ſalutē gentiū non dolebat: hic autē poſtq̄ inſiccata cucurbita aruit iſrael: & cum diſtinctione interrogatus: bene iraſceris tu ſuper hædera? Confidenter reſpondit & dicit: Bene iraſcor ego uel contriſtor uſq; ad mortē: non enim ſic uolui ſaluare alios, ut perirent alij: non ſic alienos lucrifacere, ut meos perderem. Et reuera uſq; ad præſentē diem chriſtus plangit iſrł: & hieruſalē plangit uſq; ad
B mortem, nō ſuam, ſed iudæorum: ut morian tur negantes, & reſurgant dei filium confitentes. b ¶ Et dixit dominus: tu doles ſuper hędera ⁊c. Nimiæ difficultatis eſt exponere quomodo iuxta tropologiam dicat̄ ad filium: tu doles ſuper hædera in qua non laboraſti, neq; feciſti ut creſceret: cum omnia per ipſum facta ſint: & ſine ipſo factum eſt nihil. Vnde quidam locum iſtum interpretans: ut imminentē ſolueret quæſtionem, incurrit blaſphe-
Mar.10.b miam. Aſſumens enim illud de euangelio: Quid me dicis bonum: nemo bonus eſt niſi unus deus: patrem interpretatus eſt bonum: filium uero ad comparationem eius qui perfecte & uere bonus ſit, in minori gradu poſitum: & non conſyderauit hæc dicens: ꝙ in Marcionis potius incurrerit hæreſim: qui alterū deum tantum bonū, alterum infert iudicem & conditorem, cōꝑ Arrij: qui cum maiorem patrem & minorē filium prædicet: tamen filium non negat cōditorē. Ergo cum uenia audienda ſunt, quæ dicturi ſumus: & conatus noſtri fauore potⁱ⁹ & oꝝonibⁱ⁹ audiēdi & adiuuādi, cōꝑ ſpernēdi aure maliuola: quia carpere & detrahere uel imperiti poſſunt: doctorū autē eſt, & q laborātiū nouere ſudorē: uel laſſis manū porrigere, uel errantibⁱ⁹ iter oſtendere. Dñs noſter atq; ſaluator nō ita laborauit in iſrael quō laborauit in gentiū populo. Deniq; iſrael loquit̄ cōfidenter: Ecce tot
Luc.15. g annis ſeruio tibi: & nunq̄ mandatum tuum præteriui: & nunq̄ dediſti mihi hædum, ut cum amicis meis epularer: ſed poſtq̄ filius tuus hic qui deuorauit ſubſtantiam ſuam cum meretricibus uenit, occidiſti illi uitulum ſaginatum: Nec tamen confutatur a patre, ſed clæmenter ei dicitur: Fili tu ſemper mecum es: & omnia mea tua ſunt: epulari & gaudere te oportebat; quia hic frater tuus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus eſt. Pro gentium populo immolatus eſt uitulus ſaginatus, & precioſus ſanguis effuſus: de quo Paulus ad hebræos pleniſſime diſputat: Et Dauid in pſalmo: Frater inquit nō redimit, redimet homo. Decreuit chriſtus, ut ille creſceret: Iſte mortuus eſt, ut ille uiueret: hic deſcendit ad inferos, ut ille cœlos aſcenderet. In iſrael uero nullus tantus labor fuit. Vnde & inuidet iuniori fratri, ꝙ poſt ſubſtantiam cum meretricibus, lenonibuſq; prodactam, recipiat annulum & ſtolam: & polleat priſtina dignitate. Quod autem ait: quæ ſub una nocte nata eſt: ſignificat tempus ante aduentum chriſti: qui mundi lumen fuit: de quo dicitur: Nox præ Rom.13. d ceſſit, dies autem appropinquauit. Et una nocte periſt: qñ occubuit eis ſol iuſticiæ & dei perdidere ſermonem. Ciuitas uero niniue magna atq; pulcherrima, præfigurat eccleſiam: in qua maior eſt numerus cū decem tribuum iſrael: ꝙ & fragmenta in ſolitudine ſignificant duodecim cophinorum. Ignorant autem quid ſit inter dextram & ſiniſtram: uel ꝓpter innocentiam & ſimplicitatem, ut lactentem monſtret ætatem: & D relinquat intellectui, quantus ſit numerus ætatis alterius, cū tantus ſit paruulorū: Vel certe quia magna erat urbs: & in domo magna nō ſolū uaſa ſunt aurea & argentea, ſed & lignea & fictilia. Erat in ea plurima multitudo quæ ignorabat ante actam pœnitētiā quid eſſet inter bonū & malū, inter dextrā & ſiniſtrā: Sed & iumēta multa. Multus eſt eñ niniue numerus iumentorū & irrationabiliū hominū: qui comparanť iumentis inſipientibus, & aſſimilanť eis.

heb. uermem aſcenſione diluculi in craſtinū: & percuſſit hædera & exaruit: & cum ortus fuiſſet ſol, præcepit dñs uento calido & urenti: & percuſſit ſol ſup caput Ionæ, & æſtuabat: & petijt animæ ſuæ ut moreret̄, & dixit: Meliⁱ⁹ eſt mihi mori q̄ uiuere. Et dixit
a dñs ad Ionā: putas ne bñ iraſceris tu ſuper hæderā? Et dixit: Bene iraſcor ego
b uſq; ad mortē. Et dixit dō mínⁱ⁹: tu doleſ ſup hædera: in q̄ non laboraſti neq; feciſti ut creſceret: quæ ſub una nocte nata eſt, & ſub una nocte periit: & ego nō parcam niniue ciuitati magnæ in q̄ ſunt pluſq̄ centum uiginti milia homi/num: qui neſciunt quid ſit inter dextram & ſiniſtram ſuam & iumenta multa.

sep. uermi mane in craſtinum: & percuſſit cucurbitam, & arefacta eſt: ſtatimq; ut ortus eſt ſol, præcepit dominus ſpiritui aroris urenti: & percuſſit ſol ſup caput Ionæ, & anguſtiatⁱ⁹ eſt: & tęduit eum animæ ſuæ & dixit: meliuſ eſt mihi mori q̄ uiuere. Et dixit dominus deus ad Ionam: ualde contriſtaris tu ſuper cucurbita? Et ait: ualde contriſtor ego uſq; ad mortē. Et dixit dñs: tu pepercíſti ſuper cucurbita pro qua nō laboraſti neq; nutriſti eā: quæ nata eſt in nocte, & in nocte periit: ego autē nō parcā niniue ciuitati magnæ in qua habitant pluſq; duodecim milia uirorū qui ignorant dexteram & ſiniſtrā ſuam & pecora multa.

¶ Commentarij hieronymi in Ionam prophetam ad Chromatium epiſcopum finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN MICHEAM PROPHETAM AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM PROLOGVS.

E MIcheas in quẽ nunc cõmẽtarios dictare cupio, in ordine duodecim ꝓphetarũ ſcd'm Lxx. interpretes, tertius eſt: ſcd'm hebraicã ueritatẽ, ſextus: & ſequit' Ionam ꝓphetã, qui ſuccedit Abdiæ: atq; ita fit ut tertius ſit Amos, & Ioel ſecundus poſt Oſee: qui apud omnes primus eſt. Ergo quaſi in corde uoluminis poſitus, debet profunda cõtinere myſteria: & ſermo dei qui ſemper deſcẽdit ad ꝓphetas: deſcẽdit ad Micheam quoq; qui interpretat' humilitas: ad Micheam de Moraſthi: qui uſq; hodie iuxta eleutheropolim urbem palæſtinæ haud grandis eſt uiculus. Moraſthi autem in lingua noſtra hæredem ſonat. Pulchre igitur humilitas quæ inter uirtutes uel præcipua eſt, ſpe hæreditatis dominicæ naſcitur. Humilitas autẽ nõ illa quæ uenit de cõſcientia peccatorũ, ſed quæ inter uirtutes ponitur: iuxta quã dicit': 1.Pe.5.b Humiliamini ſub potẽti manu dei, ut uos exaltet in tẽpore uiſitationis. Et: Qui ſe humiliat, exaltabitur. Luc.18.c Et ante contritionẽ eleuatur cor uiri, & ante gloriam humiliatur. Vnde & dominus: Diſcite (inquit) a me: quia mitis ſum & humilis corde. Matt̃.11.d Quomodo ergo apud nos uotiua & quaſi ob uirtutis auſpicium ponuntur uocabula: uerbi gratia: Victoris, caſti, pñ, probi: & apud græcos σώφρωμ uocat', & εὐσεβὴς: & appellatiua nomina uertunt' in propria: Sic apud hebræos & Micheas & Abdias & Zacharias cætera q; his ſimilia, ex uirtutũ uocabulo liberis a parentib9 imponunt'.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN MICHEAM PROPHETAM LIBER PRIMVS.

F VErbũ dñi ꝛc. q' vidit ſup ſamariã & hierm. Siue iuxta Lxx. περὶ ὧν εἶδεν περὶ σαμαρείας. i. de quibus uidit ſup ſamariã & hieruſalẽ: factũ eſt ad Micheã: poſt oſee, amos & Eſaiã: qui ſub oçia uaticinati ſũt. Ex q̃ intelligim9 Micheã oçiæ tẽporibus nõ prophetaſſe: ſed filij eius Ioatham, poſt quem regnauit achaç: eçechia in patris achaç imperium ſuccedente: ſub quo decem tribus ab aſſyrijs in captiuitatẽ ductæ ſunt. Quantũ ergo ad hiſtoriam pertinet: ſcd'm ordinem captiuitatis: quia primum eſt capta ſamaria metropolis iſrael: poſtea hieruſalem urbs Iudæ: prophetiæ titulus ponitur, primum de ſamaria: ſcd'o de hieruſalem. Cætum uero ad myſticos intellectus: quia ſamaria ſemper in hæreſibus accipitur, hieruſalem in eccleſia: dicimus uerbum domini fieri ad humilem & ad cohæredem chriſti, de peruerſis dogmatibus & de eccleſia, ſi qua forte peccata cõmiſerit: & totius uoluminis ordinẽ cõtexere. Q2 autẽ ſamaria & decem tribus quæ ſciſſæ ſunt ſub rege hieroboã a ſtirpe dauid accipiantur in perſona hæreticorũ: & omnis quidem ſcriptura teſtatur: ſed maxime propheta oſee: & hic ipſe liber: qui hæreticos impios, & eccleſiaſticos pctõres uocat. Statim enim ſequitur: Quæ eſt impietas iacob, nonne ſamaria? & quod eſt peccatũ domus iuda, nonne hieruſalem? Hoc dumtaxat iuxta Lxx. tranſlatores. Cæterum in hebraico quomodo legatur, poſt paululũ ſubijciemus. Sed & illud quod hæretici ſemper in dogmatum ſuorum ſibi quaſi ſublimitate confidant: & eccleſiæ ſimplicitatẽ deſpiciant: in alio loco dicitur: Væ qui deſpiciunt ſion, & confidunt in monte ſamariæ: Amos.6.a de ſion enim egredietur lex: & uerbum domini de hieruſalem. Porro ſamaria fabricata eſt ſibi de proprio ſenſu uitulos aureos: habentes quidem in ſuperficie pulchritudinẽ: ſed uitalem ſpiritum nõ habentes: & fabricata eſt in domo dei, quod interpretat' bethel. Nec enim recipere poterat populus iſrl' deos, niſi qui de ſcripturis & in domo dei fabricati ſunt. Quis autẽ cõciliabula ſua uocent bethel: tamen poſt fabricationẽ idolorũ deſijt eſſe bethel: & uocatur bethauen, quod dicitur domus idoli: pro quo Lxx. tranſtulerũt domũ ὠμ. Hoc de titulo: nunc ueniamus ad exordium prophetiæ: & lernæa beſtia ſæuiente, ſanctiſpiritus inuocemus aduentum. Vos o Paula & Euſtochium ad dominũ ſaluatorẽ fundite preces, ne mihi noceat inuidia: ſed ut mens libera id tantum cogitet quod nititur explanare: nec ſentiat conuitiorum alapas quas dominus in paſſione contempſit.

a VErbum dñi qd' factum eſt ad Micheã moraſthitẽ in diebus ioatham, achaç, & eçechiæ regum iuda, qd' uidit ſuper ſamariã & hie
b ruſalẽ. Audite populi omnes: & attẽdat terra & plenitudo eius: & ſit dñs deus uobis in teſtem: dñs de tẽplo ſancto ſuo.

Quia ecce

VErbum dñi qd' factum eſt ad Micheã moraſthitẽ in diebus ioatham, achaç, & eçechiæ regum iuda, de quib9 uidit de ſamaria & hieruſalẽ. Audite ppli oẽs & auſcultet terra, & oẽs q ſunt in ea: & ſit dñs de9 uobis in teſtimonium: dominus ex domo ſctõ ſuo.

Ecce enim

H

בֵּיתָה

מוֹרֶשְׁתִּי

בֵּית־אֵל

בֵּית־אָוֶן

Iob.1.a
Ieui.2.

Gal.5.d

Iob.3.d

Ibidem

b Audite populi omnes ꝛc. Quia iuxta hiſtoriam manifeſtus eſt ſenſus, lectoris prudentiæ intelligentiã derelinquo. Iuxta tropologiam autem conuocat ad auditum populos: id eſt totius orbis eccleſias: & ad auſcultandum terram: quia terrena in ea hæreticorum extructa ſunt dogmata. Q2 autem hæreſes inter carnis opera numerentur, quæ ſemper refertur ad terram: & Apoſtolus ad galathas non tacet: & dominus in euangelio prudenti indicat auditori: Qui de terra eſt, de terra loquitur. Et ad diſtinctionem eorum rurſus de eccleſiaſticis dicit: Qui autẽ de cœlo uenit, ſuper omnes eſt. Et: Quod uidit & audiuit,

A uidit & audiuit, hoc teſtatur. Si autē hoc quod ait: Audite populi, propter illud dominicū: Qui habet aures audiendi, audiat: plus aliquid ſonat, q̄ q̄ poſtea inferē: Attendat terra: aptabimus eccleſiæ: audite populi omnes. Hæreticis uero qui terrenam ſuſcepere doctrinam: Attendat ter-
Luc. 8. a ra, & omnes qui in ea ſunt: ut & iſti ſi audierint, & illi ſi attenderint, non patiantur ea quæ poſtea ſermo domini comminatur. Et ſit eis dominus in teſtimonium: ſiue ut in hebraico legitur, in teſtem: uel ut apertiꝰ interpretatus eſt Symmachus, teſtificans: & teſtificās nō aliunde, niſi de domo ſua, quæ eſt eccleſia: aut certe in filio, id eſt in dño noſtro ieſu chriſto: qui uere templū eſt patris: Et de cuiꝰ ore loquit̄ pater, uiſcera penetrās & medullas eorū qui attendere uoluerint & audire. a ¶ Quia ecce dominꝰ ꝛc̄. O ſamaria & hieruſalē audite & diligenter attendite dominū uobis de templo ſuo teſtificantem: & prædicentem quæ cunq; facturus eſt. Ecce egredietur de loco
B ſuo. Qui enim mitis eſt & benignꝰ, & cuiꝰ natura clæmentia eſt: ueſtri cauſa cogit̄ perſonam quam non habet crudelitatis aſſumere. Et deſcendet & calcabit ſuper excelſa terræ. Deſcēſio dei eſt: & maieſtatis eiꝰ ad inferiora decurſus. Calcare terrā, & potentes quoſq; cōterere. Et cō ſumentur (inquit) ſiue tabeſcent montes, & ualles ſub eo: quos principes intelligamus & ppℓos. Et quō uiciniā ignis cæra nō ſuſtinet: & pro no curſu aquæ ferunt̄ in præceps: ita oīs impiorū ſuperbia dño ueniēte ſolueſ & defluet. Hoc autē totū fiet ꝓpter ſcelera decē tribuū, quas uocat iacob & iſrael: & ꝓpter præuaricationē Iuda: quia in decē tribubꝰ ſamaria metropolis fuit: & in regno Iudæ, hieruſalē excelſorū idola fabricata eſt. hoc iuxta literā. Tropologice autē: egredietur dñs de loco ſuo: quē uel filiū, uel oīes ſanctos intelligere poſſumꝰ. Ipſe eīm
Ioh. 14. b filius ait: Ego in patre, & pater in me. Et de ſanctis: Habita-
leui. 26. b bo & inambulabo in eis: & ero eorū deus: & ipſi erunt mihi ppℓus. De his ergo egredieſ, nō q̄ derelinquat eos: nā & de apℓis egrediebat̄ ſermo dñi ad audiētes: & tñ nō relinquebat eos: & huiuſcemodi loca. i. ea quæ deū hoſpitē habere mereant̄, quaſi cum chriſto reſurgētia: & cum eo in cœleſtibus ſedentia, ſurſum poſita ſunt. Vnde & deſcēdere dicitur ad eos qui doctrinam eius in monte audire non poſſunt. Cunq; deſcēderit, non aſcendet in humilibus: & in his qui deorſum poſiti ſunt: ſed qui terræ uocant̄ excelſa: & qui intelligentes ad ueniētis domini maieſtatem commouebuntur. Et q̄uis montes ſint, tamen ad talis aurigæ & aſcenſoris pauebunt præſentiā. Valles autē, id eſt animæ χοϊκοὶς

a HEB. Quiā ecce dominus egredietur de loco ſuo: & deſcēdet & calcabit ſuper excelſa terræ: & conſumentur montes ſubtus eum: & ualles ſcindentur ſicut cæra a facie ignis: ſicut aquæ quæ decurrūt in præceps: in ſcelere iacob oīe iſtud: & in peccatis domꝰ iſrael. Quod ſcelus iacob, nōne ſamaria? Et quæ excelſa Iudæ, nonne hieruſalem?
b Et pōnam ſamariam quaſi aceruum lapidū in agro cum plantat̄ uinea: & detraham in uallem lapides eius, & fundamenta eius reuelabo: & omnia ſculptilia eius cōcidentur: & omnes mercedes eius comburentur igni: & omnia idola eius ponam in perditionem: quia de mercedibus meretricis cōgregata ſunt, & uſq; ad mercedem meretricis reuertentur. Super hoc plangam & ululabo: uadam

SEP. Ecce enim dominus egredietur de loco ſuo: & deſcēdet & aſcendet ſuper excelſa terræ: & cōmouebunt̄ montes ſubter eū & ualles tabeſcent ſicut cæra a facie ignis: & ſicut aqua profluēs in deſcēſum: propter impietatē iacob oīa hæc: & ꝓpter pc̄tm̄ domꝰ iſrl̄. Quæ eſt īpietas domꝰ iacob, nonne ſamaria? Et qd̄ eſt pc̄tm̄ domus iuda, nonne hieruſalē? Et ponā ſamariā in pomorū cuſtodiam in agro: & in plantationē uineæ: & detrahā in uoraginē lapides eius: & fundamenta eiꝰ reuelabo: & cuncta ſculptilia eiꝰ concident: & uniuerſæ mercedes eiꝰ comburent̄ igni: & cuncta idola eius ponā in perditionē: quia ex mercedibus fornicationis cōgregauit: & ex mercedibꝰ fornicationis deſtruxit. Propter hoc planget atq; luget bit; ibit

C inſertæ corporibus: nec cum cœleſti homine reſurgentes, præſentiam eius ferre non poterūt: ſed quicquid in eis durum fuerit, reſoluet̄: & ita fluent quomodo ſi aquæ plana non habeant, feranturq; præcipites in profundum. Veniet ergo dominus terribilis ad docendum, id eſt ad mouēdos mōtes: & uallium humilia reſoluēda: quia impietatē fecit iacob, & peccatum iſrael. Impietas eīm iacob concliabula hæreticorum ſunt, quæ uocantur ſamaria. Et peccatum iuda, id eſt eius qui dominum confiteſ, non eſt aliud niſi hieruſalē in qua multa crimina reperiuntur. Q2 autē domus iuda referatur ad chriſtū, cuius eccleſia eſt, & ſæpe diximꝰ: & illud ponamus ad præſens: Iuda te laudabūt fratres tui: manus tuæ ſup dorſum inimicorum tuorum. Pōt quoq; & ſic intelligi: q̄ propter impietates ſamariæ & ſcelera iuda, ꝓgreſſus ſit dominus de loco quondam ſuo, & dixerit ad iudæos: Ecce relinquetur uobis domus ueſtra deſerta. Et deſcendet de cœlis, & aſcēderit ſuper excelſa terræ: id eſt ſuper eos qui ex gentium humilitate credētes, excelſi eſſe meruerunt. Et cōmoti ſunt montes, philoſophorum dogmata: & regna ſublimia: & hi qui humiles permanſerunt, cōſumpti ſunt & cōtriti ſaluatoris aduentu: & creſcente eccleſia, montibuſq; in ſublime ſurgentibus: Geñ. 49. b
D idola corruerūt in profundū. Egreſſus eſt ergo dominus de loco ſuo: & de gentibus conſtructa eccleſia eſt: ut moueren tur montes ſub pedibus eius: & profunda uallium ſolue rentur: quia impie ægit iacob, & peccauit iſrael: & oīes tribus dominum negauerunt. b ¶ Et ponā ſamariam quaſi aceruum lapidum in agro ꝛc̄. Scd̄m ordinem peccatorum, fit ordo pœnarum. Primum peccauit ſamaria, & fabricata eſt idola: & pro domino uitulos adorauit: prima ergo & pereat. Deſtruam eam uenientibus aſſyriis: & ponam quaſi aceruum lapidum cum plantatur uinea, ut redigatur in tumulos: Et detrahā in uallem lapides eius: erat quippe in montibus ſita, ubi nunc Sebaſte eſt: in qua & ſancti Ioannis baptiſtæ oſſa ſunt condita. Et fundamenta eius reuelabo. Tanta quippe ruina erit, & tanta urbis ſubuerſio: ut nō ſolum parietes & ædificia corruant: ſed fundamenta quoq; uſq; ad extremum lapidem reuelentur. Et omnia ſculptilia eius, cunctæq; diuitiæ: quas diuerſi reges in eam cōportauerant, concidentur & comburentur igni: & ad nihilum redigentur. Siquidem opes & multiplex ſuppellex, quæ ex fornicatione (ut putabantur) idolorū fuerant congregata, ducentur ad aliam meretricē, id eſt ad niniuen: ut quomodo in terra ſua fornicati ſunt cū idolis quæ fecerunt: ſic uadant

E ad aliam terram idolorum & fornicationis, id est ad assyrios. Hucusq; de samaria. Et quia eadem plaga peruentura sit ad hierusalem: & ipsa enim simili errore peccauit, derelinquens deum suū & idola fabricans: propterea propheta facit quasi προσωποποιίαν dei: & sub psona sua inducit plangentis affectum, & dicit: Super hoc plangam & ululabo: uadam spoliatus & nudus: decem enim tribus perdidi: & faciā planctum uelut draconum: & luctū quasi struthionū. Quō enim dracones terribili sibilo psonant: iuxta historias eorū qui de physicis cōscripserūt, eo tēpore quo uincuntur ab elephantis: Et sicut struthiones immemores sunt ouorū suorū: & quasi non pepererint in arena calcandos pedib⁹ bestiarum fœtus relinquūt: de quo in Iob plenius scribit: Ita & ego sine filijs spoliatus & nudus incedam. Et hoc faciam: quia desperata est plaga eius, id est samariæ. Et idem peccatum, immo eadem pœna peccati, quæ euertit samariam, ueniet usq; ad iudam: & usq; ad portam urbis meæ hierusalem. Vt em̄ samaria subuersa est ab assyrijs: ita iuda & hierusalem subuertent̄ a chaldæis. Quia uero samariam, hæreticorum semel intelleximus ecclesiam: quæ separata a deo populi facta est conciliabulum: ipse dominus cōminatur posituru se eam in pomorum custodiam: in agrum & in plantationem uineæ. Multo enim melius est subuerti inutilem ciuitatē: & lapides eius quibus extructa fuerat, in præceps detrahi: & præparari eam in pomarium plantationēq; uinearū, q̄m in ædificatione pessima permanere. Cum em̄ destructa fuerit & reuelāta fuerint fundamēta eius, quib⁹ sua uidebat̄ celare mysteria: & firma habere dogmata in quib⁹ stabat: & omnia idola quæ speciem uidebant̄ habere, & pulchritudinē artifici sermone compositam: & a ministris dei fuerint cōcissa, id est a uiris ecclesiasticis: tunc in loco ædificationis pessimæ, uariæ ecclesiæ poma nascentur: & non solum nascentur, uerumetiam custodiētur: & plantabitur uinea sorech: de qua fiat uinum quod se dominus in regno patris bibiturum esse promisit. Non solum autem fundamenta eius quæ prius terra præmebantur, aperientur, & proferentur in medium: & idola quæ sibi finxerat, concidentur: sed gloria quoq; & diuitiæ quas de fornicatione uidebatur habere & errore suo, igne meo consumentur: de
Luc.12.f quo dixi in euangelio: Ignem ueni mittere super terram: & quem uolo ut ardeat: atq; comburentur & redigentur ad nihilum: quia non de ueritate contracta sunt dogmatum, sed de fornicatione animæ: & errore hincinde collecta sunt. Hæretici quippe non habent diuitias de paterna hæreditate uenientes: sed quotidie quod colant reperiunt: & idola sibi artifici manu, & curiosa mente cōfingunt. Propter hoc cum conuersus fuerit ager eorum in pomorum custodiam & præparatus ad uineas: & lapides quibus ædificata erat ciuitas, detracti in profundum: & reuelata fuerint fundamenta eorum: & omnia sculptilia concissa & incensa: & mercedes quas sibi uana spe pollicebantur: & quicquid uelut deum colere uidebantur redactum ad nihilum: quia de fornicatione animæ, omne sibi precium compararant: Tunc intelligentes errorem pristinum, in semet reuersi plangent,

HEB. uadam spoliatus & nudus: faciam planctum uelut draconum: & luctum quasi struthionum: quia desperata est plaga eius: quia uenit usq; ad iudam tetigit portam populi mei usq; ad hierusalem.

a In geth nolite annūciare: lachrymis ne ploretis: in domo pulueris, puluere uos conspergite: transit a uobis habitatio saphir cō fusa ignominia: non est egressa quæ habitat sennan. Planctum dom⁹ asel

accipiet

in quibus ante ridebant: & lugebunt, in quibus prius fornicantes quodammodo lætabantur. Deponentq; de pedibus suis quicquid mortiferum habuerant: & erunt discalciati: quia terra in qua staturi sunt, locus est sanctus: & uestimenta fornicationis suæ uniuersa proijcient: eruntq; nudi, ut possint christi indui uestimēto: & facient planctum quasi draconum. Plancturi quippe sunt aliquando & dracones, quando uiderint draconē maximum captum: & in hamo pēdere piscantis, & mare desolatum. Et lugebunt quasi filiæ sirenarum: dulcia enim sunt hæreticorum carmina: & suaui uoce populos decipientia. Nec potest eorum cātica præterire, nisi qui obturauerit aurem suam: & quasi surdus euaserit. Propterea au/tem hæc istiusmodi samaria planget atq; lugebit: quoniam sagitta domini uulnerata: & plagam sermonis accipiens, suum cognoscet errorem. Non

G

sep. bit: ibit discalciata & nuda: faciet planctū quasi draconū: & luctum quasi filiæ sirenarū: quia obtinuit plaga eius: quia uenit usq; ad iudam: & tetigit usq; ad portā populi mei usq; hierusalē. Qui in geth nolite magnificari: qui in bachim nolite redædificare ex domo deri/sum: terra aspergite deri/sum uestrū: quæ habitas bene ciuitates eius: nō est egressa habitatrix sænnan. Plangite domū iuxta eā:

accipiet

solum autem ipsa peccauit, sed iniquitatem & errorem suum: in Iudæ quoq; portas uoluit introducere. Vnde dicitur de ea: Venit usq; ad iudam, & tetigit usq; ad portas populi mei, usq; ad hierusalem. Portas (inquit) tetigit, quas aures intelligimus. Cæterum urbem mediam intrare non potuit: q; si intrasset, fecisset de hierusalem samariā. Quotiens uiderimus de ecclesia aliquos ad hæreticorum sermones scandaliçari: & quærere quomodo eorum respōdeant quæstionibus: nec tamen recedere de ecclesia: dicamus, uenit samaria, siue plaga samariæ usq; ad populum confitentem: usq; ad aures populi dei, usq; ad aures hierusalem. Hoc enim quod dicitur: tetigit usq; ad portas populi mei ἀπὸ κοινοῦ intelligendum est, ut subaudiatur, tetigit etiam usq; ad portas hierusalem. Hucusq; cōtra samariam & contra hierusalem: uideamus & cætera quæ sequunt̄. a In geth nolite annunciare / lachrymis ne plozetis cē. Multum hebraicum a Lxx. interpretatione discordat: & tantis tam mea q̄m illorum translatio difficultatibus inuoluta est: ut si quando indiguimus spiritu dei: semper autem in exponendis scripturis sanctis illius indigemus aduentu: nunc uel maxime eum adesse cupiamus: & quæ in prophetis locutus est, pandere: ut de nobis quoq; possit intelligi, quod ipse alibi polliceri dignatur: Aperi os tuū & implebo illud: ps.80.b Geth (ut regnorū quoq; testatur historia) una est de quinq; urbibus palæstinæ: uicina Iudææ confinio: & de eleuthero poli euntibus gaçam: nunc usq; uicus uel maximus: unde fuit & Goliath ille getheus, quem Dauid occidit in prælio. 1.Re.17.f Quia igitur propheta, immo per prophetam dominus dixerat: Plangam & ululabo: uadam spoliatus & nudus: faciam planctum uelut draconum: & luctum quasi struthionum: quia desperata est & insanabilis plaga samariæ: & uenit usq; ad iudam: tetigitq; portam populi mei hierusalem: propterea flentis adhuc uoce præcipio: Nolite annunciare in geth, ne audiant & lætentur inimici: lachrymis ne ploretis: id est ne dolor quidem in singultus erumpat: dissimulate fletū, ne aduersarij gratulent̄: lachrymas ora nō habeāt, cum dolorem pectus habeat: nolite exire foras: sed in domo pulueris: & ruente cinere, uos conspergite ruinarum: Trāsit a uobis habitatio. שָׁפִיר quod syro hebræoq; ser/

mone

A mone dicit pulchra: samaria quippe in pulcherrimo iudeæ & uberrimo sita loco, nunc quoq; ostendit. Dicit ergo ad eā: o tu quæ habitas in regione uberrima: quia confusa es ignominia, sic transi, sic ad captiuitatem deducere: ut præ malorum magnitudine, ne uicinus quidem allophylus audiat uocem tuā. Porro qđ sequitur: צַאנָן Nō est egressa quæ habitat in Sennan, quæ interpretat exitus: siue ut Symmachus uertit: non est egressa habitatio abūdans: de eadem samaria dicit: quæ in ipsis assyriæ captiuitatis est foribus: & statim ut mota fuerit de finibus suis, hostilem terram ingreditur: Nam habitatio abundans: iuxta illud accipiendum qđ & supra iam dixi mus: habitatio pulchra. Non est igitur egressa quæ habitat in exitu uel in abundantia propria uoluntate: sed ui ducta est in assyrios: Vnde domus uicina & ex latere qđ interpretatur אֵצֶל regnū uidelicet iuda, plāctum accipiet ex uobis: quæ nunc interim samaria capta substitit

NEB. accipiet ex uobis: quæ stetit sibimet: quia in firmata est in bono quæ habitat in maroth: quia descendit malum a domino in portam hierusalem. Tumultus quadrigæ stuporis habitanti lachis: principium peccati est filiæ sion: quia in te inuentæ sunt scelera israel: Propterea dabit emissarios super hæreditatem geth: domos mendacij in deceptionē regibus israel. Adhuc hæredem adducam tibi quæ habitas in maresa: usq; odollā ueniet gl'ia isr'l.
decaluare

B & deum habuit defensorem. Accepit autem planctum & percussa formidine est, & infirmata bono suo: quæ habitat in Maroth, id est, in amaritudinibus: siue ut Symmachus uertit, habitatio ad amaritudinem prouocans, hoc est ἡ κατοικία ἡ παραπικραίνουσα: quod hebraice dicitur: יֹשֶׁבֶת מָרוֹת propter captiuitatem uicinarum tribuum: quia descendit malum a domino in portam hierusalem. Assyrius quippe uastata samaria, uenit etiam ad hierusalem: eo tempore quo rabsaces est missus insultans: de quo & regnorum quartus liber & Esaias plenius scribunt: Vbi dicitur qđ rex assyrius de lachis miserit hierusalem: & postea capta lachis ad oppugnandam transierit lobnam. Veniet igitur o lachis urbs idolis dedita, & ad te quadriga & equites assyriorum: quia & in te inuenta sunt scelera israel: & tu fuisti principium idololatriæ in iuda: per te enim quasi per portam impietas decem tribuum migrauit in hierusalem. Non solum autem super lachis tumultus ueniet & quadrigæ: sed & super geth metropolim palæstinæ: de qua supra dixeram: In geth nolite annunciare: mittet enim assyrius latrunculos suos quos uocat emissarios: & possidebit domum idololatriæ urbemq; mendacij: quæ in supplantatione fuit regibus israel. Q; autem sequitur: Adhuc hæredem adducam tibi quæ habitas in maresa: pulchræ alluſit ad nomen: quia enim מוֹרֵשָׁה hæreditas dicitur: aduentum in eam hostiū pro hæredibus appellauit: & usq; odolam urbem iudæ ueniet maresa, id est hæreditas: quæ odola glorioſa est in urbibus suis israel. Denicq; & Symmachus ita transtulit ἔτι κληρονόμον ἄξω καί σοι κατοικία μαρέσα ἕως ὀδολὰμ ἥξει τῆς δόξης ἰσραήλ: hoc est, adhuc hæredem adducam & tibi habitatio maresa, usq; odolam ueniet gloriæ israel: hoc est quæ glorioſa es in urbibus israel. Et ubi dicitur gloriæ, genitiuus casus sit numeri singularis, huius gloriæ: & non nominatiuus pluralis, hæ gloriæ. Vel certe ita intelligamus: Captiuitas israel quæ uenit lachis & geth & maresa, usq; odolam quoq; ueniet. Et præstius legēdum gloriæ israel, ut κατὰ ἀντίφρασιν ignominia uel ua-

4. Reg. 18. d
Esa. 36. a

stitas sentiat. Porro quod supra urbē prophetæ מוֹרֵשְׁתִּי C
hæreditatem interpretati sumus: sciat lector in eodem uersiculo quem posuimus: Propterea dabit emissarios super hæreditatē geth: in hebræo ꝑ hæreditate geth מוֹרֵשֶׁת גַּת positum. Huc usq; secundum hebraicum ut potuimus: & ut nobis uisum est: certe ut ab hebræis audiuimus: quasi inter saxa & acutissimos scopulos nauiculam nostrā reximus: quæ utrum intrauerit portum an adhuc in salo fluctuet: lectoris erit prudentiæ iudicare. Nunc orationibus uestris pergamus ad alios fluctus: & imminente expositionis hinc inde naufragio si possumus euadamus. גַּת interpretatur torcular: qui ergo in geth, id est in torculari sunt, putantes se uindemiasse fructum uitæ & calcasse botrum de uinea sorech: extolluntur in superbiam, ignorantes quod botrus terræ iudeæ in Allophylorum finibus non reperiatur. Nolite inquit extolli qui estis in torcularibus: Quia de uinea sodomorum uinea uestra est: & propago uestra de gomorris: & uua uestra amaritudinis: & botrus fellis uobis: & furor draconum uinum uestrum: furor aspidum insanabilis. Nam si etiam feceritis fructum: quoniam uindemia uestra non solum de sodoma & gomorra, sed de ægypto quoq; est & cæteris inimicis gentibus: dabit dominus erugini fructum uestrū: & labores uestros locustæ: & occidet in grandine uineas uestras, & moros uestros in pruina. Non uos decipiat similitudo uini, nec dicatis amarum dulce: gustate diligenter uinum uestrum: & inuenietis pro uino sorech furorem draconum & uenenum aspidum. Vnde nolite superbire: sed magis humiliamini sub potenti manu domini: & ad illud transite torcular de quo ascendens ex edom, & rubicundus ex bosra, loquitur in Esaia propheta: Esa. 63. a
Torcular calcaui solus: & de gentibus non est uir mecum. Rursum quia sunt de alienigenis & alij: multas enim habet regiones & urbes allophylorū prouincia: qui per mala opera & sensus contrarios deo loquuntur: destructi sumus: sed reuertentes ædificemus quæ destructa sunt: Vnde & uocantur termini impietatis, & populus cui iratus est dominus: Dicitur ad eos: Qui in bachim: nolite ædificare de domo derisum. Bachim in lingua nostra plāctum & fletum בָּכִי
sonat. Denicq; exceptis Lxx. omnes κλαυθμὸν, id est fletum transtulerunt. Qui estis igitur in huiuscemodi operibus atq; sententijs quæ fletu digna sunt: nolite ædificationem pessimam instaurare: nec sensum uestrum extructionem dei arbitremini: neq; ædificetis super arenam: ne cum tempestas uenerit domusq; uestra conciderit, cassus labor risum uidentibus præbeat. Quin potius intelligentes ædificationē uestrā dignā esse derisu: ruinis eius & puluere cōspergite capita uestra: & agite pœnitentiā: quod absq; consilio casuram domum ædificare uoluistis. Sequitur: Quæ habitat bene in ciuitatibus suis: nō est egressa habitās in Sennan: Qđ mihi uidetur hanc habere sententiam: Vos qui superbitis in geth & in bachim, frustra domū risu dignā

 ædificare

E ædificare conamini: aſpergite uos puluere: agite pœnitentiam: quia unum deteſtabile præmere, & ædificationē deo contrariam conſtruere uoluiſtis. Eccleſia autem chriſti quæ habitat bene: & in toto orbe eccleſias poſſidens, ſpiritus unitate coniuncta eſt: & habet urbes, legis, prophetarum, euangeliȝ & apoſtolorum: non eſt egreſſa de finibus ſuis, id eſt de ſcripturis ſanctis: ſed cœptā retinet poſſeſſionem: quia habitat in Sennan, quod interpretatus eſt, ut ſupra diximus Symmachus, abundantiā: habet eȝ patrē & filiū & ſpiritū ſanctum: cum quibus oȝes ſpiritales gratiæ copiæq; uirtutum ſunt: Vn
ps.121.b de dicitur ad eā: Fiat pax in uirtute tua, & abūdantia in turribus tuis. Vos uero qui habitatis iuxta Sennan, id eſt iuxta abundantem eccleſiam: O hæretici, o contraria dogmata: plangite uos: quia ædificaſtis uobis domū in deriſum, & præſſiſtis torcular in ſuperbiam: nec in ſcripturis, ſed in uicinia ſcripturarū domum ueſtram, iam non riſu ſed planctu dignam & lachrymis conſtruxiſtis. Vnde ſubiungitur: plāgite domū quæ eſt iuxta eam, id eſt iuxta ſennan. Sed & hoc qđ additur: accipiet ex uobis plagam doloris, ad eoſdē hæreticos dicitur: quibus imperatur ut plangant domum uicinam eccleſiæ: qđ inimicus & ultor diabolus cui traden
di ſunt in ſuppliciū: ipſe eis inferat plagas & extorqueat pro ædificatione peſſima, plagarum dolorem: Quæ propterea inferūtur: ut ſcientes peccata que fecerant, agant pœnitentiam: & dolorum habitatio ſit eis bonorum occaſio:
F Siue eccleſiæ indicatur dolor, qđ plangat quondam filios ſuos: & ipſa ſit cauſa ſalutis hæreticorum, ſi ad lugētem matrem reuerti uoluerint. Porro qđ infertur: quia deſcēderūt mala a domino ſuper portas hieruſalē. Et marcionitæ ac manichei utuntur hoc ſcripto: eo qđ legis deus malorū ſit conditor: Sic dicamus mala a domino deſcendiſſe quomodo
Luc.10.c & ſaluator loquitur in euangelio: Videbam ſathanam quaſi fulgur de cœlo cadentem. Quomodo enim ibi cecidit de cœlo lucifer qui mane oriebatur: & contritus eſt ſuper terram, qui mittebatur ad gentes: ſic & hæc mala quæ a domino ceciderunt & uenerunt ad portas hieruſalem, anteq; caderent non erant mala: ſed quia a domino corruerunt, id circo facta ſunt mala. Et ut ſciamus malorum inſidias: uenerunt inquit ad portas hieruſalem: quæ quia firmæ ſunt & adamantinæ, & claudūtur ab apoſtolis: quibus hieruſalem claues cōmiſſæ ſunt: ante eas uerſantur inimici: & quos exire conſpexerint interficiunt. Si quis igitur eſt de hieruſalem: quæ habitat bene in ciuitatibus ſuis: non egreditur cū habitet in abundantia: ſed ſemper intrinſecus manet: nec egreditur portas eius, quas qui egreſſus fuerit occiditur. Occiditur autem ab his qui ſe eleuant in geth: & habitant in bachim, & ædificant domū in deriſum. Denicq; mala quæ deſcenderunt a domino ad portas hieruſalē, ſtrepitum tantum habent curruum & equorum tumultum, confuſumq; ſonitum pro foribus hieruſalem: ut oris ſui lancea quoſcūq; uagari uiderint interficiant. Poſt hæc ſcriptum eſt: Quæ habitas lachis: princeps peccati eſt filiæ ſion. Lachis interpretatur πορεία ἔσιν, id eſt, eſt ambulatio. Et hi igit̄ qui aſcēderunt in curribus ſuis: & habuerunt equites, & ſtrepitum tantū inanemq; ſonitū quibus locuta eſt: quæ habitat bene in ciuitatibus ſuis: Iſti in curribus & iſti in equis: nos autē in nomine domini dei noſtri inuocabimus: quia mouerunt pedes ſuos, & circumlati ſunt omni uento doctrinæ falſæ: & de eccleſia exire uoluerunt: quæ interpretatur ſpe-
צִיּוֹן cula, id eſt ſion: principes peccati fuere filiæ ſion. Et in ipſa hoc eſt in lachis, inuētæ ſunt impietates iſrael: quæ a regno priſtino dei populū ſeparauerunt. Princeps ergo peccati eſt filiæ ſion quæ habitat in lachis, id ē ambulatio peſſima, gradu iugiter fluctuante: & impietas iſrael in is eſt qui ſem-

per mouent pedes ſuos: & habitare dicuntur in lachis. Dabunt quoq; emiſſariȝ uſq; ad hæreditatē geth: geth peſſimā & torcular uenenorū, qđ ædificatur cōtra domum dei: ubi ſunt uanæ domus quæ ædificatæ ſunt in deriſum. Et iſte uanæ domus, in uanum factæ ſunt regibus iſrael. Quantum ad hiſtoriam pertinet: his regibus quorum peccata in regnorum & in paralipomenon libris ſcripta ſunt: quantū autē ad anagogen, principibꝰ hæreticorum, ducibuſq; peruerſorum dogmatum: his enim domuſ uanæ ſunt & fruſtra extructæ: Et tandiu perſeuerantes: donec teneant eas hæredes qui a domino ad ducendi ſunt. Poſt hæc ſequitur: Quæ habitas lachis, hæreditas uſq; odollam ueniet. Odolla interpretatur teſtimonium haūſtus uel hauritionis eorum: quod in græco ſignificantius dicitur μαρτυρία ἀνλήσεως αὐτῶν. Legimus in prouerbiȝ: Si malus fueris, ſolus hauries mala. Quæ igi
Pro.9.c לָכִישׁ tur habitat in lachis, id eſt in itinere peſſimo, ueniet uſq; ad teſtimonium exhauſtionis ſuæ, qđ exhauriet atq; ebibet iuxta operum ſuorum menſuram. Vel certe ita diſtinguendū, ut hoc qđ dicitur: quæ habitas lachis, ad ſupiora referatur: & ſit ordo ac ſenſus. Adducam hæredes tibi de eccleſia quæ habitas lachis: quia de hæreditate domini, & tu eris cum hauſeris & receperis quæ mereris. Obſecro in capituli fine
H lectorem ne neceſſitatem uoluntatem putet: & expoſitionē prolixam uerboſitatem exiſtimet: magiſq; miretur in locis tam aſperis me aliquid inuenire: cȝ quicquā eorum quæ dicenda ſunt non prætermittere. a Decaluare z detondere ſuper filios delitiarū tuarū ꝛc. Hoc qđ dictū eſt a Lxx. gloria filiæ iſrael, addentibus filia: hebræi in fine ſuperioris capituli legunt. Nobis autem quia ſic uoluiſtis: & ſemel ſuſcepimus: incumbit neceſſitas ita interpretari ſcripturas, quomodo leguntur in eccleſia: & nihilominus hebraicam non omittere ueritatē. Dicitur ergo ad iſrael, interim ſcđm
lram: ut uel decē tribꝰ accipiamꝰ in ſamaria: uel in cōmune, oēm iſrlq; captiuꝰ ductꝰ eſt ppls: & oīs iudæa ab aſſyriis babyloniſq; uaſtata eſt: aſſumāt planctū & plorēt filios ſuos. Et quō aquila quæ regina eſt auium, certo tēpore amittit pilos, & remanet implumis: ſic etiam iſrael deponat omnem gloriam ſuā qua ante fuerat circūdatus: & plangat filios, hoſtiū poteſtati ſubditos, peccatiq; obnoxios. Qđ aūt aquila certo tempore ſoleat amittere plumas: & in pſalterio ſcriptū eſt: Innouabit̄ ut aquilæ ſenectus tua. Et Comicus ps.102.a ἐμ ἑαυτὸν τιμωρουμένω: uiſa eſt inquit uere quod dici ſolet, aquilæ ſenectus. Si autem uoluerimus hoc ipſum & de præſenti tempore iudaicæ euerſionis accipere: uidebimus omnem gratiam qua quondam apud deum floruit ab eis penitus receſſiſſe. Vbi eſt enim propheta? ubi doctor leEſa.33.c gis? ubi angelorum præſidia? ubi contra plures a paucis in 1.Cor.1.c ſperata uictoria? Decaluata eſt hieruſalem: quæ omnem comam priſtinæ gloriæ perdidit: & filiȝ eius qui clamauerunt contra dominum, crucifige, crucifige eum: in captiuitatem ducti ſunt. Legi in cuiuſdam commentariȝs hoc qđ dicitur, decaluare & detondere ſuper filios delitiarum tuarum: de conditione humana poſſe accipi: ut dei ad adam, ſiue ad hieruſalem cœleſtem dirigatur eloquium. O anima humana: O urbs quondam ſanctorum mater: quæ prius eras in paradiſo: & fruebaris delitiȝs arborum diuerſarū: & habebas ſpecioſiſſimā comam: nunc quia proiecta es de ſublimibus & deducta in babylonem: & ueniſti in locum captiuitatis & perdidiſti comam tuam: radere & aſſume habitum pœnitentis: & quæ prius quaſi aquila uolabas in excelſis: plange filios: plange ſobolem tuam: quæ ex te ducta eſt captiua.

Exo.

Væ qui

HEB. Decaluare & detondere ſuper filios delitiarū tuarum: dilata caluitium tuum ſicut aquila: quoniā captiui ducti ſunt ex te.

SEP. Gloria filiæ iſrael decaluare & detondere ſup filios delicatos tuos: dilata caluitiū tuū ſicut aquila: qm̄ captiui ducti ſūt ex te.

A Væ qui cogitatis inutile ꝛc. Q2 in fine ca/ Ca. II
pituli iuxta hebraicū posuimus: In cœtu dñi: ꝓ
q̄ Lxx. trāstulerūt, in eccl'ia dñi: iuxta æditionē
uulgatā sequētis capituli principiū est: Et ideo
in illo si dominus iusserit differemus. Væ igit̄ uobis iudæo
rum cœtus: qui & co/
gitatis malum: & ope/
re cōsummatis. Et cu
bilia ad quiescendum
data, stupris polluitis:
& quicquid iniquita/
tis nocte tractatis: q̄si
differre non liceat, sta/
tim ut dies claruerit fe
stinatis implere: non
consyderantes qꝺ ad/
uersum dominum for
tis est manus uestra.
Et ut doceret scriptura
quid esset qꝺ in nocte
cogitarent, & in die fa
cerent, exponit in par/
tibus. Concupierunt
agros inquit & uiolen
ter tulerūt: & domos,
subauditur, concupie
runt: & quas cōcupie
rant, diripuernnt: &
non solum calumnia/
bātur homines, & do
mos eorum: sed poste
ros quoq; qui miseri/
cordiam propter æta/
tem paruulam mere/
bantur, rabido ore ua
stabant. Quia igitur
ista feciſtis & cogita/
stis inutile: & ego do/
minus cogitabo super
familiam istam malū:
nō qꝺ malū sit qꝺ ego
cogito, sed qꝺ patienti
bus malū uideat qꝺ
irrogo: qꝺ ita uos præ
met, ut colla uestra nō
possitis leuare: nec am
buletis supbi: scilicet
q̄s tēpus captiuitatis
oppresserit. Tū diceꝫ
super uos parabola: &

B Væ qui co/ Ca. II
gitatis inutile: &
operamini malū
in cubilibus uestris: in lu/
ce matutina faciunt illud:
quoniam contra deum est
manus eorum: & concupie
runt agros & uiolenter tu/
lerunt: & domos rapuerūt
& calumniabantur uirum,
& domum eius: uirum &
hæreditatem eius. Idcir/
co hæc dicit dominus: Ec/
ce ego cogito super fami/
liam istam malum: unde
non auferetis colla uestra:
& non ambulabitis supbi:
quoniam tempus pessimū
est. In die illa super uos su
metur parabola: & canta/
bitur canticum cum sua/
uitate dicentium: Depo/
pulatione uastati sumus:
Pars populi mei cōmuta/
ta est. Quomodo recedet
a me: cū reuertat̄ qui regio
nes nostras diuidat. Pro/
pter hoc nō erit tibi mittēs
funiculū sortis in cœtu dñi.
ne loquamini

C Facti sunt Ca. II
cogitātes labores
& operātes mala
in cubilibus suis, & simul
in die consūmabūt ea: qa
nō leuauerūt ad deum
manus suas: & desyde/
rabant agros: & diripie/
bant pupillos: & domos
opprimebāt: & rapiebāt
uirū & domū eius: uirū
& hæreditatē eius. Pro/
pterea hæc dicit domi/
nus: Ecce ego cogito sup
tribū istā mala: de qb9 nō
auferetis colla uestra: &
non ambuletis recti su/
bito: quia tempus pessi/
mū est. In die illa sume/
tur super uos parabola:
& plāgetur planctus in
cantico dicentiū: Miseria
miseri facti sumus: pars
ppli mei dimēsa est in fu/
niculo: & nō erat q̄ phibe
ret eū, ut auerteret: Agri
nostri diuisi sunt: ꝓpter
hoc non erit tibi mittens
funiculū in hæreditate.
in eccleſia

D camus: Propterea hæc
dicit dñs: Ecce ego co/
gito super tribū istam
mala subito: de quib9
nō possunt eleuare cer
uices suas: & ob id ele
uare non poterunt qa
tēpus malū est. Sicut
eī mala operati sunt
contra dñm iesum: sic
mala captiuitatis ꝓpe
tuæ sustinebunt: & in
tantam uenient angu/
stiam: ut omnia eorū
cantica & psalmi uer/
tant̄ in luctū: Nihilq;
aliud nouerit popul9
loqui: nisi hoc: miseria
miseri facti sum9. Ter/
ra qppe repromissio/
nis quæ prius duab9
& semis tribubus, sor
te diuisa fuerat trans
iordanem: moyse mit/
tente funiculū: & po/
stea ab iesu naue tribu
bus reliquis disperti/
ta: hæc gētibus roma/
no mensore diuisa est:
& nemo fuit q̄ phibe/
ret, quin potius cū uni
uersas obtineāt natio/
nes, null9 est ex iudæis
qui antiquū pristina
libertate possideat so/
lum. Q2 si tertiā expo
sitionē seq uoluerim9,
de qua sup̄ dixerā: ad
animā hūanā sermo/
nē dirigi quæ de para/
diso corruens in capti
uitatē hui9 mundi ue/
nerit: uidebimus qꝺ
omnis cogitatio no/
stra labor & dolor sit:
& cubilia nostra plena sint malis, & lux ipsa quæ uidetur mi
xta sit tenebris: quæq; nocte tractem9, in caligine cōpleam9.
Quis eī nr̄m ad deū sanctas eleuat man9 sine ira & cogi/
tatiōe? Quis nō desyderat uillas istius sæculi, oblitus pos/
sessionū paradisi? Videas alios agros agris & terminos iūge
re terminis: & puo hois corpusculo rura urbiū nō sufficere.
Propterea cogitat dñs sup nos mala: de qbus nr̄as eleuare
nequeamus ceruices: nec ambulare recti, qa tēpus pessimū
est: iuxta Ioānis uerba dicētis: Mūdus in maligno posit9 est. 1. Ioh. 5. d
Idipsū significat, & illa in euāgelio filia abrahā nobilis anīa:
quā sathanas uinxerat & icuruauerat: & nisi ad aduētū dñi
in sublime erigi añ nō potuit ne& suū suspicere creatorē. Vñ
saluator ait: Hāc inqt filiā abrahæ quā alligauerat sathanas Luc. 13. d
nō oportuit solui de uinclo isto die sabbati? Quia ergo gl'ia
nr̄a ois attōsa est & dilatauim9 rasurā uel nuditatē nr̄am: sic
eī i qbusdā codicib9 inuenit̄: missi sūt q nos plāgerēt cū hie
remia & sumerēt sup nos ꝓpabolā & dicerēt cū Apl'o: Lugebo 2. Cor. 12. g
mltos q̄ peccauer̄t & nō ægerūt pniam. Quis eī nō plāgat
uidēs hūanas aīas q̄si uariā suppellectilē a dæmōib9 & diuer
sis uitijs eē possessas? Ali9 dæmonū mittit fornicatiōis funi/
culū: ali9 auariciæ, ille homicidij, hic piurij lineas tēdit: pars
ppli dei diuisa ē i funicło: & agri q̄ndā sc̄itatis & padisi q̄s
odore

Exo. 17. c

E odore delectabat Isaac in iacob filio suo: traditi sunt assyrijs
regicp babylonio: Et habētib⁹ uulpib⁹ foueas, & uolucrib⁹
Matth.8.c cœli nidos: filius hominis non habet ubi caput suum recli
net. Exposui iuxta qđ mei ingenioli patiebantur angustiæ:
& primā ab assyrijs babylonijsq; populi captiuitatem: & se
cūdā a romanis: quia
dominū crucifixerūt:
& tertiam spiritualem:
q̄ unusqsq; nostrū cū
adā de paradiso cecidit:
& i hui⁹ mūdi captiui/
tate ysaē: de q̄ cū uene
rit dns, eriget elisos,
& soluet cōpeditos:
& captiuos q̄ndā dia/
boli, reducet in posses/
sionē suā: & cōplebit
sermo psalmistæ dicē/
ps.67.d tis: Ascendēs in altū:
captiuā duxit captiui/
tatē. Iuxta quā exposi
tionē pōt & de eccl'ia,
quarta captiuitas ac/
cipi: de qua unusqsq;
egreditur per peccatū:
2.Esdre.7.a & postea ab Esdra qui
עזרה interpretatur adiutor:
id est sermone dei re/
ducitur in hierusalē.
Si quis autem in lege
domini die ac nocte
meditatus maius habuit studium: maius ingenium: ociū,
gratiāq;: & potest de præsenti capitulo probabilius aliquid
dicere: non inuideo: non aspernor: quin potius cupio ab eo
discere qđ ignoro: & libenter me discipulum profitebor: dū
modo doceat, & non detrahat. Nihil em̄ tam facile, q̄ ocio/
sum & dormiētem, de aliorum labore & uigilijs disputare.

F ¶ Ne loquamini loquentes ⁊c. Ne loquamini inquit lo/
quentes: pro quo interpretatus est Aquila: ne stilletis stil/
lantes: quodam idiomate hebraico: eloquium ab eo qđ
fluat, & ad aures perueniat audientium: in similitudinem
pluuiæ descēdentis, stillationem uocans. Nolite uos deci/
pe o dom⁹ iacob: & in cōsolationē mutuā dicere: deus bo/
nus est: non ueniet captiuitas quā timemus. Num larga
eius misericordia: & clæmētissimus spiritus, qui late & abū
dāter ortus est oīmibus: tantū in nobis abbreuiabit & sæue
rus erit: aut huiusce modi sunt cogitationes eius, quales in
hominibus cernimus: ut antiquam teneat iracundiam: &
ad uindictam furore subito concitetur: Ad quæ respondit
dominus: Bonus quidem sum: & uerba mea sonant clæmē
tiam: sed ad eos qui recto itinere gradiuntur. Qui autē, nō
dico olim, sed hesterno die in contumeliam meam uenera/
tus est idola: & quantum in ipso fuit tyrannica aduersum
me arma corripuit: qui infœlicem populum expoliauit au/
xilio dei: & quasi desuper tunicam pallium q̄ tulit: qui sim
plices quosq; credentium & acquiescentes auctoritati ma
lorum contra me uertit in bellum: nunquid nō stillabit su/
per eum dominus, & apprehendet eum confusio: Hoc autē
qđ nos uertimus, & econtrario populus meus in aduersa/
rium consurrexit: quia uerbum מרוד & contrarium & diē
hesternum sonat: Symmachus apertius transtulit ut dice/
ret: ante unam diem populus meus quasi inimicus restitit:
ut solueret questionem: qđ deus non præterita uitia impu/
taret populo, sed recentia: & quæ quasi die cōmissa uideren/
tur hesterno. Hæc iuxta hebraicam intelligētiam: cæterum
Lxx. interpretes in hoc loco penitus sibi non cohærent. Ad
id enim qđ præmissum est, in ecclesia domini nolite flere:
quæ consequentia est ut inferatur: non enim abijciet oppro
bria quæ dicit, domus Iacob prouocauit spiritum domi/
ni: Sed & illud q̄ sequitur: Si hæ adinuentiones eius sunt:
nonne sermones eius sunt boni cum eo, & recti ambulaue/
runt: ad posteriora quid pertinent quæ dicuntur: Et prius
populus meus in aduersarium restitit, contra pacem suam:
pellem eius excoriauerunt ut auferrent contritionem belli:
Videtur autem mihi ut in loco uel difficillimo sic posse sen/
sus reddi uel exprimi, si tamen prudens lector nostræ ratio/
ni acquieuerit. Præcipitur itaq; ecclesiæ: ut non habeat tristi
ciam & sollicitudinē
super rebus sæculi, &
damnis quæ in hoc
mundo euenire con/
sueuerunt: & dicitur
habitatoribus eius: O
uos qui estis in eccle/
sia domini semp gau/
dete: & quicquid uo/
bis de dei iudicijs ac/
ciderit, gratulamini.
nec hoc dico qđ flere
nō debeatis: Beati q̄p Luc.6.d
pe flentes, quoniam
ipsi ridebūt: Sed illud
admoneo: ne in his
quæ sunt sæculi lugea
tis. Si quis mortuus
fuerit ꝓpinquorum:
si substantiā fiscus in
uaserit: si corp⁹ uel po
dagra, uel alius quili/
bet morbus oppresse/
rit: nolite flere: nolite
lachrymas fundere:
nec consyderetis præ/
sentia sed futura: & aggrauamini magis qđ diutius in hoc
tabernaculo mortis habitetis: Quin potius illud cauete, ne
insultetis cadentibus, & alienam ruinam uestram ædifica/
tionem putetis: unusquisq; se ex suis uiribus, non ex imbe/
cillitate alterius metiatur. Alioqui quæ ista iusticia ramos
oleastri insultare ramis oliuæ: qui propter infidelitatē suam
fracti fuerunt: & dicere: domus iacob ad iracundiam spiri/
tum domini prouocauit: interficiens prophetas: idola co/
lens: dei filium crucifigens: Qui hoc facit non erit ab op/
probrio alienus: & ea mēsura qua iudicauit iudicabitur de
eo: & quomodo ipse de peccatis loquitur corruentis: ita
alius ruinæ illius insultabit. Sequitur: Si hæ adinuentiones
eius sunt: nonne uerba eius bona sunt cum eo: & recti am/
bulauerunt. Qđ offendit ait iudaicus populus: ut plēi/
tudo gentium subintraret, dispensationis dei est: ut postea
credente israel, omnes salui fierent: & uniuersi dei miseri/
cordia indigerent. Vnde & Apostolus ad huius loci ue/ Rom.11.d
niens quæstionem: profundum sapientiæ & scientiæ & iu/
diciorum dei: & abyssum inuestigabilem esse proclamat.
Si ergo adinuentiones & cogitationes dei sunt: frangi prio/
res ramos oliuæ, & inseri alios de oleastro: non debes insul
tare sed timere ne corruas: nec æstimes in eo te placere deo si
sermones, id est scripturas illius legas. Tunc scripturæ pro/
sunt legenti: si qđ legitur opere compleatur. Si loquens de
scripturis possis dicere: An experimentum quæritis eius 2.Cor.13.a
qui in me loquitur christus: Dominus quippe dabit uer/ ps.67.c
bum euangeliçantibus uirtute multa: & super montem ex/ Esa.40.b
celsum ascende qui euangeliças sion: & leua uocem in for/
titudine qui euangeliças hierusalem. Atq; hoc modo ser/
mones dei boni sunt si secum sint, hoc est: si deus non dese
rat prædicātem: cuius cor labia q̄ consentiunt. Cæterū qui
confitetur labijs & cor eius longe est a deo: & narrat iusti/
cias eius: & assumit testamentum per os suum: & peccato/
rum sordibus inquinatur: cū hoc non sunt boni sermones
dei. Nec solū de peccatore: sed de eo q̄q; q gratiā non habet
spiritalē, id est, pphetiæ ac doctrinæ: & interpretationis ma/
iorūq; charismatū: hoc dicendū est: qđ huiusmodi homo si
uoluerit elementorū causas fideiq; suæ reddere rationē: &
quare deus q bon⁹ & creator est omniū ad solos tm̄ iudæos
uenerit, & in ultimo iā sæculo uocauerit natiōes: nō habeat
secū bonos dei sermones: sed de ꝓpria impitia etiā ea quæ

SEP. In ecclesia domini nolite flere lachrymis, ne/
q; plorent super his: non
enim abijciet opprobria
quæ dicit: dom⁹ iacob pro
uocauit spiritum domini:
si hæ sunt adinuentiones
eius: nōne sermones eius
boni sunt cum eo: & recti
ambulauerunt? & prius
populus meus inimicitijs
restitit cōtra pacem suam:
pellem eius excoriaue/
runt: ut auferrent spem
contritionem belli.

a HEB. Nē loquamini lo/
quentes: non stillabit su/
per istos: non comprehen
det confusio, dicit domus
iacob. Nunquid abbreuia
tus est spirit⁹ domini: aut
tales sunt cogitatiōes ei⁹?
nonne uerba mea bona
sunt cum eo qui rectæ gra
ditur? & econtrario popu
lus meus in aduersarium
consurrexit: desuper tuni/
cam pallium sustulistis: &
eos qui transibant simpli/
citer, conuertistis in bellū.

mulieres

duces

bona sunt

A bona ſunt dei uerba contaminet: quæ uerba recte ambulant & rectas aures requirũt. Et hæc quidem dominus præcipit populo ſucceſſori, & eccleſiæ de gentibus congregatæ: ne inſultet generationi priſtinæ, & aliena non ſit ab opprobrijs inſultãdo. Refert autem ipſe qui uerus eſt iudex & ſine perturbatione loquitur: quomodo in paſſiõe ſua iſrael ei cõtrarius fuerit: & hoc fecerit nõ q̃ ſuo nocere potuerit creatori: ſed q̃ contra pacẽ ſuã oĩa perpetrarit. Vñ & ad Luc.19.f hieruſalẽ ſermo eſt: Si ſcires ea quæ ad pacẽ ſunt tibi. Pace autem perdita: pellem ſuam excoriauerũt: id eſt tulerunt a ſe dei quo protegebanť auxilium: & q̃ſi nudaſ carneſ abſq̃ cute & tegmĩe relique-

a HBB. Mulieres populi mei eieciſtis de domo delitiarũ ſuarum: a paruulis earum tuliſtis laudẽ meã in ꝑpetuũ. Surgite & ite: quia non habetis hic requiem: propter immundiciam ſuam corrumpetur putredine peſſima.

runt: ut quicqd uidebať eſſe pulchrũ operiẽte deſuꝑ miſericordia dei: hoc illa recedente præberet uidentibus turpitudinem. Recedẽte autem pace & auxilio dei quia reſtiterãt Iudith.16.a domino: de quo dicitur: Dominus conterens bella: dominus nomen ei: aduerſarijs ſuis reſiſtere non potuerunt: ſed in omni certamine uicti ſunt: nec fuit qui contereret aduerſum eos bella naſcentia, iuxta utramq̃ perſonam hoſtium uel hominũ qui eos duxere captiuos: uel aduerſariorum fortitudinẽ qui animas eorũ quotidie iugulabant blaſphemãdo. a ¶ Mulieres populi mei eieciſtis ꝛc. Interpretatio ſeptuaginta: ſi tñ Lxx. eſt: Ioſephus enim ſcribit, & hebræi tradunt: quinq̃ tm̃ libros legis Moyſi ab eis tranſlatos & Ptolæmeo regi contraditos: tm̃ diſcordat in præſenti loco ab hebraica ueritate: ut nec capita poſſim⁹ ex æquo ponere, nec eorũ ſimul ſentẽtias explicare. Quãobrem noſtra primum tranſlatio diſſerať, & poſtea ad eoſdem ueniemus. Adhuc contra populum dei ſermo eſt: cui ſupra iam dixerat: Econtrario populus meus in aduerſariũ conſurrexit: deſuꝑ tunicã palliũ ſuſtuliſtis: qđ nõ ſolũ hoc ægerint, ſed mulieres q̃q̃, id eſt matronas, quondã delicatas fecerint captiuas ire: ſiue ſub metaphora urbeſ iudeæ, quas & in Eſaia Eſa.26.a filias ſion uocat, eo qđ ſion metropolis fuerit. A paruulis quoq̃ earũ tuliſtis inquit laudẽ meam in perpetuũ: nullus remãſit in populo: cunctis uel interfectis uel captis q̃ meos pſalmos caneret: ſed & pauci qui in babylone ſupererant, ꝑs.136.a canere ſe non poſſe teſtantur: Quõ inquiunt cantabimus canticũ dñi in terra aliena? Surgite itaq̃ & ite in captiuitatẽ: quia in hac terra requiem non habetis: quæ propter ſcelera ueſtra polluta eſt: & mundari non poterit, niſi longum ſabbatum antea celebrarit. Propterea autẽ dico uobis non habetis hic requiem: quia polluta eſt terra ueſtra, & corrumpetur putredine peſſima: captiuitate uidelicet uel babylonica uel romana: eo qđ dñi ſanguinẽ hauſerit: Iuxta utrãq̃ eñ hiſtoriæ ueritatẽ intelligi poteſt. a ¶ Duces populi mei ꝛc. Poteſt hoc & generaliter de iudaici populi principib⁹, ſacerdotibus, ac phariſæis accipi: qui poſt paſſionẽ domini ꝓpieſti ſunt de urbe delitiarum ſuarũ in qua prius laſciuierant propter malas adinuẽtiones ſuas: & ſpecialiter de ſtirpe dauid: quia ſtatim ut natus eſt dominus, defecit princeps ex iuda: & dux de fœmoribus eius: ueniente cui repoſitũ erat: & expectatione gentium apparente. Sed & eccleſiæ quoq̃ principes qui delitijs affluunt: & inter epulas atq̃ laſciuias pudicitiam ſeruare ſe credunt: propheticus ſermo deſcribit qđ eĳciẽdi ſint de ſpacioſis domib⁹: lautiſq̃ cõuiuijſ: & multo labore epulis cõq̃ſitis: & eĳciendi ꝓpter malas cogitationes & opera ſua. Et ſi uis ſcire quo eĳciendi ſint, euangeliũ Matth.22.b lege: In tenebras ſcilicet exteriores: ubi erit fletus & ſtridor dentium. An non confuſio & ignominia eſt, Ieſum crucifixum magiſtrum pauperem atq̃ eſurientem farſis prædicare corporibus: leuiorũq̃ doctrinam: rubentes buccas: tumentiaq̃ ora proferre. Si in apoſtolorum loco ſumus: non ſolum ſermonem eorum imitemur: ſed cõuerſationem quoq̃ & abſtinentiam amplectamur. Sanctum utiq̃ eſt & apoſtolicum miniſterium uiduis & pauperibus miniſtrare. Nõ Actũ.6.a oportet inquiunt dimiſſo uerbo dei miniſtrare nos menſis. At nunc non dico pauperes, non dico fratres, & qui rurſum inuitare non poſſint: ex quibus excepta gratia nihil aliud epiſcopalis ſperet manus: ſed militantes & accinctos gladio: & iudices excubãtibus ante fores ſuas centurionibus & turmis militum: chriſti ſacerdos inuitat ad prandium. Tota clerici urbe diſcurſant: quærunt exhibere iudicibus: quæ illi in prætorijs ſuis, aut inuenire non poſſunt, aut certe inuenta

a SEP. Duces populi mei ꝓĳcient de domib⁹ delitiarũ ſuarũ: ꝓpter malas adinuẽtiones ſuas eiecti ſũt. b Ꝓpopin-
c q̃te montib⁹ æternis. Surge & ãbula: q̃ nõ eſt tibi hic reqes. d Ꝓpter imũdiciã cõſũpti eſtis corruptione
e ne Fugiſtis nemie ꝑſeq̃nte

b utinam

Spiritus

non coemunt. Nec uero arbitrãdum qđ generaliter ad omnes hæc dirigatur inuectio: ſed qđ eos qui tales ſunt pulſet ſermo propheticus: & cõminetur eis ſupplicia, & tenebras ſempiternas: ut qui pudore & uerecũdia non tenenť, agant pœnitentiã ſaltẽ cõminatione pœnarum. b ¶ Propinquate montibus æternis. Eternos montes uel angelos intelligere poſſumus uel prophetas: de quibus & in pſalmo ſcriptum eſt: Fundamenta eius in montibus ſanctis: Et in alio ꝑs.86.a loco: Leuaui oculos meos in mõtes: unde ueniet auxilium Ibi.120.a mihi. Appropinquat autem æternis montibus qui non in peccatis ſuis a beatorum contubernio ſeparatur: quomodo Moyſes appropinquabat deo, nõ loco ſed merito. Et ad eos D qui appropinquabant æternis montibus: ipſe dominus lo- Hiere.23.e quebatur: Deus appropinquans ego: & nõ de longe. Montes autem æterni ad diſtinctionẽ eorum uocantur qui non ſunt æterni: principum ſcilicet huius ſæculi montium tenebroſorum: qui cum erecti fuerint uelut cedrus libani, tranſeuntes cum mundo: locus eorum non poterit inueniri.
c ¶ Surge & ambula quia non eſt tibi hic requies. Iubemur in nullis mundi rebus putare nobis requiem, ſed quaſi a mortuis reſurgentes ad ſublime tendere, & ambulare poſt ꝑs.62.c dominũ deum noſtrum, & dicere: Adhæſit anima mea poſt Ephe.5.d te. Q2 ſi neglexerimus & noluerimus audire dicentem: Exurge qui dormis & eleuare, & illuminabit te chriſtus: dormitabimus quidem, ſed decipiemur: & non inueniemus requiẽ: quia ubi chriſtus nõ illumĩat reſurgentẽ: quæ uideť eſſe requies tribulatio eſt. d ¶ Propter imundiciã cõſumpti eſtis corruptiõe. Pro eo qđ nos diximus conſũpti eſtis: poteſt iuxta græcã intelligentiã in latino ſonare ſermõe, corrupti eſtis: ut ſit ordo: ꝓpter imundiciã corrupti eſtis corruptiõe. Hoc aũt ad eos dicit q̃ uoluptati corpis & libidini ſeruiẽtes, nõ ſolũ animã, ſed corpus q̃q̃ ſuũ corrũpũt, uoluptatũ amatores magis q̃ amatores dei. Poterat q̃q̃ dicere: propter immundiciam corrupti eſtis: & ſenſus etiam abſq̃ corruptione fuiſſet expletus. Nunc autem quia ait: corrupti eſtis corruptione: ad diſtinctionem mihi uidetur corruptionis ſalutaris dixiſſe: iuxta quã & Apoſtolus loquitur: 2.Cor.4.d Et ſi is qui foris homo noſter eſt corrũpitur, ſed qui intus eſt renouatur de die in diem. Qui ſemper mortificationẽ ieſu portat in corpore ſuo: & exteriorem corrumpit hominem: & carnem imperio animæ ſubijcit: iſte corrumpitur quidẽ: ſed nõ corruptiõe: quia corruptio illius ſalutaris eſt.
e ¶ Fugiſtis nemine perſequente. Ad eos dicitur qui propter immundiciam corruptione corrupti ſunt: qđ conſcientia peccatorum etiam abſq̃ ſupplicijs reſiſtere hoſtibus & dimicare non audiant. Vnde & formidoloſi in ſanctorum Deu.20.b prælio ne terreant mentes fratrũ ſuorũ eĳciuntur e caſtris: & ex acie repellunť: & in maledictis Leuitici ad huiuſcemodi homines ſermo dirigiť: Perſequetur uos folĳ uox uolan- Leui.26.f tis: & fugietis nullo ꝑſequẽte. Scio me in cuiuſdã cõmentarijs legiſſe: exponentis Ioãnis euãgeliſtæ principiũ: Oĩa

ꝓ ipſum

E per ipsum facta sunt,& sine ipso factū est nihil:hoc qđ dicit nihil,ad maliciā retulisse:rursumq; ipsam maliciā interpretatū esse diabolū:& isto quasi gradu,ipsum qđ factū est sine christo nihil: diabolū intellexisse. Si igit malicia uel diabolus nihil est:& fugerūt qui corruptiōe corrupti sunt:nullo.i. nihil persequente, diabolus eos est persecut⁹ in nihili. Q; si cui uidet nimis coactum & cōtra scripturæ simplicitatē artificio poti⁹ eloquij q; uera iterpretatione dissertum: uel priorē uel quā ipse reperit expositionē seq; tur. a ¶ Vtinā nō es semvir ꝛc. Et in hoc capite multū Lxx. interpretes ab hebraico discrepant: Vnde primū iuxta id qđ nobis ab hebræis est traditū exponamus: & postea si dñs uoluerit de eorū trāslatiōe tractabim⁹.

a HEB. Vtinā non essem uir habēs spm̄:& mendaciū potius loquerer. Stillabo tibi ī uinū & in ebrietatē:& erit sup quæ stillat populus iste: Cōgregās cōgregabo iacob:totū in te unū cōducā reliqas isrl pariter: Ponā illū q̄si gregē in ouili:quasi pec⁹ in medio caularum:tumultuabuntur a multitudine hominum.

O ppe iudaice ad ꝗs repromissiōes:quoꝝ testamenta & lex:& ex qbus christus scđm carnē:cui īminētib⁹ babyloniis uel romanis dixi: surgite & ite in captiuitatem: qm̄ non est uobis in terra ista requies:quæ pp̄ter īmundiciā suam corrumpetur populatione nouissima: non me putetis uolentē loqui:& prædicare gaudētē,qđ uēturū uideo:optarē & ipse anathema esse ,p fratribus meis qui sunt israelite: Vtinā de meo sensu loquer & sanctū spiritū nō haberē:& inter pseudo,pphetas potius cōputatus, solus perirē: & nō essent uera quæ dico: & tanta multitudo crederet in filium dei: & non traderetur æternæ captiuitati. Verū quia ,ppheta sum & dei spiritu loquor:& a diuinitate missus,prædico ueritatē:Propterea stillabo tibi sermonē meum in meracū uinū qđ te inebriet, & corruere faciat. Me autem stillāte & futuræ captiuitatis malū canente:populus iste meas suscipiet pluuias:hoc est,uult nō uult,sustinere habet quæ dico. Et ne me uatē tantoꝝ malorū arbitremini esse: nunc quidē ueniet prædicta captiuitas:ut agnoscatis quia in me sermo dei loquit:qui ad oēs prophetas fit:quo reticēte ,ppheta non loquit:& dicit: Veniam & humanū corpus assumā:nascar de uirgnie.siue ita: Quia in carnis hūilitate ueni: & nō credidistis mihi:ueniā in consūmatione mundi in maiestate mea,cum angelis cæterisq; uirtutibus:& tunc te totū congregabo iacob:tunc in unum cōducā reliquias israel:& cum gētium populo in ouili meo pariter copulabo: tunc te muro firmissimo sepiam: & tanta erit credentiū multitudo, & inter caulas positi gregis tumultuatio,ut uincat numerus pecorum largitate. Ac ne forsitan putes quia dixi:Ponā illum quasi gregē in ouili: & quasi pecus in medio caularum,de ouibus me loqui:intellige qđ oues iste homines sint. Sequitur em̄: Tumultuabuntur a multitudine hominū. Tumultus,uox plurimorum est,& nimiæ multitudinis clamor pariter emissus. ne æstimemus unius uocē esse, sed omniū cōmunē,landantiū bonum pastorem: qui ardua quæq; complanauerit, & suo equauerit pede:dux itineris eorum ipse sit paradisi ianua,& dicat:ego sum porta:quo iter diuidente & precedēte,& uiæ porta,transibit per eum credulum pecus. Pastor autem iste & rex est & dominus. Vnde sequit:Et trāsibit rex eorum coram eis:& dominus in capite eorū. Qđ si uoluerimus hæc omnia de primo aduētu eius accipere:& totum Iacob & reliquias israel ad apostolos & eam referre multitudinē,quæ in actibus apostolorum saluata est ex iudæis:non abhorrebit a ueritate expositio tractatoris:Hos em̄ uere congregauit dñs in ouile suū:& posuit ī medio caulaꝝ:& fecit iter ante eos & induxit eos in ecclesiā:& fuit rex eoꝝ corā eis:& est dñs in capite eorum in perpetuum. a ¶ Spiritus statuit mendaciū ꝛc. Non ut plerique æstimāt spiritus stetit mēdax: sed spūs statuit mēdaciū, legēdū est,qđ græce dicit πνεῦμα ἔστησε ψεῦδος,hoc est πνεῦμα ψεῦδος. Quomodo em̄ in uulneribus putridis ne cancer serpat & emortuū corpus uiuas carnes depascatur:medici statuunt uulnus & urunt cauterio, uel puluere καυστικῶ: Ita spiritus dei finem posuit mendacio, ne ultra populus dei pseudoprophetaꝝ uocibus subuertat. Qui aūt spūs tam in nouo q; in ueteri testamēto ubicunq; sine additamēto ponitur in bonā partē intelligat: & sæpe diximus: & nūc ex parte ponemus ne cui dubiū sit:Fruct⁹ autē spiritus:charitas,gaudiū,pax. Et:Si spū uiuimus,spū & ambulemus. Et alibi: Si autē spū opa carnis mortificaueritis uiuetis. Et in ueteri testamento dās flatū ppho q est in ea:& spm̄ his,q calcāt eā:haud dubiū exprecedētib⁹ qn terrā significet: Qui em̄ calcāt terrena opa & pedib⁹ suis subiiciūt ea: utiq; nō malū, sed bonū spm̄ merent accipe. Ecōtrario malus spūs semp cū additamēto legitur. ut ibi: Cū aūt spūs īmundus exierit ab hoīe. Et in alio loco: Increpauit spm̄ īmundū. Et spiritus malus inuasit saul:& cætera his similia. Spiritus ergo dei qui finem mendacio posuit in pseudoprophetis,ipse tibi stillabit in uinum & ebrietatem. Vinum qđ lætificat cor hominis:& ebrietatem qua inebriatus est noe: & de qua dicitur: Comedite amici mei & inebriamini. Hæc autem omnis lætitia & ebrietas ad cōparationem sapiētiæ dei: quæ ut fluuius cœlestem irrigat hierusalem: stilla est, & gutta permodica. Nec dubitabunt sapientiæ dei stillam in hominibus dicere: qui lapidem abscisum de monte sine manibus legerint: & fatuum dei sapiētius hoībus:& apl̄os quoq; ipsos ex parte cognouisse: & ex parte ,pphetasse. De hac igit sapiētia.i.de stilla iudaici populi(nō em̄ uenit nisi ad oues p̄ditas domus israel) congregatus est iacob:omnis qui supplātat esau, & eripit primitiua eius ac benedictionem: & antequā nascat adhuc in utero positus plantā pilosi fratris inuadit. b ¶ Cum omnibus ꝛc. Cum inquit crediderit gentium populus : & omnis orbis ad meam fuerit fidem adductus:& intrauerit gentium plenitudo:tūc etiā reliquiæ isrl saluabunt: Nō ille reliquiæ:de quibus est scriptum in regnorū libro: Dereliqui mihi septē milia uirorū qui nō curuauerunt genua baal: Et de quibus Paulus:Ergo & in isto tempore reliquiæ scđm electionem gratiæ saluæ factæ sunt:de quibus supra hic propheta testatur: Et erit de stilla populi huius, congregandus congregabitur iacob : Sed ille reliquiæ quæ postq; omnes susceptifuerint,in fine susciperentur a deo: Et de quibus nunc dicit: Cum omnibus suscipiēs suscipiam reliquias israel:ut iuxta id qđ supra diximus: Concludens deus omnes sub peccato , omnibus misereatur. c ¶ Ponam auersionem eorum ꝛc. Reliquias de israel ꝗs postq; oēs susceperо susceptur⁹ sum:nunc interim quia uersi sunt a me:ponam in tribulatione,& coangustabo:& faciā sedere,sine sacerdote,sine altari,& sine propheta : ut quem per beneficia non senserunt, intelligant per supplicia. d ¶ Quasi gregem in medio cubilis eorum:subauditur ponam. Non solum inquit auersio eorum qua a me auersi sunt ponetur quasi grex in tribulatione: sed postquā tribulati fuerint : & angustiæ tempus expleuerint: ponentur in requie, hoc est in cubili suo: Et tunc de hominibus cōmigrabunt & transcendent humanæ cōditionis statum & implebunt qđ sequit: Exilient ex hominibus. Non solum autem illi exilient & abibunt: sed omnes ad quos fit dei sermo:& qui humana uitia relinquētes,cōuersationē diuinitatis imitātur: & audiūt: Ego dixi dij

a SEP. Spiritus statuit mendacium:stillauit tibi in uinum & ebrietatem: & erit de stilla populi huius:congregādus congregabit iacob. Cum omnibus, suscipiens suscipiam reliquias de israel. Ponam auersionem eorum sicut oues in tribulatione. Quasi gregem in medio cubilis eorum exiliēt ex hominib⁹.

Gal.5.d
Ibidem.6.a
Rom.8.c
Matth.12.d
Luc.9.e
1.Reg.16.c
Can.5.a
Dañ.2.g
1.Cor.1.d
Ibidem.13.c
3.Reg.19.d
Rom.11.
ps.81.b

A dixi dñi estis & filij excelsi omnes: exilient ex hominibus &
ps. 81. b quasi feruntur ad cœlum. a Ascende per diuisionem. Præsens locus quasi proprium habet exordium & apostrophen eloquij prophetalis, ad eũ q saluari cupit: cui imperatur ut ascẽdat per diuisionẽ. Q. quidẽ manifestius fiet: si de genesi sumpseri/mus exemplum: ubi nascuntur gemini de thamar: cũ qua iudas patriarcha cõcubuit:
Genẽ. 38. g Factum est inquit cũ pareret & haberet geminos ĩ utero: in ipso partu unus ptulit manum, & tulit obstetrix & ligauit in manu ei9 coccinum, dicẽs: Hic egredietur prior. Cũ autem cõtraxisset manum, statim egressus est frater ei9, & illa ait: Quare diuisa ẽ, ppter te maceria? & uocauit
פרץ nomẽ eius phares, q interpretatur diuisio. Et post hæc egressus est frater eius in cuius manu erat coccinum: & uocauit nomen ei9
זרח çara: qui in lingua nostra dicitur semen uel oriens. Ostendit ergo senior populus in quo erat ortus & semen ante
B cẽ de gentibus ecclesia nasceretur manum suam in operibus: & postea contraxit eam: audiens per Esaiam:
Esa. 1. d Manus em uestræ sanguine plenæ sũt. Cũq ille cõtraxisset manũ, & a iusticiæ cessaret opibus: frater ei9 egressus est gentiũ ppls. Et ppter ipsũ diuisa est spes: & destruxit dñs atq saluator, ut ille posset ĩcedere parietẽ q erat in medio: & maceriã duos popl̃os separantẽ: & fecit unũ gregem, & duos creauit in semetipso in uno nouo homine faciens pacẽ. Vnde & obstetrix prophetice loquens dicit ad phares populum iuniorem: Vt quid diuisa est, ppter te maceria? Si intellexistis exemplum de genesi, ascende qui saluari cupis: nequaq̃ per ueterem populũ, qui manum cõtractam habet: sed per nouũ in quo uia christus est: in quo porta iesus: per quem ad patrem incedimus: ipse em̃ soluit mediũ parietem & maceriam, id est obscuritatẽ ueterũ prophetarum: & omnia antiquæ legis aperuit sacramẽta: & dissipata incedendi difficultate, uiam oculis omniũ reuelauit: ut qui uult pgere nullo irretiatur obice, nec obscuritatis caligine terreatur. b Ante faciem eorũ ꝛc. Propterea dixi tibi: ascende per diuisionem qui surrexisti cum christo: & ea quæris quæ sursum sunt: quia angeli siue pater & filius & spiritussanctus diuiserunt q̃d uidebatur obstare: & fecerunt uiam uolentibus ingredi: & quia aperto itinere inuaserunt iter: non solum ingressi sunt portam: sed & transierunt per eam. Ingressi sunt autẽ, quia & rex eorũ eãdem ingressus est portã: & aperuit eis iter: ut absq̃ ulla difficultate graderent̃.
Ioh. 10. b Ipse enim dñs, & rex & pastor, & uia est & porta: dicitq̃: Ego sum porta: p me q fuerit ĩgressus, saluabit̃: ingredie & egredietur & pascua inueniet: De qua porta & alibi pphetatur:
Ps. 117. c Hæc est porta dñi: iusti intrabũt p eã: Quicũq̃ aũt ingressus fuerit: non debet in eo statu in quo intrauerat pmanere: sed egrediat̃ ad pascua, ut in intrãdo exordiũ sit: in exeũdo & in pascua reperiendo, uirtutũ perfectio. Qui ingredit̃, adhuc in sæculo est: & ex creaturis intelliget creatorẽ: Qui aũt egredit̃, transcẽdit uniuersam creaturã: & oĩbus quæ uidẽri possunt pro nihilo cõputatis, inueniet pascua sup̃ cœlos, & sermone dei ueset̃: & dicet: Dñs pascit me & nihil mihi deerit. Hoc ideo, ut intelligerem9 euangelicum testimoniũ: Ingredie & egredie, & pascua ĩueniet: & q̃d nũc dicit̃ per pphetã: Et trãsierũt portã: & egressi sũt p eã: q tñ trãsitus & egressio absq̃ christo rege nr̃o tribui nõ potest: q rex & dñs est. Statim qp̃pe cõnectit̃: Dñs aũt princeps erit. Ca. III

C

ps. 22. a

Ioh. 10. b

D

Actũ. 1. a

a SEP. Ascende per diuisio/
b nem. Ante faciem eorum diuiserunt & transierunt portam & egressi sunt per eam: & exiuit rex eorum ante faciem eorũ: dominus autem princeps erit.

ET dicet: Ca. III
c Audite hæc princi/pes dom9 iacob &
d reliqui dom9 israel: Nõn uestrũ est cognoscere iudiciũ? q odio habetis bo/
e nũ & queritis mala: Diripientes pelles eorũ ab eis: & carnes eor̃ ab ossib9 eorũ: Sicut deuorauerũt carnes pp̃li mei: & pelles ab eis excoriauerunt: & ossa eorum confregerunt: & conciderunt sicut carnes in lebete, & sicut carnes in olla: sic clamabunt ad dominum & non exaudiet eos: & auertet faciem suam ab eis in tempore illo, eo q̃d pessime egerunt in adinuentionib9 suis.

ET dixi: Ca. III
a Audite principes ia/cob & duces dom9 israel: Nunquid non uestrũ est scire iudicium? qui odio habetis bonũ: & diligitis malum: qui uiolẽter tollitis pelles eorum desuper eis: & carnẽ eorum desuper ossibus eorum: qui comederunt carnem populi mei: & pellem eorum desuper excoriauerunt: & ossa eorum confregerunt: & conciderunt sicut in lebete: & quasi carnẽ in medio ollæ. Tunc clamabunt ad dominũ, & non exaudiet eos: & abscondet faciem suam ab eis in tempore illo, sicut neqter egerũt in adinuẽtionib9 suis.

hæc dicit

hæc dicit

c Et dicet: Audite hęc ꝛc. Cũ supiorib9 hæret sẽtẽtia. Supra em̃ dixerat: Dñs aũt princeps erit, & dicet: audite principes domus iacob: & reliqui domus israel. Pro reliquis domus isr̃l, exceptis Lxx. oẽs, duces domus israel, trãstulerũt Dñs ergo q uiã fecit pp̃lo suo & egressus ẽ ante faciẽ eor̃ & ipse ẽ priceps itineris simplicioris pp̃li, quẽ gregẽ uocat: his q nolũt se præuiũ seq, sed supbiũt: & q̃si iudicet pp̃li uestigia illi9 nõ sequũt̃: cõmiat̃ & dicit: Audite pricipes dom9 iacob & duces domus israel. Quid est autẽ q̃d eos cogit audire? d Nõ vrm ẽ inq̃t scire iudiciũ .i. nõ meremini dei scire iudiciũ, q̃d est abyssus multa: & pfundũ iusticiæ ei9 mens prava nõ inuenit: Aut quõ potestis scire iudiciũ dei: q odistis bonũ & quæritis malũ: q detestamini sanctos paupes & honoratis diuites pctõres? Simulq̃ cõsyderem9 uerbor̃ signi ficãtiã: bona nõ amare pctũ ẽ: quãti sceleris etiã odisse? & ecõtrario mala nõ fugere uitij ẽ: q̃ntæ ipietatis est etiã diligẽter ingrere? Post hæc describit̃ sæuitia iudicum & in subiectos crudelitas. e Diripiẽtes pelle ꝛc. Nõ suffecerat spoliasse subiectũ gregẽ, sed corpa q̃q eor̃ afflixerũt duro impio: & ossa eorũ contriuerunt: ut quicquid in eis forte fuerat frangerẽt atq cõtererẽt: Quõ ergo illi spoliauerũt populũ meũ & nudauerunt omni pulchritudine & decore cutis: & carnes & ossa miserunt in ollam feruentem quã rex accendit assyrius: tradentes gregem meum diabolo, & angelis eius:

sic &

E sic & ipſi cum uenerit dies ultionis, clamabunt ad dñm, & nõ exaudientur: quia nec ipſi rogantes audierant: & extendent manus ſuas ad dominũ: & deus auertet faciẽ ſuam ab eis: quia & illi auerterãt a precantib⁹ uultũ: Et hæc uniuerſa patienẽ: quia peſſime ægerunt in ſtudijs & uoluptatibus ſuis: & non reges fuere, ſed tyranni: nec præpoſiti, ſed leones: nec magiſtri diſcipulorũ, ſed lupi ouiũ: & ſatiauerunt ſe carnibus, & incraſſati ſunt: & ſicut pinguiſſima hoſtia interfectionis & ſuppliciſs domini præparati. Hucuſq; cõtra principes malos: ſequens uero ſermo aduerſus pſeudoprophetas eſt, & doctores peſſimos: qui populũ dei adulatione ſupplantant, pollicentes ſcientiam ſcripturarum. a ¶ Hęc dicit dñs ꝛc. Legimus fuiſſe pſeudoprophetas in iſrael: qui ꝓpter dona pacẽ quæ eis data non erat, ꝓdicabant: & ſi quis munera non dediſſet, q̃uis ſanctus eſſet, iram dei nunciarẽt illi eſſe uenturam. Vnde nunc dicitur ad eos q̃ loquantur mẽdacia: & ſermo eorũ non ꝓphetia, ſed diuinatio ſit falſa: nec habeant lumen, ſed tenebraſ & errorẽ: Cũq; in contrariũ uerſa fuerint quæ promiſerãt: tunc operienẽ confuſione: quia nõ erat inquit reſponſum dei: iam nec dæmones accipiẽt poteſtatẽ, ut eos ſua fraude decipiant: muta erunt oracula: tacebit immũdus ſpiritus: & illudere non audebit. Hoc de pſeudoprophetis: rurſum oro, ꝓphetæ loquẽtis inducit: illis falſa uaticinantibus, & opertis cõfuſione & ignominia: Ego quæ loquor, a ſanctoſpũ inſtitut⁹ loq̃r: & loq̃r iudiciũ dñi & uirtutem. Cunq; pſeudoprophetæ mordeant dentibus & prædicent pacẽ: ego abſq; ulla formidine annuncio iacob ſcelus ſuum, & iſrael peccatũ ſuũ: quia pro deo uel idola uenerati ſunt, uel dei filium crucifixerũt. Si autem iuxta Lxx. quod dicit, de hæreticis uoluẽ: im⁹ accipere: qui uere pſeudoprophetæ ſunt: & dicunt, hæc dicit dominus: & dominus non miſit eos, nõ errabimus. Illi eñ populũ quondã dei errore decipiunt: & hoc faciũt, ut comedant eos: uel ſimpliciter in accipiendis muneribus, uel myſtice in occiſione animarũ eorũ: & promittunt eis pacẽ & regna cœleſtia, & dicunt: nõ neceſſe eſt ut uiuas cõtinenter & ſancte: habeto fidem quã docemus: & omnia promiſſa domini conſequeris: quæ loquentes, magis aduerſum eos irã dñi cõcitant: & prælio in illos ſanctificant. Quãobrẽ o hæretici qui putatis habere uos prophetiam: & imitamini eccleſiam dei: ubi æſtimatis eſſe uiſionem, ibi nox erit: & ubi iactatis uaticiniũ prophetale, ibi ſpiritus loquetur immundus. Occidet enim ſol iuſticiæ ſuper huiuſcemodi prophetas: & uidebunt tenebras ſuas & confundenẽ. Cunq; diuini magis q̃ prophetæ fuerint comprobati, ridebuntur ſuper ſomnijs ſuis: & populi qui ab eis prius decepti fuerant, contra eos loquenẽ. Tunc etiã ipſi magiſtri pœnitentiam agent: & nemo eos exaudiet, niſi ego quem offenderãt. Et quia clæmẽs ſum: & nolo mortem peccatoris, ſed cupio ut reuertatur & uiuat: cum exaudiero eos, dabo eis uirtutem ſpiritus mei: & implebo eos iudicio meo & fortitudine: ut qui pri⁹ populũ blandimentis decipiebant, poſtea uera annunciãdo deterreant: & ad rectam reuocent uiam: & qui cauſa erroris fuerãt, incipiant mederi uulnerib⁹ quæ intulerant, & eſſe occaſio ſanitatis. Animaduerte in præſenti loco poſſe aliquem docere poſt peccatum, ſi tñ uitia priſtina digna pœnitentia eluerit. Vñ & Dauid poſt adulteriũ & homicidium loquitur in pſalmo: Aſperges me hyſopo & mũdabor: lauabis me, & ſuper niuem dealbabor. Nec ſua tñ puritate cõtent⁹ eſt, ſed infert: Redde mihi læticiam ſalutaris tui: & ſpiritu principali confirma me. Cunq; hoc feceris: Docebo ait iniquos uias tuas: & impij ad te cõuertentur.

b ¶ Audite ꝺ p̃cipeſ dom⁹ iacob ꝛc. Nemo ambigit hier⁹m, ꝓpter ſcelera quæ in hoc capitulo deſcribunẽ fuiſſe ſubuerſam: & quia ſupra, uel ad iudices, uel ad pſeudoprophetas præceſſerat cõminatio: Audite principes dom⁹ iacob & duces domus iſr⁹. Et poſt paucos uerſiculos: Hæc dicit dominus ſuper prophetas: qui ſeducunt populum meum: & reliqua: Nunc generaliter, & aduerſum iudices, & aduerſum pſeudoprophetas: & contra ſacerdotes: & contra eos qui ſibi dei pollicebantur noticiam, prophetalis ſermo texitur: & arguit eos q̃ propter ſcelera eorum ſion quaſi ager aranda ſit: & hieruſalem uelut aceruus lapidum corruitura: & mons templi futurus in excelſa ſyluarum. Videmus completa quæ dicta ſunt: oris eloquiũ oculi probant: prophetiæ teſtis aſpectus eſt: hoc ipſum teſtimonium & in Hieremiæ uolumine ſcribitur, ubi & Micheæ ꝓphetæ fit mentio: & hieruſalem uaſtitas prædicatur. Iudices & principes domus iacob, & dom⁹ iſrael, id eſt & duarũ & decẽ tribuũ: non ſolum iudicium nõ faciebant, ſed abominabanẽ illud: & omnia recta peruertebant: ne ſaltem parua iuſticia remaneret in ciuitate. Qui ædificauerũt ſion in ſanguinibus: & hieruſalem in iniquitate, rapinis pauperũ, cæde inſontiũ,

a HEB. Hæc dicit dominus ſuper prophetas qui ſeducunt populum meum: qui mordent dentibus ſuis: & prædicant pacẽ: & ſi quis non dederit in ore eorum quippiam, ſanctificant ſuper eum prælium: ꝓpterea nox uobis ꝓ uiſione erit: & tenebræ uobis pro diuinatione: & occumbet ſol ſuper ꝓphetas: & obtenebrabitur ſuper eos dies: & confundentur qui uident uiſiones, & confundentur diuini: & operient uultus ſuos omnes: quia non eſt reſpõſum dei: ueruntamẽ ego repletus ſum fortitudine ſpiritus domini, iudicio & uirtute: ut annunciẽ iacob ſcelus ſuũ: & iſrl̃ peccatũ ſuũ. Auditẽ hæc principes domus iacob, & iudices domus iſrael: qui abominamini iudiciũ: & omnia recta peruertitis: qui ædificatis ſion in ſanguinibus: & hieruſalem in iniquitate. Principes eius in muneribus iudicabant: & ſacerdotes ei⁹ in mercede docebant:

SEP. Hæc dicit dominus ſuper prophetas qui ſeducunt populum meum: & mordent dentibus ſuis: & prædicãt ſup eum pacẽ: & nõ eſt data in ore eorum: ſanctificauerunt ſup eum prælium: propterea nox uobis erit pro uiſione: & tenebræ erunt uobis ex diuinatione: & occumbet ſol ſuper prophetas: & contenebreſcet ſup eos dies: & confundentur qui uident ſomnia: & irridebunt ha/rioli: & loquentur aduerſum eos omnes iſti: quia non eſt qui exaudiat eos: niſi ego impleuero fortitudinẽ in ſpiritu domini: & iudiciũ & potentiã ut annunciem iacob impietateſ eius: & iſrael peccata ſua. Audite hæc duces domus iacob & reliqui dom⁹ iſrl̃: qui abominamini iudiciũ & oñia recta peruertitis: qui ædificatis ſion in ſanguinibus: & hieruſalem in iniquitatib⁹. Duces ei⁹ in munerib⁹ iudicabãt: & ſacerdotes eius in mercede reſpondebant:

Ezech. 18. g

Pſa. 50

Hiere. 26. e

occiſione

A occisiõe sanctoꝝ. Qđ si qs de principibꝰ uidebaꝫ iudicare
cꝑ erat rectũ: uẽdebat magis sententiã, & in muneribꝰ iudi-
cabat. Sacerdotes q̃cꝑ nõ docebãt ppẽm, nisi accepto p̃cio:
& cũ dicaꝫ ad sanctos: Gratis accepistis, gratis date: illi dei
respõsum accepta pecunia ꝓferentes: gratiã dñi auara mer-
cede uẽdebãt. Et post hæc mala nõ intelligẽ
tes pctm̃ suũ: quasi sce
leribꝰ redimerẽt chari
tatem dei, iudices ac
sacerdotes & ꝓphetas
dei esse se mẽorabãt: &
scđm ipœnitẽs cor suũ
dicebãt: Dñs i medio
nostrũ est: & nõ ueniẽt
sup nos mala. Quia
igiꝫ nõ ægerant pœni
tentiã: & oĩs ppls secu
tus est principũ & sa-
cerdotũ prophetarũcꝑ
uitia: sion quasi ager
arabitur: & hierusalem, sicut aceruus lapidum erit: & tem-
plum qđ prius auro argentoꝗ fulgebat: in ruinas ultimas
collabetur. Hæc contra populum iudæorũ: cuius uera capti
uitas & extremæ ruinæ: & propter sup̃iora quidẽ scelera:
sed maxime propter effusionẽ dominici sanguinis irroga-
ta sunt: Vnde & sion quasi ager arata est: & hierusalẽ in tu-
mulos uersa saxorum: & templũ illud quondã nobile atcꝑ
B sublime, in extremos cineres cõminutũ est. Si quis aũt hæc
quæ de hierusalẽ dicunt & de sion ad ecclesiam transferat:
ipsa est em̃ domus iacob, & domus israel: scđm illud cꝑ in
Esa.41.b Esaia scribitur: Iacob puer meus suscipiã eũ: Et illud ad ti-
1.Timo.3.d motheũ: Vt scias quomodo te oporteat in domo dei cõuer
sari, quæ est ecclesia: iste liquido peruidebit, cꝑ principes
domus iacob: & reliqui de domo israel: siue ut melius in
hebræo scriptum est: Iudices domus israel: non sint alij nisi
episcopi, presbyteri & diaconi: Qui nisi omni custodia ser
uauerint cor suum: abominanꝫ iudiciũ & uniuersa recta p-
uertunt: quando em̃ iuxta personã iudicant: & in discepta-
tione negocij non ualet causæ meritũ, sed ꝑeorũ potẽtia: nõ
ne abominanꝫ iudiciũ, & oĩa recta peruertunt? Potest autẽ
& aliter accipi, qđ principes domus iacob & iudices domꝰ
israel abominenꝫ detestenturcꝑ iudiciũ: dei iudicis senten-
tiam declinantes: & omnẽ regulam scripturarum malis in-
terpretationibus deprauantes: isti ædificant sion in sangui-
nibus, & hierusalẽ in iniqtate. Cũ em̃ scriptura iubeat: Ne
Ps.5.b inducas impium in tabernaculum iustorum: & uirum san-
guinũ & dolosum abominet dñs: hi q̃sciꝫcꝑ de asseclis suis
ordinant clericos: & uitam eorũ in scandalum populis ex-
ponẽtes: rei sunt infidelitatis eorum qui scandaliçanꝫ: Vñ
Matth.18.a dicit expedire homini, ut mola asinaria ligetur in collo eius
& præcipitetur in profundũ: cꝑ ut scandaliçet unum de mi-
Malach.2.b nimis ecclesiæ. Cũcꝑ sacerdotes Malachias propheta ange-
los uocet: & os eorum oraculum domini sit: sine munerum
Deu.16.d acceptione nõ iudicant: legentes: munera excæcant oculos
etiã sapientiũ: & quasi frenũ in ore auertunt increpationẽ: &
Matth.10.a cum dicaꝫ ad aplos: Nolite possidere aurũ & argentũ: neq;
æs in çonis uestris sit: & excutiaꝫ de sancti uiri manibꝰ etiã
labore parta pecunia: uoces domini uenditant: & de colum
bis mercantur in templo. Sed & prophetæ hierusalem in pe
cunia diuinabant, nescientes aliud esse prophetiam, aliud
diuinationem: nunq̃ enim diuinatio in scripturis in bonã
Nu.23.d partem accipitur. Non erit ait augurium in iacob: neq; di-
uinatio in israel. Videbanꝫ sibi quidẽ esse ꝓphetæ: sed quia
pecuniam accipiebant: prophetia ipsorum facta est diuina-
tio. Petrus apostolus: Argentum inquit & aurum non ha-
Actũ.3.a beo: poterat utiq; Simoni mago uendere, qđ petebat: ĩmo
Ibi, 8.d poterat simulare uendentem: Spiritus em̃ sanctus, nec ue-
nũndari, nec emi potest: sed oblatam pecuniã cum offerente
damnauit. Nunc uideas prophetas hierusalem non habere
in ore ꝓphetiã: & in dño requiescere, & dicere: Nõ uenient
super nos mala: quorũ causa, speculatorium dei hostili ara
tro diuiditur: & locus quondam pacis, ruinis plenus fit: &
templũ dñi in uepres spinasq; conuertitur: & est habitacu-
lum bestiarum. Nec quemquam moueat illud qđ in pri-
mo regum libro legimus: Saul uolentem ire ad samuelem
1.Re.9.a dixisse puero suo, ad eum se ire non posse: quia præcium qđ
offerret pro uaticinio non haberet: & puerum respondisse:
ecce inuenta est in ma-
nu mea quarta pars
sicli pecuniæ: & dabo
uiro dei & annuncia-
bit nobis uiam no-
stram: non enim scri-
ptum est, qđ samuel
acceperit: aut quod il-
li obtulerint: quin po-
tius a propheta pascũ-
tur & inuitanꝫ ad prã-
dium. Sed fac eum ac-
cepisse, stipes magis
æstimãdæ sũt taberna
li, cꝑ munera ꝓphetiæ:
Siclus em̃ uiginti obo
los habet: & quarta pars sicli quinq̃ sunt oboli. Et nostri
igitur sacerdotes: si uolunt uendere prophetiam, & colum-
bas in cathedris suis proponere: quas dominus flagello
Ioha.2.c subuertit: qui utinam non præcia uillarum: sed quinq̃
obolos acciperent. Hoc ipsum sonat & in tertio regnorum
libro qđ uxor hieroboam infirmante filio pergit ad Achiã
3.Re.14.a hominem dei, & defert ei panes & uuas passas & uasculum
mellis: Dicitur enim quid secum illa portauerit: & tamen
D propheta, non scribitur accepisse: quippe cum & corripue-
rit eam & uenturum luctum prædixerit: licet potuerint hi
q̃ ad hariolos ire cõsueuerant (quia multi diuini & harioli
erant in israel) mala consuetudine æstimasse idipsum etiã
de prophetis: & uoluisse sanctis uiris offerre, quod diuinis
offerre consueuerant: & tantummodo scripturã narrasse
quid illi uoluerint: nec tamen intulisse quod ipsi aut offer-
re ausi fuerint: aut prophetæ acceperint. Apostolus Paulus
qui altari inquit seruiunt: & de altari participant, & ui-
1.Cor.9.b uunt: Permittitur tibi o sacerdos, ut uiuas de altari, non
ut luxuries. Boui trituranti os non clauditur. Scimus ista,
& tamen licentia hac Apostolus non abutitur: & habens
uictum uestimentumcꝑ contentus est: nocte & die laborat
manibus suis, ne cui grauis sit. Et iurat in epistolis se san-
cte, & sine auaricia in christi euangelio conuersatum: & nõ
2.Tes.3.b solum de se, sed de discipulis quoq; suis hoc ipsum asserit:
quod nullum miserit, qui ab ecclesijs, aut posset aliquid,
aut uellet accipere. Si autem gratulatur in quibusdam epi-
stolis: & mittentium munera beniuolentiam dei appellat:
non tam sibi congregat cꝑ pauperibus sanctorum: qui erãt
in hierusalem. Sancti autem pauperes, hi erant in hierusa-
lem: qui primum in christo crediderant de iudæis: & proie-
cti a parentibus & cognatis atcꝑ affinibus suis: tam posses-
siones, cꝑ uniuersam suppellectilem sacerdotibus templi ac
populo uastante perdiderant. Si tales pauperes sunt, ac-
cipiant. Si autem sub occasione pauperum paucæ ditantur
domus, & in uitro ac uase fictili aurum comedimus: aut
cum thesauris mutemus & uestes: aut pauper habitus nõ
quærat diuitias senatorum. Quid prodest circa collum ad
abstergendos sudores linteolum non habere? Quid iuuat
esse μονοχίτωνας & præferre habitu paupertatem: cum mar
supium nostrum uniuersa pauperum turba suspiret? Pro-
pter hoc, causa nostri qui tales sumus: qui sion ædifica-
mus in sanguine: & hierusalem in iniquitate: qui iudica-
mus in muneribus: qui mercedibus respondemus: qui in
pecunia diuinamus: & super hoc fictam nobis sanctimo-
niam uendicantes dicimus: non uenient super nos mala:
Audiamus sententiam domini quæ sequatur: Sion & hie
rusalem, & mons templi speculatorium, & uisio pacis: &
templũ christi in cõsumatione & in fine: quando refrixerit
charitas & rara fides fuerit: quasi ager arabitur & redigetur
in tumulos: & erit in excelsa syluarum, siue in custodiã po-
morũ: ut ubi amplæ quõdã domꝰ erãt, & absq; nũero acer
ui frugum: ibi uix parua sit casula seruans speciem ciborũ,
C

HEB. docebant: & pro-
phetæ eius in pecunia di-
uinabant: & sup dominũ
requiescebãt dicẽtes: Nũ-
quid non dominus in me
dio nostrũ? nõ ueniẽt sup
nos mala: ppter hoc causa
uestri sion ut ager arabit̃:
& hierusalẽ

SEP. respondebant: & p
phetæ eius in pecunia di-
uinabant: & super domi-
nũ requiescebant dicẽtes:
Nonne domin9 in nobis
est? nõ uenient super nos
mala: Idcirco propter uos
sion quasi ager arabitur:
& hierusalẽ

refectionem animæ non habentium. Ca. IIII

ET erit in nouissimo dierũ ꝛc. Quia principes iudæorum abominati sunt iudicium: & omnia recta peruerterant, & ædificauerãt sion in sanguinibus, & hierusalem in iniquitate: & non solum hæc fecerant: uerꝝ in mune ribus ꝙq; iudicauerãt: & sacerdotes hierusalẽ in mercede respondebãt: & prophetæ eiº in pecunia diuinauerãt: & propter eos sion, q̃si ager aratus erat: & hierusalẽ in tumulos lapidum corruerat, & mons templi dei desolatº in excelsa syluarũ: Idcirco nunc derelicta domo eorum atq; deserta: quãdo filius dei egrediens de templo
Mar. 14. e Luc. 13. g ait: Surgite eamꝰ hinc: & relinquetur uobis domus uestra deserta: Angeli quoq; Iosepho referente dixerunt: trãseamus ex his sedibº: pro monte sion mons domini eleuatus est: de quo ad principem
Eçech. 28. Tyri dicitur: Et uulneratus es in mõte domini. Iste autem mõs domini in nouissimo dierum ostensus est: quãdo appropinquabit regnum cœlorum: Si quidem in consumatione sæculorum in reprobationẽ peccati, p hostiã suam saluator noster apparuit: & undecima hora ad cõducendos operarios uenit: Et completa illius
2. Iob. 2. c passione Ioannes loqꝛtur: Nouissima hora est: in sex milibus eñ annis, si quingenti anni per horaſ diei singulas diuidantur: nouissima hora consequenter dicetur tempus fidei gentiũ. Et manifestus inquit, erit mons domini præparatus super uertices montium. Manifestus erit, qui ante fuerat occultus: & præparatus non solum in montibus, sed super uertices mõtium: moysen & prophetas, qui de eo uaticinati sunt. Licet eñ omnia sancta conscripserint: tamẽ ad comparationem prophetiæ, in qua saluatoris aduentum prophetauerũt, humilia sunt cætera: & nequaq; usq; ad uerticem montiũ pertingẽtia. Et exaltabiẽ inquit super colles: Homo quidẽ apparuit, & formã serui accepit: hũiliauit ſ usq; ad mortẽ: mortẽ aũt crucis: sed exaltauit eũ pater, & dedit ei nomen qđ est sup oñe nomẽ: & ad cõuersationẽ illiº uniuersa uita hominũ cõparata, campi dicuntur & ualles. Ad hunc ergo montem qui præparatus est super uerticem montium: & exaltatus super colles, festinabũt: siue ut in hebræo habeẽ, fluent oñes populi: id est in morem fluuiorum turbæ innumerabiles congregabuntur. Festinabunt autẽ populi, quando in
Actũ. 2. b eum pariter crediderint, parthi, & medi, & elamitæ, & habitantes mesopotamiam, iudæam, & cappadociã, põtum, & asiam, phrygiam, & pamphiliam, ægyptũ, & partes libiæ: quæ est iuxta cyrenem, & aduenæ romani, iudæi, & proselyti, cretes, & arabes. Nonne uobis festinasse uidentur ad mõ

HEB. & hierusalẽ q̃si acer uus lapidum erit: & mons templi in excelsa syluarũ.

8 ET erit in Ca. IIII. nouissimo dierum mons domus dñi præparatus in uertice mõtium: & sublimis super colles: & fluẽt ad eum populi: & properabunt gentes mltæ & dicẽt: Venite ascẽdamus ad mõtem dñi, & ad domũ dei iacob: & docebit nos de uijs suis: & ibimus in semitis eius: qa de sion egredietur lex: & uerbũ dñi de hierusalem: & iudicabit inter populos multos: & corripiet gẽtes fortes, usq; in longinquũ: & concident gladios suos in uomeres: & hastas suaſ in ligones: non sumet gẽs aduersum gẽtem gladiũ: & non discent ultra belligerare: & sedebit uir subtus uineam suam: & subtus ficũ suam: & non erit qui exterreat: quia os domini

SEP. & hierusalẽ ut custodia pomarij erit: & mons domini in lucum saltus.

ET erit in Ca. IIII. nouissimis dierum manifestus mons dñi præparatus super uerticem montium: & eleuabitur super colles: & festinabunt ad eum populi: & ibunt gentes multæ & dicent: Venite ascendamus ad montẽ dñi: & in domũ dei iacob: & ostendet nobis uiam suam: & ambulabimus in semitis eius: qa de sion exiet lex: & uerbũ dñi de hierusalẽ: & iudicabit inter pplos mltos: & arguet gẽtes fortes usq; in longinquũ: & cõcident gladios suos in aratra: & hastas suas in falces: & ultra nõ tollet gẽs cõtra gentẽ gladiũ: & neq̃q; discent belligerare: & requiescet unusqsq; sub uite sua: & unusquisq; sub ficu sua: & non erit q exterreat: qa os

dñi

Matth. 4. c G Matth. 9. a Ibi. 4. d H Esa. 2. a Esa. 2. a Rom. 9. f Ioh. 5. d Ps. 93. b Esa. 2. b

lud in euangelio, quãdo secutæ sunt eũ turbæ multæ de galilæa: & decapoli & hierosolymiſ, & iudæa & trãs iordanẽ, & curauit eas festinãtes populos, pbat. Populis autem festinãtibus gentes ꝙq; plurimæ ibunt ad mõtem: totus scilicet orbis in eum credens & dicẽt ita, & ad uexillũ se patibuli mutuo puocantes: Venite ascẽdamus in mõtem domini. Ascẽsione opus est, ut quis ad christũ ualeat peruenire: & ad domũ dei iacob, ecclesiam quæ est domus dei: columna & firmamẽtum ueritatis. Porro qđ iacob saluatorẽ significet: & supra diximus: Iacob puerme us suscipiam eũ. Sed & hoc dicent ad eos, quibus locuti fuerant: Venite ascẽdamus in montem domini, & in domum dei iacob: & addent: Vt ostẽdat nobis uiam suam: quam uel in angelis intellige ecclesijs præsidentibº, uel in scripturis sanctis quæ uiam domini præostendunt, & eũ q dicit: Ego sum uia: Et ambulemus in semitis eius: in apostolis scilicet per quos in christũ credidimº: De sion eñ lex egressa est spiritalis: & ad gentes dei sermo transibit de hierusalem: qui iudicauit inter populos multos: pater enim omne iudicium dedit filio. Et corripiet gentes multas usq; in longinquum: dñs enim apprehendit sapientes in astutia eorum: & cognouit cogitationes sapientium, quoniã uanæ sunt. Dijudicat autẽ inter populos qui salute digni sint, & q indigni: & in eius aduẽtu oñe bellandi studiũ cõferẽ ad pacẽ. In aratra gladij mutabunẽ: hastæ cudenẽ in falces: gens bellare desinet cõtra gentẽ: Nemo pugnare discet, pugnandi necessitate deposita: Tãtaq; erit requies: ut nõ solũ in urbibº: sed in uiculis ꝙq; & agris sit unusquisq; securus: & hoc fiet, quia os domini locutum est. Ac primũ quidem iuxta literam anteq; nasceretẽ nobis puer: cuius principatus in humero eius: totus orbis plenus erat sanguine: populi contra populos: reges contra reges: gentes dimicabant aduersum gentes. Denicq; etiã ipsa romana res publica bellis lacerabaẽ ciuilibus, Cinna & Octauio & Carbone pugnantibus, Sylla & Mario, Antonio & Catilina, Cæsare & Cneo pompeio, Augusto & Bruto: & eodẽ Augusto & Antonio: in quorũ prælijs uniuersa sanguinem regna fuderũt. Postq; aũt ad imperium christi, singulare imperium roma sortita est: apostolorum itineri pernius factus est orbis: & apertæ sũt eis portæ urbium: & ad

prædicationem

Matth. 5. a Esa. 2. a 3. Reg. 18. d Mar. 9. g Actũ. 2. g Ibi. 2. d

A prædicationē unius dei, ſingulare imperium conſtitutū eſt. Poteſt quoq; hoc qđ dicitur: Cōcident gladios ſuos in aratra & haſtas ſuas in falces, & tropologice accipi: ut dicam⁹ ad fidē chriſti, irā & effrenata conuitia eſſe depoſita: ut mittat unuſquiſq; manum ſuper aratrum; & non reſpiciat poſt tergum: & contumeliarum iacula haſtaſq; confringens, fructus metere cupiat ſpiritales: ut laborantibus aliįs nos intrem⁹ in labores eorum: & dicatur de nobis: Venientes autem uenient in exultatiōe, portantes manipulos ſuos. Nūc nemo pugnat aduerſus alium: quia legim⁹: Beati pacifici: Nemo diſcit contendere in ſubuerſionē audientium: ſed ponit ſilentium ori ſuo & tacet: quia tempus malum eſt. Et requieſcet unuſquiſq; ſub uite ſua, ut præmat uinum: qđ exhilarat cor hominis: ſub uite illa cui⁹ agricola pater eſt: & ſub ficu ſua dulcia ſpirituſ ſancti poma decerpēſ, charitatem, gaudium, pacē: & reliqua. Hæc autem omnia accident ſcđm uerāq; expoſitionem, quia domini uerba ſunt uera: & eius dixiſſe feciſſe eſt. Omnes populi ibunt unuſquiſq; in uia ſua: nos uero ambulabimus in nomine domini dei noſtri in ſæculum & ultra. Cunctis inquiunt nationibus euntibus iuxta errorē ſuum: nos ad montem domini feſtinauimus, & diximus: Venite aſcēdamus in montem domini, & in domum dei iacob: & ambulabimus in nomine chriſti domini noſtri: quia ipſe eſt mōs qui deus eſt. In die illa in qua lucebit ſol iuſticiæ, congregabitur illa quæ fuerat ante contrita: & quæ expulſa erat ſuſcipiet: & ad hoc cōgregabit contrita, ut ponat in reliquias & derelicta in gentem fortem: Niſi em dñs ſabaoth reliquiſſet nobis ſemen: quaſi ſodoma eſſemus, & quaſi gomorra ſimiles fuiſſemus. Sed iuxta hebraicum pulchre: Congregabo inquit claudicantē & eam quæ male ambulauerat: & ad quā Helias dixerat: Vſq; quo claudicatis: cuius pes ſcādaliçatus fuerat abſciſus. Quā eieceram: & cui dederam libellum repudij, colligam: & quam afflixeram captiuitatibus uarijs, uel tradiderā diabolo & angelis eius. Ac ne ſtatim nobis diligens lector opponat: quomō congregatā aſſeris claudicantem, & collectam eam quæ fuerat eiecta, cum iudæi in infidelitate permaneāt: Audiat de prima chriſti dici eccleſia quæ credidit ex iudæis: de qua fuerūt & apoſtoli: ſuper qua in Actibus apoſtolorum Lucas deſcribit: qđ in una die crediderint tria milia: etiam alibi quinq; milia: & de quibus Iacobus loquitur ad Paulū: Vides frater Paule quanta milia ſunt de iudæis credentium: & omnes hi æmulatores legis ſunt. Sed & ſignificātiā conſydera prophetalem: non dixit, ponam claudicantem totam ſaluam: ſed ponam claudicantem in reliquias: ut reliquiæ & electio ſaluæ fiant: & eam quæ laborauerat in gentem robuſtam: in nomen uidelicet chriſtianum: quod non gladius, non ignes, non tormenta ſuperabunt. Vide fidem & paſſionem martyrum: & de robuſta gente non ambiges. Et regnabit dominus ſuper eos: id eſt ſuper gentes multas, & ſuper reliquias claudicantis in monte ſion: in eccleſia, in ſpecula, in contemplatione uirtutū, a præſenti ſæculo, & uſq; in futurum. Si quis autem uoluerit hoc qđ dicitur, congregabo eam quæ cōtrita fuit: & eiectam ſuſcipiam & cætera: de anima humana intelligere: qđ ante aduentū chriſti uarijs paſſionibus uitijſq; ſeruierit: & quaſi erronea, & morbida ouis luporum fuerit laniata morſibus, non errabit: dum tamen nouerit eam, quæ cōtrita fuerat & afflicta ſub domini poſt ea regno futuram: & uicturam in ſion, & ad priſtinū mōtem boni paſtoris humeris reportandam. Sciendum quoq; qđ hoc capitulum quod nunc expoſuimus: & huic ſimile de Eſaia: iudæos & eorum erroris hæredes ad mille annorum referre imperiū chriſti atq; ſanctorum: Et illud qđ dicitur: Omnes populi ambulabunt, unuſquiſq; in noīe dñi dei ſui: ita iterpretari, unā quamq; gentem cum idolo ſuo torqueri, & mitti in ignem æterni ſupplicij. Sed ex conſequentibus arguuntur, non de fine ſæculorū hoc dici: ſed de primo aduentu chriſti in quo colliguntur reliquiæ claudicantis, & gentes ante ſaluantur: Igitur Eſaias huiuſcemodi poſuit teſtimonium: Sermo qui factus eſt ad Eſaiam filium Amos de iuda & hieruſalem: qa erit in nouiſſimis diebus manifeſtus mons domini: & domus dei ſuper ſūmitatem montium: & exaltabitur ſup colles: & uenient ad eum oēs gentes, & ibunt nationes multæ, & dicent: Venite aſcendamus in montem domini, & in domum dei Iacob: & annunciabit nobis uiam noſtram & ambulabimus in ea: de ſion enim exiet lex, & uerbum domini de hieruſalem: & iudicabit inter gentes multas: & arguet populum plurimum: & concidēt gladios ſuos in aratra: & zibynas ſuas in falces: & non ſumet gens contra gentem gladium: & non diſcent ultrā belligerare. Signifi/canter hic dicit: qđ ſermo dei egrediens de hieruſalem: iudicet inter gētes multas: & arguat proprie populum iudæorum. Nos enim quaſi peccatores iuxta operum noſtrorum menſuram iudicabit: illos uero ut impios & negatores, nō iudicabit: ſed arguet condemnatos.

HEB. mini exercituum locutum eſt: quia omnes populi ambulabunt, unuſquiſq; in nomine dei ſui: Nos autem ambulabim⁹ in nomine domini dei noſtri in æternum & ultra. In illa die dicit dominus congregabo claudicantē: & eam quam eieceram colligam & quam afflixeram: Et ponam claudicantem in reliquias: & eam quæ laborauerat in gentem robuſtam: & regnabit dñs ſup eos in monte ſion: ex hoc nūc & uſq; in æternū.

SEP. domini omnipotentis locutum eſt hæc: quia omnes populi ibunt unuſquiſq; uiam ſuā: Nos autem ibimus in nomine domini dei noſtri in æternū & ultra. In die illa dicit dominus congregabo eam quæ cōtrita eſt: & quæ eiecta fuerat ſuſcipiam, & quos repuleram: & ponam contritam in reliquias: & repulſam in gentem fortem: & regnabit dominus ſuper eos in mōte ſion: ex hoc nunc & uſq; in ſæculum.

Esa. 2. a

¶ Cōmentarij primi in Micheam ꝓphetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SECVNDVM SVPER MICHEAM PROPHETAM AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM PROLOGVS.

E SEmper inuidis reſpondemus: quia non ceſſat inuidia: & librorum noſtrorum exordia æmulorũ maledicta confutant: qui uulgo iactant me ſterilis ieiuniq; ſermonis, quaſdã ineptias ſcribere: & cũ loqui neſciã, tacere nõ poſſe. Ita q; obſecro uos o Paula & Euſtochiũ: ut ad huiuſcemodi latrat⁹ claudatis aures: & infantiã (ut dicũt) meã, oratiõibus adiuuantes, impetretis mihi iuxta apoſtolũ adapertionẽ oris mei: ut de ſcripturis loquẽti adaptari poſſit: Dñs dabit uerbũ euãgelizãtib⁹ uirtute mlta. Moneo aũt tauros pingues: ps.67.c qui circũdederũt me: ut qeſcant & deſinant maledicere, malefacta ne noſcant ſua: q̃ pferent poſt ſi pergãt ledere: Nã qđ dicũt: Origenis me uolumina cõpilare: & cõtaminari nõ decere ueterum ſcripta: qđ illi maledictũ uæhemens eſſe exiſtimant, eandem laudem ego maximã duco: cũ illũ imitari uolo quem cunctis prudentibus & uobis placere non dubito. Si enim criminis eſt græcorum benedicta trãſferre, accuſetur Ennius & Maro, Plautus, Cecilius & Terẽtius. Tullius quoq; & cæteri eloquẽtes uiri: q nõ ſolũ uerſus, ſed mlta capita & lõgiſſimos libros ac fabulas integras tranſtulerunt. Sed & Hilarius noſter furti reus ſit: q̃ in pſalmos quadraginta ferme milia uerſuum ſupradicti Origenis ad ſenſum uerterit. Quorũ omniũ æmulari exopto negligentiam potius q̃ iſtorum obſcuram diligentiam. Verum iam tempus eſt alterum in Micheam librum cudere: & renaſcentia hydræ capita ῥοῦ ϖάλω contundere prophetali.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN MICHEAM PROPHETAM LIBER SECVNDVS.

F ET tu turris gregis ☞. Turrem gregis nebuloſam, ſiue ſqualentẽ: qđ hebraice dicit עֵדֶר: nullã aliam debem⁹ accipere, niſi illam: de qua Eſaias ait: Eſa.5.a Et ædificaui turrem in medio eius: id eſt uineæ. Vinea autem dñi domus eſt iſrael. Hæc turris q̃diu habet torcular: id eſt altare: & in circũitu maceriã: auxilia uidelicet angelorũ: & nõ ingrediẽ diabolus aper in uineã, non eſt ſqualida, non eſt tenebroſa: ſed a domino lucente ſortita uocabulũ, appellatur ciLuc.20.b uitas: quæ in monte ſita latere non poteſt. Turris igitur quondã gregis & populi dei: quia peſſimi coloni interfecerunt patris familiæ filiũ: nunc ſqualida eſt & deſtituta, & ſub nomine iſrael clamat in Eſaia de terra. Et hæc turris filiæ ſion: ſiue ut Symmachus uertit in græcũ: Ipſa eſt filia ſion: & uſq; ad hãc ueniet de⁹, uel poteſtas prima: q̃ poteſtas regnũ eſt filiæ hieruſalẽ. Venit aũt ad hãc turrim prima ptãs, ſiue Apoc.22.c principatus prim⁹: ille q̃ dixerat: Ego ſum alpha & ω, principiũ & finis, prim⁹ & nouiſſimus. Et q̃ ex pſona aſſũpti hoĩs Pro.8.c ait in Prouerbijs: Dñs creauit me in principio uiarũ ſuarũ in opa ſua: ſiue ut in hebræo ſcribit: dñs poſſedit me. קָנָנִי eñ nõ creauit me, ſed poſſedit me habuitq; ſignificat. Et uenit poteſtas prima: & regnũ filiæ hieruſalẽ: ut poſt primam Ioh.8.b fieret & ſecunda: ſicut eñ ipſe loquit cõfidenter: Ego ſum lux mũdi: ita & diſcipulis ſuis donat, ut ipſi q̃q; lumẽ uocentur mundi: dicitq; ad eos: Vos eſtis lux mundi. Sed & uineam ueram ſe in euangelio uocans: de credentibus per Hiere.2.d Hieremiam loquitur: Ego autem plantaui te uineam fru- Ioh.6.c giferam totam ueram: Et cum ſit panis uiuus de cœlo deſcendens: diſcipulis dedit, ut appellentur panis. Vñ & apo 1.Cor.10.d ſtolus Paulus loquitur cõfidenter: Omnes eñ unus panis ſumus. In hunc igitur modum ingreditur poteſtas prima & regnũ in hieruſalẽ: ut & credenteſ in ea, poteſtatẽ faciat & regnum. Hoc qđ in quibuſdã libris legitur: Et ingredi- H tur principatus primus regnum filiæ ſiõ: de babylone ſciamus additum eſſe: qa nec in hebræo, nec apud alios habetur interpretes. Et uidetur mihi q̃dam de captiuitate ſenſiſſe babylonia: quod popul⁹ inde egrediens uenerit hieruſalẽ. Sequitur: Et nunc quare mœrore contraheris: ſiue ut in Lxx. ſcriptũ eſt: Et nunc quare cognouiſti mala: ad quã uenturus eſt, inq̃t dominus & poteſtas prima & regnum: Quare nunc mœrore cõtraheris: aut quare cognouiſti mala: Statim reſpõdeẽ & diciẽ: Quia rex nõ eſt tibi, & cõſiliari⁹ tu⁹ perijt: q̃a cõprehendit te dolor ſicut parturientẽ. Aut certe cũ hæc omnia habeas: uitio tuo nec regis, nec cõſiliarij mereris auxilium: Q̃z autem ait: Quare cognouiſti mala: illo ſenſu accipiendũ eſt, quod oĩs qui mereẽ & patitur mala, diciẽ noſſe mala & ignorare bona. Iuxta illud qđ in primo q̃q; regnorum libro ſcriptum eſt. Filij heli, filij peſtilentiæ: non 1.Reg.2.c cognouerunt deum. Et alibi: Qui cuſtodit mandatum neſciet uerbum malum. Et ad peccatores: Recedite a me inq̃t dominus qui operamini iniquitatẽ, quia neſcio uos: Ecõ- Pſ.6.c trario de domino: qui cum non cognouiſſet peccatum, pro 2.Cor.5.d nobis peccatũ fecit: ſubauditur de⁹ pater: rex aũt & magni conſilij angelus: ſaluator intelligitur: qui perijt pro populo non credente: quẽ comprehenderũt dolores ſicut parturiẽtem: putans eñ iſrael obtinere ſe imperium, repente uaſtatus eſt. Et quomodo pariens dolorem effugere non poteſt: ſic ille imminentẽ captiuitatẽ, & exercitũ urbi circũdatũ uitare & differre nõ potuit. Legamus ſcripturas & nũq; inueniemus

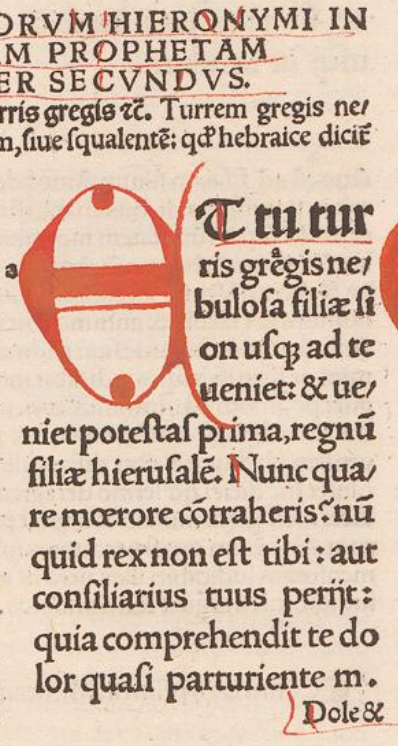

Tu tur ris gregis neſ bulosa filiæ ſi on uſq; ad te ueniet: & ueniet poteſtaſ prima, regnũ filiæ hieruſalẽ. Nunc quare mœrore cõtraheris? nũ quid rex non eſt tibi: aut conſiliarius tuus perijt: quia comprehendit te dolor quaſi parturiente m.

Dole &

Tu tur ris gregis caligoſa filia ſiõ: ad te ueniet, & ingredieſ principatus: primũ regnũ de babylone filiæ hieruſalẽ: Et nũc q̃re cognouiſti mala: nunq̃d rex nõ erat tibi? aut conſilium tuũ perijt: quia obtinuerunt te dolores ſicut parturientẽ.

Dole &

A niemus ſanctas mulieres, excepta rachel, cū dolore peperiſſe: quæ quia in uia erat & in hippodromo, id eſt æquorum curſu, q̄ in ægypto uenundātur, filiū peperit doloris: quem poſtea uocauit p̄ filiū dextræ. Eua eiecta de paradiſo & au-
Gen. 35. b
Ibid. 3. c
1. Re. 4. d
diēs: In dolorib⁹ paries: peperiſſe deſcribit̄ in dolore. Vxor phinees cōtracta: nec ſe erigēs, ſicut illa quā in euangelio diabolus alligauit: peperit poſt-q̄ captam arcam dei: populiq̄ cognouiſſet ruinā. Sara autē quia ſancta erat: & ei defecerant muliebria: nato iſaac dicit: Riſum mihi fecit dn̄s: quicunq̄ eū audierit cōgratulabit̄ mihi. Dolores igitur q̄ obtinuerūt turrē gregis: dolores inferi ſūt & dolores mortis: q̄ circūdederunt q̄dē & uallauerunt etiā ſalUatorem: ſed nequaq̄ eū obtinere potuerūt: ſicut ipſe loq̄t̄ in pſalmo decimoſeptīo: Circūdederunt me dolores mortis: & torrentes iniquitatis conturbauerunt me: & dolores inferi uallauerunt me. Quidā putāt turrem ſqualentem, ſiue tenebroſam & filiam hierl'm, de cœleſti hieruſalē intelligi: quæ ſit mater ſanctor̄: de q̄ & Apoſtolus ait: Acceſſiſtis ad ſion montē & ciuitatem dei uiuētis, hieruſalem cœleſtem: quæ tamdiu ſqualet q̄diu filiſ ſui nō reducuntur ad eam: & rex & cōſiliarius non ſit in ea: & dolores ſicut parturientē apprehēdāt eā: q̄d fruſtra peperit uidēs tātos filios interfectos. a ¶ Dole & ſatage filia ſion ꝛc. Cui p̄cipit̄ ut doleat ſiue parturiat: & poſtea inferē, uiriliter age: nō fruſtra præcipit̄: ſed ut dolores patienter ferens, egrediatur de ciuitate: & habitet in campo ſiue in regione: & ueniat uſq̄ ad babylonē: & cum pro p̄cto ſuſtinens captiuitatē fortiter tulerit q̄d illatum eſt: tunc liberet eam dn̄s, & redimat deus ſuus de manu inimicorū ſuorum: ut poſt-q̄ fuerit liberata, inſultantib⁹ dicat: Noli inſultare mihi inimica mea q̄ cecidi, reſurgā: & ſi eū ambulauero in tenebris, domin⁹ lux mea eſt: irā domini ſuſtinebo: quoniā peccaui ei: donec iuſtificet cauſam meam: & faciat iudicium meū: & educat me in lucē: & uidebo iuſticiā ei⁹, & aſpiciet inimica mea, & operietur ignominia. Vnde & in pſalmis congrua uoce cantat̄:
Luc. 13. d
Gen. 21. a
Infra. 7. b
Ps. 102. b
Non in perpetuum iraſcetur: neq̄ in æternum cōminabitur dominus. Q̄d autem: Dole & uiriliter age: ad ſalutem dolentis pertineat, & agētis uiriliter: Ieſus quoq̄ filius nauæ teſtis eſt: cui dominus dicit: Confortare, & uiriliter age. Dolet autem & agit uiriliter filia ſion: quia excalciata & nuda egreſſa eſt de ciuitate: & captiua ducenda eſt in campum ſennaar: & futura in babylone donec ẓorobabel ueniat, & Eſdras qui interpretatur adiutor: & de manu chaldæorum liberet eam. Quod cū iuxta literam manifeſtum ſit, intelligere mihi uideт, animam ꝓpter peccatū de eccleſia pulſam, & inimico & ultori contraditam in interitū carnis: ut ſpiritus ſaluus fiat, exirede ciuitate: quam fluminis impetus lætificat: & habitare non in monte: ubi prius fuerat: ſed in campo, in quo aſſyriorū uagatur exercitus: & eſſe in
Ioſ. 1. b

B HEB. Dole & ſatage filia ſion quaſi parturiēs: quia nunc egredieris de ciuitate: & habitabis in regione: & uenies uſq̄ ad babylonem: ibi liberaberis: ibi redimet te dominus de manu inimicorum tuorum. b Et nūnc cōgregatæ ſūt ſuper te gētes multæ quæ dicunt: lapidetur & aſpiciat in ſion oculus noſter: Ipſi autem non cognouerunt cogitatiōes domini: & nō intellexerūt conſiliū eius: q̄a cōgregauit eos, q̄ſi fœnū areæ: Surge & tritura filia ſion: quia cornu tuū ponā ferreum: & ungulas tuas ponā æreas: & cōminues populos multos: & interficies dn̄o rapinas eorum: & fortitudinem eorum dn̄o uniuerſæ terræ.

Nunc

cōfuſione uitiorū ſuorū: & poſt-q̄ habuerit cōpedes: & traxerit molam, farinam babylonijs fecerit: in ſemet reuerſam dicere: Quanti mercēnarij patris mei ſaturantur panibus: & ego hic fame pereo: & ad paternam domū poſtea reuertentem ſuſcipi a clæmentiſſimo patre: & redimi de manu duriſſimi domini. Ponamus exēplū: ut quod imperatur filiæ ſion & dicitur: Dole & uiriliter age quaſi pariens: non ad pœnam, ſed ad utilitatē illius referamus. Loquitur Paulus ad Galathas: Filioli mei quos iterū parturio, donec chriſtus formet̄ in uobis. Et tādiu doluit q̄ diu parturiuit: donec eos rurſum p pœnitētiā generaret, qui per delictum perierāt. Puta medicum febricitāti, uel uulnerato dicere: Dole & uiriliter age ſuſtine ſitī: porta cauterium, ut certior ſanitas cōſequat̄. b ¶ Et nunc cōgregate ſūt ꝛc. O hieruſalē, o filia ſiō: quæ uenies uſq̄ in babylonem: & ibi liberaberis: & redimet te dominus de manu inimicorum tuorū: nunc interim cōgregatæ ſūt ſuper te gentes mltæ: quæ quaſi de adultera loquūtur, & dicūt: Lapidetur, & aſpiciat in eā oculus noſter: Sicut in Lxx. ſcriptum eſt: inſultemus⁹ & gaudeam⁹, & deſpiciāt ſuper ſion oculi noſtri: & non cognouerunt domini uoluntatem atq̄ conſilium: quia propterea aduerſum te congregatæ ſint nationes ut cōteras eas, quaſi fœnum uel ſtipulam areæ. Surge igitur filia ſion: & in cornibus ferreis, quæ tibi dare me ſpondeo: atq̄ in ungulis æreis, quas acceptura es: uentila & contere populos: & interfice eos domino uniuerſæ terræ. Tali enim uictima & tali ſacrificio delectatur. Hæc iudæi, nec dum expleta cernentes, in futuro ſibi chriſti polliCentur aduētu: & dicunt uniuerſas nationes iudaico populo ſeruituras: Ipſumq̄ imperium rhomanorū, q̄d ſub nomine interpretātur edom: conterendū eſſe ungulis ſuis & cornibus uentilandū. Q̄ q̄ ſtultum ſit ex oīmibus ſcripturis facile comprobatur: ſed hoc alterius temporis eſt. Nos ergo qui non occidentem literam: ſed ſpiritū uiuificantem ſequimur: dicimus aduerſum filiam ſion quæ interpretat̄ eccleſia, multas nationes dæmonū congregari: & in præſenti ſæculo, quod in maligno poſitum eſt inſultare: & in occiſione filiorum eius gaudere, neſcientes cogitationes dn̄i: nec eius conſilium agnoſcentes: Si eū cognouiſſent, nunq̄ dominum maieſtatis crucifixiſſent. Congregabit itaq̄ eos quaſi manipulos areæ: ut quicquid ſpinoſum habere uidebantur & aſperum, uacuūq̄ & leue: ungulis ſuis conterat, & cornibus uentilet: & purū remanens frumentū, in domini offerat̄ donaria. Quid aūt in eo ſignificet q̄ ait: Et cōminues populos multos, & conſecrabis dn̄o multitudinē eorum: & robur eorum domino uniuerſæ terræ: Legamus numeros & ieſum naue: & primum regnorum librum: Et uidebimus quō de ſubiectis gentibus: cū uniuerſa perierint in ore gladij aurū & argentū: & tam de hominibus, q̄ de iumētis: certus

C Luc. 15. d

Gal. 4. c

1. Cor. 2. b

D

E mētis: certus prædæ numerus domino consecratus sit. Denicꝙ & achor qui de anathemate hiericho aliquid est furatus cōturbauit populum: & ex peccato, ualli nomen impositū est emek achor: id est uallis tumultus siue turbarum.
Iosue.7.a עֵמֶק עָכוֹר
Vt autem scias iuxta Lxx. interpretes: qui dixerūt: cōsecra bis domino mltitudinem eorum: & robur eorū domino uniuersæ terræ: in bonā partem debere accipi consecrationem: Theodotio, multitudine, munera trāstulit. i. δῶρα: Quinta æditio, emolumentum: id est ὠφελήμα: Symmachꝰ lucrum eorum: id est τὸ κέρδος αὐτῶν. Ca. V

a NVnc uastaberis filia latronis: obsidionē posuerunt super nos: in uirga percutient maxillam iudicis israel. Et tu bethlehē ephratha paruulꝰes in milibus iuda: ex te mihi egredietur: qui sit dominator in isral: & egressus eiꝰ ab initio a diebꝰ æternitatis.

Propter

NVnc uastaberis ꝛc. tribus isral ꝛc. Non quod una tribus pcutiat maxillam alterius: sed qđ alij percutiant tribus israel in maxillā. Pollicitus quidem tibi sum o filia sion: qđ uenturum sit tempus quo cornu tuum ponam ferreum: & ungulas tuas æreas: & cōminuta dæmonū multitudine oferas qcquicꝙ illi ante possederāt dño uniuersæ terræ. Sed
Rom.11.d quia hoc tunc futurum est quando subintrauerit gentium plenitudo: & omnis israel saluatus fuerit: nunc interim pro meritis tuis uastare: siue ut in hebræo habetur, cōcidere. Ne
Philip.3.a quaꝙ em̄ iuxta Apostolum uocaris circūcisio: sed concisio: nec te appello filiam meam, sed latronis filiam: qđ hebraice dicitur בַּת־גְּדוּד: id est diaboli ad prædandū semper ac
Matth.21.b cincti. Fecisti em̄ domū meam speluncam latronū: repugnasti aduersum me: & filij tui obsidionē posuerunt super me: & super filium, & spiritum meū. An non contumelia trinitatis est: quando in uirga & calamo: te faciente, percussere rhomani caput iudicis israel, dicentes: Prophetiça nobis chriF ste: quis est qui te percussit: siue quando unus de ministris
Matth.26.g Ioh.18.d tuis percussit eum in maxillā, dicens: Sic respondes pontifici? Hoc iuxta hebraicū: cui interpretationi Aquila & Symmachus & Theodotio, & æditio quinta consentiunt. Iuxta Lxx. aūt multo aliter sensus est: & quasi a proprio intelligiē exordio. Nunc obstruitur synagoga obstructione: & dicēt qui in ea clausi fuerint: Angustiā posuit sup nos: & rhomanis potestatibus subditæ, percutiētur in maxilla tribus isral.
Esa.3.a Abstulit em̄ dominus de iudæa & de hierusalem, fortem & ualidū, & sapientē architectū, & intelligentē auditorē & uiæ eius usꝙ hodie clausæ sunt & obseptæ: nec potest egredi de captiuitate: sed durissimo præmitur imperio. Si autē iuxta superiorē sensum uoluerimꝰ de ecclesia dictū accipere: Nūc obstruet filia obstructiōe: illud de Osee, pferamus exēplū:
Osee.2.a in q̄ adultera loquitur: Vadam post amatores meos q̄ dabant mihi panes meos, & aquā meam, & uestimenta mea, & linteamina mea, oleum meum, & omnia quæ mihi prosunt. Et postea deus uolēs impedire cogitationem pessimā: non eā facit qđ desyderat adimplere: sed obstruit uias eius, ne consequatur amatores suos, & amplius fornicetur. Ait
Ibidem scdm. Lxx. quippe: Propterea ecce ego obstruā uias eius in sudibus: & obsepiam uias eius, & semitam suam non inueniet: & persequet amatores suos, & nō apprehendet eos: & quæret eos, & non inueniet, & dicet: Vadam & reuertar ad uirum meū priorem: quia bene mihi erat. Animaduerte opus domini, pfecisse: Adultera em̄ nō inueniēs uiā suā, nec ualens pergere quo uolebat: necessitate obstricta ad maritum reuertiē priorem: & confitetur, melius sibi in domo uiri esse prioris: qꝙ quondā apud amatores suos fuerat: tribulationibusꝙ & plagis israel eruditē. Vñ & ad Dauid sub typo christi myPs.88.e stice dicit: Si dereliquerint filij eius legem meam, & in iudicijs meis non ambulauerint: si iusticias meas prophanauerint, & præcepta mea non custodierint: uisitabo in uirga iniquitates eorum, & flagellis peccata eorum: misericordiā autem meam, non dispergam ab eo. Tribulationē ergo posuit deus sup filiā israel: & pcutient eā angeli, q̄ plagis præpositi sūt in maxilla. Ac ne forte nescires quæ esset filia quæ obstruit obstructiōe, & ponit in angustia: statim infertur, & dicitur, tribus israel. Nos autē sumus israel qui mente cernimus deum: ad quorum distinctionē Apostolus loquitur: Videte israel scdm carnem: nunqꝙ em̄ uocaret carneum israel, nisi sciret eē etiā spiritalē. b Et tu bethlehē ephrata ꝛc. In euāgelio scdm mat
1.Cor.10.d
Matth.2.d thæū, cū magi de oriē te uenissent: & herodes a scribis quæreret, ubi nam christus dominꝰ nasceretur: respōdisse narrātur, in bethleem terra iuda: quia prophetæ testimoniū adden-

a NVnc ōb/struetur filia obstructione: angustiam posuit super nos: in uirga percutiēt sup maxillā tribus isral. Et tu bethleē domꝰ ephrata neqqꝙ minima es ut sis in milibꝰ iuda: ex te mihi egrediet: ut sit in principē isral: & egressus eiꝰ ab initio ex diebꝰ sæcli.

Propterea

tes dixerūt: Et tu bethleem terra iuda: nequaqꝙ minima es in ducibus iuda: ex te enim egredietur dux, qui regat populum meū israel. Qđ testimoniū, nec hebraico, nec Lxx. interpretibus cōuenire, me q̄qꝙ tacēte pspicuū est: & arbitror Matthæū uolētē arguere scribaꝝ & sacerdotiū erga diuinæ scripturæ lectionē negligentiā: sic etiā posuisse, ut ab eis dictum est. Sunt autē qui asserant in omnibus pene testimonijs quæ de ueteri testamento sumuntur: istiusmodi esse errorem: ut aut ordo mutet, aut uerba: & interdū sensus q̄qꝙ ipse diuersus sit: uel apostolis, uel euangelistis, non ex libro carpentibus testimonia: sed memoriæ credētibus quæ nōnūqꝙ fallitur. Exponamus ergo hebraicū. Et tu bethlehem: בֵּית־לֶחֶם
H id est domus panis: quæ uocaris ephrata: minima qdē es in ciuitatibus iuda, & tantis milibus cōparata uix paruus es uiculus: sed ex hoc paruo uiculo egredietē christꝰ: q̄ est dominator in isral. Ac ne putes eū de genere Dauid tātū eē: cui repromisi, dicens: De fructu uentris tui ponam sup sedem
Ps.131.b meā: carnis assumptio, diuinā nō impedit maiestatē: de me enim natus est ante omnia sæcula: & temporū conditor, in
Ibi.109.a Ioh.1. tēpore non tenetur. Ipse est cui & in alio psalmo dixi: Ante luciferū genui te. In principio em̄ erat uerbū, & uerbū erat apud deū, & deus erat uerbum: hoc erat in principio apud deū. Et idcirco egressus eiꝰ ab initio a diebꝰ æternitatis. Qđ aūt bethleē ipsa sit ephrata: liber geneseos ostendit, in q̄ scriptura cōmemorat: Mortua est rachel, & sepulta in uia ephra
Gen.35.c ta: hæc est bethleem. Et in utroqꝙ nomine significat sacramētum: Domus em̄ panis dicitur: propter panem uiuum, qui אֶפְרָתָה de cœlo descendit: Et Ephrata, qđ interpretatur furorem: propter herodis insaniam: quia illusus a magis iratus est ualde: & mittens uniuersos occidit infantes in bethleem &
Ps.44. in omnibus finibus eius a bimatu & infra: scdm tempus quod exquisierat a magis: & propter plurimum sanguinē audita est uox in excelso, planctus & ululatus rachel flentis
Hiere.31.c liberos suos. Legimꝰ iuxta Lxx. dūtaxat interpretes in iesu naue: ubi tribus iudæ urbes & opida describunē: inter cæ-
Iosue.15. tera etiā hoc scriptū: thæco & ephratha: hæc est bethleem, & phagor, & ætham, & culon, & tami, & soris, & caræm, & gallim & bæther, & manocho ciuitates undecim, & uiculi earū: qđ nec in hebraico, nec apud aliū inuenitur interpretem: & Ps.22. siue de ueteribus libris erasum sit malicia iudæorū, ne christus de tribu iuda ortus uideretur: siue a Lxx. additum: ne quaqꝙ liquido cognoscētes, certum quid nouimus. Nihilominus & de libro iudicū hoc ipsum possumus approbare
Iudic.19.a qđ bethleem in tribu iuda sit: scriptū est em̄: Et fuit uir leuites habitans in lateribus domus ephraim, & accepit sibi mulierem concubinā de bethleem iuda: & irata est ei cōcubina sua: & abijt in domū patris sui in bethleem iuda. Pulchre aūt dicit in bethleē iuda: ad distinctionē eius bethleē

quæ in

A quæ in galilæa ſita eſt: ſicut in eodem ieſu uolumine repe/ri. Poteſt ephrata in lingua noſtra ſonare: κάρπωσοφόρον, ube/rem atq; frugiferam: & id ipſum oſtẽdere in myſterio, qđ & domus panis. a ¶ Propter hoc dabit eos ꝛc. Quia de bethlehẽ quæ eſt ephratha egreſſus eſt chriſtus dominator in iſrl̃: & egreſſus eius non eo tantũ fuerat tẽ pore q̃ uiſus in carne eſt: ſed ab initio æterni tatis, ſiue ab initio ſæ/culi: Quia ſemp ipſe locutus eſt per ꝓphe/tas: & ſermo dei factꝰ eſt in manu eorum: Ideo dabit iudæos: eoſq; regnare permittet uſq; ad tempus pariẽ/tis, quando compleẽ illud: Lætare ſterilis Eſa.54.a ſcđm Lxx. quæ non paris: erum/pe & clama quæ non parturis: quoniã mul ti filij deſertæ magiſ q̃ eius quæ habet uirũ. Cũ enim ſterilis pepe rerit ſeptẽ: & quæ mul tos habuerat filios, fuerit infirmata: & de/licto ꝓpli iudaici, ple/nitudo gentium ſub/intrauerit: tunc oĩs iſrael ſaluus fiet: & reli quiæ fratrum eius ad filios iſrael cõuertent: B & aduenies Helias ꝓ/אֵלִיָּהוּ pheta quod interpretatur, deus dominus, conuertet corda Luc.1.b patrum ad filios: & cor filiorum ad patres ſuos: & nouiſſi/mus populus iungetur antiquo: ut uere filij Abraham ap̃/ Iob.8.g pellentur, cum in eum crediderint quem uidit abraham, & lætatus eſt. Quod eſt autem tempus in quo ſterilis pariet: Eſa.49.c Vt reor illud de quo Eſaias loquitur: Tempore acceptabili exaudiui te, & in die ſalutis auxiliatus ſum tibi. Quod & 2.Cor.6.a Paulus intelligens de chriſti tempore prædicatum, ait: Ecce nunc tempus acceptabile: ecce nũc dies ſalutis. Hoc ipſum puto & illud myſtice demõſtrari: qđ in Eccleſiaſte ſcriptũ Eccs.3.a eſt: Tempus pariendi, & tẽpus moriendi: qđ eo tempore q̃ ex ſterili natus eſt gentilium populus, filios amiſerit ſyna/goga. Poteſt aũt & aliter intelligi: Dabit dñs tẽplum & hie roſolymam, & iudæos uſq; ad illud tempus quo uirgo pa/riet: quæ poſtq̃ pepererit, & natus paruulus acceperit ſpo/lia ſamariæ: & uirtutem damaſci: interfecto populo iudæo rum, reliquiæ iſrael ſaluabũtur. Et fratres chriſti, id eſt apo ſtoli conuertentur ad prophetarum & patriarcharum fi/dem: qui uenturum chriſtum annunciauerunt: & comple/ ps.44.d bitur pſalmi uaticinium: Pro patribus tuis nati ſunt tibi fi/lij: & cætera quæ ſequuntur. b ¶ Et ſtabit ꝛ paſcet in fo/rtitudine ꝛc. Poſtq̃ ſol iuſticiæ egreſſus fuerit a ſummitate cœlorũ: & peruenerit uſq; ad terminos eorum: & pepererit pariens, & reliquiæ fratrum eius conuerſæ fuerint ad filios iſrael: tũc ipſe dominus qui prius ambulabat, & cum his qui in itinere erant poſiti, nec dum habebat fixum gradũ: ſtabit & paſcet eos in fortitudine domini: ut poſſint dicere: ps.22.a Dñs paſcit me, & nihil mihi deerit: in loco paſcuæ, ibi me collocauit: ſuper aquas refectiõis enutriuit me, animã meã conuertit. Paſcet autem eos, nõ ſolum in fortitudine domi/ni, ſed in ſublimitate nominis domini dei ſui: quãdo dicit Iob.17.b ad patrem: Pater ſancte ſerua eos in nomine tuo quos de/diſti mihi, ut ſint unũ ſicut & nos: quando eram cũ eis, ego ſeruabam eos in nomine tuo: quos dediſti mihi, cuſtodiui & nullus ex his periit. Et conuertentur ſiue ut melius inter/pretatus eſt Symmachus, habitabunt. יֵשְׁבוּ eñ uerbũ he braicũ utrũq; ſignificat. Habitabunt autẽ in eccleſia dñi, qa magnificatus eſt chriſtus uſq; ad terminũ terræ. Siue iuxta

a NEB Prõpter hoc dabit eos uſq; ad tẽpus in quo parturiens pariet: & reli/quiæ fratrum eius conuer b tẽtur ad filios iſrael. Et ſtã bit, & paſcet in fortitudi/ne domini, in ſublimitate nominis domini dei ſui: & conuertent: qa nũc ma/gnificabit uſq; ad termi/ c nos terræ. Et erit iſte pax: aſſyrius cum uenerit in ter ram noſtram: & quando calcauerit in domibus no ſtris. Et ſuſcitabimus ſup d eũ ſeptẽ paſtores: & octo primates hoies: & paſcent terram aſſur in gladio: & terrã

SEP. Propterea dabit eos uſq; ad tempus parientis: pariet & reliquiæ fratrꝫ re uertent ad filios iſrael. Et ſtabit, & uidebit, & paſcet gregem ſuum in fortitudi ne domin9: & in gloria no minis domini dei ſui erũt: quia nunc magnificabun/tur uſq; ad terminos ter/ræ. Et erit hæc pax: aſſyri9 quando ſupuenerit in ter/ram ueſtram: & cum aſcẽ/derit ſuper regionem ue/ſtram. Et conſurgent ſu/per eum ſeptem paſtores: & octo morſus hoim: & paſcent aſſur in gladio: & terrã

Lxx. quia magnificabunt ipſi cũ paſtore ſuo uſq; ad extre/mũ terræ: ut in oẽm terrã exeat ſonus eorũ: & in fines orbis terræ uerba eoꝝ. c ¶ Et erit iſte pax ꝛc. Quãdo uenerit diabolus, qui interpretatur ἐνθάνων: id eſt arguens atq; cor ripiens ſup terrã regionẽq; credentium: & eorũ quos paſcet dominus in fortitudi ne, & ĩ ſublimitate no/minis domini dei ſui: & eos calcauerit tribu latiõibus uariſs: & do mos animarũ noſtra/rum, id eſt corpora q̃/ſi ſuperbus aſcenderit atq; depræſſerit: & tñ nihil nos a chriſti cha/ritate ſeparauerit: Tũc chriſti pax: ſiue ipſe chriſtus erit in nobis: & diceẽ de ſancto: Ni/hil proderit inimicus in eo. Ponamus exem plum: ut qđ dicimus poſſit manifeſtius fie/ri. Venit aſſyrius ſup terram quõdam Pau/li: & aſcendit ſuper re/ gionem eius, quando 2.Cor.11.e fuit in laboribus ſu/pra modũm: in plagis abundantius: in car/ceribus nimis: in mor tibus frequenter: quã do a iudæis qnquies D quadragenas una mi/nus accepit: ter uirgis cæſus eſt: ſemel lapidatus eſt: nocte & die in profundo ma/ris fuit: in periculis latronũ, periculis in falſis fratribus, peri culis ex genere, periculis ex gentibus: ſed in his oĩbus uin/cebat ꝓpter illum qui dilexerat eum: Et ideo implebaẽ pa/ce, quia impletus fuerat contumeliis. Iudæi in aduẽtu chri/ſti quẽ ſibi ſimulant: hæc oĩa iuxta literam futura eſſe cõten dunt. c ¶ Et ſuſcitabimus ſup eũ ꝛc. Vbi nos poſuimus primates homines: & in hebraico ſcriptũ eſt נְסִיכֵי אָדָם: Symmachus interpretatus eſt χρισοὺς, hominũ: Theodo/tio & Quinta æditio, principes hominum: Aquila, graues uel cõſtitutos homines: id eſt, καθεσταμένους. Rurſum in eo ubi ego & Aquila trãſtulimus, in lanceis eius: ut ſubaudiaẽ terræ nemroth: Symmachus uertit, ἐντὸς πυλῶν ἀυτῆς: id eſt intra portas eius: Theodotio, in portis coꝝ: Quinta æditio, ἐμ παραξίφεσιμ ἀυτῶμ: quod nos poſſumus dicere in ſicis eorum: In hebræo autem poſitum eſt בְּמַהֲתֶיהָ. Tunc igitur erit pax, cum reliquiæ fratrum chriſti cõuerſæ fuerint ad filios iſrael: & uenerit aſſyrius in terram noſtram: & ad/iuti a domino eum qui noſtras domus calcare cupiebat, ue lociter contriuerimus ſub pedibus noſtris. Ipſe eñ domi/nus ait: Suſcitabimus ſup eũ ſeptẽ paſtores: & octo prima/tes hominũ, uel morſus hoim. Suſcitabimꝰ aũt ego & filius meus & ſpũſcẽtũs: iuxta illud q̃ in Geneſi ſcriptũ eſt: Facia Geñ.1.b mus hominẽ ad imaginẽ & ſimilitudinẽ noſtram. Et in Ab Abdie.a diæ principio: Surgite & aſcendamus aduerſus eam in præ lio. Septem paſtores, oñes patriarchas & prophetas & ſan ctos uiros arbitror eſſe, qui hebdomadi: id eſt ueteri ſeruie rint inſtrumento. Octo autẽ morſus hominum, ſiue octo primates hoies: & ut Symmachus interpretatꝰ eſt, χρισοὺς uniuerſos noui teſtamẽti, qui ab apoſtolis uſq; ad hanc æta tem momorderint aſſyriũ & ſuis dentibus lacerauerint. Vñ & in eccleſiaſte præcipitur, ut demus partes ſeptem, demus Eccs.11.a & octo. Et in templo Eçechiel: qđ interpretatur eccleſia & Eçech.40 cœleſtis hieruſalẽ, ſeptẽ & octo gradibus aſcẽdiẽ. Et in pſal terio qndecim gradus ſunt qbus p hebdomadẽ & ogdoa/dem ad canendas deo laudes ſcãdimus. In octaua die cele/bratur circũciſio ſpiritalis: & in templo iudæorũ deſtruitur ſabbatum: & quidam pſalmi pro octaua inſcribuntur: Iſti

E igitur septem pastores & octo morsus hominũ, pascent assur in gladio. Viuens em̃ & efficax sermo dei, & acutus sup omnẽ gladiũ bicipitem: missus est ab eo qui uenit gladium mittere sup terrã, ut diuidant̃ duo in tres. Et terram nemrod, qui interpretatur temptatio descendens: pascent in foHebre.4.b Matth.10.d

נִמְרוֹד

uea eius: gigantis em̃ & uenatoris & superbientis cõtra dominũ terra: non est in montibus, sed in foueis. Iste cecidit quasi fulgur de cœlo: & semper uersat̃ inter bestias: & quia uenator est, infructuosa ligna lustrat & syluas. Quantũ ego possum in mea recolere memoria: nũq̃ uenatorẽ in bonam partẽ legi. Ismahel & Esau uenatores fuerũt: & præcesserunt in typo populi iudaici: quorum alter filius ægyptiæ est ambulans iuxta carnẽ & iuxta carnẽ uiuens. Alter primitiua ꝓpter lenticulã ꝓdidit: & bñ

F dictionibus fratris inuidens, fugat eum in mesopotamiã. Reducta ergo terra nemrod in foueis suis:

Pro.26.d Ps.7.d Qui em̃ fodit foueã, incidet in eam: & q̃ lacum aperuit & effodit eum, incidet in foueã quam fecit: & reuertet̃ dolor ei⁹ in caput eius: & super uerticem eius iniquitas eius descendet. Et cõfosso assyrio a septem pastoribus, & octo morsibus: liberauit nos christ⁹ de manu assur: qui uenerat sup terram nostrã, & calcare cupiebat terminos israel. Q̃d autẽ Symmachus ait: Et pascent terrã assur in gladio & regionẽ nemrod intra portas eius: hoc sentiendũ est, q̃d in domo sua alligetur fortis & uulneretur aduersarius. Et iuxta Aquilã & quintam æditionẽ, sicis & lanceis septem pastorũ, & octo christorum hominum confodiatur. a **Et erunt reliquiæ iacob in medio populorũ ꝛc.** Liberatis nobis de assur quãdo uenerit super terram nostrã, & ascenderit super terminos nostros: & liberatis a dño qui suscitauit super eum septem pastores & octo morsus hominum: reliquiæ Iacob, quos apostolos intelligimus, & primã de iudæis ecclesiam: erunt in medio populorum multorum, quasi ros a domino cadens. Ardebant enim ignitis diaboli iaculis corda populorum. Et oẽs gentes adulterantes a deo habebant corda, quasi clibanus igne succensus. Vnde rq̃ a domino cadens, factus est sanitas infirmorũ. Et q̃d in Anania, Açaria & Misael legimus, quod spiritus roris sibilantis fornacẽ ignis extinxerit: Hoc de omnibus generaliter sentiamus, q̃d in medio uniuersarum gentium doctrina apostolorꝝ, quasi ros a dño sit aspersa. Q̃d autem sequitur: Et sicut agni super gramen: ut non congregetur quisq̃ neq̃ sit in filijs hominũ: de his accipiamus, qui de gentibus credere noluerunt: quod sint super eos apostoli & reliquiæ Iacob, sicut agni carpentes gramẽ, & herbã dentibus demetentes. Et hoc facient: ut qui angeli esse noluerunt, spiritalem accipientes rorem: nequaq̃ inter hoies congregentur: neq̃ in parte rationabili deputent̃: sed dicatur de eis: In labore hominũ nõ sunt: & cum hominibus non flagellabuntur. Et erunt reliquiæ iacob in medio gentium, quasi leo in iumentis in saltu: & quasi catulus leonis in gregibus ouium. Dñs em̃ iesus, de quo in Genesi ꝓphetatur: Catulus leonis iuda: de germine filij mi ascendisti, accubãs dormisti ut leo & quasi catulus leonis. Et in alio loco: Accubãs requieuit ut leo: & quasi catulus leonis, quis suscitauit eum? dedit & apostolis suis quibus dixerat: Ite baptiçate oñes gentes in nomine patris & filij & spũssancti: ut quomodo leoni nemo potest resistere in iumentis: & catulo leonis in ouib⁹: ita illi de manu assyrij, & de manu diaboli liberati: raperent iumenta & pecora: hoies q̃ppe & iumẽta saluos faciet dominus. Et raperẽt, non ut interficerẽt, sed ut diuiderent: hoc est ab infidelibus separarent: & non essent qui eis resisterent. Leone autem & catulo leonis ita in iumentis & in ouibus peruagante: man⁹ dei exaltat̃ super eos: q̃ uel deũ uel reliquias isrl̃ añ tribulauerãt. Et oẽs inimici ei⁹ disperdẽtur: non q̃ pereãt inimici & eẽ desistant: sed q̃a in eo, q̃ inimici sunt pereãt. Sicut Thessalonicẽsibus scribit̃: Q̃uẽ dñs iesus interficiet spũ oris sui: Hæc ĩterfectio nõ abolitionem significat: sed cessationẽ pessimæ uitæ q̃ male añ uiuebant. Denicq̃ infert: Et destruet illustratiõe aduẽtus sui. Nũq̃ aũt destrueret si interfectio abolitionẽ sonaret, cũ iã eẽ cessasset: Ita & hic inimicorũ cõsũptio, iuxta ꝓuerbia Salomonis accipit̃: in q̃b⁹ scriptũ est: Interitus impijs hospitabit̃: non erit perpetuus, nõ eos rediget ad nihilum: sed hospitabit̃ apud eos q̃diu quæ in illis est impietas consummat̃. Deus em̃ creauit hominẽ, ne interiret, & mortẽ non fecit. Post hæc sequitur: Et erit in die illa, quãdo eleuata fuerit manus tua super hostes tuos O israel, & omnes inimici tui perierint: interficiam equos tuos de medio tui: id est de principali cordis tui lasciuiẽtes impetus, & equorum more ruptis uinculis proruentes: & currus tuos q̃bus tibi in uitijs tuis placebas: & peccata peccatis consocians, quasi triumphans in quadrigis ferebaris. Et disperdam ciuitates terræ tuæ: Nõ em̃ ædificasti urbem quam lætificat impetus fluminis dei: & quæ in montibus sita est, & cœlestem hierusalem: sed quã ædificauerat Cain. Vnde dicunt̃ ciuitates terræ, operibus terrenis extructæ. Et auferam inquit omnes munitiones tuas: diuitias scilicet & pompam sæculi: & rhetorum eloquentiã, dialectorumq̃ tẽdiculas: in quibus tibi uelut in munitionibus confidebas. Et auferã maleficia tua de manibus tuis: q̃bus uel ipse decipiebaris ab alijs, uel deceptus alios decipiebas: & loquẽtes siue pronunciantes non erunt tibi. Nunc loquentibus & pronunciantibus plenus est orbis: loquuntur quæ nesciũt, docent quæ non didicerunt: magistri sunt cũ discipuli ante nõ fuerint

SEP. & terram nemroth in fouea eius: & liberabit te assur, cum uenerit super terrã uestrã: & cũ ascenderit sup termios uestros. Et erunt reliquiæ Iacob in gentibus, in medio populorum multorũ quasi ros a domino cadens: & quasi agni sup gramen: ut non congregetur quisq̃, neq̃ sit in filijs hominũ. Et erunt reliquiæ Iacob in gentibus, in medio populorum multorũ quasi leo in iumẽtis, in saltu: & quasi catulus leonis ĩ gregib⁹ pecor: quo si ꝓtranseat & diuidens rapiat, & nõ sit q̃ eruat: Eleuabitur manus tua super eos qui tribulãte: & oñes inimici tui perdentur. Et erit in die illa dicit dominus: interficiam equos tuos de medio tui: & disperdam currus tuos: & subuertam

HEB. & terram nemrod in lanceis eius: & liberabit ab assur cũ uenerit in terram nostram: & cum calcauerit in finibus nostris.

a Et erunt reliquiæ iacob in medio populorum multorum, quasi ros a domino: & quasi stillæ sup herbã, quæ non expectat uirum: & non præstolatur filios hoim. Et erunt reliquiæ iacob in gentibus, in medio populorũ multorũ, quasi leo in iumentis syluarum: & quasi catulus leonis in gregibus pecorum: qui cum transierit & conculcauerit & cœperit: & non est qui eruat: Exaltabitur manus tua sup hostes tuos: & oñes inimici tui interibũt. Et erit in die illa dicit dominus: auferam equos tuos de medio tui: & disperdam quadrigas tuas: & perdã

Ps.72.a G

Gen.49.b

Matth.28.d

H

2.Tess.2.b

Dañ.3.c

A non fuerint. Cum ergo docuerit deus hominem scientiam, cessabunt falsæ præsumptiones: & peruersa doctrina tollet/ur. Et disperdã sculptilia tua & titulos tuos de medio tui. Sculptilia nostra sũt: quæ a loquẽtibus facta sunt: uel quæ
Exo.20.a ipsi fingimus nobis. Vnde præcipitur in lege, ne nobis scul/
Leui.26.a ptile faciamus: & ne ti
tulos in terra nostra
Deu.5.a ponamus. Et nequaq̃ ultra adorabis opera manuum tuarũ. Infœlix humana conditio & insipientiæ plena atq̃ erroris: scit de suo sensu dogmata esse cõposita: nõ ignorat a se esse idolum simulatĩ: & pro deo adorat opera manuum suarum: & curuatur homo, ut deceptus decipiat. Additur in promissione quæ dirigitur ad reliquias. i. ad ὑπόλειμμα Iacob: Et succidam lucos de medio tui: & disperdã ciuitates tuas: ut omnia ligna syluarum, & lucos quos in templo dei plantari prohibitum est, & ciuitates male extructas, quas antea uocauerat ciuitates terræ, destruat atq̃ consumat. Postq̃ autẽ hoc fecerit reliquijs iacob:
B tunc conuertetur ad gentes q̃s depasti sunt apostoli q̃si agni gramẽ. Et quia rorem ser/monis recipere noluerũt: faciã inq̃t in ira & in furore ultionẽ in gentibus pro eo q̃ audire noluerunt. Vnde & propheta
Ps.6. ait: Domine ne in furore tuo arguas me: neq̃ in ira tua corripias me. Hoc iuxta Lxx. interpretes, quia intelligentia spiritualis est: & debuimus sensum cũ superioribus capitulis iungere, disputatum sit. Cæterum hebræi istiusmodi delyramenta somniant: postq̃ septem quos fingunt, & quos uolunt pastores: & octo principes homines assyrium uicerint: & terram nemrod in gladijs suis pauerint: & hoc factum fuerit cum in terram iudæ ante assyrius uenerit: Tunc ueniente inquiũt christo: oẽs reliquiæ iacob quæ potuerint de gentibus superesse: erunt in benedictione, quasi ros a domino ueniens, & quasi pluuia super herbam: & nequaq̃ sperabũt in hominibus, & in filijs hominum: sed in deo. Et erũt in medio gentium atq̃ populorum sanguinarij atq̃ crudeles: & de ueteribus quondam se dominis uindicantes, quasi leo in iumentis syluarum, & quasi catulus leonis in gregibus pecorum: & nullus erit qui possit eorum robori resistere: Tunc exaltabitur o deus, uel o israel manus tua super assyrios: & omnes hostes & inimici tui, qui nunc te possident interibunt. In illa uidelicet die quando de gentibus fueris liberatus auferam equos & quadrigas tuas: quæ in medijs urbibus tuis sunt. Non q̃ equos & quadrigas tunc habuerit israel, sed assyriorum equos & quadrigas quæ in medio urbium tuarũ uersantur: & disperdam omnes ciuitates tuas: & munitiones quas idolis dedicasti: Et auferã magos & hariolos de terra tua, & perire faciam omnia sculptilia & statuas tuas: & non adorabis ultra opera manuum tuarum: Euellam quoq̃ atq̃ subuertam omnes lucos tuos: & ciuitates tuas quas idolis dedicaras. Cumq̃ hoc tibi fecero: & ita placatus fuero, ut quicquid in te malũ est auferatur: Tunc etiam in furore & in indignatione mea ulciscar te de uniuersis gentibus, quæ meum noluerunt audire sermonem. Respondeat hoc loco carneus israel: utrum facta dicat hæc an futura? Si facta cõmẽorat, præbeat historiam: det auctoritatem ueterum librorum: doceat cunctas gentes & assyrium israeli quondam fuisse subiectum. Si autem se uana spe ludens futurũ putat esse q̃d dicitur: quando christ⁹ uenerit, quæ tũc de israhel idola auferẽtur quæ modo nõ colit? qui succidentur luci, quos non habet? quæ urbes subruentur: quæ olim subruꝛtæ sunt? qui tollentur harioli, quos cum nõ habeat, nec habere se glorietur: tamen tanto tempore derelicta est filia sion: & sedet sine altari: & sine sacerdotib⁹: & alijs fruges eorum comedẽtibus: ipsi siccis faucibus sibi futura promittunt quæ nesciunt. Ca. VI

C

HEB. & perdam ciuitates terræ tuæ: & destruã omnes munitiões tuas: & auferam maleficia de manu tua: & diuinationes non erunt in te: Et perire faciã sculptilia tua: & statuas tuas de medio tui: & nõ adorabis ultra opera manuum tuarum: Et euellam lucos tuos de medio tui: & cõterã ciuitates tuas: & faciam in furore & in indignatione ultionem in cunctis gentibus quæ non audierunt. Ca. VI

SEP. & subuertam ciuitates terræ tuæ: & auferã omnes munitiões tuas: Et auferam maleficia tua de manibus tuis: & qui loquunt non erunt in te: & disperdã sculptilia tua: & statuas tuas de medio tui: & ultra non adorabis opera manuum tuarum: & succidã lucos de medio tui: & demoliar ciuitates tuas: & faciam in ira, & in furore ultionẽ in gentibus, pro eo quod non audierunt.

a AVdite quæ dñs loquit: Surge cõtende iudicio aduersũ mõtes: & audiãt colles uocẽ tuã. Audite mõtes iudiciũ

AVdite Ca. VI quæ dominus locutus est: Surge iudicare apud montes: & audiant colles uocem tuam. Audite montes iudicium

AVdite quæ dominus loquit. Pro fortibus fundamentis terræ quæ Lxx. καὶ αἱ φάραγγες θεμέλια τῆς γῆς. i. & ualles fundamenta terræ, interpretati sũt: Symmach⁹ & Theodotio transtulerunt: & antiqua fundamẽta terræ. Quãta aũt æditio ipm hebraicum posuit אֵיתָנִים

D

fundamenta terræ. Prima igitur uox prophetæ est: Audite quæ dominus loquitur. Deinde deus loquitur ad prophetam: Surge contende iudicio aduersum montes: & audiant colles uocem tuam. Rursum propheta, sicut ei fuerat imperatũ montibus loquitur: & non solum montibus, sed ad fortia q̃q̃ fundamẽta terræ: & dicit: Audite montes iudicium domini, & fortia fundamẽta terræ. Causamq̃ reddit quare eos compellat audire: Quia iudicium domini cũ populo suo, & cum israel dijudicabitur. Pro montibus ad quos ꝓpheta loquitur: & ꝓ fortibus fundamẽtis terræ, colles & ualles. Lxx. trãstulerũt: id (ut mihi uidet) intelligẽtes, q̃d populus nihil dignum montiũ auditione fecerit: sed uel collibus qui inferiores sunt a sublimitate mõtium, uel uallibus in ima dimersis. Surge inquit iudicio, contende apud montes, & audiant colles uocem tuam. Iubetur surgere qui uel sedet, uel iacet, uel dormit, uel mortuus est: scd̃m illud q̃ Apostolus ait: Eleuare qui dormis, & surge a mortuis, & illuminabit te christus. Surge a mortuis: ut in nouitate ambules uitæ: ut terram deserens, ad altiora nitaris. Et iudicio contende aduersum montes: quos non alios significari puto q̃ angelos quibus rerum humanarum cõmissa est procuratio: Deuteronomĩ canatico in idipsum cõgruente: Cum diuideret excelsus gentes, cum disseminaret filios adam: constituit terminos terræ, scd̃m numerum angelorum dei: Hi sunt administratorij spiritus missi in ministerium propter eos qui hæreditatem salutis possessuri sunt. Et contende iudicio: ut siue montes, siue colles reperti fuerint nõ digne ꝓpos ꝓcurasse: uel meũ uideat eẽ q̃ tales præposui: uel culpa tollat a ꝓpo, & referat ad principes. Legamus apocalypsim Ioannis apli: in q̃ laudanẽ accusanturq̃ angeli ecclesiarũ ꝓ uirtutibus uitijsq̃ eorum q̃bus præesse dicũtur. Sicut enim interdum episcopi culpa est, interdum plæbis: & sæpe magister peccat, sæpe discipulus: et non/

Eph.5.c

Deu.32.a

Hebre.1.d

 nũq̃ patris

E nunc̄ patris uitium est, nonnūc̄ filij: ut uel bene uel male erudiantur: Ita in iudicio dei uel ad angelos crimen referet: si non ægerint cuncta quæ ad suū officium pertinebāt: uel ad populū, si illis uniuersa facientibus, ipsi audire contē pserint. Sūt q̄ mōtes & colles & fortia fūdamēta terræ, Abraham, Isaac & Iacob & patriarchas reliquos interpretētur: quibus quasi auditoribus, & ad iudiciū cōuocatis, populi israel negociū uētilandū sit. Alij mōtes colles & ualles, angelos sicut supra diximus arbitrantur: qui uel in cœlestibus seruiant deo, uel hominibus præsint sup̄ hanc terram: uel apud inferos cōstituti, eor̄ qui suo uitio extitere terreni fundamēta dicant̄: De quibus terræ fundamentis & alibi scriptū inuenimus: Ignis accensus est ex furore meo: & ardebit usq; ad inferos deorsum: deuorabit terrā & fundamēta eius: fortia & antiqua fundamenta terræ: quorum causa hucusq; terra nō præterit: & super inane pēdens, librata consistit: iustorum merita sunt: de quibus Apostolus loquitur: Edificati ait, super fundamenta apostolorum & pphetarum. Sicut igitur apostoli & prophetæ & uniuersus martyrum chorus fortia fundamenta sunt terræ: sic scd̄m Lxx. ualles & prærupta quæ significātius græce φάραγγες appellant̄, eorū sunt fundamenta, qui χοϊκοῦ, imaginē receperunt. Iudicium ergo dñi cum populo suo: & cum israel dñjudicabit̄. Qui poterat quasi deus pro sceleribus populi peccatoris inferre supplicia: non uult uideri potens, sed iustus: & ad iudicium prouocat peccatores: iuxta illud pphe ticum: Venite & iudicemur dicit dominus: etiam nunc populum israel cogit præsentibus angelis & omni creatura, si quid habeat respondere: ut iustificetur deus in sermonibus suis, & uincat cū iudicar̄. a Pope mee qd feci tibi ꝛc. vt cognosceres iusticias dñi. Pro iusticijs siue iusticia, miscd̄ias interp̄tat̄ est Symmach⁹: & ubi Lxx. ἀπὸ τῶν χοίνων. i. de schœnis: oēs שִׁטִּים ipsum hebraicū trāstulerūt. Est aūt locus in quo balac rex moabitarū aduersum isrl̄ congregauit exercitū, ὁμώνυμος arboribus: quæ per eremū montis sinahodie quoq; gignunt̄: Nam ubi in Lxx. uel arca testamenti uel altare & tabernaculum cæteraq; quæ de lignis imputribilib⁹ facta referūtur: in hebraico ponūt̄ ligna sethim: quæ habent similitudinē arboris, quā nos uulgo spinam albam dicimus. Vnde arbitror & Lxx. χίνον, interp̄tatos esse, hoc est lentiscū: sed paulatim librariorum errore factum esse: ut χοῖνοι: id est funes pro χίνοις: hoc est lentiscis legerent̄. Loquit̄ igitur deus ad populū israel, & ad iudiciū prouocat: & licentiā cōtra se tribuit disputandi. Pope meus qd feci tibi, quod facere nō debui, uel quid cōtristaui te: licet hoc nō habeatur in hebraico. Cōtristat autem pater filium flagellatum: & iniquitates ouiū in uirga pastor uisitat. Quid molestus fui tibi: uel ut significantius in hebraico scriptū est: q̄ labore te præssi: an bñficia mea cōtumeliā interpretaberis: & pepones carnesq; ægyptias desyderās, dolebis te eductū de terra ægypti: ac de domo seruitutis meo auxilio liberatū: qa dedi ductores tibi moysen amicū meū: & aaron sacerdotē meū: & mariā pphetā meā: Q si hoc tibi paruū, uidet̄: recordare illius tēporis qñ balac rex moab, balaā diuinū aduersum te mercede cōduxit: & unde quō cōtra uoluntatē suā cupiēs tibi maledicere hariol⁹ bñdixerit: de sethim usq; ad galgal, totū exercitū israel oculis lustrans: & mutans loca, q̄si ego nō possem cū pergēte pgere, & cū trāseūte trāsire: & hoc feci ut miscd̄iæ meæ & iusticiæ noscerent̄ tibi: tantū te amātis ut cū ego q̄tidie ore blasphemātiū maledicar: tibi ab inimico nō dimiserim maledici. Hebræi hūc locū in q̄ dicitur de sethim usq; ad galgal, ut cognosceres iusticias domini: ita exponūt: Ab eo tempore quo fornicati estis in madian usq; ad tēpus quo saul apd̄ galgal est unctus in regem: repetite memoria quæ mala operati estis: & q̄nta uobis bona fecerim, & meā in uos misericordiā cognoscetis. Hoc iuxta historiā deus ad carnalē israel locutus sit: Nos autē qui cupimus reuelata facie gloriā domini cōtemplari: & uere habem⁹ patrē Abraham: Audiamus cum peccauerimus aduersum nos disputantem deum: & nos in beneficiorum suorū magnitudine arguentē. Seruiuimus quippe aliquādo pharaoni: & ægyptio populo, lutum & lateres fabricati sumus: & redemit nos qui dedit semetipsum redēptionem pro omnibus: ut diceremus qui redēpti eramus a domino: quos redemit de manu inimicorum: & quos de regionibus cōgregauit: Quia in æternū misericordia eius. Emisit quoq; ante faciem nostram Moysen spiritalem legē: & Aaron magnum sacerdotem, non typicum ephod ueritatemq; portantem: sed signaculum sanctitatis in fronte habentem: quod deus pater signauit. Et misit mariam uaticinium prophetarū: & non solū id nobis præstitit: sed de inimicorum quoq; nos manibus liberauit. Recordemur em̄ quid cogitauerit aduersum nos qui deuorare uoluit: & nostram congregationem elingere uerus balac diabolus. Balac enim interpretatur, ἐκλίχων: id est elingens, rex aquæ paternæ: Si quidē moab iuxta aliā etymologiā, aqua paterna dicit̄. Cū igit̄ insidiaret̄ nobis balac: & insidiaret̄ p uanū populū suū, qd̄ interpretat̄ balaā: nō p̄misit nos deus maledictis illius subiacere: sed econtrario benedixit nobis rei ipsius ueritate compulsus uanus populus gentium natus de eo qui in pelle est: Nam beor interpretat̄ in pelle: semper carni & mortis operibus deditus: respondit̄q; pro nobis uanus populus, ortus ex eo qui totus in pelle est, semp̄ cōmutās loca, uel stans sup̄ spinas, siue super funiculos: ut uulgatæ quoq; æditiōis seqūmur errorē. Spinæ aūt iuxta eloquiū saluatoris: curæ huius sæculi & diuitiæ & uoluptates sunt in q̄bus uanus est pp̄us. Qd̄ autē stet in funibus, in uinculis uidelicet peccatorū: funibus em̄ peccatorū suorum unusq̄sq; cōstringit̄: & Esaias testis est, dicens: Væ q̄ trahunt peccata sua quasi funem longum: & quasi lorū iugi uitulæ iniqtates. Si igitur stat, non stat nisi in spinis & in funibus: si autē uoluerit circuire, nō habet stabilem gradum: sed semp̄ fluctuās & uacillans, p̄uenit usq; ad galgal: qd̄ in terp̄tat̄ κύλισμός. i. uolubilitas, uel uolutabrū. Si q̄n uideri mus cōsurgere alios aduersū nos: & auidis faucib⁹ nostris sitire sanguinē, & ex iprouisa dispēsatiōe dei p nobis fieri eos qui

SEP. iudicium domini & ualles fundamenta terræ: quia iudicium domini aduersus populū suum & cum israel iudicabitur. Pp̄us me⁹ quid feci tibi: aut quid cōtristaui te: aut in quo molestus fui tibi: respōde mihi: qa eduxi te de terra ægypti: & de domo seruitutis redemi te: & misi añ faciē tuā moysen & aaron & mariā. Populus meus recordare quid cogitauerit aduersum te balac rex moab: & qd̄ rñdit ei balaā filius beor de schœnis usq; ad galgal: ut cognoscerēt̄ iusticia dñi. In quo

HEB. Iudicium domini & fortia fundamenta terræ: quia iudicium domini cum populo suo: & cum israel dñjudicabitur. a Pōpule meus quid feci tibi: et quid molestus fui tibi: respōde mihi: quia eduxi te de terra ægypti: & de domo seruientium libera ui te: & misi ante faciē tuā Moysen & Aaron & mariam. Populus meus memēto queso quid cogitauerit contra te balac rex moab: & quid responderit ei balaā filius beor de sethim usq; ad galgal: ut cognoscerēs iusticias domini. Quid

Deu. 32. a
Hiere. 15. c

F Ephe. 2. b

G Nume. 22. c

H

Hebre. 10.

4. Reg. 3.

Iudic. 11.

Ps. 72.

Ps. 50.

Ps. 118.

Deu. 6. et 26.

Ibi.

בָּלָק

מוֹאָב

בִּלְעָם

בְּעוֹר

עֲגָלָה

A q cõtra nos uenerãt: dicamus, balaã de funiculis uenit uſq; ad galgal, ut cognoſcat iuſticia dei. a ¶ Quid dignum ꝛc. Deus pp̃m ad iudiciũ, puocarat: ille ſciens peccatũ ſuũ nõ uult cõtendere, ſed rogare: nec tñ in ipſis præcib⁹ habet fiducia. Nihil em̃ dignũ eſt, qđ pro peccato poſſit deo offerri: &

Hebre. 10. a nulla humilitas poteſt mæculas eluere delictorum: quia impoſſibile eſt ſanguinẽ tauorum & uitulorum & holocauſta medullata: & cruorẽ arietũ, & hircorum pinguiũ animæ ſordes lauare. Nũquid ait dabo primogenitum meũ pro ſcelere meo: ſicuti rex

4. Reg. 3. d moab feciſſe deſcribitur: aut fructũ uẽtris mei ꝓ peccato animæ

Iudic. 11. g meæ: qđ fecit iepte pro temeritate uoti offerẽs filiam? Nos ergo q ſumus de populo dei, ſcientes quia non iuſtificatur in cõſpectu eius omnis uiuens: Et dicẽ

ps. 72. d tes: Iumentum factus ſum apud te: agentes pœnitentiam pro peccatis: dubitam⁹ & dicimus: In quo appre/hendam dominũ: ſuſcipiam dominũ meũ excelſum? quomõ eũ potero tenere fugiẽtẽ? quanta mundicia ualebo præparare hoſpitiũ trinitati? An cõprehẽdã eũ in holocauſtomatibus: ut totum me ei holocauſtum offeram: uel in uitulis ãniculis, ut lac deſerens, & ad ſolidum ueniens cibum, anno dñi acceptabili dignus efficiar? Si mille obtulero arietes: ſi decẽ milia hircorũ, & totas leuitici uictimas, ſpiritaliter intelligens, in me exhibuero: & cadant ex latere meo mille, & decem milia a ſiniſtris meis: tamẽ nihil dignum dare potero: in quo apprehendam, uel ſuſcipiam deum. Si dedero primogenita mea pro impietate: & fructum uentris mei pro peccato animæ meæ: dabo quidẽ qcquid in me primũ eſt: ſed pro meo peccato & impietate, nihil dignũ offeram deo. Vnde & Da

ps. 50. a uid præcatur, & dicit: Magis magiſq; laua me ab iniquitate mea: & a peccato meo munda me: Quoniã iniqtates meas ego cognoſco, & delictum meũ contra me eſt ſemper. Pro peccato animæ ſolus digne ſanguis offertur: Et ſanguis nõ uitulorum, non arietum, nõ hircorum: ſed proprius digne

ps. 115. a offertur: dicẽte atq; quærente propheta: Quid retribuã domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Et poſtea reſpondente: Calicem ſalutaris accipiam, & nomen domini inuocabo: Præcioſa in cõſpectu domini, mors ſanctorũ eius. Verum & ipſum ſanguinem non damus, ſed reddimus. Et quid ſimile? cum iuſtus pro peccatoribus dei filius pro hominibus mortuus ſit: nos peccatores & hoĩes pro nomiſ eius confeſſione moriamur? b ¶ Indicabo tibi o homo ꝛc. Quia dubitas o populeiſrael īmo uniuerſum hominum genus: nequaq; em̃ loquor ad populum iudæorum, ſed generaliter ad omnem hominẽ meus ſermo percurret: quomodo pro peccatis tuis deum poſſis placare: ſi nec habes uictimas quibus tua compẽſetur impietas: Ego reſpõ. debo tibi, quid quærat deus: immo iam ante in lege mon-

Deu. 6. a et. 26. d ſtraui. Scriptum eſt em̃ in Deuteronomio: Et nũc iſrael qđ dominus deus tuus quærit a te: niſi ut timeas dominum deum tuũ: & ambules in omnibus uĩs eius: & diligas eũ: & ſeruias domino deo tuo, de toto corde tuo: & de tota ani

Ibi. 5. b ma tua: & cuſtodias mandata dñi dei tui, & iuſtificationes

a HEB. Quid dignum offeram domino: curuabo genu deo excelſo? nunqd offeram ei holocauſtomata & uitulos anniculos? Nũquid placari poteſt dominus in milibus arietũ: aut in multis milibus hircorũ pinguiũ? Nũquid dabo primogenitum meũ pro ſcelere meo: fructum uentris mei ꝓ peccato animæ b meæ? Indicabo tibi o homo quid ſit bonũ: & quid domin⁹ quærat a te: utiq; facere iudiciũ: & diligere miſcd'iam: & ſollicitũ am c bulare cum deo tuo. Vox dñi ad ciuitatẽ clamat: & ſal⁹ erit timẽtib⁹ nomẽ tuũ Audite

SEP. In quo apprehendã dominũ: ſuſcipiam deum meũ excelſum? Si apprehendam eum in holocauſtis in uitulis anniculis? ſi ſuſcipiat dominus in milibus arietum: uel in decem milibus hircorũ pinguiũ? ſi dabo primogenita mea pro impietate: fructũ uentris mei pro peccato animæ meæ. Annunciatum eſt tibi homo quid bonũ, aut quid domin⁹ quærat a te: niſi ut facias iudicium & diligas miſericordiam: & paratus ſis ambulare cũ deo tuo. Vox domini ciuitati clamabit: & ſaluabit timentes nomen eius. Audi

eius: quæcũq; ego mãdabo tibi hodie, ut bene ſit tibi. Querit a nobis dominus: & neceſſariam habens noſtram ſalutem poſcit accipere, qđ danti proſit: ut faciamus iudiciũ, id eſt ut nihil abſq; ratiõe & cõſilio faciamus: ut ante mens iudicet quid factura ſit, & poſtea opere compleat: ut miſeri-

C cordiam diligamus, & non quaſi compulſi: aut ex neceſſitate miſericordes ſimus: quoniam hilarem da- 2. Co. 9. b torem diligit de⁹. Nec dicamus, uade hodie: & creas reuertere & dabo tibi. Cumq; feceri-mus iudicium & dilexerimus miſericordiã quid accipiemus præmĳ? Ambulabimus cum domino deo, ſicut Enoch iuxta fidẽ Geñ. 5. d hebraicorum uolumiñ ambulauit cũ deo: & placuit ei: & nõ inueniebat: qa tranſtulit il- Eccĩ. 44. c lũ de⁹. Tu em̃ dixiſti in quo conſequar dominum: uel in quo appre-hendam eũ? Ego tibi amplius polliceor: fac iudicium & dilige miſericordiam: & ambulabis cũ deo tuo. Vel certe ambulare cũ deo non eſt præmium, ſed præceptum. Sicut em̃ iubetur nobis: ut faciamus iudicium & miſericordiam diligam⁹:

D Ita præcipitur ut præparati ſimus ambulare cum domino deo noſtro: nulla hora dormire, nullo tempore ſecuri eſſe debemus: ſed ſemper expectare patrem familias uenientem: & diem formidare iudicĳ: & in nocte huius ſæculi dicere: Ego dormio, & cor meum uigilat. Verbum צנע: qđ Lxx. tranſtulerunt, paratum eſſe: id eſt, ἕτοιμον εἶναι. Et nos diximus, ſollicitum ambulare: Theodotio ſignificantius expreſſit: καὶ ἀσφαλίζου τοῦ πορεύεσθαι μετὰ θεοῦ σου: id ẽ & caue diligenter, ut ambules cum deo tuo: Siue ut quinta æditio tranſtulit: καὶ φροντίζειν: agere ſcilicet ſollicite: & hanc habere curã, ut ambules cum deo tuo. Qui enim dicit in chriſto ſe credere: ſic debet ambulare quomodo & ille ambulauit. Et Paulus apoſtolus: Imitatores mei eſtote inquit: ſicut 1. Co. 4. d ego chriſti. c ¶ Vox domini ad ciuitatem clamat ꝛc. In hebraico alterius hoc capituli exordiũ eſt: apud Lxx. uero interpretes finis ſupioris: Et habet ſenſum: Nihil a te aliud o homo querit deus tuus: niſi ut facias iudicium & miſericordiã diligas, & paratus ſis ambulare cũ deo tuo. Vox em̃ domini auditur in ciuitate eius eccleſia: & in ſcripturis ſanctis quotidie perſonat: quod non ſolum hi qui diligunt miſericordiam: ſed & hi qui inferiores ſunt & timent adhuc nomen domini: ipſius doctrina clæmentiaq; ſaluentur. Si autem ſequentis capituli exordium eſt: referamus iuxta hiſtoriam quod dicitur ad ſamariam metropolim decem tribuum: quæ prophetante Michea capta eſt: Et dicamus, ſamariam corripit dominus: & illi plagas quæ uenturæ ſunt comminatur: ut audiens populus iuda: ſiue timentes nomen domini alios ſupplicia pati: ipſi timore correpti adipiſcantur ſalutem. Peſtilente quippe flagellato, non ſolum ſapiens: ſed etiam ſtultus prudentior fiet. Et hoc ipſum referes ad peccatores generaliter & ad iuſtos: ut cruciatus aliorum cæteris fiat exemplum. Quod quidem & dominus in euangelio de his ſuper quos turris in ſiloa cor- Luc. 13. a ruerat, interpretatur: qđ nõ ſoli in uniuerſo populo fuerint pctõres: ſed ut illoꝝ pœna cæteros ad pœnitẽtiã puocaret.

Audite tribus

E. a ¶ Audite tribus ꝛ quis approbabit, siue testificabitur ꝛc. Multum in hoc capitulo Lxx. ab hebraica ueritate discordant, in principio uel maxime: audi tribus, & quis ornabit ciuitatē: id est, ἄκουε φυλή καὶ τίς κοσμήσῃ πόλιμ. Et dissipabuntur legitima ppli mei: id est, καὶ ἀφανισθήσεται μόμιμα λαοῦ μου. pro quo nos posuimus ꝓpter sermonis consequentiam: Et custodisti præcepta Amri: licet & in hebræo scriptum sit: & & custodita sunt præpta Amri: & oīa opera domus achab. Si em̄ scriptum esset in hebræo עַמִּי: recte Lxx. trāstulissent ppli mei; Nunc uero cum scriptum sit עַמְרִי: & ר litera addita: non populi nomen: sed patrē achab sonat: de quo regum narrat historia: errorem esse nulli ambiguum est. Deniq; post patris nomen ponitur filius: diciturq;: & omnia opera dom⁹ achab. Reuertamur ergo ad initiuꝫ capituli: Et primum iuxta literam differentes, uobis orātibus nitamur sensum assequi spiritalem. Audite decem tribus samariæ: quæ uobis dominus contestatur: adhuc ignis: id est iniquitas in domo impij est amri: & thesauri impietatis in domo regia perseuerāt. Vultis audire per singula quibus malis urbs uestra plena sit? Discite: mēsura minor dei irā ,puocās: stathera fraudulēta & diuersa pōdera: & in alio pōdere uendētes: in alio emētes mercimonia. Et siquidē pauperes hoc facerent, poterat inopia scelus necessitate defēdere: Nūc ꝙo diuites ei⁹: nō tā diuitijs q̄ iniqtate pleni sūt: qa oēs diuitiæ dū alios spoliant, iniqtate pariunt. Cōgregationē diuitiarū sequit mēdaciū: & manus assueta thesauros cōdere, fraudulētam linguā possidet. Veritas pauptatē: mēdaciū diuitias parit. Cū hoc facerēt principes uestri: nolui uos statim subuertere: sed paulatim cœpi percutere, & plagis uarijs admonere: Misi in uos famem, misi sitim, misi morbos: & hostilem in circuitu uastitatem: seges frumenta non attulit: oleum præssa oliua non fecit: uinum steriles uindemiæ negauerunt. Aduersus iniquitates, & mensuras dolosas, & pondera fraudulenta: hæc intuli supplicia. Quia uero custodisti omnes cærimonias idololatriæ: quas Amri rex impius cōstituerat: & omne opus domus achab & hieçabel, ꝓ mea lege seruasti: impulsus sum scelere tuo: ut darē te, & habitatores tuos in sibilum, & opprobrium populi mei portares: dum capti ab assyrijs, quasi populus dei uincimini: & propter uos nomē meum blasphematur in gentibus. Notandum in præsenti loco: q̄ ubi legitur, & opprobrium mei populi portabitis: Siue ut Lxx. transtulerunt: καὶ ὀνείδη λαῶν λήψεσθε: id est opprobria populorū accipietis: pro populi mei עַמִּי: in hebræo scriptum sit. Si ergo āmi populi mei sonat: nulli dubiū est male supra pro Amri ppl'm meū esse translatū. Huc usq; iuxta hebraicū quid nobis uidetur expræssimus: Nūc ad trāslationē Lxx. interpretū reuertētes, de singulis ut possumus disputem⁹, ¶ Audi trib⁹ ꝛc. Trib⁹ samaritica uocat ad audiendū: quæ se abscidit a populo dei, Et dicit illi: frustra fabricaris idola, aureos uitulos artifici cōponis manu, & imitatione hierusalem uis aliam metropolim extruere: Quis em̄ ornare poterit ciuitatē? Nū ignis qui ardentibus diaboli iaculis succendit: & dom⁹ iniqui: quæ scd'm duriciam suam & cor impœnitens thesauriçat sibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij dei. Et iniquitatem auget iniuria: ut nō solum de domo dei rapiat: quæ est ecclesia: sed etiam cum supbia & supercilio aliena deuastet. Nūquid iustificari potest qui absq; stathera & pondere cōgregat fraudulēter de testimonijs scripturarū diuitias suas: quæ diuitiæ thesauri iniqtatis sunt? Nā cū præcipiat dñs, Nō erit in sacculo tuo pōd⁹ grāde & minus: hi turpis lucri gratia semper personam accipiunt in iudicio: & in eadem causa diuites ac pauperes, non iuxta negocium: sed iuxta facultatū diuersitatē aliter atq; aliter iudicant: Et inhabitatores ciuitatis suæ quā prauis dogmatibus, peruersaq; doctrina a se ornari putant: loquuntur mendaciū, & ponunt in excelsum os suū: & simplicitatē ecclīastici ppli despiciunt. Vnde clæmentissimus deus nō eos pariter percutit: sed paulatim per plagas nititur commonere, dicens: Et ego incipiā te percutere ꝓditione ,ppter peccata tua. & est sensus: O ciuitas quā hæretici uolunt extruere: percutiam te, ut pereas non in abolitionē: sed iuxta id quod peccatrix es. Sequitur: Comedes, & non saturaberis: Legunt enim, & non intelligunt: uescentes q̄ sermonibus scripturarum ueritatis inopiam patiuntur. Et eijciam inquit te: & apprehēdes, & nō saluabis: & qcūq; saluati fuerint, gladio tradētur: Tuo te ait iudicio derelinquā: & postq̄ multa querēs nihil repereris, intelligēs errorē tuū: uidebis te ex uniuersis dogmatibus tuis nō posse saluari. Quicūq; aūt se putauerint saturatos: & nō eiecti fuerint a se: nec cōprehēderint ueritatem: tradentur gladio & pœnis erudientur. Seminabis ergo o tribus, & o pessima ciuitas quam igne, & iniquitate, & contumelijs, & stathera dolosa, & sacculo fraudulento hæretici extruunt: & non metes: præmes oliuam, & nō ungueris oleo: & uuas, & non bibes uinū. Prodest q̄ppe tibi errore cognito ne habeas discipulos: ne caput tuū oleo unguas peccatorū: ne uino sodomorū bibentes inebries: Et dispergentur legitima populi mei, siue Amri: & oīa opera domus achab: eorū q̄ in hæresib⁹ patriarchæ, & principes extiterūt: Quos possum⁹, uel ad cōtrariaſ referre ꝛ tutes, uł ad hæresiarchas: ut fuit Marciō & Basilides: & nup Ari⁹ & Eunomi⁹

F

G

H

A

B

Zach.10.c

Cor.5.b Timo.1.d

Rom.2.a

Deu.25.c

Pro.11.a

5.Reg.16.f

SEP. Audi tribus: & quis ornabit ciuitatem: nunqd ignis & domus iniqui thesaurizans thesauros iniquos: & cū iniuria iniquitates: si iustificabit in statera iniquus, & in sacculo pondera fraudulenta: de quibus diuitias impietatis suæ repleuerunt: & qui habitant in ea locuti sūt iniqua: & lingua eorꝝ exaltata est in ore eorum: Et ego cruciaui te perditione propter peccata tua: tu comedes, & nō saturaberis: & eijciam te in temetipsam: & apprehendes, & non saluabis: & quicūq; saluati fuerint gladio tradēt: tu semiabis, & nō metes: tu premes oliuam, & nō ungueris oleo: & uuā, & nō bibes uinū: & dissipabunt legitima ppli mei: & oīa opera dom⁹ achab: & ambulastis

NEB. Audite tribus: & qs approbabit illud: Ad huc ignis in domo impij thesauri impietatis: & mēsura minor iræ plena: Nū quid iustificabo statherā impiam: & saccelli ponderā dolosa: In quibus diuites eius repleti sunt iniquitate: & habitātes in ea loquebātur mendacium: & lingua eorum fraudulēta in ore eorum. Et ego ergo cœpi percutere te perditione super peccatis tuis. Tu comedes, & non saturaberis: & hūiliatio tua in medio tui: & apprehendes, & nō saluabis: & quos saluaueris in gladium dabo. Tu seminabis, & non metes: tu calcabis oliuam, & nō ungueris oleo: & mustū, & nō bibes uinū: Et custodisti præcepta amri: & omne opus dom⁹ achab: & ambulasti

A Et ambulastis in uoluntatibus eorum: Amri uidelicet & Achab. Pulchrecp ait, in uolūtatibus eorū: Doctrina enim magistrorum nequam, non est doctrina dei: sed adinuentiones cordis illorum. Et tradam te in perditionem: ut pereas iuxta id qđ hæretica es. Et habitatores tuos in sibilū: uel ut pastoris boni iuxta Zachariā seqris

Zach. 10. c sibilū dicentis: Sibilabo eis & congregabo eos: qa redemi eos. Vł certe in sibilum draconis: id est in interitum

1. Cor. 5. b carnis: ut spiritus sal-

1. Timo. 1. d uus fiat: & correpti discant non blasphemare. Et hoc totum patiētur, ut intelligant errorem suum, cp omniū gentiū multorūcp populorū opprobria & peccata portauerint. Scio quosdam ad ecclesiam retulisse, quæ nos super hæresib9 interpretati sumus. Sed quomodo nomē Amri & Achab: samariæ principū ad hierusalē & iudā: sub quorū nominib9 interpretať ecclesia possit referri, nō satis intelligo. Ca. VII

B Væ mihi quia factus ct̄. Prædicta captiuitate & decē tribuum & duarū (Verbum enim domini factum est ad Micheam morasthiten sup samariam & hierusalem) Plangit propheta qđ nullus e popło iustus inueniatur in terra: q possit iræ dei resistere: & mediū se quasi murū opponere: Frustra inquit locutus sum, frustra uolui iam uindemiatæ & perditæ ciuitatis quasi extremos racemos requirere: & cum non sit botrus ad comedendum, saltem immaturas ficus: quas hebræi בִּכּוּרָה uocant: id est grossos ficorum, in cibo sūmere: quasi dicat, non inueniens panem, præ famis magnitudine, quisquilias & furfures requisiui. Perijt sanctus de terra: & rectus in hominibus non est: ubicp insidiæ: ubicp fraudulentia: innoxius sanguis effunditur: præ auaricia & libidine, germanitas ignoratur: & non solum faciunt, sed defendunt quocp mala: & nominibus cōmutatis, bonum dicūt esse quod malum est: Ipsi principes non ab offerentibus accipiunt munera: sed cogunt dare subiectos & postulant: Et iudex in reddendo est: sic alium iudicans, quomodo ipse ab alio iudicatur: ut præstent sceleribus suis mutuum fauorē: & in alterius crimine se defendant. Quicūcp magnus est, & quasi in lege doctissimus: non dei, sed suam loquitur uolūtatem: Et cōturbauerūt eam, uel urbem, uel ueritatem: siue terram, de qua supra dicit̄: Perijt sanctus de terra. Qui em optimus inter eos est, quasi paliurus pungens, & retinens: uulnerans appropinquantem sibi: & adunco dente comprehendens: & qui rectus fuerit inuentus quasi spina de sepe: ut ibi inueniatur dolor, ubi putabatur auxilium. Hoc iuxta hebraicum. Porro scđm Lxx. qui dissentiunt in quibusdā: & in fine capituli omnino aliter transtulerunt: huiuscemodi mihi sensus uidetur: Plāgit sermo propheticus, siue apostolicus, generaliter humanū genus: qđ frustra sementē iecerit doctrinarū: & pro segetibus, & pro frumentis uix uuas stipulas & inanes culmos serus messor inuenerit: & ne paruos quidem racemos in uinea potuerit reperire: & reliqua usqp ad finē capituli. Si enim beatus est qui in aures loquentis audientis: & auris auditoris desyderium sapientis est: lætitiacp dicentis, auditor intelligens: Ecōtrario luctą doctoris est malus discipulus: Hieremiæ ąqp uerbis huic querelæ cōgruētibus: Nō profui necp pfuit mihi quisqp. Sunt qui ex persona saluatoris hoc dici putēt: causantis qđ in tanta credentiū multitudine, & in toto orbe generis hūani uix suo sanguine digna opa reperiat: qui & in uicesimonono psalmo ait: Quæ utilitas in sanguine meo dum descendo in corruptionē? Licet asserāt alij personæ illius hoc minime conuenire, ut dicat: Væ mihi quia factus sum, sicut qui colligit stipulam in messe: qui in euangelio locutus est: Leuate oculos uestros & uidete regiones: quia iam candidæ sūt ad metendū. Et alibi: Messis quidē multa, operarij autem pauci. Quicp ergo ex psona saluatoris uolūt intelligi: aiunt, nō mirū esse si dicat: Væ mihi: qui & hierusalē fleuerit: & in laçari morte lachrymatą sit. Sed & illud: Factus sum sicut q colligit stipulā in messe: ad cōsumationē referunt sæculi: quā & significāter messem interpretātur: & dicūt illo tēpore hāc pphetiā posse cōpleri: quando multiplicata iniqtate refrixerit charitas multoz: & ueniens filius hominis rarā fidem inuenerit sup terram: Tūc em quasi post messem stipulam: & quasi post uindemiā racemos uix in his reperiri, qui fidē in omniū uastitate seruauerint: uocēcp hanc ex persona assumpti hominis, putāt de sequētibą approbari: Væ mihi anima: de qua loquebať: Tristis est anima mea usqp ad mortē. Perijt reuerēs de terra: uel antichristo interficiēte sanctos: uel ad magnitudinem scandalorū cūctis corruentibus. Et q corrigat̄ inter hoīes nō est: oēs qui in sanguine iudicātur, nō in leuibus paruiscp peccatis, sed in maximis & ad sanguinem pertinētibus: non uicinitas, non amicitia, nō affinitas, scelus morabitur: cūcti manus leuabūt ad malum: ut etiā qui malū facere nō potuerit: tamē dum manus præparat, uoluntate delinquat. Ipse princeps petit: & iudex uerba pacifica loquitur: accipit em munera, desyderiū animæ suæ: Qđ qa manifestū est: & inuidiā caueo principū iudicūcp: lectoris intellectui derelinquēs: tātū illud adiungā: Munera excæcāt oc̄los etiā sapiētū. Viuificāt ąqp aīam quā uiuificare nō debuerāt: & iterficiūt eā q̄ merito suo & ꝑtutibus uiuit: & hoc faciūt ꝓpter dona quæ postulāt ipudēter, & turpius accipiūt. Quib9 dñs cōminať hæc dicēs: & auferā bona eoz, quæ putāt bona, q̄ ill̄ bona uidēt̄: Cæterꝝ ꝑ vita

SEP. & ambulastis in cōsiliis eorum: ut traderem te in perditionem: & habitatores eius in sibilum: & opprobria populorum accipietis. Ca. VII.

a Væ mihi: quia factus sum sicut qui congregat stipulā in messe: & sicut racemos in uindemia: cū nō sit botrus ad comedendum primiti-ua, quæ passa est aia mea: Væ mihi ania: quia perijt reuerens de terra: & q corrigat in hominibus non est: omnes in sanguine iudicantur: unusquisqp proximum suum tribulat tribulatione: in malum manus suas præparant: princeps postulat: & iudex uerba pacifica locut9 est, desyderiū aniæ suæ est. Et auferā bona eoz q̄si tinea comedēs: & ambulās sup regulā i die speculatiōis tuæ.

Dies

Væ uæ

C

D

Ioh. 4. c

Matth. 9. d

Math. 2. b

Deu. 16. d

E te rei nūcꝫ bona appellabūt, quæ & dantē ſpoliāt, & accipiē/tē interficiūt: licet nō tā cōminatio ſit cꝫ bn̄dictio auferre ab eis mala: & ipſum dn̄m diuinūcꝫ ſermonē ingredi in cōſciē tias eoꝝ: & q̄ſi tineā comedere qđcunqꝫ puerſum eſt: & præ darū malarumcꝫ cogitationū facere uaſtitatē: & ambulare ſuper normā & regu/lā ꝟitatis: & eos ipſos ad rectum retrahere: qui prauis opinioni/bus ducebant̄: & hoc facere in lumine ueri/tatis. Et in die illo quā do qui ſancti ſunt, & electi de eccleſia aſcen/dent ad ſpeculam: & in ſublimitate doctri/narum atcꝫ operū ſuo rum de rebus cœleſti/bus diſputabunt.

a HEB. Diēs ſpeculatiōis tuæ, uiſitatio tua uenit: nūc erit uaſtitas eoꝝ: nolite crede re amico: & nolite cōfide/re in duce. Ab ea q̄ dormit ī ſinu tuo cuſtodi clauſtra oris tui: qa filiꝰ cōtumeliā facit patri: & filia cōſurgit aduerſus

SEP. Væ, uæ, ultiones tuæ uenerūt: nunc erūt fletus eorum: nolite credere in amicis: neqꝫ ſperetis in du cibus. Ab ea quæ tecum cubat caue ne credas ei: quia filius contumeliam facit patri: filia ſurgit aduerſum

a Dies ſpeculatio/nis tuę ꝛc. Excepto principio capituli: in reliquis partibus ædi/tio utraqꝫ concor/dat: & interim iuxta hiſtoriam diem ſpeculatiōis ſamariæ: ſiue hieruſalem, quā ſæpe expectauerat & timuerat eſſe uen turam, & uiſitationem eius, captiuitatem ſignificat, dicens: Vaſtatio tua uenit: nunc erit uaſtitas eorum: id eſt habitato rum, ſiue obſidio: מְבוּכָה enim magis, πολιορκίαν μὴ φρόν/ρησιν, id eſt obſidionem & cuſtodiam cꝫ uaſtitatē in hebræo ſonat. Nullis ergo credatis uocibus prophetarum: nec ac/cōmodetis aurem decipienti blandiciæ diuinorum: quia ſi inter cara nomina, & conſanguinitatis affectum rara eſt fi des: quāto magis in his qui adulantes uobis mentiuntur pro præda ſua: & quaſi ægrotantibus: non quid utile ſit, ſed quid delectabile, & placēs imperant. Nolite credere amico:

F 2. Re. 15. f & Achitophel quippe cōſurrexit aduerſum dauid: & uerus Matth. 26. b achitophel iudas aduerſus chriſtum: Et nolite confidere in Iudic. 9. a duce: Vt uiri ſichem in abimelech: ipſi enim eum fecerūt re gem: & ab eo oppreſſi ſunt. Ab ea quæ dormit in ſinu tuo: Ibi. 16. d cuſtodi clauſtra oris tui: ne patiaris quod ſamſon a dalila p 2. Re. 16. d peſſus eſt. Quia filius cōtumeliam facit patri: Abſalon ui/delicet dauid: nō ſolum regnum: ſed & concubinas patris inceſto coitu maculauit. Filia conſurgit contra matrē ſuā: Cuius rei cum interim de ſcripturis ſanctis teſtimoniū nō reperiamus: tanta exempla ſunt quotidianæ uitæ: ut magis Geñ. 26. g fugere qđ tanta ſint, cꝫ quærere debeamus. Nurus contra ſocrum ſuam: ut uxor eſau conſurrexit contra rebeccam: Inimici hominis uiri domeſtici eius. Hic exempla nō quæ/ro: cū plura ſint cꝫ ut teſtimoniꝭ indigeamus. Cum ergo hæc ita ſe habeant: nolite credere ſamariæ & hieruſalē pſeu/doprophetis. Ego autem inquit propheta: ad dominū aſpi ciam: exultabo ad dominū ſaluatorē meū: ſiue ieſum meū, & audiet me deus meus. Sequit̄ Lxx. expoſitio. Qui dixe/runt, uæ, uæ ultiones tuæ uenerunt: id eſt ſupplicia quæ pro ſceleribus inferenda ſunt: Mihi inquit uindictam & ego re Eçech. 9. a tribuam, dicit dominus. Et in alio loco: Venerunt dies re/ Oſee. 9. b tributionis tuæ. Facit em̄ dominus ultionem uociferantiū ad ſe die ac nocte: atcꝫ dicētium: Vſcꝫ quo domine ſanctus Apoc. 6. c & uerus, non iudicas & uindicas ſanguinem noſtrū, de his qui habitant in terra? Venerunt ergo ultiones, & nunc erūt fletus eaꝝ: id eſt ultionum ut plangant qui ante riſerūt: & ſtatim exeūtes de ſæculo tormenta ſuſtineant: Quæ diues Luc. 16. e ille quondam purpuratus, & delitiꝭ affluens ſuſtinet in in/ferno, ubi eſt fletus & ſtridor dentium. Qđ autem ſequi/tur: Nunc erūt, uel in fine uniuſcuiuſcꝫ uitæ intellige, uel in conſumatione rerum omnium, & in die iudiciꝭ: quando ge nerales ſuper uniuerſos uenient ultiones. Nolite ergo crede Hiere. 9. b re amicis: quia omnis amicus ſupplantatione ſupplantat: & qui propter aliquid eſt amicus: non tam amicus eius eſt quem amare ſe ſimulat (ab amore quippe amicus dicit̄) cꝫ eius rei quā diligit. Interrogatus quidam quid eſſet ami cus, reſpondit: Alter ergo. Q2 ſi pythagoreorū nobis oppo/nitur exemplum: qui ſe uades inuicem tyranno dederunt. Dicemus nō generaliter aduerſum omnes amicos: & cha ritatis affectus, ſententiam a deo eſſe prolatam: nec contra omne tempus: ſed de eo ſuper quo Apoſtolus ait: In nouiſ/ſimis diebus aduenient tempora periculoſa: erunt enim ho mines ſeipſos amantes, cupidi, faſtidioſi, ſuperbi, blaſphe/mi, parentibus non obedientes, ingrati, ſceleſti, ſine affectio ne, pactum non cuſto/dientes, delatores, in/continentes, īmites, ſi/ne benignitate, ꝓdito res, proterui, inflati, uo luptatū amatores ma gis cꝫ dei, & cætera: Tunc enim tradet fra/ter fratrem, & pater fi/lium, & mater filiā, & inimici hoīs domeſti/ci eiꝰ. Sed & nūc rara fides eſt: cum aliud in labijs, aliud in corde uerſatur: uenenū ani/mi, linguæ mella te/gunt: Amici diuitum multi: a pauperibus autem etiam qui uidentur eſſe diſcedunt. Vnde dicitur: Si habes amicum, in temptatione poſſide eum. Legi in cuiuſdam controuerſia: Amicus diu quæritur, uix inuenitur, difficile ſeruatur. Scri/pſit Theophraſtus tria de amicitia uolumina, omni eā præ/ferens charitati: & tamen raram in rebus humanis eſſe cō/teſtatꝰ eſt. Eſt & Ciceronis de amicitia liber, quē Leliū inſcri pſit: in q̄ illud cꝫ apud noſtros præcipitur: Vt ſit nobis ami cus, quaſi uinū uetus: & in ſuauitate bibamꝰ illud: pene eiſ/dem uerbis poſitum eſt: Amicitia pares, aut accipit, aut fa/cit: ubi inequalitas eſt, & alterius eminentia, alterius ſubie/ctio: ibi non tam amicitia cꝫ adulatio eſt. Vnde & alibi legi H mus: Sit amicus eadem anima. Et Lyricus pro amico præ/cans. Serues inquit animæ dimidiū meæ. Nolite ergo cre/dere in amicis: id eſt his hominibus, q̄ de amicitijs ſectant̄ lucra. Si uis uera amicitia delectari: eſto amicus dei: ſicut Exo. 33. c Moyſes q̄ loquebat̄ deo, quaſi amicus ad amicū. Eſto ami Iob. 15. b cus: ut Apoſtoli ad quos ſaluator ait: Iam non dicam uos ſeruos: quoniā ſeruus neſcit quid uelit dn̄s ſuus: ſed dicā uos amicos: quoniā perſeueraſtis mecum in omnibus tē/ptationibus meis. Delicata eſt amicitia quæ amicorum fœ licitates, & diuitias ſequitur: iſtiuſmodi homines: non mihi uidentur amicos, ſed ſe ipſos diligere. Cōſyderemus atten tius uerba domini: Sed dicā uos inquit amicos: Redditcꝫ cauſas quare illos amicos uocet: Quia perſeueraſtis mecū in tēptatione, & non hucuſcꝫ ſtetit: ſed in omnibus inquit tēptationibus meis. Euenit quippe interdū, ut qui nobiſcū perſeuerauit in una tēptatione, alijs uictus recedat. Secūdo præcipit̄: Necꝫ ſperetis in ducibus: Maledictꝰ em̄ eſt omnis Hiere. 17. a homo qui ſpem habet in homine. In hoīe ſpes uana: & ue/ra in deo eſt: Vñ & Paulus loquit̄: Et ex uobis ipſis cōſur/ Actu. 20. f gēt uiri loquētes peruerſa. Et ipſe dominus per ꝓphetam: Duces populi mei me neſcierunt: filij ſtulti ſunt, & nō intel Hiere. 4. f ligētes: ſapiētes ſunt, ut faciūt mala: bene aūt facere neſcie/rūt. Duces quidē ait mei uocabant̄, & duces ppli mei: ſed quia neſcierūt me: & opere uocabulū deſtruxerūt: ꝓpterea filij ſtulti ſunt: & nō intelligentes prudentiā, ob hoc tantū habent, ut ſubijciant ſibi ſimplicem gregē & proterant pe/dibus ſuis: bene autē facere & regere populū neſcierūt. No/lite credere in ducibus, non in epiſcopo, non in preſbytero, nō in diacono, non in qualibet hominū dignitate. Nec hoc dico: qđ iſtiuſmodi gradibus in eccleſia non debeatis eſſe ſubiecti: Quicūcꝫ enim maledixerit patri, aut matri, morte Leui. 20. b morietur: & Apoſtolus docet præpoſitis in eccleſia obedi/ 1. Pe. 2. c dum: ſed quod aliud ſit honorare duces: aliud ſpem habe re in ducibus. Honoremus epiſcopum, preſbytero defera/mus, aſſurgamus diacono: & tamen non ſperemus in eis: quia hoīs uana: & certa ſpes eſt in dn̄o. Tertiū mādatū: Ab ea quæ tecū cubat cuſtodi te ne credas ei. Vñ & Apſtus mu 1. Theſſ. 4. a lieres uas infirmū uocat: & eis a maritis ſuis, exhiberi ho/ Epb. 5. c norē iubet: Nō em̄ creatꝰ eſt uir ꝓpter mulierē: ſed mulier ꝓ 1. Cor. 11. b pter uirū: Et uxor inqt ut timeat uiꝝ. Vxoꝝ timere eſt: & cū timore uirū

Eſphe. 5
Eccl. 7
Matth. 10. c
Eccl. 6. a
Iudic. 19

A timore uirum diligere: Viri tantū diligere: quia dilectio per
Ephe.5.e fectorū est: Viri ait, diligite uxores uestras: & nolite amari
esse ad eas: licet illæ ad iracundiā prouocent, & talia faciant:
per quæ mereantur amaritudinē sustinere: Hoc em̄ signifi-
cat, παραπικραίνεσθαι: tamē uos nolite eis in amaritudine
uicem reddere. Sed &
salomon in ecclesiaste:
Eccs.7.d Et hominē inqt unū
de mille inueni: & mu
lierem in his omnib⁹
non inueni: forsitan
suo doctus exemplo
mulieribus non credē
dum, per quas offen-
derat deū. Sed & Poe-
ta sublimis: nō home
rus alter, ut lucili⁹ de
ennio suspicatur: sed
prim⁹ Homerus apud
latinos: Varium inqt
& mutabile semp fœ-
mina. Plenæ sūt histo
riæ græcæ & latinæ:
quanti uiri ab uxori-
bus suis decepti sint
eorumq; uita sit pro-
dita. De scripturis aūt
& Dalilæ, cuius supra
fecimus mentionem:
& alterius ante dalilā
testātur exemplā: quæ
Iudic.15.d arcanū samson septem
dierū expræssit lachry
mis: & amore simula-

HEB. ¶ aduersus matrem suam: nurus aduersus so-
crum suam: inimici homi-
nis domestici eius: Ego au
tem ad dominū aspiciā:
expectabo deum saluato
rem meum: audiet me de-
c us meus. Nē læteris inimi
ca mea super me, quia ceci
di, consurgam: Cum sede-
ro in tenebris, dominus
lux mea est: iram domini
portabo quoniam pecca-
ui ei: donec causam meā iu
dicet: & faciat iudiciū me-
um: & educet me in lucē,
& uidebo iusticiam eius:
& aspiciet

SEP. ¶ aduersum matrem suam: nurus contra socrū
suam: inimici hominis ui-
ri domestici eius: Ego au-
tem in domino cōtempla
bor: expectabo deū salua
torē meū: exaudiet me de
us meus. Ne insultes mihi
inimica mea, quia cecidi: &
resurgam: quia si ambula
uero in tenebris, domi-
nus illuminabit me: Iram
dñi sustinebo, quia pecca-
ui ei: donec iustificet cau-
sam meā: & faciat iudiciū
meum: & educat me in lu-
cē: & uidebo iusticiā eius:
& uidebit

ptura: Nonne deus unus creauit uos? nōne pater ur[illegible]m Malach.2.b
nium uestrum? & anima cœlestem despicit hierusa[illegible]na
tremq; contemnit ecclesiam: quam qui contempserit, mor-
te morietur. Et nurus consurgit aduersus socrum suam:
Quod iuxta tropologiam intellectu uidetur difficile: sed
C qui legerit canticum
cāticorū: & sponsum
animæ, dei sermonem
intellexerit crediderit
q; euangelio: qđ scđm Matth.10.c
hebræos æditum nu-
per transtulimus: in
quo ex persona salua-
toris dicitur: Modo tu
lit me mater mea, san-
ctusspiritus in uno ca
pilorum meorum: nō
dubitabit dicere ser-
monem dei ortum es-
se de spiritu: & animā
quæ sponsa sermonis
est, habere socrum san
ctumspiritū: qui apud
hebræos genere dici-
tur fœminino רוּחַ.
Hæretici ergo cū ante
crediderint in scriptu-
ris: quæ a spiritusan-
cto conscriptæ sunt &
editæ: trāsferunt se ad
nouas doctrinas & fer
mentū pharisæorū &
mandata hominum:
dumq; sermonem dei
D contemnunt, socrui suæ faciunt iniuriam. Et ne forte dubi-
tes uerbum & filium dei, nasci de spiritusancto: Gabrielis
ad mariā uerba consydera: Spiritussanctus ait, ueniet super Luc.1.b
te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi: propterea quod nasce
tur ex te, uocabitur filius dei. Post hæc sequitur: Inimici ho-
minis uiri domestici eius: Qđ sic nobis iuxta tropologiā
exponēdum uidetur: Omnis uiri caput christus est: & chri- 1.Cor.11.a
stus caput ecclesiæ: huius sæpe inimici sunt, qui putantur
in domo eius esse. i. in ecclesia: & a capite quidem non rece
dūt: sed contra suum sentiunt caput: qui absq; magistro, &
gratia domini, scientiam scripturarum suo iudicio promit-
tentes: inflati sunt, & nihil sciunt: & languent circa quæstio-
nes & contentiones pugnasq; uerborum: qui uere consistēn
tes in domo inimici sunt ueritatis. Scire autem debemus q;
in euangelio prope eadem uerba sint, quæ nunc legimus
in ꝓpheta: & iuxta cōtextū illius loci alterū habere sensum:
quæ utrū assumpta sint de ꝓpheta an ꝓpria auctoritate præ
cepta, nosse domini est: qui & in prophetis, & in euangelijs
locutus est. Ait autem illic dominus: Veni diuidere uirum
aduersus patrem suum: & filiam contra matrem suam: &
nurum aduersus socrum suam: & inimici hominis dome-
stici eius. His itaq; ediserti: si tamen potuimus sensum at
tingere scripturarum: sanctus refrigeratam intelligens cha
ritatem: & homines in consumatione mundi non esse ama-
tores dei, sed amatores sui: alijs credentibus amicis & du-
cibus & uxoribus: filioq; & filia, & nuru aduersus patrem
& matrē & socrū cōsurgentibus, & inimici hoīs domestici
eius: ipse credit in domino: & omnis contemplatio eius est
in deo suo: & q;q; tribulationibus & præsuris mundi præ-
matur: tñ præter eū qui dicit: Nolite timere: ego uici mūdū
in nullo fiducia habēs, expectat deū saluatorē suū: & credēs
in eo oculosq; suos ad eum semp dirigens, sperat se exaudiē
dū q̄tiēs eū inuocauerit. a ¶ Ne lęteris inimica mea ⁊c.
Videt mihi iuxta lram hierusalē cōtra babylonē & cæteras
gētes loq, quæ sibi insultauerāt: Ne lætemini in ruina mea:
quia dño miserante cōsurgam: postq; sedero in captiuitate:
educet me ille de tenebris, & erit lux mea. Iram dñi sustine-
bo: qa me scio meruisse qđ passa sum: donec ulciscar de gē-
tibus: & fiat iudiciū meū. Noui qppe qđ me sit eductur⁹ in
lucē & uidebo

E lucē & uidebo iusticiā eius: & aspiciet inimica mea babylō, & cæteræ gentes in circuitu: & operietur confusione, quæ nunc dicit insultans: ubi est dominus deus tu⁹? Oculi mei uidebunt eam: & non longo post tēpore: sed nunc & in præsentiarum conculcatā, quasi lutum platearū. Hactenus hierusalem, siue prophe/ta ex p̄sona pp̄li sit locu⁹: Nūc deus ad hierusalem respondēs in/ducitur: O hierusalē: uenerunt dies, ut ædi/ficentur maceriæ tuæ: quæ erāt a babylonio uastatæ & destructæ: In die illa lōge fiet lex, siue p̄ceptum & iussio: ut Symmach⁹ & Theodotio interpretati sūt dicētes: ἐπιταγὴν καὶ πρόσταγμα: & est sensus: nequaq̄ babylo/niorū imperio subiacebis: In die illa qua ædificabū⁹ maceriæ tuæ: uenient ad te de assur: & de ciuitatibus mu/nitis: a ciuitatibus in q̄s munitis usq; ad iordanē: per quē & ante transiuit pop̄lus: & a mari rubro: & cunctis gentibus usq; ad mare mortuū: qđ uicinū est terræ tuæ: & ad mōtem sion: de montib⁹ persarum atq; mædorum: in quo translati prius fuerant: & erit terra reliqua chaldæorum: & eorum qui te uastauerant in desolationē: propter habitatores suos, & propter mala opera eorum. Hoc sibi iudæi usq; hodie pollicentur: & in eo loco, in quo nos exposuimus: in die illa longe fiet lex: sicut nobis uisum eū: & sicut prudentiores eorum disserunt: Ali qui friuole mentiunt̄ & aiunt: In die illa qua a christo ædificatæ fuerint maceriæ hierusalē: scripturas sanctas legis & p̄phetarum, quæ nunc tenent̄ a nobis: tolli de manibus nostris, & tradi populo iudæorū. Nam qđ dicitur iuxta. Lxx. ἡμέρα ἀλοιφῆς πλίνθου. i. dies lituræ lateris, deletio tua: non ad hierusalē: ut iuxta hebraicū exposuim⁹: sed adhuc ad babylonē dici intelligamus: qđ & ipsa delenda sit: & in morē lateris conculcanda. Et repellet legitima dies illa: non legitimā dei: sed ea legitima quæ aduersum legem dei, o babylon iusseras obseruari: Et ciuitates tuæ ueniēt in cōclusionē, siue in diuisionē assyrijs te impugnātib⁹: Si quidē babylon chaldæor̄ fuit ciuitas, nō assyriorū. Et urbes tuæ munitæ erūt in diuisionē hostilis exercit⁹, a tyro usq; ad flumē tygrim: q̄ circūuris: & a mari magno usq; ad mare rubrum: qđ exlatere pergentibus indiam, tangit regiones tuas. Et de mōte usq; ad montē: de mōtib⁹ scilicet iudææ usq; ad mōtes mediæ atq; persarū: tota mesopotamia & uniuersa regio, quæ nunc a te tenetur in medio, aduersarior̄ imperio subiugabitur. Et erit terra in desolationē, p̄pter pessimos fructus studiorū uestrorū. Vbi Lxx. interpretati sunt de Tyro: sciam⁹ in hebraico scriptū esse, מְצוֹר: qđ uerbū si in præpositionē מ & nomē צור, diuidat̄, de tyro intelligit̄: sin aūt unus sermo sit, munitionē sonat. Deniq; oēs περιοχὴν & περίφραγμα καὶ πολιορκίαν, non de Tyro: ut Lxx. sed munitionē & ambitū muratæ urbis transtulerūt. Hoc iuxta hebraicū, & uota carnei isr̄l & p̄p̄h cōcisionis, q̄si ex supfluo ociosus sermo præluserit. Nūc ueniamus ad intelligentiā spiritalē: & ipso spūsctō exponente: quo scripta sūt: in locis uel difficillimis desudemus. Videtur mihi omnis anima hierusalem: in qua ædificatū fuit templum dn̄i, & uisio pacis, & noticia scripturar̄; & postea superata a peccatis, ducta est in captiuitatē: tormentisq; tradita: dicere cōtra babylonē, id est cōfusionē huius mundi, & aduersus contrariā fortitudinē quæ huic mundo præsidet: Noli insultare mihi inimica mea: qa cecidi & resurgam: Dn̄s em̄ alleuat elisos. & loquit̄ per p/phetam: Nunqd q cadit non resurget? Et nolo mortē pec/catoris: tantū ut reuertat̄, & uiuat. Si autē ideo me despicis: qa tormenta sustineo: Disce p̄ Ezechiel: pœnas primū sanctiorib⁹ irrigari: & dici a dn̄o: A sanctis meis incipite: Quia si ambulauero in tenebris, dn̄s lux mea est. Licet em̄ rectores tenebrarum istarū me deceperint, & sedeā in tenebris, & umbra mortis: & pedes mei impegerint in mōtes tenebrosos: tn̄ sedentibus in tenebris, & in umbra mortis, lux orta est: & lux lucet in tenebris: Et dominus illūinatio mea & salus mea, quem timebo: & loquar ad eū & dicam: Lucerna pedibus meis uerbū tuū dn̄e: & lumen semitis meis. Ipse q̄ppe mihi præcepit in tenebris huius sæculi constituto: Sint lumbi uestri præcincti & lucernæ ardentes in manibus uestris. Sequitur: Iram dn̄i sustinebo, q̄m peccaui ei: donec iustificet causam meam: & faciat iudiciū meū: & educat me in lucē: & uidebo iusticiā eius. Omnis correptio ad præsens, non uidetur esse gaudij, sed mœroris: & postea fructum pacificū iusticiæ reddet̄ his q per eam fuerint eruditi. Sentiēs igitur anima se peccasse & habere uulnera peccatorum: & in mortuis carnibus uiuere, & indigere cauterio: cōstanter dicit ad medicum: ure carnes meas; reseca uulnera: humores omnes & ῥεῦμα noxium dura hellebori potione constringe. Mei uitij fuit, ut uulnerarer: mei doloris sit, ut tot tormenta sustineā: & postea sanitatē recipiam. Verusq; medicus iam sospiti atq; securæ ostendit causam medicaminis: & recte se docet fecisse qđ fecit. Deniq; post cruciatus atq; supplicia: educta de tenebris exterioribus anima, & reddito nouissimo quadrante dicit: Videbo iusticiam eius & loquar. Iustificata sunt iudicia tua deus. Si autem christus factus est nobis a deo sapientia, & iusticia, & sanctificatio, & redemptio: qui iusticiam post iram dei uidere se dicit: christi sibi reprobat aspectum. Et hæc dūtaxat de pœnitentibus. Cæterū multo melius est, non habere uulnera, & medico nō ægere. Curatio nō beatitudo sanatorū est: sed solatiū post dolorē. Igitur qui curatus est caueat, nec iterum peccet: & rursum ei aliquid deterius fiat. Legimus in Leuitico: si tamen oculis apertis legimus: Et uelamen qđ in lege positū est interioris oculi, nō excludit intuitū, in uibice & cicatrice cōbusturæ leprā solere generari, & mutare colorē pili, & ad priorē deformationem cicatricis nouellam accedere fœditatem. Hoc p̄pterea, ne quis securus de pœnitentia, eo q̄ post peccatum possit dicere: iram dei sustinebo, q̄m peccaui ei, donec iustificet causam meā, peccet & cauterio indigeat, & sanatus iterum uulneret̄. Cum autem eduxerit nos dn̄s in lucē & uiderimus iusticiam eius: tunc uidebit inimica nostra babylon, & operietur cōfusione, quæ prius loquebat̄ ad nos: ubi est deus tuus: existimans hierusalem post uulnera non posse sanari. Et respicient eam oculi nostri: & erit in conculcationem ut lutum platear̄. Et quia omnis pœnarum finis bonorum exordium est: & dolor proficit ad sanitatem: de luto illius latercs fient: & erit formatio laterū litura eius. Et

SEP. & aspiciet inimica mea: & operietur confusione, quæ dicit ad me: Vbi est dominus deus tuus? Oculi mei uidebunt eam: nunc erit in conculcatione, ut lutum platearum: dies ut ædificent̄ maceriæ tuæ: In die illa lōge fiet lex: In die illa usq; ad te ueniet de assur: & usq; ad ciuitates munitas: & a ciuitatibus munitis, usq; ad flumē: & ad mare, de mari: & ad montem, de mōte: Et erit terra in desolationē, p̄pter habitatores suos: & p̄pter fructū cogitationū eorū.

Pasce p̄p̄m

SEP. & uidebit me inimica mea: & operiet eam cōfusio, quæ dicit ad me: ubi est dominus deus tuus? Oculi mei uidebunt eam: nūc erit in conculcationē, sicut lutū i uijs: dies lituræ lateris deletio tua: & repellet legitima tua dies illa & urbes tuæ ueniēt i cōclusionē & i diuisionē assyriorū: & ciuitates tuæ munitæ i diuisionē a tyro usq; ad flumen: & a mari usq; ad mare: & de mōte usq; ad mōtē: & erit terra i dissipationē cū habitatorib⁹ suis, p̄pter fructū adinuentionū eorū.

Pasce p̄p̄m

F

G

Ps. 144. c
Hiere. 8. b
Eçech. 33. c

Ibi. 9. c

Esa. 9. a
Ps. 26. a

Ibi. 118. o

Luc. 12. b

H

Ioh. 10

Ps. 78.

1. Cor. 1. d

1. Cor. 4.

1. Ioh. 4.

Ioh. 14.

in die

A in die illa ueteres abijciet errores, ciuitatesq illius quæ male munitæ fuerant, ueniēt in conclusionē siue in diuisionem & diuidentur ab assyrijs. De tyro quoq quæ interpretatur צור σωοχη, id est anguſtia: consurgēt aliæ fortitudines: & erit sedi-
tio usq ad eos qui sæculi huius reumate delectantur: & libidines generant in hominibus. Et de mari usq ad mare: & de monte usq ad montē inuicem bella consurgēt ut amaritudo pugnet, contra amaritudinem: & erigens se humilianda sublimitas, contra aliam dimicet altitudinē: & tunc uere compleatur: Venite
Gen.11.a descendamus & confundamus linguas eorū, ne audiat unusquisq uocem proximi sui: prodest quippe fortitudines pessimas inter se non habere con-
Matt.12.b cordiam. Et cū satha-nas aduersus sathanā diuisus fuerit: tunc demū omne regnū illius destruet: Et qd frequēter in magnis exercitibus euenire solet: ut interfecto tyranno, satellites eius regnum inter se diuidant contra seq; consurgant: & intestinum inter eos bellum sit. Hoc & in consummatione mūdi fiet: qñ hierusalē maceriæ fuerint ædificatæ: & babylon corruerit: assyrijq & Tyrij de flumine & de mari & de mōtib⁹: id est uniuersæ inter se pugnabūt dæmonū na-
B tiones: & dissipato regno illorū fiet regnū dño iesu: & omne genu flectetur cœlestium & terrestrium & infernorū: & uniuersa lingua confitebitur: quia dñs iesus in gloria est dei patris. Vt autē sciatis finem huius seditionis profectum esse uirtutum: erit tunc terra babylonia in dissipationē cum omnibus habitatoribus suis, & nequaq fructus faciet babylonios. a ¶ Pasce populū tuum in virga tua ꝛc. Hoc q dicitur: Pasce populū tuū in uirga tua: deus pater loquitur ad filium, id est ad dominum nostrum iesum christum: ut
Ioh.10.b quia pastor bonus est: & ponit animam suam pro ouibus suis: pascat populū in uirga sua: & oues hæreditatis suæ. Ac ne putemus eosdem esse populos quos & oues: in alio loco
ps.78.c legimus: Nos autem populus tuus: & oues pascuæ tuæ. Populus refertur ad rationabiles quosq: oues autē ad eos qui nec dum rōne uiuentes, tantum simplicitate contenti sunt: & appellantur de hæreditate dei. Tam populus autem q oues indigēt uirga pastorali: de qua loquitur & Apostolus:
1.Cor.4.d Quid uultis: in uirga ueniam ad uos: an in charitate & spiritu mansuetudinis? Ob hanc puto causam quia populus israel duræ ceruicis erat: & semper carnes ægyptias suspirabat: usum esse moysen non solum aduersum ægyptios q̄s percussit decem plagis: sed etiam aduersus populum in solitudine, uirga legali, uirga percutiēte: & omnia uasa testea, & fragilia confringēte. Apostolis autē dñi saluatoris qui sapientiā loquebant inter pfectos, uirgā excussam esse de ma-
1.Ioh.4.d nibus: quia perfecta dilectio foras mittit timorem. Qd si quis nobis opposuerit: quomodo nunc dicatur ad christū: hoc est ad bonū pastorem: qui utiq maior apostolis & melior est ut utat uirga: cū maioris profectus sit uirgā non habere q uirga populos ouesq corripere. Respondebimus eis
Ioh.14.b scd'm illud qd dñs pollicet apostolis suis: maiora eos signa in populis esse facturos q ipse fecerit. Et quia adhuc dominus loquebatur ad carneum israel: & nec dum ad eum qui perfecte poterat nosse mysteria: idcirco dictum esse de eo: ut pascat in uirga populum & gregem suum: Apostolis autem uirgam excussam esse de manibus: & sæueritatem legis, euangelij clæmentia temperatā. Porro hi populi & istæ oues ꝓpterea percutiētur & pascentur in uirga: quia habi-

tauerant soli in saltu: Qd quidē possumus & de his accipe qui se de ecclesia separantes, conuiuijs dedunt amicitijsq gentilium: Necnon & de his qui odio generis humani uitam appetūt solitariam: qualē Timonem fuisse athenis legimus: non qd solitaria uita & prophetica quā habuerunt helias & ioannes condēnāda sit: sed quia si cæteros despiciēs ipse superbiat, & habitet in saltu uitiorum: uirga corripienda sit. Qui solus habitat & non habitat in saltu, iste in laude uirtutū est: qui autem solus est, & nō facit opera iusticiæ & quietis: tantum fruitur uoluptate, & non in christi opere & labore desudat: nec, pprijs manibus quærit cibū qd Apostolus iubet, & in superbiā erigit: hic habitat in saltu, & inter ifructuosa ligna uersatur. Sed tamen quia bonus pastor est, & uirga eius ob hoc pcutit ut emēdet: me-

SEP. Pasce populū tuum in uirga tua, oues hæreditatis tuæ: habitantes solas in saltu: in medio carmeli pascēt basanitin & galaaditin iuxta dies pristinos: & iuxta dies egressionis tuæ de terra ægypti, ostē-
dā eis mirabilia. Videbūt gentes & confundentur in omni fortitudine sua: ponent manus super os suū: aures eorum surdæ erunt: Lingent humum sicut ser-
pentes

liora sermo propheticus pollicetur & dicit: In medio carmeli pascētur basanitiden & galaaditin, iuxta dies æternitatis, & iuxta dies egressionis tuæ ex ægypto. Carmelus interpretatur scientia circūcisionis: basanitis confusio: & galaad trās migratio testimonij. Populus ergo dei & oues pascuæ eius quæ prius pascebātur absq grege domini, & extra ecclesiā eius, in saltu uersabanē errorū: postea transferuntur ad noticiam ueræ circūcisionis: & seruiēt deo in spiritu: & gloriabuntur in dño & nō in carne confident: & erunt uera circūcisio & nō concisio. Cūq pasti fuerint spirituali circūcisione intelligentes peccata pristina, confundētur in uitijs suis: & erubescent, & erunt in confusione quæ ducit ad uitam: qa est & alia confusio quæ ducit ad mortem: in qua habitauit quondam Og rex basan: si quidem basan interpretatur confusio: de qua confusione pessima & dominus repromittit liberaturum se populum suū. Dixit dñs ex basan conuertā: ps.67.e
conuertam de ꝓfundo maris. Cūq scierimus ueram circūcisionem, & confusi fuerimus super peccatis nostris: tūc erimus in galaad: quæ interpretatur transmigratio testimonij in ecclesia christi: ad quā testimonia legis & prophetarū elo-
quia transcenderunt: & hoc fiet nobis scd'm dies antiquos: scd'm dies qñ egressi sumus de terra ægypti: de qbus moyses dicit: Recordamini dies æternitatis: non dies huius sæculi: qui appellantur mali, sed dies perpetuos. Recordat aūt dierum æternitatis qui nō aspicit præsentia: surrexitq cum christo & sedet cum eo in cœlestibus, iam mente præsumēs se de diebus præsentis sæculi liberatū. Promittit quoq sermo diuinus qd ostendat populo suo, & ouibus hæreditatis suæ mirabilia. Tunc inquit uidebunt gentes & confundentur in omni fortitudine sua qua uastauerant quondam & præualuerant aduersus populum dei: & confusio earum habebit profectū cum sua intellexerint mala. Ponēt em manus suas super os suum: malaq opera, omnē eis loquendi auferēt libertatē. Quō autē impiarū gentium manus claudunt ora eorū: sic iustorū manus eorum ora reserabunt, ex opere bono loquēdi cum deo accipientiū facultatē. Aures quoq eorū obsurdescent: quia malicia non solū oculorum obcæcauit intuitum: sed & aures fecit surdescere: noluerunt em audire uocem incantantiū & uenefici incantantis sapiēter. Et iuxta Esaiam, auribus suis grauiter audierunt: quā q Esa.33.c
multo minus sit grauiter audire: q penitus non audire: & surdum fieri ut uerbū non audiat ueritatis. Post tanta mala dicitur de eis, qd lingent humum quasi serpentes: quæ trahunt terrā ambulantes in uentre suo: & comedentes ter-

k ram

C

בַּרְמֶל בָּשָׁן גִּלְעָד D

E ram omnibus diebus uitæ suæ: Et carnis, id est terrena opa facientes & trahentes secum usq; ad diem ultionis & uisitationis dñi: nō puluerē, nō terræ pua uestigia: sed totā humū. Q2 cum fecerint & ad iudicium dei uenerint & cōclusi fuerint atq; turbati: tādiu turbabunt & cōclusi erūt, q̄diu terra quā traxerāt q̄si serpētes permanserit in eis. Cum autē illa defecerit, obstupescent & admirabunt, nō in dño deo suo: necdū em̄ merebūtur ut dicatur dominus deus eorū: sed in domio deo nostro. Et subito fit ἀπροσδοκήτως ad christum: diciturq; ad eum: Et timebunt

Pro. 1. a a te: Principiū em̄ sapientiæ timor dñi. Et hæc fient ut uideāt gētes & confundant in omni mala fortitudine sua: & ponant manus super os suum: & auribus obsurdescāt, & lingant terram uelut serpentes qui trahunt humū: ut primū concludant cōclusiq; turbentur: inde territi obstupescant ad dñm deū sanctorū: & ad extremum ipsi quoq; timeant illū. Hoc iuxta

F Lxx. Porro quia non multum ab eis in præsenti dūtaxat loco nostra discordat æditio: quod in illis dictum est, etiam in hac dictum existimemus. a Quis deus similis tui ꝛc. Intelligens propheta gentium multitudinē, propterea in conclusione sua esse turbatam, ut obstupesceret & timeret deum: & idcirco dñm desæuire, ut peccata auferat & donet salutē: laudat dñm atq; miratur & dicit: Quis deus sicut tu? au-

Exo. 12. b ferens iniquitates: & transcendens iniusticias: ut quō exterminator in ægypto transcendit populum israel: & non uastauit eum: Vnde a transitu phase, id est pascha nomen accepit: Sic tu parcas gentibus nequaq; illis imputans iniquitates suas. Porro qđ sequitur: His qui reliqui sunt de hæreditate eius, nō tenuit in testimoniū iram suam: hic est sensus: Si gentibus pepercit quæ legi eius credere noluerunt: & qui superflui & reliqui de populo sunt relicti, iniqtates suas eis noluit imputare: nec in testimoniū iusti supplicij eorum intulit iram suam: quid faciet de grege suo qui pascitur in medio carmeli & in basanitide & in galaad? Volens em̄ mi-

פסח

HEB. pētes: uelut reptilia terræ, turbabunt de ædib⁹ suis. Dñm deum nostrum formidabunt: & timebunt a te. Quis deus similis tui? qui aufers iniquitatem: & transis peccatū reliquiarū hæreditatis tuæ. Nō imitet ultra furorē suū: quoniā uolens misericordiam est. Reuertet & miserebitur nostri: deponet iniqtates nostras: & p̄jciet in profundum maris omnia peccata nostra: dabit ueritatem iacob: misericordiam abraham quā iurasti patribus nostris a diebus antiquis.

SEP. pētes: quæ trahūt terrā turbabunt in cōclusionibus suis: sup dño deo nostro formidabūt & timebunt a te. Quis deus sicut tu auferens iniquitates: & transcendēs iniusticias his qui reliqui sunt de hæreditate tua. Non tenuit in testimoniū irā suā: quia uolens misericordias est. Reuertet & miserebit nostri: demerget pctā nostra: & p̄jcient in pfundū maris omnia pctā nostra. Dabit ueritatem iacob: misericordiam abraham: sicut iurasti patribus nostris iuxta dies priores.

G sericordiam est: & reuertēs miserebitur nostri: & gratia peccata nostra: & iniquitates quæ sedent super talentum plūbi ipse portabit, & demerget in mare & parere nō faciet. Dabit ueritatem iacob & misericordiam abraham: ut supplantatori populo & nouello, & semp in lucta posito: reddat in christo ueritatem suam: & multitudini gentium (Abraham quippe uocatur pater multarum gentium) tribuat misericordiā: sicut iurauit eis, qui patres extiterunt fidei nr̄æ sc̄m dies antiquos: qđ de tota hominū multitudine alios saluet in ueritate: alios in misericordia. Porro ubi nos interpretati sum⁹: non immittet ultra furorē suum: pro ultra, Symmach⁹ trāstulit in sempiternum. Theodotio in finē. Lxx. & quinta æditio εἰς μαρτύριον, id est in testimonium: pro quo positū est in hebræo לָעַד: & tam ultra q̄ sempiternum & testimonium intelligi potest. Dicam & ego in fine uoluminis, laborem opusculi mei, domini inuocatione consignans: Deus quis similis tibi? aufer iniquitatem

Gen. 17. a

H serui tui: transi peccatū reliquiarum animæ meæ: ne immittas in me furorem tuum, neq; in ira tua corripias me: Quoniam misericors es & multæ miserationes tuæ. Reuertere & miserere mei: præcipita iniquitates meas: & mittē eas in pfundum maris: ut salsugo & amaritudo uitiorum in sala regione dispereat. Da ueritatem quā promisisti seruo tuo iacob: & misericordiā quā pollicitus es amico tuo abrahā: & libera animā meā a persecutoribus prophetarū tuorum: Achab & hieçabel: sicut iurasti patribus meis in diebus antiquis, dicēs: Viuo ego dicit dñs: Nolo mortem peccatoris, tantum ut reuertatur & uiuat. Et alibi: Statim ut conuersus ingemueris, saluus eris. Tūc uidebit inimica mea & operietur confusione: quæ nunc dicit ad me: Vbi est dñs deus tuus? Videbo in ea ultionem tuam: & erit quasi lutum platearum, atq; calcabitur ne amplius de luto & paleis ægyptias extruat ciuitates.

Ezech. 18. g

Cōmentariorū in Micheam prophetā finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN NAHVM PROPHETAM AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM PROEMIVM

נחום

IVxta septuaginta interpretes, in ordine prophetarū duodecim, post Ionā Nahum ponitur: quia uidentur de eadem urbe prophetare. Scriptum si quidem est in Iona: Factus est sermo dñi ad Ionam filium Amathi dicens: Surge & uade in niniuen ciuitatem magnam & prædica in ea: In Nahum uero istud exordium est: Assumptio niniue: liber uisionis Nahum helkesæi. Igitur uterq; de niniue assyriorū metropoli, quæ nunc uocatur ninus, texunt uaticinium. Porro in hebraico post Ionam Micheas ponitur: & Micheam sequitur Nahum: qui interpretatur cōsolator. Iam enim decem tribus ab assyrijs deductæ fuerant in captiuitatem sub Ezechia rege iuda: sub quo etiam nunc in cōsolationem populi trāsmigrati,

aduersum

A aduersum niniuen uisio cernitur. Nec erat parua cõsolatio,tam his qui iam assyriis seruiebãt, C
cẽ reliquis qui sub Eçechia de tribu iuda & beniamin ab iisdem hostibus obsidebantur:ut audi
rent assyrios quoq; a chaldæis esse capiẽdos:sicut in consequẽtibus huius libri demonstrabitur.
נִינְוֵה Sciendum autẽ est quoniã niniue in nostra lingua de hebræo speciosam sonat: speciosus autẽ
mundus hic dicitur:unde & apud græcos κόσμος ab ornatu nomẽ accepit:quicqd nunc aduersum
niniuen dicit,de mũdo figuraliter prædicari.Quã ob causam, assumptio quã Lxx.interpretant
λῆμμα,& Aquila ὅραμα interpretatus est: apud hebræos מַשָּׂא ponitur.i.graue onus: eo qd eam
aduersus quã uidetur præmat:nec sinat eleuare ceruicẽ.Porro qd additur: Nahum helkesei:qui
dam putãt helkeseũ patrem esse nahum:& scdm hebræam traditionẽ etiam ipsum prophetam
fuisse:cum helkesei usq; hodie in galilea uiculus sit:paruus quidẽ & uix ruinis ueterũ ædificiorũ
indicans uestigia: sed tamen notus iudæis:& mihi quoq; a circũducente monstratus. Simul &
hoc attendendum quod hæc ipsa uel assumptio, uel onus,uel pondus prophetæ uisio sit. Non
eñ loquitur in ἐκστάσει,ut Mõtanus & Prisca Maximillaq; delyrant:sed qd prophetat,liber est ui
sionis intelligentis uniuersa quæ loquitur:& pondus hostiũ facientis suo populo uisionẽ. De cõ
sumatione itaq; mundi scdm ἀναγωγήν, O paula & eustochiũ in consolationẽ sanctorũ prophe
tia texitur:ut quæcũq; in mundo uident,quasi prætereuntia & caduca contemnant: & præparẽt
se ad iudicij diem,ubi ultor aduersus ueros assyrios futurus dominus est.

COMMENTARII HIERONYMI IN NAHVM PROPHETAM

Deus æmulator & ulciscẽs dñs. Vox ꝓphetæ laudantis deum: qd de assyriis populi sui sit ultus iniuriã. Siue iuxta altiorẽ intelligẽtiã: qd audiat gemitum sanctorũ suorũ, & in consumatione mũdi faciat aduersarios sentire supplicia. Qd aũt æmulus in bonã partem accipiatur: & Paulus apostolus ostẽdit dicens: Zelamini χαρίσματα maiora. Et in alio loco: Zelor eñ uos dei æmulo. Et ipse dñs in psalmo: Zelus domus tuæ comedit me. Et helias: Zelãs inqt æmulatus sum dño omnipotẽti deo israel. Phinees quoq; æmulum: & Matathiæ legimus. Et Simonẽ æmulotẽ apẽm iesu christi: quẽ Marcus euãgelista Simonẽ chananæũ uocat. Zelatur autẽ dñs in salutẽ eorũ quos æmulatur: ut quos nõ potuit eius seruare clæmentia, seruet æmulatio. Vnde & ad hierusalem quæ ꝓpter peccata nimia uisitationẽ æmuli & furoris eius nõ merebaẽ: in eçechiele loquit deus: Zelus meus recedat a te:& nõ irascar ultra tibi. Quidiu itaq; agebat pœnitentiã mũdus,cõsumatio illi nõ fiebat:postq; uero multiplicata iniqtate refrixerit charitas multorũ: ita ut temptent etiã electi dei:tunc æmulator dñs uenit in ultionẽ: non qd ipse sit inimicus & ultor, qd de diabolo dicitur:sed qd inimica sit eius ultio:& quasi ignis ligna,fœnum,stipulãq; consumat: ut purum aurũ remaneat & argentũ. b **Vlciscens dñs & habens furorẽ** ⁊c. Scdm utrãq; intelligentiã: quia diligit dñs quẽ corripit:& castigat omnẽ filium quem recipit: ideo irascitur ut qd aduersarium & inimicũ sibi est, tollat ex hostibus:& cõtrarijs cogitatiõibus fractis:sermonibusq; sublatis,in antiquũ redeant statum. Denicq; in consequentibus ait: Dñs patiens & longa fortitudo eius. Sed quia semel & historiam exponere proposuimus, inimicos & hostes dei intelligamus assyrios:in quos cum diu patiẽs fuerit,postea cũ furore & iracundia ultor existet. c **Dñs patiẽs ⁊ magnus fortitudine,⁊ mundãs nõ faciet innocentẽ.** Qd significantius in græco dicitur: κύριος μακρόθυμος καὶ μεγάλη ἡ ἰσχὺς ἀνιεὶς καὶ ἀθῳῶν οὐκ ἀθῳώσει. Et est sensus: diu quidẽ sceleris assyriorũ patiens fuit,& magnanimitatis suæ fortitudine iniquitates eorum sustinuit, ꝓuocãs eos ad pœnitentiam: sed qa contẽpta boni/tate dei:scdm cor impœnitẽs thesauriçauerunt sibi irã in die iræ: qui ante patiens fuit: nequaq; eos tanq; mũdos & innocẽtes inultos abire patietur. Vel certe ita: qñ in bonã partẽ simul uolumus accipere quæ dicũtur: patiens est qui sustentat omnes ruentes: & erigit elisos: qui sanat tribulatos corde: & alligat cõtritiones eorũ: & magna uirtus eius soluens inimicitiã in carne,& nocentẽ nõ faciens innocentẽ: cũ etiã qui nimiũ sibi applaudet q; argutus fuerit: nõ merito ꝓprio sed misericordia dei sit saluat9. Licet eñ dicat: Ecce ego tot annos seruio tibi, & nunq; præceptũ tuũ præteriui: tñ qñ bonus est dñs omnibus:& misericordiæ illius sup omnia opera eius:& omnes peccauerũt,& indigent gloria dei:iustificatus ab eo gratis audiet: An oculus tuus nequã est: qa ego bon9 sũ? Atq; ita fiet:ut i eo ipso qd arguit & ignoscit:nullũ innoxiũ abire patiat. d **Dñs in tẽpestate** ⁊c. Pro tẽpestate & turbine σωῒπελείαμ ἢ συσσῄσμὸμ.i. cõsumationẽ & cõmotionẽ Lxx.trãstulerũt:licet i eo ubi nos posuim9 in tẽpestate:& in hebræo scribit בְּסוּפָה in cõmotione quoq; possit intelligi. Hoc autem significat qd in fine mũdi uniuersa moueant: iuxta illud qd scriptũ est in Aggeo: Adhuc semel & ego mouebo cœlũ & terrã, mare & aridã:& cũ fuerint cuncta cõmota,ut credant uiæ dñi q in euãgelio dicit: Ego sum uia & uita & ueritas. Et: Cũ uenerit filius hominis in nubib9. Quibus mãdat in Esaia:ne pluat sup uineã imbrem:& ad quas peruenit ueritas dei:dicente psalmographo: Veritas tua usq; ad nubes. Tunc etiam ipsæ nubes ꝓphetæ uidelicet,animæq; sanctorũ: quæ prius con

Onus niniue: liber uisionis Nahum helkesei.

Assumptio niniue: liber uisionis Nahum helkesei.

a Deus æmulator & ulciscens dominus.

b HEB. Vlciscẽs dñs & habẽs furorem: Vlciscẽs dñs in hostes suos & irascens ipse inimicis suis. SEP. Vlciscẽs dominus cũ furore:ulciscens dominus in aduersarios suos:& tollens ipse inimicos suos.

c Dominus patiens & magnus fortitudine, & mundans non faciet innocentem.

d HEB. Dñs i tẽpestate & in turbine SEP. Dñs in cõsumatione & cõmotiõe

1.Cor.12.d 2.Cor.11.a ps.68.b 3.Reg.19.b Nu.25.c 1.Macha.2.c Actũ.1.b Mar.3.c Eçech.16.e Pro.3.b Rom.2.a ps.146.a Luc.15.g Math.20.b Aggei.2.b Ioh.14.a Mar.13.c Esa.5.b ps.35.b

E iunctione carnis fuerãt prægrauatæ: eleuatæ in sublime, tenuioris substantiæ fient: & in scabellũ pedum dei redactæ: in extremis qbuscꝫ inter angelos officijs ministrabũt. Priora quippe & antiqua quæ ad caput ptinent, nosse non poterunt. Alius uero nubes in cõtrariam partẽ accipiet: qđ semper serena conturbent & clarũ solis stellarũqꝫ lumen, sua caligine nitantur prætexere: & qꝫ subiectæ postea dñicæ potestati, in puluerem rediganẽ & in nihilũ: & terra in eis quæ pinguis est dissoluatur.

a ¶ Increpans mare ⁊c. Iuxta literã, dei potentia describitur: q uindicatur⁹ est de aduersarijs israelem: qđ non grande sit ei assyrios destruere: cuius maiestatis sit etiã elemẽta mutare. Vel certe quia semel de consumatione mũdi esse diximus prophetiam: & hoc simpliciter accipite: cum uenerit mũdi consumatio & ꝑtransierit cœlũ & terra: mare quoꝫ & fluuios siccari. Sed mihi legenti illud in psalmis: Hoc mare magnũ & spacio

HEB. turbinæ uiæ eius: & nebulæ puluis pedũ eius.

a Increpans mare & exiccans illud: & omnia flumina ad desertum perducens.

b HEB. Infirmatus est basan & carmel⁹, & flos libani elãguit. Montes cõmoti sunt ab eo: & colles desolati sũt: & contremuit terra a facie ei⁹: & orbis & oẽs habitantes ĩ eo. Antẽ faciẽ idignatiõis ei⁹ qs stabit: & qs resistet in ira furoris ei⁹. Indignatio ei⁹ effusa ẽ ut ignis & petræ dissolutæ sunt ab eo. Bonus dñs & cõfortãs in die tribulatiõis: & sciẽs

SEP. & in cõmotiõe uia ei⁹ & nubes puluis pedũ ei⁹:

SEP. Imminuta ẽ basanitis & carmel⁹: & quæ florebãt libani defecerũt. Mõtes cõmoti sũt ab eo: & colles cõcussi sũt: & cõtracta est terra a facie ei⁹, uniuersitas & oẽs q habitãt ĩ ea. A facie iræ ei⁹ qs sustinebit: & qs resistet in ira furoris eius. Furor ei⁹ cõsumit principatus & petræ cõtritæ sũt ab eo. Suauis dñs expectãtibus eũ ĩ die tribulatiõis: & cognoscens

sperantes

Ps. 103. c

F sum: ibi reptilia quorũ nõ est numerus: animalia parua cũ magnis: ibi naues perambulãt: Draco iste quẽ formasti ad illudendũ ei: dignũ uidetur bonitate & clæmentia dei: oẽm amaritudinẽ & salsuginẽ maris sua cõminatione destruere: Et regnantẽ in aquis humiliare draconẽ: & maliciæ exiccare gurgites: in quibus parua natant reptilia: quorũ non est numerus: neqꝫ eũ digna sunt numero quæ cũ dracone uersantur. Flumina quoqꝫ ad desertũ perducens, oẽm falsi nominis scientiã, quæ se cõtra deũ erigẽs, flumine eloquentiæ utitur, & uolubilitate uerborũ, & tumentes contorquẽs gurgites, cum miraculo spectantiũ fertur in pronũ. Vide Platonem: spectа Demosthenẽ: Tulliũ quoqꝫ philosophũ pariter & oratorem: & hæreticorum principes intuere: de quibus fuit Valẽtinus, Marcion, Bardesanes, Tacianus: & de fluminibus nõ ambiges. Sed hæc oẽia cõsumet dñs iesus spiritu oris sui: & destruet illuminatione aduẽtus sui: & ad deserta ꝓducet. Simulqꝫ cerne qđ iuxta titulũ q inscribit: Assumptio niniue, liber uisionis Nahum helkesei: recte & in niniue mũdus figuraliter intelligit: & mare ei⁹, eloquẽtiæ flumĩa, in cõsumatiõe siccanẽ. b ¶ Infirmat⁹ est basan ⁊c. μεταφορικῶς. per basan & carmelũ & libanũ regionẽ uberẽ & montes consitos, assyrij uastitas demonstrat: qđ ille potens quondã & florens & plurimis gentibus imperãs, dño irascente populãdus sit. Sed & de cõsumatione mundi possum⁹ intelligere, qđ potẽtes quiqꝫ & nobiles & nimijs opi-

Luc. 12. c bus abũdantes repente pereant: & dicat eis: Stulte hac nocte auferetur ania tua a te: cuiæ autẽ præparasti cuius erunt?

בּשׁן Porro scđm interpretationẽ nominũ: quia basan confusionem & ignominiam sonat: in consumatione mundi, omnia quæ ignominia & rubore digna sunt, asserimus cũ dñs uenerit infirmari: & non solum peccata redigi in nihilũ: sed &

כרמל carmelũ quoqꝫ: qui interpretat scientia circũcisionis: & eos qui sibi uidẽtur in bonis opibus uberes & florentes christo ueniente trepidare: & impleri illud qđ dicitur in euangelio:

Luc. 18. b Cum uenerit filius hominis, putas inueniet fidem super terram? Increscente quippe iniquitate, refrigescet charitas plurimorum, propter quæ ueniet ira dei. c ¶ Montes cõmoti sunt ab eo ⁊c. Potest & simpliciter accipi qđ in consumatiõe mundi cum in maiestate sua saluator uenerit, & montes & colles, & orbis & terra & cuncta moueantur. Si enim in passione eius sol fugit, saxa scissa sunt: terra contremuit: multo magis in claritate eius omnia turbabuntur. Sed & figuraliter montes & colles: sublimes quiqꝫ & potentes intelligendi sunt: qui in aduentu dñi prosternentur humi: ac de solio suo depositi pauimento cohærebunt. Facies enim domini super facientes mala: ut perdat de terra memoriam eorum. Tunc & terra cõtremiscit & orbis atqꝫ uniuersitas faciem domini formidabunt: hoc pro summo cruciatu pœnaqꝫ ducentia: qđ uultum eius respicere non audebunt. d ¶ Ante faciẽ indignationis eius ⁊c. Pro eo qđ nos posuimus: Et quis resistet in ira furoris eius: apertius interpretatus est Symmachus: & qs sustinebit iram furoris eius. Aut rarus igitẽ aut nullus poterit inueniri: qui ira corripiẽte nõ dignus sit: Nec erit ulla ania quæ non paueat ad iudiciũ dei: cum astra quoqꝫ non sint munda in conspectu eius. Porro uerbum hebraicum יָסוֹם qđ & Aquila & Lxx. similiter transtulerũt ἀνθίστησι. i. resistet: ad illã intelligentiã trãsferamus: de q in scđo regnorũ libro & in primo paralipomenon dicit, super ira dei, genere masculino. Nullicꝫ dubium quin ibi ira dei diabolus intelligatur: & angeli pessimi qui mittũtur ad plectendos eos qui ira digni sunt. Difficile itaqꝫ reperietur in consumatione mũdi: qui imaculatus & purus audeat dicere: Ecce uenit princeps mũdi isti⁹ Iob. 14. d & inuenit in me nihil: & libera aduersus eum fronte consistat. Contra assyrios autẽ sic sentiendũ, quia cũ uenerit dñs in tempestate & turbine: siccãs babylonis imperiũ, qđ interpretatur mare: & omnia eius regna subuertens, que intelliguntur flumina: & potentiã ubertatẽqꝫ eius ad nihilũ redigẽs: quæ μεταφορικῶς basan & carmelus & flos libani & mõtes collesqꝫ dicunt: ac latitudinẽ imperij cõcutiens, quæ orbis terrarꝫ appellat: tũc nulla potẽtia resistere poterit irascẽti deo, & ppẽm suũ uindicãti. e ¶ Indignatio eius effusa est vt ignis ⁊c. Pro eo qđ nos posuim⁹, effusa est: Aqla iterpretatus est σωεχωνεύσθη. i. cõflata est: Symmach⁹ & Theodotio ἔσταξεν, hoc est stillauit. Siue igitur conflata est indignatio dei quasi ignis, siue furor eius in similitudinẽ stillauit incendij: ut dura corda hominũ quæ petræ uocant cõtererẽtur & dissoluerent: utilis est indignatio dei: quæ diu per patientiã nostra peccata sustentans: uix aliqñ conflata est: & tamẽ non tota ꝓrumpit in pœnã, sed modico ad nos stillabit ardore. Si autẽ stilla indignatiõis ei⁹ cõsumit principatus, ad uersum quos nobis est pugnæ colluctatio: qd fieret si tota in nos ira dei funderet? Prestet iesus ut auferat cor lapideũ: & mutet in nobis cor carneũ: duritiaqꝫ mollita possit in se præcepta dñi suscipe quæ scribunt: Sacrificiũ enim deo spiritus contribulatus: cor cõtritũ & humiliatũ deus non sper- Ps. 50. nit. Et ut sciatis clæmentiã dei sonare quæ dicta sunt, nõ sæueritatẽ: in consequẽtibus discite. f ¶ Bonus dñs ⁊ confortans ⁊c. Cũ irasci cœperit gentibus & quondã potẽtissima regna uastare, sciet eos q sui sunt: & non una tempestate opprimet nauigãtes. Diẽ autẽ tribulatiõis scđm ἀναγωγήν, diẽ intelligam⁹ iudicij: de quo scripsit Esaias: Ecce dies dñi Esa. 13. b insanabilis uenit furoris & iræ, ponere orbẽ terræ desertũ: & pctõres ꝑdere ex eo. Speremus in dño & ꝑ patiẽtiã eius

expectemus

A expectemus aduentū: ut cū uenerit, bonū eum, nō iudicem
2. Timo. 2. c sentiamus: & cognoscat uel sperātes uel timētes se. Scit em
dñs eos q eius sunt. a ¶ Et in diluuio pretereūte ꝛc. Dñs
patiens & multæ miserationis: & nō irascet in finē: neq; in
æternū indignabit: sed cū creuerit malicia sup terrā, & oīs
caro corruperit uiam
suam: inducet diluuiū
qđ ptrāseat: nō qđ p-
maneat in æternū. Cō
sumationē autē siue fi
nē faciet loci eius. i. di
luuij: ut quō de im-
Ps. 36. g pio dicit: Et ptransiui
& nō est inuētus locus
Ps. 1, b eius: Et iter impiorū
peribit: Sic diluuij iter
pereat post iram dñi,
sola apparēte clæmen
tia. Qđ qdē & scđm
Histo. historiā intelligi pōt:
quia cum uastauerit
israel & quasi diluuio
terram repromissiōis
inundauerit, finem fa-
ciet captiuitatis, ad se-
des eū pristinas reuo-
cādo: At ecōtrario ini-
micos eius assyrios q
populū duxerūt in ca-
ptiuitatē, tenebræ pse-
quent. Qđ aūt dixi-
mus de israł & assyrijs,
intelligi de consumatione mundi & de sanctis ac de psecu-
toribus siue cōtrarijs uirtutib⁹ pōt: qđ sanctorū deus post
iram misereatur: psecutores uero & inimicos eorū qui elege
runt tenebras & nō lucem: ipsæ quas elegerūt tenebræ com
B prehēdāt: mittent em in tenebras exteriores: ibi erit fletus
& stridor dentiū. Verbū מסובה qđ nos interpretati su-
mus, loci eius: oēs in duas oratiōis pres diuiserūt: ut מ in
prepositionē de, uerterēt. i. ἀπὸ: סובה surgētes interpretarē
tur. Denicq; Aquila ἀπὸ τῶν ἀνισαμένων inquit. i. a cōsurgē
tibus: Lxx. cōsurgentes. i. τοὺς ἐπεγερομένους, Theodotio,
cōsurgētibus ei. Quinta æditio, a cōsurgētibus illi. Solus
Symmachus cū nostra interpretatiōe cōsentiēs ait: Et in di
luuio transeūte consumationē faciet loci eius. Quidā de no
stris, cōsurgētes & inimicos, Marcionē & oēs ueteres hære
ticos interpretant: q aduersū creatorē disputāt. a ¶ Quid
cogitatis ꝛc. nō vindicabit bis in idipm in tribulatiōe. Sym
mach⁹ apti⁹: Nō sustinebūt impetū secūdæ angustiæ. Theo
Tropo. dotio: Nō cōsurget secūda tribulatio. Loqt aūt iuxta tropo
logiā aduersum Marcionē: de q̄ sup diximus, & oēs ueteres
hæreticos q bonū nescio quē cōfingētes deū: ipsū dicūt cō
sumationē mūdi esse facturū: & arguūt legis deū quasi cru-
delitatis, qđ multos puniat: & pro peccatis irroget cruciat⁹.
Quid ergo ait cōtra dñm cogitatis? ipse q creauit mūdū: &
consumationē eius faciet. Qđ si uobis uidet crudelis, rigi-
Ge. 7. d. 19. e dus & cruentus qđ in diluuio genus deleuit humanū: sup
Exo. 14. g sodomā & gomorram ignē & sulphurē pluit: ægyptios sub-
Nu. 32. g mersit fluctibus: israelitarum cadauera pstrauit in eremo:
scitote eū ideo ad præsens reddidisse supplicia ne in æternū
puniret. Certe aut uera sunt quæ pphetæ loquūt aut falsa.
Si uera sunt quæ de sæueritate eius uident dicere: Ipsi dixe
rūt: Nō uindicabit dñs bis in idipsū in tribulatiōe. Sin aūt
falsa sunt: & falsum est hoc q̄ dicit: Nō cōsurget duplex tri
bulatio: falsa est ergo & crudelitas quæ in lege descripta est.
Q2 si uerū est ut negare nō poterūt dicēte pphetā: Nō uin-
dicabit dñs bis in idipsum in tribulatione: ergo qui puniti
sunt postea nō punient. Si aut illi postea punient: scriptura
mentit: qđ dicere nefas est. Receperunt ergo & q in diluuio
pierāt & sodomitæ & ægyptij & israelitæ in solitudine, mala
sua in uita sua. Quærat hic aliquis: si fidelis deprehēsus in
adulterio decollet: qđ de eo postea fiat: Aut em punietur, & fal
sum est hoc qđ dicit: Nō uindicabit dñs bis in idipsum in C
tribulatiōe: Aut nō punietur: & optādū est adulteris ut in præ
sentiarū breui & cita pœna, cruciatus frustrentur æternos.
Ad qđ rñdebimus: Deū ut omniū rerū, ita & suppliciorū
quoq; scire mēsuras: & nō preueniri sentētia iudicis: nec illi
in peccatorē exercēdæ
de hinc pœnæ auferri
potestatem: & magnū
pētm, magnis diutur-
nisq; elui cruciatibus.
Si qs autē punitus sit:
ut ille in lege q israeliti
cis maledixerat: & qui
in sabbato ligna colle-
gerat: tales postea non
puniri: quia culpa le-
uis præsenti supplicio
cōpēsata sit. Hebræus
hūc locū ita exposuit:
Quid putatis o assy-
rij iniqtatē cōtra dñm
cogitātes: qđ populū
isrł. i. duodecim trib⁹
usq; ad internetionē
ipse consumat? Nō cō-
surget duplex tribula-
tio. i. non uobis tra-
det iudā & hierł'm: si-
cut tradidit decē trib⁹
& samariā. b ¶ Quia
sicut spinę se inuicē ꝛc.
Tres differētias quas
dñs in parabola semētis posuit: excepta terra bona quæ af- Matth. 15. a
fert tricesimū & sexagesimū & cētesimū fructū: uidet mihi
ppheta replicare: unā quæ iuxta uiā ceciderit: & aliā quæ in
ter lapides: & tertiā quæ inter spinas: qđ quidē & apłus de 1. Cor. 3. c
his q sup fundamētū christi nō bene ædificabāt: subostēdit
qsdā esse q ædificāt lignū, fœnū, stipulā. Igit ligna referam⁹ D
ad id qđ nunc dicit: Quia usq; ad fundamēta sua redigen-
tur ad uepres. Fœnū uero ad id qđ sequit: Et sicut uoluo-
la quæ circūdat comedet. Porro stipula manifeste refert
ad stipulā: de q̄ dicit: Et sicut stipula ariditate plena. Propte
rea ergo nō uindicabit dñs bis in idipsum: qa malicia quæ
in auctoribus hæreseos orta fuerat: usq; ad fundamentum
& ad radices suas cōsumet. Sed & si qs in eis uidebat pom
pā habere uerborū. i. folia inania, tantū aspectu delectantia,
sicut uoluola quæ græce dicit σμίλαξ deuorabitur & con-
sumet in nihilū. Voluola aūt herba est similis hæderæ, quæ
uitib⁹ & uirgultis circūdari solet, & in lōgū serpe. Quicqd
etiā in eis uidet habere pompā segetis, sed non habet spicas
& grana frumēti: quasi stipula ariditate plena tradet incen-
dio. Hoc scđm Lxx. Cæterū iuxta hebraicū uere hæretico-
rū fœdera & necessitudines quasi spinæ sunt seinuicē cōple-
ctentes: & cōuiuiū eorū atq; mysteria: quia & ipsi mensam
dñicā habere se dicūt: spinarū fœdus est, simul uescentium
pariterq; potantiū. Cū em ebrij de uinea sodomorū aduer-
sus conditorē rabido ore blasphemāt: nōne cōuiuiū sentiū
est? qđ tñ cū suis cōsumet auctoribus quasi stipula aridita
te plena. c ¶ Ex te em exibit cogitans ꝛc. Vere ab hæreti-
cis exibit aduersus dñm inimica cogitatio. An nō uidet esse
aduersus deū malicia & præuaricatio: dicere, qđ Valētinus
quasi abortiuū errātis sapientiæ extremū æditū creatorem?
Nonne contra deū cogitatio est Basilidis impudica: & por-
tentosum ἄβραξας nomē qđ præfert dño conditori? Porro
quia docti ab hebræis uolumus eorū quoq; traditionē seq:
& nostris. i. christianis explanationē historiæ demōstrare:
Dicendū est: Nō cōsurget duplex tribulatio. i. nō capiēt ab
assyrijs duæ trib⁹: sicut captæ sunt decē. Si qdē dū adhuc in
terra iuda sunt assyrij & quasi spinæ seinuicē cōplectunt, læ
tantes atq; gaudētes: ab angelo consument: qñ una nocte
centū octogintaquinq; milia cæsa sunt hostiū. Pulchre ůq;
exercitus eorū multitudinē, ebriorū conuiuio cōparauit: &
ipsum cōuiuiū nō rosarū, nō liliorū dixit esse, non florū: sed

a HEB. sperantes in se. Et in dilůuio pretereūte, consu-
mationē faciet loci eius: & inimicos eius psequent te nebræ. Quid cogitatis cō-
tra dñm: consumationem ipse facit: non consurget
b duplex tribulatio. Quia si cut spinæ se inuicē cōple-
ctuntur: sic conuiuiū eorū pariter potantium consu-
metur: quasi stipula aridi-
c tate plena. Ex tē enim exi-
bit cogitans contra domi-
num maliciam, mente per
tractans præuaricationē.
hæc dicit

SEP. cognoscēs timētes se. Et in diluuio transeūte cō
sumationē faciet: cōsurgē-
tes & inimicos eius perse-
a quētur tenebræ. Quid co-
gitatis cōtra dñm: cōsuma
tionē ipse faciet: nō uindi-
cabit bis in idipsum in tri-
bulatione. Quia usq; ad
fundamenta sua redigent
in uepres: & quasi uoluo-
la circūdata comedetur, &
quasi stipula ariditate ple-
na. Ex te exibit cogita-
tio contra dominum pessi
ma cogitans contraria.
hæc dicit

E simile spinarum seinuicē complectētiū: quæ semp tradunt igni: & quasi stipula ariditate plena leui cōburunt ardore. Q. aūt sequit: Ex te exibit cogitans contra dñm maliciā: 4. Re. 18. d mente ptractās præuaricationē: de Rabsace intelligi uolunt Esa. 36. a q. de assyrijs egressus, blasphemauerit dñm: & popl̄o p̄sua/ dere uoluerit: ut desperans de auxilio dñi, se assyrijs traderet, non deo sed idolis seruitu/ rus. a ¶ Hęc dicit dominus ꝛc. Iuxta literā manifestus ē sēsus: Li/ cet inquit robusti sint assyrij: & fortitudo eorum numero augea/ tur cunctarum gen/ tium: sic quoq; ange/ lo uastante tondent. Quō em̄ numerus capillorum acutæ forci/ pi nō repugnat: ita & numerus aduersario/ rū dei, facili succisione tolletur: & pertrāsibit assur uel esse desistet: siue uastato exercitu suo reuertetur ad pa/ triam te sospitem dere linquēs. Rursumq; ad iudam & hierusalē sermo dirigit: Afflixi te & non affligā te ultra:

a HEB. Hæc dicit dominus: si pfecti fuerint & ita plures: sic quoq; attōdent & ptransibit: afflixi te & nō affligā te ultra: & nūc conterā uirgam eius de dorso tuo: & uincla tua disrūpā.

b Et præcipiet cōntra te dñs: nō seminabit ex nomine tuo amplius: de domo dei tui interficiam sculptile & cōflatile: ponā sepulchrū

c tuū: qa inhonorat⁹es. Eccē sup mōtes pedes euāgeli/ çātis & annunciātis pacē. Celebra iuda festiuitates tuas

SEP. Hec dicit dominus regnans aquis multis: & sic diuidentur & auditus tuus nō audietur ampli⁹: & nunc conteram uirgam eius a te: & uincula eius dis/ rumpam. Et præcipiet de te dñs: non seminabit ex nomine tuo amplius: de domo dei tui dispdā sculptilia, & conflatilia: ponā sepulchrum tuū: quia ue/ loces, ecce super montes pedes euāgeliçantis & an/

b nunciātis pacem. Celebra iuda festiuitates tuas, redde

non q̄ perpetuā securitatē polliceat, sed illius tantū tēporis & ab illis hostibus a quibus tunc obsidebat. Denicq; infert: Et nunc conterā uirgam eius .i. assyrij de dorso tuo: & uin/ cula tua disrūpā: Vel p̄ metaphorā potestatē eius significās: uel certe uirgam qua pcutere conabat: & uincula quæ ca/ ptiuis pabat: quāq; possit & obsidio clausæ multitudinis p̄ uinculis accipi. Porro iuxta Lxx. multo aliter est sensus. Ad huc em̄ uidetur aduersus eos loqui quibus supra dixerat: Quid cogitatis contra dñm: Et: Ex te exibit cogitatio cōtra dñm pessima, cogitans cōtraria. Hæc ergo dicit dñs regnās aquis mltis: siue uirtutibus, quæ dicunt aquæ sup̄ cœlos: & præcipit eis: ut laudent dñm: uel certe intellectibus & sa/ pientiæ & doctrinis dei. Sicut enim flumina de uentre iusti fluent, & fontes uberes in uitā æternā, per uarias multipli/ cesq; sententias quibus imperat sermo dñi: ita habēt & hæ/ resiarchæ aquas suas, quibus imperant, & quæ ex eorū pri/ mū fonte manarūt. Q. aūt seq̄t: Et sic diuident: uel de cœ lestibus quæ in supnis deo seruiūt uirtutibus intelligi pōt: q. unaquæq; in suo officio sit & ministerio: uel de multipli/ ci uarietate sapiētiæ: Ne quia dixerat regnans aquis multis: confusus & indiscretus sensuū numerus putaretur: sed q. unaquæq; sententia diuisos habeat inter se sensus & separa tas materias propriasq; ὑποθέσεις. Nam q. dicitur: Auditus tuus nō audietur amplius: increpatio est in eos, qui aduer/ sus deū contraria cogitauerant: q. ostensis sophismatibus & decipulis quibus dei populus irretiebatur: sermo eorū ultra nō currat: nec suscipiat a populis. Sed & hoc q. infert: Et nunc conterā uirgam eius a te: & uincula tua disrumpā: pro ipsis dicit quibus fit cōminatio, ut nequaq; cædātur a diabolo & ei subiecti sint, quo auctore tanta excogitauerāt atq; cōfinxerant. Conteretur ergo imperium eius in eos: & uincula quibus peccantiū animæ ligabant, disrūpētur a ser mone dei: dicēte his qui in uinculis sunt, exite. b ¶ Et præcipiet cōtra te dñs ꝛc. Ideo plus posui de Lxx. interpretib⁹: qm̄ secūda περικοπὴ a priori nō poterat separi. In eo em̄ q. dicitur: quia inhonoratus es: pro q̄ Quinta æditio posuit ὅτι ὑβρίσθης, Lxx. transtulerunt, qa ueloces. i. ὅτι ταχεῖς, q. in hebraico legitur בְּרִי קַלּוֹתָיִךְ. Veloces autē nisi ad inferio/ ris capituli pedes retuleris, pēdet sententia, Itaq; iuxta con suetudinē meā primū historiā, & postea uulgatæ æditionis sententiā uentilabo. Præcipiet inquit contra te dñs, o assur:

ut q. passurus es: non fortuitu & absq; aliq; iudice ueniat: sed deo pronūciante patiaris. Non seminabit ex nomie tuo amplius: statim quippe niniuē reuersus sennacherib a filijs suis occisus est. Lege Esaiam, & occisus in domo dei sui quā Esa. 37. g adoraturus intrauerat. Hoc est em̄ q. ait: de domo dei tui interficiā: inde puniē/ ris unde sperabas au/ xiliū. Erit sculptile & conflatile sepulchrum tuū: ut iter aras & pul/ uinaria adorantis ido la sanguis nefarius ef/ fundat. Iuxta Lxx. au tem interpretes cum superioribus iūge q. sequitur: Non semi/ nabitur inquit ex no/ mine tuo amplius. Ne quaq; o hæretici aniæ deceptorū ex dogma/ tibus uestris suscipiēt nomina: quæ prius in uocauerant sup̄ terras suas: sicut in q̄dragesi/ mo octauo psalmo fi/ guraliter canit. Et p̄de rit uobis hæc ipsa ces/ satio satiōis quæ pri⁹ animā seminātis: de/ inde eius in quo semi/ nabat interficere con/ sueuerat. Morient er/ go tibi errorū dogmata: sed & tu qui prius tibi uiuere uide/ baris morieris errori: & bono tuo mortuus, idola quæ co/ lebas habebis sepulchrū. Atq; ita fiet ut de pectore tuo, q. ante templū dei tui quē simulaueras fuerat: oīes auferant errores. Hæc autē euenient tibi qui quondā aduersus dñm contraria cogitabas: cū dei sermo qui semp ascēdit in mon/ tes, in animas uideliçet excelsas atq; sublimes: ad te ueloci/ ter uenerit, calcatisq; priorū errorū fluctibus, & in trāquillū redactis: pacē tibi fidei sensumq; reddiderit. Ignoscite proli xitati: nō em̄ possum & historiam & tropologiā sequēs bre/ uiter utrūq; cōprehēdere: maxime cū & interpretationis ua rietate torquear, & aduersus conscientiā meā cogar interdū uulgatæ æditiōis cōsequētiā texere. c ¶ Ecce sup mōtes ꝛc. Paulisq; Lxx. interpretes differā qa & ipsa capitula apud eos interpretatiōis uarietate cōfusa sunt. Cūq; historiā breuiter exposuero, æditionē eorū, meo eloqo tēpabo. In p̄palipome/ nō scribit libro: Q2 obsidēte Sēnacherib hierl'm, in prio mē 2. para. 32. a se pascha facere nō potuerūt. Cæso aūt p̄ angelū exercitu ei⁹ & fuga ac morte eius nūciata, in secūdo mēse sūma festiuita/ te paschæ diē celebrarint. Q2 ergo dicit tale est: O iuda q̄ re/ gnas ī hierl'm noli esse sollicit⁹, interfecto hoste tuo in tēplo dei sui: Ecce uenit tibi nūcius, montes colles q̄ trāscurrēs: & quasi de sublimi specula procul nuncias sennacherib mor/ tuū: urbem eius imperio liberatā. Celebra festa, redde uo/ ta p̄ nece inimici: quæ pollicitus es deo: nequaq; ultra p̄trā sibit p̄ te præuaricator & ἀποσάξω, hoc enim interpretatur בְּלִיַּעַל Totus interijt. i. exercitus & rex & imperiū assyrio/ rum penitus cōciderūt. Et hoc quidē iuxta literā: cæterum scd'm ἀναγωγὴν dicitur ad ecclesiā: dicit ad anias dñm cō/ fitentes: quia diabolus qui te prius populabatur & grauissi mo præmebat iugo: in idolis & cū idolis quæ fabricat⁹ fue/ rat p̄ijt: celebra festiuitates tuas & redde deo uota tua: canēs cum angelis iugiter: nequaq; em̄ ultra p̄ te transibit belial: de q̄ dicit & Apl'us: Quæ cōmunicatio christi & belial? qa 2. Co. 6. c subuersa niniue totus interijt. Si qñ grauissima p̄secutio fue rit: qualis sub Valeriano & Decio & Maximiano: & dñi ul/ tio apparuerit in aduersarijs eius: dicam⁹ ad ecclesiā: Cele/ bra iuda festiuitates tuas & redde uota tua ꝛc. d ¶ Celebra iuda festiuitates tuas ꝛc. Semel dixi iuxta interpretatiōis ua rietatē capl'a q̄q; ipsa aliter diffiniri: & nō posse cū capitul'he braicæ interpretatiōis cōuenire. Itaq; q. nunc dicit, huiusce modi est:

Allegoria

A modi est: O ecclesiastice quia de aduersariorū tuorū nomie ultra nō seminabit̄:& uirga eorū contrita est:& uincula dis/ sipata sunt:& uenit qui tibi annunciaret pacem:celebra fe/ stiuitates tuas:non in uino & epulis:ut carnei iudæi existi/ mant:sed in spiritualibus delitijs & uoluptate torrentis. O iuda redde uota tua: quia nequaq̄ ultra p/ transient inimici q te adducāt in uetustatē: hoc est q te uolūt ima/ ginem portare ueteris hois: Q m̄ qđ uetus est senescit:& qđ sene/ scit,perditioni ,proximū est. Cōpletus est mun dus:cōsumptus est ad uersarius : uenit tibi christus qui prius in/ Sapi.15.c sufflauerat in faciē tuā cum te de limo finge/ ret:& post resurrectio nē quoq̄ insufflans in faciem apostolorū ait: Ioh. 20. e Accipite spiritūsctm̄: ipse est q te liberat de tribulatione. Vastata em̄ niniue & transeūte mūdo: tribulatio q̄q̄ pertransiet. ¶ Ca. II

A Scendit q̄ dispgat ꝛc. Necessitate compellor quasi inter saxa & sco/ pulos īminēte naufra/ gio:sic inter historiam & allegoriā orationis

B meæ cursum flectere, & ne subito impingat attēdere. Siqdē iuxta fabulas poetarū: Dextrū scylla latus leuum implacata charybdis:obsidet. Si saxa fugimus,incurrimus in profun dū: si cōtortos uertices euitamus, in saxa deferimur. Testis est mihi dñs:me omia quæ scđm hebraicū dissero: nō de ,p prio sensu loq, qđ arguit̄ in pseudoprophetis: sed hebræo/ rū sequi expositionē, a quibus nō modico tēpore eruditus, debeo meis simpliciter indicare quæ didici. Certe in lecto/ ris erit arbitrio cū utrūq̄ pcurrerit qd magis sequi debeat iudicare. Ad niniuen igitur nunc sermo cōuertitur : & hinc uel maxime obscuri sunt ,pphetæ:qđ repente dū aliud agit̄, ad alios pson mutatur:& dicit̄ ei: Ascēdit ad te nabucho/ donosor qui te obsideat: qui ante os tuū uastet agros, pse/ quatur agricolas,rura populetur:qui te quoq̄ ipsam clausā teneat. Quia itaq̄ ibi iminet bellū:ecce gaudēs ,ppheta nūc præcino:contēplare diligenter & conspice:& quid tibi eue/ niat intuere. Conforta lumbos.i.accingere: robora uirtutē ualde:hoc est,exercitus congrega: Quia sicut ultus est dñs Esa.37.g iudam de supbia sennacherib interfecto exercitu eius in iu/ dæa:& ipso quoq̄ a filijs suis iugulato:sic ulciscetur israel.i. decem tribus quæ a niniue possidēt̄. Vtrūq̄ em̄ & iudā & israel uastauerūt & euerterūt assyrij:& sub metaphora uitis, amborū ,ppagines corruperūt. a ¶ Contēplare viam te/ ne lumbū cōfortare ꝛc. Tria præcipiunt̄ iudæ. Primū ut cō/ templet̄ uiam:& iter per qđ ambulaturus est, diligēter aspi/ Hiere.6.d ciat:iuxta illud qđ in Hieremia scriptum est: State in uijs & interrogate semitas æternas : & uidete quæ sit uia bona & ambulate in ea: ut cum steterimus in uijs multis: ueniam⁹ Ioh.14.a ad eā uiā quæ dicit: Ego sum uia. Deinde dicit̄ ei ut teneat 1.Co.9.g lumbū.i. ut post electionē uiæ mortificet corpus suū: & ser/ uituti subijciat:ne quasi rex & magister alijs prædicans,ipse reprobus inueniatur. Longū est nunc dicere qđ uirtus dia/ boli uel maxime sit in lumbis:& qđ ad dauid repromissio Ps. 131. b fiat: De fructu lumbi tui ponā sup thronū tuū. Et illud apli: Hebre.7.b Adhuc em̄ in lumbo patris sui erat abrahæ leui,qñ iuit in Matth.3.a occursum abraham melchisedech. Et q̄ Ioannes ẽona pelli/ cea cingit̄:& q̄ a saluatore discipulis impat̄: Sint lūbi uestri præcincti. Et Apls ad ephesios: Stati ergo accincti lumbos uestros in ueritate: licet em̄ ἀσκησις, plurimum prestet,& ui/ tæ continentia super mortificatione lumborū : tamen nihil eos ita mortificat ut cognitio ueritatis. Vñ dicit̄: accingite lūbos uestros in ueri/ tate. Si em̄ ueritas est christus:q tota in chri sto mente credidit:lū/ bos suos mortificauit in christo. Tertio præ/ cipit̄, cōfortare ῥτute nimis,elegisti inqt uiā tenuisti lumbū : assu/ me uirtutem ut possis pugnare cū hostibus. Et ne forte diffidas:da tur tibi causa cur spe/ res: Auertit inqt dñs cōtumeliā iacob,sicut cōtumeliā israh̄:qđ am biguū est:aut em̄ ipsi⁹ iacob cōtumeliā q̄ cæ teris faciebat iniuriam auertit: aut cōtumeliā quā ab alijs sustinebat iacob auertit dñs.Sed mihi uidet̄ meli⁹ esse ut cōtumelia quā ia/ cob solebat cæteris fa/ cere ad dño sit auersa. Non em̄ tantæ uirtu/ tis est, ab alijs factam iniuriā sustinere: quā/ tæ gratiæ dñi est,placi dū,mitē,atq̄ tranquil lum iniuriā facere nō

D possē. Quærit̄ quō auersa est iniuria iacob: sicut auersa fue Genē.32.f rat & israel: Postq̄ luctatus est iacob cū angelo:israelis nō/ mē meruit accipe:& quia uidit deum,iniuriā facere cessauit. Sicut ergo israel sensus uel uir uidens deum, & semper de deo cogitans facere nescit iniuriā: sic omis procacitas & cō/ tumelia auersa est a iacob:hoc est a supplātatore:ab eo qui adhuc in certamine positus supplantat inimicos. Vt autem sciamus quō iniuria in malā partē accipiat̄: salomon testis Pro.17. est dicens: Oculus contumelioſi,lingua iniqua. Quō autē scđm utrāq̄ intelligentiam iniuria auersa sit ab iacob: quæ pri⁹ auersa fuerat ab israel:sequēs sermo declarat: Quia ex cutiētes excusserunt eos: & flagella eorū demoliti sunt,siue Matth.18. b corruperūt. Angeli inquit singulorū qui quotidie uident fa ciem patris:quicqđ in iacob & israel adhæserat pulueris,ex/ Iob 13.a cusserūt. Vñ & Petro lauant̄ pedes. Et per ppheta dicit̄: Ex/ Esa.52.a cute puluerē:& exurge hierusalē. Discipulis quoq̄ a saluato Matth.10.b re præcipit̄: Excutite puluerē pedū uestrorū. Et in psalmis Ps.126.a scriptū est: Sicut sagittæ in manu potentis:ita filij excussoꝝ. Auersa est itaq̄ mēs ad cōtumeliā ,prompta,a uero iacob & a uero israh̄:qa qcqđ i eis terrenū fuerat:& de iferiori fece cōcre tū:hoc ministris angelis siue monitorib⁹ ac mgris excussū est atq̄ mūdatū:q nō solū excusserūt eos,sed uitia q̄q̄ quæ ad pñs tātū sensus uoluptate demulcēt:& i modū flagelloꝝ ac,ppaginū q̄ absq̄ fructu foliis plena sūt dissipauerūt:dicē te dño: Oēm ,ppaginē quæ in me manet & fructū affert, pr̄ Matth.15.b me⁹ mūdat ut fructū magis afferat: q̄ aūt in me nō manet, & fructū non affert, pater meus præcidet & in ignē mittet. b ¶ Clypeus fortiū eius ignitus ꝛc. Scđm historiā aduersū niniuē ordo seq̄t: & describit̄ babyloniorū exercit⁹ cōtra eā ueniens. Qđ aūt ait: Igneæ habenæ currū in ardentibus lo ris,uelocitatē præparātiū significat:& quasi ἐπισκλώπτις præ/ parantiū se ad prælium pompa narrat. Cōmixtimq̄ nunc de israel quæ olim passus sit:nunc de assyrio quid fecerit:nunc de babylonijs quæ exerceant in assyrios scriptura cōtexit̄. Non est ergo ait mirū si tā uelociter ad uastādū ueniāt:cum agitatores & fortes uel israel,ante uel postea assyrioꝝ fuerint

E cõsopiti. Rursumq; ad descriptionis ordinẽ rediens: Tanta est inquit multitudo uenientiũ, ut cõmixtũ agmen sit in itinere, & discerni nequeat. Ipse quoq; quadrigæ dum uiã nõ reperiũt, præ multitudine inter se collidunt in plateis. Aspectus babyloniorũ quasi lampades, quasi fulgura discurrentia: ut ante uisu aduersarios terreant q̃s mucrone prosternãt. Tũc recordabit assur fortium suorũ: & quæret eos q; in itineribus eorũ ruerũt: & ascendet uelociter muros niniue: ac ꝓpter obsidionem longissimã ad depellẽdos æstus præparabit umbracula. Sed quid ꝓdest ædificare domũ nisi dñs ædificauerit? Quid iuuat claudere portas q̃s dñs reserat? Aptæ sunt portæ niniue quæ ad instar fuminũ habebat ciuiũ multitudinẽ: & tẽplũ. i. regnũ eius destructũ est: & miles captiuus abductus est: hoc est omnes ducti sunt in babylonem. Ancillas uero niniue pel-metaphorã minores urbes & uiculos & castella intellige. Vel certe captiuæ mulieres minabũt ante ora uictoꝝ: tantusq; terror erit, ut ne in singultus qdẽ & ululatũ erũpat dolor: sed ĩtra se tacite gemãt: & obscuro murmure deuorẽt lachrymas in morẽ mussitãtiũ colũbarꝝ. Hæc iuxta hebraicã traditionem. Nunc ueniamus ad Lxx. translatores: ¶ Excutientes q̃ excusserũt Iacob & israel, & flagella eoꝝ dissipauerũt: arma quoq; quæ dũ cõtumelioſi essent habere cõsueuerãt: & quibus infirmos quosq; oppresserãt confregerunt: & hoc nõ solum fecerunt, uerũetiã uiros fortes qui illudebãt in igne disperdiderũt. Cõsydera an possis uiros fortes dicere illudẽtes in igne, fortitudines cõtrarias quæ ministrãt ardẽtib⁹ iaculis diaboli: q; fortes & illudẽtes quondã in igne iacob & israel habebãt curruſ & equos, quibus conciti ferebant in bellũ in die preparatiõis suæ. Horũ igit curruũ habenæ & equites cõturbabunt in itinerib⁹: & collident in plateis: qñ illustratione dñi iacob & israel illustrato: tam dæmones q̃ hi qui eoꝝ seruiunt uolũtati, a dño subuertent. Possum⁹ hæc & de primo eius aduẽtu intelligere, qñ uiri fortes & agitatores curruũ & equites loquebãtur: Quid nobis & tibi fili dauid: uenisti ante tempus torquere nos? Sed qm̃ semel ꝓphetiã contra niniuen de cõsummatione mũdi accepimus: melius est ut dicamus arma potentiæ diaboli tunc tolli ab hoĩbus: & ministros eius fortes q; illudebãt hoĩbus in igne. Oẽs em̃ adulterãtes quasi cibanus corda eorũ: uincula quoq; qbus captiui ducebant in uitia, & ascensores curruũ relaxari. Timebũt em̃ equites in exitibus: hoc est in cõsumatione mũdi: & cõfundent & collident currus in plateis: Quãuis em̃ lata & spacioſa uia sit, quæ ducit ad mortẽ: tamen pressura tẽporis coartati, rectũ iter inuenire nõ poterunt: sed in seinuicẽ collident: & nihilominus spirabunt ueterem furorem: & quasi fulgura huc illucq; discurrẽt. Videbam inquit dñs sathanã quasi fulgur de cœlo cadentẽ: Q. d cũ diabolus & oẽs optimates eius intellexerint, recordabunt cõsumatiõis quæ olim fuerat prædicta, & fugiẽt in diebus: Nequaq; em̃ uersabunt in noctibus sed clarescẽte die, tenebræ fugabũt & infirmabũt itinere: nõ ꝓficiẽtes nec explentes conatus suos: & festinabũt ad muros. Tantus quippe eos ueniẽtis dñi terror inuadet, & tã imbecilles ad repugnandum erunt: ut ad terminos mundi fugiant: quibus quasi muris mundus includitur & ambit: & præparabunt se ad resistendũ. Quõ si quis inimicum fugiat, non audens ei resistere: cum ad solitudinem uenerit: si forte hostis sequatur, necessitate cogitur repugnare. Verum illis hoc cogitantibus uniuersa quæ ab eis obtẽta fuerant & possessa, ꝓferentur in mediũ: & apient portæ quas clauserant, & regna eorum cadent: & substãtia. i. diuitiæ reuelabũtur. Ipsa autem mũdi substãtia & omnes ancillæ ei⁹ postq̃ se christo subiecerint, & ei seruire cœperint: ducent læte atq; gaudẽtes, & ex intimo confessionis corde credentes: ita ut columbarꝝ munditiæ comparent: murmurabunt seu loquentur in cordib⁹ suis: Et tũc adimplebit q̃ d in sexagesimoseptio psalmo de uictoria dicit saluatoris: Ascendens in altũ captiuã duxit captiuitatem. a ¶ Et niniue quasi piscina aquarum aque eius ꝛc. Manifestũ est q̃ d ciuitatibus niniue (q̃s filias eius scriptura cognominat) in captiuitatẽ deductis: ipsa niniue quæ tantos nutrierat populos: ut piscinarum aquis compararentur, inutilẽm habeat multitudinem: dum nullus est qui resistat & irruentium babyloniorum impetum ferat. Habebat enim populos qui tm̃modo fugerent: & clamãte matre: State, state: claudite portas, muros ascendite: hostibus repugnate: nullus esset qui reuerteret: nemo q; respiceret ad matrẽ: sed om̃es terga uertentes, præde inimicorum desererent ciuitatem. Vnde dicitur ad babylonios: quia illi fugerunt, diripite argentum: & tanto tempore congregatas opes, subita uastatiõe prædamini. Nõ cm̃ ẽ finis diuitiarum, suppellectilis & uasorum: quæ in niniue condita sunt: nec potestis tantũ rapere, quantũ ad diripiendum illa se præbet. Sed quia niniuen specioſam, id est mũdum semel diximus: uideamus quæ piscina sit mũdi. Non ait scriptura: q̃d aquæ niniue sint quasi aquæ maris, nec quasi aquæ fluminum, nec quasi aquæ fontium, nec quasi aquæ puteorum: sed quasi aquæ piscinæ: Vt quomodo in Hieremia populus arguit: qui dereliquit fontẽ aquæ uiuæ, & fodit sibi lacus contritos qui non possunt aquam continere: sic & niniue omnes aquæ illæ sint quæ de cœlo ceciderint: & antiquã altitudinem relinquẽtes, in ima lapsæ sint. Omnia em̃ dogmata mũdi huius quæ extra fontem sunt ecclesiæ: horũtumq; signatum: nec possunt dicere: Fluminis impetus lætificat ciuitatem dei: Nec de illis aquis sunt quæ super cœlos laudent nomen domini: q̃uis magna uideantur, tamen parua sunt & angusto fine concluſa. Nec moueat quempiã quia piscinam in malam partem accepimus: illa piscina ad quã Esaias filius Amos prophetæ iubetur ascendere: Ibi enim cum additamento dicitur: Piscina aquæductus: & piscina fullonis: quæ sordes lauare consueuit: & maculas uestium eluere. Quæ quia in sublimi posita est: ideo ad eam propheta iubetur ascendere: & in occursum regis de duobus ambustis torribus uictoriam polliceri. Sequitur: Fugientes non steterunt: habitatores uidelicet niniue.

Primum

HEB. consopiti sunt: in itineribus conturbati sunt: quadrigæ collisæ sũt in plateis. Aspectus earũ quasi lãpades, quasi fulgura discurrentia. Recordabit fortium suorꝝ: ruẽt in itineribus suis: uelociter ascẽdẽt muros eius, & præparabit umbraculũ. Portæ fluuiorũ apertæ sunt, & templum ad solum dirutũ est: & miles captiu⁹ abductus est: & ancillæ eius minabãtur, gemẽtes ut columbæ, murmurãtes in cordibus suis. Et niniuẽ quasi piscina aquarum aquæ eius: Ipsi uero fugerunt: State, state: & nõ est q; reuertat:

diripite

SEP. bũt in exitib⁹ & cõfũdent curruſ & collident in plateis. Aspectus eorum quasi lãpades ignis, & q̃si fulgura discurrentia: & cõmemorabunt optimates eorꝝ & fugiẽt in diebus: & infirmabũt in itinere suo: & festinabũt ad muros: & præparabũt ꝓpugnacula sua: portæ ciuitatũ aptæ sũt: & regalia cõciderũt: & substantia reuelata est: & ipsa ascendebat, & ancillæ eius ducebant sicut columbæ loquentes in cordibus suis. Et niniue sicut piscina aquarũ aquæ eius: & ipsi fugientes non steterunt: & non erat qui respiceret:

diripiẽbant

Matth. 8. d

Luc. 10. c

Hiere. 2. a

Psa. 45. a

Esa. 52.

Esa. 7. a. 36. a

Psa. 126.

Mar. 6.

Zach. 5.

Exo. 14.

Psa. 37.

Matth. 14.

A Primum quidem deum fugere non debuerant: deinde etiã si fugerant, aliquando stare debebant: Magna enim differentia est inter eum qui fugit & stetit: & qui fugiens nunc̃ stetit. Q̃ui enim stat, fugere cessauit: qui non stat, semper in fuga profectus est. In tanta ergo turba fugiẽtium nullus erat qui respiceret, & ageret pœnitẽtiam: & audiret loquentẽ dominum: Reuertimini ad me filij reuertẽtes: & sanabo cõtritiones uestras. Vnde & sanctus loquitur in psalmis: Perijt fuga a me. Hoc ipsum puto & lepræ significare mysterium, super qua in Leuitico dicitur: Cum leprosus a sacerdote extra castra fuerit separatus: si steterit lepra, purum esse hominem, & mũdari eum qui quasi leprosus fuerat abiectus: & redire ad castra, & habitare in populo. Sin autẽ (inquit) diffusa fuerit lepra, id est nõ steterit, sed creuerit: & in malo habuerit profectũ: & mutauerit colorem pristinæ sanitatis: tunc lepra manifestissime comprobatur ab eo qui habet scientiam inspiciendæ & purgandæ lepræ. Sed & nobis præcipit̃ a uero salomone ut habitem⁹ in hierusalẽ, nec unc̃ egrediamur ex ea. Q̃ si fugerit nos, id quod ante nobis fuerat subiectum: & ierit ad Allophylos: B non egrediamur muros ciuitatis nostræ: nec sequamur fugitiuorum uestigia: ne dum uolumus saluare fugiẽtes, ipsi pereamus: quin potius dimittamus, ut mortui sepeliant mortuos suos: & scandaliçantẽ oculum, manũ, & pedem: dum licet eruamus & abscidamus a nobis. Q̃d autẽ dicit̃: Diripiebant argentũ, diripiebãt aurũ: & nõ erat finis ornamẽti ei⁹: aggrauata est sup̃ omnia uasa cõcupiscentiæ suæ: de aquis dicit̃ niniue, & de fugiẽtib⁹ q̃ fugerãt & non steterũt, nec̃ erat q̃ respiceret: & qui nõ solũ fugisse & non respexisse cõtenti, insuper diripiebãt argentũ: quicquid in mũdo uidebatur eloquij: diripiebant aurum, quicquid præclarum sententiarũ erat in doctrina sæculi, ut ornarent niniuen: ut dogmata sua omni sensuum uerborũc̃ flore componerẽt. Propter q̃d aggrauata est niniue super omnia uasa cõcupiscentiæ suæ: quanto enim plus habebat multam auri & argenti possessionẽ, & uariam suppellectilẽ, quæ erat grauis: tanto magis ipsa aggrauabat̃, quæ grauia diligebat. Vnde Zach.5.c & iniquitas in Zacharia super talentũ plumbi sedet: & ægyExo.14.f ptij qui erãt peccatis graues, dimersi sunt in mare ut plumPs.37.a bum. Et ex p̃sona peccatoris dicit̃ in psalmo: Q̃uasi onus Matth.14.d graue aggrauatæ sunt sup̃ me. Et petrus qui ante leuis pendulo gressu calcabat undas: post c̃ infidelitate aggrauatus, uorabat̃ a fluctibus, manu domini subleuatur. a ¶ Dissipata est & scissa & dilacerata &c. Sub metaphora captiuæ mulieris, niniue dissipata, scissa, lacerata describitur: tabescente corde, dissolutis genibus, renibusc̃ cõfractis: & q̃d omniũ habitatorũ eius præ terrore hostiũ, & magnitudine metus, facies in ollarum similitudine uideantur exustæ, tabidæ, & pallore deformes. Porro iuxta Lxx. altius intelligendũ est, quid significet excussio, rediscussio. Q̃ui de populo dei est: & quasi homo aliquando peccauit, & reuertitur ad pristinũ Esa.52.a statum, quasi hierusalem dicitur ei: Excute puluerẽ pedum tuorũ, & consurge hierusalẽ. Et qui talis est ut post c̃ fuerit excussus, in sagittas dei transire mereat̃: & a domino cõtraPs.126.a inimicos tendi, canit̃ de eo: Sicut sagittæ in manu potẽtis: ita filij excussorũ. Cunc̃ uestigia eius quasi ingredientis suMar.6.b per terram aspersa fuerint puluere, audiet a saluatore: Excutite puluerem pedum uestrorũ in testimoniũ illis: haud dubium quin eos dicat, qui recipere noluerunt prædicantes. Q̃ui uero de niniue est, quæ aggrauata est sup̃ omnia uasa cõcupiscentiæ suæ: iste non semel excutitur, sed frequenter. Et post c̃ rursus fuerit excussus, & superficies illius emundata: ne quid intrinsecus sordium maneat: fit etiam ei ebulitio quæ significantius in græco dicitur ἐκβρασμὸς: ꝓprie siquidem ἐκβρασμὸς in istiusmodi rebus ponit̃: cum q̃d latebat intrinsec⁹, erumpit in faciẽ. Vnde pacatæ quoc̃ quæ post ægrotationem nascuntur in labijs, uocantur ἐκβράσματα: & sanitatis uidetur indiciũ, morbum in superficiem prorupisse. Non solum autem hoc remedium adhibetur niniue, ut excutiatur cerebro & de uitalibus ei⁹ ægrotatio latens cogatur exire: sed etiã cordis cõfractio & dissolutio genuum prædicatur: ut quomõ pharaonis durum & lapideum cor cõfractum est: q̃d c̃diu habuit, C dei populum non dimisit: Sic & niniue fractum cor emolliatur & mutet̃ in carneum: ut rigida genua quæ prius deo non curuabantur, dissoluantur, & flectantur deo: ex quo omnis paternitas in cœlo & in terra nominatur: Et in nomi Philip.2.b ne iesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, & infernorum: Vt post c̃ cognouerint creatorem suum, audiant: Cõfortamini manus dissolutæ: & genua debilia roborate. Esa.35.b Et dolores inquit super omnem lumbum. Iam supra diximus in lumbo coitum significari: & q̃ omnia opera quæ D ad commixtionem pertineant, renum appellatione monstrentur. Grandes igitur in consummatione dolores erunt in renibus: quia draconis omnis uirtus in lumbo est: & ꝓ Iob.40.b his omnibus propter quæ præcessit excussio, rediscussio, ebulitio, & cordis confractio, dissolutio genuum, dolores renum, erit facies omnium quasi adustio ollæ: ut uel igni ardori c̃ sit proxima, uel nitorem amittens olei, nigrescat in carbonum similitudinem: & confusione operiatur æterna: a qua sanctus procul est dicens: Signatum est super nos lu Ps.4.b men uultus tui domine. Reuelata enim facie gloriã dei con 2.Cor.3.d templatur. Et puto quomodo alia est gloria solis, alia lunæ, 1.Co.15.c alia stellarum: & stella a stella differt in claritate: sic in resurrectione mortuorum: & claritatis inter sanctos, & nigredinis inter peccatores, magnam futuram esse distantiam.

b ¶ Vbi est habitaculum leonum, et pascua catulorum leonũ &c. Pro speluncis & leænis κατοικητήριον ϗ σκύμνους, id est, nidos & catulos Lxx. transtulerũt: in cæteris idẽ sensus est. Adhuc autẽ de niniue dicitur: ꝙ habitaculum fuerit regum, & aula nobiliũ: ad quã perrexit leo rex babylonis⁹, id est nabuchodonosor: & catulus leonis subreguli quoc̃ eius: & non fuit qui eis resisteret. Leo cœpit sufficiẽter catulis suis, & necauit leænis suis. Idem uidelicet nabuchodonosor uictoriæ cũcta iure possedit: & liberis urbibusc̃ suis: uel certe uxorib⁹ in seruitutẽ captiuos tradidit: & impleuit præda speluncas suas: siue ut in hebræo habet̃, foueas suas: & cubile suũ rapina tam thesauros c̃ ciuitates, auro, argento, uestibusc̃, omnic̃ ornatu complens: ut quod niniue habuerat babylonc̃ uicerat, possideret. Q̃uia uero scd̃m ἀναγωγήν & in Iona, & in hoc propheta niniuen mundum istum interpretati sumus. Et iuxta Ioannem: Totus mun- 1.Ioh.5.d dus in maligno positus est: Post c̃ mundus pertransierit habitaculum bestiarũ, & in quo pascebantur leones: tunc admirantes exultantesc̃ dicemus: Vbi est habitaculum leonum, ad quod iuit leo diabolus: de quo loquitur & Petrus: Aduersarius uester diabolus: quasi leo rugiens cir- 1.Pe.5.b cumit quærens quem deuoret. Et catulus leonis, antichristus: & omnes doctrinæ peruersæ, sermo contrarius. Audi- 1.Ioh.2.c stis (inquit Ioannes) quia antichristus uenit: nunc autem

E antichristi multi sunt: tot enim antichristi sunt, quot dogmata falsa. Et ante aduentum christi non fuit qui exterreret: Sed postq̄ dom⁹ noster uenit in mundum & niniuen
Luc.10.c ingressus est, uidit quasi fulgur sathanam de cœlo caden-
Esa.14.c tem: Et cecidit de cœlo lucifer qui mane oriebatur. Venit
Iudic.14.a eñ uerus samson ad allophylos: & dū pergit in thamnas, qđ interpretatur cōsumma-
תִּמְנָתָה tio ei⁹: ut pauperculā de gētib⁹ duceret dalilam, interfecit leonem cui uenerat cōsumma-
tio: & illo mortuo, comedit mella dulcedinis. Sed & uerus da-
1.Re.17.d uid seruans oues p̄is sui, apprehēdit leonē:
1.para.11.e & interfecit eum: & banēas, qui interpretat̄
בְּנָיָה ædificator dñs: descendit in lacū sæculi ist⁹: qui calentes aquas refrigerare consueuit, &
interfecit leonē. Et in
Esa.35.d uisione Esaiæ, quæ ad uersum quadrupedes cernitur: primū de angustia harum dicit̄ bestiarū: In tribulatione & angustia leo & catulus leonis. Iste leo anteqū interficeret̄ a christo, plurimos cœpit in prædā catulorum suorū: & necauit leunculis suis, satellitib⁹ suis uidelicet dæmonijs. Vide hæreticorū cōuenticula: & captos multos a leone nō quæres. Consydera mortuos qui reliquere
F uitā: & ecclesias eorū non uocabis ouile pastoris, sed leonis
speluncas q̄s impleuit cadaueribus & sanguine mortuorū.
Pō.103.e Posuisti (ait dauid) tenebras, & facta est nox: in ipsa pertrā-
sibunt oēs bestiæ saltus: Catuli leonū rapere & quærere a deo escā sibi. Difficile leo inuenit̄ in die, sed semper in nocti-
Abac.1.d bus circuit: ut de ecclesia christi rapiat: ut escis iuxta Abacuk saturet̄ electis. Deniq; iudas de ouili christi fuit: &
Matt̄.27.a raptus a leone suspēdio suffocat⁹ ē. Sed & ille ꝓpheta cui præ-
3.Re.13.c ceperat dñs, ne comederet panes in regione ea, ubi uituli aurei erant, & mentita religio: quia comedit, a leone percus-
Hiere.5.b sus est. Hieremias q̄q̄ de pct̄rib⁹ loquit̄: Percussit eos leo de sylua: & lupus usq; ad domos disperdit eos: & pardus uigilauit sup̄ ciuitates eorū. Oēs q egrediunt̄ ex eis, capientur. In q̄ aīaduerte q̄ nemo capiatur, nisi qui de ciuitatibus
4.Re.17.c dei fuerit egressus. In quarto etiā regnorū libro, habitantes in ciuitatib⁹ samariæ, & nescientes iudiciū dei terræ, interficiebant̄ a leonib⁹: donec didicerūt colere deū, & a leonibus
Leui.22.c liberati sunt. Ob hanc causam reor, & qđcunq; a bestijs captū est, in dei sacrificijs nō offerri: & a ꝓpheta dici: Immundum: & captū a bestia, non est ingressum in os meū. Interfe-
Iudic.14.c ctus est ergo leo: & falsis dogmatib⁹ cōfutatis, de comedente exiuit esca: & de forti egressum est dulce. a ¶Ecce ego ad te dicit dñs exercituū ⁊c. O niniue, uniuersa quæ dicta sunt, me auctore patieris. Ego dñs succēdam usq; ad fumū & cōsumptionē currus tuos: & nobiles quosq; atq; subregulos gladio faciā deuorari. Nequaq̄ terras ultra uastabis, nec tributa exiges: nec audient̄ per ꝓuincias tuas emissarij tui: Siue nō audiā angelos, qui præsides tui sunt, ꝓ te deinceps deprecātes. Sed & ad mundū hæc ipsa dicunt̄: in q̄ est multitudo quæ p̄ latā & spaciosam uiam pergit ad mortē, quā cōminat̄ dñs igne succēsam, fumo suæ maliciæ suffocari ex uanitate eius nimia. Leones quoq; comedet gladius, uiuens sermo dei & acutus: & ex omni parte elimatus: nec non pollicet̄ auferre se de terra prædam eius, ut nemo exinde capiatur in niniue: & quasi clæmens tollit mala opera & cōprimit ea, ne uox & sonitus eorū ultra possit audiri. Vnde ait: Et non audientur ultra opera tua. ¶Ca. III

Ve ciuitas sanguinū ⁊c. Vbi nos posuim⁹, lacerratione plena: in hebræo habet̄ פֶּרֶק מְלֵאָה: qđ interpretat⁹ ē Aquila ἐξαυχενισμοῦ πλήρης: id est exceruicatione plena. Symmachus autē ἀποτομίας πλήρης, quod possumus dicere crudelitate uel sæueritate plena. In altera eius æditione reperi μελοκοπίας πλήρης. i. sectionib⁹ carniū & frustis per membra cōcissis: deniq; statim subiecit: ubi indesinēs præda est. Porro hebræus פֶּרֶק nō excerG uicationē: pro qua in Aquilæ æditione reperimus ἐξαυχενισμόν, sed gubernaculū, id ē κυβερνισμόν interpretatus est: ut ostēderet & urbem fuisse regalē: & uelut in naui cūctarū gentiū tenuisse gubernaculū. Describit̄ aūt potētia ei⁹. i. niniue: & sub lamētatiōe crudelitatis arguit̄. Væ ciuitas sanguinū in q̄ nulla ueritas, sed oē mendacium, plena rapina, & laceratione prædarum. Vox flagelli crudelis semper & sæuientis imperij, & uox impetus rotæ. Vocem pro sonitu accipiamus: rotam feruentē per diuersa discursum: & equi frementis & quadrigæ feruentis: subaudit̄, in omnibus uox. Tam pulchra autem iuxta hebraicum: & picturæ similis ad prælium se præparantis exercitus descriptio est: ut omnis meus sermo sit uilior. Nam quod ait: Et grauis ruinæ, nec est finis cadauerum: de aduersarijs intelligamus, qui ab eis sunt interfecti. Et corruent in corporibus suis: uel cadent a sua multitudine, dum a se inuicē consti-
H pantur: uel in cadaueribus corruent interfectorum: αὐτῶν enim & suis & eorū utrūq; significat. Propter multitudinē inquit fornicationū meretricis: quia cū multis gentib⁹ fornicata est: & totius orbis quē subiecerat sibi, colebat idola: speciosæ & gratæ, & habentis maleficia, magos significat: quæ uendidit gentes in fornicationibus suis: & familias in Ver.6.E.
maleficijs suis. i. quæ in cunctas gētes habuit ptātē. Hæc de niniue sint dicta simpliciter. Cæterū si rōnabiliter ꝓpter pulchritudinis nomen mundū intellexim⁹ niniuen: recte mundus qui in malo positus est, ꝓpter multitudinē sagittarium: & eorū qui uelut gladijs hoīes linguis suis interficiūt: ciuitas sanguinū dicta est. Vñ & consequēter tota mendax, qđ ad peruersitatē doctrinarū refertur, nō habēte sermone dei, ubi caput in ea reclinet: cum peruersa dogmata cuncta
Pš.13.a possideant. Non est qui intelligat aut requirat deū: omnes declinauerūt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum: nō est usq; ad unū. Quæ q̄q̄ & nunc ex parte fiant: tamē in cōsumatione magis cōplenē: quando multiplicata iniquitate refrixerit charitas multorū. Quanti capiuntur a nemroth gigante, & uenatore sæuissimo: qui aduersum deum superbiēs, plures de saltu eius suis pedicis innexuit: cuius attractabitur a multis præda siue uenatio. Multos enim habet satellites, & secum pariter uenatores: qui in ei⁹ uenatione lætantur, & captiuorum morte se iactant. Sed & uox flagellorum auditur in mundo: quia multæ sunt tribulationes iustorum: quibus qui flagellantur, clamitant: & doloris magnitudinē flebili uoce testantur: quando alius dæmone, alius ira, quæ furori similis est: alius libidine, odio, inuidia, superbia corripiuntur: flagellum in eis assyrij regis sonat. Sed & in corporis malis, flagellum diaboli intelligimus, de quo ad iustū dicit̄: Et flagellū nō appropin
Pš.90.b quabit tabernaculo tuo. Si q̄n uiderim⁹ hunc morbo regio cōputruisse:

a HEB. ¶Eccē ego ad te dicit dñs exercituū: & succendā usq; ad fumum quadrigas eius: & catulos tuos comedet gladius: & exterminabo de terra prædam tuam: & non audiet̄ ultra uox nunciorum tuorum.

b Ve ciuitas ¶Ca. III sanguinum uniuersa mendacij dilaceratione plena: nō recedet a te rapina, uox flagelli:

SEP. ¶Ecce ego ad te dicit dominus omnipotens: & succendam in fumo multitudinem tuam: & leones tuos comedet gladius: & auferam de terra prædam tuam: & non audientur ultra opera tua.

O ¶Ciuitas ¶Ca. III sanguinum, tota mēdax, iniquitate plena: non contrecta-
bitur uenatio: uox flagellorum

A cõputruisse, & supereſſe cadaueri ſuo: Aliũ intercuti aqua: & tumẽti natare corpe: creſcẽtibuſq; mẽbris, formã priſtini hominis decreſcere: q; nuper in hac terra uidim⁹. Illũ puru/lentias quaſdã: & uulnerati damna pulmonis egerere: Iſtũ humore in lapides deſiccato, urinæ amaritudinẽ, & ueſicæ tormenta ſentire: non dubitem⁹ dicere uocẽ flagellorũ eſſe niniue: licet nonnulli hæc uel ex corrupto aere, uel ex eſcarum & corporũ diuerſitate accidere ſu ſpicentẽ. Nos qui legi/
Luc. 4. f mus & febrẽ increpa/
Ibi. 13. c tam: & mulierem quæ p decẽ & octo annos a diabolo fuerat ligata, dño medicãte curatã: ſciam⁹ hæc oĩa flagel/la eſſe niniue. Vnde ſe quitur: Et uox cõmo/tionis rotarum: dum huc atq; illuc gen⁹ ra/ptatur humanum: & incertis per cuncta diſ curſibus, ubi pericu/lum, ubi ſalus ſit igno ramus: de qua rota &
Eçech. 1. d in principio Eçechie/lis ſcriptum eſt: Et in pſalmo ſeptuageſimo
pſ. 76. d ſexto legim⁹: Vox to/nitrui tui in rota. Ha/bet aũt niniue & equũ perſequentẽ: cui⁹ hin/nitus, & ungula terrã fodiẽs: & pectus æſtu/ans, ſemper bella deſy
B derat: loquente dño
Iob. 39. c cõtra diabolũ: De longe odorat bellũ: Cũ ſaltu & clamore nõ parcit fugiẽtib⁹: nec ſinit abire terga uertentes: ſed perſe/quit ut proſternat, interficiat, cõculcet, illudat. Eſt quoq; in niuiue & uox quadrigæ feruẽtis, quales puto habuiſſe pha raonẽ, quæ a dño ſubmerſæ ſunt. Ad hanc quadrigã q̃tuor iungunt equi, quatuor. ſ. perturbationes: de quib⁹ & phi/
Ver. 6. Ene. loſophi diſputant: & Maro nõ tacet dicẽs: Hi cupiunt, me/tuuntq;, dolentq;, gaudẽtq;. His equis & hac quadriga ni/niue cũcta perturbat. Sed & equitis aſcẽdẽtis uox in ea per ſonat: qui arte quadã & gyro præparat⁹ ad bellũ, non abſq; periculo cõtra ſe pugnãtis incedit. Habet hic eques ſermo/nis gladiũ, exacutũ cote dialecticæ, & rhetoricæ artis oleo le uigatũ: habet arma fulgẽtia, tranſfigurante ſe ſathana in an/gelũ lucis: quæ arma Aplicæ armaturæ cõtraria ſunt. Nec mirũ ſi in niniue uulneratorũ multitudo ſit, cũ multitudo ſit ſagittarũ. Et quõ quatuor quibus pugnam⁹ & tegimur, ſunt ſcuta uirtutũ, prudẽtia, iuſticia, tẽperãtia, fortitudo: ita econtrario q̃tuor uitia ſunt: ſtulticia, iniquitas, luxuria, for/mido: quibus ab hoſte percutimur: Quorũ ſingula pullu/lantes habẽt in ſe, ac multiplices ſpecies ſagittarũ, quib⁹ in/ferunt uulnera: quæ niſi ſtatim medicina curauerit, ſit gra/uis ruina: atq; utinã tanti eſſent in niniue, & leuiter cadẽtes & leuiter uulnerati: q̃nti ſunt, p ruinæ põdere, uſq; ad infer/na demerſi. Nec ẽ finis gẽtib⁹ ei⁹: malicia ei⁹ finẽ nõ habet: & quãtæ ſpecies pctõrũ, tot gẽtes ſunt niniue: quæ infirma/bunt in corpib⁹ ſuis a multitudine fornicatiõis. Q2 licet poſ ſit & de eis accipi: q, ppter res uenerias etiã corpe debilitati ſunt: & cũ perditione animæ carnẽ q̃q; frangũt cui ſeruiũt: Tamẽ gẽtes iſtæ de q̃b⁹ dixim⁹, nõ cadunt, iuxta hebraicũ niſi in corporib⁹ ſuis: & non offendunt (ut interpretatus eſt Symmachus) niſi in cadauerib⁹ mortuorũ: quæ fornicatio nis multiplicatione pſtrata ſunt. In hoc loco Lxx. interpre/tes: cũ ſcdm hebraicũ poſuerim⁹, ppter multitudinẽ forni/cationũ meretricis, quaſi aliud uoluerunt eſſe principiũ: ut

HEB. gelli, & uox impetus rotæ, & equi frementis: & quadrigæ feruẽtis: & equi tis aſcẽdentis: & micantis gladij, & fulgurãtis haſtæ, & multitudinis interfectæ & grauis ruinæ: nec eſt fi/nis cadauerũ: & corruent in corporibus ſuis: ꝓpter multitudinem fornicatio/num meretricis ſpecioſæ, & gratæ, & habentis male ficia quæ uendidit gentes in fornicationibus ſuis: & familias in maleficijs ſuis.
a Eccẽ ego ad te dicit domi/nus exercituum: & reuela bo pudenda tua in faciẽ tuam: & oſtendam gen/tibus nuditatem tuam: & regnis ignominiã tuam:
& proijciam

SEP. lorum, & uox cõmo/tionis rotarũ, & equi perſe quẽtis, & currus feruentis, equitis aſcẽdentis, & ſplen dentis gladij, & fulgẽtium armorum, & multitudinis uulneratorũ, & grauis rui/næ: & nõ erit finis gentib⁹ ei⁹: & infirmabunt in cor/poribus eorum a multitu/dine fornicationis. Mere/trix ſpecioſa & grata, dux maleficiorum, quæ uendit gẽtes in fornicatione ſua: & tribus in maleficijs ſuis.
Ecce ego ad te dicit domi/nus omnipotens: & diſco/operiã poſteriora tua ſup faciẽ tuã: & oſtendã gen/tibus confuſionẽ tuam: & regnis ignominiã tuam:
& proijciam

dicerẽt: Præ multitudine fornicatiõis: & hucuſq; finita ſen/tentia: poſtea inciperẽt, meretrix ſpecioſa & grata, dux male ficiorum. Pro duce maleficiorum, Aquila & Symmachus tranſtulerũt: habens maleficia. Nec mirabitẽ niniuen ſcor/torum iam eſſe gratiſſimã: qui tantam hoim multitudinẽ, cum ea uiderit forni/cari: & maleficijs illi⁹ & q̃buſdã incantatio/nibus ad amorẽ ei⁹ pe ne cunctos trahi. Hæc uendidit gentes in for nicationib⁹ ſuis: quæ tollunt mẽbra chriſti, & faciũt mẽbra mere/tricis, & trib⁹ in male/ficijs ſuis: Facit enim amare eas, quæ odiſſe debuerant: & deteſtari quæ amare debebant: ut cũ deceptæ fuerint: iuxta illud q̃d ſcriptũ eſt: Corrumpunt mo/res bonos confabula/tiones peſſimæ: etiam alios malefica arte ſup plantent. Legi in ſcri/pturis ſanctis in bo/nam q̃q; partẽ malefi/cos accipi: Et malefici incantantis ſapienter. Sed ad hoc incãtat ta/lis maleficus: ut mere/tricis niniue amore de uinctos, ad mẽtis ſani tatẽ retrahat. a Ecce ego ad te dicit dñs exercituum ẽ. Quia uẽdidiſti o niniue gen tes in fornicationibus
1. Cor. 15. d
ps. 57. a
D
tuis: & familias in maleficijs tuis: & quaſi publicum pro/ſtibulum cunctis diuaricaſti pedes tuos: propterea ego ipſe ad te ueniam ſubuertendam: non mittam angelum, non credam alijs iudicium tuum. Diſcooperiam puden/da tua in facie tua: ut quæ prius non uidebas, ante tuum ponantur aſpectum. Oſtendam gentib⁹ nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam: ut qui tecum fornicati ſunt, ipſi te deſpiciant, irrideant, contumelijs afficiant: & eris in exemplum uniuerſis uidentibus. Hæc autem omnia ſub metaphora mulieris narrantur adulteræ: quæ cum fuerit deprehenſa, producitur in medium: & ante oculos omniũ depompatur. Quod quidem per tranſlationem etiam ſu/per hieruſalem pleniſſime in Eçechiele prophetalis ſermo deſcribit. Verius tamen & utilius dicuntur ad mundum: ad quem ſecandum pariter & curandum, uerus medicus uenit e cœlo. Ecce ego ad te dicit dominus omnipotens: quia omnipotens ſum, poſſum uniuerſos ſanare morbos: & quod eſt alijs impoſſibile, mihi poſſibile eſt. Reuelabo poſteriora tua in facie tua, id eſt uirtutes meas, præcepta, atq; ſermones, quæ proieciſti poſt tergum tuum: licet non merearis, faciam te uidere. Ego enim mandaueram tibi de ſermonibus meis⁹: ut ſemper ante oculos tuos moueren/tur, ligati eſſent atq; penderẽt: Tu autem contempto iuben/tis imperio: poſt tua eos ueſtigia reliquiſti: ut non ſolũ non faceres, ſed nec dignareris quidem uidere quod iuſſeram. Vel certe faciam te uidere & intelligere errores tuos: quos ante cum cæca ferreris & præceps, rebaris eſſe uirtutes. Poſt hæc etiam gentibus quas uendidiſti in fornicatione tua, oſtendam nuditatem tuam: ut nequaq; tui amore capian/tur: ſed uidentes ſordidũ, & turpe corpus intrinſecus: cui⁹ primum ſuperficie ducebantur, tecum deſinant fornicari. Regnis quoq; quæ maiora ſunt q̃ gentes, oſtendam igno/miniam tuam: quã ut haberes, ipſa feciſti. Et proijciam ſu/per te abominationẽ ſcdm immundicias tuas: ut quomõ
) immunda

E immunda es, sic immūda uidearis: nec decipias plurimos, qui tibi ante cohærentes, unum tecum corpus efficiebant. Et ponam te in exēplum, ut similitudo formidatæ pœnæ, similitudinem prohibeat delinquendi. a ¶ Et erit omnis qui viderit te ꝛc. super te caput ꝛc. In hebræo non habetur caput: sed nos appo/suimus ut sensus ma/nifestior fieret. Denicꝙ Symmachus ita inter pretatus est: Et omnis qui uiderit te, recedet a te: & dicet: Dissipata est niniue: quis luge/bit cū ea? Porro Lxx. a ¶ Et erit omnis qui viderit te ꝛc. Q ui rui/nas uiderit niniue, & positam eam omnib⁹ in exemplum, expaue scet atꝙ mirabitur: & dicet: Dissipata est ni/niue: quis commoue/bit super te caput? hoc est, quis dolebit super te: quis tuus esse pote rit consolator: quæ ꝯ/diu potēs fuisti, quasi crudelis domina, non miserebaris senis: nec paruulū respiciebas: nec præparasti luctus tui sociū: quæ noluisti cōsortē habere regnādi. Q ui autē hæc terrena cōtemnit: & uenefice niniue maleficia despexerit: nec falsa pulchritudi/ne eius fuerit irretitus: cum omnē illius turpitudinē intrin/secus uiderit: & coœperit odisse qđ cæteri diligunt: refugiet & resiliet ab ea: siue ut a Lxx. dicitur καταβήσεται ἀπ᾽ σοῦ: id est descēdet a te: Q ꝺiu eñ terrena honoramus & putam⁹ esse sublimia: uelut in quodā superbiæ culmine sumus: & miramur pulchritudinē niniue. Cū autē consyderauerim⁹ naturam eius: & omnia corporalia bona, quasi humilia de spexerimus, subiiciētes nos potentiæ manus dei: tunc mise rebimur niniuitis: & oīa terrena bona digna planctu iudi/cabimus, dicemusꝙ: Misera niniue quanti tuis laqueis irre titi sunt: quātos alligatos uinculis tuis tenes: quis putas re/siliet a te? & descēdet de supbia tua: & te miserā iudicabit? Q z autē ait, quis: nō tam ꝓ difficili, qꝫ ꝓ raro debem⁹ acci/
Matth.26.d pere: ut sæpe dixim⁹: Q uis putas est fidelis & prudēs dispē/
Osee.14.d sator? Et: Q uis sapiens, & intelliget hæc? Et: Q uis ascēdet/
Ps.23.a in montē dñi? Q uis ergo gemet super niniue? Q uis pote/rit inueniri, qui hoc tabernaculo prægrauatus cū Paulo di/
Rom.7.d cat? Miser ego, quis me liberabit de corpe mortis hui⁹? Vi/dem⁹ q̄tidie si cui uicina mors uenerit: & intellexerit se uel febre, uel uulnere, uel q̄libet genere morborū, de hoc mūdo subtrahi, pauere, trepidare: & toto corpore tremescentem in niniue hærere cōplexib⁹: & a specioſæ meretricis corpe uix euelli. Q đ autē sequit: Vnde quærā cōsolationē uel cōsola torē tibi q aptet chordā: adhuc ex pſona ei⁹ dicit: q resiliet uel descendet a niniue, & dicet: Misera niniue, qs gemet eā? de cōfusa sæculi hui⁹ cōuersione disputans: in q̄ nihil cuiꝙ pōt placere perpetuū: sed qđ placuit, displicet: & qđ displi/cuerat, rursum placet. Q uis itaꝙ poterit talis inueniri cōso lator: & (ut ita dicā) scriptor lyricus & citharedus: qui possit dissonātes chordas ei⁹ in unā harmoniā cōtrahere: & uoca lem in laudes dei efficere cōcentū? Hoc qđ exposuim⁹: qui aptet chordā uel aptantē chordam: & græce dicit ἁρμόσαι χορδὴν μι: nec in hebraico, nec in cæteris inuenim⁹ translatori bus: sed ꝓ eo alteri⁹ sermonis exordiū: Nunquid melior es ab amō: quæ habitat ī fluminib⁹. Vñ uidet mihi magis cū posteriorib⁹ copulādū. b ¶ Nunq̄d melior es ab amon ꝛc. Pro eo ꝙ in Lxx. legit: Apta chordā ps ammon, & cæteri in terpretes trāstulerūt: Nunq̄d melior es ab amon? Hebræus q me ī scripturis erudiuit, ita legi posse asseruit: Nunq̄d me/lior es ꝙ no amō: & ait נוֹא hebraice dici alexādriā: אָמוֹן G autē multitudinē, siue pp̄los: & esse ordinē lectionis: Nun/quid melior es ab alexandria populosa siue pp̄lorū: quæ ha bitat in fluminib⁹: aqua in circūitu ei⁹? Non quod eo tēpore Alexandria uocaret, quippe quæ longo post tpe ab Alexan dro magno macedo/ne nomē accepit: Sed quia sub nomine pri/mo. i. No, semꝙ ægyp/ti metropolis fuerit: & abundantissima popu lis. Denicꝙ & q res ge/stas Alexandri memo riæ tradiderūt, princi/pem eam fuisse ægy/pti autumant. Sed & propheta Hieremias amon siue No, Alexā/driam intelligēs in ui/sione cōtra ægyptū ad quā dicit: Vitula for/ Hiere.46.c mosa ægyptus stimu/lator ab aquilone ue/niet ei: hæc q̄ꝙ mani/festius addidit: Cōfu Ibidem sa est filia ægypti: tra/dita est in manu pp̄i aquilonis, ait domi/nus uirtutū deus isr̄l. Ecce ego uisitabo sup אָמוֹן מִנּוֹא .i. sup tumultū de alexā dria אמון eñ ut dixim⁹ pp̄los מִ prepositionē de, significat: נוֹא autē Alexandriam. Et uisitabo (inquit) super pharaonē: & super ægyptū, & super deos eius, & super reges eius, & super H pharaonē, & super eos qui in eo sperant: & dabo in manus quærētiū animas eorū: & in manu nabuchodonosor regis babylonis: & in manu seruorū eius. Dicit itaꝙ ad niniue: Nunquid populosior es, aut potentior Alexādria? Et descri bitur situs Alexādriæ q̄ sit super nilum & sup mare posita, hincinde aquis & fluminib⁹ ambiat. Aqua in circūitu ei⁹: cuius diuitiæ mare: aquæ muri ei⁹: hinc eñ riuuli nili: inde lacu mareotico, ex alia parte mari cingit. Q đ aūt æthiopia & ægyptus, & aphrica, ꝓ q̄ in hebræo ponit בּוּט, & libyes in præsidio ei⁹ sint, ipse situs, puinciarū & urbis oñdit. Et hæc igit quā meus (inquit), ppheta sermo describit: capiet a rege babylonio: & idē tuus atꝙ illius uastator erit. Q uæ Iosephus q̄ꝙ iudaicæ scriptor historiæ in libris suis refert: Paruuli ei⁹ allident in cōpitis: nobiles ei⁹ diuident sorte ui ctorū: & potētissimi q̄ndā principes captiui ducent in cate/nis. Cum ergo hæc passura sit Alexandria: & tu o niniue de eodē bibes calice, & inebriaberis: & cōsopita iacēs despicie ris: & in tantā uenies necessitatē, ut a babylonijs siue cōtra babylonios ab inimicis tuis auxiliū roges. Oīa firmamēta tua & muri ī sublime porrecti: & altitudines turriū, q̄s nūc inexpugnabiles putas: & uiri fortes bellatoresq̄ tui, primi/tiuis ficub⁹ cōparabunt: quæ si cōcussæ fuerint leui tactu, in os cadent deuorantis. Nā qđ apud Lxx. legit: Apta siue cōpone chordā, adhuc ad niniuen dicit. Et est sensus: inor/dinatū & incōpositū tuū: & in diuersa discrepās, in chorda/rum similitudinē apta niniue: quia nihil ubi ꝓderit species & magnitudo tua, quæ præcipua habere te credis, nisi te apta/ueris ad canendum. Consydera enim omnē partem sortis filiorū ammon: & quæcunq̄ æstimant possidere bona, quō eos nō defenderint ne irēt in captiuitatē: & ne paruuli eorū alliderent in uijs: Q uid eis profuerunt flumina: iuxta quæ posita est urbs ammon? Q uid exceptis fluminibus tanta puteorū & fontium multitudo: incipiens a mari mortuo & uallans regionē eius? Q uid ei prædesse præsidij æthiopia & ægyptus quondam fœderati eius. Q uō ergo illam non iuuit auxilium sociorum: sic nec tuus o niniue fugiēdi finis erit: sed huc atꝙ illuc uastaberis. Quid loquar de æthiopi/bus & de ægyptijs qui præsules fuerunt filiorū ammon: cū etiam libyes

HEB. & proijciam super te abominationes: & con/tumelijs te afficiam: & po/a nam te in exēplum. Et erit omnis qui uiderit te, resi/liet a te, & dicet: Vastata est niniue: quis commoue bit super te caput? Vnde quæram consolatorem ti/b bi? Nunquid melior es ab amon, quæ habitat in flu/minibus? aqua in circūitu eius: cuius diuitiæ mare: aquæ muri eius: æthiopia fortitudo eius & ægyptus: & non est finis:

aphrica

SEP. & proijciam super te abominationem scdm immundicias tuas: & po/a nam te in exēplum. Et erit omis qui uiderit te, descē/det a te: & dicet: Misera niniue quis gemet eam? Vnde quærā cōsolationē illi, aptantē chordam. Ap ta chordam pars ammon: quæ habitas in fluminib⁹: aquæ in circuitu eius: cu/ius principiū mare est: & aqua muri eius: æthiopia fortitudo ei⁹ & ægyptus: & non est finis fugæ tuæ:

phut

A etiã libyes ei fuerint fœderati. Et hæc igit̃ ducet̃ in captiui/
tatem, paruuli eius quia ingredi non ualebunt, interficient̃
in uiſs ante parentũ ora proſtrati: & omnes opes eiꝰ ſorte a
uictoribꝰ diuident̃. Nec quiſq; de principibꝰ cuadet, quin
ferro & cõpedibꝰ uincient̃. Et tu ergo o niniue inebriaberis:
& diues q̃ndã atq; ſpe
cioſa: quæ tãtos ama/
tores habebas, deſpi/
cieris ab oĩbꝰ: & inimi
cis p̃ſequẽtibꝰ quæreſ
requiẽ & nõ inuenies:
Qẽs bellatores tui &
uniuerſa auxilia præ/
dæ hoſtibꝰ erũt: & ſine
ullo labore capient̃ in
ſiſitudinẽ groſſorũ fi/
cus, quæ cõcuſſæ non
in terrã: ne ſaltẽ paruꝰ
labor ſit colligẽtiũ, ſed
ſtatim in os deuoran/
tis cadent. Hæc dicta
ſint παραφρασικῶς iu
xta Lxx. interpretes:
ſemel em̃ ꝓpoſitũ no/
bis eſt, & uulgatã æditionẽ ſequi, ne aliquã ſardanapalo reprehendi occaſionẽ præbuiſſe uideamur. Cæterũ non ſatis mihi uidetur cõgruere exemplum euerſiõis niniue

HEB. aphrica & libyes fuerunt in auxilio tuo. Sed & ipſa in trãſmigratione ducitur in captiuitatẽ: paruuli eiꝰ elident̃ in capite oĩm uiarũ: & ſuper inclytos eiꝰ ſortem mittent: & omnes optimates eius affigentur compedibꝰ. Et tu ergo inebriaberis: eris deſpecta: & tu quæres auxilium tuũ ab inimico: oĩes munitiones tuæ ſicut ficus cũ groſſis ſuis: ſi cõcuſſæ fuerint, cadent in os comedentis. Eccẽ ꝑplus tuus: mulieres in medio

B Lxx. filios lot ἀμμὰμ appellãt: gene. 19 ἀμμαμὰ. Meminit Stephanꝰ de Vr.

cũ filiꝭ lot, qui uocant̃ amman: Primũ em̃ ammon dicit̃, & nõ amman: deinde ammana, quæ nunc uocat̃ philadelphia, non eſt ſita ſuper flumina: nec opes illius de mari congregantur: quippe quæ mediterranea ſit: nec aquæ ſunt muri eius: nec habet æthiopiam & ægyptũ & aphricam, & libyes fœderatos: cum hæc oĩa & iuxta potentiã & iuxta exemplũ, & iuxta deſcriptionẽ loci & regionis, & amicarũ gentiũ, magis Alexandriæ coaptanda ſint: & nunq̃ potentiſſima ciuitas niniue minori philadelphiæ cõparata, audiret a propheta: Nunquid melior es? Cui autẽ dicitur: Nunquid melior es, oſtendit̃ minor eſſe ea cui comparat̃: & nõ debere eam indigne ferre ſi capta ſit: cũ & maior & firmior & potentior tam natura loci, q̃ uiris fortibus ab eodem ſit hoſte ſuperata. Quia uero niniuen & mundũ iſtum interpretati ſumꝰ, præcipit̃ ei ut aptet & cõponat chordas ſuas: & ſe ad lugubre carmẽ paret: pars em̃ filiorũ ammon quæ multo melior fuerat q̃ niniue: & habitauerat ſup flumina: quia in errore deprehenſa eſt, pœnas eam ſui ſceleris pependiſſe. Ac primũ iuxta hiſtoriã Alexandriæ dicẽdum, q̃ am
mon interpretent̃ ꝑpri: & ſit ſenſus iuxta leges allegoriæ:
Allegoria Cõſydera populos eccleſiæ, quæ habitat ſup omnes ꝓphetas: & habet doctores in circũitu ſuo, quorũ de uentre manant flumina: cuiꝰ initiũ eſt mare: A lectione quippe legis: quæ ſine ligno chriſti amara eſt, in ſimilitudinẽ myrrhæ ad eius myſteriũ peruenit̃, quæ habet æthiopiã in fortitudine.
ꝑs. 67. g Ethiopia quippe præueniet manꝰ eiꝰ deo: & ægyptũ in quã dñs uenit in nube leui: & libyes qui ante habitabãt in arentibus: & poſtea facti ſunt in auxilio eius. Et hæc ergo ſi nõ ſe attenderit, & omni diligentia cuſtodierit cor ſuũ, captiua ducet̃: & planget filios ſuos. Paruuli quoq; eius qui adhuc in principiis uiarũ ſunt, nec ad mediũ itineris peruenerunt, elident̃ in ipſis principiis ſuis: & hoſtes ſæuiſſimi præcla/
ra quæq; eius ſorte ſibi diuidere feſtinabunt: & optimates quos principes & præpoſitos intelligere poſſumꝰ, uinctos catenis: & grauiſſimo cõpedũ pondere præpeditos, trahent in captiuitatem. Et tu ergo niniue, hoĩes uidelicet infideles, homines mũdo penitus inhærẽtes, ſenties ſupplicia: & conſopieris calice meo: cum illi quoq; biberint qui de mea parte fuerãt, & ſuo uitio corruerũt. Et deſpicieris a me, & quæres finem inter uitia & perturbationes quæ te præmunt: & nihilominꝰ ſtationẽ & finẽ malorũ reperire nõ poteris: ſed

& omnes uoluntates tuæ & dulcedines, & potentiæ ſæculares: & dogmata quæ tibi uidebaris habere firmiſſima, de/
uorabunt̃ a comedente: de quo per parabolã dicit ſamſon: Iudic. 14. c
De comedente exiuit cibus: & de forti egreſſum eſt dulce: tunc em̃ fortia quæq; tua, & quæ dulces fructus ſpectantiũ oculis ꝓmittebãt, ad primã arboris concuſſionẽ ruent ĩ os diaboli deuorãtis: a q̃ ſemp niniue tenta fuerat & poſſeſſa. Porro qd̃ præ termiſimꝰ: Et nõ eſt finis fugæ tuæ: quia ad niniuẽ dicit̃: & inter ea quæ de ammõ ſcripta ſunt, poſitum eſt: & uidet̃ extraordinarie in alieno loco inſertum: quaſi ꝓ ὑπέρβατον referamꝰ ad niniuen: ut ſit ordo: Et tu inebriaberis & non eſt finis fugæ tuæ: & eris deſpecta: & cætera quæ dicuntur ad niniuen: Et interpretabimur non eſſe finẽ fugæ niniue a deo: quia ſemper profectum habeat in fugiendo: & nunq̃ uelit conſiſtere: ſcd̃m illud quod ſupra diximus:

SEP. phut & libyes facti ſunt auxiliatores illius: & ipſa in tranſmigrationem ibit captiua: & paruulos illius allident̃ in principio uiarũ eiꝰ: & ſup oĩa inclyta eiꝰ mittẽt ſortẽ: & uniuerſi optimates eiꝰ alligabunt̃ compedibꝰ: & tu inebriaberis, & eris deſpecta: & tu quæres tibi ut ſtes ab inimicis tuis: oĩes munitiones tuæ ut ficus: quæ groſſos habent: ſi cõmotæ fuerint, cadẽt in os comedentis. Ecce ꝑplus tuꝰ q̃ſi mulieres in te:

C

D

Et ipſi fugientes non ſteterunt: & non erat qui reſpiceret. Et dicemus ideo ſcripturam ſanctam his difficultatibus eſſe contextam: & maxime prophetas qui ænigmatibus pleni ſunt: ut difficultatem ſenſuum, difficultas quoq; ſermonis inuoluat: ut non facile pateat ſanctum canibus, & margaritæ porcis, & prophanis ſancta ſanctorum. Q̃ ſi uoluerimus ammon interpretari ſuper filiꝭ lot: dicamꝰ lot habuiſſe ex duabus filiabus duos filios, moab & ammon: quorum ſenior moab interpretatur ex patre, ſiue aqua paterna: iunior uero ammon, uel filius generis mei, uel populus noſter. Et arbitror quomodo qui ex iuda natus fuerat, propter peccatum, dicitur ad eum: Semen chanaan & non iuda. Et in Eçechiel ad hieruſalem peccatricem: Radix tua & generatio tua de terra chanaan, pater tuus amorræus, & mater tua cethæa: Sic eos quicunq; fuerunt de priori populo, hoc eſt, de iudæis: & de iuniori, id eſt de noſtris: moabitas & ammonitas figuraliter appellari. Et q̃a declinauerunt a patre ſuo, (Lot quippe declinatio interpretatur) pœnæ ſubiiciẽdos & paſſuros omnia quæ ſupra expoſuimus. Si autẽ ab his qui ſancti quondã fuerant, dei ſæueritas incipit: & illa quæ habitabat inter flumina gehennæ igne purgabitur: quanto magis niniue quæ ante non habuit legem nec recepit iugum præceptorũ dei, ꝓpter ſuperbiam ſuam ad extremum in os corruet deuorãtis. a ¶ Ecce populus tuus: mulieres in medio tui ꝛc. Adhuc ad niniuen texitur dicentis eloquium: non mirum ſi fortes & pugnatores tui in ſimilitudinẽ groſſorum ficus, ſtatim in os decidant deuorantis: cum populus tuus effœminatus ſit, & reſiſtere nequeat. Pandentur ergo portæ tuæ: & patebit ciuitas hoſtibus: robuſtiſſimos uectes quibus claudebantur portæ, conſumet ignis. Hauri igitur aquam, & cura ne potus deſit obſeſſæ munitioni: lateres confice: ut interrupta murorum ſtruas: prope eſt enim obſidio. Et cum hæc omnia feceris quaſi a brucho humus: ita a gladio deuoraberis: ſed & cũ multiplicata fueris ut bruchus: & ut locuſta in unum pariter congregata: & congregaueris ſicut aſtra cœli diuitias tuas, ſicut locuſtæ & bruchus, & parua genimina locuſtarum, quæ uocantur attelabus: ſole incaleſcente auolant, nec reperiuntur: ſic tu diſpergeris & fugies. Natura enim hæc locuſtarum eſt, ut in frigore torpentes per calorem uolitent. Porro attelabus quem ſignificantius commeſſorem

Genẽ. 19. g

בן עמי

Dañ. 13. f
Eçech. 16. a

לוט

interpretatus

E interpretatus est Aquila, parua locusta est inter locustam & bruchum: & modicis pennis reptans potius q̄ uolans: semperq; subsiliens: & ob hanc causam ubicunq; orta fuerit, usq; ad puluerem cuncta consumit: quia donec crescant pennæ, abire non p̄ot. Hæc iusta hebraicū ꝓpter lectoris faciliorem intelligentiā, ipsa scripturæ calcans uestigia, manifestꝰ exposuit. Dicā autē & iuxta Lxx. ceptā προλογίαν, sequēs primum breuiter. i. quasi in epitomæ: & postea latiꝰ de singulꝭ disserēs: Populus tuꝰ o niniue, hoies uidelicet sæculares, qui ꝓprie uocantꝰ ꝓpꝭus urbis assyriæ: ita passionibꝰ eneruati sunt: & uitijs elanguerunt: ut imbecillitati mulierū cōparent: nihil em̄ in animabus suis forte, nihil robustū possident & uirile. Vñ inimici prævalētes aduersum eos, aperuerūt oēs sensus eorū: & per corpales ianuas introgressi sunt. Et signanter sensus corporum, ostia niniuiticæ terræ appellant: Habēt autē ex prima dei cōditione etiā hi qui se uitijs manciparūt occasionē cognoscēdi deū: q̄si robustissimos uectes qbꝰ oppilēt & claudant portas sensuū. Sed & ipsos consumet ignis: qui agit tis est allatꝰ aꝑlētibꝰ: quāobrē dicit ad niniuen: Hauri tibi aquā, & asperge te sermone, atq; ratione & occasionibꝰ intelligēdi deū, exercēdarūq; uirtutū: quæ tibi insitæ sunt abutere ad præliandū. Verum tu dissolutis manibꝰ. i. operibꝰ uoluptatis: quicqd in te habueras roboris, perdidisti: quāobrem cōuertere & age pœnitentiā: & rursum obtine munitiones tuas. Et quia semel ingressa es lutū, & clausa es corpore, qd̄ quasi terra & paleis & aqua, ita carnibꝰ sanguine, uenis, neruis, ossibusq; cōpactū est: sustine iniuriā & necessitates corporis: & conculcare ab inimicis: & omnia ad confi ciendam carnem, quæ pœnitētia digna sunt patere. Semel em̄ assumens lutū, & paleas & inanibꝰ huiꝰ sæculi negocijs inuoluta: debes per iniuriā spōte calcari: & tamē noli salutē penitus desperare: esto cōfidens: & corpus, id est laterē tuū ꝓpter assumptum sermonē quasi aquā in seruitutē redige: & subijce tibi ut domineris lateri tuo: alioquin nisi hoc feceris, uiuax te postea flāma cōsumet: uel in pœnā p̄ gehennā, uel ardētibꝰ inimici iaculis suscitata: & nō solū igni uastaberis, sed gladiꝰ quoq; te comedet q̄si locusta terræ uirētia. Et hoc patieris si nō fueris super laterē, tuoq; pondere prægrauata: & omnē perdens uolatū, tota detraheris in terrā: sicut bruchus repente in terram cadit, cum lasso uolatu ultra ire non quiuerit. Habeto itaq; uirtutes tam innumerabiles, ut bruchus: ne ita pōdere tuo ad terrā detraharis, ut bruchus. Quæ uniuersa perpessa es quoniā mꝭtiplicasti tibi diuitias & negociationes diuersorū dogmatū: putans eas clariores esse stellis, & magis fulgere q̄ cœli sidera. Hæc (ut dixi) ad cōprehendendū sensum a nobis dicta sunt breuiter: nunc ad exordium capituli reuertentes, singula ut possumus explicemus. Quis non dicat speciosam niniuen, animam natura pulchram: luxuria & uoluptatibus huius sæculi delinitam, in muliebres delicias peruenisse: & uirilitate perdita elanguisse in fœminam? Si enim iusti anima in perfectum uirum ueniens: & conditionis suæ seruans rigorem, adhærensq; deo unus cū eo efficitur spiritus: Cur non econtrario anima quæ amat mundum, unum cum mundo fiat: & in molliciem redacta fœmineam, uirilem perdiderit rigorē?

Exo. 1. c Ego puto ob hanc causam in exodo præcipere pharaonē: ut omne masculinū quod natum est hebræis, mittatur in fluuium: & omne fœmineū uiuificetur. Necq; enim poterat

Eçech. 29. a rex ægyptius qui dicit alibi: Mea sunt flumina, & ego feci ea: quicq; aliud nisi hoc iubere: ut qd̄cūq; est hæbræorū: & eorum qui per sæculum istud transeunt, forte & uirile mittatur in aquas: & per fluenta earū deferat in mare. Et econtrario quicquid fœmineū, molle & formosum uideretur in sæculo, hoc uiuificetur, adolescat & generet. Simulq; consydera q̄ ægyptius imperator uiros hebræorum non posset occidere: nec eos qui iam egressi sunt de infantia: sed quorū ætas adhuc tenera est, & molle corpus, & proficiens: scit nō posse nutriri fœminas, nisi interfecti fuerint masculi. Vult itaq; in hebræis quicquid forte est & uirile, hoc gurgite sui fluminis suffocare: ut quæ fœminea sunt, liberius sola succrescant. Quod autem sequit: Inimicis tuis apertione, aperient portæ terræ tuæ: intelligere poteris, assumens de Hieremia testimonium, in quo scriptum est: Ascendit mors per fenestras uestras. Quodq; per hieremiam in fenestris, hic in portis asseres demonstrari: & has ipsas ad sensus referes. Sciens enim sermo diuinus duplices esse sensus: ad distinctionem malorum sensuum, in prouerbijs ait: Sensum diuinū inuenies. Sensum autem hic non accipias pro animo & mente, quæ græce νοῦς dicit: sed pro αἰσθήσει a qua & quinq; sensus nuncupati sunt: uisus, odoratus, gustus, tactus, auditus. Portæ itaq; terræ niniue, corpales sensus intelligant: Portæ autem hierusalem cœlestis, omnis sensus diuinus & de supernis ueniens: Has portas niniue aperit populus eius per uisum & auditum, & omnes reliquos sensus quasi per latam & spaciosam uiam quæ ducit ad mortē: corporales quærēs capere uoluptates: quibus claudunt homines dei portas suas, obturantes aures ne audiant iudicium sanguinis: claudētes oculos suos, ne uideant iniquitatē: obturantes nares, ne unguēta prima in effœminationē animæ suæ odore suscipiant: claudētes os gulæ, & uentri auido: & a tactu molli retrahentes manus suas, ne ad libidinem uenter exæstuans, in fœmineos ardentem animā cogat amplexus.

Ps. 9. c Qui autē homines dei sunt, aperiūt sensus suos, id est portas cœlestis hierusalē: ut ad eos ingrediat sermo dei. Malarum portarū illud exemplū est: Qui exaltas me de portis mortis. Bonarū hoc: Vt annunciem omnes laudes tuas in portis filiæ sion. Quando uideris amatorē uoluptatū magis q̄ amatorē dei, & luxuriæ deditum: statim de eo dicito: Inimicis suis aperuit portas terræ suæ: non em̄ amicis animæ suæ: sed inimicis aperiūt portas terræ niniue. Q̄z si & hi q̄ principes putant in ꝓpꝭo eadē fecerint: de his quoq; dicere nō timebis: Duces populi mei de domo delitiarū suarū eiecti sunt. Si autem uideris eos uoluptatibus & hincinde ambiente luxuria præpeditos, nullam habere misericordiā in pauperes: nec de populo dei esse sollicitos: aptabis eis qd̄ sequitur: Qui dormiunt super lectos eburneos: & fluunt uoluptate in stratis suis: qui comedunt hædos de gregibꝰ: & uitulos lactentes de armentis: qui bibunt defecatum uinum: & primis unguentis delibuti sunt: & non patiebantur quicq; super contritionem ioseph. Porro quod dicitur: Comedit ignis uectes tuos: huiuscemodi est: Si quid naturalis boni in anima tua uidebat esse: quod in similitudinē uectium hostes: qui per portas sensuū tuorū conabant irrumpere, prohibere posset & repellere: hoc babylonio igni succensum est. Nec non aquam munitionis attrahe tibi: de sermone dei dicitur: ut circundet sibi quasi murum firmissimum, scripturarū doctrinam atq; rationem: ne ad interiora eius possit hostis irrumpere. Obtine inquit munitiones tuas. Quicquid habes in te per naturā bonum, & optimi conditoris in te seruat exordiū: hoc infœlix anima niniue, in defensionem tui tene: nec patiaris de principali cordis effluere. Quod autem post hæc additur: Incede in lutum, & conculcare in paleis. Alius forsitan æstimet dici de anima: quæ infixa in luto corporis & paleis huius mundi, uacuis scilicet & caducis tota se uersans cōculcetur a dæmonibus. Mihi autem uidetur hoc ad eam dici: sustine temptationes, iniurias;

NEB. in medio tui: inimicis tuis adapertione pandent portæ terræ tuæ: deuorabit ignis uectes tuos. Aquam ꝓpter obsidionē hauri tibi: extrue munitiones tuas: intra i lutū & calca: subigens tene laterem: ibi comedet

SEP. res in te: inimicis tuis aperiēdo aperient portæ terræ tuæ: comedit ignis uectes tuos. Aquam obsidionis hauri tibi: obtine munitiones tuas: ingredere lutū: & conculcare in paleis: obtine super laterem: ibi comedet

A nes, iniurias, quibus tradita es: pœnas quas merito tuo pateris: quia si superuacua huius mũdi & fragilia graderis negocia, scias te pro remedio sustinere: si tamẽ obtinueris super laterem, & carnẽ animæ imperio subiugaueris. Denicꝙ sequitur: Ibi comedet te ignis. Si non fueris super laterẽ, & dominationem nõ habueris in carnem, sed manseris in latere: & amaueris paleas: & in carne, iuxta carnẽ uixeris: nõ solũ ardẽtia inimici iacula te uorabunt, sed & gladi⁹ ei⁹ interficiet: & in similitudinem locustarum, quicquid in te uirens uidebaẽ, & naturæ bono sponte germinans, auaro dente cõsumet: & quasi bruchus uolatu perdito, & grauatus pondere suo: ita & tu grauata onere peccatorũ, detraheris in terram. Igitur ne talia & tanta patiaris, multiplicare ut bruchus: & quantum ille habet numerũ, tantas tu habeto uirtutes. Quæ enim multiplicasti negociatiões tuas: & omni genere quasi cœlestia cuperes possidere, per fas & nefas perituras tibi diuitias cõgregasti: debes multitudinẽ peccatorum multitudine exequare uirtutũ. Supra iuxta hebraicum usꝙ ad illum locum uenerã: ubi dicitur: Sol ortus est, & auolauerunt: & nõ est cognitus locus earũ ubi fuerint. Et quid mihi uidereẽ in contextu ipsius sermonis dixi: Nunc quia Lxx. proprij sensus uidentur habere principium: posito eorum testimonio, ceptæ explanationis ordinẽ sequar.

HEB. Ibi comedet te ignis, peribis gladio: deuorabit te ut bruch⁹: cõgregare ergo ut bruch⁹: mltiplicare ut locusta. Plures fecisti negociationes tuas, cꝙ stellæ sint cœli: bruch⁹ expãsus ẽ & auolauit. Custodes tui q̃si locusta: & paruuli tui q̃si locustæ locustarũ: quæ consident in sepib⁹ in die frigoris: Sol ortus est, & auolauerũt: & non est cognitus locus earũ ubi fuerint. Dormitauerunt pastores tui rex assur: sepelientur

SEP. Ibi comedet te ignis: disperdet te gladius: & comedet te quasi locusta: aggrauaberis quasi bruchus: multiplicare ut bruchus: multiplicasti negociationes tuas sicut stellas cœli. Brũchus irruit & euolauit: exiliuit quasi attelabus commixtus tuus: sicut locusta quæ ascendit super sepem in die gelus: sol ortus est & exiliuit: & non cognouit locum suũ. Væ illis: Dormitauerunt pastores tui rex assur: consopiuit

a Bruchus irruit et euolauit ꝛc. Videtur mihi multitudo niniue absꝙ rectore, sine ordine hincinde commixta, & quacunꝙ impetus tulerit ruens, brucho comparari paruo animali & innumerabili: & qui modicũ quidẽ se uideatur eleuare a terra. Sed & alius qui græce dicitur ὁ σύμμικτος: & latine translatus est in cõmixtum: quem nos possumus uulgus ignobile, & de diuersis gentib⁹ hincinde populum cõgregatũ intelligere: id est nõ ciues, sed peregrinos. Vnde & ppus israel qui egrediebaẽ ex ægypto πολὼ σύμμικτον: hoc est, ægyptiorũ & æthiopum, & uariarũ gentiũ habuisse narraẽ. Et hic ergo (ut ita dicam) mixtitius niniue, conferẽ exilienti attelabo & locustæ: quæ in die frigoris, eo ꝙ auolare non possit, resideat in sepe: & postea orto sole & illius ardore calefacta exiliat: & ad alias regiones auolans, nequaꝙ meminerit sepis, in qua tẽpore frigoris sederat. Hæc παραφρασικῶς, ut ipse prophetæ sermo facilius possit intelligi, dicta sint. Cæterũ dubitare nõ poteris, multitudinẽ hominũ quæ per latam uiam pergens, uersaẽ in mundo, bruchũ dicere: cũ uideris eos totos terræ deditos, sententiæ leuitate, huc illucꝙ discurrere, & ad sublimiora uolare nõ posse. Cerne Rhomã & Cõstantinopolim cũ priori noĩe inopiam pristinã cõmutantẽ. Vide Alexandriã ægypti caput, & cũ fuerit uel ꝓ penuria annonæ: uel (qd̃ pudori sit & rubori) propter aurigas & mimos & histriones seditio concitata, ruere populũ in similitudinẽ bruchi: & totũ uitijs inhærentẽ, leuitate sua: & per momẽta mutatione sententiæ huc illucꝙ uolitare: tunc uere poteris dicere: bruchus impetu abijt & auolauit. Porro qd̃ sequiẽ: Exiliuit attelabus: & mixtitius tuus quasi locusta. Mixtitiũ puto in hoc differre a brucho: quod bruchus imperitæ multitudini & innumerabili comparaẽ: Mixtitius autẽ de cunctis gentibus hincinde collectus. Et quõ alij sunt in urbibus ciues: alij peregrini, quibus placet habitare in urbe nõ sua: Sic mixtitium puto qui habitat in niniue, eos esse qui uidenẽ sibi iuxta opinionẽ suam aliqua sequi dogmata ueritatis: & in eo meliores esse brucho: qd̃ bruchus nihil aliud faciat, nisi semꝑ in terra sit: & absꝙ alis cibo & uentri seruiat. Attelab⁹ autẽ saltẽ modicas assumat alas: & cũ in altũ uolare nõ possit, tamẽ de terra exilire nitatur: & tandẽ peruenies in locustã, uolitat quidem, sed non est perpetuus uolatus ei⁹: deficientib⁹ eñ pẽnulis, & cõtractis frigore, etiã locusta cõsidet: & cõsidet nõ in frugifera arbore: & in uirentib⁹ foljs, sed in sepe, sentib⁹ uirgultisꝙ cõtexta: sue in maceria fortuitu hincinde lapide cõposita. Cõsyderemus sapientes græciæ & ægyptiorũ atꝙ persarũ, indorũꝙ gymnosophistas, & samaritanos: & uarias inter ipsos sententias, & iudæos pharisæosꝙ eorũ, & saduceos, & eccleſiæ multiplices hæreses: & uidebimus attelabũ a terra se paululum subleuantẽ: & locustam uolantem quidẽ, sed nõ pleno cursu: & quia nõ habeat calorẽ solis iusticiæ, frigente in deũ charitate sedere in spinosis sepib⁹: Qia eñ dogmata eorũ cũ frigeãt: & uolare nõ possint, sedẽ sibi & requiẽ inter Aristotelis & Chrysippi spineta reperiunt. Inde Eunomius ꝓfert: Qd̃ natũ est, nõ fuit anteꝙ nascereẽ. Inde manichæ⁹ ut deũ a cõditione maloꝝ liberet, alterũ mali inducit auctorem. Inde Nauatus subtrahit ueniã, ut tollat pœnitẽtiã. Et ut simul breui cuncta cõcludã sermone: de illis fontib⁹ uniuersa dogmata argumẽtationum suarum riuulos trahunt: ita ut loca quoꝙ ipsa de quib⁹ argumenta sumunẽ τοπικὰ suꝑscripserint. Hæc igiẽ locusta quæ nũc sedet in sepib⁹: cũ iudicij tẽp⁹ aduenerit: & mũdus ad ortũ solis incaluerit: dimittet sedem & loca sua, in quib⁹ tpe frigoris inhærebat: & ad meliora cõuersa, prioris sedis nõ recordabiẽ. Qd̃ autẽ generaliter de iudicij tpe dixim⁹: & nũc ex ꝑte intelligi põt: ut ꝑ eruditos & doctos uiros huiuscemodi locustis solis iustitiæ lumẽ oriaẽ: & relinquẽtes spinas suas, in purũ & liberũ transeant uolatũ. **a Dormitauerũt pastores tui ꝛc.** Non mirũ est si dormitauerũt pastores tui o rex assur q̃ dominatus es in niniue: & sepelianẽ uel uagenẽ principes tui: reguli scilicet & oĩm gentiũ duces, q̃ tibi antea seruiebãt: cũ ppus tu⁹ mulieres fuerint in medio ciuitatis tuæ: & inimicis tuis apertæ sint portæ ei⁹: & oĩs mltitudo suꝑ murũ sedẽs locustæ sit cõparata: quæ q̃si incalescẽte sole, sic ad aduẽtũ nabuchodonosor fugerit de ꝓpugnaculis: & inimicis terga uerterit: nec inuẽtus sit locus ei⁹. Irato itaꝙ deo: quia ppm ei⁹ uastaueras o assur, & sublimaueras usꝙ in cœlũ nidũ tuũ: unde & magn⁹ sensus diceris: destructa est ciuitas tua. Et cũctis principib⁹ interfectis q̃ resistere poterãt aduersarijs: reliquus ppus tuus imbellis & ignobilis, dispersus est in montib⁹: & nemo de ducib⁹ inueniri põt qui cõgreget eos: & de collectis rursum cogat exercitũ. Nõ est obscurũ uulnꝰ tuũ: nec talis plaga quæ medici possit curari manu. Oẽs q̃ niniuen subrutã & assyriũ regẽ superatũ audierint: & potentissimã urbẽ, & regẽ dominatorẽ q̃ndã urbis uulneratũ, & iacere seminecẽ: & in suo sanguine uolutari: uel stupebunt ꝓpter rei magnitudinẽ, & insperatũ nunciũ: & cõprimẽt manus suas: uel certe præ magnitudine gaudij insultãtes tibi applaudẽt manib⁹: & q̃dã gaudij strepitu cõcrepabũt. Nullus eñ est q̃ possit suꝑ te dolere: & euersioni & uulneri tuo donare lachrymas: quia nullus est suꝑ quẽ tua malicia non

semꝑ

E semper trāsierit. Et pulchre transierit: nō em̄ potest malicia regis assyrij in hostibus eius iugiter permanere. Hucusq; historiæ ordo sit textus. Debem⁹ autē & iuxta hebraicū añq; æditionem Lxx. disseramus (In illis enim longe alius & diuersus est sensus) paululum ab historia in sublime conscendere, & docere qđ in ultima ꝓphetia Nahum ἀποσχοφὴ ad diabolum fiat. Et est sensus: Magnum principem assyriorum, qui quondam gloriabundus dixerat: fortitudinem faciā: & sapientia intellectus, auferā terminos gentium: & uires earum depascar: & commouebo ciuitates quæ habitant̄, & dicatur ei: O lucifer q̄ mane oriebaris: q̄ mittebas igniculos tuos ad cūctas gētes: quomodo cecidisti in terrā & contritus es? Destructa est niniue ciuitas tua speciosa & potens: in qua tantum tibi imperium præsumebas, ut filio quoq; dei auderes dicere: Hæc omnia tradita sunt mihi: si procidens adoraueris me, dabo tibi ea? Dormitauerunt pastores & reguli tui: qui nō pascebant homines in salutem, sed nutriebant eos interfectioni tuæ: ut saginatiores hostias deuorares. Omnis ꝓplus tuus & turba populorū: quæ te quondā colebat, deseruit te & urbem tuam: & confugit ad montes: & se sub apostolorum christi atq; doctorum latibulis collocauit: & interim nullus tuorum ducum est, qui turbam tuam quondam ad se reuocet.

F Plaga tua & uulnus tuum toto orbe personuit: omnes insultauerunt tibi: qui tua quondam fuerant supplantatione decepti: Aut nullus enim aut rarus est, quem non tu aliquando deceperis: & per quem non transierit malicia tua. Et notandum q̄ in quocunq; steterit malicia diaboli, non possit insultare ruinæ eius & uulneri: cum sit de pastoribus & populo regis assyrij: sed in quocunq; pertransierit, ille insultet ei: & bonis operibus atq; directis, quasi manus super eum concrepet. Et congrue iuxta hebraicum quidem hucusq; de mundi ruina dictum est: nouissime de ipsius quoq; diaboli, qui princeps mundi fuit. Mundus enim in maligno positus est, plaga & uulnere prædicat̄. Apud Lxx. autē adhuc ad σύμμικτον, id est admixtitium mūdi dicit̄, q̄ pastores eius dormierint: & ut dormirēt, a rege sint assyrio consopiti: atq; ita fit ut dum apud eos describitur, quid assyrius exercuerit inter alteros, & non quid ipse patiatur: de diaboli uulnere & plaga & interfectione sit tacitum. Væ itaq; his qui peruersarum doctrinarum magistri sunt in niniue. Et congrue ad eos dicitur: Dormitauerunt pastores tui: dederunt enim somnum oculis suis: & palpebris suis dormitationē: Et propterea non inuenerunt locum domino: neq; tabernaculum deo iacob. Nec audierunt de ephrata, id est frugifera ecclesia: nec inuenerunt eam in condensis syluarū. Non solum autē pastores mixtitij huius & locustæ quæ imminente glacie sedet in sepibus dormitauerunt: sed a rege quoq; sunt assyriorum consopiti. Scit enim rex assyrius non posse se oues decipere, nisi pastores ante consopierit. Semper diaboli studium est, uigilantes animas consopire. Deniq; & in passione domini apostolorū oculos graui sopore præmit, quos saluator suscitans ait: Vigilate & orate ne intretis in temptationē. Et rursum: Quod uobis dico, omnibus dico, uigilate. Et quia nō cessat semper consopire uigilantes: quoscunq; ille decæperit, & quasi suaui & pernicioso carmine sirenarū illexerit ad dormiendum, excitat sermo diuinus & dicit: Surge qui dormis: & eleuare & illuminabit te christus. In aduentu ergo christi & sermonis dei, & doctrinæ ecclesiasticæ: & consummationis niniue speciosissimæ quondam meretricis: eleuabitur & properabit ꝓplus, qui sub magistris ante fuerat consopitus: & ibit ad montes scripturarū: ibiq; inueniet mōtes moysen, & iesum filiū Naue. Montes, ꝓphetas: mōtes noui testamēti, apl̄os & euāgelistas: & cū ad tales mōtes cōfugerit: & in huiusce modi montiū fuerit lectione uersatus, si non inuenerit qui eū doceat: Messis enim multa, operarij autē pauci: tunc & illius studium cōprobabitur: quia cōfugerit ad montes, & magistrorum desidia coarguetur: infert enim, & nō erat qui susciperet. Sequitur: Non est sanitas contritioni tuæ, tumet plaga tua. Propterea mixtitius niniue sanari non potest: quia superbiā non deponit: & recens semp uuln⁹ est, & quotidie diabolo feriēte percutitur. Et post hæc omnia, nō est sanitas contritioni ei⁹: licet enim sibi sanus esse uideat̄: tamen anima eius fracta est & contrita: percutiente desuper malleo totius terræ: & nō sanatur: quia semper erecta est. Si autem humilietur: & se christo subijciat: Cor cōtritum & humiliatum deus non despicit. Et: Sacrificium deo spiritus contribulatus. In fine ponitur: Omnes qui audierunt nunciū tuū, plaudēt manibus super te. Super quem enim non irruit malicia tua semper? Cum cœperis ὦ σύμμικτε, supplicia sustinere: omnes qui audierint nuncium, consono crepitu & uocali (ut ita dicam) operū sono atq; cōcentu, insultabunt tibi atq; gaudebunt: Nullus enim est, aut certe rarus in quem non irruerit siue superuenerit malicia tua semper. Si enim σύμμικτους urbis niniue pastores habet & fortes: & omnis falsa doctrina & mendax opinatio scientiæ ἀσύμμικτον uenit: timendum est, ne forte nullus sit super quem non malicia σύμμικτον uenerit. Et diligenter obserua, quia non dixerit: In quem non intrauit malicia tua σύμμικτε: sed in quem non superuenerit. Sæpe enim nobis falsorum dogmatum iacula superuniunt: & quasi in arcanum animæ intrare desyderant: sed claudentibus nobis portas, superuenit quidem σύμμικτος & ꝑtum in se est, irruit: & semp hoc facit: sed auxiliante christo domino: & omni custodia seruantes cor nostrum, irruit quidem, sed ingredi non potest.

HEB. lient̄ principes tui: dispersus est populus tu⁹ super montes, & non est qui congreget: nō est obscura cōtritio tua: pessima est plaga tua: Omnes qui audierūt auditionē tuam, compresserūt manū super te: quia super quē nō transiuit malicia tua semper?

SEP. sopiuit fortes tuos: abijt populus tuus super montes, & nō erat qui susciperet: & non est sanitas contritioni tuæ: tumet plaga tua: Omnes qui audierunt nuncium tuum plaudent manib⁹ sup te: quia super quem non intrauit malicia tua semper?

G

H

Commētarij hieronymi in Nahum prophetam ad Paulam & Eustochium finis.

Esa. 14. c
Matth. 4. b
Ps. 131. a
Mar. 14. d
Ibi. 13. d
Ephe. 5. d
Matth. 9. d
Ps. 50. d
Ibidem
1. Iob. 5. d
1. Cor. 1.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN LIBRVM PRIMVM HABACVC AD CHROMATIVM EPISCOPVM PROLOGVS.

PRimum Chromati episcoporum doctissime,scire nos conuenit,corrupte apud græcos & latinos nomen ἀββακοὺμ prophetæ legi: qui apud hebræos dicitur חֲבַקּוּק & interpretatur amplexus: siue ut significantius uertamus in græcum περίληψις, id est amplexatio. Deinde ubi Lxx. translatores & Symmachus & Theodotio λῆμμα, id est assumptionē interpretati sunt:in hebræo poni מַשָּׂא, quod Aquila uertit, in pondus: super quo in Nahum propheta plenius disputauim9. Massa autem nunc̄ præfertur in titulo,nisi cum graue,& ponderis laborisq; plenū est qd uidet. Vnde necesse est & præsentē ꝓphetiā habere aliquid austeritatis: ut sicut in Nahum pondus quod uidebat aduersus niniuen assyriorū urbem,graue erat:ita & in hoc quærat,cui pondus sit quod ꝓphetæ reuelat aspectui. Quatuor autē prophetæ in duodecim prophetarū uolumine sunt:e quibus tres in principio λῆμμα, id est pondus titulum habent:Nahum,Habacuc,& Malachias. Porro Zacharias in medio & circa finem duos huiuscemodi ponit titulos,e quibus unus est:Onus uerbi domini in terra hadrach:& damasci requiei eius:alter in fine: Onus uerbi domini super israel. De Nahum,orationibus tuis iam liber æditus est:de Zacharia & Malachia si uita comes fuerit,differetur. Nunc habacuc habemus in manibus:qui uel ex eo ꝙ amabilis domini est,uocatur amplexatio:uel ꝙ in certamen & luctam, & ut ita dicam ,amplexum cum deo cōgreditur:amplexantis,id est luctantis fortitus est nomen. Nullus enim tam audaci uoce ausus est deum ad disceptationem iusticiæ prouocare & dicere ei:Cur in rebus humanis,& in mūdi istius πολιτεία tanta rerū uersatur iniquitas? Voci/ferabor ad te uim patiens, & nō saluabis? Quare ostendisti mihi iniquitatē & laborem uidere? Lacerata est lex & nō peruenit ad finem usq; iudicium: quia impius prævalet aduersus iustum: ideo egreditur iudicium peruersum. Vides ꝙ temeraria uox sit: & quodammodo blasphemantis creatorem suum ad iudicium prouocare: & uas fragile aduersum figulum, cur tale uel tale factum sit disputare? Nec non hoc animaduertendum ꝙ assumptio uel pondus ,quæ grauia esse iam diximus, ꝓphetæ uisio esto& aduersum Montani dogma peruersum intelligit quod uidet: nec ut amens loquitur: nec in morem insanientium fœminarū dat sine mente sonum. Vnde &
1.Cor.14.f Apostolus iubet:ut si prophetantibus alijs,alij fuerit reuelatum:taceant qui prius loquebantur. Et statim: Non est enim(inquit)deus dissensionis,sed pacis. Ex quo intelligitur:cum quis uoluntate reticet:& alteri locum dat ad loquendū,posse & loqui & tacere cum uelit. Qui autē in extasi, id est inuitus loquitur:nec tacere,nec loqui in sua potestate habet. Illud quoq; disce(quia semel a me uiolenter exigis: ut quasi gradus quosdam & scalas ad altiora nitenti historiam tibi interpreter)prophetiam esse contra babylonē & nabuchodonosor regem chaldæorū: Vt quomodo prior propheta Nahum quem Habacuc sequitur , uaticinium habuit cōtra niniuen & assyrios: qui uastauerunt decem tribus , quæ uocabantur israel : ita Habacuc prophetiam habeat aduersus babylonem & nabuchodonosor , a quibus iuda & hierusalem,templumq; subuersa sunt. Et ut scias eo tempore fuisse Habacuc: quo iam duæ tribus quæ uocabantur iudas, ductæ erant in captiuitatem : Daniel docere te poterit : ad quem in lacum leonum Habacuc cum prandio mit/ Dañ.17.f
titur: c̄p̄c̄p̄ apud hebræos hæc ipsa non legatur historia. Igitur siue quis recipit scripturam illam, siue non recipit , utrunq; pro nobis est: aut enim recipit , & iam post factam rem liber Habacuc texitur:aut non recipit,& quasi propheta scribit quæ uentura cognoscit.

E COMMENTARIORVM HIERONYMI IN HABACVC PROPHETAM LIBER PRIMVS.

Onus qđ vidit habacuc ꝓpheta ꝛc. Interim scđm literā causaꝫ aduersum deum ꝓphe/ta: cur nabu/chodonosor tēplū ua/stet & iudā: cur hieru/salem q̄ndā urbs dñi destruaꝫ? Quare cla/met ppl'us & nō exau/diatur: uociferetur ad dñm oppressus a chal dæis, & non saluetur? Quare etiā ipse ꝓphe ta uel populus ex cui⁹ persona nunc loquiꝫ: ad hoc uixerit, & huc usq; perductus sit: ut iniquitatem hostium & suū uideat laborē: Cur iniusticia præua/leat aduersum se? Et hoc dicit præ mentis angustia, nesciēs aurū in igne conflari: & tres pueros de camino pu riores exisse, q̄ intra/uerūt. Sed & generaſr accipere possumus: q̄ ex p̄sona humanæ im patiētiæ uidēs ꝓpheta pc̄tōres abundantes, & in sæculo possidere diuitias: filios eorum quasi nouellam plan/tationem in adolescen tia sua: & filias orna/tas quasi similitudinē tēpli: cellaria eorū ple/na eructātia ex hoc in illud: Oues eorū fœtosas & multipli catas in uīs suis: & cætera quæ in cēteſimo quadrageſimo/tertio psalmo plenius scribunꝫ: in querulam uocē & plenā doloris erumpat: Quare respicis cōtēptores, & taces: con/culcante impio iustiorem se: & facies hoīes quasi pisces ma ris: & quasi reptilia non habentia ducē: Tale quid & in sep/tuageſimo secūdo psalmo legim⁹: Mei autē pene moti sunt pedes: pene effusi sunt gressus mei: & reliqua. Et rursum in eodē psalmo: Et si est scientia in excelso: Ecce ipsi pc̄tōres & abundātes in sæculo obtinuerūt diuitias: et reliq̄ usq; ma/nus meas. Hæc autē loquunꝫ nescientes iudicia dei inuesti gabilia: & profundū diuitiarū sapientiæ & scientiæ eius, q̄ non ita uideat deus, ut uidet hō. Hō tm̄ præsentia respicit: deus futura & æterna cognoscit. Et quomodo si ægrotus & æstuans febrib⁹ aquā frigidā postulet, & dicat ad medicū: Vim patior, crucior, uror, exanimor: usq; quo medice cla/mabo & nō exaudies? Et respōdeat ei sapientissimus, & clæ mentissimus medicus: Scio quo tempore debeam dare qđ postulas: nō misereor modo: quia misericordia ista crudeli/tas est: & uoluntas tua cōtra te petit: Ita & dñs noster sciēs clæmētiæ suæ pondera atq; mensuras, interdū nō exaudit clamantē ut eum probet: & magis prouocet ad rogandū: & quasi igne excoctum, iustiorē & puriorē faciat. Qđ intelli/gens Ap̄lus scđm id q̄ misc̄kiam est cōsecutus a dño, ait: Nō deficiam⁹ in tribulationib⁹: & benedicit deū omni tpe: & scit: quia qui perseuerauerit usq; in finē, hic saluus erit. Et gloriaꝫ in labore & dolore. Et cū Hieremia dicit: Tribu/lationē & miseriam inuocabo. Vt quomodo alius inuocat deum: sic sanctus uir & bellator inuictus ad exercēdum se & probandum, tribulationē & miseriam uenire desyderet.

Onus quod uidit Habacuc ꝓpheta: usq; q̄ domine dama/bo, & nō exaudies: uocife/rabor ad te uim patiens, & nō saluabis? Quare ostē disti mihi iniquitatē & do lorē, uidere prædā & iniu/sticiā cōtra me? Et factū est iudiciū & contradictio potētior: ꝓpter hoc lacera ta est lex: & non peruenit usq; ad finē iudiciū: quia impi⁹ prævalet aduersus iustū: ꝓpterea egrediꝫ iu/diciū peruersum. Aspicitē in gentib⁹ & uidete: & ad/miramini & obstupescite: quia opus factum est in diebus uestris, qđ nemo credet cum narrabitur.

Quia ecce

Assumptio quā uidit abba/cum propheta: usq; quo dñe cla mabo, & non exaudies? uociferabor ad te uim pa/tiens, & nō saluabis? Qua re mihi ostendisti labores & dolores, uidere miseriā & impietatem? Cōtra me factū est iudiciū: & iudex accipit: ꝓpterea lacerata ē lex, & nō peruenit ad finē iudiciū: quia impius præ/ualet aduersus iustū: pro/pterea egreditur iudicium peruersum. Videte cōtem ptores & respicite: & admi ramini mirabilia & disper dimini: qa op⁹ ego op̄er or in dieb⁹ uestris: qđ nō cre didistis si quis narrauerit.

Quia ecce

in iudicio peccatū diuitis q̄ pauperis ueritas defendaꝫ. Vñ querimonia est, iudiciū exire peruersum: sed nō debem⁹ su per hac rerū ineq̄litate turbari: uidētes & in principio mūdi ab impio cain interfectū abel iustū: & postea exulante iacob regnare in domo patris Esau: & ægyptij luto & latere affli/gunt filios israel. Et dñs cōtra quē nunc querela dirigitur, crucifigiꝫ a iudæis: & barrabbas latro eligiꝫ. Dies me defi ciet, si uoluero enumerare quō in isto sæculo impijs præua/lentibus opprimanꝫ iusti.

c Aspicite in gētib⁹ ꝛc. Sym/machus ꝓ eo q̄ diximus: quia opus factū est in diebus ue stris, interpretatus est: quia opus fiet in dieb⁹ uestris: cæte/ra similiter. Rursum in principio capituli, ubi in hebraico scriptū est רְאוּ בַגּוֹיִם, & nos transtulim⁹: aspicite in genti bus: & Lxx. posuerūt, uidete cōtemptores: excepto Aquila & Symmacho & Theodotione, qui cū nostra interpretatio ne cōcordant: in alia quadā æditione ἀνώνυμα reperi, uide/bitis calumniatores: & in alia sil'iter absq; auctoris titulo, uidebitis declinātes. Igiꝫ ad superiores querelas causantis ꝓphetæ & dicētis: Vsq; q̄ dñe clamabo, & nō exaudies: & reliqua usq; ad finem hui⁹ exordij: uox dñi respōdentis in/ducit: ut hāc iniquitatē quā in solo isr'l fieri putat, cerniat in gentib⁹. Et q̄ chaldæis nō ut ꝓpheta arbitrabaꝫ, iudas tm̄ & hierusalem traditi sint: sed omnes p circuitū nationes: & tm̄ eum esse ualiturū ruiturūq; postea: ut si quis prædixerit qđ futurū est, ꝓ rei magnitudine uideaꝫ incredulū. Sed & hoc qđ Lxx. & cæteri interpretes ædiderunt: Videte cōtem ptores, siue uidebitis calumniatores & declinātes, cū sensu huius loci cōgruit: & ex ipso sermone arguunꝫ audaciæ, & cōtemptus in dñm: ex quorū persona ꝓpheta clamauerat: quare ausi sint dei cōtēnere maiestatē, & temerarie loqui: & quantū in se est, dei prouidentiā calumniari: & declinare a dño coarguentes eum iniquitatis. Videbitis ergo cōtem/

ptores:

Ps. 173. c
Ps. 72. a
Eph. 3. c
Ps. 33. a
Matth. 10. c
Ezech. 2.
4. Re. 22. f
Dañ. 3. c
Ibi. 5. a

A ptores,& tunc admiramini: & oẽm ueſtrã querelã ꝓ nihilo cõputabitis, cũ pſpexeritis me facere in dieb⁹ ueſtris:ne forte dicatis,quid ad nos pertinet de futuro? Opus qđ tã grande erit,& ueſtrã omnẽ opprimet cauſationẽ:ut ſi quis nunc futurũ eſſe prædixerit fidẽ,nõ facile accõmodetis. Q2 autẽ hoc opus ſit,in conſequentib⁹ demonſtrat.

a ¶ Quia ecce ego ꝛc. Quod uobis dixerã: Aſpicite in gẽtibus, & uidete & admiramini & obſtupeſcite: quia opus fiet in diebus ueſtris, qđ nemo credet cum narrabit̃: hoc eſt qđ ſequẽs ſermo deſcribit: Ecce ego ſuſcitabo nabuchodonoſor,& chaldæos gentẽ pugnaciſſimã & uelocem: cuius roboris & ad bellandũ audaciæ, omnes pene græci qui barbaras hiſtorias cõſcripſerũt, teſtes ſunt. Hæc non eſt contenta finibus ſuis, ſed huc illucq; diſcurrẽs ſuper terræ latitudinẽ peruagab̃. Et hoc eſt op⁹ ei⁹ nõ ut terrã uomere exerceat, ſed ut rapto uiuat & gladio: & poſſideat urbes nõ ſuas,an teq; manũ inferat:an teq; prorũpat ad bellum, terrorẽ portat in uultu. Qđ autẽ ait: Ex ſemetipſa iudiciũ: & on⁹ ei⁹ egredieť: pro q̃ interpretat⁹ eſt Symmach⁹:ipſa ſibi iudicabit,& decreto ſuo egredieť: uel ita ītelligẽdũ eſt: de ſua gente conſtituet principes: & ptãs ei⁹ & gladi⁹ aliarũ gẽtiũ ſatellites nõ habebit: uel certe quõ fecit,fiet ei:& ſic uaſtabiť,ut ipſa uaſtauit. Equi q̃q; & equites q de longe ueniẽt,tã pernices ad pſequẽdũ,& cũcta populãda erũt,ut pardos ſuperẽt & lupos ueſpertinos. Siqdẽ lupi ſæuiores eſſe dicuntur nocte uicina,& tota die fame arabiẽ cõcitati. Volabũt ergo equites nõ ad pugnãdũ: quia null⁹ reſiſtet,ſed ad diſcurrẽdũ ut aquila:cui ī uolatilib⁹ oĩa ſubiacẽt feſtinãs ad deuorãdũ. Et quõ ad flatũ uenti urẽtis uirẽtia cuncta areſcunt: ita ad aſpectũ eorũ oĩa uaſtabunť: tantuſq; erit numerus captiuorũ & prædæ: ut ꝓ ὑπερβολὴν etiã arenæ poſſit equari. Ipſe q̃q;.i. nabuchodonoſor in uniuerſo orbe regnabit:& añ currũ ſuũ triumphans de regib⁹, eos habebit irriſui:& inter delitias computabit: tantæq; potentiæ & ſuperbiæ erit,ut naturã ſuperare cõtẽdat: & urbes munitiſſimas robore ſui exercitus capere. Veniet em̃ tyrũ & iacto in mari aggere,peninſulã faciet de inſula:& introitũ inter fluct⁹ maris in urbẽ terra præbebit. Quã ob cauſam & ſup omnẽ munitionẽ ridebit:& cõportabit aggerẽ:& ca-
Eçech.29.d piet eã.i. munitionẽ,ſiue tyrũ:qđ qdẽ in Eçechiel perſpicue demõſtrat̃,ubi dicit̃: Nabuchodonoſor rex babylonis ſubiugauit exercitũ ſuũ ope magno aduerſum tyrũ. Oẽ caput caluũ,& oĩs humer⁹ depilat⁹:& merces nõ data ẽ ei,& exercitui ei⁹ cõtra tyrũ:& ope in q̃ ſeruiuit aduerſum eã. Cũ aũt cõportauerit aggerẽ:& nihil uirib⁹ ei⁹ obuiũ fuerit: tũc mutabit̃ ſpũs ei⁹ in ſupbiã:& deũ eſſe ſe credẽs, imaginẽ aureã ſtatuet in babylone,quã uniuerſas gentes adorare cõpellet. Qđ cũ fecerit,trãſibit ī beſtiæ figurã,& poſtea corruet: Pro q̃ Aq̃la & Symmach⁹ trãſtule. ũt ἡ πλημμελήσει.i.& delin-

B HEB. Quiã ecce ego ſuſcitabo chaldæos gentẽ amaram & uelocẽ: ambulantẽ ſuper latitudinẽ terræ: ut poſſideat tabernacula nõ ſua: horribilis & terribilis eſt: ex ſemetipſa iudiciũ: & on⁹ ei⁹ egredieť. Leuiores pardis equi ei⁹:& uelociores lupis ueſpertinis: & diffundentur equites ei⁹: equites nanq; ei⁹ de longe ueniẽt:uolabũt q̃ſi aquila feſtinans ad comedendũ: omnes ad prædã uenient: facies eorũ uentus urens: & cõgregabit quaſi arenã captiuitatem:& ipſe de regibus triumphabit: & tyranni ridiculi eius erunt: ipſe ſuper omnẽ munitionem ridebit:& comportabit aggerẽ, & capiet eam: tunc mutabitur ſpiritus & pertrãſibit & corruet: hæc eſt fortitudo eius dei ſui. Nunquid

SEP. Quia ecce ego ſuſcitabo chaldæos gẽtẽ amarã, & uelocẽ,quæ ambulat ſuper latitudinẽ terræ,ut poſſideat tabernacula nõ ſua: terribilis & illuſtris eſt: ex ſemetipſa iudiciũ ei⁹ erit: & aſſumptio ei⁹ ex ſe egredieť. Et exiliẽt ſup pardos equi ei⁹:& uelociores erũt lupis arabiæ:& equitabũt equites ei⁹:& ĩpetu ueniẽt de longinquo: & uolabũt q̃ſi aquila prompta ad comedendum:cõſumatio in impios ueniet reſiſtentes facieb⁹ eorũ ex aduerſo:& cõgregabit q̃ſi arenã captiuitatem:& ipſe in regibus delectabit̃:& tyranni ludibria ei⁹:& ipſe in oẽm munitionẽ illudet: & mittet aggerẽ, & obtinebit eam: tunc mutabit ſpiritum & pertrãſiet, & ꝓpiciabitur: hæc eſt fortitudo dei mei. Nonne

C quet:hanc habẽte ſcriptura ſancta cõſuetudinẽ,ut אָשַׁם .i. delinquet,ponat ꝓ eo qđ eſt deſinet eẽ qđ fuerat. Tale quid & nos habem⁹ in linguæ noſtræ idiomate,dicẽtes: uapulauit exercit⁹, ꝓ eo qđ eſt, interfectus & cæſus eſt: & peccauit uinea & agger, ꝓ eo qđ eſt, uindemia & fruges nõ habuere ꝓuẽtũ. Qđ aũt in fine capituli dicit̃: Hæc eſt fortitudo eius dei ſui, ἐρωνϊκῶς, ẽ legẽdũ:ut ſit ſenſus:hæc ẽ fortitudo ei⁹ quã dedit ei bel de⁹ ſuus. Ad cui⁹ cultũ oĩes nationes etiã ꝓ ſcripturam & cõminationem mortis ſæuiſſimo ĩperio cõpellebat. Hæc iuxta hebraicũ: nũc ueniam⁹ ad Lxx. ut p̃poſitis ſinguł ſentẽtijs, interpretationẽ allegoricã coaptem⁹.

¶ Ecce ego ſuſcitabo chaldeoſ gentẽ amarã ꝛ velocẽ: quę ambulat ſup latitudinẽ terrę, vt poſſideat tabernacula nõ ſua. Cõminat̃ de⁹ aduerſum cõtẽptores & calumniãtes prouidentiã ſuã ſuſcitaturũ ſe chaldæos, qui interpretant̃ q̃ſi dæmonia. uel angelos peſſimos ſignificans, qui miniſtrant furori ei⁹ & iræ: & tribulationi quã infert in peccatores, uel aĩas hoĩm peſſimorũ, per q̃s mœrentes cruciat. Hi autẽ chaldæi, gens amara eſt & uelox,nõ parcẽs: & citò explens qđ ſibi fuerit imperatũ. Et ambulat ſuper latitudinẽ terræ. Lata enim & ſpacioſa Matth.7.b
uia ẽ quæ ducit ad mortẽ: ꝓ quã ambulabat & ille diues in Luc.16.d
euãgelio, qui fulgebat in purpura: & illi de q̃b⁹ dicit̃: Qui Amos.6.b
dormiũt ſup lectos eburneos: & delitijs affluunt in ſtratis ſuis. Qui comedunt uitulos de armẽtis lactẽtes:& bibunt defecatũ uinũ:& primis ungunt̃ unguẽtis:q qa in lata ambulant uia:latitudo terræ appellant̃, quæ chaldæorũ ueſtigijs præmit̃. Noluerũt em̃ ambulare ꝓ artam & anguſtam uiã,quæ ducit ad uitã:& ꝓ quã ambulabat Paulus gloriãs 2.Co.6.a
in tribulatione & anguſtia. Ambulant autẽ chaldæi ſup la- et.12.c
titudinẽ terræ,ut poſſideãt tabernacula nõ ſua. Omnis em̃ rõnabilis aĩa licet ꝓ uitiũ & culpã ſuã hoſpiciũ facta ſit chaldæorũ:tñ ꝓ naturã tabernaculũ dei eſt. Et q̃q; in euãgelio peſſim⁹ dæmon loquat̃: Vadã in domũ meam unde exiui, Matth.12.d
nõ eſt ei credendũ: ſiquidẽ nulla rõnabilis creatura ad hoc facta eſt:ut habitaculũ dæmonis ſit. Sequit̃: Terribilis & illuſtris eſt:ex ipſo iudiciũ ei⁹ erit:& aſſumptio ei⁹ ab eo egredieť. Terribilis eſt chaldæus ꝓpter multa uariaq; ſupplicia quæ infert in cõtẽptores. Illuſtris quia aſſumit ſibi diuinitatis gloriã. Et ꝓ oracula ſua & falſa reſpõſa,& curatiões morborũ, quos ipſe ĩmiſerat apud imperitos & contẽptores dei uideť illuſtris. Erit em̃ cõtẽptoris iudiciũ atq; ſuppliciũ ex eo:hoc eſt,ex ſemetipſo ſiue ex chaldæo. Ipſi em̃ ſcđm Apoſtolũ tradent̃ ad pugnã,ut diſcant nõ blaſphemare: a q̃ qui 1.Timo.1.d
ægerit pœnitẽtiã & ad deũ cõuerſus fuerit,egredieť:cũ pri⁹ manib⁹ illius teneret̃,& eſſet chaldæi aſſumptio. Si qñ uidemus multo aliquẽ tpe ſeruiſſe diabolo:& poſtea ad deum eſſe conuerſum,dicam⁹ de eo: Et aſſumptio eius egreſſa eſt ab eo, Quicũq; em̃ ægerint pœnitẽtiã & dereliquerint dæ-

D בְּשֻׁרִים

E mones,quib⁹ q̄si equi pri⁹ ad ſedendū terga præbebant:& uelocitate pardorū & luporum ueſpere equites ſuos abiecerint & eliſerint: & uacuo leuiq; dorſo ad eum portandū uenerint, qui ſup pullum aſinæ manſuetus & pauper aſcēdit: hi quaſi de longe,pperantes : & nō cōtenti curſu & impetu, aſſumēt uolatū:& uenient quaſi aquila : ut ſermonis dei ueſcanē carnib⁹ : & famē tanti tpis ſaturēt . In eo eī qđ dicit̄ καὶ ἐξ ἱππάζοντο οἱ ἱππεῖς αὐτοῦ: noſq; tranſtulimus:& equitabuntur equites ei⁹ : iuxta ſenſum quē ſupra poſuim⁹, interpretatus eſt Symmachus:effundentur equites eius : id eſt corruent: & alliduntur in terrā. Lupi autē arabiæ.i.ueſperæ & occidētis hērecte uocanē:quib⁹ cōuerſatio peſſima occubuit : & ante in caligine cōſtituti,toto gradu ueſperā derelinquunt: quā cū relinquerint & uolauerint prompti , ut comedant carnes uerbi dei:tunc cōſumatio ueniet in impios.i.in chaldæos qui reſiſtebant uultib⁹ pœnitētiū ne reuerterenē ad dīm ſuum. Cōtobrē cōſumatio in impios ueniet,reſiſtētes uultib⁹ eorū ex aduerſo. Cum autem illi fuerint cōſumati,& de manib⁹ eorū erepta captiuitas: tunc ſermo diuin⁹ cōgregabit quaſi arenam chaldaicæ captiuitatis:& delectabit̄ in regib⁹: & tyranni ludicrazi⁹ erūt:uidens potētiſſimū quondā diabolū: Matth.4.a & regna ei⁹, quæ ſaluatori q̄q; oſtendens ait:Hæc oīa dabo tibi,ſi ꝓcidēs adoraueris me:ei⁹ aduētu eſſe deſtructa: Delitiæ prudētiæ ſunt: & uoluptas ſapiētiæ cū ſtulticia deſtruitur:& tyrannorū quondā potētia ſuperata atq; deiecta,uertitur in deriſum. Neq; eī ſolus draco formatus eſt ut luſui haberet a dño:qui eſt principiū plaſmationis ei⁹,factus eſt F angelis ludicrū . Neq; illū ſolū dabit de⁹,q̄ſi paſſerē paruulum:ſed ſi quis etiā alius crudelis, & mētis tyrānicæ fuerit, tradet̄ ſermoni dei ī deriſum. Et ipſe ait,in oēm munitionē illudet. Quæ aūt ē alia munitio,niſi illa de q̄ loquit̄ Apl̄s: 2.Cor.10.a Arma eī militiæ noſtræ nō carnalia ſūt,ſed potētia deo ad deſtructionē munitionū,cogitatiōes deſtruētia, oēm altitudinē eleuātē ſe aduerſus ſciētiā dei.Si quæ igit̄ fuerint uel in ſermonib⁹ qui ꝓmittūt altitudinē, & magnitudinē ſe habere cōtrariā ueritati munitiones,uel in oīm glia atq; diuitijs & fortitudine,quæ laudat̄ in ſæculo:oīa deſtruenē,& ſermo dei uniuerſæ munitioni illudet. Et mittet aggerē & obtinebit eā p aggerē & terrena quæ profert: arguēs eā fragilitatis in his quib⁹ ſibi uidebat̄ prius aliquid habere fortitudinis. Cū autē hoc fuerit expletū:tūc ſpiritus cōuertet̄: & neq; quaq; puniet ut ante punierat: ſed pertrāſiēs pctōres rogabit ꝓ eis,& recōciliabit eos priſtino dño:in q⁹ oīb⁹ oſtenditur fortitudo,qui tanta pfecerit dei nr̄i. Cernitis q; cōfragoſa loca ſint, & aduerſa hiſtoriæ ueritati . Et quō ea quæ ſcđm literā ſup chaldæis interpretati ſum⁹:nunc iuxta tropologiam uideanē ſonare clæmētiā & libertatē eorū qui de chaldæorū manib⁹ euaſerint. Hiſtoria ſtricta eſt,& euagandi nō habet facultatem. Tropologia libera,& his tm̄ legib⁹ circūſcripta,ut pietatē ſequat̄ intelligentiæ ſermoniſq; contextum:nec in rebus multū inter ſe cōtrarijs uiolenta ſit copulandis. a ¶ Nōne tu a pncipio dñe deus meus ſancte me⁹ z non moziamur:dñe in iudiciū poſuiſti eū:z plaſmauit me vt arguam in diſciplina ei⁹. Symmachus manifeſtius. Nōne tu a ꝓncipio dñe de⁹ me⁹ ſctē me⁹ vt nō mozeremur: dñe ad iudicandū poſuiſti eū: fortē ad corripiēdū cōſtituiſti illum. a ¶ Nunq̄d nō tu a pncipio zc̄. Ad ꝓphetæ querimoniā dicētis: Vſq; quo dñe clamabo & nō exaudies? Reſpōderat de⁹ dicēs: Aſpicite in gētib⁹ & uidete. Et poſt præfationē intulerat: Ecce ego ſuſcitabo chaldæos gentē amarā & uelocē. Omniq; deſcriptione cōpleta,uel de nabuchodonoſor,uel de diabolo in fine memorat : Tunc mutabit̄ ſpūs & pertrāſibit & corruet:hæc eſt fortitudo eius dei ſui. Qđ ꝓpheta audiēs & intelligēs:idcirco nabuchodonoſor contra iudā ſiue diabolū,cōtra credentes accipere poteſtatē:ut corripiat eos:& poſt correptionē ipſe quoq; puniat̄ in fine:

a HEB. Nunquid non tu a principio dñe deus meus, ſancte meus & nō moriemur? domine in iudicium poſuiſti eum:& fortem ut corriperes fundaſti eum. Mundi

rīndit dño : Ergo ne tu es dñe deus meus ſancte meus.Hæc autē loquit̄ blandiētis & pœnitētis affectu, qui a principio nos creaſti:cui⁹ miſcđia hucuſq; ſubſiſtim⁹ . Nō eī ſciebā tantū poſſe aduerſarios noſtros: nec noueram nabuchodonoſor,uel diabolū mūdi hui⁹, & cunctarū accepiſſe gentiū poteſtatē. Quātum igit̄ ad uires ei⁹ nullus noſtrum poteſt reſiſtere. Quātū autē ad miſericordiā tuā, tuū eſt omne qđ uiuim⁹ : q; non ab eo interfecti ſum⁹, & ad mortis opa perducti . Tu eī dñe ad iudicādū poſuiſti eū, ut ipſe ſit inimicus & ultor: & ut p illū corripias quicūq; peccauerit tibi . Sed qa ſemel chaldæos ſup dæmonib⁹ interpretati ſum⁹:& nabuchodonoſor ſup regē eorū diabolū debem⁹ deſcriptionē diaboli & potentiā eius breuiter perſtringere,ut iuſte ꝓpheta dicat: Dñe in iudiciū poſuiſti eum:& fortē ut corriperes fundaſti eū.Suſcitat̄ aduerſum incredulos & cōtemptores natio dæmonū , amara ad puniendū,& ubiq; præſens . Ambulat quoq; ubicunq; terrarū eſt latitudo,ut poſſideat hoīes in quib⁹ chriſtus habitare debuerat . Horribilis atq; terribilis eſt:& difficile ab aliquo ſuperari poteſt:nec ante frangit̄, niſi cū magnitudine peccatorū & iniquitatis ſuæ pondere prægrauata ad conſumationē uenerit . Equi ei⁹ & equites in ſimilitudinē pardorū & luporū ſemp ſanguinē ſitient : & deſyderabūt prædas:ſimulabūt abſentiā:& dū nō ſperanē,cito de longe uenient.Volabūt q̄ſi aquila,quæ exaltans uolatū ponere uult inter ſydera cœli nidū ſuū:& ſemp feſtinat ad prædā. Et in Ezechiele ſub figura nabuchodonoſor regis ægyptij ſuper diabolo deſcribit̄. Null⁹ ē dæmonū q; parcat:oēs ad prædā feſtini ueniēt:añ faciē eorū uentus urens: qcqđ aſpexerint: qcqđ uultui eorū obuiū fuerit,urere deſyderabūt & perdere. Rex autē potētiſſim⁹ erit in medio captiuorū & eorū numerū quaſi arenā maris a ſatellitib⁹ ſuis hincinde ſuſcipiet: & ipſe de regib⁹ triumphabit:& tyranni ridiculi eius erunt. Multos eī ſanctos ſua ſupplantatione decipiet : & eos qui ſibi uidebanē potētiſſimi,& tyrannidem exercere cōtra dæmones ,& eijcere illos de corpib⁹ obſeſſis:ſubijciet ſeruituti ſuæ,& riſui deputabit.Ipſe uero fortiſſimus coacta manu & perditorū exercitu congregato,de omni munitione ridebit:& quicquid forte fuerit,nitetur euertere. Comportabit eī aggerē,id eſt circūdabit opera terrena : & cū terra fuerit aggerata , facile omnē capiet munitionē . Poſt tantam autē uictoriā mutabit̄ ſpūs eius : & pertranſibit os eius uſq; ad cœlū:& deum ſe faciens,blaſphemare incipiet creatorē ſuū. Qđ cū fecerit,corruet:& ruina eius oſtēdet q; fortis diuinitas illius fuerit, & idolorū ſimulatio: ſub quorū imaginib⁹ ſuo cultui homines ſubiugabat . Audiens igitur hæc propheta q; tantus taliſq; ſit rex mundi huius: ut congreget captiuitatē quaſi arenam maris : & triumphet de regibus , & tyranni ridiculi ei⁹ ſint:& de omni munitione rideat & comportet primū aggerē:& poſtea capiat eā : & tantæ ſuperbiæ ſit,ut cōtra creatorē ſuum audeat reſiſtere & ſe facere quaſi deum:qui prius audacter loquebat̄ ad dominum:& ſe uel ſuum populū , ſiue eos ex quorū perſona querebat̄ iuſtos eſſe memorarat:Nunc in blandimentorū uerba prorūpit & ait:Ergo ne tu a principio es domine deus me⁹, ſancte me⁹ & qđ q; nō morimur,nec capimur a tanto hoſte, tuæ clæmentiæ eſt. Tu enim domine conſtituiſti eum quaſi carnificem, & fortē feciſti eum:ita ut aut nullus aut rarus ei⁹ poſſit reſiſtere fortitudini.Porro ſcđm Lxx.hoc quod in fine dicitur: Et plaſmauit me ut arguerem in diſciplina eius : ad perſonam ꝓphetæ referri pōt : ut ſit ſenſus: Ego autē ꝓpterea inſpiratus ſum in prophetā,ut arguā delinquētes: & doceam domini diſciplinam. Quidam de domino dici putant:qui a patre idcirco plaſmatus ſit , & corpus aſſumpſerit, ut doctrina dei patris homines erudiat . Sed hoc q; diſcordet a contextu ſuperiorum , & totius loci continentia : non tam mei erit iudicij, q; lectoris.

a SEP. Nonne tu a principio domine deus me⁹, ſancte meus & non moriamur? domine in iudiciū poſuiſti eum : & plaſmauit me ut arguā in diſciplina ei⁹. Mundus

G

H

Mundi

A a ¶ Mundi sunt oculi tui ꝛc. Tale qd & Hieremias ad deū loquit̄: Iustus es dñe, cōfiteor: uerūtamē iudicia loquar ad te: Quid est ꝙ uia impiorū ꝓsperat̄: abundant oēs q̄ præuaricant̄ & delinquūt. Plantasti eos & radicati sunt: genuerūt filios & fecerūt fructū: ꝓpe es tu ori eoꝝ & lōge a renib⁹ eorum. Ergo & Habacuc in eadem sentētia: Mundi sunt (inquit) dñe oc̄li tui: & scio qm̄ malū iniustūq̄ non libēter aspicias: nec pōt quisq̄ de tua dubitare iusticia. Verūtm̄ cur pateris babylonios tā ta crudelitate iactari: & ab impio nabucho/donosor iustū oppri/mi israel: non ꝙ perfectus sit qui opprimit̄, sed ꝙ opprimēte se iustior sit. Et quomodo pisces qui nō habent principē: & irrationabilia iumēta & multitudo reptilium absq̄ ꝓuidētia subiacet fortiori: & quicunq̄ plus ualuerit uirib⁹, dominatur in alterū: sic inter hoīes aīal rationale, & ad sīlitudinē tuā cōditū, non ualebit ratio: non merita, sed uires corporis, & irrationabilis fortitudo. Si autē uoluerim⁹ generaliter intelligere sup ꝓuidētia quærēte propheta: Cur diabolus tm̄ ualeat in sæculo: & dominātē deo alter exercet tyrannidē: Istiusmodi sensus erit: & cū superioribus hæc expositio iungetur: Noui dñe deus meus, sancte meus: quia te ꝓuidēte & defendēte nō morimur: & scio qa ꝓpterea posuisti aduersarium, ut ipso quasi carnifice corrigeres, & nō occideres pctōres. Noui quia nihil tibi placeat iniustū: & oculi tui ab omni iniquitate sint puri: nec uidere possis dolores eorū, qui iniusticiæ sunt subiecti. Verūtamē
Gen.4.b causam inuenire nō possum: cur abel iustū, cain occidat iniustus, & taceas? Cur sæuiēte ceto & oīa deuorante nō solū
Ione.2.a minores pisciculi: sed ipse q̄q̄ tuus deuoret̄ Ionas? Quare impius uincit, & iustus uincit̄? Nec hoc dico ꝙ nouerim quēq̄ iustificari in cōspectu tuo, & absq̄ pctō esse: & humanæ fragilitatis ignarus sim. Sed quō sodoma & gomorra
Luc.18.b cōparatione hierusalē iustæ sunt: Et publicanus in euāgelio pharisæi collatione fit iustior: ita & iste qui opprimit̄ a diabolo: pctōr quidem est, sed opprimēte se iustior est. Quare igit̄ nō est mēsura nec pōdus: ut si semel iustus opprimit̄ & subijcit̄: nō impio, sed iustiori se subijciat̄? Dicā quicq̄ sine te fieri, & te nolente tm̄ posse impiū? hoc sentire blasphemū est. Cū itaq̄ tu sis uniuersitatis rector & dñs, tu necesse est facias qd̄ sine te fieri nō pōt. Et hæc dicit nō ꝙ ipse ꝓpheta sic sentiat, ut supra testatus sum: sed ꝙ impatiētiā humanā in sua ꝑsona exprimat: sicut frequēter uidim⁹ Ap̄m uarias
Rom.7.d hominū in se recipere sentētias: Et nunc dicere: Video autē aliā legē in mēbris meis, repugnantē legi mētis meæ: & captiuantē me in lege peccati, quæ est in mēbris meis. Et q̄si
Philip.3.c incipiens sit: Fratres ego nō arbitror me cōprehēdisse: & ex
1.Cor.13.c parte cognoscim⁹, & ex parte ꝓphetamus. Ac rursus quasi ꝑfectus sit: Quotquot ergo ꝑfecti hoc sapiam⁹: cum uticq̄ nō sit unius atq̄ eiusdē dicere se ex parte cognoscere, & esse perfectū. Ac ne forsitan putes non aplicæ cōsuetudinis, sed nostræ: hoc est argumentū qd̄ ipse loquitur ad corinthios:
1.Cor.4.a Hæc autē fratres trāsfiguraui in me & Apollo ꝓpter uos, ut in nobis discatis. Alioquin quō potest sic habere de⁹ hoies

a HEB. Mundi sunt oculi tui ne uideas malū: & respice/re ad iniquitatē non pote/ris. Quare nō respicis sup iniqua agētes: & taces de/uorante impio iustiorē se: & facies hoies quasi pisces maris: & quasi reptile non
b habens principē? Totū in hamo subleuauit: traxit il lud in sagena sua: & cōgregauit in rete suū: sup hoc lætabit̄ & exultabit: propterea immolabit sagenæ suæ: & sacrificabit reti suo: quia in ipsis incrassata est pars ei⁹: & cib⁹ ei⁹ electus: ꝓpter hoc ergo expandit sagenam suam: & semper interficere gētes nō cessat.

SEP. Mundus oculus ne uideat mala: & aspicere sup dolorē nō poteris. Quare nō aspicis sup cōtēptores: tacebis cū deuorauerit impius iustiorē se? Et facies hoies quasi pisces maris: & q̄si reptilia nō habentia ducē. Cōsumationē in hamo subleuauit: & attraxit eum in reti suo: & congregauit eum in sagenis suis: ꝓpter hoc lætabit̄ & gaudebit: ꝓpterea immolauit sagenæ suæ: & incēdet reti suo: quia in ipsis incrassauit partē suam: & escæ ei⁹ electæ: propterea expandit rete suū: & semper interficere gentes nō cessat.

B Super quasi pisces maris: & uelut reptilia quæ nō habēt principē: cū angeli singulorū q̄tidie uideant faciē patris qui in cœlis est: & circūdet angelus dñi in circūitu timentiū eū & eripiat eos. Sicut igit̄ in hoīb⁹ etiā p̄ singulos dei currit ꝓuidētia: sic in cæteris aīalib⁹ generalē quidē dispositionē & ordinē, cursumq̄ rerū intelligere possumus. Verbi gratia: quomō nascat̄ piscium multitudo & uiuat in aquis: quō reptilia & quadrupedia oriant̄ in terra, & quibus alant̄ cibis? Cæterum absurdum est ad hoc dei deducere maiestatē: ut sciat per mōmēta singula quot nascant̄ culices, q̄tue moriant̄: Quæ cimicū & pulicum, & muscarū sit in terra multitudo. Quāti pisces in aqua natent: & qui de minoribus maiorū prædæ cedere debeāt. Non simus tā fatui adulatores dei: ut dū potentiā ei⁹ etiā ad ima detrahimus, in nos ipsos iniurioſi sim⁹: eandē rationabilium q̄q̄ irrationabiliū ꝓuidentiā esse dicentes: ex q̄ liber ille apocryphus stulticiæ cōdemnādus est: in q̄ scriptū est, quendā angelū noīe tyri præesse reptilibus. Et in hanc sīlitudinē piscib⁹ q̄q̄ & arboribus & bestijs uniuersis ꝓprios in custodiā angelos assignatos. b ¶ Totū in hamo subleuauit ꝛc. Quia supra pisces noīauerat dicēs: Et facies hoies quasi pisces maris, & quasi reptile: qd̄ significātius dicit̄ in hebræo דָּגֵי.i. κινούμενον: oīne uidelicet qd̄ moueri pōt: idcirco μετ᾽ ἀφορμὴν pisciū seruat in cæteris: ut quō piscator mittit hamū, & rete & sagenā: ut qd̄ hamus nō potuit, rete cōprehendat: qd̄ euaserit rete, sagenis latioribus circūdetur: Ita & rex babyloni⁹ cuncta uastauerit: & uniuersum hoīm gen⁹, suā prædam fecerit. Porro qd̄ ait: Lætabit̄ atq̄ gaudebit, & īmolabit sagenæ suæ, & sacrificabit reti suo: Idolū significat qd̄ fecit in campo dura: & simulachrū belis, cui q̄si grandi sagenæ īmolauit pinguissimas uictimas, totas quas uicerat nationes ad cultum ei⁹ cogens. In ipsis quippe, hoc est in idolis suis incrassatū esse se credens: & suā partē. i. oēs se habere diuitias, quasi grandes pisces etiā principes q̄sq̄ atq̄ reges suo subiugauit imperio: quas escas electas uocat. Et quia semel piscatione opulētissima saturat⁹ est: & sagenā suā. i. suū repleuit exercitū: ꝓpterea gētes interficere. i. semper pugnare, & iugulare nō cessat. Porro scd̄m Lxx. impius diabolus qui opprimit iustū: & habet hoies q̄si pisces maris: & uastat cūcta q̄si reptilia nō habētia ducē: misit hamū suū cōtrariū ei hamo, a q̄ per Ap̄m petrū prim⁹ captus est piscis, in cuius ore inuētus est stater. Et adhæsit hamo ei⁹ adā: & attraxit eū foras de paradiso retę suo: & coopuit illū sagenis suis, uarijs & mīltiplicibus dolis atq̄ fallacijs. Idcirco lætabitur & decipulas suas plus arbitrabit̄ esse q̄ præceptū dñi. Et īmolabit non hamo, qui peruersus sermo intelligit̄, & adhuc in principio cōstitutus: sed reti suo: quia pinguissimas in ipso hostias cōprehendit. Et p̄ unū hominē pctōres cōstituti sunt plurimi: & in adam oēs mortui sum⁹: & uniuersi deinceps sancti cum illo pariter de paradiso eiecti. Vñ & cibi eius electi sunt: ut scd̄m psalmistam, quærat a deo escam sibi: ꝓphetas subuertere uolēs & apostolos. Et quia primū decepit hominē, quotidie uniuersum humanū gen⁹

C Matth.18.b

D Dan.3.a

Matth.17.d

Rom.5.d
1.Cor.15.e

E interficere nō ceſſat. Poteſt autem & de hæreticorū accipi peruerſa multiplicitꝫ doctrina, ꝙ & ipſi hamo ſuo & rete ſuo, & ſagenis ſuis plurimos piſces capiant: & multa repti/lia comprehendant: & idcirco lætentur: & ſermonem ſuum quo decipere & perſuadere potuerūt, quaſi deum adorent: & illum colant, illū ex/poliant: ipſi omni ar/te deſeruiant: per quē ſciant a ſe tantas uicti/mas interfectas, & tan/tos potētium atꝫ ſan/ctorum eſſe deceptos: quos pinguem partē, & electas eſcas ſcriptu/ra nunc nominat. Pro/pterea in ſimilitudinē beſtiarum, quæ guſta/tum ſemel ſanguinem ſemper ſitiunt, expan/dunt rete ſuum: & hoc omne eorū ſtudiū eſt: ut nō paucos, ſicut in principio, ſed plures interficiant. Non am/bigit de interfectione multarum gentium, qui tantam hæreſeon & peruerſarum doctri/narum multitudinem diaboli uiderit hamo, rete, ſageniſq; compre/henſam: & tamē captu/ræ eorū finis interitus eſt. Ca. II

F Super cuſtodi/am meam ſta/bo/ et aſcendā ſuper petrā: et contēplabor vt videam quid loquat in me: et quid reſpōdeam ad correptionē meam. Symmachus mani/feſtius eſt proſecutus. Quaſi cuſtos ſup ſpeculam ſtabo: et ſtabo velut incluſus: ⁊ contēplabor vt videā q̄d dicat mihi: et quid reſpondeam/⁊ contradicam aduerſum arguentē me.

a Super cuſtodiam meam ſtabo: et figam gradum ſuper munitionē ⁊c. Pro munitione & petra, in cuius locum Sym/machus interpretatus eſt, concluſum: in hebræo ponitur מְצוֹר: quod Theodotio, gyrum: Aquila & Quinta æditio circinū tranſtulerūt. Primæ cauſationi reſpōderat domin⁹:

5.1.b Aſpicite in gentibus & uidete & admiramini & obſtupeſci/te. Ad quā propheta quaſi ſuperioris dicti agens pœniten/tiam, temperauerat quidē quæſtionē dicēs: Domine deus meus ſancte meus, & non moriemur. Sed nihilominus cū ueneratione & laudibus dei ipſum fuerit ſciſcitatus: Mun/di ſunt oculi tui ut nō uideas malum: & reſpicere ad iniqui/tatem neſcis. Quare nō reſpicis ſuper iniqua agentes: & ta/ces deuorāte impio iuſtiorē ſe? Et quæ eſſet iuſti deuoratio, executus in partib⁹ eſt: ut fierent homines quaſi piſces ma/ris, & quaſi reptilia. Et ꝙ hamo & ſagena & rete ſuo oēs ad interitū traherent: & nō eſſet finis interfectionis eorū. Itaꝫ quia ꝓpheta ē, & ꝓpterea quærit, & dubitare ſe dicit: ut qđ illi reſpōderet, reſpōdeat omnib⁹: Stabo inquit in ſpecula mea, id eſt in prophetiæ meæ ſublimitate: & uidebo poſt ca/ptiuitatē populi, & euerſionē ciuitatis & templi, & deinceps quid ſequat. Vel certe ita: Cuſtodiam omni diligentia cor/meum: & ſtabo ſuper chriſtum petrā. Et hoc gyro & circi/no quaſi muro ſepiar, ne ad me leo rugiēs poſſit irrumpere: & uidebo quid mihi poſt ſecundam quæſtionē reſpondeat deus: & poſtꝫ mihi reſpōderit & me corripuerit male fuiſſe cōqueſtū: quid ego quoꝫ ei debeam reſpōdere. Eleganter autē & miro ſenſu humanā deſcribit impatiētiā, quā in diſ/ceptationib⁹ ſemper habere cōſueuim⁹: ut anteꝫ nobis ex aduerſo aliquis reſpōdeat: & ſciamus in quo nos arguerit, ad reſpōdendum paremur. Ex quo oſtendit reſpōſionē nō rationis eſſe, ſed cōtentionis. Si enim eſſet ratio, reſpōſio de/

G buerat expectari: & ſic uidere utrum reſpondere deberet an cōſentire rationabili reſponſioni. Sed & hoc notandū ex eo qđ dixerat: Vt uideam quid loquat in me: ꝓphetica uiſio/nem & eloquium dei nō extrinſecus ad prophetas fieri: ſed intrinſecus & interiori hoī reſpondere. Vnde & Zacharias: Et angelus inquit qui loquebat in me. Et in pſalmis: Audiā quid loquatur in me dñs. Zach.1.c

a Super cuſtodiam meam ſtabo, & figam gradū ſu/per munitionē: & contem/plabor ut uideam quid di/catur mihi: & quid reſpon/deam ad arguentem me.

b Et rēſpōdit mihi dñs & di/xit: Scribe uiſum & expla/na eū ſup tabulas, ut per/currat qui legerit eū: quia adhuc uiſus procul, & appa/rebit in finē, & nō mētiet: ſi moram fecerit, expecta illū: quia ueniēs ueniet, & nō tardabit: ecce qui incre/dulus eſt, nō erit recta aia eius in ſemetipſo: Iuſtus autem in fide ſua uiuet.

Et quō

a Super cuſtodiam meam ſtabo, & aſcendā ſuper pe/tram: & contemplabor ut uideam quid loquatur in me: & quid reſpondeam ad correptionem meam.

Et reſpondit ad me dñs & dixit: Scribe uiſionē & ma/nifeſte in buxum: ut per/ſequatur qui legit ea: quia adhuc uiſio in tempus, & orietur in finem, & non in uacuum. Si defecerit, ſuſti/ne eum: quia ueniens ue/niet, & non tardabit: ſi re/traxerit ſe, nō placebit ani/mæ meæ in eo. Iuſtus au/tem ex fide mea uiuet.

Qui autem

b Et reſpōdit mihi dñs ⁊c. Pro tabulis & buxo qđ hebraice di/citur לֻחוֹת: Symma/chus interpretatus eſt paginas. Et ubi Lxx. poſuerūt, iuſtus autē ex fide mea uiuet: om/nes æqualiter tranſtu/lerūt: ex fide ſua uiuet. Denicꝫ Symmachus ſignificātius interpre/tans ait: Iuſtus autē ꝑ fidem ꝓpriā ſuam ui/uet: quod græce dicit ὁ δίκαιος τῇ ἑαυτοῦ πίστει ζήσεται: בְּאֱמוּנָתוֹ quippe, qđ interpretat in fide ſua: ſi ו & nō ן literā haberet in fine: ut Lxx putauerunt: & legeret בְּאֱמוּנָתִי, re/cte tranſtuliſſent in fi/de mea. Nunc autem ſimilitudo literæ ו & ר quæ mēſura tm̄ inter ſe diſtant, cauſa erro/ris fuit. Hoc quare dictum ſit, ſequens diſputatio compre/hendit: iuxta repromiſſionem quæ ad ſanctum uirum in Eſaia fit dicens: Adhuc loquēte te, dicam ecce adſum. Nunc quoꝫ prophetæ reſpondit dominus, & præcepit ut ſcribat uiſionem: & dirigat eam ſuper tabulas, id eſt manifeſtius ſcribat. Tabulas autem puto illas, de quibus & Apoſtolus loquitur ad corinthios: Epiſtola noſtra uos eſtis: ſcripta in cordibus noſtris: quæ cognoſcit & legit ab omnibus homi/nibus manifeſtati: quoniā eſtis epiſtola chriſti manifeſtata a nobis: & ſcripta non atramēto, ſed ſpiritu dei uiuentis: nō in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus. Sed & Salomon tale quid ſignificat in prouerbijs dicēs: Deſcribe eam ſuper latitudinem cordis tui. Scribere autem iubetur planius, ut poſſit lector currere: & nullo impedimento ue/locitas eius, & legendi cupido teneatur. Et hoc præcipit: quia adhuc uiſio procul eſt, & in tpe cōſtituto. Et cum finis rerum aduenerit, tunc etiā ille ueniet: & probabit ꝓphetia uera opere completa. Quod ſi forte ꝓ cupiditate tua o lec/tor & uidendæ uiſionis ardore paululū tibi uiſum fuerit moram facere quod promiſſum eſt: noli deſperare uentu/rum, ſed expecta patienter: me enim habes qui tibi polli/ceor & dico: Veniens ueniet: & non tardabit. Si quis autē incredulus eſt huius ſponſionis meæ: & me dicēte, ueniens ueniet & non tardabit: cœperit ambigere, & in ſe tacitus fluctuare, putans nō eſſe uenturum quod moratur ad tem/pus: hic meæ animæ diſplicebit: iuxta illud: Neomenias & ſabbata ueſtra odit anima mea. Quo autem animam ſuam deus dixit: pro mente & cogitatione debemus accipere, ut ſit intellectus: meo ſenſui diſplicebit. Sicut autem diſplice/bit ille qui me promittēte dubitauerit uenturum eſſe quod ſpondeo: ita iuſtus qui crediderit promiſſioni meæ uiuet in fide ſua. His quaſi lineis capituli huius pictura deſcripta eſt. Quđ autē dicit huiuſcemodi eſt, ita dūtaxat ut & tranſ/lationem Lxx. miſceamus: Scribe in corde tuo: & quaſi par uuli qui prima elemēta accipiunt literarum: curuos apices & trementem manum in buxo erudiunt: & ad recte ſcriben/

dum

Timo.6 Rom.12 1.Cor.14 Eſa.49 1.Ioh. Eſa.65.d 2.Cor.3.a Pro.3.a Eſa.1.d

A dum meditatione cõſuescunt: Ita tu quoq; qui ex persona ambigẽtis locutus es populi: in tabulis cordis tui & in buxo pectoris scribe quod dico. Visio enim est quæ promitti/tur subeturq; describi: & scribi manifestius ut nullo inuoluatur nubilo: & nullis ænigmatũ obscureꝫ ambagibus: manifesta spes manifestã habeat spõsionẽ. Hoc aũt oppheta præcipio: nõ qđ tu nescias (non enim esses propheta si ignorares): sed ut qđ tu manifestius scripseris, lector absq; impedimẽto & difficultate possit legere atq; percurrere: qđ Lxx. trãstulerũt ὅπως διώκῃ ὁ ἀναγινώσκων. i. ut pseqꝫ qui legit: iuxta illũ sen
1.Timo.6.c sum, q ad Timotheũ scribitur: Persequere iusticiã: & pietatẽ & fidẽ, charitatẽ, patiẽtiã, mansuetudinẽ: Et ad
Rom.12.c rhomanos: hospitalitatẽ sectãtes. Et ad co/
1.Cor.14.a rinthios: psequimini charitatẽ. Ipsa aũt uisio de q̃ tibi dixi: scribe uisionẽ & manifesta in buxo, ut possit p
B sequi qui legit: adhuc in tẽpore cõstituto est:
Esa.49.c de q̃ saluator ait: Tpe acceptabili exaudiui te: & in die salutis auxiliat⁹ sum tibi. Et orieꝫ in cõsumatione mũdi & in extrema diei hora: de qua loquiꝫ & io
1.Iob.2.c annes: Filioli nunc hora nouissima est. Et nõ frustra ueniet: saluabit enim multos: & cum reliquijs israelitici populi multitudinem gentium congregabit. Qđ si paululum se subtraxerit, & uotis tuis o lector qui legere iuberis in buxo & in tabulis quas ꝓpheta describsit, uenire tardius uisio cœperit: expecta eam: quia ueniens ueniet & nõ tardabit. Si autem dubitauerit fides tua & putaueris nõ uenire qđ spondeo: habebis pro grandi pœna qđ meæ animæ displicebis. Iustus aũt qui credit uerbis meis: & de his non ambigit quæ polliceor: habebit premiũ uitã sempiternã. Nec statim debes arguere uel in te interficiendo uel in illo uiuificando: qđ apud me acceptio ꝓsonarũ sit: qa ipse uiuificatiõis suæ causa est, q ex fide sua uiuit: sicut tu ex eo qđ te subtraxisti & credere noluisti, displicuisti animæ meæ. Manifeste autẽ in his de aduentu christi ꝓphetia est. Vnde & ꝓposita questio soluitur: qđ donec ille ueniat iniqtas dominetꝫ in mũdo, & iudiciũ nõ pueniat ad finẽ: & uerus nabuchodonosor capiat rete suo & sagena homines quasi pisciculos: & rõnabile aĩal q̃si reptile nõ habẽs principẽ. Porro qđ ꝓ uisione interpretati sumus: qa adhuc uisus ꝓcul: & si morã fecerit, expecta illũ. i. uisum: nõ putet aliqs errore decept⁹ ꝓ uisiõe quæ est generis fœminini, uisũ posuisse q est generis masculini, & min⁹ usitatũ est in latino: Si quidẽ חָזוֹן qđ Aquila interpretatur ὁραματισμὸν apud hebræos genere masculino uisus dicitur: & usq; ad finẽ sub eodem genere uisionis. i. uisus masculina declinatio conseruatur. Lxx. autem dicentes γράψον ὅρασιν. i. scribe uisionẽ, & postea, si defecerit sustine eum: quia ueniẽs ueniet & non tardabit: Si subtraxerit se, nõ placebit animæ meæ in eo: primũ interpretati sunt uisionem genere fœminino: quæ apud hebræos ut diximꝰ, generis masculini est: deinde scđm hebraicũ genus ubi declinatꝫ masculine, sustinebeũ, & nõ placebit aniæ meæ in eo: ipsi quoq; masculino genere declinauerunt: Cũ utiq; debuerint iuxta id qđ primũ interpretati sũt uisionẽ, etiã in reliquis fœmininũ genus ponere uisionis: ut diceret, expecta eã: qa ueniẽs ueniet: qđ si se subtraxerit, nõ placebit aniæ meæ in ea, id est in uisione. Hoc propterea ne qđ scieb amus uideremur tacere. Cæterꝫ nõ ignoro scđm interpretationem eorũ posse & ita accipi. Scribe uisionẽ in qua christus repromittitꝫ: & ꝓphetiæ tuæ uel in buxo uel in tabulis: uel ut Symmachus trãstulit paginis hunc texe sermonem: qđ tpe cõstituto & in cõsumatiõe mũdi ueniat filius meus q salues oues perditas domus israel: & alias q̃ oues antiquis ouibus copulet: & unũ efficiẽs gregem, iungat duas uirgas, q̃s Eçechiel. i. uirtꝰ dei, sociatas & sibi inuicẽ cohærentes tenet in ꝓphetali manu. Qđ si paululũ o ꝓpheta, uel tu populeꝫ (ex cuius psona dubitare uisus est & ꝓpheta meꝰ) se subtraxerit christus: & uisus fuerit retardare: expecta illũ: ueniens eñ ueniet & non tardabit & cætera quæ iã supra exposuimꝰ. Porro qđ Apls Lxx. magis testimonio abusus est ad rhomanos scribens: Iustus aũt ex fide mea uiuet: & non eo qđ habeꝫ in hebraico: causa ꝑspicua est. Scribebat eñ rhomanis q scripturas hebraicas nesciebãt: nec erat ei cura de uerbis, cum sensus esset in tuto: & damnũ ex eo præsens disputatio non haberet. Alioquin ubicũq; diuersus est sensus: & aliter scriptus est in hebraico: aliter in Lxx. nota eum his uti testimonijs quæ a Gamaliele doctore legis didicerat.

a HEB. Et quõ ũinũ potãtẽ decipit: sic erit uir supbus & nõ decorabitꝫ: qui dilatauit quasi infernꝰ animã suã: & ipse quasi mors & nõ adimpletꝫ. Et congregabit ad se omnes gentes: & coaceruabit ad se omnes populos. Nunqd non oẽs isti sup eum parabolã sument: & loquelã ænigmatũ eius: & dicetur: Væ ei q multiplicat non sua: usq; quo aggrauat cõtra se densum lutũ? nunqd non repente consurgẽt qui mordeant te: & suscitabunt la/cerãtes te: & eris in rapinã eis. Quia tu spoliasti gẽtes multas, spoliabunt te oẽs qui reliqui fuerint de populis: ꝓpter sanguinẽ hoĩs & iniqtatẽ terræ ciuitatis & omniũ habitãtium in ea. Væ qui

SEP. Qui autẽ arrogãs est & contẽptor, uir superbus, nihil perducit ad finẽ: qui dilatauit sicut infernꝰ animã suã: & iste quasi mors nõ adimpletꝫ: & congregabit ad se omnes gentes: & accipiet ad se oẽs populos: nõne uniuersa hæc aduersum eũ parabolã sument: & propositionẽ ad narrationẽ eius: & dicent: Væ q multiplicat sibi quæ non sũt sua: usq; quo aggrauat torquẽ suam grauiter: qa subito consurgent mordẽtes eum: & uigilabunt insidiatores tui: & eris in rapinã illis? Quia tu expoliasti gentes multas, expoliabũt te oẽs reliq populi: ꝓpter sanguinẽ hominũ & impietatis terræ, & ciuitatis, & oĩm habitatorũ eius. Q qui

C

D

Eçech.7.c יְחִזְקְאֵל

Rom.1.b

E totius orbis expolietur a reliquis populis: qui manū & crudelitatē illius euadere potuerunt. Hoc aūt ei fiet ꝓpter sanguinē hoīs. i. iudæ: & iniqtatē terræ, uidelicet iſrael: & ciuitatis: haud dubiū qn hierlm & oīm habitātiū in ea generaliter pplm significās. Discutiam⁹ & Lxx. Oīa quæ de babylone & nabuchodonosor diximus: referri possunt ad mundū istū, & ad diabolū: qui uere arrogās & supb⁹, & aliqd esse se credens, nihil producet ad finē. Si quidem conatus eius & omnis labor habebit interitū: qui in similitudinē inferni & mortis nō saturat occisis: & omniū gentiū deceptione lætat: & ad se pplos cōgregat. Qui cum eū uiderint missum in abyssum & tartaro traditum: ea quæ in ꝓphetis parabolicæ & αἰνιγματωδῶς legerant, uidētes esse completa: & interpretantes super eo, consona uoce memorabūt: Væ diabolo qui multiplicauit sibi nō sua: Væ ꝓdici quæ cōgregauit quæ nō pepit. Vsqꝙ: uel increpantiū est uox ista: uel iudicij diem demonstrantium. Et aggrauās torquē suā infinito pondere. Et pulchre qui arrogans & supbus est: Superbia autē proprie in extensione colli & ceruicis erectione monstratur: torques grauissima fit: ut curuet qd fuerat erectū. Et istud eueniet: quia subito consurgēt qui mordeāt eum: uel angeli cū quibus diabolus traditur in pœnā: uel qui ab eo tenti fuerāt, agētes postea pœnitentiā: & ad christi uexilla cōuersi, mordebūt eum: iuxta illud qd alibi dicit: Viri pacifici tui posuerunt insidias tibi.

F Denicꝙ sequit: Et euigilabūt insidiatores tui, id est quos ante consopieras, quos inebriaueras, illorꝝ insidijs subiacebis, uastantiū regnū tuū: & eos qui captiui fuerūt in christi turmas redigentiū. Tu em̄ deprædatus es gentes multas: & iudaicū populū, ornatu, & uestibus quas ei dederā spoliasti: id circo omnes reliqui populi, qui tuo imperio nō subiecerint ceruicem, spoliabūt te & nudū facient: Quia & tu interfecisti gentes plurimas & fudisti sanguinē eaꝝ. Sed & terræ impietas. i. iudaicæ & ciuitatis hierusalē, & omniū habitatorū eius: q dixerūt aduersū creatorē suū: Crucifige, crucifige eū: sanguis eius sup nos & sup filios nostros: reuertet in caput tuū & expoliatiōis tuæ causæ erūt. Potest autē hoc ipsum & de antichristo interpretari: qui intantū erit arrogans & superbus: ut in tēplo dei sessurus sit faciens se deum: Et quasi infernus & mors tantos interficiet, & ad se cōgregabit: ut si fieri possit decipiat etiā electos dei. Cōgregabit q̄q ad se oēs gentes, ut uniuersos populos in suū ducet errorē. Qui cum postea interfectū illum spiritu oris christi uiderint: intelligēt uera esse quæ de eo ante prædicta sunt: & dicent oīa quæ sequūtur: eadē intelligētia qua exposuimus sup diabolum, Qd aūt dicit, expoliabūt te oēs reliq populi ꝓpter sāguinē hominū & impietatē terræ: & ciuitatis & omniū habitantiū in ea. Reliquos populos sanctos intelligamus qui antichristo nō seruierūt: a quibus expoliabit impius ꝓpter impietatem quā exercuit in uniuersam terrā: & uastationē ciuitatis ecclesiæ, & psecutionē omniū qui habitauerūt in ea. Tanta em̄ uastitas & tanta impietas in fine rerū antichristo sæuiēte grassabit in ecclesijs: & multiplicata iniquitate multorū intantū refrigescet charitas: ut dns qui cordis arcana cognoscit: & qd futurū est nō ignorat dixerit: Putas ueniens filius hoīs inueniet fidē sup terrā? Possumus quoꝙ scdm Ioannē
1.Ioh.4.a apl'm q scribit: Sicut audistis qa antichrist⁹ ueniet: nūc aūt antichristi multi sūt: vñ & cognoscim⁹ qm̄ nouissima hora est. Oēs hæreticos & uniuersū dogma puersū arrogātiū sibi sciētiā: & simplicitatē ecclesiæ contēnētiū: q nihil producūt ad finē: sed delectant mortib⁹ plurimorū: arrogātes & supbos

HEB. Væ qui congregat auariciā malā domui suæ ut sit in excelso nidus ei⁹: & liberari se putat de manu mali: cogitasti confusionem domui tuæ: concidisti populos multos: & peccauit anima tua: quia lapis de pariete clamabit: & lignū qd inter iuncturas ædificiorꝝ est respōdebit. Væ qui

SEP. O qui multiplicat auariciam malam domui suæ, ut ponat in excelso nidum suum: & eruatur de manu malorum: cogitasti confusionē domui tuæ: cōsumpsisti populos multos: & peccauit anima tua: propter quod lapis de pariete clamabit: & scarabeus de ligno loquetur ea. Væ qui

G A liqui populi ecclesiasti ci uidelicet uiri qui nō fuerint eorū errore decepti, subito cōsurgēt & euigilabūt: quasi de graui somno, & mordebunt eos & insidiabunt illis & habebūt eos in prædā. Quidā putāt hoc qd dicitur: Væ qui multiplicāt sibi quæ nō sunt sua: & cætera de diuitib⁹ posse accipi: qui possessiones terminos dilatant: & ea quæ nō sunt hominis, hoīs arbitrātes, cōgregāt sibi: a qbus subito relinquent. Qd autē nō sit hoīs, id est animalis rōnabilis terrena possessio: & dns demonstrat dicēs: Si in alieno nō fuistis fideles: qd uestrū est qs dabit uobis? totūqꝙ capi textū sup hac psona edisserunt. Sed nescio an possent questiōes & solutiones ꝓpheticæ ordinē seruare. Luc.16.c

a Væ qui congregat auariciā malā ⁊c. Ad huc ad ipsum sermo est q sibi coaceruet mala, & diuitiarꝝ multitudinē nō intelligat causam esse ruinæ suæ domus: simulqꝙ per metaphorā supbiæ arguitur: qd ad auiū similitudinē in excelso posuerit nidū suū: & arbitratus sit erui se de manu mali, id est nunqꝙ uenire in hostiū potestatē: qd supbiæ consiliū & arrogans cogitatio, finē habuit ignominiā. Interfecisti populos multos: & in alijs occidēdis cōtra animā tuā desæuisti: & in tāta crudelitate bacchat⁹ es: ut si dici pōt: lapides ciuitatis & ligna parietū q̄s subuertisti tuā ferociā clamitēt. Tale qd & dns i euāgelio cōtra pharisæos obiurgātes: q̄re nō icreparet pueros acclamātes sibi: Osanna in excelsis filio dauid: Bñdictus q uenit in noīe dñi: osanna in excelsis. Nō legistis inqt qa scriptū est: Ex ore infantiū & lactētiū pfecisti laudē? H Matth.21.b pā.8.a Et si isti tacuerint lapides clamabūt. Licet em̄ plericꝙ ita intelligēdū putēt: si iudæi tacuerint, mltitudo me gētiū cōfitebit: tñ hæc est expressior & uerior intelligentia: etiā si hoīes tacerēt, & signorꝝ meorꝝ multitudinē lingua inuidēs nō loq̄tur: tñ lapides ipsi & fundamenta murorū & parietū ædificatio, meā poterunt magnitudinē psonare. Qd ut significantius fiat: ponamus literaturæ quoꝙ sæcularis exemplā. Crispus loquit in historia: Sagūtini fide atqꝙ erūnis inclyti p morta liū studiū maiores q̄ opibus: qppe qs etiā tū semiruta mœnia, domus intectæ, parietesqꝙ tēplorū ambusti, manus punicas ostētabāt. Simile qd & Tullius ad cæsarē pro Marcello: Parietes mediusfidius. C. Cæsar (ut mihi uidet) huius curiæ tibi grās agere gestiūt: qd breui tpe futura sit illa auctoritas in his maiorū suorū & suis sedibus. Porro qd nos interpretati sumus: & lignū qd inter iūcturas ædificiorū est rñdebit. Philip.b Pro q̄ Lxx. posuerūt καὶ κάνθαρος ἐκ ξύλου φθέγξεται αὐτά. i. & scarabe⁹ de ligno loquet ea: manifestius more suo transtulit Symmachus καὶ σωσθεσμὸς οἰκοδομῆς ξύλινος ἀποφθέγξεται αὐτά. i. iūctura ædificij lignea loquet ea: Theodotio quoꝙ καὶ σωσθεσμὸς ξύλου φθέγξεται αὐτά, nec nō & Quinta æditio καὶ σωσθεσμὸς ξύλου φθέγξεται αὐτά, quæ & ipse iterpretatiōes cū Symmachi & nr̄a iterpretatiōe cōcordāt: qd em̄ lingua hebraica dicit בְּדִיס lignū significat: qd ad cōtinēdos parietes in medio structuræ ponit: & uulgo apud græcos appellat ἐμάνλωσις. Hoc est ergo iuxta historiā qd ꝓphetal⁹ mo significat: lapides parietū q a te destructi sūt: & ligna eorꝝ ābusta tuā crudelitatē sonabūt. Repi exceptis qnqꝙ æditiōib⁹. i. Aqlæ, Symmachi. Lxx. & Theodotionis, & qntæ in duodecī ꝓphetis: & duas alias æditiōes: In q̄bꝝ una scriptū est: qa lapis de pariete clamauit Matth.21.a

quasi

A quasi uermis in ligno loquẽs: & in altera: lapis eñ de pariete uociferabit & σκώληξ de ligno loquet ea. Sed & Aqla aliud quidda quã nos diximus posuit καὶ μάζα, id est & massa de ligno respondebit. Quorũ interpretatio quid sibi uelit, in Lxx. trãslatorũ expositiõe dicemus: in qbus ꝓ, uæ, o, positum est: & dirigit sermo uel ad diabolũ, uel ad antichristũ, uel ad hæreticos: qui multiplicãt sibi auariciã mala. Mala aũt dicit auaricia ad distinctionem bonæ: ut sit bona auaricia doctoris ecclesiastici: qui nunq̃ satiat multitudine sectatorũ: & quãto plures habuerit discipulos: tãto magis ad doctrinæ studiũ concitet. Væ ergo ei qui multiplicat sibi auariciã pessimam: ut congreget domui suæ conuenticula peruersa: & ponat in alto nidum suũ, ut eruat de manu malorũ. Pollicent eñ & diabolus & antichristus & hæretici, eos q suũ dogma suscipiãt fore in cœlestib⁹ possessuros regna cœlorum: gehẽnæ incendia non sensuros. Et cum hæc repromiserint, consiliũ ipsorum ad perfectum uenire non poterit: sed erit consiliũ confusionis & ignominiæ domus eorũ: postq̃ quæ fuerãt repromissa, falsa ipse rerum finis ostenderit: tunc probabitur confusionis esse consiliũ non salutis. Iste ut diximus peruersitatis doctor cõsumpsit populos multos: & quanto plures habuit in comitatu suo: tanto magis deliquit cõtra animã suã. Denicp̃ ecclesiæ eius lapides & κάνθαρος .i. scarabeus de ligno clamabũt contra auariciam superbi: eo qd oẽs gentes sua persuasione decepit. Lapides, stolida corda credẽtiũ doctrinis hæreticorũ possumus intelligere: & scarabeũ de ligno, magistros q̃sq̃ puersos: qui turpis lucri gratia assumẽtes prædicationẽ crucis loquũtur ex utero. Deus eñ eorum uenter est: & omnia ciborũ causa faciunt qui rediguñ in stercus: qa scarabeus uel cantharus uermis est stercoris: & ad hoc tantũ assumũt crucẽ: ut auariciã & supbiã magistri sui diaboli doceant ore uipereo. Si quãdo uideris hæreticorũ quẽpiã, quasi recondita & occulta mysteria cõtra ecclesiã loqui: & domũ diaboli domui præferre christi: dicito: Lapis de pariete clamat & cãtharus de ligno loquit. Legi in cuiusdã uolumine ꝓpterea cantharũ sup hæreticis intelligi: qa dogmata habeant stercori comparanda. Vnde & Apostolus: doctrinæ ueteris errorem dicit se reputasse in scybala, id est in stercora. Non qd lex uetus, ut manichei arbitrantur ad comparationẽ euangelij scybala computetur: qd impium est dicere: cum unius dei utrũq̃ sit testamentũ: Sed qd doctrinæ pharisæorum & præcepta hominũ & deuterosis iudæorum stercora dicantur ab Apostolo. Scio quendã de fratribus, lapidem qui de pariete clamauerit intellexisse dominũ saluatorem: & scarabeum de ligno loquentem, latronem qui dominũ blasphemauerit: qd licet pie possit intelligi: tamen quomodo cum uniuerso prophetiæ contextu possit aptari nõ inuenio. Sunt nõnulli qui putẽt cantharũ de ligno loquentẽ, & ad saluatoris personã referri posse: qd impiũ esse, ex ordine ipso sermonis apparet. Cantharus enim de ligno loquetur ea: non intelligit in bonam sed in malã partẽ: id est loquit auariciam pessimã multiplicantis aduersus domũ suã, & confusionẽ diaboli, & cætera quæ de iniquitate eius & scelere præcesserũt. Qd aũt ait Aquila, & massa de ligno respondebit. Massam referimus ad illum sensum quẽ dñs posuit in euãgelio: Cauete uobis a fermento pharisæorũ. Cũq̃ dubitarẽt apostoli: & quid nam esset scire nõ possent: euangelista interpretatus est dicens: Dixerat aũt eis de doctrina pharisæorũ. Recte igitur doctrina hæreticorũ de ligno loquitur: aliter eñ persuadere non possunt, nisi gloriam ligni suæ peruersitati præferãt. Necnon & illud qd dixeramus: Quia lapis de pariete clamabit, sicut uermis in ligno loquẽs: uel lapis de pariete uociferabitur & σκώληξ de ligno loquetur ea: Quidam e nostris uermem in ligno loquentẽ illũ esse aiunt qui dicit in psalmo: Ego autẽ sum uermis & non homo: & auẽ uocalẽ ad eiusdẽ psonam referũt, qui ait: Factus sum quasi passer solitarius in tecto: & cætera his similia. a Cæterũ qui ædificat ciuitatẽ in sanguinibus &c. Nulli dubiũ est quin iuxta literam adhuc cõtra nabucho donosor loquatur sermo ppheticus: Et plãgat eum qd ædificet babylonem in sanguinibus: & plurimorum ruinis ac mortibus illius mœnia construat. Qui qa hoc fecerit urbi quã in sãguinib⁹ cõstruxerat, postea quæ a dño inferañ auscultat: Sequit eñ: Nunquid non hæc a dño sunt exercituũ, id est quæ dicunt. Laborabũt ppli in multo igne & gẽtes in uacuũ, id est incensa babylone, frustra ppli laborabũt & nitent in nihilũ: & deficiẽt populi gẽtis chaldaicæ: Quia replebit terra ut cognoscat gloriã dñi, id est cũ babylon fuerit euersa: manifesta fiet oñibus potẽtia ẏtutis dei q̃si aquæ operiẽtes mare: sic glia dñi i terra uniuersa cõplebit, sicut aquæ alucũ & fundũ cõtegũt maris. Hæc ut diximus iuxta literã. Cæterũ pspicuũ est qd & diabol⁹ & antichristus & hæreticorũ p uersa doctrina ædificẽt ciuitatẽ in sanguinib⁹. i. ecclesiã suã in eorũ q̃s decœperũt interitu: & præparent urbẽ in iniqtatibus: loquẽtes cõtra deũ iniqtatẽ & ponẽtes i excelso os suũ. Qd cũ fecerint manifeste oñdit: qa ex semetipsis ædificẽt ciuitatẽ in sanguinib⁹: & præparẽt eã in iniqtatib⁹: Sequit eñ: Nõ sũt hæc a dño oñipotẽte. i. talis ædificatio nõ est a dño sabaoth: quẽ nũc Lxx. interpretati sunt omnipotentẽ. Deficiẽt eñ multi populi: & q̃uis infinitæ gẽtes in eorũ ducãt errorẽ: tñ uel lassabũt, qd magis significat ὀλιγοψυχήσαι: uel certe coartabunt in angustũ: & ecclesiæ multitudini nõ poterũt cõpari. Illis qppe i igne deficiẽtib⁹, qd sentit: aut diaboli principis sui igne consũptis: aut certe succẽsis igne dñi: de quo ait: Ignem ueni mittere super terram: & quẽ uolo ut ardeat: & de priore cursu retractis & agentibus pœnitentiã, & cœptũ iter deserentibus, qd sonat, ὀλιγοψυχία, replebitur uniuersa terra gloria domini: qñ ad prædicationẽ apostolorum in uniuersum orbem exierit sonus eorum: sicut aquæ operiẽtes marc, id est ut omnẽ salsuginem & amaritudinem sæculi, quã terra biberat, pluente desuper diabolo, aquæ dñi operiãt: & efficiãt maris locũ, & amaritudinis pristinæ non apparere. Vnde & in psalmo dicit: Beati quorũ remissæ sunt iniquitates: & quorum tecta sunt peccata. Põt autẽ quãq̃ non conueniat ordini lectionis: nec ad præsentẽ scripturæ textum faciat: & super hieruſalem intelligi ciuitatem plenam sanguine prophetarũ: de qua scriptura cõmorat, qd redũdauerit in ea sctõrũ sanguis a porta usq̃ ad portã. Et quæ dicit in dñi passione: Sanguis eius sup nos & super filios nostros: Et ad quã deus loquit in Esaia: Cum leuaueritis manus ad me, nõ exaudiam uos: Manus enim uestræ sanguine plenæ sunt. Hæc ædificata est in iniquitatibus: in qua iuxta eũdem ꝓphetam iusticia dormiuit. Nec est ædificatio eius a dño sabaoth. Vnde & defecerũt populi multi in igne: & gentes multæ lassatæ sunt eo tempore quo Vespasiani & Titi circũdata est exercitibus: & ad diẽ solẽnẽ paschæ uenientes, urbe quasi carcere sunt recluſi: & fame & penuria defecerũt: & usq̃ ad extremas ruinas hadriani eos ꝓduxit obsidio. Subuersa autem ciuitate sanguinũ: & urbe iniqtatũ: & populis igne cõsumptis: & gẽtibus quæ ad auxiliũ eorũ uenerãt, huc illucq̃ dispsis: & dimittẽtibus lassas man⁹, repleta est uniuersa terra gloria christi: & q̃si aqs, ita sermonibus & doctrina ei⁹ uniuersus mũdus cooptus est.

SEP. Væ qui ædificat ciuitatẽ in sanguinibus: & præparat urbẽ in iniqtatibus: nõne hæc sunt a dño oñi potẽte? & defecerũt populi multi in igne & gentes mltæ coanguſtatæ sũt: qa replebitur terra ut cognoſcat gloriam domini quasi aquã ad operiẽdũ maria.

a HEB: Væ qui ædificat ciuitatẽ in sanguinibus & præparat urbẽ in iniqtate: nũquid non hæc sunt a dño exercituum: laborabunt enim populi in mlto igne: & gentes in uacuum: & deficient: quia replebitur terra ut cognoſcãt gloriã dñi q̃si aquæ operiẽtes mare.

Væ qui

Væ qui

Ps. 21. b
Ibi. 101. b

Philip. 3. b

Matth. 16. a

Luc. 12. f

Ps. 31.

Matth. 23. c

Ibi. 27. c

Esa. 1. d

Ibidem, f.

E a Ve qui potum dat amico suo ꝛc. Pro subuersione turbida: Symmachus interpretatus est καὶ ἀφιῶν ἀκρίτως τὸν θυμὸν ἑαυτοῦ, id est & emittēs absq; iudicio furorem suum. Theodotio ἀποχύσεως σου, quod interpretatur, diffusione tua. Quinta æditio ἐξ ἀπροσδοκήτου ἀναιρετῆς τῆς ὀργῆς σου, qđ significat de subuersione insperata iræ tuæ. Aquila ἐξ ἐκπέμψεως χόλου σου qđ possumus uertere de emissiõe furoris tui. In alia æditione reperi ὀυαὶ τῷ ποτίζοντι τὸν ἑταῖρον αὐτοῦ ἀέλλην πεμένην, qđ ipsum in lingua nostra sonat Væ qui potū dat amico suo, turbinē uolantē. Sed & alibi translatum legi: Væ qui potū dat ꝓximo suo ἕκσαισιν ὀχλουμένην, id est amentiã turbidã. Hoc ꝓpterea ut uerbū hebraicum מְסַפָּח qđ transtulerūt Lxx. ἀναστροπήν. i. subuersionē sciri possit q̄nta apud omnes æditiones uarietate discordet. Igit̄ adhuc contra nabuchodonosor inuectio est: qđ oblitus cõditionis suæ, & quasi ignorans se esse hominē, alteri homini fel & amaritudinem ꝓpinarit. Possumus autem eum uel regem intelligere iudææ: uel generaliter omnes homines: qđ inebriauerit eos malis, ut uideret Sedechiæ & captiuorum omnium nuditatem. Pro quo interpretatus est Symmachus & Quinta æditio, ut uideret ignominias eorꝝ. Dicuntur autem hæc per metaphoram ebrij hominis, & nudita-

a HEB. Væ q̄ui potum dat amico suo, mittens fel suū & inebriās: ut aspiciat nuditatem eius. Repletus est ignominia pro gloria: bibe tu quoq; & consopire: circūdabit te calix dexteræ domini: & uomitus ignominiæ super gloriam tuam: quia iniquitas libani operiet te: & uastitas iumētorū deterrebit eos: de sanguinib⁹ hominū & iniqtate terræ & ciuitatis & omniū habitātiū in ea.

quid ꝓdest

SEP. Væ qui ꝓpinat proximo suo subuersione turbida: & iebriās ut aspiciat in spelūcis eorū: saturitatē ignominiæ de gloria: bibe tu & cōmouere: circūdedit te calix dexteræ dñi: & cō-

G gregata est ignominia super gloriam tuam: quia impietas libani operiet te: & miseria bestiarum terrebit te: propter sanguinem hominum: & impietates terræ & ciuitatis: & omniū habitantiū in ea.

quid ꝓdest

tem turbati: qđ nabuchodonosor omnes inebriauerit calice furoris sui: cunctosq; expoliatos uiderit & captiuos: & illi q quondã glorioſi fuerãt in ultimã redacti sint seruitutē: hoc em̄ est qđ ait: Repletus est ignominia ꝓ gloria: ut subaudiat amicus & proximus siue consors regni qui tuū o nabuchodonosor calicē bibit. Vnde quia inebriasti plurimos: tu q̄q; bibe de calice dñi & cōsopire, circūdaberis supplicijs dexteræ dñi: & cū ignominia uomitus tui omnia quæ absorbueras egeres: & de sublimi gloria ad ultima deduceris mala: Quia iniquitas libani operiet te: superbia inquit tua & euersio templi: & rapina sanctuarij te depopulabit̄ atq; uastabit. Et quia semel nominauerat montem libanum: sub eiusdem trãslatione uictimas & sacrificia uel certe multitudinem populorum quæ interfecta est hierusalem: animalibus uel bestijs comparat: dicēs: Et uastitas animaliū opprimet te. Hoc autem omne patieris: quia uastasti iudam: subuertisti terrã repromissionis: & ciuitatem hierusalē omnesq; habitatores eius. Audiui liddæ quendã de hebræis, qui sapiens apud illos, & δευτερότης uocabatur: narrantē huiusmodi fabulam. Sedechias inquit a nabuchodonosor rege cæcatus in reblatha, hoc est antiochiæ: uarijsq; irrisus modis: ductus est babylonē: Vbi cum quadam die nabuchodonosor conuiuij festa celebraret, iussit ei dare potionem: qua hausta uenter potantis solueretur in fluxum: ac subito introductū ante ora epulantiū, cōpulsumq; ui uentris pollutū esse sterco-

4.Re.25.b
Hiere.39.b

re: & hoc esse qđ nunc hic scriptura dicat: Væ qui potum dat amico suo: mittens fel suum & inebrians: ut aspiciat nuditatem eius & ignominiã pro gloria: qđ scilicet ille qui rex potētissim⁹ fuerat ad tale dedecus ꝓ eū sit deductus. Vñ & cōminatur ei deus qđ & ipse bibiturus sit huiusmodi potionem: & passurus oīa quæ passus est sedechias: Hoc q̄q; ridiculum sit, me tacente cognoscitis. Si em̄ qđ sequitur: Bibe tu quoq; & cōsopire: & circūdabit te calix dexteræ domini: & uomitus ignominiæ super gloriam tuam: non de calice intelligunt sed de malis quæ bibiturus est nabuchodonosor: ergo & ille calix quo sedechiæ propinatum est, mala sunt intelligenda: non ut illi uolunt καθαρτικὸν. Sin autem dicunt uere factum & temperatam huiusmodi potionem: ut supra retuli: ergo & calix iste quem bibiturus est nabuchodonosor καθαρτικῶ extimandus est plenus: ut deus sabaoth & domin⁹ omnipotēs pro uindicta magna nabuchodonosor propinet καθαρτικὸν, & faciat eū suo stercore pollui. Hoc aduersus iudaicã traditionem. Veniamus autem ad intelligentiam spiritualem. Væ tibi diabole siue antichriste: uel heretico-

Ps.74.

rum dogma peruersum: q doctrinis tuis & potione turbida inebrias populos deceptorum: & subuertis priorem fidem: dans eis potionem: non de siloa, non de iorda-ne: non de fontibus israel: sed de torrente cedron, & de flumine ægypti: de quo Hiere-

Hiere.2.d

mias dicit: Quid tibi & uiæ ægypti: ut bibas aquam geon: pro quo in hebræo scriptū est שִׁיחוֹר, id est turbidã atq; cœnosam: quãuis em̄ de paradiso scripturarum flumina ægypti exire credantur: Tamen quia conculcantur pedibus pharaonis, perdiderūt splendorem suum: & uiolata luto ægyptio, uersa sunt in torrentes: de quibus sanctus qđ euaserit gratulatur: Torrētem pertransiuit anima nostra. Qđ si quis opposuerit torrentē corath: de quo bibit helias: & torrentem alium de quo dominus bibit in uia; Ita enim scriptum est: De torrente in uia bibet. Hoc dicendum: quia quicūq; in ægypto fuerit: & in uia huius sæculi: q̄uis Moyses & Aaron: q̄uis hieremias sit & helias: tamen necesse est eum de tēptationibus ægypti & solitudinis bibere. Vnde & domini sermo qui ob hoc carnem assumpserat ut biberet de torrente: consyderans maiestatem suã dixit: Pater si possibile est transeat calix iste a me. Rursum uidens se esse in ægypto & aquas non posse mundari nisi ipse potasset, ait: Verũtamen non sicut ego uolo, sed sicut tu uis. Hæc propterea: quia diabolus subuersiõe & poculo turbido: ac peruersis quibusq; doctrinis inebriet proximos, id est rationale animal: & faciat eos quos deceperit respicere ad spelūcas suas: Ecclesiæ enim dogmata libera sunt: die gratulantur & lumine. Qui autē inebriantur, nocte inebriantur: & qui eos inebriant nō ducunt in atria domini: quæ nulla tectorum præmũtur umbra: sed in spelun cas. Fecerunt enim domum patris quæ fuerat domus ora-

Psa.125.a
H
3.Re.17.a
Psa.109.a

Matth.27.d

tionis spelūcas latronum: pollicentes initiationes quasdã & mysteria: & recondita solumq; hæreticis nota secreta: de quibus loquitur & Esaias: Et manu facta omnia abscondent: inferentes in spelūcas & in scissuras petrarum & foramina terræ Non ingrediamur ergo in spelūcas hæreticorum nec absc̄ondamur ibi, ubi impius saul stercora doctri-

Matth.21.b
Esa.2.d
1.Re.24.a

narum suarum egerere consueuit: sed magis ascēdamus ad spelūcam excelsam montis sina: ubi & helias uidit dominum: & moyses posteriora eius ante conspexit: Et esaias de dño clamitans: Hic habitabit ait in spelūca excelsa. Si quis autem non habet poculum turbidum & doctrinam hæreticam: & magister ecclesiæ est: & omnia facit turpis lucri gratia: & uēdit colūbas in templo: hoc est dona sancti spiritus: & in cathedra sacerdotali liberas suffocat aures: iste non fa-

5.Re.19.b
Exo.33.d
Esa.32.d

cit quidem domum orationis spelūcam latronum: sed facit domū patris domū negociationis. Post hæc sequitur: Saturitatem ignominiæ pro gloria bibe tu & cōmouere: id est o diabole: o dogma ꝓuersum: o hæretice q̄ te putabas calicē

Dañ a

esse

A esse aureū quo inebriant omnes gentes, ut uiderent spelun/cas & secreta tua: pro gloriæ magnitudine, replere saturitate ignominiæ: & reputare in uas fictile opa manuū figuli: bibe
ps.74.b & tu de calice dñi: de q̄ in psalmo dicit: Calix in manu dñi, uini meri plenus mixto: & inclinauit ex hoc in illud: uerūta/men fex eius non est exinanita. Et a priori sententia cōmouere, & noli putare firma esse & stabilia in qbus pri/mū stare cupiebas: qa circūdedit te calix de/xteræ dñi. Porro quia ꝓpinasti ꝓximo tuo subuersione turbida: congregabit ignomi/nia sup te: & sup glo/riā tuā, quā primū te habere credebas: istud q̄ patieris, quia impie/tas libani operiet te: scd̄m illud q̄ dicitur: Et oratio ei⁹ fiat in pec/catū. Libanus em̄ mōs iuxta græcum sermo/nē ὁμώνυμος est thuri: thus aūt σύμβολον est spiritalis thymiamatis q̄d est cultus dei. Idcir/co hæreticorū puersa oratio & non euange/lica simplicitate directa, eis uertetur in peccatū: & impietas
B cultus dei operiet eos. Vñ sequit̄: Et miseria bestiarū terre/bit te ꝓpter sanguinē hominū: & impietates terræ & ciuita/tis & omniū habitātiū in ea. Et est sensus: Eos q̄s tuis frau/dibus decepisti, & de quibus christi fecisti esse bestias tuas: cū uideris in miseria, & p̄ errore sustinere supplicia: tūc terre/beris, tūc iacebis. Ac ne arbitreris me qa libanū & eius be/stias nominaui, de brutis aīalibus & nō de hominibus lo/qui: manifestius tibi dico: Sustinebis hæc: quia multorū ho/minū fudisti sanguinē, q̄s deo perire fecisti: Et exercuisti im/pietatē in terra uiuentiū, in terra māsuetorū: & impietas tua in ciuitate quoq; dñi desæuit, id est in ecclesia eius: multosq; qui habitabāt in ea, impietatis tuæ fecisti esse ꝓticipes. Hoc sub persona hæreticorū dictū sit. Cæterū si uolumus de an/tichristo intelligere, siue de diabolo qui opaturus est in anti/christo: Et iste calice suo q̄ christi cupiet subuertere discipli/nā, inebriabit plurimos ut ebrij ingrediant̄ spelūcas ei⁹: sed postq̄ finis aduenerit, ꝓ ea gloria qua se magnificauerat, im/plebit̄ ignominia. Implebit̄ autē quia bibet suppliciorū ca/licem, & cōmouebit̄: nequaq̄ firmus in malicia sua, sed tre/pidus & sero pœnitens: Circūdabit em̄ eum calix dexteræ dñi: qui est dñs atq; saluator, qñ interfecerit eū spiritu oris sui, & destruxerit illuminatione aduentus sui. Tunc omnis ignominia quā sibi cogitationibus, factis, sermonibus, con/gregauit, ueniet sup gloriā eius: ut quantū ante putabatur inclytus: tantū postea ignominia plenus sit: Blasphemauit em̄ in deum, & impietas quā exercuit in libano operiet eū: & multorum hominū furor qui aduersum dei ecclesiā de/bacchati sunt, ipsi imputabit̄: nec poterit eleuare ceruicē, sed terrore deprimetur in terrā. Multos em̄ homines interfecit: & totū orbē. i. ecclesiā christi & habitatores eius, sua impie/tate uastauit. Sciendū igitur & hoc capitulū q̄d nunc expo/suimus, id est: Væ qui potū dat proximo suo subuersione turbida: & priora tria in quibus dictū est: Væ qui multipli/cat sibi quæ non sunt sua. Et: Væ q congregat auaricia ma/lam domui suæ. Et: Væ q ædificat ciuitatē in sanguinib⁹: & iuxta historiā, & iuxta anagogē uel aduersum nabuchodo/nosor, uel aduersus diabolū & antichristū & hæreticos pos/se equaliter accipi. a ¶ Quid prodest sculptile ⁊c. Conse/quēter supioribus de nabuchodonosor dicitur: q̄d fabrica
Dañ.3.a tus sit statuā idoli bel: & posuerit eam in cāpo δκρᾶ: siue ut in hebræo scriptū est דּוּרָא sup quo plenius in Daniele le

gimus. Miratur itaq; scriptura regis amentiam & stulticiā: C
quia ipse iusserit statuam aureā fieri: & fictor confidat in si/mulachro q̄d finxit: q̄d quidē possumus & generaliter con/tra oēs idolorum accipere cultores. Nec putemus unum esse q̄d sculpitur & conflatur: Sculpturā quippe possumus in lapidibus & in mar/moribus accipe. Con/flatura uero in his me/tallis intelligitur quæ solui possunt atq; con/flari: Verbi gratia, au/ro, argento, ære, plum/bo, stagnoq;. Hoc di/ctū sit ut iuxta tropo/logiā scire possumus quid sit inter sculptile atq; conflatile. Legi/mus ī deuteronomio Maledictus omnis q̄ Deu.27.c
fecerit sculptile & con/flatile op⁹ manuū arti/ficis: & posuerit illud in abscōdito. Sculptile atq; cōflatile reor dog/mata esse puersa: quæ ab his a quibus facta sunt adorantur. Vide Arium sculpsisse sibi idolū creaturæ, & ado/rasse q̄d sculpsit. Cer/ne Eunomiū cōflasse
imaginē falsam: & conflationi suæ curuare ceruicē. Signan/terq; scriptura: Et ponet inquit illud in abscondito: Habent enim & ipsi orgia sua: & quasi, ꝓ perfectis quibusq; discipu/lis tradunt abscondita sacramenta: quæ si ad lucem proce/serint, statim q̄d ficta sunt arguuntur. Nihil igitur eis pro/derit sculptura & conflatio sua. Sculptura quæ refertur ad lapides: in his dogmatibus intelligitur quæ stulticiam pri/ma fronte demonstrant: Conflatio est ibi, ubi aliqua uide/tur esse ratio sapientiæ secularis: & ueluti quodam auro ita disciplinis philosophorum & splendore eloquentiæ ido/lum conflatum est. Nihil ergo proderit figmentum fictori suo. Et mutum surdumq; simulachrum adoratorem suum audire non poterit. Si quando uideris aliquem nolle crede/re ueritati: & ostensa suorum dogmatum falsitate in cœpto studio perseuerare: congrue poteris dicere: Sperat in figmē/to suo: & facit simulachra muta uel surda: κωφά quippe apud græcos utrumq; significat: quāq; Symmachus ἄλαλα in/terpretans, muta magis uideatur intellexisse q̄ surda. Nec moueat quēpiam illud ἰδίωμα scripturarum: de quo sæ/pe diximus: Quis putas fidelis & sapiens dispensator? Et Luc.12.e
in alio loco: Quis sapiēs & itelligit hæc? eo q̄d quis uel q̄d ps.106.d
pro raro accipiatur: cum possumus & de alio loco pro im/possibili hoc ipsum accipere: Quis nos sepabit a charitate Rom.8.g
christi: tribulatio, an angustia, & cætera. Et de præsenti capi/tulo: Quid prodest sculptile quia sculpsit illud fictor suus? In utroq; enim impossibilitas demonstratur: q̄d nec apo/stoli charitatem ulla tribulatio & angustia diuidere possit a christo: nec in idolis sit ulla utilitas. b ¶ Væ qui dicit ligno expergiscere: surge lapidi tacenti ⁊c. Et hoc similiter uel ad/uersum nabuchodonosor uel aduersum omnes qui uene/rātur idola accipi potest. Et describitur error humanus, q̄d argentum, aurum, gemmas & sericum: quibus uel obuo/luta, uel operta sunt idola, præ fulgore materiæ deos existi/mant: cum formam quidem potuerit artifex dare: animam autem quibus uegetantur artus nequiuerit. Et econtrario ps.10.a
dominus dicitur in templo sancto tuo: non in templo ma/nufacto: sed uel in cœlis uel in unoquoq; sanctorum: iuxta 1.Cor.3.c
Apostolum dicentem: An nescitis quoniam templum dei estis: & spiritus dei habitat in uobis? Et alibi: Corpora ue/stra templum dei sunt. Vel in filio sicut ipse ait: Pater in me Ibi.6.b
manēs, ipse facit opa. Aut certe iuxta illud: q̄d cœlos & ter/ras, & maria, & uniuersum mundum: Spiritus intus alit: Ioh.14.e
totamq;

E totamq; infusa per artus: Mens agitat molem, & magno se corpore miscet: mundus omnis qui cœlo constat & terra & cœlorum circulis clauditur, dei domus esse perhibet. Vñ
Actū.17.f & Aplūs cōfidēter: In ipso eī ait, uiuimus & mouemur & sumus. Q̄d si quis opposuerit: quō spiritus in idolis nō esse dicat: cū omnibus simulachris assideant īmundi spiritus? Discat scripturæ sanctæ cōsuetudinē, nunq; spūm puersum absolute, sed cū additamēto aliquo spiritū nuncupari: sicut
Osee.4.c ibi: Spiritu fornicationis seducti sunt. Et in euāgelio: Cum
Luc.11.c autē spūs īmundus exierit de homine: & cætera his similia. Spiritus autem ubicūq; solus & absolute sine aliquo addi/tamento legitur: semp refertur ad bonā partē, id est ad spiri/
Gal.6.b tūsanctū: ut est illud Aplī: Qui seminat in spiritu, de spiritu
Ibidem.5.d metet uitā æternā. Et alibi: Fructus autē spūs est: charitas,
Ibidem.c gaudiū, pax. Et in alio loco: Spiritu ambulate, & desyderia carnis nō pficietis. Neq; hoc dicimus q̄d nō & spūsctūs cū additamēto ponat: Vocat eī & spūssanctus, & spūs princi/palis, & spiritus rectus, & spūs dei: & cætera his similia: sed q̄d spūssanctus & cum additamento & solus sæpe ponatur: spūs autē puersus nusq; nisi cū additamēto lectus sit. Sed & illud dici pōt, si quis cōtentiose spiritū puersum in hoc lo/co uoluerit accipe: q̄d aliud sit: Omis spiritus nō est in eo: Aliud si dixisset: omnis spūs nō est circa eum. Potest enim assidere simulachris: cæterū intrinsecus esse non potest. Vñ & Aquila significantius uertit hebraicū dicēs: Et spūs eius nō est in uisceribus, siue in medio eius. Præterea sciendum G
in quibusdā hebraicis uoluminibus nō esse additū, omnis: sed absolute, spiritū legi. Q̄d si quis rōne supatus in bonā partē accepit spiritū & quæsierit: cur cū de spūsancto dictū sit, cū additamēto legat: Et omis spūs nō ē in eo? Sciat oēm spiritum diuersas gratias intelligi spūssancti: ut sit sensus: Nihil in se gratiæ, nihil poterit habere uirtutis. Q̄d q̄dē & iuxta tropologiā magis intelligit: q̄d in uniuersis idolis hæreticorum & figmētis diaboli, nulla sit gratia spūssancti: sed imaginē diuinitatis & pulchritudinē dogmatū præferre uideātur: cū in illis nihil spirās sit & uitale. Dicamus & illud ne lectorē uideamur celasse q̄d nouimus: spiritū & uentum apud hebræos eodē appellari uocabulo. i. רוּחַ: & p sensu loci, uel spūm accipi solere, uel uentū. Ergo & in hoc loco, spiritū uel pro uento accipe possumus, q̄d nihil spiret in idolis: uel pro aīa q̄d simulachra inanimātia sint. Q̄d autē spūs accipiat pro aīa, manifeste significat saluatoris oratio: Pater Luc.23.f
in manus tuas cōmendo spiritū meū. Neq; eī iesus aut per uersum spiritū: q̄d cogitare quoq; nefas est: aut spiritūsctūm qui & ipse deus est, patri poterat cōmendare: & non potius animā suā: de qua dixerat: Tristis est aīa mea usq; ad mortem: & nemo potest eripere animam meam a me: sed uoluntate mea depono animā meā: & spōte mea rursū assumo eā.

¶Cōmentarij primi in Habacuc prophetā finis.

¶DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN LIBRVM SECVNDVM HABACVC AD CHROMATIVM EPISCOPVM

¶PROEMIVM

F 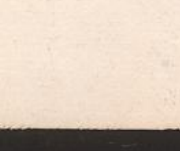 Alterū mi Chromati papa uenerabilis in Habacuc librū scribimus: propriū cantico eius opusculum dedicantes: sermonēq; epicum & psalterij, id est lyrico more compositū, totis uiribus aggredientes. Sibilet igit excetra: & Sardanapalus insultet, turpior uitijs & nomine: nos cœptum carpamus iter: & oratiōibus tuis, qui carnem uirtute superasti, manifestissimam de christo prophetiam in octauo propheta, id est in resurrectionis dominicæ numero disseramus. H

NEB. ¶Oratio Habacuc prophetæ pro ignorationibus.

SEP. ¶Oratio Habacuc prophetæ cum cantico.

¶Aquila & Symmachus & qnta æditio, sicut nos pro ignoratiōibus trāstulerūt: solus Theodotio ὑπὲρ τῶν ἑκουσιασμῶν, id est pro uoluntarijs & pro his qui sponte delinquūt. Hoc propterea, ut intelligamus exceptis Lxx. nullum orationē cū cantico transtulisse. Nam & in hebraico habet עַל שְׁגִיוֹנוֹת, q̄d dicitur, ἐπὶ ἀγνοημάτων, & nos transtulimus, pro ignoratiōibus. Est autē sensus: quia supra temere dixerat: Vsq; quo dñe clamabo, & nō exaudies? uociferabor ad te uim patiens, & non saluabis? Ac deinde in secūda quærimonia: Quare non respicis super iniqua agentes: & taces deuorante impio iustiorem se? Ad quod audierat: Scribe uisum, & explana eū super tabulas. Et post cætera: Ecce qui incredulus est, nō erit recta anima eius in semetipso: Iustus autē in fide sua uiuet. Et didicerat uel nabuchodonosor, uel diabolum, uel antichristum positū in iudicio peccatorū, & fortem ad corripiēdas gentes: nūc agit pœnitentiā, & plangit q̄d temere sit locutus: petitq; ueniā, ut misericordiā cōsequatur, quia ignorās fecit. Vnde & dauid: Delicta, inqt, iuuētutis meæ: & pō.24.b
ignorātias meas ne memineris. Sunt q putēt orationē esse ꝓphetæ, ut in aduētu christi error auferat hominū: unde & prophetæ nomē sit titulo prænotatū, q̄d ꝓphetico spiritu oret tolli caliginem, & reddi lucē: auferri imaginē, & tribui ueritatē, Q̄d autem prophetia sit: & totus cantici textus ostendit, & maxime illa: In medio duorū animalium cognosceris. Et: Cū appropinquauerint anni, notus eris. Et de iudicio: Cū turbata fuerit aia mea in ira, misericordiæ recordaberis. Et rursum de aduentu christi: Deus a theman ueniet, & sanctus de mōte umbroso & cōdenso. Necnon in futurū: Pauebunt tabernacula terræ madian: & ascendes sup equos tuos, & extēdēs extendes arcū tuū super regna. Si autē aliquis quæsierit, quare solus Theodotio pro spontaneis transtulerit? Possumus dicere: uel confessionē ꝓphetæ, quod nō aliqua necessitate, sed spōte peccauerit, male sentiens de iudicio dei. Vel certe futuram gentiū fidem demonstrari: quod priorem errorem uoluntarie relinquentes, in eum credituræ sint, qui in cantico repromittitur. Legimus in psalmo.xvi. Oratio Dauid: & in alio similiter: Oratio Dauid. Et in.lxxxix. Oratio Moysi hominis dei. Et in centesimo primo: Oratio pauperis cū anxiatus fuerit, & coram domino effuderit precem suam. et sicubi alibi nomen orationis infertur: attamen nullo loco cum cantico legitur. Et nescio, an decens sit orare cū cantico: nisi forte iuxta Lxx. orare dicimus prophetam pro aduentu christi: et hoc ipsum cum delectatione, & psalmis & cantico prophetare: ut & in eo quod oratio est, deprecetur patrem: & in eo quod canticū patris q miserit filium: & filij qui uenerit, laus dicatur. Hæc de titulo cantici. Videamus nunc, quæ dicantur in Cantico.

A COMMENTARIORVM HIERONYMI IN HABACVC PROPHETAM LIBER SECVNDVS.

DOmine audiui auditionē tuā ⁊c̄. Pro eo qđ nos & Aquila & Theodotio tranſtulimus, uiuifica illđ Symmachꝰ interpretatus eſt, reuiuifica illud. Qđ autē Lxx. dixerunt, cōſyderaui & obſtupui: nec in hebræo habeť, nec apud quēpiā aliorum interpretum: ut ſublatis his quæ in hebraico nō habeť, poſſit legi iuxta Lxx. Dñe opa tua: in medio duorū animaliū cognoſceris: qđ quia ἀδιανόητον uidebať, ſuperiora cō iuncta ſunt. Legiť aūt in hebræo חַיֵּהוּ: id ē dñe: פָּעָלְךָ opus tuū: בְּקֶרֶב in medio: שָׁנִים annorum: חַיֵּהוּ uiuifica illud. Hoc ꝓpterea ut quæ ſupflua ſunt in Lxx. manifeſte addita cognoſcamus. Hebræi iuxta hiſtoriā hunc locū ita explanāt: Dñe audiui auditionē tuā & timui. Audiui inquit pœnas q̄s nabuchodonoſor & diabolo præparaſti, in qbus dixiſti ei: Væ q multiplicat nō ſua. Et ſecundo: Væ q cōgregat auariciā malā domui ſuæ. Et tertio: Væ
B q ædificat ciuitatē in ſanguinibus, & præparat urbē in iniq̄tate. Et quarto: Væ qui potū dat amico ſuo mittēs fel ſuum & inebrians. Et quinto: Væ qui dicit ligno, expergiſcere: ſurge lapidi tacēti. Et ſicut timore ꝓterritus ſum, qđ draco magnus tantis uulneribus cōfodiendus ſit: ſic deprecor dñe, ut qđ ꝓmiſiſti expleas, & finito tpe reddas chriſtum tuū: Tu enim dixiſti: qa adhuc uiſus procul & apparebit in fine & nō mentieť. Viuifica ergo qđ pollicitus es: hoc eſt, tuum imple promiſſum: non moriať irritus ſermo tuus, ſed opere cōpleatur. Qđ quidē iuxta nos, & de reſurrectiōe ſaluatoris intelligi pōt: ut ille qui pro nobis mortuus eſt, conſurgat a mortuis & uiuificeť. Iuxta Lxx. autem multo alter eſt ſenſus: & debemus etiā uulgatæ æditionis explanationē ponere. Dñe audiui in ſcripturis ſermonē tuū & timui dāte te
Eſa.50.b mihi auriculā: iuxta illud q̄ loq̄ť Eſaias: Addidit mihi auriculā ad audiendū: ita audiui ut tu uis audiri ſermonē tuū: Et opera tua diligentius cōtemplatus: ne mihi diceretur: opera aūt dñi non reſpiciunt, & opera manuū eius nō conſyderant: ex creaturis intellexi creatorem: & per ſingula quæ feciſti & quæ q̄tidie operaris in uniuerſo mūdo, totꝰ obſtupui: & ſenſu humanitatis amiſſo, in ſanctā amentiā ſum cōuerſus. Vel certe admiratione turbatus, in laudes tuas trepidus erumpo, dicens: In medio duoꝝ animalium cognoſceris: qđ multi putant de filio intelligi & de ſpirituſancto, eo qđ pater per filium intelligať & ſpiritū. Quæ quidē & duo
Eſa.6.a ſeraphim in Eſaia, & duo cherubim, ſcribi interpretanť in
Exo. 25. b exodo: quæ contra ſe reſpiciunt, & in medio habent oracu-
Eſa. 6. a lum: & in Eſaia, uelantia caput & pedes dñi in præſenti tantum ſæculo uolent: & alter ad alterum myſteriū inclament trinitatis: & mittať unus de ſeraphim, qđ interpretatur ardens: & ueniat in terram & mundet, pphetæ labia, & dicat:
Luc.12.f Ignē ueni mittere ſup terrā: & quē uolo ut ardeat. Hoc æſtimant alij: & ad hanc interpretationē multis ſcripturarum utūtur teſtimonijs. Porro ſimplex interpretatio, & opinio uulgi de ſaluatore intelligit: q̄ inter duos latrones crucifixus agnitus ſit. Qui aūt melius: hoc dicūt, qđ in prima eccleſia quæ de circūciſiōe fuit & de præputio cōgregata, duobus populis ſe hinc inde cingentibus intellectus ſit ſaluator & creditus. Sunt qui duo animalia, duo intelligāt teſtamenta, nouū & uetus: quæ uere animantia ſint atq̄ uitalia quæ ſpirēt: & in quoꝝ medio dñs cognoſcať. b ¶ In me

a OMinē audiui auditionem tuam & timui: domine opus tuum in medio annorum uiuifica illud. b In mēdio annorum c notum facies. Cūm iratus fueris miſericordiæ recordaberis. d Deus ab auſtro ueniet: & ſanctꝰ de mōte

a OMinē audiui auditū tuū & timui: dñe conſyderaui opa tua & obſtupui: in medio duoꝝ aīaliū cognoſceris. Cū appropinq̄ a uerit āni cognoſceris. Cū ād ueneritt tps demōſtraberis cū turbata fuerit aīa mea, in ira miſericordiæ recordaberis. d Deꝰ a themā ueniet: & ſctus de monte

C dio annoꝝ notū facies: Cū uenerit inquit tēpus & opere, ꝓmiſſa cōpleueris, mōſtrabis uera eſſe quæ pollicitꝰ es: Siue cū appropinq̄uerit cōſumatio: & ī extrema hora ad deſtruēda pctā uenerit filius tuus, manifeſtius cognoſceris. Seq̄ť. a ¶ Cū aduenerit tps ⁊c̄. fuerit aīa mea: Qđ exceptis Lxx. nec in hebraico, nec apud quēq̄ aliorꝝ habeť interp̄tū. Et eſt ſenſus: Cū uenerit tps, de q̄ dicitur: Tēpore accep-
Eſa. 49. c tabili exaudiui te: tēpus aduētus dñi ieſu chriſti: tunc o deus pater cognoſcetur nomē tuū: qđ ante occultū fuit hominibus: de q̄ dicit dominus in euāgelio: Pater reuelaui
Ioh.17. a nomen tuum hominibus. Quod autē infertur: Cū turbata fuerit aīa mea: Apud Lxx. interpretū æditionē: cū poſterioribus copulatur: ut poſſit legi: Cū turbata fuerit aīa mea in ira: & hucuſq̄ diſtinctio: deinceps inferať: miſericordiæ recordaberis: qđ ſcilicet ꝓphetæ ſufficiat ꝓ pœna ſola cōturbatio: & ad iram dei, anima illius conturbata, nequaq̄ inferatur ſuppliciū: ſed iram excludat miſericordia. Habet & ira dei mēſuras, quātū & quanto tēpore, & ob quas cauſas, & qbus inferať: iuxta illud q̄ ſcriptum eſt: Cibabis nos pane lachrymarū: & potabis nos la-
Pſ.79.a chrymis in menſura. Quod ſi propheta turbať ad irā dei: D & quia turbatus eſt impetrat miſericordiā: quid nos ſperare īmo timere debemus: quorū omnia opera dei digna ſunt ira. Quod autē ſequiť iuxta hebraicū. c ¶ Cū iratus fueris ⁊c̄. Nō debemus putare obliuiſci deū: & poſt irā ſuæ miſericordiæ recordari: ſed qđ nos eū in pœna poſiti putemus obliuiſci: iuxta illud: Vſq̄quo dñe obliuiſceris
Pſ.12.a me in finē. Nam & ſi quādo tēptationibus, quaſi fluctibus operimur: & rapida dæmonum aduerſus nos ꝓcella deſæuit: uelut ad dormientē loquimur: Exurge quid dormitas dñe? Simulq̄ dei cerne clæmentiā: non dixit, cum inuleris ſupplicia miſericordiæ recordaberis: ſed cum iratus fueris. Qui autē iraſcitur: interdū nō percutit, ſed tantūmodo cōminať: qđ & Apłs ſentiēs ait: Reuelať eī ira dei de cœlo
Rom.1.b ſup oēm impietatē & iniq̄tatē hominū. Vbi aūt reuelať, nō inferť, non percutit: ſed reuelatur ut terreat, & territis nō inferatur. d ¶ Deus ab auſtro veniet ⁊c̄. Et Aquila & Symmachus: & quinta æditio ipſum hebraicum poſuerunt תֵּימָן: ſolus Theodotio qđ ſignificaret Theman interpretatus eſt, dicens: אַלּוֹחַ ab auſtro ueniet, & ſanctus de mōte pharan, in finem. Ex quo intelligimus a ſolis Lxx. poſitū ἐξ ὄρους κατασκίου δασέος: id eſt de monte umbroſo & condenſo. Sed & hoc quod Lxx. trāſtulerūt δι' ἁλμα: & nos poſuimus, ſemper: Symmachus interpretatus eſt εἰς τὸν αἰῶνα. i. in æternū. Theodotio εἰς τέλος. i. in finē. Quinta æditio ipſum hebraicū סֶלָה. Deus ergo ab auſtro ueniet. i. a meridie, a clara luce, & ab his qui appellanť filij dierum. Vnde & in cantico canticorum: aquilonem ſponſus abigit
Cañ.4.d & auſtrum uocat, dicens: Exurge Aquilo & ueni auſter: perfla hortum meū, & fluant aromata mea. Deus ſemp in me-
Ibi.1.b ridie eſt. Vbi inq̄t paſcis ubi cubas? in meridie. Et ad abra-
Geñ.18.a ham quādo erat ſub quærcu, nō uenit deus niſi in meridie.
et, 43.g Et ioſeph q̄ in typo præceſſit ſaluatoris: conuiuiū fratribus facit meridie. Agnitio ergo dei patris his qui digni ſunt, uenit in pleno lumine. Et agnitio ſancti. i. filij dei, uenit de mōte umbroſo & cōdenſo. Mons umbroſus atq̄ cōdenſus: uel ipſe pater intelligitur, plenus uirtutibus omniq̄ ſapiētia, & maieſtate ſua cuncta ꝓtegens: & extendens alas, & cōfouēs pullos ſuos. Vel certe paradiſus & cœleſtia plena angelis, plena uirtutibus, plena arboribus uberrimis. Atq̄ utinā & mihi cōtingat ut ad uocē meam & ad expoſitionē: deus ue-

m niat in claro

Eniat in claro lumine: & filius eius, de quo scriptū est: Sancti
Leui. 19. a et. 20. b estote quoniā ego sanctus sum: de sublimitate eloquij umbrosi & cōdensi & scripturarum testimonijs hinc inde con-
texti: & patre simul filioq; ueniente, fiat eorum auditor ha-
Iob. 14. c bitaculū: & cōpleat scriptura, dicens: Ego & pater meus ue-
niemus ad eū: & mansionē apud eum faciemus. Sed qa pro mon-
te umbroso & condenso in hebræo scriptum est, mōs פָּארָן: & pharan interpretat os uidentis: pulchre iuxta interpretationem nostram, de eruditi sermone uiri uenit notitia filij: & non qlicūq; sermone: sed de eo qui plenus est lumine: plenus oculis: ut manifestus & purus ad aures audientium deferat. Qd autē ait: de mōte, sublimia dogmata intellige. Audiui ego hebræū istū locū ita disserere: Quod bethlehem sita sit ad austrū in qua natus est dñs atq; saluator: & ipsum esse de q̄ nunc dicatur: Dñs ab austro ueniet: hoc est nascet in bethlehē & inde cōsurget. Et qa ipse q natus est in bethlehē, legem quondā dedit in monte sinai: ipse est sanctus qui uenit de mōte pharan: Pharan qppe uicinus est locus monti sina. Et qd infertur, diapsalma: id est semp, habere sensum: ipse q natus est
F in bethlehē, & qui in sina: id est in monte pharan legem dedit: semp in uniuersis bñficijs, præteritis & præsentibus & futuris auctor est & largitor. De diapsalmate, qd hebraice dicit סֶלָה: in psalterio plenius disputatū est. Simulq; cerne iuxta Lxx. qd diapsalma nō ponat nisi in psalterio & in præsenti loco: Ex quo intelligimus recte a Lxx. oratiōis cāticū prænotatū. a ¶ Operuit cęlos gloria eiꝰ ꝛc. Pro eo q̄ Lxx. interpretati sunt: & posuit dilectionē robustā fortitudinis suæ: & nos diximus: ibi abscōdita est fortitudo eiꝰ: Aquila transtulit: Et posuit absconsionē fortitudinis suæ. Symmachus: Et posuit absconditā fortitudinē suā. Solus Theodotio nostræ trāslationi congruēs ait: Et ibi absconsio fortitudinis eius: Verbū em̄ שָׁם pro qualitate loci: & posuit intelligit, & ibi: magisq; in præsenti loco, ibi legendum est q̄ posuit: ut sit sensus & ordo sententiæ: Cornua in manibus eius: & subaudiat, ibi: id est in cornibus abscondita est fortitudo eius. Manifestū est autē iuxta hebraicū, qd in aduētu christi cūcta repleta sint gl̄ia: scd̄m illud q̄ in euāge-
Luc. 2. b lio dicit: Gloria in excelsis deo, & in terra pax hoibus bonæ uolūtatis. Et alibi: Pacē fecit in cœlis & in terra p sanguinē
Ps. 147. a crucis: & sedit in dextera magnitudinis: uelociter em̄ currit
Ps. 8. a sermo eius. Et alibi: Dñe dñs noster, q̄ admirabile est nomē tuū in uniuersa terra. Et rursum in psalmo decimooctauo: In oēm terrā exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ
Ibi. 18. a uerba eorū. Splendor quoq; eius, quasi sol iusticiæ clara luce radiauit: & cornua in manibus eius, uexilla & trophea crucis: & in ipsis cornibus abscōdita est fortitudo eius. Cū
Philip. 2. a em̄ esset in forma dei, nō rapinā arbitratꝰ est eq̄lē se esse deo: sed exinaniuit se, formā serui accipiens: factus est obediens patri usq; ad mortē, mortē autem crucis. In cruce ergo pau-
Matth. 26. d lisper abscōdita est fortitudo eius, quādo dicebat ad patrē: Tristis est anima mea usq; ad mortē. Et pater si possibile est
Luc. 23. f trāseat iste calix a me. Et in ipsa cruce: Pater in manus tuas cōmendo spiritū meū. Porro iuxta Lxx. in eo q̄ dictum est: Operuit cœlos uirtus eius: nosse debemus minus esse qd operit ab eo, q̄ qd operit: si tm̄ totū operiat, & non ex parte qd opertū est. Cū ergo uirtus dei operiat cœlos, maior est cœlis uirtus eius, qa operiūtur cœli. Cœlos autē eos esse q portēt imaginē supcœlestis, & q enarrent gloriā dei, crebro legimus. Virtutē quoq; dei dñm saluatorē, Apostolus pro-
1. Co. 1. d bat: Christus dei uirtus, & dei sapientia. Hæc uirtus omniū spūalium uirtutū quasi mater est: Verbi gratia: appellatur uirtus, sapientia, fortitudo, iusticia, tēperantia, ueritas, sanctitas, redemptio. Christus aūt factus est nobis a deo sapiē-
G tia, & iusticia, & sanctificatio, & redemptio. Hæ igit̄ species uirtutes, in qbus christus ostendit: scd̄m profectū eoꝝ q̄ eū uel sapientiam recipiūt, uel fortitudinem, uel iusticiam, & cætera huiuscemodi: cōtinent̄ in generali uirtute dei: hoc est in dño saluatore: atq; in hunc modum & de terra intelligimus: qd qui primū, ppter imaginē terreni terra uocabātur: & dicebat ad eos: Terra es, & in terram ibis: in aduentu saluatoris laude dñi repleantur. Cū autē & cœli uirtute dei operti fuerint: protecti uidelicet & ex oīm parte uestiti: & uniuersa terra repleta laude dei: tūc splēdor eius ut lux erit. Imaginē autē dei & splendorē gl̄iæ eius esse deū saluatorē, Apostolus non tacet: Qui postq̄ nobis
Hebre. 1. a apparuit splendor gloriæ dei: reuersus est ad pristinā maiestatē. Et si em̄ nouerampꝰ christū scd̄m carnē: sed iā nō nouimus eū iuxta carnē, uerū iuxta spiritū: Quia qd factū est in
Iob. 1. i ipo uita erat, & uita erat lux hoim̄: qd & manifestius in euāgelio saluator ostendēs ait: Pater glorifica me gloria quā habui apud te prius q̄ mundus fieret: ut post ascensionē ad
Iob. 17. a cœlos, sit splendor qd lux: hoc est id accipiat filius esse qd
H pater est. Qd autē sequit: Cornua in manibus eius: Moris est scripturaꝝ, ut semp cornua, p regnis ponant. Nam &
1. Re. 2. a illud qd anna loquit in primo regnoꝝ libro: Exaltauit cornu christi sui: magnificentiā regni saluatoris significat. Et in
Dañ. 7. b Daniele, decem cornua, decē regna demonstrāt. Sic aūt nūc dicit: Cornua in manibꝰ eius: quō & alibi scriptū legimus:
Pro. 21. a Cor regis in manu dei, pro eo q̄ est, mens & principale cor dis uiri sancti, q pergit ad regna cœlorū, qui adhuc positus in terra regnat corpori absq; peccatis: nō uagatur extrinsecus, sed in dei tutela situs est. Quia uero & in hebræo, & in cæteris æditionibus, nō habet scriptū: cornua in manibus eius: sed in manu eius, qd dicit יָדָיו: manū dei fortem atq; robustā intelligamus filium eius. Et in hac manu oīa regna cœlorū: eorūq; q ad cœlos nitunt̄ ascendere, posita esse dicamꝰ: qd & Esaias sonat dicēs: Vinea facta est dilecto in cor
Esa. 5. a nu, in loco uberi: p eo q̄ est in regno. Ob hāc puto causam nullū cornutū animal inter īmūda poni in leuitico: & idipm
Ps. 49. e et. 91. b significare unicornem in psalmis, siue μονοκερώτα: & illud: In
Ps. 43. b te inimicos nostros uētilabimus cornu. Qz aūt iuxta Lxx. legimus: & posuit dilectionē fortē uirtutis suæ: etiam hoc de christo intelligendū est: quod deus pater idcirco cooperuit cœlos uirtute sua: & terrā repleuerit laude: & splendorē suū fecerit esse ut lumen: & regnū posuerit in manu filij sui: ut faceret dilectū suum ab hominibus diligi: & diligi, nō leuiter, sed uehemēter & fortiter: ut q eū fortiter dilexissent & hærerēt in dilectiōe eius: nemo tolleret eos de manu illius. Ecōtrario diabolus facit amare nos mundū: & pro dilectione uirtutis diligere uitia: & non leuiter, sed fortiter: ita ut de nobis possit dici: Et posuit diabolus dilectionē fortē uitioꝝ suoꝝ. b ¶ Ante faciē eius ibit mors ꝛc. Pro eo qd nos transtulimus mortē, in hebræo tres literæ positæ sūt ר ב ר absq; ulla uocali: quæ si legāt רֶבֶר uerbū significāt: si רֶבֶר pestem, quæ græce dicit λοιμός. Denicq; & Aquila interpretatus est: Ante faciē eius ibit pestis: Symmachus: Ante faciem eius præcedet mors: Quinta æditio, Ante faciem eius ambulabit mors: Soli Lxx. & Theodotio, sermonem pro morte interpretati sunt. Nec non in consequenti uersiculo, ubi diximꝰ: Egredieť diabolus añ pedes eiꝰ: & Lxx. aliter trāstulerūt: iuxta q̄s postea disputabimꝰ. Aqla, p diabolo

SEP. de mōte umbroso & cōdēso. Diapsalma. Operuit cœlos uirtꝰ eius: & laudis eiꝰ plena ē terra: & splē dor eiꝰ q̄si lux erit: cornua in manibꝰ eiꝰ: & posuit dilectionē robustā fortitudinis suæ. Ante faciem eius ibit uerbū: et egredieť in campū post pedes eius. Stetit

HEB. de monte pharan
a Semper. ¶ Operuit cœlos gloria eius: & laudis eius plena est terra. Splendor eius ut lux erit: cornua in manibus eius. Ibi abscondita est fortitudo eius.
b Antē faciem eius ibit mors: & egredietur diabolus ante pedes eius. Stetit

transtulit

A

trāſtulit,uolatile. Symmachus aũt & theodotio:& Quinta æditio,uolucrem:qđ hebraice dicitur רְשָׁף. Tradunt autẽ hebræi:quomodo in euangelio,princeps dæmonũ dicitur
Matth.12.d eſſe beelçebub:Ita reſeph dæmonis eſſe nomen:qui principatum teneat inter alios. Et propter nimiam uelocitatẽ atq; in diuerſa diſcurſum, auis & uolatile nuncupetur: Ipſumq; eſſe q in paradiſo ſub figura ſerpentis mulieri ſit locutus: et ex maledi/ctione qua a deo condemnatus eſt accepiſſe nomen: Si quidem reſeph:reptans uentre interpretatur. Hoc eſt ergo qđ dicitur:ſtatim cum uenerit dñs & in iordane fuerit baptiçatus:& ad columbæ deſcenſum uox patris in
Matth.3.d tonuerit: Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi cõplacui:exeunti de aqs occurrit diabolus:& ante pedes il
Ibi.4.a lius ſtabat mors:& coluber antiquus,q quadraginta diebꝰ tentauit eum in ſolitudine. Si autem iuxta Lxx. legerimus, (Ante faciem eius ibit uerbum, & egredietur in cãpos poſt pedes eius):Hoc ſignificat,qđ ſermo dei ante uiſitationem eius,quæ nunc allegorice facies dicitur,præcedat & præparet corda credẽtiũ: ut prauа in rectũ:& inequalia ſternat in planum. Et auditoris anima quaſi conſectus ager, ſementẽ poſſit recipere ſpiritalẽ. a Stetit & menſus eſt terrã &c. Stans ſaluator & cuncta perſpiciens,& oculo ſuo uniuerſitatem mundi metiens:gentium multitudinẽ diſſipauit: quibus diſſipatis & diſſolutis, contriti ſunt mõtes huius ſæculi:& incuruati ſunt colles huius mũdi. Sunt eñ & aliꝭ mõ
B Cañ.2.b tes & colles, quos ſalit & tranſilit ſponſus in canticocanti/
Pſ.120.a corum:de quibus & in ſecundo graduũ pſalmo dicit:Leuaui oculos meos in montes:unde ueniat auxiliũ mihi. Montes autem ſæculi ipſi ſunt qui & mõtes tenebroſi: de qbus
Hiere.31.b Hieremias præcepit:ne impingantur pedes noſtri ſup eos.
ii.Reg.22.c Iſti ſunt colles in qbus regnabat ſaul, quãdo interficiebat
גִּבְעָה ſacerdotes dei: gabaa qppe collis interpretatur. Et elegãter incuruati ſunt inquit colles mundi. Ante aduentũ qppe ſaluatoris erecta ceruice gradiebantur,& ſuperbiam eorũ humiliare nemo poterat. Cõtriti autẽ ſunt & incuruati ab itineribus æternitatis eius, id eſt dei: quia æternitas illius ad nos uenire dignata eſt, ſiue qđ ſemp a principio mũdi uſq; ad incarnationem ſuam uenerit ad ſanctos: & factus ſit in ſingulorum manus ſermo dei:atq; in uniuerſis uincẽtibus ipſe ſuperarit,& æternũ eiꝰ iter incuruauerit: colles mõteſq; cõtriuerit:Hæc per metaphoram iuxta hebraicũ dicta ſint. Porro ſcđm Lxx. poſtq; faciem dei ſermo præceſſerit: & egreſſus fuerit in plana: deꝰ pater uenit illuc,ubi ei ad ſermonem ſuum regio præparata eſt:& uenit poſt pedes ſermonis ſui,& ſtat: nunq; ante præcedens,ſed ſemper expectans:ut ille ſibi muniat uiã. Vbi autẽ ſteterit iuxta pedes ſermonis ſui:ibi ſtatim terra,opa uidelicet carnis,& corpoꝛa nõ ualẽtia ſuſtinere dei pñtiã cõmouẽt: Qũq; cõmota fuerint:uirtꝰ ſermonis & pſentia dei reſpicit cũctas animæ gẽtes:qs cogitatiões & multiplices in diuerſas ſentẽtias poſſumꝰ intelligere,quæ ilico diſſoluunt ac tabeſcũt. Si qđ etiã aduerſum ſciẽtiã dei ſe exaltauerat in terra:& ſenſum occupauerat audientis:hoc præcedente ſermone, & aduentu dei cõfringeꝛ atq; cõteritur. Mõtibus autẽ cõfractis cõtritiſq; ad aſpectũ dei,colles liquido cõſumẽtur,& redigẽtur ad nihilum. Nõ eñ ſunt montes dei, ſed mõtes ſæculi. Sempiternũ eñ iter dei ea reſpiciens ad quæ ſuus ſermo p̃cedit, & fortius collibus ſæculi,conſumet & deſtruet eos. Poſſunt autem montes & dæmones intelligi, qui uerſantur in hæreticis: & eleuant ſe contra ſcientiam dei:colles quoq; aliæ dæmonũ for

SEP. Stetit & cõmota eſt terra: Aſpexit & diſtabuerunt gentes: contriti ſunt montes uiolentia: tabuerunt colles ſæculi itineris ſempiterni eius. Pro laboribus uidi tabernacula æthiopum:pauebũt & tabernacula terræ madian. Nunquid in fluminibus iratꝰ es domine:aut in fluminibus furor tuus: uel in mari

titudines: quæ faciunt homines,corporũ pulchritudinem, C
dignitates,diuitias,nobilitatem generis, cæteraq; mũdi bona admirari. Licet uidere poſt aduẽtũ ſermõis dei,& dei patris præſentiã:quomodo humanæ animæ cõmoueantur:& omne quod terrenum eſt diſſoluatur:& cogitationes priſtinæ redigãtur ad nihilũ. Tũc deſtruũtur dæmones:tunc ſæculi altitudines ad nihilum deducũtur: & omnes hæretici, quorum ſciẽtia quæ primũ tumebat,ad dei ſermõis aduentũ humiliatur conteritur atq; conſumit. Et qđ prius pulchrũ & maximũ uidebatur, quaſi deſpectum abiſcitur & paruũ. Et hoc fit propter aduentum dei & hoſpitium chriſti: iuxta qđ alibi ſcriptum eſt:Inhabitabo in eis, & inambulabo, & ero deus eorũ, & ipſi erunt mihi populus. b Pro iniquitate uidi tentoria &c. Ethiopes tetri & amãtes tenebras:& ab omni luce alieni:qui draconis carne ueſcunt:de quo ſcriptum eſt:Dediſti eũ eſcam populis æthiopibus: dæmones intelligũtur:quorum fit tabernaculum quicunq; in hoc ſæculo propter honores & diuitias laborarit:qđ ſignificãter ſub uno uerbo iniquitatis oſtẽditur:omnis eñ dies,aut iniquus,aut hæres iniqui eſt. Videhomines maria tranſire:ante potentum excubare fores:pati omnia quæ ſeruorum conditio uix patitur:ut diuitias congregent,ut aliquã accipiant dignitatem. Et poſtq; hoc fuerint conſecuti,tradere ſe luxuriæ & uoluptatibus & omni iniquitati: ut quod auaricia congregauit,luxuria conſumat. Iſti ergo pro laboribus ſuis efficiuntur hoſpitium dæmonum:& qui templum dei eſſe debebant,fiunt tabernaculum æthiopum. Sed & hoc quod ſequit:Turbabuntur pelles terræ madian: ſiue pauebunt & tabernacula terræ madian:eoſdem intellige, tabernacula æthiopum,& tabernacula terræ madian. Poſtq; eñ ditati fuerint, & per fas ac ne fas ad altiſſimum gradum conſcenderint:tunc conſcientia peccatorũ ſuorum,ſemper mortem,ſemper iudiciũ formidabunt:& ad leuem febriculã,quaſi latrones in carcere: ita de æternis ſupplicijs ſuſpirabunt:Madian autem in lingua מִדְיָן
noſtra ſonat,ex iuditio:id eſt in cõdemnationẽ: & oſtendit qđ metu iudicij æternarũq; pœnarum ſemp in formidine ſint:& cruciatus qs ſentiũt ſe mereri,pauore q̃tidiano ſuſtineant. c Nunquid in fluminibus &c. Vbi Lxx.diapſalma:& Aquila,ſemp:cæteri ut ſupra ſimiliter tranſtulerunt. Et qa ad tropologicã interpretationẽ feſtinat oratio:breuiter ſecđm literam ſenſum capituli comprehendens,pergam ad reliqua. Sicut iordanem & mare ſiccaſti rubrum pro nobis dimicãs: nõ eñ fluminibus & mari iratus es: aut quic q̃ inſenſibilia offenſionis cõtrahere potuerunt: ita nunc q̃drigas conſcendens tuas, arcumq; corripiens, ſalutem da/bis populo tuo:& iuramenta quæ iuraſti patribus noſtris, & tribubus explebis in ſempiternum. Quod autem dicit: Nunquid in fluminibus iratus es domine, aut in fluminibus furor tuus, uel in mari impetus tuꝰ: dicit ambigue:& interrogãtis magis eloquio q̃ probantis. Sũt eñ & bona flumina,ſunt & mala:eſt mare peſſimũ,& eſt mare optimũ. Bonorum fluminum illud exẽplum eſt:Fluminis impetus Pſ.45.a
lætificat ciuitatẽ dei:Et quod qui de aqua domini biberit: Ioh.4.b
fluant de uentre eius flumina aquæ ſalientis in uitam æternam. Malorum illud qđ Pharao loquitur in Eçechiel:Mea Eçech.29.a
ſunt flumina,& ego feci illa:in qbus draco habitat:& multa his ſimilia. Q2 autẽ mare in bonam partem accipiaꝛ:pſalmus uiceſimus tertiꝰ teſtimonio eſt:in q̃ tropologice de eccleſia dicit, ἡ οἰκουμένη:id eſt orbis terrarum: Dñi eſt terra

E & plenitudo eius: orbis terrarū & oēs qui habitant in eo: ipse super mare fundauit eū, & super flumina præparauit illum, id est orbem. Quod autē a domino fundatur sup flumina, & præparatur super mare: utiq; in bonam partem accipitur. Necnon & illud quod de uinea dicitur quæ transla
Ps.79.b ta est de ægypto: Extēdisti propagines eius usq; ad mare: & usq; ad flumia flagella eiꝰ: usq; ad mare, puto qđ in bonam partem posit accipi. Et dicimus ẏba diuina q̄ manifestiora sunt: & quasi potum sitientibus præbēt, hæc dici flumina. Ea aūt quæ plena sunt sacramentis, & in profundo posita: de qbus
Rom.11.d dicit Apostolus: O profundum sapientiæ & scientiæ dei. Et
Ps.129.a propheta consonat: De profundis clamaui ad te dñe: mare in scripturis appellari. Hoc de eo quod possit, & mare in meliori parte sentiri. Quod autem accipiaē & in cōtrario: mul
Ps.103.c ta testimonia sunt: de qbus illud in psalmis est: Hoc mare magnum & spaciosum: ibi naues pertransibunt: animalia
Ibidem parua cum magnis: Draco iste quem formasti ad illudēdū ei. Et de euangelio quando saluator increpauit uentos &
Mar.4.d mare, & dixit ei: Tace & obmutesce. Qđ em̄ increpatur ma
Zach.3.a lum est: iuxta illud Zachariæ: Increpet dominus in te dia-
2.Timo.4.a bole. Et ad Timotheū: Argue, cōsolare, & increpa. Prophe-
ta itaq; sciscitante: Nunquid in fluminibus iratus es domine, aut in fluminibus furor tuus, uel in mari impetus tuus? nos dicamus si ægypti flumina sunt: & mare rubrum atq; sanguineum: irascitur dominus & percutit ea, & toto impe-
F tu fertur in gurgites, eleuantes se cōtra scientiam dei. Vnde
Ps.113.a mare uidit & fugit, præsentiā dei ferre non sustinens: Et iordanis reuersus est retrorsum, cedens gloriæ populi transeūtis: qui & ab Helia scinditur & ab Heliseo. Vt autem manifestius loquar, hæreticorum eloquentiā quæ cōtra ueritatem & ecclesiam fluit, intellige flumina quibus irascitur dominus. Animas uero eorū qui circūferunt omni uento doctrinæ: & semp malicia fluctuāt, & falsis gurgitibus obruūtur, animaduerte mare: super qđ impetus dñi fit: ut sentiat eius aduentum: & sciat qbus terminis & obice concludaē, & audiat: In te conterent fluctus tui. Qđ si bona sunt flumina & bonum mare: lauatur in illis iesus: & ecclesiam suam super huiusmodi mare collocat. Post hæc sequitur: Qui ascendes sup equos tuos, & eqtatio tua salus. Quæro equos sup quos ascēdat dominus? Et puto nō esse alios nisi sanctorum animas: super quas ascēdit sermo diuinus: ut & ipsas saluet, & alios per eas. Ponamus equorum exē-
Can.1.a pla: Sponsus loqtur in cāticocanticorū: Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te proxima mea. Non quod christus ecclesiam uel sermo dei animam quam sponsam suam uocat quadrigis comparet pharaonis: sed q; oīs anima q̄uis sancta sit atq; perfecta ad deum cōparata, q̄si currus pharaonis sit, & iumentum. Vnde & Moyses loqtur ad
Exo.4.c dominū: Ego autē sum ἀλόγος: id est irrationalis. Et Da-
Ps.72. uid: Vt iumentum factus sum apud te. Non q; absolute iumentū sit: sed q; apud deū iumentū sit. His equis illi contra
Exo.15.a rij sunt q̄s habet pharao: & de qbus dicitur: Equū & ascensorem proiecit in mare: huiusmodi eqtatio non salus est, sed perditio. Quæramus & alios equos qbus ascēdit dñs?
4.Reg.6.c In quarto regnoꝝ libro legimus surrexisse mane ministrū Heliseī, & egressum uidisse exercitū ambientē ciuitatis muros, & equos & currus. Et postq; ad præces prophetæ aperti sunt oculi eius: Aspexit inqt, & ecce mons plenus eqs: & q̄drigæ igneæ in circuitu Heliseī. Diligēter attēde qđ æqui uideantur & currus: & tamen in tantis milibus equorū & curruum nullus ascensor: horum equorū ille erat auriga
Ps.79.a & ille rector, de q; psalmista canit: Qui sedes sup cherubim
4.Reg.2.b ostendere. Talibus eqs, taliq; curru & Helias raptus ad cœ-
Zach.1.b lū est. Si qs aūt de Zacharia uult discere qui sint equi rufi:

HEB. mari indignatio tua? qui ascendes super equos tuos: & quadrigæ tuæ salua-
tio. Suscitans suscitabis arcum tum: iuramenta tribubus q̄ locutꝰes. Semp.
3 Fluuios scindes terræ.
Viderūt

& q; nigri, & q; uarij, & q; albi egredientes de myrthetis: & de montibus in profundo positis: siue ut in Lxx. scriptum est æreis: In ipso ꝓpheta, si dominus uitæ spaciū dederit conabimur explanare. Vidit & Ioānes equos candidos: & sessores eorū: e qbus corpora in gloria resurgentium puto esse
Apo.6.a eq̄s candidos: sessores aūt sanctorū animas. Si qs uero peccator est & mei similis: sedebit in equo nigro: & dicit de eo: Dormitauerūt
Ps.75.b omnes q; ascenderunt equos. De talibus eqs scriptum est: Fallax e-
Ibi.32.d quus ad salutem: Ca-
Gal.5.c ro em̄ concupiscit aduersus spiritum, & sapiētia eius inimica est deo. Hoc dictum sit de his qui corpora diligūt, & in nigris sedent equis. Nos aūt animas nostras in equos, & in currus domini præparem?: qui ascendit in Paulo, ascendit in petro: et in huiuscemodi curribus equitans, totū lustrauit orbē. Intendens quoq; arcū siue sagittas suas, sceptra: id est regna aduersum quæ
Hiere.18.a Hieremias missus est, eradicauit, destruxit & ꝓdidit: fecitq; ut non regnaret peccatū in mortali nostro corpore. Sceptra aūt, id est regna diaboli quæ ostēdit & dño: intellige diuersa peccata, auariciā, luxuriā, iracundiā, detractionē, furta, periuria: aduersum quæ sermo dei sedens in equis, & in curribus suis intēdit fulgoris sui contorta spicula: & interim nō emittit: ut q; ad extentum arcū territus fuerit, emissionē nō sentiat sagittaꝝ. Et hoc facit semper: qđ Aquila interpretatus est, pro diapsalmate. Semp em̄ sedit in sanctis suis: sem-
H per armatus est. Et acutas sagittas in linguis eorū præparans eqtat: & huc illucq; discurrit i orbis salutē. a ¶ Fluuios scindes terrę. Quia suscitauit dñs arcum suum: ut tribubus iuramēta redderet quæ locutus est: Consequenter dicitur: fluuios scindes terræ. i. reges terræ aduersum tuum populū dimicantes diuides atq; disperges. Iuxta Lxx. autē q; dixerunt: Fluuijs scindet terra: primū ponamus exēplū: ut hoc q̄si gradu ad altiora ueniamus. Legimus in his qui de mirabilibus confecerūt uolumina: & q; olympiadas greciæ ad nostrū usq; memoriā perduxerunt: exponētes qd in singulis annis noui acciderit in mundo: quod inter cætera terremotu eruperint flumina, quæ añ nō fuerāt: & rursum alia absorpta sint & pessum ierint: qđ scilicet oēs terrarum uenæ, quasi in humano corpore sanguinem: ita in se habeant latētes aquas, quæ terræ cōcussione rūpantur, & manent flumina. Hoc si intelligamus, uideamus animā humanam habere in se naturaliter aquas & fluuios: & per secordiam nostrā eos esse absconditos, & nō fluere. Cum autem ad prædicationē sermonis dei concussa fuerint: & de priori statu mota: tūc erumpere qđ latebat: & in refectionē potantiū fluere. Hoc ipsum reor & illud significare in genesi: q; fo-
Esa.2.a diūt putei a seruis isaac, quos ab Abrahā factos philistijm
Gen.26.c terra obruerant. Quādiu uiuit Abraham putei illius non
Matth.a claudūtur: illo autē mortuo, & puteis obturatis: si serui fodiant cōtradicunt philistim & iurgiū est. Si uero ipse ueniat isaac & fodeat puteū, & inueniat aquā, philistim non ualent contradicere. Vide Petrum & Paulū: & de puteis christi fluuijsq; nō ambiges. Cerne oēs apostolos: & iam non q̄tuor flumina: sed duodecim fluuios intelliges exire de paradiso scripturarū. Isti fluuij añq; terra cōmoueretur latebant: Et cū essent in terræ uenis, sitiētibus pocula nō præbebāt. Post q; uero ad aduentū christi orbis, & omnis terra cōcussa est: subito proruperunt: & tunc completum est: Posuit flumina in desertum: & exitus aquarum in sitim: terram fructiferam in salsuginem: a malicia habitantium in ea. Posuit desertum in paludes aquarū: & terrā sine aqua in fontes aquarū: & habitare fecit ibi esurientes, & cōstituerūt ciuitatē ad habitādū. Postq; em̄ dñs uenit in mūdo, & completū est illud qđ dixit in euangelio: In iudiciū ego in mun-
Matth.11.b dū istū ueni: ut q; nō uidebāt uiderēt: & q; uidebant cæci fierent: Tūc

A rent: Tūc terra iſrael de q̄ fluuiſ ante manabant, & irriga bāt uniuerſum iudææ populū aruit: & fōtes illius obturati ſūt. Vniuerſus aūt orbis q̄ erat deſertus & ſterilis, & aquas prædicationis dñicæ nō habebat: uerſus eſt in paludes aquaꝝ: & quot doctores emiſit: tot habuit & fontes. Nec ſufficit eis fōtibus uidelicet atq̄ fluminibꝰ irrigare orbis populos: ſed in unaq̄q̄ ꝓuincia eos q̄ eſuriebant & patiebantᵉ famē ſermonis dei, in unū ppīm congregātes extruxerunt eccleſiā: quæ dicit̄ ciuitas ad inhabitādū: & quā lætificat impetus fluminis. a ¶ Viderunt te ꝛc. Solam noſtram æditionē poſuimus ut iuxta eā: id eſt iuxta hebraicū texentes conſequentiā loci, poſtea Lxx. cōmatice per capitula diſſeramus. Viderunt te deus & doluerūt montes: excelſa ſcilicet regna: & ſublimes huius ſæculi poteſtates: & q̄drigæ q̄tuor in Zacharia, quæ egrediunt̄ de mōtibus æreis: hæ te uiderūt & intremuerūt. Et gurges aquarū tranſiit: hoc eſt oīs eoꝝ impetus, & perſecutio qua uexabant populū tuū, poſtq̄ te uiderūt tranſiit. Tunc abyſſus, hoc eſt inferi laudauerunt te: tunc etiam ſuperi, id eſt angeli in plauſum ſuis manibus concreparūt: ut uictorē ueluti geſtu quodā & tripudio eleuatarū manuum demōſtrarent. Sol tuus & luna, & omnis ſplendor q̄ prius illuxeras populo tuo, & malorum poſtea pondere, uniuerſa fuerant tenebrarū horrore cooperta, receperūt lumē ſuū, & priſtinū habuere fulgorem. Sagittæ tuæ & fulgurans haſta tua. i. plagæ tuæ & eruditio tua, lumē tuo ppīo præbuerūt. Denicq̄ in luce ſagittarū tuaꝝ, & in ſplēdore haſtæ tuæ quæ eos ad hoc corripuit ut emēdaret, ambulauit populus tuus in fremitu tuo. Q̄ñ ergo populi tui uindicabis iniuriā, terrena regna calcabis: & omnes gentes admirari facies: quia egreſſus es in ſalutem populi tui, & ueniſti ad eos cū chriſto tuo: licet in hebraico ſcriptū ſit: Egreſſus es in ſalutē populi tui cum ieſu chriſto tuo: ſiue cū ſaluatore chriſto tuo: יְשׁוּעַ em̄ ſaluator interpretat̄. Veniente autē ieſu chriſto filio tuo, percuſſiſti antichriſtū de domo impīj: hoc eſt in hoc ſæculo, qđ in maligno poſitum eſt: ſiue ipſum diabolum percuſſiſti, q̄ impietatis caput eſt: & denudaſti fundamentū eius uſq̄ ad collū. i. abſcōdita eius apta feciſti, nō ad breue tēpus, ſed in ꝑpetuū: hoc em̄ ſignificat סֶלָה .i. ſēp. a ¶ Viderūt te & dolebūt ſiue parturient. ὠδῖνήσουσι qppe utrūq̄ ſignificat. Cōſequēter rupta terra & fluuijs manātibꝰ: populi q̄ de fluminibꝰ dei biberāt uidebūt deū atq̄ parturiēt: Ex hoc em̄ ipſo qđ uident deū, ſtatim dei uerbo concipiūt, & dicūt: A timore tuo dñe in utero ſuſcepimus & parturiuimus & peperimus: ſpiritū ſalutis tuæ faciemus ſup terrā: Beati inquit mundo corde, qm̄ ipſi deū uidebunt. Iſti itaq̄ populi loti a fluminibus, nō iā uiderūt, ſed uiſuri ſunt deū: & cū uiderint cōcipient, ut poſſint fructus parere doctrinarū. Sed quia dicunt̄ populi: & populorū nō eſt uidere faciē dei, licet in futurū extendat̄ oratio, uidebunt & parient: tamen iuxta tropologiā magis hebraicū ſequendū eſt, ubi dicitur: Viderūt te & pepererūt mōtes: montiū em̄ eſt uidere deū & parere filios: q̄s de dei cōcepere ſermone. b ¶ Diſperges aq̄s itineris. Diuerſæ aquæ ſunt: aliæ ſempiternæ, aliæ breues. De ſempiternis aq̄s & quæ fluūt de fōtibꝰ iſrł, dictū eſt: Fluminibus ſcindet̄ terra. De ſubitis, & ad tēpus currētibus: Oēs torrētes uadūt in mare: Taliū em̄ aq̄ꝝ finis ꝓditio eſt. Deus ergo oēs aq̄s quæ a puerſis dogmatibꝰ cōculcatæ ſunt diſpget: cū diſſipauerit cōſilia principū, & ſapientiā mūdi huius. Si quando uideris ad breue aliquā hæreſim floruiſſe: & poſtea dei gratia diſſipatā: dicito eſſe completū: Diſpges aq̄s itineris. Pōt aūt hoc q̄ dicit̄, itineris, ſubaudiri diabolici: ut ſit ſenſus: Aq̄s quas diabolus conculcauit: & quæ multis in ſe præbuerūt iter. i. multis patuerūt

Zach. 6. a

B

Eſa. 26. c

Matth. 5. a

a HEB. Viderunt te & doluerunt montes: gurges aquarum trāſiit: dedit abyſſus uocem ſuam: altitudo manus ſuas leuauit: ſol & luna ſteterunt in habitaculo ſuo: in luce ſagittarum tuarum ibunt in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ.

In fremitu

a SEP. Videbunt te & dolebunt ſiue parturient ppli.
b Diſpĕrges aquas itineris.
c Dedit abyſſus uocē ſuam: altitudinē phantaſiæ ſuæ.
b Eleuatus eſt ſol, & luna ſtetit in ordine ſuo. In lucē iacula tua ibūt in ſplendore coruſcatiōis armoꝝ tuoꝝ.

In cōminatiōe

erroribus: diuidet dñs atq̄ diſperget. Vñ & cæteri interpretes furorē uolentes hæreticū deſcribere, tranſtulerūt: Illiſio uel impetus aq̄ꝝ trāſiet: Ferūtur em̄ ꝓno eloquētiæ curſu & præcipites: ut quēcq̄ obuiū & leuē inuenerint ſecū trahāt. c ¶ Dedit abyſſus ꝛc. Abyſſus ſæpe ī bonā ptē, ſæpe in malā, interdū indifferēter accipit̄. In bonā ptē: Iudicia tua abyſſus mlta. Et abyſſus abyſſum in uocat: & reliq̄. In malam: Viderūt te aquæ deꝰ, & reliq̄. Sed & dæmones dēpcāt̄ ne mittant̄ in abyſſos: & in geneſi: Abyſſus ſuper quā tenebræ erāt: neſcio an ī bonā ptē poſſit accipi. Indifferēter aūt ibi ponit̄: rupti ſūt fontes abyſſi, & cataractæ cœli aptæ ſunt: Et illic ī cēteſimoq̄ drageſimo octauo pſal. Dracōes & oēs abyſſi: ignis & grādo & ſpūs procellarꝝ: niſi forte ex eo q̄ inter dracones, & ignē & grādinē ponit̄ ī malā ptē trahēdū ſit: q̄ neſcio utꝝ poſſit dicere q̄ eā uiderit cū cæteris in laudē dñi cōcrepare. Si igit̄ in bonā ptē acceperimus abyſſum: dicamꝰ, diſpſis aq̄s itineris peſſimis, uiderūt te ſapiētes tui: & altitudinē ſciæ quā habebāt ex tuo aſpectu mutuātes, q̄a uiderūt te & parturierūt montes: q̄cqđ de te prius opinati ſunt, in uocis ſuæ laudibus ꝓtulerūt. Et pulchre opinationē phantaſiæ, altitudinē uocat: iuxta ieſum filiū ſirach, q̄ ait: Abyſſum & ſapiētiā q̄s inueſtigabit? Vñ & de mōte modico. i. aſſumptiōe hūani corporis: quā Daniel lapidē abſciſum de mōte ſine manibus. i. ſine opē nuptiali uocat: chriſtus abyſſus, inuocat patrē alterā abyſſum, in uoce cataractaꝝ ſuarū: ut det euāgeliçantibꝰ ẏbū uirtute mlta. Vel certe abyſſus nouū teſtamētū, in teſtimoniū mōtis modici: a q̄ uulnerat̄ eſt princeps tyri: inuocat abyſſum ueteris teſtamēti: ut ꝑ cataractas chriſti. i. apl̄os firmior fiat ꝑdicatio. Si q̄s aūt uoluerit hoc q̄ dicit̄: Dedit abyſſus uocē ſuā, altitudinē phātaſiæ ſuæ, in malā partē accipe: illo utēt̄ argumēto: qđ poſt diſpſas aq̄s itineris, q̄ uticq̄ in malā partē acceptæ ſūt: & hoc recte in cōtrario ſentiat̄. Simulq̄ cerne qđ nō dixerit altitudinē ſuā, ſed altitudinē phātaſiæ ſuæ. i. umbræ & imaginis: Videnť em̄ habere altitudinē & ſcīam ſcripturarꝝ: ſed oīs eoꝝ altitudo ẏitati cōparata phātaſia eſt: & fruſtra extollit uocē, q̄a aquæ itineris iā diſpſæ ſūt. Quæramꝰ in ſcripturiſ ſicubi phātaſiā in bonā partē inuenire poſſumus: & cū raro uł nūq̄ fuerit inuēta: firmius abyſſum, & phātaſiā eiꝰ in malā partē interpretabimur. d ¶ Eleuatus eſt ſol ꝛc. Si ſimplicē interpretationē ſequimur: ex præſentibus ẏbis, pfectus ſolis demōſtrat̄ & lunæ: qđ iuxta Eſaiā: in futuro ſæcło ſeptuplū ſol luceat: & luna ſol̄ fulgeat clarita te: Quia em̄ creatura liberabit̄ a ſeruitute corruptiōis in libertatē gloriæ filioꝝ dei, quæ nūc uanitati ſubiecta eſt: propter eū q̄ ſubiecit eā in ſpē libertatis. Q̄ū in cōſumatiōe mūdi oīs creatura fuerit liberata, liberabitur & ſol & luna & in ſuo ſtabūt ordine. Qđ ſi uoluerimus, ſolē iuſticiæ chriſtū accipe: in cuius pœnis ſanitas eſt: & lunā quæ huius ſolis ſplendore illuminat̄ eccleſiā: non difficile eſt dicere, qđ lux uera, & lux hominū & ſplēdor gloriæ dei: & ſplendor lucis æternæ eā illūinet: quæ nūc in iſto ſæculo iuxta ꝑſpera atq̄ præſſuras creſcat atq̄ decreſcat. Q̄ū aūt ſol fuerit eleuatꝰ: & iuxta Apl̄m, exaltauerit eū deus, & donauerit ei nomē ſup omne nomē: Tunc etiā eccleſia quæ in pñti ſæcło tenere ſuū ordinē nō pōt, ad ordinē debitū reuertet̄: & neq̄q̄ mutabitur: ſed fixo ſtabit gradu, & audiet cū Moyſe: tu autē hic ſta mecū. e ¶ In luce iacula ꝛc. Iacula dei. i. ſagittæ euntes atq̄ pergentes: nō ad hoc mittunt̄ ut interimāt: ſed ut illuminent. Ad haꝝ ſagittarū iaculorūq̄ diſtinctionē: chriſtus electū iaculū dicit̄: per Eſaiā uociferans: Poſuit me ut iaculum electū & in pharetra ſua abſcondit me, & dixit mihi: Magnū eſt tibi hoc uocari te ſeruū meū. Hæc ſagitta plures habebit ſagittas q̄s mittat in uniuerſum orbē. Vñ & ſpōſa

Ecc̄i. 1. a

Eſa. 49. a

E electo iaculo uulnerata dicit: Vulnerata charitate ego: Iuxta
q̄ & nos possum⁹ dicere: uulneratus castitate ego: uulnerat⁹
1.Re.10.a sapia ego. Quo sapiæ iaculo uulnerata & regina austri non
erat in se: & obstupefacta plus inuenerat in ỹbo salomōis q̄
ei fama narrauerat. Hæ igit̄ sagittæ quæ mittunt̄ in lucē, p̄
gūt etiā in splēdore co
ruscatiōis armox ei⁹. i.
dei: Quicunq; em̄ ar
matus fuerit, ut stet cō
tra uersutias diaboli:
Ephe.6.b & accinctus armatura
Apli: ueniēt ad illū ia
cula lucis, ut ad ip̄m
Matth.5.b possit dici: Vos estis
lux mundi. Si qs autē
peccator est, & ingemi
scit q̄ habitet in taber
naculis cedar: mittun
ps.119.b tur ei sagittæ potentis

HEB. In fremitu cōculcabis terrā: in furore obstupefa cies gētes: egressus es in fa lutē ppli tui: in salutē cum christo tuo: p̄cussisti caput de domo impij: denudasti fūdamētū usq; ad collū, sp.

a SEP. In cōminatiōe immi nues terrā, & in furore de
b trahes gētes. Egressus es i salutē ppli tui: ut saluares
c christos tuos. Misisti in cā
d put ipiox mortē. Suscita sti uincla usq; ad collū i finē.

Maledixisti

Diuisisti

acutæ cū carbonib⁹ desolatorijs: ut primū cōpungat̄ sermo
Ibi.31.a nibus dei, & dicat: Versatus sum in miseria cū infigit̄ mihi
spina. Et postq̄ cōpūct⁹ fuerit, tūc ei desolatori⁹ p̄ seraphī. i.
ardentē sermonē dei carbo mittatur: qui nō solū labia, quæ
Esa.6.c Esaias tantū habebat īmunda: sed oēs partes membrorū
eius excoquat, & ad solitudinē pctōx reducat. a ¶ In cō
minatiōe ꝛc. Potest hoc in cōsumatiōe mūdi accipi: qñ fre
quētibus bellis interfecta multitudine rari hoies reperient̄:
& hi q̄ noluerūt esse de populo dei: sed gentes & ethnici p̄
manserint: furore dñi deducant̄ ad tartarū. Sed melius est
ut īminutā cōminatione terrā interpretemur opa terrena:
& eos qui constituti in ecclesia peccatores nō expectant, ut
furore dñi corripiant̄: sed audientes in scripturis, quæ sup
plicia impendeant peccatoribus, agunt pœnitentiā: & pau
latim īminuunt terrā suā, ad cœlūq; p̄ficiūt. Si quis nostrū
F cōminationē dñi reformidat, huic terra imminuit̄: q̄ autē
p̄seuerat in gentiū nūero: & nō uult esse de his q̄rū terra de
crescit: nec de populo dei, de q̄ dicit̄: Videbūt te & parturiēt
populi: iste cū gētibus detrahet̄ in pœnā. b ¶ Egressus
es ꝛc. Primū uideamus quot sint genera christox: & postea
tractabimus, quō egressus sit dñs in salutē christox suox.
Christi in ueteri testamēto dicebant̄ & patriarchæ: de q̄bus
ps.104.b scriptum est in psalmis: Corripuit reges, p̄ eis: nolite tāgere
christos meos: & in ꝓphetis meis nolite malignari. Et ī pri
mo paralipomenō libro: oēs q̄ de ægypto egressi sunt chri
Exo.30.c sti uocant̄. Chrisma quoq; in exodo sacerdotale conficit̄: q̄
Leui.8.b postea sacerdotes in leuitico referunt̄ uncti. Est & aliud un
guentū q̄ reges unguntur in regno, qđ in duo scinditur: Si
1.Re.16.c em̄ Dauid ē & Salomō. i. fortis manu & pacific⁹, cornu un
4.Re.9.a guitur. Si uero iehu & açahel sunt, perfūdunt̄ lenticula: uas
et.19.c aūt fictile sic uocat̄. i. φάκος. Sed & Cyrus persarū rex atq;
medorū, q̄ de captiuitate pp̄m relaxauit: licet multi errent
Esa.45.a & de dño saluatore scriptū putent: audit p̄ Esaiam: Hæc di
cit dñs christo meo cyro: cuius tenui dexterā: ut audirēt co
rā eo gētes, & cætera. Et ad extremū dicit̄: Tu aūt nō cogno
uisti me: qđ de saluatore nefas est intelligere. Est unguen
tū, ꝓpheticū q̄ præcipit̄ Heliæ, ut Heliseum unguat in ꝓphe
tā. Et sup oīa unguētox genera: est unguētū spiritale q̄ uo
cat̄ oleū exultatiōis: q̄ unguit̄ saluator: & dicit̄ ad eū: Pro
ps.44.b pterea unxit te deus de⁹ tu⁹ oleo exultatiōis præ ꝑticipibus
1.Ioh.2.c tuis. Participes aūt eos puto: ad qs loq̄tur & Ioānes: Et uos
unguētū habetis a sctō. Et post modicū: Hæc scripsi uobis
de his q̄ seducunt uos: & uos chrisma qđ accepistis ab eo
maneat in uobis: Et nō necesse habetis ut aliq̄s doceat uos:
sed ip̄m chrisma docebit uos de oīb⁹: & uerax est, & nō men
daciū: & sicut uos docuit manete ī eo. Ac ne forte q̄ chrisma
baptismi perdiderūt, desperēt de chrismate reparādo: scri
Leui.14.a ptū est in leuitico: Q̄d leprosus extra castra ꝓiectus cū ad
sacerdotē uenerit, & lepra ipsius fuerit emūdata: mittat sibi
sacerdos oleum in manu sinistra: & intincto digito septies
aspergat oleū corā dño: & tāgat eodē oleo auriculā eius q̄ le
prosus fuerat, & dextrā manū, & dextrū pedē: & qđ remā
serit de unguēto totū mittat in caput eius. Cūq; oīa hæc ri
te cōpleuerit: tūc īmolet holocaustū, p̄ eo: & ipse christus uo
cet̄ dei. Volo aliq̄d dicere: sed timeo ne negligētibus occa

sionē ruinæ tribuā: qđ in scripturis sanctis idem homo fre
quenter unctus inueniatur: deniq; Dauid tertio unctus est:
qđ nos nō intelligamus sup̄ eo q̄ peccauit, & itex unguit̄;
sufficit em̄ leproso ut post primū unguentū p̄ditū unguat̄
secūdo: sed sup̄ eo q̄ per dies singulos, p̄ficit: & semp̄ eius au
get̄ unctio: & de lepro
si oleo migrat ad oleū
populi atq; sanctorū:
& de oleo populi ad
oleū peruenit sacerdo
tū: & a sacerdotib⁹ trā
scēdit ad chrisma pōti
ficis: a pōtifice q̄q; ad
regē: a rege ad patriar
chas, & a p̄riarchis p̄git
ad christū: & unguit̄
oleo exultationis: q̄ q̄
fuerit linitus, unus cū
deo efficit̄ sp̄ūs: & ubi
pater & fili⁹ est, ibi etiā ille erit. Verū hoc rarū est: & sūt uota
credētiū. Cæterax nescio an sequat̄ effect⁹: Dicit̄ em̄, unxit te
de⁹ de⁹ tu⁹ oleo lætitiæ, & relīq̄: hoc ē eo oleo q̄ hi q̄ tui par
ticipes sūt: aut raro, aut nunq̄ poterūt inuenire. In horax igit̄
christ ox salutē egressus ē de⁹ de loco suo: sicut em̄ Micheas
loquit̄: Et egredit̄ de loco suo ut saluet: Quia em̄ hi q̄ indi
gebāt salute ad eū intrare noluerūt: ipse egressus est de maie
state sua & de loco suo: ut eos q̄ foris erāt duceret in terram
māsuetox regionēq; uiuentiū: de q̄ Adam fuerat expulsus:
de q̄ egressus Cain inhabitauit in terra naid. Sciendū autē
ut supra diximus qđ ubi posuerūt Lxx. plurali nūero: ut sal
uares christos tuos: ibi eē in hebraico לִישַׁע אֶת מְשִׁיחֶךָ
qđ Aqla transtulit in salutem cū christo tuo: nō qđ deus e
gressus sit, ut saluaret populū, & saluaret christū suū: sed q̄
H in salutē populi uenerit cū christo suo: iuxta illud euangelij:
Pater in me, & ego in patre: & pater in me manens ipse facit
opera sua. Sed & quinta æditio similiter trāstulit: Egressus
es in salutē populi tui, in salutē cum christo tuo. Theodotio
aūt uere quasi pauper & hebionita: sed & Symachus eius
dē dogmatis pauperem sensum secuti iudaicæ trāstulerūt:
Egressus es in salutē populi tui, ut saluares christū tuū: & e
gressus es saluare pp̄m tuū, saluare christū tuū. Rem ī credi
bilē dicturus sum, sed tamen uerā. Isti semichristiani iudai
ce trāstulerunt: Et iudæus Aquila interpretatus est ut chri
stianus. Sexta æditio ꝓdens manifestissime sacramentū: ita
uertit ex hebræo: Egressus es, ut saluares pp̄m tuū p̄ iesum
christū tuū: qđ græce dicit̄ ἐξῆλθες τοῦ σῶσαι τὸν λαόν σου
διὰ ἰησοῦ χριστὸν σου. Cui sensui pōt illđ aptari: qđ egressus
sit pater cū filio de tēplo & de cerimonijs iudæox, dicēs: Re Luc.13.g
linquet̄ uobis domus uestra deserta: & uenerit ad salutem
gentiū, ut saluaret credentes per iesum christū filiū suum.
c ¶ Diuisisti in caput ꝛc. Nō putemus de hac dici morte cō
muni q̄ oēs morimur: Et mortuus est Abraham, & apposi Gen.25.a
tus est ad patres suos: & prophetæ, & ipse christus est mor
tuus: sed mors missa est in iniquos: ut q̄ prius uiuebāt iniq Ioh.19.f
tati, mortui pctō uiuerent iusticiæ. Q̄d qdem & Anna in 1.Pe.2.d
oratiōe sua significat: Dñs occidit & uiuificat. Occidit em̄ 1.Re.2.a
peccatores mittēs in capita impiorū mortē, ut uiuificaret iu
sticiæ. Dicam aliq̄d audacius: Christus ad hoc uenit in mū
dū: ut in capita iniquox mitteret mortē. Et sicut ipse pecca 1.Pe.3.c
to mortu⁹ est semel: sic & illi morerent̄ iniq̄tati: & q̄ facti fue
rāt participes mortis huius: uitæ quoq; participes fierent.
Iuxta hebraicū aūt ubi scriptum est: Percussisti caput de do
mo impij: Caput ut dixi principē huius mundi accipiam⁹:
& domum ipsius mūdum: omnēq; animā peccatoris, in q̄
diabolus habebat hospiciū. Idcirco autē pcutit̄ caput in do
mo impij: ut illo pcusso atq; eiecto, fiat domus dei: & habi
tet ibi iusticia, & ambulet in ea. Et hoc dignum est sentire de
deo: q̄ egressus est in salutē populi sui cū christo suo: ut per
cusso huiusce modi capite: ille fiat in nobis caput, q̄ est oīs
uiri caput & eccleſiæ suæ. Si quis ergo impij se adhuc sentit
domū, filij dei deprædet̄ aduētū, ut cōterat̄ in se īpij caput.
d ¶ Suscitasti uincula ꝛc. Suscitauit dñs uincula chari
tatis ut priori onere depositio, & grauissimo iugo quo præ
mebamur abiecto: leue christi susciperem⁹ iugū: & in curru

illius positi

illius positi, aurigam optimū portaremus. Q̄d quidem & Theodotio in bonā partē accipiens ait: Ornasti fundamētū usq; ad collū. Quinta ædītio: Denudasti siue euacuasti fundamentū usq; ad collū sela: id est semper. Quia em̄ fundamētū christi, qd erat in anima singulor, allophyli terra obruerant: egerīt congesta humus, & nudat optimū fundamentū: & ornat: ut qd latebat appareat & suam recipiat claritatem: & hoc fit in sempiternū, qd hebraice dicitur סלה Simulq; cōsydera, qd ipsi Lxx. rerū necessitate cōpulsi: qui semper sela interpretabantur diapsalma: nunc trāstulerint in finem. a ¶ Maledixisti sceptris eius &c. Et nūc tantū hebraicū disserim⁹, ut separatim de ædītione Lxx. disseramus: multū em̄ ab omniū trāslatiōe discordat. Maledixisti inq̄t sceptris, id est regnis eius: haud dubiū quin impij, de quo supra dixerat: Percussisti caput de domo impij: denudasti fundamentū usq; ad collū. Intelligimus autē impiū, uel nabuchodonosor, uel omnē aduersarium populi dei. Et nō solū sceptris eius: sed etiā capiti bellatoris qd percusseras, q uenerūt ut turbo: ut dispergerēt me. i. ut euerterēt israh: & in diuersum captiuū deducerēt. Ita autē exultabant deuorātes pauperē, & subiectū sibi israel: quasi hoc in abscondito facerēt, & nos ignorāte te deuorarēt. Ve nisti itaq; ad prælium pro populo tuo: & quadrigas tuas immittens in aquas, hoc est in gentes multas: fecisti eis uiā in luto aquarū multarū. i. ut cōculces eos, & quasi lutū equorū tuorū & curruum ungula & rota cōteras. Q̄d autē sequit: Audiui & cōturbatus est uēter meus, ad uocē, ut subaudiat tuā: cōtremuerunt labia mea: ingrediat putredo in ossibus meis & subter me scateat: ut requiescā in die tribulationis, ut ascendā ad populū accinctū nostrū: hic est sensus: Nunc libēter oēs patimur angustias: & ad cōminationē tuā totis uisceribus cōtremiscimus. Nunc tremunt labia mea, & pauor mentis trepidæ in ore signat: & non solū istud: sed etiā alid ultro appeto & ultro desydero: ingrediat putredo ī ossibus meis & subter me scateat: hoc est libēter patior qd passus est Iob: non solū carnes meas, sed medullas quoq; ossiū cupio tabefieri: & stratū meum putredine corporis & innūeris scatere uermibus: ut postq̄ hic p peccatis meis hæc sustinuero, requiescā in die amara, in die tribulatiōis, in die necessitatis & angustiæ: Et ascendā ad ppl'm accinctū nostrū: fortē uidelicet, bellatorē atq; pugnacē. Et pulchre ascendā: Ad accinctū em̄ populū semp ascendit. Eleganterq; nostr: Qui em̄ tribulat⁹ est & pssuras libēter sustinuit: & pñtibus malis futura præmia cōpensauit: nostrū audacter loquit: ut iuxta Abrahā Isaac & Iacob: & ipse dormiat in senectute bona plenus dier: & apponat ad patres suos. Q̄z si qs dixerit: Ecce in historiæ expositiōe dū nescis, allegoriæ clausus es retibus: & tropologiā historiæ miscuisti. Audiat nō semp metaphorā historiæ allegoriā cōsonare: qa frequēter historia ipsa metaphorice texit: & sub imagine mlieris, uel uniuus uiri de toto populo prædicat. Et nunc ergo possumus dicere ex pson̄a populi: libenter captiuitatē subeo, eq̄ animo angustias sustineo: & grauissimo babylonior præmor iugo. Et qcq̄d ultimæ & duræ necessitatis est gaudens patiar: tm̄ ut eo tpe requiescā q̄ maledices sceptris impij: & equi tui calcabunt lutū aquarū multarū: ut postea cū sanctis tuis çorobabel & iesu filio iosedech, & Esdra sacerdote, & neemia in terrā repromissionis reuertar. Hucusq; ne oīno prætermittere historiā uideremur quodāmodo uim fecim⁹ intellectui: & in captiuitatē traximus sententias nō sequentes: Nūc ad Lxx. trāslatores, & ad expositionē tropologicā reuertamur.

1.Co.11.a Tropologia a ¶ Diuisisti in stupore &c. Sicut ecclesiæ & oīs uiri christ⁹ est caput: Ita cūctor dæmonū q in hoc sæclo debacchant: caput est beelçebub princeps dæmonior: & singulæ eorū turmæ habēt capita & principes suos. Verbi gra: spūs fornicationū habēt præpositū suū: spūs auariciæ habēt ἀρχὸν suum, spūs uanæ gloriæ, spūs mēdacij, spūs infidelitatis habent præsides maliciæ suæ. Deus itaq; clæmentissimus qui miserat in capita iniq̄ mortē: q suscitauerat uincula usq; ad collū: in finē diuidit etiā capita potētiū in stupore: ut primū prīcipes separet a subiectis, & q̄si corp⁹ decollet a capite & ubi caput pessimū fuerat, ibi caput optimū reponat. Ponam⁹ exēplū ut qd dicim⁹ manifest⁹ fiat: si qñ tyrann⁹ detruncat: imagines q̄q; ei⁹ deponuntur & statuæ: & uultu tātūmodo cōmutato ablatoq; capite eius: q uicerit faciel supponit ut manēte corpe capitibusq; præcisis, caput aliud cōmutet. Hoc mihi intelligere libet de hæreticor cōciliabulis: qd capitib⁹ hereseon a cæteris pp̄lis separatis: in loco eor caput esse christ⁹ incipiat. Simulq; cōsydera scripturæ sanctæ significantiā, qd nō dixerit, præcidisti uel succidisti capita potentiū, sed diuisisti: qd em̄ diuidit non tam amputat & pdit q̄ separat in partes: Vt quō in fabricatiōe turris, lingua quæ male unita fuerat separata est: & pessimū fœdus utili diuisiōe concissum: sic & capita hæc quæ cū corpib⁹ suis inter se uidebant habere consensum (Plura em̄ hæreticorū capita sunt: quæ cū diuersos oculos habeant: tn̄ in una, ut ita dicam lingua blasphemiæ, aduersum ecclesiam latrant) diuiderent in partes: & a deceptis corporibus separata bono capiti locū facerent. Possumus hoc uersiculo uti: si qñ reges & duces eorū christianū uiderimus sanguinē fundere: & postea ultionē dñi consecutam. Q̄d dudū in Iuliano: & ante eū in Maximiano: & supra in Valeriano, Decio, Domitiano, Nerone p̄speximus: & dicere ad dñm cū exultatiōe & oratiōe in cantico: Diuisisti in stupore capita potentiū: hoc est in stupore credentiū: uel in stupore cunctar nationū quæ eos nō putabāt tā cito posse cōcidere. Dū adhuc eēm puer: & in grāmaticæ ludo exercerer: oēsq; urbes uictimar sanguine polluerēt, ac subito in ipso p̄secutiōis ardore iuliani nūciatus eēt interit⁹: elegāter un⁹ de ethnicis: quō inq̄t christiani dicūt deū suū esse patiētē & ἀνεξίκακον, nihil iracūdi⁹, nihil hoc furore p̄sæntius: ne modico qdē spacio indignationē suā differre potuit: hoc ille ludēs dixerit. Cæter ecclia christi cū exultatiōe cātauit: diuisisti ī stupore capita potētiū. Lor & ego aliq̄d huic sīle: diuide dñe in stupore oīm, Achab, & hieçabel, non quidem ego Helias: sed tamen illi Achab & hieçabel interfecerūt naboth: & tulerūt uineā ei⁹, & hortū suæ fecerūt luxuriæ. Inue niat aliqs seruus tuus abdias: q pascat pauperē tuum: atq; mendicū: fornicariæ sanguis det canib⁹: Achab impius & auarus iaculo dñi trucidet. b ¶ Cōmouebunt in ea &c. Capita cū diuisa fuerint a corpib⁹ suis: & diuisa nō aliter nisi in stupore, qd græce dicit ἐμ ἐκστάσι: Vñ scdm eā declinat & dicit, ἐμ αὐτῇ: hoc est in ea, aperiēt etiam frenos suos, siue eor: utrūq; em̄ intelligi p̄ōt: Vt illud imperiū q̄ prius dñabant in subiectis sibi corporib⁹, relaxātes dēt locū meliori eqti, & meliori aurigæ. Et hoc faciāt q̄si comedētes pauperē in abscōdito: nō habētes libertatē: nec cibor aliquā abundantiā: sed escas modicas, qbus uescētes absconditē nullū uellēt uidere qd faciūt. P̄ōt aliter interpretari: Capita cū diuisa fuerint stupore, q̄si a cætero corpe decollata, aperiēt os suū, qd q̄si chamo cōdēnatiōis fuerat infrenatū, & in sitū dinē uescentiū illisis in se dentib⁹ cōcrepabāt: uolētia rursū comedere, sed uim deuorādi nō habētia: intellige quō post aduētū christi capita demonū a natiōib⁹ q̄ sibi pri⁹ subiectæ fuerāt sepata: uelint rursū antiquā exercere potētiā. Sed qa amputata sunt a corporib⁹ plenā uescēdi nō habeāt libertatē: comedūt q̄si pauperes: & nō solū paupes sūt, sed paupes in abscōdito. Paupes sūt qa pristinas diuitias p̄diderūt: comedūt abscōdite: qa semp sedēt in insidijs, ut in occultis interficiāt innocētē. Hæc capita eosdē hñt dētes q̄s & sagittas: Et q̄uis añ dixerit: sup sydera cœli ascēdā, ponā in excelsū nidū meū: & uniuersū orbē q̄si oua cōtinebo in manu mea:

5.Re. 21. d et 18.a
4.Re. 9. g et. 10. a

E Tn̄ detrahet̃ de sublimibꝰ: & ꝑdentia supellectilē pristinā, oēmq; substātiā domus suæ, uix q̄si paupes clam comedere & mordere tentabūt. Scio multū hebraicū ab his quæ dicta sūt discrepare: sed facere qd possum: cui semel ꝓpositū est & ip̄m hebraicū, & uulgatas in toto orbe scripturas iterꝑtari.

a ¶ Et supduxisti ꝛc. Postq̄ miserat deus in capita iniq̄ꝝ mortē, & cōciderat capita potētiū in stupore, & cōfregerat ea in mari: (Scriptū est em̄ in psalmis:

Ps.73.c tu cōfregisti capita draconis) principibꝰ interfectis siue cōfractis, & uicto forti uenit̃ ad domū eiꝰ: & uniuersa illiꝰ uasa diripiūtur. Vasa autē & domū fortis & supellectilem principis: qd aliud possumꝰ interpretari, nisi mare huius sæculi, in q̄ habitat draco? Supinducit ergo deus ægregius eques & auriga præcipuus, equos suos angelos uidelicet sublimesq; uirtutes super mare huius sæculi: ut turbent aquas multas, dæmonia & contrarias potestates. Qđ si uoluerimus de aduentu christi interpretari: iuxta il-

Apo.19.b lud q̄ in Apocalypsi scribitur: qđ sermo dei sedeat in equo albo: & oīs exercitus in equis albis sequat̃ eū: Videbimus

Matth.28.d quō christus ascēderit in ap̄lis suis, dicens eis: Ecce ego uo-

F biscū sum oībus diebꝰ, usq; ad cōsumationē sæculi. Et euntes ite baptiçate oēs gētes: & reliq̄. Et postea cōscenderit in uno equo cādido: quē aliū nō puto eē, nisi apostolū Paulū: sup quē equitās, oēm orbem circuierit. Ascendit aūt sermo dei in equis suis, ut turbarent̃ aquæ multæ: hoc est uel ppl̄i multi, q ante in mari erāt, & a dracone tenebant̃ obnoxij: lata em̄ & spaciosa uia est quæ ducit ad mortē: & turbarētur, primū errorē pristinū deserētes: deinde cōturbati uenientē equitē susciperent. Vel certe de qbus supra diximus, dæmonū cateruæ neq̄q; ita dn̄arent̃ in mari: sed turbatæ cæderēt & equitis ꝑliantis uulnera formidarent: atq; utinā & in me ascendat uerbū dei: & p lanceā oris mei interficiat eū qui regnat in aquis mltis: ut ad regis interitū aquæ quæ illis subiectæ fuerāt cōturbatæ, præbeant colla equiti meo: & redacti in unā quadrigā, efficiamur dn̄i cherubim: qđ interpre-

כְּרוּבִים tat̃ sciētiæ multitudo. Nūq; em̄ auriga, sic cōpositus, & sic fertur ornatus: ut in his qui scientiæ mltitudine & habenis inter se sapīæ copulant̃. b ¶ Custodiui ꝛc. cōturbata est fortitudo mea: Siue ut alibi scriptū reperimꝰ, ἡ ἕξις μου: q̄ nos possumꝰ dicere hītudo mea: diuersa q̄ppe exēplaria reperiūt̃. Pn̄t aūt hæc & ex ꝑsona ꝓphetæ dici supioribꝰ cohærētia: qa misisti o dn̄e in capita iniq̄ꝝ mortē: & suscitasti uincula usq; ad collū: & diuisisti in stupore capita potentiū: & induxisti in mare equos tuos cōturbātes aq̄s multas: Propterea ego om̄i custodia seruaui cor meū: & cōtremuerūt uiscera mea: & tota mea, uel fortitudo, uel habitudo turbata est, ne similia sustinerē. Pōt q̄q; & quasi suū habere principiū, narrante ꝓpheta timorē suū, & quō formidaret ne peccaret in aliq̄: & ad uocē oratiōis labioꝝ suoꝝ cōmonitus tm̄ timuerit deū: ut ingressus sit tremor in ossa eius: & sub excelsa manu dn̄i positus, om̄i animæ suæ fortitudine uel habitu cōturbatus sit. Qđ aūt ait: Ingressus est tremor in ossa mea, ἐμφατικώτερον accipendū: ut uideamꝰ magnitudinē timoris dei penetrantis uniuersitatē animæ: & totū hoīem cōmouentis ne qcq̄ faceret qđ displiceret deo. Et qa allegorice iuxta mēbra corporis, animæ quoq; mēbra scriptura cōmemorat: uentrē pauentē, eā ꝟtutē accipiamus anīæ, quæ spiritales cibos recipit: & labia, qbus secū mens loquit̃: & ossa, robusta

HEB. Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum. Audiui & conturbatus est uēter meus: ad uocem cōtremuerunt labia mea. Ingrediatur putredo in ossibus meis: & subter me scateat: ut requiescam in die tribulationis meæ: ut ascendam ad populum accinctū no-

a strum. Ficus enim non florebit: & non erit germen in uineis: mentietur opus oliuæ: & arua nō afferent cibum

a SEP. Et sup̄duxisti in mari equos tuos conturban-

b tes aquas multas. Custodiui: & extimuit uēter meꝰ a uoce orationis labiorū meorum: & ingressus est tremor in ossa mea: & subter me conturbata est for-

c titudo mea. Requiescam in die tribulationis meæ: ut ascendā ad ppl̄m pegrinatiōis meæ. Quia ficꝰ nō afferet fructū: & nō erunt germina i uineis: mentiet̃ opꝰ oliuæ: & cāpi nō faciēt escas

& solida dogmata: qbus tota animæ cōpago solidatur. Hæc a me breuiter dicta sunt. Si quis aūt his sagaciora & uerio-

G ra repererit, illi magis explanatiōi ꝓbete cōsensum. c ¶ Requiescā ī die tribulatiōis ꝛc. Quia om̄i custodia seruaui cor meū: & extimuit uenter meus a uoce oratiōis labiorū meorū: & ingressus est tremor ī ossa mea: & subter me conturbata est fortitudo uel habitudo mea: & ꝓpter tantā custodiā a peccatis alienus effectus sum: Idcirco nūc cōfidēter dico: requiescā in die tribulationis, ut ascendā ad populū ꝑegrinationis meæ: id est q eque ut ego in hoc mundo ꝑegrinatus est. Ascendā aūt deorsum positus: & q̄si de ualle ad sublimiora nitens tota auiditate cōtendā: ut tpe q̄ cæteri in tribulatiōe sūt & angustia: mihi cura sit de ascensu, quō cū ppl̄o ꝑegrinatiōis meæ reqescā in altioribꝰ locis. Diē aūt tribulatiōis puto cōsu-

mationē esse mūdi: de quo & Esaias ait: Dies dn̄i insanabi- Esa.14.b

lis furoris & iræ, ponere orbē terræ uniuersum in desertū: & peccatores perdere. a ¶ Ficus em̄ nō florebit ꝛc. Iuxta hebraicū in q̄ supra diximus: Ingrediat̃ putredo in ossibus meis: & subter me scateat ut reqescā in die tribulationis: ut

ascendā ad populū accinctū nostrū: Ita quæ præcesserūt co- H

pulabunt̃ sequētibus: Ideo tribulationē ad præsens uolui sustinere: & postea ad populū fortē ascēdere: qa ueniet dies tribulatiōis & necessitatis: & cæteris in angustia cōstitutis, ego in tua maiestate lætabor. Ficus em̄ non florebit, & non erit germen in uineis: mentiet̃ opus oliuæ: & arua non afferēt cibū & cætera: Quæ qa nō multū distāt a Lxx. cū interpretatiōe eoꝝ pariter disseramus: Cū uenerit dies tribulatiōis, & ego ascendero ad populū q mecū aliquādo peregrinatus est: Vl̄ certe cū uenerit dies euersionis iudaicæ, & ppl̄i prioris: & derelicta fuerit filia sion sicut tabernaculū in uinea, & sicut casula in cucumerario, & sicut ciuitas quæ expugnatur: ego q de pereunte electus sum populo, de quo

dictum est: Nisi dn̄s reliquisset nobis semen, quasi sodoma Esa.1.c

fuissemus, & quasi gomorra similes essemus: copulaboꝛme discipulis christi: Quos qa in monte docet, turbis & debilibus deorsum relictis: ego ad montana cōscēdā. Ficus em̄

nō dedit fructū: ad quā uenit in euāgelio esuriēs dn̄s, & nō Matth.21.b

inuenit in ea poma: & maledixit ei, dicēs: Nō afferes fructū usq; in sæculū. Et diligenter cōsydera qd dixerit: Non afferes fructū in sæculū: non ait, usq; in sæcula sæculoꝝ. Sed cū sæculū istud pertrāsierit, & intrauerit plenitudo gentiū: tūc etiā hæc ficus afferet fructus suos: & omnis israel saluabit̃.

Hæc est ficus ad quā tertio uenit paterfamilias, & quasi nō Luc.13.b

facientē fructus uult subuertere: pro qua agricola cui commissa fuerat depræcat̃ ut det ei spaciū, & dicit: Dn̄e dimitte eā & istū adhuc annū donec fodiā circa eā, & mittā stercus: & siqdē fecerit fructū: sin aūt, tūc succides eā. Agricola istæ uel Gabriel est, uel Michael: cui cōmissus est ppl̄us iudæoꝝ q dn̄m depræcat̃ in passiōe, & dicit: Dn̄e da ei spaciū pœnitētiæ: & noli eos subuertere, & si quidē fecerint fructum: sin aūt tūc subuertes eos. Si fecerint inq̄t fructū: nō dixit qd sustinerent: neq; dixit, si fecerint fructū ꝑmanebūt ut erāt: sed si fecerint fructū: suspēsa sn̄ia est: ut subaudiat̃ trāsferes eos in ecclesiā gētiū: & in alterā uineā transplātabis. Venit dn̄s tertio, & nō inuenit in eis fructū. Dedit primū legē p Moysen: scđo locutꝰ est p ꝓphetas: tertio ip̄e descēdit. Et post passionē datis ad pn̄iam q̄dragītaq̄tuor ānis: quia nō fecerūt fructū:

A fructū: quarto ſubuerſi ſunt. Q. d. tm̄ noſtræ intelligētiæ derelinquiē. In parabola em̄ nō ſcribiē, qd poſtea fecerit pater familias: ſed qd tm̄ agricola depræcatus ſit. Ex q̄ animaduertimus eos q de hac ficu fecerint fructus ad pplm gentiū eſſe tranſlatos: ad quē aſcendit & ꝓpheta, dicens: Requieſcā in die tribulationis, ut aſcendam ad populū peregrinationis meæ. Eos autē q nō fecerūt fructus & pmanſerūt in duricia ſua eſſe ſub uerſos. Hoc ipſum ſignificat & Ioānis uox
Matth.3.c in euāgelio: Ecce ſecuris ad radices arborū
Luc.3.b poſita eſt: Oīs arbor quæ nō fecerit fructū, excidetur & in ignem mittetur. Diximus de ficu monſtrantes eam eſſe populū iudæorū: dicamus & de uinea: qd qdē facile intelligit

HEB. cibū: abſcidet de ouili pecus, & nō erit armentum in præſepibus. Egō aūt in domino gaudebo: & exultabo in deo ieſu meo. Deus dñs fortitudo mea, & ponet pedes meos quaſi ceruorum. Et ſuper excelſa mea deducet me uictori in pſalmis canētē.

SEP. eſcas: defecerūt eo q̄ comederēt oues: & nō ſūt boues in p̄ſepib⁹. Ego aūt in domino exultabo: gaudebo ſuper deo ſalutari meo. Dñs deus fortitudo mea, & ponet pedes meos in cōſumationem: ſup excelſa imponet me: ut uincam in cantico eius.

Eſa.5.a qui Eſaiam legerit: Vinea facta eſt dilecto in cornu, in loco uberi. Et poſtea: Et expectaui ut faceret fructū: fecit autem
Hiere.2.d ſpinas: & nō iudiciū, ſed clamorē. Et in Hieremia: Ego aūt plantaui te uineam fructiferā totam uerā: quomō uerſa es
Pſ.79.b in amaritudinē uitis alienæ? Et manifeſtius in pſalmis: Vineam de ægypto tranſtuliſti: eieciſti gentes & plantaſti eam.
Matth.21.d Hæc igitur uinea ad quā paterfamilias ſæpe miſerat ſeruos, ut acciperet de ea uinum, qd lætificat cor hoīs: quia uerſa eſt in amaritudinē: & nouiſſime etiā patriſſamiliæ filiū auſa eſt interficere: non uuas faciēs, ſed ſpinas: & non iudiciū,
Ioh.19.c ſed clamorē: crucifige, crucifige cum: & nō habemus regē,
Pſ.79.b niſi cæſarem: Propterea exterminauit illam aper de ſylua: & ſingularis ferus depaſtus eſt eam. Oliuā quoq̄ populū
Rom.11.c ſynagogæ liq̄do comprobabit: q in apoſtolo fractos oliuæ ramos legerit, & nos de oleaſtro inſertos: ut in ramis intelligamus multitudinē iudaicā fuiſſe ſuccilam: in radicib⁹ apoſtolorum electionē eſſe ſeruatā: in q̄bus nos inſerti manebimus, ſi fecerimus fructū: & dicet de nobis: Filij tui ſicut
Pſ.127.a nouellæ oliuarū in circuitu mēſæ tuæ. Multi putant ficū, & uineam & oliuam in myſterio accipi trinitatis: qd ficus ꝓpter pomorū dulcedinē ſpūſſanctus intelligat: Vinea ipſe
Ioh.15.a dñs noſter ieſus chriſt⁹, q dicit in euāgelio: Ego ſum uitis. Oliua aūt deus pater oīpotēs, a quo cūcta illuminent: & de quo egrediat lux: & ad quē poſſumus dicere: O oliua in lumine tuo uidebimus lumē. i. in filio uidebim⁹ ſpiritūſanctū. Ad has fructuoſas arbores, & uberrimā uineā, ueniūt
Iudic.9.b infructuoſa ligna in iudicū libro: & rogant ut regnet ſuper ſe. Sed nunq̄ ſup ligna ſyluarū, quæ debentur incendio, regnat oliua, ficus, & uinea: ſed magis īperat eis ramnus plena ſentibus: & hericio ſimilis, q habitat in babylone: & ſemper uerſat in foueis. Q. uæ arbuſcula non ſolum ſpinas habet, ſed & ignē: uulnerās & cōburens quicqd attigerit. De nicq̄ egreſſus eſt ignis, & cōſumpſit ligna ſyluarū. Vt autem ſcias ſcd̄m ſuperiorē intelligentiā, in q̄ de ſynagoga dictū accepim⁹: Ficus nō faciet fructū: & nō erūt genimina in uineis: nō de fructibus dici, ſed de operib⁹ bonis. In oliua manifeſte ænigma aperitur, & dicitur: Mentietur opus oliuæ. Fruct⁹ em̄ q̄s afferre debuerāt, in opibus demōſtrāt: mētietur aūt opus oliuæ: aliud, pmittētis & aliud faciētis: dicētes
Exo.24.b ad Moyſen: Omnia quæcūq̄ dixerit dñs faciemus: & nolēs in eum credere, q a Moyſe prædicatus eſt. Cāpi quoq̄ non facient fructū. Cōſydera qd hieruſalē quæ quondam ſita erat in montibus: & montes in circuitu eius: Et fundamēta eius in montibus ſanctis: Nunc hūilis appellet atq̄ cāpeſtris: quæ nō ſolū hoīes. i. rationabilia nō alit aīalia: ſed nec pecora qdem & boues: de q̄bus & Salomon loquit
Pro.14.a in prouerbijs: Adhibe curā his q̄ in campo ſunt regiōibus: & attonde herbā & cōgrega fœnū: ut habeas oues ad ueſcē dū. Boues quoq̄ nō erūt in p̄ſepibus: q̄a ubi plena ſūt præſepia, manifeſta eſt fortitudo bouis. Bos operarius eſt: bos dñi ſuſtentās iugū: bos in cui⁹ ueſtigiū qui ſæuerit beatus eſt. Q. ia hæc auferētur a populo: q̄a iniquē ægit in deū creatorē ſuū. Q. d. ſi uolueris diē tribulatiōis diē cōſumationis accipe: ad eos referes oīa q dicunt ſe eē de eccl̄ia, & nō habēt op̄a iuſticiæ. Et ſic⁹, & uinea & oliua, myſteriū uidelicet trinitatis, nō afferūt in eis fructū ſuū: & nō ſolū frumēta & eſcas rōnabiliū: ſed nec cibū qdē hñt in cāpis ſuis pecor̄ & iumētor̄: & p̄ſepia eor̄ uacua ſūt: & ꝓ excelſis mōtib⁹ in planis hūilibuſq̄ uerſant. a C Ego aūt in dño gaudebo ⁊c. Ficu & uinea & oliua iuxta qd expoſui, non faciētib⁹ fructū ſuū: & iudæor̄ agris nō afferentibus cibos: abſciſis quoq̄ de ouili pecoribus, & armētis de præſepibus: poſtq̄ abierunt a domino: Relinquetur uobis domus ueſtra deſerta: populo etiam captiuitati tradito, & in toto orbe diſpſo: propheta de pplo iudæorū q interpretat̄ amplexatio, eo q̄ amauerit dñm, & adhæſerit ei, illicq̄ ſe iunxerit, ex p̄ſona apl̄or̄ & ppli credētis in chriſto loqtur: Ego ℣o in dño gaudebo, & exultabo in deo ieſu meo: Pro quo Lxx. trāſtulerūt τῷ σωτῆρι μου. i. ſaluatore meo: Id ipm & Gabriele interpretāte: Et uocabit ieſus: ipſe em̄ ſaluabit pplm ſuū. Deus dñs fortitudo mea: Nullā em̄ aliā, niſi in chriſto habebo ℣tutē & cūctas legis iuſticias q̄ſquilias cōputabo. Et ponet pedes meos q̄ſi ceruor̄: ut calcē ſup aſpidē & baſiliſcū: & q̄ſi puer paruulus mittā manū in foramē: & extrahā ſerpentē ludāq̄ de colubro. Similis em̄ eſt fratruelis meus capreæ, aut hinnulo ceruor̄. Et q̄a ipſe eſt ceruus: mihi q̄q̄ donauit, ut ceruus eſſem ſublimis cornibus: findēs ungulas, cibos ruminās, & ad odorē meū ſerpētes fugans: de q̄ dicit in decioſeptio pſalmo: Q. ui ꝓfecit pedes meos tanq̄ ceruor̄, & ſup excelſa ponet me. Et i uicesimooctauo: Vox dñi p̄ficiētis ceruos. Ponet ergo pedes meos inter cæteros ceruos ſuos: & ad cœleſtia p̄ducet me: ut inter angelos cānā gloriā dñi: & ſup terrā pacē hoībus bonæ uoluntatis annūtiē. Canā aūt uictoriā eius & triūphū & tropheū crucis. Hoc iuxta hebraicū & unā æditionē, ad t̄ps iudaicæ euerſionis, & ad aduētū dñi cūcta referamus. Si aūt uoluerim⁹ de cōſumatiōe mūdi accipe: ſic exponendū eſt: quō in exodo qñ p̄cuſſa eſt ægyptus: & p̄cuſſit deus uineas eor̄, & ficus
Exo.9.f eor̄: & occidit primitiua hominū, & iumētor̄ in grandine: & ægyptias fruges, bruchus, locuſtaq̄ conſumpſit: ficus in ægypto nō attulit fructū: nec erant genimina in uineis eor̄: mentiebat (ſicubi tm̄ poterat repiri in ægypto) opus oliuæ: & cāpi eor̄ nō dabāt eſcas: & deficiebāt eo q̄ nō haberent cibos pecora eor̄: & nō erāt boues in p̄ſepibus. Pplus aūt iſrl exultabat in dño, & gaudebat in deo ſalutari ſuo. Sic in cōſumatiōe mūdi qñ multiplicata iniqtate, refrixerit charitas, & ficus nō attulerit fruct⁹, & uineæ nō habuerint uuas: & mētitū fuerit op⁹ oliuæ: & cāpi nō germinauerint cibos, & cætera quæ ſequunt̄: Tūc q̄cūq̄ iuſtus & electione dei dignus fuerit inuētus, loquet exultāt: Ego aūt in dño exultabo, gaudebo in deo ſalutari meo: Dñs de⁹ fortitudo mea. Et q̄ſi poſitus a deo ſup cōſumationē ſæcl̄i: ut poſtea ad ſupiora cōſcendat, & a deo educat ad ſūmū, dicit: Et ponet pedes meos in cōſumationē, ſup excelſa īponet me: ut cū ἀγωνοθέτ̄η, ieſu q prim⁹ in agone ſupauit premiū fuerit cātātib⁹ poſitū: ego uincā in carmine eius: & manus meæ cōponāt citharam & pſalteriū, & oīe organor̄ genus: ſcribāq̄ panegyri cū triūphanti. Et q in principio locutus ſum: Vſq̄ quo clamabo & nō exaudies? uociferabor ad te uim patiens, & nō ſaluabis? & de iuſticia eius iudicioq̄ cauſatus ſum: poſtea laudabo æquitatē eius: & cantores cæteros meo carmine ſuperabo.

C Cōmentariorū in Habacuc ꝓphetā finis.

DIVI HIERONYMI IN HABACVC PROPHETAM BREVES COMMENTARII SIVE QVESTIONES.

E

Onus qđ vidit habacuc ꝛc. Vbicūq; onꝰ ybi dñi ponit: grauedo in ꝓphetia illa signat. Quærit ꝓpheta ad dñm: cur impij præua leant aduersus iustos, & laceretur lex a detrahentibus: qui dicunt eam non esse uera/cem: dum iustos uidēt opprimi: & impijs bonos exuperari. Q2 proprie tunc Habacuc agebat: quando uriam prophetam de ægypto reductum, ioachim rex iuda interfecit. Vox domini respondentis & dicentis: **Aspice in gentibus: quia opus factum est:** id est fiet: **qđ nemo credet cum narrabitur:** ut domus domini sit diruta: & sancta/sanctorum sint incensa. **Horribilis ꝛ terribilis est.** Gentem chaldæā dicit. **Ex semetipsa iudicium ꝛ onus eius egredietur:** quia putabat se suis uiribus facere: qđ domini permissu factura erat. **Leuiores pardis equi eius: ꝛ velociores lupis vespertinis.** In pardis, macedones: in lupis, rhomanos uult intelligi. **Facies eorum ventus vrens:** id est terribilis. **Congregauit quasi arenam captiuitatē,** & cætera quæ sequūt, de nabuchodonosor uult intelligi: **Qui de regibꝰ triūphauit ꝛ tyrāni eiꝰ erāt ridiculi.** Qđ plene liber paralipomenō & regū demōstrāt: qđ de sedechia & cæteris regibꝰ factū est. **Ipse sup omnem munitionem ridebit.** Ciuitates dicit: quæ ab illo capiendæ erant. In hebræo ipse nō habet. **Tūc mutabitur spiritus:** id est spiritus domini, quādo de sæueritate ad misericordiā rediet: & pertrāsibit nabuchodonosor & regnum eius corruet. **Hęc est fortitudo dei sui:** id est qui deum se putabat, intelliget inquantum sit infirmatus. Propheta qui quærebatur qꝺ dñs differret iudicium, postq; uidit iudicium, & exterminationem factam a chaldæis in populo suo: cōuertitur ad præces, & dicit: **Nunqđ nō a principio sancte meus:** Ac si dicat: nunqd non tu es q a principio protelasti & gubernasti genus nostrum? **Non moriamur:** id est non ueniat finis noster in his tribulationibus quas patimur. **In iudicium posuisti eum:** id est nabuchodonosor ad correptionem dedisti, non ad consumationē. **Et fortis:** id est o dñe fortis: **vt corriperes:** id est flagellares nos per eū, dedisti nobis eum. **Mundi sunt oculi tui:** Cum oculi tui sint mūdi, & non possis respicere ad iniquitatē: **quare respicis:** id est cur uides iniqua agentes & taces, deuorante impio iustiorē se? **Et facies hois quasi pisces maris.** i. sicut pisces deuorant minores a maioribus, & reptilia deuorantur ab auibus siue a bestijs. **Totū in hamo subleuabit:** id est nabuchodonosor: & dati sumus ei in pabulū: **Propterea immolabit sagenę suę ꝛ sacrificabit reti suo.** i. idolis suis tribuit: qđ non eorum, sed tua potestate facit. **Quia in ipsis incrassata est pars eius:** id est putat se ab idolis uictorem factum: & subditas gētes accipere in cibū electū: **ꝓpter hoc expandit sagenam suam:** quia tu das ei spacium: & pateris uidere malā quæ agit. **Super custodiā meam stabo.** Vox ꝓphetæ est: qui in oratione sua dicebat se permansurum: donec audiat qd respōdeatur ei a domino: **Quid respondeam ad arguentē me:** Tale est, ac si dicat: quid respōdeat mihi quē ego arguo, per tropū antiphrasim, quale est illud: benedic deo. **Et respondit mihi dñs: scribe visum.** Qui te dixisti pmansurum in munitiōe donec respōsum acciperes: scribe qđ auditurus es: ut qđ ego dicturus sum perueniant ad noticiā legentiū. **Quia adhuc visus procul:** id est qđ ego dicturus sum & tu scripturus in longum tēpus adimplebitur. Nec mouearis qa differtur: sed certus esto, quia futurū est. **Qui** em̄ crediderit qꝺ ego hæc facturus sum, in sua fide uiuet: incredulorum animabus in peruersitate moriētibus. **His** præmissis: incipit dicere, qđ propheta scripturus est. **Quomodo vinum potantem decipit: sic erit vir superbus:** id est nabuchodonosor. **Qui dilatauit quasi infernus animā suam: ꝛ quasi mors non adimplebit:** capturis prædarum: & euersionibus urbium, & interemptionibus hominum inhians. Quāuis em̄ omnes gentes cōgreget ad se, & coaceruet oēs populos: iste est sup quē omnes parabolam sument cum uiderint interitum eius: sicut est illud in Esaia: Et tu uulneratus es, sicut & nos, & cætera. **Hę ei qui multiplicat non sua**

Esa.14.c

F

vsqđquo? Q2diu mltiplicat nō sua: & cđiu instat prædis & rapinis? **Nūqđ non repente consurgent qui mordeant te?** medos dicit & persas: q euersores regni illius fuerūt. **Quia tu spoliasti gentes multas: spoliabunt te omnes qui reliqui fuerint de populis:** persas & medos dicit: qui cum filij sint iaphet, relicti sunt & habitauerunt in terra sem: **ꝓpter sanguinem hominis:** id est populi iudæi: **Et iniquitatē terrę iu dę ciuitatis:** hierusalem & omniū habitantiū in ea. **Hę qui congregat auaricia malā:** uasa sancta dicit de hierusalē trāsportata: **Vt sit in excelso nidus eius:** id est per superbiam putat se iam cœlos conscendisse. **Et liberari se putat de manu mali?** Interrogatiue legendū est: ut subaudiat: **Nunqđ cogitasti confusionē domui tuę?** id est qcqd male egisti, ad cōfusionē domus tuæ fecisti: & si fieri posset, lapides de pariete, & ligna quæ inter iuncturas ædificiorū sunt: narrarēt iniquitatē tuā. Iuxta illud: Reuelabunt cœli iniquitatem eius. Iob.20.d **Hę q ędificat ciuitatē in sanguinibꝰ:** & cætera quæ sequūt, ad eūdē nabachudonosor referūt. **Nūqđ nō hęc a deo sunt exercituū.** i. nō tuis uiribus depopulatus es urbes & regiones: sed peccatis eorum & indignatione mea. **Laborabunt em̄ populi in multo igne: ꝛ gentes in vacuum deficient:** id ē siue macedones siue rhomani, exēpla crudelitatis tuæ secuti, tormētorꝝ tuorꝝ cōsortes efficiēt: & hoc tūc fiet, quādo replebitur terra, ut cognoscat gloriā dñi. **Hę qui potū dat amico suo:** de eodem nabuchodonosor dicit: qui inebriatis regibus, ignominiosa in eis opera & ludibria exercebat. **Repleta est ignominia ꝓ gloria.** Q2 qui se putabat a te gloriam accipere, ignominiā accepit. **Bibe tu quoq; ꝛ cōsopire:** id est similia patere his quæ fecisti. **Quia iniquitas libani operiet te:** id est templi dei, cui dicitur: Aperi libane portas tuas. Et Zach.11.a **vastitas animaliū:** id est duorū cherubim, & propiciatorij & arcæ: cuius ornatu locus ille priuatus est, & in uastitatē redactus. **De sanguinibus hominū ꝛ iniquitate terrę: ciuitatis ꝛ habitantiū in ea.** Ita est intelligēdū ut superiꝰ dictū est. **Quid ꝓdest sculptili: qꝛ sculpsit illud fictor suus?** Hoc iā nō specialiter de nabuchodonosor, sed generaliter de oīmbus gētibus idola colentibus dicit: usq;, omnis spiritus non est in uisceribus eius: **Dñs** autem in templo sancto suo: sileat a facie eius omnis terra cum uenerit ad iudicandū.

G

H

CANTICVM HABACVC.

Domine audiui. Omia discipulis inquit saluator quæ a patre audiui annūciaui uobis: Iob.15.b id est probrosa, diuersa, quæ carne assūpta pro hūano genere patiar: & post uicta morte intrabo in gloriam meā. Hanc auditionē audiuit ꝓpheta in spiritu & timuit. **Domine opus tuū.** Ait ergo: deprecor dñe ut qđ promisisti explices: finitoq; tempore reddas christū tuū: & opus q pollicitus es uiuifica, hoc est tuum imple, ꝓmissum. **In medio annorum:** Cū uenerit inquit plenitudo temporis & opere promissa impleueris, monstrabis uera esse quæ pollicitus es: & cū peccātibus nobis iratus fueris: pœnitentiā aūt agētibꝰ, misericordiæ tuæ recordaberis. **Deus ab austro veniet ad mōtē pharan.** Pharā locꝰ est uicinꝰ mōti sina, in q ipse dñs legē dedit qui per uirginē in bethlehem nasci dignatus est: & inde: id est ab austro ueniēs hierosolymā a parētibus ductus est: ut pro eo hostia scđm legem daretur. **Operuit cęlos.** In aduentu em̄ saluatoris cuncta repleta sunt gloria: Vt in euangelio: Gloria in excelsis deo: & in terra pax hominibus. Et Luc.2.b alibi. Dñe dominꝰ noster: usq; in uniuersa terra. Et rursum ps.8.a In oēm terram exiuit sonus eorum. **Splēdor eius quasi sol:** Ibi.18.a iusticiæ clara luce radiabit. **Cornua:** id est uexilla ac trophea crucis in manibus eius. **Ibi abscondita.** In cruce abscondita est fortitudo eius, quādo dicebat: Tristis est anima mea Matth.26.d usq; ad mortē: Et in manus tuas dñe cōmēdo spiritū meū. Luc.23.f **Et egrediatur diabolus:** Exeunte autē dño de aquis baptismatis, occurit mors: id est diabolus, & ante pedes illius uenie bat coluber antiquus quādo temptauit eum in deserto: Aspexit & dissoluit: Stans saluator cuncta, ꝑspiciēs, & intuitu uniuersitatē mūdi metiens, gentiū infidelitatē dissipauit: montes: id est supbi per pœnitentiā humiliati sūt: Incurua/ti sunt colles. Q2 ante aduentū saluatoris superbierant, & flecti non poterant, ab itineribus æternitatis eius, quæ ad

nos uenire

A nos uenire dignata est, humiliati sũt pro iniquitate. Qui tẽplum dei esse dicebantur: propter iniquitatẽ autem auariciæ, luxuriæ, & oĩnis maliciæ fiunt tabernaculũ æthiopũ. i. dæmonũ: Tabernaculũ terræ madian atq; æthiopũ eosdẽ intellige: hi in nouissimo cõscij peccatorũ suorum pauebũt iudicio. **Nũquid in fluminibus.** Fluminũ & maris uocabulo corda exprimunt infidelium, quæ toto intentionis impetu ad inferiora descendunt. **Qui ascendes super equos:** nõ illorum quorũ superius, sed in corda electorum tuorũ ascẽdes p illuminationẽ gratiæ tuæ. **Suscitans suscitabis arcũ:** Arcũ dicit improuisum aduentũ, in quo regna mũdi examinanda esse præuidit: & quæ iurasti patribus nostris & tribubus, explebis in æternũ. **Fluuios scindes terrę.** i. reges terræ aduersus tuum populum dimicantes, diuides atq; dispges: **te viderunt** excelsa regna, & sublimes huius sæculi potestates, ac tremuerũt. **Surges:** id est persecutio eorum, qui uexabãt pplm tuũ transijt. **Dedit abyssus:** hoc est inferi lauerunt te: & angeli te resonabunt esse uictorem. **Sol & luna.** Post passionem & resurrectionẽ suã eleuatus est dominus, sol uidelicet iusticiæ in cœlum, & emisso spiritusancto illustrauit ecclesiã. **Sagittę tuę.** i. plagæ tuæ & eruditio, populo tuo lumen præbuerũt: In sole em̃ christus, in luna ecclesia designatur. **In fremitu conculcabis.** Quãdo ergo populi tui iniuriam uindicabis: terrena regna calcabis, & oẽs gentes admirari facies. **Egressus es:** Hoc patri dictum intelligitur, quia exierit ad saluandũ populũ suum per iesum
2. Co. 5. d christum filium suum: Deus em̃ erat in christo mundũ sibi reconcilians. **Percussisti caput.** Veniente autẽ filio tuo percussisti antichristũ de domo impij. i. in hoc sæculo: qđ in maligno positũ est, & abscõdita eius apta feciſti usq; in sempiternũ. **Maledixisti sceptris eio.** Nõ solũ sceptris. i. regno diaboli maledixisti: uex̃ etiã capiti bellatorꝝ qđ pcusseras: q uenerũt ut turbo ut euerterẽt pplm tuũ, Scđm literã autẽ intelligim9 impiũ nabuchodonosor uel oẽs aduersarios: q
B uenerũt ut turbo ut dispergerent me. i. ut euerterent israel. **Exultatio eorũ.** Exultabunt pauperem deuorantes, & subiectũ sibi populũ: & hoc quasi in abscondito faciẽt. **Etiam tecisti in maribus tuis:** Eq sũt sancti pdicatores, qbus feciſti C uiã in pplis nationũ, & in ąrũ pdicatiõe turbatæ sunt aquæ: hoc est gẽtiũ corda. **Audiui & cõturbatus est:** Ad cõminationẽ inquit, ppheta tuã, toto uẽtre. i. anio cõtremisco: In labijs em̃ designat pauor trepidæ mẽtis. **Ingrediat putredo:** Nõ solũ hunc tremorẽ libenter patior: uerũetiam qđ iob passus est, hoc libẽter sustineo. i. putredinẽ corporis: ita ut innumeris scateat uermib9. **Ut requiescã.** i. ut hic a meis expiet peccatis, & in die tribulatiõis requiescam atq; ascendã ad consortium eorum, qui in christo præcesserunt. **Ficus enim nõ florebit:** Ficus, uinea & oliua erat synagoga iudæorum, qñ dulcedinẽ bonæ operationis proferebat: sed dño ad eam ueniente uirtutis fr̃ctũ ferre neglexit. **Mẽtietur opus oliuę:** Aliud em̃ promittentis, & aliud faciẽtis: dicẽtis ad Moysen: Omnia quæcũq; dixerit dñs faciemus: & nolentis in eũ cre Exo. 24. b dere, qui a moyse prædicatus est. **Abscidetur:** Apud iudæos sunt præsepia cœlestiũ literarũ: sed quia pabulũ cœlestis intellectus in his nõ sapiunt, q iugũ euãgelij baiulent absunt. **Ego autẽ in domino.** i. nõ in mea iusticia: sed in fide diuinæ protectionis gloriabor: & exultabo in salutari meo: quia in illo salutare meum pono. **Deus dominus fortitudo:** In illo quippe me uirtutem facere cõfido: & sicut cerui spinosa trãsiliunt, ita ego pericula delictorꝝ domini uirtute trãscendo. **Et super excelsa:** Omnẽ mundanã solennitatem cõtemplatione cœlestium transcendere me fecit, uictoriã eius, & triũphum atq; tropheum canentem.

¶ Questionũ in Habacuc ppheta finis.

D

¶ DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SOPHONIAM PROPHETAM AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM PROLOGVS.

ANteq; Sophoniã aggrediar, qui nonus est in ordine duodecim ppharũ: respondendũ uidetur his q me irridendũ existimãt, qđ obmissis uiris ad uos scribã potissimũ O Paula & Eustochiũ. Qui si scirent holdã uiris tacentibus ppharasse: & deboram iudicem pariter & ppharã: hostes israel barach timẽte superasse: & Iudith & Hester in typo ecclesiæ: & occidisse aduersarios, & periturũ israel de periculo liberasse: numq; post tergũ meũ manũ incuruarent in ciconiam. Taceo de Anna & Helisabeth, & cæteris sanctis mulieribus: quarũ uelut syderum igniculos, clarum Mariæ lumen abscondit. Ad gentiles fœminas ueniam: ut & apud sæculi philosophos uideant animorũ differentias quæri solere, non corporũ. Plato inducit aspasiam disputantẽ: Sappho cum Pindaro scribit: & Alcæo themista inter sapientissimos græciæ philosophatur: Corneliã Gracchorum, id est uestrã: tota rhomanæ urbis turba miratur. Carneades eloquentissimus philosophorũ, acutissimus rhetorꝝ: qui apud consulares uiros, & in academia plausus excitare cõsueuerat: nõ erubuit in priuata domo audiẽte matrona de philosophia disputare. Quid referã Catonis filiam, bruti coniugem: cuius uirtus facit ne patris maritiq; constantiã tantopere miremur. Plena est historia tam græca q̃ latina uirtutibus fœminarum: & quæ integros libros flagitet. Mihi tantũ quia aliud operis incũbit in fine p/logi dixisse sufficiat: dominũ resurgentem primum apparuisse mulieribus: & apostolorum illas fuisse apostolas: ut erubescerent uiri non quærere, quem iam fragilior sexus inuenerat.

E

COMMENTARII HIERONYMI IN SOPHONIAM PROPHETAM.

VErbum dñi ꝛc. Tradunt hebræi cuiuſcũq; ꝓphetæ pater aut auus ponatur in titulo: ipſos quoq; ꝓphetas fuiſſe. Vñ & Amos unꝰ de duodecim prophetis: q dixerat: Nõ ſum propheta, nec filius ꝓphetæ: ſed paſtor caprarum uellicans ſycomoros: patris nomen in titulo non habet. Hoc ſi uerũ eſt: Sophonias ꝓpheta, quẽ nũc conamur exponere: qui noĩe ut ita dicam ꝓphetico: & gloriosa maiorũ ſuorũ ſtirpe generatus eſt: habuit eñ patrem Chuſi, auum Godoliã, proauũ Amariã, atauũ Eçechiam: & talem quadrigam ipſe uelut extremus auriga cõpleuit. Nomẽ Sophoniæ alij ſpeculam: alij arcanum dñi tranſtulerũt. Siue igiť ſpecula, ſiue abſcõditũ dñi interpretať: utrũq; ꝓphetæ conuenit: Dicitur eñ ad Eçechiel: Fili hoĩs ſpeculatorem te poſui domui iſrael. Et in alio loco: Non faciet dñs quicq; niſi reuelauerit diſciplinã ſuã ſeruis ſuis prophetis. Et noni pſalmi titulus, ꝓ abſconditis filij interpretať. Iſte ergo propheta qui erat in ſpecula & in ſublimibus conſtitutus, & nouerat myſteria dñi: filius erat chuſi, qui interpretatur hũilitas uel æthiops meus: de quo poſtea tractabimus: habebat quoq; auum Godoliã: q dicitť magnitudo dñi: & proauum Amariã: q & ipſe uertitur in ſermonẽ dñi: & atauũ Eçechiã: q ſonat fortitudinẽ dñi. De fortitudine itaq; dñi natꝰ eſt ſermo dñi: & de ſermone dñi nata eſt magnitudo dñi: & de magnitudine dñi, nata eſt humilitas: ut cũ per uenerit aliquis ad perfectum dicat: Non ſum dignus uocari apoſtolus. Et illud in pſalmis: Dñe non eſt exaltatũ cor meũ, neq; elati ſunt oculi mei. Hucuſq; quaſi prono lapſu, & per plana currentes, in eo q chuſi etiã æthiops meus interpretatur impegimus. Nam poſt tantas uirtutes quomõ nomen æthiopis ſonare poterit in laudem? Et ſi quidem ſcriptura dixiſſet chus, id eſt æthiops: uidebať indiſſolubilis quæſtio: chus qppe natus eſt de cham. Sed in eo q ait, chuſi: hoc eſt æthiops meus, uideť ſonare myſterium: quod ille qui quondam æthiops fuerat uerſus in pœnitẽtiam ſcđm illud q dicitur: Ethiopia præueniet manus eius deo. Et in alio loco: In cõſpectu eius procidẽt æthiopes: dicat cũ ſponſa in canticocanticorũ: Nigra ſum, ſed ſpecioſa filia hieruſalem. Legimus & in Hieremia Abdimelech eunuchũ æthiopem placuiſſe deo. Et in actis apoſtolorũ æthiopẽ eunuchũ reginæ candacis tantũ habuiſſe ſtudiũ ſcripturarũ & legis dei, ut in uehiculo legeret: & ad adorandũ dñm in tẽplo eiꝰ ueniret hieruſalẽ. Vnde talis fides digno præmio coronať: & mittitur ad eũ Philippus euangeliſta, ſtatimq; doceť, credit, baptiſatur, & ſaluus eſt. Et nõ ſolũ eunuchus, ſed cum additamẽto uiri ponitur, eunuchus uir æthiops. Quia eñ eunuchus erat chriſti: & ſe eunuchiçauerat ꝓpter regnũ cœlorum: propterea uiri uocabulũ non amiſerat. Recte quoq; Sophonias quaſi filius chuſi: id eſt æthiopis in cõſequẽtibꝰ libri de pœnitẽtia ſcribiť æthiopũ: Trãs flumina inqt æthiopiæ, inde deferent hoſtias mihi. Hæc de genealogia Sophoniæ, q ꝓphetauit in diebus Ioſiæ. Quõ autẽ dies dicuntur Heliæ hi qui ab eo illuminati ſunt: ita & dies Ioſiæ q ſe leuauerat ad dñm: quia Ioſias interpretatur eleuatio dñi: & fuit uir iuſtus: & de laudibus eius, regnoq; quoq; & parali pomenon ſcribit hiſtoria. Et habuit patrem Amon, auum manaſſen. Legimus manaſſen poſt multa ſcelera, & poſt captiuitatẽ in babylone ægiſſe pœnitentiã: & ad meliora conuerſum dñi miſericordiã cõſecutũ. Vnde & fidei ſuæ ꝓ quã crediderat deo, filiũ uocauit אמון. id eſt amon: Siquidem amon fides interpretať. Simulq; cõſydera q nequaq; ut ſupra reges decẽ tribuũ. i. reges iſrl ponanť: ſed reges tm iudæ. Iam eñ decem tribus ab aſſyrijs ſub rege Eçechia patre manaſſe deductæ fuerãt in captiuitatẽ. Hoc in proemio & in titulo Sophoniæ generationis & tẽporis: Nunc uideamus q d ipſa quoq; ꝓphetia cõtineat. b Cõgregãs cõgregabo ꝛc. Hoc q poſuimꝰ, & ruinæ impioꝝ erũt, & i Lxx. infirmabunť impij, de Theodotionis tranſlatione additum eſt: pro quo Symmachus interpretatus eſt: & ſcandala cũ impijs: ut ſub audiať cõgregabũtur, ſiue deficient. Quinta autẽ æditio, & infirmitas cũ impijs deficiet. Debemus ergo cõſuetudinẽ noſtrã ſequentes primũ hiſtoriã texere: & poſtea de ſublimioribus diſputare. Extremũ q ppe regnũ duarũ tribuũ: quæ uocabantur iuda & beniamin: ſub Ioſia fuiſſe nulli dubium eſt: Illo eñ interfecto, filij eius q poſtea regnauerunt & nepotes, nõ tam regnaſſe credendi ſunt: q ludibrio habiti fuiſſe: ab ægyptio rege, & chaldæis, & uarijs captiuitatibus, mortibuſq; cruciati. Quia igiť ꝓpłus poterat ſe excuſare in regibꝰ malis & dicere: nos uolumus ſeruire deo, ſed ꝓhibemur a regibus, datur rex iuſtus: quo çelante çelum dñi: & ꝓpłs nihilominus in idolorũ cultu ꝑſeuerante: iuſta iræ cauſa ꝓferť a dño: & ꝓphetať de euerſiõe hierlm, & captiuitate iuda & uictoria nabuchodonoſor: Dicitq; dñs ꝓ ꝓphetã: Neq; q ultra tribuã pœnitentiã, ſed a facie terræ uniuerſa cõſumã: non homo, nõ iumẽtũ, nõ uolatile, nõ piſces maris remanebunt. Irã quippe dñi etiã bruta ſentiunt animalia. Et uaſtatis urbibus hoĩbuſq; interfectis: ſolitudinẽ & raritatẽ beſtiarꝝ q fieri, & uolatiliũ piſciũq; teſtis Illiricꝰ eſt, teſtis Thracia, teſtis in quo ortus ſum ſolũ: ubi præter cœlũ & terrã & creſcentes uepres: & cõdenſa ſyluarũ cuncta perierunt. Hoc autẽ inqt ꝓpheta accidet, quia impiorũ fuit nimia multitudo. Corruent itaq; impij & diſperdenť homines: & erit ſolitudo ſup faciẽ terræ. Sed & de cõſumatione mũdi idipſum accipere poſſumus: qđ & hoĩes, & pecora & uolatilia, & piſces maris & uniuerſa deficiẽt: & infirmentur impij: & tollatur iniquitas a facie terræ. Qđ ſi uolueri-mus & altius aliquid intelligere: ꝓpter hoc q dicitť a Lxx. Defectione deficiat a facie terræ: & defectionẽ in bonã partem accipere: iuxta illud: Et deficiens mortuus eſt Abrahã in ſenectute bona, ſenex & plenus dierum: & appoſitus eſt ad populũ ſuum: & de his quæ de iſaac & iacob ſcriptura refert: Videbimus quõ defectione deficiant a facie terræ: & hoc eos implere præceptum: Qui habẽtes cõuerſationem in cœlis & in carne: non ſcđm carnẽ militantes, eo q ſciant illos qui in carne uiuunt deo placere non poſſe: quantum in ſe eſt oĩa agunt ne ſint in carne, ſed in ſpũ: & a terra recedẽtes aiũt: Cõſuſcitauit & cõſedere nos fecit in cœleſtibus in chriſto. Qđ ſi aliquis oppoſuerit aduerſum hoc qđ in bonam partẽ accepimus: defectiõe deficiat a facie terræ: illud quod de Iſmahel ſcriptũ eſt: Hi ſunt anni uitæ Iſmahel centum triginta ſeptẽ: & deficiens mortuus eſt, & eſt appoſitus ad genus ſuum. Reſpondebimus ei primũ, & ipſum Iſmahel filium eſſe Abraham: & accepiſſe dona & partes a patre ſcđm menſuram ſuam: deinde abſolute ſcriptum: deficiens mortuus eſt: & non addi q ſcriptum eſt de Abrahã, in ſenectute bona, ſenex & plenus dierum, & appoſitus eſt ad populũ ſuũ. ſiue de iſaac: Fuerunt autẽ dies iſaac ꝯs uixit ãni cẽtũ octogintaq; nq; & deficiẽs iſaac mortuus eſt, & appoſitus eſt ad genus ſuũ ſenex & plenus dierũ: Nec nõ & de iacob: & ceſſauit iacob præcipiẽs filijs ſuis: & leuans pedes ſup lectũ defecit, & appoſitꝰ ẽ ad ppłm ſuũ. Ex q̃ intelligimus aliud eſſe tm̃ deficere: & aliud cum defectione plures pariter habere uirtutes. Qz autem primum dixerat generaliter: defectione deficiat a facie terræ: poſtea in partes diuiſit ſcriptura diuina: deficiat homo, & iumenta: deficiant uolatilia cœli & piſces maris. Quatuor ſunt quæ iubentur deficere: primum homo rationabilis: deinde tria quæ ſubiecta

a Verbum domini qđ factũ eſt ad Sophoniam filium chuſi: filij godolie, filij amarie, filij ezechie: in diebus ioſie filij amon regis iuda.

b HEB. Cõgregãs cõgregabo oĩa a facie terræ dicit dñs: cõgregãs hominẽ & pecus

SEP. Defectione deficiat a facie terræ dicit dominus: deficiat homo: & iumẽta

צְפַנְיָה

בּוּשִׁי

גְּדַלְיָה

אֲמַרְיָה

חִזְקִיָּה

יֹאשִׁיָּהוּ

Amos.7.d

Eçech.3.d
Amos.3.b

1,Co.9.a
Pſ.130.a

Pſ.67.g
Ibi.71.b
Cañ.1.c
Hiere.38.b
Actuũ.8.c

4.Re.23.a
2.para.34
4.Re.21.

4.Re.17.d

Geñ.25.a

Roñ.8.b

Geñ.25.b

Ibi.35.b

Ibi.49.d

A ſubiecta ſunt homini: iumenta & uolatilia & piſces: quæ pu
ps.8.b to & in octauo pſalmo poni: Inſup & pecora cāpi: Volucres
cœli & piſces maris: qui perambulant ſemitas maris. Q̃d
aūt primū dixerat, oues & boues uniuerſas, quaſi præcipua
de iumētis ſeparauit: & cū his quæ manſere iumēta nume/
rare ea noluit. Deficiat
itaq; homo, deficiāt iu
menta, deficiāt uolati/
lia, deficiant piſces: &
non dixit, deficiāt be/
ſtiæ, deficiant reptilia
terræ. Hæc em̄ nō de/
bēt deficere ſed perire:
uerū deficiant ea quæ
poſſunt habere corre/
ctionē: Quō defece/
Gen.18.b runt ſaræ muliebria:
& iubeť abrahā ut au/
diat quæcūq; ſara pre/
ceperit. Deficit qs ut
homo ſi contēnat hu/
mana, & nō ultra mo/
ps.81.b riatur ut homo: & au/
diat: Ego dixi dij eſtis.
Deficit alius ut iumē/
tū: qui ad altiora cō/
Ibi.48.d ſcendēs accuſatur ſer/
mone ꝓphetico: Hō
cū in honore eſſet non
intellexit: comparatus
eſt iumentis inſipienti
bus: & ſimilis factus
eſt illis. Deficit quaſi
uolatile cœli qui facit
ſibi pēnas aqlæ: & re/
B uertiť ad domū præ/
ceptoris ſui diues: &
& omnē deſerens pau
pertatē. Deficit quaſi
piſcis maris: qui com
Matth.13.f præhēſus ſagenis dñi,
cū bonis piſcibus ſeparaťr. Cum hæc iuxta præceptum dñi
fuerint perpetrata: infirmabunť impij nō habentes tantum
roboris quantū prius, Sed & tollenť iniqui: non dixit occi/
denť ſed tollenť: ut ad meliora cōuerſi, de impietate & iniq
tate, ad pietatē iuſticiāq; trāſlati: incipiant eſſe qđ ante non
fuerant. Hæc ſcđm tropologiā: Debemus em̄ & maiorum
interpretationē ponere. Iam in lectoris arbitrio erit: utrū ſæ
ueritatē an clæmētiā uelit ſonare quæ dicta ſunt. a ¶Et ex
tendā manū meā ſup iudā ⁊c. Poſt impioꝝ ruinas & iniquo
rū ablationes a facie terræ: conſequēter aduerſus iudam &
aduerſus hieruſalē ex pſona dñi diciť: Et extēdā manū meā
ſup iudam & ſuper oēs habitatores hieruſalē: extēſio qppe
manus geſtum percutiētis oſtēdit. Et diſperdā de loco hoc
reliqas baal: Nō q̃ ſcđm Lxx. noīa baalim penitus eradēda
ſint: ſed q̃ iuxta hebraicū cultores eius e ppſo q̃ pauci de cæ
de hoſtiū remanſerant in iuda & hieruſalē ſe cōminetur au/
ferre. Nomina quoq; ædituorū cū ſacerdotibus: quia in tan
tā iudas & beniamin uenerant impietatē: ut in templo dñi:
Eçech.8.b iuxta qđ ſcribit Eçechiel: & regnorū quartus liber oſtendit,
4.Re.10.d & ſtatuā baal quā imaginē cœli dñs uocat ſtatuerint: & in eo/
17.c dem ſanctuario idola & dñm pariter uenerati ſint: Vnde ſi/
Forſan legē/ gnanter iodolorū ſacerdotes: nō ſacerdotes, ſed
dum ἱερο/ id eſt ædituos uel phanaticos appellauit: qđ hebraice diciť
φαντὰς חִבְּמָרִים. Et ædituos ergo & ſacerdotes quondā dei & eos
qui in domatibus adorabant militiā cœli, ſolem & lunam
& aſtra reliqua. Et qui iurabāt in noīe dñi: & in nomīe idoli
ammonitarū melchom, qđ a Lxx. in regem uerſum eſt: au
ferat dñs de loco hieruſalē ſiue diſpdet: ἀπὸ κοινοῦ em̄ ſub/
audiť: Et diſpdā de loco hoc reliquias baal: & diſpdā noīa
ædituoꝝ cū ſacerdotibus: & diſpdā eos q̃ adorāt ſup tecta
militiā cœli: & diſpdā eos q̃ adorāt & iurāt in dño & iurāt
in melchom: & diſperdā eos qui auertūtur ſiue declināt de
poſt tergū dñi: & q̃ nō quærūt eū ſiue nō retinēt. Auertunť C
autē poſt tergū dñi: qui relinquētes cultū eius iurant in mel
chom & adorāt militiā cœli, & uenerantť baal idolū ſidonio
rū. Hucuſq; hiſtoriæ ſenſus expoſitꝰ eſt: Videamus & Ana/ Anagoge:
gogen. Propter dñm qui de tribu iuda ortus eſt, & propter
hieruſalē in qua regna
uit Iudas, hoc eſt dñs
atq; ſaluator: Dicam⁹
quando multiplicata
fuerit iniquitas: & re/
frixerit charitas mul/ Matth.
torū: & uenīente dño
rara fides apparuerit Luc.18.b
in terra: intantū ut ten
tētur etiam electi dei,
tunc extēdere dñm ad
ſupplicia peccatorum
manum ſuam ſup iu/
dam, qui ſibi uideť no
men dñi cōfiteri, & ſu
per hieruſalē eccleſiā
quæ ex pace ſortita uo
cabulū eſt: et auferre
de eccleſia noīa baa/ בַּעַל
lim, qđ interpretaťr in
ſublimioribꝰ. Auferet
autem dñs noīa uanæ
gloriæ & admiratiōis
falſæ: q̃uæ uerſatur in
eccleſia: In qua iuxta Iaco.2.a
iacobū uēneratur an/
nulum aureū habens:
& contēnitur pauper
cū ad aduentū iudicis D
& ſenatoris, & in com/
mune omniū diuitū,
plæbs uniuerſa cōſur/
git: & ſancto paupi ne
ſtādi quidē inter cater
uas potētū, & conſeſ/
ſionis eorū tribuiť lo/
cus: Sed & noīa ſacerdotū cum ſacerdotibus qui fruſtra ſibi
applaudūt in epiſcopali nomīe & in preſbyterij dignitate, &
nō in ope. Vñ ſignanter nō ait: & opera ſacerdotum cū ſa/
cerdotibus: ſed nomina: qui tantūmodo falſa noīa præferūt
dignitatū, & malis operibus ſua noīa deſtruunt: & eos qui
adorāt ſup tecta militiā cœli: qui eleuanť aduerſus ſcientiā
dei: & omne qđ geritur in ſæculo fictam ſibi ſcientiā polli/
centes: referunt ad ortus ſtellarum & occubitus: & māthe/
maticorū ſequūtur errores: & eos qui adorant dñm & mel/
chom, q̃ ſæculo pariter & dño putāt ſe poſſe ſeruire, & duo/
bus dñis ſatiſſacere, deo & māmonæ: qui militātes chriſto
obligant ſe negocijs ſæcularibus: & eandem imaginē offe/ 1.Timō.2.a
runt deo & cæſari: & cum chriſti ſacerdotes ſe eſſe dicant: fi/
lios ſuos conſecrant melchom. i. regi ſuo. Recte em̄ habent
regem hominē, qui regem dñm perdiderūt: & qui per ma/
la opa declinant a dño: & nō requirūt eum nec retinent ſua
peccata fugientē. Si quis autē uoluerit iuxta interpretatio/
nē nominū Iudæ & hieruſalē ſuper anima uniuſcuiuſq; hoc
ipſum intelligere: nō errabit qđ auferat dñs uniuerſa quæ
diximus, uel in cēſumatiōe mūdi; uel in ſingulorꝝ exitu, qñ
audiēt: Stulte hac nocte auferēť aīa tua a te. Et extēdat ma Luc.12.c
nū ſuā ſup eū, q̃ dñm nō cōfiteť: & ſup eū q̃ ſenſum pacis ſe
habere iactat, ut auferat atq; diſpdat de tali hierm oēm ſup
biā: & falſos in deū cultus: & uariorū errores dogmatū: &
ſeruitutē in deum pariter & mundū: & per quotidiana pec/
cata, auerſionem a dño & neglectum in deum. b ¶Silete
a facie dñi dei ⁊c. Pro eo qđ Lxx. tranſtulerūt ἐυλαβεῖσθε. i.
timete: & nos poſuimꝰ ſilete: in hebræo הס, interiectio eſt
imperātis ſilētiū: q̃ ſæpe utunť & comici: ſed & abſolute præ
cipitur in cunctis ſilentiū, qđ dies uentura ſit dñi. Diē autē
dñi, diem intelligamus captiuitatis & ultionis in populū
peccatorē, & hoſtiā ſubuerſiōis hieruſalē, & ſanctificationē
n eorum

Et erit

Et erit

E eorum quos dedicauit interfectioni: ſcd̄m illud qđ dicitur
Hiere.12.a in Hieremia: Sanctifica eos in die interfectionis eorum. Et
eſt ſenſus: Venit contra impiū populū olim prædicta capti-
uitas: iam ꝓpe eſt. Sub Ioſia enim rege ꝓphetia texitur: hoc
Eȝech.7.a interfecto uaſtitas uenit: de qua & in Eȝechiel: Venit inquit
finis: finis uenit &c.
Hæc mihi uictima pla-
cet: has mihi hoſtias
ſanctificaui. Pōt autē
hoc qđ ait ſanctifica-
uit uocatos ſuos, & de
babylonijs accipi: qs
in ultionē ꝑpli etiā ſer-
uos ſuos uocat uindi-
cātes iniuriā ſuā. Vo-
Hiere.25.b caui inqt nabuchodo-
noſor ſeruū meum. Et
in eodē uolumine, nō
ſolum ſeruum, ſed co-
lumbā eum quoq; uo-
Ibidem.g cat: A facie gladij colū-
Tropologia bæ. Porro ſcd̄m tropo-
logiā quia facies dñi
eſt ſup faciētes mala,
ut perdat de terra me-
moriam eorū: & pro-
pe eſt dies iudicij: quia
ad cōparationē æterni-
tatis oīs huius ſæcu-
li tempus breue eſt, ſiue exitus ſingulorū: timeant omnes
Pſ.4.b & ſileant, ne facies domini de qua ſanctus ait: Signatum eſt
ſup nos lumen uultus tui dñe: peccatorū fœnum, ſtipulam
ligna cōſumat: Præparauit em̄ dñs hoſtiam ſuam, totū leui-
tici myſteriū: quādo per ignē & effuſionē ſanguinis, & uerā
oblationē ſalui fient qui ſaluandi ſunt: & ſanctificabunt uo-
cati. Quidā de noſtris, diē dñi & hoſtiam eius, & ſanctifica-
tionē uocatorū, in aduentu ſaluatoris intelligunt, qñ īmola-
tus eſt agnus: & ſanguine eius ſanctificati ſunt apoſtoli: &
cæteri q ꝑ eos uocati ſunt. a Et erit in die hoſtię dñi ꝛc.
In die iudaicæ captiuitatis: qñ tot⁹ populus īmolādus eſt,
uiſitabit dñs, & ſup principes q mane bibebant ſicerā: & ſu-
per filios regis uel oēs de ſtirpe regia: uel certe proprie filios
Ioſiæ quos uel occiſos uel captos legimus: & ſup oēs qui
induti ſunt ueſte peregrina: hoc eſt qui pro dei cultu uenera-
ti ſunt idola. Et ſuper oēs qui arrogāter ingrediuntur ſu-
per limen in die illa, hoc eſt aduerſum ſuperbos: qui cū quo-
dam faſtu & dignitatis ſupercilio, gradus templi & ſanctua-
rij limen aſcendunt. Porro quia in eo ubi nos interpretati
ſumus: q arrogāter ingrediunt ſup limē: pōt intelligi ſcd̄m
hebraicū, q trāſilīūt limē: & hoc hiſtorice ſentiendū eſt, uin-
1.Re.5.b dicabo ſup eos. Qui iuxta regnorū primū librū nō calcant
limē, idolor⁹ ſupſtitiōib⁹ ſeruiētes: q repleuerūt domū dñi
dei ſui: nō ſolū idolor⁹ cultu, ſed iniqtate & ſcelere & oīmi mē-
dacio: ut ad errorē religiōis iniqtas ad̄q; in ſubiectos, & in ꝓ-
Tropologia ximos mēdaciū iūgereť. Sed qa ſemel & tropologice expo-
nere cœpim⁹: Viſitabit dñs i aduētu & paſſiōe ſaluatoris. i.
in die hoſtiæ filij ſui ſup pontifices & ſacerdotes ppli iudai-
ci, & ſup domū regiā. Vſq; ad illud em̄ tēpus ꝓſeuerauerūt
Geñ.49.b reges iudæ de ſtirpe dauid: ſcd̄m ꝓphetiā iacob: Non defi-
ciet princeps ex iuda neq; dux de fœmorib⁹ eius: donec ue-
niat cui repoſitū eſt: & ipſe erit expectatio gētiū: Poſt hoſtiā
em̄ dñi ablatū eſt regnū a iudæis: Et ſup oēs inqt q induti
ſunt ueſtimētis alienis: q receſſerūt a ꝓtectione & indumen-
to dei, & ſuo errore coopti ſunt. Et ulciſcar ſuper omnes ma-
nifeſte qui ſunt in ueſtibulis: hoc eſt qui egreſſi ſunt de tem-
plo dei, & cum deberent eſſe intrinſecus ꝓpter peccata ſua
egreſſi ſunt foras, & de eccleſia dei receſſerunt: adimplentes
templū eius impietate & dolo. Hoc intellectum ſit in primo
ſaluatoris aduentu. Quia autem de conſumatione mundi
& die iudicij, quē omnes in die interpretant̄ domini, ſemel
expoſuimus: Scire debemus qđ illo tempore uiſitet dñs ſu-
per principes, & ſuper paſtores: qui lac de ouibus comedūt,
lanaſq; tondentes non curant de contritione gregis: & ſu-

F

a HEB. Et erit in die hoſtiæ dñi: uiſitabo ſuper princi-
pes, & ſuper filios regis: & ſuper omnes qui induti
ſunt ueſte peregrina: Et uiſitabo omnem qui arro-
ganter ingreditur ſuper li-
men in die illa: qui cōplent
domū domini dei ſui ini-
b quitate & dolo. Et erit in
die illa dicit dñs: uox da-
moris a porta piſcium &
ululatus a ſecunda: & con-
tritio magna a collibus.

Vlulate

ſep. Et erit in die hoſtiæ
domini: & ulciſcar ſuper
principes & ſuper domū
regis: & ſuper omnes qui
induti ſunt ueſtimētis alie-
nis: & ulciſcar ſuper oēs
manifeſte qui ſunt in ue-
ſtibulis in die illa: qui com-
plent domum domini dei
ſui ipietate & dolo. Et erit
in illa die dicit dñs: uox da-
moris de porta cōpungē-
tiū: & ululatus a ſecūda: &
cōtritio magna a collibus.

Plangite

G

Gal.3.d Colo.3.b

Ephe.4.f

Pſ.108.e

H

Nee.3.a

4.Re.22.e

ſuper eos qui cū bonis operibus in eccleſia eſſe deberēt: eie-
cerunt ſe ob cōuerſationē peſſimā, & traditi ſathanæ uerſan-
tur in ueſtibulis: immo nec in ueſtibulis ſed ante ueſtibula:
qđ ſignificantius græce dicitur ἐπὶ τὰ πρόπυλα. Et ſuper
omnes uindicabit qui uarijs iniquitatibus atq; peccatis im-
plent eccleſiam, & impietatibus atq; mendatio: & miſcent
ſanguinē ſanguini. Q2 ſi uoluerimus hoc ipſum accipe ſup
animabus ſingulorū: principes & domū regis, intelligam⁹
λογισμοὺς καὶ διαθήκας. i. cogitationes & ſenſus & ipſam
animā quæ debēt eſſe hoſpicium regis: & iuxta ſuperiorem
expoſitionē indumenta quoq; aliena: & omnia quæ ſequū-
tur referamus ad unūquēq; credentiū: qui cum debuerant
induti eſſe chriſto: & ſemp uerſari intrinſecus: uarijs ſe pec-
catorū operuerunt ueſtimētis: & egreſſi de eccleſia. i. cōgre-
gratione ſanctorū, pro uirtutibus impleuerunt templū cor-
poris ſui iniquitate & dolo. b Et erit in illa die dicit do-
minus ꝛc. In die hoſtiæ dñi qñ extēderit manū ſuā ſup iudā
& ſup oēs habitātes hierl̄m, & hoſtilis eā uallauerit exerci-
tus: erit uox clamoris a porta piſciū & ululatus a ſecūda: &
contritio magna a collibus. Portam piſcium eam uocabāt
quæ dioſpolim ducit & Ioppen: & uicinior mari erat inter
cunctas uias hieruſalem: de qua & Eſdras refert. Portā ꝟo
piſcium ædificauerunt filij aſnaa: ipſi texerunt eam & ſtatue-
runt ualuas & ſeras & uectes. Qđ autē ait, & ululatus a ſe-
cunda. Secundi muri in eodem climate portam ſignificat:
de q̄ & in regnorū libro ſcriptū eſt: Et iuit helchias ſacerdos
& ahihā, & achabor: & ſaphan & aſaias ad holdā ꝓpheten
uxorē ſellū filij thecuæ filij haras cuſtodis ueſtiū, & hæc ha-
bitabat hieruſalem in ſecunda. Contritionē aūt magnam a
collibus, de monte ſion & excelſiore urbis ꝑte loq̄t̄: qa cū
altiora & arx ciuitatis fuerint occupata: facilior eſt in ꝓna de-
ſcenſus. Si autem diem illā quā dñs cōminat̄, diem iudicij
ut ſupra uoluerimus accipe: eo tēpore qñ uetuſtus dierum
ſeſſurus eſt: & aperiendi libri & pandendæ conſcientiæ ſin-
gulorum: tunc implebitur uox clamoris a porta cōpungē-
tium. Prima em̄ porta oculorum erit: qua exhibebunt̄ no-
bis peccata ante oculos noſtros: & omnis pompa & imago
antiquorum ſcelerum & uitiorum atq; luxuriæ proferetur
in mediū: Tunc illud erit uerum qđ ſcriptū eſt: Ecce homo
& opera eius ante faciē eius. Torquebit igitur eum conſcien-
tia: & poſtq; cōpunctus clamauerit a prima oculorum por-
ta: ululabit etiā ſecūda: quā & aures intelligere poſſumus.
Per hos em̄ uel maxime ſenſus quibus uitia illapſa fuerant,
eorū pœna ſentietur: qñ cernemus qđ fecimus: & audiētes

) ſermonem

A

sermonē,docti totūcp ordinem peccatorū in ululatū cōpelli
mur: & conteriē in nobis quicqd fuerat excelsum: & ,ppter
cæcitatē & surdas aures ignorabaē a nobis, Vel certe cū uer
ba sublimia & eruditio de excelso ueniens conteret nos atcp
ps.37.b confringet,& ope cōplebiē: Rugiebā a gemitu cordis mei:
Ibi.50.d ut sit sacrificiū deo spi/
ritus cōtribulatus in
nobis q hoies sumus:
& nō tam grandia pec
cata fecimus,ut mon/
tibus cōparenē:colles
cōtriti sunt. In diabo/
lo autē & angelis eius
excelsa montiū conte/
renē. Multi putāt iu/
xta historiā qđ ad ba
byloniorū tēpora retu
limus: intelligendum
esse de primo saluato/
ris aduentu,qñ,ppter
peccata nimia, & cla/
morē populi cōcrepā/
Matth.27.c tem: Sanguis eius sup
nos,& sup filios nr̄os: circūdata est ab exercitu hierm̄: & a
duobus ursis Vespasiano uidelicet & Tito,irridētiū pueroꝝ
turba cōsūpta est. Quæ qdē intelligētia magis fidei nostræ
cōuenit:sed ita ut sciamus & priori historiæ posse cōgruere:
uel certe priorē captiuitatē typū esse secūdæ & pfectæ euer/
sionis hierm̄. Necnō & hoc aniaduertēdū qa שער הדגים
manifeste in hebræo nō portā cōpungētiū,sed portā pisciū
Allego. sonat. Allegorice portā pisciū esse in hierusalē, p quā inferū
tur boni pisces qui a malis fuerint separati: & lugebunt cæ/
teris introeuntibus,q foris remānserint. Vel certe in fine mū
di & in cōsumatiōe,lugebūt a porta pisciū pria,q suū baptis
ma nō ꝓuauerūt:lugebūt a scđa,q nō ægerūt ,p pctis dignā
B pœnitētiā.Et erit magna cōtritio sup colles,q nec ,p peccatis
incuruati sūt ut ceruicē suā submitterēt & sua scelera deplo/
rarēt.Per has em̄ duas portas baptismi & pœnitētiæ i hieru
salē.i.in ecclesiā dei uel introitus uel reditus est. a ¶ Ululate habitatores pilę ⁊c. Pila quæ hebraice dicitur מכתש
& ab Aqla uersa est εἰς τὸλμον, nō p breuē syllabā prima
legenda est:ne σφαῖραν putemus:sed ,productam:ut de pila
sciamus dici in qua frumēta tunduntur,uas concauum,&
medicorū aptum usui:in quo ,pprie ptisane feriri solent. Di
cat aliquis intellexisse quid significat pila:sed scire uelle cur
in præsenti loco assūpta sit. Quia semel descriptio est captæ
urbis,& dicit: Vox clamoris a porta pisciū & ululatus a se/
cūda:& cōtritio magna a collibus:Nunc idē descriptionis
ordo seruaē:& de ululatu dicit eorū q habitāt in ualle siloe.
Et pulchre scriptura nō dixit:q habitatis in ualle,q habita/
tis in gurgustio:sed q habitatis ī pila:qđ scilicet quō frumē
ta feriēte desup uecte cōtūdūē:Ita de porta pisciū:& de por/
ta scđa & de collib⁹ ,pruēs in uos decurret exercit⁹. Populū
aūt chanaan appellauit pp̄m iudæoꝝ:iuxta illud qđ legim⁹
Dañ.13.f in Daniele: Semē chanaan & nō iuda. Et ad hierusalē: Pater
Eçech. 16. a tuus amorre⁹,& mater tua cæthea. Et in alio loco: Chanaan
Osee.2.b in manu tua stathera iniquitatis. Qđ si uoluerimus iuxta
utrācp translationē tropologiam texere : recte ad ululatū &
planctū concitanē qui in extremis peccatorū fecibus habi/
ps.68.a tant:& in scelerum suorū ima dimersi dicūt: Infixus sum in
limo ,pfundi:& nō est inquit substātia. Vnde & addit: qui
habitatis concissam,hoc est animā multis iniqtatibus uul/
neratā:siue ecclesiā, quæ schismatibus hæresibusq lacerata
est:& ad singula uulnera plāgit filios interfectos. Q2 aūt di
cit: Cōticuit siue assimilatus est, omis pp̄us chanaan:blas/
phemiā eorū in die iudicij cessare significat:& os qđ in altū
posuerūt linguācp ad terrā usq penetrantē, æterno silentio
conticessere. Et qa peccatū peccauit hierusalē:& ideo in cō/
motionē facta est: populus dicit chanaan:qđ interpretatur
ps.39.a cōmotio. Non em̄ potest dicere:Statuit supra petram pedes
meos:sed incertus & fluctuans semp in motu est. Vnde &
Noe uir sanctus postcp euigilauit e somno:ex maledictione
Gen.9.d nomen imposuit chanaan dicēs:Maledictus chanaan puer:
famulus erit fratrum suorū. Nō solum autem chanaan as/
similantur peccatores,sed pro qualitate & diuersitate pec/
cati: alius assimilatur pharaoni: alius nemroth giganti. Et
econtrario per bona opera atcp uirtutes : quia & uirtutum
itinera sunt diuersa:ille spiritū assumit abraham,hic moysi,
alius heliæ: ꝯobrem
ab Apostolo dicitur:
Emulamini charisma 1.Co.12.d
ta meliora. Qui uero
pfectus est,iuxta eā tñ
pfectionē quā huma/
na conditio potest ca/
pere, similitudine dei
signaē. b ¶ Dispersi erūt omnes inuoluti ar
gento ⁊c. Qui sibi in/
quit in diuitijs cōfide
bant:& tātas habebāt
opes ut se ꝯsi inuolutos
& septos suis diuitijs
estimarent. Vel certe
scđm Lxx. qui erecti
erant in supbiā & pau
peres despiciebant:ira ueniente uastati sunt. Simulcp cōsy/
dera qđ non dixerit: peribunt qui erecti sunt argento: sed
iam nūc antecp eis ueniat supplicij dies, in eo ipso qđ super/
biant: & semper de thesauris suis cogitent & seruiant eis,
perierint atcp corruerint. Qđ qui intellexerit,puto eum nō
satis cupere diuitias:in quibus non peribunt:sed perierunt
qui erecti sunt. Necp ꝙo estimandū est eos solos perijsse qui
argento erecti sunt:sed iuxta hanc diffinitionē peribit & ille
qui in generis nobilitate se iactat. Qui gloriatur in dignita
tibus peribit,qui inflatur peribit : q in fortitudine corporis
gloriaē peribit:pibit qui in fœmineo languore mollitus co/
mam nutrit,uellit pilos,cutem polit,& ad speculū comitur:
quæ proprie passio & insania fœminarū est. Si quis autem
uult erigi:& superbire sancta superbia:erigatur cum Ap̄lis:
quando dignus fuerit ,p nomine iesu christi contumeliā pa Actu.5.g
ti:glorietur cū Apostolo: qui exultabat in tribulationibus, Rom.5.a
sciens qđ tribulatio operaretur patiētiam: patientia spem:
spes aūt nō confundat. c ¶ Et erit in die illo scrutabor ⁊c.
In tempore & in die captiuitatis hierusalē: uel a babyloniis
uel a rhomanis:quia dereliquit legem dñi, & impie ægit in
dñm creatorē suū: Scrutabitur dñs cū lucerna omia absco/
dita hierusalem:& nullum inultum patietur effugere. Lega
mus Iosephi historias, & ibi reperiemus scriptū: de cloacis
quoq & speluncis & antris & sepulchris, extractos princi/
pes & reges & potētes & sacerdotes:qui se in eis metu mor
tis absconderāt. Et uisitabo inquit super eos : qui confidūt
in corporibus suis,& in uiribus suis quas διασυρμικῶς fe/
ces uocat:siue peccata in quibus penitus fuere defixi:q tol/
lentes prouidentiā:nec boni nec mali deum auctorē esse di
xerūt,hoc est qđ nec bonis bona,nec mala malis redderet:
sed qđ fortunæ cuncta regerentur arbitrio: & casu ferrētur
incerto. In consumatione autē mundi quia dies dñi ipsa in/
telligiē:scrutabiē dñs hierm̄: id est ecclesiam suā cū lucer/
na:& ulciscēē super uiros contēptores: qui noluerunt suas
seruare custodias.i. mandata dñi contempserunt:& insuper
rōne se peccare dicentes, blasphemauerūt in cordibus suis:
qđ nihil prodesset benefacere, nec obesset male agere : quia
nec bonorū operū premiū , nec malorū pœnam restitueret
deus. Recte aūt hierm̄.i. ecclesia quæ prius iebus uocabaē
ꝙ dicit cōculcata:qñ cōculcabaē a gētib⁹:& dæmonū ludi/
briū erat,dicta ē ieb⁹:& postcp cœpit in ea pax habitare dñi:
& factus ē in pace locus ei⁹:nomē hierm̄ sortita est. Quia
igiē in nouissimo tpe, qđ sæpe iā dixim⁹,multiplicata iniq/
tate refrigescet charitas: & solis lumē recedet ab hierusalē:&
tāta erit uastitas ut difficile saluenē etiā electi dei. Tunc in lu
cerna sermonis sui atcp rōnis omia uitia scrutabitur dñs in
hierm̄, & in mediū ,proferet:& de ocioso quoq uerbo fiet iu/
diciū & uindicta: nō in peccatores: poterat enim & peccatū
ueniā ,pmereri:sed in contēptores:de quibus dicitur in Ha Abac.1.b
bacuc: Videte contēptores & aspicite. Et in alio loco: Qua/ Ibidem

D

E re respicis ad contẽptores? Ac deinde: Qui autẽ arrogans est, & contẽptor uir superbus: & cætera. Super his fiet ultio qui custodias dñi non seruauerunt: & dicunt in cordibus suis: Non faciet dñs bene, & nõ faciet male: nõ ꝙ male deus faciat: sed qđ mala uideatur pœna esse ei q̃ patitur. Alioqn & scalpell⁹ medici malus erit: qa resecat uulnera: & putridas amputat carnes: Et pater malus cædens filium, ut a uitijs corrigat: & magister malus corripiens discipulũ ut eruditat. Omnis em̃ disciplina ad præsens nõ uideť gaudij esse, sed tristiciæ: postea autem fructũ pacificum his qui per eã eruditi sunt reddet. a ¶Et erit fortitudo eorũ in direptionẽ ꝛc. Manifestũ est qđ iuxta utrãꝙ captiuitatem omnis eorum sit cæsus exercitus: & domus diruţæ, & agri uineæꝙ uastatæ sint: nec ultra eos dei distulerit patiẽtia: Sed cum dicerent ad prophetas: hoc in tempus erit & in dies longos: uenerit eis dies dñi magnus & uelox nimis. Iuxta tropologiam autẽ cum uenerit tempus iudicij si ue uniuscuiusꝙ mortis & egressionis a sæculo: tunc omnis fortitudo eorum in direptionem erit: ut qđ male ualebat & erigebať aduersus dominũ, infirmũ fractumꝙ uertatur ad melius. Velut si quis fortitudinem latronis & piratæ & furis diripiat, infirmosꝙ eos reddat: prodest illis sua infirmitas: debilitata em̃ membra quibus prius non bene utebantur a malo opere cessabũt. Qđ autem sequitur: Et domus eorum in desertum: Multi sunt in ecclesia ædificantes sion in sanguine & hierusalem in iniquitate: quibus prodest tales domus destrui. Legamus leuiticum, ubi leprosa domus destrui iubetur. Et quia lepra permanens est & diffunditur: lapides eius & ligna & omnis puluis extra ciuitatem in locũ imundũ projci iubẽť. Sed & in Hieremiæ principio tale qđ scribiť: Ecce dedi sermones meos in os tuũ: ecce constitui te sup gẽtes & regna: eradicare & suffodere & dispdere: & ædificare & plantare. Destruiť ædificatio pessima, ut postea ædificatio bona construatur: eradicatur iniqua plantatio, ut plantatio iusta ponatur. Vnde & in salomone legimus: Melius est habitare sub diuo ꝙ in calce litis cum iniquitate & in domo noua. Quasi bonus ergo deus, domus eorum qui erant defixi in fecibus suis: & dixerãt in corde suo: non faciet bene dominus, & non faciet male: destruet, nec eos in leprosis & imundis domibus habitare permittit: nec facit ut bibant uinum de uineis quas plantauerãt. Si enim plantassent uineam sorech, & uineã electam totam ueram: bibissent uinũ suum, & inebriati essent cum patriarcha noe & Ioseph in meridie: sed quia dixerũt: non faciet bene dñs & non faciet male: & de uinea sodomorũ erat uinea eorũ & ꝑpago eorꝝ de gomorra: uua eorꝝ uua fellis, & botrus amaritudinis eis: Furor draconũ uinũ eorꝝ: & furor aspidũ insanabilis: ꝓpterea plãtauerũt uineas, & nõ bibẽt uinũ earꝝ. Et mystice dicit de sodoma & gomorra, qđ omis plãtatio eorꝝ pierit. Si em̃ pmãsissent in eo qđ cœperãt, ut essent q̃si padisus dei: & nõ finissent in malo, ut essẽt q̃si terra ægypti, plãtatio eorꝝ utiqꝙ pmãsisset. Tale qđ & illud sup ægyptijs sonat in psalmis: Occidit in grãdine uineas eorꝝ: & moros eorꝝ in pruina. Quasi clæmẽtissimus q̃ppe deus oẽm ægyptiã plãtationẽ & arbusculas: quæ in ægypto radicatæ sanguineos habẽt fructꝰ: interfecit & subuertit ne bibãt q̃ male plãtauerũt, & comedãt ex eis fructũ. Prope est dies dñi magnus & uelox nimis, cui resistere nemo potest. Prope autem est uel propter æternitatem: quia nihil ei longum est: uel propter pœnæ magnitudinẽ, qa patiẽti nunqꝙ lõge uideť suppliciũ qđ inferendũ est: Siue ꝓpe ut supra diximꝰ: cũ exieri⁹ mus a sæclo, & uniuscuiusꝙ mors cõsumationẽ mũdi fecerit: & nõ solũ prope: sed etiã uelox nimis, ut uelocitas aduẽtus eius in eo qđ addiť nimis ostendatur. b ¶Vox diei domini amara ꝛc. Iuxta supiora: uel de babylonica captiuitate accipe: uel de extrema quã passi sunt a rhomanis: sup quã & dominus fleuit hierusalem dicens: Hierusalẽ hierusalem quæ occidis prophetas & lapidas eos qui ad te missi sunt: & cætera. Vere em̃ expetita uindicta est a sanguĩe abel iusti usqꝙ ad sanguinẽ çacharie, quem occiderunt inter templum & altare: & ad extremum de dei filio dicentes: Sanguis eius super nos, & super filios nostros: experti sunt diem amaram: quia ad amaritudinem dominum prouocauerant: diem a dño constitutam in qua non imbecillis quilibet, sed fortissimi uiri deprimentur: & ueniet super eos ira in finem. Sæpe quippe & ante iram domini sustinuerũt, sed ira illa non fuerat consumationis & finis. Quid necesse est nunc describere quantas in utraqꝙ captiuitate sustinuerint calamitates: & quomodo qui lucem domini respuerunt, in tenebris & caligine uersati sint: & qui noluerunt solẽnium dierum audire tubas, audierint clamorẽ bellantiũ? De ciuitatibus autem munitis & excelsis angulis iudeæ qui ad solum usqꝙ sunt diruti: puto oculorũ magis esse q̃ aurium indicium: nobis præsertim qui nunc in ista sumus prouincia: licet uidere, licet probare quæ scripta sunt: Vix ruinarũ pua uestigia in magnis quondã urbibus cernimus. Silo ubi tabernaculũ & arca testamenti dñi fuit, uix altaris fundamẽta monstrãtur. Gabaa illa ciuitas saulis usqꝙ ad fundamenta diruta est. Rama & bethoro, & reliquæ urbes nobiles a Salomone constructæ: parui uiculi demonstrantur. Legamus Iosephum & ꝓphetiã Sophoniæ, illius cernimus historiam: & hoc non tantũ de captiuitate dicendum est: sed usqꝙ ad præsentem diem, perfidi coloni post interfectionem seruorum, & ad extremũ filij dei: excepto plan ctu prohibentur ingredi hierusalem: & ut ruinam suæ eis flere liceat ciuitatis, præcio redimũt: ut qui quondam emerãt sanguinẽ christi, emant lachrymas suas. Et ne fletus quidẽ eis gratuitus sit: uideas in die q̃ capta est a rhomanis & diruta hierusalẽ uenire populũ lugubrẽ: confluere decrepitas mulierculas: & senes pannis anniscꝙ obsitos: in corporibus & in habitu suo iram dñi demõstrantes: Cõgregatur turba miserorũ: & patibulo dñi coruscante ac radiante ἀναθάσει eius: de oliueti monte quoꝙ crucis fulgente uexillo, plangere ruinas tẽpli sui populũ miserũ: & tñ non esse miserabilem: adhuc fletus in genis & liuida brachia: & sparsi crines: & miles mercedẽ poscitulat, ut illis flere plus liceat: & dubitat aliquis

Tropologia F

a HEB. Et erit fortitudo eorum in direptionẽ: & domus eorum in desertum. Et ædificabunt domos & non inhabitabũt: & plantabunt uineas, & non bibent uinum earum: Iuxta est dies domini magnus: iuxta est & uelox nimis. b Vox diei domini amara: tribulabitur ibi fortis: dies iræ, dies illa, dies tribulationis & angustiæ: dies calamitatis & miseriæ: dies tenebrarum & caligi/nis: dies nebulæ & turbi/nis: dies tubæ & clangoris super ciuitates munitas: & super angulos excelsos.

Et tribulabo

SEP. Et erit fortitudo eorum in rapinã: & domus eorum dissipabuntur. Et ædificabunt domos, & nõ habitabunt in eis: & plantabunt uineas, & non bibent uinum earũ: quia iuxta est dies domini magnus, iuxta & uelox nimis. Vox diei dñi amara & dura posita est, fortis: dies iræ dies illa, dies tribulationis & necessitatis: dies miseriæ & perditionis: dies tenebrarum & turbinis: dies nebulæ & caliginis: dies tubæ & damoris: sup ciuitates munitas: & super angulos excelsos

Et tribulabo

G

H

Leui.14.c
Hiere.1.b
Deu.32.e
Hie.9.e.23.c
pš.77.e
Matth.23.d
2.Para.24.c
Matth.27
Ioſue.18.a

A aliquis cum hæc uideat de die tribulationis & angustiæ: de die calamitatis & miseriæ: de die tenebrarũ & caliginis: de die nebulæ & turbinis: de die tubæ & clangoris. Habẽt em̃ & in luctu tubas: & iuxta ꝓphetiã, uox solẽnitatis uersa est in planctũ. Vlulant super cineres sanctuarij & sup altare de structũ: & super ciuitates ꝗndã munitas: & sup excelsos angulos tẽpli: de quibus quondam Iacobum fratrẽ dñi præcipitauerunt. Hæc de captiuitate dicta sint iudæoꝝ. Cæterũ si diẽ dñi ut sup̃ referamus ad consumationem mũdi: siue ad uniuscuiusq; exitũ uitæ: manifesta erit interpretatio qđ uox diei dñi amara sit, & necessitate plena & ira: & tribuletur ibi fortis, cum etiã qui sancti sunt saluẽtur quidẽ: sed tñ sic quasi per ignẽ: Dies illa dies tribulatiõis & angustiæ & calamitatis & miseriæ: in q̃ dicẽt: Væ nobis, qa miseri facti sumus: Dies
Iob. 8. c
B tenebrarũ: Omnis em̃ qui male operat odit lumen, & nõ uenit ad lucem: & necesse est ut qui lumẽ oderit eum tenebræ consequãtur: Dies erit nebulæ & turbinis: ueniet em̃ super eũ tempestas dñi:
1. Co. 15. g & clãgor tubæ quã Apls significat dicẽs: In nouissima tuba Erit em̃ dies tubæ & clangoris sup ciuitates munitas, quas sibi in multitudine peccatorũ cum cain ædificauerant: Et super angulos excelsos, opera peruersa & a recta uia dñi decli-
Matth. 6. a nãtia. Vñ & a saluatore arguunt̃ ὑποκρῖται pharisæi, q̃ adorent in angulis platearũ. Via em̃ recta & tendẽs ad ꝑadisum
Ibidem. 7. b arta & angusta ẽ quæ ducit ad uitã. Via aũt fracta habẽs angulos & tortuosa, lata & spaciosa est quæ ducit ad mortẽ. Si mulq; inter ỿba sæueritatis dñi cerne clæmẽtiã: qđ ꝓpterea amara sit dies, & dies iræ & dies tribulatiõis, & dies tubæ & clãgoris: ut ciuitates male munitæ & puersi ãguli destruãt̃.

a ¶ Et tribulabo hoies ꝛ ambulabũt vt cęci ꝛc. Non est difficile iuxta priorem sensum hæc fuisse perpessam dicere hierusalẽ, quæ ꝓpter crucẽ dñi sustinuit: recessit em̃ ab ea uisitatio dñi, & tribulati sunt omnes homines in tota iudæa: & ꝓpter magnitudinem pressuræ ambulauerunt ut cæci, quid agerent ignorãtes. Et hæc passi sunt, quia domino, id est dei filio peccauerũt. Nam quia fuderunt sanguinem prophetarum & sanguinem christi, fusus est sanguis eorum sicut humus in tota regione: & corpora eorum remanserũt insepulta sicut stercora sup̃ faciem terræ. Diuites quoq; eorum qui argentum & aurum iniquitate nimia congregauerunt: opibus suis de die iræ dñi non potuerũt liberari: Ignis em̃ zeli dñi succẽsus aduersus eos, deuorauit omnẽ prouinciã. Nec grãde fuit tẽpus in medio. Nam post quadraginta & duos annos dñicæ crucis circũdata est ab exercitu hierusalem: & cõsumatio illius facta est cũ festinatiõe: & nõ solũ illius, sed cũctis terræ iudææ habitatoribus. In cõsumatione aut̃ uel mundi uel uniuscuiusq; tribulabunt̃ oẽs homines: q homines ꝓmãserũt & mortui sunt q̃si hoies. Et ambulabũt ut cæci: quia lumen ꝓdidere uirtutũ & locũ pœnitẽtiæ nõ habebunt: & hæc patiẽtur quia dño peccauerũt. Si em̃ dñs iusticia est, ueritas, sanctitas, cæteræq; uirtutes: quisquis iniuste fecit & mentitus est: & scorta uitiaq; sectatus est, dño peccauit. Sed qđ sequitur: Et effundet̃ sanguis eorũ sicut humus: & corpora eorũ sicut stercora boum: Videtur absurdum ut in resurrectione mortuorũ: & in consumatione mũdi atq; iudicio, dicamus effundi sanguinẽ & corpora iacere quasi stercora. Igitur illud qđ ad noe dicit̃: Et sanguinẽ animarũ uestrarũ reqrã de manu omniũ bestiarũ: & de manu hois & de manu fratris requirã animã hominis: q effuderit sanguinẽ hominis, ꝓ sanguine eius effundetur sanguis illius: Et in resurrectione crederi diculũ est: & ĩ uita hac starẽ nõ potest. Quãti em̃ effuderũt sanguinem: & sanguis eorũ effusus non est: & alij occiderũt hominẽ uel neno uel suspendio: & tamẽ cum homo mortuus sit, nõ est sanguis effusus: Quomodo ergo dominus est effusurus sanguinẽ eorũ in talionem: cum ille qui occidit sanguinẽ non effuderit: Sanguis igitur hois ψωϊκὸν, id est uitale quo uegetat̃ & sustentat̃ & uiuit, debet intelligi: qđ qui effuderit: siue per scandalum, siue puersitate doctrinæ: in die iudicij effundetur ab eo. i. qđ sibi uidebatur habere uitale cogetur amittere. Iuxta huiusmodi sanguinem: &
C Geñ. 9. a
D
caro intelligitur: de qua & Esaias ait: Omnis caro fœnum. Esa. 40. b
Et in Genesi dñs: Non ꝓmanebit spũs meus in hominibus Geñ. 6. a
istis quia caro sunt. Et Apls de utroq; Caro & sanguis re- 1. Co. 15. f
gnum dei possidere nõ poterunt: neq; corruptio incorruptionẽ dei hæreditabit. In die ergo consumatiõis, uel generalis uel specialis: oẽis sanguis qui effusus est clamabit ad dñm & apparebit in medio: & opa sanguinis atq; terrena, sicut puluis iacebũt & stercora: & argẽtũ & aurũ diuites de die
iræ non poterunt liberare: audiente eo qui moritur: Stulte Luc. 12. e
hac nocte tolletur ania tua a te: quæ autẽ parasti cuius erũt?
Nõ qđ negemus aurũ & argentũ diuites liberare de morte: redẽptio em̃ uiri aniæ, ꝓpriæ diuitiæ, sed q̃ eo tpe liberare Pro. 13. b
nõ possunt: quãdo diuitias necessitate dimittũt. Oẽis em̃ terra & uniuersa quæ terrena sunt, zelo dñi deuorabunt̃. Et q̃ ait, zelo: intellige adhuc amantẽ dñm. Nisi em̃ amaret humanam animã, nunq̃ zelaret̃ eam: & in similitudinẽ mariti peccatũ ulciscereturuxoris: qui si nõ amaret, nec de adulterio eius irasceret̃. Et hoc faciet dominus cũ festinatione cunctis habitantibus terrã, his q̃ se penitus terræ dederũt: & nõ
fuerunt aduenæ & peregrini: sicut iustus qui loquit̃: Adue- Ps̃. 38. c
na sum ego in terra & peregrinus sicut omnes patres mei.
Et rursum alibi nolẽs diutius in tabernaculo carnis habitare, lachrymabili uoce testat̃ dicẽs: Heu mihi qa pegrinatio Ib i. 119. b
mea ꝓlõgata est: Et em̃ q̃ sumus in tabernaculo corpis hui? ingemiscimus conquerentes: Miser ego hõ, quis me libera Rom. 7. d
bit de corpore mortis huius?

¶ Ca. II

Conuenite congregamini gens non amabilis ꝛc. Post descriptionẽ malorum quæ in die uentura sunt dñi: scđm duplicem captiuitatis expositionem quã supra diximus: populus ad pœnitentiã prouocatur: & dicitur ei: Conuenite & cõgregamini: siue ut in Lxx. scriptũ est, colligamini. i. estote uobis (iuxta Apostolũ) charitatis uinculo copulati: gens non amabilis quæ amore dei Gal. 5. c
indigna es: siue gens inerudita: de qua dicitur in Deutero- Deu. 32. a
nomio: Populus stultus & non sapiens. Et in Hieremia: Si- Hiere. 2. f

 ne causa

B ne cauſa percuſſi filios uestros: diſciplinam non recepiſtis: anteq̄ fiat qđ prophetatū eſt: anteq̄ præceptū ſequatur effectus: qđ ita facile ueniet quaſi puluis pertranſiens: anteq̄ ſuper uos furor dñi cōpleatur. Simulq̄ cerne dei clæmēriā: ſuffecerat prudentibus malorum uenientiū impetum deſcripſiſſe: uerum quia non uult inferre ſupplicia, ſed tantum terrere paſſuros: ipſe ad pœnitentiam prouocat ne faciat qđ minatus ē. Generaliter aūt tota multitudo credētium & eorum qui dei populus nuncupatur in eccleſiam congregatur & dicitur ei: Conuenite in eccleſiam: ſociamini uobis charitate & pace, O gens inerudita quæ non uis dei recipe diſciplinā, nec habere ſcientiam mādatorum eius: ſed diuitijs & corporis ſanitate & pulchritudine huius ſæculi: carnis quoq̄ uoluptatibus delectaris: quæ tranſit quaſi flos q̄ in una marceſcit die. Propterea aūt dico uobis cōuenite, ſociamini: ne cum iudicij tempus uenerit, & omnis gloria uestra tranſierit; tunc uelitis agere pœnitentiam quando locus non erit pœnitentiæ ſed pœnarū. Quærat aliquis quomodo hoc ipſum ſuper unoquoq̄ migrante de ſæculo poſſit intelligi. Dicitur ergo ad ſingulos: o tu q̄ ſæculi negocijs occupatus p̄ diuerſa diſcurris, reuertere in ſanctorū eccleſiam: & iunge te eorū uitæ & cœtui quos uides placere deo: & diſſoluta membra aniæ tuæ nec ſibi cohærentia in unam ſapiētiæ coge cōpagem: & illius hære cōplexui: & audi myſtice: Confortamini manus diſſolutæ, & genua debilia ſolidamini: nec glorieris in bonis carnis & Eſa. 40. b eius flore qui præterit. Omnis enim caro fœnum, & omnis gloria eius quaſi flos fœni: Aruit fœnū, & flos decidit: uerbum autem domini manet in æternum. Poſſumus hoc capitulo uti pro tempore: Si quando uiderimus aliquē honoribus ſæculi & cōgregandis diuitijs occupatum ad eccleſiā uel raro uel nunq̄ uenire & dicere ad eum: congregare & cōiungere populo dei: qui domini præcepta non audis, anteq̄ gloria tua p̄trāſeat: anteq̄ dies tibi furoris dñi adueniat.

a ¶ Quęrite dñm omnes manſueti terrę ⁊c. Humilis terræ appellatur qui non humilitate quæ uirtutem ſonat: ſed peccatis humiliatus eſt, nec poteſt cum chriſto dicere: Diſcite a
Matth. 11. b me quia mitis ſum & humilis corde. Omnis em̄ qui ſe humiliat exaltabitur. Et in alio loco ſermo ad ſanctum dirigi-
Eccī. 3. c tur: Quanto maior fueris, tanto magis humilia teipſum: & coram deo inuenies gratiam. Qui autem peccatis humilia tus eſt: & aggrauatus eſt conſcientia delictorū, ac loquitur:
ps. 37. a Sicut onus graue grauatæ ſunt ſuper me: iſte debet audire:
Matth. 11. d Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam uos. Hoc dictum ſit in principio ſecđm Lxx. interpretes. Cæterum iuxta hebraicum alter ſenſus eſt: Dicitur em̄ ad ſanctos: O uos qui mea præcepta cuſtoditis: qui in terra poſiti: & ſcientes quoniā omnis qui ſe humiliat exaltabitur: imitati eſtis manſuetudinē meam, & iudicium eſtis operati: quærite dominū in māſuetudine ueſtra. Et ſi uultis ſci-
Iob. 5. d re quis iſte ſit dñs: quærite iuſtum, quærite māſuetum: Pater enim omne iudicium dedit filio: qui iudicaturus eſt. Et quia manſueti eſtis: propterea quærite māſuetū: ut quicq̄d in ueſtra manſuetudine minus eſt, ab eo qui fons eſt manſuetudinis impleatur. Hoc autem dico uobis: Si quomodo abſcondamini in die furoris domini: hoc eſt ſi forte poſſitis ex eo qđ quæſiſtis dominū & iuſticiā eſtis operati, iram diei uitare uenientis, & effugere captiuitatem: quæ uel a nabuchodonoſor uel a rhomanis inferenda eſt populo iudæorū.

Si aūt de his dubitat qui eius iudicia fecere dicens: Si quomodo abſcondamini in die furoris dñi: quid fiet de peccatoribus? Tāta em̄ uaſtitas iudeæ terræ ueniet; & tā ſublimis uictor huc babylonius aſcēdet exercit⁹: ut etiā potētiſſimas urbes philiſtinorū quæ ſemp̄ uobis equo certamine reſtiterūt, eadem captiuitas apprehēdat. Gaça em̄ deſtructa erit, & aſcalon in ſolitudinē redigetur: & açotum non furto ſed bello. i. manifeſta luce atq̄ uictoria in captiuitatē trahent: & accaron quæ interpretat̄ eradicatio hoc ſuſtinebit, qđ in ſuo uocabulo ſonat. i. eradicabitur. Hoc iuxta literam & hebraicam ueritatem. Iuxta Lxx. autem præcipitur humilibus terræ de quibus ſupra dictum eſt, ut operētur iudicium, & quærant iuſticiam: quam nō puto aliam eſſe præter chriſtū. Et quia omnis qui quærit inueniet: id qđ in-
Eccī. 20. d uenerint alijs reſpondeāt, hoc eſt alios doceāt. Sapiētia em̄ abſcondita & theſaurus nō comparens, que utilitas in ambobus? Et hoc inquit præcipio uobis ut in die iræ dñi p̄te-
עזה gamini: uel in cōſumatione mūdi, uel in exitu uniuſcuiuſq̄ de ſæculo. Gaça em̄ & aſcalon & açotus & accaron diuerſa ſupplicia ſuſtinebūt: gaça em̄ interpretatur fortitudo eius. Omnes ergo qui ſibi applaudūt in fortitudine corporis & potentia ſæculari, & dicunt cū diabolo: fortitudinē faciam: H
אשקלון diripiem̄ in die iræ dñi & ad nihilum redigentur. Aſcalon quoq̄ quæ dicitur ponderata uel ignis homicida, cū uenerit dies iræ dñi ſceleris ſui menſurā ſentiet: & eodē quo operata eſt pondere deprimetur. Et quia arſit ad effundendum ſanguinē, & multas ſcandaliçauit animas: & impletum eſt
ps. 54. d in ea: Virum ſanguinū & doloſum abominabit̄ dñs: non diripiet̄ ut gaça, ſed in ſolitudinē redacta, gehennæ ignibus uſq̄ ad puluerē cremabitur. Necnō & açotus quæ hebraice dicitur אשדוד & in lingua noſtra ſonat, ignis generationis, clara luce uaſtabit̄. Arſit em̄ libidine & generatiōis incēdio debacchata eſt. Et quia omnes adulterātes quaſi cibanus corda eorū: & ſagittis ardētibus uulnerati ſunt: non in tenebris, nō in occulto iudicio: ſed in meridie, hoc eſt quando ſancti plenā recipient claritatē proſcientur in tenebras, & ſanctorū conſortiū nō habebunt. Sed accaron quæ interעקרון pretat̄ ſterilitas uel eradicatio: quia nullos fructus habuit; & puerſitate doctrinæ ſuæ eradicauit plurimos: ipſa quoq̄ eradicabit̄. Has aūt oēs uarietates intellige in animarū uitijs atq̄ peccatis: & quia uniuſcuiuſq̄ opus quale ſit: in die iudicij ignis p̄babit. b ¶ Uę q̄ habitatis funiculū maris ⁊c. Quantum ad hiſtoriam, non eſt difficile interpretari: quia in ſuperioribus dixerat: Gaça deſtructa erit: & aſcalon in deſertum: açotum in meridie deijcient & accaron eradicabit̄: Quatuor magnis palæſtinæ urbibus nominatis: nūc ad ipſam generaliter prouinciam patet ſermonem dñi fieri & prædici ei: Væ qui habitatis funiculum maris, babylonio ueniente: quia & ipſi qui iuxta mare habitant perient atq̄ tollentur. Qđ autem terra palæſtinorum terra ſit chanaan: nulli dubium eſt. Et diſperdam te inquit ita ut nullus ſit habitator: & in tantam uenies uaſtitatem, quæ lætabaris in euerſione iudeæ, ut omnes tuæ urbes munitiſſimæ in ouilia ſint paſtorum. Et poſtq̄ dominus uiſitauerit populum ſuum: & fecerit eos regredi ſub çorobabel & Ieſu: & ædificauerint templum: & extruxerint hieruſalem: tu ita inculta eris & ſic uepribus urticiſq̄ operieris, ut paſtores de reliquijs iudæorum in aſcalone poſt meridiem requieſcant: & in urbe quondam nobili greges ſuos faciant

accubare

A accubare: & hoc fiet, quia dñs uisitabit plæbē suā: & auertet captiuitatē eius: qđ factū nec ne sit, deus uiderit. Nec̄ eñ nunc nobis ꝓpositū est historiæ texere ueritatē: sed ea intimare nostris, quæ accepimus ab hebræis. Iuxta spiritualē autē sensum & trāslationē Lxx. difficilis intelligētia est, maxime quia & in interpretatione discordāt. Vbi eñ nos transtulimus, gens perditorū: illi dixerunt πάροικοι κρητῶν, id est aduenæ cretensium: & qđ hebraice scriptū est גֵּוֵי כְּרֵתִים. Pro גֵּוֵי, id est gente, legerunt גֵּר hoc est, aduenā: & pro כְּרֵתִים, qđ dicit, perditorum, nomē cretæ insulæ putauerūt. Demc̄ & Aquila & quinta æditio interpretati sunt γένος ὀλέθριον. Et Theodotio γένος ὀλεθρίας. Symmachꝰ q̄q̄ γένος ὀλεθρεύμενον: quæ oīa cū interpretatione nostra faciunt. Rursum ubi nos diximus: Et erit funiculus maris requies pastorum: & omnes interpretes huic trāslationi cōgruerunt: scribit in Lxx. καὶ ἔσται κρήτη νομὴ ποιμένων καὶ μάνδρα προβάτων. & erit creta pascua gregis & ouile pecorū. Igit spūalibꝰ spūalia cōparantes: & uulgatæ æditiōis cōptam semel tenētes semitā: Quærimꝰ an alibi in scripturis sanctis nomē cretæ legerimꝰ. Et (ni fallor) illud in promptu est: Cretēses semp mēdaces: malæ bestiæ: uētres pigri: testimoniū hoc uerū est. Qui fluctuāt & circūferuntur omni uento doctrinæ in deceptione hoīm, in uersutia erroris: Isti cū debuerint in terra confessionis, hoc est, in terra habitare iudææ: uoluerunt magis aduenæ esse cretensium: qui diuersis maris fluctibꝰ hinc inde tundunt: & sonant ære corybantiho: & sunt iuxta Apostolū quasi cymbalū tinniens. Et quia aduenæ sunt cretensium: ideo sermo dei, hoc est, cōminatio fit ad illos. Et dicunt terra chanaan semp in fluctu, semp in motu, & terra allophylorū: alieni eñ a deo, in funiculo maris & in cretæ regione uersantur. Fit itaq̄ ad eos sermo dei uel in cōsumatione & fine mundi, uel quotidie p ecclesiastēos uiros: & qui possunt cū Apl̄o dicere: An experimentū quæritis eius qui in me loquit christus: ut eíciant decreta: & perdant de pristinis habitationibꝰ suis: & illa regio quæ priꝰ gregē perditū cōtinebat, incipiat esse ouile pecorū christi: & iudas. i. uera cōfessio, habitet in funiculis maris. Cūq̄ iam cœperit esse mūdus ad uesperam: & de multis uocatis pauci electi: q̄ nunc reliqui uocant de domo iuda, pauerint

Titū. 1. c

1. Co. 5. a

2. Co. 13. a

HEB. & disperdā te ita ut nō sit habitator. Et erit funiculus maris requies pastorum, & caule pecorū: & erit funiculus eius qui remanserit de domo iuda ibi pascentur: in domibus ascalonis ad uesperam requiescēt: quia uisitabit eos dominus deus eorum: & auertet captiuitatē eorū.

a Audiui opprobriū moab & blasphemias filiorū ammon: quæ exprobrauerūt populo meo, & magnificati sunt sup terminos eorū: Propterea uiuo ego dicit dñs deus exercituū, deus israel: quia moab ut sodoma erit, & filij ammon q̄si gomorra: siccitas spinarū & acerui salis & desertum usq̄ in æternum: reliquiæ populi mei diripient eos: residui gentis meæ possidebunt illos. Hoc eis eueniet ꝓ superbia sua: quia blasphemauerunt & magnificati sunt super populum domini exercituum. Horribilis dominꝰ super eos: & attenuabit omnes deos terræ: & adorabunt eum uiri de loco suo, omnes insulæ gentium.

Sed & uos

B

SEP. et perdam uos de habitatione: Et erit creta pascua gregum, & ouile pecorū: & erit funiculus maris his qui reliqui sunt de domo iuda: sup ipsos pascent in domibus ascalonis: post meridiē diuertēt a facie filiorum iuda. quia uisitabit eos dñs deꝰ eorū: & auertet captiuitatem eorū. Audiui opprobriū moab, & cōtumelias filiorū ammon: in quibus exprobrauerūt ppl̄o meo: & magnificati sunt super termios meos: Propterea uiuo ego dicit dñs uirtutum deꝰ israel: quia moab sicut sodoma erit: & filij ammō quasi gomorra: & damascus derelicta quasi aceruus areæ: & dissipata usq̄ in sempiternū: & q̄ reliqui fuerit de ppl̄o meo, diripiēt eos: & residui gētis meæ possidebūt eos: hoc erit eis pro cōtumelia sua: q̄a exprobrauerunt & magnificati sunt super dñm oīpotentē: manifestus erit dñs sup eos, & disperdet oīes deos gētiū terræ: & adorabūt eū singuli de loco suo oīes insulæ gētiū.

Et uos

C

uenientes, uincēt aduersarios suos: & habitabunt in tabernaculis eorū. Qđ aūt legit in Lxx. A facie filiorū iuda, obelo prænotauimus: nec i hebræo eñ nec apud ullū ferē interpretū: & cōtextū capituli sensumq̄ cōturbat: non quod difficile fuerit quōcūq̄ & hoc posito sententiā texere: sed semel decreuimus ueritatē interpretationis: & lectoris magis eruditi, q̄ uulgi iudicium sequi. a Audiui opprobriū moab &c. Q̄z excepto Daniele propheta qui q̄tuor regnorū sæpius cernit uisiones: & eorū differentias sub alijs atq̄ alijs imaginibus exponit, Esaias, hieremias, eçechiel faciūt: ut post uisionem iudæ aduersum cæteras nationes quæ in circumitu eius sunt, uertāt uaticiniū: & iuxta ἰδιώματα singularū, quæ eis uentura sūt nūciēt: atq̄ in descriptione earū diutiꝰ imorent: Hoc nūc propheta Sophonias q̄q̄ breuit, eodē tñ ordine facit. Post philistijm eñ cōtra q̄s supra cōminatio præcurrit, gaça inq̄t destructa erit: & ascalon in desertū, & azotū in meridie ejiciēt: & accarō eradicabit: Nūc aduersus moab & filios ammō: siue ut in Lxx. additū ē cōtra damascū, q̄ ī Esaia dicit aram, texit prophetia, eo q̄ præbētes auxilia nabuchodonosor, uastauerint iudā: cōculcauerint sanctuariū eiꝰ: tēplū q̄q̄ subuerterint: & subiugato ppl̄o isr̄ dñm blasphemauerint. Nabuchodonosor q̄ppe atq̄ chaldæi iudæorū urbibꝰ subrutis cæteras gētes oppressērūt: & ita factū est, ut q̄ insultauerant ppl̄o dei, ipsi q̄q̄ eadē malorū angustia præmerent: & habērēt cōseruū iudā, quē putauerūt se hīre subiectū. Igit antec̄q̄ ueniat captiuitas sub Iosia adhuc rege, nec dum hierosolymis tēploq̄ subuersis, dirigit aduersum insultantes ꝓphetia: ut mala q̄ndā populi dei, cæterarū gētiū leuarent mala. Audiui (inquit) opprobriū moab, quæ nunc arcopolis appellat: & blasphemias filiorū ammon: quæ & ipsa urbs arabiæ secūda post bosram philadelphia dicit: in quibꝰ exprobrauerunt ppl̄o meo: & eiectis iudæis, dilatauerunt in terra eorū fines suos. Propterea quia blasphemauerūt me & exprobrauerūt ppl̄o meo: Ego dñs exercituū qui possum im-

Dañ. 7. f

D

Esa. 17. a

E plere qđ cõminor: & de⁹ iſrael qui in pp̃o meo ipſe patior iniuriã, faciã ut ſit moab q̃ſi ſodoma: & filij ammon quaſi gomorra. Legamus huiuſcemodi uiſiones in Eſaia & Hieremia: & eadem quæ nunc hic legimus, reperiem⁹. Siccitas ſpinarũ & acerui ſalis, & deſertum uſq; in æternũ: pro quo neſcio quid ſibi uolentes Lxx. damaſcum euulſam & derelictam interpretati ſunt: niſi fallor, uerbi ambiguitate decepti: ſiccitas enim qđ hebraice dicit֗ מִמְּשֹׁשׁ: excepta prima litera מ ſi mutet֗ & ר accipiat֗, eaſdẽ literas reliquas habet quas & damaſcus: & põt legi ꝓ ſuperiori uerbo רֶמֶשֶׂק. Quærit֗ autẽ quõ iſtæ urbes, hoc eſt, moab & filij ammon redactæ ſint in ſodomã & gomorrã: & quaſi ſpinarũ ariditas & acerui ſalis, uſq; in æternũ nõ ædificẽt֗. Et q̃ quidẽ uaſtatæ ſint quaſi ſodoma & gomorra, exponendi nulla eſt difficultas. Verum hoc quod ſequit֗: Deſertæ erunt uſq; in æternũ: Aut deſtructionẽ regni earũ interpretabimur: quia poſtea ſubuerſæ a chaldæis, regnũ ſuũ perdiderũt: & deinceps uel ab antiochis, uel a ptolæmeis tentæ, nouiſſime romano imperio colla ſubmiſerint. Aut certe̊ ὑπερβολικῶς dici accipiendũ eſt: עוֹלָם quippe & æternitatẽ ſonat & ſæculum: ex quo & ꝓ uno ſæculo, & ꝓ aliquanto tẽpore, & una ætate accipi põt. Et qui reliqui fuerint de pp̃o iſrael, uaſtabunt eos: & blaſphemantia quondã chaldæorũ auxilia poſſidebunt. Hoc autẽ eueniet eis pro ſuperbia eorũ, quia blaſphemauerunt, & magnificati ſunt cõtra populum domini exercituum: qui domin⁹ exercituũ erit horribilis ſuper eos: & horror eius nõ interficiet ſuperbos: non blaſphemantiũ ſanguinem funđet: ſed diſperdet & attenuabit omnia idola eorũ: ut qui prius tenebant֗ errore: & domini beneficia nõ ſentiebãt: malorũ neceſſitate preſſi, ſciãt idola nihil ꝓeſſe: & adorent eum unuſquiſq; de loco ſuo omnes inſulæ gentium. Hucuſq; iuxta hebraicũ. Nunc ad Lxx. interpretes reuertamur: cogamuſq; iudæos qui tm̃ ſequunt֗ hiſtoriã exponere nobis: Quando moab & filij ammon facti ſunt quaſi ſodoma & gomorra: & quaſi acerui ſalis, & deſertæ
F uſq; in æternũ: debent mõſtrare ſulfureas pluuias, uineas, terrã in cineres fauillamq; conuerſam: mare ſupra de puteis quondam ſalis qđ nunc mortuũ dicit֗ inundaſſe: quando eos diripuerint iudæi, quãdo reſiduæ gentes iſraeliticæ poſſederint eos. Aut quæ indignatio dñi eſt pro blaſphemia & contumelijs attenuare & diſperdere eos: non moab & ammon, ſed uniuerſam terram: ut adorent eum ſinguli de loco ſuo, omnes inſulæ gentiũ: qđ magis ꝓ bñficio tribuet blaſphemantibus, ut ab errore redeant ad ſalutem. Q̃z ſi uoluerint dicere poſt regreſſionẽ de babylone has gẽtes pp̃o iſrl̃ fuiſſe ſubiectas: primũ auctoritatẽ poſtulabimus ſcripturarum unde hoc factum probent: deinde cum minime potuerint demonſtrare, concedemus eis ex ſuperfluo, atq; dicemus: Eſto accidiſſe qđ dicitis, quæ iuſticia dei eſſet blaſphemaſſe auos, & exprobraſſe atauos: & poſtea nepotibus redditum? Cum utiq; illa ſententia qua antea dicebatur in
Exo. 20. a lege, peccata patrum in filios in tertia & in quarta gene-
Eçech. 18. a ratione reſtitui, per Eçechiel ſoluta ſit: Viuo ego dicit dominus: nequaq; dicet֗ hæc parabola: ſed anima quæ peccauerit, ipſa morietur. Et ſimul animaduerte parabolam eſſe qđ dictum eſt: nec id ſonare qđ in ſuperficie literæ proferunt. Qđ ſi iniuſtum eſt nepotibus reddere quod deliquerint aui: quanto iniuſtius pro ſtulticia iudæorũ hoc ipſum ſperare in cõſumatione mundi fieri: quando nõ chriſtus eorũ ut putant, ſed eſt uenturus antichriſtus. Sicubi enim artati fuerint in hiſtoria, ut doceant completũ eſſe qđ dictum eſt, ſtatim tranſiliunt ad futura chriſti tempora: & omnia quæ non poſſunt exponere poſt multa ſæcula ſibi repromittunt & dicũt: & moab, & filios ammon, & ægyptũ, & philiſtim, & idumæam, quæ nunc inſultant iudæis eo tẽpore punien-
das. Interrogemus ergo eos quare has potiſſimum gentes deus puniat: & nõ totum orbem in quo iudæi longe lateq; diſperſi ſunt. Si enim meretur moab corripi iudæis inſultans: & filij ammon & reliquæ gentes in circumitu: quare gallia non corripitur? quare britannias in cõminatione nõ ponit? cur hiſpaniæ ea pœna alienæ ſunt? q̃ ob cauſam de Italia nihil dicit֗: de aphrica cur tacetur? Et ut ſemel dicam: cum totus orbis iudæos captiuos teneat: quid ſolæ gentes tantũ commiſere flagitij, quæ in circuitu eius ſunt: ut ſolæ potiſſimũ nominent֗? Hæc contra iudæos & generalem in omnibus prophetis ubicunq; aduerſum gentes aliqua prophetia dicitur explanationem: Nunc quod ſupra diximus, damaſcum hebraice non haberi: nec apud quem q̃ alium interpretem, etiam ex ipſo ſcripturæ ordine cõprobabim⁹: Ad id enim quod dixerat: Audiui opprobriũ moab & blaſphemias filiorũ ammon, poſtea retulit: quia moab ut ſodoma erit, & filij ammon quaſi gomorra. Qđ ergo ſequitur: Et damaſcus deſerta, quaſi aceruus areæ: debuerat & de damaſco aliquid præmiſiſſe: ut quomodo de duabus gentib⁹ dixerat, moab ut ſodoma erit: & filij ammon ut gomorra: quarũ pcta ante iam dixerat: ſic & damaſci uel opprobria, uel blaſphemias deſcripſiſſet, ut poſtea digne ſuppliciũ uideretur inferre. Sed & hoc ipſum qđ dicit֗: Quaſi aceruus areæ, quod grece dicit֗ ὡς θημωνία ἄλωνος, putamus Lxx. ἀλὸς interpretatos. i. ſalis: ſed ab imperitis qui θημωνίαν, hoc eſt, aceruum frumenti uel frugum putauerunt, ꝓ ἀλὸς additis duabus literis ω & μ, quaſi ad conſequentiam frugum ἄλωνος, hoc eſt, areæ poſitum. Hoc de interpretationis uarietate & errore ſit dictum, & de difficultate hiſtoriæ. Qui autem doctus uir eſt: & ſpiritualibus ſpiritualia comparat: & non quærit quæ deorſum ſunt, ſed ea quæ ſurſum: & cum chriſto reſurgit ab inferis: & ueterem hominẽ deponens induitur nouo: & opprobria moab: & blaſphemias filiorũ ammon ad magiſtros contrariorũ eccleſiæ dogmatum refert: qui & ipſi uident֗ de genere eſſe abrahã: & effugiſſe incendium ſodomæ & gomorræ: & habitare in ſegor parua: Sed quia generatio eorũ in tenebris eſt: & lumẽ ueritatis nõ poſſunt aſpicere: declinauerũt em̃ a deo pr̃e: qđ interpretat֗ ex noĩbus lot & moab: & dei eſſe filij ceſſauerunt, qđ dicit֗, pp̃us meus: & in tenebroſa ſpelunca concepti de inceſtis nuptijs ſubſtiterũt: ꝓpterea uſq; hodie ſimplicitati filiorũ iudæ inſultantes, magnificare cupiunt ſup terminos ei⁹ poſſeſſionẽ ſuã: de quib⁹ in prouerbijs dicit֗: Non tranſ- Pro. 22. d
H feras terminos ſempiternos quos poſuerunt patres tui. Vide hæreticos in dialectica ſibi & rhetorica & omniũ ſophiſmatum dogmatibus applaudentes, cõtemnere eccleſiæ ruſticitatem: & quaſi indignam myſterijs ſuis, quæ ſibi quaſi idola confinxerunt deſpicere, & habere pro nihilo: & non quæres quæ ſint opprobria moab & cõtumeliæ filiorũ ammon; in quibus exprobrauerunt populo dei. Iurauit itaq; dominus per ſemetipſum dicens: Viuo ego dicit dominus. Et pulchre ad diſtinctionẽ mortuorũ deorũ, qui appellant֗ idola, ſe uiuentem dicit deus iſrael, hoc eſt populi uidentis deum: qđ blaſphemãtes hæ gentes. i. moab & filij ammon de quibus ſupra diximus: ſicut ſodoma & gomorra erunt. Vident֗ quidẽ ſibi in eo ꝙ gentiles non ſunt, exiſſe de ſodomis & gomorris: ſed quia blaſphemant populũ dei, & contra iſrael faciunt, in ſodomam reputabunt֗ & gomorram: & ita delebunt֗ ut illæ deletæ ſunt ante, nullum in ſe habentes ueſtigiũ uiroris & uitæ. Nec mirũ ſi hoc de hæreticis intelligamus qđ reputantur quaſi ſodoma & gomorra: cum etiam ad eccleſiaſticos qui dei nõ obſeruauere mandata, & egreſſi ſunt a præceptis eius, dicat֗ per Eſaiam: Audite uer- Eſa. 1. c
bum dñi principes ſodomorũ: & attẽdite in legẽ dñi pp̃us gomorræ. Et ad preſbyteros cupientes ſub figura ſuſannæ eccleſiæ corrumpere caſtitatẽ, dicat daniel: Hoc eſt iudiciũ Dañ. 13. f
dei: ſemẽ chanaan, & non iuda. Et ut ſciatis quotienſcunq; ſodoma & gomorra & ægyptus nominãtur: nõ de his dicit ꝓuincijs, quas oculis cernim⁹: ſed de alijs ſpiritalib⁹ quib⁹ ſermo propheticus cõminat֗: legite in apocalypſi Ioannis. Locus autẽ in quo dñs crucifixus eſt, uocat֗ ſpiritualiter ſodoma & ægypt⁹. Si ergo hieroſolyma in qua crucifixus eſt dñs, uocat֗ ſpiritualiter ſodoma & ægyptus: quare nõ econtrario ægyptus & ſodoma & gomorra, ſi opera fecerint hieruſalem, & terræ iudæ, in terram ſortis domini tranſferant֗? Denicq; & dauid non erat de ſacerdotibus: nec licebat ei co- 1. Reg. 21. a
mẽdere panes propoſitionis: ſed quia per ſingula creſcebat opera, & perſecutio ſaul uirtutum illius profectus erat: propterea in fuga ſua dum neſcit, ſubito antiſtes efficitur: & accipit panes propoſitionis: & non uiolat mandatũ dei. Hoc

totum

A רמשק totum diximus: quia moab ut sodoma erit: & filij ammon ut gomorra. Damascus quoq; quæ interpretatur, sanguinem bibens: aut sanguis sacci, erit derelicta a dei misericordia, quasi aceruus salis. Quia enim princeps eius est rex Aretha, & Damasceni Paulum occidere cupiunt, 2.Co.11.g Actu.9.d & per murum in sporta dimittitur: non dicitur ad Damascum: Vos estis sal mundi: nec illud sal uocatur, quod semper offertur in uictimis: sed quod infatuatum est: & de quo in euangelio scribitur: Si autē sal infatuatū fuerit in quo salietur? ad nihilum est utile neq; in terrā neq; in sterquilinium: sed foras proijciunt illud, ut ab hominibus conculcetur. Et moab igitur, & ammon, & damascus: qui se se adUersus domini sciētiā parauerūt & blasphemauerūt populū dei: & dixerūt in eum plurimas contumelias: & uoluerunt dilatare terminos suos in terra ecclesiæ: & populum dei possidere, desertæ erūt & destructæ: & reliqui de populo dei, hoc est, B uiri ecclesiastici in scripturis dominicis eruditi eripient eos: & residui gētis dominicæ possidebūt eos: & hoc eis erit pro cōtumelia, qua exprobrauerūt & magnificati sunt contra dominū omnipotentem. Vide clæmētiam, uide misericordiam domini: contumeliam patitur, blasphematur, diripiuntur termini eius: & ille quid facit? Mittit ad reliquias populi sui, de quibus diximus: ut sibi blasphemantes diuidat: & in suam ducat possessionem. Multo enim stulto melius est seruire sapienti: & fatuitatem eius domini sapientia corrigi, q̄ suæ eum stulticiæ derelinqui. Veniet itaq; dominus omnipotens, & manifestus erit super eos: quem nunc nesciunt, quem ignorant: & disperdet omnia dogmata, id est deos eorū, & diuersarum gentium idola: ut postq̄ simulachra quæ de suo sibi sensu composuerant euersa fuerint, conuertantur gentes ad dominum: & unusquisq; in loco suo adoret eum quem nesciebat ante. a ¶ Sed & uos ethiopes interfecti gladio &c. Iudæi totum hoc capitulum & duo superiora contra philistim & moab & filios ammon ad aduentū christi referunt, quem putant in consumatione mundi esse uenturum: qui extruat hierusalem: & populum suum liberet de manu gentium qua tenentur: & hoc sonare qđ dicitur: Et adorabūt eum uiri de loco suo, omnes insulæ gentiū. Non solum autem superiores gentes, sed æthiopes quoq; & assyrios & niniuen urbem assyriorū eo tempore ponendam esse in solitudinem: & cubituras in ea omnes bestias terræ: siue ut in hebræo scriptum est: omnes bestias gentium: ex quo significari putant de cunctis nationibus, quæ euersuræ sunt niniuen. Et quia niniue speciosa interpretatur, in præsenti loco speciosam referunt ad babylonem: Et omne quod sequit̄: Onocrotalus & heritius in liminib⁹ eius morabunt̄: & cætera, babyloni potius conuenire: cuius & in Esaia eadem solitudo prædicitur. Et econtrario alij affirmant, manifeste de assyrio dici, de quo iam præcesserit: Et extendet manū suam super aquilonem, & perdet assur: & ponet niniuen in solitudinem. Post assyrios enim magis niniuen intelligi, q̄ babylonem quæ ciuitas chaldæorum est. Quod autem ait: Onocrotalum & heritium in cardinibus eius, & coruum in superliminari: solitudinis esse indicia: & onocrotalorū duo genera: Aliud aquatile, aliud solitudinis. Et q̄ ait, uox cantantis in fenestra: uel dæmones intelligi, uel uariarum uoces uolucrum: quæ solent in desertis urbibus commorari. Præterea qđ & nos & Lxx. similiter trāstulimus: Coruus in superliminari: in hebræo ponit̄ חֹרֵב qđ scđm lectionis diuersitatē, uel siccitas, uel gladius, uel coruus accipitur. Vnde & Aquila gladiū, alij siccitatem interpretati sunt. Et post euersionē quasi insultans ruinæ eius sermo propheticus loquit̄: Hæc est ciuitas gloriosa habitans in confidentia, quæ dicebat in corde suo: Ego sum, & extra me nō est alia ampli⁹: quomodo facta est in desertū cubile bestiæ? Omnis qui trāsit per eam sibilabit, & mouebit manū suam. Iuxta hoc autē quod supra diximus: aut uere in deserta urbe habitabunt bestiæ: aut certe sub bestiarum figura multarum nationum uarietas indicatur. Quod si quispiam quæsierit: quomodo iuxta historiā ad tempora nabuchodonosor hæc ꝓphetia referat̄: æthiopibus etiā nuncupatis & assyrijs, quib⁹ medi & persæ nihil fecerint. Legat historias & uidebit assyrios quoq; & æthiopes medis fuisse subiectos: & cambises regnum & cyri potentiam, & omnia quæ deinceps sint secuta. Hæc iudaice dicta sint. Cæterum si notauerimus in omnibus scripturis æthiopes eos appellari, qui penitus in uitia sunt demersi: scđm illud quod in Hieremia legim⁹: Si mutabit æthiops pellem suam: æthiopibus ad meliora conuersis, spes erit: nullūq; qui uoluerit agere pœnitentiā, a salute alienū fore. Vnde & prius anima polluta, & delictorū sordibus inquinata dicit: Nigra sum. Et postea in fine canticicanticorū, de eadem iam purgata & lota per pœnitentiam scribit̄: Quæ est ista quæ ascendit dealbata? Moyses quoq;, id est lex dñi spiritalis, æthiopissam de gētibus duxit uxorē: & maria, id est synagoga iudæorū: & aaron, id est carnale sacerdotium: & nō scđm ordinē melchisedech: murmurat aduersus legē, sed frustra. Statim enim synagoga perfundit̄ lepra: & extra castra proiecta, completo tempore, ipso orante moyse in castra reducit̄. Ethiopiæ enim manus iam præuenerat deum. Comminatur itaq; nunc sermo diuinus his qui peccatis inhærentes, & obliti sordibus delictorū nolunt ad meliora conuerti: & tenebrosum colorem eluere: & comminatur eis gladium: de quo puto scribi & in genesi: Statuit cherubim, & flammeum gladium qui uertitur ad custodiēdam uiam ligni uitæ. Et in Esaia: Inducet gladium magnū & sanctum super draconem colubrum tortuosum: & interficiet eum in

Matth.5.b

Hiere.13.d

Cañ.1.a Ibi.8.b

Exo.2.d

C

D

Væ prouocatrix

O illustris

die illa:

E die illa. Et dicit eos uel uulnerandos uel interficiendos gladio: ut timẽtes pœnas imitentur niniuen, & agant pœnitẽtiã: & nõ ſuſtineãt quæ dñs cõminat. Q. d. quidẽ & Hieremiæ
Hiere. 18. b .pphetia ſonat: Loquar inquit ſuper gentẽ & ſuper regnũ: & auferam & diſperdam eos: & ſi pœnitentiã ægerint, & ego pœnitẽtiam agam de oĩb⁹ malis quæ locutus ſum ut facerẽ eis. Et ut ſciatis propterea nunc dñm comminari æthiopibus gladiũ, ut eos ad meliora conuertat: poſt paululũ in
Infra. 3. b hoc ipſo libro de æthiopib⁹ infert: Vltra flumina æthiopiæ inde ſupplices mei filij diſperſorũ meorũ deferent munus mihi: Siue ut in Lxx. habetur: de finibus fluuiorũ æthiopiæ ſuſcipiam diſperſos meos, & offerẽt hoſtias mihi. Poſt hæc nõ loquitur dominus ut ſupra, ſed propheticus ſpiritus de eo: Et extendet manũ ſuam ſuper aquilonẽ, & perdet aſſur.
Hiere. 1. c Aquilonem de quo Hieremias ſcripſit: Ab aquilone exardeſcent mala ſuper omnes habitatores terræ. Et de quo Salo/
Pro. 25. d mon commemorat: Aquilo durus uentus: nomine autem dexter uocatur. Propterea autẽ extendit inferentẽ ſupplicia deus manum ſuam, ut & aquilo ſentiat pœnas: & hi qui in terra eius ſunt: ad quã iuxta Zachariã pergunt equi nigri:
Zach. 6. a de quibus dicit: Erant equi nigri, ibant in terrã aquilonis. Et pulchre qui mouerit pedes ſuos, & receſſerit ab oriente:
Ibi. 6. c de quo idem propheta ait: Ecce uir oriens nomẽ eius: & ad occidentẽ reſpexerit, ſtatim pergit ad aquilonem qui nõ eſt dexter, ſed nomine dexter uocat. Q. d. quidẽ & corporaliter intelligit: ut quicũq; in oriente ſteterit, & uerterit ſe occidentem reſpiciens, ad dexterã habeat aquilonẽ: quẽ dextrũ uocant qui flatu illius refrixerũt: qui tantũ nomine dexter eſt:
F cæterũ re & opere potius in ſiniſtra eſt. Poſtq; autem exten/derit manũ ſuam ſuper aquilonẽ dñs, perdet etiã aſſur qui interpretatur ἐνδεώωμ: quẽ multi putant dirigentẽ dici: ſed falſum eſt: ἐνδεώωμ em̃ coarguens dicit, atq; cõuincens. Et quoniam diabolus ipſe eſt inimicus & ultor: & ipſe peccata ſuggerit: & poſtea in peccatis coarguit peccatores: idcirco ἐνδεώωμ uocatur. Hunc ego eſſe reor principẽ aſſyriorũ qui habitat ad aquilonẽ, & metropolim habet niniuen: & dicit in Eſaia: Fortitudinẽ faciam: & ſapiẽtiæ intellectus auferam terminos gentium: & uires earũ depaſcar. Porro q. d. ſequit de niniue uaſtata: Et paſcentur in ea greges, & oĩes beſtiæ terræ, & cameleontes & heritij in præſepib⁹ ei⁹ accubabũt, & beſtiæ requieſcẽt in cardinibus eius: & corui in feneſtris eius, & cætera: Videtur mihi iuxta illud intelligi debere, q. d. uel in Iona, uel in Nahum .ppheta ſcriptum eſt. Et in Iona quidẽ niniuen. i. ſpecioſam, quæ ad prædicationẽ Ionæ: id eſt columbæ ægerit pœnitentiam, eccleſiam interpretati ſumus de gentib⁹ cõgregatã. In Nahum uero ſuper mundo intelligẽtiã tẽperauim⁹: & de mundo quidẽ nõ difficile eſt interpretari & dicere, q. qñ æthiopes uulnerati gladio dñi fuerint, & extẽderit manũ ſuam ſup aquilonẽ: & perdiderit aſſyriũ principẽ mundi: etiã ipſe mundus cũ principe ſuo pereat: & ad maximã ſolitudinẽ redigat: & nulli miſerabilis ſit, ſed omnes ad ruinã eius ſibilent, & moueant manus ſuas. De eccleſia autẽ uidet prima fronte eſſe blaſphemũ: q. ea futura ſit inuia & deſerta, & beſtiæ habitẽt in ea: & poſtea ei cum inſultatione dicat: Hæc eſt ciuitas malis dedita, quæ habitabat in ſpe, quæ dicebat in corde ſuo: Ego ſum, & non eſt præter me amplius: quõ facta eſt in ſolitudinem paſcua beſtiarũ? Sed qui cõſyderauerit illud Apoſtolicũ, in quo di
2. Timo. 3. a citur: In nouiſſimis temporib⁹ inſtabunt tẽpora peſſima: & erunt homines ſui amatores, auari, arrogãtes, ſuperbi, blaſphemi, parentib⁹ nõ obediẽtes, ingrati, ſceleſti, ſine affectione, ſine pace, accuſatores, intemperantes, crudeles, odio habentes bonũ, proditores, temerarij, inflati, uoluptatũ amatores magis q. dei: habẽtes formã pietatis, uirtutẽ autẽ ei⁹
Matth. 24. b denegãtes. Necnõ & hoc q. d. in euãgelio ſcriptũ eſt: q. multiplicata iniquitate, refrigeſcat charitas multorũ: intantũ ut in illo tẽpore cõpleat: Verũtamẽ ueniẽs filius hominis putas inueniet fidem ſup terrã? non mirabit de extrema eccleſiæ uaſtitate: q. regnante antichriſto redigẽda ſit in ſolitudinẽ, & tradenda beſtijs: & paſſura quæcũq; nunc .ppheta deſcribit. Si em̃ deus .ppter infidelitatẽ ramis naturalib⁹ non pepercit: ſed fregit eos: & poſuit flumina in deſertũ: & fontes aquarũ in ſitim: terrã fructiferã in ſalſuginẽ .ppter malitiã habitatorũ eius: Cur non e contrario eos de quib⁹ dixerat: Poſuit deſertum in paludes aquarũ, & terram ſine aqua in fontes aquarum: & habitare fecit ibi eſurientes, & cæte/ra: & q̃s inſeruit de oleaſtro in radicẽ bonæ oliuæ, ſi immemores bñficij receſſerint a cõditore ſuo: & adorauerint aſſyriũ, euertat & ad eãdẽ ſitim reducat in q̃ pri⁹ fuerãt: Q. d. cũ generaliter in aduẽtu antichriſti ſiue in fine mũdi poſſit intelligi: tñ q̃tidie in his q̃ ſimulant ſe eſſe de eccl̃ia dei, & operib⁹ negant: auditoreſq; legis ſunt & non factores, accipi põt: q̃ fruſtra ſpecioſos ſe eſſe iactent, cũ habitent in eis greges, uitiorũ. ſ. multitudo & bruta aĩalia corpi ſeruientia: & oẽs beſtiæ terræ, quæ corda corũ comedũt: & cameleontes qui nõ habẽt unũ colorẽ: ſed diuerſis peccatis, nunc auaricia, nunc luxuria, nunc crudelitate, nunc libidine, nunc triſticia, nũc exultatiõe p momẽta mutant. Et heritij in præſepib⁹ eorũ, animal ſpinoſum & plenum ſentib⁹: & uulnerãs quicquid cõtigerit. Sed & beſtiæ cubabunt in foraminib⁹. i. in cordibus eorũ: & corui immũdæ aues in portis eorũ, uel in ore, uel in auribus, q̃ aut loquant ſemp, aut audiant mala. Poſt quæ inferẽ & dicit: ideo eccleſiam hæc paſſurã fore uel eſſe perpeſſam, q. in ſuperbiã ſe eleuauerit: & q̃ſi cedrus ſuũ cacumẽ erexerit, malis opib⁹ dedita: & nihilomin⁹ futurã ſibi beatitudinẽ repromittẽs: & in corde ſuo cæteros deſpiciẽs: nec putans quẽq; eſſe præter ſe, & dicens: Ego ſum & nõ eſt alia præter me ultra: quõ ergo facta eſt in ſolitudinẽ paſcua
H beſtiarũ? Vbi em̃ prius habitabat pater & filius & ſpũſſctũs, & angeli ei⁹ miniſterijs præſidebãt, tunc habitabũt beſtiæ:
Pſ. 73. d de quib⁹ & .ppheta cõplorat dicẽs: Ne tradas beſtijs animã cõfitentẽ tibi. Ois q̃ trãſibit p eã, ſibilabit & mouebit man⁹ ſuas. Q. d. ſi de angẽlis intellexerim⁹, ita interpretabimur: cũ trãſierint p eã angeli, & nõ mãſerint in ea ut prius facere cõſueuerãt: ſtupebũt & mirabunt: & nõ eã fulcient, & ſuſtentabunt ruentẽ manu ſua: ſed leuabunt man⁹ & pertrãſient. Vel certe cũ ſibilo attollent man⁹: & q̃ſi plangẽtes in morẽ lugentiũ cõcrepabũt. Si autẽ hoc de diabolo & angelis eius uoluerim⁹ accipere: qui uineam q̃q; quæ de ægypto tranſlata fuerat, uaſtauerũt: Dicem⁹ p animã de q̃ chriſtus receſſerit: & quæ prius tẽplum dei fuerat, & eſſe deſiuit: tranſire ſerpentẽ & ſibilare in ea: & uenena ſuæ maliciæ euomere: & nõ ſolũ hoc facere, ſed opera q̃q; ſua quæ προπικῶς manus uocant mouere. Ac ne putes quia colubrũ noĩauimus: uiolenter nos man⁹ colubri .p opere intelligere: accipe teſtimoniũ
Pro. 18. d ſalomonis: Mors & uita in manib⁹ linguæ. Hæc dixim⁹ ut potuim⁹ interpretationi allegoricæ ſeruientes. Si quis autẽ magis ueriſimilia & habẽtia rationẽ q̃ a nobis ſunt diſerta repererit, illius magis lector auctoritate ducat.

Ca. III

VE prouocatrix &c. Multi putant propter conſequentiã ſermonis dici aduerſum niniuen, de qua ſupra: Et perdet aſſyriũ, & ponet niniuen in ſolitudinẽ. Sed nunq̃ ſcriptura niniuen co/
Hiere. 25. g lumbã uocaret: licet in Hieremia, a facie gladij columbæ de nabuchodonoſor dictũ putẽt. Sed ſciendũ q. alij ecõtrario aſſerãt, .p columba ibi poſſe intelligi ἑλλάδα. i. græciã: ut ſit
יונה ſenſus: a facie gladij Iona. i. a facie gladij græciæ: Iona em̃ tã columbã q̃ græciã ſignificat: Vñ & uſq; hodie græci Iones, & mare appellat Ionium: Et apud hebræos permanet eorũ uetus uocabulũ. Sed & principes rhomani apud barbaras nationes antiquum uocabulum retinentes, cæſares appellantur. Omnis itaq; cõtra hieruſalem ſermo eſt: Væ ciuitas quondam columba, ſemper peccans, & captiuitatibus tradita, & rurſum redempta a domino. Væ ciuitas prouocatrix: quod ſignificantius hebraice dicit מֹרְאָת, id eſt παραπικραίνουσα: q. d. poſſum⁹ dicere, deum amarũ faciẽs. i. tuo/

uitio

A uitio, dulcẽ dñm atq; clæmentẽ uertẽs in amaritudinẽ: ut q̃ miſereri uult, punire cogatur. Nõ audiuit præceptũ dñi: & correpta noluit ſuſcipere diſciplinam: nec præmẽtib⁹ malis aliq̃ eſt confiſa in dño deo ſuo: nec ambulauit poſt tergũ ei⁹: nec dicente eo: Ego dominus appropinquans & nõ de Hiere. 23. e lõge, ipſa ei appropinquare uoluit. Deſcribuntur quoq; principes eius: & iudices, & prophetæ, & ſacerdotes: ut i ciuitate populum, & in his quæ dixi nominibus dignitatum, principes accipiamus. Principes igitur eius quaſi leones ſemper uerſabañ in prædis, & ad effundendũ ſanguinem ſubiecto/rum: Iudices eius rapaces, nõ dimittentes alijs quod poſſint rapere: Prophetæ ei⁹ inſanientes ſiue ſtupentes: quod hebraice dicitur בחזים: & Aquila trãſtulit ἐνθουσιαζόμενοι, loquebañ quaſi ex ore dñi: & omnia contra dominum prædicabant. Sacerdotes in loco ſanctuarij commiſere ſacrilegium: & cum contra legem facerẽt, ex lege uictimas offerebant. Propterea quia illa ægerunt iniuſte, domin⁹ iuſtus nõ faciet iniquitatem: ſed reſtituet urbi peſſimæ quæ mereť. Mane mane. i. manifeſte & abſq; aliqua ambiguitate faciet de ea iudiciũ: nec erit q̃ ab eo poſſit abſcõdi. Et hoc faciet dominus ut correpta ciuitas conuertatur ad melius. Sed iniquus iſrael nõ cognouit cõfuſionem ſuam: nec intellexit idcirco ſibi illatas plagas, ut ageret pœnitentiam. Vindicaui te (inquit) poſtea de gẽtib⁹, & deſtruxi imperia eorũ: ut qui p plagas me nõ ſenſeras, ſaltẽ p beneficia cognoſceres. Vel certe ſic intelligẽdũ: Diſperdidi oẽs ciuitates tuas o iuda: & oẽs ſubiectos tibi pagos & trib⁹, & diuerſa confinia: & tanta hominũ uaſtitas fuit: ut non eſſet qui habitaret in urbibus tuis: & poſtq̃ hoc feci, miſi prophetas meos conſurgens diluculo: & ad pœnitentiam prouocans, dixiq;: Feci quidẽ tibi hæc o hieruſalem: ſed feci ut timeres me, & ſuſciperes diſciplinã: & nõ periret habitaculum tuũ, hoc eſt tẽplum, ppter omnia ſcelera quæ geſſeras. At ecõtrario habitatores hieruſalẽ, me eos ad pœnitentiã prouocãte: quaſi de induſtria & ex cõtentione diluculo ſurrexerũt: ut feſtinatione qua ad me redire debuerant, complerent omnes cogitationes ſuas: & opere demonſtrarent, quod mente concepterant. Hoc iuxta hebraicũ. ¶ Cæterũ Illuſtris et redempta ciuitas chriſti ſanguine, iuxta ſuperiora perſpicue eccleſia intelligiť: quæ & uocatur columba, propter ſimplicitatẽ multitudinis in ea credentiũ. Hæc nõ audiuit uocẽ domini, nec ſuſcipere uoluit diſciplinã: nec cõfiſa eſt in domino:

HEB. non audiuit uocem, & nõ ſuſcepit diſciplinam: in domino non eſt confiſa: ad dominũ ſuum nõ appropinquauit. Principes ei⁹ in medio ei⁹ quaſi leones rugiẽtes: iudices eius lupi ueſperæ, non relinquebant in mane. Prophetæ eius ueſani, uiri infideles: ſacerdotes eius polluerunt ſanctum: iniuſte ægerũt cõtra legẽ: Dñs iuſtus in medio ei⁹ nõ faciet iniquitatẽ. Mane mane iudiciũ ſuũ dabit in luce: & non abſcondetur: neſciuit autem iniquus cõfuſionẽ: diſperdidi gentes & diſſipati ſunt anguli earũ: deſertas feci uias eorũ, eo q̃ nõ eſt qui trãſeat: deſolatæ ſunt ciuitates eorũ non remanente uiro, neq; ullo habitatore. Dixi, attamen timebis me: ſuſcipies diſciplinã: & non peribit habitaculũ ei⁹, ppter omnia in quib⁹ uiſitaui eã. Verũtñ diluculo ſurgẽtes corruperunt oẽs cogitatiões ſuas.

Quapropter

SEP. audiuit uocem: non ſuſcepit diſciplinã: in domino non eſt confiſa: & ad dñm ſuum non appropinquauit. Principes eius in ea ueluti rugientes leones: iudices eius ſicut lupi arabiæ, nõ dimittebant in mane: prophetæ eius portantes ſpiritum: uiri contemptores: ſacerdotes ei⁹ polluunt ſancta & impie agunt in legem: dominus autẽ iuſtus in medio eius: & non faciet iniquitatem. Mane mane iudiciũ ſuũ dabit in luce: & nõ eſt abſconditus: & neſcit iniquitatem in exactione: nec in ſempiternum iniuſticiam: detraxi ſuperbos: diſſipati ſunt anguli eorum: deſtruxi uias eorum: ut penitus non tranſeant: defecerunt ciuitates eorum: eo q̃ nullus ſubſiſteret neq; habitaret. Dixi, ueruntamen timebitis me & ſuſcipietis diſciplinã: & non peribitis de oculis eius in omĩb⁹ in quib⁹ ultus ſum ſup eam.

Præparare

quia noluit appropinquare ad dñm deũ ſuũ: ut mereret uenia pctõrũ. Fruſtra eñ quis uocẽ dñi dei ſui audire ſe dicit, & cõfidere in dño, quando operibus fidem deſtruit: & magis mammonæ iungitur q̃ dño deo ſuo: & duplici corde accedit ad eum: & duob⁹ dominis, ſæculo & deo militare poſſe ſe credit. Hui⁹ principes ſicut leones rugiẽtes. Nõ ambigimus de rugitu leonũ & diſcurſu: qñ uideri/mus principes ei⁹ ita in ſubiectos populos detonare: & uoce tyrannica rabidiſq; conuitijs plæbem conterere: ut non paſtorem in grege, ſed leonẽ inter ouiculas putes frendere. Iudices q̃q; ei⁹ q̃ſi lupi arabiæ, occidentes ueſperæ, & nil relinquẽtes ĩ mane: nõ aſpicientes ad ortũ ſolis: ſed morantes ſemp in tenebris: & poſſeſſiunculas eccl'iæ, & ea quæ in dei donaria conferuntur, uertẽtes in lucrum ſuum: ut nõ habeant pauperes quod mane comedãt: q̃ q̃ſi in nocte, & nullo uidẽte omnia populañ: & cũ luporũ more cuncta diripiãt: ne paruoſ quidẽ cibos indigẽtibus derelinquũt. Prophetæ etiam, id eſt magiſtri qui ſe putant docere populos, & de ſcripturis ſermocionari: πνευματοφόροι, id eſt portantes ſpiritũ, ſiue ſpirituales: & hoc εἰρωνικῶς legendum, ſunt uiri contemptores: nõ enim docere, ſed facere in eccleſia conuenit: non factis uerba deſtruere. Cæterum tu cum alium doceas: & ipſe nõ facias, nõ tam doctor q̃ contemptor uocandus es: de quo & in Habacuc ſcribiť: Videte cõtemptores & reſpicite & admiramini mirabilia, & diſperdimini. Sacerdotes quoq; qui euchariſtiæ ſeruiũt: & ſanguinẽ dñi ppris ei⁹ diuidunt, impie agunt in legẽ chriſti: putantes εὐχαρίσιαμ imprecãtis facere uerba, non uitam: & neceſſariam eſſe tantum ſolennem orationem, & non ſacerdotum merita: de quibus dicitur: Et ſacerdos in quo fuerit macula, non accedet offerre oblationes domino. Cum hæc faciant principes, iudices, prophetæ, ſacerdotes hieruſalem: nihilominus clæmens & iuſtus eſt dominus. Clæmens, in eo q̃ a ſua eccleſia non recedit. Iuſtus, in eo q̃ reddit unicuiq; quod meretur. Poſtq̃ enim aduenerit mane, & nox huius ſæculi pertranſierit: dabit in luce iudicium ſuum: & non abſcondetur uel ipſe uel iudicium eius. Et cum cœperit a ſingulis exigere pecuniã quam eis cõmiſerat, nõ erit iniuſtus: nec faciet in perpetuũ ualere iniuſticiã: ſed ſuperbos principes quib⁹ reſiſtit deus, detrahet de cathedris ſuis, & de culmine quod tenebant: & diſſipabunť anguli corũ. i. prauæ uolũtates, & a recto itinere declinantes; in quib⁹ ſemp & phariſæi orare cõſueuerãt,

angulari

Abac. 1. b

E angulari lapide cõtẽpto. Puto autẽ q̃ & ſuperbis proſit detrahi eos de arrogantia ſua: & diſſipari angiportus & angulos eorũ, ut poſtea recto itinere gradianẽ. Deniq̃ ſequiẽ: Et deſertas faciam uias eorũ, eo q̃ nõ ſit qui pertranſeat: ſcd̃m illud qd̃ in prĩo pſalmo ſcriptũ eſt: Et iter impiorũ peribit. Necnõ & in Oſee ubi de hieruſalẽ dicit̃ fornicante: Ecce ego claudam uias eiꝰ ſpinis: & obſtruã itinera eius: & ſemitã ſuam nõ inueniet: & perſequet̃ amatores ſuos: & non aprehẽdet eos: & quæret eos, & nõ inueniet: & dicet: Vadã & reuertar ad uirũ meũ priorem: qm̃ bene mihi erat tunc magis q̃ nunc. Aiaduerte q̃ niſi clauſæ fuiſſent uiæ, & obſepta itinera: & niſi deſtruiſſet dñs uias eiꝰ, nunq̃ dicere potuiſſet aĩa fornicans: Vadã & reuertar ad uirũ meũ priorẽ. Diſſipanẽ ergo itinera ſuperborũ & anguli eorũ, ne ambulent in ſuperbia & in prauitate: & urbes eorũ quæ male ædificatæ fuerãt in arrogantia & ſuperbia, deſtruunẽ: ne ſubſiſtant & habeant habitatores peſſimos. Ac ne quis putet nos uim facere ſcripturæ, diſcat ex cõſequẽtibꝰ: Hæc autẽ (inquit) feci ut dicerẽ eis: Ecce deſtructa ſunt itinera maliciæ: de cætero timete me, & diſcite diſciplinã: ne & diſciplina mea pereat, fructũ in uobis ſonuerſionis nõ inueniẽs: & oĩa irrita ſint, q̃ quæ uos uolui corripere: & ille uobis ſermo q̃ in Hieremia ſcriptus eſt, poſſit aptari: Sine cauſa percuſſi filios ueſtros, diſciplinã nõ recepiſtis. Vel certe timete me & recipite diſciplinã, ut nõ pereãt oĩa de cõſpectu hieruſalẽ: nec penitꝰ ad ſolitudinẽ deducat̃ ſuper his malis, in quibus cõminatus ſum ei. Nec moueat aliquem (ut ſæpe iam dixi) q̃ hæc aduerſum eccl̃iam dicta interpreter, cũ ſciat hieruſalem in ſcripturis ſanctis ſemper typũ habere eccleſiæ: de qua qui peccauerit, uel in babylonẽ abducit̃: uel ſi ſponte deſcẽdere uoluerit, in hiericho a latronibus uulnerat̃. Quæ eſt em̃ ita illuſtris ut eccleſia, quæ in toto orbe fundata eſt: ita redẽpta chriſti ſanguine, & columba, ppter gratiã ſpũſſancti, ut eccleſia de gẽtibꝰ cõgregata: in q̃ plurimi qui ſe dicunt in chriſtũ credere, nec audierunt uocẽ eius: nec receperũt diſciplinã: nec iuxta eũ eſſe uoluerunt. Q̃z autẽ dicit̃: Principes eiꝰ in ea ſicut leones rugiẽtes: ſcio offenſurũ me eſſe plurimos, qd̃ ſup epiſcopis & preſbyteris hæc interpreter: cũ & preſbyteri mali qui ſuſannã uiolare cupierũt, cæteros preſbyteros q bñ uixerint, nõ cõdemnent. Et mali principes q̃s deſcribit ſermo, pphetic⁹, nõ ſint bonis principibꝰ cõtumeliæ. Stulto em̃ flagellato inſipiens ſapiẽtior erit: ſi autẽ inſipiens ſapiẽtior fit, q̃to magis ille q̃ ſapiẽs eſt? Sed iudices eiꝰ ac principes capiẽtes munera, uentesq̃ iuſticiam, nõne recte appellanẽ lupi arabiæ, uel uespertini, ſicut Symmachus tranſtulit? Non em̃ merenẽ lupi dici beniamin: qui mane rapiunt, & ad ueſperã dant eſcam: ſed lupi ueſpertini qui noctibꝰ comedũt, & in mane nihil relinquunt. Q̃z autẽ ſequiẽ: Prophetæ eius πνευματοφόροι. i. portãtes ſpm̃, uiri cõtẽptores, nullũ moueat q̃ ſup doctoribus interpretãtes eoſdẽ & pphetas dicamꝰ & cõtẽptores: cũ & Apl̃us præcipiat: Nolite cõtriſtare ſpiritũ ſanctũ dei in q̃ ſignati eſtis in die redẽptionis. Et Dauid loquiẽ in quinq̃geſimo pſalmo: Spiritũ ſanctũ tuũ ne auferas a me. Niſi em̃ ſpũſſanctus cõtriſtatus fugere cõſueuiſſet priꝰ hoſpiciũ: & dimittere habitaculũ ſuũ, nunq̃ & Paulus præcepiſſet qd̃ ſupra dixi. Et dauid poſt adulteriũ formidaret ne perderet qd̃ acceperat: de q̃ & ad hebræos ſcribit̃: Quanto arbitramini deteriora mereri ſupplicia eum qui filiũ dei cõculcauerit: & ſanguinẽ teſtamẽti immundũ duxerit: in q̃ ſanctificatus eſt, & ſpiritui gratiæ cõtumeliã fecerit? Sed & in tertio regnorũ libro ſcriptũ eſt: hominẽ dei, haud dubiũ quin prophetã, qui ad altare deſtructũ poſtq̃ dixerat in ſamaria: Altare altare hæc dicit dñs: Ecce filius naſcet̃ dauid, & cætera: q̃ cõtẽpſerit uerba dñi, & comederit apud pſeudoprophetam: Sic em̃ locũ iſtum exponẽs Ioſephus interpretatus eſt, interfectũ eſſe a leone. Et ne putaret̃ caſus & non iudicium dñi: & pſeudopropheta q̃ eũ deceperat hoc futurũ eſſe prædixit: & ipſe leo cõtẽptorẽ puniẽs, aſinũ reſeruauit. Nõ ergo mirũ ſi doctores qui ſanctoſpiritu pleni fuerãt, poſſint fieri cõtemptores: cũ apud negligẽtes & nõ oĩa cuſtodia cõſeruantes cor ſuum: hæc ipſa cauſa frequẽter ſoleat ſuperbiæ, in dñm & cõtẽptus exiſtere, q̃ habeant ſciẽtiã dei: & nouerint multã bonitatẽ eiꝰ, quã abſcõdit timẽtibus ſe: & cõtemnant diuitias bonitatis eiꝰ, theſauriçantes ſibi irã in die iræ & reuelationis. Sacerdoteſ quoq̃ qui dant baptiſmũ & ad euchariſtiã dñi imprecanẽ aduentũ: faciũt oleũ chriſmatis: manꝰ imponũt: cathecumenos eruditũt: ſeuitas & alios cõſtituũt ſacerdotes: nõ tã indignenẽ nobis hæc exponẽtibꝰ & pphetis uaticinãtibꝰ: q̃ dñm deprecenẽ: & ſtudioſe agant ne de ſacerdotibꝰ q̃ uiolãt ſctã dñi eſſe mereanẽ. Nõ em̃ dignitas & noĩa dignitatũ, ſed opꝰ dignitatis: & principes, & iudices, & pphetas, & ſacerdotes ſaluare cõſueuit. Q̃ui epiſcopatũ inq̃t deſyderat, bonũ opꝰ deſyderat: Videte q̃d dixerit: bonũ opꝰ deſyderat, nõ dignitatẽ. Si autẽ deſpecto opere ſolã aſpexerit dignitatẽ, cito corruit turris in ſiloa: & excelſa cedri fulmĩe feriunt̃: & erecta ceruix frangit̃: & cygnꝰ extẽto collo & in ſublime ſe tendens, inter ĩmũdas uolucres cõputat̃. Porro qd̃ expoſuimꝰ iuxta hebraicũ: uerũtñ diluculo ſurgẽtes corruperũt oẽs cogitationes ſuas: pro quo in Lxx. ſcribit̃: præparare, cõſurge diluculo, diſſipata eſt oĩs frondoſitas eorũ: q̃a multũ ab hebraico diſcrepat: & magis uidet̃ iuxta Lxx. cũ poſterioribꝰ cõcordare, in ſequẽtibꝰ exponem⁹. a Quapropter expecta me ꝛc̃. Hæc iudæi interpretanẽ in aduentu chriſti, quem ſperant uẽturũ eſſe: & dicũt uniuerſis gẽtibꝰ cõgregatis: & effuſo ſup eas furore dñi, in igne çeli eius terrã deuorandã. Et ſicut añ ædificationẽ turris fuit, q̃n una lingua oẽs ppli loquebanẽ: ita cõuerſis omnibꝰ ad cultũ ueri dei locuturos hebraice: & totũ orbẽ dño ſeruiturũ. Nos autẽ qui nõ ſequimur occidentẽ literã, ſed ſpiritũ uiuificantẽ, nec iudaicas fabulas: audiamus a dño: præparare, coſurge diluculo: diſſipati ſunt oẽs racemi eorũ: & præparati dicim⁹: Paratũ cor meũ deus, paratũ cor meũ. Audimuſq̃ in prouerbĩjs imperatum: Præpara in egreſſu opera tua. Et illud qd̃ in leuitico ſacrate dicitur: ubi ſeptimo menſe decima die menſis offert aaron p̃ pplo hircũ emiſſariũ, atq̃ uiuentẽ: & ponẽs manꝰ ſup caput eius: imprecat̃ ei cuncta pctã pplı iſrael: tradetq̃ eum in manus hoĩs præparati, & mittet in eremũ: intelligimus in nobis: & præparantes nos ueri imperio ſacerdotis, tollamꝰ malũ de medio eccleſiæ. Cunq̃ hæc fecerimꝰ, nox præterit, appropinquat dies: & quaſi in die honeſte ambulantes dicimꝰ: Deus deus meus ad te luce uigilo. Statimq̃ inferimꝰ: Mane exaudies orationẽ meã: mane aſſiſtam tibi & uidebo. Niſi em̃ præparati fuerimꝰ, nõ nobis oriet̃ ſol iuſticiæ. Orto autẽ ſole oẽs racemi de uinea ſodomorũ diſſipanẽ & pereũt: ut nõ ſolũ grandes botri, ſed etiã qd̃ paruũ eſſe uidebat̃ in nobis, chriſti lucerna radiãte diſpereat. Et p̃ his oĩbꝰ mercedẽ nobis pollicẽs deus ait: Expecta me in die reſurrectiõis meæ in teſtimoniũ: Poſt uitia em̃ atq̃ pctã deus reſurget in nobis. Et iuxta quod in alio loco præcipit: Eſtote mihi teſtes, & ego teſtis dicit dñs deus: & puer quem elegi, teſtis eſt nobis, pater cũ filio & ſpiritu ſancto: ut in ore duorũ uel triũ teſtiũ ſtet omne uerbũ. Et magis mihi uidet̃ ſic ſtare ſentẽtia: & ſub his tribꝰ teſtibꝰ ueritas cõfirmari q̃ per literã. Duo em̃ fuerunt teſtes contra Suſannã: & contra ipſum dñm ſaluatorẽ: & tñ nõ ſtetit uerbũ in ore eorũ. Contra naboth quoq̃ pene tota ciuitas dixit teſtimonium: conſenſuſq̃ teſtiũ peſſimorũ non firmitatẽ habuit ueritatis, ſed ſceleris cõiurationẽ. Quia iudiciũ (ait) meũ in congregationes gentiũ: ut ſuſcipiã reges in loco uidelicet ſuppliciorum ſuorũ: ut effundã ſup eos irã meã, omnẽ iram furoris mei.

Quapropter expecta me dicit dominꝰ: in die reſurrectionis meæ in futurum: quia iudiciũ meũ ut congregem gentes & colligam regna ut effundam ſep. Præparare, conſurge diluculo: diſperierũt oĩes racemi eorũ: ꝓpterea expecta me dicit dñs in die reſurrectionis meæ in teſtimoniũ: quia iudiciũ meũ in congregationes

Q̃ui minor

Oſee. 2. b
Hiere. 2. f
Ephe. 4. g
Hebre. 10. e
3. Reg. 13. a
Pro. 24. d
Leui. 16. b
Pſa. 56. b
Pſa. 62. a
Ibi. 5. a
Eſa. 43. b
Deu. 17. a
Dañ. 13. d
Matth. 26. f
3. Reg. 21. d
1. Timo. 3. a

A Qui minor est cito meretur ueniam: & misericordiæ proximus est. Potentes autē potenter tormēta patientur. Vnde gentes & gentium multitudo cōgregatur ad iudiciū: reges autem, id est principes dogmatū peruersorū adducuntur in pœnam, ut effundatur super eos omnis ira furoris dñi. Et hoc nō crudelitate fit aliqua, ut arbitrantur sanguinarij iudæi: sed misericordia & cōsilio medicantis. Sequitur enī: In igne enim zeli mei cōsumetur omnis terra. Gentibus quippe ad iudiciū congregatis, & regib⁹ ad supplicium: ut effūdatur sup eos ira: & non ex parte, sed tota: & ira ac furore sociato, consumaē in toto orbe qc/quid terrenum est, qc/quid ad opa terræ: id est carnis pertinet: oēs eius uepres & spinosa fruteta uastans, zeli mei uorabit incendiū. Et tunc cōuertam sup populos linguam in generationem suā: ut unusquisq; errore deposito, ad antiquū cōfessionis domini elo/quiū reuertatur: & in B Philip. 2. b nomine iesu omne genu flectatur cœlestiū, terrestriū & infernorū, & oīs lingua confiteaē dñm iesum in gloria dei patris. Abiectisq; lateribus, & bitumine quæ habebamus, p lapidib⁹ & luto: qbus erroris nostri superbiā extruebam⁹ cōtra dominū: recipiamus linguā quā ante perdidimus, & simus sub iugo christi dicētis: Iugum meū suaue est, & onus meū leue est. Notandū aūt qđ in eo loco, ubi nos interpretati sumus: reddam populis labium electū: Pro electo Lxx. dixerunt εἰς γενεὰν αὐτῆς: id est in generationem eius: ut subauDiatur terræ. Et hinc error exortus est: qđ uerbū hebraicū בְּרוּרָה, qđ Aquila & Theodotio electū: Symmachus mūdum interpretatus est: Lxx. legerunt בְּרוֹרָה: ר literam ר existimātes, ppter elemēti nimiam similitudinē, qđ paruo apice distinguitur. Nec nō ubi nos transtulimus: In die resurrectionis meæ in futurū: & omnes interpretati sunt, testimonium: Hebræus qui me in scripturis instituit: asserebat לָעַד in præsenti loco magis εἰς ἔτι, id est in futurū debere intelligi, q̄ in testimoniū: עַד em̄ qđ scribiē p lītras ע & ר: & ἔτι, & μαρτύριον. i. & futurū, & testimoniū intelligi. Possumus hunc locū, & de primo christi aduentu exponere: qñ omni errore sublato, dæmonibusq; calcatis: & terrenis operibus destructis: apostoli uniuersis linguis locuti sūt: et ueteri errore sublato, unū cōfessionis redditū est labiū. Sed & reges qui destruunē & diuino consumunē ardore, peruersorū dogmatū principes sentiēdi sunt. a Ultra flumina ęthiopię &c. Cū reddiderit dñs credentiū ppīis labiū electū: & inuocauerint omnes nomē dñi & portauerint iugū eius: 3. Re. 10. a tūc etiā ultra flumina æthiopiæ: unde uenit regina saba audire sapiētiā Salomonis deferēt uictimas dño: Et æthiopia Ps. 67. g prævenient manus eius deo: Veroq; legifero q decē plagis pcussit ægyptū, nubet æthiopissa, inuidēte synagoga hebræo/Exo. 2. d rū. Qđ aūt ait iuxta hebraicum: Inde supplices mei filia dispersorū meorū deferent munus mihi, huiuscemodi est: O israel, o synagoga quondā filia quā in toto orbe dispersi, licet inuideas, licet æmulatione crucieris: tamen de æthiopia mihi uictimæ deferenē: id est de gentiliū populo. In die illa, id est qñ gentiū crediderit multitudo: etiā tu non penitus cōfunderis sup cūctis errorib⁹ tuis: qbus præuaricata es in me eligēdo, barrabbā & dei filiū crucifigendo. Tūc auferā de medio tui scribas & sacerdoteſ & pharisæos magniloq̄s supbiæ tuæ: & nequaq̄ te in mōte sancto meo ultra iactabis: sed habebis populū pauperē homīes illiteratos, & piscatores, q̄ sperabunt in nomine dñi. Reliqæ isrł: nō mltitudo q̄ clamauit: Crucifige, crucifige eū: nō pontifices & optimateſ: sed reliquiæ nequaq̄ faciēt iniquitatē: nec loquenē mēdaciū in christo ueritati credentes: nec inueniēt in ore eorū lingua dolosa: scientes qđ omne mendacium de Iob. 8. f diabolo est: q̄niā ipsi pascenē, & dicent: Do Ps. 22. a minus pascit me, & nihil mihi deerit: in loco D pascuæ ibi me collocauit. Sup aquā refectionis educauit me: aīam meā cōuertit: & non erit q exterreat, uincente fide credentiū persecutorum superbiam. Hoc de primo aduētu christi intellectum sit: qđ iudæi sibi in fine, p mittunt: & sperant se habitaturos in hierusalē: & in more pecorū corporalib⁹ donis iudæ opibusq; cōplēdos: & pascēdos herbis uiridibus: & deletis cunctis gentibus sibiq; subiectis: nullū posse resistere qui eos exterreat. Nos aūt accipiētes ex hac fabula occasionē ueræ historiæ: dicemus oēm nigredinē animæ, & tetrū colorē: ac draconis uenenū, quo tincti fueramus uitijs atq; peccatis: reddito nobis labio electo, siue mūdo & candido: ut interpretatus est Symmachus: derelinquere nos in fluminibus æthiopiæ puersorū dogmatū magistros, quibus ante irrigabamur: & cū dispersis quondā israel christo munera delaturos. In die illa, qua nobis christi lumen fuerit exortum: diceē ad singulos nostrū: Non confunderis ex oīmibus tuis adinuentionibus, cogitationibus uidelicet pessimis, quibus impie agebamus cōtra dñm: & tolletur uniuersa superbia, & contumelia per quā erigebamur cōtra dominū: & cōtra montē sanctū eius, dominū nostrū & saluatorem: & pro superbis uaniscq; nominibus, relinquēt in nobis ppīs mansuetus & humilis: ut nihil arrogans, nihil tumens, nihil qđ deo displiceat cogitemus. Simulq; consyderā qđ in die iudicij, & in cōsumatione mundi tollantur uniuersa nomina dignitatū: & unus populus remaneat, & grex sub pastore bono, q̄ sit māsuetus & humilis. Tūc etiā populus israel plenitudine gentiū subintrāte: quia cōclusit deus omnes sub peccato, ut omnibus misereaē: timebunt nomē dñi. Et reliquiæ israel nō facient ultra iniquitatē per quā dominū negauerūt: nec loquenē uana, ineptas sibi fabulas, p/mittentes: nec inueniēt in ore eorū lingua mendacij, christo per eos q̄ ueritas est loquēte. Tūc em̄ pascenē & ipsi in uno grege & accubabūt in ecclesia: & ueri nabuchodonosor im/

C

o petus non

Et petus non timebunt. Hæc uidentes & legentes tanta myſteria, clamemus cū Apoſtolo atq; dicamus: O profundū diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ dei, q̄ inſcrutabilia ſunt iudicia tua, & inueſtigabiles uiæ tuæ. Q. d. qdē & propheta ſentiens & ſecum uoluens, de dei iudicijs ſuſpicatur. In nocte cum corde meo exercebar & ſcopebam ſpiritum meum & dicebam: Nūquid in ſempiternū abijciet deus: aut non addet ut miſereatur ultra: aut continebit in ira ſua miſericordias ſuas? & dixi: nunc cœpi: hæc eſt immutatio dexteræ excelſi. Et eſt ſenſus: Hoc q̄d putabam dominū in æternum relinquere peccatores, & miſericordias ſuas ira ſuccedente cohibere: intelexi idcirco factum, ut immutatione dexteræ ſuæ, quæ excelſi eſt dextera, uniuerſa mutaret: & miſereretur his quos añ piecerat. Et nos igit̄ & reliquiæ iſrael ſcientes q̄d redituri ſumus rationē pro omni ocioſo uerbo: & q̄d diſperdet dominus uniuerſa labia mendacia: non loquamur uanitatem: Vanitas quippe uanitatum & omnia uanitas. Et uniuerſa uanitas oīs homo uiuēs. Nec ore noſtro mendaciū proferamus: ſed accepta poteſtate calcandi ſup ſerpētes & ſcorpiones: & ſuper omnē uirtutē inimici: nullā timeamus formidinem, nec luporum chriſto cuſtode uereamur inſidias: ſed dicamus: Dominus illuminatio mea, & ſaluator meus: quē timebo, & cætera quæ in uiceſimoſexto pſalmo cōtinēt̄. a Laudа filia ſion ⁊c. Nō uideatur mirū ut ſæpe diximus, aliter hebraica capitula & aliter Lxx. græca uidelicet latinaq; finiri: Vbi em̄ in ſenſu diuerſa tranſlatio eſt, ibi neceſſe eſt diuerſa eſſe uel principia uel fines. Iudæi cū chriſto quē putāt eſſe uēturum hæc ſibi omnia repromittunt: quæ nos qui chriſtū ſuſcepimus iam cum ipſo ſumus omnia conſecuti. Si quis ergo chriſtianorum & maxime nouorum prudētium: quorum nomina taceo, ne quēq; ledere uidear, exiſtimat necdū prophetiam eſſe completam: ſciat falſo chriſti portare ſe nomē, & iudaicā animā circūciſionē tantū corpis nō habere. Si em̄ hæc necdū facta ſunt, ſed futura: fruſtra credidimus ſaluatoris aduentū: fruſtra autem non credentes, intelligimus in nobis eſſe completū myſterium, q̄d tēporibus æternis tacitū eſt: & nunc manifeſtatū eſt p̄ ſcripturas prophe ticas, & aduentū domini noſtri ieſu chriſti. Denicq; conſyderemus ordinem lectionis: & uidebimus q̄d dicitur non ad iudæos, ſed ad chriſti eccleſiam pertinere. Poſt hoc em̄ q̄d præceſſerat: iudicium meum in cōgregationes gentiū ut ſuſcipiam reges: uſq; ad eum locum ubi ait: Vt inuocent omnes nomen domini, & ſeruiant ei ſub iugo uno: & ultra flumina æthiopiæ ſuſcipiā in diſperſis meis: qui afferent mihi uictimas: & poſt reliquias populi iſrael credentes in chriſto atq; ſaluatas: de qbus dicitur: & timebunt nomen domini qui ſunt reliqui de iſrael: & nō erit q̄ exterreat eos: Spūſſanctus de generali mundi conſumatione prædicans loquit̄: Gaude filia ſion, prædica filia hieruſalem, lætare & delectare de toto corde tuo filia hieruſalem. Qis quippe eccleſiaſtica anima: quæ in ſpecula conſtituta eſt & contemplatur pacem: lætatur & gaudet iniqtates a ſe eſſe ſublatas: & redemptas abeo q̄ prætioſo ſanguine oēs redemit. Chriſtus enim factus eſt ſapientia nobis a deo, & iuſticia, & ſanctificatio, & redemptio: Et redemit nos rex iſrl̄ qui habitat in medio noſtri, dicens: Ego & pater meus ueniemus & manſionē apud eū faciemus: & habitabo & ambulabo in eis: & ultra non uidebimus mala, ſolas uirtutes cogitantes atq; faciētes. In illa die dicit dominus uidētibus nobis pacē, & in ſublimi poſitis: ne diſſoluant̄ manus tuæ: qui & per Eſaiam dixit: Conforta mini manus diſſolutæ: & opera tua robuſta ſint: Dominus em̄ fortis cui nemo poteſt reſiſtere ſaluator tuus: ipſe tibi reddet lætiā quā perdidiſti: & uetere hoīc, piecto, in nouo ambulare te faciet: & hæc faciet in dilectiōe ſua: nō tuo merito, ſed miſcd̄ia ſua. Et lætabitur in te & delectabitur, quaſi pinguiſſimā ſolēnitatis tuæ hoſtiā ſuſcipiēs ſalutē tuā: & ipſe tibi dicet: congregabo cōtritos tuos: Cor quippe cōtritū & humiliatū deus nō deſpiciet: Et calamū contritū nō cōfringet. Hæc interim ſi uoluerimus de ſecundo aduentu accipere ſaluatoris. Porro q̄a propheta Zacharias ad ſimilē læticiā cohortatur ſion & hieruſalē: & hāc ipam̄ pphetiā Matthæus dicit in primo aduentu chriſti eſſe completam: Neceſſitate compellimur immo ordine ipſo ducimur ueritatis, q̄d in Sophonia dicitur: non futurū ſperare, ſed factum. Scriptū eſt em̄ in Zacharia: Gaude uæhemēter filia ſion, prædica filia hieruſalē: ecce rex tuus uenit tibi iuſtus & ſaluator: ipſe hūilis & aſcēdens ſuper iugalem & pullum nouum. Hæc iuxta Lxx. dicta ſint. Cæterū iuxta hebraicū, laudare iubetur eccleſia & iubilare iſrael, ſenſu uidens deum: & exultare atq; lætari in omni corde locus pacis, ad quem dictum eſt: Pacē meā do uobis: pacem meā relinquo uobis. Abſtulit em̄ in fine & in conſumatione mundi iudiciū eius: nequaq; eam iudicans atq; corripiēs, ſed ſaluans: & auertit inimicos eius, dæmonum turbas. Rex iſrael dominus in medio eius erit: nō timebit ultra malum. In die illa dicetur ad hieruſalem libera: quæ nō ſeruit cum filijs ſuis: ſed quæ eſt mater ſanctorum: Noli timere ſion: ipſa quippe eſt & hieruſalem: nequaq̄ tua opera diſſoluentur: nec facies quæ te feciſſe lugebis. Dominus deus tuus qui ſaluabit te fortis & potēs: ipſe habitabit in medio tui: gaudebit ſuper te in exultatiōe & lætitia: & ſilebit peccata tua in charitate, qua te dilexit: & exultabit ſuper te in laude: uel quia laudabilis ſis, uel quia eū tuis laudibus

Ro.11.d

Pſ.76.b

Matth.12.c

Eccs.1.a

Pſ.38.b

Luc.10.c

HEB. non facient iniquitatē: neq; loquent̄ mēdacium: & non inuenietur in ore eorum lingua doloſa: quoniā ipſi paſcent̄ & accubabunt: & non erit qui exterreat. a Lauda filia ſiō: iubila Iſrl̄: lætare & exulta in omni corde filia hieruſalem. Abſtulit dominus iudicium tuum: auertit inimicos tuos: rex iſrael dn̄s in medio tui, nō timebis malum ultra. In die illa dicetur hieruſalem: noli timere ſion: non diſſoluātur manus tuæ: Dn̄s deus tuus in medio tui fortis ipſe ſaluabit: gaudebit ſuper te in lætitia: ſilebit in dilectione tua: exultabit ſup te in laude. Nugas que a lege receſſerunt congregabo quia ex te erant: ut non ultra habeas ſuper eis opprobrium.

Ecce

SEP. & non facient iniqtatē, & nō loquētur uana, & non inuenietur in ore eorum lingua doloſa: quoniam ipſi paſcentur & accubabūt: & nō erit qui exterreat eos. Gaude filia ſion, prædica filia hierl̄m: exulta & delectare de toto corde tuo filia hieruſalē. Abſtulit dominus iniquitates tuas: redemit te de manu inimicorum tuorū: rex iſrael dominus in medio tui: nō uidebis mala ultra: In tempore illo dicit dominus hieruſalem: confide ſion: non diſſoluantur manus tuæ: dominus deus tuus in te fortis ſaluabit te: adducet ſuper te læticiā: & innouabit te in charitate ſua: & lætabitur in te in delectatione: quaſi in die ſolenni: congregabo confractos tuos.

Væ

1.Cor.1.d

Ioh.14.e

Leui.26.b

Eſa.35.a

Pſ.50

Matth.21.a

Zach.9.d

Eccl.3.d

Pſ.7.d

Ioh.14.d

laudibus canas. Nugas, siue ut Aqla interpretatus est, trās/latos qui a te recesserūt, congregabo quia ex te erāt: hoc est, hi qui per uitia atq; peccata de tuo sinu fugerāt: & facti erāt sub dæmonū potestate, reintegrato omniū statu uenient ad te: & nequaq; ultra super perditis filijs tuis patieris oppro/bria. Id qđ diximus nugas: sciamus in he/bræo ipsum latinum esse sermonem נוגי: & ꝓpterea a nobis ita ut in hebreo erat posi/tum: ut nosse possim⁹ linguam hebraicā om nium linguarum esse matricem: qđ nō est huius temporis disse/rere. Miror autē Aqui lā & Lxx. pro eo qđ nos interpretati sum⁹: erāt: in eo uidelicet lo/co ubi diximus: con/gregabo qui ex te erāt: pro erant interpretari uoluisse ὄντας siue οἱ: cꝯ semper Aquila, non pro plangendo, sed ꝓ uocando & inclaman do ponit: הֵרִין eñ cui⁹ uerbi initiū est הֵיָה: præteritum tēpus nu/mero plurali signifi/cat: erant, uel fuerant.

8. HEB. Eccē ego interficiam omnes qui afflixerūt te in tempore illo: & saluabo claudicantem: & eam quæ eiecta fuerat congregabo: & ponam eos in laudē, & in nomē in omni terra cō/fusionis eorū: In tempore illo quo adducam uos: & in tempore quo cōgrega/bo uos: dabo enim uos in nomen & in laudem om/nibus populis terræ: cum conuertero captiuitatem uestram coram oculis ue/stris dicit dominus.

SEP. Væ qui accepit su/per eam opprobrium: ec/ce ego faciā in te, propter te, in tempore illo: & salua bo exp̄ssam, & repulsam suscipiam: & ponam eos in gloriam & nominatos in omni terra. Et cōfūden tur in tempore illo: quan/de bene uobis fecero: & in tpe cū suscepero uos: quia dabo uos nomiatos: & in gloriam in cunctis popu/lis terræ: quādo conuerte ro captiuitatem uestrā co/ram uobis dicit dñs.

Hæc scio molesta esse lectori: qui si animaduerterit non me cōtrouersias & declamationes scribere: nec in locis exul tare cōmunibus: sed cōmentarios, & cōmentarios prophe/tarū: repræhendet potius sicubi rhetorū more ludere uolue ro, cꝯ arguet in tātis obscuritatibus ut dignū est imorantē.

a Ecce ego interficiam oēs ⁊c. Et hoc synagoga quæ non claudicat, sed utroq; trunicata est pede: pollicetur sibi in ad/uentu christi sui, quē sperat esse uenturū: & putat oñes gen/tes interficiendas a dño quæ afflixerunt israel: & saluan/dam synagogam, & eam quæ acceperat libellū repudij col/ligendam: & ponendos eos in laudem, & in nomē in omni terra captiuitatis suæ: in qua fuerant ante cōfusi. Et hoc fie/ri eo tpe qñ captiuitas reducta fuerit hierusalē: & extructū templū, & reliquus cærimoniarū ordo seruatus. Hæc sibi re promittit, & propterea non agit pœnitentiā: & dum sperat incerta, perdit certam salutē. Nec miror synagogam hæc di/cere: quæ quia nō recipit christū, oculos dolet, & cum lia lip pescit: & non amatur a iacob, & rachel succedente negligi/tur, Christianos miror immo semijudæos qui sibi uidētur esse de ecclesia: ea dicere & ea ꝓfiteri, quæ si uera sunt frustra credimus in christū: & omne nostrum tollitur sacramentū: & miserabiliores sumus oībus hominibus, credentes eum uenisse qui non uenit. Quia autem spes nostra certa est: & iudæorum cassa sunt uota: sc̄m priorem intelligentiā iam texamus præsens extremūq; capitulū: & de iesu filio sirach

Eccī.25.d testimoniū, ꝓferamus: Qui mittit lapidem in excelsum: su/per caput suū mittit. Quia enim sion & hierusalē in excelso positæ sunt: qcūq; sion detrahit & hierusalē: & mittit in eā cōtumeliaꝫ lapides, in suū eos caput iacit: & reuertetur op

Ps.7.d probriū eius in caput suū, & dolor eius & iniquitas sup uer ticem eius descendet. Quāti hodie exprobrant animæ, dei mysteria cōsectanti: uolentiq; uidere pacē eius, & dicūt: In/sanus est, & ebrius & musto plenus: hominū cœtus fugit: delitias aspernat, aurū pro luto cōputat, solam diligit pau/pertatē. Qui aūt infideles sunt, etiā crucē christi exprobrāt ei: & si qñ eum in angustia uiderint & in tentatione, dicūt: Vbi sunt misericordiæ tuæ & iusticiæ q̄s opatus es? Quid loquar de infidelib⁹: cū ecclīarū nōnulli principes huiusce modi hoibus exprobrent & uitā ipsoꝫ arbitrent amentiā: & non præsentē laudēt cōuersationē: sed uetera peccata ex/probrent: nec audiunt esse præceptū: Noli improperare ho/mini qui cōuertit a peccatis suis. Væ igitur ei: qui tulit op/probriū atq; suscepit: & huiusce modi se officio mancipauit, ut detraheret sion & ciuitati dei: quia pro hac iniuria urbis suæ ultor est dñs, & dicet ad sion: Ecce ego faciā in te, ꝓpter te. i. faciā ultionē tuā & saluabo afflictam: siue ut in græco dicitur: καὶ σώσω τὴν ἐκπεπισμένην: id est & saluabo expræssam: Vt sit sensus: Ego sal/uabo eam quæ in præ sentiarū quasi uua & oliua: ita tentatiōibus atq; præssuris, ut pre/lo & trabe præssa est & afflicta, ut uinū face ret & oleum: & de ui/no biberet iesus in re/gno patris sui: de oleo autē ungueretur præ participibus suis. Ego puto propter expre/ssionem talis uini & olei, Iob multa perpes sum: postq; autem ui/nū & oleū fecerat, au/disse a domino: Putas me aliter tibi respōdis/se: nisi ut appareres iu stus? Quasi ad uuam & oliuam loqueretur: Existimas me aliter te p̄ssisse & afflixisse atq; cōtriuisse: nisi ut uinū de te & oleū exprimerē? Sequit: Et eā quæ repulsa fuerat suscipiam. Videtur nos deus repellere quādo relinquit tentatiōi. Vnde & Iob: Visitatio inquit do Iob.10.c mini respexit me. Et non solū iusti loquūtur & dicunt: Nūc autē repulisti & cōfudisti nos: sicut in quadragesimotertio psalmo scriptū est: Sed ipse dñs atq; saluator ex persona ho minis quē assumpserat: Tu aūt ait repulisti & despexisti: di/stulisti christum tuum: subuertisti testamentū serui tui. Qz aūt iustorū persona sit in quadragesimotertio psalmo dicen tiū: Nunc autē repulisti & cōfudisti nos: ex sequentibus ap probat: Hæc omnia uenerunt super nos, nec obliti sumus te: neq; inique ægimus in testamento tuo: nec recessit retro cor nostrū. Eam igitur quæ in tentationibus uidebatur ab/iecta: suscipiet dñs in fine: & ponet eos in gloriā & nomina tos in uniuersa terra: filios uidelicet expræssæ & repulsæ: id est ecclesiæ. Quos aūt alios possumus intelligere filios ec/clesiæ nominatos nisi apostolos? Vide mihi Petrū & Paulū & Matthæū & Ioannē: & consydera hoc quod ad Abraham repromissum est: Magnificabo nomē tuū: in illis opere per petratū. Quotidie nominat in eccl̄ia: quotidie magnifica/tur nomen eorū: nō qđ ipsis prosit a nobis in ecclesia nomi nari: sed cꝯ nos magnificantes nomē eorū, & quæ scripserāt lectitantes, consequamur salutē. In tēpore inquit illo quan/do expræssa & repulsa suscepta fuerit, & filij ei⁹ positi in glo/riā: Gloriat quippe dñs in athletis suis: cū eos uiderit coro nari: Sicut gloriatus est aduersus diabolū de Iob: Vnde & Ap̄lus in ꝓfectu discipulorꝫ suorꝫ exultans ait: Etiā p uestrā gloriā cōfūdent q aduersarij uestri fuerant, & tulerāt cōtra uos opprobriū: & tūc uidebunt eos q̄s miseros putauerāt esse fœlices: & q̄s pauperes existimabāt atq; deiectos, potē tes fieri atq; glorioſos: Tūc cernēt captiuitatē eorū p quā in hoc sæc̄lo duro fuerāt imperiō subiugati, reduci in cœlestē hierl̄m: secꝫ resurgere in opprobriū & in cōfusionē æternā. Tribue nobis Iesu christe expræssis & afflictis & repulsis in isto sæc̄lo: ut nos recipias & ponas in gloriā, cōfūdat cꝯ su/perbit, cessent sibila, uenena torpeāt, & cōfusio eius ꝓficiat ad salutē. Hæc iuxta Lxx. Hebraicū aūt quia excepto princi pio, de quo in fine superioris capituli diximus: nō multum ab eoꝫ trāslatiōe discordat: indigere expositiōe nō arbitror.

Cōmentarij in Sophoniā ꝓphetā finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN AGGEVM PROPHETAM AD PAVLAM ET EVSTOCHIVM PROLOGVS.

.E SEcundo anno darij regis perſarum filij Hyſtaſpis: ſeptuageſimum annũ deſolatio/ G
nis templi fuiſſe completũ, quem Hieremias uaticinatus eſt: Zacharias quoq; pro/
pheta teſtis eſt: qui cum uiſionis ſuæ titulũ in ſecundo anno eiuſdem regis, undeci/
mo menſe ſabat, uiceſimaquarta die præpoſuiſſet, adiecit dicens: Domine exerci/ Zach.1.c
tuum: uſq; quo non miſereberis hieruſalem & urbium iuda, quibus iratus es? Iſte ſeptuageſim9
1.Eſ.5. annus eſt. Sed & Eſdras extructo tantum altari, & iactis fundamentis templi: ad literas regis ar/
taxerxis, prohibitum opus refert. Tunc intermiſſum eſt opus domus dei in hieruſalem: & non
fiebat uſq; ad annũ ſecundũ regni darij regis perſarũ: Statimq; addidit. Prophetauerunt autẽ
Aggeus propheta & Zacharias filius addo: prophetantes ad iudæos qui erant in iudæa & hie/
ruſalẽ in nomine dñi iſrael: Tunc ſurrexerũt zorobabel filius ſalathiel, & Ieſus filius ioſedech:
& cœperunt ædificare templũ dei in hieruſalem: & cum eis p̃ophetæ dei adiuuãtes eos. Quo tẽ
pore apud rhomanos ſeptimus a Romulo regnabat Tarquinius ſuperbus, habens annũ impe
rij uiceſimumſeptimum: qui poſt octo annos expulſus eſt a Bruto: ac deinde rempublicam per
annos quadringentos ſexaginta quatuor, uſq; ad Iuliũ cæſarem conſules adminiſtrauerũt. Hoc
propterea O paula & euſtochium diximus: ut de ipſo ſtatim titulo, qua ætate Aggeus prophe
ta cecinerit agnoſcatis. Sciendũq; eſt interim iuxta literã: magni ſpũs & aggeũ fuiſſe & zachariã
prophetas: ut aduerſum artaxerxis regis ædictum & ſamaritanos genteſq; cunctas per circuitũ,
ædificationẽ tẽpli impediẽtes, iuberẽt tẽplũ extrui: zorobabel q̃q; & ieſum filiũ ioſedech & popu
lũ q cũ eis erat nõ minoris fidei: ut ꝓphetas magis audirent iubẽtes, cõtra ꝓhibentis regis imperiũ.

COMMENTARII HIERONYMI IN AGGEVM PROPHETAM.

F IN anno ſecundo darij regis ꝛc. Quia po H
pulus qui uidebatur ſibi rediſſe de capti/
uita/
te: nec
dum
ædifi/
cauerat tẽplũ: nec mu/
ros extruxerat ciuita/
tis: nec habebat gloriã
priſtinæ hieruſalẽ: ſed
habitabat in domib9

IN anno ſecundo Darij regis, in menſe ſexto, in die una menſis: factum eſt uerbum domini in manu Aggei prophetæ.

Ad zorobabel

concauis: & ut ſignificantius græce dicit̃ κοιλοσάθμοις. i. de
orſum poſitis & in cõualle demerſis: Propterea nõ ad eos
fit ſermo dei ſub rege Eçechia, ſiue Amon, ſiue Ioſia: qui cõ/
diu ſtabat hieruſalem, populo dei imperauerãt: ſed ſub Da/
rio rege perſarũ principe: de quo & Daniel myſtice in ſuo
דריוש uolumine refert. Darius autẽ in lingua noſtra ſonat, genera
tiones factæ, ſiue quæ fuerũt: qđ græce dicit̃ γενέσεις γεγο/
νυῖαι: nec merebatur abſq; templo populus & deorſum ha
bitans aliũ habere regem: niſi q generationibus ſeruiebat
& amabat carnẽ: & primã ſententiã ineruditi adhuc hois,
Geñ.1.c & electi de paradiſo cuſtodiebat: Creſcite & multiplicami/
ni, & implete terram. Ergo quia Darius amator erat coitus,
& ſocius draconis: cuius oñis uirtus in lumbo eſt: Idcirco
in ſecundo ãno uiſio populo cernitur, in ī: mundo numero:
& poſt unionẽ uirginitatis & paradiſi nuditatem, tunicas ſi
gnificãte pelliceas. Denicq; in geneſi cum in primo die dictũ
ſit, & in tertio, & in quarto, & in quinto, & in ſexto poſt con/
ſumationẽ operũ ſingulorũ: Et uidit deus quia bonũ eſt: In
ſecũdo, iuxta hebraicũ & Aquilam & Symmachũ & Theo/
dotionẽ nõ habet̃: Necq; em̃ poterat ſecundus dies qui nu/
merũ facit, qui ab unione diuidit, qđ bonus eſſet dei ſentẽ
tia cõprobari. Menſis quoq; ſextus aſſcribit̃, qui nõ habet
ſolẽnitates dei, ſicut mẽſis ſeptimus: ſed uicinus eſt dierum
ſex, in quibus factus eſt mundus: In quo laboratur, & in ſu
dore faciei comedit̃ panis: & terra generat nobis tribulos,
& ſpinas: & cũ ſemẽtẽ acceperit tritici: lolio magis aueniſq;
fœcũda eſt. Sed qa iam altare ædificatũ fuerat: & aduerſum
repugnãtes hoſtes templũ ꝓſequerant extruere, nec extruxe
rãt: In uno die mẽſis ſexti: factũ eſt uerbũ dñi in manu Ag/
gei ꝓphetæ: ut deſerẽs ꝑplus ſecũdũ annũ Darij regis, q ab
unione diuidit: & ſextũ menſem qui præterierat, & q nume/
rus labori deputatur: ad unionem reuertere
tur dei: & imparem
numerũ ſolũq; ſeque/
retur: quẽ mundũ eſſe
gẽtilis quoq; poeta no
uit, dicens: Numero
de9 impare gaudet. Fit
autẽ uerbum dñi quæ
rẽs ad quẽ ueniat: & quẽ doceat, in manu Aggei ꝓphetæ: q
bona habebat opa: & in cui9 factis poterat dei ſermo reqeſce
re. Porro ubi manus ſanguine plenæ ſũt, & interficit̃ Ieſus:
& audet populus dicere: Sanguis eius ſup nos, & ſup filios
noſtros: ibi nõ fit ſermo dei. Vſq; hodie immũdas habens
manus carneus iſrael, extendit eas ad dñm: ſed qa ſangui/
ne plenæ ſunt: loquit̃ ad eos dñs per ꝓphetam: Si extende Eſa.1.d
ritis manus ueſtras, auertam oculos meos a uobis: manus
em̃ ueſtræ ſanguine plenæ ſunt: Nõ fit in manibus eorũ uer
bũ dñi: qa ĩmũdæ ſũt: nõ uenit ad eos ſermo dei, qa in ſe oc
cidere ſermonẽ dei. Nec putãdũ in manu tãtũ Aggei ꝓphe/
tæ factũ eẽ ſermonẽ dñi: Sed qa Aggeus interpretat̃ feſtiu9: חגי
omnis qui poteſt feſta celebrare: non in fermẽto ueteri ma/ 1.Co.5.b
litiæ & neqtiæ: ſed in Açymis ſynceritatis & ueritatis: põt
dei recipere ſermonẽ. Habeamus & nos mũdas manus: &
uocemur ἑορτάζοντες. i. feſta celebrãtes: & ad nos fiet ſermo
dei. Proponamus añ oculos noſtros, quia lex ſpiritalis eſt,
ſpiritales ſolẽnitates: de qbus ſcriptũ eſt: Tribus tẽporib9 Exo.23.b
mihi feſta celebrabitis in anno: Solennitatẽ açymorũ cuſto Deu.16.c
dietis: ſeptẽ diebus comedetis açyma: ſicut præcepi tibi in tẽ
pore mẽſis nouorũ: in ipſo em̃ es egreſſus ex ægypto: Nõ ap
parebis in cõſpectu meo uacuus: Et ſolẽnitatẽ mẽſis primi
tiorũ de operibus tuis quæcunq; ſeminaueris in agro: Et
ſolẽnitatẽ cõſumationis in exitu anni in cõgregatiõe operũ
tuorũ de agro. Si uoluerimus in nobis fieri ſermonẽ dei: ſi/
mus aggei. i. feſta celebrantes: & nõ appareamus in cõſpe/
ctu dei

A

ctu dei uacui: seminãtesq; in spũ, de spũ metamus æternã uitã: ut celebremus solẽnitatẽ primitiuoꝝ de opibus nostris, quæcunq; seminauerimus in agro cui bñdixit dñs. Simus quoq; Aggei: & p oẽm uitã nostrã usq; ad cõsumationẽ anni, i. usq; ad exitũ de sæculo isto, celebremus festa in operibus nostris: quæ nobis orta sunt in agro nr̃o. Multa sunt, & nõ huius temporis quæ dẽ solẽnitate dicãtur: quibus põt de omni scriptura lector diligẽs coaptare intelligentiã spiritalem. a ¶ Ad zorobabel filium salathiel ꝛc. Legim⁹ in paralipomenon: Ieconiæ q in babylonẽ ductus est filiũ fuisse salathiel: de quo natus est zorobabel. Qd̃ quidem & Matthæ⁹ gñationẽ saluatoris enũerãs ait: Post trãsmigratiõnẽ aũt babylonis, Ieconias genuit salathiel: Salathiel aũt genuit zorobabel: Sorobabel aũt genuit abiud. Hic zorobabel de tribu iuda: hoc est de Dauid stirpe descẽdẽs, typus est saluatoris: q uere destructũ ædificauit tẽplũ. i. eccleſiã: & reduxit populũ de captiuitate: Et tã de ueteris tẽpli lapidib⁹, q̃s de nouis q prius fuerant ipoliti ædificauit eccleſiã: id est & de reliquijs populi iudaici, & de gentiũ multitudine, deo patri extruxit tabernaculũ. Interpretatur aũt scd̃m multiplices hebraici ſermonis accentus, uel ῥεῦσις παρακειμένη. i. fluxus adiacens, siue expositus: uel ortus in babylone, uel princeps de babylone. Primæ interpretationi ille fluxus cõtrarius est, q significat in uocabulo Ieçabel. i. fluxꝰ uanus, uel fluxus mẽstruatæ: q utiq; manifeste ĩmũdiciã sonat. Sed & çabulon, fluxus noctis exprimit. Relinquẽtes ergo huius mundi uanũ & sordidũ fluxũ atq; tenebrosum: sequamur fluxum Iesu, qui nobis expositus est ad bibendũ, & largissimo fonte se præbet: iuxta illud qd̃ dicit in euãgelio: Stabat ieſus in templo & clamabat, dicẽs: Si q̃s sitit ueniat ad me, & bibat. Et hũc ipm̃ tũc poterimus bibere, cũ petierimus a deo patre: iuxta qd̃ legimus: Petite & dabitur uobis. Salathiel quippe interpretatur, petitio dei. Et nemo uenit ad ieſum: nisi eum adduxerit pater. Nascetur ergo nobis fluxus, expositus per obsecrationem dei: & erit de tribu iuda, regia scilicet, & cõfitente uel laudante deum: quia iudas utrũq; sonat. Porro ortus in babylone: scd̃m historiã qdẽ uere de zorobabel dicit, quia ibi natus est: Sed & iuxta altiorẽ intelligentiã dñm nostrũ ieſum sonat: qa ipse quoq; natus sit in cõfusione huius sæculi: & fuerit prope grauissimũ flumen chobar: & uiderit magnã uisionẽ illã quã sub typo eius Eçechiel in uoluminis sui cernit exordio. Qd̃ aũt dixi interpretari zorobabel principem de babylone: nõ q uere princeps interpretet hoc dixi: Si qdem apud hebræos ex tribus integris nomẽ eius traditur esse cõpositũ: ר enim dicit iste: רב magiſter siue maior: בבל proprie babyloniũ sonat: & efficit nomen zorobabel: iste magiſter de babylone. Sed ad compẽdiũ intelligẽtiæ, p supradictis minutis, principẽ uolui interpretari de babylone, siue in babylone: Vt quõ ieſus filius naue: q & ipse in typo saluatoris fuit, de solitudine populũ in terrã repromiſſiõis induxit: Sic & iste propterea ortus in babylone sit: ut eos q erant in babylone, reduceret in terrã repromiſſionis de qua captiui abducti fuerant: & his qui erant in uinculis diceret: Exite: Et qui sedebãt in tenebris: illuminamini. Sermo uero dñi qui factus est in manu Aggei: nõ solũ ad zorobabel dirigit filiũ salathiel, de q̃ iã diximus: sed & ad ieſum filiũ iosedech sacerdotẽ magnũ. Quantũ ad hiſtoriã ptinet, alter ẽ zorobabel de tribu regia: & alter ieſus de tribu ſacerdotali: Quãtũ uero ad intelligentiã spiritalẽ: unus atq; idẽ est dñs noster atq; saluator, rex & magnus ſacerdos: cuius typum scd̃m id qd̃ rex erat, portabat zorobabel: scd̃m id aũt qd̃ põtifex erat, portabat cognominis eius ieſus: qui interpretat deo ſalus. i. dñi ſalus: & est filius iose-

a Ad zorobabel filium salathiel ducem iuda: & ad ieſum
b filium Iosedech, ſacerdotem magnũ dicens: Hec ait
dñs exercituũ dicẽs: Populus iſte dicit, nõdum uenit tẽ
c pus domus domini ædificandæ. Et factum est uerbum
domini in manu Aggei prophetæ dicens: Nunquid
tempus uobis est ut habitetis in domibus laqueatis
d & domus ista deserta? Et nũnc hæc dicit dominus ex-
ercituum: ponite corda uestra ſuper uias uestras.

Seminastis

dech: qd̃ & ipsum in linguã nostrã uertit יהוצדק. i. de⁹ צדק. i. iustus. Iustus enim & sanctus deus pater, & deus filius: & non est in ipso iniquitas. Aduersus Marcionem & cæteros hæreticos: qui alterius boni, nescio cuius dei filium, & nõ creatoris quem iustum uocant, asserunt dñm saluatorem. Et uere est ieſus magnus ſacerdos: cui oẽs dei antistites cõparati, parui sunt & nihil. Si eĩm iste magnus dicit ſacerdos: utiq; ad distinctionẽ eorũ dicit qui minores sunt. Minores autẽ sunt oẽs qui extra eum, & post eum sunt: ut quomodo primogenitus est omnis creaturæ, & primogenit⁹ ex mortuis: sic princeps & magn⁹ sit in uniuersis ſacerdotibus. b ¶ Hæc ait dñs exercituũ ꝛc. Diligẽter attẽde qd̃ nõ zorobabel uel ieſus dicant: nõdum uenit tẽpus domus dñi ædificandæ: sed ppl̃us q adhuc sub Dario rege cõstitutus, necdũ iugum seruitutis excusserat: Semp̃q q captiuitate retinent, & egressi sunt de hieruſalẽ, differũt & morant ædificare templũ dei, & dicunt: nondum uenit tempus domus dñi ædificandæ. Et tu quãdo uideris aliquẽ egressum de eccleſia, qui traditus fuerat ſatanæ in interitum carnis ut spiritus saluus fieret, cogitare atq; disponere ut ædificet tẽplũ per pudicitiã, qd̃ per libidinẽ ante destruxerat: & tamẽ diẽ de die trahere: dic ad eũ: Vere & tu de populo es captiuorũ: & tu dicis: nõdum uenit tempus domus dñi ædificãdæ. Qui semel decreuit instaurare tẽplũ dei: huic oñe tempus aptũ est ad ædificãdũ: nec rex diabol⁹ põt impedire, nec hostes per circuitũ, nec pietas simulata parentũ, affiniũ, liberorũ: ſtatim ut cõuersus inclamaueris nomẽ dñi: dicet: ecce adsum. c ¶ Et factum est uerbum domini ꝛc. vt habitetis in domibus laqueatis: Siue ut Lxx. interpretati sunt κοιλοσάθμοις. i. concauis. In eadem die qua supra rursum uidetur hæc uisio: Et proficientibus prophetæ operibus, p phetiæ quoq; dona succreſcũt: & habito pauliſper ſilentio: ad id qd̃ dixerat ppl̃us: nõdũ uenit tẽpus domus dñi ædificandæ: profertur dñi quaſi cogitata reſponſio: & dicitur ad eos: Ergo ne tempus est, ut uos habitetis in domibus deorsum ſitis, & in cõualle positis: & mea domus quæ in monte est deſerta erit: siue ut habetur in hebræo: ut habitetis in domibus laqueatis: id est ornatis atq; compoſitis: & quæ non tam ad usum sunt q̃ ad delitias: & habitaculũ meũ in quo fuerunt ſanctaſanctorũ: & cherubim & menſa propoſitionis, pluuijs rigabitur: ſqualebit ſolitudine: ſole torrebitur: Porro scd̃m anagogen: Omne tempus quo habitatio uallis eligitur, uel seruimus delitijs importunũ est. Vnde & Stoici qbus curæ est uerba ſingula definire: tempus dixerunt esse correctionis siue efficientiæ: quod ſignificantius græce dicitur, χρόνον εἶναι καθορθώσεως: Omne enim tempus in quo non uirtutibus, sed uitijs deseruimus perit: & quaſi nõ fuerit, reputatur in nihilũ. Si quis ergo de nobis, uel in conualle habitat, uel in uoluptate & luxuria ſæculari ſuam contignat domũ: Iſte templũ deo nõ ædificat: nec habet dñs in eo ubi caput ſuũ reclinet: & cũ uulpibus ædificat domũ: habitaculũ quõdã dei pãtitur esse deſertũ. d ¶ Et nũc hæc dicit dñs exercituũ ꝛc. Non sit aliud loquẽtis tẽpus & aliud facientis: præcepta mea ſtatim in opus uertite: Dñs eĩm est oĩpotens qui præcipit: & utiq; non leue est dei oĩpotẽtis imperiũ. Habuiſtis hucusq; corda uestra uitijs seruiẽtia, ſine ordine, ſine præceptore: quocũq; trahebant deſyderia pergentes: Nunc aũt dñs uobis præcipit: ut ordinetis in ſe charitatem: & ponatis corda uestra ſuper uias uestras: ut nihil absq; iudicio & cõſyderatione faciatis: ſed semper añ pedes uestros legalis lucerna præcedat, & dicatis: Lucerna pedibus meis lex tua: & lux semitis meis. Vt certe ita: qa dicitis nõ est tẽpus ædificandæ domus dñi: & ipſi habitatis

in habitaculis:

Matth. 1. b

Ioh. 7. f

Matth. 7. a
Ioh. 6. e

Eçech. 1. a

1. Co. 5. a

E In habitaculis quæ sunt in ima demersa: domus aũt mea deserta est: consyderate iubente me dño, & uos in mẽoriã redigite quæ feceritis, & quæ passi sitis. a ¶ Seminastis multũ & intulistis parũ ꝛc. Omnis labor uester q ædificastis dom⁹ uestras & neglexistis domũ dei: nõ habuit euẽtum. Seminastis enim plura, & multo minus cꝫ satum fuerat congregastis: nec potestis dicere ideo famẽ secutã, qđ in exercẽda terra agricola cessauerit. Comedistis q̃, cꝫ ne forsitan e uobis q̃spiã diceret uoluntarium fuisse ieiunium: & nõ estis saturati: qa paruos fructus cõgregaueratis i horrea. Vinum bibistis e uineis: sed nõ tãtũ ut lætaret cor uestrũ, & diceretur
ps.103.b de uobis: Et uinũ exhilarat cor hominis. Habuistis palliũ: sed qđ frig⁹ nõ repelleret, nec seruaret calorẽ. Qui cũcꝫ etiã ũrm siue negociatiõe siue mercenaria manu mercedes cõgregauit: frustra labor sine p̃cio laboris impensus est: Oẽs eñ uelut si qs in pertusum sacculũ mittat, pecuniæ defluxerunt. Sed & iuxta intelligentiã spiritalem: hi qui de babylone reuersi sunt: & necdum ædificauerũt templũ dei: sed ædificationem eius quotidie differentes dixerunt: Nõdum uenit tempus domus dñi ædificandæ: nec captiui sunt, nec adhuc plena libertate donati: uerum quasi in meditullio quodam positi: seminauerunt multum, & intulerunt parum: comederunt, & non sunt satiati: biberunt, & non sunt inebriati: operuerunt se, & non sunt calefacti: cõgregauerũt mercedes, & quasi in pertusum marsupium mitterent, perdiderunt. Si quãdo uideris inter multa opera peccatorũ facere quẽpiã nonnulla quæ iusta sunt: Non est tam iniustus deus ut propter multa mala, paucoꝝ obliuiscatur bonorum: sed faciet eum illa tantum metere quæ in bonã terrã seminauerit, & in sua horrea congregare. Qui autem penitus ἀποσάτης est: iste omnino non comedet, sed fame peribit. Porro qui seminat multa, & infert pauca: comedet paꝝ, & nõ in sacietatẽ: iuxta illud qđ in maledi
Leui.26.d ctis Leuitici dñs cõmiat: Et comedetis & nõ saturabimini.
Pro.13.d Quiꝺo sctũs est, usq; ad satietatẽ comedet: & explebit in il
Iudith.12.d lo qđ scriptũ est: Iustus comedens replet animã. Similiter qui penitus nõ bibit, siti peribit: sicut & in Iudith: si quis
Iudic.4.c tamen uult librum recipere mulieris: Et paruuli siti pereunt. Qui autem parum bibit, bibit quidẽ: sed nõ usq; ad
Ps. 22.b ebrietatem. Porro qui potest dicere ad dñm: Calix tuus in
Gen.9.c ebrians cꝫ præclarus est: & inebriatur cum Noe: & licet in
Ibi.43.g ægypto cõstitutus: tamen in cõuiuio Ioseph cũ patriarchis & fratribus uino madet: Iste præ magnitudine læticiæ & q̃tidiano gaudio cum apostolis, uersus in extasin, appellabit
Actu.2.b musto plenus. Quõ autem nõ sit huic expositioni contrarium illud: qđ filij Ionadab filij rechab uinũ nõ biberint: &
Hiere.35.b laudent a dño: In Hieremia competentius diceretur. Post hæc dicitur ad eos qui negligebant ædificare templũ dñi:

a Seminastis multum, & intulistis parum: comedistis, & non estis satiati: bibistis, & non estis inebriati: operuistis uos, & non estis calefacti. Et qui mercedes congregauit, misit eas in sacculum pertusum.

b HEB. Hæc dicit dñs exercituũ ponite corda uestra sup uias uestras: ascẽdite in mõtẽ: afferte lignũ: & ædificate domũ: & acceptabilis mihi erit
c & glorificabor dicit dñs. Respexistis ad amplius, & ecce factũ est min⁹: & intulistis in domum, & exufflaui illud.

SEP. Hæc dicit dominus omnipotens: ponite corda uestra in uias uestras: ascẽdite super montem: & præcidite ligna. cætera similiter. Respexistis in multa, & facta sunt pauca: & intulistis in domum, & exufflaui illa.

Quãobrem

F Operuistis uos, & non estis calefacti: Qđ intelligimus de cẽtesimotertio psalmo, in quo de deo dicit: Abyssus ut uestimentum amictus eius: Qꝫ cꝫ eñ scđm hebraicam ueritatem referat ad terras quæ ambiantur oceano: tamen scđm Lxx. translatores qui dixerũt, τὸ περιβόλαιόμ αὐτῶ: genere masculino, & nõ αὐτῆς, genere fœminino: de deo qđ dictũ est sentire cõpellimur, eo cꝫ inuestigabilis sit eius sapientia: & ponat dñs tenebras latibulũ suũ: & nõ indignis qbuscꝫ
Ps.118.b eius sacramẽta ꝓdant. Vnde & iustus lætat, & dicit: In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccẽ tibi. Hoc palliũ de multiplicis sapiẽtiæ sensibus uerbisq; cõtextũ, non sinit

G feruẽtes spiritu refrigerari: nec dilectionis calorẽ borea flante frigescere. Qui uero medius est: & habet quidem palliũ: sed quo nõ totus operiat: quõ parũ in horrea cõportauit: & comedit, & nõ in sacietatẽ: & bibit, nõ in ebrietatẽ: sic operiet quidẽ sensuũ operũcꝫ suoꝝ pallio, sed nõ calefiet. Qui autẽ ꝓpter nimiã aiæ paupertatẽ non habet palliũ: ideo nõ habet, qa multiplicata iniqtate charitas refrixit in eo. Vnde & istiusmodi homini, cuius ab alio palliũ possidetur in lege præcipit: Reddes ei uestimentũ anteq̃ sol occidat, quoniam pauper est: & in ipso habet spem. Sed & hoc eis accidit qui habitant in conuallibus, siue in laqueatis domibus, & dicebãt: Nõdũ uenit tꝑs dom⁹ dñi ædificãdæ: ut mercedes in pertusum sacculũ cõgregarẽt. Si qs e nobis bona operatur, & digna mercede, quã nobis redditurus est domin⁹, de quo dicitur: Ecce dominus & merces ei⁹ in manu illius, reddere unicuicꝫ scđm opa sua: Et illud apli: Si cuius op⁹ manserit: qđ supædificauit mercedem accipiet: hic congregat cõseruandas mansuras mercedes: & uirtutibus uirtutes semp adiũgens: coaceruat pecunias in sacculũ nõ pertusum. Qui autẽ post bona opera: non semel & bis, sed frequenter peccat: & præterit tam charitatem sequẽtibus uitijs obscurat & sordidat: iste in pertusum sacculũ pecuniã congregat. Hæc autem omnia euenerũt eis qui dixerunt: Nondũ uenit tꝑus domus dñi ædificandæ: & cum ipsi habitaren in conuallibus: desertã esse domũ dñi patiebant. b ¶ Hæc dicit dñs exercituũ ꝛc. Rursum uobis ego dominus præcipio: qui & prius iusserã ut ponatis corda uestra super uias uestras: & consyderetis cuncta quæ geritis: & relinquentes studiũ domorũ uestrarum humiliũ: ascendatis in montẽ ubi non sunt ligna quæ comburanẽ: sed quæ ad opa domus meæ ꝓficiãt: & ut hoc faciatis attẽtius: mihi scitote placiturũ esse qđ facitis. Aiũt hebræi sola tantũ ad cõtignãdũ ligna fuisse necessaria, stantibus muris templi post incendiũ: Hoc illi. Nobis autẽ præcipit nõ extra uias nostras ponere corda nr̃a: sed quæ prius posueramus, rursum ponere in uijs nr̃is: & postcꝫ hoc fecerimus, ascendere de domibus cõcauis in montem: ut cum uenerimus ad sermonis altitudinẽ, in q̃ necessaria ad ædificationẽ tẽpli dei ligna sunt: de omni scripturæ sanctæ mõte, in quo uaria uirtutũ & paradisi ligna plantata sũt præcidamus ea: & ædificemus tẽplum dñi operibus bonis, & dogmatibus ueritatis: qđ cũ fuerit extructum placeat dño ut glorificet in eo. Igitur quia hæc mandata sunt nobis, ut ponamus corda nostra in uijs nostris: ascendamus in montẽ rationabilẽ: & ad singula problemata, congrua de testimonijs scripturarũ ligna querentes, præcidamus ea, & ædificemus domũ sapientiæ in nobis: postcꝫ eñ hæc fuerit extructa: finis ædificatiõis eius erit, ut dominus glorificet in nobis. c ¶ Respexistis ad ampli⁹ ꝛc. Vt abiecta mora & omni ambiguitate depositã, studiosius ædificetis domũ meã: dico & aliud qđ uobis acciderit qui distulistis ædificare domũ meã: nõ ut supra: Seminastis multũ, & quia sementẽ terra nõ reddidit, intulistis parũ: sed cũ iam candescerent segetes: & messium tẽpus instaret: & frumenta uos tenere in manibus putaretis, messuistis tiacuos culmos: & inanes stipulas, sine spicarũ frugibus cõgregastis. Plenæ erãt areæ, spes in oculis, luctus in manib⁹. Sed & hoc quocꝫ ipm qđ uix de mista segete & infinitis aceruis fuerat electũ, intulistis in domũ: & mea uirtute disperſum est. Exufflaui eñ illud

Esa.40.e et.42.d Matth.16.d 1.Co.3.d

H

Gen.1.d Ps.11.a

Heb.4.c

& redegi

A & redegi ad nihilum: qa frumentū emortuū & uacui follicu
li, quæ utilia eſui ſunt, farinā & ſimilā non habebāt. Poteſt
aūt hoc qđ dixit: intuliſtis in domū, & exufflaui illud: & de
donarijs accipi quæ offerebāt in altari: & de⁹ exufflauerit ea:
Sed quia dixit, intuliſtis in domū: ſi ea quæ illata ſunt do/
naria intelligim⁹: utiq; in templo oblata dici/
mus: Et non nobis cō
gruet: qa eo tpe dom⁹
dei adhuc ædificata
non fuerat: qđ qui/
dem uſq; hodie plæ/
riſq; cōtingit qui habi
tant in ædificijs humi
libus: & quantū in ſe
eſt, deſpiciunt deſola/
tam domū dei: & cum
poſſunt ædificare, con
temnunt: & quaſi iam
uidentes maturas ſe/
getes, fructus ſibi ſuo
rum operū repromit/
tunt: & fallente ſpe, p
magnis uix parua re/
periūt. Sed & hæc q̄q;
parua, quæ in domū
& horreum mentis cō
diderant: exufflantur
a ſermone dei, quaſi indigna ei⁹ cuſtodia atq; tutela. Quo
ties uidi ego tam in doctrina q̄; in conuerſatiōe de quibuſ/
dam ſperata plurima: & poſtq; uentū eſt ut haberent tēpus
meſſium: id eſt tempus docendi, uitamq; ſuam in exemplū
præbere populorū, de excelſo præcipitatos: & minus inuen
tum in eis q̄; opinio ſibi omnium ꝓmittebat. Vnde accidit
ut paulatim negligentia ſubrepēte: paruum quoq; ipſum
quod uidebant habere perderent. Hoc autē idcirco perpeſ/
ſi ſunt: quia ſecuri fuerūt in priſtinis domibus ſuis: nec aſcē
derunt ſcripturarū montē, ædificatiōis de eo dñicæ ligna cæ
dētes: nec extruxerūt in ſe quotidie domū dñi: ſed deſpiciē
tes eius deſolationē, etiam id perdidere qđ ſe habere crede/
bāt. Supradicti em̄ mali hæc cauſa reddit: a ¶ Quāobrē
dicit dñs exercituū ⁊c. Nō ſolū inquit cœli pluuiā non de/
derūt, q̄bus irrigata humus fruges facit: ſed ne rorem q̄dē
matutinum atq; nocturnū: ut arentes agri, ſaltem humore
modico temperarent. Terra quoq; deuorauit: agricolis nō
redditura ſemētem: & quæ ſponte ſolet gignere, auaro ſinu
tenuit. Ego hunc arbitror eſſe rorem, de quo in benedictiōe
Geñ.27.d dicitur ad Iacob: Det tibi deus de rore cœli, & rorem her/
pſ.132.a mon qui deſcendit ſuper montē ſion: & deſcēdit nō de aere,
in quo multiplex uolitat aquilarū & accipitrū & uulturum
numerus: ſed de cœlo: ut ſi cuius aīa ardet ꝑturbationibus
& iaculo diaboli uulnerata eſt: refrigeret hoc rore, & æſtus
ſuos tēperet. Quo retento, terra quoq; non affert germen
ſuū: Neq; em̄ ſine rore chriſti poteſt ulla aīa afferre frumē/
ta. b ¶ Et vocaui ſiccitatē ſup terrā ⁊c. Pro ſiccitate Lxx.
ῥομφάιαν: id eſt, gladium tranſtulerunt: Sed & in hebraico
tribus literis ſcriptum reperi חרב: Quod ſi חֶרֶב legi/
mus, gladium ſonat: ſi חֹרֶב .i. καῦμα, qđ nos trāſtulim⁹
ſiccitatē: licet melius in urentē uētū trāſferri poſſit. Et reuera
quoniam ſermo de terra eſt: & de agrorum ſterilitate: ma/
gis mihi uidet uētus urens in præſenti loco intelligi debere
q̄; gladius: licet omnis plaga quæ propter peccata homini/
bus inferatur: poſſit & pro gladio accipi. Vocata eſt autem
ſiccitas, ſiue gladius ſup terrā & ſup mōtes; ut nō ꝓferāt tri
ticū, & uinū, & oleū, & quecūq; ſponte generat humus. Præ
cedente aūt fame, cōſequēter ſup hoīes, & ſup iumēta mors
uenit: Et idē gladius uel uentus urens, oīa quæ manus ho/
minū laborauere cōſumit. Vocat itaq; uel inducit uiuens
Heb.4.c ſermo dei, & efficax & acutus ſup oēm gladiū bicipitem: ut
anima negligens quæ terra interpretat, arens: & magis in
cōcauis habitare q̄; domū dei extruere deſyderat: eius mu/
crone feriat: & qcqd fructuū ſe putat habere diſperdat. In/
ferē etiā gladius ſup montes eleuantes ſe aduerſus ſcientiā
dei, & ſup frumētū & uinū & oleū: q̄bus quaſi cibis & potu C
& refectiōe: hæreticoꝝ cōciliabula deceptis popꝰlis blādiūt.
Cōgrue q̄s dixerit panē illoꝝ eē panē luctus: & furorē dra
conū eē uinū eoꝝ: & furorē aſpidū inſanabilē: Oleū q̄q; re/
promiſſionē de cœleſtibus: q̄ q̄ſi unguunt diſcipulos, & la/
boꝝ præmia pollicē/
tur: quæ deteſtat pro/
pheta dicēs: Oleū aūt pſ.140.b
peccatoris non impin/
guet caput meū. Sed
& alia quæ abſq; au/
ctoritate & teſtimo/
nijs ſcripturarū quaſi
traditione apoſtolica
ſpōte reperiūt atq; cō/
fingūt, ꝓcutit gladius
dei: hoīes autē & iumē
ta, uel λογισμοῦς καὶ
ἀναθήσεις. i. cogitatiōes
& ſenſus eoꝝ accipia/
m⁹. Vt certe rōnabiles
in eis & irrōnabiles. i.
doctos & indoctos pa
riter, & oēm laborē ma
nuū, & ieiunia eoꝝ & obſeruatiōes uariaſ: & χαμευνίας. i. humi dor
mitiōes: Qui trib⁹ q̄/
drageſimis ꝑ annū ieiunātes: & ξηροφαγίοις ēmiliantes ani/
mā ſuā: & uel maxime de Taciani radice creſcentes, ſup hu/
iuſcemodi laborib⁹ audiūt: Tanta paſſi eſtis ſine cauſa. Hæc
autē uniuerſa quæ dixi, poſſunt de eccleſiæ rectoribus intel
ligi: q̄ ædificantes carnalē domū: liberiſq; ſuis & poſſeſſioni
bus prouidentes: non curant, uel in ſeipſis extruere tēplum
dei: uel eccleſiā dñi, quæ infecta & diruta eſt inſtaurare: q̄ꝝ
ſæpe uita & ſermo incōgruus, ſcādaliçat plurimos: & de ec/
cleſia eīcit: & ad ſolitudinem perducit domū dei. Nec hæc D
dicim⁹ q̄ uniuerſos gñaliter accuſemus: ſed qđ in oīi offi/
cio & gradu: ſint alij q̄ ædificēt: & alij q̄ deſtruāt tēplū dei: Et
ꝓpter eoꝝ uitiū: nec cœli rorē, nec terra det germē: ſicceē hu
mus, montes areant: triticū, & uinū, & oleū, & oīa quæ terra
gignit: hoīes quoq; ipſi & iumenta & uniuerſus labor ma/
nuū ſecante gladio, & ſiccitate uel uento urente diſpereant.
c ¶ Et audiuit ẓorobabel ⁊c. Diligēter attēde: ꝓpter duas
intelligētias ſaluatoris in ẓorobabel duce & ieſu ſacerdote:
ipſe em̄ & rex eſt & ſacerdos: q̄ nō dixerit, ẓorobabel & ie/
ſus timuerūt: ſed audiētibus ẓorobabel & ieſu & ꝑplo uer/
ba Aggei ꝓphetæ: que uerba ſunt dñi: ſolus ꝑplus timuit
a facie dñi. i. ſola mltitudo: quæ necdū in unū & ꝑfectum
uirū uenerat: nec ſpūi copulatus id eſſe meruit qđ ſpūs: Ti/
muit aūt ꝑplus a facie dñi: ſciens qđ facies dñi ſup faciētes pſ.33.c
mala, ut ꝑdat de terra mēoriā eoꝝ. d ¶ Et dixit aggeꝰ ⁊c.
Quidā putāt & Ioānē baptiſtā, & Malachiā q̄ interp̄tat an
gelus dñi: & Aggeū quē nūc habem⁹ in manib⁹, fuiſſe ange
los: & ob diſpēſationē & iuſſionē dei aſſūpſiſſe hūana corpa
& inter hoīes cōuerſatos. Nec mirū hoc de angelis credi: cū
ꝓ ſalute nr̄a etiā filius dei humanū corp⁹ aſſumpſerit: & ob
hāc cauſam etiā de apocryphis præbent teſtimoniū, ubi di/
cit: Qđ iacob q̄ poſtea uocatus eſt iſrl angelus fuerit: & ꝓ/ Geñ.25.c
pterea ſupplātauerit fratrē ī uētre matris ſuæ. Ioānē q̄q; ad et.32.f
uocē mariæ mr̄is dñi, exultaſſe ī utero heliſabeth: Et oīum Luc.1.e
rōnabiliū unā eē naturā: & ob hāc cām hoīes q̄ placuerūt
deo eq̄les āgelis fieri: Hoc illi ſentiāt. Cæteꝝ nos nūciū dñi
id eſt angelū, q̄ hebraice dicit מַלְאָךְ: ſimpliciter ꝓphetā di
ctū recipiamus: ab eo q̄ dñi uolūtatē ꝑplo nūciauerit: ſiue
qa in mltis locis dñs noſter atq; ſaluator, angelus dei dicit:
Sicut ibi: Magni cōſilij angelus: typū ſaluatoris dicimus in Eſa.9.b
Aggeo p̄curriſſe. Porro qđ ait, nūci⁹ dñi de nūcijs dñi: Tale
eſt q̄ſi dixiſſet, ꝓpheta de ꝓphetis. Qđ ait, nūcius dñi ꝑplo
dicēs: Ego uobiſcū ſum, dicit dñs: Nō loquit ad ẓorobabel
& ieſum: cū q̄bus & in q̄bus ſemꝑ erat dñs: Semel em̄ eos
diximus ſcđm diuerſas intelligētias in ꝓſona ſaluatoris ac/
cipi: ſed populo q̄ timuerat a facie dñi: Qui qa ꝑplus erat:

E

necdū ad dei uenerat charitatē: quæ foras mittit timorē. Accipit ergo populus pro dei timore mercedē, ut dominus cū illis sit: & est sensus: Ego ero uester adiutor: ædificate domum meam, quæ in uobis destructa est: me in medio uestri constituto, nemo ædificationem uestrā, phibere poterit.

a Et suscitauit dñs spūm zc. Pro duce iuda: Lxx. trāstulerunt: ἐκ φυλῆς ἰούδα, id ē de tribu iuda: & ,p opere ἔργα, id est opera: cætera similiter. Vbicunq; aūt nos ponim⁹, dñm exercituū: illi diuerse, aut dñm sabaoth, aut dominū ⁊ tutū iterpretāt. Suscitat ergo spūs çorobabel & spiritus iesu, interim secundū literam, ut regnū & sacerdotiū ædificent tēplū dei: Suscitat etiā spiritus populi qui in eis añ dormiebat: nō corpus, nō anima: sed ut diximus spiritus q magis ædificare scit tēplū dei: Et ingressi, foris em̄ fuerāt, faciebāt opera quæ digna erāt penetralibus domus dñi: in eodē anno darij regis quo & supra: in eo mēse q & in principio posit⁹ est: sed nō in eodē die: Ibi em̄ un⁹ dies mensis ponitur: hic ⁊o uicesimus q̄r / tus: ut inter primum diē, q̄ dñs loquit̄ per Aggeum: & uicesimū quartum quo ingressi sunt, & faciebāt opus in domo dñi: uiginti duo dies medij fuerit: q̄t & literæ sunt apud hebræos: Necesse enim habuerunt doceri quæ essent elemēta principij sermonū dei: quæ eos prohiberent dicere: Necdum uenit tempus domus domini ædificandæ: & habitare in domibus concauis: & ut supra dixi, in ima demergi: Prouocarentur uero ponere corda sua super uias suas: & meminissent propter negligentiā quā / ta perpessi fuerint: Et ut ascenderent in montē & cæderēt ligna, & ædificarent domū dñi: & nō paterentur ea quæ fuerāt ante ppessi. Denicq; in his uiginti & duob⁹ dieb⁹: timuit populus a facie dñi: & ingressi sunt in die uicesimoquarto mensis: in sexto mense, anno secundo Darij regis: & faciebant opus in domo domini exercituum dei sui. Præcipitur autem nobis, ut ædificari possit domus spiritalis in sacerdotium sanctum, ad offerendas spiritales uictimas placentes deo, tales nos præbere: ut suscitetur in nobis spiritus / sanctus: & ingrediamur in domū domini: & faciamus opera domini: Iam enim çorobabel de genere Dauid: & iesus sacerdos in æternum suscitatus est a patre in uirtute: scḋm spiritum sanctificationis de resurrectione mortuorum: ut ille præsit operi: nos uero faciamus ipso adiuuante & disponente. Quæ tamen opa dei facere ante non possumus: nisi timeamus a facie domini & credamus: & ingrediamur tēplū dei: & ea quæ domui dei digna sunt ppetremus. Quoniam uero adhuc in sæculo sumus: & tempus ædificatiōis nostræ sub dario rege uersatur: in quo generationi coniugijs carniq; seruitur: Idcirco in sexto numero: quo factus est mundus, & in secundo anno qui diuidit unionem: materia enim in qua mundi reparatio soboliscq; consistit, duplicem numerum diligit: ingredimur domum domini: & utroq; populo cōgregato, extruimus tēplū dei. Ex duobus enim duodecim numeris: uicesimiquarti numeri summa consistit: quia tam ex circūcisione q̄ ex gentibus, christi ecclesia prima quæ euersa fuerat ædificata ē. Sed & hoc possumus dicere, quia octauus numerus qui sanctus est: & in uera circūcisionis typo accipitur, triplicatus, uicesimūquartū numerū facit: figuraliter nos docemur: ut ædificemus domū domini in amputatione carnis, & uitiorum circūcisione: & ueram puritatem esse credamus: in nomine patris & filij & spiritus / sancti. Porro alius sexies quartum suppu / tauit numerum: & q̄tuor refert ad elementa mundi, ex quibus subsistimus: sex uero ad conditionem mūdi, in quo ipsa elementa uersantur: Et dicit: quia adhuc in materia sumus: & graui corpore circūdamur: & seruimus generationi bus: extruere quidem nos templum: & intrare in domū dei: & q̄si de somno graui suscitari spiritum nostrū: sed adhuc in uicesimoquarto die id ipm facere.

a Et suscitauit dñs spūm zorobabel filij salathiel ducis iuda: & spūm iesu filij Iosedech sacerdotis magni: & spūm reliq̄rū de oīi popl̄o: & ingressi sunt, & faciebāt opus in domo dñi exercituum dei sui: in die uicesimaquarta mēsis, in sexto mēse, in āno secūdo Darij regis. Ca. II

b In septimo mense, uicesima & prima mensis: factū est uerbum dñi in manu Aggei prophetæ dicens: Loquere ad zorobabel filium salathiel ducē iuda: & ad Iesum filium iosedech sacerdotem magnū: & ad reliq̄s populi dicens: Quis in uobis est derelict⁹ qui uidit domum istam in gloria sua prima: & quid uos uidetis hanc nunc? nunquid non ita est quasi non sit in oculis uestris? Et nunc confortare zorobabel dicit dominus: & cōfortare Iesu filij Iosedech sacerdos magne: & cōfortare omnis populus terræ, dicit dñs exercituum: & facite: quoniā ego uobiscum sum, dicit dom⁹ exercituum. Verbum quod pepigi uobiscum cum egrederemini de terra ægypti: & spiritus me⁹ erit in medio uestrū, nolite timere: Quia hæc dicit dominus exercituū: adhuc unū modicum est, & ego cōmouebo cœlum & terram, & mare & aridam: & mouebo omnes gentes: Et ueniet desyderatus cunctis gentibus: & implebo

In septimo mēse uicesima pri / ma mensis zc. Eodem anno, sed mense septimo, in quo solennitates dei sunt: prima & uicesima die mensis: id est completis tribus hebdomadibus: & perfecta in mysterio trinitatis requie: Tertio factum est uerbum domini in manu Aggei prophetæ: qui continuo labore sudabat: ut semper in eo sermo dei haberet accessum: Præteritorum enim obliuiscens: & in futurū se extendens: ita quotidie laborabat, quasi præcedentium operum nihil haberet. Dicit̄ ergo ei: Loquere ad çorobabel: & ad iesum: & reliquum populum: qui uiderunt antiquam domū dei: & nunc intersunt instaurationi eius: nunquid ad comparationem prioris non talis est ista quæ cernitur? Verum nolite desperare, nec lassas manus dimittite: sed & tu çorobabel & tu iesu & omnis populе confortamini, & facite opus in domo mea: Ego enim sum uobiscum, & sermo meus quem pepigi uobiscum cum egrederemini de terra ægypti: Et spiritus meus, non recedet a uobis. Nolite timere: ego sum qui iubeo dominus omnipotens: cuius dixisse fecisse est. Quando primum testamentum dabam, & in sina monte sum uisus: commoui cœlum & terram, & mare rubrum, & desertum: ut uobiscum ponerem testamentum: Nunc autem polliceor uobis: me adhuc semel cœlum & terram & mare & aridam commoturum: ut illis commotis moueantur omnes gentes: & ueniant iuxta Lxx, quæ electa sunt domini de cunctis gentibus: Iuxta hebraicum uero: ueniet desyderatus cunctis gentibus, dominus noster atq; saluator: Tunc implebo domum istam gloria maiore q̄ priorem: & semper uobis addam, dicit dominus omnipotens. Et ne forsitan sponsorem putetis infirmum: Meum est aurum, & meum est argentum, & meæ sunt cunctæ opes. Ego in ornamentum templi aurum argentumq; donabo: ut maior fiat huius domus gloria q̄ prioris. Et quia difficile uidetur quod polliceor; & humana infidelitas ad maiora promissa semper hæsitat:

A hæsitat: ꝓpterea rursum dico qui promitto: dñs omnipotens sum. Porro quia scio ad ædificationē inclytæ domus, & quæ superatura sit domū pristinā, nihil ita facere ut pacē: idcirco & hanc spondeo: Dabo enim in loco isto pacē, dicit dominus exercituum: ut pax quæ exuperat omnem sensum, custodiat domū meā: & sit in pace locꝰ meꝰ. Has interī παραφρασικῶς expositionis lineas duxerim: ut ex his ad sublimiorē itelligētiā etiā nobis tacētibꝰ prudēs lector ascēdat. Fit ergo sermo dei ad eos qui operari cœperant in domo domini oīpotētis, iam in requie: id est in mense septimo, & in trinitatis plenissimo sacramēto, uicesima prima mēsis: & ad Aggeū dei festa celebrantē: q rursum manū suā sermoni dñi ꝑparauerat: et dicit ad eū: Loquere ad zorobabel de tribu iuda: & ad Iesum sacerdotē magnū: qui pro nobis & homo fieri dignatus est & sacerdos: & ad reliquias populi: ad comparationē eīm totius orbis, parua pars fuit in principio credētiū. Igitur quæ locutus sit audiamus. Fuit quondā in israel domus dei: quæ nunc ita deserta est, ut nec fuisse credatur: ex quo quæ fuerat dilecta, facta est nō dilecta: & q nō populus dei, cœpit esse populus dei: Et est domus illa quondā glorioſa: nunc in cōspectu zorobabel & Iesu & reliquiarū populi q̄si nō sit. Hoc autē nō solum de tēpli ædificijs quæ cernimus corruisse accipere debemus: sed de omnibus quæ quōdā præclara habuere iudæi.

B Verūtn quia facta est prior domus quasi nō subsistens: ꝓuocat zorobabel dux & Iesus sacerdos, ut regnū christi & sacerdotiū roboret: & populus eiꝰq quōdā terræ fuit ppīs, faciat opa in domo dñi: & sciat deū sibi esse præsentē: faciat q̄q; bū qđ pepigit dñs cū eis qñ egrediebant de terra ægypti: Atq; utinā & nos egrediamur de ægypto: ut uerbū testamēti qđ accepimus ipleamus. Repromittit q̄q; dñs deꝰ his q faciūt opera in domo eius, & implent quē accepere sermonē, spūm suū, dicens: Et spūs meus erit in medio uestrum: Sacramētū cernite trinitatis: Ego sum uobiscū, & spūs meꝰ, & uerbū, in q posui testamētū cū egrederemini de ægypto. Q2 autē dicit in medio uestrū: iuxta illud sentiendū est, q
Ioh. 1. d in euangelio scriptū legitur: Medius eīm uestrū stat, quē uos nescitis, q post me ueniet. Hæc ergo dicit dñs exercituū ad uos: qui uidetis domū priorē sic esse quasi nō sit: Moui cœlū, q̄n de cœlo audita est uox mea. Moui terrā, quādo priori populo tradidi testamentū: & in aduentu meo, caligo, turbo, tenebræ cernebanť. Moui mare rubrum, quādo uiā præbui populo transeūti. Moui aridam uel ægyptū per plagas cultu dei uacuā: uel solitudinē per quā quadraginta annis circūduxi populū. Hæc adhuc semel mouebo: Q2 factum
Matth. 27. f Luc. 23. cernimus in aduentu dñi saluatoris: Tēpore q̄ppe passiōis eiꝰ, fugiēte sole, cœlū motū est: & tenebræ factæ sūt sup oēm terrā ab hora sexta usq; ad horā nonā. Mota est terra, & saxa scissa sūt, & sepulchra reserata: motū est mare, dracone q in eo erat interfecto: mota est & arida, infructuosa quōdā gentiū solitudo. In hoc aūt uniuersitatis tremore, cōmotæ sunt
ps. 18. a etiam omnes gentes: Quia in oēm terrā exiuit sonus apostolorū dñi: & uerba eorū penetrauerūt usq; ad terminos orbis. Ob id autē omnes motæ sunt natiōes: ut ex earū motu ueniret electa gentiū multitudo, & quæ ubicunq; præclara sunt. Verbi gratia. Electa de Corintho: quia multus erat in ea populus dei. Electa de Macedonia: quia grandis in Thessalonica dei ecclesia congregata, non habebat necessarium ut de charitate doceretur. Electa de Epheso: ut arcana dei & nulli antea reuelata sacramenta cognoscerēt. Quid pluraꝫ oēs gentes cōmotæ sunt, ad quas saluator apłos miserat, dicens: Euntes docete oēs gētes: & ex multis uocatis pauci electi, primitiuorum ecclesiam cōstruxerunt. Vñ & apostolus Petrus: Salutat uos inq̄t quæ in babylone est electa: et Marcus filius meus. Et Ioānes: senior inquit electæ dñæ: ac deinde filios memorat electæ. Cōmotis ergo gētibus: quas quidem possumus & contrarias accipere fortitudines non ualentes splendorem domini sustinere: uenerunt electa omniū gētium: & repleta est gloria domus dñi: quæ est ecclesia dei uiuentis, columna & firmamentū ueritatis. Hæc scđm Lxx. Cæterū in hebraico melius & significantius habetur: ut supra posuimus: Et mouebo oēs gentes: & ueniet desyderatus cunctis gentibus. Vere eīm postq̄ ille uenit, impleta est glia domꝰ dñi. Et quantū domi-

C 1. pe. 5. d Ioh. a

& implebo domum istam gloria, dicit dominus exercituum. Meum est argentum, & meum est aurum, dicit dñs exercituum. Magna erit gloria domus istius nouissimæ plusq̄ primæ dicit dominus exercituum. Et in loco isto dabo pacem, dicit dominus exercituum.

a HEB. In uicēsima & quarta noni mensis: in anno secūdo Darij: factum est uerbum domini ad Aggeum prophetā, dicēs: Hæc dicit dominus

SEP. Vicesima & q̄rta noni mēsis, anno secūdo sub Dario: factus est sermo dñi ad Aggeum prophetam, dicens: Hæc dicit dominus

nus distat a seruo: tātū domꝰ dñi melior est cui preest dñs, a domo priore cui ꝑfuit seruꝰ. Q đ aūt ait: meū est argentū, & meū est aurū, dicit dñs exercituū: Non puto quēq̄ existimare qđ de argento loquat & auro: quæ a diuitibus & regibꝰ possidentur: Hoc eīm modo: non solum argentum & aurū dei est quasi creatoris: sed & cætera metalla, æs, stānū, plumbū: & qđ domat omnia ferrum. Sed ego argentum, quo domus dei ornatur, existimo eloquia scripturarum, de quibus dicit: Eloquia dñi, eloqa casta: argentū igne examinatū, probatū terræ, purgatū septuplū: Et aurū, quod in occulto sanctorū sensu, & in cordis uersatur arcano: & splēdet
ps. 11. b D uero lumine dei: quod & Apostolum de sanctis: qui sup fū Rom. 15. c damentū christi ædificant sensisse perspicuum est: Aurū, ar- 1. Co. 3. c gentum, lapides præciosos: Vt in auro sensus occultus sit: in argento sermo decens: in lapide præcioso, opa deo placētia. His metallis illustrior fit ecclesia saluatoris, q̄q; quōdā synagoga fuerat: his lapidibꝰ uiuis ædificat domus christi & pax ei ꝑbet æterna. Porro q̄ seq̄t in Lxx. Et pacē aniæ in acquisitionē omni qui creatur, ut suscitet tēplū istud: quasi superfluum & uix cohærens (q̄ppe qđ nec apud hebræos, nec apud aliū quēq̄ interpretē fertur) omisimus. ¶ In uicesima & quarta noni mēsis ꝛc. Propterea & Lxx. interpretū æditionē posuimus: qa in q̄busdam uerbis dissonare uidebātur. Et hoc qđ dicit: Propter munera eorū matutina, dolebunt a facie malitiarum suarum, et oderatis in portis arguentes: nec in hebræo, nec apud alios interpretes inuenit. Notandū autē qđ in isto loco: In uicesima & q̄rta die mensis noni anno secūdo: nō ut supra tertia uice dicitur: Factū est uerbum domini in manu Aggei ꝓphetæ: sed ad Aggeū ꝓphetam. Ibi enim quia adhuc profectum habebat, & opera tantū munda: cor aūt illius necdū plenā sapientiā receperat: siue quia habitabat adhuc inter eos, q dicebāt: Nondū uenit tēpus domus dñi ædificandæ: in operibus tantū eius sermo factus est dñi: Hic autē qñ iam tēpli iacta sūt fundamēta: & ingressus est populus cū principibus in domū dei: & facit opus cōgruū templo dei: & audiuit mysteriū: Mouebo oēs gentes: & ueniet desyderatus cūctis gentibus: & plenus est uaticinio: propterea ad totū Aggeum sermo fit dñi. De uicesima q̄rta die & secūdo āno iam diximus. Noni mēsis numerus q hic addit: nūq̄ in bonam partem legit: Pascha īmolat populus, & alias celebrat festiuitates: oīs eius solēnitas die finit octauo: nec ad nonū puenit. Qui agnū paschæ ꝑparant: transacta die nona incipiūt ꝑparare. Dies q̄q; ꝓpitiationis & expiatiōis mēsis septimi, post diē nonā celebrat. Et in Hieremia, sicut legētibꝰ poterit eē manifestū, Hiere. 39. a hierm nono ānō a babylonijs oppugnat. Q uia igit ꝓphe et. 52. a tia de īmūdicia ppli futura erat: idcirco scđo ānō Darij, nonus mēsis iūgit. Rursum qa dat locus pœnitētiæ post immūdiciæ correptionē: uicesima q̄rta die sermo dei fit ad Aggeū ꝓphetā: ut q̄si ex ꝓsona dñi q̄stionē a sacerdotibꝰ sciscitet ex lege uenientē

E ex lege uenientē: & dicit ei: Interroga sacerdotes legē dicēs. Simulq; cōsydera sacerdotū eē officij, de lege interrogāti rn̄ dere. Si sacerdos est, sciat legē dn̄i: si ignorat legē, ipse se arguit non esse dn̄i sacerdotem. Sacerdotis em̄ est scire legem: & ad interrogationem respondere de lege. Q̄d quidem &

Deu. 17. b in Deuteronomio legimus: ut sicubi in urbibus israel quæstio fuerit exorta inter sanguinē & sanguinē, inter iudiciū & iudiciū, lepram & lepram, contradictionē & cōtradictionem: eant ad sacerdotes atq; leuitas: & ad pontificē qui in diebus illis fuerit constitutus, & querāt ab eo legē dn̄i: q̄bus respondētibus faciant q̄d iubentur: Q̄d si non fecerint, exterminēt̄ de populo. Et ne forsitan in ueteri solum instrumento hæc præcepta uideantur: loquitur &

1. Timo. 3. a Apostolus ad Timotheū: Episcopū non solum irreprehensibilē esse debere, & unius uxoris uirum, & sapiētem, & pudicum, & ornatum, & hospitalem:

F sed etiam doctorem. Et ne casu hoc dixisse uideretur: Ad titum

Titū. 1. b quoq; super præsbyteris: quos & ep̄os intelligi uult ordinandis: eadem cautela seruat̄: Propter hoc reliqui te crete: ut quæ residua erāt corrigeres: & ordinares p̄ ciuitates præsbyteros, sicut ego præcepi tibi: Si q̄s est irreprehensibilis, unius uxoris uir: filios habēs fideles, nō in accusatiōe luxu

Ibidem riæ u̾l in subiectos. Oportet em̄ episcopū irreprehēsibilē eē, sicut dei dispēsatorē: nō p̄cacē, nō iracundū, nō uinolentū, nō percussorē, nō turpis lucri cupidū: sed hospitalem, pudicū, benignū, iustū, sanctū, continentē, habentē in doctrina sermonē fidelē: ut possit cōsiliari in doctrina sana, & eos q̄ cōtradicūt arguere. Sūt em̄ multi & nō subiecti: uaniloq & seductores: & maxime q̄ de circūcisiōe sunt, q̄bus oportet imponere silentiū. Hæc prolixius posui ut tam ex ueteri, q̄m ex nouo testamento: sacerdotū esse officiū nouerimus, scire legē dei: & respondere ad quæ fuerint interrogati. Nec simplicitatem & ciborū continentiam in magistro sufficere: nisi q̄d ipse facit, possit & alios erudire. Certe quia responsuros puto: hoc eorū esse q̄ se ab adolescētia præparāt ad docēdū: frequēter aūt iudicio dn̄i, & populorū suffragio in sacerdotiū simplices eligi: Saltem illud habeant: ut postq̄m sacerdotes fuerint ordinati: discant legem dei, ut possint docere q̄d didicerint: & augeāt scientiā magis q̄m opes: et nō erubescāt a laicis discere: q̄ nouerint ea quæ ad officiū p̄tinēt sacerdotū: magisq; noctes & dies in scripturarū tractatu, q̄m in rōciniis & supputatiōe cōsumant. Quid est aūt q̄d ex persona dn̄i Aggeus interrogat sacerdotes? Si tulerit homo carnem sanctificatā in ora, siue in summitate uestimēti sui: & tetigerit de summitate eius panē, aut pulmētum, aut uinum, aut oleum, aut omnē cibū: nunquid sanctificabitur? Anteq̄m de questione tractemus: debemus interim iuxta literā nosse: quid sit caro sanctificata: & q̄d sit īmundus in anima: Hostia quæ īmolabatur in altari, carnes illius sanctæ erant: & inter ipsas sanctificatas carnes erat multa diuersitas: Alias G enim sacerdotes in templi adytis comedebant: alias propinqui eorum domi: alias hi qui de sacerdotibus uidebantur esse maculati: alias israelite qui nullam habebant immunditiam. Huius diuersitatis plena ratio in Leuitico dicitur.

Leui. 21. a Immundus autem in anima dicebatur: qui corpus mortui hominis attigerat. In quo animaduertendū: q̄diu anima in corpore sit, immundum non esse corpus humanū: statim uero ut spiritus uegetans artus recesserit, immundū fieri q̄d terrenum est: sicut in eodem Leuitico scribitur: Et ait dominus ad

Ibidem Moysen, dicens: Dic sacerdotib⁹ filijs Aarō, & dices ad eos: In animabus non contaminabūtur in gente sua, sed in cognatis qui appropinquāt eis: super matre, & super patre, & super filijs & filiabus, & super fratre & sorore sua uirgine, quæ appropinquant ei, & H non est tradita uiro: super his contaminabitur: & nō polluetur repente in populo suo in contaminationem sui. Cōsydera his præcipi sacerdotibus non ingredi ad quemlibet mortuum: nisi ad eos cognatos & propinquos, de q̄bus supradictum est. Sacerdos autem magnus: id est

AGG. ¶ dominus exercituum: Interroga sacerdotes legē dicēs: Si tulerit homo carnē sctificatā in ora uestimenti sui: & tetigerit de summitate eius panē, aut pulmentum, aut uinū, aut oleum, aut omnem cibum: nūquid sanctificabitur? Respondētes autem sacerdotes dixerunt: Nō. Et dixit Aggeus: Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his: nunquid cōtaminabitur? Et respōdērūt sacerdotes, & dixerūt: contaminabitur. Et respōdit Aggeus & dixit: sic populus iste: & sic gens ista ante faciem meā dicit dominus: & sic omne opus manuum eorum: & omnia quæ obtulerunt ibi contaminata erunt.

Et nunc

SEP. dn̄s omnipotens: Interroga sacerdotes legem dicēs: Si sumpserit homo carnē sanctā in sūmitate uestimenti sui: & tetigerit summitas uestimenti eius panē, aut coctionem, aut uinū, aut oleum, aut oēm cibū si sanctificabit̄? Et respōderūnt sacerdotes, & dixerūt: Nō. Et dixit Aggeus: Si tetigerit īmūdus in anima de oibus his, cōtaminabit̄? Et rn̄derūt sacerdotes, & dixerūt: cōtaminabit̄. Et rn̄dit Aggeus & dixit: Sic ppl's iste & sic gēs hæc corā me dicit dn̄s & sic oīa opa manuū eorū. Et q̄cūq; appropinq̄uerit ibi cōtamiabit̄: ppt̄ mūera eorū matutia, dolebūt a facie malitiarū suarū: & oderatis i portis arguētes

Et nunc

pontifex, plus aliquid habebat a cæteris sacerdotibus: & nec pietas illum nec affectus flectere poterat, ut immūdus fieret in supradictis nominibus: Ait enim scriptura: Et super oēm animā quæ mortua est non ingredietur: super patre suo neq; sup matre sua, & nō contaminabitur. Scientes ergo quid sit caro sanctificata, & immundus in anima: uideamus propheta quid quærat. Si homo quicunq;: non hic de pōtifice dicitur, aut de sacerdote, aut de leuita: sed q̄libet homo, ubi persona non ponitur, passim omnibus licet carnem tangere. Si tulerit inquit carnem sanctificatam: & ligauerit in summitate uestimenti sui: & ipsa summitas uestimēti panem tetigerit: aut quamlibet aliam coctionē, aut uinum, aut oleum, aut omne extra hæc quo homo uesci potest: nunquid panis, aut uinum, aut oleum, aut omnis cibus, tactu uestimenti in quo caro sancta ligata est sanctificari potest? Et respondentes sacerdotes dixerunt: Non potest: hoc est, nihil eorum sanctificabitur de quibus quæris: sed ita unumquodq; permanebit ut fuerat. Rursum alia quæstio proponitur sacerdotibus: q̄d' scilicet bene responderint ad superiorē: & quasi similitudo, pblematis coaptatur in qua imperitus facile labi potuit. Da enim aliquem nescire legem: & sicut respondit de sanctificata carne, nō sanctificari panē, aut pulmentū, aut uinum, aut oleum, aut omnem cibum: & in hoc eque respondebit, & dicet: Pollutum in anima nō cōtaminare ea que sancta caro sanctificare nō potuit. Interrogat igitur, & dicit: Si tetigerit his qui pollutus in anima est: hoc est, qui contagione mortui est immundus effectus: ex his omnibus: panem uidelicet, aut pulmentum, aut uinum, aut oleum, aut reliquos cibos:

nūquid ex

A nūquid ex contactu eorum hæc quæ tetigerint polluentur. Et respōderūt sacerdotes, quorum princeps erat iesus filius Iosedech: unde & legē nouerant, & dixerūt: Contactu eius qui immūdus est, omnia quæ ab eo contacta sunt polluī. Et rñdit Aggeꝰ & dixit, de supioribus tacens: qđ sanctificata caro cæteros cibos sanctificare non possit: Et de scđa tm̄ modo quæstione sermonis sui texens occasionē. Sic populus iste: & sic gens ista ante faciem meam dicit dñs. Qui imundus est in ania & morticinū tetigerit: oīe qđ tetigerit & qđ obtulerit mihi immūdū erit. Q. đ autem dicit scđm litteram, huiusmodi est: O populе qui altari tantum extructo: & diruta domo mea hostias mihi offers in altari: & uictimis eius & carnibus te sanctificari putas: scito non tam sanctificari te ex hostijs quæ templo diruto tibi prodesse non poterunt: cꝫ contaminari omnia opera tua, & cuncta quæ agis, ex eo qđ negligis: & tuam magis domum cꝫ meam extruere conatus es: Sanctū quidē eſt qđ offertur in altari: sed nō tam sanctificaris ex hostijs, cꝫ ex eo q̄ in cōuallibus habitas & interes mortuis operibꝰ pollueris. Hæc iuxta historiā: quā cꝫ spiritalis in ea intelligētiæ lineas duxerimꝰ. Cæterū scđm ανα-γωγὴν ecclīasticus uir q̄ imolauit agnū imaculatū & ānicu lū: & indutus est christo: si tulerit de carnibꝰ eius, & ligauerit in sūmitate uestimenti sui: & ipsa summitas tetigerit scripturarū panē: qui cōfirmat corda credentiū: aut coctionē, apostolicas epistolas, quæ quasi ueteris legis carnes concidunt & decoquunt, & conditas præbēt esui: aut uinum qđ lætificat cor hominis: aut oleum in quo exhilaratur facies
1. Co. 5. a audientis: aut omnem cibū: lac quo aluntur Corinthij: &
Rom. 14. a olera quibus uescuntur infirmi, & cætera his similia: non statim quasi sanctificata ea comedent quibuscūq̄ data fuerint: Non em̄ ex eo q̄ dicunt̄, sed ex eo q̄ suscipiunt̄ sanctificant audientes: quia multi auditores sunt, & non factores. Sed & ob id puto hæc uniuersa quæ dixi, ex tactu uestimenti ad uescentes nequaq̄ sanctificata deferri: qđ summitate tm̄ pallij contingunt̄: & sanctificatæ carnes intrinsecus, humorē, sanguinē, uenas, neruosq̄ non norunt. Sicut igit̄ sūmitas uestimenti dominici, & leuis tactus nō sanctificat: nisi eum qui comederit carnes agni, & sanguinem eius biberit: Sic econtrario īmundus in anima: peruersæ quæq̄ doctrinæ, qđcunq̄ tetigerint īmundū faciant necesse est. Habent enim in sacramentis panē & uinum & oleū & omnem cibum: sed sacramenta eorum quasi panis luctus: omnes q̄ ea tetigerint cōtaminabuntur. Legunt & ipsi scripturas: & quasi de scripturarū testimonijs cōspargunt panem: & tota nocte in clibano coquunt illū: Sed cum ad uescendū datus fuerit, comedentes ad insaniā prouocat. Habent pulmentū & coctionem, conātes iuxta peruersitatis suæ sensum mysti ca quæq̄ de scripturis texere, & quasi coquere & condire carnes agni: sed coctio illa perditio est. Habent & uinū, sed
Hiere. 2. d nō de uinea sorech, & quā plātauit dñs in Hieremia: Electā & totā ueram, sed de uinea sodomorū. Habent & oleū qđ de ueteris & nouæ scripturæ testimonijs uiolēter exprimūt: & q̄si in refectionē deceptis & lassis mētibus pollicent̄: sed
Ps. 140. b detestatur illud sanctus, & dicit: Oleū aūt peccatoris nō impinguet caput meū. Habent & diuersos cibos, multiplices uidelicet uariarū ὑποθέσεων diuersosq̄ tractatus: quos qa

a HEB. Et nūnc ponite corda uestra ā die hac & supra: antecꝫ poneret̄ lapis super lapidem in templo dñi. Cū accederetis ad aceruū uiginti modiorum, & fierent decem: & intrare tis ad torcular ut exprimeretis quinquaginta lagenas, & fiebant uiginti. Percussi uos uento urente, & aurigine, & grandine oīa opera manuū uestrarū: & nō fuit in uobis q̄ reuerteretur ad me, dicit dominus.

Vltra flumina

SEP. Et nūc ponite supꝫ corda uestra ā die hac & supra: añcꝫ poneret̄ lapis super lapidē in tēplo dñi: q eratis, qñ mittebatis in cypselen, hordei uiginti sata, & fiebant decem sata hordei: & ingrediebamini torcular, ut hauriretis qnquaginta amphoras, & fiebāt uiginti. Percussi uos sterilitate, & corruptiōe aeris, & grādine oīa opera manuū uestrarū: & nō reuersi estis ad me, dicit dominus.

De finibus

B immūdi sunt q̄ scripserūt, & de īmūdo ore prolati sunt: oīs qui tetigerit īmundus fiet, & in eoꝫ traheť errorē. Vñ rñdit Aggeus: qui scit differentias solēnitatum: & ob id festi sortitus est nomē: Sic ppłs iste & sic gens ista: iudæoꝫ uidelicet atcꝫ gētiliū & hæreticoꝫ omniū in cōspectu meo, dicit dñs: Oīne qđ fecerint, qđ mihi obtulerint, uł uota, p salute, uł pacifica, uel, p peccato, uel, p delicto, uel in holocaustū: siue elemosynas, siue ieiunia, siue uictus continentiā, & corporis castitatem: cōtaminata erunt in conspectu meo. Quis enim sancta uideanť specie sui quæ offerūtur a talibus: tamen qa tacta sunt ab eo q̄ pollutus in ania est, oīa polluentur. a Et nūc ponite corda uestra ꝛc. Licet omnia quæ obtulistis mihi in altari: quia templū nō ædificaueratis cōtaminata fuerint: sine extructione quippe tēpli, donū oīne pollutum est: Tm̄ nūc te hortor o populе: ut sensu ad pterita reuertaris: cōsyderesq̄ quæ facta sint: hoc est, ab hac die uicesimaq̄rta noni mēsis āno scđo darij: quicqd retro gestū est mēte cōplectere: & ppter quæ, quāta sustinueris: ut cū deinceps pspera tibi euenerint, scias q̄ causa euenerint. Ergo antecꝫ inciperes ædificare templū, & lapidem supꝫ lapidem ponere: cū accederes ad aceruū: & putares uiginti te habere modios: nōne uix mediā partē colligere poteras? Siue iuxta Lxx. cum mitteres uiginti modios hordei in uas qđ uocať cypselen, & existimares te cꝫcꝫ hordeū mitteres iumentorū cibū, uel de ipsis uiginti modijs eē secuꝫ: nōne postea reuersus ad uas uix decē modios reperisti? Ad torcular q̄cꝫ cū accederetis & uideretis uuas: & qn q̄ginta amphoras uobis oculi pollicerent̄: nō dico partem mediā: sed uix uigīti amphoras exprimere poteratis. Et hæc feci pcutiēs uos uēto urēte, & corruptiōe aeris, & emorientibus frugibꝰ, uacuiscꝫ spicaꝫ folliculis, & uineaꝫ botris: ut maloꝫ pōdere uos ad meā noticiā, puocarē: & nec sic fuit q̄ reuertereť ad me. Hebræus totā loci huiꝰ cōtinētiā ab eo q̄ scriptū ē: Et nūc ponite corda uſra a die hac & supꝫ: uscꝫ ad eū locū ubi ait: Vinea & ficꝰ & malogranatū, & lignū oliuæ nō floruit: ex die ista bñdicā: ita exposuit: Certe nūc tēpli fūdamēta sunt iacta: ex hac igit̄ die q̄ fūdamenta eieciſtis: cū in pteritū uos sterilitate, & fame, & grandine, & siccitate punierim: & non fuerit q̄ ad me p has plagas reuertereť e uobis: ponite corda uſra in futuꝫ & deinceps: & uidete qa oīa uobis, pspo cursu fluāt. Hoc aūt eueniet qa tēplū meū ædificare cœpistis. Nec in solo altari habentes fiduciā, ædificationē meæ domus cōtēnitis. Iuxta quē sensum breuiter possumꝰ dicere: frustra aliōꝝ munera offerre deo: & elemosynis atcꝫ oblatiōibus putare deū posse pł̄cari: cū ipsi non extruxerint in se tēplū spūisctō. Tūc em̄ ppsunt elemosynæ & munera quæ offerunt̄ in altari: cū seip̄m qs ædificauerit tēplum dei: & post ædificationē tēpli, dona obtulerit in altari. Porro scđm tropologiā: & ad nos dicit̄ q nūc in iesum christū credimꝰ, si tm̄ credimꝰ, & ope fidei ostendimꝰ ꝓximatē: ut reuertamur mēte ad illđ tp̄s: qñ gētiles eramꝰ, q̄tidie uitijs seruiētes: nec extruxeramus in nobis tēplū deo. Quō aūt architectus & scientissimus cemētarius lapidem iungit lapidi: & inferiorē supiori calce gypsoq̄ cōglutinat: Ita & architectus: quē se & Apłus esse dicit: Quasi sapiens architectus fūdamētū posui: & quē de hierłm ablaturū se dñs cōminať: nouit quō opa iūgat opibus: & paulatim extruat tēplū dei. Fū-
1. Co. 3. b damentum

E damētū aūt huius tēpli ponīt ieſus: ſuper quē unuſqſq; uideat qd ædificet: Alius ædificat aurū, argētū, lapides præcioſos: alius ligna, fœnū, ſtipulā. Et tribus bonis tria ecōtrario opponūt mala. Iſti ſūt lapides, de qb⁹ extructurū ſe hierm dñs repromittit: Ecce ego ꝓparabo tibi carbunculū lapidē
Eſa. 28. d tuū: & fūdamenta tua ſaphyrū: & ponā propugnacla tua iaſpidē: & portas tuas de lapide cryſtallo: & murū tuum de lapidibus electis. Neq; em̄ putandū eſt ſcd̄m iudaicas fabulas & inepta figmenta, deum auro & gēmis ædificaturum hieruſalē: & nō uiuis lapidibus qui nunc uoluunt̄ ſup terram: et iuxta naturas lapidū, uel igniti fide ſunt, ut carbunculus: uel toti cœleſtes & in thronum dei reducti, ut ſaphyrus: uel innocētia & bonorū operū ſimplicitate lucentes, ut cryſtallus. Dicīt ergo nobis ut conſyderemus, quæ retro paſſi fuerimus antecq; in nobis ædificaremus templi dei. Cū accederetis inqt ad aceruū uiginti modiorꝫ & fierēt decem: ſiue iuxta Lxx. ὅτε ἐνεβάλετε εἰς κυφέλλην εἴκοσι σάτα καὶ ἐγένετο δέκα
F σάτα κριθῆς: id eſt, cū mitteretis in cypſelen uiginti modios & fierent decem modij hordei. Quicquid enim ante chriſtū uidebamur habere uirtutū bonorūq; operum, non erat frumētū, ſed hordeū: & ipſum hordeū, nō ſcd̄m ſpem & uo
Geñ. 26. c ta noſtra: qd̄ de iſaac legimus, cētenas fruges dabat: ſed uix mediā partē laboris noſtri ex eo inuenire poteramus: & di-
Gal. 5. a cebat̄ ad nos: Tanta paſſi eſtis ſine cauſa? Sed & cū intrarēmus ad torcular, & quinquaginta uini amphoras ſupputaremus: quem numerū cōpletis ſeptē hebdomadibus unio diuinitatis includit: & putaremus nos habere uinū, qd̄ lætificat cor hominis: ſubtrahebat̄ nobis ſanctus numerus
Luc. 3. e tricenarius, in quo baptiçatur dñs: & Eçechiel uiſionē cer-
Eçech. 1. a nit in prophetiæ ſuæ exordio: & iuxta hebraicū ſacerdotes accedebant ad miniſterium dei: & relinquebantur uiginti.
Geñ. 32. d Quē numerū amat Eſau: unde & Iacob ſciēs eū hoc numero delectari: mittit quædā aīalia in munere, uiginti & uiginti. Simulq; cerne qd̄ & ipſe iacob licet ſanctus: tamen eo
יִצְחָק tempore quo nō erat cū patre ſuo Iſaac. i. riſu: & matre ſua
רִבְקָה rebecca. i. patientia: ſed uicinos habebat aſſyrios, & habitabat in meſopotamia: hinc atq; inde ſe cingētibus fluuijs, uiginti annorū ſpacio, crudeliſſimo & auariſſimo ſeruiuit laban. Nec moueat quēpiā, ſi dicamus aliꝯs ante fidē chriſti & extructionē tēpli eius, mediā partē ſe laboris ſui poſſe ꝓcipere: cū apud incredulos nullus fructus ſit bonorū operū: Non em̄ uiginti reponit, & inuenit uiginti: ſed ſi uiginti repoſuerit inuenit decem: id eſt mediā partem laboris ſui. Iudæi & ethnici & philoſophi huius ſæculi cæteriq; qui ſapientiam iactitant: in præſenti tantū tpe cōuerſationis ſuæ & laboris fructū & gloriā capiunt: oīmſq; ſpes eorū & merces futuri ſæculi tollitur. Hoc aūt ideo fit nē penitus deſperātes cōtemnant pœnitētiā: ſed aliqñ cōuerſi ponāt lapidem ſuper lapidem, & ædificent tēplū dei. Qd̄ ſi in incredulitate permanſerint: id ipſum mediū qd̄ uidebant̄ habere perdēt. Sequitur em̄: Percuſſi uos uento urente, & aurugine, & grandine oīa opa manuū ueſtrarꝫ. Quicqd autē aurugine & grandine & uēto urente percutit̄, in puluerē redigit̄ & fauillam: nihilq; in eo qd̄ ad utilitatē & ad eſum perueniat inuenitur. Quæ quidē cuncta fecit dñs: quia nō eſt inuētus in eis qui reuertereť ad eū. Quod ſi reuerſi fuerint & ædificauerint templū dñi: a die qua ædificare cœperint, habebūt quæ ꝓphetiæ ſermo ſubtexit. a ¶ Ponite corda vra ꝛc. Expoſui ait uobis quæ ſuſtinueritis antecq; inciperetis ædificare tēplum meū: Nunc exponam quæ uobis uentura ſunt

a HEB. Pōnite corda ueſtra ex die iſta & in futurum: a die uiceſima & q̄rta noni menſis: a die qua fundamenta iacta ſunt tēpli domini, ponite ſuper cor ueſtrum. Nūquid iam ſemē in germine eſt: & adhuc ficus & uinea & malogranatum, & lignum oliuæ non floruit? ex die iſta bn̄dicā.

SEP. Ponite corda ueſtra a die iſta & in futurū: a q̄rta & uiceſima noni menſis: & a die in q̄ fūdamēta iacta ſūt tēpli dn̄i, ponite in cordib⁹ ueſtris: Si ultra cognoſcet̄ ſup terrā area: & ſi adhuc uinea & ficus & malogranatum, & ligna oliuæ quæ nō ferant fructū? a die hac benedicam.

Et factū

G

H

Ioh
Ioh
1
1.Co.

G quicquid

A quicquid attigerit:& retentũ uulneret,& uulneratorũ sanguine delectet: insuper & ignẽ emittat a se:& regnata ligna consumat. Referimus autẽ ramnũ ad diabolũ:& scd̃m uirgulti naturã,illi⁹ naturam interpretabimur. Porro uinea & ficus & oliua ibi erunt, ubi malogranatũ fuerit:quæ arbor ꝓpter granorũ nimiã multitudinẽ: & intertextis mẽbranulis q̃ndam geometricã compositionẽ, & diuersas quidẽ mansiunculas, sed tñ oẽs una cortice cõprehensas, semp in scripturis sup ecclesiæ psona ponit. a¶Et factum est ẽ.et terrã. In Lxx.addita,sũt mare & aridã:& min⁹ habet:¶Cõterã fortitudinem regni gentiũ ꝯ pleni⁹ ex ipsoꝝ le 5e noscit.Notandũ autẽ ꝙ in eadem die,hoc est,in uicesima & q̃rta noni mẽsis,tacito mẽsis numero, qa de christi ꝓpheta bat aduentu & de regno ei⁹: scd̃o ad aggeum sermo fit dñi nr̃i:nõ in manu ei⁹ ut pri⁹:neq; ad aggeũ ꝓphetã,ut in uisione q̃rta:sed tm̃ ad aggeũ.i.ad dñi festa celebrantẽ:qa neq; q̃ Ioẽ.8.g uenturũ ,sed uenientẽ nunciaret & cerneret. Et quõ abrahã Ioẽ.1.d uidit diem christi & lætatus est: Et Ioannes agnũ dei digito B demõstrauit:sic & ille uidẽs regnũ filij dei, haberet in se uniuersas solẽnitates. In hoc loco apud plæroscq; diuersa sentẽtia est:Alij em̃ suspicant̃ de primo eius aduentu dici: alij de secũdo,q̃n in sua maiestate futurus est. Nos utrũq; suscipimus:quia & tunc regnauit cum uenit,& postea regnaturus est. Attñ si de fine mundi uoluerim⁹ accipere : illud dicim⁹ 2.Co. 15.d qd̃ Apꝰus ad corinthios loquit̃:Destruendũ omnẽ principatũ & omnẽ potestatẽ & uirtutẽ : ut sit deus oĩa in oñib⁹. Et quia mysticũ est qd̃ dicit̃,& ad finẽ rerũ pertinet:idcirco iubet̃ ꝓpheta ad solũ ꝯorobabel loqui : quẽ in typo christi ꝓpter assumptionẽ corpis ex semine dauid processisse monstrauimus. Huic ergo dicuntur quæ in fine uentura sint, ꝙ transeat figura hui⁹ mundi:& fiat cœlũ nouũ & terra noua: & cõmoueat dñs cœlũ & terrã : & destruat omnẽ principatum & potestatẽ & uirtutẽ:& dissipet sedes regũ : siue ut habetur in hebræo,regnorũ: & interficiat omnẽ fortitudinem cõtrariã:ut ipsis quoq; qui ante regnauerant, & gentes sub sua tenuerant ditione,prosit regni eorũ destructio: & omni præliandi studio dissipato,sequat̃ pax:hoc est em̃ qd̃ ait:Et subuertã quadrigã siue quadrigas,& ascẽsores earũ : & descẽdent equi & ascẽsores eorũ . Et ut sciatis in subuersione quadrigarũ & corruẽtiũ equitum,hoc qd̃ dixim⁹ significari: Videte quomodo de christo dicatur in Zacharia: ꝙ ueniat mansuetus rex:& ascendens super iugalem & pullũ asinæ nouellum : & disperdat quadrigas ex ephraim:& equum de hieru salẽ:ut fiat un⁹ grex & un⁹ pastor:& utrunq; Zach.9.b

> Et factũ est uerbũ dñi scd̃o ad aggeũ in uicesimaquarta die mẽsis dicẽs:Loquere ad Zorobabel ducem iuda dicẽs:Ego mouebo cœlũ pariter & terrã: & subuertã solium regnorũ:& cõterã fortitudinẽ regni gẽtiũ : & subuertã quadrigã & ascẽsorẽ ei⁹: & descẽdent equi & ascẽsores eorum,uir in gladio fratris sui.In die illa dicit dñs exercituũ : Assumam te Zorobabel fili salathiel , seruus meus,dicit dominus:& ponam te quasi signaculũ:quia te elegi dicit dominus exercituum.

agmen tam de gentibus , q̃ de iudæis, sub pacifico pastore teneatur. Vt autẽ hæc quæ peruersa sunt destruantur:unusquisq; in gladio : quẽ ego puto sermonẽ esse doctrinæ acutissimũ,& peruersa quæq; resecantẽ:cõsurget aduersus fratrem suũ, amputans omne contrariũ.Sed horũ uniuersorũ finis est optimus.Post destructionẽ em̃ soliorũ, & fortitudines regnantiũ,& quadrigarũ & equorũ & equitũ:In die illa D dicit dñs oĩpotẽs:Assumã te ẓorobabel filiũ salathiel seruũ meũ.Seruus autẽ dicit̃ ꝓpter corp⁹ humanũ : quia tunc & ipse fili⁹ subijcit̃ ei qui subiecit sibi oĩa : & in subiectis oĩb⁹ uidebit̃ & ipse subiectus. Sed cũ hoc fuerit impletũ, ponet illum deus quasi signaculũ in manu sua. Hunc em̃ signauit de⁹ pater:Et hic est imago dei inuisibilis, & forma substantiæ eius:ut quicunq; crediderit in deum, hoc quasi annulo cõsignetur.Obsecro te lector ut ignoscas celeri sermone dictanti: nec requiras eloquij uenustatẽ quã multo tempore hebrææ linguæ studio perdidi: q̃q̃ me a lecto semp infantem ac mutum fuisse autumet . Cui ego dicam : Dominus dabit uerbum euangeliçanti uirtutem multam.

¶Commentarij Hieronymi in Aggeum prophetã finis.

¶DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN PRIMVM COMMENTARIORVM ZACHARIAE AD EXVPERIVM THOLOSANVM EPISCOPVM PROLOGVS.

VLtimo iã autumni tpe frater noster,fili⁹ tuus,Sisinnius monachus,tuæ mihi dignationis epistolã reddidit:qua lecta,gauisus sum esse te sospitẽ,& memorẽ mei:oimq; fratrũ qui in sanctis locis dño seruiunt:in quorũ refrigerijs facis tibi amicos de iniq̃ mammona:& præparas æterna tabernaculã,ut possis cũ Dauid dicere: Q̃ dilecta ps̃. 83. a tabernacula tua dñe uirtutũ:concupiscit & deficit ania mea in atria dñi. Si em̃ passer inuenit sibi Ibidem domũ:& turtur nidum, ubi ponat pullos suos:cur tu qui pontifex dñi es, & calcas in fine mundi torcularia:ut sitientib⁹ ppls sanguinis christi uinũ tribuas,non libere prodamabis ac dices:Cor meũ & caro mea exultauit in deũ uiuũ:beati qui habitãt in domo tua? Audio te in ualle lachrymarũ,in loco quẽ deus posuit ad certamẽ,ut uincẽtibus coronã daret: ascẽsiones in tuo corde disponere,& ire de uirtute in uirtutẽ:& imitari dñi paupertatẽ, ut cũ illo diues fias : & in te recline caput:& per singulos dies suscipiat̃,uisitet̃,alatur,uestiat̃: & præcipue in sanctarũ scripturarũ lectione feruere.Cunq; tibi cuperẽ ingenioli mei aliqd̃ offerre munusculũ : & cœpta in duodecim ꝓphetas explanatio perueniret ad calcẽ,susceptũ opus deserere nolui:sed qd̃ & absq; te dictaturus eram,tuo potissimũ nomini cõsecraui:& gaudeo ꝙ obscurissim⁹ liber Zachariæ ꝓphetæ, & inter duodecim longissim⁹:eo tẽpore differẽdus est,quo ob festinationẽ eius qui reuersurus est, nullam morã patit̃ interpretatio: sed uelim nolim saltem lucratiuis per noctẽ horis atq; furtiuis

E dictare cõpellor, qđ tibi dirigã. Scripsit in hunc ꝓphetã Origenes duo uolumina usq; ad tertiã G
partẽ libri a principio. Hippolytus quoq; ædidit cõmẽtarios: & Didymus quinq; explanationũ
libros me rogãte dictauit: qs cũ alijs trib⁹ in osee & michea προσεφώνησεμ: sed tota eorũ ἀλληγορίας alle
gorica fuit, & historiæ uix pauca tetigerũt. Itaq; imitari cupiẽs illũ patrẽfamilias, qui profert de
thesauro suo noua & uetera: & sponsam de canticocanticorũ, quæ dicit: Noua cũ ueteribus fra/ Can.7.d
truelis meus seruaui tibi: historiæ hebræorũ tropologiã nostrorũ miscui, ut ædificarẽ sup petrã
1.Co.3.b & nõ sup arenã: ac stabile iacerẽ fundamentũ, qđ Paulus architectus posuisse se scribit. Tuæ be/
niuolentiæ erit, nõ eruditionẽ nostrã, quæ uel nulla uel parua est: sed pronã in te suscipere uolun
tatẽ: ut nos ad cætera prouoces: & in longo scripturarũ campo currere cohorteris. Si qui autem
sunt quibus interpretationẽ & horũ & aliorũ uoluminũ ante promisi, ignoscant incredibili in te
amori meo: & quicquid tibi scripsi, sibi scriptum arbitrentẽ: Charitas enim benigna est: charitas 1.Co.13.b
nõ æmulatur: non quærit quæ sua sunt. Sed iam tempus est, ut Zachariæ uerba ponentes, spiri/
tuisancto interpretationis uela pandamus.

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ZACHARIAM PROPHETAM LIBER PRIMVS.

In mense octauo, in anno secundo ꝛc. Secun
do anno Darij filij Hystaspis septuagesimũ deso/
latio/
nis tẽ
pli annũ, qui ab Hiere
Hiere.25.c mia prædictus est fuis
et.29.c se cõpletũ, ipse ça
charias testis ẽ dicẽs: Dñe
exercituũ, usq; quo nõ
misereberis hierusalẽ:
& urbiũ iuda qb⁹ ira/
tus es? Ecce iste septua
F gesim⁹ annus est: nul/
liq; dubium quin Cy
rus rex persarũ, q chal
dæorũ destruxit impe
rium, primo anno re/
gni sui, quinquaginta
circiter milia hominũ
captiuorũ de babylo/
ne remiserit in iudæã:
qui uasa ꝺ̃q; quæ na/
buchodonosor abstu/
lerat reddidit: & tẽplũ
ædificari iussit i hieru/
salẽ: Principesq; popu
li q reuersus est, cõsti/
tuit çorobabel filiũ sa
lathiel, & iesum filiũ io
sedech sacerdotẽ ma/
gnũ. Interfecto igit apud massagetas Cyro: qui triginta an
nis regnauit i persis a Tomyri regina massagetarũ, Camby
ses fili⁹ ei⁹ successit in regnũ: qui expletis octo annis, duos
magos fratres habuit successores: quib⁹ occisis a pplo, Da/
rius filius Hystaspis, ex sentẽtia septẽ familiarũ rex persarũ
cõstitutus est. Cui⁹ regni anno secũdo factus est sermo dñi
ad aggeũ ꝓphetã, & ad çachariã filiũ barachiæ filiũ addo.
Super aggeo iam diximus; de çachariæ titulo pauca dicen/
da sunt. Qui cũ sit filius barachiæ: quærit quare dicat fili⁹
addo: Nec ambigit iuxta paralipomenõ librũ, quin ipse sit
2.Para.12.d addo, qui missus est ad hieroboam filium nabath: sub quo
3.Reg.13.a altare diruptũ est: & manus regis aruit: rursumq; ad preces
illius restituta est. Igitur a primo anno Cyri regis, usq; ad se
cundũ annũ Darij filij Hystaspis, supputant anni quadra/
ginta: in quib⁹ tm altare fuerat extructũ, & iacta tẽpli fun/
damenta, uicinis in circũitu nationib⁹ opus ꝓhibentib⁹: &
cambyse rege psarũ, q sup hac re ad principes syriæ κοίλης
& phœnicis, ac samariæ literas miserat: Sup q̃ plenius Es/
dras scribit historiã. Sed aggeus in mẽse sexto in die prima
eiusdẽ mẽsis ꝓphetare exorsus est. Zacharias uero in eodẽ
quidẽ anno, sed nõ in eodẽ mẽse: Nã post duos mẽses octa
uo anni mẽse fudit uaticiniũ. Vñ recte iuxta ordinẽ duode/
cim ꝓphetarũ, ille decimus, & hic undecimus ponitur. Ma
gnæq; cõfidẽtiæ est, immo spei fideiq; in dñm: ut qđ tanto
tpe prætermissum est,
uel rege prohibẽte, uel
gẽtib⁹, ad cõmonitio/
nem duorũ hoim face
re incipiãt. Hæc iuxta
historiam solito more
præmisimus: Nunc se
cundũ ἀναγωγήν bre
uiter disserendum est.
Octauus apud hebræ
os mẽsis q apud illos
H בֻּרְחֶשְׁוָן: apud ægy/
ptios athyr: apud nos
nouember dicit, hye/
mis exordiũ est: in q̃
æstatis calore consum
pto, oĩs terra uirore
nudat: & mortalium
corpa cõtrahunt: nec
est ulla ex lege solenni
tas. Scriptũ est eĩm q̃
ter per annũ apparere Exo.34.a
debeat omne generis
masculini coram dño
deo nostro. Prima fe/
stiuitas est açymorum
phase: qđ apud nos
græco latinoq; sermo/
ne pascha dicit. Scda
pẽtecostes post septẽ hebdomadas, in q̃ panes ꝓpositionis
de nouis primũ frugib⁹ offerunt. Tertia in mense septimo,
tubarũ, ꝓpiciationis & tabernaculorũ. i. σκηνοπηγίας: cui⁹
extrema dies egressionis appellat & termin⁹. Ergo in capti/
uitate ppls cõstitut⁹ & adhuc sub rege persarũ: necdũ ædi
ficato tẽplo, necdũ mœnib⁹ murisq; urbis extructis: nõ ui/
det ꝓphetiã tpe læticiæ, sed post læticiã. Et tñ quia habebãt
memoriã dñi: & ꝓpter memoriã, bñdictionẽ: & ob benedi
ctionẽ, testimoniũ: Idcirco ad eum çacharias fili⁹ barachiæ, זְכַרְיָה
fili⁹ addo mittit. Zacharias interpretat μνήμη κυρίου. i. me/ בֶּרֶכְיָה
moria dñi: barachia, bñdictio dñi: addo, testimoniũ ei⁹. Vi עִדּוֹ
deam⁹ ergo, sermo dñi q erat i principio apd deũ patrẽ qđ i
çacharia ꝓpheta sit locut⁹ ad ppłm. b Irat⁹ est dñs ꝛc. b
Ira dñi nõ perturbationẽ ei⁹ significat q nõ irascit: sed eorũ
merita atq; pctã, in q̃s dei ira desæuit: alioquin dñs nunq;
iratus ulciscit, sed ad hoc corripit ut emẽdet. Vñ & ꝓpheta
precat in psalmis: Dñe ne in furore tuo arguas me: neq; in Ps.6
ira tua corripias me. Et in alio loco legimus: Corripe nos Hiere.10.d
dñe: ueruntamẽ non in furore tuo, sed in miscdia. Iratus est
ergo

In mense octauo, in anno secũdo Darij regis, factũ est uerbum domini ad çachariã filiũ barachiæ, filiũ addo ꝓphetã dicẽs: Irãtus est dñs super patres uestros iracũdia, & dices ad eos: Hæc dicit dominus exercituũ: Conuertimini ad me ait dñs exercituũ: & conuertar ad uos dicit domin⁹ exercituum: ne sitis sicut patres uestri ad quos damabant prophetæ priores dicentes.

Hæc dicit

In octauo mense anni secundi sub Dario, factum est uerbũ domini ad çachariam barachiæ filium addo prophetam dicens: Iratus est dñs sup patres uestros ira magna, & dices ad eos: Hæc dicit dominus omnipotẽs: Cõuertimini ad me dicit dñs uirtutum: & cõuertar ad uos dicit dñs uirtutũ: & nolite fieri sicut patres uestri: q̃s arguerunt prophetæ qui prius fuerant dicentes.

Hæc dicit

A ergo dominus ſuper patres eorũ qui nunc corripiunt: non iuxta Lxx. interpretes ira magna, ſed ira ſimpliciter. Si em̃ ira magna eſſet iratus, nunc̃ per danielem & eẽechiel capti/uos ad pœnitentiam prouocaſſet. Cunc̃ in illos iratus ſit, ad uos loquit dñs exercituũ: pro quo in hebraico poſitũ eſt יהוה צבאות: qđ interdũ Lxx. oĩpotentẽ, interdũ ẏtutũ, trãſtulerunt. Et loquit: Conuertimini ad me, & cõuertar ad uos: iuxta illud qđ legim9: Accedite ad dñm, & accedet ad uos. Quibus hoc contrariũ eſt: receſſiſtis a me, & ego receſſi a uobis. Præcipit autem eis, ut reuertant ad dñm qui de babylonia ſunt reuerſi, ut & dñs reuertat ad eos: ne incipiant ſuſtinere filij, qđ quondã ſuſtinuerunt patres: ad ꝗs ſiſiter, pphetæ illi9 tpis ſunt locuti. Notandũ c̃ in paucis uerſiculis breuibuſc̃ ſententijs ſemper in aggeo & zacharia addat: dicit dominus exercituum: ut ſciãt dñm eſſe q̃ præcipit aduerſus regis imperiũm & hoſtes cir/

B cumfrementes: & hac ad ædificationem templi fiducia concitent.

a ¶ Hæc dicit dñs exercituũ ꝛc. Ex ſuperioribus pendet ſententia: & quæ ſequunt priorib⁹ coaptanda ſunt. Non em̃ zacharias ad populum loquit: ſed oſtendit quid priores pphetæ ad pres eorũ locuti ſunt: ad ꝗs clamauerũt dicẽtes: Hæc dicit dñs exercituũ: Conuertimini de uijs ueſtris malis & cogitationibus ueſtris peſſimis. Hoc clamabat Eſaias: hoc Oſee, Iohel, Amos, & Hieremias: ut uias malas deſereret, & cogitationes peſſimas derelinqueret, quib9 & ope & mente peccabãt: & nihilomin9 p pphetas dñm cõmonentẽ nõ audierũt nec̃ attẽderũt: nequac̃ pphetas qui eis loquebant, ſed me dicit dñs: In illis em̃ ego eram qui loquebar & con/

Matth.10.d temnebar. Vñ & dñs in euãgelio: Qui uos (inquit) recipit, me recipit. b ¶ Patres vri vbi ſunt ꝛc. Vbi ſunt (inquit) pres ueſtri qui nõ audierũt nec̃ attẽderũt me? ubi pphetæ ueſtri? ἀπὸ κοινοῦ em̃ audiendũ eſt: Patres ueſtri ubi ſunt: & pphetæ ueſtri ubi ſunt. i. pſeudoprophetæ: nunc̃ enim de ſanctis pphetis diceret: nunquid in ſempiternũ uiuent? Et his ergo qui peccauerũt & noluerũt ad me cõuerti: & his q peccãtes falſis pollicitationib9 deceperũt morte ſubtractis: uerba mea quæ p pphetas meos locutus ſum, permanẽt in æternũ: quæ cõprehenderunt patres ueſtros, & oſtenderũt uera eſſe quæ dixi. Qui patres ueſtri rerũ exitu pphetarũ meorũ in ſe uaticinia cõprobãtes, cõuerſi ſunt ad pœnitentiam atc̃ dixerũt: Sicut prædixit dñs exercituum ut faceret nobis, ſcđm opa noſtra atc̃ pcta reddidit nobis. Legamus Danielẽ ex perſona ſua & populi, dño cõfitentẽ q eũ audirẽ noluerint: & iuſte ſibi acciderint quæcunc̃ perpeſſi ſunt.

c ¶ In die viceſimaqrta ꝛc. Quidã p undecimo mẽſe ponunt duodecimũ: & uiceſimumquartũ diem eiuſdẽ menſis arithmeticis rationibus interpretantes, quadrangulum firmum & ſtabilem numerum ſuſpicantur: uolentes certa eſſe & ſtabilia quæ ſcribuntur: Nos autẽ dicamus q in eodem anno Darij regis ſecundo, tertio menſe poſt primã uiſionẽ, id eſt undecimo poſt octauum, qui apud hebræos appellat שְׁבָט: rurſum ad zachariam factus ſit ſermo dñi. Scđm numerum eſſe immundũ: & ad cõiunctionẽ carnis & rerũ ſæculi ac materiæ pertinentem ſæpe docuim9. Menſis autẽ undecimus qui appellatur שְׁבָט: & lingua noſtra in uirgã uertit, auſteritatem & correptionem ſonat: iuxta illud Apoſtoli: Quid uultis? in uirga ueniã ad uos? Et pſalmiſtæ dicentis: Virga tua & baculus tuus ipſa me cõſolata ſunt: Et eſt in acerrimo tẽpore hyemis: qui ab ægyptijs mechir: a macedonib9 περίτιος: a rhomanis februari9 appellat. Viceſima ꝗq; q̃rta mẽſis dies, illuſtrem noctis umbrã ſignificat: deficiẽte luna in tenebras, & cæco ac ppetuo noctis horrore creſcente. Vñ cõgrue qui adhuc in captiuitate erant: & maiore ſui parte i medis atc̃ chaldæis & aſſyrijs exulabant: in ſecundo anno & undecimi menſis grauiſſimo frigore: & in uiceſimaquarta die eiuſdẽ menſis, cernũt iudaico populo quæ ſequuntur.

d ¶ Vidi p noctẽ ꝛc. Primũ diſſeramus hiſtoriam: Vidi (inquit) per noctẽ: nõ in die ſicut moyſes: qui deũ facie uidebat ad faciem. Et eſaias qui loquebat: Vidi dñm ſup thronũ excelſum & eleuatũ: antec̃ pplus ducerẽtur in captiuitatẽ: antec̃ hieruſalẽ deſtrueret & templũ: ſed adhuc in ſeruitutis malis populo cõſtituto: ea quæ pro eis uidet, cernit in tenebris. Et ecce uir aſcendens ſuper equum rufum: Hanc hebræi Michaelẽ angelũ putãt: qui ultor iniquitatũ & pctõrum ſit iſrael. Et q ſteterit inter myrteta quæ erant in profundo. Myrtos intelligi uolunt pphetas & ſanctos: qui in medio captiui populi uerſabant, & erãt in profundo. Virũ autẽ, id eſt Michaelem, equi rufi & uarij & albi ſequebant, ordine ut exiſtimant cõmutato: ut albi medos perſaſc̃ ſignificent: quia ſub ipſis dimiſſa captiuitas & templum inſtauratũ eſt. Varij, macedonas, quorũ nõnulli amici, alij perſecutores fuerunt. Pleniſſime ſuper hoc Danielis ultima uiſio loquit. Rufi uero regnũ rhomanorũ cruentũ & ſanguinariũ, q populũ interfecerit templũc̃ ſubuerterit. Alij uero ordinẽ qui ſcriptus eſt cõſeruãtes, uirũ qui aſcenderit ſuper equũ rufum: & equos rufos & uarios & albos, quatuor regna interpretant. Primũ & ſecundum ſanguinarium, aſſyrios & chaldæos: quorũ primi decem tribus ſub ſalmanaſar duxere captiuas. Secũdi iudam & beniamin incenſa hieruſalẽ ciuitate tẽploc̃ ſubuerſo. Tertios & quartos uarios & albos, medos ſignificari putant & perſas: quorũ alij clæmentes fuerũt: ut Cyrus & Darius filius Hyſtaſpis: & aſſuerus

C

sep. Hæc dicit dñs omnipotẽs: Cõuertimini a uijs ueſtris peſſimis: & ab adinuẽtionib9 ueſtris malis: & nõ attẽderũt ut audirẽt me dicit dñs. Patres ueſtri ubi ſunt & pphetæ? nunquid in ſempiternum uiuent? Veruntamẽ ſermones meos & legitima mea ſuſcipite, quæ ego præcipio in ſpiritu meo ſeruis meis prophetis: qui cõprehenderũt patres ueſtros: & reſponderũt atc̃ dixerunt: Sicut præparatus eſt dñs omnipotẽs ut faceret nobis ſcđm uias noſtras, & ſcđm adinuẽtiones noſtras: ſic fecit nobis. Quarta & uiceſima, undecimo menſe qui eſt mẽſis ſabat: in ſecũdo anno ſub dario: factus eſt ſermo dñi ad zachariã barachiæ filiũ addo pphetã dicẽs: Vidi in nocte: & ecce uir aſcẽdens ſuper equum rufum: Hanc hebræi Michaelẽ angelũ putãt: qui ultor iniquitatũ & pctõrum ſit iſrael. Et q ſteterit inter myrteta quæ erant in profundo. Myrtos intelligi uolunt pphetas & ſanctos: qui in medio captiui populi uerſabant, & erãt in profundo. Virũ autẽ, id eſt Michaelem, equi rufi & uarij & albi ſequebant, ordine ut exiſtimant cõmutato: ut albi medos perſaſc̃ ſignificent: quia ſub ipſis dimiſſa captiuitas & templum inſtauratũ eſt. Varij, macedonas, quorũ nõnulli amici, alij perſecutores fuerunt. Pleniſſime ſuper hoc Danielis ultima uiſio loquit. Rufi uero regnũ rhomanorũ cruentũ & ſanguinariũ, q populũ interfecerit templũc̃ ſubuerterit. Alij uero ordinẽ qui ſcriptus eſt cõſeruãtes, uirũ qui aſcenderit ſuper equũ rufum: & equos rufos & uarios & albos, quatuor regna interpretant. Primũ & ſecundum ſanguinarium, aſſyrios & chaldæos: quorũ primi decem tribus ſub ſalmanaſar duxere captiuas. Secũdi iudam & beniamin incenſa hieruſalẽ ciuitate tẽploc̃ ſubuerſo. Tertios & quartos uarios & albos, medos ſignificari putant & perſas: quorũ alij clæmentes fuerũt: ut Cyrus & Darius filius Hyſtaſpis: & aſſuerus

D

Eſa.6.a

Dañ.8

E & assuerus, quē græci artaxerxen uocant: sub quo hester impletur historia: alij crudeles, ut cambyses & cæteri. Videns ergo ꝓpheta uirum ascēdentē super equum rufum, & post eum equos rufos, uarios, & albos: & ignorāte qđ uiderat, uisionisq; suæ cupiente scire rationē, atq; dicēte: Quid sunt isti domine mi? Angelus qui loquebatur in eo promittit se esse dicturum: & illo reticente, uir qui stabat inter myrteta cōmemorat. Ista sunt regna quibꝰ præcepit dñs, ut perambularent terram: & suæ eam subijcerēt potestati. Deniq; angeli qui regnis & nationibus præsidebant: non ad alium ueniunt, sed ad ipsum uirum & angelum dñi: qui stabat inter myrteta & dicūt: Perambulauimus terram: & ecce omnis terra habitaꝫ & quiescit. Et est sensus: Omnia sub nobis regna tuta sunt & pacata: nec aliqua præmunꝫ angustia. Ex qua responsione angelus qui interpellabat ꝓ israel occasionē accipit ꝓ populo deprecandi, & dicit ad dñm: Cum omnis orbis quietus sit & pacatus: quare dñe non misereris hierusalē & urbium iuda: maxime cū scđm promissa tua captiuitatis tēpus expletū sit? Respondit q; dñs angelo qui loquebatur in propheta uerba bona, uerba consolatoria. Bona de futurorū promissione: consolatoria de præsentiū necessitate. Hæc iuxta literam, ne uideremur celare nr̄os quæ a peregrinæ linguæ magistris didicimꝰ. Ceterū ecclesiarū magistri, noctem in qua cernit uisio, obscuritatem mysticæ uisionis intelligunt. Posuit enim deus tenebras latibulū suū. Et iuxta Lxx. interpretes de eo dicit: Abyssus sicut uestimentū amictus eus. Vir autē qui ascendebat super equū rufum, dñs atq; saluator est: qui dispensationē nostræ carnis assumens audit in Esaia: Quare rubra sunt uestimēta tua? Hic qui nunc captiuo ppl'o rufus ostendit: in Apocalypsi Ioannis in candidis uestibus, & in candido equo sedere describit. Q2 autem stare dicitur inter duos montes umbrosos: licet in hebræo nō habeaꝫ, duos: nouū & uetus sentiūt instrumentū: qđ densissimis foliis & nemore & umbrosis syluis dicit esse coopertū: quia multis obscuritatibus inuolutū est. Myrteta autē quæ erant in profundo, inter quæ stare describit, angelicas intelligunt potestates: quæ ei etiam in carne posito ministrarunt. Vel certe montes (ut tollamus quod scriptū nō est, duos) absolute & absq; numero, plurimos sanctos sentire possumus: & apostolos atq; apostolicos uiros: qui totum orbem rufi & uarij & albi peragrasse memorant: Quorū alij martyrio corona-

ti sunt, & appellant rufi. Alij operibꝰ & doctrina & uarietate signorū, uarij nuncupant. Alij uirginitatis integrorumq; dogmatū & puri cordis q; cernit deum, præmia susceperūt. Deniq; interrogat propheta eundē uirum & angelū qui stabat inter myrteta, & dicit: Quid sūt isti dñe mi? Et angelus qui loquebatur in eo, sensus uidelicet ꝓphetalis, ꝓmittit se ostensurum esse qđ cernit. Cunq; promiserit, nō ipse respōdit, sed alter qui stabat inter myrteta & dicit: Isti sunt q̄s misit dñs ut perambularent terrā. A dño em̄ missi sunt apostoli, ut totum orbem euangelica prædicatione comperent: qui postq; expleuerūt opus, reuersi sunt ad magni consilij angelū qui stabat inter eos: qui cū Apostolo loquebant: Christi bonus odor sumus in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt: & inter utriusq; uocationis populos: Et dixerunt ad eum: Perambulauimus terrā: impleuimus opus quod nobis iniunctū est: & ecce omnis terra habitatur & quiescit: quæ ante deserta erat a deo nunc habitatio eiꝰ est: quiescit a bellis: a uitiorū prælijs atq; peccatis: quia hæreditatē domini suscepit reuertentis ad patrē atq; dicentis: Pacē meam do uobis: pacē meam relinquo uobis. Q2 autem plena miscđia postulaꝫ: ut instante anno septuagesimo miseratur deus hierusalē & urbiū iuda: ad illā intelligentiā referunt: Q2 q̄diu uera pax ueniat, & sabbatismꝰ & septē decadarū numerus. i. annus septuagesimus impleaꝫ: nec hierusalem plenā recipiat libertatē, quæ interpretaꝫ uisio pacis, & est eccđia: nec urbes iuda, animæ dñm cōfitentes. Deniq; dñs repromittit uerba bona & uerba cōsolatoria: q; nunc ex parte cernimꝰ, & ex parte prophetamus. Cum autē uenerit qđ perfectū est, destruanꝫ quæ ex parte sunt: & liberati de babylone huiꝰ sæculi, clamemꝰ: In cōuertendo dñs captiuitatē sion: facti sumus sicut consolati. a ¶ Et dixit ad me angelus ꝛc. Adhuc uerba bona & uerba cōsolatoria hæc sunt, quæ nunc ꝓpheta clamare præcipitur: q; celatus sit dñs hierusalē & sion celo magno. Qui autē celaꝫ, amare se eam quā celaꝫ ostendit: nequaq; dicēs p Hieremiā: Sicut despicit mulier uirū suū, ita despexit me domus israel. Cui p Ezechiel dñs loquebaꝫ: Irascens iam nō irascar tibi, & celus meus recessit a te. Qui ergo celatus est hierusalē & sion (una est autē & eadē ciuitas): nunc irascitur super gentes opulentas: quas supra equos rufos & albos & uarios nominauit: q; ipse tradiderit eos ad corripiēdū, illæ uero sæuierint in traditos: hic ut filiū a pædagogo uoluerit emendari

G

Eſa.

H

HEB. super equū rufum: & ipse stabat inter myrteta quæ erant in profundo: & post eum equi rufi, uarij, & albi, & dixi: Quid sunt isti dñe mi? Et dixit ad me angelus qui loquebaꝫ in me: Ego ostendā tibi quid sint hæc. Et respondit uir qui stabat inter myrteta, & dixit: Isti sunt quos misit dñs ut perambularent terram. Et responderunt angelo domini qui stabat inter myrteta, & dixerūt: Perambulauimus terrā: & ecce omnis terra habitaꝫ & quiescit. Et respōdit angelus domini & dixit: Domine exercituum usq; quo tu non misereberis hierusalem, & urbium iuda quibus iratus es? Iste septuagesimus annus est. Et respondit dñs angelo qui loquebatur in mē uerba bona & uerba consolatoria. a Et dixit ād me angelꝰ qui loquebatur in me: Clama dicens: hæc dicit dominus exercituū: çelatus sum hierusalē & sion çelo magno: & ira

SEP. super equum rufum: & ipse stabat inter duos mōtes umbrosos: & post eum equi rufi, & uarij, & albi, & dixi: Quid sunt isti dñe? Et dixit ad me angelus qui loquebatur in me: Ego ostendam tibi quid sint hæc. Et respondit uir qui stabat inter montes & dixit ad me: Isti sunt quos misit dominꝰ ut circuirent terram. Et responderūt angelo domini qui stabat inter montes atq; dixerunt: Circuiuimus omnē terrā: & ecce omnis terra habitatur & quiescit. Et respondit angelus domini & dixit: Domine omnipotens usq; quo non misereberis hierusalē, & urbium iuda quibꝰ iratus es? Iste est septuagesimus annus. Et respondit dñs angelo qui loquebatur in me uerba bona & sermones cōsolatorios. Et dixit ad me angelus qui loquebatur in me: Clama dicēs: hæc dicit dominus oīpotēs: çelatꝰ sum hierusalē & sion çelo magno: &

יְרוּשָׁלַם

Pſ.17.b

Eſa.65.a

Apo.3.et.6.a

1. Co.2.d

Ioh.14.d

1. Co.13.c

Pſ.125.a

Hiere.3.a

Eçech.16.e

A emendari: illæ ut hostem interficere & punire conatæ sint.
Esa.47.b Cui simile est illud in Esaia: Ego dedi eos in manus tuas: tu autē nō fecisti eis misericordiam: Senis aggrauasti iugū, & dixisti: ero in sempiternū dña. Zelus aūt ἀνθρωποπάθως sic accipiē ut ira. Ex q̄ loco cōuincunt hæretici qui ueteri detra

hunt testamēto: q̄ ira/ scēs de⁹ nō perdere cu piat eos in q̄s iraſciē, sed emēdare. Quia er go inquit çelatus sum hierusalē & sion çelo magno, q̄s aduersarij plusq̄ uoluerā depres serunt: Idcirco hæc di/ cit dñs: Reuertar non in una miscḋia, sed in multis misericordijs ad hierusalē: & dom⁹ mea.i. templum ædifi cabitur in ea sub çoro babel & iesu filio iose/ dech: & perpendiculū cæmētariorū extēdeē sup hierusalē. Pōt hie/ rusalē & sion uisio pa/ cis & specula: quæ nō bella sæculi, nec humi lia atq̄ terrena, sed pa/ cem atq̄ concordiā, & cœlorū excelsa consy/ derat, ecclesia intelligi:
B Cui propter uitia atq̄ pctā & refrigescentem q̄tidie charitatem ira/ scens dñs, tradet eam persecutionib⁹: ut q̄si in cōflatorio mūdum aurum appareat & ar/ gentū. Aduersarij ꝟo quib⁹ tradita est eam delere nitētes, implēt hierusalem cruore cæ/ sorum a porta usq̄ ad portā. Vñ dñs pacē & misericordiam repro/ mittens, rursum eam ædificaturū eē se dicit. Et perpēdiculū siue fu niculū scḋm mēsuras & ordines singulorū in ea esse tendendum. Quid sit autē funicu/ lus, sequenti capitulo demonstrat, ubi dicit propheta: Leuaui ocu los meos & uidi: & ec/ ce uir & in manu ei⁹ fu niculus mēsorū. Tem plum autē dei qđ ad/ uersarij destruxerunt, pōt & dñi uenerabile corp⁹ itelligi: de q̄ ipse
Ioh.2.d dicebat: Soluite tēplū hoc: & ego in triduo suscitabo illud. Q̄ in passione destructū, in resurrectione suscitatū est: & oīm tēplorū seminariū atq̄ exordiū fuit de quib⁹ & Apūs
2.Co.6.d loquit: Vos estis tēplū dei: & spūssanctus habitat in uobis.
a Adhuc clama dicens ⁊c. Angelus qui supra dixerat ad ꝓphetā: Clama, hæc dicit dñs exercituū: nunc q̄q̄ impel/ lit ut clamet, nō uocis intensione, sed mētis: & hoc est q̄ cla mandū præcipit: Adhuc affluēt ciuitates meæ bonis q̄s nūc cernis a babylonio igne uastatas: rursum rebus oīb⁹ abun/ dabunt: & præsentibus bonis præteritā miseriā dñs cōsola bitur: & eliget hierusalē quā pauloante proiecerat. Q̄ si re/

HEB. & ira magna ego ira/ scor super gentes opulen/ tas: quia ego iratus sum parum: ipsæ uero adiuue/ runt in malum. Propterea hæc dicit dominus: reuer/ tar ad hierusalem in mise/ ricordijs: & dom⁹ mea ædi ficabitur in ea ait domin⁹ exercituum: & perpendi/ culum extendeē super hie
a rusalem. Adhūc clama di/ cens: Hæc dicit dominus exercituū: adhuc affluent ciuitates meæ bonis: & cō/ solabitur adhuc dominus sion: & eliget adhuc hie/
b rusalem. Et leuāui oculos meos & uidi: & ecce qua/ tuor cornua: & dixi ad an/ gelum qui loquebatur in me: Quid sunt hæc? Et di/ xit ad me: Hæc sūt cornua quæ uentilauerunt iudam & israel & hierusalem. Et ostēdit mihi dñs quatuor fabros, & dixi: Quid isti ueniunt facere? Qui ait di cēs: Hæc sunt cornua quæ uentilauerūt iudam p sin gulos uiros: & nemo eorū leuauit caput suum: & ue/ nerunt isti deterrere ea, ut deīciant cornua gentium quæ eleuauerunt cornu su per terram iuda ut dispergerent eam.

Et leuaui

SEP. gno: & ira magna ego iraſcor sup gētes quæ sup/ impositæ sunt: p eo q̄ ego quidē iratus sum modicū: ipsi ꝟo superpositi sunt in mala. Propterea hæc dicit dñs: cōuertar ad hierusalē in miscḋia: & domus mea instaurabit in ea, dicit dñs oipotēs: & mēsura extēde tur sup hierusalē. Et dixit ad me angelus qui loque/ batē in me. Adhuc clama dicēs: Hæc dicit dñs oipo/ tens: adhuc diffundent ci/ uitates in bonis: & misere/ bit dñs adhuc sion: & eli/ get adhuc hierusalē. Et le/ uaui oculos meos & uidi: & ecce quatuor cornua: & dixi ad angelū qui loque/ batē in me: Quid sunt hæc dñe? Et dixit ad me: Hæc sunt cornua quæ di/ sperserūt iudā, & isrl cōfre gerūt: & nullus eorum le/ uauit caput: & egressi sunt isti ut exacuant ea in ma/ nibus suis. Quatuor cor/ nua, gentes sunt quæ leua uerunt cornu super terrā dñi, ut dispergerēt eam.

Et leuaui

regnū esse post uictoriā Cyri: non ambigit q & sæculares & sacras literas legerit. Et rectissime p regnis cornua posuit: hanc habente scriptura sancta consuetudinē, ut regnū semp interpretē in cornib⁹: ut est illud: Et exaltauit cornu christi ps.148.b
sui. Et in alio loco: Et erexit cornu salutis nobis, in domo Luc.1.g
dauid pueri sui. Et decē cornua in ultimo regnatura, idem Dañ.7.b
daniel ꝓpheta testat. Eo ergo tpe q̄ hæc uisio cernebat, iam babyloniorū regnū præterierat: instabat persarū atq̄ medo rum: futurū erat græcorū atq̄ macedonum & rhomanorū. Quæ babylonij, quæ medi atq̄ persæ, quæ græci: id ē ma/ cedones fecerint iudæ, israel, & hierusalem: uir eruditus

C ferimus ad ecclesiam, cui uera bona & perpetua pollicē: illa bona esse credenda sunt, de quibus scriptū legimus: Videas ps.127.a
bona hierusalē. Et in alio loco: Si uolueritis & audieritis me: Esa.1.e
quæ bona sunt terræ comedetis. Et illud: Fidens eris in do/ mino: & eleuabit te super bona terræ. Quæ sibi uir sapiens cui dñs incerta & ob/ scura suæ sapientiæ re uelarat, spe futurorū promittit & dicit: Cre ps.26.d
do uidere bona dñi in terra uiuentium. His bonis post sæuissimæ persecutionis incēdia, quæ & a gētilib⁹ & ab hæreticis Arianis ec/ clesiæ dñi pertulerūt: pace reddita, uidem⁹ dñi ecclias affluere, & cōsolatā sion & electā hierusalē, quas dudū abiecerat: Hoc ipsum & de templo dñi, & de unoq̄q̄ credētiū intel/ ligere possum⁹. Qui/ dam consolatā sion & electā hierusalē: & cæ/ tera quæ in hunc mo/ dum a ꝓphetis oībus prædicant, ad cœlestē hierusalē referūt: quæ
D destructa p ruinā, per uirtutes ædificāda sit. Quæ nos oīa rectius sup ecclesia interpreta bimur. b Et leuaui oculos meos ⁊c. Qua tuor cornua quæ uen/ tilauerunt & dispersē/ runt iudam & israel & hierusalē, q̄tuor gen/ tes esse: babylonios, medos atq̄ persas, & macedonas ac rhoma nos: & nūc dñs a pro/ pheta interrogatus ex ponit: & Daniel plenis Dañ.2.e
sime replicat: Qui in uisione imaginis quæ habebat aureū caput, & pectus argēteum, & subumbilicū æneū, & crura ac pedes ferreos & fictiles: has quatuor gētes interpretat⁹ est. Et rursum in alia uisio ne q̄tuor bestias: leænā & ursum & pardū, & aliā horribilē bestiam cui⁹ nomē nō posuit: easdē gētes sub alia fi/ gura monstrauit. Me/ dos aūt & persas unū

 agnoscit:

agnoſcit: maxime ſub Antiocho cognomẽto ἐπιφανῆ, ſub quo machabeorũ hiſtoria texitur. Poſt aduentũ quoq; dñi ſaluatoris quando circũdata eſt hieruſalẽ, quæ ſuſtinuerint iſraelitæ: & euangeliũ ante denunciat: & Ioſephus hiſtoriæ iudaicæ ſcriptor uernaculus pleniſſime edocet. Iſta cornua uentilauerũt & diſperſerunt iudam p ſingulos ꝓpemodũ uiros: ut nemo eorum graui malorum põderẽ depreſſus leuaret caput. Quatuor ꝙq; fabros ſiue artifices ꝙs græci τέκτονας uocant: non ipſe ꝓpheta conſpicit, ſed ei dñs oñdit: & exponit qui ſint fabri & artifices, ꝙs nos angelos intelligimus obedientes dominicæ poteſtati: ut qđ gẽtes deſtruxerãt, iſti ædificẽt. Hoc autẽ pro quo nos ex hebræo interpretati ſumus: Venerũt iſti deterrere ea, regna uidelicet: Lxx. interpretati ſunt: Venerũt iſti exacuere ea in manibus ſuis. Exacuere autẽ ꝓ deterrere accipiẽdum eſt. Vel certe deterrere, ut oĩa ſub chriſti iugo colla ſubmittãt: & nõ ut quidam interpretatus eſt: cum exacuata fuerint, peiora fiãt: Si eĩ ad hoc ueniant angeli ut malos peiores faciant: nõ fabri appellandi ſunt. i. deſtructores malorum, & ædificatores bonorũ: ſed & ipſi ꝓ malis & deſtructoribꝰ accipiẽdi. Et hoc notãdũ ꝙ iſta ꝙtuor cornua gentiũ, unũ cõtra ppm̃ dei cornu eleuauerint: nõ eĩ regnauerunt pariter, & ſimul oppreſſerũt iſrael: ſed ſibi inuicẽ ſucceſſerũt: Babyloniis medi & perſæ: perſarũ regno, regnum macedonũ: regno macedonũ, imperiũ rhomanorũ. Hæc ſequẽtes hiſtoriæ ordinẽ diximus. Q2 autem oculos ꝓpheta leuaſſe ſe dicit: illi ſpiritualiter ſenſui coaptandũ eſt: Leuaui oculos meos in mõtes: unde ueniet auxiliũ mihi. Et: Leuate oculos ueſtros & uidete regiones, qm̃ iã albæ ſunt ad metendũ. Et qđ in Eſaia legimꝰ: Dixit ſanctus: leuate oculos ueſtros: & uidete quis oſtendit hæc oĩa? Eleuatione ergo oculorũ opus eſt & intelligẽtia ſpirituali: ut uideamꝰ cõtrarias fortitudines, quæ contra nos eleuauerũt cornu ſuũ. Et de quibꝰ Apſtus loquiẽ: Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnẽ & ſanguinẽ: ſed aduerſum principatus, aduerſum poteſtates, aduerſum mundi huius rectores tenebrarũ iſtarũ, aduerſum ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus. Hos quatuor aduerſarios qui cõtra ſanctos ſemper dimicabant, chriſtus oppreſſit aduenies. Et de his pſalmiſta cõgeminat: Super aſpidem & baſiliſcũ ambulabis: & cõculcabis leonẽ & draconem. Poſſumus quatuor cornua quæ regnauerũt contra populũ dei, & quatuor πάθη accipere: quæ eruditi non uerbum de uerbo exprimẽtes κακοζήλως paſſiones, ſed perturbationes interpretant: egritudinẽ animi & gaudium, duo præſentia: & duo futura, mœtũ & cupiditatẽ: de quibus & illuſtris poeta ſignificat: Hi metuunt, cupiunt, gaudentq; dolentq;. Aduerſum has, quatuor fabri, & ut ita dicam medici bonicq; artifices, non cernunt a ꝓpheta: necdum enim abſq; oſtenſione dei per ſe eos uidere poterat: ſed oſtendun tur ei a dño: quatuor ſcilicet uirtutes: prudentia, iuſticia, fortitudo, temperantia: de quibus pleniſſime in officiorum libris Tullius diſputat, ſcribens ꝓpriũ quoq; de quatuor uirtutibus librum. Qui ergo uitia deſtruunt, uirtutes ædificant: omneſq; ſancti qui hæc remedia poſſidentes inſtaurant ſemper eccleſiam, fabri appellandi ſunt. Vnde & Apoſtolus loquebat: Quaſi ſapiens architectus fundamẽtum poſui. Et iratus dominus, de hieruſalẽ ablaturũ eſſe ſe dicit architectum & uirũ ſapientem. Et ipſe dominus dei omnipotẽtis filius & creatoris omniũ, fabri filiꝰ appellat. Legi in cuiuſdam cõmẽtariis: quatuor fabros, quatuor euangeliſtas intelligi: q oppreſſum iſraelem, ſenſum uidelicet uidentẽ deum, & iudam dominũ confitentem: & hieruſalem uiſionẽ pacis, in priſtinam ſedem reſtituant: & quos uitiorum gentes diſperſerant de eccleſia, per prædicationem euangeliꝭ retraxerunt ad ſalutem.

Luc. 19. g

Pſ. 120. a
Iob. 4. c

Eſa. 51. b

Ephe. 6. b

Pſ. 90. c

Zach. 6. c

Hebre. 11. c

Eçech. 40. a

Pſ. 124

Hie. in Eçech. 2.

E T leuaui ¶ Ca. II oculos meos & uidi: & ecce uir, & in manu eius funiculus menſorum. Et dixi: quo tu uadis? Et dixit ad me: ut metiar hieruſalẽ: & uideam quanta ſit latitudo eius, & b q̃nta longitudo eiꝰ. Et ẽcce angelus qui loquebat in me egrediebat: & angelus alius egrediebat in occurſum eius, & dixit ad eum: Curre, loquere ad puerum iſtum dicens: Abſq; muro habitabit hieruſalem, præ multitudine hominum & iumẽtorum in medio eius. Et ego ero ei (ait dominꝰ) murus ignis in circuitu: & in gloria ero in medio eius.

Q o fugite

E T leuaui / Ca. II oculos meos & uidi: & ecce uir, & in manu eius funiculus geometræ, & dixi ad eũ: Quo tu uadis? Et dixit ad me: ut dimetiar hieruſalem & uideam quanta ſit latitudo eius & quanta longitudo. Et ecce angelus qui loquebatur in me ſtabat: & angelus alius egrediebat in occurſum eius, & dixit ad eum dicẽs: Curre & loquere adoleſcentulo illi dicens: Frugifera habitabit hieruſalem, a multitudine hominum, & iumẽtorum in medio eius. Et ego ero illi (dicit dominus) murus ignis in circuitu, & in gloriam ero in medio eius.

Q o fugite

E T le/ / Ca. II uaui oculos meos et uidi ꝛc. Qui priꝰ oculis eleuatis in quatuor cornibꝰ triſtia uiderat: nũc rurſum oculos leuat ut uideat uirum de quo ſcriptum eſt: Ecce uir oriens nomen eiꝰ: de quo & ſupra legimꝰ: Et ecce uir aſcendens ſuper equũ rufum: & ſtabat inter myrteta quæ erant in profundo, ſiue inter montes umbroſos. Et de quo pater loquiẽ: Hic ædificauit ciuitatẽ meã: cuius artifex & conditor deus eſt. Hic & ab Eçechiel cerniẽ, habens funiculũ in manu: & calamũ ad menſurã cubiti uirilis, ut metiat hieruſalẽ: cuiꝰ deſcriptionem, id eſt latitudinẽ & longitudinẽ, idem ꝓpheta myſtico ſermone proſequiẽ. Quidam putant hoc ex parte completum ſub Zorobabel, & Ieſu, & Eſdra, & Neemia, & cæteris ducibus ſiue regibus: qui uſq; ad aduentum domini ſaluatoris populum rexerũt iſrael. Alij uero & maxime iudæi in mille annorum regno interpretant: corporales corporalia requirẽtes. Noſtrorũ autẽ plæriq; referunt ad cœleſtem hieruſalem: & hanc dicunt iterum extruendam, quæ ruina animarũ peccatricũ fuerat deſtituta: Hoc hæretici ſuſpicentur. Cæterũ nos, montẽ ſion, & matrẽ primitiuorũ atq; ſanctorum interpretemur eccleſiam: quæ ædificata eſt in paſſione domini & reſurrectione: & quotidie ædificatur ab eo qui nouit menſuras & merita ſingulorum. Q2 de eccleſia diximus, poteſt & de animabus accipi credentiũ: quæ quotidie ædificant a domino: & cernunt pacẽ eius quæ apoſtolis eſt relicta.

Gen. 11. c

Matth. 15. g

1. Co. 3. b

F

G

H

I

b ¶ Et ecce angelus qui loquebat ꝛc. Angelũ qui loquebat in ꝓpheta & ſtabat: ſiue ut in hebraico legiẽ, egrediebat, hoc eĩ ſignificat מיכאל: hebræi michaelem putant: Et alterũ angelũ qui egrediebat & ueniebat in occurſum eiꝰ, gabrielẽ ſuſpicant: qui loquiẽ ad michaelẽ, ut loquat̃ prophetæ: quantã rerum omniũ abundantiam & multitudinẽ hominũ & iumentorũ, firmitatẽq; murorũ habitura ſit hieruſalem: quæ in præſentiarũ uſq; ad fauillam & cineres uideatur eſſe deſtructa. Nos autẽ iuxta ſpiritualẽ ſenſum hæc omnia interpretamur in eccleſia: quæ abſq; muro: ſiue ut Lxx. tranſtulerũt κατάκαρπος. i. frugũ omniũ abundantia habitetur, & habeat multitudinẽ hominũ ac iumentorũ: &

dominus

A dñs ignis sit in circuitu eius: & ipse in medio illius uersetur
Ps.86.a in gloria. Ista est ciuitas de qua alibi legim⁹: Glorioſa dicta
Ibi.47.a sunt de te ciuitas dei. Et rursum: Magnus dñs & laudabilis
nimis: in ciuitate dei nostri, in monte sancto eius. In hac qui
Ps.51.b cũq; habitat dicere potest: Ego autem sicut oliua frugifera
Ibidem.22.a in domo dei. Et: Dñs regit me & nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocauit. Sup aquas refectionis educauit me. Et habitabitur inquit hierusalem præ multitudine hominũ & iumentorum absq; muro, siue frugũ omnium abundãtia. Quidã, homies & iumenta duos populos interpretantur, iudæorum atq; gentiliũ: qđ illi qui in lege uersati uenerint ad fidẽ christi, homines appellati sint: nos autem q post idololatriam quasi in deserto legis & solitudine fuimus prophetarum, & eius recepimus passionem: iumẽta dici debeamus. Alij autẽ rationabiles ąsq; & scripturarum erudi

a HEB. O ô fugite de terra aquilonis dicit dñs: qm̃ in quatuor uentis cœli dispsi uos dicit dñs. O sion fuge quæ habitas apud filiã babylonis: Quia hæc dicit dñs exercituũ: post gloriã misit me ad gentes, quæ spoliauerunt uos: qui eñ tetigerit uos, tangit pupillã oculi eius: Quia ecce ego leuo manum meam super eos: & erunt prædæ his qui seruiebant sibi: & cognoscetis: quia dominus exercituum misit me.

SEP. O o fugite de terra aquilonis dicit dñs: quia de q̃tuor uentis cœli cõgregabo uos dicit dominus. In sion saluamini qui habitatis filiam babylonis: Hæc enim dicit dominus oñipotẽs: Post gloriã misit me ad gẽtes quæ spoliauerũt uos: quia q tetigerit uos, quasi tangat pupillã oculi eius: Ecce ego inferã manũ meam super eos: & erũt prædæ his qui seruierant eis: & cognoscetis qa dñs omnipotẽs misit me.

Lauda — Lætare

tos scientia, homines intelligi uolunt: Iumenta uero simplices quosq; credentium: & de his dici: Homines & iumenPs.35.b ta saluos facies domine. Hæc iumenta & hæc animantia audiunt boni pastoris uocem: & cognoscũt & sequũtur eum: B Qui ipse est & pastor, quia regit nos: & ostium, quia per illum in ecclesiam & ad patrem ingredimur: & murus ignis in circuitu: ut credẽtes & habitãtes in medio calefaciat, qui prius frigore charitatis intepuerant, & possint spiritu esse fer uentes. Lupos autem & sæuissimas bestias de quibus scriPs.73.d ptum est: Ne tradas bestijs animã confitentem tibi: Et quorũ fructus est, fœnũ, ligna, stipula: & afferũt tribulos & spinas: suo igne consumat: & qui aduersarijs ignis est, sit in medio credentium gloria. Q2 autem murus hierusalem sit Ps.124.a dominus: & in alio loco legimus: Montes in circuitu eius, & dñs in circuitu populi sui. Hæc oñia iudæi sub ἀλληγορίᾳ, quem sibi spe uanissima repromittunt, putãt carnaliter esse uentura: qđ tantam hierusalem habitura sit beatitudinem: ut præ multitudine hominum & omnium iumentorum, murum habere non possit: Sed murus sit ipsius domini defensio: & illius in medio habitantis gloria perfruaẽ. a CO o fugite de terra aquilonis ꝛc. Plagæ orbis quas græci appellant κλίματα, iuxta situm hierusalem intelliguntur & templi. Assyrij ergo & babylonij qui dei populum uastaHie.1.c uerunt, habitant in terra aquilonis. Denicq; in Hieremia: olEçech.24. la quæ iuxta Eçechiel plena est carnibus: (intelligitur autem urbs hierusalem) a facie aquilonis accenditur. Quia igitur angelus præceperat qui occurrerat angelo prophetanti in çacharia, ut loqueretur ad puerum (ad comparationẽ enim angelicæ dignitatis, omnis humana natura pueritia nuncupatur: quia nõ angeli in nos: sed nos in angelos ꝓficimus) Et diceret ei: Absq; muro habitabiẽ hierusalem, & reliqua: Nunc idem ad eos fit sermo domini qui habitant in aquilone: ut a uentis quatuor congregentur: in quos fuerant toto orbe dispersi: & reuertantur in sion qui habitabãt in babylone. Vel certe ita: qui in quatuor plagis cœli dispersi estis, fugite de terra aquilonis: & o sion quæ nunc habitas in babylone, fuge & reuertere ad pristinam sedem. Qđ autem tertio, casu uocatiuo dicitur O: exhortatio ad fugam est: ut nõ semel, sed crebrius ad fugiendum sciant se esse cõmonitos. Dicendum & aliter: Aquilo uentus durissimus est: qui durissima habitatorum suorum corda facit: & a quo succen-

C duntur mala super omnes qui habitãt in terra: & ad quem iuxta hunc ipsum çachariam prophetam, egrediuntur equi nigri ut in sua regione consistant. Ille quoq; qui in Esaia gloEsa.14.d riabundus dixerat: In cœlum ascendam: super sydera cœli ponam thronum meum: sedebo in monte sublimi: super mõtes excelsos in aquilone: in frigidissimo terrarum loco regnũ habere se iactat. Legimus in alio loco: Ecce fumus ab aquiIbi.14.d lone uenit: & qui procul a sancta urbe dissẽrãt: dicitur de eis: Ecce isti de longe ueEsa.49.d niunt ab aquilone & mari. Et per Hieremiã Hiere.46.d spiritussanctus loquitur, prouocãs eos qui in captiuitate sunt ut redeant hierusalem: Vade & lege sermões meos istos ad aquilonem, & dices: reuertere ad me habitatio isrl dicit dominus. Præcipitur itaq; nobis qui habitauimus ad aquilonem, & calorem dominici feruoris amisimus: qui dispersi sumus in orbe terrarũ: & de quibus euangelium prædicat: qđ in quatuor uenMar.13.c tos mittat angelos suos dominus & congreget nos: & qui in huius sæculi uitijs & confusione uersamur: ut fugiamus D in sion ecclesiam domini: & humilia relinquentes, in specula eius & sublimitate dogmatum consistamus. Quod autem sequitur: Hæc dicit dominus exercituum: post gloriã misit me, & reliqua: Vox saluatoris loquentis inducitur: qui omnipotens deus a patre omnipotente missum se esse dicit: non iuxta id qđ omnipotens est: sed iuxta id qđ post gloriam missus est. Qui cum in forma dei esset, non rapiPhilip.2.a nam arbitratus est æqualem se esse deo: sed semetipsum exinaniuit formã serui accipiẽs: & factus est obediẽs patri usq; ad mortem: & mortem crucis. Nec mirum quod christus dicatur omnipotens: ex cuius persona legimus in Apocalypsi Ioannis: Hæc dicit testis fidelis initium creaturæ dei: qui estApoc.1.b & erat & uenturus est, dominus deus omnipotens. Illud quoq; qđ in uicesimotertio psalmo legimus: Leuate portas principes uestras, & eleuamini portæ æternales: & introibit rex gloriæ. Rursumq; ab alijs angelis dicitur ignoranti-bus mysterium incarnationis assumptæ: Quis est iste rex gloriæ: dominus uirtutum ipse est rex gloriæ: refertur ad christum. Vbi enim nos legimus, dominus uirtutum: in hebraico scriptum est יהוה צבאות qđ a Lxx. interpretibus παντοκράτορα, id est, in omnipotentem uertitur. Ex quo intelligimus, ubicũq; dominus uirtutum de christo dicitur, omnipotentem eum debere intelligi. Nec mirum si christus dicatur omnipotẽs: Cui tradita est omnis potestas in cœlo Matth.28.d & in terra. Et q dicit: Oñia quæ patris sunt, mea sũt. Si autẽ Iob.17.b oñia. i. deus ex deo, dñs ex dño, lumẽ ex lumine: ergo & ex omnipotẽte omnipotens: neq; eñ fieri potest ut quorũ una natura est, diuersa sit gloria. Missus est ergo post gloriã diuinæ maiestatis ad gentes quæ spoliauerãt populũ dei: ut qui eos fuerãt ante prædati, prædæ sint seruiẽtibus sibi: & oñis q̃ndã seruientiũ turba cognoscat: qm̃ deus omnipotẽs miserit eũ. Qđ aũt dicit: Qui tetigerit uos, tangit pupillã oculi ei⁹: Tactũ, p uexatiõe & iniuria accipe: iuxta illud qđ legim⁹ Nolite tangere christos meos: & in ꝓphetis meis nolite malignari. Qui eñ sanctos dñi tetigerit: sic est quasi uexare cupiat pupillã oculi eius: & illum nitatur clara luce priuare: de qua loquiẽ in euãgelio: Vos estis lux mũdi. Eleuat aũt de⁹ Ps.104.b Matth.5.b manũ suã ut ꝓcutiat gentes aduersarias: & ꝓpm suũ uel in

E hierusalē reducat uel in ecclesiam. Gentes aduersarias: iuxta tropologiam, contrarias accipe fortitudines: quæ quotidie peccatores suæ subiiciūt potestati, & sibi eos seruire cōpellūt. a ¶ Lauda & lętare filia sion: qz ecce ego uenio &c. Et hæc adhuc ex persona domini intelligenda: qđ hortetur populum suum de captiuitate in sedem pristinam restitutū gaudere atq; lætari: quod ipse dominus ueniat & habitet ī medio eiꝰ: & multæ gentes credituræ sint in eū: de quibus dicitur: Postula a me & dabo tibi gētes hæreditatem tuam, & possessionem tuā terminos terræ: Et habitet in medio eius: loquens ad discipulos: Ecce ego uobiscū sum omnibus diebus usq; ad cōsumationē sæculi. Et possideat dñs iudam partem suam, cōfitentē & credentē nomini suo: & non alibi possideat, nisi in terra sancta: quæ interpretatur ecclesia: & eligat adhuc hierusalē quā tentationi in psecutionibꝰ dereliquerat. Iudæorū alij putant sub zorobabel & Iesu & Esdra & Neemia hæc ex parte completa: maxime quoniā hierusalem eligitur & possidetur iudas: duæ uidelicet tribus quæ reuersæ sunt de captiuitate babylonica: & appellatæ sunt iudas & non israel: qa apud medos hucusq; uersanť. Alij uero in futurum differūt, qđ tūc credituræ sint gentes in eum qui mittatur a dño & eligenda sit hierusalem: cū utiq; iam oēs gentes crediderint ī dñm saluatorē: nec possit eligi quæ oīnino destructa est. Recte autē post captiuitatē filia sion ꝓ uocať ad gaudiū: de qua in psalmo dicit: ¶ Cum conuerterit dñs captiuitatē populi sui: exultabit iacob & lætabit israel. b ¶ Pileat omnis caro a facie dñi &c. Cū hæc se ita habeāt, & possessurus sit dñs iudam partem suā & electurus hierusalem: omne hominū genus dñi formidet aduentum: quia surrexit de habitaculo sancto suo. Surgere autē dñs dicit & q̄si euigilare de somno, qñ consurgit in uindictā populi sui: iuxta illud qđ scriptū est: Exurge ut quid dormis dñe? Siue iuxta Lxx. qui dixerūt, surrexit de nubibus sanctis suis: patriarchas, ꝓphetas & apłos intellige: qbus mādauit dñs ne pluant super israel imbrē. Istæ sunt nubes de qbus scriptū est: Et nubes spargāt iusticiā: neq; em̄ nubes istæ corporeæ in quas aer densior cogitur, possunt pluere iusticiā. In his & cū his nubibus dñs in euangelio uenturū se esse dicit. Et in Esaia legimus, qđ dñs in ægyptū uenerit in nube leui. Egyptus mūdus accipitur: in quē dñs descendisse memoratur in carne: quæ ædita de utero uirginali, nullo humani seminis & peccatorū ponderegrauabať. Qz aūt oīs caro, non absolute hominū & bestiarū & uolatiliū & piscīū: sed specialiter hominū accipiať: illa scriptura significat: Exaudi orationē meā, ad te oīs caro ueniet. Necq; em̄ ad dñm omnis caro irrationabiliū uētura est animātiū: sed illa quæ donum sancti spūs susceptura est: & de q̄ dicit: Effundā de spū meo sup oēm carnē, & ꝓphetabunt filij uestri & filiæ uestræ.

a HEB. Lauda & lætare filia sion: quia ecce ego uenio & habitabo in medio tui: ait dominꝰ. Et applicabūtur gentes multæ ad dominum in die illa: & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui: & scies quia dominus exercituū misit me ad te. Et possidebit dominus iudam partem suam in terra sanctificata: & eliget adhuc hierusalem. b Sileat omnis caro a facie domini: quia consurrexerit de habitaculo sancto suo. ¶ Ca. III

c ET ostendit mihi iesum sacerdotē magnum, stantem coram angelo domini: & satan stabat a dextris eius ut aduersaretur ei. Et dixit dominus ad satan: Increpet dñs in te satan: & increpet dominus in te qui elegit hierusalem: Nunquid non istæ torris est erutus de igne? Et iesus erat indutus uestibus sordidis: & stabat ante faciem angeli: qui respondit & ait ad eos qui stabant coram

SEP. ¶ Lætare & gaude filia sion: quia ecce ueniam & habitabo in medio tui dicit dominus: & confugient gentes multæ ad dominum in die illa: & erunt ei in populū, & habitabūt in medio tui: & scies quoniam dominus omnipotens misit me ad te: & possidebit dominus iudā partem suam in terra sancta: & eliget adhuc hierusalem. Timeat omnis caro a facie domini: quoniā surrexit de nubibus sanctis suis. ¶ Ca. III

ET ostēdit mihi dominus iesum sacerdotem magnū, stātem ante faciē angeli domini: & diabolus stabat a dextris eius ut aduersaretur ei. Et dixit dominus ad diabolum: Increpet dominus in te diabole: & increpet in te dominus qui elegit hierusalem. Nōne istæ ut torris est erutꝰ de igne? Et iesus indutus erat uestibus sordidis: & stabat ante faciem angeli & respondit & ait ad astantes coram

G

ps.64.a

Ioel.2.g

¶ Ca. III

ET ostēdit mihi iesum sacerdotē magnū &c. Anteq; ueniamus ad itelligētiā spiritalē, quō hebræi loquī istū edisserant: strictim breuiterq; dicendū est, iesū sacerdotē magnū quē græci ἀρχιερέα, latini pōtificē uocant: filiū iosedech intelligi uolūt: q cū zorobabel populo prefuit Ex cuius dextris stabat aduersarius: hoc em̄ interpretať satan, ut aduersaretur ei. Et recte stabat a dextris illius nō a sinistris: qa uera erat accusatio: eo qđ & ipse cum cæteris alienigenam accepisset uxorem: qđ in Esdra & in malachia qui hūc ꝓphetā seqť: plenissime scriptū est. Dixitq; dñs ad satan: ad accusatorē & ad aduersariū eius: ipse est em̄ inimicus & uindex accusator fratrū suorū: Increpet dñs ī te satan ut pluit dñs a dño: & increpet dñs ī te q elegit hierm. Cū ergo de cūctis iudæ urbibꝰ nūc electa sit hierm, neq; ei iputāte dño pctā quæ fecit: cur q̄si torrē quē uulgo titionē uocāt, iesū conaris obruere, q de babylonica captiuitate q̄si semiustꝰ euasit? Qđ aūt seqť: Iesus erat indutus uestibꝰ sordidis: tripliciter interpretantť: Vel ob cōiugiū illicitū: uel ob pctā ppri: uel ꝓpter squalorē captiuitatis. Angelꝰ aūt añ cuiꝰ faciē stabat iesus: præcepit cæteris angelis ex psona dñi, ut auferrēt ab eo sordida uestimēta: de qbꝰ sup̄ diximus. Qui cū p̄ceptū ope cōplesset: rursū idē angelꝰ loqť ad iesū: Ecce abstuli a te iniqtatē tuā: hæc sunt sordida uestimēta: & indui te mutatorijs, hoc ē israelitē tibi cōiugē copulauit: ꝑ q̄ Lxx. trāstulerūt ποδήρη, quā nos tunicā talarē possumꝰ dicere: eo qđ usq; ad talos & pedes defluat. Qđ qđ seqť: Ponite cidarim mūdā sup caput eiꝰ. Pro cidari ī hebræo legimꝰ צניפת quæ mitra a plærisq; dicit: & in hac uolunt itelligi sacerdotij dignitatē: qđ ablatis sordibꝰ pctōrꝝ, mūdū habuerit sacerdotiū: Hæc iudæi. Nostri aūt ita disserūt: Sacerdotē esse magnū ad quē dicit: Tu es sacerdos in æternū scđm ordinē melchisedech. Qui qm̄ ꝑ se uideri nō pōt a dño, ꝓphetæ ostēdit

H

1.Esdre.10.d Malach.1.

Apoc.12.

ps.109.b

A tæ oſtẽdit ſtãs corã angelo dñi: quẽ uolũt magni cõſilij eſſe angelũ: nõ q̃ alter & alter ſit, aut duas p̃ſonas recipiam⁹ in filio: ſed q̃d idẽ atq̃ unus, & q̃ſi hõ ſordidatus oſtẽdit: & q̃ſi angelus mediator hominũ & dei apparere dicat. Non aũt eſſe ieſũ filiũ Ioſedech, ex hoc conant oſtẽdere: q̃d nõ ſit appoſitũ in præſẽti loco, filius ioſedech: qui in alijs locis ubi uere de ieſu dicitur filio ioſedech, ſemp patris cognomine cenſeat, Stãs igit cernit ieſus & ſtabili conſiſtens gradu: & ſathan ſtabat a dexteris ei⁹ ut aduerſaret ei: Tẽtatus em̃ eſt per oẽm modũ abſq̃ peccato. Et in euãgelio ad eum tentator accedit: quærẽs ſẽp dextris ei⁹ & uirtutibus cõtraire. Quodq̃ ſequit: Increpet dñs in te ſathan: & increpet dñs in te qui elegit hieruſalem: ſic ediſſerunt: quia pater & filius dñs eſt: & in cẽteſimonono pſalmo legim⁹: Dixit dñs domino meo, ſede a dextris meis: Dñs de altero dño loquit: nõ q̃ ipſe dñs qui loquit increpare non poſſit, ſed q̃ ex unitate naturæ, cũ alter increpauerit increpet ipſe q̃ loquit. B Qui em̃ uidet filiũ, uidet & patrẽ: & iſte eſt q̃ elegit hieruſalẽ: eccleſiam quæ pacẽ dñi cõtẽplat. Torris autẽ de igne erutus, rectiſſime intelligi poteſt: q̃ cũ in babylone fuerit, nõ eſt babylonio igne conſũptus, nec flãma ſæculi huius attactus. Vnde & moyſes in ſolitudine cernit uiſionem magnã in qua ardebat rubus, & nõ cõburebat. Hic ieſus erat indutus ueſtibus ſordidis: q̃ cũ nõ feciſſet pcm̃, p̃ nobis pcm̃ fact⁹ eſt: & ipſe infirmitates nr̃as portat & pro nobis dolet: & nos reputauimus eũ eſſe in dolore & in plaga & in anguſtia. Ipſe ꝟo uulnerat⁹ eſt p̃pter iniq̃tates noſtras: & infirmatus eſt p̃pter peccata noſtra. Et in Apl̃o legim⁹: Chriſtus redemit nos de maledicto legis, factus p̃ nobis maledict̃ũ. Hic in uiceſimoprimo pſalmo loquit: Longe a ſalute mea uerba delictorũ meorũ. Et in ſexageſimooctauo pſalmo: Deus tu ſcis inſipientiam meã: & delicta mea a te nõ ſunt abſcondita. Quæ uniuerſa appellant ſordida ueſtimẽta: & auferent ab eo cum noſtra peccata deleuerit: ut quia ille ſordidis indutus eſt ueſtibus: nos reſurgẽtes in eo audiamus poſt baptiſma: Cãdida ſint ſemp ueſtimẽta tua: credẽtiũq̃ oñis eccleſia audit p̃ Eſaiã: Lauamini, mũdi eſtote. Et de ipſa p̃phetat in canticocanticorũ: Quæ eſt iſta quæ aſcẽdit dealbata? ποδήρκ aũt incarnationẽ eius accipe: quæ de terra eſt & ſignificat in pedib⁹. Cidarim mundã ſup̃ caput illius, ſplẽdorẽ diuinæ maieſtatis intellige: ut unus atq̃ idem ſcd̃m hominẽ ποδήρκ, ſcd̃m deũ cidari ornatus eſſe uideat. a ¶ Et angelus dñi ſtabat ꝛ conteſtabat ꝛc. Hebraei cœptæ interpretationis ordinẽ p̃ſequẽtes, ad ieſum filiũ ioſedech ab angelo dñi hæc dicta intelligunt: q̃d poſt ablationem ueſtium ſordidarum, & reſtitutam mundi ſacerdotij dignitatem: præcipiatur ei iuxta illud q̃d in euangelio ſcriptum eſt: Ecce ſanus factus es, ultra noli peccare: ne quid tibi deterius fiat: & repromittit ei præmiũ, ſi in uijs domini ambulauerit, & eius præcepta ſeruauerit: q̃d & ipſe iudex ſit domus ei⁹: id eſt pontifex perſeueret in templo: & cuſtodiat atria eius atq̃ ueſtibula: & det ei dominus ex angelorum numero, qui eo tẽpore ſtabant ante conſpectum eius: quorum circũualletur auxilio: & ab omni hoſtium fraude ſecurus ſit. Iuxta noſtros qui hæc omnia referũt ad dominũ ſaluatorem: hoc uidetur eſſe difficile q̃d ieſu ab angelo dicitur: Si ambulauerit in uijs domini & eius præcepta ſeruauerit: ipſe quoq̃ iudicet domum eius: & cuſtodiat atria illius: & det ei dominus ambulantes de his qui aſſiſtant ei. Q̃d facile ſoluitur: ſi conſyderemus eum qui formam ſerui eſt dignatus aſſumere: & cum diues eſſet, p̃ nobis pauper factus eſt. Quicquid igitur de mẽbris dicitur, refertur ad corpus: & noſtri profectus, domini uictoria eſt. Cũq̃ nos peruenerimus in uirũ perfectum: in menſuram ætatis plenitudinis chriſti: ille iudicabit domũ dei: ſcd̃m id q̃d Apoſtolus dixit: Chriſtus autem ſicut filius ſuper domum eius: cuius domus ſumus nos. Et ad Timotheum: Si tardauero ut ſcias quomodo debeas in domo dei conuerſari: quæ eſt eccleſia dei uiuentis, columna & firmamẽtum ueritatis. Et non ſolum iudicabit domum eius: ſed cuſtodiet atria domini: de quibus ſcriptum eſt: Adorate dominum in atrio ſancto eius. Iudicabit autẽ ſiue diſudicabit domum eius: & pro meritis ſingulorũ: alij dans decem ciuitates: & alij quinq̃. Et alios in eccleſia conſtituens prophetas, alios apoſtolos, alios doctores: alios ſigna faciẽtes: alios pro oculis habens: alios pro manibus: alios pro pedibus: iuxta illud q̃d legimus: Deus ſtetit in ſynagoga deorum: in medio autem deos diſudicat. Dedit quoq̃ ei de angelorum numero miniſtros: qui in carne conſtituti, ſimiles angelorum ſunt: & de quibus Apoſtolus loquebatur: Noſter municipatus in cœleſtibus eſt. Si enim angeli non nubunt neq̃ nubuntur: & qui in uirginali continẽtia p̃ſeuerãt, ſimiles angelorũ ſunt: Cur nõ putemus angelicæ dignitatis ap̃los & ſct̃os å̃ſq̃ datos ieſu: q̃ aſſiſtãt ei in eccleſia, & nunq̃ fluctuantes habeant pedes, ſed cũ ſtante ſtent dñõ

b ¶ Audi ieſu ſacerdos magne ꝛc. Noſtri in hoc loco artant a iudæis q̃d iuxta cõſequentiã textũq̃ ſermonis magis debeãt ieſum ſacerdotem intelligere filium ioſedech q̃ dñm ſaluatorem. Si enim ad dominũ ſermo eſt: & ad chriſtũ dicitur:

HEB. coram ſe dicens: Auferte ueſtimenta ſordida ab eo. Et dixit ad eum: Ecce abſtuli a te iniquitatem tuam & indui te mutatorijs. Et dixit: ponite cidarim mundam ſuper caput eius: & poſuerũt cidarim mũdam ſuper caput eius: & induerunt eũ ueſtibus.

a Et ãngelus domini ſtabat: & conteſtabatur angelus domini ieſum dicẽs: Hæc dicit dominus exercituũ: Si in uijs meis ambulaueris, & cuſtodiam meam cuſtodieris: tu quoq̃ iudicabis domum meam: & cuſtodies atria mea: & dabo tibi ambulantes de his qui nunc hic aſſiſtunt.

b Audi ieſu ſacerdos magne, tu & amici tui qui habitant coram te: quia uiri portẽdentes ſunt. Ecce em̃ ego adducã ſeruũ meum orientẽ: qa ecce lapis quẽ dedi coram ieſu ſup̃ lapide unũ: ſeptem oculi ſunt.

Ecce

SEP. corã facie ſua dicens: Auferte ueſtimẽta ſordida ab eo. Et dixit ad eum: †Ecce abſtuli a te iniq̃tates tuas: & induite eum poderem: & imponite cidarim mundam ſuper caput eius: & impoſuerunt cidarim mundam ſuper caput eius: & circũdederũt eum ueſtimẽtis. Et angelus domini ſtabat: & conteſtabatur angelus domini ad ieſum dicens: Hæc dicit dominꝰ omnipotẽs: Si in uijs meis ambulaueris: & præcepta mea cuſtodieris, & tu iudicabis domũ meã, & ſi cuſtodieris atriũ meũ, & dabo tibi q̃ conuerſent in medio ſtãtiũ iſtorũ. Audi ergo ieſu ſacerdos magne & p̃xim tui q̃ ſedẽt an facie tuã qa uiri τερατοσκόποι. i. portẽtorũ ſpectatores ſũt: qa ecce ego adducã ſeruũ meũ orientẽ: qa lapis quẽ dedi ante faciẽ ieſu: ſup̃ lapidẽ unũ, ſeptẽ oculi ſunt.

Ecce

C

Ioh. 5. c

† In græco ſic ἰδοὺ ἀφῆρκα ἀπὸ σοῦ τὰς ἀνομίας σου, καὶ τὰς ἁμαρτίας σου περιῃρεθήσονται, καὶ ἐνδύσατε αὐτὴν ποδήρη, καὶ ἐπιθέτε μίτραν, καὶ κίδαριν καθαρὰν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐνεδύσαντο μίτραν, καὶ κίδαριν καθαρὰν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ.

Philip. 2. a

2. Co. 8. b

D

Ephe. 4. c

Hebre. 3. b

1. Timo. 3. d

pſa. 28. a

pſa. 81. a

philip. 3. d

Matth. 22. c

Exo. 3. a

Eſa. 55. b

Gal. 3. b

Eſa. 1. d

Cañ. 3. c

E citur: Audi ieſu ſacerdos magne: quis eſt de quo infertur: Ecce ego adducam ſeruum meum orientem: qui alio nomine lapis appellatur; & datus eſt coram ieſu: & ſuper hoc lapide ſeptem ſunt oculi? Econtrario noſtri nituntur aſſerere: & ieſum ſacerdotem magnum, & orientem & lapidem: ſcd'm diuerſas intelligentias chriſtum appellari. Sed hoc quomodo de ipſo dicatur ad eum quaſi de altero, exponere difficillimum eſt. Q. Qui igitur ieſum uolunt eſſe filiū Ioſedech ſacerdotem magnū: amicos eius qui habitant uel ſedent coram eo, & quiri ſunt portendentes: diſcipulos eius interpretantur & prophetas. Prophetæ eñ in ſignum ſunt poſiti futurorum. Q. Quid eſt igitur qd' ieſus & amici eius coguntur audire? Adducam ſeruum meum orientem & reliqua. Supra poſuerat deus ieſu filio ioſedech ſacerdoti magno, qd' ſi in uijs eius ambulaſſet & ei⁹ præcepta ſeruaſſet: ipſe diiudicaret domū ei⁹ & atria ei⁹ cuſtodiret, & daret ei miniſtros angelicæ dignitatis: Nūc ei dicit & amicis illi⁹, plenā fœlicitatē & perfectam beatitudinem tunc futuram, quādo uenerit oriens: de quo ſcriptum eſt: Ecce uir oriens nomen eius. Et in Malachia: Orietur uobis timentibus nomē meum ſol iuſticiæ: & ſanitas in pennis eius. Et in numeris: Orietur ſtella ex iacob & homo ex iſrael. In euangelio quoq; aptiſſime de chriſto legimus: In quibus uiſitauit nos oriens ex alto. Illuminare eos qui in tenebris & umbra mortis ſedent, ad dirigēdos pedes noſtros in uiam pacis. Q. Qui oriēs, ipſe dicitur & lapis angularis: quia populum utrūq; coniungat: & duos parietes in unam domū conſociet: Hic non credentibus lapis ſcandali eſt: de quo & in pſalmis dicitur: Lapidem quē reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli: A dño factum eſt iſtud. Super hunc lapidē ſeptem oculi ſunt: de qbus loquit' Eſaias: Exiet uirga de radice ieſſe, & flos de radice ei⁹ aſcēdet: & requieſcet ſup eū ſpūs dei, ſpūs ſapiētiæ & ītelligētiæ, ſpūs cōſilij & fortitudīs, ſpūs ſciētiæ & pietatis & implebit eū ſpūs timoris dei. Q. Qui ſacerdotē magnū & amicos ei⁹, dñm ſaluatorē & diſcipulos illius intelligi uolūt: uiros τεραϛοσκόπους & portendētes ſic accipiunt: ut ad apoſtolos referāt qui eius myſtice ſigna perſpexerint, & ex præſentibus futura cognouerint: dum in eo qui a natiuitate cæcus fuit, oculos reſtitutos ſuper populo gentiliū interpretantur: Et in muliere ſanguine defluente, eccleſiam ediſſerunt ſanguinis operibus liberatam. Hoc aūt qd' ſequitur: Q. uia ecce lapis quem dedi coram ieſu: Amatores hiſtoriæ ſic de chriſto intelligunt: ut poſt ieſum filium ioſedech chriſtū dicant eſſe uenturum. Hoc enim eſſe coram ieſu, id eſt in conſpectu eius & ante faciē, ut futura ſignificet: & appellari eū lapidem pro fortitudine & robore quo omnia regna contriuerit: quem etiam in Daniele de monte ſine manibus præciſum legimus. a ¶ **Ecce ego cælabo ſculpturam eius ꝛc.** Supra dixerat: ecce lapis quem dedi coram Ieſu, ſuper lapidem unum ſeptem oculi ſunt: Nunc conſequenter μεταφορά ſeruat a lapide & dicit: Cælabo ſculpturam eius: ſiue ſculpam cælaturam illius: Q. d' enim hebraicæ ſcriptum eſt מְפַתֵּחַ פִּתֻּחָה Aquila interpretatus eſt διαγλύφω ἄνοιγμα αὐτῆς, .i. ſculpā apturā ei⁹. Theodotio & Symmachus, ſculpā ſculpturā ei⁹. Et ē ſenſus: Iſtū lapidē, clauis crucis & lācea militis faciā uulnerari: & in illi⁹ paſſiōe auferā iniqtatē terræ in die una: de q̄ ſcriptū ē: Hec eſt dies quā fecit dñs, exultemus & lætemur in ea. In illa die paſſiōis chriſti, uocabit uir q̄ pfectus eſt ī chriſto: & cū apoſtolis ad dominicæ beniuolentiæ culmen aſcendit: proximum ſuum: uel credētes ex iudæis: uel certe gētilium populum: ſubter uineā quæ appellat' ſorech: & de q̄ dicit in euāgelio: Ego ſum uitis: & cuius fructus lætificat cor hominis: & ſubter ficū, ſpūſſancti poma dulciſſima, ut æterna pace requieſcant: & compreſſa ſeditione mundi & cruore bellorum, ſciant ſe eſſe ſub rege: cuius myſtice in Salomone nomen eſt pacis. De hac eadem ſeſſione ſubter uineam & ſubter ficum: etiam Micheas propheta cōmemorat dicens: In die illa uocabit unuſquiſq; proximum & fratrem ſuū ſubter ficū & uineā ſuā: & nō erit qui exterreat. Q. d' autem ſcriptum eſt iuxta Lxx. Ecce ego fodiā foueā: Poſſumus foſſam uel foueam pro ſculptura lapidis intelligere: omne enim qd' ſculpitur & foditur. Tamen ſiquis cōtentioſus noluerit hoc referre ad lapidem: ſed quaſi propriū habere principium ſuamq; ſentētiam: Dicamus deum omnipotentem in die paſſionis filij ſui: ſiue ut iudæi putant in ultimo fine mundi quando iudicaturus aduenerit: effodere & in medium proferre opera ſingulorum, & contrectare uniuerſam terram in die iudicij: hāc enim eſſe diem unam, & in die illa unūquemq; ſanctorum ſocios ſuos & amicos qui & ipſi ſunt ſancti uocare ad requiem, & operum ſuorum uirtute gaudere. ¶ Ca. IIII

Et reuerſus eſt angelus qui loquebatur in me ꝛc. Q. uo enim abierat ut reuerteretur: maxime qui loquebatur in ꝓpheta: & abſq; eo in quo loquebat' eſſe nō poterat? Sed q̄tiēſcūq; hūana fragilitas ſuæ relinq̄t' imbecillitati: dei a nobis & angelor⁹ ei⁹ auxiliū abire credē dū eſt. Ergo & ꝓpheta ſtupore magnæ uiſiōis attonitus tota mēte torpebat: & claræ ueritatis lumē uidere nō poterat: vñ a uiſiōe præterita ſuſcitat' ad aliā uiſionē q̄ſi de ſomno euigilās: ut uideat qd' clauſis oculis nō uidebat. Dicam⁹ & aliter: Prouerbior⁹ ſalomonis teſtimoniū ē: Si ſederis, abſq; timore eris: Si aūt dormieris, dulciter dormies: & nō timebis terrorē ſupueniēntē tibi nec impetus impiorū ingruētes. Q. ui hoc ſomno dormierit, & audierit dictū de ſe qd' ſcriptū de laçaro legimus: Si dormit, ſaluus erit: poterit cātare cū ſponſa: Ego dormio & cor meū uigilat. Videamus ergo ad quæ contemplanda quaſi de ſomno ꝓpheta cōſurgat. c ¶ **Et dixit ad me qd tu vides? Et dixi: Vidi ꝛ ecce cādelabrū ꝛc.** Angelus qui ſuſcitauit çachariam quaſi de ſomno hominem conſurgentem, interrogat quid uiderit: ut illo reſpondente & ignorante & ſciſcitante quid cernat, atq; dicente: Q. uid ſunt hæc domine mi: audiamus ab eo: Hoc eſt uerbum dñi

a HEB. Eccē ego cælabo ſculpturā eius dicit dominus exercituū: & auferam iniquitatē terræ illius in die una. In die illa dicit dominus exercituum: Vocabit uir amicum ſuum ſubter uineam & ſubter ficum.

b ET reuer/ ¶ Ca. IIII

ſus eſt angelus qui loquebatur in me: & ſuſcitauit me quaſi uirū qui ſuſcitatur de ſomno

c ſuo. Et dixit ad me, quid tu uides? & dixi: Vidi, & ecce cādelabrum aureum totum & lampas eius ſup caput ipſius: & ſeptē lucernæ eius ſup illud: ſeptē & ſeptem infuſoria lucernis quæ erant ſup caput eius.

& duæ

SEP. Ecce ego fodiam foueam dicit dominus omnipotens: & contrectabo omnem iniquitatem terræ illius in die uno. In die illo dicit dominus omnipotēs: Vocabit unuſquiſq; proximū ſuum ſubter uitē & ſubter ficū. ¶ Ca. IIII

ET reuerſus eſt angelus q̄ loquebat' in me: & ſuſcitauit me ſicut ſuſcitari ſolet hō de ſomno ſuo. Et dixit ad me quid tu uides? & dixi: Vidi, & ecce candelabrū aureum totum & lampas ſuper eum: & ſeptem lucernas ſuper illud: & ſeptem infuſoria lucernarum quæ erant ſup illud.

& ecce

Zach. 6. c
Malach. 4. a
Nu. 24. c
Luc. 1. g
Pſ. 117. c
Eſa. 11. a
Ioh. 9. a
Matth. 9. c
Dañ. 2. g
Pro. 3. a
Ioh. 11. b
Cañ. 5. a
Matth.
Mich. 4. b

A bum domini ad çorobabel: Non in exercitu nec in robore,sed in ſpiritu meo dicit dominus. Dicamus igitur ſingula:percurrentes primum quid uideatur hebræis: a quibus in ueteri teſtamento eruditi ſumus : deinde per hos quaſi gradus ad eccleſiæ culmina conſcendamus. Candelabrum aureum ſolidum, legem, id eſt μόμον interpretantur. Lampadem autē,id eſt flammā in uertice candelabri, lucentē atq; fulgentem chriſtū qui caput legis ſit,& oēm mūdū illuminet. Septem lucernas ſuper candelabrum, ſeptem gratias ſpirituſſancti: de quibus ſupra diximus: qđ in lapide uno ſeptem oculi ſint. Nulli enim dubiū quin lex ſpirituſancto dictante conſcripta ſit. Septem autē infuſoria in quibus oleum ſit qđ mittatur in lucernas quæ ſuper candelabro luceant, hoc intelligi uolunt, ſeptem iſtas gratias de cœlo ad homines per legem deſcendere. Duas aūt oliuas

B ſuper cādelabrū a parte dextera & ſiniſtra: inter quas media lampas luceat:legem & ꝓphetas interpretātur. Cūq; propheta narraſſet uiſionem ſuam,neſciens quid uideret:interrogat angelum loquentem in ſe:ſenſum uidelicet a deo illuminatū:Iſte enim angelus noſter eſt,q prudenter intelligens,dei nobis indicat uoluntatem,& dicit: Quid ſunt hæc domine mi? Angelus autem non explanat uiſionem ꝓphetæ ut rogatus ab eo fuerat: ſed interrogantē rurſum interrogat: Nū ignoras quid ſint hæc? Quo reſpondēte,neſcio:etiā ipſe reſpondit:Hoc eſt uerbū dñi ad çorobabel dicens: Non in exercitu nec in robore,ſed in ſpū meo dicit dñs. Sermo ergo dñi ad çorobabel qui locutus eſt nō in exercitu neq; in robore, ſed in ſpiritu meo:ipſe eſt interpretatio uiſionis:nō in exercitu neq; in multitudine bellatorū, ſed in ſpiritu dei reductū populū & plenius reducēdū : & aduerſarios eſſe uaſtādos. Quodq; ſequit: Quis tu mons magne coram çorobabel in planum : ad diabolum dictum intelligunt : qui ſtabat a dextris ieſu ut aduerſareť ei:& ſe eleuabat cōtra çorobabel & populū iudæoꝝ. In planum autem uerſus & humiliatus eſt:& ſub pedibus iacet iſrael: quia educet deus lapidem primariū,chriſtum filium ſuū: qui ſemper auxilio fuit populo iſrael. Et gratia eius. i. lapidis in eos quos reduxit de captiuitate,exequabit gratiam quam in patres eorum ſemper exercuit. Hæc ab hebræis dicta reperimus: Nunc quid ab eccleſiaſticis uiris in commentarijs ſcriptum ſit diſſeramus. Candelabrū autem de auro puriſſimo eccleſiam intelligūt: quæ in ſcripturis ſanctis ſenſum ac mētem magis ꝙ uerba perquirit. Qđ autem in ſenſu aurum accipiatur:poſteriora

Matth. 5. b & humeri colūbæ in ſexageſimoſeptimo pſalmo oſtendūt: quæ dicunť auri uirore ſiue fulgore radiare. Lāpadē & ipſi chriſtum intelligunt qđ luceat in eccleſia: qui de ſeipſo docebat: Nemo lucernam accendit & ponit eam ſub modio: hoc eſt ſub menſura legis:ſed ſuper candelabrū,id eſt euangeliȷ libertatem:ut luceat cunctis qui ſunt in domo. Lucernas ſeptem & effuſoria earum,& ipſi gratias ſancti ſpiritus

HEB: & duæ oliuæ ſuper illud:una a dextris lampadis,& una a ſiniſtris eius. Et reſpondi & aio ad angelum qui loquebatur in me dicens:Quid ſunt hæc domine mi? Et reſpondit angelus qui loquebatur in me & dixit ad me:Nū quid neſcis quid ſūt hæc? & dixi:non domine mi. Et reſpondit & ait ad me dicens : Hoc eſt uerbum domini ad çorobabel dicens: Non in exercitu, nec in robore: ſed in ſpiritu meo dicit dominus exercituum : Quis tu mons magne coram çorobabel in planum? & educet lapidem primarium,& exequabit gratiā gratiæ eius.

Et factū

intelligūt:per quas oleum miſericordiæ dei cunctarūq; uirtutum eccleſia ſuſcipit. Duas oliuas ſuper candelabrum:& ipſi Moyſen & Heliam intelligūt: qui cum domino loquebantur in monte:& ſignificabant quid in hieruſalem paſſurus eſſet. Omnis enim lex & prophetæ de chriſti prædicant paſſione. Alij duas oliuas ſtantes a dextris & a ſiniſtris , legem & euangeliū interpretantur: ut in dextra euāgelium ſit : in ſiniſtra lex : de qua dextra & ſiniſtra dicitur in canticocanticorum: Siniſtra eiꝰ ſub capite meo & dextera illius amplexabitur me. Montem autem plærique noſtrorum,diabolum interpretantur & antichriſtum : qui coram çorobabel de quo naſciturus eſt chriſtus, ſtare audeat & ſe erigere:& in euāgelio dicere:Hæc omnia mihi tradita ſunt : & dabo ea tibi,ſi ꝓcidens adoraueris me. Quem dominus ſuis pedibus proſternens: & de ſuperbo humilem faciens atq; deiectum,dicit: Vade retro ſathana:ſcriptū eſt eñ: Dominum deum tuum adorabis : & ipſi ſoli ſeruies. Dantq; exemplum in euangelio lunatici,quem cum apoſtoli non potuiſſent

C

Matth.17.a

Cañ.2.b

Matth.4.b

D

Ibidem

Deu.6.b

Matth.17.c

ſanare: interrogant cur ſanare nequiuerint: & audiunt: Amen dico uobis : ſi habueritis fidem ſicut granum ſinapis : dicetis monti huic : tranſi hinc, & tranſibit : & nihil impoſſibile erit uobis: Hoc autem genus non eȷcitur niſi per orationem & ieiunium: Mons ibi aperte diabolus accipitur. Alij autem temeritate non parua,hoc quod manifeſte de diabolo dicitur ad chriſtum referunt:qui in ſcripturis ſanctis mons ſæpius appellatur: Nec neceſſe eſt dare exempla:quorum magna copia eſt. Ad hūc autem ducuntur errorem: quia ſcriptum eſt in Lxx. Quis es tu mons magne ante faciem çorobabel ut corrigas? qđ uidelicet mons iſte qui ante faciem çorobabel eſt : hoc eſt qui de çorobabel ſtirpe deſcendat: uelit mundum ipſe corrigere:& de ipſo ſit quod ſequitur:Educam lapidem hæreditatis: de qua ſcriptum eſt: Tū es qui reſtitues hæreditatem meam mihi. Et in alio loco: Elegit nobis hæreditatem ſuam,pulchritudinem Iacob quā dilexit. Et rurſum: Facta eſt pars domini iacob funiculum hæreditatis eius iſrael. Et in ſecundo pſalmo: Dominus dixit ad me: filius meus es tu: ego hodie genui te. Poſtula a me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Educet autem dominus lapidem primarium: de quo legimus : In principio erat uerbum: & uerbum erat apud deū, & deus erat uerbum: Et omnia per ipſum facta ſunt : & ſine ipſo factum eſt nihil . Quod autem dicit : Exequabit gratiam gratiæ eius : hoc ſignificat : nos omnes de plenitudine eius accepimus: & gratiam pro gratia,id eſt pro gratia legis gratiam euangeliȷ:ut equalem gratiam & par munus:& ex iſrael credentes accipiant,& populus æthnicorū. Vnde & Gabriel loquitur ad mariam: Inueniſti gratiam apud dominum. Et Paulus apoſtolus ſcribit: Gratia enim ſaluati eſtis. Et Ioannes euāgeliſta: Lex inqt ꝑ Moyſen data eſt:gratia autem & ueritas per ieſum chriſtum facta eſt.

Et factum

ꝑs.15.b

Ibi.46.a

Ioh.1.a

Luc.1.c

Ephe.2.a

Ioh.1.b

E a ¶Et factū est verbū dñi ad me dicens ꝛc. Ab hebræis & a nostris multa dicuntur: quorū pleraq; sectātes & alia repudiātes quid nobis placeat inferamus, seruātes historiæ veritatē: ut ex hac possimus eum qui per historiā ꝓphetaē agnoscere. Manus çorobabel principis iudæorū qui reuersi sunt de babylone, tēpli fundamenta iecerunt: & manus eius usq; ad tēpli fastigia ueniēt, cōplentes qđ cœperant: & oīa quæ cœpta fuerāt extruētes. Legam⁹ apud Esdram qđa çorobabel tēplū cœptū sit atq; perfectū. Cūq; ait çacharias ꝓpheta: in tēplo qđ nunc ædificatis uideritis a uobis culmen impositū: tūc intelligetis me missum a dño: & quæ locutus sum ipso mandāte dixisse. Quis em̄ despexit dies paruos? Quis hic ꝓ raro accipiēt: iuxta illud: Quis putas est dispēsator fidelis & prudens? Et: Dñe quis habitabit in tabernaculo tuo? Et: Quis ascēdet in montē sanctū tuū? Rarus ergo est qui dies paruos huiꝰ sæculi despiciat, & regiā potestatē putet esse nihili. Q̄n uiderimus potētes sæculi fulgere auro, purpura gēmisq; rutilare: circūdari exercitu: dicamus in nobis: quis putas despicit dies paruos? Vnde & iacob uitam hominū breuem intelligens: Parui sunt inquit & pessimi dies uitæ meæ. Qui ergo despexerint dies paruos: hoc autē refert ad regiā potestatē, ut cōmoneat çorobabel & iesum & populū ædificantes templū dei, nequaq; aduersarios timere, ꝓhibentes: sed audire dñm cohortantē: ex eo qđ despiciūt regale fastigium: lætabunt̄ & uidebunt auxiliū saluatoris qui de çorobabel stirpe ꝓmittit̄: & ꝓpter fortitudinē, lapis appellatur, & lapis stāneus: Pro quo in hebraico scriptū est אֶבֶן חַבְרִיל eo qđ sit murꝰ & fortitudo roburq; credentiū. Sicut em̄ stannū ab igne alia metalla defendit: & cū sit natura æs ferrūq; durissimū, si absq; stanno fuerit, uritur & cremat̄: sic oīs angelorū & hominū fortitudo si nō habuerit auxiliū saluatoris, imbecilla, ꝓbatur & fragilis. Lapis aūt iste, id est massa qui apud hebræos חַבְרִיל scribitur. i. stanneus ἐλυμοϑογεῖται ἀποχωρίζωμ, id est, separans & secernēs: ut quō stannū mixta & adulterata inter se ꝓ ignē metalla dissociat: Ita dñs uerꝰ ꝓbator & χωνευτὴς ab auro & argēto bonorū operū æs uitiorū plumbūq; secernat: ut purū aurū remaneat & argentum. Alijs uerbis ἀποχορίζωμ iste & separator in euangelio scribitur: Cuius uentilabrum in manu sua: & ipse purgabit aream suam: & sepārābit paleas a tritico: qui clamat per Hieremiam: Quid paleis ad frumentū dicit dñs. Multi nostrorū manus çorobabel, qui fundauerit domū & ipse ꝓfecerit eam, christū interpretantur. Q đ si recipimus, cogemur exponere qui sit lapis stanneus in manu çorobabel: Neq; em̄ in manu christi, christus alius approbandus est: Licet quidam lapidem stanneū corpus domini acceperint: qđ nullis peccatorū fuerit maculis sordidatū: nec plūbū uocet̄, sed stannū purissimū. Septē aūt oculos q discurrūt in uniuersa terra & cūcta dijudicāt, sup̄ exposuimus septē esse spiritus: & qđ deū nihil lateat, q & præteritoꝝ & p̄sentiū & futuroꝝ cōsciꝰ est: & reddit unicuiq; sc̄m opera sua, maxie cū in ꝓsopia separātis bonos a malis & conflatoris aduenerit. a ¶Et respondi ꝛc dixi ad eum: quid sunt duę oliuę istę ꝛc. Interrogante prophēta qd significarēt duæ oliuæ: quarum altera stabat ad dexterā candelabri, altera ad sinistram: dñs siue angelus dñi noluit respondere. Q đ ꝓpheta intelligens, secūdo scisciтаt̄ & dicit: Quid sūt duæ spicæ istæ oliuarū siue duo rami? de minoribus interrogans, quoniā maiora audire nō meruit. Duo aūt isti rami sunt in manu duarū nariū, siue sup̄ duo rostra aurea q̄ hebraice עֲנְבְּתֹרוֹת græce μυξωτῆρες appellātur: qui & ipsi duo μυξωτῆρες sup̄ ǫs duæ spicæ sunt uel duo rami oliuaꝝ de auro purissimo. Cumq; & de duobus ramis ꝓpheta quæreret: & rursū interrogareт̄ ab angelo: utrū nam sciret quid duo rami significarēt: & ille dixisset: nō dñe. Respōdit angelus dñi Isti sunt duo filij olei: ut Symmachꝰ uoluit: siue σιλπνότητος ut interpretatus est Aquila. i. splēdoris: uel πιότητος, hoc ē pinguedinis, ut uerterūt Lxx. aut, λαμπρότητος. i. claritatis: ut Theodotio trāstulit: qui assistūt dñatori uniuersæ terræ. De duabus oliuis quæ erant ad dextrā lampadis & sinistram, supra legimus: Et id circo nunc interrogans sup̄ his propheta, nō meretur audire: q̄a priora nō retinet: siue qđ ibi obscurius dictū est, hic manifestius audire desyderat: aut certe silētio angeli cōfutat̄ eius ꝓtinacia, qđ maiora se scire contēdat: q̄q; hebræi ideo eū de oliuis interrogantē nihil audisse cōfirmēt: quia nō bene interrogauerit: nec totū quæsierit qđ scire debuerat. Denicq; postea plenius sciscitatur: addens, spicas uel ramos oliuarū: de quibus supra tacuerat: ibi enim dixit: Quid sunt duæ oliuæ iste: hic interrogat, quid sunt duæ spicæ oliuarū? μεταφορϊκῶς qđ in morem spicarum rectæ sint arbores: & quasi spicæ aristis, sic istæ uallo quodam ramorum atq; foliorum tectæ sint & in sublime surgentes. Duas oliuas quidam e nostris fīium interpretantur & spiritumsanctum: & mediam lampadem deum patrem. Sed nescio quomodo absq; blasphemia, alterum a dextris, alterum accipiant a sinistris. Ramos quoq; siue spicas oliuarum, incarnationem saluatoris, & similitudinem columbæ spiritussancti edisserunt: quia totas oliuas uidere nequeamus, sed partē quandam: & ut ita dicā, ramusculos incarnatiōis christi, & ostensionis spiritussancti nobis esse monstratos. Alij duo intelligunt testamēta: A dextris euangelium: a sinistris legem: eo q̄ in altero

a HEB. Et factum est uerbū dñi ad me dicens: Manus çorobabel fundauerūt domū istā: & manus eius pficient eā: & scietis quia dñs exercituū misit me ad uos: Quis em̄ despexit dies paruos? & lætabunt̄ & uidebūt lapidē stanneū in manu çorobabel: septem isti oculi sūt domini: qui discurrunt in uniuersa terra.

b Et rēspondi & dixi ad eū: quid sunt duæ oliuæ istæ ad dexterā candelabri & ad sinistrā eius? Et respō/di secūdo & dixi ad eum: quid sunt duæ spicæ oliuarum quæ sunt iuxta duo rostra aurea: in quibus sūt suffusoria ex auro? Et ait ad me dicens: Nunquid nescis quid sūt hæc? Et dixi: non domine mi. Et dixit: Isti sunt duo filij olei: qui assistunt dominatori uniuersæ terræ.

Et cōuersus

SEP. Et factus est sermo dñi ad me dicens: Manus çorobabel fundauerūt domū istā: & manus eius cōplebūt eā. Et scies q̄m dñs oīpotēs misit me ad te: qs em̄ despexit in dies paruos? & lætabuntur & uidebunt lapidem stanneum in manu çorobabel: septē isti oculi domini sunt q respiciūt sup̄ omnē terram. Et respondi & dixi ad eū: qd sūt duæ oliuæ istæ a dextris candelabri & a sinistris? Et interrogaui secūdo & dixi ad eū: quid sunt duo rami oliuarum qui in manibus duarum nariū aureorum sunt: & quæ infundunt & retrahunt suffusoria aurea? Et dixit ad me: nescis quid sunt hæc? & dixi: nequaq; domine: Et ait: Isti sūt duo filij pinguedinis qui assistunt domino uniuersæ terræ,

Et cōuersus

Gen. 47. b

1. Es. 4. & 6

Luc. 12. c

Psa. 14. a

Luc. 3. d

Hiere. 3. f

A qđ in altero ſpiritualis ſenſus ſit: in altero corporalis: & qđ nec totum euangeliũ nec totam legem explanare poſſimus: & nunc ex parte cognoſcamus, & ex parte prophetemus: & necdum poſſimus intelligere qđ perfectum eſt. Sunt qui duos ramos oliuarum uel duas ſpicas, & filios pinguedinis uel ſplẽdoris: ſacerdo/ tium interpretentur & legem: quæ præbeant gaudiũ uniuerſæ ter/ ræ. Alíj Enoch & he/ liam: quorum alter in preputio, alter in circũ ciſione placuit deo: & cũ corpore raptus in cœlũ eſt. Pro ſplendo/ re & oleo & pinguedi/ ne & claritate: in he/ braico legimus רִצְהָר: iuxta illud qđ de gau dio & fœlicitate ſãcto
ꝑs. 35.b rũ in pſalmis ſcriptũ eſt: Inebriabuntur ab ubertate ſiue pingue/ dine domꝰ tuæ: πιότ/ ητος enim magis pin guedinem q̃ ubertatẽ ſonat. Hæc ut quiui/ mus: & ut uires ingẽ/ nioli noſtri ferre potue runt, locuti ſumus: &
B hebræorum & noſtro/ rum uarias opiniones breuiter pſtringentes: ſi quis melius ĩmo ue rius dixerit: & nos li/ benter melioribus ac/ quieſcimus. C Ca. V

ET cõuerſus ſum ꝛ leuaui oculos meos ꝛc. Conuer/ ſus inquit ꝓpheta ad aliam uiſionẽ: & a læ/ tis atq; fœlicibus ocu los meos ad triſtiora ſuſtollens: cerno uolumen uolans: quod hebraice dicitur מְגִלָּה: & ab Aquila & Theodotiõe uerſum eſt δίφθέρα, A Symmacho κεφαλὶς, id eſt capitulum: iuxta illud qđ in pſal
ꝑs. 39. b mo legimus: In capitulo libri ſcriptum eſt de me: ſiue iuxta Lxx. δρέπανον πετόμενον, id eſt falcẽ uolantẽ. Omnia eñ quæ ſupra uiderat: ædificationem templi, aduentũ dñi ſal/ uatoris, libertatem de babylone populi nunciarãt. Itaq; ne
2. Co. 12. b eleuaretur cum Apoſtolo cor eius: cui datus eſt angelus ſa/ tanæ qui eũ collaphiçaret, ne ſe extolleret: uidet & ipſe quæ triſtia ſunt: ut quicqd ex bonorũ reuelatione arrogãtiæ cre/ uerat, ex triſtium cõminatione decreſcat. Volumen autem uolans oſtenditur, in quo omniũ peccata deſcripta ſunt: ut unuſquiſq; recipiat ſcđm opera ſua, ſiue bonum ſiue malũ:
Dañ. 7. c dicente Daniele: Throni poſiti ſunt & libri apti ſunt. Sin aũt
Apo. 14. c falcem accipimus, ut Lxx. tranſtulerũt: de apocalypſi Ioan/ nis ſumamus exemplum in quo ſcriptum eſt: Et reſpondit angelus, & dixit ei qui ſedebat ſuper equum: Mitte falcem tuam acutiſſimam: & mete uineam tuam, quoniam matu/ ræ ſunt uuæ eius. Pro falce in deuteronomio ſagittas & gla/
Deu. 32. f dium legimus: Inebriabo ſagittas meas ſanguĩe, & gladius
Eſa. 34. a meus deuorabit carnes. Et quia deus angelis peccantibus non pepercit, qui proprio uitio habitaculũ perdidere cœle/ ſte: Ideo ipſe dicit per Eſaiam: Inebriatus eſt gladius meus in cœlo. Gladio enim interibunt omnes peccatores populi: non utiq; gladio corporali: ſi quidem multæ & diuerſæ præ ter gladium ad mortem uiæ ſunt: ſed gladio ſpirituali, quo percutiendi ſunt qui non ægerunt pœnitentiam: & quibus
ꝑs. 7. c cõminatur pſalmiſta proclamans: Niſi conuertamini, gla/

dium ſuum uibrabit: arcũ ſuum tetendit & parauit illum: C
Et in ipſo parauit uaſa mortis. Et in Hieremia legimꝰ: Vſq; Hiere 47.d
quo ſecabis mucro uel gladius dñi? Vſq; quo nõ quieſces? cõuertere in uaginam tuam. Iſte gladius nõ ſolum falx ap pellatur, quæ fœnum, ſtipulam, ſpinaſq; ſuccidit: ſed & ſecu ris arborum dicitur: quæ ſuccidet qui non fecerint dignos fru/ ctus pœnitentiæ. Et de quibus Ioãnes ba/ ptiſta proclamat: Ec/ Matth. 3. c ce ſecuris ad radices raborum poſita eſt: Omnis arbor quæ nõ facit fructum bonum, excidetur & in ignem mittet. Volumẽ iſtud in quo peccata omnia deſcribuntur: ſiue falx quæ cunctorũ delicta ſuccidit: mittit ĩ uineã ſodomorũ: de qua ſcri Deu. 32. e ptum eſt: Inimici no/ ſtri inſipiẽtes: ex uinea enim ſodomoꝝ uinea eorum: & propago eo/ rũ de gomorris: Vua eorum uua fellis & bo trus amaritudinis eis Furor draconum, ui/ nũ eorũ: & furor aſpi dis inſanabilis. Hæc D falx uigiti habet cubi/ tos longitudinis, & de cẽ latitudinis: in quo numero triſtibus læta ſociantur. Ad hoc eñ dominus corripit ut emendet. In uiceſimo qui ex duabus decadi bus efficitur: auſtera & triſtia nunciantur: in decimo: id eſt una de/ cade, meliora & ſpe/ ra: Per omnia eñ flagel la atq; ſupplicia erudit iſrael. Simulq; moneamus eos qui parua putant crimina furtum atq; periurium: qđ induca/ tur maledictio quæ in uolumine ac falce deſcripta eſt in do/ mum furis atq; periuri, & cõmoretur in ea: & omnia eius ligna lapideſq; conſumat. Qđ ſi in his quæ minora putan tur (furtum dico & periurium) tanta pœnarum cõminatio eſt: qđ dicimus de fornicatione, adulterio, homicidio, ſacri legio: cunctiſq; criminibus quæ ab Apoſtolo inter carnis Gal. 5. e opera numerãtur? Legi uiginti cubitos longitudinis & decẽ latitudinis ad ætatem referri domini ſaluatoris, id eſt trice/ narium numerum efficere: qđ non iudicet pater quẽq; ſed Iob. 5. d omne iudiciũ dederit filio, & ab eo mundus iudicandus ſit.

b C Et egreſſus eſt angelus ꝛc. Amphora ſiue meſura egre/ diebatur & ferebatur in aere. Et ne dubitaremus quo pro/ prie uocabulo nuncupetur: ipſe angelus qui oſtẽderat am/ phoram ſiue menſuram, illi nomen imponit: & dicit iuxta Lxx. hæc eſt iniqtas eoꝝ in uniuerſa terra: Iuxta hebræos: Hic eſt oculus: id eſt oſtẽſio omniũ peccatoꝝ. Et ecce mulier ſedebat in medio amphoræ uel menſuræ: quæ apud he/ bræos dicit אֵיפָה crebroq; a Lxx. in ὄιφι uertitur: & hæc ipſa mulier uocabat impietas. Cũ hæc ita cerneret: ecce ta/ lentum plumbi: id eſt maſſa inſtar lapidis ferebatur, uel ſuo impetu uel domini iuſſione: uel ferebatur ab alio cuius no/ men tacitum eſt. Angelus autem iſte qui loquebatur in pro pheta & egrediens ex eo, illi uniuerſa monſtrabat. Arripuit mulierem quæ uocabatur impietas: & præcipitem miſit in medium amphoræ quæ prius libere ferebatur: & ſupra am phoram ſedens, omnibus apparebat. Ac ne forte rurſum

q

E eleuaret caput: & ſua iniquitate & impietate gauderet, talentum plumbi in modum grauiſſimi lapidis mittit in os amphoræ: ut impietatem in medio opprimat atq; concludat: ne quo modo poſſit erumpere. Hæc quaſi umbras quaſdã & lineas futuræ imaginis duximus: ut qđ reliquũ eſt ſuis coloribus impleam⁹.

Angelus qui loquebatur in propheta egreſſus de eo: & quaſi comminus loquens: præcipit illi ut leuet oculos ſuos & uideat peccãta populi iſrael, in menſuram coacerua/ta perfectam, & impleta delicta cunctorum: & hanc eſſe oculũ eorum: qđ hebraice dicitur עֵינָם & ſcribit̃ per עינ ם: Siue iniquitatem eorum: quæ ſi per ו literã ſcripta eſſet: recte legeret̃ עֹונָם ut Lxx. putauerũt. Et hic error in æditione uulgata frequenter inoleuit: ut quia ו & י literæ eadem forma, ſed menſura diuerſæ ſunt altera legatur pro altera. Hæc amphora ſiue menſura, oculus eorũ eſt in uniuerſa terra: hoc eſt oſtenſio peccatorum: ut quorum uitia diſperſa latitabant, in unũ coaceruata oculis omnium panderẽtur: & egrederetur de loco ſuo iſrael: & cunctis gẽtibus qualis in terra ſua fuerit, monſtraret̃. Et ecce talentũ plumbi portabat̃. Pro talento plumbi in cõſequentibus legimus lapidem plũbi. Talentũ uocatur כִּכָּר: lapis אֶבֶן. Ipſe eſt igit̃ lapis plũbi q & talẽtũ plũbi: qđ nos manifeſtius exprimẽtes, maſſã uel ſpherã plũbi iterpretati ſum⁹: ex q̃ ſignificat̃ pondus grauiſſimũ peccatorũ. Et ſuper hanc menſuram atq; amphoram omnium delictorum, media ſedebat impietas, quã alio nomine idololatriã poſſumus appellare & negationem dei. Vnde & a ſaluatore dicitur ad iudæos: Implete mẽſuram patrum ueſtrorum. Hæc impietas quæ ſedebat ſuper peccata iſrael: & in ſuo ſcelere gloriaba/tur: poſtea mittitur in mediũ babylonis & captiuitatis malo præmit̃. Vel iuxta Theodotionẽ: ipſa ſe proijcit & abſcõdit in medium amphoræ: ducitq; ſuper ſe pondus grauiſſimum plumbi: ut obturatum os habeat & ultra ſe iactare nõ poſſit. Vel certe ab angelo dei opprimit̃: ut quæ prius lætabatur in ſcelere, æterno ſilentio conticeſcat. Quo autẽ & a quibus concluſa portetur, ſequẽs lectio docet. a ¶ Et leuaui oculos meos & vidi: & ecce duę mulieres egredientes &c. Duas mulieres egredientes, iudæi arbitrantur regnum medorum & macedonum, quorũ utrũq; afflixerit populum babylonium: & ibi impietas eorum ſedem poſuerit. Hoc autem arte confingunt: ne qđ de ſe dictum eſt in ſe intelligatur. Duæ enim mulieres quæ egrediuntur, haud dubium quin de terra iudæa, accipiẽdæ ſunt decẽ & duæ tribus: q̃rũ alteræ ab aſſyrijs alteræ a chaldeis captæ ſunt. Et in alis earũ erat ſpũs: id eſt poteſtas diabolí, de quo in Eccleſiaſte ſcriptũ eſt: Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcenderit ſuper te: locũ tuum ne dimiſeris. Et in euangelio ſpiritum ĩmundum legimus: qui cum de domo ſua fuerit eiectus, circuiens deſerta & arida, cum alijs ſeptem ſpiritus nequioribus ſe reuertitur in priſtinam domum. Ab hoc igitur ſpiritu iſtæ mulieres quaſi uẽto flatuq; raptatæ, uolatu celeri ferebãtur: & habebãt alas iuxta hebraicum חֲסִידָה: qđ Aquila Symmachus Theodotio ἔρωδιον, id eſt herodionem. Soli Lxx. ἔποπα, id eſt upupam tranſtulerũt. Haſidam hebræi miluũ putant, auem rapaciſſimã & ſemper domeſticis auibus inſidiãtem. Herodionum uero hi qui de uolucrum ſcripſere naturis: tria genera autumãt: unum album, aliud ſtellatum, tertiũ nigrum: qđ & ſæuiſſimum eſt & ſanguinarium, & pugnans, ad coitum impatiens: ita ut ex oculis eorum erumpat cruor. Vpupam autem quã nos de græci nominis ſimilitudine traximus: nã & ipſi ἔποπα appellant ab eo qđ ſtercora humana conſyderet: auem dicunt eſſe ſpurciſſimam: ſemper in ſepulchris: ſemper in hũano ſtercore cõmorantem: deniq; & nidum ex eo facere dicitur & pullos ſuos de ymiculis ſtercoris alere putreſcentis. Quãcunq; ex tribus auib⁹ itelligere uolueris haſidam: cõuenit iſtis mulierib⁹ iudæ & iſraeli: quæ propter peccata putentia traditæ ſunt dæmonum poteſtati: & ab eis ductæ in captiuitatem. Tulerũtq; amphoram ſiue menſuram in qua clauſa tenebatur impietas, maſſa plumbi deſuper poſita ne poſſit exire: & pondus grauiſſimum omnium peccatorũ per aerem inter terrã & cœlum. Quđ propheta intelligẽs, non interrogat quæ ſint iſtæ mulieres: patebat enim ſpiritui prophetali: nec quid portent de quo ſupra fuerat eruditus: ſed quo portent. Deniq; ſequit̃: Dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quo iſtæ deferũt amphoram? Qui reſpondit: ut ædificet̃ ei domus in terra ſennaar: Pro quo Lxx. trãſtulerunt, in terra babylonis. Sennaar enim campus eſt chaldæorum: in quo hi qui mouerant ab oriente pedes ſuos: & in dei ſeruitute ſtare non poterant, ædificauerunt turrim ſuperbiæ: unde & ciuitas ipſa appellata eſt babylon: id eſt confuſio: eo qđ ibi linguæ omniũ confuſæ ſint atq; permixtæ. Impietas ergo defertur ab iſtis mulieribus in babylonẽ: ut ibi ædificet̃ domus eius & ſtabiliatur & ponatur ſuper baſem ſuam: & æterna ſtatione requieſcat. Vere enim in babylone ſedes eſt impietatis: & iuxta hiſtoriã & iuxta myſticos intellectus. Si uolueris duas mulieres accipere hæreticorum populos & iudæorum, quorum utriq; egrediuntur a facie dei: & ſpiritu feruntur incerto: & habent alas miluí, herodij & upupæ: dum ſemper in modum perdicis faciũt diuitias nõ cum iudicio: & de eccle/ſia rapere

Matth. 23. d

Ecc. 10. a
Luc. 11. d

G

F

H

HEB. batur in me & dixit ad me: Leua oculos tuos, & uide quid ſit hoc quod egreditur. Et dixi: Quid nã eſt? Et ait: Hæc eſt amphora egrediens: & dixit Hæc eſt oculus eorum in uniuerſa terra. Et ecce talẽtũ plũbi portabat̃: & ecce mulier una ſedens in medio amphoræ: Et dixit: Hæc eſt impietas: & proiecit eã in medio amphoræ & miſit maſſam plumbeam in os eius. Et leuaui oculos meos & uidi: & ecce duæ mulieres egredientes: & ſpiritus in alis earum: & habebãt alas quaſi alas miluí: & leuauerunt amphoram inter terram & cœlum. Et dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quo iſtæ deferũt amphoram? Et dixit ad me: Vt ædificetur ei domus in terra ſennaar & ſtabiliat̃ & ponat̃ ibi ſup baſẽ ſuã.

Et cõuerſus

SEP. loquebatur in me: & dixit ad me: Suſpice oculiſ tuis, & uide quid ſit quod egreditur. Et dixi: Quid eſt? Et ait: Hæc eſt menſura quæ egreditur. Et ait: Hæc eſt iniquitas eorum in omni terra. Et ecce talentum plumbi eleuatũ eſt: & ecce mulier una ſedebat in medio mẽſuræ: & dixit: Hæc eſt iniquitas, & proiecit eam in medio menſuræ & proiecit lapidẽ plũbeum in os eius. Et eleuaui oculos meos & uidi: & ecce duæ mulieres egrediẽtes & ſpiritus in alis earũ & ipſe habebãt alas ſicut alæ ſunt upupæ. Et eleuauerunt menſurã inter terram & cœlum. Et dixi ad angelũ q loquebat̃ in me: Quo iſtæ deferũt menſurã? Et dixit ad me: Vt ædificẽt ei domũ in terra babylonis: & præparẽt & ponãt eã ibi ſup ſedẽ ſuam.

Et cõuerſus

A

sia rapere festinant: & contētionibus ac iurgijs delectantur: & quoscūq; deceperint, trahunt ad interitum: uolutantur in cœno libidinum & sordibus sempiternis. Istæ mulieres leuant pondus impietatis grauissimū: & ædificāt in confusione domum suam & seruiunt regi babylonio: ut ibi habitent hæreticorū populi & iudæorum: ubi morātur idololatræ ligno & lapidibus seruiētes.

Ca. VI

ET cōuersus sum & leuaui oculos meos &c. Trāsiui ait ad aliā uisionē: & oculos cordis mei ad cœlum altius subleuaui: Vidiq; quatuor quadrigas egredientes de medio duorū montium qui erant ænei, id est insuperabiles atq; fortissimi: & qui nulla possint uetustate cōsumi: Quos ēm supra montes myrteos uel umbrosos dixerat atq; nemorosos: nunc æneos uocat. In quadriga prima equi rufi erāt cruenti & sanguinarij: & babylonia crudelitate terribiles. In quadriga secūda equi nigri: regnū mædorū atq; persarū: qd' bigæ sedēs & egredīēs per Assueri regis ædictū, mortē omniū iudæorum tristi nuncio præferebat. In quadriga tertia equi albi, macedones: sub quorū rege antiocho machabæorum uictoriā legimus. In quadriga quarta equi uarij fortes. Scimus enim rhomanorum reges alios in gentē iudæā fuisse clæmentes: ut C. Cæsarem, Augustum & Claudiū: alios persecutores atq; terribiles: ut. C. Caligulā, neronem, uespasianum, & hadrianū. Pro fortib9: quos Aquila κρατερούς: Lxx. ἰσχυροὺς transtulerunt: in hebraico scriptum est אַמִּצִּים. Et quædā exemplaria male habent πυῤῥούς, confundentia colorū differentias atq; regnorum, cum πυῤῥοί, id est rufi non אַמִּצִּים sed אַרְמוֹנִים appellentur. Propheta ergo quærente quid sibi uellent significare quæ cerneret: Angelus qui loquebatur in eo respondet, & narrat quatuor esse uētos cœli: id est quatuor plagas mundi quæ græci uocant κλίματα qui assistant & pareant domini uoluntati. Nihil enim hæc quatuor regna quæ dixi mus absq; domini uoluntate fecerunt. In qua erant equi nigri: egrediebantur inquit in terram aquilonis. Ꝙpulchre quadriga prima in qua erant equi rufi prætermittitur: & quid secunda & tertia fecerint quartaq; describitur. Iam

B

a

ET cōuersus sum & leuaui oculos meos & uidi: Et ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorū montium: & montes, montes ænei. In quadriga prima equi rufi: in quadriga secūda equi nigri: & in q̄driga tertia equi albi: & in quadriga quarta equi uarij & fortes. Et respondi & dixi ad angelum qui loquebat' in me: Quid sunt hæc domine mi? Et respondit angelus & ait ad me: Isti sunt quatuor uenti cœli qui egrediuntur ut stent coram dominatore omnis terræ. In qua erant equi nigri, egrediebantur in terrā aquilonis: & albi egressi sūt post eos: & uarij egressi sūt ad terram austri. Qui autem erāt robustissimi: exierūt & querebāt ire & discurrere per omnem terram. Et dixit: Ite & perambulate terram: & perambulauerūt terram. Et uocauit me & locutus est ad me dicēs: ecce qui egrediūtur in terram aquilonis, requiescere fecerunt spiritum meum in terra aquilonis.

ET conuersus sum & leuaui oculos meos: & uidi. Et ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorū montium: & montes erant montes ænei. In quadriga prima equi rufi: & in q̄driga secunda equi nigri: & in quadriga tertia equi albi: & in quadriga quarta equi uarij sturnini. Et respondi & dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quid sunt hæc domine? Et respondit angelus qui loquebat' in me & dixit: Hij sunt quatuor uenti cœli qui egrediuntur ut assistant domino omnis terræ. In quo erant equi nigri, egrediebantur super terram aquilonis: & albi egrediebantur post eos: & & uarij exibant in terram austri: & sturnini egrediebantur & consyderabant ut circuirent terram. Et dixit: Ite & circuite terram, & circuierunt terrā: & clamauit & locutus est ad me dicens: Ecce qui egrediuntur super terram aquilonis: requiescere fecerunt furorem meum in terra aquilonis

C

igitur equi nigri, egrediebant' in terrā aquilonis: ut chaldæorum regnum modica uirtus euerteret. Et hoc notandū qd' κλίμασι id est plagæ orbis & mūdi: iuxta situm hierusalem & templi in scripturis sanctis appellentur. Albi quoq; egressi sunt post eos: secuti mædorū persarūq; uestigia reges macedonū: ut chaldæos ac babylonem suo impio subiugarēt. Quarti uero, id est sturnini & uarij: pro quo in hebræo legitur בְּרֻדִּים & qui alio nomine appellantur amassim, id est fortes atq; robusti: egressi sunt ad australem plagam: & totam terrā impetu celeri lustrauerunt: Clamatq; angelus qui loquebat' in ꝓpheta ad imperiū rhomanorū: Ite pambulate terrā, & orbem circuite terrarū: uestrisq; pedibus cuncta regna substernite. Conuersusq; ad ꝓphetā clara uoce testat': Ecce q egrediuntur in terram aquilonis: requiescere fecerūt spiritum meū in terra ad quā profecti sunt. Traditū mihi est ab hebræis in loco uel difficillimo: qd' alexander & omnes macedones: id est equi albi qui egressi sūt post mædos & persas: qui & ipsi prexerant in terrā aquilonis, requiescere fecerint spiritū prophetalē in terra aquilonis: eo qd' contra medos dei impleuerint uoluntatē: & in breui imperium medorum atq; persarum a macedonibus sit deletum. Grandis enim eorū est consolatio qui præmunē si sciant hostes suos cito esse perituros. Hæc ut potuimus imo ut accepimus, nostræ linguæ studiosis tradim9, sequētes historiæ ueritatē: Nec q̄drigas pharaōis & currus babylonios instar explanatiōis ægyptiæ tenaci mēoria cōprētes: Nō ēm qd ubi scriptū: sed qua rōne sit scriptū cōsyderandū est. Iuxta allegoriā quæcūq; in quatuor cornibus & q̄tuor fabris dixim9, etiā in præsenti loco accipiamus. Legi in cuiusdam uolumine quatuor quadrigas in quibus sunt equi rufi & nigri & albi & uarij ac fortes, quatuor euangelia intelligenda: & equos apostolos per diuersitatem colorum

D

E

diuersas gratias possidentes: quorum alij rufi sint in martyrio: alij obscuri & nigri & christi mysteria cognoscentes: de
ps.17.b quibus dicat in psalmis: Caligo sub pedibus eius. Et: Posuit tenebras latibulum suū. Alij albi gratia uirginali: alij uarij & fortes, habentes gratiam curationū diuersarūq; uirtutū. Hæ quadrigæ q̄tuor siue currus: missi sunt in q̄tuor uētos cœli. i. ad cardines mūdi & uniuersū orbē terrarū: ut explerent dñi uolūtatē: quibus postea inferē ab angelo: Ite & perambulate terram: & in cunctis terrarum finibus euangelium seminate. Hoc quoq; qđ sequit̄: Ecce qui egrediunt̄ in terram aquilonis requiescere fecerunt spiritum meū in terra Aquilonis: sic explanauit: ut diceret requeisse spm̄ dñi siue angeli: quando in terra aquilonis, diaboli regna durissima apostolica prædicatiōe subuersa sunt: & hæc esse regna quæ domino saluatori in monte excelso diabolus ostēdens, sibi tradita gloriatus sit. G

Commentarij primi in Zachariam prophetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN SECVNDVM COMMENTARIORVM ZACHARIAE AD EXVPERIVM THOLOSANVM EPISCOPVM PROEMIVM

AB obscuris ad obscuriora transimus: & cum Moyse ingredimur in nubem & caliginem. Abyssus abyssum inuocat, in uoce cataractarū dei: & gyrans gyrando uadit spiritus, & in circulos suos reuertitur: labirynthios patimur errores: & christi cæca regimus filo uestigia. Ad hanc difficultatē urget petasatus libri portitor: dimidiū facti qui bene cœpit habet: quanto magis nos qui tertiā partē iam cōfecimus uiæ, eodē debemus in reliquis labore sudare: ne perdamus præterita: & imperfectū opus augeat lectoris desyderiū. Itaq; mi Exuperi papa uenerabilis, adesto præsens orationibus, qui corpore absens es: & impetra a dño ut auferatur a facie mea uelamen Zachariæ qđ ante oculos ostendebatur moysi: quia fulgorem uultus eius, uulgus ignobile ferre nō poterat: ut ego quoq; cum dauid queam dicere:
ps.67.c Dns dabit uerbum euangelizantibus uirtutē multā. Secundi libri explanationū in Zachariam istud exordium est: quem tanta celeritate dictamus, ut pene non sit emendandi spacium: dum frater Sisinnius ægyptum ire festinat: ut odorem bonæ fragrantiæ qui a te missus est fratribus, illuc quoq; perferat: Et nequaq; æthiopiæ flumie, sed galliarū largissimis aquis rigent̄ arua sitiētia.

F

COMMENTARIORVM HIERONYMI IN ZACHARIAM PROPHETAM LIBER SECVNDVS

ET factū est verbū dñi ad me dicēs: Sume tē. Semel p posui arca / na cruditionis hebraice: & magistrorum synagogæ reconditam disciplinam, eam dūtaxat quæ scripturis sanctis conuenit latinis auribus pdere. Quāobrē necesse mihi est in locis obscurissimis historiæ lineas ducere: & sic quæ ab ecclesiasticis uiris accepi proferre in mediū: lectoris arbitrio qđ magis sequi debeat derelinquens. Et primū lectionis ordo reddendus est: ut qđ dicitur iuxta literā perspicuū fiat. Accipe igit ab holdai & a tobia & ab idaia qui de babylonica captiuitate uenerūt: & sumes ab eis quæ offerūtur munera, argentū & aurū: & intrabis domū ioſiæ filij sophoniæ: & ibi facies coronas, auri atq; argēti uarietate distinctas: nō unā coronā: sed uel duas uel plures. עֲטָרוֹת quippe, id est στέμματα, nō unū: sed uel dualē uel pluralē nūerū significāt. Cūq; coronas feceris, impones unā ex eis in capite ieſu filij ioſedech sacerdotis magni & loqueris ad eū: Hæc dicit dñs omnipotens: Ecce uir cuius nomen est oriens: qđ hebraice dicitur צֶמַח nō p ש sed p צ literā scriptū. Qui idcirco oriens .i. ἀνατολή: uel ἀναφυὴ siue βλάστημα nūcupatur id est germē: quia ex se repēte succrescet: & ex radice sua in simi litudinē germinis pullulabit: qui uir ædificabit tēplū dñi. Cūq; illud extruxerit: ipse q̄ portabit gloriā, id est coronā alterā quæ hebraice הוֹד & ab alio ἐπιδοξότης: ab alio ἐπιπρέπεια: ab alio ἀρετή: ab alio δόξα scribitur: quæ uel inclytū uel decorem uel uirtutem uel gloriā sonant. Significari autē putāt zorobabel: qui ex humili atq; captiuo i ducem populi iudaici repente cōsurgēs, ædificauit templū dñi: & sedit super solio suo, &

ET factum eum

ET factus eum

principis potestate dñatus est. Sed & pontifex inquit ieſus filius ioſedech ſedebit in ſacerdotali throno: & iunctis animis atq;

A mis atq; consiliis dei populũ gubernabunt. Et erit pax inter duos illos: hoc est inter eum qui de tribu regia est, & eũ qui de leuitica stirpe descendit: ut sacerdotiũ pariter & regnum dei populũ regãt: ipsasq; coronas quas de auro feceris & argento, postq; impositæ fuerint capiti iesu filij iosedech: & capiti çorobabel filij sala thiel: nominibus eorũ a quibus oblatæ sunt cõsecrabis in tẽplo: id est helem & tobiæ & idaiæ & hen. Nomen sc̃m & tertiũ idẽ est qđ supẽ. Primũ mutatũ est: & ꝓ holdai nũc helem posuit. Quartũ qđ supra nõ dixerat additũ, hoc ẽ, hen: de quibus loquemur in consequẽtibus. Repositis autem ait coronis in tẽplo domini, & in sempiternam memoriam consecratis: de toto orbe terrarum & procul positæ gentes uenient: & ædificabunt in templo meo unusquisq; ꝓ uiribus suis: Et tunc exitu rerũ & prosperitate omnium cognoscetis qđ dominus miserit me: & ipso cuncta iubente prædixerim. Hæc autem omnia erunt si

B obedieritis præceptis domini & mandata illius feceritis.

חלדי טוביה ידעיה Holdai interpretat̃ deprecatio domini, qđ græce significatius dicitur λιτάνδυσις κυρίου. Tobia, bonus domini. Idaia, notus dñi. Pro חלדי nunc in primo loco posuit חלם qđ interpretatur somniũ: & in quarto loco addidit חן id est gratia. Horum quatuor hominũ coronæ erunt apud filium sophoniæ, quẽ supra Iosiam legim⁹, qui custos & ædituus est tẽpli domini: & ibi æterna statione requiescent. Hebræi Ananiam, açariam, & misahel de captiuitate ueniẽtes: aurum & argentum in munera templi, & coronas pontificis ac ducis attulisse cõmemorãt: & quem supra non dixerat, hen, id est gratiã, Danielem uenisse cum munere: & idcirco helem positum pro holdai, ut ex interpretatione nominis qđ dicitur somnium: ostendatur in captiuitate positum danielẽ: & tres pueros regalis somnij mysteria cognouisse. Assumptis em̃ tribus pueris, daniel orauit dominũ, & interpretationẽ somnij consecutus est. Hæc iuxta historiam, circũcisio conat̃ exponere. Nobis aũt incũbit necessitas iuxta Lxx. interpretes dicere quæ nostri dixere maiores. Accipe a captiuitate & a principib⁹ & ab utilib⁹ ei⁹ & ab his q cognouerũt eã, aurũ & argentũ: & ingressus in domũ Iosiæ filij sophoniæ, qui & ipse uenit de babylone: fac in ea coronas aureas & argẽteas: quas impones super caput iesu filij Iosedech sacerdotis magni. Captiuitas iudæorum, id est populi dominũ confitentis, uitia sunt atq; peccata: quæ qui cœperit agere pœnitentiam & desyderare pristinam hierusalem: id est ecclesiã christi, babylonem deserit ac dimittit: & offertur a principibus captiuorũ & ab utilib⁹ eius. i. captiuitatis: q & ipsi ꝓ utilitate sua traditi sunt angelo satanæ in interitum carnis ut spiritus saluus fieret: & ab his qui cognoscũt eam, uidelicet captiuitatem, in bonam partem post supplicia esse uertẽdam. Offert̃ aũt aurum & argentũ ab his: qui & sensu & sermone dominũ confitentur: & fiunt ex eo, id est auro & argento in

יאשיה domo Iosiæ qui interpretatur saluatus: & est filius uisitationis domini: id est ἐπισκοπῆς κυρίου. Visitatur enim a domino qui prius male egrotauerat. Et recte dicitur iosias saluatus: qa & ipse reuersus est de babylone. Imponunt̃ aũt coro

SEP. eum orietur: & ædificabit domũ dñi: & ipse accipiet uirtutem: & sedebit & imperabit sup throno suo. Et erit sacerdos a dextris eius: & consiliũ pacis erit inter duos: corona autem expectantibus & utilibus eius: & qui cognouerunt eam, & in gratiam filij sophoniæ: & in psalmum in domo domini: & qui longe sunt ab eis uenient & ædificabũt in domo dñi. Et scietis quia dñs omnipotens misit me ad uos: & erit si auditu audieritis uocem dñi dei uestri.

Et factum

næ uel corona iesu filio Iosedech sacerdoti magno: qa nobis ꝓficiẽtib⁹ & reuersis ad meliora, p singl̃as ꝓtutes nr̃as, dñs coronat̃: imo nobis uirtute pœnitẽtiæ coronatis, saluator in singul̃ coronã accipit: iuxta illud qđ & Paulus loqt̃: De cætero reposita est mihi corona iusticiæ quã reddet mihi iust⁹ iudex: nõ solũ aũt mihi, sed & oñib⁹ q diligunt aduẽtum dñi saluatoris nostri iesu christi: Vnde a corona iusticiæ & pater domini saluatoris nomen accepit. Iosedech enim יְהוֹצָדָק interpretat̃ dominus iusticiæ, eo qđ reddat unicuiq; sc̃m opera sua: de hac corona & Iacob⁹ in epistola sua loquitur: Beatus uir Iacobi. i. b qui sustinet tentationem: quia cum probatus fuerit, accipiet coronã uitæ, quã repromisit deus diligentibus se. Iubetur autem prophetæ ut postq; coronam imposuerit uel coronas super caput iesu filij iosedech sacerdotis magni: loquatur ad eum & dicat: Hæc dicit dominus: Ecce uir oriẽs nomen eius: & subter eum orietur, & reliqua. Non iesum

D diuidimus, nec duas personas in unam possumus facere personã: sed ipse qui iesus appellatur, eo qđ saluauerit mundum: & oriens dicitur, quia in diebus eius orta est iusticia. Et canitur in psalmo: Veritas de terra orta est: eo qđ de utero uirginali in sæculorum consumatione generatus dixerit: Ego sum ꝟitas: & extrema hora uenerit, iuxta Ioãnis epistolam dicentis: Filioli nunc extrema hora est: In qua stantem Ioh. 14 a & nihil agentem gentium populum conduxit ex denario, & misit ad uineam. Alioquin si sc̃m diuersitatem nominũ diuersus efficitur: alius erit pastor: alius aries: aliuś agnus: alius ianua: alius lapis offensionis & petra scandali. Iste igitur qui nostris uirtutibus coronatus est: orietur & appellabitur oriens: Ad quem locutus est pater: Filius meus ps. 2. b es tu: ego hodie genui te. Et subter eum orietur multitudo credentium, & ædificabit domum domini ecclesiam: & ipse accipiet uirtutem & decorem ac profectum & gloriam singulorum: & sedebit & dominabitur in throno suo, in throno dauid: De quo & in euãgelio scriptũ est. Et erit sacerdos a dextris eius: siue iuxta hebraicum, super thronum suum: quia ipse & rex & pontifex est: Et sedebit tam in regali q̃ in sacerdotali throno: & consiliũ pacificũ erit inter utrũq; ut nec regale fastigium sacerdotalem deprimat dignitatem: nec sacerdotij dignitas regale fastigium: sed in unius gloria domini iesu utrũq; consentiat. Legi in cuiusdam libro hoc qđ dicitur: Et consilium pacificum erit inter duos: ad patrẽ referri & ad filiũ: quia nõ suam sed patris uenerit facere uoluntatem: & pater in filio sit, & filius in patre. Corona aut̃ id est insigne uictoriæ: cum christus fuerit coronatus, his quoq; repromittitur qui expectant eum: & intelligunt utilitatem quondam captiuitatis suæ, & nouerunt dei uniuersa mysteria, ut sint in gratiam filij sophoniæ: hoc est uisitatiõis domini. Et qui in babylone dicebant: Super flumina baby- ps. 136. a lonis ibi sedimus & fleuimus cum recordaremur sion? In salicibus in medio eius suspendimus organa nostra: postq; reuersi fuerint in hierusalem, accipiant psalmum & tympanum & canant in ecclesia domini: & qui per maiora peccatia longe fuerant ab iudæa & confessione ueriſſima, ueniant: & per singulos profectus suos ædificent domum domini:

E & tunc uniuersi pari mente cognoscāt: qđ dominus omnipotens prophetam miserit ad eos. Fient autem omnia quæ promissa sunt, si dominum audire uoluerint: & acta pœnitētia in bonis operibus manserint. Ca. VII

ET factū est in anno quarto darij regis ꝛc. In quarto anno darij regis, in mense nono, qui appellatur בַּסְלֵיו, & in quarta mēsis eiusdē die: miserunt ad domum dei: id est ad tēplum qđ iam a çorobabel & ab iesu fuerat instauratū: sarasar & שַׂרְאֶצֶר
regemmelech & cæteri qui cū eis erāt: quos persas fuisse duces regis darij timētes deū, hebræi autumant: ut quia iam audierant tēplum esse constructū: quærerent a sacerdotibus domus domini & prophetis: utrum sc̄m consuetudinem pristinam flere & ieiunare deberēt: an luctū mutare lætitia. Et est sensus scisitantium: Quinto mēse q̄ appellatur apud rhomanos
F Iulius: a nabuchodonosor subuersa est hierusalē: quā ob causam propter solitudinem templi hucusq̄ ieiunauimus & planximus: & mœrorem nostrum fletu & ieiunijs consolati sumus: Nunc quia dicitur templum esse constructum: & uidemus nequaq̄ causam permanere tristiciæ: respōdete quesumus utrum hoc facere debeamus an mœrorē gaudio commutare. Et simul consyderandum qđ fletus atq̄ ieiuniū sanctificatio dicitur. Vnde & in Iohel præceptum est sacerdotibus, ut sanctificēt ieiunium & prædicēt curationē. Curat em̄ uulnera delinquētis, abstinentia & ieiuniū: & curatos quosq̄ sanctificat. Postq̄ interrogauerant persarū duces per eos quos miserant: & ad sacerdotes atq̄ prophetas scisitantium fuerat expleta legatio: fit sermo domini ad prophetam: imperans ut loquatur ad uulgum & ad sacerdotes, quid legatis debeant respondere. Quando ieiunabatis & plangebatis in quinto mense captiuitatis hierusalem: & in septimo mense quando godolias interfectus est ab ismael, per annos septuaginta desolatiōis templi & subuersionis hierusalem: nunquid mihi proderat quod ieiunabatis? Et econtrario: Si quando manducatis & bibitis: nunqd non uobis & comeditis & potatis? Neq̄ enim his rebus placatur deus: sed bonis operibus: & si illius præcepta faciamus: quia esca nos nō cōmendat deo. Neq̄ si non manducauerimus deficiemus: neq̄ si manducauerimus abundabimus. Nunquid non hæc sunt uerba mea adhuc stante hierusalē & urbibus iuda: quæ loquebar ad uos in manibus prophetarum meorum cum adhuc staret hierusalem, & urbes iuda rebus omnibus abundarent: & tā montana regio q̄ campestris frugibus redūdaret, & fidissima pace frueretur? Hæc autē erant uerba domini, quæ sequens scriptura testatur: uelle se uerum iudicium & misericordiam in proximos: & uiduam & pupillum & aducnam & pauperem non calumniari, & malum non cogitare in corde suo. Hæc inquit noluerūt facere: & surdis auribus mea imperia contempserunt: quam obrem uenit indignatio magna super hierusalem: & quomodo illi me audire noluerunt: sic & ego non exaudiui eos: & nunc tanta scrupulositate quærūt quando debeant ieiunare & plangere: cum ante dixerim p Esaiā: Non tale ieiunium elegi dicit dominus: neq̄ ut humiliet homo animam suam: sed solue omne uinculum iniquitatis: dissolue obligationes uiolentarum cautionum: Esurienti da panem tuū ex animo. Si uideris nudū, operi eum: & pauperem & absq̄ tecto induc in tabernaculum tuum: Tunc erumpet temporanea lux tua: & sanitates tuæ cito orientur. Hoc qđ scriptum est in Lxx. Misit de bethel sarasar & arbath sager rex: nullus nostrorum potuit exponere: neq̄ enim quod male uersum est ex hebræo ulla ratione explanari potest.

G

†In græco sic: τετράδι τοῦ μηνὸς τοῦ ἐνάτου τοῦ ὅ ἐστι χασελεῦ

H

Esa. 58.b

Iohel. 1.c

Ibidem. c

ἀφῃρέθη ἀπ' αὐτῆς

בֵּית-אֵל
בֵּית-אָוֶן

a ET factū Ca. VII est in anno quarto darij regis: factum est uerbum dñi ad çachariam in quarta mensis noni, qui est casleu. Et miserunt ad domū dei sarasar & regēmelech, & uiri qui erant cum eo ad deprecādum faciem dñi: ut dicerēt sacerdotibus domus dñi exercituum & prophetis loquentes: Nunquid flendū est mihi in quinto mēse: uel sanctificare me debeo sicut feci iam multis annis? Et factū est uerbū dñi exercituū ad me dicēs: Loquere ad oēm populū terræ & ad sacerdotes dicens: Cū ieiunaretis & plāgeretis in quinto & septimo per hos septuaginta annos: nūqd ieiuniū ieiunastis mihi? & cū comedistis & cū bibistis: nūqd nō uobis comedistis & uobismetipsis bibistis? Nūquid non sunt uerba quæ locutus est dñs in manu prophetarū priorum: cū adhuc hierusalem habitaret & esset opulenta: & ipsa & urbes illi⁹ in circuitu eius: & ad austrum & in cāpestribus habitaret? Et factū

ET factū Ca. VII est in quārto anno sub dario rege: factus est sermo domini ad çachariam† quarta die mēsis noni qui est chaseleu: & misit de bethel sarasar & arbath sager rex: & uiri eius ut deprecarent dominum: dicens, ad sacerdotes domus domini omnipotentis & ad prophetas dicens: Ingressa est huc in mense quinto sanctificatio iuxta qđ fecerunt iam annis pluribus: & factus est sermo domini uirtutum ad me dicens: Dic ad omnē populum terræ & ad sacerdotes dicens: Si ieiunatis & plāgitis in quintis & septimis, & ecce septuaginta anni: nunquid ieiunium ieiunastis mihi? & si comeditis aut bibitis: nonne uos comeditis & uos bibitis? Nunquid nō ista sunt uerba mea: quæ locutus est dominus in manibus prophetarum qui fuerunt prius quando hierusalem habitabatur & erat abundans: & ciuitates eius per circuitum, & montana & campestria habitabātur? Et factus

Quis est enim iste sarasar uel arbath sager rex: aut cuius rex prouinciæ: aut in quā, uel de qua misit bethel: aut cuius bethel rex esse poterat arbath sager: quæ olim cum iudæa fuerat destituta: & eo tempore nequaq̄ uocabatur bethel, id est domus dei: sed bethauen id est domus idoli. Hoc ǫq̄ qđ sequitur: Ingressa est huc in mense quinto sanctificatio sicut fecerant iam per multos annos: sic conantur exponere: sanctificationem ingressam: uasa templi quæ a nabuchodonosor sublata fuerant, illo tempore restituta. De quinti autem & septimi ieiunio, tentauerūt referre ad dies hebdomadis. Sed quia sequit: decimi ieiuniū, cōpulsi sunt ad mēses referre: & qđ sit

A qđ sit ipsum quinti, septimi decimiq; mẽsis ieiunium, om/nino siluerunt. Vnde priore simus explanatione cõtenti: & non inclinemur ad falsos cõmentantium conatus, qui de interpretationis errore uenerũt. a ¶ Et factum est verbum domini ad çachariam dicẽs ꝛc. Hæc magis uolui: ista quæ/siui: quæ non faciẽtes captiuitati estis tradi/ti, & nõ desolatiõis ac mortis quinti mensis septimiq; ieiunium. Iu stum iudicium iudica te, ne audiatis in psal/ pṡ. 81. a mis: Vsq; quo iudica/tis iniquitatem: & per sonas peccatorum su/mitis? Iudicate pupil/lo & uiduæ: humilem & pauperem iustifica/te: ne uobis quoq; lo/ Esa. 5. f quatur Esaias: ¶ Qui iustificant impiũ pro/pter munera: & quod iustum est, iusto aufe/runt: & ꝓpter uos Ha bacuc ex persona eorũ qui opprimũtur, deo Habac. 1. a faciat inuidiam: ¶ Con/tra me factum est iudi cium, & iudex accipit: ideo dissipata est lex, & nõ peruenit usq; ad finem iudicium: quia impius opprimit iu/stum. Nec nouum pu/temus dei esse præce/ptum: olim per moy/B sen ista mandauerat: Leui. 19. c Sic magnum iudica/bis ut paruum: perso/nam non accipies: & pauperis non misere/beris in iudicio: quo/niam dei iudiciũ est: misericordiam quoq; & miserationes facite unusquisq; cum fra/tre suo. Post iudiciꝫ ue ritatẽ sequatur in cun ctos clæmentia: & ma xime in fratres, quos uel eiusdem sanguinis uel unius nobiscum fi dei esse perspicimus. Viduam quoq; & pu/pillum, de quibus no Eccĩ. 4. b bis præceptũ est: Esto pupillis pater: & pro uiro matri eorum: iu/dicans pupillum & iu stificans uiduam. Et aduenam & pauperem nolite calum/niari: quia alterum peregrinatio, alterum ægestas humilem facit. Et malum uir fratri suo non cogitet in corde suo: siue ut a Lxx. dicitur: καὶ κακίαμ ἕκασος τοῦ ἀδελφοῦ ἀυτοῦ μὴ μνησικακεῖτε ἐμ ταῖς καρδίαις ὑμῶμ: id est, & maliciæ unusquisq; fratris sui non meminerit in cordibus suis. Fra trem autem & proximum, uel omne hominum genus de/bemus accipere: quia ex uno sumus parente generati: uel eos qui domestici fidei sunt: iuxta parabolã euangelij: quæ proximum non consanguineum, sed omnes homines uult intelligi. Qđ autẽ ante debeat ira finiri, cꝫ sol occumbat: & omniũ malorũ quæ ab alijs passi sumus, deleri memoria: & in multis locis legimus, & maxime in Hieremia: qui ex

a HEB. Et factũm est uerbũ domini ad çachariam di/cens: Hæc ait dominus ex ercituum dicens: Iudicium uerum iudicate: & mise/ricordiam & miserationes facite unusquisq; cum fra/tre suo. Et uiduã & pupil/lum & aduenã & pauperẽ nolite calumniari: & ma/lum uir fratri suo non co/gitet in corde suo. Et no/luerunt attendere: & uer/terunt scapulam receden/tem: & aures suas aggra/uauerunt ne audirent: & cor suum posuerunt ada/mantẽ ne audirẽt legem: Et uerba quæ misit domi/nus exercituum in spiri/tu suo per manum pro/phetarum priorum: & fa/cta est indignatio magna a dño exercituũ. Et factũ est sicut locutus est: & nõ audierũt: sic clamabunt & nõ exaudiam dicit domi/nus exercituũ. Et dispersi eos per omnia regna quæ nesciunt: & terra desolata est ab eis, eo ꝙ non esset transiens & reuertens: & posuerunt terram desyde rabilem in desertum.

Et factum

SEP. ¶ Et factus est sermo domini ad çachariam di/cens: Hæc dicit dominus omnipotens dicens: Iudi/cium iustũ iudicate: & mi/sericordiam & miseratio/nem faciat unusquisq; ad fratrem suum: & uiduam & pupillum & pauperem nõ opprimatis: & maliciæ unusquisq; fratris sui no/lite meminisse in cordib9 uestris. Et noluerũt atten/dere: & dederunt dorsum contemnens: & aures suas aggrauauerunt ut non au dirent: & cor suum posue/runt inobediens, ut nõ au dirent legẽ meam: & uer/ba mea quæ misit domi/nus omnipotẽs in spiritu suo, in manibus prophe/tarum priorum. Et facta est ira magna a domino omnipotente: & erit sicut dixit & nõ audierũt eum. Sic clamabunt & nõ exau diam eos dicit dñs omni/potens: & eĳciã eos in om nes gentes quas ignoraue runt: & terra desolata est post eos a perambulante & reuertẽte: & posuerunt terrã electã in solitudinẽ.

Et factus

C persona dei loquitur: Et maliciæ proximi sui unusquisq; in cordibus uestris ne memineritis. Cum ego ista præcepe/rim, illi attendere noluerunt: & uerterunt scapulam receden tem, siue dorsum contemnens: ex habitu corporis mea im/peria respuentes. Solemus enim quando rugata fronte, & nare cõtracta contem nimus admonentes, dorsum uertere: iuxta illud quod scriptum est: Verterunt ad me dorsa, & non facies suas. Et aures (inquit) suas aggrauauerũt ne audirent: sicut aspidis surdæ obturantis au/res suas: quæ non au/diet uocem incantan/tium: & uenefici incan tantis sapienter. Ingra uauerunt enim aures suas ut non audirent: & cor suũ posuerũt, ut non acquiescerent le/gi dei. Vnde Esaias ad eos cõminans loqui/tur: Incrassatũ est cor Actuũ. 28. g populi huius, & auri/bus suis grauiter au/dierũt, & oculos suos clauserũt, ne forte ui/derent oculis suis: & audirent aurib9 & cor de intelligerent, & con uerterentur, & ego sa/narem eos. Porro qđ D dicitur iuxta hebrai/cum: Et cor suum po/suerunt adamantem, duritiam cordis osten dit & cor lapideum, ꝙ noluerint uerba dei su scipere. Adamas enim lapis fortissimus: qui hebraice dicit שָׁמִיר intantũ durus est, ut omnia metalla cõfrin gat: & ipse non cõfrin/gatur ab ullo. Vnde a grecis ἀδάμας. i. indo mabilis dicit. Ab hoc adamante induratum est cor pharaonis, ne dimitteret ppm dei. Et quia habuerũt, im/mo posuerunt cor suũ adamantem, propria uoluntate cordis du/ritiam suscipientes: ne audirent uerba domi/ni, quæ misit in spiritu suo, id est in spiritu sancto: Per ma/num ꝓphetarum priorum, Esaiæ, Oseę, & cæterorum, qui mundas habuerunt manus: quos ante captiuitatem fuisse manifestum est: Idcirco ad magna peccata, magna facta est indignatio: & domini uerba completa sunt, par pari referen tis: ut sicut illi ambulauerunt ad eum peruersi, & ipse ad/uersum eos peruersus incederet: & non audiret uerba incla mantium: quia & illi uerba domini surda aure contem/pserint: Quobrem & dispersit eos per omnia regna quæ ne/sciunt: assyriorum, & chaldæorum, mœdorum, atq; per/sarum, & gentium cæterarum, quæ his imperijs subiace/bant: & in quarum terris disseminati sunt. Et omnis iudæa deserta est, eo ꝙ nullũ habuerit habitatorẽ: & non esset in ea

transiens

E transiens & reuertens. Et terram quæ fauus erat præ omnibus terris: & ppter abundantiæ multitudinē lacte & melle manabat, uerterunt in solitudinem. Possumus hæc & ad eos referre, qui in ecclesia delinquētes, proiecti sunt de terra cōfessionis: quia noluerunt audire dominū: & uerterūt ad eum scapulā recedentem: & aures suas agrauauerūt: & cor posuerunt ut adamantē. Et facta est super eos indignatio domini: & dispersi sunt per omnia regna uitiorum: & desolata est terra eorū, uel anima uel corpus, nō habens habitatorē dominū, nec in se spiritum reuertentem. Et terra quondam desyderabilis quæ erat hospiciū trinitatis: uersa est in desertum, habitationemq; draconū. Quæ plana sunt, uelociter transeamus: ut in obscuris spaciū disserendi sit: non em̄ longos florentesq; tractatus in quibus plausibilis ludit oratio, sed cōmētarios scribim⁹: quorū officiū est, præterire manifesta, obscura disserere.

F Et factus est verbum dñi exercituū ꝛc. Q2 dñs hierusalē. i. israeliticū populū in solitudine instar uxoris acceperit: & iacentē in idolatriæ sanguine, operuerit pallio suo: & amore coluerit maritali: in Ezechiele plenius discimus: quæ postea similam comedens, & mel & oleum, & uestibus ornata pulcherrimis: & habens ex largitate uiri omnia ornamēta gemmarū, fornicata est cum assyrijs atq; chaldæis: & audiuit a domino: Sicut despicit uxor uirum suum, sic despexit me domus israel. Captiuitati autē tradita & illusa ab amatoribus suis, & pristino decore nudata: postq; diuaricauit pedes suos omni transeunti, & polluta est usq; ad uerticem: memor pristinæ fœlicitatis ingemit: Reuertar ad uirum meum priorem: quia melius mihi erat tunc q̄ nunc. Quam ille suscipiens, & rursum habēs in coniugio: cui prius dixerat: Non irascar tibi, & zelus meus recessit a te: Nunc loquitur: Zelatus sum sion zelo magno: & indignatione magna zelatus sum eam. Quantum prius indignatus sum, q̄ a multis amatoribus deturpata est: & maculauit thorum meum: unde & tradidi eam amatoribus suis, nequaq; ut sub marito adulterā: sed ut scortum & uile mancipium, & in lupanaribus prostitutam: Tanto nunc amplius ad eam reuersus sum: quia ægit pœnitentiam: & ædificauit templum meum in quo habitabo in medio illius. Et uocabitur ciuitas ueritatis, quæ antea dicebatur urbs mendacij: de qua & in Esaia scriptū est: Veritas dormiuit in ea: nunc autem homicidæ. Vocabitur autem & mons domini omnipotentis, mons sanctificatus: in quo templo instaurato, immolant uictimæ, cærimoniarū ordo seruatur. Hæc iuxta historiam. Cæterū nulli dubium est, sion & hierusalem, speculam & uisionem pacis, posse accipi animas fidelium: quibus cum peccauerint, iratus dominus tradit eas captiuitati: ut quæ deum per bona prospera nō senserant, per mala sentiant & aduersa. Cumq; ægerint pœnitentiam, reuertetur dominus ad sion: & habitabit in medio hierusalem: quā unam atq; eandem intelligimus ciuitatem: & in quibus ante regnabant uitiorum peccatorumq; mendacia, postea christus ueritas commorabitur. Et mons domini exercituum uocabitur mons sanctus: de quo dicitur: Qui confidunt in domino sicut mons sion. Et: Magnus dominus & laudabilis nimis in ciuitate dei nostri in monte sancto suo. De quo Esaias Micheasq; clamitant: In nouissimo die erit mons domini præparat⁹ in uertice mōtiū, & sublimis super colles: & fluent ad eū oēs ppli: & properabunt gentes multæ, & dicent: Venite ascendamus in montem domini & ad domū dei iacob. De hoc monte & de hac ciuitate & apostolus Paulus (si tamen in suscipienda epistola, græcorum auctoritatem latina lingua nō respuit) sacrata oratione disputans ait: Accessistis ad montē sion & ciuitatē dei uiuentis hierusalē cœlestē, & mīlia angelorū milia: & ecclesiam primitiuorū, qui scripti sunt in cœlis. b Hæc dicit dominus exercituum ꝛc. Tanta inquit erit reuersio mei in sion: & habitante in medio hierusalem, rerum omnium prosperitas, & bellorū quies, atq; tranquillitas: ut nullo hoste remanēte, usq; ad ultimā ætatē in utroq; sexu senilis ætas perueniat: & tremētes artus baculo regēte sustentēt. Plateæ q̄q; ciuitatis impleant̄ pueris puellisq; ludentib⁹. Hoc autem fieri solet, qñ securitas & profunda pax urbium est: ut gaudiū ciuitatum, lusibus & choreis, ætas lasciua cōcelebret. Q2 si referimus ad ecclesiam, de qua dicitur: Gloriosa dicta sunt de te ciuitas dei. Et: Fluminis impetus lætificat ciuitatē dei: sanctificauit tabernaculum suum altissimus: deus in medio eius non commouebitur: Quis poterit ambigere plateas ecclesiæ esse uirtutes: in quibus sapientia agit fiducialiter & in murorum summitatibus prædicatur? Vnde & ad dominum psalmista conclamat: Latum mandatum tuum uehementer. In his plateis dominū saluatorē sponsa perquirēs, loquitur in canticocanticorū: Consurgam & circuibo ciuitatem in foro & in plateis eius: donec inueniā eum quē dilexit anima mea. Habitabunt igitur uel sedebunt senes & anus: de quibus scriptum est (si cui tamen placet librum recipere): Senectus honorabilis, nō multi temporis, nec numero annorum æstimabilis. Cani autem sunt hominum prudentia: & senectus uita immaculata: de quibus & dominus loquitur ad moysen: Constitue tecum septuaginta seniores quos ipse nosti: quoniam senes sunt: q̄obrem & ante abraham nullus appellatus est senex: de quo scriptum legimus: Deficiens abraham mortuus est: nutritus in senectute bona, senex & plenus dierū. Gloria em̄ senum cani sunt: de quibus dicitur: Cani hominis sapientia eius. Hi tenebunt præ dierum multitudine uirgas & baculos in manibus suis: & dicent ad discipulos: Quid uultis? in uirga ueniam ad uos? an in spiritu lenitatis & māsuetudinis? Qui enim de labijs suis profert sapientiam, uirga percutit uirum ex corde. Et econtrario: Qui parcit baculo suo, odit filium suum: qui autem diligenter corripit, diligit. Et non solum senes, sed anus quoq; sedebunt in plateis hierusalem: quas Paulus apostolico ore describēs: Honora inquit uiduas

G
Psa. 124. a
Psa. 47. a
Esa. 2. a
Mich. 4. a
Hebre. 12
H
Psa. 86. a
Psa. 45. a
Can. 3. a
Sapi. 4. b
Exo. 24. c
Sapi. 4. b
1. Timo. 5

A uiduas quæ uere uiduæ sunt. Et in alio loco: Vidua eligat̃ non minus annorum sexaginta: quæ fuit unius uiri uxor,
1. Timo. 5. a in bonis operibus habens testimonium: si educauit libe-
Ibidem ros: si recepit hospicio: si sanctorum pedes lauit: si in tribu-
lationibus positis ministrauit: si omne opus bonum pro-
secuta est. Istiusmodi senes & anus sedebunt in plateis hierusalē: & tenebūt baculos in manib⁹ suis: & plateæ ciuitatis cōplebuntur pueris & puellis ludentib⁹. Isti sunt pueri & puellæ, senes & iuuenes: quos psalmista ad cantandum domino cohortat̃ dicens: Iuuenes & uirgines, senes cum iuniori-
Ps. 148. b bus laudent nomē domini. Et Ioannes euan-
1. Ioh. 2. b gelista atq; Aplūs: Scribo (inquit) uobis pueri, quoniā dimittunt̃ uobis peccata propter nomē saluatoris: Scribo uobis patres, quia cognouistis eum qui a principio est. Et de his Salomon in
Pro. 1. a Prouerbijs loquit̃: Et det innocentib⁹ uersutiā: puero autē
Ibidem iuniori sensum & intelligētiā. Et rursum: Audite pueri disci-
B plinam patris: & attēdite ut cognoscatis intelligētiā. De his pueris, uirgunculis, ac puellis: & quadragesimusquartus
Ps. 96. b psalm⁹: Adducent̃ (inquit) regi uirgines post eā. Iuxta qđ
Phil. 4. a scriptū est: Exultauerūt & lætatæ sunt filiæ iudæ in oīb⁹ iudicijs tuis dñe. Quæ cū audierint ab Aplo: Gaudete iterū dico gaudete: mentis læticiā gestu corporis indicabunt: & tripudiante saltatu dicent cum Dauid: Saltabo & ludam in cōspectu domini. a Hæc dicit dñs exercituū ꝛc. Per singula uerba atq; sententias quibus israeli prospera & p rerū magnitudine pene incredibilia promittunt̃, ꝓpheta proponit: Hæc dicit dñs omnipotens: alio sermone hoc loquens: Ne putetis mea esse quæ spondeo, & quasi homini non credatis: dei sunt promissa quæ replico. Supra dixerat: anus & senes in plateis esse sessuros: & pro tēporis longitudine baculos manibus retenturos: artandas plateas hominū multitudine: pueros ac puellas quasi in festis diebus choros ducere: & extruendā hierusalē, atq; in statū fœliçitatis pristinæ restituēdam. Hoc reliquijs populi quæ de captiuitate uenerant, uidebat̃ incredibile, cernētib⁹ urbem penitus destitutam, murorū ruinas, cōbustos parietes, manus babylonias ostentare: idcirco consociat: Si uobis qui estis reliquiæ captiui populi, uel difficile uel impossibile uidet̃ esse qđ spondeo: ut in diebus illis quib⁹ ædificanda est hierusalē, tanta fœlicitas sit: nunquid in conspectu domini aut difficile erit aut impossibile: quia hæc futura meo ore promittit: Quæ em̃ apud homines impossibilia sunt, apud deum possibilia sunt. Hæc persecutionis tempore in ecclesijs christi expleta cōspexim⁹, qñ in tantā rabiē ꝑsecutorū feritas excitata est: ut etiā cōciliabula nostra destruerēt, diuinos libros ignib⁹ traderent: omnes insulæ, metallā, carceres, cōfessorū & martyrum catenatis gregibus implerent̃. Quis eo tēpore crederet rursum ecclesias cōstruēdas, ab his ipsis qui ante destruxerant: nō ꝙ ijdem homines fuerint: sed ꝙ eadē regalis potestas quæ prius sedebat in insidijs cū diuitibus: & quasi ex senatusconsulto christi nomen conabat̃ extinguere: nunc expensis reipublicæ ecclesiarum basilicas extruat: & exaltet summa fastigia: ut nō solum laquearia & tecta fulgentia auro decoret, sed parietes diuersi marmoris uestiat crustis: & diuinos libros quos prius tradebat incendio: nunc deauratos & purpuratos, & gemmarū uarietate distinctos, in custodiam rhomani uenereꝫ status. b Hæc dicit dominus exercituum: Ecce ego ꝛc. Hæc, iudæorum alij dicunt, post çorobabel & neemiam ædificato templo & muris ciuitatis extructis, & statu iudaico restituto, a machabeis & diuersis principibus: qui usq; ad herodem rexere iudæam, esse completa. Alij in cōsumatione mundi sub christo, quem frustra præstolantur, explenda cōmemorant. Nos autē & illo tempore, id est post çorobabel & neemiā: dicimus ex parte completa: & quasi in typis & imaginibus præcessisse: quando populus reductus est de captiuitate, & habitauit in hierusalē, & dei populus appellatus est: & rursum, dñs uocatus est deus eorū: nequaq; in mendacio & iniquitate: sed in ueritate & iusticia: Et nunc plenissime sub dño saluatore in ecclia, id est in uera hierusalē promissionem rebus expleri, maxime quia dicitur: Ecce ego saluabo populum meum de terra orientis, & de terra occidentis: de quibus & domin⁹ in euangelio loquebatur: Multi de oriente & occidente uenient, & accubabunt in regno cœlorū, cum abraham, isaac, & iacob. Et multo ante psalmista promiserat dicens: Deus deorum dominus locutus est & uocauit terram. Ab ortu solis usq; ad occasum: de sion decor pulchritudinis ei⁹. Veniet enim ex sion qui eripiat & auertat iniquitates ab iacob: quando ab oriente & occidente incēsum offertur nomini domini in omni loco & sacrificium mundū: nequaq; in uictimis ueteris testamenti: sed in sanctitate euangelicæ puritatis: de quo incenso & alibi legimus: Dirigatur oratio mea, sicut incensum in cōspectu tuo. Et qđ sit hoc incensum, sequēs sermo demonstrat: Eleuatio manuū mearum sacrificium uespertinum. Postq; enim de uirga iesse pullulauit, qui dominaretur gentibus: & in ipso gentes sperarunt: & de oriente & de occidente tam primus populus q; nouissimus in dominū crediderunt: & factus est grex unus: tunc ad læticiā omnes prouocatæ sunt nationes, & cōcitatæ ad gaudiū, ꝓpheta dicente: Lætamini gentes cum populo eius. Iuxta illud quod
Rom. 15. a alibi scriptū est: Recordabunt̃ & cōuertent̃ ad dñm omnes
Ps. 21. f fines terræ: & adorabūt corā eo uniuersæ familiæ gentium. Quodq; sequitur: In ueritate & iusticia, hoc significat: q; ueteris legis umbra discedat, & euāgelij ueritas ueniat: nequaq; in iusticia iudæorū, sed in iusticia christiana: ipse em̃ dominus ueritas est atq; iusticia: de quo legimus: Veritas
Ps. 84. b de terra orta est: & iusticia de cœlo prospexit. Vñ & in quartodecimo psalmo, iusticia simul & ueritas nominant̃: Qui ambulat sine macula & operat̃ iusticiam, & loquit̃ ueritatē in corde suo. c Hæc dicit dñs exercituū ꝛc. Lxx. pro domino exercituū, dñm omnipotentē: cætera similiter transtulerunt. Edificato templo sub çorobabel & iesu: In quarto enim anno Darij regis, quarta die mensis noni, qui appellatur בַּכִּסְלֵיו: hæc uniuersa dicunt̃, quādo iam templū fuerat extructum: Idem ꝓphetæ aggeus & çacharias, qui ut ædificaretur, & ducēs & populum fuerāt cohortati: nunc cohortantur eos, ut ex priorum ueritate his quæ in futurum promittuntur, accōmodent fidem: & confortent manus suas: nequaq; mœdorum impetum & impedire cupientium per circuitum nationum insidias formidantes: & confortentur per os prophetarū ex die quo templi fundamēta sunt iacta, usq; ad diem quo superædificatum est templū: & audiant quæ sequuntur. Breuiter explanamus historiam: quicquid de hierusalem & de tēplo dicitur, spiritualiter ad ecclesiam referentes: in qua confortant̃ manus per bona opera: & fundatur domus, quando fidei fundamenta iaciuntur: templumq; extruitur, quando multitudo credentium roboratur: & ita uiuit, ut templum dei esse mereatur.

a HEB. Hæc dicit dñs exercituū: Si difficile uidebit̃ in oculis reliquiarū ppli hui⁹ in diebus illis: nunquid in oculis meis difficile erit dicit dominus exercituum? SEP. Hæc dicit dñs omnipotens: Si impossibile erit corā reliquijs populi hui⁹ in diebus illis: nunquid & coram me impossibile erit dicit domin⁹ omnipotēs? b Hæc dicit dñs exercituū: Ecce ego saluabo populū meū de terra orientis, & de terra occasus solis. Et adducā eos & habitabūt in medio hierusalē: & erūt mihi in ppm: c & ego ero eis in deum, in ueritate & in iusticia. Hēc dicit dñs exercituū: Confortent̃ man⁹ uestræ qui auditis in dieb⁹ his sermones istos per os prophetarū: in die quo fundata est dom⁹ dñi exercituū ut templū ædificaret̃.

C

D

Matth. 8. b

Ps. 49. a

Ps. 140. a

Ibidem

Ps. 84. b

Siquidem

Siquidem

E a ¶ Siquidē añ dies illos ꝛc. Lxx. ad futurū tempꝰ oīa retulerunt: sed melius ad præteritū, ut in hebraico habet, & expositionis ueritas approbabit. Anteq̄ fundaret domus dñi & ædificaret tēplū dñi, omnis labor uester irritus fuit. Et tam hoīes q̄ iumēta in agricultura, in mercimoniis, operibusq̄ diuersis, cassis conatibus frustrabant: foris aduersarij, domi sedition turbabant pacem: & erat ubiq̄ iusticium ob bellorum frequentiam & insidias domesticas: dum nec frater fratri exhibet fidem: & oīmis est inimica, ppinquitas. Hunc sensum alijs uerbis Aggeꝰ propheta cōprehēdēs ait:

Aggei. 2. c Et nunc ponite corda uestra a die hac & supra: anteq̄ poneret lapis sup lapidē in tēplo dñi. Cum accederetis ad aceruū uiginti modiorū, & fierēt decē: & intraretis ad torcular, ut exprimeretis quinquaginta lagenas, & fiebant uiginti: Percussi uos uento urēte & aurugine, & grādine oīa opa manuū uestrarū: & non erat in uobis q̄ reuerteret ad me dicit dñs: Q̄ & in ecclesia & in unoq̄q̄ credētiū

F accipere possum. Si quidē anteq̄ domꝰ dei in nobis fundamēta iacianť, & ædificemur tēplū deo: & audiamꝰ ab Apło:

2. Co. 6. d Vos estis tēplū dei: & spūssanctus habitat in uobis: quicquid boni operis habere uideamur: siue rationales, qui appellanť hoīes: siue simplices, q̄ iumēta dicunť (Hoīes eī & iumēta, inquit, saluos facies dñe) mercedē non habet apud deū: & sūt in nobis bella atq̄ discordiæ, & ubiq̄ tribulatio & sine pace christi: quā ad patrem uadens, aplis dereliquit:

Michee. 7. g impleturq̄ in nobis dñi sententia: Inimici hoīs domestici eiꝰ. Oīs eī frater supplantatione supplantat: & oīs amicus fraudulēter incedit: ueritatē non loquiť: didicit lingua eorū loqui mēdaciū. Q̄ si cōuertamur ad christū, & tēplū eiꝰ effi-

1. Co. 3. b ciamur, statim audiemus Aplm proclamantē: Unusquisq̄ accipiet ppriā mercedē iuxta opus suū. b ¶ Nunc autē ꝛc. Priusq̄ domꝰ dei fundamēta iacerenť, & ædificaret tēplū: merces hoīm nō erat, nec merces iumētorū: nec pre tribulatione & angustia pax introeūtibꝰ & exeuntibꝰ: & oēs hoīes inter se hostili odio dissidebant: Nunc autē quia iam domꝰ dñi fundamēta iacta sunt & templū ædificatū est, nequaq̄ faciā ut priꝰ fecerā his qui de captiuitate babylonia sunt reuersi: sed erit ubiq̄ pax & gaudiū: & ariditatē ac famem pristini tēporis futura abundantia cōpēsabit. Vinea eī dabit fructū suū: & torcularia oīa cōplebunť: terra lætis segetibꝰ uestieť: & irrigantibꝰ pluuijs ac rore nocturno, oīa pullulabunt: uniuersa quæ dixi, faciā ppli mei reliquias possidere: q̄uia fundamēta domꝰ iacta sunt: & tēplū extructū est. Hæc eadē & Aggeus, ppheta eodē tpe loquiť, qui supra dixerat:

Aggei. 2. c Percussi uos uento urente & aurugine & grādine oīa opa manuū uestrarū: postq̄ tēpli fundamenta sunt iacta: ponite inquit in corda uestra ex die ista & in futurū: a die uicesimo quarto noni mēsis: a die quo fundamēta iacta sunt tēpli, ponite super cor uestrū: Nunquid iam semē in germine est: & adhuc uinea & ficus & malogranatū & lignū oliuæ non floruit? Ex die ista benedicā: & rursum mouebo cœlū pariter & terrā. Dicamus & aliter, cœptā sup ecclesia explanationē sequētes. Priusq̄ fidē christi quis recipiat: & in eo spūssancti fundamenta iacianť: nullus audire poterit, est merces operi tuo. Siue ille iudæus sit, siue hæreticus, siue gētilis, quicq̄d boni operis fecerit, nisi in nomine christi fecerit: mercedem sui boni operis nō habebit. Videmus hæreticorū uirgines, philosophorū rigorem, iudæorū in escarum uarietate obseruantiam: & tamen dicimus iuxta Aggeum q̄ comedant & Aggei. 1. b

G non satientur: bibant, & non inebrienť: operiantur, & nō calefiant: & qui mercedes congregat, mittat eas in pertusum sacculum. Postq̄ ꝙo fidē christi receperint: & illi & hi q̄ in ecclesia fuerāt peccatores: & ꝙ magnitudine delictorū captiuitati huius mundi traditi, & babylonio igne combusti, & audierint dñm prædicantē: Spi- Esa. 61. a ritus domini sup me: ꝙpter quod unxit me: euangeliçare pauperibus misit me: prædicare captiuis remissionem: & cæcis ut uideant: sanare eos qui cōtrito sunt corde: & cōpletū fuerit in eis illud quod per Amos dicitur: Cōuertam populi Amos. 9. d mei israel captiuitatē: & ædificabunt ciuitates dissipatas: & plantabo eos: Tunc & in

H diebus illis orietur iu- Pś. 71. b sticia & multitudo pacis. Vinea dabit fructum suum, quæ dicit in euangelio: Ego sum uitis, uos rami. Omnē ramum Ioh. 15. a qui manet in me, mundat pater: ut maiores fructus afferat. Cunq̄ mundati fuerint rami eius, id est flagella & propagines: & gemmantibus oculis spem futurorum cœperint fructuum polliceri: ut impleatur illud quod scriptū est: Vineæ Can. 2. c florentes dederunt odorem: Tunc pendentes botros colorabit sol iusticiæ: ut missi in torcularia octaui & octogesimi tertij psalmi: qui pro torcularibus inscribunť, domini calcentur pede: qui ascendit de bosor: ut fundat uinum quod lætificat cor hominis. Terra quoq̄ dabit germen suum: nō arida & petrosa & plena sentiū, sed terra bona quæ dat centesimum & sexagesimū & tricesimū fructū: ut qui seminauerint in lachrymis, in gaudio metant. Sed & cœli dabunt rorem suum: de quibus in decimooctauo psalmo scriptum est: Cœli enarrant gloriam dei: & opera manuum eius annunciat firmamentum. De his cœlis in Deuteronomij cantico dicitur: Lætamini cœli cum eo, id est cum domino saluatore: quos præsciuit & prædestinauit cōformes fieri imagini filij sui: qui loquiť cum moyse: Expectetur ut pluuia eloquium meum: & descendant ut ros uerba mea. Resurgent eī qui erant peccatis mortui: & suscitabunť qui iacebant in sepulchris dealbatis, quæ plena sunt ossibus mortuorum: & lætabunť qui morantur in terra. Et quæ sit causa lætitiæ, sequens sermo demonstrat: Ros enim qui a te est, sanitas eorum est. Et hæc omnia, pacē uidelicet & uineārū fructum & terrarum abundantiam: quæ cœlorū rore succreuit, possidebunt reliquiæ populi: de quibus Esaias loquitur: Nisi dominus sabaoth reliquisset nobis semen, si- Esa. 1. c cut sodoma essemus: & sicut gomorra similes fuissemus. Reliquiæ enim scd̄m electionem gratiæ, saluæ factæ sunt: non ex operibus, alioquin nō esset gratia. c ¶ Et erit sicut eratis maledictio in gentibꝰ ꝛc. Hæc post ædificationē templi futura promittit: ut sicut erant in cunctis gētibus in maledictionem & in sibilum, & in exemplum domus iuda & domus israel: duæ uidelicet & decem tribus: sic cum saluatæ fuerint & reuersæ in iudæam, sint omnium benedictio.

a HEB. Siquidem ante dies illos merces hoim nō erat: nec merces iumētorū erat: neq̄ introeunti & exeunti erat pax prætribulatione: & dimisi omnes homines unūquēq̄ cōtra proximū suū. b Nunc autē non iuxta dies priores ego faciā reliquijs ppli huius dicit dñs exercituū, sed semen pacis erit. Vinea dabit fructum suū: & terra dabit germen suū: & cœli dabunt rorem suū: & possidere faciā reliquias ppli huius uniuersa c hæc. Et erit sicut eratis maledictio in gētibus domꝰ iuda & domus israel: sic saluabo

SEP. Quia ante dies illos merces hominū nō erit in lucrū: & merces iumētorū nō subsistet: & egredienti & ingredienti nō erit pax prætribulatione: & emittā oēs hoies unūquēq̄ ad proximum suū. Et nūc nō iuxta dies priores ego faciā reliquijs ppli huius dicit dñs oīpotēs: sed pacē monstrabo. Vinea dabit fructum suum: & terra dabit germina sua: & cœlū dabit rorē suū: & possidere faciā reliquias populi mei hæc oīa. Et erit sicut eratis in maledictione inter gētes domꝰ iuda & domus israel: sic saluabo

Nolite

A Nolite inquit timere aduersarios rebellantes: confidite uera esse quæ per me dñs pollicet: cõfortent manus uestræ: implete opera quæ cœpistis. Causa cõfortationis domini promissio est: Hæc em dicit dominus omnipotẽs: cui nihil impossibile est, qui potest quæ promittit implere: Sicut excogitaui ut affligerẽ uos, & captiuitati traderem: quia me patres ueitri ad iracundiam prouocarunt, & non sum misertus: quod Lxx. transtulerũt οὐ μετενόησα hoc est, non me pœnituit: qđ hebraice scribitur וְלֹא נִחַמְתִּי. Non sum autẽ misertus, ut uos captiuitate corrigerem: & per omnia tormẽta & flagella erudirem: sic nunc in præsenti tempore cogitaui, ut benefaciam hierusalem & domui iuda. Et notandum q̃ quando irascitur, maledicti sunt in gentibus dom⁹ iuda & domus israel. i. oẽs duodecim tribus quæ captiuitati traditæ sunt. Postq̃ autẽ cogitauit ut benefaciat, nõ facit iudæ & israel. i. duab⁹ & decem tribub⁹, hierusalem uidelicet & samariæ, oollæ & oolibæ: sed relicto israel in captiuitate, benefacit hierusalem & domui iuda: & iungit in fine: nolite timere, siue confidite, eo sensu quẽ supra exposuim⁹. Super ecclia autem & super unoquoq̃ credentium sic intelligi potest: qđ persecutionis tempore cunctis in circuitu gentibus in maledictum & in exemplum fuerint christiani: quia offenderint dñm suum: & postea sint in benedictione, quando pax reddita fuerit: & hoc omne eueniat: quia dominus qui prius fuerat iratus, postea sit misertus hierusalẽ, uisioni pacis: & iudæ, quæ fidẽ dñi cõfitet. Singuli quoq̃ credẽtiũ, qui ꝓpter uitia ejiciuntur de ecclesia: & tradunt satanæ in interitũ carnis, ut discãt nõ blasphemare: cũ ægerint pœnitentiã, reuertent in pristinum statũ: & uidebũt pacẽ dei, & cõfessionis suæ gloriã possidebunt. Hoc qđ scriptũ est: Non sum misertus, uel nõ me pœnituit: calumniant hæretici, q̃si aut crudelis, aut mutabilis sit deus, si eũ aut nõ pœniteat, aut pœniteat: Si em pœnituerit, dicũt eũ esse mutabilẽ si nõ pœnituerit, asserũt esse crudelẽ. Pœnituit autẽ deũ q̃ saul unxit in regem: Et apud niniuitas, quib⁹ per ꝓphetã denunciauerat: Adhuc triduũ & niniue subuertet: quia ægerũt pœnitentiam, dicit & ipse mutasse sentẽtiã suã: nõ uitio mẽtis improuidæ, sed ex eorũ qui male aut bñ faciunt uarietate: Si em male fecerint, comminatur: si pristina peccata defleuerint, nõ mutat deus quinus atq̃ idem est, & mutari nõ potest: sed illis ex malis ad bona opera cõmutatis, mutat & suum ipse decretũ. Qui & in genesi loquit: Clamor sodomorũ & gomorræ multiplicatus est: & peccata eorũ magna sunt nimis: descẽdens ergo uidebo si iuxta clamorẽ eorũ qui uenit ad me cõpleant: sin autẽ nõ, ut sciam. Q̃ dixit, hoc est: Si permanserint in furore, nõ deerit pœna peccantibus: si desierint ab insania, mea fient cognitione dignissimi. Cognoscit autem dñs eos qui sui sunt. Et Apostus scribit ad galathas: Sed tunc nescientes deum. Cunq̃ nouerit oẽs deus: & nihil eum nec præteritorum, nec præsentiũ lateat, nec futurorũ: impios in euãgelio nescire se dicit: Recedite a me operarij iniquitatis, nescio uos. Ergo & noticiã, & pœnitentiã, & iram, & indignationẽ & omnes affectus dei: nõ humani sermonis uitio, sed diuinæ maiestatis sensu accipiamus. a Hęc sunt ĝ ꝓba cc. Promisi me nõ iuxta dies priores facere reliquijs populi captiuorum. Et sicut cogitaui ut affligerem eos, cũ me ad iracundiã ꝓuocassent patres eorum: & nõ sum misertus: sic nunc cogitaui cõuersus in diebus istis, ut benefaciã hierusalẽ & domui iuda. Vt igit permaneat sentẽtia mea: & nõ fiat irrita pollicitatio, hæc facite quæ præcipio: Loquimini ueritatem cum proximis uestris. Proximũ omne hoim gen⁹ accipiam⁹: quia ex uno sum⁹ parẽte generati. Alioquin si proximus ꝓpinquus accipitur, peregrinis & alienis mentiendũ est. Hoc idẽ Apostus loquitur: Deponentes mendacium, loquimini ueritatem unusquisq̃ cũ proximo suo. Veritatẽ (inquit) & iudiciũ pacis iudicate in portis uestris. In iudicio prima sit ueritas atq̃ iusticia: deinde sequitur misericordia. Hoc est enim iudiciũ pacis, ut ꝓpositum iudex habeat pacificare discordes: iuxta illud euangelij: Beati pacifici, qm̃ filij dei uocabunt. Q̃d q̃ sequitur: In portis uestris, illi ꝓphetico cõgruit: Oderũt in portis corripientẽ: & uerbũ sanctũ abominati sunt. Et in alio loco: Nõ confundent cum loquentur inimicis suis in porta. Dauid quoq̃ iudicabat in portis, quando absalon ueritatẽ iudicij repromittẽs, patri tendebat insidias. Et quæriẽ quare apud iudæos in portis locus fuerat iudicandi? Ne cogerent agricolæ intrare urbes, & aliquod subire dispẽdium, iudices in portis residebant: ut tam urbanos q̃ rusticos in exitu & introitu urbis audirẽt: & finito negocio, unusquisq̃ cõfestim ad sedes ꝓprias reuerteret. Et malũ (inquit) contra amicos uestros, ne cogitetis in cordib⁹ uestris: רָעָה, qđ oẽs uoce cõsona κακίαν, id est maliciã interpretati sunt, dupliciter accipere possum⁹: & ꝓ afflictione, & ꝓ malo. Pro afflictiõe: Si est malicia in ciuitate quã dñs nõ fecerit. Et: Sufficit diei malicia sua. Pro malo in Iona ꝓpheta loquit deus: Ascẽdit clamor maliciæ eorũ ad me. Et in Apso legimus: Repleti omni iniquitate & malicia. Vtroq̃ igit mõ nec affligit amicũ suũ: nec malũ aduersum eũ cogitet in corde qui sanctus est. Et iuramentũ (ait) mẽdax ne diligatis: Præcipiẽte dño in euangelio: Ego autẽ dico uobis ut nõ iuretis penit⁹: sed sit uester sermo, est est, non non: qui em non iurauerit, nunq̃ poterit peierare. Qui iurat, audiat illud quod scriptum est: Non assumes nomen domini dei tui super re uana. Omnia hæc sunt quæ odi, dicit dominus: iuxta Malachiæ uerba dicentis: Et omnia quæ oderam, faciebatis. In præceptis quæ ad uitam pertinent, & sunt perspicua, non debemus quærere allegoriam: ne iuxta comicum nodum quæram⁹ in scirpo.

HEB. saluabo uos & eritis benedictio: nolite timere, cõfortent manus uestræ. Quia hæc dicit dñs exercituũ: Sicut cogitaui ut affligerem uos cum ad iracundiam prouocassent me patres uestri dicit dominus, & nõ sum misertus: sic conuersus cogitaui in diebus istis ut benefaciã hierusalem & domui iuda, nolite a timere. Hæc sunt ergo uerba quæ facietis: loquimini ueritatẽ unusquisq̃ cum ꝓximo suo: ueritatem & iudicium pacis iudicate in portis uestris: & unusquisq̃ malum contra amicum suum non cogitetis in cordibus uestris: & iuramentum mendax ne diligatis: oẽa enim hæc sunt quæ odi dicit dominus.

Et factum

SEP. saluabo uos & eritis in benedictione: confidite & cõfortamini† in cordib⁹ uestris: quia hæc dicit dñs oipotẽs: Sicut cogitaui ut affligerem uos in eo q̃ me ad iracundiam prouocassent patres uestri dicit dominus oipotens: & nõ me pœnituit: sic paratus sum & cogitaui in diebus istis, ut benefaciã hierusalẽ & domui iuda, confidite. Isti sermones sunt q̃s facietis: loquimini ueritatẽ unusquisq̃ cũ ꝓximo suo ueritatẽ: & iudiciũ pacificũ & iustũ iudicate in portis uestris: & unusquisq̃ malũ ꝓximo suo non cogitet in cordib⁹ uestris: & iuramẽtum mendax ne diligatis: quia hæc omnia odi dicit dominus omnipotens:

Et factus

† In greco sic: ἐμὶ ταῖς χερσὶν ὑμῶν.

B

C

Matth. 7. d

Ephe. 4. f

Ibidem

D

Matth. 5. a
Amos. 5. c
Ps. 129. a

2. Reg. 19. b

Ione. 1. a
Rom. 1. d

Matth. 5. e

Exo. 20. b

1. Co. 5. b
1. Timo. 1. d
1. Re. 15. c
Ione. 3. a
Geñ. 18. c
2. Timo. 2. c
Gal. 4. a

E a ¶Et factū est verbū dñi ꝛc. Ad id quod supra sarasar, regemmelech per legatos quæsierāt: utrū in mense quinto & in mense septimo, sicut habetur in Lxx. ieiunare deberēt & plangere: an post ædificationē templi finire ieiuniū, luctūq; deponere. Multis in medio positis quæ facerēt, & quæ sperarent: ex persona domini ꝓpheta respōdit:

a HEB. Et factum est uerbū domini exercituū ad me dicēs: Hæc dicit dominus exercituum: Ieiuniū quarti, & ieiunium quinti, & ieiunium septimi, & ieiuniū decimi, erit domui iuda in gaudiū, & in lætiçiam, & in solennitates prædaras: ueritatem tantum & pacem diligite. Hæc dicit dō/
b minus exercituū: usq; quo ueniant populi & habitēt in ciuitatibus multis: & uadant habitatores unus ad alterum dicentes: Eamus & deprecemur faciem domini: & quæramus dominum exercituum. Vadam etiam ego & uenient populi multi: & gentes robustæ ad quærendum dominum exercituum in hierusalem, & deprecandum faciem domini. Hēc dicit do
c minus exercituū: In dieb⁹ illis in quibus apprehendent decē hoies ex oīb⁹ linguis

SEP. Et factus ē sermo dñi omnipotētis ad me dicēs: Hæc dicit dñs oipotēs: Ieiunium quartū, & ieiuniū quintū, & ieiunium septimum, & ieiuniū decimū, erunt domui iuda in gaudium & in læticiā, & in festiuitates bonas: (hoc em hebraice dicit טֹבִים, id est ἀγαθὰς.) & lætamini & ueritatē & pacē diligite. Hæc dicit dñs oipotens: adhuc ueniēt ppli multi & habitatores urbiū multarū: & cōgregabunt qui habitāt ciuitates in una ciuitate dicentes: Eamus ut deprecemur faciē dñi: & quæram⁹ uultū dñi oipotētis. Vadā etiā ego: & ueniēt populi multi & gētes plurimæ, ut quærāt faciē dñi oipotentis in hierusalē: & ut deprecent faciem dñi. Hæc dicit dominus omnipotens: In diebus illis si apprehenderint decem uiri de omnib⁹ linguis

uitas pergat ad alterā: & se mutuo cohortentur & dicant: Quia p hos septuagīta annos uiæ sion luxerāt, eo q̄ nō esset qui iret ad solennitatē: oīes portæ ei⁹ desertæ, & sacerdotes illi⁹ gemētes: Nunc pace reddita, pergam⁹ hierusalē: ī q̄ lege præceptū est, ut uictimas īmolemus: & ter in anno oīe masculinū nostrum appareat in cōspectu dñi: & dicēte altera ad alterā: Eamus & deprecemur faciem dñi, & quæram⁹ dñm oipotentē. Rñdebit altera ciuitas: Vadā etiā ego: q̄ tpe uenient populi multi & gētes innumerabiles & robustæ, ut sacrificia in hierusalē offerant dño exercituū: & deprecent faciē eius. Appropinquat em dñs his q̄ nō tēptant eū: & ostendit faciē suā his q̄ nō sunt increduli. Qui uiderit filiū, uidet & patrē: & imago est dñs salua
Exo.32.f tor dei inuisibilis: nō q̄ fili⁹ uisibilis sit, & in
Hier.52.b uisibilis pr̄: sed q̄ filio noīato sentiat pr̄. Ne/ Ioh.17.a
quaq; em pr̄ si non habet filiū. Vñ & ipse loquitur in euāgelio: Pater manifestaui nomē tuū hoīb⁹. Q̄d de hierusalē & çorobabel sitie post çorobabel diximus, rectius & plenius referēt ad christū, & hierlm quæ intelligit ecclia: & tunc de terrarū toto orbe & ppīos & gētes ad offerēda in tēplo dñi sacrificia cōcursuras: Persecutiōis q̄q; tēpore ut ante perstrinximus: magistri & sacerdotes ecclīæ audacter captiuis & credētib⁹ repromittant: q̄ rursum ædificandæ sint παρρησίαι, & pacis reddenda trāquillitas: & in ecclesijs facies dñi deprecanda. Manifesta transcurrim⁹, ut in obscuriorib⁹ immoremur. c ¶Hæc dicit dominus exercituū ꝛc. Quidā ex iudæis hæc sub çorobabel & post çorobabel dicunt esse cōpleta. Alij in futurū tempus differūt, qñ christū sperant esse uenturū. Nos autē in aduentu dñi saluatoris, qñ de maria natus est uirgine: & rectius & uerius intelligim⁹. Denicq; scriptū est: Vsq; quo ueniant populi: Q̄ ñ Zach.8.d
dicit, usq; quo: nō de præsenti tempore significat: in q̄ erant çorobabel & iesus: sed de futuro, qñ uenient populi multi & gentes robustæ, ut quærant dñm exercituū in hierusalē: & deprecent faciē dñi. In illo igitur tēpore & in illis diebus, apprehendēt decē hoies ex omnib⁹ linguis gētiū fimbriam uiri iudæi dicētes: Ibimus uobiscū: audiuim⁹ em qñ deus uobiscū est. Et in Esaia legim⁹: Apprehendent septē mulie/ Esa.4.a
res uirum unum dicētes: Panē nostrū comedemus: & uestimentis nostris operiemur: tantū uoceт nomē tuū sup nos: aufer opprobriū nostrum. Quæ igitur ibi septem mulieres appellant:

F de mōte sina tabulas legis abiecerit atq; cōfregerit: & iuxta Hieremiam muri primū rupti sint ciuitatis. In quinto mense q̄ apud latinos appellat augustus: cū propter exploratores terræ sanctæ seditio orta esset in populo: iussi sunt montē nō ascēdere: sed p quadraginta annos longis ad terrā sanctā circuire dispēdijs: ut exceptis duob⁹ chaleb & Iosue, oīes in solitudine caderent. In hoc mense & a nabuchodonosor, & multa post sæcula a Tito & Vespasiano, templū hierosolymis incensum est: Atq; destructum: capta urbs bethel ad quam multa milia cōfugerant iudæorū: aratum templum in ignominiā gentis oppressæ a Tito annio rufo. In septimo ꝯo qui apud nos appellatur
4.Re.25.g october, sicut supra diximus, occisus est godolias: & iudæ
Hiere.39.b tribus ac hierusalē reliquiæ dissipatæ: Legamus Hieremiā.
et.41.a Mense decimo qui apud nos Ianuarius dicitur: eo q̄ ianua
Eçech.33.e anni sit atq; principium: Eçechiel in captiuitate positus audiuit & cunctus populus captiuorū, quinto mense templū
Hiere.52.c esse subuersum: q̄d plenissime in eodem ꝓpheta cognoscimus. Hoc est igit oīe q̄d dicit: Dies planctus & ieiuniorum quos hactenꝰ habuistis in luctū: sciatis uobis, quia cogitaui ut benefaciam hierusalē & domui iuda, in læticiā & gaudiū & solēnitates esse uertendos: ita dūtaxat si ueritatē diligatis & pacē. Iuxta ἀναγωγὴν: q̄ nia tunc ieiunamus qñ sponsus auferēt a nobis, & nō meremur eius habere præsentiam: cum reuersus fuerit dñs ad nos, & cogitauerit ut benefaciat nobis: omnis tristicia uertet in gaudium: & fames

G priſtina ſermonis dei, præſentia doctrinarū eius & cœlestis panis saturitate pensabit. b ¶Hæc dicit dñs exercituū ꝛc. Ieiuniū quarti, & quinti, & septimi, & decimi mēsis in solennitates optimas cōmutabit: intm ut ciuitates iudææ quæ prius desertæ erant, frequēti habitatore celebrent: & una ci/

H

A appellãt.i.eccleſiæ:q̃rũ numerus & in Paulo ap̃lo cõtinet: ad ſeptẽ em̃ ſcribit eccleſias:ad Rhomanos:ad Corinthios: ad Galathas:ad Epheſios:ad Philippẽſes:ad Coloſſenſes:
Apoc.1.d ad Theſſalonicẽſes:Et in Ioãnis Apocalypſi in medio ſeptẽ candelabrorũ.i. eccleſiarũ, Epheſiorũ, Smyrnenſiũ, Pergamenorũ, Thyatirenorum,Sardenſium,Philadelphienſium, Laodicenorum: uarietate & auro puriſſimo dñs accinctus ingreditur: nunc in propheta Zacharia decem nominãtur quas requiſiuit & dñs:ut ſi inueniſſet in ſodomis & gomorris, adama & ſeboim, eas de interitu liberaret: Iota em̃ litera ex qua ſumit nomen ſaluatoris exordium: non ſolũ apud græcos, ſed & apud hebræos denarium numerum ſignificat.Et hoc myſtico ſermone monſtratur:
1.Re.19.d qd̃ omnes qui cenſentur uocabulo chriſtiano:quos & dñs ſeptẽ milia tẽpore perſecutiõis hieçabel & fugæ heliæ reliquiſſe ſe dicit: qui non curuauerunt genua ante baal:
B & in menſurã uiri perfecti uenerint: ex oĩbus linguis & nationibus:apprehendẽt fimbriã uiri iudæi, id eſt dñi ſaluatoris:de quo
Pſ.59.a & in pſalmis dicitur:
Ibidem Iuda rex meus.Et:Iudas te laudabũt fratres tui.Et rurſum: Non deficiet princeps ex iuda,& dux de femoribus eius donec ueniat cui repoſitũ eſt:& ipſe erit expectatio gentiũ:Erit
Eſa. 11. a em̃ radix ieſſe:& q̃ exurrexerit ut dominet̃ gentibus,in ipſo gentes ſperabunt. Cũq̃ apprehẽderint eũ,cupient ei⁹ hærere ueſtigĩs:qm̃ deus cum eo ſit. Vel certe ex oĩbus linguis & nationibus quicunq̃ crediderint, apprehendent uirum iudæũ: apoſtolos qui ex iudæis ſunt, & dicent:Eamus uobiſcum:audiuimus em̃ per pphetas:& omniũ ſcripturarũ uoce cognouimus:qd̃ dei filius chriſtus deus & dñs ſit uobiſcum. Vbi manifeſtiſſima prophetia eſt: & de chriſti atq̃ apoſtolorũ eius prædicatur aduentu,& fide uniuerſarũ gentium,nihil amplius requiramus. Q d̃ autẽ numerũ ſeptem milium ad chriſtianorũ nomen diximus pertinere: ſuppu
Matth.25. a ta græce ἑπτακισχιλείους χριστιανούς, & eundem numerum ſummãq̃ reperies:id eſt mille nongentos quadragintaſex. Sed & parabolam decem virginũ in euangelio quas in ſenſibus carnis & ſpũs interpretamur:ſi oleum bonorũ operum ſuis lampadibus præparauerint & quinariũ numerũ duplicauerint:ut ſint ſancte iuxta Apoſtolũ corpore & ſpiritu:ad huius numeri referunt ſacramentũ. Decem quoq̃ ci-
Luc.19.c uitates quas qui corporis ſenſus optime gubernarit:numero duplicato accipiet in futurum. C Ca. IX

Onus verbi dñi in terra hadrach:ꝛc. Oĩs hæc uiſio ſiue põdus & onus ỹbi dñi,ut interpretat⁹ eſt Agla, ad uocationẽ gentiũ & extructionẽ eccleſiæ pertinet. Et eſt ordo ỹborũ: Aſſũptio uerbi dñi,acuti in pctõres,mollis in iuſtos: חַדְרָךְ qppe hoc reſonat ex duobus integris nomẽ cõpoſitũ: חַד acutũ רָךְ molle tenerũq̃ ſignificans:& nõ ut male a q̃buſdam legitur,ſedrach. Q uidam referũt hadrach ad populũ iudæorũ: damaſcũ ad uocationẽ gentiũ. Vnde pondus ſiue aſſumptio uerbi dñi ſit

HEB. linguis gentium:& apprehendent fimbriam uiri iudæi dicentes: ibim⁹ uobiſcum:audiuimus em̃ quoniã deus uobiſcũ eſt.

a ONus Ca. IX uerbi domini in terra hadrach: & damaſci requiei eius:qa domini eſt oculus hominis & omnium tribuum
b iſrł. Hamath qũoq; in terminis ei⁹ & tyrus & ſidon: aſſumpſerunt quippe ſibi ſapientiã ualde. Et ædificauit tyrus munitionem ſuã & coarceruauit argentum quaſi humum: & aurum ut lutũ platearũ. Ecce dñs poſſidebit eã, & percutiet in mari fortitudinẽ eius: & hæc igne deuorabitur.
Videbit in terra hadrach, ſup quã & auſteritatẽ ſuã dñs exercuit & clæmẽtiã. Auſteritatẽ in eos q credere noluerũt: Clæmẽtiã in illos qui cũ apoſtolis ſunt reuerſi. Damaſcus autẽ ꝓprie requies dñi eſt:iuxta illud q̃ ſcriptũ eſt in Eſaia: Et erit requies eius honor: Siquidem anteq̃ ſciret puer eligere bonũ aut malum, & uocare Eſa.8.a patrem & matrem:accepit uirtutem damaſci & ſpolia ſamariæ: Vnde & damaſcus in linguam noſtram uertitur,ſanguinẽ bibens aut ſanguis cilitĩ: ut prior interp̃tatio cruẽtum populũ ſignificet: ſecũda crudelitati eius pœnitentiam copulatam. Q d̃ q̃ ſequitur: Quia domini eſt oculus hominis & omnium tribuum iſrael: ſic ediſſerunt: Idcirco tẽplum dei de utroq̃ populo conſtruendũ eſt:id eſt & de terra hadrach & de damaſco requie eius:qa domini eſt, quicunq̃ & de gentib⁹ reſpicit deũ & ſperat in eum & de cunctis tribubus iſrł: Siue iuxta Lxx. quia dominus eq̃liter cunctos homines reſpicit & uniuerſas trib⁹ iſrł. Dicamus & aliter: In terra hadrach on⁹uerbi dñi eſt & põduſ graui ſſimũ. In damaſco autẽ uictimæ eius & ſacrificium: quia dñs & gentiũ fidẽ & circũciſionis ꝓfidiam abſq̃ acceptiõe ulla reſpicit ꝓſonar̃,& eſt æqualiter omniũ deus:alĩs ſententiæ ſuæ graue pondus imponẽs:& in aliorum ſede requieſcẽs. Iudæi hæc omnia in aduentu chriſti quẽ ſibi ultimo tempore repromittũt dicunt eſſe complenda: ut & terra hadrach & damaſcus & hamath & tyrus & ſidon & aſcalon & gaça: accaron quoq̃ & açotus & philiſtim, potẽtiſſimo regi colla ſubmittant: & ei ſeruiãt habitãti in hieruſalẽ: nulluſq̃ audeat eleuare cõtra iſrael manũ,pacatis oĩbus ꝓ circuitum. Q uæ nos uniuerſa ſpiritaliter in aduẽtu dñi & in eccl̃ia ei⁹ tranſacta cõuincimus. b **Hamath quoq̃ in terminis eius ↄ tyrus ↄc.** חֲמָת: quæ interpretatur χόλος,id eſt indignatio⁹ ipſa eſt quæ ab antiocho ἐπιφανεῖ: epiphaniæ nomen accepit;& nũc ſyriæ cœles eſt ciuitas. Et hæc igit̃ & tyrus & ſidon erũt in terminis damaſci: ſiue in terminis terræ hadrach,ut credãt in dñm ſaluatorẽ: cui a patre dictum eſt: Poſtula a me & dabo tibi gentes hæreditatẽ tuã & poſſeſſionẽ tuã terminos terræ. Huius tyri filiæ.i.animæ chriſto credentiũ deferent regi munera: ut impleat̃ qd̃ ſcriptum eſt: Adorabũt eũ filiæ tyri in muneribus. Cũq̃ urbs dei eccleſia fuerit extructa: de q̃ pſalmiſtã decantat: Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas dei: ſtatim ſequent̃ & cætera: Ecce alienigenæ & tyrus & populus æthiopũ,iſti nati ſũt ibi. De alieni genis in duob⁹ pſalmis dicit̃: Mihi alienigenæ ſeruiũt,ſiue ſubiecti ſũt. De æthiopib⁹ ĩ ꝓpheta legim⁹ Sophonia: Trãs flumĩa æthiopiæ inde ferẽt dona mihi. Et in pſalmo: Ethiopia præueniet manus eius deo. De tyro autẽ euãgeliũ loq̃t⁹: Væ tibi choroçaim: uæ tibi bethſaida:qm̃ ſi in tyro & ſidone factæ eſſent ỹtutes q̃ factæ fuerũt in uobis:olim forſitan in ſacco & cinere pnĩam ægiſſent. De tyri & ſidonis finibus illa mulier chananæa ſyrophœniſſa,cui⁹ filia male ſe habebat a dæmonio occurrit dño ſaluatori: & tyriorũ ac ſidoniorũ

Pſ.2.b

Pſ.44.c
Ibi.86. a
Ibidem

Ibi.56.b
Sopho.3.b
Pſ.67.g

Matth.11.c

Mar.7.e

r fidei

E fidei primitias dedicauit: ut quæ tẽpore christi non crediderant, quia necdum uiderant signa atq; uirtutes: postea uiderent per apostolos & crederẽt: essentq; beatitudinis illius compotes quã dñs repromittit, dicens: Beatiores qui non uiderunt & crediderũt. Tyrus autem & sidon: quaꝝ altera

Iob.20.g

צוֹר צִירוֹן

συνοχή. i. angustia: altera θήρευμα. i. uenatio interpretatur: intantum sibi assumpsere sapientiã: ut sophismatibus suis & dialecticorum retibꝰ & σωφιστῶν texturis: quas munitiones scriptura commemorat: ꝓponeret æmgmata salomoni: id est regi pacifico: & argentum suũ, nitorem uidelicet eloquentiæ: & aurũ, sensuum calliditatem, instar puluueris & luti quod in plateis ac uijs est congregaret: ut regnũ idololatriæ qđ munierat possideret. Sed aduersus has munitiones Apostolus loquit̃: Nam arma militiæ nostræ nõ sunt carnalia: sed potẽtia deo, ad destructionẽ munitionũ: cogitationes destruentia, & omnẽ altitudinem extollentem se aduersum scientiam dei: Et sub ꝓsona niniue quæ interpretat̃, ornata uꝰ pulchra: Nihil enim mũdo ornatius est: dei per ꝓphetam contra mundi homines sermo dirigit̃: Et tu inebriaberis eriscq; despecta: & quæres auxilium ab inimico: omnes munitiones tuæ sicut ficus cum grossis suis: si cõcussæ fuerint, cadent in os comedentis. Et tyrum igitur & sidonem dñs possidebit: cum ante percusserit fortitudinem earum in salsissimo & amarissimo mari huius sæculi: & ne qd in eis pristinæ remaneat sapientiæ: id est tumentis stulticiæ: per quã sibi imbecillas munitiones, & argentũ & aurũ luto similia cõpararunt: igne eas excoquet & mundabit ad purũ: de quo saluator loquitur in euangelio: Ignem ueni mittere super terram, & quẽ uolo ut ardeat: iuxta illud quod in Marco scriptũ est: Oĩnis igne salietur. a ¶ Videbit ascalon ⁊ timebit ⁊c. Ascalon interpretatur, ignis ignobilis, siue ponderata: Gaça, fortis, aut imperiũ: Accaron, sterilis, siue eradicata: Açotus quæ hebraice dicitur אַשְׁדּוֹד: ignis generãs, aut ignis patrui, uel ignis mamillæ. Iebusæus conculcatam sonat. Nominũ expressimus etymologiam ut sensum breuiter ꝓcurram: Vidẽs ascalon & gaça & accarõ qđ hamath esset in finibus damasci: & tyrũ & sidonẽ, postq; percussæ sunt in circuitu: & oĩne earum fœnum, ligna, & stipulam incendio conflagrauit: possessas esse a dño: & ipse timore ac dolore & confusione perterritæ, cœperunt spera re meliora. Denicq; ascalõ in qua erat prius diabolus ignis ignobilis: & usq; ad mensuram ac pondus uenerat peccatorum, pauore contremuit: eo q; habitatores habere desiuerit. Et gaça doluit nimis, agens pœnitudinem scelerum pristinorum: quæ quondam fortis ac dura fuerat indomabilis: & sibi regnũ omnium promittebat: eo qđ rex eius & princeps, sermo contrarius & potestas inimici, suum perdidisset imperium. Accaron quoq; sterilis, quia absq; lege & noticia dei filios non habebat: eradicata est, ut audiret illud ꝓphe-

Luc.12.f
Mar.9.g

אַשְׁקְלוֹן עַזָּה עֶקְרוֹן

Esa.54.a

ticum: Lætare sterilis quæ non paris: erumpe & clama quæ

a HEB. Videbit ascalon & timebit: & gaza, & dolebit nimis: & accaron quoniã cõfusa est spes eius: & peribit rex de gaza & ascalon non habitabitur. Et sedebit separator in azoto: & disperdã superbiã philistinorũ: Et auferã sanguinẽ eiꝰ de ore eiꝰ: & abominatiões eius de medio dentiũ eiꝰ & relinquet̃ etiã ipe deo nostro: & erit quasi dux in iuda, & accaron q̃si iebusæus. Et circũdabo domũ meã ex his q mihi militãt: euntes & reuertẽtes, & nõ transibit sup eos ultra exactor: qa nũc uidi b in oculis meis. Exulta satis filia sion: iubila filia hierusalem: ecce rex tuus uenit tibi, iustus & saluator:

ipse

SEP. Videbit ascalon & timebit: & gaza, & dolebit nimis: & accaron qm̃ cõfusa est †de spe sua: & peribit rex de gaza & ascaló non habitabitur. Et habitabunt alienigenæ in azoto: & destruã iniuriã alienigenarũ & auferã sanguinẽ eorũ de ore illoꝝ: & abomiatiões eoꝝ de medio dẽtiũ illoꝝ: & remanebũt & isti deo nostro & erũt ut χιλίαρχος. i. tribunus in iuda: & accarõ sicut iebusæꝰ: & ponã in domo mea ele uationẽ: ut nemo ptrãseat siue reuertat̃: & neq̃q; supueniat eis ultra abactor & eminans, quia nũc uidi in oculis meis. Gaude uehemẽter filia sion: p̃dica filia hierl̃m: Ecce rex tuꝰ ueniet

tibi iustus

non parturis: quoniam plures filij desertæ magis q̃ eius quæ habet uirum. Cũq; ascalon & gaça & accaron fuerint perterritæ & doluerint: eo q; uel habitatores nõ habuerint, uel regẽ ꝓdiderint, uel spes eas frustrata sit pristina: alienigenæ sedebant in açoto ubi ignis generat: quẽ dominus misit super terram & ardere desyderat. Ipse eĩ baptiçat in spũsancto & igne: ubi fratruelis & patruꝰ est ἀδελφιδοῦς καὶ πατράδελφος: Quẽ in canticocanticorum sponsa desyderat: ubi ignis mamillæ est & largissimi uberis: de q̃ in eodẽ cãtico legimꝰ: In medio uberũ meoꝝ cõmorabit̃. Et in Apꝰ: Lac uobis potũ dedi nõ escam. Pro eo qđ nos iuxta Lxx. diximus: καὶ κατοικήσουσιμ ἀλλογενεῖς ἐμ ἀζώτω: id est, habitabũt alienigenæ in açoto: in hebræo legitur, habitabit uel sedebit מַמְשָׁל in açoto: pro quo nos posuimus: & sedebit sepator in açoto. Separatorẽ dĩm intellige: qui frumentũ a paleis separet: & pisces bonos a piscibus malis: & argentum & aurum a sordibus scoriaq; discernet. Cũq; hoc fecerit, ꝓmittit & cætera: Disperdam in iuriam uel superbiam philistinorum: Pro q̃bus Lxx. alienigenas

† In græco sic: ἐμ τῷ παρατώμαλι ἀλλοῦς

Cañ.ii.d

i.Co.5.a

H

id est, ἀλλοφύλων transtulerunt. Philistim interpretantur in lingua nostra, cadentes poculo: qđ de calice biberint babylonis, & inebriati corruerint. Hi itaq; tempore uocatiõis gentium & aduentus christi non habebunt superbiam: sed humilem & mansuetum sequentur iesum. Et auferet de ore eorum sanguinẽ: uerba blasphemiæ, & abominationes, idolorum cultum, & esum eorum quæ ĩmolata sunt idolis de medio dentium eorũ: ut postq; hæc ablata fuerint, ipsi philistim: hoc est alienigenæ relinquant̃ dño: & sit dux in iuda, id est in populo dominũ confitente: ut prior populus q̃ erat in capite, uertatur in caudã, & nouissimus qui erat caudа, in caput transeat: & accaron sterilis quondam: & idcirco eradicata, sit quasi Iebus, id est quasi hierusalem. Hæc enim ciuitas tribus nominibus appellatur: iebus, salem & hierusalem. Et circũdabo inquit domum meam: hoc est eccleſiã: ex his qui militãt mihi, id est ex his qui mihi seruiũt in uarijs ministerijs: & ad meũ imperiũ huc illucq; discurrunt, euntes & reuertentes: Siue circũdabo domum meam angeloꝝ præsidio: de q̃bus & in alio loco scriptũ est: Immittet angelus domini in circuitu timentiũ eum & eripiet eos: ut non sit qui uadat & reuertat̃: hoc est qui insidias meo populo moliatur. Nec transibit sup eum ultra exactor: de quo dicit Esaias: Cessauit exactor: uel certe ἐξελαύνων: id ẽ foras educẽs & uinctos in captiuitatẽ trahẽs: qa oculis suis, quos ꝓphetas & oẽs sanctos intelligere possumus: uidit dñs uocationẽ gentiũ & eccleſiæ securitatẽ. b ¶ Exulta satis filia sion ⁊c. Hanc ꝓphetiam euangelistæ scribunt esse completam, quãdo dñs ingressus est hierusalem sedens sup asinã & pullũ asinæ: & pueroꝝ cum palmarũ ramis occurrit turba, clamantiũ: Benedictus qui uenit in nomine dñi: osanna in excelsis: & increpantibus pharisæis cur non corriperet

יִשְׁתּוּם

יְבוּסִי שָׁלֵם יְרוּשָׁלַיִם

Esa.14.b

Matthi

clamantes

clamantes pueros: Respondit: Non legistis: ex ore infantiū
Psa.8.a Zach.9.b & lactentiū pfecisti laudem? Exultat ergo sion & iubilat hie
A rusalē: una atq; eadē ciuitas: sion ēm arx est hierusalē: quia
uenit ei rex suus, qui omnium prophetarū uaticinijs repro
יהושע missus est: Iustus & ipse saluator, id est iesus: Sicut angelus
interpretatus est, lo/
Luc.1.c quens ad uirginē: Et
uocabitur iesus: quia
ipse saluū faciet popu/
lū suū a peccatis suis.
Pauper quoq;, siue ut
Lxx. trāstulerunt, mā/
suetus: qui cum diues
esset, pro nobis pau/
per factus est: & dicit
Matth.11.d in euangelio: Discite a
me, quoniam mansue
tus sum & hūilis cor/
de. Et ascendens sup
asinam subiugalem,
siue super pullum no/
uum: utrūq; uidelicet
populum, circūcisio/
nis & præpucij: quo/
rum prior grauissimū
legis portauerat iugū:
sicut in Actis aposto/
Actuū.15.c lorum scriptū est: Nec
nos nec patres nostri
potuerunt portare gra
ue legis iugum. Vnde
& Paul⁹ scribit ad Ga/
Gal.5.a lathas: Qui circūcidi
uolebant, state: & noli
te iterum iugo serui/

NEB. ipse pauper, & ascen
dens super asinā & super
pullū filiū asinæ. Et dis/
dam quadrigā ex ephra/
im & equum de hieruſa/
lem: & dissipabitur arcus
belli: & loquetur pacē gen
tibus: & potestas eius a
mari usq; ad mare: & a flu
minibus usq; ad fines ter/
a ræ. Tū quoq; in sanguine
testamenti tui emisisti uin
ctos tuos de lacu in quo
non est aqua; conuertimi/
ni ad munitionem uincti
spei: hodie quoq; annūci/
ans duplicia reddam tibi.
Quoniam

B tutis contineri. Pullus autem nouus, gentilium multitudo
frena non habens legis: nec rectus ab aliquo, sed semper in
præcipitijs & in uoraginibus idololatriæ elisus atq; con/
fractus, domini sessione didicit ambulare & rectam uiam
ingredi. Et disperdam inquit quadrigam ex ephraim. Ad/
huc ex dei patris persona dicitur: quod quadriga siue cur/
rus ex ephraim pereat: & equus de hierusalem: Et interim
scd̄m literam hæc loquitur: Non erunt prælia: omnibus
christi aduentu & natiuitate pacatis. Porro scd̄m altiorem
intelligentiam, ephraim refertur ad hæresum multitudinē,
אפרים quæ interpretatur καρποφορία: id est ubertas & frugū abū/
dantia: de quibus scriptū est in septuagesimo septimo psal/
mo: Filij ephraim intendentes & mittentes arcum: conuer/
si sunt in die belli. De his quadrigis & curribꝰ legimus: Hi
Psa.19.b in curribus & hi in equis: nos autē in nomine domini dei
nostri inuocabimus: ipsi obligati sunt & ceciderunt: nos au
tem surreximus & erecti sumus. Equus qui disperditur de
hierusalem, ille est de quo legimus: Fallax equus in salutē.
Psa.32.d Et in Hieremia: qui luxuriæ uacabant & libidini, audiunt:
Hiere.5.c Equi insanientes in fœminas facti sunt mihi: unusquisq;
ad uxorem proximi sui hinniebat. Vnde reuocantur ad pœ
nitudinem dicente psalmographo: Nolite fieri sicut equus
Psa.31.c & mulus, in qbus non est intellectus. Cūq; disperderit deꝰ
currus ephraim & equū de hierusalē: qui de istiusmodi eqs
& curribus fuerint liberati, transferentur in domini seruitu
Psa.67.d tem, & efficientur cherubim: & de ipsis dicetur: Currus dei
Cañ.1.c decem miliū multiplex, milia lætantiū: Et: Equitatui meo
in curribus pharaonis, assimilaui te proxima mea: Et: Ascē
de equos tuos: & equitatio tua salus. Dissipabit arcꝰ belli,
ut nō mittantur ignita iacula quæ uoluptuosorum possint
corda percutere. Et loquetur pacē gentibus: de quibus scri
Gen.49.b ptum est: Ipse erit expectatio gentium. Et rursum: Sup ipm
gentes sperabunt. Et potestas eius a mari usq; ad mare: &
a fluminibus usq; ad fines terræ. Hoc nō est extenuandum
per allegoriam: sed credendū uere esse completū: scd̄m illud
Psa.2.b qd̄ legimus: Postula a me & dabo tibi gentes hæreditatem
tuam: & possessionem tuam terminos terræ. In septuagesi/
mo quoq; primo psalmo sub persona salomonis & ueri pa/

cifici dicitur: Et dominabitur a mari usq; ad mare: & a flu/
mine usq; ad terræ terminos. a Tu quoq; in sanguine
testamēti tui emisisti uinctos tuos ꝛc. Postq; sermo prophe/
tæ, immo ipse deus pater omnipotens, nunciauit sion & hie/
rusalem qd̄ ueniret ad eas rex suus mitis, & ascendens su/
per asinam subiugalē,
& pullum asinæ: & po/
testas eius esset futu/
ra a mari usq; ad ma/
re: & a fluminibus us/
q; ad terminos terræ:
facit apostropham ad
ipsum christum: de
quo uaticinium est:
& loquitur: Tu quoq;
in sanguine testamen/
ti siue pacti tui emisisti
uinctos tuos de lacu,
in quo non est aqua.
Qd̄ ita intelligit: In
sanguine passiōis tuæ
eos qui uincti in carce
re tenebantur inferni:
in quo non est ulla mi
sericordia, tua clæmen
tia liberasti. Denicq;
postq; dominus resur
rexit: hi qui peccatis
adam: siue ut quidam
uolunt erroris inoliti,
ac mortis uinculis te/
nebantur: resurrexe/
runt cū eo, & apparue/
runt in sancta ciuitate.
De hoc sanguine testa

SEP tibi iustꝰ & saluās: ipe
māsuetus & ascēdens su/
p subiugalē & pullum no/
uum: & disperdet quadri/
gas ex ephraim & equum
de hierusalē: & disperdet
arcus pugnantium & mul
titudinem, & pacē ex gen
tibus: & dn̄abit ab aquis
usq; ad mare: & a flumini/
bus usq; ad exitus terræ.
Et tu in sanguine testamē/
ti emisisti uinctos tuos de
lacu q nō habet aquā: sede
bitis in munitiōe uincti cō
gregatiōis: & p una die pe
grinatiōis tuæ duplicia red
dam tibi

C

D

menti, & ipse futuram indicans passionem, ad discipulos
loquebatur: Accipite & bibite ex hoc omnes: hic est enim Matth.26.b
calix noui testamenti in sanguine meo. In huius præfigura/
tionem lacus qui non habet aquas: & ioseph a fratribus
missus est in lacum: & Daniel & Hieremias a chaldæis & Dañ.6.c
populo iudæorum: Banaias quoq; tempore niuis & fri/
goris descendit in lacum, ut ibi leonem interficeret. Hiere/
mias aūt nō in aquā laci, sed in lutū cœnumq; laci demer/
gitur: quod posset suffocare magis q̄ refrigerare sitientem.
Vnde in psalmo scribitur: Infixus sum in limum profun/
di: & non est substantia. In hoc lacu inferni, morabatur di/ Psa.68.a
ues ille quondam purpuratus: cuius lingua magniloqua
pœnarum exurebatur incendijs: & intm̄ non habebat ul/
la aquarum refrigeria: ut extremi digiti pauperis tincti in
aqua refrigeriū postularet. Rursumq; ad ipos q uincti erāt,
& christi misericordia liberādi sermo dirigit: Cōuertimini ad
munitionem uincti spei. Et est sensus: Qui nūc uincti estis
& immiti atq; terribili inferno tenemini: qui solutionē uin/
culorum in christi speratis aduentu: conuertimini ad mu/
nitionem: siue sedebitis in munitione: de qua scriptum est:
Munimentum sancti timor domini: ut possitis dicere: Esto Psa.59.a
mihi in deum protectorem, & in locum munitum: ut saluū
me facias: & de uobis quoq; propheta commemoret: Ecce
ciuitas firma, & salutare nostrum ponet murum & antemu Esa.26.a
rale. Manc autem munitionem ad quā deus cohortat uin/
ctos spei: siue uinctos sperantes ecclesiæ: non aliam debe/
mus accipere nisi habitationem paradisi: in quā primus
cum domino latro ingressus est: & idcirco per Zachariam
prouocātur ad munitionem: quia iam tunc & ex illo tēpore
dominus promittebat, ut pro breui tribulatione, æterna re
ciperent præmia: Siue ut in Lxx. legitur: pro una die pere/
grinatiōis tuæ, duplicia reddā tibi. Ad cōparationē ēm æter
nitatis: omne qd̄ patimur in mūdo una dies appellāda est:
nō habitatiōis, sed peregrinatiōis. Quia aduenæ sumus &
pegrini sicut oēs patres nostri. Nā in præsenti mometaneū
& leue tribulatiōis nostræ, supra modū in sublimitate æter
næ gl̄iæ pondus operat in nobis: nō cōtēplantibus quæ ui
dētur, sed quæ nō uident. Quæ ēm uidentur, tēporalia sūt:

E quæ autem non uidentur, æterna. a ¶ Quoniam extendi mihi iudam ꝛc. Hoc iudæi ad Machabæorũ tempora referunt: qui uicere macedonas: & sordidatum templũ idololatria, post triũ & semis annorũ spacium mũdauerũt. Q d cꝫ sequitur: Quasi arcũ impleui ephraim: eos significari existimãt qui de decem tribubus quæ appellant̃ israel, uenerãt sub Eçechia: quibus etiam Iosias regnasse memoratur: ita dũtaxat ut pri⁹ testimonium aliter cꝫ nos explanauimus interpretent̃ & dicãt: O christe quem speram⁹ esse uẽturũ: & q regnaturus es in uniuersis terminis terræ: in sanguine testamenti tui q̃ consperſam hierusalẽ, iuxta Eçechiel in suo sanguine reperisti: & inisti pactum cũ abraham in diuisiõibus uituli & arietis & hirci: dimisisti populũ tuũ israel de captiuitate & camino chaldæorũ, in quibus nulla erat misericordia: Propterea & uos o israelitæ qui uincti eratis: & sperabatis in domino, reuertimini ad munitissimã hierusalẽ: qm̃ hodie uobis habetis dominũ pollicentem: qd̃ pro breui captiuitatis iniuria, duplicata oĩa recipiatis: sicut recepisse legimus & Iob.

Tropologia Iuxta tropologiã hic locus explanari sic potest: Extendit iudas in arcu: cũ dominus atcꝫ saluator a patre in hunc mundum mittitur, qui ipse est & arcus, & sagittarius & sagitta. Arcus ut in præsenti loco. Sagittari⁹ ut in q̃dragesimoquarto psalmo: Sagittæ tuæ acutæ potentissimæ: quibus qui fuerit uulneratus dicit: Vulneratus charitate ego sum. Sagitta

Esa. 49. a uero ipse est, qui loquitur per Esaiam: Posuit me sicut sagittam electam: & in pharetra sua abscõdit me. Sagitta electa, uerbum dei est: pharetra in qua sagitta absconditur, dispensatio carnis assumptæ. Hac ꝛ impleꝫ ephraim, ut cũ armat⁹ fuerit & paratus ad bellũ: & ipse cum gentibus sagittis domini uulnereꝫ: ex cuius tribu primus populũ scidit hieroboã: quẽ in hæreticoꝝ ꝓsona accipi: O see, ꝓpheta plenius demõstrat: & quod supra diximus: Filij ephraim intendentes &

ꝑs. 77. b mittentes arcum, conuersi sunt in die belli. Suscitante em̃ dño filios sion, hoc est filios ecclesiæ: & cõtrariorũ dogmatũ magistri, & philosophorũ omnis assertio atcꝫ argumenta gentiliũ destruentur: quia ipse dñs gladius fortium est: de

Ibi. 44. a quo dicitur: Accingere gladio tuo super femur tuum potẽtissime. Specie tua & pulcritudine tua: intende, prospere procede & regna: Propter ueritatẽ & mansuetudinẽ & iustitiã, & deducet te mirabiliter dextera tua. Hoc gladio æthio-

Soph. 2. c pes uulnerãtur: de qbus scriptũ est: Et uos æthiopes uulnerati meo gladio eritis: qui postquam christi gladio fuerint uulnerati: deponent tetrum colorem & exultãtes loquent̃:

ꝑs. 89. d fiat splendor domini dei nostri super nos: quod & Dauid

Ibi. 50. b sibi post pœnitentiam repromittit: Lauabis me & sup niuẽ

Hebre. 4. c dealbabor. Iste est gladi⁹, de quo scribit Apostolus: Viuẽs sermo dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti: & ꝓtingens usq; ad diuisionẽ animæ ac spũs. b ¶ Et dñs deus sup eos videbit̃ ꝛc. Et hunc locum ad Machabæorũ referunt tempora: qd̃ illis contra antiochum dimicãtibus atcꝫ uincentibus, domini fuerit pugna atcꝫ uictoria: qui egressus sit fortis ad prælium: & instar fulguris illius potentia apparuerit: uictisq; aduersarijs & turbinis more dispersis, protexerit populum iudæorũ. Nos autẽ referemus cuncta ad intelligentiã saluatoris: de quo supra dictũ est: Extẽdi mihi iudam quasi arcum: Quo extento & hæreticis atcꝫ gentilibus a sion filijs interfectis, apparebit gloria dñi: & egredietur ut fulgur iaculũ eius: de quo fulgure & in Habacuc legimus: In Habacuc. 3. c luce sagittarum tuarꝫ ibunt in splendore fulgurantis hastæ tuæ. Q d̃ fulgur & splendor, alio uocabulo tuba appellatur & clangor: ut cum sanctus clamor insonuerit: dicat q prius surdis auribꝰ fuerat: disciplina dñi aperuit mihi aures: & dedit mihi aurẽ ad audiẽdũ. Q d̃cꝫ sequtur: Et uadet ĩ turbine austri: siue uadet in motu comminatiõis suæ. Ideo cõminatur & dicit se illaturũ esse supplicia, ut pœnitentium misereatur. Denicꝫ iũgit & dicit: Dominus omnipotẽs ꝓtegeet eos: quos prius sua cõminatiõe terruerat. Legamus historiã niniuitarũ. c ¶ Et deuorabũt ꝛc. eleuabũtur sup terrã eꝰ. Pro eo qd̃ nos diximꝰ, eleuabũtur: & in hebraico scriptum sit מִתְנוֹסְסוּהָ: potest interpretari uagantes siue fugientes. Protectis filijs sion & domino canente, & uadẽte in turbine cõtra aduersarios eorum: tanta erit ruina græcorum: ut non dicam gladijs, sed iactu lapidum & fundarum rotatibus opprimãtur: ita ut prædæ sint & deuorationi inimicis suis. Tunc bibentes inebriabũtur quasi uino: Non hi qui cæsi sunt ebrij erunt sanguine suo: sed hi qui uicerint quasi ebrij cum desperatiõe pugnabunt: & plangent̃ domino quasi altaris cornua, eiusq; libatio: Hoc em̃ intelligitur in phialis quibus sup altare liba fundũtur. Saluabit quoq; dñs eos sicut oues & gregẽ populi sui: Nõ em̃ ut armatus exercitus & instructus arte bellandi aduersum macedones dimicabit: sed ueniet quasi grex paratus ad mortẽ: & domino auxiliante superabit. Et lapides sancti qui oppræssi fuerint: (Lapides autem uocat propter duritiã tribulationũ & animi fortitudinem) eleuabuntur de humilitate sua: & erunt in terra illius glorioſi. Aliter: Lapides sancti eius de genere sacerdotali per diuersa fugientes: illo tribuente uictoriam consequentur. Dicamus & iuxta anagogen: immo explanemus ꝓphetiam multis obscuritatibus Anagoge inuolutam. Filij sion protecti a domino suo, deuorabũt aduersarios suos: quos intelligimus filios græciæ. Et subijciẽt lapidibus fundæ, cõminatiõibus scripturarum, de aduersarijs suis subiectos humilesq; facientes: Nihil em̃ ita percutit, ut exemplum de scripturis sanctis: & testimoniũ rotatu oris emissum. Q d̃ autem in Lxx. dicitur: Et bibent sanguinem eorum quasi uinum: In hebræo non ita legimus: sed bibentes inebriabũtur quasi uino: ut audiant illud de canticocanticorũ: Bibite amici & inebriamini. Et ita placebit eo Cant. 5. a rum ebrietas, quasi altaris sacrificiũ: & quasi cornua siue anguli altaris. Saluabit quoq; eos dominus, quasi gregem populi sui

A populi sui: quia lapides sancti uoluentur sup terrã eius: qui tantum erunt leues & in sublime nitentes, ut nõ præstolentẽ ædificantiũ manus: sed ipsi festinent imponi sup fundamẽtum christi, & cõtineri angulari lapide: de quibus & Petrus
1.Pe.2.a apostolus loquitur: Sicut lapides uiui superædificamini in domũ spiritalem & sacerdotiũ sanctum, offerẽtes spirituales uictimas placẽtes deo. Isti sunt lapides q clamabunt si tacuerit populus iudæorũ: & uoluẽtur ꝯdiu in corpe fuerint sup terram: quia aggrauat terrena habitatio sensum multa curantem: & in carne positus sanctus loquit̃:
Pſ.54.b Quis dabit mihi pennas sicut colũbæ: qui quantũ in se est conat̃ & uoluitur & erigitur ad summa: sed carnis fragilitate retinet̃. Terra autem illa est super quã uoluunt̃ lapides:
Pſ.65.a de qua legimus: Cantate domino oñis terra. Et: Oñis terra adoret te, & psallat tibi.

B a Quid eñ bonum ei⁹ est ꝛc. Ideo inquiũt, Machabæi huc illucq; fugientes, domino auxiliante superabunt: ut electis macedonibus de terra israel: mũ detur templum: legis præcepta seruentur: & eruditio scripturarum rursum germinet uirgines: id est populos credentium in unum deum: qui prius idololatriæ fuerant cultibus constuprati. In frumẽto electorum: id est בְּחוּרִים: nõ νεανίσκους. i. iuuenes ut Lxx. transtulerũt sed electos & eruditos uiros intelligi uolunt; qui frumẽtũ, id est legem dei comedere mereant̃. Pro uino qd̃ hebraice dicit̃ תִּירוֹשׁ: Aquila οἰνίαμ interpretatus est: qd̃ & ipsum ad ubertatẽ uindemiæ referri potest: Hæc iudæi existimãt. Cæterũ nos frumentũ electoꝝ siue iuuenũ, & uinũ germinans uirgines, siue uinũ boni odoris ad ỿgines: intelligim⁹
Ioh.12.d dñm saluatorẽ: q loq̃t̃ in euãgelio: Nisi granũ tritici cadẽs in terrã mortuũ fuerit, ipm solũ permanet: Sin aũt moriat̃, maiores fruct⁹ affert. De hoc tritico efficit̃ ille panis, qui de cœlo descẽdit: & q cõfirmat cor hois. Hũc panẽ comedũt, q in christo robusti sunt: & ad ꝙs Ioãnes euãgelista loqtur:
1.Ioh.2.b Scribo uobis iuuenes, qa sermo dei in uobis manet, & fortes estis & uicistis malignũ. Qui frumentũ est electoꝝ siue iuuenum: ipse est & uinum quod lætificat cor hominis: & bibitur ab his uirginibus, quæ sunt sancte & corpore & spiritu: ut inebriatæ atq; gaudentes, sequãtur eccleſiã, & dicat̃
Pſ.44.d de eis: Adducent̃ regi uirgines post eam, proxime eius afferentur tibi: afferent̃ in lætitia & exultatiõe. Quomodo eñ lætitiã non habebunt, quæ inebriatæ poculo saluatoris gerantur in uirgines: & audent dicere: Introducite me in cellulam uini: confortate me in unguentis: Vinum hoc boni
Cañ.2.a odoris est: unde in eodẽ carmine dicit̃: Potabis me de uino unguentarij: de riuis malogranatoꝝ tuorum. Hoc uino inebriati sunt q sequũtur agnũ dei quocũq; uadit: uestiti cãdidis uestibus: qa se cũ mulieribus nõ coinquinauerũt: uirgines eñ pmãserũt.) Ca. X

Petite a dño pluuiam in tẽpore ꝛc. Ista fœlicitas quæ in machabæoꝝ tẽpore ꝓmissa est: quando sancti lapides eleuati sunt sup terrã: & res israelitica creuit in maius: intantũ ut rursum frumento legis populi uescerent̃: & uino sanctiſpiritus inebriarent̃ uirgines uestræ: ex parte promittitur. Cæterum quia iam extremum tempus est propheta-
C rum: & mundus declinat ad finem: & oñia quæ prædicta sunt sui terminũ præstolãtur: Petite a dño ut det uobis pluuiã serotinam: ut christus qui promissus est, ueniat & tribuat uobis rores & niues: pro qbus scriptũ est in hebræo מַלְקוֹשׁ. Et nescio quid uolentes Lxx. phantasias interpretati sũt: Nisi forte magnitudinem gratiæ admirationẽq; donorũ, nomine phantasiæ uoluere describere. Dñs ergo qui factu-
rus est niues & siccitatem oĩs terræ, euangelicæ prædicatiõis irrigatur⁹ est pluuijs: ipse dabit imbres credentibus, & ubertate oñia cõplebuntur: ut post-
D q̃ in christo crediderint nationes: intelligãt uana esse quæ añ coluerũt: Siue ipse isr̃l intelligat q quondam decept⁹ idololatriæ erroribus tenebatur, frustra se coluisse simulachra: & diuinorum audisse mẽdacia: & acqeuisse somnijs: quibus scriptura præcipit nõ credendũ. Et ob hanc
SEP. Quia siquid optimũ illius, & siquid bonum ab eo: frumentũ iuuenibus, & uinum boni odoris ad uirgines.) Ca. X

Petite pluuiam a domino oportunam, temporanea & serotinã: dominus fecit phantasias, & pluuiã hyemalem dabit eis: unicuiq; herbã in agro: quoniã hi qui loquebantur locuti sunt labores: & diuini uisiões falsas & somnia falsa locuti sunt, uane consolabantur: ideo arefacti sũt sicut oues & afflicti sunt: quia non erat q sanaret. Sup pastores cõcitat⁹ est furor me⁹ & sup agnos uisitabo: & uisitabit dñs de⁹ oñipotens gregẽ suũ domũ iuda: & ponet eos sicut) equum

causam ducti sunt quasi grex in captiuitatẽ: & afflicti absq; pastore deo, quia legis noticiam nõ habebant. Oñis hic locus obscurus & dubius est: & debet nobis lector ignoscere, si in his quæ ambigua sunt: & nos pendulo incedimus gradu. Possumus autẽ iuxta spiritalẽ intelligentiam dicere: qd̃ credentes in christo, dñs adhortetur ut petant serotinã pluuiam in cõsumatione mũdi: quãdo plenitudo donanda est gratiæ: & singulis in agro suo herba succrescet: ita ut possint dicere: Dñs regit me, & nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi
Pſ.22.a me collocauit: Sup aquas refectiõis educauit me. Oia eñ simulachra, & diuini, & somniatores frustra locuti sũt: & uane cõsolabant̃: Quæ de hæreticis loquitur q sub noĩe christiano nõ intelligũt, nec de qbus dicãt, nec de qb⁹ affirmẽt: & attendũt spiritibus erroneis, & magistris dæmoniorũ in hypocrisi mẽdacia loquẽtiũ & cauteriatã habẽtes cõsciẽtiã: ut nec ꝯ credẽtes eoꝝ cõsolationibus abducant̃ q uana ꝓmittũt: & ꝓpterea traditi sunt flammæ in interitũ carnis: & abducti in captiuitatẽ regis babylonij, & affligent̃: qa christũ pastorẽ nõ habent quẽ sibi falsõ nõie repromittũt. c Super pastores iratus est ꝛc. Et in hoc loco duplex iudæoꝝ expositio est: Alij eñ arbitrant̃ in aduẽtu christi uniuersa cõplẽda: alij sub machabæis iã esse cõpleta. Est autẽ eorũ quæ dñs pollicet̃ ista explanatio: sup pastores & principes ac sacerdotes irat⁹ est dñs & sup hircos: & pplm uisitauit: iuxta
Hie.50.a illd̃ qd̃ scriptũ est: Grex ꝓditus fact⁹ est ppls me⁹, pastores elecerũt eos: ut uitio magistrorũ discipli punirent̃: nõ in iusticia iudicis: q pctã patrũ reddit in filios: sed qa illis peccãtibus populus applausit simul: & tũc qdẽ uisitauit dñs hircos suos: uel agnos pinguissimos: & fecit iuxta Lxx. ἔκρανόμενος

E μενος ἐκραυθήσεται: id est ariditate siccari. Postea uero uisitauit dñs omnipotēs gregē suū domū iuda: Suscitauit eñ iudā Machabæū & cæteros ex eo, cōtra duces antiochi: & posuit illos quasi equū gloriæ suæ in prælio, hoc est qui de illius stirpe generati sunt: multo eñ tempore macedonas oppresserūt. Q. d. q. seq̄t:

Ex ipso angul⁹, ex ipso paxillus, ex ipso arcus prælij, ex ipso egredieť omnis exactor simul: sic μεταφορικῶς intelligunt: ut angulū interpretenť, regiā potestatē, qđ parietes ipsa cōtineat: Et ex ipso inq̄t paxillus, id est sacerdotium. Lege Esaiam, in q̄ heliachim in tēplo dei q̄si paxillus figiť: Ex ipso arcus prælij, fortes ad bellandum: ex ipso etiam omnis exactor simul: qđ in hebraico scriptum est נוגש: & Aquila interpretat⁹ est ἐισπραξάσωμ: ut nō solū fortes & boni: sed alij ex eis fuerīt indigni genere suo. Iudas enim machabæus & omnes qui de genere ipsius principes fuere in populo: & angulus erāt, quia regia potestate populum continebant: & paxillus, ipi eñ erāt sacerdotes: & arcus prælij: qa uiri extitere fortissimi: ut non solum exercitum aciemq̄ disponerent: sed primi ad prælium

HEB. equum gloriæ suæ in bello. Ex ipso angulus, ex ipso paxillus, ex ipso arc⁹ prælij, ex ipo egredieť omnis exactor simul: & erunt quasi fortes conculcantes lutum uiarum in prælio: & bellabunt quia dominus cum eis. Et cōfundētur ascensores equorum: & confortabo domū iuda: & domum ioseph saluabo: & conuertam eos, quia miserebor eorum: & erunt sicut fuerant quando non proieceram eos: ego enim dominus deus eorum: & exaudiam eos. Et erunt quasi fortes ephraim: & lætabitur cor eorꝝ q̄si a uino: & filij eorū uidebūt & lætabuntur: & exultabit cor eorꝝ in domino. Sibilabo

SEP. equum decorum suū in prælio: & ex ipso respexit, & ex ipso posuit, & ex ipso arcus in furore egredietur omnis qui educit simul: & erunt quasi bellatores conculcantes lutum uiarum in prælio: & præparabuntur quia dñs cum eis est. Et confundent ascensores equorꝝ: & confortabo domū iuda & domū ioseph saluabo: & habitare eos faciā, qa dilexi eos. Et erūt sicut qñ nō eos abiecerā: quia ego dñs deus eorum & exaudiam eos: & erunt quasi bellatores ephraim: & lætabitur cor eorꝝ quasi in uino. & filij eorum uidebunt & lætabuntur: & gaudebit cor eorum in domino. Significabo

G

qui nunc captiui retinentur postea laxabuntur: & intantum uenient gaudij: ut eos uino madidos arbitreris. Filij quoq̄ eorum cernent patrum triumphos & in domino lætabūtur: quo præbente uictoriam consecuti sunt. Q. uæramus historiam quā do iudas & israel aduersum græcos pariter dimicarint: ut quo tempore ephraim de captiuitate assyria sit reuersus: quando iuxta Eçechiel duæ uirgæ, id est iudas & ephraim sibi iunctæ sunt & in unum baculum copulatæ. Q. đ iuxta tropologiam sic explanari pōt: Quando uisitauerit dñs omnipotens gregem suū domū iuda: tūc confundentur ascensores equorum: de quibus scriptū est: Cantemus domino: gloriose eñ magnificat⁹ est: equū & ascensorem proiecit in mare. De quib⁹ etiā psalmistæ uoce cantatur: Ab increpatiōe tua deus iacob dormitauerūt q̄ ascenderūt equos. Et sanctorū congeminat chorus: Hi in curribus, & hi in equis: nos aūt in nomine dei nostri inuocabimus: ipsi obligati sunt & ceciderunt: nos uero surreximus & erecti sumus. In hoc equitatu confidebat rex ægyptius: & præcipitatus in mare, quasi plumbum submersus est in profundum: & suo exemplo didicit uerum esse, quod scriptum est: Fallax equus ad salutem. Hos currus & quadrigas: supra in quatuor perturbationibus interpretati sumus: qui nisi frænis boni regantur aurigæ ad præcipitia deferuntur. Alius est autem auriga: de quo loquitur Helisæus: Pater pater: currus israel & auriga eius. Tunc deus domum iuda & domum ioseph confortare se dicit: ut qui hieroboam regnante diuisi sunt, christo imperante sociētur: & sit unus pastor & unus grex: Et iudas enim & ioseph diuersis nominibus, ad unam salutoris cōferuntur intelligentiam: Quia & ioseph esurientibus in ægypto populis frumenta largitus est: Et dominus famem mūdi sua sat⁹auit præsentia. Et conuertet eos & miserebitur eorum: & sic erunt unum sicut fuerunt ante, q̄ proficeret eos. Hæc uniuersa in persecutionibus accipe, quando desperatis omnibus exaudiuit seruos suos dominus. Et erūt quasi fortes ephraim: q primū debiles & infirmi, postea fortes erunt & suo nomine digni: Ephraim enim interpretatur ubertas. Et lætabitur cor eorum cū biberint uinum: quod expressum est de uinea sorech. Filij quoq̄ eorum quibus Paulus apostolus loquiť: Filioli mei quos rursum parturio donec christ⁹ formeť in uobis. Et Petrus princeps apostolorum: Sicut filij ait obedientiæ, non cōformati iuxta priorem conuersationem. Et in psalmo legim⁹: Venite filij audite me: timorem domini docebo uos. Isti igitur filij exultabunt & lætabuntur, & cor eorum gaudebit in domino

Tropologia

Exo.15.i

H

ps.75.b

Ibi.19.b

Ibidem.3.d

4.Reg.2.b

Gal.4.c

1.pe.1.c

ps.33.c

Deu.32.f Inebriabo sagittas meas sanguine. Et rursum: Sagittæ meæ cōsumēt eos. De hoc arcu, & de his sagittis in septimo psalmo legimus: Arcū suū tetendit & parauit illum: Et in ipso parauit uasa mortis: sagittas suas ardentibus effecit. Et conculcabunt ait aduersarios suos in martyrio coronati, & dicent: Dñs illuminatio mea, & salus mea quē timebo: Dñs protector uitæ meæ a quo trepidabo: Dū appropinquarēt sup me nocentes: ut ederent carnes meas. Qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt & ceciderūt: Si cōsistant aduersum me castra, nō timebit cor meū: Si exurgat aduersum me prælium: in hoc ego sperabo. Quādo implebiť illud eloquium: unus ex uobis persequetur mille, & duo conuertent in fugam multa milia. a ¶ Et confundentur ascensores equorū ꝛc. Et hæc iuxta superiorē sensum dupliciter edisserunt: ut aut sub machabæis transacta iam dicant: aut sub christo in ultimo sæculo transienda cōmemorent. Et est sensus: Cum positus fuerit iudas, quasi equus decorus in prælio, & cōculcauerit quasi lutū aduersarios: & dño secum bellante superarit: tūc oīnis equitatus grætiæ corruet: & do

ps.26.a

A domino. a ¶ Sibilabo eis ⁊ cõgregabo illos ⁊c. Signũ cõgregationis ſuæ, uel ſub macedonibus, uel in cõſumatione mũdi, ut prius dixim⁹: meũ inquit habebũt ſibilũ: ut ex ſibilo meo illos cõgregem: & me doceã eſſe paſtorem. Ego eñ redemi eos & liberaui de captiuitate extento brachio: &

ego eos multiplicabo, qui ante multiplicaue ram: ut diſperſio in populis nõ uideatur eẽ diuiſio, ſed ſementis operatio: & liberorum ac nepotũ ſegete mul/tiplicata, uiuant cũ fi/lijs ſuis: & reuertãtur non ſolũ de terra ægy/pti, ſed & de aſſyrijs: & ex utraq; orbis par te redeant ad iudæam, & ad terram galaad & libani quã prius decẽ poſſidebãt trib⁹, quæ appellãtur domus io/ſeph & ephraim: & tã/tus erit numerus redu ctorum, ut multitudi/nem terra non capiat. Scd̃m ἀναγωγήν ſig/nificat dñs & ſibilat his q̃ pcũs fuerant añ captiui: & loquitur ad
Matth.11.d eos: Venite ad me oẽs
B qui laboratis & onera ti eſtis: & inuenietis re quiem animabus ue/ſtris: Tollite iugũ meũ
Ibidem ſuper uos, & diſcite a me qa mãſuetus ſum & humilis corde: Iu/gum eñ meũ ſuaue, & onus meũ leue eſt. Quid hac ſignificatio

a HEB. mino. Sibilãbo eis: & cõgregabo illos, qa rede/mi eos: & mltiplicabo eos ſicut ante fuerãt multipli/cati. Et ſeminabo eos in pplis: & de longe recorda/buntur mei: & uiuẽt cum filijs ſuis & reuertentur. Et reducam eos de terra ægy pti: & de aſſyrijs congrega bo eos: & ad terrã galaad & libani adducam eos: & non inuenietur eis locus.
b Et trãnſibit in maris freto & percutiet in mari fluct⁹: & confũdent omnia pro funda fluminis, & humi/liabitur ſuperbia aſſur: & ſceptrum ægypti rece/det. Cõfortabo eos in do/mino & in noie eius am/bulabunt dicit dominus:

SEP. Significabo eis & ſuſcipiam illos, quia redimã eos: & multiplicabuntur ſicut erãt plurimi: & ſemi/nabo eos in populis: & q erãt de longe recordabũt mei: Nutriẽt filios ſuos & conuertent: & conuertam eos de terra ægypti: & de aſſyrijs ſuſcipiam illos: & in galaaditin & in libanũ introducam eos, & nullus ex eis deerit. Et pertranſi/bunt in mari anguſto: & percutient in mari fluct⁹: & ſiccabuntur omnia pro funda fluuiorum: & aufe/retur uniuerſa iniuria aſſy riorum: & ſceptrum ægy/pti tollet. Et cõfortabo eos in dño deo ſuo: & in noie eius gloriabunt dicit dñs.

C poſitæ, dei fuerint recordate: uiuent cũ filijs ſuis: ut q̃ prius infidelitate mortui erant, fide uiuere incipiant. Iſti ſunt filij quos Paulus nutriuit in euãgelio ſcribens ad Corinthios: Lac uobis potum dedi: Et Petrus in diſpſione ſcribit fideli/bus qui renati erant: Nõ ex ſemine corruptibili, ſed incor/ruptibili per ſermonẽ uiuentis dei & pmanentis: ſicut modo ge/nerati paruuli: ut ratio nabile lac concupiſce/rẽt, & in ipſo creſcerent in ſalutẽ. Ad hos filios ſcribebat & euãgeliſta Ioãnes: Filioli cuſtodi te uos ab idolis. Et re/ducã inquit eos de ter ra ægypti, & de aſſyrijs cõgregabo eos: de ter/ra ægypti, in q̃ impera bat rex pharao: q̃ quõ dam gloriabũdus aie/bat: Mea ſunt flumina & ego feci ea: Et de ter ra aſſur quam tenebat rex aſſyri⁹, ſenſus ma/gnus: q̃ & ipe dicebat: Sup ſydera cœli ponã thronũ meũ, & ero ſi/milis altiſſimo. Cum autẽ d⁹ tenebris ægy/pti & de tribulatione mũdi: & de poteſtate aſſyrij, q̃ interpretatur arguẽs atq; cõuincẽs: ipe eſt eñ inimicus & ultor: natiões dñs cõ/gregarit: inducet eas in terrã galaad & liba ni. Galaad i linguã no ſtrã uertit teſtimoniũ trãſmigratiõis: qñ de

1.Co.3.a
1.pe.2.d
1.Ioh.5.d
Eccli.29.a
Eſa.14.d
D
אַשּׁוּר
גִּלְעָד
לְבָנוֹן
Cañ.4.c
Ioſue.5.c

carnalib⁹ trãſim⁹ ad ſpiritalia: de pte uenim⁹ ad totũ: terre/na relinquim⁹ & ad cœleſtia trãſmigram⁹. Liban⁹ aũt inter ptaẽ λεύκασμα, i. dealbatio. Adducimur itaq; de tenebris ægypti: ut poſtq; trãſierimus & migrauerim⁹ e mũdo, deal bemur in dño: & dicaẽ de nobis: Quæ eſt iſta q̃ aſcendit dealbata? Alij iuxta græci ſermonis ambiguitatẽ: q̃ & mõs phœnicis & tus libanus dicit: nũc libanũ tus interptant: & ex ture ſignificari putãt deũ: ut poſtq; de terra trãſierimus ad cœlũ, impleaẽ in nobis oratio ſaluatoris: Pater da eis ut ſint in nobis unum, ſicut ego & tu unũ ſumus. Vñ & ſpõſa in cãtico dicit ad ſponſum: Odor ueſtimentorũ tuorũ ſicut odor libani. Cũq; induxerit noſ in terrã galaad & libani, nõ iueniet nobis loc⁹: ut neq; q̃q; terræ ſtringamur anguſtijs, ſed cœlor̃ latitudie pfruamur. b ¶ Et trãſibit i maris ⁊c. Nar rant hebræi captiuũ pplm iudæor̃: nõ ſolũ in mœdos & pſas: ſed in boſphor̃ q̃q; & ſeptẽtrionalem plagã ab aſſyrijs atq; chaldæis eſſe trãſlatũ: & poſtea eos ex parte reuocatos, dei eos ad ſe cõuertẽte clæmẽtia: & hoc eſſe qd̃ nũc dicitur: Trãſibũt in marı anguſto ꝓpontidis anguſtias: quæ calce/donẽ, & quõdã biçançiũ breui freto diuidũt. Et pcutiet in quit dñs uadens ante populũ ſuũ maris fluctus: & cõfun/dent oĩa, pfũda fluuior̃: ut olim factũ eſt iordane ſiccato⁹ & mare rubrũ tranſgreſſus eſt pplus in deſerto. Cũq; fuerit de captiuitatis pfũdo & malor̃ amaritudine liberatus, hu miliabit aſſur: & ægypti imperiũ recedet ab eis: Et cõforta/bunt in dño, & in noie illius ambulabunt in terra iſrael di/cit dñs. Hæc ut ab hebræis nobis tradita ſũt, noſtræ linguæ hoibus exp̃ſſimus, fidẽ dictor̃ ad eos a q̃bus ſũt dicta refe rentes. Cæter̃ nos q̃ chriſti cẽſemur noie, occidentẽ relinq̃ mus literã & ſeq̃mur ſpũm uiuificatẽ: immo ſpiritalia ſpiri talib⁹ cõparam⁹: Nõ boſphorũ & ſiccitatẽ rurſum maris & arẽtia fluẽta iordanis, q̃ fabular̃ ſilua ſũt, ſed dignã in ſer

E uos,suos dei clæmẽtiã q̃rimus: q̃ præeũte & nobis aperiẽte uiã,trãsimus maris fretũ siue anguſtũ mare, qđ pctõribus latiſſimũ eſt: Lata eñ & ſpacioſa uia quæ ducit ad mortem: arta & anguſta quæ ducit ad uitam. De hoc mari & in pſalmis legimus: Qui deſcendunt in mare nauibus, facientes ps.106.c operationẽ in aquis multis: ipſi uiderũt opa dñi & mirabilia eius in profũdo. In hoc mare ſæculi, in quo ſanctorũ numerus coartatur & in tribulatione poſitus eſt: deſcenderũt apoſtoli & primus dñs: ut nos de amaris fluctibus liberaret. In hoc mare ſagena euangelij mittitur: quæ teſtimonijs tẽxta eſt ſcripturarũ: ut piſces multos & obrutos mũdi huiº gurgitibus in auram extrahat liberam: ut poſſint laudes deo canere. Hi ſunt qui deſcenderũt in mare: & in eccleſiarũ nauibus faciunt opera multa: & dei cernunt mirabilia in pfũdo diuitiarũ ſapientiæ & ſcientiæ eiº. & in ſpũſancto q̃ Matth.4.e ſcrutaſ etiã alta dei: qbº dñs loqtur: Venite poſt me, & faciã uos piſcatores hominũ. De his piſcatoribus q̃ deſcendunt Eſa. 60.a in mare & ſunt in nauibus, Eſaias quoq; uaticinatur: Volabunt in nauibus alienigenarũ: & mare pariter deprædabũtur: In eccleſijs eñ de numero gentiũ congregatis, totũ apoſtoli orbe uolitarũt: ut deprædarẽt mare, & draconis ſpolia ps.103.e tollerẽt qui regnabat in mari: & de quo ſcriptũ eſt: Hoc mare magnũ & ſpacioſum manibus: illic reptilia, quorũ nõ eſt numerus: Animalia puſilla cũ magnis, illic naues pertranſibunt: Draco iſte quẽ formaſti ad illudendũ ei. Latũ & ſpacioſum mare eſt paruis & magnis animantibus, quæ cum draconẽ uerſantur: & quorũ nõ eſt numerus. Qui aũt ſup mare ſunt: & in ipſo mari uolitant in nauibus: audient cum G ſaluatore: Tu dominaris poteſtati maris: motũ fluctuũ eiº ps.88.b tu mitigas. Cũq; tranſierint in maris freto, & fluctus eius ſuo cõculcauerint pede, cõfundenẽ omnia profunda flumi nis: de quo ſcriptũ eſt: Qui conuertit mare in aridã, in flu- Ibi.65.b mine ptrãſibũt pede: ut humilieẽ iniuria ſiue ſuꝑbia aſſur: & ægypti a ſanctis atq; credentibus recedat imperiũ: & qui liberati ſũt cõfortenẽ in dño, & dicãt: Fortitudo mea & lau- Ibi.117.b datio mea dñs. Et iterũ: Diligã te dñe fortitudo mea. Et cũ Ibi.17.a Hieremia: Fortitudo mea & auxiliũ meũ & refugiũ meum Hiere.16.d dñe deus meus. Vnde & Apoſtolus, in quo chriſtus loque- Phil.4.c batur aiebat: Omnia poſſum in eo q̃ me cõfortat. Et nõ ſolũ cõfortabunẽ in dño, ſed & gloriabunẽ in eo, & dicẽt: Mi- Gal.6.d hi autem abſit gloriari, niſi in cruce dñi noſtri ieſu chriſti: p quẽ mihi mũdus crucifixus eſt & ego mundo: Et: Qui glo- 1.Co.1.d riatur, in dño glorieẽ. Et in alio loco: Nõ glorieẽ ſapiens in Hiere.9.g ſapientia ſua, neq; fortis in fortitudine ſua, neq; diues in diuitijs ſuis: ſed in hoc glorieẽ qui gloriaẽ: intelligere & ſcire dñm: & facere miſericordiam & iudiciũ in medio terræ. Verum quia in hebraico ſcriptũ eſt: Et in nomine eius ambulabũt: Sic intelligendũ eſt: Quod in nomine chriſti ambulẽt chriſtiani: & ſcribaẽ in calculis eoꝝ nomẽ nouũ: & ſub tãti nominis dignitate ambulẽt cũ dño: ſicut ambulauit enoch & placuit deo & tranſlatus eſt.

¶ Cõmentarij ſecundi Hieronymi in Zachariã ꝓphetã finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN TERTIVM COMMENTARIORVM ZACHARIAE AD EXVPERIVM TOLOSANVM EPISCOPVM PROEMIVM.

F VRget me frater Siſinnius, incõpta & impolita trãſmittere: ut nõ dicam emendandi, ſed ne relegẽdi q̃dem habeam facultatẽ. Ille feſtinat in opꝰ ſuũ: nos in noſtro opere minus facimus: dũ eruditio in caſſum uertiẽ: & qcq̃d ſenſu cõcipimus, cõpoſito nõ licet ornare ſermone. Rudes igitur non mea culpa, ſed ſtudio portitoris ſuſcipe libros: dũ ipe tua feſtinat ſanctis æra diuidere: & nos nõ patiẽ noſtra tibi æra numerare. Quãuis eñ elegans ſit exercitatũ q̃ ingenium, & longo uſu trita currat oratio: tamen niſi authoris manu curata fuerit & polita: redolet ſordes negligẽtiæ: & uel nimio uerborꝝ flore luxuriat: uel hiulcæ uocalibus ſit, uel aſpera cõſonantibus. Vnde & de Vergilio traditũ eſt: qđ libros ſuos quaſi urſorũ fœtus lingua cõpoſuerit, & lambendo fecerit eſſe meliores: qui durarẽt in memoriã ſempiternã: & neceſſitatẽ metri libera oratione cõplerẽt. Trãſimus ad libanũ: & ad duas uirgas treſq; paſtores qui in uno menſe ſucciſi ſunt: & ad triginta argenteos, de qbus emptus eſt ager figuli in ſepulturã peregrinorꝝ: & ad ſtulti uaſa paſtoris, & cætera uſq; ad finẽ uoluminis: quæ tãtis ſũt contexta myſterijs, ut miſericordia dei & tuis indigeamus orationibus: ne curſus noſter aliquo præpediatur errore: & maleuolis iuſta ſit occaſio detrahendi: q̃ ad hoc ſolũ linguas habere ſe putant: ut proximos lacerent: & duritiã frontis attritæ, uerborꝝ rabie conſolentur.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI COMMENTARIORVM IN ZACHARIAM LIBER TERTIVS

APeri libane portas tuas & comedet ignis &c. Perſpicue libanus ad quẽ ꝓpheta lis ſermo cõuertiẽ, dicẽs: Aperi libane portas tuas: tẽplũ itelligiẽ iudæorꝝ: qđ inſtauratũ, ĩmo ædificat ũ a çorobabel: rurſũ a ueſpaſiano & Tito caniẽ ſub uertẽdũ: Et qa libanum tẽplum appellauerat μεταφορικῶς & in reliqs ſeruat tranſlationẽ: ut per cedros & abietes & quercus baſan ſaltumq; nemoroſum: principes ac ſacerdotes & populum ſignificet iudæorum. Aperit aũt libanus portas ſuas ut rhomanus intret exercitº: & comedat ignis cedros eius: ut uel incendio cuncta uaſtenẽ, uel hoſtili impetu duces ac principes cõſumanẽ. Vlulant abietes qa cecidit cedrus: mutuo ſacerdotes & principes ſua populatione lugentes. Quodq; prius dixit obſcure

Aperi libane portas tuas: & comedet ignis cedros tuas. Vlula abies qa cecidit cedrus, qm̃ magnifici uaſtati ſunt. Vlulate quercus baſan, quoniam ſucciſus eſt, ſaltus munitus. Vox

Aperi libane portas tuas & comedat ignis cedros tuas. Vlulet pinus, quia cecidit cedrus quia optimatesſ †cõtriti ſunt. Vlulate quercus baſanitidis, quoniã depoſitº eſt ſaltº nemoroſus. Vox

† In græco ἐλάλαι τὴ σάμ

A obscure nunc ponit manifestius: quoniã magnifici uastati sũt. Cupio scire, quæ sint cedri libani quæ cõbustæ sũt, quæ abietes quibus ululatus indicitur, quæ pinus quæ corruit: magnifici inquit uastati sunt. Vlulate quercus basan, id est cõfusionis & ignominiæ: qa saltus munitissimus, q hebraice dicitur בָּצִיר: & a Lxx. translatus est, nemorosus, excisus est: quia templum quod inexpugnabili creuerat firmitate: & a diuersis regibus & principibus, ac postea ab herode constructũ est, rhomano oppugnante deletũ est. Hunc locum quidã non intelligẽtes, libanũ & abietes & pinos & quercus basan, & saltũ nemorosum siue munitũ, ad contrarias referunt fortitudines: de qb⁹ & in Ezechiel sub noie assur & pharaonis dictum sit: Ecce assur cypressus in libano: & bonus ramis: & condensus umbraculo: & excelsus magnitudine, & in medio nubium factum est cacumen eius: aqua nutriuit eum: abyssus exaltauit illum: & cætera quæ tam de assur q̃ de pharaone dicũtur: uel ad contrarias fortitudines, uel ad superbos quosq; & principes dici arbitrantur: de quibus & in psalmo legimus: Vox dñi confringentis cedros: & cõfringet dominus cedros libani. Et in alio loco: Dies dñi sabaoth sup omnẽ cõtumeliosum & superbum, & super omnem excelsum atq; sublimẽ. Et post paululum: Et super omnẽ cedrũ libani excelsam: & super oẽm arborem quercus basan. Et de hoc libano asserunt prophetari: Libanus cum excelsis cadet. Nos autem priorem interpretationẽ sequamur: præsertim cũ & ea quæ sequunt huic sensui cõgruãt. a ¶ Vox ululatus pastorum ꝛc. Pars superioris capituli, & in his uersiculis cõtinetur: Quos uocauerat cedros, abietes, pinos & quercus basan: & exponẽs quæ essent istæ arbores intulerat, dicens. Quoniã magnifici uastati sunt: Nunc per aliã μεταφοράμ dicit esse pastores, id est principes atq; doctores, & qui primi erant in populo, qd̃ flere debeant & lugere: quia magnificentia eorum & pulchritudo & decus uastata sit atq; cõsumpta: templum uidelicet, in quo sibi gloriabantur. Et uox inquit rugitus leonum: quos excelsas arbores, & rursum pastores: eosdem nunc leones appellat. Et qa leones dixerat, seruat translationẽ ut inferat: Qm̃ uastata est superbia iordanis, siue fremitus & sonitus aquæ decurrẽtis, qui hebraice dicitur גְּאוֹן. Et quomodo tẽpli altitudinẽ iuxta sitũ terræ iudææ altitudini libani cõparauit: nihil em̃ libano in terra repromissionis excelsius est: nec nemorosius atq; cõdensius: Sic iordani fluuio qui maximus in iudæa est, iuxta quẽ morant̃ leones: fremitũ iunxit leonum ꝓpter ardorẽ sitis, & ob deserti uicinia & latitudinẽ uastæ solitudinis, & arundineta & carecta. Vnde & per ꝓphetã dicitur: Ascendit leo de iordane: uolens ostẽdere nabuchodonosor de sedibus suis quasi leonẽ de cubili exisse cõtra hierusalẽ. Aliter: Vox rugitus leonũ, quoniã uastata est supbia iordanis. Vox inquit optimatũ, quia tẽplũ destructum est: unde

a HEB. Vox ululatus pastorum, quia uastata est magnificentia eorũ. Vox rugitus leonum, quia uastata est superbia iordanis.

b Hæc dicit dñs deus meus: pasce pecora occisiõis: quæ qui possederant occidebant, & non dolebant: & uendebant ea dicentes: benedictus dominus, diuites facti sumus: & pastores eorũ non parcebãt eis.

c Et ego non parcam ultra super habitantes terram, dicit dominus: Ecce ego tradam homines unumquemq; in manu proximi sui, & in manu regis sui: & conterent terram, & non eruam de manu eorum: & pascam pecus occisiõis: propter hoc o pauperes gregis.

Et assumpsi

sep. ¶ Vox lugentium pastorum, quoniam misera facta est magnificẽtia eorum. Vox rugentium leonũ, quia afflictus est fremitus iordanis. Hæc dicit dñs oñipotẽs: pasce oues occisionis: quas qui possederunt interficiebãt, & nõ agebant pœnitentiam: & qui uendebãt eas dicebãt: bñdict⁹ dñs & diuites facti sum⁹: & pastores earũ nihil patiebant̃ super eis. Ideo nõ parcã ultra super habitatores terræ, dicit dominus: Et ecce ego tradam hoies unumquẽq; in manus proximi sui, & in manu regum eius: & concidẽt terrã, & nõ eruã de manu eorũ: & pascã oues occisionis in chanaanitide.

Et assumam

C

b ¶ Hæc dicit dñs deus meus ꝛc. Vbi manifestissima prophetia est: & per trãslationem historiæ uerus ordo narratur, supflua est tropologiæ interpretatio: ut alios bonos alios malos dicam⁹ esse pastores: & hoc tã ad ueterẽ ꝓpr̃m referri quã ad nouũ: id est tam ad iudæorum sacerdotes & principes: q̃ ad episcopos & præsbyteros christianorũ: & quicũq; pastores fuerint negligẽtes, & unũ de minimis scãdaliçauerint: ipsos esse qui nutriant pecora occisiõis: & nõ patiãt̃ super eis qcq̃, nec doleãt: nec possint dicere cũ Apl'o: Quis scandaliçatur, & ego non uror? & uẽdant populos sibi creditos: de q̃bus scriptũ est: Qui deuorãt populũ meũ sicut cibũ panis: & exalioꝝ mortibus diutias consequant̃: laudantes eos q prædas agũt de miseris & iniq; benedicentes. Hæc aliꝝ interpretẽt̃ ut uolũt: Nos teneamus explanationis ordinem quẽ semel arripuim⁹: Quoniã apertus est libanus, & cedri ei⁹ atq; abietes flamma urẽte cõbustæ sunt: ululatusq; pastorum auditus est & rugitus leonũ: qa oĩs pulchritudo & superbia iordanis uastata est atq; consumpta: idcirco hæc mihi dixit dñs deus meus: O ꝓpheta Zacharia ad te iste sermo confertur: Pasce gregem occisionis: hoc est, nunc interim nutriatur & crescat, qui postea ab hostibus occidendus est: quasi oues & pecora, principes rhomanorũ, qui possidebant ea & obtinebant iure uictoriæ, interficiebãt & nõ miserebantur: siue ĩmolabant & non sentiebant dolorem: id est nihil mali pro tanta crudelitate patiebantur: & uendebant ea quæ nõ ꝓpter clæmentiã, sed ꝓpter præciũ reseruabant. Legamus ueteres historias & traditiones plangentium iudæorũ: qd̃ in tabernaculo abrahæ, ubi nunc p̃ annos singulos⁹ mercatus celeberrimus exercetur: post ultimam euersionẽ quã sustinuerũt ab Hadriano, multa hominũ milia uenundata sint: & quæ uendi non potuerint, translata in ægyptũ: & tam naufragio & fame q̃ gentiũ cæde truncata. Isti ergo uictores & dñi ultores q occidebant & nõ dolebãt & uendebant pecora atq; dicebant: benedictus dñs, diuites facti sumus: hanc habebant sententiã: Propter peccata sua offendere iudæi: ideo eos oppressimus, & ex præcio eorum diuites facti sumus. Nec mirum inquit, si hostes iure, uictoꝝ occidebãt pecora, & nõ dolebant: uendebant & in suo scelere gloriabant̃: cũ ipsi pastores eoꝝ atq; doctores, nõ pepcerint eis, & culpa eoꝝ grex lupis tradit⁹ sit. c ¶ Et ego nõ parcã ꝛc. Hoc qd̃ Lxx. ĩ extremo capitlo trãstulerũt καὶ ποιμανῶ τὰ πρόβατα τῆς σφαγῆς εἰς τὴν χαναανῖτιν: id est: Et pascã oues occisiõis in terra chanaanitide: nõ est in hebræo: & a nullo alio trãsferẽ interpretũ. Quia ergo pastores eoꝝ nõ parcebãt eis, & ipsi primũ meũ ꝓpr̃m deuorauerũt: Idcirco & ego nõ parcam ultra super habitatores terræ iudææ dicit dñs. De hac em̃ terra loq̃t̃ de q̃ ei sermo erat: & nõ de orbe terraꝝ, sicut iudæi male interpretãtes a se uolunt in aliã

D

Ps. 28. a
Esa. 2. c

Hie. 4. b

Ezech. 31. a

E lunt in aliam partem dei deprauare ſententiam. Poſt euerſionem quippe templi: quæ propterea eis accidit, quia per quadraginta & duos annos poſtq̃ paſſus eſt dñs, accepto
Iudic.7.f ſpacio, pœnitentiam agere noluerunt. Dimittã inquit unũquemq̃ contra proximum ſuum, & mutua ſe cæde truncabunt: ſiue in ipſa obſidione templi: quando hieruſalem rhomanus cinget exercitus: tãta eñ inter ipſos iudæos erunt bella atq̃ diſcordiæ: ut in tres partes populus diuidatur. Legamus Ioſephum & ſeptem iudaicæ captiuitatis libros: & hanc prophetiã eſſe completã, hiſtoriæ ueritate cernemus. Et cõcidẽt ait terram: haud dubium quin rhomani omnẽ terram & uniuerſas urbes deſtruxerint iudæorum. Et nõ eruam eos de manu eorũ. Audi iudæe qui tibi ſpes uaniſſimas repromittis: & non audis dicentem dominũ atq̃ firmantem: non eruam de manibus eorũ: qđ æterna ſit apud rhomanos tua futura captiuitas. Et paſcam pecus occiſionis: ut ſemper iudæi nutriantur ad mortem: propterea quia dei eſt iſta ſententia. O uos qui eſtis pauperes gregis: hoc eſt iuſti de iſrael: qui credidiſtis in dominũ ieſum, & dei filiũ ſuſcepiſtis: audite quæ dicantur: & ſequẽtis capituli ſacramẽta cognoſcite. Q2 autem ſcđm Lxx. legimus: Et paſcam oues occiſiõis in terra chanaan: ſic poſſumus intelligere: quod populum iudæorum qui deſtinatus eſt morti, in toto orbe diſperſum: hoc eſt in terra chanaan atq̃ gentilium: paſcat dominus & nutriat ad immolandũ. a ¶ Et aſſumpſi mihi duas virgas ꝛc. Supra dixerat: Propter hoc o pauperes gregis: & facta ἀποσιωπήσει ſubaudiebatur attendite: quia libani portæ apertæ ſunt: & quercus baſan abietes cedriq̃ ſucciſæ: & intulerat cõminans: Non parcã ultra ſuper habitatores terræ dicit dñs: Et hoc de uno iudaico ppło dicere uidebatur: qđ interfectis ꝓphetis, etiam in filium dei miſiſſent manus: & uoce temeraria cõclamaſſent: Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros: Nũc creator uniuerſitatis & dñs, myſteria ſui orbis exponit: & dicit, duas habuiſſe ſe uirgas: quarũ alteram decorem uocauerit, alterã funiculos: & in duabus uirgis uinctũ pauerit gregem: tres quoq̃ paſtores in uno menſe ſuccíderit: & cõtracta ſit ſiũe indignata: aut ut Lxx. tranſtulerunt, καὶ βαρυνθήσεται ἡ ψυχή μου. i. ingraueſcet anima mea ſuper eos: haud dubium quin paſtores ſignificet quos ſuccidit in menſe uno. Redditq̃ cauſam cur paſtoribus indignatus ſit, intantum ut eos in uno menſe ſucciderit: Si quidem & anima inquit eorum uariauit in me. Et eſt ſenſus: Non me pleno animo dilexerũt, nec
Ioh.10.b paſtores mercenarij uerę amauere paſtorẽ: Quia paſtor bonus ponit animã ſuã pro ouibus ſuis: Quobrẽ & ego indignatus ſententiam protuli & ad ipſos paſtores, quos mea indignatione ſuccideram: ſiue ſucciſis paſtoribus ad reliquum gregem locutus ſum: Non paſcam uos: ſed qđ mortem elegit ſua uoluntate moriatur: & ſe alterutrũ deuorent, mutuaq̃ cæde dilaniẽt. Hæc παραφραστικῶς diximus: ut futuræ explanationis ſemitam ſterneremus. Creator & paſtor cuius oues cognoſcunt uocem & ſequũtur eum: duas ſibi aſſũpſit uirgas: ſiue duas σκύταλας: id eſt baculos, qui hebraice dicuntur מַקְלוֹת: ut paſtoris habitum demonſtraret. Vnam uirgam uocauit decorem: hoc eſt, ſub Noe omne hominũ genus ſua benedictione protexit: quãdo inſtaurato mũdo, necdum peccata ſorduerant. Et idcirco uocatio cũctarũ gentiũ appellat decora & pulchra: qa nihil iuſtius eſt, cũ uniuerſitatis parentem uocare omnes æquali-

a HEB. ter, quos æquali cõditiõe generauit. Et alteram uocauit funiculos: Quãdo eñ diuidebat altiſſimus gentes, & diſſeminabat filios adam: ſtatuit terminos gentium, iuxta numerum angelorum dei: Et facta eſt pars domini populus eius iacob: funiculus hæreditatis eius iſrł. Et paſcam inquit gregem: Siue ipſum iſraelẽ: ſiue cũ iſraele omne hominũ genus. Et ſuccidi inquit tres paſtores in uno menſe. Legi in cuiuſdam cõmentarijs: paſtores domini indignatiõe ſucciſos, in ſacerdotibus & falſis ꝓphetis & regibus intelligi iudæorum: quod poſt paſſionem chriſti, uno omnia ſuccíſa ſint tempore: de quibus loquitur Hieremias: Sacerdotes non Hie.2.b
dixerũt ubi eſt dñs: tenentes legem meã, neſcierũt me: Et paſtores præuaricati ſunt in me: & prophetæ prophetabant in baal & idola ſecuti ſunt. Nec hac explanatione contentus: tres paſtores in uno mẽſe ſucciſos, ꝓpoſuit accipi: qui in patrem & filium & ſpiritũſanctũ peccauerunt: Oẽs eñ hæreticos, aut in unam, aut in duas, aut in tres ſimul peccare perſonas. Dixerit ille quod uoluit: neq̃ eñ alterius ſenſui detrahendũ eſt: Nobis tres paſtores qui in uno mẽſe ſucciſi ſunt: Moyſes uidetur & Aaron & Maria: quorum Maria in mẽſe primo: qui uocatur מִרְיָם mortua eſt in deſerto ſin: & in eodem loco propter aquam contradictionis, eodemq̃ menſe, moyſes & aaron cõdemnati ſunt: ne terrã repromiſſionis intrarent: Atq̃ ita factum eſt, ut e tribus paſtoribus, alia præſenti morte ſuccideretur: alij ſententia mortis futuræ. Et cõtracta eſt inquit anima mea ſuꝑ eos: uidelicet ſuꝑ tres paſtores quos præpoſueram gregi meo: Quia & illorum anima uariauit in me: Non enim glorificauerunt me ad aquam contradictionis. Si autem ad populum referimus, quod anima populi uariauerit in deum: ſic exponendum eſt: Idcirco eis indignatus ſum: quia & ipſi inter me & idola fluctuantes, uarijs contra me pugnauerunt modis: Quobrem indignatus dixi ad Moyſen: Non paſcam uos: dimitte me & diſperdam eos. Quando autem dicit cũ iraſcitur, dimitte me: prouocat ad rogandum: & oſtendit ſe ab eo poſſe retineri. Qđ moritur inquit, moriatur: & qđ ſuccíditur, ſuccidatur: omnium corpora ruant in ſolitudine: & uerſi in ſeditionem, inſtar beſtiarum mutuis laceren
tur morſibus: nulluſq̃ terrã repromiſſionis introeat. Quidam duas uocationes iudæorũ & gẽtium: in primo iſrael, & nouiſſimo intellexere noſe chriſtianos. Sed quomodo uocatio chriſtiana ante proiecta ſit, & iudæi remanſerint & paſti ſint a deo, non ſatis attenderunt. b ¶ Et tuli uírgam meam quę vocabatur decus ꝛc. Poſt uocationem iſraelis & aſſumptionem uirgæ ſecundæ, quæ uocabatur, funiculus: Tulit dominus uirgam primam totius orbis nationes, quæ uocabatur decora: & abſcidit eas a cultu ſuo: quia ueneratæ ſunt idola: & omnes declinauerunt: ſimul inutiles facti ſunt. Manifeſtiuſq̃ exponens quæ eſſet hæc

SEP. ¶ Et aſſumam mihi duas uirgas: unam uocaui decorem: & alteram uocaui funiculum: & paſcam oues. Et auferam tres paſtores in menſe uno: & ingraueſcet anima mea ſuꝑ eos: Si quidẽ & animæ eorũ † rugiebãt ſuꝑ me. Et dixi nõ paſcã eos: qđ moritur moriat: & quod deficit deficiat: & reliqui deuorent unuſquiſq̃ carnes proximi ſui. Et aſſumam uirgam meã pulchram: & proiiciam eam: ut diſſipem teſtamẽtum meum quod diſpoſui ad omnes

populos

† Greci habẽt ἐπορεύοντο, forſã legẽdũ ruebant

uirga: intulit

A ũirga: intulit: Vt irritum facerem fœdus meum quod per-
Mar.5.c cussi cum omnibus populis: Statim enim ut israel assum-
ptus est, gẽtium turba proiecta est: & ut nata est filia archisy
nagogi quæ postea in euãgelio cum duodecim esset ãnoꝝ
egrotare & mortua esse narratur: ἀιμοῤῥοοῦσα cœpit san-
guinẽ fluere & perpe-
tua infirmitate crucia-
ri. Et in irritum ait de
ductũ est fœdus meũ,
quod cum omnibus
inieram nationibus:
Et intellexerũt paupe-
res gregis: id est popu-
lus israel qui mea mã
data custodit: qa uer-
bum dñi est, id est uo-
lũtatis est domini abij
cere gentes negantes:
& in abraham israel as
sumere confitentem.
Pro eo qđ nos inter-
pretati sumus: & co-
gnouerunt sic paupe-
res gregis: Lxx. trãstu
lerũt, καὶ γνώσονται οἱ
χαναναῖοι τὰ πρόβα-
τα τὰ φυλασσόμενά μοι
.i. & cognoscẽt chana
næi oues, quæ custo-
diuntur mihi: qđ ita
nõnulli edisserũt: Co-
gnoscet populꝰ iudæo
rum ad quem dictum
Dañ.13.f est: Semen chanaan &
B nõ iuda: q nunc meis
cærimonijs custodit:
Siue qa chanaan inter
pretãtur, parati ad hu
militatem, cognoscẽt
qui olim parati sũt ut
humilientur a domi-
no & relinquantur. Cur autẽ pro eo qꝙ nos interpretati su-
mus, sic paupes: illi dixerunt, chananæos: causa manifesta
est: apud hebræos eñ, sic, בֵּן dicit: עֲנִיִּי, pauperes: illi duo
uerba in unũ copulãtes: pro eo qđ est, sic pauperes: hoc est
בֵּן עֲנִיִּי: nomen בְּנַעֲנִי .i. chananææ gẽtis interpretati sunt

HEB. omnibus populis. Et
in irritum deductum est
in die illa: & cognouerunt
sic pauperes gregis qui cu
stodiunt mihi, quia uer-
bũ domini est. Et dixi ad
a eos: Si bonum est in ocu-
lis uestris, afferte mercedẽ
meam: & si non, quiescite:
& appenderunt mercedẽ
meã, triginta argenteos.
Et dixit dominus ad me:
proijce illos ad statuariũ:
decorum præciũ quod ap
preciatus sum ab eis: & tu
li triginta argẽteos & pro-
ieci illos in domum domi
b ni ad statuarium. Et prẽci-
di uirgam meam secun-
dam: quæ appellabat fu-
niculus, ut dissoluerẽ ger-
manitatẽ inter iudã & isrl.
Et dixit

SEP. populos: & dissipa
bitur in die illa: & cog-
noscent chananæi oues:
quæ custodiuntur mihi,
quia uerbum domini est.
Et dicam ad eos: Si bonũ
est in conspectu uestro, da
te statuẽtes mercedẽ meã,
aut renuite: Et statuerunt
mercedẽ meã triginta ar-
genteos. Et dixit dñs ad
me: depone eos in confla-
torium: & recogita si pro-
batum est, sicut probatus
sum pro eis. Et tuli trigin-
ta argenteos & misi eos in
domũ dñi in cõflatorium.
Et abieci uirgam meam
secundam: quæ appella-
batur funiculus: ut dissi-
parem testamentũ quod
erat inter iudam & israel.
Et dixit

C

quondam gregis & a me electi in filios: emendũ atq uendẽ
dum præcio iudicarunt. Et tuli ait dñs per ꝓphetam: sicut
mihi a deo fuerat imperatũ, triginta argenteos: & nõ eos de
posui, sed proieci in domum dñi ad fictorẽ: In domo dñi fe-
ci eos a proditore reddi sacerdotibus & pharisæis, ipso cõfi
tẽte qui uendidit: Pec- Matth.27.a
caui tradens sanguinẽ
iustum. At illi, quoniã
præciũ sanguinis erat,
noluerunt illud repo-
nere in corbonã, id est
in gaçophylatio: sed e-
merunt ex eo agrũ fi-
guli in sepulturã pere-
grinoꝝ: Nos eñ oẽs
qui peregrini & adue-
næ legis fuimus, redẽ
pti præciosissimo eius
sanguine: in domo fi-
guli creatorisq̃ oĩum
sepelimur & requiesci
mus. Pro πλάσει atq̃
fictore, statuariũ olim
interpretatus sum, uer
bi ambiguitate cõpul-
sus: quod statuariũ fi-
ctorẽq̃ uno sermone
significat. Iudæi istum
locum maliciose inter
pretantes: triginta ar- D
genteos, triginta legis
mandata cõmemorãt
quæ facere iubeant in
lege: & rursum trigin-
tas ex alia quæ prohi-
beantur in lege: & dici
eis, ut argentũ mãda-
torum dñi plastæ suo
atq̃ fictori reddant
deo: qđ quia facere
noluerint, eẽ ꝓiectos.

a ¶ Et dixi ad eos si bonũ ꝛc. Cognoscẽtibus israelitici gre
gis pauperibꝰ, q mea mãdata custodiũt: uerbũ esse dñi qđ
locutus sum: & uera quæ dixi, id est ad pauperes gregis:
si uobis placet, homines enim estis & semel libero arbitrio
uos creaui: quibus & in eremo locutus sum: Si audieritis
me, quæ bona sunt terræ comedetis: Pro hac assumptione,
qua abieci uniuersum hominum genus, & uos mihi in pe-
culiarem elegi gregem: & creator omnium uolui paruum
habere funiculũ: Reddite mihi mercedẽ meã, id est mea præ
cepta seruate. Sin autem non uultis mercedem reddere: nec
placet in oculis uestris meo censeri nomine: aperte renuite
& facite quod uultis. Qui tunc quidem responderũt Moy
si: Oia quæcũq̃ dicit dñs faciemus: In fine autẽ temporũ: ꝓ
Exo.24.b eo qꝙ eos elegi de medio nationũ & liberaui de ægypti for-
nace ferrea: appenderũt mercedẽ meam, triginta argenteos
pro meo sanguine dantes iudæ proditori. Et dixit inquit ꝓ
pheta dñs ad me: siue ipse saluator cuius priora sũt uerba:
patrem ad se locutũ esse contestans: Proijce illud ad statua-
rium: pro quo in hebræo legitur יוֹצֵר: id est τὸμ πλάσμ:
quẽ nos fictorẽ & figulũ possumus dicere. Et est sensus: Pro
ijce præcium meũ ad figulũ, qui creator & fictor est omniũ:
Nec dixit, depone: sed proijce: ut fictoris plastæq̃ iudicio
merces domini penderetur: & εἰρωνικῶς præciũ suũ: id est di
uinæ maiestatis, in triginta cernes argenteis: & tam uili mer
cede se proditum: Decorũ inquit præciũ qđ appræciatus
sum ab eis: hoc autẽ præstius est legendũ cũ irrisione & sub
sannatione dicentis: Tanto me populus meus & pauperes

Breuiter indicare uolui quid sentiant: alioquin explanatio
nem eorum lacinioſissimam tedet reuoluere: ut ad reliqua
transeamus. b ¶ Et precidi virgam meam secundam
que appellabatur funiculus ꝛc. Et in hoc loco, longam cu-
iusdam explanationem, immo tricas inextricabiles legis-
se me noui: duarum uirgarum in unam societatem ex
Eçechielis uolumine proferentis: & omnia quæ de con-
cordia iudæ & ephraim spiritaliter sentienda sunt,
huic capitulo coaptantis. Nos autem cœptum sequa-
mur ordinem. Postq̃ a iudæis crucifixus est dñs, & trigin-
ta appræciatus argenteis: & præcium sanguinis eius in se-
pulturam profecit gentium: quæ peregrinæ erant a lege &
mandatis dei: statim dominus sententiã suam ultra nõ dif-
ferens: Præcidi ait uirgam meam secũdã: quæ proprie mea Hiere.13.a
erat: quæ sic mihi hærebat, ut in Hieremia periçoma & cin-
ctorium atq̃ lumbare: siue ut cõsueto uerbo utar coxale sit
appellata: Quæ secũda uirga quondam appellata funicu-
lus & pars mea: a me ideo proiecta est: ut dissoluerẽ fœdus
& germanitatem atq̃ concordiam, quæ inter iudam fuerat
& israel: & fratres a se inuicem separarem: Vt in apostoloꝝ
& eorum qui ægerant pœnitentiam numero, rursum iu-
da appellaretur & confitens deum suum: Israel autem &
ephraim & ioseph uocarentur, qui in cordis duritia perma-
nentes dixerunt: Non habemus regem nisi cæsarem. Vnde Iob.19.c
non intulit: ut irritum facerem pactum, siue testamentum
quod habui cum iuda & israel: usq̃ hodie eñ pœnitenti-
bus porrigit manũ: sed ut de uno populo credentes alios, &
alios nõ credentes inter se diuideret, dicens: Nolite arbitra- Matth.10.d
ri, quia ueni mittere pacem in terram: nõ ueni mittere pa-
cem, sed gladium: Veni enim separare hominem aduer-
sum patrem suum: & filiam aduersum matrem suam: &
nurũ aduersum socrũ suam: & inimici hois domestici eius.
Et dixit

E a ¶Et dixit dñs ad me ꝛc. Quãdo dicit: adhuc ſume tibi uaſa paſtoris ſtulti: illud ſignificat qđ ſupra aſſumpſerit ſibi uirgas duas: unam decorem, & alteram funiculũ. Et quia illas ſuo uitio peccatoq; proiecit: & ſoluta germanitate inter iudam & iſrael: nos inſerti ſumus in radicẽ bonæ oliuæ: & cæcitas ex parte facta eſt domui iſrl̃, donec intraret plenitudo gẽtium: Nunc prophetæ dicitur: ut grauiſſimũ paſtoris ſtulti ſiue imperiti aſſumat uaticinium. Paſtor ſtultus & imperitus, haud dubium quin antichriſtus ſit: qui in conſummatione mundi dicit̃ eſſe uenturus: Et qualis uẽturus ſit indicat̃. Vaſa autem paſtoris, inſignia illius & habitum debemus accipere, peram, baculum, fiſtulã & ſibilũ. Et quo-
Eſa.50.a modo Eſaias, ut captiuitatẽ populi demon-
Hiere.18.a ſtraret nudus ingredi-
tur: & Hieremias uadit ad domũ figuli: ut ex diſſipatione uaſis quod currebat in rota & manu fingebatur artificis: & interitũ iſrael & dei potentiã oſten-
Ezech.12.b deret: Et Ezechiel ut
F ſubuerſionem hieruſalem & fugã ſedechiæ & onera captiuorũ, nõ ſolum uoce, ſed & habitu demõſtraret: perfodit parietẽ & in ſuis humeris excipit̃: Sic
Zach.11.b Zacharias habitũ ſtulti & imperiti paſtoris aſſumit: ut eũ nunciet qui uenturus eſt. Iſte paſtor ideo conſurget in iſrl̃: qa uerus paſtor dixerat: Iã nõ paſcam uos: Qui alio nomi-
Dani.9.g ne: & in Daniel ꝓphe-
Mar.13.b ta, & in euangelio, & in
2.Theſſ.2.b epiſtola Pauli ad Theſſalonicẽſes: abominatio deſolationis, ſeſſurus in templo dñi prophetatur: & ſe facturũ ut deum: qui & per
Eſa.52.b Eſaiam magnus ſenſus dicitur. Et ad hoc uenit non ut ſanet, ſed ut perdat gregẽ iſrael. Paſtor eñ bonus egrotantia pecora uiſitat: diſſa inquirit, relicta affert, laſſa ſuſtentat. Ecõtrario paſtor malus, omnia aduerſa agit: & carnes pinguiũ deuorat: ungulas arietũ & ouiũ diſſoluit atq; puertit, ne recto ingrediat̃ pede. Hũc paſtorẽ ſuſcepere iudæi: quẽ dñs ieſus interficiet ſpiritu oris ſui, & euacuabit illuminatione aduentus ſui: ut qui non crediderunt ueritati ne ſalui fierent, credant mendacio & iudicentur, quia conſenſerunt iniquitati. Deſcripto autem paſtore peſſimo, ſtulto & imperito: ad ipſum paſtorem ꝓphetalis ſermo cõuertitur: O paſtor & idolũ. Tam ſceleratus eſt paſtor: ut nõ idolorum cultor: ſed ipſe idolum nominetur, dum ſe appellat deum & uult ab omnibus adorari. Qui dereliquit gregem a beſtijs deuorandũ: quẽ dñs tanto tempore cuſtodierat. Gladius ſuper brachium eius & robur, & ſuper oculũ dextrũ ei⁹: q̃ ſe acute dei iactabat cernere ſacramẽta: & plus uidere q̃ omnes retro prophetæ uiderant: intãtum ut dei filium ſe uocaret. Gladius autem ille eſt, de quo & ſupra diximus: & nũc dicem⁹ ex parte: de q̃ & Eſaias loquit̃: Inebriatus eſt gladius me⁹ in cœlo. Propterea autem gladius domini ſup brachium eius, & ſup oculum dextrũ illius erit: ut robur eius & oĩs iactãtia fortitudinis ei⁹ ariditate ſiccet̃: & ſcia quã ſibi falſo noĩe ꝓmittebat, æternis tenebris obſcurẽt. Ca. XII

Eſa.34.a

a HEB. Et dixit dominus ad me: Adhuc ſume tibi uaſa paſtoris ſtulti: Quia ecce ego ſuſcitabo paſtorem in terra qui derelicta non uiſitabit: diſperſum non quæret: & contritũ non ſanabit: & id quod ſtat non enutriet: & carneſ pinguiũ comedet: & ungulas eorum diſſoluet. O paſtor & idolum derelinquens gregẽ: gladius ſuper brachium eius & ſuper oculũ dextrum eius: brachium eius ariditate ſiccabitur̃: & oculus dexter eius tenebreſcens obſcurabitur.

b ONus ¶Ca. XII
Ouerbi domini ſuper iſrael: Dixit dominus extẽdens cœlũ: & fundans terram: & fingens ſpiritũ hominis in eo: Ecce ego ponam hieruſalem ſuperliminare crapulæ omnibus populis in circuitu: ſed & iuda erit in obſidione cõtra hieruſalẽ: Et erit in die illa ponã hieruſalem lapidem oneris cũctis populis: omẽs q̃ leuauerũt eã cõciſiõe ꝙ lacerabunt̃: & colligentur aduerſus eã oẽs gentes terræ. In die

SEP. Et dixit dominus ad me: Adhuc ſume tibi uaſa paſtoralia paſtoris imperiti: Quia ecce ego ſuſcitabo paſtorem ſuper terrã q̃ derelictum non uiſitet: & diſperſum nõ requirat: & fractum non ſanet: & integrũ non dirigat: & carnes electorũ deuoret: & talos eorum peruertat. O q̃ paſcitis uana & qui derelinquiſtis oues: gladius ſup brachiũ eius: & ſuper oculum eius dextrũ: brachiũ eius ariditate ſiccabitur: & oculus dexter eius cæcitate obſcurabitur. ¶Ca. XII

A Aſſumptio uerbi domini ſup iſrl̃: dicit dominus extendens cœlum & fundãs terram & fingens ſpiritũ hominis in eo: Ecce ego ponam hieruſalem ut ſuperliminaria quæ mouentur oĩbus populis in circuitu: & in iudæa: Et erit obſidio circa hieruſalem: & erit in die illo: ponã hieruſalem lapidẽ q̃ cõculcat̃ a cũctis gentibus: oĩs qui cõculcauerit eam illudens illudet: & cõgregabo ſup eam omnes gentes terræ. In die

G

H

Hiere.1

Luc.23.f Pſ.109.d

modũ uoluminis, proponẽtes: Hæc dicunt illi: ſic alij ſuſpicãtur: nos ita ſentimus. Tres poſuimus ſententias ut ex interpretatiõis uarietate quid cui coaptandũ ſit prudens lector intelligat. Dñs igitur qui cœlum extendit ut pellem: & terram alta mole ſolidauit & ſpũm hoĩs finxit in eo: idem animarũ creator eſt omniũ: ut ex duabus ſubſtantijs aniæ & corporis unũ animal compingeret. Spiritus enim ꝓ anima frequenter accipitur: ut ibi: Pater in manus tuas cõmendo ſpũm meũ. Et: Auferes ſpiritũ eoꝝ & deficient & in puluerem ſuũ reuertentur. Iſte igit̃ creator uniuerſitatis & dominus, ſe hieruſalẽ ſuperliminare crapulæ oĩbus populis, in circuitu poſiturum eſſe teſtatur: ut qui limen eius attigerit, inebrietur & corruat: ſiue ipſum ſuperliminare in eũ corruat a

A ruat a quo cõtingit. Sed & iudas obſeſſa hieruſalem, eſt cã
ptus a gentibus: & in illarũ tranſiens ſocietatẽ: cogẽt obſi/
dere metropolim ſuam. Non ſolum autẽ dñs hieruſalẽ po/
net cunctis populis quaſi ſuperliminare crapulæ: ſed po/
net illã quaſi lapidẽ oneris cunctis populis: quẽ qui leuare
uoluerit, conciſione la
cerabitur. Congrega/
buntur eĩ aduerſum
hieruſalem omnia re/
gna terrarum. Mos eſt
in urbibus palæſtinæ:
& uſq; hodie ꝓ omnẽ
iudæam uetus conſue
tudo ſeruat: ut in uicu
lis, opidis, & caſtellis,
rotundi ponant lapi/
des grauiſſimi ponde
ris: ad ꝙs iuuenes ex/
ercere ſe ſoleant: & eos
pro uarietate uirium
ſubleuare: alĩ ad ge/
nua: alĩ ad umbilicũ:
alĩ ad humeros & ca/
put: nonnulli ſup uer
ticem erectis iunctiſq;
manib⁹, magnitudinẽ
uirium demonſtran/
tes, pondus extollant.
In arce athenienſium
iuxta ſimulachrũ mi/
neruæ: uidi ſpheram
æneã grauiſſimi põde
ris: quã ego, ꝓ imbecil
litate corpuſculi mo/
uere uix potui: Cum
B quærerem, quid nam
ſibi uellet? Rñſum eſt
ab urbis ei⁹ cultorib⁹,
athletarũ in illa maſſa
fortitudinem compro
bari: nec prius ad ago
nem quemq; deſcẽde/
re, q̃ ex leuatione pon
deris ſciat quis cui de
beat cõparari. Senſus ergo iſte eſt: Ponã hieruſalẽ cunctis
gentibus, quaſi grauiſſimũ lapidẽ ſubleuandũ. Leuabunt
quidẽ eam, & ꝓ uiriũ uarietate uaſtabunt: ſed neceſſe eſt ut
dum leuat, in ipſo nixu & eleuatione ponderis, grauiſſim⁹
lapis ſciſſurã aliquã uel raſurã in leuantiũ corporibus dere
linquat. Sup eccleſia ſic interpretari poteſt: ꝙ cuncti perſe/
cutores qui cõtra domũ dñi dimicarũt, inebrient eo calice
Hiere.25.e quo uniuerſis gentibus ꝓpinat Hieremias: ut bibant, & in/
ebrientur: & cadant, & uomant & inſaniant. Scio perſecutio
nis tẽpore multos e noſtris cõtra eccleſiam pugnare cõpul/
ſos: ſed quicunq; hoc pondus uoluerit ſubleuare, leuabit
quidẽ: & ꝓ ira dñi qua corripit peccatores ſuis manibus ſu
ſtentabit: Verũ ipſe nõ erit impunitus, dei contra ſe gladio
dimicante. Pro lapide oneris, quẽ nos ut potuim⁹, interpre
tati ſumus: Lxx. uerterunt λίθον καταπατούμενον, id eſt, la/
pidem conculcatum a cunctis gentibus. Omnis qui con/
culcauerit eum ſiue eam, id eſt hieruſalem, illudens illudet.
Qui manifeſtus eſt ſenſus, ꝙ utroq; modo hieruſalem, &
ab inimicis gentibus, & a perſecutoribus conculcanda ſit:
& illudendum ei pro uoluntate illudentium. Sed melior &
uerior eſt ſenſus ſuperior. Breuiter ſingula exponim⁹ ut tan
dem ueniamus ad calcem: ne ſi prolixius ſcripſerimus: & re
rum obſcuritate, & ſermonis longitudine, lectoris animus
confundat. a ¶ In die illa dicit dñs ꝛc. In illo tẽpore, hoc
enim ſignificat dies, qñ obſeſſa fuerit hieruſalẽ: ita ut iudas
quoq; eam obſidere cogat: & carnaliter & ſpiritualiter per/
cutiet dñs omnes aduerſariorũ equos in ſtuporẽ: ita ut om
nes ſtupeant qui eos uiderint eſſe percuſſos: & aſcẽſores eo/
rum, malorũ præmente magnitudine, uertent in amẽtiã: &

a HEB. ¶ In die illa dicit dñs: Percutiam omnẽ equũ in
ſtuporẽ: & aſcẽſorẽ eius in
amentiã: & ſuper domum
iuda aperiã oculos meos:
& omnẽ equũ ꝓpl̃orũ per
b cutiã in cæcitate. Et dicẽt
duces iuda in corde ſuo:
confortentur mihi habita
tores hieruſalem in domi/
no exercituũ deo eorũ. In
c die illa ponã duces iuda ſi
cut caminũ ignis in lignis:
& ſicut facẽ ignis in fœno:
& deuorabũt ad dextram
& ad ſiniſtrã omẽs popu/
los in circuitu: & habitabi/
tur hieruſalẽ rurſus in lo/
co ſuo in hieruſalẽ. Et ſal/
uabit dominus tabernacu
la iuda ſicut in principio:
ut non magnifice gloriet
dom⁹ dauid: & gloria ha/
bitantiũ hieruſalem cõtra
iudam.

SEP. ¶ In die illa dicit dñs
oĩpotẽs: Percutiã omnẽ
equũ in ſtupore: & aſcẽſo/
rem eius in amẽtia: ſuper
domũ autẽ iuda aperiam
oculos meos: & oẽs equos
ꝓpl̃orũ percutiã in cæcita/
te. Et dicẽt tribuni, id eſt οἱ
χειλίαρχοι iuda in cordibus
ſuis: inueniem⁹ nobis qui
habitant hieruſalẽ in dño
oĩpotẽte deo eorũ. In die
illa ponã tribunos iuda ſi/
cut torrẽ ignis in lignis: &
ſicut † fœnum ignis in ſti/
pula: & deuorabũt a dex/
tris & ſiniſtris oẽs ꝓpl̃os
dñi ꝓ circuitũ: & habitabi/
tur hieruſalẽ adhuc in ſe/
metipſa: & ſalua faciet dñs
tabernacula iuda ſicut a
principio: ut nõ magnificet
gl̃ia dom⁹ dauid & elatio
habitatorũ hieruſalẽ ſup
iudam.

ſuper domũ iuda, qui cõtra metropolim ſuã facere aliquid
cogebant: aperiet dñs oculos ſuos ut eorũ miſereat, & eos
dignos ſuo faciat aſpectu, oculorũq; ſuorũ illuſtret lumine.
Omnes autem equos populorũ æterna percutiet cæcitate.
Qui ſpiritualiter equi intelligẽdi ſint, ſupra dixim⁹: Fallax pẽ.32.b
equus in ſalutem. Et: pẽ.19.b
Hi in currib⁹, & hi in
equis: & cætera his ſi/
milia. Aſcenſores ꝙq;
eorũ: uel dæmones uel
falſos magiſtros dixi/
mus: qui oĩes in ſtu/
porẽ uertent & amen/
tiam: ut nihil ſapere
cõuincant, ſed palpa/
biles eos opprimãt te/
nebræ: quales fuerunt
quãdo ægyptiorũ pri/
mitiua percuſſa ſunt:
Super domũ autẽ iu/
da. i. populũ qui con/
fitetur deũ: & fractus
perſecutiõis anguſtijs
ac timore perterritus,
uidet eſſe in numero
ꝓſequẽtiũ: aperiet do/
min⁹ oculos ſuos, ut
plæroſq; reſpiciat di/ † In greco ſic:
cẽtes ad ſe: Reſpice in ὡς λαμπὰς
me & miſerere mei: & πυρὸς
mereãtur audire: Erit
tibi dñs lumẽ æternũ.
Hæc eſt grauiſſimi la/
pidis laceratio: quã in
aduerſarios ſuos, qui
hieruſalẽ leuare & ue/
xare conati ſunt, dñs
cõminat. b ¶ Et di/ D
cent duces iuda in cor
de ſuo ꝛc. Cũ aperue/
rit dñs oculos ſuos ſu
per iudã: & percuſſerit
omnes equos gẽtium
cæcitate: duces iuda,
de quo ſupra dictum eſt: Sed & iudas erit in obſidione con
tra hieruſalẽ: uota facient in cordibus ſuis, quia loqui libere
non audebunt, ut uincat hieruſalem: & uictus iudas cũ ho/
ſtibus, uincat cum ciuibus ſuis. Pro eo qd nos diximus:
confortentur mihi: & Lxx. tranſtulerũt εὑρήσομεν ἑαυτοῖς,
id eſt, inueniemus nobis: In hebraico ſcriptũ eſt אמצה לי
qd Aquila tranſtulit καρτέρησόν μοι, id eſt conforta mihi:
ut ſit ſenſus: Optabunt chiliarchi & tribuni, ac duces iuda:
ac uota facient in abſcondito mentis arcano: ut deus con/
fortet habitatores hieruſalẽ in domino deo ſuo, & uincant
aduerſarios ſuos. Iuxta tropologiã: duces ac tribuni, apo/ Tropologia.
ſtoli ſunt: & omnes apoſtolici uiri atq; doctores, qui chriſti
exercitui præfuerunt: qui nollent ſibi alios inuenire, niſi eos
qui habitẽt in hieruſalẽ uiſione pacis: & qui habitent in do
mino omnipotente deo ſuo. De his ducibus Paulus apo/
ſtolus fuit: qui inuenit Titum & Timotheum, Lucam atq;
Syluanum: Petrus quoq; qui Marcum ſcriptorẽ erudiuit
euangelij: & cæteri apoſtoli qui omnem mundum ſua do/
ctrina & eruditione compleuerunt, ut haberent diſcipulos
habitatores hieruſalem. c ¶ In die illa ponam duces iuda
ſicut caminũ ignis ꝛc. Quando duces iuda dixerint in cor/
dibus ſuis: Conforta mihi domine obſeſſos hieruſalem: ut
qui ſua imbecillitate uicti ſunt, tuo ſuperent auxilio: Tunc
ego dominus omnipotens deus eorum, ponam principes
iuda ſicut fornacem ignis in lignis, & ſicut facem in ſtipula:
ut deuorẽt aduerſarios quibus ſimulata amicitia iungeban
tur. Deuorẽt autẽ a dextris & ſiniſtris: & oẽs ꝓpl̃os occidãt
in circuitu, ut rurſum hieruſalẽ habitetur in loco ſuo: & ne/
quaq; hoſtiles impet⁹ timeat. Vrbes ꝙq; & opida ac uillas

s & uiculos

E & uiculos tribus iudæ,qui direpti fuerãt atq; uaſtati,inſtau
rent ſicut fuerant anteq; uaſtarentur:& nequaq; domus regia
& inclyti ac magnifici tribus iuda, & habitatores hieruſalẽ
glorientur aduerſum tribum iuda:qd ſuo regatur imperio,ſuo
cõſilio gubernẽt:ſed ſciant q; domini ſit in utriſq; victoria.
Hæc iuxta hiſtoriã ſeu
facta ſint ſeu futura,fi
dem rerum dñi iudi
cio relinquẽtes, & ſan
ctis eius qui ab eo ſa
pientiæ ac ueritatis ſpi
ritum receperũt: Nos
dicam⁹ q; in tempore
perſecutionis eccleſiæ,
duces & tribuni nomi
nis chriſtiani: de qui
bus ſupra dixim⁹: Cũ
dñs pacem reddiderit
hieruſalem & interfe
cerit aduerſarium ſpi
ritu oris ſui:futuri ſint
quaſi camin⁹ ignis in
lignis,ut deuorent in
fructuoſas arbores:&
ſicut faces in ſtipula:
ut qcunq; frumentũ
nõ habet, & circũferẽ
omni uento doctrinæ
tradatur incendio. Et
deuorabunt (inquit)
duces iuda & tribuni
ad dexteram & ad ſini
ſtram, eos q in medio
itinere incedere nolue
runt:neſcierũt ὑπερβο
λὰς εἶναι κακίας:unde
dei populus pollicẽt:
nec ad dexterã,nec ad
F ſiniſtrã declinabim⁹: uia regia gradiemur. Via dextra,par
citas eſt,quã græci φιλολίαν uocant: ſiniſtra,luxuries: me
dia rectaq;,frugalitas. Omnes igitur qui ſunt in uia dextra,
quibus dicitur: Ne ſis iuſtus nimis: Et in ſiniſtra, qui au
diunt: Viæ quæ ad ſiniſtram ſunt,peruerſæ ſunt:deuorans
flãma conſumet:& deletis aduerſarijs atq; ſublatis,rurſum
hieruſalẽ,id eſt eccleſia priſtinã gloriã recipiet: & erit in ſuo
ſtatu: & iudæ tabernacula ſaluabuntur, toto orbe diſperſa
chriſtianorũ cõciliabula: de quib⁹ quaſi tentorijs & taber
naculis ire cupimus ad domũ quæ nõ eſt manufacta,& ad
cœleſtem hieruſalem.Propterea autẽ tabernacula plæbis &
omniũ qui cenſentur noie chriſtiano, & reputantur in uulgus,
antiquã pacẽ recipient obſeſſis eccleſiarũ principibus, & in
fugam uerſis:ut nequaq; putent magiſtri atq; doctores ſua
doctrina & ſapiẽtia:ſed dñi auxilio pacẽ eccleſijs redditam.
a ¶ In die illa proteget dñs ꝛc. Iuda obtinente uictoriam:
& dño reſtituente tabernacula eius ſicut fuerãt a principio:
ut nequaq; domus regia cõtra populũ glorietur: in illa die &
in illo tẽpore,dñs cuius auxilio iudas a dextris & a ſiniſtris
aduerſarios deuorabit,proteget etiã obſeſſos hieruſalẽ:& in
tantam fœlicitatẽ ac beatitudinẽ omnia mutabunt : ut qui
uiliſſimus putabat,ſit quaſi domus regia : & qui de domo
regia erat,ſit quaſi de domo dei,id eſt quaſi nuncius dñi &
angelicæ dignitatis,in conſpectu eorũ qui eo tẽpore fuerint
Anago: reſaluati. Iuxta anagogen:Proteget dñs habitatores eccliæ,
pace eccleſiarũ poſt perſecutionẽ grauiſſimã reddita : qñ &
ſui nominis interpretatione decorabit:hieruſalem em uiſio
pacis exprimit. Et tam beati erunt qui ,p eccleſia militarũt,
& in perſecutione dñm ſunt cõfeſſi: ut qui minimus fuerit,
& quaſi hõ in aliquo peccato dictoq; offenderit,ponatur in
ordine magiſtrorũ: Et magiſtri qui ſuũ ſeruauerint gradũ,
ſint quaſi domus dei, & quaſi angelus dñi : quia hoc omni
ſtudio laboramus poſiti in terra, & uario labore ſudantes,
ut transformemur in angelicam gloriã. b ¶ Et erit in die
illa ꝛc. In die illo qñ proteget dñs habitatores hieruſalem,

a HEB. iudam. In die illa proteget dominus habita
tores hieruſalẽ: & erit qui
offenderit ex eis in die illa
quaſi dauid,& domus da
uid quaſi dei: ſicut ange
lus dñi in cõſpectu eorũ.
b Et erit in die illa quæram
cõterere omnes gẽtes quæ
ueniunt contra hieruſalẽ.
Et effundam ſuper domũ
dauid, & ſuper habitato
res hieruſalem,ſpiritũ gra
c tiæ & precum. Et aſpicient
ad me quem confixerunt:
& plangent eum planctu
quaſi ſuper unigenitum:
& dolebunt ſuper eum ut
doleri ſolet in morte pri
mogeniti.

In die illa

quæret dñs cõterere omnes gentes,quæ ueniunt contra hie G
ruſalem. Conteret autẽ nõ in perditionẽ,ſed in emendatio
nem:ut aduerſum hieruſalem militare deſiſtant,& eſſe incipiant de hieruſalẽ. Si em de nihilo creauit omnia:nõ idcirco
fecit ut perderet quæ creauit : ſed ut illius miſericordia quæ
creata ſunt,ſaluarentur.
Vñ & in ſapiẽtia quæ
Salomonis inſcribit,
(ſi cui tamen placet li
brum recipere)ſcriptũ
reperimus:Creauit ut Sapi.1.a
eſſent omnia,& ſaluta
res generationes mun
di: & non erit eis uene
num mortiferũ. Sicut
em uenit dñs ut quæ
reret quod perierat:&
ſaluauit humanũ ge
nus:ſic & gentes in eo
perdidit, q; gẽtes erãt
aduerſariæ. Deniq; ſe
quitur:Effundã ſuper
domum dauid & ſup
habitatores hieruſalẽ,
ſpiritũ gratiæ & miſeri
cordiæ. De hac gratia
ſcribit & Paulus: Cha Rom.5.a
ritas dei diffuſa eſt in
cordib⁹ veſtris p ſpiri
tum ſanctũ qui datus
eſt nobis. Et in ſupra
dicto uolumine conti
net:Quæ in cœlo ſũt: Sapi.9.d
quis inueſtigabit: niſi
q; tu dediſti ſapientiã,
& ſpiritũ ſanctũ tuum
miſiſti de excelſis: &
ſic correctæ ſunt ſemi
tæ eorũ qui uerſantur in terra : & quæ tibi placẽt, eruditi ſunt H
hoĩes. Et in Eſaia loquit deus: Dedi ſpiritũ meũ ſup te. Et
rurſum de eodem ſcriptura cõmemorat: Dedi ſpiritũ meũ Eſa.42.a
ſuper eum. Verbum autẽ effuſionis,ſenſum largitatis oſten
dit:ſicut manifeſtum eſt in eo quod diximus: Charitas dei
diffuſa eſt in cordib⁹ veſtris. Et in alio loco ex perſona dei:
Effundam de ſpiritu meo ſuper omnẽ carnẽ. Qui ſit autem Ioel.2.g
ſpiritus gratiæ: idem Apſtus loquit ad hebræos : Quanto Hebre.10.a
magis putatis deteriora mereri ſupplicia eum qui filiũ dei
conculcauerit: & ſanguinẽ teſtamenti pollutum duxerit:in
quo ſanctificatus eſt, & ſpiritui gratiæ cõtumeliã fecerit:
Vnde & ſpũſſancti diuerſæ gratiæ eſſe dicunt. Et ſalutatio
Apoſtoli: Gratia(inquit)uobis & pax multiplicẽt:ut poſtq;
nobis peccata donauerit, tunc pax per miſericordiam con
ſequatur . Hæc iudæi ex parte iam facta:& plenius in cõſu
matione mundi futura cõmemorant: Nos autẽ poſt aduen
tum chriſti quotidie impleri intelligimus & probamus.
c ¶ Et aſpicient ad me quẽ confixerunt ꝛc. Hebraicæ literæ
ר & ד, hoc,eſt d & r ſimiles ſunt: & paruo tñ apice diſtin
guunt. Ex quo euenit ut idem uerbũ diuerſe legẽtes, aliter
atq; aliter tranſferant. Intelligẽtiæ gratia unũ demus exem
plum: Et ueſtitus inquit erat Samuel אֵפוֹד בָּד ,id eſt indu 1.regũ.2.b
mento lineo: בָּד enim linũ appellat: Vnde & בַּדִּים lina di
cunt: Pro q̃ hebraico, græco latinoq; ſermone male quidã
legunt,Ephod bar: Si quidẽ בַּר aut filius appellat,aut fru
mẽti manipulus, aut electus ,aut ὄυλος,id eſt criſpus. Q d
ibi errore interpretationis accidit, etiam hic factum depre
hendimus . Si em legatur דָּקָרוּ, ἐξεκέντησαν,id eſt com
punxerunt ſiue confixerunt accipitur. Sin autem contrario
ordine literis cõmutatis רָקָדוּ ὠρχήσαντο.i.ſaltauerũt in
telligit:& ob ſimilitudinẽ literarũ error eſt nat⁹. Ioãnes au
tem euangeliſta qui de pectore domini hauſit ſapientiam:
hebræus ex hebræis,quẽ ſaluator amabat plurimũ: nõ ma
gnopere curauit quid græcæ literæ cõtinerent, ſed uerbum

interpretatus

A interpretat⁹ e ỿbo eſt, ut in hebræo legerat: & tpe dn̄icæ paſ
ſionis dixit eſſe cōpletū. Q d̄ ſi quis nō recipit: det teſtimo
niū, de q̄ ſctārū ſcripturarū loco Ioannes iſta ꝓtulerit: & cū
nō repererit, cogeť ingratis ſuſcipere ueritatē. Plangēt autē
iudæi q̄ſi ſuꝑ unigenito & primogenito: idipſum ſignifican
te in dn̄o ſaluatore, & unigenito & primoge
nito. Vnigenit⁹ dicit̄, ꝓpter naturæ ꝓpriета
tē: primogenit⁹, iuxta Apſtum ex mortuis re
ſurgentiū. Pro unige
nito ἀγαπητὸν .i. cha
riſſimū, Lxx. tranſtu
lerunt: de quo in euan
Matth.3.a gelio legimus: Hic eſt
fili⁹ meus chariſſimus
in quo mihi cōplacui.
Tunc dolebūt a ſe cru
cifixum, cum uiderint
in claritate regnantē.
Verbū καʃωρχήσαντο
apud græcos: non ab
illuſione, ſed a ſaltatu
cōpoſitum eſt: q d̄ ſcili
cet contra dn̄m qua
ſi ludendo ſaltauerint:
quando dicebant illu
dentes atq; ridentes:
Mar.15.c Vah, qui deſtruis tem
plum: & in trib⁹ dieb⁹
ædificas illud? Saluū
fac temetipſum deſcē
dens de cruce. Hæc &
alia illudētes: & quo
B dam amētiæ tripudio
ſaltantes loquebant̄.
a ¶ In die illa magn⁹
erit planctus in ꝛc̄.
תהרמון : ꝑ q̄ Lxx.
tranſtulerunt ῥῶνος,
urbs eſt iuxta hieꝛrae
lem, quæ hoc olim uo
cabulo nuncupata eſt:
& hodie uocat̄ maxi
mianopolis in campo mageddō: in quo Ioſias rex iuſtus a
pharaone cognomēto nechao uulneratus eſt: ſuꝑ q̄ lamēta
tiones ſcripſit Hieremias, quæ leguntur in eccl̄ia: & ſcripſiſſe
eū Paralipomenon teſtat̄ liber. Sicut igit̄ eo tpe poſt reges
pctōres ſpes oīs populi erat in Ioſia: & occiſo illo, magn⁹
planctus in urbe commotus eſt: ſicut legimus in hebraico:
Spūs oris noſtri chriſtus dn̄s captus eſt in peccatis noſtris:
cui diximus: In umbra tua uiuemus in gentibus: licet alij
iuxta intelligentiam ſpiritualem hoc referant ad dominum
ieſum: Ita crucifixo ſaluatore renouabit̄ planctus in hieru
ſalem, ſicut quondā fuit in urbe adadrimon in campo ma
geddon. Q d̄ c̄q; ſequit̄: Plangent familiæ & familiæ, ſiue tri
bus & tribus ſeorſum: familiæ domus dauid ſeorſum, &
uxores ſiue mulieres eorū ſeorſum: hoc ſignificat, cꝑ tēpore
tribulationis & luctus non debeamus ſeruire coniugijs &
operi nuptiarū. Vnde & in Iohel captiuitate propinqua di
Ioel.2.d citur ad iudæos: Egrediat̄ ſponſus de cubiculo ſuo: & ſpōſa
de thalamo ſuo. Et impēdente diluuio, imperat̄ noe: Ingre
Geñ.7.a dere in arcam tu, & filij tui, & uxor tua, & uxores filiorum
Ibi. S.c tuorū. Et poſtea finito diluuio, dicit̄ ad eam: Egredere tu &
1.Co.7.a uxor tua, & filij tui, & uxores eorū: ut qui in arca impenden
te diſcrimine fuerant ſeparati, redditi mundo, generationi
& liberis deſeruirent. Hoc autem non ſolum in tempore fit
anguſtiæ, ſed & in tēpore orationis: quādo uolumus dn̄m
deprecari: dicente Apoſtolo ad corinthios: Nolite fraudare
inuicem: niſi forte ex cōſenſu ad tempus, ut uacetis oratio
ni. Igit̄ & nunc tribus domus Dauid, & tribus domus Na
than, & tribus domus Leui, & tribus domus Semei a ſuis
uxoribus ſeparantur: ut plangant unigenitum & primoge
nitum dominū ieſum: de quo dixerāt: Sanguis eius ſuper
nos & ſuper filios noſtros. In Dauid, regia tribus accipitur,
hoc eſt, iuda: In Nathan, ꝓphetalis ordo deſcribitur: Leui,
refertur ad ſacerdotes, ex quo ortū eſt ſacerdotiū: In Semei
doctores accipiuntur:
ex hac enim tribu ma
giſtrorū agmina pul
ſularunt. Reliquas tri
bus tacuit, quæ nō ha
bent aliquod priuile
gium dignitatis. In eo
autem quod ait: Om
nes tribus reliquæ: tri
bus & trib⁹ ſeorſum,
& uxores eorum ſeor
ſum: uniuerſas abſq; nomine cōprehendit. Dicam⁹ & iuxta Lxx.
ῥοῶν appellatur, non una arbor malorū gra
natorum, id eſt mali punici: ſed locus his arboribus cōſitus: de
quo iuxta intelligen
tiam ſpiritualem ſpon
ſus dicit in canticocan
ticorum: Deſcendi ut Cañ.6.d
uiderem in genimine
torrētis ſi floruiſſet ui
nea: ſi floruiſſent mali
punici. Deſcendit em̄
ſaluator ad torrentem
huius ſæculi, & turbi
das aquas, de quibus
& in typo ei⁹ helias bi D
biſſe deſcribit̄: ut poſt
flores uineæ & mali
punici fructū utrunq;
ſuſciperet: & inebriās
eccleſiam ſuā audiret
ab ea: Potabis me de
uino unguētarij, de ui
no malorum granato
rum meorū. Huiuſce
modi potio non ſolum æſtus ſtomachi fugat, ſed & corru
ptum uentrē ſanare dicitur: & reliquis prodeſſe uiſceribus.
Nihil hoc pomo pulchrius: in rubore, eccleſiæ ſignificat ue
recundiam: in granorum ordine, gradus & membra totius
corporis per ſingula officia diſtributa. Cum in huiuſcemo
di uinea & malis fructum ſaluator nō inuenerit, dicet: Om Ioh.15.a
nem palmitem non ferentem fructum, tollet pater: & om
nem qui fert fructum, purgabit eum ut fructū plus afferat.
Et in alio loco Ioannes baptiſta cōclamat: Iam ſecuris ad ra
dices arborū poſita eſt: Omnis arbor quæ non facit fructū
bonū, excidetur & in ignem mittetur. In ſucciſione uitium
uel malorum, quando in die iudicij omnia deponentur no
mina dignitatum: & impletum fuerit illud quod ſcriptum
eſt: Ecce homo & opera eius: & palea a tritico ſeparata: erit
planctus magnus non in alio loco, ſed in hieruſalem: Etem̄
plaga atq; iudicium a ſanctis incipiet: & reges & ſacerdotes
& ꝓphetæ & doctores tundent manibus pectora: cū mala
pulcherrima uiderint eſſe ſucciſa: & eum quem confixerant
in patris ac ſua maieſtate regnare. ¶ Ca. XIII

In die illa erit fons patens domui dauid ꝛc̄. De hoc
fonte qui egreditur de domo dauid, & in Eçechiele
propheta ſcribitur: q d̄ erumpat fons in domo do
mini: & creſcat in fluuium, qui appellatur aquarē
miſſionis & indulgentiæ: & pergat ad ſolitudinē & ad mare
quod nunc uocatur mortuum, piſceſq; omnes uiuificet: &
ex utraq; ripa fluminis uarij generis conſurgant arbores, ꝑ
ſingulos mēſes, ſemper nouis fructibus abundantes. Et ut
ſciamus domum, hoc eſt, templum dei ipſam eſſe domum

b IN die illa Ca. XIII
erit fons patens do
mui dauid & habitā
tibus hierl̄m in ablutionē
pctōris & mēſtruatæ.

Et erit

SEP. In die illa magn⁹ erit
planctus in hieruſalem ſi
cut planctus maligranati
q d̄ in campo ſuccidit̄: &
planget terra per tribus ac
tribus: tribus dauid ſeor
ſum, & mulieres eorū ſeor
ſum: tribus domus iudæ
ſeorſum, & mulieres eorū
ſeorſum: tribus dom⁹ na
than ſeorſum, & mulieres
eorum ſeorſum: tribus do
mus leui ſeorſum, & mu
lieres eorū ſeorſum: tribus
ſymeon ſeorſum, & mulie
res eorū ſeorſum: omnes
reliquæ tribus ſeorſum, &
mulieres eorum ſeorſum.

¶ Ca. XIII

IN die illa erit om
nis locus apertus in
domo dauid, & habitanti
bus hieruſalem: & in tranſ
mutationem & in aſper
ſionem.

Et erit

C
Matth.27.c

E dauid: quæ in Ezechiel, domꝰ dei: in Zacharia, domus dauid appellatur: hic fons de domo dei egrediens, refertur ad ecclesiam & ad scientiam scripturarum: ut omnes renascamur in christo: & in aqua baptismatis nostra nobis peccata donentur. Nihil immundius menstruata: quæ quicquid attigerit, immundum facit: & huiꝰ tamẽ sordes christi abluent̃ baptismate. Pro ablutione peccatorũ & menstruatæ: Lxx. trãstulerunt, trãsmutationẽ & aspersionẽ: qđ de lege trãseamus ad euangelium: de litera ad spiritum: de umbra ad ueritatem: pro breuibus & præsentibus futura & æterna succedant. Aspersio autẽ sanguinem dñi significat: de quo & Petrus apostolus loquit̃: Gratia uobis & pax mꝫtiplicet̃, in obedientiã & aspersionem sanguinis iesu christi. Et rursum: Scientes ꝙ non corruptibilibus argento & auro redempti estis: sed sanguine precioso, ut agni ĩmaculati & puritissimi: q̃ qui aspersus fuerit & redẽptus, dicere poterit cũ ꝓpheta: Asperges me dñe hyssopo & mundabor: lauabis me, & sup niuẽ dealbabor. a ¶ Et erit in die illa dicit dominus exercituum ꝛc. In die illa quã crebro cõmemorat, oñia idola auferentur de terra: Siue illa idola de quibus psalmista dicit: Simulachra gentium argentum & aurum opera manuum hominũ: ut nulla sit alia religio nisi tantum nominis christiani: & de quibꝰ in propheta scriptum est: Vlulate sculptilia in hierusalem & in samaria. Sicut eñ feci samariæ & sculptilibus illius: sic faciam hierusalem & idolis eius. Siue hæc idola: de quibus Apostolus loquitur: Spiritus autem manifeste dicit: quia in nouissimis temporibus recedent quidam a fide, attendentes spiritibus seductoribus, & doctrinis dæmoniorũ in hypocrisi falsiloquorum: cauteriatam habentiũ conscientiam suam. Sicut enim idola fiunt manu artificis: ita hæreticorum peruersa doctrina, quodcunq; simulauerit, conuertit in idolum: & facit, p christo adorari antichristũ. Pro pseudoprophetis, in hebraico absolute leguntur prophetæ, id est הַנְּבִיאִים: qui & ipsi pseudoprophetas significant: sed tamen & ab ethnicis, sacerdotes idolorũ uocantur prophetæ. b ¶ Et erit cum prophetauerit quispiam ꝛc. Nominibus idolorum de terra sublatis, & pseudoprophetis, atq; immundo spiritu qui loquebatur in eis: si quis ultra tentare uoluerit, & quippiam ex persona domini prophetare: statim pater eius & mater obliuiscentur parentum, ut dei retineant seruitutem: & proferent contra filium mortis sententiam: & tam piæ erunt omnium in deum mentes, ut non expectetur publicum iudicium: sed pereant qui tales sunt sententia propinquorum. Pro eo quod nos diximus: configent eum, idem est uerbum in hebræo, quod supra רָשַׂר: Qua ergo ratione Lxx. interpretes ibi κατωρχήσαντο: id est, insultauerunt, siue illuserunt: & ut uerbum de uerbo exprimam, contra eum saltauerũt: & hic συμποδιοῦσιν trãsferre uoluerunt, id est compedient: cum & Aquila & Symmachꝰ & Theodotio & ibi & hic similiter uerterint, confixerunt. Recte autem qui falsa ꝓphetauerit, homo appellatus est: dicente Apostolo: Cum eñ sint inter uos æmulationes & contentiones, nonne carnales estis & scd̃m hominẽ ambulatis? Et in psalmis: Vos autem sicut homines moriemini: & sicut unus de principibus cadetis. Et indigni spiritu dei merent̃ audire: Non permanebit spiritus meus in hominibꝰ istis: quia carnes sunt. c ¶ Et erit in die illa: confundentur prophetę ꝛc. Qui prophetare tentauerit: & parentum iudicio fuerit condemnatus: & uaticinij illiꝰ falsitatem rerum contrarius exitus approbarit, confundetur ex uisione sua: nec ultra operiet̃ cilicio ut mentiatur. Hic enim erat habitus prophetarũ: ut quando populum ad pœnitentiam prouocabant, induerent̃ cilicio. Vnde & Esaiæ præcipitur: ut auferat saccũ de lumbis suis, & nudus incedat: ne quaq; eñ tempus esse pœnitentiæ, sed imminentis captiuitatis. Ergo & iste pseudopropheta nequaq; habitũ accipiet prophetalem, ne sub alieno uestitu & operimento simplices quosq; decipiat: sed magis terram findet uomere: & agriculturæ deditus hominẽ se probabit, deiq; subiacere sententiæ: qui locutus est ad Adam: Maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus uitæ tuæ: spinas & tribulos germinabit tibi: & comedes herbas terræ: & in sudore uultus tui uescẽris pane. Cunq; se ostenderit ad hoc natum, ut in sudore faciei suæ comedat panem suum: interrogabit eum alter & dicet: Quid sibi uolũt istæ plagæ: & hæc uulnera quæ in medio manuũ tuarum sunt? Et est sensus: Quare adhæres patibulo? Cur manus tuæ transfixæ sunt clauis? Quid cõmisisti ut huic pœnæ & cruciatui subiacerẽs? Et ille respondebit & dicet: Hæc uulnera & has accepi plagas parẽtum meorum iudicio condemnatus: & eorũ qui me non oderant, sed amabant. Et intantũ fugato mendacio ueritas obtinebit: ut etiam ipse qui suo punitus est uitio, recte perpessum se esse fateatur. Hebræi hoc quod scriptum est: Nec operient̃ pallio saccino ut mentiant̃, sic ediserunt: & non replebunt̃ spiritu dæmoniaco ąs τῇ χωτῶσας, id est

SEP. Et erit in die illa dicit dominus sabaoth: Disperdam nomina idolorũ de terra, & nõ erit ultra eorũ memoria: & pseudoprophetas, & spiritũ immundum auferam de terra. Et erit si ꝓphetauerit homo ultra: dicet ad eum pater suus & mater sua, qui genuerunt eum: Non uiues: quoniam mendacium locutus es in nomine domini: & compedient eum pater eius & mater eius qui genuerunt eum cum prophetauerit. Et erit in die illa: cõfundentur prophetæ unusquisq; ex uisione sua cum prophetauerit: & induentur pelle cilicina, quia mentiti sunt: & dicet: Non sum prophẽtes ego: † quia homo genuit me a iuuentute mea: & dicam ad eum: Quid sunt plagæ istæ in medio manuũ tuarum? Et dicet: Quibus percussus sum in domo diligentis me.

Framea

G

H

† In greco sic: μοὶ ἐρεῖ οὐκ εἰμὶ προφήτης ἐγώ, ὅτι ἄνθρωπος ἐργαζόμενος τὴν γῆν ἐγώ εἰμι, ὅτι ἄνθρωπος ꝛc. Matth. 6. Esa. 20. a

Ibi. n.

Amos 9.

Sop. 2.

F

Ibi. 113. b

Ps. 50. b

1. Pe. 1. a

Ibidem, d

Ps. 81. a

1. Co. 3. a

Geñ. 3. c

A id est piloſos, in Eſaia legim⁹: ne per hanc occaſionē emen/
titi habitus, dei in ſe eloquia mentiantur, ſiue dominū ne/
gent: בַּחַשׁ enim & mentiant & negent, interpretari poteſt
a ¶ Framea ſuſcitare ſuper paſtorē meum ꝛc. Pro framea
quam Lxx. ῥομφαίαν tranſtulerunt: in hebraico חֶרֶב: apud
Aquilam & Symma/
chum μάχαιραν, id ē
gladium ſiue mucro/
nem reperim⁹. Et pro
eo quod nos uertim⁹,
ſuper uirū cohærentē
mihi .i. προσκεκολλη/
μένον μοι, Aquila in/
terpretatus eſt: ſuper
uirū cōtribulem meū,
id eſt σύμφυλόν μου:
Symmach⁹, ſup uirū
populi mei: quod he/
braice dicit עֲמִיתִי,
Lxx. ſup uirum ciuem
ei⁹. i. ἐπὶ ἄνδρα πολί/
την αὐτοῦ: Theodotio,
ſuper uirum proximū
eius: י in fine ſermo/
nis pro י legētes, quæ
literæ ſola inter ſe di/
ſtant magnitudine: &
ſi י legatur, meum ſi/
gnificat: ſi ו, eius. Mi/
ror autē quoſdā hanc
pphetiam quā euan/
geliſta Matthæ⁹ retu/
lit ad dominum ſalua
torem poſtq̄ in paſſio
ne eius fugere diſcipu
li, & tūc eam dicit eſſe
cōpletam, allegoricis
interpretationib⁹ uelle
tenuare: & dum plus
cupiūt uideri noſſe q̄
cæteri, ueritatis regulā
non tenere. Refert em̄
euāgeliſta Matthæus:
Tunc dicit illis ieſus:
Matth.26.c oēs uos ſcādalū pa/
tiemini in me in iſta
nocte: Scriptū eſt em̄:
Percutiā paſtorē & di/
ſpergent̄ oues gregis.
Ibidem.f Et iterum: Hoc autem
totū factum eſt, ut im/
plerent̄ ſcripturæ pro/
phetarum: tunc diſci/
puli omnes relicto eo
fugerunt. Nec putan/
dum eſt de altero loco
aſſumptum teſtimonium: quia in euangelio deus a ſe dicit
paſtorem eſſe percuſſum: & in præſenti loco, gladio atq̄ mu
croni legimus imperatum: Percute paſtorem & diſpergent̄
oues. Hic gladius & hæc romphæa eſt & framea: de qua in
uiceſimoprimo pſalmo domin⁹ loquit̄ ad patrē: Erue a fra/
mea animam meam: & de manu canis unicam meam. De
Amos.9.c hac romphæa & in Amos propheta ſcriptum eſt: In gladio
morientur omnes peccatores terræ. Quod iuxta literam
penitus ſtare non poteſt: multi enim peccatores naufragio
pereunt: alij ueneno: hi aquis ſuffocantur: illos conſumit
incendium. Hoc autem gladio & hac romphæa omnes mo
riuntur peccatores, & tetri coloris æthiopes: de quibus So
Soph.2.c phonias ſacro ore teſtatur dicens: Sed & uos æthiopes in/
terfecti gladio meo eritis. Poſtq̄ paſtor bonus qui animā
ſuam poſuit pro ouibus ſuis, qui locutus ad patrē eſt: Quē
tu percuſſiſti, ipſi perſecuti ſunt: & ſuper dolorem uulnerū
meorum adijciebant: Patris uoluntate percuſſus eſt: & uir C
cohærens deo, qui ait: Ego in patre, & pater in me: pependit
Luc.23.g in patibulo, & dixit: Pater, in manus tuas commendo ſpiri
tum meū: ſtatim diſperſæ ſunt oues, omnis in chriſto mul/
titudo credentium. Conuertitq̄ dominus manū ſuam: ut

a HEB. Frāmea ſuſcitare ſup paſtorem meum: & ſuper uirum cohærentem mihi, dicit dominus exercituū: Percute paſtorē, & diſper/gentur oues: & cōuertam manum meam ad paruu/los. Et erunt in omni terra dicit dominus, partes duæ in ea, diſpergentur & defi/cient: & tertia pars relin/quetur in ea. Et ducam ter tiam partem per ignem: & uram eos ſicut uritur ar/gentum: & probabo eos ſicut probat̄ aurum. Ipſe uocabit nomen meum, & ego exaudiam eum: di/cam, populus meus es: & ipſe dicet, dominus deus meus. ¶ Ca. XIIII

b Ecce dies ueniunt domini: & diuiden tur ſpolia tua in medio tui. Et congregabo omnes gentes ad hieruſa lem in prælium: & capie/tur ciuitas, & uaſtabun/tur dom⁹: & mulieres uio/labuntur: & egrediet̄ me/dia pars ciuitatis in capti/uitatem: & reliquum po/puli non auferet̄ ex urbe.

Et egredietur

SEP. Framea cōſurge ſup paſtorem meum, & ſuper uirum ciuem ei⁹ dicit do/minus omnipotens: Per/cute paſtorem & diſper/gentur oues: & inducam manum meam ſuper pa/ſtores. Et erit in die illa di/cit dominus: duæ partes peribunt & deficiēt: & ter/tia pars relinquetur in ea: & trāſducam tertiam par/tem per ignē: & uram eos ſicut uritur argentum: & probabo eos ſicut proba/tur aurum. Ipſe inuoca/bit nomen meum: & ego exaudiam eum: & dicam, populus meus iſte eſt: & ipſe dicet, dominus deus meus es tu. ¶ Ca. XIIII

Ecce dies domini ueniunt: & diuiden tur ſpolia tua in te: & cōgregabo omnes gen/tes ſuper hieruſalē ad bel/landum: & capietur ciui/tas & diripientur domus: & mulieres polluentur: & egredietur media pars ci/uitatis in captiuitatem: re/liqui autē populi mei non peribunt de ciuitate.

Et egredietur

in Lxx. legimus ad pa ſtores: quos multi ma le iudæorū principes interpretantur: Vt au/tem in hebræo ſcriptū eſt, ad paruulos: qui/bus dominus dixerat Ibi.12.d in euangelio: Ne time/as grex paruule: Et in Eſa.8.d Eſaia: Ecce ego & pue/ri ſiue paruuli q̄s mihi dedit de⁹. Et duæ par/tes factæ ſunt in omni terra iudæorum atq̄ gentilium: qui pariter perierunt & defecerūt: In paſſione enim eius, uox pſalmiſtæ cōpleta Pſ.11.a eſt dicentis: Saluū me fac dñe, quoniā defe/cit ſanctus. Et: Oēs declinauerūt ſimul in/utiles facti ſunt: nō eſt qui faciat bonū, nō eſt uſq̄ ad unum. Pereun tibuſq̄ gentilibus & iudæis, tertia in orbe pars: hoc eſt, terti⁹ chri ſtianorum populus re D pente ſuccreuit. Et pul chre ait: Tertia pars re linquet̄ in ea, hoc eſt, in terra: quia de iudæ/is atq̄ gentilib⁹ hi qui dominū confeſſi ſunt, ſoli uitæ & habitatio/ni terræ reſeruati ſunt. Ipſa quoq̄ tertia pars ne delicata eſſet, & ſe/cura cōfeſſione: q̄ſi ar/gentum & aurum per ignem ducitur & pro/batur: quē & domin⁹ in credentibus ardere cupit: & Paulus ferue/re deſyderat. Vnde & Apſi in ſpiritu & igne dñi baptiçati, loquun tur in pſalmo: Quo/niam, pbaſti nos de⁹: Ibi.65.b igne nos examinaſti, ſicut examinat̄ argen/tum. Et poſt paululū: Tranſiuimus per ignem & aquam, & Ibidem.c eduxiſti nos in refrigerium. Et in alio loco dicit̄ ad creden/tem: Si tranſieris per ignem, flamma nō comburet te: quia Eſa.43.a tecum ſum. Idcirco autē non conſumit incendium, & flam ma non deuorat: quia uox domini intercidentis flammam ignis. Cum ſic pbati fuerint paruuli, ſuper quos domin⁹ cōuertit manū ſuam: & per uocationē eorū omnis nationū turba crediderit: tunc credentium populus uocabit chriſtū nomine ſuo: & illo dicente: Tu es populus meus. Populus reſpondebit: Domin⁹ deus meus es tu. Iudæi hæc ad chri/ſtum referunt: & in ultimo tempore futura contendunt: ſed hoc inter nos & illos eſt, quod nos expleta iam dicimus, illi explenda commemorant. ¶ Ca. XIIII

Ecce dies domini ꝛc. Dies quos uenturos domi/nus cōminatur, ut diuidant̄ ſpolia hieruſalem in medio eius, & cætera quæ prophetalis ſermo com

Esa.13.b E prehendit: hi sunt de quibus & in Esaia legimus: Dies dñi insanabilis ueniet furoris & iræ, ponere totū orbem in solitudinem,& peccatores auferre de eo. Quanta autē necessitas erit,ut spolia eius diuidant in medio illi? Solet hoc frequenter accidere: ut quæ subito impetu in ciuitate direpta sunt, foris in agro aut in solitudine diuidantur,ne forte hostes superueniāt. Hic autem tantū malor pondus incumbet: ut quæ direpta sunt, in ciuitatis medio diuidantur ꝓ securitate uictoriæ. Et non solum capiet hierusalem cunctis gentibus aduersum eam in prælio cōcitatis:sed & uastabunt domus habitantiū hierusalē: & mulieres uiolabuntur in dolorē dñorū & maritorum:qui nec populationem domorū nec uxorū stuprū ab hostibus ꝓhibere poterūt: iuxta illud quod alibi legimus: Qui congregati sunt in medio tui, gladio cadēt: & filios uestros in cōspectu uestro allidēt:& dom? uestras depredabunt,& uxores uestras habebūt: q̄ nihil crudeli?,nihilq; miseri? inueniri pōt: ut timore mortis ꝓpriæ, nec salutē filiorū, nec uxorū pudicitiā defendere audeant. Hoc ipsum & Amos ꝓpheta ad Amasiam impiū sacerdotē cōminās loquit: Uxor tua in ciuitate Amos.7.d F fornicabit:& filij tui & filiæ in gladio cadent:& humus tua funiculo metiet. Et hæc populo iudæorū uniuersa cōtingēt:

ps.2.a Quia fremuerunt gentes : & populi meditati sunt inania.
Ibidem Astiterunt reges terræ:& principes cōuenerūt in unum,aduersum dñm & aduersum christū eius . Qui irrisit & subsannauit eos:& in furore suo cōturbauit illos: intantum ut Apostolus quoq; cernēs , eos annos qui ad pœnitētiā dati fuerant iam esse cōpletos : & nihilomin? illos in negatione persistere qui occiderūt dñm, & ꝓphetas & apostolos persecuti sunt,dixerit: Peruenit super eos ira in finē. Hæc oīa plenissime Iosephus, qui iudaicā scripsit historiā : & multo maiora q̄ legimus in ꝓphetis,eos sustinuisse cōmemorat. Cornelius quoq; tacitus qui post Augustū usq; ad mortē Domitiani uitas cæsarum triginta uoluminibus exarauit. Quō autē media pars capta sit ciuitatis:& reliquus populus in urbe permanserit:& illo tēpore & alijs approbaē,septentrionalē urbis & inferiorē partē esse captam: montē autē templi & sion in quo arx erat integra remansisse. Iudæi hæc sub gog dicunt esse cōplenda : alij tēporibus macedonū & ægyptiorū,diuersarūq; gentiū ex parte transacta. Nos temporis uarietatē dñi sentētiæ relinquentes: quæ scripta sunt, explicem?. a ¶ Et egredietur dñs ꝛc. Egredi deū,& pugnare cōtra gentes,& stare pedes eius sup montē oliueti: & cætera quæ in scripturis sanctis ἀνθρωποπάθως dicta,& carnaliter cōtinent,digne deo debemus accipere: Alioquin, cū loquatur Apl?us : Qui est imago dei inuisibilis . Et rursum:

Col.1.b 1.Timo.1.d Iob.1.b Ibi.6.e Regi autē sæculorū incorruptibili inuisibili deo. Et in euangelio scriptū sit: Deum nemo uidit unq; unigenitus filius qui est in sinu patris,ipse narrauit . Et iterū: Nō quia deum uidit quisq; præter eum qui est de patre:sicut iram ei? & pœnitentiā,& animā,& man?,& pedes,& uentrē, & oculos, & cætera corporis mēbra, ꝓ uarietate causarū & sensuū interpretationis accipim?:sic & hoc qd scriptū est:Egredietur dñs & præliabit,iuxta illud accipiendū qđ in Habacuc legim?:

Habac.3.c Mich.1.a Egressus es in salutē ꝓpli tui:in salutē cum christo tuo.Et in Michea: Quia ecce dñs egredietur de loco suo: & descēdet & calcabit sup excelsa terræ:& consument montes super eum

a HEB. Et egrēdietur dñs & præliabitur contra gentes illas , sicut præliatus est in die certaminis. Et stabunt pedes eius in die illa super montē oliuarū,qui est contra hierusalē ad orientē:& scindet mons oliuarū ex media parte sui ad orientē, & ad occidentē, prærupto grandi ualde. Et separabit b parabitur medium montis ad aquilonem : & medium eius ad meridiem. Et fugietis ad uallē montium meorū:

SEP. Et egredietur dñs & præliabit cōtra gētes illas, sicut in die cōmissionis, & in die prælij:& stabunt pedes ei? in die illa sup montem oliuarū : qui est cōtra hierusalē ad orientalē plagam. Et scindet mons oliuarum:media pars ei? ad orientē:& media pars illi? ad mare,uoragine magna nimis. Et inclinabit media pars mōtis ad aquilonē,& media pars ei? ad austrū. Et obturabit uallis montium meorū:

Esa.42.b G uallesq; scindent. In Esaia quoq;: Dñs uirtutū egredietur : & conteret bellū,& suscitabit çelum: & clamabit super hostes suos cū fortitudine. Egredietur ergo deus de loco suo,quādo quietē & mansuetudinē & clæmētiā suā ꝓ emēdatione peccantiū rumpere cogit: qui cū per naturā dulcis sit,uitio nostro παραπικραίνεται, id est, amarus efficit: nō sibi , sed patiētib?, quib? amara torməta sunt . Iste qui alibi loquitur ꝓ ꝓphetā: Ego sum deus & nō cōmutor. Et ad ipsum dicit: Tu autē idē es & permanes . Et in epistola Iacobi : Apud quē nō est cōmutatio : Nunc egredit & præliatur sicut in die certaminis: qñ pharaonē in mari submersit rubro: & ꝓ israelitico ppl?o dimicauit. Et stabūt pedes ei? his quorū misertus fuerit:& nequaq; mouebunt:ut rursum de eo dici possit : Et dñs tuba canet:& ambulabit in cōminatiōe iræ suæ . Nec ambulabit declinante iam sole,& uicinis tenebris post meridiē: quod super adam eum fecisse legimus. Cunq; steterit,nō stabit in ualle & in locis humilibus:sed in monte qui non infructuosas arbores habeat , & syluam sterilē:sed ubi oliueta nascunt:quibus alitur lumen æternū , & soluunt infirmitates , & requies lassis tribuit. Et ipse mons oliuarū in quo stant pedes dñi,cōtra hierusalem est & orientem, unde oritur sol iusticiæ : illisq; oliuis consitus est:de quibus dicitur : Filij tui sicut nouellæ oliuarū in ps.127.a circuitu mensæ tuæ . Cuius media pars scindet ad orientē, in qua sunt arbores plantatæ de gentibus: de quib? una loquitur: Ego autem sicut oliua fructifera in domo dei. Et altera media pars scindet ad occidentem , & mare prærupto grandi ualde: qui circūcisionis est ppl?us: ad quē de? loquit per prophetā: Quid dilecta mea in domo mea fecit,abominationē ? Nunquid uota & carnes sanctæ auferēt a te malicias,aut in his effugies ? Hæc dilecta in domo dei fecit abominationē: ut dei filiū crucifigeret & audiret: Oliuā umbrosam & nemorosam pulchritudinē uocauit dñs nomē tuū: & inutiles facti sunt rami tui: q̄ fracti sūt de bona radice, ut nos in locū eorū insereremur. Et aīaduerte mysteria scripturarū: quō media pars quæ uergit ad occidentē,& salsis atq; amaris fluctibus tundit: non simpliciter in mari esse dicat, sed in prærupta maris uoragine & magna nimis: de qua & Micheas loquitur: Detraham in uallem lapides eius: haud Mich.1.b dubiū quin hierusalē & fundamenta eius reuelabo. Hæc ut in locis difficillimis & ualde obscuris,pro tenuitate uirium nostrarū diximus. Cæterū iudæi occidentē sequētes literā, conantur ostendere,stantem dñm super montem oliueti:& ipsum montē in duas partes esse diuisum : ut cōtra orientē unius partis habeat scissura principiū: & altera pars finem tendat ad occidentem:& in medio ualde præcipiti, alia pars ad aquilonē,ad austrū alia diuidat. b ¶ Et separabit medium montis ꝛc. Pro eo quod nos diximus, fugietis: Lxx.& reliqui interpretes ἐμφραχθήσεται, id est, obturabit siue replebit, transtulerūt. Et ꝓ eo qđ nos posuim?: qm̄ cōiunget uallis mōtiū usq; ad ꝓximū: Pro ꝓximo, Lxx. ἀσαήλ transtulerunt. Aquila ipsum uerbū hebraicū posuit אצל per e breuē literā ἀζήλ: Theodotio p extēsam ἀζῆλ: solus Symmachus ꝓximū interpretat? ē, quē & nos secuti sum?. Dicam? παραφρασικῶς, ut possint patere quæ scripta sunt: Cū mōs oliueti grandi uoragine præruptus fuerit : ita ut una pars uoraginis ad orientē, altera ad occidentē respiciat : repente & in ipsa

A & in ipſa uoragine excelſo ex utraq; parte prærupto, alia uorago rumpet ad aquilonē, alia ad auſtrū: & præruptū quadrangulū fiet: ut quadrifariā in q̄tuor plagas orientis & occidentis, aquilonis & auſtri uorago tendat. Et fugietis inqt ad uallē quæ eſt inter templū & ſion. Hi em̄ templi & ſion duo montes, dei montes appellant: quia uallis illa montis oliueti, quæ præruptis hinc atq; inde mōtibus cingit, uſq; ad tēpli montem q̄ ſanctus eſt, ſuā uoraginē trahet. Terræmotus autē in diebus Oſie regis iuda: illius tēporis traditur: quando oſias qui altero nomine Açarias dicitur, illicitum ſibi ſacerdotium uendicare conatus, lepra percuſſus in fronte eſt. De q̄ terræmotu & ī Amos principio legim⁹: Verba amos qui fuit in paſtoralibus de thecuæ quæ uidit ſuper iſrael in diebus oſie regis iuda, & in diebus hieroboam filij Ioas regis iſrael ante duos annos terræmotus, Deniq; poſtq; hic mortuus eſt rex ſceleſtus, ad cuius impietatem omnis terra commota eſt: uidit Eſaias uiſionem magnam quā ſuo uolu/

HEB. tium meorū: quo/niā coniunget uallis montium uſq; ad proximū: & fugietis ſicut fugiſtis a facie terræmotus in diebus Oſie regis iuda: & ueniet dominus deus meus omneſq; ſancti cū eo. Et erit a in die illa non erit lux, ſed frigus & gelu. Et erit dies una quæ nota eſt domino: non dies neq; nox: & in tēpore ueſperi erit lux. b Et erit in die illa exibunt aquæ uiuæ de hieruſalē: mediū earū ad mare oriētale: & mediū earū ad mare nouiſſimū: in æſtate & in hyeme erūt. Et erit dñs rex ſuper omnem terram:

In die

SEP. tium meorum: & ad iungetur uallis montium uſq; ad aſael: & replebitur ſicut repleta eſt a facie terræmotus in diebus Oſie regis iuda: & aderit dominus deus meus: & omnes ſancti cum eo. In die illa non erit lux, ſed frigus & gelu erit una die: & dies illa nota erit domino: & nō dies neq; nox: & ad ueſperā erit lux, In die illa egredietur aqua uiua de hieruſalem: media eius pars ad mare primum, & media pars ad mare nouiſſimū: in æſtate & in uere erit ſic: & erit dominus in regem ſuper omnem terram.

In die

dicemus qđ aduētus dñi ſaluatoris duobus inter ſe populis ſeparatis, obturet & repleat eā uoraginē quæ duos populos diuidebat: ut plana uia ad ſe mutuo gradiātur. a ¶ Et erit in die illa nō erit lux ꝛc. Manifeſte de ſecundo ſaluatoris prædicatur aduentu: de quo & Ioannes in apocalypſi ſua loquit: Ecce ueniet cum nubibus, & uidebit eū omnis oculus: & qui eum cōpunxerunt. Et dñs in euangelio pronunciat uenturū filiū hominis in nubibus cœli cū fortitudine & gloria multa. Veniet aūt cū nubibus, id eſt angelis: qui ſunt miniſtri ſpirit⁹ & ad diuerſa mittuntur officia: & cū prophetis atq; apoſtolis: de q̄bus ſcriptū eſt: Veritas tua uſq; ad nubes. Cūq; dies aduentus eius fuerit impletus: nō erit lux, ſed frigus & gelu: refrigerata omniū charitate: & præ multitudine malorum quæ ſupuenturā ſunt, frigeſcentibus cunctis & calorem priſtinæ fidei perdētib⁹. Poſtq; autē oēs peccatores frigus ſuū geluq; contraxerit: una dies erit atq; ꝑpetua: nequaq; ſibi luce & tenebris, die & nocte ſuccedētibus: ſed ipſe dominus erit lux omniū. De quo Eſaias plenius: Non erit inquit tibi ſol in lucem diei: neq; ortus lunæ illuminabit tē per noctem: ſed erit tibi dñs lux æterna: & deus tuus gloria tua. Q̄ui & in alio loco clamat ad hieruſalem: Illuminare illuminare hieruſalem: uenit em̄ lux tua ſuper tē: & gloria dei tui ſuper te orta eſt. Ecce enim tenebræ & caligo operient terram ſuper gentes: ſup̄ te autem apparebit dñs: & gloria dei tui ſuper te orta eſt. Et ibunt reges in lumine tuo: & gentes in ſplendore tuo. Si caligo & tenebræ operient terram ſuper gentes: quomodo rurſum gentes ambulabunt in ſplendore domini? Sed illæ gentes erūt in tenebris quas frigus geluq; contraxerit: & illæ ambulabunt in lumine domini, quæ ſecutæ fuerint reges, apoſtolos & prophetas: de quibus ſcriptum eſt: Cor regis in manu domini. Deniq; in tēpore ueſperi, hoc eſt tenebrarum & triſticiæ omniū peccatorū, ſanctis lux erit, & una & æterna dies: quæ ſi nota erit dñō (neq; em̄ ignorare poterit quā creauit) conſyderandum eſt quomodo dicat in euangelio, qđ diem illam nec angeli nec filius nouerit niſi ſolus pater. b ¶ Et erit in die illa: exibūt aquę viuę de hieruſalem ꝛc. In illo tempore: hoc enim ſignificat dies quæ ſoli nota eſt domino: in qua non ſibi ſuccedent lux & tenebræ, ſed erit lumen perpetuum: Iuxta illud quod in apocalypſi legimus: Et ciuitas non habebit neceſſariam lucem ſolis: quoniam dominus deus omnipotens lumen eius erit: egredientur aquæ uiuentes de hieruſalem: de quibus ſupra, ponētes Ezechielis teſtimonium, diſputauimus: quarum media pars ibit ad mare orientale: quod græcorum libri λίμμλω ἄσφαλτῖτιμ uocant, & uulgo mare appellat mortuū: ex eo quod nihil in aquis eius poſſit uiuere: Et media pars ad mare nouiſſimū, qđ ducit ad aegyptum & facit littora paleſtinæ. In æſtate inquit & in hyeme ita erit: ut aquæ iſtæ quæ exibūt de hierm, nec gelu cōſtringantur hyemis, nec æſtatis nimio feruore ſiccentur: quāq; ꝑ hyeme uernū tēpus Lxx. trāſtulerūt: qđ ad diſtinctionē

æſtatis nō

Cañ.4.d

Habac.3.a

Eſa.60.d

Ibidem.a

Apoc.1.b

Matth.24.e

ps.35.b

Apoc. 21.g

E æstatis nō cōuenit. Cūq; uitales aquæ utrūq; mare fuerint ingressæ, & amaras aquas dulci flumine mitigarint: tunc erit dominus rex super omnem terram. Aqua quæ egreditur de hierusalem, hoc est de ecclesia, doctrinam indicat saluatoris. De sion enim egreditur lex, & uerbum domini de hierusalē: iuxta illud qđ alibi scriptum est:

Esa.11.c Repleta sunt oīa sciētia domini: sicut aqua multa opiēs mare. Harum aquarum media pars ibit ad mare oriētale, populum circūcisiōis, qui in apostolis & per apostolos est electus: & medium earū ad mare nouissimum: ut de oriente & occidente ueniant qui accumbent cum abrahā isaac & iacob. Vel certe oriētale mare & mare nouissimū intelligamus uetus instrumentum & nouum, qđ nisi flumīe saluatoris & spiritali eius intelligentia fuerit dulcoratum, amarissimū est, occidēte litera & spiritu uiuificāte. Quodq; sequitur: In æstate & in hyeme erūt: subauditur aquæ uiuæ quæ egrediuntur de hierusalem: ut & in pace & in persecutionibus istæ uiuentes aquæ manare non cessent. Siue quia Lxx. transtulerunt: In æstate & in uere ita erit: hoc dicamus, qđ illo tēpore nō sit hyems sed uer, æstasq; ppetua: qñ uox turturis audiet in terra nostra: & ficus afferēt grossos suos, & uineæ florebūt: & hyems ptrāsibit, & pluuia recedet & abibit sibi. In illo tpe ideo uer necessariū erit: qa flores apparebūt in terra nostra: ut celebremus pascha & pentecosten: in quibus de terrenis transeamus ad cœlestia: & omnes fructus nostros offeramus deo. In phase eī hyemis finis, ueris exordium est: in pentecoste æstatis principium: quando labores manuum nostrarum & fructuum offerimus deo. De hac æstate & uere perpetuo iustus loquitur ad dominum:

Cañ.2.c

F

Ps.73.c Tu fabricatus es auroram & solem: æstatem & uer tu plasmasti. Tunc erit dominus rex super omnem terram: quando dicemus: Dominus regnauit, exultet terra. Et iterū: Dicite in gentibus quia dominus regnauit: Etenim correxit orbem terræ, qui non cōmouebitur. Aquam autem uiuam recte a nobis doctrinam saluatoris expositam, sciet ille qui biberit: & qui saluatorem audierit prædicantem: Si quis biberit ex aqua quam ego dabo ei: fiet in eo fons aquæ uiuentis & salientis in uitam æternam. Et rursum: Qui credit in me (sicut dixit scriptura) de uentre eius egredietur flumina aquæ uiuentis. Sicut enim qui biberit de doctrina eius habebit in se fontem uiuētem: sic qui crediderit in eo: iuxta id quod scripturarum uocibus continetur: flumina aquæ uiuentis egredientur de uentre illius. Aquas uiuentes multi ad baptismum referunt: quæ in uere & in æstate, hoc est in pascha & pentecoste sitientibus largiendæ sunt: quando implebitur quod scriptum est: Lauamini mundi estote.

Ibi.96.a
Ibi.95.c

Ioh.4.b
Ibi.7.f

a ¶ In die illa erit dñs unus: & erit nomen eius unum &c. Extructionem urbis hierusalem, & aquarum egressum de medio eius, quæ ad utrumq; defluāt mare: iudæi & christiani iudaiçantes ultimo sibi tempore repromittunt: quando rursum exercenda circūcisio sit: & immolandæ uictimæ: & omnia legis præcepta seruanda: ut non iudæi christiani, sed christiani iudæi fiant. In die inquiunt illa quando christus in hierusalem aurea atq; gemmata sederit regnaturus: non erūt idola nec diuinitatis cultura diuersa: sed erit dñs unus: & reuertetur omnis terra usq; ad solitudinem: id est in antiquum statum: ponitq; locorum uocabula a quo loco usq; ad quē locū ædificanda sit hierusalē: de colle remmon, hoc enim gabaa sonat ubi arbor maligranati est, usq; ad australem plagam hierusalem. Quodq; sequitur: Rhama autem in loco suo permanebit: melius interpretatus est Aquila & cæteri qui posuerūt ex altabitur: Rama quippe exaltatio dicitur: iuxta illud prophetale & euangelicum: Vox in rama audita est: hoc est in excelsis sonuit. Exaltabitur itaq; hierusalem: & ædificabitur in loco pristino, a porta beniamin usq; ad portam quæ dicitur angulorū: & a turre hanāneel: nō ut græci & latini male legunt anamael usq; ad torcularia regis: qđ hebraice scriptum est חַמְלָךְ Et habitabunt inqt in ea, hoc est in hierusalem: & anathema amplius non erit: nullus uidelicet mœtus hostilis impetus, nulla formido: sed sedebit uel habitabit hierlm æterna pace reqescēs. Hæc iudæi iuxta literā somniāt & nostri χιλιασάι q rursum audire desyderāt: Crescite & multiplicamini & replete terrā: & pro huius uitæ cōtinētia breuiq; ieiunio: bulbos sibi & uuluas & aues phasidis, & attagenem: nequaq; ionicum: sed iudaicum repromittunt: de quibus uere potest dominus dicere: Non permanebit spiritus meus in hominibus istis: quia carnes sūt: Caro enim pugnat contra spiritum: & spiritus cōtra carnē. Nec opponant nobis Ioannis apocalysim: quæ & ipsa spiritaliter disserenda est. Nos autē cœlestem hierusalem interpretemur ecclesiā: quæ in carne ambulans, non uiuit scđm carnem: cuius municipatus in cœlo est. Postq; enim dominus iesus rex fuerit super omnē terrā: de quo ad patrem spiritussanctus loquitur per prophetam: Deus iudicium tuū regi da, & iusticiam tuā filio regis: tunc unus dominus erit: de quo scriptum est: Scitote quoniā dominus ipse est deus: Et unū nomē eius omni praua religione calcata: iuxta illud qđ ppheta decantat: Dñe dñs noster q̄ admirabile est nomen tuū in uniuersa terra. Et rursum: Magnificasti sup oēs nomen sanctum tuū. Et alibi: Sicut nomen tuum deus: ita & laus tua in uniuersa terra: de q̄ & Habacuc loq̄t: Laudis eius plena est terra. De cui⁹ glia nois ipse deus loq̄t: Absq; me non scies deum, & præter nomen meū: quod magnificatum est super omnes. Tunc reuertetur omnis terra in qua habitauere iudæi usq; ad desertū: id est usq; ad populū gentium qui prius desertus erat, & legis noticiam non habebat A gabaa usq; ad remmon, hoc est a colle usq; ad excelsum: quia de terra & de deserto ad colles, & de collibus ad montana consurgimus. Vnde & sponsus in canticocanticorum transilit colles, qui minores sunt: & salit super montes excelsos: de quibus scriptum est: Montes excelsi ceruis. Sin autem remmon malogranatum accipere uolumus: utrūq; eī apud hebræos interpretatur: hoc dicamus, qđ fines ecclesiæ de collibus incipiant: ut omnis ordo ecclesiasticus construatur: de quo supra diximus quando interpretati sumus plāctū unigeniti & planctū sicut adadrimon. Nec hoc est ecclesia fine cōtenta: sed perueniet usq; ad austrum in luce plenissima: Sup quo dudum exposuimus. Et nunc idcirco reticemus: ne eadē sæpius inculcātes lectori sim⁹ fastidio. Et exaltabit ecclia quæ cœpit a collibus & puenit ad meridiē: & habitabit in loco suo: de quo scriptū est: In loco pascuæ ibi me

G

גִּבְעַ

רָמָה

חֲנַאֵל

ἀναμαὴλ

Matth.2.c

Gen.1.d

H

Ibi.6.a

Ps.71.a

Deu.4.f

Ps.8.a
Ibi.137.a

Habac.3.a
Esa.44.a

Cañ.2.a

Ps.22.a

Ps.22.a A בִּנְיָמִין בִּגְיָמִים ibi me collocauit. A porta beniamin qui interpretatur, filius dexteræ, & non filius dierum: ut male quidam suspicantur: aliud est em̃ si in ׳ literã: aliud si in ם finiaꝫ: Et pueniet usq; ad locũ portæ oriẽtalis & prioris, usq; ad portã angulorꝫ. A uirtute incipim⁹, hoc q̃ppe dextera significat: & peruenim⁹ usq; ad portam prio/rem, ut per eam ingre/diamur ad cæteras: sta timq; nobis occurrit porta angulorꝫ ubi an gularis lapis est: quẽ reprobauerũt ædificã tes: & factus est in ca/put anguli: Qui angu laris lapis parietẽ utrũ q; cõnectit: & duos po pulos ī unũ redigit: de quo & deus loquitur Esa.28.d per Esaiam: Ecce ponã in sion lapidẽ angula/rem, electũ & prætio/sum in fundamentis eius: & qui crediderit in eum nõ cõfundet. Hic lapis angularis & cæteros lapides angu/lares supædificari sibi uoluit: ut apꝰs Pau/lus posset libere dicere Ephe.2.d Edificati super funda/mentũ apostolorũ & B prophetarũ, ipso angu lari lapide christo iesu. Hos lapides nõ imitã tur hæretici q oĩa glĩæ & lucri causa faciũt: & orant in angulis pla/tearũ, rectam semitã relinquentes. Omnis em̃ angulus rectam lineam frangit: & idcirco meretrix in prouerbijs, utcũq; eam accipere uo/luerimus: cuius non quiescũt pedes domi: sed aut foris ua/gatur, aut in omnibus insidiatur angulis platearũ: cum ui/derit iuuenem insipientem: non inuitat enim quem senserit Sapi.4.b esse prudentẽ & maturum senectute: de qua scriptũ est: Ca/ni hominis sapientia eius: statim apprehendit & osculatur atq; blandit̃: & ducit ad lupanar, & inuitat ad coitũ. Relinq̃ mus igit̃ simulatos ãgulos, & ad firmos atq; robustos chri/sti angulos trãseam⁹: ad ꝙs cũ puenerim⁹, statim nobis oc/ חֲנַנְאֵל currit turris hananneel, qd̃ iterpretat̃ gratissim⁹ dei. Quid em̃ turre salomonis gratius est: de qua ad sponsam dicitur: Can.4.b Sicut turris dauid ceruix tua quæ ædificata est in talphioth: תַּלְפִּיּוֹת mille scuta pendent super illam: omnia iacula potentium. Luc.14.f Hanc turrem dñs in euangelio ædificari uult, expẽsis prius Ps.121.b & sumptibus supputatis: & de qua dicitur ad hierusalẽ: Fiat pax in uirtute tua, & abundantia in turribus tuis: de qua & Ps.60.a sanctus ad dñm loquit̃: Deduxisti me quoniam factus es spes mea: turris fortitudinis a facie inimici. De turre hanan neel peruenimus ad regis torcularia, pro quibus & tres psal mi titulum habent. Et dominus dicit in Esaia: Torcular cal Esa.63.a caui solus: ut exuberet in illis ꝓstra uindemia, & expri/mamus botros: & rubentia in christi sanguine musta calce/mus: ut bibam⁹ uinũ qd̃ lætificat cor hominis. Et spõsa de/ Can.2.a syderat sponsi sodalibus loquens: Inducite me in cellam ui/ni: ponite super me charitatem: Si nos istiusmodi inebria/rint torcularia, habitabimus in hierusalem: in qua anathe/ma ultra nõ erit: maledictio uidelicet & abominatio. Vnde 1.Co.16.d dicit & Apꝰs: Si quis nõ amat dñm, sit anathema. Et in alio Ibi.12.a loco: Nemo in spũ dei loquens dicit anathema iesu. Et pro fratrũ salute anathema esse cupit: imitari uolens dñm suũ: q & ipse cũ non esset maledictio, ꝓ nobis fact⁹ est maledictio. Ablato aũt oñi anathemate, habitabit hierusalẽ secura atq; confidens: & illud in se exprimens: Qui confidit in domi/ Ps.117.a no beatus est: Et: Melius est confidere in dño q̃ confidere in homine: de qua securitate & confidentia Hieremias pro/pheta cõmemorat: Benedictus erit homo qui cõfidit in do/mino. a ¶ Et hęc erit plaga qua percutiet dominus oñes gentes ꝛc̃. Quæ passuræ sint gentes quæ cõtra urbem do/mini dimicabunt, præsens scriptura testatur: Stabũt inquit

a HEB. Et hæc erit plaga qua percutiet dominus om/nes gentes quæ pugnaue/runt aduersum hieruſa/lem: Tabescet caro uniusq; cuiusq; stantis super pe/des suos: & oculi eius con/tabescent in foraminibus suis: & lingua eorum cõta/ b bescet in ore ſuo. In diẽ il/la erit tumult⁹ dñi magn⁹ in eis: & apprehendet uir manũ proximi sui: & cõse/retur manus eius sup ma/nũ proximi sui. Sed & iu/das pugnabit aduersum hierusalẽ: & cõgregabunt̃ diuitiæ omniũ gentiũ in circuitu: aurum & argen/tum & uestes multæ satis.

SEP. Et hæc erit ruina qua percutiet dominus oñes populos qui militauerunt contra hierusalem: Tabe/scent carnes eorum stan/tium super pedes suos: & oculi illorum defluent de foraminibus eorũ: & lin/gua eorum tabescet in ore eorum. Et erit in die illa stupor domini magnus super eos: & apprehendet unusquisq; manum proxi mi sui: & adhærebit man⁹ eius in manu proximi sui: & iudas præparabitur in hierusalem: & congrega/bit robur omniũ populo/rũ ꝓ circuitũ: aurũ & argẽ/tũ & uestes multas nimis.

Et sic Et hæc

C Hiere.17.a

D

ximinus, & nuper Iulianus passi sint: & tunc rebus ꝓbabi/mus etiam iuxta literã, prophetiæ ueritatem esse completã: qd̃ cõputruerint carnes eorũ, & oculi contabuerint, & lin/gua in pedorem & saniem dissoluta sit. Porro si ex hoc dicto hæreticis crudelitas dei uidetur ostendi: audiant hæc uni/uersa fieri: ut deficiẽtibus malis succrescant bona. Qui em̃ in domino & cum domino steterit, defluẽt eius carnalia, ut oriantur spiritualia: & oculi qui male uidebãt, cadent de fo/raminibus suis: ut alij reponãtur qui possint dominũ suspi/cere cum propheta dicente: Ad te leuaui oculos meos qui Ps.122.a habitas in cœlis. Et lingua blasphemãs ideo computrescet, ut altera lingua nascatur: quæ glorificet deum & possit dice/re: Lingua mea meditabitur iusticiam tuam, tota die lau/ Ibi.70.d dem tuam. Vnde & Symeon suscipiẽs in ulnis infantem, & futura prænuncians ait: Ecce hic positus est in ruinam & re/ Luc.2.e surrectionem multorum: ut mala cadant & optima susciten/tur. Vnde & dominus: In iudicium inquit ego ueni in hunc Iob.9.g mundum: ut qui non uident, uideant: & qui uident, cæ/ci fiant. Non uidebat gentilium populus: & post fidem christi cœpit ueritatis lumen aspicere: quæ loquitur per pro/phetam: Spiritus domini super me: propter quod unxit Esa.61.a me: Euangeliçare pauperibus misit me: prædicare captiuis remissionem: & cæcis ut uideant: & illuminentur sapientia: de qua scriptum̃ est: Sapientia hominis illuminat faciem Eccs.8.a eius: Et in psalmis legimus: Dominus illuminat cæcos, si/ Ps.145.b ue sapientes facit: Hoc enim magis significat σοφοῖ. Vide/bant iudæi: & quia lumen recipere noluerunt, æterna cæci/tate cooperti sunt. b ¶ In die illa erit tumultus domini magnus in eis: ⁊ apprehẽdet uir manũ ꝓximi sui ꝛc̃. Cum hæc fuerint expleta miracula: ut caro hostium defluat: tabe/scant oculi: lingua in ore blasphemantiũ cõputrescat: Tunc erit magnus tumultus siue stupor in eis: hoc em̃ significat ἔκστασις quã Lxx. trãstulerũt. Et apprehẽdet unusquisq; ma/nũ ꝓximi sui: & cõseret̃ man⁹ cũ alterius manu, præ formi/dine & malorũ põderẽ quæ supueniẽt: Iudas q̃q; pugnabit

contra

E contra metropolim: de quo & ſupra diximus: & a domino conceſſa uictoria: congregabuntur diuitiæ omniũ gentium quæ militauerũt cõtra hieruſalẽ: aurũ & argentũ & ueſtium multitudo quæ in rebus præcioſiſſima ſunt. Hæc ſibi infœlix iudæa ꝓmittit: aurũ accipere ſperãs: quæ triginta argenteis dominũ appreciauit. Nos aũt cœptum ſequẽtes ordinẽ: oĩa iſta referamus ad eccleſiæ beatitudinẽ: qđ cũcti qui in ea fuerint admirent ſubiectionẽ hoſtiũ, & ſuã fœlicitatem: & unuſquiſq; apprehendat manũ proximi ſui: ut conſerant dextras, & mutua fide ac neceſſitudine copulentur. Quod autẽ in hebraico legimus: Et iudas pugnabit ad uerſum hieruſalẽ: pro quo Lxx. trãſtulerũt: Et iudas præparabit in hieruſalem: Vtroq; modo accipiamus, qđ iudas qui quondã domini confeſſus eſt nomen: & in ꝓſecutionibus coactus, chriſti populũ ꝓſecutus eſt: & ipſe uertat ad læticiã. Vel certe iudas, omnis confitẽs & fidelis, nõ ad uerſum hieruſalem pugnet: ſed præparet ſe in hieruſalẽ: ut contra aduerſarios dimicet. Et congregabit ipſe iudas diuitias omniũ gentiũ in circuitu: aurũ & argentũ & ueſtes multas nimis. Aurũ & argentũ in ſenſu & ſermone intelligi ſæpe diximus: unde & ueſtes eque debemus accipe: quibus chriſti decorat eccleſia: de qua ſcriptũ eſt: Aſtitit regina a dextris tuis in ueſtitu deaurato circũdata uarietate. Quibus ueſtibus indutam ſe credentiũ turba lætatur & dicit: Exultabo in dño: quia induit me ueſtimẽtis ſalutis & tunica læticiæ: Dixerat enim ei dñs: Veſtiui te τριχάπλοις & byſſinis. In τριχάπλοις ueſtes tenues accipiamus: quæ tã pulchre ſunt atq; ſubtiles: ut capillorũ ſimiles eſſe uideanẽ. Has ueſtes eccleſia congregat: ut habeat quibus induat populũ ſuũ: cui a uero cõcionatore præceptũ eſt: In oĩ tẽpore ſint ueſtimẽta tua candida. a ¶ Et ſic erit ruina equi ⁊ muli ⁊c. Et hæc iudei ſub ἀλληγορίᾳ ſuo carnaliter explenda contendunt. Grandis reuera dñi fortitudo: ut corruant in caſtris hoſtiũ equi & muli, cameli & aſini: & omnia iumẽta eorum ſicut & homines corruent. Magnus triumphus, glorioſa uictoria: bruta animalia deo pugnante ſuperari. Dicam⁹ ergo iuxta Tropo. cœptam tropologiã: qđ idcirco omnia mala corruant quæ prius contra eccleſiam dimicauerunt, ut bona repente conſurgant. Denicq; qui prius equus fuerat hinniens ad uxorẽ proximi ſui, & impatiẽs ad libidinem ferebatur: & iacebat in turpitudine uoluptatũ: cum ſequi cœperit caſtitatem, dicetur ad eũ. Surge eamus hinc. Et: Surge ueni ꝓxima mea. Et in Apoſtolo: Surge qui dormis, & exurge a mortuis, & illuminabit te chriſtus. Cũq; ſurrexerint qui ante ceciderant equi, & mollia terga dño prebuerint ad ſedendũ: dicent ad deum: Aſcende ſuper equos tuos: & equitatio tua ſalus. Iuxta hunc ſenſum mulos accipiamus: qui ſteriles ſunt & non procreãt filios, ſed uoluptate laſciuiũt: de quibus pſalmiſta cõmemorat: Nolite fieri ſicut equus & mulus, quibus non eſt intellectus. Sicut ergo qui proni ſunt ad libidinẽ, equi appellantur: ſic mulos iuſte uocabimus, qui uirgines ſunt carne & non ſpiritu: qui eunuchiſãt non ꝓpter regna cœlorũ ſed propter hominũ uoluptatẽ. Cum igitur iſti muli & iſti eunuchi uerſi fuerint in progenie, & ſpiritales filios procrearint: audient ꝓ Eſaiam: Et ne dicat eunuchus: quoniã ſum lignum aridũ. Hæc eĩ dicit dñs eunuchis: qui cuſtodierint ſabbata mea: & elegerint quæ uolui & tenuerint fœd⁹ meũ: dabo eis in domo mea & in muro meo locum nominatũ: & nomen melius a filiis & filiabus: nomẽ ſempiternũ dabo eis qđ nõ deficiet. Tales mulos & mulas habebãt reges iſrael:

Cañ. 2. d
Ephe. 5. d
pſ. 31. c
Eſa. 56. b

F

a HEB. Et ſic erit ruina equi & muli & cameli & aſini & omniũ iumentorum quæ fuerint in caſtris illis ſicut ruina hæc. b Et omnes qui reliqui fuerint de uniuerſis gẽtibus, quæ uenerint cõtra hieruſalem: aſcẽdent ab anno in annũ: ut adorent regem dominum exercituũ: & celebrẽt feſtiuitatem tabernaculorum.

c SEP. Et hæc erit ruina eq̃rum & mulorũ, camelorũ & aſinorũ & omniũ iumẽtorũ: quæ fuerint in caſtris illis iuxta ruinã hãc. Et erit quicũq; derelicti fuerit de cũctis gẽtibus: quæ uenerint cõtra hierl̃m, aſcẽdẽt ꝑ annos ſingulos: ut adorent regem dominũ omnipotentem: & celebrent feſtiuitatem tabernaculorũ.

& maxime dauid qui refertur ad chriſtum. Si intelleximus qui ſint equi & muli ruentes & conſurgentes: tranſeamus ad camelos: animal ruminans, ungulamq; non findens: Et dicamus camelos eſſe omnes peccatores terræ, qui graui peccatorũ ſarcina deprimunt̃: & uident̃ ſibi ſanctas ſcripturas legere: ſed ungulã nõ findunt, ruminantes eloquia diuina: & ea quæ ſcripta ſunt negligentes. Rectius aũt camelus dici põt populus iudæorũ: qui & ipſe legẽ dei meditat̃ & eã ruminat & uoluit in pectore: ſed non diuidit ungulã: ut credat in patrẽ & in filiũ: & in eo ĩmundus eſt, qđ nequaq; ſeparat literã a ſpiritu: umbrã a ueritate: & portat legis onera, & audit ꝓphetã: Væ gens peccatrix Eſa. 1, a populus plenus delictis. De iſtiuſmodi camelo qui ruminat, ungulãq; nõ findit: & in ꝓuerbĩs quaſi ad filiũ dicit̃: Qui relinquit cuſtodire diſciplinã patris, meditabitur eloquia mala. Poſt camelũ tranſeamus ad aſinũ, qui quondã ferebatur infrænis: & ĩmũdus erat & multos habebat dños: & ꝓ præcipitia labebat̃, ut corruens repente conſurgeret & portaret dñm ſaluatorẽ: & ingrederetur in ſanctã hieruſalẽ: & eũ paruulorũ turba credẽtiũ ſuſciperet triumphantẽ. Hunc aſinũ ad uitẽ & uineã ſaluator dicit̃ alligaſſe: De qua in pſalmis ſcriptũ eſt: Vineam tranſtuliſti ex ægypto, & eieciſti gentes pſ. 79. b & plantaſti eam. Ad quã ipſe uinitor loquitur: Ego plantaui te uineam frugiferam totam ueram. Omnia quoq; iumenta & animãtia quæ uno nomine ꝓpheta comprehẽdit, pro ſingulorũ naturis interpretanda ſunt: & hoc magis dei filio cõuenit, quã ea quæ ſtulta populus iudæorum uaticinatione præſumit. b ¶ Et omnes qui reliqui fuerint ⁊c. Omnes inquit qui relicti fuerint de cũctis gẽtibus quæ uenerint cõtra hieruſalẽ, aſcendẽt per ſingulos annos: ut adorent regẽ dñm exercituũ: & celebrent feſtiuitatẽ tabernaculorũ. Hæc quoq; iudæi caſſa ſpe in mille annorũ regno futura ꝓmittunt: cuius ſolẽnitatis iſtud exordium eſt: Egreſſus populus iſrael de ægypto per uaſtã & terribilẽ ac latã ſolitudinẽ: in qua non erat domus, uilla, opidũ, ſpecus: faciebat ſibi tabernacula atq; tentoria: quæ nunc a ſimilitudine paruulæ auis papiliones uocant̃: in qbus cũ coniugibus morarentur ac liberis, & cibum caperent: & per diẽ ſolis ardores, per noctem humorẽ & frigus & roris iniuriã deuitarẽt: iuſſumq; eſt ut in menſe ſeptimo quintadecima die menſis fieret tabernaculorũ ſolẽnitas. Et cũ te inquit interrogauerit filius tuus cras, dicẽs: Quid ſibi uolũt hæc tabernacula? Re Deu. 6. d ſpondebis ei: multo tpe pegrinati ſumus in ægypto: de qua eduxit nos dñs in ſolitudinẽ: & idcirco tabernacula ſuſcitamus: ut beneficiorũ dei omni tẽpore recordemur cũ cœperimus habitare in urbibus. Præcepit quoq; ut facerẽt taber- Leui. 23. g nacula de ligno pulcherrimo qđ iudæi cedrũ uocant, & de palmarũ ramis ac frondib⁹ ligni dẽſiſſimi, & ſalicis & populi. Hiſtoriæ iecimus fundamẽta: ut ex his ad ſpiritalia trãſeamus: Quãdiu in ꝓfectu ſumus & in curſu atq; certamine: habitam⁹ in tabernaculis: hoc oĩ mẽte nitẽtes, ut de tabernaculis ad firmã & ſtabilẽ ſedẽ trãſeamus. i. domũ dei. Vñ & ſẽtus dauid dicit in pſalmo: Heu mihi qa ĩcolat⁹ me⁹ ꝓlõgatus eſt. Et: Aduena ego ſum & pegrin⁹ ſicut oẽs pres mei. pſ. 119. a pſ. 38. c Hoc loqt̃ q̃ in ægypto eſt & adhuc in ſæculo cõſtitut⁹. Qui aũt egredit̃ de ægypto: quæ hebraice dicit̃ מִצְרַיִם & interpretat̃ tribulatio: & ĩgredit̃ uitioſæ ſolitudinẽ: carpit iter ſuũ & dicit in pſalmo: Pertrãſibo ĩ locũ tabernaculi admirabilis uſq; ad domũ dei. Admirabile eſt eĩ nolle habitare cũ ægyptijs: ſed ſubmerſo pharaõe terrã cupe repromiſſiõis ĩtrare.

Matt. 5.

Vnde &

Vñ & alibi loq̃r: Quã dilecta tabernacula tua dñe uirtutũ: cõ/
Ps. 83. a cupiscit & deficit ania mea in atria dñi. Et post paululũ: Beati
Ibidem oẽs q̃ habitãt in domo tua: in sæcula sæculorũ laudabũt te.
Ibi. 117. b Vox cñm exultatiõis & salutis in tabernaculis iustorũ. Et in
A pro. 12. a puerbijs scriptũ reperimus: Domus iustorũ permanẽt: & ta/
bernacula eorum qui recte agunt stabunt.
De domibus q̃ per/maneant: de taberna/culis q̃ statura sint pollicetur. Dicit & in
Ps. 26. b alio loco sanctus uir: Vnum petiui a domi/no hoc requirã: ut in/habitem in domo do/mini oñibus diebus uitæ meæ: & uideam delectationem domi/ni & uisitem templum eius. Qui in istiusmo/di habitat tabernacu/lis: & de tabernaculis ad atria: & de atrijs ad domũ: & de domo ad templum domini ire festinat: debet celebra/re solẽnia tabernaculo/rum in ligno sapiẽtiæ pulcherrimo: de quo in prouerbijs dicitur:
pro. 3. c Lignũ uitæ est omni/bus q̃ appropinquãt ei: & qui reclinanẽ su/per eum, quasi sup do/mũ firmitatis: Et in ramis palmarũ in qui/bus signum uictoriæ
B & uirtutis præmiũ cõ/tineẽ: & in frõdib⁹ dẽ/sissimæ arboris: quã myrtum iudæi intelli/gunt propter mortifi/cationẽ carnis ac libi/dinum. Vnde & dño saluatori a magis myr/rha offertur in mune/re. Et in ramis inquit salicis & populi: quã quidã unã arborẽ uocãt: ipsumq̃ ligni nomen q̃d̃ græce diciẽ ἀγνός indicat castitatẽ. Aiunt medi/ci, & hi qui de arborũ & herbarũ scripsere naturis: q̃d̃ si quis florẽ salicis siue ppñi mixtũ aqua biberit: omnis in eo frige/scat calor & libidinis uena siccetur, ultraq̃ filios generare nõ possit. Qui taliũ arborũ ramis, ptect⁹ fuerit: exerceat festiui/tatẽ tabernaculorũ: sextũ mensem transiens qui refertur ad mundũ: & in septimo agens sabbatum spiritale, in quinta/decima die mensis eiusdem quando noctis luna pleniss̃ima est: & oñes eius tenebræ claro lumine resoluunẽ. Hæc bre/uiter diximus: olim animo contẽplantes librorũ magnitu/dinẽ: ut ad reliqua transeamus. a ¶ Et erit qui nõ ascẽde/rit ꝛc. Pro eo q̃d̃ Lxx. transtulerũt καὶ οὗτοι ἐκείνοις προστεθή/σονται: id est: & isti illis apponẽtur: in hebraico scriptum est: וְלֹא עֲלֵיהֶם יִהְיֶה הַגֶּשֶׁם. q̃d̃ Aquila & Symmachus & Theodotio similiter interpretati sunt: & non erit super eos imber. Ecclesia dñi iesu appellat̃ cœlestis hierl̃m: de q̃ Apl's
Gal. 4. d scribit: Quæ aũt sursum ẽ hierusalẽ libera est, quæ est mater omniũ nr̃oꝝ. Et: Accessistis ad sion mõtẽ & ciuitatẽ dei uiuẽ/tis hierl̃m cœlestẽ. Et hæc hierl̃m nõ est in locis humilib⁹ si/
Matth. 5. b ta, sed in monte excelso: de q̃ saluator loquit̃: Nõ põt ciuitas abscondi super montẽ posita. Vnde qui adoraturus est do/minũ exercituũ in hieruslẽ: debet ad montana conscende/re. Qui autẽ de familijs ac tribubus terræ est: & idcirco do/minum non potest adorare: non erit super eum imber tem/poraneus & serotinus: nec terra illius pluuijs cœli rigabit̃.

Siue ut uerterunt Lxx. ὅσοι ἐὰν μὴ ἀναβῶσιν ἐκ πασῶν τῶν C
φυλῶν τῆς γῆς εἰς ἱερουσαλὴμ τοῦ προσκυνῆσαι τῷ βασιλεῖ
κυρίῳ παντοκράτορι, id est, qui non ascenderint de fami/lijs terræ ad hierusalem: ut adorent regem dominum omni potentem: cum illis reputabuntur qui pugnauerunt aduer/sum hierusalẽ: & quo/rum tabescet caro, & oculi defluent: & lin/gua putrescet.

SEP. Et erit qui nõ ascen/derint de familijs terræ ad hierusalem, ut adorent re/gem dominũ omnipoten/tem: & isti illis apponẽtur. Sin autem tribus ægypti non ascenderit nec uene/rit illuc: & sup eos erit rui/na: qua percutiet domi/nus omnes gentes: quæ non ascenderunt ut age/rent solennitatem scheno/phegiæ. Hoc erit peccatũ ægypti & peccatum om/nium gentium quæ non ascenderint ut celebrent festiuitatẽ schenophegiæ. In die illa erit quod super frænũ equi est sanctũ do/mino omnipotenti: & e/runt lebetes qui in domo domini sunt sicut phia/læ ante domum altaris: & erit omnis lebes in hie/rusalẽ & in iuda sanctus domino omnipotenti.

Et uenient

b ¶ Quod si & familia ægypti nõ ascẽderit ꝛc. Qui ægyptius est & gentiũ cæterarũ: quã/diu ægyptius & ethni/cus permanet, nõ ascẽ/det in hierusalem: & quia ascendere nõ po/test, nec gradum ad ex/celsa subrigere: ideo nõ erit super eum im/ber dominicæ benedi/ctionis. Et hoc pecca/tum erit maximũ ægy/ptio, assyrio, chaldæo, syro moabitæ & ãmo/nitæ: si noluerit egredi de terris suis & ascen/dere hierusalem: ut p tabernacula tran/seant in hierusalem, & inue/niãt æternam domũ: aliarũq̃ gentium ho/mines esse desistant: & efficiantur israelitæ in quibus dolus nõ est. Hæc omnia quæ nos celeri sermone pstrin/gimus: iudæi & iudai/çantes nostri: imo nõ nostri, quia iudaiçan/tes sperant futura cor/poraliter: utiq̃ & cir/cũcisionẽ sibi & cõiu/gia in mille annorum imperio promittẽtes: ne impleatur in illis maledictio quæ scri/pta ẽ: Maledicta sterilis quæ nõ facit semẽ in isrl̃. Et: Beat⁹ q̃ habet semẽ in sion & domesticos in hierl̃m. Q̃d̃ si uerũ est, oẽs uirgines q̃s mille annoꝝ regnũ inuenerit: maledictioni & sterilitati ppetuæ subiacebũt: aut certe nupturæ sũt, ut ma/ledictionẽ effugiãt. c ¶ In die illa erit qõ sup frenũ eq̃ ꝛc. Verbũ hebraicũ מְצִלּוֹת: Aqla & Theodotio βυθόν interpretati sunt: id est profundum. Symmachus περίπατον σύσκιον: id est incessum umbrosum. Soli Lxx. τὸν χάλινον id est frænum transtulerunt: quos & nos in hoc loco secuti sumus: ne nouũ aliquid in questione uulgata uideremur af/ferre. Q̃d̃ cũ ab hebræo quærerẽ q̃d̃ significaret: Ait mihi non debere nos legere מְצִלּוֹת sed מְצִילוֹת: quod signifi/cat phaleras equorũ & ornatũ bellicum: & excepto hoc loco in nullo penitus sanctarũ scripturarum uolumine hoc uer/bum reperiri. Frænum autem lingua hebraica רֶסֶן appel/lari & nõ מְצִלּוֹת q̃d̃ Lxx. transtulerũt. Et esse sensum: Tem/pore solẽnitatis ppetuæ & regni hierusalẽ, pacatis omnibus & tranquillis, nequaq̃ opus esse equitatu, q̃d̃ genus bellan/tiũ fortissimũ est: sed omnẽ ornatum & decorem phalerarũ ad cultũ domini conferendũ. Hoc illi dixerint: Nos equo/rũ profundũ & περίπαλον σύσκιον umbrosum siue tenebro/sum referamus ad scientiã mysticã: quã & dauid q̃si equus optimus se habere iactabat dicens: Incerta & occulta sapien/tiæ tuæ manifestasti mihi. Et Apl's: O pfundũ diuitiarũ sa/
Ps. 50. b pientiæ & scientiæ dei q̃ inscrutabilia sunt iudicia eius: & in/
Rom. 11. d uestigabiles uiæ eius: De hoc pfundo ppheta clamauit ad

dominum

E dñm & exaudiuit eum. In his profundis & tenebris posuit deus latibulum suum: has tenebras & sacramenta diuina ingressus est Moyses in sina montis caligine: ut uideret
ps.35.b deum: de quibus & dauid in psalmo alio loquebatur: Iudicia domini abyssus multa. Hæc arcana & ista mysteria sancta sunt dño: quæ noluerat euãgelista Ioannes: qui ausus est dicere, qđ angeli forsitan
Iob.1.a nesciebant: In principio erat uerbũ: & uerbum erat apud deum, & deus erat uerbũ. Et idcirco amatur a dño: quia optimũ habebat profundũ: & recubuerat super pectus iesu: unde & hauserat sapientiã. Sin autem uoluerimus ut Lxx. transtulerũt, frænũ accipe sermonẽ dei: Intelligamus in fræno, qui equos insaniẽtes libidine: & mulos steriles atq; lasciuos refrenat a uitijs, & coercet: & nõ pa-
ps.31.c titur ire per præceps: de qbus dicit̃: Nolite fieri sicut equus & mulus: quibus nõ est intellectus: In fræno & chamo maxillas eorũ cõstringe: qui nõ approximãt ad te. De hoc fræ-
Iacobi.3.a no & Iacob⁹ loquit̃: In equorũ ora mittimus frænos: & omne corpus eorũ circũagimus: ut scilicet recto gradiant̃ itinere, & mollia ad sedendũ dño possint terga præbere. Tale fænum & talis sermo auri & argenti uarietate cõpositus, feros equos saluatori præparat ad sedẽdũ: & sanctos facit, ac proprie illius cultui cõsecratos. Audiui a quodã rem, sensu quidem pio dictã, sed ridiculã: Clauos dñicæ crucis e quibus Constãtinus augustus frænos equo suo fecerit, sanctũ dñi appellari. Hoc utrũ accipiendũ sit, lectoris prudentiæ derelinquo. Nos trãseamus ad lebetes qui futuri sunt in domo
F dñi, quasi phialæ altaris. Erit em̃ omnis lebes in hierusalẽ & in iuda sanctificatus dño oñipotẽti. Ament æneos lebetes qui amauerũt ollas ægyptias, & carnes, & pepones, & allia & cepæ & cucumeres. Nos iudaicos lebetes in qbus coquebãtur carnes uictimarum, uertamus in phialas aromatum coram altari dñi: de quibus sponsa dicit ad sponsum:
Cañ.6.a Fratruelis meus descendit in hortum meũ ad phialas aromatũ, pascere in hortis & colligere lilia. Hortus & paradisus in quẽ sponsus descendit ad sponsam, sanctarum lectio scri-

a HEB. Et uẽnient omnes immolantes: & sument ex eis & coquent in eis: & nõ erit mercator ultra in domo dñi exercituũ i die illo.

c SEP. Et ueniẽt omnes qui immolãt: & sument ex eis: & coquẽt in illis: & nõ erit chananæus ultra in domo dñi uirtutum in die illo.

pturarũ est: de quibus lilia & uiolas & rosas & uaria decerpit aromata: ut impleat phialas animarũ credentiũ, & dño ex eis liba diffundat. Istiusmodi lebetes cum uersi fuerint in phialas dñi, & dicere potuerint: Christi bonus odor sumus: & pro uirulentia carniũ, uarios cœperint flores gestare uirtutũ: tunc erunt in hierusalẽ & in iuda sanctificati dño omni potenti: de quibus frequẽtius diximus: qđ hierusalẽ uisionem pacis, & iudas exprimat confitentem. a Et yenient omnes immolantes ꝛc. Pro בְּנִיעֲרִי Aquila interpretatus est mercatorem: quẽ & nos in hoc loco secuti sumus. Cum lebetes fuerint uersi in phialas, ueniẽt omnes in circuitu nationes: siue qui relicti fuerint de uniuersis gentibus immolãtes: & sument lebetes, & coquẽt in eis carnes uictimarum: ut non crudas carnes agni comedant: sed omni carniũ humore decocto, remaneat qđ igne paratũ fuerit ad uescẽdũ. Quæ sint phialæ coram altari dñi: in quas lebetes israeliti conuertãtur: & supra diximus, & nunc ex parte dicemus. Laudat sponsa in canticocanticorũ sponsum suũ: Maxillæ eius sicut phialæ aromatum, In maxillis sermo accipit̃: qui prolatus a dño, uaria unguenta depromit: & tanta erit boni odoris fragrantia, ut faciat sibi dñs flagellũ de scripturarũ textũ testimonijs: & ejiciat de templo uendentes & emen-
Matth.21.b tes: & dicat ad eos: Scriptũ est: domus patris mei, domus orationis uocabitur cunctis gentibus: uos autẽ fecistis eam domũ negociationis. Quidã illud qđ in Daniele scriptũ
Dañ.13.f est: licet in hebraico nõ legatur: Semen chanaan & nõ iuda.
Oſee.4.d Et qđ ab Osee propheta de ephraim dicitur: Particeps idolorum ephraim: posuit sibi scandala: uocauit chananæos
H fornicantes fornicati sunt: huic coaptant loco: & omnẽ fornicatorem, chananæum & alienigenã appellari uolunt: quẽ de domo dei asserunt auferendum.

Cõmentariorũ in Zachariam ꝓphetam finis.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI IN MALACHIAM PROPHETAM AD MINERIVM ET ALEXANDRVM MONACHOS PROEMIVM

VLtimum duodecim prophetarum Malachi interpretari uolumus: cuius nom̃ẽ Lxx. transtulerunt τοῦ ἀγγέλου αὐτοῦ, id est, angelus eius: dicentes: Assumptio uerbi domini super israel in manu angeli eius. Pro quo in hebraico legitur מַלְאָכִי: quod rectius & expressius dicitur, angelus, id est nuntius meus. Nec putandum est iuxta quorundam opinionem angelum ueniſſe de cœlo: & assumpsisse corpus humanum: ut israeli quæ a domino sunt mãdata loqueretur. Si enim interpretãda sunt nomina: & ex nominibus nõ spiritalis intelligentia: sed historiæ ordo texendus est: ergo & Osee qui saluator dicitur: & iohel
חוֹשֵׁעַ יוֹאֵל qui interpretatur dñs deus siue incipiens: & cæteri prophetæ non erunt homines: sed uel angeli, uel dominus atq; saluator: quia hoc eorũ nomina resonant. Deniq; exceptis Lxx. alij interpretes nomen malachi, ita ut in hebræo legitur transtulerunt. Malachi autem hebræi Esdram existimant sacerdotem: quia omnia quæ in libro illius continẽtur: etiam hic propheta cõmemorat dicens: Labia sacerdotis custodient scientiam: & legem requirunt ex ore eius: quia angelus domini
Malach.2.b exercituum est. Tempus quoq; titulusq; conueniunt: qđ & in psalmis diximus, qui titulos nõ habent, eorum esse credendos quorũ priores psalmi nominibus prænotati sunt. Igitur & malachi: id est Esdras post Aggeum & çachariam qui sub Dario prophetauerũt fuisse credendus est. Et propterea titulũ non habere: quia liber eius pro titulo sit: in quo discimus qđ in regno Artaxerxis regis persarum Esdras filius saraiæ, & cæterorũ usq; ad eum locum ubi dicitur: Filius phinees

filius eleaçar

A filius Eleaçar,filius Aaron sacerdotis,ab initio ascenderit de babylone: & dederit ei rex scd'm C
manũ dñi dei sui omnem petitionẽ eius:ascenderintq; cũ illo de filijs israel,& de filijs sacerdotũ:
& de filijs leuitarũ,& de cantorib9,& de ianitoribus,& de nathinneis in hierusalẽ,anno septimo
Artaxersis regis: & uenerint in hierusalẽ mense qnto,ipse est ānus septimus regis:quia in primo
die mensis primi cœpit ascendere de babylone: & in primo mẽsis quinti uenit in hierusalẽ.Hæc
mi Mineri & Alexander,non tam sanguine q̄ religione cõcordes:ne susceptum opus dimitterẽ
prophetarum:& extra ordinario uobis labore sudarem,breuiter in proemio sum locutus: ut p/
ponens uerba Malachi, primum iuxta hebraicam ueritatem: deinde iuxta Lxx. interpretes:
orationum uestrarum fultus auxilio,edisseram quæ sequũtur.Scripsit in hunc librum Origenes
tria uolumina:sed historiam omnino non tetigit:& more suo totus in allegoriæ interpretatione
uersatus est, nullam Esdræ faciens mentionem:sed angelũ putans fuisse qui scripsit:scd'm illud
Matth.11.b q̄ de Ioanne legimus:Ecce ego mitto angelũ meum ante faciem tuam.Quod nos omnino non
recipimus:ne animarũ de cœlo ruinas susc̄ipere compellamur. Alios cõmentarios in hũc prophe
tam legisse me nescio:excepto Appollinaris breui libello: cuius non tam interpretatio q̄ inter/
pretationis puncta dicenda sunt.

COMMENTARII HIERONYMI IN MALACHIAM PROPHETAM

Onus verbi dñi ad israel ꝛc. Quid significet onus,id est,põdus:qd hebraice מַשָּׂא:& ab Aquila ὅραμα dicit: uel quid λῆμμα, id est, assumptio: qd & Lxx.& cæteri interpretes transtulerũt:in alijs pphetis diximꝰ. Nam & Nahũ scribit: Onus niniue: liber uisionis Nahũ elkesæi. Et Habacuc: Onꝰ qd uidit Habacuc pphe/ta, Et Zacharias: Onꝰ uerbi dñi in terra hadrach, & damasci requiei eius. Et rursum in cõsequẽtibꝰ: Onus uerbi domini sup israꝫ.

B

b ONus verbi domini ad israel in manu Malachi. Dilexi uos dicit dominus. Et dixistis: in quo dilexisti nos? Nonne frater Esau Iacob, dicit dominus: & dilexi Iacob: Esau autem odio habui. Et posui montes eius in solitudinẽ: & hæreditatem eius

a ASsumptio uerbi dñi sup israꝫ in manu angeli eius. Põnite sup corda uestra. Dilexi uos dicit dñs: Et dixistis: in q̄ dilexisti nos? Nõne frater erat Esau Iacob, dicit dñs: & dilexi Iacob: Esau aũt odio habui:& posui terminos eius in desolationẽ,& hæreditatẽ

D

Illa itaq; simus explanatione contenti: Et nunc hoc tantum dicamus, qd pondus uerbi domini ad israel: siue ut Lxx. dicunt, ἐπὶ τὸν Ἰσραήλ, id est, sup israel: graue quidẽ sit, quia pondus appellat: sed consolationis aliquid habeat: qd nõ contra israel, sed ad israel sumitur. Aliud est eñ quãdo,uerbi gratia,ad illum uel illũ scribimus: aliud quando contra illum & illũ: quia in altero pars amicitiæ:in altero inimicitiarum aperta confessio est. Sciendũq; q̄ abducto in captiuitatem israel,id est decem tribubus:indifferenter pristino nomine,& duæ tribus iudas & beniamin,appellentur israel. Qd autem dicitur: In manu angeli eius, siue Malachi: manum pro operibus accipite. Vnde & in manu Aggei, & in manu Hieremiæ,& in manu Moysi:factus est sermo dei. In quorum eñ manibus est iniquitas,& quorum dextera repleta est muneribus,& quorum manus plenæ sunt sanguine:in his non fit sermo dei: sed qui lauant inter innocẽtes
Matth.27.c manus suas. Quibꝰ aquis & Pilatus manus lauare conatus est,ne iudæorũ blasphemijs consentiret: de qbus psalmi
Pſ.22.a sta lætat dicẽs: Sup aquas refectionis educauit me. De hac aqua per prophetã dominus pollicetur: Aspergã uos aqua mundissima. Qui autem peccator est,inebriatur calice ba/
Pro.26.b bylonio: & dicitur de eo: Spinæ nascũntur in manu ebrioſi. a Ponite super corda uestra. i. θέσθε δὴ ἐπὶ τὰς καρδίας ὑμῶν: hoc in hebraico non habetur: sed puto de Aggeo additũ in quo legimus: Et nũc ponite sup corda uestra a die hac & supra. Post titulum igit prophetæ siue proemiũ: dupliciter accipiẽdũ est: Ponite corda uestra: id est, animad uertite & consyderate, id quod supra dictũ est: Assumptio uerbi domini sup israel in manu angeli eius: Siue diligẽter animæ uertite: quæ dicẽda sunt postea: ut ea non corporis auribus, sed animi & cordis intelligẽtia cognoscatis,& faciatis uobis thesauros, in quibꝰ recipiatis diuitias sermonũ dei:& sapĩa agat ficialiter cũ dilatati fueritis:& repleto corde sermonibus dei pe
Aggei.2.c puleritis cogitationes pessimas:quæ egrediũtur de corde, homicidia,adulteria, fornicationes, furta, & reliq̄: & impleatis qd a saluatore dictũ est: Qui habet aures audiendi
Luc.8.a audiat.

b Dilexi vos dicit dñs: & dixistis ꝛc. Israel, hoc est iudas ad quẽ solebat fieri uerbum dei,& uisio domini: onus eius & pondus suppliciorum grauissimum portare compellitur:ut grauiora peccata deponat:& sentiat per tormẽta quæ nõ sensit p beneficia. Et ne pœna in suos uideat iniusta,subijcit dñs: Dilexi uos. Quẽ eñ diligit dñs corri/
Hebre.12.b pit: Castigat autem omnẽ filium quem recipit. Et dicendo: dilexi: præsens negat dum præteritum cõfitetur. Illi quidẽ respondent temeritate qua peccant,obliti beneficiorũ eius: In quo dilexisti nos? Ad quæ dominus: ut cætera inquit taceam,& qd nuper de babylonia captiuitate uenistis,incunabula uestra tractabo: Anteqū nascereminí: immo priusq̄ Rebecca Esaũ & Iacob uterꝰ suo funderet: in Iacob uos dilexi,in Esau idumæos odio habui: Quẽ locum apostolus Paulus mystica disputatiõe euẽtilans,scribit ad Rhomanos: duo pariter testimonia de genesi Malachiq; conIungens: Sed & rebecca de uno concubitu habens Isaac patris nostri. Nam cum nõdũ nati essent,aut aliquid egissent boni uel mali: ut scd'm electionem propositum dei maneat; non ex operibus,sed ex uocãte dictũ est ei: Quia maior seruiet minori: sicut scriptũ est: Iacob dilexi, Esau autem odio
Rom.9.c habui. Hoc eñ quod dicitur: Sicut scriptum est: & ad geneses librum & ad pphetam Malachi refertur. Non solum ait dilexi Iacob anteqū nascerẽt: & odio habui Esau prius

t q̄ ex

E

cꝫ ex matris utero funderetur: ſed in poſteros eorum, amo/
rem meum, & odium conſeruaui. Odiũ in Eſau, cuius mõ/
tes, qui appellantur ſeir, redegi in ſolitudinem, & urbes feci
eſſe deſertas: & a ſerpentibus ac beſtijs obtineri. Si autẽ di/
xerit edom, hoc eſt Eſau: deſtructi quidem ſumus ad iram
dei: ſed rurſum ædifi/
cabim⁹ ciuitates: Hæc
domino prædicẽte co/
gnoſcite: qꝺ illis ædi/
ficãtibus ego deſtruã:
& iram meam æterna
eorum uaſtitas appro
babit. Odium igiẽ in
Eſau rebus oſtendi:
amorem autẽ in uos:
hoc eſt in Iacob ſequẽ/
tibus approbabo. Illis
deſtructis atꝙ reda/
ctis ad ſolitudinẽ: ui/
debunt oculi ueſtri, &
dicetis: Magnificetur
dominus ſuper termi/
num iſrael: & ex cõpa
ratione malorũ quæ
frater ueſter patiẽ, dei
in uos beneficia ſentie
tis. Iudæi falſo ſibi blã
diũtur, Edom rhoma
nos, & iſrl'in cõſuma/
tiõe mũdi ſe, pphetari:
qꝺ deſtructo rhoma
no ĩperio, hoc eſt idu/
mæo: regnũ orbis ue/
niat ad iudæos. Hæc
F prout potuimus hiſto/
riæ fundamenta iaciẽ/
tes locuti ſumus: Nũc
ueniamus ad intelligẽ
tiam ſpiritalem. Iſrael
uir uel ſenſus cernens
deum: ſiue ut ego me/
lius puto ἐυθύτατος
θεοῦ, id eſt, rectiſſimus
dei: diligiẽ a domino:
& uult dilectionis eius in ſe ſcire rationem. Dñſꝙ reſpon/
dit, Eſau & Iacob de una ſtirpe generatos: hoc eſt uitia atꝙ
uirtutes ex uno cordis fonte procedere: dum ex arbitrij li/
bertate in utrãꝙ partẽ ut uolumus declinamus: ſed priora
naſcuntur uitia per infantiã, pueritiã, iuuentutẽ: quæ poſtea
ætas firmior corripit atꝙ ſupplãtat. Maior frater hiſpidus
eſt & ſanguinarius, uenationibus, ſyluis & beſtijs delectaẽ.
Minor leuis & ſimplex, & innocẽter habitans domũ. Deus
fines idumææ: hoc eſt terrenæ & ſanguinariæ ponit in ſolitu
dinem, & nihil de terra creſcere ſinit & eſſe perpetuũ. Qꝺ
ſi impudens malitia ea quæ ſunt dei ſermone deſtructa,
rurſum ædificare nitatur: dominus ſe eorum quæ inſtau/
rantur a uitijs, aduerſarium profitetur. Et poſtꝙ fuerint
hoſtilium terminorum cuncta ſubuerſa: tunc oculos poſſu
mus uidere iſrael: & ſanctos quoſꝙ dicere: Magnificetur
dominus in terminis eorum qui mente conſpiciunt de/
um. Porro dilectio & odium dei, uel ex præſcientia naſci/
tur futurorum, uel ex operibus: alioquin nouimus quod
omnia deus diligat, nec quicꝙ eorum oderit quæ crea/
uit: ſed proprie eos ſuæ uindicet charitas, qui uitiorum ho/
ſtes ſunt & rebelles: Et ecõtrario illos odit: qui a deo deſtru
cta cupiunt rurſum extruere. Odiſſe autem deus ἀνθρωπο/
πάθως dicitur: ut flere, ut dolore, ut iraſci: ut quando audi/
mus odium eius in malos, ea quæ deũ intelligimus odiſſe
fugiamus. a ¶ Filius honorat patrẽ: & ſeruus dominũ
ſuũ ꝛc. Licet priuſꝙ naſceremini in Iacob, quaſi filios ama
re uos cœperim: tamen eligite quo me uocabulo nomine/
tis: aut pater ſum ueſter, aut dominus. Si pater, debitũ pa/
tri honorẽ reddite: & dignã parente offerte pietatẽ. Si domin⁹,
cur me contemnitis, cur dominum non timetis? Loquiẽ aũt
ad eos q ſub Zorobabel & Ieſu filio Ioſedech, & Eſdra ſacer
dote, & Neemia, de captiuitate babylonia ſũt reuerſi: extru/
ctoꝙ altari, necdum templũ ædificauerant: nec muros ex/
truxerant ciuitatis: & nihilominus in peccatis priſtinis per
manebant: deum nec
amore, nec timore ue/
nerantes. Q̃ autem
gloriam diximus uel
honorem, & apud græ
cos δόξα, & apud he/
bræos כבוד, unum
uerbum eſt: ſed nos, p
latinæ linguæ proprie
tate, honorem poſui/
mus. Nam & in euan
gelio ubi loquitur do/
min⁹ & ſaluator: Pater Ioh.17.a
uenit hora, clarifica fi/
lium tuũ, ut filius tu⁹
clarificet te: apud græ/
cos δόξασον legitur. i.
glorifica: Quem locũ
plæriꝙ latinorum ho/
norifica, interꝓtati ſũt:
Simulꝙ cõſyderem⁹:
quod filius ac ſeruus
in ſcripturis ſanctis
uoluntate fiat, nõ ne/
ceſſitate naturæ. Q̃ui Rom.8.c
eñ ſpiritum adoptio/
nis acceperit, in filium
dei uertitur: Q̃ui aũt
ſpiritũ ſeruitutis in ti/
morem dei, ſeruus ef/
ficitur. Vult itaꝙ pri/
mum deus, ut filij ei⁹
ſimus, & bonum uo/
luntate faciamus: ſi
hoc cõſequi nolumus:
ut ſaltẽ ſeruos nos ha/
beat: & a malis p ſup/
pliciorũ formidinẽ re
cedamus. Legimus in
malã partem filios. Eramus filij iræ: Et filij gehennæ: quos Ephe.2.a
phariſæi mari terriſꝙ circũitis, dignos genuere tormẽtis. Et Matth.23.b
iudas proditor, fili⁹ pditiõis appellaẽ. Et in octogeſimo ſe/ Ioh.17.b
cuo pſalmo dẽ domino ſcribitur: Filius iniquitatis nõ appo
net nocere ei. In Oſeæ quoꝙ filij fornicationis uocanẽ, qui Oſee.2.a
ſunt de matre meretrice generati: de qua ſcriptũ eſt: Fornica Ioh.8.c
ta eſt mater ueſtra. Et in euangelio iudæi filij diaboli ſugil/
lantur: Vos de patre diabolo nati eſtis: & deſyderia patris
ueſtri uultis facere. In bonam partẽ filios legimus: ut filios
dei: Q̃uotquot eum receperũt, dedit eis poteſtatẽ filios dei Ibi.1.a
fieri. Et filios ſapientiæ, euangelio proclamãte: Iuſtificata eſt Matth.11.c
ſapientia a filijs ſuis. Et filios Abraham: Amẽ amẽ dico uo/ Ibi.3.c
bis: poteſt deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abraham:
Et filios apoſtoli: Filioli mei, quos iterũ parturio donec chri Gal.4.c
ſtus formeẽ in uobis: & multa iſtiuſmodi. Filius ergo ho/
norat ſiue clarificat patrem: iuxta illud qꝺ ſcriptum eſt: Sic Matth.5.b
luceat lux ueſtra coram hominibus, ut uideant ueſtra ope
ra, & glorificent patrem ueſtrum qui eſt in cœlis. Seruus
quoꝙ honorat dñm ſuum, non eadem charitate qua filius:
ſed ἀπὸ κοινοῦ ſubauditur, honorat fili⁹ patrẽ: ſeruus dñm
ſuum: & tamen deus omnipotens ſciens differentiã filij &
ſerui, a filio gloriam, a ſeruo timorem expetit. Principiũ eñ Eccl.1.b
ſapiẽtiæ timor dñi: ut de timore ſeruoꝝ, ad filioꝝ gloriã trã
ſeamus. b ¶ Vos ſacerdotes q̃ ꝛc. & dixiſtis in q̃ polluim⁹
te: in eo qꝺ dicitis mẽſa dñi deſpecta eſt. Q̃ꝺ aũt ſequiẽ: Et
quæ ſuppoſita ſũt deſpexiſtis: obelo p̃notauimus: qa in he
braico nõ habeẽ: & de ſequẽtibus additũ eſt. Ad uos igiẽ o
ſacerdotes q̃ deſpicitis nomẽ meũ iſtẽ ſermo dirigitur: q̃ re
uerſi de babylone metu præteritæ ſeruitutis, debueratis ad

HEB. tem eius in draco/
nes deſerti. Quod ſi dixe/
rit idumæa: deſtructi ſu/
mus: ſed reuertentes ædifi
cabim⁹ quæ deſtructa ſũt:
Hæc dicit dominus exerci
tuum: Iſti ædificabunt, &
ego deſtruam: & uocabun
tur termini impietatis: &
populus cui iratus eſt dñs
uſqꝙ in æternũ. Et oculi ue
ſtri uidebunt: & uos dice/
tis: Magnificetur dñs ſup
a terminum iſrael. Filiꝰ ho
norat patrẽ: & ſeruus do/
minũ ſuum: ſi ergo pater
ego ſum: ubi honor meus
eſt? & ſi domin⁹ ego ſum:
ubi eſt timor meus? di/
cit dominus exercituum.
Ad uos o ſacerdotes qui
deſpicitis nomen meum:
& dixiſtis: In quo deſpe/
ximus nomen tuum?

Offertis

SEP. hæreditatẽ ei⁹ i doma
ta deſerti: Quia dicet, idu
mæa deſtructa eſt: reuerta
mur & reædificem⁹ deſer/
ta. Hæc dicit dñs oĩpotẽs:
ipſi ædificabũt, & ego de
ſtruam: & uocabuntur eis
termini iniquitatis: & po/
pulus ſup quẽ ꝓparat⁹ eſt
dñs uſqꝙ in æternum. Et
oculi ueſtri uidebunt: &
uos dicetis: magnificatus
eſt dominus ſuper termi/
nos iſrael. Filius glorificat
patrem, & ſeruus domi/
num ſuũ timebit. Et ſi pa/
ter ego ſum: ubi eſt gloria
mea? Et ſi dominus ego
ſum: ubi eſt timor meus?
dicit dominus omnipo/
b tẽs. Vos ſacerdotes qui
deſpicitis nomen meum:
& dixiſtis: In quo deſpe/
ximus nomen tuum?

Offerentes

A dñm plena mẽte cõuerti:& nõ solũ hoc nõ facitis:sed imitãtes Cain,supbis cõtra deũ uocibꝰ rñdentes,scisciatamini ab eo quẽ occulta nõ fallunt:& dicitis:In q̃ despeximus nomẽ tuũ:ut dissimulationis impudentia,uulnus cõscientiæ protegatis. Vultis ergo scire in q̃ despexeritis nomẽ meũ:Offertis sup altare meũ panem pollutum:Panes uidelicet ꝓpositionis: quos iuxta traditiões hebraicas, ipsi serere, ipsi demetere,ipsi molere,ipsi coquere debebatis: & nunc sumitis quoscunq; de medio:& uoce temeraria rẽspondetis,& dicitis: in quo polluimus eos siue te:Dum em̃ sacramenta uiolantur: ipse cuius sunt sacramẽta uiolatur. Hoc autẽ qđ sequitur:In eo q; dicitis mẽsa dñi despecta est:possumus ita interpretari:Q đ reuersi de babylone:necdum tẽplo ædificato manentes in casulis,& in ruinis urbis antiquæ:altare tantũ extruxerãt: non eiusdẽ gloriæ cuiꝰ pristinũ fuerat: & putabãt deesse religionis sanctimoniã:quia deerat ædificatiõis ambitio. Tenues lineas duximꝰ qbꝰ imprimẽda est explanatio spiritalis. Corripit sermo diuinus episcopos, atq; præsbyteros & diaconos negligentes : siue quoniam genus sacerdotale & regale sumꝰ, oẽs qui baptiçati in

HEB. Offertis super altare meum panem pollutum:& dicitis: In quo polluimus te:in eo q; dicitis mensa domini despecta
a est. Si ofᷓferatis cæcum ad immolandum:nonne malũ est:Et si offeratis claudum & languidum: nonne malum est:offer illud duci tuo si placuerit ei:aut si susceperit faciem tuam, dicit dominus exercituũ.
b Et nũnc depræcamini uultũ dei ut misereat uestri: de manu em̃ uestra factũ est hoc:si quo modo susciat faciesꝫ uestras,dicit dominus exercituũ. Quis est in uobis qui claudat ostia & incẽdat altare meũ gratuito:Nõn est mihi uolũ
c tas in uobis, dicit dñs exercituum:& munus nõ suscipiam de manu uestra:

SEP. Offerentes ad altare meũ panes pollutos:& dixistis:In q̃ polluimus te: In eo q; dicitis mensa dñi despecta est ÷ & quæ supposita sunt despexistis: Quia si offeratis cæcũ in sacrificiũ:nõne malũ est: Et si offeratis claudum & languidũ:nõne malũ est: offer illud duci tuo si susceperit te:si acceperit faciem tuã,dicit dñs oẽipotens. Et nũc depræcamini faciẽ dei uestri & rogate eũ, in manibus uestris facta sũt hæc:si suscipiã ex uobis facies uestras,dicit dñs oẽipotens: quia & in uobis claudentur ostia: & non succendet altare meũ gratis. Non est uoluntas mea in uobis, dicit dñs omnipotens: & sacrificiũ nõ suscipiã de manibus uestris:

C

Ab ortu quia ab

sinis ꝓpheta: Cæca est animæ uictima,quæ non illustrat christi lumine:nec habet oculũ de euangelio contuentẽ. Claudа est rogantis oratio: quæ duplici mente accedit ad præcandũ:& audit cũ populo iudæorum: Vsq; quo claudicatis utroq; pede:Et languida & oẽi 3.Re.18.d
infirmitate cooperta: quæ non habet christum dei uirtutẽ,deiq; sapientiam. Istiusmodi præces quæ sine lumine ueritatis sunt: & non habent sapientiæ firma uestigia:& debilitatibus uarijs contabescunt: si offerantur ecclesiarũ principi,aut cuilibet erudito,sapiẽtiq; doctori:nonne repudiabunt & in cõtumeliã eius recident q talia est ausus offerre:
b Et nunc deprecamini vultũ dei vt misereat vestri ꝛc. Multum in hoc loco Lxx. interpretes ab hebraica ueritate discordant: & necesse est ubi diuersa est interpretatio,ut diuersus & sensus sit. Quia obtulistis claudas & cæcas & debiles uictimas:uos em̃ hæc quæ dixi uniuersa fecistis: agite pœnitentiam si quo modo misereatur uestri deus:nullus em̃ in uobis est usq; ad extremũ ministeriũ: non dico põtifex, nõ sacerdos nõ leuita,nõ cantor:sed nec ianitor q đẽ & is qui ignem supponit altari ad cremãdum holocausta, qui

D

non a me mercedem accipiat laboris sui. Hoc autem dicẽs: decimas significat omnium frugum,quæ offeruntur a populis. Ex quo ostenditur acceptiorem esse domino seruitutem quæ mercedem in præsentiarum nõ postulat. Vnde & Aplus gratis prædicat euangeliũ: Et nocte & die manibus 1.Tess.2.b
suis laborat ne cui oneri sit: & hanc gloriã suã gratuitæ præ 2.Tess.3.b
dicationis,in gentibus nequaq; euacuandam esse testatur. Porro Lxx.alium multo suggerunt sensum: O sacerdotes qui hostias debiles immolatis, cõuertimini ad pœnitẽtiã: & uultum dñi deprecamini: & orate pro operibus manuũ uestrarũ. Q2 autẽ infert:Si suscipiã ex uobis facies uestras: Nescio an conueniat exhortationi pœnitentiæ. Nemo em̃ dicit:ora me & non parcam tibi.Sequit̃:In uobis claudent̃ ostia: patris uidelicet & filij & spiritussancti. Vnde salua-
tor loquitur:Ego sum ostium. Siue aliter:Non uobis apeIoh.10.b
rientur ostia scripturarũ:nec perspicere poteritis sanctasanctorũ: nec dñi sacramẽta cognoscere:nec succẽdere thymiama eius ad altare. Quia oratiões uestræ ad illum nõ peruenięt.Et hoc qđ dicit:δωρεάμ & nos interpretati sumus,gratuito:qui hãc sequũtur intelligentiã quã nunc exponimus, uertunt in gratiam:ut uidelicet gratiam nõ habeant altari dñi seruiendi.
c Non est mihi voluntas in vobis ꝛc. Regula scripturarum est:Vbi manifestissima ꝓphetia de futuris texitur,ꝑ incerta allegoriæ nõ extenuare quæ scripta sunt. Ergo proprie nunc ad sacerdotes iudæorum sermo fit domini: Qui offerũt cæcum & claudum & languidum ad immolandum:ut sciant carnalibus uictimis spiritales uictimas succesſuras. Et neq; taurorũ hircorũq; sanguinẽ:

Iacobi.2.a

Leui.21.d et.22.c

sed thymiama: hoc est sanctorum orationes domino offe/
rēdas: & nō in una orbis ꝓuincia iudæa: nec in una iudææ
urbe hierusalem: sed in omni loco offerri oblationē: nequa/
q̄ immundam, ut a populo israel: sed mundam, ut in cæri/
monijs christianorū: Ab ortu em̄ solis usq; ad occasum ma
gnum est nomen dñi
in gentibus: dicente
Ioh.17.a saluatore: Pater mani/
festaui nomen tuū ho/
minibus. Cumq; in/
quit nomen meū ma/
gnum in gentibus sit
futurum: uos o prin/
cipes iudæorum pol/
luistis illud atq; pol/
luitis. Sic enim futuro
rum texit uaticinium,
ut præsens tēpus non
deserat. Propterea aūt
o sacerdotes & princi/
pes iudæorum, in om
ni loco mihi offertur
oblatio munda, & ma
gnum est nomen meū
in gentibus: quia dici
tis mensa domini con
taminata est: & quod
superponitur contem/
ptibile est cum igne q̄
illud deuorat. Reuer/
sus de babylone po/
pulus, altare tantū for
tuitis & impolitis la/
1 esd.5.b.6.a pidibus iuxta Esdræ li
F brū extruxerat: absq;
tēplo, absq; urbis ædi/
ficijs, absq; extructiōe
murorum: & putabat
minorem esse cultum
religionis, quia tem/
pli ornatus deerat. Ad
quos dominus loqui
tur: Pollutum putatis
altare: & holocausta
ac uictimas quæ su/
pra imponuntur: ignē
quoq; qui uictimas
deuorat esse pollutū:
nec intelligitis omni/
potentem deum non
aurum gemmasq; &
hostiarum multitudi/
nem quærere: sed offe
rentium uoluntates.
Qui autem arbitran/
tur non altare, sed mē/
sam debere intelligi
in qua panes ponebā/
tur: quō hoc interpre
tari possint qd̄ sequit̄:
cū igne q̄ illud deuo/
rat, omnino nō uideo:
neq; em̄ ignis deuorat
panes ꝓpositiōis: q̄s semp̄ ne uos ꝓ ueterib⁹ cōmutabāt: &
ablati cedebāt in usus sacerdotū. Aut certe ita intelligēdū:
Polluistis nomē meū in eo q̄ dicitis: q̄d ꝓdest si offeramus
optima? q̄liacūq; fuerint quæ offerunt̄, igne sūt deuorāda.
Fructus aūt altaris ignis est: cibusq; ignis, hostiæ uel holo/
causta. Nec sufficit prioris sermonis impietas: sed etiā hoc
dixistis: Ecce de labore: & exufflastis illud dicit domin⁹ ex/
ercituum. Cuius orationis hic sensus est: Dixistis de capti/
uitate reuersi sumus: hostibus prædæ fuimus: multum in
longo itinere laborauimus: pauperes sumus: quicquid ha/
bere potuimus, uiæ labore consumptum est: qualiacunq;
habemus offerimus: & hæc dicendo exufflastis uestra sacri
ficia: id est, exufflatione mea digna feci stis: Siue ut in he/
bræo legi potest: Et exufflastis me hæc dicendo: non sacrifi
cio, sed mihi cui sacrificabatis feci stis iniuriam. Quobrem
nequaq̄ suscipiam il/
lud de manu uestra,
dicit dominus omni/
potens. Quidam pu/
tant hoc quod ad iu/
dæos specialiter dici/
tur: eo qd̄ uictimæ eo
rum immundæ sint
atq; pollutæ, & sacrifi
cium transferatur ad
gentes: intelligi debe/
re super ecclesiæ sacer/
dotibus qui negligen
ter offerunt uictimas
domino: Quod si re/
cipimus: ergo ab eccle
sia rursum ad aliam re
ligionem uictimæ trās/
ferendæ sunt. Et quo/
modo legi euangeliū:
sic rursum euangelio
ea quæ nō sunt futura
succedent. Mensam
quoq; domini conta/
minatam ad sanctas
scripturas referunt: si
aliter q̄ scriptæ sunt in
telligantur. Ca. II

Maledictus dolosus q̄ habet in grege suo masculum: z votum fa/ciens immolat z̄c. Hoc qd̄ scriptū est, καὶ δια/σκεδάσω τὴν εὐλογί/αν ὑμῶν. i. & dissipa/bo benedictionem ue/strā: a Lxx. additū est, & in hebraico non ha/beť. Quicquid potest in excusationem pec/cati sui humanus ani/mus inuenire: & falsa se satisfactiōe defende re: hoc ꝓuidens sermo diuinus corripit atq; condemnat. Et est sen sus: Quia offertis cæ cum & claudū & lan/guidum: & hoc ipsum nō de uestro: sed de ra pinis & spolijs fletibus q̄ miserorum: & insu per dicitis: de labore & paupertate offerim⁹ quod habemus: Pro/pterea ego dico gene/raliter: ut uos arguat propria conscientia. Certe obtenditis paupertatem: & captiuitatis iniuriam & tenuitatem rei fa/miliaris: audite qd̄ infero: Maledictus dolosus qui habet in grege suo masculum: & uotum faciens immolat debile dño. Si non habes masculum: nihil tibi nocet maledictio. Hæc autem dicendo, ostendit eos habere quæ optima sunt & offerre quæ mala sunt. Ad uos igit̄ o sacerdotes hoc man datū est: feci stis qd̄ impium est in contemptū mei: Sed quia malo pnīam peccatoris q̄ mortē: etiā nūc dico: Si me audire nolueritis, nec intelligere ut detis nōi meo gloriā: qd̄ est hor

Malediꝯ Ca.II
a dolosus qui ha/
bet in grege suo
masculum: & uotū faciēs
immolat debile domino.
Quia rex magn⁹ ego sum
dicit dominus exercituū:
& nomen meum horribi/
le in gentibus. Et nunc ad
uos mandatum hoc O sa
cerdotes. Si nolueritis au/
dire, & si nolueritis pone/
re super cor ut detis gloriā
nomini meo, ait dñs exer
cituū: mittā i uos egestatē
& maledicam

HEB. Ab ortu enim so/
lis usq; ad occasum ma/
gnū est nomē meū in gen
tibus: & in omni loco sa/
crificatur & offertur nomi
ni meo oblatio munda:
quia magnum est nomen
meū in gentibus, dicit do/
minus exercituum. Et uos
polluistis illud in eo quod
dicitis: mensa domini con
taminata est: & quod sup
ponitur cōtemptibile est
cum igne, qui illud deuo/
rat. Et dixistis: Ecce de la/
bore: & exufflastis illud, di
cit dominus exercituum.
Et ituli stis de rapinis clau/
dum & languidū: & intu/
listis munus: nunquid su/
scipiam illud de manu ue/
stra, dicit dominus?

Malediꝯ Ca.II
a dictus qui habet
in grege suo
masculum: & uotū faciēs
immolat debile domino.
Quia rex magn⁹ ego sum
dicit dominus exercituū:
& nomen meum horribi/
le in gentibus. Et nunc ad
uos mandatum hoc O sa
cerdotes. Si nolueritis au/
dire, & si nolueritis pone/
re super cor ut detis gloriā
nomini meo, ait dñs exer
cituū: mittā i uos egestatē
& maledicam

SEP. Quia ab ortu solis
usq; ad occasum nomen
meum glorioſum est in
gentibus: & in omni loco
incensum offertur nomi/
ni meo: & sacrificium mū/
dum: quia magnum est
nomen meum in gentib⁹,
dicit dominus omnipo/
tens. Vos autem contami
nastis illud in eo q̄ dicitis
mēsa domini polluta est:
& qui superponuntur de/
specti sunt cibi eius: & di/
xistis: hæc de afflictione
sunt: & exufflastis ea, dicit
dominus omnipotens: Et
inferebatis rapinas: & clau
da & debilia: & offereba/
tis sacrificiū: si suscipiā ea
de manibus uestris, dicit
dñs omnipotēs? Ca. II

ET maledictus qui
erat potens: & ha/
bebat in grege suo
masculum: & uotum eius
super eo: & immolat debi
le domino: quia rex ma/
gnus ego sum, dicit dñs
omnipotēs: & nomē meū
illustre in gētibus. Et nūc
mandatū hoc ad uos o sa
cerdotes si nō audieritis:
& si nō posueritis cor ue/
strum ut detis gloriā nōi
meo, dicit dñs oīpotēs mit
tā sup uos maledictionē:
& maledicam

panes ꝓpositiōis: q̄s semp̄ ne uos ꝓ ueterib⁹ cōmutabāt: & ablati cedebāt in usus sacerdotū. Aut certe ita intelligēdū: Polluistis nomē meū in eo q̄ dicitis: q̄d ꝓdest si offeramus optima? q̄liacūq; fuerint quæ offerunt̄, igne sūt deuorāda. Fructus aūt altaris ignis est: cibusq; ignis, hostiæ uel holo/causta. Nec sufficit prioris sermonis impietas: sed etiā hoc dixistis: Ecce de labore: & exufflastis illud dicit domin⁹ ex/ercituum. Cuius orationis hic sensus est: Dixistis de capti/uitate reuersi sumus: hostibus prædæ fuimus: multum in longo itinere laborauimus: pauperes sumus: quicquid ha/

Ezech.33.c

ribile in

A ribile in gentibus, uerã in uos mittã penuriam: ut nequaq̃ mentientes: sed omniũ rerũ coacti egestate, dicatis uos nõ habere optima quæ offeratis. Et maledicam (inquit) bñdictionibus uestris: hoc est his quæ nũc meis benedictionibus possidetis: siue quicqd a uobis benedicit̃, a me maledictum erit. Et maledicam illis: subaudit̃ benedictionibus uestris: quoniã noluistis intelligere quæ dicuntur: hoc est em̃ qd̃ dicitur: non posuistis super cor. Possumus maledictũ & dolosum accipere populũ iudæorum: qui cum haberet in grege suo masculũ dñm saluatorẽ: & immaculatũ agnũ q̃ tollit peccata mundi: & oium ꝓphetarũ uaticinatiõe cõmonitus, ut ĩmolaret atq̃ suscipere arietem, qui hærebat ex cornibus in uirgulto sabec: hoc facere noluit, sed imolat debile dño, crucifigens saluatorem, & eligens barrabban latrocinij & seditionis auctorẽ: qui iuxta mysticos intellectus refertur ad diabolum: Illisq̃ contẽnentibus, & præferentibus diabolũ saluatori: nomen christi horribile est in gentibus: quæ passionem dñi susceperunt, & eũ formidoloso honore ueneranẽ. De nobis quoq̃ dici potest: Si creati a deo sapientes: habentesq̃ naturam sacris congruã disciplinis, nostrũ negligam⁹ ingeniũ: & nos dedamus uitijs atq̃ luxuriæ: & habentes masculũ immolemus debile dño. Debilis autẽ est & maculata nostra oratio: quãdo ira, inuidia, ĩmicitijs & alia animi perturbatione corrumpitur: si offerentes munus ad altare: & recordati qd̃ aliquid frater noster habeat aduersum nos, nõ ante pergimus & satis ei facimus. Vñ & Apostolus præcipit: Volo ergo uiros orare in omni loco, leuantes sanctas manus sine ira & disceptatione. Pastorq̃ cogitationũ nostrarũ atq̃ uirtutũ sensus est: de quo in centesimosecũdo psalmo dicitur: Benedic anima mea dño, & omnia quæ intra me sunt nomini sancto eius: Qui si gregem suũ bene rexerit, impletur in eo illa benedictio: Benedicta armẽta boum tuorũ & greges ouiũ tuarũ. Sin aũt habẽs naturaliter masculũ. i. forte, rigidũ, ac robustũ: ĩmolet leue uel nimia mollitia fœmineũ, atq̃ lasciuum, uel diuersis animæ perturbationibus debile atq̃ corruptũ: sentiet in se completũ esse qd̃ scriptum est: Potentes potẽter tormenta patientur: & cui plus dederint plus exigent ab eo. Vnde proprie sacerdotibus dicitur: qd̃ si audire noluerint & corde retinere: ut dent gloriã nomini dñi per bonã cõuersationẽ: sed ecõtrario nomen illius propter eos maledicatur in gentibus: mittat in illos egestatem bonorũ omniũ: & benedictiones eorũ uertat in maledictionem. Qui sanitate abutũtur in libidinem: & diuitias uertunt in luxuriã: bonamq̃ famã sordida cõuersatione deturpant: hi benedictiones dei mutant in maledictionẽ. Vel certe quia ad sacerdotes ꝓprie mandatũ est: uertunt̃ benedictiones eorũ in maledictionẽ: quando non benedicunt sanctis ex uero cordis affectu: sicut isaac iacob: & iacob patriarchis, & moyses duodecim tribubus: sed per dulces sermones & benedictiones decipiunt corda innocentiũ: & q̃ inique agunt benedicuntur ab eis: adulanturq̃ peccatoribus dummodo diuites sint atq̃ eorum uitijs blandiuntur: de quibus dicitur: Populus meus qui beatos uos dicũt, seducũt uos: & semitas pedũ uestrorũ supplãtant. a ¶ Ecce ego proĳciam vobis brachium ꝛc. Quia ad sacerdotes loquit̃: proĳciam inquit in facies uestras, ea quæ sanctio-

Matth. 5. d
2. Timo. 2. b

Sapi. 6. a

HEB. & maledicam benedictionibus uestris: & maledicã illis, quoniã nõ posuistis super cor. Eccẽ ego proĳciam uobis brachium: & dispergam super uultum uestrum stercus solennitatum uestrarum: & assumet uos secum. Et scietis quia misi ad uos mandatum istud: ut esset pactum meum cũ leui, dicit dominus exercituum. b Pactum meum fuit cum eo uitæ & pacis: & dedi

SEP. & maledicam benedictioni uestræ: & maledicã ei & dissipabo bñdictionẽ uestrã: & nõ erit uobis: quia uos non ponitis in cor uestrũ. Ecce ego sepabo uobis humerũ: & dispergã uentriculũ sup faciẽ uestrã: uentriculũ solẽnitatũ uestrarũ: & suscipiã uos simul: & cognoscetis quia ego misi ad uos mãdatũ hoc: ut eẽt testamẽtũ meũ ad leuitas, dicit dñs oĩpotẽs. Testamẽtũ meũ fuit cũ eo

ra putatis in lege: & uobis a deo ꝓ ỹtutũ munere ex hostijs cõdonata. Brachiũ: pro q̃ Lxx. ὦμον. i. humerũ interpretati sũt, id ẽ armũ animalis dextrũ. Et dispergã inquit ἔμυσρον: id est uentriculum: siue iuxta hebræos stercus, id est פַּרְשׁ: μστωνυμικῶς, pro eo q̃ cõtinet id qd̃ cõtinetur appellans: & armũ em̃ & pectusculum & linguam & uentriculũ: & ea quæ in leuitico describunt̃ accipiebant ex hostijs sacerdotes: Quæ oĩa ꝓ pctis eorũ se abĳcere & in facies sacerdotum mittere cõtestat̃: ut scilicet tales sint q̃ offerunt, qualia & illa quæ offeruntur. Et assumet uos inquit secũ: id est stercus solẽnitatũ uestrarũ: ut fetentes facies putida sterco-ris cõmixtione turpẽtur: & ex eo qd̃ uos abĳcio: ĩtelligatis ipm̃ esse me, qui quondam elegi patrẽ uestrũ leui: Et ꝓ leui aaron, & uobis sacerdotĳ gloriam cõdonaui: ut esset pactum meum siue testamentũ cũ leui: & æterno mihi sacerdotio ministraret. Notandũ qd̃ בְּרִית uerbũ hebraicũ, Aquila σωθήκην. i. pactũ interpretat̃: Lxx. semp διαθήκην. i. testamentũ: & in plærisq̃ scripturarũ locis, testamentũ non uoluntatẽ defunctorum sonare, sed pactum uiuentium. Voluit autẽ deus & omnes quidẽ hoies, sed præcipue sacerdotes maculã nõ habere: & siue humerum siue brachium ornare bonis operibus. In pectusculo significat̃ bona cõscientia: in lingua, sancta confessio: ut qd̃ corde credimus ad iustitiã, ore cõfiteamur in salutem. In uentriculo quoq̃ nihil habere mortiferũ: sed quod nostrã uitã sustentet ac uegetet: nisi em̃ cibi in uentriculo concoquant̃, & eorũ succo corpus irrigetur: attenuatũ uiribus caret, & fertur in mortẽ. Nos aũt oĩa in contrariũ uertimus: ut proĳciat nobis dñs brachiũ, siue seperet opera nostra a sanctorũ operibus: & qb⁹ ꝓceptũ est unguere caput nostrũ: & lauare faciẽ a pctõrũ sordibus ieiunantes: & reuelata facie gloriam dñi cõtẽplari: nũc dicim⁹: Cõfusio uultus mei operuit me: & iuxta cain concidit facies nostra: nec possumus illud implere qd̃ præceptũ est: Leuate oculos uestros & uidete: sed stercore uitiorũ habemus litas facies atq̃ pollutas, & dicimus: Putruerũt & corruptæ sunt cicatrices meæ a facie insipientiæ meæ. Vnde oĩa illa in stercus uersa sunt: dicente scriptura. Et assumet uos secum: stercus uidelicet quo litæ sunt facies nostræ: qui debueramus pleni ac mundi uenire in solẽnitatibus dei: & uel carnes agni comedere calceati: uel expletis septem hebdomadibus fructus operum nostrorum offerre deo: uel in tabernaculis huius sæculi uiuere transeuntes & dicere: Aduena sum ego & peregrinus, sicut oẽs patres mei. Et quia pro eo qd̃ nos uertimus: assumet uos secũ stercus: interpretati sunt Lxx. & assumã uos simul: subĳcitur intelligentia: qd̃ postq̃ turpitudine & ignominia cooperti fuerint sacerdotes, & intellexerint peccatũ suũ, & ægerint pœnitentiã: tunc assumantur a dño: & huic sensui conuenire qd̃ sequit̃: Et cognoscetis quia ego miserim ad uos mandatũ hoc. Sed superior mihi uera uidetur interpretatio: ne inter uerba cõminatiõis ỹba posuerit blandientis: maxime cũ & ea quæ sequũtur dei indignationẽ sonent. b ¶ Pactum meũ fuit cũ eo ꝛc. Describit̃ ex ꝓsona dei ꝓfecti officiũ sacerdotis: q̃lis esse debeat, & qualẽ eũ esse uoluerit q̃ esse præcepit. Supra em̃ dixerat: Vt esset pactũ meũ cũ leui, dicit dñs exercituum: & ꝓ leui patriarcham puenit ad posteros: Aaron & eleaçarũ, phinees & cæteros: qui de eius stirpe generati

Hie. 15. c

Psal. 38. c

E sunt: Nunc in fine ait: Irritum feciſtis pactum leui, dicit dominus exercituũ. Ex quo perſpicuũ eſt: oẽm qđ dicit̃ per leui, ad ſacerdotes & ſpecialiter ad pontificem pertinere. Le/
Nu. 25. b gimus in Numeris de phinees, qui çamri cũ ſcorto madianitide pugione percuſſit: Phinees filiꝰ eleaçar filij aaron ſacerdotis requieſcere fecit furorem meum a filijs iſrł: quoniã æmulatus eſt çelum meũ contra eos & non perdidi filios iſrael in çelo meo, ſic dicens: Ecce ego dabo ei teſtamẽtũ pacis, & erit ipſi & ſemini eius poſt eum teſtamentum ſacerdotij ſempiterni: pro eo qđ çelatꝰ eſt deo ſuo, & exorauit pro filijs iſrael. Vitæ autem teſtamentũ ſiue pactum nõ huius arbitremur quæ nobis cũ beſtijs & cũctis animantibꝰ cõmunis eſt: ſed illiꝰ quæ dicit: Ego ſum uiCol. 3. a ta: Etenim uita noſtra cũ chriſto abſcondita eſt in deo: de quo poſſumus dicere, quod & ipſe pax noſtra ſit, Apo
Ephe. 2. c ſtolo cõfirmante: Ipſe eſt em̃ pax noſtra. Dedit ergo dñs leui, & p eum poſteris eius ut ti
Ps. 9. c merẽt eum: Principiũ em̃ ſapiẽtiæ timor domini: & a facie eiꝰ formidarẽt ſiue ſubtraherent ſe atq; cõtraherẽt, mentis formidinẽ horrore corporis indicantes: iuxta illud qđ ſcri
Eſa. 66. a ptũ eſt: Super quẽ requieſcã, niſi ſuper humilem & quietum & trementẽ uerba mea? Lex ꝟitatis fuit in ore eius: hoc eſt doctrina populorum, quæ in ſacerdote nullo debet mendacio deturpari: ſed tota de ueritatis fonte procedere. Et iniquitas non eſt inuenta in labijs eius: ut imitetur dominũ ſuum: de quo
1. pe. 2. d dicitur: Qui peccatum non fecit, nec dolus inuentus eſt in ore eius. In pace & in equitate ambulauit mecum: ut & ipſe in ſe pacẽ habeat & cæteros pacificet: nulliuſq; perſonã accipiat in iudicio: & idcirco ambulet cum deo: ſic ut ambula-
Geñ. 5. c uit enoch, q trãſlatus eſt ad dñm, & nõ inueniebat̃. Et multos auertit ab iniqtate. Qui ſacerdos eſt, & nõ corripit delinquẽtes, ſacerdotis officiũ præterit. Labia ſacerdotis cuſtodiẽt ſcientiã: nõ dixit, pferent, ſed cuſtodient: ut loquant̃ in tpe: dẽtq; cõſeruis cibaria in tẽpore ſuo. Et legẽ requirẽt ex
Aggei. 2. b ore eius. In Aggeo hoc idẽ ſcribit̃: Interrogate ſacerdotes legẽ dñi. Ad ſacerdotis ptinet diſciplinã interrogatũ rñdere de lege. Qui ſi ignorantiã in cæteris diligentẽ, in ſcripturis ſanctis obtẽderit negligentẽ: ruſtra iactat dignitatẽ, cuius
Titũ. 1 b opa nõ exhibet. Hoc eſt qđ aplus Paulꝰ ſcribit ad Titũ: Vt potẽs ſit exhortari in doctrina ſana: & cõtradicẽtes reuince
2. Timo. 3. d re. Et ad Timotheum: Qm̃ ab infantia ſacras literas noſti, quæ te poſſint inſtruere ad ſalutẽ: ut peccantes coram omnibus arguas. Sequit̃: Quia angelꝰ dñi exercituũ eſt. Exponit nomen ſuũ Eſdras ſacerdos dei: hoc eſt Malachia, qđ angelus dñi interpretat̃. Angelus aũt .i. nũcius, ſacerdos dei ueriſſime dicit̃: quia dei & hominũ ſequeſter eſt: eiuſq; ad

HEB. & dedi ei timorem & timuit me: & a facie nominiſ mei pauebat. Lex ueritatis fuit in ore eius: & iniquitas non eſt inuenta in labijs eius: in pace & in equitate ambulauit mecum: & multos auertit ab iniquitate. Labia em̃ ſacerdotis cuſtodient ſcientiã: & legem requirent ex ore eius: quia angelus domini
a ni exercituũ eſt. Vos autẽ receſſiſtis de uia & ſcãdalizaſtis plurimos in lege: irritũ feciſtis pactũ leui, dicit dñs exercituũ. Propter qđ & ego dedi uos contẽptibiles & humiles omnibus populis: ſicut non ſeruaſtis uias meas: & accepi
b ſtis faciẽ in lege. Nũnqd non pater unus omnium noſtrum? Nunquid non deus unus creauit nos? q̃re ergo deſpicit unuſquiſq; noſtrũ fratrem ſuum uiolãs pactũ patrũ noſtrorũ:
transgreſſus

SEP. fuit cũ eo uitæ & pacis: & dedi ei timorẽ ut timeret me: & a facie nois mei formidaret. Lex ueritatis fuit in ore eiꝰ: & iniq tas nõ eſt inuẽta in labijs eius. In pace dirigens ambulauit mecũ, & multos conuertit ab iniquitate. Qm̃ labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiã: & lex requirẽt ex ore eiꝰ: qa angelus dñi oĩpotẽtis eſt. Vos autem declinaſtis de uia mea: & infirmos feciſtis multos in lege: corrupiſtis teſtamentum leui, dicit dominus oĩpotens: Et ego dedi uos contemptibiles, & diſſolutos in oẽs gẽtes: p eo quod nõ cuſtodiſtis uias meas, ſed accipiebatis pſonas i lege. Nõne pater unꝰ oĩum ueſtrũ? nõne deꝰ unꝰ creauit uos? q̃re reliqſtis unuq̃q; fratrẽ ſuũ ut abominabile faceret teſtamentũ patrũ ueſtrorũ:
derelictus

ea quæ ſequũtur, pſonæ chriſti eſſe contraria. a Vos autem receſſiſtis de via ꝛc. Hæc ad chriſti nõ pertinere perſonã, nec ad eos q illius cultui dedicati ſũt: etiam ſi ego taceam, prudẽs lector intelligit. Et eſt ſenſus: Ego uos uolui facere q̃ priori capitulo cõtinentur: & de quibus per moyſen in Deuteronomio ſum locutꝰ: Date leui doctrinam eius: & ueritatem uiro iuſto, & reliqua: Vos autẽ receſſiſtis de uia recta: ſiue declinaſtis, dicente me: Nõ declines neq; ad dextram, neq; ad ſiniſtrã: & infirmos feciſtis multos in lege, ſiue ſcandaliçaſtis: ut Aquila & Symmachus uerterunt. Declinare ad dextrã, eſt abſtinere a cibis q̃s deus creauit ad utendum: cõdemnare nuptias: & in illud incurrere q̃ in alio loco ſcriptũ eſt: Ne ſis iuſtus
H Eccs. 7. c multũ. Ad ſiniſtrã diuertere, eſt cũ quis luxuriæ ſe tradit & libidini, & ſcãdaliçat multos in lege: cui melius
Matth. 18. a eſt ut mola aſinaria ligetur circa collum & i mare præcipitet̃: quã ſcandaliçet unũ de minimis. Infirmos aũt faciunt multos: qui cũ credentes in chriſto fidei robur acceperint, infirmari eos faciũt negligẽtia cõuerſatiõis ſuæ: quibus rectiſſime dicitur: Irritum feciſtis pactum leui, pactum uitæ & pacis: & cætera quæ ptinere ad officiũ diximꝰ ſacerdotis. Quã ob cauſam & ego inquit dedi uos cõtẽptibiles & humiles oĩbus populis, ut uos cõtẽnerẽt: & p honore & gloria, quaſi deiectos humileſq; calcarent. Sicut non ſeruaſtis uias meas: & accepiſtis faciẽ in lege. Inter oĩa peccata leui, ſiue eoꝝ q ex leui ſunt ſacerdotũ dei: illud & ultimũ & maximũ ponit̃: quare accipiant faciẽ in lege: ut non cauſas, ſed pſonas cõſyderent: iuſtũq; pauperẽ deſpicietes, iniquos diuites ſuſcipiant & honorent: Ad quos in octogeſimoprimo pſalmo dicit̃: Vſq; quo iudicatis iniquitatẽ & facies peccatorum ſumitis? Et Paulus ad Galathas: Deus inquit perGal. 2. b ſonã hois nõ accipit. Pleniuſq; apoſtolus Iacobus hoc peIacobi. 2. b catũ arguit atq; condemnat. Quicquid autẽ priori populo dicitur: etiam nobis dictũ putemus: ut cautiores recedamꝰ a uitijs, & faciẽ nõ ſuſcipiamus in lege: nec qui ſumꝰ cultores dei, ueritati mendaciũ præferamus. b Nũquid nõ pater unus omniũ noſtrũ ꝛc. Añq; de præſenti capitulo diſputemus: hebræoꝝ eſt ponẽda traditio: ĩmo ſcripturæ ueritas explicanda. Legimus in uolumine qđ eſdræ titulo
1. Eſd. 9. a prænotat̃, ex perſona ipſius Eſdræ loquẽtis: Acceſſerũt ad ad me principes dicẽtes: Nõ eſt ſeparatus populus iſrael: &
ſacerdotes

A sacerdotes & leuitæ,a populis terrarꝝ & de abominatiõibus eorum: chananæi uidelicet & ethei, & pheresæi, & iebusæi & ammonitarũ,& moabitarũ,& ægyptiorũ,& amorræorũ: Tulerũt em̃ de filiabus eorꝝ sibi & filijs suis:& cõmiscuerũt semen sanctum cũ populis terrarum. Manus etiam principum & magistratuũ fuit in transgressione hac prima. Cũq; audissem sermonẽ istũ, scidi pallium meũ & tunicam, & euelli capillos capitis mei & barbæ,& sedi mœrẽs.
1.Esd.10.c Et rursum in cõsequẽtibus: Inuenticꝫ sunt de filijs sacerdotũ qui duxerũt uxores alienigenas:de filijs iesu filij iosedech & fratres eiꝰ, maasia & eleaçer,& iarib, & godolia: & dederunt manus suas ut eijcerent uxores suas: & pro delicto suo arietem de ouibus offerrẽt. In fine quoq; capituli post enumerationẽ eorum qui uxores alienigenas acceperant, scriptura commemorat: Omnes hi acceperunt uxores alienigenas:& fuerũt ex eis mulieres quæ pepererant filios. Reuersi ergo de captiuitate babylonia:tam principes & sacerdotes ac leuitæ cꝫ reliquus populꝰ, abiecerũt uxores suas
B israelitici generis:quæ pauptate & iniuria longioris uiæ,& fragilitate sexus non ferentes laborẽ,cõfectæ erãt:& infirmitatẽ ac deformitatẽ corporũ contraxerant:Et cum alienigenis uel ætate florentibus,uel cultu corporũ pulchrioribus, uel potentum ac diuitũ filiabus,matrimonia copularant. Corripit itaq; eos Esdras ꝓpheta:& ad repudiũ nouarũ cõiugũ,puocat:ut uxores quas dimiserãt recipiant: Nõne inquit pater unus Abraham omniũ nostrum est:de quo in
Esa.51.a Esaia scribitur:Respicite in Abrahã patrem uestrũ: & in sarã quæ genuit uos:quia unus erat & uocaui eum. Nõne deus unus creauit nos:qui ex Abrahã nostrũ elegit genus: Quare ergo ueteres uxores contẽnimus,& fratrũ nostrorꝫ abijcimus filias:ut relinquamus pactum patrũ nostrorũ: & nõ ex lege accipiamꝰ uxores: Transgressus est iuda:Hæc em̃ tribus reuersa est de babylone cum sacerdotibus ac leuitis. Et abominatio facta est in israel & in hierusalem. Nequa cꝫ in decem tribubus,quæ ab assyrijs tenebanꝰ:sed in his quæ ad Cyri regis imperium sub çorobabel & esdra & neemia de babylonia sũt reuersi: Quia contaminauit iuda sanctificationẽ dñi quã dilexit:& habuit filiã dei alieni: miscẽdo cum alienigenis semen israel:Et gentiliũ, id est ethnicorũ filias idolis seruientes sumendo uxores. Quia igiẽ hoc fecerunt:prophetæ ad eos sermo dirigitur,& a peccato maledictionibus retrahunt. Disperdat dñs uirum qui fecerit hoc. Qꝫ pulchre nõ abscidit errori ueniam:nec dixit:male dicat dñs ei qui fecit hoc:sed qui fecerit,in futurũ tendens maledictionẽ: ut peccatores ad pœnitentiã prouocet. Doctorem inquit atq; discipulũ de tabernaculis iacob:siue ille sacerdos sit siue laicus,una maledictione ferienꝰ: & nõ erit in eis pœnæ diuersitas in qbus peccata sũt paria. Et offerẽtẽ munus dño exercituũ: Subauditur: disperdat dñs: & eũ q,ꝓ huiuscemodi hoibus uoluerit ad altare munus offerre: quorꝫ solũ remediũ est,nõ facere quæ fecerũt. Quidã hũc locũ nõ intelligẽtes:nec sciẽtes historiæ ueritatẽ: id qđ ait: Nõne pater unus omniũ nostrũ:de Abrahã sic intelligunt: ut etiã gentiũ patrẽ abraham esse cõmemorent:sc̃m illud
Matth.3.b qꝫ scriptũ est:Potest deus de lapidibus istis suscitare filios abrahæ. Vel certe unũ deũ patrẽ affirmant:iuxta illud qꝫ in

HEB. Transgressus est iuda:& abominatio facta est in israel & in hierusalem: quia contaminauit iuda sanctificationẽ domini quã dilexit:& habuit filiam dei alieni. Disperdat dominus uirũ qui fecerit hoc:magistrum & discipulum de tabernaculis iacob,& offerentẽ munus domino exercituũ. Et hõc rursum fecistis: operiebatis lachrymis altare domini fletu & gemitu: ita ut nõ respiciã ultra ad sacri-
ficium:

Deuteronomio legimus: Nõne iste ipse est pater,qui possedit & fecit & creauit te. Et rursum: Deũ q te creauit reliqsti. Et alibi: Filios genui & exaltaui: ipsi aũt reliquerũt me. Et in psalmorꝫ uolumine: Filij alieni mentiti sunt mihi: filij alieni inueterati sunt,& claudicauerũt a semitis suis: Et ab hoc uno patre, q peccauerũt recedẽtes, multos uitiorũ suorꝫ patres fecere: Omnis em̃ q facit pctm̃ de diabolo natꝰ est. Idcꝫ qđ sequitur: Quare despicit unusquisq; nostrũ fratrem suũ uiolans pactũ patrũ nostrorũ: sic interpretati sunt:ut dicerẽt: Nos cunctos ab uno patre generatos, unũ esse debere,& unũ confessionis habere labiũ: sed postea ꝓ superbiã & ædificationẽ turris cõtra deum,in multas linguas atq; sentẽtias esse diuisos. Ad elemosynã quoq; referũt ut dicant: Despicere nos fratres nostros,qñ nõ cõmunicamꝰ eis quæ a deo ad sustentandã uitã accepimus: & ad hoc transeunt ut asserãt fratrẽ nostrũ, scđm scripturas, dñm appellari: Qui præcepit mariæ magdalenæ,ut nunciet fratribus suis dñm surrexisse. Et loquit in psalmo: Narrabo nomen tuũ fratribus meis,in medio ecclesiæ cantabo tibi. Deseruerunt ergo iudæi fratrẽ suũ: & cõtaminauerũt pactũ patrũ suorũ: qđ depepegerat ad Abrahã, Isaac & Iacob: ut in semine eorũ, qđ interpretatur christus,benedicerenꝰ oẽs gentes. Hæc uarie suspicanꝰ: quia certã uiã nõ reperiunt. Denicꝫ & hoc qđ sequit iuxta Lxx. ἐγκατελείφθη ἰούδας Ⓒ βδέλυγμα ἐγένετο ἐμ τῷ ἰσραὴλ Ⓒ ἱερουσαλήμ. i. derelictꝰ est iudas: & abominatio facta est in israel & in hierusalẽ: sic ediſſerunt: Desertos esse iudæos: quia blasphemauerũt dñm saluatorẽ: & sustinuisse qđ scriptũ est: Scđm multitudinẽ impietatũ eorũ expelle eos: quoniã irritauerũt te dñe: ut in cunctas prouincias uagi & ꝓfugi spargerenꝰ: Cõtaminauerunt em̃ sancta dñi:ꝓ dei filio diligentes & adinueniẽtes sibi deos alienos. Qui em̃ nõ recipit filiũ, nõ recipit patrẽ qui misit eũ: Et idcirco qa hoc fecerũt: tãdiu disperire donec humilienꝰ, uel captiuitatis iniuria, uel ob conscientiã peccatorꝫ: & proijcianꝰ de tabernaculis iacob: ut destructo templo atq; altari, neq; cꝫ apud eos offerenꝰ hostiæ. Nec hac explanatione contenti: quia iudas interpretatꝰ dñi confessio: ad pœnitentẽ intelligentiã transferunt: qui postcꝫ dñm cõfessus est,si peccauerit,abominationẽ facit in israelẽ & in hierusalẽ: in sensu uidente deũ,& in uisione pacis. Polluit em̃ christi mysteria indigne accipiẽs corpus eiꝰ & sanguinẽ: ꝓ eo q dilexerit uitia & adinuenerit sibi deos alienos: scđm numerũ pctorũ habens numerũ deorũ: iuxta apostolũ Paulũ: Vorantiũ deus uenter est. Et scđm Iacobũ: A quibus uincitꝰ, ei subijcitur. Et q hoc fecerit, exterminatꝰ de ecclesia & de tabernaculis iacob: q supplãtat uitia atq; pctã, donec humilietur in bonũ suũ: & offeratꝰ ꝓ eo uictima dño ꝺ̃potẽti. a Et hoc rursum fecistis ꝛc. Interptemur historiã: & singulis ỿsiculis breues snias coaptantes: qd nobis ab hebræis sit traditũ disseram. Derelictæ uxores israeliticæ: & in thoris maritorꝫ, alienarũ gentiũ fœminas cõtemplãtes: ad dei solius auxiliũ cõfugiebãt: diebus ac noctibꝫ añ altare dñi ꝓuolutæ lachrymis, gemitu, atq; eiulatibus inuidiã faciebant eius ꝓuidentiæ: qđ nõ respiceret hũana,& miseras nõ iuuaret. Vnde dicit deus: sacrificiũ & hostiã de manibus sacerdotũ, qui ista cõmiserunt se accipere non posse: uxorũ fletũ & planctibus impe-
ditum:

C
Ps.17.g

Ibi.21.e
D

Ibi.5.c

יְהוָה

Phil.3.d

E ditũ: & insuper eos quærere quã ob causam de manibus eorum non accipiat sacrificium: statimq; infert: Quia dominus testificatus est inter te & uxorem pubertatis tuæ quã
Gen.2.d tu despexisti, dicens: Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ: & erũt duo in una carne: & idcirco participi dicitur & uxor coniũctiõis & fœderis: quæ a deo de costa uiri facta est. Et residuũ spiritus eius, siue dei: ut q; dam putant: siue mariti, ut alij suspicantur: qđ propter affectum quodãmodo una anima in duobus esse uideatur: coniunctis spiritu, mẽte sociatis. Cũ ergo unus utrũq; fecerit, & uirum & mulierem: propterea a deo facta est utriusq; coniunctio: ut liberi nascerentur: Vnus eñ deus quid querit nisi semẽ dei: hoc est filios de israelitica stirpe generatos? Cũ ergo habeatis fœcundas cõiuges, & liberis gaudeatis: quid pulchritudinem uxorũ quæritis: quæ meretricib⁹ apta est nõ uxoribus? Præcipit itaq; per prophetam deus & dicit: Custodite spiritũ uestrũ: ne abducamini libidine: ne alienigenarum amore uincamini: Et uxorem adolescentiæ tuæ noli despicere: ut quæ tibi uirginali primum iuncta est matrimonio, perseueret usq; ad senectutẽ. Sed poterat fieri ut principes, sacerdotes, leuitæ, populus responderent: Præcepit deus per moysen: ut cũ odio habuerimus uxores, dimittamus eas. Et legendum est: Dicis mihi, scriptum est: Cum odio habueris uxorẽ tuam dimitte dicit dñs deus israel: Statimq; respõdit: hoc quidẽ in lege præceptum est: sed propter duritiã cordis uestri. Qđ
Matth.5.e plenius dñs in euãgelio ꝓsequit̃: Quicũq; autem excepta causa fornicationis inique uxorem dimiserit, operiet uestimentum eius iniqtas: id est corpus quo anima uestit̃, dicit dñs exercituũ: ut in quo peccauit, in ipso puniat̃. Quapropter hac questiuncula dissoluta, inculcat & replicat qđ supra dixerat: Custodite spiritũ uestrũ, & nolite despicere: uel custodiã spirit⁹ uestri, uel certe uxorẽ si pauper est aut deformis. Qđ nos specialiter iuxta Esdræ librũ super uxoribus exposuimus derelictis: hoc alij generaliter contra eos dictũ putant, qui aliena diripiunt: & iniuste diuitias congregantes, audent offerre munera deo: quæ dicit se nequaq; posse suscipere, lachrymis eorum qui uastati sunt & fletu ac gemitibus prohibitũ: & cõgruere locum istũ illi testimonio: Honora deũ ex iustis tuis laboribus. Sed & istum sensum interserunt: eos qui propter rei familiaris amissionem: & interitũ liberorum, & naufragiũ: & cætera quæ ad damnũ pertinent rerum sæcularium, uertunt̃ in fletus: & totos se tradũt plãctui, & gemitibus: nec animi robore & spe in deũ & præmij futurorum cuncta cõtemnunt: etiã si dirigant ad deũ orationem, non suscipi ab eo: quia indecoris & incongruis uiro planctibus deturpentur. Hoc aũt quod sequit̃: Quia dominus testificatus est inter te & uxorem pubertatis tuæ, siue adolescẽtiæ quã tu despexisti: & hæc est particeps tua: & uxor pacti uel testamenti tui: & nõ alius fecit: & reliquiæ spiritus tui: sic interpretantur: Vt uxorem adolescentiæ naturalem dicant intelligentiam, & legẽ in corde perscriptã: quæ omnibus hominibus insita est. Vnde & gentes non habentes legem dei: ea quæ sunt legis operantur. Et de hac coniuge in prouerbijs prædicari: A deo cõiũgitur uxor uiro: & iubemur ut de nostris aquis bibamus & fontibus: nulluscp in potando sit particeps: & ut lætemur cum uxore adolescẽtiæ nostræ. Pro.19.b
Hæc uxor ipellit etiã incredulos dicere: Deꝰ iudicet & deꝰ uideat: & ipsi cuncta inter me Iudit.7.d
& te dijudicanda permitto: de q̃ & ecclesiastes loquitur: Et uiue uitã cum muliere quã dilexisti omnibus diebus natiuitatis tuæ: q tibi dati sunt sub sole. H
Hæc uxor residuũ spiritus nostri est: qa nostro semper sensui copulat̃: quæ si recedat a nobis, statim offẽdim⁹ deũ: & operit nos nostra impietas. Vnde rursum ingeritur: Custodite spiritũ uestrũ, non carnem: in qua q sunt deo placere non possunt: nõ animam: Animalis eñ homo nõ recipit ea quæ spũs sunt: sed spñs: qa spiritus interpellat pro nobis gemitib⁹ ineffabilibus.

E HEB. ficium: nec accipiã placabile quid de manu uestra. Et dixistis: quã ob causam? Quia dñs testificatus est inter te & uxorẽ pubertatis tuæ quã tu despexisti: & hæc ꝓticeps tua & uxor fœderis tui. Nõne unꝰ fecit & residuũ spiritus eius est? & qd unus q̃rit nisi semen dei? Custodite ergo spiritũ uestrum: & uxorẽ adolescentiæ tuæ noli despicere. Cũ odio habueris dimitte, dicit dñs deꝰ israel: operiet autẽ iniqtas uestimentũ eius, dicit dominus exercituum: custodite spiritum uestrum, & nolite despicere. Labo-
a rare fecistis dñm in sermonibus uestris: & dixistis: in quo eũ fecimus laborare? In eo quod dicitis: omnis qui facit malum bonus est in cõspectu dñi, & tales ei placẽt: aut certe ubi est deꝰ iudicij.

SEP. crificium: aut susci-pere acceptabile de manibus uestris. Et dixistis: propter quid? Quia dominꝰ testificatus est inter te & uxorem adolescẽtiæ tuæ quã tu reliqsti: & hæc particeps tua & uxor testamẽti tui: & non alius fecit: & reliquiæ spiritus tui. Et dixistis: qd aliud præter semen querit deus? & custodite in spũ uestro: & uxorem adolescentiæ tuæ ne derelinq̃s: sed si odio habens dimiseris eam dicit dominus deus israel: operiet impietas cogitationes tuas dicit dñs omnipotẽs: & custodite in spũ uestro & nolite derelinq̃re. Quipuocastis dñm i sermonibus uestris: & dixistis, in q̃ puocauimus te. In eo qđ dicitis: ois q facit malũ, bonus est in cõspectu dñi: & in his sibi cõplacet: & ubi est deus

a **Laborare fecistis dñm in sermonibus uestris &c.** Hunc locum plenius septuagesimꝰ secũdus psalmus exequit̃: cuius principium est: Quã bonus israel deus his qui recto sunt corde: Mei autẽ pene moti sunt pedes: pene effusi sunt gressus mei: Quia ẓelatus sum super iniquis, pacem peccatorũ uidens: Quia nõ est respectus morti eorũ: & firmamentũ in plaga eorum: In labore hominum non sunt: & cũ hominibus non flagellabuntur. Ac deinde: Et dixi: ergo sine causa iustificaui cor meum, & laui inter innocentes manus meas. Reuersus ergo ppꝰ de babylone: & uidẽs cũctas in circuitu nationes: ipsosq; babylonios idolis seruientes abundare diuitijs, uigere corporibus: omnia quæ bona putantur in sæculo possidere: se uero qui habeat noticiam dei squalore, inedia, seruitute coopertum: scandaliçatur & dicit: Nõ est in rebus humanis prouidentia: omnia casu ferunt̃ incerto: nec dei iudicio gubernantur: quin potius mala ei placẽt, & bona displicent: aut certe si deus cũcta dijudicat: ubi est illius equum iustumq; iudiciũ? Istiusmodi questionẽ mẽs incredula futurorũ q̃tidie suscitat deo: & cũ uiderit iniquos potentes, sanctos humiles: illos rebus omnibus affluere: hos ne ea quidem quæ ad uictũ necessaria sunt habere: & interdum surdis auribus cæciscq; oculis, & omni parte mẽbrorum ulceribus & infirmitate depressos: qualis in euãgelio lazarus legitur: qui ante fores diuitis purpurati, de- Luc.16.e
syderabat

A syderabat micis quæ abſcidunt de menſarū reliquijs, in/opem animam ſuſtentare: diuitem uero tantæ feritatis & crudelitatis: ut non miſereatur homo hominis: cuius etiam canum lingua miſereꝛ: non intelligentes tempus iudicij: nec uera bona illa eſſe, quæ perpetua ſunt: dicunt: Mali ei placēt: & ubi eſt deus iudicij? ¶ Ca. III

Ecce ego mit to ⁊c̄. ¶ Hoc interpretatuſ eſt dñs ī euā/
Matth.11.b gelio de Ioanne bapti/ſta dicēs: Iſte eſt, de q̄ ſcriptum eſt: Ecce ego mittā angelū meū añ faciē tuam, & præpara bit uiā tuam corā me: nec eiſdē uſus eſt uer/bis: quæ Lxx. interpre tes trāſtulerūt. Marc⁹ quoq; euāgeliſta duo teſtimonia Malachiæ, & Eſaiæ ſub unius ꝓ/phetæ ſermone conte/xens: ita exorſus eſt:
Mar.1.a Initium euangelij ieſu chriſti: ſicut ſcriptū eſt in Eſaia ꝓpheta: Ecce mitto angelū meū añ faciē tuā q̄ præparabit uiā tuā. Hoc licet ⁊ bis
B alijs in Malachia legi/mus. Q̄d aūt ſequit̄:
Eſa.40.a Vox clamātis in deſer to parate uiam dñi: re ctas facite ſemitas ei⁹: ab Eſaia ꝓpheta dicit̄: ſtatiq; utrūq; teſtimo/niū de q̄ dicat̄ expo/nēs: Fuit inq̄t Ioānes ī
Mar.1.a deſerto, baptiçās & p̄/dicās baptiſmū pœni tētiæ ī remiſſionē pc̄tō rū. Sed & euangeliſtæ uaticiniū ꝓphetaꝝ ſu per Ioāne interpretati ſunt: cūq; in ſenſu cō/ſentiāt: in uerbiſ diſcre pant: pro eo enim q̄d Lxx. tranſtulerunt: Rectas facite ſemitas dei noſtri: Marcus Lu caſq; dixerūt, Rectas facite ſemitas ei⁹: Ioā/nes aūt, dirigite ait uiā dñi. Ex q̄ perſpicuū eſt apl̄os & euangeliſtas: & ip̄m dñm ſaluatorē nō Lxx. interpretum auctoritatem ſeq; qua

HEB. iudicij? ¶ Ca. III

a Ecce ego mitto an/gelum meum, & p̄parabit uiam ante faciem meam: & ſtatim ue niet ad templum ſuū do/minator quem uos quæri tis: & angelus teſtamenti
b quem uos uultis. Eccē ue/nit dicit dominus exerci/tuum: & quis poterit cogi tare diem aduentus eius? Et quis ſtabit ad uidendū eum? ipſe em̄ quaſi ignis cōflans, & quaſi herba ful lonum. Et ſedebit cōflans & emūdans q̄ſi argentū: & purgabit filios leui: & colabit eos quaſi aurū & quaſi argentum: & erunt domino offerentes ſacrifi cia in iuſticia. Et placebit domino ſacrificium iuda & hieruſalē: ſicut dies ſæ/culi & ſicut anni antiqui. Et accedam ad uos in iudi cio: & ero teſtis uelox ma leficis & adulteris & periu ris: & qui calumniant̄ mer cedem mercenarij, uidu/as & pupillos, & oppri/munt peregrinum: nec ti/muerunt me, dicit domi/nus exercituum: Ego em̄ dominus & non mutor.

SEP. eſt deus iuſticiæ?

Ecce ego ¶ Ca. III mittā angelū meū & p̄parabit uiā añ faciē meā: & ſubito ueniet ad tēplū ſuū dñs quē uos q̄ritis & angelus iuſticiæ quē uos uultis. Ecce uenit, dicit dñs om̄ipotens: & qs ſuſtinebit diē introit⁹ ei⁹? aut qs ferre poterit ut aſpi ciat eū? qa ipſe ingredit̄ q̄ ſi ignis cōflatorij, & q̄ſi her ba lauantiū: & ſedebit cō/flās & emūdans ſicut argē tū & ſicut aurū: & emūda/bit filios leui: & fūdet eos ſicut aur⁊ & argētū & erūt dño offerētes hoſtias in iuſticia. Et placebit dño ſa crificiū iuda & hierl'm ſicut dieb⁹ priſtinis: & ſicut ānis priorib⁹. Et accedā ad uos in iudicio: & ero teſtis ue/lox ſuper maleficos & ſu/per adulteros: & ſup eos qui iurāt in noīe meo mē/daciter. Et q̄ fraudant mer cede mercenarios: & oppri mūt p̄ potentiā uiduas & p̄cutiunt pupillos & puer tūt iudiciū aduenæ: & qui nō timēt me, dicit dñs oī/potens: q̄m̄ ego domin⁹ deus ueſter & nō mutor.

Et uos

C

hebraæ linguæ habētes ſcientiā nō indigent: ſed ex hebræo tranſferre q̄d legerint: nō curātes de ſyllabis pūctiſq; ⁊ bo/rū: dummodo ſententiaꝝ ueritas tranſferat̄. Q̄d q̄dē & in pluribus locis eos feciſſe docuimus: & maxime in eo libro qui a nobis inſcriptus eſt: de optimo genere interpretandi: multis ſimul teſtimonijs approbatū eſt. Hoc ergo q̄d dicit̄: Ecce ego mitto angelū meū: & p̄parabit uiā ante faciē meā: ex perſona chriſti dicitur: q̄d Ioannem miſerit in deſerto iu dææ prædicare baptiſmū pœnitentiæ in remiſſionem p̄c̄tō rū. Q̄d aūt ſequit̄: Et ſtatim ueniet ad templū ſuū dñator quē uos quæritis: & angelus teſtamēti quem uos uultis: ita de ſe quaſi de altero loquit̄: iuxta cōſuetudinē ſcripturarū. Nullīq; dubium quin dñator iſte ſaluator ſit: qui creator eſt omniū: & angelus teſtamēti, & magni cōſilij angelus ap pellat̄. Alij uero hoc q̄d dicit̄: Ecce ego mitto angelū meū: & præparabit uiā ante faciē meā: ex p̄ſona patris dictū pu/tant: & q̄d ſequit̄, Statim ueniet ad templū ſuū dñator quē uos q̄ritis, & angel⁹ teſtamēti quē uos uultis: de dño ſalua/tore ab eo dictū intelli gūt. Præparat aūt uiā Ioānes, & rectas facit ſemitas dei noſtri ī cor dib⁹ credētiū: in q̄bus propter prauitatē, & in credulitatē prius deus ambulare nō poterat. Templū aūt ecclēſiā interpretant̄: uel unū quēq; credentiū in ec/cleſia: Edificamini do 1.Pe.2.a
mos ſpiritales, ſacer/dotiū ſanctū: offerētes ſpiritales uictimas & acceptabiles deo per chriſtū ieſum: Eos ue/ro qui crediderint: Ne 1.Co.3.d
ſcitis q̄d templum dei eſtis: & ſpiritus dei ha bitat in uobis? Iudæi hoc q̄d dicit̄: Ecce ego mitto angelū meū: de Helia ꝓpheta dictū intelligunt: & quod ſequitur: Statim ue/niet ad templum ſu/um dominator & quē D
uos quæritis: & ange/lus teſtamenti quem uos uultis: referūt ad ἠλλημένον hoc ē chri/ſtum ſuū: quē dicunt ultimo tēpore eſſe uen turū. Sed miror quō eos rerū exitus nō do/ceat ⁊itatē. Quod em̄ templū ſuum inueniet dñator q̄d uſq; ad fun damentū deſtructum eſt? aut ſi ab alio ex/truēdū eſt antec̄q; chri/ſtus aduenīat: quid chriſtus eoꝝ amplius facturus eſt cū ab alio reſtituta ſint oīa? Dñs noſter in euāgelio He/liam ꝓphetam, Ioan/ Matth.11.b
nem baptiſtam inter/pretans loquit̄. Si uul tis ſcire, ipſe eſt he/lias q̄ uentur⁹ eſt: de q̄ & hic idē ꝓpheta quē nūc diſſerim⁹ ſcribit in fine: Ecce ego mitto Infra.4
uobis Heliā ꝓphetā añ q̄ueniat dies dñi magn⁹ & horribil⁹. Quō aūt Helias Ioānes ſit: dedit nobis uiā intelligētiæ in⁹ ⁊tute & ſpū heliæ eū ueniſſe cōmēorans. b ¶ Ecce uenit dicit dñs ⁊c̄. Supra legim⁹ mōtā dño q̄ſtionem ab his q̄ di cūt: Q̄is qui facit malū, bonus eſt in conſpectu dñi, & tales ei placent: Aut certe ſi diſplicēt: ubi eſt deus iudicij: hoc eſt ubi eſt iuſticiæ ueritas? Ad quā diſſoluendā: domini ſermo reſpondit: Mittam angelum meū: qui præparabit uiā meā: & ueniet ad tēplū ſuū dominator quē uos queritis: qui iu dex eſt ⁊itatis: de q̄ dicit̄ in pſalmo: De⁹ iudiciū tuū regi da Pſa.71.a
& iuſticiā tuā filio regiſ: Nō em̄ pater iudicat quēq;, ſed iudi ciū om̄e dedit filio. Et iſte eſt angel⁹ teſtamēti quē uos q̄ritis: cui mala nō placēt: q̄ p̄ſonā in iudicio nō accipit: q̄ nulla nec Col.3.d

misericordia,nec sæueritate mutatur: Calix enim in manu domini uini meri plenus mixto:& inclinauit ex hoc in hoc: id est misericordia iusticiam temperat & iusticia misericordiã.Iste igiꝫ statim & uelociter ueniet ad templũ suũ.i.ecclesiam:Et quis poterit cogitare diem aduẽtus eius? Si cogitare præ potẽtia maiestatis eius nemo põt: fere quis poterit? Et qs stabit ad uidendum eũ:hoc est qs eum poterit lippientibus & cecutientibus oculis in sua claritate conspicere: q est sol iusticiæ,& in cuius pennis est sanitas? Ipe ueniet quasi ignis cõflãs: & q̃si herba fullonũ: Ignis eñ in cõspectu eius ardebit:& in circuitu eius tempestas ualida. Tũc uocabit cœlum desuper & terram, ut diꝫudicet populum suum: flumina ignis trahent ante eum peccatores quosq; uoluentia. Ignis aũt dicitur dñs,& ignis consumens:ut ligna nostra,fœnum,stipulamq; comburat:Et nõ solũ ignis, sed & herba fullonũ:quæ hebraice בּוֹרִית מְכַבְּסִים appellat: & Lxx. πόαν πλωνόντων:id est,herbã fullonũ uertunt, Ipse his qui peccant grauiter,ignis conflans est atq; consumens: qui autem leuia peccata cõmittunt,herba fullonũ: ut lotis mundiciam restituat,scꝺm illud qꝺ scriptum est in Esaia: Lauabit dominus sordes filiorũ & filiarum sion: & sanguinem emundabit de medio eorũ,spiritu iudiciꝫ & spiritu combustionis. Qui sordes habent, spiritu iudiciꝫ indigent ut lauentꝫ: q sanguine pleni sunt, spũ cõbustionis: ut sanguis qui in eis extrinsecus litus est auferatur. Et sedebit conflans & emundans sicut argentum: ut scꝺm Eçechiel: quicquid in auro nostro & argento.i. sensu & eloquio:ære, stanno,ferro,plumboq; cõmixtum est:in camino domini percoquatur,ut purum aurum remaneat,& argentũ. Vnde & dominus in euangelio loquitur:Ignem ueni mittere sup terram,& quem uolo ut ardeat? Et purgabit filios leui: Tẽpus est eñ ut iudiciũ incipiat a domo dei. Et alibi scribiꝫ: A sanctis meis incipite.In filiis autem leui,omnem sacerdotalem intellige dignitatem. Si autem sacerdotes purgandi sunt & colandi:ut purum aurum remaneat & argentum: quid de cæteris est dicẽdum? Qui cum emundati fuerint & colati:tunc offerent domino iusta sacrificia:& placebit sacrificium eorum,quod offerunt pro iuda & hierusalẽ: hoc est pro his qui dominum confitentur:& pacem eius mente conspiciunt sicut dies sæculi,& sicut ãni antiqui: ut quomodo in principio placuerunt deo:sic post peccatum & pœnitentiam placere incipiant, cum omni fuerint peccatorũ sorde purgati.Et accedam inquit ad uos in iudicio,& ero testis uelox. Quanta formido iudiciꝫ,cum ipse sit testis & iudex. Testis est autem cũctis maleficis & adulteris: hæc eñ crimina perpetrantur occulte:& ideo proferuntur in mediũ ne diu lateant. Post maleficos ponuntur adulteri:post adulteros periuri: post periuros qui calumniantꝫ mercedẽ mercenariꝫ:& nolunt reddere pro operis labore qꝺ debent. Viduas quoq; & pupillos, subauditur calumniantur:& opprimunt peregrinum & alienigenã. Vel certe cathecuminũ qui necdum in ciuitate christi ciuis effectus est. Et si ista uniuersa non fecerint:sufficit eis solum crimen ad pœnam qꝺ non timuerunt dominum. Nequaq; igitur leuia putemus esse peccata,periurium & mercedem non reddere laborãti: & calumniari uiduam & pupillum,& opprimere alienigenam & peregrinum:quæ maleficio & ueneficiꝭ & adulterio comparantur. Hæc & iuxta historiam & iuxta tropologiam intelligimus: ut quod eo tempore dicebatur ad principes iudæorũ:nunc dicatur ad principes ecclesiarũ. Qꝺq; sequitꝫ:Ego dominus & non mutor:idcirco ponit,quia supra dixerat:ipse quasi ignis conflans: & quasi herba fullonum:ne putemus eum diuinitatis mutare naturã, cũ pro nobis aut angelus,aut ignis,aut בּוֹרִית nominatꝫ. a Et uos filiꝭ iacob non estis consumpti a diebus ꝛc. Supra dixerat: Ero testis uelox maleficis & adulteris & periuris:& qui calumniantur mercedem mercenariꝭ,uiduas & pupillos:& opprimunt peregrinum, nec timuerunt me,dicit dominus exercituum:Iustumq; iudicem esse sciẽs: qꝺ nõ accipiat personã in iudicio: intulit: Ego dñs & non mutor. Et est sensus: Vos p maleficia & adulteria,& piuria & calũnias, & uiolentiã q̃tidie mutamini:ego in iudicio nulla personarum uarietate cõmutor. Cũq; sæuerum & iustũ iudicẽ esse me fatear O filiꝭ iacob:tamẽ non estis tormentorũ diuersitate cõsumpti:iuxta illud qꝺ scriptũ est in Hieremia: Sine causa percussi filios uestros: disciplinã non recepistis: nec hoc nuper facitis,nec semel ut erroris mereamini ueniam: sed hæreditariã habetis impietatẽ ex diebus patrũ uestroꝝ,a legitimis meis recedendo: & nõ custodiendo quæ præcepi.Filios aũt iacob scꝺm ἀναγωγήν supplantatoris & germani primitiua rapientis:q nõ recedãt a peccatis patrũ suoꝝ,& declinent a legitimis,& nõ custodiant quæ præcepta sunt:intelligamus eos q in ecclesia cõstituti nõ recedũt a uitiꝭs,& falsum sibi religionis christianæ nomẽ assumunt.

b Reuertimini ad me:et reuertar ad uos ꝛc. Et in principio diximus, Malachi prophetam Esdram sacerdotem debere intelligi: omniaq; quæ in illius scribuntur historia,in hoc quoq; uolumine cõtineri:& nunc dicimus temporibus eius & neemiæ,quos simul uixisse manifestũ est: famem fuisse grauissimam:& ob famem seditionem:& pauperes rerum necessitate compulsos, filios suos & filias, & omnem possessionem,uniuersamq; substantiam uendidisse. Deniq; dicunt: filiꝭ nostri & filiæ nostræ multæ sunt nimis: accipiamus pro præcio eorum frumentum:& comedamus & uiuamus: Et erant qui dicerent: Agros nostros & uineas & domos nostras apponamus: & accipiamus frumentum in fame. Et iratus sum inquit Esdras nimis cum audissem clamorem eorum secũdum uerba hæc: cogitauitq; cor meum mecum:& increpaui optimates & magistratus,& reliqua. Famis igitur tempore annona charissima:intantum ut suos filios uendere cogerentur:& hi qui parum habebant:& qui in horrea multas fruges congesserant:pro necessitate,uel pro præciꝭ magnitudine leuitis decimas nolebant reddere:qui non habebant partem in hæreditate iudææ: sed primitiæ & decimæ erant hæreditas eorum. Quod ne putetur nostrum esse: Ponamus Esdræ testimonium:Et ego cognoui inquit,quoniam partes leuitarum non fuissent datæ, & fugisset unusquisq; in regionem suam de leuitis & de cantoribus,& de his qui ministrabant: & ægi causam aduersum magistratus : Et dixi : Quare dereliquimus domũ dei? Et congregaui eos & feci stare in stationibus suis. Et omnis iuda apportabat decimas frumenti uini & olei in horrea:& constituimus super horrea Selemiam sacerdotem, & sadoch scribam:& cætera. Audiuimus Esdræ historiam: nunc prophetæ uerba requiramus diligentius:intuentes an prophetia historiaq; cõcordent. Quando dicitur: Reuertimini ad me,& ego reuertar ad uos,dicit dominus omnipotens: quos hortatur ut rẽdeant,perspicuũ est a domino recessisse. Et uide clæmentiam domini:par pari repromittit: Vt in qua mensura mensi fuerint,remetiat eis. Et sicut in Leuitico scribit: Si ambulaueritis ad me peruersi, & ego ambulabo cõtra uos furore peruerso: Sic & nunc populum cohortatur ad reditum, ut ipse quoq; ad eos redeat? Qui non intelligentes se a domino recessisse: impudenter interrogant: In quo reuertemur? Et dicũt: Quãdo eñ recessim⁹ ut merito redire cogamur?

Dominus

E

F

G

H

a HEB. Et uos filiꝭ iacob non estis cõsumpti. A diebus eñ patrum uestrorum recessistis a legitimis meis: b & nõ custodistis. Reuertimini ad me, & reuertar ad uos,dicit dñs exercituũ: Et dixistis in q̃ reuertemur? Si affiget

SEP. Et uos filiꝭ iacob nõ recessistis a peccatis patrum uestrorum: declinastis a legitimis meis : & non custodistis. Reuertimini ad me & reuertar ad uos,dicit dñs oĩpotens: Et dixistis in q̃ reuertemur? Si supplantat

Esa.4.b

Luc.12.f

Eçech.9.c

Tropologia

Rom.2.b

Anagogen

Hiere.2.f

Nec.5.a

Ibidem.b

Matth.7.a

Leui.26.d

A Dominus respondit: Si affiget homo deum: quia uos configitis me. Verbum hebraicū חִיקַבַּע Lxx. interpretati sunt ἐι πτέρνει id est si supplantat: pro quo Aquila & Symmach⁹ & Theodotio posuerunt μὴ ἀποστερήσει. i. si fraudat: ut sit sensus: Si fraudat homo deū, quia uos fraudastis me? Et reuera scd'm historiæ ordinem: quia decimas & primitias leuitis populus non reddebat: seipsum fraudē dicit dominus sustinere: cuius ministri fame coacti & penuria templum deseruerint. Si eñ per alios uisitatur in carcere: & egrotus suscipit', & esuriens sitiensq; cibum accipit atq; potatur: cur non in ministris suis ipse decimas accipiat: & si non dentur, parte sua ipse priuetur? Hoc qd' dixi mus חִיקַבַּע: lingua syrorum & chaldæorum interpretatur, si affiget: unde & nos ante annos plurimos ita uertimus: magis ad mysterium dominicæ passionis: in qua hoīes crucifixerunt deum: cq; ad decimas ac primitias (quibus uisitatur in carcere, & egrotus suscipitur: & esuriens, sitiensq; cibum accipit atq; potatur) scripta referentes: Quærat prudens lector: quomodo nostra interpretatio cū his cō gruat quæ sequuntur: In decimis & primitijs: & uideat an possimus hæc dicere: Vt me affigeretis cruci: ut sceleratas manꝰ infjceretis deo uestro: multarū ante rerū meditatione fecistis: subtrahendo decimas & primitias: non dico sacerdotibus meis & leuitis: sed mihi q eas p moysen iussi dare. Hoc de uerbo uno a nobis dictū sit, lectoris arbitrio intelligētiæ iudiciū relinquētibus: nunc sequamur ordinem ꝓphetiæ: Quia mihi nō reddidistis decimas & primitias: idcirco in fame & penuria maledicti estis. Et uos me supplātatis, siue fraudatis atq; priuatis gens tota. Pro gente quæ in hebraico scribitur עַם, annū Lxx. interpretati sunt ἔτος pro ἔθνος: Et est sensus: Ecce annus expletus est: & nihil in meos thesauros, sed in uestra horrea cōportastis: Et ꝓ decimis & primitiuis quæ parua erāt si a uobis darent, ubertatē possessionū uestrarū, & oēm frugū abundantiā p̄didistis. Vt autem sciatis me hoc irascente pfectū, qa fraudastis me parte mea: hortor uos atq; cōmoneo, ut inferatis decimas in horrea: hoc est in thesauros tēpli: & habeāt sacerdotes atq; leuitæ, q mihi ministrant cibos: & probate me si nō tantas pluuias effudero: ut cataractæ cœli apertæ esse credātur. Et effundā uobis bñdictionē usq; ad abundantiā. Verbum effusiōis, nomē largitatis ostendit. Sed fieri pōt ut agros irrigātibus pluuijs sit qdem fertilitas: uerum aut locusta, aut bruchus, aut erugo, aut heruca destruāt, & labores hominū pereant: propterea iungit & dicit: Et increpabo ꝓ uobis deuorantē: locustā uidelicet, & reliqua quæ diximus: & nō corrumpet fructum terræ uestræ. Vinea quoq; implebit torcularia: & cunctæ per circuitū nationes mirabūtur fertilitatē terræ uestræ: intantū ut oēs in ea habitare desyderent: & abundantia rerū omniū cūctis gentibꝰ sitis exēplo. Qd' de decimis primitijsq; diximus: quæ olim dabantur a populo sacerdotibus ac leuitis: in ecclesiæ quoq; populis intelligite: quibus præceptū est, non solū decimas dare & primitias, sed & uendere oīa quæ habent & dare pauperibus, & se qui dñm saluatorem. Qd' si facere nolumꝰ, saltem iudæorum imitemur exordia: ut pauperibus partem demꝰ ex toto: & sacerdotibꝰ ac leuitis honorē debitum deferamus. Vñ dicit & Apostolus: Honora uiduas quæ uere uiduæ sunt: & ꝓsbyterū duplici honore honorandū: maxime qui laborat in ꝙbo & doctrina dei: Qd' qui non fecerit: deum fraudare & supplantare conuincit' & male dicit' q; in penuria rerū omnium: ut qui parce seuerit, parce & metat: & q in benedictione seminauerit: in benedictionibus fructꝰ colligat abūdanter. Si qñ fames & penuria & rerū omniū egestas opprimunt mundū: sciamus hoc ex dei ira descendere: qui in pauperibus si nō accipiāt elemosynā, fraudari se loquit': & sua portiōe priuari. Possumus decimas & primitias, & sic interpretari: Si quis doctus & eruditus legē dei potest cæteros erudire: non debet suæ assignare prudentiæ ingenioq; qd' possidet: sed gratias agat primū deo: qui cuncta largitur: deinde sacerdotibus eius ac magistris, a quibus doctus est. Si eñ non ægerit gratias, sed sibi scientiam uendicauerit: in penuria maledicetur. Qd' si intelligens largitorē deum: & his agens gratias, per quos a deo eruditus est, humiliauerit se, & in horreum dei intulerit cibos: hoc est scripturæ sanctæ alimenta in ecclesia populis ministrauerit: statim aperient' super eū cataractæ cœli, & effundetur pluuia spiritalis: & mandabit deus nubibus suis, ut pluant super eum imbrem: & abundantia rerum omniū ꝓfruetur: & increpabit etiā ꝓ eo deuorantē: cōtrarias scilicet fortitudines, & labor ipsius afferet fructū: & cōsequet' illud qd' scriptū est: Beatus qui in aures loquit' audientiā. Leuabit quoq; oculos suos, & uidebit regiones: qm̄ iam albæ sunt ad metendū, & colliget fructus in uitā æternā: Nec erit sterilis uinea in agro eiꝰ, ille q dicit in euāgelio: Ego sum uitis. Eq loquit' ꝓ ꝓphetam: Ego te plantaui uineam frugiferam, omnem ueram: & tantam per humilitatis confessionem, & gratiarum actionem in deum, ac magistros ecclesiæ eius beatitudinem consequet': ut oēs beatū illū dicant gentes: & in terra eius atq; doctrina habitare desyderent, qui illū in ecclesia audierint disputantem.

B sitatur in carcere, & egrotus suscipitur: & esuriens, sitiensq; cibum accipit atq; potatur) scripta referentes:

a Inualuerūt super me uerba uestra dicit dñs: & dixistis: qd locuti sum⁹ cōtra te: Dixistis

Exo. 23. c

C

D

a Inualuerunt super me ꝛc. Prius dixerat: laborare fecistis dñm in sermonibus uestris: & dixistis, in quo eum fecimus laborare? In eo cum diceretis: Omnis qui facit malū, bonus

HEB. Si affiget homo deum: qa uos cōfigitis me? Et dixistis: in quo configimus te? in decimis & primitijs. In penuria uos maledicti estis: & me uos configitis gens tota. Inferte omnem decimā in horreum meum: & sit cibus in domo mea: & probate me super hoc dicit dominus: si non aperuero uobis cataractas cœli: & effudero uobis benedictionē usq; ad abundantiam. Et increpabo pro uobis deuorantem: & non corrumpet fructum terræ uestræ: nec erit sterilis uinea in agro, dicit dñs exercituū. Et beatos uos dicent oēs gentes: eritis eñ uos terra desyderabilis, dicit dñs exercituū.

SEP. Si supplantat homo deū: quia uos supplantastis me? Et dixistis in quo supplantauimus te? quia decimæ & primitiæ uobis cum sunt: & uos uidentes respicitis: & me uos supplātatis: ānus implet⁹ est, & intulistis fructus in thesauros: & erit rapina in domib⁹ uestris. Reuertimini ergo in hoc dicit dñs oīpotens: Nisi aperuero uobis cataractas cœli: & effudero uobis benedictionē meā usq; dum sufficiat: & diuidā uobis cibos: & nō disperdam fructum terræ uestræ: & non infirmabit' uinea uestra in agro dicit dñs oīpotēs: & beatos uos dicēt oēs gētes: quia eritis uos ut tra uolūtaria, dicit dñs oīpotens. Ingrauastis sup me uerba uestra dicit dñs. Et dixistis, in q̄ locuti sumus

Iob. 4. e

Iob. 15. a

Hiere. 2. d

E bonus est in cõspectu dñi:& tales ei placẽt:aut certe ubi est deus iudicij:nunc idem plenius repetit: Populus em̃ q de babylone reuersus,uidebatur dei habere noticiã & obseruare legem & intelligere peccatũ suũ:& ꝓpctõ offerre uictimas: decimas reddere, obseruare sabbatũ: & cætera quæ dei lege præcepta sũt: cernens cũctas in circuitu nationes rebus omnibus abundare, se in penuria & fame & miseria cõstitutum: scãdaliçabaꝫ ad singula atq; dicebat: Quid mihi prodest,qa unũ & uerum deum colo: abominor idola:& cõ punctus cõscientia delictorum ante deũ tristis incedo:Quẽ locũ ut supꝰ diximꝰ septuagesimꝰ& secũdus psalmus pleniꝰ latiusq;ꝓsequiẽ. Vñ ꝓpheta q est medicus spiritalis, medetur cunctis uulneribus: & uerba blasphemiæ in creatorẽ recidere cõtestaꝫ:& dicit exꝑsona dei.Inualuerunt supꝰ me uerba uestra,siue igrauata sũt:

F Etem̃ iuxta Zachariã iniquitas sedet supꝰ talẽtũ plũbi:& qđ cõtra deum dicitꝫ:graui blasphemiarũ mole deprimitur. Qui nõ intelligentes uerba grauissima & blasphemiam suã:interrogant quid locuti sumus cõtra te? Quibus respõdit dominus, dixistis: Vanꝰ est q seruit deo: & qđ emolumentum, quia custodiuimus præcepta eiꝰ?In præsenti sæculo mercedem ꝓ dei exigunt seruitute:idco nõ recipiunt: Et quia ambulauimus tristes

HEB. te? Dixistis, uanus est qui seruit deo:& quod emolumentũ,quia custodiuimus præcepta eius:& quia ambulauimus tristes corã dño exercituum? Ergo nunc beatos dicimus arrogantes:si quidem ædificati sunt facientes impietatem: & tentauerũt deũ a & salui facti sunt. Tunc locuti sũt timẽtes deũ:unusquisq; cum proximo suo. b Et attẽdit dñs & audiuit, & scriptus est liber monumenti coram eo timentibus dñm,& cogitantibus nomẽ eius. Et erunt mihi ait dominus exercituũ: in die qua ego facio in peculium:& parcã eis sicut parcit uir filio suo seruienti sibi. Et cõuertimini & uidebitis quid sit inter iustũ & impium:& inter seruientẽ deo & non seruientem ei.

c Ecce em̃ Ca. IIII dies ueniet succensa, quasi caminus: & erunt

ꝺEP. sumꝰ cõtra te? Et dixistis,uanꝰ est q seruit deo: & qd amplius,quia custodiuimus mandata eius:& quia ambulauimus supplices ante faciem dñi omnipotẽtis? Et nũc nos beatos dicimꝰ alienos:& ædificantur omnes qui faciũt iniquitatem:& restiterunt deo & salui facti sũt. Hæc locuti sunt q timent dñm unusqsq; ad ꝓximũ suũ. Et attendit dñs & audiuit & scripsit libꝝ monumẽti in conspectu suo his q timent dñm: & qui reuerẽtur nomen eius. Et erũt mihi dicit dñs oĩpotẽs: in die qua ego facio in acquisitionẽ: & eligam eos sicut eligit homo filiũ suũ q seruit ei:& cõuertar & uidebitis quid sit inter iustũ & iniquũ: & inter seruientẽ deo,& eum qui nõ seruit ei. Ca.IIII

Quia ecce dies uenit ardẽs sicut clibanus

ps.37. b coram dño:iuxta illud qđ scriptum est in psalmis:Tota die tristis ingrediebar. Beatos igit̃ dicimus arrogãtes q superbiunt cõtra deum & impia blasphemiarum uerba iaculantur: Si quidẽ ædificati sunt:& post scelera atq; blasphemias prosperis omnibus perfruuntur: Tentauerũt deum siue restiterunt deo,& salui facti sunt: Salutem, fœlicitatẽ præsentis sæculi putant: & idcirco decipiuntur erroribus. Hæc & de hæreticis Marcione & Valẽtino,& cæteris qui uetus nõ recipiunt testamentũ, & contra creatorẽ mundi loquũtur, intelligere possumus: quod proficiant in impietate sua, & multos sceleris socios habeant:ad quos scandaliçati qui in ecclesia perseuerant,& ignorantes causam iudicij dei:ꝓphetæ uerba contexunt. a Tunc locuti sunt ꝛc. Iuxta hebræos ita intelligendũ est:Illis de dei iudicio blasphemãtibus:qui timent deum ad inuicẽ sunt locuti: qđ retributio bonorũ uel malorum,non sit in præsenti & breui sæculo: sed in futuro & æterno:& qđ homo nõ possit dei scire iudicia:& de illius equitate ac iusticia disputare: & cætera quæ debet iustus cũ iusto loqui. Nec dixit quæ sũt locuti:sed ex eo qđ intulit:Tunc locuti sunt timẽtes deum unusqsq; cũ proximo suo:intelligere debemus ea locutos timẽtes deũ: quæ omnium scripturarũ uocibus continẽtur. Iuxta Lxx.

uero ἑρωνικῶς legendum,& præssa uoce:ut dicamus: Hæc sunt locuti, qui timent dñm unusquisq; ad ꝓximum suũ: hoc est qui frustra iactitant & dicunt: quod emolumentũ quia custodiuimus præcepta eius:& ambulauimus tristes coram dño:si em̃ timerent dñm ista nõ dicerent. b Et attendit dñs ꝛ audiuit ꝛ scriptus ꝛc. Hæc iustis loquentibus & timentibus deũ,singulis cum proximo suo: qui uerba blasphemiæ,nec audire uoluere nec dicere: Attendit dñs & audiuit & scriptus est liber monumenti coram eo,timẽtibus & cogitantibus nomen eius:ut cũ dies iudicij uenerit,reddat & blasphemantibꝰ pœnas,& timẽtibus præmia. Liber autem scriptus,est de qꝫ in Daniele legimus: Throni positi sũt,& libri apti sũt. Et erũt dño exercituũ in peculium timentes dominũ,in die qua iudicij tẽpus aduenerit. Pro peculio ĩ hebræo legitꝫ סְגֻלָּה: qđ Aq la περιούσιον & cæteri περιποίησιν interpretati sunt. Timentes igitꝫ dñm q locuti sũt cũ ꝓximo suo: & ad uerba blasphemiæ respondẽ runt:erunt in die iudicij in peculiũ,& parcet eis: Quia omnis homo sub peccato. Siue eliget eos sicut eligere solet homo filium suũ seruientẽ sibi:In quo duplex affectus est: & pietatis in filiũ,& seruitutis in famulũ. Et m̃ic q nũc blasphematis & dicitis:qđ emolumentum, quia custodiuimus præcepta eius:& ambulauimus tristes coram domino:& illorum electionẽ & beatitudinem & uestram miseriam cognoscetis: & uersi in pœnitentiam uidebitis, quid sit inter iustum & impiũ: & inter seruientem deo & nõ seruientẽ ei. Ca. IIII

Ecce em̃ dies uenit ꝛc. Quia laborare me fecerũt impij in sermonibus suis,& dixerũt: Omnis qui facit malum,bonus est cõspectu domini:& tales ei placent:& uanus est qui seruit deo: & qđ emolumentum,quia custodiuimus præcepta eius,& ambulauimus tristes coram dño exercituũ: Et aduersum eorum uerba temeraria,locuti sunt timentes deum:& unusquisq; cum suo proximo contulerunt ea quæ ad dei timorem pertinẽt: Attendit dñs & audiuit:& scriptus est liber monumẽti his qui timent dñm,& cogitant nomen eis: & cum dies uenerit,habere se eos in peculium pollicetur: & parcere eis sicut parcit homo filio suo seruienti sibi:pleniusq; inculcat & dicit: Ecce dies uenit:id est dies iudicij:quæ sanctis lux erit, & peccatoribus tenebræ:& ipsa dies erit succensa quasi caminus siue clibanus:ut omnes impij uertantur in stipulã, & camini crementur ardoribus. Cũq; eos inflammauerit atq; cõbusserit:non relinquet in eis ullam radicẽ & germen maliciæ. Hoc de impijs qd in die iudicij sint passuri. Econtra

rio dicit

A rio dicitur quid timẽtibus nomẽ dei eueniet: Et orietur uobis timentibus nomen meum sol iusticiæ: qui uera omnia iudicabit: & nec bona, nec mala: nec uirtutes, nec uitia latere patietur: Et sanitas erit in pennis eius: ut sanatos per pœnitentiam portet in humeris suis: iuxta id qđ in Deutero-
Deu. 32. b nomio scriptũ est: Expandens alas suas suscepit eos: & in humeris suis portauit illos. Tunc egredientur qui nunc sæculo quasi carcere sunt inclusi: & salient quasi uituli de armento, siue quasi uituli de uinculis liberati. Vnde & Apostolus di-
Philip. 1. c cit: Cupio dissolui & esse cũ christo: ut egrediatur & saliat sicut uitulus de uinculis liberatus, & sicut uictima domini. Nec hoc læticiæ fine contentus est, sed calcabit impios cũ fuerint cinis. Vnde & ad iustos fit impræca-
Rom. 16. c tio: Deus autem conteret satanã sub pedibus uestris uelociter. Abraham locutus est ad dominũ, cõparatione diuinæ maiestatis cinerẽ esse se sentiens:
Gen. 18. d Ego sum terra & cinis: B & propterea uidebit solẽ iusticiæ: & requiescet inter medios eius cleros: atq; ipso portãte ad cœlestia subleuabitur. Qui uero p̃ superbiam dixit: Ponã
Esa. 14. d sup̃ sydera sedẽ meã: ero similis altissimo: deducetur ad terram: & erit quasi cinis sub sanctorũ pedibus, cũ dies domini aduenerit iudicantis. a ¶ Mementote legis moysi serui mei quã mandaui ei in horeb: ad omnẽ israel p̃cepta & iudicia. Iusta meritorũ in futuro erit retributio: quando superborum radicem & germen deuorans flamma consumet & cõburet: & timẽtibus dñm orieẽ sol iusticiæ & sanitas in pennis eius. Igitur memẽtote legis moysi serui mei quã ei dedi in monte horeb, qui est sina, ad omnẽ israel præcepta & iu-
Rom. 7. c dicia. Dicente autem Apostolo: Scimus quia lex spiritalis
Ps. 118. c est: Et beato Dauid: Reuela oculos meos & cõsyderabo mirabilia de lege tua: Et quia spiritaliter omẽs cœleste manna
1. Co. 10. a comedebant: & uniuersus populus israel de eadem spiritali, & sequente eos bibebant petra: petra autẽ erat christus: qui credunt in christo, spiritaliter debent legis præcepta seחֹרֵב uare, quæ dedit in horeb: qđ interpretatur siccitas: per quã omniũ uitiorum humor excoquitur: & ad radios solis iusticiæ, libidinis reuma siccatur. Locutus est autẽ dominus

HEB. & erũt omnes superbi & omnes facientes impietatem stipula: & inflãmabit eos dies ueniẽs, dicit dñs exercituũ: quæ non relinquet eis radicẽ & germẽ. Et orietur uobis timẽtibus nomẽ meum sol iusticiæ: & sanitas in pennis eius: & egrediemini & salietis sicut uituli de armẽto. Et calcabitis impios cũ fuerint cinis sub planta pedum uestrorum in die qua ego facio, dicit dominus exercituum:

SEP. dibanus, & comburet eos: & erunt omnes alieni genæ & uniuersi q faciũt iniquitatem stipula: succẽdet eos dies ueniens, dicit dñs omnipotẽs: & non relinquet in eis radix neq; ramus. Et orietur uobis q timetis nomen meũ sol iusticiæ: & sanitas in pennis eius: & egrediemini & salietis sicut uituli de uinctis relaxati: & cõculcabitis inimicos, & erunt cinis subter pedes uestros in die q̃ ego facio dicit dñs omnipotẽs.

a Mementote legis moysi serui mei, quã mandaui ei in Horeb ad omnẽ israel præcepta & iudicia.

b HEB. Eccẽ ego mittã uobis Heliam prophetã antequã ueniat dies dñi magnus & horribilis: & conuertet cor patrũ ad filios: & cor filiorũ ad patres eorum: ne forte ueniã & percutiã terrã anathemate.

SEP. Ecce ego mittã uobis Heliam thesbiten: antequã ueniat dies dñi magna & illustris: qui conuertet cor patris ad filium: & cor hominis ad p̃ximum suum: ne forte ueniens percutiã terram penitus.

ad uniuersum israel: qui sensu cernit deum, & de quibus Matth. 5. a
in euangelio dicitur: Beati mundo corde: quoniam ipsi deũ C
uidebunt. b ¶ Ecce ego mittã vobis Heliam prophetã. Post moysen cui⁹ mãdata spũaliter docuimus esse seruãda, Heliã dicit esse mittẽdũ: In Moyse legẽ, in Helia, pphetiam significãs: Dicẽte Abraham ad quendam diuitem purpuratum: Habẽt Moysen Luc. 16. g
& prophetas, illos audiant. Et dñs atq; saluator trãsfiguratus in monte: loquentes secũ habebat Moysen & Mar. 9. a
Heliam in candidis uestibus: qui & dicebant ei quæ passurus esset in hierusalem. Lex eñ & omnis pphetarum chorus christi prædicat passionem. Igit̃ añq; ueniat dies iudicij, & percutiat dñs terrã anathemate, siue omnino uł subito, ut Lxx. transtulerunt: hoc eñ significat ἄφνω: mittet dñs in Elia: qui interאֵלִיָּה
preta.ur deus meus: & est de opido tesbi, qđ cõuersionem & pœnitentiam sonat: omnẽ prophetarum chorũ: qui conuertat cor patrum ad filios, Abraham uidelicet & Isaac & Iacob, & omniũ patriarcharum: ut credãt posteri eorum in dominũ saluatorem, in quẽ & illi crediderũt: Abrahã eñ uidit diẽ Ioh. 8. g
dñi & lætatus est: Siue cor patris ad filiũ: id est cor dei ad omnẽ qui spiritum adoptionis acceperit: Et cor filiorum ad patres eorum: ut iudæi & christiani, qui nũc inter se discrepant, pari in christum religione cõsentiant. Vnde dicitur ad apostolos qui seminarium in toto orbe euangelij, pdiderunt: Pro patribus tuis nati sunt tibi filij. Si eñ Ps. 44. d
Helias non cor patrum ad filios ante conuerterit: & cor filiorum ad patres eorum: cum uenerit dies magnus & horribilis? Magnus sanctis, horribilis peccatoribus: percutiet uerus & iustus iudex: non cœlum nec eos qui uersantur in cœlo: sed terram anathemate, qui faciunt opera terrena. Iudæi & iudaiçantes hæretici ante ἠλλαμένον suum, Heliam putant esse uenturum, & restituturũ omnia. Vnde & christo in euangelio proponitur quæstio: Quid quod pharisæi dicunt qđ Helias uẽturus est? Quibus ille respondit: Helias Mar. 9. b
quidem ueniet: & si creditis iam uenit: in Helia Ioannem intelligens.

¶ Diui Hieronymi præsbyteri Commentariorum in duodecim prophetas minores Finis.

Quaterniones libri

a

primum uacat
Diui hieronymi
Diui hieronymi
rum regibus
qui omnium

b

de qua tribu
Sunt qui
fertur in
Dorso aquila
quia receſſerunt

c

cere non
nino diſplicet
daciꝯ qui
bur exercitus
Omnes aliæ

d

μνῆμα
populum dei
ante Apoſtolum
bis & turbinis
quaꝯ tradentur

e

populus ſyriæ
quas nos
per mare
Audite uerbum
multas populus

f

ſe uaniſſimam
longo tempore
Diui hieronymi
humanam
tur. Has

g

alienigenas tranſtu.
Diui Hieronymi
qui condidit
citum Iacob
uel omnem

h

bus diſcimus
fundat ſapientes
& accipietis
uidet &
mone dicitur

i

occiſione ſanctorum
prædicationē unius
niemus ſanctas
quæ in galilæa
non fuerint

k

in die illa
aduerſum nini
expectemus ad
modi eſt
Primum quidem

l

Diui Hierony
ptores &
a Mundi
dum medita.

m

Cōmentariorum
tranſtulit uola.
rent tunc
illius poſiti

n

ſubiecta ſunt
ſermonem docti
aliquis cum
accubare &

o

Qui minor
laudibus canas
ctu dei
& redegi

p

quicquid attige.
ergo dñs
emendari ille
dominus ignis

q

quod in altero
ſia rapere
mis atq;
quod ſit

r

appellantur. i.
clamantes pueros
populi ſui
domino

s

ruat a quo
interpretatus
id eſt piloſos
& in ipſa

t

filius Eleaçar
dñm plena
ribile in
ſacerdotes &
ſyderabat micis